

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسیر

احسن الکلام

پیشگو

شیخ الحدیث علامہ عبد السلام عظیمی

از سورۃ فاتحہ تا سورۃ بقرہ آیہ ۲۵۵

جامعہ عربیہ اسلامیہ لاہور
بدھ پور پشاور پاکستان

علامہ ابن کثیر کے علوم کا احسان
دینی و ملی کتابوں کا عظیم مرکز فیکٹر ام چٹیل
حقی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس نکالی کیلئے ایک مفید ترین
فیکٹر ام چٹیل

(حقوق طبع و مصنف و بارہ محفوظ دی)

وَلَقَدْ آتَيْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَذَا مِنْ مَّا دُكِّرُوا
تَفْسِيرًا

حَسَنُ الْكَلَامِ

بَلُغَةُ الْبَشَرَةِ

لِلشَّيْخِ أَبِي زَكَرِيَّا عَبْدُ السَّلَامِ الرَّسْتَمِيَّ

الجزء الاول

اول جزء

از سورة فاتحه تا سورة بقره آیت نمبر 176

الناشر:

جَامِعَةُ عَرَبِيَّةِ الشَّاعِرِ التَّوْحِيدِ السَّنَةِ

بِدَه بِير - پشاور

علامہ یونس کے علوم کا پاسان
دینی علمی کتابوں کا عظیم مرکز ٹیلیگرام چینل
حقی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس نکالی کیلئے ایک مفید ترین
ٹیلیگرام چینل

فهرست د ضروری مضامینو د جلد اول د تفسیر احسن الکلام

نمبر شمار	مضمون	صفحه	نمبر شمار	مضمون	صفحه
(۱)	خصوصیات ددے تفسیر	۱	(۱۰)	تفسیر غیر المغضوب علیهم	۲۶
(۲)	اصطلاحات	ب	(۱۱)	بحث د مغضوب علیهم	۲۹
(۳)	نومونه د قرآن کریم	ت	(۱۲)	تفسیر د ولا الضالین	۳۰
(۴)	حکمتونه د نزول قرآن	ت	(۱۳)	اسباب د ضلال	۳۱
(۵)	موضوع د قرآن	ت	(۱۴)	متفرق فوائد تفسریه	۳۲
(۶)	د توحید اقسام	ث	(۱۵)	مسئله د جهر او اخفاء د آمین	۳۳
(۷)	توحید د ربوبیت	ث	(۱۶)	تفسیر د سوره البقره	۳۷
(۸)	توحید اسماء و صفات	ج	(۱۷)	نومونه او ربط د سوره	۳۷
(۹)	شرک په تصرف کښی	ح	(۱۸)	دعوی د دره سورت	۳۸
(۱۰)	شرک په علم کښی	ح	(۱۹)	خلاصه اجمالیه	۳۹
(۱۱)	غیب حقیقی غیب اضافی	ح	(۲۰)	خلاصه تفصیلیه	۴۰
(۱۲)	توحید فی العبادات	خ	(۲۱)	تفسیر دالم اویه هغه کښی اقوال	۴۱
(۱۳)	توحید فی الدعاء	د	(۲۲)	تفسیر د ذلك الكتاب	۴۵
(۱۴)	توحید فی الحکم	د	(۲۳)	تفسیر د لرب فیه	۴۶
(۱۵)	صدق د رسول	ذ	(۲۴)	تفسیر د هدی للمتقین	۴۸
(۱۶)	صدق د قرآن	ح	(۲۵)	دومحنانو صفات	۵۰
(۱۷)	ایمان په آخرت	ر	(۲۶)	تشریح د ایمان	۵۳
(۱۸)	جهاد فی سبیل الله	ر	(۲۷)	تفسیر د الغیب	۵۵
(۱۹)	اتفاق فی سبیل الله	ز	(۲۸)	تفسیر د اقامة الصلوة	۵۷
(۲۰)	اصول او قواعد د سورت	ز	(۲۹)	تفسیر د اتفاق او رد په بعض بدعاتو	۵۹
(۲۱)	اصول د ایمان وغیره	ش	(۳۰)	فرق د انزال او تنزیل	۶۲
(۲۲)	فائده نصاب تبلیغ دعوا مو او نورو	ض	(۳۱)	تفسیر د یقین	۶۵
(۲۳)	فائده نسخ	ش	(۳۲)	د کفر اقسام او نواقض الایمان	۶۹
(۲۴)	مسئله د اله	ص	(۳۳)	تفسیر د ختم	۷۳
(۲۵)	مسئله د شفاعت	ض	(۳۴)	اقسام د منافقانو	۷۸
(۲۶)	شفاعت شرعیه او غیر شرعیه	ظ	(۳۵)	تفسیر د خداع	۸۰
(۲۷)	آخری عرض	غ	(۳۶)	تفسیر د مرض	۸۳
(۲۸)	تفسیر سوره فاتحه	۱	(۳۷)	تفسیر د فساد	۸۶
(۲۹)	دعوی او خلاصه او حکمتونه د سورت	۲	(۳۸)	تفسیر د سقاقت	۸۸
(۳۰)	تفسیر د بسم الله الرحمن الرحیم	۳	(۳۹)	تفسیر د لفظ مع	۹۱
(۳۱)	تفسیر د الحمد لله	۷	(۴۰)	تشریح د اول مثال	۹۹
(۳۲)	تفسیر د رب العالمین	۱۰	(۴۱)	تشریح د دویم مثال	۱۰۴
(۳۳)	تفسیر د الرحمن الرحیم	۱۲	(۴۲)	اطلاق د شی په الله باندے	۱۱۰
(۳۴)	تفسیر د مالک يوم الدين	۱۳	(۴۳)	ماده د قدر او تفسیر د قدرت	۱۱۱
(۳۵)	تفسیر ایاک نعبد	۱۵	(۴۴)	د زمک حالات	۱۱۶
(۳۶)	تفسیر ایاک نستعین	۱۷	(۴۵)	د آسمان حالات	۱۱۷
(۳۷)	تفسیر اهدنا	۲۰	(۴۶)	تفسیر د انداد	۱۱۸
(۳۸)	تفسیر الصراط المستقیم	۲۲	(۴۷)	معانی د شهادت	۱۲۵
(۳۹)	تفسیر صراط الذین انعمت علیهم	۲۴	(۴۸)	معانی د زوج	۱۳۵

نمبر شمار مضمون	صفحه	نمبر شمار مضمون	صفحه
مسئله د حیلو کولو په	(۱۱۳)	تشریح د ضرب الامثال	(۷۹)
احکام شرعیه کښی	۳۲۳	د حیواناتو ذکر په قرآن کښی	(۸۰)
تحقیق د ذبح د بقره	(۱۱۴)	تشریح په لفظ د فوق کښی	(۸۱)
فوائد په قصه د ذبح بقره کښی	۳۴۴	معانی د لفظ حق	(۸۲)
شعور او معرفت په جماداتو کښی	۳۵۴	تفسیر د فسق	(۸۳)
بحث د تحریف او تاویل	(۱۱۷)	اسباب د خسران	(۸۴)
مسئله د احسان د والدینو	(۱۱۸)	تشریح د لفظ موت	(۸۵)
رد په دلیل د توسل بالذوات	(۱۱۹)	تشریح د لفظ حیات	(۸۶)
بحث د تمنی د موت او مباحله	(۱۲۰)	تشریح د حیات فی القبور	(۸۷)
سبب د شمنی دیهود د	(۱۲۱)	اصل په اشیاء کښی حرمت د	(۸۸)
جبریل علیه السلام سره	۱۱۲	یا اباحت د	۱۵۸
به شونه په باره د سحر کښی	(۱۲۲)	تفسیر د استواء په صفت د الله تعالی	(۸۹)
تفصیل د قصه د هاروت او ماروت	(۱۲۳)	کښی	۱۵۹
تحقیق د لفظ د راعنا	(۱۲۴)	ترتیب د پیدائش د زمکې او اسمانونو	(۹۰)
او نور موهبات	(۱۲۵)	تفسیر د خلیفه	(۹۱)
تحقیق د نسخ	(۱۲۶)	ذکر د انبیاء علیهم السلام په	(۹۲)
تحقیق د وجه الله	(۱۲۷)	قرآن کښی	۱۷۲
مطلب د عقیده د ولد الله	(۱۲۸)	تشریح د سجدې آدم علیه السلام ته	(۹۳)
تحقیق د بدعت	(۱۲۹)	ابلیس د ملائکو د جنس نه د دې او کې د	(۹۴)
معانی د قضاء	(۱۳۰)	جنااتو ته	۱۸۳
تحقیق د لفظ د کن فیکون	(۱۳۱)	فرق د تکبر او استکبار	(۹۵)
تحقیق د لفظ ملت	(۱۳۲)	امر خارق کله کله د غیر نبی او ولی نه	(۹۶)
تفسیر د ابتلاءات ابراهیمیه	(۱۳۳)	ښکاره کیږی	۱۸۷
معانی د امام	(۱۳۴)	اسباب ظلم	(۹۷)
تفسیر د یزکیم	(۱۳۵)	تفسیر د متاع	(۹۸)
معانی د حجت	(۱۳۶)	بحث د عصمت انبیاء علیهم السلام	(۹۹)
تفصیل د قیل	(۱۳۷)	بحث په حدیث د توسل	(۱۰۰)
تحقیق د خشیت	(۱۳۸)	آدم علیه السلام	۲۰۹
تفسیر د فاذکرونی	(۱۳۹)	تشریح د تصدیق د مخکښی کتابونو	۲۱۶
تفسیر د حیات شهداء او	(۱۴۰)	اشرار بالدين دیهودیانو	۲۳۰
خلور فوائد	۵۲۰	مسئله د اجرت په طاعاتو باندې	(۱۰۳)
ماده د لعنت او اسباب د هغه	(۱۴۱)	طریقې د تلبیس د حق او باطل	(۱۰۴)
تحقیق د لفظ اله	(۱۴۲)	تشریح د صبر	(۱۰۵)
آیاتونه د برات د تابعینو	(۱۴۳)	تشریح د خشوع	(۱۰۶)
او متبوعینو	۵۴۵	شرح د شفاعت	(۱۰۷)
مباحث د تقلید	(۱۴۴)	تشریح د شکر	(۱۰۸)
تفسیر د ما اهل به لغیر الله	(۱۴۵)	تبدیل د قول شرعی جائز نه د	(۱۰۹)
		بحث د قتل د انبیاء علیهم السلام	(۱۱۰)
		تشریح د صابنینو	(۱۱۱)
		منع صوری د اصحاب السبت	(۱۱۲)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

الحمد لله الذي انزل الكتاب بياك وتبياك وجعله هدى ونورا
وبرهاناً وصلى الله تعالى على رسوله خاتم الانبياء الذي جعله
رحمةً واماناً واماناً وعلى آله واصحابه الذين هم حجة على من كانوا
صماً وعمياناً

اما بعد :- هرکله چه زه د جون د ميا شته په ۲۰ نيټه کال (۱۹۹۰) ۱۰ کښ مړدان
په جيل کښ د ظالمانو د لاسه محبوس کړې شوم. نو څلور ميا شته د حالاتو د
ناسازۍ په وجه خواطينان او قراعت ته وؤ. بيا بعض دوستانو توجه را کړه چه
د دے فرصت په وخت کښ د قرآن کریم تفسير په پښتو ژبه ليکل پکار دی نو ما
هم دغه فرصت غنيمت او گڼلو. چونکه دغه وخت کښ زمانه لاس هم معذور
وؤ. نو د تفسير املاء په خپل ځوئي سيد عبد الصبور او خپل ملگري مولوی عبد الله
(چه زمانه سره په دغه معامله کښ په جيل کښ وؤ) شروع کړه. د جيل نه په اومه
مياشت د رهايي پورے تفسير د سورة يونس پورے او ليکله شو. چونکه په جيل کښ
د نورو تفاسيرو او نورو کتابونو نه استفاده مشکله وه. د دے وجه نه دغه تفسير
مختصر او ليکله شو. بيا د هغه نه روستو اگر چه د ډيرو مشاغلو په وجه سره چه
فرصت ډير کم ملاویدو. ليکن سره د دینه کوشش جاری وواو په فضل او توفيق
د الله تعالى سره تفسير اختتام ته اور سیدلو. بيا د ملگرو ډيره مطالبه وه چه اول
جلد کښ (چه په جيل کښ ليکله شوی وؤ) ډير اختصار کړے شوی دے پکار
داده چه په دے کښ مناسب تفصيل او کړے شی. نو د دے وجه نه په اول
جلد کښ تفصيل شروع کړے شوي دے د الله تعالى نه سوال او دعا ده چه
د هغه د پوره کولو احسن توفيق را اوښی (امين)
د دے تفسير خصوصيات او اصطلاحات د کتونکو په وړاندے پيش کول
ضروري دی.

خصوصيات داسے دی :- را د توحيد او سنت د لارے ترجماني کول.
(۲) د غلطو عقيدو او د بعض بدعاتو، رواجونو نشاندې کول د دے د پاره چه

مسلمانان رونہ دے ہفتہ تہ خان میچ اوساقی - (۳) دے ہر سورت پہ اول کنیں نور
نومونہ (چہ ثابت دی) لیکل - (۴) دے ہر سورت دے تیر شوی سورت سرہ مناسبت
اور یط ذکر کول - (۵) دے ہر سورت دعویٰ راہمہ مسئلہ، موضوع) لیکل چہ
سورت ہول پہ ہفتہ باندے راجع کیہی - (۶) دے ہر سورت اجمالی خلاصہ دے
ہفتہ پہ سر کنیں لیکل او پہ ترتیب دے بابو نو سرہ، تفصیلی خلاصہ دے ہر باب پہ
اول کنیں ذکر کول - (۷) دے ہر ایت پہ سر کنیں دے ہفتہ عنوان لیکل - (۸) دے ہر ایت
دے مخکن ایت سرہ ربط (مناسبت) صراحۃً یا اشارۃً ذکر کول - (۹) اقوال دے مفسرینو تہ اشارۃً
کول او کوم قول چہ ماتہ غورۃ بشکارۃ شویدے دے ہفتہ ذکر کول - (۱۰) پہ مناسب
خایونو کنیں پہ تفسیر ونو او نور و کتابونو باندے حوالے ور کول اگر چہ طرز تفسیر
داسے دے چہ حوالو ور کولو تہ زیات ضرورت نہ پیشیری دا دے دے مطالعے
نہ معلومیری - (۱۱) دیوسفزو پہ محاورے سرہ دے پستو ترجمہ او تشریح لیکل -

(۱۲) دے دیر ضرورت پہ خائے کنیں سبب نزول لیکل شویدے - او پہ عاموایا تو تو
کنیں اسباب نزول تہ تعرض تہ دے کپے شوے - (۱۳) دے مشکل ایاتو تو دے حل
دے پارۃ مناسب کوشش کول او مختصر حل ذکر کول - (۱۴) دے بعض ضروری مسائلو
رمسلہ دے صفاتو دے اللہ تعالیٰ - او مسئلہ دے حیلو او مسئلہ دے اجرت اخستلو پہ
طاعاتو باندے - او مسئلہ دے عصمت دے انبیاء علیہم السلام - او مسئلہ دے سحر -
او مسئلہ دے تقلید او مسئلہ دے وسیلے او مسئلہ دے سماع موتی رد و اوریدل
یا تہ اوریدل) او مسئلہ دے قیر (برزخی ژوند) کنیں مناسبت تشریح کول دے پارۃ
دے افادے دے عامو مسلمانانو -

اصطلاحات او ضروری اصول دے دے تفسیر :- (۱) دے قرآن کریم
تعریف (پیژندگی) دا کلام اللہ دے مخلوق نہ دے اللہ تعالیٰ نازل کریدے
پہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندے پہ واسطہ دے جبرائیل علیہ
السلام سرہ پہ درویشیت کالہ کنیں او پہ صحف دے ملائکو او صحابہ کرامو
سرہ پہ مختلفو پانہرو، گتو، ہڈو کو، خرمونو کنیں لیکلے شویدے او دے نبی
صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرامو او دے پیرو مسلمانانو پہ سیدنو کنیں
محفوظ دے - او پہ تواتر سرہ رارسیدے دے او دے ہر قسم تغیر او تحریف
او تبدیل نہ پاک دے او پاک ساتلے شویدے - دے الفاظ او حرفونہ او
معانے ہول کلام اللہ دی کوم چہ لوستلے کیہی اوریدلے کیہی لیکلے کیہی -

دا ہول کلام اللہ تعالیٰ او غیر مخلوق دی اوصفت د اللہ تعالیٰ دے۔ چاچہ دا
تکلف او بدعت کرے چہ کلام لفظی کلام اللہ نہ دے بلکہ صرف دلالت
کوونکے دے او کلام نفسی کلام اللہ دے نو دا عقیدہ او دا تقسیم د سلف
صالحینو د منہاج نہ بالکل مخالف او غلط دے

(۲) نوموتہ د قرآن کریم :- ۱۔ الکتاب ۲۔ القرآن ۳۔ کلام اللہ ۴۔ النور
۵۔ الہدای ۶۔ رحمت ۷۔ فرقان ۸۔ شفاء ۹۔ موعظہ ۱۰۔ ذکر ۱۱۔ کریم ۱۲۔ علی
۱۳۔ حکمت ۱۴۔ حکیم ۱۵۔ مہکیمین ۱۶۔ مبارک ۱۷۔ حبل اللہ ۱۸۔ الصراط المستقیم
۱۹۔ القیم ۲۰۔ الفصل ۲۱۔ النبأ العظیم ۲۲۔ احسن الحدیث ۲۳۔ القرآن العظیم
۲۴۔ القرآن المجید ۲۵۔ التنزیل ۲۶۔ الروح ۲۷۔ وحی ۲۸۔ المثانی ۲۹۔ عربی
۳۰۔ القول ۳۱۔ البصائر ۳۲۔ البیان ۳۳۔ العلم ۳۴۔ الحق ۳۵۔ العجب ۳۶۔ تذکرہ
۳۷۔ ذکر ۳۸۔ العروۃ الوثقی ۳۹۔ المتشابه ۴۰۔ الصدق ۴۱۔ عدل ۴۲۔ الایمان
۴۳۔ المتادی ۴۴۔ امر اللہ ۴۵۔ بشری ۴۶۔ الزبور ۴۷۔ المبین ۴۸۔ بشیر ۴۹۔ نذیر
۵۰۔ عزیز ۵۱۔ بلاغ ۵۲۔ القصص ۵۳۔ آیات بیئات ۵۴۔ الحکم ۵۵۔ سبیل اللہ
۵۶۔ کلمۃ الرب ۵۷۔ الحدیث ۵۸۔ فضل اللہ ۵۹۔ صُحف ۶۰۔ مکرمہ ۶۱۔ مرفوعہ
۶۲۔ مٹھرہ ۶۳۔ برہان ۶۴۔ بینہ ۶۵۔ مفصل ۶۶۔ نعمت اللہ ۶۷۔ الکوتر ۶۸۔ المیزان
۶۹۔ الجحۃ البالغہ ۷۰۔ التبیان ۷۱۔ مواقع النجوم ۷۲۔ النجم ۷۳۔ مصدق ۷۴۔ المیزان
۷۵۔ کلمات اللہ ۔

حکمتونہ د نزول د قرآن کریم :- ہدایت د پاریہ د عامو خلقو، ہدایت
د پاریہ د متقیانو، شفاء د عامو مرضونو، شفاء د پاریہ د مرضونو د زہونو،
رحمت د پاریہ د مؤمنانو، موعظہ د پاریہ د خلقو، انذار و رکول د عذاب اللہ نہ،
بشارت و رکول، بلاغ د پاریہ د عامو خلقو، د پاریہ د تدبر کولو، د پاریہ د تذکرہ
او تذکرہ او ذکر، د پاریہ د راویستلو د خلقو د تیاری نہ رسالت، د پاریہ د تبیان
(وضاحت) د اختلافی مسائلو، د پاریہ د فیصلو کولو پہ مینج د خلقو کیں، د پاریہ
د فرق کولو پہ مینج د حق او باطل کیں، د پاریہ د دلیل تیولو د حق ثابتولو او نور ہم
بے شمارہ فائدے او حکمتونہ دی۔ او دا ہول د قرآن کریم پہ مختلفو ایاتونو کیں ذکر دی۔
موضوع اولوئے مقصد د قرآن کریم :- علمونہ او مقاصد د قرآن کریم
بے شمارہ دی۔ لیکن د اسے مقصد او علم چہ د ہولو بنیاد او مرجع وی ہقہ
اثبات د توحید دے یہ ہولو قسمونو سرہ، اور د کول د اقسامو د شرک او کفر دی،

دا مقصد پہ سورۃ ہود ۲۰ او سکا او پہ سورۃ ابراہیم ۱۶ کیں ذکر دے۔ او نورو
 علماؤ لکہ (ملا علی قاری) او ابن قیمؒ) پہ دے باب کیں تصریحات کری دی۔
 د قرآن کریم اہم مقاصد سرہ د توحید نہ شپہ دی نور مسائل ہغوی تہ
 راگرئی۔ (۱) توحید (۲) د رسول صدق ثابتول (۳) د قرآن صدق ثابتول
 (۴) د بعث بعد الموت اثبات کول۔ (۵) او دا مقصد و تہ پہ عالم کیں جاری کول او
 غالب کول پہ ذریعہ د جہاد او دعوت او پہ ذریعہ د قتال۔ (۶) او پہ ذریعہ د انفاق
 فی سبیل اللہ سرہ۔ او ہر یو د دے نہ پہ قرآن کریم کیں پہ بنہ تفصیل سرہ ذکر
 کرے شویدے، مورتہ ہغے بعض طریقے پہ طور د نمونے سرہ ذکر کوؤ۔
 معنی د توحید: عقیدہ سائل چہ اللہ موجود دے او شریک ئے نیستہ نہ
 پہ ذات او نہ پہ نوموتو او صفا تو کیں او تہ پہ حقونو او عباداتو کیں۔
 د توحید اقسام:- مشہور اقسام د توحید درے دی۔
 (الف) توحید د ربوبیت او تصرف۔ او توحید د ذات پہ دے کیں داخل دے۔
 (ب) توحید د اسماء او صفاتو، توحید د علم غیب پہ کیں داخل دے۔
 (ج) توحید د عباداتو او طاعاتو او تحلیل او تحریم ہم پہ دے کیں داخل دے۔
 (د) توحید د ربوبیت:- دا دے چہ عقیدہ او یقین لری چہ اللہ تعالیٰ پہ
 خیل وجود کیں چاہ تہ محتاج نہ دے او پیدا کوونکے د ہر خہ دے، مالک او
 تصرف کوونکے، قدرت لرونکے پہ ہر خہ باندے، او د ہول عالم تدبیر او د ہول
 عالم انتظام کوونکے دے، او د ہول عالم پالنے کوونکے دے، د پالنے د پیارے بارانہ
 وروونکے او بوتی راویستونکے دے، د خوراک، خشکاک او پوشاک خیزونو پیدا
 کوونکے دے۔ کہ د دے نہ دیوکار او صفت عقیدہ د غیر اللہ د پیارے اولرکشی نو
 دا شرک دے پہ ربوبیت کیں۔ مثلاً بعض خلق وائی چہ د نمر خکتہ کولو
 قدرت د شمس تبریز یا یا سرہ وو، یا وائی چہ لوئے بابا د کشتی د غرقید لو او د
 سورلو د مرکید لو تہ دولس کالہ روستہ کشتی را اویستلہ او ہغہ مری ئے بی
 ژوندی کرل، یا خوک وائی چہ لوئے بابا د اللہ تعالیٰ دستگیری کرے دہ او کوی یا
 خوک او وائی چہ د دنیا نظام قطبان او غوثان چلوی، یا ارواح د بزرگانو د دنیا
 تدبیر او انتظام چلوی دا ہول شرک دے پہ ربوبیت کیں د مکے د مشرکانو
 تہم دا اوستی مشرکان زیات دی پہ شرک کیں خکہ چہ ہغوی تدبیر کوونکے د ہول
 عالم اللہ تعالیٰ متلو لکہ پہ سورۃ یونس ۳۱ او سکا کیں چہ دی۔

(رب) توحید د اسماء و صفاتو :- دادے چہ عقیدہ اویقین اولری چہ
 اللہ تعالیٰ یہ قرآن کریم کیں کوم نومونہ اوصفتونہ حقیقیہ فعلیہ د خان د پاره
 ذکر کریدی یا د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ احادیثو صحیحو کیں چہ کوم نومونہ
 اوصفتونہ د اللہ تعالیٰ د پاره ذکر کرے شویدی ہغہ د اللہ تعالیٰ د پاره ثابت دی۔
 او د ہغہ پہ صفتی معانیو باندے ہم عقیدہ اویقین لری، او ہغہ د اللہ تعالیٰ
 نہ سیوا ہیچا د پاره نہ منی او دارنگ کوم نومونہ اوصفتونہ چہ اللہ تعالیٰ یہ
 قرآن کریم کیں د خان نہ سلب اوتقی کری وی یا پہ احادیثو صحیحو کیں
 سلب اوتقی کرے شوے وی نو ہغہ د اللہ تعالیٰ نہ سلب کوی او پہ ہغہ
 سلب باندے عقیدہ اویقین لری او پہ دے کیں د اللہ تعالیٰ سرہ شریک نہ منی۔
 اوبلہ ضروری خبرہ دادہ چہ نومونہ اوصفتونہ پہ معنی ظاہری سرہ محکم کنری۔
 او د اللہ تعالیٰ د پاره ئے منی۔ او د کیفیت پہ لحاظ سرہ ئے متشابہ کنری پہ
 ہغہ کیں تاویل اوتحریف نہ کوی۔ او دارنگ د ہغہ تمثیل اوتشبیہ ہم د مخلوق
 سرہ نہ کوی۔ مثال ئے دادے چہ د اللہ تعالیٰ اسم الْحَيُّ دے پہ دے بہ
 عقیدہ لری چہ دانوم اوصفت د حیات د اللہ تعالیٰ د پاره ثابت اویقینی دے
 لیکن د دے تشبیہ بہ د مخلوق د ثوند سرہ نہ ورکوی۔ داسے بہ نہ وائی
 چہ روح د بندہ پہ بدن د ہغہ کیں دے او ثوند دے دے۔ او اللہ تبارک وتعالیٰ
 ہم داسے دے۔ دارنگ السميع والبصير ہولو صفتونو کیں۔ نو داسے صفات
 پہ قرآن کریم کیں اولس دی۔ نفس پہ قرآن شریف کیں خلور کرتہ۔
 وَجْهٌ رَّحِمٌ پنچہ کرتہ۔ عَيْنٌ (سترگہ) یو کرت۔ اَعْيُنٌ (سترگے) خلور کرتہ۔
 يَدٌ (لاس) اتہ کرتہ۔ يَدَانِ (دوہ لاسونہ) دوہ کرتہ۔ اَيْدِيٌ (لاسونہ) یو کرتہ۔
 يَمِينٌ رَّحِي لاس) یو کرتہ۔ فَوْقُ (پورہ۔ برہ) درے کرتہ۔ عَلُوْاْ (اوعلیٰ او
 علیٰ او تعالیٰ او متعال شپرویشٹ کرتہ۔ اِسْتَوَاءُ عَلٰی الْعَرْشِ (پہ عرش
 باندے برا پریدل) اوہ کرتہ۔ سَاقٌ (پنہی) یو کرتہ۔ مَجِئٌ (استیان)
 رَاتِلٌ پنچہ کرتہ۔ قَرَبٌ (نیز دیکت) پنچہ کرتہ۔ جَذْبٌ (راخ) یو کرتہ۔
 مَعِيَتْ (عامہ رور سرہ) دوہ کرتہ اومعیت خاصہ پنخلش کرتہ۔
 د بعضے علماؤ پہ نیز وجہ اومعیت د متشابہاتونہ دی او دغہ غورہ قول دے
 پہ دے ہولو کیں بہ داسے عقیدہ لری چہ دا پہ اعتبار د معنی ظاہری سرہ
 اللہ تعالیٰ لہ ثابت دی بغیر د تاویل اوتحریف نہ، لیکن تشبیہ اوتمثیل بہ ئے

د مخلوق سره نشی وړ کید مے او دا د ټولو سلف صالحینو او ائمه مجتهدینو مسلك دے۔

پوهه شاه چه صفتونه د الله تعالیٰ اگر چه ډیر دی لیکن خلاصه د هغه دوه صفاتو کښ راځی۔ (۱) کار سازی (خلق، تدبیر، تصرف، قدرت)۔ (۲) علم د غیب او علم په هر څیز باند مے۔ د دے وچ نه د شرک دوه قسمونه پیدا شول۔ ۱. شرک په تصرف کښ ۲. شرک په علم کښ۔ او په قرآن کریم کښ د دے تفصیلی تردید په ډیر وایا تو نو کښ موجود دے چه د هغه مناسب ذکر په کتاب تنشیط الاذهان کښ موندی کړید مے۔ بعض تفصیل یی داد مے۔

شرک په تصرف کښ داد مے چه د الله تعالیٰ شرنگ تصرف، واکداری، قدرت، اختیار، تدبیر چه په قرآن کریم او صحیح حدیث کښ ذکر شویډ مے۔ په هغه صفت کښ بل څوک بلکه نبی، ولی، ملک، جن وغیرہ د الله تعالیٰ سره شریک، حصه دار، برخه والا او گټوری، لکه دا عقیده اوساتی چه مرضونه اولیاء راوی او د مرضونو شفاء اولیاء ورکوی۔ یا خیر او برکت اولیاء ورکوی یا یی اخلی وغیرہ نو دا شرک دے په تصرف کښ۔

شرک په علم کښ داد مے چه د الله تعالیٰ علم چه څه رنگ په غیب باند مے دے یعنی بے سببه علم دے او په هر څه باند مے علم لری د هغه د علم نه هیڅ ذره په اسمانو تو کښ او په زمکو کښ بهر ته ده په ځنگلو کښ د پانړو بوټو شمارة په دریابو تو کښ د اوبو مقدار او د مهیا تو شمارة، د کانړو، شگو شمارة د الله تعالیٰ په علم کښ دے نو د داسے علم چه د نبی، ولی، جن، ملک د پاره عقیده اولری۔ لکه دا عقیده اولری چه ولی او پیر صاحب زموږ د زړو نو په حال باند عالم دے۔ یا په عالم کښ د ذرات، پانړی، کانړی، شگے په شمار علم لری نو دا شرک دے په علم کښ۔

پوهه شاه چه غیب دوه قسمه دے۔

یو غیب حقیقی چه د هغه د علم د پاره هیڅ سبب نشی کید لے نه په وحی سره نه په عقل سره، نه په حواسو سره، نو د هغه علم ته علم غیب وئیلے کیږی، هغه د الله تعالیٰ صفت خاصه دے لکه پد مے ایت کښ قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ سورة النمل ۷۵

دویم غیب اضافی دے چه د هغه علم نبی ته په ذریعه د وحی ورکړ مے شی یا

د عقل یا د حواسو پہ واسطه معلوم شی اگرچہ وړاند مے د دے سببونه هغه غائب او پټ وی. دغه علم په مخلوق کښ په مختلفو مرتبو سره شته. لیکن د شرع په اصطلاح کښ هغه علم ته علم غیب تدے وئیل شوے. او نه هغه علم غیب دے. الله تعالی رسولانو ته د تمام مخلوق ته زیات علم ورکړے او بیا اخری رسول محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یے د ټولو رسولانو او ملائکو ته زیات علم ورکړے دے، لیکن هغه علمونه د رسالت سره مختص علمونه دی، کوم کارونه، خبرے چه د رسالت د رسول سره تعلق نه لری د هغه علم یے ورته نه دے ورکړے او نه یے ورته ضرورت شته نو علم د هغوی په کل ماکان او مایکون باند مے نشته نه ذاتی او نه عطائی.

(ج) توحید د عبادتونو او اطاعتونو :- د دے درے قسمونه دی.

(۱) توحید فی العبادات (۲) توحید فی الدعاء (۳) توحید فی الحکم (یعنی تحلیل او تحریم)

(۱) توحید فی العبادات :- د دے چه هره بندگی او تعظیم چه د زړه سره

تعلق لری. یا د بدن د قوتونو سره، یا د مال سره هغه الله تعالی لره خاص کول،

په هغه کښ د الله تعالی سره بل چا لره حصه ته ورکول. د زړه عبادات: توکل،

خشیت او خشوع، اخلاص، محبت، رجاء (امید) دی او قرآن کریم کښ د دے

ټولو تخصیص په الله تعالی پورے ذکر شوی دے. لکه علیه فلیتوکل

المتوکلون، ولم یخش الا الله - نحن له مخلصون - والذین امنوا

اشکوا حباً لله - ما لکم لا ترجون لله وقاراً ویرجون رحمته - د دے

پنځو نه علاوه نور حالات او اوصاف د زړه دیته راجع دی.

د بدن عبادات: قیام، رکوع، سجده، روژه نیول، حج کول، جهاد کول وغیره دی.

پوهه شته چه حواس ظاهریه د انسان پنځه دی.

(۱) قوه باصره (یعنی لیدل) (۲) قوه سامعه (یعنی اوریدل) (۳) قوه شامه

(ربویه ول) (۴) قوه ذائقه (یعنی سکل) پدیکښ خوراک او خبشکاک داخل دی

(۵) قوه لامسه: یعنی مسه کول، دا د بدن د ظاهره سره تعلق لری. او اکثر

لمس په لاس سره کیږی پدے پنځه قوتونو سره طاعت د الله تعالی په

پنځو طریقو سره کول، فرض، سنت مؤکده، مستحب، حرام نه. مچ کیدل.

مکروه تحریمی نه. مچ کیدل. او مثالونه د دے ډیر تفصیل خواړی لیکن

په غور او فکر سره هغه معلومیږی.

د مال په ذریعہ عبادات : صدقہ فرضی یا نقلی ورکول د پاره د رضا د
 الله تعالى۔ ذ۔ مح کول په نوم د الله تعالى نذر کول د الله تعالى په نوم باندے وغیرہ
 پدے مال خرچ کولو کیں ہم پنچہ اقسام جاری کیری، فرض، سنت، مستحب
 دارنگ د حرام او مکروه تحریمی تہ خان د الله تعالى د ویرے نہ مچ ساتل
 په دے عباداتو کیں چہ د الله تعالى تہ سیوا بل چالره رتبہ، ولی، پیری، ملک
 پیر، فقیر وغیرہ لره) یو عبادت ہم ادا کیری نو دا شرک دے۔

(۲) توحید فی الدعاء :- یعنی مدد غوشتل حاجت طلب کول او ذریعہ د
 تسلی د پاره یا الله، یا رحمن (دارنگ په نور و اسماء و حسنی سره الله تعالى
 یادول) ثناء د الله تعالى او ذکر کول د الله تعالى هم پدے کیں داخل دی۔

پوهه شه دعا اگرچہ عبادت بدنیہ د تبه دے۔ لیکن هرکله چہ دا عباداتو
 مقصد او مغز دے او دارنگ اکثر مشرکان په شرک فی الدعاء کیں گرفتار دی۔
 د دے وچے تہ دا په قرآن کریم کیں په مستقل طریقہ سره ذکر کرے شوے
 دے۔ د الله تعالى تہ سیوا بل څوک چہ حاجت پوره کوونکے، او واکدار او عالم
 الغیب او گنہری او هغه تہ یا فلان رامد شه او ای، حاجت پوره کیدل ترے تہ
 او غواری، نو دا شرک فی الدعاء او فی الاستعانت دے۔

بعض خلق وائی چہ دا غائبانه چغه د محبت د وچے تہ جائز دی۔
 جواب دادے چہ په حال د محبت کیں به هم انسان د احکامو شرعیو پابند او
 تابع وی۔ او دلیل شرعی د جواز د دغه چغه کولو نشته بلکه دا تشبیه د اهل
 شرک سره ده۔

تنبیه :- توحید فی العبادات تہ توحید فی الالوهیة هم وئیلے شی هغه
 مصداق دے د لا اله الا الله او د دے د پوهه د پاره تفصیل د معنی د
 اله ضروری دے چہ هغه به روسته بیانیری۔

(۳) توحید فی الحکم : مراد تربیة حکم تشریعی دے مطلب دا دے چہ عقیده
 اولری چہ شرع جوړوونکے الله تعالى دے د هغه حلال به حلال او د هغه
 حرام به حرام گنړو۔ چہ د هغه خبر مونږ تہ رسول الله صلی الله علیه وآله
 وسلم را کرے دے۔

او که څوک د الله تعالى حرامو ته حلال وائی۔ یا د الله تعالى حلالو ته حرام
 وائی یا د الله تعالى د رسول صلی الله علیه وسلم په مقابله کیں او د شرعی

دلیل په مخالفت کښ د یو پیر او ملا، امام، استاذ و غیره په تحلیل او تحریم او ثواب او عذاب کښ طاعت او تقلید کوی نو دا شرک دے او دا سے شرک په یهودیانو او نصاراؤ کښ موجود وؤ۔ یا د الله تعالی او د رسول صلی الله علیه وسلم د حکم مقابلہ کښ د یو صاحب اقتدار یا بادشاه قانون متی۔ او د قانون او حکم شرعی ته انکار کوی نو دا هم شرک او کفر دے۔

(۲) صدق د رسول: دا هم د پیره اومه مسئله ده۔ حکه چه توحید او ایمان تفصیلی بغیر د صدق د رسول ته نه معلومیری۔ قرآن کریم کښ د رسول رشتیتوالی ثابتولو د پاره دیرے طریقے دی۔ چه د هغه تفصیل په تنشيط الاذهان کتاب کښ په خوارس طریقو سره ذکر شویدے چه د هغه ته بعضے طریقے دادی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم خبرونه د غیب را تلونکی او تیر شوی ورکړیدی او حال دا چه هغه حاضر او ناظر نه دے او ته وو او دغه خبرونه یا لکل رشتیتنی دی۔

دارنگ هغه امی وو او د هیچا نه ئے لوستل نه وو کړی۔ او ته ئے خط زده کړے وو او سره د دے نه لو ئے فصیحان، بلیغان د عربو د هغه د مقابلے کولو ته عاجز وؤ۔ او دارنگ مخالفینو چه خومره اعتراضونه په رسول صلی الله علیه وسلم باندے کړی دی د هغه ټولو جوابونه په قرآن کریم کښ ورکړے شوی دی۔

(۳) صدق د قرآن کریم: دا هم د اهو مسائلو ته ده۔ حکه چه دا د صدق د رسول او د اثبات د توحید د تفصیل د پاره اصل ذریعه ده۔ د قرآن کریم د صدق ثابتولو د پاره په کتاب التنشيط کښ شپاړس طریقے ذکر کړے شویدی چه د هغه نه بعضے دادی چه قرآن پاک معجز دے۔

ایتنه د تحدی رطلب د مقابلے قرآن کریم کښ شته دے لیکن تراوسه پورے هیچا د قرآن کریم مقابلہ نه ده کړے شومے۔ او ته ئے کولے شی۔ او چا چه مقابلہ کښ خه عربی شعرونه و غیره وئیلے وؤ نو هغوی پورے خندا کړے شومے ده۔ دارنگ الله تعالی فرمائیلے دی "لو کان من عند غیر الله لوجدوا فيه اختلافا کثیرا: النساء ۸۲"۔

رکه چرے دا قرآن د غیر الله جوړ شومے کتاب وے نو ضرور موندلے به وے خلقو په دے کښ غلطی دیرے۔ لیکن هیڅ غلطی پکښ تراوسه نه ده ثابت کړے شومے۔ نو معلومه شو چه دا د الله تعالی جل جلاله کتاب دے حکه چه د بنده په کتاب کښ خامخا غلطی یا نقصان وی۔

(۴) ایمان پہ آخرت او بعث بعد الموت :- پہ ایمانیا تو کس یو اہمہ مسئلہ بعث بعد الموت او د قیامت پہ تفصیلا تو باندے ایمان راورل دی۔ قرآن کریم کس ددے ایتونہ پہ شپرو تعبیر و نو سرہ دی۔

اول تعبیر دادے چہ ایمان پہ آخرت باندے د مؤمنانو عقیدہ دہ۔ او د دین د ضروریاتونہ دہ او د خاستہ صفاتو د پاره منشاء دہ او د نجات ذریعہ دہ۔ دویم تعبیر دادے چہ انکار کول د آخرت نہ جرہ او بیخ د عیبونو دے او سبب د مصیبتونو او د دنیوی او اخروی تباہی او د عذابونو دے۔

دریم تعبیر طریقہ د انکار د منکرینو او اقسام د شبہاتو او اعتراضونو د هغوی او پہ هغه کس د دوی د انکار هیچ دلیل نشته دے سیوا ددے نہ چہ دوی یے دخیلو تا قصو عقلونو پہ بنا بعید او محال کنری۔ خلورم تعبیر طریقہ د اثبات د آخرت او جوابونہ د شبہاتو د هغوی طریقہ د اثبات یے اؤہ دی۔

(۱) دویم ثوند پہ اول ثوند باندے قیاس کول۔ (۲) دویم ثوند قیاس کول پہ پیدائش د اسمانونو او د زمکوباندے۔ (۳) دوباره ثوند قیاس کول د دنیا پہ بعضے نا آشنا واقعاتو باندے چہ پہ هغه کس پس د مرکولو نہ بیا ثوندی کول دی او پس د او بد خوب کولو نہ لکہ واقعه د اصحاب کھف شوه۔ (۴) دوباره ثوند قیاس کول د زمکے پہ شته کید لو پہ اونو او یوتو سرہ پس د اوچ والی نہ۔ (۵) ثابتول د دوباره ثوند پہ دلیل د قدرت او تصرفاتو د الله تعالیٰ پہ عالم کس۔ (۶) ثابتول د بعث پہ قسم کولو د الله تعالیٰ سرہ پہ خیل ذات باندے پہ قرآن کریم کس خلور کرتہ سورۃ یونس ۳۱ او سورۃ مریم ۲۸ او سورۃ سبا ۳۱ او سورۃ تغابن ۳۱۔ (۷) ذکر د آخرت پہ پیرو او مختلفو الفاظو سرہ چہ هغه شپار پس دی او ذکر کری دی مونہ پہ تنشيط الادھان کتاب کس پنجم تعبیر ذکر کول د ورخے د قیامت پہ درنے دیر شو نوموتو سرہ او هغه بتول صفتی نوموتہ دی۔ شپروم تعبیر احوال د ورخے د قیامت او ذکر د هیبتونو د هغه پہ تفصیل سرہ چہ هغه د قرآن کریم پہ خلور پنحوس سورثونو کس ذکر دی۔

(۸) جہاد فی سبیل الله تعالیٰ :- د تیر شوو خلور و مقصدونو د نشر و اشاعت د پاره د هر قسم طاقت صرف کول او محنت کولو تہ جہاد و نیلے کیری او د مخالف باطل قوتونو کمزوری او د توحید او اسلام غالب کولو تہ قتال

فی سبیل اللہ وئیلے کیہی۔ ہر کلمہ چہ دجہاد او قتال مقصد دیر لوئے دے نو دے
وہ نہ جہاد او قتال ہم دیرہ اہمہ مسئلہ دہ۔ قرآن کریم کیں دھتے قسمو تہ
او مقصد و تہ، اداب او اسباب وغیرہ ذکر کرے شوی دی۔ دھتے پورہ تفصیل
زما پہ کتاب ترتیب الجہاد کیں لیکلے شوئے دے۔ او دارنگ پہ کتاب تنشیط
الاذہان کیں ہم شتہ او پہ مختلفو سورتو نو دے قرآن کیں دا مسئلہ ذکر دہ۔
دجہاد او قتال نہ مخکین تہذیب دا اخلاق او نفسو نو دے پارہ پہ سورہ بقرہ کیں
لش امور، پہ سورہ العمران کیں یو دیرش امور او دے تدبیر منزل دے پارہ پہ
سورہ بقرہ کیں انکس امور او پہ سورہ النساء کیں نوکس امور او دے سیاست مدنیہ
دے پارہ پہ سورہ بقرہ کیں دامن دے پارہ خاور امور او پہ سورہ النساء کیں حکومتی
او فوجی نظام دے پارہ تہ امور ذکر دی او دے مسلمانانو دے نظم او امن او دے تشرو
اشاعت دے پارہ سورہ العمران کیں پنچہ امور او پہ سورہ حجرات کیں اوہ امور
ذکر دی۔

(۶) انفاق فی سبیل اللہ تعالیٰ: دا پہ اصل کیں جہاد بالمال دے یعنی مالی
قوت سرہ دے دین نشر او اشاعت کول او غالب کول دے تہ انفاق فی سبیل اللہ
وائی۔ دا قریضہ دے زکوٰۃ او صدقات واجبو تہ علاوہ دہ حکم چہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دی اِنَّ فِی الْمَالِ حَقًّا سَوِی الزَّكَاةِ۔ او دے علماؤ پہ
نیز جہاد او طلب دے علم دے دین او نشر دے دین تہ ہم جہاد فی سبیل اللہ وئیلے کیہی۔
قرآن کریم کیں دے دے انفاق قرضیت او دے ہتے مصارف او ترغیبات او مثالو تہ
دیر ذکر کرے شوی دی۔ دھتے تفصیل پہ تنشیط الاذہان کتاب کیں ذکر کرے
شوئے دے۔

قائدہ: قرآن کریم کیں دے یهودیانو او دے نصاراؤ او دے عامو مشرکانو او دے منافقانو
پہ تفصیل سرہ تردید دے دے دھتے قباۃ او بد صفات او ہغوی تہ زجر تہ
پہ تفصیل سرہ ذکر شوی دی پہ مکے سورتو نو کیں دے مشرکانو تردید دے
او دے ہغوی ناکارہ صفات ذکر دی۔ او دے تورو دے ذکر پہ کیں دیر کم دے او
پہ مدنی سورتو نو کیں دے دے تورو دے لو تفصیل ذکر دے۔ زما دے شمار
مطابق دے یهودیانو بول قباۃ دے دھتے یویشٹ ذکر دی او دے نصاراؤ شپیر
دیرش دی۔ او دے منافقانو دے دھتے دے دے دی۔

أصول او قواعد دے سورت: دے فہم او پوہے دے پارہ پہ ہر سورت کیں

راتلونکے اٹھ خبرے معلومول ضروری دی۔ یا پہلے پہ سورت کبھی بولے وی یا پہ
یکبھی بعضے وی۔ عا دعویٰ دے سورت پیڑندل۔ عا دلیلوئے دے دعویٰ دے ثابتولو
دے پاره درے قسمونہ دی۔ (ر) عقلی دلیلوئے شپہر قسمہ دی۔ (ب) نقلی
دلیلوئے ہم شپہر قسمہ دی۔ (ج) او وچی دلیلوئے کلاہ پہلے یوسورت کبھی
درے واپہ قسمونہ وی اوکلاہ بعضے بعضے۔ دے عقلی دلیلوئے مطلب دا دے
چہ دے اللہ تعالیٰ دے قدرت او دے تصرفاتو او علمونو ذکر پہ داسے طریقے سرہ
اوکری شے چہ صحیح عقل دے ہفتے پہ ذریعے سرہ اللہ تعالیٰ متی او دے ہفتے
دے توحید عقیدہ اولری یا ئے رد تثنیٰ کولے۔ دے نقلی دلیلوئے مطلب دا
دے چہ دے حق او دے مسئلے دے توحید نسبت داسے مخلوق تہ اوکری شے چہ
ہغوی ہرچاہ تہ مسلم او منلے شوئے وی، یا پہ حقیقت کبھی رشتینی وی او
چہ پہ ہغویا ندے دے دروغو وئیو تصور ہم نشی کیدلے۔ او دے وچی دلیلوئے
مطلب دا دے چہ دے خبرے نسبت اللہ تعالیٰ تہ اوکری شے چہ دا دے ہفتے
امریا تھی یا قول روینا، او وچی دے مونہ دے خان تہ تہ دے وئیے۔

(۳) زجر (زور تہ) یعنی دے منکرینو وغیرہ پہ تاجائزہ وینا یا عمل باندے
زور تہ ورکول۔

(۴) تخویف (ریہ) یعنی دے انکار دے وجے نہ عذاب دے دنیا یا عذاب دے آخرت
ذکر کول۔

(۵) بشارت (زیرے) یعنی دے حق دے منلو پہ وجہ سرہ دے دنیا وی یا آخروی
خوشحالو او نعمتونو زیرے او خوشخبری ورکول۔

(۶) تسلیٰ یعنی دعوت کوونکی تہ پہ وخت دے مصیبتونو او تکلیفونو کبھی
تلقین دے صبر ورکول او دے ہفتے دے زہ تہ غم لرے کول یا گمول۔

(۷) تشجیع او ترغیب یعنی دے توحید دے بیان او دعوت دے پاره یا دے قرآن
یا دے جہاد پہ بارے کبھی تیزی او چاہ گیر تہ ورکول او بیہادر کول او رغبت ورکول۔

(۸) ترہید فی الدنیا یعنی دے دنیا سرہ مینہ نہ کول دے دنیا تہ بے رغبتی
بیانول او دے ہفتے فنا او زوال ذکر کول یا دے ہفتے دے دھوکے او غرور تہ تنبیہ
ورکول۔

فائدہ عا طریقہ دے تفسیر دے ہر سورت دادہ چہ پہ ہر سورت کبھی پچھ خبر ضروری دی
اولہ خبرہ ربط (مناسبت) دے ہر سورت دے مخکشی سورت سرہ۔

ش

دویمه خبره د عوای د هر سورت او د هغه مأخذ -

دریمه خبره د هر سورت اجمالی او تفصیلی خلاصه بیانول په ترتیب د بابونو سره -
خلورمه خبره حل د مشکل آیاتو او د مکرراتو او ذکر د حکمتونو -

پنځمه خبره امتیازات د هر سورت د نورو سورتونو ته -

فائده ۱: اصول الایمان ذکر دی په (سورة البقرة ۲۵۵) او سورة النساء ۳۴ کښ

اصول الحقوق ذکر دی په (سورة البقرة ۲۸۳) او سورة النساء ۳۴ کښ -

اصول السیارات ذکر دی په (سورة الانعام ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳) کښ -

اصول المحرمات په عقیده او عمل کښ رپه سورة الاعراف ۳۳ کښ

اصول المحرمات په خوراک کښ (سورة البقرة ۱۴۳، سورة المائدة ۳)

سورة الانعام ۱۴۵ او سورة التحل ۱۱۵) دا په ټولو اسمانی دیتونو

کښ مشترک اصول دی -

فائده ۲: نصاب تبلیغ د عوامو په سورة الانعام ۱۵۱، ۱۵۲ او ۱۵۳ کښ -

نصاب تبلیغ د بنی اسرائیلو په سورة البقرة ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹ کښ

نصاب تبلیغ د اهل کتابو په سورة آل عمران ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶ او ۴۷ کښ -

نصاب تبلیغ د نصاراؤ په سورة المائدة ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲ او ۵۳ کښ -

فائده ۳: نسخ په څلورو معانوسره ده - اول په معنی د لیکلوسره په سورة

الجاتیه ۲۹ کښ - دویم وړانول او زائیلول په سورة الحج ۲۵ کښ -

دریمه معنی بدلول د آیت یا د حکم په بدل سره په سورة البقرة ۲۱۰ کښ

خلورمه معنی نقل کول او دا په قرآن کښ نه ده مستعمل شوی -

مناسخه د علم میراث او تناسخ د ارواحو په عقیده د هندوانو

کښ - د دې څلور معنی سره تعلق لري -

نسخ د شریعت په اصطلاح کښ بدلول د آیت یا حکم د آیت یا د دواړو

دی اصلاً یا صفة یعنی د سره یې بدل کړی - یا په مطلق کښ قید او لګوی،

یا عام لره خاص کړی یا په عکس سره وی - یا د واجب نه مستحب ته راګوز

شي او دا د مخکنو علماؤ اصطلاح ده - په دې معنی سره د هغوی په نیز

په قرآن کښ د پنځه شوه آیاتو نه زیات منسوخ دی، یعنی په اعتبار د

حکم سره - بله معنی داده چه مخکښ ثابت شوی حکم زائله کړی په بدل

نص سره په داسې طریقې سره چه په مخکښ باندې عمل کول جائز نه وی

اودا معنی دے دوستو علماؤ پہ اصطلاح کیں دے۔ اوینا پہ دے یا تدا سے
علامہ سیوطی^۱ پہ اتقان کیں وئیلی دی چہ یویشنت ایتونہ منسوخ دی
او امام شاه ولی الله دهلوی^۲ پہ الفوز الکبیر کیں وئیلی دی چہ پنچہ ایتونہ
منسوخ دی۔ اوزمونہ پہ نظر کیں دے ایتوتو کیں بتول حکمونہ اوتولے معانی
منسوخ نہ دی پہ اعتبار دے یومعنی سرے منسوخ دی اوپہ اعتبار دے یلے
معنی سرے منسوخ نہ دی یا پکین اختلاف وی دے سلف صالحینو یا دے واجب نہ
مستحب نہ را کوز شوی وی او هغه ته تخفیف وئیلی شی دے ایت پورے بیخ کن دی
دے حکمونہ نہ وی شوی۔

مسئلہ دے الله: دے دے دے پیارے قرآن کریم کیں دولس تعبیرات دی۔
اول: کلمہ دے لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دوه حُله رسوئے الصافات^{۳۵} او سوئے محمد^{۱۹} کیں
دویم: تعبیر کلمہ دے لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ دیرش کرتہ۔
دریم: کلمہ دے لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ یو کرت پہ سوئے الانبیاء^{۲۱} کیں۔
خلورم: کلمہ دے لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا درے حُله رپہ سوئے النحل^{۲۱}، سوئے
طہ^{۲۱} او سوئے الانبیاء^{۲۱} کیں۔

پنجم: کلمہ دے لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي يُوْحِيْهُلْ په سوئے یونس^{۲۱} کیں۔
شپیرم: کلمہ دے مَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ دوه کرتہ پہ سوئے آل عمران^{۳۶} کیں۔
اوم: کلمہ دے وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَاحِدٌ یو کرت پہ سوئے المائدة^{۲۱} کیں۔
اتم: کلمہ دے مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ نهه کرتہ پہ سوئے الاعراف^{۵۹}،
۳۶، ۳۷، سوئے هود^{۵۹}، ۳۶، ۳۷ او سوئے المؤمنون^{۳۶}، ۳۷ کیں۔
نهم: کلمہ دے عَالَهُ مع الله اته کرتہ پہ سوئے النمل^{۳۶} ته ترے پورے،
سوئے القصص^{۳۶}، ۳۷ او سوئے الطور^{۳۶} کیں۔

لسم: کلمہ دے مَنْ إِلَّا غَيْرَ اللَّهِ یو کرت پہ سوئے الانعام^{۳۶} کیں۔
یوولسم: کلمہ دے إِلَهُكُمْ إِلَّا وَاحِدٌ شپیر کرتہ پہ سوئے البقرة^{۱۶۳}،
سوئے النحل^{۲۱}، سوئے الکہف^{۳۶}، سوئے الانبیاء^{۳۶}، سوئے
الحج^{۳۶} او سوئے حم سجده^{۳۶} کیں۔

دولسم: کلمہ دے اِنَّمَا هُوَ الْوَاحِدُ خلور کرتہ پہ سوئے النساء^{۱۶۳}، سوئے
الانعام^{۳۶}، سوئے ابراهيم^{۵۲} او سوئے النحل^{۳۶} کیں۔
دے الله دوه معانی دی یو خاص دے (حق دار دے بندگی او معبود بالحق)

دا د اَلِهَ يَالَه نه اخستل شو دے په معنی د عید یعنې سره نواله په معنی
د معبود دے لیکن په عرف د شرع کتب خاص دے په معبود یا بحق
پورے په دے مخکنې ټولو کلماتو کتب دا معنی مراد ده.

دریمه معنی د اَلِه حاجت پوره کوونکې پناه ورکوونکې چه اُمید او خوف د
هغه ته کیږي او اعتماد په هغه باندې کیږي او دے معنوته علماء و اشرافه
کړیده په تفسیر بیضاوی کتب او شیخ عبد القادر جیلانی رحمه الله په فتح
الربانی ۵۵۷ کتب او نور اهل لغت هم د معنوته اشاره کړیده. او دامعانی مراد کیدل شي په سورة
الانعام ۲۴ کتب چه اختیار د غوږونو او سترگو او زړونو (عقلونو) صرف
د یو الله تعالی دے او په سورة النمل ۲۵ کتب پیدا کوونکې د زمکو او باران
وروونکې د آسمان ته. او د زمکه ته گنډ او تازه باغونه راټوکوونکې یو
الله تعالی دے او په ۲۶ کتب چه زمکه شنه کوونکې او په هغه کتب تهر ونه
سیندونه بهیونکې او کلک غرونه جوړوونکې او دوه قسمه دریابونو کتب
پرده جوړوونکې یو الله تعالی دے. او په ۲۷ کتب د محتاجو دعا قبولوونکې او
هر تکلیف او مصیبت لرې کوونکې او انسانانو لږه په زمکه کتب په یو بل پسې
ابادوونکې یو الله تعالی دے. او په ۲۸ کتب دی چه په تیرو د بیا بانو او دریابونو
کتب لارینودونکې او مختلفه هوا لمانه د باران ته مخکښ رالیروونکې یو الله تعالی
دے او په ۲۹ کتب اول پیدا کوونکې یا پیدا کونکې بیا دوباره پیدا کوونکې
او تاسوله روزی درکوونکې د آسمان او زمکه ته یو الله تعالی دے.

او په سورة القصص ۲۷ کتب دی چه شمر راخیژوونکې رشپه لرې
کوونکې یو الله تعالی دے. او په ۳۰ کتب دی چه شپه راوستوونکې
ورځ لرې کوونکې یو الله تعالی دے. نو په کلمه د لا اله الا الله
کتب دا ټول معانی اراده کیدل شي په زړه کتب او هم په ژبه او هم
په دعوت او بیان کتب نو دا توحید د الوهیت دے.

مسئله د شفاعت (سفارش کول) د شرک او بدعت ته د
بچ کیدلو د پاره د شفاعت شرعیه او شرکیه او بدعیه په مینځ کتب
فرق کول دیر ضروری دی د دے وجه نه دا مسئله د قرآن کریم په
رڼا کتب ذکر کوو.

پوهه شه چه ماده د شفاعت (شر، فاع، ع) په قرآن کریم کتب

یو دیرش کرتہ ذکر شویدہ او هغه په دوه قسمه ده -

اول شفاعت (سفارش) د بنده کاتو په مینځ کښ چه یو شخص د بل شخص (چه محتاج وی یا مصیبت زده وی) د پاره دریم شخص ته سفارش کوی دهغه د حاجت پوره کولو یا د مصیبت لرې کولو د پاره د اسبابو د لاندې توپدیکښ د جائز کار د پاره سفارش بڼه عمل دے او د ناجائز کار د پاره سفارش بد عمل دے - د دے ذکر په سورة النساء کښ د دویم قسم سفارش د یو مخلوق دے د بل شخص د پاره الله تعالی ته او په قرآن کریم کښ الخ په اولس سورتونو کښ ذکر دے په دېرو طریقو سره - اوله طریقه: ذکر د عقید د مشرکانو په پاره د معبودان یا طله کښ که ملک وی یا جن وی یا نبی وی یا ولی وغیره دا په سورة یونس کښ او په سورة الزمر کښ ذکر دی او دا عقیده بنیاد دے د نورو اقسامو د شرک د پاره -

دویمه طریقه: د مشرکانو د پاره نیشتهوال د دے شفاعت او بلا اذن د الله تعالی نه په نیشتهوالی مطلق سره، دا په قرآن کریم کښ په الله ایا تونو کښ ذکر دی سورة البقرة ۲۵۵، سورة الانعام ۱۵۵، سورة الروم ۳۱ سورة سجده ۲۷ سورة الشعراء ۸۱ او سورة الفاعر ۱۸ -

خلورمه طریقه: تفع نه ورکول د شفاعت دا په درې ایا تونو کښ ذکر دی سورة طه ۱۰۹، سورة سبأ ۲۳ او سورة المدثر ۴۸ -

پنځمه طریقه: نه قبلیدل د شفاعت دا په یو ایت کښ ذکر دے په سورة البقرة کښ -

شپږمه طریقه: اغنا نه کول رقائده نه ورکول په دفع کولو د مصیبت سره) د شفاعت دا قسم په دوه ایا تونو کښ ذکر دے - سورة یس ۲۳ او سورة النجم ۲۷ کښ -

اوومه طریقه: نیشتهوال په طریقه د استقهام (تپوس) انکاری سره او دا په یو ایت کښ ذکر دے سورة الاعراف ۵۳ -

اتمه طریقه: سفارش کول په اذن د الله تعالی سره دا په پنځه ایا تونو کښ ذکر دی - سورة البقرة ۲۵۵، سورة یونس ۳، سورة طه ۸۱ او سورة النجم ۲۷ -

نہمہ طریقہ: شرط رضا کا اللہ تعالیٰ دے مشفق وہ رچہ چا دپارہ سفارش
 کیں مے شی) دپارہ داپہ دوه ایا تو تون کیں ذکر دی سورۃ الانبیاء ۲۸ اور سورۃ النجم
 لسمہ طریقہ: استثناء د سفارش کوونکی د شفاعت کولو دپارہ داپہ یوایت
 کیں ذکر دی سورۃ الزخرف ۲۷ او د دے دپارہ دوه شرطونہ ذکر دی۔
 اول داچہ پہ دنیا کیں یے حق طرف تہ دعوت ورکھے وی۔ دویم داچہ
 عالم وی پہ حال د مشفق وہ چہ دے مؤمن دے اوکہ تہ دے او دا علم
 پہ قیامت کیں حاصلیری۔

یوولسمہ طریقہ: داسے دوه ایا تو تہ دی چہ احتمال لری د استثناء د شفیع
 او مشفق وہ۔ سورۃ مریم ۸۷ سورۃ طہ ۱۹۔

د دے ایا تو تہ معلومہ شوہ چہ سفارش کولو یو خوش شرطونہ دی۔ اول داچہ
 د اللہ تعالیٰ اذن وی۔ دویم داچہ چا دپارہ شفاعت کیری چہ ہفہ یہ کافر
 مشرک تہ وی۔ دریم داچہ شفاعت کوونکے یہ ہفہ خوک وی چہ یہ دنیا
 کیں یے حق (توحید اوسنت) طرف تہ دعوت ورکھے وی۔ خلورم داچہ
 اللہ تعالیٰ د ہفہ نہ رضا وی۔ پنجم داچہ ہفہ مشفق وہ او پیرثنی چہ دا
 مؤمن دے مشرک کافر تہ دے۔

شفاعت شرعیہ پہ ورخ د قیامت کیں حق دے پہ دغہ پنخو شرطونو
 سرہ او د دے دیر قسمونہ پہ شرح عقیدۃ طحاویہ کیں ذکر کرے شوی دی۔
 او داسے شفاعت تہ متکرین حدیث او معتزلہ ابتکار کوی، او ہرچہ پہ
 دنیا کیں وی نو د ہفہ دوه قسموتہ دی۔ اول قسم یوژوندے بندہ بل ژوندی
 بندہ تہ وائی رچہ ہفہ یے اوری) چہ زما دپارہ دُعا او غواہ، برابرہ خبرہ دہ
 کہ د ہفہ نہ غورہ شخص وی اوکہ تہ وی غورہ او دا د قرآن کریم
 پہ سورۃ ابراہیم ۱۷۱ کیں او سورۃ نوح ۲۸ او سورۃ حشر ۲۷ ذکر دی
 دویم قسم یوژوندے شخص د مسلمان مردہ دپارہ دعا غواہی دغہ تیر
 شوی ایا تو تہ ہم پدے باندے دلیل دے۔ دارنگ پہ دے دواہو
 قسمونو باندے احادیث صحیحہ ہم دلالت کوی۔ او دغہ ایا تو تہ او
 احادیث دلیل دے پہ اذن د اللہ تعالیٰ باندے یعنی د شفاعت بِالْإِذْنِ دے
 شفاعت غیر شرعیہ (بلا اذن) د دے درے قسموتہ دی۔
 اول: د یوژوندی شخص د یو مردہ د قیر پہ خوا کیں د ہفہ نہ دُعا

او شفاعت طلب کول او دا په څو و جو هو سره تا جائز دے او بدعت دے
بلکه د شرک طرف ته را بشکل کوی -

اوله وجه داده چه په قرآن کریم او صحیح حدیث کښ د دے ثبوت
نشته نو اذن د الله تعالی نیشته نو معلومه شوه چه دا شفاعت بغیر
د اذن نه دے -

دویمه وجه داده چه طلب کوونکے د شفاعت عقیده لری چه دا مری
زما خبر دے اوری او د دے د پاره هم صحیح دلیل نیشته او د دے تفصیل
مونږ په تفسیر د سورة الروم کښ ذکر کړې دے -

دریمه وجه داده چه دا دے خلق عقیده لری چه د قبر په خوا کښ دُعا
بنه قبلېری نو دا هم بے دلیل خیره ده په شرع کښ د دُعا د اجابت خاص
حایونه په احادیثو صحیحو سره ثابت دی او په هغه کښ د قبر په خوا کښ قبلېدلو
ذکر نیشته او د دے په پاره کښ مفسر آلوسی په تفسیر د سورة مائده
کښ وئیلی دی چه دا اتفلیقی تا جائز دی د هیڅ عالم شک نیشته د دے
په تا جائز والی کښ -

دریم قسم د قبر نه په لرې فاصله کښ رچه په ژوند کښ هم پدغه
فاصله کښ اوری دل ته کیږی) او از کوی چه فلا فی بزرگه ، یا با زما د پاره
د الله تعالی ته دُعا او غواړه - نو دا خو شرک دے په ډیرو وجو سره -

اوله وجه دا چه عقیده لری چه دا ولی غائبانه او زو ته اوری عالم الغیب
د دے اودا عقیده ساتل شرک دے نور دے وچه هغه دی چه د اول قسم
په بیان کښ ذکر شوی دی -

خلوړم قسم قبر د یو ولی ته سجده کوی د هغه طواف کوی د هغه په نوم
نذرانے جنه دے غلافوته راوړی او نور تعظیمات ئی کوی په داسه عقیده
سره چه دا ولی په خوشحاله شی او زما فلا ته حاجت به په الله تعالی باند دے
پوره کړی یا فلا ته مصیبت به په الله تعالی باند دے زما ته لرې کړی
یعنی الله تعالی د دے ولی د مینه یا وجاهت (مخوری) نه مجبوره

ناچاره گنږی اودا شرک د مکة معظمه د مشرکانو وچه په سورة یونس ۱۸ کښ
او په سورة الزمر ۲۱ کښ د هغه ذکر د دے اودا دے تصریح امام
رازی په تفسیر کبیر کښ د ایت د سورة یونس په تفسیر کښ کړې ده -

اونور تفصیل د شفاعت پہ باب د وسیلہ کنیں پہ تفسیر د سورۃ المائدہ
کنیں مونی ذکر کرے دے۔

عرض دے تفسیر کتونکو او دے نہ فائدہ
اخذتونکو تہ درخواست دے کہ تاسوتہ پہ دے
کنیں تفسیری یا معنوی یا تحریری غلطی معلومہ
شی تو ماتہ دھے خیر را کړی یا دھے د اصلاح
کوشش او کړی او زما د معافی د پاره د الله تعالیٰ نہ
دعا او غواړی۔ زه هم الله تعالیٰ ته دعا غواړم
په دے سره مسلمانانو ته فائدہ ور کړی او زما
گناہونه او غلطی معاف کړی۔

وما ذلک علی الله بعزیز

ابوزکریا عید السلام غفرله

اول شعبان ۱۴۲۰ھ

سورة الفاتحة
مكية

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝۱

آیاتھا ۷
رکوعھا ۱

خاص یہ نوم دے اللہ تعالیٰ امداد غوار یہ شروع کو لو کہیں چہ رحمن اور رحیم دے

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝۲ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ۝۳

تول صفتونہ دے خدا ایتوب خاص اللہ تعالیٰ دی چہ پالنے کو ویکے دے قول عالم دے عام مہربانی والد خاص ہم کو ویکے

مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ۝۴ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ

اختیار مند دے دے بدے (جزا دے) خاص تالوہ بند کی کو مونبر او خاص ستانہ

نَسْتَعِينُ ۝۵ هُتَاهِدْنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝۶

مد غوار یہ ہر حالت کہیں)۔ کلک کرے مونبرہ یہ لار نیغہ

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ

لار دے ہفہ کسانو چہ نعمت کریدے تا یہ ہغوی باندے نہ دی ہفہ کسان چہ غضب کر شویک

عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ۝۷

یہ ہغوی باندے او نہ بے لارے دی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة فاتحه

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيد الانبياء والمرسلين محمد وعلى آله واصحابه اجمعين۔

اما بعد! یہ توفیق او یہ فضل دے اللہ تعالیٰ سرہ یہ تفسیر دے قرآن شروع کو ہم چہ
 اول تفسیر دے سورة فاتحه دے۔ یہ وہ شئی چہ ما یہ تفسیر دے ہر سورت کہیں خوش
 خبر و التزام کریدے اول ربط (تزل) دے روستو سورت دے مخکین سورت سرہ دویم
 دعوی (موضوع۔ لوئے مقصد) دے سورت، دریم خلاصہ دے مضامین و سورت اجمالی
 او تفصیلی، خلوم تشریح دے الفاظ مفردہ او دے جملو او مقصد دے ہر ایت، پنجم حکمتونہ
 اول طائف او فائدے دے مفرد الفاظ او دے جملو او دے آیاتونو، شپیم کوم سورت چہ دیر
 نومونہ لری نو ہفہ نومونہ دے سورت یہ ابتداء کہیں ذکر کول، نو دے سورة فاتحه ربط
 ذکر کولو تہ حاجت نیستہ حکمہ چہ دے دینہ مخکین بل سورت یہ لیکلی شو ترتیب کہیں

نیشہ دادے تولو نہ یہ دے ترتیب کنش مخکنے سورت دے۔
 دعویٰ دے سورت: اعلان دے توحید اور دے شرک دے تولو قسمو نو دے یہ لفظ
 الحمد للہ سرہ او مقصد دے دادے چہ ہر انسان او خصوصاً مؤمن دے خیل رب
 عظمت اولوئی یہ داسے طریقے سرہ او پیڑنی چہ کہ اللہ تعالیٰ نہ سیوا بل ہیٹوک دے
 ہغہ عظمت حق دار نہ کنری او دے خیل رب سرہ داسے تعلق او محبت پیدا کری چہ دغے
 دے بل ہیچا سرہ تعلق او محبت او نہ لری۔

خلاصہ دے سورت: اول دعویٰ دے اثبات دے توحید اداہ یہ مل کنش۔ دویم
 اثبات دے ہغہ دعویٰ دے یہ نومو نو کہ اللہ تعالیٰ سرہ او دیتہ استدلال بآسماء اللہ تعالیٰ
 و صفاتہ و بیلے شی او دا دے دلیل عقلی یو قسم دے نو دا درے عقلی دلیلونہ شول
 یہ مل کنش۔ دریم نتیجہ او تفریع دے یہ دغہ دعویٰ بانداہ یہ مل کنش۔
 مخلورم تعلیم دے دعا دے دے پارہ دے ہدایت او استقامت یہ دغہ دعویٰ او نتیجہ بانداہ
 یہ مل کنش۔ پنجم ذکر دے درے دے چہ متعلق دی دے دغہ دعویٰ سرہ یہ
 منلو او یہ نہ منلو سرہ یہ مل کنش۔

حکمتونہ او فائدے: حکمتونہ او فائدے دے الفاظ مفردہ او یہ ہر ایت کنش
 خوب شمارہ دی بعض دے ہغہ نہ خو یہ وخت دے تفسیر کو لو کنش ذکر کو ودا تشاء اللہ
 لیکن اوس بعض فائدے او حکمتونہ ہغہ ذکر کو ورم چہ دے سورت مجموعی حیثیت
 سرہ تعلق لری اویشان دے خلاصے دے سورت دی او دا ہم یہ طریقہ دے محسوساتو
 پنجمہ پنجمہ دے سورت سرہ ذکر کو ورم او دالس محسوسات دی۔

اول محسوس دادے پنجمہ اقسام دے معرفت دے اللہ تعالیٰ۔ معرفت دے ذات دے اللہ تعالیٰ
 یہ مل کنش معرفت دے صفاتو دے ہغہ یہ مل کنش معرفت دے حقوقو دے ہغہ یہ مل
 کنش معرفت دے ہغہ لارے چہ رسو و نکہ دے حقوقو تہ یہ مل کنش۔ معرفت دے اہل
 طریق چہ دے ہغوی تا بعداری کیدے شی یہ مل کنش۔

دویم محسوس، پنجمہ انواع دے توحید۔ اول توحید دے ذات یہ مل کنش۔ دویم توحید
 دے ربوبیت یہ مل کنش۔ دریم توحید دے اسماء او صفاتو مل کنش۔ مخلورم توحید
 دے الوہیت مل کنش۔ پنجم توحید دے حکم او تشریع یہ مل کنش۔

دریم محسوس، صراحۃً اسماء دے اللہ تعالیٰ پنجمہ۔ اللہ۔ رب۔ رحمن۔ رحیم۔ مالک۔
 مخلورم محسوس، پنجمہ صفات اللہ تعالیٰ تہ اشاء۔ المحمود۔ المعبود۔ المستعان۔ الہادی۔ المنعم۔
 پنجمہ محسوس، پنجمہ عبادات۔ تسمیہ۔ تحمید۔ تعبد۔ استعانت۔ دعا۔

شپنم خمس، رديہ پنخہ گمراہو ڊلو پا تدا۔ مشرکان ٿول قسموتہ۔ قدریہ۔ جبریہ
مرجئہ۔ روافض شیعہ۔ اوتور فرق پنخہ ہم۔ دهریہ ٿول قسموتہ۔ منکرین د
نبوت۔ منکرین قیامت۔ منکرین صفاتو (جهلمیہ) اوتول مبتدعین۔
اودم خمس، ذکر د پنخو فرقو صالح غیر صالح، الحامدون۔ العابدون۔ المنعم علیہم
المغضوب علیہم۔ الضالون۔

اتم خمس، پنخہ تخصیصات۔ تخصیص د حمدیہ اللہ تعالیٰ پورے۔ اوتخصیص
د صفاتو اوتخصیص د عبادت اوتخصیص د استعانت۔ اوتخصیص د هدايت اوتعام۔
نہم خمس، پنخہ قسمہ جملہ۔ جملہ خبریہ پہ معنی د انشاء کتب (الحمد لله)
جملہ خبریہ محضہ (ایاک نعبد وایاک نستعین) جملہ انشائیہ محضہ (اهدنا)
جملہ اسمیہ (الحمد لله) جملہ فعلیہ (ایاک نعبد)۔

لسم خمس، پنج کتب ذکر شوییدی) دعوی۔ دلیلونہ۔ نتیجہ۔ دعا۔ درمے ڊ لے۔
دالمخمسات د مجموعہ سورت سرہ تعلق لری اودا غیر دی د هغه متممساتونہ
چه کتاب لطائف القرآن (عربی۔ پشتو) کتب لیکلی شوییدی۔

السماء (نومونہ) ددے سورت :- سورة الفاتحة۔ سورة الحمد۔ سورة الصلوة۔
سورة التور۔ اعظم السورة۔ سورة الشفاء۔ سورة الرقية۔ سورة الواقعة۔ سورة الواقعة
سورة الکافیہ۔ سورة الشافیہ۔ سورة الکثر۔ سورة تعلیم المسئلة۔ السبع المثانی۔
القرآن العظیم۔ سورة اساس القرآن۔ سورة الشکر۔ سورة المناجات۔ سورة التفویض۔
سورة السؤال۔ ام الكتاب۔ ام القرآن۔ اودا نومونہ پہ نقل سرہ ثابت دی اودهریو
دپاره وجه تسمیہ هم شته چه هغه مفسر الوسی پہ روح المعانی کتب لیکلی دی۔

تنبیہ :- د سورة فاتحه زیاتہ تشریح ما په کتاب التبیان فی تفسیر ام القرآن
اوپه لطائف القرآن کتب پہ عربی ژبه اوترجمہ د لطائف القرآن پہ پشتو ژبه
(دیارلس خمسات) کتب کرے ده ددے وجه نه دلته به مناسب اختصار کیدایشی۔
تفسیر :- بسم الله الرحمن الرحيم۔ ددے په باره کتب د اهل علمو
ډیر اقوال دی چه دا (بسم الله) آیت مستقله د قرآن نه دے اوکه نه دے او
د سورة فاتحه نه جزء دے اوکه نه دے اودهریو سورت نه جزء دے اوکه نه دے
دغه اقوال په التبیان کتب ما ذکر کړی دی لیکن ظاهره راجحه خبره داده چه
د سورة توبه نه علاوه د هر سورت په سر کتب بسم الله الرحمن الرحيم
نازل کرے شویده توبه وخت د تلاوت کتب ددے پر بخودل پکار نه دی

ہاں پہ جہراو پتہ لو ستلو کتب اختلاف دے۔

تشریح کہ مفرد انوکہ دے کلمے دادہ :- یا حرف دے کہ حروف معانی نہ او
عمل کہ جزر زیر و رکول کوی نو غورہ دادہ چہ دا کہ یا رہہ کہ استعانت دہ او هر کلمہ
چہ کہ دے سورت پہ نومونو کتب یونوم تعلیم المسئلہ دے یعنی اللہ تعالیٰ عیلول
بنہا کہ توتہ کہ سوال کولو تعلیم و رکبے دے نو پتا پہ دے دلته قولوا پتہ مراد کہ
یعنی اے بنہا کہ ناواوایی بسم اللہ لہ نواشا رہہ شوعہ چہ نول بنہا کہان پہ استعانت
کتب یو اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی نو پہ دے اول حرف کتب رد دے پہ شرک
فی الاستعانت بانداے او پہ روایت ذابن جریر کتب وارد دی چہ دا کہ مشرکانوہ
رد کہ پاره نازل شوے دے چہ هغوی بہ بسم اللات او بسم العزی وئیل تو
اللہ تعالیٰ او فرما ئیل چہ بسم اللہ وایی۔

اسم کلمہ علم (نوم) تہ وئیل شی کلمہ صفت تہ وئیل شی او کلمہ عام وی دوار تہ
دلته عموم مراد دے نو شامل دے کہ اللہ تعالیٰ تولو نومونو او صفتونو تہ یعنی
پہ وخت کہ استعانت کتب کہ اللہ تعالیٰ هر نوم او صفت ذکر کول جائی دی پہ دلیل
کہ دے قول کہ اللہ تعالیٰ سرہ و لیلہ الاسماء الحسنى قَادُعُوْهُ بِهَا (الاعراف ۱۸۱)
قُلْ اَدْعُوا اللّٰهَ اَوْ اَدْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَّا تَدْعُوْنَ فَلَهُ الاسْمَاءُ الْحُسْنٰی (اسراء ۱۱۰)
او مداد غوختل پہ ژبے سرہ ادا کیبی او پہ ژبہ چہ ادا کیبی نو هغه تہ اسم وئیل
شی کہ دے وچہ تہ دلته یے بسم اللہ اوئیل او باللہ یے او تہ وئیلہ۔

بسم جار او محرور متعلق عامل غواری او هغه پہ لفظ کتب ذکر نہ دے
نوپتہ مراد دے او پہ هغه کتب اختلاف دے۔ ابداء۔ ابتداء۔ ابتدائی۔ اقرء۔
تول جائی دی لیکن غورہ دادہ چہ استعینوا امر یا استعین فعل پتہ دے او داعام
دے فعل کہ قراءت او کہ خوراک خشکاک وغیرہ تولو تہ شامل دے او ضروری
دادہ چہ دا فعل بہ کہ بسم اللہ نہ روستو مراد وی او کہ جار محرور تقدیم (کتب واک)
پہ عامل بانداے اختصاص او حصر فائدہ کوی یعنی استعانت خاص دے
پہ نوم کہ اللہ تعالیٰ پورے او پہ دے سرہ کہ شرک تردید اکیداے شی۔

اللہ دا خاص نوم (علم) کہ اللہ تعالیٰ دے موصوف وی لیکن صفت نہ واقع
کیبی او کہ اللہ تعالیٰ نہ سیوا پہ هیچ چا بانداے اطلاق نشی کیداے۔ پہ دے لفظ
کتب کہ اهل علمو اختلاف دے چہ دامشتقی دے او کہ جامد او چہ مشتقی
وی نو بیا اختلاف دے پہ مبداء کہ اشتقاق کتب۔ هر طرف تہ دلیلونہ

موجود دی لیکن غورۃ دادہ چہ لفظ ک اللہ پہ اعتبار کہ لغت عربیہ سرۃ مشتقی دے
 او پہ دے اعتبار سرۃ چہ دا خاص نوم ک اللہ تعالیٰ دے نو مشتقی نہ دے تو لفظ
 اللہ پہ اصل کنس الہ دے او الف لام پہ کنس زیاتی دی لیکن لازمی دی او ک لفظ
 الہ پہ مبداء ک اشتقاق کنس دیر اختلاف دے او ک ہنغ پہ وجہ سرۃ ک دے
 پہ معنی کنس ہم اختلاف دے۔ حاصل داد دے چہ ک الہ شرعاً یو خاص معنی دہ چہ
 "المعبود بحق" دے یعنی ہنغہ ذات چہ حق ک بندا کئی ک ہنغہ دے نو ہم پہ
 دے معنی سرۃ پہ لا الہ الا اللہ کنس مراد دے او دار تک پہ مقام ک توحید کنس
 دامعنی مراد دہ۔ او دویمہ عام معنی دہ چہ ہنغہ ک سورة نمل ک ۲۳ ۲۴ ۲۵
 ۲۶ او سورة قصص ک ۲۷ او ک سورة انعام ک ۲۸ نہ معلوم مبینی یعنی اختیار مند
 ک تول عالم او حاجات پورہ کوونکے او مشکلات لرے کوونکے او تدبیر چلوونکے
 ک تولو موجود اتودے ک دے وجہ نہ ابن قیم الجوزیہ رحمۃ اللہ علیہ ذکر کریا
 چہ دا نوم (اللہ) مستلزم دے تولو معانی ک اسماء حسنی لریۃ او دلالت کوئی پہ
 ہنغہ تولو اسماء حسنی باندے تو لفظ اللہ اجمال دے او نور اسماء حسنی ک ہنغہ
 تفصیل دے (رب ائع التفسیر ص ۳۱) او ک دے عام معنی ذکر شیخ عبد القادر
 جیلانی رحمۃ اللہ علیہ پہ کتاب الفتح الربانی ص ۱۵ او ص ۱۶ کنس دا سے کریداے
 چہ ہر ہنغہ شیخ چہ تہ وریا ندے اعتقاد کوے او ک ہنغہ تہ خوف کوے او ک ہنغہ نہ
 امید و تہ لرے او ہنغہ اختیار مند ک تفعی اوضر ک نرے نو ہنغہ ستا الہ دے او پہ
 لا الہ الا اللہ کنس ہم دامعنی کیداے شی۔

الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ دا دواړہ صیغہ ک مبالغہ دی پہ فاعلیت کنس ک رحمت تہ
 ماخوذ دی۔ لیکن رحمت دہ قسمہ دے یو پہ صفت ک اللہ تعالیٰ کنس او دویم
 پہ صفت ک مخلوق کنس او قاعده دادہ چہ پہ صفت تو ک اللہ تعالیٰ او ک مخلوق
 کنس مشابہت لفظیہ خو کیداے شی یعنی اللہ تعالیٰ رحیم ک او ک بندہ صفت
 ہم رحیم کیداے شی لیکن ک دوی پہ معنی او مراد کنس ہیچ قسم تشبیہ تمثیل
 نشی کیداے پہ دلیل ک قول ک اللہ تعالیٰ سرۃ چہ کیس گمیلہ شی (شوری ص ۱۷)
 او کم یکن لہ کفواً احداً (سورة اخلاص ص ۱۸) او قل لا تضر بواللہ الا قتال (سورة
 نحل ص ۱۹) او دار تک ہر صفت ک اللہ تعالیٰ پہ معنی حقیقی سرۃ دے مجاز پہ اسماء
 او صفات تو ک اللہ تعالیٰ کنس باطل دے نو ک دے قاعداے پہ بنا سرۃ ک رحمت ک
 اللہ تعالیٰ معنی حقیقی فضل او احسان او انعام کول دی بغیر ک عوض او غرض تہ

اود نعمت کے مخلوق معنی لغوی رقة القلب (نرم والے دل) دے۔ نودا قول کے بعض مفسرینو باطل دے چہ ہغوی وائی چہ دا صفت کے اللہ تعالیٰ کے پیارے پہ اعتبار کے مبدا سرہ نہ دے بلکہ یہ اعتبار کے غایے سرہ دے نودا معنی مجازی شوق اودا قبول کے اللہ تعالیٰ پہ صفتوں کو کہیں لوئے نقصان لڑہ مستلزم کیہی۔ نومعنی کے الرحمن الرحیم دادہ چہ ہر نعمت او احسان او فضل او کحیر او برکت مالک او ورکوؤ کے اللہ تعالیٰ دے۔

فرق پہ مینجہ ذالرحمن اور الرحیم کہیں: ہر کلمہ چہ کہ دے دواہر و لفظونو پہ
مینجہ کہیں فرق دے پہ الف او پہ یا سرہ او پہ زیاتوالی کہ حروف ذالرحمن الرحیم
تہ معلومہ شوعہ چہ کہ دے دواہر او پہ معنی کہیں ہم فرق دے او ہفتہ پہ مختلفو
وجو سرہ دے۔ اولہ وجہ دادہ چہ رحمن کہ تہو لو خلقو سرہ تعلق لری کہ دے
وجہ کہ استواء علی العرش سرہ بی رحمن ذکر کرے دے محکمہ استواء ہم
کہ تہو لو خلقو سرہ متعلق دے، اور رحیم خاص کہ مؤمنانو سرہ تعلق لری پہ دلیل
کہ دے قول کہ اللہ تعالیٰ و کان بال مؤمنین رحیم (احزاب ۳۳) دا قول ابن جریر
غورہ کریداے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ رحمن کہ نعمتونو ورکولو پہ معنی دلالت
کوی اور رحیم کہ مصیبتونو او عذابونو دفع کولو کہ پارہ استعمالی بی لکہ پہ
سورہ انعام ۱۶۱ او سورہ غافر ۱۶۱ کہیں دی۔ دریمہ وجہ دادہ چہ رحمن کہ دنیا
نعمتونہ ورکوونکے دے اور رحیم کہ آخرت نعمتونہ ورکوونکے دے دا قول فراء
غورہ کرے دے۔ شلورمہ وجہ دادہ چہ رحمن پہ وسعت رحمت باندے دلالت
کوی اور رحیم پہ لزوم کہ رحمت باندے دلالت کوی لکہ سچہ دا دواہر قسمونہ پہ
سورہ اعراف ۱۶۱ کہیں او سورہ غافر ۱۶۱ کہیں دی او خصوص اول لزوم کہ رحمت
پہ سورہ انعام ۱۶۱ کہیں ہم ذکر دے۔ پتئمہ وجہ دادہ چہ رحمن دلالت کوی پہ
لویو نعمتونو باندے اور رحیم دلالت کوی پہ وارہ نعمتونو باندے۔ شپیمہ
وجہ دادہ چہ رحمن کہ آسمانونو والو سرہ متعلق دے اور رحیم کہ زمکے والو سرہ
تعلق لری۔ اوومہ وجہ دادہ چہ رحمن ہفتہ ذات دے چہ کہ ہفتہ نہ سوال
او کرے شی تو ورکوی اور رحیم ہفتہ ذات دے چہ بغیر کہ سوال نہ کچھ ورکوی
اتمہ وجہ دادہ چہ رحمن دلالت کوی پہ کثرت کہ افراد رحمت باندے اور رحیم دلالت
کوی پہ تکرار کہ رحمت باندے دا قول ابو حیان ذکر کریداے۔ نہمہ وجہ دادہ چہ
رحمن ہفتہ ذات دے چہ سوال تربتہ کی دیشی نو خوشحالیری او حاجت

پورے کوی اور حیم حقہ ذات کچھ سوال ترینہ نہ کیپی تو خفہ کیپی او غصہ کیپی
تنبیہ :- دلفظ رحمان اطلاق پہ غیر اللہ باندے نا جائز دے دا ابن کثیر ابن
جریر قرطبی امام راغب وغیرہ تہولو مفسرینو لیکل دی او دلفظ رحیم اطلاق پہ
اعتبار مشاکلہ لفظیہ سرہ کبتادہ پہ صفت کبش کیدیشی لکہ سورۃ توبہ ۱۲۸
کبش کنبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ صفت کبش راغلے دے او ہرکہ چہ لفظ اللہ
اؤلفظ رحمن اطلاق پہ ماسوی اللہ باندے منع دے کدے وجہ نہ دوارہ یے
یوئحائے ذکر کرے دی۔

فائدے :- چہ تعلق لری ک مجموعہ بسم اللہ الرحمن الرحیم سرہ۔
اولہ فائدہ :- اللہ تعالیٰ اسماء حسنی خود یردی لیکن پہ دے کلمہ کبش یے دادے
اسمونہ خاص کرل کدے وجہ دادہ چہ لفظ اللہ خود تہولو اسماء و دپایہ مستجمع
او مستلزم دے او تہول اسماء خود یہ بسم اللہ کبش پہ یوئحل ذکر کول مشکل دی
او پہ دے کلمہ کبش یراؤکدا والے پیدا کوی نوکھتے پہ محائے لفظ اللہ باندے
اکتفاء او کپہ بیا ہرکہ چہ صفات ک اللہ تعالیٰ بعض ک جمال او ک رحمت ک پارہ دی
او بعض ک جلال او ک قہر و غضب ک پارہ دی او استعانت (مداد غوثی) سرہ خود
صفات ک رحمت او جمال مناسبت لری کدے وجہ نہ الرحمن الرحیم یے خاص
کرل پہ ذکر کولوسرہ - کویا کہ دا صفتونہ ک اللہ تعالیٰ وسیلہ او کرحولے شو
ک پارہ ک طلب ک استعانت کھتہ نہ۔

دویمہ فائدہ :- ہرکہ چہ اصل مقصد پہ کلمہ ک الحمد للہ کبش ک او استعانت
پہ نوم ک اللہ تعالیٰ سرہ وسیلہ دہ او وسیلہ کبش پکاروی کدے وجہ بسم اللہ
پہ الحمد للہ باندے مقدم ذکر کریدہ۔

دریمہ فائدہ :- مفسر سیوطی پہ اتقان کبش او بعضو تورواہل علمو ذکر
کریدی چہ بسم اللہ ک تہول قرآن خلاصہ دہ نوکھتے یو وجہ دادہ چہ ک تہول
قرآن اہم مقصد اثبات ک احتیاج ک مخلوق دے اللہ تعالیٰ تہ او استعانت ک مخلوق
دے ک خالق نہ پہ طریقہ ک توحید سرہ او بآء ک بسم اللہ ہم ک پارہ ک استعانت
دہ نوک اول سر نہ پہ حرف ک بآء سرہ دلالت او کپے شو پہ مقصد ک قرآن باندے
الْحَمْدُ لِلّٰہِ دادعوی کدے سورت دہ او مراد کدے نہ رد دے ک تہولو اقسامو
ک شرک باللہ او رد دے پہ تہولو انواعو ک مشرکانو باندے او کدے وجہ دادہ چہ
دبتداء (الحمد) معرفہ دہ پہ الف لام سرہ او خبر ہم معرفہ ک اولام جاریہ ک پارہ

کے تخصیص دے نو حاصل ہے داد ہے چہ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ تَعَالٰی لَا لِغَیْرِہِ مِنْ نَبِیِّ اَوْ مَلٰکِ
اَوْ وِلٰی مِنْ اَنْبِیَآءٍ اَوْ حِجِّ اَوْ صَنَمٍ وَغَیْرِہَا۔ اودا کلمہ دینچہ سورتو نو یہ سرکبش
ذکرده سورة النعام۔ سورة کہف۔ سورة سبا۔ سورة فاطر او یہ دے سورت کبش۔
او دے تہ علاوہ یہ اَنْتَلَسَ ایا تو نو کبش دا کلمہ ذکرده او یہ طریقہ کُلُّہُ الْحَمْدُ سورہ
یہ سورة روم ۱۸ سورة سبا ۱۸ او سورة قصص ۲۸ سورة تغابن ۱۸ او فیللہ الحمد
سورة جاثیہ ۳۳ کبش ذکرده او دا ہم دلالت کوی یہ تخصیص باندہ ہے محکمہ چہ
خبر ہے مقدم کرے دے۔ او دار کُلُّ کلمہ کَلَامُہُ اللہ سورہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
تہ امر شہید ایا تو نو کبش ذکرده نو دے دے لوستل او دے رسول واجب دی۔
الف لام یہ الحمد کبش دپارہ ذکرده جنس دی یا دپارہ د عہد دی محکمہ چہ علماء عربیہ
او اصول فقہ و ئیلے دی چہ دا دوارہ معنی حقیقی کالف لام دی او حقیقت چہ خو
پورے امکان لری نو مجاز تہ تلل نشی کید لے۔

سوال :- کہ اُو ئیلے شی چہ الف لام جنسی کبش ماہیت مراد وی او ماہیت کحمد
(چہ مطلق ستائشہ کول دی) ہفہ خو کخلق دپارہ ہم کیدے شی تو دعوی
کاختصاص او د حصر خرنکہ صحیح کیدے شی ؟۔

جواب :- مراد کحمد تہ ماہیت شرعی دے لکہ چہ روستویہ انشاء اللہ ذکر
کیبری او حمد یہ ماہیت شرعی سورہ یہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔

سوال :- الف لام عہد خارجی خو ہفہ وخت صحیح وی چہ یہ خارج کبش معہود
فرد موجود وی تو دلتہ معہود حمد خرنک موجود دے ؟۔

جواب :- معہود حمد ہفہ دے چہ قرآن کریم او احادیث صحیحہ کبش ذکرده
دپارہ ک اللہ تعالیٰ او ہفہ حمد شرعی دے نو یہ الف لام عہد دی کبش ہفہ تہ اشارہ
دہ او دے معنی رجوع ہم اولے معنی تہ کیبری۔ او احتمال شتہ چہ دا الف لام
استغراقی شی ہفہ تہ لو افراد و رچہ کحمد شرعی دی) تہ بہ عام او شامل شی
اودا قول ابن کثیر غورہ کریدے یہ دلیل کحدیث اَللّٰہُمَّ لَکَ الْحَمْدُ کُلُّہُ
وَلَکَ الْمُلْکُ کُلُّہُ سورہ۔

حمد معنی لغوی دے دے یہ عربی کبش التَّائِبُ الْجَمِیلُ بِالْجَمِیلِ الْاِخْتِیَارِ
دہ۔ او د ہفہ یہ فارسی ژبہ کبش تعبیر کیبری یہ ”ستودن او ستائش کردن“ سورہ
او یہ پستو ژبہ کبش ہفہ تہ ستائشہ کول و ئیلے شی او معنی شرعی (اصطلاحی)
ستائشہ کول ک اللہ تعالیٰ یہ ہفہ اسماء او صفا تو سورہ (عقیدہ او قولاً او عملاً)

کوم چہ پہ قرآن کریم کتب اللہ تعالیٰ حان دپارہ ذکر کرے دی اوپہ احادیث و صحیحو
 کتب نبی صلی اللہ علیہ وسلم اللہ تعالیٰ دپارہ ثابت کری (ذکر کری) دی اوڈھے
 د علم طریقہ دادہ چہ پہ ہر سورت کتب اسماء د اللہ تعالیٰ او دارنگ صفات فعلیہ
 د ہفہ چہ ذکر دی نو ہفہ راجع کرے شی نو دا ذکر کول پہ ژبہ اوڈھے عقیدہ
 ساتل د اللہ تعالیٰ دپارہ حمد کول دی لکہ چہ پہ دے سورت کتب پنخہ اسماء
 (صراحۃً او پنخہ صفات اشارۃً) لکہ چہ پہ مخمساتو کتب ذکر شول د اللہ تعالیٰ پہ
 ستائشہ کتب او ٹیلے شی دارنگ سورۃ بقرہ پہ ۱۱۱ کتب پنخہ صفات فعلیہ د اللہ
 ذکر دی او پہ ۱۱۱ کتب اتہ صفات د اللہ تعالیٰ ذکر دی داخو پہ طور د مثال سورۃ
 دی دارنگ د قول قرآن دلوستلو اوڈ نظر کولونہ بے شمارہ نومونہ او صفتونہ
 د اللہ تعالیٰ معلومیری، بیا پوہہ شی چہ ددغہ اسماء و صفاتونہ تعبیر کیدیشی
 پہ صفاتو د الوہیت سورۃ اوڈ دے وجہ نہ دابن عباس رضی اللہ عنہما پہ یو
 روایت سورۃ د حمد پہ معنی کتب نقل دی چہ "الوحدانیتہ والالوہیۃ للہ و حمدہ"
 (تفسیر ابن عباس) او دا صفات د الوہیت اگرچہ دیر دی لیکن مرجع یے دودہ صفتونہ
 تہ کیدیشی اول داچہ قول تصرفات او تدبیر او قدرت پہ ہر خیز کتب دیو اللہ
 تعالیٰ دپارہ دے دویم داچہ پہ ہر خیز او پہ ہر وخت کتب علم صرف یو اللہ تعالیٰ
 لہ دے لکہ چہ دا دوارہ د سورۃ طلاق پہ ۱۱۱ کتب ذکر دی او دارنگ ہر سورت
 کتب چہ دلیلونہ عقلی ذکر کوی نو دے دوارہ صفتونہ خالی نہ وی، نو
 دے تفصیل نہ روستو معنی د الحمد للہ داشوہ چہ "قول صفتونہ او ستائشہ
 د الوہیت (خدا ایتوب) خاص یو اللہ تعالیٰ لہ دی یعنی اللہ تعالیٰ سورۃ قول
 اختیارات تصرفات او قدرت دے او علم د غیب او علم د ہر خیز خاص د اللہ
 تعالیٰ سورۃ دے دا صفتونہ د اللہ تعالیٰ نہ سیوا ڈھنچ نبی، ملک، ولی، جن و انس
 وغیرہ سورۃ نبشتہ۔ نو پہ دے سورۃ رد او شو پہ تہلو مشرکانو او پہ تہلو
 اقسامو د شرک باندے۔ وجہ دادہ چہ ہر مشرک چہ د غیر اللہ بندگی کوی
 د ہفہ تہ حاجت غواری د ہفہ پہ نوم باندے نثار او منجھتہ کوی پہ ہفہ باندے
 توکل کوی د ہفہ تہ امید د نفع او د ضرر کنہی نو ضرور ہفہ لہ قدرت او تصرف
 عام ثابتوی او ہفہ لہ د علم د غیب عقیدہ لری اوڈ ہفہ معبود ستائشہ کوی
 چہ دے مختار کل دے، غوث اعظم دے، حاضر ناظر دے، پہ غیبو باندے علم
 لری نو ہر کلمہ چہ او ٹیلے شو چہ الحمد للہ یعنی دغہ صفتونہ (د الوہیت)

خو خاص الله تعالى لره دی نو مشرکان ولے داصفتونه کخیلو معبودانو کپاسره کنزی۔
 لله لام دپاره کاختصاص دے اودالفظ الله یے دے وچه ته راورچه حمد خو
 صفتونه دی اودک صفتونو کپاسره موصوف ذات وی او الله اسم کذات دے۔
 اوبله وجه داده چه په نور و نومونو کبش کمعنی لغوی په لحاظ سوره احتمال
 کشرکت کیدایشی اولفظ ک الله تعالی کبش هیچ احتمال کشرکت نیستته۔ او الحمد لله
 یے ذکر کرو اوسبحان الله یا الشکر لله یا المداح لله یے ذکر ته کرو کدے وجه داده
 چه الحمد لله کدے تهولو کلماتونه عام او افضل دے عکله اثبات کصفتونو ثبوتیو
 کالو هیئت مستلزم دے نفی کصفاتو سلپیو (چه کعیب صفتونه دی) لره توبسبحان
 الله په الحمد لله کبش داخل شو اوحادیث صحیح کبش هم دیتته اشاره ده چه سبحان الله
 نصف المیزان او الحمد لله تملأه۔ کسبحان الله ثواب نیمه دمیزان دکوی او الحمد لله
 تملأ المیزان لره که وی۔ اودارنگ الحمد لله غوره دے ک الشکر لله ته په دیرو
 وجوسوره اول داچه شکر ک الله تعالی چه ادا کیری توبه تیره طریقه دهغه الحمد لله
 وثیل دی۔ دویم داچه ک شکر په معنی کبش مقابله ک نعمت ضروری ده او حمد
 عام دے که ک نعمت مقابله کبش وی او که ته وی۔ دریم داچه شکر کبش تول صفتونه
 کمشکور داخل نه وی او په حمد کبش ک محمود تهولو صفتونو کمال ته اشاره
 وی۔ اودارنگ حمد کمداه ته غوره دے ک دیرو وجونه اول داچه حمد
 مختص دے په ژوندای پورے اومداح خو کمداه او کجما داتو هم کیری او
 الله تعالی خو همیشه ژوند دے دے توهغه لره لفظ ک حمد بیا تیری دویم داچه
 مداح په امور و غیر اختیار یو باند دے کیری او حمد په امور و اختیار یو پورے
 خاص دے اودک الله تعالی صفتونه تهولو اختیاری دی نو معلومه شو چه کلمه ک
 الحمد لله غوره ده۔

تنبیه:- کوم خلق چه ک الله تعالی کصفتونونه منکر دی معتزله او جهلیه یا ک الله
 تعالی کصفاتو تشبیه ک مخلوق سره کوی نو په هغوی باند دے په الحمد لله سره
 رد او کره شو۔ او الحمد لله جمله خبریه ده لفظاً او انشائییه ده په معنی کبش
 عکله چه کوم انسان ک الله تعالی ستائنه او شکر کوی نو الحمد لله لوائی نو داپوره
 شکر دے داوړته څوک نه وائی چه داخو تاخیر ک حمد نه ورکړو۔
 رَبِّ الْعَالَمِينَ داصفت ک الله دے او اول دلیل دے کپاسره ک مخکنی دعوه عکله
 چه ک عربیت قانون داد دے چه کوم حکم په جمله کبش متعلق شی په موصوف

بالصفت بآئینہ نودغہ صفت ددغہ حکم دپارہ علت او دلیل وی او وجہ داستدلال
 دادہ چہ ہول عالم پہ تربیت کنیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج دے ہغہ خالق مالک رازق
 مدبر اصلاح کوونکے حفاظت کوونکے دتولو موجوداتو دے نولازم داشوہ
 چہ دصفا تو ذالوہیت حقدا رہم صرف اللہ تعالیٰ دے او دا دلیل عقلی دے محکمہ
 چہ سلیم عقل والا داخبرہ منی چہ رب دتول عالم صرف اللہ تعالیٰ دے پہ دلیل
 دسورة مؤمنون ۱۱۱ سورہ اودیتہ استدلال بآسماء اللہ تعالیٰ و صفا تہ ہم وئیلے شی۔
 رب صیغہ صفت مشبہ دہ دتربیت تہ یا مصدر مبنی للفاعل دے او تربیت پہ اصل
 کنیں انشاء الشئ حالاً کمالاً الی حد التمام تہ وئیلے شی (راغب) اودغے تبلیغ الشئ
 الی کمالہ شئاً قشياً (بیضاوی) یعنی تربیت پیدا کول اولویہ ول او کمال متاسب تہ
 رسول دی پہ دمہ دمہ۔ نو معلومہ شوہ چہ تربیت پہ اصل کنیں ددوہ خیزونونہ
 مرکب دے اول دپالنے خیزونہ پیدا کول (باران۔ خیزونہ دخوراک خبثاگ او
 آسمان اوزمکہ بوٹی او فے میوے وغیرہ ہول پہ دے کنیں داخل دی) اودارنگ
 دخوراک خبثاگ آلات او اسباب پیدا کول مثلاً انسانا نولرہ خلہ شونلے ژبہ
 غابونہ مرئی معدہ وغیرہ پیدا کول۔ دویم پہ دغہ خیزونونکن اثر پیدا کول
 یعنی دخوراک او خبثاگ پہ خیزونوسرہ مریدال او پہ بدن کنیں ترقی پیدا کیدل
 صحت ورکول دے مجموعہ تہ ربوبیت او تربیت وئیلے کیری۔ اودامعنی درب
 پہ سورة شعراء کنیں دیک تہ تربیت پورے پہ تفصیل سرہ ذکر دہ اودارنگ
 سورة الواقعة کنیں دیک تہ تربیت پورے او سورة عیس کنیں دیک تہ تربیت پورے
 او سورة بقرہ ۲۲۰ کنیں ہم مواد دتربیت ذکر کری دی چہ ہغہ دپیدا آتش
 دانسان سرہ زمکہ او آسمان باران او بوٹی پیدا کول دی۔ دلفظ رب پہ لغت عربی
 کنیں دیرے معانی دی۔ مالک۔ سید۔ حاکم۔ انتظام کوونکے۔ اصلاح کوونکے۔ جمع
 کوونکے۔ پالنے کوونکے۔ دیو حال نہ بل حال تہ نقل کوونکے۔ معبود۔ انعام کوونکے
 صاحب۔ (ردا معانی لسان العرب او قاموس او تفسیر قرطبی وغیرہ علماؤ ذکر کری دی)
 استعمال لفظ رب پہ قرآن کنیں پہ بعض معانوا ددے شوے دے۔ پہ معنی دسید
 (مولد) لکہ پہ سورة یوسف ۱۲۱ کنیں او پہ معنی دمالک سرہ لکہ پہ سورة نمل ۱۱
 او قریش ۱۱ کنیں او پہ معنی دمصلح او ناصح لکہ پہ سورة ہود ۱۲۱ کنیں او پہ معنی
 دحاکم (اختیار مند دحکم) لکہ پہ سورة العمران ۱۰۱ او پہ سورة نوبہ ۱۱۱ کنیں
 او پہ معنی دپالنے کوونکے لکہ پہ سورة بقرہ ۱۱۱ کنیں او پہ معنی دمعبود لکہ پہ

سورة العنبران ۱۰۰۰ او داتوله معاني په حق د الله تعالى کښن صحيح دی او په حق د مخلوق کښن په معنی د حاکم مطلق او مالک مطلق او معبود وئیل ناجائز دی او شرک دے لکه په سورة العنبران ۱۰۰۰ او داتوله او سورة يوسف ۱۰۰۰ کښن او دے وچ نه مفسرینو اتفاق کړے دے چه لفظ د رب بغیر د اضافت خاصه نه په غیر الله باندے اطلاق کول حرام دی (ابن کثیر - قرطبي - ابن جوزي - صاحب قاموس - صاحب لسان العرب وغيرهم)۔

العالمین جمع د عالم ده په لغت کښن هغه شیز ته وئیل شوی چه بل شیز پر معلومیږي یعنې علامت او په عرف عام کښن د الله تعالى ته سیوا ټولو شیزو ته عالم وئیل شوی ملائیک انسانان پیریان حیوانات جمادات نباتات اسمانونه اوزمکه وغیره۔ او دامعنی د عالمین په سورة شعراء ۱۰۰۰ کښن ذکر شویده او د دے وچ د عالمین په محاشی کل شئ هم ذکر کړے دے سورة انعام ۱۰۰۰ او کله عالمین ذکر شوی او مراد ترینه صرف انسانان او پیریان وی لکه سورة فرقان ۱۰۰۰ او د رب اضافت لکه چه عالمین ته کړے شویده نو دارنگ د عالمین بعض افرادو ته هم شوی دے لکه رب موسی و هارون - رب العرش - رب السموات والارض وما بینهما - ربکم ورب اباؤکم الاولین - رب المشرق والمغرب - رب المشارق والمغرب - رب المشرقین والمغربین - رب العزة - رب الشعری - رب الکعبة - رب هذه البلدة - رب القلق - رب الناس۔

سوال :- هرکله چه عالم (مفرد) ټول ما سوی الله ته وئیل کښی نو بیا د جمع صیغه راوړل څه فائده لری ؟۔

جواب :- هرکله چه په ما سوی الله کښن ډیر اجناس د عالم دی - عالم اعلی - عالم اسفل - عالم الحیوانات عالم النباتات وغیره نو د تعمیم د پاره یی د لفظ په صیغه د جمع سره ذکر کړو - او هرکله چه رب یی مضاف کړو او عالمین ته او ربوبیت دلیل د حمدا دے نو معلوم شوه چه ټول عالم د الله تعالى حمدا وائی لکه په سورة اسراء ۱۰۰۰ کښن دی۔

الرحمن الرحیم داهم بل دلیل عقلی دے د پاره د دعوی د الحمد لله په ذکر د دوه صفتونو د الله تعالى سره او دایي د عطف په طریقته ته دی ذکر کړی اشاره ده چه د مستقل دلیل او مستقل صفتونه دی د دے څه تحقیق په تفسیر د تسمیه کښن تیر شویده او تفسیر د الرحمن په سورة الرحمن کښن ذکر دے۔

سوال :- داصفتونہ پہ بسم اللہ الرحمن الرحیم کہیں ذکر شول نو بیا ک ذکر کولو
(چہ تکرار دے) کہیں شخہ قائدا دہ ؟

جواب :- دوبارہ ذکر کولو کہیں دیرے قائدا کی اولہ قائدا دادہ چہ پہ تسمیہ کہیں
دا ذکر وود پاره ک دلیل ک استعانت اولتہ کہیں ذکر شول ک پاره ک دلیل ک الحمد للہ
دویمہ قائدا دادہ چہ دوبارہ راوړل ک پاره ک دفع کولو ک وہم دی یعنی ہر کله
چہ رب العالمین ذکر شور یعنی خالق او مالک دے ک تولو نعمتونو نو وہم راغے
چہ دانعمتونہ و رکوی اوکہ نہ او عام یے و رکوی اوکہ خاص نو ک الرحمن الرحیم
پہ راوړلو سرہ ک دے جواب او شو۔ دریمہ قائدا دادہ چہ پہ تسمیہ کہیں ک ذکر ک لفظ
ک اللہ تعالیٰ نہ وجل او ہیبت پیدا کیږی نو ک هغه ک زائیل کولو د پاره یے ک رحمت ک اللہ تعالیٰ
بشارت ذکر کړو او فاتحہ کہیں ک رب العالمین پہ ذکر سرہ امید و نہ ک انعاماتو
پیدا شول نو ک الرحمن الرحیم پہ ذکر سرہ ک هغه امید و نو تائید او کرے شو۔
او طریقہ ک استدلال دادہ چہ ہر کله تول رحمتونہ او نعمتونہ عام او خاص
و رکوی ک اللہ تعالیٰ دے او هغه عوض نہ غواری نو ک دا سے ذات حمدا او شکر
فرض اولازم وی او پہ دے نعمتونو و رکولو کہیں ک هغه شریک نیستہ نو معلومہ
شود چہ حمدا ہم پہ هغه پورے خاص دے۔

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ دابل صفت ک اللہ دے پہ طریقہ ک دریم دلیل عقلی سرہ د پاره
ک الحمد للہ۔ طریقہ ک استدلال دادہ چہ واکدار ک جزا سزا و رکولو صرف اللہ تعالیٰ
دے ک بل چا پہ هغه کہیں و س نہ چلیږی نو صفات ک الوہیت ہم پہ هغه پورے
خاص دی۔ او ک دے صفت مناسبت ک مخکس سرہ دادے چہ ک مخکس نہ معلومہ
شود چہ ک اللہ تعالیٰ رحمتونہ نعمتونہ عام دی شوک ک هغه نہ محروم نہ دی نو
وہم راغے چہ ک هغه نعمتونو صرف کولو او استعمالو کہیں بہ آزادی وی کہ
شوک پہ جائز طریقہ خرچ کوی یا پہ ناجائز نو ک وہم جواب او شو چہ ک نعمتونو
پہ صرف کولو کہیں ک ورځ ک جزا او ک حساب فکر او یقین ضروری دے ک پاره ک دے
چہ نعمتونہ بے محایہ خرچ نہ کرے شی۔

تشریح :- مالک ک مالک (پہ زیور ک میم سرہ) نہ ماخوذ دے او ک دے معنی پہ
صفت ک اللہ تعالیٰ کہیں بیضاوی دا سے ذکر کرے دہ چہ هو المتصرف فی الاعیان
المملوكة کيف يشاء او قراء بغوی و تیل دی هو القادر علی احوال الاعیان و من
العدم إلى الوجود۔ او پہ دے معنی سرہ دا خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے

دے دے وچے قرطبی وٹیلی دی چہ مالک علی الاطلاق بغیر ک اللہ تعالیٰ نہ کبیل چا دیار
نہ استعمالیری او مخلوق تہ مالک پہ معنی مجازی وٹیلے شی چہ تصرف او اختیار
بہ مملوک چلوی لیکن پہ مشیت ک اللہ تعالیٰ سرے تودا من وجہ ملکیت دے۔ او
آیات تہ پہ اثبات ک ملکیت (پہ معنی اول سرے) ک اللہ تعالیٰ دیار او پہ نفی ک دغہ ملکیت
کبش ک غیر اللہ نہ یر دی چہ ہغہ پہ تنشيط الاذهان کتاب کبش پہ یاب کرد ک
شُرک فی التصرف کبش لیکلی شوی دی۔

یوم دالفظ قرآن کریم کبش اکثر پہ معنی کورج ک قیامت راغلے دے کلہ مقید وی پہ
لفظ ک دین۔ حساب۔ آخر۔ قیامت وغیرہ سرے کلہ یوم مطلق وی لیکن قرینہ دلالت
کوی چہ یوم ک قیامت مراد دہ او ہغہ ورج ک دویمے شیبیلی تہ (چہ پہ ہغہ سرے
خلق ک زمکے تہ راوئی) تر دخول ک جنتیا توجنت تہ او دخول ک جہنمیا توجہنم تہ
پورے دہ یا تر غیر انتہا پورے دہ۔ او دالفظ کلہ ک دنیا کورج پہ معنی سرے دے
لکہ یوم سبتہم۔ یوم القرقان۔ یوم حنین وغیرہ او ہغہ شرعاً عبارت دے ک طلوع
ک فجر تہ تر غروب ک نمر پورے۔ او کلہ پہ معنی ک مطلق زمانہ سرے راچی چہ ک ہغہ
صحیح مقدار اللہ تعالیٰ تہ معلوم دے لکہ پہ ک قول اللہ کبش اِنَّ رَبَّکُمُ اللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِیْ سِتَّةِ اَیَّامٍ۔ او کلہ پہ معنی ک نعمتو نو او عذابو نو سرے راچی لکہ
پہ دے قول کبش کُرْهُمُ بِاَیَّامِ اللّٰهِ رَٰبِرَٰهِمُ لَا یَرْجُوْنَ اَیَّامَ اللّٰهِ (جائید)۔

الدَّٰیْنِ دالفظ قرآن کریم کبش پہ یر و معانوسرے استعمال شوی دے۔ اول عقیدہ
ک ذرہ۔ دویم شریعت۔ دریم غلبہ۔ خورم قانون۔ پنجم طاعت۔ شپیم حد شرعی
اوم عبادت۔ اتم دعا۔ تہم حساب او جزا۔ دلتہ پہ آخری معنی سرے دے یوم الدین ورج
ک جزا او ک حساب۔ او یوم الدین قرآن کبش دیار لس کرتہ پہ دے معنی سرے ذکر ک۔
سوال :- اللہ تعالیٰ خو مالک ک دنیا او ک آخرت دو ک تو پہ دے ایت کبش ک تخصیص
پہ یوم الدین پورے شخہ حکمت دے۔

جواب :- اولہ وجہ دادہ چہ پہ دنیا کبش ملکیت ک انسانا تو ہم ظاہری طور
باندے شتہ او پہ ورج ک آخرت کبش ک اللہ تعالیٰ نہ سیوا ک ہیچا ملکیت تہ حقیقہ
شتہ او تہ مجازاً لکہ پہ سورة انفطار کبش ذکر دی او دا دعویٰ ک تخصیص
ک الحمد للہ سرے پورہ مطابق دہ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ پہ دے کبش رد دے پہ
عقیدہ ک شفاعت شرکیہ باندے یعنی مشرکان عقیدہ لری چہ مومن ک پارے
شفعاء شتہ پہ ورج ک قیامت بہ مومن ک سزا نہ ضرور مچ کوی نو ک ہغوی پہ رکبش

اوئیے شول چہ پہ جزا سزا کبش دے اللہ تعالیٰ نہ سیوا دے ہیچا اختیار نہ چلیبری۔
سوال :- مالک الدین یے ولے نہ دے ویلے ؟۔

جواب :- اولہ وجہ دادہ چہ لفظ دے دین بغیر دے یوم نہ دے جزا پہ معنی کبش واضح نہ دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ پہ یوم الدین کبش عموم دے پہ نسبت دے الدین یعنی اللہ تعالیٰ صرف دے جزا نہ بلکہ دے تو لے ورے مالک دے پہ ورے دے جزا کبش ماسیوا دے جزا نہ نور احوال ہم شتہ۔

سوال :- پہ دے سورت کبش دے دے پتھے صفتونو تخصیص ولے اوکریے شو ؟۔
جواب :- ابن قیم رحمۃ اللہ علیہ ویلے دی چہ دے صفتونہ دے اللہ تعالیٰ دے تہولو صفتونو مرجع او خلاصہ دے۔ صفات دے الوہیت ثبوتی او سلبی تہول داخل دی پہ لفظ اللہ کبش او صفات دے فعل او قدرت تدبیر او تصرف تعلق لری دے صفت دے رب سرہ او صفات دے احسان جو دے رافت اور رحمت راجع دی الرحمن الرحیم تہ او صفات دے عدل او حکم دے عزت او ذلت ورکولو راجع دی صفت دے مالکیت تہ او دارنگ دے حمدا تعلق صرف دے ربوبیت او دے رحمت او دے جزا ورکولو سرہ دے لکے چہ موثر پہ مناسبت دے جملو کبش ہفت تہ اشارہ کریے دے۔

ایکایک تعبیر ہر کلمہ چہ دعویٰ سرہ دے دلیلو نو ذکر شوہ او س دے ہفت نتیجہ او تقریر ذکر کوی نو دا تقریر دے توحید فی العبودیت دے پہ توحید دے ربوبیت او پہ توحید الاسماء والصفات بات دے۔

سوال :- مخکبش صیغہ پہ طریقہ دے غائب سرہ دے او دایے مخاطب ذکر کریا ؟۔
جواب :- دیتہ التفات فی الکلام ویلے شی دے دے دیر قسمونہ او دیر حکمتونہ دی چہ ہفت پہ علم بلاغت کبش ذکر دی دلتہ دے غائب تہ التفات شویدا خطاب تہ دے وجہ دادہ چہ مخکبش معرفت دے اللہ تعالیٰ ذکر کید لو پہ نومونو او صفتونو سرہ او معرفت پہ دے طریقہ پہ غائب صیغہ سرہ وی اگر چہ حاضر وی او پہ دے (ایکایک تعبیر) اور ستو جملو کبش اقرار او عہد او حاجت پیش کول دی او داپہ مخاطب سرہ ضروری وی۔ پہ دے جملہ کبش توحید فی العبودیت او معرفت دے حق دے اللہ تعالیٰ دے لکے چہ پہ حدیث دے معاذ رضی اللہ عنہ کبش وارد دی چہ حق دے اللہ تعالیٰ پہ بندہ کا تو با تہ دے دادے اَنْ یُعْبُدُوْهُ وَلَا یُشْرِکُوْا بِہٖ شَیْئًا۔
ایکایک پہ دے کبش تخصیص پہ دے طریقہ سرہ دے اول دا چہ مادہ دے آئی دلالت کوی پہ تخصیص بات دے۔ دویم دا تقدیم دے مفعول دے پہ فعل دے ہفتہ بات

او حق دے روستو ذکر کول دی لیکن دلتہ مقدم کرکے شو نو تقدیم دے ماحقہ التاخیر
 قائمہ کوی حصر او تخصیص لے۔ دریم داچہ یہ تقدیم دے مفعول سرہ احتمال
 عطف دے غیر یہ دے باندے ختم شو عکسہ چہ یہ دے اسے حالت کیں یہ ایالک باندے
 عطف کول جائز نہ دی اوک ایالک یہ عکس کول کیں بلہ قائمہ دادہ چہ عابد
 نظر اول معبود تہ پکار دے روستو خیل عبادت تہ د نظر کوی۔ او دا تخصیص نہ
 دودہ وجوہ او شول اول داچہ یہ ماقبل دعوی کیں تخصیص وکونہ تفریع
 کیں ہم تخصیص ضروری دے دویم داچہ یہ دے کیں اہم مقصد رد دے یہ
 شرک باندے عکسہ چہ ک نفس عبادت (یے توحیدہ) خو مشرکین ہم قائل وودک
 وچہ نہ کابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ دے معنی دادہ تَعْبُدُكَ
 وَلَا تَعْبُدُ غَيْرَكَ اویل روایت کیں دی لَكَ نَوْحًا وَلَا تُطِيعُ غَيْرَكَ۔

تَعْبُدُ صیغہ جمع متکلم پہ راو لو کیں اشارہ دہ چہ حق د عبادت فرض دے پہ
 تلویندگانو باندے دیو شخص پہ ادا کولوسرہ د نور و ذمہ نہ فارغ کیپی۔
 بلہ وجہ بیضوی وغیرہ دا ذکر کرے دہ چہ ہر عابد خیل عبادت لے د نور و
 عابدینو پہ جماعت کیں دے دپارہ داخلوی چہ دہغوی د عبادت د قبولیت دوجہ نہ
 ددہ عبادت ہم قبول شی۔ مادہ دَع ب د پہ اصل لغت کیں دیر استعمال لولو
 او سولید لوتہ وئیلے شی کومہ لارچہ دیرہ استعمال شی اوک خلقو پہ خپوسرہ
 ہموارہ شی او سولیدی نو ہفتہ تہ طریق معبد وئیلے شی او کومہ جامہ چہ
 دیرہ استعمال شی او سولیدی نو ہفتہ تہ ثوب معبد وئیلے شی۔ نو معلومہ شوہ چہ د
 عبادت پہ معنی کیں دیر تذلل ماحوہ دے او پہ عرف د شرع کیں د عبادت پہ معنی کیں
 د تعبیراتو دیر اختلاف د لیکن جامع عبارت دادے چہ الطَّاعَةُ مَعَ غَايَةِ الْخُضُوعِ
 وَالتَّذَلُّلِ عَلَى وَفْقِ مَا كُفِّ بِهِ مَعَ اِعْتِقَادِ الْوَهْيَةِ الْمَعْبُودِ (طاعت کول دی سرہ
 د دیرے عاجزی تہ، یہ موافق د تکلیف شری سرہ، سرہ د عقیدہ د الوہیت د معبود تہ)
 نو کوم اطاعت چہ بغیر د خضوع او تذلل نہ وی تو ہفتہ عبادت تہ دے لکہ طاعة
 د رسول یا د امیر او امام بغیر د معصیت تہ دا عبادت د ہفتہ تہ دے دارنگ خضوع
 تذلل بغیر د طاعت تہ عبادت تہ د لکہ اصحاب باطن او متصوفہ چہ خضوع الی اللہ
 خو پکیں ثبوت لیکن طاعت د ہفتہ نکوی دارنگ طاعت بغیر د موافقت د قرآن او سنت تہ
 عبادت تہ د دارنگ طاعت او خضوع بغیر د عقیدہ د الوہیت تہ ہم عبادت تہ دے۔
 پومہ شی چہ عبادت ہفتہ داسے طاعت دچہ داسا یہ ہر اندام او قوت بدانیہ او مالیہ سر

اداکیری دے دے وجہ تہ عبادت دیرا قسادی عبادت قلبیہ عبادت بدنیہ ظاہریہ عبادت مالیہ۔ عبادت قلبیہ اقسام مشہور دای محبت، رجاء، خوف، اخلاص، توکل، انابت، تفکر، تصدیق، نیت۔ او عبادت بدنیہ کڑے او غور و تواتر پورے او سترگوا و لا سوتوا و عبادت قوت ذائقہ، لامسہ، شامہ جدا جدا عبادت تونہ دی او یہ ہر یو کتب واجب، مستحب مباح، مکروہ، حرام شستہ دے او دارنگ پہ عبادت مالیہ کتب پنجہ قسمونہ دی او دے تفصیل پہ بدائع التفسیر ذابن قیم رحمۃ اللہ علیہ دے ص ۱۱۱ نہ ترص ۲۳ پورے او گوری نو کہ تعبداً و ثیلو پہ وخت کتب بہ مؤمن دے کولو قسمونہ عباداتو طرف تہ نظر ساقی۔

تنبیہ:- عبادت پہ لغت کتب او قرآن کتب پہ دیر و معنوسہ استعمال شویہ (۱) پہ معنی داطاعت لکہ سورة یس نک کتب (۲) پہ معنی دملک نو عید پہ معنی د مملوک سرہ لکہ سورة نحل نک (۳) پہ معنی دذلت لکہ سورة شعراء نک او مؤمنو نک (۴) او پہ معنی دغضب او نفرت سرہ لکہ پہ سورة زحرف نک کتب بنا پہ بو تفسیر باندے۔ (۵) پہ معنی شرعی سرہ خویہ دیر و ایاتو نو کتب راغلے دے۔ دلہ پہ ایات تعبداً کتب اخیری معنی مراد دے۔

وَلَا يَأْكُلُ كَسْتَعِينُ دما معطوف دے پہ مخکب جملہ باندے مخکہ چہ دے دوارو پہ مینج کتب مناسبت دے چہ عبادت عام دے او استعانت دے ہفے نہ یو فرد خاص دے۔ اولفظ ایالک نے دوبارہ راورلو پہ یو باندے اکتفا او تکرار اشارہ دے چہ تخصیص داستعانت پہ اللہ تعالیٰ پورے مستقل او اہم دے کہ ذکر دایالک دوبارہ نہ وے شوے نو وہم بہ راتلو چہ تخصیص د مجموعہ عبادت او استعانت دے او دھریو جدا جدا تخصیص پہ اللہ تعالیٰ پورے نیشستہ او داوہم عطا دے۔ کَسْتَعِينُ دا دعون نہ اخستل شویہ امداد کولو تہ وٹیلے شی او استعانت پہ معنی دطلب کولو دعون دے۔

سوال:- نصرت ہم امداد تہ وٹیلے شی نو نستصریے ولے تہ وٹیلو؟۔ جواب:- نصرت اکثر پہ وخت د مقابلہ کتب استعمالیری او عون عام دے کہ مقابلہ وی او کہ نہ وی۔ دارنگ نصرت اکثر پہ اسبابو کتب استعمالیری یعنی طلب د اسبابو د فتح او غلبہ۔ او عون عام دے کہ اسباب وی او کہ مقصد وی نو نستعین عام دے کہ نستصر نہ نو مخکہ دایے ذکر کرو۔ تنبیہ:- توفیق۔ دعا۔ نصرت۔ توکل۔ استعانت دا ہول الفاظ پہ اثبات د

احتیاج کنیں مراد ف دی لیکن استعانت دے تو لو تہ شامل دے او مفعول کنستعین
 یے نہ دے ذکر کرے دپارہ دتعمیم یعنی نَسْتَعِينُ فِي جَمِيعِ الْاَحْوَالِ وَالْاَحْوَالِ (پہ تو لو
 حاجت تو او حالاً تو کنیں مدد غوار) یا پہ قرینہ کما قبل سورة مفعول پہنہ دے یعنی
 نَسْتَعِينُ فِي اَدَاءِ الْعِبَادَاتِ یعنی پہ ادا ک عبادات تو کنیں موثر اللہ تعالیٰ تہ محتاج یو۔
 دے دے وچے نہ پہ ایاک نعبد کنیں رد او شو پہ جبر یہ باندے چہ هغوی بندہ تہ
 کھیج فعل نسبت کول تہ منی او پہ ایاک نستعین کنیں رد او شو پہ قدر یہ باندے
 چہ هغوی انسان لورہ پہ خیلو اختیاری کارو تو کنیں مستقل گزری چہ اللہ تعالیٰ تہ
 حاجت نہ لری۔ او این کثیر دے دوارہ جملو پہ بارہ کنیں ذکر کرے دی چہ دین تول
 دے دودہ کلموتہ راجع دے۔ او فاتحہ سُر دقرآن دے او سُر د فاتحہ دادودہ کلمے دی
 محکمہ چہ ایاک نعبد کنیں براءت دے دشرک نہ او پہ ایاک نستعین کنیں براءت دے
 دحول او قوت تہ او سپارل دی اللہ تعالیٰ تہ۔

سوال عل ہرکہ چہ استعانت ہم عبادت دے نو پہ ایاک نعبد کنیں داخل
 دے نو دو پارہ یے ولے ذکر کرو؟ سوال عل او ہرکہ چہ عبادت موقوف
 دے پہ استعانت باندے نو عبادت یے ولے محکمہ ذکر کرو کاستعانت نہ؟۔
 جواب پہ دیر و وجو سرة دے اولہ وجہ دادہ چہ دا تخصیص دے روستو
 دتعمیم نہ دپارہ دپیرا ہتمام دمسئلہ کاستعانت محکمہ چہ مشرکانو اکثر شرک
 فی الاستعانت کرے دے لکہ چہ اوس ہم اکثر جاہلان پہ مصیبت او حاجت کنیں
 وائی یا فلائی یا یا۔ یا پیرہ یا غوثہ را اور سینرے۔ رامد دے۔ پہ شکی سورة را اور سینرے
 او بعض جاہلان ختم شریف کوی پہ داسے کلمہ سرة چہ یا شیخ عبد القادر
 شیا اللہ۔ امداد کن امداد کن از بندہ غم ازاد کن یا شیخ عبد القادر، او داہول
 صریح شرک دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ مقصد مخلوق حاجت روائی وی او
 عبادت دھے دپارہ وسیلہ دہ او وسیلہ محکمہ وی پہ مقصد باندہ او دا دلیل
 دے چہ پہ دعا گارو کنیں وسیلہ ذکر کول ادب کدعا دے لیکن وسیلہ شرعیہ
 نہ وسیلہ شرکیہ او بداعیہ۔ نو خیل عبادت او نیک عمل او ایمان پہ وسیلہ
 کنیں پیش کول پکار دی او دقرآن او احادیث پہ دیر و دعا گارو کنیں داسے وسیلہ
 موجود دی۔ دریمہ وجہ ہرکہ چہ نعبد کنیں نسبت کدعمل او کرے شو بندہ
 تہ نو وہم راغے چہ دا بندہ پہ دے عمل کنیں مستقل قدرت لری دارنگ وہم
 دتکبر کولوراغے نو دے وہم نو ددفع کولو دپارہ او ٹیلے شو وایاک نستعین۔

خلورمه وجه داده چه کمال د عبدیت یہ دوة خیز و توسته دے یو محنت کول
 دویم دعا کول محک صرف یہ محنت سره کامیابی نه حاصلیری لکه محنت دے دینو
 خلقو. او صرف یہ دعا سره هم مقصد نه حاصلیری لکه کارم مباحیت و او د خود
 ساخته پیرانو او ملنگانو. نو په ایانک تعبد کیش محنت ذکر شو او په ایانک نستعین
 کیش دعا ذکر شوه لکه په سورة هود ۱۲۱ کیش او سورة مزمل ۱ کیش ذکر دی.
 پنجمه وجه داده چه شرعی ادب دے چه د عبادت سره دعا ملگرے کیدا ۷ شئی لکه
 چه د مویخ په آخری قاعده کیش دعا سنت ده دارنگ په فرض موخو نو پس دعا کا
 نقل کرے شویدا لیکن بغیر د هیئت اجتماعیه نه دارنگ دعا په وخت د افطار
 د صوم کیش دارنگ دعا په حج کیش اشاره ده چه عابد له جائز نه دی چه په خپل
 عبادت کیش تکبر او غرور کوی بلکه روستو د عبادت نه الله تعالی ته د عاجزی کوی
 قائده عل ۱۸ امر په استعانت سره درے کرت نه په قرآن کیش ذکر دے بقره ۲۵۸
 او اعراف ۲۸۱ او تخصیص د استعانت په صفت د الله تعالی کیش په لفظ د المستعان
 سره دوة حله ذکر دے سورة یوسف ۱۸۱ سورة انبیاء ۱۸۱.

قائده عل ۱۸ د تخصیص د استعانت په الله تعالی پورے صریح دلیل دے په رد
 د شرک فی الدعا یا ندے نو دا قول د بعض تفسیر و نو والور په دے زمانه کیش
 چه که چرے یو بنده لوه مستقل او بگتری او د هغه په وسیله سورة امداد غواری
 نو دا جائز دے نو دا قول باطل او موهم دے محک و سیله د ژوندی په دعا
 سره کیدا یشی، د هغه په ذات سره نشی کیدا ۷.

قائده عل ۱۹: سوال :- اعینونی بقوة: من انصاری الی الله: وان استنصرکم
 فی الدین فعلیکم النصر دا ایاتونه خود دلالت کوی چه مدد غوښتل د غیر الله
 تعالی نه جائز دی نو په ایانک نستعین کیش شخه رنگ دعوی د تخصیص ده ۹.
 جواب :- په فعل د الله تعالی او په فعل د بندگانو کیش ضرور فرق وی لکه چه
 په صفا تو کیش فرق دے. نو نصرت او عون د بندگانو د ظاهری اسبابو په استعمال
 سره وی او په هغه کیش هم الله تعالی ته محتاج وی او په هغه سره ثواب او عذاب
 ملا ویری. او نصرت او عون د الله تعالی بغیر د احتیاج د اسبابو نه د اسباب
 هم هغه پیدا کوی نو په ایانک نستعین کیش حاجات پوره کول او اسباب پیدا کول
 او توفیق ورکول او مصیبت او مرض لرے کول او صحت او امن وغیره راوستل
 د دے تخصیص په الله تعالی پورے مراد دے او په دغه نور وایا تو نو کیش عون

او نصرت دادے چہ کوم اسباب اللہ تعالیٰ پیدا کریدی دھے استعمال اوشی۔ اوک
 یجاسرہ دلہ اوشی یا دچا سرہ دھغہ پہ غم کنیں شریک شی، بوج ورسرہ اوچت
 کری وغیرہ نوک دے دایاک نستعین سرہ ہیچ مخالفت نیشتنہ اونہ پہ دغہ ایاتونو
 سرہ شرک فی الاستعانت ثابتیری۔

فائدہ عک استعانت کلہ مطلق ذکر وی لکھ پہ دے ایت کنیں اوکلہ متعدی کرے
 شی پہ حرف د بآء سرہ لکھ سورة اعراف ۷۸ کنیں اودارنگ حدیث دے چہ واذا
 استعنت فاستعن بالله۔ پہ دے کنیں فرق دادے چہ پہ وخت د متعدی کولو
 کنیں پہ حرف د بآء سرہ اشارہ دہ چہ مدد د اللہ تعالیٰ تہ غوارٹی خوتوسل اوکری
 پہ ہغہ سرہ یعنی پہ نومونو او صفتونو دھغہ سرہ لکھ چہ دا ادب ذکر دے پہ
 سورة اعراف ۷۸ کنیں اوکلہ چہ یغیر د حرف د بآء تہ وی نوعام مراد دے کہ پہ
 وخت د استعانت کنیں توسل کوئے اوکھ تہ یا توسل پہ نومونو او صفتونو د اللہ تعالیٰ
 یا پہ بلہ شرعی طریقہ سہ لکھ چہ توسل کول دی پہ نیک عملونو سرہ۔

اھدا تا ربط دے دے ماقبل سرہ پہ ویرو وجو سرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ
 ہرکلہ اقرار د عبودیت اوک احتیاج ذکر شو پہ ایاک نعید او ایاک نستعین سرہ نو
 پہ دے جملہ کنیں اظہار د عبودیت اوک احتیاج دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ ہرکلہ
 ایاک نستعین اوئیلے شو نو کو یا چہ د اللہ تعالیٰ د طرف تہ اوئیلے شو چہ کیف اعیتکم
 (ختمک امداد او کریم ستاسو) تو جواب اوشو پہ اھدا تا سرہ۔ دریمہ وجہ دادہ
 چہ ہرکلہ د توحید تہول اقسام ذکر شول چہ ہغہ مصداق د صراط مستقیم دے
 نو اوس پہ ہغہ یا ندے د کلکوالی اوک دوام دعا ذکر کوی حکم چہ پہ توحید یا ندے
 دوام او ثبات تہ وی تو ہیچ فائدہ نہ ورکوی۔

اھدا د ہدایت نہ ماخوذ دے او ہدایت پہ لغت د عرب کنیں بشودل دی د خیر
 کہ دنیوی وی اوکھ دینی وی اوخوک چہ وائی چہ ہدایت پہ لغت کنیں صرف
 (دلالت) بشودلوتہ وئیلے شی نو دا قول غلط دے ہاں ہدایت کلہ پہ شرکنیں
 پہ طریقہ د تھکم اوک سپکوالی سرہ استعمالیری لکھ پہ سورة حج ۱۳۸ او سورة
 صافات ۱۷۸ کنیں دی۔ او پہ قرآن کریم کنیں ہدایت پہ نورس معنوسہ استعمال
 شویدے او ہغہ پہ لطائف القرآن کنیں پہ تفصیل سرہ ما ذکر کرے دی او پہ
 مشہورہ معنی (چہ ارشاد الی الحق دے) پہ درے طریقو سرہ استعمال شویدے
 اولہ طریقہ متعدی کیدل د دویم مفعول تہ پہ الی سرہ لکھ پہ سورة نحل ۱۷۸

اوسورة شوری ۱۰۰ اوسورة انعام ۱۰۰ سلا اوسورة نازعات ۱۰۰ کتب نو مراد یہ دیکھیں
 بنودل کلا رے حقے دی بل چاتہ برابرة خبرہ دہ چہ کہ حقہ شخص پہ حقہ لارون
 شی یا نہ اومقصداتہ اور سیبری یا نہ۔ دویمہ طریقہ متعدی کیدال پہ حرف
 کلام سرہ لکہ سورة بقرہ ۱۰۰ اوسورة اسراء ۱۰۰ اوسورة حجرات ۱۰۰ کتب دی
 نو مراد یہ دے کتب بنودل کحقے لارے دی سورة در سولونہ دغہ لارے تہ برابرة
 خبرہ دہ چہ حقہ شخص مقصداتہ اور سیبری یا ونہ رسیبری۔ دریمہ طریقہ
 متعدی کیدال دی بغیر واسطے تہ لکہ یہ سورة نساء ۱۰۰ اوسورة قصص ۱۰۰
 اوسورة فتح ۱۰۰ اوسورة صافات ۱۰۰ او پہ دے ایت ک سورة الفاتحة کتب دی نو
 پہ دے کتب مراد بنودل کحقے لارے دی او پہ حقے باندا رے روانول اومقصد
 تہ رسول دی اودا اخری طریقہ خاص دہ پہ اللہ تعالیٰ پورے اومحکنی دوارو
 طریقو سرہ نسبت کتاب اور رسول او اللہ تعالیٰ تہ ہم کیدامے شی۔ او هرکله چہ
 پہ دے ایت کتب روستنی معنی مراد دہ دے و جے تہ دا دعا خاص دہ پہ اللہ
 تعالیٰ پورے اودا ہدایت ک غیر اللہ نہ نفی کرے شویداے پہ سورة اعراف ۱۰۰
 اوسورة یونس ۱۰۰ اوسورة قصص ۱۰۰ کتب۔ پوہہ شی! چہ ہدایت اللہ تعالیٰ
 ک طرف تہ پہ اوو مرتبہ سورة دے او پہ ہرہ مرتبہ باندا دے دہدایت اطلاق
 کرے شویداے اولہ مرتبہ ہدایت فطریہ دے (یعنی اللہ تعالیٰ ہر انسان پہ
 توحید بانداے پیدا کرے دے لکہ پہ سورة روم ۱۰۰ کتب دی) اودا مراد دے پہ
 سورة طہ ۱۰۰ کتب۔ دویمہ مرتبہ پیدا کول ک ظاہری حواسو او باطنی قوتونو
 دی ک پارہ ک معلومولو ک حق لکہ پہ سورة اعلیٰ ۱۰۰ کتب۔ دریمہ مرتبہ قوت عاقلہ
 ورکول دی لکہ پہ سورة اعراف ۱۰۰ او طہ ۱۰۰ کتب۔ ثلورمہ مرتبہ دلیلونہ عقلیہ
 پہ اطرافو ک عالم کتب پیدا کول دی چہ پہ حقے کتب حق معلومین لکہ پہ سورة
 بلد ۱۰۰ اوسورة الليل ۱۰۰ کتب۔ پنجمہ مرتبہ کتابونہ اور سولان والیکل او نور
 داعیان ک حق مقرر کول دی لکہ پہ سورة زمرہ ۱۰۰ اوسورة الم سجدة ۱۰۰ کتب۔
 شپہرہ مرتبہ توفیق او پوحوالے او دوام ورکول دی پہ حقہ لار باندا لکہ پہ
 سورة عنکبوت ۱۰۰ اوسورة فتح ۱۰۰ کتب دی۔ اوومہ مرتبہ پہ آخرت کتب جنت
 تہ داخلول لکہ سورة محمد ۱۰۰ اوسورة اعراف ۱۰۰ کتب۔ نو معلومہ شوق چہ
 ہدایت پہ ہرہ مرتبہ کتب ک اللہ ک طرف نہ دے دے و جے تہ طلب او دعا ک
 ہدایت خاص کرے شویداے پہ دے ایت کتب پہ اللہ تعالیٰ پورے۔

سوال :- ہر کلمہ چہ بندہ ک اللہ تعالیٰ حمد وائی و اقرار ک عبودیت کوی نو معلومہ
شود چہ ہغہ تہ ہدایت حاصل شویدے نو بیا طلب ک ہدایت خو تحصیل حاصل
دے او بے فائدے دے ۹۔

جواب :- ک تیر شوی تفصیل تہ ک دے جواب پہ دودہ طریقو سرہ معلوم شو اولہ
طریقہ دادہ چہ دلتہ اہدنا پہ معنی ک توفیق او ثبات او دوام او استمرار سرہ دے
لکہ چہ ابن جریر ابن کثیر قرطبی وغیر ہم دامعانی لیکلے دی نو انسان روستو
ک ہدایت حاصل لو تہ ک ہغہ دوام او ثبات تہ محتاج دے۔ دویمہ طریقہ ک جواب
دادہ چہ ہر کلمہ مرتبہ ک ہدایت ذکر شوے نو کوم انسان چہ یوہ مرتبہ ک ہدایت
حاصل کرے وی نو ہغہ دویمہ مرتبہ تہ محتاج دے او دویمہ والادریس مرتبہ
تہ محتاج دے علیٰ ہذا القیاس۔

الضراط پہ اصل لغت کیں تیرید لو تہ وئیلے شی او پہ عرف کیں ہغہ لار چہ
خلق پہ ہغہ باندے تیریری او مقصد تہ رسوونکے وی لکہ پہ سورہ اعراف ۸۷
کیں چہ دی او ک دے وجہ تہ ہغہ لار چہ جہنمیان بہ پہ ہغہ باندے عیٰی او جہنم
تہ بہ رسیری نو ہغہ تہ یے ہم صراط الحجیم وئیلے دے لکہ پہ سورہ صافات ۲۳
کیں۔ او پہ اصطلاح ک قرآن کریم کیں ہغہ لار معنوی چہ پہ ہغہ باندے خلق عمل
کوی او حق تہ رسوونکے وی او سیدھا وی او محدود وی پہ شرعی حدود و سرہ
نو ہغہ تہ صراط وئیلے شی او صفت ک ہغہ پہ استقامت سرہ پہ قرآن کریم کیں دے
دیرش کرتہ شویدے او پہ سوئی سرہ دودہ کرتہ دا صفت مؤکدا دے۔ او ہر کلمہ
چہ لارہ شرعی نیغہ دہ او محدود دہ پہ حدود شرعیو سرہ پہ اعتبار ک کم (مقدار)
کیف (طریقہ) این (وخت) سرہ ک دے وجہ تہ دلتہ یے لفظ صراط ذکر کرو او لفظ
طریق او سبیل کیں دامعنی تہ وہ نو ہغہ یے دلتہ ذکر نہ کرو۔

المُسْتَقِيم پہ معنی ک مستوی سرہ ک یعنی داسے لار چہ نیغہ دہ کو پوالے پہ کیں
نیشہ او مقصد تہ رسوونکے دہ او درمیانہ دہ او افراط او تغریط پہ کیں نیشہ او
مستقیم پہ اصل کیں صفت ک لارے دے او پہ صفت ک ہغہ چا کیں استعمالیری
خوک چہ پہ دغہ لاریاندے روان وی او مستقیم ہغہ شخص دے چہ پہ
استقامت سرہ امتثال (تابع داری) کوی ک امر ک استقام چہ اللہ تعالیٰ پہ سورہ
ہود نکل او سورہ شوریٰ ہا او سورہ حم سجدة ۱۷ کیں ذکر کرے ک او تفصیل
ک استقامت پہ کتاب لطائف القرآن کیں ما ذکر کرے دے۔ او تفسیر ک صراط مستقیم

پہ قرآن کریم کتب پہ خلور و طریقو سرہ ذکر دے اول توحید اذریو بیت او ذعبادت
 داپہ سورة العمران ہک او سورة مریم ہک او سورة زحرف ہک او سورة یس ہک کتب
 ذکر دے۔ دویم کتاب اللہ او داپہ سورة انعام ہک او سورة صافات ہک او سورة فتح
 ہک کتب ذکر دے خلورم تا بعد اری کول ذکر رسول صلی اللہ علیہ وسلم او داپہ سورة
 زحرف ہک کتب ذکر دے۔ او مفسرینو ہم پہ مختلف تعبیراتو سرہ کصراط مستقیم
 تفسیر ذکر کرپیا لیکن ہغہ ہم دغہ ذکر شوی خلور و نہ راجع دے او ہغہ تعبیرات
 دادی۔ ر کتاب اللہ۔ اسلام۔ صحابہ او تابعین۔ لار ذکر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم،
 حق۔ ابن کثیر۔ ابن جریر۔ بغوی پہ معالم التنزیل کتب او ابن ابی حاتم دا اقوال
 ذکر کرے دی۔

فائدے :- اولہ فائدہ : صراط مستقیم ہے مفرد او معرفہ ذکر کرے دے
 حکم حقہ لار ذکر تلو انبیاء علیہم السلام یوہ دہ او معلومہ معینہ دہ او خلاف
 دے نورے لارے دیرے دی دے وجے نہ نورے لارے جمع ذکر کیدے شی
 لکہ یہ سورة انعام ہک کتب دی۔

سوال :- لار ذکر اللہ تعالیٰ پہ سورة مائدہ ہک کتب جمع ذکر شوے دہ پہ لفظ ذ
 سبل السلام سرہ ؟

جواب :- دے ذکر اللہ تعالیٰ اصول او فروع دیردی ایمانیات، اعمال، اخلاق
 او قرآن کریم ہغہ تہ ہدایت کوی نو دے وجے نہ ہغہ ہے جمع ذکر کرے او ہر کلمہ
 چہ اصول دایمانیا تو او دایانو ذکر تلو انبیاء و یودی دے وجے نہ مفرد ذکر کیدے شی
 دویمہ فائدہ :- ہر کلمہ چہ صراط مستقیم دیرا ہم اولو ہے مقصد دے او پہ
 ہر لحاظ سرہ فائدہ مند دے دے وجے نہ اللہ تعالیٰ داپہ دعا غوثیتلو سرہ
 مونہ تہ خاص کرے۔

دریمہ فائدہ :- ہر کلمہ چہ دے دعا د استجابت د پارة شرعی وسیلہ پکار دہ نو
 اللہ تعالیٰ مونہ تہ اول دے تعلیم را کو چہ ہغہ وسیلہ نیول د اللہ تعالیٰ پہ نومونو
 او صفتو نو سرہ دی او پہ عبادت سرہ دہ۔ شرعی وسیلہ ہغہ دہ چہ پہ صحیح
 دلیل شرعی سرہ ثابت وی۔ او دیردی وسیلہ ہغہ الفاظ دی چہ پہ دلیل شرعی
 کتب دے ثبوت نیستہ لکہ پہ لفظ ذ حق او جاہ او حرمت او طفیل او برکت
 وغیرہ سرہ داپہ وسیلہ کتب ذکر کول پہ ہیج حدیث صحیح سرہ ثابت نہ دی

او کوم احادیث چہ کحق اوجاہ وغیرہ پہ بانگ کبش راغله دی شہ ضعیف او شہ موضوعی دی او شرکی وسیلہ دادہ چہ کقبر و نو او کغیر اللہ عبادت تونہ رنڈارونہ طواقونہ۔ سجدے وغیرہ) کوی اوپہ هغه سرہ عقیدہ ک نزدیکت الی اللہ لری یا صاحب قبر نہ حاجت غواری یا ک هغه نہ دعا کول غواری دا ک مشرکانو وسیلہ دی ک ک تفصیل به انشاء اللہ تعالیٰ پہ تفسیر ک سورة مائدہ ۷۲ کبش راشی او بعض تفصیل ک دے به التبیان فی تفسیر ام القرآن کبش ما ذکر کرے دے۔

مخلورمہ فائدہ :- منع کوونکی کلارے ک اللہ تعالیٰ نہ پنچہ دے دی چہ پہ قرآن کریم کبش ک کردی اول فریق ابلیس دے (اعراف ۱۷۰ نمل ۶۰) دویمہ فرقہ ناکارہ مملیان او پیران دی (توبہ ۳۰) - دریمہ دہ اقتدار والا او مملایان دی (سورة احزاب ۷۲) - مخلورمہ فرقہ عام مشرکان ک قرآن دی (اعراف ۷۸) - پنجمہ فرقہ ظالمان معتدون دی (اعراف ۷۹)۔

صراط الدین انعمت علیہم د ابدال دے ک الصراط المستقیم نہ پہ بدل کل سورة نواشادہ چہ پہ دے لارے سرہ دودہ صفتونہ حاصلیری یواستقامت او بل خاص انعام ک اللہ تعالیٰ - او ک دے بدل پہ راوړلو کبش تورے فائدے هم شتہ اولہ داچہ پہ صراط مستقیم باندا مے تللو کبش دیر مصائب دی نو ک تسلی و رکولو ک پیارہ او ٹیلے شوچہ پہ دے مصیبتونو سرہ نعمتونہ حاصلیری محک چہ مشہو متل دے اَلْعَطَايَا عَلٰی مَتْنِ الْبَلَايَا (بخششونہ ک مصیبتونو پہ شایاندا مے دی) - دویمہ فائدہ دادہ چہ خاوند ک صراط مستقیم اکثر اوقاتو کبش یواگے وی نو ک دے ک پیارہ او ٹیلے شول چہ ک دے لارے ملگری شتہ دے چہ مُنْعَم علیہم دی۔

دریمہ دادہ چہ پہ دے کبش علامت ک صراط مستقیم دے ک پیارہ ک دے چہ ک هغه موندل آسان شی۔ مخلورمہ فائدہ دادہ چہ مُنْعَم علیہم انبیاء علیہم السلام او اصحاب ک هغوی دی لکہ چہ روستو بیان کبش به (انشاء اللہ تعالیٰ) واضح شی تو معلومہ شوه چہ ک صراط مستقیم موندل اوپہ هغه باندا تلل موقوف دی پہ تابعداری ک انبیاء علیہم السلام او ک صحابہ کرامو باندا مے۔

اَنْعَمْتَ مَصْدَر ک دے انعام دے او هغه ماخوذ دے ک نعمت نہ۔ او معنی ک هغه دادہ هر هغه منفعت چہ رسیاری غیر تہ پہ طور ک احسان کولو سرہ او مقصد ک مُنْعَم پہ کبش حآن لہ هج فائدہ احستل نہ وی ک دے وچے نہ مُنْعَم پہ حقیقت کبش صرف ک اللہ تعالیٰ دے محک چہ هر بندہ چہ انعام به بل چا باندا مے کوی نو

ضرور بخان له يے فائداہ اخستل مقصد او ی اگرچہ اجر و ثواب یے وی۔ او یہ دے
 وجے سرے قرآن کریم کیں نسبت د انعام اللہ تعالیٰ تہ یہ طریقہ اضافت یا استناد
 سرے شہید شہیدتہ کرتہ کرے شوے دے ہاں بندہ تہ دے نسبت مجازاً
 کیدایشی لکہ یہ سورة احزاب مکتب کیں دے۔ پوہہ شہ چہ جزئیات د نعمتوں
 د اللہ تعالیٰ یہ شمارہ کیں راگیر ول د مخلوق د قدرت نہ بھر خبرہ دہ اللہ تعالیٰ
 فرمائی وَاِنْ تَعْلَمُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ لَا تَحْصُوْهَا (سورة ابراہیم ۳۳ سورة نحل ۱۸)
 لیکن یہ دہ جنسوں تو کیں حصر لری۔ دنیوی اور اخروی۔ اخروی خود جنت
 بے شمارہ ابدی نعمتو تہ دی او دنیوی دہ قسمونہ دی موہبی او کسی۔
 موہبی ہغہ دی چہ د ہغہ حاصلو لو کیں د مخلوق کسب کولو د پارہ ہجہ دخل
 نہ وی او ہغہ بیا دہ قسمہ دی روحانی لکہ روح اچول یہ بدن کیں او عقل
 ورکول، او جسمانی لکہ بدن پیدا کول او یہ ہغہ کیں مختلف اندامونہ جو رکول۔
 او کسی ہغہ دی چہ د انسان کسب لہ یہ کیں دخل وی ہغہ ہم دہ قسمونہ
 دی جسمانی لکہ بدن یہ مختلف ہیئتوں اور رنگوں سرہ خائستہ کول اور روحانی
 لکہ نفس اور روح لہ د رزائلونہ یا کول او یہ دینی علومو سرہ خائستہ کول۔
 تو یہ دے ایت کیں تہول نعمتو تہ مراد تہ دی محک دنیوی نعمتو تہ (موہبی
 جسمانی اور روحانی او کسی جسمانی) خو یہ کافرانو مشرکانو بانداے ہم شتہ او
 د ہغوی صراط خو مستقیم تہ دہ تو معلومہ شہ چہ دلتہ اخروی نعمتو تہ
 او دنیوی روحانی کسی مراد دی او دیتہ خاص نعمتو تہ وئیے کیدے شی او
 دے نعمتوںو خاصو دنیویہ ذکر یہ مختلف قسمونو سرہ یہ لانداے ذکر
 شوی آیاتونو کیں او گوری۔ (۱) کتاب اللہ او حکمت (بقرة ۳۱)۔ (۲) ذکر و تہ
 پہ مینج کیں الفت پیدا کول (ال عمران ۳۱)۔ (۳) اطاعت د اللہ تعالیٰ او د رسول (نساء
 ۴) حفاظت د دشمنانو د دین تہ (مائدہ ۸)۔ (۵) نجات ورکول د دشمن تہ (ابراہیم ۲۶)
 (۶) نصرت غیبیہ (احزاب ۸)۔ (۷) نجات د عذاب دنیوی تہ (قمر ۳۱)۔ یہ دے
 آیاتونو کیں چہ فکر او کرے شی تو معلومیری چہ دغہ نعمتو تہ پہ انبیاء علیہم
 السلام او د ہغوی پہ اصحابو او تابعدارانو بانداے کرے شویدی۔ او دارنگ ہغہ
 خلق چہ اللہ تعالیٰ پہ نعمت خاصہ سرہ یہ قرآن کریم کیں ذکر کرے دی ہغہ
 پنچہ دی، اول تہول انبیاء علیہم السلام لکہ یہ سورة مریم ۲۷ کیں۔ دویم
 خاص خاص انبیاء لکہ سلیمان علیہ السلام پہ سورة نمل او موسیٰ علیہ السلام

پہ سورة قصص نکاتیں اور یونس علیہ السلام پہ سورة قلم نکاتیں اور عیسیٰ علیہ السلام پہ سورة زخرف نکاتیں اور خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم لکھ پہ سورة قلم نکاتیں۔ دریم عام صحابہ کرام لکھ پہ سورة العمران نکاتیں۔ ثلورم خاص صحابی لکھ پہ سورة احزاب نکاتیں۔ پنجم شہداء فی سبیل اللہ لکھ پہ سورة العمران نکاتیں اور ذاتہول یعنی راجع کریدی پہ ثلورم و قسم و نکاتیں پہ سورة نساء نکاتیں۔ نو دے ہول تفصیل نہ معلومہ شہداء چہ الذین انعمت علیہم نہ مراد انبیاء علیہم السلام اور صحابہ کرام دی۔ نو داصیج دلیل دے چہ صراط مستقیم صرف ک انبیاء و صحابہ بولار دہ او ہفتہ اشارہ دہ پہ حدیث صحیح کہیں (مَا أَنَا عَلَيْهِ وَأَصْحَابِي) نو کومہ عقیدہ یا قول یا عمل چہ ک نبی یا صحابی نہ ک ہفتہ ثبوت نہ وی نو ہفتہ بہ صراط مستقیم نہ وی بلکہ بدعت یا شرک و کفر بہ وی (اللہ تعالیٰ دے مونہ ک ہر شرک و کفر بدعت و او گناہون نہ ہیچ اوساق)۔

فائدہ :- المنعم علیہم یعنی نہ دی و ٹیلے بلکہ الذین انعمت علیہم یعنی او ٹیل یعنی اللہ تعالیٰ ہی صریح نسبت او کرو دے و جے نہ چہ عظمت ک فاعل دلالت کوی پہ عظمت ک مفعول باندے نو اشارہ شہداء دغہ عظیم نعمت و توا و احسان و نوتہ او بلہ فائدہ دادہ چہ ک مخکس نہ معلومہ شہداء چہ العام پہ حقیقت کہیں صرف ک اللہ تعالیٰ ک طرف نہ دے او داپہ سورة نحل نکاتیں ذکر دی۔ نو دلتہ اسناد حقیقی ذکر کرے شوے دے۔

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَدَابِل دے ک الذین انعمت علیہم نہ لیکن پہ دے باندے ابن قیم رحمۃ اللہ علیہ پہ درے و جو سورة رد کرے دے پہ بدائع التفسیر ص ۲۴۰ کہیں پہ تفصیل سورة ذکر دی نو غورہ دادہ چہ داصفت دے ک پآرہ ک الذین۔ او داصفت موضحہ (دپآرہ دوضاحت) یا صفت مادحہ (دپآرہ دمتح) دے او مقصود پہ درے سورة دفع ک وہم دہ ہسے نہ چہ پہ الذین انعمت کہیں کافران فاسقان داخل شی او صفت مخصصہ نہ دے محکمہ چہ مخکس دا ثابتہ شویدہ چہ ک الذین انعمت علیہم نہ خاص خلق مراد دی۔

سوال :- لفظ ک غیر دیر مبہم دے پہ اعتبار ک مصداق سورة نو دے نکرہ دے چہ پہ اضافت مثنوی معرفہ کید لے او الذین موصول معرفہ دہ او نکرہ صفت دپآرہ ک معرفہ نہ شی واقع کید لے ؟

جواب :- الذین موصول دے او پہ موصولہ نکاتیں ابہام وی نو پہ دوی کہیں

بوی دکرے دے نو پہ غیر سرہ دے صفت واقع کیدے شی دا قول دصاحب
دکشاف دے لیکن ضعیف قول دے۔

جواب ع۔ چہ غیر کلمہ پہ اضافت سرہ معرفہ کیدے شی ہفتہ وخت چہ ددوہ
متضاد تخیز و نو پہ مینہ کیں واقع شی تو دلتہ ہم دما معلومہ تخیز چہ دمتعم علیہم
پہ ضد کیں صرف مغضوب علیہم اوضالین دی۔

سوال :- دغیر پہ محائے کیں لاد شہ و جے نہ ذکر نہ کرو لکہ چہ وئیلے شی جائے فی
العالم لا الجاہل ۹۔

جواب :- پہ لا را و رلو کیں صرف نفی فائدہ کیدے شی او پہ لفظ دغیر کیں
دلالت دے پہ مغائرت (جدا والی) باندے یعنی دمتعم نہ نفی دغضب ہم دہ او
دوی او دمغضوب علیہم پہ مینہ کیں دیر مغائرت او فرق دے او منعم علیہم
باندے واجب دہ چہ داسبابو دغضب او ضلال نہ حان یچ ساقی او دمغضوب
علیہم اوضالین مخلوق نہ حان لرے او ساقی دافائدے پہ لفظ دلا سرہ نہ حاصل یی
تنبیہ :- دغیر المغضوب علیہم ولا الضالین پہ را و رلو کیں دیرے فائدے دی
اولہ فائدہ داچہ پہ انعمت علیہم کیں خاوندانو دصرط مستقیم تہ بشارت
دے دنیوی او آخروی نعمتو نو او پہ دے لفظ کیں تخویف او تہداید دے
داسبابو دغضب او ضلال نہ دویمہ فائدہ داچہ اول صفت ثبوتیہ د او داصفت
سلبیہ دے او دوارو پہ جمع کیدلو سرہ تکمیل حاصل یی۔

المغضوب علیہم سوال :- منعم علیہم پہ طریقہ دالذین سرہ ذکر شول
نو دایئے پہ الذین غضب علیہم سرہ ولے ذکر نہ کرو ۹۔

جواب ع۔ دا طریقہ دقرآن کریم دہ چہ دافعالو داحسان او درحمت اضافت
اللہ تعالیٰ تہ کیدے شی پہ طریقہ دفاعلیت سرہ او افعالو دجزاء او عقوبت
نسبت اللہ تعالیٰ تہ کیبری بلکہ پہ طریقہ دمجہولیت سرہ ذکر کیبری لکہ پہ
سورة جن نک کیں او نور ہم دیرایا تونہ دی۔

جواب ع۔ پہ صیغہ دمجہول کیں اشارہ دہ تعمیم دغضب تہ یعنی اللہ تعالیٰ
دطرف تہ وی او کہ دملانکو دطرف تہ وی او کہ دمؤمنانو دطرف تہ بلکہ
پہ ورخ دقیامت بہ غضب او لعنت دطرف دتا بعدارو وی پہ باطل متبوعینو
باندے او انعام خو پہ معنی حقیقی مختص وو پہ اللہ تعالیٰ پورے لکہ چہ مخکین
ذکر شویدی۔ جواب ع۔ پہ نعمت سرہ شکر کول واجب دی او پہ شکر کیں

اول واجب دادے چہ نسبت کہ نعمت منعم ته او کرے شی او یہ عقوبت او غضب
کنیں داسے ته ده نو هغه یے یہ صیغہ کہ تعمیم سرہ ذکر کرو۔

جواب عک منعم علیہم خونیکان خلق دی کہ هغوی تعیین او تفصیل کہ حال
دلالت کوی کہ هغوی سرہ یہ محبت کولو بانده او مغضوب علیہم خویدان خلق
دی کہ هغوی نه نفرت پکار دے نو کہ هغوی یہ ذکر کنیں زیات تعیین او تفصیل
مناسب نه دے او الذین کنیں سرہ کہ صلی نه زیات تعیین کہ یہ نسبت کہ الف لام سرہ
المغضوب دا کہ غضب نه دے صیغہ کہ مفعول ده او غضب یہ صفت کہ الله تعالیٰ
کنیں یہ معنی کہ عقوبت و رکول او ناراضگی او لعنت کولو سرہ دے او دا کہ صفاتو
کہ جلال او عظمت نه دے او غضب یہ صفت کہ انسان کنیں ناراضگی او غصه ده
چہ پیدا کیپی کہ وینے کہ جوش نه او کہ دے وچے نه کہ هغه علاج یہ او بوسرہ او یہ
زمکہ بانده پریو تولو سرہ دے (لکہ چہ یہ احادیثو کنیں ذکر دی) او ابو حیان
وئیلے دی چہ غضب تغیر کہ طبیعت دے دے وچے کہ مکروه خیز نه او کله اعراض نه
هم وئیلے شی (البحر المحيط ص ۵۸) نو دا صفت کہ الله تعالیٰ کہ پیارہ حقیقہ دے او کہ
انسان کہ پیارہ هم حقیقہ دے او کہ الله تعالیٰ او کہ مخلوق یہ صفاتو کنیں مشابہت
نیشته۔ او ماده کہ غضب یہ قرآن کریم کنیں یہ مختلفو تعبیراتو سرہ خلیریشته
کرتہ ذکر کرے شویدہ کله یہ صفت کہ الله تعالیٰ کنیں هغه پخلس کرتہ دے
او کله یہ صفت کہ بندہ کنیں لکہ یہ سورة اعراف ۷۸ او طہ ۸۴ او سورہ انبیاء
۸۶ شورای ۸۷ کنیں او کله مطلق ذکر دے لکہ یہ سورة بقرہ ۲۶ او شورای ۲۷
کنیں او کله مجهول ذکر دے لکہ یہ دے ایت کنیں (غیر المغضوب علیہم)۔

مرادفات (هم معنی لفظو ته) کہ غضب نه علاوہ یہ دے معنی سرہ۔ قرآن
کریم کنیں القظ کہ انتقام او عذاب او عقاب او لعنت او سخط هم ذکر دی هان خود
دوی یہ معانوکین لولر فرق دے۔ انتقام کنیں معنی کہ کراہت او نفرت ده سرہ
کہ بد لے اخستلونه برابره خیر ده کہ غصه وی او کہ نه۔ او عذاب کنیں معنی کہ
سزا ورکولو او بنه حالت زائیل کول دی کہ غصه او کراہت و سرہ وی او کہ
نه وی۔ او عقاب کنیں معنی کہ سزا ورکولو ده و ستر و عمل ناکام ده او عام کہ
کہ عذاب پشان۔ او لعنت کنیں معنی کہ لرے کولو ده کہ رحمت خاصه نه یہ صفت
کہ الله تعالیٰ کنیں او کما کہ شر یہ صفت کہ مخلوق کنیں کہ سزا ورکول و سرہ
وی او کہ نه۔ او سخط کنیں معنی کہ سخت خفکان او غصه ده کہ سزا و سرہ وی

او کہ نہ وی۔ او غضب کیں دانولے معانے داخل دی۔ کہ دے وچے نہ دلته کیں صفت
 کہ غضب یے خاص کرو۔

بحث کہ مغضوب علیہم، یہ حدیث کہ ترمذی او کہ امام احمد او ابن ابی حاتم
 (چہ ابن کثیر ذکر کرے دی) کیں ذکر دے۔ مغضوب علیہم یہودی او الضالین
 نصاریٰ دی او امام ترمذی و بیہ دی چہ دا حدیث حسن غریب دے لیکن
 ابواسحاق الحوینی یہ تعلیق کہ ابن کثیر کیں لیکلے دی چہ مدار کہ دے حدیث یہ
 عباد بن حبیش راوی باندے دے او ابن حبان او ہیثمی کہ ہفہ توثیق کریدے
 لیکن ابن قطان او ذہبی ہفہ مجہول کتر لے دے او دارنگ یہ سند کہ دے کیں
 اختلاف دے۔ زہ وایم چہ دا وجہ دہ چہ امام ترمذی کہ دے تصحیح نہ دے کرے
 بلکہ صرف حسن یے کر جو کہ کیدے شی چہ حسن لغیرہ مراد وی او کوم موقوف
 روایات چہ کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ ابن جریر نقل کرے دی ہفہ ہم
 بعض ضعیف او بعض منقطع دی۔ لیکن کہ دے قول تائید یہ قرآن کریم کیں
 موجود دے کہ غضب ذکر یہ یہودی او باندے یہ سورة بقرہ ۱۳۶ کیں او کہ ضلال
 اطلاق یہ نصاریٰ باندے یہ سورة مائدہ ۸۴ کیں دے۔ او دویم قول دادے
 چہ المغضوب علیہم شکارہ کفر کوونکی دی او الضالین منافقان دی دا شربینی
 یہ تفسیر سراج المنیر کیں ذکر کرے دے۔ دریم قول دادے چہ المغضوب علیہم
 ہفہ دی چہ یہ اعمال کو کیں خطا شوی وی او الضالین ہفہ دی چہ یہ عقیدہ
 کیں غلط شوی وی دا قول امام رازی یہ تفسیر کبیر کیں ذکر کرے دے۔ ثلورم
 قول دادے چہ سرہ کہ علم نہ گمراہ شی ہفہ مغضوب علیہم دی او چہ یہ
 جہل سرہ گمراہ شی ہفہ الضالین دی دا ہم امام رازی او ابن کثیر ذکر کریدے
 پنجم قول دادے چہ المغضوب علیہم عنادی کافر او الضالین جہلی کافر دی او
 دا قول ثلورم قول تہ راجع دے۔

سوال :- ہر کہ چہ حدیث مرفوع سرہ ثابت شویہ چہ دا یہودی او نصاریٰ دی
 نو مفسرینو یہ ذکر کہ نور و اقوال و سرہ کہ حدیث نہ ولے تجاوز کریدے ؟۔
 جواب علیٰ محکم کیں ذکر کرے شویہ چہ یہ سند کہ حدیث کیں کلام دے او صحیح
 نہ دے او یہ ایاتو کیں ذکر کہ غضب او ضلال پہ دوارو فریقو کیں دلالت پہ
 تخصیص باندے نہ کوی۔

جواب علیٰ یہ حدیث کیں ذکر کہ یہودی او نصاریٰ پہ طریقہ کہ مثال سرہ دے

تخصیص دے۔ اور تخصیص یا لہذا کرتی دے ماسیوانہ کوئی اور دلیل دے۔
جواب دادے چہ یہ قرآن کہیں ذکر دے غضب سرور دے اسباب دے ہفتہ کہے شویہ
(چہ ہفتہ روستو ذکر کوئی) اور دغہ اسباب بغیر دے یہود اور نصاریٰ نہ ہم موجود
دی نو معلومہ شویہ چہ یہ چاہیں دغہ اسباب (تول یا بعض) موجود وی نو
ہفتہ مغضوب علیہم اور الضالین کہیں داخل دے۔

اسباب دے غضب :- اول تبدیلی دے نعمت دے اللہ تعالیٰ، دویم کفر بآیات اللہ تعالیٰ،
دریم قتل دے انبیاء علیہم السلام، غلورم عصیان دے اللہ تعالیٰ، پنجم تجاوز کول دے
حدود دے شرع نہ (بقرہ ۱۷۸)، شپویم کفر بالقرآن دے عناد دے وجہ نہ (بقرہ ۱۷۹)، اووم
قتل دے مؤمن عمداً (نساء ۸۱)، اتم نفرت دے دین حق نہ او طعن کول پہ ہفتہ باندہ
(مائیدہ ۸۱)، تھم پہ ورج دے جنگ (غزہ) کہیں تہتیدال (انفال ۸۱)، لسم افتراء
پہ اللہ تعالیٰ باندہ (اعراف ۸۱)، یوولسم جدال دے مؤحدینو ساریہ اسماء شریکہ
دے معبودانو باطلو کہیں (اعراف ۸۱)، دولسم دے وعدے دے نبی نہ خلاف کول (طہ ۸۱)،
دیارلسم پہ رزق دے اللہ تعالیٰ کہیں طغیان کول (طہ ۸۱)، خوارلسم مرتد اکیدال دے ایمان
نہ (نحل ۸۱)، پنخلسم محتاجہ کول پہ بارہ دے اللہ تعالیٰ کہیں (شوری ۸۱)، شپا پسم
نہ امید دی اور انکار کول دے بعث بعد الموت نہ (ممتحنہ ۸۱)، اوولسم پہ اللہ تعالیٰ
باندہ بدگمان کول (الفتح ۸۱)۔ اور اسباب پہ مختلفو خلقو کہیں موجود دی۔
مشرکان۔ منافقان۔ کافران۔ عنادی۔ مرتدین۔ قاتل دے مؤمن عمداً۔ یہود۔
دے میدان جہاد نہ تہتیدالونکے۔ شرکی نومونو کہیں جکرے کوونکے۔

ولا الضالین، دامعطوف دے پہ المغضوب علیہم باندہ دے غیر دے لاندہ دے لا
دے تاکید دے نفی دے پارہ دے اوکہ لاندہ دے دے ذکر کرے نو وہم کیدہ شویہ دا
معطوف دے پہ الذین انعمت باندہ دے نو پہ لا راوہلوسرہ دا وہم دفع شوہ
ضلال پہ لغت دے عرب کہیں پہ لس معانوسرہ راغلے دے۔ غائب کیدال۔
پر بادیدال۔ مرگ۔ دفن کول۔ پتیدال۔ ہیڑیدال۔ روکیدال۔ غورزیدال۔
تئل۔ جھل۔ دامعانی ابن منظور پہ لسان العرب کہیں اور صاحب قاموس ذکر
کرے دی۔ اور ضلال پہ عرف دے شرع کہیں اور پیدال دے لارے دے حق نہ او جے
لارے کیدال کہ عمداً وی یا خطاء دا پہ مقابلہ دے ہدایت کہیں راخی۔ قرآن کریم
کہیں پہ لس معانوسرہ مستعمل دے بعض لغوی او یومعنی شرعی دے۔ اول
پہ معنی دے نسیان (بقرہ ۲۵۵)، دویم پہ معنی دے سنا دے کئی سرہ (یوسف ۸۱)، دریم پہ

معنی د پیر محبت سره (یوسف ۹۹)، خلورم په معنی د حبط او بربادی سره
(کھف ۲۷)، یتیم په معنی د غفلت سره (طه ۱۳۱)، شپږم اړول د مقصدانه
(فرقان ۲۷)، اودم په معنی د ناخبرۍ سره (شعراء ۲۷)، اتم په معنی د روکیدلو
او غائب کیدلو سره (الم سجده ۲۷)، نهم حیرانی او یواځې والې (ضحیٰ ۲۷) په دې
آیت د سورة ضحیٰ کښن تفسیر قرطبی د دې معنی نه علاوه نورې معانی هم ذکر
کړې دي. لسم په مقابل د هدا آیت کښن اودا خو په کثرت سره ذکرده او په دې
آیت (ولا الضالین) کښن روستنځی معنی مراده ده.

د الضالین مصداق مخکښ ذکر شو یعنی نصاری دی لیکن تخصیص یې په
هغه پورې نېشته ځکه چه اسباب د ضلال په قرآن کریم کښن پیر ذکر دی او هغه
ماسیوا د نصاری نه نور وگمراه خلقوته هم شامل دی.

اسباب د ضلال (گمراهۍ): داهم او ولس دی پشان د اسبابو د غضب. اول ځایمان
په بدله کښن کفر اخستل (یقره ۲۷)، دویم په علم یا نداء عمل نه کول (نساء ۲۷)،
دریم د اتباع د رسول نه مخ گرځول او هغه ته دروغ وویل په قسم او شهادت
کښن (نساء ۲۷)، خلورم هر قسم شېرک کول (نساء ۲۷)، یتیم د الله تعالی د لارې نه
خلق منع کول (نساء ۲۷)، شپږم په دین کښن غلو کول (بدعات جوړول) (مائده ۲۷)
اووم کفر کول (نساء ۲۷)، اتم تابعداری د خوا هاش کول (سورة الانعام ۲۷)،
نهم په نبی باندې اعتراض او طعن کول (اسراء ۲۷)، لسم د الله تعالی او د رسول
صلی الله علیه وسلم نافرمانی کول (احزاب ۲۷)، یوولسم د اکثریت تابعداری
کول بغیر د دلیل شرعی نه (انعام ۲۷)، دولسم د الله تعالی د رحمت نه ناامیدی
کول (حجر ۲۷)، دیارلسم غیر الله ته رامد د شه وویل حاجت روا کتل (احقاف ۲۷)
خوارلسم د الله تعالی د دشمنانو سره دوستانه کول (ممتحنه ۲۷)، پنځلسم په آخرت
باندې دنیا غوره کول (ابراهم ۲۷)، شپاړسم د ذکر د الله تعالی نه د زړه سخت
کیدل (زمر ۲۷)، اوولسم د قیامت په باره کښن شک او جگرې کول (شوری ۲۷).
نو د دې آیاتو نه په ذکر د اسبابو د ضلال سره معلومه شوه چه الضالون د پیر
ډلې دی اول مرتدین دویم مشرکین دریم کافرین خلورم عاصیان د الله
تعالی او د رسول د هغه یتیم د ستور و عبادت کوونکی شپږم د دشمنانو د الله او د
رسول سره دوستانه کوونکی، اووم یهود، اتم نصاری، نهم د رحمت د الله تعالی نه
ناامیدی کوونکی دنیا پرست خلق، لسم تابعداری کوونکی د خوا هاشتو. د دې

تفصیل نہ معلومہ شہوہ چہ الضالین نوم یہ نصاریٰ پورے خاص نہ دے۔
فائدے ۱۔ فائدہ ۱۔ ہر کلمہ چہ لفظ کے غیر صفت یا بدل دے کے الذین نہ
 چہ مضاف الیہ کے صراط دے تو تقدیر کے عبارت داسے شوچہ صراط غیر المغضوب
 علیہم لکہ چہ فراء یہ معانی القرآن کہیں او تو رو مفسرینو ہم لیکلی دی او کو م چہ
 ابن کثیر لیکلی دی چہ دا اقامت کے مضاف الیہ دے یہ عجائے کے مضاف بات دے
 تو تقدیر کے عبارت داسے شوچہ غیر صراط المغضوب علیہم تو دا تکلف کے حکم
 چہ غیر صفت و کے الذین کے پارہ یا بدل و تو ہفہ معنی ہم باطلیری او دارنگ
 ہفہ فائدے تہ ہم نقصان رسیدی کو مہ چہ روستو دویمہ فائدہ کہیں مونہ
 ذکر کو (واللہ اعلم)۔ او بتا یہ اول باندے معنی دادہ چہ منعم علیہم تہ دی
 مغضوب علیہم او بتا یہ دویم باندے معنی دادہ "نہ لار کے مغضوب علیہم"۔
فائدہ ۲۔ فائدہ ۲۔ اشارہ ذکر شویداہ یعنی یہ لفظ کے غیر صفتی کہیں اشارہ دہ
 چہ منعم علیہم (چہ انبیاء علیہم السلام او صحابہ کرام دی) دوی بالکل مغایر
 او مختلف دی کے اہل غضب او اہل ضلال تہ یعنی دوی کے اسبابو کے غضب او کے
 اسبابو کے گمراہی تہ میچ دی تو انبیاء علیہم السلام خو معصوم دی او صحابہ کرام
 او کے ہغوی تا بعد ازان محفوظ دی کے غضب او ضلال کے اسبابو نہ ہغوی گناہو نہ
 عخان میچ ساتی او کہ چرے گناہ او کری تو یہ ہفہ یا ندے اصرار نہ کوی بلکہ زرتوبہ
 او یاسی او پشیمانہ شی او یہ دے کہیں رد دے یہ ہفہ چاچہ کے انبیاء علیہم السلام
 عصمت نہ منی او یہ ہفہ چا یا ندے چہ صحابہ کرامو تہ سب و شتم کوی او ہغوی
 تہ یہ بد نظر سرور گوری۔

فائدہ ۳۔ فائدہ ۳۔ مغضوب علیہم کے الضالین نہ فحکین ذکر کریدی کے خو و جو نہ
 اولہ وجہ دادہ چہ کے مغضوب اول مصداق چہ یہود دی کے ہغوی زمانہ فحکین
 وہ کے نصاراؤ تہ چہ اول مصداق کے الضالین دی۔ دویمہ وجہ دادہ چہ آبادی
 کے یہود یا نومدینے تہ نزد دے وہ کے آبادی کے نصاراؤ تہ۔ دریمہ وجہ دادہ چہ
 کے غضب متقابلہ کے نعمت سرور شکار دہ او ہر چہ ضلال دے تو کے ہفہ متقابل
 خو ہدایت دے او ذکر کے دویہ مقابلیتو یہ لفظ او معنی کہیں محسن پیدا کوی۔
فائدہ ۴۔ فائدہ ۴۔ المغضوب علیہم کے یہ صیغہ کے مفعول او الضالین کے یہ صیغہ کے
 اسم فاعل سرور ذکر کر دے دی وجہ کے فرق دادہ چہ اسباب کے غضب اگرچہ داخل
 دی یہ کسب کے انسان کہیں لیکن نزول کے غضب یہ اختیار کے انسان کہیں نیستہ

نو پہ صیغہ کے مفعول کہیں کہ دوی ہے اختیار کی تہ اشارہ شوہ او اہل ضلال چہ دی
 نو دوی خو کسب کے ضلال کرے دے او غورہ کریدے ضلال پہ ہدایت باندے
 او کہ اسم مفعول (المضلیین) ہے وٹیلے وے نو وہم پیدا اکیدالوجہ دوی پہ ضلال
 کہیں مجبورہ او معذورہ دی او داسے خونہ دہ۔ نو پہ دے کہیں رد دے پہ جبریر
 باندے چہ ہغوی کے ہیچ فعل نسبت بندہ نہ حقیقہ نہ منی بلکہ وائی چہ دالجاز
 دے لکہ چہ پہ ایاک تعبد کہیں پہ دوی باندے رد وے۔

فائدہ اول الضالین ہے پہ لا سرہ ذکر کرو او پہ غیر سرہ ہے ذکر نہ کرو کہ لا
 فائدہ خو محکم کہیں مونہ ذکر کریدہ او کہ غیر نہ را ورو کہ پارہ شو وچے دی اولہ وجہ
 دادہ چہ لفظ لا کہیں کہ غیر پہ نسبت حرفونہ لہ دی نو ایجاز پہ کلام کہیں سرے
 کہ افادے نہ موجود شو۔ دویمہ وجہ دادہ چہ پہ دے کہیں چچ کول کہ کلام دی
 کہ تکرار کہ لفظ نہ عکس چہ دہ کرتہ غیر وٹیل بغیر کہ خہ قاصی نہ پہ ژبہ باندے
 ثقل (درون ولے) پیدا کوی۔ دریمہ وجہ دادہ چہ پہ دے مقام کہیں دہ مقصد
 دی اول مغایرت ہغہ حاصل شو پہ لفظ کہ غیر سرہ پہ یو محل سوہ او دویم مقصد
 نفی دہ او کہ ہغہ کہ پارہ لفظ کہ لا بنہ صریح دے کہ لفظ کہ غیر نہ۔

فائدہ علی کہ سورہ فاتحہ ختمولونہ روستو امین وٹیل مستحب دی کہ مونہ نہ
 بھروی او کہ پہ داخل کہ مونہ کہیں وی لیکن پہ داخل کہ مانجہ کہیں دیر تا کید
 دے یعنی سنت مؤکدہ دی او دلیل دادے چہ کہ آمین کہ وٹیلو بعض احادیث
 عام دی تخصیص کہ مونہ پہ کہیں نیشتنہ او بعض خاص دی پہ مونہ کولو
 پورے بنیا احکم کہ منفرد او امام او مقتدی کہ پارہ ہم کہ او کلہ چہ مقتدی سورہ
 فاتحہ اولوی او امین کہ امام و او تو امین بہ وائی پہ اوچت او از سرہ۔ او دامنہ ہک اکثر اہل علم وکے
 او پہ نیز کہ امام مالک رحمۃ اللہ علیہ پہ امام باندے امین وٹیل نیشتنہ او
 ہغہ دلیل نیولے دے پہ حدیث کہ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ چہ مؤطا امام مالک
 کہیں ذکر دے او حدیث کہ ابو موسیٰ چہ امام مسلم را وپے دے او پہ ہغہ کہیں
 کہ امام لوستل کہ امین ذکر نہ دی لیکن حدیث متفق علیہ کہیں کہ امام امین وٹیل
 ذکر دی نو داریادت کہ ثقہ راوی دے او دارنگہ احادیث تفصیلی دے او ہغہ
 اجمالی دے۔

مسئلہ کہ جہر یہ امین او اخفاء کول :- اتفاق کہ اہل علم و دے چہ
 دادوارہ عملوتہ جائز دی پہ ہغہ باندے کہ گناہ یا کہ بدعت اطلاق نشی کیدالے

صرف اختلاف پہ غورہ والی کتب دے لکھ چہ امام ولی اللہ رحمۃ اللہ علیہ پہ حجة اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم ذکر کرے دی لیکن ہر جانب والاچہ اولیت درجے کو وجوب تہ کسوی
او پہ بل جانب باندے بدوائی ہغہ پورے مسخرے کوی نو دایا بدعت کرے۔
پہ دے موجودہ زمانہ کتب پہ دے علاقو کتب تعصب کو مذہب تردد پورے
رسید لے دے چہ جہر بالتأمین پورے مسخرے کوی او کہ ہغہ تشبیہ ورکوی
کواواز حیوانا نو سورة او ورسوہ کد شمنی معاملہ کوی دایقینا پہ سنت دینی صلی اللہ
علیہ وسلم پورے خندانئی کول دی کد دے وچہ نہ کد دغہ متعصبیتو کد شبہاتو
کد ازالے کد پارہ پہ دے مسئلہ لہ مناسب تفصیل لیکم اگرچہ کد دے کد تفسیر سورة
تعلق نیستہ۔

کد جہر بالتأمین کد پارہ استدلال پہ احادیثو سورة۔ اول دلیل حدیث
دے چہ امام بخاری پہ دلیل کد جہر کتب ذکر کرے دے اذامن الامام فاقنوا او
بل حدیث اذاقال الامام غیر المغضوب علیہم ولا الضالین فقولوا امین،
ابن حجر وئیله دی چہ پہ اول حدیث کتب وجہ کد دلالت پہ جہر باندے دادہ چہ
امین کد امام کہ چرے مقتدی نہ اوری (یعنی جہر پرے اونکری) نو مقتدی بہ
خہ رنگ امین اووائی او حال داچہ امین کد مقتدی ئے معلق کرے دے پہ امین
کد امام پورے۔ او ابن قیم پہ اعلام الموقعین ص ۳۳۳ کتب ذکر کرے دی کہ چرے
جہر کد امام پہ امین سرہ نہ وے نو ممکن نہ دہ چہ مقتدی کد ہغہ سرہ پہ امین
وئیلو کتب موافقت اوکری۔ او ابن حجر دویم حدیث پہ بارہ کتب ذکر کریدی،
چہ پہ حدیث کتب امر دے پہ قول کد امین سرہ او پہ قول سرہ چہ خطاب مطلقاً
واقع شی نو حمل کیبری پہ جہر باندے او دارنگ قول کد مقتدی ئے متعلق
کرے دے پہ قول کد امام پورے او قول کد امام پہ امین سرہ جہراً دے نو قول کد
مقتدی بہ ہم جہراً وی کد پارہ کد موافقت پہ صفت کتب۔ او نور وجوہ ئے ہم
ذکر کرے دی (فتح الباری ص ۳۳۳)۔

دویم دلیل حدیث کد وائل بن حجر رضی اللہ عنہ دے ہغہ امام ترمذی او ابن
ماجہ او دارمی او بیہقی او دارقطنی او احمد او ابو داؤد وغیرہ روایت کریدا او پہ
ہغہ کتب مداً بہا صوتہ او بل روایت کتب رفع بہا صوتہ دے او امام ترمذی
وئیله دی چہ دا حدیث حسن دے او ابن قیم اعلام الموقعین کتب وئیله دی چہ
اسناد کد دے صحیح دی دارنگ حافظ ابن حجر پہ تلخیص کتب دیتہ صحیح وئیله دی

او مڈا پہ معنی در قیج او جھر سرہ دے لکھ چہ بل روایت کنیں دی او شیخ عبدالحق
 دہلوی حنفی ہم دا خبرہ غورہ کریدہ۔ او تور دلیلونہ ک جھر بالتامین ک پیارہ
 امام ترمذی ک علی او ک ابو ہریرہ رضی اللہ عنہما احادیث اشارہ ذکر کریدی
 چہ ہغہ حاکم بیہقی او دارقطنی راوی دے دی او بیہقی ورتہ حسن صحیح وئیلے دی
 او حافظ زیلعی ہم پہ ہغے کنیں سکوت کرے دے۔ او تور احادیث یے ہم ذکر کریدی
 ک پارہ ک اثبات ک جھر اگرچہ پہ ہغے کنیں کلام دے پہ اعتبار ک سند و نوسرہ۔
 ک امین پت وئیلو ک پارہ دلیلونہ او ک ہغے تنقیح :- اول دلیل حدیث ک شعبہ
 دے او پہ ہغے کنیں آحق بیہا صو تہ راغلے دے او ہغہ امام احمد او ابو داؤد طیالسی
 او ابو یعلی روایت راوی دے دے او حاکم او ترمذی پہ لفظ ک خفض بیہا صو تہ سرہ
 راوی دے دے۔ لیکن دا استدلال ضعیف دے پہ دیرو و جوسرہ اولہ وجہ دادہ
 چہ امام ترمذی وئیلے دی چہ ما ک امام بخاری تہ او ریدالے دی چہ حدیث
 ک سفیان اصح دے ک حدیث ک شعبہ تہ پہ دے حائے کنیں او شعبہ پہ دیرو
 حایو تو کنیں ک دے حدیث تہ خطا شویداے۔ دویمہ وجہ چہ ہم امام ترمذی
 وئیلے دی چہ ما ابو زرعہ تہ ک دے حدیث پہ بارہ کنیں تیوس او کرونو ہغہ
 جواب او کرونو چہ دل تہ حدیث ک سفیان اصح دے۔ دریمہ وجہ دادہ چہ امام
 ترمذی پہ باب ک تعلیم القرآن کنیں ک یحییٰ بن سعید تہ نقل کریدی چہ کوم
 حائے کنیں ک شعبہ تہ سفیان خلاف او کری نوزہ بہ عمل کوؤم پہ قول
 ک سفیان بانکے۔ ثلورمہ وجہ دادہ چہ امام ذہبی پہ تذکرۃ الحفاظ کنیں ک صالح الجزرہ
 او ابو حاتم او ابو زرعہ او ابن معین تہ نقل کریدی ہغوی وئیلے دی چہ سفیان
 احفظ دے ک شعبہ تہ۔ پنجمہ وجہ دادہ چہ ک سفیان متابعین پہ دے روایت
 کنیں موجود دی علاء بن صالح او علی بن صالح او محمد بن سلمہ اگرچہ روستے
 ضعیف دے او ک شعبہ ہج متابع پہ دے کنیں نیستہ۔ شپرمہ وجہ دادہ چہ
 زیلعی پہ نصب الراية کنیں ک بیہقی تہ ک شعبہ روایت موافق ک سفیان سرہ
 نقل کرے دے یعنی رافعا بیہا صو تہ او بیہقی پہ المعرفت کنیں وئیلے دی ک دے
 سند صحیح دے نوکیدے شی چہ شعبہ ک مخکنی روایت تہ رجوع کرے وی۔
 او علامہ عینی چہ ک امام ترمذی ک اعتراضو جوابونہ کرے دی یو ہم پہ
 ہغے کنیں ک مسئلہ ک اثبات ک پارہ مفیدانہ دے۔
 دویم دلیل ک پت وئیلو ک امین۔ قول ک ابن مسعود رضی اللہ عنہ چہ ثلور

تخیزونہ بہ امام پنت وائی یوپہ ہغے کبش امین دے او دارنگ کتاب الاثر کبش ابراہیم تخی نہ ہم نقل دے۔ لیکن دے مرفوع صحیح حدیث پہ مقابلہ کبش دے موقوف او مقطوع روایا تو نہ دلیل تیول خطا دی۔ مولانا عبدالحی لکھنوی پہ سعایہ کبش وئی دے چہ اثر دے تخی وغیرہ دے روایات مرفوعہ مقابلہ نشی کو لے۔

دریم دلیل امام طحاوی دے عمر او علی رضی اللہ عنہما نہ روایت نقل کرے دے چہ دوی بہ پہ امین سرہ جہر نہ کولو۔ لیکن دا اثر ضعیف دے محکہ چہ دے دے یہ سند کبش سعید ابن المرزبان البقال دے او ذہبی پہ میزان کبش ذکر کریدی چہ ہغہ متروک او منکر الحدیث دے۔

نو دے دلیلونو دے تقابل نہ روستو دا معلومہ شوہ چہ جہر پہ امین وئی لو سرہ اولی سنت دی دے دے وچہ نہ پہ السعایہ کبش مولانا لکھنوی وئی دے چہ قول پہ امین بالجہر سرہ اصح دے محکہ چہ دا مطابق دے حدیث دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ اور روایت دے خفص ضعیف دے مقابلہ دے روایا تو دے جہر نشی کو او کہ چرے صحیح شی تو مراد بہ دے خفص لے بنکتہ والے دے آواز شی (چغہ بہ مراد نہ وی) لکہ چہ ابن ہمام دیتہ اشارہ کرے دے اوخہ ضرورت دے چہ احادیث دے جہر حمل شی پہ بعض اوقات تو باندے یا پہ تعلیم باندے او قول پہ دے خیرہ چہ دا جہر پہ اول وخت کبش وڈا خو دیرہ ضعیفہ خیرہ دے (دا جوابوہ احنافو کرپی) او اثر دے ابراہیم تخی او پیشان دے ہغے دے مرفوع روایا تو سرہ مقابلہ نشی کو لے۔
(السعایہ ص ۱۷۶ جلد ثانی)

الحمد لله تفسیر دے سورة فاتحه ختم شو

سورة البقرة
مدنیہ

ایاتھا ۲۸۲
رکوعاتھا ۴۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص یہ نوم دالہ تعالیٰ امداد غوار و بہ شروع کو لو کہیں چہ رحمن اور رحیم دے۔

الْم ۱ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ ۚ

اللہ تعالیٰ دے دے یہ مراد خہ پوہہ دے۔ داپورہ کتاب دے نیشہ ہیچ شک پدیکیں

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة البقرة

نوموتہ دے سورت :- (۱) فسطاط القرآن۔ فسطاط لویئے خیمے تہ وئیے شی
چہ مشعلہ وی پہ دیرو خلقویاں دے دارنگ داسورت ہم مشتمل دے پہ دیرو
لویومضامینو دقرآن کریم باندے یعنی عقیدہ اعمال، معاملات، احکام، سیاسیات
جہاد، امثال، تاریخ دینی اسرائیلو او آداب وغیرہ۔ (۲) سنام القرآن۔ سنام اعلی
جانب دشیزتہ وئیے شی لکہ دأوبن پہ شایاں دے قوب دے ہفتہ سنام وئیے شی
تو دارنگ داسورت اعلی دے پہ سورتو تو کہیں یہ اعتبار د مضامینو سورہ۔ (۳) زہراء
حککہ چہ د قیامت پہ ورخ بہ داسورت او سورہ العمران دواہرہ چمک (پرچ) کوی
دوی دلوستونکی پہ سر باندے۔ (۴) سورہ البقرہ۔ حککہ چہ دامشتمل دے پہ قصہ
د ذبح د بقرے باندے چہ ہفتہ بیچ کنڈی دشرک دیہودیا نووہ او دارنگ پدیکیں
عبادت د عجل (سختی) ذکر دے پہ قباٹھو دیہودیا نو کہیں او عجل ہم جنس د بقرے
دے یعنی داسورت دعوت دے عابدینو د بقرے لرحہ خالص توحید طرفتہ۔
ربط دے سورت د سورہ فاتحہ سورہ پہ دیرو وجو سورہ دے۔ اولہ وجہ دادہ
چہ سورہ فاتحہ اجمال دے او سورہ بقرہ تفصیل دے د مضامینو د سورہ فاتحہ۔
طریقہ د تفصیل دادہ۔ (۱) چہ فاتحہ کہیں الحمد للہ ذکر شونو پہ دے سورت کہیں
اسماء حسنی او صفات د خالقیت اور بیویت ذکر کوی۔ (۲) پہ فاتحہ کہیں رب
العلمین ذکر وونو پہ دے سورت کہیں اثبات د ربوبیت د اللہ تعالیٰ دے
پہ ۱۷۱ کہیں او پہ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ کہیں۔ (۳) پہ سورہ فاتحہ کہیں الرحمن
الرحیم ذکر دے او پہ دے سورت کہیں آثار د رحیم پہ ذکر د نعمتونو خاصو سورہ
پہ بنی اسرائیلو باندے او نعمتونہ عامہ پہ تولو خلقو (الناس) باندے۔
(۴) پہ سورہ فاتحہ کہیں مالک ذکر شونو پہ دے سورت کہیں پہ ایت الکرسی
او پہ ۲۵۵ کہیں د ہفتہ د ملک تفصیل ذکر کوی۔ (۵) پہ سورہ کہیں یوم الدین

ذکر شو نو پہ دے سورت کتب ذکر خوف اخروی او بشارت اخرویہ ذکر دے پہ طریقہ
 ذکر اسرہ۔ (۶) پہ سورۃ فاتحہ کتب ایالک نعید ذکر و نو پہ دے سورت کتب اثبات
 دے دعوے دے پہ دلیل و نو سرہ پہ بلا کتب او پہ وصیت کی یعقوب علیہ السلام
 سرہ پہ بلا کتب۔ (۷) پہ ہجہ سورت کتب ایالک نستعین ذکر شو نو پہ سورۃ بقرہ
 کتب احتیاج کا انسان اللہ تعالیٰ تہ پہ پیدائش و تربیت وغیرہ کتب پہ مختلف تعبیرات و
 سرہ ذکر دے۔ (۸) پہ فاتحہ کتب طلب کدھایت کد صراط مستقیم و نو دے سورت
 پہ ابتداء کتب دے ہجہ اجایت ذکر شو چہ داکتاب ہدی دے او ترغیب او صداقت
 کتاب اللہ ذکر شو۔ (۹) پہ فاتحہ کتب یے دے قسمہ کد خلق و ذکر کرل نو دے سورۃ
 بقرہ پہ اول کتب دھغوی کد اوصاف و احوال تو تفصیل دے۔ (۱۰) پہ فاتحہ کتب الذین
 انعمت علیہم ذکر کرل نو پہ دے سورت کتب دے ہجہ مصداق یے ذکر کرل نو پہ ذکر
 کد متقین و اوصاف کدھغوی او ذکر کد بعض انبیاء علیہم السلام (ابراہیم، اسماعیل
 اسحاق، یعقوب، موسیٰ، عیسیٰ) او نور انبیاء علیہم السلام (جمالاً) او ذکر کد طالوت
 او دھغہ کد ملکر و مجاہدین۔ (۱۱) پہ ہجہ سور کتب المغضوب علیہم ذکر و نو پہ
 سورۃ بقرہ کتب دے ہجہ مصداق او بعض اسباب کد غضب او دلعنت ذکر کرل۔ (۱۲) پہ
 ہجہ سورت کتب الضالین ذکر و نو پہ دے سورت کتب یے بعض اسباب کد ضلال ذکر کرل
 دھغوی کد سورۃ بقرہ:- اثبات کد توحید کد ربوبیت او کد الوہیت کد پہ لس طریقہ
 (وجہ سرہ۔ اولہ وجہ ذکر کد توحید پہ خلور و تعبیرات و سرہ پہ بلا کتب توحید
 کد عبودیت اور ربوبیت پہ بلا کتب توحید پہ تشریح او تحلیل و تحریم کتب۔ پہ بلا کتب
 توحید پہ اسماء او صفات و سرہ او رد کد شفاعت قہریہ (شرکیہ)۔ او پہ بلا کتب
 توحید پہ تصرف او علم کتب سرہ کد عقیدے کد حساب نہ۔ دویمہ وجہ اثبات
 کد توحید دے پہ عقلی دلیل و نو سرہ چہ ہجہ تقسیم دی دے قسم و نو تہ اول
 استدلال پہ اعیان محسوسہ چہ مواد کد تربیت دی پہ بلا کتب او ہجہ
 پنچہ دلیل و نو تہ دی۔ دویم استدلال پہ کیفیات و کد اعیان و سرہ چہ ہجہ لس دی
 پہ بلا کتب۔ دریم استدلال پہ اسماء و صفات و سرہ چہ ہجہ لس دی پہ ہجہ
 کتب۔ دریمہ وجہ اثبات کد توحید دے پہ نقلی دلیل و نو سرہ کد ابراہیم او یعقوب
 علیہما السلام تہ۔ خلورمہ وجہ اثبات کد توحید دے پہ رد کد و سرہ پہ تلو
 اقسام و کد شرک باندے۔ رد پہ شرک فی العلم پہ شہید ایات و نو کتب۔ او پہ شرک
 فی التصرف باندے پہ شہید ایات و نو کتب۔ او پہ شرک فی العبادت باندے پہ دے

ایا تو نکبش او پہ شرک فی الدعاء پہ یوایت کبش او پہ شرک فی التعلیل والتحریم
 پہ دوه ایاتو نکبش او پہ شفاعت قهریہ باندے پہ یوایت کبش او پہ عقیدہ د
 اتھا ذالولد باندے پہ یوایت کبش - پنجمہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ ذکر د
 صداقت الرسول سرہ پہ طریقہ د دفع د شبہا تو سرہ د صداقت د رسول نہ -
 شپہرہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ ذکر د خاص نعمتونو سرہ پہ بنی اسرائیلو
 باندے پہ سبب، د عقیدے د توحید سرہ - اوومہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ
 ذکر د عذابونو وفضائلو (رسوایی) د بنی اسرائیلو پہ سبب د اعراض د توحید نہ -
 اتمہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ ذکر د قتال فی سبیل اللہ د پارہ د نشر و اشاعت
 او غلبہ د توحید او خلاصول د مرکز د توحید (چہ کعبہ دہ) د تسلط د مشرکونہ -
 نہمہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ ذکر د ترغیب الی الاتفاق فی سبیل اللہ سرہ
 د پارہ د اشاعت د توحید - لسمہ وجہ، اثبات د توحید دے پہ ذکر د اسماء حسنی
 د اللہ لہ چہ شپہر ویشیت دی پہ حذف د تکرار سرہ د صفات فعلیہ د اللہ تعالیٰ نہ
 او دعوی د توحید خلور کرتہ ذکر دہ لکہ چہ مخکبش بیان شول نو دارنگ صداقت
 د رسول ہم خلور کرتہ ذکر دے پہ ۱۹۰ اولک او پہ ۱۹۱ او پہ ۱۹۲ کبش او دارنگ
 قتال فی سبیل اللہ خلور کرتہ ذکر دے پہ ۱۹۳ اولک ۱۹۴ ۱۹۵ کبش او دارنگ اتفاق
 فی سبیل اللہ ہم خلور کرتہ پہ ۱۹۶ اولک ۱۹۷ ۱۹۸ کبش ذکر دے -
 خلاصہ اجمالہ د سورت پہ ترتیب د مضامینو سرہ دادہ :- اول دعوت د
 قرآن نہ او د ہفت تاثیر او حالات د مخالفت کو کو تکرار پورے - دویم ذکر د مقصد
 د دعوت قرآن پہ دلیلونو و تخویف او بشارت سرہ تربلک پورے - دریم ضرورت
 د خلافت دے د قرآن د مقصد د جاری کولو د پارہ سرہ د صفت او د حق د خلیفہ
 نہ تربلک پورے - خلورم ذکر د بنی اسرائیلو چہ اول استخلاف د زمکہ هغوی نہ
 ورکھے شو سرہ د ذکر د اسباب د بقا د خلافت نہ چہ پابندی د اوامرو او نواہی دہ
 تربلک پورے سرہ د نصرت د اللہ تعالیٰ نہ پہ اتو خاص نعمتونو سرہ تربلک پورے -
 پنجم ذکر د اسبابو د انتقال د خلافت دے د بنی اسرائیلو نہ چہ هغہ د دوی قبائل
 دی پہ تفصیل سرہ، سرہ د دعویٰ ابراہیمی نہ چہ سبب د انتقال د خلافت او
 رسالت و خاتم النبیین او د هغہ اُمت نہ تربلک پورے - شپہریم تعلیم د ادابو
 مؤمنانوتہ او منع کول د دوی د تقلید د اباؤ نہ پہ احکامو کبش او پہ تحریم و تحلیل
 کبش محکمہ داخلافت دے د خلافت شرعیہ نہ تربلک پورے - اووم تفصیلی ذکر

کے نظام و خلافت دے چہ ہفتہ تہذیب کے نفوسودے اور اجراء کے احکام سیاسیہ دپارہ
 دامن کے نفوسونو او مالونو او فریضہ کے خلافت چہ اجراء کے قتال فی سبیل اللہ دہ
 سرے کے امور و تدابیر منزل نہ دپارہ کے حفاظت کے کورنی کے قساد نہ تربت پورے
 اتم ذکر کا اتفاق فی سبیل اللہ دے دپارہ کے دوام اور بقاء کے خلافت کے دپارہ کے اتفاق فی سبیل اللہ
 او منع کے ریوا و ہفتہ تجارت نہ چہ سبب کے تنازع وی او اختتام پہ دعا سرے دے۔
 خلاصہ تفصیلیہ: یہ اعتبار کے حصو او کے بایونو سرے، (داخلہ کے دیو یو باب
 پہ سرکین پہ ذکر کے کیدیشی کے پارہ کے مزید فہم او پورے کے مقصد کے ایاتونو داسوت
 تقسیم دے خلور و حصوتہ پہ ہر حصہ کین خلور بایونہ دی اولہ حصہ پہ
 اثبات کے توحید کین دہ تربت پورے دویمہ حصہ پہ اثبات کے رسالت کے محمد
 رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) کین دہ پہ دفع کے لو کے شبہا تو سرے تربت پورے
 دریمہ حصہ پہ ذکر کے قتال فی سبیل اللہ کین اور ہفتے کے پارہ کے ضروری امور تر
 تربت پورے خلور و حصہ پہ ترغیب کین دہ کے پارہ کے اتفاق فی سبیل اللہ سرے کے
 منع کے کو کے معاملے کے ریونہ تراخ کے سورت پورے۔ بیا اولہ حصہ تقسیم دہ خلور و
 بایونو تہ اول باب تربت پورے دے پہ دے کین اول ذکر کے عظمت کے قرآن
 کریم دے پہ دے صفا تو سرے پہ بک کین۔ دویم پنچہ صفا کے دپارہ کے متقیانو
 چہ کے قرآن نہ پورے فائدہ اخستونکی دی اور ہفتوی جزا دنیوی او اخروی تر
 بہ پورے۔ دریم ذکر کے عنادی کا فرانو اور ہفتوی دے احوال سرے کے ذکر کے سزا
 دنیوی او اخروی نہ تربت پورے۔ خلور ذکر کے متافانو دینکس قباہو دے سرے
 کے سزا دنیوی او اخروی نہ تربت پورے۔ پنجم مثالونہ کے مخالفینو کے قرآن کریم
 اول دہفتہ کسانو چہ کے قرآن کریم نہ فائدہ نہ اخلی اونہ اوری او خلق ترینہ
 منع کوی، دویم دہفتہ کسانو چہ بعض ایاتونہ اوری کے خپل مفاد دنیوی دپارہ
 اور بعض غور و تہ او ستر کے بندوی ہرکہ چہ ہفتہ کے دوی کے عیبونو و اصلاح
 کوی تربت پورے۔

تفسیر:۔ بک الہ دیتہ مقطعات و ٹیلے شی حروف دی پہ اصطلاح کے
 متقدمینو کین حکم چہ ہفتوی پہ ہرے کلے باندے کے حرف کے نوم اطلاق
 کو کے اسم و او کے فعل و۔ او اسماء دی پہ اصطلاح کے روستونو کین حکم
 الف اسم دے کے مسٹی چہ ا کے اولام اسم کے اولام مسٹی دے او میم اسم دے
 او م، مسٹی دے نو بیا پہ دے باندے دیتہ اسماء مقطعات و ٹیلے شی او مقطعات

دے وے نہ دی چہ ہر یواسم جدا جدا الوستلے کیڑی اوپہ دے باندا ۛ اتفاق
دے قرآؤ دے اگرچہ لیکل ۛے د اسم مرکب پیشان دی۔

دامقطعات دے یو کم دیرش سورتو توپہ ابتدا وکبن راغلے دی نول خواتہ اوپا دی
خوچہ تکرار ترینہ لرمے کرے شی نو خوار کس دی چہ دھے مجموعہ۔ نص حکیم
قاطع لے سر دے۔ اودا پہ کتابت (لیکلو کبن پنٹھ قسمونہ دی۔ اول مفردات لکھ
ص۔ ق۔ ن۔ دویم مرکب دے دوونہ لکھ ظ۔ ط۔ س۔ ح۔ دریم مرکب دے دریونہ
لکھ الم۔ الر۔ طسم۔ خلورم مرکب دے خلورونہ لکھ المص۔ المز۔ پنجم مرکب دے
پنچونہ لکھ کھلیعص او حمعسقی راوپہ دے کبن اختلاف دے د بعض نیز چہ دا
حم۔ عسقی دے۔

دے مقطعات توپہ بارہ کبن خو عقیدہ ۛے ساتل ضروری دی، اولہ عقیدہ ابن کثیر
ذکر کریدہ چہ ہفہ دادہ، چہ شک نیشته چہ دا حرفونہ اللہ تعالیٰ عبت نہ دی
نازل کری۔ او خوک چہ داسے وائی چہ یہ قرآن کریم کبن داسے کلمات شتہ چہ
صرف تعبدا پرے کیڑی او معنی ۛے بالکل نیشته نو داسے شخص غتہ خطائی
کوی توپہ نفس الامر کبن دے معنی شتہ دے خوکہ دے معصوم (چہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم دے) نہ خہ معنی ثابت وی نومونہ یہ یہ ہفہ باندا ۛے قول کوؤ او
کہ نہ وی نو توقف بہ کوؤ او وایو بہ چہ زمونہ یہ دے باندا ۛے ایمان دے چہ
دا الفاظ زمونہ رب دے طرف نہ دی (اتھی)۔ دویمہ عقیدہ سیوطی ذکر کریدہ
ہفہ دادہ، چہ کوم حرفونہ دے کوم سورتو توپہ افتتاح کبن راغلے دی نو دے ہفہ د
ہفہ سورتو نو سرہ ضرور مناسبت شتہ چہ دے بل سورت سرہ ہفہ مناسبت
نیشته لکھ چہ ق دے سورۃ ق سرہ مناسبت لری اون دے سورۃ قلم سرہ مناسبت
لری (اودے شان بنور) او ہفہ مناسبت کہ مونہ تہ معلوم وی لکھ بعض
بہ روستو مونہ ذکر کوؤ او کہ نہ وی معلوم۔ دریمہ عقیدہ دادہ چہ شروع
کول دے کلام پہ داسے حرفونہ باندا ۛے او دے استعمال لول پہ کلام کبن دے عربو
او اهل کتابو توپہ نیز باندا ۛے معروف وکو بلکہ دے فصیح او بلیغ کلام نیشہ
وہ کہ داسے نہ وے نو ہفہ مخالفینو بہ ضرور پہ قرآن باندا ۛے دا اعتراض
کرے وے چہ دا حرفونہ بے فائدے دی یا دے فصاحت بلاغت نہ خلاف دی
خکہ چہ عنادیان خو ہر اعتراض پائے محل گوری لیکن ہفوی دا اعتراض نہ ذکر
بیایو ہہ شہ چہ دا حرفونہ مرکبہ سرہ دے تقطیع نہ پہ لغت کبن دے ہیج معنی

دپارہ تہ دی وضع کرے شوے ہاں پہ عرف کبش دے دے تخصیص پہ بعض معانیو
 پورے کبدیشی پہ سبب کہ ہغہ اقوالوچہ روسنویہ ذکر کو لے شی چہ دا اسماء
 کسورتونودی یا کقرآن وغیرہ او دا حرفونہ مفردہ حواسماء دی وضع شوییدی
 دپارہ کسمییا تو خپلو لکہ الف وضع کرے شویدے دپارہ کحرف آ اولام وضع کرے
 شویدے دپارہ کحرف دل۔ بیا پہ دے حرفونو مرکبو کبش کاہل علمو اختلاف
 چہ دا قسم کمتشابہات تہ دی اوکے تہ دی؟ قرطبی او ابن کثیر کخلفاء اربعہ او
 ابن مسعود رضی اللہ عنہم او دپیر و تابعینو تہ نقل کریدے چہ دے علم پہ
 اللہ تعالیٰ پورے خاص دے او دے ہیج تفسیر مونہ تہ معلوم تہ دے تو معلومہ
 شویہ چہ دامتشابہات دی یعنی ہغہ متشابہ چہ معنی یے معلوم تہ وی اگرچہ حکمت
 اوقائدے یے معلومیاری بیا فرق دے او کصفات الہیہ پہ مینع کبش دا دے چہ
 صفات حو محکمت دی پہ اعتبار کاصل معنی سرہ لیکن ککیفیت پہ اعتبار سرہ
 متشابہ دی او دا حروف خود معنی پہ لحاظ سرہ متشابہ دی۔ او تور و اہل علمو
 وٹیلے دی چہ دے معنی معلوم دہ متشابہ تہ دی بیا پہ ہغہ معنی کبش اختلاف
 دے عبدالرحمن بن زید بن اسلم تہ نقل دے چہ دا نومونہ کسورتونو
 دی او کا بن ابی نجیح تہ نقل دے چہ دا اسماء کقرآن دی۔ او کسالم بن عبد اللہ
 وغیرہ تہ نقل دی چہ دا نومونہ کاللہ تعالیٰ دی او ابن ابی حاتم وٹیلے دی چہ
 ممکن دہ چہ دامعانی دے تہ پہ بوکرت مراد وی ٹحکہ چہ پہ دے معانیو کبش
 مناقات او تناقض تیشنتہ (خودا پہ نیز کہغہ چا صحیح دے چہ عموم کمشترک
 تہ جائز وائی) اوکے چہ ہر حرف محان محان لہ مراد وی تو پہ دے کبش دپیر
 اقوال دی۔ اول قول دا دے چہ ہر حرف کاللہ تعالیٰ نوم تہ اشارہ دہ پہ طریقہ
 کذکرہ جزء او مراد تربیتہ کل دے، تو الف اشارہ دہ اللہ تہ اولام اشارہ دہ لطیف
 بعبادہ تہ او میم اشارہ دہ مالک یا مجید تہ او پہ دے کبش تنبیہ دہ چہ دے سور
 مضامین کدے درے نومونو مظهر دے۔ دویم قول دا چہ دا اشارہ دہ نور
 نومونو تہ یعنی الف اشارہ دہ اللہ تہ اولام اشارہ دہ جبرئیل تہ او میم اشارہ دہ
 محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ یعنی دا کتاب اللہ تعالیٰ نازل کریدے پہ واسطہ
 کجبرئیل پہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم باندا دے۔ دریم قول دا دے چہ دا اشارہ
 دہ نور و الفاظو تہ الف اصل تہ اولام لازم تہ او میم محکم تہ اشارہ دہ یعنی اصل
 اولام الاتباع لو حکم صوف دا کتاب دے۔ (دا تبصیر الرحمن للمہائمی ذکر کریدے)

معلوم قول دادے چہ الف متحرک پہ اصل کتب حمزہ دے اوہقہ ک ابتداء ک
مخارجونہ دے چہ خلق (مرئی) دے اولام ک مینج ک مخارجونہ دے اوہم ک آخری
ک مخارجونہ دے چہ (شونہ دے دی) ابن قیم فرمائی لی دی چہ یہ دے کتب اشار
دہ چہ داسورت مشتمل دے یہ ذکر ک ابتداء ک خلق او ک مینج ک ہفہ چہ احکام شرعیہ
دنیویہ دی او آخر ک خلق چہ آخرت او قیامت دے۔ پنجم قول دادے چہ حرفونہ
تول داخل دی پہ دے درے مخارجونہ کتب نو ذکر ک دے درے حرفونہ اشارہ دہ
تولو حرفونہ چہ مادہ کلام ک اللہ تعالیٰ او ک ہر کلام دہ۔ شپیم قول دادے چہ
ہر حرف پہ حساب ک ابجد سورہ دلالت کوی پہ یو عدد باندے یعنی الف پہ یو
اولام پہ دیرش او میم پہ ثلویثیت باندے لیکن ابن کثیر دے قول تہ ضعیف
وئیلے دی او کوم حدیث چہ بعض مفسرینو پہ دے بارہ کتب ذکر کرے ہفہ
ضعیف دے۔ اووم قول دادے چہ دا حرفونہ ک قسم ک پارہ ذکر دی محکہ چہ ک
دے حروفوشان لوٹے دے کلام ک اللہ تعالیٰ ترینہ جو ر شویڈے لیکن پہ دے
قول کتب دیر تکلف دے محکہ حرفی قسم او جواب قسم نیشتنہ۔ اتم قول دادے چہ
دا ذکر ک بعض حرفونہ دے او اشارہ دہ تولو حرفونہ ک پارہ ک تنبیہ پہ اعجاز ک قرآن
کریم باندے چہ مخاطبین پہ اول اورید لو سورہ خبرشی چہ دامعجز کتاب دے او
وجہ ک اعجاز دادہ چہ دا قرآن جو ر دے ک ہفہ حرفونہ چہ تمام لغتونو والا
ک ہفہ نہ خیل کلام جو روی نو داکلام ک جنس ک نور و کلامونہ شو پہ اعتبار
ک اشتراک ک مادے (چہ حروف دی) نوکہ چرتہ دا ک بندہ کلام وے نو ہر بندہ بہ
قادر و ک چہ ک دے مقابلہ کتب بہ یے یو سورت یا یو جملہ جو رہ کرے وے لیکن
عام خلق خو پر بندہ چہ ک عربو فصیحان، بلیغان، شاعران او خطیبان ک دے
کتاب مقابلہ تہ شی کو لے او تہ یے کرے دہ نو معلومہ شوہ چہ دامعجز ک اللہ تعالیٰ
کلام دے او محمد رسول اللہ تہ رالینے شوے دے دا قول اکثر مفسرینو او
دار تک شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ غورہ کریداے۔

سوال :- نو دا حرفونہ یے ک یو سورت پہ ابتداء کتب پہ یو محائے وے نہ راول؟
جواب :- ک دو جہ نہ چہ مشرکین عرب او یہود و نصاراؤ بہ وخت پہ وخت ک قرآن
تکذیب او انکار کو و او پہ ہفہ بہ یے اعتراضونہ کول نو ک دے وے نہ وخت پہ
وخت پہ مختلف سورتونو کتب تنبیہ ک اعجاز بار بار ذکر شوہ ک پارہ ک ردیہ ہغوی
باندے۔ سوال :- ہر کلمہ چہ دامقصد او نو بیا مختلف حرفونہ پہ مختلف

سورتونو کتب و لے ذکر کریدی؟

جواب :- دے وے تہ چہ کہ ہر سورت سرے ہغہ حرفونہ مناسب دی کوم چہ دے
ہغہ یہ سرکبش ذکر دی مثلاً سورۃ ص سرے حرف ک ص مناسبت دے حکم چہ
صاد اشارہ دے خصوصیتونہ اوپہ سورۃ ص کبش دیر خصوصیتونہ (دشمنی، جہاکرم) ذکر دی
او سورۃ ق سرے حرف ق مناسبت دے حکم یہ ہغہ سورت کبش داسے الفاظہ
کثرت سرے دی چہ مشتمل دی یہ حرف قاف یا ن دے۔ نو دارنگ ہغہ سورتونہ
چہ یہ سرکبش یے الف لام میم دے نوپہ ہغہ سورت کبش دے دغہ حرفونو استعمال
دیر دے۔ سوال :- تول حرفونہ چہ یو کم دیرش دی رکہ ہمزہ او الف جدا جدا
شمارشی، او اتہ ویشٹ دی رکہ ہغہ دوارہ یہ یو شمار کریشی، نو کہ ہغہ نہ صرف
خوارس حرفونہ ذکر کرے دی تول یے وے تہ دی ذکر کرے یا دے یہ بدالہ
کبش یے ہغہ نور خوارس و لے تہ ذکر کول؟

جواب :- اللہ تعالیٰ دخیل کلام کا عجاز یہ وجوہو بانداے بنہ عالم دے کہ ہغہ
بے شمارہ حکمتونہ دی چہ موتہ یہ خیل علم کتب دے ہغہ احاطہ تہ شوکولے لیکن
بعض وجوہ داسے شتہ چہ کہ ہغہ علم اللہ تعالیٰ بعض اہل علمونہ ور کرے دے
کہ ہغہ تہ بعض دادی چہ یہ دے خوارس حرفونو کتب دے حرفونو کہ صفاتو چہ
تعلق دے مخارجو سرے لری، تولو قسمونو تہ اشارہ دے کہ ہرے نوے تہ نیم نیم ذکر
کرے کہ مہموسہ او مجھورہ او شدایدہ او رخوہ او مطبقہ او منفحہ اولیتستین او
منخفضہ او حروف البدل دہریونہ نیم نیم او کہ قلقلہ او مستعلیہ تہ ہغہ نیم
چہ کم دے یہ نسبت سرے مقابل نیم تہ او کہ حروف ذلقیہ او حلقیہ تہ دوع
ثلثہ ذکر کرے دی او کہ حروف زوائدا (چہ لس دی) تہ یے اوہ ذکر کرے دی اوپہ
ہر یو قسم کتب چہ کوم یے نہ دی ذکر کرے نو ہغہ کہ مذاکورہ یہ مقابلہ کتب
لری استعمال لری۔ او دارنگ دامقطعات یے پنچہ قسمونہ ذکر کریدی۔ درے
مفردات (ص۔ ق۔ ن) یہ درے سورتونو کتب۔ او خلو ثنائیات (طس۔ حمر
یس۔ طہ) یہ نہہ سورتونو کتب او درے ثلاثیات (الم۔ الز۔ طسم) یہ دیارلس
سورتونو کتب او دوع رباعیات (القص۔ المکر) یہ دوع سورتونو کتب او دوع خماسیات
(کہلیم۔ حمعشق) یہ دوع سورتونو کتب یہ دے تولو کتب دے علم عربیہ (ترکیب
دکلمات) قسمونو تہ اشارہ دے۔ نو غورہ دادہ چہ کہ دے حرفونو یہ اصل معنی
اوپہ تفصیلی حکمتونو بانداے اللہ تعالیٰ پوہہ دے لیکن بعض حکمتونہ چہ

لوح محفوظ کہیں لکھ پہ سورۃ زحرف لکھ اور سورۃ واقعہ لکھیں دی اور مکتوب
 دیکھ صحیفہ دلا لگو کہیں لکھ پہ سورۃ عبس لکھ کہیں دی اور مکتوب و دُورستو
 دتزل نہ پہ پانچواں پہ ہوا کو اوپوست کو دُاؤنوا وخرمنو کہیں اور جمع کرے
 شوے و دُپہ سینہ دُنبی صلی اللہ علیہ وسلم کہیں اور پہ سینہ صحابہ کرام و اولیاء
 اور حافظان کہیں لکھ پہ سورۃ القیامہ لکھ اور سورۃ عنکبوت لکھ کہیں۔ اور مادہ دُکتب
 پہ قرآن کریم کہیں پہ دولس معانوسہ مستعمل دہ دلتہ دغہ مشہورہ معنی مراد
 دہ۔ کامل کتاب ددے وجے نہ دے چہ فصاحت اور بلاغت ہے پہ اعلیٰ درجہ
 کہیں دے اور ترتیب دُکلمات و دُجملو اور دُایات و سورتوں اور دُمضامینو ہے پہ
 اکملہ وجے سرہ دے اور مشغل دے پہ تلوو مہماتو دُدین یا تدا عقیدہ، اعمال
 بدائیہ، قلبیہ، معاملات، سیاسیات، اقتصادیات، نکاح، طلاق، احکام دُعقّت،
 حدود، قصاص اور تعزیرات وغیرہ۔

لَا رَيْبَ فِيهِ دُادویم صفت دُقرآن دے اور دُصفت سلبیہ دے لکھ چہ مخکین صفت
 ثبوتیہ و دُ۔ اور غورہ دادہ چہ داجملہ دہ اور علت (دلیل) دے دُپارہ دُمخکین جملہ یعنی
 قرآن ولے کامل دے محکمہ چہ دُھر قسم ریب نہ پاک دے اور نیشتوالے دُریب پور
 کمال دے یا داجملہ نتیجہ دہ دُپارہ دُمخکین یعنی ہر کلمہ چہ دُکتاب کامل دے
 نو معلومہ شوہ چہ ہیچ ریب پکین نیشستہ دے۔ اور دُپہ قرآن کہیں پہ سورۃ یونس
 لکھ اور سورۃ کہیں دی۔ اور ارباب (شک کول) صفت دُمنافقین و ذکر دے پہ سورۃ توبہ
 لکھ اور نور لکھ اور حدید لکھ اور دُھر کافر پہ صفت کہیں پہ سورۃ مؤمن لکھ کہیں
 ذکر دے اور اُورہ کرتہ پہ قرآن کہیں شک پہ صفت مریب سرہ ذکر دے اور عدم ارباب
 صفت دُمؤمنانو پہ مدثر لکھ اور حجرات لکھ کہیں ذکر دے۔ اور چہ نفی دُریب دہ دُ
 قیامت نہ نو یوولس کرتہ ذکر دہ۔ اولاد پارہ دُنفی دُجنس دے اور ریب نکرہ دہ
 لاندے دُنفی نہ نو دیر عموم پہ سلب کہیں قائدہ کوی یعنی ہیچ ریب پہ لفظ
 اور معنی کہیں ہے نیشستہ۔ رَیْب دُامادہ پہ قرآن کہیں پنچہ دیرش کرتہ مستعمل
 شویدہ اولفظ دُریب اتلش کرتہ دے۔ ابن الاثیر و تیلے دی چہ ریب و تیلے شی
 شک تہ سرہ دُتہمت نہ اور دار شک پہ روح المعانی کہیں ہم ذکر دی اور اکثر پہ مطلق
 شک کہیں استعمالیری اور کلمہ حادثہ تہ ہم و تیلے شی لکھ ریب المنون (طورست)
 اور ریب الداھر پہ معنی دُحوادثو دُزمانے۔ نو پہ ریب کہیں معنی دُتنگوالی دہ یعنی
 پہ شک سرہ زہرہ تنگیبری لکھ چہ پہ حوادثو سرہ ہم تنگیسیارائی۔ اور دُشک

یہ تاکید کنیں مریب ہم دے دے وجہ نہ رائجی چہ شک عام دے اور یب خاص دے او دے دے وجہ نہ دے یہ استعمال کنیں ہم فوق دے ہفہ دادے چہ شک استعمال یب یہ مقام دے ترد کنیں چہ یو جانب باندے کلک تہ وی نو دے شک لرمے کولو دے پارہ دہ طریقے دی یو تپوس کول لکہ یہ سورۃ یونس سلا کنیں دی دویم بیان کول لکہ سورۃ یونس سلا کنیں دی او ہرچہ ریب دے نو دے ہفہ دے ازالے دے پارہ دے تحدای (طلب دے مقابلے) او مناظرے ضرورت وی لکہ یہ سورۃ بقرہ سلا کنیں دی۔

سوال ع۔ ہرکہ چہ ریب خاص دے او شک عام دے او یہ نفی دے خاص سورہ نفی دے عام تہ لازم یب او حال دادے چہ قرآن کریم کنیں ہیج شک ہم نیشستہ لکہ چہ یہ کنیں ریب نیشستہ ۹۔

جواب :- عام مفسرینو لیکلی دی چہ دلتمہ دے ریب نہ مراد شک دے دے قبیلے دے ذکر دے خاص تہ او مراد ترینہ عام دے یا ذکر دے مسبب او مراد ترینہ سبب دے۔

سوال ع۔ ہرکہ چہ مراد دے ریب نہ شک دے نولاشک فیہ یے ولے او تہ وئیلا جواب :- مخاطبین دے قرآن (منکرین) صرف شک والا نہ وویلکہ ریب کوونکی ہم وویلکہ یہ سورۃ بقرہ سلا کنیں دی او یہ کلام کنیں رعایت کول دے مخاطب پورہ بلاغت دے دے دے وجہ نہ نفی دے ریب یے او کرہ۔

سوال ع۔ یہ قرآن کنیں ریب کوونکی دیر دی نوریب موجود شو نوٹخہ رنگ لاریب یے او ٹیلو ۹۔

جواب اول :- امام رازی وئیلا دی چہ دانفی یہ معنی دے نہی سورہ دے یعنی ریب مکوئی لیکن دا تاویل بے ضرورتہ دے۔

جواب دویم :- سکاکی او صاحب دے تلخیص المفتاح ذکر کریدے چہ دا قبیلے دے فرض کولو دے موجود یہ منزلہ دے معدوم (نیشست) سورہ دے دے وجہ دے نیشستوالی دے دلیل دے ریب نہ لیکن دا ہم بے حاجتہ تاویل دے۔

جواب دریم :- ابو حیان وئیلا دی چہ دا سوال بالکل خطا دے حکمہ چہ وجود دے مرتابینو (شک کوونکی) تقاضا کوئی دے وجود دے ریب نہ یہ ذہن دے مرتاب (شک کوونکی) کنیں نہ یہ نفس الامر (حقیقت) کنیں، او یہ لاریب سورہ نفی دے ریب دے قرآن نہ یہ نفس الامر کنیں او دے دے وجہ نہ یہ سلا کنیں **وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنْهُ** دے، **إِنْ كَانَ فِيهِ رَيْبٌ** یے نہ دے وئیلا، او دا بالکل

صحیح جواب دے۔

فائدہ:- یہ نفی دے کر یہی سرہ نفی کے عوج ہم او شہ او معلومہ شہ چہ ہیج باطل
دقرآن مقابلہ نشی کو لے نو کہ ہیچا قول او کتاب دقرآن یہ مقابلہ کیں قبول نہ
دے نو چیرا قسوس دے یہ ہخہ جاہلا نو یا ندے چہ دقرآن یہ مقابلہ کیں د
خپل شیخ، امام، پیر وغیرہ یہ قول سرہ دلیل نیسی او قرآن پر یودی یا یہ ہخہ
کیں تاویلونہ کوی لکہ مشرکین او مبتداعین۔

سوال عکس ریب او شک خو تعلق لری د نسبت سرہ لکہ نسبت د او دریدالوزید
تہ، او مفرد سرہ خو دے تعلق نشی کیدالے او حال دادے چہ ضمیر د فیہ کتاب
تہ راجع دے او ہخہ مفرد دے ۹۔

جواب:- فیہ ضمیر اگرچہ کتاب تہ راجع دے لیکن د کتاب نہ ذات دھقہ نہ دے
مراد بلکہ کمال د کتاب دے لکہ چہ یہ ذلک الکتاب کیں ذکر شول یا نازلیدال د
کتاب دی د طرف د اللہ تعالیٰ نہ لکہ سورۃ المسجدہ س کیں دی او کمال د کتاب
یا نازلیدال نسبت دے مفرد نہ دے۔

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ دادریم صفت دے چہ مشتمل دے یہ صفات ثبوتیہ او سلبیہ
دوارو یا ندے محکہ چہ ہدایت کیں معنی د رسیدالودہ حق او صحیح مقصد تہ
او چ کیدال دی د گمراہی او د نقصان نہ۔ او غورہ دادہ چہ داہم مستقلہ جملہ
دہ او مبتداء (ہو) پتہ دہ او ہدایٰ یے خبر دے او دا جملہ ہم دلیل دے د پارہ
دلاریب فیہ یا نتیجہ دہ د ہخہ د پارہ یہ طریقہ د محکمی جملہ سرہ۔

هُدًى مصدر دے یہ معنی د اسم فاعل سرہ دے محکہ چہ قرآن ہدایت کوی
لکہ یہ سورۃ اسراء س کیں دی۔ او ہدایٰ دقرآن یہ صفت کیں نورس کر تہ راعی دے
او تعبیر یہ مصدر سرہ د پارہ د مبالغہ پیدا کولو دے یا یہ تقدیر د دوسرہ دے
یعنی د و ہدایٰ۔ او ہدایٰ نکرہ مصدر دلالت کوی یہ سورہ ہدایت بانہ یعنی
دقرآن کریم ہر لفظ او ہرہ جملہ د ہدایت د پارہ دہ، ہخہ ہدایت چہ انسانان
ہخہ تہ یہ ژوند دنیوی یا یہ دین کیں محتاج دی۔

سوال:- یہ قرآن کیں بعض متشابہات ہم شتہ دے نو یہ ہخہ کیں شککہ
ہدایت دے ۹۔

جواب عکس یہ قرآن کریم کیں دا سے متشابہات نیشتہ چہ د ہخہ معنی معلومہ
تہ وی لکہ چہ مقطعات کیں بعض اقوال ذکر شول چہ د ہخہ معانی یا فائدے

پہ کبش ذکر دی او دار تک صفات ک اللہ تعالیٰ لکہ ید، وجہ، استواء وغیرہ ک دے
معانی معلوم دی (چہ لاس - مخ - برابر والے وغیرہ) دے لیکن کیفیات یے معلوم
تہ دی او ک مخلوق سرہ یے مشابہت نیشتنہ او دامتہا ب ک سلف صالحینو دے
او ہر کلمہ چہ ک دے معانی معلوم دی یا فائدے او حکمتونہ یے معلوم دی نو دغہ
ہدایت دے ۹۔

جواب علکہ او منطی شی چہ ک بعض متشابہاتو معانی معلوم نہ دی نو فائدہ
ک ہف دادہ چہ انسانو تہ بلکہ علماؤ تہ معلومہ شی چہ زمونہ علم ک اللہ تعالیٰ
ک علم پہ شان نہ دے او زمونہ علم محیط نہ کپہ ہر خیز یا تہ او مونہ غیبیان نہ یواو بیہ
ک تاویل اتو ک ہفہ متشابہاتو نہ یہ حان منع کری او دامتہا ہدایت دی او دامتہ
ک راسخین فی العلم دے لکہ چہ سورۃ العبران ک کبش ذکر دی۔

لِلْمُتَّقِينَ لام متعلق دے پہ ہدی پورے او متقین صیغہ ک جمع ک اسم فاعل نہ
او ماخوذہ ک تقویٰ نہ او ہفہ اخستہ شویدے ک وقایہ نہ او وقایہ یچ کولو تہ
وکیلہ کبش۔ او کلمہ مصدر ثقاة راغی پہ دغہ معنی لغوی سرہ لکہ سورۃ العبران
ک کبش۔ او ک تقویٰ پہ اصطلاح ک شریعت کبش مختلف تعبیرات دی۔

اول تعبیر :- تفسیر البحر المحیط کبش لیکلی دی "چہ متقی پہ شریعت کبش ہفہ
شو ک دے چہ حان یچ ساقی ک کولو ک ہفہ کار نہ چہ پہ ہفہ کبش ویغوی ک عذاب
برابرہ خبرہ دہ چہ کول وی (ک ما موراتو) یا پرینبودل وی (ک منہیاتو)۔
دویم تعبیر :- ک ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل کرے شویدے چہ متقی
ہفہ شو ک دے چہ حان یچ ساقی ک شرک نہ او عمل کوی پہ طاعت ک اللہ
تعالیٰ سرہ۔

دریم تعبیر :- متقی ہفہ شو ک دے چہ امتثال کوی ک او امرور ک اللہ تعالیٰ
او ک رسول، او اجتناب کوی ک منہیاتو ک ہغوی نہ۔

خلورم تعبیر :- متقی ہفہ شو ک دے چہ حان یچ کوی ک ہفہ نہ چہ حرام
کرے دی اللہ تعالیٰ او ادا کوی ہفہ چہ فرض کرے دی اللہ تعالیٰ۔

ینحکم تعبیر :- متقی ہفہ شو ک دے چہ حان ساقی ک شرک او عبادت ک غیر اللہ
نہ او اخلاص کوی اللہ تعالیٰ تہ ک بندگی، دا ابن کثیر ذکر کرے دی۔ او پہ حدیث
ک ترمذی کبش دی چہ بندہ ک متقیانو نہ نشی کیدے تر دے پورے چہ مباح
کارونہ پریب دی ک وجے کیرے ک حرامونہ۔

نو معلومہ شوہ چہ د تقویٰ درے مرتبہ دی اولہ مرتبہ د شرک او د کفر د تہولو
اقسامونہ چہ کیدال دی او تقویٰ پہ دے معنی سورہ توحید دے بغیر دے نہ
ایمان نہ حاصلیری۔ دویمہ مرتبہ د ماموراتو (قراءتو) واجباتو (سننو) ادائییری
کول دی او د منہیاتو (گناہونہ کبیرہ او ہمیشوالے پہ صغیرہ) نہ حان چہ ساتلیری
او د معروفہ معنی دہ او د اکمل مؤمنانو شان دے۔ دریمہ مرتبہ چہ د شبہاتو
او د انہماک د مباحاتونہ حان چہ کوی ہسے نہ چہ پہ حرامو کبش واقع شی او
د مرتبہ د اکمل مؤمنانو دہ لکہ انبیاء علیہم السلام او بعض افراد د مؤمنانو
فائدہ عک مادہ د تقویٰ پہ قرآن کریم کبش (۲۳۷) کرتہ ذکر دہ او امر پہ تقویٰ
سورہ (۷۸) کرتہ دے او تقویٰ پہ او معاتو سورہ استعمالییری۔ اول پہ معنی د
توحید سورہ لکہ پہ سورہ الفتح ۱۱۰ کبش۔ دویم پہ معنی د توبہ سورہ لکہ پہ سورہ
اعراف ۱۱۰ کبش۔ دریم پہ معنی د طاعت د احکامو سورہ لکہ پہ سورہ نحل ۱۱۰ کبش۔
خلورم پہ معنی د ترک د معصیت لکہ سورہ مائدہ ۱۱۰ کبش۔ پنجم پہ معنی د اخلاص
سورہ لکہ پہ سورہ الحج ۱۱۰ کبش۔ شپیم پہ معنی د خوف او خشیت سورہ لکہ پہ
سورہ بقرہ ۱۱۰ کبش۔ اووم پہ معنی د پرہیزکاری یعنی او امر پہ حائل راول او
د منہیاتونہ حان ساتل لکہ پہ دے سورہ بقرہ ۱۱۰ کبش۔

فائدہ عک د مؤمنانو د اسماء صفتیونہ (چہ روستو ذکر کییری) لفظ د متقین
ذکر کرے دے۔ دا دے سورت خصوصاً او د تہول قرآن د پارہ عمومًا پہ شان د
براعۃ الاستہلال دے پہ اول د کتاب کبش د اسے الفاظ ذکر کول چہ راتلونکی
مقصودانہ اشارہ کوی) یعنی د سورت بلکہ تہول قرآن کریم د تقویٰ او د حق د طریقو
تعلیم ورکوی او پہ شرع کبش ہغہ تقویٰ تہ اعتبار دے چہ قرآنی تقویٰ وی۔ د
دے وجہ تہ پہ دے سورت کبش خصوصاً مادہ د تقویٰ پہ مختلف تعبیراتو سورہ
پنچہ دیرش کرتہ ذکر دہ اول تعبیر صیغہ د متقون او متقین چہ پہ ہغی کبش
تعریف او خواص د ہغوی مقصود دے پہ ۱۱۰ او ۱۱۱ (پہ دے کبش لس صفا ذکر)
او ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ کبش دی۔ دویم تعبیر امر پہ تقویٰ سورہ پہ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵
۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰
اسباب د حصول د تقویٰ پہ لفظ د لعل سورہ پہ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰

خلورم تعبیر ترغیب ورکول او فضیلت د تقویٰ پہ صیغہ د اتقی او اتقوا (ماضی)
سورہ پہ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰

او پہ صیغہ مصادر سرہ پہ ۲۳۷ کتب دے۔

فائدہ عک اسماء صفتیہ دے مؤمنان تو پہ قرآن کریم کتب دادی عک مؤمنون او مؤمنین او مؤمنات او مؤمنین (تثنیہ) او مؤمن او مؤمنہ (۲۳۰) کرتہ ذکر دی عک مسلمون، مسلمین او مسلمات او مسلمین (تثنیہ) او مسلم او مسلمہ (۲۴) کرتہ ذکر دی۔ عک متقون او متقین (۲۹) کرتہ۔ عک محسنون او محسنات (۳۳) کرتہ۔ عک المغبتون او المغبتین یو کرت۔ عک الصالحون (۲۹) کرتہ۔ عک الخاشعون (۶) کرتہ۔ عک الابرار (۶) کرتہ۔ عک عباد اللہ او عباد الرحمن (۸) کرتہ۔ عک الصديقين (۲) کرتہ۔ عک الشهداء (۸) کرتہ۔ عک لیس صفات پہ سورۃ احزاب ۱۸ کتب۔ عک المهاجرون (۵) کرتہ۔ عک الانصار (۲) کرتہ۔ عک الخاشعین والخاشعات یو کرت۔ او دارنگ نور اسماء صفتیہ پہ سورۃ العبران یک او سورۃ توبہ یک او سورۃ احزاب ۱۸ کتب او کورئی او دے تہ علاوہ نور او صاف ہم شتہ۔

سوال :- ہر کلمہ چہ داد و سرہ اسماء صفتیہ دے مؤمنانودی نو دلتہ یے لفظ د متقین پہ تہ وجہ سرہ راوپے دے ۹۔

جواب :- د اللہ تعالیٰ د کلام حکمتونہ بے شمار دی ہغہ پہ ہغہ باتدائشہ پوہیہ لیکن ظاہرہ خبرہ دادہ چہ دغہ درے قسمہ صفتونہ دی بعض د ظاہری اعمالو سرہ تعلق لری او بعض باطنی دی او صفت د تقویٰ د ظاہر او باطن دو اہر سرہ تعلق لری نو حکہ یے پہ دے سورت کتب دا جامع صفت ذکر کرو او داسورت د مدینے منورے ابتدائی سورت دے تو پہ دے کتب اکثر صفتونہ پہ طریقہ د جامعیت سرہ ذکر دی۔ او بلہ وجہ دادہ چہ دیہود او نصاراؤ پہ اصطلاح کتب نیکان خلق پہ مشہور و و پہ نوم د راہیا نو سرہ او د قرآن پہ اصطلاح کتب ہغہ مشہور دی پہ نوم د متقیان نو سرہ نو دا اول سورت د مدینے منورے دے چہ مخاطب پہ دے کتب یہود دی نو خبریے و رکرو دوی تہ پہ لفظ اصطلاحی د قرآن سرہ چہ متقین دے۔

فائدہ عک پہ دے مقام کتب دودہ اشکالہ دی اول داچہ ہدایت د قرآن خو عام دے لکہ پہ دے سورت کتب پہ ۱۸ کتب ذکر دی نو دلتہ یے د متقینو تخصیص دغہ وجہ نہ او کرو ۹۔ دویم اشکال دادے چہ تقویٰ خو ہدایت د نو د اہل تقویٰ د پارہ ہدایت خو تحصیل د حاصل دے چہ بے فائدہ دے ۹۔ جوابات دے دو اہر پہ دیرو وجو سرہ دی اول جواب، ہدایت د قرآن کریم اگرچہ

بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ

ایہ ہفتہ خہ چہ دے دوی نہ پت دی۔ او پابندی کوی دے مانجہ او بعضہ اعمالہ چہ مونہ دوتہ و رکعتہ

يُنْفِقُونَ ۝ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ

خرچ کوی۔ او دار متقیان) ہفتہ کسان دی چہ یقین کوی پہ ہفتہ خہ چہ نازل کرے شوق

عام دے لیکن نفع اخستونکی دے قرآن نہ صرف تقویٰ والادی او داسے تخصیص
پہ دیرو آیاتونو کیں شتہ دے لکہ پہ سورۃ فاطرہ او یس بل کیں نو اشارہ
شوع چہ دے قرآن کریم نہ دے فائدے حاصلو دے پامہ تقویٰ، خشیت، اثابت الی اللہ
ضروری دے او ہر کلمہ چہ پہ دے آیاتونو کیں فرق دے درے دلو (مؤمنان، کافران،
منافقان) پہ مینج کیں مقصد او پہ اعتبار دے اثر دے قرآن کریم سرہ دے دے وجہ نہ
تخصیص دے متقینو دے او کرو۔ دویم جواب، متقین نہ مراد ہفتہ خلق دی چہ
تقویٰ پکین راجی روستو دے ہدایت نہ او قریب وی چہ متقیان بہ جو پشی
او دیتہ و پیلے شی حکم پہ اعتبار دے مایو دل الیہ سرہ لکہ "إِنِّي أَخَصِرُ خَضِرًا" او
"مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا فَلَهُ سَلْبُهُ" دریم جواب دادے، لکہ چہ پہ ہدایت کیں دیرے
مرتبہ دی چہ پہ تفسیر دے سورۃ فاتحہ کیں ذکر کرے شویدی نو پہ تقویٰ کیں
ہم مختلف مرتبہ محکیش ذکر شویدی نو متقی پہ ہرہ درجہ کیں دے ہدایت یو
خاص معنی تہ محتاج دے۔ خلورم جواب، دلہ ہدایت پہ معنی تثبت او پوحوالی
سرہ دے یعنی متقی (مؤحد) پہ توحید باندا پوحوالی کیں کتاب اللہ تعالیٰ تہ محتاج
دے یعنی کلمہ چہ یو انسان توحید او ایمان اجمالی پہ دلیل عقلی سرہ حاصل
کرو یا پہ تقلید سرہ نو دے متقی دے پہ اولہ مرتبہ کیں لیکن پہ توحید
باندا پوحوالے او تفصیلی توحید او ایمان بہ ہلہ حاصلیری چہ دے قرآن کریم
تہ استفادہ او کری نو داچہ مشہورہ دہ چہ اول ایمان دے او بیا قرآن دے
نو مطلب دے دادے چہ ایمان اجمالی محکیش حاصلید لے شی او بیا تفصیلی ایمان
بغیر دے قرآن نہ نہ حاصلیری۔

مگر پہ دے ایت کیں تعریف دے متقینو دے (ہفتہ چہ متقی دے پہ درجہ
کاملہ کیں) او اشارہ دہ چہ داصفتو نہ پہ قرآن سرہ حاصلیری۔ پہ دے ایت
کیں متقینو درے صفتو نہ ذکر دی اول صفت دے عقیدے دویم عمل بدانی
دریم عمل مالی او داد دے صفتو نہ مرجع دہ دے ہفتہ تہ لو صفتو توجہ پہ

نور و ایات و توحش و هغوی و پاره ذکر دی۔ صفات و متقیان و یہ سورۃ بقرہ ۲۵۵
 او سورۃ آل عمران ۱۸۱ او سورۃ زمر ۳۵ او سورۃ ق ۳۲ ۳۳ ۳۴ کتب ذکر دی یہ
 ہفتہ ہولو کتب چہ فکر او کپے شی نوراجع کی بی دغہ درے صفت و نوتہ۔ دلتہ
 اول صفت الذین یؤمنون بالغیب، یؤمنون مادہ و ایمان یہ قرآن کریم کتب (۸۷) کرتہ
 ذکر دہ او یہ صیغہ و امر حاضر سورۃ اتلس کرتہ ذکر دے او ہغہ یا معنی لغوی دہ
 یا معنی شرعی یا ایمان اجمالی دے یا ایمان تفصیلی۔

ایمان پہ لغت کیں اعتماد او وثوق (باور کول) او خبر منلو تہ و ٹیلے کیری نو
مجرد بغیر ذیلے دلام نہ دے لکہ سورۃ یوسف سکا کیں او داخو دیر مستعمل د
لو مزید (باب افعال) یہ صلی دلام سرۃ استعمال یں لکہ سورۃ یوسف سکا سورۃ
توبہ سکا سورۃ بقرہ ۵۵ ۵۶ کیں او کوم ایمان پہ شریعت کیں چہ مطلوب دے
دیومکلف شخص نہ پہ دنیا کیں او معتبر دے پہ آخرت کیں ہنہ اعتقاد او قول او عمل
دے پہ نیز اکثر اہل علم و دسلف صالحینو نہ لکہ چہ ابن جریر او ابن کثیر
ذکر کریدای او بیضاوی او آلوسی ذکر کریدای چہ تصدیق (یقین) کول پہ
ہنہ احکامو چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ ہنہ سرۃ راتل کریدای او معلوم
وی ضرورۃ (قطعاً) تفصیلاً پہ ہنہ کیں چہ تفصیلاً معلوم وی او اجمالاً پہ ہنہ
کیں چہ اجمالاً معلوم وی سرۃ د اقرار کولونہ پہ ہنہ باندا دے عموماً او خاص پہ
وخت طلب اقرار کیں نو دایمان دے حاصل دے داد دے چہ کوم احکام پہ وحی سرۃ قطعاً
معلوم وی دے ہنہ منل ایمان دے او کوم چہ پہ دلیل ظنی سرۃ معلوم وی نو دے ہنہ
منل ایمان اونہ منل کفر نہ دے شرعاً۔

او عمل پہ ایمان شرعی کہیں داخل دے یا نہ دے یہ دے کہیں دیر اختلاف ہے
چہ داخل نہ تفصیل نہ دے صرف دوسرے خبرہ دے چہ کلمہ ایمان صرف نہ
تصدیق قلبی کی بارہ استعمال کیے اوکلمہ پہ تصدیق او عمل دوا رو کہیں مستعمل کیے
اودا واضح دے یہ ہجہ چاہا نہ دے چہ تصریح نہ قرآن او حدیث پہ بارہ ایمان
او ایمان یا تو کہیں او کوری ہاں کوم الفاظ چہ پہ شرع کہیں ثابت دی نو کہے انکار
یا تاویل نامناسبہ خبرہ دے یعنی زیادتیدل ایمان چہ پہ دیر و آیا تو نو کہیں دالفظ نہ کر
دے لکہ پہ سورۃ آل عمران ۱۱۰ او انفال ۱۲۵ او سورۃ توبہ ۱۲۴ او سورۃ احزاب ۱۷
او سورۃ فتح ۲۴ او سورۃ مدثر ۱۷ کہیں۔ نو کہ لفظ زیادت ایمان نہ انکار کول
یکار نہ دی۔

بیا پوہہ شیء چہ ایمان شرعی پہ قرآن او حدیث کتب کلمہ مطلق ذکر وی ربعی دے
 مؤمن بہ ذکر و سرہ نہ وی، لکہ یا ایہا الذین آمنوا، اوان الذین آمنوا دایم
 دیر آیتونہ دی نو مراد بہ کہ دینہ ایمان شرعی وی او تمام ایمانیات بہ پہ ہفت کتب
 مراد وی۔ او کلمہ مقید وی پہ ذکر دے مؤمن پہ سرہ او ہفتہ مؤمن پہ بہ کلمہ تفصیلاً
 ذکر وی لکہ پہ سورۃ بقرہ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ او سورۃ العمران ۸۴ ۸۵ ۸۶ او سورۃ
 انفال ۱۰۱ او اعراف ۱۸۱ او سورۃ شوریٰ ۱۱۱ چہ ذکر دی۔ او نور آیتونہ ہم شتہ دے پہ دے
 تولو آیتونو کتب ذکر دے ایمان باللہ او بالملائکہ او بالکتب چہ نازل دی پہ انبیاء
 علیہم السلام باندے او بالرسل والتبیین او پہ آخری رسول او پہ کلماتود اللہ تعالیٰ
 او پہ یوم الآخر باندے۔ او مؤمن پہ کلمہ اجمالاً ذکر وی لکہ پہ دے ایت کتب
 پہ لفظ ذکر بالغیب سرہ (چہ تفسیر پہ روستورائی)۔

سوال :- ہر کلمہ چہ ایمان تصدیق دے او تصدیق علم دے نو پہ دے ایت
 سرہ معلومہ شہوہ چہ متقیان پہ غیب باندے علم لری او دا استدلال خود
 اہل شرک دے؟

جواب عل ذکر قرآن کریم دایم تفسیر کول چہ کہ نور و شکارہ آیتونو سرہ پہ
 تعارض رائی دا تحریف بلکہ کفر دے (چہ قصداً پہ کوی) نو دیر آیتونہ شتہ
 چہ شکارہ قطعاً دلالت کوی چہ ماسوی اللہ کہ ملائک دی او کہ انبیاء دی،
 اولیاء دی کہ جنات دی نو ہغوی لہ علم غیب نیشہ لکہ پہ سورۃ نمل ۲۱
 کتب نو پہ دے ایت (یؤمنون بالغیب) سرہ اثبات دے علم غیب غیر اللہ لہ
 استدلال کول دے ہفتہ ایت (سورۃ نمل) نہ صریح خلاف کول دی۔

جواب عل پہ مسئلہ دے علم غیب کتب مراد دے غیب نہ غیب حقیقی دے او پہ
 دے ایت کتب مراد دے غیب نہ غیب اضافی دے (روستو پہ تفسیر دے غیب کتب
 پہ ذکر شیء) نو دا استدلال دے وی نہ صحیح کیوری۔

جواب عل فرق دے پہ مینج دے علم الغیب او علم بالغیب کتب ہفتہ دادے چہ
 مراد پہ علم غیب سرہ دادے چہ غائب شیزونہ تول ورتہ دایم شکاریوری
 لکہ چہ حاضری او دے ہفتہ دے سترگونہ ہیج شیز پنا نہ وی لکہ پہ صفت د اللہ تعالیٰ
 کتب دی وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِّثْقَالٍ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ رِیونس،
 او مراد پہ علم بالغیب سرہ دادے چہ پہ غائب شیزونو باندے ربعی دے ہفتہ پہ
 حکم باندے، عالم شیء سرہ دے وصف دے غائب والی نہ صفت دے غائب کیما لو

دھے نہ ختم نہ وی لکہ علم شو یہ وجود ک اللہ تعالیٰ باندے یہ ہفے سرے داسے نہ کیہی
چہ اللہ تعالیٰ لہ ویتی۔ یا علم دے یہ احوالود آخرت باندے نو یہ دے ایت کیں
خو علم بالغیب ثابت دے او ہفہ مستلزم نہ دے علم الغیب لہ۔

بالغیب، دالفظ یہ قرآن کریم کیں اتہ خلویشت محلہ ذکر دے او دے دیرے
معانی دی اولہ معنی غیب یہ معنی دوحی سرے دے لکہ یہ سورۃ طور بک نجم ۳۳
قلم بک تکویر بک کیں۔ دویمہ معنی غیب ہفہ شیزونہ دی چہ دھے د علم دپام
ہیج ذریعہ نہ وی رنہ حواس نہ عقل اونہ وحی وغیرہ) او دیتہ غیب حقیقی وکیل
شی او دغہ مراد دے یہ سورۃ نمل بک کیں او دا خاص دے یہ اللہ تعالیٰ پورے۔
دریمہ معنی غیب ہفہ شیزونہ دی چہ دھے د علم دپام رہ شہ سبب وی نو د ہفہ
سبب د استعمال نہ بک کیں ہفہ غائب او بھول وی او د سبب د وجود نہ روستو
ہفہ معلوم او گرچی او ہفہ سبب کلہ حواس وی او کلہ عقل وی او کلہ وحی
وی او د مراد یہ سورۃ العمران بک او سورۃ یوسف بک کیں دے او دیتہ غیب
اضافی وکیلہ شی۔ ثلورمہ معنی بے دلیلہ او یہ توک سرے خبرہ کول لکہ یہ سورۃ
کھف بک او سورۃ سبا بک کیں۔ او پنجمہ معنی غیب یہ معنی دوخت د غائب
والی لکہ یہ سورۃ یوسف بک او نساء بک کیں او دا احتمال ک یہ سورۃ
مائدہ بک او انبیاء بک او فاطر بک او ق بک کیں۔

پوہہ شی چہ دے ایت ریونون بالغیب) کیں مراد اولہ یا دریمہ معنی دے دھے
اول دلیل دادے چہ دا اجمال دے یہ مؤمن بہ کیں او تفصیل دھے یہ نور
ایاتونور لکہ چہ بک کیں مونہ ذکر کریدی) کیں یہ اللہ او یوم الآخر او ملائک
او کتابونہ او رسولان سرے راغلے دے او دا ہول مؤمنانوتہ یہ دلیل دوحی
سرے معلوم شویدی۔ دویم دلیل حدیث د جبرائیل علیہ السلام دے چہ
صحیحین او اکثر و محدثینو ذکر کریدی دے چہ یہ ہفے کیں معنی دایمان ذکر
شویدہ (یعنی مؤمن بہ کوم شیزونہ دی) او ہفہ ہم یہ وحی سرے معلوم
شویدی۔ دریم دلیل قرطبی، ابن کثیر، بیضاوی او دیر و مفسرینو وکیلہ دی
چہ مراد یہ غیب سرے اللہ تعالیٰ او ملائک او کتابونہ، رسولان، روح د آخرت
جنت، اور د جہنم، ملاقات د اللہ تعالیٰ او ژوند روستو د مرکز دے او دا یہ روایت
د ابوالعالیہ او قتادہ او ابن عباس رضی اللہ عنہما سرے ثابت دی۔

یا مراد دے نہ قرآن دے (او دا اولہ معنی دے د معانود غیب نہ یعنی وحی) او دا

روایت ابن کثیر: زربین حبیش نہ نقل کرے دے۔ یا مراد دے نہ پنجمہ معنی دہ
اوداد عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ روایت دے یعنی یہ حال ک غائب والی
کبش رپہ وخت دوجی کبش حاضر نہ وڈ ک صحابویشان ایمان لری۔ اوپہ دیکبش
داهم داخل دی چہ ک منافقانویشان نہ دی چہ مخاخ ایمان لری اوپہ غائب
کیدلوکبش کفرکوی نوپہ دے کبش رد دے یہ ایمان ک منافقانویشان دے چہ ہغہ
ایمان شرعی نہ دے۔

وَيُفْقِمُونَ الصَّلَاةَ روستو ذکر د ایمان نہ ذکر د اعمالو دے اودا سے پہ قرآن
کبش دیرکرتہ ذکر دی چہ یہ ایمان باندے یے عمل عطف کرے دے۔ اشارہ
چہ ک اللہ تعالیٰ پہ نیز باندے مؤمن کامل قابل ک مددے اود جزا دے او ہرچہ
مؤمن دے بغیر ک عمل نہ یعنی فاسق نو قرآن کبش اکثر ک ہغہ حالت یے نہ دے
ذکر کرے ک پارہ دے چہ ک ہغہ پہ زبہ کبش خوف اورجا دوارہ پیدا شی خوچہ
خوف یے غالب وی۔ او مخکبش راول ک ایمان بیکارہ دلیل دے چہ ہیچ عمل بغیر
ک ایمان نہ قبول نہ دے۔

سوال :- عطف ک عمل پہ ایمان باندے دلالت کوی چہ عمل غیر ک د ایمان نہ
حک کہ چہ عطف پہ کلام کبش تقاضہ ک مغایرت کوی ؟

جواب :- اول داچہ پہ عطف کبش مغایرت من وجہ کافی وی داضروک نہ دہ
چہ معطوف ک معطوف علیہ نہ بالکل غیروی ک دے وجہ نہ کلمہ عطف ک خاص
کیدنی پہ عام باندے لکہ پہ دے قول ک اللہ تعالیٰ کبش "من کان عداؤا لله وعلائکتم
ورسلہ وجبریل ومیکال"۔ یہ دے کبش عطف ک جبریل او میکال پہ ملائکتہ باندے
عطف ک خاص دے پہ عام باندے، نو دلتہ ہم کیدے شی چہ ایمان شرعی عام
(شامل) وواعمالوتہ نو ذکر د بعض عملونو پہ طریقہ ک عطف ک خاص دے
پہ عام باندے دوجے ک اہتمام ک دغہ عملونو نہ پہ اعمالو د ایمان کبش۔

جواب :- ک ایمان مختلف اطلاقات دی کلمہ ایمان ذکر شی مراد ترینہ صرف
تصدیق قلبی وی او کلمہ ایمان پہ معنی د ایمان کامل وی۔ نو کوم حائے چہ
مراد ک ایمان نہ تصدیق وی نو ہغہ حائے یہ ک عمل عطف پہ ایمان باندے
کیدے شی۔

وَيُفْقِمُونَ اقامت پہ لغت ک عرب کبش اودر ولوتہ وئیلے شی اوپہ عرف ک ہغوی
کبش برابر ولوتہ وئیلے شی چہ ک ہغہ ہول حقوق پورہ ادا کرے شی۔ نو مراد

د اقامۃ الصلوٰۃ نہ لحاظ د اوقات و اذکار کا نوا و شرط و نوا و سنن او مستحبات د ہر دی
سورۃ دیکھ سالتو د مکروہاتو او مفسداتو د ہر نہ۔ او دغہ صلوٰۃ شرعیہ دیکھ
نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دی "صَلُّوْا کَمَا رَأَيْتُمْ وُفِیْ اَصْلٰی" او دے وجہ نہ
یہ مقام د مداح کہیں لفظ د اقامت ذکر کہیں او یہ مقام د دم کہیں صرف صلوٰۃ ذکر
کوی لکہ فویل للمصلین۔ ہاں ہر کلمہ چہ د مصلینو نور صفات مادحہ ذکر کوی
نوہلتہ ہے ہم د مصلین لفظ ذکر کرے دے لکہ یہ سورۃ معارج ۲۷ کہیں نو سورۃ
معارج دلالت کوی چہ اقامۃ الصلوٰۃ کہیں ہر صفہ صفتو نہ داخل دی کوم چہ یہ
سورۃ معارج کہیں د ۲۷ نہ روستو ذکر کرے دی۔ او امر یہ اقامۃ الصلوٰۃ سورۃ
یہ قرآن کہیں اتلش کرتہ راغلے دے۔ او تشریح د اقامت قرآن کریم ذکر کریدہ
اول اوقات د صلوٰۃ یہ سورۃ بقرہ ۲۸۵ سورۃ نساء ۱۰۳ سورۃ روم ۱۰ سورۃ
ہود ۱ سورۃ اسراء ۱ سورۃ طہ ۱ سورۃ کہیں۔ دویم طہارت سورۃ مائدہ ۱۰ کہیں
دریم قیام سورۃ بقرہ ۲۳۸ کہیں۔ خلورم او پتحم رکوع او سجود سورۃ حج ۱ کہیں
شپہریم قراءت سورۃ مزمل ۱ سورۃ کہیں۔ اووم خشوع سورۃ مؤمنون ۱ کہیں۔
اتم قنوت سورۃ بقرہ ۲۳۸ کہیں۔ تہم محافظہ سورۃ بقرہ ۲۳۸ کہیں لسم دوام سورۃ
معارج ۲ کہیں یو و لسم اخلاص سورۃ انعام ۱۱۱ کہیں۔ دارنگ اتار او فائدے
د اقامۃ الصلوٰۃ یو و لسم ذکر دی اول تقویٰ چہ ہر چہ دے ایت د بقرہ کہیں دہ۔
دویم اجر عظیم بقرہ ۲ کہیں دریم معیت خاصہ د اللہ تعالیٰ سورۃ مائدہ ۱۰
کہیں خلورم استحقاق د ولایت د اللہ تعالیٰ مائدہ ۱۰ کہیں پتحم اصلاح سورۃ اعراف
۱ کہیں شپہریم بشارت یہ مغفرت او یہ درجا تو سورۃ انفال ۱ کہیں اووم اخوت
یہ دین کہیں او عصمت د جان او مال سورۃ توبہ ۱۰ کہیں اتم تکفیر د سیأتو
سورۃ ہود ۱ کہیں تہم حصول د رحمت الہیہ سورۃ نور ۱ کہیں لسم تہی د
قحشاء او منکر نہ سورۃ عنکبوت ۱ کہیں یو و لسم ذکر الہی سورۃ طہ ۱ کہیں۔
الصلوٰۃ د لفظ یہ قرآن کہیں درے اتیا کرتہ او مادہ ددہ پنچہ نوی کرتہ ذکر دہ
او دارنگ امر یہ صلوٰۃ سورۃ مقررہ او تشنیہ او جمع او مذاکرہ او مؤنث شل کرتہ
ذکر دے۔ او صلوٰۃ پہ لغت کہیں دعائے وئیل شی دارنگ تحریک صلوٰۃ (کوناق) نہ وئیل
شی او دامادہ یہ قرآن کریم کہیں پہ اتہ معانوسہ استعمال شویدہ۔ اول یہ معنی
د دعا سورۃ توبہ ۱۰ کہیں دویم یہ معنی د صلوٰۃ الجنائزہ سورۃ توبہ ۱۰ کہیں،
دریم یہ معنی د دین سورۃ ہود ۱ کہیں خلورم یہ معنی د ذکر او تسبیح سورۃ نور

لَا كُنْ بِمَعْنَى دُرُودِ وَتِلَاوَةِ نَبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُورَةِ احْزَابِ كُنْ، شَيْءٌ بِهِ
مَعْنَى اَوْجَتْ وَآلِي دُشَان (اعتناء بالشأن) سُورَةِ احْزَابِ كُنْ، اَوْ دُمِ انْزَالِ الرَّحْمَةِ
سُورَةِ احْزَابِ كُنْ، اَتَمَّ عِبَادَاتٍ مَخْصُوصَةً بِهِ مَوْجِدٌ دَعَا وَهُوَ دِيرُوَايَا تَوْنُو
كُنْ رَاغِلٌ دَعَا تَوِيهِ دَعَا اَيْتِ كُنْ دَارُوَسْتَنِي مَعْنَى مُرَادَدَه -

تَعْبِيهِ :- اَقَامَةُ الصَّلَاةِ مُسْتَلْزَمٌ دَعَا اَقَامَةٍ دَقُولُ دِيْنِ لَرَهْ يَهْ دَلِيْلُ دَحَدَايْش
مَنْ اَقَامَهَا فَقَدْ اَقَامَ الدِّيْنِ رِجَا يَهْ اَقَامَتُ دَمَوْجُ اَوْ كِرُوْنُو تَوْنُو دِيْنُ قَائِمُ كِرُو
بَلَكِهْ اَقَامَةُ دَصَلَاةٍ يَهْ شَرْعِي اَوْ سُنَّتِ طَرِيْقَةٍ سِرَّةٍ مُسْتَلْزَمٌ دَعَا پَرِيْشُوْدَلُوْدَ بَدَاكَارُونِي
اَوْ بَدَا اَخْلَاقُ لَرَهْ لَكِهْ يَهْ سُورَةُ عَنْكِبُوْتِ كُنْ دِيْ، تُو سَوَالِ دَفْعِ شُوْهْغَهْ دَايَهْ
يَهْ دَعَا اَيْتِ كُنْ دَمَوْمَنَانُو صِفَتِ (دَكْنَا هُونُوْنَهْ يَهْ كِيْدَالِ) وَلَهْ دَعَا دَكِرْ كِرَهْ
تُو مَعْلُومَهْ شُوْهْ يَهْ اَقَامَةُ الصَّلَاةِ اَوْ اِنْفَاقِ سِرَّةٍ لَازِمٌ دِيْ دَكْنَا هُونُوْنَهْ مَنَعُ كِيْدَالِ -
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُوْنَ دَاذْكِرْ دَعِبَادَتِ مَالِيَهْ دَعَا - مِمَّا يَهْ اَصْلُ كُنْ مَنَ مَّا
دَعَا تُو مَنَ دَپَا رَهْ دَتَبْعِيضُ دَعَا، يَهْ دَعَا كُنْ اِشَارَةُ دَهْ يَهْ دَقُولُ مَالِ يَهْ خَرْجِ
كُوْلُو اِنْسَانِ مَكْلَفُ تَهْ دَعَا يَلَكِهْ يُوْهْ حَصَهْ دَمَالِ لَكِهْ يَهْ دَعَا سُورَتِ كُنْ اَوْ يَهْ
سُورَةِ مُحَمَّدَا كُنْ دِيْ اَوْ دَارِگِ اِشَارَةُ دَهْ يَهْ مِيَا نَهْ رُوِيْ كُوْشِيْ يَهْ اِنْفَاقِ اَوْ يَهْ بَخْلِ
كُنْ، لَكِهْ يَهْ سُورَةِ اِسْرَاءِ كُنْ اَوْ قِرْقَانِ كُنْ اَوْ دِيْنَهْ عَوَاصِ خَلْقِ مُسْتَثْنِيْ دِيْ
لَكِهْ اَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَهْ هَغَهْ خِيْلُ تَوْنُو مَالِ خَرْجِ كِرَهْ وَوْ - مَّا لَفْظُ خَوْعَامِ
دَعَا هَر هَغَهْ قُوْتِ تَهْ يَهْ اَللَّهُ تَعَالَى اِنْسَانِ تَهْ وَرْ كِرَهْ وَی مَالِ اَوْ عِلْمِ تُو اِنْفَاقِ
دَعَا تَوْلُو پِكَارِ دَعَا بَدَانِ خَرْجِ كُوْلِ جِهَادِ دَعَا اَوْ عِلْمِ خَرْجِ كُوْلِ دَعْوَا اِلَى اَللَّهِ
دَعَا اَكْرِجَهْ دَلْتَهْ نَفْسِ مَالِ خَرْجِ كُوْلِ مُرَادَدِيْ -

رَزَقْنَاهُمْ مَادَّةَ رِزْقٍ يَهْ قُرْآنِ كُنْ (۱۲۲) يُوْسَلُ دُوْهْ وَیْشَتِ كِرْتَهْ ذَكْرَدَهْ - رِزْقِ
يَهْ لَفْظِ كُنْ حَصَهْ تَهْ وَتِيْلَهْ شَيْ اَوْ دَا مَعْنَى يَهْ سُورَةُ وَاقِعَهْ كُنْ ذَكْرَدَهْ اَوْ يَهْ
اِصْطِلَاحِ كُنْ تُوْمِ دَعَا دَهْر هَغَهْ خِيْزِ چَقَانْدَا حَاصِلِيْدِ لَهْ شَيْ يَهْ هَغَهْ سِرَّةٍ لَكِهْ مَالِ
اَوْلَادِ، مَرِيَانِ، مِيُوْمَهْ، خَارُوِيْ اَوْ لِيَا سِ لُوْ دَا يَهْ قُرْآنِ كَرِيْمِ كُنْ يَهْ مُخْتَلَفِ مَعَانِيُو سِرَّةٍ
اِسْتِعْمَالِ شُوِيْدَهْ - اَوَّلِ يَهْ مَعْنَى دَتَبُوْتِ سُورَةُ هُوْدِ ۸۸، دُوِيْمِ رِزْقِ بَرَزْغِيْ سُورَةُ
اَلْعَمْرَانِ ۱۲۹، دَرِيْمِ يَهْ مَعْنَى دَبَارَانِ سُورَةُ دَارِيَا تِ ۲۲، خَلُوْرَمِ يَهْ مَعْنَى دَاْعِطَاءِ
رُوْرُكُوْلِ اَوْ هَغَهْ يَهْ مَعْنَى دَاْعِطَاءِ يَهْ جَنَّتِ كُنْ دَهْ لَكِهْ يَهْ دَعَا سُورَتِ كُنْ اَوْ صِيْ
كُنْ كُنْ، پَنْجَمِ اَعْطَاءِ يَهْ دَنِيَا كُنْ دَا يَهْ دِيرُوَايَا تَوْنُو كُنْ دَهْ اَوْ يَهْ دَعَا اَيْتِ كُنْ
دَا مَعْنَى مُرَادَدَهْ - شَيْءٌ يَهْ مَعْنَى عَرَفِيْ اِصْطِلَاحِ سِرَّةٍ يَعْْنِيْ نَفْعِ اَخْسَتَلِ كِهْ خَوْرَاكِ

خشبکاک وی یا لباس وغیرہ لکھ پہ دے سورت سلا کیں۔

رَزَقْنَهُمْ دافع اور دے پشان دیر افعال پہ قرآن کیں پہ صیغہ دَجِیْعے سرہ ذکر کرے شویدی۔ مفسرینو دے دیر وجوہ لیکلی دی اولہ وجہ اسی کارونہ اللہ تعالیٰ د ملائکو پہ دریغہ سرہ کوی محکمہ جمع ذکر دہ۔ دویمہ وجہ پہ دیکیں تعظیم د فاعل (چہ اللہ تعالیٰ دے) مراد دے اور تعظیم د فاعل کیں تعظیم د فعل تہ اشارہ وی۔ دریمہ داچہ داد متشابہا تونہ دہ تو معنی یہ د جِیْعے کوڈ اور مراد یہ اللہ تعالیٰ وی پہ توحید سرہ پہ قرینہ د نور وایا تونو د توحید سرہ او علم د جمع راورلو د اللہ تعالیٰ سرہ دے۔ او پہ نسبت د رزق کیں اللہ تعالیٰ تہ اشارہ دہ چہ پیدا کوونکے اور رزق تقسیموونکے اور رزق ورکوونکے صرف اللہ تعالیٰ دے شریک یے نیستہ لکھ پہ سورہ عتکبوت سلا کیں دی نو پہ دے کیں ترغیب د چہ روزی عو اللہ تعالیٰ در کرے دہ نو د اللہ تعالیٰ پہ نوم او حکم سرہ یے خرچ کرے یُنْفِقُوْنَ، نفق، دامادہ پہ لغت کیں دلالت کوی پہ خروج (وتلو) باندے او پہ عرف کیں مال ویستل د خپل لاس نہ کہ پہ خیر کیں وی او کہ پہ شر کیں وی د شر د پارہ استعمال دے پہ سورہ انفال سلا کیں او پہ اصطلاح د شریعت کیں مال خرچ کول دی د اللہ تعالیٰ او د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د حکم مطابق پہ شرعی مصارفو کیں کہ فرض او واجب وی یا مستحب وی نو دلتہ مراد دامعنی شرعی دہ او تخصیص یے پہ زکوٰۃ پورے نیستہ اگر چہ اول پکین زکوٰۃ داخل دے او پہ محان خرچ کول او پہ اهل و عیال خرچ کول او خرچ کول پہ جہاد دعوت او قتال فی سبیل اللہ کیں او نور مستحب صدقات پہ کیں داخل دی دا قول ابن جریر او حازن وغیرہ غورہ کرے دے۔

سوال یہ کہ شوک نذر د غیر اللہ او یو ولسمہ یا دولسمہ باندے خیرات خاص کوی یا د محرم پہ لسمہ باندے یو خاص طعام خیرات کوی یا د صفر میاشت پہ آخری شروع (چار شنبہ) باندے طعام د چورگی کوی یا د مروما بنامونہ او خلویشتی او کالونہ کوی داہم اتفاق دے نوایا دا پہ دے جملہ کیں داخل دی لکھ بریلیا نو بدعتیا نوچہ پہ خپل تفسیر او کتابونو کیں لیکلی دی؟ جواب: علماء لیکلی چہ الفاظ شرعیہ (چہ پہ قرآن او پہ حدیث کیں دی) ہنہ بہ ہمیشہ پہ شرعی معانی باندے حمل کیدے شی ہاں کہ چرتہ شہ قرینہ پیدا شی د پارہ د معنی لغوی، او محکمہ مونی ذکر کرے چہ مراد

د اتفاق نہ (پہ محایونو کد صفت کد مو منا نو کبش) اتفاق شرعی دے (تائید) روی پہ مشنوی
کبش لیکلی دی چہ منفق مجاہد راہ حق است نہ مسرق متبع راہ هوا، اود اکوم محایونہ چہ
ذکر شول پہ سوال کبش کد دے کد جواز دپا رہہ ہیج دلیل شرعی نیشته، نو دغہ
اتفاق بدعت او اسراف او تبذیر دے۔

فائدہ :- عبادت مالیہ پہ قرآن کریم کبش پہ مختلف الفاظ و سوره ذکر دے اول زکوٰۃ
او کد هغه تفصیل بہ انشاء اللہ تعالیٰ روستوراشی۔ دویم صداقہ تصدق پہ دے
لفظ سوره پہ قرآن کبش خلیریشیت کرتہ ذکر دے او هغه پہ شپن و وجو سوره
دے اول صداقہ واجبه (زکوٰۃ) سوره بقرہ ۲۴۳، سوره توبہ ۵۴، سوره
طریقہ کد عموم سوره چہ فرض، واجب، نقل تولوتہ شامل وی سوره توبہ ۵۴
سوره بقرہ ۲۴۳، سوره نساء ۲۴، سوره نور ۲۴، سوره مائدہ ۵۴، سوره
یوسف ۵۴، خلورم مصارف کد صداقہ (واجبه) سوره توبہ ۵۴، پنجم طریقہ او
کیفیات کد صداقہ سوره بقرہ ۲۴۳، شپن منافع کد صداقہ سوره بقرہ ۲۴۳،
سوره توبہ ۵۴، سوره حدید ۵۴، سوره احزاب ۵۴۔

دریم لفظ اقراض (قرض و رکول) دا پہ قرآن کبش دیارلس کرتہ ذکر دے او
داعام دے اکثر استعمالی پری پہ خرچ کولو پہ دعوت او پہ جہاد کبش او کد
وجہ نہ عطف کرے دے پہ زکوٰۃ باندے پہ سوره مزمل ۵۴ کبش او داسے پہ نور
صداق تو واجب باندے عطف دے پہ سوره حدید ۵۴ کبش۔ او قید احسن
پہ دے کبش دلالت کوی پہ وجود کد اخلاص او اتباع سنت باندے نو شریات
او بدعات او فسق و فجور کبش خرچ کول پکبش داخل نہ دی۔

خلورم لفظ اتفاق دے او دا پہ قرآن کریم کبش پنچہ اویا کرتہ ذکر دے او دا پہ
قرآن کبش پہ تہ طریق و سوره ذکر دے اول پہ معنی کد زکوٰۃ سوره بقرہ ۲۴۳،
دویم مستحب اتفاق سوره عمران ۹۴، دریم اتفاق پہ قتال فی سبیل اللہ
کبش سوره حدید ۵۴، سوره توبہ ۵۴، خلورم اتفاق پہ طالبان کد علم سوره
منافقون ۵۴، پنجم اتفاق فی سبیل اللہ چہ پہ هغه کبش اتفاق پہ دعوت او تبلیغ
کد حق او قتال فی سبیل اللہ او طلب کد علم کد دین او حاجی مسافر پکبش داخل
دی او دمعنی پہ سوره بقرہ ۲۴۳، ۲۴۴ او سوره انفال ۵۴ او سوره محمد ۵۴
او سوره حدید ۵۴ کبش مراد دے۔ شپن پہ معنی کد اتفاق پہ اقربا و لو مخا جویان کد

إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ

تائہ او پہ حقہ چہ نازل کرے شوبیدی ستا نہ منکبش . او پہ آخرت باندے

هُمْ يُوقِنُونَ ۝ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ

دوی یقین کوی ۔ دغہ صفتونو والا کلک دی پہ ہدایت باندے طرفی ذکر رب ددوی

بقرة ۲۱۱، اووم اتفاق پہ اہل او پہ زوجہ باندے سورة نساء ۲۳۸، اتم اتفاق پہ عامہ معنی باندے لکہ پہ دے ایت کبش او دے سورت پہ ۲۳۸ ۲۳۸ کبش، نهم اتفاق پہ خلاف شرع حایونو کبش او دین حق پہ مقابلہ کبش سورة انفال ۲۳۸، سورة توبہ ۲۳۸، سورة بقرة ۲۳۸ ۲۳۸ او قوا ۲۳۸ اتفاق پہ دیروایا تونو کبش ذکر دی سورة بقرة ۲۳۸ ۲۳۸، سورة رعد ۲۳۸، سورة حدید ۲۳۸، سورة توبہ ۲۳۸، سورة فاطر ۲۳۸، سورة تغابن ۲۳۸۔ او اتفاق پہ صفا تود مؤمنانو کبش دے ایت نہ علاوہ ذکر دے پہ سورة العمران ۲۳۸، سورة انفال ۲۳۸، سورة حج ۲۳۸، سورة قصص ۲۳۸، سورة سجدة ۲۳۸، سورة شوری ۲۳۸، سورة رعد ۲۳۸، سورة فاطر ۲۳۸ کبش۔

۲۳۸ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ دَاعِطَف دے پہ منکبش الذین باندے او دے ہم صفات د متقیانو ذکر کوی۔

سوال :- ایمان پہ منزل او پہ آخرت باندے خود داخل دے پہ ایمان بالغیب کبش نو دایہ جدا ولے ذکر کرل ۹۔

جواب :- دا تخصیص دے روستو د تعمیم تہ د پارہ تعریض (اشارة رد کول) پہ یہود او نصاراؤ باندے او قرطبی ذکر کری دی چہ ہرکلمہ منکبش ایت نازل شو نو یہود و او نصاراؤ او ٹیل چہ مونہم غیب منو او د مونج پابندی کوؤ او اتفاق کوؤ نو پہ دے صفتونو کبش مونہ داخل یو نو دا ایت ور پسے نازل شو د هغوی د رد کولو د پارہ محککہ چہ هغوی تہول نازل شوی کتابوتہ او تہولو انبیاء باندے ایمان نہ لری لکہ پہ دے سورت ۲۳۸ کبش دی او د آخرت بار کبش د هغوی ایمان شرعی نیستہ لکہ پہ دے سورت ۲۳۸ کبش دی او د دے وجہ نہ دا ایت یے مستقل ذکر کرو او تعریض یے پہ هغوی باندے محککہ او کپوچہ د اسوت پہ ہدایت کبش اول نازل شویدا او پدایکبش اصلاح د بنی اسرائیلو مقصود دہ۔

بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ انزال پہ اصل کبش را کوزول د یوشیز د برہ طرف نہ کوز طرف تہ

او داپه محسوساتو کښ استعمال یږي لکه باران په دے سورت ملا او تورچ ویرایا تونه په باره د باران کښ. او اکثر په قرآن کښ په معنویاتو (یعنی په وحی) کښ مستعمل یږي لکه په دے ایت او تورچ ویرایا تونه په باره د انزال د وحی کښ دی که په واسطه د جبرائیل علیه السلام وی او که بغیر د واسطے د هغه نه وی.

سوال :- د لفظ په سورة اعراف ملا او سورة حدید ملا کښ مستعمل د احوال داچه هلته د بره نه ښکته را کوزیدل نیشته دے ؟

جواب :- په دغه محایو نو کښ خلق د لباس او د اوسپنې دے په اسمانی تدابیراتو سره چه هغه باران دے او ښکته سبب یې نیشته د دے وجه نه هغه د پاره لفظ انزل استعمال کړے شویدے هان لفظ د نزول (مجرد) صرف په اوله معنی پورے خاص دے.

فائدة ۱۰۱ - قادیانی د جال وائی چه یئزل فیکم عیسی بن مریم. په معنی پیدا ایش دے او ویلے دی چه پیدا کیږي به په تاسو کښ پشان د عیسی بن مریم او دلیل یې ذکر کړے دے ایت د اعراف ملا او سورة حدید ملا لیکن د الویې د جل او فریب دے ځکه چه یئزل په حدیث کښ د نزول نه دے او نزول په معنی د خلق سره په هېڅ ځای کښ نه دے راغله.

فائدة ۱۰۲ - سلف صالحینو داده چه دامزل کلام الله دے اگر چه کلمات او الفاظ او حرفونه دی نو څوک چه دا وائی چه منزل خو حرفونه دی او داعو کلام لفظی دے دا کلام الله نه دے نو دا د جهیمې او معتزلو شبهات دی د دینه پناهی غوښتل ضروری دے، او په کیفیت د انزال د وحی کښ تفصیل او بحث کول جایز نه دی هغه شبهات پیدا کوی.

فائدة ۱۰۳ - ویراهل لغت او مفسرینو لیکلی دی چه انزال د پاره په یوحنا نازلیدلو او تنزیل د پاره د لیر لیر نازلیدلو استعمال یږي نو په دے فرق کولو باندے اعتراض دے چه انزال په باره د باران کښ ویرایا تونو کښ ذکر دے او حال داده چه هغه په یوحنا نه را وریږي دارنگ د سورة نساء ملا په تفسیر کښ مفسرینو لیکلی دی چه اهل کتابو سوال کړے وؤ په یوحنا د نازلیدلو د قرآن او حال داچه هلته ان تنزل ذکر کړے دے؛ ابو حیان په البحر المحیط کښ په دے قول باندے رد کړے دے او ویلے دی چه دا قول د صاحب کشاف دے. هان که دا یې اویله شی چه دا فرق اکثری دے او دواړه

لفظونه د یو بل په معنی کښ استعمالیږي نو صحیح ده. دلته هم انزل الیک په معنی د لږ لږ نازلولو دے او بعضو علماؤ د انزل فائده دا وئیلې ده چه قرآن کریم د لوح محفوظ نه آسمان د دنیا ته په یو محل نازل شویدا دے د دے وجه نه انزال هم صفت د قرآن کښ ذکر کیږي که دغه روایت صحیح ثابت شی نو بیا دا وجه صحیح کیدا دے شی.

زه وایم چه په انزال او تنزیل کښ دا فرق هم کیدا دے شی چه قرآن کریم کښ اصول او کلیات هم شته او فروع او جزئیات او احکام هم شته نو په اول لحاظ سره انزال او په دویم سره تنزیل استعمالیږي (والله اعلم).

إِلَيْكَ د لفظ مستلزم دے ایمان لره په اخری رسول باند دے صرف ایمان په قرآن باند دے نه کافی کیږي ترڅو پورے چه نزول د قرآن په محمدا رسول الله صلی الله علیه وسلم باند دے او نه منی. او مَا أُنْزِلَ عام دے که انزال په واسطه د جبرائیل سره وی یا بغیر د هغه نه وی اول ته وحی جلی او دویم ته وحی خفی یا اول ته وحی متلو او دویم ته وحی غیر متلو وئیلې شی نو اول قرآن او دویم احادیث صحیحې دی.

وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ دغه منزل اگر چه په وجود کښ مخکښ دی لیکن د ایمان د مؤمن د پاره (روستو) بعثت د نبی صلی الله علیه وسلم نه ایمان بالقرآن به اول او مخکښ وی او دارنگ ایمان په قرآن باند دے اجمالی او تفصیلی دواړه قرص دے او ایمان په مخکښ کتابونو باند دے ایمان اجمالی دے. د دے وجوه مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ ښه مخکښ ذکر کړې دے.

سوال :- بعض احکام د قرآن عود مخکښ کتابونو د احکامونه خلاف دی نو د دے جمع په ایمان کښ څنگه صحیح کیږي؟

جواب :- قرطبی د دے دوه جوابونه ذکر کړې دی اول دا چه دلته د ایمان نه مراد ایمان دے په دے خبره چه دا ټول د طرف د الله تعالی نه نازل کړې شویدا یعنی ایمان تفصیلی په هغه کتابونو باند دے مراد نه دے. دویم دا چه مراد د ایمان نه په مخکښ کتابونو ایمان دے د هغه په هغه حکمونو باند دے چه هغه نه وی منسوخ کړ شوی په قرآن کریم سره یا په قرینه د نورو نصوصو سره.

تنبیه :- هغه کتابونه چه نازل شویدا د طرف د الله تعالی نه نو په قرآن

او احادیث و کتب د خلور و نومونه راغلی دی لکه تورات، انجیل، زبور او صحف ابراهیم او موسی (سورة نجم ۳۱، سورة اعلیٰ ۱۹)۔ وَمَا اَوْفَى النَّبِیُّوْنَ هَکَکَ چہ ورکړې شوی دی انبیاء ته (سورة بقره ۱۳۵، سورة العمران ۸۵)۔ وَالزُّبُرُ وَالْکِتَابُ الْمُنِیْرُ (سورة العمران ۱۸)۔ او صحیح خبره دا ده چہ د صحیفو حصریه یو خاص عدد کښ (چہ یوسل خلور دے) په صحیح حدیث سره ثابت نه دے د دے وجه نه په دے باندے اجمالی ایمان لرل فرض دی تخصیص د عدد نه په ایمان کښ ضرورت نیسته مِنْ قَبْلِكَ په دے لفظ کښ اشاره ده چہ وحی د خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم نه روستو بنده شویده که چرې روستو هم د وحی د راتلولو امکان (شرعی) وے نو په هغه باندے به ایمان راوړل فرض وے نو د هغه د پاره به یی دے مِنْ قَبْلِكَ لفظ راوړے وے۔ او په خطاب د قَبْلِكَ کښ اشاره ده چہ د کوم کتاب او وحی خبر رسول الله صلی الله علیه وسلم نه دے ورکړې نو په هغه باندے ایمان راوړل نیسته او هغه ته کتاب الهی نشی وئیلے کیدے لکه کتاب د هندوانو (وید) او د سکھانو (گرنته) وغیره۔

وَالْآخِرَةُ په دے کښ پنجم صفت د مؤمنانو ذکر کوی چہ هغه ایمان راوړل دی په قیامت او د هغه په ټولو احوالو باندے (چہ په نقل سره ثابت دی)۔ الْآخِرَةُ مؤنث د آخر دے نو دا په اصل کښ صفت دے د موصوف پټ د پاره چہ الحاله دے لیکن هرکله چہ د اللفظ د صفات غالبه نه کړئیدلے دے نو په محاشی د اسم باندے استعمال یږی او موصوف یی نسبیاً منسیاً دے۔ نو الْآخِرَةُ نوم دے د نومونو د قیامت نه چہ هغه په قرآن کښ درې دیرش دی هغه تنشیط الاذهان کتاب کښ مالمیکلی دی۔

قَائِدًا :- د اللفظ په قرآن کښ یوسل پتخلس کړته ذکر دے چہ په هغه کښ نه، محله د موصوف سره ذکر دے (الدار الْآخِرَةُ) او یوکرت (الْآخِرَةُ دَار الْقَرَار) په دے لس مواضعو کښ مراد د دے نه جنت دے۔ او یوکرت په معنی لغوی سره راغله دے (وعد الْآخِرَةُ سورة بنی اسرائیل ۸) د دے نه معلومه شوه الْآخِرَةُ د قیامت نوم دے او الدار الْآخِرَةُ د جنت نوم دے۔ نو دلته مراد د الْآخِرَةُ نه ورځ د قیامت ده الدار الْآخِرَةُ (یعنی جنت) مراد نه دے محکه چہ ایمان په ورځ د آخر باندے راوړل مقصد دے او په هغه کښ جنت داخل دے نو معلومه شوه چہ کومو مفسرینو دلته هم لفظ د الدار پټ مراد کړے دے هغوی په

دے فرق باندے سوچ نہ دے کرے۔

سوال :- قادیانی ملعون و ٹیلے دی چہ دلتہ مراد الرسالة الاخرة دے او مراد ترینہ خپل رسالت اعلیٰ؟

جواب :- دا تلبیس او تحریف دے کدوہ وجوہ اولہ وجہ دادہ چہ الاخرة کپارہ ہخہ موصوف پتہ راویستلے شی چہ قرآن او سنت کبش چرتہ دھتے ثبوت وی او کلفظ الرسالة الاخرة چرتہ ثبوت نیشتہ - دویمہ وجہ دادہ چہ یہ دے سورہ کدوہ مدعا نہ ثابتیری محکہ چہ روستے رسالت خو مبہم دے کد قادیانی کرسالت ذکر پکبش نیشتہ احتمال شتہ چہ ختم نبوہ محمد رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) ترینہ مرادوی۔

هُم يُوقِنُونَ داسے پہ سورہ نمل سٹ او سورہ لقمان سٹ کبش ہم ذکر دے۔ کد آخرت پہ بارہ کبش پہ قرآن کریم کبش یؤمنون او یصدّقون او یوقنون دریاوہ ذکر دی پہ معنی شرعی کبش دادرے وارہ یوشیز دے۔ لغوی فرق دادے چہ ایمان یا وراو اعتماد کول دی پہ زہ کبش فقط روستو کد علم نہ او تصدیق اظہار کد صدق کد دعوت کد ایمان دے پہ ژبہ سرہ روستو کد علم نہ او یقین ہخہ علم دے چہ حاصل شی روستو کد شک کد زائیل کیدالونہ پہ واسطہ کد دلیلونو سرہ۔ او کد دے وجہ نہ علماؤ کد یقین تعریف کبش وٹیلے دی اعتقاد جازم (پوخ) مطابق کد واقع سرہ (یعنی پہ حق اور شتیا باندے) چہ نہ زائیل کیری پہ تشکیک کد شک اچوونکی سرہ۔ او کد دے وجہ نہ روستو کد آیاتو (دلیلونو) صفت پہ لفظ دیقین سرہ پہ قرآن کبش ذکر دے لکہ پہ دے سورت سٹ، جائیہ سٹ، نعا سٹ اور روستو کد مشاہدے نہ یقین ذکر دے لکہ پہ سورہ سجداہ سٹ کبش۔ او ہکلہ چہ پہ معنی کد یقین کبش دا دوارہ قیداونہ مرادوی (زوال کد شک او حصول پہ دلیلونو سرہ) کد دے وجہ نہ دا کد اللہ تعالیٰ پہ صفت کبش نہ استعمال پیری۔ سوال :- ہرکلہ چہ دادرے وارہ پہ معنی شرعی کبش بودی نو دلتہ یے ولے یؤمنون اونہ وٹیلو؟

جواب :- محکبش تیر شویدی چہ پہ دے آیاتونو کبش تعریض دے پہ یہودو اونصاراؤ باندے او کد ہغوی علم تقلیدی خلاف کد حقیقت نہ پہ آخرت باندے موجودو پہ دلیل کد سٹ سٹ باندے پہ دے سورت کبش، محکہ چہ پہ دغہ آیاتونو کبش اشارہ دہ چہ دوی آخرت او جنت او جہنم منلو

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

اودغہ صفتون وال خاص دوی۔ کچھ کیں تکی ذکر دعوت یقیناً ہفتہ کسان چہ کفر کے کر تکی یہ خدا اوہ غفلت لیکن دہے حصول اود جہنم نہ کچھ کیدال جے کٹخان دپارہ بے دلیلہ خاص کول نو دامتہ د شک اود حقیقت نہ خلاف دہ نو دے دے وجہ نہ دلتہ دعوت دے یهود و اونصاراوتہ چہ دلیلونہ د قیامت پہ قرآن کبس واورئی اوشک اوشیہاں لرمے کرئی و آخرت د حقیقت مطابق اومنی اودیتہ یقین وٹیلے شی۔ اودغہ پہ سورۃ لقمان کبس د بنی اسرائیلو پہ زمانہ کبس د یوحکیم (لقمان) ذکر ووجہ ہفتہ پہ خیل بیان کبس د قیامت اثبات پہ داسے طریقہ سرہ کرے وڈر یا بنیٰ اِنْهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ الْاٰیةِ) اوسورۃ نمل کبس د بنی اسرائیلو د بعض انبیاء ذکر اوشو (موسیٰ علیہ السلام او سلیمان علیہ السلام) چہ ہفتوی ہم قیامت تہ اشارہ پہ خیل بیا تو توب کبس کرے وہ اودارنگ پہ دغہ سورت کبس د بنی اسرائیلو ذکر پہ ملک کبس شویدے۔

فَاعْلَمَ اَنَّ دذیرا ہتمام د ایمان بالآخرۃ پہ وجہ متعلق (بالآخرۃ) اوضمیر دھم جے مقدم ذکر کرے دی۔

بہ روستو د صفاتو د مؤمنانونہ پہ دے ایت کبس د ہفتوی دنیوی و اخروی جزا ذکر کوی اود ابشارت دے۔

اُولَٰئِكَ دا اسم اشارہ دہ پہ صیغہ د جمع سرہ او پہ اسم اشارہ کبس مقصود مشار الیہ وی پہ شرط د صفاتو سرہ یعنی دغہ کسان (متقیان) سرے د دغہ پنچہ صفتونونہ، نو دغہ صفتونہ علت دے دپارہ د روستو حکم د ہدایت۔ علی پرہ دے لفظ کبس یومعی د علو (اوجتوالی) دہ اوبلہ معنی د تمکن (پونحوالی) دہ اود دے پہ مقابل کبس فی دے چہ ہفتہ دہکتہ والی اود انغماس (نوتلو) دپارہ استعمالی بی نو پہ دے لفظ د علی کبس اشارہ دہ چہ پہ ہدایت باندا دے داسے کلک دی لکہ چہ یو سور شخص پہ خیلہ سورئی باندا کلک ناست وی او خچے جے چا پیرہ کرے وی نو دارنگ دوی اوجت مقام والادی د کوچہ نہ د ہدایت سرہ علی اود ضلال سرہ فی ذکر کبی۔ اود دے مثال پہ سورۃ سبا سبک کبس دے۔

ہُدًی منکرہ جے ذکر کریدا د تعظیم دپارہ یعنی داسے عظیم الشان ہدایت دے چہ دہے مرتبہ اوشان دیرنا اشنا اوجت دے۔

مِنْ دَرِیْہُمْ دَا تَا کیدا دے کہ ہدایت کے عظمت کے پارہ او پہ دے کہیں تعریف کے ہدایت شوق
تہ اشارہ دہ چہ ہدایت پہ شرع کہیں ہفتہ دے چہ کے طرف کے اللہ تعالیٰ نہ وی یعنی
وحی وی تو معلومہ شوق چہ کے متقینوں لار کے ہدایت کے نور کے قرآن او سنت نہ
اختیار شویداہ او پہ دے کہیں وہم دفع شو ہفتہ دایہ دے چہ کے ہدایت دعویٰ
خواہل باطل ہم کوی نو کے دوی شہ فرق دے ۹۔

حاصل کے جواب دادے چہ ہدایت کے دوی کے رب کے طرف نہ وی او منزل دے او
اہل باطل خو خلاف کے وحی نہ روان دی۔ نو پہ لفظ اَوَّلِیْکَ کہیں اشارہ دہ چہ دغہ
صفتوں نہ چہ مخکین ذکر کرے شوق ہفتہ سبب کے ہدایت دے۔

اَوَّلِیْکَ دوبارہ یے دالفظ سر کے حرف عطف نہ ذکر کر و دوبارہ یے کے دے وجہ نہ
ذکر کر و چہ معلومہ شی چہ دغہ صفتوں نہ لکہ چہ علت دے کے پارہ کے ہدایت پہ
دنیا کہیں نو دایہ داصفتوں نہ علت دے کے پارہ کے فلاح پہ آخرت کہیں۔ او حرف
عطف راورلو کہیں اشارہ دہ چہ دایہ دوارہ مرتبہ (ہدایت او فلاح) اگرچہ مستقل
دے پہ زمانہ او پہ مکان او پہ لذت تو کہیں یعنی کے ہدایت زمانہ او مکان (دنیا)
اولذات یے جدا دے او کے فلاح زمانہ (آخرت) مکان (جنت) اولذات یے جدا دے
لیکن ہدایت سبب کے آخر کے فلاح دیا ۹۔ ہم داضیر فصل کے د تاکیدا او کے حصر کے پارہ۔

اَلْمُقْلِحُونَ دا کے فلاح او کے فلی نہ اختیار شوق دے او فلی پہ لغت کے عرب کہیں
پہ شق (سیرے کول) او قطع او جدا یی باندا دے دلالت کوی نو فلاح موند ونگہ
مصیبتوں نہ او تکالیف سیرے او قطع کری نو مقصداتہ او سیرے۔ او فلاح پہ
عرف کہیں مقصد حاصل او کے مصیبت نہ چہ کیدالوتہ و تیلے شی او کے قرآن
پہ اصطلاح کہیں فلاح جنت تہ کے ابتداء تہ داخلیدال او کے اور نہ بالکل چہ کیدا
دی۔ دے وجہ نہ فلاح پہ قرآن کہیں کے بشارت آخریہ کے پارہ ذکر کیڑی کے
دنیا پہ نعمتوں باندا دے کے فلاح اطلاق صرف دنیا پرست خلق کوی لکہ چہ
فرعونیا نو و بیلی و و سورة طہ ۱۰۱ کہیں۔

سوال :- داجملہ دلالت کوی چہ بغیر دغہ پٹھہ صفتوں کے جمع کولوں نہ
جنت تہ حاصل کیڑی تو معلومہ شوق چہ یومؤمن انباق یا یوبل عمل
پریدی نو دے بہ کے جنت نہ محروگی ہمیشہ بہ جہنم کہیں وی او دامنہا بہ
کے معتزلو او دایاضیو دے ۹۔

جواب :- پہ دے جملہ کہیں حصر کے فلاح دے پہ دغہ صفتوں کہیں حصر

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ

برابر دہ یہ دوی باندے کہ یرہ ورکوی دوی لہ اوکہ یرہ تہ ورکوی دوی لہ

لَا يُؤْمِنُونَ ۝ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ

دوی ایمان نہ راوی۔ مہر و ہلے دے اللہ تعالیٰ پہ زہونو د دوی باندے

د دخول جنت نہ دے او فلاح خود دخول اولاً د جنت تہ و ٹیلے شی او ہغہ منحصر
دے پہ دغہ صفتو تو کبش نو کہ یوم مؤمن بعض عمل پریر دی نو دخول اولاً
د جنت ولہ نیشستہ (مکر کہ اللہ تعالیٰ او غواپی) او نفیس جنت خو ولہ شستہ
دے او د ا مذاہب د اہل سنت و الجماعت دے۔

قائدہ:- مادہ د فلاح پہ قرآن کبش شلو بیست کرتہ ذکر دہ یو کرت خود فلاح
دنیوی د پارہ استعمال دہ کہ پہ طہ نک کبش او باقی د فلاح اخروی د پارہ دہ او
پہ ہغہ کبش یو ولس آیا تو تو کبش نفی د فلاح ذکر کرے دہ پہ شپو سبب و نوسہ
ط ظلم لکہ سورۃ انعام ۱۶۰ کبش۔ ط جرم لکہ سورۃ یونس ۶۰۔ ط سحر سورۃ
طہ ۷۹۔ ط افتراء علی اللہ سورۃ یونس ۷۹۔ ط مرتدا کیدال سورۃ کہف ۶۰۔
ط کفر سورۃ مؤمنون ۱۰۰۔ او د دے نہ علاوہ اسباب د فلاح اخروی ذکر دی۔
ط ربط، ہر کہ چہ صفات یے د ہغہ چا ذکر کرل چہ د ایمان بالقرآن د وجہ تہ
ہغوی پورہ ہدایت او فلاح حاصل کریدہ نو او س د ہغوی د اضداد و ذکر کوی
یعنی ہغہ شوک چہ د کفر بالقرآن د وجہ نہ د ایمان او علم حق نہ محروم شول
او مستحق د عذاب ابدی دی، او دیتہ ربط تضاد و ٹیلے شی۔ قرآن کریم کبش اکثر
د طریقہ دہ چہ د دے فریقینو (مؤمنان او کافرانو) ذکر یو بل پسے کوی دلستہ
د دے دے درے حالات یے ذکر کرے دی۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا هَرُكَلَه چہ د ا مستقلہ دلہ دہ پہ ضدا د اولہ دلہ کبش د دے
وجہ نہ یے پہ عطف سرہ تہ دہ ذکر کرے۔ او ہر کہ چہ بعض خلقو د اشک
کوؤ چہ مؤمنان او کافران یو شان دی (او دغے خلقو تہ سیکولر و ٹیلے شی)
نو د شک د لرے کولو د پارہ إِنَّ د تحقیق او نا کید ذکر شو۔

كَفَرُوا، کفر پہ اصل لغت کبش ستر پیتولو) تہ و ٹیلے شی۔ زمیندار چہ دانے پہ
زمکہ کبش پیتوی ہغہ تہ کافرو ٹیلے شی۔ او پہ عرف د اہل لغت کبش پیتولو
د نعمت تہ و ٹیلے شی چہ ہغہ نا شکری دہ او دارنگ پہ عرف د اہل لغت کبش

مطلق انکار تہ و ثیلے شی کہ انکار کحق وی اوکہ د باطل وی۔ داول معنی لغوی
 پہ لحاظ سرہ لفظ کفارۃ او کفرۃ سبباً تباراً غلے دے او د دویم معنی پہ لحاظ
 سرہ پہ دے سورت ۱۸۵ کتب او سورۃ ابراہیم ۱۶ کتب کفر پہ معنی دنا شکری
 سرہ دے۔ او د دریم معنی استعمال پہ دے سورت ۱۸۵ کتب کفر بالطاعون
 یعنی انکار کول د بندائی د غیر اللہ تہ۔ او پہ اصطلاح ک شرع کتب مقابل د ایمان
 شرعی دے یعنی انکار کول د ہر ہغہ خیز نہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم راوپے وی او موت تہ پہ یقین سرہ رارسیدالے وی او دیتہ کفر حقیقی
 و ثیلے شی او پہ شرع کتب کلمہ کلمہ پہ ترک د عمل باندے ہم د کفر اطلاق
 کبریٰ ہغے تہ کفر حکمی و ثیلے شی لکہ خہ رنگ چہ اطلاق ایمان پہ اعمال و یادگی وی او دا پہ
 سورۃ العمران ۱۶ او سورۃ مائدہ ۱۸ کتب پہ قول د بعض مفسرین باندے
 دے او د دے وجہ تہ امام بخاری کتاب الایمان کتب و ثیلے دی باب کفر دون کفر
 خطیب شریبی د کفر ثلور قسمہ ذکر کرے دی، اول کفر انکار، دویم کفر مجہود
 او دریم کفر عناد او ثلور کفر نفاق۔ اول قسم دادے چہ تہ اللہ تعالیٰ پیڑنی او
 نہ پرے اقرار کوی او دویم قسم دادے چہ اللہ تعالیٰ پیڑنی لیکن اقرار پہ
 ژبہ باندے تہ کوی لکہ کفر ابلیس او یہود لکہ پہ دے سورت ۱۸۵ کتب او دریم
 کفر عنادی دے چہ اللہ تعالیٰ پہ زبہ سرہ پیڑنی او پہ ژبہ اقرار کوی لیکن
 دین تہ منی او عمل و رباندے تہ کوی لکہ کفر د ابوطالب او ثلور کفر د
 نفاق دے ہغہ دادے چہ اقرار پہ ژبہ کوی او پہ زبہ کتب یے عقیدہ تہ وی
 او دا ہول اقسام د کفر حقیقی دے۔ دارنگ د کفر دوق قسمونہ دی اول کفر
 جہلی چہ دنا پوہئی دوجے تہ انکار کحق کوی او دویم کفر عنادی چہ
 سرہ دپوہے او د ضدا و عناد دوجے تہ انکار کوی او دا دوارہ قسمونہ ددے
 سورت پہ ۱۸۵ کتب جمع دی۔

قائدہ :- مادہ د کفر رک ف ر پہ قرآن کتب (۵۲۵) کرتہ ذکر دہ۔ معانی او
 اقسام د ہغے نکتب ذکر شول اوس ہغہ امور او کارونہ چہ پہ قرآن کتب یے
 پہ ہغے باندے د کفر اطلاق کریدے او ہغے تہ نواقض د ایمان و ثیلے شی د
 ہغے تہ بعض ذکر کووم ح سحر (سورۃ بقرہ ۱۰۲) ع پہ ربوبیت د اللہ تعالیٰ
 کتب مجاہد کول (سورۃ بقرہ ۱۸۵) ع حج نہ کول یا انکار کول (سورۃ العمران ۱۶)
 ع اعتراض پہ رسول باندے (سورۃ بقرہ ۱۸۵) ع عقیدہ د تثلیث د نصاراء

(سورة مائدة ١١٤) - عك عقيدة د حلول او اتحاد (سورة مائدة ١١٤) - عك ارتداد (سورة
 نمل ١١٤) - عك چه د الله تعالى نه دعا غواړي او هغه نجات وركړي او بيا بل چاته
 نسبت كوي (سورة اسراء ١١٤) - عك په توحيد في الدعاء هغه كيدل (سورة غافر
 ١١٤) - عك وحي د رسولانو نه منل (سورة ابراهيم ١١٤) - عك په قرآن اعتراض كول
 (سورة بقره ١١٤) - عك په نزول د خير (وحي) هغه كيدل (سورة بقره ١١٤) - عك
 موهباتو ته رواج وركول (سورة بقره ١١٤) - عك اتباع د آباؤ په مقابل د وحي كېن
 پېش كول (سورة بقره ١١٤) - عك هر قسم شرك بالله (سورة العنكبوت ١١٤) - عك
 مناققت (سورة عمران ١١٤) - عك قتال په سبيل د طاغوت كېن چه هغه غالب
 شي (سورة نساء ١١٤) - عك حمله په مؤمنانو ته او د مؤمنانو د اسبابو د چټك غفلت
 كول او هغه شبه كنړل (سورة نساء ١١٤) - عك افتراء كول په الله تعالى باندې (سورة
 مائدة ١١٤) - عك معجزاتو د عيسى عليه السلام ته سحر و ثيل (سورة مائدة ١١٤)
 عك د رب تعالى سره نور مخلوق برابر كول (سورة النعام ١١٤) - عك قرآن ته اساطير
 و ثيل (سورة النعام ١١٤) - عك مال خرچ كول د پاره د منع كولو د توحيد او د قرآن
 نه (سورة انفال ١١٤) - عك د كافرانو سره په قول (اتحاد و لد) كېن مشابېت
 كول (سورة توبه ١١٤) - عك نسي كول (سورة توبه ١١٤) - عك د رسالت د اخري
 رسول ته انكار كول (سورة رعد ١١٤) - عك رسولانو لور د وطن ته شړل (سورة
 ابراهيم ١١٤) - عك جدال په باطل سره (سورة كهف ١١٤) - عك عباد صالحين په
 الوهيت سره نيول (سورة كهف ١١٤) - عك د قرآن په بيانولو سره غصه كيدل
 (سورة حج ١١٤) - عك قرآن ته افك او افتراء و ثيل (سورة فرقان ١١٤) - عك د بعث
 بعد الموت ته انكار كول (سورة نمل ١١٤) - عك مؤمنانو ته د مداخلت او د كفر
 دعوت وركول (سورة عنكبوت ١١٤) - عك د قرآن او د مخكېن منزل كتابونو نه
 انكار كول (سورة سبا ١١٤) - عك مؤمنان او كافران يو شان كنړل (سورة ص ١١٤)
 عك په اياتو نو د الله تعالى كېن جدال كول (سورة غافر ١١٤) - عك د قرآن د اورېدلو
 نه خلق منع كول (سورة حم سجدة ١١٤) - عك محبان ته د صحابه كرامو نه غوره
 و ثيل (سورة احقاف ١١٤) - عك د دنيا په متاع او خوراكو نو كېن مشغول كيدل
 (سورة محمد ١١٤) - عك د جاهليت پشان غيبت كول (سورة فتح ١١٤) - عك په مؤمنانو
 باندې د غصه سترگې راويستل او د نظره كول (سورة قلم ١١٤) - عك په رسولانو
 كېن تفرقه كول په ايمان كېن (سورة نساء ١١٤) - عك په باطل معبودانو باندې

عقیدہ سائل (سورۃ نمل ۲۷)۔ عکس ملائکہ اور رسولان پہ ربوبیت سورۃ نیول
(سورۃ العمران ۱۰)۔ عکس پہ مریم باندے بہتان و ٹیل (سورۃ نساء ۱۵)۔ عکس حکم
پہ ما انزل اللہ سورۃ نہ کول (سورۃ مائدہ ۱۷)۔ عکس رحمت اللہ تعالیٰ نہ تا امید
کول (سورۃ یوسف ۲۱)۔ عکس بلنہ کغیر اللہ ک حاجت روایی ک پیارہ (سورۃ مؤمنون ۱۱)
عکس ک نور (دین اسلام) اتمام بد کنول (سورۃ صف ۲۵)۔ عکس عداوت ک رسولان و ملائکہ
سورۃ (سورۃ بقرہ ۲۹)۔ عکس ک کرم کول ک اطاعت ک اللہ او ک رسول نہ (سورۃ العمران ۳۳)
عکس نہرتہ سجدے کول (سورۃ نمل ۲۷)۔ عکس ک حدود اللہ نہ انکار کول (سورۃ
مجادلہ ۲۷)۔ عکس پہ دین ک اللہ تعالیٰ پورے استہزاء کول (سورۃ مائدہ ۲۷)۔ عکس ک
مؤمنانویہ ترقی یافتہ باندے خفہ کیدال (سورۃ توبہ ۲۷)۔ عکس ک صحابہ کرامویہ
ترقی یافتہ باندے غیظ و غضب کول (سورۃ فتح ۲۷)۔ عکس اللہ تعالیٰ سورۃ اجزاء
کنول (سورۃ زحرف ۱۵)۔ عکس ربو (سود) تہ حلال و ٹیل (سورۃ بقرہ ۲۷)۔ عکس فرق
کول پہ مینج ک حکم ک اللہ او ک رسول ک ہفہ کبش (سورۃ نساء ۲۷)۔ عکس بعض حصہ
ک کتاب اللہ منل (سورۃ بقرہ ۲۷)۔ ک دے نہ سیوا نور ہم پہ فہم او تدبیر سورۃ
معلومیدلے شی۔

سوال :- ک دے ایت نہ ظاہراً معلومیدی چہ کافران ایمان نہ راوری احوال
دادے چہ دیرو کافرانو ایمان راوپے دے ؟

جواب :- دلتہ مراد ک کفر نہ کفر عنادی ضدا دی دے پہ قرینہ ک روستوخیر
سورۃ چہ سوائے اہ دے او پہ قرینہ ک مقابلہ ک مؤمنانوک ملا توجہ مخکبش یے
صفات ذکر شول نو مراد کامل کافر دے او ہفہ عنادیان دی۔ ک دے وجہ نہ
تفسیر کیبر کبش و ٹیلی دی چہ مراد ک دینہ پتوؤتکے او انکار کوؤتکے ک حق ک
پہ عناد سورۃ۔ او مدارک کبش و ٹیلی دی چہ دلتہ کفر پہ معنی ک حق پتوؤتکے
پہ مجود سورۃ۔

سوائے علیہم دا جملہ حال دے ک ضمیر ک کفرؤانہ نو دابلہ قرینہ شوہ چہ
مراد ک کفرؤانہ خاص (عنادی) کافر دی چہ ہغوی تہ اندازہ فائدہ نہ و رکوی
یا خبر دے ک ان ک پیارہ۔

سوال :- حمل ک دے خبر پہ اسم باندے صحیح نہ دے محکمہ چہ دامصدر ک ؟
جواب :- دامصدر پہ معنی ک مستوی سورۃ دے اولفظ ک سوائے پہ قرآن کبش
اویشت محلہ راغلے دے کلمہ پہ معنی ک وسط سورۃ راخی لکھ سورۃ صافات ۲۷

او اکثر یہ معنی دے مستوی سرہ استعمال پیری۔

ءَاَنْذَارُ تَهُمُّ اَمْ كُمْ تُنْذِرُهُمْ اَوَّلُ هَمْزَةٍ اسْتَفْهَامِيَّةٌ لِّیَكُنْ دَلَّتْهُ اسْتَفْهَامُ غَرَضِ
نَهْ دَمَ بَلَكِهْ تَاكِيْدًا تَسْوِيَةً دَیَّارَهْ رَاغِلٌ دَمَ اَوْ قَرِيْنَهْ یَهْ دَمَ یَاْنَدَمَ لَفْظٌ كَاَمَ
دَمَ اَوْدَا دَوَارَهْ فَعْلُوْنَهْ دَلَّتْهُ یَهْ مَعْنٰی دَمَصْدَرٌ وَنَوْدٰی مَعْنٰی فَعْلٰی مَقْصَدًا نَهْ دَهْ
یَعْنٰی اِنْذَارُكَ وَعَدَامُ اِنْذَارِكَ اَوْدَا فَاَعْلٌ دَمَ كَسَوَاءٌ یَهْ مَعْنٰی دَمَسْتَوٰی اَوْدَاوِ
طَرَفُوْنَهْ كَسَوَاءٌ دَمَ۔

اِنْذَارُ اِعْلَامٌ مَعَ التَّخْوِیْفِ تَهْ وَیْلٌ شٰی یَعْنٰی دَمَسْئَلٌ نَهْ خَبَرٌ وَرَكُوْلٌ سَتْوَابٌ
وَرَكُوْلُوْنَهْ دَهْ یَهْ نَهْ مَنْلُوْسٌ اَوْ چَهْ اَعْلَامٌ وَرَسْرَهْ نَهْ وِیْ نَوَهْغَهْ صِرْفٌ تَخْوِیْفٌ دَمَ
اَوْ قَرِیْبٰی دَمَ اِنْذَارٌ مَعْنٰی سِرَهْ بَلْ قَبِيْدًا اَسَمَ لَكُوْلٌ دَمَ چَهْ دَمَخْوِیْفٌ سِرَهْ قَرَاغَهْ
زَمَانَهْ وِیْ دَیَّارَهْ دَخَانٌ یَحْ كُوْلُوْا وَاَكَلَهْ فَرِصَتٌ دَمَخْوِیْفٌ سِرَهْ نَهْ وِیْ نَوْدَمَ تَهْ
اَشْعَارٌ وَیْلٌ شٰی۔ اَوْ قُرْآنٌ كَرِیْمٌ كَبِشْ نَذِیْرَةٌ نَبِیٌّ اَوْ دَقْرَانٌ یَهْ صِفَتٌ كَبِشْ ذَكْرٌ دَمَ
مَحْكَمٌ چَهْ هَعْوٰی مَسْئَلَهْ (تَوْحِیْدٌ رَسَالَتٌ وَغَیْرَهْ) ذَكْرٌ كَرِیٌّ اَوْ وَرَسْرَهْ تَخْوِیْفٌ دَنِیْیٌ
یَاْ اٰخَرُوْیْ ذَكْرٌ كُوْیْ اَوْ مَهْلَتٌ هَمْ وِیْ نَوْمَعْنٰی دَمَ اِنْذَارٌ یَكَبِشْ مَوْجُوْدَهْ۔

سوال :- یَهْ سُوْرَةُ شَعْرَاءُ ۱۳۱ كَبِشْ سَوَاءٌ عَلِیْنَا دَمَ اَوْ دَلَّتْهُ یَهْ سَوَاءٌ عَلَیْهِمْ وَیْلٌ
جواب :- دَمَسْوِيَهْ نَهْ مَرَادٌ عَدَامٌ فَائِدَهْ دَهْ نَوَاللّٰهُ تَعَالٰی یَهْ دَمَ اَیْتٌ كَبِشْ فَرْمَاۤیْ
چَهْ دَمَ خَلْقُوْتَهْ اِنْذَارٌ اَوْ عَدَمٌ اِنْذَارٌ هِیْچَ فَائِدَهْ نَهْ وَرَكُوْیْ لِّیَكُنْ اِنْذَارٌ وَرَكُوْیْ
تَهْ فَائِدَهْ (ثَوَابٌ اٰخِرَتِ) مَلَاوِیْرِیْ اَوْ سُوْرَةُ شَعْرَاءُ كَبِشْ دَمَكَاْفِرَانُوْ مَقْصَدًا
دَا دَمَ چَهْ یَهْ وَعَظٌ كُوْلُوْ كَبِشْ مَوْنِرٌ تَهْ هِیْچَ فَائِدَهْ نِیْشْتَهْ یَعْنٰی مَوْنِرٌ یَهْ نَهْ
مَنُوْدٌ غَسَمَ یَهْ سُوْرَةُ مَنَافِقُوْنَ بَلْ كَبِشْ دَمَ۔

سوال :- دَمَدَعُوْتٌ كُوْلُوْبَلْ جَانِبٌ خَوْبِشَارَتِ دَمَ نَوَهْغَهْ یَهْ وِلَیْ ذَكْرٌ نَهْ كَرِیْ
جواب :- كَاْفِرَانٌ خَوَاهِلٌ دَمَبِشَارَتِ نَهْ دَمِ اَوْبَلَهْ وَجَهْ دَا دَهْ چَهْ اِنْذَارٌ بِنَهْ مَوْثِرٌ
وِیْ یَهْ تَبْلِیْغٌ كَبِشْ نَوَهْرَكَلَهْ چَهْ اِنْذَارٌ فَائِدَهْ نَهْ وَرَكُوْیْ نَوْبِشَارَتِ خَوْبِیَهْ سِرَ
كَبِشْ مَقْبِدًا نَهْ دَمَ دَمَ وَجَهْ نَهْ اَكْتَفَا اَوْ كَرَمَ شَوَهْ یَهْ ذَكْرٌ اِنْذَارٌ سِرَهْ فَقَطْ۔
لَا یُوْمِنُوْنَ دَا اسْتِیْنَافٌ دَمَ جَوَابٌ دَمَسَوَالٌ كُوكَهْ سَوَالٌ اَوْ شٰی چَهْ اَیَّا عَدَامٌ
اِنْذَارٌ پَشَانٌ دَمَ اِنْذَارٌ دَمَ نَوَجَوَابٌ اَوْ شَوَچَهْ نَهْ بَلَكِهْ اِنْذَارٌ پَشَانٌ دَمَ اِنْذَارٌ
دَمَ۔ یَاْ دَا خَبَرٌ دَمَ كَرَانٌ كَهْ چَرَمَ سَوَاءٌ حَالٌ شٰی یَاْ دَوِیْمٌ خَبَرٌ دَمَ دَیَّارَهْ دَمَ تَاكِيْدًا
دَمَسَوَاءٌ۔ اَوْدَا سَمَ یَهْ سُوْرَةُ یُوْنُسَ ۱۰۹۔ اَوْبَلَهْ دَمَ سُوْرَةُ بَقَرَهْ ۱۰۸ كَبِشْ هَمْ دَمَ۔
سوال :- دَاخُوْدَلَالَتٌ كُوْیْ چَهْ اللّٰهُ تَعَالٰی دَمَدَوِیْ یَهْ عَدَامٌ اَیْمَانٌ یَاْ تَكَاَرْضٰی دَمَ؟

وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ

او یہ غور و نو ذوق دوی باندے۔ او یہ سترگو دوی باندے نا اشنا پردے دی۔

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ وَمِنَ النَّاسِ

او دوی لڑے عذاب دے لوٹے شان والا۔ او بعضے دے خلقو نہ

جواب :- دا اخبار دے د عدم ایمان تہ او اخبار دے یوکار نہ مستلزم د رضا نہ وی
نودا اخبار یہ اعتبار د علم او د تقدیر د اللہ تعالیٰ سرہ دے۔

یک یہ د گیت کبش ذکر د عقوبت د نیوی او اخرویہ دے د ہفہ کافرانو د پار چہ مخکبش
ایت کبش ذکر شوییدی د عقوبت د نیویہ حاصل دادے چہ انسانیت بنادے یہ
علم او عقل باندے او یہ دوی باندے د ہفہ اسباب بند شوییدی نو د عتاد و
پشان دی د دے وجہ نہ د دے درے خیز و نو د سلب کولونہ روستو حکم کرے
شویدی یہ اولیک کا لکھام سرہ اعراف سلب کبش او عقوبت اخر عذاب عظیم د
ختم اللہ علی قلوبہم، ختم د قلب سرہ یہ قرآن کبش خلو کرتہ ذکر د دلہ او یہ سورہ
جاثیہ سلب کبش یہ دے دوارہ حایونو کبش یہ طریقہ د اخبار دے د حال د کافرانو تہ،
او یہ سورہ انعام سلب او سورہ شوری سلب کبش یہ طریقہ د تعلیق سورہ دے د پار
د اظہار د قدرت د اللہ تعالیٰ یہ ختم رمہن لگولو باندے۔

ختم پہ لغت کبش د خیز اخرتہ رسولونہ و نیلے شی لکہ کتاب ختمول، کار ختمول،
بیا لازم عرفی د ہفہ سرہ مہر لگول دی لکہ خط چہ اخرتہ اورسی نو یہ ہفہ مہر
لگولے شی د پارہ د دے چہ نورخہ خیز داخلول یہ ہفہ کبش منع شی او د ہفہ نہ
خہ خیز ویستل ہم بند شی او یہ دے معنی سورہ تطقیف سلب کبش دے بیا
لازم د مہر لگول سورہ بندیدل او منع کول دی نو ہفہ تہ ہم ختم و نیلے شی
دلہ اولہ او دویمہ معنی احتمال نہ لری نو دریمہ معنی مراد دہ قرطبی و نیلی
دی چہ ختم د قلب دادے چہ د اللہ تعالیٰ یہ خطا با تو پوہہ نہ شی لری او د ہفہ یہ
ایا تو نو کبش فکر ہم نشی کولے۔ او ابن کثیر د مجاہدانہ روایت کریدا چہ کلکوالے
د گناہونو یہ زہر باندے چہ راگیر کری ہفہ لڑہ د ہر طرف نہ تودا مہر دے۔
او قاسمی و نیلی دی چہ داسے حالت یہ زہر کبش پیدا اکیدل چہ یہ ہفہ کبش انذار
اشرنشی کولے او حق پکبش نہ شی داخلیدلے۔

فائدہ عک نسبت د ختم اللہ تعالیٰ تہ حقیقت دے ہیچ تاویل تہ حاجت نیستہ

محکمہ چہ اللہ تعالیٰ دہر شیخ خالق دے کہ ہدایت وی اوکہ گمراہی، خیر وی اوکہ
 شر وی، کفر وی اوکہ ایمان وی لکہ سورۃ صافات ۱۱۱ کتب خطاب د ابراہیم علیہ السلام
 دے کافر انوتہ چہ اللہ تعالیٰ تاسو اوستاسو عملونہ پیدا کرے دی۔ او معتزلہ
 وائی چہ دا قبیح کار دے او د قبیح کارونو نسبت اللہ تعالیٰ تہ نشی کیدلے نو ہوی
 دے یہ پنچہ طریقہ سورۃ تاویلونہ کوی چہ ہنہ زنجیری پہ کشاف کتب لیکی
 دی د ہنہ اول جواب دادے چہ پیدا اکول د قبیح خو قبیح نہ وی پہ ہنہ کتب دیر
 حکمتونہ دی لکہ چہ اللہ تعالیٰ مار اولہم وغیرہ پیدا اکرییدی ہاں کسب کول
 د قبیح قبیح وی او کسب خود بند کا نو عمل دے۔ دویم جواب دادے چہ ختم علت
 د پارہ د ماقبل (لا یؤمنون) نہ دے لکہ چہ بعض مفسرینو پہ خطابی سورۃ لیکی
 دی بلکہ دا نتیجہ او تفریع دہ پہ ماقبل باندا دے لکہ تفریع د سزاوی پہ ناکارہ
 عمل باندا دے۔ قرطبی او ابن کثیر و ثعلبی دی چہ امت اجماع کرے دہ چہ اللہ
 تعالیٰ نسبت د ختم او طبع ثمان تہ کرے دے پہ طریقہ د جزا و رکول د کفر د
 ہوی لکہ پہ سورۃ نساء ۵۵ او سورۃ انعام ۱۱۱ او سورۃ صف ۵ او سورۃ منافقون ۳
 او سورۃ تطہیف ۳۱ پہ دے تولوایا تو نو کتب د ہوی ناکارہ اعمال یے سبب کر جو
 دے د طبع او تقلیب اوزیغ او کفر کولو د پارہ او جزا و رکول د قبیح عمل پہ قبیح
 شیخ سرہ عین عدل دے قیاحت پکبش نیشتنہ دے۔

فائدہ ۱۷ پہ قرآن کریم کتب د قلوبو د کافرانو اللہ تعالیٰ پنچویشٹ اوصاف او
 احوال ذکر کریدی۔ ۱۔ انکار (سورۃ نحل)۔ ۲۔ عداۃ الجاہلیۃ (سورۃ فتح)۔ ۳۔ انصراف
 (سورۃ توبہ ۱۱۱)۔ ۴۔ قسوة (سورۃ بقرہ ۱۱۱)۔ ۵۔ موت (سورۃ انعام ۱۱۱)۔ ۶۔ مرض
 (سورۃ بقرہ ۱۱۱)۔ ۷۔ طبع (سورۃ منافقون ۳)۔ ۸۔ زیغ (سورۃ العمران ۱۱)۔ ۹۔ ارباب
 (سورۃ توبہ ۱۱)۔ ۱۰۔ ارنیاب (سورۃ توبہ ۱۱)۔ ۱۱۔ اکتہ (سورۃ کہف ۱۱)۔ ۱۲۔
 رعب (سورۃ احزاب ۱۱)۔ ۱۳۔ لہو (سورۃ انبیاء ۱۱)۔ ۱۴۔ شدتہ (سورۃ یونس ۱۱)
 ۱۵۔ خاستہ کیدل د مخالفت الرسول (سورۃ فتح ۱۱)۔ ۱۶۔ غلاف القلب (سورۃ نساء ۱۱)۔
 ۱۷۔ اقبال (سورۃ محمد ۱۱)۔ ۱۸۔ اشمزاز (سورۃ زمر ۱۱)۔ ۱۹۔ علی (سورۃ حج ۱۱)
 ۲۰۔ نفاق القلب (سورۃ توبہ ۱۱)۔ ۲۱۔ غمرہ (سورۃ مؤمنون ۱۱)۔ ۲۲۔ تشیت
 (سورۃ حشر ۱۱)۔ ۲۳۔ رین (سورۃ تطہیف ۱۱)۔ ۲۴۔ ضیق (سورۃ صافات ۱۱)۔ ۲۵۔
 (سورۃ انعام ۱۱)۔ ۲۶۔ ختم پہ دے ایت کتب۔ او معنی د ختم دے تولو او صافوتہ
 عام او شامل دہ دے وجہ نہ دلتہ د غہ جامع وصف ذکر کر و۔

پوہہ شہ۔ کہ ختم القلب کہ کافر سرہ مقابل ربط القلب کہ مؤمن دے چہ ہقہ درجہ
کہ کرامت دہ پہ وخت کہ مصیبت و نوکبت چہ زہہ کلک وی پہ ایمان او توکل باندے
لکہ یہ سورۃ کہف سکلا او سورۃ قصص سکلا کتب۔

عَلَى قُلُوبِهِمْ لَفْظٌ عَلَى دُپارہہ کہ تاکید کہ ختم او کہ احاطہ کہ ہقہ دے پہ تول قلب
باندے کہ قلب نہ تعبیر پہ قواد او پہ صدر (سینہ) سرہم کید شہ۔ تو صدر محل
کہ قواد دے او قواد محل کہ قلب دے محکمہ چہ قواد پر دہ کہ زہہ دہ او قلب محل
کہ عقل دے پہ نیز کہ اکثر اہل علمو باندے نو قلب پہ معنی کہ ہقہ عضو دہ چہ
کہ انسان کہ سینہ پہ کس طرف کتب کیسہ دے شویدے او پہ حدیث کتب یے
صلاح او فساد کہ نور و اعضا پہ ہقہ باندے موقوف کر دے دی اِنْ فِي الْجَسَدِ
لَمْ تُضْغَةُ اِذَا صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَاِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ اَلَا وَهِيَ الْقُلُوبُ
او کلہ قلب پہ معنی کہ عقل سرہ راخی یعنی ذکر کہ محل او مراد ترینہ حال لکہ پہ
سورۃ قی سکلا کتب۔ پہ دے ایت کتب ہم ظاہر دادہ چہ قلوبہم پہ معنی دے عقلونو
سرہ دے او دارنگ امام راغب پہ مفردات کتب و تبیلی دی۔

وَعَلَى سَمْعِهِمْ دَامِعُطُوفٌ دے پہ عَلَى قُلُوبِهِمْ باندے نو کہ ختم کہ لاندے داخل
دے پہ دلیل کہ سورۃ جاثیہ سکلا او ختم پہ غور و نو باندے دادے چہ ہر کلہ
دوی تہ دعوت کہ توحید و رکیدے شہ قرآن ورتہ لو ستلہ کیہی نو دوی ہقہ تہ
غور نہ بدی او غور و نہ بند دوی او ہقہ وریاندے بدی لہی لکہ پہ سورۃ حم
سجدہ سکلا او سورۃ نوح سکلا او سورۃ کہف سکلا کتب دی۔

سوال ۱۔ قلوب او ابصار یے جمع ذکر کرے دہ او سمع مفرد ذکر دے ۲۔
جواب عل دلتہ مضاف بہت دے یعنی مواضع سمعہم (حایونہ کہ اوریدالہ)۔
جواب عل دامصدر دے او پہ مصدر کتب مفرد تثنیہ او جمع یوشان وی۔
جواب عل کہ قلب (عقل) مدارکات (معلومات) دیر قسمونہ دی دارنگ سترو
مبصرات دیر قسمونہ دی لیکن دغور و نو مسموعات صرف او ازونہ دی کہ دے
وجہ نہ یے مفرد ذکر کرے دے۔ او سمع پہ قرآن کتب پہ معنی کہ غور و نو او
پہ معنی کہ قوت سامعہ او پہ معنی کہ مسموع (مصدر مبنی للمفعول) او پہ معنی
مصداری سرہ استعمال پیری۔ کہ اول مثال لکہ سورۃ نحل سکلا کہ دویم مثال
دا ایت دے کہ دریم مثال سورۃ شعراء سکلا او کہ خلوریم سورۃ ہود سکلا دے۔
وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ خیر مقدم او مبتدا مؤخرہ دہ او پورہ جملہ دہ۔ ابصار

جمع کے بصرہ کلمہ پہ معنی کے سترگورامی لکھ سورۃ نحل میں اکلہ پہ معنی کے بصیرت کے زہرہ وی لکھ سورۃ العمران میں اکلہ پہ معنی کے قوت باصرہ وی (وہو یذکرک الابصار سورۃ انعام میں) دلتہ اولہ معنی او دریمہ معنی دوارہ احتمالہ شتہ دے۔

غشاوہ ہفہ غیبتہ وٹیلے شی چہ پہ ہفہ سرہ پتول کیدایشی او ہفہ غطام وٹیلے شی لکھ سورۃ کہف میں او حجاب ورتہ ہم وٹیلے شی لکھ سورۃ حم سجدہ۔ لیکن پہ لفظ کے غشاوہ کتب کے عطاء او حجاب نہ زیاتہ معنی پرتہ دہ یعنی پورہ پتول۔ او تکرہ کے ذکر کرے دہ اشارہ دہ چہ دا دا سے قسم غشاوہ دہ چہ عام خلق کے نہ پیڑنی۔ او ہفہ غشاوہ دادہ چہ دلیل کے ہدایت تہ نہ گوری او نہ تربیہ فائدہ اخلی بلکہ اعراض تربیہ کوی لکھ پہ سورۃ اعراف میں او سورۃ یوسف میں کتب دی۔

فائدہ عل وجہ کے دے ترتیب دادہ چہ پہ ختم علی قلوب کتب اشارہ دہ چہ دوی استدلال کے ایاتونو کے حق نہ پخپلہ نشی کولے او فکر ہم نہ کوی او ختم علی السمع دادے چہ شوک ورتہ استدلال پیش کوی تو ہفہ تہ غور نہ پر او غشاوہ کے سترگو دادہ چہ کے حق استدلال کوونکی کے درجے کے کمال نہ دوی پاندا دی کے ہفہ شکل تہ ہم نہ گوری۔ دارنگ وجہ کے ترتیب دادہ چہ اول خود عنادی انسان پہ زہرہ کتب کے حق منلو نہ نفرت پیدا شی نو بیا کے ہفہ اورید ہم نشی برداشت کولے نو بیا کے ہفہ کے لیدلو تہ ہم حان بچ ساقی۔ دارنگ اول خو انسان پہ خپلہ پہ خبرہ کتب سوچ او کپی نوچہ پوہہ نشی نو دبل چانہ ووری اوچہ پوہہ نشی نو بیا دلیلونو تہ نظر او کپی او دادے وارہ حالتونہ کے عنادیانو تہ اعستلے شوییدی یعنی پہ ہفوی کتب دانیشہ۔

فائدہ عل۔ سوال:- کہ قلب او سمع سرہ ختم او کے بصر سرہ غشاوہ ذکر کولو کتب شہ حکمت دے؟

جواب:- دادے چہ کہ قلب او سمع معلومات کے ہر طرف تہ کیدلے شی او کے بصر معلومات صرف کے مخارج طرف تہ وی تو ختم چہ کے ہر طرف تہ بتاؤلو تہ وٹیلے شی کہ قلب او سمع سرہ مناسب دے او غشاوہ چہ صرف کے مخارج نہ پتول کوی کے سترگو سرہ مناسب دہ۔

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ دَا عاقبت او تخویف اخروی دے۔ لَهُمْ کے مخکب کرے

مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ

ہذا شوک دی چہ وائی ایمان راو کدے مؤیدہ یہ اللہ تعالیٰ باندے او یہ دین روستن باندے

وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿۸﴾ يُخْلِ عُونُ اللّٰهِ

او (حال دادے) چہ دوی ایمان نہ لری رہ زرو تو کیں)۔ دھو کہ کوی دوی د اللہ تعالیٰ سرکہ

د پاره د فائدے د حصر یعنی دا سے عذاب حصر دے پہ کافرانو پورے۔
عذاب د عذاب نہ ماحوذ دے پہ اصل کبش حبس او منع تہ و تیلے شی لکھو و
او بوتہ عذاب و تیلے شی چہ منع کوی تنہا لے لے نو عذاب تہ دے و جے نہ
عذاب و تیلے شی چہ د صاحب د عذاب ہر خیر او راحت چہ د بدن سرہ مناسب
وی بند کرے شی د عذاب مراد عقاب او نکال ہم راغی لیکن نکال کبش معنی
د منع او د عبرت او یہ عقاب کبش معنی د بدلے د بد عمل مشروطہ او عذاب
کبش دا شرطو نہ نیشہ نو دا عام لفظ دے، دے و جے تہ د لفظ تہ دلتہ غورہ
کرے دے۔ بیا یہ عرف د عرب کبش عذاب ہرہ سزا مصیبت او درد دے چہ
انسان تہ رسیدی کہ پہ بدن کبش وی او کہ پہ مال کبش وی دنیا کبش وی او کہ
آخرت کبش کہ بدلہ د بد عمل کبش وی او کہ تہ وی لکھ پہ سورہ ص لکھ دلتہ
مالی مصیبت مراد دے بغیر بدلے د بد عمل تہ او کہ پہ سورہ نور لکھ کبش
سزا دیوی تہ اشارہ دے۔

عَظِيمٌ یہ عذاب کبش تنوین (تکلیف) د پاره د عظمت و نو عظیم د ہف صفت
دے د پاره د زیات تاکید او دے و جے نہ عظیم تہ ہم نکرہ ذکر کرے یعنی
ناشنا عذاب دے چہ د ہف عظمت ہم پہ نا آشنا مرتبہ کبش دے او عظمت د عذاب
پہ اعتبار د دوام او عذاب تحقیف او احاطے او سخت والی او مصیبت سرہ دے او دے
عذاب خاص دے پہ کافرانو پورے دے و جے نہ لکھ تہ مقدم راوے و نو
د پاره د حصر فائدہ کولو۔ او یہ قرآن کریم کبش د عذاب دیر صفات قبیلہ ذکر
دی خو لفظ د عظیم ہذا تہ لو صفتو نو تہ شامل دے دے و جے تہ دلتہ تہ
د لفظ ذکر کرو او دا (عذاب عظیم) مقابل د مفلحون دے چہ پہ جزا د مؤمنانو
کبش ذکر شوے دے۔

بہ دے ایت نہ بحث د منافقانو شروع کیبی او دا دریم قسم د خلقو دے چہ
پہ الضالین کبش دوی تہ اشارہ شوے وہ او د دوی پنچلس اوصاف او احوال

قیحہ ذکر کوی۔ هرکله چه داد منافقان و یوسف دے دکافرانو ته نوک هغوی دمناسبت
دوچه نه یے عطف کرو په ماقبل باندا په دمناسبت سره او شریبی وئیلی
دی هرکله چه دادله دیر خبیث کافران دی چه دکفر سره دوی نورید اخلاق او
اعمال قیحه جمع کر په دی ددے وچه نه ددوی ذکر یے په اوگده طریقه سره
کریک دپاره ددے چه ددوی پتی خبیث بنه بنکاره شی اولفظ الناس په قرآن
کبن دوه سوره یوخلو یسنت کرت ه راغله دے۔

فائدہ: منافقان درے قسمه دی۔ اول منافق چه د هغه په زړه کبن شک وی
حق او باطل کبن فرق نشی کول دواړه دله ورت ه بنه بنکاری داسه منافقان
په مکه کبن هم وؤ لکه په سوره انفال کبن ذکر دی نو دا قسم هم کافر دی
شکه چه یقین دقلب یے نیشته۔ او دویم قسم هغه دی چه په زړه کبن یے انکار
وی دحق نه او کفر او شرک وی لیکن په ژبه باندا په اقرار ک ایمان کوی او د
مؤمنانو سره په بعض اعمالو کبن شرکت کوی داسه منافقان په وخت د غلبه
د اسلام کبن پیدا کیژی چه د خوف او حرص و غیره د وچه نه ایمان بنکاره
کوی او داسه په مدینه منوره کبن پیدا شوی وؤ وروستو د واقع د بدار او دام
کافر دی او دے دواړو قسمونو ته منافق اعتقادی وئیلے شی۔ دریم قسم هغه
دی چه په زړه کبن یے ایمان شته او په ژبه هم اقرار کوی لیکن هغه کنا هونه
کوی چه په هغه کبن معنی د هوکے پرت ه وی چه هغه ته علامات نفاق وئیلے شی
نو هغه ته منافق عملی وئیلے کیژی هغه په اصل کبن فاسق مؤمن دے۔

الناس بعضواهل لغت وئیلی دی چه داماخو ددے دتوس نه او هغه په معنی
د حرکت دے او چا وئیلی دی چه دنسیان نه ماخو ددے او چا وئیلی دی چه د
انس زمینه کول، نه اخستله شو دے، بهر حال الناس اسم جمع دانسان ده۔
مَنْ يَقُولُ په قرآن کبن د قول اطلاق په پتخه طریقو سره دے اول قول د
الله تعالی یعنی کلام الله لکه په سوره نحل کبن او دویم قول په معنی دوحی
سره لکه سوره کورت کبن او دریم په معنی د قول لسانی فقط لکه په دے
ایت کبن اوخلو رم قول په ژبه او په زړه کبن اعتقاد لکه په دے سورت کبن
پتخم په معنی د افتراء سره او هغه په هغه وخت کبن وی چه ورپس لفظ د علی
راغله وی لکه په دے سورت کبن۔

امَّا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، دارنگ دعوی دوی د ایمان په کتابونو منر لو باندا

پہ سورۃ نساء تک کتبش او ایمان بالرسول سرۃ ذکر اقرار طاعت نہ یہ سورۃ نور تک کتبش او شہادت کہ دوی پہ رسالت کہ آخری نبی باندے یہ سورۃ منافقون تک کتبش دے نو معلومہ شوہ چہ منافقان دعویٰ کہ ایمانیا تو کوی او کلمہ شہاد ہم وائی لیکن پہ دروغہ باندے۔

سوال :- پہ دے ایت کتبش یے دوه مؤمن پہ ذکر کرل او پہ صرف دغہ دوسرہ خوا انسان مؤمن نہ گرجی نو کہ منافقان تو خہ خصوصیت دے ۹۔
جواب :- ذکر دے دوه مستلزم دے ہولو ایمانیا تو سورۃ پہ ذکر داول چہ ایمان یا اللہ دے او ذکر دآخر چہ ایمان یوم الآخر دے او نور ایمانیات یے پہ مینج کتبش راگیر شول۔

جواب :- دامناققان اکثر پہ اہل کتابو کتبش وواو ہغوی خوا ایمان پہ اللہ او پہ آخرت لرو (پہ اعتبار دخیلے دعویٰ سرۃ) نو اشارہ شوہ چہ ہر کلمہ دوی منافقان دی پہ دے دوه ایمانیا تو کتبش چہ پہ ہغے کتبش دوی کمان کہ اخلاص خیل کوی نو پہ ہغے ایمانیا تو کتبش (ایمان بالقرآن والرسول) چہ مقصد کہ دوی پہ ہغے کتبش صرف مفادات دنیویہ دی پہ طریقہ اولی سرۃ منافقان دی۔

وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ سوال :- ہر کلمہ چہ محکبش کہ دوی قول ذکر شو او پہ حدیث کتبش ذکر دی فاذا قالوها (کلمہ کہ توحید) عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمُ الحدیث معلومہ شوہ چہ پہ دے قول سرۃ انسان مؤمن گرجی، نو بیا یے کہ دوی نہ نفی کہ ایمان ولے کرے دہ ۹۔

جواب :- پہ دے قول سرۃ صرف ایمان پہ احکام دنیویہ کتبش حاصل پیری اودلتہ نفی کہ ایمان عند اللہ مراد دہ۔

جواب :- دغہ قول تہ ہلہ اعتبار وی چہ ورسرۃ منافی کہ ایمان موجود نہ وی (کہ کفر او کہ شرک کارونہ) اودلتہ یے خونفی کہ ایمان کہ دے وچے نہ کرے دہ چہ ورپسے منافقش کہ ایمان نور کارونہ یے ذکر کرے دی۔

فَأَنذَاهُ عِلَّ وَا مَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ کتبش ایمان پہ معنی کہ تصدیق او یقین ذرۃ سرۃ دے نو معلومہ شوہ چہ اصل کہ ایمان شرعی تصدیق قلبی دے او تصدیق کہ منافقان پہ زہ کتبش نہ وی بلکہ انکار وی یا شک وی دغے نفی یے کہ ایمان کہ دوی نہ پہ سورۃ نور تک کتبش کرے دہ۔

سوال :- کہ ہغوی قول یے پہ صیغہ کہ فعل سرۃ ذکر کرل او نفی کہ ایمان کہ دوی نہ

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَلَائِكَةُهُمْ إِلَّا أَنفُسُهُمْ

اوه کسانو سره ڇه ايمان ٿي راوړې دے. اود هو که نه کوي دوي رپه حقيقت کيښ (مگر د ځانونو خپلو سره

وَمَا يَشْعُرُونَ ۖ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ۖ

اور دوی نہ بڑھیں (یہ ٹکٹی کو لوڈ خان سے)۔ (ٹھکے چہ) پہ زہر نو د دوی کیں مرض دے

پہ جملہ اسمیہ سورہ ذکر کرے؟۔

جواب :- کہ دوی قول پہ طریقہ نہ تاکیدا سرہ تہ و و صرف دعوی کول وؤ۔
اوپہ نفی کنس تاکیدا اوکرو و حکہ چہ دوی یے ک جماعت د مؤمنان ونہ او ویستل۔
فائدہ عک دا آیت دلالت کوی چہ شوک پہ خلہ باندا اقرار کوی اوزرہ یے خالی
وی د ایمان تہ نو هغه مؤمن تہ دے نکه چہ هغه هم مؤمن نہ وی چہ پہ زرہ
کنس یے انکار او شک وی نو دار دے پہ کرامیہ باندا و هغه فرقہ د محمد بن
کرام سبجستانی دہ د هغوی عقیدہ داده چہ ایمان شرعی صرف اقرار دے پہ زبہ
سرہ اگر چہ زرہ خالی وی د تصدیق او تکذیب نہ اودا قول باطل دے پہ ویرد
دلیلونو شرعیو سرہ یو د هغه تہ دا آیت هم دے ۔

تنبیہ :- یہ دے ایت کبیں کہ منافقانہ دودہ صفتوہ قبیحہ ذکر شول، قول کا ایمان
او عدم تصدیق کے لیے۔ او داپہ اصل کبیں تعریف کے تفاق اعتقادی دے۔

س۔ یہ دے ایت کہیں کہ منافقانہ دوہ صفتِ قبیحہ ذکر دی، خدایا او عدم شعور۔
 اوداچے بغیر کہ عطف نہ ذکر کرے دے یہ طریقہ کہ استیناف سرے جواب کہ سوال
 نہ۔ سوال دادے چہ کہ دوی یہ زہر تو کہیں تصدیق نیشہ نو یہ ژبہ باندا
 کا ایتنا وٹیلو شخہ مقصد دے؟۔ جواب دادے چہ کہ دوی مقصد خدایا (دھوکہ
 و رکول) دے دے پارہ کہ حرص کہ مال اودے پارہ کہ مخان۔ مچے کولو کہ مؤمنانہ۔

يُخْلِصُ عَمَلُونَ مَادَةً دَخَلُوا فِيهَا يَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
په سورة نساء ۱۲۵ آیت میں ہم ذکر کردہ۔

خداع په اصل کښ پتلولوته وئیل شي او بعض اهل لغت وئيلي دي چه فساد ته وئيل شي. منافق هم خپل کفر پټ ساتي او فساد کوي. او په عرف کښ (الوسي وئيلي دي) چه په خيال د بل چا کښ هغه خيږ واچوے چه خلاف وي د ارا د گستا د مکروه (بد) کار نه نو دا خداع ده يعنی کار بد کوي او د مخاطب په خيال کښ خيږ ښکاره کوي او قرطبي په حديث مرفوع (بلا سندا) سره معنی د خداع داسه کړيدل

تَعْمَلُ بِمَا أَمَرَكَ اللَّهُ بِهِ وَتُظَلِّبُ بِهِ غَيْرَهُ (کارِ ہفتہ کوئے چہ اللہ تعالیٰ پہ دین
کبش امر کرے وی او طلب کوئے پہ ہفتے باندے دے غیر اللہ نہ) نو داخل دہ پہ دیکش
تقیہ کول دے شیعہ کا نو دارنگ ہر ہفتہ شوک چہ عمل دے دین کوی موخ، زکوۃ،
حج، خیرات او عتم دے قرآن وغیرہ دے ریاء یا دے اجرت دے مقصد دے پارہ۔ نو منافق ہم
ایمان بشکارہ کوی، موخ کوی او جہاں دے کوی دے پارہ دے دنیوی اغراضو۔

سوال :- ہر کلمہ چہ خداع کبش معنی دے پتہ والی دہ نو دے اللہ تعالیٰ نہ خوجہ شیخیت
نیشہ نو دے ہفتہ سرہ شہ رنگ خداع کید لے شی :-

جواب دے دے پہ دیر و طریقہ سرہ کرے شویدے، اول داچہ دے دوی پہ کمان
کبش دہ لکہ سورۃ حم سجداہ ۱۱۱ کبش یعنی دے کافرانو دے کمان دے چہ اللہ تعالیٰ
دے پارہ علم دے تہو لوجزئیاتو نیشہ دارنگ پہ سورۃ ہودہ کبش۔ دویم جواب
داچہ مضاف پتہ دے یُخْذِ عَوْنِ رَسُولِ اللَّهِ او مخادعہ دے رسول سرہ مخادعہ دہ
دے اللہ تعالیٰ سرہ پہ اختیار دے جرم کولو سرہ۔ دریم داچہ دے دوی دا معاملہ دے منافقت
مشابہ دہ دے خداع کولو سرہ۔

سوال :- یُخْذِ عَوْنِ خَوَابِ مفاعلہ دہ صدور دے فعل دے دوارہ جانبو نہ غواہی
نواہا دے اللہ تعالیٰ دے طرف تہ ہم خداع شتہ :-

جواب ع دے اللہ تعالیٰ دے طرف تہ ہم شتہ پہ دلیل دے کقول سرہ پہ سورۃ نساء
۱۱۱ کبش "وَهُوَ خَادِعُهُمْ" نو اللہ تعالیٰ لہ دے صفت ثابت دے اگرچہ دے ہفتہ خداع
دے مخلوق دے خداع سرہ مشابہت نہ لری لکہ پہ تورایا تو نو دے صفاتو کبش چہ
کومہ توجیہ دہ۔

جواب ع دے اباب مفاعلہ دے مغالیم دے پارہ نہ دہ بلکہ دے مبالغے دے پارہ دہ یعنی
دیرے اولوئے دھوکے کوی عکس چہ دھوکہ پہ ایمان او دین کبش دے دنیا دے دھوکہ
لوئے جرم دے۔

وَالَّذِينَ آمَنُوا دے مؤمنانو سرہ خو پہ ہر قسم سرہ دھوکے کوی پہ دروغ قسم
او عذارو سرہ لکہ پہ سورۃ توبہ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰ ۱۰۰۱ ۱۰۰۲ ۱۰۰۳ ۱۰۰۴ ۱۰۰۵ ۱۰۰۶ ۱۰۰۷ ۱۰۰۸ ۱۰۰۹ ۱۰۱۰ ۱۰۱۱ ۱۰۱۲ ۱۰۱۳ ۱۰۱۴ ۱۰۱۵ ۱۰۱۶ ۱۰۱۷ ۱۰۱۸ ۱۰۱۹ ۱۰۲۰ ۱۰۲۱ ۱۰۲۲ ۱۰۲۳ ۱۰۲۴ ۱۰۲۵ ۱۰۲۶ ۱۰۲۷ ۱۰۲۸ ۱۰۲۹ ۱۰۳۰ ۱۰۳۱ ۱۰۳۲ ۱۰۳۳ ۱۰۳۴ ۱۰۳۵ ۱۰۳۶ ۱۰۳۷ ۱۰۳۸ ۱۰۳۹ ۱۰۴۰ ۱۰۴۱ ۱۰۴۲ ۱۰۴۳ ۱۰۴۴ ۱۰۴۵ ۱۰۴۶ ۱۰۴۷ ۱۰۴۸ ۱۰۴۹ ۱۰۵۰ ۱۰۵۱ ۱۰۵۲ ۱۰۵۳ ۱۰۵۴ ۱۰۵۵ ۱۰۵۶ ۱۰۵۷ ۱۰۵۸ ۱۰۵۹ ۱۰۶۰ ۱۰۶۱ ۱۰۶۲ ۱۰۶۳ ۱۰۶۴ ۱۰۶۵ ۱۰۶۶ ۱۰۶۷ ۱۰۶۸ ۱۰۶۹ ۱۰۷۰ ۱۰۷۱ ۱۰۷۲ ۱۰۷۳ ۱۰۷۴ ۱۰۷۵ ۱۰۷۶ ۱۰۷۷ ۱۰۷۸ ۱۰۷۹ ۱۰۸۰ ۱۰۸۱ ۱۰۸۲ ۱۰۸۳ ۱۰۸۴ ۱۰۸۵ ۱۰۸۶ ۱۰۸۷ ۱۰۸۸ ۱۰۸۹ ۱۰۹۰ ۱۰۹۱ ۱۰۹۲ ۱۰۹۳ ۱۰۹۴ ۱۰۹۵ ۱۰۹۶ ۱۰۹۷ ۱۰۹۸ ۱۰۹۹ ۱۱۰۰ ۱۱۰۱ ۱۱۰۲ ۱۱۰۳ ۱۱۰۴ ۱۱۰۵ ۱۱۰۶ ۱۱۰۷ ۱۱۰۸ ۱۱۰۹ ۱۱۱۰ ۱۱۱۱ ۱۱۱۲ ۱۱۱۳ ۱۱۱۴ ۱۱۱۵ ۱۱۱۶ ۱۱۱۷ ۱۱۱۸ ۱۱۱۹ ۱۱۲۰ ۱۱۲۱ ۱۱۲۲ ۱۱۲۳ ۱۱۲۴ ۱۱۲۵ ۱۱۲۶ ۱۱۲۷ ۱۱۲۸ ۱۱۲۹ ۱۱۳۰ ۱۱۳۱ ۱۱۳۲ ۱۱۳۳ ۱۱۳۴ ۱۱۳۵ ۱۱۳۶ ۱۱۳۷ ۱۱۳۸ ۱۱۳۹ ۱۱۴۰ ۱۱۴۱ ۱۱۴۲ ۱۱۴۳ ۱۱۴۴ ۱۱۴۵ ۱۱۴۶ ۱۱۴۷ ۱۱۴۸ ۱۱۴۹ ۱۱۵۰ ۱۱۵۱ ۱۱۵۲ ۱۱۵۳ ۱۱۵۴ ۱۱۵۵ ۱۱۵۶ ۱۱۵۷ ۱۱۵۸ ۱۱۵۹ ۱۱۶۰ ۱۱۶۱ ۱۱۶۲ ۱۱۶۳ ۱۱۶۴ ۱۱۶۵ ۱۱۶۶ ۱۱۶۷ ۱۱۶۸ ۱۱۶۹ ۱۱۷۰ ۱۱۷۱ ۱۱۷۲ ۱۱۷۳ ۱۱۷۴ ۱۱۷۵ ۱۱۷۶ ۱۱۷۷ ۱۱۷۸ ۱۱۷۹ ۱۱۸۰ ۱۱۸۱ ۱۱۸۲ ۱۱۸۳ ۱۱۸۴ ۱۱۸۵ ۱۱۸۶ ۱۱۸۷ ۱۱۸۸ ۱۱۸۹ ۱۱۹۰ ۱۱۹۱ ۱۱۹۲ ۱۱۹۳ ۱۱۹۴ ۱۱۹۵ ۱۱۹۶ ۱۱۹۷ ۱۱۹۸ ۱۱۹۹ ۱۲۰۰ ۱۲۰۱ ۱۲۰۲ ۱۲۰۳ ۱۲۰۴ ۱۲۰۵ ۱۲۰۶ ۱۲۰۷ ۱۲۰۸ ۱۲۰۹ ۱۲۱۰ ۱۲۱۱ ۱۲۱۲ ۱۲۱۳ ۱۲۱۴ ۱۲۱۵ ۱۲۱۶ ۱۲۱۷ ۱۲۱۸ ۱۲۱۹ ۱۲۲۰ ۱۲۲۱ ۱۲۲۲ ۱۲۲۳ ۱۲۲۴ ۱۲۲۵ ۱۲۲۶ ۱۲۲۷ ۱۲۲۸ ۱۲۲۹ ۱۲۳۰ ۱۲۳۱ ۱۲۳۲ ۱۲۳۳ ۱۲۳۴ ۱۲۳۵ ۱۲۳۶ ۱۲۳۷ ۱۲۳۸ ۱۲۳۹ ۱۲۴۰ ۱۲۴۱ ۱۲۴۲ ۱۲۴۳ ۱۲۴۴ ۱۲۴۵ ۱۲۴۶ ۱۲۴۷ ۱۲۴۸ ۱۲۴۹ ۱۲۵۰ ۱۲۵۱ ۱۲۵۲ ۱۲۵۳ ۱۲۵۴ ۱۲۵۵ ۱۲۵۶ ۱۲۵۷ ۱۲۵۸ ۱۲۵۹ ۱۲۶۰ ۱۲۶۱ ۱۲۶۲ ۱۲۶۳ ۱۲۶۴ ۱۲۶۵ ۱۲۶۶ ۱۲۶۷ ۱۲۶۸ ۱۲۶۹ ۱۲۷۰ ۱۲۷۱ ۱۲۷۲ ۱۲۷۳ ۱۲۷۴ ۱۲۷۵ ۱۲۷۶ ۱۲۷۷ ۱۲۷۸ ۱۲۷۹ ۱۲۸۰ ۱۲۸۱ ۱۲۸۲ ۱۲۸۳ ۱۲۸۴ ۱۲۸۵ ۱۲۸۶ ۱۲۸۷ ۱۲۸۸ ۱۲۸۹ ۱۲۹۰ ۱۲۹۱ ۱۲۹۲ ۱۲۹۳ ۱۲۹۴ ۱۲۹۵ ۱۲۹۶ ۱۲۹۷ ۱۲۹۸ ۱۲۹۹ ۱۳۰۰ ۱۳۰۱ ۱۳۰۲ ۱۳۰۳ ۱۳۰۴ ۱۳۰۵ ۱۳۰۶ ۱۳۰۷ ۱۳۰۸ ۱۳۰۹ ۱۳۱۰ ۱۳۱۱ ۱۳۱۲ ۱۳۱۳ ۱۳۱۴ ۱۳۱۵ ۱۳۱۶ ۱۳۱۷ ۱۳۱۸ ۱۳۱۹ ۱۳۲۰ ۱۳۲۱ ۱۳۲۲ ۱۳۲۳ ۱۳۲۴ ۱۳۲۵ ۱۳۲۶ ۱۳۲۷ ۱۳۲۸ ۱۳۲۹ ۱۳۳۰ ۱۳۳۱ ۱۳۳۲ ۱۳۳۳ ۱۳۳۴ ۱۳۳۵ ۱۳۳۶ ۱۳۳۷ ۱۳۳۸ ۱۳۳۹ ۱۳۴۰ ۱۳۴۱ ۱۳۴۲ ۱۳۴۳ ۱۳۴۴ ۱۳۴۵ ۱۳۴۶ ۱۳۴۷ ۱۳۴۸ ۱۳۴۹ ۱۳۵۰ ۱۳۵۱ ۱۳۵۲ ۱۳۵۳ ۱۳۵۴ ۱۳۵۵ ۱۳۵۶ ۱۳۵۷ ۱۳۵۸ ۱۳۵۹ ۱۳۶۰ ۱۳۶۱ ۱۳۶۲ ۱۳۶۳ ۱۳۶۴ ۱۳۶۵ ۱۳۶۶ ۱۳۶۷ ۱۳۶۸ ۱۳۶۹ ۱۳۷۰ ۱۳۷۱ ۱۳۷۲ ۱۳۷۳ ۱۳۷۴ ۱۳۷۵ ۱۳۷۶ ۱۳۷۷ ۱۳۷۸ ۱۳۷۹ ۱۳۸۰ ۱۳۸۱ ۱۳۸۲ ۱۳۸۳ ۱۳۸۴ ۱۳۸۵ ۱۳۸۶ ۱۳۸۷ ۱۳۸۸ ۱۳۸۹ ۱۳۹۰ ۱۳۹۱ ۱۳۹۲ ۱۳۹۳ ۱۳۹۴ ۱۳۹۵ ۱۳۹۶ ۱۳۹۷ ۱۳۹۸ ۱۳۹۹ ۱۴۰۰ ۱۴۰۱ ۱۴۰۲ ۱۴۰۳ ۱۴۰۴ ۱۴۰۵ ۱۴۰۶ ۱۴۰۷ ۱۴۰۸ ۱۴۰۹ ۱۴۱۰ ۱۴۱۱ ۱۴۱۲ ۱۴۱۳ ۱۴۱۴ ۱۴۱۵ ۱۴۱۶ ۱۴۱۷ ۱۴۱۸ ۱۴۱۹ ۱۴۲۰ ۱۴۲۱ ۱۴۲۲ ۱۴۲۳ ۱۴۲۴ ۱۴۲۵ ۱۴۲۶ ۱۴۲۷ ۱۴۲۸ ۱۴۲۹ ۱۴۳۰ ۱۴۳۱ ۱۴۳۲ ۱۴۳۳ ۱۴۳۴ ۱۴۳۵ ۱۴۳۶ ۱۴۳۷ ۱۴۳۸ ۱۴۳۹ ۱۴۴۰ ۱۴۴۱ ۱۴۴۲ ۱۴۴۳ ۱۴۴۴ ۱۴۴۵ ۱۴۴۶ ۱۴۴۷ ۱۴۴۸ ۱۴۴۹ ۱۴۵۰ ۱۴۵۱ ۱۴۵۲ ۱۴۵۳ ۱۴۵۴ ۱۴۵۵ ۱۴۵۶ ۱۴۵۷ ۱۴۵۸ ۱۴۵۹ ۱۴۶۰ ۱۴۶۱ ۱۴۶۲ ۱۴۶۳ ۱۴۶۴ ۱۴۶۵ ۱۴۶۶ ۱۴۶۷ ۱۴۶۸ ۱۴۶۹ ۱۴۷۰ ۱۴۷۱ ۱۴۷۲ ۱۴۷۳ ۱۴۷۴ ۱۴۷۵ ۱۴۷۶ ۱۴۷۷ ۱۴۷۸ ۱۴۷۹ ۱۴۸۰ ۱۴۸۱ ۱۴۸۲ ۱۴۸۳ ۱۴۸۴ ۱۴۸۵ ۱۴۸۶ ۱۴۸۷ ۱۴۸۸ ۱۴۸۹ ۱۴۹۰ ۱۴۹۱ ۱۴۹۲ ۱۴۹۳ ۱۴۹۴ ۱۴۹۵ ۱۴۹۶ ۱۴۹۷ ۱۴۹۸ ۱۴۹۹ ۱۵۰۰ ۱۵۰۱ ۱۵۰۲ ۱۵۰۳ ۱۵۰۴ ۱۵۰۵ ۱۵۰۶ ۱۵۰۷ ۱۵۰۸ ۱۵۰۹ ۱۵۱۰ ۱۵۱۱ ۱۵۱۲ ۱۵۱۳ ۱۵۱۴ ۱۵۱۵ ۱۵۱۶ ۱۵۱۷ ۱۵۱۸ ۱۵۱۹ ۱۵۲۰ ۱۵۲۱ ۱۵۲۲ ۱۵۲۳ ۱۵۲۴ ۱۵۲۵ ۱۵۲۶ ۱۵۲۷ ۱۵۲۸ ۱۵۲۹ ۱۵۳۰ ۱۵۳۱ ۱۵۳۲ ۱۵۳۳ ۱۵۳۴ ۱۵۳۵ ۱۵۳۶ ۱۵۳۷ ۱۵۳۸ ۱۵۳۹ ۱۵۴۰ ۱۵۴۱ ۱۵۴۲ ۱۵۴۳ ۱۵۴۴ ۱۵۴۵ ۱۵۴۶ ۱۵۴۷ ۱۵۴۸ ۱۵۴۹ ۱۵۵۰ ۱۵۵۱ ۱۵۵۲ ۱۵۵۳ ۱۵۵۴ ۱۵۵۵ ۱۵۵۶ ۱

فَرَادَهُمُ اللَّهُ مَرْضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

پس زیاتی کوی اللہ تعالیٰ مرض دے دوی (پہ قرآن نازل ہو سکا) او دوی لہ عذاب دردناک دے

يَسْأَلُونَكَ بِمَا كُنْتُمْ يَوْمَ ۝۱۰ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ

پہ سبب دے چہ دوی ہمیشہ دروغ وائی - او گلہ چہ او وٹیلے شی دوی تہ

خدا ع نہ کوی ماسیوا دخیلو حانونہ ۹۔

جواب :- یو ظاہر دے فعل وی او بل حقیقت دے ہفے وی دارنگ یو ابتداء دے فعل

وی او بل عاقبت دے فعل وی نو ظاہر دے خدا ع او ابتداء دے ہفے محکمتیں ذکر شہوہ پہ

يُخَذُّ عَوْنُ سِرِّهِ او حقیقت او عاقبت دے ہفے حصر دے دے دوی پہ نفس تو کبیں

لکہ پہ سورۃ فاطر ۳۷ کبیں او سورۃ نمل ۲۱ او سورۃ انعام ۱۲۳ کبیں او دارنگ

پہ مشہور متل کبیں دی مَنْ حَقَّرَ بَيْتَ لِيْ خَيْرٌ مِّنْ حَقْدٍ وَقَعَ فِيْهِ (چاہ کن راجا درپیش)

اَنْفُسٍ جمع دے نفس دہ ذات دے خیز تہ وٹیلے شی او روح او نفس امارۃ او مطمئنہ

او نفس لوامہ او ہم جنس لہم وٹیلی شی او نفس مفرد او جمع پہ قرآن کبیں

دوہ سوہ اتیا کرتہ راغلے دے۔

وَمَا يَشْعُرُونَ دَا دے شعرتہ ماخوذ دے علم تہ وٹیلی شی او استعمال یے پہ علم

دے محسوسات تو کبیں کیہری لیکن دے ہفے سرہ فطانت (زیرکتیا) ضروری دہ او دے

مفعول پتہ دے یعنی دے عاقبت دے خدا ع پہ دوی باندے دے راتلو پوہہ نہ لری۔

او دانفی دے شعور پہ طریقہ دے زجر سرہ دہ توصیف قبیحہ دے او دارنگ پہ بقرہ ۲۱

سورۃ العمران ۷۹ او سورۃ انعام ۱۱۱ او سورۃ مؤمنون ۱۱۵ او سورۃ نمل

تہ کبیں دی او دے نہ علاوہ چہ کوم آیا تو تو کبیں نفی دے شعور دے عامو مخلوق تہ

دہ لکہ پہ دے سورت ۲۶ یا دے خاص بندگان تہ دہ لکہ پہ سورۃ نمل ۱۱۵ کبیں یا

دے اہل باطل تہ پہ خاص حال کبیں لکہ سورۃ قصص ۱۹ کبیں یا پہ وخت دے راتلو

دے عذاب کبیں لکہ سورۃ اعراف ۱۷ کبیں پہ دے تہ لو آیا تو تو کبیں نفی دے شعور دے پارہ

دے بیان دے حقیقت حال دہ، زجر پکبیں مقصد تہ دے۔

۱۰۔ پہ دے ایت کبیں دے منافقینو دوہ قبیحہ حاصل تہ ذکر دی، مرض دے زہر او

دروغ وٹیل او دایے ہم بغیر دے عطف تہ ذکر کرے دے پہ طریقہ دے جواب

سوال سار، سوال دا دے چہ دوی دے خدا ع پہ ضرر باندے وے نہ پوہیہی ۹۔

حاصل جواب دا دے چہ پہ دوی کبیں مرض باطنی دے نو دا علت دے پارہ

دلایشعرون۔ فی قلوبہم حرف کافی دیا راہ د انغماس دے یعنی دامرض پہ زہر تو
دو لیکن ترونج پورے رسید لے دے او اشارہ دہ چہ دلتہ مرض د زہر چہ مرض
ظاہری دے مراد نہ دے لکہ درد د زہر یا دھے حرکت بندیدل یا سیوا کیدل
وغیرہ او قلوب لفظ ہم پہ دے دلیل دے چہ دلتہ مرض ظاہری بدنی مراد نہ دے
بلکہ د سنت نہ ثابت دہ چہ یہ منافقان خلقو باندے مرض بدنی دیر کم رائج۔

مرمض پہ اصل لغت کتب ضعف تہ و ثیلہ شی او یہ قرآن کتب یوسل دوسل کر تہ
ذکر دے او ہغہ دودہ قسمونہ دے اول قسم مرض بدنی لکہ یہ سورۃ نور صلا
او سورۃ شعراء نہ کتب دی، دھے معنی دادہ موتل ک بدن دھغہ د اعتدال نہ چہ
خاص وی پہ انسان پورے توکلہ چہ مناسب علاج اوشی تو صحت حاصل شی
اوکلہ علاج مناسب نہ وی نو اور سیبری زوال د حیوۃ دنیویہ تہ یعنی مرشی
او دویم مرض روحانی معنوی دے چہ ہغہ ہم ضعف د عقیدے او د اعمال واد
اخلاقو دے چہ انسان لہرہ د اعتدال شرعی نہ او باسی لکہ جہل، جبن، بخل،
نفاق وغیرہ چہ انسان لہرہ متع کوی د فضائل دنیویہ او اخرویہ د حصول نہ تو
کہ روحانی علاج او کرے شی پہ قرآن او سنت سرہ نو دھغہ مرض نہ صحت
حاصل شی اوکلہ علاج او نہ کرے شی پہ دغہ طریقہ تو بیادامرض رسول او کرے
زوال د حیوۃ اخرویہ تہ یعنی د جنت نہ محروم شی۔ دلتہ مراد دا دویم قسم
دے، او د مفسرینو نہ دے دے پہ تفسیر کتب دیر اقوال نقل دی لکہ شک، ریا،
نفاق، رجس، طغیان او کفر، داتول پہ دے لفظ کتب داخل دی او قرآن کریم
کتب دے مصداق اول شک دے لکہ پہ سورۃ احزاب صلا کتب، دویم دوستا
د کافرانو سرہ لکہ پہ سورۃ مائدہ صلا کتب، دریم میلان کول مجلس او خبرو د
پردوزانو تہ سورۃ احزاب صلا کتب، مخلوم اتباع د حکم د اللہ او رسول پہ دینی
مفادوسرہ سورۃ نور نہ کتب، پنجم کینہ او بغض د مؤمنانو سرہ سورۃ محمد
صلا کتب، شپہرم بزدلی پہ جہاد کتب سورۃ محمد صلا کتب، اووم نفاق اعتقادی
سورۃ توبہ صلا کتب۔

قرآذہم اللہ مرمضاً پہ دے کتب دودہ توجیہ دی اول داچہ دا دعاء شردہ پہ
منافقانو باندے او قرطبی و ثیلہ دی، دا دلیل دے چہ پہ منافقانو رچہ دافکن
علامات پکبش وی، دعاء شرکول جائز دی او دعاء پہ صیغہ د ماضی سرہ
اکثر استعمالیری۔ دویمہ توجیہ د اخبار دے د طرف د اللہ تعالیٰ نہ چہ پہ

قرآن اور بدلوسرہ کدوی علاج نہ کیڑی بلکہ مرض ۾ زیا تیری لکھ پہ سورہ
مائدہ ۱۸۱ او سورہ اسراء ۱۸۱ کتب دی او سورہ توبہ ۱۸۱ کتب۔ خازن وئیل
دی چہ کد قرآن کریم آیا تونہ پرلہ پسے نازلیدال نوچہ دوی بہ کفر او کپو پہ یو
ایت باندا ۾ بیا پہ بل باندا ۾ نو نفاق او کفر بہ ۾ زیات شو۔ او قاسی کد فاشانی نہ
نقل کرے دے چہ مراد زیا توالے دے کد حسدا او کینہ او نفاق پہ غالب کولو د
کلمۃ اللہ او یہ امداد کولو د اللہ تعالیٰ کد رسول او مؤمنانوسرہ۔

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ کد عقوبت اخرویہ دے۔ الیم پہ معنی کد مولیم (زیر کلام) سو
دے لکھ سمیع پہ معنی کد مسیح سرہ یعنی درد رسو ونگ دے کدوی زہونو
تہ۔ کدے کد زیادت مرض سرہ ہم مناسبت دے یعنی پہ ترقی کولو د مؤمنانو
سرہ کدوی پہ زہونو کتب درد زیا تیری نو دغسے کدوی عذاب پہ ورج کد آخرت
ہم کدوی زہونولرہ درد و رکو ونگ دے۔

فائدہ :- ہر کلمہ چہ کد شکارہ کافر کفر پہ ظاہر کتب دیر لوٹے دے نو کد هغوی
سرہ لفظ عظیم مناسبت دے او نفاق کد منافق کد هغہ پہ زہ کتب پتہ دے نو
عذاب کد هغہ کد زہ کد درد سرہ متعلق دے نو کد هغوی سرہ الیم مناسبت دے
لکھ پہ سورہ العمران ۱۸۱ کتب۔

تنبیہ :- چاچہ وئیل دی چہ الیم پہ معنی کد موکم سرہ دے درد ورکے شو
نو نسبت ۾ عذاب تہ پہ توصیف سرہ اسناد مجازی دے نو دا قول صحیح نہ کد
يَمَّا كَانُوا يَكْذِبُونَ بآ سببہ دہ او ما مصدریہ دے یعنی بسبب کد بہم دایما
پہ سبب کد ہمیشہ دروغ وئیلوسرہ) پہ دخول کد کان سرہ پہ فعل مضارع
باندا ۾ ہمیشہ والی معنی پیدا کیڑی او کذب کدوی پہ دے لفظ کتب دے چہ
أَمَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ اودارنگ کد دے نہ علاوہ پہ عامو حالانوکتب دروغ وئیل
کد منافقینو صفت دے لکھ پہ سورہ توبہ ۱۸۱ کتب او سورہ منافقون کتب دی
فائدہ عل ہر کلمہ چہ دروغ وئیل ۾ سبب او کرحو و کد عذاب الیم نو معلومہ
شوہ چہ کذب تول گناہ کبیرہ دے او پہ کو مور وایا تو کتب چہ کذب کد ابراہیم
علیہ السلام او کذب پہ حال کد مصالحت وغیرہ کتب کد دے کد هغہ نہ مراد
توریہ او معاریض دی، حقیقہ کذب نہ دے او داغور قول کد پہ کد مسئلہ کتب۔
فائدہ ع مادہ کد کذب پہ قرآن کتب دہ سورہ یو اتیا کرتہ کدردہ یو محل
پہ معنی لغوی سرہ دے یعنی تردد او خطاء لکھ سورہ نجم ۱۸۱ کتب۔ او قباحت

لَا تَقْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّكُمْ تَحْنُونَ

ورائے مہ کوئی یہ زمکہ (دُنیا) کس دوی وائی یقیناً مونہہ

مُصْلِحُونَ ۱۱ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ

جو خیر (اصلاح) کوونکی یو۔ خبر شئی! یقیناً دوی خاص دوی ورائے کوونکی دی

کذاب اصطلاحی یہ دیر وجودے اول یہ ذکر عقوبت کذاب لکہ سورۃ مؤمن
۱۱ کتب دویم استحقاق کلت سورۃ العمران ۱۱ او سورۃ نور یک دریم سبب
کذاب لکہ یہ دے ایت کتب۔ او قباح کذاب یہ اللہ تعالیٰ باندے لکہ سورۃ انعام
۱۱ کتب او دار تک کذاب صفت اہل باطل دے۔ لکہ منافقان سورۃ منافقون
۱۱ کتب، شیاطین سورۃ شعراء ۱۱ کتب، طعن کوونکے یہ مؤمن باندے سورۃ نور ۱۱ کتب
۱۱ یہ دے ایت کتب ک منافقینو یو قبیح خصلت ذکر دے (فساد تہ اصلاح و ٹیل)
وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ دَاعِفْ دے یہ کانوا یکذابیون باندے دے سببیہ کلاندے دے
نودا دویم سبب کذاب الیم دے۔ قیل صیغہ ک مجھول دپارہ ک عموم دے یعنی
ہر دعوت کوونکے کحق چہ دوی نہی عن المتکرر الفساد کوئی۔

لَا تَقْسِدُوا فساد یہ لغت کتب وتل کخیز دی کاستقامت خیل نہ او بے فائدے
کیدال دی او صلاح ک دے یہ ضدا کتب دے۔ شربینی و ٹیلی دی چہ ہر ضرری خیز
تہ فساد شامل دے لکہ چہ ہر نافع خیز تہ صلاح شامل دے۔ او دلتہ کافساد نہ
مراد ہفہ کارونہ دی چہ اسباب کفساد کعالم دی او داسبابو کفساد ذکر و ستو
راعی۔ فی الارض دلتہ ارض مقابل کآسمان مراد نہ دے بلکہ دنیا او عالم تہ
ارض و ٹیلے شی او دارض تخصیص تہ محکمہ او کپروچہ ک انسان طاقت آسمان تہ
یہ افساد سرہ تشی رسید لے۔ یعنی آسمان کتب خہ فساد نہ تشی کو لے۔

قَالُوا اِنَّكُمْ تَحْنُونَ مُصْلِحُونَ، کلمہ کائنات دپارہ کحصہ مداحول خیل دے یہ ما
بعد باندے۔ یعنی مونہہ منحصر یو یہ اصلاح کتب یہ مونہہ کتب ماسیوا کصلاح
نہ بل ہیچ افساد نیستہ نوز مونہہ کارونہ تول کصلاح دی او دا دعویٰ یہ
طریقہ کحصہ سرہ ک دے وچہ نہ دے چہ دوی تہ خیل افساد اصلاح بنکاری
لکہ چہ چاتہ شرک کول توحید بنکاری او بداعت ورتہ سنت بنکاری او شر
ورتنہ خیر بنکاری او کناہ ورتہ بنہ بنکاری او وجہ ک دے ہفہ مرض روحانی
کدوی دے چہ محکمہ ایت کتب ذکر و۔

وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ۝ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ

خولیکن دوی نہ پوہیری (پیدا کرانی کولو) او کلاہ چہ اووٹیلے شی دوی تہ

مُضِلِّعُونَ ۝ اَصْلَاحُ نہ ماخوڑ دے نو پہ معنی ۝ اَصْلَاحُ ۝ فریقینو یا اَصْلَاحُ ۝ عَالَمِ دے یا مراد تربیتہ صلاح دہ یعنی کارغیر۔ او پہ دے دعوٰی ۝ حَصْرُ کُنْ اِشَارَةُ او تعریض دے پہ صحابہ کرام او مؤمنان نو باندے چہ مفسدان خوناسویٹی۔
 ۝ پہ دے ایت کُنْ ۝ هغوی بلِ عَصَلَتِ قَبِيحَةٍ ۝ ذکر دے چہ افساد کول دی اودا جواب ۝ فَخُكْنِ قَوْلَ ۝ هغوی دے پہ ۝ دیر تَاکِيدَ سِرَةٍ ۝ لَفْظُ اَلَا ۝ تَنْبِيْهِ ۝ تَاکِيدَ ۝ پَارِ ۝ دے، اِنْ ۝ تَاکِيدَ دے، جملہ اسبیہ ۝ پَارِ ۝ تَاکِيدَ دے، هَم ۝ ضَمِيرِ فَصْلِ ۝ پَارِ ۝ تَاکِيدَ دے، مَبْتَدَا ۝ اَوْ خَبَرِ دَوَاوِرَ ۝ مَعْرِفَةِ ۝ رَاوِرِ ۝ پَارِ ۝ تَاکِيدَ دی اودا تَاکِيدَ پہ رد کولو کُنْ ۝ دے وچے نہ دے چہ دوی پہ صحابہ کرام نو باندے تعریض کرے دے چہ دوی فساد کوونکی دی۔

اَلْمُفْسِدُونَ ۝ ۝ فساد لغوی معنی ۝ فَخُكْنِ ۝ بَيَانِ شَوِيْدَةٍ ۝ او پہ عرف کُنْ اِفْسَادِ ۝ نِظَامِ ۝ عَالَمِ ۝ خَرَابِ ۝ اَوْ قَتْلِ ۝ وَقَتَالِ ۝ اَوْ جَنَکُونِ ۝ جَوْرِ ۝ اَوْ اِبَادَتِ ۝ نِزْوِلِ ۝ اَوْ دَا ۝ معنی پہ ۝ سُوْرَةُ ۝ اَنْبِيَاءِ ۝ ۝ او پہ ۝ سُوْرَةُ ۝ نَمْلِ ۝ ۝ کُنْ ۝ دے ۝ اَوْ مَرَادِ ۝ دے نہ هغه کارونہ کول دی چہ اسباب ۝ فسادِ ۝ عَالَمِ ۝ دی ۝ اَوْ هغه پہ قرآن کریم کُنْ ۝ ذکر دی اول غلبہ ۝ کُفْرِ ۝ اَوْ شُرْکِ ۝ (سُوْرَةُ ۝ مُحَمَّدٍ ۝) ۝ دَوِیْمِ ۝ مِخَالَفَتِ ۝ شَرِیْعَتِ ۝ اَللّٰهِ ۝ تَعَالٰی ۝ نہ (سُوْرَةُ ۝ اِسْرَاءِ ۝) ۝ دَرِیْمِ ۝ شُرْکِ ۝ کول (سُوْرَةُ ۝ اَعْرَافِ ۝) ۝ خَلْوَرِ ۝ مَالِ ۝ دَغِیْرِ ۝ پہ حَرَامِ ۝ طَرِیْقَةِ ۝ خَوْرِ ۝ (سُوْرَةُ ۝ یُوْسُفِ ۝) ۝ یَنْحُمِ ۝ مَالِ ۝ دِیْتِمَا ۝ نُوْیَهِ ۝ حِیْلُو ۝ سِرَةِ ۝ خَوْرِ ۝ (سُوْرَةُ ۝ بَقَرَةِ ۝) ۝ شَیْرِیْمِ ۝ فَصْلُوْنِهِ ۝ اَوْ نَسْلِ ۝ یَرْبَا ۝ کَوْلِ ۝ (سُوْرَةُ ۝ بَقَرَةِ ۝) ۝ اَوْ وِمِ ۝ مَنَعِ ۝ کَوْلِ ۝ دَا ۝ تَبَاعِ ۝ دَرْ ۝ سَوِلِ ۝ نہ (سُوْرَةُ ۝ نَمْلِ ۝) ۝ اَتَمِ ۝ کُفْرِ ۝ اَوْ اِبْتِدَاعِ ۝ اَوْ کُنَا ۝ هَوْنِ ۝ (سُوْرَةُ ۝ صِ ۝) ۝ نِہِمِ ۝ اَرْتِدَادِ ۝ اَوْ قَطْعِ ۝ الطَّرِیْقِ ۝ دَلَارِ ۝ شَوِکَوْلِ ۝ اَوْ زَنَارِ ۝ وَسْتُو ۝ اَحْصَانِ ۝ رَنْکَاحِ ۝ کَوْلُوْنِهِ ۝ (سُوْرَةُ ۝ مَائِدَةِ ۝) ۝ لَسْمِ ۝ دِ ۝ مَوْمِنَا ۝ نُوْتَصِرَتِ ۝ پَرِیْمِنُوْدِلِ ۝ (سُوْرَةُ ۝ اَنْفَالِ ۝) ۝ معلومہ شوه چہ دا اُمور سبب ۝ خَرَابِی ۝ عَالَمِ ۝ اَوْ سَبَبِ ۝ عَذَابِ ۝ دی ۝ اَوْ مَنَافِقَانِ ۝ دے کارونو تہ ۝ اَصْلَاحِ ۝ کارونہ ۝ وَاِی ۝ نُوْدَا ۝ صِفَتِ ۝ قَبِيْحَةٍ ۝ دے۔

وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ۝ لَفْظُ وَلَكِنْ ۝ پَارِ ۝ دے دفع کولو ۝ وَهَمِ ۝ دے هغه داچہ ۝ دوی کارونہ ۝ اِفْسَادِ ۝ دی نو دوی وے ۝ هغه نہ ۝ حَانَ ۝ نہ ۝ سَاقِ ۝ ۹۔
 حاصل جواب دادے چہ دوی شعور نہ لری چہ دا افساد دے بلکہ ۝ دوی پہ گمان کُنْ ۝ دا ۝ اَصْلَاحِ ۝ کارونہ ۝ دی لکہ چہ فَخُكْنِ ۝ اِیْتِ ۝ کُنْ ۝ تیر شول یا دوی شعور

امِنُوا كَمَا امِنَ النَّاسُ قَالُوا لَا نُوْمِنُ كَمَا

ایمان را وہی نشان دہے کہ جسے ایمان را وہی (کا ملو) خلقو، تو دوی وائی ایماں را وہی مونہر نشان دہے کہ

امِنَ السُّفَهَاءُ اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ

ایمان را وہی دے کہ عقل و خلقو۔ خبر شئی! یقیناً دوی خاص دوی کم عقل دی۔

وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝۱۳۰ وَاِذْ اَلَقُوا الَّذِيْنَ

خو لیکن دوی نہ پوہی پی (پہ کم عقلتیا خیلہ)۔ او کلہ چہ دوی مخالغ شئی ہفہ کسا نوسرہ

نہ لری پہ عاقبت دے کار و نوہ فساد باندا ہے۔

سوال :- ہر کلہ چہ دوی نہ پوہی پی نو پہ دوی باندا خوشہ حرج نیشتنہ معذات دی؟
جواب :- داعدام شعور عذار نہ دے بلکہ دوی تحقیق دحق پری بنود لے دے
او ہفہ پہ دوی باندا ہے فرض دے او د ترک د تحقیق دوجے نہ دوی گناہکار
دی لکہ ہر مشرک او مبتدع شرک یا بداعت تہ بنہ کار وائی دہے پہ بدائی
باندا ہے نہ پوہی پی دوجے د ترک د تحقیق دینی نہ او ہفہ خو پہ دے باندا ہے
فرض دے۔ پہ مکنس صرف اثبات دعدام شعور و د منافقانہ پارسہ ہلتہ
دفع کول د وہم مقصود نہ و نو ہلتہ یے لکن تہ و ذکر کرے او پہ دے ایت
کنس دفع د وہم مقصود دے دے وجے نہ لکن یے ذکر کرے۔

۱۳۰ پہ دے ایت کنس د منافقانہ درے قباغ ذکر کوی ع صحابوتہ سفہاء و ثیل۔
ع د دوی خیل سفاہت۔ ع جہل مرکب۔ او داہم عطف دے پہ ماقبل باندا ہے
د وہ منافقین نو پہ وجے سورہ اول مناسبت دادے چہ داہم سبب د عذاب
دے پہ شان د ماقبل۔ دویم داچہ د تبلیغ دہ اجزاء دی اول جزء نہی عن
المنکر ہفہ پہ لا تُفْسِدُوا سِرَ ذِکْرِ شِوَاد دویم جزء امر بالمعروف دہفہ
ذکر کوی پہ اموا سیرہ او پہ دے ترتیب کنس اشارہ دہ چہ منافقین تہ نہی
عن المنکر مخکنس پکار دے د امر بالمعروف نہ۔

امِنُوا كَمَا امِنَ النَّاسُ، مرادہ الناس نہ اصحاب د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
دی لکہ چہ ابن جریر او ابن کثیر او قرطبی د ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ
روایت نقل کرے دے۔ برابرہ خبرہ دہ کہ الف لام د الناس د عہد د پارسہ
دی او داخو ظاہرہ دہ یا د جنس د پارسہ وی محکہ چہ د جنس اطلاق کلہ پہ

فرد کامل باندے ہم کی پیروی۔

سوال :- منافقان خود دعویٰ کا ایمان کوی نوبیاد شہ وجہ نہ دوی تہ دعوت ک ایمان ورکیدے شی ۹۔

جواب :- مقصود یہ دعوت ک ایمان کنیں دا قید دے چہ کما امن الناس یعنی دعویٰ ک ایمان پورہ تہ دہ بلکہ ایمان خپل ک صحابہ کرام و پیشان اوگر نحوئی او مراد ک تشبیہ تہ دادہ چہ خپل ایمان سرہ خداع (دھوکے کول) او مرضونہ روحانی او فسادات مہ لکاوئی لکہ چہ ایمان ک صحابو ک دے قبا نحو تہ پاک دے او دا ایت بشکارہ دلیل دے یہ افضلیت ک صحابہ کرام و باندے او اشارہ دہ چہ ک دعویٰ ایمان معیار ک حقانیت دے او صحابہ معیار ک حق دی لکہ چہ ک دے سورت یہ نکلا کنیں ہم داسے دی او حکم ک معیاریت پنا دے یہ مجموع صحابہ کرام و باندے اگرچہ صحابہ کرام معصوم تہ دی او ک قرآن کریم دیرایا تونہ صریح دلیلونہ دی یہ مدح ک صحابہ کرام و بلکہ سورہ توبہ تک او سورہ فتح تک ۲۹ او سورہ حجرات تک سورہ آل عمران تک ۳۷ سورہ انفال تک او احادیث یہ دے باب کنیں ہم دیر دی۔

قَالُوا أَنْتُمْ مِّنْ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ دارد دے ک طرف ک منافقان تونہ یہ دعوت ک ایمان یہ ناکارہ لہجہ سرہ۔ ہمزہ ک پائرہ ک استفہام انکاری دے او السفہاء تہ ک دوی مراد صحابہ کرام دی قرطبی ک ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ نقل کریک السفہاء جمع ک سفیہ دہ ک سفاهت تہ ماحوذ دے دامادہ یہ قرآن کنیں یوؤلس کرتہ راغلہ دہ او یہ اصل کنیں خفت او حرکت تہ و ثیلے شی او جہل تہ ہم وائی او سفیہ خَفِيفُ الْعَقْلِ (سپک عقل والا) ابن کثیر و ثیل دی سفیہ جاہل کمزور رائی والا ک ضرر او فائدے یہ عیونیو باندے تہ پوہید و نیکی۔ او یہ معنی ک کم عقل یہ دے سورت ۲۸ کنیں او یہ معنی ک بے علمہ یہ سورہ انعام تکلا کنیں دے او یہ شریعت کنیں سفیہ ہخہ دے چہ یہ دین باندے تہ پوہیدی لکہ چہ ک دین ک ابراہیم علیہ السلام تہ اعراض کوی یہ دے سورت تکلا کنیں، او یہ عمل ک نبی او ک صحابیو باندے اعتراض کوی یہ دے سورت تکلا کنیں او یہ اللہ تعالیٰ باندے افتراء کوی یہ سورہ جن تکلا کنیں، او ک اللہ تعالیٰ تہ نامناسب سوال کوونکی سورہ اعراف بھلا کنیں نو دا تہول سفیہ دی۔ ک منافقان تونہ یہ نیز معنی عرفی داوہ چہ دا صحابہ کم عقل او کمزورے رائی والا دی مقصدا ک دوی داو وچہ دوی دین ک مشرانو پیریشو دلو او ک دے نبی یہ مرگرتیا کنیں

اَمْوَاكُلُوْا اَمْتَا۟جًا وَاِذَا خَلَوْا۟ اِلٰی شٰیْطٰنِهِمْ لَا

چاہے ایمان لائے کہ نودوی وائی چاہے ایمان راوی کہ مونہہ اوکلہ چہ دوی لاپشی شیطانانہ (مشرانہ) خیلوتہ

قَالُوْا اِنَّا مَعَكُمْ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُوْنَ ۝۱۴

نواہی یقیناً مونہہ ستاسو ملگری ہو۔ او یقیناً مونہہ خو توقے کوو مؤمنانو پورے۔

وطن پرینود لو او مال او جان یے قربان کرو نودوی کم عقل دی او داسے حکم کافرانو قوم ہو دعلیہ السلام ہم کرے و وہ چہ ہو دعلیہ السلام یا نسا (سورۃ اعراف ۷۷)۔ داصرے دلیل دے چہ دے صحابہ کرامو توہین اوپہ ہغوی باندے طعن کول اوپہ ہغوی باندے تنقید کول دے منافقینو خصلت دے۔

سوال :- ہرکلمہ چہ ہغوی اَنُوْمِنْ اَہ وئیل تو ہغوی خوبنکارۃ کافرشول دارنگ یہ مدینہ کتب خو غلبہ دے صحابوۃ نو منافقانہ لورہ ٹھکے ممکن وہ چہ داجملہ اووائی؟ جواب :- داقول یہ دوی یہ خیلہ کورنئی کتب دے مؤمنانہ یہ غائب والی کتب کوو او اللہ تعالیٰ خیل نبی صلی اللہ علیہ وسلم لورہ دے ہغے خبر ورکرو نودوی بیا انکار نہ شو کولے۔

اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ السَّفٰہَآءُ دے دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ یہ منافقانہ باندے دے پارہ دے انتقام اخستلو دے صحابہ کرامو دے پارہ۔ دے دے وجہ نہ یہ دے کتب دے یرتاکیدات دی الا۔ اِنَّ۔ هُمْ۔ مبتدا او خیر دوارہ معرفہ۔ جملہ اسمیہ۔ اوسفاہت یہ منافقانہ کتب یہ ٹھکے تیرشورے معانوسرہ موجود وؤ (جہل کم عقلتیا)۔ یہ نبی او صحابو باندے اعتراض کول دے حق دین نہ اعراض کول۔

وَلٰكِنْ لَا یَعْلَمُوْنَ اَلٰكِنْ دے پارہ دے دفع کولو دے وہم دے ہغہ داچہ دوی جاہلان او بے علمہ دی تو بیا نور و خلقوتہ و لے سفہاء وائی؟ حاصل جواب دادے چہ دوی یہ خیل سفہات (بے علمی) باندے نہ پوہیری او بے علمہ شخص چہ یہ خیلہ بے علمی باندے ہم نہ پوہیری تو ہغہ تہ جاہل مرکب وئیلے شی دے ہغہ نہ دے حق منلو امید ناشی کیدالے۔

سوال :- دے خداع او فساد سورہ یے لایشعرون وئیلے دے او دے سفہات سورہ یے لایعلمون وئیلے؟ جواب :- خداع او فساد بشکارہ خیزونہ دی نو دے ہغے سورہ شعور مناسب دے اوسفاہت (بے علمی) معنوی خیز دے نو دے ہغے سورہ علم مناسب دے۔

نک یہ دے ایت کتب دے صفات قبیحہ دے ہغوی ذکر کوئی (ملگریا) دے شیاطینو سورہ

او استہزا پر یہ مؤمنانوپورے، اودا ہم عطف دے یہ ماقبل باندھے اودا سبب و عذاب نہ دے۔ اودارنگ دادلیل دے یہ دے خیر باندھے چہ داقول کہ دوی اَنُؤْمِنُ کَمَا اَمِنَ السَّفَهَاءُ دامؤمنانوتہ مخارج اوبنکارہ نہ وٹوٹکہ چہ کہ دغوی پہ مخکس عوامنا وائی۔

وَاِذَا قَالُوا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِلٰهَ لِقَاءِ كَچامونداں بغیر کہ وعدے نہ یعنی کہ مؤمنانوسرہ کہ دوی ملاقات ناساپہ وی۔

قَالُوْا اٰمَنَّا داقول کہ دوی کاخلاص کہ رہا نہ نہ دے کہ دے وجہ نہ بغیر کہ تاکید نہ یہ ذکر کرے دے۔

سوال :- داقول کہ دوی (امنا) پہ کہیں ہم تیرشوییدے نو دے تکرار تہ شہ حاجت دے ؟

جواب :- داتکرار نہ دے بلکہ پہ ہغہ ایت کہیں مقصد تعریف کہ حال کہ منافقان و دوا و جمال و دواو پہ دے ایت کہیں مقصد ذکر کول کہ اختلاف کہ حالانہ کہ دوی دے کہ مؤمنانواو شیا طینوسرہ اوبل مقصد تفصیل دے، ہغہ داسے دے چہ ہلتہ امنا باللہ اہ ذکر و دلتہ ذکر شول چہ داقول کہ دوی ہر وخت کہیں نہ دے بلکہ صرف کہ مؤمنانوپہ مخکس دے او ہلتہ ذکر و چہ و ماہم بِمُؤْمِنِيْنَ نو دلتہ دلیل کہ ہغہ ذکر دے چہ دوی مشرانو کہ کفر تہ وائی چہ اِنَّا مَعَكُمْ اہ۔

وَ اِذَا خَلَوْاْ پہ صلہ کہ خلا کہیں الی اوباء دواہ استعمال پر یہ معنی کیواٹھے کیدالو لیکن با پہ ہغہ وخت کہیں وی چہ متضمن وی معنی کہ مسخرے کولولورہ او خلا پہ معنی کہ مضی سرہ ہم راٹھی بلکہ قرآن کریم کہیں خلیرشت کرتہ دامادہ مستعمل شوییدہ او ہر عاٹھے پہ معنی کہ مضی (تیریدالو) سرہ دے لکہ قَدْ خَلَتْ اَوَّلَ الْاَيَّامِ الْغَالِيَةِ، نو دلتہ پہ معنی کہ مضوا سرہ دے نو حرف تہ الی ورسرہ مناسب دے اوکہ پہ معنی کہ افراد او خلوت سرہ وی نوالی کہ وجہ کہ تضمن کہ معنی کہ مَضُوْا اَوَّلَ نَصْرِ قُوْدے او چا وٹیلی دی چہ الی پہ معنی کہ مع سرہ دے نو داقول خلیل اوسیبویہ رد کرے دے داتفصیل ابن جریر ذکر کرے دے نو معنی دادہ چہ ہرکہ چہ دوی یواٹھے شی (کہ مؤمنانوتہ) اولارشی شیطانانوتہ۔

اِلٰى شٰیْطٰنِيْهِمْ ایں کثیر وٹیلی دی چہ مراد کہ دے نہ مشران کافران کہ یہودیانو او مشرکانواو منافقانودی اواضافت لفظ کہ ہم تہ اشارہ دہ چہ جنات مراد نہ دی اودارنگ اشارہ کہ چہ دوی شریک دی پہ صفت کہ شیطانئی کہیں چہ کفر

او نفاق دے۔ شَیْطَانِی جمع ک شیطان دے دایہ قرآن کنش اتہ اتیا کرتہ راغلے دے
 اودا ماخوذ دے ک شطن نہ پہ معنی ک لرے والی سرہ نوشیطان ہم ک رحمت ک اللہ
 تعالیٰ نہ لرے وی بقای وئیلی دی چہ ڊیر لرے ک محل ک خیر نہ شیطاوی یا ماخوذ
 دے ک شاط نہ پہ معنی ک بطل اویا بطل اودا ک صفا تو ک شیطان نہ دے اوراغب پہ
 مفردات کنش وئیلی دی چہ شیطان ہر سرکش نہ وئیلے شی کہ جن وی یا انسان یا
 حیوان وی ک دے وجہ نہ پہ قرآن کنش پہ مختلف مصداقات تو کنش استعمال شویدا
 لکہ ابلیس پہ دے سورت ۱۶۸ کنش، دویم شیطان جنی اوانسی دوارہ پہ دے
 سورت ۱۷۵ کنش، دریم مطلق جنی شریر لکہ پہ دے سورت ۱۷۶ کنش، خلوم
 مطلق شریر ک انسانان نہ لکہ پہ دے ایت کنش (شَیْطَانِیہم) چہ علماء ک یهود و اوکا قرآن
 منافقانودی۔ پنجم ماران (بنا پہ یو تفسیر باندے) لکہ سورة صافات ہلا کنش،
 شپہم جاسوس ک انسانان نہ لکہ پہ سورة العمران ہلا کنش۔

اِنَّا مَعَكُمْ مراد ک معیت (ملگریا) نہ شرکت دے پہ دین او پہ اعتقاد کنش اودا تاکیبدا
 ک دے وجہ نہ کرے دے چہ مشرانو و ربانداے شک کو و چہ تاسو بجا سو دے مؤمنان
 تہ و رجحی، نو ہغوی تاکیبدا جواب او کرو چہ حقیقت کنش غومونر ستاسو
 ملگری یو۔

فائدہ:- مع لفظ پہ قرآن کنش یوسل شپیٹہ کرتہ راغلے دے او دلالت کوی پہ
 مصاحبت او شرکت باندے کہ پہ ہرہ طریقہ سرہ وی نو استعمال یے پہ ڊیرو
 طریقہ سرہ دے اول مصاحبت پہ مکان او زمان او عمل کنش لکہ پہ دے سورت ۱۷۷
 او سورة نساء ۱۷۸ کنش۔ دویم شرکت پہ صفت او عمل کنش لکہ پہ سورة العمران
 ۱۷۹ کنش۔ دریم ملگریا پہ سیل سیاحت کنش سورة یوسف ۱۸۰ کنش۔ خلوم شرکت
 پہ اجر و ثواب کنش سورة نساء ۱۸۱۔ پنجم شرکت پہ مجلس کنش (سورة انعام ۱۸۲)،
 شپہم شرکت پہ عذاب کنش (سورة اعراف ۱۸۳)۔ اووم شرکت پہ الوہیت
 کنش (سورة انعام ۱۸۴)۔ اتم شرکت پہ نجات کنش ک عذاب نہ (سورة نساء ۱۸۵)۔ نہم
 پہ معنی ک متابعت او داہم شرکت فی الدین دے (سورة اعراف ۱۸۶)۔ سوئم فتح فتح
 لسم پہ معنی ک بعد سرہ (لیکن اتصال و سرہ دے) (سورة انشراح ۱۸۷)۔ یوولسم
 پہ معنی ک علی سرہ (سورة حدید ۱۸۸)۔ دولسم پہ معنی ک اتصال اولزوم سرہ
 (سورة یس ۱۸۹)۔ دیارلسم پہ صفت ک اللہ تعالیٰ کنش پہ علم او قدرت سرہ (سورة
 حدید ۱۹۰)۔ سورت مجادلہ ک۔ خوارلسم صفت ک اللہ تعالیٰ پہ طریقہ ک نصرت سرہ

او ہنہ یہ صبرہ بتا کا نو سورہ یہ سورہ بقرہ ۱۲۵ کتب او یہ معنی د تقویٰ سورہ سورہ
بقرہ ۱۹۲ کتب او یہ معنی د احسان سورہ یہ سورہ قمل ۱۲۵ کتب او یہ پنخہ او صا قوسورہ
یہ سورہ مائدہ ۱۲۵ کتب او یہ دے دوارہ معانوسورہ مع یہ معنی د مصاحبت سورہ
دے لیکن د مصاحبت دودہ طریقے دی یہ تفسیر د سلف صالحینوسورہ نو دا تاویل
نہ دے یہ طریقہ د متأخرینوسورہ، بلکہ معنی حقیقی دہ او تاویل د متأخرینو بناوی
یہ ترک د معنی حقیقی سورہ۔

إِنَّمَا تَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ یہ دے جملہ کتب تاکیدات دی سورہ د استیناف نہ
یعنی جواب دے د سوال د شیا طینو ہنہ دادے چہ کہ تا سوز مونر ملگری وی
نو دا قول تا سوبیا ولے کرے دے چہ امانا ۹۔

حاصل د جواب دادے چہ دا قول او د ہغوی (مؤمنان) یہ بجالسوکتب شرکت
کول خو یہ طریقہ د استہزاء سورہ دی او یہ دے جواب سورہ د ہغوی شیا طین
دیر خو شحالیری عکہ چہ یہ دے کتب د مخالفت کولوسورہ استہزاء یو جائے کرید۔
إِنَّمَا تَحْنُ یہ دے کتب حصر د منافقانو دے یہ عمل د استہزاء کتب یعنی یہ قول
د امانا کتب میخ شائبہ د تصدیق نیشته صرف استہزاء دہ۔

مُسْتَهْزِءُونَ استہزاء او مسخرے کوی یہ اللہ تعالیٰ او یہ کتاب اللہ او یہ رسول
(صلی اللہ علیہ وسلم) او یہ اصحاب اور رضی اللہ تعالیٰ عنہم) پورے رابن جریر
لکہ یہ سورہ توبہ ۱۲۵ کتب او تکذیب او انکار کوی د ہنہ خیز نہ چہ ہنہ تہ دعوت
راکولے شی (قرطبی) او مادہ د ہزء یہ قرآن کریم کتب ثلور دیرش کرتہ ذکر
دہ۔ ہزء یہ لغت کتب خفت (سپکوالی) تہ وئیلے شی۔ زرقتل کول او زرمکیدانہ
ہم ہزء وئیلے شی او یہ معنی د سخریہ سورہ ہم راخی شوک چہ یہ یو شخص پوڈ
مسخرے کوی نو سپک یے گنری او شوک چہ یو خبرہ نہ منی نو سپک یے گنری۔
او فرق یہ مینخ د سخریہ او استہزاء کتب دادے چہ سخریہ اکثر یہ اشخاصو کتب
استعمالیری چہ یو انسان بل لہرہ د عخان نہ ادنیٰ او ذلیل او تابع گنری او استہزاء
عام دہ اقوالو، احوالو او اشخاصو تہ شامل دہ۔ دارنگ مسخرے د مؤمنانو
یہ مینخ کتب ہم کیدے شی اگرچہ گناہ دہ او استہزاء یہ شرع کتب صفت د
کافر او منافق دے۔

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ

اللہ تعالیٰ ہوشیاری سے دیکھ رہا ہے اور انہیں دیر سے دیکھ رہا ہے کہ سرکشی سے دیکھ رہا ہے

يَعْمَهُونَ ۝ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ

یہ اسے حال چاہے دیکھ رہا ہے۔ دیکھ رہا ہے کہ وہ لوگ جو اپنے مال سے اپنے آپ کو گمراہی کے لئے بیچ رہے ہیں

یہ دے دے ایت کہیں ذکر کہ عقوبت دنیویہ اور اخرویہ دے (استہزاء۔ مد۔ عمدہ) اور بوضوح قیصر ذکر دے (طغیان)۔

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ تَقْدِيمُ دَلْفُظِ دَالِ اللَّهِ تَأْكِيدُ بَابِ دَعَا جِهَ اللَّهِ تَعَالَى دَاكَارِ بَابِ خَيْلِ كَوَى دَبَلِ بَابِ وَاسْطِ سِرَةِ يَهُ نَهْ كَوَى - أَوْ يَسْتَهْزِئُ صِيغَةُ دَفْعٍ لِي رَادِيَةِ إِشَارَةِ دَعَا جِهَ دَالِ اللَّهِ تَعَالَى دَطْرِفِ نَهْ سَزَاكَانَ وَغَتِ بَابِ وَغَتِ نَوَى رَاشِي -

فَائِدَةٌ: - نسبت دَفْعٍ دَالِ اسْتِهْزَاءِ اَوْ خَدَاعٍ مَكْرٍ اَوْ دَعَا دَعَا پشان نور، اللہ تعالیٰ حقیقت دے یہ نیز دے سلف صالحین و لیکن یہ دے کہیں تشبیہ او تمثیل دَفْعٍ دَبَلِ بَابِ نَوَى

سِرَةِ نِشْتَهْ اَوْ تَاوِيلِ تَهْ هَم حَاجَتِ نِشْتَهْ دَعَا دَامَازِ بَابِ دَسَلَفِ دَعَا بَابِ تَوَلَوِ صِفَاتِ دَالِ اللَّهِ تَعَالَى کہیں - دلتہ ہم قاسمی او ابن کثیر او ابن جریر دَعَا دَعَا رَوَايَتِ

دَا بِنِ عَبَّاسِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا نَهْ دَعَا كَرِهِي دَعَا يَسْخَرُ بِهِمْ لِلنَّصِيحَةِ (مَسْخَرِي كَوَى بَابِ دَوَى پورے دَپَارَةِ دَسَزَاوَرِ كَوَلَوِ) اَوْ دَامَرَادِ دَقَوْلِ دَا بِنِ جَرِيرِ دَعَا جِهَ مَكْرٍ

خَدَاعٍ، سَخَرِيَهُ دَالِ اللَّهِ تَعَالَى نَهْ بَابِ طَرِيقَةِ دَلَوِ بَوَاوِ دَعَا بَابِ رَكَّهَ جِهَ بَابِ بِنْدَاكَانِ کہیں دَوَى، مَنْتَفِي رَنَفِي، دَعَا بَابِ اِجْمَاعِ سِرَةِ اَوْ بَابِ طَرِيقَةِ دَانْتِقَامِ اَوْ مَقَابِلَةِ بَابِ عَدَالِ اَوْ جَزَاءِ

وَرَكُولِ سِرَةِ مَنَعِ نَهْ دَعَا - اَوْ صَوْرَتِ دَعَا اسْتِهْزَاءِ دَالِ اللَّهِ تَعَالَى دَطْرِفَنَهْ يَابِ قِيَامَتِ کہیں دَوَى لَكَّهَ بَابِ سُوْرَةِ حُدَايَا بَابِ کہیں اَوْ سُوْرَةِ مَطْفِقِينَ بَابِ کہیں يَابِ بَابِ دَنِيَا کہیں

دَوَى جِهَ اللَّهِ تَعَالَى دَوَى بَابِ دَعَا اَحْكَامِ دَنِيَوِيَهُ کہیں اَحْكَامِ دَا سَلَامِ جَارِي كَوَى عَصَمَتِ دَوَيْنَاوِ دَمَالُونَوِ دَوَى اَوْ حَصَمِ وَرَكُولِ بَابِ مَالِ فَنِي اَوْ غَنِيْمَتِ کہیں اَكْرَ

جِهَ اللَّهِ تَعَالَى دَوَى دَكْفَرِ بَاطِنِي نَهْ بَنَهْ خَبَرِ دَعَا اَوْ بَابِ اٰخِرَتِ کہیں بَابِ وَرَلَهْ سَخْتِ عَذَابِ وَرَكُولِ -

وَيَمُدُّهُمْ مَادَّةَ دَمَدَا (مَجْرُودِ) بَابِ مَعْنَى دَزِيَادَتِ اَوْ مَزِيْدًا بَابِ مَعْنَى دَمَهْلَتِ وَرَكُولِ رَاشِي دَارَنَكِ دَمَدَّا بَابِ صَلَہِ کہیں جِهَ لَامِ رَاشِي نَوِيَهُ مَعْنَى دَمَهْلَتِ دَعَا اَوْ دَامَادَةِ

بَابِ قُرْآنِ کہیں دِيرَشِ كَرْتَهْ رَاغْلَهْ دَعَا - دلتہ ہم ابن کثیر دَعَا بَابِ نَقْلِ كَرِيْدَةِ جِهَ وَيَمُدُّهُمْ (يَزِيْدُ لَهُمْ) اَوْ فِي طُغْيَانِهِمْ بَابِ دَعَا پورے متعلق دے یعنی دَوَى

بِالْهُدَىٰ فَمَّا رِيحَتْ تَجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا

اپہ بدل دہدایت کیں، پس کتہ اونکر سوداگری دے دوی او تہ دوی

مُهْتَدِينَ ۱۴ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا

لارموند وکی دی۔ حال دے دوی پشان د حال دھنہ چا دے چہ بل کرے وی اور

پہ سرکشی کیں زیا توالے پیدا کوی او دازیا توالے پہ طریقہ د مہلت و رکولودے چہ ہن تہ املاء او استدراج و ٹیلے شی لکہ پہ سورۃ العمران نکلا او سورۃ اعراف نکلا کیں او طریقہ د ہن مال او محامن وغیرہ زیا نکل چہ اسباب د طغیان دی لکہ پہ سورۃ مؤمنون ہن کیں دی۔ او نسبت د زیا توالی راوستل پہ طغیان کیں اللہ تعالیٰ تہ حقیقہ مذاہب د اہل سنت و الجماعت دے او معتزلہ دانست نہ منی نو ہنوی د مّا معنی پہ صرف مہلت و رکولوسرہ کوی اولام مقدار کوی۔ فرق د وارو قولونودا دے چہ پہ نیز د اہل سنت پہ طغیان کیں زیا تہ راوستل او د ہن اسباب پیدا کول دی پہ طریقہ د مہلت سرہ او پہ نیز د معتزلو طغیان او زیا توالے فعل د بند کانونودے او عمر او بدور کول او عذاب نہ و رکول پہ طور د مہلت سرہ فعل د اللہ تعالیٰ دے۔ نودلتہ تاویل د معتزلو تہ ضرورت نیستہ۔

فِي طُغْيَانِهِمْ مَادَّةَ طُغْيَانٍ فِي قُرْآنٍ كَبِيرٍ نَهْهُ خَلُوبِيْنَتِ كَرْتِه دہ او پہ لغت کیں زیادت د مقدار تہ و ٹیلے شی او پہ شریعت کیں د حد و دو شرعیونہ پہ عقیدہ یا پہ عمل کیں او پہ مقدار یا کیفیت یا وخت کیں تجاوز کول دی، او د معنی کفر، شرک، نفاق بداعت او فسق و فجور تہ شامل دہ آوسی دے معنی تہ اشارہ کرے دہ او پہ قرآن کریم کیں پہ تہولو محایونو کیں طغیان پہ معنی شرعی سرہ دے مگر پہ سورۃ النجم نکلا او سورۃ الحاقہ نکلا کیں معنی لغوی مراد دہ۔

يَعْمَهُونَ پہ دے کیں اشارہ دہ چہ زیا توالے د اسبابو د طغیان او کثرت طغیان سبب د اطمینان او د خوشحالی د زہونونہ دے بلکہ د ہن سرہ دوی پہ حیرانتیا او پریشانی کیں اختہ دی۔ ابن کثیر و ٹیلی دی چہ مراد دادے چہ د طغیان او کفر غلبہ پہ دوی باندامے دومرہ راغلے دہ چہ دوی ہدایت تہ لار تہ موی لکہ ختم اللہ علی قلوبہم او اکثر مفسرین و ٹیلی دی چہ عی (پرند و والے) پہ سترگو کیں وی او عمہ پہ زہرہ کیں وی۔

لَا پہ دے ایت کیں د وہ صفات قبیحہ د منافقانو ذکر دی او ہنہ نتیجہ د محکمی

صفاتِ دہ (اشتراء الضلالة . عدم اہتداء)۔

اُولَٰئِكَ اَشَارَةُ دَہ چہ روستو حکم پہ دوی باندے پہ سبب دے محکوم صفاتِ قبضوسرہ
دے خصوصاً دے امانتہ روستو اَنَا مَعَكُمْ اَہ و تیل۔

اَشْرَاؤُ الضَّلَالَةِ بِالْهُدٰی، اشتراء پہ عرف کنش قیمت و رکول دے پارہ دے حاصلولو
دے مال اودے نہ روستو با داخلین پہ ثمن (قیمت) باندے۔ لیکن استعمالین پہ
دے پارہ دے پریشودلو دے یو غیز پہ عوض دے بدل کنش۔ نو دلتہ پہ معنی دے استبدال سرہ
دے یعنی گمراہی یے و اخستلہ پہ بدالہ دے ہدایت کنش۔

سوال :- دوی سرہ غو ہدایت نہ و نو ہفہ یے شہ رنگ پہ بدالہ کنش و رکول؟
جواب :- دے ہرچا سرہ ہدایت فطریہ شتہ پہ دلیل دے فِطْرَةَ اللّٰہِ الَّتِیْ فَطَرَ النَّاسَ
عَلٰیہَا، نو ہفہ فطرت یے بدل کر دے گمراہی سرہ یا ہفہ ہدایت چہ پہ
کلمہ دے اَمَّا سرہ ہنگامہ شومے و ہفہ یے بر باد کر دے کار و نو دے کفر سرہ۔ یادلتہ
اشتراء پہ معنی دے استصحاب او اختیار سرہ دے لکہ پہ سورۃ اَحْمٰر سجدۃ کلا اوسو
ابراہیم سلا کنش دی او مراد دے ضلالت نہ ہفہ صفتونہ قبیحہ دی چہ رسو و کنی
دی کفر تہ اودے ہدای نہ مراد صفات دے مؤمنان دوی چہ محکمش تیر شویدی۔ نو
دالیت پہ مقابلہ دے اُولَٰئِكَ عَلٰی هٰدٰی مِّنْ رَّبِّہُمْ اَہ کنش دے۔

کَمَا رِبْحَتْ تِجَارَتُہُمْ، ہرکلمہ چہ دامعاملہ دے منافقینو مشابہ کر دے شومہ دے اشتراء
سرہ او اشتراء طریقہ دے تجارت دے نو دے تہ یے تجارت او تیلو اودے تہ پہ علم
بلاغت کنش تمخیل وائی او تجارت سرہ دے ربح (گنتہ) دے رکول پہ ثبوت یا پہ نفی
سرہ دے تہ ترشح و تیلے کیری دے طریقہ دے کلام دے دیر محسن دے عبارت دے پارہ
وی۔ نو اشارہ دے چہ انسان غو تجارت دے گنتہ دے پارہ کوی او دوی چہ ضلالت حاصل
کر دے پہ تجارت تشبیہی سرہ نو فائدے حاصلول خولرے خبرہ دے بلکہ تاوان
حاصل کر دے چہ ہفہ پہ دنیا کنش دے منافقانو شرمندگی او پہ آخرت کنش عذاب دے
اور رِبْحَتْ نسبت تجارت تہ دہم طریقہ دے کلام دے چہ دے تہ اسناد مجازی و تیلے
شی یعنی دا تجارت ربح گنتہور نہ دے نو خاوند دے تجارت تہ بہ ربح محکمہ حاصلہ
شی۔ تِجَارَتُہُمْ لفظ تجارت پہ قرآن کریم کنش نہا کرتہ راغلے دے۔ او پہ دربو
طریقوسرہ مستعمل دے، اولہ طریقہ تجارت مالیہ حقیقیہ لکہ پہ دے سورت
۲۸۱ او سورۃ نساء سلا کنش، او دویم تجارت اخرویہ لکہ سورۃ فاطر سلا او سورۃ
صف سلا کنش، او دریمہ طریقہ تجارت تمثیلیہ لکہ پہ دے ایت کنش دے۔

فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ

نور کلمہ چہ روشنائی نہ کری دا اور ہغہ عہ چہ چاہیہ دی ددہ نہ، تو پوسی اللہ تعالیٰ رنرا د دوی

وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يَبْصُرُونَ ۝۱۷

او پرین دی دوی لہ پہ داسے تیرو کن چہ دوی ہیغ نہ ویتی۔ دوی کانہ دوی

وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ دا متعلق دے د اَشْرَؤُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى سرہ یعنی داسے اشتراء
د ضلال نہ دہ چہ ہدایت پرے پاتے شوی وی بلکہ پہ دغہ ضلالت سرہ اہتداء
بالکل نفی شویدہ۔ یا متعلق دے د فَمَارِجَتْ سرہ یعنی ریح خو نیشتنہ لیکن تاوان
کرے دے او د تجارت لارے ترینہ ہیرے شوے۔

بک ہر کلمہ چہ مخکن درے قسمہ خلق متعلق د قرآن سرہ ذکر شول اول ہغہ شوک
چہ د قرآن نہ یے پورہ فائدہ حاصل کرے دہ دویم ہغہ چہ د قرآن مخالفت یے
بنکارہ کرے دے او دریم ہغہ چہ د قرآن نہ یے پت پت خلاف کوڈ۔ نواول قسم
د پارہ مثال تہ ضرورت نیشتنہ لیکن د دویم قسم او د دریم قسم د حال د بیان د پارہ
د مثالو ضرورت دے د پارہ د دے چہ د دوی د انقصانی حال مؤمنانو تہ بنہ
واضح شی۔

فائدہ :- مثالونہ پہ قرآن کریم کنش بعضواہل علم و تبلی دی چہ خلور خلویشت
دی او پہ ہر فصیح بلیغ کلام کنش مثالونہ ذکر کیری د مثال فائدے پہ دے
سورت ۱۷ کنش او پہ سورۃ ابراہیم ۲۵ او پہ سورۃ حشر ۱۱ کنش ذکر دی او پہ
دے باندے پوہید و نکوتہ عالمان و تبلی شی لکہ پہ سورۃ عنکبوت ۱۱ کنش
دی او پوہہ د مثال کنش درے شیزونہ پیژندال ضروری وی مشبہ او مشبہ بہ او
وجہ د شبہ او قرآن کنش د دے د پارہ کلمہ لفظ مثل ذکر وی کلمہ صرف حرف
کاف کلمہ د سوق د کلام نہ معلومیری۔ پہ لفظ د مثل سرہ پہ قرآن کنش دری
دیرش مثالونہ ذکر دی۔

تنبیہ :- اول مثال د ہغہ کافرانو سرہ مناسبت لری چہ بنکارہ کفر کوی او د
قرآن نہ اعراض کوی او د قرآن نہ نور خلق منع کوی لیکن د ہغوی پہ دے عمل
سرہ قرآن والوتہ ہیغ نقصان نہ رسیہی، بلکہ التہ دوی تہ نقصان اوری
تشریح روستورائی۔ اکثر مفسرینو خودا مثال د منافقانوسرہ لکولے دے لیکن
د عموم د الفاظو پہ وجہ سرہ عام کافرانو تہ ہم شامل دے لکہ چہ بیضاوی و تبلی دی

مَثَلُهُمْ لَفْظٌ مَثَلٌ کلمہ پہ معنی کے مثال راغی لکہ پہ دے سورت بلا کبش او سورۃ
ابراہیم بلا کبش او کلمہ پہ معنی کے وصف او شان او حال عجیبہ سورۃ راغی لکہ پہ سورۃ
رعد بلا کبش او سورۃ محل بلا کبش او کلمہ پہ معنی کے اقسام و وعظ او نصیحت سورۃ
لکہ پہ سورۃ کہف بلا کبش او کلمہ پہ معنی کے عجیبہ احوال سورۃ راغی لکہ پہ دے سورت
بلا کبش نو دلتہ پہ معنی کے حال او وصف عجیبہ سورۃ دے او ہم ضمیر پہ نیز کے
اکثر مفسرینو منافقانوتہ راجع دے او تعلق لری کے محکم ایت اشترو الضلالة بالهدی
سورۃ (تفصیل کے مثال بہ روستو ذکر شی) یا داضمیر راجع دے کا قرانوتہ پہ صفت
کے منع کولو و خلقوا و اعراض کولو کا ورید لو کے قرآن نہ۔

کَمَثَلِ كَافٍ دِیَارِہ کے تشبیہ دے او مَثَل پہ معنی کے حال دے او پہ لفظ مَثَل کبش
اشارہ دے چہ پہ دے کبش تشبیہ کے ذات کے بل ذات سورۃ نہ دے بلکہ تشبیہ کے حالات و دے
الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا۔ استوقد باب استفعال کے کوشش او کے طلب کے پارسہ راغی نو دے
اَوْقَدَ نہ پہ دے کبش تاکید دیر دے۔

الَّذِي اسْتَوْقَدَ مشبہ کے دے منافق دے بنا پہ قول مشہور سورۃ، او قرآن بیان
کو و نکے دے (نبی صلی اللہ علیہ وسلم او دے ہخہ تابعدار بنا پہ دویم قول سورۃ۔
نَارًا، داللفظ پہ قرآن کبش کے مختلف مصداقات نو کے پارسہ دے اول نار کے جہنم لکہ پہ دے
سورت بلا کبش، دویم حرام سورۃ بقرہ بلا کبش، دریم کنا ہونہ (سورۃ بقرہ بلا کبش) خلوم
حرارت (سورۃ بقرہ بلا کبش)، پنجم نار سماوی (سورۃ العمران بلا کبش)، شپیم مادہ کے خلق
کے جن (سورۃ اعراف بلا کبش)، اووم دنیوی اور (سورۃ رعد بلا کبش)، اتم عذاب برزخی
(سورۃ مؤمن بلا کبش)، نہم اسباب کے جنک (سورۃ مائدہ بلا کبش)، لسم نار تمثیلی لکہ پہ دے
ایت کبش۔

فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ اضاءت کے ضوء نہ ماخوذ دے او ضوء زیادہ رنہ اتہ و ئیلے شی
او داللفظ متعدی دے ضمیر فاعل یے نار دے او ما حوله نہ مراد ہخہ خیزونہ دی
چہ کے آور نہ چا پیرہ وی او ضمیر کے راجع دے الَّذِي تہ یا دالازی دے او ما حوله
نہ مراد مکانونہ دی چا پیرہ کے آور نہ او دالامفعول فیہ دے۔

ذَهَبَ اللّٰهُ بِسُورِهِمْ داجزاء کے لَمَادہ۔ اذہب یے نہ دے و ئیلے محکہ ذہب سورۃ
کے بآ نہ دلالت کوی پہ مبالغہ باندے پہ نسبت کے اذہب محکہ چہ اذہب صرف
پہ بوتلو باندے دلالت کوی او ذہب پہ پہ تلو کے فاعل سورۃ کے مصاحبیت کے مفعول
نہ دلالت کوی۔ دار تک نسبت یے اللہ تعالیٰ تہ او کپو کے تاکید پارسہ او اشارہ دے

چہ پہ اور کبیں رنرا پیدا کوونکے اولرے کوونکے اللہ تعالیٰ دے اور پمخپلہ رنرا نشی کولے
 یُنْزِرْهُمْ سَوَالٍ :- الذی خو مفرد دے او نور ہم ضمیر خو جمع دہ نو مطابقت
 نیشہ پہ مینج ک ضمیر او ک مرجع کبیں ؟

جواب :- الذی پہ معنی ک جمع دے پشان ک حُضْنُمْ کَالَّذِیْ خَاصُوا (سورة توبہ)
 لیکن مرکله چہ اور بلوونکے اکثر یو شخص وی اور رنرا حاصلوونکی پیروی دے
 وجہ نہ اول یے الذی پہ صیغہ ک مفرد او یُنْزِرْهُمْ یے پہ ضمیر ک جمع سرہ ذکر کرو
 جواب :- دلتہ عبارت پتا دے ک اَسْتَوْقَدَ نَارًا رَہ روستو فی ذَٰلِكَ الْمَوْضِعِ رِجَالٌ
 قَاعِدًا وَّنْ نو ضمیر ک یُنْزِرْهُمْ هغوی تہ راجع دے لیکن دا احتمال بعید دے محکمہ
 چہ بغیر دے تقدیر نہ ہم مقصد ک کلام پہ قانون ک عربیت سرہ پورہ کیبری
 لکہ چہ اول جواب کبیں ذکر شول۔

سوال :- ذَهَبَ اللَّهُ بِنَارِهِمْ یے ولے نہ وئیلو ؟

جواب :- یہ اور کبیں دودہ صفتونہ دی رنرا اوسوزول نو یُنْزِرْهُمْ کبیں دافائد
 دہ چہ ک کافرانو او منافقانو رنرا لاپلہ اوسوزول ک عذاب هغوی تہ پاتے دی
 یا سوزیدل ک زہونو ک دوی پہ سبب ک ترقی ک مؤمنانو سرہ دوی تہ پاتے دی۔
 جواب :- نور پہ شریعت کبیں ایمان، توحید، موع، قرآن او اتباع ک نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم تہ وئیلے شی نو داتول انوار ک دے خلقونہ لاپل ک دے وجہ نہ
 یُنْزِرْهُمْ یے اوئیلو۔

سوال :- ک لفظ اضاءت ک مناسبت ک وجہ نہ بضوء ہم یے ولے نہ وئیلو ؟

جواب :- ضوء زیاتہ رنرا تہ وئیلے شی نو وہم پیدا کیڈالوچہ زیاتہ رنرا یے
 بوتلہ او نفیس نور پاتے دے محکمہ چہ پہ انتفاء ک خاص سرہ انتفاء ک عام نہ راخی
 نو نور عام دے اوضوء خاص دہ او حال دادے چہ ک دوی سرہ ہیچ رنرا نہ دہ
 پاتے شوے لکہ چہ روستو جملہ ہم پہ دے دلالت کوی۔

وَتَرْكُهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ، جَعَلَهُمْ يے نہ دے وئیلے ک دودہ وجونہ اول داچہ ظلمت پہ
 ممکناتو کبیں اصل دے او نور عارضی دے نو پہ نور زائیل کولو سرہ اصل پاتے
 شوچہ ظلمت دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ پہ لفظ ک ترک کبیں مبالغہ دہ محکمہ
 چہ اشارہ دہ چہ دوی نسبتاً منسیاً پاتے کرے شول۔ فی لفظ ہم دلالت کوی
 پہ استغراق او انغماس باندا یے یعنی ک ظلماتو پہ دیچ کبیں پاتے شول او ظلماتو
 وریاندا مہ احاطہ کرے دہ - ظُلُمَاتٍ جمع کبیں اشارہ دہ چہ دا اور بل کرے شویدا

یہ وقت دشپہ کنس پہ صحرا کنس نو درے تیرے دی اول دشپہ دویم کصحرا دریم
درنرا یہ سرہ کیدالوسرہ۔

لَا يُبْصِرُونَ داتا کیدادے دکثرت کظلماتوچہ پہ ہنہ ظلماتو کنس ہیچ خالی خالی
نہ وی چہ نظریکنس اولری یعنی خالص تیارہ وی۔

فائدہ:- تطبیق کمثال کمثیل سرہ پہ دودہ طریقو سرہ دے اولہ طریقہ پہ
مشہور قول باندا ہے چہ دامثال کمنافقانودے تفصیل یے دادے چہ منافقانو
کلمہ کایمان بنکارہ کرہ او بعض عباداتو کنس کمو منانوسرہ شرکت کوونودوی
پشان کھنہ کسانودوی چہ اوریے بل کرے وی لکہ چہ اوسرہ فائدہ اخستونکے
رنرا اخستونکے دے پہ یوجہت سرہ (پہ اورکنس دودہ جہتہ دی یواشراق دویم
احراق) دارنگ منافق ہم ایمان پہ جہت کڈے سرہ ادا کرے دے اوپہ جہت
کزرہ سرہ یے نیشہ۔ بیا ہرکلمہ چہ منافقانو پہ ایمان بنکارہ کولوسرہ امن حاصل
کرو اوزکوۃ اوغنیمت کنس حصے حاصلوے اوکمو منانوسرہ یے تعلق کنکاح وغیرہ
قائم شونودوی مشابہ شول دکلمات آضاءت ما حوالہ سرہ۔ بیا ہرکلمہ چہ دوی
سرہ شول پہ منافقت کنس یا مو منانوکد دوی منافقت اللہ تعالیٰ بنکارہ کرپہ بعض
حالاتو کنس نو ہنہ دنیوی فائدے ترینہ ختم شوے نودا حال یے مشابہ شو
کذہب اللہ بنورہم سرہ اوہرکلمہ چہ روستو کمرگ نہ بہ پہ ظلمت کقبر او
ظلمت کحشر او ظلمت کاور کجہنم کنس وی نودا حال یے مشابہ کدوترگھم
فی ظلمات سرہ اوہرکلمہ چہ کجہنم نہ کدوتلو کپارہ ہیچ لارہ نہ وی نو دغہ
حال یے مشابہ دے کلا یبصرون سرہ۔ پہ دے توجیہ سرہ الذی پہ معنی جمع
دے اونورہم نمراد رنرا کایمان ظاہری دہ اوترگھم فی ظلمات نہ مراد حالات
دی روستو کمرگ نہ اوپہ دے توجیہ سرہ دامتعلق دے کاولیک الذین
استرو الضلالة اہ سرہ پہ ہنہ کنس ذکر شوچہ ہدایت یے پرینودلو او ضلال
واخستلو اوریم (رہے) اوفائدے ترینہ فوت شوے نوکھنہ مثال یے پہ مثلہم
سرہ ذکر کرو۔

دویمہ طریقہ کتطبیق کمثال دادہ چہ دامثال کھنہ کافرانودے کہ بنکارہ
کفرکوی اوکہ پتہ لیکن قرآن نہ اوری اوکھنہ نہ خلق منع کوی اوکھنہ کبنداولو
کوششونہ کوی۔ تفصیل دادے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ مکہ مکرمہ
کنس دعوت کقرآن کوو ایمان او توحید تہ یے خلق رابلل نودا حال مشابہ ک

بِكُمْ عَنْهُمْ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾

چاہے کان دی راندہ دی پس دوی نہ راگرئی (دکھوائی نہ حق تہ)۔

پہ ترقی سرہ شروع شی لیکن مخالفت کو نکو نہ نقصان رسیدی چہ پہ جہل اوکفر و شرک وغیرہ کنش پاتے شی۔

فائدہ عل لفظ ک نور یہ قرآن کنش دری خلویست کرتہ راغلی گاوڈھے دیارلس مصداقات ذکر دی، اول نور صفت ک اللہ تعالیٰ (سورۃ نور ۳۴، سورۃ زمر ۶۹)، دویم نور الزیت، دریم نور الزجاجہ (سورۃ نور ۳۴)، خلورم نور یہ معنی ک توحید (سورۃ بقرہ ۲۵۶)، پنجم صفت ک رسول (سورۃ مائدہ ۵۴)، شپہم صفت ک تورات (سورۃ مائدہ ۴۴)، اووم صفت ک انجیل (سورۃ مائدہ ۴۴)، اتم صفت ک قرآن (سورۃ نساء ۵۴) او سورۃ تغابن ۵۴، نهم نور مقابل ک ظلمت (سورۃ انعام ۱۱)، لسم دین ک اللہ تعالیٰ (سورۃ توبہ ۳۴ سورۃ صف ۵۴)، یوولسم صفت ک قمر (سورۃ یونس ۵۴)، دولسم نور ک ورخ ک قیامت (سورۃ حدید ۳۴)، دیارلسم نور ک اور لکہ پدا ایت کنش۔ فائدہ عل لفظ ک ظلمات پہ قرآن کنش دیرویش کرتہ دے اوڈھے نہہ مصداقا دی، اول ظلمات المطر (باران) (سورۃ بقرہ ۲۴)، دویم ظلمات ک شرک او شبہا تو (سورۃ بقرہ ۲۴)، دریم ظلمات مقابل النور (سورۃ انعام ۱۱)، خلورم ظلمات ک جہل (سورۃ انعام ۱۱)، پنجم ظلمات ک زمک (سورۃ انعام ۱۱)، شپہم ظلمات ک براو بحر (مصابئ) (سورۃ انعام ۱۱)، اووم ظلمات ک بطن ک مہی (سورۃ انبیاء ۱۱)، اتم ظلمات ک بحر (سورۃ نور ۳۴)، نهم ظلمات ک بطون ک امہا تو (د میند و د گیلو) (سورۃ زمر ۱۱)، لسم ظلمات تمثیلی لکہ پہ دے ایت کنش۔

۵۴ دا ایت تتمہ دہ ک تیر شوی مثال یعنی مشبہ بہ، یعنی صرف مہر کیدال ک رنہ او پہ تیار و کنش پاتے نہ دی بلکہ ک دوی حواس ک علم ہم آفت زدہ شویدی محک چہ ک دیر ہیبت پہ وخت کنش ک انسان حواس ہم بر بادیری تردے پورے چہ ک حائے نہ خوزید لے نشی او پہ دے نہ پوہیری چہ محکبش لارشی او کہ روستویا داتتمہ دہ ک مثال یعنی ک مشبہ یعنی اعراض کوونکی او مخالفت کوونکی ک قرآن ک دیر جہل او شبہا تو او شرکیا تو دے وچے نہ ک حق ک علم نہ ک دوی حواس بند شویدی نو داعلت دے ک لایبصرون پہ تقدیر ک اذ سرہ او دپشان ک دے۔ سوال: ک کافرانو خو غور و نہ اوڑبے او سترے روغے دی نو داصفاخہ رنگ صحیح دی ۹۔

جواب :- ذاتشبیہ او تمثیل دے پہ حذف کہ مبتداء او حذف تشبیہ سورہ اودیتہ تشبیہ بلیغہ وئیلے شی نواصل عبارت داسے ووجہ ہُم کَالصَّمِ وَالْکِیْمِ وَالْعُنِی۔ سوال :- صم جمع کہ اصم دے ہغہ شوک چہ ہیچ نہ اوری دارنگ بکُم جمع کہ ابکم دہ ہغہ چاتہ وئیلے شی چہ پہ ژبہ باندے ہیچ خبرہ نشی کولے او عُنِی جمع کہ اعنی دہ ہغہ چاتہ وئیلے شی چہ ہیچ نہ وینی او کہ کافرانو دا قوتونہ روغ دی نو دا تشبیہ شنگہ صحیحہ ۹۵۔

جواب :- چہ ہرکہ دا قوتونہ کہ دوی کہ حق دپارہ بندادی اگرچہ نورخیزونو دپارہ استعمالیری لیکن کہ اللہ تعالیٰ پہ تیز استعمال کہ دے کہ غیر حق دپارہ او کہ حق نہ یے بندیدال داسے دی چہ دا قوتونہ بالکل نیست دی نومعنی داشوہ چہ دا کافران چہ حق نہ اوری پشان کہ ہغہ کنہودی چہ ہیچ نہ اوری کہ وجہ کہ مبالغہ نہ او دارنگ پہ بکُم او عُنِی کنس ہم۔ نو معلومہ شوہ کہ وجہ شبہ یو طرف تہ مطلق وی او بل طرف تہ مقید وی نو ہم تشبیہ صحیحہ کیبری۔

فائدہ :- مادہ کہ صم پہ قرآن کنس پنچلس کرتہ دہ۔ پہ یو حائے کنس نفی حقیقی دہ (سورہ ہود ۲۱) شگہ ہلتہ حرف تشبیہ صریح ذکر دے او پہ نور و حایونو کنس صم تمثیلی مراد دے۔ دارنگ بکم مادہ پہ قرآن کنس شیر کرتہ ذکر دہ پہ دوہ حایونو کنس معنی حقیقی مراد دہ (سورہ فحل ۱۶ او سورہ اسراء ۱۶) او باقی بکُم تمثیلی مراد دے۔ دارنگ مادہ کہ عنی پہ قرآن کنس دری دیرش کرتہ ذکر دہ چہ پہ درے حایونو کنس معنی حقیقی مراد دہ (سورہ نور ۱۶ سورہ فتح ۱۶ او سورہ عبس ۱۶) او پہ دوہ حایونو کنس پہ معنی کہ حفا ریتوالی، دہ (سورہ ہود ۱۶ او سورہ قصص ۱۶) او باقی پہ معنی تمثیلی سورہ دے۔

سوال :- پہ بک کنس ذکر کہ ختم کہ قلوب وواو پہ دے ایت کنس بکُم ذکر دے ۹۔

جواب :- بنا پہ اولہ توجیہ (چہ دا تمہ شی کہ مشبہ بہ) باندے دلته مقصد ذکر کہ ہیبت کہ ظلماتو دے پہ قوتو باندے نو کہ ہیبت پہ وخت کنس ژبہ کہ خبرونہ بنادہ شی لکہ چہ غورونہ او سترکے ہم بے کارہ شی۔ او بنا پہ دویمہ توجیہ (چہ تمہ شی دپارہ کہ مشبہ) باندے وجہ کہ فوق دادہ چہ پہ ہغہ ایت کنس ذکر دے کہ خاص قسم کافرانو چہ کامل عنادیان دی نو کہ ہغوی پہ زپونو باندے آفت پیر دے او دلته ذکر کہ عام کافرانو دے کہ عنادیان وی او کہ نہ وی نو کہ دوی زپونہ مہرز دہ نہ دی ہاں کہ لڑضدا او عناد کہ وجہ نہ پہ ژبہ باندے حق کلمہ نہ ادا کری

أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ

یا حال د دوی پشان د دیر باران ک د بیه طرف نه چه په هغه کتب دیر تیر وی او کړ کور وی

وَبَرْقٌ يَّجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ

او بریختا وی، ا بر دی دوی گوته خپله په غوږونو خپلو کتب

مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ

د وچه د سترو او زونو کړ تران د وچه د بیه د مرګ ته - او الله تعالی را کړ وونک د رېښه

بِالْكَافِرِينَ ۝۱۹ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطِفُ أَبْصَارَهُمْ

او کډر خپل کتب کافرانو لره - نیز دے وی دا بریختا چه او تختوی نظرونه د دوی لره

جواب علی چه آخر س هغه چاته وئیلے شی چه صرف خبر دے نشی کولے او ابکم هغه دے چه نه خبر دے کولے شی او نه پوهیږی نو دے هم پشان د مختوم القلب د سره دافت د ژبه نه.

فَلَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ د دے دوه مصدر و نه راغی یو رجوع نو هغه لازمی دے او بل رجوع نو هغه متعدی دے دلته مراد لازمی دے او لازمی اکثر دے او متعدی په سورة توبه ۱۱ سورة طه ۱۱۱ کتب د اودارنگ نورایا تونو کتب دی، نو مجهول صیغه د دے د رجوع نه ماخوذه لکه په سورة احم سجده ۱۸ او سورة بقره ۱۱۱ او داسه نورایا تونه دی.

۱۱ په دے ایت کتب دویم مثال دے او د امثال د هغه قسم منافقانو او کافرانو دے چه د مجلس د قرآن نه تیښته کوی او د هغه د نه اوریدلو کوشش کوی. آو دا حرف په عام استعمال کتب د تردید او د شک د پاره راغی یعنی تساوی (برابر والے) د دوه خیزونو سره د تردید نه او په کلام د الله تعالی کتب خو صرف د تساوی او د تخییر د پاره راغی لکه په سورة مائده ۱۱۱ کتب او کله په معنی د واو سره وی لکه په سورة دهر ۱۱۱ کتب او کله د تنويع د پاره وی لکه په سورة مائده ۱۱۱ کتب بنا په یو قول باند او کله د تفصیل د پاره وی لکه په دے سورت ۱۱۱ کتب. نو په دے ایت کتب د تخییر د پاره دے په نیز د هغه مفسرینو چه اول مثال د منافقانو د حیرت او دهشت د پاره دے او د امثال هم د منافقانو دے نو اختیار دے که اول مثال ذکر کوی او که دویم مثال لیکن غوره داده چه دا آو د تنويع د پاره دے یعنی اول مثال د یو نوع د کافرانو د پاره ووجه د قرآن بشکاره دشمنان وی او د امثال د بل قسم کافرانو د پاره د چه د قرآن

دشمنی پتہ پتہ کوی ہفہ منع کولے نہ شی لیکن عجان تریتہ ساتی۔

کَصِیْبٌ، مَثَلُهُمْ دَلَّتْہ پتہ مراد دے اوکاف پہ معنی دَمِثْلُ سِرۃ دے صِیْب ہفہ باران تہ وِیْلۃ شی چہ ڍیر تیز وی او دالفظ پہ قرآن کنیں یو حُل ذکر دے اودا باران دسپری پہ موسم کنیں وی چہ داروستوصفتونہ ہم پکنیں وی او غِیْث صرف ہفہ باران دے چہ د سوکرے نہ روستو وی اگرچہ داروستوصفات پکنیں نہ وی او مطر عام دے عام باران تہ وِیْلۃ شی او اکثر پہ باران د عذاب کنیں ذکر کیبری۔
توصِیْب مثال د قرآن کریم دے چہ ڍیرے فائدے او حکمتونہ پکنیں دی او دچا ڍپارہ خیر وی او دچا ڍپارہ خیر نہ وی لکہ پہ سورة اعراف ۳۵، دارنگ جال د قرآن دے لکہ پہ سورة اسراء ۷۵ کنیں۔

وَمِنَ السَّمَاءِ پہ لغت کنیں ہر ہفہ شیز کچہ برہ وی د دے وجے نہ چٹ د کو تہ تہ ہم سماء وِیْلۃ شی۔ اوکلہ باران تہ وِیْلۃ شی لکہ پہ سورة ذاریات ۲۲ کنیں بنا پہ یو قول باندے۔ او دارنگ پہ سورة انعام ۷۸ او سورة هود ۲۵ کنیں۔ اوکلہ سحاب (ورج) تہ ہم وِیْلۃ شی۔ دلتہ د اکثر مفسرینو پہ نیز د سماء نہ مراد وریج دہ او قرآن کنیں ڍیرایا تونہ بشارت دلالت کوی چہ باران د وریجونہ رائجی لکہ پہ سورة واقعه ۶۹ سورة اعراف ۷۵ سورة نور ۲۳ او سورة روم ۲۸ کنیں دی۔ او دویم قول دا دچہ السَّمَاء نہ مراد اسمان دے او کومہ وریج چہ د اسمان سِرۃ متعلقہ وی نو د ہفہ نہ باران رائجی او پہ دے دوارہ قولونو باندے مِّن د پارسہ د ابتداء د غائیے دے لکہ "سِرَّتْ مِّنَ الْبَصُرَةِ" اوکلہ چہ سماء پہ معنی د اسمان شی یا پہ معنی د اوچٹ شیزونو مِّن د پارسہ د جہت (طرف) دے لکہ پہ سورة قصص ۲۷ کنیں۔ او دارنگ پہ لفظ سماء کنیں اختلاف دے د بعض پہ نیز د امفرد د اسموات جمع دہ او د بعضو پہ نیز د اسم جمع دہ۔

فَاعْلَامُ:۔ السَّمَاءِ ۽ معرقہ ذکر کرے دہ اشارہ دہ چہ ہفہ باران مراد دے چہ د اسمان د تہ لو اطرافونہ راوریبری یعنی عام باران وی۔ نو لکہ عام باران چہ طرف د اسمان نہ دے نو دارنگ قرآن کریم ہم د اسمان نہ نازل شویداے د تہ لو خلقو د فائدے د پارسہ۔

فِيهِ ظُلُمَاتٌ تنکیر د پارسہ د کثرت دے کہ د مقدار وی اوکہ د کیفیت وی۔ جمع ۽ د دے وجے نہ ذکر کرہ چہ ظلمت د گنر باران او ظلمت د شے او ظلمت د وریج جمع شویدی، نو دارنگ پہ قرآن کریم کنیں ذکر د اعمالو د کفر او شرک او نفاق دے او

داشبہات دی۔ یا یہ دے کہیں اشارہ دے مصیبتوں نو او تکالیف و دعوت او جہاد او ہجرت
او نور و عبادت و تہ چہ یہ قرآن کہیں ذکر دی او قرآن یہ تبلیغ کہیں ہتھ پیش راخی
و رعداً دالفظ پہ قرآن کہیں دہ کرتہ ذکر دے او پہ دویم محائے (سورۃ رعد ۱۱)
کہیں خواظا ہر دادہ چہ ملک (فرشتہ) مراد دے رعدا پہ اصل لغت کہیں لہر زیدلو
تہ و ٹیلے شی او پہ عرف کہیں ہتھ دگر گور او از دے چہ د وریتے تہ او ریدلے شی
قرطبی و ٹیلی دی چہ اکثر علما و قول غمدے او دے دے یہ سبب کہیں اختلاف
دے، تکرہ یے ذکر کرے دہ اشارہ دہ سخت رعدا تہ او مفرد یے را ورے دے یہ
اعتبار د جنس سرہ۔ تو پہ قرآن کہیں چہ کوم تخویفات دنیویہ او اخرویہ او
زواج رہ کفر او پہ منافقت یا تہ ذکر دی او دے دے او ریدالونہ منافقان
لہر زیدی لکہ یہ سورۃ منافقون یک۔ او سورۃ توبہ یک کہیں تو ہتھ مشابہ
دی د رعدا سرہ۔

و بَرَقَ د بیری نہ ماخو دے پر قیدال، چمک کول او بجلئی تہ و ٹیلے شی۔
براق چہ سورلی وہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د پارہ پہ شپہ د معراج کہیں دے
رفتار ہم د بجلئی نشان تیز و زحکہ ہتے تہ براق و ٹیلے شی او پہ عرف کہیں ہتھ
پر ق دے چہ د وریتے نہ ہنکارہ کیہی او دے دے یہ سبب کہیں اختلاف دے
دلته ہم تکرہ او مفرد را ورے شو د پارہ د عظمت او د جنس۔ او رعدا او برق
چہ پہ کومہ وریتے کہیں وی نو دے دے تہ باران دیر و ریری۔ تو پہ قرآن کہیں چہ
کوم دلیلونہ د ایمان او توحید دی چہ مخالفین دے دے پہ او ریدالو سورہ حیرانی
مشابہ دی د برق سرہ۔

يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ تَمْنِيْل د ظلما تو پہ ہنکشی ایت کہیں تیر شویدے
تو ہتھ یے پریشودلو او تمثیل د رعدا ذکر کوی۔ مراد دادے چہ د سخت او از و تو
دگر گور او تندار نہ ویریری نو دے دے نہ غور و نہ ہنکاوی او د مکان د باران نہ
د تنبیدلو او پتیدلو کو شش کوی۔ او برخہ دے خلق د باران نہ صرف ویرہ
او ہیبت دے د باران پہ نور و فائد و باندے فکر نہ کوی، نو دارنگ دا منافقان
چہ د قرآن د مجلس نہ د تنبیدلو کو شش کوی او غور و نہ ہنکاوی د پارہ دے
چہ د ہتھ تخویفات او زجرو نو نہ چرتہ اثر قبول نہ کری او ایمان رانہ اوہی
او د طریقہ د منکرینو پہ سورۃ نوح یک کہیں ذکر دے۔ يَجْعَلُونَ مَادۃ د جعل پہ
قرآن کہیں پہ دیر و معانوسرہ راخی، اول پہ معنی د خلق (سورۃ انعام ۱۱)، دویم

یہ معنی کے صفت (جو رولی) لکہ پہ دے سورت ۲۱۱ کتب۔ دریم پہ معنی کے شرع
 سرہ (سورۃ مائدہ ۲۱۱) خلورم پہ معنی کے اعتقاد باطل (سورۃ زحرف ۲۱۱) پنجم پہ معنی
 کے تسمیہ (سورۃ زحرف ۲۱۱) شپیم پہ معنی کے کینچن دلو او دا خلور لکہ پہ دے آیت کتب
 دامعنی مراد دہ۔ ضمیر کے یجعلون نہ راجع دے اصحاب صیب تہ چہ پت مراد دے۔
 اصابع کے پآرہ کے مبالغہ دے۔ پہ جانب کے مشبہ پہ کتب نحو حقیقی معنی مراد دہ یعنی
 غور و نہ پہ کوٹو سرہ بتا دل او پہ جانب کے مشبہ کتب معنی حقیقی او معنی مجازی
 (قرآن نہ اوریدل) دواپہ احتمالونہ صحیح دی۔

مِنَ الصَّوَاعِقِ مِنْ اجلیہ (تعلیلیہ) دے علت دے کے یجعلون کے پآرہ۔ صواعق
 جمع کے صاعقہ دہ مادہ کے صعیق پہ قرآن کتب یوؤلس کرتہ ذکر دہ او مختلف معانی
 دی اول پہ معنی کے مرگ سرہ (سورۃ زمر ۲۱۱) دویم پہ معنی کے بے ہوشی (سورۃ
 اعراف ۲۱۱) دریم پہ معنی کے چغہ کے عذاب (سورۃ بقرہ ۲۱۱) سورۃ احمر سجدا ۲۱۱
 خلورم پہ معنی کے سخت آواز کے رعد لکہ پہ دے آیت کتب دامعنی مراد دہ۔ پنجم ہفہ
 اورچہ کے دے سخت آواز سرہ را غور زیری چہ ہفہ تہ تندر و ٹیلے شی (سورۃ رعد)
 خلیل و ٹیلی دی چہ صاعقہ سخت آواز کے رعد دے چہ کے ہفہ سرہ اور لاؤچی۔
 ابو زید و ٹیلی دی صاعقہ ہفہ آوردے چہ کے سخت رعد سرہ کے آسمانہ را غور زیری
 قرطبی و ٹیلی دی چہ صواعق سرہ تشبیہ کے مسئلے کے قتال او جہاد فی سبیل اللہ
 او نور و تکالیف و شرعیو دہ چہ دا پہ منافقان و باندے بدلہ دی او عذابونہ
 سخت پہ آخرت کتب۔

حَذَرَ الْمَوْتِ دَامَفْعُولٌ وَ دَیَا رَمَ كَجَعْلُ الْأَصَابِعِ مِنَ الصَّوَاعِقِ او مِنَ الصَّوَاعِقِ
 علت و صرف کے جعل الاصابع کے پآرہ تو جمع کے دوا علتونو پہ یو خیز باندے
 نہ لازمیری۔ موت نہ مراد مرگ حقیقہ دے چہ کے صاعقہ اوریدل و نہ کلہ
 پہ زہر باندے داسے ہیبت راشی چہ زہر قیل شی نو انسان مرشی۔ او پہ
 طور کے تشبیہ سرہ، اخلاص کے ایمان او منافقت پریشودل اولار کے مشرانو
 (گمراہان) پریشودل دوی تہ کے مرگ پہ شان بیکاریری۔

وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ دَاعِلَت دے کے پت عبارت کے پآرہ یعنی پہ دے حیلے (غور و نہ)
 کتب کوٹے و رکول سرہ دوی کے اللہ تعالیٰ کے گرفت نہ نشی۔ پچ کیدلے حکم چہ ہفہ
 احاطہ کریدہ پہ مستحقینو کے عذاب پہ سبب کے کفر سرہ۔ محیط پہ صفت کے اللہ تعالیٰ

كَلِمًا اَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ لِآذًا اَظْلَمَ

مروخت چہ روحانہ کری دوی تہ رولار روان شی پہ ہفتہ کیں، او ہر کلہ چہ تیار کری

عَلَيْهِمْ قَامُوا ط وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَن هَبَ

پہ دوی ہاندے نوادر زیدی۔ او کہ غوبنتے اللہ تعالیٰ نو بوتلے بہ پے دے

بَسْمِعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ

غورونہ د دوی او ستر کے د دوی یقینا اللہ تعالیٰ پہ ہر

شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اَعْبُدُوْا

خیز ہاندے قدرت لرونکے دے۔ اے خلقو ! بندگی خاص کری

کین اتہ کرتہ راغلے دے او احاط فعل د ہفتہ پہ صفت کیں شلور کرتہ ذکر دے
او احاطہ پہ اصل کیں راگیر دل د یوشیز دی د ہر جہت نہ۔ تودارنگ اللہ تعالیٰ
ہر شیز پہ خیلہ قبضہ کیں راگیر کریدے لکہ پہ سورۃ ہود لکہ کیں او پہ ہر
شیز ہاندے عالم دے لکہ پہ سورۃ طلاق سلا او سورۃ مزمل سلا کیں او پہ ہر
شیز ہاندے قادر دے او عذاب ورکولے شی حکمہ چہ احاطہ پہ معنی د عذاب سورۃ
ہم راٹی لکہ سورۃ یوسف سلا کیں او کلفظ د کافرین تخصیص دلالت کوی
چہ دلته احاطہ پہ عذاب سورۃ مراد دے او اشارہ دہ چہ منافقان اعتقاد دی چہ
د قرآن نہ نفرت کوی او توحید ورتہ د مرگ پشان بنکاری نو دوی کافران دی
نو حاصل د مثال دادے لکہ شنگہ چہ بعض خلق د ہفتہ ہاران نہ چہ دیرے
فائدے پکین دی تیبستہ کوی او مکان بدلول غواری او د ہاران لہر احتمالی
نقصان تہ گوری او دیر و فائدہ تہ نہ گوری نو دارنگ منافقان د قرآن کریم
منافع او فائدہ تہ نہ گوری صرف د دے وجہ نہ چہ د دوی د عقیدہ او مسلک
خلاف دعوت ورکوی د ہفتہ نہ اعراض کوی او غورونہ ترینہ بندای او فکر
نہ کوی چہ داسبب د ہلاکت او د عذاب د دوی دے۔ او تشبیہ د مفرداتو
مخکین ذکر شویدہ۔

نہ پہ دے ایت کیں تتمہ دہ د مخکین مثال۔ روستو د حال د رعنا نہ حال
د برق ذکر کوی نو ہفتہ مثال و د عقیدے د منافقانو پہ نفرت کولو سورۃ
د قرآن نہ او د امثال دے چہ منافقان پہ قرآن او پہ احکامو شرعیو ہاندے

هغه وخت عمل کوی چه ددوی دنیوی مفادات پکښ وی نواشاره شوه چه
دقرآن نه نفرت کول او په قرآن باندې د مفاد دنیوی دپاره عمل کول یوشان
جرم او نفاق دے۔

يَكَاذُ الْبَرِّ داجمله استیناف دے دپاره د جواب سوال چه هرکله مخکښ برقی ذکر
شونو سوال راغی چه دا خلق د برقی په وخت کښ شه کوی۔ يَكَاذُ داماده په قرآن
کښ شلیریشیت کړته ذکرده شپږ ایا تو نو کښ په طریقه د نفی سره او باقی په اثبات
سره اوکله چه د اُن سره ذکر دے نو په خبر کښ یې لام تاکیدای راغله دے او بغير
د اُن نه خبر یې فعل مضارع بغير د اُن نه ذکر دے۔ او دا د افعال مقاریه نه دے
دلالت کوی په نزدیکت د خبر باندې واقع کیدلو ته لیکن واقع شوی نه وی۔
يُخْطَفُ أَبْصَارُهُمْ خطف په لغت کښ تختول دی په تلوار په سره۔ داماده په
قرآن کښ اوه کړته راغله ده په دغه یو معنی سره۔ أَبْصَارُهُمْ جمع د بصره مراد
ک دے نه قوت د نظر دے یعنی برقی د اسمان نه ډیر سخت چمکدار کړاؤ (برقی)
د سترگو ډیر ضعیف دے نو د هغه په مقابله کښ نه پکښ کړان دی نو دارنگ
حجتونه او دلیلونه قرآنی ډیر قوی دی په اثبات د حق کښ چه د هغه په مخکښ
عقلونه د مخلوق بے کاره دی اشاره ده چه د قرآن او سنت په مقابله کښ خپله
راغی او عقل و قیاس باندې عمل کول جائز نه دی۔

كَلِمًا أَضَاءَ لَهُمْ مَشْوَافِيَهُ داهم جمله مستانفه ده جواب د سوال دے چه برقی
کله پتېږی اوکله ښکاره کیږی نو په دغه وخت کښ د دوی څنگه حال
وی۔ نو د جواب دے۔ أَضَاءَ لَهُمْ لازمی دے یعنی ښکاره شی دوی ته رڼا۔
یا متعدی دے او مفعول پت دے یعنی طریقاً۔ مَشْوَافِيَهُ بیا په اَوْقُلْ ضمیر د فیه
راجع دے مکان د رڼا ته او بیا په دِیوم قول راجع دے طریقاً ته۔ مشی عام رفتار ته
و میله شی۔ وَ اِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ داهم لازمی دے یعنی پتېه شی رڼا۔ یا متعدی دے
مفعول یې پت دے طریقاً۔ د اضاء سره کَلِمًا او د اظلم سره یې اِذَا ذکر کړو وجه
داده چه دوی رڼا هر وخت غواړی او تیاری نه غواړی مگر په اختیاره وریاندا
راغی۔ قَامُوا د قیام نه ماعوذ دے د اقیام په معنی د عجب باندې حصاریدال
دی که ولاړوی اوکله ناست دی۔

تطبیق د مثال:- يَكَاذُ الْبَرِّ اه دارنگ دلیلونه او حجتونه د قرآن ته عقلونه
حیرانېږی لیکن دامنافقان یې د بېا قسمتی د وجه نه تسلیموی بلکه کَلِمًا اضاء

ہر کلمہ چہ دوی تہ فائداہ دتیوی حاصلیری نو ہفہ دلیونہ متی اوڈ مؤمنانو ملگریا
کوی او اڈا اظلم آہ ہر کلمہ چہ د دوی مفاد نہ حاصلیری یا خہ تکلیف او مصیبت و تہ
پہ اسلام کنش اور سیری نو ملگریا د مسلمانانو پیری دی اوڈ دے امثال پہ قرآن
کریم کنش شتہ لکہ پہ سورۃ نساء ملک ملک او سورۃ حج ملک او سورۃ نور ملک کنش
اوڈ دے امثال پہ دے وخت کنش دیر موجود دی (اعاذک اللہ تعالیٰ من هذا الحال)
و کوشاء اللہ کلمہ د کولہ د تمنا د پارہ راخی لکہ پہ دے سورت ملک کنش بنا پہ یوقول
باندے او کلمہ مصدر یہ راخی لکہ پہ دے سورت ملک کنش او پہ دے دوار و حال تو
کنش پہ یو جملہ باندے داخلیری او کلمہ کوش شرطیہ وی او دا دیر مستعمل دے او
پہ دے وخت کنش پہ دودہ جملو باندے داخلیری یوہ شرط او دویمہ جزلخو لازم
پہ وخت د کول کنش انتفاء د دوار جز و نو وی یعنی شرط او جزا بہ دوارہ منتفی وی
برابرہ خبرہ دہ کہ انتفاء د شرط دلیل وی پہ انتفاء د جزا باندے یا برعکس وی
بنا پہ اختلاف د اہل عربیت سرہ غورہ اول قول دے۔ دلتہ ہم مشیت د اللہ
او ذہاب د سمع او بصر دوارہ منتفی دی۔

فائداہ عل مشیت صفت د اللہ تعالیٰ ذکر دے پہ قرآن کنش دودہ سورہ ثلور کرتہ
او ہفہ کلمہ پہ معنی د رضا او کلمہ پہ معنی د ارادے او کلمہ احتمال د دوار و معانی وی۔
او مشیت صفت د بندہ ہم پہ قرآن کنش دودہ دیرش کرتہ ذکر دے لیکن مشیت
د بندہ تابع دے د مشیت د اللہ تعالیٰ لکہ پہ سورۃ دھرست او سورۃ تکویر ملک کنش دی۔
فائداہ عل د شاء مفعول اکثر محذوف وی عکھ چہ روستو جزا پہ ہفہ باندے
دلالت کوی لکہ دلتہ اصل عبارت دا سے دے و کوشاء اللہ اذہاب سمعہم و ابصارہم
لذہب بہما

لذہب بسمعہم و ابصارہم پہ دے کنش دودہ توجیہ دی اول داچہ کہ اللہ
تعالیٰ غوشتلے وے نور عدا او برقی بہ یے نور زیات تیز کرے وے تردے پورے
چہ د دوی قوت د اوریدالو او قوت د لیدالو بہ یے بالکل ختم کرے وے۔ دویم
داچہ کہ اللہ تعالیٰ غوشتلے نوڈ دوی ظاہری غور و نہ او سترے بہ یے ہم زائیل
کرے وے لکہ چہ باطنی اوریدال او لیدال یے ترینہ اخستلی دی چہ ہفہ تہ
اشارہ وہ پہ صم او عٹی سرہ۔ او دا پہ شان د سورۃ یس ملک ملک دے۔ او پہ
دے جملہ کنش مقصد زجر و رکول دی چہ ہر کلمہ دوی د قوت سامعہ او باصرہ
نہ د حق پہ بارہ کنش فائدا نہ اخلی نو ظاہری غور و نہ او ستر گوڈ دوی نہ خہ حاجت

نیشتہ۔ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ داجملہ دلیل دہغہ ملازم دے چہ پہ مخکن
جملہ کنن ذکر شوہ یعنی مشیت داللہ تعالیٰ مستلزم دے فنا کولو دغوب و نواو
ستر گولہ حکہ چہ ہغہ پہ ہر خیز او پہ ہر کار باندے پورہ قدرت لری نویسی
تہ محتاج نگے اونہ یے مانع منع کولے شی نو پہ فنا کولو دغوب و نواو ستر گوباندا
ہم قدرت لری۔ لفظ دَشَیْءٌ پہ قرآن کنن دود سوہ تھہ^{۲۴۹} او یا کرتہ مفرد او غلور
کرتہ جمع راغلے دے۔ شَیْءٌ پہ اصل کنن مصدر دے د شَاءَ دپارہ اودا مصداک
مبنی للمفعول وی او کلمہ مبنی للفاعل وی کلمہ چہ مبنی للمفعول وی نو ہر
ممکن تہ وئیله شی کہ پہ وخت د وجود کنن وی او کلمہ معدوم وی لیکن روستو
وجود تہ لاشی اودا معنی مراد دہ پہ دے جملہ کنن چہ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ
قَدِیْرٌ حکہ چہ ہر مقدور ممکن وی شربینی وئیلی دی چہ دا دلیل دے چہ
ہر خیز پہ وخت د موجودید لو کنن او پہ وخت د بقاء د وجود کنن داللہ تعالیٰ
د قدرت دلاندا دے داخل دے اودارنگ کوم خیز چہ پہ قدرت د بندہ کنن
دے نو ہغہ ہم داللہ تعالیٰ د قدرت دلاندا دے داخل دے۔

فائدہ:- اختلاف دے د اہل علم چہ دَشَیْءٌ اطلاق پہ اللہ تعالیٰ باندے
صحیح دے او کہ نہ خود او پہ ہغہ وخت کنن چہ شَیْءٌ مصدر مبنی للفاعل
واخستلے شی یعنی خاوند مشیت۔ نو بعض وائی چہ اللہ تعالیٰ تہ شَیْءٌ نشی
وئیله کیدلے حکہ کہ ہغہ تہ شَیْءٌ وئیله شی نو دے ایت د حکم دلاندا دے بہ
داخل شی یعنی مقدور بہ شی او مقدور خو ممکن وی۔ او پہ نیز د اکثر اہل
سنت باندے دَشَیْءٌ اطلاق پہ اللہ تعالیٰ باندے صحیح دے پہ دلیل د سورہ
انعام سترہ چہ دَآیْ شَیْءٌ پہ جواب کنن اللہ واقع دے اودارنگ پہ بِکُلِّ
شَیْءٍ عَلَیْمٌ کنن ہم اللہ تعالیٰ داخل دے حکہ اللہ تعالیٰ پہ حان باندہ ہم عالم
دے او جواب دے ایت نہ اول دا دے چہ دلتہ شَیْءٌ پہ معنی د مبنی للمفعول
سورہ دے او پہ دغہ معنی کنن اللہ تعالیٰ داخل نہ دے او دویم جواب دا دے
چہ دلتہ دَشَیْءٌ د عموم تہ اللہ تعالیٰ خاص کرے شوے دے پہ عقلی دلیلونو
سورہ چہ ہغہ براہین یقینیہ دی پہ دے خبرہ باندے چہ اللہ تعالیٰ حادث
او ممکن نہ دے۔

تنبیہ:- اطلاق پہ اللہ تعالیٰ باندے دَشَیْءٌ ہغہ وخت کنن دے چہ پہ
ایت لوستلو یا پہ حدیث کنن چرتہ وارد وی پہ عام طور سورہ اللہ تعالیٰ تہ

رَبُّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

ذَرَبِخَل هغه ذات دے چہ پیدا کری بی تاسو او هغه کسان چہ ستاسونہ مخکن وو

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ۝۱۱

د دہا چہ لچ شی تاسو (د اور ته)۔ (راوالله تعالیٰ) هغه ذات دے چہ جو پے کریدہ زمکہ ستاسو دہا

شئی وئیل پکار نه دی عحکہ چہ دالفظ دالله تعالیٰ پہ اسماء خاصہ کنیں وارد نه دے
قدیر دا پہ صفت دالله تعالیٰ کنیں پنجه خلویست کرتہ راغله دے چہ د هغه نه
پہ درے عیونو کنیں متعلق خاص ذکر کرے دے (سورة حج ۳۲، سورة نساء
۳۴ او سورة شوری ۳۷) او باقی عیونو کنیں متعلق عام ذکر دے۔

فائدہ عل ماده دقدار پہ قرآن کنیں یوسل دیرش کرتہ ذکر ده او پہ لس
وجوه و سوره ده، پہ صفت دالله تعالیٰ کنیں چہ هغه پنجه خلویست کرتہ راغله دے
او د هغه نه دعلی کل شئی و قدیر پہ عنوان سره دوه ویشت عجله راغله دے، او
پہ صیغه دقادر سره اوه عجله او پہ صیغه دقادر و سره پنجه عجله، او پہ
صفت د مقتدار او مقتدار و سره خلور کرتہ، او پہ قدرت د بندہ کنیں پہ
(سورة مائده ۳۴ او سورة قلم ۳۷) کنیں۔ او پہ معنی د تقدیر الہی سره پہ
سورة طلاق ۳۷ او سورة فرقان ۳۷ کنیں۔ او پہ معنی د تقدیر انسانی سره پہ
سورة مدثر ۳۷ کنیں، او پہ معنی د تعظیم سره پہ سورة انعام ۳۷ کنیں، او پہ
معنی د تنکسیا سره پہ سورة رعد ۳۷، سورة انبیاء ۳۷ او سورة فجر ۳۷ کنیں۔

فائدہ عل شریبی وئیلی دی چہ قدرت دالله تعالیٰ تمکن دے پہ ایجاد
دخیزبان دے یا صفت دے چہ تقاضا کوی دے تمکن۔ او قدرت د بندہ
هغه هیئت دے چہ پہ سبب د هغه سره تمکن حاصلوی پہ کولویات دے
او دار تک قادر هغه ذات دے چہ خوبه ئی شی نوکار او کری او چہ خوبه ئی
نه وی نو نه کوی او قدیر خو فعال لیمایشاء ته وئیل شی دے و جے نه دا
مختص دے پہ الله تعالیٰ پورے او مقتدار خو مشتمل دے پہ معنی د قادر او د
قدیر بان دے او پہ هغه کنیں دیرہ مبالغه ده د قدرت چہ حدیث نه معلومی
۳۷ خلاصه :- دے ایت ته دویم باب دے تربط پورے پدایکنیں روستو
د ذکر د عظمت د قرآن نه ذکر کوی مقصد د قرآن چہ هغه دعوی د توحید
فی العبادت ده سره د رد د شرک نه پہ ذکر د پنجه عقلی دلیلو توسیہ بیا اثبات

صدق رسول او قرآن دے یہ طریقہ دے دعو کو لو سر منظر سے تہ او یہ طریقہ دے
 تحدی سرہ بیا ذکر دے تخویف اخروی او بشارت دے جدا جدا فریقینو تہ بیا
 جواب دے ہر شے دے چہ واردی یہ صدق دے رسول او قرآن باندا دے یہ
 بیان دے حکمت دے مثال سرہ چہ ہر افادہ دے تمیز دے فریقینو او ترتب کا اثر متفرقو
 دے، بیا ذکر دے عیبونو دے اعتراض کو و نکو دے یہ قرآن باندا دے، بیا تذکیرو دے
 یہ خلور انعامات عامہ سرہ دے پارہ دے اثبات دے توحید، اول انعام ژوند و رکول
 دی انسانانو تہ، دویم دے عالم خیزو تہ دے دوی دے فائدہ دے پارہ دی، دریم استخلاف
 کا ادم علیہ السلام او ہر تہ تعلیم دے اسماؤ دے خیزو نو دے دے پارہ دے فائدہ اخستلو
 دے خیزو نو دے زکے نہ، خلورم اکرام دے ادم علیہ السلام دے یہ سجود دے ملائیکو
 او یہ تعلیم دے طریقہ دے تو یہ او تعلیم دے کیفیت دے ژوند تیر و لو سرہ یہ دنیا کیں۔
 تفسیر:۔ یہ دے ایت کیں عام دعوت دے توحید فی العبادت تہ او ذکر دے
 یو دلیل عقلی انفسی دے چہ احتیاج دے انسانانو دے یہ خلق او وجود خیل
 کیں اللہ تعالیٰ تہ۔ او دے ہر فائدہ دے ذکر کرپیا یہ حصول دے تقویٰ سرہ۔
 یٰٰٓأَيُّهَا النَّاسُ دے اسے خطاب پہ قرآن کریم کیں اٹلس کرتہ راغلے دے دادیل دے
 چہ دعوت دے اخروی نبی صلی اللہ علیہ وسلم او دے قرآن عام دے ہولے دنیا تہ،
 یہ یو قوم پورے خاص نہ دے دے وجہ نہ یا قوم دے دے مخکنو انبیاء علیہم
 السلام پیشان نہ دے وئیلے۔ او یہ دے خطاب کیں دے یر نکیدات دی، اول
 یہ حرف دے یا سرہ چہ دے قریب او بعید دے پارہ استعمالی یہی او مقصد یہ
 کیں توجہ دے ہولو بندگانو تہ دے پارہ دے اہتمام دے مسئلے دے عبادت او دے پارہ دے بیداری
 و رکولو دے غفلت نہ۔ دویم یہ آئی سرہ، دا حرف یو وسیلہ دے دے پارہ دے تداء ہر
 اسم تہ چہ معرف وی پہ الف لام سرہ او یہ دے کیں ابہام او اجمال دے
 مخکن دے تفصیل نہ دے پارہ دے یر نکید۔ دریم یہ ہا سرہ، دا پارہ دے تنبیہ دے۔
 النَّاسُ صحیح دے لفظ دے النَّاسُ عام دے ہر خلقو تہ چہ موجود و و یہ
 وخت دے نزول دے قرآن کیں او ہر چاہ تہ چہ روستو موجودی یہ طریقہ
 دے فرض کولو دے مداوم پیشان دے موجود۔ او ہر قول چہ دے عقبہ او حسن او
 ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہم تہ روایت دے چہ یٰٰٓأَيُّهَا النَّاسُ خاص دے یہ
 مکہ والو پورے او یا آیتھا الذین امتوا خاص دے یہ مدینے والو پورے نو اول
 خود اذ سند یہ لحاظ سرہ صحیح روایت نہ دے او دویم دا چہ دے قرآن دے ظاہر نہ

خلاق دے محکمہ چہ داسورت اوسورة النساء اوسورة حجرات بالاتفاق مدنی
سورتونہ دی او حال دادے چہ یہ ہغوی کین خطاب یہ یا ایہا الناس سرہ
ذکر دے۔ اودریم داچہ کہ داروایت صحیح ثابت شی نو تاویل یے کرے شویہ
چہ دا یہ طریقہ ذاول تمثیل سرہ دے نہ یہ طریقہ دے تخصیص سرہ یعنی خطا
یہ دعوت دے توحید سرہ چہ کو مو خلقوتہ دے تو اول مصداق دے ہغے دے مکہ
مشرکان دی اودارنگ اول مخاطب یہ احکامو شرعیو سرہ مدینے والا وؤ۔
سوال :- ہرکلمہ چہ دا خطاب عام شی نو مؤمنانوتہ خطاب یہ اَعْبُدُوا وَاَسِرْہ
تخصیل حاصل دے ۹۔

جواب :- مؤمنانوتہ مقصد دے خطاب دوام دے عبادت دے او منافقانوتہ
مقصد اخلاص پیدا کول دی او مشرکانوتہ مقصد دے شرک ترک کول دی
اونور وکافرانوتہ مقصد عبادت شروع کول دی۔
جواب :- لفظ الناس اگرچہ عام دے لیکن دے وجے دے قرینہ دے فلا تجعلوا اللہ
اَعْبَادًا اَوْ ذَا مَعْنٰی دے شرعی دے عبادت (چہ توحید دے) یہ وجے سرہ دلتنہ خطاب
مختص دے یہ مشرکانو پورے او یہ ہغے کین یہودیان ہم داخل دی چہ یہ
وخت دے نزول دے سورت کین دے مدینے پہ خواکین موجود وؤ او شرک
پہ کین موجود وؤ۔

اَعْبُدُوا وَاَرَبُّکُمْ امر یہ عبادت دے اللہ تعالیٰ پہ قرآن کین یوکم دیرش کرتہ دے
او عبادت پہ اصطلاح کین طاعت دے سرہ دے خضوع نہ چہ دوارہ پہ کمال
مرتبہ کین وی او یہ شرع کین طاعت دے اللہ تعالیٰ دے سرہ دے خضوع او محبت
نہ دے اللہ تعالیٰ سرہ۔ اودا شامل دے تولو اقسامو دے عبادت تہ کہ عبادت قلبیہ
وی او کہ بدنیہ وی او کہ مالیہ وی او قرطبی وئیلی دی چہ مراد دے نہ
توحید دے سرہ دے شرائع دے دین دے اللہ تعالیٰ نہ نو یہ دے کین توحید دے الوہیت
او اسماء و صفات او توحید فی التشریع تول داخل دی۔ او توحید پہ
دے کین مراد دے دے شحو و جوہونہ اول داچہ دے ابن عباس رضی اللہ تعالیٰ
عنہما نہ روایت صاحب دے معالم التنزیل او خازن او نسفی تولو نقل کرے
دے چہ ہر جائے پہ قرآن کین عبادت راغلے دے نو مراد دے ہغے نہ توحید
دے۔ دویم قرینہ دے یہ دے باندا دے دا قول چہ "فلا تجعلوا اللہ اندادا۔ دریمہ
وجہ دادہ چہ مشرکان خو دے عبادت الہیہ نہ متکر نہ دی دے مشرکانوتہ دے عاکلے

او موثّقونہ اور وژمے او حجّونہ او یہ مال کبش ک اللہ تعالیٰ حصّے و رکول وغیرہ
 بتول ثابت دی لیکن یہ ہنوی کبش توحیداً نیشستہ دے دے و جے نہ دلتہ ہم توحیداً
 مراد دے او نور تفصیل دے دے یہ تفسیر ک سورۃ فاتحہ او تنشیط الاذہان کبش
 ذکر کرے شوے دے۔ رَبِّکُمْ تَخْصِیص دے وصف ک شو و جو ہونہ دے،
 اول داچہ موجب (سبب) ک عبادت خور ربوبیت دے۔ دویم داچہ ک توحید
 ک عبودیت نہ مخکبش توحیداً ربوبیت ضروری دے۔ گویا چہ دا داسے جملہ دہ
 چہ حکم او دلیل ک ہفہ دا دوارہ پکبش ذکر دی او تفصیل ک ربوبیت پہ تفسیر
 ک رب العالمین کبش ذکر شویدے۔

الَّذِیْ تَخْلُقُکُمْ د ا ص ف ت موضحہ دے دے ربکم د پآرہ او ذکر ک ص ف ت ک حکم سرہ
 دلالت کوی چہ دغہ ص ف ت علت او دلیل دے دے پآرہ ک ہفہ حکم۔ دے دے و جے نہ
 دا اول دلیل عقلی انفسی دے ک اثبات ک دعویٰ د پآرہ او دا دلیل ک مشرکانو
 پہ نیز باندے مسلم دے یہ دلیل ک سورۃ زحرف ک سرہ۔ تَخْلُقُکُمْ، خلق پہ
 اصل لغت کبش صرف تقدیر (اندازہ کول او پورہ کول) تہ و ثیلے شی او پہ عرف
 کبش پہ معنی ک ایجاد ک خیز دے ک عدم تہ وجود تہ۔ او قرآن کریم کبش پہ مختلف
 و جوہوسرہ ذکر شویدے اول پہ معنی ک ایجاد لکہ پہ دے سورت مٹا کبش او دا
 معنی دیرہ واقع دہ۔ دویم پہ معنی ک تصویر (سورۃ العمران مٹا او سورۃ مؤمنون مٹا)
 دریم پہ معنی ک افتراء چہ پہ اقوال و کبش استعمالیدی (سورۃ عنکبوت مٹا)۔ خلورم
 پہ معنی ک دین (سورۃ نساء مٹا او سورۃ روم مٹا) پنا پہ یو توجیہ باندے۔ پنجم
 مضدار پہ معنی ک مفعول سرہ (سورۃ مؤمنون مٹا)۔ شپہم پہ معنی ک اعضاء
 مخلوقہ (سورۃ یس مٹا)۔ اووم پہ معنی ک حصہ او برخہ لفظ خلاق (سورۃ بقرہ مٹا)
 فائدہ:- ص ف ت ک خلق اللہ تعالیٰ پورے خاص دے دا پہ صیغہ ک خالق سرہ
 پہ قرآن کبش اتہ کرتہ او تَخْلُق دہ کرتہ او أَحْسَنُ الْخَالِقِیْنِ دہ کرتہ ذکر
 دے۔ او دا ص ف ت ک غیر اللہ نہ نفی دے یہ سورۃ اعراف مٹا او سورۃ نحل مٹا
 او سورۃ حج مٹا او سورۃ فرقان مٹا او سورۃ لقمان مٹا او سورۃ واقعہ مٹا او
 سورۃ طور مٹا کبش۔

وَالَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِکُمْ د اعطف دے پہ ضمیر مفعول گم باندے او دایئے ذکر
 کرے دے ک دیر و فائدہ ک پآرہ اولہ فائدہ دا دہ چہ دا جواب ک وہم دے کہ غوک
 وہم او کری چہ معبودان (انس او جن) زموں و خالق دی یا وہم او کری چہ

فَرَأَيْنَا السَّمَاءَ بِنَاءً ۖ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ

غوبیدے او آسمان چت ، اور ادروی د آسمان د طرف تہ

مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ

اوبہ ، نورا او یاسی یہ ہفتہ سرہ د میوہ (او غلہ) تہ د پانچ د قائمے ستاسو

فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۲۲﴾

نومہ گنری اللہ تعالیٰ لہرہ شریکان ، او (حال داچہ) تاسو پوہیوی (چہ دا کارونہ اللہ تعالیٰ کوی)

پلازان او نیکنہ زمونہ خالقان دی توجواب او شوچہ ہغوی ہم مخلوق دی۔ بلہ
فائدہ داچہ د تیر شوو خلقو حال تو د ژوند او د مرکب کیں فکر او کرپی۔ ابن جریر
واٹی چہ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ تہ اباء واجداد او الہما او بتان د دوی مراد دی۔

فائدہ :- امام رازی او بعض تورو مفسرینو پہ دے سرہ استدلال ذکر کرپی
یہ اثبات د وجود د اللہ تعالیٰ باندے حاصل دادے چہ ہر کلمہ دا دلالت کوی
پہ توحید د اللہ تعالیٰ نو پہ اثبات د وجود د ہغہ باندے پہ طریق اولی سرہ
دلالت کوی۔ او د امام مالک او د امام ابو حنیفہ او د امام شافعی او د امام احمد
بن حنبل رحمہم اللہ تہ پہ مختلف طریقو سرہ دلیلونہ نقل کرپے شویدی
ہغہ کتل پکار دی او ابن کثیر ہم پہ تفسیر کیں دا اقوال نقل کرپی دی۔

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ سوال :- لَعَلَّ د پانچہ د رجاء (امید) راخی او اللہ تعالیٰ خو د رجاء
لرونہ پاک دے ؟ جواب ع قطرب او طبری او ابن منظور و ثیلی دی چہ
لَعَلَّ پہ کلام د اللہ تعالیٰ کیں پہ معنی د کئی سرہ دے۔ جواب ع دا پہ مقاد حال
کیں دے د قاعل د اَعْبُدُوْا تہ یعنی بندگی د اللہ تعالیٰ کوئی پہ دا سہ حال کیں
چہ امید ساتی د حصول د تقوی۔ او پہ دوارو توجیہا تو سرہ دا متعلق دے پہ
اَعْبُدُوْا پورے تہ پہ تَخَلَّقُكُمْ پورے۔ محکمہ چہ غایۃ د خلق تقوی تہ دہ بلکہ غایۃ
د خلق لیعبداون یا لجهنم دے او دا قول قرطبی ذکر کرپے دے۔

تَتَّقُونَ مراد د تقوی تہ معنی لغوی دہ یعنی وقایہ (ذریعہ د نجات) د عذاب تہ
دا قول قرطبی محازن وغیرہ غورہ کرپے دے یا مراد د دینہ تقوی شرعی دہ
یعنی پہ توحید فی العبادت سرہ تقوی حاصلیری یعنی تقوی اخری د درجاتو
د عبادت کوؤ نکودہ۔

۲۲۔ پہ دے ایت کیں نور خلود دلیلونہ عقلیہ افاقہ دی سفلی او علوی

ادوسطی۔ اودا دلیلو نه هم مشرکانو متلی دی لکه په سورة عنکبوت ۳۳۔ ۳۴ اوسورة لقمان ۳۵۔ اوسورة زحرف ۳۶ کبس۔

الذی جعل لکم الارض، جعل په معنی د خلق دے او فراشا حال دے یا په معنی صیتر دے او فراشا دویم مفعول دے۔ لفظ د لکم کبس اشاره ده چه دا د انسانانو د فائدے د پاره دی لکه چه په ۳۶ کبس راجی۔ الارض په قرآن کبس مفرد ذکر شویدی اگر چه عدد د زمکو هم اوده دی پشان د عدد د اسمانو نو اودا تعداد د قرآن د سورة طلاق ۳۶ نه اشاره او د احادیث صحیحه ته صراحة معلوم دے لیکن تفصیل د کیفیت د هغه چه دا دوزمک پشان د اسمانو نو د یوبل نه جدا جدا دی یا نه داپه حدیث صحیح سره ثابت نه ده د دے بعض تفصیل د سورة طلاق په تفسیر کبس ذکر فراشا په معنی د مفروشة یا په معنی د کال فراش ده یعنی پشان د بستر غوریدل چه په هغه باندے آرام کیږی۔ یعنی دازمکه ته دیره سخته ده اونه دیره نرمه ده پشان د بستر د اوبه دے کبس هغه حصه د زمکے مراد ده چه د اویو نه شکاره ده۔

سوال:- د زمکے شخه حصه خو غرونه اوسمندار دے نو هغه شخه فراش دے؟
جواب:- قرطبی و تبلی دی چه دغه د فراش د توابعونه دی مخکه چه غرونه د زمکے د پاره پشان د میخونودی او د زمکے والو د پاره په هغه کبس دیر منافع دی اوسمندار د پاره د سفر کولو دے د زمکے د یو حصه نه بله حصه ته د پاره د منافعو د ژوند او بذات خود سمندار کبس هم دیر فائدے دی، نو دا هم په حکم د فراش کبس دی۔ اوزمکه فراش کیدال هیچ منافات نه لری د کړه (غونډا منډا) کیدالوسره کړه دے وی او د فراش فائدے تره نه هم اخستل کیږی۔ د زمکے غونډا منډا شکل کبس کیدال مسئله شرعیه نه ده د دے وجه نه قرآن اوسنت د هغه وضاحت نه دے کپه که په عقلی دلیلو نوسره ثابت شی نو انکار ترینه نشی کیدلے۔

فائدة:- قرآن کریم کبس د زمکے نه حالات ذکر شویدی اول فراش په دے ایت کبس او په سورة ذاریات ۳۶ کبس۔ دویم ممدوده لکه په (سورة رعد ۳۱ اوسورة حجر ۱۶) دریم مهدا پشان د غیب د مور لکه په (سورة طه ۳۵)۔ خلودم قرار یعنی په خائے ولاړه چه پریشان حرکت نه کوی (سورة نمل ۲۷) پنجم بساطا د پشان د فراش دے (سورة نوح ۳۶)۔ شپږم کفائتاً راجع کوونکے

د مړد او ژوند او سورة مرسلات (۲۷) - او دم د خور غوره و له شوم (سورة نازعات ۲۸) - اتم طحور سورة والشمس (۲۹) - تهم مستقر (سورة بقره ۳۰) او وصف د فراش دغه نور و صفا تولد مستلزم او جامع دے د دے وچ ته په دے سورت کبش یی د الفظ غوره کرو -

وَالسَّمَاءِ بِنَاءً مِّنْ مَّاءٍ مِّمَّنْ لِّلْمَفْعُولِ دے په معنی د مبنی (جوړ کړی شوی آبادی) که کوته وی او که کنبد وی او که خیمه وی دلته مراد د دے نه سقف (چټ) دے داروایت دے د ابن عباس رضی الله عنهما نه او ابن جوزی نقل کړی دے او سورة انبیاء (۳۱) او سورة طوره کبش داسی ذکر د اوچټ ته بڼا په دے وچ سره وائی چه آبادی د کوته په چټ باند دے ده صرف دیوالو ته بڼا نشی وئیلے - او د اسمان حالات په قرآن کبش شپږ ذکر دی اول بڼا لکه په دے ایت کبش او سورة مؤمن (۳۲) کبش - دویم سقف محفوظ (سورة انبیاء ۳۳) - دریم امساک د هغه په امر د الله تعالی سره (سورة حج ۳۴) - خلورم بڼا د هغه په وسعت سره (سورة زاریات ۳۵) - پنجم رفع د هغه بغیر د عمدانه (سورة رعد ۳۶) او رحمان بک - شپږم بڼا و رفع او تسویه (برابر والی) (سورة نازعات ۳۷) - او دا دریم عقلی دلیل (علوی) دے -

وَأُنْزِلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً دَاخِلُورِمٌ دَلِيلٌ عَقْلِي وَسطی دے - مَاءً اَوْبَهُ دَ بَارَانٍ مراد دی او نکره یی ذکر کړه مخکه چه ټولے اوبه په یو ځل نه نازلیدی - اُنْزَلَ کبش (فاعل الله تعالی دے) اشاره ده چه اسباب پیدا کول او اسبابو کبش اثر اچول دا ټول د طرف د الله تعالی نه دی -

فَأُتِيَهُمْ مِّنْ مَّاءٍ يَّسَّارٍ په قرآن کبش اته قسمه ذکر دی - اول ماء السماء لکه دا ایت - دویم ماء الارض (سورة هود ۳۸) - دریم ماء البئر (سورة قصص ۳۹) - ثلورم ماء د طهارت (سورة نساء ۴۰) - پنجم ماء الجنة (سورة اعراف ۴۱) - شپږم ماء چه سابق دی د پیدا ایش د اسمانوتو اوزمکه نه (سورة هود ۴۲) - او دم ماء د جهنم (سورة كهف ۴۳) - اتم ماء النطقه (سورة فرقان ۴۴) -

فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ دَاخِلُورِمٌ دَلِيلٌ عَقْلِي (وسطی) دے - فَأَخْرَجَ فاء دلالت کوی چه د باران نه روستو بوتی راویستل دی اگر چه اتصال پکبش مراد نه دے - په دا ضمیر هغه اوبو ته راجع دے چه زمکه ته نازل شوے وی او د خاورو سره خلط شوے وی لکه چه اختلاط د اوبو د نارینه اوزنانه

اوشی اود هغه نه اولاد پیدا شي. مَنْ دَپَارَه د تبعیض دے محکمه چه ټول ثمرات
 په یو ټول نه را او یاسی. الْثَّمَرَاتِ داسه په سورة ابراهیم ۱۱۱ او سورة فاطر ۲۲
 کښ هم دی او مراد ټول قسمونه د ثمرات (امدانی) دی محکمه لفظ د کل په
 سورة اعراف ۱۷۷ او سورة رعد ۱۳ او سورة نحل ۱۱۱ او سورة قصص ۱۷۷ کښ
 دے. ثمره هر هغه څیز ته وئیل شي چه د زمک نه را اوشی د انسان یا د څارو
د فائدے د پاره خواک (میوه) پورے خاص نه دے که بوتي وی او که معدنیات
وی اود هغه تفصیل په سورة عبس کښ د ۵۴ نه تر ۷۷ پورے ذکر د اودارک
سورة نحل ۱۱۱ او سورة فاطر ۲۲ کښ.

رَزَقًا لِّكُمْ د مفعول دے د اخرج د پاره د مراد د رزق نه دلته عامه معنی
ده یعنی انتفاعاً که خوراک یا څښاک یا لباس وی یا دواء او زینت وی د
سرور او سپینو زرو نه یا آلات د کسبونو او جهاد و غیره چه د معدنیاتو نه
جوړیږی اود انتفاع بالذات ستاسوی یا په واسطه د دوا بوستا سو چه د
هغوی د پاره کپاه وی او بیا تاسو ترینه فائدے اخلی.

فائدہ: په دے دلیلونو کښ بهتر ترتیب دے اول یی خلق د انسان ذکر
 کړو ځکه دا خو د ټولو نعمتونو اصل دے او سبب دے د تمکن په عبادت
 باندے. بیا یی خلق او فائدہ د زمک ذکر کړه چه مستقر د انسان د بیا خلق
 د اسمان اود هغه فائدہ یی ذکر کړه چه پشان د چمت او ابادی دے بیا د اسمان
 اود زمک داسه دوه نعمتونه یی ذکر کړل چه د اسمان اوزمک د ازدواج نه
 پیدا کیږی اود انسانانو د تربیت د پاره اصل مواد دی چه اوبه د باران
 اود هغه نه چینه خوړونه کو هیان او سیندونه بهیږی او بوتي میوه چه
 د هغه نه بے شمارة فائدے حاصلیږی اود داسه نعمتونه دی چه مشرکان
 هم اقرار کوی چه دا په اختیار د الله تعالی کښ دی نو دا کامل دلیل دے د پاره
 د اثبات د عبادت د الله تعالی اود پاره د اثبات د توحید، د دے وجه نه په دے
 باندے تفریع او کړه په دغه قول سره.

فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَدَا د دلته جعل په معنی د اعتقاد دے او په معنی د جوړولو
په عمل کښ. انداد جمع د نداده او د لفظ په قرآن کښ پنځه ایا تونو کښ
ذکر دے (سورة بقره ۱۷۷ سورة ابراهیم ۱۱۱ سورة سبا ۱۱۱ سورة زمر ۱۷۷
سورة احمر سجده ۱۷) نداه په اصل کښ هغه مساوی ته وئیل شي چه

مخالف وی رد اقول کہ نسفی دے۔

سوال :- دانہی صرف کہ ہنہ معبودانوں نیولوتہ دہ چہ برابر او مخالف وی کہ اللہ تعالیٰ سرہ او حال دا چہ معبودوں دون اللہ خو مطلقاً باطل دے کہ لوئے وی یا درو کے یا برابر، یا دوست وی او کہ دشمن ۹۔

جواب :- دلته لفظ کہ انداد پہ عامہ معنی سرہ دے یعنی شرکاء (شریبی) او ملا علی قاری ہم شرح فقہ اکبر کتب و تبیل دی شرکاء سوا کان من الاضنام اولاً تا مر شریکان برابرہ خبرہ دہ کہ بتان دی او کہ انسان دی، او ابن جریر ہم و تبیل دی ہنہ شرکاء چہ نفع او ضرر ناشی ورکولے او ہنہ رجال چہ دوی ئے اطاعت کوی پہ خلاف کہ اللہ تعالیٰ کتب نو دا تقلید کہ احبار او رهبان تہ ہم شامل شو چہ کلہ اطاعت کہ ہغوی پہ معصیت کہ اللہ تعالیٰ کتب کوی سوال :- مشرکانو چہ ہمیشہ شرک کرے دے نو خپل شرکاء ئے کہ اللہ تعالیٰ نہ بکتہ کنرلی دی کہ ہنہ سرہ برابر او کہ ہنہ مخالف ئے نہ دی کنرلی نو ولے ئے ورتہ لفظ انداد استعمال کرے دے ۹۔

جواب :- دا پہ طریقہ کہ الزام سرہ دے پہ مشرکانو یعنی ہغوی اگرچہ خپل معبودان کہ اللہ تعالیٰ سرہ برابر او مخالف نہ کنرلی لیکن ہغوی لرہ ہنہ عبادتوں کوی کوم چہ کہ اللہ تعالیٰ حق دے لکہ سجدا، دعا او نذر وغیرہ او بعض ہنہ صفتونہ ورکوی کوم چہ پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دی لکہ مشکل کشا، فریاد رسی، داتا او کنج بخش وغیرہ او کہ ہغوی دا سے اطاعت کوی لکہ اطاعت کہ اللہ تعالیٰ، نو دا سے شوہ لکہ چہ دوی ہنہ کہ اللہ تعالیٰ سرہ برابر کوی دی او پہ دے حال باندا سے بہ مشرکان ہم اقرار کوی پہ ورخ کہ قیامت لکہ پہ سورہ شعراء ۱۸ کتب دی۔

قائد :- کہ مشرکینو پہ معبودانوں باندا سے پہ قرآن کریم کتب انداد، اصنام، اوثان، تماثیل او شرکاء وغیرہ اطلاقات کرے شویدی نو لفظ کہ انداد کہ تہولوتہ عام دے بلکہ شرک کہ یہود او نصاریٰ تہ ہم شامل کچہ ہغوی کہ احبار او رهبان تقلید شرکی کوؤ او دا سورت خواصل کتب دینی اسرائیلو پہ رد کتب نازل شویدی دے دے وجہ تہ دا سے لفظ ئے ذکر کر و چہ جامع او عام دے تہولوتہ۔ او کہ دینی اسرائیلو اصلاح و رسرہ اوشی۔

سوال :- کہ اللہ تعالیٰ کہ پارہ خو یوندا ہم نیشته نو دلته ئے ولے منع کہ جمع (انداد)

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا

او کہ چہ بے یقینی تاسو پہ شک کنیں دھتے نہ چہ (یوں) نازل کرینگے مگر یہ بندہ خلیل باندے

فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ ۚ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ

نورادہی یو سورت پشان دوئے قرآن، اور لاؤ غواہی مددکاران خلیل

مَنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۲۲﴾

سیوا کہ اللہ تعالیٰ نہ کہ تاسو رشتہیں یقینی (پہ خلیلہ دعویٰ کنیں)۔

نہ ذکر کرے دہ ۲۲۔ جواب :- ذاپہ اعتبار د واقع د حال سرہ محکمہ چہ خلقو اللہ تعالیٰ سرہ بے شمارہ انداد جو پر کرے دی او حال داچہ د ہغہ یونہا ہم نیستہ نو دیر بہ خنکہ وی۔

وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ سوال :- اللہ تعالیٰ خو پہ دیرایا تو نو کنیں مشرکانو تہ بے عقلہ او بے علمہ او جاہلان و بیلی دی او ختم او صمرا و عیٰی یے ذکر کریدہ نو دلتہ یے ورلہ خنکہ علم ثابت کرے دے ۲۳۔

جواب :- قرطبی و بیلی دی چہ دلتہ اثبات د علم خاص دے یعنی پہ دے خبرہ عالم دی چہ اللہ تعالیٰ خالق دے رازق دے لیکن د شرک کولو دوجہ نہ بے علمہ دی او ابن فورکی و بیلی دی چہ احتمال شتہ چہ مخاطب پہ دے سرہ مؤمنان وی یعنی د ایمان نہ روستو مرتدا نہ شیٰ عککہ چہ تاسو خو علم والا یقینی۔ تَعْلَمُونَ پہ دے کنیں دوا احتمالونہ دی اول داچہ پہ دے کنیں معنی فعلی وی او مفعول یے پتہ وی یعنی تَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَكُمْ وَرَزَقَكُمْ یَا تَعْلَمُونَ اَللّٰہَ لَیْسَ لَہٗ اُنْدَا۔ دویم داچہ دلتہ صرف معنی مصداری مراد وی یعنی اِنِّکُمْ اَہْلٌ عِلْمٍ او داقید د پارہ د مزید تقبیح دے چہ سرہ د علم نہ ولے شرک کوئی۔

۲۳۔ پہ دے ایت کنیں روستو د اثبات د توحید نہ اثبات د صداق د رسول او د قرآن دے چہ مشتمل دے پہ مسئلہ د توحید باندے۔ دار تک مخکن اثبات د توحید او پہ دلیلونو سرہ نو او س اثبات دے پہ نفی د شبہاتو سرہ۔ او اثبات د صداق پہ طریقہ د تحدی سرہ دے لکہ چہ اکثر مفسرینو و بیلی دی یا پہ طریقہ د دعوت د مناظر گسرہ لکہ جہ سہر قتدا دی دینہ اشارہ کریدہ

او فرق پہ مینجے کہ دوا پر وکین دادمے چہ تھدی کینں صرف طلب کہ مثل کہ قرآن
 دے کہ پارہ کہ اثبات کہ دے خبر دے چہ دا قرآن کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف نہ نہ دے اوینا
 پہ دے باندا دے خطاب دے تہو لو عربیونہ اولاً چہ فصحاء بلغاء خطیبان و
 او یہود او نصاریٰ پکینں ہم داخل دی تبعا۔ او مناظرہ کینں طلب کہ دلیل کہ پارہ
 کہ اثبات کہ شرک فی العبادت مقصد دے لیکن داسے دلیل چہ منزل وی پشان
 کہ قرآن۔ او دادویم قول زما پہ نیز باندا دے غورہ دے کہ خو و جونہ اول دا چہ
 پہ دے سورت کینں اصل دعوت یہود یا نور بنی اسرائیل تہ دے لکھ چہ ابن
 جوزی زاد المسیر کینں وئیلی دی چہ دا ایت پہ بارہ کہ رد کہ یہود یا نوکینں نازل
 شویدا۔ او هغوی اهل علم و رواہ اهل علم تہ طلب کہ مناظرہ کینں
 پہ وخت کہ انکار کینں۔ دویمہ وجہ دادہ چہ کہ دے ایت تلج کہ نور وایا تو نو کہ
 تھدی نہ پہ دیر و طریقہ سرہ جدا دے۔ یو طریقہ دا چہ دامصدر دے پہ
 "إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ" سرہ دویمہ دا چہ پہ دے کینں مئی مثله را غلے دے او پہ
 نور وکینں مئی نیشته۔ دریم دا چہ پہ دے کینں ذکر کہ شہدا دے چہ پہ معنی
 کہ حق پرست علما و سرہ دے پہ یو توجیہ باندا۔ ثلورم دا چہ اصل ریب
 کہ مخالفینو کہ قرآن پہ مسئلہ کہ توحید کینں دے لکھ روستو یہ ثابت کرے شی
 نو کہ هغ ریب کہ زائیل کولو کہ پارہ دعوت کہ مناظرہ مناسب دے۔

وَأِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنْ مَا نُنَزِّلُ فَإِنَّهُ فِي يَدَيْهِمْ يَوْمَ يُبْعَثُونَ
 او ما بعد کینں مناسبت شتہ دے چہ اصل مقصد پہ روستنی مضمون کینں
 ہم تاکید کہ اثبات کہ توحید دے۔

إِنْ سَأَلْتَهُمْ لِمَ نُنَزِّلُ الْقُرْآنَ؟ هُيَئَاتِ يَوْمَ تُنْفَخُ الْأَشْجَارُ
 مخالفینو خو یقینی و دے۔

جواب :- إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنْ مَا نُنَزِّلُ فَإِنَّهُ فِي يَدَيْهِمْ يَوْمَ يُبْعَثُونَ
 حوئی تہ او وائی إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنْ مَا نُنَزِّلُ فَإِنَّهُ فِي يَدَيْهِمْ يَوْمَ يُبْعَثُونَ
 اطاعت کوہ او زما نافرمانی مہ کوہ، یا اِنّ پہ معنی کہ اڈ سرہ دے لکھ پہ دے سورت
 ہک کینں دی یا اشارہ دہ چہ ریب کہ مخالفینو اگر چہ بحقیق و ولیکن هغه
 ریب بے دلیلہ دے نو وجودیے پہ منزلہ کہ ضعف کینں دے۔

فِي رَيْبٍ مِّنْ مَا نُنَزِّلُ فَإِنَّهُ فِي يَدَيْهِمْ يَوْمَ يُبْعَثُونَ
 اکثر پہ صفت کہ منافقا نو کینں را غلے دے او پہ صفت کہ مشرکانو امیاد نو کینں لفظ

کے شک رائے کے اوپر بیانیہ تاکید شوییدے یہ مریب سرے۔ نو د اہم دلیل دے
چہ یہ دے کتب خطاب دے یہودیوں کو منافقانہ۔

مَعَا تَرٰکُنَا عَلٰی عِبَادَتَاہِ مِنْ اَجَلِیْہِ دے یعنی تنزیل پہ دے بشر چہ عباد دے سبب
ریب دے دوی دے۔ مشرکانو امیاء نو عو بشر نبی نہ منلو او یہودیوں کو خاص
نبی کے عربوں نہ منلو۔ اور محشری و میلی دی چہ باب تفعیل کے نزول دلیل
دے پہ لہر لہر نازلیدالو بات دے نو دالہر لہر نازلیدال سبب دے کپارہ کریب
محکمہ چہ دوی (مشرکانو او یہودیوں کو دوارو) مطالبہ کولہ چہ یہ ہیر دے پہ
یوحنا سرے نازل شی لکہ پہ سورۃ فرقان ۲۵ اور سورۃ نساء ۴۱ کتب دی۔
عَلٰی عِبَادَتَاہِ عَلٰی یٰہِ دے وجہ نہ ذکر کرو چہ اول نزول دوی پہ نبی
بات دے وی کے اوچت طرف نہ اور وستو بیانور و خلقوتہ ور رسیدی۔

عَبْدًا کَا د ا صفت کے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ مقام کے انزال کے وحی کتب پہ
سورۃ انفال ۱۰۱ اور سورۃ کہف ۱۰۱ اور سورۃ فرقان ۱۰۱ اور سورۃ نجم ۱۰۱ اور سورۃ
حدید ۱۰۱ کتب ذکر دے او پہ مقام کے دعوت کتب پہ سورۃ جن ۱۰۱ اور پہ مقام
کے اسراء کتب پہ سورۃ اسراء ۱۰۱ اور پہ مقام کے کفایت کے اللہ تعالیٰ کتب پہ سورۃ
زمر ۱۰۱ اور پہ مقام کے صلوة کتب پہ سورۃ اقراء ۱۰۱ کتب ذکر دے۔ او ہر
محکمہ سرے کے وصف کے عبادیت مناسبت شتہ دے۔ او د اضافت اللہ تعالیٰ نہ
کے زیادت شرافت پہ وجہ سرے دے۔ او پہ دے ایت کتب وجہ کے مناسبت دے
چہ محکمہ مسئلہ کے عباد و ذکر شوییدہ او دابی پہ دے قرآن سرہ عمل
او دعوت کوی پہ عباد و اسرہ نو محکمہ یٰہِ پہ عباد سرے ذکر کرو۔

مَعَا تَرٰکُنَا عَلٰی عِبَادَتَاہِ ظاہر کتب دلالت کوی چہ ریب کے مخالفینو پہ تہول
قرآن کتب دے لکہ چہ پہ سورۃ یونس ۱۰۱ اور سورۃ ہود ۱۰۱ اور سورۃ الم
سجدہ ۱۰۱ کتب دی۔ لیکن پہ حقیقت کتب ریب کے دوی صرف پہ مسئلہ کے
توحید کتب پہ دلیل کے سورۃ یونس ۱۰۱، وجہ دادہ چہ پہ دے ایت کتب
دوی اول طلب کے تغیر کے قرآن کریم دے نو بیانیہ طلب کے تبدیل کرے
دے مطلب دا دے چہ تہول قرآن نہ شے بدل لولے نو صرف بعض مسئلہ تہول
لے کرے او ہفہ مسئلہ کے توحید دادہ پہ دلیل کے سورۃ اسراء ۱۰۱ سرے نو
معلومہ شہو چہ ریب او جکر پہ مسئلہ کے توحید کتب دے۔

فَا تَوَابِسُوْرَةٍ دَا ا م ر ہ کے تعجیز دے (عاجز کول)۔ یَسُوْرَةٍ د ا ل ف ظ م ہ موز

او غیر مہموز دواۓ احتمالونہ لری۔ نوچہ مہموز شی نوک سورنہ دے
بقیہ تکررہ اد جوتہ تہ وئیلے شی نو دار لک سورت پہ قرآن کیں دیونخاص تکررہ
نوم وی اوچہ مہموز تہ وی نو پہ ہفے کیں ہم دواۓ احتمالونہ دی اول داچہ
سورت اوچتوالی او شرافت د مرتبہ تہ وئیلے شی نو پہ سورت د قرآن سورہ
رفعت او شرافت حاصلیری دار لک ہر سورت پہ اوچت مضمون باندے
مشتمل دے۔ دویم داچہ د سورۃ البکد (د بکار تہ چا پیرہ دیوال) تہ ماخوذ د نو سورت
د قرآن ہم احاطہ کرے وی پہ خاص مضامینو د قرآن باندے۔ لفظ سورۃ
پہ قرآن کیں تہ کر تہ او جمع د دے یو کر تہ راغلے دے۔ او سورت پہ اصطلاح
د قرآن کیں ہفے تکررہ د قرآن دہ چہ ابتداء او انتہاء لری او مشتمل وی کم از کم
پہ درے ایاتو نو باندے او مسہلی وی پہ خاص نوم سورہ۔

مِنْ مِّثْلِهِ د ا صفت د سورت دے او من بیانہ دے او ضمیر راجع دے مَا تَرٰ لَنَا تہ
یعنی داسے سورت چہ مماثل وی د قرآن سورہ۔ یا من تبعیضیہ د یعنی داسے
سورت چہ بعض وی د مماثل د قرآن تہ یعنی داسے کتاب چہ د قرآن سورہ
مماثل کی تو د ہفے تہ یو سورت را ورٹی۔ پنا پہ اولہ توجیہ مقصد د دے تھادی
او اعجاز دے یعنی د قرآن پہ مثل یو سورت را ورٹی او مراد د مماثلت مشابہت
دے پہ فصاحت، بلاغت، خائستہ ترتیب او کمال صدق کیں او کمال ہدایت
کیں۔ او پنا پہ دویمہ توجیہ رچہ من تبعیضیہ شی، اشارہ دے مناظرے تہ یعنی
پہ دلیل د اثبات د شرک خیل کیں د ہفے کتاب تہ چہ مماثل د قرآن دے پہ
نزول من اللہ کیں چہ تورات او انجیل دے یو سورت را ورٹی چہ دلالت
اکہ پہ اثبات د شرک کو لو ستاسویا کد۔ او تورات تہ مثل د قرآن وئیلے شویدے
پہ سورۃ احقاف تہ کیں او قرآن کیں ہمیشہ د مخالفینونہ مطالبہ د دلیل
منزلہ کرے شومے دے محکمہ چہ غیر منزل خود دلیل نشی کیدے خصوصاً
پہ مسائیلو د ایمان کیں لکہ چہ پہ سورۃ سبا لک او سورۃ فاطر تہ او سورۃ
قصص تہ کیں دی، نو دے تہ دعوت د مناظرے وئیلے شی۔

بل احتمال پہ ضمیر د مثلاً کیں دادے چہ عباد تہ راجع دے او من مثلاً
متعلق دے پہ قاتوا پورے او من د پارہ د ابتداء د غایے دے یعنی د دے
بندہ پشان بل شخص او گوری چہ امی وی او د کتابونونہ خبر تہ وی او داسے
رشتینی او بلیغ فصیح کلام یے را ورے وی نو د ہفے شخص تہ سورت را ورٹی

لیکن دا احتمال مفسرینو پہ ډیرو وجوہو سرہ ضعیف کرے دے اول داچہ
دا نقصان دے پہ طلب دے مقابلہ کنبس چہ دے خاص شخص چہ پہ صفات مخصوصہ
سرہ متصف وی صرف دے هغه نه طلب دے مقابلہ کوی احوال داچہ طلب مقابلہ
خو عام پکار دے کا اثبات دے بحجہ دے پارہ۔ دویم دا موافق نه دے دے سورہ یونس
۳۵ سرہ چہ هلتہ ضمیر صرف قرآن ته راجع دے۔ دریم داچہ بحث پہ اعجاز
دے منزل کنبس دے نه دے پہ اعجاز دے شخص کنبس۔

هآں هر کله چہ مقصد دے آیت اثبات مناظره وی نو بیا دا احتمال هم صحیح
دے محکمه چہ مقصد دا دے چہ سورت پہ دلیل کنبس دے هغه شخص نه راوړی
چہ دے هغه نبوت اور رسالت ثابت وی دے بل چا قول پہ دے مقام کنبس دلیل نشی
کیدلے۔ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ دے توسیع دے میدان دے مقابلہ دے پارہ دا جمله ده۔
ابن جوزی و تبلی دی چہ په شهداء لفظ کنبس دے اقوال دی اول داچہ
مراد دے نه دے دوی اللهم دی محکمه چہ دوی هغه حاضر ناظر یا مددکاران کنزل
یعنی شهداءکم فی زعمکم او ادعوا په معنی دے دعاء الحاجت دے یعنی رامداد
شه ورته او وایی۔ اولفظ من دون الله هم دے احتمال تائید کوی محکمه
چہ دالفظ په قرآن کنبس اکثر کاله سرہ ذکر کیری۔ دویم قول شهداء په معنی
ادعواکم یعنی عام مددکاران ستا سوا و مراد ترینه دے دوی علماء دی محکمه
چہ دا مقابلہ خود اهل علم و کار دے او دے پشان په سورہ انعام نه کنبس
هم دی دریم قول، شهداء شهادت و رکوع و تکی چہ شهادت او کړی چہ ستا
راوړے شوے سورت پشان دے قرآن دے یعنی فصحاء، بلغاء او خطیبان محکمه
چہ هغوی (اگرچه کافرو) خود خپل شرم دے وچے دا سے شهادت نشی و رکوع
چہ یو مردول (بے کاره) کلام دے دے ډیر فصیح بلیغ کلام سرہ مشابہ کړی۔
او ادعوا په ټولو توجیها تو کنبس په معنی دے استعینوا و استغیثوا دے خو په
اوله معنی کنبس استعانت شرکی دے او په دویم او دریم کنبس استعانت عادی
فائده ده۔ ماده دے دعاء په قرآن کنبس دوه سوه یو ولس کرتہ راغله ده او په
ډیرو وجوہو سرہ ده اول په معنی دے دعاء حاجت (غوښتل) دے دعاء عبادت
ورته هم و تبلی شی (سورہ اعراف ۷۷ سورہ مؤمن ۸۰)۔ دویم په معنی دے
نداء کول (سورہ بقره ۲۱۷)۔ دریم ترغیب خیر ته تبلیغ کول (سورہ حم سجده ۳۳)
شکور دعوت دے شر (سورہ یوسف ۱۲۷)۔ پنجم فریادونه کول (سورہ اعراف ۷۷)

شپہم عبادت و طاعت (سورۃ نساء ۷۷)۔ اووم دعوت الطعام (سورۃ احزاب ۳۳)۔
شہداء کفر کے شہادت نہ مانع ہو دے او مادہ کے شہادت پہ قرآن کہیں پہ دیرو
معانوسہ ذکر دہ۔ اول پہ معنی کے حضور او کیدالو (سورۃ بقرہ ۱۵۸)۔ دویم
شہادت کے اللہ تعالیٰ یعنی فیصلہ کول (سورۃ العمران ۷۷)۔ دریم حکم کول
(سورۃ یوسف ۷۷)۔ خلورم شہادت کے اندامونوپہ ورخ کے قیامت (حم سجدات ۷۷)
پنجم اقرار کول (سورۃ انعام ۷۷)۔ شپہم شہادت شرعیہ (کے صدق کے رسول)
(سورۃ العمران ۷۷)۔ اووم گواہی کول کے قاضی پہ محکمین (سورۃ نساء ۷۷)۔ اتم پہ
معنی کے علم (سورۃ بقرہ ۷۷)۔ تہم خبر ور کول (سورۃ توبہ ۷۷)۔ لسم شہادت
کے ملائکہ پہ دنیا کہیں (سورۃ نساء ۷۷)۔ یوولسم قسم کول (سورۃ بقرہ ۷۷)۔
دولسم تائید کول (سورۃ ہود ۷۷)۔ دیار لسم بیان کول کے توحید (سورۃ احزاب
۷۷)۔ شوار لسم توجہ او حضور کے زب (سورۃ قی ۷۷)۔ پنچلسم شہادت کے نبی او
امت پہ ورخ کے قیامت (سورۃ بقرہ ۷۷)۔ شپار لسم وصیت کول (سورۃ مائدہ ۷۷)
اوولسم شہید کیدال فی سبیل اللہ (سورۃ العمران ۷۷)۔ اتلسم حاضر خیزونہ
(سورۃ انعام ۷۷)۔ توولسم کلمات کے شہادت کے توحید او رسالت (سورۃ معارج ۷۷)
شلسم مدد کول لکہ پہ دے ایت کہیں پہ یو توجیہ باندا ہے۔

مِنْ دُونِ اللّٰهِ، دون پہ اصل کہیں کوز (بہکتہ) تہ و ٹیلے شی لکہ پہ حدیث معراج
کہیں راغلی دی دابہ دُونَ الْبَغْلِ وَفَوَقِ الْحِمَارِ۔ او پہ قرآن کہیں پہ مختلف
وجوہ سورہ مستعمل دے اول پہ معنی کے تجاوز کول کے یوشیزونہ (سورۃ العمران ۷۷)
او دویم پہ معنی کے ادنیٰ (سورۃ نساء ۷۷) او دریم پہ معنی کے قریب (سورۃ فتح ۷۷)
او خلورم پہ معنی کے قبل سرہ (المر سجدہ ۷۷) او پنجم پہ معنی کے غیر او سوئی
(سورۃ بقرہ ۷۷) او پہ دے ایت کہیں او ہر ہفہ عجمے کہیں چہ اضافت کے
اللہ تعالیٰ تہ کہے شویدا ہے آخری معنی مراد دہ۔

سوال :- پہ داسے عجمے کہیں کے غیر او سوئی اللہ ولے تہ و ٹیلو پہ عجمے
کے دون اللہ باندا ہے۔

جواب :- مشرکانو پہ اصل کہیں خیل معبودان کے اللہ تعالیٰ سرہ برابر نہ دی
کنہی بلکہ کے ہفہ تہ کے بہکتہ او کوز کنہی دی کے دے وجے تہ دالفظ کے استعمال
کے دے۔

اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ۔ متعلق کے دے پتہ دے یعنی رشتینی پہ دعویٰ کے معارضہ

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَكِنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّاسَ

پس کہ چرے اور نہ کرے تا سودا کار، اور چرے بیٹے نہ شی کوئے نو خان۔ حج کرے ربہ قبلوہ و توحید سبک و نور نہ

الَّذِينَ وَقَّوْذُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ إِعْدَتْ

ہفتہ اور چہ خشاک و ہفتہ خالق (مشرکان) دی اور کھتہ دی۔ تیار کرے شویدے

لِلْكَافِرِينَ ۝ وَيَكْثُرُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

کفار و کافرانو۔ اور کثرت کرے ہفتہ کسانو تہ چہ ایمان یے را و کثرت دے او عملوہ یے کرین یا طریقہ و بیغیر

او مقابلہ کولو کس لکہ دا قول و دوی کو کثرت کثرتا مثل هذا (سورة انفال ص ۱۰۰)

یا رشتینی پہ دھوی ک اثبات و شرک کس یا رشتینی پہ دے عبرت کس چہ دا شہداء

الہی دی، او دا پشان و (سورة بقرہ ص ۱۰۰) دے پہ باب و مناظرہ کس۔ او و دے شرط

جوابتہ دہ چہ ماقبل پہ ہفتہ باندے دلالت کوی (کائنات و بشوۃ او اذھوا)۔

صدیقین و صداق نہ دے مقابل و کذاب راہی او دامادہ پہ قرآن کس یوسل پنہ

پنھوس کرتہ ذکر دہ او پہ دیرو معانوسرہ دے اول مقابل و کذاب دے لکہ پہ

دے ایت کس (یعنی موافقت و عہدے یا عمل و واقع سرہ) دویم پہ معنی ک صواب

(صیح) مقابل و عطا سرہ (سورة بقرہ ص ۱۰۰) دریم پہ معنی و وفا کولو سرہ (سورة

احزاب ص ۱۰۰) او ثلورم صفت و مہوۃ او مکان (سورة یونس ص ۱۰۰) سورة قمرہ

مراد تریزہ مکان ک امن او عافیت دے او پنجم صفت و قدم (سورة یونس ص ۱۰۰)

(پورہ ثواب) او شپیم صفت و مداخل او مخرج (سورة اسراء ص ۱۰۰) یعنی دخول

او خروج چہ دپارہ و اللہ تعالیٰ وی۔ اووم صفت و لسان (سورة شعراء ص ۱۰۰)

مراد و دے نیک ذکر دے۔ او اتم صفت و وعدہ دے (سورة احقاف ص ۱۰۰) یعنی پورہ

کیدا و یک وعدہ۔

فَأَعْلَاهُ ۝ ہر کلمہ چہ دا ایت دپارہ و تہدی او اظہار و عجز شی نو پشان و سورہ

یونس ص ۱۰۰ او سورة ہود ص ۱۰۰ او سورة طور ص ۱۰۰ او سورة اسراء ص ۱۰۰) یہ وی

خو پہ دغہ ایا تو نو کس عطا بات و ویکے والو (مشرکانو عوامو) نہ او پہ

دے ایت کس اول عطا ب دے یہود یا توتہ او بیا نور و مخلوق تہ۔

ص ۱۰۰ پہ دے کس تخویف اخروی دے منکرینو تہ سرہ و اخبار و اعجاز و قرآن نہ

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّاسَ دہ تعقیب دہ یعنی روستو و دعوت و مقابلہ نہ ہو مقابلہ

کول ضروری دی خصوصاً ہذا خلق چہ پہ ضد او عناد کنس انتہاء تہ رسیدا وی
 هغوی عود چیلنج سرہ میدان ک مقابلہ ک حق تہ را اوتی نو چہ داسے کارا ونہ کری
 یعنی راتل پہ مثل ک قرآن سرہ اوتکری یا دلیل وحی پہ شرک بانداے پیش
 نہ کری نو عاجز بہ وی۔

سوال :- اِنْ او کمر دوه حرفونہ عمل کوونکی پہ عمل متضاد سرہ پہ یو
 معمول بانداے محکمہ داخلیدالے شی؟

جواب :- کمر عمل کرے دے پہ تفعلوا کنس اِنْ عمل نہ دے کرے اور اِنْ
 داخل دے پہ مجموعہ لم تفعلوا بانداے حاصل یے داسے و اِنْ تَرَكْتُمُ الْفَعْلَ۔
 او تعبیریٹ پہ فعل سرہ او کمر و چہ شامل شی اتیان بالمثل تکرار او پویشان کدے
 او دعوت ک شہداء تہ پہ طریقہ ک اختصار سرہ۔

وَكُنْ تَفْعَلُوا دا پہ مینج ک شرط او جزاء کنس جملہ معترضہ دہ ک پارہ ک اخبار ک اعجاز
 او مستقل اعجاز دے سیوا ک تعدای نہ محکمہ چہ سرہ ک کثرت ک عناد یا نو او مقابلہ
 کوونکونہ پہ طریقہ ک تاکید ک مستقبل سرہ نفی ک دے فعل بشکارہ دلیل دے
 چہ قرآن مجیز دے او غیر ک توحید بالکل یقینی دے او دا جملہ معترضہ یے
 ک پارہ ک دفع ک هغه وهم را وے دہ کوم وهم چہ ک لفظ کراں نہ پیدا شویدے
 محکمہ ک لفظ اِنْ نہ شک پیدا کیوی ک مقابلہ کولو نو پہ لن تفعلوا سرہ یے هغه
 شک زائیل کرو۔

فَاتَّقُوا النَّارَ، دا جزاء دہ ک اِنْ لَمْ تَفْعَلُوا ک پارہ۔ سوال :- ک شرط او جزاء پہ
 مینج کنس مناسبت ضروری دے نو دلتہ ک مقابلہ نہ کولو او ک آور نہ کچ کیدالے
 پہ مینج کنس شہ مناسبت دے؟

جواب :- جزاء پہ اصل کنس پتہ دہ چہ هغه فَاعْبُدُوا وَارْجِعْكُمْ وَاْمُرُوا بِالْغَيْرِ
 وَالْقَرَّانِ ک بندگی عہل رب ک پارہ خاص کرے او ایمان پہ رسول او پہ قرآن
 بانداے را وے او دا سبب دے ک پارہ ک مچ کیدالو ک آور نہ۔ نو سبب یے حد
 کرو او مسبب یے ک هغه پہ محائے بانداے ذکر کرو نو اصل داسے ک فَاتَّقُوا النَّارَ
 بِسَبَبِ الْتَوْحِيدِ وَالْإِيمَانِ بِالرَّسُولِ۔

الَّتِي وَفَّوْذَهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ دا توصیف ک آور ک جہنم دے ک پارہ ک زیات
 ہیبت ورکولو۔ وَفَّوْذَہ زور ک واؤ سرہ هغه غین دے چہ پہ هغه سرہ آور
 بلیدی لکہ خشاک۔ او پہ مینج ک واؤ سرہ مصدر دے (بلیدال او بکول)۔

النَّاسِ الْفِ لَامِ عَهْدِ دِي يَعْنِي هَفْه خَلْقِ چِتو حیدر اور رسالت نہ منکر دی پہ
 دلیل دے روستنی جملے سرہ او پہ دلیل دے سورۃ العمران بتا او نور ہم دیرایا تو نہ
 دی۔ وَالْحَجَّارَةُ پہ دے کنیں درے اقوال دی اول داچہ مراد دے دے نہ کہتے دے
 کبریت (کو کر) دی او پہ روایت دے ابن عباس او ابن مسعود رضی اللہ عنہم
 سرہ صحیح ثابت دی او دے ہف دے تخصیص وجہ شہید دی سختہ کرمی و رکوع نکے
 سختہ لمبے کوؤ نکے، زر بلید و نکے، بدابوئی کول، دیر لوتے کول او سخت جوختیدال
 پہ بدن پورے۔ بنا پہ دے توجیہ باندے بہ الناس پہ طور دے عذاب سرہ سوزیری
 او الحجارة پہ طور دے خشاک سرہ نوال الناس تہ یے وَقُوْدًا و تیل پہ طور دے مبالغہ
 سرہ یعنی خلق بہ پشان دے خشاک سوزیری۔ دویم قول مراد دے حجارة نہ ہفہ
 کہتے دی چہ دے عبادت پہ دنیا کنیں کرے شویدے پہ طور دے بت سرہ یا متبرک
 گتہ پہ تبرک شرکی سرہ یا ہف کہتے چہ دے معبودان باطلہ پہ قبر و نو باندے
 لگولے یا کیخود لے شوے وی او دا قول ابن جوزی دے ربیع بن انس نہ نقل
 کرے دے او دلیل دے دے پہ سورۃ انبیاء شو کنیں دے کلمہ مرادشی دے ماتعبدان
 نہ ہفہ کہتے چہ دے عبادت کرے شویدے، او کہ چرے مرادشی پہ دے سرہ
 ناکارہ معبودان انسانان تو ہفہ پہ الناس کنیں داخل دی۔ او دا کہتے بہ
 (چہ معبود کر خولے شوے وی) پہ اور کنیں دے توہین او تذلیل دے مشرک نو دپار
 غور زوی او پہ دے باندے اطلاق دے وقود ہم پہ طریقہ دے الناس سرہ دے
 دریم قول دادے چہ مراد دے نہ عام کہتے دی او دا خصوصیت دے دے اور
 دے جہنم محکمہ چہ دے دنیا پہ اور کنیں ہر گتہ نہ سوزی۔

سوال :- پہ اور کنیں خوبہ پیریان ہم سوزی پہ دلیل دے سورۃ ہود نکا
 سرہ تو حصریے پہ الناس والحجارة کنیں پہ خہ وجہ او کر و ۹۔

جواب :- دے قرآن پہ مکلف کولو کنیں پیریان تابع دے انسانان تو دی دے وجہ نہ
 پہ اکثر مواضع کنیں دے ہفوی ذکر نیشہ خو مراد دی، دلتہ ہم دے الناس
 تخصیص پہ وجہ دے یا ایہا الناس اعبدا واسرہ شویدے تو دا حصر حقیقی نہ دے
 سوال :- دا سے ایت پہ سورۃ تحریم لا کنیں ہم شتہ لیکن فرق دادے
 چہ دلتہ یے النار معرفہ ذکر کرے دے او صفت دے ہف یے پہ موصول صلہ
 سرہ ذکر کرے دے او اَعْدَاتُ یے ذکر کرے دے او پہ سورۃ تحریم کنیں نار
 نکرہ دے او پہ صفت کنیں موصول صلہ نیشہ او اَعْدَاتُ یے ہم نہ دے ذکر

کرمے، وجہ کے فرق شے دہ ۹۔

جواب :- معرفہ دلالت کوی پہ کمال باندے اونکرہ دلالت کوی پہ بعضیت باندے (لکہ تکبرہ یا البر وخت) نو پہ سورۃ تحریم کنبں بحث کے مؤمنان نو دے او کے مؤمن گناہکار کے پارہ پہ وخت کے عدم مغفرت کنبں یوحصہ کے آوردہ یعنی تول عمر نہ دے او پہ دے سورت کنبں بحث کے کافران نو دے او کے کافران نو کے پارہ پورہ آوردے کے دے وجہ نہ پہ ہغہ ایت کنبں نکرہ او پہ دے ایت کنبں کے معرفہ ذکر کرمے دہ او ہر کلمہ چہ پہ سورۃ تحریم کنبں ناکرا نکرہ دہ توصفت کے جملہ نکرہ ذکر شہ او چہ دلتہ الثار معرفہ دہ نو کے ہغہ صفت کے پہ موصول صلہ سورہ معرفہ ذکر کرمے دے۔

اَعْدَاتُ الْكَافِرِينَ، ہر کلمہ چہ سوال پیدا شو چہ ہغہ اور چہ پہ دغہ صفت سورہ موصوف شو کے پارہ دے نو پہ دے جملہ مستانفہ سورہ کے ہغہ جواب او شو اَعْدَاتُ کے اعداد نہ ماخوذ دے تیار ولوتہ وئیلہ شی او صیغہ کے فعل ماضی دلیل دے چہ جہنم کے محکمیں نہ پیدا کرے شوے او موجود دے او دیر ایا تو نہ او صحیح احادیث پہ دے کنبں راغلی دی۔ او اعداد کے نار جہنم پہ قرآن کنبں یوؤلس کرتہ ذکر دے او پہ صیغہ کے اَعْتَدْنَا سورہ ہم یوؤلس کرتہ ذکر دے۔ الْكَافِرِينَ داسے پہ سورۃ العمران کے کنبں ہم دی۔ او پہ لفظ کے اعداد کنبں دیرہ مبالغہ دہ پہ نسبت کے اعتد، کے دودہ وجوہ اول وجہ دادہ چہ اعداد مضما دے او تضعیف، دلالت کوی پہ شدات باندے دویمہ وجہ دادہ چہ اعداد پہ اصل کنبں جَعَلَ الشَّيْءُ عَذَابًا رِیُوخیز تیار ساتل پہ طریقہ کے سامان چہ پہ وخت کے ضرورت کنبں پکار رہی۔

سوال :- تخصیص کے کافرین پہ حرف کے لام سورہ دلالت کوی چہ مؤمنان خلق بہ اورتہ نہ داخل رہی پہ سبب کے گناہ کولو نو دا پہ یو اعتبار سورہ دلیل دے کے مرجو کے پارہ چہ گناہ کے ایمان سورہ انسان تہ ہیج نقصان تہ ور کوی او پہ بل اعتبار سورہ دلیل دے کے پارہ کے حوار جو یعنی مؤمن بہ گناہ کے وجہ تہ اورد جہنم تہ کے دے وجہ داخل رہی چہ دے کافر شو سبب کے گناہ کولو ۹۔

جواب :- معنی کے اعداد او اعتد غیر دہ کے داخلیدالونہ یعنی اعداد دلالت کوی پہ ہمیشوالی باندے او مؤمن گناہکار خو پہ اورد کنبں ہمیشہ نہ وی۔ او کے دے وجہ نہ اعداد او اعتد چہ پہ کو موایا تو نو کنبں ذکر دے نو ہلتہ کے کافران نو تخصیص

أَنْ لَهُمْ جَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

چاہے یقیناً دوی لرح باغوتہ دی چہ بھیری لاندے د روق دھنہ نہرونہ -

كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ شَمْرَةٍ زُفًّا لَا يَقُولُوا

مروخت چہ ورہہ کرے شی دوی تہ دھنہ نہ خہ میوہ دپار د خوراک، دوی بہ وائی

هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ

داہنہ خیز دے چہ را کرے شو یومونہ تہ ممکن ددے نہ، او را یوریشی دوی تہ دھنہ رزق

مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَنْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ

یوشان رومکنیں سرہ)۔ او دوی دپار پدے باغوتو کیں یبیا نے ہاکے کرے شوے بہ وی

وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي

او دوی بہ پہ دھنہ کیں ہمیشہ وی - یقیناً اللہ تعالیٰ شرم رجیا نہ کوی

۲۵ روستو کہ تخویف اخروی تہ ذکر د بشارت اخرویہ دے دھنہ چالہ چہ
توحید فی العبادات اور رسول او قرآن بانداے ایمان لری۔

وَبَشِّرِ الدَّاعُونَ دے پہ معنی د ماقبل بانداے محکمہ حاصل د ممکن ایت
دادے چہ انذار الذین لایؤمنون بالآثار و بشار الذین آمنوا۔ او خطاب پہ

دے کیں اولاد نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے او بیا ہر دھنہ عالم تہ دے چہ
کار د دعوت کوی۔

بَشَارَتٌ :- پہ زبرد باء یا پہ پیچ سرہ دھنہ خبر ورکولوتہ وئیلہ شی چہ پہ
اورید لو کہ دھنہ سرہ خوشحالی پہ ظاہری بشارہ (یعنی دانسان پہ بخ کیں)

کیں بشارہ شی او دھنہ اول خبر وی۔

سوال :- د عذاب سرہ ہم د بشارت ذکر پہ قرآن کیں شتہ دے او دا پہ
پنجہ ایاتونو کیں ذکر دے (سورۃ لقمان ۱۷، سورۃ جاثیہ ۴۵، سورۃ العنکبوت ۲۵،

سورۃ توبہ ۳۴، سورۃ الشقاق ۳۴)۔ ۶۔

جواب :- دلتہ مراد د بشارت نہ صرف خبر ورکول دی اگرچہ پہ شر سرہ
دی لیکن دے تہ یے بشارت پہ طریقہ د تہکم رسپکوالی، سرہ وئیلہ دے۔

سوال :- ہر کھ چہ بشارت پہ اول خبر سرہ حاصلیری نو قرآن کیں

ایاتونہ بشارت نحو بار بار و تیلے کی پی دے مخه وجه ده ۹ -

جواب :- هر كله چه قرآن په و تیلو سره نه ز پیری او انسان پر په بار بار و تیلو سره نه تنگی پی او د دے عجائب هم نه ختم پی نو د دے هر وخت و تیل سبب د خوشحالی دے د پاره د مؤمنانو د دے وجه نه د قرآن نوم بشری دے، او بشارت كله د دنیوی خوشحالی په پاره کښ وی لکه د ولد (خوښ) پیدا کیدل او د بشارت ابراهیم علیه السلام او بی بی د هغه او زکریا علیه السلام او مریم علیها السلام ته په ډیر و سورتونو کښ ذکر دے او ډیر د ولدانه په توراتو ما توسته هم دے لکه په سورة یونس کله او سورة صف کښ. او اکثر بشارتونه د قرآن اخروی دی او د دغه بشارت د استحقاق د پاره ډیر صفات دی اول ایمان فقط لکه سورة احزاب کله او سورة یونس کښ. دویم ایمان سر د عمل صالح نه لکه په دے ایت کښ او سورة اسراء او سورة کهف کښ ډیرم اخبات (سورة حج کله) ثلوم احسان (سورة حج کله) پنهم عبدایت او انابت (سورة زمر کله) او شپږم صبر (سورة بقره هغه) او بشارت كله مطلق ذکر شی د پاره د تعمیم او كله ورسره مبشر په ذکر شی. هان په بشارت بالشركين مبشر به ضرور ذکر کیږی.

الذین آمنوا دلته ایمان شرعی مراد دے د دے وجه نه مؤمن په ځه نه دے ذکر کړی نو ټولو ایمانیا توتنه شامل دے.

و عملوا الصالحات، صالحات په اصل کښ صفت دے د موصوفی محذوفی د پاره یعنی الخصال الصالحا لیکن دلته اسمیت غالب شویدا په وصفیت باند دے نو موصوفی ته ضرورت نیشته. او صالح د صلح نه ماخو د دے په لغت کښ موافقت او جوړخ ته و تیلے شی او د شریعت په اصطلاح کښ هر هغه عقیده او عمل چه د کتاب الله او سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم سره موافق وی. بیضاوی او آلوسی لیکلی دی الصالح من الأعمال ما سوغه الشرع و حسناته (صالح عمل هغه دے چه په دلیل شرعی سره جائز وی او خائسته وی) او هر كله چه صرف جواز اباحت ته شامل دے او مباح اگر چه جائز وی لیکن صالح عمل ورته نشی و تیلے کیدل د دے وجه نه په ورسره حسنه لفظ کیخو دلوجه په دلیل شرعی د هغه حسن او ثواب هم ثابت وی دا دلیل دے چه په کوم عقیده او عمل باند دے د جواز او حسن د پام

دلیل شرعی نہ وی تو ہفتے تہ عمل صالح نشی و ٹیلے کیدے بلکہ ہفتے تہ چہ شوک دین وائی نو بدعت بہ وی ورتہ فسق او معصیت دے۔

سوال :- عمل صالح یے عطف کرے دے پہ ایمان باندے تو معلومہ شہوہ چہ اعمال کا ایمان نہ خارج (غیر) دی لکہ چہ دا کا احناف او مرجئو مسلک دے ؟۔
جواب عل :- دیتہ عطف کا خاص پہ عام باندے و ٹیلے شی کا پارہ کا اہتمام کا خاص لکہ پہ سورۃ بقرہ ۹۸ کنیں۔

جواب عل :- کنیں تیر شویدی چہ کا ایمان مختلف اطلاقات کا کلہ ایمان ذکر شی او مراد ترینہ پورہ ایمان شرعی وی تو پہ ہفتے کنیں اعمال داخل وی عکھہ چہ اتفاق کا محدثینو پہ دے خبرہ باندے دے چہ ایمان قول و عمل کا او قول تصدیق او اقرار دوار و تہ شامل دے۔

سوال :- معتزلہ او خوارج کا دے ایت تہ استدلال کوی چہ حصول کجنت یے خاص کرے پہ ایمان او عمل دوار و پورے نو پہ انتفاء کا عمل سرہ جنت نہ حاصلیری نو ہمیشہ بہ وی پہ اور کنیں یا بہ کافر شی ؟۔

جواب :- عادت قرآنیہ دادے چہ ذکر کوی کاملہ مرتبہ پورہ مؤمن یا پورہ کافر سرہ او کا حصول کجنت دہ قسمونہ دی یو صرف استحقاق کجنت دے اگرچہ روستو کا عذاب شکلونہ ورتہ داخلیری دویم پورہ جنت حاصلول دی یعنی کا ابتداء نہ جنت تہ داخلیدال چہ کا اور نہ بچ وی او کا کاملہ مرتبہ داودا پہ دے ایت کنیں مراد دہ نو کامل ایمان یے کا ہفتے کا پارہ ذکر کر پیدے نو پہ صرف ایمان سرہ استحقاق کجنت دے او پہ اعمالو سرہ کا اور نہ بچکیدال یا پہ جنت کنیں درجات حاصلیدال دی۔

اَن لَّهْمُ جَنَّتْ دَامِ بَشْرِي دے پہ تقدیر کا سرہ۔ پہ لَّهْمُ کنیں لام کا پارہ کا استحقاق دے کا وجہ کا ایمان او عمل صالح نہ لیکن دا استحقاق پہ سبب کا وعدہ کا اللہ تعالیٰ سرہ دے۔ جَنَّتْ جمع کا جنت دہ پہ اصل کنیں اُونے تہ و ٹیلے شی چہ کا دیر کور والی کا وجہ تہ یے لاندے زمکہ پتہ کرے وی۔ بیائے اطلاق کیدے شی عرقا پہ تہول باغ باندے چہ مشتمل وی پہ دیر د اُونو او نعمتونو باندے، او پہ دے معنی باندے پہ قرآن کنیں دیر را غلے کا لکہ (سورۃ بقرہ ۲۷۷)۔ او پہ اصطلاح کا شریعت کنیں ہفتہ دار الشواب دے چہ پہ ہفتے کنیں بے شمارہ نعمتونہ وی۔ او جنت یے جمع ذکر کرے دہ عکھہ چہ پہ

روایت ذابن عباس رضی اللہ عنہما رچہ نقل کرے دے شریعتی کتب اود جنتوں دے
دی۔ جنت الفردوس (سورۃ کہف ص ۷۷) جنت عدن (سورۃ نحل ص ۷۷) جنت
النعیم (سورۃ واقعہ ص ۷۷) جنت المآوی (سورۃ نجم ص ۷۷) دارالسلام (سورۃ یونس ص ۷۷)
جنت الخلد (سورۃ فرقان ص ۷۷) علییون (سورۃ تطفیف ص ۷۷)۔ او مقام امین،
مقعد صدیق او قدام صدیق د جنتوں او وصف دی۔

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ د صفت د جنت دے اشارہ دہ چہ ہخہ باغونہ
د آب و دوجہ نہ ہر وخت تر و تازہ وی د تجری اسناد انہار نہ اسناد مجازی دے
او دینہ توسع د کلام و تیلے شی۔ مِنْ تَحْتِهَا، دامن پہ اصل کتب د پارہ د ریاتی
معنی د چہ د اتصال سرہ د تبعیض معنی پیدا کوی او کلہ چہ دامن ذکر نہ وی
نوہلنتہ پورہ مبالغہ مراد وی محکمہ چہ د تبعیض معنی ترینہ لے شی عموم
او کلیہ پیدا شی لکہ پہ سورۃ توبہ متل کتب چہ ہخہ بشارت د صحابو پہ بارہ
کتب دے توبہ ہخہ کتب د عموم او توسع د انہار د پارہ یے من حذف کریں
الْأَنْهَارُ الف لام پہ دے کتب عہدی دی مراد ترینہ ہخہ ثلور قسمونہ دی
چہ پہ سورۃ محمد ص ۷۷ کتب ذکر دی۔ او ہریونوع مشتمل دہ پہ بے شمار نہرو
باندے۔ مِنْ تَحْتِهَا ضمیر راجع دے جنت تہ او مراد د جنت تہ اُونے او بیکل
دی یا مضاف پت دے مِنْ تَحْتِ اشجارہا وَ عُرْفِهَا۔ او پہ حدیث سرہ ثابت
دی چہ نہرونہ د جنت بغیر د کنداونہ بھیڑی، یعنی نہر بہ بھیڑی د زمک
پہ سر باندے او دواپہ طرفونو تہ بہ یے اُونے ولاپے وی نو معلوم بھیڑی بہ
چہ د اُونو د خانکو د لاندے او بہ روانے دی او دیرہ عجیبہ نظارہ دہ۔ تردے
پورے یونعمت ذکر شو چہ عائمے د اوسیدالود جنتیا نو دے سرہ د تہولو
ضروریاتونہ۔ اوس دویم نعمت ذکر کوی چہ ہخہ توسع د خوراک دہ
پہ دے قول سرچہ کَلَّمَا رَزَقُوا مِنْهَا د ضمیر جنت تہ راجع دے او مِنْ ابتداء عیہ
دے او رَزَقُوا بچھول کتب اشارہ دہ چہ دوی بہ خدا متکبران وی چہ ہخہ
بہ ولہ تیار خوراک راوری۔

مِنْ ثَمَرَةٍ دَامِنٍ د استغراق (عموم) د پارہ دے یا د تبعیض د پارہ دے۔
رَزَقًا د مفعول لہ دے او رَزَقُوا پہ معنی د ورکولو او رَزَقًا پہ معنی د خوراک د
قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ سوال :- ہذا اشارہ دہ حاضر طعام تہ او
رَزَقْنَا خوف فعل ماضی دہ نو موجود خو عین خو پلے شوے نشی کیدلے ؟

جواب :- یہ عبارت کتب لفظ کے تشبیہ کے مقابلے کے پارہ پتہ دے یعنی ہذا امثل
الذی رزقنا من قبل۔

من قبل یہ دے کتب دوع توجیہات مشہور دی اول داچہ مراد کے دے نہ
قبلیت (مخکب والے) دے یہ جنت کتب یعنی کے جنت هر و ستنے خوراک بہ
کے مخکفی سرے من وجہ مشابہت لری نویہ دے توجیہ بانداے سوال دارازی چہ
لفظ کے کلمات خود دلالت کوی چہ هر و سخت کتب بہ داسے وی نواول محل پکتب
هم داخل شو، نواول محل سرے خود من قبل مناسبت نہ لری ؟ دے جواب
کیدایشی چہ کلمات اگرچہ کے عموم کے پارہ دے لیکن اول محل ترینہ خارج دے
یہ عقلی قرینے سرے او دا قول ابن جریر غورہ کریدے۔ او دویمہ توجیہ
داده چہ قبلیت پہ دنیا کتب مراد دے یعنی میوے کے جنت بہ کے دنیا کے میوے
پشان راو پلے کیپی ہاں دامشابهت بہ صرف پہ شکل او پہ نوم کتب وی
او پہ رنگ اولذات کتب بہ کے جنت میوے کے دنیا کے ہفتہ نہ بے شمارہ چندہ
غورہ وی او کے تشابہ اطلاق پہ تشابہ من وجہ بانداے هم کیپی لکہ پہ سورۃ
انعام ۱۱۱ او سورۃ زمر ۶۱ او حکمت پہ اول تشابہ کتب دادے چہ دوی نہ
کے اللہ تعالیٰ کے قدرت لویہ نمونہ معلومہ شی چہ شکل یوشان کے احوال
دادے چہ پہ لذات او فائدہ و کتب بے حدہ فرق دے او حکمت پہ دویم
تشابہ کتب دغہ هم دے او ورسرہ بل دادے چہ دوی ترینہ نفرت او تکرر
مخکہ چہ انسان پہ طبی طور سرے کے خلاف عادت خوراک نہ نفرت کوی
لیکن یہ دے توجیہ بانداے داسوال دے چہ دیر مسلمانان پہ عالم کتب
داسے شتہ دے چہ هغوی کے دنیا دیرے میوے نہ دی خورلی بلکہ لیدے
یے هم نہ دی نو دا قول کے داسے خلقو پہ بارہ کتب عوئشی صادق کیڈا ؟
نو کے سوال جواب تحقیقی زما پہ ذہن کتب نیشته ما سیوا کے تخصیص نہ
لیکن هغه کے جنت کے حال سرے مناسبت نہ لری۔ دریمہ توجیہ قرطبی
ذکر کریدہ چہ مراد کے دے نہ دادے چہ وعدا کا من قبل فی الدنیا یعنی
کے دے نعمت و نوز و نبر سرے وعدہ کرے شوے وہ پہ دنیا کتب کے دے تأیید
پہ سورۃ زمر کے کتب دے لیکن کے رزق اطلاق پہ وعدہ بانداے کے عربیت
نہ لری عبرہ دے۔ شلورمہ توجیہ، آوسی او بیضاوی ذکر کرے دے چہ کے
رزق نہ مراد توفیق الہی دے او مضاف پتہ دے حاصل یے دادے ہذا

جزاء الذی وقفنا فی الدنیا رداً بادلہ کہ ہمہ ایمان اوطاعت و نودہ چہ پہ دنیا
کبش موبولہ کہ ہمہ توفیق را کرے شوے وی پہ دے توجیہ کبش رزق پہ
معنی کہ توفیق دے اوحذف کہ مضاف بعیدہ خبرہ دہ نو غورہ زما پہ نیز
اولہ توجیہ دہ۔

وَأَتُوا بِمِثْلِهَا دَاعِلَتُ مَا قَبِلَ دے چہ دوی هَذَا الذی رزقنا ولے وائی
محکمہ چہ میوے کہ جنت پہ کورنی کبش بہ متشابہ وی او کہ دنیا کہ میوے سرہ
بہ ہم تشابہ لری او پہ آخری توجیہ بانداے مقصد دا دے چہ رابہ و پہلے شی
دوی تہ دغہ جزا مشابہ کہ دوی کہ عمل سرہ۔ یہ ضمیر رزقاً تہ راجع دے
یا تَمَرَةً تہ پہ تاویل کہ خوراک سرہ راجع دے او کہ تشابہ تفصیل او حکمت
محکمہ ذکر کرے شو۔ او کہ تشابہ ریات تفصیل بہ انشاء اللہ پہ سورۃ العنبران
کبش راجی۔ دا دَوَّه نَعْمَتُونَه ذکر شول اوس دریم نَعْمَت ذکر کوی۔

وَكُلُّهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ لَفْظُ كُلُّهُمْ دَلَالَتُ کوی چہ دے نَعْمَت تہ بہ جہمیان محرمہ
وی اولفظ کہ فیہا دلیل دے پہ استقرار بانداے پہ جنت کبش۔ أَزْوَاجٌ دا جمع
کہ زوج دہ او کہ زوج پہ زنانہ اونارینہ دوار و باندا اطلاق کیدیشتی پہ دے شرط
چہ پہ مینج کبش نکاح شرعی دہ۔ او دا ازواج عام دے یعنی حور کہ جنت او بیبیان
کہ دنیا چہ جنت تہ داخلے شوے وی پہ دلیل کہ سورۃ الواقعہ ۷۲ سورۃ طور
تہ سورۃ دخان ۲۵ او سورۃ صافات ۵۶ سرہ۔

فَأَمَّا عَلَىٰ أَطْلَاقٍ دَزْوَاجٍ پہ ہغہ وخت کبش کیبری چہ پہ مینج کہ دو کبش
موافقت کہ عقیدہ او مناسبت او محبت وی یعنی دوارہ مؤمنان وی لکہ
پہ بامرہ کہ بیبیان نو کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کبش پہ سورۃ احزاب ۶
۲۸ تہ ۲۹ او سورۃ تحریم ۶ کبش نو دا ابتکارہ دلیل دے چہ دنی
صلی اللہ علیہ وسلم او کہ ہغہ کہ تولو بیبیان نو پہ مینج کبش پورہ موافقت کہ عقیدہ
او کہ عمل او کہ اخلاق او محبت و۔ کہ دے وچے ابن قیم پہ جلاء الافہام کبش
وئیلی دی چہ پہ قرآن کریم کبش کہ مؤمنان نو بیبیان نو تہ ازواج وئیلے شی محکمہ چہ
کہ دوی پہ تزویج سرہ پہ مینج کبش موافقت دے او کہ کافران نو بیبیان نو تہ ازواج
تہ وئیلے کیبری دغہ وجہ دہ چہ کہ شیخ عقیدہ کہ عاوندا تہ خلاف وی نو
ہلتہ امرۃ لفظ استعمال کیبری لکہ سورۃ تحریم ۶ او چہ کہ عاوندا عقیدہ
کہ شیخ تہ خلاف وی نو ہلتہ ہم امرۃ مستعمل دے لکہ سورۃ تحریم ۶۔

سوال :- کہ ابراہیم اور عمران اور زکریا علیہم السلام کی بیویاں تو یہ بارہ کبیں جو
امرہ و بیہ شویڈی پہ سورہ ہود تک اور سورہ عمران تک کبیں اور حال
داچہ کہ دوی پہ مینج کبیں خلاف نہ و؟

جواب :- یہ دغہ محایونو کبیں کہ توالد واقعات ذکر دی او کہ تولد پہ وخت
کہ امرہ تعبیر دیر مناسب کہ کجکہ چہ لفظ کہ زوج مشترک دے۔

فائدہ ع۔ مادہ کہ تزویج پہ قرآن کبیں یو اتیا کرتہ ذکر دہ او کہ ہفت مختلف
معانی دی، اول نکاح دنیوی (سورہ احزاب تک)، دویم نکاح اخروی کہ حور و
سورہ (سورہ طور تک)، دریم خاوند (سورہ بقرہ تک)، خلورم بیٹھ (سورہ نساء
پنجم نارینہ اور نانہ پہ اولاد کبیں (سورہ شوری تک)، شپیم یو محائے کول کہ روح
او جسد بناء پہ یو تفسیر باندے پہ (سورہ تکویر تک کبیں)، اووم اقسام کہ نباتاتو
(سورہ حج تک)، اتم اقسام کہ انساناں تو پہ دنیا کبیں (سورہ طہ تک)، نہم اقسام کہ
ہر خیز پہ دنیا کبیں (سورہ زحرف تک)، او پہ دے مواضعو کبیں پہ کبیں زوجیت
معنی ہم موجود دہ، لسم اقسام کہ انساناں تو پہ آخرت کبیں (سورہ واقعہ تک)۔
نویہ دے ایت کبیں بیٹھ مراد دی کہ تزویج دنیوی وی او کہ اخروی وی۔

مظہرۃ باب تفعلیل کہ دیرے مبالغہ کہ پارہ دے یعنی چہ کہ ہر نقص انسانی نہ
بہ پاکہ کرے شوے وی۔ کہ حیض نفاس لوئے بول واپہ بول او پوزہ بھیدل وغیرہ
ناکارہ اخلاق، کید و نہ مکرو نہ وغیرہ نہ بہ پاکہ وی۔ او صیغہ کہ اسم مفعول
کبیں بیا دیرے مبالغہ تہ اشارہ دہ یعنی پاکہ کرے او ساتلے دی دوی لہرہ یو
ذات چہ ہغہ اللہ تعالیٰ دے۔

وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ دا خلورم نعمت دے دالفظ کہ جنتیاں تو کہ پارہ اتہ دیرش
کرتہ او کہ جہنم والو کہ پارہ یو کم دیرش کرتہ ذکر کرے شویڈے۔ فِیْہَا لفظ
دلالت کوی چہ خلود یہ کہ جنت نہ بھر نہ وی بلکہ خلود کہ جنتی او کہ جنت او
کہ نعمتو چہ ذکر شول قول یہ وی۔ خلود پہ حقیقت کبیں بقاء دوام نہ و بیہ شی او
پک معنی سورہ کہ انبیاء نہ خلود نفی کرے شویڈے چہ ہغوی بہ ہمیشہ ژوندی نہ وی لکہ پہ
سورہ انبیاء تک کبیں او کلمہ کہ دے اطلاق کیری پہ او برد والی کہ وخت باندے
ردا قول قرطبی ذکر کرے دے او بعض مفسرینو کہ دے برعکس ذکر کرے
دے یعنی پہ اصل کبیں او برد والی کہ وخت تہ و بیہ شی کہ دوام وی او کہ نہ وی
او کلمہ فِی اطلاق پہ دوام باندے کیری لیکن قول کہ قرطبی غورہ دے۔

أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا ط

چہ بیان کری یو مثال پہ ماشی سرہ یا زیات دھغہ نہ

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ الْحَقُّ

پس ہرچہ ہغہ کسان دی چہ ایمان یے راویے د نو ہغوی پوہیری چہ دامتال حق ربرابر دے

مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ

د طرف د رب د دوی نہ، او ہرچہ کافران دی نو وائی

مَا ذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا

چہ خہ ارادہ کریدہ اللہ تعالیٰ پہ (بیان) د دے مثال سرہ۔ بے لاکر کوی پد مثال سرہ دیر خلق

وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ط وَمَا يُضِلُّ بِهِ

اولا رینودنہ کوی پد مے سرہ دیر وخلقوتہ۔ اونہ بے لار مے کوی پد مے مثال سرہ

إِلَّا الْفَاسِقِينَ ۝۲۶ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ

مگر نافرمان خلق۔ دا ہغہ کسان دی چہ ماتوی لوظ د اللہ تعالیٰ

نوینا پہ دے لفظ د ابدا د تاکید د دوام د پاره راخی۔ پہ بارہ د جنت کبش چہ کوم ایت کبش خلود د کردے ہغہ پہ معنی د دوام سرہ دے اوپہ بارہ د جہنم کبش اکثر پہ معنی د دوام سرہ دے اوکلہ پہ معنی د اوپد وخت سرہ راخی لکہ پہ سورۃ نساء ۳۹ کبش (پنا پہ یو توجیہ باندے) او راغب پہ مفردات کبش لیکلی دی چہ خلود و تیلے کیبی براءت د شیز د فساد نہ او باقی پاتے کیدال پہ خیل حالت باندے نو د ایت صریح دلیل دے پہ دے خبرہ باندے چہ جنتونہ او د هغ نعمتونہ او جنتیان بہ ہمیشہ وی پہ دوی باندے بہ فنا نہ راخی او داقول د تہولو علما و اہل سنت والجماعت دے بعلاف کوی د دے نہ معتزلہ او جہمیہ او د هغوی د پارہ ہج دلیل نقلی نیشتنہ۔

تنبیہ:- ہرکلہ چہ خوشحالی اولذا تونہ د ژوند د انسان پہ مسکن او طعام فراخ او نکاح باندے دی نو پہ دے بشارت اخرویہ کبش دا درے یے ذکر کرل او ہرکلہ چہ د دنیا پہ نعمتونو کبش ہر وخت خوف د زوال او د فنا دے

کے دے وجہ نہ دا نعمتوںہ کہ دنیا دیر ناقص دی نو کہ آخرت کہ نعمتوںو پہ بار
کس کہ خلود صفت ذکر کر و چہ خوف کہ فنا او زوال او کہ نقصان یکس نہ وی
۱۱ ربط علیٰ ہر کلمہ چہ فائدہ کہ ایمان یے پہ کامل بشارت سرہ ذکر کرہ نو
کہ ایمان کہ بچاؤ کہ پارہ دفع کہ شبہا تو کوی کہ دے کہ پارہ چہ دغہ ایمان قوی
شی او جنت پرے حاصل شی۔

ربط علیٰ ہر کلمہ چہ دعویٰ کہ توحید یے پہ دلیلونو سرہ ذکر کرہ او کہ رسول
او قرآن صدق یے پہ مناظرہ او تحدیٰ سرہ بیان کر و سرہ ذکر کہ تخویف
او بشارت نہ نو اس جواب کہ شبہ دے پہ بارہ کہ قرآن کس محکمہ چہ قرآن
مشتمل دے پہ توحید باندے نو مخالفین پہ قرآن باندے اعتراضونہ
کوی کہ وجہ کہ توحید نہ۔ او دا شبہ پہ دے طریقہ سرہ دہ چہ ذاکر آن کہ
اللہ تعالیٰ کتاب نہ دے محکمہ چہ پہ دے کس مثالونہ دی او اللہ تعالیٰ مثالونہ
ذکر کولونہ محتاج نہ دے؟ نو جواب ذکر کوی پہ ذکر کہ حکمتونو کہ مثال
سرہ یعنی اللہ تعالیٰ عمو مثال تہ محتاج نہ دے لیکن مخاطبین پہ خیلہ پوہہ
کس دا سے مثالونو تہ محتاج دی۔

فائدہ علیٰ قرطبی کہ حسن او قتادہ نہ روایت ذکر کرے دے چہ دا اعتراض
یہودیانو کرے دے کلمہ چہ محکمہ پہ دے سورت کس مثالونہ کہ کافرانو
او منافقانو ذکر شول او پہ ہغوی کس عویہودیان ہم داخل دی نو پہ
ہغوی باندے دا مثالونہ بد اول کیڈال نو دا اعتراض یے او کر و اوسیوطی
پہ اتقان کس ذکر کریدی چہ دا قول کہ سند پہ لحاظ سرہ صحیح او قوی
دے او چا چہ لیکلی دی چہ کہ مشرکانو مثالونہ چہ پہ مکی سورتونو کس
کہ عنکبوت او ذباب سرہ ذکر شوے و نو ہغوی دا اعتراض کرے و کہ
ہغوی پہ جواب کس دا ایت نازل کرے شویدے نو دا قول کہ سند پہ لحاظ
سرہ ضعیف دے امام رازی و بیلی دی غورہ دا دہ چہ ہر چا چہ دا اعتراض کرے
دے پائے اس کوی نو دا جواب کہ ہغوی کہ پارہ دے۔

۱۲ اللہ لا یشتمیٰ اعتراض کوونکو پہ خیل اعتراض کس دا سے و بیلی و دہ
۱۳ اللہ تعالیٰ حیاء نہ کوی کہ مثالونو ذکر کولونہ نو جواب یے کہ ہغے مطابق
۱۴ (پہ لفظ حیاء) سرہ ذکر کر و لا یشتمیٰ دا کہ حیاء نہ ما خود دے او دا
صفت کہ اللہ تعالیٰ ثبوتاً ہم شتہ دے لکہ چہ پہ یوحنا یث کس راغلی دی

چہ رب ستا سو حیائناک کریم دے او حیاء کوی کخپل بندہ نہ چہ ہغہ ورتہ
دوارہ لاسونہ پہ دُعاکنیں پورتنہ کری او اللہ تعالیٰ یے ورتہ خالی واپس کری
رتنمادی او ابوداؤد او بیہقی روایت کریدامے او دلتہ داصفت ک اللہ تعالیٰ
صفت سلبیہ مقیدہ دے نو ثبوت ک حیاء ک اللہ تعالیٰ ک پارہ ک دے ایت نہ
مخالف نہ دے حکم چہ ثبوت ک یوقسم دے اونفی ک یل قسم دہ او داصفت ہم پہ
نیز د سلف صالحینو ک اللہ تعالیٰ ک پارہ حقیقہ ثابت دے بغیر ک تشبیہ او تشیل
او تحریف او تاویل نہ او حیاء پہ صفت ک بندہ کنیں انقباض (بند بیدل)
ک نفس دی ک قبیح ٹھیز نہ چہ عارض کیبری بندہ تہ پہ بعض وخت کنیں لیکن
پہ صفت ک اللہ تعالیٰ او پہ صفت ک بندہ کانو کنیں دیر فرق ک تحریف لفظی اشتراک ک
قائدہ :- استحياء پہ طریقہ ک سلب مقیدہ سرہ پہ صفت ک اللہ تعالیٰ کنیں قرآن
کنیں دودہ کرتہ راغلہ دہ او پہ صفت ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم کنیں یوکرت
(سورۃ احزاب ۵۷) او پہ صفت ک نیکے زنہ کنیں یوکرت (سورۃ قصص ۲۵)
او پہ عمل ک فرعونیا نو کنیں شپہ کرتہ ذکر دہ :-

أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا دَلَّتْهُ يَضْرِبُ بِهَ مَعْنَى دَيِّبَيْنُ سرہ دے لکہ چہ قرطبی و ثیلی
دی یا پہ معنی ک یجعل سرہ دے یعنی یَجْعَلُ شَيْئًا مِثْلًا لِشَيْءٍ و آخر چہ
او گرمحوی بعوضہ مثال، او پہ دے کنیں چسپان کول ک ممتثل دی پہ
ممتثل لہ باندا دے نو ک دے و جے نہ دے تہ ضرب و ثیلے شی او دلتہ مثلاً
پہ معنی ک مثال سرہ دے :-

قائدہ :- ضرب المثل لفظ ک اللہ تعالیٰ ک طرف نہ پہ صیغہ ک فعل ماضی
غائب سرہ قرآن کنیں پہ سورۃ نحل ۸۷، سورۃ ابراہیم ۲۴، سورۃ روم ۲۸
سورۃ زمر سورۃ تحریم ۲۷، سورۃ صیغہ ک جمع ماضی منکلم سرہ پہ سورۃ ابراہیم
۲۴، سورۃ فرقان ۲۴، سورۃ روم ۸۵، سورۃ زمر ۲۴ او پہ صیغہ ک فعل مضارع
جمع منکلم سرہ پہ سورۃ عنکبوت ۲۴، سورۃ حشر ۲۴ او پہ صیغہ ک یضرب مثلاً
سرہ پہ دے ایت او سورۃ رعد ۲۴، سورۃ ابراہیم ۲۴، سورۃ نور ۲۴، سورۃ
محمد ۲۴ کنیں ذکر شویدا دے او پہ صیغہ ک امر سرہ سورۃ کہف ۲۴، سورۃ
یس ۲۴ او پہ صیغہ ک ماضی مجہول سرہ پہ سورۃ حج ۲۴ کنیں ذکر دے او
ہرچہ ک جانب ک بندہ کانو نہ دے نو ہغہ پہ سورۃ یس ۲۴، سورۃ نحل ۲۴
سورۃ زخرف ۲۴ او سورۃ اسراء ۲۴، سورۃ فرقان ۲۴ کنیں ذکر دے :-

مَا بَعُوضَةً كَدَمَ يَهْ اعراب کنیں ۛیرا قول دی اول داچہ مَا زَائِدَةٌ كَدَمَ تَاکِید
کَ مَثَلًا دَ پَارَہِ اَوْ بَعُوضَةً كَ مَثَلًا تہ بدل دے، دویم مَا تَکْرَرُ بدل دے کَ مَثَلًا تہ
اَوْ بَعُوضَةً صفت کَ مَا دے، دریم داچہ مَا تَاکِید کَ مَثَلًا دے اَوْ بَعُوضَةً دَ پَارَہِ
فعل حذف دے یعنی یئیں بعوضۃ۔

بعوضۃ مفرد دے اَوْ بعوض جمع راغی اکثر و یئیلی دی چہ بعوضۃ اوبق
یوشیز دے لیکن یہ حاشیہ کَ تفسیر قرطبی کنیں یہ دے باندے رد کرے
شومے دے اَوْ یہ لسان العرب کنیں یوقول ذکر دے چہ بق غتہ وی نو
بعوضہ و وکے وی اَوْ خازن ہم و یئیلی دی چہ بعوضۃ و پروما شوتہ و یئیلی شی
نو دلتہ یے ہم کَ تحقیر اَوْ تقلیل کَ وجہ تہ بعوضۃ ذکر کرے دے۔

فائدہ عل د مہری یہ حیوۃ الحیوان کنیں لیکلی دی چہ بعوضۃ یہ شکل
کَ ہاتی باندے دہ اَوْ کَ ہاتی نہ یے اندامونہ ۛیردی چہ کَ ہاتی ثلور خیم
یو عہرتم اَوْ یولکے دہ اَوْ کَ ماشی دہ خیمہ زیاتی دی اَوْ وزرے یے ہم شتہ
دے اَوْ عہرتم کَ ہاتی کوتلے دے اَوْ عہرتم کَ ماشی ۛو وی خازن لیکلی دی چہ
دا عجیب خلقت کَ اللہ تعالیٰ دے چہ سرۃ کَ و پروکوالی تہ عیل عہرتم یہ سختہ
شورمن کَ ہاتی اَوْ کَ میخے اَوْ اَوْخ کنیں وردنہ کپی تردے چہ کلہ کلہ اَوْخ
ہم کَ دہ کَ چیلو تہ مرکیزی۔ ابن جریر و یئیلی دی چہ بعوضہ یہ مثال
کَ دنیا کنیں پیش کیدے شی محکمہ چہ ماشے چہ اُورے وی نوژوندی وی
اَوْ ہر کلہ چہ یے خیتہ کَ چا کَ وینے نہ کَ کہ شی نو بیامرشی دارنگ پہ
اکثری توکہ کَ دنیا کَ مال نہ چہ انسان خالی وی نو کَ ہغہ پہ زپہ کنیں حیات
روحانی وی اَوْ چہ کَ دنیا پہ مال سرۃ مورشی نو زپہ یے مرشی اَوْ غافل شی
فائدہ عل قرآن کریم کنیں یو دیرش اجناس کَ حیوانا تو ذکر دی لیکن
اول یے ۛیر و وکے کَ ہغوی نہ ذکر کرے دے اَوْ یہ اخر کنیں یے کَ تہو لونہ
غتہ ذکر کرے دے چہ ہغہ ہاتی دے پہ سورۃ فیل کنیں۔ اَوْ ہغہ اجناس
دادی ماشے، سخی، غوا، خنزیر، خر، مارغہ، اس، خاروی، درشدہ، کارغہ، شادو
ریزو، بکر، بیزہ، اوبس، اوبشہ، اژدہا، مار، نرے مار، ملخ، سیک، چندان، مہیان
سے، شرمخ، نجر، تورہ مچی، لچ، میرے، ملاچرک، جولا، وینہ، پتنگ،
قَمَافُوقَہَا۔ فَا کَ پَارَہِ کَ عطف دے سرۃ کَ معنی کَ روستو والی اَوْ مَا موصولہ
دے ہو پتا دے مبتدا فوقہا خبر دے اَوْ دا جملہ صلہ کَ پَارَہِ کَ مَا دہ۔

فَوْقِ اَوْچت اوزیات تہ وئیلہ شی اوہغہ عام دے کہ زیاتوالے پہ بدان کبش
وی نوہغہ خودیر حیوانات دی کوم چہ مخکبش ذکر شول یا زیاتوالے پہ سپکوالی
کبش مراد وی اوہغہ وزرہ ماشی دے او دارو ستوغورہ دے عککہ چہ پہ احادیثو
کبش وزرہ ماشی پہ مثال کبش ذکر دے کہ تقلیل دپارہ لککہ پہ حدایت کبش
دی کوکانت الدنیا تعدل عند اللہ جناح بعوضة ما سقى منها كافراً شربة
کہ چرے دنیا برابر وے پہ نیز دالہ تعالیٰ دماشی د وزرہ سورہ نوخنیکولے پہ یے
نہ وے دہغہ نہ کافر تہ یوگوپ (روایت کریدے احمد ترمذی ابن ماجہ)
بل حدایت کبش دی وکوان اؤلکمر واخلرکمر وخیکمر ومیتکمر ورتبکمر
ویا بسکمر اجتمعوا علی اتقی قلب عبد من عبادی ما زاد ذلک فی ملکی
جناح بعوضة۔ اوکہ چرے ستاسو مخکبش اوروستنی اوژوندی او مری اولوانہ
او وچ راجع شی پہ ویر تقویٰ دار زریہ دیو بندہ یاندہ دیتہ کانونزما نہ
نوتہ زیاتوی دا پہ یادشامی زما کبش وزرہ دماشی۔

(روایت کرے دے امام احمد او ترمذی او ابن ماجہ)

فائدہ:- لفظ فوق یوخلوینیت کرتہ قرآن کبش ذکر دے او دے مختلف
مصداقات دی چہ ہغہ د اوجتوالی اوزیاتوالی دمعنی دلاندے دی اول پہ
معنی دغالب (سورۃ العمران ھ) دویم زیات پہ عدا کبش (سورۃ نساء ھ)
دریم صفت داللہ تعالیٰ پہ فوقیت سرہ پہ معنی د اوجت پہ عرش باندے
بغیر کہ تمثیل او تکلیف او تاویل تہ او پہ صفت داللہ تعالیٰ کبش درے کرتہ
راغلے دے (سورۃ انعام ھ) سورۃ نحل ھ) خلورم فوقیت ددرجے (سورۃ
انعام ھ) پنجم پہ معنی دعلی سرہ (سورۃ انفال ھ) شپیرم دپاسا یعنی اوجت
(سورۃ یوسف ھ) اووم زیات پہ علم کبش (سورۃ یوسف ھ) اتم اوجتوالے
د'اواز (سورۃ حجرات ھ) تہم اوجتوالے پہ مکان کبش (سورۃ بقرہ ھ) لسم
اوجت طرف داسمان (سورۃ انعام ھ) یوولسم اوجت طرف دزمکے (سورۃ
احزاب ھ) دولسم غتوالے پہ بدان کبش لککہ پہ دے ایت کبش پہ یومعنی سرہ
دیالسم زیاتوالے پہ یووصف کبش لککہ سپکوالے داہم پہ دے ایت کبش
پہ دویمہ معنی سرہ۔ نو معلومہ شوہ چہ د فوق معنی یوہ دہ اوجتوالے
او پہ ہر جگہ کبش دہغہ مناسب اوجتوالے دسپہر دغسے پہ صفت داللہ تعالیٰ
کبش ہم دے۔

قَالَ الَّذِينَ آمَنُوا كَيْفَ عْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَبَ لَهُمْ كِبَرٌ
 اول جواب او شو یعنی مثال چه هر چند که وی عوداً الله تعالی کدشان سوره کدھے
 منافات نیستہ دے کدھے وچے نہ الله تعالی پہ قرآن کتب دیر مثالونہ
 پیش کرے دی۔ اوس دویم جواب دے پہ ذکر کد حکمتونو کد مثال سوره
 نو کد اول حکمت دادے چہ پہ مثال سوره تمیز او فرق کد خلقو معلوم مبینی
 مؤمن معلوم مبینی پہ تصدیق کد مثال سوره او پہ تصدیق کد مثال سوره فائدہ
 بشکارہ شی کدھے وچے نہ دا بے محکم کد ذکر کرو۔ اَنَّهُ داضمیر راجع کد مثال
 تہ یا ضرب المثل تہ۔ الْحَقُّ داپہ معنی کد موافقت کد مثال دے کد ممثل لہ
 سوره اودا معنی کد حقانیت دہ پہ مثال کتب۔ وَمِنْ رَبِّهِمْ دایم خبر کد ان
 دے یا صفت کد الحق دے او پہ دے سوره اشارہ دہ چہ دلتہ حقانیت صرف
 پہ وجود کتب مراد نہ دے بلکہ حقانیت شرعی مراد دے۔

قَالَ لَهُ: لَقَدْ كَذَبَ فِيهِمْ كِبَرٌ دوه سوره خلو نیست کرتہ را غلے دے
 حق پہ لغت کتب صرف ثابت تہ و تیلے شی او پہ عرف کتب ہغہ شیز دے
 چہ ثابت وی یقیناً چہ کدھے انکار جائز نہ وی اودا شامل دے اعیان
 (ذوات) ثابت او صحیح افعال او رشتینو اقوالوتہ۔ کدھے وچے نہ پہ قرآن
 کتب کدھے دیر مصداقات دی۔ اول پہ معنی کد موافق او واقع پہ عیل
 عائم لکہ پہ دے ایت کتب دویم پہ معنی کد ثابت پہ دلیل شرعی یقینی سوره
 چہ مقابل کد باطل دے (سوره بقرہ ۲۸۵) دریم جرم شرعی (سوره بقرہ ۲۸۶)
 خلورم پورہ بیان کد خبرے (سوره بقرہ ۲۸۷) پنجم پہ معنی کد صدق (سوره
 بقرہ ۲۸۸) شپرم لایق او مناسب (سوره بقرہ ۲۸۹) اووم امر واجب (سوره
 بقرہ ۲۹۰) اتم حق کد بندہ (قرض) (سوره بقرہ ۲۹۱) نهم یقین (سوره
 نساء ۲۹۲) لسم قرآن (سوره مائدہ ۲۹۳) یولسم صفت کد الله تعالی (سوره
 انعام ۲۹۴) دولسم حکمت او فائدہ (سوره انعام ۲۹۵) دیار لسم حق مالی شرعی
 (سوره انعام ۲۹۶) ثوار لسم پہ معنی کد جہاد (سوره انفال ۲۹۷) یٹلم مقابل
 کد ضلال (سوره یونس ۲۹۸) شپار لسم صحیح عقیدہ کد توحید (سوره یونس ۲۹۹)
 اوولسم حق تفضلی پہ الله تعالی باندے (سوره یونس ۳۰۰) اٹلم حاجت
 (سوره ہود ۳۰۱) نوولسم عذاب الہی (سوره حجر ۳۰۲) شلم دنیوی فائدہ
 (سوره نور ۳۰۳) یوولسم صحیح جواب (سوره فرقان ۳۰۴) دوولسم حصہ او

تصیب (سورۃ ذاریات، ۱۹)۔

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَا سَاءَ أَوْنَهُ وَيَلْبِسُونَ لَهُ الْحَقَّ
 كَمَزِيدٍ قَبَاحَتِ دِيَارِهِمْ لَكَ دَلِيلٌ يَوْمَ الْعَمَلِ أَلَمْ يَكُنْ لَكَ
 بَنَاتٌ مِمَّنْ زَاوَىٰ ۚ فَهِيَ الْكَاذِبَةُ ۚ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْهُنَّ
 أَسْرٌ وَلَا هَيْبٌ وَلَا جُنَاقٌ ۚ وَمَنْ يَمْلِكُ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْهِ
 السَّمَاءُ بِالسَّحابِ كَوِثْمِ الطُّحَيْنِ ۚ فَيَرْسِلَ مِنْهُ
 السُّيُوفَ فَجَارٍ ۚ وَمَنْ يَمْلِكُ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْهِ السَّمَاءُ
 بِالسَّحَابِ جِبَالٍ مِنْ فِضَّةٍ أَوْ يَنْزِلَ عَلَيْهِ السَّمَاءُ
 بِطُفْرِيفٍ زَاخِخٍ خِضْرَانٍ ۚ وَمَنْ يَمْلِكُ أَنْ يَنْزِلَ
 عَلَيْهِ السَّمَاءُ بِسُحُبٍ زَحَّاحٍ ۚ فَيُمْسِكُ فِي ظُلُمَاتٍ
 لَّيْلٍ مُّتَتَابِعَةٍ ۚ وَمَنْ يَمْلِكُ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْهِ السَّمَاءُ
 بِزُرِّاقٍ مُّتَوَّضِعَةٍ مُّكَرَّمَةٍ مُمْرَسَةٍ تُبْصَرُ ۚ وَسَوْفَ
 يُجِيبُهُمْ فِيهَا بِمِثْلِ طَرَفِ الْبَلَدِ ۚ وَمَنْ يَمْلِكُ أَنْ يَنْزِلَ
 عَلَيْهِ السَّمَاءُ بِسُحُبٍ رَّغِيَّةٍ مُّكَرَّمَةٍ ۚ فَيُمْسِكُ فِيهَا
 الْغُلَامَ الْوَهَّابَ ۚ وَمَنْ يَمْلِكُ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْهِ السَّمَاءُ
 بِسُحُبٍ رَّغِيَّةٍ مُّكَرَّمَةٍ ۚ فَيُمْسِكُ فِيهَا الْغُلَامَ الْوَهَّابَ ۚ
 وَمَنْ يَمْلِكُ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْهِ السَّمَاءُ بِسُحُبٍ رَّغِيَّةٍ مُّكَرَّمَةٍ ۚ
 فَيُمْسِكُ فِيهَا الْغُلَامَ الْوَهَّابَ ۚ وَمَنْ يَمْلِكُ أَنْ يَنْزِلَ
 عَلَيْهِ السَّمَاءُ بِسُحُبٍ رَّغِيَّةٍ مُّكَرَّمَةٍ ۚ فَيُمْسِكُ فِيهَا
 الْغُلَامَ الْوَهَّابَ ۚ وَمَنْ يَمْلِكُ أَنْ يَنْزِلَ عَلَيْهِ السَّمَاءُ
 بِسُحُبٍ رَّغِيَّةٍ مُّكَرَّمَةٍ ۚ فَيُمْسِكُ فِيهَا الْغُلَامَ الْوَهَّابَ ۚ

اَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا اِرَادَهُ صِفَتِ قَدِيْمِهِ ذَاتِيْهِ ذَا اللّٰهُ تَعَالٰی دے پہ نین کہ اہل حق
 سرہ او کہ علم او قدرت نہ سیوا دے چہ ترجیح و رکوی یو کہ دودہ مقدار
 فعل و نولہ پہ بل باندے۔ او ارادہ صفت کہ مخلوق کبہم راغی او ہغہ پہ معنی
 کہ میلان کہ زہرہ دے یو طرف تہ اوکلہ حاصل شی اوکلہ نہ حاصلیری اوہر
 چہ ارادہ کہ اللّٰہ تَعَالٰی دہ نو کہ ہغہ نہ تخلف او خلاف کار نہ واقع کییری بلکہ
 یَفْعَلُ مَا یُرِیدُ اَوْ فَعَالَ لِمَا یُرِیدُ صفت کہ ہغہ دے او ارادہ کہ اللّٰہ تَعَالٰی
 کلہ ذکر کییری پہ تعلق کلّی سرہ پہ کار و نوپورے اوکلہ ذکر شی پہ تعلق
 سرہ پہ جزئی توپورے۔ بِهٰذَا اِدَادُوْی پہ دے قول کیں اسم اشأ سرہ کہ
 تحقیق او سیکوالی کیارہ دہ۔

مثلاً دا حال دے یا تمیز دے کہ ہذا۔ دا سے یہ سورۃ مدثر کتب ہم دی
او مقصد کہ کافرانو پہ دے قول کتب تحقیر کہ مثال دے او اشارہ دہ چہ دا
کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ نہ دے۔

يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا ۖ اِذَا دُعِيَ بِحُكْمٍ دَعَىٰ ۚ ذَكَرَ مِثَالِ ۭ جَهَنَّمَ مَرْتَبَ كَيْدٍ ۚ فَانْدَادَ ۚ
اَوْ اَثَارٌ ۚ وَخْتَلَفُوْا فِيْهِ مِثَالِ بَانَ ۭ جَهَنَّمَ ۚ اَوْ هِدَايَتٍ ۚ دَعَىٰ ۚ اَوْ دَايَةٍ ۚ كَلَامٌ
ذَكَرَ ۚ اَوْ كَبِيْرٍ ۚ اَوْ اَخْلَ ۚ نَهَ ۚ دَعَىٰ ۚ لَكَ ۚ جَهَنَّمَ ۚ مَعْتَزِلُوْا خِيَالٍ ۚ كَرِهَ ۚ دَعَىٰ ۚ بَلَكَةً ۚ اَوْ مُسْتَقْلِلٌ
قَوْلُ ۚ اَللّٰهُ تَعَالٰى ۚ دَعَىٰ ۚ بِهٖ دَلِيْلٌ ۚ سُوْرَةُ ۚ مَدَاثِرُ ۚ سُوْرَةُ ۚ

نسبت کا ضلال اللہ تعالیٰ تہ حقیقہ دے اوپہ قرآن کریم کہیں دیرش کرتہ واقع دے او معنی کا ضلال منسوب اللہ تعالیٰ تہ پیدا کول کا فعل کا ضلال دی پہ بندہ کہیں او نسبت کا ضلال شیطان تہ پہ معنی کا دعوت ور کولو او وسوسے اچولو کا پارہ دگمراہ کولودی (سورۃ یس ۶۶) او کلمہ نسبت وی فرعون تہ (سورۃ طہ ۲۵) او نسبت معبود باطل تہ (سورۃ ابراہیم ۳۸) او نسبت بحرمانو تہ (سورۃ شعراء ۹۹) او سامری تہ (سورۃ طہ ۸۵)

او گمراہانوتہ (سورۃ مائدہ ۷۷) او سردارانو او ملایانو او پیرانوتہ (سورۃ احزاب ۷۲) او ہرمفتری (دروغون) تہ (سورۃ انعام ۷۷) او نسبت خواہش تہ (سورۃ ص ۷۷) او نسبت منافقانوتہ (سورۃ نساء ۷۷) او اہل کتابو باطل پرستوتہ (سورۃ عمران ۷۷) او یہ دے تہ لو کہیں ہغہ معنی دہ کومہ چہ یہ نسبت د شیطان کہیں دہ - یہ ضمیر مثال یا ضرب مثال تہ راجع د اشارہ د سبب د اضلال دہ او مراد دے تہ کذب اور تحقیر د مثال دے یہ قرینہ دے قول سرہ چہ فیقولون ما ذا ارادہ - نو دے تہ معلومہ شہوہ چہ خلق د ضلال د طرف د اللہ تعالیٰ نہ دے او کسب د اسبابو د ہغہ د طرف د بتدھانوتہ د اسباب ضلال یہ قرآن کہیں دیر ذکر دی اول تہ کذب د مثال قرآنی لکہ یہ دے ایت کہیں - دویم تبدیل د کفر یہ ایمان سرہ (سورۃ بقرہ ۱۷۸) دریم شرک کول (سورۃ نساء ۷۷) خلوم کفر باللہ والملائکہ والکتب والرسول والیوم الآخر (سورۃ نساء ۷۷) پنجم عصیان د اللہ اور رسول (سورۃ احزاب ۷۷) شپہریم دوستانہ د کافرانو سرہ (سورۃ معنہ ۷۷) اووم تابعداری د خواہش (سورۃ انعام ۷۷) اتم منع کول د لارے د اللہ تعالیٰ نہ (سورۃ نساء ۷۷) نہم اطاعت د اکثریت یعنی موجودہ جمہوریت (سورۃ انعام ۷۷) لسم دوستانہ او اتباع د شیطان (سورۃ حج ۷۷)۔

دیکھداری یہ گئیگا، نسبت د ہدایت یہ قرآن کہیں اللہ تعالیٰ تہ دودہ اتیا کرت دے او د نسبت ہم حقیقی دے او مراد دے تہ خلق د ہدایت او توفیق ورکول دی او دایہ مشروط کرے دے یہ صفت د ثابت سرہ یہ سورۃ رعد ۷۷ او سورۃ شوری ۷۷ کہیں او یہ صفت د اتباع د رضا د اللہ تعالیٰ سرہ لکہ یہ سورۃ مائدہ ۷۷ کہیں او کلہ نسبت د ہدایت نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ وی لکہ یہ سورۃ شوری ۷۷ کہیں او کلہ نسبت وی قرآن تہ لکہ یہ سورۃ اسراء ۷۷ کہیں او دے سورت یہ ۷۷ کہیں ہم تیر شویدی او دا دوارہ نسبتونہ اسبابو د ہدایت تہ دی او یہ ضمیر مثال یا ضرب المثال تہ راجع دے او دے پشان یہ سورۃ مائدہ ۷۷ کہیں دے۔

سوال :- کثرت او قلت خود امور و متضایفہ نہ دی یعنی یہ دوارہ جانبینو کہیں کثرت نشی راتلے او دارنگ مؤمنان حول دی لکہ یہ سورۃ سبا ۷۷ کہیں جواب :- دلته کثرة فی نفسہ مراد دے یعنی گمراہان دیر دی او مؤمنان

چہ حان تہ او گوری تو ہم دیر وی اگر چہ یہ نسبت ذکر اہانوسرہ لیر وی او
دلہ کثرت فی نفسہ محکمہ را و پلے شوچہ مقصد اذیت دیرے فائدے کے مثال
ذکر کول دی تو دیر والے نے دواہ جانیو تہ محکمہ ذکر کر و۔

سوال :- یہ قَامًا الذَّائِنِ کَبِشِ مَوْمِنَانِ یُنْجَحِبْنِ ذِکْرَ کَہْلِ او یہ یُضِلُّ اَکَبِشِ
ہمراہان بخش ذکر کر لے۔

جواب :- اولہ جملہ کبش مقصد اثبات کحقانیت کے مثال وڈو کہ ہفتہ دپارہ
علم کے مؤمنان ذکر شو او یہ دویمہ کبش مقصد زیادت کے تاثیر وڈو کہ ثبوتی
وی او کہ سلبی وی اوزیات تاثیر سلبی یہ کافران تو کبش دے محکمہ چہ ہغوی
یہ حقیقت کبش دیر دی۔

وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ا جواب کے وہم دے ہفتہ وہم دادے چہ دا دیر
خلق اللہ تعالیٰ کخہ وجہ نہ گمراہ کر لے ؟ حاصل کے جواب دا دے چہ سبب
کا ضلال فسق کے دے خلق دے۔ الْفَاسِقِينَ کے فسق نہ ماحوذ دے او ہفتہ
یہ لغت کبش وتل دی کے یوخیزنہ، او یہ عرفی کبش وتل دی کے حدانہ یہ اذیت
ورکولو سرہ کے دے وجہ نہ یہ یوحادیث کبش نے پنچہ حیوانات تو تہ فواسق
وٹیلی دی چہ یہ جل او حرم دوا پر کبش قتل کول پکار دی محکمہ چہ ہغوی
یہ اذیت (ضرر) ورکولو کبش یہ انسان باندے پر مے والے کوی لکہ مار
(لہم)، کارغہ، منبرک، سپے حملہ کوڑکے او تپوس۔ او یہ اصطلاح کے شریعت
کبش فسق وتل دی کے طاعت کے اللہ تعالیٰ او کے رسول نہ من کجہ یا من کل
الوجہ تو اول تہ فسق مؤمن وٹیلے شی او دویم تہ فسق کے کافر وٹیلے شی۔
یہ دے معنی سرہ یہ انسان باندے کے فاسق اطلاق یہ کلام کے عربو کبش
معروف نہ وڈو تو قرآن کے دے استعمال او کر و او کے عربو فصحا و بلغا و یہ
ہفتے باندے ہیچ طعن نہ دے کرے (قاموس، لسان، راغب، جوہری) تو لو
دا لیکلی دی۔ او کے فسق استعمال یہ قرآن کبش پنچوس کرتہ یہ خلور معانو
سرہ راغلے دے اول مطلق کتہ کبیرہ (سورۃ بقرہ ۱۷۵) دویم یہ معنی
کفر او شرک (سورۃ مائدہ ۱۷) دریم کتہ کبیرہ بشکتہ کفر او شرک نہ
(سورۃ حجرات ۱۷، سورۃ نور ۱۷) خلورم صرف وتل (معنی لغوی سرہ)
(سورۃ کہف ۱۷)۔ یہ دے ایت کبش دویمہ معنی مراد دے یعنی فسق یہ کفر
کبش او اسباب کے فسق یہ قرآن کریم کبش لس ذکر دی اول تولی کے ایمان

مَنْ بَعْدَ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ

روستو دے پوحوالی دے ہفتہ - او پر یگوی ہفتہ خیز چہ حکم کریدے اللہ تعالیٰ

يَا أَنْ يُؤْصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ

یہ پیوستوالی دے ہفتہ سرہ ، او ورنے کوی دوی یہ زمکہ (ملک) کیں۔

أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۚ كَيْفَ تَكْفُرُونَ

دغہ کسان خاص دوی تاوانیان دی - خہ رنگہ تاسو کفر کوئی

اودا اتباع دے آخری رسول تہ (سورة عمران ۱۵۷) دویم حکم تہ کول پہ ما انزل اللہ باندے (سورة مائدہ ۱۷۷) دریم منافقت (سورة توبہ ۱۷۷) خلورم کفر کول (سورة نور ۵۵) پنجم مسلمان تہ دزنائیکھل کول (سورة نور ۱۷۷) شپہ ضرر و رکول کاتب او گواہ تہ (سورة بقرہ ۲۵۷) اودم تبدیلی دے شرع (سورة بقرہ ۵۹) اتم حیلہ کول پہ احکامو شرعیہ کیں (سورة اعراف ۱۷۷) تہم دے مع پہ نصب او استقسام بالازلام (قیمت معلومول پہ غشوسرہ) (سورة مائدہ ۱۷۷) اسم پہ وخت دے مع کیں نوم دے اللہ تعالیٰ قصداً پر بخودل (سورة انعام ۱۷۷) نوپہ دے اسبابو سرہ پہ انسان کیں فسق راشی او بیالہ ہفتہ تہ پہ قرآن سرہ وعظ و رکبیدیشی نو دے ہفتہ گمراہی زیاتی کیںی (الا ما شاء اللہ)۔

۱۷۷ یہ دے ایت کیں تعریف دے قاسقانو دے او زجر دے ہفتوی تہ پہ ذکر دے درے صفات قبیحوسرہ او پہ خسران سرہ اودا صفات دے کافرانو دی حکم چہ دے مقابل صفتونہ دے مؤمنانو دے پارہ ذکر دی پہ سورة رعد ۱۷۷ کیں یَقْضُونَ عَهْدَ اللَّهِ نَقْضُ يَه لَعْنَتِ کیں سپردلو دے رسی تہ وئیلے شی اودا معنی مستعمل دے پہ سورة نحل ۱۷۷ کیں نوپہ دے کیں عَهْدَ اللَّهِ یے مشابہ کرے دے دے رسی سرہ چہ ہفتہ او سپردلے شی نوپے کارہ شی اوپہ ہفتہ سہمیا دودہ خیزونہ ہم نشی یو بخائے کیدلے نو دلتہ مراد مخالفت او انکار کول دے عہود و الہیو دے۔ عہد، خازن وئیلی دی چہ عہد پہ اصل کیں حفاظت دے یو خیز او لحاظ کول دے ہفتہ دی وخت پہ وخت دے دے وچے تہ پہ دے کیں دے وعدے تہ زیاتہ معنی پرتہ دے اوپہ عہد باندے وفاء واجب دے بالاتفاق او مادہ دے عہد پہ قرآن کیں شپہ خلویست

کرت ذکرده په درې طریقو سره - یو امر الله (سورة بقره ۲۵۷) دویم نهی
که الله تعالیٰ (سورة یس ۱) او که دے نه علاوه عیونو کښ عام او امر تو اهی
که الله تعالیٰ ته شامل دے -

مَنْ بَعْدَ مِيثَاقِهِ دَاوُودُ تَهْ اَخْسَرُ شَوْعْ دے یو خوالی ته و ټیله شی لفظ
که میثاق په قرآن کښ پنځو ښت کرته او ماده که د وثوق اته دیرش کرته ذکر
ده میثاق په اصل کښ عهد مضبوط په قسم سره ته و ټیله شی او په دے
معنی سره دے په سورة بقره کښ او دے ته موثق هم په سورة یوسف ۴۷
ته کښ و ټیله شویداے او اکثر په معنی مصداری سره مراد وؤ لکه دلته هم
معنی مصداری مراد ده - اوه ضمیر الله تعالیٰ ته راجع دے یا عهد ته - او موثقی
متعلق دی په بنی اسرائیلو پورے په سورة بقره ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ او سورة
مائده ۸۷ ته کښ او متعلق په نصاراؤ پورے سورة مائده ۸۷ ته کښ او
متعلق دی په الذین او تو الکتاب پورے سورة العمران ۷۵ ته کښ او متعلق په
انبیاء پورے په سورة العمران ۷۵ ته کښ - او موثقی په مینج
که بند کښ سورة یوسف ۷۵ ته کښ سورة نساء ۷۵ ته کښ سورة انفال ۷۵ ته کښ او
سورة نساء ۷۵ ته کښ دی -

فَاعْلَمُ: دلته که عهد الله نه په مراد کښ ډیر اقوال دی اول داچه امر
که الله تعالیٰ بند کښ ته که طاعت کولو که هغه او نهی کول که معاصی نه چه
الله تعالیٰ په خپلو کتابونو کښ او په ژبه که رسولانو خپلو سره ذکر کړیدی
دویم داچه الله تعالیٰ که توحید شکاره دلیلونه قائم کړی او موجود کړی دی ، نو
بند کښ ته یې که هغه که پاره عقل ورکړی که تو دا عهد دے او په هغه کښ
نظر او فکر نه کول دایې نقص دے - دریم هغه عهد دے چه الله تعالیٰ
په قرآن کښ سورة اعراف ۸۷ ته کښ ذکر کړی دے ، په دے درې واره
قولونو باند دے په دے کښ ټول مشرکان کافران منافقان داخل دی
خلوړم عهد دے په تورات کښ یهودیا ته چه که دے نبی صلی الله علیه
وسلم رسالت به په خپله هم منی او نور وخلقوته به یې هم شکاره کوئی
نو هغوی دغه حق پټ کړو بیا په دے دا خاص دے په یهودیا تو پورے -
غوره داده چه ایت عام دے ټولو کافرانو مشرکانو یهودیانو نصاراؤ
او منافقانو ته شامل دے چه عهد الهیه یې په مختلفو طریقو سره

مات کرے دی او اللہ تعالیٰ دے دے عہود و ثوق (پہنچوالے) کریدے پہ عقلی
دلیلون تو او پہ قرآن او آخری نبی رالیکلوسرہ -

وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُؤْصَلَ، قطع مقابل دے وصل دے دوه تکرے
کول او پریکول یو خیز دے بل نہ جدا کول پہ دے معانیو بانداے اکثر استعمال
شویداے اوکله پہ معنی دے ہلا کولورائی (لکہ سورۃ العمران ۷۵) اوکله مسافت
قطع کول پہ زمکہ کنش (سورۃ توبہ ۱۱۸ سورۃ رعد ۱۳) اوکله پہ معنی دے تعلقاً
ختمیدال (سورۃ بقرہ ۱۲۸) اوکله پہ معنی دے جرح کول (سورۃ یوسف ۱۸)
اوکله پہ معنی دے نسل بنداول (سورۃ عنکبوت ۱۸) اوکله پہ معنی دے بیخ کنائی
کولو (سورۃ انفال ۷) او پہ معنی دے تقسیم کولو (سورۃ اعراف ۱۷) او پہ
معنی دے مرئی خپہ کولو (سورۃ حج ۱۷) بنا پہ یوقول (او پہ معنی دے فیصلہ کولو
(سورۃ نمل ۱۷) - اَنْ يُؤْصَلَ داپہ تاویل دے مصدر سورہ بدل دے دے ضمیر
دے پہ نہ یعنی مَا أَمَرَ اللَّهُ يُؤْصَلَ - شریبئی او قرطبی وغیرہ لیکلی دی چہ
مراد دے نہ ہرہ خطیہ (غلطی) دے چہ اللہ تعالیٰ پہ ہفتے بانداے ناراض
وی - خپلوی پریکول، دے مؤمنانو دے دوستانہ نہ مخ اہول، دے انبیاء علیہم السلام
او دے کناہونو الہیو پہ مینج کنش پہ ایمان راوہلو کنش فرق کول، جماعت
دے مسلمانانو پریبنودل او ہر ہفتہ کار کول چہ پہ ہفتے کنش خیر پریبنودل
او شرک کول وی چہ داہول خیزونہ دے اللہ تعالیٰ او دے بندہ پہ مینج کنش
وصلت (پہیوستوالے) ختموی او دارنگ دے قرآن او دے حدیث پہ مینج کنش
فرق کول یعنی متل دے قرآن او تہ متل دے حدیث، او احکام شرعیہ بعض
متل او بعض تہ متل داہول پہ دے کنش داخل دی - مَا أَمَرَ اللَّهُ داقیدائے
دے دے وجہ تہ راوہلو چہ ہفتہ وصل چہ اللہ تعالیٰ دے ہفتہ تہ منع کرے وی
تو ہفتہ تربتہ خارج دے لکہ براءت کول دے مشرکانو او منافقانوسرہ او
ہجران کول دے مبتدعینو او فاسقانوسرہ - يُؤْصَلَ مادہ دے وصل پہ قرآن
کنش دولس کرتہ ذکر دے کله پہ معنی دے رسیدلو یو خیز تہ (لکہ سورۃ ہود ۷۵)
اوکله پہ معنی دے عہد سورہ (سورۃ نساء ۷۵) اوکله پہ معنی دے رعایت کولو
دے جمع او دے وصل لکہ پہ دے ایت کنش -

وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ تحقیق دے لفظ فساد مخکنش تیر شویداے قرطبی و ثعلبی
دی مراد دے نہ عبادت دے غیر اللہ دے او ظلم کول دی پہ کارونو کنش

په سبب کد شهواتو خپلو سره او خازن و شریعتی و ټیلي دی مراد کد دے ته عام گنا هونه او خلق منع کول دی کد ایمان را وړلو ته په محمد صلی الله علیه وسلم او استهزاء کول په حق پورے او نسفی پکښ قطع السبیل (لا رے شو کول) هم شمار کړیدی. معلومه شوه چه دالفظ عام دے دے ټولو ته او کد مخکښ جملے سره کد مناسبت کد وچه ته اعتراض کول په قرآن باندے پکښ هم داخل دے.

فائده ۱۰ په دے درے کار و توکښ په هر روستی کښ ترقی ده په نسبت کد مخکښ. سپردل دی نو کد رسنی فائده ترینه نشی اخستلے کیدے لیکن کد دوه بامره او دلو وچولو احتمال گشته دے او قطع پریکول دی چه بیایه وصل امکان نه لری مگر عارضی وصل کیدایشی او فساد خو یا لکل بے کاره او بے فائده کیدل دی. نو دا ترقی ده کد ادنی نه اعلی ته په گنا هونو کښ.

فائده ۱۱ په دے درے صفا توکښ دوه احتمالونه دی اول داچه گنا هونه په درے درجا تو او قسمونو سره دی اول هغه قسم گنا هونه دی چه کد عهد و سره تعلق لری دویم قسم هغه دی چه په هغه کښ معنی کد وصل پرتنه وی او هغه پیکر (ختم) شی دریم قسم هغه دی چه په هغه سره نظام د عالم خرابیدری او کد هر یو مثالونه مخکښ ذکر شول. دویم احتمال دا دے چه هر قسم گناه کښ دا درے صفتونه دی چه په کښ نقض عهد دے او قطع کد وصل ده او فساد دے، کد دے وچه نه کد دے درے وار و ذکر او کړ شه او دایه دے ترتیب سره په سورة رعدا هکښ هم ذکر دی.

اولک لک هم الخسرون دا تخويف دے چه مرتب دے په دغه درے صفتونو باندے. خسران په اصل کښ نقصان ته وټیله شی که په وزن کولو کښ یا بل شه کښ وی او په دے معنی سره په (سورة مطففين) کښ ذکر دے او بقای نظم الدار کښ وټیلي دی "خاسر هغه شوک دے چه کد هغه سره رأس المال وی او فائده (گټه) پکښ کیدلے شی لیکن په بے تدابیری سره په هغه کښ کمه او کړی. او امام رازی وټیلي دی چه "خاسر هغه شوک دے چه داسے عمل او کړی چه په هغه باندے ثواب نه ملاویری قرطبی وټیلي دی هغه شوک چه خپله حصه کمه کړی کد فلاح او دکامیابی نه نو هغه خاسر دے. او ضلال او هلاکت ته هم وټیله شی په دے معنی

بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَانًا فَاحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ

اِيَه اللہ تعالیٰ باندے احوال دا اچھ تاسو نیشیت دے نو ژوندی تے کرے تاسو بیا بہ مرہ کوئی تاسو

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۲۸﴾

بیا بہ ژوندی کرے تاسو، بیا بہ خاص ہفہ راللہ تعالیٰ) تہ ورگر خولے شی تاسو۔

باندے بہ (سورۃ مؤمن ہک ہک) کنس دے۔

فائدہ عل یہ دے ایت کنس دے خسران دے اسباب ذکر شول او دے نہ علاوہ نور اسباب م دی :- مخلووم سبب شیطان سرہ دوستانہ کول (سورۃ نساء ہک) پنجم تکذیب دلعاء اللہ (ک ملاقات ک اللہ تعالیٰ) (سورۃ انعام ہک) شپہم قتل ک اولاد عییل (سورۃ انعام ہک) اووم مرتد کیدال (سورۃ حج ہک) سورۃ آل عمران ہک) اتم کفر بالکتاب (سورۃ بقرہ ہک) نہم کفر باللہ تعالیٰ (سورۃ عنکبوت ہک) لسم حزب الشیطان (سورۃ بقرہ ہک) یوولسم کاسلہ نہ سیوا بل دین منل (سورۃ آل عمران ہک) دولسم قتل ک مؤمن عمدا (سورۃ مائدہ ہک) دیار لسم حرمان ک مغفرت اورحمت ک اللہ تعالیٰ (سورۃ اعراف ہک) شوار لسم تکذیب بالآیات (سورۃ یونس ہک) پنخلسم تکذیب ک نبی (سورۃ اعراف ہک) شپار لسم شرک کول (سورۃ زمر ہک) اوولسم یہ عییل رب باندے بدگمانی کول (سورۃ حم سجده ہک) او دے تولو اسبابو تہ اشارہ دہ یہ دے قول ک اللہ تعالیٰ کنس چہ "اِنَّ الْاِنْسَانَ لِفِيْ خُسْرٍ" فائدہ ہک ہفہ دے صفات چہ یہ دے ایت کنس ذکر شول دا جامع او شامل دی دغہ تولو اسبابو ذکر کرے شو تہ ک دے وجہ یہ دے سورت کنس دادے تے خاص کول یہ ذکر سرہ اوہر کھ چہ داصفات ک کافرانو دی چہ ہفہ پورہ گمراہان دی او الخسروں نہ مراد ہم پورہ خسران والادی ک دے وجہ نہ حصرتے ک دوی اوکرو یہ ضمیر فصل او تعریف ک مبتدا او خیر دوار و سرہ نو معلومہ شوہ چہ مؤمن گناہکار کنس لہ خسران راتلے شی او پورہ خسران یہ کافر پورے خاص دے۔

۲۸ ربط ک ایت ک ماقبل سرہ دادے چہ مخکس ایت کنس صفات احوال ک کافرانو ذکر شو نو اوس زور نہ ورکوی یہ کفر سرہ ک وجود ک دلیلو نو ک ایمان نہ دویم ربط دادے چہ مخکس اثبات ک توحید او ک رسالت

اوشواوپه مینج کین تخویف او بشارت او جواب و سوال ذکر شو نو اوس
 بیا واپسی ده اول مقصداته چه اثبات د توحید دے په ذکر کولو د خلورو
 انعامات عامه سره (چه متعلق دی په انسان پورے) نو په دے ایت
 کین اول انعام عام ذکر کوی چه حیات و رکول دی انسانانو ته -
 کیف دالفظ د پاره د استفهام د حالت رائجی او دالفظ په قرآن کین دے
 اتیا کرته راغله دے. نو کله په دے کین معنی د انکار او زجر وی لکه په
 دے ایت کین او په سورة العمران ۱۵۷ کین، او کله پکین معنی د اقرار وی
 لکه په سورة غاشیه ۱۷-۱۸-۱۹ کین او اکثر په کین معنی مصدری
 په معنی د کیفیت سره مراد وی لکه په سورة اعراف ۱۷۱ او سورة یونس
 ۱۰۱ کین. او بعضو علماؤ وئیلی دی چه په دے کین معنی د تعجب ده کله
 چه د انسان د طرف نه وی او چه د الله تعالی د طرف نه وی نو هغه وخت
 معنی د تعجب ده یعنی په تعجب کین اچول. نو دلته حاصل د ایت دادے
 چه سره د وجود د دے بکاره انعاماتونه (چه روستو ذکر کړی) ستاسو
 کفر کول ډیر عجیبه دی او دانه دے پکار.

تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ، قرطبی وئیلی دی چه معنی داده "خه رنګ د الله تعالی د
 وجود نه انکار کوئی او د هغه نه سیوا د بل چا عبادت کوئی" اشاره ده چه
 دلته خطاب دے عام کافرانو ته که الله تعالی نه منی یا مشرکان وی او عوام
 وی که کتابیان وی -

وَكُنْتُمْ أََمْوَئًا، وَاو د پاره د حال دے. اموات جمع د میت ده که په
 تشدید سره وی او که تخفیف سره وی عکله چه په دے لفظ کین شد
 اوسکون د یا دواړه جایز دی. او موت په قرآن کریم کین یوسل تهه
 پنځوس کرته ذکر دے او قرآن کین د دے یوولس اطلاقات راغلی دی
 اول په معنی د عدم سابق لکه په دے ایت کین. دویم په معنی د موت
 عقابی (چه په هغه پسه د نبوی ژوند راتله شی) (سورة بقره ۱۷۷) دریم موت
 اعجازی (په دنیا کین په طریقه د خرق عادت سره چه ورپه بیا ژوند
 د نبوی رائجی) (سورة بقره ۱۷۷) غلورم مرګ د شهادت (سورة العمران ۱۵۷)
 پنجم اسباب د مرګ (سورة ابراهیم ۳۱) شپږم په معنی د جهل (سورة
 انعام ۱۲۸) اووم عدم د قوت نباتیه (سورة فرقان ۲۴) اتم عدم د ایمان

(سورة یونس ۱۰۱) نھم موت تمثیلی (سورة روم ۳۰) لسم ۲۰ یرغمونہ (سورة ابراهيم ۱۲۵) ینا ۲۰ یوتفسیر ۱۰ یولسم موت حقیقی یعنی جدا کیدل ۱۰ روح کجسد نہ دلتہ دامعنی مراد دہ - ۲۰ ینا ۲۰ موت کبش دوه قولونہ دی اول داچه موت مطلق عدم الحیاء ۱۰ ۲۰ شے کہ وصف کژوند حساسی پکبش راتلے شے اولکہ نشی راتلے لکہ ۲۰ سورة فرقان ۲۵ او یس ۱۰ ۱۰ سورة ق ۱۰ کبش او ۲۰ دے قول سرہ دوی ۲۰ ۲۰ مینخ کبش تقابل ک تضاد دے - دویم قول داچه موت عدم ک حیات دے کہ هغه خیز نہ چہ شان ک هغه ژوند احساسی وی او ۲۰ دے قول باندے تقابل عدم والمملکة دے - نو ۲۰ ینا ۲۰ اول قول باندے دلتہ مراد ک آمواتا نہ هغه اجسام دی چہ ژوند ۲۰ کبش نہ وی لکہ عناصر، غذا کمانے، نطفه، تکریم دے، تکریم دے غویشے - او ۲۰ ینا ۲۰ دویم قول مراد دے نہ صرف حال ک وجود ک نطفه دے ۲۰ ینا ۲۰ ک پلارانو او ۲۰ ۲۰ رحمونو ک مائید و کبش نو ۲۰ اول قول معنی ک آمواتا نیست دہ لکہ ۲۰ سورة دھربل کبش او ۲۰ دویم قول معنی ک اموات بے ساه خیز نو ۲۰ قاحیاء کمر دلتہ مراد ک احیاء نہ حیات حقیقیہ دے یعنی ساه اچول ۲۰ هغه بدن کبش چہ ک مور ۲۰ ۲۰ رحم کبش تقریباً ۲۰ ۲۰ خلور و میاشتو کبش تیار شویدا او داحیات هغه مودہ ۲۰ خبثہ ک مور کبش دے او روستو ک پیدائش نہ ۲۰ ینا ۲۰ دنیا کبش دے چہ روح ۲۰ بدن کبش حقیقہ موجود دے او ۲۰ ینا ۲۰ احساسات حیوانیہ پکبش پیدا شویدا -

فائدہ :- مادہ ک لفظ حیات ۲۰ قرآن کبش یوسل ۱۰ اتہ اتیا کرتہ را غلہ دہ او ک دے او ۲۰ اطلاقات دی اول قوت عاقلہ او علم (سورة انعام ۱۱۳) دویم قوت نباتیہ (تازہ کیدل) (سورة یس ۳۳) دریم حیات اخرویہ ابدیہ (سورة فجر ۲۲) خلورم مزہ حاصلول او بے غمہ کیدل (سورة بقرہ ۲۵۱) ۲۰ قول ک امام راغب سرہ ۲۰ مفردات کبش) ۲۰ نعم صفت ک اللہ تعالیٰ او داصفت حقیقیہ ک اللہ تعالیٰ دے ۲۰ نیز ک اهل حق باندے بلا تشبیہ و تمثیل او بلا تاویل او تحریف (سورة بقرہ ۲۵۱، سورة العمران ۳۱، سورة فرقان ۲۵) شپہم حیات حکمیہ ک قبر (برزخ) (سورة بقرہ ۲۵۱، سورة العمران ۳۱) اووم حیات حقیقیہ ۲۰ معنی ک قوت حساسہ ۲۰ روح اچول سرہ ۲۰ بدن کبش او دامعنی ۲۰ دے لفظ قاحیاء کبش مراد دہ او ۲۰ ۲۰ یرایا تونو کبش دہ -

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ مراد کہ دے کہ موت حقیقیہ دے یعنی روح کہ بدن نہ جدا کرے
یہ مقرریتہ باندے۔

سوال :- یہ دے ایت کہیں مقصد ذکر کہ انعامات تو دے نوامات (مرکب)
خہ رنگ انعام دے۔

جواب :- ہرکہ چہ لوئے مقصد حیات کہ جنت دے اوامات کہ ہفتہ کہ پارہ
ذریعہ او وسیلہ دے نوپہ قانون کہ لَوْ سَائِل حَكْمُ الْمَقْصِدِ سِرِّهِ اَمَاتت ہم
یہ انعامات تو کہیں شمار دے۔ دارنگ کہ تو لو عقل والو یہ نیز باندے مسلم
دے (منہ شویدا) چہ انسان کہ ژوند آخری وخت تہ اور سپیری چہ ہفتہ تہ
زمانہ کہ ہرم او کہ ازل العمر وئیلے شی تو کہہ دا انسان پخیلہ بلکہ نور انسان ہم
کہ ہفتہ مرکب انعام گہری۔

جواب :- یہ دے ایت کہیں صرف انعام اول قَاحِيَا لَمْ سِرِّهِ مقصود وؤ او ورسو
بل مقصد ذکر کہ قدرت عظیمہ کہ اللہ تعالیٰ دے کہ دے وجہ نہ کا حیا اوامات
نسبت یے اللہ تعالیٰ تہ ذکر کرے دے۔

ثُمَّ يُحْيِيكُمْ یہ دے کہیں مشہور او صحیح قول دادے چہ مراد کہ دے نہ
بعث بعد الموت دے چہ ہفتہ تہ حیاتِ آخریہ حقیقیہ وئیلے شی او دلیل
یہ دے باندے اول روایت کہ ابن عباس او ابن مسعود رضی اللہ عنہم
دے چہ قرطبی او نور و مفسرین نو نقل کرے دے او دویم دلیل یہ دے
باندے سورۃ مؤمنون ہا او سورۃ زمر نہ دے چہ یہ ہفتہ کہیں یہ موت
پسے بعث کہ یوم القیامت یے ذکر کرے دے او ابن عطیہ وئیلی دی چہ دا
قول یہ دے ایت کہیں صرف مراد دے او ابن کثیر او آلوسی یہ روح المعانی
او شاہ عبد العزیز او ابن جوزی یہ زاد المسیر کہیں دے قول تہ صحیح وئیلی
دی۔ دویم قول ابن کثیر کہ سدا عن ابی صالح تہ نقل کرے دے چہ
مراد کہ دے نہ اَحْيَاءُ فِي الْقُبُورِ دے محکہ چہ دغہ حیات یہ قرآن (سورۃ بقرہ
نہ سورۃ العمران ہا) کہیں او یہ احادیث صحیحہ سرہ ثابت دے۔ لیکن
ارادہ کہ دے قول یہ دے ایت کہیں یہ نحو و جو سرہ ضعیف دے اول نحو
مکہ کہیں ذکر شو و مفسرین نو رد کرے دے او دے تہ یے ابدا الا سوال
وئیلی دی۔ دویم دا کہ ایت کہ سورۃ مؤمنون او سورۃ زمر نہ خلاف راغی
دریم دا چہ خلاف راغی کہ ایت کہ سورۃ مؤمن ملکہ تہ خلوہ وجہ دادہ چہ دلستہ

حیات فی القبر مراد شی نو ثمر الیہ ترجعون سرہ بہ بعث بعد الموت مراد وی اوکھ نہ وی مراد ؟ کہ مراد وی نو پھ حیات فی القبر پسے بہ بل مرک مراد وی اوکھ نہ وی ؟ کہ بل مرک مراد وی نواول خود هغه بل مرک دپارہ صحیح دلیل نیستہ دویم داچہ لازم شول درے مرگونہ اودرے ژوندانہ اوکھ حیات فی القبر پسے بل مرک مراد نہ وی نو یو خوبعت بعد الموت سرہ احیاء د ژوندای لازمیری اودا خوبت تحصیل حاصل دے اوبلہ داچہ درے حیاتونہ لازم شول اودا تھول مخالف دی دایت دسورہ مؤمن سلا نہ . او قرطبی و ثیلی دی چہ پھ یوا احتمال سرہ پھ دے ایت کبش درے مرگہ اودرے ژوندہ ثابتیری اوپہ بل احتمال سرہ خلور خلور اوپہ بل سرہ پنخہ پنخہ (رہلتہ یے اوگورئی) لیکن داتھول صرف پھ درجہ د احتمال کبش دی پھ تفسیر دے ایت کبش دامراد نہ دی .

سوال :- هرکله چه دلته حیات فی القبر مراد نہ شی نو معلومه شوه چه قول د معتزله حق دے چه هغوی د دے نہ انکار کوی ؟
جواب :- عدم ذکر دغه حیات مستلزم نہ دے عدم ثبوت لره محکه چه د هغه د ثبوت دپارہ نور دلیلونه دقرآن اودا حادیثو موجود دی .
سوال :- هرکله چه حیات فی القبر ثابت دے نو پھ دے ایت کبش یے ولے نہ ذکر کوؤ ؟

جواب :- په دے ایت کبش هغه اماتت او احیاء ذکر کوی چه حقیقی دی او حیات فی القبر حیات حکمیہ دے هرکله چه مشرکان د حیات حقیقیہ د قیامت نہ انکار کوی نو د حیات حکمیہ نه خو پھ طریق اولی سره انکار کوی نو دلته حیات حقیقیه یے د دے وجه نه ذکر کړو چه د هغه اثبات عقل نه قریب دے .

او حیات فی القبر محکه حیات حقیقیه نه دے چه حیات حقیقیه هغه ژوند دے چه په هغه کبش تعلق د روح د بدن سره وی په تعلق اتصال اودا حال سره او حیات فی القبر کبش تعلق د روح د بدن سره نیستہ اوسید انور شا کشمیری مؤلف د فیض الباری (اود نور کتبایو) په مشکلات القرآن ص ۱۰۱ کبش و ثیلی دی تحقیق آنست که معنی حیات تعلق روح به بدن است و در قبر اصلاً تعلق روح به بدن نیست بلکه بقاء شعور و ادراک روح را بعد از مفارقت از بدن تعبیر بحیات فروده اند

ترجمہ :- تحقیق دادے چہ معنی د حیات دادہ چہ تعلق د روح دے د بدن سرہ
 اوپہ قبر کنس بالکل تعلق د روح د بدن سرہ نیشہ بلکہ باقی پاتے کیدل د پوہ
 د روح روستو د جد اکید لو د بدن تہ د دینہ تعبیر یہ حیات سرہ کیری -
 او ابن قدامہ المقدسی پہ مختصر منهاج السقا ص ۱۱۱ کنس وئیل دی
 چہ دایا تونوا واحادیثونہ ثابتہ دہ چہ حقیقت د مرکز جد اکیدال د روح دی
 د بدن تہ اور روح باقی وی یا یہ نعمتونو کنس یا یہ عذاب کنس بغیر د تعلق د دہ
 تہ د اعضاؤ د بدن سرہ - او محمد بن عبد الہادی متوفی ۳۸۵ ھ پہ کتاب
 الصارم المتکی کنس ذکر کریدی وَلَیَعْلَمَنَّ أَنَّ رَدَّ الرُّوحِ بَعْدَ الْمَوْتِ لِلْبَدَنِ
 وَعَوْدُهَا إِلَى الْجَسَدِ بَعْدَ الْمَوْتِ لَا یَقْتَضِی اسْتِمْرَارَهَا فِیْهِ وَلَا یَسْتَلْزِمُ
 حَیَاةَ أُخْرٰی قَبْلَ یَوْمِ النُّشُورِ تَظْیِیرَ الْحَیَاةِ الْمَعْهُودَةِ بَلْ هِيَ اِعَادَةٌ بِرُزْخِیَّةٍ
 لَا تُزِیْلُ عَنِ الْمَیِّتِ اِسْمَ الْمَوْتِ، وَالْحَیَاةُ جَنْسٌ تَحْتَهَا اَنْوَاعٌ وَكَذٰلِکَ الْمَوْتُ
 اہ ۳۸۵ - ترجمہ :- او معلومہ دی چہ واپس کیدال د روح پس د مرکز
 تہ بدن تہ لکہ چہ یہ حدیث د برائین عازب کنس ثابت دی، ہمیشوالے د
 ہغہ روح پہ بدن کنس نہ غواری او تہ ترینہ لازمیری بل ژوند پشان
 د ژوند نبوی محکب د ورخ د قیامت تہ بلکہ دیتہ اعادہ برزخیہ وئیل
 شی چہ نوم د مرکز د مری تہ نہ زائیل کوی او ژوند یو جنس دے چہ
 د ہغہ د لاندے چہ بیراقسام دی لکہ نوم د مرکز او ہرکلمہ چہ ثابتہ شوہ
 چہ حیات فی القبر حیات حقیقیہ نہ دے نو د ہغہ سرہ نہ لازمیری اوریدال
 اولیدال او نور حرکات د ژوند نبوی پشان . نو کوم جا ہلان چہ وائی
 چہ تاسو د مرسماع اولیدال وغیرہ نہ منی نو معلومہ شوہ چہ تاسو
 د ہغوی د ژوند تہ انکار کوئی دا قول یے پہ جہل باندے پنا دے محکمہ چہ
 اوریدال اولیدال پہ حیات حقیقیہ باندے پنا دی او ہغہ نیشہ دے
 او موت ژوند منو لیکن حکمیہ برزخیہ ژوند، نہ حقیقیہ نور تفصیل
 د دے یہ انشاء اللہ تعالیٰ پہ تفسیر د ۱۵۸ او سورة زمزللا کنس راشی -
 ثُمَّ اِلَیْہِ تُرْجَعُوْنَ دار جوع روستو د حشر او بعث تہ د پار د حساب
 او جزاء سزا مراد دہ .

سوال :- ہرکلمہ چہ خطاب وؤ د کافرانو سرہ نو ہغوی خود بعث بعد
 الموت نہ منکر وؤ نوخہ رنگ دا خطاب یے او کپرو پہ یُحْیِیْکُمْ اہ سرہ

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ

اللہ تعالیٰ ہرگز ذات دے چہ پیدا کریں سیستاسود فائدے دیاتر ہرگز خیز و نہ چہ یہ زمکہ کنس دی قول

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ

بیا ارادہ اوکرہ اللہ تعالیٰ آسمان تہ نو برا برے جو رکول اوہ

سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۷۹﴾

آسمانوں تہ او ہرگز (اللہ تعالیٰ) یہ ہر گزہ باندے یوہ دے۔

یہ طور کد انعاماتو؟۔۔ جواب:- مخکنس تیر شول چہ مقصد یہ ایت کنس صرف ذکر کد انعاماتو نہ دے بلکہ اظہار کد قدرت کد اللہ تعالیٰ دے یہ دوبارہ ثوندی کولو باندے او اول ژوند یہ دے باندے بشکارہ دلیل دے نوک ہرگز نہ انکار کول کد عقل والو شان نہ دے۔

فائدہ:- فاحیاً کمر کنس یے فا او یہ روستو دوار و عیابو کنس یے ثم راوے دے وجہ دادہ چہ کلہ یہ رحم کد مور کنس یے جو رکے شو نوخلور و میاشتو پورے بے ساه وڈوزریے پکنس ساه و اچولہ نوک دے وجے تہ یے فا ذکر کریدہ او مرگ خو یہ پیدا ایش او دارنگ یہ مرگ پسے دوبارہ ژوندی کیدل او یہ دوبارہ ژوند پسے جزا او سزا دا پیوست تہ دی یہ مینع کنس شہ مودہ او وخت حاصل وی نوک ہرگز کد پارہ ثم، ثم ذکر کرے شو۔

یہ دے ایت کنس دویم انعام عام ذکر کوی چہ تعلق کد ابقاء کد انسان سرہ لری روستو کد احیاء کد ہرگز تہ او ہر کلہ چہ ظاہر ابقاء کد انسان کد زمکہ یہ نعمتو نو سرہ دہ کد دے وجے تہ خلق کد مافی الارض یے ذکر کرو او دارنگ دا دلیل دے کد پارہ کد بعث بعد الموت چہ یہ الیہ کد جعون سرہ ذکر شویدا او ہر کلہ چہ دامستقل انعام دے او علت ہم دے کد دے وجے تہ بغیر کد عطف نہ ذکر شو۔

هُوَ الَّذِي خَلَقَ، مبتدأ او خبر دوارہ معرفہ دی دلالت کوی یہ حصر باندے او حصر کد دلیل دلالت کوی یہ حصر کد دعویٰ باندے چہ ہرگز حصر کد عبادت دے کد اللہ تعالیٰ کد پارہ۔

لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ہر کلہ چہ مقصد کد خلق انتفاع دہ کد دے وجے تہ

لَکُم فِی مَخْکِبَیْنِ ذِکْرُ کُرْوَ- لَامِ پِه لَعْتَ دَ عَرَبِو کِبَیْنِ دَ مُخْتَلَفِ مَعَانُو دَ پَارِه رَاغِی
 لَکِه مَلْکِیْتِ، اِنْتِفَاعِ اَو لَامِ اَجْلِیْهِ وَغَیْرَه- لَامِ دَ مَلْکِ دَ پَارِه نَه صَحِیْحِ کِیْرِی مَحْکِه
 چِه دَ مَلْکِیْتِ سِرِه لَفْظِ دَ خَلْقِ مَنَاسِبِ نَه دَمِ بَلْکِه دَ هَفِ دَ پَارِه لَفْظِ دَ جَعَلِ
 پِکَارِ دَمِ دَارِیْکِ دَ زَمْکِه تَوَلِ خَیْزَوْنَه دَ اَنَسَانَانُو مَمْلُوکِ نَه دِی بَرَابَرِ خَیْرَه
 دَه چِه مَلْکِیْتِ لُجِی وَی اَو کِه مَلْکِیْتِ اِجْتِمَاعِی وَی مَحْکِه چِه دِیْرِ خَیْزَوْنَه دَ اَنَسَانَانُو
 دَ مَلْکِیْتِ نَه بَهْرِ دِی- نَو لَامِ دَ اِنْتِفَاعِ دَ پَارِه دِیْ اَو لَامِ اَجْلِیْهِ هَم دَمِ تَه پِه مَعْنِی
 کِبَیْنِ قَرِیْبِ دَمِ دَمِ وَجِه نَه شَرِیْبِیْنِ، اَلْوَسِیْ اَو لَسْفِیْ وَغَیْرِه هَم دَلْتَه لَاجِلْکُم
 وَ اِنْتِفَاعِ لَفْظَوْنَه لَکَوِی دِی اَو دَا اِنْتِفَاعِ بَرَابَرِه خَیْرَه دَه کِه دِیْوَی وَی
 اَو کِه دِیْنِی وَی اَو دِیْوَی عَامِه دَه کِه بِالذَاتِ وَی اَو کِه بِالْوَاسِطَه وَی اَو دِیْنِی
 اِنْتِفَاعِ عَامِ دَه تَوْحِیْدِ تَه اَو تَذْکِیْرِ دَ اٰخِرَتِ اَو تَذْکِیْرِ دَ جَنَّتِ اَو دَنَارْتَه- یَعْنِی
 دَا تَوَلِ خَیْزَوْنَه مَوْجُودَاتِ حَیْوَاناتِ نَبَاتَاتِ جِمَادَاتِ مَائَاتِ هَوَائَاتِ
 وَغَیْرَه دَلَالَتِ کَوِی پِه تَوْحِیْدِ دَ اَللّٰهِ تَعَالٰی بَا نَدَمِ دَارِیْکِ دَ دُنْیَا نَعْمَتَوْنَه
 اَو مَزَمِ اَو نَقْمَتَوْنَه اَو سَخْتِیْ اَو زَهْرِیْلِیْ خَیْزَوْنَه دَلَالَتِ کَوِی پِه یَا دَا شَتِ
 دَ جَنَّتِ اَو دَ اَوْرَدِ جَهَنَّمَ بَا نَدَمِ اَو دَارِیْکِ مُخْتَلَفِ نَمُونِ دَ قَدَارَتَوْنُو دَ
 اَللّٰهِ تَعَالٰی دَلَالَتِ کَوِی پِه قَدَارَتِ دَ اَللّٰهِ تَعَالٰی پِه بَعَثِ بَعْدَ الْمَوْتِ بَا نَدَمِ-
 اَو دَا تَعْمِیْمِ غَوْرَه قَوْلِ دَمِ اَو پِه دَمِ سِرِه هَذَه سَوَالِ دَفْعِ شَوْکِه شَوْکِ
 اَوَائِیْ چِه پِه زَهْرِیْلِیْ عَمْنَا وَرَوِیَا کُنْدَه خَیْزَوْنُو وَغَیْرَه سِرِه اِنْتِفَاعِ نِیْشَتَه
 حَاصِلِ دَ جَوَابِ دَا دَمِ چِه پِه بَعْضُو کِبَیْنِ اِنْتِفَاعِ بِالْوَاسِطَه شَتَه دَمِ اَو
 اِنْتِفَاعِ دِیْنِی اٰخِرُوی خَوِیْ پِه تَوَلُو کِبَیْنِ شَتَه دَمِ- فِی الْاَرْضِ دَا شَامِلِ دَمِ
 هَذَه خَیْزَوْنُو تَه چِه پِه زَمْکِه کِبَیْنِ دَنَه دِی اَو هَفِ تَه چِه دَ زَمْکِه دَ پَا سَه
 دِی یَعْنِی مَحَلِ اَو حَالِ ظَرْفِ اَو مَظْرُوفِ پِکِبَیْنِ دَوَارِه دَا خَلِ دِی-
 جَمِیْعًا دَا حَالِ دَمِ دَ لَفْظِ دَ مَا نَه دَ پَارِه دَ نَا کِیْدَالْکِه پِه سُوْرَه جَاثِیَّه کِبَیْنِ-
 اَو مُخْکِبَیْنِ عَمُومِ نَه مَعْلُومَه شَوْه چِه جَمِیْعِ خَیْزَوْنَه دَ پَارِه دَ اِنْتِفَاعِ دِی
 نَو بَعْضِ عِلْمَاؤِ چِه دَلْتَه وَیْلِی دِی چِه دَ جَمِیْعًا سِرِه تَقْطِیْعِ دَه پِه کَلَامِ کِبَیْنِ
 پِه اَصْلِ کِبَیْنِ اِجْتِمَاعِی مَثَلُهُ دَمِ نَو دَا تَکْلُفِ دَمِ بَغَیْرِ دَ دَلِیْلِ اَو
 بَغَیْرِ دَ ضَرُورَتِ نَه-

سَوَالِ :- دَا اَیْتِ دَلِیْلِ دَمِ دَ پَارِه دَا بَا حِیْوَیْ پِه مَتَصَوِّفُو کِبَیْنِ اَو اَشْتَرَاکِیْو
 چِه دَمِ نَه مَعْلُومَه شَوْه چِه دَ دُنْیَا تَوَلِ خَیْزَوْنَه حَلَالِ اَو مَبَاحِ دِی

اوزن، زر، زمین، ہم مشترک دی؟ جواب علیٰ دے نہ معلومہ شوہ چہ
 کہ دنیا ہر چیز دے پارسہ دے انتفاع دے او انتفاع عام دے دنیوی او دینی تہ لکہ
 چہ مخکین ذکر شول او انتفاع پہ دے معنی عام سرہ اباحت دے ہر چیز لہ
 مستلزم نہ دے۔ جواب علیٰ دلتہ مقابلہ دے جمع دے جمع سرہ دے یعنی لکھ
 اوجمیعاً اوقاعہ دے عرف دے عربودادہ چہ مقابلہ دے جمع دے جمع سرہ تقاضا
 کوی دے انقسام دے احاد و پہ احاد و بانداے او تخصیص دے یومنتفعت پہ یو شخص
 پورے دے دلیل شرعی تہ معلومی، داسے تہ دے چہ دے ہر چیز تہ انتفاع ہر
 شخص لہ جائز شی۔

سوال :- دے ایت تہ معلومہ شوہ چہ اصل پہ خیز و توکین اباحت دے
 او مبتدعین پہ دے بانداے تفریح کوی چہ دے یوکار تہ پہ شریعت کین
 نہی تہ دے موجود نو معلومہ شوہ چہ ہغہ بداعت تہ دے بلکہ مباح دے؟
 جواب :- پہ دے مسئلہ کین اختلاف دے چہ اصل پہ اشیا و کین اباحت
 دے یا حرمت دے یا توقف دے۔ لیکن دے اصل معنی دادہ چہ دے ہغہ پہ بارہ
 کین شہ امر یا نہی یا حکم شرعی تہ وی بشکارہ تواصل بہ شہ خیز وی
 نو مسلم الثبوت کین و بیلی دی چہ دا اختلاف ہغہ وخت امکان لری
 چہ شرع نہ وہ نازل شوے اور ستود نزول دے شرع نہ خو دے ہر چیز حکم
 پہ شرع کین موجود دے تواصل تہ اعتبار نیستہ، اولہ او منلے شی چہ
 روستو ورود دے شرع نہ ہم اصل تہ رجوع کیدیشی نو شاطبی پہ کتاب
 الاعتصام صلت کین و بیلی دی چہ دا اختلاف پہ امور و عادیو کین دے
 عبادات توکین تہ دے او اکثر بدعات نو مبتدعینو پہ عبادات توکین جو
 کریدی اولہ او منلے شی چہ دا مسئلہ پہ عبادات توکین ہم جاری دے نو درختار
 کین و بیلی دی چہ صحیح دے مذاہب دے اہل سنت نہ دے چہ اصل پہ
 اشیا و کین توقف دے او اباحت راہی دے معتزلودہ اولسفی پہ مدارک کین
 و بیلی دی چہ دا قول دے کرخی او ابو بکر رازی او معتزلودہ او قرطبی و بیلی
 دی چہ دا اقول دے معتزلودہ او زموں پرہ نیزہ ہر چیز کین حکم شرعی موجود دے
 او پہ وخت دے عدم علم دے ہغہ حکم کین توقف دے۔ او قرطبی ابن العربی
 نہ نقل کریدے چہ پہ دے ایت کین داسے شہ خیز نیستہ چہ تقاضا
 او کپی دے حرمت یا اباحت یا توقف بلکہ مقصد دے ایت خود دلیل او تنبیہ دے

د پاره د استدلال په توحید ک الله تعالی باندے او په مبتدا عینو باندے الزامی رد دادے چه د هر بداعت حکم شرعی نحو صریح موجود دے په حدیث صحیح کښ کُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَکُلُّ ضَلَالَةٍ فِی الْغَارِ او بالفرض که د بداعت اباحت ثابت شی نو د مباح نه مستحب جوړول یا واجب جوړول خو بداعت دے بالاجماع۔

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ، ثُمَّ كَعَطَفَ د پاره د تعقيب سره د تراخي نه وضع شوي او کله د استبعاد او کله د تعقيب ذکرې او کله د تفاوت بين الامرین د پاره استعمالیږي۔ دلته بغير د استبعاد نه د تور و معانو احتمال شته دے لکه چه روستوبه تفصيل نه معلومیږي۔ اَسْتَوَىٰ ابن جریر د استواء پنځه معانی ذکر کړيدي اول پوره والے د حوانی د انسان، دریم استقامت بغير د کوږولې نه، دریم اقبال او توجه کول یو خیز نه، خلورم غلبه کول په یو خیز باندې پنځم ارتفاع او علو او چټوالی، بیا هغه وئیلی دی چه دلته دریمه معنی یا پنځمه معنی مراد ده او ابن کثیر وئیلی دی چه استواء معنی د قصد لاره متضمن ده او بیهقی وايي چه استواء په معنی د اقبل دے او امام بخاری د ابو العالیه نه روایت کړې دے چه استواء په معنی د ارتفع د (اوچت شی او ابن جریر دا قول د ربیع بن انس نه نقل کړې دے او قراء بغوی په معالم التنزیل کښ وئیلی دی چه ابن عباس او اکثر مفسرینو وئیلی دی چه دا په معنی د ارتفع دے او دارنگ خلیل بن حمد نه دا روایت ابن عبد البر په شرح د مؤطا کښ او ذهبي په کتاب العلوکښ راوړې دے بیا په دے باندے دا د آیاتو د صفاتو نه دے چه د هغه تفصيل به په سورة اعراف کښ انشاء الله راغی او مقبول په دے کښ مذهب سلف صالحینو دے او قرطبي دلته قول د امام مالک رحمه الله علیه نه نقل کړې دے چه استواء مجهول نه ده او کیف معقول نه دے او ایما لرل په دے باندے واجب دی او تپوس کول د دے نه بداعت دے او قرطبي وئیلی دی چه کوم روایت د ابن عباس کښ راغلی دی چه استواء په معنی د صعود دے نو دا روایت په واسطه د کلبی دے او کلبی ضعیف دے۔

إِلَى السَّمَاءِ، سوال :- هر کله چه آسمان موجود نه و نو هلته یې څنگه استواء او کړله ۹۔

جواب علی مراد کہ دے معنی لغوی دہ یعنی اوچت طرف او دے دے وجہ نہ
ہے دامفرد ذکر کرو۔

جواب علی مراد کہ دے نہ مادہ کہ سماء دہ لکہ چہ یہ سورۃ حم سجده ملا
کنیں ذکر دہ ہے تہ ہے سماء حکماً اوئیل۔

قَسُوْنَهُنَّ سَبْعَ سَمُوٰتٍ، هن ضمیر سماء تہ پہ اعتبار دہ جنس سراج دے
یا سماء جمع کہ سماء دہ نو ضمیر کہ جمع ورتہ ٹککہ راجع کہ پیدا ہے او مراد
کہ تسویہ نہ دا عدد کہ او پورہ کول دی بغیر کہ کور والی او بغیر کہ تفاوت نہ
او سَبْعَ لفظ صریح دے یہ دے عدد خاص کنیں او پل دلیل شرعی نیستہ
پہ زیات عدد باندے نو داسے وئیل چہ اسمائونہ تہ تہ دی دا کہ شرع نہ
خلاف قول دے او اسمائونہ موصوف دی پہ طابقاً سرہ یہ سورۃ ملک
او پہ بشکاد سرہ یہ سورۃ نبا ملا کنیں او پہ طرائق سرہ یہ سورۃ مؤمنین
ملا کنیں نو دایککارہ دلیل تہ دی چہ اسمائونہ خاص اجسام دی صرف
کہ ہواکانو او مدارونو نہ عبارت نہ دی لکہ چہ اہل باطل داسے وائی
او شوک نمر سیو کمئی او ستوروتہ اسمائونہ وائی دا ہم غلط قول کہ
ٹککہ چہ اللہ تعالیٰ پہ قرآن کریم کنیں کہ شمس او قمر او کواکب او نجوم ذکر
کہ اسمائونہ جدا کرے دے۔

فائدہ :- پہ طور کہ سوال او جواب۔ سوال :- کہ دے ایت او دے سورۃ حم
سجده کہ ہک ہک ہک تہ ہککارہ معلومیہ چہ پیدا ایش کہ زمکہ
پیدا ایش کہ اسمائونو تہ وپاندے دے او دے سورۃ نازعات تہ او پہ
دیروایا تو تو کنیں تقدیم کہ سماوات پہ ارض باندے دے لکہ یہ سورۃ
العام ملا کنیں معلومیہ چہ کہ اسمائونو پیدا ایش وپاندے دے ۶۔

جواب :- ابن کثیر وئیلی دی چہ پیدا ایش کہ زمکہ مخکنیں کہ اسمان نہ پہ
دے مسئلہ کنیں ماتہ کہ علماء نزاع او اختلاف معلوم نہ دے ماسیواد
دے نہ چہ ابن جریر کہ قتادہ نہ نقل کرے دے، او قرطبی پہ تفسیر دے سورۃ
نازعات کنیں یہ دے کنیں توقف کرے دے۔ او امام بخاری پہ جامع صحیح
کنیں کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما جواب ہم دا ذکر کرے دے چہ زمکہ
پیدا کرے شویدہ مخکنیں کہ اسمان نہ او غور و لے شویدہ روستو پیدا ایش
کہ اسمائونو نہ او دا قول کہ اکثر اہل علمو دے او بعض وئیلی دی چہ

دُخُو (غورول) ہم مخکین شویده او بعداً پہ سورۃ نازعات کین پہ معنی
 دمع سرہ دے لکہ مَحْتَلْ بَعْدَ ذَلِكَ رِزِيمٌ سورۃ قلم سلا او داسے قول قرطبی
 پہ تفسیر د سورۃ نازعات کین ذکر کرے دے تو پنا پہ قول د اکثر مفسرینو
 پیدا ایش د زمکے مخکین دے بیا پیدا ایش د اسمانو نو او برابرول د هغه
 او دی نو دریسے غورول د زمکے شویده لکہ چہ پہ قول د ابن عباس
 رضی اللہ عنہما کین شکارہ ذکر شول۔ پہ دے قول باندے سوال دادے
 چہ پہ دے ایت کین خلق د ارض نہ دے ذکر بلکہ خلق د مافی الارض یئے
 ذکر کرے دے او هغه پہ سورۃ حم سجده کین پہ تفصیل سرہ ذکر دی او
 خلق د مافی الارض خو بغیر د غورولو د زمکے نہ نہ کیہی تو بیا اول سوال واپس
 شو چہ زمکے مخکین د اسمان نہ غورولے شویده ۹۔ د دے یو جواب دادے
 چہ دلته خلق او پہ سورۃ حم سجده کین جعل او بارک او قدر تہول پہ
 معنی د قدر سرہ دی یعنی د پیدا ایش د زمکے سرہ یئے د دے خیزو نو تقدیر
 او کرو او روستو د دُخُو تہ یئے تفصیلاً پیدا کرل۔ دویم جواب هغه دے چہ
 مخکین ذکر شو چہ بعد پہ معنی دمع دے یا د پآرہ د بعدایہ ذکر دی دے او
 پنا پہ دے قول باندے ثم پہ دے ایت او سورۃ حم سجده کین پہ خیلہ
 اصل معنی باندے دے او چاچہ وئیلی دی پنا پہ قول د قتادہ باندے چہ
 پیدا ایش د اسمانو نو مخکین دے د زمکے نہ مطلقاً نو هغوی وائی چہ پہ
 دے ایت او پہ سورۃ حم سجده کین ثم د پآرہ د تفاوت د دوارو دے د پآرہ
 د تراخی نہ دے لیکن د مخکین نہ معلومہ شوع چہ د اقول ضعیف دے او
 د جمهور و علماؤ نہ خلاف دے۔ او پہ دے بارہ کین بحث پہ تفسیر
 د سورۃ نازعات کین ہم انشاء اللہ تعالیٰ ذکر شی۔

فائدہ:- اللہ تعالیٰ پہ قرآن کریم کین د اعداد و تہول اقسام معروفہ ذکر کریدی
 د احادونہ واحد۔ واحداۃ۔ اثنین۔ مثنی۔ ثلاث۔ ثلاثۃ۔ رباع۔ اربع۔ خمس۔
 خمسۃ۔ ستۃ۔ سادس۔ سبع۔ ثمانیہ۔ تسع۔ عشر۔ او د عشراتونہ احد
 عشر۔ اثنتا عشر۔ تسعة عشر۔ عشرون۔ ثلاثون۔ اربعون۔ سبعون۔ تسع
 وتسعون۔ او د مائتونہ۔ مائۃ۔ مائتان۔ ثلاثۃ مائۃ۔ او د الوفونہ الا خمسین
 الف، الفان، ثلاثۃ الاف، خمسۃ الاف، خمسون الف، مائۃ الف۔ او د کسورونہ
 نصف۔ ربع۔ ثمن۔ ثلث۔ ثلثان۔ سداس۔

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ

او کله چه او وئیل ملائیکوتہ یقیناً خہ جوہوم

فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَۃً ۖ قَالُوْۤا اَتَجْعَلُ فِیْهَا

پہ زمکہ کنیں خلیفہ رفیصلہ کوونکے۔ او وئیل ملائیکو ایا جوہومے پد زملکہ کنیں

مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَیَسْفِكُ الدِّیْمٰۤیَ وَنَحْنُ

ہمہ شوک چہ ورالے یہ کوی پد یکیں او تویہ وی بہ دینے یہ ناحقہ سرہ۔ او مونو رخو

نَسِیْبٌ بِحَمْدِکَ وَنُقَدِّسُ لَکَ ۖ قَالَ

پاکی وایو سرہ کستائینے ستاتہ او یاد ووتایہ پاکئی سرہ ریائخان ساتو دگناہ نہ ستادیرد وچہ نہ او وئیل

اِنِّیْۤ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝۳۰ وَعَلَّمَ اٰدَمَ

یقیناً خہ پوہیرم یہ ہفہ خہ چہ تاسو یہ ہفہ زہ پوہیرئی۔ او او خود لے آدم علیہ السلام تہ

وَهُوَ یُحِلُّ شَیْءً عَلَیْہِمْ ؕ دَاہم دلیل دے کہ پارسہ کہ دعویہ کہ توحید او کہ پارسہ
کاثبات کہ بعث بعد الموت یہ علم کہ اللہ تعالیٰ سرہ روستو کہ ذکر کہ تصرفاتو
کہ ہفہ نہ۔

تنبیہ :- قرآن کریم کنیں قانون دے چہ کاثبات کہ توحید او کہ قیامت دپام
دوہ قسمہ دلیلونہ یوحائے ذکر کوی یوقسم ہفہ چہ دلالت کوی یہ تصرف
او قدرت کہ اللہ او دویم قسم ہفہ چہ دلالت کوی یہ علم کہ ہفہ او دا یہ
اصل کنیں خلاصہ کہ صفا تو کہ اللہ تعالیٰ او مقصد کہ استدلال کہ یہ دلیل
کایت کہ سورۃ طلاق سلا سرہ او دارنگ دلیلونہ یہ سورۃ انعام سورۃ یونس
او سورۃ رعد کنیں مشتمل دی یہ دے دوہ مضامینو بانداے او کہ دوارو
یہ مینج کنیں ملازمہ دہ یہ دلیل کہ سورۃ ملک سلا سرہ۔

او عَلَیْہِمْ صِفَتُ اللّٰہِ تَعَالٰی یہ قرآن کنیں یوسل دیرش کرتہ او اَعْلَمُ نہ
خلوینست او علامر مخلور کرتہ ذکر دے۔

قائدہ :- دایت دلیل دے چہ علیم او عالم صفت کہ اللہ تعالیٰ دے یہ
دے معنی سرہ چہ عالم دے یہ کل خیزونو او داصفت ازلی او قدیم کہ
مخکبش کہ وجود کہ اشیاؤ او روستو کہ وجود کہ اشیاؤ نہ۔ او دارنگ علم ہم

صفت کد اللہ تعالیٰ دے او قول کد معتزلو باطل دے چہ هغوی وائی عالم کد
بغیر کد علم نہ۔ او اللہ تعالیٰ کد خان کد پیارہ علم ہم ذکر کرے دے لکھ سورۃ نساء
سورۃ هود تک سورۃ اعراف تک سورۃ رعد تک کتب دی او نور ایا تونہ
ہم دی او تفصیل کد ایا تونو کد علم کد اللہ تعالیٰ زما پہ کتاب تنشیط الاذهان
کتب او گوری۔

نت کد دے نہ تر خلور و ایا تونو پورے واقعہ کد استخلاف ادم علیہ السلام
ذکر کیری او دا واقعہ کد خلافت کد ادم علیہ السلام پہ قرآن کریم کتب یو کرت ذکر کد
ربط کد دے کد مخکنیں سورہ پہ دیر و جو هو سورہ دے اولہ وجہ دادہ چہ
اول انسان احیاء ذکر شوہ بیا کد هغه کد ابقاء کد پیارہ یے کد زمکے اشیاء ذکر کرل
اوس کد دے اشیاء نہ کد فائدہ حاصلو کد پیارہ کد انسان خلافت ذکر کوی
دریم ربط، کد ابتداء کد سورت نہ عظمت کد قرآن ذکر و بیا مقصد کد قرآن
ذکر شو اوس کد تنفیذ کد دے مقصد کد پیارہ مسئلہ کد خلافت ذکر کوی۔

دریم ربط، مخکنیں دودہ انعامات ذکر شول کد پیارہ کد اثبات کد توحید اوس
ذکر کوی دریم انعام چہ هغه استخلاف او تعلیم کد اسماء دے ادم علیہ السلام
تہ او دا احسان دے کد اللہ تعالیٰ کد هغه پہ ہول اولاد باندے۔

خلورم ربط، مخکنیں ذکر شو و هو بکل شیء علیہم اوس کد نفی کد شرک
فی العلم کد پیارہ حال کد ملائکو او کد ابلیس او ادم علیہ السلام ذکر کوی چہ
کد هغوی کد پیارہ علم بکل شیء نہ و۔

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ، و او کد پیارہ کد عطف کد قصہ کد استخلاف دے پہ قصہ کد پیدائش
کد زمکے او کد اسمانوں۔ اذ، کد علماء عربیت اتفاق دے چہ اذ او اذ اتوقیت
او کد ظرفیت کد پیارہ راجی اذ کد پیارہ کد تیر شوے زمانے او اذ کد پیارہ کد راتلو تک
زمانے او کد کلمہ کد یوبل پہ حائے باندے استعمال کیری او اذ کد مستقبل
سورہ کد پیارہ کد تیر شوے زمانے او اذ کد ماضی سورہ کد پیارہ کد راتلو تک زمانے
معنی و رکوی۔ قرآن کریم کتب کد اکثر قصو پہ سر کتب اذ راجی او اذ نحو
ظرف دے او ظرف ہمیشہ متعلق غواری۔ او ابو عبیدہ او بغوی چہ
و ثیلی دی چہ اذ پہ داسے حائے کتب زیاتی وی نو پہ هغه باندے زجاج،
نحاس او تہولو مفسرین و رد کرے دے نو کد دے پہ متعلق کتب اختلاف
دے اکثر و ثیلی دی چہ متعلق کد دے پت وی یعنی اذ کر لیکن پہ دے

باندے سوال و وجہ اذکر فعل متعدی دے مفعول بہ غواہی او اذ خو
ظرف دے، دے خو مفعول فیہ کیدایشی نو یو جواب یے دا اچہ اصل
عبارت دے دے اذکر الواقع اذ اہ، تو اذ متعلق دے یہ الواقع پورے۔
دویم جواب دادے چہ دلته داذتہ معنی دظرفیت وتلے ڈاویٹائے د مفعول
بہ باندے واقع دے تو صرف اذکر عامل ددہ د پآرہ پورہ دے او بعض
علماء و بیلی دی چہ دے متعلق پہ کلام کہیں روستو ذکر وی دلته قالوا
لفظ دے پہ ہفے پورے دا اذ متعلق دے یعنی وخت د قول د ملائیکو ہفہ
وخت و وجہ رب تعالیٰ دا قول کرے و۔ لیکن غورہ دادہ چہ دالفظ اذ
قصہ پہ سر کہیں د تنبیہ معنی و رکوی قطع نظر د تعلق دے نہ۔

تنبیہ :- تقدیر د لفظ د اذکر کہیں ہفہ معنی دہ کومہ چہ یہ سورۃ مریم
۱۱۔ ۱۲۔ ۱۳۔ ۱۴۔ کہیں دہ یعنی بیان کول دے واقعہ د پآرہ د تذکیر د اورید و نکو
دی دے دے دامطلب نہ دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ د اقصہ د کہیں
تہ معلومہ و اوس ورتہ وائی چہ تہ یے رایادہ کرہ د اقول د بریلیا تو دے
چہ یہ دے سرہ اثبات د علم غیب کوی د پآرہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم او
دا بالکل باطل قول دے پہ جہل باندے بنا دے۔ قال کلام د اللہ تعالیٰ
صفت قدیم ازلی یقینی دے د ہفے نہ پہ قرآن کہیں کلمہ تعبیر کیدے شی
یہ قول سرہ او قول کہیں الفاظ او معانی دوارہ داخل دی نو کلام لفظی
ہم کلام د اللہ تعالیٰ دے او د ہفہ صفت دے او چاچہ تقسیم د کلام کرے
دے لفظی او نفسی تہ اولفظی تہ کلام د اللہ تعالیٰ نہ وائی داصرچ غلطی
دہ او د قرآن د نصوص صریحہ نہ خلاف دے او دا قول معتزلہ او خوگ
چہ ہغوی سرہ مشابہ وی ہغوی کرے دے۔

فائدہ :- قرآن کریم کہیں د قال نسبت اللہ تعالیٰ تہ یو شہیتہ کرتہ او پہ قلنا
سرہ نسبت ہفہ تہ تخلیریشہ کرتہ شویدے۔

ربک پہ دے وصف ذکر کولو کہیں اشارہ دہ چہ مسئلہ د استخلا د تربیت
سرہ تعلق لری۔

للملئکۃ قول د اللہ تعالیٰ ملائیکو تہ د پآرہ د مشورے طلب کولو نہ دے
حکہ اللہ تعالیٰ مشورے تہ ہیچ حاجت نہ لری بلکہ د اخبار د پآرہ دے
او جواب ملائیکہ دے دے د پآرہ دے چہ حکمتونہ پہ خلافت انسانہ کہیں

بنکاره شی او فرق معلوم شی ملائیکوته د انسانانو او د ملائیکو دویم د دے
 د پاره چه دلیل شی په لوی والی د شان او د مرتبے د آدم علیه السلام
 ملائکه په قرآن کین مفرد دیارلس کرتہ او تثنیه دوه کرتہ اوجمع ذکر او یا
 کرتہ ذکر دے او په وجود د ملائیکو په هغه صفتونو سره چه په قرآن
 اوست کین ذکر دی ایمان راوړل فرض دی د هغه تفصیل په تشریط الاذهان
 کین ما ذکر کړی دے - ملائک جمع د مَلَک دے ماخوډ دے د الوکة نه
 رسالت ته وئیل شی یا د ملک نه ماخوډ دے په معنی د قوّة باندے او تا
 په دے کین د تائید د جمع د پاره یا د پاره د مبالغه دے او ظاهراً د ده چه دلته
 مراد د الملائکه نه ټول ملائیک دی که اسمانی دی او که ارضی دی د تخصیص
 د پاره هیچ وجه نیشته.

إِنِّي جَاعِلٌ جَعَلَ په معنی د خلق سره دے لیکن فرق په دے د وار د کین
 دادے چه جعل په هغه ځائے کین ذکر کیږی چه څه صفتی معنی په کین
 موجود وی او خلق اکثر په صرف انشاء کین ذکر کیږی - دلته هم معنی
 وصفی د خلافت ذکر دے.

فِي الْأَرْضِ مراد د دے نه ټوله زمکه ده د یوحصه تخصیص د پاره دلیل
 نیشته دے او په دے کین اشاره ده چه انسان په اسمان کین هیچ قسم
 تصرف نه لری او په زمکه کین دغه ژوند او اسباب د سکونت د پاره دی -
 خَلِيفَةً د دے مصدر تخلفاً او خلافتاً راغی په معنی د وروستو راتلو او وروستو
 کیدلو او د بل په ځائے باندے قائم کیدل، د دے استعمال په سورة
 اعراف ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶ او سورة مریم ۵۸ او سورة زحرف ۶۱ کین شویدا
 دا وزن د فعيلة دے سمعانی وئیلی دی چه خلیف او خلیفة یو شان دی
 تاء د پاره د مبالغه دے - د خلیف جمع خلفاء راغی لکه په سورة اعراف ۴۹
 لکه او سورة نمل ۲۱ کین او د خلیفة جمع خلائیف راغی لکه په سورة انعام
 ۱۴۵، سورة یونس ۲۴ لکه او سورة فاطر ۲۳ کین - او دا وزن اکثر مبینی
 للفاعل راغی او مبینی للمفعول هم کیدای شی په معنی د (خلیفة) چه بل
 څوک په هغه پسے راغی - دلته د خلیفة نه مراد په قول د ابن مسعود او
 ابن عباس رضی الله تعالی عنهم او اکثر مفسرینو کین آدم علیه السلام د
 او اولاد د هغه تابع د هغه دی په دے وصف کین لیکن په ذکر د پلار سره

حاجت پاتے نہ شو ذکر و اولاد نہ کہے وجہ نہ داؤد علیہ السلام تہ ہم خلیفہ
وئیل شوییدی پہ سورۃ ص ۱۱۱ کنیں او کہے وعدہ دے مؤمنانوسرۃ شوییدی
پہ سورۃ نور ۲۴ کنیں۔ او معنی دے خلیفہ دلتہ معروفہ معنی دے یعنی خلیفہ
د طرف د اللہ تعالیٰ نہ پہ جاری کولو کہ احکامو او کہ اوامرو او نواہی کہ ہغہ
او پہ جاری کولو کہ حدود شرعیہ او کہ اقامت کہ دین کہ ہغہ کنیں او دا وظیفہ پہ
اصل کنیں کہ ہر نبی دے او آدم علیہ السلام اول نبی و و پہ صحیح حدیث سرہ
ثابت دے او قرطبی وئیلی دی چہ رسول ہم و و خیل اولاد تہ یا آدم علیہ السلام
تہ خلیفہ پہ دے وجہ سرہ وئیل دے چہ روستورا غلے دے کہ تیر شوو
(ملائیکو کہ زکے یا د پیریانوی نہ دا قول ابن جوزی کہ ابن عباس رضی اللہ
عنہما نہ نقل کریدے۔ او ابن کثیر وئیلی دی چہ مراد دے قوم یا یخلف
بَعْضُهُمْ بَعْضًا وَ قَرْنًا بَعْدَ قَرْنٍ دے او نسفی وئیلی دی مَنْ یَخْلُقْکُمْ اَوْ خَلْقًا
یَخْلُقْکُمْ نولفظ دے خلیفہ پہ دے معنی سرہ مفرد جنسی دے او دے قول
تائید داسے ذکر شوے دے چہ روستو کہ اَنْتَجَعَلُ فِیْہَا مَنْ یُّفْسِدُ اَوْ اَعْتَاضُ
خو پہ آدم علیہ السلام باندے نشی کیدے بلکہ کہ ہغہ پہ اولاد باندے
دے۔ دارنگ کہ دے تائید دا دے چہ تہو لو انسانان تہ خلفاء او خلائق وئیلی
شوییدی سورۃ اعراف ۷۹ کہ سورۃ نحل ۸۱ او سورۃ یونس ۹۱ کہ
او سورۃ انعام ۱۶۵ کنیں۔ تو پنا پہ اول معنی دے خلیفہ نہ مراد حاکم شرعی (بادشاہ)
دے او پہ دویمہ توجیہ باندے معنی دے ہغہ نائب کہ پیریانوی او پہ دریمہ توجیہ
معنی دادہ داسے قوم او خلق چہ پہ یوبل پسے یہ نائبان او روستورا تلوتکی
وی۔ لیکن شو کہ چہ داسے معنی کوی چہ کہ اللہ تعالیٰ نائب نو دا معنی موہم
کہ باطل مقصد دے چہ ہغہ احتیاج کہ اللہ تعالیٰ دے نائب تہ او حال دا دے
چہ نائب ہغہ شو کہ نیسی چہ پہ ہغہ باندے فنا راغی یا کمزوری راغی
کہ بل چا مدد تہ محتاج وی او اللہ تعالیٰ خو کہ دے حالاتونہ پاک دے۔
او کہ شو کہ اعتراض او کری چہ مفسرینو خلیفۃ اللہ او خلیفۃ من اللہ
او عن اللہ لیکلی دی کہ ہغہ جواب دا دے چہ من اللہ او عن اللہ معنی
خود دادہ چہ کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ خلیفہ مقرر کرے شویدیے او ہر چہ
خلیفۃ اللہ وئیل دی نو کہ ہغہ پہ بارہ کنیں تفصیل کہ سورۃ ص پہ تفسیر
کنیں او گوری۔ حاصل دا دے چہ اللہ تعالیٰ آدم علیہ السلام او بنی آدم پہ

زمکه کتب د دے خبری د پاره پیداکړیدای چه دین د الله تعالی په زمکه کتب نافذ کړی او د هغه د تنقیذ د پاره د زمکه د اشیاء نه استفادۀ او کړی او دلیل ورپسۀ ایت کتب راغی **فَاَمَّا يَا تَبِيتُكُمْ مِثْلِي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هَذَا لَا يَكُنْ مِنَ الْاٰیَةِ** او د دے وجه نه قرطبی دلتۀ مسئلۀ د خلافت په تفصیل سرۀ ذکر کړی دے او ابن کثیر د هغه نه نقل کړی دے۔

خلاصه داده چه انسانان د ژوند تیرولو د پاره یو پوره نظام ته محتاج دی لیکن د هغه نظام اهلیت په کافر مشرک کتب نیشته ځکه چه هغه مقصد او ظالم دے نو معلومه شوه چه دا کار د مسلمانانو دے او د نظام د پاره صرف د وحی (منزل) قانون کافی دے په غیر منزل نظامونو کتب دیر نقصان دی۔ بیا د دے نظام د نافذ کولو د پاره تمکین فی الارض شرط دے چه هغه په سورۀ حج ملا کتب ذکر دے او د تمکین د بقاء د پاره په دغۀ ایت کتب کارونه ذکر کړی شوی دای او د تمکین د حصول د پاره جهاد شرط دے او روستو د حصول د تمکین نه انتخاب د خلیفه ضروری دے او اوصاف د خلیفه او طریقۀ د انتخاب د هغه قرطبی په تفصیل سرۀ ذکر کړی دے۔ او د ترتیب د پاره ژوند د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د هغه د صحابۀ کرام رضی الله عنهم مکملۀ نمونۀ دے۔ د نور تفصیل د پاره دا مقام مناسب نه دے۔

قَالُوا اَتَجْعَلُ فِيهَا مَسَاجِدَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سوال :- ملائیک خو معصوم دی په الله تعالی باندے اعتراض نه کوی نو د دے قول څه وجه دے ؟

جواب :- دا ټپوس دے په طریقۀ د استفسار د حکمت یعنی هر کله چه معصوم مخلوق شته او د هغه یا وجود هغه قوم د خلافت د پاره غوره کوی چه په هغوی کتب فسادات دی نو هغوی له د دے ترجیح ورکولو سبب څه دے ؟ لکه چه یو استاد په یو مقام کتب یو توجیه د کلام لړۍ په نور توجیها تو باندے ترجیح ورکړی نو شاگرد لړۍ حق شته چه د مرجح په پاره کتب د استاد نه ټپوس او کړی نو معلومه شوه چه دا اعتراض په الله تعالی باندے نه دے لکه چه حشویه (باطله فرقۀ) وائی چه ملائیک معصوم نه دی د دے اعتراض د وجه نه، نو دا قول د حشویو مردود دے په هغه آیاتو سرۀ چه صریح دی په پاره د عصمت د ملائیکو کتب لکه سورۀ انشاء بک سورۀ نحل بک سورۀ تحریم بک۔

مَنْ يُفْسِدْ فِيهَا وَيَسْفِكْ الدِّمَاءَ فَسَادُ عَوَامٍ دے لیکن لوئے فساد شرک
او کفر کول دی نو دالوئے گناہ دے یہ حقوق الہیہ کنیں او یہ حقوق العباد
کنیں لوئے ظلم ناحق قتلونہ کول دی نو دادوارہ ئے یہ طور کہ مثال سرہ
ذکر کرلے۔ او یہ دے کنیں اشارہ دہ چہ کافر مشرک او ظالم اہل کدخلافت نشی
کیدالے۔ یَسْفِكُ سَفْک خاص دوینے دپارہ استعمالیبری او صب سفح فیض
عام دی، دابو او او بتکو دپارہ استعمالیبری۔

سوال :- آدم علیہ السلام او دہخہ اولاد خو ملائیکو لیدالے تہ وؤ تو
دوی تہ خنکہ معلومہ شوعہ چہ هغوی بہ فساد او ظلم کوی ایاد دوی دپارہ
علم غیب شتہ دے ؟۔

جواب :- ابو حیان البحر المحیط کنیں وئیلی دی چہ ملائیک بہ غیب باندے
علم نہ لری او دالے یہ تفسیر التہرالماد کنیں ہم دی نو دے قول دپارہ
مفسرینو درے وجہ ذکر کرے دی۔ اول داچہ اللہ تعالیٰ دوی تہ خبر
ورکرے وؤ لکہ بعض مفسرینو روایات لیکلی دی۔ دویم داچہ دوی قیاس
او کبرو دغائب رچہ اولاد آدم دی) یہ حاضر لیدالے شوو باندے چہ جنات
وؤ۔ حکمہ چہ مخکنں دپیریانو سکوت وؤ یہ زمکہ باندے نو هغوی دیر
فسادونہ او ظلمونہ او کرل نواللہ تعالیٰ د هغوی نہ دزمکہ اختیار و اخستل
نو ملائیکو او کتل چہ علت دفساد او ظلم خو دزمکہ خیزونہ دی نو چہ
داخیزونہ بنی آدم تہ ورکرے شی نو دوی بہ ہم فساد کوی۔ دریم توجیہ
دادہ (قرطبی۔ کبیر وغیرہ غورہ کرید) چہ دصفت دخلیفہ نہ دوی استنباط
او کرو یعنی خلیفہ تہ یہ یہ هخہ وخت ضرورت وی چہ فساد او ظلمونہ
کیبری نو دلیل شوچہ یہ اولاد آدم کنیں بہ فساد او ظلم وی۔ داروستنی دوارہ
توجیہ دلالت کوی چہ قیاس او استنباط کار د عقل والو د او یہ وخت
د نیشتوالی د نص کنیں بہ یہ قیاس او استنباط باندے عمل کیدایشی
اگرچہ احتمال داصابت او خطا پہ کنیں وی خو د حدیث صحیح پہ بنا
مصیب تہ دوعہ اجرونہ او مخطی تہ یو اجر ملا ویبری پہ دے مسئلہ باننا
ابن قیم الجوزیہ پہ کتاب اعلام الموقعین کنیں طویل بحث کریدے۔
سوال :- بنی آدم موجود نہ وؤ او ملائیکو د هغوی بدای ذکر کرلے نو
داخو غیبت دے او ملائیک خو د گناہ نہ پاک دی ؟۔

جواب :- غیبت ہفتہ و ٹیلے شی چہ مقصد پکبن صرف سپکوالے او توہین
کے غائب وی او هر کله چہ مقصد پکبن حفاظت کے دین او کے مسلمانانوی
لکہ بحث کے اسماء رجال پہ احادیث و کتب چہ کے راویان و جرح ذکر کول پہ دے
مقصد دہ چہ حفاظت کے دین اوشی، نو دارنگ مقصد کے ملائیکو توہین کے
بنی آدم نہ وڈ بلکہ تپوس کول وڈ کے حکمت کے خلافت سرے کے وجود کے مانع نہ
چہ فساد او ظلم دے تو کے ہفتہ مانع ذکر ضروری شو۔

وَتَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَادِّكَ پارسہ کے علت دے کے محذوف کے پارسہ ریعنی
داسوال کے اَنْجَعْلُ اِثَا اعتراض او عیب کول پہ اللہ تعالیٰ باندھے نہ دی
عکس چہ موثر اللہ تعالیٰ کے هر عیب نہ پاک گنہ و اقول رازی پہ تفسیر
کبن ذکر کرے دے۔ اولسفی و ٹیلی دی چہ دا واد کے پارسہ کے حال دے یعنی
پہ داسے حال کبن چہ موثر کے فساد او ظلم نہ ہے یو تو ہفتہ مخلوق چہ فساد
او ظلم والا دی پہ خہ وجہ سرے خلیفگان جو روے او مقصود ہے تپوس
کے مرجع دے لکہ چہ محکب ذکر اوشو۔

سوال :- اقول خود ملائیکو کے خیل خان کے پارسہ تزکیہ او فخر او تکبر دے او
داخو جائز نہ دے ۹۔

جواب :- اول خود دہ چہ تزکیہ کے ملائیکو کے پارسہ جائز دہ عکس چہ ہفتی
کے فخر او تکبر نہ معصوم دی لکہ چہ داسے حکم کے پارسہ کے انبیاء علیہم السلام
دے۔ دویم دا چہ اقول کے ہفتی پہ طریقہ کے تزکیہ سرے نہ دے بلکہ بیا
کے حقیقت حال دے پہ وخت کے ذکر کے طریقہ کو کبن کے پارسہ کے طلب کے علت کے ترجیح۔
فائدہ :- فرق پہ مینج کے تسبیح او حمد او تقدیس کبن داسے، صفات
کے اللہ تعالیٰ دہ قسمہ دی اول صفات سلبیہ یعنی کے هر عیب (چہ منافی
کے الوہیت وی) نہ پاکوالے او دیتہ تسبیح و ٹیلے شی او دویم صفات ثبوتیہ ہفتہ
ہم پہ دہ قسمہ دی صفات کے اکرام او صفات کے جلال (پہ دلیل کے ذوالجلال
والاکرام سرے) نو صفات کے اکرام داخل دی پہ حمد کبن او صفات کے جلال
داخل دی پہ نُقَدَّسُ لَکَ کبن او دے وجہ نہ قرطبی او ابن جوزی معنی
کے نُقَدَّسُ پہ تُعْظَمُ لَکَ وَتُکَبَّرُ لَکَ سرے کرے دہ۔ دویم فرق تسبیح کے صفات
سرے تعلق لری او تقدس کے ذات سرے تعلق لری۔ دریم فرق تسبیح او حمد
دوہرہ کے عقیدے او کے ذکر سرے تعلق لری او نُقَدَّسُ لَکَ پہ معنی (پاک

ساتو مونہو کا نہ خپل ک دوجے ک بیرے ستانہ یا ک رضا ستانہ) دا نقل دے
ک ضحاک تہ پنا پہ دے معنی باندے لام اجلیہ دے اوپنا پہ اول دودہ معانو
سرہ چہ لام ک تاکید ک تعدیت ک پارہ دے پہ دے لحاظ سرہ تسبیح بحمدک
مقابل ک یفسد فیہا دے محکہ چہ توحید مقابل ک شرک دے او تقدس مقابل
ک یفسک دے محکہ چہ دگناہ نہ بیچ کیدال مقابل ک ظلم دی۔

سوال :- ملائیک خومعصوم دی پہ عصمت الہیہ سرہ یعنی پہ گناہ باندہ
ہیچ قدرت نہ لری نو هغوی عخان تہ ولے نسبت کوی پہ تقدیس کولوسرہ؟
جواب :- بعض وخت یوکار ک انسان پہ اختیار کبش نہ وی لیکن ک تحدیث
نعمت پہ طور سرہ عخان تہ یے نسبت کولے شی لکہ نسبت پہ انا آتیک پہ
قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرَفُكَ (سورۃ نمل نہ) پہ یو قول سرہ دا معجزہ اوپہ
بل قول سرہ کرامت دے او معجزہ او کرامت پہ اختیار ک عبد اکبش نہ وی
او حال دا چہ نسبت متکلم تہ موجود دے۔

فائدہ علی حمد پہ قرآن او سنت کبش اکثر ک تسبیح سرہ پہ حرف دبا سرہ
ذکر کبری کلہ پہ عطف سرہ اوکلہ بغیر ک عطف نہ۔ اشارہ دہ چہ تسبیح سرہ
حمد یوحائے وئیل پکاری دی او بآء ک ملا بست ک پارہ دہ دے یو وجہ دادہ
چہ قرآن کریم کبش امر ک تسبیح سرہ ک حمد نہ او کرتہ راغلے دے (تسبیح
بِحَمْدِ رَبِّكَ) او تسبیح ک ملائیکو ک حمد سرہ پہ قرآن کبش پہ پنچہ ایاتونو کبش
ذکر دہ (سورۃ رعد بک سورۃ انبیاء بک سورۃ زمر بک سورۃ مومن بک سورۃ
شوری ہ) او تسبیح ک ہر یوشیز ہم ک حمد سرہ یوحائے ذکر دہ (سورۃ
اسراء بک)۔ دویمہ وجہ دادہ چہ تسبیح کمال ک توحید نہ فائدہ کوی شو
پورے چہ حمد و رسرہ نہ وی یعنی صفات سلبیہ او ثبوتیہ دوارہ یوحائے
منل توحید دے۔

قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ، دا جواب دے ک هغوی ک تپوس کولوپہ بارہ
ک حکمت کبش او دا جواب اجمالی یے پہ لفظ مَا لَا تَعْلَمُونَ سرہ ذکر کرو
پہ دے کبش اشارہ دہ چہ پہ دے کبش دیر حکمتونہ دی چہ ستاسودہ
علم نہ بھردی اوپہ دے کبش اشارہ دہ چہ ک اللہ تعالیٰ ہر یوکار کبش ضرور
حکمت وی کہ چاتہ معلوم وی او کہ نہ وی لیکن دا عقیدہ بہ ساقی دوجے
ک عبدایت نہ پہ کارونو ک اللہ تعالیٰ کبش حکمت معلومول ک ایمان او ک عمل

الْأَسْمَاءُ كُلُّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ

نومونه دتولو غیزونو رسد دکاندود هغه ته بیلئے وړاندے کړل دغه غیزونه ملائیکو ته

فَقَالَ أَنبِيُّنِي بِأَسْمَاءٍ هِيَ لَا رِءَا انْ كُنْتُمْ

پس او وئیل الله تعالی خبر را کړئ ماته په نومونو را وړاندو ددے غیزونو که یثی تاسو

طريقین ۳۱) قَالُوا سُبْحَنكَ لَا عِلْمَ لَنَا

رشتینې - او وئیل ملائیکو پاک دہ تالو (د شریک د علم ته) نیشته هیچ پوهه مونږ لره

د پاره ضروری نه دی د دے وچه نه قرآن او سنت د احکام شرعیه د پاره
د بیان د حکمتونو اهتمام ته دے کړېم اگرچه علم د حکمتونو د فائدو نه خالی
نه دے. لفظ د اعلم کنس دوه احتمالونه دی اول داچه د اصیغه د فعل متکلم ده
او دویم داچه د اصیغه د اسم تفضیل ده مضاف دے مالا تَعْلَمُونَ ته لیکن
معنی تفصیلی پکنس مراد نه ده. او تفسیر د مالا تَعْلَمُونَ په ایت ۳۱ کنس
موجود دے او دارنگ په عِلْمًا د مآه کنس ذکر د هغه حکمت ته اشاره ده.
او د دلیل دے چه د ملائیکو د پاره علم محیط او علم کلی او علم الغیب تېشته
او قرطبی وئیلی دی چه مالا تَعْلَمُونَ نه مراد مآگان د مآیکون او ما هوکائن د.
۳۱ په دے ایت کنس ذکر د هغه سبب د فضیلت د آدم علیه السلام دے چه
سبب دے د پاره د خلافت ارضی او دے سبب ته اشاره شویده پدے قول
کنس چه مالا تَعْلَمُونَ. او د امعطوف دے په پت عبارت باتدایه چه (ادم یئ
پیدا کړو په هغه طریقے سره چه په قرآن کنس حائے په حائے ذکر ده).
وَعِلْمٌ، نسبت د تعلیم الله تعالی ته په قرآن کنس په دوه طریقو سره دے
اوله طریقہ تعلیم وړکول انبیاء علیهم السلام ته او مراد په هغه سره
تعلیم وحی دے او دویمه طریقہ تعلیم وړکول دی نور و انسانانو ته
نو مراد په هغه سره تعلیم دے په واسطه د انبیاء علیهم السلام او د کتابونو
د هغوی او د نور و بیان کوونکو. او په دے مقام کنس طریقہ د تعلیم په
طریقہ د وحی سره ده پشان د نور و انبیاء علیهم السلام. یا په طریقہ
د پیدا کولو د علم او د استعداد سره په هغه کنس.

سوال :- تعلیم خو په طریقہ د افادے او استفادے سره وی او هغه مخکنس

علم پہ یولغت باندے غواری تو هغه علم چہ آدم علیہ السلام تہ بنو کیدلو
نود هغه نہ مخکس علم ک بل لغت ی غویشو نو تسلسل لازمیری ۹۔

جواب :- تعلیم ک اللہ تعالیٰ انبیاء تہ مشایہ نہ دے ک تعلیم ک بند کا نوسرہ
پہ کورتی کنس لکہ تنگہ چہ نور صفتونہ ک اللہ تعالیٰ ک تشبیہ نہ پاک دی
نودا تعلیم پہ طریقہ ک وحی سرہ دے یا دا چہ پہ طریقہ ک علم استعدادی
پیدا کولو سرہ خو علم ک هج لغت ک مخکس نہ نہ غواری۔

آدم دا عبرانی لفظ دے اوادمہ پہ عبرانی ژبہ کنس خاورے تہ وٹیلے شی
قاسمی داسے وٹیلی دی او ک دے لغت موافقت راغلے دے ک عربی سرہ پہ
دے لفظ کنس تو پہ عربی کنس دا ماخوذ دے ک آدمۃ الارض و آدمہا نہ
رخ ک زمک تہ وٹیلے شی یا ماخوذ دے ک آدمۃ نہ او هغه سمرۃ (غنم رنگی) تہ
وٹیلے شی نو وجہ ک تسمیہ ک آدم پہ دے قول سرہ دادہ چہ پہ حدیث ک ترمذی
کنس وارد دی چہ اللہ تعالیٰ پیدا کرے دے آدم علیہ السلام یوموتی نہ چہ
راخستلے وڈ ک مخ ک زمک تہ نو پیدا کیری اولاد ک هغه پہ طریقہ ک رنگونو و صفاتو
ک زمک سگریعتی سرہ، سپین، تور او ک دے پہ مینخ کنس او نرم طبیعت والا و سخت
اودتہ شان یے کا ک اوقانکہ مند ترمذی وٹیلی دی چہ دا حدیث حسن صحیح ک حاکم
هم داسے روایت را ورے دے او هغه تہ یے صحیح وٹیلی دی۔ او وجہ تسمیہ پہ
دویم احتمال سرہ دادہ چہ آدم علیہ السلام خو غنم رنگے (سور سپین) وڈ۔
پہ دے ایت کنس دانوم ذکر کول بیان دے ک پارہ ک مصداق ک خلیفۃ نہ چہ
مخکس ایت کنس ذکر شوے دے او تعلیم ور کول ک اللہ تعالیٰ آدم علیہ السلام
تہ بشکارہ دلیل دے چہ هغه نبی مکلم وڈ لکہ چہ پہ حدیث کنس راغلی دی۔
فائدہ :- قرآن کریم کنس ک او وکشتو انبیاء علیہم السلام نومونہ ذکر دی
آدم - موسیٰ - ابراہیم - اسماعیل - اسحاق - یعقوب (اسرائیل) - عیسیٰ - ہارون
داؤد - نوح - عمران - زکریا - یحییٰ - ایوب - یونس (ذوالنون) - سلیمان - یوسف
الیاس - الیسع - ہود - شعیب - صالح - لوط - ادریس - ذوالکفل - عزیز محمد (احمد)
صلوات اللہ وسلامہ علیہ وعلیہم اجمعین۔ او ک ذوالقرنین اولقمان پہ
بارہ کنس اختلاف دے ک اہل علمو چہ دوی انبیاء وڈ او کہ اولیاء اللہ وڈ
الاسماء کلہا اسماء جمع ک اسم دہ او پہ عربیت کنس ک اسم مختلف اطلاق
دی۔ اول اسم مقابل ک فعل او حرف پہ دے معنی سرہ صفاتو تہ شامل

دویم اسم مقابل کصفت۔ دریم اسم پہ معنی کہ مسہی لکہ زیداً قائم۔ مخلورم
مربک دحروفونہ لکہ آسماً ثلاثہ حروف۔ پنجم اسم تعبیر کہ مسہی۔ شپیم اسم
پہ معنی کہ علم سرہ۔ اوم اسم پہ معنی کہ وصف۔ قرطبی کہ فحاس نہ نقل کرے
دے چہ کہ اسماء نہ مراد دلتہ اسماء اجناس او انواع دی (شخصی نومونہ
مراد نہ دی) او سورہ کہ منافعو دہے نہ۔ لکہ انسان۔ زمکہ۔ اسمان۔ خاروے۔
دریاب۔ غر۔ خر۔ اس اوین وغیرہ دارنگ ہول لغات (ڑے) او ملا ٹیک او
الات لکہ کاسہ او سہسی وغیرہ او دے ہر یوفائدے او طریقہ کہ استعمال
یے ہم ورتہ او بشودلہ۔ امام رازی ہم وٹیلی دی چہ مراد کہ اسماء نہ صفات کہ
خیزنو نو او خواص کہ ہے او فائدے کہ ہے دی۔ محکہ چہ صرف نومونہ یا کہ ول
پہ مختلفو لغاتو سورہ شہ کمال نہ دے شو پورے چہ کہ ہغہ خیزنو نو منافعو نہ
خبر نہ وی۔ کلاً ظاہر کہ دے نہ استغراق دے لیکن مراد کہ دے نہ استغراق
عرفی دے لکہ پہ تفصیلاً لکھ شئی کہیں پہ صفت کہ تورات کہیں (سورہ انعام
سورہ اعراف ۱۷۴) کُلِّ جَبَلٍ (سورہ بقرہ ۲۶۰) کُلُّ الطَّامِ کَانَ جِلْدًا لِّبَنی اِسْرَئِیْلَ
(سورہ العمران ۹۳) وَلَا تَقْعُدُوا بِاِیْکَلٍ صِرَاطٍ (سورہ اعراف ۱۷۴)۔ دارنگ پہ
سورہ توبہ ۵۴۔ سورہ یونس ۲۴ کہیں۔ او داسے دیرایا تو نہ چہ پہ ہے کہیں
استغراق حقیقی مراد نہ دے۔ او کوم روایات چہ مفسرینو نقل کریدی
نو ہغہ ہم دلالت نہ کوی پہ علم کہ جمیع جزئیاتو بلکہ اجناس او انواع مراد
دی لکہ چہ کہیں ذکر شول او الوسی پہ روح المعانی کہیں لیکلی دی چہ حق
زما پہ نیز دادہ چہ علم کہ ہغہ خیزنو نو مراد دے چہ تقاضا کوی منصب کہ خلافت
لرہ تو کہ دے ایت نہ کہ بریلیا نو استدلال کول پہ علم کلی کہ آدم علیہ
السلام کہ پارہ دا باطل دے۔

ثُمَّ عَرَضَهُمْ ضَمِيرَ رَاجِعٍ دے مسمیاً تو تہ چہ کہ الْأَسْمَاءُ نہ التزاماً معلومی
محکہ چہ اسم بغیر کہ مسہی نہ نہ وی او دارنگ عرض کہ اسماء عین علم
کہ اسماء دے نو ہغہ مراد نہ دی۔

سوال :- کہ عَرَضَهُمْ پہ محایے یے عرضہا ولے نہ وٹیلو؟
جواب :- کہ محایے وٹیلے وے نو ظاہراً دلیل وڈ چہ اسماء ترینہ مراد
دی او حال دا دے چہ مسمیات مراد دی او ہرکہ چہ مسمیاً تو کہیں شہ عقل
والا وڈ نو کہ ہغوی کہ شرافت کہ وجے نہ یے غلبہ وکرہ ہغوی لرہ پہ غیر

أُولَى الْعَقْلِ بَانْدَے۔ عَلَى الْمَلِکِیَّةِ فَقَالَ أَنْبِؤْنِی بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ طَرِيقَهُ دَعْرَضِ
 دَاوَدَ چہ یوٹھیز یے ورتہ پیش کرو او ورتہ یے اوٹیل چہ دے دے نوم او دے
 فائدے ٹھہری۔ فَقَالَ قَا دَ پَارَہَ دَ تَفْصِیلَ دَ عَرْضِ دَہَ یَا قَا دَ پَارَہَ دَ تَعْقِیبِ دَہَ
 پِنَا پَہَ اُولَ عَرْضِ سَرِہَ بَعِیْنِہَ أَنْبِؤْنِی دَہَ اَوِ بِنَا پَہَ دَوِیْمَ عَرْضِ سَرِہَ صَرْفِ لَیْلَہَ
 کول دَ شِیْز و نو دی۔ أَنْبِؤْنِی صِیغَہُ دَ اَمْرٍ اَلْجَزَہَ حَقِیْقَہُ دَ اِیْجَابِ دَ پَارَہَ رَاغِی لَیْکِنِ
 دَ هُفَہَ تَہَ عَلَاوَہَ دَ نَوْر و مَعَانِو دَ پَارَہَ ہَم رَاغِی لَکَہَ چہ عِلْمِ اَصُولِ الْفَقْہِ کَبِشِ دَ هُفَہَ
 تَفْصِیلِ دَہَ اَوِ هُفَہَ نَوْرَہَ مَعَانِی دَ اَسْلُوبِ دَ کَلَامِ اَوِ دَ قَرِیْنِہَ تَہَ مَعْلُومِ مِیْرِی
 نو دلتہ اَمْرَہَ دَ پَارَہَ دَ اَظْہَارَہَ دَ عَجْزِ دَ هُغَوِی دَہَ چہ اَشَارَہَ اَوْشِی چہ عِبَادَاتِ دَ
 تَسْبِیْحِ اَوْ حَمْدِ و تَقْدِیْسِ مُسْتَلْزَمِ تَہَ دِی عِلْمِ دَ ہَرِ ثِیْز لَرِہَ۔ فَرْقِ پَہَ مَابِیْنِہَ دَ
 دَا نِبَا و دَ تَعْلِیْمِ کَبِشِ دَا دَہَ چہ تَعْلِیْمِ کَبِشِ اَقَادَہَ مَقْصِدِ اَوِی مُتَعَلِمِ تَہَ۔ اَوِ اَنْبَا
 عَامِ دَہَ اَلْکَثْرِیَہَ هُفَہَ عَا تَہَ کَبِشِ اَسْتَعْمَالِیْنِی چہ اَقَادَہَ دَ مُتَعَلِمِ پِکَبِشِ مَقْصُودِ
 تَہَ وِی دَلْتَہَ ہَم پَہَ أَنْبِؤْنِی کَبِشِ اَقَادَہَ دَ مَلَا ئِکِو اَللّٰہُ تَعَالٰی لَرِہَ مَقْصُودِ تَہَ دَہَ
 دَہَ وِجَہِ تَہَ عَلَمُوْنِی تَہَ دَہَ وِیْلَہَ۔ بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ مُرَادَہَ اَسْمَاءِ تَہَ نَوْمُونِہَ
 دَ شِیْز و نَو سَرِہَ دَ مَنَافِعِ و دَ هُغَوِی دِی۔

اِنْ کُنْتُمْ صَادِقِیْنَ جَزَاءُ یَہُ پَتَہَ دَہَ قَائِیْمُوْنِی۔ سَوَالِ دَا دَہَ چہ پَہَ دَہَ کَبِشِ
 تَعْلِیْقِ دَ صَدَاقِ دَ مَلَا ئِکِو پَہَ أَنْبِؤْنِی پُورَہَ کَہَ دَہَ اَوِ اَنْبَا عَا و دَ مَلَا ئِکِو
 قُدَارَتِ اَوِ عِلْمِ تَہَ پَہَر دَہَ نَو پَہَ اِنْتِفَاءِ دَ مَشْرُوطِ (جَزَاءِ) سَرِہَ اِنْتِفَاءِ دَ شَرْطِ
 رَاغِی نَو دَلِیْلِ شَوِ پَہَ کَذَابِ دَ مَلَا ئِکِو بَانْدَے اَوِ حَالِ دَا دَہَ چہ مَلَا ئِکِو عَا
 مَعْصُومِ دِی ۹۔

جواب :- صَدَاقِ لَکَہَ چہ مَقَابِلِ دَ کَذَابِ رَاغِی نَو دَارِکِ مَقَابِلِ دَ خَطَا ہَم
 رَاغِی نَو دَغَہَ و خَتِ صَدَاقِ پَہَ مَعْنِی دَا صَابِتِ سَرِہَ وِی یَعْنِی رَسِیْدَالِ حَقِ تَہَ
 دَہَ وِجَہِ تَہَ اِبْنِ جَرِیرِ اَوِ اِبْنِ حِبَّانِ وِیْلِی دِی چہ دَہَ مَعْنِی مَصِیْبِیْنِ دَہَ
 اَوِ اِبْنِ ثَاوِیْلِ یے دَ صَدَاقِ پَہَ عِلْمِ سَرِہَ کَہَ دَہَ یَعْنِی صَادِقِیْنِ پَہَ مَعْنِی عَالِیْمِیْنِ
 بِأَلْأَسْمَاءِ دَہَ۔

سَوَال :- صَدَاقِ اَوِ خَطَا و کَذَابِ عَا مُتَعَلِقِ دِی دِی و کَلَامِ سَرِہَ چہ هُفَہَ پَہَ
 خَارِجِ کَبِشِ مَوْجُودِ وِی نَو دَلْتَہَ عَا دَ مَلَا ئِکِو دَوَہَ کَلَامُونِہَ وِیْ اَوِ اَتَجَعَلُ فِیْہَا
 مَنْ یُقْسِدُ اَہَ اَوِ دَوِیْمِ و یَحْنُ نُسْبِیْہَ اَہَ اَوِ دَا خُودِ دَا رَہَ رَشْتِیَا دِی ۱۰۔

جواب :- قَاسِی وِیْلِی دِی چہ صَدَاقِ لَکَہَ چہ پَہَ مَنطُوقِ (وِیْنَا) دَ کَلَامِ پُورَہَ

إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿۳۲﴾

مگر دوسرے چہ تا پوہہ را کریدہ۔ یقیناً صریح تہ پوہہ ہے یہ ہر جہ (اویو بخ کار والا ہے۔

متعلق کی بری نوکلہ یہ لازم کہ ہنہ منطوق پورے ہم تعلق لری یعنی کلامہ ملائیکو نہ لازمًا معلومیدالہ چہ مونبر (ملائیک) حقدار کہ خلافت یونو نسبت کہ صدق دغہ لازمی خبر طرف تہ دے۔

فائدہ عل حاصل کایت دادے چہ خلافت ارضیہ ہنہ شوک کولے شی چہ کہ زمکہ کہ خیز و نو یہ منافعواو کہ ہنہ یہ استعمال باندے پوہہ لری اودا استعداد اللہ تعالیٰ ادم علیہ السلام تہ ورکے دے اودہ ہنہ اولاد تہ ہے ہم ورکے دے اوملائیکو کنش دا استعداد نہ و۔

فائدہ عل دادلیل دے یہ فضیلت کہ علم باندے او یہ دے خبرہ چہ علم شرط دے کہ پارہ کہ خلیفہ کہ دے وچے تہ قرطبی پہ شرط دویم اودریم (کہ خلافت) کنش لیکلی دی چہ خلیفہ کنش اتفاق شرط دادے چہ اہلیت قضاء پکنش موجودوی او اہلیت قضاء دادے چہ مجتہداوی او دارنگ پہ تدبیر کہ فوج او یہ امور کہ جنگ او یہ انتقام کہ ظالم نہ کہ پارہ کہ مظلوم پہ داسے امور انتظامیہ سیاسیہ باندے ہم ینہ علم لری او یہ دے کنش اشارہ شوعہ چہ علم کہ عبادت نہ افضل دے۔

۳۲ پہ دے ایت کنش اظہار کہ عجز کہ ملائیکو دے کہ علم کہ اسماء نہ یہ اقرار کہ ہغوی سرہ۔

سُبْحٰنَكَ يٰ اَيُّهَا الَّذِيْ هُوَ الْغَنِيُّ عَلٰى عِبَادِهِ الْغٰفِلِيْنَ ﴿۳۳﴾ پہ دے کلمہ ذکر کولو کنش اشارہ دہ چہ مونبر اعتراض پہ اللہ تعالیٰ باندے نہ دے کرے او خیلہ لوی کول او سپکوالے کہ بنی ادموز مونبر مقصود نہ دے اودا کلمہ اکثر کہ کلام پہ سرکنش کہ اعتراف کہ قصور کہ پاغ ذکر کیدیشی لکہ موسیٰ علیہ السلام پہ سورہ اعراف ۱۲۸ او یونس علیہ السلام پہ سورہ انبیاء ۸۷ کنش کہ توبہ پہ افتتاح کنش دا کلمہ ذکر کرے دہ۔ دلتہ کہ دے مزاد ابن جریر او قرطبی ذکر کرے دے تَنْزِيْهَا لِلّٰهِ مِنْ اَنْ يَّكُوْنَ اَحَدًا يَعْلَمُ الْغَيْْبَ غَيْرُهُ يَعْنِي اللّٰهُ تَعَالٰى کہ شریک فی العلم نہ پاک دے بل عالم الغیب سیوا کہ ہنہ نہ نیشتنہ کہ چرے وے نو مونبر تہ بہ علم کہ ہر چیز وے۔

گو پاکہ دایو دعوی دہ کہ نفی کہ علم الغیب کہ غیر اللہ نہ او دلیل کہ ہنہ اقول لَا عَلِمْنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا دے۔ قرطبی دلتہ پہ تفصیل سرہ لیکلی دی چہ ادب

د ملائیکو او انبیاء و فضل و داد دے چه په کومه مسئله نه پوهیږی
نو کلا علم او کلا آدری دے دای. او شوک چه دا کلمه استعمالول بدگنری
نوهغه ریاست غواړی او بے انصافه وی، او په دے باب کښ یې ډیر
روایات ذکر کړي دي (هغه او کوری).

إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا د ايشان کړالا بما شاء دے چه په سورة بقره هه کښ دے. دا
صریح رد دے په هغه چا باند دے چه د ملائیکو د پاره علم بکل شی او علم
غیب ثابتوی.

سوال: که اوئیل شی چه په نفی کښ علم ذاتی مراد دے او په اثبات (استثناء)
کښ علم عطائی مراد دے نو د دے نه نفی د علم غیب د ملائیکو نه نه ثابتیږي
جواب: ع داد دے چه دا قیدونه لگول تحریف دے د کلام الهی او خلاف
د دے د مذاهب د ټولو اهل علمونه حکم چه علماء سلف ته دا تقسیم رذای
او عطائی نقل نه دے.

جواب: که په استثناء کښ مراد هم علم بکل شی و شی نو استثناء د کل به
د کل نه راشی او دا باطل ده په نیز د ټولو اهل عربیت باند دے.
عَلَّمْتَنَا ظاهر د دے لفظ دلیل دے چه علم د ملائیکو صرف په تعلیم د الله
تعالی سره د دے دلیل چا واسطه د هغوی د پاره نېشته نو دا خبره چه په عوامو
کښ مشهوره ده چه شیطان استاد وو د ملائیکو دا باطله خبره ده د هغه هېڅ
دلیل نېشته.

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ، فواصل د ټولو ایا تو نو د هغه ایا تو نو سره ضرور
مناسبت لری دلته هم مناسبت د الْعَلِيمُ د لا علم لنا سره شته دے یعنی
ته په هر چیز باند دے عالم یې او داسه علم مو تر لره نېشته او الْعَلِيمُ د لا
مَا عَلَّمْتَنَا سره مناسبت دے یعنی تا چه مو تر ته بعض علم را کړید دے نو
هغه ستا د حکمت تقاضا ده. حَكِيمٌ ماخوذ دے د حکمت ته او د حکمت
معنی داده چه هر فعل د هغه د حکمتونو او فائدو نه ډک دے یا ماخوذ دے
د حکم نه یعنی پوره او مناسب فیصله کوونکے دے. امام رازی وئیل دی چه د
حَكِيمٌ معنی داده چه د هغه په فعل باند دے د هېچا اعتراض نشی کیدلے که
آدم علیه السلام لره علم د اسماء و رکړید دے او ملائیکو له یې نه دے
ورکړ دے نو هغه باند دے هېڅ اعتراض نشی کیدلے.

قَالَ يَا آدَمُ اسْكُنْ أَهْلَكَ بِالسَّمَاءِ بِهَمٍّ قُلُومًا إِنْبَاءَهُمْ

او وئیل اللہ تعالیٰ، اے آدم (علیہ السلام) خبر و رکھ دوئی کہ یہ نوموڑاؤں (افانڈ) دے خیز و نو، پس ہر کلا چہ خبریے و رکھ ہغوی

بِالسَّمَاءِ بِهَمٍّ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَّكُمْ إِنِّي

یہ نوموڑاؤں (افانڈ) دے حقہ خیز و نو، تو او وئیل اللہ تعالیٰ ایانہ وو وئیلے ما تا سوتہ چہ یقیناً خہ

أَعْلَمُ غَيْبِ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ

یوہیرم یہ یو و خیز و نو دے اسمان و نو او دے زمکے او خہ یوہیرم

مَا تَبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿۳۲﴾

یہ حقہ چہ تا سوتیے شکار کوئی او یہ حقہ خہ چہ تا سوتیے پتہ وئی ۔

۳۲ ہر کلا چہ علم دے آدم علیہ السلام یہ اسماء باندے او عدم علم دے ملائیکو
یہ حقہ باندے ذکر شو نو او اس ذکر کوی اعلام دے ملائیکو یہ علم دے آدم علیہ
السلام اسماء و لو کہ دے پیارہ چہ دوی تہ دے حقہ فضیلت او حکمت دے استخلاف
دے حقہ معلوم شی نو او فرما ئیل یے قَالَ يَا آدَمُ۔

اُنْبِئْهُمْ بِالسَّمَاءِ بِهَمٍّ دلنہ ہم انباء ذکر شوع حکم چہ ملائیکو کیں استعداد
دے منافعو دے اشیا و نیشتنہ خو چہ صرف ہغوی تہ معلوم شی علم دے آدم علیہ السلام
یہ اسماء باندے ۔

فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِالسَّمَاءِ بِهَمٍّ انْبَاءَ قَوْلِي أَوْ عَمَلِي دے دوا پر و احتمال شتہ دے عملی
دا چہ دے ہغوی یہ و پاندے دے بعض خیز و نو نہ فائدے و اخستلے ۔

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَّكُمْ دَلَتُهُ لَفْظَ أَلَمْ دے پیارہ دے تنبیہ دے لکہ یہ اَلَمْ کر کیں او
استفہام انکاری یہ نفی باندے داخل دے دے پیارہ دے تقریر یعنی ما تا سوتہ

وئیلی و و۔ اِنِّي أَعْلَمُ غَيْبِ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ دے بیان او تفصیل دے ملائیکو
دے ۔ او دوا پرہ جملہ چہ کلہ یو محائے کرے شی یعنی ملائیکو علمون او غیب السموات

نو نتیجہ ترینہ را اوئی چہ لا تعلمون غیب السموات اے نو صریح دے یہ نفی
دے علم غیب کیں دے ملائیکو نہ او قرطبی دلنہ تصریح کرے دے چہ دا دلیل دے

یہ دے خبرہ باندے چہ ہیچوک علم یہ غیب باندے نہ لری سیوا دے حقہ
چہ اللہ تعالیٰ انباء علیہم السلام تہ خہ بنو نہ کریدہ یہ وحی سرہ نو دعوی

دے علم غیب دے نجو میا نو او کاھنا نو بالکل دروغ دعوی دے ۔ غیب مصدر دے

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا

او کله چه او وئیل مونہ ملائیکو تہ سجدہ او کړی ادم (علیہ السلام) تہ نو سجدہ او کړم ټولو

إِلَّا ابْلِيسَ ابْنِ ابْنِ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ

مکر ابلیس او تکرہ - اکارئ او کړ او حان ئے لوئے او گنہ او وو دے

مِنَ الْكَافِرِينَ ۲۲ وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ

د کافرانو تہ - او او وئیل مونہ! اے ادم (علیہ السلام) او سیرہ

په معنی د ما غایب فی السموات اہ سرہ -

سوال :- د الله تعالى ته خو هیچ څیز پټ نه شته نو څه رنگ هغه ته یی غیب (پټ) او وئیلو؟ - جواب :- مراد داده چه ما غایب عَنِ الْخَلْقِ (هغه چه د مخلوق نه غایب دی -

وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ دَمَا تُبْدُونَ نه مراد هغه قول دهوی دے چه آتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ اَه او مَا تَكْتُمُونَ ابن عطیه وئیلی دی چه دا جمع په معنی د مفرد دے یعنی ابلیس (چه په ملائیکو کښ ابادوئ) هغه په زړه کښ تکبر او حسد او معصیت پټ ساتلو او غوره داده چه مراد د دے نه عموم دے چه ټول ښکاره او پټ رازونه الله تعالى ته معلوم دی - شریینی وئیلی دی چه د دے واقع ته معلومه شوه چه انبیاء علیهم السلام افضل دی د ملائیکو تہ ځکه چه علم افضل دے د عبادت نه او معلوم غوره وی د متعلم نه او دا مسلک د اهل سنت والجماعت دے دارنگ معلومه شوه چه په علم د ملائیکو کښ زیاته هم راتله شی نو خلاف ثابت دے فلسفیانو لږه چه هغوی دوی ته عقول وائی او وائی چه د دوی په علم کښ زیاته نه راځی - دارنگ معلومه شوه چه الله تعالى علم لری په څیزونو مخکښ د وجود د هغه نه - او دارنگ نسبت د تعلیم الله تعالى صحیح د لیکن د معلم اطلاق په الله تعالى باندې صحیح نه دے ځکه چه هغه منقول نه دے او دارنگ معلومه شوه چه لغات او ژبه ټولے توقیفی دی یعنی الله تعالى ښودلے دی ادم علیه السلام ته -

بکړ ریطه دا ذکر د مخلورم انعام عام دے په بنی ادم باندې چه هغه اکرام

دے پلار دے دوی دے یہ سجود ملائیکو او پہ جنت کبش داخلول او خطائی دھنہ
 پہ توجہ دھنہ سرہ معاف کول او دے توجہ کلمات بنودل او دے اللہ تعالیٰ دے طرف
 نہ دے بنی آدم دے ہدایت انتظام جاری ساتل ترخاتم النبیین صلی اللہ علیہ
 وسلم پورے او دا انعامات دیلو تہ دے پارہ دے دعوے دے توحید دی چہ اعبدا و
 ربکم دے۔ دویم دا چہ مخکبش نفی دے علم غیب او شوق دے ملائیکو تہ نو اوس نفی
 دے علم غیب کوی دے آدم علیہ السلام او دے ابلیس نہ چہ دا دوارہ انواع دی دے اہل
 علم و عقل پشان دے ملائیکو نو دا متعلق دے دے وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ سرہ
 دریم دا چہ مخکبش ذکر شو خلافت دے آدم علیہ السلام او اہلیت دھنہ پہ
 سبب دے علم سرہ او ظاہر کرے شو اہلیت دھنہ پہ ملائیکو باندا نو اوس
 حق دے خلیفہ ذکر کوی چہ ہنہ دھنہ اکرام او دھنہ انقیاد دے پہ اذن دے
 اللہ تعالیٰ سرہ۔

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ سَـوَالٌ ۚ مَّخْـفٰیۢنَ ۚ وَاقَعَهُ کَبۡشٌ قَالِ رَبِّکَ اَوِیۡہُ دے کبش یے
 قُلْنَا اَوِیۡلَہٗۙ۔

جواب:۔ ہلتہ دے استخلاف او تعلیم ذکر و وادغہ امور دے تربیت دی دے اللہ
 تعالیٰ دے خلق و لہ او دلتہ دے تعظیم او دے اکرام او دے امر کولو ذکر دے او مناسب
 دے دے سرہ تعظیم دے اللہ تعالیٰ او عظمت دے امر دے اللہ تعالیٰ دے دے دے و جے
 پہ صیغہ دے جمع متکلم سرہ ذکر شو۔

لِلْمَلٰٓئِكَةِ مَرَادٌ دے تہ ہول ملائیک دی ظاہر ہم دلالت کوی او دارنگ
 سورۃ حجر سنل ہم او دا قول دے عام علماء دے کتاب او سنت دے او قاسمی
 دے شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ نہ نقل کرے دے چہ چا دے خلاف
 قول کرے دے (خاص ملائیک دے مکے یے مراد کریدی) نو ہنہ قرآن
 رد کوی پہ کذاب او بہتان سرہ یعنی دے دغہ تخصیص ہیچ دلیل نیشہ۔

فائدہ:۔ اختلاف دے دے مفسرینو چہ واقعہ دے استخلاف پہ سجود باندا
 مخکبش دے او کہ روستودہ۔ ابن کثیر وغیرہ دا غورہ کرے دے چہ واقعہ دے
 سجود مخکبش دے او تعلیم الاسماء او استخلاف روستودے ہغوی دلیل
 نیولے دے پہ سورۃ حجر سنل سرہ چہ پہ ہنہ کبش دے پیدا کبش دے آدم علیہ
 السلام نہ مخکبش و بیلی و وچہ ہنہ تہ پہ سجودہ کوی او دوی وائی چہ
 دلتہ کبش و او دے قُلْنَا دے ترتیب دے پارہ نہ دے۔ دویم قول دے بعض

مفسرینو دادے چہ واقعہ کاستخلاف اوتعلیم پہ واقعہ کسجود باندے
 مخکین دہ اودا دکظاہر کقرآن سرہ موافق دے اوایت کسورۃ حجر کبن
 امر کسجود تعلیقاً دے نو حاصل دادے چہ اول اللہ تعالیٰ ملائیکوتہ خبر
 وکر وچہ خلیفہ پیدا کووم اوہعہ بہ بشروی دکخاورے اوختہ نہیے جوہوم
 اوچہ پیدا اوچوہیے کریم نویا بہ ورتہ سجداہ کوئی بیاجہ پیدا یے کرونو
 تعلیم کاسماویے ورتہ اوکرو اویا یے ملائیکوتہ امر تجیزی اوکرو چہ
 اوس ورتہ سجداہ اوکری اوکدے وجہ دریم ربط کبن ہم تیرہ شویده
 قائداہ :- دا واقعہ کسجود لادمر پہ قرآن کریم کبن اوو سورتو کبن ذکر
 دہ (بقرة - اعراف - حجر - اسراء - کھف - طہ - ص) اوپہ ہر سورت کبن پہ
 تعبیراتو کبن لولہ فرق دے اوپہ ہر سورت کبن کجدا جدا مقصد ک
 پارہ واقعہ ذکر شویده پہ دے سورت کبن مقصد ذکر کاتعاماتو دے
 چہ کھن ذکر پہ اول ربط کبن تیر شوے دے اوپہ ہر سورت کبن جدا جدا
 مقصد پہ تفسیر کبن ذکر کرے شوے دے اوہرکہ چہ دلته عظمت کاتعام
 مقصد دے دے وجے نہ خلور کرتہ لفظ کقلنا ذکر کرے شویده۔

اشجداً والا ذکر۔ سجداہ پہ لغت کبن انحاء یعنی سرینکتہ کول دی، خضوع
 او عاجزی کول، اطاعت اوانقیاد کول۔ دامعانی اہل لغت ابن منظور وغیرہ
 اومفسرینو قرطبی شربینی وغیرہ ذکر کرے دی۔ اوسجداہ پہ عرف
 کبن تنہاے ایستودل دی پہ زمکہ باندے مطلقاً کہ کتعظیم پہ طوروی
 یا کاکرام یا تحیہ وسلام یا کعبادت پہ طوروی اوپہ اصطلاح کشرع
 کبن سجداہ تنہاے پہ زمکہ باندے ایستودل دی پہ نیت (عقیدہ) کعبادت
 سرہ اوداٹولے معانی پہ قرآن کبن استعمال شویدهی۔ فراء وئیلی دی چہ
 پہ ایت والنجم والشجر يسجدان کبن معنی کخضوع او عاجزی مراد دہ
 اوکدے سورت پہ شہ کبن انحاء (پہ طریقہ رکوع) اوانقیاد واطاعت
 مراد دے۔

اوانواع کسجود درے دی اول سجداہ پہ سرینکتہ کولوسرہ کپارہ
 کتحیہ او اکرام دویم مخ پہ زمکہ باندے ایستودل پہ نیت کاکرام پہ وخت
 کسلام کبن۔ دا دوارہ پہ مخکین اومتو کبن جائزو و اودا طریقہ پہ فارس
 کبن موجود وے اودا دوارہ زمونہ پہ دین کبن منسوخ دی مفسرینو

دے ایت یہ تفسیر کتب قول دے نسخ بشکارت لیکل دے شریعتی و ثبلی دی
 فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ بَطَلَ ذَلِكَ بِالسَّلَامِ وَالْكَلامِ خازن ہم داسے عبارت و ثبلی
 دے اونسفی حنفی و ثبلی دی گان سُجُود التَّحِيَّةِ جَائِزًا فِيمَا مَضَى ثُمَّ شَيْءٌ بِقَوْلِهِ
 عَلَيْهِ السَّلَامُ لِسَلَمَانَ لَا يَنْبَغِي لِمَخْلُوقٍ أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ (مِنَ الْمَخْلُوقِ)۔
 ابن کثیر و ثبلی دی قَدْ كَانَ هَذَا مَشْرُوعًا فِي الْأُمَمِ الْمَاضِيَةِ وَكَفَيْتُهُ نَسِخٌ فِي
 مِلَّتِنَا، او هغه حدیث دے معاذ رضی اللہ عنہ ذکر کریدے اوداسے قرطبی ہم ذکر
 کریدی او حدیث دے معاذ رضی اللہ عنہ یے ذکر کریدے بیا قرطبی یہ ص ۱۹۲ کتب
 و ثبلی دی حُجَّةٌ سَجُودِ مَنْهَى عَنْهُ (سَرِيبَكْتَه کول یہ وخت دے سلام کتب) جاہلانہ
 صوفیاء و پیرانہ عادت گر خولے دے کلمہ چہ خیلو بزرگھانوتہ ورداخلیری
 تردے پورے چہ بعض دے غوی خپوتہ یہ سجداہ پریوٹی نوڈ دوی
 عملونہ بر باد دی۔

حکم یہ شرع کتب دا دے کہ چاہل چاہتہ مشروغیہ ژوندی حاضر تہ
 سریشکتہ کرو یہ وخت دے سلام کتب نو دا مکروہ تحریمی دی بالاتفاق
 او هغه حرام تہ نزد دے وی یا عین حرام وی پنا یہ اختلاف دے فقہاء و او
 کہ چاہل چاہتہ سر یہ زمکہ بات دے کیسودلو یہ نیت دے اکرام او سلام
 (نہ یہ نیت دے عبادت) دا خو حرام دے بالاتفاق او بعض فقہاء یہ دے بات دے
 حکم دے کفر کرے دے او بعض تفصیل دے ہائے التبیان فی تفسیر ام القرآن
 کتب لیکل دے۔

دریم قسم سجداہ دے عبادت دے یعنی چہ عقیدہ اوساتی چہ دامسجود
 حقدار دے بندگی دے محکمہ چہ واکدار ذمہ دار دے کار و نوڈ مخلوق دے
 فریاد رس غیب دان دے نوپہ دے عقیدے سرہ سجداہ غیر اللہ تہ
 شرک حقیقی دے یہ تہولو امتونو او اسمانی دینونو کتب۔

تحقیق :- (سجود کا آدم علیہ السلام پہ دے اقسام موکب کوم قسم و و او یہ
 ہفت کتب اقوال او غورہ قول ذکر کول)۔ ہر کلمہ چہ دے سجود معانی او اقسام
 دے یزدی او دار تک حرق دے لام پہ لادم کتب صلہ دے سجداہ دے یا لام اجلیہ
 دے یا لام پہ معنی دے الی دے یا لام پہ معنی دے توقیت دے دا ہم خلور احتمال
 دی۔ تفصیل یے دا دے چہ اجماع او اتفاق دے یہ دے خبرہ بات دے
 چہ سجداہ آدم علیہ السلام تہ دے عبادت پہ طور نہ وہ محکمہ دا سجداہ پہ

هر دين كنش كه غير الله كه پاره شرک دے (قرطبي داسے وييلي دي) نواول قول
 دادے چہ سجدة پہ معنی لغوی سرہ دہ یعنی انحناء (سر بنکتہ کول) اودا پہ
 طريقہ کہ تعبيه اودا کرام سرہ وہ اودا قول ابن الانباري کہ فراء نہ نقل کریدے
 چہ کان تحيية و تسليما لا عبادة اودے قول تہ امام رازی ہم ترجیح و کریدے
 او خازن ہم دیتہ اصح وييلي دي اونسفی وييلي دي چہ داد ابن عباس رضی اللہ
 عنہما نہ نقل دے چہ دا انحناء وہ (پريوتل پہ زنہ باندے) یعنی تندے پہ
 زمکہ لکول نہ وؤ۔ پہ دے معنی لام صله دہ کہ سجود پہ ديکنش اکرام کہ
 ادم عليه السلام او شوا و اطاعت کہ امر کہ الله تعالى ہم او شو۔ دويم قول سجدة
 پہ معنی لغوی انقياد دہ اولام صله دہ کہ سجود قرطبي وييلي دي چہ کہ يو
 قوم پہ نیز دا سجدة پہ معنی کہ تذلل او انقياد سرہ دہ اودا قول پہ روح
 المعاني کنش ہم ذکر کرے دے او مقصد کہ دے دادے چہ اقرار او کرے پہ
 فضيلت کہ ادم عليه السلام او کہ هغه کہ اولاد ربي ادمی پہ خدمات کنش مشغول
 شے اودا سے امام راغب پہ مفردات کنش ليکلي دي چہ اَمْرًا بِالْتَّذَلُّلِ لَهُ
 وَالْاِقْيَامِ بِمَقْصَلِهِ وَمَقْصَلِهِ اَوْلَادِهِ (مفردات ص ۲۲) کہ دے وجہ نہ دير
 ملائیک الله تعالى کہ انسانو پہ حفاظت او مکررتيا او مدد کولو او پہ
 کتابت کہ اعمالو کہ دوی باندے مقرر کریدي او هغوی هيچ مخالفت نکوی۔
 دريم قول دا سجدة کہ عبادت وہ اولام پہ معنی کہ الی سرہ دے نو ادم
 عليه السلام پشان کہ قبلہ شوا و سجدة عبادت کہ الله تعالى پاره اوقبلہ کنش
 ہم شرافت او فضيلت شتہ دے او قرطبي دا قول کہ جمهور و گرجو لے دے
 او سجدة دلتہ پہ معنی شرعی دہ۔ لیکن قاسمی کہ شيخ الاسلام ابن تیمیہ
 رحمۃ اللہ علیہ نہ نقل کرے دي چہ اهل العلم وييلي دي چہ سجدة کہ
 پاره کہ ادم عليه السلام دہ پہ امر کہ الله تعالى سرہ او پہ دے باندے اجماع
 دہ کہ هر هغه چا چہ دا الفاظ اوری اُسْجُدُوا لِاَدَمَ اِلٰی اَدَمٍ نَہ دے وييلي
 او پہ اعرک کنش وييلي دي چہ کہ اهل سنت مسلک دادے چہ دا سجدة کہ
 تسليم او تعبيه دہ کہ پاره کہ ادم عليه السلام او کہ معتزلو قول دادے چہ ادم
 عليه السلام صرف کہ قبلہ پشان وؤ حاصل دادے چہ پہ دے تولو کنش
 اول قول غورہ دے اودغہ معنی مراد دہ پہ سجود کہ يوسف عليه السلام کنش
 فَسَجَدُوا لِاِبْنِ اِيْسَ۔ یعنی ملائیکو امتثال او کرو کہ امر کہ الله تعالى بغیر

کچوں چرانہ او دا شان ک ملائیکو دے پہ سورۃ تحریم ایٹ لا کیں۔ لفظ ک
 الا ک استثناء ک پارہ دے کلمہ استثناء متصل وی او کلمہ استثناء منقطع وی
 متصل ک جمہور نحو یا نو یہ نیز ہغہ دے چہ ما قبل (مستثنیٰ منہ) او مستثنیٰ
 ک یو جنس نہ وی او منقطع ہغہ دے چہ ک دوا رو یہ جنسیت کیں فرق وی
 صرف ک ہغہ سرہ من وجہ مناسبت و نو ک وہم ک دفع کولو ک پارہ پہ الاسرہ
 ک ما قبل ک حکم نہ جدا او خارج کر لے شی۔ او بعض نحو یا نو یہ متصل کیں
 جنسیت نہ دے شرط کرے و ٹیلے یے دی چہ صرف اخراج ک حکم ک جماعت
 نہ شرط دے۔ ایلئیس نو پنا پہ اول قول سرہ ابلیس کہ ک جنس ک ملائیکو
 شمار کرے شی (پنا پہ یو قول باندے) نو استثناء متصل دہ او پنا پہ بل
 قول سرہ کہ ک ہغوی پہ جماعت کیں داخل و نو بیہم استثناء متصل شوع۔
 او چہ ابلیس ک جنس ک ملائیکو نہ شی (پنا پہ بل قول باندے) نو بیہم
 استثناء منقطع دہ۔ ایلئیس، خازن و ٹیلی دی چہ دا اسم صفتی دے ک ایلاس
 نہ ماخوذ دے پہ معنی ک نا امیدہ ک رحمت ک اللہ تعالیٰ نہ او نوم یے پہ سریانی
 کیں عزازیل و او عبرانی کیں حارث و او شیطان ہم ک دہ اسم صفتی ک۔ او
 ک ابلیس نوم پہ قرآن کیں یوولس کرتہ ذکر دے۔

فائدہ:- ک ابلیس پہ بارہ کیں اختلاف دے چہ ک ملائیکو ک جنس نہ دے
 یا ک جن نہ دے بیا پہ جن کیں ہم اختلاف دے چہ ہغہ یو قبیلہ دہ ک ملائیکو
 نہ او کہ جدا جنس دے پہ دیکیں اقوال دی ک علماؤ۔

اول قول قرطبی و ٹیلی دی قول ک جمہور اہل علم (ابن عباس ابن
 مسعود رضی اللہ عنہم۔ ابن جریر۔ ابن المسیب وقتادہ او ابوالحسن
 وغیرہم و ٹیلی دی چہ ابلیس ک جنس ک ملائیکو نہ و او دا طبری ہم
 راجح کر حوالے دے او نسفی ک علی رضی اللہ عنہ نقل کرے دے او خازن ہم
 دے تہ اصح و ٹیلی دی او فراء بغوی و ٹیلی دی چہ دا قول ک اکثر مفسرینو
 دے او دلیل ک دوی ظاہر ک دے استثناء دے چہ دا متصل دہ او متصل
 بجا نست غواری بل دلیل ک دوی موثر تہ معلوم نہ دے۔

دویم قول ابن جریر ک ابن مسعود رضی اللہ عنہ او ک حسن بصری او ک ابن
 زید، او قرطبی ک شہر بن حوشب وغیرہم تہ روایت راوے دے چہ
 ابلیس ک جن ک جنس نہ و او ملائیکو ک ہغوی سرہ قتال کر و او ابلیس

د ملائیکو سره شامل شو او عبادت کښن مشغول شو او اول دليل د دے قول
 د الله تعالیٰ په سورة كهف نه کښن گان **كَانَ مِنَ الْجِنِّ** او دویم په سورة اعراف
 نه کښن قبيله او سورة كهف نه **ذُرِّيَّتُهُ** دلالت کوی چه دے د ملائیکو نه
 نه دے محکه چه په ملائیکو کښن نسل او پيدا ايښی نېشته. او دریم په
 سورة سباء کښن عبادت د ملائیکه او عبادت د جن کښن فرق کړې شوې
 دے او حرف د بل یې استعمال کړې دے. او شلورم حدیث چه ملائیک د
 نور نه پيدا دی او جن د نار نه او انسانان د خټه نه. دا حدیث امام مسلم په
 روایت د عائشه رضی الله عنها سره ذکر کړې دے. پنجم په سورة تحریم
 نه کښن چه ملائیک عصیان نه کوی او ابلیس او د هغه ذریه خو عصیان
 والا دی. شپږم هغه احادیث چه په هغه کښن ذکر دے د جنا تود خوراک خوشام
 او په جماع کښن شرکت وغیره او ملائیک خودا اعمال نه کوی.

دریم قول ابلیس د جن ته دے لیکن جن یو قبيله ده د ملائیکو نه دا
 قول قرطبی د سعید بن جبیر نه او ابن کثیر د ابن عباس رضی الله عنهم
 نه نقل کړې دے. نو چا چه اول قول کړی دے د دغه دلیلونو تاویلونه یې
 کړیدی او دریم قول هم په تاویلونو باندې پنا دے لکه چه بیضاوی
 نقل کړی دی. نو غوره قول دویم قول دے چه په هغه باندې ښکاره
 دلیلونه شته او تاویلونه حاجت نېشته او کوم روایات چه په قول اول او
 دریم قول کښن د صحابه او تابعینو نه نقل دی ظاهراً داده چه هغه نقل دی
 د اهل کتابو نه او هغه اسرائیلي روایات دی. او ابن کثیر په تفسیر د سورة
 كهف نه کښن ویلی دی چه دا ټول اسرائیلیات دی او نور تفصیل یې
 کړې دے او سیوطی په درمنثور کښن **صَلَّى** کښن د حسن نه روایت کړې
 دے **قَاتَلَ اللَّهُ أَقْوَامًا يَزْعُمُونَ أَنِّي إِبْلِيسُ كَانَ مِنْ مَلَكٍ اللَّهُ وَاللَّهُ تَعَالَى**
يَقُولُ كَانَ مِنَ الْجِنِّ. باقی دا استثناء ده تودا منقطع ده او قرآن کریم کښن
 منقطع استثناء دیر واقع ده لکه قرطبی د سورة نساء په ۱۱۱ او سورة مائدة
 په ۱۱۱ آیاتو نه ذکر کړې دی دارنگ سورة اعراف په ۱۸ او سورة غاشیه په ۲۳
 او سورة نمل په ۱۱۱ بڼه یو قول باندې دے.

سوال: هرکله چه ابلیس د ملائیکو نه نه دے نو بیا استثناء څه رنگ
 صحیح کیږی؟

جواب :- داسوال ابن جوزی یہ زادالمسیر کتب ذکر کرے اور جواب ہے داسے ذکر کرے دے چہ ابلیس تہ امرک سجدا دے خوشوے دے (یہ دلیل سورۃ اعراف ملاکین) لیکن سجدا ہے اور تکرہ نوک دے وچے نہ (کذلیل دیا ہے) یہ جانب دے ما مورینو کتب ذکر نشو اوپہ جانب دے استثناء کتب ذکر شو مثال ہے دادے چہ یوکس اووایی امرت احوتی قاطاعونی الا عبیدی رحم اوکھ ماخپلو روپو تہ توہغوی عثا خیرہ او متلہ سیوا دمری عثمان و دایے کزجاج نہ نقل کرے دے۔ او دویم جواب دادے چہ دے ملائیکو ذکر او شو یہ امر بالسجود سورۃ اوہغوی اعلیٰ و نوک ادنی حکم پخپلہ معلوم شو چہ ہغہ ہم ما مور و دما مہا ثعی یہ تبصیر الرحمن کتب و بیلی دی۔

آئی واشتکبر و کان من الکفرین۔ یہ دے سورت کتب دے ابلیس خلوت بنا ہونہ ذکر کرل اول ترک دے سجدا چہ دے الا نہ معلوم شو۔ دویم ابلا انکار کول۔ دریم استکبار۔ خلوت کفر کول۔ اوپہ سورۃ اعراف ملاکین کفر یکن من الساجدین ذکر و یعنی مخالفت کول دے جماعت دے ساجدینونہ۔ نو دایچم جرم دے او شپیم تفصیل دے استکبار او قیاس پیش کول یہ مقابلہ دے نص کتب دایہ سورۃ اعراف ملاکین دے۔ اوپہ سورۃ حجر ملاکین انکار کول دے مکر تیا دے ساجدینونہ دایے اووم جرم دے او بیبا توہین او تذلیل کول دے ادم علیہ السلام یہ سورۃ حجر ملاکین او دایے اتم جرم دے اوپہ سورۃ اسراء ملاکین تذلیل او توہین کول دے ادم علیہ السلام۔ اوپہ سورۃ کہف نہ کتب نہم جرم ذکر دے چہ فسوق کول دی دے امر دے رب نہ اوپہ سورۃ طہ ملاکین صرف انکار کول اوپہ سورۃ ص ملاکین تفصیل دے استکبار او قیاس کول یہ مقابلہ دے نص کتب پیشان دے سورۃ اعراف۔ اوپہ ہر سورت کتب دے سورۃ مناسب جرم دے ہغہ ذکر شوے دے او دا اول مقام دے تو یہ دے کتب دے اختصار دے وچے نہ جامع جرمونہ ہے ذکر کرل۔ الی داجملہ مستانفہ دے علت دے دے ماقبل دے پارہ او دفع دے وہم دے کہ وہم او کریشی چہ کیدا دے شی چہ یہ ہغہ وخت کتب یہ ہے ترک کرے وی بیبا بہ ہے بل وخت سجدہ کرے وی؟ جواب او شو چہ اباء ہے کریدہ۔ واشتکبر دے عطف دے علت دے یہ معلول بان دے او دفع دے وہم دے کہ شوک وہم او کریشی چہ انکار بہ ہے دے وچے دے اجتہادی غلطی نہ کرے وی یا بہ ہے دے کزلہ چہ

سجدة کول غیر اللہ تہ جائز نہ دے، نو جواب او شو چہ انکار یے دے وے کاستکبار
 نہ کرے دے او استکبار دلتہ مستلزم دے اعتراض کولولرہ یہ اللہ تعالیٰ پاندے
 چہ اللہ تعالیٰ وے حکم او کر واعلیٰ تہ چہ سجدة او کرئی ادنیٰ تہ کبر او تکبر دادے
 چہ یو انسان خیل عیان دبل چاہ نہ لو یے گنہری نو دے حقہ حکم ہم نہ منی۔ یہ
 حدیث کتب راچی چہ تکبر دانہ دے چہ انسان غواہی چہ زما جامہ یا خیلئی
 (پیزار) دے خائستہ وی داخو جمال دے اللہ تعالیٰ جمال خوشوی لیکن
 کبر دادے چہ کحق تہ یہ ضد او عناد سرہ انکار کوی او اهل حق سپک
 گنہری دامسلم روایت کرے دے۔ نو ابلیس ہم حق خیرہ یعنی ک امر د
 اللہ نہ سرے دپوہ نہ انکار او کر و او ادم علیہ السلام تہ یے سپک او کتل۔
 فائدہ:- یہ قرآن کریم کتب تکبر دودہ کرتہ او استکبار دودہ خلویست کرتہ
 ذکر دے۔ تکبر یہ صفت ک ابلیس کتب یہ سورة اعراف ۱۲۱ کتب او یہ صفت
 ک کافرانو کتب یہ سورة اعراف ۱۲۱ کتب ذکر دے او استکبار یہ صفت ک ابلیس
 کتب شلور کرتہ او یہ صفت ک کافرانو کتب یو دیرش کرتہ ذکر دے او عدم
 استکبار یہ صفت ک صالحینو کتب ک نصاریٰ نہ یہ سورة مائدہ ۱۲۱ کتب او
 یہ صفت ک صالحینو دے امت کتب یہ سورة الم سجدة ۱۲۱ کتب او یہ
 صفت ک ملائیکو کتب یہ سورة اعراف ۱۲۱، سورة نحل ۱۲۱ او سورة انبیاء
 ۱۲۱ کتب ذکر دے او وصف ک متکبر، متکبرین یہ صفت ک کافرانو کتب شپہ
 کرتہ ذکر دے او یہ صفت ک اللہ تعالیٰ کتب متکبر یہ سورة حشر ۱۲۱ کتب
 او کبریا یہ سورة جاثیہ ۱۲۱ کتب ذکر دے او کبر یہ صفت ک کافرانو کتب یہ
 سورة مؤمن ۱۲۱ کتب ذکر دے او فرق یہ مینج ک تکبر او استکبار کتب دادے
 استکبار یہ حقہ عائم کتب استعمالیری چہ حق دلوئی نہ لری اولوی
 کوی نو دا وصف ہمیشہ ک قباح ک پاره راچی او تکبر کلہ یہ استحقاق
 سرور یہ دے معنی صفت ک اللہ تعالیٰ دے او کلہ چہ بغیر ک حق نہ وی نو
 دغہ صفت قبیحہ ک بندہ کا نو دے۔ او سزا ک استکبار یہ قرآن کریم کتب یہ
 سورة نساء ۱۲۱ او سورة اعراف ۱۲۱، سورة مؤمن ۱۲۱ او سورة احقاف
 ۱۲۱ کتب ذکر دے۔

وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِیْنَ یہ کان کتب دلتہ دودہ قولونہ دی اول دا چہ یہ معنی
 ک صار دے (ک انتقال ک پاره راچی) لکہ یہ سورة ہود ۱۲۱ کتب او دا بشکارہ

دلیل دے چہ چا انکار او کپوڈ امر دے اللہ تعالیٰ یا استکباریے او کپو تو ہغہ کافر
 او مرتد دے۔ دویم قول دا چہ کان پہ عیقلہ معنی سرے دے رچہ ک زمانہ ماضی
 ک پارہ راغی کلہ ورسرہ استمراری او کلہ نہ وی ہاں پہ صفت دے اللہ تعالیٰ
 کین دے دوام او استمرار دے پارہ دے قطع نظر ک زمانے ک ماضی او استقبال نہ
 او ہر کلہ چہ کان پہ عیقلہ معنی شی نوک ہغہ ہم دہ احتمالونہ دی اول دا چہ
 دے پہ علم دے اللہ تعالیٰ کین دے کافرانونہ وڈ یعنی اللہ تعالیٰ تہ علم وڈ چہ دے یہ
 پہ آخر کین کافر کیری او دے تہ مسئلہ ک موافقات و ٹیلے شی چہ دے اللہ تعالیٰ پہ
 نیز اعتبار خاتمہ تہ دے دویم احتمال دادے چہ دے منافق وڈ او منافق ک کافرانونہ وی۔
 سوال :- ہر کلہ چہ دے کافرو وڈ نو ملا ٹیکو ولے پہ خیل بجالسوکین سا تلو؟
 جواب :- دادے چہ عاقبت خو ملا ٹیکو تہ معلوم نہ وی ہغہ علم پہ اللہ
 تعالیٰ پورے خاص دے او دویم جواب دادے چہ دے منافق وڈ دا قول
 قاسمی ذکر کپے دے۔ لیکن ملا ٹیکو پہ غیب باندے علم نہ لریو لکہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم چہ ک منافقانویہ حال باندے علم نہ لریو دے وچہ نہ
 ابلیس ک ملا ٹیکو سرہ او سید و لکہ منافقین چہ ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 سرہ او سیدل۔

فائدہ :- اللہ تعالیٰ تہ علم وڈ چہ دے منافق دے یا بہ روستو کافر کیری او
 سرہ ک دے نہ اللہ تعالیٰ دے لہرہ پہ مجلس ک ملا ٹیکو کین سا تلو او ہغہ اکرام
 چہ ک ملا ٹیکو وڈ ہغہ ک دے ہم وڈ دا دلیل دے چہ دا سے امور خار قہ ک
 عادت نہ (چہ ک خلقو پہ نظر کین کرامت بشکارہ کیری) کلہ کلہ کافر، فاسق نہ
 ہم بشکارہ کیری نو معلومہ شوہ چہ پنا ک ولایت عند اللہ پہ امور خار قہ
 باندے نہ دہ، دا سے ابن کثیر و ٹیلی دی او دلیل یے نیولے چہ کلہ امر
 خارق ک غیر ولی پہ لاس باندے ہم کیری لکہ پہ واقعہ ک ابن صیاد سرہ
 چہ دے بہ کلہ غصہ شو نو تہ تولہ لاریہ یے دکہ کپلہ پہ بدان خیل سرہ
 او دارنگ پہ حال تو ک دجال سرہ چہ دیر نا آشنا کارونہ بہ ترینہ صا دریہ
 او دارنگ روایت یے ذکر کپے دے چہ یونس بن عبد الاعلی صدیقی امام
 شافعی رحمۃ اللہ علیہ تہ او ٹیل چہ لیث بن سعد بہ و ٹیل چہ ہر کلہ تاسو
 یوسرے اوبنی چہ ک او بوک پاسہ روان وی او پہ ہوا کین الوغی نو پہ ہغہ
 باندے مہ دھوکہ کیری تر دے پورے چہ پیش کرئی ک ہغہ حال پہ کتاب

أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا

تہ او بی بی ستا یہ جنت کیں او خوراک کوئی دواہ دے تہ بسیار

حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ

مرحلے چہ غوغہ شی ستا سو او مہ تیز دے کیری دے اوئے تہ

فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ۝ فَازْلِهْهُمَا الشَّيْطَانُ

گئی شی بہ دواہ د گتھکارونہ - نواو خویول دواہ ولرہ شیطان

اوسنت باندے، نو امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ او وٹیل چہ لیث پہ دے کلام
کیں لب قصور کریدے رورسے کا امام شافعی قول بعینہ کلیث پشان ذکر
کرے دے واللہ اعلم چہ عبارت نہ شاہ حصہ غور زید لے دے۔ او دارنگ
امام قرطبی ذکر کریدی چہ ہغہ شوک چہ اللہ تعالیٰ ک ہغہ پہ لاسونو باندا
نا اشنا کار بیکارہ کری او ہغہ بی نہ وی نو دا دلیل ک ولایت ک ہغہ نہ دے
خلاف ثابت دے بعض صوفیہ اور وافضولرہ۔ او دلیل زمونہ دا دے چہ
علم زمونہ پہ ولایت کیو شخص نہ صحیح کیبی مگر روستو ک علم نہ چہ
دا شخص مردے پہ ایمان باندے او ہرکہ چہ علم پہ موت علی الایمان
باندے مونہ کپارہ ممکن نہ دے محکہ چہ عاقبت باندے صر اللہ تعالیٰ
عالم دے نو ک ہغہ پہ ولایت او پہ دغہ کارونو باندے کرامت فیصلہ
یقینی مونہ نشو کولے۔

مِنَ الْكَافِرِينَ دالفظ دلیل دے چہ پہ ہغہ وخت کیں ک کافر اتودلہ پہ
پیریا نو کیں موجودہ یا مراد ترینہ روستو کفر کوڈنکی خلق دی۔
۳۵ یہ دے ایت کیں دہ او امر او یونہی ذکر کوی او دا تہول انعامات
او اعزاز دے کا دم علیہ السلام۔ اول انعام اشکنج دا دے سکتی تہ ماخوذ ک
اوسیدال مراد دی ک سکون تہ رچہ مقابل ک حرکت دے ماخوذ نہ دے
محکہ چہ عدم حرکت ک روستو حیث ششتمًا سرہ خلاف دے، خازن وٹیلی
دی چہ امر ک سکتی مستلزم ک پارہ ک استقرار نہ دے اشارہ دہ چہ ادم
علیہ السلام ک لب وخت ک پارہ پہ جنت کیں داخل شوچہ ک ہغہ ک مزد
اولا تو نو نہ بالمشا ہدہ خبر شی او بیا بہ ترینہ ک استقرار ک پارہ زمکے تہ

راکوزیری۔ او داسے قرطبی ہم وٹیلی دی۔ اُنکے دایے دے وچے تہ ذکر کرو
 چہ روستو دَر دَحْک عطف پہ ضمیر دے اشکُن باندے صحیح شی۔
 دَر دَحْک دلیل دے چہ اللہ تعالیٰ آدم علیہ السلام لہ بی بی پیدا کرے او حَتَّ
 صحیح سرہ ثابت دے چہ کہ آدم علیہ السلام دَکینہ پوختی نہ یے پیدا کرے
 او دے ہفت ذکر پہ سورۃ نساء بل کبش راٹی او دے ہفت نوم حواء دے۔ او ظاہر
 دادہ چہ جنت تہ دے داخلولونہ مخکبش یے پیدا کرے دے دا قول ابن کثیر
 دے محمد بن اسحاق نہ تقل کرے دے۔

الْجَنَّةُ دے جنت پہ بارہ کبش دے علماؤ اختلاف دے چہ دایہ آسمان کبش
 وؤ کوم چہ دار الثواب دے یا پہ زمکہ کبش وؤ او پہ دے مسئلہ کبش دے ہر
 جانب نہ دلیلونہ ابن قیم الجوزیہ پہ کتاب حادی الارواح الی جنة الافراح
 کبش ذکر کرے دی لیکن غورہ دادہ چہ دا مشہور جنت (دار الثواب) دے،
 الف لام دے پارہ دے عہد دی او معہود دے مسلمانانویہ نیز باندے جنت دار الثواب
 دے۔ او دار تک ہغہ نعمتونہ چہ سورۃ طہ ۵۱۔ کبش ذکر دی ہغہ ہم
 پہ دغہ جنت پورے خاص دی۔ او قرطبی او نسفی او ابن کثیر وغیرہم وٹیلی
 دی چہ شوک چہ وائی چہ دایاغ (جنت) پہ زمکہ کبش وؤ نو دا قول معتزلو
 او قدریو دے او دلتہ بعض سوال او جواب قرطبی ہم ذکر کرے دی۔
 وَكَلَّا مِنْهَا رَعْدًا حَيْثُ شِئْتُمْ اَدا ذکر دے بل نعمت دے چہ پہ دیکبش دے
 وسعتونہ ذکر دی یورَعْدًا او دویم حَيْثُ شِئْتُمْ۔

سوال :- خوراک تہ انسان دے سکے نہ مخکبش محتاج دے نو لے اسکن
 مقدم کرو پہ کَلَّا باندے ؟

جواب :- صرف خوراک تہ خو مخکبش احتیاج دے لیکن خوراک پہ وصف
 دے رَعْدًا او تعمیم دے مشیت سرہ دا تقاضا کوی دے مخکبش سکے او ارام گاہ دے پارہ۔
 سوال :- پہ اسکن کبش خطاب صرف آدم علیہ السلام تہ وؤ او زوج یے
 ورباندے عطف کرو او پہ کَلَّا کبش دوارو تہ خطاب دے پہ صیغہ دے تنبیہ سو؟
 جواب :- زنانہ پہ سکئی کبش دے خاوند تابع وی او ہر چہ خوراک دے نو
 ہر شوک نارینہ او زنانہ ہغہ تہ مستقلاً احتیاج لری بغیر دے تابعداری دے
 بل نہ۔ رَعْدًا "ژوند پہ داسے کور کبش چہ مبارک وی بغیر دے مشقت
 او تکلیف تہ" (قرطبی) دار تک "واسع او دیر او مزیدار بغیر دے مانع نہ (عازن شریبی)

حَيْثُ شِئْتُمْ وَسَعَتْ كَمَكَانٍ اَوْ كَانُوا عَوْدَ خَوْرَاكٍ تَهْ اِشَارَةٌ دَهْ. خَازِنٌ وَثِيْلِي
دِي چَه مَرَادَ دَهْ نَهْ كَيْفِ، اَيْنِ، اَوْ مَتَى شِئْتُمْ دَهْ يَعْنِي وَسَعَتْ كَطَرِيقَ
اَوْ مَكَانٍ اَوْ زَمَانٍ يَعْنِي ثَخَنَكِهْ مَوْجَهْ خَوْبِنَهْ وَيْ، چَرْتَهْ مَوْجَهْ خَوْبِنَهْ وَيْ اَوْ
كَلَهْ مَوْجَهْ خَوْبِنَهْ وَيْ تُو خَوْرِيْ۔

فَاعْلَاهْ :- دَا سَهْ پَهْ سُوْرَةُ اَعْرَافٍ مَلَا كَبِشْ هَمْ شَتَهْ لِيَكْنِ دَوَا پَرَا يَا تُو تُو كَبِشْ
فَرْقِ دَهْ پَهْ خَو وَ جَو هُو سِرَهْ. اَوَّلْ دَلْتَهْ وَ قُلْنَا شَتَهْ اَوْ هَلْتَهْ نِيْشْتَهْ. دَوِيْمْ دَلْتَهْ
وَ كَلَا دَهْ پَهْ وَاوْسِرَهْ اَوْ هَلْتَهْ قَكَلَا دَهْ پَهْ قَاءَ سِرَهْ. دَرِيْمْ دَلْتَهْ رَغْدَا شَتَهْ
اَوْ هَلْتَهْ نِيْشْتَهْ تُو كَ اَوَّلْ فَرْقِ وَ جَهْ دَا دَهْ چَه پَهْ دَهْ سُوْرَتِ كَبِشْ دَا اَيْتِ پَهْ
طَوْرَ كَ ذَكْرَ دَا اَنْعَامَا تُو سِرَهْ دَهْ تُو پَهْ مَخْكَبِشْ بَا نْدَهْ يَهْ عَطْفِ كِرُو اَوْ هَرَا اَنْعَامِ
مَسْتَقْلِ دَهْ دَهْ وَ جَهْ نَهْ دَهْ سِرَهْ يَهْ مَسْتَقْلِ قُلْنَا ذَكْرُ كِرُو. دَوِيْمْ وَ جَهْ
دَا دَهْ چَه هَرَفْعِلِ چَه پَهْ هَغَهْ بَا نْدَهْ يَهْ بَلْ فَعْلِ عَطْفِ شِيْ اَوْ اَوَّلْ فَعْلِ پَهْ
شَانِ كَ شَرْطِ وَيْ كَ دَوِيْمْ كَ پَا رَهْ نُو دَوِيْمْ بَا نْدَهْ يَهْ قَاءَ دَا خَلِيْبِيْ اَوْ چَه مَعْنِي
كَ شَرْطِيْتِ پَكَبِشْ نَهْ وَيْ نُو هَلْتَهْ وَاو دَا خَلِيْبِيْ. تُو دَلْتَهْ مَرَادَ كَ اَسْكَنْ نَهْ
سَكْتِيْ دَهْ اَوْ سَكْتِيْ شَرْطَ كَ پَا رَهْ كَ اَكَلْ نَهْ دَهْ بَلَكِهْ اَكَلْ بَغِيْرَهْ حَالِ كَ سَكْتِيْ
نَهْ هَمْ حَا صِلِيْبِيْ اَوْ پَهْ سُوْرَةُ اَعْرَافِ كَبِشْ اَسْكَنْ كَبِشْ مَعْنِيْ كَ دَخُوْلِ مَرَادِ
وَهْ پَهْ دَهْ وَ جَهْ سِرَهْ چَه هَغَهْ عَطْفِ دَهْ پَهْ اَخْرَجْ بَا نْدَهْ يَهْ اَوْ دَخُوْلِ فِي الْجَنَّةِ
شَرْطِ دَهْ كَ پَا رَهْ كَ خَوْرَاكِ كُوْلُو كَ جَنَّتِ نَهْ اَوْ هَرَكَلَهْ چَه پَهْ دَهْ سُوْرَتِ كَبِشْ
تَذَكِيْرَهْ اَنْعَامَا تُو مَقْصِدَا دَهْ نُوْلُوْئَهْ اَنْعَامِ سَكْتِيْ دَهْ پَهْ جَنَّتِ كَبِشْ اَوْ خَوْرَاكِ
كَ هَغَهْ نَهْ دَا هَمْ مَسْتَقْلِ اَنْعَامِ دَهْ دَهْ وَ جَهْ پَهْ دَهْ سُوْرَتِ كَبِشْ اَسْكَنْ پَهْ
مَعْنِيْ كَ سَكْتِيْ اَوْ وَاو پَهْ كَلَا كَبِشْ ذَكْرُ شُو. كَ دَرِيْمْ فَرْقِ وَ جَهْ دَا دَهْ چَه پَهْ دَهْ
سُوْرَتِ كَبِشْ ذَكْرَ نَعْمَتُو نُو مَقْصُوْدِ دَهْ نُوْرَغْدَا كَ هَغَهْ سِرَهْ مَنَاسِبِ دَهْ
اَوْ سُوْرَةُ اَعْرَافِ كَبِشْ دَا مَقْصُوْدِ نَهْ وَ تُو كَلَامِ يَهْ هَلْتَهْ مَخْتَصِرُ كِرُو وَ مَحْكِهْ
چَه مَقْصِدَا كَ رَغْدَا پَهْ حَيْثُ شِئْتُمْ سِرَهْ هَمْ حَا صِلِيْبِيْ۔

وَلَا تَقْرَبَا سَوَالِ :- دَا نَهِيْ خُو نَعْمَتِ نَهْ دَهْ تُو وَلَهْ يَهْ ذَكْرُ كِرُو۔

جَوَابِ :- دَا نَهِيْ كَ خَوْرَاكِ كَ دَغَهْ شَجَرَهْ نَهْ مَسْتَقْلِ نَعْمَتِ دَهْ پَهْ
دَهْ وَ جَهْ سِرَهْ چَه دَهْ نَهِيْ اَمْتِثَالِ كُوْلِ سَبَبِ دَهْ كَ پَا رَهْ كَ بَقَا پَهْ
جَنَّتِ كَبِشْ اَوْ كَ دَا نَهِيْ خَوْرَاكِ كُوْلُو پَهْ جَنَّتِ كَبِشْ چَه دَوَا رَهْ مَخْكَبِشْ ذَكْرُ شُو۔
سَوَالِ :- مَقْصُوْدِ خُو مَنَعِ كُوْلِ دِي كَ خَوْرَاكِ كَ شَجَرَهْ نَهْ تُو دَلْتَهْ يَهْ مَنَعِ

د نزدیکت ته ولے ذکر کړه ۶- جواب :- چه په داسے مقام کېن مقصد
مبالغه وی په نهی کېن نو منع د اسبابو د منهی نه او کړیشی او نزدیکت سبب
دے د پاره د ارتکاب د منهی عنه او سبب لره حکم د مسیب وی لکه چه وئیل
شویدی **لِلْوَسَائِلِ مُحْكُمُ الْمَقْصِدِ** او داسے نهی په سورة اسراء ۳۳ او په سورة
انعام ۱۵۱ او سورة اسراء ۳۳ کېن هم ذکر دده - او تائیدا د دے هغه حدیث صحیح
دے چه **مَنْ يَرْغَبُ حَوْلَ الْحَمِيِّ يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ** (شووک چه د چراگاهه نزد
خاروی سر وی نو نزد دے ده چه په هغه کېن به ورپریوځی) -

فائدة :- لا تفروبا (په زور د راء) او په پښ د راء کېن صاحب قاموس
و غیره وئیل دی چه د دے په مینځ کېن فرق نیشته لیکن په شرح قاموس
کېن سید مرتضی او دارلک ابن العربی او ابن مفلح وئیل دی چه زور د راء
راشی نو مقصد یے دا وی چه دغه فعل مه کوه او په پښ د هغه سره چه راشی
نومعنی داده چه نزد دے مه ورځه -

هذه الشجرة، هذه اسم اشاره کېن دوه احتمالونه دی اول دا چه مراد په
دے سره تعیین د ذات دے او د معنی په کلام د عرب کېن ډیر استعمال دده،
لکه هذه بضاعتنا (سورة يوسف ۷۴) - دویم دا چه مراد د دے نه جنس
د هغه څیز دے لکه چه حدیث کېن راغلی دی چه نبی صلی الله علیه وسلم
سره زراورینم په لاس مبارک او نیول او فرمائیل یے **هَذَا مِنْ حَرَامٍ عَلَى**
ذُكُورِ أَهْلِ - نو مراد د دے نه جنس د هغه زراورینم د دے -

الشجرة هغه بوقت ته وئیل شی چه د هغه پندرائی وی او څانگه وی - او د دے
شجرے په باره کېن مفسرینو شپږ اقوال ذکر کړیدی او د ابن جریر نه
نقل دی چه زمونږ علم نیشته چه هغه کومه خاصه اونه وه ځکه چه په قرآن
کریم او هیڅ یو حدیث مرفوع صحیح کېن د هغه تعیین نه دے راغلی - او بیای یے
وئیل دی چه دا داسے مسئله ده که یو انسان پر دے عالم شی توفائده ورکوی
او که جاهل شی په دے مسئله باند دے نوجهل ورته ضرر نه ورکوی او د دے
پشان قرطبی او خازن او بیضاوی او ابن عطیه و غیره هم ذکر کړیدی -

فائدة :- په قرآن کېن د خاص او نواته اقسام ذکر شویدی، اول دا شجرة
د ابتلاء آدم علیه السلام په جنت کېن - دویم شجرة اخضر (سورة یس ۳۵)
دریم شجرة الزقوم (سورة صافات ۳۸) څلورم شجرة طیه (کهجوره) (سورة ابراهیم ۲۴)

پنجم شجره خبیثه (سورة ابراهيم ۷۴)۔ شپیم زیتون (سورة نور ۲۵)
 اودم شجره یقطین (سورة صافات ۴۰)۔ اتم شجره البیعة (کیکس) (سورة فتح ۲۵)
 فَتَكُونُ مِنَ الظَّالِمِينَ یہ بھی کہیں معنی کہ شرط دہ یعنی کہ چرمے دغہ اونے تہ
 نزدیے شوے (قصداً) نو کہ ظالمانو نہ یہ اوگرے دلسے خازن اوالوسی ذکر کری
 الظَّالِمِينَ کہ ظلم تہ ما خود دے ظلم پہ اصل لغت کہیں نقصان تہ وئیلے شی
 لکہ پہ سورة کھف ۳۳ کہیں دی او پہ دے سورت کہ کہیں او نقصان کہ ثواب
 دیارہ ۲۰ دیر استعمالی بیوی او کله کله پہ زیادت کولو کہ حد نہ ہم اطلاق کی بیوی
 لکہ پہ سورة طہ ۳۳ کہیں او پہ عام عرف کہیں کی بیبی دے دی کہ یوشیز پہ
 بے مناسبہ ٹھائے کہیں۔ او پہ اصطلاح کہ شرع کہیں مخالفت کول کہ امر کہ اللہ
 تعالیٰ یا ارتکاب کہ متہی عنہ، برابرہ خبرہ دہ کہ پہ ہیرہ وی او کہ قصداً وی
 یا پہ خطاء یا عمداً وی پہ دے معنی سرہ کہ ظلم کہ اطلاق پہ خطاء اجتہادی
 او مخالفت کولو پہ ہیرہ سرہ او خلاف اولیٰ او کثاہ صغیرہ او کثاہ کبیرہ او
 کفر او شرک تہ لو بان دے کی بیوی ہر ٹھائے کہیں بہ کہ ہغہ ٹھائے مناسب
 پہ سبب کہ یوقرینے سرہ معنی اخستلے کی بیوی۔

فائدہ :- قرآن کریم کہ ظلم دیر اسباب ذکر کرے دی او کہ ہغہ نہ چہ ہر
 سبب موجود شی نو کہ ظلم اطلاق بہ کی بیوی، ہغہ دادی :- اول شرک (سورة
 بقرہ ۲۵)، تبدل کہ قول شرعی (سورة بقرہ ۲۵)، دمساجد و نہ ذکر الہی
 منع کول (سورة بقرہ ۲۳)، ضرر و رکول او عداوان کول پہ بل چا بان دے
 (سورة بقرہ ۲۳)، حق پتہول (سورة بقرہ ۲۳)، کہ حق نہ عناداً انکار کول
 (سورة بقرہ ۲۳)، محبت کہ غیر اللہ پشان کہ محبت الہیہ (سورة بقرہ ۲۳)،
 تعدی کول کہ حد او اللہ نہ پہ طلاق و رکول کہیں (سورة بقرہ ۲۳)، تحکیم
 غیر رسول تہ او غیر کہما انزل اللہ تہ (سورة نساء ۵۸)، سورة مائدہ ۵۸، فرض
 ہجرت ترک کول (سورة نساء ۵۸)، افتراء پہ اللہ تعالیٰ بان دے (سورة انعام ۲۴)
 شرک کہ فقر او مؤمنانو کہ مجلس نہ دیارہ کہ رعایت کہ مالدار و خلقو (سورة
 انعام ۵۸)، تکذیب کہ آیات الہیہ (سورة انعام ۵۸)، خطاء اجتہادی یا پہ نسیان
 سرہ (سورة اعراف ۳۳)، سورة انبیاء ۸۸، منع کول کہ سبیل اللہ نہ (سورة
 اعراف ۳۳)، دوستانہ کول کہ کافرانو سرہ (سورة توبہ ۳۳)، دعاء کہ غیر اللہ
 نہ یعنی رامدادشہ وئیل غیر اللہ تہ چہ حاجت روائے گنہری (سورة یوسف ۱۲)

عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا

دَعْنَاهُ وَنَهَيْتُ نَوَادِيَّتِلَ فِي دَوَابِّهِ دَعْنَاهُ خَائِي نَهَيْتُ نَوَادِيَّتِلَ فِي دَوَابِّهِ هَفْ كَبْنِ - اَوَاوِيلَ مَوْنَرِ

أَهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ لَكُمْ

كُوزِ شَيْءٌ ، بَعْضٌ سَتَا سَوِيَه دَ بَعْضُو دِيَا رَ دَشْمَتَانِ وَي اَوَسَتَا سَوِيَه دِيَا رَ

فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ٣٦

يَه زَمَكِه كَبْنِ خَائِي دَ اَوَسِيْدَا لَوِيَه اَوَقَاتِدَه رَنَقَه دَه تَرِيو وَخْتِ پُورِيَه .

غَلَا كُول (سورة يوسف ١٨) ، غَيْرَ مَحْرَمٍ تَه سَزَا وَرَكُول (سورة يوسف ١٨) دَ قُرْآنِ نَه اَعْرَاضِ كُول (سورة كهف ١٨) ، طَعْنِ كُولِ يَه رَسُولِ بَا تَدَا مَ (سورة انبياء ١٨) ، يَه حَرَمِ مَكِه كَبْنِ الْحَادِ كُول (سورة حج ١٨) ، دَ رَسُولِ لَارِ پَرِيْنَوْدَلِ (سورة فرقان ١٨) ، دَ خَوَاهَشِ تَابَعْدَارِي كُول (سورة روم ١٨) ، پَرِ دَمِ حَقِ اخْسَتَلِ (سورة ص ١٨) ، تَوِيَه نَه كُولِ دَكْنَا هَوِيَوَنَه (سورة حجرات ١٨) ، نَوَا تَوَلِ دَ ظَلَمِ اسْبَابِ دِي - يَه دَمِ كَبْنِ بَعْضِ كَفَرَاوْشَرِكِ دَمِ اَو بَعْضِ كَنَّا هَوَنَه كَبِيْرَه دِي اَو بَعْضِ خِلَافِ اَوَلِي اَو بَعْضِ اجْتِهَادِي خَطَايِي يَا يَه نَسِيَانِ سِرَه دِي -

٣٧ يَه دَمِ اَيْتِ كَبْنِ ثَلَوْرِ جَمَلِ دِي يَه اَوَلَه جَمَلَه كَبْنِ سَبَبِ دَاكَلِ دَ شَجَرِيَه اَوِيَه دَوِيْمِ كَبْنِ يَه هَفْ بَا تَدَا مَ اَثَرِ مَرْتَبَه ، اَوِيَه دَرِيْمِ كَبْنِ اَمْرَه اَهْبَا طَ رَكُوزِيْدَالِي اَو حَالَتِ دَ دَشْمَنِي اَوِيَه ثَلَوْرَه كَبْنِ طَرِيْقَه دَاوَسِيْدَا لَوِيَه زَمَكِه كَبْنِ -

فَاَرْكَبْهُمَا ، دَا ذَرْكَلَه اَو زَلَلْ نَه مَانُخُوْ دَمِ خَوْتِيْدَالِ يَه خَتِيَه كَبْنِ بَ اَخْتِيَا رَه - نَسْفِي وَتِيْلِي دِي چَه دَا دَلِيْلِ دَمِ چَه يَه فَعْلِ دَا اَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ دَ لَفْظِ زَلَّةِ اَطْلَاقِ كِيْدَا مَ شَيْءِ حَكَمِ چَه زَلَّةِ نَوْمِ دَ هَفْ كَارِدَمِ چَه اَوْشِي خِلَافِ دَ حَكَمِ نَه بَغِيْرَه قَصْدِ كُولُوْ دَ خِلَافِ نَه لَكِه چَه يُو شَخْصِ يَه خَتِيَوِ كَبْنِ رَوَانِ وَي اَو نَجِيَه يِيَه اَو خَوْتِيْرِي - اَو كَنَّا هَ يَه شَرَعِ كَبْنِ هَفْ فَعْلِ دَمِ چَه اَو كَرِيْشِي يَه خِلَافِ دَ حَكَمِ شَرَعِي يَه قَصْدِ اَوِيَه اَرَادَمِ سِرَه نَو مَعْلُوْمَه شَوَه چَه زَلَّةِ تَه كَنَّا نَشِي وَتِيْلِي كِيْدَا لَه - اَو سَبَبِ دَا زَلَالِ دَ جَانِبِ دَ شَيْطَانِ نَه ذَكْرِ دَمِ يَه سُوْرَه اَعْرَافِ سَلَا اَو سُوْرَه ظَهْ سَلَا كَبْنِ - اَو سَبَبِ دَا زَلَّةِ دَ جَانِبِ دَ

ادم عليه السلام اول خونسبان دے چہ پہ سورۃ طہ ۱۵۱ کتب ذکر دے دویم شیخ
 الاسلام ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ لیکلی دی چہ ہر کلمہ شیطان پہ تاکید سورۃ
 قسم اوکرو نوادم عليه السلام گمان اوکرو چہ داسے خوشحوک نشی کیدے
 چہ پہ اللہ تعالیٰ باندے پہ دروغہ قسم کوی او ابن حزم پہ کتاب الملل والنحل
 کتب و تیلی دی چہ نیشہ پیکوالے دگناہ نہ دیر لویئے پاکوالے پہ نسبت کہ ہفتہ
 چاہے گمان اوکری چہ ہیخوک پہ دروغہ قسم نہ کوی اوادم عليه السلام کہ
 شجرے نہ خوراک پہ ہیرہ باندے اوکرو او قصد یئے اوکرو کہ خبر چہ ہفتہ
 حاصل دلویئے برے دی نزدیکت کہ اللہ تعالیٰ پشان کہ مقرب ملک (اوہنیشہ)
 دے پہ جنت کتب او پہ دے باندے واجب و چہ پہ ظاہر نہی باندے
 عمل کرے وے لیکن دے تاویل اوکرو دے پیرہ کہ ارادے کہ خیر (تاویل پہ نہی
 کتب چہ کراہت تنزیہیہ دے یا تاویل پہ شجرہ کتب چہ مراد پہ نص کتب
 شجرہ معینہ دے او خوراک یئے اوکرو کہ شجرے نہ) لیکن ہفتہ مقصد کتب خطا
 شو او داسے کار چہ بل مجتہد اوکری نو کہ ہفتہ کہ پیرہ اجر وی (نو معلومہ
 شوہ چہ ادم عليه السلام گناہ نہ دے کرے) نور بحث بہ روستو (انشاء اللہ) راجی
 الشیطن پہ دے کتب الف لام عہدی دی مراد ترینہ ابلیس دے او
 دالفظ ماخوذ دے کہ شطن نہ پہ معنی دے والی محکہ چہ شیطان ہم لے
 دے کہ رحمت کہ اللہ تعالیٰ نہ یا ماخوذ دے کہ شیطانیہ نہ پہ معنی کہ هَلَاک
 یا اَحْتَدَّ فِي غَضَبِهِ (ہلاک شویا تیرہ شو پہ غصہ خپلہ کتب) نو شیطان
 ہم ہلاک دے او دیر غصہ او عداوت کوڑنکے دے کہ ایمان والو سورۃ
 لیکن پہ دے دوار و کتب اول قول غورہ دے (لسان العرب)۔

سوال :- ابلیس خو جنت نہ راویستلے شوے و و پہ دلیل کہ سورۃ اعراف
 ۱۷ سورۃ اوادم عليه السلام خو پہ جنت کتب و و نو بیا شہ رنگ
 قادر شو ہفتہ تہ پہ و سوسہ اچولویا باندے ۹۔

جواب :- پہ دیر و جو سورۃ دے: اول جواب دادے چہ دا و سوسہ
 کہ ابلیس مشاققہ دے محکہ چہ پہ سورۃ اعراف ۱۷ او سورۃ طہ ۱۵۱ کتب
 خطا بات دلالت کوی چہ خبرے مخاف وے او دا قول کہ ابن مسعود او
 ابن عباس رضی اللہ عنہم او جمہور علمائے نہ نقل دے لیکن پہ دیکتب
 یو قول دادے چہ ابلیس کہ جنت کہ او سید لو او پہ ہفتہ کتب دخول پہ

طریقہ د عزت و اکرام نہ متع کرے شومے و دھسے داخلیدل یے منع نہ و د
 داشربینی ذکر کریدی، دویم قول دادے چہ ہنوی یے دروازے تہ را و غوبنیل
 او پہ دروازہ کنس یے و رسرہ خبرے او کرے دا قول خازن و غیرہ ذکر کریدے۔
 دویم جواب دادے چہ و سوسہ خو معنوی قوت دے چہ اللہ تعالیٰ ابلیس
 او دھغہ اولاد تہ و کریدی ے ہغہ حضور کد ابلیس نہ غواری پہ حدیث
 صحیح کنس وارد دی چہ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ نَجْرًا (بخاری
 کتاب الاحکام۔ باب الشہادۃ) شیطان کد انسان پہ رگونو د وینہ کنس چلیدی
 دریم جواب بعض مفسرینو ذکر کرے دی چہ کد مار پہ خُله کنس دنتہ شو
 او ملائیک کد دروازے و رباندا ے خبر نہ شول دا قول خود اسرائیلیا تونہ
 معلومیدی کد دے و جے تہ بیضاوی او ابو حیان و تبلی دی چہ اللہ تعالیٰ پہ
 دے باندا ے بنہ پوہہ دے۔ ثلورم جواب زمونہ شیخ غلام اللہ خان رحمۃ اللہ علیہ
 ذکر کریدی چہ کد سورۃ اعراف کد شک شک کد ترتیب نہ معلومیدی چہ
 اللہ تعالیٰ ابلیس تہ امر کد خروج ادا دم علیہ السلام تہ امر کد سکتی او کرو
 نو ابلیس پہ وخت کد را و تلو کنس ادم علیہ السلام تہ و سوسہ او کپہ تحکہ
 چہ شک کنس فاء یے داخل کرے دہ چہ دلالت کوی پہ اتصال باندا ے بغیر
 کد روستو والی نہ۔ دا قول کد تکلفا تونہ پاک دے او اول قول ہم دیتہ شامل
 کیدے شی چہ دا و سوسہ مشافہۃ وہ مخکنس کد خروج کد ابلیس نہ۔
 عَنہا پہ دے ضمیر کنس ثلور احتمالات ابو حیان ذکر کریدی اول دا چہ راجع
 دے شجرے تہ او عن سببیہ دے یا راجع دے جنت تہ یا راجع دے طاعت
 تہ چہ دلالت معلومیدی یا راجع دے حالت کد مزوا و د خوشحالی تہ پہ جنت
 کنس۔ فَأَخْرَجَهُمَا نَسَبَ شَيْطَانٍ تہ مجازی دے۔ مَعًا كَانَا فِيْہِ پہ دے کنس
 احتمالات دی، اول دا چہ او ویستلے شول کد طاعت نہ عصیان نہ دویم د نعمت
 کد جنت نہ تکلیف کد دنیا تہ، دریم د رقت کد مرتبے نہ بشکتہ والی تہ۔
 وَقُلْنَا اهْبِطُوا كَا هِبَاتٍ نَسَبَ يَّ شَيْطَانٍ تہ نہ دے کرے اشارہ دہ چہ دا
 پہ سبب کد عصیان سرہ نہ دے بلکہ صرف یواثر مرتبہ دے کد طرف کد
 اللہ تعالیٰ تہ پہ خوراک کولو کد شجرے نہ لکہ روستو بہ انشاء اللہ تعالیٰ ذکر
 کرے شی۔ او دا خطاب ادم علیہ السلام او حواء او ابلیس تہ دے دا قول
 کد ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل دے یا ادم او حواء او ذریۃ کد دوی تہ

رچہ حکماً موجود ویں ادا قول دے فراء دے دارو ستوقول اکثر علماؤ غورہ کرپے
دے حکم چہ ابلیس خود دے نہ مخکین شریکے شویداے اوپہ صیغہ دتثنیہ
سورہ یہ سورہ طہ ۱۲۳ کنس مراد یہ ہے سورہ ادم علیہ السلام اوحواء دہ اوپہ
صیغہ د مفرد سورہ یہ سورہ اعراف ۱۲۳ کنس صرف ابلیس مراد دے۔

اھباط حقیقہ وٹیلے شی د برہ خاکے نہ یشکتہ راکوزول دا دلیل دے چہ
مراد د جنت نہ دارالشواب دے چہ ہخہ پہ اسمائونونکنس دے دے نہ یے
تول زفکے تہ راکوزکرل۔ اوھرکلہ چہ پہ اشکن کنس دیر اکرام وونوھلتہ
حرف نداء (چہ دلیل د محبت دے) ذکر کرپے وڈاواھباط کنس معنی د اکرام
شکارہ نہ دہ دے دے وجہ نہ یے دلتہ نداء ذکر نہ کرپے۔

بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدَاوَةٌ ہرکلہ چہ مخاطب پہ دے سورہ ادم علیہ السلام اوحواء
او اولاد د ہغوی دی بنا پہ قول د مجاہد نو مراد پہ دے سورہ دشمنی او تقاتل
او بغض و حسد دے پہ کورنی د انسانا تو کنس اوپہ دے کنس دینی او دنیوی
دشمنی او د بوبل گمراہ کول داخل دی۔ اوکہ پہ دے خطاب کنس ابلیس
سورہ ذریۃ نہ او ادم علیہ السلام اوحواء داخل وی بنا پہ قول د زجاج نو
بیا مراد تربتہ دشمنی د ابلیس او د اولاد د ہخہ دہ د انسانا نو او مسلمانا نو
سورہ اوعداوت د شیطان د مؤمنانو سورہ پہ دیر وایا تو کنس ذکر دے
سورہ بقرہ ۲۵۸، سورہ انعام ۱۲۸، سورہ اعراف ۲۸، سورہ یوسف
۲۴، سورہ کہف ۲۸، سورہ طہ ۸۸ او نورایا تونہ ہم دی) او دشمنی انسانا نو
پہ کورنی کنس ہم پہ دیر وایا تو کنس ذکر دے (سورہ نساء ۹۸، سورہ
انفال ۸۸، سورہ توبہ ۸۸، سورہ طہ ۸۸، سورہ منافقون ۸۸، سورہ تغابن
۸۸، سورہ ممتحنہ ۸۸، سورہ مائدہ ۸۸، سورہ ۸۸)۔

سوال :- دلتہ خوا عدا جمع راول د ظا ہر سورہ موافق وونو مفرد یے ولے ذکر
کرپے۔ جواب عل ابن فارس لغوی وٹیلی دی چہ عدا ولفظ واحد تشبیہ جمع
مذاکر مؤنث تہولو د پائے استعمال یزی لکہ پہ سورہ کہف ۲۸۔

جواب عل لفظ د بَعْضُ اوکل پہ اعتبار د لفظ سورہ مفرد دے نو خبریے
مفرد راخی لکہ پہ سورہ مریم ۸۸ کنس اوپہ اعتبار د معنی سورہ جمع دہ نو
خبریے جمع راخی لکہ پہ سورہ نمل ۸۸ کنس۔

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ، لکم خبر مقدم دے اونی الأرض متعلق دے

د دغه خبر سره او مُسْتَقَرُّ مَبْتَدَاءِ مَوْخَرَةٍ ده - ابوالعاليه وييلي دى مستقر ظرف دے يعنى مكان ك د استقرار اوسداى وييلي دى چه دامصدر ميجي په معنى ك استقرار دے او تقدیم ك خبر ر كنم كين اشاره ده چه خلافت ارضي ك انسانا نوسره خاص دے ملائيك خوديته حاجت نه لري او ك جنانو ته دا اختيار اخستل شويدے او په تقدیم ك در في الارض كين اشاره ده چه دا انسانى عادتي ژوند په زمكه پورے خاص دے لكه په سورة اعراف ۱۲۷ او په كين دى او خلاف ك عادت نه كله په اوبو كين وى او كله خلاف ته وړ او غيږي ليكن استقراري ژوند ك زمكه نه علاوه بل محال كين لشي كوله -

وَمَتَاعٌ اَلْمَالُ حَيْثُ - هر كله چه استقرار په زمكه كين بغير ك متاع نه نشي كيده ك دے وچه نه ورپسے دالفظ ذكر شو - قرطبي وييلي دى هر هغه شيز چه په هغه سره په ژوند كين فائده حاصل يږي (خوراك - محبتك - لباس - خور - مينه محبت ك يوبل سره) هغه ته متاع وييلي شي - او ابو حيان وييلي دى متاع توبنه - عمر - ابادي ديتنه متاع وييلي شي - او بقاعي په نظم الدار كين وييلي دى چه په لسان ك عرب كين متاع هغه مردارے ته وييلي شي چه مضطر شخص هغه ته محتاج دى او خوراك ك درندگانو اوسپو وى - نو دارنگ دنيا يو مرداره ده چه په هغه سره اضطراري فائده اخستل پكار دى دنيا مقصدا گرځول نه دى پكار - او ك دے وچه نه ك دنيا سامانونه او ژوند باند ك متاع اطلاق كيږي - او تکره راوړل ك متاع هم په قُلَّتْ او فنا باندے دلالت كوي فائده :- متاع لفظ څلور دیرش كرتے راغله دے او ك هغه مختلف مصداقا دى - اول ټول ټيږونه ك دنيا لكه په (سورة رعد ۲۴ او سورة قصص كين) - دويم ژوند دنيوي (سورة مؤمن ۲۴) - دريم اوڅه ټيږونه (سورة العنكبوت) - څلورم اورد دنيا (سورة واقعه ۲۴) - پنځم اوبه كيا، غرونه (سورة نازعات) - شپږم اته ټيږونه (سورة عبس ۲۴) - اووم سامان ك مسافر (سورة يوسف) - اتم ملبوسات ك وړي وغيره (سورة نحل ۲۴) - نهم ك سمندار مهيان وغيره (سورة مائده ۲۴) - لسم كوټه، دروازے، كټونه، تختونه اوسره زر سپين زر (سورة زحرف ۲۴) - يوولسم سامان ك بجا هداينو (سورة نساء ۲۴) - دولسم سامان ك كور او لباس ك زنانه (سورة بقره ۲۴، سورة رعد ۲۴) - دانول دلته په لفظ ك متاع كين داخل دى -

الیٰ حیث کہ دے لفظ پہ بارہ کتب تفسیر قرطبی ویراقوال نقل کر پید اول قول
وخت کہ مرکز کہ مراد کہ مُسْتَقَرُّ نہ دنیا وی، دویم قول وخت و قیام کہ قیامت کہ
مُسْتَقَرُّ قبر و نوتہ شامل شی، دریم قول نیتہ کہ مرکز، او بیائے کہ حین معانی
ذکر کر پیدی مودہ، یوساعت، تکرہ کہ زمانے کہ لہرہ وی یا دیرہ وی، وخت
کہ فنا، یو کال، شپہ میا شتہ، صبا بیگا، صحیح دادہ چہ کہ لفظ کہ حین کہ مصداق
کہ بارہ خاص شدہ حد نیشته۔

فائدہ عل لفظ کہ حین پہ قرآن کریم کتب ثعلور دیوش کوتہ راغلے دے او
کہ ہفت استعمال پہ دودہ طریقہ سورہ دے اول پہ طریقہ کہ غائیے سورہ چہ پہ
ہفت بات کہ لفظ کہ الیٰ یا کہ حتیٰ یا بعد داخل دے نو پہ ہفت سورہ مراد وخت غیر
معین دے تعیین یے پہ قرینے سورہ کیبری دارنگ ہفتہ چہ پہ من الداھر
سورہ یے تفسیر سورہ دے۔ دویم پہ طریقہ کہ اضافت سورہ دے لکہ پہ سورہ
بقرہ بکلا، سورہ مائداہ بکلا، سورہ ہود بکلا، کتب او تہول آیا تونہ کہ دے
اتلس دی نو ہلتہ مراد ہفتہ ساعت دے چہ تفسیر او اتحاد یڈیے شویڈا
پہ مضاف الیہ سورہ۔

فائدہ عل قرطبی کہ بعض علما و نہ نقل کر پیدی چہ پہ دے لفظ کتب
بشارت دے آدم علیہ السلام تہ چہ ژوند پہ دنیا کتب ہمیشہ نہ دے بلکہ
جنت تہ پہ بیا واپس راخئی لیکن کہ جنت کہ حصول کہ پارہ پہ روستوایت
کتب کہ مَن تَبِعَ اہ سورہ قانون ذکر کوی چہ ہفتہ کہ اولاد آدم کہ پارہ دے۔ بل
پہ دے لفظ کتب فنا کہ دنیا تہ اشارہ دہ او ابو حیان و تبلی دی چہ پہ دیکش
اشارہ دہ قیامت راتلوتہ۔ او پہ تہولہ واقعہ کتب ہرہ و رکول دی بنی
ادموتہ چہ کہ مخالفت کہ امر کہ اللہ تعالیٰ تہ محان مچ او ساتی کہ پہ طریقہ کہ قصد
سورہ وی او کہ پہ تاویل سورہ وی او اشارہ دہ چہ مخالفت کہ سورہ کہ مرتبہ
نقصان پیدا کیبری۔

باب د عصمة الانبیاء :- پہ دے کتب درے بحثونہ دی اول بحث
پہ مواقع و عصمت کتب سورہ کہ اختلاف نہ۔

موقع اول پہ بارہ کہ عقیدہ کتب :- قاضی عیاض پہ شفاء صلی کتب
و تبلی دی (معنی یے دادہ) "چہ اجماع دہ کہ مسلمانا توجہ انبیاء علیہم السلام
پہ بارہ کہ توحید او علم باللہ و صفاتہ او ایمان پہ ہفتہ پہ نہایت معرفت

او پورہ یقین کنیں دی بغیر کہ شک او جہل نہ، او عصمت دوی لہ پہ دے باب
کنیں پورہ ثابت دے او پہ صلا کنیں ویلی دی چہ پہ دے بار کنیں مخکنیں کہ نبوت
نہ ہم حقہ خبرہ دادہ چہ دوی معصوم دی کہ جہل باللہ والصفات او کہ کفر او
شرک وغیرہ نہ" (او پہ دے بارہ کنیں چہ خمورہ کہ مخالفیت و دلیلونہ دی
نو قاضی کہ ہفتہ تفصیلی جوابونہ ذکر کریدی او مونبر ہم پہ تفسیر کنیں پہ
خیل خیل موضع کنیں جوابات کہ ہفتہ ذکر کرے دی) او فرقہ امامیہ کہ شیعہ کانو
ویلی دی چہ کہ کفر اظہار کہ دوی پہ طریقہ کہ تقیہ سرہ جائز دے اودائے
باطل قول دے۔

موقع دویم، عصمت پہ بارہ کہ بلاغ او دعوت کنیں دے :- نیشاپوری او
قاضی عیاض ویلی دی چہ اجماع کہ امت دہ چہ انبیاء علیہم السلام پہ بارہ
کہ تبلیغ کنیں کہ ہر قسم دروغ او تحریف نہ معصوم دی کہ عمداً وی او کہ
سہواً او خطاءً کہ ہولونہ منزه دی (تفسیر نیشاپوری ص ۲۲۲ شفاء ص ۲۲۲)
او قاضی پہ شفاء کنیں کہ ہفتہ سوال تو جوابونہ ذکر کریدی چہ پہ دے بارہ
کنیں راغلی دی او تفسیر کنیں مونبر ہفتہ عجائے پہ عجائے ذکر کرے دی۔ اودا
مسئلہ خو ضرور کہ بعد النبوت سرہ تعلق لری۔

موقع دریم، عصمت پہ بارہ کہ ہفتہ اقوال او اخبار و کنیں چہ کہ امور و دنیا
یا کہ احوال و نفس مبارکہ کہ ہفتہ سرہ تعلق لری :- قاضی پہ شفاء ص ۲۲۲ کنیں
تفصیل کہ دے ذکر کرے دے ویلی یے دی چہ اتفاق کہ سلف صالحین او
اجماع کہ ہفتوی دہ چہ انبیاء علیہم السلام پاک دی کہ کذاب او خلاف واقع
خبرے نہ ہفتہ کہ عمداً وی او کہ سہواً او خطاءً پہ حال کہ رضا او غصہ او مزاح
او صحت او مرض ہر وقت کنیں او دلیل یے دادے چہ صحابہ کرام و مدنی
صلی اللہ علیہ وسلم ہرہ یو خیرہ بے کہ چون چرانہ منلے دہ ہیچ تردد او شک
تہ یے عجائے نہ دے ذکر کرے او پہ دے باب کنیں چہ کوم اعتراضونہ پہ باب
کہ سہو کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او کذابات کہ ابراہیم علیہ السلام کنیں راغلی
دی نو کہ ہفتہ تفصیلی جوابونہ یے ذکر کریدی۔

موقع شلورم، عصمت کہ دوی پہ بارہ کہ اعمال او کارونو کہ دوی کنیں :- نو
پہ شفاء ص ۲۲۲ کنیں ذکر کریدی چہ جمہور اہل العلم وائی چہ دوی معصوم
دی کہ کبائرو گناہونہ پہ اختیار سرہ او ہر چہ صغائر و کبائر پہ ہفتہ کنیں

اختلاف دے کہ محدثین و فقہاء و متکلمین و ابو جعفر طبری نہ نقل
کر پیدی چہ صغائر و دوی نہ واقع کیدایشی و بعضو علما و پہ دے کہیں
توقف کرے دے و اکثر اہل علم و محدثین و فقہاء و (چہ مغوی ملگری و امام
مالک و ابو حنیفہ و شافعی رحمہم اللہ دی (قرطبی)۔ و ٹیلی دی چہ
انبیاء و صغائر و اکبائر و وارونہ پاک دی۔ او حشویہ (فرقہ کہ مبتدا عینوی
وائی چہ کبائر و دوی نہ جائز دی و اکثر معتزلو صغائر و دوی عمداً جائز
کرے دی و جبائی معتزلی و ٹیلی دی چہ صغائر و کبائر و دوی نہ صادر
پہ طریقہ کہ عمداً سرہ او پہ طریقہ کہ تاویل سرہ جائز دی۔ او و شیعہ کانو
مسک دادے چہ دوی پاک دی و صغائر و کبائر و عمداً او سہو او تاویل
او خطاء (مگر تقیہ کفر کو)۔

بیا و اوری چہ پہ موقع دریم او خلورم کہیں اختلاف دے چہ دا عصمت
قبل النبوت ہم ثابت دے او کہ نہ صرف بعد النبوت دے۔ نو دا
موقع پنجم شہ دے تفصیل ہم قاضی عیاض و شفاء پہ ص ۱۲۱ کہیں ذکر
کرے دے حاصل ہے دادے چہ پہ دے کہیں اختلاف دے چہ چا انکار کرے
دے (او دا بعض اہل سنت او معتزلہ دی چہ کہ مغوی پہ نیز قبل النبوت
عصمت ثابت نہ دے) او کہ دیروا اہل سنت او و شیعہ کانو مسک دے چہ
قبل النبوت ہم عصمت ثابت دے۔ او قاضی و ٹیلی دی چہ صحیح انشاء اللہ
دا قول دے چہ دوی و نبوت نہ مخکس ہم کہ ہر عیب او ریب نہ پاک
او معصوم دی او بیشاپوری ہم و ٹیلی دی چہ دا قول مختار دے۔ او ملا
علی قاری حنفی پہ مرقات ص ۱۲۱ کہیں و ٹیلی دی چہ انبیاء علیہم السلام
معصوم دی مخکس و نبوت او و ستود نبوت و کبائر و صغائر و نہ اگر
چہ سہو وی او دا حق دہ پہ نیز کہ محققینو۔ او دارنگ پہ شرح فقہ اکبر
ص ۱۲۱ کہیں ہم و ٹیلی دی او دغہ عبارت پہ شرح فقہ اکبر و ابوالمنتہی او پہ
تمہید و ابوشکور سالمی کہیں ہم دے او تفسیر خازن سورة الضحی کہیں
ہم دے و ٹیلی دی او شامی پہ مجموعة الرسائل ص ۱۲۱ کہیں ہم دے ذکر کر پیدی
دویم بحث ذکر دلیلو نو کہ عصمت و اثبات و پامرہ او بعض کہ ہفتہ نہ
و پامرہ کہ بعد النبوت او بعض کہ قبل النبوت دی او دا ہم دودہ قسمونہ
دی یو قسم نقلی دلیلو نہ او دویم قسم عقلی دلیلو نہ۔ دلیلو نہ نقلی دادی

اول دليل :- امام رازی په تفسیرد "غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ" کتب
لیکلی دی چه دا دلالت کوی چه هیچا که ملائیکوا و انبیاء نه که الذین انعم الله
عليهم که عمل او که عقیده نه خلاف نه که کفری هغوی به په المَغْضُوبِ
عليهم و الضَّالِّينَ کتب داخل شی نو بیا که هغوی اقتداء نا جائز شوه نو په دے
آیت سورة عصمت که انبیاء او ملائیک علیه السلام معلوم شو.

دویم دليل :- يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنِ يَاثٍ مِنْكُمْ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ
ضِعْفَيْنِ (سورة احزاب ۳۳) طریقه که استدلال داده چه که چا مرتبه په نیز
که الله تعالی لویه وی نو په وخت که معصیت کتب که هغه عذاب هم لوی وی
نو که نبی نه کهناه صادر شی نو که یو ادنی امتی نه به هم که هغه عذاب لوی
وی او داخو که اجماع نه خلاف ده.

دریم دليل :- اِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنِیَا فَتَبَيَّنُوا (سورة حجرات ۴) طریقه
که استدلال داده چه که نبی نه کهناه او شی نو فاسق به شی او که فاسق شهادت
قبول نه وی او حال داده چه که دوی خبره منل په دنیا کتب په ټول امت
باندے فرض دی او په ورځ که قیامت کتب به هم شهادت ورکوی په خپلو
امتو نو باندے.

شلورم دليل :- اِنَّ الَّذِیْنَ یُؤْذُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِ الدُّنْیَا وَالْآخِرَةِ
(سورة احزاب ۵۶) دا آیت دلیل دے چه نبی ته ایذاء ورکول سبب که لعنت
دے او که بالفرض کهناه او کړی نو هغه ته ایذاء ورکول په طور که زجر او سزا
ورکول به جائز شی.

پنځم دليل :- اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاطِيعُوا الرَّسُوْلَ، فَاتَّبِعُونِیْ، وَاِنْ تُطِيعُوْهُ تَهْتَدُوْا
(سورة نور ۳۴) دا آیتونه بتکاره دلیل دے چه که نبی اطاعت او تا بعداری
په هر قول او عمل کتب په مونو باندے فرض ده او هغه هدايت دے
نو که بالفرض کهناه ټی کړی وی نو په کهناه کتب به هم اطاعت او اتباع که هغه
فرض شی او داخو باطله خبره ده.

شپږم دليل :- اَتَاْمُرُوْنَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ اَنْفُسَکُمْ (سورة بقره ۸۱)
که بالفرض که نبی نه کهناه صادر شی نو که دے زجر به لایق شی او دا هم
باطله خبره ده.

اووم دليل :- اِنَّهُمْ کَانُوْا یَسْرِ عَوْنَ فِ الْغَیْرِ (سورة انبیاء ۲۲) یعنی

پہ الخیرات کبش الف لام کہ استغراق دی شامل دے ہر اطاعت کہ اللہ تعالیٰ
او کہ ہر کناہ نہ بچ کیدلوتہ۔

اتم دلیل :- وَرَأَيْتُهُمْ عِنْدَ تَالُوتَ الْأَمْطَقَيْنِ الْأَخْيَارِ (سورة ص) او وصف
کہ اطمطفا کہ کناہ کو لوسرہ منافی دے۔

نہم دلیل :- وَلَا تُغْوِيَهُمْ أَجْمَعِينَ ۝ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ (سورة
حجرت) نو کہ بالفرض نبی کناہ او کری نو یہ اغوا کہ شیطان کبش بہ
داخل شی او کہ مخلصینو نہ بہ خارج شی او حال دا چہ انبیاء مخلصین دی
پہ تور وایا تو نو او یہ اجماع سرہ۔

لسم دلیل :- وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
(سورة سبا) نو کہ انبیاء علیہم السلام بالفرض کناہ او کری نو کہ فریق
من المؤمنین نہ بہ خارج شمار شی او دا باطلہ خبرہ دے۔

یو و لسم دلیل :- أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (سورة مجادلہ ۳۰)۔
أَلَا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطَانِ هُمُ الْخَاسِرُونَ (سورة مجادلہ ۳۱) یعنی خلق دوہ دلے
دی پہ ہر کبش کناہ والا کہ شیطان دلہ دے نو کہ بالفرض انبیاء علیہم السلام
کناہ کاروی تو حزب اللہ نہ بہ بہروی او دا باطلہ دے۔

دو لسم دلیل :- رَأَيْتُ جَاءَ عَلَيْكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا (سورة بقرہ ۱۲۸) امام (نبی) ہر
وی چہ کہ ہر عمل کبش اقتداء کیدلوتی او یہ کناہ کبش اقتداء نا جائزہ۔
دیار لسم دلیل :- لَا يَتَنَالُ عُقْدَى الظَّالِمِينَ (سورة بقرہ ۱۲۸) عہد نہ مراد
عہد کہ امامت کہ نبوت دے تو چا چہ ظلم کناہ) کرے وی معکبش کہ نبوت
نہ یاروستو نو ہر نبی نشی کیدلے (داسے تفسیر بیضاوی او آلوسی وغیرہ
ذکر کیدی)

ثواری لسم دلیل :- وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَغْلَ (سورة العمران ۷۵) غلول عام
دے کہ پہ مال کبش وی او کہ عمل یا قال کبش وی تو ہر کناہ تہ شامل
دے او دا کہ نبی کہ شان سرہ مناسب نہ دے۔

پنچ لسم دلیل :- لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝ كِبْرُ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا
مَا لَا تَفْعَلُونَ (سورة صف ۲۵) طریقہ کہ استدلال دا دے چہ نبی کہ بالفرض
کناہ او کری او خلقو تہ حوای چہ کناہ مکوئی نو کہ دے ایت پہ زجر کبش
بہ داخل شی او دا جائزہ دے۔

تنبيه :- په دے دليلو نو کښ بعض دليلو نه صراحتاً او بعض التزاماً عصمت قبل النبوت باندے دلالت کوي او د عصمت بعد النبوت د اثبات د پاره خو ټول دليلو نه صريحی دی.

عقلي دليلو نه : اول :- کناہ کول خو د قباحت او خباثت کار د او درجه د نبوت د هر قسم قباحتو او خباثتو نه پاکه ده.

دویم :- انبياء عليهم السلام په نیز د اکثر اهل علمو د ملائیکو مقربينو نه افضل دی او د نورو ملائیکو نه خو بالا تفاق افضل دی او ملائیک ټول معصوم دی نو انبياء به ولے معصوم نه وی.

دریم :- قرطبي و تبلي دی چه مونږ ما موريو په اتباع د انبياء و سره په ټولو کارونو او اقوالو کښ په امر مطلق سره نوکه چرے جائز شي په هغوی باندے صغائر يا کبائر کنا هونه نولازم به شي اتباع د کنا هونو او دا خو باطله خبره ده.

خلورم :- قاضي په شفاء کښ په پاره د عصمت قبل النبوت کښ و تبلي دی چه دا مسئله (يعني مخکښ د نبوت نه کنا کول) په شان د ممتنع ده مخکه چه د کنا هونو حکم خو کيږي روستو د تقرر د شرع نه. نو انبياء مخکښ د وحی د هغوی نه د مخکښ شرع په اتباع مکلف دی او که نه دی نو جمهور و تبلي دی چه مخکښ د وحی د دغه نه په بل شرع سره دے مکلف نه دے نو کنا هونه حجة رنکه ثابتيږي او بعضو چه و تبلي دی چه په مخکښ شرع سره مکلف دی نو بيا پکښ اختلاف دے چه مکلف دی په معين شرع سره يا بغير معين سره يا ټولو شريعتو نو مخکنو سره روستی دواړه حالات خو نشي کيدا لے مخکه چه تکليف په مجهول او دارنگ په متضاد باندے خو ممتنع دے او که په متعين شرع باندے مکلف وی نو په هغه باندے خو اشکال دے هغه دادے چه مخکښ شرع سيواز مونږ د شرع نه خو عا لے ته وے نو دے په هغه باندے په کوم دليل سره مکلف شو، نو صحيح داشوه چه مخکښ د نبوت نه د معصيت په وصف سره هېڅ نبي نشي موصوف کيدا لے.

دریم بحث :- جوابات د هغه اعتراضو نو چه په عصمت د انبياء باندے وارد شوي دي او هغه دوه قسمونه دی اول قسم هغه چه په هغه کښ په اياتو نو قرآنيو سره تمسک کرے شو دے دویم قسم خارجي اعتراضونه

دی۔ اول قسم چہ پہ ہفت کتب تمسک دے پہ قصہ کد ادم علیہ السلام پہ بارہ
 د شجرہ کتب۔ او پہ قصہ کد ابراہیم علیہ السلام پہ بارہ کد ہذا ربی، او بک فکله
 گپترہم، او ای سقیم، او پہ قصہ کد نوح علیہ السلام پہ (سورۃ ہود کتب)
 او پہ قصہ کد یوسف علیہ السلام، او پہ قصہ کد داؤد علیہ السلام (پہ سورۃ
 انبیاء او سورۃ ص کتب) او پہ قصہ کد یونس علیہ السلام (پہ سورۃ انبیاء کتب)
 او پہ قصہ کد موسیٰ علیہ السلام (پہ سورۃ شعراء او سورۃ قصص کتب) او پہ
 واقعہ کد زینب چہ متعلق دہ کد خاتم الانبیاء صلی اللہ علیہ وسلم سورۃ (پہ
 سورۃ احزاب کتب) کد دے ہولو جوابونہ پہ خپل خپل مواضعو کتب پہ
 (انشاء اللہ تعالیٰ) کیدے شی۔ پہ دے سورت کتب پہ قصہ کد ادم علیہ السلام
 کتب دلیلونہ کد مخالفینو پتخہ دی اول استدلال پہ مخالفت کولو کد نہی
 کد اللہ سورۃ۔ دویم استدلال پہ لفظ کد ظالمین سورۃ دریم پہ شیطانی وسوسہ
 قبلو سورۃ۔ ثلورم اخراج او اہباط کد جنت نہ، پنجم تویہ کول کد ہغہ۔
 کد اول دلیل جواب دادے چہ خلاف کد نہی نہ شویدے لیکن ہلتہ پہ
 نہی کتب دہ احتمالونہ دی اول دانہی کد تحریم دہ اوکہ کد تنزیہ دہ، بنا
 پہ دویم احتمال سورۃ کناہ نہ لازمیری اوکہ تحریمی شی نو دا مخالفت کول
 نسیاناً اوکہ سہواً و اوکہ قصداً و اوکہ نسیاناً و اوکہ نسیاناً و اوکہ نسیاناً
 او نسیاناً و اوکہ دلیل کد سورۃ طہ سورۃ۔ او پہ حسانی صلت کتب
 و تبلی دی چہ فعل کد ناسی منسوب وی شارع تہ نو کد کوؤنکی نہ معنی
 کد جنایت ساقطہ شہ او فعل معاف دے۔ اوکہ بالفرض نسیاناً نہ وی
 نو پہ سبب کد اجتہاد سورۃ دہ یعنی پہ اجتہاد سورۃ یے معلومہ کبرہ چہ
 دا نہی کد بارہ کد تنزیہ دہ یا پہ اجتہاد سورۃ یے معلومہ کبرہ چہ کد شجرہ
 معینہ نہ منع شویدہ کد جنس کد ہغہ نہ منع نہ دہ شومے۔ او دا ہنول
 احتمالات مفسرینو اونسفی پہ شرح عقائد نسفی او ملا علی قاری
 پہ شرح فقہ اکبر کتب ذکر کریدی۔

کد دویم دلیل جواب دادے چہ مخکب کد ظلم مصداقات بیان شوی
 دی کد ہغہ نہ معلومیری چہ کد دے اطلاق پہ اجتہاد دی خطابی او پہ
 خلاف اولیٰ باندے ہم کیبری۔ ہدا یہ اخیرین صلت کتب لیکن دی چہ
 اطلاق کد ظلم پہ مجتہد فیہ مسئلہ کتب کیدایشی او کد دے نہ مذہب

دامام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ معلوم شوچہ مجتہد کلمہ مصیب دی او
 کلمہ خطا کی پڑی تو حاصل دادے چہ لفظ ک ظلم نہ دانہ معلوم میری چہ
 گناہ یے کریدے اوکہ او منہ شی چہ دلنہ ک ظلم نہ مراد گناہ دے اونہی
 کی پاره ک تحریم دہ نو بیا جواب دادے چہ تہی مقید دہ یہ شرع کنش یہ عدا
 او یہ قصد سرہ لکہ چہ الوسی یہ روح المعانی کنش وئیلی دی تو معنی
 دادہ چہ یہ قصد او عدا سرہ ک دے اونے نہ خوراک مکوی اوکہ عدا
 مو خوراک اوکرو نو گناہ کار بہ شی لیکن هغوی دا کار تسیانا یا خطا سرہ
 کرے دے نو ظالمان نہ دی او ک دے وجے نہ ک ظلم شرعی (گناہ) یہ اطلاق
 کنش قصد شرط دے لکہ چہ صاحب ہدایہ ص ۳۳۳ (اولین) وئیلی دی لا ظلم
 الا عن قصد۔ او بیا الوسی وئیلی دی چہ داسے جواب تہ حاجت تیشتنہ چہ
 دا گناہ ک نبوت نہ مخکنش وؤ عکہ چہ دامناہب ک معتزلو دے۔

ک دریم دلیل جواب دادے چہ ک وسوسے او ک بعض مکاید ک شیطان
 نہ ک انبیاء و عدم عصمت لازم نہ دے لکہ چہ یہ حدیث کنش کچہ زما سرہ
 قرین (شیطان) شتہ لیکن اسلم یا اسلم ک هغه یہ بارہ کنش راغلے دے۔
 دارنگ بل حدیث ک بخاری کنش راغلی دی چہ شیطان ک شپے یہ مونج کنش
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ سرہ ک لمبے د اور نہ پیش (مخاف) شولیکن
 اللہ تعالیٰ نبی صلی اللہ علیہ وسلم لہ ک هغه یہ نیولوبانداے طاقت وکرو
 او ک هغه کید نہ یے بچ کرو ہاں شیطان انبیاء علیہم السلام راغواء نشی
 کولے۔ بلہ خبرہ دادہ چہ دلنہ ک وسوسے نہ صرف زلث پیدا شو او مخکنش
 ذکر شویدی چہ زلث گناہ نہ دے۔

ک خلورم دلیل جواب دادے چہ اخراج او اہباط ک جنت نہ یہ سبب گناہ
 سرہ نہ دی عکہ چہ اللہ تعالیٰ ک هغه تو بہ قبولہ کرلہ او عفو یے ورتہ اوکرلہ
 نو پکار دا وؤ چہ ک اخراج سزایے نہ وکولے تو معلومہ شوہ چہ اخراج او
 اہباط یواثر مرتبہ دے یہ خوراک ک دغہ شجرہ بانداے یہ اثر طبعی سرہ
 یعنی اللہ تعالیٰ یہ هغه اونہ کنش داسے اثر کیسود لے وؤ چہ ک هغه یہ خوراک
 سرہ انسان یہ جنت کنش نہ شی پاتے کید لے او داسے ابو حیان یہ البحر
 المحيط او قرطبی یہ تفسیر کنش وئیلی دی ک هغه ترجمہ دادہ چہ حق نہ
 قریب خبرہ دادہ چہ امر ک اہبطوا امر تکلیف دے (امر تعیدی) عکہ چہ

یہ دے کہیں مشقت شدیدہ دے یہ نسبت د جنت تہ یعنی داسے مکان تہ نقل
 کیدال چہ یہ ہفے کہیں معیشت سرہ مشقت لازم دے اوپہ دے سرہ باطل
 شوقول د ہفہ چاہہ وائی چہ داعقوبت و و عکہ چہ تشدید پہ تکلیف
 (عبادت) کہیں سبب د زیات ثواب دے نوخہ رنگ داعقاب کیدے شی
 بلہ داچہ یہ دے اھیاط اوسکتی د زمکہ کہیں د اللہ تعالیٰ د حکمت ازلیہ
 اظہار دے چہ ہفہ خورول د نسل د ادم علیہ السلام و و دے د پارہ
 چہ مکلف شی یہ شرع سرہ او مرتب شی یہ ہفے باندے دخول د جنت
 او د جہنم - او بعض علما و دے مثال ذکر کریدے چہ یوانسان پہ قصد
 یا پہ خطاء سرہ زہر او خبیثی اوبیا تو یہ اوباسی اگرچہ کثاہ پہ تو یہ کولو
 سرہ معاف شی (بمشیۃ اللہ تعالیٰ) لیکن زہر و کہیں چہ کوم اثر طبعی اللہ
 تعالیٰ کیشود لے دے ہفہ بہ دغہ شخص باندے ضرور راجی پہ صورت
 د مرگ یا مرض کہیں - (د پنجم دلیل جواب روستوراجی)

دویم قسم خارجی اعتراضونہ او د ہفے جوابات

اول اعتراض ؟ ہرکہ چہ مختار قول دادے چہ انبیاء علیہم السلام
 مخکش د نبوت اوروستو د ہفے نہ د کثاہ صغیرہ او کبیرہ نہ معصوم دی
 نو دا قول خو مشابہ دے د شیعہ کا تو سرہ -

جواب عل مشابہت او موافقت پہ یوقول کہیں چہ یہ دلیل سرہ وی د
 قول د مبتدعینو او مشرکینو ستر نو ہفہ نا جائز نہ دے ہاں د ہغوی متابعت
 او تقلید حرام دے مثلاً دیر مشرکان توحید د خالقیت باندے عقیدہ
 ساقی او مسلمانان ہم دا عقیدہ لری نو دا خو خہ عیب نہ دے -

جواب عل د ہغوی سرہ مشابہت نیشہ عکہ د ہغوی مسلک دادے
 چہ انبیاء علیہم السلام خو معصوم دی لیکن تقیہ کفر کوی او دا قول زمون
 پہ نیز باندے کفر دے دا تفصیل پہ کتاب نبراس ص ۵۵ مؤلفہ (عبد العزیز
 القرہاوی) کہیں موجود دے -

دویم اعتراض پہ دیر و کتابونو د اہل سنت کہیں ذکر دی چہ صدور
 د کثاہونو د انبیاء علیہم السلام نہ جائز دے لکہ تفتازانی پہ شرح عقائد
 نسفی کہیں پہ بارہ د صدور د کبیرہ پس د نبوت نہ سہو یا پہ خطاء اجتہادی
 سرہ وئیلی دی جَوَازُ الْاُكْثَرُونَ . دارنگ د صغائر بعد النبوة یہ بارہ کہیں

وئیلی دی تجوز عند الجهور؟

جواب عل دا دے چہ دہا پہ دوار و مواضع و کتب مختار مسلک پرینود لے دے۔ مختار ہفتہ قول دے چہ موثر و محکمت ذکر کرے دے۔

جواب عل جواز یہ عرف کا اہل علم کتب صرف امکان تہ وئیلے شی برابرہ خبرہ دہ کہ واقع وی او کہ نہ وی نوک معتزلو او شیعہ کا توسرہ اختلاف پہ امکان او پہ امتناع کتب دے کہ هغوی پہ نیز ارتکاب دگناہ کا انبیاء نہ ممتنع دے او کا اہل سنت پہ نیز باندے ممکن دے او پہ وقوع کتب اختلاف نیشته یعنی گناہ کا انبیاء علیہم السلام تہ بالکل واقع شومے نہ دے او داسے تفصیل علامہ شامی پہ کتاب مجموعة الرسائل رسالہ عل (رفع الاشتباه) کتب ذکر کرے دے۔

دریم اعتراض پہ قرآن کریم کتب کا انبیاء پہ بارہ کتب دگناہ دوقوع دپاؤ یشکارہ نصوص دی پہ لفظ کہ عصیان او ظلم او ذنب او توبہ وغیرہ سرہ او تاسو پہ هغے کتب ظاہر کہ قرآن پریردی او تہول تا ویلات کوئی؟

جواب عل کہ هغے چہ کومے معانی (پہ خیل خیل) آیا تو نو کتب ذکر شویدی تو هغے تا ویلات پہ دے معنی سرہ چہ حقیقت پرینود شویدا او مجاز اخستلے شومے دے) نہ دی بلکہ داخو یا مشترک الفاظ دی نو یومعنی داسے اخستلے شویدا چہ دلالت پہ گناہ باندے نہ کوی نو دا حمل دلفظ مشترکہ دپہ یومعنی دمعانیو د هغے تہ دیتہ ہم د علم اصول اصطلاح کتب تاویل وئیلی دی لیکن دا تاویل محمود دے دا پہ دیرو مسائیل و کتب جاری دے پہ نیز د سلف صالحینو باندے۔

جواب عل تفتازانی پہ شرح العقائد النسفیہ کتب وئیلی دی چہ کومرہ انبیاء علیہم السلام نہ نقل دی او ظاہر اخبار و رکوی کہ هغوی پہ دروغو یا پہ یل معصیت باندے تو کہ پہ طریقہ کا اخبار احاد سرہ نقل وی تو هغے خو مردود دی (او کہ هغے مثالونہ پہ نیراس کتب ذکر کریدی) او داسے خو پہ قرآن کریم نیشته بلکہ اخبار احاد صحیحہ کتب ہم نیشته او کوم چہ پہ طریقہ د توا تر سرہ نقل دی تو هغے کا ظاہری معنی تہ اپولے شویدی کہ تاویل یے کیدے شی او کہ نہ شی کیدے تو هغے بہ حمل وی پہ ترک اولی باندے۔ نو دا عبارت دلالت کوی پہ تاویل باندے لیکن کا اہل علمونہ نقل دہ

فَتَلَقَّىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ

پس ایڑہ کرے آدم علیہ السلام دے رب خیل نہ یو خو کلمے نورحم یے را او کر خو

عَلَيْهِ طَائِفَةٌ هُمُ السَّوَابُ الرَّحِيمُ ۝

یہ ہقہ باندے۔ یقیناً اللہ تعالیٰ دیر توبہ قبولو کے مہربان دے۔

چہ تاویل کول بلکہ کذاب و بیل دے پارسہ دے عصمت دے نبی او دے پارسہ دے بیچ کولود
بری ہم جائز دی لکہ چہ محب اللہ بھاری پہ مسلم الثبوت کنس و بیلے دی۔
[دایم بحث پہ فضل دے اللہ تعالیٰ سرہ ختم شو]۔

مکمل پہ دے ایت کنس ذکر دے نور و انعاما تو خاصو دے اللہ تعالیٰ دے پہ آدم علیہ
السلام چہ یو خود دل دے کلمتا تو دے توبے دی او بل دے ہقہ توبہ قبول دی۔
فَتَلَقَّى دے ترتیب دے سورۃ اعراف نہ معلوم پیری چہ ہر کلمہ دے اکل دے شجرے نہ
روستو اللہ تعالیٰ دوی تہ تنبیہ و ذکرہ چہ پہ سورۃ اعراف سلا کنس ذکرہ تو
پہ ہقہ سے متصل دوی دے کلمات اولو ستل۔ نو معلومہ شہہ چہ فَتَلَقَّى عطف
دے پہ فَأَرْزَلَهُمَا بَانَدَے او پہ مینع کنس فَأَخْرَجَهُمَا اَوْقَلْنَا اُھْبَطُوا اترالی حیث
پورے جملہ معترضہ دے۔ نیشا پوری و بیلی دی چہ اصل دے تَلَقَّى مخارج کیدال
دے پارسہ دے لقاء دی بیا استعمال پیری دے پارسہ دے صرف مخارج کیدالو دے راتلونکی خیر
بیا مستعمل پیری پہ عنائے دے نفس اخستلو او قبولو کنس۔ او ابو حیان و بیلی
دی چہ پہ دے کنس معنی دے اخستلو او قبولو او فہم، فطانت، الہام، تعلم او
پہ ہقہ باندے عمل کول او استغفار پرتہ دے۔ او دارنگ استعمال پیری پہ
ہقہ وحی کنس چہ دے اللہ تعالیٰ دے طرف نہ وی رسول تہ او رسول سورۃ دے فہم
نہ قبول کرے وی لکہ پہ سورۃ نمل سلا کنس۔ نو دلتہ ہم مقصد دادے
چہ کلمات دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ پہ وحی سورۃ آدم علیہ السلام تہ را غلل او
ہقہ قبول کرل او عمل یے و ربان دے شروع کرلو پہ و بیلو سورۃ پہ طریقہ
دے استغفار او تضرع سورہ۔

آدَمُ ہر کلمہ چہ پہ تَلَقَّى کنس معنی دے وحی پرتہ وے او محل دے وحی صرف آدم
علیہ السلام و و او حوا دے ہقہ تابع وے دے وے نہ تخصیص دے آدَمُ یے
پہ تَلَقَّى کنس او کرو او پہ عمل کنس یے حوا و سورۃ ذکرہ لکہ پہ سورۃ اعراف کنس۔
مِنْ رَبِّہِ داہم دلیل دے چہ دا وحی وے او دے بلہ فائدہ روستو ذکر کرے۔

کَلِمَاتٍ دَامِقُولٍ كَتَلَفِي دے۔ دے کلمات تو یہ تعیین کنیں دیر اقوال مفسرینو نقل کریدی۔ لیکن یہ سند مرفوع متصل صحیح سرے یور وایت ہم ثابت نہ دے ہاں اقوال صحابہ کرام موشتہ دے د اکثر صحابہ او تابعین و کبار ابن عباس حسن۔ ابن جبیر۔ مجاہد۔ ابن کعب۔ عطاء۔ ضحاک۔ عبید بن عمیر۔ ابن زید بن اسلم۔ ابوالغالبہ۔ ربیع بن انس۔ قتادة۔ خالد بن معدان) نہ روایات نقل کیچہ مراد یہ دے سرے ہفہ کلمات دی چہ یہ سورۃ اعراف ص ۳۱ کنیں ذکر دی۔ او دا تفسیر قرآن دے یہ قرآن سرے او یہ مقابل کنیں بل روایت یہ صحیح سند مرفوع متصل سرے ثابت نہ دے نو دے نہ بل طرف تہ عدول کول مناسب نہ دی۔

سوال :- یہ دے باب کنیں حدیث مرفوع شتہ چہ دے ہفہ مضمون داسے دے چہ آدم علیہ السلام یہ وسیلہ دے آخری نبی (محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم) سرے دعا او کبرۃ او قبولہ شوع نو دے نہ وسیلہ بالذوات الفاضلہ ہم ثابتہ شوع۔ دارنگ یہ ہفہ حدیث کنیں داسے ہم راغلی دی چہ اے آدم علیہ السلام کہ دغہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ وے نو ما یہ تہ ہم نہ وے پیدا کرے نو دے نہ معنی دے کَوْلَاکَ کَمَا خَلَقْتُ الْاَفْلَاکَ ہم ثابتہ شوع ۶۔ جواب :- دے ہر حدیث دار و مدار دے ہفہ یہ سند یا ندے وی او دے ہفہ یہ معنی باندے ہم وی نو دے دغہ حدیث سند صحیح متصل مرفوع نہ دے محکہ چہ دے یہ سند کنیں کمزوری راویان دی۔ یہ کنز العمال ص ۳۱۱ کنیں وئیلی دی چہ سند دے واہی (کمزورے) دے یہ دے کنیں حماد بن عمر النصیبی روایت کوی دے سری نہ او ہفہ دے خالد نہ او ہغوی دواہ و اہیان دی دارنگ یہ ص ۳۱۱ کنیں وئیلی دی چہ دا حدیث ضعیف دے دارنگ یہ صیانة الانسا ص ۱۲۹ او ص ۱۲۹ کنیں وئیلی دی چہ یہ دے کنیں عبدالرحمان بن زید بن اسلم راوی دے او ہفہ ضعیف دے۔ او دارنگ یہ دے کنیں راوی رافضی (شیعہ) دے۔ دارنگ یہ معجم صغیر دے طبرانی کنیں ص ۱۵۱ ہم وئیلی دی بلکہ اما ذہبی یہ تعلیق علی المستدرک ص ۱۵۱ کنیں دے حدیث تہ موضوعی وئیلی دی۔ دارنگ ذہبی یہ میزان الاعتدال ص ۳۱۱ کنیں وئیلی دی چہ دا خبر یا طل دے او ابن کثیر یہ بدا یہ ص ۳۱۱ کنیں دے ضعیف قرار کرے دے او ابن حجر یہ لسان المیزان کنیں ذہبی سرے موافقت کرے دے او شیخ الاسلام ابن تیمیہ

پہ التوسل والوسيلة ص ۶۸ او فتاویٰ ص ۲۴۳ کتب یہ دے حدیث باندے
تفصیلاً جرح ذکر کرے دے۔ دارنگ حاکم داسے بل حدیث پہ مستدرک ص ۲۱۳
ص ۲۱۳ کتب ذکر کرے دے ذہبی و بیہقی دی چہ کمان دادے چہ داہم موضوعی ذکر
دارنگ دا حدیث پہ اعتبار دے معنی سرہ مخالف دے دے قرآن نہ محکمہ چہ پہ قرآن
کریم کتب دے پیدائش دے عالم دے پارہ علت او غایۃ اثبات دے حق او امر دے عبادت گرجو
دے لکہ پہ سورۃ یونس ص ۱۰۱ او سورۃ زاریات ص ۱۰۱ کتب دی او دے کثیر جن او انس
دے پارہ غایہ پہ سورۃ اعراف ص ۱۰۱ کتب جہنم ذکر کرے دے دارنگ غایہ ابتلاء
دے کیفیت دے عملونو پہ سورۃ یونس ص ۱۰۱ کتب۔ او پہ دغہ حدیث کتب علت
دے پیدائش دے عالم پیدائش دے محمد صلی اللہ علیہ وسلم یے گرجو لے دے۔ او
دے حدیث دے کولایک لکما خلقت الا فلایک پہ باقر کتب شوکانی و بیہقی دی چہ صفائی
دیتہ موضوع و بیہقی دے (الفوائد المجموعۃ ص ۳۲۹) کتب او داسے عبارت ملا علی
القاری پہ کتاب المصنوع فی معرفۃ الحدیث الموضوع ص ۱۰۱ کتب ذکر کرے دے
او داسے پہ موضوعات کبیر ص ۱۰۱ کتب ہم دی۔ او بعض مفتیانو دے دے زمانے دے
دے حدیث دے تصحیح دے پارہ کوشش کرے دے او خہ اثاریے ذکر کرے دی خود دے
یوہم ثابت او صحیح نہ دے او دایے بے فائدے کوشش کرے دے۔

سوال :- سیوطی ذکر کرے دی چہ آدم علیہ السلام توسل کرے وؤ پہ
بحق محمد صلی اللہ علیہ وسلم وفاطمہ و علی و حسن و حسین ۹۔

جواب :- سیوطی دا بے سندہ ذکر کرے او بے سندہ روایت تہ ہیچ اعتبار نیستہ۔
کتاب علیہ، تاب پہ اصل کتب رجوع تہ و بیہقی شی تو نائب ہم رجوع کوی دگناہ
خیل نہ او دے نسبت اللہ تعالیٰ تہ ہم کرے شویدے نو اللہ تعالیٰ رجوع
پہ رحمت سرہ کوی پہ بندہ یا بندہ کلہ چہ دا بندہ رجوع او کوی دگناہ نہ۔
او رجوع دے رحمت دے ہخہ کلہ پہ قبلولو دے تویہ سرہ وی او کلہ پہ تخفیف او
اسانتیا را وستلو سرہ۔

فائدہ عل مادہ دے تویہ پہ قرآن کریم کتب اوہ اتیا کرتہ راغلے دے پہ لس
طریقو سرہ دے اول پہ صیغہ دے امر سرہ دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ او دغہ دلیل
دے پہ فرضیت دے تویہ باندے او دا اوہ کرتہ دے لکہ پہ سورۃ نور ص ۲۴
تحریم ص ۱۰۱۔ دویم پہ طریقہ دے صفت دے تارینہ او زنا نہ پہ صیغہ دے اسم فاعل
سرہ التائبون یو کرت۔ التوابین یو کرت تا ثبات یو کرت۔ دریم نسبت

بندادہ تہ پہ طریقہ کد فعل ماضی یا مضارع سرہ دودہ دیرش کرتہ لکہ پہ سورۃ
 مائدہ ۳۱۔ اور سورۃ نساء ۳۷۔ ثلثون نسبت بندادہ تہ پہ طریقہ کد اضافت
 یا صدور کد ہنہ نہ لکہ پہ سورۃ العمران ۱۰۶۔ پہ سورۃ توبہ ۱۲۸ اور سورۃ شوری
 ۱۷۸ کیں۔ پنجم نسبت کد توبہ اللہ تعالیٰ تہ پہ وصف کد تواب سرہ یوولس محلہ
 او پہ صیغہ کد فعل ماضی سرہ لٹش کرتہ او پہ صیغہ کد مضارع سرہ لٹش کرتہ
 او پہ صیغہ امر سرہ کد پارسہ کد طلب او دعا یو کرت (سورۃ بقرہ ۱۷۸)۔ شپن نسبت
 کد توبہ اللہ تعالیٰ تہ پہ پارسہ کد انبیاء علیہم السلام کیں۔ پہ پارسہ کد آدم علیہ السلام
 کیں (سورۃ بقرہ ۳۷، سورۃ طہ ۱۲۲)۔ پہ پارسہ کد خاتم النبیین صلی اللہ علیہ
 وسلم کیں (سورۃ توبہ ۱۲۰)۔ پہ پارسہ کد ابراہیم علیہ السلام کیں (سورۃ بقرہ ۱۲۸)
 اووم نسبت اللہ تعالیٰ تہ پہ پارسہ کد صحابہ کرام او نور و مؤمنان کیں (سورۃ
 بقرہ ۱۸۰، سورۃ توبہ ۱۲۰، سورۃ مجادلہ ۱۸، سورۃ مزمل ۲۰، سورۃ
 نساء ۳۷، سورۃ احزاب ۳۷)۔ اتم نسبت اللہ تعالیٰ تہ پہ پارسہ کد بنی
 اسرائیل کیں (سورۃ بقرہ ۱۲۸، سورۃ مائدہ ۳۷)۔ تہم نسبت تھائنہ آثار
 چہ مرتب کیبری پہ توبہ کد بندادہ یا ندائے ۱۔ قبولیت پہ (سورۃ مائدہ ۳۷)
 ۲۔ مغفرت اور رحمت پہ (سورۃ انعام ۱۶۰) کیں ۳۔ دخول جنت پہ (سورۃ مریم
 ۲۷) کیں ۴۔ تبدیلی کد سیئاتو پہ (سورۃ فرقان ۲۷) کیں ۵۔ فلاح پہ (سورۃ
 قصص ۲۷) کیں ۶۔ اعراض کد ہنہ کد زورفہ ور کولونہ (سورۃ نساء ۳۷)۔ معیت
 کد مؤمنان و سورہ (سورۃ نساء ۳۷) ۷۔ لار کد ہنہ خالی کول (سورۃ توبہ ۳۷)
 ۸۔ اخوت فی الدین (سورۃ توبہ ۳۷) ۹۔ متاع حسن حاصلیدال (سورۃ ہود)
 ۱۰۔ یارانہ وخت پہ وخت کیدال (سورۃ ہود) ۱۱۔ محبت کد اللہ تعالیٰ حاصلیدال (سورۃ
 بقرہ ۳۷)۔ لسم نسبت توبہ نہ کول او نہ قبلیدال او کد ہنہ ناکار آثار اول
 ظلم (سورۃ حجرات ۳۷) دویم عذاب جہنم (سورۃ بروج ۳۷) عدم قبولیت
 (سورۃ نساء ۳۷، سورۃ العمران ۳۷)۔

فائدہ ۱۔ پہ کوموا یا تو نو کیں چہ توبہ کد انبیاء علیہم السلام سرہ متعلق
 ذکرہ نو مراد کد ہنہ نہ (پہ نسبت کد نبی) تعبد او محیل عجز نیکارہ کول
 دی لکہ پہ توبہ کد موسیٰ علیہ السلام کیں پہ سورۃ اعراف ۳۷ کیں یا
 مراد کد ہنہ نہ (پہ نسبت کد اللہ تعالیٰ) تخفیف را وستل او درجات پورقہ کول
 دی لکہ پہ دے ایت کیں او پہ سورۃ توبہ ۳۷ کیں او دامعنی پہ سورۃ بقرہ ۳۷

اوسورة نساء ۱۷ کتب هم مراد ده محکمه چه په دغه ایا تو تو کتب ذکر د گناه کولو
نیشته دے. او په دے کتب جواب د هغه چا دے چه دلیل نیسی چه انبیاء
علیهم السلام گناه کوی محکمه چه هغوی ته نسبت د توبه شوی دے حاصل
د جواب داد دے چه لفظ د توبه مستلزم د گناه نه دے.

فائدة ۱۷ د گناه نه د توبه کولو د پاره علماء و شرطونه لیکلی دی اول
په دغه گناه کولو پشیمان نه کیدل په زړه سره او په ژبه باند د استغفار کول او
اقرار کول د گناه او پریښودل د هغه گناه او اسبابو د هغه لره او ورپسې نیک عمل
کول تاکید دے د توبه کولو دا قول شریعی او حازن لیکل دے. او تفصیل
د دے شرطونو ابن قدامة المقدسی په کتاب مختصر منهاج القاصدين
د ص ۱۷ نه لیکل دی او د توبه نصوحاً تشریح په سورة تحریم کتب راځي.
سوال ۱۷ علیه په عجمي ۱۷ په عجمي ۱۷ او نه وئیلو او حال دا چه سورة اعراف
کتب کلمات د توبه د دواړو ذکر دی؟

جواب ۱۷: اول داد دے چه بنحی په اکثر احکامو کتب تابع وی د سړی د پاره.
دویم دا چه محکمت ایت کتب اُسکن امر مفرد ذکر و د دے وجه نه دلته
هم مفرد ذکر کړی شو.

اِنَّهُ هُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ دا علت دے د مِنْ رَبِّهِمْ او د تَابَ عَلَيْهِ د پاره یعنی
رب ورته دا کلمات او خود محکمه چه تواب دے او توبه ۱۷ قبوله کړه محکمه
چه الرَّحِيمُ دے. دارنگ په دے کتب تسلی او ترغیب الی التوبه دے نور
گناهکارانو د پاره. التَّوَابُ، وجه د مبالغه په دے صفت کتب د پیر والی د
گناهکارانو او د گناه هونوده او د پیر کړته توبه کولو قبول دی. الرَّحِيمُ کتب
اشاره ده چه د پیر خله توبه قبولی د وچه د صفت د رحیم نه، نه د وچه د خپله
نفع حاصلولویا د ضرر د پیر کیدلو نه او اشاره ده چه د توبه کولو طریقہ
بند کارونه پخپله بنسټ لکه چه ادم علیه السلام ته ۱۷ کلمات او خود ل.
دارنگ اشاره ده چه د توبه قبولو سره رحمتونه او نعمتونه هم ورکوی بل
دا چه د گناه هونونه ۱۷ په ساتی. نو تواب د تیر وخت سره تعلق لری او
رحیم د راتلونکی وخت سره متعلق دے.

فائدة ۱۷: قرطبی وئیلی دی چه ثابت په صفت د الله تعالی کتب نقل نه دے
د دے وجه نه د هغه اطلاق کول په الله تعالی باند دے جائز نه دی محکمه چه

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ

او وئیل مونبر کوزشی ددے عاٹے تہ بول پس کہ راشی تاسو تہ

مِّنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ

حما د طرف تہ خہ لار خود تہ نو چا چہ تا بعداری او کرہ دھدا بیت حما نو تہ بہ وی ہیخ بیرہ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ

پہ دوی باتدے او تہ بہ دوی غمژن کیری۔ او ہغہ کسان

پہ اللہ تعالیٰ باندے دہغہ اسماء و اوصفتو نو اطلاق جائز دے چہ اللہ تعالیٰ پہ قرآن کتب دے عاٹن دے پارہ اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ صحیح حدیث کتب دہغہ دے پارہ وئیلی وی او دہغہ تہ علاوہ نومونہ صفتو تہ اگرچہ پہ اعتبار دلغت سرہ جائز وی لیکن شرعاً جائز نہ وی نو ہغہ استعمالول تہ دی پکار ۳۸ پہ تکرار دے امر دے اہبطوا کتب دے احوال دی۔ اول داچہ مخکس امر دے اہبط و دے جنت تہ اسمان تہ او دا دویم اہبط دے دے اسمان نو تہ زمکے تہ۔ او نیشاپوری پہ دے باندے اعتراض کرے دے چہ لفظ دے وَكُفِّرُوا فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ اودلتہ لفظ دے مَنهَا دے قول پہ مخالفت باندے دلالت کوی۔ دویم دا دے پارہ دے دفع دے وہم دے ہغہ دا دے چہ ہرکہ اللہ تعالیٰ دے دوی توبہ قبولہ کرہ تو کیداے شی چہ حکم دے اہبط بہ یے منسوخ کرے وی نو پہ دے امر دے اہبطوا سرہ ہغہ وہم دفع شو او دا دلیل شو چہ امر دے اہبط دے وجہ دے سزا او عقوبت تہ نہ دے کفی روستو دے توبہ قبولولتو خسرا ہم ختم شی بلکہ اہبط دے پارہ دے پورہ کولو دہغہ وعدے دے چہ پہ اِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً کتب ذکر شوے وہ دا قول نیشاپوری غورہ کرے دے۔ دریم قول دا دے چہ دا تکرار دے اہبط تہ نہ دے بلکہ دے اہبط سرہ متعلق دے قسمہ احکام و دے یو حکم تکوینی یعنی ژوند پہ طریقہ دے دشمنی او دے زمکے دشمنو تہ فائدے اخستل نو دا یے اول ذکر کرو او دویم قسم حکم دینی او دے ہغہ کمونکو او دے متونکو احوال نو ہغہ یے دے دویم اہبط سرہ ذکر کرو او دیتہ زمونبر دے مشائخو پہ اصطلاح کتب اعادہ بُعْدِ عَهْدٍ وئیلے شی۔

جَمِيعًا داحال دے دے اہبطوا تہ او دا تعمیم دے حکم غواہی او اجتماع دے زمانے

ضرورت غواہی نو دلتہ ہم امر کہ اہباط خو تو لو (ادم، حوا او ابلیس) تہ عام
 دے برابرہ خبرہ دہ کہ یہ یوحناؑ راکوز شو یوی یا جدا جدا خو ظاہر دادہ
 چہ جدا جدا راکوز شویدی. او ابو حیان یہ البحر المحيط کبش رد کریدی
 یہ ہغہ مفسرینو باندے چہ چا دلتہ تقدیر کہ عبارت کبش وئیلے دے ہبوطاً
جیمیاً یا ہا بطن جیمیاً یا فہبوطاً جیمیاً حککہ دغہ تکلفات غیر مناسبہ دی.
 فَاَمَّا يٰٓاَيُّهَا تَبَتُّكُمْ مِّنِّيْ هٰدٰی، خازن وئیلی دی چہ یہ دے کبش لوئے نعمت تہ
 اشارہ دہ یعنی اگر چہ کہ جنت نہ راکوز شول لیکن اللہ تعالیٰ پرے داسے انعام
 (ہدایت) او کرو چہ کہ ہغہ یہ وجہ سرہ بیا ہمیشہ جنت حاصل پری. او دا
 خطاب اولاد کہ ادم او حوا علیہما السلام تہ دے یہ قرینہ کہ سورۃ اعراف
 چہ ہلتہ یٰٓاَبْنٰی اٰدَمَ وَتٰیْلِیْ دِی. مِّنْکُمْ داللفظ دلیل دے چہ مراد کہ ہدایت
 نہ وحی دہ چہ ہغہ کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ دہ او کہ ہغہ مصداق رسولان انبیاء
 علیہم السلام او کتابوتہ او صحیفے منزلے دی او وحی متلو او غیر متلو تہ
 شامل دے لکہ چہ سورۃ اعراف ۳۷ کبش ذکر دی او یہ روستوایت کبش لفظ
 کآیات ہم دلالت کوی چہ دلتہ کہ ہدای نہ مراد وحی منزلہ دہ.

سوال :- اَمَّا یہ اصل کبش اِنْ مَا دے. توان یہ مقام کہ شک کبش راغی او یٰٓاَيُّهَا تَبَتُّكُمْ
 کبش نون کہ تاکید دپارہ کہ تحقیق او کہ یقین دے نو کہ دے دوارو جمع پہ یو
 جملہ کبش غہ رگہ صحیح دہ ۹.

جواب :- تاکید خو یہ اعتبار کہ حقیقت سرہ دے یعنی ہدایت راتلل خو یقینی
 دی اولان کہ وجہ کہ مِّنْکُمْ نہ دے یعنی چہ دغہ ہدایت کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ کہ
 یا نہ دے یہ دے کبش کہ بعض انسانا نوشک وی نو دوی تہ دغہ ہدایت
 راتلل کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ یہ دلیلونو سرہ یقیناً ثابت شی او دیتہ مہاشی
 یہ تبصیر الرحمن کبش اشارہ کریدہ.

فَمَنْ تَبِعَ هٰدٰی، ابو حیان کہ سجاوندی نہ نقل کریدی چہ کہ فَاَمَّا يٰٓاَيُّهَا تَبَتُّكُمْ
 جزاء پتہ دہ (فَاَتَّبِعُوْهُ) او فاء پہ فَمَنْ کبش دپارہ کہ تفصیل دہ. او من شرطیہ
 دے فَاَتَّبِعُوْهُ اہ کہ ہغہ جزاء دہ او احتمال شتہ چہ دامن موصولہ وی پہ
 قرینہ کہ روستوایت سرہ چہ یہ ہغہ کبش یٰٓاَلَّذِیْنَ مَوْصُوْلٌ راوپے دے.
 تَبِعَ داللفظ ایمان تقویٰ او اعمال صالحہ تہ شامل دے یہ قرینہ کہ سورۃ اعراف
 ۵۷ سرہ او پہ دے کبش اشارہ دہ چہ یہ ایمان او اعمالو کبش تابعاری کہ

دلیل شرعی شرط دہ - سوال :- کہ ہدائی یہ محائے باندے ضمیر ولے نہ راوہو
یعنی (کَمَنْ تَبِعَهُ) ۹۔

جواب :- یہ اضافت کہ ہدائی کہیں اللہ تعالیٰ تہ کہ ہف عظمت تہ اشارہ دہ او
شاہ عبدالعزیز پہ فتح العزیز کہیں وئیلی دی چہ پہ دے کہیں تعمیم کہ ہدایت
تہ اشارہ دہ یعنی یوقسم ہدایت خو صریح وحی دہ چہ ہفہ پہ مئی ہدائی
کہیں ذکر شہود او دویم قسم ہدایت اجماع او قیاس شرعی دے ہفہ اگر
چہ صراحۃً کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ تہ تہ دے لیکن ہدایت الہیہ دے نو ہدائی
ہفہ تہ شامل دے۔

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ، فرق پہ مابین کہ خوف او حزن کہیں پہ
دیر و جو سرہ دے اول داچہ خوف کہ مستقبل زمانے سرہ تعلق لری او
حزن کہ تیرے شوے زمانے سرہ، دویم داچہ دواہ کہ مستقبل سرہ تعلق
لری لیکن خوف وی کہ مطلوب کہ روکیدالو پہ وجہ سرہ او حزن وی کہ محبوب
کہ فوت کیدالو پہ وجہ سرہ، دریم دادے چہ خوف کہ عذاب سرہ تعلق لری
او حزن کہ عدم ثواب کہ وجہ تہ وی او خلورمہ وجہ نیشا پوری ذکر کریدہ
چہ پہ دے دواہ بلفظونو کہیں ہفہ تہولو نعمتونو تہ اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ
کہ خیلو دوستانو کہ پارہ تیار کریدی ٹحکہ خوف ہفہ درد دے چہ حاصلیری
نفس تہ کہ وجہ کہ توقع کولو کہ مکروہ حالت او کہ محذور شیز تہ نوزوال کہ
دے حال شامل دے سلا متیالہ کہ تہولو افا تونہ او حزن ہفہ درد دے
چہ حاصلیری نفس تہ کہ وجہ کہ روکیدالو کہ مطلوب یا فوت کیدالو کہ محبوب
تہ تونفی کہ دے حالت مستلزم دہ حصول کہ تہولو مقصد او نواولڈا تونو
لہ۔ او ہرکہ چہ زوال کہ نامناسب حال او بچ کیدال کا افا تو مقدم وی پہ
حصول کہ مراد و نوباندے کہ دے وجہ تہ نفی کہ خوف یے مقدم کرہ پہ
نفی کہ حزن باندے۔ او دا دلیل دے چہ نیکانوبند کا نوباندے پہ وخت
کہ مرگ او پہ قبر کہیں او پہ وخت کہ بعث کہیں کہ قبرونو تہ او پہ میدان کہ
قیامت کہیں او پہ وخت کہ تقسیم کہ عملنا مو کہیں او پہ وخت کہ میزان او
کہ صراط کہیں ہیچ خوف بہ تہ وی ٹحکہ چہ نکرہ پہ سیاق کہ نفی کہیں عموم
او شمول غواری او دلیل کہ دے پہ سورۃ حٰم سجداہ نک کہیں دے۔

سوال :- پہ نیکانوبند کا نوباندے خو کہ دشمنانو کہ طرف نہ دیر خوفونہ

بلکہ کہ طرفہ کا اللہ تعالیٰ نہ ہم دیر غم و نہ مصیبتوں نہ راغی یہ دلیل کہ حدیث صحیحہ اشہد البکلا یا الٰہ نبیاء قال امثل قال امثل میتلی الرجل یقدر دینہ۔ الحدیث۔ او دارنگ یہ وخت کہ وفات کا ابراہیم خویئے کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہن ہغہ فرما تبلی وؤ یا ابراہیم انا بفراقک کمحزون۔ دارنگ یہ سورۃ بقرہ ۱۷۷ کہن وکفبکونکم یسئو من الخوف الایۃ داہول نصوص دلالت کوی چہ یہ پیغمبر انو باندا ہے او یہ اولیاؤ باندا ہے ہم خوف او حزن راغلی دے ہے۔ جواب :- اکثر مفسرینو و تبلی دی چہ دا حال یہ دار دنیا کہن مراد نہ دے بلکہ یہ آخرت کہن دے او دلیل کہ دے دا دے چہ یہ اکثر ایا تو نو کہن دا اجر اخروی نہ روستو دا جملہ ذکر دہ لکہ یہ سورۃ بقرہ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ او یہ سورۃ اعراف ۱۷۹ کہن کہ دخول جنت سرہ ہے دا جملہ ذکر کر پیڈ او یہ سورۃ زحرف ۱۷۷ کہن لفظ کا الیوم سرہ تقیید کر پیڈے او کوم ایا تونہ چہ مطلق راغلی دی نو دغہ قید یکین مراد دے۔ او بعض مفسرینو ریشا پوری وغیرہ) و تبلی دی چہ دا یہ دنیا کہن ہم دے عککہ چہ ہغہ مؤمن چہ راضی دے یہ قضا کا اللہ تعالیٰ او یہ تقدیر کہ ہغہ نو ہغہ نہ ہیچ تکلیف او مصیبت مکروہ نہ تباری او یہ دغہ رضا سرہ خوف او حزن نہ یو عجا ہے کی پی۔ سوال :- نفی کہ خوف یہ جملہ اسمیہ او نفی کہ حزن ہے یہ جملہ فعلیہ سرہ ولے ذکر کر پیڈ ۹۵۔

جواب :- دار دنیا کہن اگرچہ خوف و ولیکن ہغہ تہ دوی دار الخوف (دیر گور) نہ دی و تبلی نواشارہ دہ چہ نفی کہ خوف کا اتم او مستمر مراد دہ او دنیا تہ دوی عجا ہے کا الحزن و تبلی دے یہ قرینہ کہ سورۃ فاطر ۱۷۷ سرہ او ہغہ حزن یہ قیامت کہن بالکلیہ را تبیل شو چہ ہیچ تجداد او حدوث بہ ہے نہ کی پی۔ فائدہ :- خوف سرہ علیہم او محزون سرہ ہم لفظ را و لو کہن فائدہ دا دہ چہ علی دلالت کوی یہ غلبہ او احاطہ باندا ہے یعنی خوف بہ یہ دوی باندا ہے احاطہ او غلبہ نہ کوی اگرچہ ہیبتوںہ کہ قیامت بہ وی لیکن یہ نیکانو باندا ہے بہ اسان دی او چہ جنت تہ اوری نو ہغہ بہ ترینہ ہم ہیرشی۔ دانکتہ قرطبی او ابو حیان ذکر کر پیڈا۔ او ہم ہے کہ یحزون سرہ کہ حصر او اختصاص کہ پارہ ذکر کر پیڈ یعنی نفی کہ حزن یہ دوی پورے خاص دہ او کہ دوی نہ علاوہ یہ نور و کسانو باندا ہے ہر وخت حزن وی او کہ دوی نہ

كُفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ

چہ کفریے کہیں (پہ زہ سرے) اور دروغین کوی (پہ زہ سرے) آیاتونہ زمونہ دغہ کسان

أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۳۵﴾

دوزخ والا دی دوی بہ پہ دے (اور) کنس ہمیشہ وی -

نفی کحزن پہ سورة انبیاء ۳۳ کنس ذکرده -

۳۳ دا تخویف اخروی دے منکرینولرہ کا اولاد آدم علیہ السلام نہ او مقابل دے دمن تبع سرہ او دے نور تعبیر ونہ پہ سورة اعراف ۳۳ او سورة طہ ۳۳ کنس راغلی دی - او فرق پہ مینج کفر او تکذیب کنس اول دادے چہ کفر پہ زہ سرہ دے او تکذیب پہ زہ سرہ دے - او بایتنہ پہ طریقہ کتنار الفحلین کد واروسرہ متعلق دے - دویم دادے چہ کفر نہ مراد کفر با اللہ لکہ چہ پہ ۳۳ کنس ذکر شویدے او تکذیب نہ مراد آیاتونو تکذیب دے -

سوال :- دمن تبع ہدای پہ مقابلہ کنس یے ومن لم یتبع ہدای کاوتہ ولیلہ جواب :- نفی کاتباع خو عام دہ عدم اہلیت او عدم استعداد او غفلت کول او قصداً پریتودلو کاتباع تہ شامل دہ او پہ اولو حال تو نو کنس عذاب نیشہ او کفر خو صریح دے پہ دے کنس احتمال کعدم اہلیت او غفلت نیشہ سوال :- کفر خو عام دے او شامل دے تکذیب تہ نو تکذیب یے ورپسے ولے ذکر کرو؟

جواب :- مخکنس کفر او تکذیب فرقونہ ذکر شول نو معلومہ شوہ چہ کد وارو ذکر کول ضروری دی -

جواب :- ہرکھ چہ کفر کنس قسمونہ دی کفر نہ نعمت (ناشکری) تہ او کفر کمعصیت تہ ہم شامل وؤ او پہ اول قسم بانداے خودا تخویف صادق نہ دے نو وکذابو اہ ذکر کولو کنس اشارہ دہ چہ دلہ کفر نہ مراد شرک دے دا قول ابو حیان کرے دے -

فائدہ :- سورة اعراف ۳۳ کنس استکبار ذکر کرے دے عکھ چہ پہ ہفہ سورت کنس مخکنس تفصیلی استکبار کابلیس یے ذکر کرو نو اشارہ دہ چہ پہ اولاد آدم علیہ السلام او ابلیس کنس چہ شوک کابلیس پہ صفت سرہ متصف دی نو کد ہغوی دپارہ عذاب دے او پہ سورة طہ ۳۳ کنس و من اعرض الہ

ذکر و تحککہ چہ پہ ہفتہ سورت کتب مخکبش پہ متل کتب اعراض ذکر و نو پہ ہفتہ
مناسبت سرہ یے روستو ہم ذکر کرو۔

بِالْبَيِّنَاتِ دالِفظ شامل دے ہو لو نازل کرے شو و کتابو توتہ او معجزات و انبیاء
علیہم السلام تہ او قرآن کریم تہ او دلیلونو عقلی و توحید تہ۔ آیات جمع د
ایہ دہ پہ لغت کتب علامت تہ و ثیلہ شی او پہ اصطلاح د قرآن کتب ہفتہ
تو کرہ د کلمات و قرآن چہ جدا وی د نور و تکر و نہ پہ ذکر د فاصلہ سرہ (فاصلہ
آخر د ایت تہ و ثیلہ شی)۔

أُولَئِكَ دالِفظ یے روستو الذین اہ نہ راور و اشارہ دہ چہ د روستو حکم
د پارہ سبب دغہ اوصاف رکفر او تکذیب دی۔

أَصْحَابُ النَّارِ اول ایت او د ایت مشتمل دی پہ اختصار باندے یعنی پہ ہریو
کتب یو یو جملہ محذوف دہ۔ نواول ایت پہ اصل کتب قَمَنَ تَبِعَ هَذَا أُولَئِكَ
أَصْحَابُ الْجَنَّةِ فَلَا خَوْفَ اہ دے او دویم ایت پہ اصل کتب وَالَّذِينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِالْبَيِّنَاتِ فَعَلَبِهِمْ السُّخُوفُ وَالْخُزُنُ وَهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ اہ دے۔ اصحاب
جمع د صاحب دہ د صحبت تہ ماخوذ دے او صحبت مطلق اقتران (پیوستوالے)
دے د یو خیز د بل خیز سرہ اگرچہ پہ یو حالت او پہ یو زمان کتب وی د
دے و جہ نہ د صحابی اطلاق پہ ہفتہ چا باندے کیدے شی چہ د نبی صلی اللہ
علیہ وسلم سرہ یے ملگرتیا شوی وی پہ حالت د ایمان کتب اگرچہ لہ
وخت وی او بیا پہ ایمان سرہ مروی۔ بیا د دے لفظ اکثر اطلاق پہ ملازمہ،
دوام او ملگرتیا باندے کیڑی پہ طریقہ د سکونت سرہ وی او کہ پہ حفاظت
سرہ وی۔ اور اغب پہ مفردات کتب و ثیلہ دی چہ صاحب ملازم تہ و ثیلہ
شی کہ انسان وی او کہ حیوان وی زمان وی او کہ مکان وی نو کو ملائیک
چہ د اور د حفاظت او خوکیداری د پارہ مقرر دی نو ہغوی تہ ہم اصحاب النار
پہ سورۃ مدثر کتب و ثیلہ شویدی۔ او کافرانو تہ ہم اصحاب النار و ثیلہ
شی تحککہ چہ ہغوی بہ ہمیشہ پہ اور د جہنم کتب او سپیری د ہفتہ نہ بہ نہ جدا
کیڑ د و جہ نہ دالِفظ (اصحاب النار) د مؤمنانو د پارہ نہ استعمال یڑی (اللفظ د اصحاب
کلہ د اوسید و نکو د پارہ دے پہ طریقہ د لزوم اگرچہ دوام نہ وی لکہ اصحاب
مدین اصحاب الایکہ۔ اصحاب الحجر۔ اصحاب الرس۔ اصحاب القریہ۔ اصحاب
الکھف۔ او کہ د متصف پہ یوصفت خاصہ سرہ لکہ اصحاب السبت اصحاب الاعمال

يَبْقَىٰ إِسْرَآءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي

اے اولاد کے یعقوب علیہ السلام یاد کریں (یہ شکر کو بوسرہ) نعمتِ حُما ہنہ چہ ما

أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْقُوا بِعَهْدِي أَوْفٍ

انعام کریدے یہ تاسو باندے او پورہ کوئی لوظ حُما (ستاسوسرہ) نو پورہ بہ کم حہ

بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُون ۝۴۰ وَأَمِنُوا

لوظ ستاسو لرہ او خاص حُمانہ یرہ او کریں (یہ احکا مونتوسرہ) - او ایمان راوری

اصحاب الصراط - اصحاب المیزان - اصحاب الیمین - اصحاب الشمال - اصحاب الشمال
او اصحاب الاخدود او اصحاب السفینہ - اوکلہ دجنت والا د پارسہ ذکر وی اودا
دیار لیس کرتہ ذکر دے اوکلہ د نارسرہ ذکر وی اودا تولیس کرتہ ذکر دے او
کلہ د جیم سرہ ذکر وی اودا شپیر کرتہ ذکر دے اوکلہ د سعید سرہ ذکر وی
اودا دودہ کرتہ ذکر دے اوکلہ صرف ملگری او شریک فی الصفتہ تہ وئیلے شی
لکہ یہ سورہ ذاریات سورہ کتب۔

هُم فِيهَا خَالِدُونَ کہ خلود نہ مراد خلود ابدی دے اولفظ کہ هُمْ اوفیہا بنکار
دلیل دے چہ جہنم او اصحاب جہنم باندے یہ فنا نہ راخی۔

نک کہ دے ایت تہ تربلک پورے خطاب خاص دے روستو کہ خطاب عام تہ
یہ ذکر کو لو کہ نہہ او امر و یعنی (اذکرو۔ اوقوا۔ فارهبن۔ امنوا۔ فالتقون۔ اقموا
الصلوة۔ اتوا الزکوة۔ وارکعوا۔ واستعینوا) او پنچہ نوا ہیوسرہ یعنی (لا تکلونوا
اول کافریہ۔ لا تشکروا۔ لا تلبسوا۔ لا تکتبوا او و تنسون انفسکم یہ معنی لا تشکروا۔ اویدیکبر عود کماکان
بالتوحید او قرآن او رسول تہ۔ او تحذیر دے کہ ہنہ کارو تونہ چہ ہنہ (نپول)
کہ دین کوی۔ او تیزی ورکول دی یہ ذکر کہ داسے امور و چہ یہ ہنہ سرہ قوام
(مضبوطی) کہ دین او کہ خلافت حقہ راخی۔ او ربط کہ ما قبل مضمون سرہ
دادے چہ ہر کلہ استخلاف کہ آدم علیہ السلام ذکر شو نو اس ذکر کوی کہ ہنہ
کہ اولاد نہ ہنہ قوم چہ ہنوی لک الله تعالی خلافت حقہ ورکپے دو چہ ہنہ
بنو اسرائیل دی سرہ کہ ذکر کہ ہنہ امور و نہ چہ یہ ہنہ سرہ مضبوطوالے کہ
خلافت راخی۔ دویم ربط دا دے چہ مخکبش عام دعوت و توحید اطرف تہ
نو اس خاص بنی اسرائیل و تہ دعوت کہ توحید ورکوی (حککہ دا سورت)

اول دے دے مدانی سورتونو تہ اوپہ مدایتہ کبش مخالفت کوڈنکی یہودیائو و
چہ ہغوی تہ دعوت دے توحید اور رسول او قرآن ضروری وئی۔ اور بطلہ
ایت ۱۳۳ سرہ دادے چہ یہ دے کبش ذکر کوی کافران دے بنو اسرائیل و چہ
ہغوی دے اوامرو او نواہی دے اللہ تعالیٰ نہ کفر کرے وڈ او تکذیب دے قرآن کریم
یے کرے وڈ۔

یٰبَنیٰ اِسْرَآءِیْلَ، داسے نداء پہ قرآن کریم کبش مخلور کرتہ ذکر دے چہ ہغہ
یہ دے سورۃ بقرہ ۲۴۱ ۱۳۳ او سورۃ طہ ۱۳۳ کبش دی او دے عیسیٰ علیہ
السلام یو خطاب پہ سورۃ مائدہ ۱۳۳ کبش او دویم پہ سورۃ صف ۱۳۳ کبش
او بغیر دے نداء تہ لفظ بنی اسرائیل او دے دیرش کرتہ او لفظ اسرائیل دوہ
کرتہ ذکر دے۔ یٰبَنیٰ کڈ لفظ پہ عرف کبش تہول اولاد باندے اطلاق کبیری
کہ نارینہ وی او کہ زناتہ وی کہ نزد دے اولاد وی او کہ لرے وی۔

اِسْرَآءِیْلَ پہ دے کبش دے مفسرینو دیرا قوال دی اول دا چہ دا پہ معنی عبد اللہ
دے او اکثر اہل علم و وثیل دی چہ اسر پہ عبرانی ریا سریانی کبش عبادتہ
وایی او ایل اللہ تعالیٰ تہ وٹیلے شی او ابن خلدون دے پہ عکس سرہ ذکر
کریدی چہ ایل عبادتہ او اسر اللہ تعالیٰ تہ وٹیلے شی۔ دویم دا چہ صفوۃ اللہ
تہ وٹیلے شی۔ دریم دا چہ اسر شدات تہ وٹیلے شی نو معنی دادہ شداتہ اللہ
یعنی اللہ تعالیٰ ہغہ لہرہ کلک کرے وڈ پہ بدنی لحاظ سرہ اوپہ دین کبش۔

خلورم دے سہیلی تہ روایت دے چہ دا پہ معنی اُسری الی اللہ رہے معنی دے ہجرت
دے بنا پہ دے دانوم مرکب دے دے عربی او عبرانی تہ او دے تہ علاوہ نو
اقوال ہم شتہ لیکن اکثر ابو حیان ضعیف کریدی۔ دے تہولو و جو ہونہ
معلوم بیری چہ دا اسم صفتی (لقب) وڈ دے یعقوب علیہ السلام۔

سوال :- داسے یے ولے او تہ وٹیل چہ یا بنی یعقوب؟

جواب عل پہ اسم صفتی ذکر کولو کبش پہ وخت دے نداء کبش ادب وی۔
جواب عٹ پہ دے کبش تاکید او ترغیب دے منلو دے توحید فی العبادت
(اعبادا) تہ حکم چہ مقصد داسے شو یٰبَنیٰ عِبْدِ اللّٰہِ یعنی ستا سو پلار یعقوب
علیہ السلام دے اللہ تعالیٰ عبادت کوڈ اوپہ ہغہ سرہ یے وصیت کرے وڈ کہ
پہ دے سورت ۱۳۳ کبش دی نو توحید فی العبادت ستا سو دے پلار زور دین
دے نو تاسو خو یے ضرور اومنی۔

اَذْكُرُوا دَامَاخُوذ دے ذکر او ذکر نہ او یہ نیز اکثر علما و دے فرق نیشہ
ہاں ذکر یہ ہے سر او مقابل دے ہفتہ انصاف (چپ کیدل) دے او ذکر یہ ہے سر
او دے مقابل نسیان (ہیرول) دی او کسائی نہ نقل دے چہ پہ زیر
خال سرہ وی نو ذکر یہ ہے دے او چہ پہ پنج سرہ وی نو یہ معنی ذکر
قلبی سرہ دے۔

فائدہ :- ذکر مفرد او مضاف پہ قرآن کتب دودہ او یا کرتہ راغلے۔ سیوطی
پہ اتقان کتب و بیلی دی چہ ذکر پہ قرآن کتب پہ شل معانوسرہ دے اول
ذکر دے (سورۃ بقرہ نکل)۔ دویم ذکر قلبی (سورۃ العمران نکل)۔ دریم حفظ
(سورۃ بقرہ نکل)۔ خلورم طاعت او جزا دے (سورۃ بقرہ نکل)۔ پنجم مؤخر نہ
تول (سورۃ بقرہ نکل)۔ شپیم وعظ (سورۃ اعراف نکل)۔ اووم بیان (سورۃ
اعراف نکل)۔ اتم خبر کول (سورۃ یوسف نکل)۔ نهم قرآن (سورۃ طہ نکل)۔
لسم تورات (سورۃ محل نکل)۔ یولسم خبر و رکول (سورۃ کہف نکل)۔ دولسم
شرافت (سورۃ زخرف نکل)۔ دیار لسم عیب کول (سورۃ انبیاء نکل)۔ خوار لسم
لوح محفوظ (سورۃ انبیاء نکل)۔ پٹلسم ثناء کول (سورۃ احزاب نکل)۔ شپار لسم
وحی (سورۃ صافات نکل)۔ اولسم رسول (سورۃ طلاق نکل)۔ اتلسم صلوۃ
(سورۃ عنکبوت نکل)۔ نوولسم صلوۃ الجمعہ او خطبہ (سورۃ جمعہ نکل)۔
شلسم صلوۃ العصر (سورۃ ص نکل)۔ اوزہ وایم چہ دودہ معانے نورے ہم
شتہ یو ویشتم ذکر مقابل دے نسیان (سورۃ بقرہ نکل)۔ دو ویشتم ذکر پہ
معنی دے شکر سرہ (سورۃ بقرہ نکل)۔ نو دلتہ ذکر پہ معنی دے شکر کولودے
محکمہ چہ دے نعمت سرہ ذکر شوے دے او دارنگ زاد المسیر او تفسیر قرطبی
کتب ہم و بیلی دی او بل قول داچہ دا پہ معنی دے ذکر بالقلب سرہ دے یعنی
عقلت دے نہ مہ کوئی او قرطبی دے لہ ترجیح و رکبے دے۔

نعمتی دامفرد اسم جنس دے بے شمارہ نعمتوںہ ترے مراد دی کہ پہ
موجودہ بنی اسرائیل و باندے وڈ او کہ دے دوی پہ مشرانو باندے او کہ
عام نعمتوںہ وی او کہ خاص وی۔ خاص روستور کوع کتب ذکر کرے شویں
او پہ اضافت کولودے نعمت کتب اللہ تعالیٰ تہ اشارہ دے چہ نعمتوںہ تول
پہ ملکیت او اختیار دے اللہ تعالیٰ کتب دی نو شکر صرف دے ہفتہ پکار دے او
دارنگ یہ دے اضافت کتب اشارہ دے عظمت دے نعمتوںہ تہ۔

فائدة :- قرطبی و بیلی دی چہ بنی اسرائیل وہ امر و ذکرِ نعمت اودے امت تہ امر دے ذکر کہ اللہ تعالیٰ (ا ذکر و فی ا ذکر کم) نو کہ ہغوی نظریہ اول پہ نعمت باندے وی اور وستویہ نقل کیڑی منعم (انعام کو ویک) تہ او کہ دے امت نظریہ کا اول تہ منعم تہ وی نو دا ہم سبب ک فضیلت کا اری امت دے او نیشاپوری و بیلی دی چہ نقل دہ چہ کہ نعمتو نو بندگان دیر دی او کہ منعم بندگان لہ دی۔

الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ، سوال :- نِعْمَتِي خُود دِلالت کوڈ پہ نعمت کا اللہ تعالیٰ نو پہ ہغے پسے الَّتِي أَنْعَمْتُ تہ حہ ضرورت دے ۶۔

جواب :- پہ نِعْمَتِي کبش اشارہ دہ چہ نعمت ملک کا اللہ تعالیٰ دے او پہ دے لفظ کبش اشارہ دہ چہ انعام کا طرف کا اللہ تعالیٰ تہ ملاؤ شویدا یعنی نعمت کہ ہغہ دے او ور کرے ہم ہغہ دے نو شکر ہم صرف او صرف کہ ہغہ کول ضروری دی۔

عَلَيْكُمْ، شربینی و بیلی دی چہ پہ دے لفظ کبش ہم تاکید کا شکر تہ اشارہ دہ ہغہ دا چہ کا لسان پہ فطرت کبش غیرت او دار تک غل او حسد شتہ دے نوکلہ چہ خپل نعمت تہ او گوری نو کہ غیرت کہ وچے تہ بہ شکر کوی او چہ کہ بل چا نعمت تہ گوری نو بیا ناشکری او حسد کوی۔

فائدة :- شکر کہ نعمت او پہ زرہ کبش یاد سائل کنایہ دہ کہ توحید فی العبادت کہ منلوہ محکمہ چہ اول اولوئے شکر کہ نعمتو نو دا دے چہ کہ دے نعمتو نو نسبت اللہ تعالیٰ تہ او کرے شی او کہ ہغہ پہ رضا کبش خرچ کریشی (لکہ چہ وستویہ تحقیق کہ شکر کبش بہ ذکر شی) او دغہ نفس توحید دے نو دا (ا ذکر و نِعْمَتِي) کہ دعوت الی التوحید یوہ طریقہ دہ۔

تنبیہ :- کنزالعمال ص ۳۵۳ کبش روایت دے چہ عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ اولو ستلو یبنی اسرائیل ا ذکر و اہ نو بیا یے او بیل چہ "ذا قوم خوتیر شویدا نو پہ دے کبش اوس تاسو مرادیئے"۔ مطلب دا دے چہ مؤمنان ہر کلہ دا او امر او نواہی اوری نو حان طرف تہ دے متوجہ کوی او عبرت دے کہ ہغہ نہ اخلی دا سے دے نہ وائی چہ دا یا تو نہ پہ بنی اسرائیل پور خاص دی۔ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي ذَا کہ دعوت الی التوحید دویمہ طریقہ دہ۔ ایفاء پور کولو تہ و بیلی شی پہ میزان او کیل (تول، ناپ) کبش ہم استعمال کیڑی

او په وعدہ او عہد کتب هم استعمال یږي۔ عهد ابوحیان په تفسیر د نیکۍ
کتب و ټیلي دی چه د عهد شپږ معانی دی وصیت۔ ضامن کیدل امر التثاء۔ رویت۔
منزل۔ او هغه وعدہ چه د دوه طرفو توتو وی توهغه هم عهدا دے او خازن
و ټیلي دی چه عهدا په اصل کتب حفاظت او رعایت کول دی د یو څیز وخت
په وخت۔ او نیشاپوری و ټیلي دی چه نسبت د عهد معاہدا او معاہدا د لړلو
ته کیدل یشی۔ دلته مراد د عهدا ته څه دے په دے کتب ډیر اقوال دی د
حسن نه روایت دے چه مراد هغه عهد دی چه په سورة بقره ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹
او سورة العمران ۱۸۰ ۱۸۱ او سورة مائدة ۱۰۷ او سورة اعراف ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴
دی او عهد اسم جنس دے نو دے تولو ته شامل دے۔ او زجاج و ټیلي
دی چه مراد هغه عهدا دے چه په تورات کتب و ټیلي په باره د اتباع کولو د
محمد رسول صلی الله علیه وسلم کتب او د ایمان راوړلو په باره کتب په
هغه باند دے۔ او نیشاپوری یو عبارت د تورات د نهم فصل د سفر اول د
تورات نه نقل کړے دے چه په هغه کتب دغه عهدا اشاره ذکر دے۔
دریم قول، ادا د قرائضو په اخلاص او سنت سره مراد دے۔ ثلورم قول
عیادات۔ پنځم قول ادا پ ظاهره ادا کول۔ شپږم عام دے تولو او امر او
نواهیو او وصیتو توتو او قرطبی و ټیلي دی چه داروستو قول صحیح دے
او تولو اقوالو ته شامل دے۔ او پښتانه کتب اضافت دے فاعل ته
محکه چه دا عهد د طرف د الله تعالی نه دی۔

أَوْفِ بِعَهْدِكُمْ داجواب د امر (واو فوا) دے نو دلالت کوی په شرط
باند دے یعنی په دے شرط چه تاسو وفا او کړئ توزه به هله وفا کوؤم نو
چه د بندگانو د طرف نه وفا ونشي نو الله تعالی باند دے اعتراض نشی کیدای
چه هغه ولے وفا ونکړله۔ او دلته عهد مضاف دے مفعول ته محکه دا
عهد هم د طرف د الله تعالی نه دے او هغه په سورة مائدة ۱۰۷ کتب ذکر
دے او زجاج و ټیلي دی چه دلته مراد د عهدا نه ضمان دے یعنی چه د
کوم څیز چه زه ستاسو د پاره ضامن شویم هغه جنت دے۔ بل قول
دا دے چه وفا به او کړم په قبولیت او جزا درکولو سره۔

تنبیه:۔ وفا مجرد هم متعدی راغی لیکن صیغه د ایفاء مزید د کمال
او د مبالغه د پاره دے۔

فائدہ :- دغہ عہود چہ پہ ایاتونو مخکنو کبش ذکر دی کہ حق حاصل دادے،
 اول کتاب کہ اللہ تعالیٰ باندے عمل کول، دویم شرک فی العبادت نہ عیان
 سائل۔ دریم حقوق دوالدینو او ذوی القربی او یتیمانو، مسکینانو ادا کول۔
 ثلورم خلقتہ دعوت کول۔ پنجم اقامۃ الصلوٰۃ۔ شپویم زکوٰۃ ادا کول۔ اووم
 نہ حق قتل نہ بچ کیدل۔ اتم نہ یویل نہ اخراج نہ بچ کیدل۔ تہم نہ آخری
 نبی تصدیق کول۔ لسم خلقتہ کہ کتاب اللہ تبیان (تشریح او تفسیر) کول
 یوولسم اقامۃ الصلوٰۃ ایثاء الزکوٰۃ او ایمان پہ تہو لو رسولانو باندا او ذہقوی
 کہ دین امداد کول او پہ دین حق باندے خرچ کول۔ دولسم تقویٰ کول
 او مضبوط ایمان پہ تہو لو ایاتونو باندے لرل۔ دیار لسم توحید کہ ربوبیت
 منل، او داتول داخل دی پہ اُعْبُدُوا رَبَّکُمْ کبش نو حاصل دادے چہ اُعْبُدُوا
 رَبَّکُمْ ضرور او معنی عکھہ چہ تاسوا و ستاسوا مشرانو کہ دے پہ یارہ کبش
 عہود کریدی کہ دے وجہ نہ دا دویمہ طریقہ کہ دعوت کہ توحید دہ
 بنی اسرائیلو تہ او قرطبی لیکلی دی چہ دا وعدہ کہ دے امت تہ ہم مطلوب
 دہ لکھ چہ او فوا بالعقود او فوا بعہد اللہ او داسے تور دی۔ او دافاد بندگان
 تہ دہ دیارہ کہ وفا کہ اللہ تعالیٰ خو علت نہ دے بلکہ فضل کہ اللہ تعالیٰ دے۔
 کہ آیائی قَارِہِبُوْنَ پہ دے جملہ کبش کہ اِیَّاکَ تَعْبُدُ پہ نسبت سورہ پیرنا کیدات
 او حصر دے عکھہ چہ اِیَّا ی پسے فعل کہ اِرْہَبُوا پتہ مراد دے عکھہ چہ روستو
 قارہبوا پہ آیائی کبش عمل نشی کولے کہ وجہ کہ وجود کہ فاء نہ او فایدہ کبش
 جواب کہ امر پتہ دے لکھ تنبیہوا قارہبون یا پہ تقدیر کہ شرط سورہ دہ
 یعنی اِنْ کُنْتُمْ رَاہِبِیْنَ شَیْئًا قَارِہِبُوْنَ۔ نو حاصل کہ تہول عبارت داسے کہ
 کہ آیائی اِرْہَبُوا کِنْ کُنْتُمْ رَاہِبِیْنَ شَیْئًا قَارِہِبُوْنَ نو پہ دے کبش تکرار
 کہ جملہ دے او ورسورہ مخکنش راول کہ آیائی دی کہ پیارہ کہ تخصیص۔ او پہ
 اخر کہ قَارِہِبُوْنَ کبش یا حذف شویدہ کہ رعایت کہ فاصلہ کہ وجہ نہ او دا
 رعایت کہ وقف ہم دے۔

فائدہ عل مادہ کہ رہبت پہ قرآن کریم کبش دولس کورتہ دہ پہ شپو
 وجوہ سورہ اول پہ صیغہ کہ امر سورہ کہ پیارہ کہ ایجاب کہ رہبت پہ دے ایت
 او پہ سورہ فحل ملھ کبش۔ دویم دا صفت کہ انبیاء علیہم السلام دے (سورہ
 انبیاء ۲۱)۔ دریم دا صفت کہ صالحینو دے (سورہ اعراف ۱۳۷ سورہ مائدہ ۸۴)

بِمَا أُنْزِلَتْ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا

یہ ہفتہ کتاب چہ نازل کرینکے تصدیق کو دے دے ہفتہ کتاب چہ تاسو سہ دی او مہ کی بری

أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا

اول انکار کوئی کی دے دے تہ، او مہ اخلی یہ آیا تو تو حما قیمت (دُنیا)

قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿۲۱﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ

لیر او خاص حمانہ او بریری (یہ حمانہ) لچ کو لو سو د حرامو تہ۔ او مہ گہ و کوئی حق امر (یہ مخلوقاں)

خلویم صفت دے یہ مقابل کا حبار و کیں (سورة توبه ۳۳، ۳۴)۔ او یہ دے
خلو رو مواضع و کیں رھبت کہ اللہ نہ مراد دے۔ پنجم رھبت یہ طریقہ کا ابتداء
(سورة حدید ۳۷)۔ شپہم اثر کا اسباب ظاہرہ یعنی اسلحہ یا دیو ماران ہنکارہ
کول او کہ انسان نہ ویرہ کول (سورة اعراف ۳۳، سورة انفال ۳۳، سورة حشر ۳۳)
قائدہ عل فرق یہ مینج کہ رھبت او کہ تقویٰ او کہ خوف او خشیت کیں دادے
چہ خوف خو تو لو تہ عام دے او رھبت خوف دے سرکہ کہ تجر نہ یعنی حمان
لچ کول او تقویٰ خوف دے سرکہ کہ حزم (ہو بیاری) نہ۔ دارنگ رھبت صفت
کہ زہرہ دے او تقویٰ صفت دے یہ اعمال ظاہرہ کیں۔ دارنگ رھبائیت یہ
عرف کہ مخکنو کتابو نو کیں و او تقویٰ یہ اصطلاح کہ قرآن کیں دہ او دارنگ
رھبت یہ ہفتہ حمانے کیں استعمال بری چہ امکان کہ وقوع وی او تقویٰ یہ
ہفتہ حمانے کیں مستعمل بری چہ وقوع کہ ہفتہ یقینی وی۔ او خشیت ہم صفت
کہ زہرہ دے سرکہ کہ عظمت کہ مخشی عنہ تہ۔

قائدہ عل دلتہ فاصلہ کا ایت یے یہ رھبت سرکہ کہ پارہ کہ تاکید کہ رغبت دہ
یہ عمل کولو کہ اذکرو او کہ افوا کیں نو ذکر صفت قلبیہ دے او ایفاء کہ
عہد کہ پارہ کہ تجر ز (حمان) لچ کول کہ بے لوظی کولونہ) دے نو کہ ابن عباس
رضی اللہ عنہما قول دے چہ رھبت زیرہ) او کرئی کہ نازلید لو کہ عذابو تہ یہ
تاسو بان دے لکہ چہ ستاسو یہ مشرانو بان دے نازل شوی و و۔ او دویم
قول دا دے چہ زہرہ او کرئی کہ بے لوظی کولونہ او دا دریمہ طریقہ کہ دعوت
الی التوحید دہ۔

۳۳ یہ دے ایت کیں ہم دہ او امر او دہ نواہی ذکر کوی اور بطیے دادے

چہ پہ اول ایت کتب طریقہ دعوت الی التوحید دے نو یہ دے ایت کتب دعوت دے ایمان بالقرآن اور رسول تہ او دفع کول دے موانعوں دے دی۔
وَامِنُوا وَاوَدَلَّتْ کوی چہ دامعطوف دے یہ ماقبل اذْکُرُوا بآئدے نو داخل دے یہ خطاب دے بنی اسرائیل و کتب۔

بِمَا اَنْزَلْتُ مراد دے تہ قرآن کریم دے یہ قول دے پیر و اہل علم و کتب یہ قرینہ دے مَصْدِقًا سرہ۔ او یہ قول دے فتادہ کتب مراد دے تہ ہذا کتاب اور رسول دے چہ ہذا دے دوی یہ تورات او انجیل کتب مکتوب و دونو مسئلہ شواہد ایمان بالرسول لرہ۔ او وصف دے انزلت سرہ یے ذکر کرو چہ وحی غیر متلو (حدیث) تہ ہم شامل شی۔

مَصْدِقًا قَالِمًا مَعَكُمْ داحال دے دے انزلت دے ضمیر متکلم نہ یا دے ہذا ضمیر مفعول نہ چہ محذوف دے او یہ اصل کتب انزلتہ و۔ لِمَا مَعَكُمْ مراد دے نہ تہ تورات او انجیل دے اولفظ مَعَكُمْ دلالت کوی چہ تروخت دے نزول قرآن پورے دے دوی سرہ خیل اصل تورات او انجیل موجود و اگرچہ تحریف معنوی یے پکتن کولو۔ مصداق دے تصدیق نہ ماخوذ دے اود تصدیق یہ درے طریقہ سرہ دے۔ اولہ طریقہ داچہ پہ قرآن کتب دی چہ موسیٰ علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام حق انبیاء دی او تورات پہ موسیٰ او انجیل پہ عیسیٰ علیہما السلام بآئدے نازل کرے شوے و لکہ پہ سورۃ بقرہ ۱۳۱ او سورۃ العمران ۴۸ کتب دی نو ایمان پہ قرآن کریم بآئدے تاکید او کرو دے حقانیت دے موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام او دے تورات او انجیل پہ دے توجیہ سرہ مصداق پہ معنی دے تاکید کو و تکی دے۔ دویمہ طریقہ داچہ پہ تورات او انجیل کتب اخبار او بشارت ذکر و و یہ بآئدے محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کتب او دے قرآن کریم دے راتلوا او یہ صفات تو دے صحابہ کرام سورہ نوھر کلہ چہ قرآن اور رسول صلی اللہ علیہ وسلم را اولیٰ شول نو دے اخبار دے تورات او انجیل تصدیق او کرے شوا و دے تاکید پہ سورۃ اعراف ۱۷۸ کتب دے او یہ دے توجیہ سرہ مصداق پہ معنی دے رشتینی کو و تکی دے خبر دے تورات او انجیل لرہ او یہ دے واپو توجیہا تو سورۃ تصدیق اجمالی مراد دے اودا تیشا پوری لیکلی دی۔ او دریمہ طریقہ دادہ چہ پہ تورات او انجیل کتب دے توحید او نور اصول الایمان او دارنگ اصول دے محرم

چہ پہ تولوادیاتو سما دیو کین حرام وواو قرصیت د پٹخہ بنا کاتو کہ اسلام
(چہ پہ حدیث کین ذکر دی) دا تہول ذکر وواو دا پہ قرآن کریم او پہ تعلیماتو
د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم کین ہم ذکر دی نو دا کتا بونہ پہ دغہ امور و
کین موافق دی بنا پہ دے پاندا مے تصدیق پہ معنی د موافقت سرہ دے
اودا معنی پہ تفسیر سراج المنیر او تفسیر خازن کین ذکر دے۔

فائدہ ۷۔ تصدیق پہ صفت د قرآن کریم کین پہ سورة یونس ۱۰۱ او
سورة یوسف ۱۲ کین ذکر دے او مصداق پہ صفت د قرآن کین یوؤلس
کرتہ او پہ صفت د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کین درے کرتہ او پہ صفت
د عیسیٰ علیہ السلام او انجیل کین ثلور کرتہ دے۔

فائدہ ۸۔ تصدیق پہ صلہ کین کلہ لام راچی لکہ پہ دے ذکر شو وایا تو تو
کین دی نو مراد د تصدیق نہ دغہ معانی دی چہ محکب ذکر کرے شویدا
او کلہ د دے پہ صلہ کین بآ راچی لکہ پہ بارہ د یحییٰ علیہ السلام (سورة
ال عمران ۳۹) کین او پہ صفت د مریم علیہا السلام پہ (سورة تحریم ۳۱)
کین او پہ صفت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم او د صحابو کین پہ (سورة زمیں
۳۳) کین نو پہ دے ایا تو نو کین مراد بیان کول د کلماتو د توحید او د ایما
دی او بیان کول د صداق دی پہ طریقہ د دعوت او تبلیغ سرہ د معنی موافقت
کولو نہ۔

وَلَا تَكُونُوا أَكْوَافِرٍ ۖ داجملہ او د دے نہ روستو جملہ د نہی د پام د ذکر
د نواقضو د ایمان دی چہ د ایمان د صداقت او د حفاظت د پام د دے کار و نوا
خان مچ او ساتی نواول د نواقضو د ایمان نہ کفر کول دج د ہفتہ پہ دے
جملہ کین نہی ذکر کوی۔

سوال :- اول لفظ مفرد او تگوتوا صیغہ د جمع د نو د وارو موافقت خو
نیشہ ؟ جواب :- پہ دیرو وجوہو سرہ دے اول وجہ پہ تقدیر
د اول قوم یا اول فوج، دیم دا چہ اعتبار د کل واحد سرہ دے۔

سوال :- پہ دود وجوہو سرہ دے اولہ وجہ دلتہ یے منع کریدا د دوی
د اولیت (پدمبی والی) نہ پہ کفر کین او حال دا چہ د دوی نہ محکب خو مشرکان
مکہ پہ قرآن کفر کرے دے دویمہ وجہ دادہ چہ دوی یے د اولیت د کفر نہ
منع کریدا نوایا تا بعداری پہ کفر کین جائز دے ۹۔

جواب :- یہ دیر و طریق و سرہ دے اول داچہ لفظ کد مئی اہل الکتاب پتہ دے۔ دویم داچہ لفظ کد مثل پتہ دے۔ دریم داچہ دلتہ کفر یہ معنی کد کفر عنادی دے سرہ کد علم اور معرفت نہ۔ شلورم داچہ دلتہ اولیت مقابل کد ثانویت نہ دے بلکہ تقدم کول پہ کفر کنش پہ معنی کد تلوار کول بغیر کد فکر اوسوچ کولونہ دی۔ پنجم دا اولیت دلتہ قید واقعی دے یعنی چہ دوی سرہ کد علم نہ کفر و کفری نو کد دوی تا بعد ازان (شاگردان۔ مریدان) بہ کد دوی کدوے نہ کفر کوی نو دوی بہ امامان کد کفرشی۔ شپہیم دا تیر شوی توجیہا خو پہ ہفتہ وخت کنش دی چہ ضمیر د پہ راجع شی ما انزلت (قرآن) تہ لیکن بل احتمال دادے چہ دا ضمیر راجع دے ما معکم تہ یعنی کفر کول پہ قرآن باندے مستلزم دے کفر کولولرہ پہ تورات باندے او پہ تورات باندے کد دوی نہ مخکنش (پہ اہل کتاب) کنش بل چا کفر نہ وکفرے۔ اووم پہ دے توجیہ باندے بل احتمال دادے چہ کفر پہ معنی کد کتمان (پتولی سرہ دے سرہ کد علم نہ۔

وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا دامنح دہ کد دویم کد نواقضو کد ایمان نہ چہ دنیا لہرہ پہ دین باندے غورہ کول دی۔

سوال :- اشتراء کنش قانون دادے چہ با داخلیری پہ ثمن باندے نہ پہ مبیعہ باندے نو دلتہ خو عبارت پکاروؤ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي بِثَمَنٍ قَلِيلٍ يَا لَا تَبِيعُوا آيَاتِي بِثَمَنٍ قَلِيلٍ ۹۔

جواب عل دلتہ اشتراء پہ معنی کد استبدال سرہ دہ او پہ استبدال کنش قاعدہ دادہ چہ کوم شیزہ عخان نہ درکول وی تو بآء پہ ہفتہ باندہ داخلیری جواب عل پہ دے کنش مبالغہ دہ کد دے عمل قبچہ کد دے خلقو یعنی دوی دنیا داسے لوٹے مقصد گر حوالے دے چہ آیت توتہ یے دھتہ دپام ذریعہ گر حوالے دہ۔

سوال :- کد دے تہ معلومییری چہ قرآن یا بل کتاب الہی خر حوالہ پہ طور کد تجارت کول حرام دی محکہ چہ پہ آیت تو نو سرہ قیمت حاصل دی احوال دادے چہ کد دے پہ جواز باندے اتفاق دامت دے ۹۔

جواب :- آیات خو کلام اللہ دے الفاظ سرہ کد معانوتہ او کلام اللہ خو مخلوق نہ دے اونہ مال دے نو خر حوالہ اخستل کد ہفتہ خو امکان ہم نہ لری

کوم چه خرخیبری هغه خو قیمت دکا غذا اود محنت دکتابت اود طباعت اود
جلدا دے دے وچه نه په دے محائے کبش دکمفسرینو دوه قولونه دی
خوک وائی چه ایات نه مراد عین ایاتونه نازل کرپه شویدی توهغوی وائی
چه دلته مضاف محذوف دے نو دکحسن بصری په روایت سره بتخییر
ایاتی یعنی په تحریف اوتبدیل دکایا تونوسره دنیا حاصلوی اود سدی په
قول سره بکتمان ایاتی (په پنهولو دکایا تونوسره) او په نیزه بعض علماء
بکفر ایاتی (دایا تونو په انکار کولوسره) او په نیزه نورو علماء بترک
العمل یا ایاتی (په پریشودلو دکعمل سره په ایاتونو باندے) او په نیز
د ابوالعالیه بتعلیم ایاتی (په درس و تدریس دکایا تونو) دویم قول
دادے چه مراد دکایات نه او امر اونواهی او احکام دکالله تعالی دی دا اقوال
ابو حیان ابن کثیر، قرطبی وغیره ذکر کړیدی.

ثَمَنًا قَلِيلًا ثَمَنَ عَوْضَ دَمٍ وَثِيلَ شَيْءٍ که روپئی اشرفی وی او که
نور مال وی اود دلته مطلق بدل مراد دے که نقد وی او که سامانونه
وی او که عزت و مرتبه دک دنیا وی او که سرداری اومشری وی او که
رشوت وی او که اجرت وی. قَلِيلًا دا خو مقابل دکثیر راغی لیکن قَلْتُ
او کثرت دوه قسمه دے اول په اعتبار دکمیث (مقدار) اودویم په اعتبار
د صفت او کیفیت سره دلته اول قسم مراد نه دے یو وجه داده چه دلر
اود دیر جدا فاصل معلوم نه دے یو شخص یو روپئی ته دیر وائی نو
بل کس به یولا که ته هم لږ وائی دویمه وجه داده چه دکایات الهیه په
مقابله کبش ټوله دنیا و ما فیها هیچ قیمت نه لری نو معلومه شوه چه دلته
دویم قسم قَلْتُ مراد دے او هغه ټوله دنیا اود هغه مزے دک هغ ژوند
مرتب اوعزت وغیره دے لکه چه په سورة نساء کک اوسورة توبه
کک کبش ذکر دی. اوتفسیر قرطبی کبش دی چه ثمن قلیل ټوله دنیا
اود هغه مدت (عمر) او ژوند دے. او آلوسی وئیلی دی چه حظوظ (برخه)
د دے قانی دنیا، یا هغه خیزونه چه دوی به دخپلو تابعدارونه هر کال
کبش اخستل دک فصلونو او دک ثارو دک پیو او نقد او روپونه. او بحر محیط
کبش وئیلی دی چه ثمن قلیل هغه ریاست (مشری) چه چه دوی لره په
خپل قوم کبش وو. او منع دک اشتراء دک دین په ثمن قلیل اوقباحث دک دے

عمل په ډیر وایا تو نو کښ ذکر دے بعض د هغه نه په پاره د بنی اسرائیلو
کښ نازل شویدی لکه په دے سورت مکه او مکه او سورة العنبران مکه او
سورة مائدة مکه کښ او بعض عام دی لکه په سورة العنبران مکه او سورة
توبه مکه او سورة فصل مکه کښ - دا ایا تونه په اعتبار د الفاظو عامو سورة
د دے اُمت علماء سوء او عوامو ته هم شامل دی او قرطبی داسے ویلی
دی چه دا ایت هغه چاته شامل دے چه د دوی (بنی اسرائیلو) پشان عمل
کوی او داسے د عمر رضی الله عنه نه په کنز العمال ص ۳۳۳ او تفسیر فتح
العزیز کښ نقل دی چه هغه دا ایا تونه اولوستل نو بیا یی او قرمائل چه
قوم (بنو اسرائیل) خو تیر شویدی دا ایا تونه خو تاسو ورگی نو تاسو
په دے سره مراد یی -

فائدو له عل - یهودیا تو ملیا نو اشتراء بالدين په ډیر و طریقو سره کوله،
اول دا چه دوی د بنی صلی الله علیه وسلم صفتونه او د هغه متعلق پیشگوئی
چه په تورات کښ وه په هغه کښ تبدیلی او کره د پاره د دے چه د دوی تقلید
کوونکی هسے نه چه په هغه باندے ایمان راوړی او دوی پرین دی نو
د دوی مشری او اقتدار به ختم شی - دویم دا چه که د دوی مقلدین په
دے نې پسے تابعداری او کړی نو کووے امداننې چه دوی ته د خپلو مقلدینو
نه رسیدلے هغه به د دوی نه فوت شی - دریم دا چه دوی به د تورات په
بعض ایا تو نو او احکامو کښ تحریف، تبدیلی یا کتمان کولو د یو شخص
د رعایت د پاره او د هغه نه به یی رشوت اخستلو - خلورم دا چه دوی په
تعلیم د دین باندے اجرت اخستلو او حال دا چه دوی د هغه نه منع کړے
شوی وؤ لکه چه قرطبی د ابوالعالیه نه نقل راوړے دے چه د دوی په
کتابو نو کښ لیکل شوی وؤ یا ابن ادمر علم مجانا کما علمت مجانا راے ابن
ادمه به اجرت ته تعلیم ورکوه لکه چه تاته یی اجرت ته بنودلے شوے دے -
پنجم دا چه دین حق پرین دی او د دنیا د لالچ د وجه نه مرتد شی او دا
تولے طریقے اوس زمونږ په دین والو بعض علماء او امیا نو کښ موجود
شویدی - قرطبی ویلی دی چه چار رشوت و اخستلو د حق د بدلولو
یا د باطلولو د پاره یا د تعلیم د هغه نه چه په ده باندے د هغه تعلیم فرض
عین وی عخان منع کړی یا منع او کړی د اداء کولو د هغه علم نه چه په

بنایہ شرح ہدایہ ص ۱۴۱ کنیں ذکر دی چہ رقیہ یوقسم دوائی کول دی اوپہ
 هغه باندے اجرت اخستل مباح دی او دایہ شامی پہ مجموعه الرسائل ص ۱۴۱
 کنیں وئیلی دی جائز دے استیجاریہ دم کولو باندے اگرچہ پہ قرآن سورہ
 وی عککہ چہ داعمل پہ نیت ذکریت (ثواب) سورہ نہ وی بلکہ دوائی کول مقصد
 دے لکہ طبابت کول شول او دجواز دپارہ دلیل حدیث کلدایخ دے، او دایہ
 پہ مبسوط د امام سرخسی رحمة الله علیه ص ۱۴۱ کنیں هم دی - دریم هغه عمل
 چہ د هغه کول پہ مسلمان پورے خاص نہ وی بلکہ کافرے هم کولے شی نو
 پہ هغه باندے د مسلمان دپارہ اجرت اخستل بالاتفاق جائز دی او دے
 دپارہ د امام ابوحنیفہ رحمة الله علیه او د متقدمینو پہ عبارت کنیں دالفظ
 ذکر دے الطاعات التي لا يجوز ادائها من الكافر لا يجوز عندنا، اوچہ د
 کافر نہ د هغه ادا کول صحیح وی لکہ مسجد جوړول، ریاط جوړول وغیرہ نو هغه باند هم اجرت
 اخستل جائز دی - داسے تفصیل شامی پہ دغه صفحہ سابقہ کنیں ذکر کړی دے - غلورم هغه
 عمل چہ مقصد پہ هغه کنیں ثواب وربنل وی بل چاته کہ مرے وی او
 کہ ژوند دے وی لکہ تلاوت د قرآن کریم دپارہ د ثواب د مرو نو په دے
 کنیں اتفاق دے د علماؤ چہ په دے باند دے اجرت اخستل رکه مشروط
 وی او کہ معروف وی کہ حقیقی اجرت وی او کہ مشبه اجرت وی (حرام
 دے - د امام شافعی رحمة الله علیه او نور واهل علمو پہ نیز خود عبادت بدایہ
 ثواب بل چاته یسند نہ کیروی او د بداعت دے (او د مسئلہ به په تفسیر
 د سورة نجم کنیں راغی) او د احنافو پہ نیز باند دے اگرچہ د عبادت بدایہ
 ثواب بل چاته بشلے کیدلے شی لیکن په عبادت باند دے چہ نیت د اجرت
 او کړی شی نو د هغه ثواب اخروی باطل شی لکہ په سورة اسراء ص ۱۴۱ او سورة
 شوری ص ۱۴۱ کنیں دی - نو هرکله چہ د لوستونکی ثواب او نه شونو بل چاته
 خه او بینی بلکہ د هوک کوی او د دے مسئلے ذکر په تفصیل سره شامی
 په پنجم جلد ص ۱۴۱ او په مجموعه الرسائل کنیں کړی دے او دیتہ په بداعت
 وئیلے دے په ص ۱۴۱ کنیں او دیرہ بدای په بیان کړی دے د هغه ملایا نوچه
 دیتہ جائز وائی په ص ۱۴۱ کنیں او ردی کړی دے په هغه کتابو نو د فقه باند
 چہ دے ته په جائز وئیلی دی او دایہ داخل کړی دے په لا تشترک ابایان الله
 کنیں په ص ۱۴۱ ص ۱۴۱ ص ۱۴۱ کنیں - او وئیلی دی چہ په دیکن اخستونکے او وړکونکے

دواپہ کنا ہنگاردی پہ صلاک صلاکین او دل سے پہ شرح عقیدۃ طحاویہ صلاکین
 او تفسیر روح المعانی پہ تفسیر ذہبی ایت ذہبی کتب او پہ تفسیر فتح
 العزیز صلاکین او کتاب الزہد ذہبی مبارک صلاکین او مصنف عبد الرزاق صلاک
 کتب ذکر دی۔ او پنجم پہ ختم ذکر قرآن کریم پہ تراویح و کتب اجرت اخستل او و رکول
 پہ اتفاق ذہبی صلاکین سرہ منع دی دل سے پہ السنن والہیتدعات صلاکین او قیام اللیل
 ذہبی صلاکین دی۔ اولہ وجہ دادہ چہ دے تہ داسے ضرورت نبشتہ کوم
 ضرورت چہ پہ تعلیم ذکر قرآن او حدیث او فقہ او پہ اجرت دامات کتب دے۔
 دویمہ دا چہ داسے ہیئت خو سلف صالحینو تہ ثابت نہ دے۔ دریم دا چہ پہ
 دے کتب مقصد ہم صرف ثواب دے او ثواب آخروی پہ نیت ذہبی اجرت دینی
 سرہ باطلیری لکہ چہ پہ خلورمہ مسئلہ کتب ذکر شول نو دا پنجمہ مسائل
 اتفاقہ دی۔

دویم بحث پہ مقام ذہبی اختلاف کتب دے۔ علامہ بدر الدین عینی پہ
 شرح ذہبی صلاکین و بیلی دی چہ اختلاف دے ذہبی صلاکین اجرت اخستلو
 کتب پہ تعلیم القرآن۔ او دا جائز کریدے عطاء او ابو قلابہ او دا قول ذہبی
 مالک او امام شافعی او امام احمد او ابو ثور رحمہم اللہ علیہم۔ او قرطبی ذہبی
 ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ نہ پہ بارہ ذہبی دم اچولو کتب جواز نقل کریدے
 (لکہ مخکین ذکر شول) او زہری اجرت پہ تعلیم القرآن بائنا مکروہ کثر لے
 دے او امام ابو حنیفہ او اصحابو ذہبی دی چہ دا جائز نہ دے او و بیلی
 دی چہ نہ دے جائز استیجاریہ طاعاتو باندے لکہ تعلیم ذکر قرآن او فقہ او
 اذان او تذکیر او تدریس او حج او غزو او پہ نیز ذہبی اہل مدینہ (مالک و غیری)
 جائز دے او پہ جواز باندے عمل کرے دے امام شافعی او نصیر او
 عصام او ابو نصر القفقیہ او ابو اللیث رحمہم اللہ او حاصل دادے چہ کوم
 عبادت او طاعت مسلمان پورے خاص وی نو پہ ہفت باندے اجرت اخستل
 منع دی پہ نیز ذہبی متقدمینو کہ فرض عین دی او کہ نہ دی او پہ نیز
 ذہبی اہل علم او امامانو جائز دی پہ دے شرط چہ فرض عین نہ دی
 پہ ادا کوئی نہ دے۔ او ذہبی فریق ذہبی دلیلونہ شتہ چہ روستو
 بحث کتب بہ انشاء اللہ تعالیٰ ذکر کریدی او داسے اختلاف او محل ذہبی اختلاف
 صاحب ہدایہ او مبسوط سرخسی او نور و فقہا ذہبی احنافو او شوافعو ذکر

کریدے اور ابن حجر پہ فتح الباری ص ۱۱۱ کنز و قاضی عیاض تہ نقل کریدے
 چہ استیجار یہ تعلیم القرآن باندے کہ تہو لو اہل علمو پہ نیز جائز دے سیوا
 کہ علماء حنفیہ نہ۔ لیکن متاخرینو احنافو فتویٰ کریدہ پہ جواز دے اخستلو کہ
 اجرت باندے پہ تعلیم القرآن اوفقہ باندے اور سرورستو فقہاء امامت
 او اقامت او وعظ ہم لیکے دے او مبسوط کنز و ثیلی دی چہ دامشائے بلخ
 فتویٰ ور کریدہ او تہو لوفقہاء احنافو دے دے پارہ وجہ ضرورت دینیہ
 ذکر کریدے۔ یعنی سستی پہ امور دینیہ کنز و دیرہ شروع شویڈ او دیت
 المال کہ طرف نہ ہم تعاون نیشته نوکہ اجرت اخستل منع شی نو بر بادی
 کہ قرآن او امور دینیہ بہ راشی دے تفصیل عامو فقہاء لیکے دے او شامی
 پہ مجموعة الرسائل ص ۱۵۱ کنز لیکے دے او سخت ردیے کریدے پہ ہفہ کسانو
 چہ ختم کا ایصال ثواب کہ مروکہ پارہ یے ہم پہ دے قیاس کرے دے چہ
 دا قیاس صحیح نہ دے محکہ ختم کولو تہ او مرو تہ کہ ثواب بمنلو ضرورت
 شرعیہ تیشته او کہ دے فتویٰ کولو بلہ وجہ داہم دہ چہ ہفہ دلیلونہ چہ
 پہ منع کہ اجرت کہ تعلیم وغیرہ باندے پیش شویڈی تو پہ ہفہ باندے کلام
 ہم دے لکہ چہ روستو بحث کنز انشاء اللہ ذکر کریدی نو کہ ضعف کہ دلیل
 کہ وجہ نہ رجوع ضروری دہ صحیح او قوی دلیلونہ تہ۔

دریم بحث پہ بارخ کہ دلیلونہ کہ قریقینو کنز کہ:- دلیلونہ کہ احنافو چہ
 منع کوی اجرت اخستل پہ تعلیم او نور و طاعتو باندے۔
 اول دلیل قول کہ اللہ تعالیٰ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا بنا پہ تفسیر کہ
 ابو العالیہ چہ محکمش تیر شویڈے۔ او داسے شامی استدلال کرے دے پہ
 دے ایت سرہ پہ حرمت کہ اجریہ تلاوت قرآن کہ پارہ کہ ایصال کہ مری
 مجموعة الرسائل ص ۱۱۱ او وجہ کہ استدلال دادہ چہ ایت اگرچہ نازل شو
 دے پہ بارہ کہ یہودیا نو کنز لیکن اعتبار عموم کہ الفاظ تہ دے خصوص کہ
 مورد تہ نہ دے۔

دویم دلیل حدیث کہ مسند احمد پہ روایت کہ عبد الرحمن بن شبل سرہ
 چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی اَقْرُؤُوا الْقُرْآنَ وَلَا تَاْكُلُوْا مِنْهُ
 الحدیث قرآن لولئی او خوراک و رباندے مہ کوئی۔

دریم دلیل حدیث کہ ابوداؤد پہ روایت کہ عبادہ بن صامت سرہ (حدیث کہ قوس لینا)

فرمائی کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے کہ تہ عوارہ چہ اللہ تعالیٰ
نالو بتکری د اور درکری نو دا قبولہ کرے۔

معلوم دلیل حدیث کا امام بیہقی پہ روایت کا بریدہ سرہ چہ نبی صلی اللہ علیہ
وسلم فرمائی دی چا چہ قرآن لوستلو او پہ ہفے سرہ یے د خلقونہ خوراک
کوڈ نور بہ شی پہ ورع د قیامت مخ بہ یے او کے وی غوبشہ بہ ورباننہ وی
پنجم دلیل حدیث کا ترمذی کا عمران بن حصین نہ چہ قرآن لولئی او کا
اللہ تعالیٰ نہ سوال کوئی محکہ چہ ستاسونہ بہ روستو خلق راشی قرآن بہ
لولی او پہ ہفے سرہ بہ د خلقونہ سوال کوی۔ دا احادیث عینی پہ عمدة القاری
شرح صحیح بخاری ص ۱۱۱ کتب اوزیلیعی پہ نصب الراية ص ۱۱۱ کتب ذکر کردی
شپہم دلیل حدیث کا سنن اربعہ پہ روایت کا عثمان ابن ابی العاص سرہ
چہ داسے مؤذن او نيسہ چہ پہ اذان باندے اجرت تہ اخلی او ترمذی
وٹیلی دی چہ دا حدیث حسن دے۔

دلیلونہ د ہفے اہل علم وچہ اجرت پہ تعلیم القرآن او نور طاعات
(چہ معین نہ وی پہ یو شخص یا ندے) جائز وائی۔

دلیل اول حدیث کا بخاری او مسلم پہ کتاب الاجارت کتب پہ روایت کا ابو
سعید خداری رضی اللہ عنہ (مضمون) چہ یو سردار کا قرآن مار یا لہرم
چیلے وڈ او صحابہ کرام ہلتہ پنج شری وڈ نو دوی ورسرہ شرط اولگولو
چہ مونہ دم نہ اچوڈ ترخوپورے چہ مونہ د پارہ تا عوض نہ وی مقرر
کری نو ہغوی ورسرہ پہ یو کنڈاک کا ویز و فیصلہ او کرے ابو سعید
دم او کرو ہفے سردار جو پشوا و عوض یے دوی لڑ و کرو او روستو نبی
صلی اللہ علیہ وسلم ہم د ہفے تائید او کرو۔ نو پہ دے دم کتب سورۃ فاتحہ
لوستلے دے او شرط یے ہم ایستو دلے دے۔

فائدہ :- دے حدیث احنا قوا او نور و علماء درے توجیہات کریدی
لیکن غور توجیہ دادہ چہ دادہ کول دی او دم کول ثواب محضہ تہ دے
بلکہ دوائی کول دی نو پہ ہفے یا ندے اجرت اخستل پہ اتفاق سرہ جائز
دی او تعلیم القرآن پہ دے یا ندے نشی قیاس کیدلے۔

دلیل دویم حدیث کا بخاری پہ کتاب الطب کتب پہ روایت کا ابن عباس
رضی اللہ عنہما (پہ مضمون بخکنی سرہ) او دے پہ اخر کتب قول د نبی کریم

صلی اللہ علیہ وسلم دے چہ ان احق ما اخذتم علیہ اجر کتاب اللہ ردیر غورہ
دے چہ اخلائی تاسو پہ ہفتے سرہ اجرت ہفتہ کتاب اللہ دے یعنی یہ نسبت ہفتہ
چہ اجرت اخلائی یہ سحر منتر او الفاظ غیر منزلہ سرہ -
فائدہ :- یہ دے کہیں اجر یہ معنی ثواب اخروی یا دنیا حمل کول ضعیفہ توجیہ
دہ او الفاظ دے حدیث عام دی نو ما سیوا ذہ رقیہ نہ نور و طاعا تو نہ ہم
شامل دے -

دلیل دریم حدیث د بخاری یہ روایت د سہل بن سعد الساعدی سرہ
باب د نکاح کول یہ تعلیم د قرآن سرہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی
دی عہ دابنحوہ ما تالوہ یہ نکاح سرہ در کپہ یہ عوض د ہفتے چہ تاسرہ دے
د قرآن کریم نہ -

فائدہ :- یہ دے حدیث کہیں ہم توجیہات ردیر دی لیکن امام شافعی او
امام بخاری رحمہما اللہ غورہ کپیڈہ چہ بآء د پارہ د عوض دہ او تعلیم د قرآن
یہ عوض د نکاح او گر حولو نو معلومہ شہہ چہ د تعلیم د قرآن یہ مقابلہ
کہیں عوض جائز دے -

دلیل خلورم، زبیلی یہ حوالہ د بیہقی سرہ د عمر رضی اللہ عنہ نہ روایت د ذکر کپیڈہ
دے چہ ہفتہ بعضو خیلو حاملانو تہ لیکلی وڈ چہ یہ تعلیم د قرآن بہ خلقو
تہ عطیہ و رکوعی او بل روایت کہیں دی چہ ہفتہ یہ معلومہ نہ وظیفہ و رکولہ
صحیح نصب الرایہ - او داسے یہ کتاب الاموال د قاسم بن سلکیش دی ص ۲۳۱
خلورم بحث یہ پارہ د تنقیح د دلیلونو کہیں د :- اول استدلال د منع
کوونکو یہ لا تشترکواہ سرہ، بنا دے یہ تفسیر د ابو العالیہ یا ندا نو ہفتہ
حدیث مرفوع او موقوف نہ دے یہ مقابلہ د صحیح احادیثو مرفوعہ او
موقوفہ کہیں (چہ د مجوزینو د پارہ ذکر شویڈا) د استدلال د پارہ صلاحیت
نہ لری - او نور باقی دلیلونہ د منع کوونکو د اجرت یہ مجموعی طور سرہ
تول ضعیف دی قابل د استدلال نہ دی - آلوسی یہ تفسیر کہیں وئیلی
دی چہ بعض اہل علمو یہ دے ایت سرہ دلیل نیولے دے د پارہ د منع
د اجرت یہ تعلیم کتاب اللہ یا ندا دے او دے د پارہ یے احادیث راوری
دی چہ یہ ہفتے کہیں یوہم صحیح نہ دے، روح المعانی ص ۲۳۵ - او علامہ عینی یہ
شرح د بخاری کہیں وئیلی دی (روستو د ذکر کولو د احادیثو د منع نہ) چہ دا

احادیث اگرچہ پہ بعض کتب مقال دے لیکن تاکید کو بعض بعض خاص طور حدیث کے قوس چہ دا صحیح دے۔ بیائے وئیلی دی او بعض علماء وئیلی دی چہ دا احادیث ذکر کرے شوی نیشته پہ دے کتب صالح کے حجت نیولود پارہ پہ مقابلہ کے احادیث صحیحہ کتب ص ۹۶ دارائے علامہ عینی دہ لیکن دعوی کے صحت کے حدیث قوس بے دلیلہ دہ، تفصیل دا دے چہ زیلعی کے امام بیہقی نہ نقل کریدے چہ پہ سند کے حدیث قوس کتب اختلاف دے پہ نقل کتب کے عبادہ بن نسی نہ (بیائے وئیلی دی) ظاہر کے دے حدیث متروک (پریشود لے) شومے دے پہ نیز کے تہو علماء باندے محکمہ چہ پہ ہف لفظ کے ہدائے لیر لے دے او ہدایہ چہ مشروطہ ہم نہ وی تود ہف قبلول خوسب کے داسے سخت وعید کے پارہ نشی کید لے۔ او کیدے شے چہ دا حدیث (قوس) منسوخ وی پہ حدیث کا بن عباس او حدیث کا ابو سعید خدری سرہ (چہ پہ دلیلونو کے جواز کتب ذکر شوی دی)۔ او ابن جوزی پہ العلل المتأھیہ ص ۱۱۱ کتب پہ بارہ کے حدیث کے قوس کتب (چہ روایت کہے شوی دے کا بنی بن کعب رضی اللہ عنہ نہ) وئیلی دی چہ دا حدیث صحیح نہ دے محکمہ چہ ابو عبیدہ او عبد الرحمن بن سلیم دوارہ ضعیفان دی او پہ بارہ کے حدیث کے عبادہ بن الصامت رضی اللہ عنہ کتب وئیلی دی چہ دا حدیث صحیح نہ دے امام احمد رحمۃ اللہ علیہ وئیلی دی چہ مغیرہ بن زیاد راوی ضعیف الحدیث او منکر الحدیث دے تو معلومہ شویہ چہ دا حدیث پہ حرمت کے اجرت پہ تعلیم القرآن باندے دلالت نشی کولے۔ او دارنگ قرطبی نقل کریدی چہ حدیث کے عبادہ بن الصامت ابو داؤد روایت کریدا کے مغیرہ بن زیاد نہ او کے ہفہ کے پارہ منکرات دی او داپہ روایت کا بنی بن کعب سرہ ہم نقل کے او ہفہ منقطع دے او نیشتنہ پہ دے بابت کتب حدیث چہ پہ ہفہ باندے عمل واجب شے۔ او حدیث کے امام احمد چہ أقرؤ القرآن ولا تأکلوا بہ پہ دے باندے حافظ ابن حجر پہ الدراریہ فی تخریج احادیث الہدایہ کتب کلام کہے دے او دارنگ کے دے دہ عبارتونہ دی اول پہ زیر کے حمزہ سورہ (اقروا) نو داپہ بارہ کے تلاوت کتب دے یعنی پہ تلاوت کے قرآن باندے خوراک مکوئی او اجرت مہ اخلئی او دا خوا تفاق مسئلہ دہ۔ دویم پہ زور کے حمزہ سورہ (اقروا) یعنی پہ تعلیم کے قرآن باندے خوراک مہ کوئی نو حدیث ضعیف

دے مقابلہ کا احادیث صحیحہ نشی کوئے۔ اوٹھلورم او پٹم دلیلو تو کبش چہ احادیث
ذکر شویدا ی نو هغه دلالت کوی چہ پہ تلاوت دایا تو باندے اجرت اخستل
منع دی او شپرم دلیل دے پہ منع کا اجرت کا اذان کو لو باندے نہ پہ
تعلیم باندے او اصح دادہ چہ پہ اذان کو لو باندے اجرت مکروہ دے پہ
سبب دے حدیث سرہ چہ مخکبش ذکر شویدا ہے۔

تنبیہ :- دے مخکبش تفصیل نہ معلومہ شوہ چہ پہ تعلیم دقرآن او حدیث باندے
اجرت ورکول او اخستل جائز دی او ورسرہ چہ دچائیت وی کا اشاعت
د دین او اجرت د کفایت پہ طور سرہ وی نو د ثواب اخروی امید کیدالے
شی او کہ دایت نہ وی نو اجرت اخستل ولہ حلال دی لیکن کا آخرت
د ثواب نہ بہ محروم وی دارنگ قاضی خان پہ فتاوی کبش او ابن ہمام
فتح القدیر کبش وئیلی دی چہ اخستل کا اجرت پہ مقابلہ د ذکر کبش منع کوی
استحقاق د ثواب لہ۔ او تلاوت دقرآن او ختم شریف د پارسہ د ثواب د
مہری یا پہ تراویح کبش پہ تعلیم باندے قیاس کول غلط دی دا بحث
اگرچہ د تفسیر سرہ یے دیر تعلق نیشہ لیکن د ضرورت د مسئلہ دوجہ
نہ دلتہ ذکر کرے شو د پارسہ د دے چہ افراط او تفریط کول پہ دے مسئلہ
کبش معلوم شی۔

وَإِيَّائِي فَاتَّقُونِ، دے جملے تفسیر پہ تفسیر د آیای فَارْهَبُونِ کبش ذکر
شویدا۔ فَارْهَبُونِ د تیر شوی ایت فاصلہ یے پہ فارہبون سرہ او دے
پہ اتقون سرہ او کرہ۔ دے یو وجہ دادہ چہ حال د پرہیزکاری نہ پہ
عرف د مخکبش کتابو تو کبش رہیت او رہبانیت وئیلے کیدالو او پہ عرف
دقرآن کبش هغه تہ تقوی وئیلے شی نو مخکبش د دعوت نہ د ایمان بالقراآن
نہ د ویتہ د دوی د عرف لفظ استعمال کرے شو او روستو د دعوت تہ ایمان
بالقراآن تہ پہ لفظ د وَاْمُرُوا بِمَا اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ لہ د عرف دقرآن
لفظ د تقوی مستعمل کرے شو۔ دویمہ وجہ دادہ چہ رہیت اکثر استعمال یی
پہ امتثال د اوامرو کبش نواول ایت کبش اوامروؤ۔ او تقوی اکثر استعمال یی
پہ اجتناب د منہیا تو کبش نو پہ دے ایت کبش ذکر د نواہی وؤ۔

بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۳۷﴾

یہ سب دے باطل سرے اور نہ پتوی حق لریہ او حال دا چہ تاسو پوہیری -

۳۷۔ یہ دے ایت کتب تھی دہ دے تور و دودہ موانع و ایمان بالقرآن نہ چہ ہغہ تبلییس او کتمان دے مخکس سرے ربط دا دے چہ کفر او اشتراء بالایات اسباب دی دے خیل گمراہی او تبلییس او کتمان اسباب دی دے گمراہ کولودہ تور و خلقو یعنی دے ضلال او دے اضلال دوار و نہ تھی کول مقصد دے او ہر گلہ چہ دے علما و نہ سیوا خلق دودہ قسمہ دی اول نیمگری ملایان او طالبان او دویم خالص عوام نو دے اول قریق دے گمراہ کولو طریقہ تبلییس دے او دے دویم قریق دے گمراہ کولو طریقہ کتمان دے۔

وَلَا تَكْتُمُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ دَا دے کس (زور دلام) نہ اخستلے شوے دے یہ معنی دے خلط او کلام و کول او دے کس (پیش دلام) نہ یہ معنی دے جگے اغوستلو دے۔ الْحَقُّ دے حق معانی یہ تفسیر دے ۲۷۔ کتب تیر شویدی دلته مراد دے دینہ ہغہ دے چہ یہ دلیل شرعی سرے ثابت وی جواز یا عدم جواز حل او حرمت یا یہ عقیدہ او اعمال و کتب۔ الْبَاطِلُ دامادہ یہ قرآن کتب یہ اٹھ معانوسرے راخی اول ثواب بریاد کول لکہ لا تبطلوا صدقاتکم بالسنن والا ذی سورۃ بقرہ ۲۷۲، سورۃ محمد ۳۳۔ دویم حرامے طریقے لکہ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ سورۃ بقرہ ۱۸۸۔ دریم عبث (بے فائدے) لکہ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سورۃ العمران ۷۵۔ محلوم اثر محکول لکہ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ (سورۃ یونس ۷۵)۔ پنجم ہر معبود باطل لکہ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ (سورۃ نمل ۷۵)۔ شپہم شبہات باطلہ و مَجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ (سورۃ کہف ۷۵)۔ اووم مقابل دے حق یعنی ہغہ خیر چہ یہ دلیل شرعی سرے ثابت نہ وی کہ عقیدہ وی او کہ عمل وی یہ دے ایت کتب دار و ستو معنی مراد دے۔ او مفسرینو دے مختلف مصداقات ذکر کریدی لکہ حق رشتیا او باطل دروغ۔ حق اسلام، باطل یہودیت او نصرانیت۔ حق ہغہ چہ یہ کتاب دے اللہ تعالیٰ کتب دی، باطل تغیر او تبدیل۔ حق تورات، باطل تبدیل دے صفت دے محمد صلی اللہ علیہ وسلم۔ حق مبعوثیت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم، باطل قید لگول چہ دے مبعوث دے بغیر زمونہ نہ تور و

خلقوتہ نو دا تہو لے معانی پہ دے کیں داخل او مراد دی۔ او بآءِ یہ بالباطل کیں
 پہ معنی دے مع سرہ دہ یعنی اختلاط کدھی دے باطل سرہ مہ کوئی او دے ہفے دیرے
 طریقے دی اول پہ منزل کیں شہ لفظ دکان نہ زیاتول ککہ دقرآن کریم
 دایا تونو پہ مینج یا پہ اخر کیں یو لفظ زیاتول او پہ شکل دایت سرہ لیکل
 او داسے پہ کتابوتو دشیعہ کانوکیں شتہ دے پہ کافی کلیتی کیں دی قبدا
 الباقین ظلموا ال محمد حقهم قولاً الایۃ ص ۳۰۳ او پہ ص ۳۰۳ کیں دی بشما
 اشتروا بہ انفسهم ان یکفرو بما انزل اللہ فی علی الایۃ او پہ فصل الخطاب
 ص ۳۰۳ کیں دی واذا قبل لهم امنوا بما انزل اللہ فی علی قالوا مؤمن بما انزل
 علینا الایۃ۔ او داسے دیر مثالونہ دی پہ کتاب تفسیر قعی او پہ فصل
 الخطاب کیں۔ او دویمہ طریقہ تبدیل دیو کلمے پہ بلہ کلمے سرہ چہ یوبل تہ
 نزد دے وی پہ تلفظ کیں داہم دشیعہ کانو پہ کتابوتو کیں دیر دی لکہ
 پہ دے قول داللہ تعالیٰ کیں وجعلناکم امۃ وسطا نو دوی امۃ بدل کہے
 دے پہ امۃ سرہ (فصل الخطاب ص ۳۱۳) داسے پہ ایت ولتکن منکم امۃ نو دوی
 امۃ وائی (فصل الخطاب ص ۳۱۳) دارنگ پہ دے قول داللہ تعالیٰ کیں کنتم
 خیر امۃ اخرجت للناس دوی لولی کنتم خیر امۃ (فصل الخطاب ص ۳۱۳)
 داسے ددوی پہ کتابوتو کیں دیر دی۔ دارنگ پہ حدیث دنزول عیسیٰ علیہ
 السلام کیں لفظ دجزیۃ مرزائی نو بدل کریدے پہ حربۃ سرہ او یا باء
 پہ الباطل کیں پہ معنی دسببیت سرہ دہ یعنی مہ گداو دکوئی حق پہ خلقو
 باندے پہ سبب دتاویل اتویا شبہاتو باطلو سرہ او دے امثال ہم دیر
 دی ہرچہ پہ تاویل اتو سرہ دی لکہ چہ مشرکان ایا تونہ عامہ چہ دلالت
 کوی پہ رد دشرک باندے مطلقاً او دوی یے خاص کوی پہ عبادت دبنانو
 پورے او دارنگ ایا تونہ عامہ خاص کوی پہ بیہودیا نو پورے۔ دارنگ
 جہمیہ او بعض اشاعرہ او ماترید یہ دصفاتو داللہ تعالیٰ چہ استواء دہ پہ
 عرش باندے اویدا، وجہ، ساق، قدم وغیرہ دی تاویلونہ کوی او دارنگ
 حدیث داثبات درفع الیدین پہ مانحہ کیں سیوا دتکبیر تحریمہ نہ دے
 تاویل کوی پہ لاس لرمے کولو سرہ دخیل حائے تہ۔ ہرچہ تبلیس دے
 پہ شبہاتو باطلو سرہ دے مثالونہ ہم دیر دی لکہ چہ تخصیص دعامو
 ایا تونو کوی پہ شبہ دسبب نزول سرہ یعنی دسبب دنزول دوجے نہ دایت

تخصیص کوی۔ دارنگ عمل پہ ایت اوحدایت باندے نہ کوی پہ بھانہ کہ نسخ
سورہ او حال داچہ ہغہ نسخیئے پہ دلیل شرعی سورہ ثابت نہ وی۔ دارنگ
حمل دایا تو نو کہ صفات الہیہ پہ معنی مجازی باندے کوی پہ شبہہ کہ تجسیم
سورہ یعنی چہ معنی حقیقی و اخستلے شی پہ طریقہ کہ سلف صالحین و غیرہ بیان
دکیف نہ) تو مبتدع دایئے چہ دا کہ اہل تجسیم کار دے۔

وَتَكْفُرُوا بِالْحَقِّ، دا طریقہ کہ اضلال دعوامو مخلوقہ چہ حق ورنہ معلوم نہ
دی او علماء ترینہ حق پتہ کپی نو کہ دینہ یئے منع او کرلہ۔ او پہ دے کہیں دودہ
احتمالونہ دی اول داچہ دا عطف دے پہ تلبسوا باندے دے کہ لا کہ لا تدا داخل
دے او حال کہ جزم کہیں دے دویم داچہ پہ حال کہ نصب رزوں کہیں دے پہ
تقدیر (پتہوائے) کہ آن سورہ او پہ دے کہیں جمع کول کہ تلبیس او کتمان منع
دی اگرچہ ہر یو جدا جدا اہم منع دے لیکن اول احتمال غورہ دے محکمہ چہ
پہ ہغہ کہیں منع کہ ہر یو مستقلاً ثابت دہ۔

سوال :- ہرکہ چہ کتمان کہ حق مطلقاً و مستقلاً منع او حرام دے نو پہ خہ وجہ
سورہ کہ ہغہ نہ لا حذف دے او کہ لا تلبسوا کہ لا تدا یئے داخل کریدے ؟
جواب :- اشارہ دہ چہ تلبیس مستلزم دے کتمان کہ حق لہہ اگرچہ کتمان کہ
حق کہ پانے نورے طریقے ہم شتہ دے لیکن اہل علمو کہیں کہ حق کہ کتمان کہ پانے
اکثر طریقہ کہ تلبیس استعمالیری۔

او الحق کہیں رسالت کہ اخیری نبی صلی اللہ علیہ وسلم او کہ ہغہ صفتونہ
چہ پہ محکم کہ کتابو کہیں ذکر و داخل دی سورہ کہ نور و مسائیلو کہ دین اسلام کہ
تنبیہ :- دا دلیل دے چہ کتمان کہ حق غتہ گناہ دے او کہ دے ذکر یہ قرآن کریم
کہیں پہ مختلف طریقو سورہ دے اول نہی او زجر لکہ پہ سورہ العمران کہ
۱۸۱ او سورہ بقرہ ۱۸۱ کہیں۔ دویم پہ طریقہ کہ زجر او تخویف سورہ لکہ پہ
سورہ بقرہ ۱۸۱ کہیں۔ دریم نہی کہ کتمان کہ بعض حق نہ لکہ پہ سورہ بقرہ ۲۲۸
کہیں۔ خلورم چہ دا عمل کہ نفاق دے لکہ پہ سورہ نساء کہیں۔ پنجم منع
کہ کتمان کہ شہادت نہ (چہ حق وی) لکہ سورہ بقرہ ۲۸۳ او ۲۸۳ کہیں۔ او پہ
احادیثو کہیں ہم کہ دے چہ یرقبا حتونہ ذکر دی۔

وَأَنْتُمْ تَخْلُمُونَ پہ مفعول کہ دے کہیں دودہ احتمالونہ دی اول لفظ کہ حق تو
دا خطاب ہغہ علماء و تہ دے چہ حق پیڑنی او پتہوی یئے کہ عتادیا کہ مہد اہنت

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا

او پابندی کوئی دے مانعہ او و رکوعی زکوٰۃ او رکوع کوئی

مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿۳۳﴾ أَتَىٰ مُرُوءِنَ النَّاسِ بِالْبُرْ

سره د رکوع کوونکو نه - (ایا حکم بیان) کوئی خلقو ته په نیکی کولو سره

یاد دنیا پرستی د وجه نه، دویم احتمال دادے چه تاسو پیژنی چه تبلیس او کمان کبش گناه دے د گمراه کولو د خلقو او ضرر دے هغوی ته او قرطبی و تبلی دی چه د اقیما (د علم) د پاره د تغلیظ دے یعنی د جهل د وجه نه هم د اکار گناه ده لیکن سره د علم نه غتته گناه ده -

۳۳ په دے ایت کبش درے او امر دی - ربطی د دادے چه مخکبش دعوت د ایمان او طریق د حفاظت د ایمان ذکر شوے او س اعمال ذکر کوی د پاره د تکمیل او د تاکید د ایمان - اول اقامت د موع او دے بیان او تفضیل په تفسیر د س کبش تیر شویدے او د عبادت بدانیه دے - دویم ورکول د زکوٰۃ او د عبادت مالیه دے او د دلیل دے چه موع او زکوٰۃ په دین د بنی اسرائیلو کبش هم فرض و لیکن دلته روستو د دعوت د ایمان بالقرآن نه اشاره ده چه اوس موع او زکوٰۃ په طریق د اخری نبی صلی الله علیه وسلم سره کوئی اتوا دا د ایتاء نه اخستل شویدے او د اصیغه په قرآن کبش په ورکولو د مالو او نور امور محسوسه او امور معقوله او منزله کبش استعمال شوے ده - په مالونو کبش لکه سورة بقره سکه او امور محسوسه لکه په سورة اعراف سکه سورة نمل سکه او امور معقوله لکه سورة نساء سکه او سورة محمد سکه او امور منزله لکه سورة هود سکه او سورة مریم سکه او سورة بقره سکه او سورة اسراء سکه، نو معلومه شوه چه صیغه د ایتاء په مالونو پور خاص نه ده لکه چه متکرینو د حدیث (پرویز یانی) په ایت د وما اتاکم الرسول په تفسیر کبش داسه و تبلی دی - او داسه د اصیغه په تملیک پورے خاص نه ده لکه چه بعض احناف و تبلی دی چه ایتاء د لالت کوی په تملیک باندے په اباحت کبش مستعمل ده لکه سورة بقره سکه (ککل) نو د تخصیص کول به دلیل دے - نو تملیک په زکوٰۃ کبش شرط کول په دلیل د ایتاء سره صحیح نه دی - الزکوٰۃ دا په لغت د عرب کبش یا کوالی ته و تبلی شی که ظاهری دی او که

باطنی وی لکه یہ سورۃ کہف ۱۸ اور سورۃ مریم ۱۹ اوپہ معنی شرعی سرہ
 پہ خلور طریقو سرہ ذکر کرے شویدے۔ اول یہ صیغہ کہ امر سرہ نہہ کرتہ
 نوپہ دے سرہ فرضیت ذکر کو ثابت شو۔ دویم دا کہ صفا تو کہ اهل ایمان نہ
 دے لکہ یہ سورۃ بقرہ ۲۱۷ ۲۱۸ وغیرہ۔ دریم دا فرض دے یہ مخکنو امتونو
 کنن لکہ یہ ملت کہ عیسیٰ علیہ السلام کنن یہ سورۃ مریم ۱۹ اوپہ ملت
 کہ اسماعیل علیہ السلام کنن یہ سورۃ مریم ۱۹ اوپہ ملت کہ بنی اسرائیلو
 کنن سورۃ بینہ ۲۸ اوپہ ملت کہ تہولو انبیاء علیہم السلام کنن لکہ یہ سورۃ
 انبیاء ۲۱ کنن۔ اوخلورم فائدے کہ زکوۃ چہ ہفہ لس دی اول دا کہ نیکو اعمالو
 نہ دے (سورۃ بقرہ ۲۱۷) دویم دا سبب دے کہ اجر عند اللہ (سورۃ بقرہ ۲۱۸)
 دریم دا سبب کہ حصول کہ جنتا تو او کہ تکفیر کہ سیئہ تو دے (سورۃ مائدہ ۲۸)
 خلورم دا وصف کہ ہفہ چا دے چہ حق دار کہ دوستا نے کولووی (سورۃ مائدہ ۲۸)
 پنجم دا سبب کہ حصول کہ رحمت خاصہ دے (سورۃ اعراف ۲۸) شپہ دا سبب
 دے کہ عصمت دم او کہ عصمت مال (سورۃ توبہ ۲۸) اووم دا سبب کہ قلاح دے
 (سورۃ مؤمنون ۲۸) اتم دا سبب کہ زیاتوالی دے (سورۃ روم ۲۸) تہم دا صفا
 کہ محسنون نہ دے (سورۃ لقمان ۲۸) لسم کہ دے پرینو دل کہ اوصافو کہ
 مشرکانو نہ دی (سورۃ حم سجدہ ۲۸)۔

دَا رُكُوعًا مَعَ الرُّكُوعَيْنِ، مادہ کہ رکوع یہ قرآن کریم کنن دیار لس کرتہ ذکر
 دہ یہ او کہ وجوہو سرہ اول وجہ امر یہ رکوع سرہ مؤمنانو نہ (سورۃ
 الحج ۲۸)۔ دویمہ وجہ صفت کہ مؤمنانو (سورۃ توبہ ۲۸)۔ دریمہ امر
 مریم علیہا السلام تہ (سورۃ آل عمران ۲۸)۔ خلورمہ صفت کہ صحابہ کرامو
 (سورۃ فتح ۲۸)۔ پنجمہ وجہ صفت کہ داؤد علیہ السلام (سورۃ ص ۲۸)۔
 شپہمہ تعلق کہ رکوع کوؤ نکو کہ بیت اللہ سرہ (سورۃ بقرہ ۲۸) سورۃ حج ۲۸
 اوومہ انکار کہ مشرکانو کہ رکوع کولو نہ (سورۃ مرسلات ۲۸)۔

فَأَعْلَاهُ عَلَى رُكُوعٍ يَخْتَضِعُ لَهَا مِنْ دُونِ الْكَوْكُوبِ وَتَجْلُو مِنْ دُونِ الْكَوْكُوبِ وَتَجْلُو مِنْ دُونِ الْكَوْكُوبِ
 تہ ہم وٹیلے شی او انقیاد تہ ہم وٹیلے شی اوپہ اصطلاح کہ شریعت کنن سر
 او ملا برابر کوزول پہ نیت کہ عبادت سرہ نو دل تہ مراد کہ رکوع نہ پہ
 نیز کہ اکثر مفسرینو رکوع شرعی دہ۔

سوال :- مخکنن اقیمو الصلوۃ ذکر شو پہ ہفہ کنن رکوع داخل وہ نو دوبارہ ۲

رکوع ولے ذکر کرلے ۹۔ جواب علیٰ یہودیا تو او مشرکاً تو بہ رکوع بیدار کرلے
 نوکہ اہتمام دے ہفتہ دپارہ ہے امر مستقل ذکر کرو۔ جواب علیٰ بعضو وئیلی
 دی چہ پہ مونخ ذکر یہودیا تو کتب رکوع مشروع نہ وہ نو او بس ہغوی تہ ہے
 امر او کرو لیکن دا قول ضعیف دے پہ دلیل دے سرے چہ مریم علیہا السلام
 تہ امر دے رکوع شوی دے پہ سورۃ العمران علیٰ کتب شتہ دے او ہفتہ خود
 بنی اسرائیلونہ دے تو معلومہ شوی چہ رکوع پہ ہغوی کتب مشروع وہ لیکن ہغوی
 پریشود لے وہ۔ جواب علیٰ دے بعضو علماؤ پہ قول سرے مراد دے رکوع تہ
 مونخ دے پہ طریقہ ذکر دے جزء اہم او مراد ترینہ کل دے لیکن بیا دے تخصیص
 دے لفظ دپارہ وجہ پہ اول جواب کتب ذکر دے۔ دویم قول دادے چہ مراد
 ذکر رکوع نہ معنی لغوی (سربستہ کول او انقیاد کول حکم دے اللہ تعالیٰ تہ) داوا بن
 کثیر دیتہ اشارہ کریدہ چہ دے مؤمنانوسرہ پہ ہر خائستہ عمل کتب شریک شئی
 مع الزکریٰ معانی دے مع کتب ذکر کرے شوی دلتہ پہ نیز دے بعضو مفسرینو
 معیت دے عمل او دزمان او مکان مراد دے تو مراد دے دینہ مونخ دے جماعت دے
 او دینہ بعضو علماؤ دلیل نیولے دے پہ فرضیت دے مونخ دے جماعت باندا
 او قرطبی دا بن عبدالبر نہ نقل کریدای چہ مونخ پہ جماعت سرے فرض
 کفائی دے او وئیلی دی چہ دا قول صحیح دے او قرطبی پہ تفسیر کتب احکام
 دے صلوٰت بالجماعت پہ تفصیل سرے ذکر کریدای ہنہ او گورگی۔ او پہ نیز دے بعض
 اہل علمو مراد دے معیت نہ اشتراک او مشابہت دے پہ وصف دے رکوع او دے
 صلوٰت او انقیاد شرعی کتب اگر کہ جماعت سرے نہ وی یعنی کوم خلق چہ اللہ
 تعالیٰ تہ رکوع کوی او مونخ کوی او شرعی تابعداری کوی نو تا سو دے ہغوی پہ
 شان کوئی یعنی دغہ وصف پہ حان کتب پیدا کرپی۔

فائدہ علیٰ الزکریٰ اگر چہ عام دے ہفتہ چاہے چہ وصف دے رکوع پہ ہغوی
 کتب موجود وی پہ عقیدہ او پہ عمل کتب لیکن دلتہ دے اول مصداق
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرام رضی اللہ عنہم دی نو اشارہ دے چہ
 مونخ او رکوع او انقیاد پشان دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم او دے صحابہ کرام کوئی
 او دے صحیح مسلک او مذاہب دے پہ دلیل دے حدیث "ما انا علیہ واصحابی" نو
 معلومہ شوی چہ مونخ ایزدہ کوئی دے احادیثو مرفوعہ او موقوفہ صحیحونہ
 او مونخ پہ طریقہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم او دے صحابہ کرام کوئی او دلالت کوی

وَتَنسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ ط

او ہیروی خانو تہ خیل او (حال داچہ) لولئی تاسو کتاب ۔

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۲۲﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ

نو ایہ عقل نہ لولئی تاسو ۔ او مدد حاصل کرئی یہ صبر کولو

یہ دے باندے حدیث صحیح "صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُوْنِي أَعْمَلِي"۔

تنبیہ :- بعض تحریف معنوی کوڑنکی دے جملے یہ ذیل کنس وائی چہ زمونہ
یہ جماعت کنس داخل شئی او یہ جماعت سرہ ژوند تیروی او دابکام تبلیس
دے محکمہ چہ مراد دے دینہ جماعت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم او دے صحابہ کرام
دے نوچہ کوم جماعت او دے ہتے افراد یہ رہتیا سرہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
او دے صحابہ کرام و تا بعد اروی نو ہتہ پکنس داخل دی کہ یہ ہر نوم سرہ
معروف وی ۔

۱۔ یہ دے ایت کنس زجر (زور نہ) دے یہ عمل نہ کولو سرہ دے علم نہ ۔
ربطیئے دے محکمہ ایت سرہ دادے چہ یہود و علماء دے دعوی کولہ چہ داتیر شوی
او امر نہ ہی خود موتر منلی دی نو موتر تہ ولے دعوت دے ہتے را کوئی حاصل
جواب دادے چہ دا اگر چہ تاسو منی لیکن عمل و رہا نہ کوئی ۔ مفسرینو
لیکلی دی چہ علماء و یہود و یہ خیلو خیلوانو او دوستانو (چہ ایمان یئے یہ
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندے را پے وئی) تہ وئیل چہ یہ دغہ دین
باندے کلک شئی لیکن پخیلہ یئے نہ منلو ۔ دارنگ دے تیر شوی او امر او منا ہی
بہ یئے دے تورات نہ خلقوتہ بیان او وعظ کولو لیکن پخیلہ یئے یہ ہتے باندے
عمل نہ کوڑنو اللہ تعالیٰ دوی تہ یہ دے باندے زور نہ و رکوی ، لیکن
دا حکم دے امت علماء و تہ ہم شامل دے یہ اتفاق دے مفسرینو سرہ یعنی
چہ کوم عالم خلقوتہ دے حق دعوت کوی او کتاب اللہ او سنت تہ بلندہ کوی
لیکن پخیلہ یہ ہتے باندے عمل نہ کوی ہتہ ہم یہ دے ایت کنس داخل دے
او یہ دے بارہ کنس دیر احادیث ابن کثیر را نقل کریدی ۔

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ هَمَزَ دے استفہام تقریری تو بیجی دے ۔ تَأْمُرُونَ مراد دے دینہ
خاص صیغہ دے امر نہ دے بلکہ امر کولو ، ترغیب و رکولو ، دعوت کولو و تلو
تہ شامل دے الناس مراد دے دے نہ عوام خلق دی ۔ بِالْبِرِّ دال لفظ یہ

قرآن کریم کتب اٹھ کرتے ذکر دے امام راغب پہ مفردات کتب و بیلی دی چہ
بڑ وسعت کول دی پہ خیر کتب او پہ لغت کتب مطلق وسعت او فراحتی تہ
و بیلی شی نوذالفظ هر طاعت او عمل شرعی او ایمان بالرسول او بالقرآن
او مویح او زکوۃ وغیرہ تہ شامل دے او تفسیر دے دے پہ قرآن کریم کتب
پہ سورۃ بقرہ ۱۸۹ کتب پہ لثوامور و سرۃ او پہ ۱۸۹ کتب پہ یوصفت سرۃ
او سورۃ العمران ۱۸۹ کتب پہ یوصفت سرۃ ذکر دے او ترغیب پہ تعاون
کولو پہ بڑ او جرے کول دے بڑ د پامرہ پہ سورۃ مائدہ ۱۸۹ او سورۃ مجادلہ
۱۸۹ کتب ذکر دی۔

وَتَنَسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ مَادَّةَ نَسَى (ن س ی) پہ قرآن کریم کتب پنچہ تھلویست
کرتے ذکر دے۔ نسیان پہ لغت کتب پہ معنی دے ہیر و لودے یعنی مقابل دے
حفظ او ذکر دے او ذکر دے وصف تہ اللہ تعالیٰ پاک دے پہ دلیل دے سورۃ
مریم ۱۸۹ او سورۃ طہ ۱۸۹ سرۃ او پہ کوموخلور وایا تو تو کتب چہ اللہ
تعالیٰ تہ د نسیان نسبت شویدے (سورۃ اعراف ۱۸۹، سورۃ توبہ ۱۸۹، جاثیہ
۱۸۹، سورۃ بقرہ ۱۸۹) نو ذکر دے مراد پریستودل دی۔ دار تک دے بندگانو
پہ صفت کتب دا پہ دوا معانوسرۃ دے اولہ معنی ہیر و ل بے اختیار لکہ
پہ سورۃ کہف ۱۸۹، سورۃ یوسف ۱۸۹، سورۃ طہ ۱۸۹ او دغہ گناہ تہ دے او دویمہ
پہ معنی دے پریستودل دے پہ قصدا سرۃ او ہغہ د گناہ پہ جائے کتب پہ دیرو
ایا تو تو کتب ذکر دے لکہ چہ پہ دے ایت کتب ہم پہ معنی دے پریستودلوسرۃ دے
لیکن پہ تعبیر د نسیان سرۃ ذکر کولو کتب اشارہ دے چہ ترک ہمیشہ
کوی نو داسے دی لکہ چہ ہیروی بی۔ اَنْفُسَكُمْ جمع د نفس دے، او مفرد
پہ قرآن کریم کتب یوسل تھلویست کرتے او جمع پہ نفوس او انفس سرۃ
یوسل پنچوس کرتے ذکر دے او ذکر دے مصداقات دولس دی اول نفس پہ
معنی د شخص د انسان لکہ پہ سورۃ بقرہ ۱۸۹ کتب وغیرہ دویم پہ معنی د
ادم علیہ السلام لکہ پہ سورۃ نساء ۱۸۹ کتب دریم پہ معنی د بدن د انسان
لکہ پہ سورۃ مائدہ ۱۸۹ کتب۔ ثلورم پہ معنی د جنس لکہ پہ سورۃ اعراف
۱۸۹ او سورۃ بقرہ ۱۸۹ او سورۃ روم ۱۸۹ کتب۔ پنجم پہ معنی د پتہ قوت پہ
انسان کتب چہ ہغہ پہ درے قسمہ دے۔ اول نفس امارۃ بالسوء (وسوسے
اچو و نکے) لکہ پہ سورۃ یوسف ۱۸۹ کتب دویم نفس لوامہ (توبہ کوونکے روستو

دگناه ته، لکه سورة قيامه کين دريم نفس مطمئنه لکه په سورة فجر يک کين.
 شپږم په معنی د قلب (زړه) دے لکه په سورة يوسف يک او سورة نساء يک.
 اووم صفت د الله تعالی لکه په سورة مائدة يک او سورة انعام يک کين. اتم په معنی
 د شهوت نفسانی لکه په سورة يوسف يک کين. نهم په معنی د روح (سأه)
 لکه په سورة توبه يک او سورة تکوير يک او سورة زمر يک کين. لسم نسبت
 د بعض صفتا تو نفس نه لکه و سوسه کول (په سورة ق يک) او يولسم په معنی شیخ (حوص)
 (سورة حشر) او دولسم په معنی تسويل (خائسته کول دگناه) لکه په سورة طه يک کين.

فائده :- همزه د استفهام د زور نه اگر چه په سره تأمرؤن الناس کين داخل
 دے ليکن اصلي محل د هغه تَنَسُّون دے يعنی په امر کولو په نيکي باند زور نه
 ورکول نيشته بلکه زور نه په خپله عمل نه کولو باند دے ده. نوکه يوانسا
 امر په نيکي سره کوی ليکن پخپله عمل نه کوی نو اول کار يک گناه نه دے
 بلکه دويم کار يک گناه دے او که يو شخص دواړه کارونه کوی نو د بل گناه کار به وي
 سوال :- هر کله چه محل د زور نه تَنَسُّون دے نو دغه وجه نه يکيه تأمرؤن
 باند دے همزه داخل کړې دے؟

جواب :- تأمرؤن کين اشاره ده چه دوی په نيکي باند دے علم لری
 ليکن سره د علم نه عمل نه کوی نو په دے کين مزيد قباحت ته اشاره
 ده نو سبب د زيادت قباحت امر يا لېږد د دے وجه نه هغه يک اول ذکر کړو.
 وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ په دے جمله کين مقصد زيادت د تقبيح دے.

سوال :- په اوله جمله (أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ) کين د دوی علم ته اشاره ده
 لکه چه مخکين ذکر شول او أَنْتُمْ تَتْلُونَ کين هم علم د هغوی ته اشاره
 ده نو دا خبر تکرار دے؟

جواب :- هلته عام علم د دوی ته اشاره ده او دلته خاص علم مراد دے
 چه هغه علم د قباحت او د عذاب د هغه چا دے چه مخالفت د قول لری
 د عمل نه او پېر پرېدی او بد عملی کوی او د عذاب او قباحت په
 تورات کين ذکر وکړ لکه چه په قرآن کين هم ذکر دے او دوی به دغه
 اياتونه د تورات لوستل او بل داچه په دے کين اشاره ده هغه قسم
 علماؤ ته چه تورات يک پر ينيود لے نه وؤ خدا او عباد کين پايښه نه وؤ
 او د دے وجه نه به يکيه امر د پېر (نيکي کولو) خپلوانو او دوستانو ته کوؤ.

وَالصَّلَاةَ وَآتَاهَا الْكِبِيرَةَ إِلَّا عَلَى الْخِشْعِينَ ۝

او پہ موٹے کولوسرہ۔ او یقیناً دا کارخانہ گران کھ مگر پہ عاجزی کوونکور نہ کھ گران۔

أَفَلَا تَعْقِلُونَ داهم دیرہ زور نہ دہ دغہ کار کوڈ نکوتہ یعنی ہر کلمہ چہ یوانسان بل تہ خیر بنائی او پھیلہ پہ ہفتہ باندے عمل نہ کوی نو دا تناقض دے او تناقض مستلزم دے نیستوالی د عقل سرہ۔ مادہ د عقل پہ لغت کیں دلالت کوی پہ منع باندے او پہ معنی د علم سرہ ہم استعمال پیری او فعل د دلالت کوی پہ چلو لو د عقل باندے دلتہ دیر توجیہات دی اولہ توجیہ داچہ عقل پہ معنی د منع سرہ دے او مفعول یے پتہ دے معنی دادہ ایا تاسو خپل محانوتہ د داسے قبیح حال نہ نہ منع کوئی (قرطبی) دو یعہ داچہ عقل پہ خپلہ معروفہ معنی سرہ دے او فعل کیں معنی مصداق مراد دہ معنی فعلی مراد نہ دہ نو مفعول نہ غواہی معنی داچہ ایا ستاسو عقل نیستہ (بیضاوی) دریمہ توجیہ عقل پہ معنی د علم سرہ دے او مفعول پتہ دے معنی داچہ ایا تاسو نہ پوہیری پہ قباحہ دے دے عمل باندے (مدارک) او دے تہ عقل چلول وٹیلے شی۔

۵۴ دامعطوف دے پہ مخکن او امر او نواہیو باندے نو خطاب دے بنی اسرائیلوتہ او وجہ د ربط یے دادہ چہ یہودیان د صلوة زکوٰۃ وغیرہ تیر شوی احکامو اقرار کوونکی وڈیہ دے دلیل باندے چہ دا پیر (نیکی) یے نور وخلقوتہ بیا نولولیکن پہ خپلہ یے عمل نہ کوڈ د محبت د سرداری دوجہ نہ او د مال دوجے یا دیرے د مخالفت کولو د عوامو د دوی نہ نو دوی تہ اوٹیلے شوچہ وَاسْتَعِیْزُواْ اَلاَ د دغہ ما موراتو او منہیا تو د عمل کولو د پارہ امداد حاصل کرئی پہ صبر کولو سرہ دلالتو نو نفسا تسیونہ (چہ مال او جاہ او مشری وغیرہ دی) (خازن) نو استعانت نہ مراد دلتہ حصول د عون (مداد) دے پہ عمل د صبر او صلوة سرہ مراد دے نہ دعا غوینتل تہ دی پہ وسیلہ د صبر او صلوة سرہ اگرچہ دا قول بعض مفسرینو ذکر کرے دے او دا وسیلہ پہ عمل کولو سرہ ہم مطلوب دہ یہ شرع کیں۔ یا پہ دے خطاب کیں مؤمنان ہم داخل دی معنی دادہ چہ عون حاصل کرئی پہ پورہ والی د حاجاتو کیں د اللہ تعالیٰ نہ پہ صبر کولو او موٹے کولوسرہ۔ دارنگ عون حاصل کرئی پہ مقابلہ د بلایا او مصائبو کیں پہ صبر کولو سرہ۔

یہ مصائب و بابتیں۔ دار تک عون حاصل کرئی یہ حق بنکا رے کولو بابتیں
یہ صبر و صلوٰۃ سرہ۔

بِالصَّبْرِ مَا دَدَ دے یہ قرآن کریم کہیں درے دے پاسہ سل کرتہ دے اوہغہ دہ
قسمہ دے یوسف صبر مذموم، یعنی صبر یہ ناکارہ کار یا ناکارہ حالت بابتیں
او داپہ پنچہ ایات تو کہیں ذکر دے سورۃ بقرہ ۱۵۸، سورۃ فرقان ۱۷، سورۃ
حکم سجده ۱۸، سورۃ ص ۱۹، سورۃ طور ۲۰، دویم قسم صبر محمود دے
ہغہ یہ باقی ایات تو کہیں ذکر دے اوہغہ خلور قسمونہ دے اول صبر یہ
مصببتون بابتیں کہ اختیاری وی لکہ صبر کا ابراہیم علیہ السلام یہ اور
بابتیں یا غیر اختیاری وی لکہ صبر دے یعقوب علیہ السلام یہ روکیدالو دے
یوسف علیہ السلام بابتیں۔ دویم صبر دے یہ طاعتون و عبادتون
بابتیں یعنی یہ ہغہ بابتیں پوچ پاتے کیدال سرہ دے مشقت نہ، دریم صبر
کول (منع کیدال) دگنا ہوتو نہ۔ خلورم صبر حنان منع کول دی دلالتو
دنیو نہ چہ ہغہ سبب دے حصول دلالتو نو آخر و یودے۔ دلتہ دالفظ
خلور و وار و قسمون تو نہ شامل دے لکہ چہ ابن کثیر او خازن ذکر کر پیدی۔
او ابن قیم الجوزیہ یہ مدارج السالکین صبر کہیں و بیلی دی چہ صبر بند اول
دے نفس دی دے فریاد کولو او خفگان تہ او بند اول دے دی دے شکایت کولو
دے اللہ تعالیٰ نہ او بند اول دے اندامون دی دے پریشان کیدالونہ۔ او بیلی
دی چہ صبر یہ قرآن کریم کہیں یہ شپا پس و جوہو سورہ ذکر دے۔
اول امر کول یہ صبر سورہ (سورۃ نساء ۱۰۴)۔ دویم منع کول دے صبر
نہ لکہ ولا تستعجل لہم۔ ولا تولوہم الادیار۔ لا تیطلوا اعمالکم۔ فلا
تہنوا ولا تحزنوا دا تہول مقابل دے صبر دی۔ دریم ثناء کول دے صابرینو
لکہ (سورۃ البقرہ ۱۷۷)۔ خلورم ذریعہ دے محبت الہیہ، واللہ یحب الصابرین
(سورۃ العنکبوت ۱۸)۔ پنجم سبب دے معیت خاصہ دے اللہ تعالیٰ (سورۃ بقرہ ۱۷۷)
شپیم خیریت دے صبر (سورۃ نحل ۱۲۷)۔ اووم ذریعہ دے جزاء دے خائستہ
عملونو (سورۃ نحل ۱۲۷)۔ اتم سبب دے حسابہ اجر (سورۃ نحل ۱۲۷)۔
نہم مطلق بشارت الہیہ (سورۃ بقرہ ۱۷۷)۔ لسم وعدہ دے اللہ تعالیٰ یہ نصرت
او مدد سورہ (سورۃ العنکبوت ۱۸)۔ یوڈ لسم حکم دے اولوالعزم کیدالو یہ
اہل صبر بابتیں (سورۃ العنکبوت ۱۸)۔ دولسم ثواب دے ایمان او اعمال

صالحہ پہ صبر سرہ حاصلیدال (سورۃ حم سجده ۳۳)۔ دیا رسم اتقاع پہ
ایا تونو الھیواو عبرت اخستل کار کصبر والودے (سورۃ ابراہیم ۳۵) سورۃ
سبا ۳۶)۔ ثوار رسم فوزا ونجات حاصلیدال او جنت تہ داخلیدال پہ سبب
کصبر سرہ دی (سورۃ رعد ۲۴)۔ پتھلم سبب ک حصول ک امامت دینیہ (سورۃ
سجده ۳۷)۔ شپا رسم یوحائے کول ک صبر ک مقامات ایمانیہ او اسلامیہ سرہ
یقین او ایمان او تقویٰ او توکل او شکر او عمل صالح او رحمت (کدے سرہ
یے صبر ذکر کرے دے پہ مختلف ایاتونو کیں)۔

وَالصَّلَاةُ سَوَالُ: صبر پہ عام معنی سرہ شامل دے صَلَوة تہ نو
بیایے صَلَوة ولے ذکر کرو۔

جواب: دا تخصیص دے روستو ک تعمیم نہ دوجے ک دیر اہتمام نہ یعنی
کدین ک پوحوالی او ک مصیبتونو ک پارہ لویے علاج مونج کول دی لکہ پہ
سورۃ ہود ۳۷) او سورۃ عنکبوت ۲۵) کیں دی دارنگ پہ حدیث ابو داؤد
کیں دی چہ گان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اِذَا حَزَبَةٌ اَمُرُ صَلَّی۔ وَفِي
رَوَايَةٍ فَرَعَ اِلَى الصَّلَاةِ (ک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عادت وؤ چہ
کلہ بہ تکلیف و رکوؤ ہغہ لہ شہ کار نو مونج بہ یے کوؤ او مانجہ تہ بہ یے
میلان کوؤ)۔ جواب: صَلَوة پہ معنی ک دعا سرہ دے (قرطبی)۔

جواب: مجاہد و بیلی دی چہ دلته صبر پہ معنی ک روژے سرہ دے۔
جواب: عک حازن او مدارک و بیلی دی چہ مراد کدے تہ صبر کول
دی پہ تکالیفو ک صَلَوة بانداے۔

وَ اِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ: پہ مرجع ک ضمیر ک اِنَّهَا کیں قرطبی اٹھ اقوال نقل کریدی
لیکن غورہ پہ ہغہ کیں اول قول دے چہ دا راجع دے صَلَوة تہ یا شپیم
قول دے چہ ضمیر استعانت تہ راجع دے چہ مصدر دے پہ ضمن ک
اِسْتَعِيْنُوْا کیں۔ لَکَبِيرَةٌ دا ماخوذ دے ک گیر علیہ نہ پہ معنی ک ثقل او
دروند والی سرہ دے یعنی مونج کول یا صبر او مونج دوارہ پہ عامو
نفسونو بانداے گران او دروند کار دے۔

اَلَا عَلَى الْخَشِيِّنَ: پہ دے کلام کیں مقصد ترغیب و رکول دی صفت ک
خشوع پیدا کولو تہ یعنی دا صفت سبب دے ک اسانتیا ک صبر او صَلَوة دپام
نو معلومہ شوہ چہ دا صفت دیر ضروری دے۔ الْخَشِيِّنَ ک خشوع نہ

انحصرتلے شویداے او داماده په قرآن کریم کښ اوولس کړته په صیغه فعل او
 د اسم فاعل سره ذکرده په لسو وجوهو سره اول صفت د انبیاء علیهم السلام
 لکه په سورة انبیاء ستګیند ویم په صفت د صالحینو او صالحاتو کښ په عام
 اوقاتو کښ لکه په سورة احزاب هک کښ، دریم صفت د مؤمنانو په حالت
 د موخ کولو کښ لکه په سورة مؤمنون هک کښ، خلورم په صفت د صالحینو
 اهل کتا بو کښ (سورة العمران هک)، پنجم په صفت د نیکانو علماؤ کښ
 په وخت د اوریدلو د قرآن کریم کښ (سورة بنی اسرائیل هک)، شپږم صفت
 د مجرمانو په قیامت کښ (سورة شوری هک)، اووم صفت د سترگو د
 هغوی په ورځ د قیامت (سورة قمر هک، سورة قلم هک، سورة معارج هک
 سورة نازعات هک)، اتم په صفت د هغو د هغوی په ورځ د قیامت (سورة
 غاشیه هک)، نهم صفت د اوازونو په ورځ د قیامت کښ (سورة طه هک)،
 لسم صفت د زمکه (سورة حم سجده هک)، نو معلومه شوه چه خشوع
 په لغت کښ سکون او تذلل او عاجزی ته وئیل شوی. د زمکه سکون
 دا دے چه اوچه وی یو ټی ترینه نه راوځی په دے معنی سره په حم سجده
 هک کښ او د سترگو خشوع داده چه ذلیل او ښکته وی لکه دا صفت مجرمانو
 دے په ورځ د قیامت کښ، او د اواز خشوع چپ کیدل د صوت دی، او
 د شریعت په اصطلاح کښ یو هیئت دے په نفس کښ چه د هغه نه
 سکون او تواضع په اندامونو کښ پیدا کیږی (قرطبی)، نو معلومه شوه
 چه خشوع په اصل کښ صفت د زړه دے او ثمره د هغه په اندامونو
 باندے ښکاره کیږی چه هغه ته خضوع وئیل شوی او اثر یی په ژبه باندے
 ښکاره شوی چه هغه ته تضرع وئیل شوی. د حذیفه رضی الله عنه نه روایت
 دے چه د خشوع د تفاق نه حان، مچ او ساتی هغه داده چه بدن ظاهری
 کښ عاجزی ښکاری خوپه زړه کښ خشوع نه وی (مدارج)، او د ابراهیم نخعی
 نه ثوری روایت کړیدے چه خشوع دانه ده چه اوچه ډوډی خوری او
 زکے جامے اغوندی او سړی ټیټ کړی وی خشوع داده چه بالدار
 او غریب ورته په حق کښ مساوی ښکاری او په هر فرض کښ الله تعالی
 ته عاجزی کوی، دلته ابن کثیر د خاشعین خلور معانی ذکر کړیدی، تصدیق
 کوونکی د ما انزل الله - مؤمنان یقینی - یوه کوونکی د الله تعالی د غضب او

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ

(دعا جزی کوونکی) هغه کسان دی چه یقین کوی چه یقیناً دوی به ملاقات کیری د رب خیل سره

وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿۲۶﴾ يَبْنِي أَسْرَاعِيلَ

او یقیناً دوی خاص هغه ته ورگرخیدونکے دی۔ اے اولاد د یعقوب علیه السلام

عذاب نه۔ تواضع کوونکی۔ یعنی دا تپل صفتونه به پکښ جمع وی نویه داسه صفت والو باندے صبر او صلوة او هر عبادت د دے وچه نه اسان وی چه دوی په هغه کښ امید ک رضا د الله تعالی او د ثواب لری او په پریستو دلو د هغه کښ بیره د عذاب د دنیا او د آخرت کوی او په چاکښ چه دا صفاته وی نویه هغه باندے عبادت دروندا او گران وی۔

لشک دا صفت د الْخُشَعِينَ دے۔ صفت موضعه یعنی وضاحت کوی د معنی د خاشعین یا صفت په مقام د علت کښ دے یعنی د خشوع د پیدا کیدلو نسب یقین کول دی په بعث بعد الموت باندے۔

يَظُنُّونَ، ظن دلته په نیز د ډیر و مفسرینو په معنی د یقین سره د په دے قرینه سره چه ورپسے آښ د تاکید د پاره راغله دے او وجه داده چه ایما په آخرت په ظن (گمان) سره نه حاصلیری بلکه ایمان په مرتبه د یقین پورے خاص دے او نسفی او امام رازی وئیلی دی چه دا په خپله معنی د یعنی توقع او طمع کول لیکن دا په هغه وخت چه د مُلَاقُوا رَبِّهِمْ نه مراد حصول د ثواب وی۔

فائدة :- ابن جریر وئیلی دی چه عرب کله یقین مسئی کوی په ظن سره دارنگ شک هم مسئی کوی په ظن سره او دا تسمیه د غیزده په نوم د ضد د هغه سره او ابن جریر او ابن کثیر په سند صحیح سره د مجاهدانه روایت ذکر کړے دے چه هر ظن په قرآن کښ علم دے او قرطبی وئیلی دی چه ظن په اصل کښ شک دے سره د میلان نه یو جانب ته او واقع کیږي په ثنائے د یقین کښ لیکن په هغه څیز کښ چه محسوس او حاضر نه وی او ابن قیم مدارج السالکین ص ۳۳۳ کښ وئیلی دی چه علم یقینی مخکښ د مشاهدے د معلوم نه مسئی کیری په ظن سره او دا ظن علم یقینی وی لیکن د خبر او د معاینے (مشاهدے) په مینځ کښ ضرور فرق وی لکه چه

حدیث کتب وارد دی کیس الخیر کالعیان -

فائدہ:- مادہ دظن پہ قرآن کریم کتب نہ شیعیتہ کرتہ ذکر دے پہ مختلفو طریقو سرے۔ اولہ طریقہ ناکارہ اونا جائز کمان اوہغہ شیعہ دیرش کرتہ ذکر دے اوہغہ وصف دکا فرانو اوہنا فقیہ نو دے۔ دویمہ طریقہ ظن پہ مقابل دعلم او یقین کتب لکہ پہ سورۃ جائیہ ۳۲ سورۃ نجم ۵۴، سورۃ بقرہ ۲ سورۃ نساء ۵۴ کتب۔ دریمہ طریقہ چہ پہ ظن سورۃ حق نہ ثابتیری لکہ پہ سورۃ نجم ۵۴ او سورۃ یونس ۳۴ کتب۔ خلورمہ طریقہ امر پہ اجتناب کولو سورۃ دظن نہ سورۃ حجرات ۳۴۔ پنجمہ طریقہ ظن پہ صفت انبیاء او مؤمنان تو کتب یوؤلس کرتہ لکہ پہ سورۃ یوسف ۳۴، سورۃ انبیاء ۲۱ سورۃ ص ۳۴ سورۃ الحاقہ ۳۴ سورۃ الجن ۲۸ او نور ایاتونہ ہم دی۔ اَنَّهُمْ مُّلَکُوْا رِیْہِمُ، مُّلَکُوْا دَلْقَاءُ نہ ماخوذ دے او مادہ دلقاء پہ قرآن کتب اتہ دیرش کرتہ ذکر دے او دہغہ مختلف وجوہ دی اولہ وجہ التقاء اولیاء رکہ سورۃ بقرہ ۲۱، سورۃ العمران ۱۵۱ او نور ایاتونہ۔ دویمہ وجہ دیدار داللہ تعالیٰ پہ جنت کتب (سورۃ احزاب ۳۴)۔ دریمہ وجہ ترغیب د حصول دلقاء اللہ (سورۃ انعام ۵۴، سورۃ رعد ۳۴، سورۃ کہف ۲۴ سورۃ عنکبوت) خلورمہ وجہ داد صفا تو د مؤمنان تونہ دے (سورۃ بقرہ ۲۴۹، سورۃ ہود)۔ پنجمہ وجہ زجر پہ انکار دلقاء اللہ باندے (سورۃ انعام ۳۴، سورۃ یونس ۵۴، سورۃ کہف ۵۴) او نور ایاتونہ۔ شیعہ وجہ عنوانات دلقاء، اول تعبیر لقاء اللہ و لقاءنا یوؤلس کرتہ، دویم لقاء د رب اتہ کرتہ، دریم لقاء الیوم الآخر والاخرت یوؤلس کرتہ، خلورم لقاء الحساب یو کرت، تو معلومہ شوعہ چہ لقاء پہ معنی د دیدار الہی او پہ معنی د بعثت او وقوف د پارہ د حساب پہ ورخ د قیامت او پہ معنی د مرگ سرہ استعمالیری۔ نو پہ دے ایت کتب ہم اقوال دی د مفسرینو اول قول، مراد د دینہ ملاقات د جزاء او د حساب او د رب دے (قرطبی)۔ دویم قول دیدار اللہ تعالیٰ پہ اخرت کتب (خازن)۔ دریم قول ملاقات د ثواب د رب تعالیٰ نہ (مدارک)۔ کہ اولہ معنی مراد وی نو یُطْطُونُ پہ معنی د یقین سرہ دے او کہ دویمہ یا دریمہ معنی وی نو یُطْطُونُ پہ معنی د توقع او امید لولو سرہ دے۔ وَ اَنَّهُمْ اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ اِلَیْہِ ضمیر راجع دے رب تہ یا جزاء تہ او مراد پہ دے

اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ الَّتِي أَنْعَمَتْ عَلَيْكُمْ

یاد کریں یہ شکر کو (سوچ) نعمت خدا ہفتہ چہ ما انعام کریدے یہ تاسو باتدے

وَأَرْزُقُوا فَضْلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۲۴﴾ وَاتَّقُوا

او یقیناً غور والے در کریں ما تاسوتہ یہ قول مخلوق رد نہانے ستاسو باتدے۔ او اویریدیں

جملے سرہ دادے چہ یہ ورعہ د قیامت اختیار مند ک جزاء صرف اللہ تعالیٰ دے
یا مراد ک دینہ عقیدہ ک بحث او ک جزاء دے۔

فَاعْلَمُوا:۔ یہ دے ایت کیں دود توجیہات دی اول داچہ دا حال ک ہفتہ چا
دے چہ ہر وحت خشوع کوونکی دی او داسبب ک دوام خشوع دے۔ دویم
داچہ دا حال ک ہفتہ چا دے چہ خشوع یہ مونج کیں کوی نو داسبب پیدا کیوں
ک خشوع فی الصلوٰۃ دے یعنی طریقہ ک خشوع ک مونج دادہ چہ خان یہ داسے
حالت کیں کنہی چہ گویا کہ اللہ تعالیٰ مخامخ دینی او خیال کوی چہ دازما آخری
مونج دے او پہ دے پسے مرگ دے پشان ک ہفتہ حدیث صحیح اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ
كَانَ لَكَ ثَوَابٌ (چہ عبادت ک اللہ تعالیٰ دل سے کوہ چہ گویا کہ اللہ تعالیٰ سرہ
تہ وینے)۔

نکاح ک دے ایت نہ تر بلکہ پورے دے حصہ خلوروم باب دے پدا یکیں
اول ذکر ک ہفتہ انعاماتو الہیودے چہ حاصل شویدی یہ صحیح خلافت
قائم کو (سوچ) یہ بنی اسرائیل و کیں او بیا ذکر ک ہفتہ قبائل کو (سوچ) بنی اسرائیل
دے چہ سبب او گر عید لو ک پارہ ک انتقال ک خلافت ک دوی نہ بنی اسماعیل
(عربی) تہ او پہ دے باب کیں شپہ قسمہ ک خطابا تو دی۔ خطاب اول
تر بلکہ پورے پہ دے کیں خطاب خاص دے بنی اسرائیل تہ ک پارہ ک
ترغیب او ک تخویف اخروی بیا ذکر ک اللہ انعاماتو خاص دے یہ سبب
ک ایمان او ک اتباع ک موسیٰ علیہ السلام سرہ او دود عذابونو ک وجہ ک
ناشکری ک نعمتونو تہ او پہ آخر کیں تمہ ک خطاب دے یہ ترغیب و رکولو
سرہ ایمان او عمل صالح تہ او پریں سودل ک صرف دعویٰ کو (سوچ) دین
سماوی تو پہ دے ایت کیں خطاب خاص دے بنی اسرائیل تہ۔
سوال:۔ داسے خطاب مخکیں تیر شویدے نو دو پارہ را و رکلو کیں
خہ فائدہ دے ۹۔

يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا

(رَدِّ عَذَابِ) دَهْهه ورے نہ چہ نہ رہی دفع کولے ہیغ نفس د بل نفس (مجرم) نہ د ہیغ عذاب

وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا

اوتہ بہ قبلدیشی د هغه نفس نہ حہ سقارش کول اوتہ بہ اخستے کیڑی د هغه نہ

عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۲۸﴾ وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ

خہ بدلہ (مالی) اوتہ بہ دوی سرہ امداد کیدیشی۔ اوکلہ چہ لچ کرئی مونبر تاسو

جواب:- ہلتہ مقصد پہ خطاب کنیں امتثال د اوامروا واجتناب د منہیاتو
وؤ او دلنہ مقصد تذاکیر د نعمتو نو دے د پارسہ د شکر کولو۔ دویم داچہ ہلتہ
ذکر د ترغیب وؤ د وجے د نعمتو نو نہ او دلنہ مقصد تخویف دے د وجے د
ناشکرئی کولو نہ۔ دریم داچہ ہلتہ مقصد ذکر د نعمتو نو وؤ پہ موجودہ
بنی اسرائیلو بانداے او دلنہ مقصد ذکر د هغه انعاماتو دے چہ د دوی پہ
مشرانو بانداے وؤ اگر چہ نعمتو نہ پہ مشرانو بانداے نعمتو نہ وی
پہ کشرانو بانداے۔

اِذْ كَرَّمَا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ دے تفسیر محکمیں تیر شویدا او دے
نعمتو نو تفصیل روستو ذکر دے۔

وَآيٍ قَدْ لَكُمُ عَلَى الْعَالَمِينَ دا ذکر د خاص نعمت دے روستو ذکر د عام نہ
حکہ چہ دا نعمت لوئے دے د تلوو نعمتو نو نہ او ذکر د فضیلت دے او
مراد دے نہ اسباب د فضیلت دی چہ هغه رسولان لیلرل او غتہ
کتا بو نہ رالیلرل دی پہ بنی اسرائیلو کنیں (ابن کثیر) پہ دلیل د سورة مائدہ
او قول د ابوالعالیہ دے چہ مراد د دینہ ملک او رسولان او کتا بو نہ
منزلہ دی او پہ دے اسبابو د فضیلت کنیں آخری امت د هغوی سرہ
شریک دے نو پہ فضیلت کنیں دا امت د بنی اسرائیلو سرہ برابر دے
او پہ سبب د نور و نعمتو نو خاصو د دے اُمت سرہ دا امت د هغوی اوچت
دے پہ فضیلت کنیں۔ نو معلومہ شوء چہ العالمین نہ مراد دے اُمت نہ
علاوہ نور خلق دی حکہ چہ د دے اُمت خیریت (غورہ والے) پہ سورة
الاعمران متلا کنیں او سورة بقرہ متلا کنیں ذکر دے۔ نو پہ دے جملہ

کس مقصد ترغیب دے استقامت تہ پہ اسبابوہ فضیلت باندے چہ ہفہ
توحید او ایمان دے پہ اخروی رسول او پہ اخروی کتاب باندے چہ قرآن دے
شہ پہ دے ایت کس تخویف اخروی دے روستوہ ترغیب نہ حاصل
دادے چہ پہ ورخہ کیامت پہ ہفہ ثلور و طریقوہ چہ پہ دنیا کس دے
نجات دے پارہ استعمالیری) سرہ نجات نشی حاصلید لے توہ نجات دے پارہ
طریقہ صرف ذکر دے نعمتو نو دے پہ طریقہ دے توحید او اتباع رسول سرہ
وَاتَّقُوا يَوْمًا، دلته تقویٰ پہ معنی دے خوف او خشیت سرہ دہ او یومًا
دلته مفعول پہ دے پہ حذف دے مضاف سرہ یعنی عذاب کیومر او کیوم
نہ مراد ورخہ دے آخرت دہ پہ قرینہ دے روستوہ صفتو نو سرہ۔

لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا دانفی دے اولے طریقہ دے نجات دہ پہ دنیا کس
ہفہ دادہ چہ کلمہ یو انسان غیر مجرم دے مجرم نہ عذاب دفع کری پہ طریقہ
دے ضمانت دے نفس یا ضمانت دے مال سرہ پہ دنیا کس نو دے طریقہ پہ آخرت
کس نہ چلییری۔ لَا تَجْزِي، جزئی پہ معنی دے قضا سرہ دہ حق ادا کولو تہ
وکیلہ شی۔ او پہ معنی دے کفی (کفایت کول او نائب کیدل) او پہ معنی دے اغنی
(دفع کول) او بعض اہل لغت فرق کرے دے چہ جزئی (مجرد) پہ معنی
دے قضا دے او اجزی (مزید) پہ معنی دے اغناء او کفایت کولو دے۔ نَفْسٌ
عَنْ نَفْسٍ اول نفس غیر مجرم دے او دویم مجرم مراد دے۔ او سورہ
لقمان ۳۱ کس مثال دے نفس یے پہ ولدا او والد سرہ ذکر کرے حکم چہ
دے غوی پہ مینج کس قربت او شفقت دے تولو خلقونہ دیر دے۔ شَيْئًا دے مفعول
پہ دے یعنی ہیچ حق دے حقوقونہ۔ یا مفعول مطلق دے یعنی ہیچ حصہ
دے قضا او کفایت او اغناء نہ۔ حاصل دے جملے دادے چہ پہ ورخہ کیامت ہیچ
یونفس دے بل نفس دے طرف نہ ہیچ حق نشی ادا کولے او دے ہفہ پہ محائے
باندے ہیچ نیابت او کفایت ہم نشی کولے او دے ہفہ نہ ہیچ تکلیف او
مصيبیت نشی دفع کولے۔

وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ دانفی دے دویم طریقہ دے نجات دہ۔ لفظ دے شفاعت
پہ قرآن کس دیارلس کرتہ ذکر دے او مادہ دے دے بغیر دے دے لفظ نہ
اتلس کرتہ دہ۔ ش ف ع دلالت کوی پہ جو پئی کیدل او باندے نو شفا
(دے چا دے پارہ سفارش کول دی دے پارہ دے مدد دے ہفہ یا دے۔ ہیچ کولو دے مصيبیت نہ ہفہ لے)

یہ دے کہیں ہم معنی کے جوہر کیدلورائی نوشفیج پہ معنی کے مددگار اور مصیبت نہ بچ کوؤنکی تہ وئیلے شی۔ او قبولیت پہ اصل کہیں اثر مرتب کول دی پہ خہ کارباندے اوکلہ پہ معنی کے صحت سرہ رائج لکہ پہ حدیث صحیح کہیں دی لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ بِغَيْرِ طَهْوَرٍ (نہ صحیح کیبی مونیغیر د اودس نہ) گڈنتہ ہم مراد معنی کے صحت دہ یعنی شفاعت بہ نہ وی کے کافر کے پارہ نو قبولیت بہیے ٹھکے اوشی۔ مَنَهَا ضَمِيرُ نَفْسٍ اُولٰٓئِكَ رَاجِعٌ دے چہ ہخہ مؤمن غیر مجرم دے او دویم نفس نہ مراد کافر دے۔

قائدہ عل نفی کے شفاعت پہ پتھو طریقو سرہ ذکر دہ اول کے نفی کے وجود کے شفاعت کے کافر کے پارہ (سورۃ اعراف ۳۵، سورۃ شعراء ۲۸، سورۃ انعام ۱۶، سورۃ سجده ۳۱، سورۃ غافر ۳۸، سورۃ روم ۳۱، سورۃ بقرہ ۲۵۴)۔ دویمہ طریقہ نفی کے اغناء (سورۃ یس ۳۱، سورۃ نجم ۲۷)۔ دریمہ طریقہ نفی کے نفع (سورۃ بقرہ ۳۱، سورۃ مدثر ۳۱، سورۃ طہ ۳۱، سورۃ سبا ۳۱)۔ خلورمہ طریقہ نفی کے ملکیت (سورۃ مریم ۸۷)۔ پنجمہ طریقہ نفی کے قبولیت (سورۃ بقرہ ۳۸)۔

قائدہ عل ذکر کے شفاعت پہ پتھو وجوہو سرہ دے اول شفاعت کے بندگانو پہ کوریئ کہیں (سورۃ نساء ۵۵)۔ دویم نفی کے شفاعت بغیر کے استثناء نہ پہ پنچلس ایاتونو کہیں۔ دریم نفی سرہ کے استثناء نہ پہ او ایاتونو کہیں پہ لفظ كَذَٰلِكَ لَمِنْ اٰرْتَضٰی اَوْ مِنْ بَعْدِ اٰذْنِهٖ اِلَّا مَنْ اَتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا۔ اِلَّا لِمَنْ اٰذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ۔ اِلَّا لِمَنْ اٰذِنَ لَهُ۔ اِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ۔ اِلَّا مَنْ بَعْدَ اَنْ يَّاْذَنَ اللّٰهُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَرْضٰی۔ او یہ دے تہ لو کہیں مراد توحید والادی کہ شفیع وی او کہ مشفوع کہ وی۔ خلورم اختیار کے شفاعت خاص دے اللہ تعالیٰ پورے (سورۃ زمر ۳۱)۔ پنجم تقیید کے شفاعت پہ شرک کولو سرہ یا پہ کارونو کے شرک سرہ (سورۃ روم ۳۱، سورۃ انعام ۹۲)۔ سورۃ یونس ۳۱ سورۃ زخرف ۸۷)۔

قائدہ عل مذہب کے اہل سنت والجماعت دادے چہ شفاعت کے شافعیو پہ اذن کے اللہ تعالیٰ سرہ حق دے کے پارہ دھم مؤحدینو چہ گناہ کبیرہ کے کرے دی یا گناہ صغیرہ۔ قرطبی وئیلی دی چہ یہ دے کہیں احادیث متواترہ معنی وارد دی او اجماع کے سلفو صالحینو کے امتدادہ (اوزہ وایم) چہ ہخہ ایاتونہ

د قرآن کریم چہ پہ ہفت کیش قیدہ کا استثناء موجود دے حکمہ کہ مستثنیٰ د پام
مصادیق ضروری دے او ہفتہ مؤمنان دی او معتزلہ، خوارج، اباضیہ وغیرہ
باطلہ فرقہ انکار کوی کہ شفاعت کہ تہولو اقسامونہ سیوا کہ یو قسم نہ چہ روستو
ذکر کیوی ہغوی دلیل تیسری د آیات مطلقہ نہ چہ پہ ہفت کیش نفی کہ شفاعت
عامہ دہ لیکن دوی را اندازہ دی کہ مقید ایا تو تونہ چہ ہفت کیش ذکر شمول نہ
مقید ایا تو تونہ معلومہ شوہ چہ پہ عام ایا تو تونہ مراد کہ نفی نہ شفاعت
دے د پامہ کہ مشرکانو یا بے اجازتہ شفاعت کول۔ او دام مسئلہ کہ شفاعت موجود
دہ پہ شرح عقیدۃ الطحطاویہ او شرح فقہ اکبر او پہ تور و کتابوتو کہ عقیدہ
کا اہل سنت کیش۔

فائدہ عک ذکر د اقسامو کہ شفاعت :- ابن ابی العزیزہ شرح کہ
عقیدہ طحاویہ کیش لیکلی دی چہ شفاعت حقہ پہ اثنہ قسمہ دے اول
شفاعت عظمیٰ چہ مختص دے پہ خاتم النبیین صلی اللہ علیہ وسلم پورے
ہفتہ کہ دے د پامہ چہ اللہ تعالیٰ حساب شروع کری کہ خلقوسرہ او کہ ہفت پہ
پامہ کیش صحیح حدیث وارد دے۔ دویم قسم شفاعت کہ ہفتہ چا کہ پامہ چہ
نیکئی او بدائی یے برابر وی تو شفاعت ورلہ جنت تہ کہ دخول د پامہ دے
دریم قسم شفاعت کہ ہفتہ مؤمنانو کہ پامہ چہ امر شوے وی کہ ہغوی پہ
پامہ کیش کہ دخول کہ نار جہنم تو شفاعت کہ دے کہ پامہ دے چہ کہ اورتہ
پچہ شی۔ ثلورم قسم شفاعت دے کہ پامہ کہ پورتہ کیدلو کہ درجا تو پہ
جنت کیش روستو کہ دخول کہ جنت نہ او دا قسم شفاعت پہ نیزہ معتزلو
ہم ثابت دے۔ پنجم قسم شفاعت کہ پامہ کہ دے چہ داخل شی جنت نہ
بے حسابہ۔ شپہم شفاعت کہ پامہ کہ بعض مشرکانو کہ پامہ کہ تخفیف عذاب
او دام مختص دے پہ ابو طالب پورے او خاص کرے شکرے کہ ایا تو تونہ نفی
کہ شفاعت نہ کہ پامہ کہ کافرانو۔ اووم شفاعت کہ پامہ کہ تہولو مؤمنانو کہ دخول
کہ جنت۔ اتم شفاعت کہ پامہ کہ ہفتہ مؤمنانو چہ کہ گناہونو کہ وجے نہ اورتہ
داخل شوی و او سوزیدالے وی بغیر کہ اندامونو کہ سجدے کولونہ
او دا تہول قسمونہ پہ صحیح احادیثوسرہ ثابت دی کہ دے نہ انکار کول
جہل او عناد او بدعت اعتقاد یہ دے او کلمہ کلمہ رسول کوی کفر تہ
فائدہ عک دا محکیش ذکر شوی اقسام کا آخرت سرہ تعلق لری او ہرچہ

عقیدہ لرل کے شفاعت کو لو کہ انبیاء یا صالحین و بزرگانِ نودی پہ دنیا کتب اور
دینہ مسئلہ کے توسل ہم وئیلے شی تو پہ ہفت کتب تفصیل دے او ہفتہ
مونہ ذکر کرے دے کہ تفسیر کے سورۃ مائدہ لاندے پہ ایت وایتوا الیہ
الوسیلۃ کتب ہفتہ او گورے۔

وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ دانی کے دریمے طریقہ کے نجات موندلودہ چہ ہفتہ
فدا یہ او جرمانہ ادا کول دی چہ مجرم ہے پچیلہ و رکری یا بل شوک ہے کہ
ہفتہ کے طرف نہ و رکری۔ وَلَا يُؤْخَذُ اخذ اکثر استعمالی ہی پہ مالونو
کتب او عدل ہم کے قبیلہ کے مالونو نہ دے دے وچے نہ دلتہ ہے اخذ ذکر
کرو۔ مِنْهَا داضمیر ہم راجع دے نفس اول تہ او داراجع قول کے او احتمال
شتہ چہ راجع شی دویم نفس تہ۔ عَدْلٌ دامادہ پہ قرآن کتب اتہ ویشیت
کرتہ ذکر دہ پہ اصل کتب برابر والی تہ وئیلے شی لکہ پہ سورۃ مائدہ ۸۵
کتب دامعنی لغوی دہ او دلتہ پہ معنی کے فدا ہے او جرمانے سرہ دے چہ
ہفتہ برابر کتر لے شی کے جرم سرہ او کہ ہفتہ ذکر پہ (سورۃ بقرہ ۲۸۱ او سورۃ
الاعمران ۷۵ او سورۃ مائدہ ۸۵ او سورۃ انعام ۱۵۰) کتب دے او قرآن
کریم کتب دے نہ علاوہ پہ تور و مغنوسرہ ہم ذکر دے، اول پہ معنی
کہ حق پورہ ادا کولوسرہ لکہ پہ سورۃ بقرہ ۲۸۱ کتب۔ دویم پہ معنی کُحَان
بچ کولو کہ گناہ تو کبیر نہ او کہ اصرار کولو نہ پہ صغیرہ یا تدا ہے (سورۃ
مائدہ ۸۵)۔ دریم کتاب اللہ او سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
(سورۃ نساء ۸۵)۔ خلورم برابری پہ الوہیت کتب (سورۃ انعام ۱۵۰)۔
پنجم رشتیا وئیل (سورۃ انعام ۱۵۳)۔ شپرم فیصلہ او عمل کول (سورۃ
اعراف ۱۵۱)۔ اووم کہ حق نہ او پریدال (سورۃ نمل ۲۸)۔

فائدہ:- قربی کے عدل او عدل پہ مینج کتب پہ دہ طریقوسرہ فرق
ذکر کرے دے اول داچہ پہ زور کے عین سرہ پہ معنی کے فدا ہے او پہ
زیر کے عین سرہ پہ معنی کے مثل (مساوی) دے۔ دویم داچہ عدل ہفتہ
خیز دے چہ کہ بل خیز سرہ پہ قیمت او قدر کتب برابر وی اگرچہ کہ ہفتہ
کہ جنس نہ نہ وی او عدل ہفتہ گچہ برابر وی پہ جنس او جرم (جوسہ) کتب۔
وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ دانی کے خلورے طریقہ کے نجات موندلودہ پہ دنیا کتب۔
چہ کہ مجرم کے خلاص لودہ پارہ کہ ہفتہ تا بعداران او دوستان وغیرہ خپل

مِّنَ الَّذِينَ يَرْغَبُونَ يَسْؤُكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ

د فرعونیا تو نہ چہ رسول یے تاسو تہ بد عذابو تہ

يَذَرُكُمْ وَيَسْتَخْلِفُونَ نِسَاءَكُمْ

حلا لول یے خامن ستاسو چو کیدہ لشی اوڑو تدا یے پر بخود لے رہے حیائی لہ زنانه ستاسو

وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿۷۹﴾

او پہ دے رمصیبتونو کین امتحان ووستاسو کرب دطرف تہ رامتخان لوٹے۔

زور اوقوت استعمال کری اوہ غلہ لہ پہ زور سرہ نجات و رکری داسے پہ
آخرت کین نشی کید لے۔ ہم ضمیر دویم نفس تہ راجع دے پہ اعتبار دمعنی
دہے سرہ چہ جمع دہ۔

سوال :- پہ محکبین جملو کین مفردات ذکر کرے دی او پہ دے جملہ کین
ضمیر اوصیغہ د جمع ذکر دہ ۹۔ جواب :- د جزاء او شفاعت او عدال و رکولو
پہ وخت کین یو شخص ہم کافی کیری لیکن د نصرت پہ مقام کین دلہ او کثرہ
پکاروی نو دہے سرہ مناسب جمع دہ۔

مادہ د نصرت پہ قرآن کریم کین پہ دیرو معانوسرہ دہ اولہ معنی اسباب
د غلبہ پیدا کول کہ اسباب ظاہری وی او کہ روحانی وی لکہ پہ (سورۃ
العمران ۱۳۱) او سورۃ نصر (کین)۔ دویمہ معنی بیچ کول ہر کلمہ چہ دہے نہ
روستو حرف دین راشی (سورۃ انبیاء ۱۰۷)۔ دریمہ معنی ملگرتیا کول او دلہ
کول (سورۃ اعراف ۱۷۱) سورۃ حشر (۱۰۷)۔ خلورمہ معنی جہاد فی سبیل اللہ
کول (سورۃ محمد ۱۰۷)۔ پنجمہ معنی غلبہ و رکول (سورۃ بقرہ ۲۵۷، ۲۵۸، سورۃ
العمران ۱۳۱)۔ شپیرمہ معنی بدالہ اخستل (سورۃ غافر ۱۷)۔ اوومہ معنی
قوت او زور استعمال دلتہ دا آخری معنی مراد دہ یعنی دوی پہ ہیخ
قوت او زور سرہ نشی بیچ کید لے۔ اوخازن داسے معنی لیکل دہ لا یُخَذُّونَ مِنَ
الْعَذَابِ (نہ یہ شی بیچ کید لے د عذاب تہ)۔ او قرطبی او نسفی معنی کربیدہ
پہ معونت امداد کولوسرہ)۔ او ابن کثیر و بیلی دی چہ نہ بہ وی ہیخوک
چہ د دوی دوجے نہ پہ غضب شی او دوی لہ خلاص کری د عذاب نہ۔
لک پہ دے ایت کین دا اول نعمت خاصہ دے پہ بنی اسرائیلو باندا دے

بن ریان اوبل قول دادے چہ نوم یے مصعب وڈ (ابن کثیر) اوبعض تاریخو
کین لیکلی دی چہ نوم یے مرنفتاح بن رعمیس ثانی وڈ۔

یَسُوْمُوْكُمْ، د سوم نہ اخستلے شویدے یہ معنی کارادہ اوئزدے کول او
خکہ ول او دوام (همیشولے) او تکلیف رسول۔

سُوْءَ الْعَذَابِ عذاب خوهر یو قبیح او نا کارہ دی تو یہ اضافت دسوء کین
اشارہ دہ اشد او اشد (دیر نا کارہ) تہ۔ دا عذابونہ یہ دیر و قسم و نوسرہ
وڈ بعضونہ یے خادمان جو پکری وڈ پہ چا باندے یے یہ زور زمینداری
کولہ او بعضو باندے بہ یے د غرونونہ کتے راو پلے او بعضو بہ کچہ بنختہ
جو پو لے او چاہہ پنے بنختہ جو پو لے او چا باندے بہ یے نور کسبونہ کول
چہ یہ سورۃ مؤمنون سک او سورۃ شعراء نکلا کین ذکر دی۔

يَذْكُرُوْنَ اٰثْنَآءَ كُمْ دا بغیرک واو عاطفہ نہ تفسیر دے دپار دسوء العذاب
دا تفسیر دے یہ ذکر دلو یے عذاب سرہ عذاب چہ نور عذابونہ ہم وڈ
دے وجہ نہ یہ سورۃ ابراہیم سک کین حرف واو ذکر کرے دے اشارہ
دہ نور و عذابونہ او یہ سورۃ قصص سک کین دذبح یہ تفسیر استضعاف
ر کمزوری کول کین ذکر کریدہ او يَذْكُرُوْنَ یہ شد د بارسرہ دپار
د مبالغہ او د کثرت د ذبح دہ او کثرت د ذبح یہ اعتبار د کثرت د مذابو حینوسرہ
دے۔ اٰثْنَآءَ كُمْ پچی یہ وخت د پیدائش کین مراد دی او دا دے دپارہ
چہ یوہم د دوی خدا د بلوغ او سر پیتوب تہ او نہ رسیبری۔

وَيَسْتَحْيُوْنَ دا دویم عذاب دے یہ دے کین درے احتمالات دی اول
دا چہ استحياء د حیات نہ ماخوذہ یعنی ژوندائی یے پرینبودلے داہم
عذاب دے عکہ دیر والے دزنانونا و کموالے د نارینوسبب د دیر وفتو
دے لکہ چہ یہ علامات قیامت کین یہ حدیث سرہ ثابت دہ چہ نارینہ بہ
لوشی اوزنانہ بہ دیرے شی۔ دویم احتمال دا دے چہ دا د حیات نہ ماخوذ
دے او داسے صیغہ یہ سورۃ احزاب سک کین ذکر دہ۔ نومعنی دا دہ چہ
حیات یہ یے اخستلہ دزنانونہ یعنی د بے حیائی کارونہ یے د دوی نہ
اخستل۔ دریم احتمال دا چہ دا د حیا (مقصود) نہ اخستلے شوے دے
(شرمکاه د بنیے تہ وئیلے شی) یعنی دزنانونہ د شرمکاهونوبہ یے تفتیش
کوڈ چہ ایاد دوی خہ بچے شوے دے او کہ نہ۔

نساء کمر بنات یے نہ دے ویلے عکھہ چہ اولہ معنی بات دے چہ بنات بہ یے
روندائی پریشودے نو هغه به نساء شولے اوپہ روستو دوارو احتمالونو
سرہ لفظ دلویوزنا تو سرہ مناسبت لری۔

فائدہ:- دے خاص عذاب ورکولو سبب خہ وویہ دے کتب ذکر اقوال
دی اول هغه دے چہ ابن کثیر یہ حدیث الفتون (تفسیر سورة طه کتب) ذکر
کریدے چہ بنی اسرائیلو کانبیاء ک اخبار دے چہ نہ یہ کورنی کتب داسے مذاکر
به کولہ چہ الله تعالیٰ به زمونر یہ قوم کتب یو داسے سرے پیدا کوی چہ
د هغه یہ وچے سرہ به د فرعونیا نو حکومت ختم شی او زمونر دولت به
قائم شی نو فرعون چہ کلہ بادشاہ شوا و داخیرہ دہ د بنی اسرائیلو نہ
واوریدلہ نو هغه دے خبرے تصدیق یہ دے وچے سرہ او کپوچہ دا
کورنی ک نبوت دہ دوی رشتیا وائی۔ دویمہ وجہ قرطبی خازن ابن کثیر
و غیرہ لیکل دہ چہ فرعون خوب کتب اولیدل چہ اور ک بیت المقدس نہ
راؤ و تلو اوپہ کورونو ک قبطیانو ک مصر کتب داخل شوا و د بنی اسرائیلو
کورونہ تربینہ۔ مچے شول نو تعبیر کوؤ نکو داسے تعبیر او کپوچہ یہ بنی
اسرائیلو کتب به یو شخص پیدا کیری اوستا حکومت به ختم کری۔ دریمہ
وجہ مدارک او جلالین کتب ویلے دہ چہ کاھنا نو فرعون تہ داسے خبر
ورکپو۔ یہ اولہ توجیہ کتب تصدیق ک حدیث او ک خبر و ک نبوت دے او
پہ دویمہ وجہ کتب رشتینوالے ک خوب د فرعون دے او خوب ک کافرہم
کلہ کلہ رشتیاوی لکہ یہ زمانہ د یوسف علیہ السلام کتب خوب د بادشاہ
اوپہ دریمہ وجہ کتب تصدیق ک کاھنا نولازمیری اوپہ حدیث صحیح سرہ
ثابت دہ چہ تصدیق ک کاھن خو کفر دے نو دغہ توجیہ صحیح نہ دہ ہاں
کہ داسے او ویلے شی (لکہ چہ بعض مفسرینو لیکلی دی) چہ کاھنا نو د فرعون
ک خوب تعبیر داسے او ویستلو نو بیا ک صحت ک پارہ خہ وجہ کیدے شی۔
و فی ذلک کمر بلاؤ، دامادہ یہ اصل لغت کتب ک پارہ ک حقیقت یشکارہ کولو او
ک پارہ ک امتحان راخی اوپہ امتحان سرہ ہم حقیقت معلوم شی او امتحان
کلہ یہ نعمتونو ورکولو سرہ وی دے ک پارہ چہ شکر او کری او کلہ یہ
مصیبتونو سرہ وی چہ صبر معلوم شی۔ پہ اولہ معنی (حقیقت معلوم)
سرہ پہ سورة یونس بتل او سورة کھف ک او سورة ملکی ک کتب ک

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا

او کله چاه او چود موتو ستاسو (دکچ کولو) فهاړه درياب، پس کچ کړی موتو ستاسو او غرق کړل موتو

الْفِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ۵۰

(تول) فرعونيان او تاسو کتل -

او په معنی مطلق امتحان سره که په خیر سره یا شر سره وی لکه په سورة اعراف ۱۲۸ او سورة قلم کله کیش او په معنی د امتحان په مصیبتونو سره په سورة بقره ۵۵ او په معنی د امتحان په نعمتونو وړ کولو سره په سورة انفال کله او سورة فجر کله کیش دے او په معنی د امتحان په احکام شرعیه سره لکه په سورة مائده ۳۸ او سورة بقره ۹۲ کله کیش دے - په دے ایت کیش په نیز د اکثر مفسرینو په معنی د امتحان (په مصیبتونو) سره دے او په دے وخت کیش د لیکم اشاره ده عذابونو ته او په نیز د بعض مفسرینو په معنی د نعمت سره دے او د لیکم اشاره ده نجات وړ کولو ته داروستو قول دلته راجع دے محکمه چه مقام د تعداد د نعمتونو دے -

مِنْ رَبِّكُمْ په دے لفظ کیش اشاره ده چه هر خیر او شر د الله تعالی طرف نه کترل ضروری دی -

فَأَنجَاهُ: ابن جریر و تبلی دی چه بلی یبلاو مجرد په شر کیش استعمال یی او ابلا یبلی (مزید) په خیر کیش استعمال یی او دا قاعده اکثریه ده -

نه په دے ایت کیش دویم نعمت خاصه ذکر کوی چه هغه انجاء ده د غرق نه او په دے کیش نتیجه د ظلمونو د فرعونیا نو ذکر ده او په دے کیش ذکر د هجرت د موسی علیه السلام او د بنی اسرائیلو دے سره ذکر د معجزه د موسی علیه السلام نه -

وَإِذْ فَرَقْنَا، فرق په اصل کیش فصل (جدا کولو) ته و غیشی د الله د او په مین کیش جدا جدا حصه او برخه جوړول مراد دی چه د هغه نه هر حصه ته فرق وئیل کیدی لکه په سورة شعراء کله کیش - او د دے واقع تفصیل په سورة اعراف ۱۳۶ او سورة یونس ۹۸ او سورة طه ۷۷ او په سورة شعراء کله کیش د ۵۴ نه تر ۵۶ پورے دے -

بِكُمْ بآ په معنی د لام سره ده یا بآ سببیه ده او مضاف پت دے رب سبب

اِنْجَاء كُمْ اَوْ دُخُوْا لَكُمْ)۔ البقرة دالفظ پہ قرآن کریم کیں درے دیرش کرتے
 او تثنیہ پتخہ کرتے اوجمع درے کرتے ذکرده۔ مفرد پہ اعتبار ک جنس سرہ ک
 لکہ پہ دے سورت سکتا کیں او نور ہم دیرایا تونہ دی اوکلہ پہ الف لام عہد
 سرہ یومعین خیز مراد وی لکہ پہ دے ایت کیں او تثنیہ پہ اعتبار ک دودہ قسم
 ک بحر سرہ دہ لکہ سورۃ فاطر سکتا او سورۃ فرقان سکتا۔ اوجمع پہ اعتبار ک دیرو
 شاخونو ک سمتار سرہ دہ او دا بحر چہ پہ دے ایت کیں ذکر دے دامشہور
 وؤیہ بحیرۃ قلزم سرہ او یہ دے وخت کیں ہفتہ تہ بحر احمر وئیلے شی۔
 فَانْجَيْنَاكُمْ ذٰلِکَ اٰیٰتٌ صٰحِیْحٌ تہ ثابت دہ چہ دا ورخ ک نجات ک بنی اسرائیل وورخ
 ک عاشورے وہ چہ یہودیایا تویہ ک شکر ک پیارہ دغہ ورخ روژہ نیولہ او مشرکین
 مکہ یہ ہم ک ہغوی ک اقتداء یا ک ملت ابراہیمہ ک وجہ نہ دغہ روژہ نیولہ
 او یہ اسلام کیں ہم دا روژہ نیول ک اکثر اہل علمو پہ نیز باندے فرض
 وہ لیکن بیا پہ رمضان سرہ ک ہفتہ قرضیت منسوخ شواوا استحباب یے باقی
 پاتے دے سرہ ک نہمے ورخ تہ دپارہ ک دے چہ مشابہت ک یہودیایا تویہ رانشی۔
 فَاعْلَمَ:۔ یہ مخکین ایت کیں نجینا پہ شد اسرہ او یہ دے ایت کیں انجینا
 پہ باب افعال سرہ ذکر کر وٹخکہ چہ اول نجات باندے دیرہ مودہ لکیدے
 وہ او پہ دویم انجاء باندے دیروخت تہ دے لکیدے بلکہ پہ یو محل
 نول بنی اسرائیل ک دریاب نہ روغ را او وتل۔ او باب تفعیل دلالت کوی
 پہ تداریم باندے چہ یہ دمہ دمہ باندے کار کول وی او باب افعال
 دلالت کوی پہ یو کرت کار کولویا ندے۔

وَاعْرِضْ اِلٰی فِرْعَوْنَ، سوال:۔ بعض متصوفہ ملحدینو دعویٰ کریدہ
 چہ فرعون نہ دے غرق شوے او وئیلی دی چہ ک ہغہ ایمان قبول
 شوے وؤا او دلیل بیسی دلفظ کال فرعون تہ چہ مضاف الیہ پہ حکم
 ک مضاف کیں داخل تہ وی او دارنگ دلیل نیسی ک سورۃ یونس سکتا نہ
 چہ کَالْیَوْمِ نُنَجِّیْکَ بِمَا نَزَّلْنَاکَ۔ چہ ک ہغہ بدان ک غرق نہ مچ کر شوے وؤ
 جواب:۔ داد قرآن کریم ک صریح ایاتونہ خلاف کول دی ہغہ ایاتونہ
 چہ یہ ہفتہ کیں ک فرعون ہلاکت مستقل ذکر کرے شوے دے دادی
 سورۃ بنی اسرائیل سکتا سورۃ یونس سکتا سورۃ ذاریات سکتا سورۃ نازعات
 سکتا۔ او ابن قیم پہ جلاء الافہام کتاب کیں لیکلی دی چہ لفظ ال چہ کوم حائے

وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ

اَو کلام چہ وعدہ اوکے موسیٰ (علیہ السلام) سرے دے چلوینتو شیور (دوہرہ کولوں) بیا

اتَّخَذْتُمْ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهَا وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿۵۱﴾

اونیو تاسو مہنی لہ (پہ خدا ایسی سرے) روستو دتلو د موسیٰ علیہ السلام ات تاسو ظالم کوئی وی (پہ شرک کولوں)

مضاف ذکر وی تو مضاف الیہ پہ حکم د مضاف کتب داخل وی۔ او تفسیر
دُنَّجِيْلِكَ بِمَا تَكُنْ بِه انشاء اللہ پہ سورۃ یونس کتب راشی چہ پہ ہفت کتب
د فرعون نجات د عذاب نہ نہ معلوم پیری۔

وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ مراد دوی نظر دے پہ سترگو سرے د هغوی ہلاکت
او غرقیدالوتہ۔ یا دکنایہ دہ د مخارج غرقیدالوتہ یعنی هغوی ستاسوپہ مخارج
غرق کرے شول پہ دے دواپو توجیہا تو کتب اشارہ دہ بل نعمت تہ
حکہ چہ د دشمن غرقیدال مخارج د خوشحالی سبب دے۔

پہ ایت کتب تمہید دے دپارہ د ذکر د دریم نعمت خاصہ چہ هغہ پہ
ورپسے ایت کتب ذکر کوی نو پہ دے ایت کتب جرم د بنی اسرائیل ذکر
کری چہ هغہ عبادت کول د عجل دی او دشرک دے۔

وَعَدْنَا، سوال :- دا باب مفاعله دہ صدور غواہی د دواہ طرفونونہ تو
صدور د وعدے خود موسیٰ علیہ السلام د طرف نہ نیشته ۹۔

جواب عل صیغہ د مزید کلمہ پہ معنی د مجرد سرے وی لکہ عاقبت اللص
اودلتہ بل قراءت کتب پہ لفظ د وعدنا (مجرد) سرے دے۔

جواب عل د اللہ تعالیٰ د طرف نہ وعدہ وہ پہ طریقہ د امر کولوپہ ذریعہ
د وحی سرے او د طرف د موسیٰ علیہ السلام نہ قبول اوراتلل وؤمیقات
مقررہ تہ نو دے تہ مواعدا وئیلے کیہی۔

مُوسَىٰ ذکر دے لفظ پہ قرآن کریم کتب یوسل شیور دیرش کرتہ
شورے دے۔ او دہ نسب نامہ داسہ دہ موسیٰ حویئے د عمران او هغہ
حویئے د بصہر او هغہ حویئے د قاہٹ او هغہ حویئے د لاوی او هغہ حویئے
د یعقوب علیہ السلام او هغہ حویئے د اسحاق علیہ السلام او هغہ حویئے
د ابراہیم علیہ السلام دے۔

أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، تفصیل دے پہ سورۃ اعراف ۱۱۱ کتب دے او هغہ تنولہ

میاشت کے ذوالقعدے اولس ورگے کے ذوالحجے و۔ ذکر کیلئے ذکر کیے کے دے و۔
 نہ دے کرے چہ پہ اسلامی (قمری) حساب کبش شیعہ محکبش وی پہ ورخ
 باندے او کے لفظ اربعین نہ محکبش لفظ کے اتمام یا انقضاء پتہ مراد دے۔
 سوال :- سورة اعراف نہ معلوم میری چہ اولہ وعدہ کے دیر شوشوشوید
 بیالس وریاندے زیاتے کرے شوے او دلتہ وعدہ کے خلویبیتو ذکر دے ۹۔
 جواب :- سورة اعراف کبش پہ واقعہ موسیٰ علیہ السلام کبش تفصیل مراد و نو دیرش
 اولس یے جدا جدا ذکر کر و او پہ دے سورت کبش اجمال کے واقعہ کے پارہ کے ذکر
 کے نعمت مقصدا دے نو دلتہ یے مجموعہ ورگے ذکر کرے دی۔ او کے مفسرینو
 پہ روایت سرہ معلومہ دہ چہ پہ دے ورگہ کبش پہ موسیٰ علیہ السلام
 باندے روڑے نیول ہم لازم شوے و۔ لیکن کے دے نہ دلیل نیول
 کے صوفیا نو کے پارہ کے جواز کے وصال او کے چیلے و یستلو صحیح نہ دے کے وصال
 نہ کے منع کے پارہ صریح حدیث کے نبی صلی اللہ علیہ وسلم ثابت کے او چیلہ
 دلتہ کے پارہ کے حصول کے کتاب اللہ دہ کے نور و مقصد و نو کے پارہ دا چیلہ نہ وہ
 او پہ دے کبش قیاس ہم شرعاً صحیح نہ دے۔

ثُمَّ اتَّخَذُ ثَمْرَ الْعَجَلِ، اتخذا استعمالی یہ ہفہ عجاتے کبش چہ حقیقت
 کے خیز یووی او کے ہفہ صفت بدل کرے شی دلتہ ہم حقیقت کے عجل سرہ
 زرو و ادوی ورلہ صفت کے عجل خیال او کرو او دار تک حقیقت کے عجل
 حیوان (مخلوق) دے او دوی ورلہ صفت کے الوہیت او کرتلو۔ نو دلتہ کے
 اتخا ذیہ معنی کبش دہ احتمالونہ دی اول دا چہ اتخا ذیہ معنی کے جوہر و لو
 دے یعنی کے سر و زرو کے کالونہ یے شکل کے سخی جوہر کرو او دویم احتمال
 دادے چہ دلتہ دویم مفعول پتہ دے یعنی الہا یعنی کے سخی نہ یے معبود
 جوہر کرو او پہ دے و۔ سرہ اتخا ذیہ سورة اعراف شکار کبش دہ کرتہ
 ذکر کرے دے او دلتہ دویم احتمال غورہ دے۔

سوال ۱۔ بنو اسرائیل خو ہوشیار خلق و نو سرہ کے عقل نہ سخی نہ
 شہ رنگ الہ وائی ۹۔

جواب عل۔ قرآن کریم کبش مشرکانو تہ بے عقلہ و ئیلے شویدی اگر چہ
 دوی کے دنیا پہ کار و نو کبش ہوشیار وی۔

جواب عل۔ یہ یہودیانو کبش محکبش نہ عقیدہ کے حلول موجودہ چہ دا

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ

بیا معافی اوکرے موتیر تاسو تہ روستو دکر گناہ کولو تہ ربه وجہ دتوبہ کولو دکر پلٹا چہ تاسو

تَشْكُرُونَ ﴿۵۲﴾ وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ

شکر اوکری - او کله چہ ورکړو مونږ مومنی (علیه السلام) تہ کتاب (تورات)

عقیدہ یے د یونان والونه اخیستلے وه - عقیدہ د حلول داسه وی چہ وائی چہ الله تعالیٰ په یو مخلوق کبش دتنه حلول کړیدے لکه اوبه چہ په پیوکبش کلامی شی توهغه اوبو ته پئی وئیله شی نو د حلول د وجه نه مخلوق ته نوم د الله تعالیٰ اود هغه صفتونه ذکر کوی - او عبادت د عجل په بنی اسرائیلو کبش د آل فرعون (قوم د قبط) نه شروع شوے وو د هغوی په معبوداتو کبش (غوا غویے - سخه) شامل وو اود هغوی په اصطلاح کبش هغه ته یے حاثور وئیلو - او قراء بغوی په تفسیر د سورة طه کبش لیکلی دی چہ دوی عبادت د سخی داسه کولو چہ هغه ته به یے چاپیره طواف کولو او کلام (رقص) به یے کوله اوداسه طریقے په هندوانو کبش هم شته او په رقص سرودو تیره عبادت کول د ملحدیتو صوفیاءو طریقہ ده اودا مشابیه دے د یهودیت سره -

وَ اَنْتُمْ ظَلِمْتُمْ د ظلم لفظ تحقیق مخکبش تیر شویدے دلته مراد د ظلم نه شرک کول دی عکله چہ عبادت حق د الله تعالیٰ دے او مشرکان هغه عبادت استعمالوی د پاره د مخلوق نو دا ظلم عظیم دے -

۵۲ په دے ایت کبش ذکر د هغه نعمت دے چہ د هغه تمهید په مخکبش ایت کبش ذکر کړے وو چہ هغه عفو د عبادت د عجل ده (چہ شرک دے) -

سوال :- د شرک خو بغیر د توبه نه عفو نه کیږی په دلیل د (سورة نساء ۴۸ - ۱۱۶) سره نو دلته ولے عفو او شوه ۶ -

جواب :- د دوی د توبه امر او قبلیدال د توبه په روستو ایت ۱۱۶ کبش ذکر دی او الفاظ د توبه د هغوی په سورة اعراف ۱۲۹ کبش ذکر دی -

عَفَوْنَا د اصدادونه دے په معنی د وړاتولو (محو کولو) سره هرکله چہ د گناه سره ذکر شی لکه په دے ایت کبش - او په معنی د زیاتولو سره لکه په سورة بقره ۲۱۹ کبش او فرق په مینج د عفو او مغفرت کبش په دوه طریقو سره دے

اول طریقہ ذکر کر کے دہ قرطبی پہ تفسیر کہیں چہ عفو محول دگناہ دی کہ روستو
 دسزانہ وی اوکے مخکنس وی دار تک چاتہ چہ روستو دگناہ تہ سزا معاف
 شی دے تہ ہم عفو و غیلے شی۔ او مغفرت بپنہ دگناہ دہ چہ سزا و سرہ
 تہ وی۔ دویم فرق بقایٰ پہ نظم الدار کہیں ذکر کر کے دے ہغہ دادے چہ
 عفو رفع د عقوبت دہ بغیر دفع ذکر دگناہ تہ۔ او مغفرت ختمول دی ذکر
 دگناہ سرہ دفع د عقوبت تہ۔ دریم فرق عفو محول دگناہ دی د کتاب
 الاعمال تہ او مغفرت پتہول دگناہ دی د حلقوتہ۔

مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ، ذَلِكَ اشاره دہ عبادت د عجل تہ۔ سوال :- ثُمَّ هُمْ دِپَاہ
 د روستو والی دے او مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ ہم پہ روستو والی دلالت کوی نو د
 تکرار وجہ خہ دہ ۹۔ جواب :- دہ خیزونہ دی یو عبادت د سخی او دویم
 توبہ کول او عفو د دغہ دوارہ خیزونہ روستو و۔ دویم داچہ یو عمل
 دگناہ د او بل و تحت (زمانہ) د ہغہ، نو روستو والے د دوارونہ مراد دے۔
 لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ، لَعَلَّ دلته دپارہ د طلب دے لکہ چہ پہ سلا کہیں ذکر
 شوی دی یعنی تذکیر د نعمت دپارہ د طلب د شکر دے۔ مادہ د شکر پہ
 قرآن کریم کہیں دے او یا عجلہ ذکر دہ۔ او دا پہ صفت د اللہ تعالیٰ کہیں شپہ
 کرتہ ذکر دے او ہغہ پہ نسبت د اللہ تعالیٰ کہیں پہ معنی د بنکارہ کولو
 د نعمت دے او قبلول د شکر دی۔ او زجر پہ عدم د شکر د انسانا دولس
 کرتہ ذکر دے۔ او ابن قیم پہ مدارج السالکین کہیں و بیلی دی چہ شکر پہ لغت
 کہیں ظہور تہ و بیلی شی لکہ ظہور د اثر د خوراک پہ بدن کہیں لکہ پہ حدیث
 د مسلم کہیں دی "إِنَّ الدَّوَابَّ لَتَشْكُرُ مِنْ لَحْوْمِهِمْ" (حدیث یا جوج ماجوج)
 (خاروی او مارغان پہ مارہ شی د هغوی د غوشونہ) او دے پہ اصطلاح
 د شرع کہیں دیر تعبیرونہ دی لکہ چہ قرطبی ذکر کر پید (ہلندے او کوئی)
 او بقایٰ پہ نظم الدار کہیں و بیلی دی چہ شکر بنکارہ کول د برکت باطن
 دی پہ ظاہر باندے۔ او ابن قیم و بیلی دی چہ شکر ظہور د اثر د نعمت اللہ
 تعالیٰ دے پہ ژبہ د بندہ سرہ پہ ثنا و بیلو سرہ او پہ زبہ د بندہ طریقہ
 د محبت کولو سرہ او پہ اندام و توباندا دے پہ طاعت کولو سرہ او دے پنچہ
 قواعد دی ع خضوع کول د شاگر مشکورتہ۔ ع محبت کول ہغہ سرہ۔
 ع اقرار کول د نعمت د ہغہ۔ ع او ثناء و بیلی پہ ہغہ یا ثناء او نہ استعمال

وَالْفُرْقَانِ لَكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَإِذْ قَالَ

او فرق کو دیکھو (حق باطل) کے دریا کے چہ تاسولار او موسیٰ۔ او کلمہ چہ او وسمیل

کہ نعمت پہ عنائے کہ حق کان کہ منعم کنیں۔ نو معلوم شہوہ چہ کہ شکر کو لو دہ
ارکان دی اول رکن نسبت بشکارہ کول کہ نعمت منعم تہ (چہ اللہ تعالیٰ دی)
او داد چہ کہ توحید او کہ ترک شرک دہ او دویم رکن نعمت پہ رضا کہ منعم
کنیں خرچ کول او داد چہ کہ سنت دہ حکم چہ عنائونہ کہ رضا کہ اللہ تعالیٰ
پہ سنت سرہ معلوم میری نو معلومہ شہوہ چہ ہر کفر او شرک او بداعت
کول او نور گناہونہ دا تہولہ نا شکری دہ او یہ مقابلہ کہ شکر کنیں پہ قرآن او
سنت او عرف کنیں کفران او نا شکری ذکر کنیں۔

۱۳۷ یہ دے ایت کنیں ذکر کہ خلوریم نعمت خاصہ دے یہ بنی اسرائیلو
باندے (چہ ہغہ تورات وئی او مناسبت یے کہ بخکنیں نعمت سرہ دا دے
چہ کہ شرک نہ کہ پیچ کیدالو کہ پارہ کتاب اللہ ضروری دے۔ مفسرینو ذکر
کریدای چہ تردغہ وخت پورے یہ بنی اسرائیلو کنیں کہ موسیٰ علیہ السلام
صحیفہ چلید لے او اوس یے دیر ضرورت پیدا شو کہ پارہ کہ غت کتاب۔ نو
پہ زمانہ کہ عبادت کہ سنی کنیں موسیٰ علیہ السلام تہ یہ میقات اول کنیں
تورات کتاب ورکھے شو۔

الکتاب مراد کہ دے نہ یہ اجماع سرہ تورات دے او طریقہ کہ ورکولود
ہغہ یے سرہ کہ بعض صفاتونہ پہ سورۃ اعراف ۱۲۸ کنیں ذکر کریدہ۔
وَالْفُرْقَانِ داصیغہ کہ مبالغہ دہ کہ فرق نہ یعنی جدا کوونکے پہ بنہ جدا کولو
سرہ۔ دلتہ مفسرینو دہ توجیہ لیکلی دی اول دا چہ واو کہ پارہ کہ عطف
کہ صفت دے پہ بل صفت باندے او موصوفی یودے یعنی الفرقان ہم
تورات دے۔ او دویم دا چہ الکتاب نہ مراد تورات دے او الفرقان نہ مراد
معجزات دی چہ سبب کہ فرق دی پہ مابین کہ حق او باطل کنیں شہ بخکنیں
ذکر شول او شہ پہ روستو ذکر کرکھے شی۔

فائدہ :- الفرقان پہ قرآن کنیں او وہ کرتہ ذکر کہ او دہ ہغہ پنچہ مصداقات
دی اول پہ معنی کہ تورات لکہ پہ سورۃ انبیاء ۲۰ کنیں او دویم پہ معنی
کہ قرآن کنیں لکہ سورۃ الفرقان ۱۔ او دریم پہ معنی کہ فتح او نصرت لکہ
پہ سورۃ انفال ۱۳۱ کنیں او خلوریم معجزات کہ موسیٰ علیہ السلام

مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يُقَوْمُوا لَكُمْ ظُلْمَكُمْ أَنْفُسَكُمْ

موسیٰ علیہ السلام قوم خیل تہ، اے قومہ خما! یقیناً تاسو ظلم کریدے یہ خانو تو خیلو باندے

بِأَخْذِكُمْ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِيكُمْ

یہ سبب د نیولو ستاسو سخی لڑ (یہ خدا یعنی سارے) پس توبہ او کریں پیدا اکوونکی خیل تہ

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ الْبَشَرَ ۚ إِنَّ أَوْدَعَ النَّاسُ فَتًى

نواورڈنی خانو تہ خیل - دا توبہ کول ستاسو غورۂ دہ تاسو لڑ

عِنْدَ بَارِيكُمْ فَبِأَيِّ ذَنبٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مَرْغُوبًا

یہ نیز د پیدا کوونکی ستاسو - پس توبہ ہے قبولہ کرہ ستاسو یقیناً

هُوَ التَّوْبَةُ الرَّحِيمَةُ ۚ وَإِذَا قُلْتُمْ

خاص حقہ دیر توبہ قبولونکے اور رحم کوونکے دے - او کلہ چہ او وٹیل تاسو

لکہ یہ دے ایت کہیں او پنجم نور کتابونہ او صحف منزلہ لکہ یہ سورۃ العمرۃ کہیں۔ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ اشارہ دہ چہ تورات و رکولو کہیں مقصد طلب د ہدایت و واد تورات صفت ہم ہدایت و و لکہ یہ سورۃ مائدہ سک ۱۱ او سورۃ اسراء سک ۱۱ کہیں دی - او ہر کتاب منزل د اللہ تعالیٰ نہ د پامرہ د ہدایت و حق حقہ خیلہ زمانہ کہیں توبہ اسرائیل چہ کلہ یہ تورات باندے یہ خیلہ زمانہ کہیں قائم و و خانو ندان د ہدایت و و۔

سک ۱۱ یہ دے ایت کہیں ذکر د پنجم نعمت خاصہ د اللہ تعالیٰ دے یہ بنی اسرائیلو باندے چہ حقہ عفو د سزا وہ روستو د ذکر د عفو د گناہ نہ او مناسبت ہے د مخکین ایت سورۃ دادے چہ کتاب اللہ (تورات) سبب شو د پامرہ د توبہ د دغہ گناہ نہ توبہ سبب شو د پامرہ د تخفیف عقوبت ہم لِقَوْمِهِ لَام د پامرہ د خطاب دے - قَوْم، قرطبی و ٹیلی دی چہ دالفظ جمع د اَمْر دہ بغیر د لفظ نہ جماعت د سر و اوز ناوتہ و ٹیلے شی، د انبیاء یہ واقعات تو کہیں یا قوم کہیں دواہہ جندہ (نارینہ اوز نا نہ) داخل دی او کلہ صرف نارینو تہ و ٹیلے شی لکہ سورۃ حجرات سک ۱۱ کہیں - او قوم یہ عرف کہیں حقہ خلق دی چہ نسبت ہے یوم مشرتہ کیدے شی یہ دنیوی

نسبت سرہ یا دینی نسبت سرہ محکمہ چہ قیام (انتظام) کہ ہفہ خلقویہ سبب کہ
ہفہ مشر سرہ دی برابرہ خبرہ دہ کہ دیو نسب وی اوکہ نہ وی لکہ قسوم
دلوٹ علیہ السلام چہ نسب کبش شریک نہ وڈ دخیل مشر ریغیر سرہ
یَقْرُور دا خطاب دے ہفہ چاہہ چہ عبادت کہ سخی یے کرپے وڈ۔

اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ هَرْکَنَہ کوؤنکے پخپلہ ثواب ضائع کرپی اوخان مستحق
کہ جہنم اوگر محوی او دایہ خان بانداے ظلم کول دی۔ قرطبی وٹیلی دی چہ
ہر شوک داسے عمل اوکرپی چہ ضرر یے ہفہ تہ رسیپی تو وٹیلے شی چہ
دغہ انسان کہ خان سرہ بد اوکرپی۔

يَا تَخَاذُكُمْ الْعَجَلُ، بَاء کہ پارہ کہ سببیت دہ او کہ اتخا ذ کہ پارہ دویم مفعول پت
دے یعنی الہا دا دلیل دے چہ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ خطاب صرف عبادت کوؤنکو
کہ سخی تہ دے۔

فَتَوَوُّواْ اِلَىٰ بَارِيْكُمْ دا دلیل دے چہ مرتدا تہ دعوت کہ توبے ورکیداشی
او دارنگ توبہ کہ مرتدا قبل پیوی۔ اوپہ دے مسئلہ کبش کاہل علم و دیر
اقوال دی چہ ہفہ کتاب الارتداد کبش فقہاء و لیکلی دی۔ بَارِيْكُمْ دانوم دے
کہ نومونو کہ اللہ تعالیٰ نہ پہ قرآن کریم کبش درے کرتہ ذکر دے او دا کہ برہ نہ
ماخوذ دے اوپہ دے کبش کہ پاکوالی او کہ جدا والی معنی ماخوذہ نو کہ باری
معنی ہفہ ذات چہ پیدا کوی مخلوق پاک اوچ کہ عدم تناسب کا اندامونہ
او کہ یویل نہ جدا جدا پہ شکل اوپہ اخلاق و اوصفا تو کبش۔ نوپہ دے کبش
کہ خالق او مصور نہ زیا تہ معنی موجودہ او دا اسم یے کہ طلب توبے سرہ
پہ طریقہ کہ استدلال یا کہ ترغیب سرہ ذکر کرپے دے یعنی ہفہ ذات چہ
تاسوتہ یے خائستہ او جدا جدا شکلونہ درکپے دی نو کہ ہفہ معصیت نہ
توبہ کول ضروری دی او مدارک کبش وٹیلی دی چہ پہ دے کبش زور نہ دہ
یعنی ہفہ ذات چہ انسان تہ یے خائستہ صورت اوصفات ورکری دی او دغہ
انسان پہ دغہ صورت او وصف سرہ غواتہ (چہ بد شکل او کہ غباوت
مشہور صفت لری) سجدے کوی دا نہایت ظلم دے۔

فَاَقْتُلُواْ اَنْفُسَكُمْ یہ دے کبش کہ مفسرینو دہ اقوال دی اول دلچہ توبہ
پہ زہ اوپہ ژبے سرہ دہ او قتل کول پہ طریقہ کہ متہم (پورہ کوؤنکے) کہ
توبے سرہ دے لکہ چہ پہ اُمت زمونہ کبش پہ قصاص کبش اوپہ رجم

د خدا د زنا کبش سره د توبه کولو نه قتل متهم د توبه دے نو دارنگ په
 شرع د بنی اسرائیلو کبش داسه توبه او سزا وه د شرک کوونکو (مرتدایانو) -
 دویم قول دادے چه قَاتِلُوا تفسیر د توبه او توبوا په معنی د عزم کولو د
 توبه دے نو بیا په دے باندے قتل د نفس عین توبه وه په بنی اسرائیلو
 کبش - اَنْفُسَكُمْ دے نه مراد خپل جانونه دی لیکن د قَاتِلُوا نه مراد خان قتل
 ته سپارل دی لکه په دے قول د الله تعالی کبش یا ایها الذین امنوا کتب علیکم
 القصاص، الآية بیا په هغه قول چه دا خطاب دے قتل کوونکو مؤمنانو ته
 یا مراد د اَنْفُسَكُمْ نه هم جنس دی یعنی هغه کسان چه عبادت د عجل یی
 کړی وؤ د جنس د بنی اسرائیلو نه نو بیا په دے قول سره خطاب د
 قَاتِلُوا خاص دے غیر مجرمانو ته یعنی چا چه عبادت د سخی نه دے کړی
 نو هغوی د قتل کړی عبادت کوونکو د عجل لره یا د قَاتِلُوا خطاب مجرمانو
 ته دے او دوی مراد دی په اَنْفُسَكُمْ سره لیکن د قَاتِلُوا نه مراد تقاتل
 دے یعنی دوی د کورنی کبش یو بل لره قتل کړی -

ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ په دے جمله کبش ترغیب دے قتل ته د پار
 د توبه کولو او په دے کبش اشاره ده چه مجرم له په سزا ورکولو کبش خیر
 او ډیرے فائده دی او هغه فائده اگر چه د ډیر ولسانو نه پته دی
 لیکن د الله تعالی په نیر باندے هغه بشکاره فائده دی -

فَتَابَ عَلَيْكُمْ دے نه مخکبش عبارت پته دے (تَبَيْتُمْ وَ قَتَلْتُمْ اَنْفُسَكُمْ)
 نو تاسو توبه اویستله او قتل د مجرمانو هم او کړو یا جانونه مو قتل ته
 اماده کړل نو په حکم د الله تعالی باندے تعمیل او شونو په هغه باندے
 تفریع او شوه چه فَتَابَ یعنی الله تعالی ستاسو توبه قبوله کړله -

سوال :- هر کله چه عابدین عجل قتل کړی شول نو هغوی ته فَتَابَ
 علیکم خطاب څه فائده ورکوی ؟ -

جواب :- دا په طور د تذکیر د انعام دے په اولاد باندے په انعام د
 پلار او سره لکه چه مخکبش خطابا تو (انعاما تو) کبش هم داسه طریق ده -
 جواب :- دلته توبه په معنی د تخفیف سره ده لکه په سورة نساء ۹۲
 او سورة توبه ۱۰۰ کبش دا معنی ده نو مقصد دادے چه الله تعالی د دوی
 دغه سزا د قتل اسانه کړه په قتل د بعضو سره او په نسخ د حکم سره

يُؤْمَلِي لَكَ تَوْفِيقًا لَكَ حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهْرَةً

اے موسیٰ (علیہ السلام) مجھے ایمان نہ لرو پتا تو مجھے پورا چاہے اور میں تو اللہ تعالیٰ لہرے میں کھڑا ہوں

فَاَخَذْنَا نِكْمَتَكُمُ الصُّعُوقَةَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿۵۵﴾

تو او نیو تو تاسو لہرے میں تندرست اور تاسو کتلے

کہ بعض تو رو نہ یعنی چہ لہر کسان قتل شو تو تو رو کسا تو تہ سزا معاف شوہ
یہ سبب کہ دعا موسیٰ او ہارون علیہما السلام سرے۔

سوال :- تو یہ یہ معنی کہ عفو و گناہ سرے جو یہ محکس ۲۵ کتب ذکر شویہ
تو یہ ذکر کول جو تکرار دے ۶۔

جواب علیہ :- اس سوال دلالت کوی چہ دلالت کہ تاب نہ مراد تخفیف دے یہ
سزا کتب لکہ چہ یہ محکس جواب کتب ذکر شول کہ دے وچہ نہ دانعت مسی
دے یہ نعمت کہ تخفیف کہ عذاب سرے۔

جواب علیہ :- محکس صرف عفو و گناہ ذکر شویہ او یہ دے کتب طریقہ
کہ توبہ او کہ معافی ذکر شویہ۔

تنبیہ :- دلالت مفسرین و آیات موقوفہ او آثار ذکر کپیدی چہ یہ ہف
کتب کہ بنی اسرائیل و او یا زہر کسا تو قتل ذکر دے تفسیر مراغی کتب ذکر
دی چہ ہر کلمہ صحیح نص نیستہ نوموینہ قطعی فیصلہ یہ بارہ کہ تعداد کتب
نہ شو کولے بلکہ خبرہ دادہ چہ دا کہ بنی اسرائیل و جو پشوی روایات دی چہ
کہ خیل قوم کہ نسل برکا تو تہ اشارہ کوی چہ دوی یہ لہرہ زمانہ کتب دوبرہ
ترقی او کپلہ او دادوی یہ تورات (تحریف شوی) کتب یہ باب العباد کتب
لیکلی دی اگر چہ کہ یعقوب علیہ السلام نہ تر موسیٰ علیہ السلام پویہ
خلو ریشہ (یہ قول کہ ابن خلدون باندے) تیر شوے دی او یہ دغہ مینج
کتب فرعون ہم کہ دوی نہ دیر بھی قتل کپے دی شو پیر دومرہ
وخت کتب دوی شہ رنگ دومرہ ترقی او کپلہ چہ ہر وخت کہ دوی
او یا زہر قتل کپری او یہ طاعون وغیرہ ہلا کپری تو معلومہ شوہ
چہ دا کہ بنی اسرائیل و مبالغہ دی کہ اظہار کہ خیل برکت کہ نسل کہ بارہ۔
اِنَّهُ هُوَ الثَّوَابُ الرَّحِيمُ، داسے محکس تیر شوے دے او یہ ثواب
کتب اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ طریقہ کہ توبہ یہ خیلہ بنائی اور وستو

دے تو ہے نہ رحمت تو نہ یہ ہغوی یا ندے جاری ساقی۔

یہ دے ایت کش زور نہ او عقوبت کدوی یہ یویدا عمل یا ندے ذکر
کوی پس ذکر دشرک کدوی او کد تو ہے کدوی نہ۔ لیکن داتمہیدا دے
دپارہ ذکر دتعمت شپیم چہ ہغہ بعث بعد الموت دے یہ دنیا کش چہ
یہ راتلو تکی ایت کش ذکر کیبری۔

وَاذْكُرْ دالالت کوی چہ دامستقلہ واقعہ دہ لیکن روستو کد عبادت د
عجل نہ وہ او کد ہغ بعض تفصیل یہ سورۃ اعراف ہغ کش ذکر شویکا
اوپہ ترتیب کد دے واقعہ کش کد مفسریتو دہ قولو نہ دی اول قول دا چہ
روستو کد عبادت کولو کد عجل لہ دوی تہ موسیٰ علیہ السلام کد تو ہے کولو
ترغیب ورکرو نو کد تو ہے کد کیفیت دپارہ ہغہ کدوی تہ او یا مشران
منتخب کرل او طور تہ یے کدویم میقات دپارہ بوتلل۔ ہرکہ چہ اللہ
تعالیٰ موسیٰ علیہ السلام سرہ خبرے (وحی عمومی) او خصوصی یہ پارہ
کد تو ہے کش او کرلے چہ توبہ کد عبادت کد عجل یہ قتل سرہ دہ لکہ چہ ہغ کش
ایت کش تیر شول او دغہ وحی موسیٰ علیہ السلام دوی تہ ذکر کرلہ
نو دوی مطالبہ او کرہ کدویت کد اللہ تعالیٰ او انکار یے او کرہ کد تصدیق
بالغیب نہ۔ دویم قول دادے چہ ہرکہ میقات اول کش موسیٰ علیہ السلام
تہ کتاب تورات ورکرلے شو او موسیٰ علیہ السلام روستو کد واپس کیدلو
او کد تو ہے کد عبادت کد عجل نہ دوی تہ کد ہغہ کتاب او امر او نواہی بیان کرل
نو دوی تہ گران بشکارہ شول او دوی او ٹیل چہ داخوبہ مو تر ہغہ وخت
منو چہ اللہ تعالیٰ مو تر تہ مخارج دایے وینا او کرہ۔ پناء یہ اول قول چہ مشہور
دے دا قول کد او یا کسا نو دے او پناء یہ دویم یا ندے دا قول کد یوینی اسرائیلو
سیوا کد مخلصیتو نہ دے۔ لیکن اول قول غورہ کد یہ تأیید کد سورۃ اعراف سرہ۔
لَنْ تُؤْمِنَ لَكَ دایمان یہ صلہ کش چہ لام راشی دالالت کوی یہ وثوق
او تصدیق لغوی یا ندے۔ نو دانی کد تصدیق لغوی دہ بل احتمال دادے
چہ لَكَ یہ معنی کد لِأَجْلِ قَوْلِكَ دے او نفی دایمان شرعی دہ۔

تنبیہ :- یہ دے کش معلومہ شوہ چہ بنی اسرائیل یا دغہ او یا کسان
یہ دے قول سرہ مرتدا شول او کد دے وجہ تہ اللہ تعالیٰ دوی لہ سزا
کد مرگ ورکرہ لیکن یہ سبب کد توبہ کد دوی او دعا کد موسیٰ علیہ السلام

سورة دوی معاف کرے شوا و ہغہ سزا دے مرکب ہے تریتہ لرے کپلہ۔ او بعضو اہل علم و بیلی دی چہ کہ دوی مقصد انکار دایمان نہ نہ وڈ بلکہ کہ مطالبہ تائید دایارہ او دجہل دوجہ نہ ہے دا کلمہ وئیلے وہ نو مرتدا نہ دی لیکن سزا ددوی دوجہ کہے ادبیئی کہ اللہ تعالیٰ او کہ رسول نہ دہ۔

حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهَنَّمَ، دا غایۃ مقصد کہ قول کہ ہغوی دے۔ جہنم شکارا تہ وئیلے شی دلتہ مراد عیاں گاہے یعنی محتاج کہ سترگو پہ لیدالوسرہ او دا قید کہ یارہ کہ وضاحت کہ دے خبرے دے چہ مراد کہ تری تہ رویت علمیہ تہ دے بلکہ رویت کہ سترگو دے۔

فَاَخَذْنَاكُمْ الضُّعْفَةَ، لفظ کہ اخذات ہے اوئیلو نزلت ہے نہ دے وئیلے حکم چہ اخذ مستلزم کہ اہلاک دے او نزول مستلزم کہ اہلاک نہ دے۔ الضُّعْفَةُ، منعکس تحقیق کہ صعق تیرشوے دے خازن پہ دے کہیں خلور قولو نہ ذکر کرے دی عہ مرکب عہ اور نازل شو پہ دوی باندے او دوی ہے اوسیل ہغہ تہ تندر وئیلے شی۔ عہ چغہ کہ آسمان کہ طرف نہ پشان کہ صیغہ کہ ثمود یا نوا و قوم شعیب علیہ السلام او قوم لوط علیہ السلام عہ دیر ملائیک چہ کہ ہغوی پہ کشار او ریدالویا کہ ہغوی پہ لیدالوسرہ دوی بے ہوشہ شول نومرہ شول کہ یرے کہ وجہ نہ۔ او سورۃ اعراف منعکس ہے دے تہ رجفہ وئیلے دہ چہ ہغہ زلزہ کہ زمکہ یا ہیبت کہ زہر نو مراد دے۔

وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ مراد کہ دے نہ نظر کول دی صاعقہ تہ (چہ اوروئی پہ وخت کہ راکوزیدالو کہیں) (مدارک)۔ یا مراد کہ دے نہ کہ یوبل مرکب دالوتہ کتل دی یعنی تا سو یوبل تہ کتل (خازن)۔ یا مراد کتل کہ اثر کہ موت دی پہ روستو اولاد کہ دوی کہیں۔

تنبيه :- معتزلو کہ دے ایت نہ دلیل نیولے دے چہ لیدال کہ اللہ تعالیٰ پہ دنیا او آخرت کہیں بحال دی او کہ دے وجہ نہ پہ دوی باندے صاعقہ راغللہ ؟ جواب :- نزول کہ عذاب پہ دوی باندے کہ وجہ کہ دے قول کہ دوی نہ وڈ چہ کنی تو من لکے نو دا کلمہ کہ ارتداد دہ یا دوی طلب کہ رویت کہ وجہ کہ محبت نہ نہ دے کرے بلکہ کہ وجہ کہے ادبیئی نہ ہے کہ پیداے نو کہ ہغہ سرہ توہین کہ قول کہ پیغمبر ہے ہم کرے دے دلتہ دا کلام خازن ذکر کہ پیداے او قرطبی بحث کول روستو کرے دے۔

ثُمَّ بَعَثْنَاكَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكَ لَعَلَّكُمْ

بیا ژوندی کړئ مونږ تاسو روستو د مرګ ستاسو ته دے د پام څه تاسو

تَشْكُرُونَ ﴿۵۹﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ

شکر او کړئ - او سورے کړمے مونږ ستاسو د پاسه ورځي

۵۹ په دے ایت کښ ذکر د انعام مقصد دے څه هغه ژوندی کیدل د دوی دی روستو د مرګ نه او بعت په اصل کښ پورته کولو ته اولین لوت ته وئیل شې دلته اوله معنی مراد ده یعنی دوباره ځي دوی ته ارواح واپس کړل او ژوندی ځي راپورته کړل او د موت دلته معنی حقیقی معروف ده څوک څه دلته د موت تاویل کوی په بے هوښۍ سره یا په جهل سره نو هغه خلاف د تفسیر د سلف صالحینو ته او اخستل د مجاز دی سره د امکان د معنی حقیقی نه اودادواړه باطل دی - او سورة اعراف کښ لفظ د اهلک هم صریح دے د دوی په مرګ باندے -

فَاعْلَاهُ عَلَ تفسیر ماوردی وئیلی دی څه د مرګ نه روستو څه څوک ژوندی کړمے شې نو د هغوی په مکلف کیدلو کښ دوه قولونه دی اول دا څه د دوی نه تکلیف ساقط شو ځکه څه د دوی ایمان اضطراری او کړیدو دویم قول دا څه د دوی تکلیف باقی دے ځکه څه په دنیا کښ هیچ عاقل د تعب نه خالی کید لے تشی او دا قول اصح دے -

فَاعْلَاهُ عَلَ په دے ایت کښ موت د عقوبت دے موت مؤجله نه دے او بعت د دے موت نه روستو خارق للعادت دے معجزه ده د موسی علیه السلام اودا حاصل شوی دے په دعا د موسی علیه السلام څه په سورة اعراف کښ ذکر شویده او په دے سورت کښ داسے واقعات پنځه کړته ذکر دی اول داده دویم په ۳۷ دریم په ۳۳ څلورم په ۲۵۹ پنجم په ۲۶۰ کښ او دا ټول په طور د خارق للعادت سره دی یوحکمت په دے کښ داده څه الله تعالی بندگانو ته ښکاره کوی لکه څه رنگه څه الله تعالی په امور عادیه باندے قادر دے نو دغسے په امور و خلاق د عادت نه هم قدرت لری - اولکه څه ایمان راوړل په دوباره ژوند د ورځ د قیامت باندے فرض دی په دلیل د قرآنی آیاتو نو سره نو دارنگ ایمان راوړل په دے

وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْمَنْ وَالسَّلَوى ط كَلُوا

او را اولیہول مونو پہ تاسو باندے ترنجبین او مرزان - (راویہل مونو) خوری

مِنْ طَيِّبَاتٍ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا

د پاک (مزیدار) ہفتہ تہ چہ در کردی مونو تاسوتہ - او هیچ نقصان اونکو دوزمونہ

وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ۝۷۷

لیکن دوی د خپلو خانونو نقصان کوونکو و -

واقعاتو خرق عادت باندے ہم قرض دی پہ دلیل دے ایاتو تیسرہ۔
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ لکہ چہ قبولیت د توبے د شرک نہ لوئے نعمت د نودارنگ
قبولیت د توبے د ارتداد نہ ہم لوئے نعمت دے دے وجہ پہ ۷۷۷ او پہ
دے ایت کبش شکر ذکر کرے شو۔ اولفظ د شکر شامل دے نولو طاعتونو
تہ (لیاب د دمشق)۔

پہ دے ایت کبش ذکر د اورم نعمت دے او هغه دوه قسمونه دی یو
قسم مکان د اوسیدلو پہ ظَلَلْنَا سره اودویم قسم مشروب او طعام رے
تکایفہ۔ او ظا هر داده چہ هرکله بنی اسرائیلو پہ اتباع د موسیٰ علیہ السلام
کبش هجرت کرے وڈ او میدان تیه تہ راغلل نو دوی محتاج وڈ ابادی تہ او
ابادی تہ وہ نو د نمر د گرمی تہ د یچ کولو د پاره پہ دوی باندے سورے
د غمام (وریمو) اللہ تعالیٰ جو پر د اود خوراک غیشکاک د پاره یے ورلہ من
اوسیلوی پیدا کول۔

وَلَقَدْ لَبَّيْنَا وَآوَدَ پاره د عطف د یو واقعے دے پہ بلہ واقعہ باندے او مناسبت
د مخکبش سره دادے چہ مخکبش نعمت د ژوندیے ذکر کرو او پہ دے انعاماتو
کبش بقاء د ژوند د اود دے نعمت ذکر پہ سورة اعراف نکل کبش او پہ
سورة طه نکل کبش شته دے۔

سوال :- تیر شوی نعمتو تہ یے پہ آد سره ذکر کرے وڈ او دلته یے اذنه
دے ذکر کرے ۹۔

جواب :- هر تیر شوی نعمت فائده کوی حیات بدانیہ یا حیات روحانیہ
نو هغه لوئے نعمتو تہ دی اودا خوصوف سورے کول یا خوراک غیشکاک د

چہ وقتی نعمت دے (واللہ اعلم)۔

وَقَالُوا عَلَيْنَا دَرُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ۚ
کول وڈ باران وغیرہ مقصود نہ وڈ۔

الْغَمَامُ سَبِينِ وَرَيْحُهُ تَهْ وَتِلْ شَيْءٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ۚ
رند اکمہ شی تو دیرہ تیاری نہ پیدا اکوی او گری ہم نہ پیدا اکوی۔ غمام یہ
لغت کبش پتو لو تہ و تیلے شی یہ حدیث صحیح کبش رائج و ان غم علیکم
الہلال (یعنی چہ کہ اولے شے میاشت کخہ وجہ علت) نہ یہ تاسو پتہ پاتے
شی۔ نو یہ دے نعمت سرہ دوی کا آبادی او دیکھ کہ تکلف نہ بچ شول او د
گرمی کہ دفع کولو اسبابو تہ ہم محتاج نہ وڈ۔

وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ ۚ رَاجِحَ قَوْلٍ دَا دے چہ انزال پہ معنی کہ پیدا کولو پہ اسمانی
تدا بیر و سرہ دے چہ کہ زمکے ظاہری اسبابو لہرہ پہ ہفت کبش دخل تہ وی لکہ
پہ سورۃ اعراف ۱۷۱ او سورۃ حدید ۱۷۱ کبش دی نو پہ میدان تہ کبش کہ
مَنّ او سلوی ظاہری اسباب موجود تہ وڈ لیکن کہ خرق عادت پہ طور سرہ
پیدا کیدل۔ المَنّ پہ دے کبش کہ مفسرینو دیر اقوال (اول قول ترنجبین،
دویم جولہ خوبہ، دریم کبش، خلورم خوک شربت۔ او ابن کثیر و تیلے چہ
دا اقوال قول یوبل تہ نزد دے دی عکہ چہ ہر ہفتہ خوراک او ٹھنکاک
چہ اللہ تعالیٰ احسان کرے وڈ پہ ہفتہ سرہ پہ دوی باندے بغیر کہ عمل کہ
السان او دے مشقت نہ نو مَنّ (ترنجبین) چہ یوائے او خورے شو نو طعام
او حلوی وہ (چہ کہ شے کہ وارے پشان پہ او تو باندے نازلیدلو او خود وڈ)
او چہ خلط بہ شود او بوسرہ نو شربت بہ ترے جو پشوا و کہ بل شیز سرہ
بہ مرکب شو نو بلہ نوعہ کہ خوراک بہ جو رہ شوی۔ او بعض اہل علمو
و تیلے دی چہ پہ حدیث کہ بخاری سرہ ثابت دی چہ کہ زمکے خریرے ہم کہ مَنّ
نہ دے یعنی یو قسم کہ مَنّ کہ بنی اسرائیلونہ خریری وڈ چہ ہفتہ ہم بے
تکلیفہ او بغیر کہ تخم نہ اسان طعام دے (او حدیث پہ شرح کبش نور اقوال ہم شہد کہ
و الشکوی پہ دے کبش قول کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دے چہ مرغی دہ
پشان کہ سمائی او قول کہ ابو العالیہ داد دے چہ دافس سمائی مرغی دہ او
قول کہ عکرمہ داد دے چہ دا مرغی کہ ہندا کہ ملک وہ چہ کہ چنچنرے نہ
غتہ وی۔ او کہ دے نہ پہ پستو زہ کبش تعبیر کیری پہ مرز (بتیں) سرہ

چہ کہ ہفت غوبہ لذیذہ مفیدہ دہ کہ صحت دپارہ اوپہ داسے ملکوت کیں پیدا کیڑی
چہ یہ ہفت کبش دغتم وربشو قصلونہ پیدا کیڑی لیکن پہ میدان تہ کبش ددے
پیدا کیڈال خلاف عادت وڈاود دے حاصلول دبنی اسرائیلو دپارہ اسان
کپے شوی وڈنو خومرہ یہ چہ ضرورت وڈنو دوی بہ راتیولے شول بعض
عوام وائی چہ دابہ ورا تہ کپری مرزان راتلل او دلیل نیسی دلفظ دسمانی تہ
لیکن داقول خطا دے بے دلیلہ دے اوسمانی نوم دمرغی دے جمع دسمین
(وریت کپری شوی) تہ دہ۔

سوال :- عادت دادے چہ پہ خوراک کبش غوبہ مخکبش وی پہ خور
خیز باندے (لکہ حلوة) نو دلتہ یے من ولے مقدم ذکر کپو یہ سلوی باتا ہے۔
جواب عل ہرکہ چہ پیدا ایش ددغہ دوارہ خیرو نو د عادت تہ خلاف وڈ
نو ترتیب یے ہم د عادت تہ خلاف دے پہ طریقہ د عادت د جنتیا نو چہ یہ
سورۃ واقعہ سٹ سٹ کبش ذکر دے چہ فاکہہ (میوہ) مخکبش دہ پہ غوبہ
باندے۔ جواب عل د حلوة (خور خیج) راتلل دبرہ تہ د عادت دیر خلاف
دے او د مارغانو راتلل دبرہ طرف تہ د عادت سرہ من وجہ مناسب دی
نو حکہ یے من مخکبش ذکر کپو۔

گُلُوْا مِنْ طَيِّبَاتٍ مَا رَزَقْنَاكُمْ، دگُلُوْا تہ مخکبش لفظ دقلنا پت مراد دے اوداہ
قرآن کبش پہ دبروایا تو نو کبش شتہ لکہ پہ سورۃ رعد سٹ او سورۃ زمر سٹ
او سورۃ العمران سٹ کبش دی۔ او گُلُوْا امر دپارہ دایاحت دے اوچہ قید
دطبیات مراد وی نو امر دپارہ دایجاب دے اوپہ دے کبش اشارہ دہ چہ
ایشودل دطعام د میلہ مخ تہ کافی تہ دی دایاحت دپارہ بلکہ دامراوذن
انتظار پکار دے (بحر المحيط)۔ مِنْ طَيِّبَاتٍ مِنْ دپارہ دتبعیض دابو حیان
وئیلی دی چہ داقول غورہ دے کہ طبیات تہ مراد صرف مِنْ او سلوی
وی او کہ عام طبیات وی حکہ چہ تہول خو یوانسان خو پلے نشی۔

طَيِّبَاتٍ داجمع دطیب یا دطیبت دہ۔ مادہ دے پہ قرآن کبش پنحوس خلہ
راغلے دہ او دے پنحہ معانے دی۔ اول پہ معنی دحلل (سورۃ نساء سٹ)۔
دویم پہ معنی دحوشحالی دطبیعت (سورۃ نساء سٹ او سورۃ زمر سٹ)۔
دریم پہ معنی دپاک (سورۃ نساء سٹ)۔ خلورم پہ معنی دمزیدار اولذابذ
(سورۃ احقاف سٹ)۔ پنجم پہ معنی دقائدے والا (سورۃ ابراہیم سٹ)۔ او

طَبِیَّت (یا کولے) یہ قرآن کہیں کہ دیارلس غیبت و تو یہ صفت کہیں ذکر ہے انسان، مال، بلد، قول، کلم، او کلمہ، حلال، صعیدہ، ذریت، مساکن، ریح، شجرۃ، حیاء، تحیۃ (سلام)۔ او کہ حلال یہ صفت کہیں یہ مقام کہ اکل کہیں یہ شہین آیا تو تو کہیں ذکر دے او کہ مرزوق سرہ صفت کہ طبیات شپارس کرتہ ذکر دے۔

تنبیہ :- طیب^{چہ} یہ صفت کہ حلال کہیں رائجی تو یہ ہے کہیں کہ مفسرین و اول قول دادے چہ طیب یہ معنی کہ حلال دے او تا کید دے کہ حلال کہ پارہ او دویم قول دادے چہ کہ حلال او طیب یہ مینج کہیں فرق کہ او ذکر دے کہ تاسیس (تقیید) کہ پارہ دے نو فرق ہے یہ خو و جو و سو سرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ حلال عام دے اگر کہ عارضی پلیدی وی او کہ پاک وی او طیب خاص دے یہ معنی کہ پاک سرہ چہ ہیج پلیدی پکبیں نہ وی دویمہ وجہ دادہ چہ حلال ہتہ دے چہ دلیل نہ وی کہ ہے یہ حرمت باندے او طیب ہتہ دے چہ یہ ہے کہیں نشوونما او غذا اثیت ہم وی تو کوم خیر چہ پاک وی لیکن نشوونما کہ بدن او غذا اثیت پکبیں نہ وی لکہ خاورہ، گتہ، سکارہ وغیرہ تو دا خو پرل مکروہ دی۔ دریمہ وجہ دادہ چہ حلال نفیس مباح تہ و غیلے شی او طیب ہتہ دے چہ ہیج شبہ نہ وی یہ مقدار او یہ صفت او کیفیت کہ حصول کہ ہے کہیں۔ او طیبیت چہ ہر کلمہ بغیر کہ لفظ کہ حلال تہ ذکر وی تو ہتہ یہ معنی کہ حلال او پاک اولیات و رکوز کی سرہ مراد دی۔

مَا رَزَقْنٰكُمْ، ما موصِلہ یا موصوفہ یا مصدریہ دے تہول احتمالات صحیح دی۔ وَمَا ظَلَمُوْاكَ دِیْنًا وَلَا مَالًا کہیں پتہ لفظ ولا تطغوا فیہ مراد دے یہ قرینہ کہ سورہ طہ ۱۰۱۔ او دارنگ لفظ کہ طغوا یا ظلموا پتہ دے او مفسرین و لیکی دی چہ دوی منع کرے شوی و و کہ ذخیرہ کولونہ او کہ ناشکرئی کولونہ لیکن دوی بہ کہ ہے نہ ذخیرہ کولہ تو ہتہ یہ زر سخا شو او چینی بہ یہ کہیں او شول او کہ خو پرلونہ بہ بے کارہ شول او کہ ہے و جے نہ من او سلوی تاز لیدال کم شول یہ دوی باندے۔ او ہر کلمہ چہ وہم کیدالو چہ دوی یہ دے مخالفت کولوسرہ اللہ تعالیٰ او کہ ہتہ نبی (موسیٰ علیہ السلام) تہ نقصان و رکولے شی نو جواب او شو یہ وَمَا ظَلَمُوْاكَ سرہ دلتہ ظلم یہ معنی کہ نقص سرہ دے یعنی دوی یہ طغیان او ظلم کولوسرہ کہ اللہ تعالیٰ او کہ رسول ہیج کہے نہ دے کرے منوی لہ ہے ہیج ضرر نہ دے رسولے۔

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا

او کله چه او وئیل موتو ورتنوخئی دے شہار تہ نو خوراک کوئی

مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا

دے تہ چرتہ چه غورائی تاسو یسمارے او ورتنوخئی

الْبَابِ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ

دروازے تہ سجدہ کوونکی او وائی کلمہ دحطۃ راوبخے موتو نو اویہ بخوتاسو تہ

خَطِيئَتِكُمْ ط وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿۵۸﴾

گناہونہ ستاسو - او خاتما زیات بہ کرو ثواب دخواستہ عمل کوونکو -

وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، لکن داستداراک دے یعنی چه دوی دپل
چا هیچ نقصان نہ دے کرے نو دحان یے کریدے دھے جواب او شو گانوا یہ
دے کنس ددوی عادت دظلم تہ اشارہ دے۔ اَنْفُسَهُمْ دا تقدیم د مفعول دپام
د تخصیص دظلم دے پہ دوی پورے۔ يَظْلِمُونَ دا ظلم اول پہ دے وے
سرہ دے چه هر گناہکار پہ خپل حان باندا دے ظلم کوی چه دحان ثواب
کم کری او حان عذاب دالله تعالیٰ تہ پیش کری دویم پہ دے وے سرہ
چه هغه نعمت ددوی نہ کم شو او حدیث صحیح کنس اشارہ دے چه لولا
بنو اسرائیل لَمْ يَخْزِ اللَّهُم (الحديث) معنی او مفہوم دا دے چه کہ نہ وے
ذخیرہ کول دبنی اسرائیل و من او سلوی لرة اونه وے دھے سخا کیدال او
بے کارہ کیدال نو اوس بہ ہم چرے غوینہ نہ سخا کیدالے۔ او د هغوی
طعام خو سخا شوے وؤ د وے دطغیان او ظلم نہ او د دے امت طعام خو
سخا کیری دیارہ دعبرت اغستلو۔

۵۸۔ داهم د هغه اوامرو تہ دے چه پہ میدان تہ کنس واقع شوے وؤ پہ
وخت د موسیٰ علیہ السلام کنس او بنی اسرائیل دے امر منلو تہ انکار کرے
وؤ بیا روستو دخلو بیتو کاونو تہ دیوشح علیہ السلام یہ زمانہ کنس
دوی جہاد او کرو او دغه قریہ (بیت المقدس) تہ ورغلل نو دا خلور
اوامردوی تہ او شول نو ابن کثیر وئیلی دی چه پہ دے کنس مقصد زجر وکیل
دی دوی تہ بہ انکار کولو د جہاد او دخول د مقدس زمکہ تہ او بیا روستو

د دخول د دوی نه ارض مقدسه ته زجر او تخويف د نیوی دے دوی ته په سبب د تبدیل د اوامرو سره۔

تنبيه :- بعض مفسرينو ذکر کړيدل چې دا هم ذکر د انعام د لکه (الباب دمشق) لیکن دا قول صحیح نه دے بلکه په دے اول ایت کښ ذکر د تمهید او روستو ایت کښ عذاب او سبب د هغه ذکر دے نو دا ذکر د عذاب اول دے په بنی اسرائیلو په مینځ د ذکر د انعاماتو کښ او هر کله چې دا اوامر ذکر شوی وؤ په وحی د موسی علیه السلام کښ په میدان تیه کښ د دے وچې نه د دے عطف یې اوکړو په ماقبل واقعہ باندے نو او فرما ئیل یې وړاندې کړل اذْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ په دے ایت کښ خلور اوامردی اول دوؤ کښ ذکر د نعمتو نو دے او په روستو دوؤ کښ ذکر د هغه اوامرو دے چې دوی مکلف شوی وؤ په هغه باندے په طور د عبادت کولو سره او بیا ذکر د دوه بشارتو نو دے چې مرتب دی په مخکښ اوامرو باندے۔

هَذِهِ الْقَرْيَةُ، قریه د قری نه ماخوړل دے جمع ته وئیلے شی او په عرف کښ هغه آبادی ته وئیلے شی چې په هغه کښ خلق د پاره د او سیدالوجع وی که بانداه وی او که ښار وی اکثر اطلاق یې په بانداه باندے وی او کله کله یې اطلاق په ښار باندے هم کیږی۔ د دے قرئې په پاره کښ د مفسرینو دیر اقوال دی چې د ابیت المقدس، اریحا، رمله، شام، اردن، فلسطین، تدمر، ایلین، بلقاء او یا مصر وؤ۔ لیکن ابن کثیر وئیلی دی چې صحیح داده چې دا قریه بیت المقدس دے۔ هر کله چې دوی په میدان تیه کښ آباد وؤ نو الله تعالیٰ په دوی باندے جهاد د بیت المقدس فرض کړو لیکن دوی د هغه نه انکار اوکړو لکه چې په سورة مائدة سلك کښ ذکر دی نو خلو بیست کاله په طور د عذاب سره په میدان تیه کښ بند شول او په دغه وخت کښ موسی او هارون علیهما السلام وفات شول او یوشع علیه السلام پیغمبر شو نو هغه اولاد د بنی اسرائیلو ته د جهاد خطاب اوکړو او جهاد یې اوکړو نو دغه ملک فتح شو نو دوی ته په پاره د هغه ملک کښ داخلوړ خطایات او شول او دوی تبدیل اوکړو نو عذاب ورباندې راغے۔ نو اول دوی په دے دخول د قریه سره مکلف شوی وؤ په وخت د موسی علیه السلام کښ او روستو د خلو بیستو کالو نه مکلف شو په

داخلید لو یا ندے دے کلی تہ سرۃ کادابونہ پہ زمانہ کیوشع علیہ السلام کبش۔
 قُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا دایے پہ فاء سرۃ ذکر کرپہ اشارہ دہ چہ دخول
 مقصد اصلی نہ دے بلکہ مقصد اصلی خوراک دے پہ قراخی سرۃ حَيْثُ شِئْتُمْ
 وسعت کما توتہ اشارہ دہ اور رَغَدًا کبش قراخی کخوراک تہ اشارہ دہ۔
 وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا دامتعبدی دے۔ حاکم پہ مستدرک کبش روایت راوی
 دے چہ دروازہ ویرہ (کوزہ - چیتہ) او طرف کقبیلہ تہ وہ، نو دوی پہ ولاپے
 سرۃ نشوداخلیدے بغیر کسرکوز ولونہ۔ الْبَابُ، قرطبی وئیلی دی چہ دا
 دروازہ اوس معروف دہ پہ باب حطہ سرۃ اوبعض وئیلی دی چہ کدے نہ
 باب التوبہ، یا باب القبة مراد دہ ہغہ قبۃ چہ موسیٰ علیہ السلام ہغہ طرفتہ
 مخرج کوؤ اوچاچہ باب المسجد وئیلے دے نو داصحیح تہ دہ ٹحکہ چہ ہغہ
 وخت مسجد نہ وؤ آباد شوے او مسجد تہ داخلیدال مقصود نہ وؤ ہاں روستو
 مسجد جور شوے دے اوروستوزمانہ کبش باب الحطہ کمسجد یورہ باب
 دے کدے وجہ نہ (بجائز) ہغہ تہ باب المسجد وئیلے شویکے۔ سُجَّدًا کابن
 عباس رضی اللہ عنہما نہ ابن کثیر روایت ذکر کرپے دے چہ مراد کدینہ
 حالت ک رکوع، انحناء او تواضع کے اوپہ روایت کحسن بصری کبش دی چہ
 مراد کدے تہ سجدة معروفہ دہ کپارہ ک شکر روستو ک دخول نہ لیکن
 امام رازی پہ دے توجیہ باندے رد کرپے دے۔

وَقُولُوا حِطَّةٌ دامتعبدی وؤ۔ او صاحب لباب وئیلی دی چہ دا وؤ
 حالیہ دے یعنی داخل شئی سجدة کوؤ تکی پہ داسے حال کبش چہ قول حِطَّةٌ
 بہ کوئی پہ وخت ک دخول کبش۔ حِطَّةٌ پہ دے کبش دہ قراءتو نہ دی
 اول پہ رفع (پیش) سرۃ توسوال دا دے چہ حِطَّةٌ مفرد دے او قُولُوا
 پارہ مقولہ جملہ پکار دہ؟ نو ک ہغہ جواب دا دے چہ لفظ کَسَلْتَنِيَا أَمْرًا
 حِطَّةٌ پتہ دے نو داجملہ اسمیہ دہ پہ حذف ک مبتدا سرۃ اوز مخشری
 وئیلی دی چہ دا پہ اصل کبش نصب (زور) وؤ لیکن عدول اوشو ک جملہ
 فعلیہ نہ جملہ اسمیہ تہ کپارہ ک فائدے ک ثبات۔ دویم قراءت پہ زور ک
 ک حِطَّةٌ سرۃ دے اوپہ ہغہ کبش تور توجیہات دی ہغہ ابو حیان ذکر کرپے
 او پناہ پہ دے باندے ک عکرمہ نہ نقل دے چہ معنی کدے لا الہ الا اللہ ک۔
 او دویم قول کابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل دے چہ دا پہ معنی ک

استغفار سره دے۔ او قرطبی و عیلی دی چه حدیث صحیح چه امام بخاری راوی دے دلالت کوی چه صرف یہ دے لفظ و تیلوسره دوی مکلف شوی وؤ۔ او دالفظ اگر چه عربی ده لیکن ظاهراً ده چه لغت عبرانیه کنس دامرادف د عربی سره وؤ او مقصود یہ دے کنس اقرار وؤ یہ خیلو کنا هوتو باندے دیاره دتضع او مسکنت بشکارسه کولو۔

تُخَفِّرْ لَكُمْ تَخْفِيفًا داجواب دے د اخیری دوه امرونو (وَادْخُلُوا) (وَقُولُوا) یہ دے کنس دلیل دے چه اطاعت د اوامرو د الله تعالی او عبادت د هغه سبب دے دیاره د مغفرت د کنا هوتو او دازمونو د امت د پارسه هم د او یہ دیر وایا تو کنس ذکر دی لکه یہ سورة هود ۱۱۱ او سورة عتکوت ۱۱۱ وغیره او احادیث هم یہ دے باب کنس دیر دی۔ تخطایا، جمع تکسیر ده د خطیة دیاره او ماده د خطا یہ قرآن کنس دوه ویشته کرنه ذکر ده کله یہ معنی د ترک عمد (قصداً) پرینودلو) رائجی لکه یہ سورة نساء ۱۱۱ او سورة احزاب ۱۱۱ کنس۔ کله یہ معنی د کنا صغیره او خلاف اولی سره رائجی لکه یہ سورة شعراء کنس او کله یہ معنی د کنا کبیره سره یغیر د کفر او شرک نه لکه یہ سورة اسراء ۱۱۱ سورة یوسف ۱۱۱ کنس۔ او کله یہ معنی د کفر او شرک او نور و کنا هوتو کبیر و لکه یہ سورة قصص ۱۱۱ سورة بقره ۱۱۱ سورة نوح ۱۱۱ کنس۔ دلته مراد د خطایا نه کنا هوتو صغیره دی یہ نیز د عام اهل سنت والجماعت۔

وَسَاكِرُيَا الْمُحْسِنِينَ داجمله معطوف ده په قُولُوا حِطَّةً باندے، ته ده معطوف په تَخَفِّرْ باندے۔

سوال :- په اعتبار د ترتیب سره خوتقاضا کوی چه دا عطف کرے شی په تغفر باندے نو په حقه حکمت سره په طریقہ د عطف یی ذکر نه کړو؟
جواب :- دایي په طریقہ د مستقل وعدے سره ذکر کړو او اشاره ده چه زیادت چه د وجه د وعدة الهی نه دے نو هغه دیر لوگي د هغه زیادت نه چه په سبب د عمل د انسان سره وی۔

الْمُحْسِنِينَ جمع د محسن ده هغه څوک چه احسن عمل کوی چه پناه وی په توحید او اخلاص او اتباع د سنت باندے۔ او قرطبی و عیلی دی محسن هغه څوک دے چه عقیده د توحیداً صحیح ایزده کړی وی او سیاست نفس یی

حائستہ کرے وی او پہ اداء دے قرآنِ ضویئے توجہ کرے وی او نور مسلمانان دے
 ہغہ دے شر نہ بچے وی۔ او پہ حدیث دے جبرائیل کبش دے احسان پہ معنی کبش دے
 دی چہ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ کَاَنَّکَ تَرَاهُ فَاِنْ لَمْ تَرَکَ تَرَاهُ فَاِنَّکَ تَرَاهُ تَرَاهُ تَرَاهُ تَرَاهُ
 اخلاص تہ۔ او پہ دے جملہ کبش دے توجیہات دی اول دا چہ پہ دے کسانو
 کبش چاہے من او سلوی کبش خیانت یا نور گنا ہونہ کرے وی تو ہغہ تہ بہ
 عطایا او بے شے او چاہے دا خیانت یا نور گنا ہونہ کرے نہ وی تو ہغوی لہ
 یہ پہ سبب دے دغہ عبادات تو ثواب زیات کرے شے۔ دویم دا چہ مراد دے محسنین
 نہ ہغہ شوک دی چہ دے نہ روستو ہغوی احسن اعمال کوی تو
 ہغوی لہ یہ درجات زیات تری۔ دریم دا چہ پہ سبب دے دغہ اعمال و سرہ دے
 محسنین و احسان زیاتوی۔

فائدہ:- دے ایت پہ سورۃ اعراف سلا کبش ہم دے لیکن پہ دوا رکبش
 فرق دے پہ خو و جو و سورۃ اول دا چہ دلتہ وَاِذْ قُلْنَا دے او پہ سورۃ
 اعراف کبش وَاِذْ قُلْنَا لَکُمْ دے او دویم دا چہ دلتہ اَدْخُلُوا او هلته اشکرتو دے
 دریم دا چہ دلتہ فَاِذْ قُلْنَا دے پہ فاعل سورۃ او هلته یہ و او سرہ دے۔ خلور دلتہ
 وَاِذْ قُلْنَا لَکُمْ سَجِدَا فَاِذْ قُلْنَا دے پہ فاعل سورۃ او پہ سورۃ اعراف
 کبش پہ عکس سرہ دے۔ پنجم دلتہ خطایا لفظ دے او هلته خطیئات لفظ دے
 شپہم دلتہ لفظ دے رعداً آشتہ او سورۃ اعراف کبش نیشتمہ۔ اووم دلتہ وَاِذْ
 سَخَّرْنَا دے پہ و او سرہ او هلته بغیر دے عطف نہ دے۔ دے و جو حکمتونہ
 بالترتیب دادی دے اول فرق اولہ وجہ دادہ چہ سورۃ بقرہ اول سورۃ دے
 پہ ترتیب کتب دے قرآن کبش چہ اصل ترتیب دے نو پہ اول کبش تصریح
 مناسب دے پہ بارہ دے قائل کبش چہ وہم رائشی چہ یل شوک دے او سورۃ اعراف
 خود دینہ روستو دے نو پہ ہغہ کبش دے صیغہ دے مجہول نہ وہم نہ پیدا کیبی
 دویمہ وجہ دادہ چہ یہ دے واقعہ کبش من وجہ ذکر دے انعام دے نو نور
 انعامات و نشان پہ اَدْخُلْنَا سرہ مصدر شو او من وجہ ذکر دے عقوبت دے نو
 سورۃ اعراف کبش وَاِذْ قُلْنَا سرہ ذکر شو۔ دویم فرق وجہ دادہ چہ دخول
 مقدم دے پہ سکون بانداے نو سورۃ بقرہ چہ مخکبش دے نو پہ ہغہ کبش
 دخول ذکر شو او سورۃ اعراف چہ روستو دے نو پہ ہغہ کبش سکون ذکر شو
 دے دریم فرق وجہ دادہ چہ ہر فعل کبش چہ معنی دے شرط وی نو پہ معطوف

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي

پس بدلہ کر کے ہفتہ چاچہ ظلم کرے کرے و بتاؤ خستہ کرے سیدنا دے ہفتہ نہ

قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَاهُ عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا

چہ و بتاؤ شوہر دوی نہ تو را اولیہ و مونہرہ پہ ظالمانو باندے

رَجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿۵۹﴾

سخت عذاب دے آسمان (دے طرق) نہ پدے وجہ چہ تا فرمائی ہے کولہ -

کس فاعل داخلہ نو دلتہ ہم معنی دادہ چہ پہ دے شرط چہ تا سو داخل شئی
دے کلی تہ تو خوراک کوئی دے ہفتہ نہ او ہر چہ سکتی دہ نو دے اکل تعلق دے ہفتہ سرہ
لازم نہ دے نو دے دے وجہ پہ و او سرہ عطف شو دے خلورم فرق وجہ دادہ چہ
داسورت اول دے دے سورہ اعراف نہ پہ دے ترتیب کس او سجدہ امر اہم
دے نو پہ دے کس ہے اہم کار بخکس ذکر کرو بلہ وجہ دے خلورم فرق دانہ چہ
پہ بنی اسرائیل و کس دہ قسمہ خلق و دے یو قسم ہفتہ کسان چہ دے ہفتوی نہ
گناہ نہ وی صادر شوی نو دے ہفتوی توجہ اول عبادت کولوتہ وی اور دستو
دے عبادت نہ توبہ او استغفار کوئی نو سورہ بقرہ کس دے خلق و ذکر کول
مقصد دے او دویم قسم ہفتہ خلق چہ ہفتوی گناہونہ کرے وی نو دے
ہفتوی توجہ اول توبہ کولوتہ وی بیا روستو عبادت کولوتہ نو پہ سورہ
اعراف کس دے ہفتوی لحاظ کرے شویدے دے پنجم فرق وجہ دادہ چہ خطایا
جمع کثرت دہ او عطیئات جمع قلت دہ او دے لفظ دے قلنا سرہ جمع کثرت
ہیرہ مناسبتہ دہ او پہ سورہ اعراف کس ہر کلہ چہ اللہ تعالیٰ بخانتہ نسبت
نہ دے کرے توجہ قلت دے ہفتہ سرہ مناسبتہ دہ دے شپہم فرق وجہ دادہ
منحکئی وجہ دلتہ ہم دہ یعنی دلتہ اللہ تعالیٰ بخان تہ نسبت کرے دے پہ
قلنا سرہ نو کثرت دے نعمتو نو و سرہ مناسبتہ دے پہ لفظ دے رغدا سرہ او
سورہ اعراف کس دے نسبت نیشتنہ نو رغدا ذکر کولوتہ ضرورت نیشتنہ
دے اووم فرق وجہ دادہ چہ دلتہ مراد دادے چہ مجموع مغفرت اوزیادت
یوہ جزاء دہ دے پارہ دے مجموعہ فعلینو یعنی دخول دے باب او قول دے حطہ
او واؤ دے پارہ دے جمع دے او سورہ اعراف کس تقسیم دے دوا و جزا گانودے

یہ دواہ فعلونو باندا ہے یعنی نَغْفِرْ لَكُمْ متعلق دے دے قول د حِطَّة سسرہ او
سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ متعلق دے دے دخول الباب سُجَّدًا سسرہ (واللہ اعلم بحکم کتابہ)
۱۹۵ یہ دے ایت کنس تخویف دنیوی دے یہ ذکر د عذاب سسرہ یہ بنی اسرائیلو
او سبب د عذاب او علت د هغه سبب ذکر دے عذاب رجز دے سبب یے
تبدیل دے او علت د تبدیل ظلم د هغوی دے۔ تبدیل بدل لول دی بغیر د
زائیل کولو د عین خیز نہ یعنی وصف بدل لول او ابدال تقاضا کوی د ازلے د
عین خیز۔ او تغیر ہم زائیل کول د ذات د خیز دی۔ او دا دواہ ذکر دی
یہ سورۃ یونس ہلکنس۔ او دارنگ تبدیل او ابدال راوړل د خیز دی یہ
خائے د بل خیز باندا ہے او تغیر بدل لول دی بے بدلہ۔

سوال :- دلته بدل او غیر لفظ یے دواہ جمع کریدی دے توجیہ هغه ده؟
جواب :- هرکله چه د حطه په خائے حبه کیسو دلو نو په دواړو کنس فرق
دے د طاء او دباء نو دا وصف بدل لول دی او هرکله چه کلمه د حطه د حبه نه
لفظًا او معنی غیر ده نو تبدیل ذاتی پکنس لازم شو دے وچه نه لفظ د غیر یے
ورسره راوړلو۔

الذَّيْنِ ظَلَمُوا تنبيه ده چه سبب د تبدیل ظلم د دوی وؤ لیکن یہ دے کنس
اختلاف دے چه ایا مطلق ظلم مراد دے، نو مراد دادے چه دوی ټول
ظالمان وؤ په قسم قسم ظلم کولو سسرہ یا مراد ظلم د تبدیل دے نو اشار
ده چه ظلموا بعض کسان وؤ او هغه د دوی اشراف او مشران وؤ۔ دا
روستو قول راجح دے د وچه د سورۃ اعراف ۱۴۱ نه چه په هغه کنس لفظ
د مَنَّهُمْ شته دے۔

قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ، سوال :- د ظاهر نه معلومیږی چه د حِطَّة نه علاوه
بل قول دوی بدل کړے وؤ؟ جواب :- دلته بدل په معنی د استبدال د
او غیر صفت د قول دے۔ جواب :- بدل په خپله معنی دے او
غیر مفعول دے د پت فعل د پار ه یعنی آخذاً غیر الّذی قیل لهم
او په دے معنی سسرہ د بدل او د غیر راوړلو جدا جدا فائده معلومیږی
یہ هغه قول کنس یر احوال دی د مفسرینو خوا بو حیان وئیلی دی چه
هرکله په صحیح بخاری او مسلم کنس په صحیح حدیث سسرہ ثابت ده چه هغه
حبه فی شعيرة یا شعرة دے نو نور احوال پریښودل واجب دی یا به حمل

شی بہ اختلاف تعبیری یا اندام لکہ چہ کطبری پہ روایت سرہ حنطہ ثابت
دے نو دا تعبیری اختلاف دے معنی ئے یوہ دہ یا بعضو وئیلی دی چہ
دوی وئیلی وؤ هَطَّاسْمَعَاثَا اَزِيَة مَرْبَا "نو دا عبرانی ژبہ دہ او معنی ئے پہ عربی
کنن دانے د غم و سرے سورئ کرے شوے چہ پہ هَفَّ كَبْنِ تَوْر وِیْسْتَه وِی"
نو دا ڈربو اختلاف دے خو تعبیر هَفَّه صحیح دے چہ پہ حدیث مرفوع صحیح
کنن راغلے دے چہ دوی ک حطہ پہ حائے حبة فی شعيرة وئیلوا و ک سجود پہ
حائے پخیلو کوئا تو یا ندامے خو تبدل او سر و نہ ئے اوچت کرے وؤ او دا
صریح دلیل دے چہ دوی مکلف وؤ خاص پہ لفظ حطہ وئیلوا و پہ
سربشکتہ کولو سرہ پہ نیت ک سجدے کولو۔

سوال :- دوی خو تبدل ک قول او عمل دوا و کرے وؤ نو پہ ایت کنن
صرف تبدل ک قول وے ذکر کرے دے او ک فعل ئے نہ دے ذکر کرے ؟۔
جواب :- قرطبی وئیلی دی چہ درجہ ک قول بشکتہ دہ ک عمل نہ نو هرکله
چہ پہ تبدل ک معمولی چیز سرہ عذاب راخی نو پہ تبدل ک فعل سرہ
(چہ اوچت دے ک قول نہ) خو ضرور عذاب راخی۔

جواب :- مراد ک قول نہ لفظ ک حطہ نہ دے بلکہ امر ک الله تعالیٰ دے
پہ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا اَوْ قُولُوا حُطَّةً سرہ نو هَفَّه قول او فعل دوا و شامل ک۔
فَاَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا دَلَّتْهُ اسْمُ ظَاهِرٍ (الَّذِينَ ظَلَمُوا) ئے را ورو پہ حائے
ک ضمیر یا ندامے (هم) ک پارہ ک تاکید ک ظلم ک دوی اشاره شوہ چہ ک دوی
دوہ ظلمونہ وؤ یو ظلم پہ قول کنن او دویم ظلم پہ فعل کنن۔

رجز پہ زیر ک راء سرہ کنندگی او عذاب تہ وئیلے شی او پہ پیدن ک راء سرہ
معبود من دون الله تہ وئیلے شی۔ قراء وئیلی دی چہ رجز رجس تہ وئیلے
شی لیکن فرق دا دے چہ سین خفیف دے ک زاء نہ نو معلومہ شوہ چہ
پہ رجز کنن کنندگی دیرہ وی یہ نسبت ک رجس سرہ نو دا پہ سخت عذاب
کنن استعمالیبری۔ مِنَ السَّمَاءِ اکثر اهل علم وئیلی دی چہ مراد د دینہ
مرض ک طاعون دے او پہ حدیث ک بخاری او مسلم کنن ذکر دی چہ طاعون
رجز عذاب دے چہ مخکنی خلق پہ دے سرہ معذاب کرے شوی وؤ۔ مِنَ
السَّمَاءِ کنن اشاره دہ چہ ک دے اسباب پہ زمکہ کنن نہ وؤ بلکہ آسمانی وؤ یا
لفظ ک مقدار حذف دے یعنی تقدیر کرے شوے ک آسمان نہ۔

بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ، فسق و تلبس دی کہ حکم کہ اللہ تعالیٰ نہ پہ کفر کو لو یا پہ
گناہ کبیرہ کو لو سرہ۔ روستو کہ ظلم نہ یے فسق کہ دے وچہ نہ ذکر کر وچہ
کوصف کہ ظلم کلمہ پہ گناہ صغیرہ یا نہ اطلاق کی پری او فسق خاص دے
پہ گناہ کبیرہ پورے نو معلومہ شوہ چہ کہ دوی ظلم پہ درجہ کہ فسق
(گناہ کبیرہ) کیش وؤ۔

فائدہ:- دا ایت دلیل دے چہ تبدیل کہ قول شرعی ظلم او فسق او سبب
کہ عذاب الہی دے۔ قرطبی و ثعلبی دی چہ پہ دے کیش اشارہ دہ چہ زیادت
پہ دین کیش او بدعت جوہول پہ شریعت کیش ویرلوئے خطر او سخت
ضرر دے حکم چہ تغیر پہ یو کلمہ کہ توبہ کیش سبب کہ عذاب دے توحہ
گمان دے پہ بدل لو کہ صفت تو کہ اللہ تعالیٰ او قرطبی او ابو حفص دمشقی او
جصاص امام رازی و ثعلبی دی چہ کہ دے ایت نہ بعض علماء استدلال کرے
دے چہ تبدیل او تغیر کہ کلمات شرعیہ جائز نہ دے تفصیل یے دادے چہ
تعبدا واقع شوی وی پہ الفاظ او کلمات تو خاصو سرہ نو کہ ہفت تبدیل جائز
نہ دے او کہ تعبدا واقع وی کہ ہفت پہ معنی او مراد سرہ نو تبدیل پہ داسے
لفظ سرہ جائز دے چہ ہفت معنی ادا کوئی او پہ مقصد کیش تبدیل
نہ رائج۔ مثال کہ اول زمونہ پہ شرع کیش قراءہ کہ قرآن دے پہ مونہ کیش
او تکبیر تحریمہ او تہود تسمیہ و ثعلبی دی نو جائز نہ دی چہ شوک قراءت
پہ فارسی، پستویا پہ ژبہ سرہ وائی یا کہ اللہ اکبر او بسم اللہ او اعوذ باللہ
پہ جائے نور کلمات ادا کوئی کہ دے ایت نہ بشکارہ معلوم پری او دارنگ
حدیث بخیر بن عازب رضی اللہ عنہ چہ کہ نبیک پہ جائے یے رسولک و ثعلبی وؤ نو
نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہفتہ رد کرو اگر چہ لفظ کہ رسولک کیش ویرہ
مداحہ وہ پہ نسبت کہ نبیک سرہ۔ دارنگ پہ دے کیش داخل دی ہفتہ
شوہ چہ الفاظ کہ درود شرعی بدلوی پہ نور و الفاظو سرہ لکہ درود لکھی،
درود تاج وغیرہ یا پہ دعا کہ اللہم انت السلام کیش کہ خان نہ نور کلمات
زیاتوی (لکہ حینا رب السلام و اذ خلنا دار السلام) دا تہول منع او بدعات
سیئہ دی پہ دلیل کہ دے ایت او حدیث سرہ۔

سوال:- مذهب کہ امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ دادے چہ قراءت پہ فارسی
ژبہ کیش او تکبیر او تسمیہ پہ فارسی کیش لو ستل جائز دی او یہ ہفتہ سرہ

موضح صحیح کیجی؟۔ جواب عل صحیح دادہ چہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ
 دے قول نہ رجوع کریدہ لکہ چہ ملاخسروا صاحب توضیح وتلویح
 وٹیلی دی او کہ دغہ قول یہ بنا امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ نہ نقل شوی
 وڈچہ قرآن مخلوق دے لیکن دامام ابویوسف رحمۃ اللہ علیہ یہ مراجعہ
 سرہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ کہ دغہ قول نہ رجوع اوکرہ لکہ امام
 ذہبی یہ کتاب مختصر العلوکین نقل کریدی جواب عل عبدالحئی لکھنوی
 یہ رسالہ اکام النفاثین کتب وٹیلی دی چہ قول دامام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ
 صرف کہ جواز موضح دپارہ دے اگرچہ بداعت سیئہ دے بالاتفاق او کہ
 بداعت نہ عخان مچ کول خو واجب دی شرعاً۔

مثال کہ دویم (تعبد بالمعنی) چہ کہ حدیث کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 روایت بالمعنی کول گانو یہ ہے کتب ہم اختلاف دے لیکن محدثینو
 وٹیلی دی چہ اصح دادہ چہ روایت بالمعنی یہ شروط وک ہے سرہ جائز
 دے اگرچہ روایت یہ عین لفظ کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دیراجر
 وثواب لری کہ دے تفصیل یہ تفسیر قرطبی کتب اوگوری۔

تنبیہ :- داسے ایت یہ سورۃ اعراف سلا کتب شنیہ لیکن کہ دواروایا تونو
 یہ مینج کتب فرق دے یہ خلورو وجوہو سرہ نو حکمتونہ کہ فرق دادی
 اول فرق دلته مٹھم نیشته او سورۃ اعراف کتب مٹھم دے دویم دلته
 کائزلنا دے او هلته کائزلنا علیہم دے۔ دریم فرق دلته علی الذین
 ظلموا دے او هلته علیہم دے۔ خلورم دلته بما کانوا یفسقون دے او هلته
 یظلمون دے۔ یہ دے کتب حکمتونہ دی، حکمت کہ اول فرق دادے چہ
 دلته ذکر کہ فرقو (ولو) کہ پارہ مٹھم لفظ نیشته او سورۃ اعراف کتب
 یہ مٹھم کتب ذکر کہ فرقوتہ اشارہ دے نو یہ سلا کتب یہ لفظ کہ مٹھم سرہ
 یوفریق تہ اشارہ او شہ۔ حکمت کہ دویم فرق دادے چہ لفظ کانوا
 دلالت کوی یہ پیدا کید لو کہ یوخیق باندا دے کہ اول کرت نہ اول لفظ ارسال
 دلالت کوی یہ دیر والی او یہ غلبہ کہ خیق باندا دے یہ دویم حالت کتب
 نو سورۃ بقرہ اول دے نو یہ ہے کتب انزال لفظ مناسب دے او سورۃ
 اعراف روستو دے نو یہ ہے کتب لفظ ارسال ذکر کہ پارہ کہ
 مناسب دے۔ حکمت کہ دریم فرق دادے دلته ہے اسم ظاہر (الذین ظلموا)

وَإِذَا سَأَلَكَ مُؤْمِنٌ لِقَوْمِهِ فَقُلْ

او کله چه او به او غوختلے مؤمنی علیہ السلام خیل قوم لره نو او وئیل مونره

أَضْرَبُ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ

او وده به هسا خیل سره (ردقه) گتے لره - نو روانے شوے

مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ

د هغه ته دولس چینه - به تحقیق سره پانژندلو هر یو

أُنَاسٍ مِّمَّنْ شَرِبَهُمْ كُلُّوْا وَاشْرَبُوْا

دلے گودر خیل - (او وئیل مونره) خوراک کوئی او خنیاک کوئی

مِنْ رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ

د رزق (د رزقیشوی) د الله تعالیٰ ته او مه کیوئی به زمکه کنس

مُفْسِدِينَ ۝ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ

وراک کوونکی - او کله چه او وئیل تاسوچه اے موسیٰ

ذکر کرو عحکه چه په دے سورت کنس ذکر د نعمتو نو او شو په کثرت سره
نو مقابل کنس ناشکری د بنی اسرائیل و دیر و د نو د تاکید د پاره اسم
ظاهر په عحکه د ضمیر باندے کیسودلو او سورة اعراف کنس دلے
نه ده حکمت د خلوم فرق دا دے چه په سورة بقره کنس ظلم په دوه
کرته ذکر کرے و نو تفریع په ظلم باندے فسق و او په سورة اعراف
کنس ظلم په اول بوکرت ذکر کرے و نو دو باره ذکر په تاکید د پاره
او شوچه اشاره اوشی دوه قسمو نو د ظلم ته چه مخکنس د هغه ذکر تیر شوے
دے سره د دے نه چه سورة اعراف کنس اختصار مقصد و نو وصف
د فسق په صراحة ذکر نه کرو -

نک په دے ایت کنس اتم انعام ذکر کوی او دا د نیوی او هم دینی نعمت
دے د نیوی عحکه دے چه بغیر د او بونه د دوی ژوند تیرول په میدان
تیه کنس گران و او دینی انعام عحکه دے چه دامعجزة دلیل دے د پاره د

اثبات ک توحید اللہ تعالیٰ اودے پارسہ ک نبوت ک موسیٰ علیہ السلام اودا اعجاز یہ
 شپہ و طریقہ سوره دے اول بشکارسہ کیدال ک اویو معجزہ دہ اودویم دیرے
 اوبہ ک وپے کتہ نہ داہم معجزہ دہ دریم ک اویو راوتل پہ قدر ک حاجت ک
 هغوی معجزہ دہ خلورم اوبہ راوتل پہ وخت ک عصا و هلوکیش پنجم اوبہ
 راوتل پہ وخت ک خاص عصا و هلوکیش شپہم اوبہ بندیدال پہ وخت ک
 عدم حاجت کیش داتول دلالت کوی پہ کامل قدرت او کامل علم ک اللہ تعالیٰ
 باندے هئی چہ موسیٰ علیہ السلام ہم ک دے کاروتو کولونہ پخپلہ عاجز
 وڈ ک دے وجہ نہ هغہ ک اللہ تعالیٰ نہ دعا غوشتلے وه اودعا قبولہ شوه
 اوعامو مفسرینو وئیلی دی چہ دا واقعہ ہم پہ میدان تہہ کیش وه ک من
 اوسلوی ک راتلو سوره دوی اویوتہ محتاج وڈ نو قوم ک موسیٰ علیہ السلام
 د هغہ نہ مطالبہ او کبر لکہ سوره اعراف ستلا کیش ذکر دی اِذَا اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ
نُومُوسٰی عَلَیْهِ السَّلَامُ ک خپل رب نہ طلب او کړو نو او قمر مائیل وَ اِذَا اسْتَسْقٰی
مُوسٰی لِقَوْمِهٖ او پہ دے کیش اشارہ دہ چہ بنی اسرائیل و وسیلہ اوتیولہ ک دعا
 ک موسیٰ علیہ السلام چہ ژوندے و و اود دوی سرہ موجود وڈ پشان ک
 توسل ک عمر رضی اللہ عنہ پہ دعا ک عباس رضی اللہ عنہ سرہ لکہ چہ
 حدیث بخاری کیش دی دارنگ پہ دے کیش دلیل دے چہ معجزہ پہ اختیار
 ک نبی کیش نہ وی او دارنگ پہ دے کیش تنبیہ دہ چہ پہ قحط او سو کبر کیش
 پہ شرعی طریقہ سرہ استسقاء ضروری دہ۔

فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ و هل پہ عصا (همساء) سوره پہ امر ک اللہ تعالیٰ
 سوره و و اودا فعل پہ استطاعت ک موسیٰ علیہ السلام سرہ و و بِعَصَاكَ ظَاهِر
 داده چہ دا هغہ همساء دہ چہ دے کیش بلہ معجزہ ہم ک فرعون پہ وړاندے
 پیداکړے شوم وه یعنی اژدها او مار جوړیدال او نور خپزونہ تیرول
 الْحَجَر ابوحیان پہ البحر المحيط کیش خوارلس اقوال پہ الحجر کیش ذکر
 کړیدای بیایے یو قول ذکر کړیدے چہ داہم هغہ حجر (کتہ) دے چہ
 جائے ک موسیٰ علیہ السلام یے تبتولے وے او اخر کیش وئیلی دی چہ ظاہر
 ک قرآن دادے چہ دا غیر معین کتہ وه مخکیش ک وهلونه یعنی الف لام
 پکیش جنسی دی او تفسیر ماجدای کیش ک انگریزی سیاحا نو تصدیقات
 یے نقل کړیدای چہ یو ک هغوی نہ لیکلی دی چہ دغه کتہ اوس هم شته ک

چہ تقریباً لس پتھلس قترہ دنگ دے او فخر طرف تہ لہو مائیل دے او دے
 راس سفسفہ نیز دے دلچا پہ وسیع وادی کتب موجود دے۔
 قَاتِلُ الْفَجَرَاتِ کہ دے تہ مخکش لفظ کَظَرَبَ الْحَجَرِ (پتہ) مراد دے۔ یہ سورۃ
 اعراف متلا کتب لفظ کَظَرَبَ تہ جست دے بعضو علماؤ و بیلی دی چہ کَظَرَبَ
 او انجاس معنی یوہ دہ او اکثر وہ دے کتب فرق کرے دے یہ دو طریقو
 سرہ اولہ طریقہ انجاس کے یعنی لہے لہے او بہ راوتل او انفجار دیرے
 او بہ راہیدال دی۔ دویم فرق انجاس کَظَرَبَ تہ خائے نہ او بہ راوتل او
 انفجار کَظَرَبَ تہ خائے نہ او بہ راوتل دی۔ ہرکلمہ چہ پہ دے سورت کتب
 لوئے لوئے نعمتو نہ ذکر کول مقصد دے کہ دے وجہ نہ دلتہ یے قَاتِلُ الْفَجَرَاتِ
 ذکر کرو۔ مِنْهُ اثْنَا عَشَرَ ضَمِيرًا مِنْهُ حَجَرَتِہ راجع دے او کہ دے مثال
 پہ سک کتب شتہ دے۔ قوم کہ بنو اسرائیل ہم دولس خاندانہ وؤ لکہ پہ
 سورۃ اعراف متلا کتب دی نو کہ ہغوی پہ شمار سرہ دولس چینے جوہے
 شوے او یہ دیکش مقصد تنظیم دے دے پارہ کہ دے چہ کورنی کتب جگرے
 پیدا نہ شی۔ عَيْنًا دالفظ پہ کلام کہ عرب کتب مشترک دے یعنی سترگہ، چینہ،
 رنگون، نمر، سرہ زر، ورج کَظَرَبَ تہ طرف، باران چہ پنچہ شپہ ورج مسلسل
 وریوی، سورہ پہ نوشہ دان کتب، خلق۔ دامعانی اللباب ذکر کری دی
 او یہ قرآن کتب دالفظ اتلس کرتہ راغلے دے او یہ پنچو معانوسرہ استعمال
 دے ع سترگہ کہ انسان (سورۃ مائدہ ۷۷)۔ ع چینہ (سورۃ کہف ۸۷)۔
 ع صفت کہ اللہ تعالیٰ (سورۃ طہ ۷۷)۔ ع چینہ کہ جنت (سورۃ دھر ۷۷)۔
 ع یقین خالص (سورۃ نکاح ۷۷)۔

سوال :- تمیز کہ اسم عداد خود پارہ کہ ابہام لہے کولووی او یہ لفظ مشترک
 ذکر کولو سرہ ہو ابہام نہ لہے کیہی ؟۔ جواب :- قرینہ موجود دہ چہ
 دلتہ مراد چینہ کہ او بودہ (چہ ہغہ لفظ کہ اشتقاقی او قاتل فجرات او مشربہم) کہ۔
 قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَّشْرِيقُهُمْ پہ دے جملہ مستاتفہ کتب مقصد جواب
 کہ سوال دے ہغہ دا دے چہ دولس چینے خود دولس خاندانہ نو کہ پارہ
 شوے لیکن کیدے شی چہ کہ علمئی کہ وجہ نہ کہ یویل پہ چینہ باندا ہے
 تعدادی او کری نوبیا بہ جگرہ پیدا شی نو جواب او شو چہ قَدْ عَلِمَ اہ۔
 دلتہ عَلِمَ پہ معنی کہ عرف سرہ دے۔ کُلُّ اُنَاسٍ مراد کہ اُنَاسٍ تہ سبط (خاندان)

دے دا جمع یا اسم جمع دے مفردیئے دے مادے نہ نیشته دے۔

ثُمَّ أَتَانِي نَه هغه قوم مراد دے چہ او بہ یئے طلب کرے وے۔ مَشَرَبُهُمْ، هُمْ ضمیر یئے د جمع پہ اعتبار دے معنی د کل سرہ راجع کریدے محکہ چہ کل دلتہ مضاف دے نکرے تہ او پہ داسے وخت کنیں رعایت دے معنی لازم دے۔ او پہ لفظ د مَشَرَبُهُمْ رِیہ عَالَمِی د عینہم کنیں اشارہ دے مقصدا د عین تہ چہ هغه شَرِب دے۔ فَكُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ د دینہ محکنیں لفظ د کُلُوا پتہ مراد دے او دا امر د اباحت دے او منع د ضدا نہ مراد دے یعنی تحریم دے او طغیان او ناشکری مہ کوئی۔ رِزْقِ اللَّهِ، د لفظ خوراک (من سلوی) مہ نکاک دے او بود واپوتہ شامل دے۔

سوال :- رِزْقِ عَوْتُول د طرف دے اللہ تعالیٰ تہ دے نو دلتہ ولے اضافت یئے لفظ دے اللہ تعالیٰ تہ او کرے۔

جواب :- اشارہ دے چہ دارِ رِزْقِ بغیر د تکلیف تہ حاصل شویدا او اسباب ظاہری نیشته۔ او اشارہ دے شرافت دے دے طعام تہ او اشارہ دے چہ دے نسبت موسیٰ علیہ السلام تہ او نکرچی دے وے د معجزے د هغه تہ بلکہ نسبت دے دے یہ اللہ تعالیٰ پورے خاص کرچی۔

سوال :- معتزلو دے تہ دلیل نیولے دے چہ رِزْقِ صرف حلال تہ وئیے شی محکہ چہ اقلہ درجہ د امر د اباحت د پیارہ وی نو معلومہ شوه چہ مرزوق حرام نشی کیدلے۔

جواب :- د محکنیں پہ قرینے سرہ معلومہ شوه چہ دلتہ مراد د رِزْقِ تہ عام نہ دے بلکہ صرف من او سلوی او او بہ د کتے نہ راوتلے مراد دی۔ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ، ہر کله چہ محکنیں یئے دوی تہ وسعت ذکر کر دے خوراک او خنبکاک چہ تہ دے مقید پہ یو وخت او مقدار او مکان پورے لیکن د وسعت د خوراک او خنبکاک تہ پہ انسان کنیں قوت شہوانیہ او غضبیہ او سبعیہ (درندگی) پیدا کیڑی او هغه سبب کرچی د پیارہ د فساد، دے وے تہ پہ دے جملہ کنیں د فساد اتو نہ منع کوی۔ وَلَا تَعْتُوا د عشی نہ ماعوذ دے یا د عیث تہ او د دوار و معنی یوہ دے یعنی سخت فساد کول او بعضو پکنیں فرق کرے دے چہ عیث فساد محسوسہ تہ وئیے شی او عشی فساد حکمی تہ وئیے شی۔ او دلتہ مراد د عشی نہ عام د ذخیرہ کول،

لَنْ تَصِيرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَاذْكُكُنَا

میں پھر سے صبر نہ کرو مونیر یہ یو قسم خوراک یا نہ ہے نو دُعا او غوارہ زہونہ دیکھا

رَبِّكَ يُخْرِجُ لَنَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ

د خیل رب تہ چہ را او باسی مونیر لہ ہذا خیر و تہ چہ لا تو کوئی ہے زمکہ

مِنْ بَقْلِهَا وَقِشَاطِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا

د سبزی د ہفتہ اود باد رنگور ترو د ہفتہ اود اود کے د ہفتہ نہ اود دالو د ہفتہ نہ

وَبَصْلِهَا ط قَالَ أَتَسْتَبِدُّونَ النَّاسَ

اود پیازو د ہفتہ او وٹیل مولی علیہ السلام ایا غوارہ تاسو ہذا خیز

هُوَ أَذْنَى بِالْإِذْنِ هُوَ خَيْرٌ أَهْبِطُوا

چہ ہذا لا نہ دے دے یہ بدل د ہذا خیز چہ ہذا دیر غورہ دے۔ (نو) کوڑ شی

ناشکری کول او نور ناکارہ اعمال کول۔ فی الأرض مراد دے نہ صرف زمکہ دوی وہ لیکن غورہ دادہ چہ تہول ملکونہ مراد دی عکہ چہ کتا ہوتہ د انسانو سبب وی د پارسہ د قحط او خشک سالی اودا سبب د فساد عامہ دے۔ مفسدین د حال مؤکداہ دے یعنی معنی د حال پہ عامل د ذوالحال (لا تغثوا) کہیں موجودہ نو مراد دے تہ منع دہ د تمادی (اوردوالی) کولوتہ پہ فساد کہیں۔ او بعض مفسرینو وٹیلی دی چہ داپہ تجرید د معنی باندے حمل دے یعنی د لا تغثوا معنی لا تسبوا اولاً تسعوا دے نو مفسدین حال مقیدہ دے او احتمال ثنتہ چہ مفسدین حال مقیدہ شی سرہ د معنی د لا تغثوا نہ یعنی افساد کلہ پہ طریقہ شرعی سرہ وی لکہ قتال کول او عمارات د کا خرانو خرابول وغیرہ دے تہ ہم افساد پہ لغت کہیں وٹیلے شی نو مفسدین قیدایے د دے د پارسہ اولکوڈ چہ افساد پہ نیت د فساد او ظلم سرہ مہ کوئی او شرعی فساد خو جائز دے۔ فائدا۔ ابو حیان وٹیلی دی چہ پہ دے ایت کہیں دلیل دے چہ خوراک خشکاک کہیں توسع کول اولذات اخستل او دیر انواع د طعام جمع کول پہ دے شرط چہ حلال وی نو داجا یزدی۔

مَضْرُوبَاتٍ لَّكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ ط وَضُرِبَتْ

یونہا رتہ، پس یقیناً ستا سو دیا (یہ ہفتہ بار کس) ہفتہ بار چہ غوار بیٹے تا سو۔ او واچولے شو

عَلَيْهِمُ الدَّلِيلُ وَالْمُسْكَنَةُ وَبَاءُوا

یہ دوی ہا تہ دے ذلت (رسوائی) او خوار ی (غریبی) او اختہ شول دوی

بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ط ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ

یہ غضب دے اللہ تعالیٰ سرہ۔ دایہ دے وجہ چہ دوی

كَانُوا يَكْفُرُونَ ط آيَاتِ اللَّهِ

و۔ چہ کفر بیٹے کولو یہ آیتوں دے اللہ تعالیٰ

وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ط ذَلِكَ

او وڈل بیٹے پیغمبران بغیر حق (جرم شرعی) تہ۔ دا

بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿۶۱﴾

یہ دے وجہ چہ دوی نافرمانی کولہ او و دوی دحد (شرعی) تہ زیاتے کوونکی۔

۱۔ یہ دے آیت کیں ذکر دویم عذاب دے یہ بنی اسرائیلو باندا ہے یہ ذکر دے یوسیب دے عذاب بیا استقرار دے عذاب یہ ذکر دے تور واسبا یو دے عذاب سرہ۔ او دا پناہ دے یہ قول دے عامو مفسرینو چہ ہٹوی وٹیلی دی چہ دا سوال دے دوی معصیت وڈیہ خلور و دلیلو نو سرہ اول دا قول دے دوی چہ کنن نصیر علی طعام و اجار دلا لت کوی چہ دوی بیا او کنر لو من او سلوی او ہفتہ خونعمت خاصہ دے اللہ تعالیٰ دے او نعمت دے اللہ تعالیٰ بیا کنر کناہ دے۔ دویم دلیل قول دے موسیٰ علیہ السلام چہ آتستبدلون ودا استفہام انکاری دے دے دپارہ دے زجر او زجر دے نبی دلا لت کوی یہ معصیت دے ہفتہ فعل باندا ہے۔ دریم دلیل الذی اذنی بالذی ہو حیو دا دلا لت کوی چہ بدلول دے خبر یہ ادنی سرہ کناہ دے۔ خلورم دلیل اھبطوا مضرا دے وضربت علیہم الدلہ اہ دا امر دے اھباط دلیل وڈیہ ہٹوی باندا ہے من او سلوی بند شول او دا اھباط سبب او کنر حیدلو دے پارہ دے عذاب ذلت

اومسکتت۔ اور دستوچہ نور اسباب ذکر کر پیدی ہغہ کپارہ کا امتداد کعذاب دی تروعت ک نزول ک قرآن پورے۔ اودا قول غورہ دے ک قول ک رازی او ابو حیان اوصاحب اللباب دمشقی نہ چہ ہغوی دیلوانہ پیش کر پیدی چہ داسوال ک دوی کناہ نہ گ۔ زہ وایم چہ ک ہغوی دیلوانہ پہ مقابلہ ک اخری دلیل ک قول اول کبش ہیچ وزن نہ لری۔ او مناسبت ک دے ایت ک بحکبش ایت سرہ پہ طریقہ ک تضاد سرہ دے یعنی ہلتہ ک دوی ک دعا ک خیر کپارہ ذکر وہ نواللہ تعالیٰ ہغہ قبولہ کپہ پہ طریقہ ک اظہار ک معجزے سرہ او پہ دے ایت کبش ک دوی دعا ک خیر دیوچہ نہ ذکر کوی چہ پہ ہغہ کبش معنی ک شردہ (یعنی نفرت ک نعمت نہ) او ہغہ سبب شو ک ذلت ک دوی۔

طعام واحد سوال :- من او سلوی خود وہ طعام وہ دی نو ہغہ تہ یے واحد ولے او نیلوی۔ جواب :- پہ دے کبش ابو حیان نہ توجیہات ذکر کر پیدی غورہ قول دادے چہ دلتہ ک وحدت نہ مراد دادے چہ اختلافی او تبدیلی پہ کبش نہ راخی یعنی پہ یوحال دے۔

فادع کنا ربک داهم وسیلہ نیول دی پہ دعا ک موسیٰ علیہ السلام پہ حال ک ژوند او ک حضور ک ہغہ کبش اور ربک کبش اشارہ دہ اختصاص ک موسیٰ علیہ السلام تہ پہ مناجات او کلام اور رسالت ک اللہ تعالیٰ سرہ او داختصاص سبب ک قبولیت ک دعا دے۔ یخرج کنا دا مجزوم دے پہ جواب ک امر سرہ یا یہ لام مقدر سرہ (لیخرج)۔ ممّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ، من بعضیہ ک او مفعول موصوف پتہ دے یعنی ما کولاً بعض ما تُثْبِتُ الْأَرْضُ، او نسبت ک انبات زمکے تہ پہ طریقہ ک اسناد مجازی سرہ دے حکم چہ عقیدہ ک ہولو اهل کتابو دادہ چہ انبات پہ حقیقت کبش فعل ک اللہ تعالیٰ دے او دیتہ ہائستہ اسلوب ک کلام وٹیلے شی۔ مِنْ بَقْلِهَا دابدال دے ک بحکبش ممّا نہ پہ واپس راورلو ک حرف جر سرہ۔ بقل ہغہ ہول شدہ ہوتی چہ پندائی ک ہغوی نہ وی او خلق یے عادتہ خوری ہولے سبزی ساگونہ اسباب ک چتئی او سلاد وغیرہ تہ شامل دے۔ وَ قَتْلُهَا دا ذکر ک خاص دے روستو ک عام نہ حکم چہ بقل لفظ دے روستو خیز و توتہ شامل دے قتل یا درنگ او ترے دوار و تہ وٹیلے شی۔ وَ قَوْمُهَا پہ دے کبش درے روایات دی (اولہ۔ غم۔ ہولے دانے ک غلے) دمشقی وٹیلی دخی غورہ اول قول دے پہ شو و جو ہو سرہ۔ اولہ وجہ داپہ یوقرات

کین و ثومها دے او قراءت په منزله د تفسیر سره وی - دویم داچه دیته یی ادنی
وئیلی دی او غم خوا شرف د خوراکو نو دے - دریمه وجه داچه دا مناسب دے
د بقل او عداس او بصل سره او غم خو په سبز یا تو کین شمار نه دی -
وعداسها ټولو قسمونو د دالوته شامل دے - و بصلها دلیل دے چه اوکله
او پیاز د بنی اسرائیلو د پیاره حلال وؤ - او زموږ امت کین په دے کین اختلاف
دے د اهل علمو د بعضو په نیز دواړه (بغیر د پشیدلو) نه منع دی په هر
حال کین او د اکثر اهل علمو په نیز عموم منع په نبی صلی الله علیه وسلم
پورے خاص ده او د امت د پیار بغیر د وخت د موخ او مسجد او کفر په نه د
ورتلونه استعمال یی جائز دے -

قائده :- ابو حیان او آلوسی د دے پنځو وجو ترتیب داسی ذکر کړی دے
چه بقل کین صفت د حرارت او برودت او رطوبت او یبوست راجع دے
یعنی بعض د هغه نه بارد رطب دی او بعض حار یا بس دی او بعض حار رطب
دی - او قثاء بارد رطب دے او ثوم (اوکله) حار یا بس ده او عداس بارد یا بس دی
او بصل حار رطب دے او هرکله چه بصل پوخ شی تو بارد رطب شی اوکله
چه داکو و کړی شی د بل سر نو په یو وصف کین غلبه راشی په بل باند دے او د انسانانو
د مختلف طبائعو سره مناسبت لری عکس چه د بعض انسان طبیعت کین حرارت
زیات وی او د بعض برودت زیات وی او د بعض رطوبت زیات وی او د
بعض یبوست زیات وی نو اطباء ماهران د هر انسان مناسب طعام منتخب
کوی د هغه د صحت د پیدان د پیاره -

قال اکتبنا لکون الذی هو اذنی، همزة د پیاره د استفهام تو یخی دے ابن
کثیر وئیلی دی چه په دے کین سختی زور نه ده د دوی په مطالبه د استبدال
باند دے نو دا دلیل دے چه دوی معصیت کړیدای د ارگ ابن کثیر وئیلی
دی چه د دوی دا طلب په طور د تکبر او د حرص سره وؤ د دے وجه نه
موسی علیه السلام د دوی د پیاره د الله تعالی نه د دے سوال او نکړو - او
قاعدیه په استبدال کین داده چه مفعول د دے مطلوب وی (چه الذی
اذنی) دے او بلاء داخل وی په متروک باند دے چه (الذی هو خیر) دے -
په ادنی کین درے قولونه دی اول دا ماخو د دے د دونه نزدیکیته
وئیلے شی نو دغه پنځه خیزونه نزد دے ملا ویدال او دارگک نزدیکیته کنایه د

د ارزان قیمت ته. دویم داماعودۀ دناکت نه، رزالت ته وئیلے شی یعنی دغه
 څیز رزیل او خسیس دے. دریم قول دادے چه داماعودۀ دے ک دون نه په
 معنی د کوز او د بکتته سره. بِالذَّی هُوَ خَيْرٌ چه هغه من او سلوی دی او
 قرطبی ادا یو حیوان د خیریت (غور والی) شپږ وچه ذکر کړیدی اوله وجه داده
 چه د من او سلوی قیمت ډیر زیات دے په نسبت د دغه پنځه څیزونو. دویمه
 وجه من او سلوی سره الله تعالی احسان کړے وؤ په دوی او ورته یئ د هغه
 د خوراک امر کړے وؤ نو معلومه شوه چه د هغه په خوراکو کښ شکر د الله تعالی
 دے او د صفت په دغه پنځه څیزونو کښ نیشته. دریمه وجه چه من او
 سلوی په لذات او خوند کښ ضرور افضل دی د دغه څیزونو ته. څلورمه
 وجه من او سلوی ې تکلیفه او بغیرۀ مشقت نه حاصلیدل او دغه څیزونه
 په زمیندارۍ او نور مشقت وغیره سره حاصلیږي. پنځمه وجه د من او
 سلوی په حلالوالی کښ هیڅ شک او شبه نه وه د دے وچه نه هغه ته یئ
 طبیات وئیلی وؤ او د دے څیزونو په حاصلیدلو کښ د زمیندارۍ سامان
 اوبیج او شراړه دخل دے او په هغه کښ ډیر شبهات حاصلیږي. او شپږمه
 وجه په من او سلوی کښ طبی قواید دومره دی چه هغه په دغه څیزونو
 کښ نیشته. اَهْبِطُوا قَرْطَبی وئیلی دی چه دا امر د تعجیز او تذلیل د پام د
 نودا د دوی د پاره سزاده نو دلیل شو چه دوی گناه کړے وؤ.
 مَضْرًا دانکره ده یو بشارۀ بشارونو ته مراد دے یعنی غیر معین او په قراءت
 د حسن وغیره کښ مَضْرٍ بغیرۀ تنوین ته راغله دے نو مراد د هغه نه
 مصرۀ فرعون دے. او د دے نه اختلاف پیدا شویدا په مینح د مفسرینو
 کښ نو بعضو وئیلی دی چه دوی د میدان تیه نه مصر ته واپس راغلل
 او اکثر وئیلی دی چه دوی مصرۀ فرعون ته واپس نه دی راغلی هاں
 د داؤد علیه السلام په وخت کښ واپس راغلل او دا غوره قول دے او
 مصر په لغت کښ حد ته وئیلے شی نو مصر هغه آبادی وی چه د هغه حداد
 معینه وی. قَاتَ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ دایه تقدیر د شرط سره دے یعنې اِنْ تَهْطَطُوا
 قَاتَ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ یو بشارت ته نو ستاسو د پاره په هغه کښ ستاسو مقصد
 حاصلیږي په کسب او زمیندارۍ کولو سره.
 فَأَنذَرْتُكُمْ دَآءَ رَبِّكُمْ دے ایت نه د مصر تعریف معلوم شو چه مصر هغه ته وئیلے شی

چہ ڈٹوندا ضروریات پکیش پہ اسانہ سرہ حاصلیری وجہ دادہ چہ کوم حُائے
سبزی و غیرہ حاصلیری نوہلتہ کزمینداری سامان موجود وی اوک زمینداری
سرہ کسبونہ دلوهاری (اینگری) اونترکانری و غیرہ لازم دی اوک خاروؤک ساتنے
اسباب هم وی اوک دے ضروریاتو کپارہ کبازار کخرید و فروخت ضرورت
وی تو معلومہ شوہ چہ کمرصد اتعریف متصوص دے یہ نسبت کتورود
تعریفونو چہ کفقطہ یہ کتابونو کتب ذکر دی۔

وَضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلَالَهَ وَالْمَسْكَنَهَ کدے نہ مخکیش عبارت پت مراد دے یعنی
دوی یوشازنہ لاپل اوہلتہ یے کسبونہ اوزمینداری شروع کرلہ نوک هغه
وچہ نہ کینداری نہ توجہ کمہ شوہ اودنیا پرستی پکیش زیاتہ شوہ تو
داسیب شوہ ذلت اومسکنت کدهقوی۔ ضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ کد ضرب یہ صلہ کنش
علی راغلے دے تودایہ معنی کالزام اواحاطے اوشمول سرہ دے یا یہ معنی ک
التصاق (جوخ کیدلو) دے یا داماخوؤ دے کد ضرب علی السکۃ نہ یعنی یہ
سکہ (اوسپنہ ثانیہ سرہ زراوسپین) باندے چہ کدخہ نقش تاپہ اوہلے شی
نوہغہ ورپورے جوخت شی نوک غسے ذلت اومسکنت پہ دوی پورے
جوخت اولازم اوہمیشہ شو۔ فرق یہ مینج کذلت اومسکنت کنش پہ خو
وجوسرہ دے اولہ وجہ داچہ ذلت امرباطنی دے یعنی فقر کذلت نفس اوجو
کذلت نفس اگرچہ مالدار وی لیکن نفس یے خوار ذلیل اوحرصناک وی اومفسرین
ولئی چہ "نیشته دے هنج شخص زیات ذلیل اوحرصناک یهودیانونہ" یعنی کدو حرص
اوذلات دیر زیات دے۔ اومسکنت امرظاہری دے یعنی عادت کدوی دادچہ زہ اوپے کارہ
کپہے اوپینزار وغیرہ اغوندای خیلہ غریبی بشکارہ کوی۔ دویمہ وجہ ذلت
نہ مراد خراج اوجزیہ لگولئی پہ دوی باندے اومسکنت عاجزی کدوی
پہ مخاخ کد مؤمنانوکین لیکن بعضو مفسرینو کدے تفسیر نہ انکار کپیدے
ٹکک چہ یہ هغه وخت کنش اودارنگ اوس خوپہ دوی باندے کطرف ک
مؤمنانونہ خراج اوجزیہ نہ دہ مقرر کرے شوے ہاں ابن حیان وئیلی دی
چہ دابہ پہ طریقہ کمعجزے سرہ اخبار وی کقرآن نہ کدوی کراتلونکی
حال نہ پہ وخت کغلبے کاسلام کنش۔

سوال :- اوس خو یهودیان پہ مالدارئی کنش پہ تلولہ دنیا کنش مشہور دی
نو کدے ایت خہ مطلب دے ؟ جواب :- مخکیش ذکر شوہ چہ ذلت اومسکنت

دوی د مال د کسی د وجه ته دے بلکه د کچه اخلاقو د وجه ته دے۔
 جواب علی ماجدی په تحقیق سره ثابت کړیږي چه مالداري صرف خواصو خلکو
 د یهود و دود او هر چه د هغوی عوام دی نو دیر مفلسان دی ځکه چه د هغوی
 نظام د سرمایه دارۍ دے چه په هغه نظام کښ عام خلق مفلس او ذلیل وی۔
 قائلان:- د دے نه معلومه شوه چه زمینداري سبب د ذلت د دے او داسه په
 حدیث د ابوامامه باهلی رضی الله عنه کښ دی چه هغه په یوحنا ټی کښ سامان زمینداري
 اولید او تیاو ټیل یی چه ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اوریدلی دی
 چه د سامان د چا کور ته داخل شي نو الله تعالی په هغوی کښ ذلت داخلوی (بخاری)۔ هان
 امام بخاری دلته د مقصد ذکر کړیږي چه دا په هغه وخت کښ چه څوک مشغول شي د دین ته
 په کار یا تد او پدیکښ د حد نه ورتیر شي یعنی جهاد او د دین نور کار نه پیر پیر دی۔ ځکه چه
 الله تعالی او د هغه رسول خوزراعت طرق ته ترغیب وکړیږي۔ لیکن دلته مقصد دا د چه
 د زمینداري په وجه تر دین پاتې شي او اکثر مشاهد کښ داسه راځي (توبیا زمینداري ذلت د
 و بَاءُ وَ يَغْضَبُ مِنَ اللَّهِ داترقی ده په عذاب د دوی کښ روستو د ذلت
 او مسکنت ته نو د ذلت مسکنت د پاره خو تیر شوې کناه سبب وؤ او د
 غضب او تر قی د عذاب د پاره نور اسباب دی چه روستو ذکر کړیږي۔
 بَاءُ د په معنی د رجعوا دے او بیا د پاره د مصاحبت ده یعنی را اوگر عیدال دوی
 چه مرگړې وؤ د دوی سره غضب د الله تعالی په راگر عیدالو کښ اشارت
 ده انقلاب د حالت د دوی ته یا بَاءُ د په معنی د استحقوا دے یعنی حقدار
 شو د غضب د الله تعالی۔ او بیا یبوء په خیر کښ استعمالیږي لکه وَ لَقَدْ يَوَّأْنَا
 بَنِي إِسْرَءِيلَ مُبَوَّأً صِدَاقٍ (سورة یونس ۹۳) او دارنگ په (سورة عنکبوت ۲۵)
 کښ دی۔ او په شرک کښ هم استعمالیږي لکه په سورة مائده ۱۷ او په
 دے سورت ۲۹ کښ، او په حدیث کښ دواړه استعمالات موجود دی
 (أَبُوهُ يَنْعَمُ عَلَيْكَ وَأَبُوهُ يَنْأِي)۔ بغضب مراد د غضب ته هغه یلایا
 او عذابونه د دنیا دی چه په دوی باند دے وخت په وخت نازل شویدی
 او دارنگ غضب کښ اشاره ده چه دوی مجرورم شول په دنیا کښ د رسالت
 او خلافت ارضی نه او هغه نقل شو بڼی اسماعیلو ته۔ مِنْ اللَّهِ کښ اشارت ده
 غنوالی د دے غضب ته او دا دلیل دے چه اول مَعْصُوبٌ عَلَيْهِمْ په دنیا
 کښ یهودیان دی۔

فائدة:- داسے پہ سورۃ العمران سلا اور سورۃ اعراف سلا اور سورۃ مجادلہ سلا
کبش ہم شتہ۔ پہ سورۃ العمران کبش ذلت اور غضب اور مسکنہ ذکر دے۔ ترتیب
دے تغیر حکمت بہ انشاء اللہ تعالیٰ ہلتہ بیا نیوی اور سورۃ اعراف کبش ذلت اور
غضب ذکر شویدی پہ سبب دے عبادت دے عجل اور سورۃ مجادلہ کبش ذلت
سبب مجاہدہ دے اللہ تعالیٰ اور رسول ذکر کرے دے۔

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ، ابن حیان پہ آیت اللہ کبش پنچہ وجوہ
ذکر کرے دی۔ تہہ معجزات دے موسیٰ علیہ السلام۔ تورات۔ بعض آیات تہ
دے تورات یعنی ہغہ آیات تہ چہ پہ ہغہ کتبہ صفات و دے آخری نبی صلی اللہ
علیہ وسلم۔ قرآن۔ ہول آیات تہ دے اللہ تعالیٰ چہ نازل شویدی پہ رسولانو۔
غورہ دادہ چہ مراد دے نہ بعض آیات دے تورات دی پہ قرینہ دے سورۃ
بقرہ ہغہ ہغہ آیات تہ چہ پہ ہغہ کبش مسئلہ دے توحید و دے تصدیق دے
آخری نبی و دے۔ اور انکار پہ دوی کبش مستمر شو دے وچے نہ لفظ دے کَانُوا
یے ذکر کرے دے۔ ذَلِكَ اشارة دے استمرار ذلت اور مسکنت اور غضب اللہ تہ
او کفر بالآیات دے بنی اسرائیلو پہ سورۃ العمران سلا اور سورۃ بقرہ سلا
سورۃ العمران سلا کبش ذکر دے۔ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّ بِغَيْرِ الْحَقِّ، اول
قصور دے دوی یے پہ حق دے اللہ تعالیٰ کبش ذکر کرے و نواوس قصور دے دوی پہ
بارہ دے لویو انسانو کبش ذکر کوی چہ انبیاء علیہم السلام دی او اول کناہ
سبب دے دے پارہ دے دویم کناہ یعنی دغہ آیات بہ بیا نول دوی تہ انبیاء و دے
اللہ تعالیٰ نو دوی بہ وژل۔ بِغَيْرِ الْحَقِّ حق نہ مراد حق شرعی دے یعنی
داسے جرم چہ پہ شرع کبش دے ہغہ سزا وژل دی لکہ قتل دے نفس محترمہ
یا ارتداد یا زنا یا سرخ احسان (واحدہ کولو) تہ یعنی دغہ انبیاء علیہم السلام نہ پہ دے
جرم و کبش یو جرم ہم ثابت نہ و دے دغہ خلقو بہ ہغوی لہ وژل۔
سوال:- بِغَيْرِ الْحَقِّ حال دے او حال خوفید احترازی وی نو معلوم پیری
چہ قتل دے انبیاء علیہم السلام کلمہ کلمہ پہ حق شرعی سرہ کیدے شی او
حال دا چہ انبیاء علیہم السلام نو دے ہولو و کناہ ہو تہ معصوم دی او
خصوصاً دے دغہ دے جرم و تہ خود دوی بالاتفاق معصوم دی نو دے
دے بِغَيْرِ الْحَقِّ حال خہ فائدہ دے ۹۔

جواب اول:- دا حال مقیدہ نہ دے بلکہ حال مؤکدہ دے یعنی قتل

دینی بہ یہ ہر حال بغیر کحق نہ دی تو یہ دے کہیں زیات تشبیح و تنقیح کہ
بنی اسرائیل و مراد دہ۔ جواب دویم :- مراد کحق نہ الحق عندا ہم دے یعنی
حق شرعی ہو یہ ہغوی یا نہ دے نہ وڈ لیکن دوی یہ تو خلق پہ خہ نور و
وجوہ و سرہ و ژل لیکن ہخہ و جے ہم دانیباؤ کقتل دپارہ موجود نہ وے۔
جواب دریم :- بغیر الحق کہیں باء سببیہ دہ او غیر یہ معنی کد امر مغایر ک
حق دے او امر مغایر کحق باطل وی یعنی کہ ہغوی و ژل باطل وڈ یا داچہ
ہغوی بہ کباطل (کفر و شرک) تردید کوڈ۔

فائدہ بحث یہ بارہ کاثبات کقتل کانبیاء علیہم السلام کہیں پہ لاس کیہودیانو
سرہ :- روستو زمانہ کہیں بعض خلق داسے پیدا شویدی چہ کیہودیانو
کرضاکو لو کپارہ ہغوی کقتل الانبیاء نہ انکار کوی او داسے خلقو یا نہ دے
الوسی پہ خیل تفسیر کہیں رد کرے دے او ہغوی تہ یے ملحدین
وٹیلی دی او کدوی سرہ ہیچ دلیل صراحۃ یا اشارۃ پہ قرآن اوستت کہیں
بیشتہ۔ ہاں یو دلیل پیش کوی چہ اللہ تعالیٰ پہ سورۃ مؤمن ۱۵۱ او سورۃ
صافات ۱۷۷ کہیں کدوی ک نصرت ذکر کریدے نو معلومہ شوہ چہ اللہ تعالیٰ
دوی لہ ک مقتولیت نہ ہیچ ساقی او عقلی دلیل پیش کوی چہ قتل ک
انبیاء خواہانت او تذلیل دے او اللہ تعالیٰ انبیاء و لہ ک اہانت نہ ہیچ ساقی۔
لیکن دا ہغوی لہ ہیچ فائدہ مند استدلالات نہ دی روستو بہ کھے جواب ذکر کردی۔
کاثبات کدے مسئلے دپارہ ک قرآن کریم صریح ایاتونہ دادی دا ایت دے
او یہ سورۃ العمران ۱۵۱ او ۱۵۲ او ۱۵۳ او سورۃ بقرہ ۱۷۷ او
سورۃ مائدہ ۷۲ او سورۃ نساء ۷۱ دا ایاتونہ صریح دی چہ انبیاء علیہم
السلام شہیدان کرے شویدی پہ لاسونو ک کافرانو۔ او احادیث پہ
دے یاب کہیں دیردی اول حدیث کابن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ چہ
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دی چہ سخت ترک خلقونہ
پہ عذاب کہیں پہ ورج ک قیامت ہخہ سرے دے چہ قتل کری ہخہ لہ
نبی یا قتل کری ہخہ نبی لہ (مسند احمد ص ۱۷۷ او ابن کثیر وغیرہ)۔ دویم
حدیث حویل کنبی صلی اللہ علیہ وسلم ہخہ غوینہ کیزے چہ یہودیے
نبیے پہ ہخے کہیں زہر کلا کری وڈ پہ ورج کخیبر او کھے اثر بہ ہر کال
بیا واپس کیدلو تردے پورے چہ وفات کنبی صلی اللہ علیہ وسلم

دھے وجہ نہ ثابت دے دا حدیث بخاری ذکر کریدے او ابن حجر فتح الباری
 کیں ذکر کریدے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے دغہ زہر دے وجہ نہ وفات
 شویدے تو داہم قتل دے نبی دے پہ زہر و سرہ اگرچہ پہ الہ دے قتل سرہ
 نہ دے۔ حدیث دریم ابن کثیر اوسیطی پہ تفسیر سورۃ العمران کیں
 روایت کریدے چہ بنو اسرائیل پہ اول دے ورخ کیں دے سورہ انبیاء علیہم السلام
 اوڈل او پہ مازیکری کیں یے بیا خیل بازارونہ کولاد کری وڈ۔ حدیث موقوف
 دے لیکن پہ حکم دے مرفوع کیں دے۔ حدیث خلورم متہم من یثیث یا مشاط
 الحدید دون عظمہ و لحمہ ما یصرفہ ذلک عن ذبیہ اہ (دے بعض پہ مخکنو
 خلقو کیں دے اوسپنے پہ منگرو سرہ دے هغوی بدانونہ منگزر کپے شول او وکی او
 غوبہ یے جدا جدا اشوے خود دے خبر دے هغوی لہ دے دین نہ ارولی نہ دی)
 ابن حجر فتح الباری کیں وئیلی دی چہ دامت کور خلق انبیاء او دے هغوی تا بعد ان
 وڈ۔ دارنگ حدیث دے قتل ذکر یا علیہ السلام او دے یحییٰ علیہ السلام حاکم
 پہ مستدرک صوف کیں ذکر کرے دے او دارنگ پہ دے باندے اجماع دے دے
 علماء مفسرینو مجتہدینو محدثینو دے فقہاؤ او مؤرخینو دے اسلام ہیچا انکار
 دے قتل دے انبیاء نہ دے ذکر کرے۔ دارنگ دیر احادیث دلالت کوی چہ صحابہ
 کرام پہ پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے دے قتل پہ بارہ کیں بیریدل۔ او اکثر
 مفسرینو دے ایاتو تو پہ تفسیر کیں پہ طور دے مثال قتل دے ارمیاء نبی او
 اشعیاء نبی او ذکر یا او یحییٰ علیہم السلام ذکر کریدے۔

سوال :- مراد دے قتل نہ ارادہ دے قتل دے یا سخت و ہل دی داتا ویل دے دے
 منکرینو دے طرف نہ ؟ جواب :- اتفاق دے دے علماء عقائد او اصول فقہ
 چہ ظاہر دے قرآن او سنت بغیر دے حجت صریحہ نہ پرینو دل جائز نہ دی
 (ابانہ ص ۴۸ شرح عقائد نسفیہ ص ۱۱۰)۔ دارنگ خو یورے چہ حقیقت امکان
 لری تو مجاز نہ تلل جائز نہ دی داہم دے اصولیاتو اتفاق مسئلہ دے۔ نو پہ
 دے مقام کیں دے منکرینو سرہ ہیچ صحیح صریح دلیل او قرینہ نیشتنہ ماسیوا
 دے اوہامونہ یا دے رضا کولو دے یهودیا تو نہ چہ پہ هغے سرہ ظاہر او حقیقت دے
 قرآن پرینو دلے شی۔

جوابات دے اوہامو دے هغوی :- اول وہم قتل دے نبی پہ لاسونو دے دشمنانو
 اہانت دے ؟ جواب :- قرطبی، ماوردی، ثعالبی او نور و مفسرینو لیکلی دی چہ

قتل د انبیاء علیہم السلام شہادت دے فی سبیل اللہ او شہادت کرامت دے
 او اوچتوالے کد رجا تو دے۔ دویم وہم۔ اللہ تعالیٰ وعدہ ک نصرت ک ہغوی
 ک پریدہ لکہ سورۃ صافات ص ۱۱۱ او سورۃ غافر ص ۱۲۹ ک ہغے چیر جوابات دی
 اول جواب:- نصرت غلبہ ک محبت دہ یا ک ہغوی قصاص اخسنل دی ک ہغہ
 قوم ک قاتلینونہ عکک دا اولہ معنی پہ بارہ ک مؤمنان تو کنیں مراد دہ عکک چہ پہ
 سورۃ غافر ص ۱۲۹ کنیں نصرت ک مؤمنان تو ذکر دے او حال دادے چہ مؤمنان خو
 چیر شہیدان شویدی نو معلومہ شوہ چہ نصرت مستلزم ک عدم قتل نہ دے
 دویم جواب:- قاسمی او آلوسی و بیلی دی چہ وعدہ ک نصرت ک رسولانوسرہ
 دہ او ذکر ک قتل د انبیاء دے نہ ک رسولان تو لیکن پہ دے باندے اعتراض ک
 چہ پہ سورۃ بقرہ ص ۱۲۹ کنیں ک رسولان تو ک بنی اسرائیلو ذکر دے او پہ ہغے
 کنیں ذکر دی ک قُرْیٰنًا کُفُّوا لَوْ، اگر چہ ک ہغے جواب دادے چہ پہ بنی اسرائیلو
 کنیں ک موسیٰ علیہ السلام نہ تر عیسیٰ علیہ السلام پورے رسولان پہ
 معنی مشہورہ سرہ نہ وچہ نوے کتاب او شریعت ورکھے شووی نو معلومہ شوہ چہ
 ہغوی انبیاء وک او رسولان ورتہ صرف پہ اعتبار ک وحی کیدلو او ک ہغے پہ
 تبلیغ کولو سرہ و بیلی شویداے۔ دریم جواب:- او دا احسن دہ چہ نصرت
 نہ مراد حفاظت ک ہغوی دے پہ وخت ک قتال کنیں نہ پہ وخت ک دعوت
 او تبلیغ کنیں او یہودیانو خو انبیاء او رسولان بغیر ک وخت ک قتال نہ قتل ک پریدی۔
 تنبیہ:- فتاویٰ ک لجنۃ کبار العلماء السعودیہ پہ ص ۱۱۱ کنیں دامسئلہ پہ
 تفصیل سرہ ذکر ک پریدہ او منکرینو تاویل کوکوبانداے حکم ک کفریے
 ک پریدے او دغہ تاویل تو ک ہغوی تہ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ
 یُکْتَبَ لَکُم بِرُّکُمْ اَوْ مَنَکَرٌ تَیَّارٌ کول ک یہود و سرہ نوم اینسو دے دے۔

ذٰلِکَ بِمَا عَصَوْا وَاَکَاثُرٌ یَّعْتَدُوْنَ، پہ ذٰلِکَ کنیں دہ احتمالونہ دی اول داچہ
 دا اشارہ دہ کفر او قتل تہ حاصل داچہ اول پہ دوی کنیں عصیا او اعتداء
 پیدا شوہ نو ک ہغے وجے نہ پہ دو کنیں کفر او قتل الانبیاء پیدا شو نو دامشہور
 خبرہ دہ چہ یو کناہ بل کناہ تہ رابنکل کوی دویم احتمال دادے چہ ذٰلِکَ
 اشارہ دہ ہغہ ذلت او مسکنت او غضب تہ چہ مخکش ذٰلِکَ کنیں ہم ہغے تہ
 اشارہ وہ او دا تاکید دے نو حاصل دا شوچہ ذلت او غضب ک پارم خلور
 اسباب دی کفر۔ قتل۔ عصیان او اعتداء لیکن اول دواہہ خاص دی او

روستو دواړه عام دی. بِمَا عَصَوْا مَا دَه د عصیان په قرآن کېږي دوه ډیر ش کړته
 ذکر ده په اووم معانوسه، اول معنی لغوی ده مخالفت د امر د انسان لکه په
 سورة طه ۹۳ او سورة کهف ۷۹ کېږي. دویم مخالفت د امر د الله تعالی په نسیا
 سره چه گناه نه ده لکه سورة طه ۱۳۱ کېږي. دریم ترک د اتباع رسول لکه په
 سورة ابراهیم ۳۳ کېږي. شلورم انکار د رسول نه لکه سورة مؤمن ۱۳۱ کېږي.
 پنځم مخالفت د امر د رسول په اجتهادی خطایي سره لکه په سورة العنکبان
 ۱۵ کېږي. شپږم گناه صغیره کول لکه سورة حجرات ۱۶ کېږي. اووم عام چه
 کفر او شرک او نور گناهونو ته شامل وی او دا په ډیر د آیاتو توکېږي
 ده. او په دے ایت کېږي دا عامه معنی مراد ده او بعضی مفسرینو دلته تخصیص
 د معنی کړی دے ۱ همیشه مخالفت او قتل د انبیاء و ۲ بے لوطی کول د انبیاء
 ته انکار کول او د اهل تول معاصی په دوی کېږي راجع شوی وو. و گانوا یعتدوا ون.
 اعتداء په لغت کېږي د حد مقرر نه تجاوز کول دی مطلقاً که د دنیا په کار
 کېږي وی او که د دین وی. د بیوی کار کېږي اعتداء په سورة بقره ۱۹۳ کېږي
 او په شریعت کېږي په معنی د تجاوز کولو د حد او د الله تعالی او د رسول نه نو
 اعتداء کفر او شرک بدعات او گناهونو ته شامل دے دلته هم دا معنی
 مراد ده او یو مثال د اعتداء د یهود دیا نو ذکر دے په سورة بقره ۱۷۱ کېږي
 او په صفت د عامو کافرانو مشرکانو کېږي په سورة توبه ۱۳۱ کېږي. او آثار
 چه په اعتداء یا ندای مرتب کیږي په قرآن کېږي شلور ذکر دی لَا يُحِبُّ اللَّهُ
 سورة بقره ۱۹۱. ظلم سورة بقره ۲۲۹ او سورة طلاق ۱۱ د خول د نار
 لکه په سورة نساء ۱۳۱. طبع د قلب لکه په سورة یونس ۱۳۱ کېږي. دلته
 فرق د عصیان او اعتداء ده دے چه د عصیان نه مراد کارونه د فسق او
 فجور دی او اعتداء نه مراد کارونه د بدعاتو دی. یا عصیان په حقوق الله
 کېږي دے او اعتداء په حقوق د بندگانو کېږي ده.

فائدہ :- اعتداء سره یے کان ذکر کړیږي او دارنگ د کفر او قتل سره یے
 سره د صیغه د مضارع نه او عصیان سره صیغه د ماضی ذکر کړیږي. اشاره ده
 چه عصیان په دوی کېږي د مخکې نه موجود وو په گناه صغیره کولو سره
 په زمانه د موسی علیه السلام کېږي او کفر، قتل، اعتداء روستو د زمانه
 د موسی علیه السلام نه شروع شول او کان د دے درے واره فعلونو سره

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا

یقیناً مؤمنان او یہودیان

وَالنَّصَارَى وَالصَّبِیِّینَ مِنْ أَمَنِ بِاللهِ

او نصاریٰ او صابیان چاہے ایمان لادہ (دوی نہ) یہ اللہ تعالیٰ

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلْ صَالِحًا فَلَهُمْ

او پہ ورخ د آخرت او عمل کے اوکرو نیک رہ طریقہ دیغیر تو دوی لہ

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ

ثواب (د عمل د) دوی دے پہ نیز د رب د دوی او نہ یہ وی میٹ سیرہ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يُحْزَنُونَ ﴿۴۲﴾ وَادُّ

پہ دوی باندے اونہ پہ دوی غمزن کیری - او کلا چہ

دلالت کوی چہ پہ دے کاروتو باندے دوی عادت شول او استمراری پہ ہف
باندے کوو یعنی دغہ کارونہ بے ثواب او خائستہ کنل او ہمیشہ بے کول۔
۴۲ ربط دے دے فکس سرہ دادے چہ ہرکلا فکس د دوی کتا ہونہ
او عذابونہ ذکر شول نو اوس د عفو کتا ہونہ او د عذاب نہ د نجات
د پیرہ طریقہ ذکر کوی او ہف تہ ترغیب ورکوی۔ دارنگ ہرکلا چہ سرہ
د کتا ہونہ دوی فخر کوو پہ نسبتو تو باندے نسبت موسیٰ علیہ السلام
او عیسیٰ علیہ السلام تہ او دانست فقط سبب د نجات بے کنلو تو د ہف
وہم تردید کوی۔ تو دا ایت تمہ دہ دے خطاب اول پہ ذکر د ترغیب
ایمان او عمل صالح تہ۔ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا پہ دے کتب د مفسرینو د وہ
قولونہ دی اول داچہ مراد دے نہ منافقان دی چہ صرف دعویٰ ایمان
کوی او دا کافی کنہی او دے قرینہ دادہ چہ ورپے بے ہم کافران ذکر کرپے
دویم قول دادے چہ مراد دے تہ صحیح مؤمنان دی پہ ایمان شرعی
سرہ چہ قرآن او آخری رسول منی۔ او پہ روستو (وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى
وَالصَّبِیِّینَ) کتب مؤمنان مراد دی حکہ چہ مِنْ أَمَنِ رہ دے توجیہ سرہ
بدل دے د الَّذِينَ هَادُوا تہ۔ وَالَّذِينَ هَادُوا د ہاد د وہ معانی دی یو

معنی توبہ کول لکہ یہ دے قول اللہ تعالیٰ (سورۃ اعراف ۱۵۴) کبش پہ معنی توبہ کولو دے نو مراد ہقہ یہودیان دی چہ توبہ یے کرے وہ د عبادت د عجل نہ دویمہ معنی ہاد پہ معنی د تہود دے یعنی یہودیت یے اختیار کریدے او پہ دے کبش نسبت د دوی یونیکہ تہ مراد دے چہ ہقہ یہود ابن یعقوب علیہ السلام دے لیکن پہ عربیت کبش ڈال بدل شو پہ دال سرہ (قرطبی)۔

سوال :- یہودیان خو دے دولس خاندانوں نسل دے نو صرف یہود ذاتہ ولے نسبت خاص کرے شو ؟۔ جواب :- قاسمی وٹیلی چہ اسرائیلیان چہ داویا کالوہ روستو زور وطن تہ واپس راغلل نو اکثر نسل دے یہود اپاتے شوے وڈ او نور نسلونہ اکثر ختم شوی وڈ۔

سوال :- دل تہ یے والیہود ولے نہ دے ذکر کرے ؟

جواب :- یہودیان نو دے خیلے دیندارگی دعویٰ پہ دے لفظ پورے خاص کرے وہ چہ اِنَّا هُدَّاكَ اَوَّلًا اَوْحَال دا دے چہ روستو پہ نور شرکیا تو او کفر یا نو کبش اختہ شوی وڈ دے ہقہ پرواہ یے نہ کولہ او پہ دے ایت کبش مقصد ارد دے پہ باطلو دعویٰ باطلہ وَالطَّاهِرِي داجم دے نصرانی دے او ہقہ منسوب دے نصران تہ یا ناصرہ نہ چہ نوم دے یو کلی وڈ پہ فلسطین کبش چہ دے بیت المقدس نہ پہ شمال جانب کبش تقریباً او یا میلہ لرے وڈ۔ او پہ ہقہ کلی کبش عیسیٰ علیہ السلام پیدا شوے وڈ او پہ ہقہ کبش او سیدالو نو چاہہ چہ دے ہقہ تابعداری کولہ نو ہقہ تہ بہ نصرانی وٹیلے کیدالو۔ او احادیثو کبش ہم لفظ دے نصرانی استعمال شویدے دے وجہ تہ دے ہقہ پہ بارہ کبش عیسائی لفظ استعمال نہ دی پکار ٹحکہ چہ ہقہ خو اوس دے عیسیٰ علیہ السلام تابعداری پرینود لے دے او چاہہ دا وجہ تسمیہ ذکر کریدہ چہ دوی تہ نصاریٰ ٹحکہ وٹیلے شی چہ دوی دے عیسیٰ علیہ السلام نصرت کرے وڈ نو دا توجیہ ضعیفہ دے۔ وَالطَّاهِرِينَ دال لفظ دے صبا نہ اختہ شو دے صبا پہ معنی دے مائیل کیدالو دے صبا پہ عرف کبش ہقہ چاہہ وٹیلے شی چہ یودین نہ بل دین تہ مائیل شی او دے قرآن پہ اصطلاح کبش صابغین دے اسم جماعت نوم دے چہ یہود او نصاریٰ او مؤمنانہ دی نو دے دوی پہ بارہ کبش دیر مختلف اقوال دی اول قول دا دے چہ دا دے ابراہیم علیہ السلام قوم وڈ چہ دے ستور و عبادت یے کولو دے روم صابیٹنو دے او سیارات (ستور) عبادت کوڈ او دے ہتہ صابیٹنو دے ثوابت ستور و عبادت کوڈ او روستو دوی

دھرستوری پہ نوم بت جو رکرو هغه ته به یے هیکل وئیلو او د هغه عبادت
 به یے کوؤ روستو په دوی کبش په لے پیدا شوے نو د مجاهد، عطاء، سعید
 بن جبیر او حسن بصری قول دے چه د ابے دینه قوم دے او ابوالعالیه، ربیع
 بن یونس وغیره نه روایت دے چه د اکثا بیان دی عکله چه زیور یے لوستلو
 او د دے وچه نه امام ابوحنیفه او اسحاق بن راهویه رحمهم الله علیهم په دوی
 باند دے د اهل کتابو حکم په باره د نکاح او ذبیحه کبش جاری کرے دے۔ ابن
 جریر د حسن بصری نه نقل کرے دے چه زیاد ته خبر او رسیدالوجه
 صابغین پنجه مونخو نه کوی او کعبه ته مخ کوی نو هغه ترینه جزیه لرم کره
 بیا خبر شو چه دوی د ملائیکو عبادت هم کوی نو بیا یے وریا ندے جزیه
 مقرر کره او داسے قول د ابو جعفر رازی نه هم نقل دے او ابن ابی حاتم
 د ابوالزناد نه روایت کریدے چه د اداسے قوم وچه د عراق په کوئی
 کلی کبش او سیدال او تهل انبیاء یے منل او په کال کبش دیرش روژے یے
 نیولے او یمن ته به یے مخ کوؤ پنجه مونخو نه به یے کول او خلیل وئیلی دی
 چه دے خلق و خان د نوح علیه السلام په دین باند دے کترو۔ قرطبی وئیلی
 دی چه دوی به لاله الا الله وئیلو او عقیده یے د تاثیر د ستور و لوله چه
 د عالم تدبیر د استوری کوی۔ او قتاده او کلبی وئیلی دی چه دوی د یهودو
 او نصاری په مینج کبش قوم دے او د سرو تو مینج یے خرینو او د خان نه به یے
 نسلی عضو پریکوله او د دوی قبله (مهب الجنوب) یعنی قطب ستورے
 وؤ۔ حاصل د دے اقوالو د دے چه د دے خلقو یو خاص دین نه وؤ هان
 د قرآن د نزول په وخت کبش دوی د شام او عراق په حدودو کبش او سیدال
 او د توحید او رسالت عقیده پکبش وه او خان ته به یے انصار یحیی علیه
 السلام وئیل او زیور یے لوستلو عکله چه هغه صرف د فضائیلو کتاب وؤ
 احکام پکبش نه وؤ د دے وچه نه دوی د خاص احکامو پابند نه وؤ نو معلومه
 شوه چه دوی هم د یهود او نصاری پشان د کتاب او د نبی دعوی کوله او
 حال د دے چه ایمان یے هینج نه وؤ نو د دے وچه نه یے دلته ذکر کر وچه
 صرف په دے نوم او نسبت سره نجات نه شی موندلے او قرآن کریم کبش
 د دوی ذکر په سورة مائده ۹۹ او سورة حج ۱۷ کبش راغله دے وجه د
 فرق دایا تو نو تر مینج په سورة مائده او سورة حج کبش ذکر ده۔

سوال :- پہ دے ایت او سورۃ مائدہ کتب کدے تھلور و دلو ذکر شویداے
او سورۃ حج کتب یے شپہ دے ذکر کریدای ؟

جواب :- پہ دے ایت او سورۃ مائدہ کتب مقصد ار د کول دی پہ هغه چا
بانداے چه دعویٰ کدین او کتاب سماوی کوی او کفر او شرک پہ کتب
موجود وی نوک هغوی بیان کوی چه صرف دعویٰ کافی نه ده دیار کد نجات
او سورۃ حج کتب کد دنیا کد غیور و دلو ذکر مقصود دے نو هلته یے شپہ دے
محکمہ ذکر کریدای ۔

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا ، داخبر دے کد اَنّ نو سوال
دادے چه الذین امنوا او مَنْ آمَنَ خو یو معنی لری او کد اسم او خبر پہ
میخ کتب فرق ضروری دے ؟ جواب عل محکم ذکر شول چه مراد الذین
امتوانه دعویدار دایمان دی یعنی منافقان او په خبر کتب کد آمَن نه مراد
ایمان شرعی دے نو حاصل داشو چه دغه تھلور دے صرف کد بے دایمان
په دعوی سره نجات نشی موندلے شو پورے چه صحیح ایمان یے نه وی
قبول کرے او په دے خبر کتب لفظ کد منهم پت مراد دے ۔ جواب داخبر کد
اَنّ نه دے بلکه دابدال دے کد الذین هادُوا اه نه او خبر کد اَنّ روستو فلهم
اَجْرُهُمْ اه دے او پناه دے په هغه قول چه الذین امنوا نه مراد صحیح مؤمنان
دی او الذین هادُوا اه کتب دوه قسمونه دی یو هغه چه هغوی صحیح
ایمان نه لری او دویم هغه چه صحیح ایمان لری نو دلته دویمه دله مراد
ده یعنی هغه یهود و نصاریٰ او صابئین چه صحیح ایمان لری نوک هغوی
حکم دادے چه فلهم اَجْرُهُمْ اه ۔

سوال :- په دے دوه (ایمان بالله و الیوم الآخر) سره خو پوره ایمان
نه حاصلیدی شو پورے چه رسولان ، کتابونه ، ملائیک او تقدیراونه متی
او دارنگ کد دغه دوؤ منل خو په یهود و او نصاریٰ کتب و دوؤ ؟

جواب :- دلته مراد دایمان نه ایمان شرعی قرآنی دے یعنی کوم ایمان ته
چه قرآن او اخری رسول دعوت و رکوی هغه مراد دے او ذکر دوه ایمانیاتو
اشماره ده ذکر د طریقینو او مراد تربینه تول ایمانیات دی ۔ حاصل کد ایت
دادے چه یهود و نصاریٰ او صابئینو ته دعوت دے کد ایمان بالقرآن و
الرسول په شرعی طریق سره محکم چه روستو کد قرآن نه یهودیت

اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمْ الطُّورَ ط

واخسته مونجه بخه وعده ستاسو او پورته کرو مونجه ستاسو دياسه طور غر .

خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ

(او تيل مونجه) او نيسو هغه كتاب چه در كړيد مونجه ستاسو ته په كوشش سر او يا د كړي هغه احكام چه په هغې

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۴۳﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ

د دې د پاره چه په شئ رد كنه هونو يا د اومر نه) - بيا مخ واره ووتاسو روستو

وغیره منسوخ شويدي. د دې وجه نه هغه قول ته حاجت نيشته چه دا ايت منسوخ شويدي په ايت د سورة العمران ملك هغه بلكه ايمان بالله او باليوم الآخر تعبير دے د مكمل دين اسلام نه .

فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عَسَىٰ رَٰبِعُهُمْ ، په روستي توجيه سره دا خبره د ازان د پاره او هر كله چه دغه اسم چه الَّذِينَ آمَنُوا دے متضمن دے معني د شرط لره نو خبر كېن يې فا د دے وجه نه ذكر كړله . وَلَا خَوْفٌ اَه ، عدم د خوف او حزن كناية ده د دخول د جنت نه اولاً بغير د دخول د جهنم نه او نور تفسير د دے مخكېن تير شوے دے .

قَالُوا هـ ابو حيان د قشيري ته نقل كړيدى چه د دے نه معلومه شوه چه هر كله اصل يو وي اولار د كېن اختلاف وي نو دامانع د قبوليت نه له دے نو چا چه رشتينې ايمان په الله تعالى اولرلو او د هغه حقوق او صفات او منل نو كه په نومونو (د جماعتونو) كېن اختلاف وي نو د نقصان نه وركوي په حصول د رضا د الله تعالى كېن .

سك د دے ايت نه دويم خطاب شروع دے تر سك پورې او په ديكېن دوه حصه دي په اوله حصه كېن درې خباثات د بنى اسرائيلو د مشرانو ذكر كوي ۱- لوط مانتول په باره د كتاب الله كېن ۲- حيله كول په احكامو د الله تعالى كېن ۳- قتل كول د پاره د دنيا او په پاكو خلقو باندې بهتان لگول او پنځه خباثات د دوى د كشرانو ذكر كوي او هغه پنځه قسمونه وؤ په دوى كېن (۱) تحريف معنوى كوونكى (۲) منافقت كوونكى (۳) تقليد كوونكى اميان (۴) تحريف لفظى كوونكى (۵) د جنت دعوے كوونكى سره د ناكاهه

عملونو تہ۔ او پہ آخر کبش تکمہ دہ دے خطاب پہ تجویف اخروی او بشارت
اخرویہ سرہ۔

تنبیہ :- دے ایت تہ ترسلہ پورے تقریباً پتھوس خیالات کہ بنی اسرائیلو
ذکر کوی او دغہ اسباب کا انتقال کہ نعمت کہ رسالت او خلافت دی کہ دوی تہ
بنی اسماعیلو تہ۔

ربط دے کہ مخکبش ایت سرہ دادے چہ ہر کلمہ کہ دوی خلور غتہ معاصی
(گناہونہ) ذکر شول کفر قتل عصیان او اعتداء، نو دوی کہ ہفتہ انکار
کو نو او اس کہ ہفتہ تفصیل ذکر کوی چہ مختلف واقعات دی او دوی کہ ہفتہ
انکار لشی کولے او میتج کبش ایت الذین آمنوا یہ طریقہ کہ جملہ معترضہ سرہ کہ
دویم ربط دادے چہ تیر شوی ایت کبش ذکر کہ ایمان باللہ والیوم الآخر او
عمل صالح او شو کہ پارہ کہ نجات نو یہود او نصاراؤ دعوی کولہ چہ مونبرہم
دا صفات لرونو مونبر نجات والا یونو او اس جواب کوی چہ ستا سودا سے
عبائث دی چہ ہفتہ عمل صالح تشری و ثیلے کیدے بلکہ یہ ہفتہ سرہ ایمان
زائیل کیری۔

وَاِذَا اخَذْنَا مِنْكَ كَفَرًا هَرَكَلَه چہ دوی یہ زمانہ کہ موسی علیہ السلام کبش پہ
تورات بانداے عمل کولو کبش سستی شروع کرلہ او کہ ہفتہ احکامونہ یے
مخالفت کولو نو اللہ تعالیٰ پہ دوی بانداے طور غراو چت کر وہ واسطہ
کہ جبریل علیہ السلام او دوی تہ یے پہ واسطہ کہ موسی علیہ السلام او ثیل
چہ یہ تورات بانداے پورہ عمل شروع کرئی او مخالفت مہ کوئی گئی دا
غردربانداے در غور زوم او ہول بہ ہلاک شئی نو دوی اقرار او کروہ
پورہ عمل کولو او کہ دے میثاق تفصیل یے پہ لفظ دُخْدَا مَا اَتَيْتُكُمْ اِلاَّ
سرہ ذکر کریداے۔ او کہ دے میثاق تفسیر یہ نور و طریقو سرہ چہ
(عہدہ کہ توحید یا ایجاد کہ عقل دے پہ ہر انسان کبش یا عہدہ کہ الست بریکم
دارنگ تورات احوال دی) دا مناسب نہ دے ہاں پہ تورات کبش دغہ عہود
ذکر و۔

سوال :- میثاق مفردے نو جمع تہ ولے مضاف کرے شو؟
جواب علی گم یہ تاویل کہ کل واحد سرہ مراد دے لکہ یخرجکم طفلاً
(سورہ غافر ۶)۔ جواب علی میثاق پہ حقیقت کبش یودے نو کہ جمع یے

ذکر کرے دے نوا احتمال لاتلو ذنفا ثور ذ میثاق پیدا اکیدالو۔

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ داسے پہ سورۃ اعراف سلا کتب ہم ذکر دے۔ طور پہ لغت د عرب کتب ہر شین غرتہ و ٹیلے شی مؤرخینو لیکلی دی چہ پہ جزیرۃ غاسینا کتب دیر غرونہ دی ہریوتہ طور و ٹیلے شی لیکن کوم طور کتب چہ میقات د موسیٰ علیہ السلام شوم و وہغہ تہ اوس جبل سینا و ٹیلے شی اودا طور ہغہ دے کوم چہ میقات والا دے یابل دے چہ دے ہغہ پہ خوا کتب بنی اسرائیل اوسیدال۔ رفع پہ قرآن کریم کتب یو کم دیرش کرتہ ذکر دے دے ہغہ تہ پہ دولس عایونو کتب رفع پہ معنی د رفع د درجا تو او عزت و رکوب دہ (ہغہ بہ پہ خیل خیل مقام کتب رائجی) او اولس عایونو کتب رفع پہ معنی حقیقی سورۃ دلتنہ ہم رفع پہ معنی حقیقی دہ اوچتول د خیل عالجے نہ فَوْقَكُم لفظ ذ فوق پہ قرآن کتب یو مخلوینست کرتہ راجلے دے پہ نہہ معانیو سورۃ اولہ معنی زیادت پہ صفت یا جسم کتب لکہ قما فوقہا سورۃ بقرہ سلا، دویمہ معنی غلبہ پہ حجت کتب سورۃ العمران سلا، دریمہ زاید د پام د تاکید (سورۃ نساء سلا)، خاورمہ اسمانی نعمتو نہ (سورۃ مائدہ سلا)۔
 یختمہ صفت د اللہ تعالیٰ ہغہ ہم معنی حقیقی دہ اوچتوالے لیکن بغیر د تکیف او بغیر د تشبیہ نہ (سورۃ انعام سلا)۔ شپرمہ زیادت د عقل او د مال (سورۃ انعام سلا)۔ اوومہ پہ معنی د علی سورۃ (سورۃ انفال سلا)۔ اتمہ اوچتوالے د زمکے د پاسہ (سورۃ ابراہیم سلا)۔ نہمہ معنی ترقی د کپہ عذاب کتب (سورۃ نحل سلا)۔ نو دلتہ تورے معانی نشی کیدالے یعنی اصل معنی مراد دہ چہ اوچتوالے دے۔ پہ قرینہ د رفع سورۃ دے ایت او د سورۃ اعراف د ایت الفاظ (رفع۔ فوق۔ نتق۔ ظلة۔ واقع بہم) بشکارہ دلالت کوی چہ مراد دے نہ حقیقی اوچتوالے دے یعنی غریے د دوی د پاسہ اوچت کرد لکہ د وریخ یا چھترئی پشان او غالب گمان و وچہ د دوی د پاسہ بہ را پر یوٹی۔ او دے تائید پخیلہ یہود یا نو کرے دے تالوود چہ شرح د تورات دہ پہ ہغہ کتب دے رفع حقیقی ذکر کرے دہ او بل کتاب جیوش انسائیکلو پیڈیا ص ۳۱۳ کتب ہم دا تصریح کرے دہ (ماجدی)۔ دلتہ چہ کومو مفسرینو دے رفع حقیقی تہ انکار کرے دے او قسما قسم تاویلونہ کر پیدای ہغہ بے ضرورتہ او حقیقت پرینودل او مجازتہ تلل دی اوچہ

درسہ ہے دا عقیدہ وی چہ معجزہ نہ منی تو ہفہ خود منکرین حدیث پشان
کہ معجزاتو منکر او کہ عقیدے نہ بدعتی دے مواہب الرحمن کنش و تبلی
دی چہ دا قول کہ منکرین حدیث دے۔

سوال :- غریبورتہ کول جو مجبور کول دی ایمان تہ او جبری ایمان جو
قبول نہ وی او دارنگ کہ لا اکراہ فی الدین نہ ہم خلاف راشی ؟

جواب :- تفسیر فتح البیان کہ ثواب صدیق حسن خان کنش لیکلی دی چہ
قفال و تبلی دی چہ دا اجبار او الجاء نہ دہ بلکہ اکراہ دہ فرق دادے چہ
کہ اجبار سرہ اختیار کہ انسان باقی نہ پاتے کیری لکہ ایمان پہ وخت غرغہ
(زنکدن) کنش دا قبول نہ دے او اکراہ سرہ خوا اختیار باقی پاتے وی یعنی
کہ اکراہ پہ وخت کنش انسان سوچ او کیری نوچہ کوم طرف تہ ورتہ انسان
او غورہ بشکارہ شی تو ہفہ اختیار کری۔ او یہ داسے وخت کنش ایمان
زموتر پہ دین کنش ہم قبول دے لکہ چہ کہ یوانسان پہ سربانداے توریہ
کیشود لے شی او ورتہ او تبلی شی چہ ایمان را ویرہ گنی وڑ لے کیریے نوکہ
ہفہ کلمہ کہ ایمان او وائی تو ہفہ قبول دہ صحیح حدیث پہ دے بات دے
دلیل دے او یہ سورۃ نساء ۹۹ کنش ہم داسے ثابت دہ۔ دارنگ زموتر پہ
دین کنش کہ سزا کا نو او حد و دو کیریے کہ وچہ نہ یوانسان طاعت کوی او کہ
گنا ہونو نہ حان ساقی نو دا ہم سبب کہ ثواب دے۔ او ہرچہ لا اکراہ
فی الدین دے نو کہ ہفہ کہ دے سرہ ہیچ منافات نیستہ کہ ہفہ تفسیر پہ
انشاء اللہ یہ خیل حائے کنش راشی۔

خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ، دلتہ قلنا پتہ مراد دے او دا تفصیل کہ میثاق دے
قوت پہ معنی کہ کوشش سرہ دے یا پہ معنی کہ عمل کولو یا پہ معنی کہ
نیت او اخلاص سرہ یا پہ معنی کہ استطاعت سرہ او اخذ نہ مراد عمل
کول دی یا مراد کہ دے نہ رانیول دی پہ بنی لاس سرہ او دا کہ کتاب ادب کہ
چہ ہفہ یہ بنی لاس کنش کلک رانیسی۔ او مَا آتَيْنَاكُمْ نہ مراد تورات دے۔
وَادْكُرُوا مَا فِيهِ ذِكْرًا عام دے پہ ژبے سرہ تلاوت او درس کول او پہ ژرہ
سرہ سوچ او فکر کہ ہفہ پہ معانی او مقاصد او کنش او پہ ژبہ او ژرہ دوا رو
سرہ یعنی درس و تدریس کہ الفاظ او د معانی۔ او ہرکلمہ چہ درجہ کہ عمل
اہم دہ تو ہفہ ہے مخکنش ذکر کریہ اولوستل او فکر کول اگرچہ مقدم دی

ذَلِكَ قُلُوبًا فَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةً

دے لوظ تہ۔ نو کہ تہ وے فضل دے اللہ تعالیٰ یہ تاسو باندے اور رحمت دے ہقہ

لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۴۲﴾ وَلَقَدْ

خا مٹا وے یہ تاسو دے ہلاک شو تہ۔ او یہ تحقیق سرہ

لیکن ہقہ ہے روستو راؤ پلو۔ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ مراد دے عذاب تہ۔ بچ کیدا او متقی جو پیدل او دے منہیا تو تہ عذاب ساتل دی۔ اشارہ دے چہ درس او تداریس دے کتاب اللہ او یہ ہقہ عمل کول سبب دے حصول دے تقویٰ دے یہ دغہ تہو معانوسہ۔ او قرطبی دے ایت یہ ذیل کیں لیکلی دی چہ مقصود دے اللہ تعالیٰ دے کتابو تہ یہ ہقہ باندے عمل کول دی صرف تلاوت او ترتیل دے ہقہ مقصد تہ دے بلکہ صرف عمل دے تلاوت خوشاتہ غور زول دی دے کتاب نویا وائی چہ داعہدہ یہ موثر باندے یہ بارہ دے قرآن کیں لازم او واجب دے نو موثر تہ امر کرے شوے دے دے اتباع دے قرآن او عمل کول یہ ہقہ باتا لیکن موثر پرینود لے دے پشان دے یہود او نصاراؤ او حدیث دے موٹا پے ذکر کرے دے چہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ یوشخص تہ او ٹیل چہ تہ خونن یہ داسے زمانہ کیں ہے چہ فقہاء ہے دیر دی او قاریان کم دی دے حدود دے قرآن حفاظت کیدے شی او حروف ہے ضائع کولے شی (مراد دے تہ ضیاع تہ دے بلکہ دے اہتمام کمالے دے) سوال کوونکی لہر دی او ور کوونکی دیر دی۔ مونٹو تہ او پردہ کوی او خطبے لتا ہے وائی عملو تہ شروع کوی محکب دے خواہشاتو تہ۔ اوروستو یہ بلہ زمانہ راشی چہ فقہات والا (پوہہ لرویکہ یہ مقاصد او دے قرآن) یہ لہروی او قاریان یہ دیر وی دے حروف دے قرآن حفظ یہ دیر وی او حدود دے ہقہ یہ بریادی سوال کوونکی یہ دیر وی او ور کوونکی یہ لہروی خطبے یہ او پردے وائی او مونٹو تہ بہ لتا کوی یہ خواہشاتو باندے بہ شروع کوی محکب عملو یعنی فرض اعمال یہ تہ کوی دے ہوی تابعداری یہ کوی۔ زہ وایم چہ زمونہ زمانہ ہم دے دے موثر وینو چہ دے حفظ دے قرآن مدارس او اہتمام دیر زیات دے او دے فہم دے قرآن اہتمام دیر کم خلق کوی او خطبے او پردے او پردے وائی او مونٹو تہ یہ تادی سرہ کوی (والی اللہ المشتکی)۔

۳۱۷ یہ دے ایت کیش ذکر و حیثیت دے ہفتوی دے یہ لفظ دے تولیٰ سرہ اوہغہ
متضمن دے دیر و قباحت و نولہ اوہغہ قاسی نقل کریدای دے قال نہ
او ابو حیان ہم ذکر کریدای اوہغہ دے دوی یہ تورات کیش ذکر دی لکہ
تحریف دے کلماتو، ترک دے عمل یہ کتاب باندے، قتل دے انبیاء و کفر بالآیات
اذیتونہ و رکول موسیٰ علیہ السلام تہ، او نورے دیرے بد عملی چہ
دے دوی یہ مخکنو اور وستنوکیش موجود وے۔

سوال :- تولیٰ خو مخکنش قبولیت غواہی دلتہ خو قبولیت میثاق ذکر
نہ دے ؟ جواب :- دے سورت یہ ۳۱۷ کیش قبولیت ذکر دے دے قالوا
سبعینا سرہ او تولیٰ یے ذکر دے یہ عصینا سرہ او سبب دے تولیٰ یے ہم ذکر
کرے دے یہ اشربوا اہ سرہ۔

سوال :- ثُمَّ اَوْ مِنْ بَعْدِ هُوَ د و ا رہ یہ روستو والی باندے دلالت کوی
نودا خو تکرار دے ؟ جواب :- ثُمَّ کیش ذکر دے روستو والے دے تولیٰ قبولیت
تہ او مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ کیش اشارہ دے روستو والی دے زمانے تہ چہ دے تولیٰ
زمانہ دے قبولیت تہ لہرہ روستو وہ یَا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سرہ اشارہ دے اخذ
میثاق اور رفع دے طور تہ۔

فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ يَه دے کیش دیر اقوال دی دے مفسرینو۔
(۱) فضل اسلام دے اور رحمت قرآن دے (۲) فضل قبول دے توبے او
رحمت عفو دے گناہ (۳) فضل توفیق دے توبے اور رحمت قبولیت دے توبے۔
(۴) فضل بعثت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اور رحمت دے ہغہ زمانہ
موندال۔ بناء یہ قول اول او مغلورم سرہ مقصود یہ خطاب کیش موجودہ
بنی اسرائیل دی یہ وخت دے نزول قرآن کیش۔ یعنی دے اللہ تعالیٰ ارادہ وہ
چہ دوی تہ بہ آخری رسول او قرآن رالیری دے دے وچے نہ پچہ دوی
باندے عذاب دے دنیا رانہ وستلو او بناء یہ دویم او دریم قول مخکنی
بنی اسرائیل مراد وچہ اللہ تعالیٰ ہغہ وخت ہفتوی لہ توفیق و رکرو او
توبہ یے قبولہ شہوہ اگرچہ دیر کر تہ گناہ او بیا توبہ دے دوی وے نو
دے وچے نہ یے دوی دے مہلک عذاب نہ پچ کرل۔

لَكُنْتُمْ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ دلتہ خسران یہ معنی دے استیصالی عذاب دے دنیا دے
یا خلود دے یہ جہنم کیش یہ آخرت کیش یہ بارہ دے ہغہ کسا نو کیش چہ

عَلَّمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ

پوہہ ہے تاسو پہ (خال) دھتہ چاچہ زیلتے ہے کریو ستاسو ووپہ ورخ د خالی کنس

فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿۴۵﴾

تو او وئیل مونہ هغوی ته شی شاد وکان ذلیلان -

صیح کفر او شرک ہے نہ وو کرے۔

هک ربط د مخکنس ایت سرہ دادے چہ اول ہے صریحی کناہ د دوی پہ نقض
د میثاق سرہ ذکر کر و نو اوس نقض د میثاقی پہ طریقہ د حیلہ کولو سرہ
ذکر کوی او دا اشارہ دہ پتہ کناہ کولو ته۔ محکمہ حیلہ کر ارادہ د کناہ کوی لیکن
محکمہ د خلقونہ پہ طریقہ د حیلہ سرہ پتوی تو دا د نقض میثاق دویم قسم
دے چہ د دوی د مشرانو ته روستو دویمہ زمانہ کنس وؤ۔ دویم ربط دادے
چہ مخکنس فضل او رحمت ذکر شو پہ دوی باندے تو سوال پیدا شو چہ
د دے واقعہ ته روستو پہ دوی باندے ہیچ عذاب نہ دے راغله؟ تو پہ دے
ایت کنس د هغه جواب کوی۔ دریم ربط داد چہ مخکنس ذکر د اول د خیانت د مشرانو
د هغوی دے او پہ دے کنس د دوی یو قسم حیلہ ذکر دہ چہ حرام خیز حلالول
دی پہ حیلہ سرہ او روستو پہ دویم قسم حیلہ ذکر کوی؛ د دے واقعہ تفصیلی
ذکر پہ سورہ اعراف ۱۳۱ کنس دے دا واقعہ د زمانے د داؤد علیہ السلام
دہ او هغه قریہ والاچہ دا کاریے کرے وؤ هغه ته ایله وئیلے کیدالہ اوس
زمانہ کنس هغه ته عقبہ داؤد وئیلے کیدری۔ او ابتداء د دے قصے دادہ چہ
اللہ تعالیٰ بنو اسرائیلو ته پہ واسطہ د موسیٰ علیہ السلام او فرمائیل چہ
پہ هفتہ کنس یو ورخ د عبادت د خیل رب د پارہ خاص کر پی او غورہ
ورخ د جمعہ دہ تو اول دوی پہ انتخاب د ورخ کنس اختلاف او کرو خو
اکثریت ورخ د خالی غورہ کرلہ او د اللہ تعالیٰ د غورہ والی ہیچ لحاظ ہے
اونہ کرلو داسے پہ تفسیر د سورہ نحل ۱۳۱ کنس راغی نو د خالی پہ ورخ
پہ دوی باندے د دنیا هرکار حرام کرے شو کہ بشکار کول وؤ یا تورخه
تجارت وغیرہ۔ داعمل چلیدلو تر دے واقعہ پورے لیکن پہ دوی کنس
تور فسق و فجور زیات شول لکہ پہ سورہ اعراف ۱۳۱ کنس (يَفْسُقُونَ)
ذکر دے د دے وجہ ته اللہ تعالیٰ پہ هغوی باندے د خاص ابتلاء ارادہ او کرے

چہ تفصیل ہے سورۃ اعراف کتب ذکر دے۔ حاصل ہے دادے چہ یہ دوی
کتب یو دہ داسے پیدا شوہ چہ د مہیا تو نیو لو د پارہ ہے یہ ورج د خالی
کتب حیلہ جو رہ کر لہ چہ روستو دھے ذکر راخی۔

وَلَقَدْ عَلِمْتُمْ فِيهِ عِلْمًا اَوْ مَعْرِفَةً كَيْفَ فَرَّقَ دادے چہ معرفت کذات معلوم
سره تعلق لری او علم دھے د حالاً تو سره تعلق لری نو دلتہ دوه احتمال
دی اول داچہ علم پہ معنی د معرفت سره دے او الذین دھے مفعول دے
او علم پہ معنی د معرفت پہ قرآن کتب دیر راغله دے۔ دویم احتمال دادے
چہ علم پہ حیلہ معنی سره دے او مضاف پتہ دے یعنی احوال الذین اہ۔
سوال :- دے قصہ پہ ابتداء کتب ہے لفظ کا ذہ دے ذکر کرے پہ شان
د تور و واقعات بلکہ دلتہ علمتہ او پہ سورۃ اعراف کتب واسئلہم عن
القریۃ اہ ذکر دے ۶۔ جواب :- دا قصہ بخواسرائیل و پتولہ عکھ چہ یہ
دے کتب د دوی دیرہ بدنامہ وہ چہ د خیتہ د پارہ د اللہ تعالیٰ د حکم تہ خلاف
کول و دے دے وچے سره د تاکید د پارہ ہے اوتیل وَلَقَدْ عَلِمْتُمْ اَوْ كَوَّلْتُمْ
عن القریۃ اہ کتب مقصد دھے تہ تیوس کول تہ و د بلکہ الزامی تیوس
کول مقصد دے نو د لَقَدْ عَلِمْتُمْ سره دھے تہ منافات نیستہ۔

الذین اعتدوا و امکنتم فی السبب، اعتداء تہ مراد حیلہ کول دی د پارہ د بشکار
د مہیا تو اکثر مفسرینو لیکلی دی چہ دوی د جمع پہ ورج د سمندار پہ غارہ
د اہ و اہ لغتی او کتدے او کتستلے د پارہ دے چہ د خالی پہ ورج مہیاں پہ
دے لغتو او کتد و کتب داخل شی نو واپس پہ تربتہ نشی تلے عکھ چہ د
خالی پہ ورج بہ دوی و رختہ بند کرل۔ بلہ طریقہ داوہ چہ د جمع پہ ورج
بہ ہے کتدے پہ تار و نو کتب اویوتہ او یزاندے کرلے د پارہ دے چہ د
خالی پہ ورج پہ دے کتب مہیاں او فخلی نو بیا بہ ہے د اتوار پہ ورج د اویوتہ
را اویستلے۔ اگرچہ د جمع پہ ورج کتدے او لغتی کتستل او کتدے اچول منع
تہ و د لیکن پہ دے نیت سره چہ د خالی پہ ورج مہیاں راگیرشی نو حرام
و د دارنگ د خالی پہ ورج مہیاں پہ کتد او کتد و کتب راگیرول دا د خالی
دورے بے احترامی او بے عزتی وہ نو حرام وہ نو دے مجموعہ تہ ہے دلتہ
اعتداء او پہ سورۃ اعراف کتب عداوان او تیلو۔ فی السبب یہ دے کتب
دوہ احتمال دی اول داچہ ورج د خالی کتب ہے اعتداء کولہ دویم داچہ

(فی حکم السبت) یہ بابرہ کہ تعظیم کمالی کتب اعتدال کولہ۔ او دادوارہ احتمال لوتہ صبیح دی۔ نوکہ دوی یا نداسے چا اعتراض کوڈچہ تاسو کمالی کورج بے احتزای اوکرلہ نو دوی بہ تاویل کوڈچہ موثر خود کمالی یہ ورج کداسے عمل نہ منع کرے شوی وڈچہ کعبادت نہ مومشغولوی او داد طریقہ خود موثر لہرہ کعبادت نہ نہ مشغولوی دارنگ دوی بہ وئیل چہ کمالی یہ ورج مہیا کدایونہ راویستل حرام دی نوموثر خود کمالی یہ ورج یہ اویو کتب ساتلی دی نو داکار خود حرام نہ دے او کدے نہ دامتیل پشنتو کتب مشہور دے رچہ ملا صاحب ورلہ خیمہ اویوتہ کرلے نو داد تاویل باطل وڈاود ہتہ سرہ حیلہ جورول سبب کد عذاب کد دوی او کر حیلہ لو۔

فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ، فَقُلْنَا كَيْسَ اِشَارَہ دہ چہ دا عذاب کد اللہ تعالیٰ کطرف نہ وڈھیچا دہتہ کد مقابلہ کولو طاقت نہ لرلو۔ گوٹوا دا امر کد بابرہ کد تسخیر او تعجیز دے یہ دے کتب کد مامور اختیار او قدرت نہ وی لیکن اشارہ وی سمدستی نزول کد عذاب تہ۔ قرکہ ابن کثیر وئیلی دی چہ شادور (بیزو) یہ حیوانا تو کتب دیر مشابہت یہ شکل کتب لری کد انسان سرہ لیکن یہ حقیقت کتب انسان نہ دے نو دارنگ عمل کد حیلہ یہ ظاہر کتب مشابہ دے کد حق سرہ او یہ حقیقت کتب مخالف دے کد حق نہ او جزا خود جنس کد عمل نہ وی کد دے وجہ نہ دے کد کسانو مسخ او کرے شوہ یہ شکل کد شادوگانو سرہ۔ او دارنگ شادو یہ حیوانا تو کتب یہ حیلہ کولو سرہ دیرہ مشہورہ دہ نو کد حیلہ گروسرہ یے مناسبت دے۔ خَسِئِينَ خبر دے روستو کد بل خبر نہ کد بابرہ کد گوٹوا یا حال دے کد اسم کد گوٹوا نہ او صفت کد قرکہ ہم کیدے شی۔ خَسِئَ لہے والی او کد شرلو کد بابرہ استعمال لیری کد بابرہ کد سپو یا شادوگانو نو دارنگ انسانان چہ ہغوی سر مشابہ وی نو ہغوی کد بابرہ ہم استعمال لیری لکہ یہ سوٹو مؤمنون متا کتب۔ نو یہ دے وصف کتب اشارہ دہ چہ روستو دے مسخ نہ خلقو کد دوی نہ نفرت کوڈ او کد خان نہ یے شرل یا دا چہ کد اللہ تعالیٰ کد رحمت نہ لرے شول۔ او تولو راویا نو کد تفسیر اتفاق کرے دے چہ دا مسخ کد شکل و صورتی حقیقی وہ او قول کد مجاہدانہ چہ نقل دے چہ دا مسخ صورتی نہ وہ صرف معنوی وہ یعنی مسخ کد زہنو وہ نو ابن کثیر وئیلی دی اگرچہ سند

فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا

نو او گر خوله مونو دا قصه عبرت هغه چالره چه حاضر و وهغه وخت

وَمَا خَلَفَهَا وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ۝۴۴

او هغه چالره چه روستوو او وعظ رزمن دپاره دپوهيز کارانو رد دے امت -

د بجا هدا د قول جيده دے ليکن دا قول غريب خلاف دے د ظاهرنه اوبيايے
 د پيرو اما مانو د تفسير نه نقل کرے دے چه داسم صوري حقيقي وه
 اوبه اخر کين وئيلى دى چه داما د دے وجه نه نقل کرو چه قول بجا هدا
 د دے ټولو ته مخالف دے نو هغه صحيح قول نه دے. او صاحب د مواهب
 الرحمن وئيلى دى چه داوهم دے د يوراوى نه. اوبه دے امت (روستق)
 کين د اثبات د مسخ دپاره ديرا حاديت وارد دى چه هغه ابن قيم الجوزيه
 په اغاثه اللهقان ۳۵۹ کين د کتاب دم الملاهي د ابن ابى الدينا نه نقل
 کړيدى اوبيايے وئيلى دى چه داسم مسخ به به دے امت کين په دوه ډلو
 کين کيږي اوله ډله هغه ناکاره عالمان چه په الله تعالى او په رسول كريم
 صلى الله عليه وسلم باند دے دروغ وايي او دين د الله تعالى يې بدل کړې دى
 دويم ښکاره فسق او د محرماتو اظهار کوونکى خلق. او مسوخ نسل باقى
 پاتې کيدل يانه پاتې کيدلو کين تفصيل قرطبي ذکر کړې دے او حديث
 د بخاري چه به هغه کين ذکر د کرنا د شادوگانو او د هغوى رجم کول ذکر
 دى د هغه جواب يې هم کړې دے هغه او کورئ.

سوال :- دا خلق چه مسخ شول نو د هغوى عقل فهم خو پاتې نه شو نو
 دوى خو پخپل عذاب نه پوهيدل ؟ - جواب :- په مسخ سره صرف دوى
 شکل بدل شو نو په خبرو او انساني کارونو باند دے قادر نه وؤ ليکن
 په دے پوهيدل چه الله تعالى مونو له دگناه د وجه نه داسم عذاب را کړې
 دے (الباب د ابو حفص دمشقي).

۴۴ په دے ايت کين فائده او حکمت د دغه عذاب ذکر کوى -

فَجَعَلْنَاهَا، ضمير راجع دے دغه عقوبت يا امت ته چه مسخ کړې شوې وؤ
 يا قصه د هغوى ته. نکالا، شکل په اصل کين منع ته وئيلى شى نو نکال هغه
 عذاب ته وئيلى شى چه منع کوى فاعل دگناه لره يا نور وخلقولره د ارتکاب

رکولو) کہ دغہ عمل نہ اوہنے تہ عیرت ناکہ سزا ویلے شی لکہ سزا کہ غلا کولو
 یہ لاس پیریکولو سرہ نوم کہنے نکال دے یہ سورۃ مائدہ ۳۵ کتب۔
 لَمَّا يَتَيْنِ يَدَايَهَا ابْنُ عَطِيَّةٍ وَيُطْلَى دِي چہ غورہ دادہ چہ ضمیر راجع کہ عقوبت
 تہ یعنی دانکال او سزا دہ کہ تیر شوی کنا ہوتو وَمَا خَلَقَهَا هَعْدَ کنا ہونہ
 چہ کہ دے تہ روستو وی۔ دویم قول دادے چہ ہا ضمیر ہعہ کلی تہ راجع
 دے یعنی شوک چہ موجود وؤ یہ ہعہ کلی کتب او ہعہ شوک چہ کہ ہغوی
 تہ روستو پیدا کیبری یا ہعہ کلی چہ نزد دے وؤ ہنے کلی کہ دغہ خلقوتہ
 او ہعہ کلی چہ لری وؤ اواد وارہ دی کہ بنی اسرائیلونہ یعنی بنی اسرائیلو
 کتب چہ یہ ورخ کہ خالی داسے عمل چا اوکرو نو داسزا یہ کہ ہغوی وی۔

وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ موعظہ مصدر میمی دے کہ وعظ تہ، وعظ یہ اصل
 کتب زجر او منع کولو او تخویف تہ ویلے شی۔ اگر چہ کلمہ یہ عامہ معنی سرہ
 تذکیر تہ ویلے شی۔ دلتہ اولہ معنی مراد دہ۔ لِّلْمُتَّقِينَ لام دپارہ کہ انتفاع
 دے او مراد کہ متقین تہ زمونہ امت دے عکہ یہ اصطلاح کہ کتب الہیہ
 کتب دا صفت یہ دے امت پورے خاص دے بھکتو امتونو کتب صفت کہ
 ربانیون اور ہبان مشہور وؤ او ابن کثیر او قرطبی کہ زجاج تہ روایت
 کرے دے چہ دلتہ اخری امت مراد دے یعنی دا قصہ منع کوی او زجر
 ورکوی دے امت تہ کہ ارتکاب کہ مثل کہ دغہ عمل تہ یعنی نورے حیلے
 کول لکہ چہ ابن کثیر یہ سینا سورہ حدیث ثقل کرے دے چہ رَلَا تَرْکَبُوا
 مَا اُرْتَكَبَتِ الْيَهُودُ فَتَسْتَحِلُّوْا مَا حَرَّمَ اللّٰهُ بِاَذْنِ الْجَحِيْلِ ”مہ کوئی ہعہ
 کارونہ (حیلے) کوم چہ یہود دیا نو کرے وؤ کہ دے دپارہ چہ حلال کرے
 حرام کہ اللہ تعالیٰ لہہ یہ معمولی حیلو سرہ“

سوال :- کہ بنی اسرائیلو دپارہ یے نکال ذکر کرو او کہ دے امت دپارہ موعظہ
 جواب :- نکال یہ ہعہ عنائے کتب استعمالیبری چہ کہ نفس ہعہ عمل تہ
 منع کول مقصد وؤ او موعظہ یہ ہعہ عنائے کتب استعمالیبری چہ کہ مثل کہ
 ہعہ عمل منع ذکر کیبری۔ نو بنی اسرائیل خود کہ خالی کہ ورے کہ بے احترامی
 نہ منع وؤ نو کہ ہغوی دپارہ دغہ واقعہ نکال دے او دا امت خود کہ خالی
 کہ ورے کہ کار نہ منع نہ دی بلکہ کہ دغے حیلو کولونہ منع شویدی یعنی
 داسے حیلے مہ کوئی چہ کہ اللہ تعالیٰ حرام کہ عان کہ پارہ حلالوئی نو کہ دوی

د پاره لفظ د موعظة مناسب دے۔

بحث د حیلو کولو په احکامو شرعیو کښ:۔ هر کله چه د دے ایت نه معلومه شوه چه دغه حيله د دوی اعتداء او عداوان دے او سبب د عذاب دے نو معلومه شوه چه دا حيله حرامه ده او آلوسی په تفسیر کښ لیکلی دی چه د دے ایت نه بعض اهل علم و دلیل نیولے په حرمت د حیلو کولو باندې په دین کښ نو د دے مناسبت د وجه د دے مسئلې تفصیلی مناسب بیان لیکل ضروری دی۔ په دے کښ شپږ مباحث دی۔

بحث اول په معنی د حيله کښ دے:۔ اکثر اهل لغت لیکلی دی چه لفظ حيله واوی دے یعنی د حول نه اخسته شویدے و او په یاء سره بدل شویدے بدلیدلو او انتقال ته وئیلے شی او په عرف کښ مایئ توصل په الی حالة تحقیق (راغب ص ۱۱۱)۔ یا مایئ توصل په الی المقصود بطریق حقی (عمدة القاری ص ۱۱۱)۔ دویم تعریف غوره دے او راغب ذکر کړیدی چه اکثر استعمال د دے لفظ په هغه کار کښ کیږی چه د هغه په کولو کښ خیانت وی (دهوکه وړکول) او کله کله استعمال کیږی په هغه کار کښ چه په هغه کښ حکمت وی (لکه په سورة نساء کښ) اول ته خدا ع او مخدعه هم وئیلے شی د دے وجه نه امام بخاری کتاب الحیل کښ شپږم باب (باب ما ینتهی من الخداع) ایښودلے دے او دویم ته مخرج وئیلے شی یعنی طریقه د وتلو د تکلیف او مضیبت نه۔

بحث ثانی په تقسیم د حیلو کښ:۔ عینی او ابن حجر دواړو په شرح د صحیح بخاری باب فی ترک الحیل کښ وئیلی دی چه امام بخاری اول مطلق ذکر کړے و او روستوئې باب فی ترک الحیل ذکر کړ و نو اشاره ده چه په حیل کښ بعض داسه دی چه هغه نشی ترک کیدلے نو معلومه شوه چه بعض حیل جائز او بعض نا جائز دی۔ عینی په دغه صفحه کښ ذکر کړی دی چه احتیال (حيله کول) د پاره د تښتې کولو د حرامونه اولرے کیدل دگنا هونونه څه پرواه پرے نیشته بلکه د مستحب ده او احتیال د پاره د ابطال د حق د مسلمان گناه او عداوان دے او نسفی په کافی کښ امام محمد بن حسن نه نقل کړے دے چه کیس من اخلاق المؤمنین الفرقان من احکام الله تعالی بالخیل الموصلة الى ابطال الحق (د مؤمنانو د اخلاقو نه

مانده چه كماله تعالى كذا حكما مونه تيبيسته كوي په داسه خيلو سره چه رسوونكي
 وي يا طولو د حق ته او سرخسي په المبسوط كتاب الحيل ص ۳۱۱ كين ويلي
 دي حاصل ي ددے چه هغه كار چه په هغه سره انسان ك حرامونه خلاصيدري
 يا حلال ته رسيدال كوله شي نو دغه حسن دے او كله چه حيله كوي ك پاره
 ك ابطال د حق ك يو شخص يا حيله كوي په خائسته كولو ك باطل كين يا حيله كوي
 په يو حق كين چه په هغه كين شبه داخلوي نو دا حيله مكروه دي او فتاوى
 هنديه ص ۳۱۱ كين كتاب الحيل كين ويلي دي چه مذهب زموږ د علماء
 (احنافو) دادے چه هره حيله چه استعماليدري ك پاره ك ابطال د حق ك
 غير يا ك پاره د شبه داخلولو په حق كين يا ك پاره ك خائسته كولو ك باطل نو
 هغه مكروه ده او هره حيله چه كيدري ك پاره ك خلاصيدالو ك حرامونه
 يا ك پاره ك رسيدالو حلال ته نو هغه جائز ده او ابن حجر ويلي دي په
 فتح الباري ص ۳۲۲ كين چه "حيله په نيز د علماء په وير قسمه ده په اعتبار د باعث
 او سبب د حيله كولو نو كه رسيدال كوي ك حق ابطال ته يا ك باطل اثبات ته
 په مباح طريقه سره نو دا حرام ده او كه رسيدال كوي اثبات د حق يا دفع
 كولو ك باطل ته په مباح طريقه سره نو دا واجب يا مستحب ده او كه رسيدال
 كوي ك پاره ك بچ كيدلو ك وقوع د مكروه ته په مباح طريقه سره نو دا مستحب
 يا مباح ده او كه ترك د مستحب ته رسيدال كوي نو دا مكروه ده او ابن
 قيم الجوزيه په اغاثه اللهفا كين ص ۴۱ ته تفصيل ك اقسامو ليكلے دے حاصل
 ي ددے چه د خيلو ديرا قسم دي اول قسم هغه پته لارے دي چه په هغه سره
 حرام في نفسه ته رسيدال كيدا شي نو هغه حرام ده په اتفاق د مسلمانانو
 سره لكه حيله جوړول ك پاره ك مالو نو ك خلقو (په حيله ك استقاط مروج
 كين چه مالدار خلق دغه قديا اخلي دا ي پوره مثال دے) په دے كين
 يو قسم هغه دے چه دا بشكاره وي چه مقصد ك دے شخص شر او ظلم ك
 او دويم قسم دادے چه هغه شخص بشكاره كوي چه زما مقصد خير دے او
 مقصد ي پته ظلم او بغي وي نو دا خو بے شكه گناه كيدري ده او دويم قسم
 هغه خيز چه في نفسه مباح وي ليكن په قصد ك حرام سره حرام او گرتي
 لكه سفر ك پاره ك قطع طريق (لارے شو كولو) يا غلا كولو - خلو م قسم
 قصد او كړي په حيله سره رسيدالو د حق ته يا دفع كولو ك باطل ته ليكن

هغه طریقہ ہے حرامہ وی لکہ دروغ قسم اور دروغ شہادت کوی دپارہ حق
 ناپتولی یا د باطل د دفع کولو دپارہ تودا ہم حرام دے۔ پنجم قسم چہ یو
 سبب شرعی مباح ذریعہ اوگر نحوی د تحلیل د حرام دپارہ یا د ساقط کولو
 د واجب شرعی دپارہ تودا ہم حرامہ دہ بالاتفاق (او حیلہ د استقاط مروجہ
 ہم یہ دے کنس داخل دہ) او دارنگ حیلہ د استقاط د زکوٰۃ یا د شفعہ دپارہ ہے
 ہم دے مثال ذکر کرے دے۔ او شیخ رشید احمد گنگوہی پہ لامع الداری
 ص ۳۱۱ کنس ویلی دی چہ حیلہ کلہ دپارہ د تحصیل د حق وی یا د احیاء د
 حق د مسلمان وی یا د دفعہ د ظلم وی د مسلمان نہ تودا حیلہ جائز دہ
 او دپارہ د ابطال د حق د مسلمان یا دپارہ د غور زولو د هغه پہ ہلاکت
 کنس تودا ناجائز دہ۔

بحث دریم یہ اختلاف د علما و کنس :- ابن حجر فتح الباری کنس
 ویلی دی چہ قول یہ جواز د حیلو کولو کنس د احنا قونہ مشہور دے او
 نسبت د یو کتاب دے یہ دے باب کنس اما ابو یوسف تہ لیکن معروف
 د هغه او د دیر اما تودا دہ چہ حیلہ کول دپارہ د قصد د حق مراد دی
 عام حیل مراد نہ دی مشہور دادہ چہ یہ نیز د امام مالک او امام احمد
 او امام بخاری رحمہم اللہ تنول حیل حرام دی او جائز دی یہ نیز د امام
 ابو حنیفہ او امام شافعی رحمہم اللہ۔ لیکن صحیح دادہ چہ قول د حرمت
 مطلقاً او قول د جواز مطلقاً صحیح نہ دے بلکہ تقسیم د نولو پہ نیز
 ثبت دے۔ امام بخاری د کتاب الحیل پہ یا بنو کنس پہ اہل کوفہ یعنی
 احنافو باندا دے رد کوی معلومیدی چہ هغوی پہ دغہ مواضعو کنس د
 احتیال قائل دی اگرچہ هغوی د هغے جوابونہ کوی او هغے تہ مخارج
 وائی دارنگ قول د سرخسٹی چہ الحیل فی الاحکام المنعرجۃ لمن الامام
 جائزہ عندا جمہور العلماء ص ۳۱۱ (حیلہ کول پہ هغه حکمو کنس چہ د
 هغے تخریج کرے شویدے د (اقوالو) د امام ابو حنیفہ نہ جائز دی پہ
 نیز د دیر و علمائی اگرچہ پہ بارہ د کتاب الحیل د امام محمد کنس د ابو
 سلیمان جوزجانی قول ہے ذکر کرے دے چہ هغه د دغہ کتاب نسبت امام
 محمد تہ بد اکثر لے دے لیکن د ابو حفص قول تہ ترجیح ور کرے شوید
 چہ دغہ د امام محمد تصنیف دے او صاحب د جواہر المصنیۃ پہ ص ۳۱۱

کبھی ترجیح دے کر کہے دے قول کہ ابو سلیمان جو جانی تہ۔ ہاں کہ امام محمد اور امام
ابو یوسف اختلاف پہ حیلہ کہ استقاط کہ زکوٰۃ اور شفعہ وغیرہ کبھی فتاویٰ
ہند یہ صلوات کبھی ذکر دے چہ امام محمد دا حیلہ مکروہ کثرت دے اور امام
ابو یوسف پہ دے کبھی رخصت و رکعت دے لیکن مشائخ و احناف و عمل
کریدے پہ قول کہ امام محمد بابت دے۔ اور کہ امام ابو حنیفہ نہ پہ دے باب
کبھی ہیج تصریح نقل نیشستہ۔

بحث خلورم پہ دلیل و نوک اثبات کہ حیلہ کبھی سرے کہ جواب و تونہ۔
اول دلیل ایت کہ سورۃ نساء ۵۹۔ طریقہ کہ استدلال دادہ چہ اللہ تعالیٰ
کہ مستضعفین و عذر دارا ذکر کرے دے چہ ہغوی کہ خان کہ خلاصہ لو کہ پارہ
حیلہ نشی کو لے نو معلومہ شہوہ چہ کہ کافران و سرے کہ او سیدالونہ کہ بیج
کیدلو کہ پارہ حیلہ بنہ کار دے اور دا حیلہ دے کہ حرام نہ کہ بیج کیدلو کہ پارہ۔
جواب دادے چہ کہ دے تہ ہغہ قسم حیلہ ثابت شہوہ چہ پہ ہغہ کبھی اتفاق
دے نو کہ یو قسم حیلہ کہ اثبات تہ کہ تو لو قسم و نو اثبات نہ لازمیری۔
دویم دلیل واقعہ کہ ایوب علیہ السلام ایت کہ سورۃ ص ۸۴ کہ ہغہ تفصیل
اور محمل پہ تفسیر کہ سورۃ ص کبھی ذکر دے چہ ہغہ خاص وہ پہ ایوب
علیہ السلام پورے بل دا چہ ہغہ کہ مظلوم نہ کہ ظلم کہ دفعہ کہ پارہ حیلہ
دے نورے حیلہ پہ ہغہ بابت دے نشی قیاس کیدلے دار تک کہ ہغہ پہ
ملت کبھی کہ حث کہ پارہ کفارہ مشروع نہ وہ اوزمون پہ ملت کبھی چہ
کلہ داہے قسم وارد نشی نو پہ کفارہ سرے خلاصیری نو حیلہ تہ حاجت
نیشستہ اور قیاس کہ حیلہ استقاط مروجہ پہ دے بابت دے ہیر غلط دے
محکمہ چہ پہ دے کبھی ہیر خیز کم کرے شویدے او پہ حیلہ کہ استقاط کبھی
لو خیز زیا توئی۔ دریم دلیل کہ ریو تہ کہ بیج کیدلو کہ پارہ چہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم او فرمائیل "بیع الجمع یا لدارا ہم ثم اشتر یا لدارا ہم جزیباً"
(خرش کرہ ردی کہ ہجورے پہ روپو سرے بیا داخلہ پہ روپو سرے جزیب کہ ہجورے)
لیکن پہ دے بابت دے کہ حیلہ تعریف صادق تہ دے داخو بشکارہ دہ عقود
جداجدادی او یو جائز عقد کہ بل جائز عقد کہ پارہ ذریعہ دہ داخو اتفاقی
صورت دے۔ خلورم دلیل سنت دلالت کوی چہ انسان لہ جائز دی
چہ قول کہ کذب نہ حان مچ کرے پہ معاریض سرے او دیتہ حیلہ فی الاقوال

وئیلے شی او دے دیارہ ابن قیم دے دیر احادیث او آثار ذکر کریدی۔ لیکن دے دے
معارضو او دے حیلو دے افعالو غیر شرعیہ پہ مینج کتب دے فرق دے۔ پنجم دلیل
پہ واقعہ دے یوسف علیہ السلام کس گڈا لک کڈا نال یوسف یعنی یوسف علیہ السلام
دے رور دے حصار لو دے دیارہ دے رور پہ سامان کتب لوئے کین سو دلو او بیائے دے ہفہ
دے سامان نہ را او بستلو او دے ہغوی دے قانون مطابق یے یو کال دے دیارہ دے خان سرہ
قید کرو او دیتہ اللہ تعالیٰ کیدا وئیلی دی یعنی پتہ تدبیر او دے ہفہ بل نوم حیلہ دے
ابن قیم پہ اغاثۃ اللہقان ص ۱۱۱ کتب دے تفصیلی جواب کرے دے حاصل یے
دادے چہ پہ دے واقعہ باندا دے استدلال ہفہ وخت صحیح کینی چہ نفس
داسے عمل زمونہ پہ شرع کتب جائز شی لیکن پہ شرع کتب داسے کار چہ پہ
ہفہ پلار حقہ کوی او پہ رور باندا دے بدنامہ لگوی او دے بل ملک پہ قانون باندا
فیصلہ کوی دانہ دی جائز تو ہر کلا پہ مقیس علیہ عمل جائز نہ وی نو
پہ ہفہ باندا دے نورے حیلے تھہ رنگ قیاس کیدلے شی بلکہ دا خاص دے پہ یوسف
علیہ السلام پورے پہ دوؤ وجوہ اول وجہ کڈا، نسبت دے دے تعلیم اللہ
تعالیٰ دے نو پہ دے کتب وحی موجود دے او پہ نور و حیلو باندا دے خو وحی
نیشہ - دویمہ وجہ لیوسف لام دے دیارہ دے تخصیص دے یعنی دا تدبیر
خاص وؤ پہ یوسف علیہ السلام پورے۔

بحث پنجم دلیلونہ دے منع دے حیلو او قباحت دے حیلو:- او مراد دے حیلو نہ
ہفہ حیلے دی چہ دے اسقاط دے واجباتو او تحلیل دے حرامو او مظلوم نہ ظالم او
دے ظالم نہ مظلوم جو رول، او دے حق نہ باطل او دے باطل نہ حق جو رول و کپار
وی۔ دلیل اول سورۃ بقرہ ۱۷۰ یُخَدِّعُونَ اللَّهَ وَالدَّيَّانَ اَمْتُوا۔ مخادعہ ہم
حیلہ جو رول دی پہ اظہار دے خیر کتب خلاف دے باطن نہ دے دیارہ دے حاصلو
دے غلط مقصد او دا وصف دے منافقینو دے۔ پہ روایت دے سعید بن منصور
ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل دے چہ دے دے یوسف دے راغے وئیل یے چہ
زما ترۃ حیلہ ہنچہ پہ دے طلاق و سورۃ طلاقہ کپیدہ ایا بل سرے دے ہفہ
تحلیل دے دے دیارہ کولے شی (یعنی دویم نکاح پہ شرط دے تحلیل سرہ) نو
ہفہ جواب او کپرو شوک چہ خدا دے اللہ تعالیٰ سرہ کوی نو اللہ تعالیٰ بہ
ہفہ سرہ خدا دے او کپی۔ (اغاثۃ ص ۱۱۱) دے شریک بن عبد اللہ نہ نقل دی
چہ کتاب الحیل کتاب المخادعہ دے۔ دویم دلیل، حیلہ کول استہزاء اولعب دے

یہ احکام شرعیہ پورے اور ادا صفت کا اہل نفاق دے (سورۃ بقرہ ۲۸۱ سورۃ توبہ ۳۸) دے وجہ دادہ چہ اقوال شرعیہ و احکام شرعیہ دپارہ کحقایق و شرعی مقاصد و دی او بوانسان ہنے لہ کہ ہغہ مقصدانہ اروی بل مقصدانہ تودا استہزاء و تلاعب دکر لوے کول دی) او د کمثال روایت کتسائی ک کہ محمود بن لبیدانہ چہ یوسری خیلہ بنحہ یہ دریو طلاق و سورہ طلاقہ کرے وہ دکر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یہ زمانہ کنش نو ہغہ او فرمائیل ایالوے کیدایشی یہ کتاب داللہ تعالیٰ پورے او حال دادے چہ زہ ستاسو یہ مینح کنش بم-دریم دلیل واقعہ دباغ والا چہ یہ سورۃ قلم کنش دہ چہ ہغوی دمسکینا تو کحصہ ساقط کولو دپارہ خیلہ جوہ کرلہ چہ صبا وختی یہ دباغ پریکولو (لے کولو) دپارہ عوا و شور یہ تہ کوؤ ہسے تہ چہ مسکینان خیرشی دا یہ سورۃ قلم کنش دیکل تہ تربط پورے دہ او دغہ خیلہ سبب د عذاب او د ملا متہ کولو د یوبل او د افسوس دوی او گر خید لہ دارنگ خیلہ اسقاط مروجہ ہم یہ اصل کنش دمسکینا تو یہ بلر کنش دہ او مالدار ملا یا نوتہ ورکول مقصدانہ دے۔ خلورم دلیل قصہ داصحاب السیت دہ چہ یہ سورۃ بقرہ ۲۸۱ او سورۃ اعراف ۱۸۱ کنش ذکر دہ ہغوی ہم دبنکار د مہیا نو دپارہ (چہ حرام و وپہ ورخ د خالی) خیلہ جوہ کرلہ چہ گنہاے یے یہ ورخ دجمعہ او بوتہ و اچولے دپارہ دے چہ د خالی یہ ورخ یکیش مہیان او تخی او بیا بہ یے داتوار یہ ورخ گنہاے لاویستلے تودا خیلہ دہ دپارہ د حاصل و د حرام و توبہ دوی بانداے عذاب د شکو تو د مسخ کید و رلغہ چہ د خیلہ گرو سورہ مناسب دے۔ پنجم دلیل امام بخاری د رد دخیلو دپارہ دے حدیث تہ دلیل نیولے دے "اَلْمَالُ اَلْغَمَالُ بِالْثِّبَاتِ" یعنی خیلہ گرا کر چہ یہ ظاہر کنش جائز کار کوی لکہ گنہاے اچول یہ ورخ دجمعہ۔ یا یومسکین تہ دیرے فدائیے و ربینل لیکن نیت ک ہغہ حرام غیر حلالول او اسقاط د واجبات شرعیہ دے تو نیت یے خراب دے تو دغہ عمل یے بریاد دے۔ شپہم دلیل امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ دلیل نیولے دے دپارہ دابطال دخیلو یہ حدیث دخیار مجلس یا خیار قبول سرہ یہ باب دبیع کنش چہ البیعان بالخیار حتی یتفرقا اِلَّا اَنْ يَكُوْنَ صَفَقَةً خِيَارًا وَلَا يَحِلُّ لَهُ اَنْ يُفَارِقَهُ خَشْيَةً اَنْ يَسْتَقْبِلَهُ رَواه احمد و ابو داؤد و نسائی و الترمذی) او ترمذی دے تہ حسن و ثبیل دی۔ ترجمہ: خرو و نیکی او

اعتوانکی لہر اختیار دے کہ قبول و اوک رد کو تو ترھے پورے چہ جداشی مگر کہ
چرے عقد اختیار شرط وی۔ اونہ دی حلال چہ جداشی کہ وجہ دیرے کہ اقلے
(واپس کول کہ عقد) کولونہ۔ توجہ اکیدال جو جائز عمل دے لیکن یو کہ
عاقدا بنو چہ یہ دے تیت سرہ جدا کیبری چہ کہ ہغہ بل ملگری حق کہ اقلے
باطل کری خدا حرام دے۔ اووم دلیل حدیث دے کہ ابو ہریرہ رضی چہ رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ لا تَرْکَبُوا مَا اُرْتَكَبَتِ الْيَهُودُ وَتَسْجَلُوا
تَحَارِمَ اللّٰهُ بِأَذْنِ الْحَبِلِ (مہ کوئی ہغہ کارونہ چہ یہودیانو کریدی چہ حلالوئی
حرامو کہ اللہ تعالیٰ لہر یہ معمولی حیلوسرہ) مخکس دا حدیث تیر شویداے۔
یہ دے کبش موتہ منع کرے شوی یو کہ مشابہت دیہودیا نو تہ چہ ہغوی
قسم قسم حیلے کرے وے دیارہ کہ حلالو کہ محرمات الہیہ لہر۔ انتم دلیل
حدیث دے کہ بخاری او مسلم چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی
قَاتَلَ اللّٰهُ الْيَهُودَ حُرِّمَتْ عَلَيْهِمُ الشَّجُورُ فَمَلَوْهَا فَمَا عَوْهَا۔ (ہلاک و کری
اللہ تعالیٰ یہودیانو لہر چہ حرام کرے شوے وے یہ دوی باندے واز پے
نو دوی ویلے کرے یہ اور باندے نو (ہغہ دل) یہ یے خر خول)۔ او تور
دلیلوتہ ہم شتہ دے کہ اختصار کہ پیارہ موتہ پریسودل۔

بعض قباحتات کہ حیلو:۔ (۱) ابو داؤد و بیہلی دی چہ ما کہ امام احمد رحمۃ اللہ
علیہ نہ اور پیدالی دی چہ حیلہ گر حیلے کوی دیارہ کہ نقض (مقابلہ کولی)
کہ سنتو کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم (اغاثہ ص ۳۶۹) (۲) امام احمد رحمۃ اللہ
علیہ نہ چا ذکر کرہ چہ یوشحہ کہ خیل خاوند تہ عخان جدا کوی تو حیلہ کر
ملا ورتہ وائی چہ کفر او کرہ توحدا یہ شے ہغے داسے او کرل۔ نو امام احمد
دیر یہ غضب شو او بیہلی یے چہ شوک یہ دے باندے فتویٰ و رکوی یا
بل چاتہ کہ دے تعلیم و رکوی یا یہ دے شوک رضا وی تو ہغہ کا فر شو۔
(۳) کہ نضر بن شمیل تہ روایت دے چہ یہ کتاب الحیل کبش درے سوہ
شل مسئلے دی او ہغہ بتول کفر دے۔ (۴) رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
امت تہ داسے حیلے نہ دی بنودلے اونہ یے یہ ہغے باندے تیزی و رکریہ
بلکہ کہ مکر، خداع، نفاق او مشابہت دیہودیا نو تہ یے یہ حیلو کبش منع کریہ
(۵) شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلی دی چہ حیلے جائز کول
خو کہ شارع سرہ مقابلہ کول دی عککہ چہ شارع حراموتہ کہ رسید لولارے منع

کوی او حیلہ کر خو حراموتہ د رسید لولارے لتوی او جو وی -
 بحث شپیم خاص یہ حکم د حیلہ اسقاط مروجہ کیں دے۔ ہر کلمہ چہ
 یو شخص مرثی او د هغه یہ ذمہ یا بندے قرائض او واجبات شرعیہ پاتے وی
 او د هغه مال د هغه د قدا یا (شرعیہ) د پارہ کافی تہ وی تو موجود لبر مال هغه
 (او بعضو وئیلی دی) چہ وارث کے قرض را داخلی (جامع الرموز) او بعضو وئیلی
 دی چہ کامل قرآن کے را داخلی کہ د مری ملکیت وی یا بل چا ورتہ پستے وی هغه
 د هم یہ قدا یہ کیں قیمت کری (تورالهدای) او مسکین تہ دے ورکری او ورتہ
 دے او وائی چہ دا یہ قدا یہ پورہ تثنی تو بیا دے دغه مسکین دامال واپس ورکری
 واجبات تہ دغه قدا یہ پورہ تثنی تو بیا دے دغه مسکین دامال واپس ورکری
 مالک تہ او هغوی دے بیا دغه مسکین یا بل مسکین تہ یہ دغه طریقہ ورکری
 یا دے مالک دغه مسکین لره وکیل کری د پارہ د بشلوبل مسکین تہ او
 اسقاط مروجہ کیں داسے هم شتہ چہ بیا دے مالک د آخری مسکین تہ
 واپس داخلی او یہ عامو خلقو کہ مسکینان وی او کہ مالدار وی باندے دے
 تقسیم کری یہ تفاوت د درجا تو سره او دے د پارہ یے کسان گیر چا پیرہ یہ
 دائره شکل کیں کینولے وی۔ دا تصویر د حیلہ د اسقاط دے چہ د فقه حنفی
 روستنو کتابو تو لیکلے دے او یہ دے باندے د هر مری یہ جنازے پسمے
 بدعتیان دا عمل کوی او داسے لازم یے گنری چہ د هغوی کو وکی باندے
 ملا متیا کوی او هغه تہ وهابی وائی۔ دے حیلہ د عدم جواز او بدعت کیدالو
 د پارہ دیرے وجے دی۔ اوله وجه دا چہ دے هیج ثبوت یہ قرآن او حدیث
 او قرون ثلاثه مشهور دلها بالخیر کیں تیشته او د هیج مجتهد قول هم پکین
 نقل تیشته نو دا یقینا بدعت قبیحه دے۔ دویمه وجه مخکین چہ کوم دلیلونه
 د قباحت د حیلو بیان شول د هغه تولو دلیلونو د لاندے دا حیلہ داخل
 ده کلمہ چہ پورہ غور او انصاف او کریشی۔ دریمه وجه کوم دلیلونه چہ
 د جواز د بعض اقسامو د حیلو د پارہ تیر شویدی یہ هغه اقسامو کیں دا
 حیلہ د اسقاط هرگز داخل تہ ده لکه مخکین موثر واضح کریدی۔ نو هغه
 د جواز دلیلونه دے حیلہ تہ بالکل شامل تہ دی۔ خلورمه وجه د فقه کومو
 کتابو تو چہ دا حیلہ لیکلے ده نو هیج کتاب یے دے د پارہ ماخذ او دلیل
 شرعی تہ دے ذکر کرے او صرف ذکر کول د دغه کتابو تو یو مسئلہ لره

چہ دلیل شرعی و ربانہ نہ دی، دلیل دپارہ د جواز نشی کیدلے اوشامی لیکلی
 دی چہ استحباب دیوخیز حکم شرعی دے نوڈ ہفے دپارہ دلیل شرعی ضروری
 دے (شامی ص ۱۶۵)۔ پنجمہ وجہ کو موکتا بونو چہ دا حیلہ لیکلے دہ اکثر معتبر
 دپارہ د فتویٰ نہ دی پہ نیز د احنا قویا ندے۔ مثلاً صاحب قنہ ہفہ معتزلی
 دؤ (فیض الباری ص ۳۹۳)۔ مجموعۃ الرسائل ص ۱۸۱)۔ مؤلف د جامع الرموز
 قہستانی دلال وؤ دکتا بونو فقیہ نہ دؤ (سعا یہ ص ۱۲۳)۔ اوڈر مختار متج شامی
 نوشامی رسم المفتی کتب لیکلی دی چہ پہ در مختار باندا دے فتویٰ نشی و رکیدے۔
 او نور الہدای د ہفے د مؤلف ہو توحہ ثبوت نیشہ چہ سنی وؤ او کہ شیعہ وؤ
 او ہفہ غیر متداول کتاب دے۔ شپنمہ وجہ روستو دیرواہل علمو دے
 حیلے قباحہ ذکر کرے دے۔ رشید احمد انگوہی پہ فتاویٰ رشیدیہ ص ۱۲۱
 کتب و بیلی دی "باقی رہا یہ اسقاط مروجہ محض لغو اور بے ہودہ حیلہ ہے اور اس کا
 خبر القرون میں کچھ اثر نہیں ہے"۔ او پہ ص ۱۸۱ کتب لیکلی دی، "حیلہ اسقاط کا مفلس
 کیواسطے علماء نے وضع کیا تھا اب یہ حیلہ تھیل چند فلسفے (چند بیسوں کلثوں کے حصول کیلئے ملاؤں کے
 واسطے مقرر کیا گیا ہے حق تعالیٰ نیت سے واقف ہے وہاں حیلہ کارگر نہیں۔ مفلس کے واسطے بشرط
 صحت نیت ورثہ کے کیا عجب ہے کہ مفید ہو ورنہ لغو اور حیلہ تحصیل دنیا دنیہ کا ہے
 او فتاویٰ د دارالعلوم دیوبند د دے حیلے رد لیکلے دے پہ ص ۱۸۱ ص ۱۸۲۔ او
 مفتی کنایت اللہ پہ دلیل الخیرات ص ۱۸۱ کتب د دے رد کریدے او عبدالحی
 لکھنوی پہ نفع المفتی والسائل ص ۱۸۱ کتب و بیلی دی چہ دا حیلہ دیانتہ
 ثابت نہ دہ۔ او مدخل کتب ابن امیر الحاج ہم رد کرے دے و بیلی یے دی
 "وهؤلاء يتركونه بعد تجهيزه لغير ضرورة شرعية بل للبدعة والوعبة
 في حطام الدنيا" ص ۱۸۱ راودا کسان پر پردی (حصاری) مری لڑا روستو د تیارید لو
 د ہفہ نہ بغیر د ضرورت شرعیہ نہ بلکہ دپارہ د بداعت اور غبت پہ دلیل
 مال د دنیا کتب)۔ اوومہ وجہ پہ دے کتب و بیلی دی چہ وارث دے قرض
 راوی نو دا قرضہ پہ مری باندا دے ثابتوی اوڈ نور وورثو نہ یے غواری
 او حال دا چہ پہ حدیث صحیح سرہ ثابت دہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم جنازہ
 د ہفہ مری نہ کولہ چہ پہ ہفہ باندا دے قرضہ دہ او مال یے کافی دپارہ د
 ادا د قرض او کفیل یے نہ وؤ۔ اتمہ وجہ پہ دے کتب د قرآن کریم بے احتیاجی
 او بے عزتی دہ او خصوصاً داسے دھوکہ ہم دہ چہ پہ بازار کتب د قرآن قیمت

سَلَّ رُوپِي وَی اودوی یے قیمت پہ زکوٰۃ و پوسرہ لکوی۔ تہمہ وجہ کومہ
 حیلہ کہ استقاط چہ اوس مروجہ دہ داخو کہ ہغہ حیلہ تہ چہ پہ کتابو تو کیں لیکل دہ
 پہ دیرو وجوہ و سوسرہ خلاف دہ۔ بعض دادی چہ شامی پہ مجموعۃ الرسائل
 ص ۲۲۵ کیں پہ شرطو تو کیں دا شرط لیکل دے چہ دا عمل بہ پہ نیت کہ حیلہ
 سرہ نہ وی بلکہ قصد کہ تملیک کہ مسکین بہ وی او اوس خودوی ورلہ نوم
 حیلہ ایسود لے دہ۔ دارنگ اوس التزام دے چہ پہ جنازے یسے متصل کوی
 او دمری دفن و ریاندے حصار وی۔ او پہ ہیئت و حلقے سار مسکینان یا د علاقے ملیان
 کینی او دغہ قدریے جنازہ گاہ او مقبرے تہ نقل کوی۔ او پہ ورثو کیں دیتیمان
 او مسکینان و فرق نہ کوی او دا تہول وجوہ کہ ادلہ شرعیہ تہ خلاف او بے دلیلہ
 کارونہ دی۔

تنبیہ :- کہ دور کہ قرآن د پامرہ دلیل نیسی چہ عمر رضی اللہ عنہ کہ دے عمل
 کرے دے او حوالہ و رکیدے شی پہ کتاب کا ابو الیث سمرفندی باندے او
 ہغہ حوالہ و رکیدہ پہ کتاب الفتوح کہ واقدا باندے۔ کہ دے جواب دادے
 چہ اول خود دے فتاوی وجود نیشتہ۔ دویم ابو الیث خود دیر کسان تیر شویدی
 فوائد بہیہ کیں مولوی عبدالحی لکھنوی لیکلی دی نو دا پہ ہغوی کیں کوم
 یودے۔ دریم دا حدیث یے کہ ستا پہ لحاظ سرہ قابل کہ استدلال تہ کہ حکم
 چہ پہ دے کیں عباس بن سفیان مجہول دے او کہ ابن علیہ او کہ سمر
 قندی ملاقات ثابت نہ دے او کہ واقدا کتابونہ تہول دروغ دی او پہ
 ہغہ باندے امام بخاری، ابن مبارک، ابن غیر، ابن معین، امام احمد، امام
 نسائی او امام شافعی تہولو کلام کرے دے (تہذیب التہذیب ص ۲۶۴) وغیرہ
 خلوم داچہ دا کتاب پہ کتب حدیث کیں چرتہ نیشتہ مقدمہ کہ ابن صلاح
 ص ۱۰۰ کیں و بیلی دی "چاچہ تن یو حدیث داسے راو وچہ کہ محدثینو پہ
 کتابو تو کیں نہ وی نو ہغہ پہ قبول نہ وی" نورہم کہ دے روایت دروغن
 کیدالو دیر علامات دی زمونہ دین حنیفہ سہلہ سمجہ پہ داسے ثبوتہ
 او بے اصلہ دلیلونو باندے نشی پنا کیدلے۔ اللہ تعالیٰ نہ دُعاء دہ چہ
 مونہ پہ دین حنیف باندے مضبوط او قائم اولری او کہ تہولو خرافاتو
 بدعاتو بے دلیلہ اعمالونہ مونہ بچ اوساتی امین۔

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ

او کله چاه او وئیل موسیٰ علیہ السلام خیل قوم ته یقیناً الله تعالیٰ

يَا مُرْكُمُ أَنْ تَذْبَحُوا بَقْرَةً ۖ قَالُوا

حکم کوی تاسو ته ، چاه حلاله (ذبح) کری یو غوا - دوی او وئیل

أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ

ایا ته مون سوچه تعنت کوئے - هغه او وئیل یناھی غواہم په الله تعالیٰ سوچه

أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ۖ قَالُوا ادْعُنَا

چاه تم دے مخه د جاهلانو (ناپوهو) ته - دوی او وئیل دعا او غواہمون پور لږ

۴۷ په دے ایت او قصه کښ ذکر د بل عیانت د مشرانو د بنی اسرائیلو دے

چاه هغه حیل لټول دی د پیاره د ساقط کولو د حکم د الله تعالیٰ د خپلو محانونه

یعنی حیل د پیاره د استقاط د واجب روستو د ذکر د حیل نه د پیاره د حصول

د حرامو، نو دا دویم قسم حیل د لکه چاه مخکښ په اقسامو د حیل کښ ذکر شول

حیل حرامونه د رسیدلو د پیاره دیر قبیحه ده په نسبت د حیل کولو د پیاره د واجب پر یخودلو،

د دے وچ نه هغه ئی مخکښ کړی وه - دارنگ دا عطف د واذاخذنا میثاقکما به باندے

او په میثاق کښ جمله معترضه ده نو دا د دوی د عصیان او اعتداء بل قسم دے

روستو د تقض عهد نه په باره د کتاب الله کښ په دے کښ د دوی تعنت په

سوالونو کښ او نبی ته نسبت د استهزاء چاه جهل دے او تپال مبتول کول په

پوره کولو د حکم د الله تعالیٰ کښ ذکر دے او دا اقسام د عصیان او اعتداء دی -

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ ۖ يَا قَوْمِ ۖ رُسُودٌ ۖ وَيْلٌ ۖ لَّكُمْ يَوْمَ تَأْتِي سَعِيرٌ ۖ

وئیل وجه داده چاه هلته سخت زجر و دوی ته په شرک کولو سره او تنو بے

کولو ته دعوت و د نولفظ د یا قَوْمِ سره ئی تصریح او کړه او دلته صرف یو

امر کول دی د پیاره د پخولو د عقیدے د دوی په توحید باندے په دیکښ

زجر نیشته - إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقْرَةً ۖ ۱۰۰ په لفظ د ان او تصریح په

اسم د الله تعالیٰ او د امر په نسبت کولو کښ الله تعالیٰ ته دیر تاکیدات دی په فرض

کولو د ذبح د بقره باندے - أَنْ تَذْبَحُوا معلومه شوه چاه په بقره او د دے

مثل خاړو کښ سنت طریقه ذبح کول دی او په اوشانو کښ سنت منحردے -

بَقْرَةً، دے نہ بقرة حکمہ و بیلے شی چہ داشلوی زمکے لره دپاره ذکر و ناکولو۔
اکثر مفسرینو و بیلی دی چہ بقرة نوم دپاره د مؤنث دے (غوا) او شور و نومرد
مذاکر دے (غویئے) او بعض مفسرینو بقرة اسم جنس گر حوالے دے چہ مذاکر
او مؤنث دوار و تہ شامل دے او دلته یے مراد غویئے اخستلے دے یہ قرینہ
د لفظ د قَارِضٌ، بِکَرٌ، عَوَانٌ سرہ۔ اولفظ بقرة چہ روستویئے مذاکر ذکر کرید
او اول قول والا جواب کوی چہ قَارِضٌ، بِکَرٌ، عَوَانٌ صفات مؤنثہ دی یہ
صیغہ د مذاکر سرہ لکہ حامل او حائض اولفظ بقرة دپاره د جنس دے۔ غورہ
زما یہ نیز دویمہ توجیہ دہ دوجے د مناسبت نہ د عجل سرہ چہ دوی د هغه
عبادت کرے و و او هغه مذاکر یچے و و۔

سوال :- د مینج د نور و حیوانا تونہ د غوا د تخصیص هغه حکمت و و او دارنگ
د دے امر الہی دپاره هغه باعث و و۔

جواب :- قرطبی د ماوردی نہ نقل کریدی او د دے وجہ یے ذکر کرے دہ
چہ بقرة د جنس د عجل نہ دہ چہ دوی بخش د هغه عبادت کرے و و او یہ مصر
کنیں ہم د دے یہ عبادت کر لوباندا دے د مصر یا نو د تقلید دوجے نہ عادت د
عبادت جو ر شومے و و او هغه یے مقدس حنا و زکتر لوب نو د دوی د عقیدہ
د توحید د پخولو دپاره اللہ تعالیٰ د بقرة د ذبح حکم او کرو د دے دپاره چہ
سپک کری اللہ تعالیٰ د دوی یہ نیز هغه شیر چہ دوی هغه تعظیم او عبادت کوڑ۔ او
دارنگ نسفی مدارک کنیں را وری دی او ابن قیم الجوزیہ یہ تفسیر بدائع
التفسیر ص ۳۱۱ کنیں لیکلی دی چہ یہ ذبح د بقرة کنیں تنبیہ وہ چہ د اقسام
حیوان د ذبح او د حرث او سقی (ریوے، او بہ خور) د تذلیل نہ حان، مچ نشی
ساتلے نو دے د الوہیت دپاره صالح نشی کید لے۔ او د دے نہ معلومہ شہ
چہ باعث یہ دے امر د ذبح باندے لَیْهُوَ وَنَ عِنْدًا هُمْ دے (قرطبی) یعنی تصحیح
د عقیدے د توحید دہ واقعہ د قتل د دے دپاره اصل سبب او باعث نہ د
او د دے دلیلونہ دادی، اول دلیل دا واقعہ یے شروع کرے دہ یہ اذ سرہ
او د احرف دلالت کوی چہ د مستقلہ واقعہ دہ۔ دویم دلیل، دا واقعہ یے
مقدم کرے دہ یہ واقعہ د قتل باندے تو ظاہر د تقدیم نہ دادہ چہ
هغه واقعہ د دے نہ روستو دہ۔ دریم دلیل، چہ قتل سبب د نوپکار وہ
چہ دوی سمدستی غوا حلالہ کرے د کمال متول نہ حاجت نہ و و حکم چہ قاتل نہ معلوم شو

خلویم دلیل، ابن کثیر پہ سند سرہ ذابن عباس رھی اللہ عنہما نہ روایت راوہ
دے چہ بنی اسرائیل و خلویست کالہ ذ بقرة طلب کو و آخریے او موندلہ نو
ہخہ مرے دوی خلویست کالہ یہ خہ طریقہ سرہ روع سائلے وؤ پنجم دلیل
چہ یہ تکرے ذ بقرة سرہ مرے ژوندے شئی نو یہ دے سرہ خود غوا عظمت
پہ زہونو ذ خلقو کیش دیریری ہسے نہ چہ بیا ذ ہخہ عبادت شروع کری۔
سوال : ذ قصہ نقل (چہ دغوانع کو لو دیا کسب قتل و) دعبید او ابوالعالیہ اوسل و غیر ذ روایا تو
ذ تفسیر نہ موجود دے ؟ - جواب : ابن کثیر ذ دے تہو لور وایا تونہ روستو
وئیلی دی چہ ظاہر دادہ چہ دارا خستلے شویدی ذ کتابونو ذ بنی اسرائیلونہ
(او دلیل یے ذ قرآن او حدیث صحیح مرفوع نہ نیشتنہ) او ذ دے اسرائیلیا تو
نقل جائز دے لیکن تصدیق او تکذیب نہ کو ذ صرف اعتقاد بہ یہ ہخہ
نقل باندے وی چہ ذ حق (شرع) سرہ موافق وی۔

سوال : روستو قاضی ربوہ ببعضہا صریح دلیل دے یہ دے قصہ یا نڈا ؟
جواب : روستو یہ انشاء اللہ ذ ہخہ توجیہ راشی چہ یہ ہخہ کیش دا تصریح
نیشتنہ چہ ضمیر ونہ دے بقرة تہ راجع شئی دارنگ قرطبی یے توجیہ تہ
اشارہ کرے دہ چہ امر ذ ذبح ذ بقرة یحکیش دے اوکلہ چہ بقرة حاصلہ شوہ
او ذبح او شوہ نو واقعہ ذ قتل واقع شوہ نو او وئیلے شو چہ قاضی ربوہ
ببعضہا۔ یہ دغہ توجیہ باندے یو اعتراض دے چہ ذ ہخہ جواب یہ
روستو ذکر کرے شئی۔

قَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ ذَا بَنَاتٍ ۚ دایہ معنی ذ مفعول دے یعنی مہزؤا بنا یا حمل
مبالغہ دے۔ او وجہ ذ دے تعجب دادہ چہ دغوا تقداس ذ دوی یہ
زہونو کیش پتہ پروت وؤ لکہ چہ روستو راشی ذ اشریوا فی قلوبہم العجل
نو ذ دوی پہ گمان کیش دانہ زاتلل چہ موسی علیہ السلام بہ مونہ نہ ذ
ذبح ذ بقرة حکم را کوی نو عیال یے او کرو چہ موسی علیہ السلام زہونہ
سرہ تہو قے کوی۔

قائدہ : یہ دے کلے سرہ دوی کا فرشول یا نہ یہ دے کیش دہ قولونہ
دی اول دا چہ دا دلیل دے چہ دوی ذ موسی علیہ السلام پہ بائیں صحیح
عقیدہ نہ لرلہ بلکہ دوی اشارہ کولہ دے خبر دے تہ چہ موسی علیہ السلام
نسبت ذ امر ذ ذبح اللہ تعالیٰ تہ یہ رشتیا سرہ نہ کوی نو دانست ذ خیانت ذ

نبی ته پہ وحی الہی کہیں او دا کفر دے۔ قرطبی و ثعلبی دی کہ دا خبرہ تن زمانہ کہیں
 شوک دے یو قول دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ بارہ کہیں او کفری نو دھغہ کفر
 لازم پری۔ او دویم قول دا دے چہ دا کفر نہ دے دے دوو وجوہ اول دا دے
 دے دیر جہل او دے طبیعت سختوالی دے وجہ نہ دا قول کرے دے تکزیب یے
 مقصد نہ وے۔ دویم دا پہ طریقہ دے استفہام ارشاد سرہ دے پہ طریقہ دے
 تحقیق سرہ نہ دے نو کفر نہ دے۔ قَالَ اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْجَاهِلِيْنَ پہ دے
 جواب دے موسیٰ علیہ السلام کہیں دیر تاکیدات دی یعنی استہزاء نہ تہ تہ
 باللہ ضروری دے او دارنگ استہزاء خود کجا ہلا نو کار دے نو دل نہ اطلاق
 دے اسم دے سبب دے چہ جہل دے پہ مسبب باندے چہ استہزاء نہ نو تہ
 دے سبب دے خیر نہ مستلزم وی تہ تہ لہ دے مسبب نہ۔ دے جہل معنی اما راغب
 پہ مفردات کہیں و ثعلبی دی چہ کول دے دھغہ کار پہ خلاف دے لایق طریقہ دے کول نہ
 یعنی اللہ تعالیٰ تہ دے دے امر نسبت کول چہ دھغہ یے امر نہ وی کرے دا خو
 جہل دے یعنی دے انسان دے اللہ تعالیٰ دے شان تہ غافل او جاہل وی۔ یا
 مراد دے جہل نہ دا دے چہ استہزاء بالذین سبب دے عذاب نہ گنہری۔ او تہ
 باللہ دلالت کوی چہ جہل او استہزاء فی الدین لویہ گناہ او شر دے دھغہ نہ
 مچ کید لو کہیں انسان دے اللہ تعالیٰ پناہی غوشتلو تہ محتاج دے۔ ابو حیان
 و ثعلبی دی چہ جہل دے دوہ قسمہ دے بسیط او مرکب۔ بسیط بیا دے دوہ قسمہ
 دے یو عام چہ پہ ہیچ خیر علم نہ لری او بل خاص چہ پہ بعض خبرو
 باندے علم نہ لری۔ او مرکب خو جہل الجہل دے تو جہل عام او مرکب
 باندے دے نبی صفت نشی کیدے بلکہ ہر دھغہ چا باندے ہم نشی کیدے چہ پہ بعضو
 خبرو پوہہ لری۔ نو پناہی غوختل دے موسیٰ علیہ السلام دے دے قسمو نو نہ محال دے لیکن
 پہ طریقہ دے ادب سرہ صحیح دے بلکہ پناہی غوختل دے موسیٰ علیہ السلام دے جہل
 خاص نہ دے چہ مخکش دے دھغہ محنتی ذکر شوہ۔

فائدہ:- مادہ دے جہل پہ قرآن کریم کہیں خلیریشیت کرتہ ذکر دے او دے جہل
 دے پارہ اسباب تہہ ذکر دی اول سبب استہزاء فی احکام اللہ لکہ پہ دے ایہ
 کہیں۔ دویم نفس بے خبری دے حقیقت تہ (سورۃ بقرہ ۱۷۳)۔ دریم ہر قسم
 گناہ کول جہل دے (سورۃ نساء ۸۱)۔ خورم طلب دے تشبیہ دے مشرکانو (سورۃ
 اعراف ۱۳۸)۔ پنجم فقرہ پورے مسخرے کول (سورۃ ہود)۔ شپہم پردو

رَبِّكَ يُبَيِّنُ لَنَا مَا هِيَ ط قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ

آنچه بجهل نه چه بیان کری مونو ته غه عمره دد غوا - او وئیل مولی علیه السلام یقیناً الله تعالی فرمائی

إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بَكْرٌ ط

جه یقیناً دا غوا ده نه زره (بووئی) ده او نه نوے (خوانه) -

عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ ط فَافْعَلُوا

میان نه حاله ده په مینج ددے کنس - نو او کری

مَا تَوْصَرُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا اذْعُ كُنَّا رَبَّكَ

هغه کارچه تاسو ته ئے حکم کیدیشی - او وئیل دوی او غواړه مونو لره د رب خپل نه

رنا نوته میلان کول (سورة يوسف سټ) - اووم بیدا فعلی د نارینو سره
(سورة نمل هه) - اتم خیانت کول په امانت د الله تعالی کنس (سورة احزاب) -
نهم امر کول په عبادت د غیر الله سره (سورة زمر سټ) -

بلا هرکله چه دوی پوهه شول چه دا حکم قطعی دے نو د وچه د تعنت
نه ئے سوالات شروع کول د پاره د دے چه دا حکم ساقط شی او منسوخ
شی نو دا حیله کول د پاره د اسقاط واجب وه - قَالُوا اذْعُ كُنَّا رَبَّكَ دلیل د پاره
د توسل په دعا غوښتلو د ژوندی حاضر سره - يُبَيِّنُ لَنَا مَا هِيَ ابن جریر
په صحیح سند سره د ابن عباس نه موقوفاً او د ابن جریر نه مرفوعاً نقل
کړیدی چه دوی ته امر شو و د مطلق بقره نوکه دوی یو ادلی بقره
د بخ کړې و نو کافی به وه لیکن دوی په حان باندے سخته کړله نو الله
تعالی هم په دوی باندے سخته کړله - مَا هِيَ په دے سره تپوس کیدي
د جنس د خیز نه (حقیقت او ماهیت) لیکن مراد په دے سره حال د عمر
د هغه دے د دوو وجو نه اول خود اچه د بقره حقیقت خودوی پیژندلو
لیکن اصل تفاوت په اعتبار د عمر سره وی محکه چه په سبب د اختلاف
د عمر سره احکام بیدلیدی دویمه وجه داچه د وچه د تعجب د دوی د دے
حکم نه دوی داسه شول لکه چه حقیقت نه بیژنی د دے وچه د کیف او آی
په مخائے ئے ما هِيَ ذکر کړو - قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ نسبت الله تعالی ته صراحتاً
کوی د پاره د تاکید کولو په هغوی باندے په دے حکم کنس -

لَا قَارِضٌ وَلَا يَكُوْ صفت چہ ہر کلمہ منفی کی پوری تو تکرار کہ حرف لا غواہی۔ قَارِضٌ
 د فرض نہ دے قطع نہ وٹیلے شی نو دا ہم کہ ہمز و لہو نہ قطع شوے وی یا دیر
 کو نہ یے قطع کہے وی یعنی چاہ دیر عمر یے تیر کر پوی یا فرض و سعت و ٹیلے شی او قَارِضٌ ہم دیر بھی راو پے
 وی نو کہ ہفتے خیتہ فراخہ شوے وی تو دلتہ قَارِضٌ پہ معنی کہ بودی دے (دیر
 عمر والا)۔ وَلَا يَكُوْ پہ انسانا نو او شار و وکس ہفتے نہ وٹیلے شی چہ نوے خواہ
 شوی وی لیکن حمل یے نہ وی شوے لکہ چہ پہ حدیث کس راچی اَلْيَكُوْ
 بِالْيَكْرِ جَلْدًا مَا تَكُوْ وَ تَغْرِيبُ عَامٍ (نوے عوان رے وادہ) چہ زنا او کری کہ داسے
 نوے عوانے سرہ نو سزائے سل ڈرے او یو کال کہ پارہ شہل دی)۔ او فراء
 بغوی ہم کہ دے معنی پہ عوانے سرہ کریدہ چہ ولدا یے نہ وی راو پے (معالم)
 نو کہ دے معنی پہ صغیرہ سرہ پہ معنی کہ و پے بچی صحیح نہ دہ۔

عَوَانٌ، قرطبی وٹیلی دی چہ عوان ہفتہ عوادہ چہ یو دہ بچی یے پیدا شوی
 وی یعنی درمیانہ عمر والا وی۔

بَيِّنَ ذَلِكَ، سوال :- بَيِّنَ خو ہفتہ خیزتہ مضاف کی پوری چہ تشبیہ وی او ذلک
 خو مفرد دے ۹۔

جواب علی ذلک اشارہ دہ قَارِضٌ او یگر تہ پہ تاویل کہ ما ذکر سرہ۔

جواب علی دلتہ کہ ذلک سرہ معطوف پتا دے یعنی ذلک وَ هَذَا (ابو حیان)۔

سوال :- کہ عَوَانٌ او بَيِّنَ خو مقصد یو دے نو دلتہ تکرار راچی ۹۔

جواب :- عَوَانٌ یے خود دے وہم کہ دفع کو لو دپارہ راو پو چہ ہر کلمہ قَارِضٌ او
 یگر تہ وی نو کیدے شی چہ و پہ نا بالغہ وی نو جواب او شو پہ عَوَانٌ سرہ
 او ہر کلمہ چہ عَوَانٌ درمیانہ دہ پہ مینجہ کہ قَارِضٌ او یگر کس نو بیا ہم وہم
 کیدے شی چہ قَارِضٌ تہ بہ نزد دے یا بہ یگر تہ نزد دے وی نو دا وہم یے
 دفع کرو یہ بین ذلک سرہ یعنی خالص پہ مینجہ کس دہ بو طرفتہ نزد دے نہ دہ
 قَا فَعَلُوا مَا تُوْمَرُونَ مراد کہ مَا تُوْمَرُونَ تہ ذبح کہ بقرے دہ او قَا فَعَلُوا تجمید
 کہ امر دپارہ کہ تاکید دے نو اشارہ دہ چہ دغہ امر ضرور واجب دے پہ
 سوالاتونہ منسوخ کی پوری نو سوالات پرین دئی۔

مَا تُوْمَرُونَ، ما موصلاً دے یا ما مصدریہ دے یعنی قَا فَعَلُوا امر کم۔ او
 امر پہ معنی کہ مفعول دے۔

يُبَيِّنُ لَنَا مَا لَوْ نُفِهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ

چہ بیان کری مورتہ چہ خہ دے رنگ دے غوا۔ اوٹیل حقہ یقیناً اللہ تعالیٰ فرمائی چہ یقیناً دا غوا دہ

صَفْرَاءُ فَاقْعَوْنَهَا تَسْرُ التَّظْرِينَ ۴۹

زیرہ تیز دے رنگ دے خوشحالہ کوی کتو نکو لہ۔

۴۹۔ قَالَ وَادْعُ كَتَارَكَكَ يُبَيِّنُ لَنَا مَا لَوْ نُفِهَا، داهم تعنت او پر دے دے پہ سوالونو کیں
د استقاط او دے سمج دیا ہرہ حکمہ چہ رنگ لہ پہ دے دے خاری کیں ہیج دخل نیشہ
نودا دے کیں پہ نسبت دے ہرہ ضرورتہ سوال دے لیکن دے دے تپوس وجہ
دادہ چہ مصر والو اگر چہ دے غوا او غوی تقدس منلو لیکن پہ قربانی کیں
بہ یے ہغہ پیش کو دے چہ رنگ یے بالکل سپین وی او تور وینتہ پہ کیں
نہ دی نو دوی ہم دے دے وجہ تپوس او کپو (ما جدای)۔

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ، دَصْفْرَاءُ معنی مشہورہ مراد دہ (زیرہ)
پہ تیز دے اکثر مفسرینو بلکہ دے حسن بصری او سعید بن جبیر تہ نقل دے
چہ بنکرے او سوے ہم زیرے وے۔ او دے حسن نہ بل روایت دے چہ
صَفْرَاءُ پہ معنی دے تورے دہ۔ لیکن قرطبی او بغوی پہ دے رد کرے دے
چہ اول اصح دے دے خوجو نہ اولہ وجہ دادہ چہ صفراء پہ معنی دے تور
بجازا و شاذ دے ماسیوا دے اوشا نو نہ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ لفظ دَفْعُ صَفْت
دے زید دے پارہ راخی او دے تور دے پارہ قَاقِعُ نہ راخی بلکہ حَالِكُ راخی۔ قَاقِعُ دے
او تیز زیر دے۔ لَوْ نُفِهَا پہ دے کیں دے احتمالات دی اول دا چہ قَاقِعُ
اسم فاعل دے او لَوْ نُفِهَا دے ہغہ فاعل دے مجموعہ صفت دے دے پارہ دَصْفْرَاءُ
یاد بَقَرَةٌ۔ دویم قَاقِعُ خبر مقدم دے او لَوْ نُفِهَا مبتداء مؤخرہ دا دے بصریانو
پہ نیز صحیح دے۔ دریم دا چہ لَوْ نُفِهَا مبتداء دہ او تَسْرُ التَّظْرِينَ یے خبر دے
او دلون نہ مراد صفرہ دے نو مؤنث دے نو ضمیر دے تَسْرُ یے حکمہ مؤنث راورد
پہ دے دے وار و کیں اول احتمال غورہ دے۔

سوال :- قَاقِعُ چہ صفت دے دے صفراء نو مؤنث پکارو دے۔

جواب :- ہرکہ چہ دے رفع و کو دے دے فاعل مذکر تہ نو دے فاعل دے وجہ
نہ یے مذکر راورد دے لکہ عرب وائی جَاءَتْ نِي امْرَأَةً حَسَنًا ابْنُهَا۔

سوال :- قَاقِعُ صفت دَصْفْرَاءُ دے دا کافی و دے نو لَوْ نُفِهَا یے وے ذکر کر وے۔

قَالُوا اذْعُنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۚ

او وٹیل دوی او غوارہ مونہ لہ در پ خیل نہ چہ بیان کری مونہ تہ چہ شہہ کہ صفت (دَعَا) دَعَا غَوَا

إِنَّ الْبَقَرَ تَشْبَهُ عَلَيْنَا ط وَإِنَّا

یقیناً دا غوا کہہ وہ وہ شہہ یہ مونہ بات دے۔ او یقیناً مونہ

إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ۖ قَالَ إِنَّهُ

کہ اللہ تعالیٰ او غواری خاتما رسید و کہے یہ مقصد خیل تہ۔ او وٹیل ہفتہ یقیناً اللہ تعالیٰ

جواب :- یہ دے کہیں دیر تاکید دے یعنی اولیٰ وصف دے بقدر یہ صفہ سرہ ذکر کرو نبیائے دا وصف دے پارہ دے کوون ذکر کرو او دے کوون مراد زیر رنگ دے۔ تَسْرُطُ الطَّيْرَيْنِ دا صفت دے بقدر دے چہ موصوف دے یہ صفت دے صفہ سرہ۔ سرور لذات دے یہ زہرہ کہیں یہ وخت دے امید دے نفع یا دے حصول دے نفع کہیں او سبب دے حصول حواس ظاہرہ دی لو دلتہ ہے سبب نظر گر حوالے دے؟ قائدہ عل قاقع ہے اسم ذکر کرو او تَسْرُطُ فعل راوہ و اشارہ دہ چہ دغہ رنگ خو یہ دے کہیں ثابت او مستقر دے او سرور و سرور نوے نوے پیدا آئینی او دغہ فرق دے یہ دلالت دے اسم فاعل او صبیغہ دے فعل کہیں۔ قائدہ عل الطَّيْرَيْنِ جمع یہ الف لام سرہ اشارہ دہ چہ نظر کوونکہ کہ یوائے وی او کہ یہ لہرہ کہیں وی لیکن ستر کے یہ ہے متوجہ وی ہف غوانہ او احتمال شتہ چہ دے نظر نہ مراد نظر دے زہرہ وی یعنی فکر او سوچ کول یہ نا اشتا قدرت دے اللہ تعالیٰ کہیں چہ ہفتہ ہم سبب دے دے پارہ دے سرور دے زہرہ۔ قائدہ عل مفسرینو دے علی او ابن عباس رضی اللہ عنہم نہ نقل راوہے دے چہ ہغوی یہ ترغیب و رکوؤ یہ زیر پیزار کہیں او وٹیل ہے چہ زیر رنگ یہ زہرہ کہیں خوشحالی پیدا کوی او غم لرے کوی او ابن زبیر او یحییٰ بن ابی کثیر دے تور پیزار نہ منع کولہ چہ دا انسان لہ غم جو پوی۔

نک یہ دے ایت کہیں دے دوی دریم سوال ذکر کوی او دا دے مخکش نہ ہم دیرے ضرورتہ دے محکہ چہ یہ پارہ دے ذبح او قربانی کہیں دا قید ہیچ کلہ شرط نہ دے چہ دے ہف دے کار کولویا نہ کولو معلومات دے کوی۔

بیتین لئاما ہی، دلتہ سوال یہ ماہی سرہ ک صفت ک عمل ک ہف نہ دے یہ
قرینہ ک جواب سرہ - اِنَّ الْبَقَرَ تَشْبَهُ عَلَيْنَا داجملہ ک پارہ ک بیان ک عذر دہ
ک دوی ک طرف نہ ک پارہ ک دریم سوال کولو یعنی دا سے بقرة چہ عوان او
او صقر آدوی دا خودیرے دی تو موتی ک پارہ یہ دے کیں تعین ک یو خاص
قسم پکار دے یہ اعتبار ک کار کولو سرہ - الْبَقَرُ د اسم جنس دے یا جمع دہ
ک بقرة - ک تشابہ یہ مقام کیں جنس حکمہ ذکر کروجہ تشابہ ک کثر و افراد وہ
مین کیں واقع کیری - او بعض مفسرینو ک دے لفظ نہ استدلال کیری دے
چہ دامن کروڈا و ہرچہ بَقَرَةٌ او مؤنث ضمیر ونہ ذکر دی - تو ہفہ ک پارہ
ک وحیات دہ او ضمیر ونہ یہ اعتبار ک ظاہر لفظ سرہ دی (محکم کیں دا اختلاف
ذکر شوے دے) او قرطبی و ثیلی دی چہ وجہ ک تشابہ دا وہ چہ مغبونہ
ک غوایا نو یوبل سرہ دیر مشابہت لری یہ حدیث ک حذیفہ رضی اللہ عنہ
کیں ک فتنو مثال یے ک وجوہ بقر سرہ ک دے وجہ نہ ذکر کرے دے -
تَشْبَهُ عَلَيْنَا فعل یے مذکر ذکر کروجہ بقای و ثیلی دی ہر جمع چہ حرف ونہ
ک ہف ک مفرد ک ہف نہ کم وی نو عرب ہفہ مذکر گرھوی -
وَ اِنَّ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُوْنَ، یہ ذکر ک انشاء اللہ سرہ یہ دے جملہ کیں
اشارہ او شہوہ چہ ک دے خلقو تعنت او عناد کم شوا و انابت پکین پیدا شو
او حدیث ک ابن کثیر کیں وارد دی چہ کہ چرے بنی اسرائیل و انشاء اللہ نہ و
و ثیلے تو تر قیامتہ پورے یہ دوی تہ پورہ بیان (سبب ک تسلی ک دوی)
نہ وے شوے او تہ بہ دوی تہ دا سے بقرة ملاؤ شوے وے - ک انشاء اللہ
و ثیلو دیر برکات دی او دا تعلیق ک مَهْتَدُوْنَ سرہ متعلق دے لیکن
یہ ہف باندا سے مقدم کرے دے ک پارہ ک تاکید - او مراد ک اہتداء نہ
رسیدل دی موت لو ک ہفہ غواتہ چہ امر کرے شویدے ک ذبح ک ہف
یا رسیدل دی حکمت ک دے ذبح کولو تہ - او یہ دوارہ محتو سرہ انشاء اللہ
ک پارہ ک تعلیق دے یہ مستقبل زمانہ پورے - او قفال تہ بل قول نقل
دے چہ اہتداء نہ مراد یہ ہدایت باندا سے کیدل دی یہ طلب ک دے
صفاتو سرہ او انشاء اللہ ک نفیس تبرک ک پارہ دے یعنی ک دے سوالو تو
یہ وجہ سرہ موتی یہ گمراہی کیں نہ یو پر یوتلی -

يَقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ

فرمانی چہ یقیناً دا غوا نہ دہ غار و تے جوتی چہ اروی

الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً

زمکے لڑے اوتہ دہ ارقی چہ اویہ کوی فصل لڑے، روعہ رمتہ دہ

لَا تَشِيءَ فِيهَا قَالُوا لَنْ جَدَّتْ بِالْحَقِّ

نیشہ ہیچ داغ پدیکش۔ اووئیل دوی اوس دے راوہو بیان پورہ

فَلَنْ يَحْوُهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ

نو حلالہ ئے کرہ او تہ وو دوی نیز دے چہ دا کار ئے کوئور مخکن دے بیان تہ

لے پہ دے ایت کنس دے آخری مطالبے جواب دے۔ لَا ذَلُولَ لاپہ معنی دے
غیر دے اوصفت دے بَقْرَةٌ دے یعنی بَقْرَةٌ غَيْرُ مُذَلَّلَةٍ یعنی داغوا سختہ دہ
لکہ دے وحشی غواپشان، دے نہ ہیچ کار نہ دے اغستلے شوے۔
تُثِيرُ الْأَرْضَ دے اوصفت دے دَ ذَلُولَ نو منتقی دے یہ لاسرہ یعنی زمکہ
نہ اروی دے پارہ دے کروندے نو جوتی نہ دہ۔ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ داہم صفت
دے ذلول دے اول دے پارہ دے تاکید دے نفی معنی دے یعنی ارقی نہ دہ نو فصلو
نہ اویہ کوی تو معنی دا شوہ چہ داغوا یہ عزت سرہ ساتلے شویدہ ہیچ کار
دے مناسب ورباندے نہ دے کرے شوے۔ دا دلیل دے چہ دے غوا نو دہ
کارونہ دی یوزمکہ اہول، دویم دے کوہیا تو نہ اویہ راویستل دے پارہ دے سیلاب
کولو دے فصلو نو دے نہ علاوہ بل کار دے دینہ اخستل لکہ سورلی اویارونہ
اوپل پہ دے باندے زیاتے کول دی حدایت صحیحے کنس دی چہ مخکنس یو
انسان پہ غوا باندے سورلی کولہ نو ہفتہ ورتہ مخ راوارولو چہ مونبر خود
سورلی دے پارہ نہ یو پیدا شوی۔ ماجدای لیکلی دی اگرچہ زمونبر پہ ملک
کنس (ہندوستان پاکستان کنس) دے زمیندارئی کار دے غوی مذکر نہ اخستلے کیڑی
لیکن پہ تور و ملک نو کنس دے غوا کا نونہ ہم دا کار اخستلے کیڑی اودا جائز دے۔
تُثِيرُ الْأَرْضَ کنس قرطبی او ابو حیان بل احتمال داسے لیکلے دے چہ مراد
دے دینہ زمکہ کنسنل دی پہ بنکر و سرہ اودا بیان دے لَا ذَلُولَ دے یعنی چہ
غیر مذللہ دہ نو دے دے وچے نہ (مستہ دہ) تو زمکہ پہ بنکر و باندے کنی

اوداعادت د غوانو دے چه د مستی په وخت کښ زمکه په ښکرو باندا کښی.
 اولاً تَسْقِي الْحَرْثَ مَطْف دے په لا د کول باندا دے. مُسَلِّمَةٌ دابل صفت د
 بقرة دے یعنی د عیبوتو او نقصانانو نه پاکه او روغه جوړه ده پنداره جوړه
 وغیره نه ده. یا دانا کیدا دے د لا د کول یعنی د کارونو نه بچ ساتل شویده.
 لَرَشِيَّةٌ فِيهَا داهم صفت د بقرة دے تاکیدا دے د لا د کول او مُسَلِّمَةٌ یعنی د
 کارونو د وجه نه په هغه کښ هیڅ مخالف داغ نښته ځکه چه هیڅ کاری نه دے
 کړی نو داغ پکښ نه دے جوړ شوے. یا مستقل صفت سببیه دے او
 تاکیدا دے د صفراء فاقع د پاره یعنی د زیر والی نه خلا بیل خال (د بیل رنگ)
 پکښ نښته. شِيَّةٌ په اصل کښ کوشي د هغه بدل رنگ اوداغ چه مخالف وی
 د عام رنگ نه په کپړی او حرمت وغیره کښ. قَالُوا لَنْ جِدَّكَ بِالْحَقِّ، حق
 مقابل د باطل نه دے ځکه چه دا مخکښ بیا نونه هم د طرف د الله تعالی نه
 وواو حق وولیکن دلته معنی (پوره ښکاره بیان) دے یعنی د دے بیان نه
 روستو زموږ د طرف نه تور و سوالاتو ته حاجت پاتې نه شو. دا قول هم
 د انشاء الله وئیلو د برکت نتیجه ده. د قناده قول دے چه دلته حق مقابل
 د باطل دے او مخکښ بیا نونه باطل دی نو په دے سره دوی کافر شول
 لیکن دا قول ضعیف دے. قَدْ يَحْوُهَا، په دے کښ اډماج دے (عبارت
 پټ دے) یعنی طلب یې کړله او حاصله یې کړله نو د بچ یې کړله.
 وَمَا كَاذُوا يَفْعَلُونَ، د فعل نه مراد عمل د بچ دے کاد په مقام د اثبات کښ
 د مقاربت د پاره راځي یعنی کار ته نژدې شي خو کړی نه وی نو معنی د
 نفی پکښ لازمه وی او په مقام د نفی کښ د پاره د نفی د مقاربت دے
 او نفی د مقاربت مستلزم نه ده ثبوت لره بلکه نفی د فعل لره مستلزم ده.
 نو کاد پشان د نور و فعلونو دے په اثبات او نفی کښ اودا صحیح قول دے
 او بعض اهل عربیت وئیلی دی چه کاد په اثبات کښ په نفی باندا دلالت
 کوی او په نفی کښ په اثبات باندا د دلالت کوی او په دے ایت سره دلیل
 پیش کوی چه دلته وَمَا كَاذُوا په معنی د اثبات د فعل د بچ کښ د په
 قرینه د قَدْ يَحْوُهَا سره او که دا سمه نشی نو تعارض به په کلام کښ راشی
 چه قَدْ يَحْوُهَا دلالت کوی په اثبات د بچ باندا دے او مَا كَاذُوا يَفْعَلُونَ
 دلالت کوی په نفی د هغه باندا دے لیکن دا قول د دوی ضعیف دے او په

دے ایت سوره دلیل نیول صحیح نہ دی حکمہ چہ دلته ک فعل ک ذبح وخت روستو
د بیان کامل نہ دے اودے مَا کَاذُوا یَفْعَلُونَ وخت بخشیں د بیان کامل نہ دی
نوزمانہ ک هر یو جدا جدا دے تعارض نہ رائج۔

وَمَا کَاذُوا یَفْعَلُونَ، ک نہ کولو وجہ ک دوی دیر سوالو له او تحت او عناد کول
وڈ اودھے وجہ داو کا چہ ک دوی پہ زرو تو کیں تقداس ک غوا پیروت وڈ اوجا وئیلی
دی چہ وجہ ک دے کرا نوالے ک قیمت ک غوا دے لیکن این کثیر پہ دے باندا
اعتراض کرے دے چہ دیر والے ک قیمت روایات اسرائیلیہ دی او
چا وئیلی دی چہ ک وچے ک شرمندگی نہ دوی دا کار نہ کوڈ هے نہ چہ قاتل
معلوم شی تو این کثیر وئیلی دی چہ ک دے قول سندا نیشته نوال قول حق ک
پہ قصہ ک ذبح ک بقرے کیش قوا ید او مسایل۔ فائدہ: ک دے قصہ
معلومہ شوه چہ کوم شخص نوے نوے توحید قبول کرے وی یا کوم
چہ عوام مسلمانان وی نو ک هغوی ک توحید ک پوحوالی ک پارہ پہ هغوی
باندے داسے ابتداء پکار ده چہ پہ هغه سوره ک هغوی ک زرو نو ته محبت ک
معبود باطل بالکل بھرا وئی اودے معبود باطل ته هنجیره یا آمیدا اونه لری
لکه چہ ک خمر (شراب) ک حرمت سوره تریو وخت پورے ک استعمال ک لوینو
ک هغه نه منع شومے وه۔ دارنگ نبی صلی الله علیه وسلم نوی نوی
مؤحدین پہ ابتداء کیش ک زیارة القبور ته منع کری وڈ کُنْتُ نَهَيْتُكُمْ
عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ اَلَا قُرُورُهَا (ماتاسو ک زیارت ک قبرونو نه اول منع
کری وئی خیر شی اوس ک هغه زیارت کوئی)۔

فائدہ ع۔ بقرة پہ دنیا کیش داسے معبود باطل دے چہ دیر مخلوق یے
پہ هره زمانه کیش عبادت او تعظیم کری دے۔ او کوئی شی لکه زردشتیانو، مصریانو،
بنی اسرائیلو، بداه مذاهب والو، هندوانو نو پہ دے سوره بقرة کیش
ک دے معبود تعظیم او تقداس حتمولو ک پارہ حکم ک ذبحے اوشو خصوصاً
ک پارہ ک رد کولو پہ یهود یا نوباندے چہ ک مداینے پہ کرد و نواح کیش اوسید
اودے دوی مشرانو ک سخی عبادت کرے وڈ۔

فائدہ ع۔ ک دے غوا تبول دولس اوصاف ذکر شویدی چہ پہ هغه
کیش شپیر سلیبی دی اوشپیر ثبوتی دی اودا صفتونه پہ هغه عجل
(سخی) کیش موجود وڈ چہ سامری ک سرور ونه جو پکرے وڈ هغه

هم در میانہ عمر والا ہے داغہ کہ سرور و رونہ جو پکڑے و و او سرور پر یہ ظاہر
کبھی تیز پر رنگ او تعجب کبھی اچھوونگی وی۔ تو یہ دے کبھی بالخصوص اشارہ
شودہ رد کولو تہ یہ یہود یا تو یا ندائے چہ کہ ہغوی مشرانو دغھے معبود عبادت
کرتے دے نو ہغہ محبت پہ ذبح کہ بقرے سرور کہ دوی کہ زبونونہ ویستل پکاری
نوامر او شویہ ذبح کہ بقرے کہ دغہ قسم او قرآن کہ دوی کہ کجبت شرکیہ تہ ہم خبر ور کرینکا
چہ (وا شربوا فی قلوبہم العجل بکفر ہم)۔

فائدہ عک پہ نک کبھی دلیل دے چہ استہزاء کول پہ دین کہ اللہ تعالیٰ او
پہ دین کہ مسلمانا تو پورے منع دہ او دا جھل دے سبب دے کہ پاٹ کہ عذاب
اگرچہ فرق دے پہ مینج کہ مزاح او کہ استہزاء کبھی۔

فائدہ عک پہ دغہ واقعہ کبھی دلیل دے چہ جھل (استہزاء) گناہ دہ او
انبیاء علیہم السلام کہ گناہ تہ پاک دی کہ دے وجہ تہ موسیٰ علیہ السلام
کہ ہغہ نہ تہود باللہ او غوشتلو۔

فائدہ عک اعوذ باللہ وئیل کہ موسیٰ علیہ السلام دلیل دے چہ دازہ کلمہ
دہ دپارہ کہ توحید فی الاستعاذہ دارنگ دا پہ بارہ کہ نوح علیہ السلام
(سورہ ہود شک) کبھی ہم ذکر دہ۔

فائدہ عک کہ ۳۸ تہ معلومہ شودہ چہ امر شرعی پہ اصل کبھی دپارہ کہ ایجاب
دے بغیر کہ ایجاب تہ کلہ پہ طور کہ مجاز سرور استعمال پیری برابرہ خبر دہ
کہ دا امر شرعی پہ صیغہ کہ امر سرور وی لکہ فافعلوا یا یہ تعبیرہ امر یا امر سرور وی۔
فائدہ عک صاحب کہ اللہ باب وئیلی دی چہ پہ دے قصہ کبھی دلیل دے
چہ اسان حکم منسوخ کیدا مے شی پہ کران سرور اگرچہ پہ دے کبھی اختلاف
دے اکثر علما و وئیلی دی چہ دا عقلًا جائز دے او شرعًا واقع دے او
امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ کہ دے تہ انکار کوی۔ او دارنگ پہ جواز کہ نسخ
باندا مے مخکبش کہ عمل کولو تہ۔ او اختلاف دے پہ نسخ کولو کبھی مخکبش
کہ قادر کیدا لوتہ پہ عمل باندا مے نو دا جائز دے پہ نیز کہ اکثر اہل علمو،
فقہا و اصحاب الحدیث او تہ دے جائز پہ نیز کہ معتزلو او کہ بعض اہل
سنت۔ او دارنگ دلیل دے پہ وقوع کہ نسخ باندا مے پہ دین کہ موسیٰ علیہ
السلام کبھی دپارہ کہ رد یہ یہود یا تو یا ندائے چہ ہغوی کہ نسخ تہ انکار کرینکا۔
فائدہ عک ابن کثیر، قرطبی او صاحب اللہ باب وئیلی دی چہ دا قصہ دلیل

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَءْتُمْ فِيهَا ط

او کله چہ او وژلو تا سو یو کس نو یہ اختلاف کیں یو یو تلخ دھغہ یہ بامہ کیں۔

وَاللّٰهُ مُخْرِجُ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿۷۶﴾

او اللہ تعالیٰ نیکارہ کوی ہغہ چہ تا سو یے پستوی۔

دے چہ کہ حیوان ضبط یہ ذکر کہ صفا تو سرہ کیبری تو سلم یہ ہغہ کیں جائیں
دے او دا قول کہ امام مالک، اوزاعی، لیث، شافعی او امام بخاری کے او ہغوی
نور دلیلونہ کا حدیثونہ ذکر کریدی او امام ابو حنیفہ اور ثوری یہ نیز
سلم یہ حیوان کیں جائیز نہ دے او یہ ہغہ کیں اختلاف صحابہ کرام و
فائدہ عٹ بحث کہ ارادہ کوئیہ کہ اللہ تعالیٰ:۔ اہل سنت دلیل نیو
دے یہ دے قول سرہ کہ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ كُمُهْتَدُوْنَ چہ حوادث قبول یہ
ارادے کہ اللہ تعالیٰ سرہ دی او امر کہ اللہ تعالیٰ کله جداوی کہ ارادے کہ ہغہ
تہ او معتزلہ او کرامیہ وائی چہ ارادہ کہ اللہ تعالیٰ حادث دہ محک داپہ طریقہ
کہ شرط سرہ ذکر دہ او شرط خو ہغہ فعل وی چہ یہ زمانہ مستقبل کیں
واقع کیبری جواب دادے چہ تعلیق کہ اہتداء یہ مشیئت پورے یہ
اِنْشَاءُ اللّٰهُ كُمُهْتَدُوْنَ کیں یہ اعتبار تعلق کہ ارادے کہ اللہ تعالیٰ کہ یہ اہتداء
پورے او تعلق حادث او امر اعتباری دے او حادث تعلق مستلزم نہ دے
حادث کہ صفت تو کہ اللہ تعالیٰ لہرہ او تہ لازمیری قیام کہ حوادث تو یہ اللہ تعالیٰ
پورے۔ او کہ دے تہ علاوہ نورے دیرے مسئلے او قوائید کہ دے قصے تہ
مستنبط کیدے شی یہ فکر او تدا بر سرہ۔

تنبیہ:- ہر کله چہ قصہ کہ بقرے یہ دل سے قوائد و باندے مشتمل دہ
او اہم یہ کیں مسئلہ کہ عقیدے کہ توحید دہ او اہتمام کہ تصدیق کہ رسول کہ
کہ دے وجے تہ قبول سورت مسی کیہ شویہ سورۃ البقرہ سرہ یعنی
تسمیہ کہ کل شویہ یہ نور کہ جزء اشرف او اہم سرہ۔

لے یہ دے ایت کیں ذکر کہ دریم حیثیت کہ مشرانو کہ بنی اسرائیل و دے
چہ قتل کہ یو نفس دے بغیر کہ حق تہ او بدنامی لگول دی یہ نور و پاکو
خلق و باندے۔ او محکمت ایت سرہ ربط دادے چہ داہم بل قسم کہ جیل دے
یعنی یہ حرام فعل سرہ چہ قتل دے محان مقصد دنیوی تہ رسول

چه هغه میراث و دیا که هغه قتل لور یا بنحہ حاصلول و د دارنگ په حیلہ ک
 تدار و د خان نه دفع کولو سره خان ک حکم ک قتل نه مچ کول نو دا حیلہ ده
 په حراموسره د پاره ک حاصلولو ک د نیوی مقصد او داسه حیلہ کول هم حرام
 او ضمانت ده۔ کراڈ قَتَلْتُمْ نَفْسًا، لفظ کراڈ دلالت کوی چه دا یو مستقله
 قصه ده ک اکثر مفسرین ورا ئے دا ده چه دا واقعہ په حقیقت کبش مخکبش ده
 په ذیح ک بقره باندے او واک د پاره ک ترتیب نه دے او تقدیم ناخبر ئے ک
 دے د پاره کړے دے چه په هره قصه باندے جدا جدا فائده مرتب شی
 او دغه قتل ک غوا په یو تکره و هلو سره ژوندے شوے و د لږ وخت د پاره
 لیکن دا مخکبش موثر ذکر کړے و د چه دغه ټول اسرائیلی روایات دی په
 هغه کبش مچ روایت په سند صحیح سره نبی صلی الله علیه وسلم ته رسید
 نه دے نو د دغه روایاتو په بناء باندے دا یقین نشی کیدلے چه دا قصه ک قتل
 مخکبش ده او واقعہ ک ذیح بقره روستوده۔ او ابو حیان هم وئیلی دی چه په
 دے قول باندے ماسیوا ک قصو اسرائیلونه هچ دلیل ک کتاب او سنت نه
 نیشته دے (بحر)۔ دویم قول ک قرطبی او ک شاه عبدالعزیز دهلوی په
 تفسیر فتح العزیز کبش دا دے چه واقعہ ک ذیح بقره مخکبش وه ک خپل مقاصد او
 د پاره لیکن هرکله چه بقره ذیح شوه نو په دغه وخت کبش واقعہ ک قتل
 موجود شوه نو هغه قتل ک غوا په یو حصه او هله شو نو په دے توجیه
 سره دیر اعتراضات دفع کیدی ماسیوا ک دے نه چه په حصه ک غوا سره
 په و هلو کبش اکرام ک غوا دے او هغه ک غلط عقید او الا سره مناسب
 نه دے لیکن ک هغه جواب به ک ورپسے ایت په تفسیر کبش انشاء الله راشی۔
 کراڈ قَتَلْتُمْ ک دے قتل په پاره کبش دوه اقوال معروف دی اول دا چه دیو
 سری لور وه خائسته هغه ترے خپل وراره غوخته لیکن هغه لور ئے دے وراره له
 نه و کوله نو وراره خپل تره لره قتل کړو۔ او دویم قول دا دے چه دغه
 شخص مالدار و او نور وارثان ئے نه و د او وراره ئے فقیر و و نو د هغه تره
 قتل کړو ک پاره ک دے چه میراث ئے ماته پاته شی او د امر ئے کبل چا
 دروازه ته نزدے او غور و غور (قرطبی)۔ او ک بعض مفسرینو په نیز چه ک
 تره بنحہ ئے وه نو وراره ک هغه ک حصول ک پاره تره قتل کړو۔ ک لور یا ک بنحہ
 ک حصول د پاره ک قتل تائید په یو حدیث سره ک چه آوَلُ قَتْلَ بَنِي إِسْرَءِیْلَ

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ

نو او وکیل موبو او وھی دگری لره په څه حصه (د وجود) د دۀ باندے۔ دغسے

يَحْيَىٰ اِلٰهَ الْمَوْتِ وَيُرِيكُمْ اٰيٰتِهٖ

ژوندی کوی الله تعالی مری او ځایي تاسوته دلیونه خپل

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ۝۴۳ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ

دے دپارۀ چه د عقل نه کار واخلي۔ بیا سخت شول زړونه ستاسو

كَانَتْ فِي النِّسَاءِ (مشكوّة) او ملا علی قاری په مرقات کښ لیکلی دی چه په دے کښ اشاره ده دے واقع ته اگر چه داهم صریح نه دے صرف احتمال دے نَفْسًا نفس مفرد دے او جمع یے انفس او نفوس په قرآن کښ دوه سوه دیالرس کرتنه راغله ده او د دے اته معانی دی اول نفس په معنی د شخص لکه په دے ایت کښ۔ دویم صفت د الله تعالی (سورة العمران ۱۵۸) بغیر د تاویل او تحریف او تشبیه او تمثیل نه معنی حقیقی مراد ده۔ دریم په معنی د جنس باندے (سورة فعل ۱۷۷ او سورة اعراف ۱۸۹)۔ څلورم نفس اماره بالسوء (سورة يوسف) پنځم نفس لوامه (سورة قیامه ۱۷۷)۔ شپږم نفس مطمئنه (سورة فجر ۲۷) او دم په معنی د زړه (سورة يوسف ۱۷۷)۔ اتم په معنی د روح (سورة تکوین سورة العمران ۱۵۸)۔ کاذرۀ تَمَرَفِیْهَا د درۀ نه ماخوړ دے په معنی د دفع کولو دے په دے معنی سره په سورة العمران ۱۵۸ او سورة نور ۳۱ او سورة رعد ۲۵ کښ ذکر دے۔ او باب تفاعل کښ په معنی د جگر په سره دے یعنی یو شخص د ځان نه دفع کوی او په بل باندے دعوی کوی او هغه بل هم د ځان نه دے اول لره دفع کوی او په دۀ باندے دعوی کوی نو د دے نه جگره جوړه شي فَبِهَا ضمیر نفس ته یا قتلة (مصدرا) ته راجع دے۔ وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ اخراج په معنی د اظهار دے او په لفظ د مخرج کښ اشاره ده چه داسے بنکار کوی چه نور خلقي یے اویښي او لفظ مظهر کښ د افانۀ نه وه او مخرج اسم فاعل کښ دلته معنی استقبالی ده په نسبت د قتل او اسم یے راوړو چه دلالت کوی په ثبوت یا په استمرار باندے که مراد د مَّا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ نه صرف واقعه د قتل شي نو اسم فاعل صرف د ثبوت د پاره د تجمید په کښ

داپہ سحر سرہ ژوندے کرو محکمہ چہ ہفہ وخت (مصر) کین عود سحر چرچہ زیاتہ وہ۔
 یہ ضمیر کہ بعضہا کین داسے احتمال ہم شتہ چہ نفس تہ راجع شی محکمہ چہ
 نفس یہ اصل کین مؤنث دے لکہ چہ فاڈرہ شرفیہا کین ہم ضمیر نفس تہ
 راجع وڈ۔ یعنی اووہی دے نفس لہ یہ بعض تکرہ کہ دے نفس سرہ لکہ
 لاس کہ ہفہ شو۔ محکمہ شہ رنگ چہ اللہ تعالیٰ قادر دے چہ بناء یہ مشہور قول
 باندے دعوایہ تکرہ سرہ مری ژوندے کولے شی نوپہ داسے طریقہ
 سرہ ہم ژوندے کولے شی چہ دمری یہ لاس سرہ کہ ہفہ بدن اووہی
 شی۔ ہرکہ چہ یہ مقابل کین صحیح یقینی روایات نیشتہ بلکہ اسرائیلیات
 دی نوپہ دے احتمال باندے قول او عمل کولو کین ہیچ ویاں نیشتہ محکمہ داد
 قانون کہ عربیت تہ خلاف تہ دے اودارنگ کہ دوارہ قصو استقلال ہم
 پورہ معلومیہ اودارنگ کہ کرامت دعوایہ بارہ کین ہیچ وہم تہ راجی کہ
 دے وچہ نہ زمونہ مشائخو کہ تفسیر دا توجیہ غورہ کریدا اوزہ ہم داغورہ کوو
 بعضہا یہ دے تکرہ دعوایہ دیرا قول دی لیکن ہرکہ چہ یہ قرآن
 احادیث کین کہ ہفہ کہ تعیین کیا رہہ دلیل نیشتہ اوپہ تعیین کہ ہفہ کین شہ
 فائدہ ہم نیشتہ نومونہ یقیناً فیصلہ یہ یو قول باندے نہ شو کولے۔
 گذلک یحیی اللہ المونی کہ دے نہ محکمہ عبارت پتہ دے چہ (ضررہ
 بعضہا قی) (دوی اووہو یہ یو تکرہ نو ہفہ ژوندے شو) او خیل
 قاتل یے اوشودلو چہ ورارہ دے کہ ہفہ مری او کہ قانون کہ تورات پہ بناء
 سرہ ہفہ کہ میراث نہ محروم کرے شو او داسے زمونہ یہ شریعت کین ہم
 دی چہ قاتل کہ عمدہ اوی او کہ خطا وی نوپہ نیز کہ امام ابوحنیفہ او
 شعبی، شریع وغیرہ قاتل یہ کہ میراث کہ مال او کہ دیت دوارو نہ محروم
 وی او کہ امام مالک، شافعی یہ نیز یہ قتل عمدہ سرہ بہ محروم وی کہ
 دوارو شیعزوتو نہ اوپہ قتل خطائی بہ محروم وی صرف کہ وارث کہ دیت نہ
 اونہ دے محروم کہ وارث کہ مال تہ۔ گذلک یہ دے کین کافی دپارہ کہ تشبیہ
 دے او ذلک اشارہ دہ ژوندے کولو کہ دغہ قتیل تہ او روستو یحیی اہ سرہ
 مشبہ ذکر کوی نو دا دلیل دے یہ اثبات کہ بحث بعد الموت پہ روح کیامت
 کین چہ قدرت پہ یوجزی باندے مستلزم دے قدرت لہ یہ جنس کہ
 ہفہ باندے۔ نوپہ دے کین رد دے یہ بنی اسرائیل و روستو باندے چہ

مغوی شک کو وہ پہ بعث بعد الموت کبش اداختلافی ہے کو وہ بعضو وئیل
چہ روح بہ دوبارہ یہ بل شکل کبش ژوندے کیہی او بعضو وئیل چہ
تول اجزاء کبدان سرہ نشی ژوندے کیدلے تو یہ دے واقعہ سرہ معلوم
شہ چہ یہ کوم حال انسان مرشی تو یہ ہفہ حال بہ ژوندے کیہی۔ او
دلته دیکھی اللہ اہ نہ مراد بالاتفاق احیاء دہ یہ قیامت کبش۔ الموقی جمع
کمیّت دہ کہ یہ شد ک یا سرہ وی او کہ یہ تخفیف سرہ وی عام دے ہفہ
چاتہ چہ سرہ شویدی یا یہ روستو دے نہ مرہ کیہی۔

تنبیہ :- داپہ دے سورت کبش دویمہ واقعہ دہ چہ تا اشتادہ کعادت
نہ یہ دنیا کبش چہ کمرگ نہ روستو ژوندہ راوی لیکن یہ اولہ واقعہ چہ
یہ کبش تیرہ شویدہ ژوندہ اصلی وژاو مرکب عارضی (غیر مؤجل) وژ
اوپہ دے واقعہ کبش مرکب حقیقی دے او ژوندہ عارضی کڈلر ساعت پائے۔
دیریکم الیتہ داناکید دے کپارہ کاثبات کبعث بعد الموت
چہ کھفہ کپارہ دایو دلیل نہ دے بلکہ نور دلیلونہ ہم شتہ چہ
ہفہ محسوسی او معقولی دی اولفظ کدیریکم یہ سترگو لیدلو او بصیر ذرہ
دوارو نہ شامل دے۔

الیتہ، جمع ہے کدے وچے نہ ذکر کپلہ چہ دلیلونہ کاثبات کقیامت
کپارہ دیردی او ہفہ مونہ یہ اصول تفسیر کبش لیکلی دی۔ او بعض
مفسرینو وئیلی دی چہ مراد کالیتہ نہ دایو واقعہ دہ چہ اللہ تعالیٰ
دوی تہ یہ سترگو سرہ او بنودلہ لیکن جمع ہے حکہ ذکر کپلہ چہ دا
مشمول دہ یہ دیر وایا تونو (فائدہ) دلیلونو بات دے۔

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ دافائدہ کدراۃ (لیدلو) دایا تونو چہ مقصد کایا تونو (دلیلونو)
تعقل دے۔ دلته عقل پہ معنی لغوی سرہ دے یعنی کدے کپارہ چہ
منع شیء کبخالفت او کعصیان کاللہ تعالیٰ نہ۔ یا پہ معنی کعلم سرہ دے
یعنی پوہہ شیء پہ قدرت کاللہ تعالیٰ پہ بعث بعد الموت بات دے۔
یا پہ معنی کتدابر او فکر کولو دے پہ ذریعہ کعقل سرہ پہ ایاتونو کبش
یعنی کعقل نہ کارواخلی پہ فکر کولو سرہ پہ دلیلونو کاللہ تعالیٰ کبش۔

مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فِيهِ كَالْحِجَارَةِ

روستو دے (واقعات) تہ پس دا زرو تہ (ستاسو) پشان دے کتوسخت دی

أَوْ أَشَدَّ قَسْوَةً طَوَّانٍ مِنَ الْحِجَارَةِ

یا ریلکہ زیات دی پہ سختوالی کنیں (تھکے چہ) یقیناً بعضہ دے کتو تہ

لَمَّا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَاءٌ

خامخا ہفتہ دی چہ راہیہری دھتہ تہ ولے - او یقیناً بعضہ دھتہ تہ خامخا ہفتہ دی

يَشْفِقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ طَوَّانٍ مِنْهَا

چہ اوچوی تو راوی دھتہ تہ اویہ - او یقیناً بعضہ دھتہ تہ

لَمَّا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ

خامخا ہفتہ دی چہ رارغری دوجے دیرے دے اللہ تعالیٰ تہ - اونہ دے اللہ تعالیٰ

بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ۝۴۳ أَفَتُطْمَعُونَ

بے خبرا دھتہ عملونو تہ چہ تاسوئے کوئی - ایا نو طبع کوئی تاسوئے ایمان والو

یہ دے کیں زجور دے او ذکر دے سبب دے انتقال دے خیانتو دے مشرانو تہ
کشرانو تہ او سبب دے زیاتوالی دے خیانتونو دے چہ ہفتہ قسوتہ دے قلب دے
تہ دپارہ دے استبعاد دے او من بعد ذلک دپارہ دے روستوالی دے زمانے دے
نو تکرار تہ راغی - قَسَتْ قُلُوبُكُمْ قَسْوَةً سختوالی او اوچوالی تہ وئیلے شی
او دلتہ مراد عدم اثابت دے او خالی کیدال دی دے یقین کولونہ یہ ایت
اللہ باندے (قرطبی) اولرے والے دے زہرہ دے دے عبرت اخستلو او دے وعظ
اخستلو تہ (ابو حیان) اولرے کیدال دے رحمت او خشوع او خضوع تہ (زجاج)
او دایہ قرآن کریم کنیں دے تہ علاوہ پتھہ کرتہ ذکر دے سورۃ انعام ۶
سورۃ الحديد ۲۱ سورۃ مائدہ ۲۸ سورۃ حج ۲۶ او سورۃ زمر ۲۷ -

قُلُوبُكُمْ دا خطاب ہفتہ بنی اسرائیلونہ دے چہ موجود وؤ یہ وخت دے نزول
دے قرآن کنیں او احتمال شتہ چہ خطاب وی ہفتہ وارثانو دے مقتول تہ چہ
روستو دے احیاء او دے مرک دے ہفتہ تہ بیا ہم پہ انکار باندے کلک وؤ چہ مونو

قتل نہ دے کر ہے لیکن اول قول غورہ دے۔ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ، بعد خود دلالت
کوی پہ مہلت (روستو والی) باندے لیکن حرف ذم من ورسرہ (چہ ابتداء
دغایہ دیارہ دے) دلالت کوی پہ اتصال باندے نوروستو والے شتہ خو
مہلت نیشتہ۔ ذَلِکَ اشارہ دہ ماقبل تہ پہ تاویل دہ مذکور سرہ یعنی اتعالمات
خاصہ دہ اللہ تعالیٰ اوعدا ابونہ او معجزات دہ موسیٰ علیہ السلام او مواعظ
دہ نور و انبیاء دہ بنی اسرائیل و نہ دہ زمانے دہ آخری بی پورے۔ فَہِیَ کَالْحِجَارَةِ
اول یے تشبیہ و رکبہ دہ کتے سرہ عکسہ چہ کتہ کتب بنکارہ نرم والے تہ رخی
او اوسپنہ خو پہ اوسرہ نرمیری۔ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً، اَشَدُّ پہ پیش سرہ
دے نو معطوف دے پہ محل دہ کاف باندے پہ کَالْحِجَارَةِ کتب یعنی اوہی اَشَدُّ
قَسْوَةً یعنی دازرونہ دیر سخت دی دہ کتے تہ۔ پہ حرف اؤ کتب اؤہ اقوال دی
(۱) پہ معنی دہ واو (۲) پہ معنی دہ بل (۳) دیارہ دہ ابہام (۴) دیارہ دہ اباحت (۵) دیارہ
دہ شک (۶) دیارہ دہ تخمیر، دیارہ دہ تنویر۔ ابو حیان و ثعلبی دی چہ آخری احتمال
غورہ دے یعنی دہ دوی سخت زہرونہ دہ قسمہ دی لہ سخت او دیر سخت۔
دارنگ پہ معنی دہ بل سرہ ہم غورہ دے پہ قرینہ دہ مابعد سرہ چہ حجارہ
کتب دہ نرم والی اقسام شتہ او دہ دوی پہ زہرونہ کتب نیشتہ۔
سوال :- دہ اَشَدُّ قَسْوَةً پہ عنائے یے اقلی ولے تہ دے وٹیلے ۶۔

جواب :- بناء دہ فعل تعجب او اسم تفضیل دہ امور خلقیہ او دہ عیوب و نہ کبری
نو دہ دینہ اقلی تہ جوہیری (الباب)۔ جواب :- لفظ دہ اَشَدُّ پہ زیاتوالی
دہ قَسْوَةً کتب بنکارہ دلالت کوڑکے دے۔ او وجوہ دہ دیر سختوالی درے
دی اولہ وجہ داچہ حجارہ کتب عقل پیدا شی (بالقرض) نو قبلول کوی
لکہ پہ سورہ حشر بلا کتب دی دویمہ وجہ داچہ حجارہ کتب شہ امتناع
نیشتہ دہ غہ حوادث چہ اللہ تعالیٰ پہ ہتے کتب پیدا کوی او دہ دوی پہ زہرونہ
کتب امتناع دہ دہ اثر قبلولونہ۔ دریمہ وجہ دہ گتہونہ بعض فائدے اختصار
کیدیشتی او دہ دوی زہرونہ بالکل بے فائدے دی۔

وَرَأَى مِنَ الْجَبَارَةِ پہ دے کتب بیان دہ فضیلت دہ گتہونہ پہ زہرونہ دوی
باندے۔ واو پہ معنی دہ اڈ دے علت دے دیارہ دہ اَشَدُّ قَسْوَةً۔ کَمَا یَتَفَجَّرُ
مِنْهُ اَلْأَنْهَارُ تفجر او اتہار دوارہ دلالت کوی پہ دیر والی باندے او دے
مثال بنی اسرائیل و نہ بنکارہ و و پہ ہتہ کتہ کتب چہ موسیٰ علیہ السلام

یہ عصا باندھے وہلے وہ اودولس جیتے تریبہ پیدا شوئے وہ اویہ غرو نو
 کبش ہم کہ دے نمونے دیرے دی۔ وَإِنْ مِنْهَا لَمَا يَشْفُقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ یہ دیکش
 چودل او اویہ راتل دوارہ ذکر دی او يَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ کبش اشارہ دہ لرو
 اویونہ او کہ دے مثال یہ سورۃ حشر بلا کبش ذکر دے۔ او کہ دے نمونہ ہم
 یہ غرو نو کبش موجود دی چہ کلہ زلزلہ کبش یوکتہ اوجوی نو کہ مینج نہی
 اویہ را اوجی۔ وَإِنْ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ دا ہبوط حقیقی مراد دے، غرو نو کبش دا
 خبرہ ہم واقعیت لری او نمونہ کہ دے یہ بنی اسرائیل و کبش واقعہ کہ جبل
 (غر) وہ کلہ چہ مولیٰ علیہ السلام کہ اللہ تعالیٰ دروایت سوال کرے و وَوُتُو
 کہ اللہ تعالیٰ پہ تجلی سرہ غرا و نرید لو او کہ زمکے سرہ ہموار شو۔ وَمِنْ خَشْيَةٍ
 دامتعلق دے کہ درے وارو حالاً تو سرہ یعنی تفجر او انشقاق او ہبوط پہ
 کہتو کبش دا ہول کہ وجے کہ ہخہ خشیت نہ دے چہ اللہ تعالیٰ پہ دے کہتو کبش
 کیسود لے دے او دا قول کہ مجاہداتہ مفسرینو نقل کرے دے او دا نیکارہ
 دلیل دے چہ اللہ تعالیٰ پہ جما دا تو کبش خہ شعور او معرفت کیسود لے دے
 لکہ چہ یہ صحیح حدیث کبش ثابت دی ژرا قول کہ ستنے پہ مسجد نبوی کبش
 (بخاری)۔ دارنگ سلام کول کہتے پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یا ندا روایت
 کہ مسلم دے او دارنگ حرکت کہ اُحد او کہ ثبیر غر (قرطبی)۔ او دارنگ پہ
 سورۃ اسراء بَلَّكَ كَبَشٍ تَسْبِيحٍ کہتو لو خیز و نو او یہ سورۃ حج بَلَّكَ كَبَشٍ سجدا
 کہ غرو نو او یہ سورۃ احزاب بَلَّكَ كَبَشٍ امانت کہ غرو نو، نو دا ہول پہ حقیقت
 باندھے حمل دی پہ یز کہ سلف صالحینو، تاویلانو کولونہ یے ہیچ حاجت
 نیشته۔ بعض روستنو علماؤ (ابن حزم وغیرہ) او معتزلو کہ دے حقایقونہ
 انکار کرید لیکن مشقی پہ الباب کبش ذکر کری دی چہ کہ معتزلو سرہ پہ دے انکار
 باندھے ہیچ دلیل نیشته سیوا کہ استبعاد عقلی نہ۔ او راغب پہ دوارو قولونو
 کبش یو محکمہ ذکر کریدہ حاصل یے دادے چہ کہ معارف دیر اقسام دی
 اول معرفت تامہ دے دا خود اللہ تعالیٰ صفت دے۔ دویم معرفت متزایدہ
 دے دا کہ انسانانو صفت دے۔ دریم معرفت کہ حیوانانو دے چہ ہغوی پہ
 سبب کہ ہخہ خیلے فائدے او نقصانات پہ اکثری توگہ پیڑنی۔ خلوص معرفت
 کہ نباتانو دے چہ ہخہ کہ حیوانانو کہ معرفت نہ کم دے۔ پنجم معرفت کہ
 عناصرو (اور۔ خاورہ۔ اویہ۔ ہوا وغیرہ) دے چہ اللہ تعالیٰ مسخر کریدے

أَنْ يَوْمَئِذٍ يَكْفُرُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ

چہ دوی یہ اومتی خبریے ستاسو اوحال داچہ وہ یوکہ ولہ د دوی نہ

يَسْمَعُونَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ

اوریدو بہ یے کلام د اللہ تعالیٰ بیا بہ یے بدلولے معنے د ہفے

مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۲۵﴾

روستو د ہفے نہ چہ پوہہ بہ شو د ہفے پہ مراد باندے اودوی پوہیدل رچہ د اکتاہ دہ

مربو پہ یو حالت باندے لکے کتہہ بنکتہ والے غواری او اور اوچت والے
غواری دانتول تسخیر الہی دے بغیر د اختیار د دوی۔ نو پناہ پہ دے باندے
وئیلے کیڑی چہ پہ دے اشیاء کتب معرفت شتہ لیکن معرفت د جماداتو
مثلاً د معرفت د انسان پشان نہ دے او پہ دغہ معرفت سرہ پہ دوی کتب
تسیج خشیت اونور اثار پیدا کیڑی۔

فائدہ:- ہر کلمہ چہ د حجارت دادرے حالات ذکر شول نوکوم زپونہ چہ
د حجارت پشان دی دیر سخت تہ دی نو پہ ہغوی کتب د قرآن او مواظ
دینی اوریدلو سرہ پہ تقاوت سرہ درے درجات پیدا کیڑی پہ دے شرط
چہ اول پہ کتب خشیت پیدا شی نو اولہ درجہ ژرادہ پہ اوبنکو پھیدلو سرہ
دویم درجہ صرف سترگے لونڈے شی پہ لپو اوبنکو سرہ اگرچہ کوزے
بہیدلے تہ وی۔ دریمہ درجہ پہ زپہ سرہ ژپاوی اوصورت د ژپاوی
اگرچہ پہ سترگو کتب لونڈے والے رانشی۔ او پہ چاکتب چہ پہ وخت قرآن
اوریدلو کتب د دے نہ ہیچ حال پیدا نشی نو ہغہ خلق اشد قسوة دی
اوابن کثیر حدیث د ابن عمر رضی اللہ عنہ راوے دے چہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی دیرے خبرے مہ کوئی بغیر د ذکر د اللہ
تہ حکمہ چہ دیرے خبرے بغیر د ذکر د اللہ تہ قسوة د زپہ دے او دیر
لرے د اللہ تعالیٰ تہ سخت زپہ والاوی (ترمذی) دارنگ بل روایت د
انس رضی اللہ عنہ تہ دے مرفوعاً چہ خلور خیزونہ د بد بختی نبہ دہ
اوچیدل د سترگو، سخت والے د زپہ، او پد اُمید او حرص د دتیا۔

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ پہ داسہ جملہ کتب تہداید او توبیخ مرادوی

ہر کلمہ چہ مخالفت کوؤنکی د بیان تہ روستو ذکرشی نو عدم غفلت کتابہ وی
د عذاب و رکولونہ او کلمہ داسے جملہ د بشارت او تسلی د پارہ وی کلمہ چہ
د مؤمنانو د بحث تہ روستو ذکرشی۔

ہے (ربط) عکس قسوت قلب ذکرشونو اوس د ہذا آثار ذکر کوی چہ ہذا نکتہ خیانت
دی دے ایت شروع کیبری خیانتات ذکرانو د یوا سراسر ایلو چہ موجود و د یہ
وخت د نزول د قرآن کتب او د اپنے چہ دے دی (۱) علماء چہ تحریف معنوی
کوی (۲) مناققان (۳) امیان مقلدین (۴) علماء تحریف لفظی
کوؤنکی (۵) د جنت د تخصیص دعوی کوؤنکی سورہ د عقیدے باطلہ تہ۔ نو
یہ دے ایت کتب د اول فریق ذکر دے۔ اَفْتَضَمَعُونَ دا خطاب دے مؤمنانو تہ
او ہمزہ د استفہام انکاری دے یعنی داطع مہ کوئی۔ طمع، داتعلق د نفس
دے پہ حاصلولو د مقصد پورے پہ کلک تعلق سورہ۔ نو د ازیات دے د
رجانہ۔ او مادہ د طمع پہ قرآن کتب دوس کتہ دہ۔ اکثر استعمال یے پہ
ہذا حائے کتب دے چہ اسباب د کاروی لیکن پہ اسبابو باندے وثوق او اعتماد
تہ کوی سورہ د شدات رغبت تہ پہ مقصد کتب۔ اور جا استعمالیبری پہ ہذا
حائے کتب چہ اسباب وی او پہ ہذا باندے نظر ساقی اور رغبت کوی حصول
د مقصد۔ او تمنا ہذا حائے استعمالیبری چہ مناسب اسباب ورسورہ
تہ وی او حصول د مقصد غواری۔ او فایہ فَتَضَمَعُونَ کتب د پارہ د عطف او
تفریح دہ پہ مقدار باندے یعنی اَتَدْعُوهُمْ اِلَى الْحَقِّ فَتَضَمَعُونَ یعنی
روستو د قسوت د زہر و تو د دوی تہ پہ دوی کتب داسے خیانتات پیدا شو
تو د دوی تہ د ایمان طمع کول بعیدہ خبرہ دہ۔ اَنْ يُّؤْمِنُوا لَكُمْ مراد د
دینہ ایمان شرعی دے اولام اجلیہ دے یعنی لَا جُلِّ دعوت کمر یا مراد
ایمان لغوی دے اولام پہ خیلہ معنی دے یعنی دوی پہ ستا سو خبرہ او مہی
او پہ تاسو باندے پہ اعتماد او کری۔ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ
د فریق نہ مراد د دوی علماء دی او پہ دے جملہ کتب درے قولونہ دی
اول دادے چہ کلام اللہ نہ مراد کلام دے پہ طور کتب د موسی علیہ السلام
سورہ اوگان د پارہ د تیر شوے زمانے دے نو مراد د دینہ ہذا او یا کسان او
د ہغوی اولاد دی چہ کلام اللہ یے د موسی علیہ السلام تہ واوریدلو
نو روستو یے پہ ہذا کتب تحریف او کروہاں دا صحیح نہ دہ چہ دوی پہ
خیلہ کلام اللہ اوریدلے و د قرطبی دغہ قول ضعیف کرے دے او کوم

حدیث چہ یہ دے کتب کا ابن عباس رضی اللہ عنہما نقل دے تو ہفتہ تھے
 حدیث باطل و ٹیلی دی۔ بلکہ دوی کلام اللہ کے موسیٰ علیہ السلام نہ اوریدے وؤ۔
 دویم قول دادے چہ کلام اللہ نہ مراد تورات دے اوگان کے پارہ کے نفس وجود
 اور تباط کے کلام دے اور مراد کے فریق نہ ہفتہ علماء یہود دی چہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم پہ وخت کتب موجود وؤ اور یسمعون نہ مراد دادے چہ یہ یوتپوس
 کوڈنکی یہ کا آخری نبی یہ پارہ کتب کے تورات عبارت کلمہ دوی تہ پیش کرو
 دوی یہ واوریدالونو کے ہفتہ تحریف بہ یے اوکرو او غلط تاویل بہ یے اوکرو
 دریم دادے چہ مراد کلام اللہ نہ قرآن دے نوچا بہ چہ دغہ علماؤ نہ کے
 قرآن خہ ایت اولو ستلو تو دوی یہ کے ہفتہ تحریف اوکرو لیکن دا قول
 ضعیف دے۔ قاعدہ:- سمع وصف کے کلام اللہ دلیل دے چہ حروف
 اوالفاظ ہم کلام اللہ دے غیر مخلوق دے او دغہ کلام لفظی دے شوک
 چہ داسے وائی چہ مسموع ہفتہ لفظ دے چہ دلالت کوی یہ کلام اللہ
 باندے دا باطل قول دے داسے وصف یہ سورۃ التوبہ کے کتب ذکر کے
 ہاں لو ستل اوریدال لیکل دا صفات کے مخلوق دی او مقروء مسموع
 مکتوب کلام اللہ دے۔

تَحْرِيفُ قَوْلِهِ تَحْرِيفُ اَرْوَلِ اَوْ بَدَلِ لَوْلَا تَهْ وَتِلْ شَيْ اَوْ هَغْ دَوَّهْ قَسْمَه
 دے یو قسم تحریف لفظی دے یعنی کے کلام اللہ کے الفاظ او کلمات تو یہ خٹے
 نور کلمات کیسودل او دامستلزم دے تحریف معنوی لڑا او دامعنی مراد
 دہ یہ سورۃ مائدہ کے کتب چہ لفظ کے من بعد مواضع یہ دے باندے
 دلالت کوی۔ دویم قسم تحریف معنوی دے او دا عبارت دے کے بدل لولو
 کے معانی او احکامونہ یہ تاویل بالرائی او بے علمئی سرہ او دغہ مراد دے
 یہ سورۃ نساء کے او سورۃ مائدہ کے کتب۔ کاہل علمو اختلاف دے چہ
 یہ یہود و کتب تحریف لفظی موجود وؤ او کہ نہ وؤ روستو کے اتفاق نہ
 پہ دے چہ تحریف معنوی خود ہغوی عادت مستمر وؤ، نو بعض
 اہل علمو وٹیلی دی چہ پہ ہغوی کتب تحریف لفظی نہ وؤ دے وچہ
 پہ وخت کے کتب صرف کے رجیم کولو حکم دوی پتہ کرے وؤ۔ دارنگ
 دوی بہ پہ عربی ژبہ کتب کے اصل تورات معنی بدل لولہ۔ او دارنگ
 اللہ تعالیٰ دوی تہ وٹیلی وؤ چہ کاتوا بالتورات کاتلوا ان کنتم صدیقین آمین

نوکہ چوے اصل کتاب کے تورات کے دوی سرے موجود نہ وے نواللہ تعالیٰ کے دوی
وے مطالبہ کے اصل تورات کوئی۔ او کے اکثر اہل علم و قول دادے چہ یہود و
تحریف لفظی او معنوی دواہ کول لکہ مخکین ذکر شوی آیا تونہ یہ اعتبار
کے عموم سرے دواہ و قسموتوتہ شامل دی دارنگ روستو یک ہم دلالت
کوی۔ دارنگ کے دوی موجودہ کتابوتو کین ہم دا اقرار کے هغوی موجودہ
یرمیاہ نبی خیل قوم تہ خطاب کریدے چہ تاسو کے ژوندای خدا کے
چہ رب کے فوجونو دے خبرے برپا دے کریدای (یرمیاہ ص ۳۷)
او ماجدای کے دوی کے مشرانو اقرار نقل کریدے یہ تحریف لفظی یا نہ
بلکہ هغوی کے تنزیل لفظی قائل نہ دی۔ محکمہ کے دواہ و قولونو دادہ
چہ تحریف لفظی یہ دوی کین لرو و بعض اصل نسخے کے تورات کے دوی
سرے یہ هغه وخت (وخت کے نزول قرآن) کین موجود وے او تحریف
معنوی یہ دوی کین دیرو و او یہ دے ایت کین کے تحریف نہ تحریف معنوی
مراد دے ابن کثیر و بیلی دی یثا و لونه علی غیر تا و یلیہ (بدل تاویل کے کوئی
فراء یہ معالم التنزیل کین و بیلی دی چہ تغیر کا حکاموئے کولو۔ او قرطبی
و بیلی دی چہ کے حلال نہ یے حرام او کے حرام نہ یہ یے حلال جوہول پخپلو
خواہشا تو سرے۔

قائدہ:- بحث کے تاویل و تحریف یہ تنشیط الاذهان کین ما لیکے کے حاصل
دادے چہ حدیث کے ترمذی کین راغلی دی چہ چاہے قرآن کین قول او کرد
یہ خیلے رائے سرے (او یہ بل روایت کین دی) بغیر کے علم تہ نو حان لہ یے
خائے تیار کرو یہ اور کے جہنم کین ترمذی و بیلی دی چہ دا حسن حدیث
دے او یہ بل روایت کین دی چہ چاہے قول او کرد یہ کتاب کے اللہ تعالیٰ کین
یہ خیلے رائے سرے نوکہ صحیح یے او بیلی تو ہم خطا کا ردے خود احادیث
ضعیف دے۔ خازن یہ مقدمہ کے خیل تفسیر ص کین و بیلی دی چہ
کے قول بالرائی دواہ مصداقات دی، اول دا چہ تاویل کے قرآن یہ مراد کے
خیل نفس او یہ اتباع کے خواہش سرے کوی سرے کے علم نہ لکہ هغه باطنیہ،
خوارج، شیعہ کان او نور بدعتیان چہ حجت نیسی یہ بعض آیاتونو کے
قرآن سرے کے پارہ کے اثبات کے بدعاتو خیلو او حال دا چہ پوہیزی چہ دا
مطلب کے ایت نہ دے لیکن عوام خلقی دھوکہ کوی کے خیل خہ خاص مقصد

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِعُضْهِمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَنُحَدِّثُكَ تَوْنَهُمْ

او کله چه دوی مخالف شی دمو منانو سره وائی دوی ایمان راوونکي مونږ او کله چه

بعضوتو نو وائی ورته هغوی اییا خبر ورکوی تا سودوی ته

لاږ شی بعضی د دوی بعضوتو ته نو وائی ورته هغوی اییا خبر ورکوی تا سودوی ته

بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُخَاجِبَكُمْ بِهِ

په هغه چه خود لے دے الله تعالی تا سوته دے دپاړ کچه دلیل په او تپسی په تا سوبانډ په هغه

عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾

په نيز د رب ستاسو - اییا نو د عقل ته کار ته اخلي -

د نبوی د پاره - دویم هغه شوک چه قول کوی بغیر د علم ته یعنی یوایت کښ

ډیر وجوه وی د سلف مفسرینو ته او د مېته حمل کوی په داسه طریقه چه

د دغه وجوهونه خلاف وی (یعنی د علم نحو او صرف د قواعدو نه مخالف

وی او دارنگ کا هل لغت ته هم خلاف وی او د سلف مفسرینو ته هم

مخالف وی) هان بدعت په هغه سره ته ثابتوی لکه توجیهات د بعض

مفسرینو د دے زمانے په تقطیع سره په سورة بقره ۲۹ لکه یا معنی د

(رُفِیْتُ) په کتابچه سره کول یا معنی د صرّة په دریچه سره کول یا تاویل د

سوءاتهما (سورة اعراف) په عیبونو سره کول وغیره داکه صحیح وی یا الفرض

نوهم کناه دے - او دریم تاویل یعنی کر حولو د یوایت لره په یو محمل یا سده

په طریقه د استنباط سره چه دغه محمل د ماقبل ما بعد سره مناسب وی

او مخالف د کتاب الله او د صحیح احادیثو ته وی نو د امصاداق د دے حدیث

نه او د جائز دے لکه صحابه کرام او تابعینو د اییا تو نه استنباطونه

کړے دی - مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ، عَقَلُوا نه مراد پوهه د صحت

د کلام او د صحیح مراد د هغه ده او يَعْلَمُونَ نه مراد پوهه ده د کناه او دروغو

د هغه یعنی اوله خبره داده چه سره د علم نه داسه تحریف کوی، لکه اول

مصاداق بخښ ذکر شو او دویمه داچه دوی علم لری چه دا تحریف کناه

دے یعنی دوی لره هېڅ عذر نېشته - او قرطبی وئیلی دی چه د دے زمانے

عالم چه عناد کوی د حق سره هغه هم د لار د رُشدا (هدایت) نه ډیر

لے دے محکمہ چہ کہ دہ علم ہم دہ لہرہ کہ دے کتابہ نہ نہ منع کوی۔
 لے دے کہیں دویم فریق خبیث ذکر دے چہ ہنہ منافقین دی او معاملہ
 کہ ہغوی کہ علماء معاندینو محرفینو سرہ دہ او پہ دے مناسبت سرہ یے حرف
 عطف ذکر کرے دے۔ وَإِذْ أَكْفَرُوا لِمِيرٍ كُفُّوا يَهُودِيَا تَوْتَهُ رَاجِعٌ دَسَ لِيَكُنْ
يَهُوَ اعتبار کہ یو فریق سرہ چہ ہنہ اہل نفاق دی کہ یہودونہ۔ او کلام عرب
 کہیں داسے دیر کر نہ ذکر دہ چہ جمع ذکر شتی عومر دہ کہ ہنہ نہ بعض کسان
وی۔ وَإِذْ أَخْلَا بِعَصَاهُمْ إِلَى بَعْضٍ کا دل بعض نہ مراد منافقین یہودودی
 او کہ دویم نہ علماء کہ ہغوی دی چہ تحریف او عنادیے کوڑ۔ یہ سلا کہیں
وَإِذْ أَخْلَا ذَكَرُوا وَأَوْدَلْتَهُ وَإِذْ أَخْلَا وجہ کہ فرق دادہ چہ ملتہ منافقین غوامو
 (کادوس او خزرج) مراد وڈو نو ہغوی کہ قبیلہ کہ یہودیا نو نہ نہ وڈو او دل نہ
ذَكَرُكَ منافقانہ کہ یہودودے کہ دے وجہ نہ تعبیر کہیں فرق دے۔ قَالُوا
اتَّخَذَ تَوْنَهُمْ دا قول پیا رہہ کہ زور نہ دے کہ علماء معاندینو نہ دغہ منافقانہ
 چہ ہغوی پہ وخت کہ ملاقات کہ مؤمنانوا وکامنا وئیلو کہیں کہ تورات بعض
 خبرے یہ مؤمنانوتہ نقل کولے۔ اتَّخَذَ تَوْنَهُمْ تحدیث کہ حدیث اُخْطِلَ
شَوِيْدًا او حدیث ہر ہنہ کلام وی چہ پہ طریقہ کہ نقل سرہ وی۔
بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ پہ معنی کہ فتح کہیں دیر اقوال دی اول بنکارہ کول علم
 او اساتول کہ طلب کہ علم (قفال) دویم پہ معنی قضاء کولو ستاسویہ کتاب
 کہیں چہ دابی حق دے او کہ دہ قول رشتیا دے (کلبی)۔ دریم پہ معنی بیان
 کولو (کسانی)۔ خلورم پہ معنی کہ نازلولو پہ کتاب کہیں (واقداوی)۔ پنجم پہ معنی
 کہ احسان کولو (ابو عبیدہ اخفش)۔ شپورم فیصلہ کول کہ عذاب (قرطبی)۔
 داتولے معانی دلہہ احتمال لری لیکن اولہ معنی او دریمہ معنی دلہہ غورہ
 دہ او مراد کہ دینہ اخبار کہ تورات دے یہ صدق کہ آخری نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم او کہ ہنہ صفات او علامات (نعم) او ذکر کہ عذابو چہ نازل شوی
 وڈو پہ مشرانو کہ یہودیا نو باندے۔ لِيُخَاجَّوْكُمْ بِهِ، دالام پہ معنی کہ دے
 کہ سببیت دپا رہہ متعلق دے کہ اتَّخَذَ تَوْنَهُمْ سرہ یعنی ستاسو تحدیث بہ
 (مؤمنانوتہ) سبب جو رشتی دپا رہہ کہ معانی کہ دوی پہ تاسویان دے۔
لِيُخَاجَّوْا مَا خُودَ دَسَ کہ حجت نہ او باب مفاعلہ دے دپا رہہ کہ مقابلہ او اصداد
 کہ حجت کہ دوارو طرفو توتہ غواری اگر چہ کہ کافرانو کہ طرف نہ ہیچ حجت

أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ

ایا دوی نہ پوہیری چہ یقیناً اللہ تعالیٰ پوہہ دے یہ ہتہ خہ چہ دوی تے پتوی

وَمَا يَعْلَمُونَ ۝ وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ

اوپہ ہتہ خہ چہ دوی تے بشکارہ کوی۔ او بعضہ دوی تہ امیان (ان پڑہ) دی نہ پوہیری

نیشتنہ لیکن کہ دوی جگرے نہ تے حجت بجاڑا وئیلے دے۔ نو معنی دادہ چہ دوی (مؤمنان) بہ حجت او نیسی یہ دغہ مافتح سورہ نوپہ تاسویاں دے یہ غالب شی یہ حجت کیں حکمہ چہ ستاسو خبرہ یہ یہ تاسویاں دے حجت (الزام) او گر حقوی۔ عِنْدَا رَبِّکُمْ یہ دے کیں درے اقوال دی اول داچہ مراد کہ دے نہ کتاب او دین کہ اللہ تعالیٰ دے او کتاب اللہ فیصلہ تہ وئیلے شی چہ دا یہ نیز کہ اللہ تعالیٰ دہ حکمہ چہ ہتہ نازل کرے دے۔ دویم قول عندا رسول ربکم حکمہ چہ کہ رسول یہ نیز وی نو ہتہ کہ اللہ تعالیٰ یہ نیز ہم وی (وَمَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ)۔ دریم قول مراد کہ عِنْدَا رَبِّکُمْ نہ آخرت دے۔ أَقْلًا تَعْقِلُونَ ظاہرہ خبرہ دادہ چہ داہم کہ علماء معاندینو قول دے منافقینو تہ یہ طریقہ کہ زور نے سورہ اشراہ دہ چہ کوم انسان داسے خبرہ کوی چہ یہ ہتہ سورہ کہ خصم یہ مخکس پر کیری او ملامتہ کیری نو دے بے عقلہ وی۔ دویم قول دادے چہ دا خطاب دے کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ مؤمنانو او متعلق دے کہ أَقْتَضِمَعُونَ سورہ لیکن دا ضعیف قول دے۔

کے دا قول دے کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ دیا رہہ کہ زور نے وکولو علماء معاندینو او منافقینو دوارو تہ یعنی علماء تے کہ حق خیرے کہ اظہار تہ منع کوی او منافقان ہم پتہ کفر کوی لیکن کہ اللہ تعالیٰ تہ ہیچ شیز نہ پتہیری۔

أَوْ لَا يَعْلَمُونَ ضمیر کہ علماء معاندینو او منافقان دوارو تہ راجع دے۔ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يَعْلَمُونَ عام الفاظ دی ہر پتہ او بشکارہ تہ شامل دی لیکن پتہول کہ حق او کہ کفر او بشکارہ کول کا ایمان یہ طریقہ کہ منافقت سورہ یہ دے کیں داخل دی او یہ دے ایت کیں دلیل دے چہ علم کہ اللہ تعالیٰ تمام جزئیاتو او کلیاتو تہ شامل دے نو دارد دے یہ ہتہ منطقیانو چہ علم کہ اللہ تعالیٰ یہ جزئیاتو یا تدبیر تہ منی۔

الْكِتَابِ إِلَّا آمَنَ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ٤٨

پہ کتاب باندے مکر تابعدا ای کوی دخواستور دملیان او نه ددوی مکر اتکل کوی -

بے پہ دے کیش ذکر دے دے دریم فریق حبیب روستو ذکر دے علماء و منافقین
او دافریق عوام دی دے یهودیا نو نه چه طریقہ دے هغوی تقلید او قبول دے
بے دلیلہ خبر و دی دا قول دے ایو العالیہ او مجاہد نه نقل دے (البحر المحيط)
سوال :- امیین خو په سورة جمعه مکنس هغه عربو او نور و خلقو ته
وئیلے شویدے چه هغوی ته هج کتاب مکنس نازل شوے نه دے نو هغوی
خو دے یهودیا نو نه نه دی نو هکنه یے اوئیلو چه مکنس -

جواب :- دلته امیین په هغه معنی خاص سره نه دے چه بے کتابه خلق
دی بلکه په کتابیا نو کیش هغه خلق چه آن پره او بے تعلیمه دی نو داسے خو
په یهودیا نو کیش تو دے لکه چه په دے امت کیش هم شته -

أَمِّيُّونَ جمع دے آئی ده او وجه تسمیه یے داده چه انسان دے مور نه پیدا شی
نو په هج لیکلو او لوستلو یا ندے ته پوهیږی دے دے وچه نه آن پرته
اهی وئیلے شی او دا وصف په عامو انسانا نو کیش قبیح دے لیکن زمونږ دنی
صلی الله علیه وسلم په صفت کیش دا صفت دے دے - لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابِ
دا جمله صفت موضحه دے دے دے آَمِّيُّونَ دے پاره - الْكِتَابِ جنس کتاب مراد دے
او تورات په کیش داخل دے او دارنگ الْكِتَابِ دے الفاظ او معانی نه مرکب ته
وئیلے شی - إِلَّا آمَنَ په الْاَکِثَرِ دوه احتمال دے استثناء متصل او استثناء
منقطع په معنی دے لکن سره او په لفظ آمَنَ کیش دوه قولونه دی اول دا چه
دا جمع دے امنیه ده هغه خبر چه انسان دے هغه په نفس سره ارزو کوی او هج
حقیقت یے نه وی نو مراد دے نه هغه دروغ مسئلے دی چه علماء و معاندینو
دخان نه (بے دلیلہ) جو په کړیدی لکه په سورة بقره سلا او سورة نساء سلا
کیش نو په دے قول سره استثناء منقطع ده إِلَّا په معنی دے لکن سره دے حکم
چه دغه دروغ خو دے جنس دے کتاب الله نه نه دی حاصل دا چه اقی هغه دے
چه په کتاب باندے بالکل علم نه لری نه په لوستلو دے الفاظ او نه په معانی
سره او تقلید کوی دے دلیلہ خبر و دے ملا یا تو - او دویم قول دا دے چه آمَنَ
جمع دے امنیه ده او هغه اخستلے شویدے دے تمی نه په معنی دے قَرَأَ او تَلَا (لوستل)
سره او دا معنی په سورة حج سلا کیش مراد دے او صاحب اللباب وئیلے دی چه

دا قول د اکثر اهل علم و دے او دا غور دے تو استثناء متصل ده او امانی په
معنی د لوستلو د الفاظ و دے. نو په دے کښ اشاره ده د اَرْمِيُون د ویم قسم ته
چه هغه په لوستلو د الفاظ پوهیږی لیکن په معنی او تفسیر باند نه پوهیږی
په دے سره معلومه شوه چه زمونږ په زمانه کښ هغه کسان چه د قرآن
صرف حفظ او تجوید د الفاظ پوهیږی کړی وی او په معنی او تفسیر باند نه دے
ته پوهیږی نو هغوی هم د امیانو په ډله کښ حساب دی افسوس دا دے
چه نن زمانه کښ اکثر خلق په دے باند دے اکتفا کړی ده او د قرآن
فهم او تفسیر ته هېچ توجه او اهتمام نه ورکوی او د اسباب جوړیږی د بدعا
او د گمراهی او د فساداتو. وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ د ظن تحقیق په تفسیر د لک
کښ تیر شوی دے دلته ان په معنی د مانا فیه دے او په دے جمله کښ مقصد
تاکید دے د بے علمی د دوی (لَا يَعْلَمُونَ الْكُتُبَ) چه سیوا د ظن نه د دوی سره
هېچ نېشته او ظن خو د شرع په اصطلاح کښ علم نه دے. قرطبی وئیلی دی
چه دلته ظن په معنی د دروغ وئیلو دے ځکه چه د دوی په صحت د خپلو خبرو
باند دے علم نېشته بلکه دوی تقلید کوی د خپلو ملایانو په هغه کښ چه هغوی
په لوستل کوی. او خطیب (په سراج المنیر کښ) لیکلی دی چه ظن هغه راځي
او اعتقاد ته هم وئیل شي چه هېچ دلیل قطعی یی نه وی اگر چه د هغه صاحب
په هغه باند دے یقین کوی لکه عقیده د مقلد او اوږد ونگه د حق نه په سبب
د شیهه سره. يَظُنُّونَ، دا یی په صیغه د فعل مضارع سره ذکر کړو نه په اسم
فاعل سره اشاره ده چه ظن د دے عوامو هر وخت تومے نو په پیداکیري
او دا دلالت کوی په کلام و د والی د عقیده د هغوی. ابو حیان په البحر المحیط
کښ وئیلی دی چه په دے ایت کښ دلیل دے (۱) چه علمونه کسبی امور دی
(۲) او تقلید باطل دے (۳) او څوک چه په همراه کولو د یو همراه سره همراه شي
نو دے قابل ذم دے (۴) اکتفاء په ظن سره په اصولو کښ جایز نه ده. (۵)
قول بغیر د دلیل نه باطل دے (۶) د کوم قول او عمل چه وجود او عدم
برابر وی نو د هغه یو جانب ته تلل بغیر د دلیل نقلی ته نشی کیدلای. او
امام رازی په کبیر کښ وئیلی دی چه څوک سوچ او کړی په دے ایا تو نو کښ
نوپه په دے کښ د کومو فرقو ذکر دے هغه به یقیناً په دے اُمت کښ
او موی. وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ په اصل کښ جواب د و هم د په دویمه توجیه باند

قَوْلٍ لِّكُلِّ يُكْتَبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ

پس تباہی دہ ہفتہ کسانو لورہ چہ لیکي کتاب یہ خپلو لاسونو

ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

بیا وائی رخلقوتہ دادطریق دہ اللہ تعالیٰ تہ دے

لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا قَوْلٍ

دے دپارہ چہ واخلی یہ ہفتہ سورہ قیمت لور (دنیامعمولی) - نو تباہی دہ

لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ

دوی لورہ دوجے دہفتہ تہ چہ لیکي یے لاسونہ ددوی اوتباہی دہ دوی لورہ

مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٢٩﴾ وَقَالُوا لَنْ نَمَسَّنَا النَّارَ

دوجے دہفتہ مال تہ چہ دوی یے کتی پکا دوی وائی اھیچرے بہ اوتہ رسی مونرتہ اور

یعنی ہرکلمہ چہ اوٹیلے شوچہ دامیان ماسیوا دلوسنتلونہ پہ بل ہیچہ خیزنہ پوہی
نویہ عملو او عقید وکین بہ کہ دوی مسلک تہ وی نوجواب او شوچہ صرف
ظن لکہ پہ سورہ نجم ۵۷ او سورہ یونس ۳۷ کین ذکر دی او پناء پہ اولہ
توجیہ باندے دامانی او اتباع ظن فرق دادے چہ پہ فروعو او اعمالو
کین دوی تابع دی پہ خواہشاتو او دروغو پسے او پہ عقیدہ او اصولو کین دوی
پہ ظن پسے روان دی او دادوارہ باطل دی۔

۳۰ پہ دے ایت کین ذکر دہ خلورم فریق حبیب کہ یہودیا نو دے ابن کثیر
وٹیلی دی داہتہ خلق دی چہ دعوت کوی کمرہائی تہ پہ افتراء او پہ دروغو
جوړولو سورہ پہ اللہ تعالیٰ باندے دپامرہ کہ خورلو کہ مالونو دہ خلقو پہ باطل
سورہ او داہتہ خلق دی چہ تحریف لفظی یے کولوچہ کہ ہفتے یو طریقہ دادہ
چہ کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ یو روایت ابن ابی حاتم اوسیوطی
نقل کرے دے "چہ کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم صفات چہ پہ تورات کین دد
(حسن الوجه حسن الشعر) محل العینین ربيعة القامة) نو دوی دہفتے پہ تہ
اولیکل (أَزْرَقَ سَيْطُ الشَّعْرِ) نو ہفتہ بہ یے عواموتہ بنودل چہ کہ اللہ تعالیٰ پہ
کتاب کین کہ دے نبی صفات کہ دے تہ غیر موجود تہ دی نو ہفتوی بہ یے

دایمان را در لونه منع کول - او دویمه طریقه که تحریف لفظی داده چه عبارت
 دمان نه جو رکری او ورسره اولیکی چه قال الله تعالی یا قال رسول الله صلی الله
 علیه وسلم او شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمۃ الله علیہ لیکلی دی چه داسے تحریف
 زبون په امت کبش په طریقه که موضوعی احادیث ورسره موجود دے اگرچه زمونږ
 امت کبش الله تعالی داسے اهل علم پیدا کړیدی چه دغه احادیث موضوعه یی
 د نورو احادیثو نه بالکل جدا کړی او په واکه کړیدی - کویل فاکد پاره که تفریع ده په ماقبل
 لفظ (امانی) باندے چه مراد د امانی نه دروغ مسئلے وے د عنادی ملایانو او
 امیان ورپسے روان ووتو او س په دے ایت کبش سخت زجر او تخویف ذکر کړی
 هغه ملایانو ته چه هغوی امانی خپل په کتابونو کبش لیکي او نسبت یی الله تعالی
 ته کوی - ویل دامبتداء تکره ده عحکه چه دعاء شرده او په دعاگانو کبش جائز
 دی چه تکره مبتداء وی - ابن کثیر او صاحب اللباب که دے په معنی کبش
 دیر اقوال او الفاظ ذکر کړی ۱ - مشقت د عذاب (ابن عباس رضی الله عنهما) ۲ - شدات
 د مشر (خلیل) - ۳ - ویل که هغه چا د پاره وئیلے شی چه په هلاکت کبش پرتو
 وی او ویج که هغه چا د پاره چه هلاکت ته نزد دے وی (سیبویه) - ۴ - ویل
 تنجع (فریاد) دے او ویج ترجم دے (اصمعی) - ویل په معنی که حزن دے چه
 په اصل کبش وے وواو عربو ورسره په استعمال کبش لام یو حائے کړیدے
 (فراء) - دارنگ که ویل سره هم معنی الفاظ دادی ویج ، ویس ، ویش ، ویه
 ویب ، ویک ، عول - او په مینج کبش یی لږ لږ فرق شته دے - او په حدیث که
 د ترمذی کبش ذکر دی چه دانوم د یو وادی دے په جهنم کبش کافریه په
 هغه کبش خلویشت کاله په بشکته شی او ویج ته به یی تشی رسیدلے (ابن کثیر
 وئیلی دی دا حدیث په دے سند سره مرفوع منکر دے) - دارنگ بل حدیث
 (چه ویل نوم د یو غرد دے په اور که جهنم کبش) دا هم دیر غریب (ضعیف)
 حدیث دے - ابو حیان وئیلی دی که په تفسیر د الویل کبش که نبی صلی الله
 علیه وسلم نه صحیح روایت ثابت شی نو هغه ته رجوع کول واجب دی (لیکن
 لیشته) او عربو په خپل کلام کبش د لفظ مخکبش که نزول که قرآن نه استعمال
 کړے دے لیکن که دے او د اور و غرد پاره یی استعمال ته دے کړے
 نو معلومه شوه چه صحیح که دے هغه دے چه کوم که اهل لغت ته نقل دی
 هغه هم اگرچه دیر اقوال دی لیکن مقصد کبش یو بل ته قریب دی -

يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ، لَفْظَ كَ بِأَيْدِيهِمْ كَيْسَ دَرَمے قَائِدِی دے اولہ داچہ
 وہم کہ مجازیئے دفع کرو یعنی کتابت کلمہ کنایہ وی کا امر کو لو تہ بل چاہتہ یہ
 لیکر دوسرے نو دا وہم دفع شو۔ دویمہ قَائِدِی دے کس تصریح دے یہ جرم
 کہ دوی بانداے چہ دا کار دوی پہ خپلہ کرے دے۔ دریمہ قَائِدِی دے ابن اسراج
 تہ نقل دے چہ دا کنایہ دے چہ دا دوی دے حُجَّانِ کَ طرف تہ جو کرے دے یعنی
 نازل کرے شوے نہ دے۔ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَكَيْسَ فَعَلَى اخْتِزَاءِ
 ذِكْرِهِ اَوْسَ قَوْلِي اخْتِزَاءِ ذِكْرُ كَوِي اَوْ اِقْوَلْ كَ دَوِي دَ امِیَانُو كَ دَھوكہ كُولُو كَ
 پامرہ دے۔ لَيْشْتَرُوْا بِهٖ تَمَنَّا قَلِيْلًا تَفْسِيْر كَ اشْتَرَاءِ بِهٖ سَلَكُ كَيْسَ تِيْر شَوِيْدِی دے
 پہ ضمیر راجع دے هَذَا تہ۔ تَمَنَّا عَام دے کہ تقدیر زوپی اشرافی وی اوکے
 رَشُوْتُوْنَهٗ اَوْ حَوْرَا كُوْنَهٗ وی یا كَ دُنْيَا نُوْر سَامَانِ وی یا كَ دُنْيَا عَزْتِ اَوْ اِقْتِدَارِ
 وی۔ قَلِيْلًا وَجُوْه كَ قُلْتِ دِیْرے دے قَانِی دے حَرَامِ دے لَبْدِی دے پہ
 نسبت كَ اَجْر كَ اَخْرَجْتِ۔ اَوْ بِهٖ دے جملہ کس اشعارہ دے كَ دَوِي خَسَاسْتِ اَوْ
 شَفَاوَتِ تہ چہ پہ ثَمَن قَلِيْل سِرے لُوْغے اَجْر كَ اَخْرَجْتِ یے بر باد کرے دے
 اَوْ بِخِیْلَهٗ كَمْرَاهِ دے اَوْ نُوْر هَم كَمْرَاهِ كَوِي اَوْ بِهٖ اَللّٰهُ تَعَالٰی بِاَنْدَاے دَرُوْغِ وَاِیْ دَاوِلِ
 كَ دُنْيَا كَ مَحَبَّتِ كَ پَامَرَهٗ۔ قَوْلِيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا كَتَبْتَ اَبْدِيْلَهُمْ، مِّنْ اَجَلِيْهٖ دے یا مَصْدَرِیْهٖ
 دے یعنی دَرُوْغِ لِيْكَل سَبَب كَ عَذَابِ دے۔ وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا يَكْسِبُوْنَ لَفْظَ كَسَبِ
 حَوْتُوْلُوْكَتَا هُوْنُوْتَهٗ شَامِل دے لِيْكَن دَلَّتْہ مراد كَ دے تہ مَال حَاصِلُوْلِ دے
 پہ تَحْرِیْفِ سِرے صَاحِبِ اللِّبَابِ وَیْلِی دے چہ دا دَلِيْل دے چہ اخْتِصَالِ كَ مَالِ
 پہ بِاَطْلُوْطَرِیْقُوْ سِرے حَرَامِ دے اَكْرَچَہ پہ رِضَا كَ جَانِبِیْنُوْ سِرے وی۔

قَائِدِی عَلَ قَرَطِی لِيْكَلِی دے چہ پہ دے ایت کس سِرے كَ مَحْكَنِی ایت تہ كَ تَبْدِیْلِ
 اَوْ تَغْيِيْر كَ دِيْنِ اَوْ زِيَا تے كُولُوْتَهٗ پہ شَرْعِ كَيْسَ تَحْذِيْر اَوْ وِيْرَهٗ وَرْكُوْلِ مَرَادِ
 دے نُوْچَاچَہ تَبْدِیْلِ تَغْيِيْر اَوْ كَرُوْیَا یے بَدَاْعَتِ فِی الدِّیْنِ پِيْدَا كَرُوْ تُوْ هَغْہ
 كَسِ پہ دے وَعِيْدَا اَوْ عَذَابِ كَيْسَ دَاخِل دے اَوْ دَاپَہ دے زَمَانَهٗ كَيْسَ دِیْرِ
 وَاَقْعِ اَوْ شَائِعِ شَوِيْدِی قَاْنَا لِلّٰهِ وَ اَنَا اِلَيْهِ رَاْجِعُوْنَ۔

قَائِدِی عَلَ ابْنِ قِيْمِ الْجَوَزِيْہٗ پہ صَوَاعِقُ مَرْسَلَهٗ كَيْسَ پہ حَوَالَهٗ كَ تَفْسِيْرِ
 بَدَاْعِ لِيْكَلِی دے چہ دَاخِلِی زَمُوْنِ پہ اَمْتِ كَيْسَ هَم مَوْجُوْدِی چہ بَعْضِ
 كَ دَوِي تہ هَغْہ خَوْكِ دے چہ اَيَا تُوْنَهٗ اَوْ اَحَادِيْثِ چہ كَ دَوِي كَ اَقْوَالِ الْوُخْلَافِ
 دے نو دوی یے پَتھُوْی اَوْ بَعْضِ هَغْہ خَلْقِ دے چہ كَ خِيْلِ مَذْهَبُوْ تَوَاوُخْوَ اَهْشَا

إِلَّا آيَاتًا مَّعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ

مگر پوچھو اور مجھے شمار کیے شوے۔ تہ ورتہ اووا یہ آیا اخستہ دہ تاسو

عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا أَفَلَا يَخْلِفُ اللَّهُ عَهْدَهُ

داللہ تعالیٰ تہ وعدہ (تو بیا جو) ہیچ مے خلاف نہ کوی اللہ تعالیٰ د وعد مے خیلے تہ

أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝۸۰

بلکہ جو پوئی تاسو یہ اللہ تعالیٰ یا تہ مے ہقہ حیر چہ تاسو پو علم تہ لری رہہ دلیل ساق

د اثبات د پارسہ احادیث موضوعہ جو پوی او نسبت یے اللہ اور رسول تہ کوی۔
فائدہ عک یہ دے ایت کیش یے لفظ ویل درے کرتہ ذکر کریدا حکمہ د دوی
کنا ہونہ ہم درے ذکر دی اول ویل یہ سبب د نسبت د دروغو اللہ تعالیٰ تہ
او دویم ویل یہ سبب د دروغو جو پو اولی کلو او دریم ویل یہ سبب د
عوض د نیوی اخستلو دے۔

فائدہ عک راغب و بیلی دی چہ کتبت یہ صیغہ د فعل ماضی او یکتسبون یے
یہ صیغہ د مستقبل سرہ ذکر کرے دے وجہ دادہ چہ کتابت خو یو کرت
شوید مے او د خلقو د کمراہ کولو بنیا دیے کیسو دے دے۔ تو روستو خلق
یہ ہرہ زمانہ کیش چہ د ہقہ تقلید کوی تو کمراہ کیبری او کناہ د اضلال یہ
مخکونو باندا مے راخی یہ تقاضا د ہقہ حادیث سرہ چہ مَن سَنَ سَنَةً سَيِّئَةً
فَعَلِيْهِمْ وَزُرْهَا وَزُرْ مَنْ عَمِلَ بِهَا اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ (معنی د دے حدیث
امام مسلم یہ کتاب العلم کیش روایت کریدہ)۔

نہ یہ دے ایت کیش ذکر د یحکم حباثت د دوی دے او دا قول یہ دوی کیش د
یو قرینی دے چہ تیر شوی ایت کیش د ہغوی درے اعمال ذکر شول تو
یہ دے ایت کیش د ہغوی شلورم (قول) ذکر کوی نو قالوا ضمیر راجع د الذین
يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ تہ (بحر) او دا ہقہ خلق دی چہ د خان د پارسہ جنت خاص کوی
سرہ د تیر شوی حباثتو تونہ او د خان د پارسہ اور د جہنم یہ طریقہ د تعلیق
سرہ لپے ورے منی۔ وقالوا کن تمسنا النار یہ دے کیش د تاکید د پارسہ کن
اولفظ د مس یے ذکر کرے دے یعنی دخول د اور او پورہ رارسیدال د اور
تو درکنار بلکہ اور زمونہ منس ہم نشی کوے۔ إِلَّا آيَاتًا مَّعْدُودَةً دا استثناء

د دوی پہ اصل کبش پہ طریقہ کہ تعلیق سرہ دہ قرطبی صحیح کبش ذکر کریدی
 چہ دوی وئیلی دی چہ **نَحْنُ اٰیۡتۡاُ اللّٰہِ وَ اَحۡیَآءُہُ** یعنی مونہ لہ ہیج کلہ عذاب
 نہ را کوی اولہ یا الفرض عذاب را کوی تولہ ورتے پہ وی۔ لفظ **اَکَامَرَدَ**
 دریونہ ترلسو پورے خاص پہ دے بلکہ دا کلسونہ کزیات دپارہم استعمالیہ
 پہ قرآن کریم کبش لفظ ایام اویشٹ کرتہ ذکر دے کہ ہفتہ نہ پہ اتہ عایونو کبش
 دپارہ کہ عموم دے یعنی دریونہ پہ برہ کہ خمورہ عددوی او باقی عایونو
 کبش پہ درے او شپہ او خلو روا واتو کبش استعمالیہ۔ نو دلتہ پہ یوقول
 باندے خلویشت ورتے دی (چہ ہقہ عبادت کولہ وود مشرانو کہ دوی سخی لہ)
 او یل قول باندے اوہ ورتے دی (چہ دوی وئیل چہ کہ دنیا تول عمر اوہ زہ
 کالہ دے نو کہ روکالو پہ بدل یوہ ورتے پہ پہ مونہ باندے عذاب وی)۔
 اولفظ کہ **مَعۡدَاوَدَہُ** ہقہ عدادتہ وئیلہ شی چہ پہ شمار کبش راخی اگرچہ تعین
 کہ عددیہ نہ وی او دا اشارہ دہ لہ والی تہ او پہ حدیث صحیح کبش یے دینہ
 یسیراً وئیلی دی (حدیث کہ بخاری چہ پہ ہفتہ کبش واقعہ کہ زہروا چولو
 کہ بہود نہ پہ وہ پہ غوبہ کہ بیڑہ کبش نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او اخر کبش
 ترے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پیوس او کرو چہ **مَنْ اَہْلُ النَّارِ نُوۡہِیۡہُ** اوئیل
کَکُوۡنُ فِیۡہَا یَسِیۡرًا ثُمَّ تَخَلَّفُوۡنَا فِیۡہَا (شو کہ دی اور والا نو ہفتہ اوئیل مونہ
 پہ پہ ہفتہ کبش لہ ورتے یو او بیا پہ پہ کبش ناسوز مونہ تہ روستو پانے
 کیری)۔ حاصل دادے چہ کہ قرآن او کہ حدیث الفاظو کبش تخصیص کہ اوہ
 یا خلویشتو نیشٹہ بلکہ مطلق دے۔ نو غورہ توجیہ پہ دے ایت کبش دادہ
 چہ دوی کہان دپارہ عذاب کہ جہنم پہ طریقہ کہ امکان او تعلیق سرہ لہ
 ورتے متلو او ہفتہ تہ روستو یے کہ جنت دعوی کولہ او حال دادے چہ کفر
 او شرک او دیر کنا ہونہ کیری یے کول لیکن ہفتہ یے سبب کہ عذاب نہ کنہ
 نو اشارہ شوہ چہ دوی دعوی کہ جنت او کہ نجات من النار کولہ سرہ کہ کفر
 او شرک تہ نو کہ دے وچے تہ روستو پہ لفظ عہد اسرہ کہ دوی تہ مطالبہ
 کہ توحید کوی او کہ دے قول کہ دوی مثال زمونہ پہ امت کبش کہ ہفتہ کسانو
 دے چہ شریات کوی انبیاء اولیاء حاضر و ناظر او عالم الغیب او متصرف
 پہ اموالو کبش کنہی او غیر اللہ تہ پہ حاجات او مشکل تو کبش غائبانہ رامداد
 شہ وائی او ہغوی تہ سجدے لکوی او کہ ہغوی پہ نوم باندے ذبح او نذر نہ

کوی اوبیا هم دعویٰ کوی چه مونہ کپارہ جنت دے او احتمال شنتہ چه
 بعض کتاھونوپہ وے سرہ لہے ورے اللہ تعالیٰ مونہ جہنم تہ داخل
 کپی اوبیا بہ ترینہ مونہ را اوباسی او وائی چه دا عقیدہ کا اہل سنت
 والجماعت دہ نو کہ دوی نہ ہم دغہ مطالبہ دہ (چه روستو ذکر کیبی)
 چه ایہ تاسو کس عقیدہ کہ توحید شنتہ ؟ او چه تیشنتہ نو ولے یہ اللہ
 تعالیٰ باندے دروغ وایی۔ قائلہ :- او داسے یہ سورۃ العمران سلاکس
 ہم شنتہ دے لیکن فرق دا دے چه ہلتہ معدودات یہ جمع سرہ ذکر دے
 او دلنہ معدودہ مفرد ذکر دے۔ کہ قانون عربیت یہ لحاظ سرہ دوارہ
 جائز دی محکمہ ایام جمع دہ توصفت یے جمع جائز دے لیکن مفرد ہم جائز
 دے یہ تاویل کہ جماعۃ سرہ او بل دا چه رضی وئیلی دی چه جمع قلت یہ
 حکم کہ مفرد کس وی نو توصیف یے یہ مفرد سرہ ہم جائز دے۔ لیکن یہ
 دے ایت کس ذکر کہ لو یوملا یا نو کہ یهود و دے نو هغوی کہ تقلیل کمات
 کپارہ لفظ کہ مفرد ذکر کرے دے او سورۃ العمران کس کو رو ملا یا نو ذکر
 دے نو کہ هغوی ورے کہ عذاب یہ نسبت کہ غتو ملا یا نو دیرے دی نو هغوی
 لفظ کہ جمع ذکر کرے دے۔ قُلْ اَتَّخَذْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدًا
 دارد دے کہ قول کہ هغوی چه کُنْ تَمَسَّنَا النَّارُ۔ حاصل کہ رد دادے چه داسے
 قول خواخبار کہ غیبو دے چه کہ هغے کپارہ ذریعہ صرف وحی الہی دہ تو کہ
 تاسوتہ یہ دے یارہ کس خہ وحی راغلی وی نو هغہ او بنایی لیکن وحی خو
 تاسو سرہ تیشنتہ نو معلومہ شوہ چه یہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ وایی (بدائع
 التفسیر)۔ او یہ دے جملہ کس دہ اقوال دی اول دا چه مراد کہ عہد نہ
 صرف وعدہ کہ نجات دہ کہ عذاب نہ چه یہ وحی سرہ یے ثابتوی۔ او دویم
 کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ ابو حیان او کہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ
 فراء بغوی نقل را ورے دے چه مراد کہ عہد نہ توحید دے او کہ اتخا ذ نہ
 مراد عمل کول دی یعنی تاسو عقیدہ کہ توحید حاصلہ کریدہ او ایمان مو
 را ورے دے۔ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا توحید نہ عہد الہی وئیلے شی محکمہ چه یہ
 تہ لو کتا بو نو منزلو او کہ تہ لو انبیاء علیہم السلام یہ وحی کس هغہ موجود
 دہ او ورسرہ دا وعدہ ہم دہ چه داسبب کہ دخول کہ جنت دے۔ قُلْ اَتَّخَذْتُ مَعَ
 اللَّهِ عَهْدًا ز معشری وئیلی دی چه یہ دے کس شرط پتہ کہ لَنْ اَتَّخَذْتُ مَعَ

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ

داسے نہ دے، بلکہ چاہے اوکڑے تھکے ہدی (شرک) اور اگیر کری دے نہ دے

خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ

گناہ دہے (تو مرگہ پوٹ) تو دے گناہ اور والا دی دوی بہ

فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

یہ ہے کس ہمیشہ وی - اوہے گناہ چہ ایمان ہے راہرو او عمل ہے او کرد

عند الله عهدا قلن اے) او این عطیہ وئیل دی چہ دا جملہ معترضہ دے یہ
میں دے دے مقابلیں نو کس چہ عہد دے او تقول علی اللہ دے - اَمْرٌ تَقُولُونَ
علی اللہ، اَمْرٌ پچیلہ معنی سرہ دے یعنی تردیدہ استفہام کس لیکن سرہ دے
تقریر دے روستنی جانب تہ لکہ یہ دے قول وَاُولَٰئِكَ كُنتُمْ لَعَلَىٰ هُدًى اَوْفَىٰ
ضَلَالٍ مُّبِينٍ (سورۃ سیاسطہ) یہ دے کس ہم سرہ دے استفہام تہ روستنی جانب
متعین دے - یا اَمْرٍ یہ معنی دے اودیتہ امر متقطعہ وئیلے شی - دے
قول تہ چہ روستو علی ذکر شی توافترا تہ وئیلے شی - مَا لَا تَعْلَمُونَ مفعول
دے دے پتہ دے مَا لَا تَعْلَمُونَ اَنَّهُ مِنَ اللّٰهِ یعنی اللہ تعالیٰ تہ دے ہخہ چیز نسبت
جائز دے چہ یہ دلیل سرہ معلوم وی چہ دا اللہ تعالیٰ دے طرف تہ دے نو یہ
کوم چیز یا تہ دے چہ دے اللہ تعالیٰ دے طرف تہ دلیل (وحی) نیشستہ نو دے ہخہ نسبت
اللہ تعالیٰ تہ کول دے تہ تقول علی اللہ وئیلے شی او دا طریقہ دے دے تلو و مشرکا نو
اوبدا عتیانو -

بلکہ یہ دے دے دے ایتو نو کس تمہ دے دے ماقبل خطاب یہ تخویف اخروی
او بشارت سرہ نو یہ دے ایت کس تخویف اخروی دے (اور دے یہ دے قول
دے دوی باندا چہ لَنْ تَمْسَسَا النَّارَ محکس رد و و یہ طریقہ دے طلب دے دلیل سرہ
او یہ دے کس رد دے یہ ابطال دے دے دعوے سرہ دے وجود دے شرک تہ
بَلَىٰ دیتہ حرف ایجاب وئیلے شی (پشان دے نعم - اجل - ای وجیر) لیکن بَلَىٰ
خاص دے یہ ہخہ عجا ئے پورے چہ محکس نفی موجود وی او یہ استفہام
سرہ وی - اوکہ تہ وی نو یہ دے کس ایجاب دے ہخہ چیز وی چہ محکس ہے
نفی شیہ وی نو دلتہ ہم معنی دا دے چہ ہاں لکیری یہ اور تا سو سرہ

دہمیشہ دیارہ۔

مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً، مَنْ مَوْصُولُهُ دے او دیارہ دے تعمیم دے کتابی او غیر کتابی
 سری او سب سے تلوو تہ شامل دے۔ کسب دا دلیل دے چہ انسان خپلو عملونو
 کسب (کوڑنکے) دے خالق نہ دے او انسان تہ اللہ تعالیٰ قدرت دے کسب ورکے
 دے۔ سَيِّئَةً پہ معنی دے شرک (ابن عباس۔ مجاہد) یعنی شوک چہ عمل او کپری
 نشان دے عملونو ستاسو او کفر او کپری پشان دے کفر ستاسو (اے یہودیانو) ابن کثیر۔
 او عطاء و بیلی دی مراد دے تہ شرک دے پہ قرینہ دے سورۃ نمل تہ او
 بل پہ دے وے سچہ نازل دے پہ یارہ دے یہودیانو کسب اگرچہ حکم یے
 عام دے۔ وَ اَحَاطَتْ بِهٖ خَطِيئَتُهُ مَقْصُودًا دے جملے سرہ دفع دے وہم دے
 یعنی کہ شوک یو کرت شرک او کپری بیا توبہ او یاسی تو ہغہ ہم پہ کسب
 سَيِّئَةً کسب داخل دے تو جواب او شوچہ بل شرط دے ہمیشوالی پہ جہنم کسب
 احاطہ دے گناہونو دے۔ دے ربیع تہ ابن کثیر نقل راوے دے چہ مراد دے احاطہ تہ
 دادے چہ مریشی پہ شرک باندے او توبہ او تہ یاسی۔ دے خَطِيئَةً تہ مراد
 عام گناہونہ کبیرہ دی سرہ دے کفر او شرک تہ۔ او فرق دے سَيِّئَةً او خَطِيئَةً
 دادے چہ دے سَيِّئَةً اطلاق کبیری پہ ہغہ بد عمل چہ مقصد بالذات
 وی تو شرک کول دے مشرک مقصود او محبوب وی او دے خَطِيئَةً اکثر اطلاق
 کبیری پہ ہغہ بد عمل چہ مقصود بالواسطہ وی لکہ تو گناہونہ کبیرہ
 چہ دے کفر او شرک تہ پیدا کبیری۔ او دے سَيِّئَةً سرہ یے کسب ذکر کریدے او
 کسب خود تفعے راہ سکلوتہ و بیلی شی تو مشرک ہم شرک حان دیارہ نافع
 کنری یا دایے پہ طریقہ دے تہکم سرہ ذکر کرے دے۔ قَوْلُكَ اَصْحَابُ
 النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ دے معنی تیر شویدے ہرکہ چہ لفظ دے مَنْ پہ
 معنی کسب جمع دے دے وے تہ اُولَئِكَ جمع راوے دے۔ دے ایت تہ معلوم
 شوہ چہ دخول جہنم تہ سرہ دے ہمیشگی تہ دے دیارہ دے سببونہ
 پکاروی یو کفر او شرک او بل مرکب دے پہ دغہ حالت کسب بغیر دے صحیح توبہ تہ
 (نوحہ یے جمع راوے دے) تو کہ توبہ یے دے شرک نہ کرے وی یا مشرک
 نہ وی او تو گناہونہ صغیرہ یا کبیرہ یے کرے وی تو ہغہ پہ ہمیشہ پہ
 او دے جہنم کسب نہ وی پہ یارہ دے تو گناہونہ کسب دے اللہ تعالیٰ مشیت تہ حوالہ
 دے کہ بنی یے او کہ سزا ورکوی۔

الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ

په طريقه ډيځمير (نو) دغه کسان جنت والا دی دوی به

فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ

په هغه کيس هميشه دی - او کله چه واخستو مونږ پوخ لوږ

بَنِي إِسْرَٰءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ قَدْ

د بني اسرائيلو ته چه بندگي به نه کوئ مگر د يو الله تعالى

وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ

او کوئ به د مور او پلار سر ته ټکي (څيگره) او د خپلوانو سره

وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ

او يتيمانو سره او مسکينانو سره او وايئ خلقو ته

۸۲ په دے ايت کيس بشارت دے څه رڼک چه په مخکيس ايت کيس ذکر د کامل کناهکار و. يعنی کافر او مشرک دارنگ په دے ايت کيس ذکر د کامل مؤمن مراد دے د دے وچه نه دلته د ايمان سره يئ عمل صالح ذکر کړې دے. وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ په جانب د مؤمنانو کيس لفظ الَّذِينَ دلالت کوي په اکرام او شرافت د مؤمنانو باندے.

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ، سوال :- هر کله چه عمل صالح په ايمان کيس داخل دے نور وستو ذکر کول په طريقه د عطف کيس څه وجه ده ؟ -

جواب عل ايمان کيس اگر چه ټول اعمال صالحه داخل دی ليکن لفظ دَامَنُوا په فعل سره وهم پيدا کوي چه صرف يو عمل د ايمان يئ کړې وی نور يئ نه وی کړې نو د هغه وهم د دفع کولو د پاره عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يئ ورپه عطف کړو. جواب عل اَمَنُوا فائده کوي ايمان او عمل په زمانه ماهي کيس نو عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فائده کوي معنی د استقبال نو دلالت کوي په دوام د عملونو باندے تر مرگه پورے (خازن) نو اَمَنُوا په مقابل د کسب سيئه کيس دے او عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ په مقابل د اَحَاطَتْ په حَاطَتْ کيس دے نو تقابل د دواړو پوره شو.

حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاسْتَمِعُوا

خبرے او پابندی کوئی د مانعہ او ورکوی زکوٰۃ - بیا

تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿۸۳﴾

مح وارو تاسور د کوطنہ) مگر لکسا نوسا سونہ او تاسو ہمیشہ مح کر خوتکے بی -

۸۳ دے آیت نہ تریک پورے دریم قسم خطاب کے خطایا تو د بنی اسرائیلونہ
 او یہ دے کنس ذکر د عبا ثا تو د موجودہ یہودیانو (خصوصاً د مدینہ قریب) دے
 یہ ترقی سرہ د ماقبل نہ یہ ترک د امتثال (قبلولو) د او امر و خلورو او
 نواہی خلورو سرہ، یہ بارہ د عقیدے او د اعمالو او حقوق اللہ او حقوق
 العباد کنس - او یہ نقص د میثاق سرہ - خلورو او مردادی احسان خواصو
 سرہ، او قول حسن د عامو خلقو سرہ، او اقامۃ الصلوٰۃ، او ایثاء الزکوٰۃ،
 او خلورو نواہی دادی - نہی د شرک فی العبادات نہ، نہی د سفک الدماء نہ،
 نہی د اخراج د خلقو د کورو تونہ او نہی د تظاہر او تعاون کولو نہ یہ ظلم او
 گناہ باندے - او دے تولو نہ موجودہ بنی اسرائیلو اعراض کرے دے - او
 یہ آخر د خطاب کنس تتمہ دہ یہ ذکر د سبب د اعراض او تخویف اخروی سرہ -
 وَ اِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءٰیلَ، او د میثاق اخستلے شویدے یہ ژوند د دوی
 کنس یہ ژبہ د مولیٰ علیہ السلام او د تور و انبیاء د بنی اسرائیلو یا د میثاق
 مذاکور دے یہ تورات کنس - لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللّٰهَ، دے جملہ یہ محل د اعراب
 کنس (اؤہ) اقوال دی اول داچہ داتفسیر د میثاق دے تو دے د پارہ محل
 د اعراب نیشستہ دویم داحال دے د ماقبل نہ یہ تقدیر (مَقْدَرِیْنِ التَّوْحِیْدِ)
 دریم ملتزمین الاقامة علی التوحید، خلورم تقدیر د قُلْنَا لَهُمْ، پنجم تقدیر
 د حرف جر یعنی علی ان لا تعبدواہ - شپیم تقدیر د آن - اووم نفی یہ معنی نہی
 دہ د پارہ د تاکید - (ابو حیان - صاحب اللیاب) - إِلَّا اللّٰهَ استثناء مفرغ یعنی
 مفعول پست دے د تعمیم د پارہ او د زر رسیدلو د مقصد د پارہ یعنی لَا تَعْبُدُونَ
 أَحَدًا إِلَّا اللّٰهَ - او یہ دے کنس اصل ایٹا کاپکار و لیکن عدول او کرے شو د
 متکلم نہ غائب تہ محکمہ چہ یہ تصریح د اسم د اللہ کنس دیر عظمت دے او
 دلالت دے یہ تور و صفتو تو باندے او د میثاق شامل دے علم د اللہ تعالیٰ
 تہ او یہ وحدانیت د ہغہ او براءت د ہغہ د ہر ضدا وندا او شریک نہ او

علم یہ کیفیت کہ دغہ عبادت سے اوہ حق علم کو وحی اور رسالت دے تو لا تعبدوا ولا لہ الله
 دے تو لو علم و تولدہ مستلزم دے (اللیاب)۔ و بالکوالدین احسانا، یہ دے کہیں
 لفظ کہ احسنوا لکبش پتہ دے او احسانا مفعول مطلق دے کہ پارسہ کہ تاکید۔ یا لفظ
 کہ وصینا پتہ دے لکہ یہ سورۃ لقمان سک کہیں چہ دے او مراد کہ احسان تہ کہ
 ہغوی سرہ یہ بنہ طریقہ ژوند تیرول دی او ہغوی تہ تواضع کول، کہ ہغوی
 حکم منل بغیر کہ معصیت تہ، کہ ہغوی خدامت کول، یہ ہغوی باندے خرچ کول
 یہ دخت کہ ضرورت کہیں کہ ہغوی، ہغوی تہ دعا کہ مغفرت کول او کہ ہغوی دوستانو
 سرہ روستو کہ مرکب کہ ہغوی تہ صلہ رحمی کول، او ہغوی تہ دعوت کول حق
 یہ نرمہ لہجہ سرہ (خازن)۔ او بعض کہ دے نہ ذکر دی یہ سورۃ اسراء ۱۷ کہیں
 قائمہ:- امر یہ احسان کہ والدینو سرہ یے یہ قرآن کریم کہیں کہ حق کہ اللہ تعالیٰ
 سرہ چہ توحید دے متصل ذکر کرے کہ لکہ یہ سورۃ نساء ۳۶، سورۃ اسراء ۳۳
 او سورۃ لقمان سک کہیں کہ دے خو وجوہ دی اولہ وجہ داچہ اول نشأۃ
 کہ انسان کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف نہ دے نو دویم نشأۃ کہ ہغہ یہ تربیت کہ والدینو
 سرہ دے (قرطبی)۔ دویمہ وجہ، اللہ تعالیٰ یہ انعام کولو سرہ یہ بتدہ باندے
 ہیچ عوض تہ محتاج تہ دے او تہ غواہی نو دارنگ مور او پلار چہ انعام کوی
 یہ اولاد باندے نو عوض تہ غواہی۔ دریمہ وجہ، اللہ تعالیٰ یہ خپل بتدہ
 باندے انعام تہ بتداوی اگر چہ ارتکاب کہ جرمونو او کوی نو دارنگ مور او
 پلار ہم یہ اولاد باندے کہ ہغوی کہ جرمونو کہ وجہ تہ انعامات نہ بتداوی۔
 خلورمہ وجہ، اللہ تعالیٰ یہ عبادات او طاعات تو کہ خپل بتدہ کہیں تصرفا کہ خیر
 او برکت کوی او کہ بریادئی نہ یے مچ کوی نو دارنگ والدین ہم یہ مال
 کہ اولاد کہیں کہ کتہ کوشش کوی او کہ بریادئی نہ یے مچ ساتی (اللیاب)۔ پنجمہ
 وجہ، مقصود یہ دے کہیں فرق دے یہ مینج کہ حق کہ اللہ تعالیٰ او حق کہ
 والدینو کہیں چہ حق کہ اللہ تعالیٰ عبادت دے یہ توحید سرہ او حق کہ
 والدینو احسان کول دی عبادت کول تہ دی تولو یے انعام کوونکی یہ
 بتدہ کہیں والدین دی چہ ہغوی حقدار کہ بتدہ کہیں نہ دی نوبل
 بتدہ یہ خہ رنگ کہ اللہ تعالیٰ شریک کرے شی یہ بتدہ کہیں۔
 کہ دی القربی قربی مصدر کہ او یہ معنی کہ قرایۃ سرہ دے او دایے یہ
 والدینو پسے ذکر کر و حکمہ چہ دا قرابت کہ والدینو یہ واسطہ سرہ پیدا الیری

عَمَّكُہ چہ مراد دے نہ ہنہ کسان دی چہ د پلار پہ ذریعہ قریب وی اوک
 مور پہ ذریعہ سرہ قریب وی پہ ہنہ کس ذوی الفروض، عصیات او ذوی
 الارحام تہل داخل دی او ذی القربیٰ یے مفرد ذکر کرو عَمَّكُہ چہ مراد پہ دے
 سرہ جنس دے او پل دا چہ اضافت مصدر تہ شوے دے نو شامل دے
 مردی قرابت تہ۔ والیتھی جمع د یتیم دہ ہنہ عَمَّكُہ چہ پلار یے مروی
 او دے نابالغ وی۔ اوک ماوردی پہ نیز پہ ہنہ چا بانداے ہم اطلاق کیبری
 چہ مور یے نہ وی۔ اوک یتیم نورعایت د حقوق و دریو وجوہ پکار دے۔
 دہ وکوالے او بے پلا سہ کیدل او نہ موندل د ہنہ چا چہ د دہ اصلاح او کری
 او پخیلہ دے د انتفاع او د قیام د حاجات و پخلو نہ عاجز وی۔ وَالْمَسْكِينِ جمع
 د مسکین دہ۔ پہ نیز د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ مسکین دیر محتاج دے
 پہ نسبت د فقیر او پہ نیز د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فقیر زیات محتاج دے
 د مسکین تہ۔ لیکن دا فرق پہ ہنہ وخت کتب دے چہ پہ یو کلام کتب دوارہ
 یو حائے ذکرشی او چہ جدا جدا وی تو بیا د فرق لحاظ نیشته ہاں مسکین پہ
 ہرہ درجہ کتب د یتیم نہ ادنیٰ تہ دے عَمَّكُہ چہ دے پخیلہ کسب کو لے شی
 د خیل حاجات و پخیلہ اصلاح کو لے شی۔

فائدہ:- ذی القربیٰ یے مفرد ذکر کرو ایتھی او مساکین دوارہ یے جمع
 راوری دی اشارہ دہ چہ قرابت ہر کلمہ پہ یو جہت کتب وی نو پہ دوی
 کتب تفاضل او فرق پہ احسان کتب پکار نہ دے پہ خلاف د یتیمان و او
 مسکینا نو نہ۔ او ذی القربیٰ یے دلتہ بغیر د باء تہ راو پے دے او پہ سورہ
 نساء لک کتب پہ باء سرہ ذکر دے عَمَّكُہ چہ پہ دے ایت کتب ذکر د عہد د
 بنی اسرائیل دے چہ ہغوی د والدین و حتی نہ علاوہ نور حقوق بندگان و
 نہ پیژندل تو ذی القربیٰ یے پہ احسان د والدین و کتب داخل کروہ تاکید
 د حقوق و دوی د پارہ۔ او سورہ نساء کتب خطاب دے امت تہ ہغوی
 د والدین و او ذی القربیٰ جدا جدا حقوق پیژنی دارنگ پہ دے ایت کتب
 د خلور و نہ سیوا یے نور حقوق تہ دی ذکر کری او پہ سورہ نساء کتب دیر
 ذکر دی عَمَّكُہ چہ پہ دے سورت کتب مقصود عنوان د میثاق دے نو د ہنہ
 سرہ د اہل حقوق و اختصار مناسب دے او سورہ نساء کتب مقصد تفصیل
 د حقوق و دے نو ہلتہ یے تہل اہل حقوق ذکر کری دی۔

وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا، حُسْنًا مصدر دواو په معنی د حَسَنًا صفت سره د- راپه
 شویدے د پاره د مبالغه کولو په تحسین (خائسته کولو) د دنیا کبش- هر کله چه
 مخکښ احسان ذکر شو او هغه اکثر په اعمالو کبش وی نو اوس ذکر کوی حُسْن
 د اَقوالو- او هر کله چه حسن د اَقوالو کبش په انسان باندے ډیر بوج نه وی
 بلکه انسان دی په نسبت د احسان د عمل او د مال د دے وچه نه یے دلتہ الناس
 عام ذکر کړو- او د حُسْنًا په تفسیر کبش ډیر اَقوال دی (۱) قول د لا اِلَهَ اِلَّا اللهُ او
 امر کول د دے (ابن عباس) (۲) رشتیا وئیل په پاره د محمد صلی الله علیه وسلم
 کبش (ابن جریر) (۳) امر بالمعروف او نهی عن المنکر (سفیان ثوری) (۴)
 نرے خبر دے کول او خائسته جواب ورکول (ابو العالیه)- غوره د اده چه د لفظ
 عام شامل دے ټولو اَقوالو ته او مراد د حُسْنًا نه نر مه لهجه کشا ده تنه سائل
 دی په وخت د دعوت کبش د هر نیک اوید، ستی او بداعتی سره خوبه څیر د
 مداهنت (سستی) کولو نه په مسئله کبش دارنگ امر شو دے و موسی او هارون
 علیهما السلام ته په سورۃ طه کبش اوس د دے زمانے داعی غوره نه دے د موسی
 او هارون علیهما السلام ته او د دے زمانے فاجر مخاطب اخیت نه دے د
 فرعون نه نو هر کله چه هغوی ته امر وو د قول لیکن په نومه لهجه سر وینا کول
 نو اوس خو ضرور داسه لهجه پکار ده نو په دے ایت کبش یهود او نصاری
 داخل دی نو دین حنیف (توحید) والا خوب کبش ضرور داخل دی (د تفصیل
 قرطبی لیکل دے) او تفسیر فتح العزیز کبش دی چه د دے لفظ نه بعض
 جاهل دلیل نیسی چه الله تعالی حُسْنًا وئیل دے نو چا ته به داسه حقه خبر
 نه کوئی چه هغه وریا ندے حقه کبش لیکن دا قول یے غلط دے د حُسْنًا نه
 مراد هغه قول دے چه خائسته وی په نیز د الله تعالی نه په نیز د خلقو-
 او د اجمله هم داخل ده په میثاق کبش په اعتبار د معنی سر چه اَنْ لَا تَعْبُدُوا اِلَّا الله
 اَوْ اَنْ تَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا- او دا ټول واجب و و په بنی اسرائیلو باندے په
 هر وخت کبش د وچه د میثاق نه اوزموتو په اُمت کبش هم واجب دی په
 دلیل د ایت د سورۃ نساء سره او د دے مناقات د قتال او د جهاد فی سبیل الله
 سره نیشته نو دے ته منسوخ نشی وئیل کید لے او چا چه منسوخ وئیل دے
 نو هغه په یوتا ویل باندے بنا دے چه حسن مقابل د قتال اخلی-
 وَاَقِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ دلتہ مراد په صلوة او زکوٰۃ سره هغه دے چه

وَإِذَا أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَآتُسْفِكُونَ وَمَاءَكُمْ

اولہ چہ واخستو مونہ پوچھ لو ط ستا سونہ چہ نہ یہ تو یوی وینے دیو بل رہہ ناحقہ

وَلَا تَخْرُجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ

اونہ بہ او یا سنی تاسو یو بل لہہ د کورو نو خپل ونہ

ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿۸۸﴾

بیہ اقرار او کرو تاسو او تاسو یو ہدی

دوی تہ امر شوے وڈیہ ہفے سرہ پہ تورات کیں۔ معلومہ شوہ چہ داعیات
پہ تہولو ادیان سما ویو کیں قرض وڈاگر چہ دھفے پہ مقادیر و اکیفیاتو کیں
فرق وڈ۔ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ مَّخَاطَبُ یہ دے سرہ ہفہ بنی اسرائیل
دی چہ پہ زمانہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم کیں وڈ سرہ د بعض مشرانو د
دوی تہ تغلیباً۔ إِلَّا قَلِيلًا مراد ہفہ مشران دی چہ پہ مخکیں زمانہ کیں پخپل
دین صحیح او پہ دے میثاق باندے کلک وڈاوارنگ ہفہ کسان چہ پہ زمانہ
د نبی صلی اللہ علیہ وسلم کیں یے صحیح ایمان راو پے وڈا وڈ دوی تہ علامہ
مشرانو کشرانو د دغہ میثاق نہ خلاف کرے دے تہ اولہ خبرہ توجید وڈ
چہ دھفے مخالفت یے کرے دے یہ شرک کولو سرہ او د احسان پہ عجا ئے ظلم
کریدے او دعوت د حق یے مطلقاً پر پیسو دے دے او صلوة او زکوٰۃ یے ہم
برباد کریدی۔ وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ، دتولی او د اعراض پہ مینج کیں فرق دادے
چہ تولی پہ بدن سرہ دہ او اعراض پہ زہہ سرہ دے (قرطبی)۔ تولی واپس
گر خیدال دی د ہدایت نہ ضلال تہ او اعراض مخالفت کول دی پہ مینج د
لارے کیں (ابو حیان)۔ دارنگ فرق دے پہ متعلقینو دے دے دوار و کیں۔ تولی
د میثاق نہ دہ او اعراض د ایمان راو پونہ پہ اخیری رسول باندے تولی پہ
تیرے شوے زمانہ کیں او اعراض پہ حال او استقبال زمانہ کیں۔

۸۸ پہ دے ایت کیں د دوی دہ میثاقونہ ذکر کوی دا ہم پہ تورات کیں ذکر
وڈا و دوی پہ ہفے باندے ایمان راو پے وڈ۔

لَآتُسْفِكُونَ د مَاءَ کُمْ دانقی ہم پہ معنی د نہی سو د۔ سوال: ہیچ انسان خوا
نجان نہ کتل کوی نو د دے نہی فائدہ خہ دہ ۹۔ جواب د دے پہ پیرو

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ

یا تاسو اے هنده خلقو وژنتی تاسو یو بیل سره

وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ فِی دِیَارِهِمْ

او او بایستی تاسو یوه ډله ستاسو د کورونو د هغوی ته

تُظْهِرُونَ عَلَيْهِمْ بِلَادَ شِمَالِ الْعُدُوِّ وَإِنْ

مد کوی تاسو د یو بیل سره د هغوی په مقابله کښ په گناه کولو او په ظلم کولو سره.

وَإِنْ یَأْتِیَ تَوَكُّمَ أُسْرِی تَقْلُدُ وَهُمْ وَهُوَ

او که راشی دوی تاسو ته قیدیان نو جرمانه ورکوی تاسو د هغوی (د خلاصولو) د پانګ او حال د

و جو هو سره دے اوله وجه داده چه قتل د خپل ځان په بعض ملکونو کښ په
طریقه د دیانت سره شته لکه په هندوانو کښ عقیده ده چه کله انسان ځان
قتل کړی د پاره د دے چه د عالم د فساد ته خلاص شی او عالم د ثور او صلاح
ته اوری (قرطبی او صاحب الباب) - او بعض خپل ځان جهلا قتل کوی لکه
چه د دنیا د مصیبتونو او حوادثو نه تنگ شی نو ځان قتل کړی. دویمه وجه
داده چه مراد د دے ته یو بیل سره قتل کول دی لیکن د بیل قتل یه د ځان قتل
گرځول دے د وچه د یو والی د قوم او نسب او ملت ته. دریمه وجه، مراد د دے ته
اسباب د خپل قتل جوړول دی یعنی زنا او کړی یا مرتد شی یا بیل چالو عمدا
قتل کړی نو د هغه وچه ته دے قتل کړی شی نو دا قتل سببی دے. خلورمه وجه
د زور ورسره جنگ کول په اصل کښ ځان قتل کول دی دا هم قتل سببی
دے. نو دا لفظ دے ټولو وجو هغه شامل دے. وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِیَارِکُمْ
په دے کښ هم وجوه دی اوله وجه نفس ته مراد هم جنس دی او د پانګ په
معنی د د پانګ سره دے. دویمه وجه، اخراج د بیل چاسیب دے د پاره د اخراج
خپل په وخت د غلبه موندلو په دغه باند ے. دریمه وجه، د کور نه ځان ویستل په خلاف
سنت طریقه سره لکه په صوفیاؤ کښ داسه کسان شته چه همیشه په صحرا
کښ کړچی خپل کور ته نه داخلیری او غوښه نه خوری او واده نه کوی او د کارونه
ثواب کثیری او په دے باره کښ قرطبی حدیث د عثمان بن مظعون رضی الله عنه
بغیر د سندانه راوړی دے. ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ مراد د دے ته قبول د عهد دی په

مَحْرَمٌ عَلَيْكُمْ وَإِخْرَاجُهُمْ أَفْتُونٌ

چہ حرام دی پہ تاسو یاندے و یستل د هغوی - ایا نوتاسو ایمان راوری

بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ

پہ بعض حصہ د کتاب او انکار کوئی د بعض ته

فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ مِنْكُمْ

پس نیشته بدله د هغه چا چہ کوی داکار ستاسو ته

إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ

مگر شرمیدل دی په ژوند دنیوی کین او په ورځ

الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ

د قیامت په اوگرځولے شی داخل سخت عذاب ته -

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۸۵﴾

او ته دے الله تعالیٰ په خبره د هغه عملونو ته چہ تاسو یے کوئی -

ژبے سره یا مراد دادے چہ د مخکنو بنی اسرائیلونه دا عهد اخستلے شومے و وروستونو هم د هغه اقرار او کړد - وَ أَنتُمْ تَشْهَدُونَ مراد د دے نه شهادت (علم) دے په ژبه سره - یا دا چہ تاسو موجوده خلق شهادت کوئی په مشرانو خپلو باندے د دے میثاق او اقرار کولو د هغوی -

په دے کین قیامت د بنی اسرائیلو ذکر کوی په نقض د دے میثاق سره په درے وجو هو باندے (۱) قتل کول (۲) د کورونو ته ویستل (۳) د یوبل سره په دے کین امداد کول - او د ایشان د توكیتم د دے چہ په مخکین ایت کین ذکر و ولیکن په هغه ایت کین اکثر او امر ذکر و او د اوامرو ته خلاف کولو ته تولی او اعراض و نیلے کیږی - او په دے ایت کین ذکر دے د مخالفت کولو د منهیاتو ته او هغه کیږی په ارتکاب د منهیاتو سره -

تنبیه :- په دے ایت کین خطاب و و موجوده بنی اسرائیلونه په وخت د نزول قرآن کین - د هغه تفصیل دادے چہ په مدینه طیبه کین دوه قومونه

د عوامو آباد و دیو اوس او بل خزرج و د دوی په مینځ کښ د جاهلیت دشمنی
و د مدینه په خوا و شا کښ د یهود دیا نو درې قومونه موجود و و بنو نضیر
بنو قریظه او بنو قینقاع د دوی په مینځ کښ هم دشمنی وه. بنو نضیر دوستان
و د خزرج قبیل او بنو قریظه دوستان و د اوس قبیل. او بل قول دا دے چه
بنو قینقاع خلقاء و د خزرج او بنو نضیر او بنو قریظه خلقاء و د اوس
(والله اعلم) نو هر کله به چه د اوس او خزرج د یو بل سره جنگونه و و او په
هغه کښ یی یو بل قتل کول او یو بل یی د کورونو نه ویستل نو د یهود دیا نو
به هم د خپلو خپلو دوستانو سره مرکرتیا کوله یعنی بنو نضیر به د خزرج
او بنو قریظه به د اوس سره مرکرتیا کوله (پنا په اول قول باندے) نو په
دے مرکرتیا کښ به دوی هم یو بل وژل یعنی بنو نضیر به بنو قریظه
وژل او د کورونو نه به یی ویستل او برعکس به هم و و نو په داسه وخت
کښ به عوامو یعنی اوس او خزرج په دوی باندے اعتراض کو و چه ستا
په کتاب کښ خو قتل او اخراج حرام کړے شویدی دا ولے کوئی تودوی به
وئیل چه دا د وچه د دوستانو د تعصب او دله بازئی نه کو و او که هغوی به بیا
اعتراض او کړ و چه هر کله ستا سو کتابیان (دشمنان) قید کښ راشی نو تا سو
هغوی په قدا یی سره ولے خلاصوئی تودوی به وئیل چه دامو نر په خپل
کتاب باندے عمل کو و. نو دا تفصیلی حال د دوی په طریقہ د زجر او توبیخ
سره الله تعالیٰ په دے آیت کښ ذکر کړے دے.

ثُمَّ اَنْتُمْ هَؤُلَاءِ يَه اعراب د دے کښ توجیهات دی اول دا چه اَنْتُمْ مبتدا ده
او هَؤُلَاءِ خبر دے او تَقْتُلُوْنَ حال دے. دویمه توجیه ابن عطیه ذکر کړیدی
چه اَنْتُمْ خبر مقدم دے او هَؤُلَاءِ مبتدا مؤخر ده او تَقْتُلُوْنَ حال دے.
صاحب لباب وئیلی چه دا توجیه فاسد ده دریمه توجیه اَنْتُمْ مبتدا ده
او هَؤُلَاءِ منادی ده په حذف د حرف ندا، د پاره د تذلیل د مخاطبینو او تَقْتُلُوْنَ
خبر دے. قرطبی د نحاس ته او صاحب اللباب د جمهور بصریا نونه د دے
توجیه ضعف نقل کړے دے. خاورمه توجیه، اَنْتُمْ مبتدا ده او هَؤُلَاءِ
منصوب ده په طور د اختصاص سره اعنی په کښ پتې دے دا ابن کسان وئیلی
دی او صاحب لباب وئیلی دی چه دا جائز نه دے محکه چه اختصاص په نکره
او اسم اشاره کښ نه وی. پنجمه توجیه، اَنْتُمْ مبتدا او هَؤُلَاءِ خبر دے معنی

داچہ تا سودغہ کم عقل خلق یئی او تَقْتُلُونَ جملہ مستانقہ بیان ک حماقت ک
دوی دے دا زنجیری پہ سورۃ العنکبوت کیں ذکر کرے دے ک دے تہ علاوہ نور
توجیہات ہم شتہ دے او پہ دے کیں اولہ او آخری توجیہ غورہ دے - تَقْتُلُونَ
اَنْفُسَكُمْ دا نقض ک اول میثاق دے چہ پہ تیر شوی ایت کیں ذکر و -

و تَخْرِجُونَ قَرِیْبًا مِّنْكُمْ مِّنْ دِیَارِهِمْ دا نقض ک دویم میثاق دے او دے تہ
معلومہ شوہ چہ پہ تھکین ایت کیں ک اَنْفُسَكُمْ او دِیَارِکُمْ نہ مراد خیل ہم
جنس دی - تَطْهَرُونَ عَلَیْهِمْ دا جملہ حال دے ک ضمیر دے تَقْتُلُونَ او تَخْرِجُونَ تہ
تظاہر ک ظہر نہ احتسبے شوہ دے یعنی پہ وخت ک امداد کولو کیں ہر یوہ
بل شا مضبوطی او دلالتہ باب تفاعل دے یعنی تا سودیو بل سرہ امداد کوئی
پہ مقابلہ ک قریق مخالف کیں - دا ہم نقض عہد دے اگرچہ ک دے ذکر پہ جانب
ک میثاق کیں ہیکارہ نہ دے شوہ - لیکن ہر طہ چہ قتل او اخراج کتا ہونہ دی تو
لازمہ دادہ چہ پہ تھکین دے یو بل سرہ امداد کول ہم حرام دی -

بِالْاِثْمِ وَالْعَدَاوَانِ اثم پہ اصل کیں گناہ تہ وئیلے شی یعنی ہغہ فعل چہ
کھے کووے مستحق ک بدائی او د ملا متیأوی - او ہغہ فعل چہ نفس (سلیمہ)
کھے تہ نفرت کوی - او عَدَاوَانِ تبا و زکول دی ک حد شرعی نہ - توفرق ک دے
دواو پہ دے وجوہ و سرہ دے اول داچہ اثم گناہ دے پہ حقوق اللہ
کیں او عَدَاوَانِ گناہ دے پہ حقوق العباد کیں یعنی ظلم کول - دویم داچہ
اثم گناہ ک فسق و فجور دے او عداوان گناہ دے ک بداعت کولو - دریم داچہ
پہ دے مواثیق کیں چہ پہ اول ایت کیں ذکر دی کھے مخالفت کولو تہ اثم
وئیلے شی او پہ دویم ایت کیں چہ مواثیق ذکر دی نو کھے نقض تہ عداوان
وئیلے شی - فاعداہ :- پہ سورۃ مائدہ کیں ذکر دے وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَی الْاِثْمِ
وَالْعَدَاوَانِ نو دلالتہ یے بآء ذکر کرے دے او ہلتہ یے علی ذکر کرے - تو پہ بآء
کیں اشارہ دے چہ دا تعاون کول پہ قتل او پہ اخراج کیں پخیلہ گناہ او ظلم
دے لکہ چہ قتل او اخراج ہم گناہ او عداوان دے او پہ لفظ ک علی کیں اشارہ
دے چہ تعاون کول ک بل چا سرہ پہ دلسہ طریقہ چہ ہغہ لہ تمکین او قدرت
ورکری پہ گناہ او عداوان بان دے یعنی اسباب ک گناہ ورلہ جو رکری اگرچہ
پخیلہ یے پہ ہغہ عمل کیں شرکت نہ وی کرے - نو تَعَاوَنُوا عَلَی الْاِثْمِ عام ک
کظاہر ک گناہ نہ - دارنگ تظاہر پہ استعمال ک قرآن کیں مختص دے پہ

مدا کولو د شرکین لکه په سورة قصص ۵۷ او سورة تحریم ۲۱ کې او تعاون په
 خیر او شر د وارو کې استعمالیږي۔ وَإِنْ يَأْتِوكُمُ الْأَسْرَىٰ تَفَادَوْهُمْ، دا دوی بل
 عمل ذکر کوی چه عمل د خیر وړ لیکن په نیت د شر سره۔ یعنی په جنگونو کې
 به یې د مخالف فریق ته چه څه اشخاص قید کړل نو دوی به فدا یه راجع کړله
 او هغه قیدی به یې په فدا یه وړ کولو سره خلاصو (یعنی اوس قبیل به په
 جنگ کې په ملګرتیا د بنو قریظه سره د بنو نضیر څه کسان قید کړل نو بنو
 قریظه به فدا یه جمع کړله او خپلو دوستانو یعنی اوس قبیل ته به یې ورکړه
 او هغه قیدی به یې د هغوی نه خلاص کړي۔ أَوْ نَتَبَّعَ فَاَسَدَ يُتَّىٰ دَاوُودَ چه فدا یه
 به یې دیره جمع کړله او د قیدی خلاصولو د پاره به یې لږه ورکړله او باقی به
 مشرانو د هغوی په کورنۍ کې تقسیم کړله نو دا حیات وړ۔ لیکن چه دوی نه
 به چا تپوس او کړو چه تا سو خودوی لږه قتل کوځی او اخراج یې کوځی او چه
 قیداشی نو بیا یې په فدا یې ادا کولو سره ولې پرېږدی نو دوی به د دھوکې
 د پاره وئیل چه دا حکم د فدا یې په تورات کې ذکر دے نو موږ به کتاب الله
 باندې عمل کوو۔ الْأَسْرَىٰ جَمْعُ الْأَسْرَىٰ دَه او هغه جمع د اسیرده نو الْأَسْرَىٰ
جَمْعُ الْجَمْعِ دَه او بل قول دا دے چه الْأَسْرَىٰ جَمْعُ دَاسِيرِدَه۔ تَفَادَوْهُمْ د دښمن
 د لاس نه د قیدی د خلاصولو د پاره فدا یه وړ کول۔ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ
إِخْرَاجُهُمْ، هو ضمیر نشان دے مبتدا ده او مُحَرَّمٌ خبر مقدم دے او إِخْرَاجُهُمْ
 مبتدا مؤخر ده او دغه جمله خبر دے د پاره د هو۔ یا هو ضمیر اخراج ته راجع
 دے او إِخْرَاجُهُمْ د هغه تفسیر دے۔ یا هو ضمیر امر ته راجع دے او إِخْرَاجُهُمْ
 د هغه نه بدل دے۔ سوال: قتل او اخراج او تظا هر ټول حرام دی نو
 د اخراج تخصیص یې ولې او کړو؟۔ جواب عل۔ په نسبت د قتل کې دا خفیف
 وړ نو دهم راتلو چه دا به حرام نه وی صرف مکروه به وی نو د وهم د دفع
 کولو د پاره یې د دے تصریح او کړه۔ جواب عل۔ په قتل سره خو انسان ختم
 شی لیکن په اخراج سره دلیل او شرمندہ شی او هغه ذلت تر هیشه پورے
 جاری وی نو په دے اعتبار سره اخراج ډیر سخت دے په نسبت د قتل سره۔
أَقْسَمُ مَثُونٍ بَعْضُ الْكُتُبِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ، مراد د ایمان نه قیدی په
 فدا یه سره ازا کول دی او مراد په کفر سره قتل او اخراج او تظا هر دے۔
 سوال: قتل او اخراج وغیره خواعمال دی او عمل د معصیت سره خو

انسان ته کافر کیری پہ تیز د اهل سنت والجماعت ۹۔ جواب ۱۔ دے ميثاق
 د وجوب ته دوی انکار کرے وؤ او په تورات کیں تصریح ده دے په وجوب
 باندے نو په انکار د قرض سره کفر حقیقی لازمیری۔ جواب ۲۔ ابن قیم په
 بدائع التفسیر کیں وئیلی دی چه دا ایمان عملی او کفر عملی دے دلته ایمان
 اعتقادی چه د هغه مقابل کفر اعتقادی دے مراد نه دے۔

بله توجیه په دغه جملو کیں داده: ایمان په موسی علیه السلام باندے
 او تکذیب د محمد صلی الله علیه وسلم او حال دا چه د دواړو صدق په تورات
 کیں ذکر شوے وؤ او دا ایمان اعتقادی او کفر اعتقادی دے۔

فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، داتفریح د تخویر
 او عقوبت ده په تیر شوے طریقہ د دوی باندے۔ مَا نَاقِيَهُ دے جزا مبتدا ده۔
 إِلَّا خِزْيٌ استثناء مفرغ ده او خبر دے د مبتدا۔ يَا مَا اسْتَفْهَامِيه دے مبتدا او
 او جزاء خبر دے او إِلَّا خِزْيٌ بدل دے د جزاء نه۔ جَزَاءٌ مطلق عوض او بدلے
 ته وئیلے شی که خیر وی او که شری۔ خِزْيٌ، سیکوالی رسوائی، ذلت او غضب ته وئیلے
 شی۔ دارنگ خزی بے حیائی او شرمندگئی ته وئیلے شی۔ دارنگ په مصیبت
 کیں پر یو تلو ته هم وئیلے شی او مراد د خزی نه عام دے هر قسم ذلت او
 توهین ته شامل دے نو جلا وطن کول د بنی نضیر د مداینه نه او بیا
 د خیر نه او قتل د بنو قریظه او قید کول د هغوی او په بعضو باندے په
 زمانه د بنی صلی الله علیه وسلم او د خلفاء راشدین کیں جزیه مقرر کول
 دا ټول په خزی کیں داخل دی۔ وَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرْكَدُونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ، دا
 تخویر اخروی دے۔ سوال:۔ عذاب د دهری کافر خود دغه یهودیا نو ته
 دیر سخت دے ۹۔ جواب:۔ دلته مراد د أَشَدِّ نه په نسبت د عذاب د دنیا
 دے لکه چه سورة حم سجده ۱۷ کیں دی۔ سوال:۔ يُرْكَدُونَ د رد نه
 ما خود دے او رد خو وئیلے شی واپسی مخکیں حالت ته دلته خود واره حالتونو
 کیں فرق دے ۹۔ جواب:۔ دلته رد په معنی د نفس صیرورت دے معنی
 د واپسی پکیں مراد نه ده یا دا چه دنیا کیں هم دوی په یو قسم عذاب کیں
 دی او په آخرت کیں په بل قسم عذاب کیں وی لیکن جنس عذاب یو
 دے۔ وَمَا لِلَّهِ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ مقصد په دے کیں زجر او توبیخ دے۔

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

دا ہفتہ کسان دی چہ اختستے دے ژوند دنیوی

بِالْآخِرَةِ فَلَا يَخَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ

یہ بدل د آخرت کین تو سیک بہ نشی د دوی نہ عذاب (مقرر یہ دوی باندے)

وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۸۶﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى

اونہ بہ د دوی سرہ مدد کیدیشی۔ او یقیناً دکرپوو مونہ موسیٰ (علیہ السلام) کہ

الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا

کتاب (تورات) او پرلہ پسے اولیل مونہ روستو دھقہ نہ رسولان او دکرپوو مونہ

عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيُّدُنَا

عیسیٰ (علیہ السلام) حوئی دمريم (علیہا السلام) نہ شکاک دللو تہ معجزات او کلک کرپوو مونہ دہ لہ

۸۶۔ یہ دے ایت کین تنہ دہ د تیر شوی خطاب یہ زجر او تخویف اخروی سرہ۔ او یہ دے کین سبب د تیر شوی قیامتو نو ذکر کرے دے چہ دنیا غورہ کنل دی یہ آخرت باندے او دا دیر لوگے مرض دے۔

فَلَا يَخَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ، د تخفیف دیرم طریقے دی (۱) اسان تیار (۲) ختمول (۳) کمول (۴) تحقیق یہ یو وخت د اوقاتو کین او دلته دا ہولے طریقے یہ نفی سرہ مراد دی حکم نفی د تخفیف نفی د ماہیت کہ ہفتہ دہ اونفی د ماہیت نفی د ہولو صورتو تہ مستلزم وی۔ سوال :- یہ حدیث صحیح کین وارد دی چہ یہ ابوطالب باندے یہ اسان عذاب وی چہ یہ خپو کین بہ یے د اور کیری وی او کہ ہفتہ نہ یہ یے دماغ خوب کیری :- جواب :- الْعَذَابُ کین الف لام عہدای دی یعنی کوم عذاب چہ کافر لہ د ابتداء تہ مقرر وی نو یہ ہفتہ کین بہ ہیچ قسم تخفیف نشی کیدلے۔

وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ مراد د نصرت نہ۔ بچ کول دی د عذاب تہ یا غلبہ و رکول دی یہ عذاب و رکوونکی باندے اونفی یہ صیغہ د مجھول سرہ اشارہ چہ دا نصرت د طرف د اللہ تعالیٰ او د ملائکو تہ ہم نیشتنہ د دوی د معبودانو او نور دوستانو د طرف نہ ہم نیشتنہ۔

بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفْكَمًا جَاءَكُمْ رَسُولٌ

یہ روح پاک سرورہ ایسا پس هرکله چه را دلو به تاسو نه پور رسول

بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ

هغه حکم چه ته به خوځولو نفسونو ستاسو لوی اوکړه تاسو

فَفَرِّقَا كَذِبَتُمْ وَفَرِّقَا نَفْسَتُكُم ۝۸۴

نو یوه ډله دروغژنه کړه تاسو او یله ډله او ورځله تاسو

که د دے ایت ته تر یوه پورے په دوه ایاتو نو کښ څلورم خطاب د د خطایاتو
د بنی اسرائیلو نه او په دے خطاب کښ ترقی ده په ذکر د خیانتاتو د دوی کښ
په ذکر کولو د تکنیب او د قتل د انبیاء و علیهم السلام سره او د دے وچه ته
د دے په سر کښ الفاظ د قسم ذکر کړل په و لقا سره ربط د دے د مخکښ سره
دادے چه مخکښ یی قتل د کورنی ذکر کړو نو په دے کښ قتل د پیغمبرانو
ذکر کوی دارنگ مخکښ موثیق (لوظونه) ذکر کړل چه دوی د خواهش د اتباع
د وچه د هغه نقض کړی و نو اوس ذکر کوی چه ادیان د الله تعالی همیشه د
خواهشاتو نه خلاف وی - وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ، مراد د دے ته تورات د
او د دے سورت په ۲۷ کښ په طور د انعام سره ذکر کړی و - وَقَفَّيْنَا مِنْ
بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ، قَفَّيْنَا د قفانه ماخو د دے او قفا د سر روستی حصه ته و نیلشی
او تفقیه یو څیز په بل څیز پس راوستل دی - سوال :- قَفَّيْنَا او مِنْ بَعْدِهِ دواړه
په روستوالی دلالت کوی نو دا څو تکرار دے ؟ جواب :- مِنْ بَعْدِهِ دلالت کوی
په روستوالی د زمانے او قَفَّيْنَا دلالت کوی په اتباع د تورات باندے یعنی
روستو تر عیسی علیه السلام پورے چه څو موره انبیاء په بنی اسرائیلو کښ
راغلی دی نو هغوی تابع د تورات و تورات ته یی خلق رابلل او ټولو تجدید
کو و دین د موسی علیه السلام او دا د دے وچه ته چه په هره زمانه کښ
بنی اسرائیلو د دین د موسی علیه السلام او د تورات نه خلاف کو و سره
د دے ته چه دعوی یی د ایمان په موسی علیه السلام او په تورات باند
کوله - او د دے شرح په سورة مائده ۲۷ کښ شته - سوال :- معلومه شوه
چه د دغه انبیاء مستقل کتاب او شریعت نه و نو دوی ته یی رسل و

وٹیلی دی ۹۔ جواب :- دلتہ یے رُسلِ یہ اعتبار کہ دعوت رسوونکی اوتبلیغ کوونکی
وٹیلی دی یعنی حقیقتاً رسولان نہ وؤ۔ رُسل یے دوی تہ مجازاً وٹیلی دی او
یہ سورة مائده سٹک کتب ورتہ النَّبِيُّونَ وٹیلی دی۔
وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ، اشارہ دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام تہ توے
شریعت او کتاب ورکپے شواو کہ ہغے بعض احکام کہ تورات نہ خلاف وؤ تو
بنی اسرائیلو کہ ہغہ دیر مخالفت کولو کہ دے وچے تہ اللہ تعالیٰ ہغہ تہ دیر
معجزات اوتائید کہ روح القدس ورکپو کہ پارہ کہ دے چہ دوی یے تصدیق
اوکری۔ عیسیٰ، اصح دادہ چہ داعجی لفظ دے اودا معرب دے اواصل
کہ دے یسوع یا یشوع دے او ہغہ یہ سریانی کتب یہ معنی کہ مخلص دے۔
او مَرْيَمَ یہ سریانی کتب یہ معنی کہ خادم سرہ دے یا یہ معنی کہ عابدہ دے۔
قاعدہ :- نسبت کہ عیسیٰ ہمیشہ مورثہ کرپے شویدے اگرچہ دا کہ اداپ
شرعیہ او کہ عرف دوارو تہ خلاف دہ شرعی ادب یہ سورة احزاب سٹک کتب
ادعو ہم لایا و ہم کتب ذکر دے لیکن دا کہ دے وچے تہ چہ معلومہ شی چہ
کہ عیسیٰ علیہ السلام پلار نہ وؤ۔ الْبَيِّنَاتِ جمع کہ بَيِّنَات دہ ہر ہغہ خیز تہ وٹیل
شی چہ یہ خیلہ بشکارہ وی اوبل خیز لڑہ بشکارہ کوی نو کہ ہغے یہ وحی او عقلی
دلیلونو او معجزاتو یا ندے اطلاقی کیری۔ دلتہ مراد معجزات کہ عیسیٰ علیہ
السلام دی چہ یہ سورة العمران سٹک او سورة مائده سٹک کتب ذکر دی (قطبی)
وَآيَاتُهُ دا کہ ایما تہ ما خود دے یہ معنی کہ قوت سرہ۔ بُرُوجِ الْقُدُسِ، امام
راغب وٹیلی دی چہ روح یہ اصل کتب ہغہ جزء تہ وٹیلے شی چہ یہ ہغے سرہ
ژوندا کہ حیوان حاصلیری۔ او مجاہد وٹیلی دی چہ القدس او قدوس نوم
کہ اللہ تعالیٰ دے او نسبت کہ روح اللہ تعالیٰ تہ کہ تشریف کہ وچے تہ دے او
رُوحِ الْقُدُسِ یہ نیز کہ اکثر اہل علم جبرائیل علیہ السلام دے لکہ یہ
سورة نحل سٹک کتب دامتہ دہ او قول کہ حشّان رضی اللہ عنہ کہ، وجبریل
رسول اللہ فیما روح القدس لیس بہ کفاء۔ او ہغہ تہ روح کہ دے وچے تہ
وائی چہ ہغہ وحی راوری او وحی سبب کہ ژوندا کہ زہود دے، او فحّاس وٹیلی
دی چہ کہ دے وچے تہ ورتہ روح وٹیلے شی چہ اللہ تعالیٰ پیدا کرپے دے روح
بغیر کہ ولادت کہ والد او والدہ تہ۔ او بعضو وٹیلی دی چہ روح القدس انجیل
دے لکہ چہ قرآن تہ روح وٹیلے شویدے یہ (سورة نحل سٹک) کتب حکمہ چہ

کتاب دے اللہ تعالیٰ سبب وی دے پارہ دے حیات دے زہونو۔ او بعضو ویلی دی چہ روح
 القداس ہغہ اسم اعظم و وچہ عیسیٰ علیہ السلام یہ پہ ہغہ سرہ سری
 ژوندی کول لیکن یہ دے تہو لوکیش اول قول اصح دے۔ او تائید دے جبرائیل
 خود تہو لو انبیاء سرہ و و لیکن دے عیسیٰ علیہ السلام سرہ خصوص تائیدات
 دی۔ اول داچہ دے دے بشارت یے ورکے و و مور دے تہ چہ مریم و۔ دویم
 پہ نفع دے جبریل سرہ پیدا شو۔ دریم داچہ پہ تہو لو حال توکیش یے دے ہغہ
 تربیت کرے دے۔ تہو لو ہغہ یہ و سرہ کر خید لوچہ ہغہ پہ کوم خوا کر خیدا و۔
 پنجم دے ہغہ سرہ اسمان تہ ختلے و و (ابو حیان)۔ اَفْکَلَمَّا جَاءَ کُمْ رَسُوْلٌ بِمَا
لَا تَهْوٰی اَنْفُسُکُمْ اَسْتَکْبَرْتُمْ دے مقام دے زجر دے او بیان دے قیامت دے دوی دے
 ہمزہ دے استفہام دے تو بیج او دے زور دے دے پارہ دے۔ يٰۤمَا لَا تَهْوٰی اَنْفُسُکُمْ تَهْوٰی
 دے ہوی تہ احتسلے شویدے ہوی پہ اصل کیش میلان تہ و نیلے شے نو پہ
 (ہوی) خواہش پرستی کیش ہم او پیدال وی دے حق تہ او غور زیدال دی
 پہ جہنم کیش او دے و جے تہ دے ہوی اکثر استعمال پہ ناحق او بے خیرہ
 خیر کیش وی او کلمہ کلمہ ہوی استعمالی پری پہ مقام دے خیر کیش لکہ پہ سورہ
 ابراہیم کیش او پہ حدیث صحیحہ دے مسلم کیش پہ بارہ دے قیدیا نو دے دیدار کیش
 (قول دے عمر) فَهَوٰی رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلٰی اللّٰهُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلٰمُ مَا قَالِ ابُو بَکْرٍ وَاَمْرٌ
بِهٖ وَاَقْلَتِ۔ او بل حدیث صحیحہ دے عائشہ رضی اللہ عنہا دے کچہ واللہ ما ارا ربک
اِلَّا یَسَارِعُ فِیْ هَوَاکِ قسم پہ اللہ تعالیٰ زہ تہ وینم ستار ب مگر جلدی
 کوی ستا پہ خواہش پورہ کولو کیش۔ او ہر کلمہ چہ ناکارہ خواہش دے نفس تہ
 پیدا کی پری دے و جے تہ اسناد یے دے ہغہ نفس تہ او کرو۔ اَسْتَکْبَرْتُمْ دے مقام
 دے دے دخول دے ہمزہ دے تو بیج۔ استکبار پہ معنی دے تکبر کولو سرہ دے او دے استکبار
 دے دوی دے اجابت دے رسول تہ و و پہ وجہ دے سپک کنرلو دے ہغہ او بے عید کنرل
 دے رسالت دے ہغہ۔ فَقَرِیْبًا کَانَ بَیْنُکُمْ وَاٰثَارُکُمْ استکبار یعنی تکذیب او قتل کول
 تکذیب یے مقدم کرو پہ قتل باندے عکسہ دا اول فعل و و دے استکبار دے و جے تہ
 او تکذیب سبب دے دے پارہ دے قتل کولو او بلہ وجہ دادہ چہ تکذیب مشترک
 و و پہ مینج دے مقتول او غیر مقتول دواہو کیش۔ وَکَرِیْبًا تَقْتُلُوْنَ یعنی پہ چا
 باندے یے چہ وس رسیدلو دے قتل کولو تہ ہغہ یے قتل کو و داچہ پہ چا
 باندے یے وس دے قتل کولو تہ رسیدلو تہ ہغہ یہ یے صرف تکذیب کو و

او قتل یے پہ صیغہ کے مضارع ذکر کرے دے یہ طریقہ حکایت کے حال ماضی کے ذکر میں لفظ کو وجہ کے قیاس کے فعل نہ یا اشارہ دہ ارادہ کے قتل کے دوی زمرہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم لہ تو معلومہ شہدہ چہ داکدوی عادت دے تو صیغہ کے فعل مضارع سرہ یے محکمہ ذکر کرو۔ او دادلیل ہم صریح دے چہ بنی اسرائیل و قتل کے انبیاء علیہم السلام کرے دے۔

قائدۃ :- یہاں لا تھوی کہیں اشارہ دہ چہ دین کے انبیاء ہمیشہ خلاف وی کے خواہشات کو کہ خلق نہ۔ او هر خواہش (مخالف کے دین نہ) بدعت دے او دھت اتباع کو حرام دی۔

قائدۃ :- دار تک ایت پہ سورۃ مائدہ کے کہیں ہم راغلی دی فرق پہ مینے کے دہار وایا تو تو کہیں پہ خلور و وجوہ سورہ دے اولہ وجہ دلتہ ذکر کے کتاب کے موبی علیہ السلام او تقفیہ کے نور و رسولانو ذکر دے او پہ سورۃ مائدہ کہیں اخذ کے میثاق او ارسال رسول یے ذکر کریدے۔ دویم دلتہ آفکما پہ حمزہ او فاء سرہ دے او پہ سورۃ مائدہ کہیں دا دوارہ نیشستہ۔ دریمہ وجہ دلتہ بجاء کمر دے او ہلتہ بجاء کمر دے۔ خلورمہ وجہ دلتہ کفر یقا دے پہ فاء سرہ او ہلتہ صرف فریقاً دے۔ وجے کے فرق یے دا دی :- کے اول فرق وجہ، کے دینہ مخکیش دیر مواثیق ذکر شویدا نو پہ دے ایت کہیں ذکر کے میثاق نہ حاجت نہ و بلکہ ابتداء کتاب نعمت یے ذکر کرو او پہ دے سورت کہیں کے دوی قیاسات ذکر کو مقصد و نو کو پارہ کے الزام حجت یے پہ دوی بانداے تقفیہ کے رسولانو ذکر کرہ چہ دغہ رسولان پہ یوبل پسے راغلی و او یو کتاب او یو دین نہ یے دعوت و رکوز او دے بنی اسرائیل و کھوی تکذیب او کرو او پہ سورۃ مائدہ کہیں مخکیش مواثیق ذکر نہ و او زجر او الزام حجت ہم مقصد نہ و پیشان کے دے سورت کے دے وجے نہ ہلتہ یے اخذ کے میثاق او صرف ارسال رسول ذکر کرو۔ دویمہ وجہ، دلتہ مقصد زجر او توبیخ دے کے دے وجے نہ حمزہ او فاء یے پہ اول کے جملہ کہیں را و او پہ سورۃ مائدہ کہیں دا مقصد نہ و۔ دریمہ وجہ، دلتہ پہ مخکیش ایا تو تو کہیں عطا بات و موجودہ بنی اسرائیل و دے دے وجے نہ پہ دے ایت کہیں کھم بجاء کمر ذکر کرے دے او پہ سورۃ مائدہ کہیں مخکیش نہ میثاق کے بنی اسرائیل و ذکر و نو دھت پارہ ضمیر کے غائب ضروری دے۔ خلورمہ وجہ، دلتہ استکبر کمر ذکر شونو دھت تفصیل کے پارہ پہ ما بعد

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ ط بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ

اور دوی وٹیل، زہونہ زہونہ دے علم تہ دک دی۔ (تہ) بلکہ لعنت کریکے یہ دوی یا تہ اللہ تعالیٰ

بَكَفَرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ۝۸۸ وَلَمَّا جَاءَهُمْ

ایہ سبب دے کفر دوی، پس لو کسان دے دوی تہ ایمان راوری۔ اوہر کلا چہ راغے دوی تہ

کین حرف دے فاء پکارو و او سورۃ مائدہ کین استکبر تہ دے ذکر توفاء
تفصیلیہ تہ ضرورت نیستہ۔

۸۸۔ یہ دے آیت کین ہم زجر دے او دا ذکر دے طریقہ دے تکذیب دے چہ یہ بخنیں

آیت کین کذا بتم ذکر و یعنی تکذیب یے یہ داسے طریقہ سرہ کرے دے۔

وَقَالُوا ضَمِيرُ دَعَا مَكْنًا بَيْنَهُ رَاجِعٌ دے۔ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ابن کثیر وٹیلی دی چہ

دلہ دوہ قراءت تہ دی یو یہ سکون دے لام سرہ دے جمع دے غلف دے غلف

یہ اصل کین ہخہ خیز تہ وٹیلے شی چہ پردے یہ ہخہ باندے احاطہ کرے

وی او دے وجہ تہ یے یہ تاسنہ باندے اطلاق کیہی تو مقصد دے متکریو

دادے چہ زہونہ زہونہ دے علم او تمیز دے خبر و تہ یہ پردہ کین دی لکہ

یہ سورۃ حم سجدہ ہ کین دی۔ او دا قول دے دوی یہ طریقہ دے مذاقت سرہ

دے یعنی دے انبیاء دے معجزات او بیئات تو دے مقابلہ تہ دوی عاجز و نوغان یے

دے انسانیت تہ حیوانیت تہ را او غور و خو یا دا قول یہ طریقہ دے استفہام پتہ

سرہ دے استفہام انکاری یعنی زہونہ زہونہ او فکرو تہ قوی دی مونہ

یہ پورہ فکر سرہ ستاسو دے خبر و تہ انکار کو (الباب)۔ دوم قراءت یہ غلف کین

یہ پیش دے لام سرہ دے او ہخہ جمع دے غلاف دے غلاف لوخی تہ وٹیلے شی

او داحمالک او عطیہ دے ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت کرے دے یہ

دے معنی چہ زہونہ زہونہ لوخی دے علم و تہ دی (دک دی دے علم و تہ) علم

دے محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ محتاج تہ دی او دے ہخہ تہ ہخہ یوہیرو او دے

معنی تائید یہ سورۃ غافر سہ کین دے۔

سوال :- یہ دے قراءت (سکون دے لام) کین خودا معنی متناسب تہ دے؟

جواب :- دلہ تخفیف کرے شویداے یہ حذف دے ضمہ سرہ یا بدلہ دے

پیش یہ سکون سرہ۔

سوال :- ابن عطیہ وٹیلی دی چہ یہ جمع (وزن دے فعل) کین پیش یہ سکون

سورة نہ بدل لیری ماسیوا کہ ضرورت شعری نہ او شیخ الاسلام ابن تیمیہ او
ابن قیم دا قول رد کرے دے او ابن جریر ہم دا قول ضعیف کریدے ۹۔
جواب :- ابو حیان کا ابن مالک نہ نقل کرے دے چہ بغیر کہ ضرورت (شعری)
نہ ہم جائز دے لکہ محرم کین محرم جائز دے او ابن جریر کا تأیید اول قول
دپارہ حدیث ذکر کریدے چہ زہونہ ثلور قسمونہ دی یو قسم قلبی اغلف
مغضوب علیہ و ذلک قلب الکافر لیکن دا دلالت کوی پہ ترجیح کا اول قول
بانتدے دلالت نہ کوی پہ ابطال کا قول دویم باندے۔

بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ دَابِلْ دپارہ کا ضرب دے رد دے کا قول دھوی
یعنی نسبت کا قلوب پر دے یا لوتی د علم تہ، یعنی دوارہ نسبتونہ کدوی
غلط او یہ دلیلہ دی ہاں سبب کا حق کہ نہ قبلولوعنت الہیہ دے او دلعت
سبب کفر کدوی دے او دلے پہ سورة نساء ۷۸ کین راغلی دی۔ لَعَنَ یہ
اصل کین بعد (لے والی) تہ ٹیلے شی او یہ اصطلاح کین کا طرف کا اللہ تعالیٰ تہ
کا رحمت خاصہ تہ محروم کول او کا طرف کا مخلوق نہ دعاء شرکولوتہ و ٹیلے
شی، برابرہ خبرہ دہ چہ پہ لفظ دلعت سرہ دعا کوی یا پہ نور الفاظوسرہ
خیرے کوی۔ فائدہ عل مادہ دلعت پہ قرآن کین یو ثلویبشت کرتہ ذکر
دہ پہ اعتبار کا نسبت او عدم نسبت سرہ ثلور طریقہ دی اول اللہ تعالیٰ تہ
نسبت کول دا پہ ثلیریشٹ ایا تو کین دے۔ دویم نسبت مخلوق تہ پہ
ثلور و مواضع کین سورة اعراف ۳۸، سورة عنکبوت ۲۸، سورة بقرہ ۱۷۵،
سورة احزاب ۵۷۔ دریم مطلق او دا اتہ کرتہ دے۔ ثلور و صیغہ کا مجہول
او دا پہ درے محایو تو کین دے (پہ بعض ایا تو تو کین مکرر دے) او اسباب
دلعت پہ دغہ ایا تو تو کین ثل ذکر دی اول سبب کفر دے (سورة بقرہ ۲۸)
سورة احزاب ۵۷) دویم سبب اعراض کا قرآن نہ (سورة نساء ۵۷) دریم
نقض میثاق (سورة مائدہ ۳۱) ثلور و قتل ناحق کا مؤمن (سورة نساء ۵۷)
پنجم عقیدہ ساتل پہ جیت او طاغوت (سورة نساء ۵۷) شپرم منافقت کول
(سورة توبہ ۷۸) اووم ایذاء اللہ تہ او رسول تہ (سورة احزاب ۵۷) اتم تفاق
او شرک او ظن السوء پہ اللہ تعالیٰ باندے (سورة فتح ۲۲) نہم کا مشرک او مریدی
کول (سورة عنکبوت ۲۸) لسم کتمان کا حق (سورة بقرہ ۱۷۵) یو و لسم تقلید
کول کا سادات او کبراؤ پہ گمراہی کین (سورة احزاب ۵۷) دو لسم عصیان او

كِتَابٍ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ ۚ

(کتاب رقوان) د طرف د الله تعالیٰ ته تصدیق کوونکے دے دھتہ کتابونو چہ د دوی ساری دوی

وَكَاثِبًا مِّنْ قَبْلُ يُسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ

او دوی مخکن د دے نه چہ خبری وړکو وړ (د آخری نبی د راتلو) هغه کسانو ته

كَفَرُوا ۚ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ

(چہ ایمان) کافرانو وو پس هرکله چہ راغی دوی ته هغه چہ دوی پیر تدلی، نواکار یی او کړ د هغه

اعتداء او ترک د نهی عن المعکر (سورة مائدة ۵۷) دیا لرسم الله تعالیٰ نه د بخل نسبت کول (سورة مائدة ۵۸) شوار لرسم قذاف د پاکدامنو مخلوقو (سورة نور ۲۴) پنخلم کتاب (دروع و تبیل) (سورة العنبران ۵۹) شپا لرسم ظلم (سورة اعراف ۶۰) او لرسم تقض عهد قطع الوصل او فساد فی الارض (سورة رعد ۶۱) اتلسم مرض د زړه او دروغ پراپیگنده کول (سورة احزاب ۶۲) تولسم د اقول چہ قُلُوْبُنَا غُلْفٌ (سورة بقره ۷۷) شلم توبه نه کول تر مگره پورے (سورة بقره ۷۸) فائده ۱۰۱ په سورة نساء ۱۰۵ کس طبع ذکر کرې د ده او د لته لعنت لعنت خو دیر سخت دے په نسبت د طبع سوه نو د مقام د دیر زجر دے نو د دے مناسب د وې نه یی دلته سخت لفظ (لعنت) ذکر کرې شو۔

فَقَلِيلًا مِّمَّا يَكْفِي مَثْوًى، د دے جمله په اعراب او معنی کس دیر اقوال دی اول قول کَلَيْلًا صفت دے دایما گاپت یعنی لږ ایمان راوړی یعنی الله تعالیٰ متی او بعض رسولان ته متی د ویم د صفت دے د رمانا گاپت یعنی په لږ وخت کس ایمان راوړی لکه په سورة العنبران ۵۹ کس د ویم قول په دے کس حرف جر پت دے یعنی په لږ څیز و تو ایمان راوړی داپشان د اول قول شو۔ ثلورم د حال دے په تقدیر د جمعاً قلیلاً یعنی لږ کسان د دوی نه ایمان راوړی او داپشان د سورة نساء ۱۰۵ دے۔ پنجم قول مَا ثَاقِبَیْهُ دے یعنی لږ هم ایمان ته لری او نه دیر شپږم قول قُلْتُ په معنی د تیشته والی دے خو په دے باند د ابو حیان اعتراض کرې دے لیکن زنجشری دا د و اقدای نه نقل کرې دے (اللیاب) او بنا په مخکنو اقوالو باند دے حرف د مازیاتی دے د پاسره د مبالغه په کموالی کس یا د پار د تاکید د قلت دے۔

فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ۝۸۹

تو لعنت دے اللہ تعالیٰ دے پہ (داسے) کافرانو باندے۔

۸۹۔ دے ایت تہ تریک پورے پنجم خطاب دے کہ خطا با تو کہ بنی اسرائیل او پہ
دے کیں ترقی پہ قبا حاتو کیں ذکر کوی محک چہ مخکیش خطاب کیں تکذیب او قتل
کتیر شو و انبیاء ذکر و نوادس ذکر کوی کفر دوی پہ خاتم النبیین صلی اللہ
علیہ وسلم باندے سرے کہ علم او معرفت دوی تہ او تمامہ دے ذکر کوی پہ
دوہ زجر و توبہ۔ پہ دے ایت کیں زجر او توبہ ذکر کوی ہغہ بنی اسرائیل و تہ
چہ پہ زمانہ کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کیں و او دہغہ کہ راتللو یقین یے کولو
لیکن ہر کلمہ چہ رائے تو پہ ہغہ باندے کفر او کفر و۔ و کما دعا عطف کہ قصہ دے
پہ قصہ باندے۔ یعنی مخکیش ذکر و رسولانو کہ تورات او انجیل او تکذیب
کہ بنی اسرائیل و ہغوی لہ نوادس ذکر کوی رسول کہ قرآن او دہغہ تہ انکار کہ
دوی۔ جَاءَ هُمْ كَثُفٌ نَسِيتَ کراتللو کتاب تہ پہ دے لحاظ سرہ دے چہ دوی
پہ مدینہ کیں او نزد دے ہغہ تہ او سپید او رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
مدینہ تہ ہجرت او کرو او کہ قرآن دعوت یے پہ مدینہ کیں شروع کرو۔ مِنْ
عِنْدِ اللَّهِ داصفت کہ کتاب دے پہ تقدیر کہ کائنات او منزل سرہ۔ مُصَدِّقٌ لِّمَا
مَعَهُم دادویم صفت کہ کتاب دے او ہر کلمہ چہ کیدال او نازلیدال کہ طرف کہ
اللہ تعالیٰ تہ او کہ صفت دے او سبب دے کہ پارہ کہ دویم صفت محک یے وئی
عِنْدَ اللَّهِ مخکیش راو پے دے۔ او معنی کہ مصداقیت پہ تفسیر کہ ملک کیں تیرہ
شویدہ۔ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ داعطف دے پہ جَاءَ هُمْ باندے یا جملہ حالیہ دہ۔
مِنْ قَبْلُ کہ قبل مضاف الیہ پتہ دے او کہ ہغہ پہ عوض کیں پہ لامر باندے
پیش لگو لے دے یعنی مخکیش کراتللو کہ رسول او کتاب تہ۔ یَسْتَفْتِحُونَ
عَلَى الْآثَانِ کفر و اخبار یہ یے طلب کو کہ دے نبی پہ بارہ کیں) کامیین کاغرانو
یا خبر یہ یے و رکوز کہ دے نبی پہ بارہ کیں) کافرانو امییونو تہ یا فتح او مداد
یہ یے غوشتلو کہ اللہ تعالیٰ تہ یہ کافرانو امییونو باندے پہ بارہ کراتللو کہ دے
نبی صلی اللہ علیہ وسلم کیں او داسے ہم وئیلے شویدی چہ فتح او مداد بہ یے
غوشتلو کہ اللہ تعالیٰ تہ پہ حق کہ دے نبی سرہ کہ کافرانو امییونو پہ مقابلہ کیں
دامعانی مفسرینو لیکلی دی۔ او کہ کما جَاءَ هُمْ جزایتہ دہ یعنی گد بوا پہ
وَاسْتَكْبَرُوا یحییہ (تکذیب یے کہ ہغہ او کفر او دہغہ راتللو یے سبک او کفر) (محرط)

قُلْنَا جَاءَ هُمْ مَاعَرَفُوا، قراء ونبی دی چہ جواب دے مخفی لقا د پارسہ دویم لقا دے
 یہ سبب د قاء جزائیه سرہ۔ ماعرفوا لفظ د ما یہ نیز د سیبویہ عام د ذوی العقول
 او غیر ذوی العقول د وارو تہ شامل دے نو دلنہ د ما تہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 مراد دے او دلیل د معرفت د ہقہ استفتاح د دوی وہ یہ ہقہ سرہ مخکین پیدائش
 د ہقہ تہ او دا استفتاح د وجہ د ہقہ صفا تود نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ وہ کوم
 صفات چہ یہ تورات او انجیل کیں ذکر و سرہ د تور و علاما تود صدق د نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم نہ او ملازمہ د استفتاح معرفت لہ ابن قیم یہ بدائع التفسیر
 ص ۳۱۱ کیں یہ لس طریقو عقلیو سرہ ذکر کریدہ یہ ہقہ کیں او کورئی۔ کفر دایہ
 د کفر ضدی او عنادی دے او د خدا او عناد د وجہ نہ یے اوئیل چہ دا ہقہ رسول
 نہ دے چہ د دہ صفات یہ تورات کیں و۔ قُلْنَا اللَّهُ هَرَكَلَه چہ دوی کفر
 یہ طریقہ د استہانت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ او کپ و نوسرہ د دوی یے
 ہم یہ لعنت سرہ ذکر کرہ او اضافت د لعنت یے اللہ تعالیٰ تہ او کپ و دیر تا کید
 د وجہ نہ۔ عَلَى الْكَافِرِينَ اسم ظاہری یے یہ حائے د ضمیر ذکر کر و دیارہ د اظہار
 د علیت د کفر د لعنت د پارسہ او د دے د پارسہ چہ یہ دے الْكَافِرِينَ کیں جاہلان
 او کتابیان کافران دوارہ داخل شی۔

تنبیہ:- د دے ایت نہ بداعتیانو د توسل بالتوات ک اثبات د پارسہ دلیل
 نیولے دے او دے تہ استدلال بالقرآن وائی طریقہ د استدلال یے داسے دہ
 چہ مفسرینو لیکلی دی چہ یہ دوی باندے یہ د دشمنانو (مشرکین عرب) د طرف
 نہ سختی یہ جنگ کیں راغلہ نو دوی بہ وئیل چہ اللہم انصرنا یا لئی الْمُبْعُوثِ
 فِي الْاٰخِرِ الزَّمَانِ الَّذِي تَجِدُ نَعْتَهُ فِي التَّوْرَةِ او یہ بل روایت کیں راغلی دی چہ یہ
 دوی باندے یہ جنگ کول د مشرکین عرب سرہ سخت شو نو دوی بہ تورات
 بھر راویستلو او لاس بہ یے یہ ہقہ حائے باندے کیستود لو چہ کوم حائے بہ
 د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نوم ذکر و او دوی بہ وئیل اللہم انا نَسْأَلُكَ بِحَقِّ
 نَبِيِّكَ الَّذِي وَعَدْنَا أَنْ تَبْعَثَهُ فِي الْاٰخِرِ الزَّمَانِ (قرطبی روح المعانی) نو د دوارو
 (بالنبی او یحق نبیک) نہ توسل یہ ذات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے ثابت
 شو او تور ذوات غورہ یہ ہقہ باندے قیاس کرے شوی دی۔ جواب دادے
 چہ دا استدلال غلط دے یہ د پیر و جوہو سرہ۔ اولہ وجہ دادہ چہ بالنبی لفظ
 کیں احتمالات دی اول احتمال بمجیی النبی دویم بخروج النبی دریم بحق النبی

او هر گاه چه احتمالات په دليل کتب موجود شي نو په هغه سره استدلال صحيح نه وي
دويمه وجه داده چه ابن کثير اول احتمال ذکر کړيدے (يَسْتَفْتِيكَ عَنْ بَعْضِ مَا صَلَّى اللَّهُ
عليه وسلم يعني مداد به يے طلب کولو په راتللو که اخري نبی سره دويم احتمال يے
په روايت د ابن عباس سره ذکر کړيدے (يَسْتَفْتِيكَ عَنْ بَعْضِ مَا خَرَجَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ
عليه وسلم مداد به يے غوښتلو په راوتلو يعني رايلو که محمد صلی الله عليه وسلم
مراد دا چه اے الله هغه نبی را اوليږه - دريمه وجه داده چه که دے نه روستو
عبارت ښکاره دليل دے چه که دوی مطلب که هغه نبی راتلل او بعثت و، که هغه
ذات نه و هغه عبارت داده - اللَّهُمَّ اِنْعِثْ هَذَا النَّبِيَّ الَّذِي يَخُذُ مَكْتُوبًا عِنْدَنَا
(ابن کثير) - قَدْ أَظْلَمَ زَمَانٌ بِيٍّ يَخْرُجُ بِتَصْدِيقٍ مَا قُلْنَا فَتَقْتُلُكُمْ مَعَهُ قَتْلَ
عَادٍ وَارَمَ (سراج المتين: بيضاوي - معالم التنزيل - خازن - مدارك) - معنی داده چه
را نزد دے شويد زما نه که دغه نبی (اخرا الزمان) چه راځي به په تصديق که خبر زمونږ
نو چه راشي نو مونږ به که هغه په ملگرتيا کښ تا سو قتل کوو پشان که قتل که عاد
وارم - او هر چه استدلال که دوی دے په دويم عبارت چه په هغه کتب بحق
النبی دے نو دا هم باطل دے په ډيرو وجو هوسره - اوله وجه، دا روايت سدي
دے او سدي ضعیف او کذاب دے په روايت که تفسير او حديث د وار وکښ -
دويمه او غټه وجه دانه چه دا خو عمل که يهوديانو که او د زمونږ که پاره حجت نه دے -
سوال: که او ټپله شي چه دا خو شريعت که مخکنو خلکو دے او مونږ ته را نقل
شوید دے او شريعت که مَنْ قَبْلُنَا زمونږ که پاره حجت دے؟ جواب: دا عمل
که هغوی په طريقه شرعيه سره هيڅ ثبوت نه لري - دويم دا چه دا عمل که هغوی
په طريقه که مداح کولو سره نقل نه دے صرف طريقه که اخبار دے او مقصد پکښ
زجر او توبيخ دے - دريمه وجه چه په دے سوال کښ ذکر دے په حق که
نبی او په باب که وسيله کښ که حنفی کتابونو نه دا ثابت شوید دے چه فقه
حنفی سوال بحق الانبياء وغيرهم ته مکروه تحريري و ټپله دے نو دا دليل
دے چه استدلال که دے فعل که يهوديانو نه صحيح نه دے -
دا جوابونه خو پنا دی په دے خبره چه مراد که يَسْتَفْتِيكَ عَنْ بَعْضِ مَا خَرَجَ عَنْ بَعْضِ
شي او حال داده چه دا تفسير متعين نه دے مخکه چه په دے کښ نور اقوال
که مفسرينو شته دے لکه چه مونږ اول په معنی که يَسْتَفْتِيكَ عَنْ بَعْضِ مَا خَرَجَ عَنْ بَعْضِ
دی که هغه تفصيل داده چه يَسْتَفْتِيكَ عَنْ بَعْضِ مَا خَرَجَ عَنْ بَعْضِ مَا خَرَجَ عَنْ بَعْضِ
دی که هغه تفصيل داده چه يَسْتَفْتِيكَ عَنْ بَعْضِ مَا خَرَجَ عَنْ بَعْضِ مَا خَرَجَ عَنْ بَعْضِ

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا

آید دے ہفتہ غیز چہ خرش کریدی دوی پہ ہفتہ سرہ حاتونہ خیل چہ کفر کوی دوی پہ ہفتہ کتاب

أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

چہ نازل کرید اللہ تعالیٰ دوی دے نہ باندہ چہ نازلوی اللہ تعالیٰ د فضل خیل تہ

عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ قَبَاسٌ

پہ ہفتہ چاچہ غواری د بند کا تو خیلونہ ، نو اختہ شو دوی

بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ

پہ یو غضب د پاسہ د بل غضب باندہ ۔ او خاص کافرانو لہ عذاب

د علم سرہ دہ لکہ چہ ہلک کبش تیر شویدی اوسین پہ دے کبش د پارہ د طلب دے او
علی پہ معنی دمن سرہ دے یعنی علم او خیر بہ یے طلب کوؤ د مشرکین عرب نہ
پہ بارہ کپید ایٹش د آخری نبی کبش (راغب - روح المعانی - اللباب) او تائید دے
حدیث د تمیم الداری دے پہ یارہ د دجال کبش چہ دجال د عربونہ پہ وحت د
ملاقات کبش تیوس د آخری نبی پہ یارہ کبش کرے وؤ (مسلم، مشکوٰۃ)۔ او بلہ
توجیہ دادہ چہ فتح پہ معنی د علم او خیر سرہ دے توسین د طلب د پارہ نہ دے
او علی پہ خیلہ معنی سرہ دے تو معنی داچہ خیر بہ ورکوؤ دوی د آخری نبی پہ
یارہ کبش مشرکینو امیانوتہ، او تائید دے محکمین روایت د مفسرینو دے
چہ قَدْ أَظْلَمَ زَمَانٌ نَبِيٍّ اِلهِ او دازنگ حدیث د راہب دے پہ یارہ د سفر د نبی
صلی اللہ علیہ وسلم کبش د خیل ترہ او تورے قافلے سرہ محکمین د نبوت ہفتہ نہ
او اخبار د راہب دوی تہ چہ پہ دہ کبش علامات د آخری نبی دی شام تہ یے
بِوَحْيٍ هَلْتُمْ يَهُودِيَانِ دِی او هغوی د دہ دشمنان دی (مشکوٰۃ) (نوھر
کلہ چہ پہ تفسیر د یَشْتَفِي حَوْنُ کبش داسے اقوال او احتمالات شتہ دے نو سرہ
د دے احتمالونوہ استدلال د اثبات د توسل د پارہ شہ رنگے صحیح کیداشی؟
او کہ دا ہر شہ بالقرض صحیح او منلہ شی لیکن دیتہ استدلال پہ قرآن یا پہ
حدیث مرفوع سرہ نشی وئیے کیدلے داخو استدلال دے پہ قول مفسرینو
چہ ہفتہ صرف حدیث موقوف ضعیف دے او نور تفصیل د دے مسئلہ پہ
تفسیر د سورۃ مائدہ کبش، او کبریٰ۔

مُهِينٌ ۙ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ امْكُتُوا بِمِثْلِ أَنْزَلَ اللَّهُ

ذليلوونکے۔ اوکھ چہ اووٹیلے شی دویتہ ایمان راؤہی پہ ہغہ کتاب چہ نازل کریدے اللہ تعالیٰ
 نہ داتمہ دہ کہ خلورم او پتخم خطاب پہ طریقہ کہ زجر سرہ پہ کفر بغی سرہ اور بطیہ
 مخکس سرہ دادے چہ ہرکھ ثابت شو پہ مخکس ایت کبش کفر کہ دغہ کتابیانو، نو
 وہم رائے چہ سرہ کہ علم نہ ولے کفر کوی تو یہ دے ایت کبش وجہ کہ کفر کہ غوی
 ذکر کوی چہ ہغہ بغی دہ۔ یُکْسَمَ الشُّرُكَايَا أَنفُسَهُمْ، یُکْسَمُ فَعَلَ کَدَم دے او یہ
 یُکْسَمُ نِعَم کبش پہ اصل کبش خلور لغات جائز دی (۱) یُکْسَمُ نِعَم (۲) یُکْسَمُ نِعَم (۳) یُکْسَمُ
 نِعَم (۴) یُکْسَمُ نِعَم لیکن داروستنہ تعبیر کہ دے سرہ لازم کر خولے شویدے کہ پارہ کہ
 دے چہ کہ فعل ماضی کہ معنی نہ اوٹھی او صرف پہ معنی مصداری کہ دم یا مدح یا تنک
 مبالغہ دلالت اوکری۔ او قراء وٹیلی دی چہ یُکْسَمَ مرکب یو لفظ دے او جمہور
 نحو یا نو وٹیلی دی چہ ما کہ دے نہ پہ اصل کبش جدا دے صرف پہ لیکلو کبش
 یو محائے دے او ما پہ معنی کہ شییئاً سرہ تمیز دے کہ نسبت کہ یُکْسَمُ، او الشُّرُكَا
 جملہ صفت کہ ما دے۔ اَنْ یُکْفُرُوا بِمَا اَنْزَلَ اللَّهُ دافاعل کہ یُکْسَمُ دے۔ یا فاعل پت
 دے کہ یُکْسَمُ نہ روستو او اَنْ یُکْفُرُوا کہ ہغہ نہ بدل دے او دیتہ مخصوص بالذم
 وٹیلے شی۔ اصل عبارت دا سے شو یُکْسَمُ الشَّيْءُ شَيْئًا اَنْ یُکْفُرُوا اے ناکارہ شیز کہ
 شیز پہ لحاظ سرہ کفر کول دی پہ ما اَنْزَلَ اللَّهُ سرہ کہ وجہ کہ بغی (ضد او عناد) نہ۔
 اَشْتَرُوا یہ دے کبش دہ قولونہ دی اول دا چہ دا یہ خیلہ معنی سرہ دے او
 مراد کہ دے نہ محان یچ کول دی کہ تاوان یا کہ عذاب نہ معنی دادہ "چہ یچ کوی
 دوی خیل محان نہ پہ ہغہ سرہ" سوال :- یہ کفر سرہ خو یچ کیدل نیشتنہ؟
 جواب :- مراد کہ دے نہ یچ کیدل دی پہ گمان کہ دوی کبش نہ پہ حقیقت کبش
 تو اللہ تعالیٰ کہ دوی رد اوکرو پہ عکس کہ گمان کہ دوی سرہ پہ یُکْسَمَ اے سرہ۔
 دویم قول دادے چہ اشتراء پہ معنی کہ بیع سرہ دے او انفسہم نہ مراد
 حصہ کہ ثواب کہ دوی دہ (سراج المنیر او خازن)۔ تو معنی دادہ چہ خرچہ
 کریدہ دوی پہ ہغہ سرہ حصہ کہ ثواب خیل یا خرچ کریدی دوی (تباہ کریدی)
 پہ ہغہ سرہ محان نہ خیل۔ یُغَيِّیْ دَا مَفْعُولُ لَه (علت) دے کہ پارہ کہ یکفروا۔
 قرطبی وٹیلی دی بغی پہ اصل لغت کبش فساد تہ وٹیلے شی یا طلب تہ وٹیلے
 شی او دلتہ مفسرینو معنی کہ حسد او ظلم او طلب کہ بے مناسبتہ شیز کریدہ
 او قرآن کریم کبش ما دہ کہ دے شیز نو ی غلہ راغلے دہ پہ پنچہ وجوہ سرہ

اولہ وجہ معنی حسدا و عناد (سورۃ بقرہ ۲۹-۳۰)۔ دویمہ معنی ظلم اور یا تے کول
 (سورۃ ص ۲۲، سورۃ یونس ۲۳)۔ دریمہ وجہ یہ معنی کہ طلب کولو (سورۃ انعام، سورۃ اعراف)
 خلورمہ یہ معنی کہ یدارگاری کولو (سورۃ مریم ۲۳، سورۃ تور ۲۳)۔ پنجمہ وجہ یہ معنی
 کہ امکان اور جواز (سورۃ مریم ۲۳، سورۃ یونس ۲۳)۔ دلتہ قید کہ یقیناً سورۃ معلومہ شوق
 چہ کفر دہ قسموتہ دے اول قسم کفر جہلی۔ دویم کفر بغی حسدا۔ دادویم وصف
 نہ کارہ اہل علمو دے او داعلت کہ کفر و اختلاف دپارہ یہ سورۃ بقرہ ۲۳، سورۃ
 العمران ۲۳، سورۃ شوری ۲۳، سورۃ جاثیہ ۲۳ کبش ذکر دے۔ اَنْ یُنَزِّلَ اللّٰهُ دلتہ لام
 پتہ دے یعنی لَا اَنْ یُنَزِّلَ۔ داعلت کہ یقیناً دے۔ مِنْ فَضْلِهِ، مِنْ دِیَارِہ کہ بعضیت دے
 او فضل نہ مراد وحی او نبوت دے۔ عَلٰی مَنْ یَّشَآءُ مِنْ عِبَادِہ مراد کہ مَنْ نہ محمد
 صلی اللہ علیہ وسلم دے۔ یعنی یہود یا تو کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سورۃ حسدا کو و دے
 وجہ نہ چہ ہخہ اسرائیلی نہ و و بلکہ خالص عربی و داودا کہ دوی تعصب قومی دے
 چہ سبب کہ کفر کہ ہغوی او گر محید لو۔ او احتمال دے چہ یہ ایت کبش فضل یہ عامہ
 معنی شی او مَنْ یَّشَآءُ ہم عام شی یعنی ہر چاہا نہ دے چہ اللہ تعالیٰ یو فضل دینی
 کہے وی او نور خلق و رسرہ حسدا او تعصب کوی تو داسبب او کر محی پام کہ اختلاف
 او کفر کولو او حال دا چہ فضل او رحمت یہ مشیت کہ اللہ تعالیٰ کبش کہ او ہخہ یے
 پخپلہ تقسیموی۔ فَبَآءُ ذُو یَغْضَبِ عَلٰی غَضَبٍ لِّفْظِہ علی یہ معنی کہ مع یا یہ معنی
 کہ بعد سورہ دے او یہ تکرار کہ دے غضب کبش اقوال دی کہ مفسرینو۔ اول قول،
 یہ دے کبش دہ والے کہ غضب مراد دے یہ وجہ کہ دہ سبب تو سورہ نو کہ حسن
 او شعبی و غیر ہما قول دا دے چہ اول سبب تکذیب کہ عیسیٰ علیہ السلام او دویم
 تکذیب کہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے۔ او کہ مجاہد قول دا دے چہ اول سبب
 بربا کہ دل کہ تورات دی او دویم کفر دے یہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم یا کہ اول
 غضب سبب کفر دے یہ ما انزل اللہ او دویم سبب بغی او حسدا کول دی۔ دویم
 قول کہ عطاء او ابو عبیدہ دے چہ دلتہ دہ والے کہ غضب مراد تہ دے بلکہ دیر
 اقسام کہ غضب پرلہ سے مراد دی کہ وجہ کہ اسبابو گنہ و تہ چہ یہ پخکبش اقوالو
 کبش ذکر شول۔ دریم قول، کہ ابو مسلم دے چہ غضب یہ اصل کبش بودے خو
 کہ ہخہ تاکید کہ عظمت دپارہ تکرار کہے ثنویدے۔ وَلِلْکَافِرِیْنَ عَذَابٌ مُّہِیْنٌ،
 تصریح کول یہ لفظ کہ اَلْکَافِرِیْنَ باندے دپارہ کہ علت کہ عذاب دہ اولام دپارہ
 کہ تخصیص دے یعنی عذاب یہ صفت کہ اہانت کبش خاص دے یہ کافرانو

قَالُوا نُوْءٌ مِّنْ يَّمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ

دوی وائی ایمان را و پر د موت پر یہ ہفتہ کتاب چہ نازل کریشوید یہ موت پر باندے، او کفر کوی دوی

يَّمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ

یہ ہفتہ سیوا دی ددہ نہ او حال دا چہ ہفتہ حق دے، رشتہ کوونکے دے دہفتہ کتابونو چہ دوی ساڑی

قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ

تہ ورتہ او وایہ، چہ ولے وژل ناسو پیغمبران د اللہ تعالیٰ دے تہ مخکن

إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۙ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ

کہ یی ناسو ایمان را و پر وکی رہ چل تو آرا و یہ تحقیق سرہ را غلے و و ناسو تہ موسیٰ علیہ السلام

پورے او اہانت ذلیل کول رسوا کول او شرمندہ کولوتہ و تبیلے شی۔

سوال :- دا ایت دلالت کوی چہ عذاب د جہنم پہ کافرانو پورے خاص دے تو عوارج استدلال کوی چہ د مؤمن کننا ہکار د پارہ ہم عذاب دے تو معلومہ شہہ چہ ہفتہ ہم کافر دے او مرجع استدلال کوی چہ د مؤمن د پارہ ہیچ عذاب تیشہ اگرچہ کناہ کوی :-

جواب :- یہ ایت کین وصف د مہین تہ اعتبار دے یعنی مطلق عذاب پہ کافرانو پورے خاص تہ دے کناہکار مؤمن ہم پہ مشیت د اللہ تعالیٰ سرہ عذاب والا کیدے شی او عذاب چہ پہ صفت د اہانت سرہ وی نو دغہ عذاب ہمیشہ دے او دا خاص دے پہ کافرانو پورے۔ او ہرچہ عذاب دے د پارہ د مؤمن نو ہفتہ د پارہ د پاکولو د ہفتہ دے د خیر و کناہ ہونو تہ ہفتہ د پارہ د اہانت تہ دے۔ شیخ الاسلام ابن تیمیہ پہ الصارم المسلول صلی کین و تبیلی دی چہ وصف د اہانت او تذلیل او دحور و غیرہ د عذاب سرہ ذکر شی نو دا خاص وی پہ کافر پورے او پہ دے کین تہ آیاتو تہ د عذاب مہین پہ بارہ کین ذکر کریدی۔ او ابن کثیر دے وجہ دا ذکر کرے دہ چہ د دوی د کفر سبب بغی او حسد دے او ہفتہ پیدا کیری د تکبر تہ نو د متکبر عذاب پہ اہانت سرہ مناسب دے پہ دنیا او آخرت دوا روکین۔

ملک پہ دے کین دویم زجر دے پہ طریقہ د مناظرے سرہ چہ ہرکہ دوی دعویٰ او کرہ۔ نُوْءٌ مِّنْ يَّمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا تو پہ دوی باندے یے دہہ جہنم قائم کرل اول

حجت دیکھوون او دھوالحق اہ او دویم حجت پہ طریقہ د تقض سرہ قل قلم تَقْتُلُونَ اہ
 او پہ دے ایت کش دلیل دے پہ بغی د دوی باندے یعنی ہر کلمہ چہ دوی پہ دلیل
 سرہ مغلوب دی او بیا ہم کفر کوی نو معلومہ شوہ چہ د بغی او حسد د وچے نہ
 کفر کوی۔ اَمَّا اِنَّا اَنْزَلْنَا اللّٰهُ مراد پہ لفظ د مآ سرہ عموم دے ہول مآ اَنْزَلْنَا اللّٰهُ
 پکین داخل دی کہ قرآن وی او کہ نور کتب منزله وی بعض اہل عربیت د دے
 محائے تہ استدلال پیش کرے دے چہ کلمہ د مآ د عموم د پارہ وضع کرے شویدہ
 لیکن دا قول صحیح نہ دے بلکہ دا خصوص استعمال دے د عموم د پارہ لکہ چہ
 استعمال پری د خصوص د پارہ ہم۔ قَالُوا نَزَّلْنَا مِنْ بِنَا اَنْزَلْنَا عَلَيْنَا جواب د دوی
 پہ تخصیص سرہ دے یعنی صرف یہ تورات باندے ایمان لرو او حال دا دے
 چہ د تخصیص د تورات د پارہ ہیچ دلیل نیستہ۔ دیکھوون بِنَا و رَأٰۤہ داجملہ
 مستانفہ دہ د پارہ د ذکر د کفر د دوی پہ مآ سیوا د تورات باندے۔ یا جملہ حالیہ
 دہ۔ و رَأٰۤہ د اضدادونہ دے یعنی کلمہ پہ معنی د روستوا و کلمہ پہ معنی د محکین
 سرہ راسخی لکہ سورہ کہف لکہ او سورہ الدھر کلا کش۔ او قراء د دے تفسیر پہ
 یسوی سرہ کریدے لکہ پہ سورہ مؤمنون لکہ او سورہ معارج لکہ کش دی۔
 او ابو عبیدہ د دے تفسیر پہ بعد سرہ کرے دے چہ ہخہ اولہ معنی دہ۔
 دھوالحق مَصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ پہ دے کش اول الزام د حجت دے پہ دوی
 باندے، طریقہ دادہ کہ تاسو پہ تورات باندے د دے وچے نہ ایمان را ورے
 وی چہ حق دے نو دارنگ قرآن ہم حق او مصداق دے او حق چہ ہر سخہ
 وی او دھر چا سرہ وی نو پہ ہخہ باندے ایمان را ورل فرض دی او پہ لفظ
 دیکھوون اہ کش لطیفہ اشارہ دہ چہ د دوی ایمان پہ تورات باندے د وچے د
 حقایق تہ تہ دے محکمہ چہ دوی فرق کوی پہ دوارہ حق شیخون و کش چہ یو
 باندے ایمان را وری او پہ بل باندے تہ را وری نو معلومہ شوہ چہ دوی
 خیل کتاب ہم تہ متی د حقایق د وچے او نہ قرآن متی نو دوی صریحی کافر
 دی (او دا پہ طریقہ د الزام ابن قیم پہ بدائع التفسیر کش ذکر کریڈ) بیایے
 وئیلی دی چہ دا دلیل دے چہ غوک پہ یو حق باندے ایمان را وری او پہ
 بل حق باندے د تعصب د وچے ایمان نہ لری نو دا کافر دے۔ او معلومہ شوہ
 چہ پہ دے زمانہ کش دیر خلق دا سے دی چہ دعویٰ د ایمان کوی او حال دا
 چہ د ایمان تہ بری دی (ولا حول ولا قوۃ الا باللہ)۔

بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهَا

پہ شکار دلیلوں اور احکاموں سے پہلے خدا ایسی سہولتوں (دیکھو) دے گا کہ

وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿۹۲﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ

اور تم ظالم ہو۔ اور کلمہ چاہے خواستہ مومن پر جو لوگ ستاسو نہ

قُلْ قَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ دا دویم حجّت دے پہ دوی
باندے پہ طریقہ کہ نقص سرہ او دا ہم پہ دہ طریقہ سرہ دے اول دا چہ پہ
تورات کیں لیکے شوییدی چہ قتل کا انبیاء علیہم السلام حرام او کفر دے او تاسو
خود پر انبیاء قتل کریدی لکہ دے سورت پہ ملک او کے کیں تیر شوییدی تو
دا دلیل دے چہ تاسو پہ تورات باندے ایمان نہ لرے بلکہ کافر یی۔ دویمہ
طریقہ دادہ چہ دیر انبیاء دینی اسرائیل و دچہ تورات تہ یے دعوت و رکوؤ او
دھے تصدیق یے کولو لیکن تاسو هغوی قتل کریدی دے دے وچہ تہ چہ دھغوی
دعوت ستاسو دخواست نہ خلاف وڈو دا شکار دلیل دے چہ تاسو پہ
تورات باندے ایمان نہ لرے تو حاصل دا دے چہ ایمان بالتورات مستلزم وڈو
ترک دقتل کا انبیاء و لرہ یا قتل کا انبیاء مستلزم دے عدم ایمان بالتورات لرہ
دار یک ایمان بالتورات او قتل کا انبیاء کیں تناقض دے او تناقضان حوثشی
جمع کید لے نو قتل حوستاسو طرف تہ موجود دے نو معلومہ شوه چہ ایمان
بالتورات پہ تاسو کیں نیستہ۔ قاضی:۔ هغه خلق چہ دقتل کا انبیاء نہ انکار
کوی او دھے تاویل و نہ کوی نو هغوی به دے ایت سرہ تہ رککہ کفر دے یهودیانو
ثابتوی معلومیدی چہ دا قول ددوی دے یهودیت دتحریک اثر دے لکہ چہ مخکس
بحث تیر شویدی یا هغوی دجهل پہ تیار و کیں پیراتہ دی۔ سوال:۔ دلته زجر
پہ قتل سرہ پہ صیغہ د مستقبل دے او ورسرہ یے مِنْ قَبْلُ ذکر کرے دے نو
هغه دلالت کوی پہ ماضی باندے؟ جواب:۔ کلمہ مستقبل پہ معنی دماضی
راوے شوے وی پہ طور د حکایت سرہ۔ جواب:۔ دلته مراد دادے چہ ولے
رضا کیدی اے موجودہ کسانو پہ قتل کا انبیاء وچہ مشرانو ستاسو مخکس قتل
کری وڈو (الباب)۔ جواب:۔ کوم صفت چہ پہ طریقہ د لزوم او عادت سرہ وی اگرچہ
پہ زمانہ ماضی کیں وی لیکن دھے تہ تعبیر کیدی شی پہ مضارع سرہ (ابن عطیہ۔ ابو حیا)۔
سلف دے ایت تہ تیریم خطاب دے او دھے تہ دہ پہ مباحلے سرہ تر ۹۲ پورے

یہ دے خطاب کہیں ذکر دہ عبادتوں کو دوی دے یہ ترقی سرہ دما قبل نہ اول
 شرک کول یہ عبادۃ العجل سرہ سرہ دینا تو د توحید نہ دویم اعراض کول د
 کتاب اللہ نہ یہ سبب دمرض محبت کولو د سخی سرہ ربط د دے د محبت سرہ دادے
 چہ دوی وکیل چہ موثر خود کہ ہتہ کسا تو قتل او تکذیب کرے چہ یہ یقینہ سرہ
 دہغوی نبوت موثر نہ ثابت شوے نہ و او موثر خود یقینہ تا بعداری کو د
 حاصل جواب دادے چہ داقول ستا سوا پل دے حکم چہ یہ زمانہ د موبلی
 علیہ السلام کہیں سرہ دیز وینا تو نہ ناسو عبادت د سخی کرے و د نو معلومہ
 شوہ چہ تا سو تا بعدار د خواہش یی او د یقینہ تابع نہ یی۔

بِالْبَيِّنَاتِ، بآء ملا بست او مصاحبت دہ یا د سببیت دہ او مراد د بیّنات نہ ہتہ
 نہ معجزات دی چہ تعداد د ہتہ یہ سورۃ اسراء ملک کہیں او تفصیل یی یہ
 سورۃ اعراف ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ کہیں ذکر دے یا عام مراد د یغی فلق البحر
 اغراق فرعون تظلیل الغمام انزال من وسلوی۔ انفجار الماء من الحجر او
 نور دلیلوتہ د پارہ د اثبات د توحید۔

ثُمَّ اتَّخَذُ ثُمَّ الرَّجُلُ، ثُمَّ د پارہ د زیادت تو بیچ دے او من بعد د پارہ د روستو
 والی دے یا ثُمَّ د پارہ د روستو والی د زمانے دے د پارہ د فکر کولو یہ بینا تو
 کہیں او من بعد نہ مراد روستو د تللو د موبلی علیہ السلام نہ میقات نہ۔
 وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ، سوال :- دا سے یہ ملہ کہیں ہم تیر شویداے تو حکمت د تکرار
 خہ دے ۹۔

جواب :- ہلتہ یی ذکر کرے دے د پارہ د انعام کولو یہ عقوسرہ روستو
 د پشیمانتیا د دوی نہ او دلتہ ذکر دے د پارہ د بیان د خیانت د دوی۔ بلہ
 وجہ دادہ چہ ہلتہ ذکر و د یہ تفصیل د حالا تو د بنی اسرائیلو کہیں او دلتہ
 مقصد تسلی دہ آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ یعنی چہ داموجودہ یہود
 کہ ستا تکذیب کوی سرہ د واضح دلیلوتہ نبوت ستا نہ تو پرواہ مکوہ
 حکم د دوی مشرانو د موبلی علیہ السلام تہ ہم مخالفت کرے و د یہ
 شرک کولو سرہ سرہ د بینا تو نہ۔

او جآء کمر خطاب موجودہ یہود یا تو نہ دے حکم چہ دوی رضا و د یہ
 دغہ عمل د مشرانو خپلو۔

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذْ وَاَمَّا اتَيْنَاكَ

او اوچت کرو مونڙه ستاسو د پاسه طور غر۔ راوئيل مونڙي اوتيسئي هغه ڪتاب ڇهه درڪر ٻي مونڙ تاسوته

بِقُوَّةٍ وَاَسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا

په ڪوشش سره او داوري ربه قبولوسره۔ دوي اوئيل داوريه و مونڙه او ته منو مونڙه

وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ

او گها شويده په زړونو د دوي کيس محبت د سخي په سبب د کفر د دوي۔

قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ

ته ورته اووايه بد دے هغه څه ڇهه حکم کوي تاسوته په هغه سره ايمان ستاسو که ٻئي تاسو

مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾ قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدِّارُ الْآخِرَةُ

ايمان لرونکي ربه ځپل کتا ته ورته اووايه که وي ستاسو د پاره کور روستنه رجعت

۹۳۔ په دے کيس ذکر د حياثت د دوي دے په اعراض کولو سره د ڪتاب الله ته په ذکر د سبب د هغه ڇهه هغه محبت د عجل دے۔ دلعه په ۹۳ کيس تير شوي دي د اول دريو جملو شرح هلته تيره شويده۔ وَاَسْمَعُوا دے ته مراد سمع د قبوليت ده لکه په دے قول کيس سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ (قبولوي الله تعالي حمدا د هغه ڇاچه د هغه حمدا کوي)۔

قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا سوال غل سمع که په معني د قبوليت سره وي نو هغه ضد دے د عَصَيْنَا سره نو جامع د ضديتوده او که په معني د صرف اوريدلو سره وي نو صرف اقرار د اوريدلو دے بغير د قبوليت ته اودارنگ عَصَيْنَا وئيلو سره جو عذاب د الله تعالي (طور راغور زيدال) نشي دفع کولے ۹۔

سوال غل په وخت د پورته کولو د غر کيس خو ډير خوف وځو نو په هغه کيس څه رنگ دوي عَصَيْنَا وئيلو شو ۹۔ د دے سوالو جو جوابونه په ډير طريقو سره دي۔ اوله طريقه د جواب ۹۳۔ ڇهه قَالُوا کيس نسبت خو تولو ٻي اسرا ئيلو ته وځو ليکن د هغوي دوه ځله وے يو مشران بل روستني نو مشرانو سَمِعْنَا اوئيلو په هغه سره طور د دوي د سرو نوته لږ ځپي شو او کشرانو اوئيلو عَصَيْنَا روستو د لږ ځپي کيدلو د طور نه۔ او د دے نکتے د وچي ته يے قَالُوا وئيلو د قلمري ته دے وئيلو۔

دویمہ طریقہ کجواب :- چہ حاضرین پہ ہغہ وخت کبش دودہ دے شولے یو لے
 سَمِعْنَا اوئیل اوپلے دے عَصِيْنَا لیکن پہ قبولیت ک بعضو سرہ عذاب لرے شوک
 تولو نہ۔ دریمہ طریقہ :- چہ تولو یہ ژبہ باندے سَمِعْنَا اوئیل او عَصِيْنَا یے پہ
 زبان حال سرہ اوئیلو۔ تھلورمہ طریقہ :- پہ ہغہ وخت کبش تولو سَمِعْنَا
 اوئیلی وڈ اوروستو چہ وخت ک عمل شروع شو تو تولو عَصِيْنَا اوئیلو۔ پہ
 کبش دلالت دے چہ دوی اول وخت قبولیت کرے وڈ اوروستو یے تولی
 کریدانودا تائید کوی چہ روستن جواب صحیح دے۔

وَ أَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعُجْلَ بِكُفْرِهِمْ دَاعِطَف دے پہ قَالُوا سَمِعْنَا باندے عطف
 ک علت پہ معلول باندے یعنی سرہ کپوھے اوک نہوتے ک عذاب اوک عہد نہ دوی
 دے عصیان اوکرو نو علت یے ذکر کر وپہ دے قول سرہ چہ وَ أَشْرَبُوا۔ دایے پہ
 صیغہ ک مجھول سرہ ذکر کر و اگرچہ فاعل ک دے اشراب اللہ تعالیٰ دے پہ نیز ک
 اہل سنت والجماعت لیکن اسباب ک دے دیروولکہ سامری۔ شیاطین الجن۔ شیاطین
 الانس ک دے وچے تہ صیغہ ک مجھول مناسب وہ۔ معانی ک اشراب پہ نیز ک فصحاء
 عرب دودہ دی اولہ معنی ٹھنکول، سیراب کول او مکرول پہ او بوسرہ ہغہ بیا
 دودہ قسمہ دے اول ک زمکے اوبہ کول او مکرول پہ او بوسرہ نوک ہغہ تہ بوتی پیداشی
 نودارنگ پہ مینہ ک سخی سرہ ک دوی زہونہ پورہ اوبہ شوی او مارہ شویدی تو
 ک ہغہ تہ دیر عیاشات او قیاحات پیداشویدی دویم ٹھنکول ک نشہ ک خیز و تولکہ
 چہ نشہ کوک اشراب پہ چا باندے او ٹھنکولے شی تو ہوش او حواس یے شراب شی
 او داسے بے عقلہ شی چہ ک حرام حلال او مورحور تمیز نشی کولے دارنگ محبت
 ک سخی ک دوی پہ زہونو کبش داسے ورنوتلے دے چہ عقل او معرفت ک حق ک
 دوی نہ بھر شویدے چہ دوی شرک او توحید کبش فرق نشی کولے۔ دویمہ
 معنی ک اشراب۔ دیورنگ سرہ بل رنگ پورہ کلاول لکہ چہ عرب وائی ٹوٹ
 مُشْرَب بِحُمُرَةٍ (جامہ کبش سور رنگ پورہ کلا کرے شویدے) چہ ک جامے
 پہ تولو مساماتو کبش دننہ نتوتلے دے دارنگ محبت ک سخی ک دوی زہونولہ
 داسے رنگ و کرے دے چہ بل رنگ نہ قبلوی (تفسیر فتح العزیز) اوک دے
 وچے تہ تعبیر یے پہ اکل سرہ تہ دے کرے عکھ چہ خوراک خو پہ ہر عضو
 کبش سرایت نشی کولے۔

فِي قُلُوبِهِمُ الْعُجْلَ سوال :- اشراب خو پہ او بویا پہ رنگ کبش استعمالیری

لکہ چہ مخکین ذکر شو تو عجل خو حیوان دے دھغہ سرہ خوا شراب تہ بتائیدی ؟
جواب :- دلته مضاف پتہ دے یعنی محب العجل لیکن د پیرے مبالغے دوجہ تہ
عجل یے مشروب اوگر خوؤ۔

تنبیہ :- دلته ابن کثیر او بعض تفسیر و نو واقعہ ذکر کپیدا چہ موسیٰ علیہ
السلام ہغہ سچے د دوی ڈرے ڈرے کرو اوپہ دریاب کنس یے او نوشتلو تو دوی
ہغہ اوپہ اوٹکلے نو د بعض کسانو (محبت کوؤنکی د عجل) پہ شونلا و باندا دے د
سرور رو د ذراتو اثار بنکارہ شول تو قرطبی و بیلی دی چہ ڈرے کول اوپہ دریاب
کنس نوشتل خو د قرآن تہ ثابت دی لیکن د خلق و شکل وغیرہ د قرآن د دے لفظ
تہ خلاف دی چہ فی کلوبہم۔

بکفرہم، بک سببیہ دہ یعنی کفر د دوی سبب د دے شراب دے او مراد د کفر تہ
عقیدہ د تشبیہ دہ (مدارک)۔ دوی مجسمہ او حولیہ و نو تو دوی تہ دا جسم د
سخی عاٹستہ بنکارہ شونو د دوی پہ زہونو کنس عقیدہ د الوہیت د ہغہ داخلہ
شود (سراج المنیر)۔

قُلْ بِكُفْرِهِمْ يَا مُرْكَمُ بِهِ إِنَّمَا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، دایل دلیل دے پہ ابطال د
قول د دوی (لَوْ مِنْ يَمَّا أُتِرَ عَلَيْتَا) یعنی پہ تورات کنس خو عبادت د عجل نیشتنہ
تو کہ تاسو پہ تورات ایمان لرئ نو وے داسے بدکار کوئی نو معلومہ شود چہ
تاسو کنس ایمان نیشتنہ۔

سوال :- ایمان خوا امر او نہی نشی کولے نو دلته ایمان تہ وے د امر نسبت او شود
جواب :- ایمان خوا اعمال صالحہ یا ندادے سبب او یا عث گرئی نو د سببیت دوجہ تہ
مشابہ کرے شو د امر سرہ لکہ چہ صلوٰۃ شرعیہ یے د سببیت دوجہ تہ ناھی کرکول
دے پہ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰی عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ کنس۔

سوال :- ایمان خو دیر شریف خیز دے نو ہغہ تہ د دے امر قبیح نسبت وے
شوید دے ؟۔ جواب :- دے تہ تہکم و بیلی شی یعنی پہ دوی پورے توتے کول
او د دے وجہ تہ ورپسے د دوی ایمان پہ شک سرہ ذکر کوی چہ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ۔
یعنی ایمان یے نیشتنہ ٹکھ دوی شرک کوی۔

سوال :- د دے تعبیر چہ نسبت د امر قبیح یے ایمان تہ او کرو (اگرچہ تہکم د)
تہ فائدہ دہ ؟۔ جواب :- شاہ عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ و بیلی دی چہ دا
تول کلام مخکنہ د قلوبنا غلف سرہ متعلق دے یعنی کہ شوک و ہم او کری

عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمْنُوا

اپہ نیزہ اللہ تعالیٰ یواختے (خالص) سیوا (بغیر) دے نور و خلقونہ نو او غواہی

چہ دا قول کہ دوی پہ تصلب فی الدین باندے دلالت کوی چہ دوی پہ دین کیں
 دیر بلک دی نور و ستو کلام کیں دے وہم جواب او شوچہ داخو تعصب فی الدین
 دے او ہنہ خواہ باطل کے او دے یے غت درے دلیلونہ ذکر کرل اول (یستفتحون)
 یعنی دوی دا بی مبارک گزرو کہ ہنہ پہ ذریعہ یے فتح غوشتلہ لیکن ہر کلمہ چہ
 ہنہ بی پہ بی اسماعیلو کیں پیدا شو نو کہ تعصب قوی دے وچے تہ یے کہ ہنہ تہ
 انکار او کرو۔ دویم داچہ دوی وائی چہ بغیر تورات تہ یل کتاب تہ متو اگر چہ
 ہنہ یل ہم حق دے نو دا تعصب دینی دے۔ دریم داچہ کہ دوی مشرانو سرے
 دینا توتہ اصرار او کرو پہ محبت دے سنی باندے او کہ ہنہ دے پارہ یے اللہ تعالیٰ وعدا
 ہم مانتے کرلے نو دے تہ تصلب فی الدین نشی و بیلے کیدے بلکہ داخو تعصب
 جہلی دے۔ نو پہ اخر کیں او بیل چہ دا تعصبات دایمان سرے نشی یو حائے کیدے
 نو معلومہ شہو چہ دوی ایمان والا نہ دی۔

فائدہ :- کہ سلا او کہ دے پہ مینج کیں پہ شو طریقو سرے فرق دے اولہ طریقہ
 دادہ چہ ہلتہ یے واکرو اما قیہ و بیلی وڈ او دلتہ واسمعوا دے۔ دویمہ طریقہ
 ہلتہ یے ثمر تولیت من بعد ذلک و بیلی دی او دلتہ یے قالوا سمعنا و عصیتا
 و بیلی دی۔ کہ دے بعض حکمتونہ دادی :- کہ اول طریقہ حکمت دا دے چہ
 احکام الہیہ (چہ پہ کتاب اللہ کیں دی) مقصد ذکر (درس و تدریس او بیان)
 او اوریدال کہ ہنہ ذریعہ دے نو پہ ہنہ ایت کیں کہ دوی دیر عیانت تہ اشارہ و
 چہ دوی کاصل تہ فتح ارکے دے۔ او پہ دے ایت کیں کہ زجر سرے ترتیب ذکر
 کول ہم مقصد دے او پہ ترتیب کیں سمع مخکیں دے ذکر نہ۔

دویمہ طریقہ حکمت دا دے چہ کہ قرآن ایاتونہ دیویل تفسیر کوی نو پہ
 ہنہ ایت کیں مضمون کہ میثاق یے ذکر کرے وڈ لیکن قبولیت کہ دوی تہ ذکر
 کرے نو پہ دے ایت کیں ذکر شرعاً قالوا سمعنا و ہلتہ تولیت۔ اول داچہ دا
 تولی عصیان وڈ پہ لفظ کہ عصیتا سرے او ہر کلمہ چہ پہ دے ایت کیں مقصد
 بیان کہ علت کہ عصیان وڈ نو معلول (عصیان) یے اول ذکر کرو او بیلی علت ذکر
 کرو پہ اشر بوا سرے (واللہ اعلم بحکم کتابہ)۔

الْمَوْتِ اِنْ كُنْتُمْ طَارِقِينَ ﴿۹۴﴾ وَلَنْ يَكْتُمُوهُ

مرکب (پہ دروغین) کہ بی بی تاسو رشتینی - او تہ غواہی دوی مرگ

۹۴۔ دانتہ کہ ما قبل خطایا تودہ پہ اعلان مباحلہ سرہ۔ او جواب ک سوال ک دوی کہ دوی او وائی چہ مونہ (تضلیف فی الدین) کوؤ دے وے تہ چہ زمونہ دین تہ سیوا تہول دینونہ باطل دی او حق دین صرف زمونہ دے نویہ دے ایاتونہ کنس دے وہم تردید کوی۔ قُلْ اِنْ كُنْتُمْ لَكُمْ اِلٰهٌ اِلَّا الْاِخْرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةٌ۔ دا خطاب ک دوی بنا دے کہ دوی پہ دعویٰ باندے چہ سورہ بقرہ تہ او سلا او سورہ مائده تہ کنس ذکر دی محکمہ چہ کہ دغہ دعویٰ سرہ دا خبرہ لازم دہ چہ دوی جنت ک خان ک پارہ خاص کنری او ک بل چا ک پارہ پہ ہفتہ کنس حصہ تہ منی۔ خبر ک کانت خالصہ دے او عند اللہ پہ ہفتہ پورے متعلق دے یا لکم خبر دے یا عندا خبر دے۔ عِنْدَ اللّٰهِ مراد کہ دینہ عنایت ک درجے دے۔ خَالِصَةٌ پہ معنی ک سالمة دے چہ ک شرکت ک بل چا تہ پاک وی۔ یا پہ معنی ک خاصہ دے۔ وَنِ دُونَ النَّاسِ دابیان ک خالصہ دے مراد ک الناس تہ عام تعلق دی او یا لخصوص صحابہ کرام او اُمت ک محمد صلی اللہ علیہ وسلم پکنس مراد دی۔

کَتُمُو الْمَوْتِ، تمہی طلب ک دیوخیز دے پہ زہرہ کنس او کلہ کلہ پہ ژہ سرہ بشکارہ کیبری او دلتہ مراد پہ ژہ سرہ سوال کول دی دا ابن جریر ک ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت ذکر کرے دے۔ صاحب اللباب ویلی دی چہ تمہی پہ لغت ک عرب کنس تہ معلومیبری مگر پہ قول سرہ۔ او قاسمی ویلی دی چہ دلتہ مراد کہ تمہی تہ تلفظ کول دی پہ طلب ک موت باندے صرف پہ زہرہ کنس تمہا او طلب کول مراد تہ دے محکمہ چہ دامقام ک حجت قائمولو دے او ہفتہ معلومیبری پہ تلفظ ک ژہ سرہ۔

اِنْ كُنْتُمْ طَارِقِينَ، رشتینی پہ دعویٰ ک جنت او ک خصوصیت ک ہفتہ کنس۔ پہ دے مقام کنس ک مفسرینو دہ توجیہات دی۔ اولہ توجیہ پہ تفسیر و تو کنس مشہورہ شویدہ ہنہ دادہ کہ تاسو رشتینی بی بی پہ دعویٰ ک جنت کنس نو ک خان دپارہ مرکب او غواہی محکمہ چہ کوم خیز ک انسان محبوب وی نو کہ ہفتہ ذریعہ ورتہ ہم محبوبہ وی اگر چہ فی نفسہ ترخہ (او مکروہہ) وی نو جنت تہ ک رسیدلو ذریعہ مرکب دے دے وے تہ مرکب سوال پہ تاسو باندے لازم دے۔ دویمہ توجیہ ابن جریر ک ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ پہ سند سرہ نقل کریدہ او ابن کثیر

غورہ کریدہ بلکہ متعین کر پئے دہ حقہ دادہ چہ دامباہلہ دہ او مراد کہ تمیٰ موت نہ سوال کہ موت دے پہ دروغن یا ندے یعنی تاسو (اسے یہود و) دعویٰ کوئی چہ موت ضرور پہ حق دین یا ندے یواو کہ دے وچہ تہ جنت زمونہ حق دے نوہ حق کا اثبات دپامہ حوالہ حاجہ (یعنی دلیلوتہ) پیش کول ضروری وی نوہ دے محائے پورے معلومہ شوعہ چہ تاسو سرہ ہیچ دلیل کہ حقایقیت یشتہ صرف تعصب دے نو او س تیار ثنی مباحلے تہ او تفصیل کہ مباحلے پہ سورۃ العمران لا کہن بہ انشاء اللہ راہی او دارنگ داسے ایت پہ سورۃ جمعہ لا کہن ہم دے او ابن کثیر او ابن قیم پہ اولہ توجیہ یا ندے اعتراضوتہ ذکر کریدای۔

اول اعتراض :- چہ جنتی کیدل مستلزم تہ دی طلب کہ مرک لہ حکہ چہ پیر انبیاء و صلحاء تیر شویدای چہ اہل جنت دی او حال دادے چہ ہغوی طلب کہ مرک تہ دے کرے بلکہ او بد والے کہ عمر کہ ہغوی سبب کہ زیادت کہ خیر اوہ رفع کہ درجا نو دے لکہ چہ پہ حدیث کہن ذکر دی خیر گمر من طال عمرہ و حسن عملہ ر غورہ پہ تاسو کہن ہغہ شوک دی چہ عمریے او بد وی او عمل خااستہ وی) او کوم چہ مفسرین نو کہ علی او عمار بن یا سر او نور و کسا نو واقعات ذکر کری دی نو پہ ہغہ کہن طلب کول کہ مرک پہ ژے سرہ کہ ہغوی تہ نقل تہ دی صرف محبت کہ موت کہ ہغوی نقل کرے شویدے۔

دویم اعتراض :- کہ دغسے ملازمہ شی نوکیدے شوعہ چہ حقہ یہود دیا نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابوتہ و تیلے وے چہ تاسو خو جنتیان بیئی نو تاسو ولے مرک تہ غواہی ۹۔ او دا اعتراض پہ دویمہ توجیہ یا ندہ تہ لازمیری حکہ چہ پہ وخت کہ مباحلہ کہن خو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابوہم کہ دروغن دپارہ کہ مرک دعا غوشتلے وہ۔

دریم اعتراض :- پہ حدیث صحیح کہن راہی دی چہ لا یتمنیٰ احدکم الموت کلا یتدع بہ (ہی شوک دے ستاسونہ تمنا کہ مرک تہ کوی پہ زہ کہن اونہ دے دعا کوی کہ مرک دپارہ پہ ژہ سرہ) نو چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہ دے تہ منع کوی نو بیا دوی تہ شہ رنگ امر کوی کہ ہغہ۔ دا اعتراضوتہ پہ دویمہ توجیہ یا ندہ تہ لازمیری۔ او مباحلے تہ یے تمنا و تیلے دہ نو حکہ چہ پہ مباحلہ کہن ہریو فریق ارمان کہ طلب کہ بل کہ ہلاکت کوی۔ لیکن یہود دیا نو کہ مباحلے کولوتہ انکار کرے و لکہ چہ نصاراؤہم کرے و و او کہ دے انکار دپارہ یے روستودہ وچہ ذکر کریدای۔

أَبَدًا أَبَدًا قَدْ مَاتَ أَيْدِيَهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

ہیچے، یہ وجہ دہخہ عملونو چہ مخکین لیرے دی لاسونو کدوی۔ او اللہ تعالیٰ پومہ دے

بِالظَّالِمِينَ ۝ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ

یہ ظالمونو باندے۔ او خامخا او یہ مومے تہ دوی لره دیر حرص ناک د خلقو تہ

۹۹۔ یہ دے کتب دلیل قطعی دے چہ دوی طلب د موت یہ راتلونکی وخت کتب ہیکلہ تہ کوی۔ کن۔ ایداً دواہ الفاظ دناکید د نفی د پاره دی یہ زمانہ د مستقبل کتب۔

بِمَا قَدْ مَاتَ أَيْدِيَهُمْ مراد د دینہ ہخہ اعمال د دوی دی چہ اسباب د جہنم دی انکار کول د آخری نبی تہ او تحریف کول د کتاب اللہ او نور دیر معاصی چہ دوی

پیڑ ندل۔ ایدایہم مراد د دے تہ نفسونہ د دوی دی لیکن اکثر کارونہ انسا یہ لاسونو سرہ کوی تو حکمہ ہخہ تہ اکثر نسبت کیدایشی لکہ سورۃ حج سورتہ

انفال لکہ سورۃ شوری تہ۔ او یوقول دلتہ دادے چہ مراد د دے تہ ہخہ تحریف دے چہ دوی پخیلو لاسونو باندے لیکے دے لکہ چہ پہ لک کتب تیر شویدی او یہ

لفظ د بِمَا قَدْ مَاتَ أَيْدِيَهُمْ کتب اشارہ دہ کہ چرے دوی یا بل شوک د تباہ مصیبتونو او مرضونو تہ تنگ شی او حان لہ مرگ او غواری۔ نو داتما خود وچہ د دعوے

د جنت تہ تہ دہ اگرچہ جائز تہ دہ۔ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ یہ دے کتب زجر دے او دلیل دے چہ دغہ دعوی کوونکی د جنت یہ دروغہ سرہ دوی ظالمان دی

دارنگ دا جملہ علت دے د نفی د کن یَتَمَتُّوْهُ أَبَدًا د پاره یعنی دغہ اخبار بالغیب د طرف د اللہ تعالیٰ تہ دے او دا یقینی رشتینی دے حکمہ چہ اللہ تعالیٰ د دوی یہ

حالت باندے عالم دے۔ فاعلہ عل کہ سوال او کریشی چہ خہ ثبوت دے د دوی یہ تمنا تہ کولو باندے؟۔ جواب دادے چہ تراوسہ پورے د ہیچ یو کتابی

یا غیر کتابی تہ داسے نقل نیشته چہ ہخہ سوال د مرگ کرے وی۔ بیا کہ سوال او کریشی چہ تمنا خود زہرہ عمل دے کیدے شی چہ دوی یہ زہرہ کتب تمنا

کرے وی؟ جواب مخکین ذکر شویداے چہ دلتہ تمنا یہ معنی د سوال کولو دے یہ ژبے سرہ او دوی یہ ژبہ سرہ د سوال چرے تہ دے کرے۔

فاعلہ عل یہ دے کتب دلیل دے یہ صدق د نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے چہ ہخہ دا اخبار بالغیب کرے دے چہ کن یَتَمَتُّوْهُ أَبَدًا او تراوسہ پورے دا خبر رشتینی دے نو معلومہ شوہ چہ دا اخبار د طرف د اللہ تعالیٰ تہ دے او

عَلَىٰ حِيلَةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ

یہ ژوند دنیوی پائے او دے ہفتہ کسانو نہ چہ شرکے کرے۔ غواری ہریو دے دوی

لَوْ يَعْمُرُ لَفَسَدَتِ ۖ وَمَا هُوَ بِمُزْحِجٍ مِّنْ

چہ عمر دے ور کرے شی زکالہ او نہ دقتہ عمر۔ یح کوونکے دے ہفتہ لڑکے دے

الْعَذَابِ أَنْ يَعْصِرَ ۚ وَاللَّهُ بِصِيرِ مَا يَعْمَلُونَ

عذاب تہ کہ عمر ور کرے شی۔ او اللہ تعالیٰ لیدونکے دے ہفتہ عملونو چہ دوی یے کوی۔

نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ یہ وحی سرہ معلوم شویداے نو معلومہ شہوہ چہ ہفتہ حق نبی دے۔ فائدہ عا۔ دا سے ایت یہ سورۃ جمعہ ملا کتب ہم راغلے دے لیکن یہ دوار و کتب فرق دے یہ دوتہ طریقو سرہ اولہ طریقہ دلالتہ یے اِن کانت لکم الدار الاخرۃ و ییلے دے اوہلتہ اِن رَعِمْتُمْ اَنْتُمْ اَوْلِیَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ دے دویمہ طریقہ دلالتہ وکن یتتمونہ دے اوہلتہ ولایتتمونہ ذکر دے نو وجہ داول فرق دادہ چہ یہ دے سورت کتب یہ سہ۔ او ملا کتب دعوی دجنت ذکر دے نو دے ہفتہ دے مناسبت دے ویمہ یہ دے ایت کتب ہم الدار الاخرۃ (جنت) ذکر کرو او یہ سورۃ جمعہ کتب چہ ہرکلمہ دے دوی تمثیل دے حمار سرہ ذکر شونو دوی او بیل چہ مونبر اولیاء اللہ یو نو مونبر تہ نسبت دے حمار کولوز مونبر توہین دے نوہلتہ یے اولیاء اللہ ذکر کرو۔ وجہ دے دویم فرق دادہ چہ دعوی دجنت او چتہ دعوی دے محکمہ چہ جنت حاصلول حوائتہائی درجہ دے سعادت دے او دعوی دے ولایت دے تہ کوزہ دے محکمہ چہ ولایت خو ذریعہ دے دے پارہ دے جنت تو ہرکلمہ چہ یہ دے سورت کتب یے دے دوی او چتہ دعوی ذکر کرہ نو دے تردید یے یہ دے یر تاکیدا سرہ او کرو (کن یتتمونہ) او ہرکلمہ چہ سورۃ جمعہ کتب ادنی دعوی ذکر دے نو دے ہفتہ یہ رد کتب صرف یہ نفی (لا) سرہ التقاء او کرہ (واللہ اعلم)۔

لک دادویمہ وجہ دے انکار دے دوی دے۔ یہ دے کتب ہم تاکیدا دے یہ لام اونون تاکیدا سرہ او خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم او ہر ہفتہ چاتہ چہ اہل خطاب وی۔ وکنجدتہم دلالتہ وجد یہ معنی دے علم دے متعدی دے دوتہ مقعولوتہ ہم اول مقعول دے او آخر ص دویم دے او احتمال دے چہ یہ معنی

دَلَّی (موت لو) دی تو متعدی دے یوم مقول تہ چہ ہُم دے او احرص حال دے
 اَحْرَصُ النَّاسِ یہ دے کہیں مِن پتہ مراد دے او احرص اسم تفضیل دے دلالت
 کوی یہ دیر حرص کولو کہ دوی باندے۔ النَّاسِ کہیں الف لام دیا مآ کہ جنس دی حکمہ
 ہر انسان طبعاً ژوند کہ دنیا باندے حرص کوی یا الف لام عہدای دی مراد یہ
 دے کہیں متکرین کہ بعث بعد الموت دی۔ عَلٰی حَیٰوۃ، نکرہ دلالت کوی یہ یو
 نوع کہ ژوند باندے چہ ہغہ حیاۃ طویلہ دے (سراج)۔ وَمِنَ الَّذِیْنَ اَشْرَكُوا،
 دا عطف دے یہ معنی دَاَحْرَصُ النَّاسِ یعنی وَاَحْرَصُ مِنَ الَّذِیْنَ اَشْرَكُوا یا عطف دے
 یہ احرص باندے یہ تقدیر کہ یل احرص سرہ او یل احتمال دادے چہ دا خبر
 دے مخکین کہ مبتداء تہ یہ تقدیر کہ قوم سرہ کہ دے تہ روستو ہغہ یہ مبتداء وی
 او مراد کہ الذین اشركوا تہ مجوسیان دی یا مشرکین عرب دی یا ہر ہغہ کافر
 چہ بعث بعد الموت باندے عقیدہ تہ لری۔ او زنجیری و ثیلی دی چہ مراد
 کہ دے تہ ہغہ یہودیان دی چہ کہ عزیر ابن اللہ عقیدہ لری نو دا عطف کہ خاص
 دے یہ عام باندے۔ یُوَدُّ اَحَدَهُمْ لَوْ یُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ، دا استیناف دے کہ پارہ کہ بیان
 کہ زیادت حرص کہ یہودیان نو یا مبتداء دہ یہ تقدیر کہ قوم سرہ۔ سوال :- ذَا اَلْفَ
 سَنَةٍ (زرو کالی) تخصیص یے ولے کہ یہ دے :- جواب :- دا عادت کہ مجوسیان نو کہ
 یہ وخت کہ سلام کولو کہیں چہ ہغوی و ثیل ژوندے او سے زر کالہ۔ سنہ زر زریروزہ
 او مہر جانہ عمروی او یہودیان نو ہم دا عادت کہ مجوسیان نو تہ ایزدہ کہے و۔
 یُوَدُّ یہ معنی کہ تمنا کولو دے او لَوْ یُعَمَّرُ کہیں لَوْ کہ پارہ کہ تمنا دے مصدر یہ کہ
 جزاء جواب تہ غواری۔ سوال :- یہودیان کہ الذین اشركوا تہ ولے زیات
 حرصناک دی :- جواب :- الذین اشركوا کہ جزاء او سزاء عقیدہ تہ لری نو
 ژوند کہ دنیا دیر او بد تہ غواری ہغوی وائی چہ کہ سزاء ہیچ و بیرہ نیشستہ او یہودیان
 نو کہ بعث بعد الموت قائل دی نو ہغوی وائی چہ دا ژوند کہ دنیا تیرشی نو
 ورتلو سرہ زمونہ کہ پارہ سزادہ نو کہ یُرَدُّ وچے تہ ہغوی کہ دنیا ژوند دیر او بد
 غواری۔ وَمَا هُوَ بِمُرَحِّزٍ مِّنَ الْعَذَابِ اَنْ یُعَمَّرَ، ہوضمیر احد تہ راجع دے
 یا ضمیر شان دے او اَنْ یُعَمَّرَ کہ دے تہ بدل دے یا راجع دے تعمیر (عمرو کولو)
 تہ چہ مصدر دے یہ یُعَمَّرُ کہیں، یعنی عمرو و رکول کہ کم وی او کہ زیات وی
 (بغیر ایمان او عمل صالح) تہ ہیچ فائدہ تہ و رکوی او کہ عذاب تہ ہیچ کول نہ شی
 کولے۔ وَاللّٰهُ بِصِیْرَتِہُمْ یَعْمَلُوْنَ یہ دے کہیں تہدید او زور نہ دہ چہ کہ اللہ تعالیٰ تہ

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ

تہ ورتہ او واپہ، شوک چہ وی دشمن د جبریل علیہ السلام (ہغہ تباہ دے) پس یقیناً دہ راورد دہ دافران

عَلَى قَلْبِكَ بِأَذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ

یہ زہہ ستا باندے یہ حکم د اللہ تعالیٰ سرہ تصدیق کوونکے دہ ہغہ کتابونو چہ مخکن

يَدِيهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ۝۹۴

دہ دہ نہ دی اولار خودونکے دے او زیرے دے ایمان والو لہہ ۔

او دہغہ د عذاب نہ شوک پتہ نشی پاتے کیدالے۔ بصیر د اللہ تعالیٰ صفت دے یہ حقیقت باندے حمل دے بغیر د تشبیہ او تمثیل د مخلوق تہ او بغیر د تاویل او تحریف تہ۔ او چا چہ وئیلی دی چہ بصیر یہ معنی د علیم دے نو دا قول یے فاسد۔
 کہ دے ایت تہ تریک پورے دے سورت دویمہ حصہ دہ یہ اثبات رسالت د رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہیں یہ جوابات تو د تہہ شبہا تو سرہ چہ تعلق لری د رسالت سرہ۔ مخکن د بنی اسرائیلو ہغہ خیانات و وجہ د عقیدے د توحید سرہ یے تعلق لرلو او اس ذکر دہغہ خیانات تو د ہغوی دے چہ د انکار رسالت سرہ متعلق دی۔ او یہ دے حصہ کہیں خلور یا بو تہ دی اول باب د کہ تہ تریک پورے دے یہ دے کہیں جوابات دی د پتخہ شبہا تو د بنی اسرائیلو او بیا پتخہ زجرو تہ دی (چہ ہغہ ہم د دوی خیانات دی) بیا د دہ شبہا تو جوابونہ دی بیا پتخہ امور دی چہ تعلق لری د رسالت سرہ۔ تفصیل یے دادے چہ اولہ شبہہ یہ بارہ د جبرائیل علیہ السلام کہیں دہ چہ دے وحی راوری یہ آخری نبی باندے او دے زمونہ دشمن دے نو مونہ یے حکم نہ منو۔ دویمہ شبہہ یہ بارہ د سلیمان علیہ السلام کہیں چہ دے خو ساخر و دوتہ ورتہ ولے نبی وایے او کہ نبی وی نو بیا خو سحر جائز دوتہ ولے سحر تہ کفر وایے۔ دریمہ شبہہ یہ بارہ د ہاروت ماروت کہیں چہ داملاتیک و او خلقوتہ یے سحریتو دلونو معلومہ شوہ چہ سحر جائز دے تہ ولے ہغہ تہ کفر وایے۔ خلورمہ شبہہ چہ لفظ راعنا جائز دے حکم چہ تہ تراوسہ پورے صحابہ کرامو دالفظ استعمالو لو تو د جائز لفظ نہ ولے منع کوے۔ پنجمہ شبہہ کلہ یوحکم کوے او صبالہ د ہغہ تہ خلاف بل حکم کوے تو تہ پتخیلہ خبر کہیں متردد یے

نوبی نہ ہے دارنگہ کہ اللہ تعالیٰ پہ کلام کہیں داسے ترزدہ خوشی راتلے تو معلومہ شوہ
چہ ستا کلام کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ تہ تہ دے۔ بیا پتخہ زجرو تہ دی پہ پتخہ کار و نو
او اقوالو کہ هغوی باندے۔ اول زجریہ اعتراضو تو کولو پہ رسول باندے۔ دویم
خلق کہ دین تہ اول پہ سبب کہ حسد سرہ۔ دریم حان کہ پاره کہ جنت دعوی کول
مخلوم کہ یویل کہ کتاب (حق) تہ انکار کول۔ پنجم کہ مساجد و کہ اللہ تعالیٰ تہ توحید
والامنع کول۔ بیا شپہ مہ شہید پہ پاره کہ نسبت کہ ولد کہیں اللہ تعالیٰ تہ۔ بیا اوومہ
شہید حان کہ پاره کہ وحی او کہ تیوت خواہش کول۔ بیا پتخہ امور کہ رسالت سرہ
متعلق دی اول صداق کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم او هغه تہ تسلی و رکول
دویم اتحاد کول ممکن تہ دے کہ یہود او نصاری سرہ۔ دریم دلیل نقلی کتابیا تو
مؤمنانو تہ۔ مخلوم ترغیب۔ پنجم تخویف اخروی۔ کہ ہر شہید کہ او کہ هغه جواب او
کہ زجرو تو تفصیل پہ پہ تفسیر کہیں راضی۔

ربط کہ کہ ایت کہ دادے چہ کہ کہیں ذکر شو چہ دوی ماسیوا کہ توران کہ بل کتاب تہ موقد تقصیب او
کہ ضد کہ دے تہ نو دوی او ٹیل چہ تا! موثر خود دے دے وچے تہ قرآن تہ منو
چہ داز موثر دشمن راوپے دے چہ جبرائیل دے نو کہ هغه جواب کوی۔
دارنگہ بہا قدامت اید یہم کہیں کہ دوی تا کارہ اعمالو تہ اشارہ وہ نواوس
کہ دوی کہ بد او عملو تو تفصیل کوی چہ اول پہ هغه کہیں کہ جبرائیل سرہ دشمنی
کول او کہ هغه کہ دے تہ کہ قرآن او کہ دے رسول انکار کول دی۔ نو پہ دے ایت
کہیں جواب دے کہ دوی کہ اولے شہید چہ هغه پہ پاره کہ جبرائیل علیہ السلام کہیں
وہ تفصیل ہے داسے دے چہ ابن جریر او ابن کثیر و ٹیلی دی چہ اجماع کہ
مفسرینو دہ چہ دایہ رد کہ یہود یا تو کہیں نازل شویداے چہ هغوی بہ رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ و ٹیل چہ تا تہ وحی جبرائیل راوپری هغه ستا
دوست دے لیکن زمونہ دشمن دے کہ میکائیل دا وحی راوپلے نو مونہ بہ
ایمان راوپے وے۔ لیکن پہ سبب کہ دے قول کہیں اختلاف کہ بعض مفسرینو
کہ دے سبب مناظرہ کہ یہود او کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہ عھولے دہ او هغه
روایات ابن کثیر را جمع کریداے، پہ بعضو کہیں کہ یہود یا تو کہ درے سوالاتو ذکر
دے او پہ بعضو کہیں کہ مخلور او بعضو کہیں کہ پنچو سوالاتو ذکر دے او کومر
روایت کہیں چہ درے سوالات ذکر دی هغه بخاری راوپے دے پہ هغه کہیں
واقعہ کہ ایمان راوپلو کہ عبد اللہ بن سلام رضی اللہ عنہ دہ پہ هغه کہیں دادی

چہ عبد اللہ بن سلام اور ائیل چہ جبرائیل خود دشمن کی یہودیائی نو دے تو نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم داییت اولو ستلو (تو معلومہ شہود چہ دھے تہ محکین داییت نازل
 شوے وڈ نو داسبب ک نزول تہ دے) اوپہ کو مور وایا تو کیش چہ ذکر کخلور واد
 پنخو سوالا تو دے تو یہ ہفت کیش تصریح دہ چہ دایات یہ دغہ وعتا کیش نازل
 شویدی دے یہ ستدا و تو کیش اگرچہ ضعف دے لیکن دیویل تقویت کوی۔
 بعض مفسرین نو دے ایت سبب نزول مناظرہ ک عمر رضی اللہ عنہ او کی یہودیائی نو
 ذکر کر پیداء خود ہفتہ روایا تو یہ ستدا کیش انقطاع دہ یہ مینج ک شعبی او ک عمر
 رضی اللہ عنہ کیش اوپہ مینج ک قتادہ او ک عمر رضی اللہ عنہ کیش اوپہ دے تہ لو
 روایا تو کیش مجموعی طور سرہ ذکر دہ چہ دوی وئیلی وڈ چہ جبرائیل علیہ
 السلام محکمہ زمونہ دشمن کچہ ہفتہ دے ملک دے چہ ک سختی او ک قتل حکمونہ
 راوری۔ او جنگونہ او عذابونہ راوری۔ ہفتہ ملک ک تنکسیا راوستلو دے
 او ملک ک قحط دے۔ او امام رازی وئیلی دی چہ غورہ دادہ چہ سبب ک دشمنی
 ک دوی دادے چہ ہرکله ہفتہ ایا تو تہ ک سورۃ قحط ملک او ک سورۃ شعراء ۱۹۳
 دوی اورید لے وڈ چہ یہ ہفتہ کیش نسبت ک انزال قرآن دے روح القدس او
 روح الامین تہ او یہودیائی نو اقرار کو وچہ دا صفتونہ خود جبرائیل دی نو دوی
 اعتراض او کپو چہ دے زمونہ دشمن دے ک دے وچے تہ چہ حق ک وحی خو یہ
 بنی اسرائیلو کیش دے او جبرائیل انحری وحی یہ بنی اسماعیلو کیش راورے دہ
 اوپہ دے توجیہ سرہ ک دے ایت ربط ہم قل ان کا کت ک کمر الدار الا حرقہ اہ
 سرہ دادے لکہ چہ دوی ک خان ک پارہ جنت خاص کو وڈ نو دارنگ دوی ک خان
 ک پارہ وحی ک نبوت ہم خاص کولہ نوپہ روستی خبرے سرہ دوی ک جبرائیل
 علیہ السلام ک دشمنی اظہار کریدے (نو ک دے شیطہ مقصد دادے چہ ک
 قرآن کریم کذاب او بطلان ثابت شی نو ک دے نبی ک نبوت دعوی بہ ہم
 باطلہ شی۔ ک دے مثال دادے چہ یوحنا یث صحیح ستدا والا وی لیکن باطل
 پرست انسان ک ہفتہ پہ ستدا با ندے (غلط) اعتراض او کری۔ او ک دے طریقہ
 اوس پہ شیعہ کا تو کیش دہ چہ ہفتی پہ ستدا ک دین اسلام با تشبہ وائی
 چہ ہفتہ صحابہ کرام دی یا وائی چہ جبرائیل خطا شویدے پہ وحی کیش ک
 علی رضی اللہ عنہ پہ عائیے پہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم با تدوی
 راورے دہ۔ دغہ شیعہ کا تو تہ غرابیہ وئیلے شی) نو ک دے شیطہ جواب او شو

یہ دے قول سورہ چہ کُلِّ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلْجَبْرِئِيلِ حاصل کہ جواب پہ راتلو کو ایاتوں کو
 کہیں داد دے چہ جبرائیل دا وحی پہ اذن کہ اللہ تعالیٰ سورہ راوپے دہ اوپہ وحی (قرآن)
 کہیں یے تصدیق او موافقت دے کہ مخکو کتابو نو سورہ اوپہ دے کہیں ہدایت او
 بشارت دے او دشمنی کہ جبرائیل علیہ السلام سبب دے کہ دشمنی کہ اللہ تعالیٰ او
 کہ تلو رسولانو او ملائیکو سورہ او سبب دے کہ کفر او دا وحی ایات بینات دی
 اوپہ دے باندے کفر کو کمال فسق دے او دا اعتراض کو ڈنکی لو طونہ ماتوونکی
 دی اوپہ ایمانہ دی او کہ دے رسول پہ راتلو سورہ دوی خیل کتاب شانہ غور رو
 دے او کہ امیا تویشان شوییدی او کہ سحر او منتر تا بعداری یے شروع کرے دہ
 یہ دے تلو ایاتو نو کہیں کہ دوی جوابات او حیاثات ذکر دی۔ لاجبرئیل صاحب
 اللہ اب پہ دے لفظ کہیں دیارلس قراءت ذکر کری دی، امام بخاری تفسیر کہیں
 ذکر کریدی چہ جبر او میک او اسر دلالت کوی پہ عیدیت باندہ او رایل
 پہ معنی کہ اللہ دے او قرطبی و تبلی دی چہ جبر پہ معنی کہ عید او میک پہ معنی کہ
 عید دے۔ او بعض علماء و تبلی دی چہ جبر او میک صفات کہ اللہ تعالیٰ دی لکہ
 رحمن رحیم اوایل پہ معنی کہ عید دے او دا عجمی (عبرانی) ژبہ دہ چہ پہ
 دیکش مضاف الیہ مخکش راوپے کیبری پہ مضاف باندے۔ ابن خلدون ہم
 دا سے و تبلی دی (واللہ اعلم)۔

قَائِلٌ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ سَمَوَالِ: دلتہ خود شرط او جزاء مناسبت نیستہ ۶۔
 جواب:۔ جزاء پہ اصل کہیں پتہ دہ او دا دلالت کوی پہ ہقہ جزاء پتہ باندے
 اوپہ ہقہ کہیں ویرا قوال دی (۱) کہ ہقہ کہ دشمنی ہیج وجہ کہ جواز نیستہ (۲) مرد
 شی پخپلہ غصہ کہیں (۳) کہ غارے تہ یے کرئی کہ انصاف او نیستہ (۴) کفریے
 او کروپہ ما انزل اللہ باندے (۵) ہقہ زما دشمن دے اوزہ کہ ہقہ دشمن یم
 (دا سے الفاظ کہ جزاء کہ پارہ پتہ دی)۔

قَائِلٌ نَزَّلَهُ مَرْجَمٌ مِّنْ رَبِّهِ اَوْ فاعل کہ نزول جبرائیل دے۔ علی قَلْبِكَ علی دلالت
 کوی پہ استعلاء یعنی قرآن عالی دے ستا پہ زبہ باندے چہ کہ برہ طرف نہ
 راجی او احاطہ یے کریدہ ستا پہ زبہ باندے او قَلْبِكَ کہیں اشارہ دہ محل کہ علم
 او عقل تہ یعنی دا انزال صرف پہ ژبہ باندے تہ دے بلکہ پہ زبہ باندے
 او کوم علم چہ پہ زبہ کہیں وی تو ہقہ پوچ علم وی۔ دارنگ اشارہ دہ چہ محل
 کہ وحی کہ انبیاء علیہم السلام زبہ وی او کہ ہغوی سترے او دہ کیبری لیکن زبہ یے

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ

خوک چہ وی دشمن دے اللہ تعالیٰ او دے ملائکو دے ہفتہ او دے رسولانو دے ہفتہ

وَجِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿۹۸﴾

او دے جبرائیل او دے میکائیل (علیہما السلام) ثویقیناً اللہ تعالیٰ دشمن دے دے دے کافرانو۔

نہ اودہ کبریٰ او دے دے وجہ نہ دے ہفتہ دے خوکیدل ہم وحی دے (دایہ صحیح حدیث سرہ ثابت دی)۔ او دارنگ پہ سورۃ شعراء ۱۹۲ کتب شتہ دے۔ بِأَذْنِ اللَّهِ کاذن معانی دیرے دی (روستوبہ انشاء اللہ ذکر کبری) لیکن دلتہ پہ معنی کا امر سرہ دے پہ دلیل دے سورۃ مریم ۳۴ سرہ او احتمال شتہ چہ پہ معنی دے علمہ او اختیاریہ او تشہیلہ سرہ نشی۔ نو دا اصل جواب دے چہ جبرائیل کہ پہ وحی کتب سختی او عذابونہ راوی او کہ خیر راوی لیکن پہ امر دے اللہ تعالیٰ سرہ راوی دے محان نہ پہ کتب ہیچ دخل نہ کوی نو دا خو سبب دے دشمنی دے ہفتہ سرہ نشی کید۔ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ، حال دے دے مقول دے نزلہ یا دے فاعل دے ہفتہ نہ او پہ دے کتب دفع دے یو وہم دے ہفتہ دادہ چہ کلہ خو راویان دے سند معتمد وی لیکن پہ متن (اصل) دے حدیث کتب نقصان وی دے دے وجہ نہ محدثینو ویلی دی چہ صحت دے سند مستلزم نہ دے صحت دے متن لرہ نو کیدے شی چہ پہ قرآن کتب شہ نقصانات وی نو دے ہفتہ جواب او شو چہ قرآن کریم کتب ہیچ عیب نیستہ او دے ہفتہ درے درے دی۔ اول مُصَدِّقًا آہ یعنی محکم کتب کتابو نو کتب دے قرآن دے راتلو ذکر شویدے نو دے لازیدل تصدیق دے ہفتہ خبر دے چہ محکم کتب کتابو نو کتب ور کرے شویدے دارنگ مضمون دے قرآن موافق دے دے مضامینو دے محکم کتب کتابو سرہ نو دا دلیل دے دے کمال صدق دے قرآن کریم۔ دویمہ وجہ ہدای دامصدر پہ معنی دے ہادی سرہ دے مصدری دے مبالغہ دے پارہ راوی دے دے۔ یعنی دا قرآن پورہ ہدایت دے نقصان دے خطایی یا دے گمراہی مخیرے او بے دلیلہ پکب نیستہ۔ دریمہ وجہ و بُشْرٰی دامصدر ہم پہ معنی دے فاعل دے یعنی مبشر۔ او مراد دے دادے چہ دے پہ او ریدلو سرہ مؤمن ہر دخت پہ زہ کتب خوشحالی او اطمینان محسوس کوی او پہ ظاہری محکم کتب ہم آثار دے خوشحالی بشکاری پہ مؤمن یان دے ہیچ قسم بوج کبری نہ۔ یعنی صرف ایاتونہ دے بشارت مراد نہ دی۔ اَللّٰهُمَّ زَيِّنْ دامتعلق دے دے ہادی او بشری دواپو سرہ او تخصیص دے مؤمنین دے

دے دے وچے نہ کر پیدے چہ کہ قرآن نہ فائدہ کہ ہدایت او بشارت دوی نہ حاصلی
 ۹۵ یہ دے کیش بل رد دے یہ ہغوی باندے۔ یعنی دشمنی کہ جبرائیل سر سبب
 کہ دشمنی کہ اللہ او کہ تہو لو ملائیکو او کہ تہو لو رسولانو دے او دا علامت کہ کفر دے۔
 مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ دشمن کہ اللہ تعالیٰ ہر مخالفت او نا فرمانی کو ویکہ کہ ہغہ دے۔
 او یہ قرآن کیش ذکر دے چہ ہر کا فرعدا اللہ دے لکہ یہ سورۃ توبہ کیش او دا
 رنگ منع کو ویکہ کہ قرآن نہ لکہ یہ سورۃ حم سجداہ کیش او قرعون لکہ یہ
 سورۃ طہ کیش۔ کہ مَلِکِیَّتِہِ دشمنی کہ ملائیکو سورۃ کہ ہغوی نہ انکار کول
 دی یا کہ ہغوی دا سے صفات ذکر کول چہ قرآن او سنت کیش وارد نہ وی یا
 ملائیک کہ اللہ تعالیٰ بنات (لوتہ) کیش یا یہ دے وجہ سورۃ دشمنی کول چہ
 ہغوی ولے یہ آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے وحی راوپے دے۔ وُرُسْلَہ
 ہر مخالفت کو ویکہ کہ رسول نہ او کہ ہغہ دل سے صفتو نہ کول چہ کہ ہغہ کہ شان نہ
 خلاف وی دا کہ رسول سورۃ دشمنی کول دی او قرآن کیش ذکر دی چہ شیاطین
 انسیہ او جتبیہ دشمنان کہ پیغمبران دی لکہ چہ یہ سورۃ انعام کیش دی او
 ہر مجرم کہ ہغہ دشمن دے لکہ یہ سورۃ قرقان کیش۔
 کہ جبرائیل کہ میکئل سوال :- دادوارہ خو یہ مَلِکِیَّتِہِ کیش داخل و وجدائی ولے
 ذکر کول ؟ جواب :- یہ دیرو وجو سورۃ دے اولہ وجہ دادہ چہ بحث کہ
 یہود و سورۃ یہ بارہ کہ دشمنی کہ جبرائیل او دوستانہ کہ میکائیل کیش و۔ دویمہ
 وجہ یہ دے کیش اشارہ دے کہ دے دوار و شرافت او فضیلت تہ یہ نور و ملائیکو
 باندے۔ دریمہ وجہ دادہ چہ جبرائیل روح اللہ او امین کہ اللہ تعالیٰ دے یہ
 وحی باندے او میکائیل امین دے یہ خزانہ کہ فتح او کہ رحمت باندے (ابن قیم)۔
 فائدہ :- ہر کلا چہ دشمنی کہ رسولانو سورۃ یہ سبب کہ نزول کہ وحی سورۃ دے او
 نزول کہ وحی یہ سبب کہ نزول کہ ملائیکو سورۃ دے او نزول کہ ملائیکو یہ امر
 کہ اللہ تعالیٰ سورۃ دے تو اول یے ذکر کہ اللہ تعالیٰ او کرو بیا ذکر کہ ملائیکو بیا ذکر
 کہ رسولانو۔ او واپہ دے کیش یہ معنی کہ سورۃ دے محکمہ چہ دشمنی کہ یو کہ
 دوی ذکر کرے شو کہ نہ ہم کفر دے۔ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ، اجزاء دے کہ مَنْ
 او اسم ظاہر (کافرین) یے پہ جائے کہ ضمیر کیش ایسود لے دے۔ یا اجزاء پتہ دے
 (فَوَائِدُ کَافِرٍ)۔ تنبیہ :- عداوت یے یہ قرآن کیش یہ خوارلس مصداقاتو سورۃ
 ذکر کرے دے۔ اول مطلق دشمنی پہ مینے کہ انسانو نو او شیطان کیش لکہ پہ

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا

اوپہ تحقیق سورہ نازل کریدے موبہ تاتہ ایوتہ بیکارہ مضمون والہ اونہ کوی کفر بہ ہفتہ سورہ

إِلَّا الْفَاسِقُونَ ۝۹۹ أَوْ كَلِمَاتٍ عَلَيْهِمْ وَأَعْمَدُ الْبَنَاءِ

مکر نافرمان خلق - ایہ اوہ وقت چہ لوط اوکری دوی لوط ، نومات کری ہفتہ

سورۃ بقرہ ۱۱۱ کتب۔ دویم عداوت ک ملائیکو لکہ پہ دے ایت کتب۔ دریم عداوت
 د اللہ تعالیٰ ک کافر تو سورہ لکہ پہ دے ایت کتب۔ خلوریم عداوت ک شیطان ک انسان
 سورہ لکہ پہ سورۃ بقرہ ۱۱۱ کتب۔ پنجم عداوت ک کتابیا نو د مؤمنانو سورہ لکہ پہ
 سورۃ نساء ۱۱۱ کتب۔ شپہیم عداوت ک کافر حربی سورہ لکہ پہ سورۃ نساء ۱۱۱ کتب۔
 اووم عداوت ک انبیاء سورہ لکہ پہ سورۃ انعام ۱۱۱ کتب۔ اتم عداوت ک کافر د اللہ تعالیٰ
 سورہ لکہ پہ سورۃ توبہ ۱۱۱ کتب۔ نهم فرعون دشمن د اللہ تعالیٰ دے لکہ پہ
 سورۃ طہ ۱۱۱ کتب۔ لسم ہر نبی دشمن ک کافر دے لکہ پہ سورۃ قصص ۱۱۱ کتب۔
 یوولسم اللہ باطلہ دشمنان دی ک مفسد ک نوپہ ورج ک قیامت لکہ پہ سورۃ احقاف ۱۱۱
 کتب۔ دولسم عداوت اخرویہ ک دوستانو پہ ورج ک آخرت کتب لکہ پہ سورۃ زخرف
 کتب۔ دیار لسم ہر منافق دشمن ک مؤمن دے لکہ پہ سورۃ منافقون ۱۱۱ کتب۔
 خوار لسم بعض اولاد او بیبیانے دشمنان دی لکہ پہ سورۃ تغابن ۱۱۱ کتب۔
 ۹۹ دا ہم ک تیر شوی جواب سورہ تعلق لری۔ یعنی ک جبرائیل پہ واسطہ آیات
 بیئات نازل شوی دی نوچہ آیات بیئات نہ گوری او صرف پہ عذر ک دشمنی
 ک جبرائیل سورہ ک قرآن نہ انکار کوی نو دا خلق دیر سرکشان دی۔

آیت بَیِّنَات، مراد ک دیتہ آیات تو نہ ک قرآن کریم دی چہ واضح دی پہ ذکر ک اصولو
 ک دین کتب او پہ احکامو ک حرام او حلال کتب او پہ حد و دکتب۔ او داخل دی پہ
 دے کتب آیات ک تحدی او ک مباہلے او تور معجزات ک آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ، حسن بصری و ثعلبی دی چہ فسق چہ مستعمل شی پہ
 ہرہ نوعہ ک گناہونو کتب نو د ہفتہ نوعے لوئے قسم پہ کتب مراد وی یعنی ہر کلمہ چہ
 پہ معاصی ک مسلمانانو کتب فسق ذکر شی نو مراد ک دے تہ گناہوتہ کبیرہ وی اوچہ
 پہ کفر کتب ذکر شی نو مراد ک دے تہ آخری درجہ ک کفر دہ چہ تجاوزیے کرے وی
 پہ حالت ک کفر کتب ک حد تہ یعنی حدی او عنادی او سرکشی کوئے پہ کفر کتب نو داسے
 شخص ک طاعت ک اللہ تعالیٰ او رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ پورہ و تلے دے۔

فَرِيقٌ مِّنْهُمْ طَبِيلٌ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ①

یوہ ذلہ دے دوی نہ - بلکہ دیر دے دوی نہ ایمان نہ لری -

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ

اوہر کلہ چہ راغے دویتہ رسول دے طرق دے اللہ تعالیٰ نہ

مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَأَ فَرِيقٌ

تصدیق کوونکے دے دے ہغہ کتابونچہ دے دوی سورہ دی، نو او غورخوویوے دے

نہ داہم متعلق دے دے عداوت جبرائیل سورہ یعنی شوک چہ دشمنی جبرائیل
کوی نو سورہ دے تیرشوی خباثتوتو نہ دوی عہد ماتوونکی دی اوہ ایمان نہ ہم
دی نو داہم زجر دے دے دے منکرینو نہ۔

أَوْ كَلَّمَآ عَٰهَدًا، داهمہ استغفہامی دے پارہ دے زجر دے کلہ داخلیری پہ واؤ بات
لکہ پہ دے ایت کیں اوکلہ پہ قایانہ لکہ پہ سورہ مائدہ نہ کیں اوکلہ پہ
نمربانہ لکہ پہ سورہ یونس نہ کیں۔ زنجشری وٹیلی دی چہ واؤ دے عطف دے
دلالت کوی چہ معطوف پے پتہ دے یعنی ایہ دوی کفر کوی پہ آیات بینات
بانہ اولووظو نہ ہم ماتوی او مراد دے عہد اٹھہ ہغہ حکم دے اللہ تعالیٰ دے
چہ پہ تورات کیں موجود وواو دوی دے ہغہ عہد نہ خلاف کریدے لکہ
چہ پہ دے سورت ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ کیں تیرشول او نور و سورتو کیں
ہم ذکر کیری۔ نبذہ پہ اصل کیں غور زول دے یوخیزوی پہ طریقہ
دے نفرت سورہ اوکلہ کلہ پہ مطلق پرینو دلو کیں مستعملیری۔

فَرِيقٌ مِّنْهُمْ، اشارہ دے چہ تہو لو عہد نہ دے مات کرے بلکہ بعضوہ ہغہ
عہد بانہ دے وفا کرے دے۔ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ پہ دے کیں رد دے دے
یو وہم چہ دے فریق نہ مراد لہر کسان دی؟ تو پہ دے سورہ پے وہم دفع کرے
چہ دے فریق دیر کسان دی۔ اَوَّلًا يُؤْمِنُونَ نہ مراد ترقی دے پہ نبذ کیں یعنی
بے لوطی دے دوی پہ مرتبہ دے عدم ایمان کیں دے۔ یا پہ دے کیں اشارہ دے دے قسمہ
خلقوتہ اول ہغہ دی چہ عہد پے منے دے خوروستوی ہغہ مات کریدے
دایو فریق دے او بل قسم ہغہ دی چہ دے سورہ عہد ہم نہ متی او داخو اکثر دی
چہ انکار کوی عہد نہ پہ ضد او عناد او پہ تحریف کو لو سورہ پہ عہود و تورات کیں۔

مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كَتَبَ اللَّهُ وَرَأَى

دھکہ کسانو ته چہ ورکریے شویں ورنہ کتاب (تورات) کتاب دے اللہ تعالیٰ روستو

ظُهُورِهِمْ كَانَتْهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝۱۰۱ وَاتَّبِعُوا

دشاگانو خیلو ته گویا کہ دوی ته پوہیری - او تابع شول دوی

مَا تَتْلُوا الشَّيْطَانُ عَلَىٰ مُلْكٍ سَلِيمٍ ۝

دھغہ خہ چہ لوستل بہ شیطانانو (حق اوتسی) یہ زمانہ دے بادشاہی دے سلیمان علیہ السلام کیں

وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيْطَانَ كَفَرُوا

او کفر نہ وو کریے سلیمان علیہ السلام لیکن شیطانانو کفر کو

يَعْلَمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ

چہ خود لو یے خلقو ته جادو اوھغہ خہ چہ نازل کریے شوے وو

عَلَى الْمَلَائِكَةِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ط

پہ دودہ ملائکو باندے پہ بابل بنار کیں چہ ہاروت او ماروت وو -

۱۰۱۔ یہ دے کیں ہم زجر دے او عطف دے یہ محکمن یا نداے یعنی دشمنی دجیرائیل

دوی غتی کفر ته او رسول چہ ہغہ کفر دے یہ آخری رسول باندے او غورحو

د کتاب اللہ دی - ربط، محکمن ایت کیں نینا دے عہود الہیہ ذکر شو نو یہ دے ایت

کیں نینا دے ہغہ کتاب ذکر کوی چہ مشتمل وڈیہ دغہ عہود و باندے -

رَسُولٌ تَنْكِيْرٌ دِپَارَہ دے تعظیم دے - مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ، یہ دے کیں ہم تعظیم دے رسول

دے لیکن محکمن پہ رسول کیں تفخیم ذاتی وڈاویہ دے کیں تفخیم اضافی دے -

مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ یہ دے کیں تفخیم علمی دے - کَبَدًا فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا

الْكِتَابَ، فریق کیں اثنا راہ دے چہ بعض اہل کتابو ایمان لادے وڈلکہ عبد اللہ

بن سلام رضی اللہ عنہ - الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ سیوطی و بیلی دی چہ دالفظ

پہ مقابل دے قیاحت کیں اکثر ذکر کیری او اتینا ہم کتاب یہ مقام دے مداح کیں

ذکر کیری - دَاوُتُوا الْكِتَابَ ته دے ہغوی علماء مدارسین مراد دی یا ہغہ بتول

چہ دعوی کوی دے تمسک یہ کتاب باندے کہ علم لری او کہ نہ لری -

وَمَا يُعَلِّمُنْ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَ إِنَّمَا نَحْنُ

او خود نه نه کوله دے دواچ میخ یو تن ته تروے پورچہ او به ئے وئیل دی طور د نصیحت چہ یقیناً مونو

فِتْنَةٍ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا

ستاسو د پانچ امتحان بو، نو کفر مه کوه ره جادو کولو سره - پس ایزده کو به هقوی د دوار و ملا کونه هغه

يُفَرِّقُونَ بَيْنَ الْمَرْءِ وَرَوْحِهِ وَمَا هُمْ

چه جدا ئی به ئے راوستله به هغه سره په مینخ د خاوند او دینخ د هغه کین - او نه وو دوی

بِضَارٍ بَيْنَ يَدَيْهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا ذُنُوبُهُ

نقصان ره بری وړکوونکی به هغه سره هیچا ته مگر په حکم د الله تعالی سره -

وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ

او ایزده کو به ئے هغه څه چه نقصان به ئے وړکوو دویته او نفع به ئے نه وړکوله -

کتاب الله په دے کین د مفسرینو دوه قولونه دی - اول قول، چه مراد د دے نه قرآن دے - دویم قول دا دے چه مراد د دے ته تورات دے او دا غوره قول د په دوه وجه و هوسره اوله وجه دا ده چه لفظ د نبی په هغه ځای کین ذکر کیږی چه یو څیز د مخکین ته ورسره دی او بیا ئے او غورځوی - دویمه وجه قرینی دلالت کوی په انکار د بعض باندے ځکه چه د قرآن نه خوتولو انکار نه وړکړے - سوال :- تورات خودی غورځولے نه دے بلکه د هغه درس و تدریس کوی ؟ - جواب غل هرکله چه قرآن په ایمانیا نو کین موافق و و د تورات سره نو غورځول د قرآن غورځول د تورات لره مستلزم شول - جواب غل امام شعبی وئیلی دی چه کتاب خودی لولی لیکن عمل و ربا کله نه کوی او سفیان بن عیینه وئیلی دی اگر چه دوی خپل کتاب په ریښمو کین انعتیل دے او په سر و زرو سپینو زرو باندے ځانسته کړے دے لیکن د هغه حلال حلال نه کړی او حرام ئے حرام نه کنړی تو دا نبی دے (قرطبی ابو حیان) - وَرَأَوْا كُفُورَهُمْ دَاكِنَايَهُ دَه دَاَعْرَاضَ كُولُوْنَه تشبیه ده د هغه چا سره چه یو څیز لره شاطرف ته او غورځوی نو هغه ته کتله نه شی مگر چه سته ئے کور شی او په دے کین اشاره ده چه د کتاب الله تعالی ته اعراض کول

وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ

اوپہ تحقیق سرے دوی پوہیدل چہ چا واخستو جادولرہ نویشته دہ لڑ پہ آخرت کین

مِنْ خَلْقٍ قَوْلٍ كَيْتَسْ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ

ہیچ حصہ - اوخامتا بد دے ہفہ شہ چہ دوی خرچ کرید پہ ہفہ سرے خاتونہ نچل

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۲﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا

کہ دوی پوہید مے رونو کار بہ ئے نہ کولے ماو کہ چرے دوی ایمان راوے وے

سبب دپارہ دتزل او شاتہ راتلو دے۔ گاتھم لایعلمون پہ دے کین تشبیہ
د دغہ اہل علمودہ کبے علمہ امیا نو سرہ او مفعول دے پتہ دے یعنی علم
نہ لری چہ داکتاب اللہ دے یا داچہ دا نبی صادق دے یا داچہ پہ دے کتاب
باندے عمل کول فرض دی۔

مگر پہ دے ایت کین یل زجر دے او ذکر کبل حباثت د دوی دے روستو
د غور حولو د کتاب اللہ نہ او پہ دے کین جواب دے د دوی د دویہ شیعہ پہ
رسالت د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندے چہ ہفہ پہ بارہ د سلیمان
علیہ السلام کین وہ یعنی دوی وئیل چہ سلیمان علیہ السلام ساحر و
بادشاہی د ہفہ پہ سحر سرہ چلیدالہ او تہ ہفہ تہ نبی وایے او پہ انبیاء کین یے
شمارے نو د دے نہ خو یو دا خبرہ معلومہ شوعہ چہ تہ پہ خیلہ حق نبی
نہ ئے حکمہ چہ ساحر تہ نبی وایے او دویہ د معلومہ شوعہ چہ تہ سحر تہ
کفر وایے او حال دا دے چہ داخو د سلیمان علیہ السلام عمل و نو د نبی
علم او عمل تہ کفر وایے د دے رے نہ موین ستا نبوت نہ متو۔ او د دے
شیعہ سبب دا وچہ د سلیمان علیہ السلام پہ وخت کین علم د سحر دیر
خورشوا نسی او جنی شیطانانو د ہفہ عملیات شروع کرل ہر کلہ چہ سلیمان
علیہ السلام تہ معلومہ شوعہ نو ہفہ شیاطین قید او پایتدا کرل او کتا بو تہ د
سحر یے تکل ضبط کرل او د خیل تخت د لائے د فن کرل نو ہفہ وخت چرچہ
د سحر بندہ شولہ لیکن ہر کلہ چہ ہفہ وفات شو نو شیاطینو ہفہ کتا بو تہ
لاویستل او پہ ہفہ سرہ یے خلقتو تہ دھوکہ ور کرہ چہ د سلیمان علیہ السلام
بادشاہی پہ سحر باندے چلیدالہ او د ثبوت د پارہ یے خلقتو تہ اوئیل چہ

کہ ہفتہ کتخت کلاندے کتا بونہ کہ سحر پراتہ وڈ چہ ہفتہ دوی را اویستل نو بیا
کہ سحر چرچہ یہ یہودی یا تو کین شروع شولہ اور تورات یے پرینودلو حاصل
کہ جواب دادے چہ داخوتاسو یہ سلیمان علیہ السلام افتراء کریدہ ہفتہ سحر
نہ وڈ کرے بلکہ یہ سحر باندے یے پابتدای لکولے وہ اوکتا بونہ کہ سحر یے
بند کری وڈ یعنی ہفتہ حق نی او یا دشاہ وڈ بادشاہی کہ ہفتہ معجزاتہ وہ او
ہفتہ کہ سحر نہ پاک وڈ محکہ چہ سحر کفر دے او انبیاء علیہم السلام کہ ہر
کناہ نہ او خاص طور کہ کفر نہ خو پورہ پاک دی۔ او قاسمی یہ تفسیر کین وٹیلی
دی چہ محکوت یہودی یا تو (شیطانا تو) مشہورہ کرے وہ چہ سلیمان علیہ السلام
یہ آخری عمر کین مرتد شوے وڈ او کہ بتا نو عبادت یے کولو او کہ ہفتہ دیارہ یے
عبادت کا ہونہ جو کرے وڈ او کہ تورات (محرف) یہ یولسم فصل کہ سقر الملوک
دریم باب کین دی تو ہر کلمہ چہ عاقلانو کہ اہل کتا یو روستنودا افتراء اولیدلہ
تو دوی او ٹیل چہ آمونہ یہ کتا بونہ تو مقدس کین ہرہ خبرہ الہامی نہ دہ بلکہ
بعض خبرے یہ دے کین یہ طریقہ کہ اہل تاریخ لیکے شوی دی (اظہار الحق کہ شیخ رحمۃ اللہ
زہ وایم: چہ کہ یہودی یا تو دا وسوسے دے امت کین ہم راغلی دی کہ دے امت
جادوگر و تعویذ کروا وکود و والو ہم کتا ب چہا پ کریدے چہ یہ ہفتہ کین
دیر الفاظ شرکیہ کفریہ او مہمل دی او کہ ہفتہ نوم یے ایستودلے کہ نقش سلیمانی
یعنی دوی ہم یہ سلیمان علیہ السلام کہ شرک او سحر تہمت تری۔

فَاتَّبِعُوا ضَمِيرَهُ هَذِهِ كَسَانُ تَه رَاجِع دے چہ فاعل کہ نینا وڈ یہ تیر شوی ایت
کین۔ مراد کہ دینہ تا بعداری کول دی یہ درس و تداریس او عمل کولو سورہ یہ
سحر باندے او طبری وٹیلی دی چہ اتباع نہ مراد فضیلت و رکول دی محکہ چہ
شوہک کہ یوشیخز اتباع کوی تو ہفتہ غورہ والے و رکوی۔ مَا تَتْلُوا الشَّيْطَانُ مَا تَدْلُو
تہ دے یعنی لوستنلو بہ شیطانا تو۔ یا کہ تلو تہ دے یعنی شیطانا تو کہ ہفتہ تا بعداری
کولہ۔ یا یہ معنی کہ تکتذب دے محکہ چہ کہ دے تہ روستو علی راغلی دے یعنی
دروغ وٹیل دی کہ شیطانا تو راغب۔ الشَّيْطَانُ یہ دے کین کہ مفسرینو دودہ
اقوال دی اول قول دادے چہ مراد شیطانا تو اتسی او جنی دواہ دی۔ دویم
قول دادے چہ کہ دے تہ مراد صرف انسی شیطانا تو دی محکہ چہ لوستنلو او
تعلیم و رکول انسانا تو تہ پیریان نشی کولے عادۃً بلکہ انسانا تو کورتی کین یویل تہ
تعلیم او تعلیم کوی دا قول قاسمی غول کریدے او ابن کثیر یہ روایت عوفی سورہ

مَا تَتْلُوَانَهُ مَرَادِ الْاَلَاتِ كَهَيْتَكَ تَكُوْرًا وَلَوْ يَدَّعَىٰ اَوْ هَرَفَهُ فَيُخَيِّرْ جِهَ ذَكَرَ اللّٰهُ تَعَالٰی تَه مَتَّعَ
 كُوِي مَرَادِ كَرِيْدِي اَوْ يَه نُوْرٍ وَّ رَوَايَا تُو تُو كَبِش مَرَادِ كَدَّ مَ تَه سَحَر دَمَّ حَكَّه رُو سَتُو
 جَمْلَه دَمَّ تَاثِيْدَا كُوِي - عَلٰی مُلْكِ سُلَيْمٰنٍ عَلٰی بَحْبَلَه مَعْنٰی دَمَّ اَوْ تَتْلُوَا يَه مَعْنٰی كَدَّ
 دَرُوْغُو جُوْرُو لُو دَمَّ يِعْنٰی دَرُوْغُو وَثِيْلُ دِي يَه بَاد شَاهِي دَ سَلِيْمَان عَلِيْهِ السَّلَام
 رَجَه دَا يَه سَحَر سُوْرَه چَلِيْرِي) يَا مَضَافِ پَنَتِ دَمَّ عَلٰی عَهْدِ مُلْكِ سُلَيْمٰنٍ يَه
 زَمَانَه دَا بَاد شَاهِي دَ سَلِيْمَان عَلِيْهِ السَّلَام كَبِش - يَا عَلٰی يَه مَعْنٰی كَدَّ فِي سُوْرَه دَا بِنِ كَثِيْر
 اَوَّلِ تُوْجِيَه غُوْرَه كَرِيْدَه - يَا عَلٰی يَه مَعْنٰی كَدَّ مُقَابِلَه سُوْرَه اَوْ دَ مُلْكِ تَه مَرَادِ شَرْع
 اَوْ نَبُوْتِ دَمَّ يِعْنٰی دُوِي يَه سَحَر سُوْرَه كَدَّ هَغَه دَ شَرْعِ اَوْ نَبُوْتِ مُقَابِلَه كُوْلَه (قُرْطُبِي)
 اَوْ بِنِ كَثِيْر كَدَّ حَسَنُ بَصَرِي تَه رَوَايَتِ رَاوِرِي دَمَّ چَه سَحَر كَدَّ غَه زَمَانَه تَه فَحْكَبِش
 هَم مَوْجُوْد وَّوْلَكَه يَه زَمَانَه دَ مَوْسٰی عَلِيْهِ السَّلَام كَبِش اَوْ يَه زَمَانَه كَدَّ صَالِحِ عَلِيْهِ السَّلَام
 كَبِش (سُوْرَه شَعْرَاءُ ۳۷) اَوْ يَه زَمَانَه كَدَّ شَعْبِيْ عَلِيْهِ السَّلَام كَبِش (سُوْرَه شَعْرَاءُ ۳۸)
 وَ مَا كَفَرَ سُلَيْمٰنٌ دَا تَصْرِیْجِ دَه يَه جَوَابِ سُوْرَه اَوْ صَفَايِ بِيَا كُوْلِ دِي دَ سَلِيْمَان عَلِيْهِ السَّلَام
 دَ تُوْلُو كَفَرِيَا تُو تَه اَوْ عَاَصِ طُوْرَه سَحَر تَه - سَوَالِ :- دُوِي تُو نَسِيْتِ كَدَّ سَحَر هَغَه تَه
 كَرِي دَمَّ وَ نَسِيْتِ كَدَّ كَفَرِي تَه وَّوْ كَرِي يَه جَوَابِ :- دَغَه قَسَمِ سَحَر كَفَرُوْ وَّوْ دَمَّ
 وَ جِي يَه هَغَه يَا نَدَا اِطْلَاقِ كَدَّ كَفَرِي اَوْ كَرُو - جَوَابِ :- فَحْكَبِش تِيْر شُوْلِ چَه دُوِي
 سَلِيْمَان عَلِيْهِ السَّلَام تَه سُوْرَه كَدَّ سَحَر تَه كَفَرَا وَ شَرِكِ نَسِيْتِ هَم كَرِي وَّوْ دَمَّ
 وَ جِي تَه عَامِ لَفْظِ كَفَرِي يَه تَرِيْنَه نَقِي كَرُو - وَ لَكِنْ الشَّيْطٰنُ كَفَرُوْا يَه اسْتِعْمَالِ كَدَّ
 سَحَر اَوْ تَاوِيْنِ اَوْ تَرْتِيْبِ كَدَّ هَغَه سُوْرَه شَيْطَانَا تُو كَفَرُوْ وَّوْ يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ السَّحْرَ
 ضَمِيْر رَاجِعِ دَمَّ شَيْطَانِيْنِ تَه اَوْ دَا جَمْلَه حَالِيَه دَه يَا دُوِيْمِ خَبَرِ دَمَّ دِيَا رَه دَ لَكِنْ
 يَا اسْتِيْنَا فِ دَمَّ - يَه دَمَّ كَبِش مَقْصِدَا بِيَاْنِ كَدَّ كَفَر دَه غُوِي دَمَّ چَه تَعْلِيْمِ كَدَّ سَحَر
 دَمَّ دِيَا رَه دَ كَمْرَاهِ كُوْلُو دَ خَلَقُوْ -

مُبَاحِثِ يَه بَارَه كَدَّ مَسْئَلَه كَدَّ سَحَر كَبِش :- اَوَّلِ بَحْثِ يَه بَارَه كَدَّ مَعْنٰی كَدَّ سَحَر
 كَبِش لَغَةً اَوْ عَرَفًا - دُوِيْمِ بَحْثِ يَه بَارَه كَدَّ اَقْسَامُوْ دَ سَحَر كَبِش - دَرِيْمِ بَحْثِ يَه بَارَه
 كَدَّ اَحْكَامُوْ دَ سَحَر كَبِش - مَخْلُوْمِ بَحْثِ يَه بَارَه كَدَّ حَقِيْقَتِ كَدَّ سَحَر اَوْ كَدَّ تَاثِيْرَه هَغَه كَبِش -
 اَوَّلِ بَحْثِ :- مَادَه كَدَّ سَحَر (س ح ر) يَه قُرْآنِ كَبِش دَرِيْمِ شَيْبِيْتَه كَرْتَه دَ كَرْدَه يَه
 شَيْبِيْرُو وَ جُو سُوْرَه - اَوَّلِ يَه مَعْنٰی كَدَّ اَرُوْ وَّوْ كَدَّ حَقِ تَه (سُوْرَه مُؤْمِنُوْنَ ۸۰) - دُوِيْمِ
 يَه مَعْنٰی كَدَّ جَادُو سُوْرَه يَه وَاقِعَه كَدَّ مَوْسٰی عَلِيْهِ السَّلَام كَبِش نَهْ دِيْرَشِ كَرْتَه رَاغَلِي
 دِي - دَرِيْمِ يَه مَعْنٰی كَدَّ جَادُو يَه بَارَه كَدَّ قُرْآنِ كَرِيْمِ كَبِش كَدَّ طَرَفِ كَدَّ مَتَا كَرِيْنُوْ تَه دِيَا رِلْسِ

کرته - خلورم اتهام د طرف د متکریتونه په سحر سره د نور و رسولانوته (سوره شعراء
 ۱۵۱، ۱۵۲، سوره زاریات ۵۲) - پنجم په معنی د وخت د پیشمندی (سوره قمر ۳۷، سوره
 العنکبوت ۳۷، سوره زاریات ۳۷) - شپږم په معنی د دروغو (سوره هود ۳۷) - او
 قرطبی د دے نه معانی ذکر کړيدي - اوله معنی خدای (دهوکه ورکول) - دویمه معنی
 تر یخه (یو عضو د انسان) چه په هغه سره انسان خوراک او خنیکاک ته محتاج وی
 دامعنی په تفسیر د مسح واکین بعض مفسرینو لیکل ده - دریمه معنی خفا (پتول)
 خلورمه معنی صرف (اړول) - پنجمه معنی مائیل کول - شپږمه معنی طریقه یا کلام
 چه باریک وی - اوومه معنی دروغ خائسته کول - اتمه معنی خیزونه په خیالاتو
 کین بدلول - نهمه معنی طرف د مرئی - لسمه معنی غذاء (خوراک) - یوولسمه معنی
 وخت د پیشمندی (روستودوه معانی په مفردات د راغب کین ذکر دی) -
 دویم بحث په اقسامو د سحر کین :- شاه عبدالعزیز په تفسیر
 فتح العزیز کین او ابن کثیر په تفسیر کین د رازی ته د سحر د اقسام نقل
 کړيدي - اول قسم سحر د کشد ایتینو او کلد ایتینو په زمانه د ابراهیم
 علیه السلام کین چه هغه په طریقه د مخاطبه کولو د ستور و ستر د او هغه مشهور
 دے په سحر یا بلی سره چه د هاروت ماروت نه اخستل شویدے او په دے
 باب کین کتاب دے د امام رازی (کتاب السحر المکتوم فی مخاطبة الشمس والنجوم)
 د دے کتاب د وجه نه بعض اهل علمو هغه ته نسبت د کفر کړید او بعضو
 وئیل دی چه هغه د دے نه توبه وېستل ده او بعضو وئیل دی چه دایه په
 سبیله د اعتقاد سره نه وئیلکله (والله اعلم) - دویم قسم سحر د اصحاب الاوهام
 او نفوس قویه، او دے ته سحر تعلیق الوهم وئیلے شی او ابن کثیر د تقسیم
 کړیدے دوه قسمونو ته اول احوال د نفوسو د کراماتو په طریقه سره
 او هغه ته سحر نشی وئیلے کیدے لیکن هغه د خاوند د کرامت په اختیار کین
 نه وی - دویم احوال د مفسدانو لکه د جال او د هغه کسان چه مخالفت
 کوی د شریعت د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه او دے ته استدراج وئیلے شی -
 دریم قسم استعانت په جناتو سره او د احاطه لیری په لیر و اعمالو او اسانو عملونو
 د دمنو او لوکی کولو او دے ته عزائم او عمل تسخیر وئیلے شی په دے جناتو
 کین بعض مؤمنان وی او بعض کافران وی ایمان والا اکثر په بنه کارونو کین
 کین مدد کوی او کافران په ناکاره کارونو کین مدد کوی - خلورم قسم سحر

فَهُوَ مِنْكَ وَكُلِّ مَا يَنْتَفِعُ مِنَ الشَّرِّ مِثْلِي فَهُوَ مِنْكَ اودارنگ واپی چہ آیتھا السید
 الفاضل الناطق العالم بحقیقات الامور المصلح علی السرائر۔ اوداعقید اودعاکالنے
 تول صریح کفر و شرک دے۔ اودویم قسم حکم یے دا دے کہ مقصد یہ دے کہیں
 جائز و صحیح وی لکہ اہلاک ک ظالم او کافر تو دا مباح دے او کہ مقصد یہ دیکیں
 غیر شرعی وی لکہ بنجہ خاوند اجداد کول یا اہلاک ک بے گناہ نو دا حرام دے۔ او
 دریم قسم یہ دے کہیں ہم صریح کفر لازمی پری محکمہ چہ یہ دے قسم سحر کیں عاجزی
 او تضرع کول لازمی دی ک پیری یا تو اکا بروتہ اود ہغوی یہ نوم یا ندے قریانی
 اوندار کولے شی او ک ہغوی ک حضور یہ محائے کیں عطریات استعمالوی او
 داکارونہ ک شرک دی۔ او ک خلورم قسم حکم دا دے کہ دا قسم یہ مقابلہ ک معجزہ
 کیں کیبری لکہ سحر ک فرعونیا نو یہ مقابلہ ک موبلی علیہ السلام کیں نو دا کفر
 دے یا یہ مقابلہ ک اولیاء اللہ کیں وی یا چالہ دھوکہ و رکول اود ہغہ مال حاصل
 یہ کیں مقصد وی نو دا حرام دی او چہ یہ دے کہیں تضرع کول وی پیری نو تہ
 یا ذکر ک نومونہ غتا نو پیری نو وی سرے ک دیر تعظیم تہ نو بیا کفر دے۔ او
 پنجم قسم خو کفر او حرام تہ دے مگر ہغہ وخت چہ قاسدا غرض یہ ہغہ سرہ
 قصد کرے شی۔ او شپیرم قسم یہ دے کہیں چہ مقصد غرض قاسدا دی یعنی
 مخلوق تہ دھوکہ و رکول وی اولہو لعب وی نو حرام دے۔ او او دم قسم دا ہم
 حاصل پیری یہ ذکر ک نومونہ ارواح و شیا طین و اود ہغوی تہ نذر تہ او قریانی
 پیش کول او غالباً حبیب کارونہ کول لکہ بعض ک دوی تہ استعمال ک بول کوی
 یا یہ لطفہ ک زنا سرہ تعوین و تہ لیکی او ہغہ سرہ تسخیر یا تفریق پیدا کوی او دا
 تول کفر و شرک دے۔ او اتم قسم چغلی کول او دودہ کسانو یہ مینج کیں خفکان
 او دشمنی پیدا کول خو گناہ کیبری دے۔ او تہم قسم، دا قسم ہم شرک او کفر دے
 محکمہ چہ استعانت یہ ارواح و شیا طین و سرہ کفر دے او کہ دم اچول وی یہ الفاظ
 مہملہ سرہ او نورہ پیدہ عقیدہ و سرہ گناہ تہ وی نو دا ہم گناہ دہ۔

او ہر چہ تعلیم او تعلم ک سحر دے نو یہ دے کہیں اختلاف دے ک علماؤ نو
 بعض علماؤ و بیلی دی چہ دا مطلقاً کفر دے او بعض و بیلی دی چہ حرام دی
 او مراد ک تعلیم تہ تعلیم دے دیارہ ک اغوا او ک گمراہ کولو ک خلق و غور قول و سستہ
 دے چہ دا حرام دی او ہر کلمہ چہ حلال او جائز یے کنری (ہغہ اقسام چہ یہ
 ہغہ کیں شرک او کفر دے) نو دا کفر و شرک او ارتداد ک او احکام ک مرتد بہ پیر جاری کیبری۔

معلوم بحث پہ بارہ حقیقت کے سحر اور تاثیر کے ہفتے کتب دے
 کہ مراد کے حقیقت نہ معنی اور ماہیت وی تو کہ ہفتے نہ انکار نہ نشی کید لے نو
 جہود اہل علم و بیلی دی چہ سحر امر خارق للعات دے (نا اشناک عادت نہ)
 چہ بشارت کیدی کے شریر و خلقو نہ پہ کولو کے خاص عملو تو دھغوی سرہ۔ او کہ مراد
 کے حقیقت نہ وجود حقیقی وی نو پہ دے کتب اختلاف دے۔ پہ نیز کے معتزلو
 سحر صرف تخیل اور وہی تخیز دے حقیقی وجود نہ لری۔ اور دلیل پیش کوی
 چہ کہ موسیٰ علیہ السلام پہ بارہ کتب راغلی دی یُخِیلُ الْیَہِ مِنْ سَحْرِہُمْ اِنَّمَا تَسْعٰی
 او سحر کے لبید بن اعصم یہودی پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے چہ پہ ہفتے
 کتب (پہ حدیث بخاری کتب) تخیل راغلی دے۔ اور اہل سنت والجماعت و بیلی
 دی چہ کے سحر حقیقت شتہ اور اللہ تعالیٰ کے ہفتے کے استعمال پہ وخت کتب ہفتہ تخیز
 (اثر) پیدا کوی چہ اللہ تعالیٰ ہے اور غواری اور اثبات کے تاثیر کے پامرہ دلیل پہ دے
 ایت کتب مَا یُفْرِقُوْنَ بِہِ بَیْنِ الْمَرْءِ وَرَوْحِہِ وَمَا هُمْ بِضَارِّیْنَ بِہِ مِنْ اَحَدٍ
 اِلَّا یَاْذِنُ اللّٰہُ۔ اور مَا یَضُرُّہُمْ وَلَا یَنْفَعُہُمْ دَاثِلٌ دَلَالَتِ کوی پہ ثبوت کے تاثیر کے
 سحر باندے اور چہ پہ ایت کے سورۃ طہ اور حدیث لبید کتب کے ذکر تخیل دے نو
 کے ہفتے دوہ جوابو نہ دی۔ اول داچہ تاثیر خیالی خاص دے پہ انبیاء علیہم السلام
 پورے پہ ہغوی باندے تاثیر عقلی نہ واقع کیدی۔ دویم جواب چہ مخکب
 ثابتہ شہو چہ ہفتہ خو ہم یو قسم کے سحر دے اور تفصیل کے قرطبی ذکر کر پید۔
 سوال :- ہر کلمہ چہ حرام دے نو تاثیر ولے کوی :- جواب :- حرام کیدال
 حکم تشریعی دے اور اثر کول امر تکوینی دے لکہ یو انسان حرام خوراک اور خوری
 نو پہ ہفتے سحر میری خالفا لیکن ہفتہ خو حلال نہ وی۔

وَمَا اَنْزَلَ عَلَی الْمَلٰٓئِکِیْنِ بِبَآئِلٍ هٰاُرُوْتَ وَ مَا رُوْتَ، پہ دے کتب جواب دے کہ دیرے
 شبہ کے یہودی نو ہر کلمہ چہ مخکب اور بیلی شو چہ سحر کفر دے نو یہودی نو اعتراض
 او کرو چہ سحر خو پہ واسطہ کے ملائیکو (ہاروت اور ماروت) سرہ نازل کرے
 شوے علم دے اور نازل کرے شوے کے طرف کے اللہ تعالیٰ نہ شرعاً جائز وی اور
 دانی دیتہ کفر وائی نو دانی حق نشی کیدے چہ کے علم منزلہ نہ خلاف کوی ؟
 حاصل کے جواب دا دے چہ داملائیک نہ وؤ بلکہ عام سری یا شیطانان وؤ
 (لکہ چہ پہ دے زمانہ کتب بعض مشرکان اور بدعتیان کے ناکارہ شخص پہ کلام
 سرہ دلیل اور نیسی اور کمان کوی چہ ہفتہ نیک سرے وؤ اور ہفتہ خبرہ دلیل گنہی)

یا داچہ دغہ ملائیک دی او یہ سحر سرہ دوی نازل شوی وؤ لیکن کدے دپارہ
چہ یہ خلقو باندے ابتلاء اوکری او خلقوتہ تمیز اوکری کد سحر او معجزے
لیکن دغہ خلقو ترینہ غلطہ فائدہ و احتستله او هغه سحر یہ یہود یا تو کتب
مشهور شوا و تفصیل یے روستو ذکر کیری۔

فائدہ :- یہ دے ایت کتب دیر احتمالات دی او هغه مفسرینو تہوں یا بعض
ذکر کیری دی کد هغه تفصیل دا دے، اول قسم احتمالات پہ لفظ کد ما او کد عطف
کد هغه کتب۔ ما موصولہ دے یا نافیہ دے اوچہ موصولہ شی نو معطوف دے
پہ ما تکتو باندے یا یہ السحر باندے پنا پہ اول باندے معنی دادہ چہ دے
یہود یا تو تابعداری اوکری کد هغه چہ لوستلو شیطانانو او دارنگ تابعداری یے اوکری
کد هغه چہ نازل شوے وؤ پہ دودہ ملکیتو باندے۔ او پنا پہ دویم باندے معنی دا
شوہ چہ دوی تعلیم و رکوؤ خلقوتہ کد سحر او دارنگ کد هغه چہ نازل شوی وؤ
پہ ملکیتو باندے۔ سوال :- عطف مغایرت غواری نوچہ اول سحر وؤ نو دویم
خہ شیز وؤ :- جواب :- کد عطف دپارہ مغایرت من وجہ ہم پورہ دے یعنی اول
یو قسم سحر وؤ او دویم بل قسم سحر وؤ دویم تہ اگرچہ یہ ایت کتب سحر
تہ دے وئیلے شوے لیکن نسبت کد تفریق بین الزوجین او کد ضرر دلالت کوی
چہ سحر دے دارنگ اجماع کد مفسرینو دہ چہ دغہ منزل ہم سحر وؤ۔
او هر کله چہ ما نافیہ شی نو معطوف دپہ ما کفر سلیمان باندے او قرطبی
دا قول اصح او غورہ کر حوالے دے او یہ دے کتب رد دے یہ یہود یا تو باندے
چہ هغوی نسبت کد سحر یا بلی کوؤ دودہ ملائیکوتہ چہ جبرائیل او میکائیل وؤ
لکہ چہ نسبت یے کوؤ سلیمان علیہ السلام تہ نوالہ تعالیٰ کد دواہ و تفی اوکری۔
یہ دے توجیہ الوسی دیر رد کیری دے۔ او دویم قسم احتمالات پہ انزل کتب
دی هغه دودہ دی ۱۔ انزل پہ معنی حقیقی سرہ یعنی انزال کد آسمان تہ یہ
طریقہ کد وحی سرہ ۲۔ انزل پہ معنی کد تعلیم و رکوؤ سرہ لکہ چہ کد انزال
نسبت او شی امت تہ (سورة العمران ۸۷)۔ یہ دیکش اول احتمال غورہ دے
او دویم قسم احتمالات پہ مصداق کد ملکین کتب دی او هغه درے دی۔ ۱۔ مراد
کدینہ ملائیک دی ہاروت او ماروت یے نو مونہ وؤ ۲۔ مراد کد دے تہ
جبرائیل او میکائیل علیہما السلام وؤ پہ احتمال کد ما نافیہ سرہ۔ ۳۔ مراد کد
دے تہ دودہ سری زمینداران بد معاشران وؤ او ملکین ورتہ وئیلے کیدال پہ

اعتبار کہ صلاحیت کہ دعویٰ پہ کمان کہ خلق و کین یا پہ بل قراءت کین ملکین
 (مشران یا بادشاہان) پہ زیر کہ لام سرہ راغلے دے او دا توجیہ پہ احتمال کہ
 انزال چہ پہ معنی کہ تعلیم سرہ وی۔ او اول احتمال او دریم احتمال
 بنا دی پہ ما موصولہ باندے۔ ثلوم قسم احتمالات پہ لفظ ہاروت اوماروت
 کین دی او ہغہ ہم درے دی۔ دا بدل دے کہ ملکین تہ او ہاروت ماروت
 نوموتہ دی کہ ملائیکو۔ بدل دے کہ ملکین تہ چہ پہ معنی کہ دودہ سر و سرہ
 دے او نوموتہ کہ سر و یا بادشاہان نوو۔ بدل دے کہ الشیاطین تہ پہ روکین
 الشیاطین کفر و کین او دا نوموتہ دی کہ شیاطینو او ابدال کہ تشبیہ کہ جمع تہ
 جائز دے۔ نواول دواہہ احتمالوتہ بنا دی پہ ما موصولہ باندے او آخری
 احتمال بنا دے یہ ما ثاقیہ باندے او یہ عبارت کین تقدیم او تاخیر دے
 یعنی وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٌ وَمَا آتَزَكَ عَلَى الْمَلَائِكِينَ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا هَارُوتُ
وَمَارُوتُ يَعْلَمُونَ النَّاسَ السَّحَرِ۔ او نَحْمُ قَسَمِ احتمالات دی پہ وَمَا يَعْلَمُونَ
مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ کین او پہ دے کین ہم درے
 احتمالات دی۔ ضمیر کہ مَا يَعْلَمُونَ او يَقُولَا راجع دے ملکین تہ او مراد کہ ہغہ تہ
 ملائیک دی یعنی ہاروت او ماروت نوموتہ ہغہ داشوہ چہ دے ملائیکو تعلیم
 کہ سحر ہیچانہ تہ و رکو و تر دے چہ اول بہ یے پہ طور کہ نصیحت سرہ او ٹیل
 چہ یقیناً مونہ کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ تہ پہ تاسو باندے امتحان یو نو کفر مہ کوئی
 پہ عقیدہ ساتلو پہ سحر باندے یا پہ عمل کو لو سرہ پہ ہغہ یعنی کہ سحر او
 کفر تہ بہ یے پورہ منع او کپہ۔ سوال۔ کہ ملائیکو کہ شان تہ خو تعلیم کہ سحر
 بعید دے۔ جواب۔ قاضی عیاض پہ شفاء کین و ٹیلی دی چہ دا تعلیم کہ
 انذار دے یعنی تعلیم یے و رکو و سرہ کہ ویرہ ولو کہ ہغہ کہ عقیدہ او کہ عمل تہ
 او شاہ عبد العزیز و ٹیلی دی چہ دا تعلیم کہ طرف کہ ملکیتونہ و خو پہ طریقہ
 کہ انذار و رکو و سرہ لیکن کہ اورید و نکو پہ نیز پہ طریقہ کہ تعلم و لکہ چہ
 یو فقیہ او وائی چہ چا دودہ روپی کیو روپی پہ عوض کین و اخستلے نودہ
 ربو (سود) او کپہ لیکن کلہ چہ یو اورید و نکے داسے واری تو پہ ہغہ باندے عمل
 شروع کری تو پہ دے کین کناہ کہ استاد پیشہ کناہ کہ اورید و نکے دے۔
 دویم احتمال دادے چہ ضمیر و تہ کہ تشبیہ راجع دی ہاروت او ماروت تہ او ہغہ
 نوموتہ کہ بد معاشرت نو سر و و۔ دریم احتمال دادے چہ ضمیر و تہ راجع دی

ہاروت اوماروت تہ اوہقہ نومونہ ک شیطانا تودی اوپہ دے دواہہ احتمالا توکین بیا پہ
 انما تھن فتنة کین دوه احتمالونہ دی اول داچہ داپہ معنی ک مقصود تون دے
 یعنی مونہ باتن دیر از میشتوتہ او تجربے کرے شویدی نو کہ فلا تکفر معنی
 داشوہ چہ انکار مہ کوہ زمونہ ک تاثیر ک عمل تہ نو دا ترغیب دے تعلیم ک
 سحر تہ . دویم داچہ داپہ طریقہ ک استفہام دے ایامونہ پہ فتنة او کمر اھٹی
 کین غور زیدالی یو؟ نو فلا تکفر یعنی کفر زمونہ پیشان مہ کوہ دا استفہام
 زجری وو مقصد یہ دے کین ترغیب بلیغ دے ایزدہ کولو ک سحر تہ .

فیتعلمون منهم ما یفقر قون یہ بین السرور و روجہ پہ دے کین دوه احتمالونہ دی
 اول داچہ دامعطوف ک یہ واتبعوا باتن دویم داچہ دامستقل کلام ک اوہم لفظ پتہ دے
 یعنی فہم یتعلمون . منهم ضمیر راجع دے ملکین تہ یا ہاروت اوماروت تہ
 یا دواہہ قسمونہ ک سحر تہ چہ پہ (السحر او ما انزل) کین ذکر دی . تعلیم
 ایزدہ کولونہ وئیلہ شی اوپہ دے ایزدہ کولو کین اختیار ک استاد تہ وی نو
 یہ دے کار ک ہقہ خلقو کین یہ ملائیکو باتن دے اعتراض نیشتنہ دے .

ما یفقر قون یہ ، عملیات ک سحر ک دیرو کارونو ک پارہ دی لیکن دیر نا کار پہ
 ہقہ کین ک شیخے خاوند تفریق دے چہ داسب دے ک دیرو مفاسد او دارنگ
 پہ حدیث ک مسلم کین ثابت دی (اورد حدیث دے) "چہ ابلیس ک ہقہ شیطان
 سرہ دیر محبت کوی چہ ک شیخے خاوند پہ مینجے کین جدائی پیدا کوی . اوپہ
 دے تفریق کین دوه توجیہات دی . اولہ توجیہ تفریق عرفی تکوینی یعنی
 دوی پہ داسے عمل ک سحر او کروجہ ک شیخے خاوند پہ مینجے کین بہ بغض نفرت
 اودشمتی پیدا شوہ تو خاوند پہ شیخے لہ طلاق ورکرو . دویمہ توجیہ تفریق
 شرعی ، یعنی ک سحر پہ عمل کولو سرہ سر پہ یا شیخہ بہ کافر شوا و شیخہ خاوند
 کین چہ یوتن کافر شی نو نکاح یے مات شی . و ماہم بضائرین یہ من
 احدا الا یا ذن اللہ ، پہ دے جملہ کین دوه مقصدوتہ دی اول خوجواب
 ک سوال دے چہ ہر کلمہ کین جملہ کین ثابتہ شوہ چہ پہ سحر سرہ تفریق
 رائج تو معلومہ شوہ چہ سحر پخیلہ تاثیر کوی او دویم مقصد پہ دیکین
 تسلی ورکول دی مؤمنانوتہ چہ ہر کلمہ یهودیان پہ سحر سرہ پہ جدائی
 پیدا کولو قدرت لری نو کیدے شی چہ ہقوی پہ دے سحر سرہ دنی صلی اللہ
 علیہ وسلم او ک ہقہ ک صحابو پہ مینجے یا ک صحابو پہ کورنی کین دارنگ

د نور و مؤجدیت و یہ خلاف کتب سحر و نہ اوکری اوکد هغوی په متبع کتب اختلاف
 دشمنی او نفرت پیدا شی یا هغوی هلاک شی نو دا و هم یی رد کړو چه تاثیر د
 سحر په اختیار د الله تعالی کتب دے نو الله تعالی به مؤمنان د ساحرانو د افساد نه
 یی ساتی هان د هغه پچاؤ د پامه په شرع کتب مختلف طریقے بنود لے شویدی -
 اَلَا يٰۤاٰذِنُ اللّٰهِ سَوَالٌ :- اذن دلالت کوی په رضا باندے نو ایا الله تعالی په سحر
 باندے رضا دے ؟ جواب :- اذن په قرآن کتب پنځویشتم کړته ذکر دے اوکد
 هغه اته معانی دی (۱) په معنی د نصرت او مدد سره (سورة بقره ۲۵۹) (۲) په معنی
 د اجازت و رکولو (سورة بقره ۲۵۵) (۳) په معنی د قدرت او اختیار سره (سورة
 العنبر ۲۴) (۴) په معنی د تقدیر الهی سره (سورة العنبر ۲۴) (۵) په معنی د
 رضا سره (سورة نساء ۲۵) (۶) په معنی د تسخیر الهی سره (سورة سبا ۲۴) (۷) په معنی
 د امر تشریعی سره (سورة حشر ۲۵) (۸) په معنی د امر تکوینی سره په دے ایت کتب
 اوکد دے ته تعبیر کیری په تخلیه سره -

وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ، په دے جمله کتب تعمیم د روستو د تخصیص
 نه یعنی د تعلیم د سحر نه علاوه نور هم مضراو بے نفع علمونه دوی ایزده کوی -
 په ضمیر د هغوی کتب اشاره ده چه کوم څیز صرف دوی ته ضرر و رکوی اگر چه بل
 چاته ضرر نه و رکوی یا بل چاته نفع و رکوی او دوی ته نفع نه و رکوی نو هغه
 ایزده کول خو د عاقلانو کار نه دے او دوی داسے کول - تفسیر فتح العزیز کتب
 لیکلی دی چه هر علم خوقی نفس بدکار نه دے لیکن په یو کدرے وجو سره
 هغه مذموم او کرځی - اوله وجه، چه نقصانات یی د بیرونی او منافع یی کم دی
 لکه علم د سحر او د نجوم وجه د هغه د وچے اکثر انسانانو نظر او توجه د الله تعالی ته
 منقطع شی او شرک طرف ته نزد دے شی دارنگ علم د فلسفے او سائنس چه
 اکثریت د هغوی صرف اسباب پیژنی او مالک د اسبابو چه الله تعالی دے هغه ته
 هېڅ توجه نه کوی - دویمه وجه، بعض د علمونو نه داسے وی چه د انسانانو
 د استعداد نه بهر وی نوکد وچے د عدم استعداد نه هغه د انسان د گمراهی د
 پاره سبب او کرځی او دے قسم ته علم د تاریخ د مشاجرات صحابه رضی الله عنهم
 (جنگونه او اختلافات د هغوی) او علم تصوف او بحثونه کول په مسئله د قضا
 او تقدیر کتب وئیلے شی - دریمه وجه په علومو شرعیو کتب یی حایه تعمق
 کول او په هغه کتب اقراط تفريط کول لکه په علم عقیده او توحید کتب فلسفیا توله

دخل و رکول او پہ علم فقہ کتب حیوا و روایات نادرہ ک فتا و دتہ توجہ کرل او
 پہ علم تاریخ او قصص انبیاء علیہم السلام کتب د یهود و دروغ قصہ او روایات
 د روا قصص او شیعہ کا تو خلط کول او ہفتہ تہ توجہ و رکول نو پہ دل سے علم و توجہ
 فائدہ کمہ وی او نقصانات پکتن دیر وی دل سے اشتغال د یهودیا نوسوہ مشابہت
 کول دی۔ تنبیہ :- د دے ایت پہ تفسیر کتب بعض مفسرین و مؤرخین و قصہ د
 ہاروت ماروت ذکر کر پیدہ چہ دوی اللہ تعالیٰ زمکے تہ را کوز کپی و و او سحر یے
 ورتہ یسود لے و و او دوی تہ یے شکل د انسانو و رکپے و و او شہوت یے ہم
 ورتہ و رکپے و و نو دوی عاشقان شول پہ زہرہ شخہ باندا سے او ہفتہ د دوی د
 مطلب پورہ کولو د پارہ شرط او لکولو چہ عبادت د بت او کپی یا شراب او خشکی
 یا قتل د یو نفس او کپی نو دوی د ہفتہ شرط او منلو او شراب یے او خشکی نو
 پہ تشہ کتب یے بت تہ سجده او کپہ سکر یے ہم قتل کر و او بیایے د ہفتہ سرہ
 زنا او کپہ پہ دغہ حال کتب ہفتہ د دوی تہ اسم اعظم ایزدہ کر و د ہفتہ پہ وجہ
 د ہفتہ تہ زہرہ ستورے جو رہش و او آسمان تہ او خیز و لے شہ او ہاروت ماروت
 تہ اللہ تعالیٰ اختیار و رکپہ پہ مینج د عذاب د دنیا او د عذاب د آخرت کتب نو
 دوی د تیوی عذاب خوبن کر و نو پیر ہفتہ د ویش تو تہ او یزان کرے شول پہ کوہی
 د یابل کتب او پہ دغہ حال کتب یے ہم خلق و تہ سحر ایزدہ کولو۔ او د دوی د
 ملاقات پہ بارہ کتب حاکم او بیہقی او ابن المنذر د اوزاعی تہ ہم روایات ذکر
 کر پیدی پہ زما تہ د صحابہ کرام او د تابعین و کتب او دغہ قصہ او روایات امام
 احمد او ابن جریر او ابن ابی حاتم او حازن وغیرہ ذکر کپی دی الوسی پہ
 روح المعانی کتب و بیلی دی چہ د دے مختلف سند و تہ شہ د پاسہ شل دی
 لیکن محققین و مفسرین و د دے قصہ رد کر پیدے ۱۔ قاضی عیاض پہ شفاء کتب لیکی
 دی چہ د دے قصہ تہ ہیچ پہ ضعیف یا پہ صحیح سند سرہ د رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم تہ نقل ثابت تہ دے ۲۔ ابو حیان البحر المحیط کتب و بیلی دی چہ
 د دے ہولے قصہ تہ ہیچ شیز ثابت تہ دے ۳۔ حازن پہ تفسیر کتب و بیلی دی
 چہ دا اخبار اختلے شویدے د یهودیا نو تہ او د ہفتوی افتراء کاتے پہ انبیاء و او پہ
 ملائیکو باندا مشہورے دی ۴۔ ابن کثیر و بیلی دی چہ حق تہ نزد سے خبرہ
 دادہ چہ دا روایت د ابن عمر دے د کعب الاخبار تہ او کعب نقل کو و د کتاب و
 د بنی اسرائیل و تہ (او بخاری و بیلی دی چہ د کعب پہ روایا تو کتب دیر دروغ راغلی دی)

اوپہ دے کیں حدیث مرفوع صحیح متصل الاستاد ترمذی صلی اللہ علیہ وسلم پورے
 نیشہ یعنی روایات یکیں شتہ لیکن شہ مرفوع نہ دی اوخہ مرفوع دی خو صحیح
 نہ دی اوخہ مرفوع صحیح دی لیکن سنداونہ یے متقطع دی ہ امام رازی پہ
 تفسیر کیں وئیلی دی چہ داروایات قاسد مردود غیر مقبول دی او شہاب
 عراقی نہ یے تصریح نقل کریدہ چہ دہاروت ماروت پہ بارہ کیں شوک داسے
 عقیدہ ساتی چہ دوی ملائیک دی اوپہ دغہ (ذکر شوی) کنا ہونو کیں دزہرہ
 سرہ دوی لہ عذاب و رکید لے شی نو دا شخص کا قربا اللہ العظیم دے اورازی
 قرطبی او خازن او صاحب دفتح العزیز وغیرہ دے قصے دے ابطال فی نفسہا
 دپارہ شپیر و یے ذکر کریدی۔ اولہ وجہ عصمت د ملائیکو تہ لوپہ اجماع اوپہ
 صریح نصوص سورہ ثابت دے (انبیاء ۲۱) سورہ تحریم ۱۱ او نور ایاتونہ
 چہ پہ ہجے کیں صفات د ملائیکو ذکر دی) نو دے نصوصوپہ مقابلہ کیں ہجے
 ثابت حدیث تیشہ۔ دویمہ وجہ چہ دوی پہ عذاب کیں مبتلا دی نو دغہ
 وخت دوی تہ شہ رنگ فرصت ملا ویری چہ خلقتونہ د سحر تعلیم و رکری۔
 دریمہ وجہ عقل تہ متی چہ ید کا رہہ بھجہ دے پہ اسم اعظم سرہ آسمان تہ
 اوخیڑی او دھجے تہ ستورے رہا والا جو رہشی۔ خلورمہ وجہ دا دہ چہ پہ تاریخ
 او محکمو کنا ہونو کیں ثابت دہ چہ زہرہ غتہ ستورے دے د او ستورونہ چہ
 محکمش کا دم علیہ السلام تہ پیدا کرے شوی وؤ۔ پچمہ وجہ پہ دے قصہ کیں
 وئیلے شوی دی چہ اللہ تعالیٰ دوی تہ اوئیل چہ زہ تاسوتہ شہوت درکرم
 نو ضروریہ ستاسوتہ کنا ہونہ کیری او دوی ورتہ اوئیل چہ زمونہ بیاہم
 ہجے گناہ پہ تہ کیری نو دوی تکذیب او تہلیل د اللہ تعالیٰ او کرو۔ شپیمہ وجہ
 قرآن کریم پہ ظاہری نص کیں دے قصہ پہ ہجے حصہ بات دے دلالت تہ کوی
 او قرآن پہ تفسیر کیں داسے روایاتونہ ہجے حاجت نہ لری۔

سوال :- ابن حجر پہ المسند فی الذب عن المستد کیں اوسیوطی دے
 روایاتونہ قصہ دہاروت ماروت تصحیح کریدہ او وئیلی دی چہ دے دیور سنداونہ
 دی نو دلالت کوی چہ دے شہ اصل او صحت شتہ دے ۶۔

جواب :- (۱) د ابن کثیر تہ محکمش نقل او کرے شو چہ پہ دے کیں حدیث چہ
 صحیح او مرفوع او متصل الاستاد وی نیشہ پہ ہر یو سند باندا دے عدم صحت
 یا عدم رفع یا د انتقطاع اعتراض دے او د صریح قرآنی نصوصونہ ہم داروایاتونہ

مخالف دی (۲) آلوسی و ثیلی دی کہ سند دتہ صحیح شی لیکن روایت باطل دے یہ
ہفہ وجوہ سورہ چہ محکمتیں تیر شویدی او بطلان دی روایت فی تقسمہ منافات
نہ لری کہ صحت کہ سند سورہ یعنی یو واقعہ اسرائیلی وی لیکن سند کہ نقل یے
صحیح وی تو یہ دغہ سند سورہ صحت او یقین یہ دغہ واقعہ یا تدا تہ حاصلیری
او کو مو تفسیر و توجہ کہ دے تا ویلات کریدی او دا واقعہ یے حمل کریدا یہ
رموز او یہ اشارات تو باندے نو کہ مغوی دا طریقہ ہم فاسد دہ ٹکے چہ اول رموز
او اشارات کہ مقام تفسیر تہ خارج دی، دویم دا چہ ہر کلمہ قصہ صحیح نہ دہ نو کہ ہفہ
نہ رموز او اشارات راویستل ہم صحیح تہ دی لکہ چہ تخم فاسد وی نو کہ ہفہ نہ
ٹکے رنگ صحیح بو تے راوتلے شی؟ (ہذا ما عندی واللہ اعلم بالصواب)۔

قائدہ:- لفظ کہ قُتِلَہ او مادہ کہ هَفَ یہ قرآن کتب شیعیتہ کرتہ واقع دہ اولفظ
قُتِلَہ دیرش کرتہ راغلے دے او کہ هَفَ دیر وجوہ دی بعض کہ هَفَ تہ سیوطی
یہ اتقان صیغہ کتب ذکر کرے دی۔ اولہ وجہ یہ معنی کہ شریک سورہ (سورۃ
انفال ۱۶)۔ دویمہ یہ معنی کہ اضلال (گمراہ کول) (سورۃ العمران ۷)۔ دریمہ
یہ معنی کہ قتل (سورۃ نساء ۸۱)۔ خلورمہ یہ معنی کہ اربو و دحق تہ (سورۃ مائدہ ۳۹)
پنجمہ یہ معنی کہ گمراہی سورہ (سورۃ مائدہ ۸۱)۔ شپارمہ یہ معنی کہ عذر او بہانہ
کول (سورۃ انعام ۸۱)۔ اوومہ یہ معنی کہ قضاء سورہ (سورۃ اعراف ۵۱)۔

اتمہ یہ معنی کہ گناہ سورہ (سورۃ توبہ ۸۱)۔ تہمہ یہ معنی کہ مرض سورہ (سورۃ
توبہ ۸۱)۔ لسمہ یہ معنی کہ عیرت سورہ (سورۃ یونس ۸۱)۔ یوولسمہ یہ معنی
کہ امتحان سورہ (سورۃ نور ۸۱)۔ دولسمہ یہ معنی کہ عذاب سورہ (سورۃ عنکبوت ۸۱)۔
دیارلسمہ یہ معنی کہ سوز و لوسورہ (سورۃ زاریات ۸۱)۔ خوارلسمہ یہ معنی
کہ جنون سورہ (سورۃ قلم ۸۱)۔ داخو سیوطی ذکر کریدی)۔ او پچلسمہ یہ معنی
کہ بدعت سورہ (سورۃ نور ۸۱)۔ او شپارلسمہ یہ معنی کہ دین نہ اربو کہ یہ زور
یا یہ دھوکے سورہ (سورۃ بقرہ ۸۱)۔ او اولسمہ یہ معنی کہ فساد او ورائی کول
(سورۃ توبہ ۸۱)۔ تو دلتہ قُتِلَہ یہ معنی کہ امتحان دے کہ نور و خلقوہ پارہ۔

وَلَقَدْ عَلَّمُوا الْكِتَابَ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ، یعنی کہ دوی مشغولیت
یہ دغہ ضروری علمو تو باندے کہ وجہ کہ ناپوہی تہ نہ وڈ بلکہ یتہ عالمان
وڈ او پوہیدل چہ کہ دے سورہ ثواب کہ آخرت بریا دیری یعنی باطل
علمو تہ دی۔ اَشْرَیہ ضمیر راجع دے سحر تہ یا مایضُرُّہُمْ وَلَا يَنْفَعُہُمْ تہ

وَاتَّقُوا كِتَابَ يَوْمَ تَقُومُ السُّعُورُ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ

او تھانے سے (دشمن کو جان دینا) تو خدا کا بدلہ دے گا۔ دالہ تعالیٰ نہ غور دے۔

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۝ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

کہ دوی پوہیدے۔ اے ایمان والو

اور اشتراء نہ مراد طلب اور محبت کہ ہے۔ تخلیق مطلق حصے اور برے تہ
وہیلے شی لیکن اکثر استعمال ہے یہ حصہ کہ خیر کیش وی او یہ معنی دینے کہ دنیا
یہ سورۃ توبہ کیش دے او یہ معنی دینے کہ آخرت یہ سورۃ بقرۃ او سورۃ
ال عمران کے کیش دے۔

وَلَيْتُمْ مَا شَرَوْا لَمْ أَنْفُسُهُمْ كَوَافًا يَعْلَمُونَ، داجملہ معطوف دہ یہ لَقَدْ
عَلِمُوا يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَمْ أَنْفُسُهُمْ كَوَافًا يَعْلَمُونَ دہ او یہ دے سورۃ دہ
سوالونہ دفع شول اول سوال:۔ چہ لیتُمْ مَا شَرَوْا لَمْ أَنْفُسُهُمْ دہ تو
شہ رنگ عطف شولہ یہ جملہ خبریہ باندے چہ لَمْ أَنْفُسُهُمْ دے ۹۔
حاصل جواب دادے چہ دایہ لَقَدْ عَلِمُوا لَمْ أَنْفُسُهُمْ عطف دہ او ہجہ دلام
قسمیہ دوجے تہ جملہ انشائیہ دہ۔ دویم سوال:۔ چہ دَوَافًا يَعْلَمُونَ
دَلَقَدْ عَلِمُوا سورۃ منافات دے محکہ چہ لَقَدْ عَلِمُوا کیش دوی دپارۃ اثبات
دعلم دے او کَوَافًا يَعْلَمُونَ کیش نفی دعلم دہ ۹ حاصل جواب دادے چہ
اثبات دے یو علم دے چہ مضمون دلمن اشترکہ دے اونفی دبل علم دہ چہ
ہجہ ناکارہ والے دخرج کولو دخیل عجاتو (عمرو و نوا و مالوتو) دے یہ
بدل دہجہ مضر علموتو کیش۔ سوال:۔ کَوَافًا يَعْلَمُونَ دلالت کوی یہ
نفی دعلم دوی باندے او لَقَدْ عَلِمُوا دلالت کوی یہ اثبات دعلم دوی
باندے ۹ جواب:۔ (۱) محکیش تیر شوچہ اثبات دے یو علم اونفی دبل علم دہ
تو منافات تیشستہ او دے پشان بل جواب:۔ (۲) یہ لَقَدْ عَلِمُوا کیش اثبات
دعلم اجمالی دے یا علم حصولی او یہ کَوَافًا يَعْلَمُونَ کیش نفی دعلم تفصیلی
او علم بالمشاہدہ دہ۔ جواب:۔ (۳) کَوَافًا يَعْلَمُونَ کیش نفی دعلم یہ
اعتبار دترک عمل دہ۔

مثلاً یہ دے ایت کیش ترغیب دے تو یہ کولو دمحکیش کنا ہو تو تہ یہ ذکر
دوہ شرطو سورۃ۔ اول شرط ایمان حقیقی چہ یہ ہے کیش ایمان یہ قرآن او

لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا

مہ دایق لفظ راعنا او وایق نظرنا او واورق یہ قبولیت ساری

وَبَلَّغْ كُفْرَيْنَ عَذَابَ الْيَمِّ ۝ مَا يُوَدُّ الَّذِينَ

او دپارہ دکافرانو عذاب دروناک دے۔ تہ غوری کافران

یہ آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم باندے ہم داخل دے۔ دویم شرط تقویٰ دے چہ یہ ہتے کبش حان بچ کول دھر کفر او شرک تہ او دسحرا و دھڑ علومو تہ داخل دی۔ کمثوبہ دالامرا بتدائیہ دے او جواب شرط پتہ دے (لَا تُبَيِّنُوا) او جملہ اسمیہ یے یہ خائے دجملے فعلیہ کبش ذکر کرہ دپارہ دافا دے دثبات او استقرار مثنویہ مصدر یہ وزن دمعول پہ معنی دتواب او جزاء خیر دے۔ حائر داضیغہ دتفصیل تہ دہ بلکہ دبیان دنفیس خیریت دپارہ دے۔ کوکائو یعلمون جزاء دے پتہ دہ (لَا تُبَيِّنُوا)۔

بلکہ ربط دتفصیل سرہ دادے چہ یہودیانو پہ مؤمنانو کبش سحرا و غلط علمو تہ خور و ل توداسے دوی ناکارہ کلمہ ہم پہ ہغوی کبش خوروی۔ بل داچہ ایمان دسحر تہ متع کول کوی نو دارنگ دراعنا تہ ہم متع کول کوی۔ او پہ دے کبش خطاب دے مؤمنانو تہ یہ اعتبار دظاہر سرہ لیکن مقصد پکبش زجر دے یہودیانو تہ او دھغوی دشیخہ جواب تہ اشارہ دہ تفصیل دہتے دادے چہ ہر کلمہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مدیتے تہ ہجرت او کپرو او یہودیانو دہتے مجلس تہ راتل تودہتے دخیرو پہ مینجے کبش بہ یوکس دھغوی تہ اواز او کپرو (راعنا) ظاہری معنی یے دادہ چہ یہ خیرو کبش زمونہ لحاظ او کرہ یعنی زمونہ دپوہہ کولو کوشش او کرہ۔ تو صحابہ کرامو ہم دھغوی نقل شروع کپرو پہ دے لفظ کبش پہ دے خیال چہ دوی خواہل علم دی او داکلمہ وائی تو کیدے شے چہ پہ دے کبش بہ ادب کول مقصد دوی تو ہغوی بہ ہم پہ مینجے دخیرو کبش داکلمہ وئیلہ او دغہ ظاہری معنی دوی مقصد دہ۔ لیکن یہودیانو بہ دخیالت دوجے دالفظ ذکر کوؤ او پہ نیت کبش دوی باطلہ معنی مراد دہ (چہ ہغہ روستو ذکر کیری) نو ہر کلمہ چہ یہودیانو دصحابیونہ ہم داکلمہ واوریدالہ نو دوی بہ وئیل چہ مونہ خو محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ پتہ کتخل کوؤ او دوی ورتہ ہتکار کتخل کوی

اوپہ کورنئی کیں یے خندا کولہ نوسعدا بن معاذ رضی اللہ عنہ پہ دوی یا ندے
 پوہہ شوا و ہقہ د دوی پہ محاورہ یا ندے پوہیدلو تو یہودیا نوتہ یے اوئیل
 کہ چرے ما دا کلمہ دیوتن ستا سوتہ بیا واوریدالہ نوزہ یہ دہقہ ستہ اووہم
 نو ہغوی ورتہ اوئیل چہ ستا سو ملگری ہم دا کلمہ وائی نو دا ایت نازل شو
 (الباب)۔ او مؤمنان یے دے د استعمال نہ متع کپل اگر چہ ہغوی صحیح
 معنی مراد کولہ خودا دے دے د پارہ چہ یہودیاں دے دے متع شی حکمہ چہ
 ہغوی دے دے باطلہ معنی ارادہ کوی او دلیل د دوی د وئیلو یہ سورۃ نساء ۱۱
 کیں دے۔ تو یہودیاں تو یہ دے دے متع نہ روستو وئیل چہ دائی اوصحابہ
 پیر تعصب او حسد کوی حکمہ چہ دوی یو کلمہ استعمالوی نو جائزوی
 لیکن ہر کلمہ چہ موثر د ہقہ استعمال کوؤ نو بیا یے زمونہ د ضدا دے نہ
 متع کپری ۹۔ حاصل د جواب دادے چہ ہر کلمہ صفا کلمہ شتہ دے (انظرنا)
 نو د ہقہ استعمال پکار دے حکمہ چہ کوم خلق دغہ کلمہ استعمالوی او باطلہ
 معنی ترینہ ارادہ کوی ہقہ خو کا فران او د درد ناک عذاب مستحق دی نو
 دامتغ د ضدا او عناد د وچہ نہ نہ دہ بلکہ د کفر نہ کیچ کیدلو د پارہ دہ۔

باطلہ معنی د راعنا:۔ د ہقہ پیر وجوہ دی۔ اولہ وجہ مشہورہ دادہ چہ راعن
 د رعوت نہ اخستلے شویداے اوپہ عربی لغت کیں رعوت کم عقلیتیا تہ وئیلے شی
 اوپہ سریانی تہ کیں یے ہم دا معنی دہ او الف یے پہ آخر کیں د ندا (اوار)
 د پارہ زیاتولو او تہی د اللہ تعالیٰ تہ بے وقوف (کم عقل وئیل) دا دہقہ توہین
 او کفر دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ دوی ارادہ کوو پہ دے سرہ شینو کے (چرواہا)
 د گلا ویزو او مطلب یے دا وچہ تہ خو صرف د گلا ویزو او بتا نوراغی یے
 او دا کاهل حجاز و عادت وؤ راوپہ حدیث صحیح کیں دی چہ ہر یونہی گلاے
 ییزے شروے دی اوز مونہ تہی ہم دیکے والو د پارہ پہ قرار یط یا ندا شخرو ل
 کول محکب د نبوت تہ یعنی ستا مناسبت د انسانا نو د تربیت سرہ نیشتنہ او
 داہم بے ادبی د نبی دہ او کفر دے دریمہ وجہ دادہ چہ راعنا امر د رعایت نہ
 او د رعایت نہ دوی ارادہ کوو حفاظت کول یعنی تہ زمونہ تکہبان اوساتنہ
 کوؤ کے یے (د نکالیقوا و مصیبتو توتہ) او دا صفت پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص
 دے نو نبی لہ دا صفت ثابتول شرک دے (د دوی اگر چہ دا عقیدہ زمونہ
 د نبی پہ بارہ کیں تہ وہ لیکن دوی غوشتلہ چہ دا موہمہ کلمہ د شرک

پہ صحابو کیں شائع شی تو پہ دوی کیں یہ شرک پتہ پتہ خورشیدی او پنا پہ
 دے داکلمہ نشر کول شرک او کفر دے۔ تخلص ورمہ وجہ دا چہ راعنا دباب مقاعله
 تہ دے او مقاعله دجا تبینو نہ صدور غواہی یعنی مونبر ستار عایت کوؤ توتہ
 زمونبر عایت کوہ نو دوی پہ دے لفظ کیں پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے
 تحیل احسانات خیر وکول او دہغہ سرہ یے دخیلے برابر یی دعوی کولہ (الباب)
 او داهم دنی بے ادبی دہ۔ پنجمہ وجہ د مصر پہ بعض تاریخونو کیں لیکلی دی
 چہ محککین زمانہ کیں کاہل مصر دیر معبودان وؤ د غوا عبادت یے کولو
 چہ ہغہ تہ بہ یے حاشور وئیلو او د نمر او سپوگئی او ستورو وغیرہ عبادتو نہ یے
 کول لیکن نمر د دوی پہ تیز معبود اکبر وؤ ہغہ تہ بہ یے امن راع یاراع وئیلو
 او د دوی عقیدہ وہ چہ د مصر بادشاہ ہم ہغہ جو ریری چہ پہ ہغہ کیں
 ظل (سورہ) وی د نمر نو د دے وجہ نہ یے ہغہ تہ فاراع وئیلو او بیا
 ہغہ لفظ نقل شوقر عون لفظ تہ۔ نوراع د یهود و پہ محکئی اصطلاح مصری
 کیں لو یے معبود تہ وئیلے شو تو دوی راعنا کلمہ د دے وجہ تہ یہ مسلمانان
 کیں خور ولہ چہ دامسلمانان تحیل نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ معبود اکبر
 او وائی او پہ شرک کیں اختہ شی۔ نو اللہ تعالیٰ د دے کلمے وئیلو نہ منع او کولہ
 او او فرمائیل یے چہ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا کلمہ پہ نص صریح
 سرہ وئیل حرام دی او پہ طریقہ د دلالت النص پہ دے منع کیں ہر ہغہ
 کلمہ داخل دہ چہ ہغہ موہم د کفر او د شرک وی یعنی د ہغہ صحیح معنی
 ہم موجود او متعارف وی او د ہغہ بلہ معنی باطلہ وی تو داسے کلمات وئیل
 حرام دی او داسے تعبیر شامی ص ۲۵۳ کیں ذکر کریدیا (مَجْرَدُ إِيهَامٍ أَلْمَعْنَى
 الْمَعَالِ كَافٍ فِي الْكَنْعِ عَنِ التَّلَقُّظِ بِهَذَا الْكَلَامِ وَإِنْ اِحْتَمَلَ مَعْنَى صَحِيحًا)
 ”صرف وہم د باطلے معنی پورہ دے د پارہ د منع کولو د لو ستلو د ہغہ کلام نہ
 اگرچہ پہ ہغہ کیں احتمال د صحیح معنی وی۔“ او د دے قاعدے د لاندے
 پہ عرف کیں دیر کلمات دی چہ پہ ہغہ کیں صحیح معنی ہم وی او باطلہ
 معنی پکین ہم وی لیکن ویونکی باطلے معنی تہ خیال تہ کوی۔ یو د ہغہ نہ
 ہغہ کلمات دی چہ بداعتیا تو پہ درود تاج کیں داخل کریدیا (دَافِعُ الْبَلَاءِ
 وَالْوَبَاءِ وَالْقَحْطِ وَالْأَلَامِ) درود تاج یے ہم مخترع دے او د کلمات پہ ہغہ
 کیں موہم د شرک دی اگرچہ صحیح معنی یے کیدالے شی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم

به په ژوند کښ بېلا کول او ويا کول او قطعونه در دوته په دعا کول نوسره دفع کول
 لیکن ظاهری معنی داده چه نبی صلی الله علیه وسلم په دفع کولیا تو وغیره
 اختیار او تصرف لری او دا عقیده خو شرک د قرآن د قُلْ اِنِّیْ لَا اَمْلِکُ لَکُمْ
 فَتْرًا وَلَا رِشْدًا (سورة جن ۲۷) نه یا لکل خلاف عقیده ده نو د کلماتو
 نه په سختی سره منع کول پکار دی فتاوی رشیدیہ ص ۱۸۱ او مجموعه الفتاوی
 ص ۲۳۸ کښ دایه د موهماتو نه شمار کړیدی. دویم د هغه نه عبد الرسول
 عبد النبی او د دے پشان نومونه ایښودل دی اگر چه د هغه تاویل کیدلای شي
 چه عبد په معنی د غلام او تا بعد ازاو خدا متکبر دے لیکن ظاهری معنی یی
 بندگی کوونکے دے او د دے اضافت کول غیر الله تعالی ته حرام د دارنگ
 شرح فقه اکبر کښ یی لیکلی دی او سورة العمران ۷۶ کښ هم د دے نه منع
 راغله ده. دریم لفظ د حضرت او حضور دے او خاص په وخت د استعمال
 کښ د پاره د غائب یعنی اگر چه په عرف کښ حضرت او حضور په محال د
 ادب کښ استعمالیږی لیکن په دے کښ د باطله معنی دوه وجوه دی اوله وجه
 داده چه حضرت او حضور دواړه مصدر و نه دی د یو بتداه چه غائب وی
 دا صفت کول د عقیدے د حاضر ناظر او د علم د غیب وهم پیدا کوی او
 حمل د معنی مصداری مبالغه پیدا کوی هاں د حاضر شخص په وصف
 کښ لفظ حضور نقصان نه لری. او دویمه وجه خاص ده په لفظ حضرت
 پورے چه دا د متصوفه ملحدینو په اصطلاح کښ د مرتبه د وحدۃ الوجود
 د حلول یو اطلاق دے بکر بن زید په معجم المناهی اللفظیه ص ۳۳۳ کښ لیکلی
 دی چه معنی یی داده رچه دا د فاسد اصطلاحاتو نه دے او صوفیه په دے
 سره مراد کوی فتاء د رب د بتداه په بتداه کښ او د ایشان د حضرت دے په
 نیز د ملحدینو چه اراده کوی دوی په دے سره حضرت د جمع د وجود په
 یو وجود کښ) او د دے حواله یی ورکړیده په مدارج السالکین ص ۱۱۱ او
 الروض الاتق ص ۲۵۹ لیکن تعجب د اهل حسد و عناد نه چه هغوی په نورو
 خلقو باندے استعمال د موهم الفاظو منع کوی او د خپلو مشرانو په باره کښ
 غائبانه د الفاظ استعمالوی او حان له د جواز بے دلیل لارے جوړوی.
 دارنگ ابن قیم په الجواب الکافی کښ ډیر کلمات موهمه شمار کړیدی چه
 د هغه نه منع وری ده لکه مَا شَاءَ اللَّهُ وَمَا شَاءَ قُلَان. هَذَا مِنْ بَرَكَةِ اللَّهِ

قَابِرًا فَلَا يَفِي. أَنَا فِي حِفْظِ اللَّهِ وَحِفْظِ فَلَانِ. أَنَا مُتَوَكِّلٌ عَلَى اللَّهِ وَعَلَى فَلَانٍ وَمِنْهُ
 رَحْمَةً فِيهِ دَالَّةٌ تَعَالَى مُؤَيِّنُهُ وَیِ او دَمَلَانِ. دَا دَبَرْتِ دَالَّةٌ نَه دَسِ او دَسِ
 بَرْتِ دَمَلَانِ نَه دَسِ زِه پِه حِفْظَاتِ دَالَّةٌ تَعَالَى او دَمَلَانِ کَبْنِی سَم. زَمَانِ
 پِه دَالَّةٌ تَعَالَى او دَمَلَانِ بَا نَدَسِ.

قَاعِدَةٌ: کِه یو لَفْظِ کَبْنِی وَهْم د بَاعِلِ مَعْنِی وَی لَکِن د لَیْلِ شَرِعی مَوْجُودِی دَهْفِ
 پِه وِر د بَا نَدَسِ نَو دَهْفِ اسْتِمَالِ جَائِزِ دَسِ لَکِه سَمِیعِ او بَصِیرِ او رُؤُفِ
 رَحِیمِ حَوْلِیِ او رَشِیدِ صِفَاتِ دَالَّةٌ تَعَالَى وَی لَکِن دَبْنِی پِه صِفَاتِ کَبْنِی وَهْم
 نَقْلِ دَسِ (پِه مَعْنِی مَنَاسِبِ دَبْنِی مَقَاسِرِ) نَو دَهْفِ اسْتِمَالِ مَنَعِ نَه دَسِ
 فَائِدَةٌ: دَسِ نَه مَعْلُومِ شَوَه چِه مَشَابَهَتِ د کَفَارِو مَشَرِکِینِو مَبْدِ عِینِو سِرِ پِه
 اَعْمَالِو اَقْوَالِو لِبَاسِو او اَفْشَرِو نَو او عِبَادِو دَهْفِ کَبْنِی مَنَعِ دَسِ دَا
 ابْنِ کَثِیرِ وَتَیْلِی دِی او حَرِیثِ د قَتْلِ تَشْبِیْهِ دَقُومِ قَهْوِ مِثْلِ مَرِی نَقْلِ کَمَرِ دَسِ
 فَائِدَةٌ: یَا یُّحَاقُّ الذِّیْنَ اٰمَنُوْا: خُطَابِ پِه قُرْآنِ کَرِیمِ کَبْنِی ۸۹ کَرْتِه رَاغِبِ دَسِ
 پِه دِی خُطَابِ سِرِ صَرَارِ دِی شَرِافِ دِی اَمْتِ دَسِ دَا بِنِ مَسْکُورِ رِوَایَتِ دَسِ
 چِه هَفْه تِه یُسْمِی رَاغِبِ وِرْتِه جِی اَوْرِی مِثْلِ چِه مَانِه وَصِیْتِ وَکَمَرِ هَفْه وِرْتِه اَوْرِی
 چِه مَرِکَلِه پِه قُرْآنِ کَبْنِی وَاوَرِی. یَا یُّحَاقُّ الذِّیْنَ اٰمَنُوْا: نَو سِنِه عَوِزِ وِرْتِه کَبْرِی دِه
 چِه وِرِی سِی پِه دَضِیرِ پِه بَارِه کَبْنِی اَمْرِی یَا بَه دَشَرْتِه نَهی وَی. نَو پِه دِی ۸۹
 خُطَابِ بَا نَو کَبْنِی ۴۳ او اَمْرِ دِی او ۵۸ نَوَاحِی دِی او ۱۸ اَضْبَارِ دِی چِه پِه هَفْ
 کَبْنِی دَا تَوَمِجِجِ او اَمْرِو تِه دِه او دَسْمِو مَرِجِجِ نَوَاحِی تِه دِه. او دَغْه او
 او اَمْرِ نَوَاحِی خَه دِی سَه ۷۵ شَعْبِی دَا یَمَانِ لَرِی پِه حَرْفِ دِی کَرَارِ سِرِ -

وَقُولُوا اٰنْفَلْتَنَّا: دَا اَمْرِ پِه دَا سِی لَفْظِ سِرِ دَسِ چِه پِه هَفْ کَبْنِی بَا طَلِه مَعْنِی نَشْتِه او نَقَرِ پِه مَعْنِی
 دَا ضَمِیرِ او مَهْلَتِ سِرِ دَا یَعْنِ پِه ضَمِیرِ کَبْنِی مَوْنِی تِه دَمِه او کَمَرِ او بِلِ قَوْلِ دَا دَسِ چِه نَقَرِ
 پِه مَعْنِی دِی کَمَرِ او تَوَجِه کَوَلِو سِرِ دَسِ. وَاشْتَعُوْا: مَرِکَلِه چِه غَوِزِ وَنَه دَا نَسَانِ رُوحِ
 وَی نَو اَوَانِه او رِی دَا خَوِی اَخْشَارِ دِی نَو پِه هَفْ بَا نَدِی اَمْرِو لِه او کَمَرِ شَوِ؟ جَوَابِ: مَرَادِ دِی
 نَه غَوِزِ وَنَه اَفْکَارِو لِه دِی او رِی دِلِو دِی ضَمِیرِ دِی رَسُوْلِ اَللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ تِه دَا بَتَرِ
 تِه دَا رِه دَسِ چِه بَیَا اَنْفَلْتَنَّا تِه ضَمِیرِو تِه پِرِیو کِی. جَوَابِ: مَرَادِ دِی سَمْعِ نَه اَطَاعَتِ او
 قَوْلِیْتِ دَسِ. یَعْنِ: مَرَادِ دِی اَنْفَلْتَنَّا وَشَیْخِ

كُفِّرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ

د کتابیانو نه او نه د مشرکانو نه چه نازل کرے شی

عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ

یہ تاسو باندے سے خیر د طرف د رب ستا سونہ۔ او اللہ تعالیٰ خاص کوی

بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ۝

یہ رحمت خیل سرے چا لڑے او غواری۔ او اللہ تعالیٰ خاوند د لوئے فضل دے۔

مقصود نه دے بلکہ یہ ہفے پسے یہ خیرہ باندے عمل کول ہم ضروری دی یہ
خلاف د یهودیا نو تہ چه راعنا یہ یے او ٹیلو او بیا یہ یے اطاعت تہ کوؤ۔
جواب :- مراد یہ دے کیں تاکید دے یعنی لَا تَقُولُوا رَاعِنَا اَوْ قُولُوا الْفُطْرًا
(تھی او امر) پورہ د اور یی چه مخالفت تربینہ او تہ کر یی۔

وَالْكَافِرِينَ عَذَابُ الْبُيُوتِ يَهْدِيهِمْ دے کیں مقصود رد دے یہ یهودیا نو باندے
چه لفظ راعنا استعمالو د کی نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ یہ اصل کیں کا قرآن
دی، د کفر نشر و اشاعت کول غواری۔

ہٹا یہ دے ایت کیں ذکر د دوحہ علتو نو دے د پارہ د ماقبل حکم چه ہغہ
منع د تقلید او تشبیہ تہ دہ د کا قرآنو سرہ۔ اول علت سخت بغض او حسد
د هغوی د مؤمنانو سرہ او دویم انعامات خاصہ د اللہ تعالیٰ یہ مؤمنانو باندہ۔
مَا يُوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا، وَدُّ مُحِيت د زہرہ تہ وئیلے شی او دل تہ مراد یہ نفی
د و د سرہ سختہ دشمنی او بغض د هغوی دے۔ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِّنْ د پارہ
د تبعیض یا کیان دے۔ وَلَا الْمُشْرِكِينَ عطف دے یہ اہل باندے او لا د
پارہ د تاکید د نفی دے او عطف یہ مغایرت ذاتی باندے حمل دے نو
مقصود داد دے چه د کفر و دوحہ قسمو تہ دی یو کتابی او بل غیر کتابی یا عطف
د صفت دے یہ صفت باندے ذات یو دے یعنی کتابی چه کفر کوی او شرک
کوی او دارنگ یہ سورہ بیتہ سلک کیں ہم دی یا دا عطف دے یہ الَّذِينَ
باندے او حالت جزی د الْمُشْرِكِينَ د وجہ د جوار تہ د لیکن اول قول اصح دے۔
سوال :- دا عطف دلالت کوی چه اہل کتابو تہ مشرک نشی وئیلے کیدے
اگر چه شرک کوی ؟ جواب :- دا دلیل یشکارہ تہ دے د دوحہ وجو تہ اولہ وجہ

خود داده چه دا عطف ک صفت دے یہ صفت باندے یعنی کتابی کافر او مشرک دے
 لکہ چہ مخکبش ذکر شول اوکہ عطف ک ذات وی پہ ذات باندے نوک دے وجہ داده
 چہ ک کتابیانو کافر انو خیل وصف مشہورہ شتہ چہ اہل الکتاب دے اگرچہ کافر
 او مشرک دی اوک غیر کتابی ہویل وصف مشہورہ نیستہ سیوا ک مشرک نہ تودا
 دلالت نہ کوی پہ دے خبرہ باندے چہ کتابی (شری کوونکی تہ) مشرک نشی و تبیل
 کیدے محکہ نصوص پہ دے کتب موجود دی چہ ک مشرک کتابی او غیر کتابی
 دواہو باندے اطلاق کیروی لکہ یہ سورۃ انعام ۱۱۱ او سورۃ یوسف ۱۲۱ کتب
 عموم دے او سورۃ بقرہ ۱۳۵، سورۃ العمران ۱۵۱ کتب اشارۃ النص دے چہ
 کتابیان مشرکان دی او حدیث ک اخرجوا المشرکین من جزیرۃ العرب چہ
 عمر رضی اللہ عنہ و تبیلی و ذویہ وخت ک جلا وطن کولو ک یہود دیا نوکبش۔
 ہاں ک کتابی مشرک او غیر کتابی پہ مینج کتب پہ بعض احکامو کتب فرق شتہ
 دے دھے جدا وجہ دہ۔ دا تفصیل بہ انشاء اللہ پہ تشریح ک ۲۱۱ کتب راشی۔
 اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ ظَاہِر داده چہ ک دے تہ ہر انعام ک اللہ
 تعالیٰ مراد دے دینی وی اوکہ دنیوی وی محکہ چہ ک مؤمنانو ہر خیر او نعمت
 سبب ک غضب ک کافر انو دے لکہ یہ سورۃ العمران ۱۵۱ کتب دی او پہ دے
 عموم کتب وحی اولفظ ک اَنْظُرْنَا ہم داخل دی۔ واللہ یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ
 یَّشَاءُ، دا دویم علت دے یعنی تاسو اللہ تعالیٰ پہ خیل رحمت سرہ خاص
 کری یئی نو تشبیہ ک کافر انو سرہ مکوئی دارنگ دا دفع ک یو وہم دہ ہقہ
 وہم دا دے چہ کافران مشرکان ہر کہ ستا سو پہ خیر باندے ہقہ کیپی
 تو ایاقدرت لری چہ خیر پہ تاسو باندے بندا کری جواب او شوچہ دا پہ
 اختیار ک اللہ تعالیٰ کتب دے۔ رحمت نہ مراد تیوت دے پہ قول علی رضی اللہ
 عنہ سرہ او اسلام دے پہ قول کابن عباس رضی اللہ عنہما اول خاص
 دے پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پورے پہ آخری امت کتب او دویم عام دے
 تولو امتیا نوک ہقہ تہ۔ مَنْ یَّشَاءُ او مشیت ک اللہ تعالیٰ پہ حکمت بانداوی
 معلومہ شوہ چہ پہ اللہ تعالیٰ باندے ہیخ خیر واجب تہ دے او پہ ہقہ باندا
 ک ہیچا حق نیستہ (سراج المنیر)۔ واللہ ذوالْقَضِیِّ الْعَظِیْمُ، مراد ک فضل نہ
 ابتداء ک احسان دہ بغیر ک علت نہ پہ دیکتب اشارۃ دہ چہ اختصاص ک رحمت پہ
 یو انسان باندے ک ہقہ انسان پہ محکمی احسانا تو باندا موقوف نہ دے

مَا تَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا

ہفتہ چہ منسوخ کردیو آیت یا ہیر کردہ ہفتہ ستانہ نور اور ہونہ غورہ دہفتہ

أَوْ مِثْلَهَا لَكُمْ تَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

یا پشان دہفتہ۔ آیتا تہ نہ پوہیرے چہ یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہر چہ باندے قادر دے۔

داسے پہ سورۃ العمران سے کتب ہم ذکر دی۔

بلاط ربط دے دے کہ مخکس سرہ دادے چہ ہر کلمہ ذرا عتاپہ عتائے باندے اُنظُرْنَا
کیسود لے شو نو دامثال ک نسخ دے ٹکھ اوس حکمت ک نسخ ذکر کوی اودا جوا
دے کہ پنجم اعتراض دیہودیا نو ہر کلمہ چہ پہ راتللو دقرآن کریم سرہ دتورات
اوانجیل ویر احکام منسوخ شول تو ہقوی اعتراض اوکرو چہ نسخ پہ کلام د
اللہ تعالیٰ کتب نشی کیدلے ٹکھ چہ دا دلالت کوی پہ ناخبری داللہ تعالیٰ بابت
چہ کلمہ یوحکم کوی اوکلمہ بل حکم۔ دارنگہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ
ژوند کتب ویر احکام منسوخ شول۔ قبلہ۔ حمر۔ میسر۔ صومر۔ عاشورا
وغیرہ نو یہودیا نو اعتراض اوکرو چہ دا ٹکھ نبی دے چہ کلمہ یوحکم کوی
اوکلمہ بل نو دے پہ خیل دین کتب کما وودے نو پہ دے آیت کتب دہفتہ
جواب اوشو چہ نسخ دطرف داللہ تعالیٰ نہ واقع کیری او دہفتہ ویر حکمتونہ
دی۔ دیہودیا نو مقصد پہ دے اعتراض کتب دا وچہ دخیل کتاب (تورات)
منسوخیت پہ بل کتاب سرہ نہ متی دارنگہ اوس وخت کتب ہم کلمہ چہ پہ
یومسئلہ باندے یو تقلیدی عمل کوی یا پہ دلیل ضعیف (چہ دے خیال
کوی چہ دا قوی دے) باندے روان وی لیکن ہر کلمہ چہ دہ تہ صحیح دلیل
شرعی معلوم شی او دہفتہ مخکس دلیل ضعف ورتہ بنکارہ شی نو دے پہ
ہفتہ مخکس مسئلہ باندے عمل پیری دی او پہ قوی دلیل باندے عمل
شروع کری نو جاہل متعصب اعتراض کوی چہ دا شخص جاہل دے کلمہ
پہ یو طریقہ عمل کوی اوکلمہ پہ بلہ باندے نو دا مشابہت دے دیہودیت
سرہ۔ مَا تَنْسَخُ مَا مَوْصُولَهُ دے اومعنی دشرط لہ متضمن د۔ نسخ مادہ پہ
قرآن کریم کتب مخلور کرتہ ذکر دہ پہ مخلور معانی سرہ استعمالیری اول پہ
معنی دلیکوسرہ لکہ پہ سورۃ جاثیہ ۲۹ او سورۃ اعراف ۱۷۸ کتب۔ دوم پہ
معنی دزائیل کولواو محو کولو لکہ پہ سورۃ حج ۱۷۸ کتب۔ دریم پہ معنی دنقل

کولو لکه مناسخه د میراث او عقیده د تاسخ کار و احو - خلورم په معنی د تبدیل سره
 لکه په دے ایت کیش په تفسیر د ایت د سورة فعل سلت - سره - او تسخ په اصطلاح
 د شرع کیش په نیز د بعض علماؤ ویدول د نص دی د تلاوت یا حکم د هغه په
 عام کولو د خاص سره یا خاص کولو د عام یا په مقید کولو د مطلق سره یا په مطلق
 کولو د مقید سره - او د معنی دیر عامه ده حتی چه بعض علماؤ په قرآن کیش
 پنجه سورة ایاتونه منسوخ وئیلی دی او په نیز د تور و علماؤ تسخ زائیل کول د
 حکم دی چه ثابت شوی وی په یو نص سره په یل نص باند چه د محکمی نه
 روستور اغلی وی او روستور والے یے په صحیح دلیل سره ثابت وی او په دے
 معنی باندے علماؤ صرف یو یشت ایاتونه منسوخ لیکلی دی داسے علم سیوطی
 په اتقان کیش لیکلی دی او امام ولی الله د هروی په الفوز الکبیر کیش دغه ایاتونو
 داسے معانی لیکلی دی چه د هغه په سبب صرف پنجه ایاتونه منسوخ پاتے شوی دی
 لیکن په دغه پنجه ایاتونو کیش داسے تاویلات شته دے چه د هغه د وجه نه
 هغه ته مطلقاً منسوخ نشی وئیلے کیدے یعنی په یو معنی سره په منسوخ وی
 او په بله معنی سره په منسوخ ته وی -

تنبیه :- د دے مطلب دانه دے چه په قرآن کیش منسوخ ایاتونه بالکل
 نیشته بلکه مقصد دا دے چه داسے ایت چه تلاوت یے منسوخ نه وی نو
 هغه مِنْ کُلِّ وجه منسوخ الحکم نه وی بلکه یو حکم ترینه منسوخ وی
 او نور احکام په کیش باقی وی نو بیخ کنای د ایت ته رائجی - (نور تفصیل
 د مسئلے د تسخ په تنشيط الاذهان کیش اوگوری) -

فائدہ :- تسخ درے قسمه دے اول دا چه تلاوت او حکم دواړه منسوخ وی -
 دویم دا چه صرف تلاوت منسوخ وی او حکم باقی وی - دریم دا چه صرف
 حکم منسوخ وی او تلاوت باقی وی -

نُسْخًا د نسیان ته اخسته شوی دے او یو مفعول یے پت دے نُسْخًا د قتاده
 نه روایت دے چه الله تعالی به د خپل نبی نه بعض وحی هیره کړ او بعض به یے
 منسوخ کړه ربیع او عبید بن عمیر وئیلی دی چه دا په معنی د پورته کولو
 دے ستاسونه او د ابن عباس رضی الله عنهما نه نقل دے چه نسیان دلته
 په معنی د پریښودلو دے او د ابن زید نه نقل دے چه دا په معنی د محو
 کولو سره دے - او په بل قراءت کیش په همزه سره دے (نُسْخًا) په معنی

تاخیر (روستو کولو) - او دلتہ قرق پہ منجہ ک نسخہ او ک انساء کیں پہ پتجو و جو
 سرہ دے اول ما ک نسخہ هغه چه ختم کرو مونر تعبد (بتدائی) پہ تلاوة یا حکم
 یا دوارو سرہ او ک نسخہ یا پیریدو هغه پہ خیل حالت یا ندے بغیر بدل نہ
 دویم ما ک نسخہ هغه چه بدل کرو مونر تلاوت ک یوایت یا حکم د هغه یا دوارو
 او ک نسخہ یا وران کرو هغه ستا ک زره ته (ک حفظ ته) دا خود صحابہ کرام و دیارہ
 واقع دے بالاتفاق او ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم ک پیارہ پہ دے کیں اختلاف
 دے مفسرینو دلتہ ک هغه تفصیل ذکر کرے دے - دویم ما ک نسخہ هغه حکم
 کایت چه مونر زائیلہ کرو هغه ک قرآن ته تلاوت یے باقی وی یا نه وی - او
 نسخہ هغه تلاوت کایت چه لرے کرو مونر هغه برابرہ خبرہ دکہ حکم یے
 پاتے وی اوکہ نه وی پاتے - ثلورم ما ک نسخہ هغه چه بدل راوړو مونر یو
 ایت پہ خاکے ک بل ایت او ک نسخہ یا هغه چه لرے کرو مونر بغیر بدل نه
 پنجم ما ک نسخہ هغه چه پورته کرو مونر روستو ک نازلولو نه او ک نسخہ یا هغه
 سرہ یا روستو ک نازلول ک هغه یا منسوخ کول ک هغه (اوپه قراءه ک غیر
 مسموز دا معنی نیشته هان که چرے تخفیف ک همزه او کرے شی په حذق سره)
 کات پخیر و نه خیریت عام دے، په کولو کیں ک مخکین ته اسان وی او د مصلحت
 سره بنه برابر وی اوریات وی په ثواب کیں - او مثلاً مثلیت په عمل کیں
 یا په ثواب کیں لیکن چه په مصلحت سره ډیر برابر وی ک دے ک پیارہ چه
 ک بدلولو فائده ښکاره شی - دے مثال نسخہ ک بیت المقدس ک قبله دے کعبه
 طرف ته - دا دواره په هغه معنی پورے خاص دی چه په هغه کیں ک بدل
 راوړلو اشعاره وی چه هغه دویم او دریم او ثلورم او پنجم احتمال دے -
 فائده :- نسخہ دلیل ک جهل نه دے بلکه دلیل ک علم بلیغ او حکمت دے که
 یو ما هر ډاکتر یا طبیب ک یو مریض ک پیارہ ک موسم په تغیر سره دوائی
 بدلوی دارنگ ک یو نوع یو مریض له یو قسم دوائی ورکوی او د غصه چه
 بل مریض وی نو هغه له بل قسم دوائی ورکوی ک طبائعو ک اختلاف ک
 وجه نه، نو الله تعالی ک خیل مخلوق په طبائعو او حالاتو یا ندے پوره علم
 لری نو ک هرے زمانے ک اُمت ک پیارہ جدا جدا احکام (قرعی) مقرر کوی
 او په هره تبدیلی او بدلون کیں خیریت او منفعت ک اُمت مقصود وی -
 لَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَفْظ ک لَمْ تَعْلَمُوا او اَلَمْ تَعْلَمُوا دے

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ

ایا ته نه پوهیږی چه یقیناً خاص الله تعالی لری بادشاہی ده دَ آسمانونو

وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ

او د زمکے - او نیشته تاسولہ سیوا دَ الله تعالی ته همتوک

وَلِيِّ وَلَا نَصِيرٍ ۝۱۰۴ أَمْ تَرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا

دوست او نه مددگار - ای غواړی تاسو چه تپوسونه او کړی رپه طریقه داعتراض

پشان نور استعمالیږی دپاره د تنبیہ په بدیبهی (بنده بنکار) غایوتو کیش او دا خطاب نبی صلی الله علیه وسلم ته دے او مراد تربیتہ ټول اُمت دے یا خطاب دے هر هغه چاته چه په هغه کیش اهلیت د خطاب شته - او کُل شئی هر غیز او په هغه کیش داخل دے بدل راوړل د یوایت په عجب د بل چه د هغه ته خیروی یا په دنیا یا په آخرت کیش یا د هغه مثل راوړل - اشاره ده چه تسخ کول دلیل د عجز او بے علمی ته دے لکه چه د یهودیا نو خیال دے بلکہ دلیل د قدرت او علم کلی دے -

بکله په دے کیش هم تنبیہ ده په عموم د بادشاہی د الله تعالی ټولو اسمانونو او زمکو او مابین د هغه ته اولفظ دلته یی مخکیش راوړی دے دپاره د دلیل د حصر او تخصیص نو دلالت کوی په رد د شرک فی التصرف باندے - ابن جریر وئیلی دی چه عرب هر کله خیر و رکوی د مملکت او سلطان ته اولفظ د ملک په عموم سره ذکر کوی او هر کله چه خیر و رکوی د تصرف او د ملک ته نوملک ذکر کوی په خصوص سره - نو مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ اشاره ده چه او امرتوا هی او بعض منسوخ کول او بعض باقی ساتل اختیار د الله دے او دلیل دے د بادشاہی کلي د هغه نو د تسخ نه انکار کول په اصل کیش انکار دے د بادشاہی د الله تعالی ته - وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ په دے کیش اشاره ده تر غیب د طاعت د الله تعالی او اتقیاد د حکم د هغه ته په منسوخ او غیر منسوخ احکامو او حدود و الهیه کیش او یرے نه کولو ته د هغه چاته چه اعتراضونه کوی عکله چه ستاسو دپاره سیوا د الله تعالی نه خولک انتظام چلوؤنکے ، دفاع کوؤنکے او نصرت کوؤنکے نیشته - وَلِيٍّ په معنی د قییم (انتظام چلوؤنکے) او مالک

رَسُولَكُمْ كَمَا سَبَّلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ط

د رسول ستا سونہ لکھ خٹکھ چھ تپو سونہ کیدے شول د موسیٰ علیہ السلام تہ د دے تہ مہکتیں

وَمَنْ يَتَّبِدْ لِّلْكَفْرِ بِآيْمَانٍ فَقَدْ

او چاچھ واخستو (خو خٹے کرو) کفر یہ بدل د ایمان کیں نو پہ تحقیق سورہ

ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝۱۰۸ وَكَثِيرٌ مِّنْ

داو پریدو دے د برابر لارے تہ - غواہی دیر د

د نفع او ضرر دے نو تہ اول امور پہ اکمل او اصلح طریقہ باندا چلوی - او
نصیر مدد او اعانت کوؤ تہ دے یعنی د تقاضو او مفاسد و تہ بچ ساتو تہ دے
او داد و اہ صفتا تہ دے وچے تہ جمع کریدی چہ مالکی کلہ یہ نصرت باندا
قدرت لری او کلہ تہ لری - او نصیر ہم کلہ مالکی وی او کلہ تہ وی -
فائدہ :- صبیغہ د کوئی مفرد پہ قرآن کیں خلور خلویست کرتہ او پہ صبیغہ ک جمع سورہ
دوہ خلویست کرتہ ذکر دے ۱ اثبات د ولایت پہ مینج د عباد و مؤمنان تو کیں پہ
معنی د دوستانہ او ملگرتیا کول لکھ سورہ انفال ۱۰۱ سورہ توبہ ۱۰۱ اثبات
د ولایت پہ مینج د کافران تو کیں او د شیطان سورہ پہ معنی د ملگرتیا کولو او خبرہ
مثل د یوبل لکھ سورہ جاثیہ ۱۰۱ سورہ نساء ۱۰۱ سورہ انفال ۱۰۱ اثبات
د ولایت د اللہ تعالیٰ مطلقاً لکھ پہ سورہ شوریٰ ۱۰۱ دا پہ معنی د اختیار مند
او اقدار او مالکی د ۱۰۱ اثبات د ولایت د اللہ د پارہ د مؤمنان تو پہ معنی مددگار
خاص لکھ پہ سورہ نساء ۱۰۱ سورہ العمران ۱۰۱ سورہ اعراف ۱۰۱ ہ نفی
د ولایت د غیر اللہ عمومًا خلیر یشت کرتہ لکھ پہ سورہ بقرہ ۱۰۱ سورہ انعام ۱۰۱
سورہ توبہ ۱۰۱ ۱۰۱ زجر پہ ولایت د غیر اللہ باندا شپہ کرتہ لکھ پہ
سورہ کہف ۱۰۱ سورہ عنکبوت ۱۰۱ او تہی د ولایت د کافران تہ اوہ
کرتہ لکھ پہ سورہ نساء ۱۰۱ سورہ العمران ۱۰۱ کیں - معافی د ولی پہ قرآن کیں
بچ کوؤ تہ تہ دیر کوؤ تہ دوست مددگار وارث نائب ملگرتی نو پہ ہر جائے کیں
خپلہ مناسب معنی مراد دہ -

۱۰۱ اوس روستو د جواباتو د بعض شبہاتو د یہود یا تہ زجر و تہ ذکر کوئی
پہ ناکارہ اعمالو او اقوالو د ہغوی باندا - نو پہ دے ایت کیں اول زجر دے

یہ اعتراضات کو دوسرے یہ آخری رسول باندھے۔

اَمْ شَرِیْضُوْنَ اَمْ دَلَّتْهُ مَنْقَطَعُهُ دے یہ معنی کہ بل باندھے اوپہ دے خطاب کتب کے مفسرین تو درے اقوال دی۔ اول قول، چہ دا خطاب دے مشرکین عرب تہ۔ او کے دوی سوالات (یہ طور کے خدا و عباد سرہ) متعلق و و کے طلب معجزاتو سرہ چہ کے ہفتے ذکر یہ سورۃ اسراء ۹۱-۹۲-۹۳ کتب شوییدے۔

سوال :- کہ دوی تہ دا سوال نحو بالفعل موجود و و تو دلتہ ارادہ یے وے ذکر کریدہ ؟ جواب ع۔ منع کا ارادے تہ یہ طریقہ کے مبالغے سرہ دہ۔

جواب ع۔ ارادہ متعلق دہ کے کما سئل اہ سرہ یعنی سوالو تہ کوئی او ارادہ لرئی چہ یہ دے سوالو تہ سرہ دار رسول حقہ شی پشان کے مولیٰ علیہ السلام۔ دویم قول، چہ دا خطاب دے صحابہ کراموتہ او سوال تہ مراد سوال کے ہفتہ خیز دے چہ کے ہفتے یہ بحث کتب خیر تہ وی لکہ یہ سورۃ مائدہ ۱۱۱ کتب دی او ارادہ یہ عیلہ معنی سرہ دہ۔ دریم قول، دا خطاب دے یہود دیا توتہ او دا قول غورہ کرے دے اکثر مفسرینو کے دے وے تہ چہ کے دے تہ بحثیں اور وستوتول کے یہود دیا توتہ بحث دے۔ او کے دے قول یہ پنا ارادہ یہ طور کے تاکید او مبالغے سرہ دہ او سوال تہ مراد ہفتہ دے چہ یہ سورۃ نساء ۱۱۱ کتب ذکر دے او کے دے پشان نور عبادی سوالات دی۔

رَسُوْلُكُمْ یہ دے خطاب کتب تخصیص مراد تہ دے بلکہ احسان بنو دل مراد دی او اشارہ دہ عموم کے رسالت کا آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔ کَمَا سِئِلَ مُوَلٰی مِنْ قَبْلُ، دلتہ تشبیہ یہ ایذاء و رکولو اوپہ خدا اوپہ عباد کتب دہ او سوالو تہ یہ مولیٰ علیہ السلام باندھے کے بنی اسرائیل و دیرو و لکہ یہ سورۃ بقرہ ۱۱۱ او سورۃ اعراف ۱۱۱ کتب او تور کے دے پشان چہ یہ ہفتہ سرہ مولیٰ علیہ السلام تہ ایذاء و رکول مقصد و و۔

وَمَنْ يَكْتُمِبْ اَلِ الْكُفْرِ بِالْاِيْمَانِ چہ مراد کے دیتہ مشرکین یا یہودیان دی تو تبدیل تہ مراد کفر اخستل دی کے ایمان یہ مقابلہ کتب او کہ خطاب صحابوتہ وی تو تبدیل تہ مراد مرتد کیدل دی اوپہ دے کتب اشارہ دہ چہ کے نبی کے معجزاتو تہ مخ ارول اوپہ ہفتہ باندھے اعتراضو تہ او طعنو تہ کول کفر دے۔

فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ، سواء وسط تہ وائی او مراد تری تہ مستقیم لارہ دہ او دا دلیل دے چہ بدلول کے کفر یہ ایمان سرہ سبب کے کامل ضلال دے۔

أَهْلَ الْكِتَابِ لَوْ يَرُّوْكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا ۖ

کتابیانو نه (اپول ستاس) چه واروی تاسو روستو دایمان ستاسونه کفر کوونکی

حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ

په وجه دحسد (چه پیدا شوید) د نفسونو ددوی نه روستو ددے نه چه یتکار شو

لَهُمُ الْحَقُّ فَأَعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ

دوی ته حق - نو معاف کوئ او په پرواشی ددوینه تردے پورچه راوړی الله تعالی

بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۱۰۹

حکم خپل - یقیناً الله تعالی په هر څه باندے قدرت لرونکے دے -

نول په دے ایت کبس دویم زجر دے په عمل د اهل کتابو باندے چه مرتد کول د مؤمنانو دوی دایمان او اسلام نه او دغه سوالونه او شبهات چه مخکې ایت کبس ذکر شول یو سبب دے د مرتد کولو د پاره - وگ د زړه تمنا ته د بیل شې مراد دلته پوره کوشش کول د هغوی دی - کثرت مِّنْ اَهْلِ الْكِتَابِ دالفظ یهود او نصاری دواړو ته شامل دے ځکه چه په دے فعل کبس دواړه شریک دی - لَوِیْرُودُ نَکْمَرَه کومصد ریه دے او د تاکید د تمنا د پاره دے او دلے په سورة العمران ۱۱۹ کبس هم دی - حَسَدًا ماده دحسد په قرآن کبس پخه کرته ذکر دے - او دلے په سورة نساء ۸۱ کبس هم ذکر دے او منافقین د دے تهمت لگوی په مؤمنانو باندے لکه په سورة فتح ۲۵ کبس او د دے په قباحات باندے لوی دلیل دا دے چه امر شویدے په تعوذ غوښتلو د دے نه په سورة فلق ۵ کبس - حَسَدًا تمنا کول د زوال د نعمت الهیه دی د هغه چاته چه په هغه باندے خاص نعمت د الله تعالی شومے وی او کله کوشش هم کوئ هغه د زائیل کولو د پاره او امام رازی د دے اوه اسباب لیکلی دی - (۱) خپل ځان عزت منځل گنول - (۲) د بیل چانه خدمت اخستل - (۳) عجب او تکبر کول - (۴) بیره د قوت کیدل د خپل مقصد - (۵) مینه کول د مشرئ او د دنیوی مرتبوسره - (۶) بخل او حرص کول په خیر د بندگانو د الله تعالی سره - نور تفصیل یئ په تفسیر کبیر کبس ذکر دے - او حسد هر قسم چه د هغه مذموم او گناه د دے بعض تفصیل به په تفسیر

الکتاب

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَوَمَا تَقْلُوا

او پابندی کوئی نہ مومنین کوئی زکوٰۃ - او غنہ چہ مخکن اولیٰ

لَا تَقْسِمُ مَنْ خَيْرٌ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ

دہاڑہ (دہاڑے) دیکھا تو نو ستا سو غنہ نیک عمل او بہ مومنین (یدلہ دہے) دہاڑہ تعالیٰ سرہ

دہاڑہ قلع کیں راجی او دے تہ کنا ہونہ کبیرہ پیدا کبیری لکہ چہ
دہاڑہ دیوسف علیہ السلام تہ یہ حسد کولو دہاڑہ دہاڑہ کیں تفصیل معلوم
او حسد کلہ یہ معنی دہاڑہ (اعتباط) سرہ وی او مراد دہاڑہ تہ تمنا کول مثل
دہاڑہ دہاڑہ چہ دہاڑہ تہ سیالی و بیلی شی او امام بخاری باب ایمنہ دے باب
الاعتباط فی العلم والحکمة او یہ دے کیں حدیث ذکر کرے دے لا حسدا
الافی اثنتین (الحديث) یعنی یہ دے حدیث کیں حسد یہ معنی سیالی کولو دے
مَنْ عِنْدَ أَنْفُسِهِمْ دَا صِفَتْ دَحْسَدًا دے یعنی داحسد دہاڑہ دوی خبیث نفسونہ
را پیدا شویدے یا متعلق دے یہ دہاڑہ پورے یعنی داتمنا او حسد دحق پرستی
او دیانت دہاڑہ تہ دے یلکہ دہاڑہ نفسانی خواہش تہ دے - مَنْ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ
الْحَقُّ، حَقُّ تَوْحِيدِ اَوْ صِدْقِ دَاخِرِي رَسُولِ اَوْ دَقْرَانِ كَرِيمِ دے چہ دہاڑہ
یہ ہر قسم دلیلو تو او معجزاتو سرہ وضاحت کرے شوے دے -

وَأَعْفُوا وَاصْفَحُوا، دے عفا تہ پتخہ اخلاق او اعمال ذکر کوی یہ وقت
دہاڑہ کبیرہ کولو دہاڑہ داحسد اتو کیں - اول عفو کول دویم صفا کول
دے مراد سرہ دہاڑہ فرق تہ دے چہ عفو تہ رانیول دی یہ ہخہ جرم
سرہ چہ ستا سو یہ یا رہ کیں او کپی لکہ سب و شتم بے عزتی کول ستا سو وغیرہ
او صفا یعنی دہاڑہ اثر دہاڑہ تہ لہ کول او عملاً ہم دہاڑہ معافی اظہار کول
دی (قرطبی) - دویم فرق، عفو تہ کول دی دوی دہاڑہ تہ او سوال تہ
او صفا دوی دہاڑہ جواب کولو تہ اعراض کول دی - دریم فرق، عفو دوی
محبت دہاڑہ تہ محو کول دی او صفا دوی دہاڑہ تہ او تعلق تہ
محو کول دی -

فَأَذَلَّةً - دلہ بعض مفسرینو و بیلی دی چہ عفو او صفا کول منسوخ شوی
دی یہ ہخہ ایاتو نو سرہ چہ یہ ہخہ کیں حکم دہاڑہ کول دے دہاڑہ کتابو
کافرانو سرہ لیکن دے اول جواب دے چہ یہ دے کیں غایہ ذکر دہاڑہ

إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ وَقَالُوا

یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہر عمل کو جاننے والا ہے۔ اور دوی وائی

لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا

ہیچرے یہ داخل نہ شی جنت تہ مگر ہر ہر شوک چہ یہودی دی

أَوْ نَصَارَىٰ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا

یا نصرانی وی - دا ارزوکا نے رے دلیلہ خبرے ددوی دی - تہ ورتہ اواریہ راوری

بِرُّهَا نَكْمُرَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ بَلَىٰ

یقینی دلیل ستاسو کہ تاسو رشتینی یقی - بلکہ

حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِسُورَةٍ أَوْ بِعِلَّةٍ يُنَادِيَنَّ بِهِ جُودًا يَلْعَنُ فِيهَا كَافِرًا ۚ أَذِلَّةٌ فَتَىٰ ۚ
 وی - او دویمہ وجہ دادہ چہ دا اخلاق دی پہ وخت ک دعوت کین منافی ک
 قتال سرہ تہ دی تو قول ک نسخ تہ حاجت نبشتہ - پامرہ مراد ک دے تہ
 امر ک قتال ک دوی دے یا غلبہ ک مسلما ناویا توفیق ک ایمان ورکولو دوی تہ
 او اللہ تعالیٰ پہ دے تولوکارو تو قدرت لری ک دے وچہ تہ ورپسے یے او فرمائیل
 چہ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ -

نَلَکَ پہ دے کین دکر اداپ ذکر کوی - اقامۃ الصلوة - ایتاء الزکوۃ او تنفدایم ک
 عمل ک خیر - وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ دَاجِرٌ ک حصول ک پامر دودہ شرطونہ
 ذکر دی اول لِأَنفُسِكُمْ یعنی چہ نیت یے ک حآن ک پامرہ کرے وی بل چاہے یے
 ک ثواب ورکولو یا ک بل چا ک نیابت پہ نیت سرہ یے تہ وی کرے - دویم من خیر
 ہر ہر عمل چہ ک قرآن او سنت سرہ برابر وی - تَجَدُّوۃً عِنْدَ اللَّهِ ک عمل
 موندلو تہ مراد ثواب ک ہر دے - بِمِثْرِ أَشْرَارِهِ دہ چہ ک ہر ہر تہ ک ہیچا عمل
 تہ روکیری او تہ غائب اوضائع کیری -

لَلَکَ پہ دے ایت کین دریم زجر دے ک ہر وی پہ قول یعنی دعوی ک جنت
 ک حآن ک پامرہ خاص کول او ک خلق و ک مرتد کولو ک پامرہ دا دعوی کول تو
 بخکین ایت سرہ یے پہ دے وچہ سرہ ربط دے - هُوَ ذَا الَّذِي يَنْظُرُ إِلَىٰ
 ک پامرہ دے یعنی پہ قائلو اکین یے دودہ لے یو حآن ک کریدی لیکن پہ اوسرہ یے
 دلالت او کروچہ ک ہر قائل (مدعی) جدا جدا دعوی دہ یعنی یہودی وائی

مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ

چاہے تابع کرو جان خپل خاص اللہ تعالیٰ تہ او دے خاکستہ عمل والو نو دہ لہ

أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

ثواب د عمل ددہ دے یہ نیز د رب ددہ او تہ یہ وی ہیٹ یرہ یہ دوی باندے او تہ یہ دوی

يَحْزَنُونَ ۝ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى

غمزن کیری۔ او وائی یہودیان چہ نہ دی نصاری

چہ جنت زمونہ دپارہ خاص دے او نصاری وائی چہ زمونہ دپارہ خاص دے
حککہ چہ دوی ہم یہ کورئی کتب اختلاف ویکہ چہ روستوایت کتب ذکر
کیری۔ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ، دارد دے یہ دعوی د هغوی باندے۔ اَمَانِي جع د امنية
دہ ہر ہقہ خیز چہ نفس د هغہ خواہش کوی او دلیل شرعی یے نہ وی یعنی دا
بے دلیلہ خبرے دی۔ بُرْهَانُكُمْ، برہان ہر ہقہ دلیل دے چہ یقینی وی او صدق
د دعوی دپارہ ضرور مستلزم وی۔ دالفظ یہ قرآن کتب اتہ کرتہ راغلے دے۔
او داسے مطالبہ د مشرکا نو تہ د هغوی یہ شرعی باندے یہ دنیا کتب یہ سورۃ
انبیاء ۲۱ او سورۃ نمل ۲۱ کتب ذکر دہ او یہ قیامت کتب یہ سورۃ قصص ۲۱
کتب او مصداق یے یہ سورۃ نساء ۲۱ کتب قرآن دے او یہ سورۃ قصص ۲۱
کتب معجزات دی۔ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ، یعنی رشتنیوالے د دعوی بغیر د قطعی
او یقینی دلیل تہ نہ کیری۔

سَلَامٌ د اہم رد دے یہ قول د یہود او نصاری باندے او یہ دے کتب ذکر دے
د سبب د استحقاق د جنت۔ یعنی جنت یہ یہودیت او نصرا نیت (قومیت) سرہ
تہ حاصلیری بلکہ یہ عقیدہ او عمل صالح سرہ حاصلیری۔ اَسْلَمَ بِن جریر
وٹیلی دی چہ اسلام استسلام (تا بعداری کولو) تہ وٹیلے شی او د اخلاص یہ
معنی سرہ ہم رائج۔ وَجْهَهُ ذکر د مخ مراد ترینہ تہول بدن (ذات) د حککہ
چہ یہ تابع کولو د مخ سرہ تا بعداری د تہول بدن لازمیری۔ او ابن کثیر یہ
معنی د دین سرہ احستے دے او آلوسی او قرطبی وٹیلی دی چہ یہ معنی د قصد
(مقصد) سرہ ہم کیدے شی۔ یہ ہرہ معنی سرہ چہ وی خو مراد یہ دے کتب
توحید دے عقیدہ او عملاً۔ وَهُوَ مُحْسِنٌ، مراد یہ دے سرہ ہقہ خوی دے

عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۝

عذاب لوٹے دے۔ او خاص اللہ تعالیٰ لہ مشرق او مغرب دے

۱۴۱ دا پنجم زجر دے پہ منع کولو دے بیان دے حق تہ پہ مساجد و کتب و مخکین ^{البت} سرتے
 ربط دادے چہ دے یهود او نصارا و یویل سرہ اختلاف دل سے دے چہ یویل
 دے مساجد و نہ منع کوی۔ وَمَنْ أَظْلَمُ استقہام انکاری دے یعنی دے دل سے
 شخص نہ لوے ظالم نیشته۔ مَسْجِدَ اللّٰهِ بعض مفسرینو دے دے تہ مسجد
 اقصیٰ مراد کربیدے چہ نصارا دے تحت نصریہ مداد سرہ ہفہ و ران کرے
 وڈاویہودیان یے ترینہ بنداکری وڈا و بعض مفسرینو دے دے تہ مسجد
 حرام مراد کرے دے چہ دے مکہ مشرکا تو دے ہفہ تہ ہی صلی اللہ علیہ وسلم او
 صحابہ منع کری وڈا و خراب کرے یے وڈ یعنی دے توحید او موحدینو تہ یے
 خالی کرے وڈ اگرچہ پہ ظاہر کیں یے تہ وڈ خراب کرے۔ لیکن غورہ دادہ چہ
 دا حکم پہ یو مسجد پورے خاص تہ دے دے وچہ نہ مساجد یے جمع
 صیغہ راوپے دے او دا قول قرطبی غورہ کریدے توہر مسجد تہ دا حکم
 شامل دے۔ أَنْ يُّدَّكَرَ فِيهَا اسْمُهُ، دا بدل اشتمال دے دے مساجد تہ نو پہ
 دے کیں دودہ کنا ہونو تہ اشارہ دے یو دے مسجد تہ منع کول او بل دے ذکر دے
 اسم اللہ منع کول لیکن مقصد دے منع دے دوی دویمہ خبرہ دے۔ ذکر دے اسم اللہ تہ
 مراد ذکر دے ہفہ دے پہ شرعی طریقہ سرہ پہ توحید دے ربوبیت او الوہیت
 او تشریع سرہ او ہفہ بیان کول دی دے توحید او دعوت و رکول
 دی حق تہ او مونج پہ سنت طریقہ سرہ کول او قرآن لو سنل دی۔ وَسَلَّى
فِي خَرَابِهَا، خرابی دودہ قسمہ دے۔ اول ظاہری یعنی تہ قول، پہ ہفہ کیں کندی
 او عزلے وغیرہ غور کول۔ دویمہ خرابی معنوی دے یعنی پہ ہفہ کیں شرک
 بدعت کول، فسق و فجور کول، دے دنیا خیرے او مجلسوتہ کول۔ أَوَّلِيكَ
مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ، پہ دے کیں دودہ توجیہ دی۔ اول
 دا جملہ خبریہ دے پہ خیلہ معنی سرہ تو پیشگوئی او بشارت دے چہ دا سے
 وعت بہ راشی چہ اللہ تعالیٰ بہ مؤمنانو لہ غلبہ او قدرت و رکری او دغہ
 مسجد بہ قبضہ کری دے پارہ دے توحید او سنت جاری کولو نو مشرکان او
 منافقان کہ دینہ راخی تو پہ خوف سرہ بہ راخی۔ دویم دا جملہ خبریہ
 پہ معنی دے انشاء دے یعنی پہ مسلمانانو بان دے قرض دی چہ جہاد او کری

فَاَيُّهَا تَوَلَّوْا فِثْمَ وَجْهِهِ اِنَّ اِلٰهَ

پس کوم طرف تہ چہ گر حوئے مخ خیل تو هلته مخہ ذہ اللہ تعالیٰ دہ . یقیناً اللہ تعالیٰ

وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا

قرخ فضل والادے او پوہہ دیکہ ہرغہ . او دوی وائی چہ نیولے دے اللہ تعالیٰ حوئے (نازولے)

تردے پورے چہ مساجد ک مشرکانو ک قبضے تہ ازاد کپی او هغوی او یروی او
دغسے او شولہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ غالب شول او مکہ یے
فتح کپلہ او مسجد حرام یے ک مشرکانو ک قبضے تہ ازاد کپرو . کہم فی الدنیا خزئی
خزی ک دوی مغلوبیت او جزیہ (تیکس) و رکولو او نورو ذلتونو تہ شامل ک
دا سے ابن کثیر و بیلی دی . فائدہ عل مساجد او مسجد یہ قرآن کیں اتو یشت
کرتہ ذکر دے او ک دے اتہ مصداقات دی ، اول ہریو مسجد لکہ دا ایت ،
دویم مسجد قباء یا مسجد نبوی (سورۃ توبہ شل) ، دریم مسجد حرام (سورۃ
اسراء شل) ، خلورم مسجد اقصی دغہ مخکین ایت . پنجم مسجد ضار (سورۃ توبہ شل)
شپہر مسجد یہ معنی ک سجود (سورۃ اعراف شل) ، اووم مساجد یہ معنی
ک اعضاء سجود (سورۃ جن شل) او اتم مسجد ک مرویہ خواکین (سورۃ
کہف شل) او دا اخری قسم شرعاً حرام دے . فائدہ عل سوال : اظلم صیغہ
ک اسم تفصیل دہ او ک دے مصداق خو یو فرد وی او حال دا چہ یہ قرآن کیں
دالفظ شپا پس کرتہ ذکر دے او یہ دے کیں ک اظلم افراد یے شپہر ذکر کپی
اول منع کول ک مساجد تہ لکہ دا ایت ، دویم شہادت پتول (سورۃ بقرہ شل) .
دریم تکذیب ک ایاتونو (سورۃ انعام شل) . خلورم اعراض کول ک ایات اللہ تہ
پنجم افتراء یہ اللہ تعالیٰ یا تہ دے او دایے اتہ کرتہ ذکر کپے دے (سورۃ انعام شل) .
شپہر یہ اللہ تعالیٰ یا تہ دے دروغ و بیل (سورۃ زمر شل) ۶ . جواب دا صفتونہ
دی ک یو شخص (کافر) لیکن جدا جدا یے ذکر کپی دی ہریو یہ مناسب محائے
کیں دے . جواب عل دا تفصیل ک ہرے نوے جدا جدا دے یعنی دا شپہر
اتواع دی یہ ہرے نوعہ کیں جدا جدا اظلم دے نو یہ ما تعینو کیں دیر ظالم
منع کوؤ نکے دے ک مسجد تہ .

ہلا یہ دے ایت کیں تسلی دہ ہوہ چالوہ چہ ک یو مسجد تہ مشرکانو منع
کپے وی نو دا تعلق لری ک منی تمنع مسجد اللہ او سرہ یعنی کہ تا سولہ شری

منع کوی دے مساجد و اللہ تعالیٰ تہ تو د اللہ تعالیٰ بیان د توحید او بیاد قرآن او موع
 یہ بل جائے کتب کوئی حکم تہول طرفوتہ د دنیا د اللہ تعالیٰ دی۔ و اللہ المشرق
 و المغرب، دے دہ طرفوتہ مراد تہولہ دنیا او تہول طرفوتہ دی یوجہ
 دادہ چہ یہ اصل کتب د نمر او نور و ستور و تہولو د پارہ دا دوارہ مدارونہ دی
 او دا اصلی جہات (طرفوتہ) دی او شمال و جنوب عارضی جہات دی۔ بلہ
 وجہ دادہ چہ جسم ذکرہ الارض یہ نصف یا تہ نیم شی نویوہ تکرہ مشرق
 شوا و بلہ تکرہ مغرب شو۔ فَاَيُّهَا تَوَلَّوْا قِسْمَ وَجْهِ اللّٰهِ، دے یہ بار کتب دیر
 اقوال دی اول دا چہ ہر کلمہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم د مکہ نہ را او یستلے شو
 او مدینہ تہ یے ہجرت او کرو تو امر و رتہ او شو چہ بیت المقدس تہ مخ
 او کر حوہ نوشیا پس یا اولس میاشتے روستو بیا ہغہ متسوخ شویہ او قبلہ یے کعبہ
 مقرر کرہ نویوہ و اعتراض او کرو نویوہ دے جملے سرہ جواب ور کرے شو۔
 دویم قول دادے چہ دا حکم یہ ہغہ وخت کتب و و چہ کعبہ تہ مخ گر حوہ فرض
 شوی تہ و و دا دوارہ اقوال ابن جریر ذکر کریدی۔ دریم دا چہ دا پہ یا د نقلی
 موع کتب د سفر یہ وخت کتب بلکہ د کلی تہ بھر یہ سورلی یا ندے۔ او قرطبی
 د مجاہدانہ نقل کریدی چہ معنی دایت دادہ چہ د مشرق او مغرب تہ کعبہ
 طرف تہ مخ کوئی حکم چہ دغہ یو قبلہ د ہر طرف والو د پارہ دہ لیکن مناسب
 معلومیدی چہ دا اقوال دے سورت د سلا سرہ تعلق لری۔ او ہر چہ دا
 ایت دے تہ اول یے موثر مقصد ذکر کریدی یعنی ہر کلمہ چہ تاسولہ شو
 د مسجد نہ منع کری د بیان د توحید او د قرآن تہ یا د موع نہ تو بہرہ مسجد
 تہ یہ بل جائے کتب اللہ تعالیٰ تہ توجہ د مخ او ذریہ او کپڑی او خیل عبادت
 ادا کوئی او دا ابن جریر غورہ کریدی۔ وَجْهَ اللّٰهِ یہ دے کتب اختلاف د
 د سلف صالحینو۔ د بعضو یہ نیز دا د متشابہاتو تہ دے معنی یے محکم دہ
 او حقیقت دے یعنی مخ د ہغہ بغیر د تشبیہ او تمثیل تہ د مخلوق سرہ
 او بغیر د تحریف او تاویل تہ یہ انکار د حقیقت سرہ او دا مذاہب د سلف
 صالحینو دے یہ تہولو متشابہاتو کتب۔ او د بعضو سلفو یہ نیز دا د متشابہاتو
 نہ دے بلکہ مشترک دے یہ وضع سرہ د پارہ د دیر و معانیو او یہ ہر
 معنی چہ مستعمل دے نو حقیقت دے د قرینہ د مقام د وچے تہ ہلتہ د
 معنی تعیین کیدے شی۔ شیخ الاسلام یہ فتاویٰ ص ۱۹۳ کتب و ثبلی دی

سُبْحَنَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ ط

(ترجمہ) پاک ہے اللہ تعالیٰ۔ بلکہ حقہ لہ اختیاری دے وہ حقہ غہ یہ اسمائون او زمکہ کنیں دی۔

كُلٌّ لَّهُ قَدِيتُونَ ﴿۱۶﴾ بَدِيعُ السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ ط

(ترجمہ) ہر حقہ تہ تابعداری کوونکی دی۔ نوے رنا اشنا پیدا کوونکی و اسمائون او دیکے دے۔

وَلَيْسَتْ هَذِهِ الْآيَةُ مِنْ آيَاتِ الصِّفَاتِ وَمِنْ عَدَا مَا فِي الصِّفَاتِ فَقَدْ غَلَطَ
 ردائیت کایا تو نو کہ صفا تو تہ نہ دے او چا چہ شمار لے دے یہ صفا تو کنیں
 نو غلط شویدے او وٹیلی یے دی چہ و جہہ یہ معنی ک جہت سرہ دہ او
 مراد تربتہ قبلہ دہ دا قول ک مجاہد او امام شافعی وغیرہ تہ روایت دے یہ
 دے بنا بانہ دے زہ وایم چہ وجہ یہ قرآن کنیں شلور دیرش کرتہ ذکر دے
 او یہ او و معانوسہ استعمال دے، اول یہ صفت ک اللہ تعالیٰ کنیں دیارلس کرتہ،
 دویم یہ معنی ک اول (سورۃ العمران ۱۶)، دریم یہ معنی ک توجہ (سورۃ یوسف)
 شلورم مخ ک انسان (سورۃ یوسف ۱۶)، پنجم ذات نفس (سورۃ یونس ۱۶)
 شپیرم طریقہ (سورۃ حج ۱۶)، سورۃ مائدہ ۱۶، اووم مخا وریزی (سورۃ زمر ۱۶)
 اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ، واسع صفت ک اللہ تعالیٰ نہد کرتہ ذکر دے، قرطبی ک دے
 پنجم معانی ذکر کریدی۔ اول معنی متعدی دہ یعنی فراخی را ولی یہ بندگان تو
 خیلو بانہ دے یہ احکام و دین کنیں۔ دویم صفت دے یہ اعتبار ک علم سرہ
 یعنی فراخہ دے علم ک حقہ ہر شیز تہ۔ دریم سخی دے یہ اعتبار ک عطاء
 او رحمت سرہ۔ شلورم فراخ بخشش والا دے۔ پنجم فضل کوونکی دے یہ
 وسعت سرہ یہ بندگان تو خیلو بانہ دے۔

سَلَاكُ دَاهِمٌ زَجَرْدٌ يَهُودٌ وَنَصَارَىٰ أَوْتُورُوْ مَشْرِكِيْنُوتِهْ أَوْجَوَابُ دَمِ كُ
 شپیرم شہد ک ہغوی۔ ہر کلمہ چہ قرآن کنیں حائے یہ حائے عبدیت او عجز
 ک عا مو انبیاء او د عیسی علیہ السلام او د ملائیکو بیان شو تو دوی اعتراض
 او کرو چہ تاسو ک اللہ تعالیٰ ک انبیاء او ملائیکو بے ادبی کوئی ہغوی تہ عباد
 (بندگان) وایں؟۔ حاصل جواب یہ طریقہ ک الزام سرہ دے چہ موتبہ
 بے ادبی ک ہغوی تہ کوونکی لیکن تاسو اللہ تعالیٰ تہ کتخلے کوئی محکمہ یہ حدیث
 قدسی کنیں وارد دی چہ خولک اللہ تعالیٰ تہ د ولد نسبت کوئی نودا ہغہ
 تہ کتخل دی او دا خو صریع کفر او شرک ک۔ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا، نسبت کوونکی

اللہ تعالیٰ تہ پہ قرآن کتب (سورۃ صافات ۱۷۸، سورۃ بقرہ ۲۵۵، سورۃ یونس ۱۰۱، سورۃ کہف ۱۸، سورۃ مریم ۲۱، سورۃ انبیاء ۲۱، سورۃ نوح ۲۸، سورۃ جن ۲۸، سورۃ زمر ۳۹، سورۃ فرقان ۲۵، سورۃ مریم ۲۱، سورۃ اسراء ۱۷، سورۃ زمر ۳۹، سورۃ مؤمنون ۲۴، سورۃ مریم ۲۱، سورۃ انعام ۲۴، سورۃ اسراء ۱۷، سورۃ اخلاص ۱۱۱) کتب ذکر دے اولفظ کولہ، ابن او بیت (خوئیے۔ لو) دواپرتہ شامل دے نو نسبت کابن او بنون ابناء اللہ تعالیٰ تہ پہ (سورۃ توبہ ۱۲۸، سورۃ انعام ۱۲۸، سورۃ فاطر ۲۲) کتب دے او نسبت کبنات اللہ تعالیٰ تہ پہ (انعام ۱۲۸، سورۃ نحل ۱۲۸، سورۃ صافات ۱۷۸، سورۃ طور ۱۲۸) کتب دے اوپہ دے تولوایا تو نو کتب رد دے پہ عقیدہ کافر اتواو کافر کا تو باندے۔ اوپہ دے شرک دیهودا و نصاریٰ و تہ و پاندے ہندوان او پدھ مذہب والا خلق اختہ وڈ پہ دوی کتب کبراہمہ عقیدہ دادہ چہ اللہ تعالیٰ حلول کریدے پہ کرشنہ (کدوی یومعبود دے) کتب نوپہ ہخہ کتب لاهوت اونا سوت دواپہ جمع شویدی او ہخہ ک اللہ تعالیٰ خوئیے دے۔ دارنگ بوڈیہ دلہ ہم کبوڈا (چہ کدوی معبود دے) پہ بارہ کتب دلے عقیدہ لری چہ بوڈا ابن اللہ دے او اللہ تعالیٰ پہ دہ کتب حلول کریدے۔

مقصد کا انتخاب ولد :- ولد حقیقی خواہ مخواہ وی چہ کہ والدیت وہ پیدا
 شوے وی پہ دے معنی سرہ خواہ اللہ تعالیٰ لہرہ ولد کہ مشرکانو پہ نیز یا تنہا
 ہم نہ وگو مراد ہاں کہ چہ پہ ہغوی کہیں کہ بعض جا ہلا تو عقیدہ وی
 توخہ بعیدہ خیرہ نہ دہ لیکن کہ اکثر وہ نیز ولد حکمی مراد دے او پہ
 اولاد کہیں خصوصی صفات دادی چہ نیابت کول کہ پلار نہ پہ کار و نو کہیں
 کہ پلار کہ طرف تہ ہغہ تہ اختیارات سیارل، کہ پلار اثار و صفات پہ ولد
 کہیں بنکارہ کیدال، او ہر گلہ چہ دیر محبوب وی (ریووی) نو ہغہ تہ نازول
 وٹیلے شی او ہغہ کہ دیر محبت کہ پلار نہ پہ پلار بانداے محبوبا بعض کار نہ
 کوی۔ نو کہ دوی عقیدہ دادہ چہ عزیز او عیسیٰ علیہما السلام یا ملائیک
 پہ دے صفات و سرہ کہ اللہ تعالیٰ کہ پارہ پہ حکم کہ اولاد کہیں دی۔ او الوسی
 وٹیلی دی چہ لفظ اتخذا چہ ولد سرہ ذکر دے دا ہم بنکارہ دلالت کوی
 پہ ولد حکمی یا تہ دے لکہ چہ عزیز مصر پہ بارہ کہ یوسف علیہ السلام کہیں
 وٹیلی وگو (او نتخذہ و لکنا) یا کہ فرعون شیخ پہ بارہ کہ موسیٰ علیہ السلام کہیں

وئیلی دے (او تختہ ولدا) او داسے ابن عطیہ پہ تفسیر کنس لیکلی دی او قرطبی
 (دے ہقہ تہ نقل کریدی) چہ مراد دے خوئی والی تہ خوئیے والے دے مینے او شفقت
 دے حقیقہ مراد تہ دے (تفسیر سورۃ توبہ)۔ او داسے امام ولی اللہ دھلوی
 حجة اللہ البالغہ کنس وئیلی دی حاصل یے دادے چہ مشرکان عقیدہ لری
 چہ اللہ تعالیٰ خو یو دے خو کہ دنیا دے بادشاہانو پہ شان دے ملک پہ اطرافو کنس
 بعض بزرگان تہ دے ہقہ علاقے اختیارات او تصرفات او سپاری او دے ہقہ علاقے
 دے خلقو حاجات دے ہقہ پہ سفارش سرہ پورہ کوی تہ ہقہ خلق دے ہر عقیدت
 دے وچے تہ ہقہ بزرگ تہ بندہ تہ وائی بلکہ دے اللہ تعالیٰ محبوب مطلق او خوئیے
 ورتہ وائی او دے مرض پہ یہودیانو او نصاراؤ دے امت پہ بعض منافقاتو
 کنس ہم شتہ دے۔ او نیشاپوری لیکلی دی چہ یہودیانو عزیر علیہ السلام
 دے اللہ تعالیٰ دے علمو نو مظهر کنر لو چہ اللہ تعالیٰ دے تہ ہول علمو تہ خیل بنودی
 دی دے وچے تہ یے ورتہ ابن اللہ وئیلو او نصاراؤ عیسیٰ علیہ السلام
 دے تصرفاتو دے الوہیت مظهر کنر لو چہ اللہ تعالیٰ دے تہ دے الوہیت او خدا یئی
 قدرت او تصرف و کریم دے وچے تہ یے ہقہ تہ ابن اللہ وئیلو (انتہی)۔
 نو معلومہ شوہ چہ داسے عقیدہ دے عامو مشرکانو پہ دے وخت کنس ہم شتہ
 دے لیکن دوی ورتہ خوئیے تہ وائی صرف نازولے ورتہ وائی او دے یہودیانو
 او نصاراؤ پہ کتابو کنس دے ولی پچائے لفظ دے ابن استعمالیدلو (لکہ چہ
 الوسی لیکلی دی) تہ ہغوی ورتہ خوئیے وائی۔

نو پہ دے ایت کنس دے ہغوی دے قول تردید یے پہ دے طریقو سرہ
 کریم دے اول سُبْحَانَهُ قرطبی وئیلی دی چہ دے سُبْحَانَ معنی تنزیہ تیریہ
 (پاکولے) او محاشات دے یعنی اللہ تعالیٰ دے ہر نقصان او عیب تہ (چہ منافی
 وی دے الوہیت سرہ) پاک دے نو ولد حقیقی یا حکمی کیدل دے الوہیت
 دے پارہ عیب او نقصان دے۔ او دے دے دیرے وچے دی۔ اولہ وجہ، ولدیت
 تقاضا دے جنسیت کوی او جنسیت مستلزم دے حداوث لہ او حداوث
 دے الوہیت سرہ منافی دے۔ دویمہ وجہ، ولدیت مستلزم دے احتیاج لہ
 او اللہ تعالیٰ دے احتیاج تہ پاک دے۔ دریمہ وجہ، ولدیت (حقیقی) تبعیض
 او تجزی غواری (یعنی ولد تکرہ وی دے پلار تہ) او دے الوہیت سرہ منافات
 لری۔ شلورمہ وجہ، ولدیت تشبیہ غواری یعنی پہ بعض صفا تو کنس

وَإِذَا قُضِيَ أَمْرٌ فَإِنَّهَا قَوْلُهُ لَكَ كُنْ فَيَكُونُ ۝۱۱۷

او کله چه اراده او کړی د یو کار نویقتیا او دانی هغه ته اوشه نو هغه اوشی -

ولد ضرور مشابه وی د والد سره او الله تعالی د تشبیه نه پاک دے. پنځمه وجه پلار والے زوال او فنا غواړی او الله تعالی د زوال نه پاک دے او د دے وجو هغه په حدیث د جامع بخاری کښ راغلی دی چه بعض انسانان الله تعالی ته کنخله کوی او کنخله دادی چه هغه ته د ولد نسبت کوی. نو معلومه شو چه د صفا تود ولدیت او د صفا تود الوهیت په مینځ کښ ډیر منافات دے.

دویمه طریقه د رد، بَلْ لَّهٗ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ، دا په په سورة یونس ۴۸ کښ هم دی او د دے معنی په سورة مریم ۳۶ کښ ده. په له کښ لام د پاره ملکیت او ملکیت او خلقت او عبدیت دے. یعنی د اهل د هغه په تصرف کښ او یادشاهي کښ داخل دی او د هغه مخلوق او عبید دی او د اصفا منافی دی د ولدیت سره محکه چه ولد ته مملوک او رعیت او مرئی نشی وئیل کیدے او دا اوصاف ولد حقیقی او حکمی دواړو ته عام دی د ولد حقیقی سره هو ملکیت عرفاً او شرعاً دواړه ښکار منافی د کو د ولد حکمی هم چه کوم صفات موثر مخکښ ذکر کړیدی هغه هم د مملوکیت او مرئی والی سره منافات لری. بَلْ د پاره د ترقی دے محکه چه د سبحانه په استدلال کښ اجمال دے او په دے کښ دلیل، وضاحت او تفصیل دے. دریمه طریقه، کُلُّ لَهٗ قَنَتُوْنَ، قرطبی او ابن کثیر د قنوت ډیرے معانی لیکلی دی طاعت، قیام په عبادت سره، سکوت، خضوع، انقیاد، اخلاص، استکانت، صلوٰة او اقرار کول په بندگۍ سره. او کوم روایت چه ابو سعید خدری څه ته مستند احمد کښ نقل دے چه په قرآن کښ هر قنوت په معنی د طاعت سره دے نو ابن کثیر وئیلی دی چه د دے سند کښ ضعف دے او مرفوعاً منکر دے. او اطاعت او انقیاد دوه قسمه دے یو شرعی هغه قنوت د صالحینو د او ملائیک عیسی او عزیر علیهم السلام پکښ داخل دی او دویم قنوت قدری (تکوینی) دے په هغه کښ ټول مخلوق داخل دی خو ک طوعاً او خوک کرهاً او قنوت په هره معنی سره د ولدیت د معنی سره منافات لری.

۳۱ په دے ایت کښ رد دے په قول د اتخاذ ولد باندے په دوه طریقو سره (یعنی خلوصه او پنځمه طریقه). بدایع د اصفت د الله تعالی په سوره انعام کښ

هم ذکر دے او مادہ کدے (ب د ع) تہ دہ قُلْ مَا کُنْتُ بِدْعًا مِنَ الرُّسُلِ (سورۃ احقاف ۲۱)۔ یہ لغت کد عرب کنیں بداع اِبْدَاعُ بِدْعَةٌ یہ معنی کد یوشحیز پیدا کول یا یوکار کول چہ کد هغه مثال مخکنیں موجود تہ وی۔ او چا چہ دغسے کار او کرو نو هغه تہ مبداع او بدایع و بیلی شی نو دلتہ معنی دادہ چہ اللہ تعالیٰ پیدا کوؤتکے او موجود کوؤتکے کد اسمائے نو او کد زمکو دے بغیر کد مثال مخکنی تہ نو کد هغه ذات ولدا تہ هیچ حاجت نیستہ او دارنگ کد ولدا کد پار اصل او عنصر خو پلا روی نو هغه مبداع تہ دے۔

فائدہ:- ابن کثیر او قرطبی و بیلی دی چہ یہ اصطلاح کد شریعت کنیں کدینہ بداعہ اخستلے شویدے محکمہ چہ کد هغه کد پارہ ہم یہ شریعت کنیں اصل (دلیل) موجود تہ وی نو قرطبی کد بداعت شرعیہ تعریف داسے کرے دے چہ هغه شحیز چہ موافق کد کتاب اللہ او سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او کد عمل کد صحابہ کرام و سورہ تہ وی او ابن عابدین شامی و بیلی دی چہ ہر هغه شحیز چہ پیدا کرے شی خلاف کد هغه حی تہ چہ راخستلے شویدے کد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ علم وی او کہ عمل وی یا حال وی یہ یوقسم شیے او استحسان سرہ او کد هغه تہ جو کرے شی دین او صراط مستقیم (شامی ص ۳۹۳) او بحال الس الابار کنیں و بیلی دی چہ ہر هغه کار چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے کرے او تہ یے یہ هغه یا ندے ترغیب و رکبے وی نو هغه بداعت قبیحہ کد (ص ۱۲۰)۔ او حدیث صحیح (مَنْ اَحَدَثَ فِیْ اَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ) چا چہ توے پیدا کرو یہ دین زمونہ کنیں هغه کار چہ کد دین تہ یے اصل (دلیل) تہ وی نو هغه مردود دے۔ دا دلالت کوی یہ تعریف کد بداعت شرعیہ یا ندے یہ دے حدیث کنیں لفظ کد ما عام دے عقیدے، عبادات، عملو تہ، شرک (یو عمل پر بنو دل) کد اعمالو، مقادیر کد هغه کیفیات او هیئات او کد هغه اوقات ہو لو تہ شامل دے۔ نو کد دے تہ معلومہ شوہ چہ بداعت دوا قسمہ دے۔ اول بداعت حقیقیہ چہ ایجاد کد عبادت او عمل بغیر کد دلیل شرعی تہ او کرے شی لکہ کوم بداعت چہ غیر و نو سورہ کیبری لکہ طواغوتہ، جناتہ، غلا فونہ، گنبد و تہ وغیرہ۔ دویم بداعت اضافیہ دے چہ کد یو عبادت او عمل اصل ثابت وی لیکن کد هغه مقدار یا ہیئت یا کد وخت تخصیص کد تہ بے دلیلہ مقرر کری او داسے بداعت خو پد دے وخت کنیں پیردی لکہ

موتخہ قضا عمری، موتخہ احتیاطی، صدقات پہ شپہ کجیے یا غلو بیستمے پورے
خاص کول یا روٹہ کجیے پہ ورخ پورے خاص کول یا دعا کا تو دیارہ ہیئت
اجتماعیہ جو پول دوستو ک فرض او سنت او ک جنازے ک موٹھو توتہ او ک فدائے
دیارہ حیلہ او تور ہیئات جو پول وغیرہ نو دا کارونہ تپول بدعات دی او
ناروادی۔ او پہ دے حدیث کیں لفظ ک فی آخر یا کیں اشارہ دہ چہ بداعت
بیا پہ دودہ قسمہ دے اول بداعت فی الدین یعنی یو عمل یا ک ہفہ وصف پہ
دین کیں داخل او گنری او ہفہ تہ سنت یا مستحب نوم کیوری نو پہ دے
حدیث سرہ او پہ ایت ک سورۃ نساء او سورۃ مائدہ (لا تغلوا فی دینکم سورہ
داسے بدعات حرام دی۔ دویم قسم بداعت للدین دے چہ ہفہ تہ بداعت
فی الوسائل و ثیلے شی یعنی ک دین جزئیے نہ گنری بلکہ ک دین یو عبادت
او عمل ک دیارہ یے ذریعہ جو پہ کپری لکہ تصنیف ک دینی کتابونو او دینی
مدارس جو پول او دینی اجتماعات جو پول ک نشر و اشاعت ک دین دیارہ
او محراب ک مسجد ک قبلہ او ک وسط مسجد ک معلومولو ک دیارہ تسبیح (معروف)
پتہ استعمال ک دیارہ ک آدا ک اذکار مستونہ۔ نو داسے بداعت کناہ تہ دے
لیکن شرط پکیش دا دے چہ حدود شرعیہ نہ پکیش مخالف ت نہ کوی او
عبادت یے نہ گنری صرف ک ذریعہ پہ طور یے گنری او استعمالوی۔ مآلیس
منہ، پہ دے کیں اشارہ دہ چہ پہ وحی (کتاب اللہ او حدیث) کیں ک ہفہ
ثبوت نہ وی یعنی اصل (دلیل) یے نہ وی۔ دارنگ دا حدیث دلالت کوی
چہ ک بدعات جو ردودہ قسمونہ ہم دی اول بداعت اعتقادی او دویم بداعت
عملیہ۔ اعتقادی دا کچہ یو عقیدہ ک شرع تہ ثابت نہ وی ہفہ تہ دین وائی لکہ
ہغہ عقیدے چہ ک سلف صالحین تہ خلاف وی لکہ عقیدے ک روافضو
او شیعہ کانو او معتزلو او خوارجو او جہمیو او مرجؤ او قیر پرستی او تصوف
وغیرہ۔ او بداعت عملیہ ہغہ دے چہ محکیش یے تفصیل ذکر شو پہ
بداعت اضافیہ کیں۔ (ک بدعاتو ک تفصیلی بحث دیارہ ک علامہ شاطبی
کتاب الاعتصام او کتاب المواقفات مطالعہ کول ضروری دی)۔

وَإِذَا قُضِيَ الْأَمْرُ فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، دا پنجمہ طریقہ ک رد ک قول ک
اتخاذ الولدہ یعنی ہر کلمہ چہ اللہ تعالیٰ پہ چیلو ارادو پورہ کولو کیں
اسی بوتہ حاجت نہ لری او ہیج مراد ک ہغہ ک ارادے تہ نہ روستو کیڈیشی

اوتہ مخالف کیدیشی تو کہ وہ ولد حقیقی یا حکمی تہ ہیج حاجت نیشته۔
 قطنی دامادہ پہ قرآن کتب درے شپیتہ کرتہ ذکرده او قرطبی کہ دے اتہ
 معانی لیکلی دی، اول پہ معنی کہ خلق (سورة حم سجده ۳۳)، دویم معنی اعلیٰ
 (سورة اسراء ۳۳)، دریم معنی امر کول (سورة اسراء ۳۳)، خورم معنی الزام
 او فیصلہ کول کہ مرکب (سورة سبا ۳۳)، پنجمہ معنی دنیوی فیصلہ کول (سورة
 طہ ۳۳)، شپیمہ معنی حق پورہ ادا کول (سورة قصص ۳۳)، آومہ معنی
 ارادہ کول (لکہ دالیت)، اتمہ معنی تقدیر کول (سورة انعام ۳۳)۔ تورے
 معانی یے دادی، ادا کول (سورة بقرہ ۳۳)۔ او حکم شرعی (سورة احزاب ۳۳)۔
 تو دلتہ پہ معنی کہ ارادے کولوسہ دے۔ اَمْرًا دالفظ ہم پہ قرآن کتب یوسل
 شپیمہ شپیتہ کرتہ ذکرده او قرطبی کہ دے خوارلس معانی لیکلی دی۔ دین
 (سورة توبہ ۳۳) قول (سورة کہف ۳۳) عذاب (سورة انعام ۳۳) قتل پہ
 بد رکبش (سورة انفال ۳۳) قیامت (سورة نحل ۳۳) قضاء (سورة سجده ۳۳)
 وخی (سورة طلاق ۳۳) امور الخلق (سورة بقرہ ۳۳) نصر (سورة العمران ۳۳)
 ذنب (سورة طلاق ۳۳) شأن او فعل (سورة هود ۳۳) ایجاد کہ خیز (دالیت)
 حکم کول (سورة بقرہ ۳۳) قرآن (سورة نحل ۳۳) بنا پہ یو تفسیر یا اندازے نو
 دلتہ مراد ایجاد کہ یو خیز دے چہ پہ ہجے پورے ارادہ کہ اللہ تعالیٰ متعلق شی۔
 گن دا کلمہ چہ ہر کلمہ کہ خیز کہ ایجاد کہ پارہ او ہر وقت کتب استعمالیری
 نو کہ دے وچے نہ دے تہ کلمات اللہ وئیلے شوییدی پہ حدیث کتب۔ اعوذ
 بکلمات اللہ التامۃ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ۔ سوال :- دا امر کہ اللہ تعالیٰ پہ یو خیز تہ
 خالی نہ وی یا یہ حال کہ عدم کہ ہجے کتب وی یا یہ پہ حال کہ وجود کہ ہجے کتب
 وی او دوارہ محال دی محکہ چہ معدوم تہ خطاب نہ کیبری او موجود تہ
 خطاب خو تحصیل حاصل (یہ فائدے دے ۶۔ جواب :- کہ دے دیر جواب تہ
 ابن جریر او قرطبی ذکر کریدی لیکن غورہ جواب دادے ابن جریر وئیلی
 دی چہ دا امر کہ اللہ تعالیٰ کلمہ چہ ارادہ او کری کہ ایجاد کہ یو خیز نو نہ محکش
 کیبری پہ وجود کہ ہجے خیز یا اندازے او نہ روستو کیبری کہ ہجے نہ۔ او کہ قرطبی
 کہ عبارت معنی دادہ چہ اللہ تعالیٰ ہمیشہ امر کوونکے دے معدوم اتوتہ پہ
 شرط کہ وجود کہ ہجے قادر دے سرہ کہ روستو والی کہ مقدار اتوتہ او عالم
 دے سرہ کہ روستو والی کہ معلوم اتوتہ نو دا جملہ پہ خیل عموم یا اندازے

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ

اودائی ہفتہ کسان چہ نہ پوہیری ولے خبری نہ کوی زمونہ ستر اللہ تعالیٰ

أَوْ تَأْتِينَا آيَةً كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ

یا ولے نہ راخی مونہ نہ نشہ (پہ رسالت) - دغسے وئیل ہفتہ کسانو چہ

قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ

نکشیں وو دوی نہ پشان د وینا د دوی - یو شان دی زہونہ د دوی -

قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿۱۸﴾

یقیناً بیکارہ کریدی مونہ (دیرے) نشہ د پاره د ہفتہ قوم چہ یقین کوی -

عمل دہ ہیچ تخصیص نہ پہ کش حاجت نیشتہ دے۔ اودا جملہ پہ قرآن کریم کش خلورایا تو نو کش ذکر دہ (۱) دایت (۲) سورۃ العمران ۷۷۔ (۳) سورۃ مریم ۷۷۔ (۴) سورۃ غافر ۷۷۔ او کلمہ دکن کیگون د دینہ علاوہ ہم خلور کر ذکر دہ۔ مثلاً دا ہم زجر دے او جواب دے د اووے شبہ او شبہ یے پہ ایت کش پہ اولہ جملہ کش ذکر کرے دہ او دے قائلینو شبہ کوونکو کش د مفسرینو درے اقوال دی اول دا نصاری دی دویم دایہود دی تو ہرکہ چہ دوی پہ خیل علم باندے عمل نہ کوونو اللہ تعالیٰ ورتہ بے علمہ اوئیل۔ دریم دا مشرکین عرب دی۔ او ابن جریر اول قول غورہ کریدی لیکن غورہ خبرہ دادہ چہ دا دغہ نولو تہ شامل دے۔ کولایکلمنا اللہ یعنی اللہ تعالیٰ دے ستا د رسالت پہ بارہ کش مونہ سرہ پخیلہ خبرہ اوکری۔ یا دا چہ مونہ تہ دے ستا پہ شان وحی اوکری پہ بارہ د تقی د ولد د اللہ تعالیٰ کش لکہ چہ سورۃ انعام ۷۷ کش دی۔ اوتایتنا آیہ مراد دے نہ ہفتہ معجزات دی چہ دوی غوینتل یعنی پہ شان د معجزات تو د موسیٰ علیہ السلام یا د عیسیٰ علیہ السلام لکہ پہ سورۃ قصص ۷۷ کش او سورۃ انبیاء ۷۷ کش۔ کذلک قال الذین من قبلہم دے نہ مراد عام مشرکان دی چہ ہغوی دخیلو انبیاء نہ معجزات طلب کول لکہ قوم د صالح علیہ السلام چہ د ہفتہ تہ یے طلب کرے و (سورۃ شعراء ۷۷) او قوم د شعیب علیہ السلام چہ د ہفتہ تہ یے مطالبہ کرے و (سورۃ شعراء ۷۷) او مشرکین مکہ چہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ مطالبہ کرے و (سورۃ اسراء ۷۷)

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا

یقیناً لیرے لیے موبہ تہ دہارہ د حق بیان کولو زیرے ورکونکے او یرہ ورکونکے

وَلَا تَسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ

(۱۱۹)

او تپوس نہ شی کیدے ستانہ یہ یارہ د
دوزخ والو کنیں -

۹۰۔ ۹۱۔ ۹۲۔ ۹۳۔ مِثْلَ قَوْلِهِمْ كَذَلِكَ دہارہ د مشابہت دے یہ صرف طلب کولو کنیں او مِثْلَ قَوْلِهِمْ مشابہت دے یہ صفت د مطالبہ کنیں چہ ہغہ ضد عناد او نعت کول دی۔ تَشَابَهَتْ قَوْلُهُمْ مراد د دینہ مشابہت دے یہ عقیدہ د کفر او شرک او حسد او عناد او جہل او سرکشی کول یہ مقابلہ د انبیاء علیہم السلام کنیں۔ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ، اول جواب الزامی و د او دا جواب تحقیقی دے یعنی تاسو یونہیہ غواہی او موبہ تاسو تہ دیر آیات (نشے) پیش کریں لیکن ہغہ یقین والولہ فائدہ ورکوی۔ یقین ہغہ علم دے چہ روستو کا زلے د شک نہ یہ دیلو توسرہ حاصل شی۔

۹۴۔ د زجرو نو او دفع د شبہاتونہ روستو د رسالت د اثبات سرہ متعلق پنچہ خبرے ذکر کوی۔ دا اولہ خبرہ دہ یہ دے کنیں اثبات د رسالت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے او ہغہ لہ تسلی ورکول دی۔ بِالْحَقِّ مراد دے نہ قرآن دے یہ روایت د ابن عباس رضی اللہ عنہما سرہ او د ابن جریر او ابن کسان قول دا دے چہ مراد دے نہ اسلام دے۔ بَشِيرًا وَنَذِيرًا دا دودہ طریقہ د دعوت دی زیرے دنیوی او اخروی ورکول ایمان لرونکو تہ او یرہ د عذاب دنیوی او اخروی ورکول انکار کوونکو تہ۔ وَلَا تَسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ یعنی کافرانو چہ کفر کرے دے او عذاب ابدی تہ یہ ورچی نو د رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ د ہغوی ہارہ کنیں تپوس نہ کیڑی چہ دوی ولے یہ داسے حال دی محکہ چہ د ہغہ یہ ہارہ کنیں دی چہ فانما علیک البلاغ۔ او یہ دے کنیں تقبیح دہ د ہغہ چا چہ د بیو امتی یہ کناہ او جرم باندے ہی یا بل داعی الی الحق لہ بدنامہ وی۔ جَحِيمٍ یہ قرآن کنیں پنچو پشت کرتہ ذکر د او د ہغہ او سیدو کی یہ دغہ آیاتونو کنیں موصوف دی یہ صفاتو د کفر او تکذیب د آیاتونو دا مقابلہ کول د آیاتونو او غواہیت کوونکی او طغیان والا او دنیا غورہ کوونکی او فجور کوونکی او مکذبین او ضالین (سورہ مائدہ ۷۸، سورہ حج ۷۸،

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ

او یہودیوں نے یہ رضائے شے ستانہ یہودیوں او نہ نصاریٰ

حَتَّىٰ تَكْتَبَ مِثْقَلُ ذَرَّةٍ مِنْهُمْ وَلَا يَشَاءُ اللَّهُ

تو دے پورے چہ تہ تابع شے ددوی د طریقہ تہ اوایہ یقیناً دین د اللہ تعالیٰ

هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ

خاص ہذا پورے (حق) دین د۔ او کہ چرے تابعداری او کرے تہ د خواہشات د دوی

بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ

دوستو د ہذا نہ چہ راغلے دے تاتہ علم د قرآن

مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿۱۲۰﴾

نویشتہ تالہ د (عذاب د) اللہ تعالیٰ نہ شوک دوست بچ کوونکے او نہ مددگار -

سورة شعراء ۹۱، سورة واقعه ۹۲، سورة نازعات ۹۳، سورة انفطار ۹۴۔
نظا یہ د کتب ذکر د امیل لرو د د یہود او نصاریٰ تہ د ایمان را ورو او متع
کول دی د هغوی اتباع کولو تہ یعنی د اللہ تعالیٰ او د رسول د ہدایت یہ مقابلہ
کبں د کتابیا نو د اھواؤ تہ حان بچ کرے۔ وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ
دا خطاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے او مراد ترین امت دے او یہ دے کبں
اشارہ دہ ضد او عناد د کتابیا نو تہ مقصد دادے چہ د دوی د رضا کولو
کوشش مہ کوه بلکه د اللہ تعالیٰ د رضا کوشش کوه یہ دعوت کولو سرہ
حق دین تہ او هغه دادے چہ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ، د هُدَى اللَّهِ تہ
مراد اسلام دے چہ یہ قرآن کریم کبں ذکر دے۔ الْهُدَى تہ مراد حق او
یقینی دے یعنی حقانیت او صدق یہ دین اسلام کبں منحصر (بند) دے د
دے تہ علاوہ یہ یہودیت او نصرا بیت وغیرہ کبں حقانیت نیستہ۔ ابن جریر
او بیضاوی و تبلی دی چہ داسے مطالبہ کرے وہ یہود او نصاریٰ د نبی
صلی اللہ علیہ وسلم تہ چہ مونر سرہ متحد شہ او مونر ملت قبول
کرہ نو هغوی تہ جواب او کرے شو یہ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ سرہ۔ او
دا دلیل صریح دے چہ د اھل توحید د مشرکانو سرہ اتحاد جائز او ممکن

الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ

هغه کسان چه در کريده موبه هغوی ته کتاب لولي هغه په لائق

تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ

لوستلو د هغه سره - دغه کسان ایسان لری په دے باندے او چاچه کفر او کړو په دے

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿۱۳۱﴾ يَبْقَىٰ إِسْرَآءِيلَ

نو دغه کسان خاص دوی تاوان والا دی - اے اولاد د یعقوب علیه السلام

نه دے - مَلَّتَهُمْ قُرْطُبَى وَيَلِي دى چه ملت نوم د هغه شرع دے چه الله تعالى مقرر کړې ده په کتابونو خپل وکېش او په ژبه د رسولانو سره - تو ملت او شريعت يو څيز دے او هر چه دين دے نو هغه دا دے چه ادا کوي يې بندگان په امر د الله تعالى سره - او بل فرق دا دے چه ملت ته مضاف کيږي الله تعالى ته او امتي ته بلکه صرف بي ته يې اضافت کيږي او دارنگ په فروع وکېش نه استعماليږي او دين عام دے - او ملت لفظ په قرآن کېن يتخلس کرته ذکر دے او د دے دوه طريقے دى اوله طريقه استعمال دے په ملت حقه ابراهيميه کېن او دا په نهه مقاماتو کېن دے او دويمه طريقه استعمال دے په ملت باطله کېن لکه په سورة يوسف ۳۳ سورة ص ۳ سورة اعراف ۷۷ سورة ابراهيم ۳۶ سورة كهف ۳۱ کېن - د مَلَّتَهُمْ اضافت يهود او نصارى ته دے او د ملت باطله دے او د شريك اضافت نه بعض علماء دليل نيولے دے چه كفر ملت واحده دے او په دے باندے بعض مسائل فقهيه متفرع کړيدي - وَلَٰكِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ - اهواء جمع د هوى ده او دوى هم په کورني کېن مختلف دى د دے وچه نه اهواء يې جمع ذکر کړله - او د دے نه مراد د دوى يې دليله مسئلے دى په عقائد او اعمالو کېن - مِنَ الْعِلْمِ مراد د علم ته قرآن او وحى ده او قرطبي ويلى دى چه امام احمد رحمه الله عليه د دے نه دليل نيولے دے چه قرآن مخلوق نه دے ځکه چه دا علم د الله تعالى د اودا صفت د الله تعالى د نوحوک چه وايي چه دا مخلوق دے نو هغه کافر دے - وَلَٰكِنْ وَلَا تَصِفْ دے تفسير مخکېن نير شويده - په دے ايت کېن دريمه خبره ده يعنى دليل نقلي د مخکېن علماء حق نه

عقود

د پاره د تصدیق د رسول او د قرآن - او په دے ایت کښ تقسیم د کتابیا نو دے
دوه قسمونه توتہ - الَّذِينَ آمَنُوا بِالْكِتَابِ، د اهل کتابو مخکنو په پاره کښ په قرآن
کښ او د اوصاف ذکر شوی دی - او تو الکتاب، اتینا هم الکتاب، او تو العلم،
اولو العلم، اهل الذکر، او تو نصیباً من الکتاب او اهل الکتاب، د دے فرق
داسے دے چه او تو الکتاب په ناکاره ملایانو کښ استعمالیږی او اتینا هم
الکتاب په حق پرست علماؤ کښ استعمالیږی - او تو العلم د صحابه کرامو
او د دے امت د علماء حق د پاره استعمال شوے دے او مخکښ علماء حق
هم په کښ داخل دی - اولو العلم هم د علماء حق د ټولو امتونو د پاره
استعمالیږی - اهل الذکر د هغه علماؤ د پاره دے چه د هغوی تعلق دوی
سره دے په علم او عمل او استدلال کښ د هراقت نه چه وی - او تو نصیباً
من الکتاب هغوتہ ویلے شی چه یمکری ملایان وی یعنی الفاظ د کتاب الله
ورغی لیکن په معنی یی علم نه لری - اهل الکتاب عام دے د ښه او بد دواړو
د پاره استعمالیږی -

په دے ایت کښ د مفسرینو دوه اقوال دی اول دا چه مراد د الکتاب نه قرآن
دے او مراد تربته اهل قرآن دی دویم دا چه مراد تربته تورات او انجیل
دی او په هغوی کښ علماء حق مراد دی او دارو ستوقول غوره دے -
يَتْلُوهُ هَٰذَا تِلَاوَةً، دا خبر د الذین دے یا حال دے او يَتْلُوهُ اخستله شویږی
د تلاوت کولو ته یا د تلو (تابع داری کولو) نه او د دواړو مقصد یو دے او ابن
کثیر لیکلی دی چه مراد د دے نه په روایت د عمر رضی الله عنه کښ هغه خلق
دی چه ذکر د جنت راشی (په ایت کښ) نو جنت غواړی او چه ذکر د جهنم
راشی نو په الله تعالی سره پناهی غواړی د هغه نه او په روایت ابن مسعود
رضی الله عنه کښ دی چه حلال حلال کنړی او حرام حرام کنړی اولوی
هغه چه الله تعالی نازل کړے دے او تحریف په کښ نه کوی او تاویل (مذاوم)
په کښ نه کوی - او په روایت د حسن بصری کښ دی چه علم په محکماتو لری
او ایمان په متشابها تو باندے لری - او قرطبی ویلی دی چه ترتیل د الفاظو
سره یی تلاوت کوی او په معنی یی پوهیږی مَحْكَه چه تابع داری کول موقوف
دی په معانی پوهیدلو باندے - أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ، دا دویم خبر د الذین
او ضمیر د به راجع دے الکتاب ته (تورات او انجیل ته) یا د ضمیر راجع د العلم ته

اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاِنِّي

یاد کریں رہے ذکر رسول منلو سورہ نعمت خدا ہفتہ چہ انعام کریں ما پہ تاسو باندے اویقینا ما

فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٣٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا

غور و آلے در کریں تاسو تہ پہ خلقو باندے او او پر بری (و عذاب) دھتہ و رخ تہ

لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ

چہ بدلہ بہ تہ شی و کو لے ہیچ یوتن د بیل تن تہ د ہیچ غیز او نہ بہ قبیل لے شی

مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿١٣٣﴾

دھتہ نہ تہ قدیہ (جرمانہ) او نہ بہ نفع و کو ی ہتہ تہ شہ سفارش او نہ بہ ددوی سورہ مدد کید شی

چہ مراد تربیتہ قرآن دے او پہ مخکس ایت کین تیر شویا۔ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ يَهْدِكُمْ
د دوی لے دکتایا نو ذکر دے چہ مقابل دی د اول لے لے پہ صفتو نو و حالاتو
د هغوی کین۔

١٣٢۔ ١٣٣۔ پہ دے دواړو ایا تو نو کین د رسالت سورہ متعلق دوه خبرے

دی اول ترغیب دویم تخويف۔ نو هر کله چہ په ابتداء د احوال بنی اسرائیلو

کین د دے ایا تو نو تہ شروع شویده نو احتتامرئیه هم په دے سورہ او کړو۔

دارنگ د دے تعلق د روستو سورہ دے یعنی روستو ذکر د ملت ابراهیمیه کوی

نو د هغه د پاره بنی اسرائیلو تہ دعوت ورکوی۔ عکله چہ بنی اسرائیلو د ملت

ابراهیمیه تہ اعراض کړې وؤ خصوصاً د کعبه د عظمت نه یئ انکار کړې وؤ

(یعنی د قبله د تقریر او هلمته د حج کولو نه)۔ دارنگ د اخیری رسول او د توحیدانه

یئ انکار کړې وؤ نو د دے وچ نه هغوی تہ ترغیب ورکوی د ملت ابراهیمیه

د قبلولو او تخويف ورکوی د هغه د مخالفت کولو نه۔

قاعدة ١٠۔ دویم ایت کین ضمیر و نه د لَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ

راجع دی دویم نفس تہ یعنی مجرم تہ او مجرم د خپل نجات د پاره اول په

فدایه ادا کولو سورہ کوشش کوی بیا په طلب د شفاعت سورہ او غواړی چہ

عما فدایه دے قبوله شی او شفاعت دے عما د پاره نافع شی د دے وچ نه

دلته یئ عدل مخکس ذکر کړ و د شفاعت نه او د عدل سورہ قبولیت او د شفا

سورہ یئ نفع ذکر کړه او په ١٣٣ کین ضمیر و نه نفس اول (غیر مجرم) تہ راجع وؤ

وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ

او کله چه از میشت او کړو په ابراهيم عليه السلام باندې رب د هغه په يو څو کارونو سره نو پوره يې ادا کړل

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلدُّنْيَا إِمَامًا ط قَالَ وَمِنْ

او فرمايل الله تعالى يقيناً زه کړ څوم تا د خلقو د پاره پيشوا - او ويل ابراهيم عليه السلام او د

ذُرِّيَّتِي ط قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿۱۲۴﴾

اولاد زما نه (هم پيشوايان او کړ څو) او فرمايل الله تعالى چه نه رسو لوظ زما (دامامت وړ کول) ظالماؤ ته

نو هلته يې شفاعت په عدل باندې مقدم کړې د و هغه هلته د هغه په تفسیر کښ ذکر شویدی -

۱۲۳ د دې ایت نه تر ۱۲۴ پورې دویم باب د دې حصې د دې په دیکښ دلیل نقلی د ابراهيم عليه السلام نه ذکر کوی د پاره د ترغیب د بې اسرائیلو قبولیت د ملت ابراهيمیه ته خصوصاً په پاره د کعبه او د اخري رسول کښ اوسفا هت د هغه چاچه ملت ابراهيمیه نه خلاف کوی او په دې کښ درې خبرې غټې غټې دي لول جوړول د ابراهيم عليه السلام کعبه لره د پاره د توحید په ۱۲۵ کښ، دویم دعا غوښتل د هغه د اخري نبی د پاره په ۱۲۶ کښ، دریم وصیت د هغه په پاره د توحید کښ په ۱۲۷ کښ - او تفصیلی پنځه اموردی اول عظمت شان د ابراهيم عليه السلام په ۱۲۸ کښ، دویم عظمت شان د کعبه په ۱۲۹ کښ، دریم دعا د ابراهيم عليه السلام د پاره د اهل د دغه بیت په ۱۳۰ کښ، څلورم دعا د پاره د قبولیت او د تثبیت د خپل ځان سره د اولاد نه په توحید باندې په ۱۳۱ کښ، پنځم دعا په پاره د خاتم الانبیاء صلی الله علیه وسلم په ۱۳۲ کښ بیا زجر په سفا هت سره هغه چاته چه د ملت ابراهيمیه نه اعراض کوی په ۱۳۳ کښ بیا وصیت د ابراهيم عليه السلام او یعقوب عليه السلام په دین توحید باندې په ۱۳۴ کښ په رد کولو په اوو خیانتونو د یهودیانو باندې - اول جواب سوال په پاره د اقتراء د دوی په یعقوب عليه السلام باندې په پاره د وصیت کښ په ۱۳۵ کښ، دویم فخر کول د دوی په عمل د مشرانو چه انبیاء و و په ۱۳۶ کښ، دریم دعوت کول د دوی دین باطل ته په ۱۳۷ کښ، څلورم عقیده ښکاره کول په

بارہ دانبیاء کتب پہ جواب کا اعتراض کہ دوی کتب پہ ^{۳۸}کتب، پتھم رد پہ رسم
باطل کہ دوی چہ رنگ و رکول دی پہ ^{۳۹}کتب، شپہم مرد پہ محاجہ کولو کہ
دوی پہ بارہ کہ توحید کہ الوہیت کتب سرہ کہ اتفاق نہ پہ توحید کہ ربوبیت
کتب پہ ^{۴۰}کتب، اووم نسبت کہ دین باطل ابراہیم علیہ السلام اور
انبیاء و تہ۔ اوپہ آخر کتب زجر پہ دعویٰ کہ نجات پہ عمل کہ مشرانوسہ پہ ^{۴۱}کتب۔
تفسیر:- پہ دے ^{۴۲}کتب ذکر کہ لوئے شان کہ ابراہیم علیہ السلام دے
پہ در یوصفاتوسہ اول پورہ کول کہ امتحان دویم امامت کہ خلق وادیم
دعا قبلیدل پہ بارہ کہ اولاد کتب۔

ربط ^{۴۳}کتب ایت کتب اوویلے شوچہ پہ دغہ ثلور و طریقوسہ پہ آخرت کتب
نجات نہ حاصلیری نوادس کہ نجات طریقہ ذکر کوی چہ حقہ قبولیت کہ
ملت ابراہیم دے۔ ^{۴۴}کہ اذبتکلی ابرہم رکبہ۔ ابتلاء کہ بلائہ کہ اختلے شو
دے پہ ^{۴۵}کتب کہ دے تحقیق تیر شویدے او امتحان کہ بندگانو کہ طرف
کہ اللہ تعالیٰ نہ کہ دے کہ پارہ وی چہ دغہ شخص تہ خیل حقیقت معلومشی
دارنگ نور خلقوتہ ہم معلومشی او اللہ تعالیٰ تہ خو کہ ^{۴۶}کتب نہ کہ ہرچا
حقیقت معلوم دے۔ او ابتلاء کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف نہ دودہ قسموتہ کہ یوا ابتلاء پہ
امور شرعیہ اختیار یہ سرہ لکہ عیادات فرض کول پہ بندگانو بان دے
ابتلاء دہ نوخوک یے ادا کوی اوخوک کہ حق رعایت نہ کوی دویم ابتلاء
پہ امور تکوینیہ غیر اختیار یہ سرہ لکہ مرضونہ کہ بدن تکلیف و مالی راتل
کہ دعوت کہ حق کہ وجہ نہ کہ خلق و مخالفینو کہ طرف نہ اذیتونہ راتل چہ
پہ دے بان دے خو کہ صبر کوی او کہ نہ کوی پہ اول قسم کتب صبر علی
الطاعات او صبر عن المعاصی دے اوپہ دویم قسم کتب صبر علی البلیا
دے او ابتلاءات کہ ابراہیم علیہ السلام کہ دوارہ قسموتہ دی لکہ پچہ
روستو ذکر کیری۔ ^{۴۷}ابرہم ما وردی او ابن عطیہ ذکر کیری چہ اب
رحیم (مہربان پلاں دے پہ دے لفظ کتب سریانی او عربی ژبے متفق شویا
کہ دلتہ یے مفعول ^{۴۸}کتب راوپے دے کہ دودہ وجونہ اول داچہ کہ فاعل
(کہ) ضمیر دہ تہ راجع شی کہ خصوصیت کہ پارہ دویم داچہ ابتلاء کوو کہ
خو معلوم دے چہ اللہ تعالیٰ دے خو کہ مفعول ذکر کولو دلتہ اہتمام لرلو۔ پہ
کہ کتب اشارہ دہ چہ پہ دے ابتلاءاتو کتب حکمت کہ اللہ تعالیٰ ربوبیت

بشکارت کول او د ابراهیم (علیه السلام) تربیت او ترقی و رکول وؤ۔

يَكْمُلُ فَاَتَمَّهُنَّ، اتمام ته مراد پوره پوره ادا کول دی چه هغه ته په امتحان کښ
کامیابی وئیلے شی او داسے په سورة تجم بشکارت کښ دی۔ کلمات جمع د کلمه ده
مراد د دے نه هغه وظایف (اعمال) دی چه په کلام د الله تعالی سره هغه ته
بیان شوی وؤ۔ ماده د (ک ل م) په قرآن کښ دوه کرته ذکرده اولفظ کلمات
خوارس کرته ذکرده په پنځو معانو سره اول معنی دعا لکانه لکه سورة بقره ۱۰۲
دویمه معنی اعمال سورة بقره ۱۰۳ دریمه وعدے د الله تعالی سورة انعام ۱۰۴
خلورمه قرآن سورة کهف ۱۰۵ پنځمه معنی علمونه اوصفات سورة کهف ۱۰۶۔
په تعیین د دے کلماتو کښ ډیر روایات دی چه هغه ابن جریر ابن کثیر قطبی
وغیره جمع کړیدای او هغه ټول د ابن عباس رضی الله عنهما نه په مختلف سندونو
سره نقل دی۔ اول دا چه مناسب د حج مراد دی۔ دویم پنځه سنت په سر
کښ لکه بریتونه قینچی کول۔ مضامنه کول۔ استنشااق کول۔ مسواک کول و پښتو
د سرکښ په مینځ کښ لار جوړول۔ او پنځه په توریدان کښ لکه نوکوته پریکول،
د نای د لاندے وپښته خرئیل۔ ختته (سنت) کول۔ د ترخونو وپښته وپستل
او استنجاء په اوپو سره کول۔ حدیث مرفوع د مسلم کښ هم داسے لس
شمارلی دی (سره د لږ فرق نه) او حدیث د صحیحین کښ پنځه ئے د فطرت
نه ذکر کړیدای حاصل دا چه د ازموینه د پاره هم سنت دی۔ دریم صفات
د مؤمنانو په سورة توبه ۱۰۳ کښ او په سورة مؤمنون کښ د بل نه تریف پور
او سورة معارج کښ د ۱۰۴ نه تر ۱۰۷ پورے او په سورة احزاب ۱۰۸ کښ دا ټول
دیرش دی۔ خلورم امتحانات په دعوت کولو کښ (۱) حاجه د نمرود سره په
سورة بقره ۱۰۹ کښ (۲) حاجه د قوم سره په سورة انعام ۱۰۸ کښ۔ (۳) حاجه
د پلار سره په سورة مریم ۱۰۹ کښ۔ (۴) صبر په بعض اهل پاتے کولو سره په
صحراء د مکه کښ په سورة ابراهیم ۱۱۰ کښ۔ (۵) صبر په اور بانده په سورة
انبیاء ۱۱۱ کښ۔ (۶) هجرت کول د خپل وطن نه په سورة صافات ۱۱۲ او سورة
عنکبوت ۱۱۳ کښ۔ (۷) صبر په ذبح د ولدا بانده په سورة صافات ۱۱۴ کښ۔
غوره داده چه لفظ د کلمات دے ټولو ته شامل دے۔

قَالَ اِنِّي جَاءُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا، امام په قرآن کښ اووه کرته اوجمع د دے اسمیه
پنځه کرته ذکرده او د دے اووه مصداقات دی اول امامة النبوة یعنی امام

پہ معنی دنی (سورۃ انبیاء ص ۱۷۷)۔ دویم تورات (سورۃ ہود ص ۱۲۱)۔ دریم لویہ لار (سورۃ حجر ص ۱۲۸)۔ ثلورم ہریو مقتدا کی قوم کہ کخیر وی او کہ کشر وی (سورۃ اسراء ص ۱۲۷)۔ پنجم صالحین دعوت کوونکی غیر دانیائو نہ (سورۃ قصص ص ۱۲۴)۔ شپہم مقتدا ککفر (سورۃ قصص ص ۱۲۳)۔ اوم لوح محفوظ (سورۃ یس ص ۱۲۲)۔ اتم مقتدا کہتولوانبیاء و صالحین و سرے کصفت کنبوت تہ (سورۃ بقرہ ص ۱۲۱)۔ پہ دے ایت کبش دوه قولوتہ دی اول داچہ دلتہ مراد اخری معنی دہ اودا حاصل شویدہ روستو کنبوت تہ ابراہیم علیہ السلام تہ پہ سبب کاتمام کابتلاءاتو کدے وچے نہ روستوانبیاء کھغہ پہ اولاد کبش را اولیہ شول او هغوی تہ حکم وک کاتباع کابراہیم علیہ السلام اودغہ تیرشوی صفا توکبش ہر صالح شخص کابراہیمی سنت اقتداء کوی۔ دویم قول دادے چہ مراد کدینہ نبوت کیکن (قَالَ اِنِّيْ جَاعِلُكَ يَدَّيْ سَامًا) مستقل کلام دے کپارہ کعظمت شان کابراہیم علیہ السلام یعنی کابتلاءاتو کدے نہ نبوت تہ دے ورکے شوے۔ کدے دوه وچے دی اول داچہ نبوت پہ کسب سرہ تہ حاصلیدی دویم داچہ دغہ ابتلاءات پہ وخت کنبوت کھغہ کبش شویدی۔

قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِيْ ذُرِّيَّةٌ كَذَرِّيَا كَذَرَّتْ اُخْتِيْ شُویدی دوارہ پہ معنی کخور وکوسرہ دے نواول اولاد ادم ہم اللہ تعالیٰ پہ تولہ زمکہ باندے خوارہ کپیدی۔ اودا دعادہ کابراہیم علیہ السلام پہ بارہ کاولاد خپل کبش یعنی اُجْعَلْ مِنْ ذُرِّيَّتِيْ اُئِمَّةً (زما کاولاد تہ ہم اما مان جور کپے) کدے کپارہ چہ دین کاللہ تعالیٰ او ملت ابراہیمیہ پہ دنیا کبش اورسوی۔ لفظ کذریۃ مفرد اوجمع اومذکر اومؤنث بالغ اونا بالغ تولوتہ شامل دے دالفظ پہ قرآن کبش دیرش کرتہ ذکر دے اودریۃ کابراہیم علیہ السلام یعنی اسرائیل اوبنی اسماعیل دواروتہ شامل دے۔ قَالَ لَا يَنْتَالُ عَهْدِيْ الظَّالِمِيْنَ، پہ عہد کبش دیر اقوال دی کمفسرینو۔ امامت، نبوت، ایمان، رحمت، دین کاللہ تعالیٰ، اوامر کاللہ تعالیٰ او امن کعذاب کاللہ تعالیٰ تہ۔ الظَّالِمِيْنَ پہ دے کبش دوه اقوال دی۔ عام کناہکاران او مشرکان۔ غورہ پہ دے اقوالو کبش اولہ معنی دہ یعنی امامت پہ عامہ معنی سرہ دے چہ اول ذکر شویدہ او ظالم نہ مراد ہم عام دے او پہ دے باندے بنا قول کقرطبی اوابن کثیر کچہ نقل کپیدی دے کابن خویند متداد تہ چہ کدے ایت نہ

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا

او کله چه او کړ خو و مونږ کور د الله تعالیٰ ځای د ثواب د خلقو د پاره او ځای د امن

وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّی وَعَهْدُنَا

راوړل موږ او نیستی د مقام د ابراهیم علیه السلام سره ځای د مانعۍ او حکم او کړ و مونږه

إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ

ابراهیم او اسماعیل علیهما السلام ته چه پاک ساتئ کور زما

لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ۝۱۲۵

د پاره د طواف کوونکو او اعتکاف کوونکو او رکوع او سجده کوونکو.

استدلال کړیدے په دے خبره باندے چه ظالم شخص نبی او خلیفه او حاکم او مفتی او امام او گواهی کوونکے نشی کیدلے او نور تفصیل قرطبی ذکر کړے دے یا دویمه معنی ده چه نبوت دے نو بیا په دے باندے قول د خطیب شریعی او آلوسی او بیضاوی دے چه دا دلیل دے چه نبی د نبوت نه وړاندے هیڅ ظلم نه کوی یعنی معصوم قبل النبوت وی.

تنبيه :- د اجمله چه لَا يَتَّخِذُ الْظُلَمَاءُ دَعَا د ابراهیم علیه السلام نه دے بلکه اشاره ده تقسیم د اولاد د هغه دوه قسمونو ته لکه په سورة صافات ۳۱ کس او قبولیت د دعا دے په باره د غیر ظالمینو کس ځکه چه الله تعالیٰ د هغه په اولاد کس نبوت او امامت جاری ساتلے د دلیل په هغه باندے سورة عنکبوت ۲۴ او سورة انبیاء ۱۰۷ دے.

۱۲۵ په دے آیت کس ذکر د عظمت د بیت الله دے روستو ذکر د عظمت د بانی (جوړوونکے) د هغه نه او په دے کس هم درے امور دی. مثابه، امن او مصلی. او درے قسمه عبادت کوونکی دی چه د هغه اختصاص د کعبه سره دے په ترتیب سره - مَثَابَةً د ثاب یثوب ته اخستلے شویځ. مثابه ځای د رجوع ته وئیلے شی یعنی زړه یی مور شوے ته وی نو بیا بیا ورته واپس کیدل غواړی او د معنی ابن جریر د بجا هدا و ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت کړیده. یا په معنی د مجمع د ځای د جمع کیدل دے دا د قتاده نه نقل ده. او تاء په مثابه کس د پاره د مبالغه او د کثرت ده. وَأَمْنًا د صفت په دوی کس

یہ جاہلیت کبیں ہم وَوَلَّكِهِ یہ سورۃ قصص کے کبیں دی اوپہ اسلام کبیں ہم دے
 او مراد کہ دے تہ مامن (خائے دامن) دے کہ لو تہ مار او ک ظلم تہ تر دے
 پورے چہ شکار او یوتی ہم یہ ہفتے کبیں یہ امن (شرعی) سرہ دی او شریعتی
 وئیلی دی چہ مراد کہ البیت تہ ہول حرم دے لکہ ذکر دے کعبہ او مراد ترے تہ
 ہول حرم دے یہ سورۃ مائدہ ہفتے کبیں او داصفت یہ سورۃ العمران کے کبیں
 ہم ذکر دے۔ او داصفت تہ یہ بیت المقدس کبیں نیشہ تہ نو دافضیلت دے کعبہ
 دے۔ وَإِذَا خِذُوا مِنَ الْقُرْآنِ فَاذْكُرُوا لَهُ أَصْحَابَ الْأَيْمَنِ مقام ابراہیم ہول حج تہ وئیلی شہ
 یعنی مواضع مناسک دے حج چہ عرفہ، مزدلفہ، منی، جمرات یا ہول حرم دے
 اوپہ دے دواہر قولو تو کبیں مراد کہ مصلی تہ خائے دے عادی۔ یا مقام ہفتہ
 کتبہ دے چہ ابراہیم علیہ السلام یہ وخت جو رولو دے کعبہ کبیں یہ ہفتے باندہ او دریدلو
 او مصلی تہ مراد خائے دے موعہ کولو دے یعنی دواہر رکعتہ ک طواف او دا یہ
 حدیث صحیح کبیں ذکر دی۔ مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ دے پارسہ دے تبعیض دے یا یہ معنی
 کہ قریب دے۔ ابن جریر کہ قتادہ تہ نقل کریدی چہ اللہ تعالیٰ امر کریدی
 چہ کہ ہفتے یہ خواکبیں موعہ کوئی دے ہفتے کہ مسح کولو امریے تہ دے کرے
 لیکن دادے امت عخان لہ تکلف (بدعت) جو کرے دے۔ او ذکر کرے شوی
 چہ یہ دے کتبہ کبیں اثر نبی دے گتو او دے پوند او دا ابراہیم علیہ السلام موجود
 وے لیکن کہ خلقو کہ دیر مسح کولو یہ وجہ سرہ ہفتہ آثار محوشول۔

وَعَهْدًا نَّكَرًا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ کہ اسمعیل أَنْ تَطَهَّرَ ابْنَتِي، عہد ناکر دا عطف دے یہ
 جَعَلْنَا بَآدِیَ۔ عہد یہ معنی کہ امر یا وحی کولو دے اوپہ لفظ عہد سرہ
 ذکر کولو کبیں اشارہ دے چہ کہ ہفتہ اولاد باندے لازم دی چہ کہ تطہیر دے بیت
 ہر وخت اوپہ ہرہ زمانہ کبیں رعایت او لحاظ اوساتی۔ أَنْ تَطَهَّرَ مراد کہ دیتہ
 تطہیر باطنی او ظاہری دواہر دے۔ باطنی دادے چہ کہ عبادت کہ غیر اللہ تہ
 بچ او پالک اوساتے شہ نو مقصد دادے چہ محکبیں کہ آباد ولوتہ نیت او
 ارادہ او کرئی کہ دا سے تطہیر او روستو کہ آباد ولوتہ ہم کوشش کوئی ہفتے کہ تطہیر
 او تائید کہ دے تطہیر یہ سورۃ حج کے کبیں دے۔ او ظاہری تطہیر خو
 دادے چہ روستو کہ آباد ولوتہ یے کہ ہر قسم پلیدی تہ پالک ساتی او خوشبو
 کوئی بی۔ بَنِي إِسْرَءِیْلَ اضافت کہ دے بیت، اللہ تعالیٰ تہ دے پارسہ کہ دیر شرافت دے۔
لِلطَّائِفِينَ طواف دا سے عبادت دے چہ خاص دے یہ بیت اللہ تعالیٰ پورے

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا

او کہلہ چہ او وئیل ابراہیم علیہ السلام اے ربہ زما، او گروخوہ دا خاکے بنار

إِيمَانًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ

امن والا او روزی ورکریہ اوسید و نکو دے تہ دھر قسم غلو نہ ہتہ چاتہ

أَمَّنْ مِنْهُمْ يَا اللَّهُ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ط

چہ ایمان لری ددوی تہ یہ اللہ تعالیٰ او پہ ورخ د اخوت پاندے۔

قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ

اوفرما ئیل اللہ تعالیٰ او چا چہ کفر او کرو تو فائدہ بہ ورکرم ہتہ تہ لیرہ مودہ (ژوند د دنیا) بیا بہ

دھغ تہ علاوہ د بل بیت یا قبر یا اونے او گتہ وغیرہ طواف کول د شرف عمل دے
 او پہ دے باندے علماء احناف او نور و تصریح کریدہ نو د کوچے (د تخصیص)
 نہ یئے دا محکبہ ذکر کرو۔ وَالْعَاقِبِينَ، عکوف پہ لغت کنس اقامت (دیرہ کیدہ)
 تہ وئیل شی او پہ عرف کنس توجہ کول یو تخیز تہ پہ طریقہ دلزوم او تعظیم
 کولوسرہ او پہ شریعت کنس اقامت کول دیو شخص پہ مسجد کنس دیارہ
 د عبادت کولو د اللہ تعالیٰ۔ یہ معنی د اقامت پہ سورہ حج ۳۸ کنس او پہ معنی عکوف
 شرکی سرہ پہ سورہ طہ ۳۶ او سورہ اعراف ۳۸ کنس ذکر دے او دلتہ مراد
 صرف اقامت دے پہ مکہ او مسجد حرام کنس بغیر د طواف او صلوات نہ یا
 اعتکاف شرعی مراد دے۔ نو د ایئے پہ طواف پسے ذکر کرو اگر چہ پہ بیت اللہ
 پورے خاص تہ دے لیکن پہ مسجد پورے خاص دے۔ وَالرُّكُوعَ السَّجُودَ، مراد
 د دینہ مونخ کوونکی دی دادوارہ یئے محکمہ ذکر کرل چہ دا ہیئت خاص دے پہ
 مونخ پورے او پہ دے سرہ مونخ کوونکے معلومیہ، صرف پہ قیام
 سرہ نہ معلومیہ او د ایئے د عکوف تہ روستو د دے وجہ تہ ذکر کرو چہ
 اگر چہ پہ مسجد حرام او پہ بل مسجد پورے خاص تہ دے لیکن د قبلہ پہ
 حیثیت پہ کعبہ پورے خاص دے او دارنگ پہ سورہ حج ۳۸ کنس ذکر دی۔
 تنبیہ:- د تطہیر سرہ یئے دادرے عبادات د دے وجہ تہ ذکر کرل چہ دا عبادات
 خو تو حید دے او دا خاص د اللہ تعالیٰ دیارہ ادا کیدی نو کہ چرے د کعبے شریفے سرہ
 بتان (معبودان) موجود وی تو پہ دے عبادت تو نو کنس تو حید باقی نہ پاتے کیدی۔

أَضْطَرُّكَ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَيَسِّرُ الْمَصِيرَ ①

پہ زور یوحنم دہ لہ عذاب دہ اورتہ۔ او بد دے خائے د ورتلو دا اُور۔
 ۱۲۹ یہ دے کنس دغا د ابراہیم علیہ السلام ذکر دہ دپا رہہ دا وسیدا و نکو د حرم مکہ
 پہ درے دعا کا نو سرہ۔ یگدا دا اولہ دعا دہ۔ بلدا خائے د جمع کید لو د خلقو د
 چہ پہ ہغے کنس د ژوند عام ضروریات پیدا کیدی مراد د دے تہ بنار جو رک دی
 او بلدا مکہ صرف خالی زمکے تہ ہم وٹیلے شی لکے پہ سورۃ اعراف شہ کنس او د دے
 دغا د و جے نہ پہ ہغہ وخت کنس بنو جرہم راغلل او دیرہ شول او داسما عیل
 علیہ السلام رشتہ د ازدواج د هغوی سرہ او شوہ او د هغوی پہ اولاد کنس قریش
 پیدا شول۔ سوال :- پہ دے ایت کنس یگدا دے او پہ سورۃ ابراہیم ہغے کنس
 اَلْبَلَدَ دے ؟ جواب :- دادغا د مکے د ایا دئی (د بنو جرہم د راتلو) تہ ہغے کنس
 وہ او ہر مکہ چہ هغوی پکنس اباد شول نو ابراہیم علیہ السلام مریا ہغہ دغا
 غوشتلہ کومہ چہ پہ سورۃ ابراہیم کنس ذکر دہ نو پہ ہغے کنس البلد معرفہ ذکر کرد
 اَمَّا دے صفت د و جے نہ ہغے تہ حرم وٹیلے شی او دا دویمہ دعا دہ چہ قبولہ
 شویدا۔ او مراد د امن نہ دادے چہ ہیچ جابر د قیامت قریب پورے پہ ہغے
 باندا مے قبضہ نشی کولے او د خسف او زلزلا و تور و دنیوی عذابو نو بہ مچ وی
 نو دارنگ د قحط او د لوٹ مار د خلقونہ بہ مچ وی۔ قرطبی لیکلی دی چہ پہ
 ہغے کنس سپے او شکار یو خائے شی نو سپے د هغہ شکار پہ ٹخیز حملہ نشی کولے تر
 خو پورے چہ د حرم تہ بھر نہ وی وتلے۔ دارنگ پہ دے کنس شکار کول او د دے
 بوٹی پر یکول منع دی او د دے نقطہ (مون لے شو مے ٹخیز) را پور تہ کول
 منع دی او کہ شوک ئے را پور تہ کری نو د ہمیشہ دپا رہہ بہ د
 ہغے تعریف (اعلان) کوی۔

تنبیہ :- مفسرینو (ابن جریر ابن کثیر قرطبی خازن وغیرہ) اختلاف ذکر
 کریں مے چہ دا تحریم د ہغے کنس نہ موجود وگا او کہ پہ دغا د ابراہیم علیہ السلام
 سرہ ثابت شویدا مے، دواہ طرفو نو تہ دلیلوتہ دلالت کوی لیکن ابن
 جریر وٹیلی دی چہ صحیح دادہ چہ دا حرمت د دنیا د پیدا ائش سرہ شروع
 شویدا مے پہ دلیل د حدیث د صحیحین پہ خطبہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 پہ مکہ کنس (ان هذا البلد حرمة الله تعالى يوم خلق السموات والارض اہ)
 او پہ دعا د ابراہیم علیہ السلام سرہ د ہغے حکم تجدید او فرضیت ثابت شو

وَاذْكُرْ فَعِزُّ ابْرَاهِيمَ الْقَوَاعِدُ مِنَ الْبَيْتِ

او کلمہ چہ پور تہ کول ابراہیم علیہ السلام بنیادونہ د کور د اللہ تعالیٰ

وَاسْمِعِيلَ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ

واسماعیل علیہ السلام - (تو دو اور وکیل) اے ربہ زمونہ قبول کرے زمونہ تہ - یقیناً خاص تہ

السَّمِيعُ الْعَلِيمُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ

ہر خہ اورے او پہ ہر خہ پوہیرے - اے ربہ زمونہ او گر خوے مونہ ہمیشہ اخلاص کوونکی

اوپہ دے طریقہ سرہ د دوارہ طرفونو د دلیلو نو موافقت کیبری۔ او دا دعا د ابراہیم علیہ السلام قبولہ شہودہ دلیل پہ دے باندے سورۃ العمران ۷۹ او سورۃ قصص ۷۷ دے۔ وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ، دا دریمہ دعا دہ او دا ہم قبولہ شہودہ لکہ پہ سورۃ قصص ۷۷ کہیں دی او دا دعائے د دے وجہ تہ او غوبنتلہ چہ مغہ زمکہ (غیر ذی زرع) فصل والا تہ دہ تو خلق بہ ورتہ سرہ دامن تہ تنکہ راجع کیبری نو دا دعائے او غوبنتلہ چہ پہ دے جائے کہیں خلق او سید اوراجع کیدل اسان شی۔ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، ہر کلمہ چہ د دعا د امامت پہ قبولیت کہیں اللہ تعالیٰ تخصیص او کرو چہ ظالماتونہ دغہ وعدہ نشی رسیدلے (لَا يَتَّخِذُ الْظَالِمِينَ) نو ابراہیم علیہ السلام رزق د دنیا ہم پہ دے قیاس کرو دے وجہ تہ تخصیص مؤمنانہ او کرلو۔ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ داتعمیم د اجابت د دعا د رزق دے چہ شامل شی کافرانو تہ محکہ چہ نعمتونہ د دنیا عام دی مؤمنانہ او کافرانو دوارو تہ رسیدی لکہ پہ سورۃ اسراء ۷۷ سورۃ یونس ۷۷ سورۃ زخرف ۷۷ کہیں دی۔ او پہ دے عبارت کہیں تقدیر د یعنی وَارْزُقْ مَنْ كَفَرَ او فَاَمْتَحِنُ قَلِيلًا دے تفسیر د۔ قَلِيلًا پہ اعتبار د ژوند د نیوی د چہ دالہ ژوند د پہ نسبت د ژوند د قبر او حشر سرہ اگرچہ مالونہ د کافرانو دیر وی لیکن وخت لہر د او کاهل ایمانہ د قبر او حشر نعمتونہ ہم شتہ د۔ ثُمَّ أَهْطَرُهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ داتخویف دے کافرانو لہر۔ اضطراب بہ پہ طریقہ د دیکو ورکولو او شرلو اورابنکلو سورہ دی لکہ پہ سورۃ طور ۷۷ سورۃ زمر ۷۷ سورۃ قمر کہیں دی۔ ۱۲۷ پہ دے آیت کہیں ذکر د ایا د ولود بیت اللہ دے او دھے د قبولیت د دعا

لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةٌ مُسْلِمَةٌ لَكَ

تاتہ او د اولاد زموئو ته یو ډله اخلاص کوونکی تاتہ

وَأَرْسَلْنَا سَكَنًا وَتَبَّ عَلَيْنَا أُنْكَارُكَ أَنْتَ

او اوځای موټو ته طریقه د بند کړی زموټو او مهربانی او که په موټو باند یقیناً خاص ته

التَّوَّابِ الرَّحِيمِ ﴿۱۲۸﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ

توبه قبولونکي رحم کوونکي ۱۲۸ - اے رب زموټو اولیو ۱۲۸ په دوی کښ

ذکرده. وَاذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ، قَوَاعِدُ جَمْعُ دَقَاعِدَةٌ دَه بِنْيَادَتَه وَتِلْهُ شَى
او په دے کښ دوه قولونه دی اول داچه بنیادونه ابراهیم علیه السلام
کیښودل او دیوالونه یی وریا ندے اوچت کړل. دویم قول دا دچه بنیادونه
د څڅکښ نه موجود وژ نو ابراهیم علیه السلام د هغه د پاسه دیوالونه اوچت کړل
او پنا په دے قول سره وئیلی شویدی چه اوله پنا د بیت الله ملائیکو کره وه
او بیا ادم علیه السلام جوړ کړیدے بیا ابراهیم علیه السلام او دا قول قرطبی
ذکر کړیدے. او د دے قول تائید په سورة العمران ۱۲۹ سره او په لفظ
كَ يَرْفَعُ الْقَوَاعِدَ سره کړی. وَاسْمُ حَيْلٍ د اعطف دے په ابراهیم علیه
السلام باندے. سوال :- یرفعان (تثنيه) یی ولے نه وئیله ۹. جواب :- اصل
ابادی ابراهیم علیه السلام کوله او اسماعیل علیه السلام ځته ورکولے د هغه
امداد یی کولو د دے وجه نه د اعطف په طریقه سره یی ذکر کړو.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا، داحال دے د ابراهیم او اسماعیل نه په تقدیر د یَقُولَانِ
سره. یعنی په وخت د عمل د آبادی کښ د یرے د الله تعالی ته یی دا دُعَا
غوښتل او دا د مَوْمِنًا توصفت دے چه د صالح عمل کولو سره سره یره
کوی د عدم قبولیت نو دُعَا غواری لکه په سورة مؤمنون ۱۲۸ کښ دی.

إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ، دا ادب د دُعَا دے یعنی وسیله نیول په نومونو
اوصفتو نو د الله تعالی سره لکه چه په سورة اعراف ۱۲۸ کښ دا ادب ذکر
دے او د دے ایت په تفسیر کښ ابن کثیر تفصیل د پنا د بیت الله لیکلے دے.
۱۲۸ په دے کښ دریمه دُعَا د ابراهیم علیه السلام ذکر کوی د پاره د تثبیت
په دین باندے او د پاره د جاری ساتلو د دے دین په اولاد خپل کښ.

رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ

رسول د جس د دوی ته چہ بیانوی پہ دوی باندے آیاتوتہ ستا

وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ مَرَاد د دے تہ دوام اونثیت دے پہ دین اسلام باندے
 دَمِنْ دُرِّیَّتِنَا اُمَّةٌ مُسْلِمَةٌ لَّكَ، مِنْ د تَبْعِیْضِ یَّ د دے وچے نہ ذکر کروچہ
 پہ لَا یَنَالُ عَهْدِی الظَّالِمِیْنَ سرہ معلومہ شویده چہ تہول اولادیئے مسلمانا
 نشی کیدلے۔ دُرِّیَّتِنَا جمع صبیغہ کنش اشارہ دہ چہ دابراہیم او اسماعیل
 علیہما السلام د واردا ولادیہ وی نو عرب او غیر عرب د واروتہ شامل
 دے۔ اُمَّةٌ دلتہ پہ معنی د جماعت تا بعد ارسرہ دے او دالقط پہ قرآن کریم
 کنش یو پنچوس کرتہ ذکر دے پہ تہہ معانیوسرہ اولہ معنی جماعت مسلمہ
 عمومًا لکہ پہ دے ایت کنش، دویمہ معنی جماعة الانبیاء (سورۃ بقرہ ۱۲۹)،
 دریمہ جماعت تابع د نبی صلی اللہ علیہ وسلم (سورۃ بقرہ ۱۲۹)، خلورہ جماعت
 دعوت و رکوؤ کے خیرتہ (سورۃ العمران ۱۰۴)، پنجمہ مطلق جماعت کہ مسلمہ
 وی او کہ غیر مسلمہ وی (سورۃ نساء ۱۲۹)، شپرمہ مدات (سورۃ ہود ۱۲۹)
 او دہ امام (سورۃ نحل ۱۲۹)، اتمہ ملت حقہ (سورۃ انبیاء ۱۲۹)، نہمہ ملت
 باطلہ (سورۃ زحرف ۱۲۹)۔ او د دے امت مسلمہ نوم تہ اشارہ دہ پہ سورۃ
 حج ۱۲۹ کنش بنا پہ یو تفسیر سرہ۔ وَارِنَا مَنَّا سَکَنًا پہ دے دعا کنش د خان
 سرہ اولاد ہم جمع کریدی آرنا کنش دہ معانی دی اول پہ سترگو بنودل،
 دویم پہ تعلیم سرہ۔ مَنَّا سَکَنًا جمع د منسلک دہ ہر ہقہ خائے تہ وئیلے شی
 چہ پہ ہقہ کنش اللہ تعالیٰ تہ تقرب (تزدیکت) کیدے شی پہ عمل صالح سرہ
 کہ ذبح کول وی یا مونج او طواف او سعی وغیرہ او دایئے معنی شرعی دہ او
 پہ لغت کنش ہر ہقہ خائے تہ وئیلے شی چہ انسان ہقہ تہ پہ تلوراتلو سرہ
 عادت شی۔ دارنگ پہ لغت کنش وینخلوتہ ہم وئیلے شی۔ دلتہ اولہ معنی
 معالم د حج۔ (طواف۔ سعی۔ عرفات۔ مزدلفہ۔ منیٰ اورمی د جمار ہمراد دی۔
 دویمہ معنی مذاہج یعنی شخہ رنگ بہ ذبح کوؤ۔ دریمہ معنی تہول عبادات
 او د ہقہ طریقہ۔ نوروستومعنی غورہ دہ او دا دلیل دے چہ انبیاء علیہم
 السلام پہ شرع د عباداتو کنش د اللہ تعالیٰ تعلیم (وحی) تہ محتاج دی د خان تہ
 تشریح نشی کولے۔ وَتُبَّ عَلَیْنَا طَلَب د توبے د دوی د اللہ تعالیٰ تہ پہ طریقہ
 د تعبّد (عاجزی) سرہ دے اشارہ دہ چہ دہر عبادات سرہ عمومًا او د حج سرہ

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ط

او خودنه په کوی دوی ته دکتاب (قرآن) او سنت او پاکوی به دوی لره .

إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ (۱۲۹) وَمَنْ يُرِ عِبَ

یقیناً خاص ته زور اور او حکمتونوالایه . او مخ نه اړدی

خصوصاً کثرت استغفار او توبه کول پکار دی .

۱۲۹ دا څلورمه دعا د ابراهیم علیه السلام دده په باره د مبعوثیت د خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم کتب چه تقریباً دوه زره کاله روستو د قبولیت په وجود کتب راغله . او دا دعا صرف د ذریع ابراهیم او اسماعیل علیهما السلام سره تعلق لری چه هغه عرب دی او عجم ته د هغه نبوت عام کړی دے . **فِيهِمْ ضَمِيرٌ ذَرِيَّتِنَا** ته راجع دے او چه د دواړو ذریت دے نو هغوی ته امیین هم وئیل شوی دی په سورة جمعه سګ کتب او فائده د مبعوثیت صرف مؤمنان توته رسیدلے ده د دے وچه په سورة العمران سګ کتب یی مؤمنان خاص کړل نو په قوم عرب کتب (چه اولاد د اسماعیل علیه السلام دی) بغیر د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم نه بل نبی نه دے رالیرلے شوے نو دا دعا خاص ده په هغه پورے د دے وچه ته نبی صلی الله علیه وسلم فرمائیل دی **إِنَّا دَعَوُوكَ** **إِنِّي اِبْرَاهِيمُ** "زه دعایم د خپل پلار چه ابراهیم علیه السلام دے" **تَوْفِيهِمْ** د نبی اول صفت ته اشاره شوه چه عربی دے . **رَسُولًا** دا دویم صفت دے .

مِنْهُمْ په دے کتب دریم صفت ته اشاره ده چه د نوع د بشر نه دے . په دے درې واړه صفتونو یا تلامی ايمان راوړل فرض دی په دے کتب د یو صفت نه انکار کول یا شک کول کفر دے . داسے الوسی په تفسیر د سورة العمران کتب لیکلی دی . او په سورة العمران سګ کتب من انفسهم وئیل دے اشاره ده دیر قربت او محبت د مؤمنانو د هغه سره او د محبت د هغه د مؤمنانو سره چه گویا که یو نفسونه گر عیدالی دی . کنز العمال سګ کتب وئیل دی چه **مِنْهُمْ** نه مراد نوع د بشر ده د ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دے چه عمر رضی الله عنه قول د زهیر بن ابی سلمی په باره د هرم بن سنان کتب لوستلو (شعر) **كُوْنْتُ فِي شَيْءٍ سِوَى الْبَشَرِ** **كُنْتُ الْمَصْنُوعَ لِلْبَيْلَةِ الْبَشَرِ** . بیا عمر رضی الله عنه مکر و ته اوئیل چه داسے رسول الله صلی الله علیه وسلم وؤ .

فائدة :- شریعی کا بن عباس رضی اللہ عنہما روایت لیکے دے چہ تہول انبیاء
 ذبنی اسرائیلونہ وڈو ما سیوا کلسونہ چہ ہغہ نوح، ہود، شعیب، لوط، ابراہیم
 اسماعیل، اسحاق، یعقوب علیہم السلام او محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے۔
 یَتْلُوَا عَلَیْہِمُ الْبَیِّنَاتِ، دا کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہ دریو ذمہ دارونہ اولہ
 ذمہ داری دہ او مراد کہ دے تہ دعوت او تبلیغ کول دی قرآن تہ حکمہ چہ کہ
 تلاوت نہ روستولفظ کہ علی راشی نو مراد تور وخلقونہ لوستل دی دادلیل
 دے چہ کہ دعوت او تبلیغ کہ پارسہ نصاب قرآن کریم دے نورسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم مبلغ اعظم دے۔ وَیَعْلَمُہُمُ الْکِتَابَ وَالْحِکْمَةَ دادویمہ ذمہ داری
 دہ یعنی یہ دعوت کہ قرآن سرہ چہ کوم خلق دین اسلام قبول کری نوڈھغوی
 کہ مضبوطوالی او تفصیلی ایمان کہ پارسہ تعلیم کہ قرآن او کہ سنت ضروری دے نو
 معلومہ شہہ چہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم معلّم اعظم ہم دے۔ اوڈھغہ
 کہ تعلیم نصاب قرآن کریم او سنت دے۔ الْحِکْمَةُ دالفظ یہ قرآن کہن شل
 کرتہ ذکر دے او کہ دے اوڈھ مصداقات دی، اول سنت یہ تفسیر کہ قرآن کہن
 لکہ یہ دے ایت کہن کہ قنادرہ نہ روایت دے۔ دویم نبوت سورۃ بقرہ ۲۵۷،
 دریم فہم کہ قرآن اوڈھغہ اسرار سورۃ بقرہ ۲۴۹، خلورم علم کا اسرار الہی یہ
 وحی سرہ کہ ہریوتی کہ پارسہ (سورۃ العمران ۷۸)، پنجم عقلی او نقلی او وحی
 دلیلونہ (سورۃ نحل ۶۵)، شپہم قرآن اوڈھغہ علمونہ (سورۃ اسراء ۳۹)،
 اوم معرفت کہ حقائقو یہ عقل سرہ (سورۃ لقمان ۳۴)۔ دلتہ ہم مفسرینو
 دیرے معانی لیکلی دی لیکن غورہ یہ ہولو کہن قول کہ قنادرہ او کہ حسن او کہ مقابل
 او ابو مالک وغیرہ دے چہ مراد کہ حکمت تہ سنت (حدیث) دے چہ ہغہ
 تفسیر کہ قرآن او شرح کہ احکامودہ۔ وَیُزَکِّیْہُمُ ہرکہ چہ مقصد یہ دعوت
 او تعلیم کہن عمل کول دی نو دایے دریمہ ذمہ داری ذکر کرلہ۔ تزکیہ یہ
 اصل کہن پاکولو اوزیا تولوتہ وئیلہ شی دلتہ مراد کہ شرک او کفر او کہ بد
 اعمالو او ناکارہ اخلاقونہ پاکول دی دارنگ مقصد یہ دیکہن یہ قرآن
 او احکامو الہیہ باندے کہ عمل کولو طریقہ بنودل دی لکہ چہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم یہ عملی طریقہ موضح، اودس، حج او نور احکام بنودلی دی
 دارنگ یہ دے تزکیہ سرہ خپل نفس کہ حب کہ دنیا او کہ غفلت او کہ بغض
 و حسد او تعصب وغیرہ نہ سائلہ شی اوڈھغہ دپارہ کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم

عَنْ قَلِيلٍ اَبْرَاهِمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ ط

دین د ابراہیم علیہ السلام نہ مگر ہفتہ ٹوک چہ کم عقل کری خان خیل -

وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَا فِي السَّمَوَاتِ

او یقیناً غورہ کرے و موثر دہ لہر پہ دنیا کنس او یقیناً دے بہ

ہم اوراد، اذکار، اوداعیہ کے ہر حالت مناسب بنو دلی دی چہ کہ ہفتہ تفصیل
پہ احادیث و کتب موجود دے نو معلومہ شہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
مرشد اعظم و دے دے وجہ کلمہ کلمہ کہ صحابہ کرام و نہ بیعت اختیار دے
پہ اعمال و اخلاق و باندے دا دلیل دے چہ کہ ہفتہ مرشد نہ روستو
کہ صوفیاء کے سلسلو او کہ ہفتہ بیعت و نہ حاجت نیستہ حکم چہ ہفتہ پہ
دلیل شرعی سورہ ثابت نہ دی او دیر کرتہ اوراد او وظیفہ کہ پیرانو مریدانو
لہر کہ اذکار و احادیث و نہ غافل او منع کری۔ دے دے وجہ نہ صاحب خلاصہ
الفتاوی ص ۳۳۳ کنس لیکلی دی۔ چاہہ شیخ کہ ہدایت کہ پارہ او تودنو
دا شخص کہراہ دے او دارشاد کہ پارہ شخص مقرر کول ممنوع دی کہ وجہ
کہ نیستوالی کہ دلیل شرعی نہ۔

فائدہ:- دے مضمون آیات و نہ (سورہ بقرہ ۱۷۸ سورہ العنکبوت ۲۵ سورہ
جمہ ۳۳ کنس راغلی دی پہ دے ایت کنس ذکر کہ دعا دے او پہ ہفتہ درے
ایات و کنس استجابت کہ دے دعا ذکر دے۔

سوال:- پہ دے ایت کنس یے یزیر کیم روستو راہ دے دے او پہ دغہ درے
ایات و کنس یزیر کیم یہ یعلمہم باندا مے مخکس کرے دے۔

جواب:- ہر کلمہ چہ دعوت او تعلیم وسیلہ دہ کہ پارہ کہ عمل کولو اہم
خیز عمل کول دی تو پہ دے کنس اصل ترتیب نہ اعتبار و کرے شو
چہ علم مخکس دے پہ عمل باندا مے او کہ دغہ نور و درے ایات و نہ اہمیت
لحاظ او کرے شو نو عمل یے مخکس ذکر کہ ود علم نہ۔

اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، اہم توسل کہ پہ نوموود اللہ تعالیٰ سورہ۔ عزیز
پہ صفت کہ اللہ تعالیٰ کنس غالب پہ ہر چہ او ہر چیز باندا چہ ٹوک یے مقابلہ نشی
کولے او ٹوک یے داراد مے پورہ کولو نہ منع کولے نشی۔ دارنگ مثال یے نیستہ۔
دارنگ ہفتہ ذات چہ کہ ہفتہ مرتبہ نہ ٹوک نشی رسیدا لے۔

فِي الْآخِرَةِ لِمَنِ الصَّالِحِينَ ۖ إِذْ قَالَ لَهُ

یہ آخرت کس کا ملکا د کامیابو نہ وی ۔ اوکلہ چہ اووئیل دہ تہ

رَبِّهِ أَسْلِمَ ۖ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝

رب ددہ اخلاص کوہ (رہیشہ) دہ اووئیل اخلاص کووم عہ دپارہ د رب العالمین ۔

نظا ہرکلہ چہ ملت ابراہیمیہ ذکر شوچہ ہغہ تعظیم د بیت اللہ او د حرم مکہ او تثبت یہ دین اسلام یا ندے او تصدیق د آخری نبی دے نو اوس رد کوی یہ ہغہ یہود او نصاریٰ او تور و مشرکینو یا ندے چہ ہغوی د دغہ ملت تہ مخ کر ہغوی او شرک کوی او د کعبۃ اللہ لحاظ تہ کوی او آخری نبی یا ندے ایمان تہ راوی ۔ او د مَن یُرْعِبُ معنی اعراض کول دی یہ دغہ معنی سرہ چہ ذکر شوہ ۔ دلتہ رغبت یہ معنی د پریستودلو او اعراض کولو سرہ دے او مَن د استفہام انکاری د پارہ دے یہ معنی د نفی سرہ یہ دلیل د الا سرہ ۔ د رغبت تہ چہ روستو فی راشی تو یہ معنی د طلب او د مینہ کولو وی او چہ عَن راشی تو یہ معنی د پریستودلو سرہ وی ۔ اَلَا مَن سَفِهَ نَفْسَهُ متعکس د سَفِهَ معنی ذکر شویدہ ۔ زجاج وئیلی دی چہ سَفِهَ یہ معنی د جہل سرہ دے او مضاف پت دے جہل اَمَرَ نَفْسِهِ ۔ د ابو عبیدہ یہ نیز یہ معنی د اَهْلَكَ دے او انقض وئیلی دی چہ فی پت دے یعنی جہل فی نفسہ ۔ مبرد او تعلی وئیلی دی چہ سَفِهَ یحیلہ متعدی دے او سَفِهَ لازمی دے ۔ وَلَقَدْ اَصْطَفَيْنَا فِي الدَّانِيَا دَاعِلًا او دلیل د متعکس حکم د ۔ اَصْطَفَاءُ د ابراہیم علیہ السلام یہ ۲۳۱ کس ذکر شوہ دارنگ یہ سورۃ نحل ۱۲۱ ۱۲۲ او سورۃ نساء ۱۲۵ کس او سورۃ عنکبوت ۷۷ او سورۃ زخرف ۷۷ کس ذکر دہ ۔

وَإِنَّ فِي الْآخِرَةِ لِمَنِ الصَّالِحِينَ سوال :- صالح ہغہ چاتہ وئیلے شی چہ نیک عمل کوی او آخرت خو د عمل کولو جائے تہ دے ؟ جواب :- دلتہ مراد فائزین (کامیاب) دے یا جماعت د صالحینو کا ملا تو دے چہ انبیاء علیہم السلام دی او نور توجیہات ہم قرطبی ذکر کریدی ۔

۱۲۱ داعلت دے د اصطفینا د پارہ ۔ اَسْلِمَ مراد دے تہ استقامت او ثبات دے یہ اسلام یا ندے یا یہ معنی د اخلاص کولو سرہ دے یا یہ معنی د تقویض (سپارلو) د عان دے اللہ تعالیٰ تہ ۔ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ داصفت علت د

وَوَصَّي بِهَا إِبْرَاهِيمَ بَيْنِيهِ وَيَعْقُوبَ ط

او وصیت کرید یہ دے (کلمہ ذتوحید) سورہ ابراہیم علیہ السلام خا منو خیلو تہ او یعقوب علیہ السلام ہم۔

يَبْنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَصْطَفَى لَكُمْ الدِّينَ

چہ لے خا منو یقیناً اللہ تعالیٰ غور کریدے ستا سودیا را دین (توحید - اسلام)

فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ط

تو مرگ دے رانشی تاسوتہ مگر یہ داسے حال چہ مسلمانان (توحید والا) بی۔

دپارہ داسلام اللہ چہ یہ دیکش ہیچ احتمال دشرکت دغیر نیستہ۔
 ۱۳۲ یہ دے کنش ہم رد دے یہ یہود یا نوا و نصاریٰ چہ هغوی و ثیل چہ
 اسلام کہ چرے دابراہیم (علیہ السلام) وڈو تھغہ پورے خاص وڈو دبنی
 اسرائیل و دپارہ دین اسلام نیستہ لکہ چہ یہ دے زمانہ کنش هغوی خان
 تہ مسلمانان تہ وائی۔ تو اللہ تعالیٰ او قرمائیل چہ یہ دین اسلام باندے
 ابراہیم او یعقوب علیہما السلام دوار و خیل اولاد تہ وصیت کرے دے
 نو دادین دبنی اسرائیل و ابنی اسماعیل و دوار و دپارہ دے۔ بہا ضمیر راجع
 دے ملت اسلامیہ تہ چہ دلالت کوی پہ هغے باندے جملہ دآسَلَمْتُ لِلّٰہ
 رَبِّ الْعَالَمِیْنَ۔ یا راجع دے کلمہ دلالہ الا اللہ تہ یہ هغے ہم دغہ فکش جملہ
 دلالت کوی۔ سوال :- لفظ دوصیت یے ذکر کر و امر یے ذکر نہ کرو۔

جواب :- یہ لفظ دوصیت کنش تاکید دے دہیرو وجو تہ اول داچہ
 وصیت دالسان پہ وخت دمرگ کنش وی تو پہ دے کنش ضرور اخلاص وی
 دویمہ وجہ داچہ دے تہ روستو د نسخ دپارہ بلہ خبرہ تہ وی۔ دریمہ
 داچہ پہ داسے وخت کنش اولاد دپلار پہ وصیت باندے ضرور عمل کوی۔
 بَنِيهِ خا من دابراہیم علیہ السلام تہ وڈو قرطبی او خازن داسے لیکلی دی
 او سیوطی و ثیلی دی چہ دولس وڈو لیکن بنات (لونہرہ) یے نہ وے۔

وَيَعْقُوبُ ددہ پہ ذکر کنش خصوصی رد دے یہ بنی اسرائیل و باندے او
 ددہ ہم دولس خا من وڈو۔ یَبْنِي داتفصیل دوصیت دے۔ الدَّائِنِ الف
 لام دپارہ دعهد دے یعنی دین اسلام۔ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ
 قرطبی و ثیلی دی چہ مراد پہ دے سرہ دوام او ہمیشوالے دے پہ اسلام

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ

ایا وئی تاسو حاضر کله چه نيزدے شو يعقوب عليه السلام ته مرگ

إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنِّي بَعْدِي

کله چه اوئیل هغه ځامو څپلو ته دچا بندگي به کوئ ځما ته روستو۔

قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ

مغوی اوئیل بندگي به کوو د معبود ستا او د معبود د پلار تیکه ستا چه ابراهيم عليه السلام

وإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهُكُمْ وَاحِدًا

او اسماعیل عليه السلام او اسحق عليه السلام دی۔ چه معبود یو دے

وَنَحْنُ لَكَ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۲﴾ يٰۤاَيُّهَا

او موټر به ځامن الله تعالیٰ لره اخلاص کوونکی یو۔ دغه (انبیاء) یو دله وه

یاندے په مختصر لفظ سره چه متضمن دے تذکیر د موت لره او د دے وجه داده چه د انسان خو یقین دے چه مرگ به راځي خو وخت یې معلوم نه کي نوکه یو وخت دے امتثال د امر د الله تعالیٰ پریږدی او په دغه وخت کښ په دغه باندے مرگ راشي نو مریه شي بغیر د اسلام ته بنو لازم داده چه هر وخت کښ دے په عقیده او په عمل د اسلام کښ متصف او مشغول وی د پاره د دے چه په دے جمله باندے عمل اوشي۔

۱۳۳ د دے ایت نه اوږه زواجر ذکر کوی یهود او نصاراؤ ته په دے کښ اول زجر دے د دوی په دروغو باندے او جواب د شیعه دے چه یهود او نصاراؤ وئیل چه ابراهیم او یعقوب علیهما السلام یهود او نصاری وؤ او یعقوب علیه السلام وصیت کړې وؤ په یهودیت او نصرانیت باندے نو په دے کښ یې د هغه جواب او کړو په طریقه د زجر سره۔

أَمْ كُنْتُمْ آمٍ يٰۤاَيُّهَا مَعْنَى د بَلْ آدے۔ شَهَدَاءُ جَمْع د شَهِيد په معنی حاضر سره او کُنْتُمْ نه مراد موجوده بنی اسرائیل دی او استفهام انکاری دے یا مراد د دے نه د دوی اسلاف دی چه هغه ځامن د یعقوب علیه السلام وؤ او استفهام تقریری دے۔ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ، سوال ۱۔ مرگ چه

قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ

یقیناً تیرہ شویده بخش. دوی لہا بد لہ دہغہ عمل دہ چہ دوی کربیا او تا سوال بل دہغہ عمل چہ سو کربیا

وَلَا تَسْأَلُون عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۳﴾

او تو س یہ تہ شی کیدے ستاسونہ دہغہ بد عملونو چہ دوی کول۔

حاضر شی تو بیا خو خیرے نشی کید لے ۹۔ جواب عل حَضَرَ پہ معنی قَرَب دے یعنی کلمہ چہ قریب الموت شو (خازن)۔ جواب عل مراد موت تہ اسباب موت دی لکہ یہ سورۃ ابراہیم کل کنش دامعنی دہ (قرطبی)۔

اِذْ قَالَ لِبنِيِّهٖ مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ بَعْدِي، مقصد یہ استفہام سرہ اختیار (امتحان) دہغوی دے دپارہ دتثبت پہ توحید باندے۔ قَالُوا نَعْبُدُ الْهَلٰكَ وَآلِهَ الْاَبْنَاءِ لَک عطف دپارہ دتعریف اوتعیین دے د مغائرت دپارہ تہ دے او اشارہ دہ چہ توحید دعبادت دتہولو انبیاء و دین دے۔ اَبْرٰهٖمَ وَاسْمٰعِیْلَ وَاسْحٰقَ، ابراہیم اور نیکہ و دہغوی واسحاق یے نیکہ و دواسماعیل یے د نیکہ رور و د یعنی دیعقوب علیہ السلام ترہ و ددلیل دے چہ دآب ریلار اطلاق پہ نیکہ او پہ ترہ باندے ہم کید لے شی اواسماعیل داسحاق تہ مشر و د دے وچے تہ ہغہ یے بخش ذکر کرے دے۔ اِلٰهًا وَاَحَدًا یہ دے کنش جواب دہم دے کہ شوک و ہم اوکری چہ عطف دپارہ د مغائرت دے نو دلالت کوی یہ دہ الہویا باندے ۹ حاصل جواب دادے چہ دغہ عطف مغائرت دپارہ تہ دے صرف مغائرت د مضاف الیہ دے۔ وَتَحْنُ لَهُ مُسْلِمُوْنَ ددلیل دے چہ دین دتہولو دین اسلام دے۔

۱۳۳ پہ دے کنش ددوی ددو پے شیعہ جواب دے اوزجر دے۔ شبہ داوہ چہ دوی فخر کو و پہ خیلو نیکو تو باندے چہ موت بہ دہغوی پہ عمل سرہ بچ کیرو۔ جواب او شو چہ دہرچا حان حان لہ عمل دے۔ او ہر کلمہ چہ عملونہ دہ قسمہ دی اول عمل دخیر دے ہغہ تہ اشارہ دہ پہ دے قول سرہ چہ لہا ما کسبت و لکم ما کسبت یعنی دہرچا عمل خیر صرف ہغہ لہ فائدہ و رکوی بل شخص پہ ہغہ سرہ تہ خلاصیری۔ دویم عمل دے دشر ہغہ تہ اشارہ دہ پہ دے قول سرہ چہ وَلَا تَسْأَلُون عَمَّا کَانُوا یَعْمَلُونَ یعنی دہرچا دبد عمل توس بہ صرف دہغہ تہ کیدیشی

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا

او دوی وائی چہ شی تاسو یہودیان یا نصاریٰ نولاریہ اومومئی۔

قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ

تہ ورتہ اویہ بلکہ موتہ تابع یو ددین کا ابراہیم علیہ السلام چہ یوح مؤحد وو۔ اونہ وو ہقہ

مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۳۵﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللّٰهِ

د مشرکانو د دے تہ۔ او وائی ایمان را وریئہ موتہ یہ اللہ تعالیٰ باندہ

یہ بل چا باندے دے ہقہ ذمہ داری نیشنتہ دے اویہ دے کیں بل جانب حذف
(پتہ) دے یعنی (وَلَا يُسْأَلُونَ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) "دے ہغوی دے اعمالو سنا سو
تہ تیوس نہ کیڑی۔ او دے اولے جملے تائید یہ سورۃ نجم کیں وَاَنْ كُنْتُمْ لِلْإِنْسَانِ
الْإِلَهَاسُ دے او دے دویمے جملے تائید اَلَا تَرٰ کَارِہَةً وُزِّرَ اُخْرٰی ک۔ او دے ایت
دلیل دے چہ انسان تہ دے عملونو دے کسب نسبت کیدے شی خود خلق
نسبت یے یہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔

۱۳۵ یہ دے کیں دریم زجر دے یہ دعوت کولو دے دوی معارف دین تہ
(یہودیت او نصرا نیت) اوس زمانہ کیں ہم یہودیان دے یہودیت وشن (دعوت)
چلوی او نصاری دے نصرا نیت دعوت کوی۔ او دے پارہ دے تفصیل دے قائلینو دے
یعنی یہود وائی یہودیان شی او نصاری وائی چہ نصاری شی او ہریو یہ
ہنہ خیل دین کیں دے ہغوی دے ہدایت کوی۔ ہرکہ چہ ہغوی چاہہ دے دے
ورکوی تو ہغوی تہ یہ جواب ورکیدے شی یہ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ سِرہ دے بل
نہ روستو نتج پتہ مراد دے او دے ملت ابراہیمیہ مصداق محکش ذکر کرے
شو۔ حَنِيفًا دے یالفظ دے اَعْنٰی پتہ دے۔ حنیف دے حذف تہ اخستل
شو دے او دے لفظ دے اضدادونہ دے یعنی یہ معنی دے جدایی او یہ معنی
دے استقامت سِرہ دے یعنی جد اکید و تگ (اعراض کوڈ تگ) دے تلو یا طل
دینونونہ او کلک او مستقیم و و یہ توحید یا ندے۔ دے بجا ہنہ روایت دے
چہ حنیف یہ معنی دے مخلص سِرہ دے او دے ربیع تہ روایت دے چہ یہ معنی
دے متبع (تابع دار) سِرہ دے۔ ابو العالیہ تہ روایت دے چہ حنیف ہنہ دے
چہ کعبہ تہ یہ مانجہ کیں مخ کرہوی او حج دے بیت اللہ مئی۔ راغب یہ مفردات

وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

او یہ ہفتہ غہ چہ نازل کرے ثنویک مونو تہ او یہ ہفتہ غہ چہ نازل کرے ثنویک ابراہیم

وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْكَسْبَاطِ

او اسماعیل او اسحاق او یعقوب علیہم السلام تہ او اولاد دہفتہ تہ

وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ

او ہفتہ چہ ور کرے ثنویک موسیٰ علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام او ہفتہ چہ ور کرے ثنویک نبیوں پیغمبروں تہ

مِنْ رَبِّهِمْ لَا تَفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ

د طرف درب ددوی تہ جدائی تہ کو وہ میتج دھیمیا کیں رہہ ایمان را ور لو کیں د دوی تہ

وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۴﴾ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ

او مونو خاص اللہ تعالیٰ تہ اخلاص کوونکی ہو پس کہ چرے دوی ایمان را ور پشان

مَا آمَنَتْمْ بِهِ فَقَدْ أَهْتَدَ وَإِنْ تَوَلَّوْا

د ایمان ستا سو یہ ہفتے باندے نولاریے او موندا لہ او کہ مخ اور گر حو دوی

کیں وٹیلی دی چہ حنیف میلان دے دکر راہٹی تہ استقامت طرف تہ۔ ابن قیم پہ جلاء الافہام کیں وٹیلی دی چہ د حنیف معنی الْمُقْبِلُ عَلَى اللَّهِ وَالْمُعْرِضُ عَمَّا سِوَاهُ دے (اللہ تعالیٰ تہ توجہ کوونکے او دما سوی اللہ نہ مخ گر حوونکے) اولفظ حنیف پہ قرآن کیں دولس کرتہ ذکر دے او ہر حائے ابراہیم علیہ السلام پہ صفت کیں ذکر دے۔ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ شریعتی، خازن او نسفی وٹیلی دی چہ پہ دے جملہ کیں تعریض دے پہ یہود و انصار را و باندے چہ دوی مشرکان دی تودا دلیل دے چہ کتابی شخص چہ شرک کوی نو ہفتہ تہ مشرک وٹیلے کیری۔

۱۳۴ ہرکله چہ مخکین ایت کیں ذکر شول چہ دوی یہودیت او نصرانیت طرف تہ دعوت ورکوؤ نو صحیح بخاری کیں راغلی دی چہ (دوی دے دعوت دپارہ) تورات پہ عبرانی ژپے سرہ لوستلو او پہ عربی ژبہ یٹے عربونہ او مؤمنانوتہ ترجمہ کولو نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل

چہ ددوی تصدیق (مطلقاً) مہ کوئی او تکذیب یے ہم (مطلقاً) مہ کوئی بلکہ
 وایٹی اَمَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْنَا الْاٰیۃ - نوپہ دے ایت کیش رد دے د دعوت
 دیهود و او تصار او یہ احسن طریقہ سرہ - دارنگ دا جواب ک شپہ ددوی
 دے چہ مؤمنان و باندے اعتراض کوی چہ تاسو موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام
 نہ متی محکمہ چہ تاسو د هغوی د دین رد کوئی داسے اعتراض مہائیعی یہ
 تبصیر الرحمان کیش لیکے دے حاصل د جواب دادے چہ مونیر تہول انبیاء
 او هغوی تہ نازل کرے شوے وحی باندے ایمان لر و او فرق یہ ایمان
 راوړلو کیش تہ کوو لیکن مونیر ہیچ نبی (الله (حقدار د بندگئی) تہ کنړو نو
 مقصود یہ دے جواب کیش زجر اورد دے یہ یهود او تصار او باندے ضمناً چہ
 تاسو فرق کوئی یہ بعض انبیاء و باندے ایمان راوړی او یہ بعض باندے
 ایمان تہ راوړی او تاسو خو بعض انبیاء د الله تعالیٰ سرہ شریک او د هغه
 ولد جوړوئی تو ستاسو دعوت باطل دے - یا الله داخو یہ تہولو ایمانیا تو کیش
 مخکیش دے - وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْنَا دایے ددوہ وجوہ مخکیش راوړ و اول داچہ ایمان
 راوړل پہ قرآن باندے سبب دے د پارہ د ایمان راوړلو یہ نور و کتابونو باندے
 دویمہ وجہ دادہ چہ ایمان پہ قرآن باندے ایمان تفصیلی دے او اہم دے
 او ایمان پہ مخکړو کتابونو باندے ایمان مجمل دے - وَالْاَسْبَاطُ جمع د سبط
 او سبط یہ لغت کیش تتابع (پرلہ پسے راتلون) تہ و ٹیلے شی نو جماعت تہ
 و ٹیلے شی محکمہ چہ د هغه افراد د یوبل سرہ یوٹاٹے وی او یوبل پسے وی
 یا یہ لغت کیش هغه او تہ چہ یو بیچ یے دے او ٹاٹکے یے دیرے دی نو
 دارنگ دولس ٹامن د یعقوب علیہ السلام چہ د یو اصل تہ وڈ او د
 هغوی نہ دیر خاندان تہ خوارہ شول - امام بخاری و ٹیلی دی چہ اسباط
 قبائل د بنی اسرائیل و دی او دلته مراد ترینہ انبیاء دی چہ پہ بنی اسرائیل
 کیش رالیر لے شوی وؤ - وَمَا اَوْقَىٰ مُوسٰی وَعِیْسٰی ددوی تخصیص یے د
 دے وجے نہ او کړو چہ اعتراض د هغوی پہ بارہ د ایمان د تورات او انجیل
 کیش وؤ - اَوْقَىٰ ایتاء پہ معنی د انزال دے لیکن ایتاء مقصد د انزال دے او
 معلومہ شوہ چہ ایتاء پہ معانیو کیش ہم استعمالیری لکہ چہ یہ محسوساتو
 کیش استعمالیری - وَمَا اَوْقَىٰ النَّبِیُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ دے تہ مراد هغه انبیاء
 دی چہ رالیر لے شوی وؤ د آدم علیہ السلام تہ ترا براہیم علیہ السلام پورے -

فَاتِمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ

نو قیامت دوی پہ سختہ دشمنی کیں دی۔ پس خاتمہ پنج پہ اوساکی تالہ دوی نہ اللہ تعالیٰ

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۳۶﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ

او ہفتہ اللہ تعالیٰ ہر شے اور ی پہ ہر شے پوہہ دے۔ (او وائی قبول کرے کہ مونی رہی کہ اللہ تعالیٰ

فائدہ:- صحیح دادہ چہ عدد ککل انبیاء پہ یقین او تص صحیح سورہ ثابت نہ کہ
نوا ایمان کیں تعین کہ عدد کول پکار نہ دی او ہر چہ حدیث مسند احمد
پہ روایت کا ابوذر رضی اللہ عنہ چہ عدد کا انبیاء یولا کہہ خلیفہ رشت زہ کہ
نو تنقیح الرواة شرح مشکوٰۃ کیں یے وئیل دی چہ کہ دے پہ ستہ کیں علی
بن زید راوی دے او ہفتہ ضعیف دے نو شیخ البانی چہ قول کرے دے پہ
صحت کہ دے حدیث نو ہفتہ قول صحیح نہ دے۔

لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ يَهْدِيهِمُ اللَّهُ سُبُلَ الْبَرِّ وَتُفَرِّقُ بَيْنَ
چہ ہغوی فرق کولو چہ بعض انبیاء یے متل او بعض یے نہ متل۔ او داسے پہ
دے سورت ۵۸ او سورۃ العمران ۶۰ او سورۃ نساء ۶۱ سہا کیں ہم ذکر
دی۔ سوال:- کہ دے سورت ۵۸ نہ معلوم پیری چہ کہ انبیاء فرق پہ درجہ تو
کیں شتہ دے؟۔ جواب:- ہفتہ تہ تفاضل وئیلے شی فرق ورتہ نشی وئیلے
کیدے۔ سوال:- بئیں خود مفرد تہ نہ مضاف کیری او احدا خود مفرد کہ؟۔
جواب:- احدا چہ ہر کلمہ استعمال شی کہ کلمے ککل سورہ یا پہ کلام سلبی
کیں تو یہ معنی کہ جمع سورہ وی۔

وَتَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ مراد کہ اسلام تہ اخلاص کہ عبادت دے کہ اللہ تعالیٰ
کہ پارہ پہ مقابل کہ شرک کیں، نو دارد دے تعریضاً پہ یہود او نصاریٰ
بانتا دے چہ تا سو بعض انبیاء کہ اللہ تعالیٰ سورہ شریکان جو کہ پیری۔
سوال:- پہ سورۃ العمران ۶۰ کیں کہ مَا أُنْزِلَ عَلَيْكَ دے او دلتہ اکتیادے؟
جواب:- دلتہ مؤمنان تہ خطاب دے کہ دے وجہ نہ قُولُوا یے وئیلے دے
او انزال پہ امت بانتا کہ اوجہ طرفہ کیری بلکہ ہغوی تہ رسیداں کیری شی
کہ دے وجہ نہ دلتہ یے اکتیاد وئیلے او پہ سورۃ العمران کیں خطاب کہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم تہ او پہ ہفتہ بانتا انزال دبرہ طرفہ دے کہ دے وجہ نہ ہلتہ اکتیاد
اوئیلے شو۔
سوال:- دے آیت کیں دعوت کا ایمان شرعی دے تہ لو کا قرآن تہ عمومًا او

وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ

او شوک دیر خاسته دے کہ اللہ تعالیٰ تہ پہ رنگولو کیں۔ او مونہرہ خاص ہفتہ لہ

بالخصوص یہود او نصاریٰ تہ۔ داعا مومفسرینو لیکلی دی او شریعتی لیکلی دی
چہ دا پہ طریقہ کہ تیکیت او تعجیز سرہ دے لکہ قَاتِلُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ۔

بِمِثْلِ مَا أَمَرْتُم بِهِ خطاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کراموتہ دے۔

مَا أَمَرْتُم بِهِ پہ دے لفظ کیں تول مومن پہ داخل دی (اللہ تعالیٰ، ملائیک
رسولان، کتا بو تہ منزلہ، بعث بعد الموت، تقدیر او قرقر نہ کول پہ مینج

کہ رسولان او کتا بونو او اخلاص پہ عیاداتو کیں)۔

سوال :- لفظ کہ مثل خود دلالت کوی چہ کہ اللہ تعالیٰ او کہ ہفتہ کہ رسولان او کتا بونو

مثل شتہ دے او دا خو باطل دے ؟۔ جواب ع۔ مثل صفت دے کہ مصدر

پتہ یعنی قَاتِلُوا ایمانگا مثل ایمانکم او بآء زیادہ دہ او معنی مماثلت محکمن

ذکر شوبہ (مدارک)۔ جواب ع۔ لفظ کہ مثل زیاتی دے طبری روایت کرے

دے کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ چہ ہفتہ پہ قراءت کوڑ قَاتِلُوا ایمان

أَمَرْتُم بِهِ۔ ابن عطیہ و بیہلی دی چہ دا پہ طریقہ کہ تفسیر سرہ دے۔

جواب ع۔ ما مصدریہ دے او بآء زیاتی دہ (بمثل ایمانکم)۔ جواب ع۔ مثل

پہ معنی دین (ذات) یا پہ معنی کہ صفت دے (راغب) دا جوابو تہ بشکارہ دلیل

دے چہ ایمان کہ صحابہ کرامو معیار کہ ایمان کہ امت دے لکہ چہ سلاک کیں

تیر شویدی۔ جواب ع۔ شریعتی او خازن و بیہلی دی چہ دا پہ طریقہ کہ

تعجیز سرہ دے یعنی کہ چرے دوی حاصلوے شی دین پشان دین ستاسو

نو ہدایت پہ او موی لیکن کہ دین اسلام پشان بل دین خو محال دے

نو ہدایت ہم بغیر کہ دے دین نہ محال دے۔

وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ، شِقَاق پہ معنی کہ دشمنی او جگرے سرہ دے

او دا دشق نہ اختلے شویدی یعنی ہریو کہ فریقینو پہ جدا جدا کیں شق وی

بغیر کہ شق دیل نہ۔ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ كَاف خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ

وسلم تہ او مفعول اول دے او ہم مفعول ثانی دے ابن کثیر روایت ذکر

کر بیجا چہ مصحف کہ عثمان رضی اللہ عنہ پہ وخت کہ قتل کہ ہفتہ پہ غیر کہ ہفتہ

کیں و نویدایت کہ ہفتہ کہ دینے خاخکی غور حید و گویا کہ دا وعدہ دہ کہ اللہ تعالیٰ

کہ طرف نہ پہ بدلہ اندستلو کہ عثمان رضی اللہ عنہ کیں۔

عِبَادُونَ ﴿۳۸﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ

بندگی کو وٹکی ہو۔ تہ ورتہ اووایہ ایآ جگرہ کوی مونو سرہ یہ توحید ک اللہ تعالیٰ کنس او حال حاجہ ہفتہ

۳۸ یہ دے ایت کنس پتھم زجر دے یہ باسرة ک رسم یا طل ک نصاریٰ کنس او
 ہفتہ تہ یے دین وٹیلو۔ صِبْغَةَ اللَّهِ ک دے تہ مخکنس فعل پتہ دے صَبَغْنَا اللَّهُ
 (اللہ تعالیٰ مونو تہ رنگ راکرے) یا اتبعوا یا الزموا۔ او صبغة تہ مراد دین
 ک اللہ تعالیٰ دے او فطرت ک اللہ تعالیٰ دے چہ ہر انسان یے یہ ہفتہ یا بندے
 پیدا کریدے لکہ چہ اثر ک رنگ یہ ظاہر یا بندے شکارہ کیبری نو داسے اثر
 ک دین فطرت ہم یہ مؤمن یا بندے شکارہ کیبری یا صبغة تہ مراد تطہیر ک
 اللہ تعالیٰ دے یہ ایمان او یہ افتتان سرہ۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
 روایت دے چہ یہ نصارا و کنس بچے پیدا شی او اوہ ورٹے یہ ہفتہ یا بندے
 تیرے شی نو ہغوی ورلہ یہ رنگ کنس غویہ ورکری چہ ہفتہ تہ معمود یہ
 رنگ وٹیلے شی او دیتہ دوی تطہیر وائی او یہ اسلام کنس ک دے تطہیر ک پارہ
 عقیقہ اوختہ کول دی۔ کلہ یہ چہ دوی داسے او کپل نو وٹیل بہ یے چہ
 اوس دے خالص نصرانی شو۔ او ابو حیان یہ البحر المحيط کنس لیکلی دی
 چہ دین تہ ک صبغة وٹیلو سبب یہ دوی کنس دا وڈ چہ عیسیٰ علیہ السلام
 یوخل ک یحییٰ علیہ السلام ملاقات لہ لاہو نو ہفتہ تہ یے وٹیل چہ زہ تالہ
 راغلے یم چہ ستانہ رنگ حاصل کریم یعنی دین نو نصارا و ک دے تہ صرف
 ظاہری رنگ مراد کرو او عیسیٰ علیہ السلام تہ یے صایغ وٹیلو او خپل عمل
 تہ یے تخمیس وٹیلو او عرب ہم ک دیانت تہ تعبیر یہ رنگ سرہ کوی۔ لکہ
 اوس چہ عوام وائی چہ قلاتی پیر فلانے مرید رنگ کرے دے۔ وَمَنْ
 أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً، یعنی یہ دین فطرت (توحید) سرہ چہ کوم رنگ
 او تطہیر حاصلیری نو داسے یہ بل دین او طریقت او علم سرہ تہ حاصلیری۔
 شاہ عبد العزیز دھلوی یہ تفسیر عزیزی کنس لیکلی دی چہ رنگ و رکول
 ک مخلوق خو ظاہری وی یا باطنی وی ک ظاہری رنگ اثر خو صرف یہ ظاہر
 یا بندے شکارہ کیبری او باطنی اثر خو صرف یہ یو یو قوت یا بندے وی لکہ رنگ
 ک علم فلسفہ صرف یہ قوت عقلیہ یا بندے وی اور رنگ ک شرکی او بدعت
 یہ قوت و ہمیہ یا بندے وی اور رنگ ک عادت رسمو نور و اجوتو یہ قوت عادیہ
 یا بندے وی اور رنگ ک حب ک دنیا یہ قوت شہوانیہ یا بندے وی اور رنگ

رَبَّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ

رب زمونہ اور رب ستاسودے۔ او مونہ لہ عملونہ زمونہ دی او تاسو لہ

أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَكَ مُخْلِصُونَ ﴿۱۳۹﴾

عملونہ ستاسودے۔ او مونہ خاص ہفتہ تہ اخلاص کوونکی یو۔

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ

ایا وایٹی تاسو چہ یقینا ابراہیم علیہ السلام او اسماعیل علیہ السلام

وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا

او اسحاق علیہ السلام او یعقوب علیہ السلام او اولاد دہفتہ دو دوی

د بادشاہی او سلطنت او اقتدار پہ قوت قہریہ او غضبیہ باندے وی او رنگ ددین فطرت (توحید او سنت) پہ ظاہر باندے وی پہ دنیا کس لکہ "سَيِّمًا هُمْ فِي وَجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ" او پہ آخرت کس یہ ہے پہ لاسونو خپو او مخوتو کس سپینوالے وی او داشان اثر دے پہ دنیا کس پہ تمام باطنی قوتونو باندے وی ہر قوت کحق تابع چلیزی مخالف رنگوتہ تعصب او وہم اورسم رواج پہ ہفتہ باندے ہیچ اثر نشی کولے نوک دے وچے تہ صبغة اللہ تہ احسن اویلے شو۔ وَنَحْنُ لَكَ غَيْرُ مَوْنٍ، داتفسیر کصبغة اللہ دے حکہ چہ د توحید فی العبادت والطاعت اثر بہ پہ ظاہری او باطنی قوتونو باندے پہ دنیا کس ہم وی او پہ آخرت کس بہ ہم وی۔

۱۳۹ یہ دے کس شیپر مرد او زجر دے کدوی پہ محاجہ باطلہ باندے۔ قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا، محاجہ پہ اصل کس حجت پیش کول دی ک ہر طرف تہ کپارہ داثبات کدعوے اوکلہ استعمالیری کپارہ کچکرے کولو اہل باطل کطرف تہ۔ او حجت پہ خلور معاتوسرہ پہ قرآن کس استعمال شویداے اول پہ معنی کدلیل یقینی لکہ سورۃ انعام ۸۲، دویم عذار کول لکہ پہ سورۃ نساء ۱۴۵ کس، دریم خالص جکرہ کول کہ حق وی اوکہ باطل وی لکہ پہ سورۃ شوری ۵۱ اوخلورم باطل دلیل او باطلہ جکرہ کول لکہ سورۃ شوری ۵۱ کس دلتہ محاجہ ککافرانو کطرف تہ پہ حجت باطلہ سرہ دہ اوک مو متانوکطرف تہ کھے جواب ورکول دی پہ وحی سرہ

هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ إِنَّكُمْ أَعْلَمُ أَمْرِ اللَّهِ ط

يهوديان يا نصارى - ته ورته او وايه ايا تا سوشه يوه ني (دهق عليه حال) يا الله تعالى

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً

اوٹوکی دیر لوٹے ظالم دے دے غہہ چاتہ چہہ پتوی ہقہ علم (دحق)

عَنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِخَافٍ

چہ وی ددہ سرکہ د اللہ تعالیٰ کا طریق تہ ۔ او تہ دے اللہ تعالیٰ بے خبرہ

یادلتہ باب مفاعله دپامره دمبالغہ دے دکافرانو کطرفتہ۔ فی اللہ مراد
 دے تہ توحید الوہیت او اطاعت او اتباع دے او امر وک اللہ تعالیٰ دے (ابن کثیر)۔
 وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ، یعنی یہ عقیدہ دے توحید ربوبیت کہیں تاسو مونوسرہ
 شریک بیئی تو توحید ربوبیت تو مستلزم دے توحید الوہیت لہ نہ
 توحید الوہیت کہیں دے چکرہ کوئی۔

وَلَكِنَّا أَغْمَأْنَا وَلَكُمُ أَغْمَأْنَا لَكُمْ، دَا اعلانِ براءت دے روستو د جگرے دھقوی
 نہ یعنی ہرکے چہ تاسویہ توحید الوہیت کیں مخالفت کوئی تو زموت براد
 ستاسویہ مینج کیں براءت دے لکہ چہ یہ سورۃ یونس لک اوسورۃ العمران
 ش کیں دی۔

وَتَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ، دے دے مقابل حذاف دے یعنی وانتم یہ مشرکون،
 اودا فرق دے دے عقیدہ او دے اعمالو۔ اخلاص قرطبی و ثعلبی دی چہ صفا
 کول دے عمل دی د لحاظ د مخلوق نہ او نور اقوال یے ہم ذکر کریدی اوراغب
 یہ مفردات کیں لیکلی دی چہ اخلاص براءت دے د تشبیہ او تثلیث او
 اشراک نہ دارنگ حقیقت د اخلاص براءت دے دھر معبود من دون اللہ نہ۔
 فاعلم :- دلتہ دیرو مقسریں نو د فی اللہ یہ تفسیر کیں لیکلی دی چہ یہ
 دعوی دے تقرب الی اللہ او اصطفاء د نبوت کیں محاجہ دہ چہ یہود او نصاری
 عخان د اللہ تعالیٰ مقربین گنری او نبوت پہ بنی اسرائیل و پورے خاص گنری
 اور ستولنا اعمالنا و لکم اعمالکم کیں و ثعلبی دی چہ زمونہ ہم داسے عملونہ
 شتہ چہ سبب د کرامت او د نبوت د پیارہ صحیح دی لیکن یہ دے تفسیر کیں
 وہم پیدا کیڑی چہ نبوت یہ سبب د اعمال و سرہ حاصلیری او د ا عقیدہ

عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۳۰﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ

دھقہ عملونو نہ چہ تاسو نے کوئی۔ دغہ یوہ دولہ دہ یقیناً مخکنس تیرہ شویده

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ

دوی لہہ بدل دھقہ عملونو نہ چہ دوی کری دے او تاسو لہہ بدل دھقہ عملونو نہ چہ تاسو کری دی۔

وَلَا تَسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۱﴾

او تپوس تشی کیدے ستاسو نہ دھقہ عملونو نہ چہ دوی نے کوئی۔

کاہل سنت نہ خلاف دے چہ نبوت کسی نہ دے بلکہ موہی دے۔
نکلا پہ دے ایت کیں اؤم زجر دے یہ یہود او نصاراؤ باندے چہ ہغوی
نسبت کا انبیاء کرے دے یہودیت یا نصرانیت نہ او پہ دے سرہ یے خیل
باطل دین حق شکارہ کوڑ۔

گانواھوڈاؤ نظری دلتہ او تفصیلیہ دے یعنی دھر قول قائل جدا جدا دے
نویہ دے باندے رد دے یہ درپو طریقہ سرہ۔ اولہ طریقہ قل ائتّم
اعلم امر اللہ، دا استفہام تقریری دے یعنی اللہ تعالیٰ پورہ عالم دے پہ بارہ
دغہ انبیاء کیں او ہغہ یے ذکر کرے دے یہ سورۃ العمران نکلا کیں۔
دویمہ طریقہ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَ اللَّهِ، یعنی یہود او
نصاراؤ تہ ہم علم حاصل دے پہ واسطہ کتورات او انجیل سرہ چہ دغہ
انبیاء یہود او نصاریٰ نہ وڈ لیکن دوی دا علم پتوی۔ شہادۃ پہ معنی علم
حق سرہ دے او عِنْدَ اللَّهِ دواہ صفتونہ ک شہادۃ دی۔ او دریمہ طریقہ
ک رد کما اللہ یُعَاقِبُ عَمَّا تَعْمَلُونَ دہ تودا ہم زجر دے او کنا یہ دہ ک عذاب
ورکولونہ۔ عَاقِبُ ہغہ چانہ وٹیلے شی چہ کبے پرواھئی دوجے پہ کارونو
باندے علم تہ لری۔

نکلا پہ دے کیں اتم زجر دے او دایے مکرر راوہو لیکن فرق دادے چہ
اول رد وڈ پہ دعویٰ کولو ک نجات سرہ پہ عملونو ک مشرانو باندے او پہ
دے ایت کیں رد دے پہ فخر کولو سرہ پہ نسبت ک دوی باندے یا داچہ
اول کیں ک اُمت نہ عام مشران ک دوی مراد وڈ او پہ دے ایت کیں مراد
ترینہ صرف انبیاء دی۔

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ

زردے چہ اوہ وائی بے وقوفان د خلقو نہ

مَا وَلَّهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمْ الَّتِي كَانُوا

چہ خہ خیز او گر خول دوی لہ د قبلہ د دوی نہ چہ وو دوی

عَلَيْهَا قُلُوبُ اللَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ

ہے تلخ گر خول کی۔ تہ ورتہ او وایہ خامن اللہ تعالیٰ لہ دے مشرق او مغرب۔

يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

رسوی چا لہ چہ او غواہی لارے نیغے تہ۔

۱۴۲ خلاصہ: دے ایت نہ تر ۱۴۲ پورے دے حصے دریم باب دے پہ دے کیں جوابو تہ د دوعہ شبہاتودی۔ اولہ شبہہ پہ بارہ د تحویل قبلہ کیں دہ او دا شبہہ ذکر دہ پہ دے لفظ سرہ چہ مَا وَلَّهُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمْ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا او دے جواب پہ ذکر د خلور و علتو تہ سرہ دے اول علت پہ دے ایت کیں دے (قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ)۔ دویم علت پہ ۱۴۳ کیں (وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ الْاٰیَةَ) دے او دریم علت پہ ۱۴۴ کیں (وَاِنَّ الْاَنۡبِيَآءَ اَوۡثَرُ الْكِتٰبِ لَيَعْلَمُوۡنَ اَنَّهٗ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ) دے او خلور علت پہ ۱۴۵ کیں (لَعَلَّآ يَكُوۡنَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ ۙ الْاٰیَةُ) دے۔ پہ دے کیں اول او دریم اجمالی علتو تہ دی او دویم او خلور تفصیلی علتو تہ دی۔ او پہ مینج دے کیں ذکر د سخت عناد کا اہل کتابو دے او د هغوی درے دے ذکر دی (عنادیان۔ مد اہتان او حق پرست) او بیا پہ ۱۴۶ کیں تعریف د حق دے او پہ ۱۴۷ کیں ترغیب دے تثبت تہ پہ حق باندے پہ وحت کا اختلاف خلقو کیں۔ او پہ ۱۴۸ کیں تاکیدات دی د تحویل قبلہ پہ بارہ کیں او بیا ذکر د انعام خاص دے د پارہ د تاکید د امر د قبلہ۔ بیا خلور او امر او یونہی ذکر دی د پارہ د تثبت پہ مخالفت د عناد دیا تو کیں۔ ذکر۔ شکر۔ اہتمام د صبر۔ او صلوة اولو گے شان ذکر کول د شہداء حق۔ بیا جواب د آخری شیطے دے پہ بارہ د سعی د صفا او مروہ کیں چہ دا امر د جاہلیت نہ دے بلکہ شعار د اسلام دے نو پہ دے باندے طعن کول جائز نہ دی بیا زجر او تخویف د بیوی

او اخروی دے پتو و تکو ک حق ته سره ک ترغیب ک توبه نه او شرطونه ک توبه
ک نه ترغیب پورے دی۔

تفسیر: ربط ک مخکنس ایت سره دادے چه وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةَ سِرِّهِ
زجر و ک یہ پتو لو ک حق سره تواوس زجر دے یہ اعتراض کولو یہ هغه چاچه
حق بنکاره کوی او یہ هغه عمل کوی یعنی دوی یہ خپله هم حق نه بنکاره کوی
او تور هم ک اظهار حق نه متع کوی۔ دارنگ روستو ذکر ک ملت ابرا هیمیہ دے
ک هغه ملت دوه اهم ارکان ذکر کوی یو تحویل قبله یعنی کعبه قبله چوپیدا
او دویم حج (سعی ک صفا او مروه)۔

تَسَيُّقُولُ الشُّقْهَاءُ مِنَ النَّاسِ، یہ دے کتب دوه اقوال دی ک مفسرینو اول
قول ک عامو مفسرینو دادے چه س ک پارہ ک استقبال دے او فعل مضارع
یہ خپله معنی سره دے او دا ایت ک تحویل قبله نه مخکنس یہ طور ک پیشگوئی
سره نازل شوے دے نو دا اخبار صادق یہ غیب سره دلیل هم ک ک صدق
رسول ک اثبات ک پارہ۔ دویم قول ک بعضو دادے چه س ک پارہ ک تاکید دے
او فعل مضارع یہ معنی ک ماضی سره دے لیکن یہ مضارع سره یے اشارہ او کړه
چه دا اعتراض ک دوی ک طرف ته راتلونکی وخت کتب هم جاری دے ک وچه
ک ضد او عناد نه۔ الشُّقْهَاءُ ک دے تحقیق تیر شویدے او یہ دے کتب تصریح
ده چه یہ عمل ک نبی او ک صحابو بات دے اعتراض کول سفاکت دے۔

مِنَ النَّاسِ، یہ دے کتب ک دوی ک تذلیل ته اشاره ده اگر چه دوی اهل
کتاب یهود او نصاری دی لیکن ذلیل دی ک وچه ک عناد کولو نه ک حق سره
او یہ دے کتب مشرکان او منافقان هم داخل دی۔ مَا وَلَّهُمْ عَنْ قَبْلِهِمْ الشَّيْ
كَانُوا عَلَيْهَا، هُمْ ضمیر نبی او صحابو ته راجع دے او قبله هغه حالت او
طرف ته و غیلے شی چه انسان په وخت ک موخ کولو کتب هغه ته مخ کوی او
دلته مراد ک دے ته بیت المقدس دے چه روستو ک هجرت نه مدینه ته
نبی صلی الله علیه وسلم په امر ک الله تعالی سره شپاړس یا اوولس میاشتے
هغه طرف ته موخونه او کړل نو بیا ورته امر راغے چه کعبه ساسو قبله شوه۔
عَلَيْهَا، علم استقبالها یعنی دوی یاخه و ک دغه قبله ته په مخ کولو سره ک
وچه ک امر ک الله تعالی ته۔ قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ، دا اول جواب دے په
ذکر ک علت اجمالیه سره یعنی اختیار او ملکیت ک جهت الله تعالی ک پارہ دے

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا

اود غسے جو رکری یمنی مونہ تاسو امت غور (انصاف کوونکی) دے دیار چہ شی تاسو

شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ

حق بیان توونکی خلقو تہ او وی بہ رسول (صلو اللہ علیہ وسلم)

عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي

تاسو تہ د حق بیان کوونکے۔ او تہ دہ مقرر کرے مونہ قبلہ ہفہ طرف

كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ

چہ تہ وے بہ ہفہ باند مکر د دیار چہ بتکارہ کرو مونہ ہفہ شوک چہ تابعداری کوی د رسول

طرفو تہ ہم د ہفہ پہ اختیار کنن دی او بندگان ہم د ہفہ پہ اختیار کنن دی د
ہفہ خوبندہ دہ چہ خیلو بندگان توریہ د ہر یوجہت امر ورکوی پہ دے کتن
اشارہ دہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم بیت المقدس تہ مخ کول او بیابا کعبہ تہ
مخ گر کول پہ خیل اجتہاد او اختیار سرہ تہ دی کری۔ داسے پہ ہا کتن ہم
تیر شویدی لیکن فرق دا دے چہ ہلتہ عموم د مکا تو تو مراد وڈ او دلتہ
عموم د طرفو تو مراد دے۔ یٰہْدِیْ مَنْ یَّشَاءُ اِلٰی صِرَاطٍ مُسْتَقِیْمٍ پہ دے کتن
ہم علت تہ اشارہ دہ چہ ہیچ امر د اللہ تعالیٰ د ہدایت او استقامت نہ
بہر بیشتہ تو اول قبلہ بیت المقدس او بیابا کعبہ قبلہ مقرر کول ہم د
ہدایت او د صراط مستقیم د لا ندے داخل دی۔ دلتہ د ہدایت نہ مراد
ایصال (رسول) دی۔

فَاعْلَمْ اَنَّ ابْنِ کَثِیْرٍ وَثِیْلِی دِی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ امر ورکے
شوے وڈ چہ صخرہ د بیت المقدس تہ مخ کوی سرہ د کعبہ تہ نو پہ مکہ
کنن چہ ہفہ مونخ کوڈ تو د حجر اسود او رکن یمانی پہ مینخ کنن یہ ولا پروڈ
تو کعبہ بہ ہم مخا مخ وہ او طرف د صخرہ بیت المقدس تہ ہم مخ راتلو تو
دوارہ قبلو تہ یہ پہ یو محل مخ راتلو۔ لیکن ہر کلبہ چہ ہجرت یے او کرو مدینہ
تہ تو بیت المقدس د مدینہ تہ شمال طرف تہ وڈ او کعبہ جنوب طرف تہ
وہ تو جمع د دوارہ قبلو تہ شوہ کیندے نو امر او شو چہ صرف بیت المقدس تہ

مَنْ يَنْتَقِلْ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ

دھنچہ چانہ چہ او ری یہ بوند و خیل باندے۔ او اگر چہ دا قبلہ بدلول

لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ

خاٹھا گران دی مگر یہ ہنچہ چا چہ پاخہ کری وی اللہ تعالیٰ رہے حق باندہ

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ إِيْمَانَكُمْ

او نہ دے اللہ تعالیٰ چہ ضائع رہ برباد کری مونچو نہ ستاسو۔

إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَءَرُؤُفٌ رَّحِيمٌ ﴿۳۲﴾

یقیناً اللہ تعالیٰ یہ خلقو باندے دیر مہربان او رحم کوونکے دے۔

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ

یقیناً لیدل مونو اہول د مخ ستا طرق د آسمان تہ

مخ کوہ او غورہ دادہ چہ دا امر یہ وحی حق سرہ وڈ نو شیا پس یا اولس
میا شتہ روستو امر ورکپے شوڈ تھویل قبلہ کعبہ طرف تہ۔ او صحیح دادہ
چہ دا امر راغلے وڈ روستوڈ مونچ د ماسپخین تہ او ٹھکیش مونچ د مازیکر
نواول مونچ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کعبہ تہ کپے وڈ تھنچہ مونچ د مازیکر
وڈ۔ او داخبر مسجد قبلتین کیش یہ وخت د مونچ د مازیکر کیش راغلو او هغوی
یہ مونچ کیش مشغول وڈ نو یہ عین مائٹھ کیش هغوی تھویل او کپو او مسجد
قباء والوتہ یہ وخت د مونچ د صیا کیش د مائٹھ تہ ٹھکیش داخبر او رسیدلو۔
فائدہ عل ابن جریر د ابو العالیہ تہ روایت کریدے چہ قبلہ د مونی
علیہ السلام صخرہ تہ وہ بلکہ د صخرہ یہ خواکیش ولاہ وڈ او کعبہ طرف تہ
بہ یخ کوڈ دارنگ یہ مسجد د صالح علیہ السلام کیش قبلہ کعبہ طرف تہ
وہ نو معلومہ داشوہ چہ یہودی نو صخرہ او تصارڈ بیت الشرق قبلہ د خان تہ
جوہے کپے وے نوڈ تھولو انبیاء قبلہ کعبہ وہ صرف زمونہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم دپارہ بیت المقدس شیا پس یا اولس میا شتہ قبلہ او گر حوشوہ۔
ہاں بعض مفسرینو ویلی دی چہ د انبیاء د بنی اسرائیلو قبلہ بیت المقدس وہ۔
سکالہ یہ دے ایت کیش شپور حملہ دی یہ اولہ حملہ کیش لوٹے شان د دے

امت ذکر دے او یہ دویمہ کتب عظمت شان ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم او یہ دریمہ جملہ کتب تفصیلی جواب ک شبھے دے سرے ک علت تفصیلیہ نہ پہ خلورہ کتب شان ک تحویل قبلہ ذکر کوی پہ پنجمہ کتب جواب ک یل سوال او شپڑمہ کتب صفات الہیہ مناسب ک محکمتو جملو سرہ۔

و کذا لکنا کاف ک پاره ک تشبیہ دے او ذلک کتب اشارہ دہ ہدایت او استقامت تہ پہ صفت ک دے امت او قرطبی و تبلی دی لکہ چہ کعبہ وسط ک زمکے دے نو داسے تاسو ہم ماگر حولی یی امت وسط۔ یا دا کاف ک پاره ک بیان کمال دے تشبیہ نہ غواہی یعنی وسطیت ک دے امت پہ کمال درجہ کتب دے۔ اُمَّةٌ وَسَطٌ پہ لغت کتب وسط پہ زور ک سین سرہ پہ معنی ک عادل دے او پہ حدیث مستند احمد اکتب ہم وسط پہ معنی ک عادل دے او پہ معنی ک غلو سرہ ہم راہی (ابن جریر) او دا پہ شان ک سورۃ العمران نکال دے۔ یا وسط پہ معنی ک متوسط ک یعنی تاسو پہ مینج ک تقصیر او تقریب ک یہود یا نو او ک غلو او افراط ک تصار و کتب یی۔ جوہری پہ صحاح کتب و تبلی دی چہ کوم کھائے بین لفظ استعمال یی تو ہفہ و سطر دے او کوم کھائے چہ بین نشی استعمال یی تہ نو ہفہ و سطر دے۔ او ہر کلمہ چہ ک دے خطاب اول مخاطب صحابہ کرام دی ک دے وچے نہ صحابہ کرام تہول عادلان دی نو پہ ہفوی کتب ک ہر یو قول او عمل حجت دے پہ شرطو نو ک ہفہ سرہ او ہر کلمہ چہ باقی امت پہ مجموعی حیثیت سرہ عادل دے نو معلومہ شہوہ چہ اجماع ک امت حجت ک یہ شرع کتب (قرطبی و کبیر)۔ لَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ، دا شہادت پہ دنیا کتب دے او پہ آخرت کتب ہم دے۔ ہر چہ پہ دنیا کتب دے نو ک ہفہ دوہ طریقے دی اولہ طریقہ شہادت ک دوی پہ مردہ یا نہ دے یعنی کہ دیو مردہ پہ بارہ کتب دوی شہادت او کپ چہ دابنہ انسان و نو ک ہفہ ک پاره جنت واجب شی او پہ چا یا نہ دے چہ شہادت او کپ چہ دا ناکارہ انسان و نو ہفہ ک پاره اور ک جہنم واجب شو او داسے پہ صحیح حدیث کتب ہم راہی دی او ک دے حدیث ہم اول مصداق صحابہ کرام دی او بیا ورپسے ہفہ شولک چہ ک صحابہ کرام و صحیح تابعداروی (قرطبی)۔ دویمہ طریقہ ک شہادت دعوت او تبلیغ کول حق دی چہ ک ہفہ تائید پہ سورۃ العمران نکال کتب دے او دا معنی سمرقندای پہ بحر العلوم کتب ذکر کپ دے دہ او ہر چہ شہادت دے پہ آخرت کتب نو ہفہ

شہادت دے امت دے پیارہ کانبیاء علیہم السلام دے دعویٰ پہ دعوت او تبلیغ
 کولو امتونو دے دعویٰ تہ او دا پہ صحیح حدیث کہیں کابو سعید الخدری پہ
 روایت سرہ دے پیارہ کابو علیہ السلام پہ مقابلہ کقوم دے دعویٰ کہیں ذکر دے۔
 وَیَكُونُ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا، دلتہ شہادت کنبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ دہ
 طریقوسرہ دے اول پہ دنیا کہیں پہ معنی دے دعوت او تبلیغ کوڈ لکے او ہر کلمہ چہ
 پہ دعوت سرہ حجت قائم شی پہ اورید و نکو باندے دے دے وجہ تہ علیکم ہے
 او بیلو۔ دویم پہ آخرت کہیں او پہ ہفتہ کہیں دے اقوال دی اول قول عامو
 مفسرینو دے چہ ہفتہ پہ حدیث صحیح کہیں دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 بہ روستو دے شہادت کولو کخیل امت نہ کدے دعویٰ تزکیہ او کری۔ دویم قول
 کقرطبی دے چہ نبی پہ امت باندے شہادت ورکوی پہ ابلاغ یا تہ چہ
 مائتہ سوتہ دین در رسو لے دے۔ دریم قول ہم کقرطبی دے چہ شہادت پہ
 ورکوی نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے دعویٰ پہ عملونو باندے لیکن مراد بہ
 کدے تہ صرف ہفتہ خلق وی چہ موجود و و پہ زمانہ کنبی صلی اللہ علیہ وسلم
 کہیں او حاضر و کدے ہفتہ مجلسونو کہیں دامعنی تہ دہ چہ کتول امت پہ عملونو
 پہ شہادت ورکوی محکمہ چہ دے رد کرے ابن کثیر پہ تفسیر کسورۃ نساء
 لکے کہیں ہلتہ بہ انشاء اللہ کدے تفصیل راخی۔ اونسقی پہ مدارک کہیں
 و بیلی دی چہ شہادت کلمہ کاوریدالو پہ دریم سرہ وی اگرچہ مشاہدہ وی
 کرے شوے لکے دلتہ شہادت کامت ک نور و انبیاء کپارہ دارنگ شہادت
 کنبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ عدالت کامت باندے چہ کاللہ تعالیٰ تہ ہے
 اوریدالی دی۔ وَ مَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا، جَعَلْنَا فِيهَا مَكَّةَ
 (مقرر کول پہ شرع کہیں) دے۔ الْقِبْلَةُ دامفعول اول دے او الَّتِي پہ معنی
 کالجهة التي مفعول دویم دے۔ الْقِبْلَةُ مراد کدے تہ کعبہ دہ روستو کتحویل
 نہ (ابن کثیر)۔ سوال: کُنْتَ دلالت کوی پہ زمانہ ماضی یا تہ احوال دا چہ
 کعبہ حوقبلہ شہ روستو کتحویل تہ؟۔ جواب: ع۔ فراء و بیلی دی کُنْتَ پہ
 معنی کانت الان دے۔ جواب: ع۔ کعبہ کنبی صلی اللہ علیہ وسلم قبلہ دہ
 مخکین کہجرت نہ مستقلاً پہ نیز کبعض علماؤ یا اشتراکاً (سورۃ کبیت المقدس)
 پہ نیز کبعضو۔ یا مراد کدیتہ بیت المقدس دے مخکین کتحویل تہ نو
 کُنْتَ پہ خیلہ معنی دے (قرطبی)۔

إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ، داحکمت تفصیلیہ دے
 پہ تھویل د قبیلہ کنس او مراد د دے نہ ابتلاء دہ تو ہرکلمہ چہ القبیلہ پہ اولہ
 توجیہ سرہ مراد شی (کعبہ) نو دا ابتلاء دہ پہ ہخہ کتابیا نو چہ پہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم یے ایمان بشکارہ کرے وڈ نو ہغوی کنس چہ کوم کسان کچہ ایمان
 والا وڈ (یعنی منکرتیا د نبی یے د دے وچہ نہ کولہ چہ دے زمونہ قبیلہ تہ مخ
 کوی نہ د وچہ د حکم الہی اور رسالت د وچہ نہ) نو ہغوی روستو د تھویل
 قبیلہ نہ مرتد شول۔ او ہرکلمہ چہ القبیلہ پہ دویمہ توجیہ مراد شی نو دا
 ابتلاء دہ پہ امین عرب چہ ہغوی د مخکنس نہ د کعبہ احترام کوڈر تو پہ
 ہغوی کنس ہخہ خلق چہ منکرتیا د نبی یے د وچہ د رسالت او حکم الہی نہ
 نہ کولہ بلکہ صرف د قبیلہ د منکرتیا د وچہ نہ) نو روستو د تھویل نہ ہغوی
 مرتد شول۔ لیکن سابقینو او اولینو د مہاجرینو او انصارو تولو دوارہ
 قبلہ و طرف تہ مونٹونہ او کرل ہغوی پہ دے امتحان کنس کامیا شول (ابن کثیر)۔
 سوال :- اللہ تعالیٰ عالم دے پہ تولو خیزد تو مخکنس د وجود د ہخہ نہ او
 لِنَعْلَمَ خود دلالت کوی پہ عدم علم مخکنس د وجود نہ ؟ جواب :- قرطبی
 د علی رضی اللہ عنہ نہ روایت کریدے چہ مراد د علم نہ رویت (لیدل) د
 محکمہ چہ عرب د رویت پہ محکمہ یا نہ دے علم او د علم پہ محکمہ یا نہ دے
 رویت استعمالی او دے تہ علم مشاہدہ وئیے شی چہ داسبب د پارہ
 د جزا و رکولودے۔ جواب ع۔ یَا لِنَعْلَمَ پہ معنی د لنمیز اولنظہر دے
 یعنی بتدکا تو تہ یے بشکارہ کرے۔ جواب ع۔ د نسبت د اللہ تعالیٰ نہ مراد
 رسول او مومنان دی چہ ہغوی تہ علم حاصل شی۔ جواب :- نسفی
 د ابو منصور تہ نقل کریدی چہ لِنَعْلَمَ موجودا بَعْدَ مَا كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّهُ سَيُوجَدُ
 (چہ علم اولرود ہخہ پہ وجود روستو د ہخہ تہ چہ مونہ لرلو چہ دا پہ
 موجودی رہی)۔ پہ دے توجیہاتو کنس دریمہ توجیہ غورہ دہ۔
 الرَّسُولُ، پہ دے لفظ کنس اشارہ دہ چہ تحولک تابعداری د نبی پہ وصف
 د رسالت سرہ کوی تو ہخہ پہ نسخ د احکامو سرہ نہ مرتد کیڑی۔
 مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ، د اکنا یہ دہ د مرتد کیدلوتہ د وچہ د ضعیف
 ایمان تہ لکہ گر عیدل پہ پوند و پاندے ضعیف رفتار دے پہ نسبت
 د ہخہ چا چہ پہ پورہ قدم (خپہ) پاندے گرئی۔

فَلْتَوَلَّيْنِي قَبْلَ تَرْضَاهَا فَوَلَّ

نوحاً یا ابرو مونو تا داسے قبلے تہ چہ ہفہ خوینہ وی ستا - نو واروہ

وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ

مخ خیل طرف د مسجید حرام تہ - او کوم ٹاٹے

مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

چہ یئی تاسو نو گر حوی مخونہ خیل طرف د ہفہ تہ -

وَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لِيَعْلَمُونَ

او یقیناً ہفہ کسان چہ ور کرے شوید ہغوی تہ کتاب خا یا پوہیری

وَأَنَّ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ، یہ داسے ترکیب کتب د نحویاتو درے اقوال دی اول قول د قراء دے چہ ان تافیه دے اولام پہ معنی د الاسرہ دے۔ دویم قول د بصریا تو دے چہ ان مخفف دے د ثقلیہ تہ۔ دریم قول د اخفش دے چہ وان وصلیہ دے او ضمیر د کانت تحویلة او تولیة فعلہ تہ راجع دے۔ د کبر پہ صلہ کتب چہ علی راشی تو پہ معنی د ثقل سرہ وی۔ ہدی اللہ، مراد د دے تہ ہفہ خلق دی چہ یقین کوی پہ تصدیق د رسول باندے چہ ہفہ شہ راوری دی بے شکہ دی۔ او اللہ تعالیٰ حکم کوی شہ رنگ چہ یے خوینہ شی او د ہفہ حکمت کاملہ او حجت یے تافہ دے یہ ہولو احکامو کتب تو داسے عقیدے والا پوخ ایمان والا وی۔ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ إِيْمَانَكُمْ، حدیث د بخاری او ترمذی کتب ثابت دہ چہ خلقو تپوس او کرو پہ یا رہ د ہفہ کسانو کتب چہ بیت المقدس طرف تہ یے مونخو تہ کری و وچہ د دوی شہ حال دے تو پہ دے جملے سرہ جواب او شوچہ د دوی دغہ مونخو تہ پہ ہفہ وخت کتب د اللہ تعالیٰ حکم مطابق و داو دوی ایمان والا و تو دغہ مونخو تہ بریاد نہ دی۔ امام بخاری و بیہی دی چہ مراد د ایمان نہ صلوة دے د قبیلے د اطلاق د کل نہ یہ جزء باندے تو معلومہ شہ چہ صلوة جزء د ایمان دے او دامذہب دائمہ محدثینو دے۔ لیکن پہ دے اطلاق کتب اشارہ دہ چہ دغہ مونخو تہ د وجے د ایمان نہ دی تو بریاد نہ دی۔

أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ

چہ یقیناً (دلیل) حق دی طرف ذریب ددوی نہ۔ اونہ دے اللہ تعالیٰ بے خبرہ

عَمَّا يَعْمَلُونَ ۝ وَلَكِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ

دھغہ علمونو شچہ دوی بے کوی۔ اوکہ چرمے داوے تہ ہغہ کسانو تہ

إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَكَرُّؤُفٌ رَحِيمٌ، دادلیل دے دپارہ دے فکتنے جملے چہ لایضیح اہ
دے۔ رُؤف دَرآفۃ نہ دے اوفرق دَرآفۃ اورحمت پہ خووجو سرہ دے
اول داچہ رآفۃ مصیبت لرے کول اوضرر زائل کولوتہ وٹیلے شی او رحمت
ضرر زائل کولو اوقضل کولو دواروتہ شامل دے۔ دویم داچہ رآفۃ خاص
رحمت دے پہ خواصو بندگاتو یا بندے اورحمت دپارہ دعوامودے تو
ہرکله چہ پہ رآفۃ کنس دفع دضرر وہ اہغہ زیات مناسب دے دلا یضیح
سرہ ددے وجہ نہ ہغہ بے مقدم کرد۔

۱۱۱۔ پہ دے ایت کنس شپہر جملے دی تولے دتحویل قبلہ سرہ تعلق لری۔
پہ اولہ جملہ کنس تسلی دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او دہغہ دزیرہ
خواہش ذکر دے۔ پہ دویمہ جملہ کنس وعدہ دتحویل قبلہ دہغہ درضا
مطابق ذکر دے۔ پہ دریمہ جملہ کنس بالفعل امر ذکر دے دپارہ دتحویل قبلہ
خاص نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔ پہ ثلورمہ کنس عموم ددے ذکر دے دپارہ
دہنول امت کہ پہ ہر ملک کنس وی۔ پہ پنجمہ جملہ کنس علت اجمالہ د
تحویل قبلہ ذکر دے۔ او پہ شپہر مہ جملہ کنس تخویف اوزور نہ ذکر دہ
مخالفت کوونکو تہ۔

قَدْ تَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ، قد دپارہ دتحقیق دے۔ تَقَلُّبٌ دیر او بار بار
گرحول۔ وَجْهِكَ مخ چہ شامل دے نظر کولوتہ پہ سترگو یا تنگ۔ رَقِٰی پہ معنی
کالی دے۔ صحیح حدیث دامام بخاری کنس راغلی دی چہ نبی صلی اللہ علیہ
وسلم غوبستلہ پہ محبت سرہ چہ زما قبلہ دکعبہ وی۔ او شربینی دچاھد نہ
نقل کریدی چہ دامحبت ددے وجہ نہ وؤچہ یہود و یہ اعتراض کوؤچہ
دانہی زمونہ ددین مخالفت کوی اوسرہ ددے نہ زمونہ قبلہ تہ مخ کوی
نونی صلی اللہ علیہ وسلم جبرائیل تہ اوقرمائیل چہ زہ غوارم چہ اللہ تعالیٰ
زما قبلہ کعبہ اوگرحوئی حکمہ چہ دا قبلہ دابراہیم علیہ السلام دجبرائیل

او ٹیل چہ زما خواختیا ریشتنہ خونہ پخپلہ کد اللہ تعالیٰ نہ دعا او غوارہ او جبرائیل
 علیہ السلام برہ اوختلو تو نبی صلی اللہ علیہ وسلم کادب دوجے نہ دعا او نہ غویشتلہ
 لیکن دانتظار دوجی پہ وجے سرہ یہ یے آسمان تہ نظر کو وجہ اوس یہ حکم د
 اللہ تعالیٰ راشی پہ تحویل د قبلہ سرہ نو دا ایت نازل شو کثو لیکتک قبلہ تر ضہا
 لام د پارہ د تاکید د وعدے او د زمانہ حال د پارہ راخی۔ تر ضہا دامضارع ہم
 یہ معنی د حال یا یہ معنی د ماضی سرہ دہ یہ قرینہ د ہغہ حدیث چہ مخکس ذکر
 شو۔ قول وجہک شطر المسجد الحرام دا اول حکم دے د اللہ تعالیٰ پہ تحویل
 د قبلہ (بیت المقدس) کعبہ طرف تہ۔ شطر دے دیرے معانی دی، نصف،
 طرف، قصد او جانب۔ شطر الیہ پہ معنی د اقبل (مخارج شو) او شطر عنہ پہ
 معنی د اعراض رخ یے وار وئی دے تو دا کا ضدا دونہ دے۔ دلتہ پہ معنی د
 طرف سرہ دے بالاتفاق۔ المسجد الحرام، ذکر د مسجد او مراد تربتہ کعبہ
 دہ۔ ابن جریر د عطاء او ہغہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت مرفوع
 ذکر کریدے چہ بیت اللہ قبلہ دہ مسجد حرام والو د پارہ او مسجد حرام
 قبلہ دہ د حرم والو د پارہ او حرم قبلہ دہ د تہو لوطرافو د عالم د پارہ۔
 فائدہ عل قرطبی و ٹیلی دی چہ اتفاق دے د اہل علمو چہ کعبہ قبلہ دہ
 پہ ہر وطن او ہر طرف کیش دارنگ شوک چہ ہلتہ حاضر وی او پہ ستر کو
 وینی نو پہ ہغہ باندے استقبال د عین کعبہ فرض دے دارنگ چہ شوک
 د ہغہ نہ غائب وی نو ہغہ باندے فرض دی چہ ہغہ طرف تہ یہ مخ
 کر محوی او د ہغہ د معلومولو د پارہ د ہر قسم اسباب حتی الاستطاعت استعمال
 کری۔ او اصابت د عین کعبہ د پارہ د غائبینو، یہ دے کیش د علما و اختلاف
 دے لیکن اصح دادہ چہ حتی الامکان د کوشش او کری چہ جہۃ د عین کعبہ
 د معلوم کری۔ یہ دے وخت کیش ہغہ الہ چہ ہغہ تہ کعبہ نما یا قطب نما
 و ٹیلے شی نو ہغہ د استعمال کرے شی۔

فائدہ عل زمونہ د بعض مشائخو پہ دے ایت کیش قول دا دے چہ د نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم اگرچہ پہ زرہ کیش خویشہ وہ چہ کعبہ د زما قبلہ
 وی لیکن د مخالفت د یہود و دوجے نہ یے برہ کولہ تو ظاہر ایے غویشتلہ
 چہ بیت المقدس د ہمیشہ زما قبلہ وی نو آسمان تہ بہ یے پہ دے نظر
 کو وجہ وحی راشی چہ بیت المقدس د ہمیشہ قبلہ وی او بدلہ نشی

أَوْ تَوَالِ الْكِتَابِ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ

چه ورکړې شويده ورته کتاب هر قسم دليل تابعداری نه کوي دوی د قبله ستا

وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتِهِمْ وَمَا بَعْضُهُمْ

اونه ته ئې تابعداری کوونکې د قبله د دوی او نه دی دوی

بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَكِنْ اتَّبَعْتَ

تابعدار د قبله د بعضو او که چرې تابعداری اوکړې ته

او استدلال یې کړې ده په دوه طریقو سره. اوله طریقه داده چه تقلب باب تفعل دے د تکلف د پاره راغی یعنی په زړه کښ خوښ نه وولیکن بیا یې هم (په تکلف) سره غوښتلې چه بیت المقدس د قبله وی. دویمه طریقه د استدلال داده چه تَرْضَاهَا فعل مستقبل دے یعنی کعبه ته مخ اوگرځوه روستو به وریانده رضا شه. لیکن دا قول باطل دے په ډیر و جو هو سره اول خودا د صحیح حدیث ته خلاف دے چه بخاری کښ ذکر دے چه نبی صلی الله علیه وسلم کعبه د پاره د قبله خوښه وه. دویم داخود نبی د شان ته خلاف ده چه په زړه کښ یو څیز خوښ وی او په ظاهراً کښ بل څیز د الله تعالی نه غواړی. دریم داچه تفعل هر ځای د پاره د تکلف نه وی بلکه دلته د تکرار او کثرت د پاره دے. مخلورم داچه تَرْضَاهَا فعل مضارع ده حال او استقبال دواړو د پاره راغی اوکله به معنی د ماضی سره وی نو دا قول تفسیر بالرأی دے.

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ، دا تعمیم د حکم د قبله دے ټول امت ته په هر مکان کښ که کور وی او که مسجد وی بحر وی او که اوچه وی مشرق کښ وی او که مغرب کښ سفر کښ وی او که حضر کښ. وَإِنَّ الْأَوَّلَىٰ أَوْتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ، دا دریم جواب دے په ذکر د علت اجمالیه سره. یعنی د دوی په کتابونو کښ ذکر وؤ چه دا اخری نبی به بیت المقدس او بیا کعبه ته مخ وگرځوی دارنگ د دے نبی صدق او حقانیت د دوی په کتابونو کښ موجود وؤ د هغه نه دوی ته دا علم حاصل دے. أَفَلَا ضَمِيرٌ رَاجِعٌ دے تمویل د قبله یا صدق د دے نبی ته.

وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ، په دے جمله کښ تخويف د د پاره د منکرینو قبله.

أَهُوَ آءَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنْ

د خواہشاتو ددوی دوستو دہغه نه چه راغله دے تاته

الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذْ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿۱۲۸﴾

علم (پوهه دقرآن) یقیناً ته به په دغه وخت خامخا د ظالمانو نه شے

۱۲۸- په دیکن ذکر کوی ضد او عناد د اهل کتابو او مراد پکښ تسلی ورکول دی
نبی صلی الله علیه وسلم ته. د کپښ لام د قسم داخل شوے دے په ان
شرطیه باندے. قرق د کپښ او دلو د دے چه دلو په جواب کښ فعل ماضی
مثبت راغی او د کپښ په جواب کښ استقبال راغی. سوال: دلته خو په
جواب د کپښ کښ فعل ماضی نفی راغله ده؟ جواب: په نیز د اخفش او
فراء دوی د یویل په حائے استعمال یری یعنی دلته کپښ په معنی د لوسره دے
او په نیز د سیبویه د یویل محائے ته استعمال یری لیکن فعل ماضی په معنی
د مستقبل ده یعنی ماتیکووا په معنی د لا یتبعون سره دے.

بِكُلِّ آيَةٍ، مراد د دے ته دلیل او حجت دے په تحویل د قبله باندے.
مَا تَبِعُوا قَبْلَكَ، دوی د ضد او عناد ته بحث په قبله کښ د دے د دے وچه
تخصیص یے او کړو او مراد تریته ټول دین دے مخک په تصوص کښ تعبیر
د دین نه په قبله سره کیری لکه لا تُکفر اهل القبلة (په عقیده د اهل سنت
کښ دعبارت وارد دے) نو مراد د قبله نه دین اسلام دے. وَمَا أَنتَ
بِتَارِيعٍ قَبْلَهُمْ، په دے کښ مقصد اخبار دے او توال کتاب ته په پوحوالی
د نبی صلی الله علیه وسلم په دین حق او په قبله باندے یعنی د دده نه
طمع مکوئ چه دے به تا سوسره ستا سوا قبله کښ اتفاق او کړی (ابن کثیر شریفی)
یا دا خبر په معنی د انشاء دے یعنی په معنی د نهی سره (قرطبی).

وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَارِيعٍ قَبْلَهُ بَعْضٌ، په دے کښ د دوی تعصب او عناد د کورنئ
ذکر دے یعنی هر کله چه په کورنئ کښ ضد او عناد کوی اگر چه یویل
ته قریب دی نو ستا سره به ضرور ضد او عناد کوی. یهود د صخره د بیت
المقدس ته قبله وائی او نصاری بیت الشرق (چه حائے د ولادت د
عیسی علیه السلام وئ) ته قبله وائی او د دواړه باطل دی.

وَلَمَّا تَبِعْتِ أَهْوََاءَهُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ، په دے کښ خطاب د

الَّذِينَ اتَّيْنَهُمُ الْكِتَابُ يَعْرِفُونَهُ كَمَا

مغہ کسان چہ ورکریدے مونیہ غوی تہ کتاب پیڑنی حقانیت ددے رسول داسے لکھ چہ

يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ وَإِنْ فَرِيقًا مِنْهُمْ

پیڑنی خامن خیل ۔ او یقیناً یوہ چلہ د دوی تہ

لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۱۳۷﴾

خامخا پتوی حق لرہ احوال داچہ دوی پوہیری رہ حق باندے

نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او مراد ترینہ امت دے او مقصد یہ دے کہیں
تحدیر کتاب کو لو کتابیا تو دے او کہے دے دے وچے ذکر کرے۔ اول
اھواء ہم یعنی د دوی قبلہ د دوی پہ عواہشا تو باندے پنادی (دلیل شرعی
ورسہ نیشہ)۔ دوم من بعد ما جاء لك من العلم مراد د علم تہ وحی (قرآن) د
یعنی حق تاتہ شکارہ شوے دے۔ دریم اِنَّكَ اِذَا لِمَنِ الظُّلُمِیْنَ، یعنی د دوی
د اھواء موافقت کول یقیناً ظلم دے او د ظلم تہ خان بچ کول واجب دی
داسے یہ ایت ۱۳۷ کہیں ہم تیر شویدی یہ ہے کہیں من ذکر تہ دے او دلنہ
ذکر دے او یہ ہے کہیں مالک من اللہ اہ وواو دلنہ اِنَّكَ اِذَا لِمَنِ الظُّلُمِیْنَ د
دے حکمت دادے چہ ہلنہ مقصد د ایت عدم امکان د اتحاد و اتفاق
وو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د یہود او نصارا و سرہ عمومًا۔ او یہ دے
ایت کہیں مراد عدم موافقت د یہ معاملہ د قبلہ کہیں او دا مخالفت دیرا ہم وو
دے وچے تہ دلنہ دیر تاکیدات یے او کرل۔ بیضاوی و بیلی دی چہ دلنہ اوہ تاکیدات
دی ۱۔ حرف لام ۲۔ قسم مقدار ۳۔ ان ۴۔ حرف من ۵۔ لام یہ جانب د خبر کہیں
۶۔ حکم کول یہ ظلم سرہ ۷۔ جمع صیغہ د الظُّلُمِیْنَ۔

تنبیہ:- دا ایت دلالت کوی چہ د نص صریح حکم پرینودل او بے دلیلہ
خبر و پسے تقلید کول لوئے ظلم دے۔

۱۳۸۔ یہ دے کہیں د تقسیم د پورہ کولو د پارہ د اہل کتاب و وہ قسم و نہ ذکر
کوی ۱۔ د حق تا بعد از ۲۔ حق پتوونکے سرہ د علم تہ۔

الَّذِينَ اتَّيْنَهُمُ الْكِتَابُ، داسے صیغہ استعمالی رہ یہ بارہ دیکھا تو کتابیا تو کہیں
یعنی کتاب یے قبول کریا۔ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ، ابن کثیر و بیلی دی

أَلْحَقْ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ

چہ دا حق دے دے ک طرف د رب ستانہ مہ کبرہ تہ

مِنَ الْمُمْتَرِينَ ۚ وَلِكُلٍّ وُجْهَةٌ هُوَ

د شک کوونکو تہ - او د ہر چا د پارہ یو طرف دے ہغہ

مَوْلِيَهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ

اگر خوںکے دے ہغہ تہ مخ خیل لہرہ نو چنکین شئی دیوبل تہ نیکو کارونو تہ - ہر خائے

چہ دایو مشہور مثل دے یہ عربو کیں چہ د یو ٹیجز د صحت د پارہ وائی چہ
دا داسے پیڑنم لکہ چہ خیل خوئے پیڑنم - دارنگ قرطبی د عمر رضی اللہ عنہ
روایت ذکر کرے دے چہ ہغہ عبد اللہ بن سلام نہ تیوس او کسروایا تہ
محمد صلی اللہ علیہ وسلم پیڑنم لکہ چہ خوئے پیڑنم ؟ ہغہ جواب ورکرو
اوبلکہ د خوئی نہ زیات حکہ چہ اللہ تعالیٰ امین د آسمان امین زمکے تہ
را اولیر لو یہ صفت د ہغہ سرہ نو ما او پیڑنم لو او د خوئی پہ بارہ کیں
نہ پوہیرم چہ مور د ہغہ بہ شہ کار کرے وی - ہ ضمیر راجع دے محمد
صلی اللہ علیہ وسلم تہ (شریعی) - یا صحت د ہغہ دین تہ چہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم یہ ہغہ سرہ راتلل کری دی (ابن کثیر) - یا تحویل د قبلہ تہ (قرطبی) -
كَانَ قَرِيبًا مِّنْهُمْ، دابل قریق دے سیوا د ضدا یا نو او د نیکانوتہ یعنی حق
پتہ وونکی د وجہ د مدامنت نہ -

نکلا پہ دے ایت کیں تعریف د حق دے او تحذیر دے پہ ہغہ کیں شک
کولونہ - الْحَقُّ مَبْتَدَاةٌ - مِنْ رَبِّكَ داخبر دے یعنی د حق تعریف دادے
چہ ثابت وی د طرف د رب نہ پہ وحی جلی یا حقی سرہ یا داخبر د مبتدا
پتہ دے - الْمُمْتَرِينَ پہ دے لفظ کیں ہیرہ مبالغہ دہ پہ نسبت د دے چہ
لَا تُمْتَرُ (شک مہ کوہ) او دا خطاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے او مراد
د دے نہ امت دے - او مراد د دے تہ شک کول دی پہ دے حق کیں پہ
سبب د اختلاف د کتابیانو - یا شک کول پہ پتہ ولو د دے کتابیانو
حق لہرہ (شریعی) -

مَا تَكُونُوا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ

چہ یئی تاسو راہہ ولی تاسو لہہ اللہ تعالیٰ یہ یو ٹھاٹے ۔ یقیناً اللہ تعالیٰ

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ وَمِنْ حَيْثُ

یہ ہر شے باندے قادر دے ۔ او د کوم ٹھاٹے وہ

۱۳۸۔ پہ دے ایت کتب ہم تاکید کا امر دے قبل دے یعنی دے وجے کا اختلاف دے خلق وہ یہ دین او قبلہ کتب عمل پہ حق باندے مہ پرین دئی۔
 دے لکھ و جہۃ مضاف الیہ دے کل پتہ دے یعنی لکھ شخص او ملکہ (دھر شخص او دھر ملت دے پارہ)۔ و جہۃ نوم دھتہ خیز چہ ہتہ تہ توجہ کیدیشی یا پہ معنی دے ہیئت او حالت دے توجہ سرہ او داعام دے دین او طریقہ او مسلک او قبلہ تہ۔ خازن و ثبلی دی چہ دالفظ منهاج او طریقہ تہ شامل دے۔
 ہو مولىٰ ہا، ہو ضمیر راجع دے کل تہ۔ دے مولىٰ ہا یو مفعول پتہ دے مولىٰ و جہۃ الیہا) یا ضمیر راجع دے اللہ تعالیٰ تہ او یو مفعول پتہ دے (ایا)۔
 پہ ایت کتب دہ توجیہ دی اول داچہ دے ہر سری او قوم او ملت دے پارہ یو مسلک او لہجہ وی چہ دے ہتہ تہ توجہ کوی او ہتہ سرہ دے رے تعلق ساقی شوک دے دین سرہ شوک دے دنیا، شوک دے مسجد سرہ شوک دے مندر او اوگرچہ سرہ شوک دے اللہ تعالیٰ سرہ شوک دے بیت او قبر وغیرہ سرہ شوک دے علم دے قرآن او سنت سرہ شوک دے نور و علم و توسرہ شوک دے سنت طریقہ سرہ شوک دے رسم و رواج او خرافات او بدعات و سرہ او دے نور ہم شوک دے کعبہ سرہ شوک دے بیت المقدس او بیت الشرق سرہ تودا توجیہ دے چاہق دے او دے چاہا طل دے (تفسیر عزیز)۔ دے تائید دا ایت دے چہ لکھ جعلنا منکم شرعاً و منهاجا (ابن کثیر)۔ فاستبقوا الخیرات یعنی پہ دے تیر شوی امور و کتب چہ کوم جہۃ او تعلق دے خیر وی یعنی پہ قرآن او سنت سرہ ثابت وی تو ہتہ تہ سبقت او کربئی او اختلاف دے خلق دے وجے تہ دے صبح دین تحقیق کوئی او ہتہ پسے و رختی او ہتہ قبلوئی۔ مراد دے الخیرات تہ امتثال دے او امر دے اللہ تعالیٰ دے پہ قبلہ او غیر قبلہ کتب۔ دالفظ پہ قرآن کتب لس کرتہ راغلے دے او غیر چہ اسم دے تودا بہ خالی تہ وی یا یہ خیر مطلق وی یعنی ہر وخت کتب بہ مرغوب وی ہیچ ضرر سختی وغیرہ بہ

خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ

چہ اوئے تہ تو گر حوہ مخ خیل طرق د مسجد

الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ

حرام تہ - او یقیناً دا حق دے د طرف د رب ستا نہ او نہ دے اللہ تعالیٰ

بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۲۹﴾ وَمِنْ حَيْثُ

بے خبرہ دھقہ عملونو نہ چہ تاسوئے کوئی - او کوم حائے نہ

درسره تہ وی او هغه جنت دے لکہ پہ سورة صافات ۲۲ کتب۔ یا بہ خیر من
وجه وی لکہ مالونہ او نعمتونہ د دنیا شول لکہ سورة بقرہ ۱۷۷ کتب دی یا بہ
خیر وصف وی یعنی اسم تفصیل پہ وی لکہ پہ دے سورت ۱۷۷ کتب۔
او دویمہ توجیہ پہ ایت کتب دادہ چہ لکل وَجْهَةً یعنی د ہر طرف والا کہ مشرق
کتب دا وکہ مغرب کتب) مثلاً مؤمنان نو د پارہ یو طرف د چہ هغه قبلہ کعبہ دہ -
قَاتِلُوا الْخَثِرَاتِ مراد د دیتہ مونخو نہ کول دی پہ طریقہ د سنت سرہ طرف
د کعبہ تہ۔

أَيُّنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا، پہ دے جملہ کتب د وہ توجیہات دی
اولہ توجیہ دادہ چہ ہیر و مفسرینو لیکلی دی چہ دا پہ پارہ د آخرت
کتب دے یعنی کہ پہ ہر ملک او طرف کتب یئی اللہ تعالیٰ پہ تاسولرہ پہ
ورج د قیامت د جزاسزا د پارہ راجع کوی۔ دویمہ توجیہ نسفی لیکل دہ
چہ تاسو د قبلہ (کعبہ) تہ پہ ہر طرف کتب یئی لیکن چہ کعبہ تہ مخ گر حوئی
پہ مونخ کتب نو داسے دہ لکہ چہ تاسو پہ یو حائے کتب راجع یئی۔

۱۲۹ پہ دے ایت کتب ذکر د حال د خروج دے د خیل کلی نہ حکہ چہ
پہ خروج سرہ احکام بدلیبری نو وہم راغے چہ کیدے شی چہ پہ وخت
د خروج کتب بہ د کعبہ اہتمام تہ وی نو دایے د تاکید د پارہ ذکر کروا و تفریع
د احکامو پہ خروج د نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے پنا دہ تورامت خو
د هغه تابع دے دے و جے نہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم خروج یے خاص
ذکر کرو۔ او ایت کتب بلہ توجیہ دادہ چہ د کوم حائے نہ تہ وتلے یے پہ
طریقہ د ہجرت سرہ یعنی مکہ (مسجد حرام) نو هغه طرف تہ مخ گر حوہ

خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ

چہ اونٹن تہ نوکریوہ مخ خیل طرق د مسجد

الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ

حرام تہ اوکوم تھائے چہ یی تاسو نوکریوہ مخونہ خیل

شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ

طرق دھق تہ دے دپارے چہ نہ وی خلقو لویہ پہ تاسو باندے

حُجَّةٍ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ

ھیج دلیل مگر حقہ کسان چہ ظلم ئے کریدے د دوی تہ

فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلَا تَم

نومہ یریری د دوی تہ او اویریروی زمانہ او دے دپارے چہ پورے کریم

نَعْبَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۵۰﴾

نعت خیل پہ تاسو باندے او دے دپارے چہ تاسو پہ ہدایت باندے کلک شی۔

نوپہ دے کنیں اسم ظاہر (المسجد الحرام) یے کیسود لے دے پہ تھائے د
ضمیر باندے دپارے د تاکید۔ وَارْتَدُّوا عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ داعلت دے د مخکین
(قول) دپارے۔ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ داخطاب دے مؤمنانوتہ دپارے
د تسلی و رکولو پہ خائستہ جزا و رکولو سرہ۔

نہل پہ دے ایت کنیں یے ذکر کرے دے حال د خروج پہ طریقہ د سفر
سرہ او دایو حکمت د تکرار دے چہ اول کرت حکم و و پہ داخل د مسجد
حرام او مکہ کنیں او پہ دویم کرت حکم بھر د مکے او مسجد حرام او مدینہ
نہ او پہ دریم کرت حکم دے پہ بارہ د سفر کنیں۔ یا تکرار دے و جے نہ
دے چہ د ہر یو سرہ جدا جدا فائدہ د کردہ د اول سرہ شہادت او علم
د اہل کتاب د کردے او د دویم سرہ شہادت د اللہ تعالیٰ پہ وَارْتَدُّوا عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ
د کردے او پہ دریم کنیں لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ اہ فائدہ (دفع د حجت) د کردہ۔
یا اول کرت پہ طور د ایجاب د حکم سرہ د کردے او دویم حل پہ طریقہ

کہ دوام کے دے حکم سرہ او دریم محل کتب اشارہ دہ چہ دا حکم چرے نہ منسوخ
کیبی۔ او دہ کرتہ خطایات دی مؤمنانوتہ اول خطاب کتب ایجاب حکم
یہ تولو مؤمنانوتہ بانداے او یہ دویم کتب تاکید دے دہ پارہ کے دفع کولو کے
حجت کے مخالفینو۔

لَا يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ، داخلہم جواب دے یہ علت تفصیلیہ سرہ۔
یہ حُجَّة کتب دہ توجیہ دی اول حجة یہ معنی کے صحیح دلیل سرہ دے
او الناس نہ مراد عام دی کتابیان او غیر کتابیان۔ یعنی یہ تورات کتب خبر
ذکر دے چہ آخری رسول یہ کہے تہ مخ کوی او دا بہ کے ہخہ ابدی قبلہ
دی نوکہ چرے نبی صلی اللہ علیہ وسلم او مؤمنان کہے تہ مخ او نہ کرخوی
تو یہودیان یہ یہ دوی بانداے ضرور حجت قائم کوی چہ تاسوا آخری
امت نہ یئی محکہ چہ یہ تاسو کتب ہخہ علامت موجود نہ دے کوم چہ یہ
تورات کتب ذکر دے تو ہرکہ چہ تاسو کہے تہ مخ او کرخوی نو کہ دوی حجت
ختم شو۔ دار تک غیر کتابیان تو (مشرکین عرب) حجت پیش کوڑ چہ یہ دین
کا ابراہیم علیہ السلام کتب ہو قبلہ کہے دہ او تاسواے مؤمنانوتہ ہخہ دین
او قبلہ نہ خلاف کوئی تو ہرکہ چہ تاسو کہے تہ او کرخیدی نو کہ ہخوی حجت
ختم شو۔ یا حُجَّة یہ معنی کے جگرے کولو دے محکہ چہ یہودو یہ نبی
صلی اللہ علیہ وسلم اعتراض کوڑ چہ زمونہ دین مخالفت کو او حال
داچہ زمونہ قبلہ (بیت المقدس) طرف تہ موخ کوے او مشرکین مکہ
جگرہ کولہ چہ دانی کا ابراہیم علیہ السلام نہ مخالف دے۔ تو او س
دا جگرے ختم شوے۔ اَلَا الَّذِيْنَ كَلَّمُوْا مِنْهُمْ بِنَا يَهْ اُولَه توجیہ بانداے
دا استثناء منقطع دہ محکہ ظلم (بے تحایہ اعتراضونہ کول) کے جنس حجت نہ
نہ دی نو الا یہ معنی کے لکن سرہ دے۔ او پنا یہ دویمہ توجیہ بانداے کہ
اَلَا استثناء متصل دہ یعنی روستو کے تحویل قبلہ نہ ہم عنادیان کتابیان
یہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم بانداے اعتراض کوی چہ دے دین کا باؤ تہ
واو رید لو او مشرکان ہم اعتراض کوی چہ معلومہ شوع چہ یہ دمہ دمہ
زمونہ دین تہ واپس راخی (شریبی)۔ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي یعنی عنادیان
کہ ظلمونو او اعتراضونو او طعنونو کہیرے کوچے نہ عمل کول یہ قبلہ بانداے
پرے نکدے، بلکہ زما کے عظمت کےیرے نہ زما کے حکم تا بعداری کوے۔

کَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُو

ذہور کولہ نعمت داسے لکھ چھ لیرلی دی مونہ پہ تاسو کیں رسول د جنس ستا سوتہ بیانوی

عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ

پہ تاسو باندے آیتونہ زمونہ او پاکوی تاسو او تعلیم درکوی تاسو تہ

الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا

د قرآن او د سنت او تعلیم درکوی تاسو تہ دھوہ چھ چاہ تاسو پہ هغه

مادہ د خشیت پہ قرآن کیں اتہ خلویست کرتہ ذکرده په اوده وجوهو سره،
اوله وجه خشیت صرف خوف او حان ساتل دی دیوخیزتہ په دے معنی
سره په سورة نساء ۷۴، سورة طه ۷۷، سورة كهف ۲۵، سورة توبه ۱۲۹
کیں دے او تور هغه آیتونو کیں چہ خشیت د من دون الله سره ذکرده.
دویمه وجه خشیت یعنی خوف سره د تعظیم د هخشی عتہ نه اودا عبادت د
تو خاص دے په الله تعالی پورے چہ د هغه نه په تعظیم پیره کیدایشی او په
دے معنی قرآن کیں دیر کرتہ ذکرده لکه سورة احزاب ۵۶، سورة مائده ۵۴
سورة توبه ۱۲۹، او سورة مائده ۵۴ او په دے معنی سره په طور د حصر سره
دوه کرتہ ذکرده سورة توبه ۱۲۹، سورة احزاب ۵۶. دریمه وجه صفت
د اهل ایمان شیا پس کرتہ ذکرده لکه سورة عبس ۱، سورة اعلیٰ ۱۴، او
سورة نازعات ۷۷ وغیره. خلورمه وجه صفت د علماء په سورة فاطر ۲۸ کیں،
بنحمة وجه صفت د انبیاء علیهم السلام په سورة احزاب ۳۹ کیں. شپږمه
وجه صفت د ملائیکو سورة انبیاء ۲۱ کیں. اومه وجه صفت د جماداتو په
سورة بقره ۱۶۵، سورة حشر ۱۶ کیں. قرطبی وئیلی دی چہ خشیت په
اصل کیں طمانینت د زړه دے چہ سبب شی د حان. میچ کولو د پاره او خوف
(گبراهنت) د زړه دے چہ د هغه د وچے نه په اندامونو کیں حقت (سپکوالے)
پیدا شی. لیکن غوره داده چہ خشیت د ماسوی الله نه په معنی د خوف دے
سره د هیبت او حان میچ کولو نه او خشیت د الله تعالی نه خوف دے د وچے
د عظمت او کبریا د الله تعالی نه. او خوف او خشیت کله د یو بل په معنی سره
هم استعمالیری. وَلَا تَحْمِلْ نَعْمَتِي عَلَيْكُمْ د اعطف په لکلا باندے بل علت د

تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَادْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي

نہ پوہیدئ۔ نو یادوئی مالوہ جہ بہ یادوم تاسولہ او شکر کوئی (احسان منی) زما

وَلَا تَكْفُرُونَ ﴿١٥٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

او ناشکری مہ کوئی۔ اے ایمان والو !

کہ تحویل قبلہ کے پارم۔ زجاج و ٹیلی دی چہ اتمام کے نعمت ہدایت کول دی قبلہ تہ او جنت تہ داخلیدل دی (قرطبی)۔ او خازن و ٹیلی دی چہ اتمام کے نعمت مرکب کے یہ اسلام باندے بیا دخول جنت تہ دے بیا دیدار الہی دے (اللہمار زقنا ہذا)۔ وَكَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ہغہ شیز تہ چہ کمرہ شویدی کے ہغہ تہ نور امتونہ یعنی کعبہ (ابن کثیر)۔ یا مراد کے تَهْتَدُونَ تہ زیادت کے ہدایت دے او داعطف دے یہ لَاتَهْتَدُونَ او بل علت دے کے پارم کے تحویل قبلہ۔

۱۵۱۔ یہ ذکر کے نعمت کے قبلہ پسے ذکر کے نعمت کے رسالت کے آخری رسول دے نو دا متعلق دے کے لَاتَهْتَدُونَ سرہ یعنی کاف یہ معنی کے مثل دے او صفت دے کے مصدر پیت کے پارہ او ما مصدریہ دے یعنی اِثْمًا مَّا مِثْلَ اِرْسَالِ الرَّسُولِ فَبِئْسَ رِپورہ والے کے نعمت کے قبلہ پشان کے پورہ والی کے نعمت کے ارسال رسول دے او دا قول کے فراء دے او کے زجاج تہ نقل دے چہ کَمَا اَرْسَلْنَا كُنْزِ کاف کے پارہ کے علت کے او دا متعلق دے یہ روستو کا ذکر وئی پورے او یہ دے ایت کیں استجابت کے دعاء کے ابراہیم علیہ السلام کے دے چہ یہ ۱۲۹۔ کیں ذکر شوے وہ۔

فَبِئْسَ خُطَابٌ دے اہل مکہ او عرب تہ چہ اولاد کے اسماعیل علیہ السلام دی۔ او مِنْكُمْ کیں اشارہ دہ جنسیت کے بشر تہ۔ وَيَعْلَمُكُمْ مَا كُنتُمْ تَعْلَمُونَ، دا تخصیص دے روستو کے تعمیم تہ یعنی یہ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ کیں داہم داخل دی لیکن کے تاکید کے احسان کے پارہ ہے جدا ذکر کرے دے۔ او مراد کے دے تہ اخبار کے محکمو امتونو او قصص کے انبیاء علیہم السلام او خبر دے کے ان لوکی ضروری حالاتو چہ دائول پہ فکر کولو سرہ نشی حاصلید لے ماسیوا کے وحی تہ۔

۱۵۲۔ دے ایت تہ ذکر کوئی پنچہ امور کے پارم کے تثبت پہ دین باندے پہ وخت کے اختلاف کے خلقو کیں چہ ہغہ ذکر او شکر او صبر او صلوة او عظمت شان کے شہداؤ دے یعنی کے ہغوی کے ادبئی تہ عخان بچ کول۔ یہ دے ایت کیں دوہامرونہ او یونہی ذکر دہ۔ فَادْكُرُونِي ہر کلا چہ محکمن نعمتوہ ذکر شول

نودا تفریح دہ پہ ہفتے یا ندرے دے دے وہے قاء ذکر کرہ۔ خازن وئیلی دی چہ
 دا ذکر ہے، زہ او اندامونو تہ شامل دے پہ زہ یا ندرے دالہ تعالیٰ تسبیح او حمد
 او ہفتہ اذکار کول چہ پہ سنت سرہ ثابت دی او پہ زہ سرہ فکر کول پہ
 عظمت دالہ تعالیٰ او پہ دلیلونو د وحدانیت ک ہفتہ کبش او پہ اندامونو سرہ
 پہ اعمالو او پہ عبادتو کبش مروخت مشغولیدل دی۔ قرطبی وئیلی دی چہ
 ذکر بیداری ذکر دہ دپارہ ذکر او پہ زہ ذکر تہ دے دے وہے نہ ذکر وئیلی شی
 چہ دلالت کوی پہ ذکر قلبی یا ندرے۔ نو دے نہ معلومہ شوہ چہ شوک پہ
 زہ ذکر کوی او پہ زہ کبش ہے ہفتہ تہ توجہ او فہم تہ وی نو ہفتہ پہ حقیقت
 کبش ذکر نہ دے۔ او د سعید بن جبیر نہ نقل دے چہ مراد ذکر نہ طاعت
 کول دی نو شوک چہ دالہ تعالیٰ طاعت نہ کوی اگر چہ دیرہ تسبیح او تہلیل
 اولو ستل ذکر آن کوی نو دے تہ ذکر نشی وئیلی۔ او د مفسرینو پہ دے مقام
 کبش یو ولس عبارتو تہ دی، اول ذکر کوئی (یا دوئی) ما پہ طاعت سرہ زہ یہ
 یا دویم تاسو پہ رحمت او مغفرت سرہ۔ دویم ذکر کوئی ما پہ مجاہدہ کولو
 سرہ زہ یہ ذکر کویم تاسو پہ مشاہدہ (یعنی دیدار پہ جنت کبش) سرہ۔
 دریم ذکر کوئی ما پہ دعا سرہ زہ یہ ذکر کویم تاسو پہ قبولیت د دعا سرہ۔
 شلورم ذکر کوئی ما پہ تذلل (عاجزی) سرہ زہ یہ یا دویم تاسو پہ تفضل
 (فضل کولو) سرہ۔ پنجم یا دوئی ما پہ جماعت د خلقو کبش (پہ درس او تدریس سرہ)
 زہ یہ یا دویم تاسو پہ جماعت د ملائیکو کبش۔ شپہم یا دوئی ما پہ حال فراخی
 کبش توزہ یہ تاسو یا دویم پہ وخت د مصیبت ستاسو کبش۔ اوم ذکر کوئی ما
 پہ اسانتیا کبش زہ یہ یا دویم تاسو پہ تنگی ستاسو کبش۔ اٹم ذکر کوئی مالو پہ
 ژوند د نبوی کبش زہ یہ تاسو یا دویم روستو د مرک ستاسو نہ۔ نہم ذکر کوئی
 ما پہ دنیا کبش زہ یہ تاسو یا دویم پہ آخرت کبش۔ لشم یا دوئی ما پہ صفت عبودیت
 سرہ (یعنی زما عبادت کوئی) زہ یہ یا دویم تاسو پہ مناسب صفت د الوہیت
 زما سرہ۔ یو ولسم ذکر کوئی ما پہ صدق او اخلاص سرہ زہ یہ ذکر کویم تاسو
 پہ زیات خصوصیت سرہ، نو پہ دے کبش اشارہ دہ چہ د ذکر دالہ تعالیٰ
 دپارہ دغہ یو ولس صفات او حالات پکار دی۔ اولو ذکر پہ حقیقت کبش
 بیان د توحید دالہ تعالیٰ دے چہ ہفتہ سبب دے دلوئے ثواب او د لحت
 دالہ تعالیٰ سرہ۔ واشکر وائی د شکر تفصیل مخکس تیر شویدا۔ نو شکر

اَسْتَعِيْثُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللّٰهَ

امداد حاصل کریں یہ صبر کولو او یہ مونج کولو۔ یقیناً اللہ تعالیٰ

مَعَ الصَّبْرِۙ ۝ وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ يُّقْتَلُ

خاص ملکر دے صبر ناکو دے۔ او مہ وائی دھقہ چاہے بارہ کن چہ او ڈلی شی

فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَالٌۭ بَلْ اَحْيَاۥ

یہ لایہ دے اللہ تعالیٰ کنس چہ دوی (عام) مری دی۔ بلکہ دوی لایہ یوقسم ژوند دے

وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُوْنَ ۝ وَلَنْبَلُوْكُمْ بِشَيْۡءٍ

لیکن تاسو نہ پوہیری (دھغوی یہ ژوند)۔ او خامخا از مہبت کو موثر تاسو باندہ یہ لبر خیر سرہ

دیندار اظہار دے نعمتوں دے اللہ تعالیٰ دے یہ طریقہ دے توحید سرہ یہ ژبہ باندے
رتو محکمت نعمت دے قبلے او دے رسالت ذکر شو نو اشارہ دے چہ دانعمتوںہ خلقوںہ
بنکارہ کریں) او شکر کول عقیدہ دے یہ ژبہ کنس یہ انعاماتو دے اللہ تعالیٰ چہ دانعمتوںہ
صرف اللہ تعالیٰ را کرے دی سرہ ک طاعتوںہ یہ اندامونوسرہ۔ ولاننگفرون کفر
دلته ناشکری او پتہولو دے نعمت تہ و پیلے شی او روستو دے امر دے شکر تہ نہی کفران یے
دے دے وجہ تہ ذکر کرہ چہ شکر بہ یہ دوام او استمرار سرہ دی۔

۱۵۳ یہ دے کنس ذکر دے دودہ خصلتوں دے دے پارہ دے تثبت۔ او تفصیل دے استعانت
او صبر محکمت تیر شویداے۔

اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِيْنَ، ابن جریر و بیہ دی چہ یہ مصیبتوں تو باندے صبر کولو
سرہ دے اللہ تعالیٰ رضا حاصلیری او یہ مونج کولو سرہ حاجات پورہ کییری او دا
مقصد دے معیت دے اللہ تعالیٰ دے دے صابرینوسرہ۔

فَاَعْلٰہ۔ یہ سک کنس و انھا لکیرے ذکر کرے و او دلته معیت دے اللہ تعالیٰ
ذکر دے ۹ وجہ دادہ چہ ہلتہ خطاب دے بی اسرا ئیلوتہ نو ہغوی تہ یے
دے سہولت دے صبر و صلوة علاج ذکر کرو یعنی خشوع کول، او دلته مؤمنانوتہ
خطاب دے نو یہ ہغوی کنس خشوع شتہ نو ہغوی تہ یے بشارت ذکر کرو
یہ نصرت دے اللہ تعالیٰ سرہ۔

۱۵۴ یہ دے ایت کنس ذکر دے ادب دے مؤمنانوتہ یہ بارہ دے عظمت دے شہداؤ کنس
یعنی دے حق یہ لار کنس چہ شوک شہید شی نو دے ہغہ یہ بارہ کنس دے اہانت کلمات

مه وایبی . خازن وئیلی دی چه هرکله په غزوه یدار کنی شوارلس صحابه کرام
 شهید کرې شول نو خلقو به وئیل چه قلاڼی مړ شو او کد دنیا کد مړ واولداتونو
 نه محروم شونو الله تعالی دا ایت نازل کړو . وَلَا تَقُولُوا دَامَعَ طَرَفٌ مِّنْهَا وَاسْتَعِينُوا
 بِأَنفُسِكُمْ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَلَا تَدْعُوا دُعَاءَ الْكَاذِبِينَ هُمْ يَكُونُونَ لَهُمْ
 سُورَةُ الْعِمْرَان ۱۶۹ لَعَلَّكُمْ أَفْهَمُونَ او په سوره ج ۵۵ هغه کس په باره کد شهداؤ کس
 سوال :- دلته لا تَقُولُوا او په سوره العمران کس یی ولا تحسبن وئیل کد ؟
 جواب :- دلته ادب بنودل دی مؤمنانوته په اعتبار کد وینا کولو او په زړونو
 کد هغوی کس عظمت کد شهداؤ موجود و او په سوره العمران کس رد دے
 په منافقانوته دے او کد هغوی په زړونو کس کد شهداؤ په باره کس غلط گمان
 و و نو کد دے و چه نه لا تحسبن یی اوئیل او هرکله چه په دغه ایت کس رد و
 په منافقانوته دے نو کد دے و چه نه هلته یی په اته وجوه بشارت ذکر کړل .
 لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، صحیح حدیث کس وارد دی چه مراد کد دے نه اعلاء
 کلمه الله ده برابره خبره ده که دا قتل په میدان جهاد کس وی او که مرابط
 فی سبیل الله وی او که کد دعوت کد حق کد و چه نه وی الوسی وئیلی دی چه
 مراد یی دے یعنی په طاعت کد الله تعالی او په اعلاء کلمه کد هغه کس (روح المعانی)
 آموات کد دے مبتدایته ده او جمله مقوله ده کد باره کد لَا تَقُولُوا (هم اموات) .
 اموات جمع کمیت ده او میت هغه دے چه روح یی کد بدن نه بهر شوی .
 سوال :- په دے جمله کس منع ده کد اطلاق کولو کد میت نه په شهید یا تن
 او حال دادے چه کد هغه نه په قتل کولو سوره روح وتلے دے لفظ کد یقتل
 په دے یا تن دلیل کد معلومه شوه چه مړ کد او دارنگ په ډیر وایاتونو کس اطلاق وریات
 کد میت شویدے (سوره نحل ۱۱۷، سوره زمر ۵۷، سوره مؤمنون ۱۰۷) دارنگ په
 احادیثو او په اقوالو کد فقهاؤ کس اطلاق کد میت په شهید یا تن دے ذکر دے ؟
 جواب :- دلته نفی کد بل قسم موت ده او ثابت دے هغوی لره بل قسم
 موت یعنی موت حقیقی . کد دے و چه نه قراء بغوی ذکر کړیدی گسائر
 الاموات (د عامو مړو پشان نه دی) خازن وئیلی دی بِمَنْزِلَةِ غَيْرِهِمْ مِنَ
 الْأَمْوَاتِ . او داسے سوال په زلزال المسیر کس نقل دے او جواب یی داسے ذکر
 کرې دے داسے مړی چه ارواح یی جنتونوته نه رسیدی او نه شی
 حاصلو کد تحقیر کد الله تعالی ته هغه چه ژوندی یی حاصلوی، او شاه عبدالعزیز

وٹیلی دی چہ اموات تہ مراد هغه دی چہ ارواح ئے مرہ دی اوک روح مرکب دادے چہ ک بدن یہ ذریعہ خو هغه لذتو تہ حاصلول خو چہ کله بدن جدا شی اوک لذتو تہ محروم شی نو داسے روح تہ مروٹیلے شی۔ حاصل دادے چہ منع کیو خاص قسم اطلاق ک موت تہ دہ او تکرہ لفظ هم یہ دے یا تذکرات کوی قاعدہ ۱۰ موت یہ قرآن کنس یہ ثلور معانیو سرہ استعمال دے۔ اولہ معنی مقابلہ قوت حساسہ دے یعنی چہ تنول حواس ختم شی او دامعنی یہ سورہ بقرہ ۲۸۰ او نور و یروایا تو نو کنس ذکر دہ۔ دویمہ معنی مقابلہ قوت عاقلہ دے یعنی جہل موت دے لکہ یہ سورہ انعام ۱۲۸ کنس۔ دریمہ معنی مقابلہ قوت نباتیہ دے یعنی ک زمکے او چیدل لکہ یہ سورہ اعراف ۷۷ کنس۔ ثلوریمہ معنی ک موت غم او حزن دے چہ ک انسان ژوند خراب کپی لکہ یہ سورہ ابراهیم کنس موافق ک قول ک راغب سرہ یہ مفردات کنس۔ نو یہ نفی کیو معنی سرہ نفی کیو معنی نہ لازمی۔

بَلْ أَحْيَاءٌ داهم حیر دے ک مبتداء پتن ک پارہ (بَلْ هم اَحْيَاءٌ)۔ دا تکرہ هم دلیل دے چہ مراد دلته یو قسم ک حیات دے هر قسم ژوند مراد تہ دے او هغه دلته ژوند دے چہ موت حقیقی سرہ منافات تہ لری او هغه حیات اخرویہ تہ دے چہ هغه یہ ورخ ک قیامت کنس دے او هغه حیات دنیویہ هم تہ دے حکم چہ هغه یہ موت سرہ زائل شویدے او دلیل یہ دے یا تہ سورہ نحل ۱۱۰ دے چہ یہ دے کنس اموات غیر احياء وٹیلی دی او دلته مراد حیات دنیویہ دے چہ مغایر دے ک موت تہ نو معلومہ شوع چہ یہ دے ایت کنس مراد ک حیات تہ حیات برزخیہ دے۔ او معتزلہ وائی چہ دلته حیات اخرویہ مراد دے نو دوی ک حیات برزخیہ تہ منکر دی او ک احياء معنی کوی چہ ژوندی بہ شی یہ ورخ ک قیامت کنس لیکن یہ دے کنس ک شهداؤ هیچ خصوصیت نیستہ دے۔ او شوک چہ وائی (بدعتیان) چہ دا حیات دنیویہ دے نو داهم باطل دے لکہ چہ ک حکم تہ معلومہ شوع۔ او دارنگ اقوال ک مفسرینو او نور و علماء صریح دی یہ دے یا تہ دے چہ دا حیات برزخیہ ک۔ رابن کثیر وائی چہ فی برزخهم احياء او دارنگ تفسیر فتح البیاء صکت صیانة الانسان صکت الضارر المنکی صکت۔

قاعدة ۱۱ حیات یہ قرآن کریم کنس یہ شیو معانیو سرہ استعمال دے

اول صفت کہ اللہ تعالیٰ دے کہ سورۃ العنکبوت ۱۸۔ دویم قوت حساسہ حیوانیہ کہ سورۃ بقرہ ۲۵۷، سورۃ فاطر ۲۲۔ دریم قوت نباتیہ کہ سورۃ بقرہ ۱۷۳۔ ثلورم حیات اخرویہ کہ سورۃ فجر ۲۲۔ پنجم قوت عاقلہ (علم) او ایمان او اتباع سنت کہ یہ سورۃ انفال ۲۲۔ سورۃ انعام ۱۱۳۔ شپہم یہ غمہ کیدل اولئہ توتہ حاصلول کہ دے ایت یہ بارہ کتب راغب یہ مقررات کتب و ثبلی دی۔ ثوابیات کیو قسم حیات مستلزم نہ دے نور اقسا مود حیات لہ یعنی دلتہ آخری معنی کہ حیات دہ تو دویم معنی لہ مستلزم نہ دے۔

فائدہ ۱۔ کہ یہ بارہ کتب ہر خبیہ کتب کہ علماء اہل سنت دہ قولہ دی اول قول، دا حیات پہ جسد اور روح دو اور سو کہ کیکن روح پہ جسد کتب نیشستہ پہ دلیل کہ سورۃ زمر ۲۲۔ او پہ جسد کتب اللہ تعالیٰ پہ خیل قدرت سرہ یونوع کہ حیات پیدا کبری چہ پہ ہفتہ سرہ احساس نعمت و نوا وعدہ ابونو کولے شی۔ کہ چہ کہ ظاہر کہ ہفتہ احادیثونہ معلوم پیری چہ میت پہ قبر کتب کیسودلے شی تو چالہ نعمت و نہ و رکولے شی او خوک پہ گرز و تو و ہلے کیری۔ او دا صفات کہ بدن دی۔ دارنگ ہفتہ حدیث کہ بخاری چہ دہ کسا تو بان دے پہ قبر و نو کتب عذاب و واونی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل (رَأٰهُمَا لَیْسَ خَدَّيَا فِي قُبُورِهِمَا وَ مَا يُعَذِّبَانِ فِي كَبِيرٍ) الحدیث (پہ دوی بانئہ کہ دوی پہ قبر و نو کتب عذاب دے او عذاب پہ داسے خیر کتب نہ دے چہ کہ ہفتہ نہ ٹان۔ پچ کول گران وئی۔ دارنگ یل حدیث کتب راغلی دی چہ سورجی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او دریدلہ تونبی صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ دا دے وچہ نہ چہ پہ دے یہود یا تو بانئہ کہ دوی پہ قبر و نو کتب عذاب دے۔ (او پہ قبر کتب بدن وی روح نہ وی) تو دا دلالت کوی چہ بدن کہ پارہ ہم تنعیم یا تعذیب شتہ دے او کہ روح کہ پارہ پہ خیل مستقر کتب تنعیم یا تعذیب دے۔ دویم قول دا دے چہ حیات ہر خبیہ صرف کہ روح کہ پارہ دے لیکن کہ روح کہ پارہ یو مثالی جسد و رکپے شی چہ کہ ہفتہ پہ واسطے سورہ تنعیم یا تعذیب و رکیدے شی او دا قول الوسی پہ روح المعانی او امام شاہ ولی اللہ پہ تفہیمات کتب او مولانا اشرف علی تھانوی پہ اشرف الجواب ص ۳۲۲ کتب او مجد دالف ثانی پہ مکتوبات ص ۱۲۲ کتب ذکر کرپے کہ او دلیل کہ دے حدیث صحیح دے چہ امام مسلم ذکر کرپے دے چہ ارواح کہ شہدا گ

په ججورو ډښنو مرغوكښ دى اوسيل كوى په جنت كښ چه كوم ځائے ۽ خوشه
وى اوارام كوى هغه قنديلونو ته چه ډگرش ډلاندے اويزان دى - سو
الله تعالى ډوى طرف ته يو ځل ښكاره شو چه تاسو څه غواړئ ډوى اوځيل
چه يا ربه مونږ نور څه او غواړو تا مونږ ته هر څه راكړى دى بيا دوباره
الله تعالى ډوى ته او فرمائيل، هر كله چه ډوى پوهه شول چه الله تعالى مونږ
بغير ډ سوال نه ته پريږدى نو ډوى اوځيل مونږ غواړو چه مونږ دنيا ته
واپس كړه. (بل روايت كښ دى) چه زمونږ ارواح زمونږ زړو جسدونو ته
واپس كړه، چه قتال او كړو ستا په لار كښ او بيا شهيدان شو ځكه چه ډير
ثوابونه ډ شهادت ۽ اوليدل نو الله تعالى ورته او فرمائيل چه ما فيصله
كړه ده چه ډوى (ارواح) دنيا ته واپس ته شى تللے (ابن كثير) نو دا حديث دلا
كوى چه ډوى حيات برزخيه روحانيه دے او په نورو جسمونو سره
متشكل كړه شوى دى يا ۽ په نورو جسدونو كښ اچولى دى -

ليكن زما راځے داده (والله اعلم) چه اول قول غوره دے چه بدن سره هم
ډ هغه مناسب معامله الله تعالى كوله شى او ارواحوله ۽ هم نور اجساد مثاليه
وركړى دى ډ دے ډ پاره چه په ټولو احاديثو عمل او كړه شى -
او په شرح عقيدة طحاويه ص ۱۸۸ كښ ۽ ويلي دى چه عذاب قبر ډ نفس
او بدن دواړو ډ پاره دے په اتفاق ډ اهل سنت والجماعت سره او الوسى
و ټيلي دى چه ډ ډيرو سلفو مسلك دا دے چه حيات ډ شهداؤ حقيقه دے
په جسد او په روح سره ليكن مونږ ډ هغه ډ ادراك نه عاجز يو.

فأما عكس حيات برزخيه كښ مسئله ډ واپس كيدلو ډ روح جسد
اصلى يا جسد مثالى ته ډ دے تفصيل په تفسير ډ سورة زمر كښ انشاء الله راځي
سوال: هر كله چه واپس كيدل ډ روح ثابت شى نو په دے سره خو حيات
دنيويه ثابتيږي؟

جواب: دغه واپسى ډ روح په برزخ كښ مستلزم نه ده معروف ژوند لره
او ځوك چه دا مستلزم ثابتوى نو په هغه باندے ډ داسه خير والزام ثابتيږي
چه هغه مخالف دى ډ حس او ډ شمع او ډ عقل نه (الصارم المتكى ص ۱۸۸).
او بيا ۽ په ص ۱۸۸ كښ ويلي دى، حاصل دا دے چه واپسى ډ روح په برزخ
كښ او جواب ډ سلام په سلام كوونكى باندې (په دے شرط چه هغه ځا صحت ثابت شى)

نہ دے مستلزم داسے ژوند لہرہ لکہ چہ بعض غلطی کوؤ نکو گمان کرے دے
اگرچہ دایو قسم برزخیه حیات دے اوٹھوئ چہ گمان کوی چہ داپشان حیات
دنیویہ دے نو دا مخالف دے ک نقل او د عقل نہ۔

فائدہ عک بحث ک مستقر ک ارواحو:- یہ حال ک برزخ کنس روح جدا
دے ک بدن نہ دے ک تأئید ک پارہ دا بحث لیکلے کیڑی او یہ دے کنس دیر
اقوال دی اول داچہ ارواح ک مؤمنانو پہ جنت کنس دی او ارواح ک کافرانو پہ
اؤر کنس دی۔ دویم قول، ارواح ک مؤمنانو پہ دروازہ ک جنت کنس دی ک جنت
راحت او نعمتو نہ ورتہ رسیڑی۔ دریم داچہ ک قبورو پہ خوا کنس دی او ک
کعب نہ نقل دی چہ ارواح ک مؤمنانو پہ علیین کنس دی یہ اوٹم اسمان کنس
او ارواح ک کافرانو پہ سچیین کنس دی یہ اوٹم زمکہ کنس۔ ابن حزم وئیلی دی
مستقر ک ارواحو ہغہ دے چہ ک پیدائش ک بدن نہ ٹھکنس کوم ٹھائے کنس وؤ۔
او ابن عبدالبر وئیلی دی چہ ارواح ک شہداؤ پہ جنت کنس دی او ارواح
ک عام مؤمنانو ک قبرو تو پہ خوا کنس دی (نور اقبال ضعیفہ چہ دی تو
ما ک ہغے ذکر پرینودلو)۔ شرح عقیدۃ طحاویۃ ص ۱۵۸ کنس وئیلی دی چہ
خلاصہ ک دلیلونو دا دہ چہ ارواح پہ برزخ کنس پہ تفاوت سرہ دی بعض
پہ اعلیٰ علیین کنس دی بعض پہ ملا اعلیٰ کنس دی او بعض پہ ججورو
ک شنو مرغو کنس دی گرچی پہ جنت کنس چہ کوم ٹھائے یے خوبنہ وی او
بعض بند دی ک جنت ک دروازہ سرہ۔ دے اقبال و ذکر یہ مجموعۃ الفتاوی
کنس ک علامہ لکھنوی صلا کنس دے او داسے اقبال ابو حیان البحر المحيط
کنس لیکلی دی۔ او ک دے نہ معلومہ شوہ چہ مستقر ک روح بدن نہ دے۔
فائدہ عک لکہ چہ ک شہید پہ بارہ کنس ذکر شوہ چہ روح ک ہغہ پہ ججور
ک شنو مرغی کنس دے نو دارنگ ک ہر مؤمن پہ بارہ کنس صحیح حدیث
وارد دے (چہ ک ہغے پہ سجد کنس امام احمد او امام شافعی او امام مالک
رحمہم اللہ دی) چہ روح ک ہر مؤمن یو مرغی دہ چہ سریڑی ک جنت
پہ اوتو کنس (ابن کثیر موطا مالک)۔

سوال :- نو ک شہید او ک عام مؤمن پہ مینخ کنس فرقی شخہ دے ؟۔

جواب :- روح ک مؤمن پہ شکل ک مرغی دے او روح ک شہید پہ ججور
او پہ خبتہ ک مرغی کنس دے نو دا افضل دے ک اول نہ دارنگ روح ک شہید

مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ

دے تہ او دے لوی دے تہ او پہ کمولو دے مالونو سرہ

وَالْإِنْفُسِ وَالشَّهْرِاتِ وَكَبِيرِ الصَّبِرِينَ ﴿٥٨﴾

او دے نفسونو او دے میوو سرہ - او زیرے ورکھ صبرناکو خلقوتہ -

گرچی پہ جنت کیں چہ کوم جائے تے ہوینہ وی او آرام کوی پہ قندیلونو دے عرش کیں او دا وصف دے عامو مؤمنانو دے پارہ نیشته -

وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ، لَكِنْ كَذَفَعَهُ وَهُمْ دَاوُدَ كَهْ چوے دوی دے پارہ ژوند دے نومویر بہ دے هغوی حرکات لیدا او پہ ایدانو دے هغوی کیں بہ دے ژوند اثار بنکارہ کیدلے او ایدان بہ تے خاورونہ خو پلے، توجواب او شو پہ دے قول سرہ چہ حاصل جواب تے دادے چہ دا داسے ژوند دے چہ دے انسانانو دے عقل او دے حواسو معلومولونہ او چت دے دا صرف پہ وحی سرہ معلومیری ربیضا وی - زادالمسیر وغیرہ) ابو حیان و ثیلی دی چہ تہ پوہیری تاسو پہ کیفیت دے ژوند دے هغوی (بحر محیط) - تو معلومہ شوه چہ دا ژوند دے دنیا دے ژوند پہ شان تہ دے او دے حقیقی ژوند دے لوازماتو دے پارہ مستلزم تہ دے یعنی او ریدل، لیدل، گر حیدل او خبر دے کول دے دنیا والوسرہ نشی کولے حکم چہ دا کارونہ دے دنیا دے ژوند سرہ تعلق لری او دے دے ژوند تفصیلی کیفیت متشابهاتو تہ دے پہ هے کیں خپل عقل چلول پکار تہ دی -

بَعَثْنَا دَاعِطَفَ دے دے اِشْتَرَيْنَا بِالصَّبْرِ په مضمون باندے پہ هے کیں امر و دے صبر سرہ او پہ دے ایت کیں ذکر دے دے مواضعو دے صبر چہ هغه پنجه بلایا (مصیبتونہ) دی -

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ ابْتِلَاءَ اللَّهِ تَعَالَى دے علم حاصلولو دے پارہ تہ دے بلکه مبتلی تہ دے هغه حقیقت بنکارہ کول دی - او بلایا دے قسمونہ دی یو قسم بلایا تکوینیه دی چہ هغه تہ نوائب و ثیلے شی او دویم قسم بلایا تشریعیہ دی چہ هغه تہ احکام شرعیہ و ثیلے شی - پشئیء دالفظ دلالت کوی چہ دا بلایا پہ لہ مقدار کیں دے هر انسان دے وس مطابق وی او دالہ ولے پہ نسبت دے هغه بلایا دے چہ دوی ترینہ پچ ساتلے شویدی - مِّنَ الْخَوْفِ یرة دے دشمن وغیرہ تہ، نیشاپوری و ثیلی دی چہ هر مکروه چہ دے هغه انتظار کیدایشی او دے هغه تہ پہ زہ کیں درد

الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

دا هغه ڪسان دی کوم وخت ڇه اورسپري دوی ته ڇه مصیبت

قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

نودوی وائی یقیناً مونڙو دالله تعالیٰ یوا یقیناً مونڙو خاص هغه ته ورگرخیدونگی یو۔

پیدا کیری هغه ته خوف و تیل شی۔ وَالْجَمْعُ قحط او په روزی حاصلو کین سختی۔ او دومره لوڙه په نبی صلی الله علیه وسلم هم راغله وه ڇه په خیتو با تدا یی ځیته تپلے وے د پاره د توارن د ملا۔ وَتَقْصِرُ مِنَ الْأَمْوَالِ په دے کیش امداتی کمیدل او د خارو و هلاکیدل اوروکیدل د مالونو داخل دی۔ وَالْأَنْفُسُ د دوستانو او منگرو مړه کیدل او قتل کیدل یا د بعض منگرو مړتد کیدل۔ وَالثَّمَرَاتِ غلے او امداتی د زمکے په سبب د قحطونو سره یا سیلا بو تو او ځلئی وریدلو سره دا ټول بلایا تکوینییه دی او د امام شافعی رحمته علیه نه الوسی او تیشاپوری نقل کړیدی ڇه دا بلایا تشریعیه دی یعنی د خوف نه مراد خوف د الله تعالیٰ نه دے اوجوع نه مراد روژے فرض کیدل او تَقْصِرُ مِنَ الْأَمْوَالِ نه زکوٰۃ او اتفاق فی سبیل الله فرض کیدل دی او وَالْأَنْفُسُ نه مراد امراض یا منگری په جها د کین شهید کیدل دی، وَالثَّمَرَاتِ نه مراد مرگ د اولاد دے او دا ټول بلایا (مصیبتونه) اول قسم او دویم قسم د مؤمنانو د پاره ابتلاءات دی او د کافرانو او کثا هکارو د پاره عذابونه او سزا ځانے دی۔ وَكَشَرِ الطَّيْرِ تین دا عطف دے په مضمون د ماقبل بات د یعنی دوی د پاره ابتلاء او بشارت دواړه دی او بشارت یی مطلق ذکر کړو اشارہ ده عموم د بشارت ته په هر قسم ثواب او خوشحالی د قبر او د حشر سره۔

۱۵۷ دا تعریف او علامت د صابرینو دے۔ اِذَا دلالیت کوی په عموم او تکرار باندے۔ مُصِيبَةٌ هر هغه حادثه ده ڇه خفکان پیدا کوی مؤمن لږه په نفس د هغه کیش یعنی مال هلاکیدل یا اهل د هغه که وړوکه وی او که لوږه وی مرکیدل یا هغه ته نقصان رسیدل تر دے ڇه چراغ (دیوه) د چا مرشی او په هغه بات دے خفه شی نو دا مصیبت دے او په دے (چراغ) مرکیدل او د بته مصیبت وئیلو کیش قرطبی یو روایت ېے سند د ذکر کړی دی۔

أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ

دغہ کسان دوی باندے برکات دی ک طرف ک رب ک دوی نہ

وَرَحْمَةً مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿۵۷﴾

اور رحمت دے۔ او دغہ کسان دوی لار موتد ونگی دی۔

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ

یقیناً صفا او مروہ ک خاص نشو ک دین ک اللہ تعالیٰ تہ دی

قَالُوا دَعَا قَوْلُ يَه مَعْنَى كَا عْتِقَادُ سِرَّةٍ وَاجِبٌ دَعَا يَه وَخَتٌ كَا مَصِيبَتُ كَبْنٍ أَوْ يَه
ثَبَّ سِرَّةٍ وَثَبِيلٌ سَنَتٌ دِي۔ اَنَا لِلَّهِ كَا اَلَيْهِ لُجُؤُنٌ، نَبِيَّ شَا پُورِي وَثَبِيلِي دِي چہ اول
اقرار دے یہ عبودیت سرہ او دویم تقویض (سپارل دی) ک کاروتو دے اللہ تعالیٰ
دارنگ اول اشارہ دہ مبدعہ تہ او دویم اشارہ دہ معاد تہ دارنگ اول ایمان
دے یہ قضا ک اللہ تعالیٰ او دویم ایمان دے یہ تقدیر ک ہغہ باندے او دارنگ
و ثَبِيلے شوییدی چہ اول اقرار دے یہ اعتراض تہ کولو سرہ یہ اللہ تعالیٰ باندے
حکے چہ ہغہ مالکی او متصرف دے او دویم کبْن تصدیق او تسلی ک ذرہ دہ یہ
جزا او ثواب ک مصیبت سرہ یہ نیز ک اللہ تعالیٰ او یہ دے دوار و سرہ ک ذرہ
صبر حاصلیدی۔

تَنْبِيْهٌ :- دَا کَلَمَہ کَا سْتِرْجَاعِ رُوْا یَسْ کِیْدُ لَوَاللّٰہُ تَعَالٰی تَہ یَہ ہر مصیبت کبْن و ثَبِيل ضروری دی نو
تخصیص ک دے یہ صرف اورید لو ک مرگ پورے بدعت دے۔

۵۷۔ دَا تَفْصِيلُ کَا بَشَارَت دے ک پامہ ک صایرینو۔ صَلَوَاتٌ قَرطبی و ثَبِيلی دی
صلوات ک طرف ک اللہ تعالیٰ تہ ثناء او مدح او تشریف او برکت و رکول دی۔
اَوْ رَحْمَةً مَصِيبَت لَرے کول او حاجت پورہ کول دی۔ اَوْ جَمْعُ کَا صَلَوَات
اشارہ دہ تکرار او دیر والی ک صَلَوَاتٌ اَوْ مِنْ رَّبِّهِمْ اشارہ دہ عظمت ک صَلَوَات تہ
کَا اُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ یہ جملہ اسمیہ او تعریف ک مبتدا او خبر او ضمیر
فصل کبْن اشارہ دہ چہ داسے خلق یہ ہدایت باندے پابند دی او دھر
قسم گمراہی تہ یچ دی۔ امام بخاری ک عمر رضی اللہ عنہ نہ روایت ذکر
کرین ک دے ایت یہ بارہ کبْن نِعَمَ الْعِدْلَانِ وَ نِعَمَ الْحَلَکَةِ رِبْنہ دہ اندی
دی (صلوات اور رحمت) او رِبْنہ سربارے دے (اہتداء)۔

فَمَنْ حَبَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ

نو چاہے حج کوو ذبیت اللہ یا بے عمدہ کولہ نو نیشہ ہیٹ گناہ

عَلَيْهِ أَنْ يَسْطُرَ بِهِنَّ مَأْوًى مَنْ تَطَوَّعَ

یہ دہ باندے چہ حق راسخ دے ددغ دوارو بہ منہ کش۔ او چاہے بہ خوشحالی او کرہ

خَيْرَ الْأَفْئَانِ اللَّهُ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿۱۵۸﴾

نیکی نو یقیناً اللہ تعالیٰ قبولونکے دے او پوہہ دے یہ ہر خہ۔

۱۵۸۔ یہ دے ایت کیں جواب دے تھے شبہ او طعن دے یہود یا نو دے دوی و تیل چہ
ناسو تعظیم کوئی دے مکان دے اساف او نائلہ رتبصیر الرحمن او داخو مکان دے شرک
دے او عخان تہ اہل توحید و ایسی حاصل دے جواب دادے چہ دے مکان دے شرک
نہ دے بلکہ عخان دے شعائر اللہ دے لیکن مشرکانو دے تہ دے شرک عخان
جو رکھے دے۔

اور بے دے دے ما قبل سرہ یہ دیرو وجو سرہ دے اولہ وجہ دادہ ہر کہ
چہ دے ہخہ مصائبونہ یہ دین کیں چہ یہ ہخہ باندے صبر واجب دے طعنہ
دے دشمنانو دے لکھ سہی دے صفا او مروہ نو دے حکم دے ذکر کرو دویہ وجہ دادہ چہ پتھو بل قبلہ
کیں احیاء دے دین دے ابراہیم علیہ السلام وہ نو دار تک سہی دے صفا او مروہ
دے آثار دے بی بی ہاجرہ او اسماعیل علیہما السلام نہ دے او یاد داشت دے
دے ہخہ نکالیفور دے تندے او دیوارے والی دے دے دوارہ یہ دے وادعی کیں
او تضرع او عاجزی کول اللہ تعالیٰ تہ نو مناسب شود ایت دے ابتلاءات او دے
صبر کولوسرہ یہ ہخہ باندے۔ بلہ وجہ دادہ چہ تکالیف دے قسمہ دی
اول قسم ہخہ دی چہ عقل ہم پوہیری دے ہخہ یہ خائست باندے لکھ ذکر
او شکر دے متعم نو امر یہ ہخہ باندے ذکر شو (فَاذْكُرْ ذِي الْأَرْكَامِ وَاشْكُرْ ذِي الْأَرْكَامِ)
او دویم قسم ہخہ دی چہ عقل دے ہخہ یہ فائد و باندے نہ پوہیری بلکہ
قبیحے کنہی لیکن شرعے دے حکمتونہ بیان کپی دی چہ ابتلاءات او امتحانات
دی او یہ ہخہ باندے صبر کول دی نو ہخہ ذکر شو یہ لکھو لکھو پشٹی و اہ
کیں۔ دریم قسم ہخہ دی چہ عقل دے ہخہ یہ حسن او یہ قباحت نہ پوہیری
بلکہ عبتے کنہی لیکن یہ ہخہ باندے تعبدات راتل کوی او دے افعال

کج دی خاص طور سعی کول ک صفا او مروہ نو اوس هغه ذکر کوی (نیشاپوری) او
 پہ سبب ک نزول ک دے ایت کیں دوه روایات دی اول حدیث ک عائشہ رضی اللہ
 عنہا چہ انصار و مخکیش ک اسلام نہ احرام او تلبیہ کولہ ک پیارہ ک مناة پہ مشل
 (قدید) مقام کیں او ک هغه ک وجہ نہ بہ پے حرج گنہلو پہ سعی ک صفا او مروہ
 کیں۔ دویم حدیث ک حارث بن ہشام دے چہ ماسیوی ک عائشہ رضی اللہ عنہا نہ
 نور و اہل علم و ثیل چہ سعی ک صفا او مروہ ک جاہلیت والا عمل ک (شعبی
 و ثیلی دی چہ پہ صفا بان دے اساف و و او پہ مروہ بان ک نائلہ وہ او جاہلیت
 والو پہ ک دوی پہ مینے کیں طواف (سعی) کو و او ک دے دوار و استلام پہ پے
 کو و نور و ستو ک اسلام نہ مسلما نا نو پہ دغہ سعی کولو کیں حرج گنہلو) او ک
 محمد بن اسحاق پہ کتاب السیرۃ کیں روایت دے چہ اساف سر پہ و و او نائلہ
 بنعہ وہ دوی انسان و و لیکن پہ داخل ک کعبہ کیں پے زنا او کولہ نو ک دوی نہ
 کتے جو پے شوے نو قریش کعبہ تہ مخاخ کینہود لے ک پار ک عبرت ک خلقو
 هر کله چہ زمانہ دیرہ تیرہ شوہ تو هغه کتے صفا او مروہ تہ نقل کرے شوے
 او ک دوی عبادت شروع کرے شو ک دے وجہ نہ مسلما نان ک هغه ک سعی نہ
 پہ حرج کیں و و نو اللہ تعالیٰ ک دے تولو ک شبہا نو او ک دفع ک حرج ک پیارہ دا
 ایت نازل کرو۔ صفا پہ لغت کیں هموارہ او خو پے کتے تہ و ثیل شی جمع
 ک صفا دہ یا مفرد دے۔ وَالْمَرْوَةُ دَا مَفْرَد دے او جمع پے مروہ سپینہ
 پیرہ قید و تے کتے تہ و ثیل شی چہ ک هغه نہ اور را و عی۔ دلتہ مراد ک دوار و نہ
 هغه خاص غرو تہ (غونہی) دی چہ ک کعبہ تہ ک مشرق پہ طرف کیں دی۔
 مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ جمع ک شعیرہ دہ ک اشعار نہ اخستلے شویدے اعلام تہ
 و ثیل شی نو شعیرہ علامہ خاصہ (مخصوص نیشہ) وی ک پارہ ک پیژند لو دین
 اسلام او هغه شامل دے تولو موافق و ک حج تہ اوسعی او حجر اسود او
 حجر مزدلفہ متی عرفات او ہدایا فلائید بن لکہ پہ سورۃ حج لک کیں دی او دار تک
 پہ سورۃ مائدہ لک کیں او احترام ک میاشتہ ک حرمت وغیرہ دا خاص علامات دی
 ک پیارہ ک دین اسلام دار تک ک ہریو دین والو ک
 پیارہ خیل خاص علامت و نہ وی لکہ ک نصار و صلیب او کرجہ ک ہند و نوزار
 ک سیکانو تورہ کریان اوسانہ پرینودل وغیرہ۔ او پہ دے کیں اشار شوہ
 چہ داشعائر کہ چرے مشرکان پہ شرک سرہ بدل کری نو نسبت شعا پر اللہ
 تہ نقصان نہ رسیری۔ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ دَا تَخْصِيص دے دے د پار دے

چہ سعی دے صفا او مروہ بغیر ک حج او عمرے تہ عبادت نشی گنہ لے کیدے۔
 حج پہ لغت کیں قصد کول او دیر تلورا تلوتہ وٹیلے شی او اعتمار (عمرہ) پہ
 لغت کیں صرف زیارت تہ وٹیلے شی او شریعت پہ اصطلاح کیں دادوارہ
 پہ خاص مناسکو پہ نیت صحیحہ سرے پورے خاص کرے شوی دی۔

قُلْ أَجْنَحَ عَلَيْهِ، لفظ ک جنح پہ قرآن کریم کیں پٹھویشٹ کرتہ ذکر دے او فعل
 دے ماضی او امر دہ کرتہ ذکر دے۔ جنح (ج. ن. ح) پہ لغت کیں میلان تہ
 وٹیلے شی او پہ دے معنی سرہ پہ سورۃ انفال ۱۱۱ کیں دے او پہ اصطلاح کیں
 پہ معنی دگناہ سرہ دے او دا پہ دیر وایا تو نو کیں پہ نفی سرہ ذکر دے پہ
 دہ طریقہ سورۃ اول داچہ دے تہ روستو نفی ذکر وی لکھ پہ بقرة ۱۱۲
 کیں او کھ دے تہ روستو اثبات ذکر وی او دا پہ دیر وایا تو نو کیں دے
 لکھ پہ دے ایت کیں ہم دے۔ او کھ پہ معنی ک تبعۃ (تاوان دنیوی او اخروی)
 راغی لکھ پہ بقرة ۱۱۳ کیں۔ او دلتہ معنی ک نیشستوالی دگناہ دے۔

أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا مادہ طوف (ط و ف) پہ قرآن کریم کیں یوٹھلویشٹ کرتہ
 ذکر دہ پہ لغت کیں دیر تلورا تلوتہ وٹیلے شی برابرہ خبرہ دہ کہ چا پیرہ ک
 یوٹھیز نہ وی او کہ تہ وی او ہقہ پہ دیر و جو ہوسرہ دے اول خدمت
 ک پارہ تلل راتلل پہ دنیا کیں لکھ پہ سورۃ نور ۲۴ کیں دی یا پہ جنت
 کیں لکھ پہ سورۃ واقعہ ۱۰۱، سورۃ دھر ۱۰۱ او سورۃ طور ۱۰۱ کیں دی۔

دویم پہ طریقہ شرعی سرہ ک طواف تہ مراد چا پیرہ گر حیدل دی لکھ پہ
 سورۃ حج ۱۰۱ کیں۔ دریم پہ مینج ک دہ ٹھیز و نو کیں دیر تلل راتلل لکھ پہ
 دے ایت کیں او دے تہ سعی ہم وٹیلے شی۔ او پہ دے کیں ک علما و دے اقوال
 دی اول داچہ سعی فرض دہ، دویم داچہ واجب دہ، دریم داچہ سنت دہ۔
 غورہ قول اول دے۔ سوال :- دلتہ یے خو وٹیلی دی چہ گناہ نیشستہ پہ
 سعی کولو کیں نو معلومہ شوہ چہ مستحب کار دے۔ جواب :- دعا شہ
 رضی اللہ عنہا جواب دے عروہ تہ کہ مراد ک دے نہ استحباب وے نو
 داسے بہ یے وٹیلی وچہ الایطوف بہما۔ جواب :- لا جَنَاحَ یے دپارہ ک جواب
 ک وہم وٹیلے دے چہ مسلما نا نو وہم کو وچہ ک شرک ک مشابہت ک وچہ نہ
 پہ دے کیں بہ گناہ وی نو او وٹیلے شوچہ گناہ پکیں مہ گنہی۔

وَمَنْ تَطَوَّعَ حَيْرًا، تطوع ہنہ فعل دے چہ ذرہ پہ خوشحالی سرہ او کریشی

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا

یقیناً ہفتہ کسان چہ پتوی ہفتہ چہ نازل کریں مہترہ

مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا

چہ بکار حکونہ دی او دہدایت خبرے دی روستو د ہفتہ

بَيِّنَاتٍ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۚ أُولَٰئِكَ

چہ بیان کریں مہترہ ہفتہ دپارہ دخلقو پہ کتاب کیں دغہ کسان

يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّهُ عَنُونَ ﴿١٥٩﴾

لعنت کوی پہ دوی باندے اللہ تعالیٰ او لعنت کوی پہ دوی باندے لعنت کوونگی۔

فرض وی اوکہ نفل وی (شریعی)۔ او طوع راغی پہ اخلاص کو لوسرہ توبہ دیکیں اشارہ دہ چہ ہرکار خیر پہ طوع او اخلاص سرہ ضروری دے۔ قَاتِلَ اللَّهِ شَاكِرًا، شکرہ اللہ تعالیٰ د طرف تہ جزا د عمل دہ زیاتی د استحقاق تہ۔ عَلِيمٌ عالم دے پہ ہفتہ عمل چہ د جزا مناسب وی۔

۱۵۹۔ پہ دے ایت کیں زجر او تخویف دنیوی دے حق پتو و نکولرہ۔ ربط کیں سرہ دادے چہ کتابیان چہ شبہات کوی پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے نو د دوی مقصد پہ دے کیں حق پتول دی۔ مفسرینو لیکلی دی چہ دا ایت نازل شوے دے پہ بارہ د علماء د یہود و کیں چہ ہغوی صفات د محمد صلی اللہ علیہ وسلم او مسئلہ د توحید او د رجم وغیرہ پتہ کہے وہ پہ تحریف لفظی یا معنوی سرہ۔ لیکن حکم د ایت عام دے عکس چہ دا الفاظ عام دی لو اعتبار عموم د الفاظولرہ وی خصوص د سبب لرہ اعتبار نیشته۔

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا، کتمان مراد عدم اظہار د یوحیز دے سرہ د احتیاج تہ بیان د ہفتہ او اظہار د حق تہ (خازن)۔ مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ، جمع د بینہ دہ۔ آیاتونہ او دلیلونہ بکارہ۔ او مراد د دے ہر ہفتہ خیز دے چہ نازل کہے دے اللہ تعالیٰ پہ انبیاء باندے کہ کتاب وی اوکہ وحی وی بغیر د عقلی دلیلونہ او الہدی شامل دے دلیلونہ نقلیہ او عقلیہ دواپوتہ۔ دارنگ بینات تنزیل تہ وٹیلے شی او الہدی ہفتہ قوائد دی چہ د تنزیل تہ معلومیدری (نیشاپوری)۔ دارنگ بینات تورات، انجیل او قرآن دے او الہدی احادیث دی دلیل پہ دے

الْاٰلِزِيْنَ تَابُوْا وَاَصْلَحُوْا وَبَيَّنُوْا

مگر ہفہ کسان چہ توبہ او یاسی اونیک عمل کوی او بیان کوی (دھفہ چہ پتہ کرے وی)

باندے حدیث کد ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ دے چہ کہ چرمے نہ دے دا ایت پہ کتاب اللہ کیں تو ما یہ تاسوتہ ہیج حدیث نہ دے بیان کرے۔ بل حدیث کد عثمان رضی اللہ عنہ دے چہ تعلیم کد اودس یے او کرو ملگرو تہ بیایے او فرمائیل کہ دا ایت نہ دے تو ما یہ تاسوتہ دا حدیث نہ وڈ بیان کرے۔ دادا وہ روایات کد بخاری دی او دلالت کوی پہ عموم کد دے ایت باندے دے اُمت تہ او شمول کد دے باندے احادیث کد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔

مَنْ يَحْدِثْ مَا يَنْتَهِي لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ضَمِيرُكَ رَاجِعٌ دے مَا أَنْزَلْنَا تہ او الْكِتَابِ جنس دے پہ معنی کد جمع کیں دے ٹولو کتابو تو منزلو تہ شامل دے اودا قید کد مزید قیاحت کد پارہ دے یعنی اللہ تعالیٰ حق داسے واضح کرے دے چہ اجمال او تلبیس او اشتباہ پہ کیں نیستہ او بیایے ہم دا خلق پتوی۔

أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ، لعن پہ لغت کیں لرے کولو او شرلو تہ وٹیلے شی او پہ شریعت کیں چہ نسبت یے اللہ تعالیٰ تہ او شی تو مراد ترینہ کد خاص رحمت تہ محروم کول او کد قربت الہی لارے بند اول دی او مستلزم دے غضب او عذاب او سخط کد اللہ تعالیٰ لرہ۔ وَاَلْعَنَهُمُ اللَّعْنُونَ کد مخلوق کد طرفہ لعنت پہ معنی کد دعاء شر دے کہ پہ لفظ کد لعنت سرور او کہ پہ بل لفظ سرہ وی او هر کله چہ لعنت کد مخلوق جدا دے کد لعنت کولو کد اللہ تعالیٰ تہ کد وجہ نہ جدا فعل ریلعنہم یے ذکر کرے دے۔ اللَّعْنُونَ مراد دے تہ ملائیک اونیکا انسان او جنات دی او پتا پہ یور روایت پہ دے کیں مہیان کد اویو، دواب او حشرات او مارغان ہم داخل دی۔ ابن کثیر وٹیلی دی لکہ چہ عالم حق بیان کوونکی کد پارہ مہیان پہ اویو کیں او مارغان پہ هوا کیں بشتہ کد اللہ تعالیٰ تہ غواہی تو دارنگ پہ حق پتوونکی عالم باندے مغوی لعنتو نہ وائی۔ دا ایت دلیل دے چہ مؤمنانو لرہ پکار دی چہ کد حق پتوونکی عالم نہ تعلق پر کرے او پہ ہفہ باندے لعنت او ای لیکن لعنت بہ پہ اعتبار کد صفت کد کتمان سرہ کوی لعنت بہ پہ معین شخص باندے مطلقاً نہ کوی۔ اودا لعنت وٹیل دی پہ دنیا کیں کد دے وجہ تہ دا تخویف دنیوی دے۔

فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ

توبہ کسان اسان تیار اولم یہ دوی باندہ یہ توبہ قبولو سنی اوچہ دیر توبہ قبولو نکے

الرَّحِيمُ ۱۴۰ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا

رحم کوونکے یم - یقیناً ہفہ کسان چہ کفریے کریدے او مرہ شی

وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ

یہ حال د کفر کنیں - دہہ کسان یہ دوی باندہ لعت د اللہ تعالیٰ دے

وَالْمَلَائِكَةُ وَالنَّاسُ أَجْمَعُونَ ۱۴۱

او د ملائکو او د بولو خلقو -

۱۴۰ یہ دے ایت کنیں ترغیب دے توبہ کولو تہ او حق پتوونکی عالم د پارہ یے درے شرطونہ د توبے ذکر کری دی - او کہ امی وی یا عالم وی بغیر د کتمان نہ یے بل گناہ کرے وی تو د ہفہ د توبے دود شرطونہ دی لکہ یہ سورۃ العمران ۱۸۹ کنیں او د منافق د توبے خلور شرطونہ دی لکہ یہ سورۃ نساء ۱۲۱ کنیں دی - اول شرط تائبوا، توبہ کول دی او یہ توبہ کولو کنیں درے شرطونہ دی یہ ذرہ کنیں یہ گناہ باندہ پشیمانہ کیدل او حقہ کیدل او یہ ژ بہ باندہ استغفار او توبہ کول او یہ اندامو توبہ د ہفہ عمل پریشودل - دویم شرط وَأَصْلَحُوا دے یعنی خپل اعمال د فساد نہ مچ کول یعنی یہ اطاعت د اللہ او د رسول سرہ عملونہ کول - دریم شرط دَٰبِّئُونَا یعنی شکارہ کری ہفہ مسائل چہ د خلقونہ یے پتہ کرے وی یہ بیان سرہ یا یہ قلم سرہ حتی الاستطاعت یا بہ اظہار او کری د خپلے توبے خلقونہ د دے د پارہ چہ عوام خلق د دہ د تقلید د ہفہ عمل نہ منع شی او د دہ پشان توبہ او کری - فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ نَسَبَت د توبے اللہ تعالیٰ تہ یہ واپس کولو د رحمت سرہ او یہ قبولو د توبے سرہ دے - وَآكَافُ التَّوَّابِ الرَّحِيمِ دوارہ صنیع د مبالغہ دی یعنی بار بار توبہ قبولی سرہ د بار بار گناہ کولو او توبہ کولو د بندہ تہ -

۱۴۱ یہ دے ایت کنیں تخویف اخروی دے پتوونکو د حق لہرہ بغیر د توبے کولو تہ - الَّذِينَ كَفَرُوا، مراد دے نہ کفر دے یہ پتوولو د حق سرہ -

وَمَا تَوَّاهُمْ كُفَّارٌ یعنی تر مگرہ پورے یے حق پتہ ساتلے د او توبہ یے تہ دہ کرے

خَلِيلَيْن فِيهَا لَا يَخْفُ عَنْهُمَا الْعَذَابُ

همیشه به وی په هغه کس ته به شی سپکول د دوی نه عذاب

وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٤٢﴾ وَاللَّهُمَّ إِلَهُ وَاحِدٌ ج

او نه به دوی له مهلت ورکيدای شي - او حق دار د بندگي ستاسو معبود يود دے

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٤٣﴾

نیستنه بل معبود د خدايتوب صفتونو والا سيوا د هغه نه - عام مهربان او خاص رحم کونکې دے.

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، دلته مراد لعنت دے په آخرت کس او په الناس کس د دے عالمانو (حق پتوونکو) تا بعد از ان مریدان شاگردان هم داخل دی په دلیل د آیت د سورة اعراف ۳۸ او سورة عنکبوت ۲۴ سورة او دلته لعنت د طرف د الله تعالی ته د دوی جهنم ته داخل دی د پاره د همیشه والی -

۱۴۲. فِيهَا صَمِيرٌ رَاجِعٌ دے لعنت ته او مراد د هغه ته جهنم دے لَا يَخْفُ عَنْهُمَا الْعَذَابُ، الْعَذَابُ کس الف لام عهدی دی یعنی هغه عذاب چه د هغه کافر د پاره مقرر کرے شوے وی د اول وخت د دخول د جهنم ته نو په هغه کس به که ته راځي بلکه زیاتیری به اگر چه د دوی په عذابونو کس به تفاوت وی لکه چه حدیث صحیح کس وارد دی چه عذاب د ابوطالب به آهنون عذاب وی یعنی په خپو کس به یی کیږي د اورو چه د هغه ته به یی دماغ خوټ کیږي (اللهم اجرنا من النار) - وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ، دا د نظره نه اخستل شویدے یعنی مهلت او روستواله د عذاب به ته وی بلکه د ابتداء نه په عذاب کس اخته شی دارنگ مهلت به ته ورکیری د پاره د توبه او عذر کولو یا دا د نظره اخستل شویدے یعنی نظر د رحمت به دوی ته نه کیږي - قاعدہ: - ماده د لعنت په قرآن کریم کس یو څلویښت کورته ذکرده او نهه اسباب د لعنت یی ذکر کړیدی، اول کفر کول (سورة بقره ۷۵)، دویم نقض میثاق (د وعدے ماتول) (سورة مائده ۷۸)، دریم دروغ وئیل (سورة عمران ۷۵)، څلورم کتمان حق (سورة بقره ۷۷)، پنجم ظلم کول (سورة اعراف ۷۸)، شپږم قطع د رحم او فساد کول (سورة رعد ۷۹)،

اوم بدنامی نکلون پہ پاکدامن و خلقور (سورة نور ۳۴)، اتم اذی و رکول اللہ تعالیٰ او رسول تہ (سورة احزاب ۷)، تہم کہ اللہ تعالیٰ بے عزتی کول (سورة مائدہ ۳۴)۔
 ۱۶۳ دے ایت تہ تریکل پورے کہ دے حصے خلورم یاب دے یہ دے کہیں دویم کرت دعویٰ کہ توحید دہ اولس عقلی دلیلو تہ دی پہ ذکر احوال او کیفیات کا عیانور موجود اتو) او انقلابات کہ هغوی دی بیازجر دے مشرکیتو کہ شرک فی التحلیل والتحریم تہ او تخویف دے هغوی لہرہ پہ براءت کولو کہ تا بعد اورو او کہ متبوعینو کہ یوبل نہ پہ ورخ کہ قیامت کہیں تریکل پورے بیارد دے پہ شرک فی التحريم (حلال کہ اللہ تعالیٰ حرام کرل) بات دے اور دے پہ دلیل نیولو پہ طریقہ کہ مشرانو یا ندے او مثال دے کہ هغوی کہ پارہ۔ بیأ خاص خطاب دے مؤمنانو تہ پہ دے مسئلہ کہیں بیارد دے پہ تحلیل کہ هغہ خلور حرام و شیزو توجہ پہ ہولو امتو تو کہیں حرام دی بیأ سخت تخویف کہ حق پتھو و تکو تہ کہ پارہ کہ حصول کہ دتیا۔ ربط کہ دے ایت کہ مخکین سرہ دادے چہ ہرکہ زجر او تخویف ذکر شو حق پتھو و تکو کہ پارہ تو او اس اظہار کہ هغہ حق مسئلہ کوی چہ یہودیانو هغہ پتھولہ او پہ شرک فی التحلیل والتحریم کہیں اختہ شوی وگو۔

تفسیر:- پہ دے ایت کہیں دعویٰ کہ توحید دہ پہ دہ تعبیر و شو سرہ سرہ کہ ذکر علت کہ هغہ تہ۔ اولہ جملہ (وَاللّٰهُ کَمَرَّالۡہٗ ذَا جِدِّ) پہ قرآن کریم کہیں شپہ کرتہ ذکر دہ او دویمہ جملہ دیرش کرتہ ذکر دہ۔

تحقیق کہ لفظ کہ آلہ:- ذاہل لغت کہ دے پہ معنی لغوی کہیں ہیر اقوال دی اول دا چہ آلہ پہ معنی کہ عابد دے نوالہ پہ معنی کہ معبود دے پہ لغت کہیں لیکن پہ عرف کہیں خاص دے پہ معبود بالحق پورے۔ دویم دا کہ اِلٰہُتُ الیہ تہ اخستلے شوے دے پہ معنی کہ سکون او آرام نوالہ هغہ ذات دے چہ پہ هغہ سرہ او کہ هغہ پہ ذکر سرہ زرو تہ سکون او آرام حاصل پری۔
 دریم کہ اِلٰہُتُ الیہ تہ دے پہ دے معنی چہ پہ سختی کہیں هغہ تہ قزع او فریاد کوی، نوالہ هغہ ذات دے چہ پہ ہرہ سختی کہیں هغہ تہ فریاد کیدیشی۔ خلورم دا کہ آلہ القصیل تہ اخستلے شوید یعنی مینہ کول کہ پچی کہ مور سرہ نوالہ هغہ ذات دے چہ عابد کہ هغہ سرہ کہ رپہ مینہ کوی۔ پنجم دا کہ لآۃ یلینیہ تہ اخستلے شوے دے پہ معنی کہ پیردہ کولو سرہ نوالہ هغہ ذات کہ

چہ کہ عقل و تواضع نظر و نونہ (پہ دنیا کتب) پر دہ کتب دے یعنی پتہ دے۔ شیخ
داد کلیلہ یولہ تہ اخستلے شرمے دے حیران تیا تہ وئیلے شی نو الہ ہغہ ذات دے
چہ تمام مخلوق حیران دے کہ ہغہ پہ کبریا و عظمت کہ شان کتب۔ اوم داد
کہ لہت الیہ نہ اخستلے شویدے پہ معنی کہ التجاء و طلب کولو کہ حاجت نو
الہ ہغہ ذات دے چہ ہغہ تہ حاجات پیش کولے شی کہ پارہ کہ پورہ کولو۔
رومی پہ مثنوی کتاب ص ۳۱۱ کتب دا قول کہ سیبویہ نہ نقل کرے گی۔ معلومہ
شودہ چہ اللہ تعالیٰ الہ دے پہ دے تولو معاً نو سرہ۔ او پہ اصطلاح کہ قرآن
کتب کہ الہ دودہ اطلاقات دی اول عام اطلاق دے لکہ پہ سورہ انعام ص ۱۱۱ او
پہ سورہ نمل کتب کہ نمل تہ ترسلا پورے او پہ سورہ قصص ص ۱۱۱ کتب
کہ دے تولو حاصل دادے چہ نظام چلو و تگے او تصرفات کو و تگے او حاجات
پورہ کو و تگے اللہ تعالیٰ دے او کہ دے پہ تائید کتب قول کہ شیخ عبد القادر
جیلانی دے چہ ”ہغہ خوک چہ تہ پہ ہغہ یا نہ دے اعتماد کو دے او کہ ہغہ تہ
بیرہ کو دے او کہ ہغہ تہ امید ساتے نو ہغہ الہ دے“ (الفتح الربانی ص ۲۵۷) او
دویم اطلاق کہ الہ پہ معنی کہ حقدار کہ عبادت او کہ دعا او کہ اطاعت دے داد
قرآن کریم پہ دیرایا تو تو کتب مراد دے۔

کہ دے پہ دوار و جملو کتب فرق دے پہ خو و جو سورہ اولہ وجہ دادہ چہ اولہ
جملہ کتب توحید صراحتاً دے او رد کہ شرک ضمناً دے او پہ دویمہ جملہ
کتب رد کہ شرک صراحتاً دے او توحید پہ کتب ضمنی دے دویمہ وجہ دادہ چہ
پہ اولہ جملہ کتب کہ الہ اولہ معنی دہ او پہ دویمہ جملہ کتب کہ الہ دویمہ معنی
دہ۔ دریمہ وجہ دادہ چہ پہ اولہ جملہ کتب ذکر کہ الہ اکبر او کہ ہغہ کہ توحید
دے او پہ دویمہ جملہ کتب جواب کہ وہم دے پہ پارہ کہ اصغر الہ کتب۔ ثلوث
وجہ دادہ چہ پہ اولہ جملہ کتب نفی کہ تعدد مقصد دے او پہ دویمہ جملہ
کتب اثبات کہ وحدت مراد دے۔ پنجمہ وجہ دادہ چہ پہ اولہ جملہ کتب اثبات
کہ توحید دے پہ زمانہ ماضی او حال کتب او پہ دویمہ جملہ کتب اثبات کہ
توحید دے پہ زمانہ استقبال کتب۔

واجباً، ابن جریر وئیلی دی چہ وحدت پہ ثلور قسمہ دے اول وحدت
جنسی (نوعی) دویم ہغہ چہ تقسیم او تجزی نہ قبلوی دریم پہ معنی کہ
مثل او اتفاق لکہ چہ وئیلے شی چہ دادوہ خیزو نہ یودی۔ ثلورم ہغہ چہ

نظیر او شبیه ہے نہ دی، دلتہ آخری معنی مراد دہ۔ اویشا پوری وٹیلی دی چہ
 اللہ تعالیٰ واحد دے پہ ذات کتب قسیم ہے تیشٹہ او واحد دے پہ صفا تو کتب
 شبیه ہے تیشٹہ او واحد دے پہ کار و تو کتب شریک ہے تیشٹہ۔ او خازن
 وٹیلی دی چہ واحد پہ صفت ک اللہ تعالیٰ کتب داد دے چہ نظیر ہے تیشٹہ لبس
 ک مثلہ شیء او واحد دے پہ الوہیت اور یو بیت کتب۔ او توحید معنی دادہ
 چہ شریک او قسیم او شبیه نفی کری۔ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ دا دودہ نور خیر و نہ
 دی دپارہ ک الْهَکْمُ یا خبر دے ک میتدا اپنے دپارہ۔ یا بدل دے ک ہوض میر
 نہ ک ہفت صفت نشی کیدے۔ او دادوارہ دلیل دے دپارہ ک محکب جیل یعنی
 ورکو و تگے ک لویو نعمتو نو او د اصولو ک ہفت چہ رحمن دے او ورکو و تگے ک
 و پروادہ باریکو او ک جزئیات او فروغ و نعمتو نو چہ رحیم دے اللہ تعالیٰ ک
 او د ہفتہ نہ سیوا چہ تھہ دی تو یا نعمتو نہ دی یا منعم علیہم دی او ہفتہ
 مخلوق دی حقدار ک الوہیت نشی کیدے۔

فائدہ عل نسقی وٹیلی دی چہ ہو پہ الّا ہو کتب پہ محل ک رفع رپیش کتب
 دے محکہ چہ بدل دے ک محل ک لا الہ نہ چہ ہفتہ رفع دہ او پہ محل ک نصب
 کتب نہ دے محکہ چہ پہ بدلیت کتب اعتماد پہ دویم ربدل باندا دے وی او
 نصب (زور) دلالت کوی چہ اعتماد پہ اول باندا دے وی۔ او قرطبی اشارہ کریہ
 چہ الّا دپارہ ک استثناء دے۔ ہفتہ وٹیلی دی چہ دانفی او اثبات ک اول ہے
 کفر دے او آخر ہے ایمان دے پہ معنی ک لا معبود الا اللہ دے۔ (لیکن دا
 قول صحیح نہ دے ک قرطبی ک شان سرہ مناسب نہ دے)۔

فائدہ عل پہ خبر ک لا کتب دودہ قولو نہ دی، اول قول ک اکثر علماء دے
 چہ خبر ک لا پتہ دے نو بعضو لفظ ک وجود وٹیلے دے او بعضو لفظ ک لا
 او بعضو لفظ ک بحق۔ او دویم قول ک رازی او نور اہل علمو دے چہ تقدیر
 ک خبر نہ حاجت تیشٹہ محکہ چہ مقصد نفی ک مطلق الہ دہ پہ وجود او
 امکان دوارو کتب او دا حاصلیری پہ نفی ماہیت ک الہ حق سرہ بغیر ک
 اللہ تعالیٰ نہ۔ اول قول والا وٹیلی دی چہ مشرکانو پہ ماہیت او امکان
 کتب بحث نہ دے کرے بلکہ ک دوی جگرہ پہ وجود کتب دہ او بلاغت کتب
 رعایت ک مخاطب وی نو ک دے وجہ نہ دلتہ فی الوجود یا موجود لفظ پتہ
 دے۔ لیکن زما پہ نیز دویم قول غورہ دے محکہ چہ خالص توحید داد دے

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَٱلْأَرْضِ

یقیناً شتہ دے پہ پیدا آئیں دے آسمانوں او دے زمکہ کنیں

وَٱخْتِلَافِ ٱلَّیْلِ وَٱلنَّهَارِ وَٱلْعُلٰی ٱلرُّقٰی

او پہ تلو راتلو دے شپہ او دے ورخ کنیں او پہ کیش تو کنیں ہفتہ چہ

تَجْرِیۡ فِی ٱلْبَحْرِ بِمَا یَنْفَعُ ٱلسَّآئِسَۥ

چلیں پہ دریاں کنیں پہ سبب دے فائدے دے خلقو

وَمَا أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مِنْ مَّآءٍ

او پہ ہفتہ خیز کنیں چہ راورو لے دی اللہ تعالیٰ دے آسمان دے طرف نہ غہ او پہ

فَآحِیَآءَ ٱلْأَرْضِ بَعْدَ مَوْتِہَا وَبَرَءَ

نو تازہ کریدہ پہ ہفتہ سرہ زمکہ روستو دے او چوالی دے نہ او خواہ کریدہ

فِیہَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍۭ وَتَصْرِیۡفِ ٱلرَّیۡحِ

پہ ہفتہ کنیں ہر قسم زندہ سر او پہ گرخیدو دے ہوا گانو

چہ نفی دے امکان دے غیر اللہ او کرے شی۔

فائدہ غہ پہ کلمہ دے اول کنیں دہ قولونہ دی اول قول دے اکثر دے چہ
الاستثنائیہ دے نواول نفی دہ بیا پہ استثناء سرہ اثبات دے لکہ چہ
مخکبش قول دے قرطبی ذکر شویدے او دے بعض علما دے قول دادے چہ الہ
صفتیہ دے پہ معنی دے غیر باندے دے او دا قول دے سیبویہ او کسائی
او جمہور و نحو یا نو ذکر دے پہ تفسیر دے لوکان فیہما الہة الا اللہ لفسدنا
(انبیاء ۲۲) کنیں دلتہ ہم زما پہ نیز دویم قول غورہ دے محکہ چہ اول
قول باندے معنی دادہ چہ نیشہ دے الہ چہ دے ہفتہ نہ اللہ مستثنی وی
او دا خو توحید نہ دے دار تک پہ اول کلامہ سرہ کفر لازمیری او پہ
الا اللہ سرہ ایمان او دا ہم دے توحید خالص سرہ منافات لری او ہر کلمہ چہ
دے غیر پہ حائے باندے لاقائم دے او پہ ہفتہ باندے اعراب نشی راتلو نو
اعراب دے رفع پہ لفظ اللہ باندے جاری کرے شو۔ دے کلمے توحید تشریح

وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ

او د ورنحو چہ تابع کرے شوی دی پہ مینع د آسمان

وَالْأَرْضِ لَا يَأْتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿۵۴۳﴾

او د زمکہ کنس رہ حکم د الله تعالیٰ خاتما دلیلو تہ د توحید دی د پارہ د ہفتہ قوم چہ عقل نہ کار اخلی۔

د پارہ زرکشی او ابن رجب رسالے لیکلی دی اورازی پہ تفسیر کنس شبہ شرح کرپیہ
۵۴۳ پہ دے کنس عقلی دلیلو تہ دی د پارہ د اثبات توحید او د استدلال ک
پہ احوال او انقلایا تو د لیس ثبوت و تفسیر۔ اول او دویم پہ دے لفظ کنس
دی چہ إِنِّي فَخَّرْتُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ پہ لفظ د خلق کنس اشارہ د آسمان تو
او د زمکہ احوال تہ۔ احوال د آسمان تو او چت والے د ہفتے دے او بے دستو
تہ او دریدل او تیش تو الے د تفاوت (عیب او نقصان) او محفوظ ساتلے راپر تو تہ
او د شیطان تہ دی او پہ ہفتے کنس احوال د نمر، سپور مٹی او د ستور و وغیرہ۔
او احوال د زمکہ دادی غور و دل د ہفتے خراتی د ہفتے پشان د فراش او د مہد
جو رول او پہ ہفتے کنس اُونے، نہر و تہ، غروتہ، دریابونہ، معدنیات، لارے
او سرکوتہ وغیرہ۔ دریم او خلورم پہ وَإِخْتِلَافِ الْبَيْلِ وَالْثَّهَارِ کنس دی یعنی
اختلاف د دوی پہ تلود یو او راتلو د بل سرہ او پہ تیار او رت پر کنس
اوزیا تبدیل او کمیدل د ورخواو د شیو او د شپے خوبونہ او ارام او د ورخے
معاش د پارہ كَرْجِيدِلْ او نورے دیرے فائدے۔ يَتَجَمُّ وَالْقُلُوبِ الَّتِي تَجْرِي
فِي الْبَحْرِ يَمَّا يَنْفَعُ النَّاسَ پہ دے کنس احوال د فلك دی یعنی وہے کشتی او
لاچونہ اولوئے جہاز تہ او چلیدل د ہفتی پہ مخ د او یو اونہ غرقیدل
دارنگ احوال د بحر پہ ہفتے کنس لوٹو او مرجان قیمتی کانہری او مہیان
وغیرہ۔ بیضاوی و بیلی دی چہ مقصد دلتہ استدلال دے پہ احوال د
بحر سرہ لیکن الْفَلَكَ یے اول ذکر کر و محکہ ہفتہ ذریعہ دہ د پارہ د حصول
د منافعو د دریاب نہ او بحر یے روستو ذکر کر و۔ او يَمَّا يَنْفَعُ النَّاسَ شامل د
تجارت تو او عبادت تو تہ او پہ دے لفظ کنس اشارہ دہ چہ سفر (سوری)
د دریاب بغیر د فائدے د تجارت یا عبادت نہ منع دے او حدیث کنس
د ہفتے تہ منع را غلے دہ۔ شپیم وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ احوال او فائدو
د او یو د باران تہ اشارہ دہ۔ د مخلوق د پارہ محسک او پہ ہفتے سرہ طہارت

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَخْشَى اللَّهَ مِنْ

اور بعضے دے خلقو تہ ہفتہ شوک دی چہ گنری

دُونِ اللَّهِ أَنْكَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ

سیوا دے اللہ تعالیٰ نہ شریکان مینہ کوی دہغوی سرہ پشان دے مینہ دے اللہ تعالیٰ سرہ

حاصلوں او جائے وغیرہ وینخل۔ اوم فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا، احوال او
 فائدے دے بوتوا او ادنو یعنی دے ہفتے نہ میوے او غلے پیدا کول او دے میوے او
 غلو تہ مختلف طعامونہ جو رکول۔ فَاَحْيَا داحیات پہ معنی دقوت نباتیہ
 زیبا تبدیلو دے او موت تہ مراد او چیدل او قوت نباتیہ کمزورے کیدل
 دی۔ اَشْمَرَ وَبَيَّتْ فِيهَا مِنْ كُلِّ ذَاكِبَةٍ، داعطف دے پہ ما ازل بات دے یا
 عطف دے پہ احیاء بات دے یعنی دے بارانوتو کہ وجہ نہ پہ تہولہ زمکہ
 کیں خاروی او حشرات او نور خنار پیدا کری دی او خوارہ کری دی او
 احوال او فائدے دے دواپو او دے ہغوی اقسام او دے ہفتے دے ویشتوا او وپٹی او
 پشم تہ فائدے دے اخستل او دے ہغوی دے خرمنوا او غوشتوا او ہوا وکونہ منافع
 پیدا کول۔ نهم اولسم وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ وَالسَّحَابِ، احوال دے ہوا کا تو او دے
 ہفتے اقسام یعنی باد قبول چہ ہفتے تہ صیا وائی او دے مشرق طرف تہ رائج
 او باد دے بورک ہفتے مقابل دے او ہفتہ پہ عذاب پورے خاص دے او باد شمال
 چہ دے قطب دے طرف تہ رائج او باد جنوب دے ہفتے مقابل دے۔ اولفظ تصريف
 کیں دے دے اقسام او دے دے اطراف او اوصاف تو تہ اشارہ دے چہ بعض رحمت
 دے پارہ دی او بعض دے عذاب دے پارہ دی۔ او احوال دے سحاب دے ہفتے قسموتہ دی
 یعنی سپینے، تورے، سرے، حرے، نرئی او غتے لاندے بات دے او دے ہفتے
 گر چیدل مختلف طرفونو تہ۔ الْمُسَخَّرِينَ السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ، داصفت ریح
 او سحاب دواپو دے پارہ دے یا صرف دے سحاب دے پارہ دے۔ مراد دے دینہ بغیر
 دے تعلق دے دینہ دے آسمان او زمکہ سرہ او چیدل پہ حکم دے اللہ تعالیٰ سرہ دی۔
 لَا يَتْلُوَنَّ الْقَوْمُ يُعْقِلُونَ، دا اسم دے اِنَّ دے مراد دے آیات تہ ہنکار دے دلیلونہ دی
 پہ توحید دے اللہ تعالیٰ بات دے۔ تول اقسام دے توحید دے دے دلیلونو تہ
 معلومیدنی دارنگ دا دلالت کوی پہ اثبات دے وجود دے اللہ تعالیٰ بات دے ہم
 دے پارہ دے رد کولو پہ دھریا تو بات دے۔ دا ایت مشتمل دے پہ دلیلونو علویہ

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ط

او ایمان والا خہ کلک دی پہ مینہ دے اللہ تعالیٰ کتب۔

وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرْوُونَ

او کہ پوہیدے ہفتہ شوک چہ شرک نے کریدے کلہ چہ اووینی دوی

الْعَذَابِ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا لَا

عذاب لہ پہ دے خبرہ چہ یقیناً قول طاقت دے اللہ تعالیٰ دے

وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ۝۱۴۰

اوداچہ یقیناً اللہ تعالیٰ سخت عذاب والا دے رنودوی بہ شرک نہ وے کرے

سقلیہ، وسطیہ، زمانیہ، بڑیہ، بحریہ، مائعات، حیوانات، نباتات اوجمادات وغیرہ باندے۔

۱۴۰۔ روستو ذکر ذکر واضح دلیلوتو توحید نہ زجر ورکوی شرک کوؤتکو تہ یہ شرک فی التحلیل والتحریم سرہ۔

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ، مصداق دے الناس دلتہ اہل کتاب او مشرکین آمینین دوارہ دی۔ او اشداً اذ جمع دے دے تفسیر فتحکنیں تیر شوے دے احبار اور ہیانو او ثاتو تولوتہ شامل دے۔ لیکن غورہ دادہ چہ دلتہ مراد ہخہ اہل کتاب دی چہ ہغوی دے خیلو ملایا نو او پیرانو تقلید شرکی کوؤ یہ تحلیل او تحریم کتب لکہ یہ دے قول دے اللہ تعالیٰ کتب اتخذوا احبار ہم ورہیانہم اربابا من دون اللہ (سوئے توبہ) اودا قول عکسہ غورہ دے چہ یُحِبُّوْهُمْ کتب ضمیر دے عقلاؤ دے او وصف دے محبت ہم پہ دے باندے دلالت کوی او پہ ورع دے قیامت کتب براءت کول دے یوبل نہ ہم پہ دے باندے دلیل دے (البحر المحیط)۔ نو مراد کا انداد نہ دلتہ شرکاء دی پہ اطاعت کتب او داسے تعمیم ابن جریر او نیشاپوری او امام رازی ہم لیکے دے۔ یُحِبُّوْهُمْ تیشاپوری دے یلی دی چہ محبت کوی دے ہغوی عبادت کولوسرہ او ہغوی تہ نزدیکت حاصلوسرہ او دے ہغوی تا بعد ازی او تعظیم او ہغوی تہ عاجزی کول نو محبت کول دے دوی عام دی عبادت کولو او اطاعت کولو تہ یعنی ہغوی تہ سجدے لکوی او پہ تحلیل او تحریم کتب دے ہغوی

اطاعت کوی۔ کَحِبَ اللہ پہ دے کیں اضافت کہ مصدر دے مفعول تہ فاعل ے
پتہ دے چہ ہم ضمیر دے او پہ ہفے کیں دودہ احتمالونہ دی اول داچہ ضمیر
راجع دے مشرکانونہ او تشبیہ پہ ثبوت کہ محبت کیں دہ یعنی مشرکان ہم کہ
اللہ تعالیٰ سرہ محبت کوی کلہ کلہ کہ ہفہ عبادت او تعظیم کوی او کعاکائے ترینہ
غواہی کہ ہفہ پہ نوم باندے نذر ونہ ورکوی او داسے محبت دوی داندا دو
سرہ ہم کوی۔ یا دا تشبیہ دہ پہ وجوب کہ محبت کیں یعنی پشان کہ وجوب کہ
محبت کہ اللہ تعالیٰ پہ دے خلقو باندے۔ ذویم احتمال دا دے چہ ضمیر کہ ہم
بتہ راجع دے مؤمنانوتہ یعنی محبت کہ مشرکانو کہ خیلواندا دوسرہ مشابہ
دے کہ محبت کہ مؤمنانو کہ اللہ تعالیٰ سرہ لیکن اول احتمال غورہ دے حکمہ
چہ محبت کہ مؤمنانو روستو جملہ کیں ذکر دے۔ کَحِبَ اللہ ابن قیم الجوزیہ
فرمائیے دی چہ حب اللہ درے قسمہ دے محبت فی اللہ او محبت للہ دا دواہ
صفت کہ مؤمن دے او دریم محبت مع اللہ دے چہ دامصداق کہ حب اللہ کہ مشرک
دے چہ یہ محبت کہ اللہ تعالیٰ کیں انداد کہ ہفہ سرہ شریک کنہی۔ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ پہ دے جملے سرہ تمیز ذکر کوی کہ محبت کہ مؤمنانو کہ اللہ
تعالیٰ سرہ او محبت کہ مشرکانو کہ اللہ تعالیٰ سرہ او کہ دے کہ پارہ ہیر وجوہ
ابو حیان او نور و مفسرینو ذکر کری دی اول افراد کہ مؤمنینو دے اللہ تعالیٰ
کہ محبت شرعی کہ عبادت سرہ۔ دویم معرفت کہ دوی دے موجب (سبب)
کہ محبت الہیہ۔ دریم محبت کہ دوی اللہ تعالیٰ سرہ پہ حال کہ غیبویت کیں۔ ثلورم
شہادت کہ اللہ تعالیٰ دوی لہ پہ دے محبت سرہ پہ دے قول کیں چہ
يُحِبُّهُمْ وَيُحْيِيْهُمْ تَا (مائدہ ۵۷)۔ پنجم توجہ کہ مؤمن دہ اللہ تعالیٰ تہ پہ
سختی او فراخی دواہ و کیں۔ شپہم کہ محبت کہ اللہ تعالیٰ انتقال نہ کوی
کہ بل چا محبت تہ پہ ہیچ وخت کیں۔ اوم مثل کہ حکمونو کہ اللہ تعالیٰ دی
پہ ہر وخت کیں۔ اتم واسطے او وسیلے نہ نیسی او شفعاء تہ جوہ دوی پہ
مینج کہ اللہ تعالیٰ او کہ خیلو حانونو کیں۔ او کہ دے ہولو حالتونو ضد مشرکانو
لہ ثابت دے کہ دے وجوہونہ محبت کہ مؤمن ہیر سخت او پوخ دے کہ
اللہ تعالیٰ سرہ۔ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا بِهٖ دے کیں تخویف دے پہ عذاب
سرہ او اشارہ دہ چہ دامشرکان کہ اللہ تعالیٰ پورہ قوت او سخت عذاب
نہ منی کہ دے وجہ نہ شرک کوی۔ کو دا شرطیہ دے کہ تمنا کہ پارہ نہ دے

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا

کله چہ جدا ئی بہ اوکری هغه خلق چہ تابعداری ئے کرے شویڈ دھنے کسانو نہ چاہے دو تابعداری کرے کرے

وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿۱۹۳﴾

او دوی بہ او وینی عذاب لہ او پرے بہ شی رختہ بہ شی، ددوی تعلقات دیویدل سرہ۔

حکھ اللہ تعالیٰ کہ تمنا کولو تہ پالی دے۔ تیری بہ دے کنیں دودہ توجیہ دی اول داچہ داد رویت کہ سترگو تہ اخستلے شوے دے یو فاعل عواری او یومفعول۔

دویم داچہ داد رویت علمیه تہ اخستلے شویڈ ہے یہ معنی کہ علم دے یو فاعل او دودہ مفعول عواری۔ الَّذِينَ ظَلَمُوا، فاعل دیری دے۔ ظلم تہ مراد شرک دے یہ اتخاڈ انداد سرہ۔ إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ، دے تہ مخکین مفعول دیری پتہ دے یہ اولہ توجیہ سرہ یعنی (حال انفسہم) او اڈ متعلق دے یہ حال پورے اڈچہ داخل شی یہ مضارع باندے نو یہ معنی کہ اڈا سرہ وی او اڈا

وقتہ مصدریہ دے۔ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا، یہ اولہ توجیہ کنیں دے تہ مخکین جزاء کہ کو پتہ مراد دہ یعنی لَعَلِمُوا او أَنَّ الْقُوَّةَ اہ مفعول دے کہ پارہ کہ لَعَلِمُوا او الدیال او علم پہ ورخ کہ قیامت کنیں مراد دے او دا قول کہ عطاء تہ روایت دے۔ قوت پہ معنی کہ قدرت او تمکن سرہ دے یعنی قدرت پہ ہر خیز باندے خاص اللہ تعالیٰ لہ دے کہ دوی شرکاء کہ هغه سرہ شریک نہ شی کیدے۔ وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ، داعطف دے یہ ان القوة باندا او شدید

العذاب تہ مراد شدت کہ عذاب او ہی شوالے دے کہ پارہ کہ مشرکانو۔ او یہ دویمہ توجیہ (چہ رویت پہ معنی کہ علم سرہ شی) نو أَنَّ الْقُوَّةَ معطوف علیہ او معطوف قائم دے پہ حالے کہ دودہ مفعول نو کہ تیری کہ پارہ او جزاء پہ اخر کنیں پتہ مراد دہ یعنی لَمَّا أَشْرَكُوا او لَمَّا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أُنْدَادًا۔

۱۹۳ اڈ دا بدل دے کہ إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ تہ یعنی وخت کہ لیدلو کہ عذاب وخت کہ براءت کہ الہو کہ دوی دے او پہ دے کنیں دفع دیو وہم دہ هغه دادے چہ آیا کہ دوی تہ بہ عذاب ددوی دا الہہ دفع کری؟ جواب او شوچہ هغوی بہ تربتہ براءت اوکری عذاب تربتہ نشی دفع کولے۔

تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا، براءت وٹیلے شی حان کہ ذمہ واری او تاوان تہ۔ پچ کول۔
الَّذِينَ اتَّبَعُوا عام دے ملائیکو او جنات او صالحینو او ناکار متبعینو تہ

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّنَا كُنَّا كَرَّةً

او او یہ وائی تا بعد ازان کہ دوی ارمان دے چہ وے مونیر لہ دو بارہ تلل دنیا تہ

فَنَكْبَرُ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ط كَذَلِكَ

نوجدا ئی بہ او کر و مونیر کہ دوی تہ لکہ چہ دوی جدا ئی او کرہ زہو تہ نہ۔ دغسے

يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ

خائی بہ دوی تہ اللہ تعالیٰ عملونہ کہ دوی دیارہ کہ افسوسونو پہ دوی باندے

وَمَا هُمْ بِخَرَجِينَ مِنَ السَّارِ ۝

اونہ بہ وی دوی وتونکی د اور ۱۶۷۔

یعنی ناکارح ملیان او پیران) او دا قول ابن کثیر او قرطبی ذکر کرے دے۔ نو براءت کہ نیکانوپہ اظہار کہ عدم علم کہ هغوی سرہ دے یہ اعمالو کہ مشرکانو باندے او براءت کہ بدانوانکار کول دی کہ گمراہ کولو کہ تا بعد ارونہ او یہ هغوی باندے کہ زور کولو تہ۔ او کہ اول تصدیق یہ سورۃ فاطر ۱۲ او سورۃ احقاف ۱۷۔ او سورۃ مریم ۸۲۔ او سورۃ یونس ۶۸۔ ۶۹ کہش دے او کہ دویم تصدیق یہ سورۃ سیا ۳۱۔ ۳۲ او سورۃ ابراہیم ۱۲۔ ۱۳ او سورۃ عنکبوت ۲۷۔ سورۃ ص ۳۷۔ سورۃ احزاب ۶۸ کہش دے۔ مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا، مراد کہ دے تہ مریدان شاگردان او مقلدین کہ هغوی دی او اتباع نہ مراد دلتہ تقلید (یہ دلیلہ تا بعد اری) دے۔ وَرَأَوْا الْعَذَابَ، دا جملہ حال دے یا عطف دے یہ تبرّء باندے۔ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ، مراد کہ اسباب نہ حیلہ او طریقہ کہ خلاصی دی کہ عذاب تہ یا مراد کہ دے تہ تعلقات کہ دوستانہ او کہ پیری مریدی او شاگردی استاذی دی چہ هغہ تہول بہ ختم شی۔

۱۶۷۔ پہ دے کہش ذکر کہ ارادے کہ براءت کولو کہ تا بعد ارونہ کہ دخیلومتیوعینونہ هرکله چہ کہ دوی کہ براءت مطلب دادے چہ کہ هغوی تا بعد اری او عبادت کول پریردی او کہ هغے حائے نحو دنیا دہ کہ دے وجہ نہ دوی دنیا تہ واپسی غواری۔ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا دلتہ تشبیہ یہ نفس براءت کہش دہ اگرچہ طریقہ کہ براءتونو کہ دوی او حایونہ کہ براءتونو جدا جدا دی او دا تمنا او وعده کہ دوی پہ دروغہ سرہ دہ یہ دلیل کہ سورۃ انعام ۲۸ سرہ۔

۱۶۷۔

کذا لک یرئہم اللہ اَعْمَالُہُمْ حَسْرَتٍ عَلَیْہُمْ کہ یرئہم ذراعت علی نہ وی
 نو حَسْرَتٍ دریم مقبول دے اوکہ رویت بصری نہ وی نو داحال کد او یہ معنی نہ امت
 بولود یا مفعولہ دے۔ اَعْمَالُہُمْ مراد کد دے نہ کد وی ہوں اعمال سیئہ دی لکہ
 شرک کول، انکار کد قرآن نہ، انکار کد رسول او کد ہنہ کد اتباع نہ او انکار کول کد
 قیامت نہ۔ او نورے کوتاہی کول یہ حقوق کد اللہ تعالیٰ کنس یعنی کد دے ہوں
 اعمالو یہ ناکارہ عاقبتو نہ دوی تہ بشکارہ کری نو دوی بہ کد ہنہ یہ کولویا تہ
 پسیمانہ شی لکہ یہ سورۃ حجر سکت کنس افسوس کول دی یہ توحید منلو
 پسے او یہ سورۃ انعام سکت کنس افسوس کول دی یہ خیل تکذیب او انکار
 کد آیات اللہ نہ او یہ سورۃ فرقان سکت کنس افسوس کول یہ انکار او مخالفت
 کد رسول نہ او یہ سورۃ انعام سکت کنس افسوس یہ انکار کد قیامت او یہ
 سورۃ زمر سکت کنس افسوس کول یہ کوتاہی کد حقوق اللہ پسے دی او
 کد دے افسوسو نو کد وجہ تہ قیامت تہ یوم الحسرت و غیلے کیری۔

وَمَا هُمْ بِخَرَجَيْنِ مِنَ النَّارِ یہ دے سرہ وہم دفع کوی چہ یہ دے حسرتو نو
 کنس دوی تہ فائدہ رسیدے شی یا کد آور کد جہنم نہ وتلے شی سو جواب
 او شوچہ نہ۔

فَاعْلَمُۥ: کد عابدانو او معبودینو او تابعینو او متبوعینو کد براءت متعلق
 درے قسمہ ایاتو نہ دی اول قسم ہنہ معبودان چہ صالحین دی ہغوی
 عابداتو نہ ہنہ امر کد خیل عبادت نہ دے کرے او کد ہغوی کد حال نہ خبر
 ہم نہ دی دایہ دیرو ایاتو نو کنس دی سورۃ یونس ۱۰۱-۱۰۹، سورۃ
 محل ۸۶-۸۷، سورۃ مریم ۸۱-۸۲، سورۃ فرقان ۱-۱۸، سورۃ قصص
 ۲۴-۲۷، سورۃ سبا ۲۱-۲۲، سورۃ احقاف ۱-۱۷ او ۲۸-۳۰۔ دویم قسم ہنہ
 معبودان چہ کمرہ دی او خیلو مقلدینو نہ یے لار کد کمرہ ہی بنودے
 دہ دا ہم یہ دیرو ایاتو نو کنس دی۔ سورۃ اعراف ۳۱-۳۹، سورۃ ابراہیم
 ۲۱-۲۲، سورۃ شعراء ۹۱-۹۷، سورۃ قصص ۲۳-۲۷، سورۃ عنکبوت
 ۲۱-۲۲، سورۃ احزاب ۲۷-۳۰، سورۃ سبا ۳۱-۳۲، سورۃ صافات ۲۱-۲۸ نہ سورۃ
 ص ۱-۱۰، سورۃ مؤمن ۲۱-۲۷۔ دریم قسم دایہ ایاتو نہ چہ
 دواہ قسمو نو نہ شامل دی کد ہنہ یودا ایت کریمہ کد لکہ چہ دابن کثیر او قرطبی
 نقل کرے شو نو یہ دے ایت کنس رد دے یہ تقلید جامد بان دے۔

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ

اے خلقو خورئ (حلال کنئ) د هغه ته چہ بہ زمکہ کنس دی

حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ

حلال پاک او تابعداری مہ کوئ د قد مونو (طریقو)

الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿۱۹۸﴾

د شیطان۔ یقیناً دے ستاسو د پاره دشمن بشکارہ دے۔

۱۹۸۔ ربط ہر کلمہ چہ محکمیں یے ردا و کرو پہ شرک فی التحلیل والتحریم باندے پہ سبب د تقلید شرکی سرہ نواوس تردید کوئ تحریم لغیر اللہ باندے۔ ابو حیان و غیلی دی چہ دا ایت نازل شوے دے پہ رد کہ ہر ہغہ چاچہ حرام کنری پہ خپل خان باندے ہغہ خیز ونہ چہ اللہ تعالیٰ نہ دی حرام کری او د دے دیرا قسم دی اول قسم پہ طریقہ د جحود او انکار باندے یعنی انکار کوئ د تحلیل د اللہ تعالیٰ نہ او پہ خپل خواہش باندہ خیز ونہ پہ خان باندے حرام کنری۔ دویم قسم ہغہ خیز ونہ چہ نسبت خپلو معبودانو ته کوی او پہ خان باندے یے حرام کنری لکہ بحیرہ سائبہ وصیلہ او حام او د دے د استعمال او خوراک ته خان مچ ساتی حکمہ چہ د ضرر د معبودانو ته پہ زہرہ کنس ویرہ کوی۔ دریم قسم ہغہ خیز ونہ چہ د رہبانیت د وجہ پہ خان باندے حرام کنری۔ مزید ار حلال خوراک او خشکالک او پوشاک پہ خان باندے حرام کنری لکہ چہ بعض پیران پخپلہ ہم داسے کوی او پہ خپلو مریدا تو باندے ہم حراموی۔ دا ایت پہ صیغہ د یَا أَيُّهَا النَّاسُ سرہ دے تلو ته شامل دے او پہ سورۃ مائدہ سل کنس صرف پہ اخری قسم باندے رد دے چہ سرہ د دعوت د ایمان ته د رہبانیت د وجہ خیز ونہ حراموی د دے وجہ ته هلنہ یے پہ یا یہا الذین امنوا سرہ ذکر کرے دے۔ پہ دے سورت کنس د یَا أَيُّهَا النَّاسُ دویم کرت دے پہ اول کنس رد و عمومًا پہ شرک فی العیادات باندہ تو پہ دے ایت کنس رد دے پہ عموم سرہ پہ شرک فی التحلیل والتحریم باندے۔ مگرو پہ امر کنس مراد ایجاب د اکل نه دے بلکہ ایجاب د اباحت

إِنَّمَا يَأْكُلُ مَرْكُمًا بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ

یقیناً حکم کوی رہے وسوسہ سرے) تاسوتہ پہ بدو وینا کانو او پہ ناکارہ کارونو

کہ دے حرام کرے شوے خیز و نو یعنی (حرام ہے مہ کنری)۔

وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ تَبَعِيضٍ دے حکم چہ کہ تہو لو خیز و نو خورل نشی کیدے
يَا مِنْ ابْتِدَائِيهِ دے۔ حلالاً مفعول دے دُکُوتَا یا حال دے کہ مَا فِي الْأَرْضِ نہ۔
طَبِيبًا، پہ حلال او طبیب کنس دیر اقوال دی اول داچہ پہ تیز کا امام مالک
کہ دو اوروہ معنی دہ نو طبیب تاکید دے کہ پارہ کہ حلال۔ دویم داچہ پہ تیز
کا امام شافعی کہ طبیب پہ معنی دلالت والا دے تو کوم خوراک چہ سخا شوے
وی کہ ہفتہ نہ متع شویہ۔ دریم زنجشری و بیلی دی چہ طبیب ہفتہ دے چہ پاک
وی کہ ہرے شبہ نہ۔ ثلوم سجاوندی و بیلی دی چہ حلال ہفتہ دے چہ
شرع کہ ہفتہ اجازت و کرے وی او طبیب ہفتہ دے چہ طبیعت ہے بندہ کنری۔
پنجم حلال ہفتہ دے چہ مفتی فتویٰ و کرے کہ ہفتہ کہ حل کہ پارہ او طبیب ہفتہ
دے چہ زمرہ شہادت او کرے کہ ہفتہ کہ حلال والی (البحر المحیط)۔ شپنم حلال
ہفتہ دے چہ تہو جنس ہے حلال وی او طبیب ہفتہ دے چہ حق کہ بل چا
درپورے متعلق نہ وی (نیشاپوری)۔ اوم حلال ہفتہ دے چہ شرع کہ ہفتہ
اجازت و کرے وی او طبیب ہفتہ دے چہ بدن او عقل نہ ضرر او نقصان
نہ و رکوی (ابن کثیر)۔ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ، پہ دے کس اشارہ دہ
چہ کہ اللہ تعالیٰ حلال لہ حراموں کہ شیطان اتباع دہ نو دا گناہ کبیرہ او
شرک دے۔ خُطُوَاتِ جمع کہ خطوۃ دہ ہفتہ مقدار تہ و بیلی شہ چہ کہ دو اوروہ
خپو تر مینجہ وی پہ وخت کہ رفتار کولو کنس۔ دلتہ کہ عموم کہ لفظ کہ وجہ
تہ قرطبی و بیلی دی چہ ماسیوی کہ سنت او کہ شرائع تہ دا تہو لو بدعات تو گناہونو
تہ شامل دے او و بیلی دی چہ پہ کوم خیز بانسے شریعت و رود نہ وی کری
نو ہفتہ شیطان تہ متسوب وی ابن جریر پہ سند سرہ کا ابو جہل نہ
روایت کرے دے چہ مراد کہ دے تہ نذر و تہ کول دی پہ گناہونو کنس۔
إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ، داللفظ لازمی دے پہ معنی کہ بیکارہ دشمنی والا یا
متعدی دے یعنی دشمنی بیکارہ کوڑ لگے۔

وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۱۴۹﴾

او دا چہ جوہوی یہ اللہ تعالیٰ باندے ہخہ خبرے چہ تاسو پرے پوہہ تہ لری۔

۱۴۹۔ دا دلیل دے کہ ہخہ کہ دشمنیٰ کہ بکارہ والی۔ او کہ شیطان کہ وسوسوئے درے اقسام یہ ترتیب سرہ ذکر کری دی۔

اول الشَّوْءُ عام دے ہر گناہ صغیرہ او کبیرہ تہ۔ گناہ تہ سوء کہ دے وجہ تہ وئیے شی چہ یہ عاقبت کتب کہ ہخہ کوڑنکے خفہ کوی۔ دویم الْفَحْشَاءُ خاص دے یہ ہخہ پورے چہ سرہ کہ شرعے کہ نہی نہ عقل ہم ہخہ بدگنری لکہ غلا، زنا، دروغ او بہتان وغیرہ۔ او قرطبی وئیے دی چہ الشَّوْءُ ہخہ گناہونہ دی چہ حد یہ کتب تہ وی مقرر شوے او فحشاء ہخہ دی چہ یہ ہخہ یا تہ حد شرعی مقرر وی۔ دریم وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ، دا کہ تہ لو تہ زیات قبیح دے حکمہ اللہ تعالیٰ تہ کہ ہخہ خیز نسبت کول چہ کہ ہخہ تہ ثابت تہ وی یہ وحی سرہ دا اعظم گناہ دے او دا خاص طریقہ کہ وسوسہ کہ شیطان دہ چہ ہخہ خائستہ کول کوی کہ گناہونو یہ دروغہ نسبت کولو سرہ اللہ تعالیٰ تہ یعنی گناہ لہرہ طاعت بیکارہ کوی۔ او تَقُولُ عَلَى اللَّهِ کہہ مشرک او بدعتی طریقہ دہ کہ تَقُولُوا یہ صلہ کتب علی دلالت کوی یہ دروغ جوہوی باندے۔ لَا تَعْلَمُونَ، معلوم شرعی ہخہ دے چہ یہ وحی جلی یا خفی سرہ ثابت وی نو چہ یہ وحی سرہ ثابت تہ وی او کہ ہخہ نسبت کوی اللہ تعالیٰ تہ یا کہ ہخہ رسول تہ نو دا دیرہ غنہ گناہ دہ۔ لفظ کَرِهُمَّا چہ کہ حصہ دہ پارہ دے دلالت کوی چہ وسوسے کہ شیطانا نو دے درے خیزونو بہر تہ دی۔

سوال :- يَا مُرْغَمٌ دلیل دے چہ شیطان ہر یوکار یہ صیغہ کہ امر سرہ ذکر کوی او حال دا دے چہ داسے تہ دہ بلکہ اکثر وخت کہ فرایض او واجبات تہ منع کوی ؟۔

جواب علی بیضاوی وئیے دی چہ امر کنایہ دہ کہ خائستہ کولو او کہ ہخہ کہ صفت کولونہ۔

جواب علی۔ امر یہ اصل کتب طلب تہ وئیے شی نو شیطان کہ ہر گناہ او کہ اغواء کہ انسان طلب کوی نو تاویل کولو کہ امر تہ ضرورت نیستہ۔

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ

او هغه وخت چه اوسيله شي دوي ته تابعداري او كړي دهغه څه چه نازل كړيد الله تعالى

قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ

دوی وائی (نه) بیکه تا بعد اری کو و مونږ د هغه طریقے چاهه مونږ لی دی مونږ په هغه باند ۷

اَبَاءَنَا وَلَوْ كَانِ اَبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

مشران خیل - اگرچہ وہ دا مشران ددوی داسے چہ نہ پوھیدل

شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٤﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ

یہ ہمیشہ خیر باتوں سے اوتھ جئے لارمونڈ لے وہ۔ او حال رد دعوت کوونکی کافرانو

نکاح و ستودہ تر دیدہ و شریک تہ رد دے پہ دلیل کہ مشرک انوپہ عمل کہ مشرانو
 خپلو۔ وَاِذَا قِيلَ اِذَا اوصیغہ کہ مجھول کہ قیل کہ تعمیم کہ پارہ دی یعنی پہ ہر وقت
 کتب ہر خول کہ چہ دوی تہ داسے دعوت و رکری۔ لَہُم پہ دیکش کہ مفسرینو
 دے اقوال دی۔ اول داچہ ضمیر راجع دے من یتخذ من دون اللہ اتدا دتہ۔
 دویم داچہ راجع دے الناس تہ پہ یَاٰیُّهَا النَّاسُ کتب۔ دریم قول دادے چہ
 راجع دے یہود یا نو تہ چہ ہغوی تہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہ دین اسلام
 دعوت و رکرو نو ہغوی اوئیل چہ زمونہ مشران ینہ عالمان او غورہ خلق
 وؤ مونہ کہ ہغوی تا بعداری کوؤ نو دا بیت نازل شوا و دے دریو اقوالو پہ
 متبع کتب اختلاف نیشہ حکم چہ کہ من یتخذ من دون اللہ او د الناس مصداق
 ہم یہودیان وؤ۔ اَتَّبِعُوا مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ، مراد کہ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ تہ وحی جلی او حقی
 دوارہ دہ۔ او وحی خود دلیل دے پہ شرع کتب او پہ دلیل پسے تلوتہ اتباع
 (پہ شرع کتب) وئیلے شی او مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ کتب توحید ایمانیات تحلیل او تحریم او
 تول دین داخل دے۔ قَالُوا بَلْ داللفظ کہ اضراب (اعراض) کہ پارہ دے یعنی
 کہ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ اتباع نہ کوؤ بلکہ تَتَّبِعْ مَا الْقَيْنَا عَلَیْہِ اَبَاؤُنَا کہ الفاء تہ مراد
 مونہل دی او داللفظ اکثر پہ امور معقولہ کتب استعمالیبری۔ اَبَاؤُنَا راغب
 وئیلی دی چہ مراد کہ دے تہ کہ دوی علماء دی صرف پلاران نی کونہ
 مراد نہ دی۔ اَوْ کَوْنًا اَبَاؤُہُمْ، ہمزہ کہ پارہ کہ استفہام تو یعنی دے او او
 پہ نیز کہ مخشری حالیہ دے او پہ نیز کہ ابن جریر کہ پارہ کہ عطف دے او

عبارت کنش لفظ دے یتبعونہم کہ وکوتہ مخکیش پتہ دے۔ اول کو وصلیہ کے جزاء
تہ غواری یا شرطیہ دے جزاء ہے پتہ دہ اول قول غورہ دے محکمہ پہ دیکش
مبالغہ او تعمیم دے۔ ابو حیان و میلی دی چہ دارد دے پہ اتباع کا پاء و کدوی
باندے پہ ہر حال کنش خوچہ بے دلیلہ وی حتی کہ چہ پہ داسے حالت کنش
خو اتباع کدوی بالکل مناسب تہ دہ چہ ہغہ حالت کلا یعقلون اہ دے۔
کلا یعقلون شیئا، مراد دے تہ علم کحق دے لیکن شیئا ہے عام کپارہ کمالیغ
وٹیلے دے۔ کلا یھتدؤن، اھتداء تہ مراد پہ وحی سرہ تلل او تابعداری کولی
یعنی علم کحق او عمل کحق پکنش نیستہ۔

فائدہ عل داسے آیا توتہ چہ پہ ہغہ کنش دا استدلال کچاھلا نو ذکر دے
دادی سورۃ مائدہ ۱۸۱ او سورۃ لقمان ۱۷ او سورۃ زحرف ۲۳۔
سوال :- پہ دغہ دریو آیا توتو کنش وجدنا ذکر دے او پہ دے ایت کنش
الْفَيْتَا نو کدے شہ حکمت دے ؟

جواب :- الفاء خاص دے پہ امور معقولہ پورے او وجدان عام دے پہ
امور محسوسہ او معقولہ دواپو کنش استعمال پدی نو پہ دے سورت کنش
مخکیش محبت کا اندادو ذکر شواو محبت امر معقولی دے کدے وجے تہ
الْفَيْتَا ذکر شواو پہ ہغہ تور و سورتو نو مکیو کنش ہم مخکیش امور معقولہ
کایمان ذکر دی او سورۃ مائدہ کنش ورسرہ امور محسوسہ (بحیرہ سائبہ
وغیرہ) ذکر دی توهلتہ ہے کوجدنا عام لفظ ذکر کرو۔

سوال :- سورۃ مائدہ کنش لایعلمون ذکر کد او دلنہ لایعقلون ؟

جواب :- کدے ک مخکیش پیشان جواب دے چہ علم عام کد امور محسوسہ
او معقولہ دواپوتہ شامل دے او سورۃ مائدہ کنش دواپہ خیزونہ ذکر و
او عقل خاص دے پہ امور معقولہ پورے او محبت امر معقول دے نو
دلنہ ہے لایعقلون ذکر کرو۔

سوال :- دلنہ او سورۃ لقمان او زحرف کنش مَا أُنْزِلَ اللَّهُ ذکر دے او سورۃ
مائدہ کنش ورسرہ والی الرسول ذکر دے ؟

جواب :- محکمہ چہ پہ دے سورت او لقمان او زحرف کنش ایمان او امور
کعقیدے ذکر و ک ہغہ کپارہ مَا أُنْزِلَ اللَّهُ مناسب دے او سورۃ مائدہ
کنش اعمال او جزئیات او آداب ذکر دی نو ک ہغہ کپارہ مَا أُنْزِلَ اللَّهُ سرہ

دالی الرسول هم مناسب دے۔

فائدہ عا۔ دے ایت یہ تفسیر کنیں دیرو مفسرینو یہ تقلید باندے رد
او تفصیل لیکے دے سمرقندی حنفی یہ تفسیر بحر العلوم کنیں وئیلی دی "نہاھم
عن التقلید" وَاَسْرَهُمْ بِالْمَسْئَلِ بِالْحُجَّةِ (متع کریدی دوی لره د تقلید
او حکم یے کریدی دوی ته یہ حجت باندے یہ دلیل نیولو سره) ابن عطیہ
الحرر الوجیز کنیں وئیلی دی او قرطبی ہم د هغه ته نقل کرے دے چہ قُوَّةُ
الْقَاطِطِ هَذِهِ الْاَيَةُ تُعْطِي الْاَبْطَالِ التَّقْلِيدِ (پا تبہ الفاظ دے ایت فائدہ و رکوی
چہ تقلید باطل دے) ابو حیان اندلسی وئیلی دی چہ یہ دے ایت کنیں دلیل
دے یہ بدئی د تقلید باندے او د ابن عطیہ ته نقل دے چہ اجماع منعقد
دہ یہ ابطال تقلید باندے یہ عقیدہ کنیں (البحر المحیط) او الوسی وئیلی دی چہ یہ
دے ایت کنیں منع دہ د تقلید ته د هغه چا د پارچہ چہ قدرت لری یہ فکر
کولو او هرچہ اتباع دہ دیل چا یہ دینی کارونو کنیں روستو د علم ته یہ یو
دلیل سرہ چہ دا حق دے تو دا یہ حقیقت کنیں اتباع دہ دَمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ اَوْنَه
دے تقلید مذموم۔ او قرطبی یہ پنجمہ مسئلہ کنیں لیکلی دی چہ تقلید
طریقہ د علم ته دہ او ته دارسوونکے دے علم ته نه یہ اصولو کنیں او ته یہ
فروعو کنیں او جاہل حشویہ او ثعلبیہ وئیلی دی چہ دا طریقہ د پیژندلو
د حق دہ او واجب دہ۔ نو د دے وجہ ته زہ ہم د تقلید د مسئلہ یہ بارہ کنیں
یہ اختصار سرہ شیخ مباحث ذکر کووم۔

مباحث یہ تقلید کنیں :- اول بحث یہ معنی لغوی او عرفی د تقلید
کنیں دے۔ قرطبی وئیلی دی چہ دا یہ لغت کنیں اخستلے شویدے د قلا دے
د بعیر ته یعنی کله چہ یہ ختہ د او بن کنیں رسی و اچولے شی هغه د راخکو
د پارہ هغه ته قلا دہ وئیلے شی نو گو یا کہ مقلد خیل تہول اختیار و کریدی
هغه چا ته چہ دے را کاری کوم خوا چہ او غواہی او قرآن کریم کنیں قلا دہ
ته مراد هغه ثاروی دی چہ د هغوی غاپے ته خہ امیل و اچولے شی او
حرم مکہ ته یو تللے کیری۔ او کله یہ معنی د الزام د عمل راچی یہ بل چا باندے
لکہ چہ وئیلے شی چہ قَلَدَ الْعَمَلِ (کاریئے د هغه یہ ذمہ او یہ غاۃ کرو) او
یہ عرفی کنیں د دے دیرو تعبیرات دی۔ قرطبی وئیلی دی حقیقت د تقلید
قبول د قول دی بغیر د حجت نه۔ دویم، اعتقاد د صحت د فتوے د هغه چا د

چہ صحت کے قول کے ہتھہ معلوم نہ دی۔ پہ اولہ معنی کنیں چہ بغیر کے دلیل کے صفت
 اوگر ٹھی کے قول نو دغہ تقلید اتول مذموم دے محکمہ چہ بے دلیلہ قول قبل
 یہ شریعت کنیں حرام دی اللہ تعالیٰ فرمائی دی وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ
 عِلْمٌ سورۃ اسراء ۳۶۔ اوکہ بغیر کے دلیل نہ متعلق شی یہ قبول پورے نو
 بیا تقلید منقسم کیری دودہ قسمو نو تہ اول محمود دویم مذموم لکہ چہ روستو
 ذکر کیری۔ او این خوبز متداؤ نہ این قیم نقل کیری دی چہ تقلید رجوع
 کول دی داسے قول تہ چہ کے قائل یہ ہتھ یا نہ سے حجت نہ وی اودا منع
 دے یہ شریعت کنیں۔ او یہ بل ٹھائے کنیں یے وٹیلی دی چہ ہر ہتھہ
 ٹھوک چہ نہ کے ہتھہ کے قول تا بعداری کوے بغیر کے دے نہ چہ یہ تابا نہ سے
 کے ہتھہ قول واجب وی یہ دلیل واجب و تنکی سرہ نو تہ کے ہتھہ مقلد یے
 (رسالة التقليد لابن قیم)۔ او این امیر الحاج یہ التقرير والتحذیر شرح کے تحریر
 کا این ہمام کنیں وٹیلی دی چہ تقلید عمل کول دی یہ قول کے ہتھہ چاہا نہ
 چہ کے ہتھہ قول حجت نہ دے یہ شرع کنیں بغیر کے دلیل نہ او مراد کے دے نہ
 عمل شرعی کے جواز او عدم جواز دے اودا تحریف جامع مانع دے۔ محکمہ
 یہ دے سرہ عمل کول یہ قول کے طبیب یہ بارہ کے علاج کول کنیں خارج
 شو محکمہ چہ ہتھہ نہ عمل شرعی نہ وٹیلے کیری دارنگ تعلیم و رکول دی
 کا استاذ بچوتہ نو ہتھہ تہ امر تعلیمی وٹیلے شی کے جواز او عدم جواز سرہ یے
 تعلق تیشتنہ۔ دارنگ عمل کول کے قاضی یہ قول کے شاہدینو عدلینو (یہ
 بعض احکامو کنیں) او یہ قول کے یو شاہد عادل (یہ بعض احکامو کنیں) خارج
 شو محکمہ چہ قول کے شاہد حجت شرعی دے۔ دارنگ عمل کول یہ ایت
 قرآنیہ او یہ حدیث صحیح مرفوع یا نہ سے تقلید نہ دے بلکہ ہتھہ خو
 حجت شرعیہ دے۔ دارنگ عمل کول یہ قول کے صحابی یا نہ سے تقلید نہ
 دے محکمہ قول کے صحابی یہ خپلو شرطو نو سرہ حجت دے یہ شرع کنیں
 یہ نیز کا اہل سنت والجماعہ سرہ ہاں عمل یہ قول کے تابعی یا نہ سے دے
 کنیں اختلاف دے کا اہل علمو نو کوم خلق چہ کے تقلید کا اثبات کے پارہ دلیل
 نیسی یہ قبولیت کے قول کے طبیب بے دلیلہ یا یہ قول کے معلوم (استاذ) یا یہ
 قبولیت کے قول کے گواہانو یا یہ قبولیت کے قول کے صحابی نو داخلی کے تقلید یہ
 معنی یا نہ سے نہ پوہیری یا دوی تبلیس کوی۔

سوال :- دامام شافعیؒ نہ پہ یو مسئلہ کنیں نقل دے چہ ما تقلید کرے د عمر
رضی اللہ عنہ او ما تقلید کریدے د قول د عثمان رضی اللہ عنہ ۹۔

جواب :- ابن قیمؒ پہ اعلام الموقعین ص ۲۲۲ کنیں وئیلی دی چہ دامام شافعی
مراد پہ دے کنیں تقلید معروف نہ دے بلکہ پہ معنی د اتباع دے۔ او
اتباع پہ لغت کنیں تلل دی پہ عمل د بل چا پسے کہ خیروی او کہ شروی او
د شرع پہ اصطلاح کنیں اتباع عمل کول دی پہ حجت شرعیہ باندے ہاں
کلہ اتباع پہ حائے د تقلید او تقلید پہ حائے د اتباع کنیں بجا آرا استعمال یربی۔
لکہ پہ دے ایت کریمہ کنیں د اللہ تعالیٰ د طرف نہ امر دے پہ اتباع د ما أنزل اللہ
سرة او باطل پرستو ہم خیل عمل تہ اتباع وئیلی دی لکہ بل نکتب ما لفتیاء
او داسے فرق ابن قیمؒ پہ اعلام ص ۲۲۲ کنیں او ابن ابی العزیز پہ رسالۃ الاتباع
ص ۲۲۲ کنیں ذکر کرے دے۔

دویم بحث پہ اقسامو د تقلید :- اہل علمو د تقلید خلور قسمو تہ
لیکلی دی تقلید محمود او تقلید مذموم مطلق تقلید او تقلید شخصی۔ د اول قسم
د پارہ خلور مصداقات دی اول مصداق تقلید کول د داسے عالم چہ خپل
کوششے خرچ کرے وی پہ اتباع د ما أنزل اللہ کنیں لیکن پتہ پاتے شی ددہ نہ
بعض مسائل نو دے پہ ہنہ کنیں تقلید او کری د ہنہ چاچہ ددہ نہ زیات
عالم وی۔ دویم مصداق تقلید کول دی د بعض اہل علمو پہ داسے مسائلو کنیں
چہ پہ ہنہ کنیں نص تہ وی نو تقلید او کری د قول د مصداق، د ہنہ چاچہ
د دہ نہ زیات عالم وی او دے تہ وئیلے شی تقلید پہ غیر منصوصی مسائلو
کنیں چہ ہنہ تہ مجتہدات او قیاسیات ہم وئیلے شی دا دوارہ ابن قیمؒ پہ
اعلام ص ۲۲۲ کنیں لیکلی دی۔ دریم مصداق، تقلید کول د یو عالم د بل عالم
پہ یو حادثہ کنیں چہ دہ باندے پہ ہنہ کنیں دلیل پتہ پاتے شومے وی او
جدو جہد او کری لیکن مطلوب تہ او تہ رسیدی او دخت تنگ وی ہسے نہ
چہ یو عبادت ترینہ فوت شئی۔ خلورم مصداق، تقلید د ہنہ عالمی او اہلی
چہ ہیچ نصوص تہ پیڑنی نو تپوس کوی د داسے عالم تہ چہ پہ دغہ زمانہ او
علاقہ کنیں لوئے او پوہہ عالم وی او اکثر خلق (مسلمانان) پہ ہنہ باندہ متفق
وی نو عمل او کری د ہنہ پہ قول باندے لیکن شرط د دے دادے چہ
روستو دہ تہ معلومہ شی چہ دغہ قول د دلیل شرعی تہ مخالف وؤ نو

واجب ده په ده باندے چه هغه به پرېږدي نوکه پرېږدي ځي نو مخکېن تقليد
محمود د د ا و که هغه نه پرېږدي نو دا تقليد مذموم دے (قرطبي او ابن
ابي الحز او امام ولي الله دهلوي)

او تقليد مذموم د پاره نه مصداقات دي. اول اعراض کول د ما
اَنْزَلَ اللَّهُ نَه مطلقاً او اکتفاء کول په قول د خپلو مشرانو باندے. دويم
تقليد کول د هغه چا چه تقليد کوونکي نه پيژني چه دغه عالم اهل دے چه
د ده په قول باندے دے عمل او کړي شي. دريم روستو د ښکاره کيدلو د
دليل او حجت نه په خلاف د قول د مقلد کښ بيا هم د هغه تقليد نه
پرېږدي. ابن قيم ويلي دي دا دري واره قسمونه په دے ايت کښ داخل
دي. خلورم تقليد کول د هغه ملایا نو مشرانو چه د هغوی کمراهي ښکاره
وي نو دا ايت صراحتاً په هغه باندے دليل دے. پنځم مقلد کمان کوي
چه زما امام (مقلد) د خطايي او غلطۍ نه پاک او معصوم دے. شپږم چه
مقلد خپل امام په مرتبه د شارع کښ کنړي چه اختيار د جواز و عدم جواز
د هغه سره دے او په دے باندے ايت د سورة شوري دلالت کوي چه امر
لهم شرکاء شرعوا لهم من الدين ما لم يأذن به الله. اوم عمل په يو حديث
صحيح باندے نه کوي په دے عذر سره چه زمونږ د امام په مذهب کښ دا
نيشته لکه اشاره په تشهد کښ نه کوي په دے عذر سره چه زمونږ امام
يا زمونږ استاد دانه کوله او د غصه نور. اتم د پاره د عمل کولو په قول خپل
امام او استاد باندے د نصوصو بعيد تاويلات کوي يا هغه نصوصو ته
منسوخ وايي بخير د دليل نه (داروستي مصداقات مولانا تقی په رساله
د تقليد کښ ليکلي دي) او دارنگ امام ولي الله په حجة الله البالغه هه کښ
دا په ليکلي دي. نههم يو حنفي جائز نه کنړي چه د يو شافعي عالم نه دغه
مسئله تپوس او کړي دارنگ برعکس او دارنگ اقتداء د حنفي په شافعي
امام پسے جائز نه کنړي يا نکاح په مينځ د حنفيه ښځو او شافعي سړي کښ
جائز نه کنړي. او دا اقسام د دے زمانے په اکثر عوامو او په متعصبينو
علماؤ کښ موجود دي

او تقليد مطلق هغه دے چه يو شخص په تقليد کولو سره نه معين
کوي ليکن که چرې په مذموم طريقو سره تقليد کوي نو مذموم دے

او کہ محمود طریقہ سرة تقلید کوی تو محمود دے۔

او تقلید شخصی او کہ دے بل نوم تقلید جامد دے، کہ دے دامعنی نہ دہ
 چہ پہ یوم مسئلہ یا دہ مسئلو کیں کیو شخص تقلید او کپی او نور و مسئلو کیں
 کیل شخص تقلید کوی بلکہ کہ دے معنی ابن قیم ذکر کرے دہ چہ کیو شخص
 معین ہر قول او عمل باندے عمل کوی کہ قرآن او سنت سرة موافق وی
 نو قرآن او سنت قبلوی او کہ دہے نہ مخالف وی نو قرآن او سنت تہ رجوع
 تہ کوی بلکہ پہ مختلف عذر و نو او بہا نو سرة کہ دہے خپل امام وغیرہ قول
 لہ ترجیح و کوی (اعلام الموقعین ص ۱۲۱ ص ۲۲۲) دارنگ ہر کہ چہ دہے تہ
 یو حدیث صحیح ثابت شی او کہ دہے مخالف بل دغے حدیث (کہ صحت پہ لحاظ سے)
 موجود تہ وی لیکن کہ امام دہے موافق قول تہ وی کرے نو دے وائی چہ
 زما امام زمانہ بنہ پوہید لو چہ دہے حدیث باندے عمل نہ دے
 کرے نوزہ ہم تہ کووم۔ دارنگ صرف خپل امام پہ حق باندے کفری او
 نور اما مان تہول خطا کفری او کہ دہے خوی کا قوالو تہ نفرت کوی کہ چا سوچ
 او کرو نو اکثر عوام او متعصبین بہ پہ دے طریقہ باندے او موہی بلکہ صرف
 کہ مذہب امام نہ بلکہ کہ خپل پیر او شیخ او امیر پہ بار کیں ہم داسے عقیدہ کفری
 دریم بحث۔ دلیلونہ کہ پاره کہ جواز کہ تقلید:- اول پہ سورة نساء ۵۹
 دویم پہ سورة نساء ۵۹ دریم پہ سورة توبہ ۱۳۱ ثلورم پہ سورة نحل ۱۵۳
 پنجم پہ سورة انبیاء ۱۰۷ کیں دی لیکن انصاف دا دے چہ پہ تہولویا تو نو کیں اتباع
 کہ دلیل یا کہ تقلید محمود مراد دہے دارنگ کوم دلیلونہ چہ کہ اثبات تقلید شرعی
 کہ پاره پیش کولے شی نو دہے تقلید کہ صحابہ کرام دے او مخکیں ذکر شہ چہ
 تقلید کہ صحابی تقلید معروف تہ دے بلکہ اتباع دہے۔ بعضو کسا نو کہ تقلید
 شخصی کہ اثبات کہ پاره حدیث کہ بخاری پیش کرے دے چہ پہ دہے کیں طواف
 الوداع پہ حائضہ باندے واجب و بیلی دی او مدینہ والو کہ زید بن ثابت
 پہ قول باندے عمل کرے وڈا قول کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما باندے عمل تہ کوو
 لیکن پہ دے سرة تقلید تہ ثابت پیری حکم چہ دا اتباع کہ قول کہ صحابی دہ
 دویم پہ دے سرة تقلید شخصی خو قطعاً نشی ثابتید لے حکم کہ حدیث
 پہ آخر کیں راغلی دی چہ دوی تہ ام سلمہ رضی اللہ عنہا حدیث مرفوع
 پیش کرو (چہ حائضہ تہ طواف الوداع معاف دے) نو مدینہ والو قول

زید بن ثابت پرینودلو بلکہ زید بن ثابت رضی اللہ عنہ ہم دخیل قول نہ رجوع اوکرلہ۔
 مخلورم بحث۔ دلیلونہ کہ منع کولو کہ تقلید۔ اول دلیل دا ایت دسورۃ بقرہ
 او دسورۃ مائدہ ۳۱ او دسورۃ لقمان ۱۱ او دسورۃ زحرف ۲۳ او دسورۃ
 اقوال د مفسرینو دے ایت پہ شرح کیں ذکر کرے شوی دی چہ هغوی وئیلی
 دی چہ دا ایت دلالت کوی پہ منع کہ تقلید باندے۔ دویم دلیل بقرہ ۱۲۹ او د
 هغه ایت تفسیر ہم تیر شوے دے (هلتہ یئہ او گورئی)۔ دریم دلیل سورۃ نساء
 پہ دے ایت کیں دمنافقا نو دا صفت ذکر دے چہ هغوی تہ دعوت د قرآن
 او سنت ور کرے شی نو هغوی ترینہ مخ گر هغوی او د تقلید بهانہ کوی۔ مخلور
 دلیل سورۃ اسراء ۳۳ د هغه تفسیر پہ هغه مخائے کیں ذکر کرے شوے دے چہ
 دلالتقف یوہ معنی منع دہ د تابعدارئی کولو نہ او مالیس لک بہ علم کیں د علم
 تہ مراد دلیل شرعی دے یعنی بے دلیلہ خبرے پسے تابعدارئی مکوہ او د دے
 وجے تہ تقلید تہ علم نشی وئیلے کیدلے او متخاذا باندے د عالم اطلاق تہ کیری
 یعنی (چہ مقلدا وی نو هغه عالم نشی کیدے او چہ عالم وی نو هغه بہ مقلدا تہ وی)
 (اعلام الموقعین ص ۱۰۷)۔ پنجم دلیل سورۃ اعراف ۳۳ دے نو د ایت
 پہ تفسیر کیں مفسرینو لیکلی دی چہ مراد د ما انزل اللہ تہ کتاب اللہ او سنت
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے او اتخاذا الاولیاء تہ مراد د قرآن او سنت
 چہ تجا و زاو کری او د بل چا اتباع کوی تو دا تقلید دے حکم چہ پہ دے حالت
 کیں پرینودل د دلیل دی او د بل چا بے دلیلہ خبرہ منل دی۔ شپہم دلیل
 سورۃ توبہ ۳۱ او د دے پہ تفسیر کیں مفسرینو روایت کعدی بن ابی حاتم د
 ترمذی ذکر کرے دے چہ حاصل یئہ دا دے چہ دلته د اتخاذا رباب تہ مراد
 حلال کنل د هغه خیز و تودی چہ حلال کری دی ملایا نو او پیرا نو او حرام کنل
 د هغه خیز و نو چہ حرام کری دی ملایا نو او پیرا نو بغیر د دلیل شرعی تہ۔
 او ابن عبد البر پہ جامع بیان العلم کیں وئیلی دی چہ بدی ذکر کرے دہ
 اللہ تعالیٰ د تقلید پہ پیر حایونو کیں د کتاب اللہ تہ او د هغه تہ یئہ دا ایت کریمہ
 ہم شمار کرے دے۔ او ابوسی ہم د دے ایت پہ تفسیر کیں بدی د تقلید ذکر کرے
 پنجم بحث۔ احادیث او اقوال د مجتہدینو پہ منع کولو د تقلید کیں دی۔
 حدیث اول۔ دارمی پہ سنن کیں حدیث مرفوع ذکر کرے دچہ رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ دیر زیاتہ چہ زہیرہ کوم د هغه پہ خیل

امت باندے نو هغه درے خیزو ته دی زلت (لغزش یعنی په یو مسئله کښ خوږی) د عالم او جگړې د منافق په قرآن سره او حرص د دنیا چه تختونه د خلقو قطع کوی. ابن قیم د دے په شرح کښ وئیلی دی چه د لغزش د عالم ته بیر کول په سبب د تقلید کولو د هغه په دغه لغزش کښ ده حکه که تقلید ئے نه وے کړے نو د زلت د عالم بیر به نه وه حکه چه زلت هوکنا نه دے.

حدیث دویم: بیهقی د حماد بن زید نه نقل کړی دی چه هلاکت د تابعدارو لره د لغزشو نو د عالم ته چا ترینه نپوس او کړو چه خه وجه ده اے ابو العیاس نو هغه جواب او کړو چه عالم یو خبره په خپله رائے سره کړے وی نوروستو د هغه ته حدیث د نبی صلی الله علیه وسلم داوری نو مخکنی رائے پرې دی او حدیث پسے روان شی او تابعداران (تقلید کوونکی) د هغه په زړه رائے باندے عمل کوی.

حدیث دریم: د ابن مسعود رضی الله عنه نه نقل دے (چه هر صبا عالم شه یا متعلم شه او ائمه مه کړخه بیا ئے تفسیر د ائمه او کړو چه هغه خلک چه دین ئے د رجالو (عاموسرو) تابع کړے وی (رسالة التقليد لابن قیم).

حدیث خلورم: چه الله تعالی علم د دین قبضه کوی په قبض کولو د علماؤ سره نو هر کله چه عالم پاتے نشی یا ئے پاتے تکرې نو خلق به جا هلک پسے روان شی نو کمره به شی او نور خلق به هم کمره کړی (نور احادیث هم په دے باب کښ ډیر شته دے).

اقوال د ائمه مجتهدینو په رد د تقلید کښ: قول د امام ابو حنیفه رحمه الله حلال نه دی هېچا لره چه عمل او کړی په قول زمونږه خو پورے چه نه وی معلوم کړے هغه دلیل چه مونږ د هغه اخستل کړی وی. او وئیلی ئے دی چه حرام دے په هغه چا باندے چه نه پیژنی زما دلیل چه فتوی ورکوی زما په خبر و باندے حکه چه مونږ بشریو تن یوه خبره او کړو او صیاله د هغه نه رجوع کوو (رد مختار مشهور په فتاوی شامی ص ۳۰۰ و رسم المفتی ص ۳۰۰ د اعلام الموقعین ص ۳۰۰) او دارنگ هغه وئیلی هر کله چه اومومئ تاسو زما یو قول چه مخالف وی د کتاب او سنت نه نو په دیوال باندے گوډار کړئ. دارنگ هغه وئیلی دی هر کله چه یو حدیث صحیح ثابت شی نو هغه زما مذهب دے. او شامی د علامه دمیری نه نقل کړی دی چه

بنا په دے قول باندے هر كله چه يو حديث صحيح ثابت شى خلاف د قول امام
ابو حنيفه رحمه الله عليه نه نو عمل به په حديث باندے كوله شى او قول
د امام ابو حنيفه رحمه الله عليه به پريښودله شى او په دے سره د هغه
د مذهب نه خروج نه لازم يږي (شامي ص ۱۵۱) او داسے اقوال د امام ابو
يوسف رحمه الله عليه نه نقل كړي شوي دي. د امام شافعي رحمه الله عليه
قول امام بيهقي د هغه نه نقل كړي دے چه مثال د هغه چاچه علم به دليله
طلب كوي پشان د حال د شپه د خشاك راټولوونكه دے كيدا د خشاك يي
تړله دے كيدا د شى چه په هغه كېښ يواژدها ماروي او دے اوچيچي او
دے پرې پوهه نه وي. دارنگ هغه وئيلي دي كه تير شوي وي عمل
د يو امام بيا ناسواو مومئي خير د نبي صلى الله عليه وسلم چه مخالف وي
د عمل د هغه امام نه نو ضروري به خپل عمل پريږدي د وچه د حديث
د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه. دارنگ هغه وئيلي دي هر كله چه
ته يو سنت او مومنه نو واجب دے په تا باندے خپل عمل پريښودل (چه
خلاف وي د هغه سنت نه) او دارنگ واجب دے په خلقو باندے پريښودل
د هر هغه عمل چه د سنت نه خلاف وي (رساله ص ۲۲۲ ص ۲۲۵).

او قول د امام مالك رحمه الله عليه. هغه وئيلي دي چاچه پريښودلو قول
د عمر رضي الله عنه د وچه د قول د ابراهيم نخعي ته (مثلاً) نو د دغه نه به طلب د
توبه كيدا د شى نو هغه رنگ حال دے د هغه چاچه پريږدي قول د الله
تعالی او د رسول د هغه د وچه د قول د ابراهيم نخعي او د هغه د مثل نه.
دارنگ هغه وئيلي دي چه هر خولك چه وي نو د هغه د قول او د عمل
نه هغه اخستل شى او هغه پريښودله شى ماسيوا د خاوند د دے قبر نه
(اشاره وه قبر د رسول الله صلى الله عليه وسلم ته او دے دغه وخت مسجد
نبوي كېښ ناست وئ). او قول د امام احمد بن محمد بن حنبل رحمه الله عليه
د دغه امام ابو داؤد ته وئيلي و د وچه زما او د امام مالك او امام ثوري او امام اوزاعي
تقليد مكوه او اخستل د هغه مخائے نه كوه چه دوي د هغه نه اخستل كړي وي.
او وئيلي دي كموالے د فقا هت د سړي دادے چه په دين كېښ نور وخلقو
تقليد كوي. دارنگ ابو داؤد وئيلي دي چه ما امام احمد ته اوئيل چه د امام
اوزاعي ديره تابعداري او كړم او كه د امام مالك نو هغه راته جواب راكړو

چہ دے کسا تو تقلید مہ کوہ او تابعداری کوہ دے چہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
او دے ہنہ دے صحابہ کرامو تہ نقل راغلے وی او بیا تابعی چہ دے یہ ہنہ کبش دے ہر
سری اختیار دے (اعلام الموقعین ص ۱۸۱) دارنگ دے نورائیمہ او اہل علم و اقوال
یہ دے باب کبش دیر نقل کرے شویدی۔

شپیم بحث۔ جوابات دے بعض شبہات تو کہ مقلدینو۔ اولہ شبہ ایت دے
سورۃ بقرۃ او مائتہ اولقمان او زحرف او تویہ خو یہ بارہ دے گمراہان و مشرانو
(احبار اور ہیانو) کبش دی نو تقلید دے اما ما تو کہ ہدایت خو یہ ہنہ قیاس کول جائز
تہ دی؟ جواب دا دے ابن قیم یہ رسالۃ التقلید او ابن ابی العز حنفی یہ رسالۃ
الاتباع کبش دے جواب کرے دے چہ تشبیہ یہ اعتبار دے کفر دے یو او ایمان دے بل
سرہ تہ دے بلکہ تشبیہ یہ اعتبار دے تابعداری کولودہ بغیر دے حجت او دلیل شرعی تہ
مثال دا دے کہ چہ خو کہ دے چا تقلید یہ کفر کبش او کبری او بل کس یے یہ
فسق و فجور کبش او کبری دارنگ بل کس یے یہ یو مسئلہ کبش تقلید او کبری
او حال دا چہ ہنہ یہ ہنہ مسئلہ کبش عطا شوے وی تو یہ دے کبش ہریو
ملا متہ دے یہ دے تقلید بے دلیلہ باندے اگر چہ یہ مراتب دے ملا متیا کبش بہ
تفاوت وی۔ دویم جواب دا دے چہ محکمین یہ لفظ دے لوکان کبش مونہ اشاع
او کبرہ چہ لو و صلیہ دلالت کوی یہ ثبوت دے حکم باندے یہ محذوف یہ طریقہ
دے ترقی سرہ یعنی ایتبعون الالباء اصحاب الہدایۃ یخیر دے لیل فکیف اذا
اتبعوہم و ہم ضلال (ایا دوی تابعداری دے مشرانو کوی چہ ہدایت والا
دی لیکن بغیر دے دلیل تہ او دا جائز تہ دی تو خہ رنگ یہ جائز شی چہ دے
گمراہان تو تقلید کوی)۔

دویمہ شبہ:- یہ سورۃ ق بک کبش لمن کان لہ قلب نہ مراد مجتہد دے ار
القی السمع تہ مراد مقلد دے او یہ سورۃ ملک بک کبش تسمع نہ مراد تقلید
دے او تعقل نہ مراد اجتہاد دے تو معلومہ شہ چہ مسلمان بہ یا مجتہد
وی یا بہ مقلد وی؟ جواب دا دے چہ یہ دے ایات تو کبش مجتہد مطلق معرف
یا مقلد عرفی مراد کول تحریف قرآن تہ نزد دے قول دے محکمہ چہ یہ اول
ایت کبش قلب نہ مراد عقل دے یعنی تدا برا و فکر یہ قرآن کریم کبش کوی
برابرہ خبرہ دے کہ مجتہد وی او کہ محقق عالم وی او القی السمع تہ مراد قرآن
اور بدل دی دے بل چانہ او ہنہ تہ توجہ کول او یہ ہنہ یا تدا عمل کول دی

اوپہ قرآن باندے عمل کو لو تہ تقلید و تبیل جہل دے ٹکھ چہ قرآن کریم خو
اول او اعلیٰ حجت دے دے سورۃ ملک ذایت ہم دغہ تفسیر دے۔

دریمہ شبہ:- دیرو علماؤ مفسرین و محدثین و فقہاؤ تقلید کرے دے او اثبات
د تقلید پے کرے دے؟ جواب دے دغہ علماؤ تقلید محمود دے جامد او شخصی
نہ دے۔ اولہ وجہ دادہ چہ ہغوی یہ دیرو مسائل و کتب دے یوم مذہب نہ یل
مذہب نہ انتقال کرے دے اوپہ ہغے پے فتوے ورکری دی او دے مثالوں
بے شمارہ دی مقام دے تفسیر دے کنجائش نہ لری او دے ہیچ منیب عالم نہ
دا خبرہ پتہ نہ دے۔ دریمہ وجہ دے دیرو علماؤ عبارتوںہ پہ رد دے تقلید کنیں
ثابت دی اگرچہ ہغوی مقلدین و دے ہغوی نہ دے بعض احنا فو علماؤ اقوال
ذکر کووم۔ اول قول دے علامہ عینی حنفی دے چہ افت دے ہر شیخ ہغہ تقلید دے۔
اوپہ یوم مسئلہ کنیں رد کوی پہ صاحب ہدایہ باندے چہ دا تولہ عطائی دے
دے دے وجہ نہ دے چہ دے پورہ خبر نہ لری پہ کتا یونو دے حدیث باندے
او دے دے افت نہ دے مگر تقلید دے (بتایہ شرح ہدایہ ص ۳۱۱ ص ۱۳۵)۔

دویم قول دے ابن عابدین شامی چہ حنفی دے، "حان او باسہ دے تیارے دے
تقلید نہ او دے حیران تیار دے و ہمو تہ او رد حاصل کرے پہ چراغ دے تحقیق سورہ
(رد المحتار ص ۳۲۲)۔ دریم قول دے علامہ زیلی دے چہ رد کوی پہ صاحب ہدایہ

باندے وائی چہ لیکن شیخ تقلید کرے دے دے جاہل نو مقلد غفلت
کرے دے او مقلد جہل کریدے (نصب الراية ص ۲۲۸)۔ ثلورم قول دے ابن

امیر الحاج دے، ہغہ و تبیلی دی چہ وجوب دے تقلید دے معین مجتہد پہ دے
باندے ہیچ حجت نیستہ نہ دے شریعت دے جہت نہ او نہ دے عقل دے جہت نہ۔

او و تبیلی پے دی کہ التزام او کری یو شخص دے یوم مذہب معین لکے ابو حنیفہ
او شافعی رحمہم اللہ چا و تبیلی دی لازمیری او چا و تبیلی دی چہ نہ لازمیری

او اصح دادہ چہ نہ لازمیری (التقریر والتخبیر ص ۲۵۳)۔ پنجم قول دے ابو بکر
جصاص (مفسر) دے ہغہ و تبیلی دی چہ تاکید کرے دے اللہ تعالیٰ دے ہغہ

خبرے چہ پہ عقل و توحش دے چہ نفی دے تقلید دے او اثبات دے نظر دے ٹکھ چہ
اللہ تعالیٰ پہ قرآن کریم کنیں امر کرے دے پہ نظر او استدلال سورہ (فاعتبروا

یا اولی الابصار) او اعتبار نظر او استدلال تہ و تبیلے شی (فصول فی علم الاصول)
شپیم قول دے شاہ ولی اللہ دہلوی دے و تبیلی پے دی چہ دے اسبابو دے تحریف نہ

تقلید کے غیر معصوم دے اور حقیقت کے ہتھے دادے چہ یو عالم دامت اجتہاد او کبریٰ
 پہ یو مسئلہ کنش نو کہ ہتھے تا بعد از ان گمان او کبریٰ چہ دا قطعی او یقینی قول کے
 نو صحیح حدیث کے ہتھے کے وجہ نہ رد کوی او دا تقلید غیر دے کے ہتھے نہ چہ امت
 مرحومہ پہ ہتھے بانداے اتفاق کرے دے (حجة الله البالغة ص ۲۲۰) او دارنگ
 دیر اقوال دی چہ کے ہتھے نہ صراحتاً معلومیری چہ دا علماء کے تقلید جامدا شخصی
 قائل نہ دی۔

خلو مہ شبہ۔ بعض مقلدین وائی چہ کے تقلید شخصی پہ پریں بودلو
 سرہ اتباع ہوئی لازمیری یعنی کے خیل خواہش پہ بنا خان لہ اسان قول
 تلاش کوی کہ کہ ہر امام قول وی او کہ ہوئی تا بعد از اری کول سبب کے گمراہی
 کے پارے؟ جواب دا ملازمہ بالکل ثابت نہ دے داسے بہ دیر شاڈ نا دریو شخص
 وی چہ کے خواہش پرستی پہ وجہ (بغیر کے لحاظ کے دلیل شرعی مرجح نہ) کلمہ
 پہ یو قول او کلمہ پہ بل قول پسے ٹھی بلکہ مخکین کے دیر و علماء اقوال موثر
 کے کو کول چہ ہتھی کے دے ملازمے ہیچ تصور ہم نہ دے کرے لیکن کے دے پہ
 مقابلہ کنش کے تقلید شخصی مفاسد و تہ کتل پکاری دی کے ہتھے اولہ مفسدہ
 دادہ چہ تقلید شخصی تہ شرک فی الطاعة کے پیدا کید لو پیرہ دہ ٹحکہ چہ کے
 خیل امام اطاعت پہ ٹخان داسے واجب کثری لکہ کے اللہ تعالیٰ او دہتہ کے رسول
 کے اطاعت پشان۔ دویمہ مفسدہ پہ تقلید شخصی سرہ کے قرآن او حدیث
 عزت او احترام کے زہ نہ کم شی بلکہ او ٹھی ٹحکہ کہ یو طرف تہ قول امام وی
 او بل طرف تہ قرآن او حدیث وی نو کہ قرآن او حدیث پریں بودلو کے پارہ
 قسم قسم حیلے او بہانے او تا ویلات لہوی لیکن کے امام قول پریں بودلو کے پارہ
 تیار نہ وی۔ کے تقلید شخصی پہ وجہ سرہ چہ ٹخومرہ تعصب او دلہ بازی
 او حسد او تفرق پیدا شوے دے چہ کے ہتھے تہ انکار نشی کید لے کے یو
 امام مقلد کے بل مذہب مقلد امام پسے مونج کول جائز نہ کثری او کے بل
 مذہب کے کتاب نہ دیر تفرق کوی تردے پورے چہ کے بل امام مذہب
 پہ بارہ کنش کے توہین الفاظ استعمالوی او کے دے دیر مثالونہ دی او کے دے
 تعصب نہ تھا سدا و تباغض پیدا شی او کے ہتھے نہ کذاب بیانی پہ یو بل باندا
 او بہتان تراشی ہم پیدا کیری۔ نو کہ دے مفاسد و چہ پہ انصاف سرہ کے
 تقلید شخصی کے منافع و سرہ موازنہ او کپیشی نو قانونی اٹھما اکبر من تفعمہما

كُفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ

بشان د هغه کس دے چه چغه و می خارو و ته چه نه اوری میخ

إِلَّا دُعَاءٌ وَنِدَاءٌ صُمُّ بَكْمٍ عُنَى

مگر بلنه او چغه - دوی کانہ دی چا یا کان دی راندہ دی

فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٤١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

پس دوی عقل نه لری - اے ایمان والو

په تقاضا سره د تقلید شخصی نه توبه کول ضروری دی -

سکله د ایت متعلق دے د کړا د اذقیل کهم سره او ذکر د علت د کړا د نه قبلولو
د کافرانو دعوت د داعی سره یا متعلق دے د اذ کوگان اباؤ هم لا یعقلون اه سره
او زجر دے په استدلال کولو د عمل د اباؤ په عقلو سره -

وَمَثَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا مَثَلٌ فِيهِ مَعْنَى كَوَصْفٍ أَوْ كَحَالٍ كَمَا أَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُرَادٌ
دے نه عنادیان کافران دی چه د اتباع د مآ أنزل الله نه انکار کوی. کمثل الذی
یبعثی، تعق اواز کول د شیونکی دی، خپلو خارو و ته او په غین سره اواز د کارغه ته
و نیلے شی. بِمَا لَا يَسْمَعُ، مراد د دے نه خاروی دی یعنی کله به بیزه غوان
او بنان و غیره. إِلَّا دُعَاءٌ وَنِدَاءٌ، دعا د پاره د نذر دے اواز کولو او ندا د پاره د
لرے اواز کولو دے. په دے تمثیل کبس دوه اقوال مشهور دی اول دا چه دا
مثال دے د پاره د دعوت کوونکی عنادیا نو کافرانو ته د هغوی په نه قبلولو
کبس لیکن عبارت کبس تقدیر دے یعنی مَثَلِ دَاعِيِ الَّذِينَ كَفَرُوا. یا کَمَثَلِ
بِهَاءِ عَمِ الَّذِي يَنْعِقُ. حاصل د مثال دادے لکه چه یو شیونکے کله و بیزو ته
آواز ورکوی نو هغه خاروی صرف د دے اواز او چغه اوری خو په نور معنی او
مقصد یے نه پوهیږی نو دارنگ دامتکرین اواز د قرآن او د حدیث په وخت د
دعوت کبس اوری لیکن د هغه په معنی او مقصد یا ندے نه پوهیږی او علت
د نه پوهیدلو ورپسے جمله صُمُّ بَكْمٌ ده. دویم قول دادے چه دامثال
د هغه چا دے چه تقلید کوی د اباؤ او د هغوی د حقیقت ته خبر نه وی لکه چه
خاروی د شیونکی د اواز په حقیقت یا ندے نه پوهیږی نو دارنگ دامقلدین
د خپلو متبوعینو د حال او حقیقت ته خبر نه لری چه په هغوی کبس عقل او

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

خوری د پاک حلال ہفتہ نہ چہ درکری دی موتیر تاسوتہ

وَاشْكُرُوا لِلَّهِ اِنْ كُنْتُمْ رَايَا تَعْبُدُوْنَ

او شکر کوئی د اللہ تعالیٰ کہ تاسو خاص ہفتہ لہ بندگی کوئی۔

علم او ہدایت دواو کہ نہ دو نو عبارت پہ اصل کتب داسے دے چہ مکمل اشتدلال
الذین کفر دایا باہم کمال الذی اہ مثال د دلیل نیولو د کافرانو پہ خیلو مشرانو
باندے داسے دے لکہ اواز د شیونکی خیلو خارووتہ نو دا ہم عبث دے او ہفتہ
ہم عبث دے خاروی ہم پہ حقیقت د اواز باندہ نہ پوہیری او دا کفران ہم د
خیلو مشرانو پہ حقیقت باندے نہ پوہیری۔ دلتہ دریم قول بعض مفسرینو
دادے چہ دامثال د یلنے او مدد غوشتلو د مشرکانو دے د اللہ باطلہ نہ لیکن
پہ دے توجیہ کتب اشکال دادے چہ یہ دے کتب استثناء دہ د اوریدلو
د دعا او نداء او د دوی اللہ خوہیچ نہ اوری تو بیائے جواب کرے شویدے
چہ داتشبہہ د مرکب دہ د مرکب سرہ۔ یہ دے کتب د ہر لفظ تشبیہ مراد نہ وی۔
صَمُّ بَکْمٌ عُمًی دے تفسیر مخکب تیر شوے دے۔

فَهُمْ لَا يَعْْقِلُونَ سوال :- مخکب یے لایرجعون ذکر کریدے او دلتہ لایعقلون؟
جواب :- ہلتہ زوال د نور ذکر شوے و تو مناسب د ہفتہ سرہ داوہ چہ
دغہ خلق رنراتہ واپس نشی گر خیدلے او دلتہ مسئلہ د دلیل نیولو د
او دلیل نیول عقلی مسئلہ دہ د ہفتہ د پارہ عقل پکار دے او یہ دوی کتب
عقل نیشستہ۔

بلکہ یہ دے کتب خاص خطاب دے روستو د خطاب عام نہ یہ پارہ
د اتباع د شرع پہ تحلیل او تحریم کتب۔ او دا خطاب پہ دے سورت کتب دریم
خطاب دے۔ لکہ ٹھنکہ چہ عام خطاب کتب تردید د ہفتہ مشرکانو وچہ
حلال د اللہ تعالیٰ پہ عخان باندے حرام کنری تو دارنگ پہ مؤمنانو کتب بعض
کسان کمان کوی چہ توسع پہ خورا کو نو کتب او د مزو او خونو و نو خورا کو تہ
کول ممنوع دی تو اللہ تعالیٰ دوی تہ خطاب او کپوچہ دامنع مہ کنری۔

مُحَلُّو مراد دے نہ مطلق انتفاع دہ کہ پہ خوراک سرہ وی او کہ پہ پلے
طریقہ سرہ وی او مقصد دادے چہ دا خوراک او انتفاع پہ عخان باندہ حرام

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ

یقیناً حرام کریدہ اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندھے مردارہ اووینہ ریوے شوے

وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ

او غونہ ذخنیزر او هر هغه خنزیرہ او از کرے شووی پہ هغه باندہ پارہ در نذرہ غیر اللہ

فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ

پس هغه شوک چہ مجبورہ شو دے خوراک تہ اونہ وودے طلبکار دے مزے اونہ وودہ حد نہ کیو توکے

فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

نونیشتہ هیچ گناہ پہ دہ باندھے یقیناً اللہ تعالیٰ بختہ کوونکے رحم کوونکے دے

مہ گنہی۔ مِنْ كَيْبَلَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ، طیبات دلتہ حلال اولدات والا خوراکونوتہ

شامل دے اور رزق عام دے پہ نیز کا اهل سنت حلال او حرام دواہ دستہ

شامل دے۔ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ، پہ هر نعمت باندھے شکر کول حتی الوسع

واجب دی او معنی دے شکر مخکین تیرہ شویده۔ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْبُدُونَ، کوفیان

وای چہ اِنْ پہ معنی دے او بصریان وای چہ پہ خپلہ معنی سرہ دے خو

ترغیب دے پارہ یے ذکر کرے دے۔ پہ دے کنس اشارہ دہ چہ پہ حلال حرام

کنس کا اللہ تعالیٰ اطاعت کول او کا اللہ تعالیٰ شکر ادا کول عبادات دی۔ اللباب

دمشقی ذکر کریدی کہ تاسو ارادہ لرئی دے بندا کئی کولو کا اللہ تعالیٰ تو کا هغه شکر

کوئی حکمہ چہ شکر سر دے عبادت دے۔ او پہ حدیث دے مسلم کنس ذکر دی چہ

اللہ تعالیٰ مؤمنانوتہ هغه خطاب کرے دے کوم چہ یے خپلور رسولانوتہ

کرے دے چہ هغه پہ سورۃ مؤمنون سہ کنس دے۔

سک۔ هر کله چہ مخکین آیا تو نو کنس تردید و و پہ تحریم دے ما احل اللہ باندھے نو

اوس رد کوی پہ تحلیل دے ما حرما للہ (حلال کنول دے هغه چہ اللہ تعالیٰ حرام کریدی)

او دامقابل دے هغه طیبات دے چہ مخکین ایت کنس ذکر و۔ اِنَّمَا دَاخِرُ پِه حَصْر

باندھے دلالت کوی لکه چہ پہ سورۃ انعام سہ کنس پہ نفی او اثبات سرہ ذکر دے

او کله صرف دے تاکید دے پارہ استعمالیدی۔ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ فاعل دے تحریم اللہ تعالیٰ دے

الْمَيْتَةَ، مردارہ هغه دی روح مخیز دے چہ روح تربندہ جدا کرے شی بغیر دے

ذبح شرعی تہ او دے هغه بعض افراد یے پہ سورۃ مائدہ سہ کنس ذکر کریدی۔ او

داد لالت کوی چہ خوراک او هر قسم انتفاع پہ مردارے سرہ اخستل جائز نہ دی
 ماسیوی دھتے نہ چہ یہ تص سرہ یے تخصیص کرے شوی وی۔ لکہ مہیان او
 ملخان او ویستہ کہ مردارے او ورچی دھتے او ہوا کی دھتے (چہ صفا کرے شووی)۔
 وَاللَّام مراد کہ دے تہ ویتہ مسفوح (بیولے شوے) دہ یہ دلیل کہ سورۃ انعام
 سرہ او پہ حدیث سرہ کہ دے تہ خاص کرے شویدہ ویتہ منجمدہ چہ ہخہ
 کبد (جگر۔ اینہ) او طحال (تورے) دے او بعض علما ڈ لیکلی دی چہ ہخہ ویتہ
 چہ روستو کہ دھتے نہ انستے وی پہ غویہ او وازدے پورے۔ وَلَعَمْرُ الْخَزِيرِ لحم پہ
 لغت کبش صرف غویہ تہ وٹیلے شی او پہ عرف کبش لحم وازدے او ہوا کو تہ
 ہم شامل دے قرطبی وٹیلی دی چہ دا شامل دے تہوں بدن کہ خنزیر تہ
 ماسیوا کہ ویستو کہ ہخہ تہ صرف کہ تہ لو کہ پارے لیکن مراد کہ دے تہ یہ عٹائے کہ
 کہ تہ لو کہ سنتے استعمال اول دی کہ تہ پارے عٹائے استعمال مراد نہ دے۔ وَمَا أَهْلُ
 بِه لَغَيْرِ اللَّهِ، کہ دے جملے پہ تفسیر کبش کہ مفسرینو درے اقوال دی اول قول ربیع
 او ابن زید تہ ابن جریر روایت کرے دے چہ مراد کہ دے تہ ہخہ خاروے
 دے چہ یہ وخت کہ ذبح کبش پہ ہخہ باندے نوم کہ غیر اللہ و اخستلے شی او دیتہ
 کہ ویر و مفسرینو میلان دے او بنا پہ دے قول باندے ما خاص دے یہ
 مذا بوحہ پورے او اہل پہ معنی کہ ذبح دے او پہ کبش باء زیاتی دہ یا اہل
 پہ معنی کہ او از کو لو دے او پہ یہ معنی کہ ذبح وقت ذبح دے او لغیر اللہ کبش لام
 پہ معنی کہ باء دے او اسم لفظ پت دے یعنی ذبح بِاسْمِ غَيْرِ اللَّهِ، او دغہ مفسرینو کہ
 دے تفسیر وجہ دا ذکر کریدہ چہ کہ مشرکین عرب عادت دا ووجہ پہ وخت
 کہ ذبح کبش ہغوی نوم کہ غیر اللہ ذکر کو لو تو پہ دے جملہ کبش رد او شو ہغوی
 پہ عادت باندے۔ او دا مسئلہ خواتفاق یہ دہ چہ مذا بوحہ پہ نوم کہ غیر اللہ
 باندے حرام دہ قطعاً صرف کہ مکحول او بعضو نورو نہ روایت دے چہ کتابی
 شخص اگر چہ ذبح او کری پہ نوم کہ غیر اللہ باندے تو دا جائز دہ یہ دلیل طعام
 الْذَّيْنِ او تو الکتاب حل لکم لیکن نورو علما لکہ نیشاپوری پہ قول کہ مکحول
 وغیرہ باندے رد کرے دے او وٹیلی یے دی چہ طعام الذین اہ مقید دے پہ
 دے ایات سرہ۔ او دویم قول ابن جریر کہ قتادہ او مجاہد او ضحاک او ابن عباس
 نہ روایت کرے دے چہ مراد کہ دے تہ ہر ہخہ خاروے دے چہ ذبح کرے شی
 کہ پارے کہ (تقرب) کہ غیر اللہ اگر چہ کہ غیر اللہ نوم یے پورے نہ وی ذکر کرے او کہ دے

قول د تائید د پاره قول د قرطبی د ابن عطیہ نه ابن کثیر روایت کرپیدا چه د حسن
بصری نه تیوس او کپه شوچه یوزنانه (جینی) د خپلو کوچو و واده جوړ کړی
(په لوبو کولو کین) او په هغه کین اوسنه حلاله کړی؟ نو هغه په جواب کین اوئیل
چه دا به نه خوړلے کیږی ځکه دا د صتم (بت) د پاره دیم کپه شوه (اگر چه
نوم د بت ۽ وریانده نه دے ذکر کپه)۔ اوئیل تائید د دے روایت عا شنه
دے چه د هغه نه تیوس او کپه شو د هغه څارو وچه عجمیان (مشرکان) ۽ ۽ په
خپلو اخترو نو کین دیم کوی او مسلمانانو ته ۽ هدیه لیری نو هغه او فرمائیل
چه هغه څاروی چه په دغه ورځ دیم کپه شی نو د هغه نه خوراک مه کوی
(په دے کین په ذبیحه باند دے نوم د غیر الله ذکر کپه نه دے لیکن تقرب د غیر الله
مقصدا وی)۔ دریم تائید د دے قول د رازی او نیشاپوری دے چه علماء وئیل
دی که چرے یو مسلمان یو څارو دیم کپی او قصدا او کپي په دیم د هغه
سره تقرب غیر الله ته نو دا شخص مرتد شو او مندا بوحه د دة مذ بوحه
د مرتد شوه (اگر چه نوم د غیر الله ۽ وریانده نه دے ذکر کپه)۔ څلورم
تائید قول د ابن عاشور دے په تفسیر التحریر و التنویر کین چه د اهل سره
لفظ د تقرب متضمن دے او د دے فائده داده چه هر هغه څارو دے
حرام دے چه تقرب د غیر الله په هغه کین مقصدا وی برابره خبره ده
که نوم د متقرب الیه (غیر الله) ۽ په هغه باند دے ذکر کپه وی یا نه وی ذکر
کپه او پنجم تائید قول د علی رضی عنه دے په باره د هغه اوینا نو کین چه
قرزوق دیم کپي و د چه دا هم په ما اهل به لڅیر الله کین داخل دی نو
خلقو پریښودل اگر چه په هغه باند دے په وخت د دیم کین بسم الله وئیل شوه
وه خو خلقو هغه پریښودل (البحر المحیط)۔ او دا قول شاهه عبدالعزیز په
تفسیر فتح العزیز کین او عبدالحق دهلوی په تفسیر حقانی کین غوره
کپه دے۔ او دوی تصریح کپه ده چه په داسے څاروی باند (چه د پاره
د تقرب غیر الله وی) که په وخت د دیم کین نوم د الله تعالی ذکر کپه شی
نو فائده نه ورکوی بلکه حرام به وی۔ او ثناء الله امر تسری هم په تفسیر
ثنائی کین د دے قول تائید کپه دے او داسے تفصیل تفسیر ترجمان القرآن
بلطائف البیان د نواب صدیق حسن خان کین ذکر دے۔ او پنا په دے قول
باند دے ما لفظ اگر چه خاص دے په څاروی پورے لیکن اهل په خپله عامه

معنی سرہ دے یعنی اواز اوچتوں (نامزد کول)۔ اول غیر اللہ کہیں لامزد پائے کہ تقرب دے او مراد کہ تقرب تہ عبادت (نذر کول) دے۔ دریم قول دادے چہ مراد کہ دے تہ ہر ہنہ خیز دے کہہ خا روے دی یا نقد دی یا بل خہ خوراک وغیروی چہ پہ ہنہ یا ندے نومرہ غیر اللہ پہ طریقہ کہ تقرب (نذر) سرہ ذکر شی۔ او دا قول نواب صدیق حسن خان پہ تفسیر ترجمان القرآن کہیں او شاہ عبدالعزیز پہ فتح الیمن کہیں او نور و متاخریتو مفسرینو (مؤحدینو) غورہ کرے دے۔ او فتح المجید شرح کتاب التوحید ص ۱۱۱ کہیں ذکر کرے دے او پہ ہنہ کہیں یہ تصریح کریدہ چہ دغہ خوراکونہ وغیرہ پہ ما اہل کہیں داخل دی۔ پنا پہ دے یا ندے لفظ کہ ما پہ خپل عموم یا ندے حمل دے او پہ کہیں باء پہ معنی کہ علی دہ اول غیر اللہ کہیں لامزد پائے کہ تقرب (نذر) دے۔

فائدہ عل مراد کہ نامزد کولو او نسبت کولو نومرہ غیر تہ پہ طریقہ کہ ملکیت سرہ تہ دے لکہ چہ وٹیلے کیوری چہ داخیز کہ فلانی شخص دے بلکہ مراد کہ نسبت تہ پہ طریقہ کہ تقرب او تعبد سرہ دے یعنی پہ نذر کولو سرہ، نو کوم خا روے چہ کہ میلہ پہ میلستیا کہیں ذبح کرے شی پہ دے نیت سرہ چہ ہنہ ہے او خوری نو دا پہ دے کہیں داخل تہ دے او کوم چہ پہ نیت کہ نذر غیر اللہ سرہ وی یا پہ نیت کہ فخر او بویئی کولو سرہ یا پہ تعظیم کہ بویے ورے سرہ وی یا پہ تعظیم کہ بویا میر کہیں وی تو ہنہ پہ ما اہل کہیں داخل دی اگر چہ پہ وخت کہ ذبح کہیں پہ ہنہ یا ندے بسم اللہ اوٹیلے شی۔

سوال: دیر جا ہلان وائی چہ پہ کوم خا روے کہ ذبح پہ وخت کہیں نومرہ غیر اللہ ذکر کرے شی تو صرف ہنہ پہ دے ایت سرہ حرام دے او نور حرام تہ دی او دلیل پیش کوی پہ اولے معنی سرہ چہ عامو مفسرینو دلتہ ذبح پہ اسم کہ غیر اللہ سرہ خاص کرے دہ ۶۔ جواب علہ دا قول عطاء دے چہ دیر و مفسرینو اولہ معنی مراد کرے دہ بلکہ کہ دویم قول پنچہ تأییدات او کہ دیر و مفسرینو اقوال ما ذکر کول تو دعوی کہ تخصیص کہ اولے معنی غلطہ دہ۔ جواب علہ چہ کومو مفسرینو ذبح پہ اسم کہ غیر اللہ ذکر کرے دہ نو ہنہ ہے صرف پہ اعتبار کہ عادت کہ مشرکین عرب سرہ وٹیلی دی یعنی پہ اعتبار کہ سبب کہ نزول کہ ایت سرہ پہ رد کہ ہنہ مشرکینو کہیں۔ لیکن علما و تصریح کریدہ چہ پہ قرآن کریم کہیں سبب نزول لہرہ اعتبار نیستہ بلکہ عموم کہ الفاظ لہرہ

اعتبار دے تولفظ کما اهل عام دے۔ جواب عک کہ دغہ قول د مفسرینو
 پہ تفسیر او تخصیص یا نہ دے حمل شی تو دا تحریف تہ نزد دے کیڑی
 لکہ چہ شاہ عبدالعزیز پہ تفسیر فتح العزیز کنس وئیلی دی چہ اول تولفظ
 کما صریح دے پہ عموم کنس (پہ نیز د بعض نحویان) یا مشترک د پہ منج
 د عموم او خصوص کنس نو پہ مذابوحہ پورے خاص کولو د پارہ قرینہ نیشته
 دویم دا چہ لفظ کما اهلال پہ لغت او محاورہ د عربو کنس صرف د اواز او چتولو
 د پارہ دے د دج پہ معنی باندے چرتہ د عربو پہ شعر او نثر کنس نہ دے
 استعمال شوے او دریم دا چہ بہ کنس بآزیا قی کول یا پہ معنی د فی وقت
 ذبحہ پتہ راویستل، ثلورم لام پہ لغیر اللہ کنس پہ معنی د بآبائنا اخستل،
 او پنجم لفظ کما اسم پتہ راویستل پہ دے سرہ کلام اللہ د بلاغت تہ خارجیری
 او تحریف معنوی تہ نزد دے کیڑی نو معلومہ شوعہ چہ اولہ معنی د مفسرینو
 صرف پہ طور د تمثیل دہ پہ طریقہ د تخصیص او تفسیر سرہ نہ دہ۔

سوال :- ابن جریر پہ تاریخ طبری ص ۱۸۱ کنس او سیرۃ ابن هشام پہ ص ۳۲۲
 کنس د وارو پہ روایت د محمد بن اسحاق سرہ بغیر د سند نہ ذکر کری دی چہ
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم ابو سفیان تہ حکم او کرو چہ کوم سرہ زراو کالی وغیرہ
 کلات بت د پارہ جمع کرے شوی دی نو هغه واخلہ او د عروہ قرضہ پہ
 هغه سرہ ادا کرہ دارنگ پہ طبقات ابن سعد ص ۳۳۱ کنس پہ لفظ د قالوا سرہ
 بے سندہ روایت کنس ذکر کری دی چہ علی رضی اللہ عنہ خزائہ د فلس (بت)
 راواخستل، نو داروایات دلالت کوی چہ تذاروتہ د غیر اللہ (چہ خاروی تہ وی)
 د هغه تہ مسلمانان فاعلہ اخستل شی :- جواب عک مخکنس پہ دریم قول کنس
 ثابت شوعہ چہ لفظ کما عام او شامل دے ہر قسم تذاروتہ د غیر اللہ تہ نو
 د دغہ ایت پہ مقابلہ کنس داسے بے سندہ احادیث ہیچ اعتبار نہ لری۔

جواب عک د ابن جریر پہ سند کنس ابن حمید او ابن اسحاق راویان دی او
 دادوارہ د محدثینو پہ نیز ضعیف دی۔ جواب عک یہ دغہ روایاتو کنس د
 نذر کولو تصریح نیشته بلکہ هغه صرف د لالت او فلس مرمت او دایا دئی
 او د خدمت کارو د پارہ خلقو مالونہ جمع کول چہ پہ هغوی باندے خرچ
 کرے شی۔ جواب عک هغه مالونہ د کافرانو حریبانو وڈ نو هغه پہ طور
 د غنیمت سرہ حاصل کرے شوے وڈ لکہ نور حرام مالونہ چہ د کافرانو

یہ غنیمت کتب حاصل شی تو ہفتہ مسلمانانولہ جائز دی۔

(تنبیہ) فائدہ :- یہ داسے بے سندہ روایا تو سرہ استدلال کول اوڈنارونو
 کغیراللہ تہ کاستفادے اجازت و رکول یقیناً کشرک طرف تہ خلق را کاپی
 چاچہ لیکلی دی هغوی اجتہادی غلطی کرے دہ او کدے وجہ تہ فقہاؤ یہ
 داسے نذارونویاندرے سخت تردید کرے دے او کدے تہ استفادہ کول یے
 حرام کفری دی۔ لکہ یہ کتاب البحر الرائق ص ۲۹۸ او در مختار او کدے متن ص ۳۵۱
 مجموعۃ الفتاویٰ کعبدالحی لکھنوی ص ۲۸۱ ص ۲۹۹ ص ۱۲۲، تفسیر مواہب
 الرحمن ص ۳۵۱، تفسیر فتح البیان ص ۲۵۱، مسائل للشاہ محمد اسحاق
 ص ۳۵۱، مظاہر الحق شرح مشکوٰۃ ص ۳۲ ص ۴۵، فتاویٰ عزیزہ ص ۳۳ ص ۵۲
 او کما اہل دیرے معانی کمفسرینو تہ او علماؤ تہ نقل دی بعض خاص دی
 او بعض عام دی کدے تفصیل دادے (۱) اہل یہ یعنی اربابہ العمدۃ لابن محمد
 مکی متوفی ۷۳۰۔ (۲) ما ذیہ لغير الله۔ و ما ذکر علیہ اسم غیر الله (تفسیر درمنثور ص ۳۲)
 (۳) ما ذیہ لتعظیم غیر الله و اکرامہ (فتاویٰ عزیزہ ص ۳۵)۔ ما ذیہ لغير الله۔ و ما ذکر
 غیر اسم الله (تفسیر ابن ابی حاتم ص ۲۸۳) او داسے یہ تفسیر ماوردی ص ۱۵۱ کتبہم دی
 (۴) شیخ الاسلام ابن تیمیہ ر یہ دقائق التفسیر جلد ۱ ص ۳۲ کتب وئیلی دی
 معنی کدے و ما تکلم بہ لغير الله و ما نطق بہ لغير الله اگرچہ یہ اصل کتب
 رفع الصوت تہ وئیلی شی لیکن حکم یہ اوچت اواز او بشکتہ اواز سرہ تہ بدلیری
 ہرکہ چہ عادت کمشرکاتو رفع الصوت و کدے وجہ تہ کلام کدے هغوی
 یہ عادت سرہ راوپے دے (۵) اہل تکلم بہ و استہللنا۔ و ما اہل بہ لغير الله
 (بخاری ص ۲۱۲) یہ دے معانیو کتب اولہ معنی او مخلورہ معنی ہر تدار کغیر الله
 تہ شامل دہ چہ خاروے وی اوکہ غیر بخاروے وی اوکہ مذابوح وی اوکہ
 غیر مذابوح وی او دغسے فقہاء حنفیہ لیکلی دی لکہ چہ روستو ذکر کیروی۔
 مال کمشرکاتو۔ کدوی مونحو تہ او قربانی او نور تقریات و کدے پارہ کغیر الله۔
 (۱) غایۃ الامانی فی الرد علی النہانی ص ۳۱۳ او تفصیل یہ ص ۳۱۲ (۲) اغاثۃ اللہقان
 ص ۳۳ (۳) رد یہ تدار کغیر الله یا تہ یہ تفصیل سرہ حاشیۃ الطحطاوی علی
 الدر المختار ص ۴۲ (۴) رد یہ تدار کپارہ کقبرونو (البلاغ المبین ص ۲۹) (۵)
 دارنگ جلاء العینین ص ۳۹ ص ۴۹، دارنگ منهاج التاویس فی الرد علی ابن
 جرجیس ص ۳۷ (۶) رد یہ تدار کپارہ کاہل قبور (روح المعانی ص ۴۴) ص ۲۱۲

(۸) الادب (۱۰) (۹) مجموعة الفتاوى لعبدالحی ص ۳ ص ۳ ص ۳ ص ۳
 (۱۰) رد المحتار شامی ص ۳ - (۱۱) سیف اللہ علی من کذب علی اولیاء اللہ ص ۳
 تالیف صنع اللہ الحلبي المکی (۱۲) البحر الرائق ص ۳ (۱۳) تیسیر العزیز الحمید ص ۳
 تفصیل (۱۴) تلخیص کتاب الاستغاثۃ لشیخ الاسلام ص ۳ (۱۵) رسالہ زیارۃ
 القیور للبرکوی (ص ۳ ص ۳ ص ۳) (۱۶) مجالس الابرار ص ۳ (۱۷) کشف
 الرقناع عن متن الاقتناع رفقة الحنا بلہ ص ۳ (۱۸) الفروع لابن مفلح الحنبلی ص ۳
 (۱۹) الدین الخالص لصدیق حسن خان ص ۳ ص ۳ ص ۳ ص ۳ ص ۳ ص ۳
 ص ۳ ص ۳ (۲۰) مدارج السالکین ص ۳ (۲۱) مفتی المحتاج للشریعی رفقیہ
 الشافعیۃ ص ۳ (۲۲) مجموعة الفتاوى لشیخ الاسلام ص ۳ ص ۳ ص ۳ ص ۳
 ص ۳ (۲۳) فتح المعین شرح شرح ملا مسکین علی الکنز ص ۳ (۲۴) اقتضاء الصراط
 المستقیم ص ۳ ص ۳ ص ۳ (۲۵) الروض الندی شرح کافی المبتدی (حنبلی)
 ص ۳ (۲۶) غمر عیون البصائر (ابن نجیم مصری) ص ۳ (۲۷) الفتاوى الحامدیہ
 (ص ۳) (۲۸) شفاء الصدور لمرعی بن یوسف الکرمی (ص ۳) -

فائدہ علی یہ دے آیت کہیں ترقی دے یہ یا ب تحریم کہیں یعنی کمیتہ (مردار) تہ
 دود خیزوتہ مستثنیٰ دی او دم (وینے) نہ ہم دود خیزوتہ مستثنیٰ دی لکہ چہ
 مخکین ذکر شویدی او لحم خیزیر تہ ہم یو خیز مستثنیٰ دے لیکن ما اهل
 لغير الله تہ دے ہیچ خیز استثناء نیستہ۔ مہائی یہ تبصیر الرحمن کہیں لیکی دی
 چہ دما اهل غیث دیر زیات دے نو دے ہفہ یہ ہیچ جزو کہیں جواز نیستہ اگر
 چہ خور و کمان کوی چہ یہ دے سرہ محبت د اللہ تعالیٰ سرہ پیدا کیبری۔
 فائدہ علی داسے آیت یہ سورۃ مائدہ ۳۱ او سورۃ انعام ۱۵۱ او سورۃ محل
 ۱۵۱ کہیں ہم راغلے دے یہ دے آیت کہیں یے یہ یہ لغير الله باندہ مخکین ذکر
 کرے دے او یہ دغہ درے آیا تو تو کہیں یہ یے د لغير الله تہ روستور او پے دے
 وجہ دادہ چہ یا دہ دے تعدیت او تہ دے اهل د پارہ دہ او لغير الله کہیں سبب
 د حرمت ذکر دے نو سورۃ بقرہ کہیں دا جملہ اول دہ نو د اصل عبارت (د لفظ)
 لحاظ یہ کہیں او کرے شو او روستو سور تو نو کہیں د مقصد د لحاظ د وچے تہ
 لغير الله مخکین راوپے دے۔

سوال :- ائما د پارہ د حصر دے نو حصر دے تحریم یے یہ خلور و اشیا و کپے دے
 او حال دادے چہ د خلور و تہ علاوہ خو یہ قرآن او حدیث کہیں نور مطعومات

او غیر مطعومات محرمات دیر ذکر دی ہے۔ جواب علی الوسی او ابو حیان وغیرہما
وٹیلی دی چہ دا حصر اضافی دے یعنی تا سوائے مشرکانو چہ کوم حلال خیزو
حرام کنہی او اے مؤمنانو تا سوچہ بعض مستلذات (ذلت خیزونہ) او
وسعت پہ عوراکونو کنہی پشان د حرام کنہی نو دغہ حرام نہ دی بلکہ حرام
و اورٹی د ہف نہ خان اوساتی او د ہف تہ یے خلور ذکر کرل۔ جواب علی دلتہ
مقصد حصر د حرامو مطلقانہ دے بلکہ ہفہ حرام ما گولات مقصد و وجہ
پہ تہولو اسمانی دینونو کنہی حرام دی او ہفہ داخلور دی اور دے پہ
یہودیانو او نصاراؤ او مشرکانو باندے چہ ہغوی د دے اتفاق حرامو
مخالفت کوی۔

کَمِنْ اضْطُرٍّ غَيْرِ بَاغٍ وَلَا عَادٍ، اضطرار یعنی مجبوریہ کیدل د دودہ وجونہ وی
اول وجہ دا چہ یو ظالم اکراہ (زور) او کپی پہ یو مسلمان باندے پہ خورلو
د دے خیزو نو سرہ او دیم کیدلو ہیچ ذریعہ نہ دی۔ دویمہ وجہ سختہ لوپہ
دہ چہ د ہف ذکر پہ سورہ مائدہ سکتش شتہ دے۔ باغ وَلَا عَادٍ د ذکر د وارو
پہ مینج کنہی فرق دے پہ خو وجوہو سرہ ۱۔ باغ تہ وی حلال کنہی ویکے ہف
لرہ مطلقاً۔ عَاد تہ وی د خان سرہ توخہ جو روٹو ویکے (مقاتل) ۲۔ باغ تہ وی
تجاوز کوٹو ویکے د مقدار د حلال تہ، عَاد قصور تہ کوی پہ ہفہ انداز کنہی چہ
دہ لرہ حلال وی یعنی بالکل پریر دی تردے پورے چہ ہلاک شی
(الباب للامشقی)۔ ۳۔ باغ تہ وی جد اکید ویکے د جماعت د مسلمانو تہ
عَاد تہ وی مبتدع مخالف د سنت نہ (سہل)۔ ۴۔ باغ تہ وی خور ویکے بے
ضرورتہ عَاد تہ وی خان سرہ روٹو ویکے (حسن)۔ قتادہ ۵۔ باغ تہ وی طلب
کوٹو ویکے د ہف پہ وخت د وجود د حلال کنہی، عَاد تہ وی تجاوز کوٹو ویکے د حد تہ۔
۶۔ باغ تہ وی ظلم کوٹو ویکے پہ منگری باندے چہ ہفہ لہ وز تکی او ہفہ ہلاک
شی، عَاد تہ وی تجاوز کوٹو ویکے د بنداش د لوپے تہ (الوسی)۔ ۷۔ باغ تہ وی
طلب کوٹو ویکے ذلت د ہف، عَاد او نہ ورر سیپی حد د موہ والی تہ۔ ۸۔ باغ تہ وی
بغاوت کوٹو ویکے پہ امیر المؤمنین باندے عَاد تہ وی خلاف کوٹو ویکے د طریقہ
د حق پرستو تہ (نیشاپوری)۔

فَلَا إِشْرَ عَلَيْهِ سَوَالٌ: اضطرار خو منافی دے د وجوب سرہ نونفی د گناہ تہ
شہ حاجت دے؟ جواب علی مراد د دینہ رفع د حرج او د تنگدلی دہ او ہا شامل

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ

یقیناً ہفتہ کسان چہ پتوی ہفتہ چہ نازل کریدے اللہ تعالیٰ

مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ شَمْنًا قَلِيلًا

کے خپل کتاب نہ او حاصلوی یہ ہفتہ سورہ قیمت لبر (تولہ دنیا)

أُولَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ

دغہ کسان نہ اچوی - وی نہ خوری) یہ خیتو خپلو کتب

إِلَّا السَّارَ وَلَا يَكْلَهُمْ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

مگر اور او خبرے یہ نہ کوی ددوی سورہ اللہ تعالیٰ پہ ورخ دے قیامت

وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۶﴾

او نہ بہ پاکوی دوی لبر - او دوی دے پارس درد تاک عذاب دے۔

واجب او مستحب او مباح تولوتہ (نیشاپوری)۔ جواب عک پہ دے کتب
اشارہ دہ کہ چرے بے ارادے ک حد نہ تجاوز او کبری او دیرہ او خوری تو پہ
ہفتہ کتب کناہ نیستہ دے۔

عَفْوٌ کتب ہم اشارہ دہ کہ دچا نہ بے ارادے ریا توالے او شنی پہ خوراک کتب
تو ہخہ بخندہ کوی۔ "حییم" پہ حال ک اضطرار کتب جائز کول حرام و رحمت د
اللہ تعالیٰ دے۔

فائدہ :- یہ سورۃ مائدہ سب کتب یے اضطرار خاص کریدے یہ حالت
کے مخصوصہ پورے پہ ذکر کتب او پہ دے سورت او سورۃ انعام او نحل کتب
اضطرار مطلق ذکر کرے دے۔ وجہ دادہ چہ سورۃ انعام او نحل مکی سورتوں
دی او سورۃ بقرہ کمدیتے ابتدائی سورت دے تو پہ دغہ زمانہ کتب اسلام
غلبہ نہ وہ حاصل شوے دے دے وجہ نہ کافرانو کطرف نہ ذکرہ حال ہم
پیغمبر لو او سورۃ مائدہ کغلبہ اسلام (فتح مکہ) نہ روستونازل شویں ہفتہ وخت
ذکرہ کافرانو نہ خہ یورہ نہ کیدلہ صرف کلو پے عطرہ وہ دے دے وجہ نہ
سورۃ مائدہ کتب یے مخصوصہ خاص ذکر کرلہ۔

سکھ روستو ک تفصیل ک حلال او حرام نہ سخت زجر او تخویف اخروی دے

ددغه مسایلو پتوونکو ته د وچې د حرص د دنیا او د خوراکو نونه. إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ
مَا أَنْزَلَ اللَّهُ، دمشق و تیلی دی چه مراد د کتمان نه تا ویلات باطله دی چه هغه ته
 تعریف معنوی و تیلې شی. یا مراد د کتمان نه نه ښکاره کول دی عواموته د
مَا أَنْزَلَ اللَّهُ - مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ په هکله کښ یې مَا أَنْزَلْنَا اه و تیلی و و ؟
 وجه داده چه هلته مسئله د قبله او د حج او د ملت ابراهیمیه مراد وه او د هغه نه
 د اهل کتابو مخالفت ویر و د دے وچې نه د هغه د اهتمام د پاره أَنْزَلْنَا صِغَةً د
 جمع متکلم او بینات او همدای یې ذکر کړو او دلته مخکښ ښکله کښ دعوت مَا أَنْزَلَ
اللَّهُ ته ذکر شو او زجر ذکر شو چه شوک د تقلید د اباء و د وچې نه مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
 پریر دی نو دلته زجر ورکوی هغه ملایانوته چه دغه ما انزل د عوامونه
 پتوی. مِنَ الْكِتَابِ من بعضیه کښ اشاره ده چه ټول کتاب یې ته دے پت
 کړی په دلیل د سورة مائده هکله او انعام سلف سره. وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
 د دے تفسیر مخکښ تیر شو دے. په هکله کښ یې دا جمله ته وه ذکر کړی
 ځکه چه کتمان دوه قسمه دے اول کتمان د وچې د مدار هت یا د عتاد او حسد نه
 او دویم د وچې د حرص د نیوی نه دے نو په هغه ایت کښ اول قسم مراد و و او
 دلته دویم قسم مراد دے او هر کله چه دین پتول د دنیا د امدان د وچې نه ویر
 لوی غساست دے د دے وچې نه په دے مقام کښ یې تعریف سخت ذکر
 کړو په ذکر د او و قسمونو د عذاب سره. أُولَئِكَ كَانُوا فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا الْكَا
رَهِ په لفظ د فِي بُطُونِهِمْ کښ دوه فائده دی اوله دا چه صرف اکل کله په معنی
 د اخستلو راځی لکه يَا كَلُونَ الرِّبَا اولفظ د فِي بُطُونِهِمْ دلیل دے چه دلته
 حقیقی معنی مراد ده یعنی خوراک کول. دویمه فائده داده چه دا اشاره ده
 په مړه خبیته خوراک کولو ته. او په دے کښ د دوی لوی غیا حث شَانِ ته اشاره
 ده چه دوی آخرت د دنیا په خوراکو توبان دے پر باد کړی دے. إِلَّا الْكَارَهِ مراد
 د دے نه حرام دی یعنی ذکر د مسیب او مراد تربیته سبب دے یا حقیقه او مراد
 دے یعنی په جهنم کښ به او د خوری او دا دے سزا د هغه کسانو هم ده چه د
يَتِيمًا مال په ظلم سره خوری لکه په سورة نساء کښ. وَلَا يَكْتُمُهُمُ اللَّهُ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ، دا کتابیه ده د غضب او عفتگان د الله تعالی نه یا دا چه د دوی د
 خوشحالی خبر دے به نه کوی او د دوی د حسرت او د غم خبر دے به کوی
 چه هغه سوال او حساب کول دی (اخراف سلف) یا دا چه بالکل به د دوی سره

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ

دامغہ کسان دی چہ اختہ دہ کسرا می یہ بدل دہدایت کیں

وَالْعَذَابُ بِالْمَغْفِرَةِ ۖ فَمَا أَصْبَرَهُمْ

او عذاب یہ بدل دہ بخنہ کیں - پس خہ عجیبہ صبر دے دہ دوی

عَلَى السَّارِ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَىٰ

یہ اور باندے - دار عذاب پدے وجہ دے چہ اللہ تعالیٰ نازل کریدے

خبرے ہم نہ کوی اوتیوس او حساب یہ یہ واسطہ دہ ملائکہ سورہ کوی او دے
تائید یہ سورہ مؤمنون ہنک کیں دے - وَلَا يُزَكِّيهِمْ يَه دے کیں دیروخہ دی
اول داچہ دہ دوی تنہا او تعریف یہ نہ کوی - دویم داچہ دہ دوی اعمال یہ نہ قبلوی
دریم داچہ دہ دوی ناکار اعمال یہ نہ پاکوی یعنی دہ دوی توبہ نہ قبلوی - او قرطبی
او دمشقی و تبلی دی چہ دا ایت ہنہ مسلمانانہ نہ ہم شامل دے چہ دین دہ
اللہ تعالیٰ پتوی -

ہنک داہم دہ محکمت ایت سورہ تعلق لری - ہرکہ چہ یہ دنیا کیں احسن خیز ہدایت
او علم دہ او اقیح خیز کمرہی او جہل دے او پہ آخرت کیں اقیح خیز عذاب جہنم دے
او احسن خیز مغفرت الہی دے تو یہ دنیا کیں ہم دہ دوی خسران بنکارہ دے
او پہ آخرت کیں ہم خسران بنکارہ دے او اولہ مبادلہ مستلزم دہ دوی مبادلہ
لورہ - فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى السَّارِ یہ دے جملہ کیں ہم پنخہ اقوال دی - اول قول دہ
سیبویہ او دہ دیروخویانودے چہ دہ اصیغہ دہ تعجب دہ او مراد دہ دینہ تعجب
دہ بندگانودے یعنی اے بندگانو تا سو دہ دوی نہ تعجب او کرئی - دویم قول حسن
او قراء او کسائی دے چہ اصبر پہ معنی دہ اجر دے یعنی خہ خیز زہرہ و کریدی
دوی لورہ پہ اور باندے چہ دہ عملونہ کوی چہ اور تہ روان دی او پرواہ
نہ لری - دریم قول دہ زجاج دے اصبر ہم یہ معنی دہ ابقا ہم یعنی خہ خیز دوی
باقی پانے کریدی پہ عملونہ دہ اور دہ جہنم باندے - مخلوم قول دہ البقاء دے چہ
ما نافیہ دے یعنی نیشہ صبر دہ دوی پہ اور باندے پنجم قول دہ الحفش دہ چہ
ما موصولہ دے او اصبر فعل ماضی صلہ دہ او مجموعہ مبتدأ دے او خیر پت
دے یعنی ہنہ خیز چہ دوی لہ یے صبر و کرے دے پہ اور دہ جہنم دیروخہ

الْكِتَابِ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا

کتاب دے حق دے پائے (اودوی پکین اختلاف کوی)۔ او یقیناً ہغہ کسان چہ اختلاف نے کریدے

فِي الْكِتَابِ كَفَىٰ شِقَاقَ بَعْضٍ

یہ کتاب کیں خامتا یہ دشمنی لے کیں دوی دے حق نہ۔

او قبیح دے (دشمنی اللباب)۔

یہ دے کیں سبب دے تیرشوی غذا یونو ذکر کوی۔ ذلک اشارہ دے تیرشوی غذا یونو تہ او یائے متعلق دے یہ مستحق پتہ پورے او بآء سبب دے او بالحق نہ روستو لفظ دے اختلفوا پتہ مراد دے محکمہ چہ صرف انزال دے کتاب سبب عذاب نہ دے او قرینہ یہ دے باندے روستو جملہ دے۔ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ مراد دے کتاب تہ تورات دے او مراد دے اختلاف تہ اختلاف کول دی دے یهود او نصاراؤ یہ دلالت دے تورات کیں یہ نبوت دے عیسیٰ علیہ السلام او یہ قباحہ دے ہغہ کیں۔ یا مراد دے اختلاف تہ مخالفت کول دے دوی دی دے خیلو مشرانو تہ یہ بارہ دے عمل کول کیں یہ تورات باندے (قرطبی)۔ یا مراد دے اختلاف تہ وارث کیدل دے دوی دی دے تورات روستو دے مشرانو تہ (ابو مسلم او دمشقی)۔ یا مراد دے کتاب تہ قرآن دے او اختلاف دے یهود یا نو دادے چہ خوگ تیرینہ مطلقاً انکار کوی او خوگ وائی چہ دا خاص دے یہ امیین عرب پورے اہل کتاب یہ دے سرہ مخاطب نہ دی او اختلاف دے مشرکانو خو دے چا وئیل شعر دے چا وئیل سحر دے چا وئیل چہ کھانت دے افتراء دے وغیرہ۔ یا مراد دے کتاب تہ جنس کتب الہیہ دی او اختلاف تہ مراد اختلاف کول دی یہ مقصد یونو دے کتاب یونو الہیو کیں چہ خوگ توحید نہ متی خوگ قیامت نہ متی خوگ رسالت نہ متی۔ کَفَىٰ شِقَاقَ بَعْضٍ، مراد دے مشاقہ او دیر اختلافات دے دوی دی یہ کورنی کیں دے یهود یا نو او نصاراؤ او مشرکین عرب۔ یا مراد دے دینہ مشاقہ دے دے آخری رسول او قرآن تہ یہ دے سخی سرہ۔ بَعِيدٌ کیں اشارہ دے چہ یہ دے شقاق سرہ دے حق تہ دومرہ لے دی چہ ہغہ یہ ہیچ طریقہ نہ قبولی او دا دے دوی ضد او عناد تہ اشارہ دے۔

یا اللہ تعالیٰ دے دے تفسیر لیکونگو تہ گناہونہ معاف کرے۔ آمین

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسیر

احسن الکلام

پیشگو

مشیخ ابن ربیعہ عبدالسلام راستی حفظہ

از سورۃ الاحقاف تا سورۃ التحریم

جامعۃ عربیہ لانشاء التوحید والنسۃ
بدرہ بیار پشاور پاکستان

طاہر یونس کے علوم کا پاسبان
دینی علمی کتابوں کا عظیم مرکز ٹیلیگرام چینل
حقی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس نکالی کیلئے ایک مفید ترین
ٹیلیگرام چینل

(حقوق طبع و مصنف واپارہ محفوظ دی)

وَلَقَدْ آتَيْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَذَا يَنْصَرِفُ
تَفْسِيرًا

حسن الکلام

بلغت البشوة الحسن المجلد

للشيخ أبي زكريا عبد السلام الرستمي

الجزء الثاني / دویم جز

از سورة بقره آیت 177 تا سورة آل عمران آیت 129

الناشر:

جامعہ عربیہ اسلامیۃ اشاعت التوحید والسنۃ

بدہ بیر-پشاور

علامہ ابو بکر کے علوم کا پاسبان
دینی و ملی کتابوں کا عظیم مرکز علی گرام چینل
حقیقی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس نکالی کیلئے ایک مفید ترین
ٹیلیگرام چینل

د مضامینو فہرست جلد ۲

نمبر شمار	مضمون	مخ	نمبر شمار	مضمون	مخ
۱	خلاصہ ددریہ حصہ دسورہ بقرہ	۱	۱۸	مسئلہ دمحصر دحلق اوتقصیر	۷۳
۲	شیارس قواعد پہ لیس الیر	۴	۱۹	معنی اوطریقہ دتمتع	۷۴
	آیت کنس		۲۰	دحج داتمام طریقہ	۷۹
۳	ولکم فی القصاص حیاة کنس	۱۱	۲۱	پہ حج کنس ممنوع کاروتہ	۸۰
	دشیہ خاور جوابوتہ		۲۲	بحث دعرفات	۸۲
۴	آیت سنا منسوخ سے کہ حکم	۱۲	۲۳	وقوف دمنی	۸۸
۵	مدت دروڑے اوحکم دفدیہ	۱۹	۲۴	تفسیر دمناسک	۸۹
۶	عظمت دروڑے دمیاشت	۲۳	۲۵	تشبیہ پہ ذکر کنس دایاءو	۸۹
۷	نزول دقرآن اودقرآن لغوی تحقیق	۲۴		اجداد سرہ	
	روڑہ سبب داجابت ددعا دے	۲۸	۲۶	جامع دعاء	۹۳
۸	داجابت ددعا درے اقسام	۳۱	۲۷	ایام تشریق	۹۴
۹	سبب نزول د"احل لکم لیلة الصیام"	۳۲	۲۸	اعمال دحج	۹۸
۱۰	مسئلہ داحتکاف فی المسجد	۳۹	۲۹	پہ اسلام کنس پورہ داخلیدل	۱۰۷
۱۱	"یستلونک عن الاہلہ"	۴۷	۳۰	پہ وخت داختلاف کنس کتاب	۱۱۸
	اودصحابہ کرامو خوارلس			اللہ تہ دعوت	
	تیوسوتہ		۳۱	دعوت الی اللہ کنس مصیبتونہ	۱۲۳
۱۳	د"فتنہ" اووہ معانی	۵۴		برداشت کول	
۱۴	تحقیق دفتنہ	۵۹	۳۲	خلاصہ ددریم باب	۱۲۷
۱۵	میاشت دحرمت اوسبب	۶۴	۳۳	"یستلونک عن الشهر الحرام"	۱۳۳
	نزول دآیت سنا		۵۹	سبب نزول	
۱۶	خلاصہ ددویم باب	۶۹	۳۴	پہ مرتد والی سرہ عمل	۱۳۸
	مسئلہ دہدی نہ میلادویدو	۷۳	۳۵	بربادیوی اوکنہ	
			۳۶	تفسیر دخمر اومیسر	۱۴۲
				اتفاق دغفو	۱۴۵

مخ	مضمون	مخ	مضمون	مخ	مضمون
۲۳۹	واقعہ د قوم صمویل علیہ السلام	۱۵۱	۴۲	۳۷	د نکاح او شریک معنی
۲۴۲	د امیر د پارس صفات شرعیہ	۱۵۲	۴۳	۳۸	د اہل کتاب و سرہ نکاح کول
۲۴۵	علامات پہ حقانیت د طالوت بادشاہ	۱۵۸	۴۴	۳۹	حکم د خپلے نیکو په وخت د حیض کین
۲۴۷	د "بقیہ" تفسیر	۱۶۱	۴۵	۴۰	د طہارت معنی په قرآن کین
۲۵۷	د دفاع اقسام	۱۶۶	۴۶	۴۱	تفسیر د عرصہ
۲۶۲	فضیلت جزئیہ د انبیاء	۱۶۸	۴۷	۴۲	د لغوی اقسام او یمین لغوی
۲۶۶	د خلورے حصہ خلاصہ	۱۷۰	۴۸	۴۳	د قسم قسمونه
۲۷۰	تفسیر د "لا اله الا هو"	۱۷۱	۴۹	۴۴	د ایلاء معنی او حکم شرعی
۲۸۳	حال د اصحاب الرشید او اصحاب الغی	۱۷۲	۵۰	۴۵	د طلاق لغوی او شرعی معنی
۲۸۷	مناظرہ د ابراہیم علیہ السلام	۱۷۵	۵۱	۴۶	عدت د طلاق د خاص مطلقو
۲۹۲	د عزیز علیہ السلام واقعہ	۱۷۶	۵۲	۴۷	تفسیر د "ثلاثة قروء"
۳۰۷	د قصر حق تفسیر	۱۷۹	۵۳	۴۸	حقوق الزوجین
۳۱۳	د دویم باب خلاصہ	۱۸۱	۵۴	۴۹	د طلاق رجعی او خلع مسئلہ
۳۱۶	تفسیر د مثال "حبة انبتت"	۱۸۴	۵۵	۵۰	دریم طلاق او معنی نہ طریقہ د حل
۳۲۳	تفسیر د مثال "صفوان علیہ تراب"	۱۸۹	۵۶	۵۱	په یو مجلس کین د درے
۳۲۷	تفسیر د مثال "جناہ بریوۃ"	۱۹۵	۵۷	۵۲	طلاق مسئلہ
۳۳۰	خلورم مثال "جناہ من نخیل"	۲۰۳	۵۸	۵۳	طریقہ د جاہلیت په رجوع کین
۳۴۱	تفسیر د حکمت	۲۰۴	۵۹	۵۴	طریقہ د تربیت د اولاد
۳۴۴	بحث د صدقانو	۲۰۹	۶۰	۵۵	د رضاعت مودہ
۳۵۱	مضرد اتفاق فی سبیل اللہ	۲۱۲	۶۱	۵۶	مسئلہ د عدت د وفات
۳۵۷	خلاصہ د دریم باب	۲۱۵	۶۲	۵۷	حکم د خطبے او نکاح
۳۵۸	د ربو تفسیر	۲۲۲	۶۳	۵۸	مسئلہ د طلاق قبل الدخول
۳۶۳	د ربو مال د کموالی وچ	۲۲۳	۶۴	۵۹	د "الصلوة الوسطی" تفسیر
۳۷۴	تفسیر د آیت المداثنة	۲۳۱	۶۵	۶۰	مسئلہ د قنوت
۳۹۳	خلاصہ د خلورم باب	۲۳۳	۶۶	۶۱	د خلورم باب خلاصہ
					واقعہ د قوم جزقیل علیہ السلام

مخ	مضمون	مخ	مضمون	مخ	مضمون
۵۵۲	د انبیاء علیہم السلام معجزات	۱۱۳	۲۰۹	۸۷	امتیازات د سورة بقره
۵۶۰	تفسیر د مکر	۱۱۴	۲۱۱	۸۸	سورة آل عمران نور نومونه
۵۶۵	مسئله د حیات او د رفع د عیسی علیه السلام	۱۱۵	۲۱۲	۸۹	ربط د سورة بقره سره
۵۷۹	بحث د مباهله	۱۱۶	۲۱۴	۹۰	د عوای د سورت
۶۰۶	د رسول الله صلی الله علیه و آله بشریت	۱۱۷	۲۲۱	۹۱	تفصیلی خلاصه د سورة آل عمران
۶۰۹	تفسیر او فائده متعلق د	۱۱۸	۲۲۷	۹۲	تفسیر د فرقان
۶۱۱	تفسیر د "رئینین"	۱۱۹	۲۳۷	۹۳	تفسیر د محکمات
۶۱۵	اخذ الله میثاق النبیین کس اقوال	۱۲۰	۲۳۹	۹۴	په معنی د متشابهات کس اقوال
۶۲۱	تفسیر د طوعاً	۱۲۱	۲۴۲	۹۵	د تاویل اقسام
۶۲۳	د یهودیت او نصرانیت مقابل دعوت الی الله	۱۲۲	۲۵۷	۹۶	په متشابهاتو کس د فتنه پیدا کولو د اهل زیغو مثالونه
۶۳۵	د یعقوب علیه السلام نذر	۱۲۳	۲۶۲	۹۷	تفسیر د راسخون فی العلم
۶۴۰	د کعبه اته فضیلتونه	۱۲۴	۲۶۷	۹۸	تفسیر د حب الشهوات
۶۵۲	خلاصه د دریم حصه	۱۲۵	۲۷۲	۹۹	د دویم باب خلاصه
۶۵۷	د حبیل الله مصداق	۱۲۶	۲۸۷	۱۰۰	فرق د ایمان او اسلام
۶۶۳	د کالذین تفرقوا و اختلفوا مصداق	۱۲۷	۲۹۳	۱۰۱	قتل د انبیاء
۶۷۵	اسباب د غضب او مسکنه	۱۲۸	۲۹۵	۱۰۲	د دریم باب خلاصه
۶۹۶	توکل علی الله	۱۲۹	۵۰۲	۱۰۳	د کافر سره د دوستانه اقسام
۷۰۶	سبب نزول د "لیس لی من الامر شیء"	۱۳۰	۵۰۴	۱۰۴	بحث د "تقیه"
			۵۱۷	۱۰۵	اتباع رسول
			۵۲۰	۱۰۶	تفسیر د "ان الله اصطفى"
			۵۳۵	۱۰۷	تفسیر د "المحراب"
			۵۳۹	۱۰۸	کرامات د اولیاء الله
			۵۴۲	۱۰۹	د بعض زنا نو فضیلت
			۵۴۴	۱۱۰	د وحی تفسیر
			۵۴۷	۱۱۱	معنی د مسیح
			۵۴۹	۱۱۲	د مهد معنی

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قَبْلَ

نہ دہ نیکی (خاص) دا خبرہ چہ اوگر حقو مخونہ خیل طرف د

الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ

مشرق او مغرب تہ اولیکن نیکی رتیکی) دھغہ چادہ چہ ایمان یے راوڑوی

بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ

ایہ اللہ تعالیٰ او پہ درخ روستیخ او پہ ملائکو او پہ کتابونو

وَالنَّبِيِّينَ وَالَّذِي الْمَالِ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ

اوپہ پیغمبرانو باند او ورکوی مال پہ مینہ دھغہ خیلوانو تہ

وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ

او یتیمانو او مسکینانو او مسافرو تہ او سوال کوڑنکو تہ

وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ

اوپہ آزادولو دختونو کنس، او یا بندی کوئی دمانجہ او ورکوی زکوٰۃ

وَالْمُوقُونَ بعهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا

اوپورہ کوڑنکے دئی د وعدو خیلو کلہ چہ وعدہ اوکری

وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ

او دصفت لائق دی صبرناک پہ سختی رمالی کنس او پہ مرضونو کنس او پہ وخت

الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ

دجنگ کنس، دغہ کسان رشتینے دی او دغہ کسان

هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٤٤﴾

خاص دوی پرہیزکاران دی -

تفسیر :- ۱۴۴۔ خلاصہ دے حصے : دے آیت نہ ترس ۲۳۵ پورے
دسورت دریمہ حصہ دہ پہ بارہ د امور انتظامیہ او د قتال فی سبیل اللہ

کین اوپه دے حصه کین خلور یا بونه دی -

اول باب تر ۱۹ پورے دے اوپه دے باب کین لس امور ذکر کوی
 دپاره دتهدیب دنفوسورپه بینه عقیده، اعمالو او اخلاقوسره) اودیته
 اصلاح دافرادو وئیلے شی ددینه پنځه امور دزیره (عقیده)
 سره تعلق لری او پنځه دظاهری اعمالوسره، اودیته د
 نیکی کارونه وئیلے شی - او بیا خلور امور سیاسیه ذکر کوچه د
 هغه نه دوه دنفوسو دحفاظت سره تعلق لری، اول حفاظت
 ظاهریه دے او هغه قصاص دے په ۱۷ کین دویم دتفس
 روحانی حفاظت دے چه هغه روژے نیول دی په ۱۸ کین - اودوه
 امور دمالونو دحفاظت سره تعلق لری اول حفاظت په وصیت
 شرعیه کولو سره په ۱۹ کین - اودویم خان بیج کول دی د
 خرامو مالونو او په باطلو ذریعو سره مال حاصلولونه او خصوصاً
 درشوت نه په ۱۸ کین - بیا د نظم وضبط او اتحاد دبقاء دپاره
 ذکر دے دحساب کولو په سپور هی سره په ۱۹ کین - بیا امر
 دے په قتال سره د مقصد دقتال دپاره، او دقتال د
 علتونو ذکر دے او آداب دی په اعتبار د مکان او په اعتبار
 د زمان سره او امر دے په مال خرچ کولو سره دالله تعالی
 په لار کین -

ربط :- د مخکین سره ددے چه هرکله قباحتونه اوبدئی د اهل
 کتابو ذکر شوے نو دوی اعتراض او کړوچه مونږ خواهل البرر نیکو
 کارونو والا) یو په سبب دحقانیت د قیلے زمونږ، نو په دے آیت کین
 د هغه جواب کوی او تفسیر د برر نیکی ذکر کوی -

تفسیر :- غوره داده چه دا اهل کتابو او مؤمنانو ټولو ته خطاب د. د قیلے دبیلیدلو
 په وخت کین اهل کتابو او مؤمنانو د قیلے په باره کین دومره بحث ومباحثه
 شروع کړه چه ټوله نیکی یې په قبله پورے منحصر کړه نو الله تعالی د
 هغه د رد دپاره او فرمائیل چه رکیس البرر ان شوکوا و جو هکم آه
 سوال :- هرکله چه روستو یې اقامه الصلوة ذکر کړی نو د مونږ پابندی
 خو بغیر د قیلے نه نشی کیدے نو دا خو تعارض معلومیدی ؟

جواب :- دلالتہ ذیلہ نہ نفی کے مطلق نیکی مراد نہ دہ بلکہ نفی کے نیکی
 منحصر کو لو یہ قبلہ کہیں مراد دہ یہ دلیل کے دے چہ البریۃ خیر مقدم
 معارفہ ذکر کریدہ یعنی قبلہ شرعی تہ مخ کو لو کہیں نیکی خاص نہ دہ بلکہ
 داخوہ نیکی یوجزء دے۔ قَبْلُ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، دا دواہ طرفونہ یے
 کے مثال پہ طور و ٹیلی دی یا داچہ پہ مشرق کہیں قبلہ کے تصارو وہ او
 مغرب کے بیت المقدس کہیں قبلہ دے یہودیانو وہ دھغوی دھو موافق یے ذکر کریدہ
 تنبیہ :- اوس ہم دامتہ دہ چہ اہل قبلہ تہ کافر نشی و ٹیلے کیدے
 لیکن دھغے مقصد صرف قبلہ تہ دہ محکمہ چہ قادیانان او شیعہ کان خو
 کعبہ شریفہ قبلہ مئی احوال دا دے چہ ہغوی مسلمانان تہ دی۔
 بلکہ مقصد دھغے دا دے چہ اہل قبلہ ہغہ خلقونہ و ٹیلے شی چہ پہ
 ہغوی کہیں ذکر نہ نشونہ ہیچ یوہ تنبیہ موجود نہ وی اونہ وی صادر
 شوے دھغوی نہ داسیا بو ذکر نہ (شرح فقہ اکبر ص ۱۷۸) او محوک چہ کے
 ضروریاتو دین نہ انکار کوی تو ہغہ تہ اہل قبلہ نشی و ٹیلے کیدے
 (نیراس)

وَلِكُلِّ الْبَرِّ مِّنْ اٰمَنٍ، پہ عبارت کہیں تقدیر مراد دے یعنی ذالبر من
اٰمَنٍ یا بر من امن، یا مصدر پہ معنی کے فاعل سرہ دے یعنی البر۔
 او ذکر کوی ایمان پہ پتھو ٹھیزو نو او دیتہ اصول الایمان و ٹیلے شی، اول
 اصل ایمان باللہ دے چہ پہ ہغے کہیں ایمان پہ وجود داللہ تعالیٰ ساتل
 او پہ توحید کے ہغہ دے ربوبیت او الوہیت او پہ تشریع (احکامو) او اسماء
 صفاتو داخل دے۔ دویم اصل ایمان دے پہ ورہے کے آخرت یا اندے
 مراد دے دینہ ایمان دے پہ داسے طریقہ شہ رنکہ چہ قرآن کریم او احادیث
 مبارکہ کہیں دھغے تفصیلات ذکر دی۔ دریم اصل ایمان لرل دی پہ
 ملائیکو، یعنی کے ملائیکو پہ ہغہ صفاتو او احوالو ایمان لرل دی چہ شہ
 رنکہ پہ قرآن او سنت کہیں دی۔ ثلورم اصل ایمان لرل دی پہ تولو
 نازل کرے شو و کتابو نو باندے او الکتاب مفرد دے کے جنس استغراق
 فائدہ کوی۔ پتھم اصل ایمان دے پہ ہغہ تولو رسولانو یا حدیث کوم
 چہ اجمالی ذکر دی پہ قرآن او سنت کہیں نو پہ ہغوی یا اندے اجمالی
 ایمان لرل او کوم چہ تفصیلات ذکر دی نو پہ ہغوی باندے تفصیلی ایمان

لبرل سرہ دے ایمان تہ پہ صفت دے ختم نبوت دے آخری نبی (صلی اللہ علیہ وسلم)
 سرہ۔ وجہ دے دادہ چہ یوم مکلف دے پانچ میداء او منتہی او وسط ضروری
 دے نو ایمان پہ اللہ تعالیٰ باندے میداء دے او ایمان پہ آخرت باندے
 منتہی دہ او ایمان پہ وسط باندے خرا ایمان دے پہ رسول تو باندے
 لیکن رسالت دے بشر موقوف دے پہ رسالت دے ملائیکو او پہ نفس
 وحی باندے نو دے دے وچے چے ایمان پہ ملائیکو او کتا بو تو محکبش کرو
 پہ ایمان یا الرسل باندے۔ او ایمان پہ تقدیر داخل دے پہ ایمان
 دے علم او قدرات دے اللہ تعالیٰ کنش او ثابت دے پہ کتا بو تو الہیو او احادیث مبارکو
 کنش نو دے ہفتے جدا ذکر کولو تہ حاجت پاتے نہ شو اگرچہ ہفتہ ہم دے اصولو دے
 ایمان نہ یواصل دے۔ وَأَقِ الْمَالَ عَلَىٰ حَقِّهِ دے ایمان تہ روستوا اعمال
 دے جوار خودی او ہفتہ ہم پنجہ ذکر دی۔ اول پہ ہفتے کنش حقوق مالیہ (عبادۃ
 مالی، ادا کول دی۔ حَقِّهِ، پہ دے کنش شلور وجوہ دی اول داچہ ضمیر راجع
 دے مال تہ او مراد دے حَقِّ مال نہ حالت دے صحت دے چہ دے غنا (مال دارئی)
 امید لری او ذغریبی نہ یرہ کوی۔ دویم داچہ محبت دے مال دادے چہ محبوب
 مال ورکوی یعنی کرہ مال۔ دریم داچہ ضمیر راجع دے ایتاء تہ یعنی محبت
 کوی دے ایتاء (ورکولو) سرہ او مراد ترینہ اخلاص او طلب دے رضا دے اللہ
 تعالیٰ دے۔ شلورمہ وجہ داچہ ضمیر راجع دے اللہ تعالیٰ تہ (اللباب)۔
ذَوِی الْقُرْبَىٰ، پہ دے کنش شپہر مصارف (دے خرچ کولو غایونہ) ذکر کوی
 او دے ترتیب وجہ چے دادہ چہ اولیٰ فالاولیٰ محکبش کوی نو فقیر چہ رشتہ دار
 وی تو اول ہفتہ لہ ورکول غورہ دی ٹحکہ چہ دا صدقہ او صلہ رحمی دواہ
 دی۔ بیا ورپے بے پلاہ بچے چہ فقیر او یر محتاج دے ہفتہ چے پہ والیتہی
 سرہ ذکر کرو۔ بیا ہفتہ شوک چہ حاجت چے ہمیشہ نہ دے بلکہ وقتی حاجت
 لری چہ ابن السبیل (مسافر) دے۔ بیا ہفتہ شوک چہ حاجت معلومیہ
 پہ سوال کولو سرہ او کلہ ہفتہ غنی ہم وی لیکن یو ضرورت ورتہ پیدا
 شوے وی نو ہفتہ چے پہ السا غلین سرہ ذکر کرو۔ بیا ہفتہ شوک چہ ملکیت
 نہ وی اگرچہ کسب کولے شی۔ او عدم ملکیت مادہ دے احتیاج دہ نو ہفتہ چے
 ذکر کرو پہ وقتی الرقاب سرہ۔ او پہ دے کنش مرپے (غلام و بیٹھ) مکاتب
 مدبر، قرضدارے او مسلمان قیدی تول داخل دی۔

تنبیہ :- مراد کد ایتاء المال تہ ادا پیری دہ پہ طریقہ کد وجوب سرہ کد دریو وجوہ ۔ اولہ وجہ دادہ چہ یہ دے باندے یے صدق او تقوی مرتب کریں لکہ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ او صدق او تقوی پہ امور واجبہ سرہ رائجی (الباب) ۔ دویمہ وجہ داچہ محکمتیں یے ایمانیات او روستویئے عملی قرائض ذکر کریں نو دا قرینہ دہ چہ دلتہ ہم واجب کار مراد دے ۔ دریمہ وجہ دادہ چہ مراد یہ دے سرہ انصاف دے پہ دے صفت سرہ چہ ہمیشہ کد پارس او ہمیشوالے دلالت کوی پہ واجب کید لو باندے او ہر کلمہ چہ دلتہ طریقہ کد وجوب مراد دہ نو زکوۃ خو روستو ذکر دے تو معلومہ شوہ چہ کد زکوۃ تہ علاوہ تور حقوق مالیہ مراد دی چہ ہغہ دفع کول کد حاجات ضروریہ دی، لکہ مجبورہ شخص راؤکی، نَهْن تہ خوراک ور کول او پرینہ رے جامو تہ لباس ور کول وغیرہ ۔

وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ، دا دواہہ قرائض دی، او ذکر کد زکوۃ دلیل کد چہ محکمتیں اتی المال کیں زکوۃ مراد نہ دے ۔ وَالْمُؤَقُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا، دا مخلورم عمل دے کد جوارحو او دا معطوف دے پہ مَنْ أَمِنَ باندے یا خبر دے کد مبتدا پتے یعنی ہم الموقون ۔ یا دا عطف دے پہ پتہ ضمیر فاعل کد امن باندے ۔ او مراد کد عہد تہ عام دے ہغہ تولو عہود الہیہ، ایمانیہ او عملیونہ چہ پہ قرآن او سنت کیں ذکر دی او ہغہ عہود پکیں ہم داخل دی چہ خلق یے پہ کورنئی کیں یویل سرہ کوی نو دا تولو معاملہ تو او عقود شرعیونہ شامل دے اولفظ کد اذا عاہدوا دلالت کوی چہ کد عہد سرہ متصل کد ہغہ وفا ہم کوی ۔

سوال :- كَالْمُؤَقُونَ پہ عہدے یے و آؤقی ولے اونہ و ٹیلو چہ پہ اقام باندے عطف شی ؟

جواب :- صلہ چہ کلمہ اوردہ شی تو بیا عطف پہ موصول باندے پہ کلام کیں حسن پیدا کوی ۔

جواب ۲ :- ہر کلمہ چہ پہ اول کیں یے ایمانیات ذکر کرل او ہغہ پہ شرع سرہ معلوم پیری او پہ مینج کیں یے امور عقلیہ ذکر کرل او وفا پہ عہد باندے ہم پہ شرع سرہ معلوم پیری کد دے وچے نہ یے پہ اول باندے عطف کرو ۔

وَالصَّابِرِينَ، دا دجوار حوینح عمل دے۔ او هرکله چه د صبر حاصلت جامع دے په ټولو حاصلتو نو د خیر کیش نو د دے وی نه ئی په جدا اعراب سره ذکر کرو۔ د الصَّابِرِينَ په نصب کیش چند اقوال دی۔ اول دا چه دا مخصص دے په مدح سره اولفظ د اَمْدَاحُ یا اَحْطَسُ بِالْمَدْحِ په دیکش پتې مراد دے۔ او کسائی وئیلی دی چه دا معطوف دے د آتی په مفعولونو باندے او مراد د دے ته هغه فقراء دی چه حان سائی سوال کولونه په وخت د مصائبو کیش۔ فِي الْبِأْسَاءِ وَالْفُسْأَاءِ، بِأَسَاءِ اسْتِغْثَالِي بِیْ په مالی سختو او مصیبتو نو کیش او ضراء په بدنی تکلیفو نو کیش اسْتِغْثَالِي بِیْ وَحِينَ الْبِأْسِ، مراد د دے ته قتال فی سبیل الله دے ابن کثیر د ابن مسعود او ابن عباس رضی الله عنهم او دیرو تابعینو ته دا سے نقل کړیدے او په لفظ د یأس کیش اشار د ده چه په قتال فی سبیل الله کیش صبر ته هغه وخت دیر ضرورت وی چه سختی راشی۔ اُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا، رشتینی دی په دعوی د نیکئی او د ایمان کیش حکم چه په دے صفاتو کیش تاکید د ایمان دے په اقوالو او اعمالو د خیر سره۔ وَاُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ، حکم چه دوی د ټولو محرماتو نه حان سائی او د طاعاتو پابندی کوی۔

قائده ۱:- قرطبی وئیلی دی چه دا آیت مشتمل دے په شپاړس قواعدو باندے چه هغه دا دی: ایمان په الله تعالی باندے او په اسماء صفاتو د هغه او ایمان په نشر حشر، میژان، صراط، حوض، شفاعت او جنت او جهنم باندے۔ او ایمان په ملائیکو او کتابونو منزلو او په رسولانو باندے۔ او مال خرچ کول په صحیح محایو نو کیش که واجب وی او که مستحب وی۔ او صله رحمی او لحاظ کول د یتیمانو او مسکینانو او لحاظ کول د مسافرو او د میلمنو، او لحاظ کول د سوال کوونکو او د ستونو د آزادولو، پابندی کول د مویخ او ورکول د زکوٰۃ، او وفا کول په وعدو باندے او په سختو باندے صبر کول۔ او په دیکش هره یوه قاعده په تفصیل کیش مستقل کتاب ته محتاج ده۔ او دا ټول د نیکئی اعمال دی۔

قائده ۲:- په دے آیت کیش تعریض دے په اهل کتابو باندے چه هغوی په بعض ملائیکو او په بعض انبیاء ایمان نه راوړی او حقوقو د

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ

۱۔ ایمان والو فرض کرے شویدے یہ تاسو باندے

الْقَصَاصُ فِي الْقَتْلِ ط الْحَرْبِ بِالْحَرْبِ

قصاص (جاری کول) یہ بامراد قتل کرے شو و کیں ریہ قتل عدسے آزاد بہ وڑے کیری یہ بدلہ داند کیں

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى بِالْأُنْثَى ط

اومرے یہ وڑے کیری یہ بدلہ دمرے کیں اوزبانہ یہ وڑے کیری یہ بدلہ دزبانہ کیں

فَمَنْ عَفَىٰ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعُهُ

نوهقہ خوگ چہ معافے اوکرے شو هقہ تہ دطرف د روردهقہ د خہ خیز نولازم دی ویرے کر خیدل

بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءُ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ط

۲۔ وارث یا تلے یہ بنہ طریقہ سرہ اوزلازم دی یہ قاتل یا تلے اداء کول وارث تہ یہ خاستہ طریقہ سرہ

انسانا نوکین خیانتونہ کوی او یہ وعدہ و باندے وفاتہ کوی (نکہ چہ پہ دے سورت کیں مخکیش ذکر شوی دی) او تعریض دے پہ مشرکانو باندے چہ پہ هغوی کیں داصفات د نیک می نیستہ -

فائدہ ۳ :- این عاشور و یحیی دی چہ پہ دے آیت کیں یے تہول انفرادی او اجتماعی قضائیل راجع کریدی عمکہ چہ ایمان او موخ منیع دہ د انفرادی فضیلتوتو او زکوٰۃ و رکول اصل دے د اجتماعی نظام او یہ وعدہ و باندے وفا کولوکین انفرادی فضیلت (کمال د نفس) او اجتماعی فضیلت (مچہ اعتماد کول دی یہ یویل باندے) دواہرہ راجع دی او صیر مجمع دہ دھر قسم فضیلت او یہ دے کیں شجاعت د امت تہ هم الشارح دہ -

(تفسیر التحریر والتتویر)

ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ

دا حکم رد معافی آسانتیاده ستا دریا طرف ته او خاص مهربانی ده

فَمَن اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ

نو چاچه زیاتے او کړد روستو د عقوبت نو ده لره

عَذَابٌ أَلِيمٌ ۱۴۸ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ

عذاب دردناک دے - او ستاسو د پیاوړتیا په قصاص کیں

۱۴۸ ربط: د مخکین آیت سره دا دے چه په دیکش اوس هغه پر (نیکي)، ذکر کوی چه مقتضا د ایمان ده او په هغه سره سیاسی نظام صحیح کیږی او حفاظت د افرادو او نفوسو په کیش حاصلیږی. لیکن کتابیان (نصاری) دانه منی او یهودیان په کیش د خاندانونو او قومونو فرق کوی د بعضو ته قصاص اخلی او د بعضو نه یې نه اخلی او حال دا دے چه په تورات کیش حکم د قصاص فرض وویځیر د دیت نه لکه چه په سورة مائده ۵۷ کیش ذکر دی. دارنگ مشرکیتو او جاهلیت والو په دے کیش افراط کوو چه د یوتن په بدل کیش به یې ویرکسان وژل. نو په دے آیت کیش په ټولو باند د رد کوی.

کتاب، اصل د کتابت هغه لیکل دی (نقش د حرفونو) او په دے نقش کیش ملکواله مراد وی، نو اطلاق یې کیږی په معنی د حق باند د او په معنی د فرضیت سره راغی. عَلَیْكُمْ، دا خطاب دے امت ته په مجموعی طور سره او هر یو جدا جدا مراد نه دے او امت د دے آراء کیږی په طریقه د خلیفه جوړولو سره کول شای او اقامت د خلافت (په شرطونو سره) د امت قریضه ده. یا په دے سره مخاطب اولیاء او وارثان د مقتول دی لیکن سره د جواز د معافی کولو ته چه هغه روستو ذکر کیږی. یا په دے سره قاتلان مخاطب دی او مراد د دے ته عان سپارل دی د قصاص د پاره.

الْقِصَاصُ، قرطبی وئیلی دی چه دا د قصص الاثریه اخسنه شوید د او په معنی د اتباع (پل پسې کریمیدلو) دے لکه په سورة کهف ۱۶۵ او قصص کیش دی. یا قص په معنی د قطع (پرېکولو) دے. او په قصاص شرعی کیش

دادواہ معنی پرتے دی۔ اود مشقی وٹیلی دی چہ قصاص یہ عرف کین د
برابر والی تہ عبارت دے یعنی چہ کاتسان سرہ داسے کار اوکریے شی چہ
کوم ہغہ د بیل سرہ کریے وی۔ فِي الْقَتْلِ، جمع ک قتل دہ اوپہ وزن ک فعلی
دے۔ اوپہ ہغہ فعل کین استعمالییری چہ یہ چایاندے یہ زور
اوکریے شی (لکہ جرحی اوزمنی وغیرہ)۔ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَى
بِالْأُنْثَى، محکین جملہ تامہ مستقلہ وہ یہ یار ک قصاص ک نفس کین
اوپہ دے جملہ کین ذکر دے ک بعض جزئیاتو ک ہغہ نہ ک دو فاض و دپار
اولہ داچہ دارد دے یہ اہل جاہلیت یاندے چہ ہغوی دمرئی (غلام)
یہ بدل کین دحر (آزاد) تہ قصاص اخستلو نو ہغوی یے یہ دے تخصیص
سرہ منع کرل (الباب) دویمہ فائدہ داچہ یہ دے کین اشارہ دہ جاری
کولو ک قصاص تہ یہ تولو اقسا مو ک نفسو کین، لکہ نفس یہ یا مذکروی
یا مؤنث اوہریو یہ یا آزادوی یا یہ مملوک وی تو یہ تولو اقسا مو کین
قصاص شتہ۔ او ک بعض اہل علمو یہ نیز دلنہ حصر مراد دے او ہغہ تہ
اعتبار ک مفہوم مخالف ہم وٹیلے شی یعنی قتل ک حر خاص دے یہ قتل
ک حر پورے یہ بدل ک عبد (مرئی) کین نشی قتل کید لے (اوپہ دے
مسئلہ کین ک اہل علمو اختلاف ہم شتہ دے) او قتل ک عبد خاص
دے یہ قتل ک عبد پورے یہ بدل ک حر کین نشی قتل کید لے (او ک
دے قول ہیخوک قائل بیشتہ)۔ او قتل ک انثی خاص دے یہ انثی
پورے ک مذکر (ناریتہ) یہ بدل کین بہ زنا تہ نشی قصاص کید لے
(دے ہم ہیخوک قائل بیشتہ) تو غور دادہ چہ دلتہ حصر مراد نہ
دے۔ دے مزید تفصیل پہ تفسیر قرطبی وغیرہ تفاسیر الاحکام کین
او گورائی اودارک یہ احادیثو صحیحو کین۔ فَمَنْ عَفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ
یہ دے جملہ کین ذکر د بیل حکم دے۔ عَفِيَ یہ معنی ک ترک (پریشودلو)
سرہ دے یعنی قصاص اخستل پریردی۔ یا یہ معنی ک محو کولو سرہ دے۔
مَنْ نہ مراد قاتل دے۔ أَخِيهِ نہ مراد مقتول دے ہغہ تہ اخیه ک دے
ک پار اوٹیلے شوچہ معافی کولو تہ شفقت او رغبت پیدا شی۔ اوپہ دیکین
دلیل دے چہ یہ قتل (چہ کناہ کبیرہ دے) سرہ ک ایمان نہ نہ اوٹلی نو
اسلامی رورولی یے باقی پاتے دہ۔ یہ دلیل ک إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ سرہ۔
(سورہ حجرات ۱۰)

اوون ک طرف د پاره دے یعنی ولی د مقتول دے معافی اوکری قاتل ته د
 قصاص اخستلو ته۔ شئی لایئ تکره و ییل دہ چه دلالت کوی په لپوه حصه
 معاف کولو باندے او د هغه صورت دادے چه د مقتول مثلاً دوه اولیاء
 برابر وی یو معافی د قصاص نه اوکری او هغه بل نه وی کړی نو هم
 معافی او شوه او هم قصاص ساقط شو ځکه چه په قتل کیش تجزی نه
 کیږی۔ قَاتِلًا عَاقِبًا یا مَعْرُوفًا د اجزاده د پاره د شرط یعنی قَمْنٌ عَفِی،
 او په دیکش لفظ پت مراد دے یعنی عَلِیْهِ اِتِّبَاعٌ، یعنی په ولی د قاتل
 باندے لازم دی چه په قاتل پسے اوکړی (که په هره ذریعه سره وی)
 او دیت ترینه طلب کړی او دا دلیل دے چه معافی کولو سره دیت پخپله
 لازمیږی او دا مذهب د ډیر واهل علمو دے۔ او د احتیاق په نیزیات د
 دیت نه لازمیږی ترڅو پوره چه شرط د دیت یی نه وی لگولے۔ او دا د
 ظاهر آیت نه خلاف دے۔ مَعْرُوفًا، د لفظ په قرآن کیش اته ډیر ش
 کرته راغله دے۔ او معروف هر هغه څیز (قول او فعل) ته ویلے شی چه
 په شرع یا په عقل سره د هغه حسن معلومیږی۔ دلته مراد په مطالبه
 د دیت کیش سختی نه کول دی چه هغه احسن طریق د ده۔ نو اتباع (کړځیدل)
 د پاره د مطالبه د دیت د مقتول د ولی حق دے او معروف والے (په ښه
 طریق سره) په هغه کیش واجب دے۔ وَ اَدَاءُ الْبَیِّ اِیَّ اِحْسَانٍ، د دیته معکب
 هم علیک لفظ پت مراد دے یعنی په قاتل باندے ادا کول د دیت واجب
 دی د مقتول ولی ته۔ اِحْسَانٍ نه مراد بغیر د تال منول نه دیت ورکول
 دی۔ او کومه آدائیږی چه بغیر د تال منول نه حَقْدًا رَتَهُ اَوْ تَتَى تَوْهَفَةً
 احسان کنږی په حان باندے۔ ذَالِکَ تَخْفِیْفٌ مِّنْ لَّیْسَ لَکُمْ وَ رَحْمَةٌ، ذَالِکَ
 اشاره ده معافی کولو او دیت اخستلو ته۔ او دا تخفیف په دے وی سره
 دے چه اختیار دے په مینج د دریو څیزو کیش چه قصاص، دیت او
 عفو کول دی (او په یهودیانو باندے صرف قصاص واجب وواړی
 نصاراؤ باندے صرف عفو واجب وه) دا ابن کثیر د سعید بن جبیر
 رضی الله عنه نه روایت ذکر کړی دے۔ او رحمت په معنی د وسعت ورکولو
 دے۔ قَمْنٌ اَحْتَدَى یَعْنِیْ ذَالِکَ، مراد د اعتداء نه د معافی کولو او دیت
 اخستلو ته روستو د قاتل وژل دی (ابن عباس رضی الله عنهما، قتاده)

حیوة پیاوی الالباب لعلکم تتقون (۱۴۹)

ژوند دے اے صفا عقل والو دے دے دپاره چه تقوی حاصله کری.

قله عذاب الیم، په دے کبش یوقول دادے چه هغه به رچاچه اعتداء کریده، عاغا قتل کیدے شی، دیت اخستل اومعافی کول به ورته نه وی (قتاده، حسن اوسعید بن جبیر) دویم قول دادے چه دا عذاب په آخرت کش مراد دے محکه چه عذاب الیم مطلق ذکر شی نومراد ترینه عذاب د آخرت وی اودا قول د اکثر واهل علمو دے اوقوی دے.

۱۴۹ دا آیت جواب د سوال دے چه فرض کول د قصاص خود رحمت د الله تعالی سره مناسب ته دی محکه چه پنده کمزور دے دے. حاصل جواب دادے چه په تشریح د قصاص کبش لوگ حکمت دے.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ، سوال دادے چه حیات خوژوند دے او قصاص کبش مرک راځی نوداشه رنکه صحیح کیږی ۹.

جواب ۱: مراد د دے نه قصاص اخستل نه دی بلکه قانون د قصاص جاری کول دی محکه چه ځوک د چا د قتل اراده کوی نو هغه ته به دا معلومه وی چه غمانه خو به ضرور قصاص اخستل کیږی نو د قتل کولو نه به منع کیږی نو حیات دادے چه دے هم ژوند دے پاته شو او هغه بل هم د قتل نه بچ شو او د دے دواړو عاقلانو ته هم د فتنې او د دشمنی پلم شول. جواب ۲: د یو شخص نه قصاص اخستل سبب دے دپاره د منع کولو د نور وخلقو د قتل و قتال ته.

جواب ۳: مراد د حیات نه سلامتیاده د آخرت د عذاب نه. اودا بناد د په هغه قول چه د دنیا د عقوبتو ترسره د آخرت عذاب معاف کیږی.

جواب ۴: د ژوند نه مراد امن دے چه په قصاص جاری کولو سره د نفوسو د ژوند امن پیدا کیږی.

یا ولى الالباب، الباب جمع د لب ده هغه عقل ته وایله شی چه خالی وی د خوا هشا تو او و هموتونه. یعنی په حکمت اوفاض و د قصاص باند داسه خالص عقل والا پوهیږی. په دیکبش اشار ده چه کوم خلق قانون د قصاص ته ظلم وایي نو د هغوی عقل صحیح او خالص نه دے بلکه هغه به عقله دی. لعلکم تتقون، مراد د تقوی ته عامه معنی ده.

کُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا أَحْضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ

فرض کرے شویدے یہ تاسو باندے کلہ چہ را نزدے شویدو ستاسو تہ مرگ

إِنْ تَرَكَ خَيْرًا لِّلْوَصِيَّةِ لِلْوَالِدَيْنِ

کہ چرے پر بخود لے وی مال، وصیت کول مور او پلار تہ

وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

او خپل خپلوانو تہ پہ نیکہ (شرعی) طریقے سرہ، دا حق واجب دے پہ متقیانو باندے۔

تک کہ چہ اجراء او متل د قانون د الله تعالیٰ سبب د پاره د پیدا الیدلو د تقویٰ
تہ پہ دے آیت کنش دویم حکم سیاسی ذکر کوی د مالونو د امن او حفاظت
د پاره۔ ربط د محکمیں سرہ دادے۔ قرطبی و ثیلی دی چہ ہر کلہ د مقتول
د ولی د پاره یے حق د قصاص ذکر کرو توجہ د چاہہ قصاص اخلی نو
ہتہ مرگ تہ نزدے شو تہ د پاره حکم د وصیت ذکر کوی۔ مہاشی ذکر
کریدی چہ محکمیں انواع د پر ذکر کیدل او داہم حکم د احکامو د پر تہ دے
نو د دے وجہ تہ یے دلنہ ذکر کرو۔ او ہر کلہ چہ د انسانیت تقاضا دادہ او
ہر انسان لہ دے لحاظ پکار دے نو د دے وجہ تہ یَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
وَرِسْرہ ذکر تہ کرو۔

کُتِبَ عَلَيْكُمْ د کتابت تہ روستولفظ د علی دلالت کوی پہ ایجاب باندے
او کلہ کلہ د استعجاب د پاره ہم استعمال یدری۔ إِذَا أَحْضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ،
لفظ د إِذَا د ظرف د پاره دے۔

سوال:- ہر کلہ چہ پہ انسان یا تہ مرگ راشی نو بیا خوجہ نشی کو؟
جواب:- مراد د دے تہ علامات د مرگ دی۔ یا حضور پہ معنی نزدیکت
دے او دغہ وخت خافخا د وصیت کولودے۔

إِنْ تَرَكَ خَيْرًا، دا شرط دے او د دے پہ جزاء کنش اختلاف دے۔ یوقول
دادے چہ جزاء یے پتہ دہ یعنی قَلْبُوص (وصیت دے او کری)۔ دویم قول
دادے چہ کُتِبَ د دے جزاء دہ او دا پہ نیز د ہتہ چاہہ محکمیں والے
د جزاء پہ شرط باندے جائز کنری۔ خیر دلنہ مال تہ وٹیلے شی او
دمشقی پہ اللیاب کنش د خیر آتہ معانے پہ قرآن کنش ذکر کری دی۔

اولہ معنی مال لکھ دا آیت دے۔ دویمہ معنی ایمان (سورۃ انفال ۳۴، تک) دریمہ معنی غورہ والے لکھ خیر الرازقین کیں۔ تھلورمہ معنی عاقبت ک مصیبت نہ (سورۃ یونس ۳۴)۔ پنجمہ معنی ثواب (سورۃ حج ۳۴) شپرمہ معنی طعام (سورۃ قصص ۳۴)۔ اوومہ معنی کامیابی او غنیمت (سورۃ احزاب ۳۴)۔ اواتمہ معنی اسوتہ (سورۃ ص ۳۴)۔ دلتہ عام دے کہ مال پے لپروی اوکھ پیروی۔

اَلْوَصِيَّةُ، وصیت یہ اصل کیں ہر ہغہ خیزتہ وٹیلے شی چہ دے ہغہ یا رہہ کیں حکم او تاکید کیدے شی۔ او یہ عرف کیں وصیت خاص دے یہ ہغہ کار پورے چہ دے مرکب تہ روستو دے ہغہ دے کولو او جاری کولو تاکید کولے شی۔ سوال :- دانائب فاعل دے کتب دے نوپکار وہ چہ کتب پے مؤنث ذکر کرے وے؟

جواب :- داپہ معنی دے ایصاء سرہ دے یا دا مؤنث حکمی دے یا پے یہ مینج کیں فاصلہ دیرہ دے نو دے وجوہ کتب مذکر صیغہ ذکر شوه۔ لِكُلِّ الْكَافِرَيْنِ وَالْأَقْرَبَيْنِ، لام یہ عیقلہ معنی سرہ دے او والدین او اقربین موصی لہم دی (ہغہ خوک چہ دے ہغوی دے پارہ دے مال دے حصے ور کولو وصیت اوکری)۔ بِالْمَعْرُوفِ، داپہ معنی دے عدل سرہ دے او دے مقصد دادے چہ مالدار لہ یہ غورہ والے نہ ورکوی یہ فقیر یا نڈے (سراج المتین) او یہ نرمی او احسان سرہ (ابن کثیر) او چہ زیاتے او کمے یہ کیں نہ وی۔ او دا سپا ہر لے شویدے اجتہاد دے مرکب وٹکی او حالت دے موصی لہ تہ (قرطبی)۔ او چاچہ وٹیلی دی چہ مراد دے دینہ دریمہ حصہ دے تو ہغہ خاص دے یہ وخت دے حکم دے میراث کیں۔ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ، دا مفعول مطلق دے دے پارہ دے کتب یہ موصوف پت سرہ یعنی کتب کتاباً حَقًّا۔ یا تاکید دے دے مضمون دے جملے یعنی حَقٌّ ذَلِكَ حَقًّا او حق یہ معنی دے لازم او واجب سرہ دے۔

سوال :- داخو یہ تولو مؤمنان تو یا نڈے واجب دے تو تخصیص متقیان تو پے وے اوکرو؟

جواب :- مراد دے متقین نہ ہغہ مؤمنان دی چہ ارادہ لری دے حصول دے تقویٰ یہ ادا کولو دے واجباً تو سرہ۔ جواب ۲ :- حق یہ معنی دے امر مناسبہ

لائق سرہ دے او متقین پہ خیلہ معنی سرہ مراد دے۔

فائدہ ۱۵:۔ پہ دے کیں دے علماؤ اختلاف دے چہ دامتنوخ دے او کہ
محکم دے؟ نو بعض مفسرینو ویشی دی چہ دا آیت (پہ بارہ دے وصیت دے
والدینو او اقربینو دے پیر) منسوخ دے پہ آیت دے میراث سرہ او حدیث
صحیح کیں دی چہ لا وصیة لوارث او دا قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما
نہ روایت دے چہ ہغہ ویشی دی چہ محکم زمانہ کیں مال پہ صرف
دولہ دے پیر و واوہ مور پلار دے پیر صرف وصیت و، نو اللہ تعالیٰ منسوخ
کرو دے نہ ہغہ چہ دے اللہ تعالیٰ عوبنہ وہ (بخاری) او بعض مفسرینو لکہ
ضحاک، طاؤس او حسن بصری ویشی دی چہ آیت اگر چہ عام دے لیکن
دا خاص دے پہ بارہ دے ہغہ والدینو کیں چہ حقدار دے میراث نہ وی۔ دے
وجہ نہ چہ ہغوی کاقران یا مریان وی۔ او ہغہ اقرباء چہ حق دے میراث
نہ لری دے وجہ دے لری والی دے نسب نہ۔ او دا قول طبری غورہ کریں دے او
دے زہری نہ ہم دا سے نقل دی۔ یا یلہ توجیہ دے عدم نسخ دادہ چہ
لکوالدین آک کیں لامر پہ معنی دے الی سرہ دے او والدین او خیلوان پہ
وصیان وی (ہغہ شوک چہ یوشخص دے مرک پہ وخت کیں بل چالہ
دے کار کولو دے پیر مقرر کریں) نو مراد دادے چہ پہ وخت دے مرک کیں
یوشخص و خیل مور او پلار او خیلوانو تہ او وائی چہ محما پہ مال کیں
حکم دے میراث شرعی او چلوئی او دے ہیچ یوتن مقرر حصہ مہ کموئی
نو تقدیر دے عبارت دادے چہ کتب علیکم ما وصی اللہ بہ من قولہ
یوصیکم اللہ فی حق اولادکم (سورہ نساء سل) دا قول امام رازی، ابو مسلم
اصفہانی او دمشقی ذکر کریں دے او پہ دے توجیہ کیں دا ہم داخل دے چہ
والدینو او خیلوانو تہ او وائی چہ محما پہ مال کیں غیر شرعی صدقات
او تقسیمونہ مہ کوئی لکہ استا طونہ، ماہیا مونہ او کلیرے وغیرہ چہ پہ
دے ملک کیں رواج دے۔ دار لکہ دے چا نہ مال باقی نہ وی پاتے ہو
لیکن دین ہو دے ہغہ پاتے کیبری لکہ انبیاء علیہم السلام نو ہغوی و
خیلوارثانو تہ وصیت او کری پہ بارہ دے دین او توحید او دے اعمالو کولو دے
سنت سرہ موافق لکہ چہ پہ دے سورت کیں ذکر و و وصی پہا
ابراہیم بنیہ و یعقوب۔

فَمَنْ ابْدَلْهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَأَنشَأَ

نو چاچہ بدل کر دیا وصیت دوستو دے نہ چاہے اور بدل لو ہذا نو یقیناً

أَنشَأَ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَ

گناہ دے یہ ہذا کسانو باندے دے چاہے بدلوی دا وصیت ،

إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ

یقیناً اللہ تعالیٰ ہر خہ آوری او یہ ہر خہ عالم دے۔ نو خوک چاہے دیرہ کوی

مِنْ مَّوَصٍ جَنَفًا أَوْ أَثْمًا فَاصْلَحْ

د وصیت کوونکی نہ د کیدلو (یہ خطا) یا د گناہ (قصداً) نو صلح او کری

فائدہ ۱۲۵۔ دے نہ معلومہ ثبوت چہ کوم آیت پہ تلذوت کتب باقی پاتے دے او ہذا تہ علماؤ منسوخ الحکم و ثیلے وی نو دے یو حکم منسوخ وی او بل حکم پے باقی پاتے وی او کلہ ایجاب منسوخ وی او استحباب باقی وی نو پہ دے طریقہ سرہ د قرآنی آیت استیصال (پہنکندی) نہ کیری۔
۱۸۱۔ پہ دے آیت کتب زور نہ دے پہ بدل لو دے وصیت باندے او تاکید دے د بقاء پہ صحیح وصیت باندے۔ پہ بدالہ او سمیعہ کتب ضمیر وصیت تہ راجع دے حکم چہ وصیت پہ معنی د ایصاء سرہ دے۔ سمیعہ داعام دے یعنی چہ پہ عیلہ د وصیت کوونکی وصیت ووری یادہ تہ علم دے ہذا پہ صحیح شہادت سرہ حاصل شی۔

فَأَنشَأَ أَثْمًا، داضمیر راجع دے تبدیل تہ۔

عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَ، داتصریح کول دلیل دے چہ وصیت کوونکے پہ دے کتب گناہکار نہ دے حکم چہ لہ تَزِدُّوا زَرَةً وَ زُرَّ الْأُخْرَى فَا نُونُ اللَّهِ دے إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، پہ دے کتب تغویف (پیرہ) دے تبدیل او جنف (کو بد والی) کوونکو تہ۔

بَيْنَهُمْ فَلَا اِشْمَ عَلَيْهِ ط اِنَّ اللّٰهَ

یہ منہج دد دی کنس تو نیشته گناہ پہ ہتہ یاندے ، یقیناً اللہ تعالیٰ

غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۱۸۲ یَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

بخنہ کو دیکے اور حم کو دیکے دے۔ اے ایمان والو

۱۸۲ یہ دے آیت کنس عامو مسلمانا نو تہ کہ اصلاح کہ پارہ ترغیب دے۔
فَمَنْ خَافَ، دا خوف یہ معنی کہ علم سرہ دے ٹکھ چہ کہ دے کہ ناکارہ
نتیجہ تہ یوہ کیدے تہی، دے وچے تہ دیتہ پئے خوف و ٹیلے دے۔
جَمَعًا اَوْ اِشْمًا، جنف جور او ظلم او میلان تہ و ٹیلے شی خو مراد ہغہ میلان
دے چہ کہ صبیح طریقہ تہ قصداً او عمداً واڈری۔ اور اِشْمَ تہ ذلتہ مراد
میلان دے یہ جہل سرہ او بعض مفسرینو برعکس فرق لیکے دے۔ او
مراد کہ دے تہ وصیت کول دی یہ خلاف کہ حق تہ۔ قرطبی کہ ہغہ مثالو تہ
ذکر کری دی، لکہ چہ میراث کہ بعض وارثا تو قطع کری یا اذیت و کری
وارثا نو تہ یہ وصیت کولو سرہ زیات کہ ثلث تہ یا وصیت او کری چیل عوم
(دلو رھاوند) تہ یا اولاد کہ لورتہ۔ اوٹھہ وایم چہ وصیت او کری یہ بدعاتو
کولو سرہ یہ خلویں بتمہ کولو یا یہ مائسا موتو یا یہ حیلہ کہ اسقاط مروجہ
سرہ یا یہ کلیر و وغیرہ کولو سرہ نو دا ہم کہ حق تہ خلاف دے۔
فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ، ضمیر کہ بَيْنَهُمْ راجع دے وصیت کوؤونکی او ہغہ چاتہ
چہ وصیت ورتہ او کرے شی یا وارثا نو تہ۔ او مراد کہ اصلاح تہ کہ ہغہ
وصیت شرعی طریقہ تہ راگر عول او بدعاتو او کہ ظلم تہ خالی کول دی
فَلَا اِشْمَ عَلَيْهِ، ہر گلہ چہ یہ دے اصلاح کنس تبدیل کہ وصیت لازمی
نو وہم کہ گناہ پیدا کیبری نو کہ دے وچے تہ پئے نفی او کرہ کہ گناہ تہ۔
اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ، ہغہ وصیت کوؤونکے چہ لاژوندے وی او اصلاح
اومنی او پیلے غلطی تہ تو یہ او کری نو اللہ تعالیٰ ورتہ بخنہ کوی اور حم
کوی یہ ہغہ یاندے۔

سوال :- خوف پہ ہغہ خائے کنس استعمال کیبری چہ پہ زمانہ مستقبل
کنس وی او وصیت خو واقع شوے دے نوٹھہ رنگ پئے لفظ کہ خوف ذکر کرہ؟
جواب :- خوف پہ معنی کہ علم دے مجازاً لکہ چہ مخکس ذکر شو۔

کُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى

فرض کرے شوییدی یہ تا سو باندے روژے نیوں لکھ چہ فرض کرے شویوے یہ

الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (۱۸۳)

ہفہ کسا نو باندے چہ ستا سوتہ مخکین وژدے دپارہ چہ تقویٰ حاصلہ کری۔

جواب ۲:- اصلاح کوژتکی تہ یہ علامتو سرہ معلوم شی چہ وصیت کوژتکے جنتف یا اشم کوی نوڈ وصیت نہ مخکین یے اصلاح اوکری۔

جواب ۳:- وصیت کوژتکے روستوڈ جنتف اور اشم نہ رجوع اوکری د خپل وصیت نہ مخکین د مرکب تہ نو جنتف اور اشم معلق دے۔

۱۸۳ ربط :- د مخکین آیت سرہ، قرطبی و بیہلی دی چہ ہرکلمہ مخکین بعض فرائض (قصاص، وصیت) پہ مکلفینو باندے ذکر کرلے تو اوس بلہ فریضہ ذکر کوی پہ تعبیر د کتب سرہ۔ او ابو حیان و بیہلی دی چہ اول فریضہ د قصاص ذکر شوہ چہ پہ ہفہ کین ہلاکت او مرکب د نفسو نوڈے او دیر سخت حکم دے، بیا یے وصیت ذکر کرو چہ ہفہ مال راویستل دی او ہفہ پشان د روح د انسان دے او داہم سخت کار دے تو اوس حکم د روژے ذکر کوی چہ پہ ہفہ بدن کمزورے کیری او داہم سخت عمل دے نو دا تنزل دے د آشتی تہ شاق تہ۔ دار تک مخکین پہ پیر کین درے ارکان د اسلام ذکر شول چہ ایمان، مونج اوژکوۃ دے نو اوس معلوم رکن ذکر کوی چہ روژہ دہ۔ او ابن عاشور و بیہلی دی چہ روژہ داسر عبادت دے چہ تزکیہ د نفس پیدا کوی او یہ دے کین اصلاح د افراد و دہ فردا فردا او دے افراد و تہ اجتماعیت جو پیری نو دا حکم پہ احکام سیاسیہ اجتماعیہ کین دے وچے نہ شمار کرے شویدے۔ او یہ دے سرہ امن د نفسو توہم راخی پہ روحانی طریقے سرہ۔ یہ دے آیت کین د روژے فرضیت ذکر دے او ورسرہ د ہفہ فائدے پہ اختصار سرہ ذکر دی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، دا جملہ دلالت کوی چہ روژہ نیوں مقتضا د ایمان دہ۔ کتب، د قصاص او صوم پہ بارہ کین یے کتب پہ صیغہ د مجہول سرہ ذکر کرے دے اگر چہ دے فاعل معلوم دے چہ اللہ تعالیٰ دے

لیکن داد تکلیف او مصیبت کا روئے دی نو صراحتاً نسبت فی اللہ تعالیٰ تہ
مناسب نہ دے او هر کله چه رحمت او غلبه و رکول او ایمان د خیر کا روئے
او ظاہری خوشحالی سببوتہ دی نو کہ ہفتہ نسبتوتہ صراحتاً اللہ تعالیٰ تہ
کرے شوی دی لکہ یہ سورۃ انعام ۱۶۵، سورۃ مجادلہ ۱۸، سئل کہیں دی۔
سوال: سورۃ مائدہ ۱۰۷ کہیں د قصاص نسبت یہ صیغہ د معلوم سرہ
کرے شوی دے؟

جواب: ہلنتہ خطاب یہودیہ نو سرہ دے نو کہ ہفتی د معصوبیت دوجہ
اللہ تعالیٰ خان تہ د ترہیب د پارہ نسبت صریحی کرے دے۔
الْقِيَامُ، یہ لغت کہیں بندیدل دی د یو غیظ نہ او اودریدل پہ یو غلٹ
باندے۔ او یہ شریعت کہیں بندیدل او منع کیدل دی د خوراک، خشک
او جماع (مفطرات) تہ سرہ د علم تہ پہ صوم یا بندے او سرہ د نیت تہ
د طلوع د صیانہ تر غروب د نمر پورے۔ گَمَّا كَتَبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
یہ دے تشبیہ کہیں د وہ قولوتہ دی اول داچہ تشبیہ صرف یہ فرضیت
کہیں دہ او فائدہ د تشبیہ دادہ چہ روثرہ د مشقت عبادت دے، تو کله
چہ ذکر شویہ چہ دا فریضہ پہ محکمو امتونو یا بندے ہم وہ نو یہ دے سرہ
مشقت آسان شو۔ دویم قول داچہ دا تشبیہ پہ شمار کہیں دہ او پہ دیکہیں
پیر اقوال دی۔ اول قول داچہ دادے ورھے دی چہ ہفتہ تہ ایام
بیض و ثیلہ شی رد میا شتے دیار لسم، خوار لسم او بخلسم تاریخ، او بیا
متسوخ شوی دی پہ روستو آیت سرہ۔ دویم قول داچہ داعین رمضان
دے چہ فرض و وہ یہودیہ نو او نصاراؤ باندے لیکن نصاراؤ پہ کہیں
د خان تہ زیاتے او کرو او پنخوس ورھے ترینہ جو رہے کرے۔ او مراد د
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ نہ تول امتونہ دی د آدم علیہ السلام نہ تراخری
نبی او امت پورے۔ یعنی ہیچ دین سماوی د عبادت د روڑے نہ خالی
نہ و لکہ چہ حدیث د بخاری کہیں راغلی دی بنی الاسلام علی خمس
یعنی ہرہ زمانہ کہیں د ہر نبی دین، دین اسلام و او بنیاد دے دغہ
بنیہ فرائض و چہ یو پہ ہفتہ کہیں روڑے د رمضان دی۔ او بعض مفسرینو
وہیلی دی چہ مراد د مِنَ قَبْلِكُمْ نہ یہودیہ نو نصاری دی۔ لَقَدْ كَرَّمْ
نَتَقُون، دا حصول د پرہیزکاری فائدہ دہ د روڑے نیولو او زجاج وہیلی دی

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ

درخت دی شمارے شوے، نو شوک چہ دی ستاسو نہ

مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ

نا جوہہ یا دی یہ سفر یا ندے (اوپر پر دی روٹے) نو پدہ بانڈے شمار دی دورخو

أُخِرَطَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهِ فِدْيَةٌ

نورونہ ردہا ردقضا، او پہ طغہ کسا نو بانڈ چہ طاقت دیوٹے نہ لری قد یہ دہ

طَعَامٍ مُسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا

چہ خوراک د مسکین رد یو و رڈیا، نو چا چہ اخلاص سرہ او کرو نیک کار

فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ

نودا دیہہ فائده مند دہ دیارہ دھغہ، او روٹے تیول دی رخیدے تاسو دیارہ

إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۱۸۳﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ

کہ چرے تاسو علم لری۔ رنغہ ورخت میاشت د رمضان دہ

چہ مراد دے نہ تقوی دہ دگنا ہونہ محک چہ روڑے سرہ نفس د شہواتونہ پیچ شنی اوگنا ہونہ حویہ شہوت سرہ پیدا کیبری۔ اوحدیث کہیں ہم دے تائید شتہ دے چہ الصوم جتنہ روزہ دال دگنا ہونہ اوہل حدیث کہیں وارد دی چہ چادروغ وٹیل اوٹا کار عمل پہ روزہ کہیں نہ وی پریشودے نو دہ پہ صرف خوراک اوٹشکاک پریشودلو بانڈے اللہ تعالیٰ ہیچ پروانہ کوی۔

مکمل پہ دے آیت کہیں د روڑے مدت ذکر کوی، بیا د روڑے د رعصت دیارہ عدراونہ او حکم د فہم یچہ ذکر کوی۔ ایامًا معدودات، د دینہ محکبیں فعل (صوموا) پتہ دے۔ او شوک چہ وائی چہ دانصب (زور) دوچہ دالصیام نہ دے نو ابو حیان پہ ہٹے بانڈے رد کرے دے۔ اولفظ د معدودات کیارہ د لہزوالی دے محک چہ لہز حیز شمارے کیبری۔ اوہلہ معنی د معدودات دادہ چہ تقدیر یچہ کرے شوے دے پہ خاص عدد (شمارہ) سرہ۔ او د

ایام معدودات پہ بارہ کتب د بعض مفسرینو وینا داده چہ د دیتہ د رمضان
 د میاشتہ ورگے مراد دی چہ یہ لفظ د شهر رمضان سرہ د ہفتے بیان دے
 او تعبیر پہ لفظ د آیام معدودات سرہ د دے حکم د دروس والی د دفع
 کولو د پارہ دے۔ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا، مراد د مرض تہ ہفتہ مرض دے
 چہ ضرر او تکلیف پہ نفس کتب پہ ہلاکت سرہ اوپہ زیادت د مرض
 پیدا کولو سرہ وی۔ یا ماهر طیب، د اکثر چہ دیتہ ارہ وی ہفتہ پے کروڑ
 نیولونہ منع کری (نیشاپوری)۔ أَوْ عَلَى سَفَرٍ مراد د سفر تہ سفر شرعی دے
 او ہفتہ پہ نیز دے اما مانور شافعی، مالک و احمد رحمہم اللہ شپاس
 فرسغہ دے (خلور بریدہ) او ہر فرسخ درے میلہ دے نواتہ خلویست
 میلونہ شول۔ او میل دولس زرہ قد مونہ یعنی ر د خپو د تلویہ مقدار
 نو خلور زرہ عرفی قد مونہ یعنی کائے شوے چہ ہفتہ تہ خلور زرہ خطوات
 وٹیلے ثنی۔ اوپہ نیز د امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ درے ورگے منزل
 کول دی او لفظ د علی د پارہ د تصریح دے یہ کولو د سفر بات دے محکمہ چہ
 لفظ مسافر ہفتہ چاتہ ہم وٹیلے ثنی چہ د سفر ارادہ لری او سفر گرانہ وی
 شروع کرے نو داسے شخص لہ رخصت نیشستہ (اوپہ دیکتب اختلاف شستہ د)
فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ لفظ عدت پے وٹیلے دے او صیام پے تہ دے وٹیلے دا
 دلیل صریح دے چہ برابر والے د قضا پہ شمار د ورگوبن ضروری
 دے۔ لفظ د آخری پے تہ دے وٹیلے بلکہ لفظ د آخری وٹیلے دے دے د پارہ
 چہ اشارہ ثنی چہ د صفت د عدت تہ دے بلکہ صفت د ایام دے۔ د دلیل
 دے چہ یہ قضا روڑ وراؤر لوکبن پرلہ پسے والے اوزر نیول شرط تہ د
 اوپہ روستو کولو کتب پے کفارہ ہم نیشستہ (توپہ دے مسئلہ کتب اختلاف
 شستہ دے)۔ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَ فَدْيَةً كَعَامٍ مُسْكِينٍ، پہ دے جملہ کتب
 د مفسرینو د قولونہ دی اول قول امام بخاری د ابن عمر رضی اللہ عنہما
 تہ روایت کرے دے چہ دا پہ اول د اسلام کتب وچہ روڑہ قرض
 شوہ لیکن سرہ د روڑہ نیولو د طاقت تہ اجازت وچہ شوک روڑہ
 تہ نیسی نو د ہفتہ پہ فد یہ کتب د مسکین تہ طعام ورکری لیکن دا حکم
 منسوخ شو پہ روستو آیت سرہ چہ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ،
 نو بنا پہ دے قول يُطِيقُونَ پہ ظاہری معنی سرہ دے۔ دویم قول

د ابن عباس او علی رضی اللہ عنہما روایت دے چہ دا پہ یار د دیر یو د
(ضعیف) نارینه او یو د زنانه کتب دے۔ او هغه مریض چہ د جوړیدلو
امید یئ ته وی را بوحیان، او ملحق ده په دے پورے حامله او مرضه
زنانه هم چہ په حان یا په یچی یا تده پوره لری۔ دارنگ هر هغه
شوک چہ د روژے تیولو په وچ سره د سخته بیمارۍ او د هلاکت پوره
وی را بن عاشور، لیکن په یار د یو د اکا تو او دائی مریض کتب احتاقو
په نیز یان دے قضا را وړل دی او په قد په کتب یی اختلاف دے۔
سوال: په روستو قول یان دے خو یطیقونه صحیح کیږی ځکه چہ په
دوی کتب غوطاقت نیشته؟

جواب: په دریو طریقو سره دے۔ اوله طریقہ داده چہ په دیکتب (ل)
پت دے لکه سورة نساء نلک کتب۔ دویمه طریقہ: اطای یطیق یا ب
افعال دے او په دیکتب همزه د سلب د یار ده یعنی چہ طاقت سلب
شوے وی۔ دریمه طریقہ داده چہ طاقت لفظ په هغه ځای کتب استعمال یی
چہ قدرت د یو کار وی خوسره د دیر مشقت نه (الوسی)۔ او طاقت د قدرت
هغه درجه ده چہ عجز ته نیز دے وی را بن عاشور او قراء بغوی هم تفسیر
د طاقت په جهدا او مشقت سره کریږی دے۔ او تا بعد د دے بل قراءت دے
د ابن عباس رضی اللہ عنہما ته چہ وَ عَلٰی الَّذِیْنَ یُطَوَّقُوْنَ کَلَامٌ یُطِیْقُوْنَ
او دا قراءت په طریقہ د تفسیر سره دے په دے توجیهاتو سره ضمیر
د یطیقونه روژے ته راجع دے او قراء په معانی القرآن کتب و ټیلی دی
چہ ضمیر قدیه ته راجع دے ځکه چہ قدیه مذكر دے په تاویل د طعام
سره او مبتدا مؤخر ده او عَلٰی الَّذِیْنَ ضمیر مقدم دے۔ نو په دیکتب
اشاره ده چہ شوک د مسکین د طعام طاقت لری نو په هغه یان دے
قدیه واجب ده۔ او په قول د امام شاه ولی الله دهلوی په دے توجیه
سره اشاره ده صدقه قطر ته چہ هغه واجب ده۔ قدیه: په اصل
کتب هر هغه بدل ته و ټیلے شی چہ قائم وی د یو څیز په ځای یان د
او جزاء ته هم و ټیلے شی۔ او طعام په معنی د اطعام (خورولو) سره دے
او دا بیان د قدی دے او په لفظ مسکین سره مصرف د قدی ذکر دے
او هغه په نیز د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه نیم صاع د غنود دے او د

الَّذِي أَنْزَلَ فِيهِ الْقُرْآنَ هُدًى

دائے میاشت چہ شروع شویدے یہ ہے کہیں نزول ذکران ہدایت دے

لِلنَّاسِ وَبَيَّنَّتْ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ

ذیادہ کہ تو لو خلقوا دنیا کا احکام دی دیکر شوہدایا تو کہ قسم نہ او کہ جدائی راوستلو پیغمبر حق او باطل کیں

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

نو شوک چہ حاضر شو سناسو نہ دے میاشت تہ نوروزہ وادنیسی دھے

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ

او شوک چہ دی ناجورہ یا دی پہ سفر باندے

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ

نویہ دہ باندے شمارہ کول دی کہ درخو نوروزہ غواہی اللہ تعالیٰ

نور و طعم و نوتہ پورہ صاع دے۔ او یہ قول کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما کہیں دوہ وختہ غوراک و رکول مراد دی (معالم التنزیل)۔

فَمَنْ تَطَوَّعَ حَيْثُ أَفْهَوْا حَيْرَةً، مراد کہ دے نہ یہ قول کہ مجاہد سرہ ریادت دے یہ یوم مسکین باندے یعنی دوہ مسکینا نوتہ دوہ قدیے و رکری۔

او یہ قول کہ زہری باندے کہ قدیے سرہ دے روژہ یوٹھاے کری لیکن تطووع لفظ دلالت کوی پہ ہجہ عمل چہ اخلاص سرہ اوکریے شی او

حیرتہ مراد ہجہ عمل دے چہ یہ دلیل شرعی سرہ ثابت وی۔ وَاَنْ تَصُومُوا حَيْرَتَكُمْ، بنا یہ قول کہ تسخ یا تہ معنی دادہ چہ سرہ د طاقت

نہ روژہ نیول غورہ دی کہ صرف قدیے و رکولوتہ۔ او بنا یہ دویم قول چہ یوہاگان او حاملہ او مرضعہ زنانہ سرہ د مشقت نہ روژہ او نیسی نو

دا غورہ دہ کہ روژے نہ نیولو او قدیے و رکولوتہ۔ او امام بازی و عیالی دی چہ دا خطاب عام دے تو لو مسلمانا نوتہ کہ روژے ترغیب دے۔

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ، جزاویے پتہ دہ چہ فالصوم حیرتہ روژہ نیول غورہ دہ ہجہ دیا ۴۰

بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

پہ تاسو باندے آسانتیا او نہ خواہی پہ تاسو باندے تنگسیا

وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ

او دے دپارہ چہ بوندہ کرے شمانہ او دے دپارہ چہ لوقی اوائے ذالہ تعالیٰ

عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ وَلَكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۱۸۵﴾

پہ ہفہ طریقہ سرہ چہ ہدایت یے کرے دے تاسو تہ او دے دپارہ چہ تاسو شکر او کرے .

۱۸۵ او پہ دے آیت کہیں تعین دے میاشت دے روژے دے او دے (رمضان) عظمت ذکر کوی. او فرضیت دے روژے دے دغہ میاشتہ پہ علم (معلومیدلو) سرہ دے. او رخصت دے پہ وخت دے مرض او دے سفر کہیں سرہ دے فرضیت دے قضائہ. او پہ آیت کہیں سرہ دے دغہ حکمونو تہ نور حکمونو تہ الہیہ ذکر کوی. شہر رمضان، پہ دے کہیں دیر اقوال دی، اول قول دے فراء بغوی دے چہ داخیر دے او مبتداء پتہ مراد دے یعنی ذالکم شہر رمضان او پہ ذالکم سرہ اشارہ دے ایام معدودات تہ تو پہ دے سرہ تقدیر (اندازہ قول) دے ایام او شو پہ میاشت دے رمضان سرہ. او پہ نیز ذالہ غش المکتوب علیکم صیام شہر رمضان دے یعنی فرض کرے شوی دی پہ تاسو باندے روژے نیول دے میاشت دے رمضان او دویم قول دے کسائی دے چہ دا بدل دے دے الصیام تہ چہ پہ اول دے آیت کہیں ذکر دے. دریم قول دے ابو علی فارسی دے چہ شہر رمضان، مبتداء دے او الذی اُنزل آہ جملہ دے صفت دے او خیر یے پت دے یعنی ہوالذی فرض علیکم صومہ ردائے میاشت دے چہ فرض کرے شویدہ پہ تاسو باندے روژہ نیول دے (خاورم قول) دے بعض نحویاتو مفسرینو دادے چہ دا مبتداء دے او الذی اُنزل فیہ یے خیر دے. رمضان، پہ حساب شری دے ہلال (سیوری مئی) سرہ دانوم دے دے دغہ میاشت. او دادے رمضان تہ اخستلے شویدے. رمضان سوزیدلو تہ وٹیلے شی نو پہ دے میاشت کہیں پہ مختلف عباداتو سرہ گناہونہ سوزی. دار تک پہ وخت تو کم کینودلو کہیں پہ دے میاشت کہیں دیرہ گرمی وہ. او بعضو وٹیلی دی چہ رمضان

ہفتہ یاران تہ و بیلے شی چہ زمکہ دہ دوروتہ پاکوی نو دارنگ دہ مضامینا
روٹے زہر و تولہ دہ گناہوتو نہ پاکوی (اللیاب). اولفظ دہ شہر دلالت کوی
چہ مراد دہے نہ تہولے و ہر گئے دہے میاشتہ دی ٹککہ چہ لفظ شہر
احاطہ کوی پہ تہولو و رجو دہ میاشتہ یاندہے۔ اَلَّذِي اُنْزِلَ فِيْهِ الْقُرْآنُ،
پہ دہے جملہ کتب مراد اظہار دہ فضیلت دہے میاشتہ دہے۔ او مناسب
دہے میاشتہ دہ قرآن سرہ دادے چہ مقصد پہ قرآن کتب ہدایت، او
صفائی (تزکیہ) دہ مؤمنانودہ دہ گناہوتی او دہ گناہوتو نہ او پہ روٹے
سرہ ہم دہ زہر و طہارت حاصلیری نو دوارہ اسباب دہ طہارت پہ
دہے میاشتہ کتب جمع شوی دی۔

اُنْزِلَ، سوال :- صحیح روایا تو سرہ ثابت دی چہ قرآن کریم پہ درویش
کالو کتب نازل شوے دہے او دلتہ وائی چہ پہ رمضان کتب نازل شوین
جواب :- دلتہ دہ انزال تہ مراد ابتدا دہ نزول دہ یعنی نزول شروع
شوے پہ رمضان میاشتہ کتب دہے، او دا قول دہ محمد بن اسحاق
دہے۔ او دہ سفیان بن عیینہ قول دہے چہ مراد دہے نہ انزال
دہ قرآن دہے پہ بارہ دہ فضیلت دہ رمضان کتب۔ او ابن الدنباری و بیلی
دی چہ دہے نہ مراد انزال دہے پہ بارہ دہ قرطیبت دہ رمضان کتب۔
سوال ۲ :- او پہ سورۃ القدر کتب دی چہ قرآن پہ شپہ دہ قدر کتب
نازل شوے دہے ۹۔

جواب :- دہے دوارہ و تعارض نیشہ۔ دہ ابن عمر رضی اللہ عنہما
روایت دہے چہ دا دلیل دہے چہ لیلة القدر پہ میاشتہ دہ رمضان کتب
دہے۔ او ہر چہ روایت دہ تازیلو دہ قرآن دہے پہ یوحنا سرہ دلوج محفوظ
تہ آسمان دہ دنیا تہ او بیا دہ آسمان تہ زمکہ تہ پہ دیر ویشہ کالو
کتب نو دہے تفصیل پہ سورۃ القدر کتب او گورگی۔

الْقُرْآنُ، دالفظ پہ قرآن کتب اتہ پنجوش کرتہ ذکر دہے۔ او قرآن
تکرہ لس کرتہ او قرآنہ دوہ کرتہ ذکر دہے۔ دالفظ پہ اکثر و خابونو
کتب نوم دہے دہے کتاب اطلاق یے پہ تہول اولہ دوارہ یاندہے
کیدے شی او کلمہ کلمہ پہ معنی دہ نفس قراءت یاندہے استعمالی بیبی
لکہ قُرْآنُ الْقَجْرِ (سورۃ اسراء کتب دہ معنی دہے) اکثر اہل علم و بیلی دی

چہ قرآن لفظ کَ قَرَّوْ نہ اَحْسِتِلے شویں دے او قرء پہ لغت کتب جمع کولونہ
 وِیْلے شی او قرآن ہم سورتونہ او آیتونہ دیوین سرہ جمع کری دی او
 احکام، قصص، مثالونہ او دلائل پہ توحید کَ اللہ تعالیٰ او پہ صدق
 کَ آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم یے راجع کری دی۔ او خازن کَ امام
 شافعی نہ نقل کری دی چہ قرآن مہموز نہ دے یعنی کَ قرء نہ مآخوذ
 نہ دے نو بعض علماؤ وِیْلے دی چہ کَ قَرَّوْ نہ اَحْسِتِلے شویں دے
 پہ معنی دیوٹھائے کولوسرہ۔ او قرطبی وِیْلے دی چہ قرآن پہ معنی
 کَ مقروء دے او توم دے کَ کلام کَ اللہ تعالیٰ او مخلوق نہ دے۔ او اتفاق
 کَ اہل سنت والجماعت (سلف صالحین) دادے چہ دا قرآن مسموع،
 متلو، او مقروء دے لفظاً او حرفاً کلام اللہ دے۔ او چاہے دا قول کرے
 دے چہ کلام لفظی قرآن نہ دے بلکہ کلام نفسی قرآن دے تو دا قول
 او تقسیم بدعت دے او خلاف دے کَ عقیدے کَ سلف صالحینونہ او
 نور تفصیل او تحقیق پہ کتابونہ کَ عقیدے کَ سلف صالحینونہ موجود کَ
 هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ، دا ذکر کَ عظمت کَ قرآن
 دے پہ دو اوصاف سرہ اول هُدًى او مراد پہ دے سرہ ہدایت عامہ
 دے کَ عقائد و او احکام۔ دویم وصف وَبَيِّنَاتٍ دے دا عطف کَ خاص کَ
 پہ عام یا ندے کَ وجہ کَ اہمیت او اشرقیّت کَ بینات نہ۔ یعنی
 ہدایت کتب بعض حق دے او بعض جلی دے نو پہ بینات کتب
 جلی ہدایت مراد دے چہ ہخہ حلال و حرام او مواعظ واضحہ دی
 اَوْ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ تلو کتابونہ الہیوتہ اشعار دہ او قرآن دہ
 نہ بعض دے۔ نو کَ اول هُدًى نہ مراد ہدایت کَ قرآن دے او کَ دویم
 نہ مراد ہدایت کَ محکمہ کتابونہ دے یا کَ اول نہ مراد اصول او عقائد
 دی او کَ دویم نہ مراد فروع او احکام دی او الفرقان کتب اشعار دہ
 ہخہ دلیلونہ چہ کَ حق او باطل جدائی راوی۔ قَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ
 الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ، ہر کلمہ چہ عظمت کَ رمضان کَ میاشت ذکر شونہ
 اَوْسِ اِذَا كُنْتَ فَذَكَرْ كَوْنِي دے وجہ نہ یے قَا ذکر کرے دہ۔
 شَهِدَ پہ معنی کَ حضر دے یا پہ معنی کَ عَلِمَ دے لیکن پہ معنی
 کَ رَآی (لیدلو) سرہ نہ دے کَ دودہ وجونہ اولہ وجہ دا چہ کَ لیدلو

دِیَارِہ شَہِدَا استعمالیبری شَہِدَا نہ استعمالیبری۔ دویمہ وجہ داچہ
 بناء پہ دے معنی (را)ی، یہ لیدل د سپوریمئی د ہرینو شخص دِیَارِہ
 شرط شی اور دا شرط ممکن نہ دے۔ ہر کلمہ چہ شَہِدَا پہ معنی دَہْضَر
 شی نو الشَّہْر مفعول فیہ دے یعنی شوک چہ حاضر وی پہ دے میاشت
 کنیں پہ خپل کور او مقام کنیں او تور شرعی عذر و نہ یثے نہ وی۔ اوچہ
 پہ معنی دَ عَلِمَ شی نو الشَّہْر مفعول پہ پہ یہ تقدیر د دخول الشہریا
 حلول الشہر سرہ وی۔ او پہ حدیث (صوموا لرؤیتہ و افطروا لرؤیتہ)
 کنیں رؤیت پہ معنی دَ عَلِمَ سرہ دے او علم (خبریدل) د میاشتہ خو
 برابرہ خبرہ دہ کہ پہ خپل لیدل و سرہ وی او کہ دیل عادل شخص او
 شاہد پہ لیدل و سرہ وی او برابرہ خبرہ دہ کہ دالیدل پہ ہر خائے
 کنیں شوی وی یا پہ یو علاقہ کنیں لیدل او شی او تور و علا و علا و
 تہ صحیح خبر اور سیری، تو ظاہر د آیت او حدیث پہ دے باندے
 دلیل دے اگرچہ پہ دیکش دابن عباس رضی اللہ عنہما د روایت د
 وجہ نہ اختلاف شتہ۔ او ہغہ دلالت کوی پہ اعتبار د اختلاف مطالعو
 باندے۔ تفصیل یثے د احکامو پہ کتابو تو کنیں او کوری۔

وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ، سوال راخی چہ
 دا جملہ خو مخکنش آیت کنیں تیرہ شویہ؟
 اول جواب دادے چہ مخکنش آیت کنیں د ایام معدودات نہ د ایام
 بیض روژے مراد وے رمضان نہ و مراد نو د ہغے سرہ یثے دغہ
 عذر ذکر کرو۔ او دلتہ روژہ د رمضان ذکر شوہ نو بیایے دا جملہ ذکر
 کرہ۔ دویم جواب دادے چہ ہلتہ د ایام نہ مراد رمضان و ولیکن
 ہر کلمہ چہ فَمَنْ شَہِدَ مِنْکُمْ آہ عام ذکر شو نو وہم راغے چہ دا پہ
 مریض او مسافر تہ ہم شامل وی نو دے وہم د دفع کولو دِیَارِہ یثے
 دارخصت دِیَارِہ ذکر کرو، او د اختصار دِیَارِہ یثے دلتہ مِنْکُمْ ذکر کرو۔
 دریم جواب: روستو علتونہ ذکر کول مقصد و نو دے وچہ نہ یثے
 معلول دِیَارِہ ذکر کرو چہ بیان د علتو تو نہ نزدے شی۔

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ، ہر کلمہ چہ دلغہ احکام پنخہ
 و و اول سقوط د فرضیت د ادا د مسافر او مریض نہ۔ دویم تخصیص

دورخونہ کول دقضا روژ وراور لو دپا ۶۔ دریم فرضیت دقضا روژ و
موافق دورخو د ادا رپا تے شوق سرہ۔ خلورم حکم فرضیت د نفس قضا
راور لو۔ پنجم پایندی کول ددے احکامو۔ تو ددے پہ ترتیب سرہ یے
دے علتونہ ذکر کرل چہ یُرید اللہ آہ د اول حکم علت د۔ وَلَدِیْرُیْدُ یُکْمَلُ
دویم حکم علت دے۔ وَلِیْکُمِلُوا الْعِدَّةَ د دریم حکم علت دے۔ وَلِیْکُمِلُوا
اللہ د خلورم او وَلِیْکُمْ تَشْکُرُوْنَ د پنجم حکم علت دے۔

سوال :- ددے نہ معلومیری چہ یسر (آسانتیا) د بند کا نو د اللہ تعالیٰ
پہ ارادے سرہ دے او عسر د دوی د اللہ تعالیٰ پہ ارادے سرہ نہ دے۔
او دا خو خلاف دے د قول د اللہ تعالیٰ وَمَا تَشَاءُوْنَ اِلَّا اَنْ یَّشَاءَ اللہ نہ
او د نور و آیتو نو د عموم د ارادے الہی نہ ۹۔

جواب :- دلته پہ ارادہ کیں مراد صرف مشیت نہ دے بلکہ پہ احکامو،
او امر و او تو اہیو کیں یسر او عسر مراد دے یعنی اللہ تعالیٰ بند کا تو نہ د
کران کارو تو تکلیف نہ ورکوی بلکہ د آسان کارو تو حکم ورکوی پہ دلیل
دَلَا یُکَلِّفُ اللہ نَفْسًا اِلَّا وُشْعَهَا (سورة یقرہ ۲۸۶) سرہ۔
وَلِیْکُمِلُوا الْعِدَّةَ، دا معطوف دے پہ ما قبل جملے یا بندے یعنی لَتُبَسِّرُوْا
وَلَا تُعَسِّرُوْا۔

وَلِیْکُمِلُوا اللہ عَلٰی مَا هَذَا کُمْ، عَلٰی پہ خیلہ معنی سرہ دے اولفظ د حامدین
پتہ مراد دے۔ یا عَلٰی پہ معنی د لام د علت دے او ما مصدریہ دے یا
موصولہ دے۔ پہ دے تکبیر کیں دوه قولونہ دی۔ اول دا چہ مراد د
دے نہ د اختر و تو تکبیرات دی پہ شپہ او ورخ د اختر و تو کیں او
روستو د مونخو نو د اختر و تو نہ، سرہ د اختلاف د اما مانو نہ۔ دویم
قول، مراد د تکبیر نہ تعظیم د اللہ تعالیٰ دے۔ مَا هَذَا کُمْ کیں اشارة
چہ طریقہ او الفاظ د تکبیر او تعظیم یہ موافق د شریعت سرہ وی
یہ مبتدع و رُحان نہ جو ر شوق طریقو او الفاظو سرہ یہ نہ وی۔
وَلِیْکُمْ تَشْکُرُوْنَ، مراد د شکر نہ عمل کول دی پہ احکامو د اللہ تعالیٰ
پہ اخلاص د نیت سرہ بغیر د ریا او شمعکت نہ۔

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ط

ادکوم وخت چہ تیوس اوکڑا ستانہ بندگان زمانہ یا زمانہ کیں یوقیناً زہ نزدیے سیم،

أَجِيبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَاكَ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي

قیوم دعا د دعا کو دنی کلہ چہ زمانہ دعا غواری نوزما احکام دیورہ قبول کسری

وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ (۱۸۹)

ادیقین اوساتی یہ ما باندے ددے دیارہ چہ دوی مقصد تہ اور سیری۔

مثلاً یہ دے آیت کیں اشارہ دہ چہ روژہ سبب د قربت الہی اوسبب
د اجابت د دعا دے۔ د دے وجہ تہ دروژہ د افطار یہ وخت کیں د
دعا کو لو ترغیب یہ احادیث کیں موجود دے۔

ربط :- د دے آیت د محکمن سرہ یہ یوٹھو وجود دے۔ اولہ وجہ داچہ
ھرکلمہ محکمن آیت کیں تکبیر او شکر ذکر کرے شو او ہغہ سبب قربت
د خاص بندگان دے اللہ تعالیٰ تہ تو اوس د ہغہ بدلہ ذکر کوی چہ ہغہ
قربت د اللہ تعالیٰ دے بندگان تہ یعنی اول سبب دے د پارہ د قربت
او اجابت د اللہ تعالیٰ لکہ چہ صحیح حدیث کیں وارد دی چہ شوک اللہ
تعالیٰ تہ یولیشنت نزدیے کیبری تو اللہ تعالیٰ ورتہ یو ذراع نزدیے
کیبری (الحديث) دویمہ وجہ داچہ اول یے امر د تکبیر و رکرو تو اوس
رغبت د دعا و رکوی، اشارہ دہ چہ د دعا تہ محکمن ذکر او ثناء د اللہ
تعالیٰ پکار دہ۔ دریمہ وجہ دادہ چہ ہرکلمہ یہ روژہ کیں د تشدد
حکم د وجہ تہ بعض صحابہ کرامونہ مخالفت صادر شوے و او بیہ
ہغوی پیہمانہ شمول او توبہ یے او بیستلہ تو اللہ تعالیٰ خبر و رکرو
یہ دے آیت سرہ د تویے د قبولیت د ہغوی او د نسخہ د تشدد۔ تو
دا تمہید دے د پارہ د روستو آیت۔

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي، د دے تیوس پہ بار کیں دیر اقوال دی
د مفسرینو۔ اول قول ہغہ دے چہ یہ ربط کیں دریمہ وجہ ذکر شوہ
دویم قول قراء بغوی د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ نقل کریں دے
چہ دا د یهود و یہ جواب کیں دے چہ ہغوی وئیل چہ اللہ تعالیٰ

دیر لرے دے پہ آسمان تو کتب دے تو خہ ریک دعا گانے آوری. دریم
 قول ابن جریر او ابن کثیر ذکر کریدے چہ یو یا تہا پی د نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم نہ تپوس او کرو چہ رب زمونہ نزد دے دے چہ پہ پتہ
 ورتہ مدعا پیش کو او کہ لرے دے چہ چٹ ورتہ او وھو. ثلوم
 قول ابن جریر دقتا دہ نہ نقل کرے دے چہ صحابہ کرام و تپوس کرے
 و چہ د رب نہ دعا پہ خہ طریقہ سرہ او غوار و نو دا جواب او شو.
 پتھم قول د عطاء نہ روایت دے چہ دوی تپوس کرے و چہ پہ کوم
 دخت کتب دعا غوار و. شپیم قول د حسن بصری نہ روایت دے چہ
 صحابہ کرام و تپوس کرے و چہ رب زمونہ کرم خائے دے. خو غورہ
 خیرہ دادہ چہ دا آیت دے تولو اقولوتہ شامل اوعام دے. اودا آیت
 جواب دے ددغہ تولو سوالوتو.

قَرِيبٌ قَرِيبٌ، دا سے یے اوتہ وئیل چہ قُلْ لَّهْم (دوی تہ او وایہ) دا د
 کلام د اختصار د پارہ او د زیات اطمینان و رکولو د پارہ دے کو یا چہ
 اللہ تعالیٰ پخیلہ جواب و رکوی د زیادت قرب د ویس نہ. قَرِيبٌ، قرب
 صفت د اللہ تعالیٰ پہ درے آیتو کتب راغلے دے اول دا آیت د. دویم
 اِنَّ رَبِّيْ قَرِيبٌ مُّجِيبٌ (سورہ ہود سلا) دریم اِنَّهٗ سَمِیْعٌ قَرِیْبٌ (سورہ
 سیاتہ) او پہ صفت د نصرت الہی کتب پہ سورہ یقرہ محل کتب، او
 صفت د رحمت الہی پہ سورہ اعراف سلا کتب، او اقرب صفت پہ
 سورہ ق سلا کتب او سورہ واقعہ سلا کتب.

فائدہ ۱:- قرب مشترک استعمال پیری پہ مکان، زمان، نسبت او
 رتبہ، رعایت (حفاظت) او پہ قدرت کتب، تو قرب د اللہ تعالیٰ، ہغہ
 پہ اعتبار د علم او قدرت، سمع او اجایت سرہ دے. تودلتہ قرطبی
 اجایت، علم او فضل کول ذکر کری دی او خازن علم او حفظ ذکر کرید
 چہ نہ دے پتہ پہ ہغہ باندے ہیخہ خیر. او ابن جریر سمع او اجایت
 ذکر کرے دے. نو دا تاویل (من موم) نہ دے بلکہ حمل د مشترک
 لفظ دے پہ یو معنی باندے او دا سے تحقیق پہ لفظ د معکم کتب ہم د.
 او بعضو علمائ وئیلی دی چہ دا د متشابہاتو نہ دے لیکن پہ دوارو
 قولو سورہ، سورہ د فوقیت د اللہ تعالیٰ نہ پہ عرش باندے ہیخہ منافات

نہ لری یعنی ذکرش کے پاسہ دے اوسرے کے ہنخ نہ ہر شہرتہ کے قرب
صفت لری .

فائدہ ۲۵ : دایکارتہ دلیل دے چہ یہ ذکر کے اللہ تعالیٰ او کے اکیس جہر
کول او چننے و ہل کے سنت نہ خلاق کا ردے او شوک چہ دینہ دین او
ثواب وائی تو بدعت دے . او تا ئید کے دے ہنخہ حدیث کے بغاری
شریف دے چہ دلتہ این کثیر او نور و مفسرین تو ذکر کرے دے چہ
یا ایہا الناس اربعوا علی انفسکم فانکم لا تدعون اصم ولا غائبا
اتما تدعون سمیعاً بصیراً (اے خلقو یہ خان یا ندے ترس او کڑی
ٹھکے چہ تاسو آواز نہ کوئی کو تر او غائب تہ بلکہ تاسو ہوا آواز کوئی
آورید و تکی اولید و تکی ذات) تہ نو ہنخہ خلق چہ بغیر کے دلیل شرعی
خاص نہ ذکر کے دعا گانے او تکبیر و تہ یہ جہر سرے کوی نو ہنخوی کے
آیت او حدیث مخالفت کوی .

اٰحِبُّبْ دَعْوَةَ السَّاعِ اِذَا دَعَا، داصفت دے کے قرب یا دویم خبر دے
کرائی کے پارہ . یا استیناف دے نوییان دے کے قربت الہیہ . اٰحِبُّبْ
داجابت نہ احتستلے شوے دے او اجابت یہ لغت کیں مطلق جواب
ورکولو تہ و ثیلے شئی کہ ہنخہ پہ نعم (ہائی) سرے وی او کہ پہ لارہ) سرے
وی . لیکن پہ عرف کیں خاص دے پہ اجابت کے نعم سرے . او فرق
داجابت او استجابت پہ مینج کیں دادے چہ استجابت خاص دے پہ
اجابت پورے کولو کے مقصد سرے یعنی چہ شہ شہز شوک غواہی نو ہنخہ
ورکھے شئی . او اجابت عام دے کہ پورے مقصد حاصل شئی یا نہ .
اجابت پہ قرآن کیں پہ بارہ کے دعا کیں پہ سورۃ ابراہیم ص ۱۱۱ ، سورۃ
نمل ص ۱۱۱ او سورۃ یونس ص ۸۹ کیں ذکر دے او پہ بارہ کے دعوت کیں
پہ سورۃ قصص ص ۴۵ ، سورۃ احقاف ص ۳۱ او سورۃ مائدہ ص ۱۱۱ کیں ذکر
دے . او استجابت پہ قرآن کیں اتہ ویشٹ کرتہ ذکر دے پہ دیو
طریقہ سرے . اولہ طریقہ ، دعا قبول پہ پورے مقصد ورکولو سرے کہ
پہ سورۃ آل عمران ص ۱۹۱ ، سورۃ انفال ص ۱۱۱ ، سورۃ یوسف ص ۱۱۱ او سورۃ
انبیاء ص ۱۱۱ ، ص ۱۱۱ ، او ص ۱۱۱ کیں او نور آیتونہ ہم دی . دویمہ
طریقہ پورے حکمونہ مثل کہ دا آیت او سورۃ آل عمران ص ۱۱۱ ، سورۃ

رعد ۱۰۰، سورة انعام ۱۰۱، سورة شوریٰ ۱۰۲، سورة غفرہ ۱۰۳، سورة اسراء ۱۰۴، سورة ابراہیم ۱۰۵۔

دَعْوَةُ النَّاسِ اِذَا دَعَانِ، دعوت، داع اور اِذَا دَعَمُوْهُ دے پھر دے۔
سوال :- دے دے عموم تہ معلوم پیری چہ اللہ تعالیٰ دے ہر چاہرہ بیوہ
دعا قبولی او حال داد دے چہ دے بندگانو دیرے دعا گانے تہ قبل پیری
جواب :- اجابت دے قسمہ دے اول دے چا مقصد پورہ کول،
دویم دے حقہ اجر او ثواب و رکول او دریم دے حقہ تہ یل مصیبت لرے
کول۔ داپہ حدیث دے مستدکین دی او حقہ این کثیر پہ سند سرہ
نقل کریدے۔

جواب ۲ :- دے مقید دے پہ قید دے مشیت الہی سرہ پہ دلیل سورة
انعام ۱۰۰، سورة اسراء ۱۰۱، سورة اودارنگ ۱۰۲، سورة ایتوتو کتب
قیودات دی لکہ تصرع او اخفاء رپتہ و تیل) سورة اعراق ۱۰۳، او
خوف، طبع کول سورة اعراق ۱۰۴۔ اضطرار او دیرہ عاجزی کول
سورة تمل ۱۰۵۔ او عدم اعتداء و دے خود شرعیہ تہ تجا ورتہ کول
سورة اعراق ۱۰۶۔ دارنگ قیودات پہ احادیثو کتب ہم دی۔ یعنی
چہ کتاہ پہ کتب تہ وی، او پدیکول دے صلہ رحمی پہ کتب تہ وی،
الحديث (احمد، ترمذی)، استعجال پہ کتب تہ وی یعنی دعا تہ
پریردی پہ دے وجہ سرہ چہ زرولے تہ قبل پیری (صحیحین) یقین
کول پہ اجابت دے دعا یاتے (مسند احمد)، پہ خوراک شہنشاہ
اولیاس کتب دے خرام تہ حان سائل (الحديث)، اِن شئت بہ تہ
وائی رخاوری، مؤطا، اودارنگ پہ اوقاتو دے اجابت کتب بہ وی چہ
حقہ وخت دے پیشمتی او دے شپے آخری دریمہ حصہ دے او وخت دے روڑے
ماتولودے او پہ منبع دے اذان او اقامت کتب، پہ وخت دے نزول دے باران
کتب، پہ صف دے قتال فی سبیل اللہ کتب، دے جمع دے ورے پہ یو وخت
کتب او چہ پہ مکانونو دے اجابت کتب وی چہ حقہ کعبہ شریفہ دے،
اولاد دے دے میزاب رپرتالے دے رحمت تہ، حرم مکی او ریاض الجنۃ
او دغسے نور مکانونہ او وختونہ چہ مفسرینو او محدثینو شمار کریدے۔

حَلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ

حلال کرے شوئیکے ستاسو کے پاره پہ شپہ کے روزہ نیولو کیں یوشائے کیدال

إِلَىٰ نِسَائِكُمْ طَهُنَ لِبَاسٍ لَّكُمْ

خپلو بیسیانو سرہ دوی جامہ دہ ستاسو کے پاره

وَأَنْتُمْ لِبَاسٍ لَّهِنَّ طَعِمَ اللَّهُ أَنْتُمْ

او تاسو جائے یئ د دوی کے پاره عالم دے اللہ تعالیٰ چہ یقینا تاسو

نو آیا تونہ کے دعا کے اجابت پہ دے قیودا تو سرہ مقید دی۔ او اللہ تعالیٰ غفور او عفو کریم دے کلہ بغیر کے دے قیودا تونہ ہم اجابت کوی۔ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي، استجابت کیں معنی کے طلب دہ یعنی طلب کے اجابت کے دعا دے کوی (ابن عطیہ)۔ او مجاہد و بیہی دی چہ دعوت اللہ تعالیٰ (چہ ایمان او اطاعت دے) ہفہ د پورہ قبول کری او پہ ہفہ کیں دغہ تیر شوی قیودات ایجابی او سلی داخل دی۔

وَلْيُؤْمِنُوا بِي، سوال:- لفظ کے عبادی بلالت کوی چہ دوی خو ایمان والادی نو بیا ہے دالفظ کے تھے کے پاره ذکر کرو۔ او دار تک فَلْيَسْتَجِيبُوا کیں کہ استجابت پہ ایمان سرہ مراد دوی تو وَلْيُؤْمِنُوا خو تکرار دے او کہ استجابت پہ عملو نو سرہ وی نو ہفہ خو کے ایمان تہ روستودی؟۔ جواب:- مراد کے دے تہ پہ ایمان یا ندے دوام کے استقامت دے یا ایمان او یقین کول پہ استجابت کے دعا یا ندے مراد دے۔ یا مراد کے دینہ کمال کے ایمان دے پہ طاعا تو سرہ (بحر، اللباب)۔

لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ، مادہ کے رشد پہ قرآن کیں نورس کرتہ ذکر دہ اور رشد مصالح کے دنیا او دین حاصل دی۔ او کلہ داصر ف کے مصلحت دنیوی کے پاره ذکر وی لکہ سورۃ نساء ص ۱۱ او سورۃ ہود ص ۱۱ کیں۔ او اکثر کے مصلحت دنیوی او دینی دواپو کے پاره مستعمل راخی۔ دلتہ ہم مراد دادے چہ پہ استجابت او ایمان سرہ دینی او دنیوی مصالح او منافع حاصلیری۔ اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ کے دے قاضے تہ محتاج تہ دے بلکہ انسان او بندہ محتاج دے۔

كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ

(نزدک) دے چہ نقصان کیں ہم اچول دُخول خا نوہ خیل نو آسانتیا کے راوستلہ پہ تاسو باند

وَعَفَا عَنْكُمْ فَاَلَنْ بِأَشْرَوْهِنَّ وَابْتَغُوا

ادخاخی اوکھہ تاسولہ ، نو ادس یو خائے کیدل کوئی دبیبیا نو خپاوسرہ او لہوئی

مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّىٰ

ہذا چہ حلال کرے کہ اللہ تعالیٰ تاسولہ ، او خوراک کوئی او شکار کوئی تو دے پورے

يَتَّبِعِينَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ

چہ بنکارہ شی تاسوتہ تار سپین د تار

الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتَمُوا الصِّيَامَ

نور نہ د صبا تہ ، بیا پورہ کرئی روژہ

إِلَى الْإِيلَاءِ وَلَا تَبْأَشْرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَافُونَ

تر شپے پورے اومہ یو خائے کیدری دبیبیا نو سرہ پہ داسے حال چہ معتکف ہی

فِي الْمَسْجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا

پہ جماعتو نو کیں ، دا ذکر شوے پورے مقرر د اللہ تعالیٰ دی نومہ نزد کیدری دیتہ پہ مخالفت کو لہوہ

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ الْآيَاتِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٤﴾

دغسے بیانوی اللہ تعالیٰ احکام خیل خلقوتہ دے دپارہ چہ تقویٰ حاصلہ کرئی ۔

یہ دے آیت کیں د رمضان مبارک د شپے او د ورے احکام ذکر

کوی ، چہ د شپے رفت ، خوراک نمینکار ترقجر پورے حلال دے

او د فجر نہ روستو تر ماہنام (شپے) پورے دا درے وارہ شیزوتہ

منع دی ۔

ربط ۔ د دے آیت اول د یُرِی اللہ بکمر الیسرہ د ۔ یعنی پہ دے

آیت کیں د دے امت سرہ یو آسانتیا ذکر کوی د روژے پہ بارہ کیں ۔

دویم ربط یے د قلیستجیبوا سرہ دے یعنی پہ دے آیت کیں داسے

احکام ذکر کوی چہ دھے استعجابت ضروری دے۔ دریم ابو حیان ذکر
کری دی چہ ہرکلمہ مخکش ہے کَمَا كَتَبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ ذکر
کریے ووجہ دھے نہ تشبیہ دے، کتابت، شرط تو او تو رو تکالیفو
دصوم تہ اشارہ وہ۔ او دارنگ اہل کتاب تہ امر ووجہ روستو د اودہ
کیدلو د مابینام نہ یہ تاسو عوراک خشکاک اوجماع منع دہ۔ او یہ
ابتداء د اسلام کش دا حکم یہ مسلمانا تو باندے ہم وولیکن اللہ
تعالیٰ د لطف اورحمت خاصہ د وجے تہ یہ دے آیت کیں دا حکم د
دوی نہ منسوخ کری۔

سبب د نزول د آیت:۔ جمہور و مفسرینو او امام بخاری او ابو داؤد
اونور و محدثینو و بیلی دی چہ پہ اول د اسلام کیں چہ ہرکلمہ روڑہ
فرض شوہ نو حکم دا ووجہ مابینام افطار کوئی لیکن د ماسخوتن د مونج
نہ روستو یا د اودہ کیدلو نہ روستو یہ دوی باندے عوراک خشکاک
اوجماع حرام وہ لیکن د بعض صحابہ کرام وکلہ ر عمر او کعب انصاری
رضی اللہ عنہما، نہ دے حکم خلاف او شویہ عطایٹی اجتہادی سرہ
اوقیس بن حرمہ رضی اللہ عنہ د دہ ورخوا او شیو د مسلسل عوراک
نہ کولو د وجے نہ یے ہوشہ شودن اللہ تعالیٰ دغہ حکم یہ دے آیت
سرہ منسوخ کری او یہ دے امت باندے ہے تخفیف او آسانتیا روستلہ
او ابو مسلم اصفہانی و بیلی دی چہ دا حکم یہ شرع د تصرایت کیں وو
لیکن زمونہ یہ شریعت کیں منسوخ شو لیکن د لفظ د اِجَلْ او تَحْتَائُونَ
د دلالت نہ معلومیری چہ دا قول ضعیف دے۔

اِجَلْ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ، مراد دے نہ ہرہ شبہ د روڑے د میاشت
دہ۔ ہرکلمہ چہ د روڑے نیت د شبہ نہ کیہی دے وجے نہ د لیلہ
اضافت ہے الصیام تہ او کری۔ الرَّكْعَةُ إِلَى نِسَاءِكُمْ، لفظ د اِلَى ہے دے
وجے نہ راورو چہ یہ دیکش معنی د افضاء (ور رسیدلو) مراد دہ۔
رفت پہ اصل کیں فحش کلام تہ و بیلی شی۔ او زجاج د ابن عباس
رضی اللہ عنہما نہ روایت کریے دے چہ رفت یو جامع کلمہ دہ د پارہ
د ہرمغہ قول او فعل چہ انسان ہے د خیل اہل نہ غواہی او شرط
پہ کیں دا دے چہ پہ حضور د اہل (بنو) کیں وی اورفت جماع تہ
ہم و بیلی شی۔

فائده :- په كلام د الله تعالى كېن د جماع نه په كنيا يا تو راو مهذب
 كلماتو سره تعبیرونه شوی دی لكه افشاء، تغشأها، لا مستمر،
 دخلتم بهن، فأتوا حرثكم، تمسوهن، استمتعتم بهن، لا تقر بهن
 او د هر غایي مناسب سره دغه الفاظ راوپل شوی دی. دلته د لفظ
 رفت راوپلو د پاره مفسرینو دا وجه ذکر کړې ده چه په وخت د حرمت
 کېن دا عمل شوې و نو په دیکېن په یو وچه سره قیاحت موجود
 وراړلای هم به قیاحت یا ندی د دلالت کوی.

هَنْ لِبَاسٍ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهَا، دا د اَجَلْ لَكُمْ د پاره اول علت د
 په تشبیه د ښځې خاوند د لباس سره دیر و جوها ت دی. اوله وجه
 داچه لکه څه رنګه چه لباس او بدن یو بل سره خوخت اول ازم او ملزوم
 دی داسې زوجین هم دی. دویمه وجه داچه لباس بدن لره پتوونکې
 د نو دارنګ ښځه خاوند د یو بل د پاره پرده ده د فحش کارئی
 او بدن نامنی نه. دریمه وجه: د مجاهد قول دا دے چه په لباس کېن
 د بدن د پاره سکون او آرام وی نو دغه شان ښځه خاوند هم د یو بل
 د پاره د تسکین او آرام سبب وی. څلورمه وجه: قول د ربیع دے چه
 ښځه په شان د قریش (تولایي) او خاوند په شان د لحاف (پرستنه) د.
 نو هرکله چه دا دواړه د یو بل سره پوره ارتباط لری او یو بل ته محتاج
 دی، نو د دوی د پاره هرکله چه د ورځې ممانعت و نو د دغه وجوها
 د وچه نه د شپې اباحت ضروری شو. عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ
 أَنْفُسَكُمْ، دا د اَجَلْ لَكُمْ د پاره دویم علت دے. یعنی د خیانت (ګناه)
 نه د پچ کولو د پاره الله تعالى په دے حکم کېن تخفیف او فراخی راوسته
 اَنْفُسَكُمْ په معنی د یو بل په نقصان او ګناه کېن اچولو دے لکه د
 تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ په شان یا په معنی د خپلو خاوندو دے چه هر یو
 خپل ځان په ګناه کېن اچوی. تَخْتَانُونَ، د خیانت نه اخستې شویک
 په اصل کېن په امانت کېن د نقصان کولو په معنی یا ندی دے او
 ګناه کول هم په حقوق الله کېن خیانت کول دی. نو دلته د مفسرینو
 دوه قولونه دی اول داچه مراد په دے سره هغه عمل دے چه
 بعض صحابه کرامونه صادر شوی و وچه مخکېن د هغه ذکر شویدے

او هغه په اعتبار د ظاهرسره د الله تعالیٰ په حکم کین خیا لت کول وولیکن
 صحابه کرامو د هغه نه توبه او وېستله او هغه توبه الله تعالیٰ قبوله
 کړه په قرینه د قَتَابِ عَلَیْکُمْ سره او هغه کناه یې معاف کړه په قرینه
 د عَفَا عَنْکُمْ سره. نو دا دلیل دے چه صحابه کرام اگر چه معصوم
 نه دی لیکن د هر کناه کولو نه روستو یې سمدستی توبه او استغفار
 کړے دے او د هغه قبولیت او معافی په قرآن کین ذکر ده او دا په اُمت
 کین دیره لویه مرتبه ده - دویم قول دادے، فَکُنْ مِنْ عَمَلِ د صحابه
 کرامو اجتهادی خطائی وه نو معنی د تَخْتَا کُونَ اَنْفُسُکُمْ داده چه که
 چرے دا حکم (د حرمت) الله تعالیٰ همیشه د پار یا قی پر بنیودے وے
 نو تا سویه خپل خا تونه په کناه کین اچولے وے لیکن الله تعالیٰ په
 تاسو یا ن دے تحقیق را وستو او قراخی یې په حکم کین او کړه نو تَابِ
 عَلَیْکُمْ په معنی د تَخَفَّفَ دے او عَفَا په معنی د وَاسَخَ دے نو د عبارت
 تنجیز په معنی د تعلیق سره دے او دا سے په کلام کین معروف دے -
 (قرطبی، اللیب) او دا دویمه توجیه غوره ده محکه چه کناه کول سبب
 د آسانتیا او نسخ د پار ه مناسب نه دے او دارنگ په دے توجیه کین
 د صحابه کرامو کناه کول هم نه ثابتیږی -

فَالْطَّنْ بِاَشْرَوْهَنْ، ابوالبقاء و هیلی دی چه اَلْطَّنْ د زمانه حاضر
 د پار دے او په ماضی قریب او مستقبل قریب یا ن دے هم دلالت
 کوی د دے وجه نه د دینه روستو یې صیغه د امر چه د استقبال یا ن دے
 ذکر کړیږی - یا دلته عبارت پت د معنی، فَالْطَّنْ اَبْحَثَا لَکُمْ مَبَاشَرَتَهُنَّ فِی کَلْبَةِ
 الضَّیَامِ - یا شَرَوْهَنْ، مباحثت په اصل کین پیوست کیدل دی د
 خرمن د یو بدن د یل بدن د خرمن سره او په جماع کین دا صورت
 جوړیږی نو د دے وجه نه د دینه مراد جماع کول دی - او تور مقدمات
 د جماع په قیل، لمس و غیره سره دی چه هغه پکین هم داخل دی -
 وَابْتَغُوا مَا کَتَبَ اللّٰهُ لَکُمْ، په مَا کَتَبَ کین ډیر اقوال دی، اول قول داچه
 مراد د دینه ولد (خوځے یا لور) دے او ابتغاء نه مراد نیت او اراده کول
 دی او کَتَبَ نه مراد تقدیر کول دی او مقصد دادے چه د نکاح او جماع
 مقصد صرف شهوت رانی نه ده بلکه د نسل زیاتول مقصد دی د دے

وہی نہ ہونے پر وہ چہ جاہلہن خلقیئے کے منع کے نسل (منصوبہ
 بدائی) کے پارہ استعمالوی اوضبط تولید کوی نوہونہ کے شریعت عظیم
 مقصد نہ خلاف دی۔ دویم قول: مراد کے دے نہ ہونہ محل دے
 چہ اللہ تعالیٰ کے ہونے جماع او استعمال حلال کرے دے لکہ یہ دے
 سورۃ کہیں دی نو مراد کے گتیب نہ آجہل دے۔ دریم قول داچہ مراد
 کے دے نہ ہونہ اوقات دی چہ یہ ہونے کہیں شرعاً جماع کول جائز
 وی یعنی چہ حالت کے حیض او نفاس وغیرہ کہیں نہ وی۔ ثلوم
 قول، مراد کے دے نہ بیبیانے او وینزے دی۔ ثورا قول ہم یہ
 دیکھیں شتہ خوہونہ بعید دی۔ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا، داعطف دے یہ
بِأَشْرَدِ هَنٍّ یا نہ او دایئے کے دے وی نہ ذکر کرو لکہ چہ بخشیر دے
 حکم نہ کے خوب کولوتہ روستو میا شرت او جماع منع وہ تو دار تک
 خوراک خشکاک ہم منع و نو کے ہونے تعلیل او اجازت او کرکشتو
 او یہ دیکھیں اشارہ دہ پیشمنی کولوتہ چہ ہونہ سنت یا واجب دے
ذُرْوَةٌ نِیوونکو دیا حَتَّى یَتَّبِعَ لَکُمُ الْخِیْطُ الْأَبْیَضُ مِنَ الْخِیْطِ
الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ، داغابہ کے میا شرت او کے خوراک خشکاک کے
 شپہ دہ۔ یَتَّبِعَ، تبیین او تبیان دیر شکارے کیدلوتہ و ٹیلے شی
 اگرچہ یہ معنی کے صرف وضاحت او شکارے کیدلوسرہ رائجی۔ الْخِیْطُ
الْأَبْیَضُ، ہرکھ چہ یہ وخت کے صبح صادق کہیں کے مشرق کے طرف نہ
 اوید سپین والے شکارے شی او کے پاسہ ترینہ تورے شپہ اویدہ شکاری
 نو کے اول کے تشبیہ کے پارہ یئے سپین تار او کے دویم کے تشبیہ کے پارہ یئے
 تور تار ذکر کرو۔ بیا کے شک کے ازلے کے پارہ یئے کے الْخِیْطُ الْأَبْیَضُ بیان
 یہ مِنَ الْفَجْرِ سرے ذکر کرو نو کے الْخِیْطُ الْأَسْوَدُ مقصد پھیلہ معلوم شو
 او دیتہ تشبیہ و ٹیلے شی حکم چہ مشبہ پہ او مشبہ دوارہ یئے ذکر
 کری دی۔ او یہ دے تشبیہ کہیں فائدہ دادہ چہ دلنہ مراد صبح
 کاذب نہ دے حکم ہونہ کے تار یہ شان اویدہ پہ آسمان کہیں نہ شکارے
 فائدہ دے دلنہ کے مفسرین او اہل علم و دوع قولوتہ دی، اول قول
 دادے چہ کے فجر صادق رچہ کے آسمان پہ مشرقی آفتاب کہیں پلنہ
 کرخہ جوہرہ شی، یہ صرف شکارے کیدلوسرہ امساک (دروغ شروع کیدل)

فرض دی۔ ابو حیان او قرطبی و یحییٰ دی چہ دا د جہہ و ر علمائے مذہب
دے او پہ دے بات دے پیر اخبار راغلی دی او دعا مو خلق و عمل
پہ عاموز ما تو کتب پہ دے بات دے روان دے او دا مقتضی حدیث
کے مسعود او سمرہ بن جندب رضی اللہ عنہما دہ او دا دوا پہ مرفوع
احادیث دی۔ او دویم قول کے بعض صحابہ کرام او تا بعینونہ نقل
دے چہ ہر کلمہ کے صبارتہ کے غرو تو پہ سر و تو او پہ لا ر کتب غورہ
شی تو امساک شروع کیڑی۔ قرطبی اول قول غورہ کرے دے۔
سوال :- چہ یَتَّبِعَنَّ یہ معنی کے شبہ ہیکارہ کید لو سرہ دے تودا
خونائید کوی کے دویم قول ؟

جواب ۱ :- ہر کلمہ چہ پہ صبح کا ذیپ رچہ پشان کے ذنب السرجان کے
کتب ہم لہہ رتہ ہیکارہ کیڑی او پہ صبح صادق کتب یہہ رتہ ہیکارہ
کیڑی تولفظ کے یَتَّبِعَنَّ دلالت کوی پہ تائید کا اول قول بات دے۔
جواب ۲ :- حصاص و یحییٰ دی چہ فعل کلمہ کے قریب کے فعل کے پار
راخی یعنی چہ نزد دے شی رتہ۔

جواب ۳ :- ابو حیان و یحییٰ دی چہ فجر انفجار کے رتہ تہ و یحییٰ شی
یعنی شبہ رتہ اول، تولفظ کے فجر دلالت کوی چہ کے صبح صادق اول
سر مراد دے۔ نو کے دے تحقیق نہ معلومہ شہہ چہ پہ وخت کے
شک کو لو کے فجر راختلو کتب چہ خوراک شہیکاک او کر و نو کے آئندہ
دپارہ پہ دا سے کار نہ منع کو لے شی او پہ وجوب کے قضاء کتب کا اٹمو
مجتہدینو اختلاف دے۔

ثُمَّ ارْتَعُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ، ہر کلمہ چہ محکمیں فرضیت کے روڑے ذکر
شوے و ولیکن کے ہفتے پورہ کول کے غایہ کے شپے پورے ذکر نہ وڑو
دلنہ یے ہفتہ دوا پہ ذکر کرل۔ او امر کے اتمام کے وجوب کے پار کے حکمہ
چہ روڑہ واجب (فرض) دہ او ہر کلمہ چہ خوراک شہیکاک او مباشرت
مباح امور دی نو او امر پہ ہفتے سرہ پہ دے آیت کتب ہم کے اباحت
کے پارہ دی لیکن کے ہفتے کے اعتقاد اباحت کے روڑے پہ شپہ کتب فرض
دے۔ کے دے وے نہ یے پہ صیغہ کا او امر و سرہ ذکر کرپی دی۔
إِلَى اللَّيْلِ، شپہ کے جنس کے ورخ نہ نہ دہ غایہ کے حکم کے معیانہ بھرہ

لیکن کد شیء کد علم کد ثبوت کد پیاره داخلیدل یوجزء کد شیء رچه کد ما پیام
اوله تیاره وی لازم دے۔

وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ، هرکله چه په رمضان
کښ سنت کد اعتکاف ثابت دے او هغه کد رمضان په آخری عشره
کښ دے۔ کد دے وچه نه یئ هغه کد صوم رمضان کد احکامو په
آخر کښ ذکر کرو۔ او دارنگ په دیکښ دفع کول کد یو وهم دی،
هغه وهم دا دے چه په شپه کد روژه کښ اجازت کد میا شرت اوشو
نو هغه نه چه اعتکاف والا هم کد دینه فائده واخلی، بلکه په
حالت کد اعتکاف کښ میا شرت په شپه او ورځ دواړو کښ منع
دے۔ او دلته په میا شرت کښ کد هغه اسباب هم داخل دی یعنی
بُکلول اولاس لکول په شهوت سره اودا سے نور حرکات، ځکه
چه منع کد یو عمل نه هغه منع وی کد هغه کد اسبابونه هم۔ عَاكِفُونَ
عکوف په لغت کښ لزوم دے په یو څیز او توجه کول دی۔ او په
عام عرف کښ توجه اولزوم کول دی په یو څیز یا تدبیر په طریق
کد تعظیم سره۔ او په اصطلاح کد شریعت کښ (قرطبی و بیلی دی) چه
لزوم کد یو خاص طاعت دے په یو خاص وخت کښ په خاص
شرطونو سره په یو خاص ځای کښ (په بیت سره)۔ فِي الْمَسَاجِدِ،
دا متعلق دے کد عَاكِفُونَ سره اودا ښکاره دلیل دے چه اعتکاف
شرعی خاص دے په مسجد پورے۔ قرطبی و بیلی دی چه په
دے یا تدبیر اجماع کد اُمت ده۔ او قول کد ابو حیان دلته خطاء کد
اودا حکم کد نارینه او زناتو دواړو د پیاره دے چه اعتکاف به په
مسجد کښ کوی ځکه چه په زمانه کد رسول الله صلی الله علیه وسلم
کښ هم زناتو اعتکاف په مسجد و نو کښ کولو۔ نو په کور کښ یو
خاص ځای چه کد موی کد پیاره تیار شوے وی (او زنانه په کښ
موی کوی) په هغه کښ کد اعتکاف کد پیاره صحیح دلیل نیشته۔ دارنگ
څوک چه په غرونو، غارونو او موټی ځایونو کښ چلے او یا سی نو
هغه بدعات دی کد شریعت نه کد هغه هیڅ ثبوت نیشته۔
فائده: په عام مسجد و نو کښ کد اعتکاف کولو په پیاره کښ

اختلاف دے۔ کہ حدیقہ اوسعید بن المسیب رضی اللہ عنہما یہ نیز
 کہ مسجد حرام، مسجد نبوی اور مسجد اقطی نہ علاوہ یہ بل
 مسجد کتب اعتکاف کول جائز نہ دی۔ او کہ علی او ابن مسعود
 رضی اللہ عنہما او بعض تابعیتو یہ نیز یہ ہر جامع مسجد کتب
 اعتکاف کول جائز دی۔ او کہ امام مالک یوقول دے چہ کہ سعید
 بن جبیر او ابو قلادہ رحمہما اللہ وغیرہ تابعیتو یہ نیز یہ ہر
 مسجد کتب چہ یہ ہفتہ کتب جماعت کیری او کہ ہفتہ امام او مؤذن
 وی نو یہ ہفتہ کتب اعتکاف جائز دے۔ او دا قول کہ امام شافعی،
 امام ابو حنیفہ او ابن علقمہ او ابن المتذر رحمہم اللہ وغیرہم کہ
 او دا کہ امام بخاری ہم مسلک دے او کہ دوی دلیل دا آیت کریمہ دے
 محکمہ چہ لفظ کہ مساجد عام دے او کہ تخصیص دیا راہ حدیث صحیح
 مرفوع بلا شبہ نیستہ۔

سوال :- مرفوع حدیث ہو یہ دے یا ب کہ تخصیص کتب شتہ دے
 چہ بیہقی او طحاوی یہ مشکل الآثار کتب او ابن ابی شیبہ یہ
 حیل مصنف کتب ذکر کرے دے۔ او نور و کتابو کتب ہم شتہ
 او ظاہر اسناد کہ ہفتہ صحیح دی ۶۔

جواب ۱ :- قرآن کریم یہ دے بارہ کتب قطعی الثبوت او قطعی الدلالت
 دے محکمہ چہ الق لام یہ المساجد کتب کہ پارہ کہ استغراق دی او
 صیغہ ہم کہ جمع دہ۔ او ہفتہ تہو لو افراد و نہ قطعاً شامل وی ہو
 پورے چہ کہ تخصیص دلیل نہ وی۔ او دغہ حدیث اگرچہ سنتاً
 مرفوع دے لیکن کہ ہفتہ یہ دلالت کتب یہ تخصیص یا حد تقریباً
 شیا پس شبہات دی چہ ہفتہ شیخ ابو عمر او شیخ البانی رحمہ اللہ
 وغیرہما ہم یہ حیل و کتابو کتب ذکر کری دی او ہفتہ شبہات
 علمیہ دی۔ او یہ بعض کہ ہفتہ بات دے ہفتہ اہل علم و تصریح
 کریدہ چہ ہفتہ متبعین کہ سنت دی۔ نو قطعی الثبوت والدلالت
 سرہ کہ قطعی الثبوت والدلالت تخصیص نشی کوئے۔

جواب ۲ :- شیخ الاسلام ابن تیمیہ یہ مجموعۃ الفتاوی جلد ۲
 صفحہ ۲۵۱ - ۲۵۲ او ابن حزم یہ المحلی جلد ۸ صفحہ ۳۲۳ کتب

دے دے تاویل کرے دے یہ تدرس سرہ یعنی چاہہ یہ دے درے مساجد و
کین تدرک اعتکاف کو لو کرے وی تو ہغہ یہ تخصیص سرہ لازمیری
یعنی ہم ملتہ بہ یے پورہ کوی نور و مساجد و کین یے نشی کو لے۔

جواب ۳:- امام طحاوی یہ شرح مشکل الآثار جلد ۷ صفحہ ۲۰۶
کین قول کرے دے دے یہ نسخ سرہ یہ دلیل کا انکار کا ابن مسعود
رضی اللہ عنہ سرہ یہ لفظ دے لَعَلَّكَ تَسِيَّتٌ وَحَفِظُوا وَانْهَاطُوا وَأَمَّا
دانسخ یہ قول دے صحابی سرہ ثابت دے ہغہ اگرچہ تانسخ نہ دے
ذکر کرے لیکن صحابہ کرام دے حدیث یہ معنو یا نہ یے بنہ پوہیدل
اولفظ دے لَعَلَّكَ یے دے آداب دے رعایت دے و یے نہ و یے نہ مراد
ترینہ یقین دے۔

جواب ۴:- حدیث صحیح دے عائشہ رضی اللہ عنہا دے چہ لا اعتکاف
إِلَّا فِي مَسْجِدٍ جَامِعٍ (ابوداؤد جلد ۱ صفحہ ۲۷۲) نواصل یہ نصوص
کین اعمال دے اہمال نہ دے۔ دے عموم او خصوص وغیرہ اصولو
سرہ رد دے صحیح حدیث پکار نہ دے۔ اور اعمال دا دے چہ یہ حدیث
دے حذیفہ رضی اللہ عنہ کین چہ لا اعتکاف مقید کرے شہی یہ تدر
یا یہ کمال سرہ لکہ چہ شرح الممتع علی زاد المستتقع جلد ۶ صفحہ
۵۰۵ کین ذکر دی او دے دے دعوی سند ہم ہغہ صحیح حدیث دے
چہ لا تُشَدُّ الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ آہ، یعنی شد الرحال
رچہ نفس سفر دے) ما سیوا دے درے مساجد ونہ منع دے بدکہ
شد الرحال مقید دے یہ سفر کو لو یہ قصد دے تخصیص دے ثواب
یہ یو مکان پورے۔

جواب ۵:- یہ المساجد کین الف لام عہدی نشی کیدے ٹحکہ
چہ یوخت دے نزول دے آیت یہ مسجد اقطی کین اعتکاف کو وکے
ہیخ ٹحوک نہ و وٹحکہ چہ ہغہ دے کافر اتو یہ قبضہ کین و تو ہغہ
دغہ وخت یہ المساجد کین داخل نہ و و۔ کہ ٹحوک داشبہ او کری
چہ سیوا دے درے مساجد ونہ عمل دے اعتکاف یہ حدیث سرہ دے
سلفونہ ثابت نہ دے۔ نو جواب دا دے چہ دغہ یہ حدیث
دے حذیفہ رضی اللہ عنہ کین ثابت دے چہ ٹحہ کسا تو یہ ہغہ مساجد و

چہ پہ دارۃ ابن مسعود او دارۃ ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنہما کہیں
 وور پہ ہفتہ کہیں معتکف و کہ حدیفہ رضی اللہ عنہ پہ ہفتوی رد
 کرے دے نو ابن مسعود رضی اللہ عنہ کہ ہفتوی تاخیر کرے دے۔
 کہ دا عمل بالکل خلاف سنت وے نو ابن مسعود رضی اللہ عنہ
 یہ خاصا ہفتوی پہ کاترو ویشتلے وے او کہ ہفتہ مساجد و نہ یہ یے
 شرعی وے لکہ کہ ہفتہ عادت دا سے پہ نور و احادیث و کہیں ثابت دے۔
 تنبیہ:- پہ عامو مساجد و کہیں اعتکاف کول جائز دی او پہ جامع
 مسجد کہیں افضل دی او پہ دغہ درے مسجد و نور حرم مکی،
 حرم مدنی، مسجد اقصیٰ کہیں افضل ترین دی۔ دا زمانہ دے،
 واللہ اعلم بالصواب۔

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا، پہ تِلْكَ سرہ ہفتہ تلووا حکاموتہ
 اشارہ دے چہ دا آیت پہ ہفتہ یا نہ سے مشتمل دے چہ ہفتہ پتخہ
 او امر او یوتھی دے۔ حدود جمع کہ حد دے او پہ لغت کہیں منع تہ
 و ییلے شئی او دار تک منتہی کہ خیز تہ و ییلے شئی او پہ لغت کہ پینتو
 کہیں پولے تہ و ییلے شئی چہ پہ ہفتہ سرہ قرق راخی کہ دو و خیز و تو
 یا کہ خایو تو نہ منج او ہفتہ منتہا وی او منع کوونکے وی کہ داخل ذیل
 چانہ۔ نو کہ دے وچے تہ حد و اللہ پہ اصل کہیں متاہی او محرماتو
 کہ اللہ تعالیٰ تہ و ییلے شئی لیکن کلمہ ماموراتو تہ ہم شامل وی لکہ پہ
 دے مذکور جملہ کہیں۔ محکہ چہ امر پہ یو خیز یا نہ سے مستلزم کہ
 نہی لہرہ کہ ضد کہ ہفتہ تہ او قرآن کریم کہیں لفظ کہ حد و دھوار لیس کرتہ
 راغلے دے او پہ تلووا خایو تو کہیں ماموراتو تہ ہم شامل دے۔ کہ ہفتہ
 نہ پہ لفظ کہ حد و سرہ تعبیر کہیں حکمت دا دے لکہ حد چہ جامع
 او مانع وی نو دار تک پہ احکامو کہ اللہ تعالیٰ کہیں نور یے دلیلہ
 حکموتہ نشی داخلید لے۔ او کہ دے پہ تلووا افراد و یا نہ سے عمل
 کول ضروری وی۔ کہ سد ی پہ قول کہیں حد و اللہ شرطوتہ
 کہ اللہ تعالیٰ دی۔ او پہ قول کہ شہرین حوشب کہیں قرائض کہ اللہ
 تعالیٰ دی لیکن پہ دے تخصیص یا نہ سے دلیل نیشہ یا صرف کہ
 تعبیر فرق دے۔

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

او مہ خورق مالوتہ دیویل پہ کورق کین پہ ناروا طریقو سرہ

وَتُدْءُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِيُنَازِلُوكُمْ بِفُرُيقٍ

اد مہ رسوق دغہ مالوتہ حاکما نوتہ (پہ طور کدشوت) دے دیالہ چہ او خورق تاسو یو تکرہ

مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

د مالونو د خلقوتہ پہ گناہ سرہ او تاسو پوہہ لرئ ۔

فَلَا تَقْرَبُوهَا، سوال :- کہ مالوتو پہ بارہ کین خونہی کد قزبان نہ
صیح نہ دہ ۹

جواب ۱ :- کہ مالوتو تاویل (کد لزوم دوجے نہ) پہ منہیا توسرہ کرے
شومے دے لیکن آخری صیغہ (لَا تُبَاشِرُوهُنَّ) کد تھی دہ دے دے وچے
نہ یے لَا تَقْرَبُوهَا ذکر کرو۔

جواب ۲ :- مراد دے نہ منع دہ کد نزدیکت دھنے نہ پہ تعبیر او
تبدیل کولوسرہ۔

فَأُفْسِدُوا فِيهَا أَمْوَالَهُمْ بَيْنَهُمْ ذَوْنًا مُّذْنَبًا
دے او دلتہ یے فَلَا تَقْرَبُوهَا، دالحکہ چہ هلتنہ احکام کد طلاق، عدا
او ایلا، وغیرہ ذکر وواو دھنے نہ تعدی کول منع دی تو هلتنہ یے
کد تعدی تھی اوکرہ او دلتہ منہیات مراد دی او منہیا توتہ نزدیکت
کول منع دی دے دے وچے نہ دلتہ یے فَلَا تَقْرَبُوهَا ذکر کرو۔

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ، داکاف دیالہ دیان
کد کمال دے یعنی تیرشوی احکام پہ دے آیت کین پہ اختصار مگر جامع
وضاحت سرہ ذکر دی۔ او دار تک نور احکام الہیہ پہ دے طرز سرہ
بیانول دے اللہ تعالیٰ کد کلام خصوصیت دے او پہ دے جملہ کین
مقصد ترغیب دے علم او عمل کولوتہ پہ دے احکامو بات دے
اودایہ یوقوم پورے خاص نہ دی دے وچے نہ یے للناس اوتیلو۔
لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ، ابو حیان و بیلی دی چہ غایہ کد تقویٰ پہ هغه
عائے کین ذکر کیزی چہ پہ هغه کین مشقت وی دلتہ هم کد روڑے

وہی د انسان د مشتبہاتو نہ پیچ کیدلو کیش مشقت دے۔ اوک هغه نہ
چکيدل صرف په شرعی تقویٰ سره کیدای شوی۔

۱۸۸. په دے آیت کیش خلوم امر سیاسی دے چه هغه متعلق دے د
مالو نو سره چه په حرامو طریقو سره مالونه مه حاصلوئی۔

ربط :- اوله وجه د ربط داده چه هرکله محکمش حکم د روژے ذکر کړی شو
چه مؤمن د عادی او حلال خوراک حبسکا ک نه او شهوت نه ځان
په امر د الله تعالیٰ سره پيدا او پیچ ساتی بلکه په آخری عشره د رمضان
کیش د شپه هم د حلال شهوت رانئ نه ځان پیچ کوی (یعنی په اعتکاف
کولو سره) او د اتول په بیت د پيدا کئی د الله تعالیٰ سره وی۔ نو اوس په
دے آیت کیش ذکر کوی چه مؤمن لره د هر قسم حرام خوراک حبسکا ک
او آمدنئ نه ځان پیچ کول پکار دی۔ دویمه وجه د ربط داده چه د محکمش
عیادتو د قبولیت د پاره شرط داده چه ځان د حرام خوراکو نه او
معاملاتو نه پیچ اوساتی۔ دریمه وجه د ربط داده چه په احکامو د
روژه کیش د موافقت د یهودو او نصاراؤ نه خلاف حکمونه ذکر
شول نو اوس ذکر کوی چه هغوی حرام خوری کوی او رشوتونه اخلی
نو په دے کارو کیش هم د هغوی مخالفت کوئی۔

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِعْظٍ دے۔ اَمْوَالُكُمْ، یعنی د یو بل مالونه۔
نواضاقت مالکانو او غیر مالکانو ټولو ته عام دے او په دیکیش
جواری کول، د هوکے کول، د چا مال بغیر د هغه د رضانه اخستل
او خرچ کول یا د هغه په خوښه سره وی لیکن د شرع نه مخالف
ځان کیش خرچ کول لکه اجرت ورکول په زنا کیش، رشوت ورکول،
هدایه ورکول تجومیا تو وغیره ته، قیمتونه د شرابو، منشیاتو، خبشکل
د خنزیرانو، غوښه خوړل او نور حرام څیزونه خوړل او خبشکل وغیره
او بعضو مفسرینو وئیلی دی چه اَمْوَالُكُمْ کیش مالکانو ته خطاب
دے او مراد د باطل نه لهو لعب کیش مال خرچ کول، په رقص
او سرود، ډمو او شراب نوشئ وغیره کیش مالونه خرچ کول دی۔
بِالْبَاطِل، دامتعلق دے په تَأْكُلُوا پورے او یا سببییه ده۔ یا

حال دے پہ تاویل دے میطلین یا متلبسین یا الباطل سرہ۔ باطل
پہ اصل کیں زائیل کید وکی او قنا کید وکی نہ وئیلے شی او پہ
اصطلاح دے شریعت کیں ہر ہغہ طریقہ چہ پہ شریعت کیں دے ہغہ
دے جواز دے پارہ دلیل نہ وی او محکمین دے ہغہ مثالونہ ذکر شول۔

وَتَدْلُوْا بِهَا، پہ دے کیں دودہ اقوال دی دے مفسرینو اول قول دا دے
چہ دا مجزوم دے او عطف دے پہ تَاْکُوْا او دے دلالت دے داخل
دے او دویم قول دا دے چہ دا منصوب دے پہ تقدیر دے آن سرہ
لیکن اول قول صحیح دے پہ شو وجوہو سرہ۔ اولہ وجہ دا چہ پہ
قراوت دے ابی بن کعب کیں لڑ مذکور دے۔ دویمہ وجہ دا چہ
روایت دے ابن عباس رضی اللہ عنہما دے چہ پہ دے آیت کیں
ذکر دے ہغہ چا دے چہ ہغہ یا نہ دے دے یل چا مال قرض وی او دے
مدعی گواہان نہ وی او دے انکار کوی دے قرض نہ او حاکمانوتہ
فیصلہ او پری او دے پوہیری چہ دے گناہکار دے او غور ویکے
دے حرام دے۔ نو پہ دغہ شخص کیں دا دوارہ کاروتہ جمع دی۔
نودے دے ہغہ نہ منع کرے شو۔ او دے ہریو کار نہ جدا جدا منع ہم
مراد دے۔ دریمہ وجہ دا دے چہ لَتَاکُوْا عِلْتَ دے او متعلق دے
دے تَدْلُوْا سرہ فقط۔

تَدْلُوْا، دا دے ادلاء نہ اخستے شو دے پہ اصل کیں بوقہ پہ
ذریعہ دے رسی (پری) سرہ کوہی تہ اویرا نہ ولوتہ وئیلے شی۔ بیایے
اطلاق پہ ہر ہغہ قول او عمل یا نہ دے کی پری چہ بل مقصد تہ
دے رسید لو دے پارہ ذریعہ او کرخی۔ دلالت دودہ قولونہ مراد دی۔ اول
قول جلتی او تادی کول پہ او پلو دے فیصلے دے مالونو سرہ حاکمانوتہ
کلہ چہ پوہیری چہ حجت حُما دے پارہ قائمیری چہ دے مدعی
دے پارہ گواہان نہ وی یا مال دے یتیم وی چہ پہ ہغہ کیں قول دے
قائبض معتبر وی او پہ دروغہ قسم کولو یا نہ دے پرواہ نہ کوی۔
پنا پہ دے قول دے بہا ضمیر راجع دے حکومت یا لاموال تہ۔ دویم
قول دا دے چہ پر دے حق حُما دے پارہ حاصلوی۔ او صاحب
دے اللیاب وئیلی دی چہ رشوت تہ ادلاء دودہ وجوہ وئیلے شی

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآهِلَةِ قُلْ

تپوس کوی دوی ستانه په یاره د میاشتو کښ ، ته اوایه

هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ

دا میاشته وختو ته مقرر کول دی دپاره دخلقو او دپاره د حج ، او ته ده

اوله وجه داچه د رښی په واسطه لرې اوبه بنده ته رانزدې شي نو دارنگ د رشوت په ذریعه لرې او نا ممکن کار او حاجت په واسطه د حاکم سره بنده ته رانزدې او ممکن شي . دویمه وجه داچه لکه چه بوقه په رښی سره اوبو ته په آسانتیا سره وررسيږي دارنگ په رشوت اخستلو سره حاکم بغیر د تثبیت او پروا کولو نه حکم کوي او دلایله دویچه ته یې آسان کږي .

لِئَاْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ داعلت دے دپاره د نهی کولو چه په تښتوایها الى الحكم کښ ده . یعنی هرکله چه مقصد کناه او حرام دے نو د هغه وسیله او ذریعه هم حرام ده . وئیل شوی دی لوسائل حکم المقاصد . فریقاً ، فریق په معنی د قطع او تکرې سره دے . بِالْاِثْمِ ، بآ سببیه ده او مراد د اثم نه د دروغو شهادت یا رشوت وړکول یا په دروغه قسم خوړل دی . یا بآ دپاره د ملا بست ده .

فَاعْزَهِ : لِيَاْكُلُوا آه کښ اثماره ده چه حاکم ته د خپل حق د حصول دپاره مال وړکول یا د خپل غمان ته د ظلم دفع کولو دپاره مال وړکول جائز دی او داپه رشوت کښ داخل نه دے (اللباب فی علوم الکتاب - هداية كتاب الصلح) هان خو د حاکم راخستونکی ، دپاره د دے اخستل حرام دی او که وړکوونکي شه یل شه جائز ذریعه استعمال کړي نو هغه په غوره دی .

وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ، روح المعانی او بحر المحيط کښ لیکلی دی چه دا دلیل دے چه څوک نه پوهیږي چه د اکناه ده او حاکم د هغه په حق کښ د شه مال فیصله او کړي توده لره د هغه اخستل جائز دی .

لَبِزْ بَانَ تَاتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا

نیک چہ لائے کوئی تاسو کورونو تہ د شاکانو د هغه تہ

وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَىٰ وَآتَىٰ الْبُيُوتَ

او لیکن نیک د هغه چا دہ تہ تقویٰ کوی یا وراخی کورونو تہ

مَنْ أَوَّاهَا وَاتَّقَىٰ ۚ اللَّهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۱۸۹﴾

د دروازو د هغه تہ او ویرہ کوئی د الله تعالیٰ نہ د کپا چہ بہ تاسو بات رحم او کریشی۔

۱۸۹ ربط۔ د دے د محکمتن آیت سرہ دادے چہ روژہ او داریک مالی معاملات موقت دی پہ خاص وحتو توپورے او د توقیت د پارہ الله تعالیٰ دوه سپیونہ پیداکری دی یونمر او دویم سپورمی تو الله تعالیٰ پہ دے آیت کیش خبر وکوی چہ توقیت شرعی پہ سپورمی پورے خاص دے۔

يَسْأَلُونَكَ، یہ یا رة د سوال کو وکو کیش درے اقوال دی۔ اول داچہ داتپوس بعض صحابہ کرامو کرے وو۔ دویم داچہ داتپوس یہودیا تو یہ طور د اعتراض، سرہ کرے وو یہ نبی صلی الله علیہ وسلم یا تہ ہے۔ دریم داچہ یہودیا تو داتپوس د بعض صحابہ کرامو نہ کرے وو چہ هغه معاذ بن جبل او ثعلبہ بن غنم رضی الله عنہما وو۔ نو هغه دوارو داسوال نبی صلی الله علیہ وسلم تہ دکر کرے وو چہ یا رسول الله یہودیاں مونہ تہ راخی او یہ بارہ د اھلہ کیش پوس کوی چہ شخہ وجہ دہ چہ دا اول ترخی شکارہ کیبری بیازباتہ شی بیابرا برشی تو بیا کیبری او ترخی کیبری۔ داقول قرطبی ذکر کرے دے او دا د محکمتن دوارہ قولونو د یا رة جامع دے۔

سوال:- امام رازی او ابو حیان دابن عباس رضی الله عنہما قول ذکر کرے دے چہ صحابہ کرامو د نبی صلی الله علیہ وسلم نہ صرف حواریس تپوسونہ کری دی او د هغه جوابونہ وکرے شویدی۔ اول یہ دے سورت ۱۸۹ کیش دے دویم دا آیت۔ نور شپرو ہم پہ دے سورت کیش دی۔ نہم پہ سورہ مائدہ سک کیش، لسم پہ سورہ انفال سک کیش

یوولسم سورۃ اسراء ۸۵، دولسم سورۃ کہف ۸۴، دیارلسم سورۃ
طہ ۸۳، اوخوارلسم پہ سورۃ نازعات ۸۲ کیش دے ۹۔

جواب :- دے خبرے سنن ثابت نہ دے او بالخصوص یوولسم
نہ ترخوارلسم پورے نسبت کول صحابہ کراموتہ کصیحہ اقوالوتہ
خلاف دے حکم چہ ہغہ تپوسوتہ کمشرکانو کطرف نہ وو۔

عَنِ الْاَهْلِ، جمع کھلال دہ۔ اصبعی وٹیلی دی چہ ہلال ورتہ
ترہغے پورے وٹیلے شی چہ ترخودائثرہ جوڑہ نہ شی او بعضو وٹیلی
دی چہ تردیو شپو پورے ورتہ ہلال وٹیلے شی۔ او ہلال پہ
اصل کیش آواز اوچتولوتہ وٹیلے شی تو وجہ تسمیہ ہم دادہ چہ رومیو
شیو کیش پہ وخت کلیلو کیش ہریو آواز اوچتوی یعنی پہ اوچت آواز
وائی چہ ہغہ دے ہلال (میاشتہ)۔ دے تپوس کولوپہ بارہ کیش
دوہ اقوال دی اول داچہ دوی دے اختلاف کحالاً تو حکمت او

قائدہ تپوسلے وہ او جواب ہم کھغے موافق وکرے شویں اودا قول
صیحہ دے او مناسب دے کشان کصحابہ کراموسرہ چہ ہغوی بے
قائدے تپوسوتہ نہ کول۔ او جواب ہم دا دلالت کوی چہ دوی دا
تپوس پہ بارہ کحکمت کھلال کیش کرے وو۔ دویم قول دا دے چہ
دوی کتری والی او غتوالی کسبب تپوس کرے وو، لیکن ہرکلمہ چہ
دا تپوس بے قائدے وو تو جواب وکرے شویہ حکمت سرہ۔ اودا قول
مناسب دے کھغہ قول سرہ چہ تپوس کوونکی یہودیان وو ہغوی
بہ بے قائدے تپوسوتہ کول کنبی صلی اللہ علیہ وسلم کتتکولو
کپارہ۔ او تفتازانی پہ مطول کیش دا قول کرے دے چہ دا تپوس
صحابہ کرامو کرے وو لیکن ہرکلمہ چہ ہغوی دریاضی پہ باریکاتو
باندے پوہہ نہ لرلہ تو کدے وچے نہ اللہ تعالیٰ ورتہ پہ ذکر
کحکمت سرہ جواب اوکرو، تو دا قول کھغہ غلط دے او مستلزم
دے تحقیق کصحابہ کرامولرہ۔

قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ، پہ روایت کابوالعالیہ کیش دی چہ دا
مواقیت دی کپارہ کروڑے او افطار کمسلمانانو اودکعدت کزنانو
اودقروضو کخلقو کپارہ (ابن کثیر)۔ او ایجارے، کرایہ کھانے

او تور مصالحو کد بتا کا تو کد پاره، اودا سے ذکر دی پہ سورة یونس سه
 او سورة اسراء سلا کتب (قرطبی)۔ او مواجیت جمع کد میقات ده منتها
 د وخت نه وئیل شی یعنی مقرر وخت لکه ختم میقات ریه اربعین
 لیلۃ (سورة اعراف سلا) کتب۔

سوال :- شه حکمت دے چه په موافقتو شرعیو کتب کد سپور مئی
 تخصیص او کرے شو نه کد نمر ۹۔

جواب :- په لید لو کد هلال او په اختلاف کد حالاتو د هغه سره
 ټول عوام او خواص پوهیږی لکه چه کد یوا می بے تعلیمه شخص نه
 پیوس او کرے شی چه نن کد میا شته ټویمه شپه ده تودغه سپور مئی
 ته او گوری او جواب او کری او هر چه نمر دے نو د هغه کد حالاتو
 په اختلاف باند دے عام خلق ته پوهیږی بلکه د هغه په اختلاف
 سره په ټول کال کتب صرف شلور موسمو نه معلومیږی (اوپه،
 جم، سپر، او مته) بغیر کد جنتری وغیره کتلونه څوک د هغه کد
 تاریخ نه نه خبریږی او دین کد الله تعالی آسان دے او عام دے
 (اللیاب للدمشقی)۔

للتاس، یعنی کد خلقو کد مقاصد و کد پاره کد دے نه ذوات کد هغوی
 مراد نه دی (بحرالمحیط)۔ وَالْحَجَّ، تخصیص کد حج یتے کد دے و چه نه
 او کر و چه جاهلیت والو په حج کتب نسی کوله یعنی حج کول به یتے
 د یو میاشت نه یله میاشت ته نقل کو و او بد لو۔ تویه تخصیص کتب
 اشاره وه چه الله تعالی کد حج کولو کد پاره کومه میاشت (ذوالحجه) مقرر
 کرے ده نو د هغه تبدیل منع دے۔ اودا رنگ په دیکتب اشاره وه
 ذکر کولو کد یله قریضه کد اسلام ته روستو کد ذکر د روژ په نه۔

وَكَيْسَ الْبِرِّ بَانَ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا، کد دے جمله په سبب کد
 نزول کتب د رے روایات دی۔ اول قول کد حسن بصری او کد اصم
 رحمهما الله دے چه کد جاهلیت په وخت کتب په یو شخص دیو کار
 اراده او کره او هغه کار پور باند دے سعت او کران شو نو کور ته به
 کد دروازے کد طرف نه نه داخلید و بلکه کد شاطرف نه به راتلو
 (هغه به په دیوال را اوږید و یا په بله طریق) اودا کار کد دروازے

نہ داخلیدل، یہ ہے تطیر (سپیرڈ والے) کنڑلو او تر یو کال پورے یہ ہے
دغسے کول۔ تو معنی کآیت دادہ چہ د سپیرڈ والی نہ ہے کیدل دانہ دی
چہ کورو نو تہ د روستو نہ راغی بلکہ نیکی (تطیر نہ ہے کیدل) ہو یہ
تقوی سرہ او یہ توکل علی اللہ سرہ وی۔

وَلَكِنْ الْبِرُّ مَنِ اتَّقَى، یہ دے لفظ کیں اختصار دے کآیت ہکا چہ
یہ ہے کیں ہے لس امور دے (نیکی) ذکر کرل او یہ آخر کیں اولی
ہم المتقون وثیل دو۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ، دلتہ تقوی یہ معنی کاطاعت
کاحکام الہیہ دہ۔ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ، ہر کلمہ چہ ٹھوک یہ د مقصد نہ
نا آمیدہ شو نو دوی یہ وثیل چہ ما اقلح (کامیاب نہ شو) تو اللہ
تعالی دے یہ رد کیں او فرمائیل چہ یہ تقوی (تطیر نہ ہے کیدل)
سرہ قلاح حاصلیدی۔ دویم قول د براء رہی اللہ عنہ او امام زہری
روایت دے چہ یہ انصار و کیں عادت و وجہ کلمہ یہ ہے احرام د حج
او تر یو نو دوی یہ چہ کلمہ واپس کورو نو تہ راتل تو یہ دروازہ یہ نہ
داخلیدل نو دغہ و محنت یو انصاری دے دے خلاف او کرواؤ د دروازہ
داخل شو نو دغہ یا نہ نو، راعتراض او کرواؤ کآیت نازل شو۔
داروایت بخاری او مسلم ذکر کریں۔ دارنگ یہ یل روایت کیں
دی چہ د دوی او د آسمان پہ مینج کیں یہ ہے حائیل (پردہ) نہ کر حوالہ
نوچہ د کور نہ یہ راتل پہ نیت ک احرام سرہ نو واپس یہ کور نہ
د دروازہ نہ نہ داخلیدل بلکہ د شأ د طرف نہ یہ ہے دیوال
لرے کرو او حاجت یہ ہے د کور والونہ طلب کوو یا بہ د کور پہ
چٹ یا نہ د شأ د طرف نہ و رعتلو او داکار یہ ہے ثواب او عبادت
کنڑلو تو اللہ تعالی او فرمائیل چہ داکار د نیکی او ثواب نہ دے۔

دریم قول د عامو مفسرینو دے چہ یہ ابتداء د اسلام کیں یہ چا
احرام د حج یا د عمرے او تر یو نوچہ کوم خلق یہ بیمار او آیا دو والا
وو نو د کور د شأ طرف نہ یہ چٹ نہ تھنلو، اوچہ بانہ او ویمو والا
یہ و نو د شأ د طرف نہ یہ عیمہ نہ داخلیدل او دا یہ ہے نیکی کنڑلہ
داکار بہ سیوا د حمس والونہ تلو عربو کولو۔ حمس والا چہ قریش
وو دوی یہ بالکل عیپل کورو نو تہ نہ داخلیدل اونہ یہ ہے دغہ

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او جنگ کوئی ذپارہ ذکر اوچت والی ذکر دین ذکر اللہ تعالیٰ

وخت غوری او پنیر حورل او دابہ یے نیکی کنرلہ نو اللہ تعالیٰ ذکر دے
تردین اوکرو۔ او داروایات صاحب ذلیاب او ابن جریر وغیرہ ذکر
کری دی۔ ذکر دے روایا تو یہ بنیاد باندے ذکر الیوت، ابواب او ظہور تہ
حقیقی معانی مراد دی او دا قول ذکر او مفسرین نو دے۔

سوال :- یہ معنی ذکر دے جملے کنیں ذکر مسئلہ ذکر اہلہ سرہ شہ ریک ربط
جواب :- ہر کلمہ چہ یہ حج کنیں ذکر تسبیح رد تہ اشعار او شہ تو یہ
حج کنیں یے ذکر رسم باطل رد ہم ذکر کرو دے ذکر پارہ چہ حج
ذ اسلام ذکر جاہلیت ذکر رسمونہ پاک تہی۔

جواب ۲ :- دا دوارہ سوال تہ یے یہ یوخل ذکر کری وڈو اللہ تعالیٰ
ذ ہج دوارہ جواب تہ ہم یہ یوکریت ذکر کرل۔

جواب ۳ :- ہر کلمہ چہ سوال ذکر اہلہ یہودی تو یہ قاضی رائے
کرے وڈو۔ سوال حکمت ذکر ہج ضروری وڈو او دوی ذکر سبب تپوس
کرے وڈو ذکر ہجوی ذکر دے عمل مثال یے ذکر کرو۔ یعنی چہ ذکر دوی
عمل دا سے دے لکہ چہ یوشخص ذکر دروازہ پریردی او دشہ
ذ طرف نہ کورتہ داہلیبری یعنی جاہلان النہ کارکوی نو دا سے
یہودیان ہم دی۔

تنبیہ :- ذکر دے جملے یہ ذکر کولو کنیں مفسرینو نور اشارات ہم
ذکر کریدی۔ اولہ اشعار صاحب الذیاب ذکر کریدی چہ اے یہودی تو
ہر کلمہ چہ تاسو حکمت یہ اختلاف ذکر اہلہ کنیں تہ پیڑنی توتاسو
شک کوئی یہ حکمت ذ خالق جل جلالہ کنیں۔ نو کورونوتہ دشہ ذکر
طرف نہ راتلو کنیں اشارہ دہ او پیدلوتہ ذکر صحیح طریقہ ذ استدلال
نہ اور اتل ذکر دروازونہ اشعار دہ صحیح طریقہ ذ استدلال تہ۔
دویمہ اشعار قرطبی ذکر کرے دہ، ذ ابو عبیدہ نہ نقل دے چہ
مثال ذکر دے دا دے چہ ذکر مسائیلو تپوسونہ ذکر جاہلانوتہ مہ
کوئی بلکہ ذ علماؤ نہ کوئی۔ دریمہ اشعار، ذکر ماوردی او ابن اثیری
روایت دے ذکر ابن زبیر نہ چہ دا مثال دے ذکر جماع کولو ذکر بیبیا نو

الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَغْتَدُوا ط

دھوہ کسانو سرہ چہ تاسوسرہ جنگ کوی او دحد نہ مہ ورتیر پری،

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ۱۹۰

یقیناً اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی دحد نہ دتیر و تونگو سرہ۔

خپلو سرہ چہ یہ محکیش طرف (فرج) کیش جماع کوئی پہ روستو طرف (دیر) کیش مہ کوئی۔ تھلور مہ اشار دادہ چہ یہ دے آیت کیش تنبیہ دہ کہ اللہ تعالیٰ د طرف نہ چہ هرکار د نیکی پہ ہنہ طریقہ کوئی چہ اللہ تعالیٰ د ہنہ امر کرے دے یعنی پہ دلیل شرعی سرہ یے کوئی بے دلیلہ عمل مہ کوئی۔ پنجمہ اشارہ، قرطبی و بیہی دی چہ پہ دے آیت کیش بیان دے چہ کوم چیز (یعنی قول او عمل) چہ اللہ تعالیٰ ہنہ قریت نہ وی کرے او نہ یے ہنہ طرف نہ ترغیب ور کرے وی نو ہنہ قریت (ثواب) نہ کرے اگر چہ یوانسان پہ ہنہ سرہ تقرب لتوی۔ پہ دیکش د عقیدے او د اعمالو پہ ہولو بدعاتو یاتسے رد دے۔

نک ریط: د دے آیت د محکیش سرہ پہ نحو و جوہوسرہ دے۔ اول داچہ دامعطوف دے پہ و اتقوا اللہ یاتسے د قبیلہ د عطف د خاص نہ پہ عام یاتسے یعنی اشد ضروری او اہم د اقسامو د تقویٰ نہ قتال فی سبیل اللہ دے۔ دویمہ وجہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ دا آیا تونہ پہ کال د حدیبیہ کیش نازل شوی و دچہ مشرکانو مؤمنانولرہ د بیت اللہ نہ منع کرل او بیا صلحہ اوشوہ چہ راتلونکی کال کیش بہ مکہ معظمہ نہ د عمرے د پانچ صرف درے و رجو د پانچ داخلیرئی نومسلما ناوسرہ بیرہ پیدا شوہ کہ راتلونکی کال کیش دوی بے لوظی اوکری اوپہ حرم مکی اوپہ میاشت د حرمت کیش زمونر سرہ قتال اوکری او داخوز مونر د پانچ گناہ دے۔ نو دا آیتونہ اللہ تعالیٰ نازل کرل۔ یعنی حکم د قتال متعلق شوہ عمل د عمرے سرہ او حج ہم داسے حکم لری نو د مسئلے د حج سرہ متاسبت او ریط پیدا شو۔ دریمہ وجہ داچہ محکیش لس امور

کہ تہذیب نفوسی ذکر شول اوخلور امور دامن دیا رہہ ذکر شول او
داتیار دی دہہ قتال دپارہ توروستو دتیارہی نہ ہے امر دقتال اوکرو۔
پہ دے آیت کیں دقتال متعلق شلور امور ذکر کوی اول فرضیت
دقتال پہ صیغہ دامر سرہ۔ دویم مقصد دقتال چہ فی سبیل اللہ
دے۔ دریم اہل دقتال چہ الذین یقاتلونکم دی۔ شلورم آداب
دقتال پہ لا تحتوا سرہ۔

فِی سَبِيلِ اللَّهِ، دامتعلق دے دَقَاتِلُوا سرہ۔ سبیل پہ لغت کیں
لا رہے تہہ وعلیٰ شہی چہ انسان پہ ہغے سرہ مقصد تہہ رسیبری۔
دلنہ مراد کہ ہغے نہ دین اوکلمہ داللہ تعالیٰ دہہ چہ دہغے پہ ذریعہ
اللہ تعالیٰ تہہ اوکہ ہغہ رضا اوچنت تہہ رسیدل کیدے شہی چہ ہغہ
دمسلمان بنیادی مقصد دے۔ فی پہ معنی دلام دے او مضاف
پتہ دے۔ اعداء اوسبیل پہ معنی دکلے سرہ دے یعنی لاعداء کلمہ
اللہ (دپارہ دغالب کولو دکلے داللہ تعالیٰ)، اوکلمہ داللہ تعالیٰ دین
توحید دے۔ اودا تفسیر پہ صحیح حدیث کیں ذکر دے نودا مقصد
دقتال دے اشعار دہہ چہ قتال یہ پہ بیت دشہرت اوریا کولو
اوغنیمت حاصلولو وغیرہ سرہ نہ وی۔ الذین یقاتلونکم مراد
دے تہہ عام دے یعنی شوک چہ تاسوس سرہ فی الحال قتال کوی
او شوک چہ اہلیت دقتال لری یعنی عوانان اشخاص۔ تو پہ
دے سرہ وارہہ، مچی، زناتہ اویودا کان (کمزوری)، خارج شول۔
ہاں کومہ زناتہ چہ دکافرانو رٹاست کوی یا کوم بوداچہ دوی
تہہ مشورے ورکوی ہغہ ہم پہ اہلیت دقتال کیں داخل دی
یعنی ہغوی سرہ یہ ہم جنگ کیدے شہی۔ وَلَا تَغْتَدُوا، اعتداء
پہ تولو امور وکیں دحدود شرعیونہ تجاوز کول دی او اعتداء
کول حرام دی۔ اودلنہ دابن عباس رضی اللہ عنہما او مجاہد پہ
روایت سرہ معنی دادہ چہ زناتہ، وارہہ بچی اویودا کان اوراہیان
اوہغہ شوک چہ تاسوتہ سلام اوانقیاد پیش کوی ہغہ مہ قتلوی
اومخلہ (دمری انداموتہ پریکول)، اوغلول (خیانت) ہم مہ کوئی۔
او پہ دے معنی سرہ آیت منسوخ نہ دے۔ اِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُغْتَدِينَ،

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ

او دقتی دوی لره کوم خائے چه دس برشی ستا سو په دوی باندے

وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُم

او او باسئ دوی لره د هغه خائے نه چه دبستلے یئ دوی تاسو لره

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ

او شرک ډیر سخت دے د قتل نه

وَلَا تَقْتُلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

او جنگ مه کوئ د دوی سره د مسجد حرام په خوا کس

حَتَّىٰ يُقْتَلُوا كُفْرًا فَإِنْ قَتَلُوكُمْ

تر دے پورے چه جنگ شروع کړی دوی تاسو سره په هغه کس، نو که د دوا سو جنگ شونې کړی

دا که لا تعتدوا علت دے. د مؤمنانو سره محبت کول او که غیر مؤمنانو سره محبت نه کول دا که الله تعالیٰ صفت دے او که نور وصفاتو په شان دلته هم حقیقی معنی مراد ده بغیر د تمثیل، تشبیه او تاویل نه او دامسلک د سلفو صالحینو دے. نو محبت که الله تعالیٰ او که محبت که مخلوق په مینځ کس فرق دے. یو دا چه که مخلوق که محبت او نفرت په مینځ کس واسطه کیدے شی چه که یو شخص سره نه محبت کوی او نه ورسره بغض ساتی. لیکن که الله تعالیٰ که محبت او بغض په مینځ کس واسطه نیشته نو عدم محبت که الله تعالیٰ مستلزم دے بغض او عذاب لره.

فأعداء: محبت په طریقه که صفت ثبوتیه که الله تعالیٰ که پاره په قرآن کریم کس نورس کرته ذکر دے او که سلب په طریقه سره درویشیت کرته ذکر دے.

فَاَقْتُلُوهُمْ مِثْلًا لِّكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ۝۱۹۱

نود و نهم دوی، دغے بدله دے کافرانو دے۔

۱۹۱۔ پہ دے آیت کیں دے قتال دے دوه طریقو ذکر دے اول داچہ پہ قتل باندے مودس او طاقت بر نشی نو قتل کوئی یئی، دویم داچہ پہ قتل کولو مو طاقت بر نشی بلکہ پہ ویستلو باندے مو طاقت بر نشی نو ویستل کوئی دے هغوی اودا دواہ امر و نه راقتلوهم۔ اخر جوهم) پہ جدا جدا حالتو کیں مراد دی حکہ چہ بو حال کیں قتل او اخراج دواہ نشی جمع کیں دے۔ اودا اقتلوهم ضمیر الذین یقاتلونکم ته راجع دے۔ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ، حیث دے عموم دے مکان او زمان دواہ دے پارے راخی یعنی کہ زمکہ دے جل وی او کہ دے حرم وی، میاشت دے حرمت وی او کہ بلہ (ازادہ) میاشت وی، لیکن روستویئے مسجد حرام او شهر حرام مستثنی کری دی۔ ثقف او ثقافت پہ اصل کیں پہ مضبوطوالی او پہ بوشیارتیا سره لاندے کول او موندل دی کہ عمل وی او کہ علم وی او پہ معنی دے مطلق وجدان او ادراک سره استعمالی بی لیکن کوم خائے چہ ثَقِفْتُمُوهُمْ ذکر دے هلته شدت او پوحوالے دے او کوم خائے چہ وجدتم ذکر دے هلته ورسره شدت ماحوذ نه دے او پہ مناسب خایو کیں دواہ الفاظ هم استعمالی بی۔ پہ سورة نساء ۷۱، سورة انفال ۱۷، سورة العمران ۷۵، او سورة احزاب ۵۶ کیں ثقف استعمال دے او دار تک دے دشمن دے طرف نه پہ سورة متحنه ۵۶ کیں هم مستعمل دے۔ نو دا قول دلالت کوی پہ شدت باندے۔ او سورة نساء ۷۱ او سورة توبه ۵۶ کیں وجدان ذکر دے چہ هغه دے هغه خائے سره مناسب دے۔ او قرطبی لفظ دے ثَقِفْتُمُوهُمْ قید کولو ته شامل کرے دے یعنی دے قیدی کافر قتل هم جائز دے۔ وَ اَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوْكُمْ، دلته حیث دے مکان دے پارے دے اودا عام دے اگر چہ دے دے مصداق پہ هغه وخت کیں مکہ مکرمه دے۔

سوال :- دے آیت دے نزول پہ وخت کیں چہ دے مؤمنانو قدرت نه ووپہ اخراج دے مشرکانو دے مکے نه نو داخه رکک صیجہ کیبی؟

جواب: ابو حیان و ثعلبی دی چہ پہ دیکھیں اشارہ دہ وعدے تہ
 دہ اللہ تعالیٰ د طرف تہ پہ فتح مکہ سرہ ارہغہ وعدہ اللہ تعالیٰ پورہ
 کریدہ۔ او میں حیث د علت د پارسہ ہم احتمال بری یعنی اویاسی
 دوئی لہ د کورونو او وطنونو د دوی تہ محکہ چہ تاسویے ویستلی ہی
 اویا ہم چہ دوی وس اوموی توتاسو اویاسی۔

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ، ابو حیان دلتہ اووہ معلنے ذکر کریدی
 (۱) واپس کرخول د مؤمن د ایمان د ہغہ تہ پہ زور سرہ دیر
 سخت دی پہ مؤمن باندے د قتل د ہغہ تہ۔ اشارہ دہ پوہوالی
 د صحابہ کرامونہ پہ ایمان باندے۔ (۲) شرک د مشرکانو دیر
 سخت جرم دے د قتل کولو د مشرک نہ اگر چہ پہ میاشت د
 حرمت کیں وی۔ نو دا علت دے د وَاَقْتُلُوهُمْ د پارسہ۔ (۳) ہتک
 اوسپکوالے د حرما تو د اللہ تعالیٰ چہ دامشرکان یے کوی دیر سخت
 جرم دے د قتل کولو د مشرک تہ۔ پہ دے معنی سرہ ہم علت د
 د وَاَقْتُلُوهُمْ د پارسہ یعنی دوئی قتل کوئی۔ (۴) عذاب آخرت د مشرکانو
 دیر سخت دے د قتل کولو د دوی مؤمنانولہ پہ حرم کیں۔ دا
 احتمال ضعیف دے (لیکن کہ داسے اووٹیلے شی چہ عذاب آخرت
 د مشرکانو سخت دے د عذاب د قتل د دوی تہ پہ دنیا کیں۔ تو
 دا ترقی دہ د وَاَقْتُلُوهُمْ تہ نو بیا دا احتمال صحیح دے او دا صاحب
 اللیاب ذکر کرے دے۔ (۵) ویستل د مشرکانو د کورونو او د وطن
 دیر سخت دی پہ دوی باندے د قتل کولو د دوی تہ محکہ چہ پہ
 اخراج سرہ یہ پہ ہغوی باندے ہمیشہ ذلت اورسوائی لازمہ
 شی۔ پہ دے معنی دا علت دے د آخر جو ہم د پارسہ۔ (۶) اہول او منع
 کول د مشرکانو مؤمنانولہ د مسجد حرام نہ دیر سخت جرم دے
 پہ نسبت د قتل کولو ستاسو مشرکانولہ یا د قتل کولو د ہغوی
 نہ تاسولہ۔ پہ دے معنی ہم دا علت دے د وَاَقْتُلُوهُمْ د پارسہ۔
 (۷) تنکول د مشرکانو مؤمنانولہ دے د پارسہ چہ مرتد شی دیر
 سخت دی پہ مؤمنانو باندے د ہغوی د قتل نہ۔ او دا احتمال
 پشان د اول احتمال دے۔ او دَفْتَنَةُ لَفْظ تحقیق روستویرا تلویکے دے۔
 (انشاء اللہ تعالیٰ)

فَإِنْ أَنتَهُوْا فَإِنَّ اللّٰهَ عَفُوٌّ رَّحِيْمٌ ﴿۱۹۳﴾

نو کہ چرے دوی منع شود کفر نہ ہو یقیناً اللہ تعالیٰ بخشنہ کو تو کہ رحم کو تو نہ دے۔

وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيْهِ، دَاذَكَرْدے
 دَا سْتَشْنَاء دَا عَمُوْم دَا حَيْث تَقَفُّتُمْوَهُمْ نَه اونهی دَا قَتَال مستلزم ده
 نهی لره دَا سبَابو دَا قَتَل نه نو مراد دَا دے نه نهی ده دَا شَرُوْع کولو
 دَا قَتَال نه دَا مَسْجِد حَرَام په خوا کبش. اَوْغَا يِه دَا دے نهی شَرُوْع
 کول دی دَا قَتَال دَا مَشْرُکَانو دَا طَرَف نه. عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، دَا دِيْتَه
 مراد تُول حَرَم دے. په دے نهی کبش دَا عِلْمَاغ دَا قَوَال دی.
 اُول قَوْل دَا چِه دَا نهی مَنسُوخ نه ده اود اقول دَا طَاوُس اوابو حَتِيْفَه
 رَحْمَهُمَا اللّٰه دے. اَوْ قَرَطِي وَيَلِي دی چِه دَا مَوَاقِف دے دَا دے
 نَص دَا مَقْتَضَا سِرِه اودَا صَحِيح قَوْل دے. دَوِيْم قَوْل دَا چِه دَا مَنسُوخ
 دے په فَا قَتَلُوا الْمَشْرُكِيْنَ سُوْرَة تَوْبَه ۹۷. اَوْ قَاتَلُوا الْمَشْرُكِيْنَ
 سُوْرَة تَوْبَه ۹۸. سِرِه. اَوْ قَرَطِي په تَفْسِيْر کبش مَنَاطِرَه دَا کَرِيْبَه
 دَا يَار دَا تَابِع دَا اُول قَوْل چِه مَنسُوخ نه دے. فَإِنْ أَنتَهُوْا
 فَا قَتَلُوهُمْ، په دے جَمْلَه کبش دَفْع دَا کَرَاهَت دَا مَعْنَا نو ده دَا
 قَتَال نه په حَرَم کبش اَوْ تَصَرُّع ده په مَقْهُوم دَا غَا يِه سِرِه دَا يَار
 دَا تَاكِيد دَا دَفَاعِي قَتَال کولو په حَرَم کبش. فَا قَتَلُوهُمْ، قَاتَلُوهُمْ يِ
 اُوْنِه وَيَلِي. اِشَارَه ده چِه اللّٰه تَعَالٰی يِه تَا سُوْتَه غَلِبَه اَوْ تَصَرَّت
 دَا کَوِي په قَتَل دَا مَشْرُکَانو سِرِه په سَبَب دَا بے حَرَمَتِي کولو دَا هَفْوِي
 حَرَم لره. كَذٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِيْنَ، كَذٰلِكَ کبش اِشَارَه ده قَتَل نه
 يِعْنِي جَزَاء دَا تُولو کَا فَرَا نُو قَتَل دے يِعْنِي کَفَر عِلَّت دَا قَتَل دَا هَفْوِي
 دے. په دِيکَبش تَنْبِيَه ده چِه دَا قَتَل کول تَنْزِيْل دَا اَنْسَا يِت نه دَا
 لکه چِه بے دِيْنَه خَلْق وَا يِي يَلْکَه حَقِيْقَت کبش دَا تَنْزِيْل دَا کَفَر دے.
 ۱۹۲ په دے آيَت کبش تَرْغِيْب دے کَا فَرَا نُوْتَه دَا يَارَه دَا تَوْبَه دَا کَفَر
 اَوْ شَرک نه. فَإِنْ أَنتَهُوْا، مراد دَا دے نه مَتَع کِيْدَل دی دَا کَفَر نه په
 تَوْبَه کولو سِرِه اَوْ مَتَع کِيْدَل دَا قَتَال نه په کبش دَا خَل دی اَوْ دَا سِرِه
 سُوْرَة اَنْفَال ۲۵ کبش هَم دی. اِبُو حَيَّان اَوْ صَا حِب دَا لِبَاب وَيَلِي دی

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ

او قتال کوئی ددوی سرہ دے دیا تا چہ نوبی اہول دمومن ددین اسلام نہ

وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ ابْتَهِمُوا

اوشی (غلبہ) ددین خاص اللہ تعالیٰ لہ، نوکہ چہرے منع شود قتال نہ

فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿۱۹۳﴾

نو نیستہ زیاتے کول - مگر یہ ہفہ چادے چہ ظلم باندے کلک پاتے شی -

چہ دا آیت دلالت کوی چہ دقاتل العمد (قصداً قتل کووتکی) توبہ
ہم قبولہ دہ حکمہ چہ کفر او شرک دقتل عمد نہ غتہا کناہ دے چہ د
کافر توبہ قبولہ دہ نو دقاتل عمد توبہ ہم قبولہ دہ -

۱۹۳ دا عطف دے یہ محکیش قاتلوا فی سبیل اللہ یا نہ دے رد اکثر
مفسرینو یہ نیز یا نہ دے او ہلتہ بو مقصد ذکر شو چہ فی سبیل اللہ
دے او دلالتہ یل مقصد ذکر کوی چہ حتی لا تگون فتنہ دے - او یہ
ضمیر د وقاتلوہم کیش دہ اقوال دی - اول دا چہ دا راجع د مشرکین
مکہ تہ چہ ذکر د مسجد حرام یہ دے یا نہ دے دلالت کوی او
مراد د فتنہ نہ شرک او اذی (تکلیف) و رکول دی مؤمنانوتہ - او
مقصد د آیت دا دے چہ د مشرکین مکہ او عرب سرہ قتال کوئی
تر دے چہ ددوی نہ شرک ختم شی ددوی نہ یہ جزیہ (تیکس)
او ذمہ نہ قبلیری د اہل کتابویشان او دا قول د ابن عباس
رضی اللہ عنہما او دقتادہ، ربیع اوسدی رحمہم اللہ دے - او دویم
قول دا دے چہ ضمیر تہولو کاقرانوتہ راجع دے یعنی امر د قتال
کولو د تہولو کاقرانوسرہ یہ ہر مکان کیش لیکن تخصیص د بعضو یہ
جزیہ (تیکس) و رکولوسرہ د یل نص یہ وجے سرہ دے چہ ہفہ
یہ سورہ توبہ سٹا کیش ذکر دے - او دا یوقول قرطبی اول ذکر کرے
دے او وعیلیٰ دے دی چہ دا اظہر قول دے او د فتنہ نہ مراد شرک
او اذی و رکول دی مؤمنانوتہ - او یہ نیز د ابو مسلم و قاتلوہم
عطف دے یہ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ یا نہ دے او مراد د فتنہ نہ

قتال دے پہ حرم کیں۔ یعنی چاہے تاسو سر پہ حرم کیں قتال شروع کریں تو تاسو
 ورسرہ قتال دے دے پہ کوشی چاہے پہ حرم کیں قتال بند کریں حکم چاہے قتال پہ
 حرم کیں فتنہ (امتحان) دے پہ مؤمنان و باندے (محرم محیط) او حقی دلتہ
 دے غائیے دے پہ بتا پہ یوقول باندے۔ یا دے تعلیل دے پہ دے۔ او ابن عاشور
 پہ التحریر والتویر کیں و ثیلی دی چاہے انتفاء دے فتنے حاصلیری پہ یود دے
 کار و سرہ یا دخول دے یولو مشرکانو پہ اسلام کیں یا قتل دے یولو۔ لیکن کلمہ حاصلیری
 پہ غلبہ دے مسلمانو سرہ پہ مشرکانو باندے او کمزوری کیدل دے مشرکانو
 پہ مقابلہ دے قوت دے مسلمانانو کیں۔ تو پہنا پہ ہر حال سرہ حقی دے
 غائیے او تعلیل دوارو دے پہ راہ کیدے شی۔ حکم چاہے پہ مینج دے غائیے
 او تعلیل کیں منافات نیستہ۔

تنبیہ: عل: مادہ دے فتنے (ف، ت، ن) پہ قرآن کریم کیں شبیہ کرتہ
 ذکرہ۔ او فتن پہ لغت کیں غور و حول دی دے سر و زرو پہ او رکیں
 دے دے دے پہ چاہے دے خیری نہ پاک شی چاہے نہ تن صبا پہ عرف
 کیں تیزاب کول دے سر و زرو وائی، بیا دا پہ معنی دے ہر محنت سرہ
 راجی۔ او سیوطی پہ اتقان کیں و عیالی دی چاہے دا قرآن کریم کیں پہ
 پنچلس معانوسرہ دے۔ (۱) پہ معنی دے شرک لکہ الفتنۃ اشد من
 القتل (۲) خلق کمرہ کول (۳) قتل کول لکہ ان یفتکم الذین کفروا
 سورۃ نساء ص ۱۷ (۴) پہ معنی دے او یولو لکہ و احذرہم ان یفتنوک عن
 بعض ما اتزل الیک، سورۃ مائدہ ص ۱۷ (۵) کمرہ کیدل و من یرد اللہ
 فتنہ، سورۃ مائدہ ص ۱۷ (۶) عذر او بہانہ کول شملہم تکت فتنہم
 سورۃ انعام ص ۱۷ (۷) فیصلہ دے اللہ تعالیٰ لکہ ان ہی الا فتنک، سورۃ
 اعراف ص ۱۷ (۸) پہ معنی دے گناہ لکہ الا فی الفتنہ سقطوا، سورۃ توبہ
 (۹) پہ معنی دے مرض راتلو لکہ سورۃ توبہ ص ۱۷ کیں یفتنون فی کل
 عام (۱۰) پہ معنی دے عبرت لکہ لا تجعلنا فتنۃ للقوم الظالمین، سورۃ
 یونس ص ۱۷ (۱۱) پہ معنی دے عقوبت ان تصیبہم فتنۃ، سورۃ نور ص ۱۷
 (۱۲) اختیار او امتحان لکہ ولقد فتننا الذین من قبلہم، سورۃ عنکبوت
 (۱۳) پہ معنی دے عذاب او تکلیف لکہ جعل فتنۃ الناس کعذاب اللہ،
 سورۃ عنکبوت ص ۱۷ (۱۴) پہ معنی دے احراق (سیز لو) یومہم علی النار

يفتتون، سورة ذاريات نك، (۱۵) په معنی د جتون (لیو توپ) یا یکم المفتون، سورة قلم نك، او صاحب د اللیاب د دینه اووه ذکر کرپی او مخکېش په تفسیر د فتنه کیش د ابو حیان نه هم اووه معانی نقل شوی دی. چه بعض د هغه نه د دے پنځلسو نه خارج دی. دارنگ ابن حجر عسقلانی په فتح الباری شرح صحیح البخاری په باب الصلاة کفارۃ جلد ۲ صفحه ۱۸۹ یا تدا ۷۷ لس معانی لیکلې دی کفر، غلو (د حد نه تیروتل) په تاویل کیش، قضیحت (شرمندگی) یلدا کات (مصیبتونه) عذاب، قتال، او پیدل د ښه حالت نه قبیح او بد حالت ته، یو څیز ته میلان کول، اعجاب (تکبر) کول په یو څیز یا تدا ۷۷. راتلل د خیر او شر او د دے نه هم بعض معانی د مخکېش ذکر کرپه شوونه علاوه اوزیاتی دی.

تنبيه: ۲. په دے آیت کیش د لفظ فتنه په تفسیر کیش مفسرینو در ۷۷ معانی نقل دی. اول شرک او کفر دویم اذی او تکلیفونه ورکول مؤمنانو ته یعنی زور کول په مؤمنانو دے د پاره چه مرتد شی. دریم قتال کول په حرم کیش لکه چه مخکېش د ابو حیان نه دا نقل شو. دلته هره یو معنی صحیح ده لیکن ما په ترجمه کیش دویمه معنی غوره کړیده. د هغه دلیلونه او تأییدات دادی. اول قول صاحب اللیاب چه جنگ کوئی د دوی سره تر دے پور ۷۷ چه زور او رشتی په دوی یا تدا ۷۷ او په زور سره وانه روی تا سولر د دین ستاسونه او واقع نه شی په شرک کیش. دویم حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما چه امام بخاری په کتاب التفسیر کیش د دے آیت د لاند لیکلې دے ابن عمر رضی الله عنهما د دے په معنی کیش وخیلی دی چه مونږ داکار (قتال) د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کیش کړید ۷۷ کله چه اهل اسلام لږ وو او سر په دین نه په زور سره اړول کید ۷۷ شو په قتل کولو یا په عذابونو، تکلیفونو ورکولو سره تر دے پور ۷۷ چه اهل اسلام ویر شول نو فتنه پاتې نه شوه او غلبه د دین اوشوه. دریم قول د ابن عاشور دے چه دلته فتنه نکره ده په سیاق د نفی کیش ده. هغه

تولو معانود فتنہ تہ شامل دہ۔ چہ یہ تفسیر د (والفتنة اشد من القتل)
 کیں ذکر شوی دی او پہ ہفتے کیں ابن عاشور دامعنی ذکر کرید چہ
 مؤمنانوتہ تکلیفونہ و رکول، گنجل کول، و ہل تکل، مسخرے کول
 او د کوروتو او مالوتونہ ویستل، داہول کارونہ مشرکانودے دیار
 کول چہ مؤمنانولرہ یہ زور سرہ د دین نہ واپوی۔ مخلوم قول د
 نیشاپوری دے یہ تفسیر غرائب القرآن کیں چہ یومعنی یے دا سے
 کریدہ چہ فتنہ د دوی داوہ چہ مؤمنان یے و ہل او تکلیفونہ یے
 و رکول تردے پورے چہ بعضو حبشہ تہ ہجرت او کپدا و بعضو
 مدینے طیبے تہ نومعنی دادہ چہ قتال کوئی تردے پورے چہ یہ
 دوی باتدے زور اور شئی او تا سو پہ زور سرہ د دین نہ واپوی۔
 پنجم قول د قرطبی دے چہ دلته فتنہ شرک دے او ہخہ چہ د
 ہفتے سرہ د و د تکلیفونہ و رکولونہ مؤمنانوتہ۔ دا قول د ابو حیان نہ
 ہم مخکین ذکر شوے دے۔ شپیم قول، ما د شیخ القرآن مولانا
 غلام اللہ خان رحمہ اللہ د مخطوط تفسیر نہ لیکلے دے (او ہخہ اوس
 چہا پ دے) حتی لا یفتن مؤمن (مدارک) تاکہ کفار مؤمنین کو مؤمن
 ہونے سے نہ روکھیں اور زور سے کافر نہ بنائیں، او دا سے یہ ہخہ درس
 کیں حماد ملگری د افضل التراجیم (پینتو تفسیر) مؤلف مولانا محمد
 افضل خان ہم لیکلی وو۔ اووم قول، بقاعی یہ نظم الدار کیں لیکلی
 دی (معنی دادہ چہ موجود نشی فتنہ چہ قدرت اونہ موئی مشرکان
 چہ تکلیف و رکری مسلمان لرہ چہ واپوی ہخہ لرہ د دین د ہخہ تہ)
 جلد ۳ صفحہ ۱۱۳۔ اتم قول ابن عربی (المتوفی ۵۴۳ھ) یہ احکام القرآن
 کیں لیکلی دی چہ کفر کول یہ مسجد حرام کیں او عبادت د بتانواو
 مسلمانان پہ ہفتے کیں تنکول د دے دیارہ چہ د دین نہ واپوی
 داہولہ فتنہ دہ۔ جلد ۱ صفحہ ۱۰۹۔ نهم قول جمال الدین قاسمی
 یہ خیل تفسیر کیں لیکلی دی (تَقْوٍ بِسَبَبِ يَفْتَنُونَ النَّاسَ
 عَنْ دِينِهِمْ) (ہخہ زور چہ یہ سبب د ہفتے سرہ خلق د دین داپری)
 جلد ۲ صفحہ ۱۳۷۔ لسم قول امام رازی یہ تفسیر کبیر جلد ۵
 صفحہ ۳۲ کیں لیکلی دی معنی یے دادہ، قتال کوئی د دوی سرہ

دے دپار چہ زور آورشئی تا سو پہ هغوی یا ندے چہ وانه پروی تا سو
لره د دین ستاسونه۔

فائده ۱۵:۔ په دے مقام کتبن اورد والے او د پیر و مفسرینو اقوال
ما د دے وچے نه ذکر کرل چہ د دے زمانے یوحسد کوونگی او علمی
لحاظ سره یتیم او مسکین حمایه تفهیر باندے مخصوصا په دے
مقام کتبن بے سروپا اعتراضونه کړی دی چہ د هغه تفصیلی جواب
حمایو منگری مولانا محمد اسحاق کبرالی په خپل کتاب
(الرد القوی الباهر) کتبن ذکر کړی دے۔

فائده ۱۶:۔ داسے په سورة انفال کتبن هم دی لیکن فرق دا دے
چہ هلته لفظ د کلمه ذکر دے او دلته یتشته تو وجه د فرق یئو
داده چہ دلته ذکر د خاص مشرک نو دے چہ مشرکین عرب دی۔
نو صرف د هغوی سره په قتال کولو سره په عربو کتبن دین قائم
شو او په سورة انفال کتبن د عامو کافرانو حکم دے نو د عامو
کافرانو سره په قتال کولو سره په ټوله دنیاکتبن قیام د دین راغی
دویمه وجه د فرق داده چہ په دے آیت کتبن فتنه په معنی د
اړولو د دین نه ده په زور سره یعنی کمزوری د مؤمنانو مراد
ده او حتی د پاره د علت دے او الی یئو نه مراد غلبه د دین ده
نو لفظ د کلمه ته دلته ضرورت یتشته او په سورة انفال کتبن مراد
د فتنه نه شرک او کفر دے او حتی د پاره د غایب دے۔ الی یئو نه
مراد اشاعت او خورول د دین دی یعنی چہ شرک او کفر د دنیا نه
وروک او ختم شئی او ټول دین اسلام په ټوله دنیاکتبن قائم شئی۔
فائده ۱۷:۔ هرکله چہ په یو لفظ کتبن د مفسرینو پیر اقوال ذکر او
نقل وی او د هغه په مینج کتبن تعارض نه وی نو هر یو معنی یا تنک
عمل کول او حمل کول د لفظ جائز دی۔ او عامه معنی اخستل چہ
ټولو ته شامل وی هغه هم جائز او غوره وی۔ دلته افتتان المؤمن
عن دین دغه ټولو معانوته شامل دے نو دغه معنی غوره ده۔
فائده ۱۸:۔ مونږ چہ کومه معنی ذکر کړی ده نو په دے سره (تکون)
فعل تام دے په معنی د موجودیدلو او واقع کیدلو۔ او فتنه که

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ

مباشت د حرمت یہ بدل د میاشت د حرمت کیں دہ

وَالْحُرْمَتِ قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَى

او بول حرمتونہ (عزتونہ) بدلے والادی، تو چاچہ زیاتے او کرد

عَلَيْكُمْ فَاَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ

یہ تاسو باندے نو تاسو ہم زیاتے او کوئی یہ ہتھ باندے پشان

مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ

دھنچہ زیاتے کوئے دے یہ تاسو باندے او دیوہ کوئی د اللہ تعالیٰ

دلته یہ ہرہ معنی محملہ سرہ وی تو ہتھ عمل د کافر دے نو
مراد ترینہ فتنہ الکافر دے۔ د دے وی نہ مونہ یہ معنی کتیں
زور د کافر ذکر کریدے۔

وَيَكُونُ الدِّينُ لِلَّهِ، این کثیر لیکلی دی چہ دین د اللہ تعالیٰ ظاہر
او عالی (غالب) شی یہ تولو دینو تو باندے۔ او دا قول ہم تائید
کوی زمونہ د معنی اگرچہ دلته بل قول ہم صحیح دے یعنی ثبوت
او قیام د دین خاص د اللہ تعالیٰ د پارہ دے۔ فَإِنْ اتَّهَمُوا، متعلق
پتا دے یعنی کہ متع شو د قتال کولونہ یا د شرک کولونہ یا مؤمنانو
لرہ یہ فتنہ کتیں د اچولونہ۔ او دا تولے معانے یویل تہ نزد دے دی۔
فَلَا عُدْوَانَ، نفی د جنس دہ یہ اعتبار د ہر فرد سرہ یعنی ہیچ فرد
(قسم) د عدوان تیشته نہ پہ مال نہ پہ عزت نہ پہ بدن د ہتھ
باندے۔ دلته مراد د عدوان نہ جزاء د ہتھ دہ او دا قبیلے د مشاکلت
نہ دہ یعنی جزاء لہ نوم د عمل و رکوی۔ او دا عامہ نفی پہ معنی د نہی
سرہ دہ یعنی لا تعتدوا۔ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ، مراد د ظالمین نہ شروع
کوونکی د قتال دی پہ حرم کتیں یا ہتھ شوک چہ کفر او فتنہ باندے
باقی پاتے شی یا ہتھ شوک چہ انکار کوی د توحید نہ۔ او دا ذکر د
علت دے پہ ثنائے د معلول باندے یعنی فلا عدوان الا علی من
لم ینتہ۔ اوچہ متع نہ شی نو ظالم وی او ظالم مستحق عدوان د

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٣﴾

او پوہہ شیء چہ یقیناً اللہ تعالیٰ خاص ملکرے دے دے متقیانو۔

حکہ ظلم ہم عدوان دے۔

۱۹۳۔ دا ادب دقتال دے یہ اعتبار د زمانے سرہ۔ او استثناء دہ د

عموم د زمانہ نہ چہ یہ حیثیت ثقیفتموہم کیں وو۔

الشہر الحرام یا الشہر الحرام، پہ دواپو کیں جنس شہر حرام مراد دے چہ ہغہ شہر دی ذوالقعدہ، ذوالحجہ، محرم اور جب۔ اوپہ

سیب د نزول د آیت کیں دہ اقوال دی۔ اول دا چہ یہ صلحہ حدیبیہ

کیں فیصلہ اوشوہ چہ د راتلونکی کال د ذوالقعدہ سے پہ میاشت کیں

یہ مسلمانان عمرہ کوی تو مسلمانانوسرہ برہ پیدا شوہ کہ چرے

دا مشرکان بے وفائی اوکری اوپہ دغہ میاشت کیں موت د سرہ قتال

اوکری تو موت دہ بخہ کوڑا توپہ دے آیت کیں جواب اوشو۔ دوم

قول دا دے چہ یہ شہریم کال د ہجرت مشرکین مکہ د ذوالقعدہ

پہ میاشت کیں مؤمنانولرہ د عمرے کولونہ منع کرل توپہ اووم

کال باند سے بیا پہ دغہ میاشت کیں مسلمانانوسرہ اوکریہ دوپہ

د صلح او معاہدے نہ۔ نو دا آیت نازل شوپہ طور د تسلی سرہ

نبی صلی اللہ علیہ وسلم اوصحابہ کراموتہ چہ دا میاشت چہ

تاسو پکیں عمرہ اوکریہ پہ بدل د ہغہ میاشت کیں شوہ چہ تاسو

پہ ہغہ کیں منع کرپے شوی وئی۔ لیکن پہ دے کیں اول قول غورہ

دے۔ او اصل عبارت دا سے دے چہ (إِنَّهَا لَكُمُ الْحُرْمَةُ الشَّهْرِ الْحَرَامِ

بِسَبَبِ أَوْ يَعُوْهُنَ إِنَّهَا لَكُمُ الشَّهْرُ الْحَرَامِ) (بے عزتی کول د حرمت

د میاشتے ستاسو د طرف نہ پہ قتال کولو د مشرکانوسرہ پہ سیب

اوپہ بدل دے عزتی کولو د مشرکانودی د دغہ میاشتے د حرمت)

یعنی ہرکله چہ مشرکانوپہ میاشت د حرمت کیں قتال شروع

کرو توتاسو ہم د هغوی سرہ دفاعی قتال پہ دغہ میاشت کیں

کوئی دا جائز دے۔ نو دا پشان د محکیم آیت شو چہ پہ مسجد

حرام کیں دفاعی قتال کول جائز دے۔

وَالْحُرْمَةُ قِصَاصٌ، پہ دیکیں دہ اقوال دی اول دا علت دے

دما قبل دپارہ او حریمات نہ مراد حرمت د شہر حرام دے لیکن
جمع پئے دے ویجے نہ ذکر کرہ چہ حرمت د میاشت، حرمت بدن
الحرام (مکہ مکرمہ) او حرمت د احرام او حرمت د عرض (عزت) د
مؤمنانوتہ شامل دے۔ حرمت ہتھہ تخیز دے چہ دھتھ بے عزتی
اوسپکاوے یہ شریعت کنیں حرام وی۔ قصاص برابری اومساوات
نہ وئیلے شی یعنی ہتھہ حرمتونہ چہ مشرکا توضع کرلے یہ شپیم
کال د ہجرت کنیں نو دھتھ پورہ بدلہ ادا شوہ یہ اودم کال یا تنہ
یہ عمرہ کولو د مؤمنانوسرہ۔ دویم قول: دامستقل او عام حکم
تشریعی دے یعنی د ہر مسلمان ہر قسم بے عزتی (د بدن، مال
او عرض) چہ چا او کرہ تو ہتھہ مسلمان لرہ حق د بدلے اخستلو
شتہ دے (کہ پخپلہ بدلہ اخلی یا د حاکم پہ ذریعہ سرہ)
پہ دیکنیں تفصیل د اہل علم و شتہ دے او پہ ہرہ توجیہ سرہ
قصاص کنیں لفظ د ذات پتہ مراد دے۔

فَمَنْ اَعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاَعْتَدُواْ عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اَعْتَدَى عَلَيْكُمْ
داننتیجہ دہ دما قبل یا تفصیل دے د قصاص د پارہ۔ فَاَعْتَدُواْ
یہ خپلہ بدلہ واخلی کہ امکان وی یا د حاکم پہ واسطے سرہ (قرطبی)
سوال: دلتہ ہو مراد بدلہ اخستل دی او ہتھہ ہو ظلم او اعتداء
نہ دہ نو د فَاَعْتَدُواْ شہ مطلب دے ۹۔

جواب ۱: داہم عدوان دے لیکن عدوان مباح دے۔ دا جواب
یہ نیز دھتھ چا دے چہ وائی چہ یہ قرآن کنیں مجاز دشتہ۔
جواب ۲: دا یہ طریقہ د مشاکلت او مقابلے دے لکہ (جَزَاءُ
سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا) او دا یہ طریقہ د مجاز سرہ دے۔
بِمِثْلِ مَا اَعْتَدَى عَلَيْكُمْ، دا شامل دے مماثلت تہ یہ مقدار
او یہ احوال کنیں لکہ چہ یہ شہر حرام او بدن حرام کنیں بدلہ
اخستل دی (ابن عاشور)۔

سوال: یہ سورہ تحمل سلا کنیں معاقبہ بالمثل ذکر دہ لیکن
ورسے پئے ترغیب و کرہ دے دپارہ د صبر کولو یعنی معاقبہ
معاف کول ۹۔

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا

اد خرچ کوئی یہ لار د اللہ تعالیٰ کیں ادمہ غور خوئی

جواب :- ہغہ آیت پہ آدابو د دعوت کیں دے اومکی دور دے نو پہ
ہغے کیں عزیمت دادے چہ صبر اوکری۔ اودا آیت مداتی دے یہ
بار د قتال کیں او پہ قتال کیں صبر کول او عفوہ کول نیشستہ مگر
پہ خاص حال تو کیں۔ او قرطبی پہ تفسیر د مثلیت کیں وٹیلی دی
چہ چاستانہ خہ مال پہ زور او ظلم سرہ اخستلے وی تو خیل حق
تربیتہ واخلہ اوکے تا تہیئے کنٹھے کرے وی نو د ہغے پہ مثل جواب
ورکوه اوکے ستا بے عزقی یئے کرے وی نو پہ مثل د ہغے یئے بے عزقی
اوکرہ، لیکن پہ دے بدلہ اخستلو کیں د ہغہ مور او پلار او
اولاد اورشتہ داروتہ تعدی مہ کوئی۔ ہاں کہ پہ تا یا نسا دروغ
جو کرے شوے وی توتہ یہ یہ ہغہ یا نسا دے دروغ نہ جو روے
اوکے تا تہ زانی اووائی توتہ ورتہ زانی مہ وایہ بلکہ دروغ ژن
ورتہ او وایہ یعنی دگناہ جواب یہ پہ گناہ نہ ورکیری۔ قرطبی
پہ دے تفصیل کیں عموم د آیت تہ اشارہ کریدہ۔

وَأَتَّقُوا اللَّهَ، مراد دے تہ د احکام الہیو طاعت کول دی (ابن کثیر)
یا مراد داچہ محان۔ بچ کرئی د تجاوز کولو د مثل تہ محکمہ چہ انسان
پہ وخت د غضب او غصہ کیں کلہ د حد نہ تجاوز کوی د دے وچے نہ
امر د تقوی یئے ورکرو۔ یا داچہ پہ حرما تو الہیو مثلاً شہر حرام کیں
بغیر د حالت د مجبوری نہ تقوی اوکری (ابن عاشور)۔

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ، دا ترغیب دے تقوی تہ او مراد
دے تہ معیت خاصہ دے یہ نصرت او تائید سرہ یہ دنیا او
آخرت کیں۔ لیکن دا مجاز نہ دے بلکہ حمل د لفظ د معیت د (چہ
مشترک دے یہ پیرو معا تو کیں) پہ یومعتی خاص یا نسا دے۔ او
دا دے د پاره چہ استوی علی العرش (چہ نص صریح دے) تہ
خلاف رائشی۔ اودا قول د سلفو صالحینو دے۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى اللَّهِ فَتَنُوا وَلَا تَبْغُوا إِلَى اللَّهِ إِلَى اللَّهِ فَتَنُوا وَلَا تَبْغُوا

(خپل مخانو ته) په لاسونو خپلو سره هلاکت ته او خاښته عمل کوي

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

یقیناً الله تعالی مینه کوي د خاښته عمل کوونکو سره.

په دې آیت کې ترغیب دې اتفاق ته د پاره د قتال فی سبیل الله او عطف دې په دقتالو فی سبیل الله یانې دې په دې هرکله چه قتال د پاره آلات او اسباب ضروری وی او بعضی وقت مقاتل فی سبیل الله (جهااد) مسکین او فقیر وی نو د دې عدم د اسبابو د قتال نه د جنگ کولو ته محروم شی. نو مالدارانو ته خطاب او شوی په اتفاق کولو سره د پاره د جاری کولو د قتال فی سبیل الله (۲) هرکله چه محکمین یې او وئیل چه اَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ، نو د مقاتلینو، جهاادینو عقیده جوړه شوه چه نصرت الله تعالی کوي. نو هس ته چه د دې دې نه اسباب د قتال په ضرورت او کفری او د اسبابو د تیاری نه غفلت او کفری نو او وئیل شو اَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ - او تفصیل د اتفاق محکمین په مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ کس ذکر شوی دې. وَلَا تُلْقُوا يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى التَّهْلُكَةِ، قرطبی په دې جمله کې پنځه اقوال ذکر کړي دي. اول قول د ابو ایوب انصاری رضی الله عنه دې چه تهلکه (هلاکت) دا ده چه د خپلو مالونو د ترقی او د اصلاح د پاره کوشش شروع کړی او جهاد (قتال) پرېږدي. دا ابو داؤد او ترمذی روایت کړی دې. دویم قول اتفاق فی سبیل الله نه کول او د فقیري ته پریږدل. او داپه روایت د بخاری شریف کې دې. دریم قول د ابن عباس رضی الله عنهما دې. لاس بتداول په فقراؤ یا د دې د صدقے ورکولو ته هغوی ته. محکه چه فقراء قتال له لار نه شی نو دشمن په غالب شی په دې قول کې مراد عام صدقات فقراؤ ته ورکول دی چه د هغوی د حاجاتو کفایت او کفالت او شوی توجها د نه په هر وقت تیاری وی. هلمورم قول د براء بن عازب رضی الله عنه دې چه مراد د دین هغه شخص د

وَاتَّبِعُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ

او پورہ کوئی حج او عمرہ خاص دے یا نہ دے اللہ تعالیٰ، تو کہہ چدے

أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ

بند کر لے شوئی تاسو (دے پورے کو لو دے) تو لازم دے یا نہ دے اسان کے دھدیے نہ

وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ

او مہ خریو سروتہ خیل تردے پورے چہ اور سپری

الْهَدْيِ مَحَلَّةً طَمَنَ كَانَ مِنْكُمْ

هدی (بخاری) حائے دے حلالے دے تہ، تو ہفتہ خوک چہ دی ستاسو تہ

مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ

ناجورہ یا پہ ہفتہ باندے تکلیف وی دے ہفتہ دے سر دے وجے تہ

چہ دیر کنا ہوتہ ہے کری وی نو بیا تو بہ نہ او یا سی پہ دے خیال
 سرہ چہ عھا تو بہ یہ نہ قبلیری تو تر مرکزہ پورے پیکنا ہوتو
 کتب نہ پونج تھی۔ پنجم قول دزید بن اسلم دے چہ سفر دے
 جہاد دے تو نے نہ بغیر کول تو یا عوبہ دے جہاد نہ یہ نیمہ لار کتب
 پاتے تھی او یا بہ دے خلقوتہ دے جہاد پہ نوم سوالوتہ شروع کری
 او دے دینہ روسو قرطبی مخلور معانے نورے ہم لیکلی دی۔ او ابو
 حیان نہہ اقوال ذکر کری دی۔ تو آیت دے تلوو معانوتہ شامل
 دے۔ یا ایہیکم، عامونھویانو ویشلی دی چہ یا عزیاتی دے (یعنی
 ایہیکم) مبرد ویشلی دی چہ ایہیکم نہ مراد انفسکم دے۔
 او بعضو ویشلی دی چہ یا عزیاتی نہ دے خود مقول (انفسکم) پتہ دے
 وَاَحْسِنُوا، ابو حیان ویشلی دی چہ دے متعلق ہے نہ دے ذکر
 کرے تو داعام دے، یعنی احسان کول پہ اتفاق فی سبیل اللہ او پہ
 عاموصدقاتو وکولوکتب او احسان کول پہ تلوو طاعاتو واعمالو
 کتب، او پہ اللہ تعالیٰ باندے پہ جہاد او اتفاق کتب حسن ظن
 کول چہ اللہ تعالیٰ بہ عھا امداد کوی۔ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

فَقَدْ يَه مَنْ صِيَامِ اَوْ صَدَقَةٍ

نو واجب دہ یہ ہفتہ باند بن لہ دے روٹو یا صدقہ رد شہر مسکینا نو

اَوْ نُسُكٍ فَاِذَا اَمِنْتُمْ وَتَقَفْتُمْ مِّنْ تَمَتَّةٍ

یا قربانی (دیوگن) نو کوم وخت چہ تا سو یہ امن شی، نو چاہہ قائدہ و اخستلہ

بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَبَةِ فَمَا اسْتَيْسَرَ

یہ عمرے کولو سرہ د حج کولو سرہ (یو خاٹے) نو واجب دہ یہ ہفتہ باند چہ آسان وی

مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ

د ہدیے نہ نو خوک چہ نہ موی ہدیہ تو یہ دہ باند روٹے نیول دی

ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ فِي الْحَبَةِ وَتَسْبُعَةٍ

درے درے د حج یہ و درخو کین او اووہ درے

اِذَا رَجَعْتُمْ يَتْلُكُمُ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ

کلہ چہ واپس شی د متی نہ، دا لس دی پورہ رتواب والد

ذَلِكَ لِمَنْ لَّمْ يَكُنْ اَهْلًا

دا حکم ہفتہ چالہ دے چہ نہ دی کورنی د ہفتہ

حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ

دیورہ یہ مسجد حرام کین، او دیورہ کوئی د اللہ تعالیٰ نہ

وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

اد پوہہ شی چہ یقیناً اللہ تعالیٰ سخت عذاب و رکوکے دے -

یہ دیکش ترغیب دے دوام د صفت د احسان تہ چہ اللہ تعالیٰ د

صفت د احسان سرہ محبت کوی نو د بقاء د محبت د اللہ تعالیٰ د پار

دوام د صفت د احسان پکار دے -

ملا خلاصہ د دویم باب د دے حصے - چہ ہفتہ ترایت ملا

یورے دے - یہ دے باب کین ذکر د حج د مسئلے دے د پارہ د

ارتباط او اتحاد کے مسلمانانہ۔ اودا مقصد کے قتال فی سبیل اللہ کے
 چہ مکان کے حج کے ظالماتو کے فیضی نہ خدا صول پہ جہاد سرے کی پیری
 او پہ دیکھیں پنچہ احکام دی پہ پنچہ آیتوں کیں چہ ہتھ کے حج
 سرے متعلق دی۔ پہ دے اول آیت نکلا کیں ذکر کے حکم کے احصار
 او امن او تمتع او امر پہ اتمام کے حج سرے دے چہ پہ ہتھ کیں
 کے مشرکانو سرے تشبیہ نہ وی۔ او پہ دویم آیت نکلا کیں ذکر
 کے احرام کے وخت کے حج دے او ممنوعات پہ حج کیں سرے کے رد نہ
 پہ رسم کے جاہلیت کے دے چہ ہتھ پر یخودل کے زاد (تو خے) دی۔
 او پہ دریم آیت نکلا کیں رد دے پہ رسم کے تحریم کے تجارت پہ حج
 کیں او حکم کے موقف کے مزدلفے دے۔ او پہ شلورم آیت نکلا کیں
 رد دے پہ رسم کے ترک کے وقوف پہ عرفات کے دے۔ او پہ پنجم
 آیت نکلا کیں رد دے پہ رسم کے ذکر کے آیا کے مٹی کیں۔ بیا
 ذکر کے دوا اقسا مو کے حج کو کو دے یو بد بخت دنیا پرست پہ
 آیت نکلا کیں او یل نیک بخت چہ دنیا او آخرت دوا پہ طلب کوی
 پہ نکلا کیں۔ بیا رد دے پہ رسم کے اختلاف پہ آیا مو کے مٹی کیں
 چہ پہ ہتھ کیں تحریم کے مستحب یا وجوب کے مستحب لازم پیری
 پہ نکلا کیں۔ بیا تقسیم کے خلق دوا قسم و نونہ اول قسم دیر
 بد بخت او کے ہغوی کے شیر قبیح (ناکام) صفات ذکر کری
 دی پہ نکلا، نکلا، نکلا کیں۔ دویم قسم دیر نیک بخت نکلا کیں
 بیا تخویف کے نبوی او کے ہتھ مثال پہ بنی اسرائیلو سرے او جواب کے
 یو سوال پہ نکلا، نکلا، نکلا کیں۔ دویم ترغیب کے دعوت و رکول
 دی پہ کتاب اللہ کے پارہ کے رد پہ اختلاف کے یا غیا تو پہ طریقہ
 کے انبیاء علیہم السلام سرے پہ نکلا کیں۔ بیا دریم ترغیب
 چہ تیرول کے دے قسمہ تکالیفودی پہ دعوت کیں پشان کے
 سا بقیتو پہ نکلا کیں۔

ربط :- کے دے آیت نکلا کے مخکیش سرے پہ ہو و جو ہو سرے دے۔
 ۱ :- مخکیش نور قرائض (مونیخ، زکوۃ، روژہ او جہاد) ذکر شول نو
 اوس بلہ فریضہ ذکر کوی چہ حج دے۔ ۲ :- مخکیش آیتونہ کے

حدیبیہ کے واقعے سرے متعلق وواودغہ واقعہ کے دے وجے نہ پایخہ
 شوہ چہ مرکز کے حج کولو کے مشرکانو پہ قبضہ کیں وواو اشا سہ
 شوہ چہ قتال فی سبیل اللہ یواہم مقصد دے چہ پہ ہجے سرے
 قبضہ کے مشرکانو کے حرم نہ زائلہ شئی او تاسو قادی شئی پہ اتمام
 کے حج او عمرہ کولو پاتدے۔ او کے دے وجے نہ ہجے داعطف کریدے
 پہ ماقبل اوامرو پاتدے چہ قاتلوا واتفقوا دی۔ ۳۰۔ محکمتیں ذکر
 کے محسنینو او شو او س اہم عمل پہ اعمالو کے محسنینو کیں چہ
 حج کول دی ذکر کوی پہ داسے طریقہ سرے چہ کے مشرکانو کے رسمو تو
 او بدعاتو نہ پاک وی۔ کے دے وجے نہ پہ ہر آیت کیں کے رسم رد
 ہم مقصد دے۔

وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ، اتمام پہ دوا معانوسرے استعمالیہ
 اولہ دا چہ فعل کماں شروع وی لیکن مطلوب کے ہجے صفت وی
 کے پورہ کولو تراخیر پورے۔ تودلتہ معنی دا شوہ چہ تاسو حج او
 عمرہ شروع کرے وی کہ فرض وی یا نفل تو کے ہجے پورے کول
 پہ تاسو پاتدے واجب شول۔ پہ مینج کیں پہ یے نیم کرے
 نہ پریردی سیوا کے عذر کے احصار نہ لکہ چہ پہ حدیبیہ کیں ووا
 کے دے وجے نہ یے وراپسے حکم کے احصار ذکر کرولکہ قَاتِمُوا إِلَيْهِمْ
 عَنْهُمْ۔ او وجوب کے پورہ کولو کے حج او عمرے روستو کے شروع
 کولونہ اتفاق مسئلہ دہ ہاں کے امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ نیز
 کے نفلی مونجے او روڑے ہم دا حکم دے۔

دویمہ معنی، ادا کے یوقل سرے کے صفت کے اتمام نہ لکہ پہ اَتِمُّوا
 الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ، اولد تِمَّ تَعْمَتِ کیں۔ پہ دے معنی سرے پورہ
 کولو کے حج او عمرے کیں مختلف اقوال دی۔ قول کے علی رضی اللہ عنہ
 دادے چہ کے خپل ٹھائے نہ دے احرام او کری۔ او داسئلہ اختلافیہ
 دہ۔ کے سفیان ثوری قول دادے چہ بیت او قصد کے تجارت دے
 نہ کوی۔ کے عمر رضی اللہ عنہ قول دادے چہ حج او عمرہ ہر
 یو دے جدا جدا ادا کری بغیر کے حج تمتع او قرآن نہ۔ قول کے مقاتل
 دادے چہ کے مشرکانو پیشان پہ پہ تلبیہ کیں کلمہ کے شرک

اَلَا شَرِيحًا تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ نَهْ وَائِي لَفْظِ دَلِيلِهِ دے دے تاہم کوی
 نو غورہ قول روستو دے محکمہ چہ اولے معنی تہ ہم شامل دے۔
 سوال: صلوات وصیام سرہ یلہ ذکر تہ دے اگر چہ ہلتہ ہم
 دغہ مراد دے او دحج او عمرے سرہ یلہ ذکر کرو۔

جواب: قاسمی و ثیلی دی چہ دے وجہ دادہ چہ مشرکانو دحج
 او عمرے بعض اعمال (تقبیل و طواف) دخیلو بتا نو دپا کول
 لکہ اوس ہم قبر پرست خلق داسے کوی تولفظ دے یلہ تصریح دہ
 چہ اعمال شریکو تہ پورہ خان اوسا تئی۔ تو پہ دے جملہ کتیں
 اشارہ دہ رد دے رسو مو شریکو تہ پہ اعمالو دحج او عمرہ کتیں۔
 او دغہ بشیاد دے قبولیت دے اعمالو دے۔

کَانَ اَخْصَرُ كُمْ، دَا دَا اَتَمُّوْا سِرَّةَ مَتَعَلَقِ دے یعنی اتمام ہو فرض
 دے لیکن ہر کلمہ چہ داسے عذر راشی چہ یہ پورہ کولویاں دے
 قدرت تہ ملاوی پری تو پیا تھہ حکم دے، نو اوس دھے حکم
 ذکر کوی۔ احصار راگیریدل اویندیدل دی دے یوکار تہ او د
 شریعت پہ اصطلاح کتیں احصار دادے چہ کلمہ احرام دحج
 یا عمرے اوکری لیکن دھے دے حورو اعمالو پورہ کولونہ پہ تھہ
 عذر سرہ بند شہی چہ ہتھہ عذر، مرض، دشمن او ظلم دے بادشاہ
 وغیرہ دے۔ او دا قول غورہ دے۔ او دے مثال موجود شو پہ
 واقعہ دے حدیبیہ کتیں چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ
 کرامو احرام دے عمرے دے ذوالحلیفہ تہ ترے و او چہ حدیبیہ تہ
 اُور سیدل توکار تو متع کرل۔ کَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ، مبتداء
 حذف دہ یعنی فالواجب یا خبر پت دے۔ یعنی فعلیکم یا فعل
 امر پت دے یعنی فاذبحوا، فاهلوا۔ الْهَدْيِ، دا جمع دے ہدیہ
 دہ او دے بعض علماؤ پہ نیز یاں دے مصدر دے پہ معنی دے
 مفعول سرہ یعنی الْمُهْدِي، تو پیا مفرد جنس دے۔ او دے پورہ
 صحابہ کرامو تہ نقل دی چہ دے ہدی اعلیٰ قسم اویندے دے او
 ادنیٰ گپا پیس وغیرہ دے او درمیانہ یلے غوادہ۔ تو چہ پہ دے
 اجناسو کتیں ورنہ کوہ یو پہ آساتہ سرہ ملاوی پری تو ہتھہ دے

ذبح کری۔ اودا حکم عام دے کہ دا بخاروی د قریائی یے د خان سرہ
روان کرے وی یا ئے ہلتہ اخلی۔

مسئلہ: ہرکہ کہ ہدی ورتہ نہ ملاویری یا د ہتے طاقت
نہ لری آیا د ہتے بدل شتہ دے اوکہ نہ۹۔ نوپہ دیکش اختلاف
دے۔ د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ قول دا دے چہ دے بدل
نیشتہ حکم چہ اللہ تعالیٰ بدل نہ دے ذکر کرے۔ نو ہدی یہ
پہ ذمہ ددہ یاندے ترمرکہ پورے واجبہ وی او نور اہل علم
وائی چہ ددہ یاندے بدل شتہ لکہ چہ ہدی د تمتع او قران کش
شتہ دے اوپہ حالت د عذر کش ہم شتہ نو دلنہ ہم یہ طریقہ
د قیاس سرہ دہ۔

وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ، یہ دے خطاب
کش اختلاف دے۔ اول قول دادے چہ دا خطاب دے احصار
والوتہ ہتوی یہ تحلیل د احرام نہ کوی تر ذبح د بخاروی د قریائی
پورے او اشاعہ دہ چہ ہرکہ ہدی ردغہ بخاروی، محل نہ
اور سیری نو محصر (حصار شوے) یہ د تحلیل د پارہ حلق یا
قصر د سر ویشتہ خرئیل یا وارہ کول، کوی۔ اودا قول د امام
شافعی او امام مالک رحمہما اللہ دے۔ دوی وائی چہ محصر
یاندے تور عیادات د حج او عمرے خویند کرے شوی وود
وے د عدم قدرات ددہ نہ اوپہ حلق یا قصر حوقا درک۔ دویم
قول دادے چہ محصر ذبح یا تحر د ہدی (بخاروی) او کری تو
ددہ یاندے حلق یا تقصیر واجب نہ دے۔ دلیل یے دا دے
چہ یہ احصار سرہ ددہ نہ ہوں مناسک د حج ساقط شوں۔
اودا قول د امام ابوحنیفہ او امام محمد رحمہما اللہ دے۔ نو د ہتوی
د قول مطابق دا خطاب پہ حال د امن کش دے او عطف دے
پہ اَتَمُّوْا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ یاندے۔ یعنی پہ حال د امن کش
حاجی یا عمرے والا چہ خان سرہ یے سوق د ہدی کرے وی
ذبح یہ پہ حلق یاندے محکش کوی اودا ترتیب پہ نیز د
امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ یاندے واجب دے او د نور وائموپہ

نیز واجب نہ دے یہ دلیل کہ صحیح حدیث سرہ چہ چاہیہ کہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم نہ تیوس کو وہ یہ بایہ کہ تقدیم او تاخیر کنیں
 نو ہغہ یہ ورتہ وئیل چہ افعیل ولا حرج، او دالفظ عام دے نفی
 دگناہ او کہ دم دوار ورتہ۔ او یہ دے مسئلہ کنیں کہ احنا فو دیا ہ داسے
 دلیل نیشتنہ چہ کہ دغہ حدیث مقابلہ او کرے شی۔ محولہ، داصیغہ
 کہ ظرف مکان او کہ ظرف زمان۔ دوار ورتہ او یہ زیر کہ حاسرہ دے۔
 ہاں یہ ظرف مکان کنیں زور کہ حاجائز دے۔ نو کہ امام ابو حنیفہ
 رحمہ اللہ پہ نیز محملہ ظرف مکان دے او حرم تہ وئیل شی
 لکہ یہ سورۃ حج سئل کنیں۔ دویم دلیل، چہ ہدی ہغہ ہائی دہ
 چہ غلام (مریئہ) کہ مالک کورتہ او رہی او داہغہ وخت کیدے شی
 چہ حرم مراد ثنی۔ دریم دلیل داچہ تہول دماء (دموتہ) او ہدایا
 یہ حرم پورے خاص دی نو دارنگ دایہ ہم خاص وی یہ حرم
 پورے۔ او کہ نور و اہل علم و مسک دادے چہ کہ احصار دم
 ذبح کول یہ حرم پورے خاص نہ دہ۔ او محملہ دلتنہ ظرف زمان
 دے یعنی ہر ہغہ وخت چہ احرام کوونکے پہ ہغے کنیں بند شو نو
 دہغہ دیا ہ دغہ جائے محملہ شو۔ او کہ دوی اول دلیل واقعہ کہ
 حدیبیہ دہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرام او کہ احصار
 پہ وخت کنیں یہ حدیبیہ کنیں چیلے ہدایا (خاروی) ذبح او تحر
 کرل او حدیبیہ کہ حرم تہ بھر دہ یہ دلیل کہ سورۃ فتح ۳۵ سرہ۔
 دویم دلیل یے دادے چہ قَمَّا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ کنیں تقیید پہ
 حرم پورے تیشتنہ نہ یہ آیت کنیں نہ پہ حدیث کنیں۔ دریم
 دلیل چہ وجوب کہ دے دم خود وچے کہ ازالے کہ دشمن نہ دے نو
 کہ حرم تہ تلل واجب شی نو عوف خو ہغے موجود دے نو مقصود
 نہ حاصلیری۔ او یہ نور و دموتہ او ہدایا و کنیں دا علت نیشتنہ۔
 فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّنْ رَّأْسِهِ، دا ذکر دحضت (اجازت)
 کہ حلق (سر خریلو) دے یہ حال کہ احرام کنیں پہ سبب کہ عذر
 او ورسرہ وجوب کہ قدیئے سرہ۔ او چاہے حلق او کرو یہ حال
 کہ احرام کنیں بخیر کہ عذر تہ نو پہ ہغہ یا نہ دے وجوب کہ قدیئے کہ

پہ اجتماع دہ اہل علم و سرہ۔ لیکن اختلاف دہ علماء و دے چہ دا پہ
 نسیان سرہ اوکری پہ ہغہ یا ندے ہم قد یہ شتہ ٹکھہ چہ دہ
 اکثر علماء و پہ نیز پہ حال دہ نسیان کہیں ہم قد یہ واجب دہ۔ او
 دہ دے تفصیل قرطبی ذکر کریدے۔ مَرِيضًا، داسے مَرِيض مراد دے
 چہ علاج دہ ہغہ پہ ہر یلو دہ سر سرہ خاص وی۔ اَدَى، دہ سردرد،
 زخمونہ او سپکے چہ راڈ وریزی پہ مخ یا ندے وغیرہ لکھ چہ
 پہ حدیث دہ کعب بن عجرہ رضی اللہ عنہ کہیں راغلی دی۔ فَفَدِيَّةٌ
 یعنی علیہ فدیه یا فالواجب علیہ فدیه۔ مِّنْ صِّيَامٍ، دہ دینہ
 مراد دہ دے روژے دی پہ سبب دہ حدیث دہ کعب بن عجرہ رضی اللہ
 عنہ سرہ چہ ابو داؤد ذکر کریدے۔ او حکمت دہ دریوالی دا دے چہ
 دہ جنایت کریدے پہ دہ امور و یا ندے یعنی احرام، طواف او
 سعی۔ اَوْصَدَقَةً، دے صاعہ دہ کجور و چہ شپیر مسکینا نو تہ
 بہ و رکیدے شی یعنی نیم نیم صاع۔ اَوْ نُسْلِي، پہ دے کہیں دہ
 اقوال دی اول داچہ دا مصدر دے یعنی ذبح کول۔ دویم داچہ دا
 جمع دہ نسیکہ دہ او ذبح لفظ پتہ دے۔ نسیکہ ہغہ ٹھاروے دے
 چہ ذبح کیبری خاص دہ اللہ تعالیٰ دہ پارسہ۔

فرق:۔ دہدی او تسک دا دے چہ ہدی خاص دہ پہ ہغہ
 ٹھاروی پورے چہ حرم تہ یو تلے کیبری او دہ جنایت (غلطی) دہ
 نہ نہ وی۔ او تسک عام ذبیحے تہ و ٹیلے شی کہ دہ جنایت دہ
 وی او کہ نہ۔ او دے ہم ادنیٰ یوہ بیڑہ دہ۔

قائده:۔ دہ اہل علم و اتفاق دے چہ دلتہ او دہ تخییر (اختیار)
 دہ پارسہ دے۔ او دے وچے نہ پہ حدیث دہ کعب رضی اللہ عنہ
 کہیں دہ دینہ پہ خلاف ترتیب سرہ ذکر کری دی۔

قَائِدًا اَمْتَمُّ، دا پہ ماقبل معنی یا ندے معطوف دے او ذکر دہ
 حال دہ امن دے او دا عام دے ہغہ امن تہ چہ روستو دہ احصار
 تہ حاصل شی پہ دشمن یا پہ مرض سرہ۔ یا امن وی دہ اول
 حال تہ یعنی بغیر دہ احصار سابق تہ ٹکھہ چہ صحیح قول دا دہ
 دے چہ تمتع پہ دوارہ حال تو کہیں صحیح دہ۔

فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، تَمَتَّعَ بِهِ لَعَنَتْ كُتُبُ مَزْمَعِ احْتِسْلُوتِه
 وَثِيلِ شَيْءٍ. بِهَ حَالِ دَ تَمَتَّعَ اصْطِلَاحِي كُنْ هَمَّ عُمْرَةٍ كُؤُونِ كِي
 رُوسْتُو دَ تَحْلِيلِ دَ احْرَامِ دَ عُمْرِ مَهْ فَائِدَه اَوْ مَزْمَعِ اَحْلِي بِه
 مَمْنُوعَانُو دَ احْرَامِ تَرَا احْرَامِ دَ حِجِّ پُورِ مَهْ. قَرِطِي وَثِيلِي دِي چِه
 دَ تَمَتَّعِ ثَلَاوَرِ طَرِيقِ دِي چِه يُو بِه هَغْ كُنْ اتْفَاقِي دَه بَاقِي دَرِه
 اخْتِلَافِي دِي. اولِه طَرِيقَه دَادَه چِه دَ حِجِّ بِه مِيَا شَتُو كُنْ دَ مِيقَاتِ
 نَه احْرَامِ اَوْتَرِي (هَغْ خُوكِ چِه آفَاقِي دِي يِعْنِي دَ مِيقَاتِ نَه
 بَهْرِ اَوْ سِيدُو وَالَادِي) اَوْ مَكِّي تَه دَاخِلِ شَيْ اَوْ طَوَافِ دَ بَيْتِ اللّٰهِ
 اَوْ سَعِي دَ صَفَا اَوْ مَرُوه اَوْ كَرِي بِيَا خُانِ حِلَالِ كَرِي (بِه حَلَقِ
 كُولُو بَا قَصْرِ سَرِه) بِيَا دَ مِيقَاتِ نَه بَهْرِ نَه وَيِ وَتِلِ اَوْ طَنِ تَه
 وَاپَسِ نَه وَيِ تِلِ تَرْدِ پُورِ مَهْ چِه احْرَامِ دَ حِجِّ اَوْتَرِي
 اَوْ اَعْمَالِ دَ حِجِّ اَدَا كَرِي تُو دَا شَخْصِ مَمْتَنِعِ دِ اَوْ دَا طَرِيقَه
 اتْفَاقِي دَه. دَوِيْمَه طَرِيقَه قِرَانِ دِ مَهْ دِ بَانْدِ پِه اَعْتِبَارِ
 دَ مَعْنِي لَغَوِي سَرِه اِطْلَاقِ دَ تَمَتَّعِ كِيدِ مَهْ شَيْ، دَ قِرَانِ طَرِيقَه دَادَه
 چِه دَ مِيقَاتِ نَه احْرَامِ دَ عُمْرِ اَوْ دَ حِجِّ دَوَارِ اَوْ كَرِي اَوْ بِيَا كَارُونَه
 (اَفْعَالِ) دَ عُمْرِ اَدَا كَرِي اَوْ خُانِ لَدِ تَه حِلَالُوِي تَرْدِ پُورِ مَهْ
 چِه مَنَاسِكِ دَ حِجِّ هَمَّ اَدَا كَرِي اَوْ بِيَا خُانِ حِلَالِ كَرِي. دَا صُورَتِ
 اَكْرَ چِه اتْفَاقًا جَائِزِ دِ پِشَانِ دَ اَوَّلِ لِيكْنِ بِه كِيْفِيَّتِ كُنْ يِ
 اخْتِلَافِ دِ. لِيكْنِ اولِه اَوْ دَوِيْمَه طَرِيقَه بِه وَجُوبِ دَ هَدِي
 (قَرِبَانِي كُولُو كُنْ مَشْتَرِكِ دِي. دَرِيْمَه طَرِيقَه دَادَه چِه دَ مِيقَاتِ
 نَه احْرَامِ دَ حِجِّ اَوْ كَرِي لِيكْنِ كُلِه چِه مَكِّي مَكْرِ مَهْ تَه دَاخِلِ شَيْ تُو
 حِجِّ پَرِي پَرِي اَوْ عُمْرَه اَوْ كَرِي اَوْ خُانِ حِلَالِ كَرِي تَرْدِ پُورِ مَهْ
 چِه بِيَا احْرَامِ دَ حِجِّ اَوْ كَرِي. اَوْ پِه دَا سِ طَرِيقَه كُنْ اَمْرِ كَرِي وَو
 نَبِي صَلِي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَغْ صَحَابِه كَرَامُونَه چِه دَ خُانِ
 سَرِه يِ هَدِي تَه وَ مَهْ رَاوِ مَهْ چِه دَا احْرَامِ بِه عُمْرِ سَرِه
 فُسْخِ (مَاتِ) كَرِي اَوْ پِه دِيكُنْ اخْتِلَافِ دِ صَحِيحِ دَادَه چِه
 دَا طَرِيقَه خَاصِ وَه پِه وَاقِعَه دَ نَبِي كَرِيمِ صَلِي اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 پُورِ مَهْ. ثَلَاوَرِ مَهْ طَرِيقَه تَمَتَّعِ دَ مَحْصَرِ دَه چِه دَ حِجِّ احْرَامِ يِ

کرے وی لیکن دشمن ہے یہ دغہ ورگو کیش د حج کولو نہ منع کری
 تو بیا دے روستو د حج د ورگو نہ مکے تہ لارشی او عمرہ او کری
 بیا د کال پورے حصارشی یہ مکہ مکرمہ کیش تر دے چہ حج
 ادا کری۔ د دے یہ صورت کیش اختلاف دے چہ دا یہ تمتع
 کیش داخل دے او کہ نہ فَمَنْ تَمَتَّعَ، آہ دلتہ معنی دادہ چہ فاعل ہے
 واخستہ یہ اعمالو د عمرے سرے او یہ یوسف کیش ہے دا عمرہ
 د حج د اعمالو سرے یوحنا ہے کرہ یہ طریقہ د تمتع یا د قرآن سرے
 فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ، یہ دے دم کیش اختلاف دے دے د علماؤ
 د جمہور یہ نیز دا دم جبر دے او د امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ یہ
 نیز دا دم د نسک او د شکر دے۔ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةً
 أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ، دا ذکر د حکم د رخصت دے یہ وخت د نہ موند لو
 د ہدی کیش یہ سبب د نیشتوالی د مال یا د خا روی۔ او غورہ دادہ
 چہ درے روڑے د ذالحجے د میاشت شپہ دم، او دم او اتم یہ بیسی
 او کہ نہمے ورے (د عرفے ورے) تہ ہے روستو کوی نو ہم جائز
 دی او یہ دیکش د علماؤ نور اقوال ہم شتہ۔ وَ سَبْعَةً إِذَا رَجَعْتُمْ،
 یہ رجوع کیش د وہ اقوال مشہور دی، اول دا چہ خیل وطن تہ
 واپس اور سیری۔ دویم دا چہ فارغ شی د ورخ د مٹی تہ۔ دوارہ
 جائز دی لیکن غورہ اول قول دے پد سبب د حدیث د مسلم
 چہ یہ ہے کیش لفظ دے د (رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ)۔
 تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ، سوال :- د ذکر د درے او او تہ معلومیری
 چہ لس دی نوروستو عشرہ ذکر کولو کیش شہ حکمت دے ۶۔
 جواب :- یہ دیکش دیر اقوال دی۔ اول قول د مبرد دے چہ دا
 تاکید دے د پارہ د دفع کولو د وہم چہ د او تہ روستو نور
 عداد نیشتہ۔ دویم قول د ابن عرقہ دے چہ د عربو عادت دادے
 چہ تفصیلی حساب تہ روستو اجمالی حساب ذکر کوی ٹککہ چہ
 عرب یہ حساب یا تہ دے دیر تہ پوہیدل۔ دریم قول د زجاج دے
 چہ یہ دیکش دفع د وہم دہ چہ واو یہ معنی د او تہ دے بلکہ
 جمع مراد دہ ٹککہ چہ کلمہ کلمہ واو یہ معنی د او سرے راخی لکہ مٹی

وثلث وریاع کیں واوپہ معنی د آق سرہ دے۔ اولفظ دکاملہ کیں فائدہ
دادہ کہ شوک و ہم اوکری چہ عادت خودا دے چہ د پدل مرتبہ (ثواب)
د مبدل عتہ نہ کم وی نوکیدے نئی چہ د لسور وژ و نیولو ثواب یہ
د ہدی نہ کم وی نوپہ لفظ دکاملہ سرہ یے و ہم دفع کرو یعنی د
لسور وژ ثواب پورہ او برابر دے د ثواب د ہدی سرہ پہ وخت د
عدم وجود د ہدی کیں۔

ذَلِکَ لِمَنْ لَمْ یُکُنْ اَهْلُهُ حَاضِرِی الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، د ذَلِکَ پہ مرجع
کیں د وہ اقوال دی اول قول د جمہور دے چہ دا اشارہ نیز دے
نہ چہ من وجہ لرے دے یعنی فَمَا اسْتِیْسَرَ مِنْ اَلْهَدٰی۔ تو
حاصل دا دے چہ دم د تمتع او قران واجب دے پہ آفاقی (بہرہ
راتلونکی) حاجیا تو باندے۔ نو معلومہ شوہ چہ د مکے مکرے او
داخل د میقات خلق تمتع او قران کو لے نئی لیکن پہ ہغوی باندے
دم واجب نہ دے او آفاقی باندے پہ وخت د تمتع او قران کیں دم
واجب دے۔ اودا دم جبر دے۔ دویم قول د امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ
دے چہ ذالک اشارہ دہ فمن تمتع آکہ نہ یعنی تمتع او قران پہ
آفاقی خلق پورے خاص دی اودا خلق کسان تمتع او قران نشی
کو لے۔ بنا پہ اول قول سرہ لِمَنْ کیں لام پہ معنی د علی سرہ
دے لکہ یہ دے قول د اللہ تعالیٰ کیں وَاِنْ اَسَا تُمْرِکُمْ لَهَا۔

حَاضِرِی الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، پہ دیکیں د علماؤ مختلف اقوال دی۔
د امام مالک رحمہ اللہ پہ نیز د دینہ مراد صرف مکے والا دی
او د امام شافعی رحمہ اللہ پہ نیز مراد ہغہ شوک دی چہ د مکے
نہ پہ مسافت د سفر سرہ لرے نہ وی۔ اویل قول د ہغہ او
امام احمد رحمہ اللہ دادے چہ مراد د دینہ حرم والا دی۔ او
پہ نیز د امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ مراد د دینہ ہغہ شوک دی
چہ پہ میقات کیں داخل دی یا میقات کیں اوسیری۔ او
لفظ د اَهْلُهُ دلالت کوی چہ مراد د دینہ عارضی اقامت نہ
دے بلکہ ہغہ شوک چہ اصلی وطن اوکلے یے مکہ مکرمہ
وی۔ وَاتَّقُوا اللّٰهَ، مراد د دینہ اطاعت کول دی پہ تلو اوامرو

الْحَاجُّ أَشْهُرَ مَعْلُومَاتٍ فَمَنْ قَرَضَ

وخت د احرام د حج د میاشتہ معلومے دی ، نو ہذا شوک چہ فرض ہے کرد

فِيهِنَّ الْحَاجُّ فَلَا رَفْتَ وَلَا قَسْوَقَ

یہ ہفتے کیں (یہ شان باند) حج نو نیشہ د بھی متعلق خبر کول او نیشہ نافرمانی

وَلَا جِدَالَ فِي الْحَاجِّ وَمَا تَفْعَلُوا

او نیشہ جگرہ کول یہ حج کیں ، او ہذا چہ کوئی تاسو

مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزُودُوا

خوہ د نیکی عمل عالم دے یہ ہفتے باندے اللہ تعالیٰ ، او توخہ داخل د خان د پارہ

فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ

حکہ چہ یقیناً غورہ توخہ تقویٰ دہ

وَالتَّقْوَىٰ يَأْتِي الْآلِبَابَ ۝۱۹۷

او دیرہ کوئی زمانہ اے صفا عقل والو ۔

اونوا ہیو کیں۔ وَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ، دا خاص تنبیہ او
تخویف دے مخالفت کوونکو دے احکاموتہ۔ او ابن عباس رضی اللہ
عنہما نہ روایت دے چہ مراد د دینہ ہذا شوک دی چہ د
حدودو د اللہ تعالیٰ سپکوالے کوی۔ حکہ ہے لفظ شدید ذکر کریں۔
۱۹۷ ہرکله چہ محکیش آیت کیں ذکر شو امر د اتمام د حج تو
اوس ہے د اتمام طریقہ ذکر کوی۔ او ہذا چہ دے آیت کیں درے
امور دی۔ (۱) وخت د احرام د حج۔ (۲) ممنوعات د حج۔ (۳) امریہ
توبہ اوپلوسرہ۔ اوپہ دیکش رد دے یہ رسموتو د جاہلیت یہ
بارہ د حج کیں۔ اول رسم د جاہلیت دا ووجہ تولے میاشتہ یہ
د حج د احرام د پارہ جائز کتر لے (اللیاب)۔ دویم رسم یہ حج کیں
دا ووجہ تقویٰ یہ ہے د محرماتوتہ نہ کولہ۔ دریم داچہ توبہ
اوپل بہ ہے گناہ کتر لہ۔

الْحَجَّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ، یہ اتفاق دے علماء و سرہ یہ دیکھیں تقدیر
 کلام دے یعنی أَشْهُرُ الْحَجِّ أَشْهُرٌ، وقت الحج اشہر وقت العمل
 الحج اشہر۔ غور دے دہ چہ اَوَّلُ شَیْءٍ وَتِیْلُ شَیْءٍ وَتِیْلُ شَیْءٍ وَتِیْلُ شَیْءٍ
 حکہ چہ افعال د حج خو یہ خاصو ایام و حج کیں وی لیکن وخت
 د احرام د حج د میاشتہ د حج تہ شروع کیبری۔ ہغہ میاشتہ سوال
 ذوالقعدہ اولس شپہ د ذوالحجہ دی۔ یعنی چاہہ د سوال نہ محکس
 احرام د حج کرے وی نوہغہ باطل دے۔

سوال: ۱۔ أَشْهُرُ حُجَّجِ دہ او داخو درے میاشتہ نہ پورہ کیبری؟
 جواب: ۱۔ یہ نیز د بعض علماء و قولہ میاشتہ د ذوالحجہ شمار دہ
 یعنی د ذوالحجہ د لسو و رختہ چہ چار و ستو احرام د حج اوترو نو
 صحیح دے لیکن تربل کال پورے یہ یہ احرام کیں اوسیری
 جواب: ۲۔ لس شپہ د ذوالحجہ مراد دی لیکن کلمہ کل ذکر شہی او
 مراد تربتہ بعض وی۔

مَعْلُومَةٌ، یعنی محکس دورود د شرع نہ ہم دغہ میاشتہ جاہلیت
 والوتہ معلوم وے او شریعت یہ دیکھیں د مغوی د معلوم موافق
 راغلے دے۔ یا داچہ معلوم دی یہ بیان د رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم سرہ۔ فَمَنْ قَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ، یعنی چاہہ لازم کرو یہ خان
 باتدے حج کول یہ نیت کولو سرہ یہ زہ کیں او یہ احرام ترو سرہ
 یہ عمل کیں او یہ تلبیہ و تیلو سرہ یہ زہ باتدے (قرطبی)۔

او یہ دیکھیں اشارہ دہ چہ حج یہ شروع کولو سرہ قرض کیبری
 اگر چہ نفلی وی۔ فِیْهِنَّ، فیہا یثے نہ دے و تیلے۔ مازنی و تیلی
 دی چہ جمع کثرت د غیر عاقل پشان د واحد مؤنث کیبر شہی
 لیکن جمع قلت د غیر عاقل یہ جمع استعمالیبری یہ ضمیر کیں
 او اشہر جمع قلت دہ او شہور جمع کثرت دہ یہ ان عدۃ الشہور
 (الایہ) کیں یثے ورپے منها و تیلی دی۔ فَلَا رَفْعَ، اکثر اہل علمو
 و تیلی دی چہ دا یہ ظاہر کیں جملہ خبریہ دہ لیکن یہ معنی د
 نہی سرہ دہ لیکن تھی یثے یہ صورت د خبر کیں د تاکید د پارہ
 راورے دہ۔ یعنی د حاجی د حال نہ لرے دہ چہ ہغہ دپہ حج کیں

دغه کارونه او کړی- او بعضو علماؤ وئیلی دی چه نفی پخپله معنی سره
 ده نو مراد د آیت نه نفی د حج ده په وخت د دے دریو کارونو کښ
 یعنی نفی شرعی د حج مراد ده اگر چه نفی وجودی یې نیشته. او
 د اتوجیه قرطبی ذکر کړی ده- او ابو حیان پکښ تفصیل کړی ده-
 رقت، په دیکښ ډیر اقوال دی- اول قول دا چه رقت جماع ده-
 دویم دا چه بشعوتنه فحش خیر ۷ کول- دریم دا چه دا جامع او
 شامله کلمه ده هر هغه فعل او قول ته چه سر ۷ یې د خپله شیخ
 ته اراده کوی- وَلَا فُسُوقَ، په دیکښ هم ډیر اقوال دی- اول
 قول، ټول گناهونه کبیره مراد دی- (۲) گناهونه په وخت د احرام
 کښ لکه ښکار کول وغیره- (۳) ذبح په نوم د غیر الله- (۴) په ناکاڅ
 نومونو او لقبونو سره یو بل یا ډول- (۵) کنحل کول- نو د اللفظ دے
 ټولو ته شامل دے- وَلَا جِدَالَ، په دیکښ هم ډیر اقوال دی-
 (۱) جگړه کول د یو مسلمان سره تر دے چه هغه غصه شی او کنحل
 او کړی (۲) کنحل کول (۳) اختلاف کول په مواضعو د موقوف
 رځایونو د اودریدلو کښ- (۴) اختلاف کول په ورځو د عرفه او
 د حج کښ- (۵) فخر کول په خپلو خپلو مشرانو سره-

فائده:- په دے دریو وارو کښ اشاره ده چه حج کوونکی لږه
 اخلاق جمیله پکار دی- او د دے د پاره علاج د قوت شهوانیه
 کمزوری کول دی په لفظ د لَا رَقَّتْ کښ او قوت نفسانیه (نفس
 اماره) کمزور ۷ کول په لفظ د وَلَا فُسُوقَ سره- او قوت وهمیه
 شیطانیه کمزور ۷ کول په لفظ د وَلَا جِدَالَ سره- نو اشاره ده
 چه دا د رځاړه قوتونه منشأ او سیاب دی د پاره د اخلاق رزائیلو-
 اودر ۷ واره هر وخت کښ منع دی لیکن په حالت د حج کښ
 د دے د منع زیات تاکید دے- ځکه چه حج کوونکي د الله تعالی
 د کور سره حاضر دے نو هغه له بل طرف ته هیڅ توجه جائزه ده
 سیوا د عبادت او خشوع الی الله ته-

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللهُ، روستود ذکر د منہیا توتنه اوس
 ترغیب ورکوی په ټولو اعمالو د خیر باند ۷- خیر هر هغه

قول او عمل دے چہ دے حسن پہ دلیل شرعی سرہ ثابت وی او
 خصوصاً دلالتہ مراد دے خیر نہ پہ مقابلہ دے رفعت کین خواستہ کلام رک
 او دے فسوق پہ مقابلہ کین طاعت دے اللہ تعالیٰ او دے رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم او دے جدال پہ مقابلہ کین موافقت او رضا دے۔ یَعْلَمُہ
 اللہ، پہ دیکین اشأرہ دے لوئے جزاء او ثواب تہ دے اللہ تعالیٰ دے
 طرف تہ۔ وَ تَزَوَّدُوا، دے ابن عباس رھی اللہ عنہما تہ بخاری او
 ابوداؤد وغیرہ روایت نقل کریدے چہ دا رد دے پہ یمن
 والو بات دے چہ ہغوی پہ حج لہ راتلن نو دے خان سرہ پہ یئے
 توخہ تہ راورلہ راودا توخہ تہ راورل یئے ثواب کنہی او وٹیل
 پہ یئے چہ مونہ توکل کوونکی یو۔ او یل روایت کین دی چہ ہر
 کلمہ پہ دوی او بی شول نو دے خلقونہ پہ یئے سوال کوو دے حج پہ
 نوم بات دے۔ نو دے ہغوی پہ رد کین نازل شو چہ تَزَوَّدُوا۔ نو دے حکم
 عام دے ہر سفر تہ او بالخصوص سفر دے حج، علم او نور اعمال
 صالحہ تہ۔ او مقدار دے زاد (توئے) دومرہ پکار دے چہ انسان پہ
 ہغے سرہ دے سوال کولونہ پہ شے او دے مقدار دے ہرجا دے خیل
 حال سرہ مناسب پکار دے۔ دا دلیل دے چہ توخہ دے خان سرہ
 او رل دے توکل منافی تہ دی۔ دے ابن جوزی تہ نقل دی چہ ایلیس
 پہ یو قوم بات دے تبلیس اچولے و و چہ ہغوی دعویٰ دے توکل
 کولہ او دے حج دے پکار پہ بغیر دے توئے تہ تلل او وٹیل پہ یئے
 چہ دا توکل دے لیکن دا کار یئے خطا و۔ فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى، پہ
 دیکین دے مفسرین توکل تر احوال دی اول دا چہ مراد دے تقویٰ تہ دے
 تلو حرامونہ پہ کیدل دی نو مراد دا شو چہ دے زاد ظاہری سرہ
 تقویٰ (چہ زاد حقیقی دے) یو حائے کرئی۔ دویم قول، دے دینہ
 مراد عامہ شرعی تقویٰ دے یعنی دے توئے دے دنیا سرہ توئے دے آخرت
 تہ ترغیب دے۔ دے دے دے پکار پہ چہ تلو توجہ صرف دے دنیا تہ
 قائمہ تہ شے۔ دریم قول دے تقویٰ تہ مراد دومرہ توخہ دے خان
 سرہ او رل دی چہ انسان پرے دے سوال کولونہ پہ کیدی۔
 وَ اتَّقُوا يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ، الْبَاب جمع دے کف دے خالص دے ہر چیز تہ

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا

نیشہ یہ تاسو باندے گناہ چہ لتوی تاسو

فَضْلًا مِّنْ رَبِّكُمْ ۖ فَإِذَا أَفَضْتُمْ

گتہ د تجارت د طرف د رب ستاسو لہ ، نو ہو کلا چہ را کوز شی تاسو

مِّنْ عَرَفْتٍ فَإِذْ كُرُوا لِلَّهِ

د عرفت نہ نو یا دوی اللہ تعالیٰ لہ

عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

د مشعر حرام یہ خوا کیں (چہ مزدلفہ دہ)

وَإِذْ كُرُوا كَمَا هَدَىٰكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ

او یا دوی اللہ تعالیٰ لکہ چہ خود تہ پے کرید تاسو تہ او یقینا وی تاسو

مِّنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

مخکین د دے نہ خامخواہ د گمراہانو لہ -

وٹیلے شی۔ او دلنہ مراد ہغہ عقل دے چہ صفا وی د خیر و دہم نہ۔ امر د تقویٰ اگر چہ تولو عقل والو د پارس عام دے لیکن تخصیص د اولیٰ الالباب د تاکید د پارسہ دے۔ اشیا د چہ یہ چاکیں تقویٰ نہ وی نو د ہغہ د عقل سرہ غلط و ہمونہ کپا شوی وی۔ ۱۹۸۔ یہ دے آیت کیں د اتمام د حج د پارسہ دے امور ذکر کوی۔ (۱) رد د رسم چہ یہ حج کیں د تجارت حرام کنرل دی۔ (۲) وقوف د مزدلفہ۔ (۳) یہ ہغے کیں د اللہ تعالیٰ ذکر کول۔

رہط۔ دے آیت د مخکین سرہ یہ یو شو و جو ہو سرہ دے۔

۱۔ جاہلیت والو تجارت کول یہ سفر د حج کیں حرام کنرل۔ او صاحب الباب د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت کرے دے چہ د عربو شہ خلعویہ د حج یہ موسم کیں تجارت کول حرام کنرل او تاجر فی الحج تہ بہ یے الداج و ٹیلو یعنی

(دچرگ پشان را تویو نکه کسب کر) او سوال کول به دوی جائز کنرو
 د دے ویجے نه چه توخه به ورسره نه وه او تجارت به یے نه کوو
 نو سوال به یے کوو۔ نو دے آیت کین یے د دے رسم رد اوکرو۔

۲: هر کله چه جدال حرام شو او تجارت کله کله رسیبری جدال
 ته نو دلا جدال نه وهم پیدا شو چه تجارت کول هم په حج کین
 گناه دے نو د دغه وهم تر دید او شو۔

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اِذَا بُوْحِيَانَ وَاِىَّيْكُمْ جُنَاحٌ اِذَا بُوْحِيَانَ وَاِىَّيكُمْ جُنَاحٌ اِذَا بُوْحِيَانَ
 سره دے که مقتضاً د زور نه وی او که د گناه وی۔ یعنی گناه او
 زور نه دواړه نېشته۔ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّنْ رَّبِّكُمْ، ابتغاء طلب دیو
 خیر دے په کوشش سره۔ فَضْلًا تجارت کول او کرایه حاصلول
 وغیره۔ او فضل په دے معنی سره په قرآن کین سورة مزمل ته
 سورة قصص تک کین هم دے۔ او د ابو جعفر نه روایت دے چه
 په دیکین نور کارونه د خیر هم داخل دی لکه امداد کول د کمزوری
 سره خوراک ورکول او پری ته وغیره۔

فائدہ:۔ په دیکین په سفر د حج کین تجارت کولو ته ترغیب
 نېشنه بلکه ذکر یے د دے د پار دے چه جائز یے او گنہی۔ او د
 ضرورت په وخت کین تجارت کوئی چه د سوال کولو نه بچ شئ۔
 فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِّنْ عَرَفَاتٍ، أَقَضْتُمْ د قَاضِ الْأَنْاءِ ته اخستل شوید
 چه لوخه د اوبونه پک شئ او په غارو تریته بهیږی۔ دلته په
 معنی د راکوزیدلو دے۔ یعنی هر کله چه په عرفات کین په اذکار
 او ادعیو بات دے بته ماړه شئ او بیا راکوز شئ د هغه نه۔ او افاضه
 استعمالیږی په راتلولو کین په ډیر والی سره۔ اشاره ده چه
 د عرفات ته د نور وخلقو سره یوځائے شریک راکوزیږی۔

عرفات:۔ دانوم د یو خاص زمکه دے د کعبه ته مشرقی جانب ته
 او دانوم د مفرد دے اگر چه په وزن د جمع مؤنث دے۔ او په دے
 لفظ کین ډیر اقوال دی۔ اول قول دا چه لفظ مرتجل دے یعنی
 د چاته مشتق نه دے۔ دویم دا چه د لفظ د عرف ته اخستل شوید
 او عرف عو شپوته وائی۔ دریم دا چه دا د عرف نه دے په معنی

داوچتوالی دے۔ مخلووم قول دا کہ معرفت تہ دے پہ معنی کہ پیژندلو
 سرہ۔ او پہ دے وجہ تسمیہ کیں ہم مختلف اقوال دی چہ ہغہ
 صاحب اللیاب او بعض تور و مفسرینو پہ تفصیل سرہ لیکلی دی۔
 او حدیث صحیح سرہ ثابت دہ چہ دارا کو زیدل کہ عرفات تہ کہ تہ
 پریوتلو تہ روستودی کہ عرفے پہ ورغ یا تہ دے (چہ ہغہ تہمہ
 ورغ کہ ذوالحجہ دہ) او کہ ماہنام مونچ بہ ہلنتہ یا پہ لارکین تہ ادا
 کوی بکہ پہ مزدلقہ کیں بہ یے کہ ما سغوتن کہ مونچ سرہ یو
 حائے کوی۔

فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ، دا دلیل دے چہ وقوف پہ مزدلقہ
 کیں واجب دے۔ او پہ قرضیت کیں یے کہ اہل علم و اختلاف کہ
 الْمَشْعَر، حائے کہ علامت تہ و ہلے شی او داہم کہ معالمو کہ حج تہ
 دے۔ او مراد کہ دینہ مزدلقہ دہ۔ او مزدلقہ تولہ موقف دے
 اگرچہ کہ مسجد پہ خواکین او دریدل غورہ دی۔

وَإِذْ كَرُّوْهُ كَمَا هَلْ كُمْ، سوال :- امر کول پہ ذکر سرہ دوا کرتہ ولے ذکر شو
 جواب :- پہ دوا رکین فرق دے پہ ہیرو وجوہ سرہ -۱- اول
 ذکر پہ معنی کہ جمع کولو کہ مونچ کہ ماہنام او ما سغوتن دے پہ
 وخت کہ ما سغوتن کیں دویم مونچ کہ صبا پہ مزدلقہ کیں پہ
 تیاریہ کیں -۲- اول ذکر پہ تریہ سرہ دویم ذکر پہ زریہ سرہ -۳-
 اول ذکر کہ اللہ تعالیٰ پہ تسبیح او حمد سرہ او پہ اسماء و صفات تو کہ
 اللہ تعالیٰ سرہ او دویم شکر کول کہ نعمتو تو کہ اللہ تعالیٰ -۴- اول ذکر
 مطلق ذکر شو دویم ذکر کہ ہغہ تقیید یے او کہ وہ پہ ہدایت سرہ -
 ۵- اول مطلق ذکر کول دی دویم دوام کہ ذکر دے۔

کَمَا هَلْ كُمْ، کاف پہ معنی کہ تشبیہ دے یا پہ معنی کہ علت سرہ دے
 پہ دے قید کیں اولہ فائده دادہ چہ نوموتہ او صفات کہ اللہ تعالیٰ
 توقیفی دی تو معنی دادہ چہ ذکر کہ اللہ تعالیٰ پہ ہغہ اسماء و صفات
 سرہ کوئی چہ ہغہ لاوحی سرہ ثابت وی (اللیاب)۔ دویمہ فائده
 چہ لام کہ پاریہ کہ علت شی یعنی کہ وجہ کہ ہدایت کہ اللہ تعالیٰ تہ
 تا سوتہ تو کہ ہغہ ذکر او شکر کوئی۔ دریمہ فائده: ہر ذکر الہی

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ

بیا (واقر) را کوئی دھتہ کھائے نہ چہ را کوئی دھتہ نہ عام خلق

وَأَسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۹۹﴾

او بخند غوارق د الله تعالى نہ . یقیناً الله تعالى بخند کوونکے دے رحم کوونکے دے۔

یہ شرعی طریقے سرہ ضروری دے کہ یہ جہر (اوجت آواز) سرہ ثابت وی تو یہ جہر سرہ پکار دے او کہ یہ جمع سرہ ثابت وی تو یہ جمع پکار دے او کہ یہ بیتہ او انفرادی وی تو ہنسے پکار دے۔
وَرَأَى كُنْتُمْ مِّنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ، داتاکید دے دھد گمریعی بغیر دھدایت د الله تعالى نہ ضلال دے۔ وَرَأَى، یہ دیکش دھویانو اختلاف دے د بصر یا تو یہ نیز ان متحقق دے د مثقل نہ یعنی اِنَّہ کُنْتُمْ اولام د پآرہ د ابتدا یا د فرقی دے۔ او یہ نیز د قراء بغوی ان یہ معنی د ما نافیہ دے اولام یہ معنی د لا سرہ دے۔ او یہ نیز د کسائی یا ندے یہ ان کیش تفصیل دے کہ یہ جملہ فعلیہ یا ندے داخل وی تو یہ معنی د قد سرہ دے او کہ یہ جملہ اسمیہ یا ندے داخل وی تو پشنان د قول د قراء بغوی دے۔ او یہ نیز د اخفش ان وصیلہ دے اولام د پآرہ د تاکید دے (تولے معانے جائز دی)۔ مِّنْ قَبْلِهِ، ضمیر ہدی تہ راجع دے یہ ضمن دھد گم، یا قرآن تہ راجع دے۔ یا رسول تہ راجع دے یعنی مخکیش د نازلولو د قرآن نہ۔ یا مخکیش د رالیدر لود آخری رسول نہ۔

۱۹۹ دے آیت یہ تفسیر کیش دوه اقوال دی۔ اول قول د عامو مفسرینو دے۔ او وارد دی یہ حدیث د بخاری او ترمذی کیش چہ مراد دے افاضے تہ افاضہ دہ د عرفات نہ مزدلفے تہ۔
سوال :- افاضہ د عرفات تہ مخکیش آیت کیش ذکر شوہ نو دو پآرہ ذکر تہ غہ ضرورت وو؟

جواب :- اول صرف یہ طریقہ د اخبار سرہ ذکر و وجہ دھتہ نہ قرہیت تہ ثابتید لو تو اوس یے یہ طریقہ د امر سرہ ذکر کوی

دِپارہ دَاقا دے دَقرضیت دَوقوف عرفہ - جواب ۲ :- دارد دے
 یہ رسم دَجاہلیت یا تہ دے چہ دارسم یہ قریشواو دَہغوی یہ
 تا بعد اروکین وو۔ ہغوی حان لہ حُمس او قُطان بیت اللہ نوم
 کیخود لے وراو وٹیل یہ یے چہ خاص یہ موت یا تہ دے داحرام
 دی چہ یہ ایام دَ حج کین دَ زمکے دَ حرم تہ بھراو وحو۔ اوزمکہ دَ
 عرفات دَ حرم دَ حد و دوتہ بھر دہ نو تور خلق یہ یہ ورخ دَ عرف
 عرفات تہ تلل اودوی یہ یہ دغہ ورخ یہ مزدلفہ کین یہ نیز دَ
 پُولہ دَ حرم یا تہ دے وقوف کو و اودا یہ ہغوی کین یورائج رسم وو
 نو یہ دے آیت کین یہ دے رسم یا تہ دے صراحتاً رکول مقصدی
 سوال :- لفظ تَمَّ خود دلالت کوی یہ روستو والی یا تہ دے یہ اعتبار
 دَ زمانے سرہ توافقہ دَ عرفات خود مزدلفہ نہ روستو تہ دہ ۶۔
 جواب :- دلالتہ تَمَّ دَ تعقیب ذکر (دَ ترتیب) دِپارہ دے۔ دَ تراخی
 دَ زمان دِپارہ تہ دے اودا دَ پیر و مفسرینو قول دے۔ یا تَمَّ یہ معنی
 دَ واو سرہ دے یہ نیز دَ بعض نحو یا تو صرف عطف دَ یوکلام دے
 یہ یل یا تہ دے بغیر دَ تراخی او ترتیب تہ۔ یا تَمَّ دِپارہ دَ تفاوت
 دَ ماقبل او مابعد دے۔ داقول دَ زمخشری دے۔ دویم قول صحاح
 نہ تقل دے او ہغہ ابن جریر غورہ کریدے چہ مراد دَ دینہ افاضہ
 دہ دَ مزدلفہ تہ معنی تہ یہ یوم النحر کین او تَمَّ یہ حیلہ معنی سرہ
 دے لیکن ہرکہ چہ دَ اول قول دِپارہ حجت مرفوع صحیح حدیث
 شتہ او دَ دویم دِپارہ نیشستہ نو اول قول صحیح دے تو بتا یہ
 قول اول یا تہ دے تَمَّ افیضوا خطاب دے قریشواو دَ ہغوی
 تا بعد اروتہ -

مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ، دَ الناس تہ مراد عرب دی یا ابراہیم
 علیہ السلام او دَ ہغہ تا بعد ارا ان دی او یہ دے لفظ کین اشاعر
 دہ قباحت دَ عمل دَ قریشوتہ۔ یعنی ستاسو دارسم دَ ملت ابراہیمہ
 نہ خلاف دے۔ وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ، یہ دیکین مراد استغفار دے
 دَ ہغہ گناہ (رسم) تہ چہ قریشو کرے وو یہ خلاف دَ ملت ابراہیمہ
 کین۔ یا مراد دَ دینہ عام خطاب دے کہ دَ چانہ ہر یک گناہونہ

فَإِذَا قُضِيَتْ مَنَاسِكُكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ

نو کلاہ چہ پورہ کری تاسو عبادان دحج ستاسو نو یاد وی اللہ تعالیٰ لہ

كُذِّكِرْكُمْ آبَاءَكُمْ وَأَشْدَّ ذِكْرًا

پشان د یادولو ستاسو پلاران ستاسو یا زیات دھن تہ پہ ذکر سرہ

فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا

نو بعض د خلقو تہ ہنہ شوک دی وائی اے رپہ زمونہ راکرے مونہ تہ

فِي الدُّنْيَا وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ

پہ دنیا کیں اولہ دی دہ لہ پہ آخرت کیں ہیخ حصہ د ثواب۔

سرزد شوی وی تو پہ ہنہ یاندے استغفار واجب دے اوکہ چانہ
کتاہ تہ وی بنکارہ شوے لیکن د بندہ د عجز د وجہ تہ احتمال د
تقصیر پہ واجیا توکیدے شی د دے وجہ تہ استغفار ضروری دے
اودا پشان د ہنہ استغفار دے چہ پہ حدیث د مسلم کیں دی
چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ د فرض مونج د سلام کر غولوتہ
روستو درے محل استغفار غوشتلو۔

قاعدة: مِنْ حَيْثُ دلتہ د مکان د پارہ دے او احتمال د زمان
مہ لری یعنی مکان چہ عرفات دے اوزمان (چہ پہ سنت سرہ
ثابت دے) چہ روستو د پریوتلو د نمرتہ دے او محکیم د مغرب
د مونج تہ دے۔ اولفظ حَيْثُ چہ پہ فعل ماضی یاندے داخل
شی تو ماضی حقیقتاً مراد کیدے شی او پہ معنی د مستقبل یاندے
ہم کیدے شی دلتہ دوارہ معنی صحیح دی (ابو حیان)۔

تلا پہ دے آیت کیں و خوف د متی تہ اشارہ دہ او دحج کو دتکو
یو قسم چہ بد بخت دی ذکر کوی او پہ دیکیں رد دے پہ یو
رسم د جاہلیت یاندے چہ ہنہ فخر کول و پہ مشرانو یاندے
اور سرہ د ہنری مفاخر د نیو پہ چہ عخان د پارہ پہ یے د اللہ
تعالیٰ تہ غوشتلو۔

قَاذًا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ، معنی دے قضا کی دے سورت کے ال کیں ذکر ثوی
 دی دلتہ مراد دے قضا نہ پورے کول او ادا کول دی۔ ابو حیان او صاحب اللیاب
 ذکر کری دی چہ لفظ دے قضا کی خیل حان دے کار سرے ذکر ثوی نو
 ادا او پورے کول مراد وی لکہ یہ سورۃ حم سجدہ سئل، سوئے جمعہ
 سئل کیں دی۔ او چہ دے کار دے غیر سرے ذکر ثوی نو مراد تریثہ الزام
 یا اعلام وی۔ مَنَاسِکَ، کیں دلتہ دے اے اقوال دی۔ (۱) عبادات
 خاصہ دے حج۔ (۲) حایونہ دے عبادت۔ او مضاف پتہ دے یعنی
 اعمال مناسککم۔ او یہ دواہ احتمالو سورۃ مراد دلتہ اکثر
 ہخہ اعمال دی چہ دے مٹی دے وقوف پورے دی۔ (۳) ذبح او نحر
 کول یہ مٹی کیں روستو دے ویشتلو دے جمرہ عقبہ نہ۔ او یہ دے
 قضاء مناسک کیں دواہ اقوال دی اول قول دے قرطبی دے چہ مراد
 دا دے چہ ہر یوم مناسک ادا کوئی نو ور پے دے ہتے ذکر خاص کوئی
 یعنی ذکر ودعا دے عرفات، او ذکر ودعا دے مزدلفہ او دے طواف او دے
 سعی۔ نو مناسک نہ مراد ہر یوم مناسک دے جدا جدا۔ دویم
 قول دے عامو مفسرینو دے چہ دے طواف او سعی او وقوف عرفہ او
 مزدلفہ نہ فارغ ثئی او مٹی تہ راشئی نو دے اللہ تعالیٰ شکر او دے
 ہخہ عظمت ذکر کوئی۔ او ہخہ تکبیر دے رمی دے جمرہ عقبہ (ویشتل
 دے لوی شیطان) او تکبیر دے بیچے تہ شامل دے۔ قَاذِکُروا للہ
 کَکَکِرْکُمْ اَبَاءَکُمْ، یہ تشبیہ دے ذکر دے اللہ تعالیٰ دے ذکر دے آباؤ سرے
 دے اے اقوال دی۔ اول قول دے جمہور و مفسرینو دے چہ دے حج
 یہ موافق کیں او یہ مٹی کیں جاہلیت والو یہ دے خیلو مشرانو ذکر
 یہ کثرت او یہ فخر سرے کوو یہ طریقہ دے شعرونو او دے نثر سرے
 نو حاصل دا شو چہ یہ دا سے موافق کیں ذکر دے اللہ تعالیٰ یہ کثرت
 او یہ عظمت سرے کوئی۔ دویم قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما
 او عطاء او صحابہ او ربیع رحمہم اللہ نہ قرطبی نقل کریں
 چہ دے ورو کوالی یہ وخت او یہ تکلیف رسید لو سرے او دے محبت
 دے وچے نہ اکثر آواز گیری چہ اے عمامہ پلہ راے دا دا، یا اے
 عمامہ مورے۔ نو مقصد دا دے چہ تا سو یہ وخت دے تکلیف کیں

او د محبت پہ وجه یا اللہ وائی او امداد صرف د اللہ تعالیٰ نہ غوار پئی۔
 سوال :- د دے تشبیہ نہ پہ دوارو قولونو سرہ معلوم پیدی چه دغه
 عمل د جاہلیت او د حال د ورو کوالی اوس ہم جائز دے ؟
 جواب :- تشبیہ د جواز د پیارہ مستلزم نہ دہ پہ دلیل د روستولفظ
 اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا چه پہ هغه سرہ فرق ذکر کوی، هان د ورو کوالی پہ
 حال کین انسان مکلف نہ دے لیکن مور او پلار ته پکار دی
 چه پہ ورو کوالی کین د خپل پچی عادت پہ لفظ د یا اللہ سرہ جوړ
 کړی (او د غصه نور شرعی او اسلامی الفاظ د ورتہ زده کوی
 په ځان د دے چه کنخل او بد دے خیر دے ورتہ بنائی) دے د پیاړ
 چه د شرک او د گناه کولو ذریعہ او عادات جوړ نشی۔ دریم قول
 هم د ابن عباس رضی اللہ عنہما ته سیوطی وغیرہ نقل کړی
 چه هر کله د یو انسان مور او پلار په بدی سرہ ذکر کیدی
 او هغوی ته کنخل کیدی نو انسان د غیرت او د غصه په وجه
 د مور او پلار طرفداری کوی او د هغوی د بے حرمتی جوابو ته کوی
 نو مقصد داد دے چه څوک د اللہ تعالیٰ بے حرمتی کوی یعنې هغه ته
 د ولد یا شریک نسبت کوی یا د هغه د رسول او د کتاب او د دین
 بے عزتی او سپکاوی کوی نو تا سو د هغه جوابونه کوئی او د هغه ته
 دفاع کوئی۔ څلورم قول داد دے چه دا تشبیہ په یو والی کین ده لکه
 چه هر انسان د ځان د پیاړ د یو پلار ذکر کوی (که څوک ورتہ د پلار
 په شراکت کین د دویم پلار ذکر یا کنخل کوی نو سخت بدی
 گڼی، نو دارنگ د اللہ تعالیٰ ذکر په یو والی او توحید سرہ ضروری
 دے شریک ورسره مه گڼی۔ پنجم قول د ابن الدنباری ته نقل
 دے چه جاہلیت کین به خلقو په خپل پلار یا د دے قسم کوو
 او هغه قسم به یی لویي قسم گڼلو نو او وئیل شو چه قسم په
 اللہ تعالیٰ یا د دے کوئی دا تعظیم په اللہ تعالیٰ پور دے خاص دے۔
 اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا، اَوْ د پیارہ د تخیر او د اباحت دے سرہ د ترقی ته
 نو په معنی د بل سرہ دے۔ نو په اول قول او دویم کین اشدیت
 مقصد داد دے چه ذکر د پلار نو تا سو په موافقو کین په کثرت سرہ

کوئی یا پہ وروکوالی کیں کوئی لیکن ذکر دے اللہ تعالیٰ یہ یہ دوام سرہ
 کوئی پہ یوحالت پورے یہ یہ نہ خاص کوئی تو اشدٰں پہ معنی
 دے دوم (ہمیشہ) دے۔ پہ دریم قول کیں اشدیت دادے چہ کلمہ
 کلمہ دانسان مور او پلار لائق دے عزتئی او دے ملا متیا وی او کیدیشی
 لیکن اللہ تعالیٰ ہر وخت پاک دے دے کبے عزتئی، یہ احترامئی، اعتراض
 او کٹھلوتہ۔ او تھلورم قول کیں اشدیت دادے چہ کلمہ دے مجاز پہ طور
 سرہ دے آب (پلار) اطلاق پہ ترہ او پہ نیکہ یا ندے کیدے شہ
 لیکن دے اللہ تعالیٰ پہ یا رے کیں دے تعدد (دیر والی) او شریک او مشابہ
 ہیچ احتمال نیستہ۔ او پنجم قول کیں اشدیت دادے چہ کلمہ بہ دوی
 قسم پہ پلار کو او کلمہ پہ اللہ تعالیٰ یا ندے لیکن قسم کول خاص
 دی پہ اللہ تعالیٰ پورے یہ غیر اللہ یا ندے قسم کول حرام دی۔
 او ہر کلمہ چہ دے لفظ دے اشدیت دے معانی دی دے دے وچہ نہ دے لفظ
 اکثر نہ دے استعمال کرے۔

اعراب۔ پہ لفظ دے اشدٰں کیں دے احتمالہ دی۔ اول داچہ دا مجرور
 دے او عطف دے پہ دے کر گم یا ندے۔ او عطف پہ مجرور یا ندے
 بغیر داغادے دے حرف جر نہ دے بعضے نحو یا نو پہ نیز جائز دے۔
 او تقدیر دادے، او گن کر گم اشدٰں دے کر، یا عطف دے پہ گم یا ندے
 چہ مضاف الیہ دے پہ گن کر گم کیں او تقدیر دے عبارت دادے
 گن کر قریش آباء ہم او قوم اشدٰں دے کر، دویم احتمال دادے چہ
 دامنصوب دے او دے پنچھ وجوہ دی۔ ۱۔ دامنصوب دے پہ آباء کم
 یا ندے۔ دا قول دے منحصری دے۔ ۲۔ دامنصوب دے پہ محل دے
 کاف یا ندے پہ کین کر کم کیں او تقدیر دے عبارت دادے، دے کر
 کین کر کم آباء گم او اشدٰں، دا قول دے ابو علی او ابن جنی دے۔ ۳۔
 دامنصوب دے پہ تقدیر دے فعل سرہ یعنی فا ذکر وہ ذکر اشدٰں
 من ذکر کم آباء کم، دا قول دے مکی دے۔ ۴۔ دیکیں فعل دے کون
 پتہ دے یعنی، کو تو اشدٰں ذکر اللہ من ذکر کم آباء کم، دا قول دے
 ابوالبقاء دے۔ ۵۔ دامنصوب دے ینا پہ دے چہ حال دے دے
 ذکرانہ۔ او پہ دے وجوہ کیں اعتراضات او جوابات ابو حیان

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي

اوبعض ددوی نہ ہذا شوک دی چہ وائی اے ربہ زموبر را کرے موبر تہ یہ

الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ

دنیا کس خاستہ ڈوند او یہ آخرت کس

حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝۱۰

خاستہ ڈوند او لچ اوساے موبر د عذاب د اور نہ -

اوصاحب اللہ باب ذکر کری دی۔

فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا - یہ دیکش دحج والو
تقسیم ذکر کوی دود قسموتوتہ - اول قسم دنیا پرست بدبخت
دے لکہ چہ مشرکانو د عربو یہ دخیلو پلادرا تو مفاخر دنیویہ
او اوچتوالے ذکر کرو نوبیا یہ عے دغا غوشتلہ چہ یا اللہ تعالیٰ
دغہ اسباب د دنیا او مالونہ موبر لہ ہم را کرے - او داوجہ د ربط
دہ د مخکش سرہ - او دامن یقول اگرچہ کافران و ولیکن یہ
دیکش ہغہ مسلمانان چہ د دنیا طلبکاروی ہم داخل دی (قوی)
او مفعول د آیتا پتہ دے یعنی ما نريد اَوْ مَطْلُوْبِنَا -

وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ - داجملہ خبریہ یہ مقصد د تھی
سرہ دہ یعنی داسے د عامہ غوارٹی چہ د آخرت ذکر یکش نہ وی -
او کہ مراد یہ دیکش کافران وی تو د هغوی نحو یہ آخرت کس ہیج
برخہ د ثواب نیشته - او کہ مراد یہ دیکش مسلمانان وی تو د
تقی د خلاق (برخے) درے توجیہ دی اول داچہ یہ دیکش روستو عبادت
پتہ دے یعنی اَلَا اَنْ يُّتُوْبَ - دویمہ توجیہ داچہ اَلَا اَنْ يُّعْقُوْا اللّٰهَ
عَنُّه - دریم داچہ ہغہ خلاق چہ د کاملو مؤمنان تو د پیارہ وی یہ
آخرت کس (نوہغہ ددوی د پیار نیشته) - او داسے مضمون یہ سورہ
شوری بتل کس ہم را غلے دے -

خلاق یہ اصل کس د خلق نہ اخستلے شویدے یہ معنی د لیاقت
او معنی د لیاقت د یوخیز مستلزم دہ نفاست (عمدہ والی) د برخے

دھے لہ۔ نو خلاق پہ برخہ د خیر او نفیس کیں استعمالی پڑی۔ او
داسے پہ دے سورات ملتا کیں ہم تیر شوی دی۔

ملتا پہ دے آیت کیں د حج کوؤتکو دویم قسم ذکر کوی یعنی نیک بخت۔
فی الدُّنْیَا حَسَنَةً وَفِی الْآخِرَةِ حَسَنَةً، ابن کثیر و بیہی دی چہ پہ
دے دُعا کیں ہر خیر د دُنیا طلب کول او دہر شریتہ بچکیدل
داخل دی۔ ٹھکہ چہ حَسَنَہ پہ دُنیا کیں ہر دُنیوی مطلوب تہ
شامل دے لکہ عاقبت، روغ صحت، فراخہ کور، نیکہ او خوش
اخلاقہ بنجہ، د رزق فراخی، تفع ورکوؤتکے علم، نیک او مقبول
عمل، آسانہ او ترمہ سوری او خائستہ تعریف او نیک اولاد وغیرہ۔
(دا د مفسرینو پہ مختلف عباراتو کیں موجود دی)۔ او حسنہ د آخرت
ہجہ دخول د جنت، د فرع اکیرتہ پہ امن کیدل او آسان حساب
وغیرہ تہ شامل دے۔ تو پہ دیکیں تول انعامات د آخرت او خیر
داخل دی۔

وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ پہ دیکیں د اور د جہنم نہ د بچکیدلو تولو
اسیابو آسانیدلو تہ اشتار دہ یعنی د حرامو عام کنا ہوتو او
شبہاتو تہ بچکیدل۔ د قاسم تہ روایت دے چہ چالہ اللہ
تعالی شکر گزار زہ او ژبہ ذکر کوؤتکے او صبر ناک یدن ورکو
تودہ لہ د دُنیا او آخرت حَسَنَہ ورکے شوقہ ابن کثیر د عوف تہ
نقل دے چہ چالہ اللہ تعالی اسلام، قرآن، اہل و مال ورکو
تودہ لہ د دُنیا او آخرت حسنہ ورکے شوقہ (معالم)۔
سوال :- دلنہ حسنہ تکرہ دہ پہ سیاق د اثبات کیں او داوعموم
تہ غواپی؟۔

جواب :- حسنہ پہ اصل کیں صفت دے د موصوف پتہ او دا
صفت غالبہ دے موصوف پتہ ہمیشہ محذوف وی۔ او موصوف پتہ
مَعِيشَةٍ اَوْ حَيٰوةٍ اَوْ عَطِيَّةٍ حَسَنَةٍ دے۔ او پہ دے معنی سرہ حسنہ
ماقبل تولو معنوتہ شامل دہ اگرچہ تکرہ دہ۔
سوال :- دایئے ولے معرفہ تہ ذکر کولہ؟۔

جواب :- پہ معرفہ لیں کلمہ احتمال د تخصیص وی چہ الف لام

أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا ط

دغہ کسان دوی لہ حصہ دہ دھتہ عمل د وچہ نہ چہ دوی کرے دی

وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ (۲۰۲)

او اللہ تعالیٰ زد حساب کو دیکے دے ۔

عہدی وی۔ جواب ۲:۔ یہ دیکش ادب کر داعی دے یعنی اے اللہ تعالیٰ مالہ ہغہ حسہ را کرے چہ ستا ک قضا او قدر سرہ موافق وی۔ سوال:۔ ہر کہ چہ لفظ حسہ تول عیرتہ شامل و و نورقنا عذاب النار) پے ورپے ولے ذکر کرو۔

جواب:۔ جنت بعض مسلمانا تو گناہکار و) تہ ہلہ حاصلیری چہ خہ وخت دیا رہ اور ک جہنم کیں داخل شی او ک خپلو گناہوتو عذاب تیرکری لیکن داخو مطلوب نہ دے تو ک دے وچہ نہ دغہ الفاظ و کیں اشارہ اوشوہ چہ اول دخول ک جنت مراد دے۔ او یہ دیکش حسہ کاملہ او خیر کامل دے

بَلَدٌ أُولَٰئِكَ، یہ دیکش دہ احتمالہ دی اول داچہ دا خاص دویم قسم تہ راجع دے او دا یہ مقابل دمالہ فی الذخرۃ من عبادتی کیں دے۔ یعنی اول قریق دیا رہ آخرت کیش حصہ ک ثواب بيشته او دویم قریق لہ پورہ حصہ دہ۔ دویم احتمال دادے چہ دا راجع ک دواپو قریقوتہ او تصیب عام دے ثواب او عقاب دواپوتہ شامل دے او مِمَّا كَسَبُوا ہم عام دے دواپہ قسمہ عملوتہ شامل دے۔ یہ مِمَّا کیں من اجلیہ دے او ما مصدریہ یا موصولہ دے۔

وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ، حساب یہ اصل کیں پورہ شمار لوتہ وٹیلے شی او پورہ شمار کول خو مخلوق زرنشی کولے ٹک کہ چہ ہغہ خود لیکلو او ک شمار لو اسیا بوتہ محتاج وی او اللہ تعالیٰ دے اسیا بوتہ ہیچ احتیاج نہ لری۔ او ک دے یہ مقدار کیں مختلف روایات راغلی دی۔ مقدار ک لوشلو ک بیڑے، مینٹھئی وقفہ ک دہ لوشلو ک اوٹے، رپ ک سترکے، او یہ یو روایت کیں دی چہ مقدار ک یومؤمن ک فرض مونع ادا کولو ک وخت۔ او بل روایت کیں دی چہ

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ ط

او یاد دی اللہ تعالیٰ یہ ورخو شمارے شو کتب

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا أَثْمَرَ

نو هغه څوک چه تادی کوی یہ پوره کولو ددوه ورخو کتب نو گناه نیشته

عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا أَثْمَرَ عَلَيْهِ

یہ هغه باندے او هغه څوک چه روستو شوردریسه ورخو (نو گناه نیشته) یہ هغه باندے

لِمَنْ اسْتَقْبَلَ ط وَاسْتَقْبَلُوا اللَّهَ

د هغه چا دیاره چه ویره کوی د اللہ تعالیٰ ته او ویره کوی د اللہ تعالیٰ ته

وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تَحْشَرُونَ ٢٠٣

او پوهه شی چه یقیناً تاسو به خاص اللہ تعالیٰ ته جمع کیدلے شی .

د ټول مخلوق حساب یہ د دنیا د ورځے تر غرے پور ځمک کرے شی
قرطبی وئیلی دی چه په دیکش اشاره ده چه بنده د په دنیا کیش
د اعمال صالحه کوشش او کړی او د ځان سره د په دنیا کیش هر
وخت حساب کوی نو د آخرت حساب یہ ورته آسان شی .
ملت دا عطف دے په مخکیش فا ذکر و الله یا ندے او په مینځ کیش
جمله معترضه وے او عطف مغائرت غواری دلته مغائرت په
دیرو وجوهوسره دے . اوله وجه: هلته د ذکر پنځه معانی ذکر
شوے وے او دلته ذکر صرف په تکبیر سره مراد دے . دویمه
وجه: هلته ذکر د تکبیر و په ویشتلو د جمره عقبه سره صرف
په ورځ د تحرک کیش او دلته ذکر د تکبیر دے په ویشتلو د دریوارو
جمراتوسره په دریو ورځو ایاام تشریق کیش . دریمه وجه:
هلته د ذکر د پاره صفت ذکر کرے و په طریقه د تشبیه سره
او دلته د ذکر د پاره زمانه ذکر کوی . دلته مراد د ذکر نه الله اکبر
وئیل دی په وخت د ویشتلو د هر کای کیش په جمره باندے
او بعض علماؤ په دیکش تکبیرات روستو د فرض مونځونو هم

داخل کری دی۔ قیّ ایّامِ معدودت، کہ دینہ مراد یہ نیز کہ اکثر
اہل علم و ذوالحجے یوں رسمہ دولسمہ او دیارسمہ ورخ دہ او
دینہ ایام مئی او ایّام تشریق و ٹیلے شی۔ یوں رسمہ ورخے تہ
یوم القرا دولسمہ تہ یوم التفر الاول او دیارسمہ تہ یوم التفر
الثانی و ٹیلے شی۔

سوال: یہ صفت کہ ایّام کبش معدودہ مفرد ہم جائز دے تو
دلہ یے جمع وے غورہ کرو۔

جواب: ایّام مشتمل وی یہ ساعات بات دے او ساعت مؤث
دے توجہ کہ معدودات یے یہ اعتبار کہ ساعات سرہ ذکر کریں
او یہ دیکش فائدہ دادہ چہ دا ذکر کہ دغہ ورخ یہ ہرہ لمحہ
او ساعت کبش پکار دے لکہ چہ یہ عمل کہ ابن عمر رضی اللہ عنہما
کبش نقل دی چہ ہغہ یہ یہ دغہ ورخ کبش یہ ہر حالت کبش
تکبیر لوستلو۔

سوال: یہ سورہ حج کبش ایّام معلومات و ٹیلے دے تو
کہ دے فرق او وجہ کہ فرق تہ دہ۔

جواب: فرق دادے چہ ہلتہ یہ صحیح قول سرہ مراد کہ
معلومات نہ ورخ کہ تحر او ورپسے دہ ورخے دی او ہغہ ورخے
کہ پکار کہ دے دی او قریبائی دی۔ تو معلومہ شہ چہ یوم
التحر کہ ایّام معلومات نہ دہ او کہ ایّام معدودات نہ نہ دہ۔ او
یوں رسمہ دولسمہ کہ ایّام معلومات او معدودات دوارو تہ دی۔
او دیارسمہ کہ ایّام معدودات نہ دہ او ایّام معلومات نہ نہ دہ۔
او وجہ کہ فرق دادہ چہ یہ سورہ حج کبش ایّام کہ دے ذکر قول
مقصود و او ہغہ جاہلیت والوتہ کہ محکبش تہ معلوم وے او ایّام
کہ ویشتلو کہ شیطا نا توجہ دی تو کہ جاہلیت والو یہ ہغہ کبش احتلا
ووجہ دہ دی او کہ دے دی او دوی یہ ہغہ شمار لے چہ
نہ دویمہ دہ او کہ دریمہ دہ تو کہ دے وچے نہ دینہ یے معدودات
او ویشلو۔

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ،

مقصد یہ دے کیں رد دے یہ رسم کجاہلیت یا نہ دے۔ ہنہ رسم
 داسے ووجہ بعض کسا تو یہ یہ دریمہ ورغ ویشتلو تہ واجب
 وٹیل او دھے پریشودل یے گناہ کنٹرلہ او بعض کسا تو دریے ورغے
 تہ تاخیر کول حرام کنٹرل تو یہ دے آیت کیں کھغوی یہ دے
 اختلاف او بدعت یا نہ دے رد او کرے۔

فائدہ ۱۰: کدینہ معلومہ شوہ چہ امر مستحب واجب کنٹرل قولاً
 و عملاً بدعت دے او دارنگ امر مستحب حرام کنٹرل ہم بدعت
 دے۔ افسوس دے چہ یہ دے وخت کیں یہ فعل اولی کیں
 اختلاف دے مقام تہ رسولے شی چہ بعض یے قولاً او عملاً
 وجوب تہ رسوی او بعض یے حرمت تہ رسوی او سیک نظرورتہ
 کوی او دادوارہ باطل کارکوی۔

تعجل او تأخر کیں دہ احتمالات دی۔ اول داچہ دادوارہ افعال
 لازمی دی او مفعول یے نفس مادہ ک فعل دہ یعنی مَنْ قَعَلَ
 الْعَجَلَةَ أَوْ قَعَلَ التَّأَخَّرَ۔ دویم دامعتی دی او مفعول یے پت دے
 یعنی مَنْ تَعَجَّلَ النُّفْرَ وَمَنْ تَأَخَّرَ النُّفْرَ۔

فِي يَوْمَيْنِ، یہ دیکیں توسع دہ یا مجاز دے حکم چہ مراد دیومین
 نہ دویمہ ورغ دہ روستو کولوتہ یعنی یہ یوولسمہ او
 دولسمہ یا نہ دے روستو کزوال نہ ویشتل کدرے جمرات او کپری
 یہ یویشتل کانر و سرہ او بیا مکے مکرے تہ راخی او دریمہ ورغ
 ویشتل پریر دی نو دا تعجیل دے۔

سوال۔ یہ مَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ یا نہ دے سوال دادے چہ یہ
 روستو والی سرہ خو ورغے پورہ شوے او یہ پورہ والی کعبادت
 کیں خو وہم کگناہ نہ وی تو دتخہ وچے نہ یے إِثْمَ تَقِي کروی۔
 جواب۔ مخکیں ذکر ثل چہ دارد دے یہ بدعت کجاہلیت
 یا نہ دے چہ یہ ہغوی کیں کعضو یہ نیز یا نہ دے تاخیر
 دریے ورغے تہ گناہ ورتو دھے تقی یے حکم او کرے۔

فائدہ ۱۱: داد دے ورغے دریوارہ جمرات پہ کانر ویشتل کپری
 او هر کانری سرہ ذکر دالله اکبر دے۔ لیکن دلتہ امر صرف

پہ ذکر سرہ ذکر کریں اور امر و نہی و یشتلوئے خو نہ دے ذکر کریں
نوجہ دادہ چہ و یشتل ددوی یہ نیز یہ دغہ و رحوکیش معلوم
وڈا اختلاف یے صرف یہ عدد کیش کو واپہ وخت د و یشتلو
کیش یہ یے ذکر د اللہ تعالیٰ نہ کو و بلکہ یہ دغہ و رحوکیش یہ
مشغول وڈپہ تفاخر سرہ او یہ داسے شعرونو و ٹیلو سرہ چہ یہ
ہے کیش یہ یے د بنحو ذکر کو و نو دے و جے نہ امر د ذکر الہی
اوشو۔ (ابن عاشور)۔

قائد ۲۵: اعمال د حج یعنی احرام نزل او د ہے منہیات و خت
د احرام، منہیات، توجہ، وقوف د عرفہ، وقوف د مزدلفہ، اولہ
ورخ د متی کیش و یشتل کول او د ہے یہ تتمہ کیش درے ورے
د و یشتلوئے ذکر کریں او د حج اکثر اعمال وڈا۔ او د دینہ علوہ
ذبح کول او یہ ہے کیش د حلال و حرام فرق کول او د ہے تقسیم
او یہ ہے یا تسمی بسم اللہ او اللہ اکبر و ٹیل او ورپسے سرو نہ
حر ٹیل او طواف زیارت و طواف و داع کول دا احکام یے یہ
سورۃ حج کیش ذکر کری دی۔ نو دے دواہو سورتو تو یہ
لوستلو سرہ د حج پورہ طریقہ د قرآن نہ معلوم میری لیکن
شرح د ہے د احادیث مبارکوں نہ اخستل ضروری دی۔

لَمَنْ اتَّقَى، دے یہ متعلق کیش دیر اقوال دی۔ اول، دامتعلق دے
د اذکر واسرہ، اشأمرہ دہ چہ د قبولیت د ذکر د پام تقویٰ ضروری
دہ۔ دویم قول: دامتعلق دے د لا اثم علیہ، سرہ یعنی د عدم
د گناہ د پامرہ مطلق تقویٰ شرط دہ۔ دریم قول: مبتداعیے پتہ
دہ یعنی التخییر لمن اتقی، او مراد د دینہ تقویٰ دہ د شبہاتو
یا المغفرة لمن اتقی، دارنگ دلتہ یہ مصداق د تقویٰ کیش
اقوال دی۔ اول قول، تقویٰ یہ مشہور معنی سرہ دہ۔ دویم
قول، تقویٰ د شبہاتو نہ مراد دہ۔ دریم قول، تقویٰ متنوعاتو
د احرام او د حج نہ۔ ثلورم قول داچہ دلتہ ماضی یہ معنی د
مستقبل دہ یعنی مغفرت او جنت یہ حج سرہ د ہے چا د پام
دی چہ یہ آیت دہ ثروت کیش ہم تقویٰ کری۔

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْجِبُكَ قَوْلُهُ

اوبعض د خلقونہ ہنہ شوک دی چہ تعجب کنس اچوی تالہ وینا د ہنہ

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى

یہ بارہ د توند د نیری کنس او گواہ کوی اللہ تعالیٰ لہرہ یہ

مَا فِي قُلُوبِهِ وَهُوَ اللَّهُ الْخَصَّامُ (۲۰۳)

ہنہ خیر چہ د ہنہ یہ زہر کنس دی او دے دیر سخت جگر مار دے۔

وَاتَّقُوا اللَّهَ، د اعطف دے یہ واذکر واللہ یا ندے۔ او ہر ملہ چہ
فائزہ د حج خاص کرے شوہ یہ من اتقی پورے نو د تقوی
د حصول د پیارہ یے صیغہ د امر ذکر کرے۔ این عاشور و ثیلی دی
چہ داد حاجیا نو د پیارہ وصیت دے چہ د حج تہ واپس راشی
نو ہر سخت او یہ ہر حال کنس د تقوی کوی صرف یہ حج پورے
د تقوی تہ خاص کوی لکہ چہ جاہلیت والو داسے کول او اوس
ہم دیر جاہلون داسے کوی چہ د حج تہ واپس شی تو بیا ہم
یہ خیلو کنا ہو تو کنس مشغول شی بلکہ د ہنہ تہ ہم زیات۔
وَاعْلَمُوا أَنكُم بِآلِيهِ تَحْشَرُونَ، د اعلم خو مسلمانانوتہ د
متخکس تہ حاصل دے نو و اعلموا دلته د تن کیر او تنبیہ
د پیار دے۔ او دا ترغیب دے یہ تقوی کولوسرہ یہ ذکر د عقیدے
د حشر سرہ۔ لفظ د تصیرون او تجمعون یے تہ دے وئیل
د دود رجوتہ۔ اولہ وجہ داچہ لفظ د حشر صیروت الی اللہ
او جمع د پیارہ مستلزم دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ یہ حج کنس
جمع د خلقوہ د مختلفو وطنونہ تو یہ دے سرہ اشارہ دہ
چہ حشر د حج سرہ ہنہ لویہ ورع د حشر (قیامت) رایادہ کرٹی
دے د پیار چہ دوام د تقوی پیدا شی۔

۲۰۴ ربط او ہر ملہ چہ متخکس امر او صفت د تقوی ذکر شو نو
اوس ہنہ شوک ذکر کوی چہ یہ امر د تقوی یا حدے غصہ
کیری۔ (۲) متخکس یے دود اقسام د حج والو ذکر کرل یویں سخت

اوہل نیک بخت۔ تو اوس د پور والی د اقسامو د پاره دوه قسموتہ
 نور ذکرکوی اول د پیرید بخت چہ د رغبت د نیوی سرہ یے نور
 قبا ئے ہم یو خائے کپی دی۔ دویم د پیرتیک بخت چہ ہغہ
 صرف یہ آخرت کیش راغب دے۔ (۳) متکین اول قسم شکارہ
 کافر او مشرک وک و او دویم قسم عام مؤمن، تو اوس دریم قسم
 ذکرکوی چہ منافق دے او خلوم قسم کامل مؤمن۔
 سوال۔ دا اقسام یے د متکین قسموتو سرہ یہ یو ترتیب ولے
 تہ ذکرکول ۹۔

جواب۔ متکین دوارہ قسموتہ یہ وخت د حج کیش یہ حاجیانو
 کیش وک و او دا دوه قسموتہ یہ ہغہ حاجیانو کیش دی چہ کلہ
 وطن تہ واپس راشی۔ او واپسی تہ اشارہ دہ یہ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ
 سرہ۔ اوس یہ دے آیت کیش درے اوصاف قبیلہ ذکرکوی۔
 اول صفت يُغِيْثُكَ قَوْلُهُ دے، او دا خطاب دے نبی کریم
 صلی اللہ علیہ وسلم تہ او بیا عام دے ہر مخلص مؤمن تہ
 او آیت اگرچہ د یو خاص شخص یہ یارہ کیش نازل شویدے
 چہ احنس بن شریق وولیکن ہر ہغہ چاہ تہ شامل دے چہ
دا صفات یہ کیش موجود وی ٹکہ چہ الفاظ عام دی۔

يُغِيْثُكَ، د اعجاب نہ دے او ہغہ د عجب تہ احنس نے شویدے
 راغب اصفہانی وٹیلی دی چہ عجب ہغہ حیرانتیا دہ چہ انسان
 تہ عارض کیری یہ وخت د جہل د ہغہ یہ سبب د ہغہ سرہ
 یہ یو خیز باندے او دامستلزم وی استحسنان (بتہ کتر لو او
 خوشحالہ کید لو) لرہ۔ الکواشی وٹیلی دی چہ اعجاب یہ استحسنان
 کیش استعمالیری او عجب یہ انکار کیش استعمالیری۔ قَوْلُهُ
 نہ مراد مطلق خبرے کول د دہ دی د فصاحت، بلاغت او چالاکئی
 د وجے نہ لکہ یہ سورہ منافقون سک کیش۔ یا د قول تہ مراد دعوی
 د ایمان دہ او براءت د کافرانو تہ او دعوی د خیر خواہئی مؤمنانو
 او د اخلاص او محبت د ہغوی او خوشحالی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 او د مؤمنانو یہ حقیقت کیش یہ داسے خیر و سرہ وی۔

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، یہ دیکھیں دوہ احتمالونہ دی۔ اول داچہ دامتعلق
دے پہ یُعْجِبُكَ پورے یعنی دا اعجاب صرف پہ دنیا کیں واقع
کیری او پہ آخرت کیں یہ حیران او چپ وی۔ دویم احتمال دا کہ
چہ دامتعلق دے پہ قَوْلُهُ پورے او فی پہ معنی دشان سرہ دے
یعنی د دنیا د کاروتو پہ یا رة کیں چالاک او تجربہ کار دے محکمہ چہ
منافق د دین او آخرت پہ یا رة کیں علم نہ لری۔ او ددوی دویم
صفت قبیحہ ذکرکوی پہ وَیُشْهِدُ اللّٰهُ عَلٰی مَا فِی قَلْبِهِ سرہ او
د دے دوہ معنی دی۔ اولہ داچہ اشہاد خبر ورکولوتہ وئیلے کیری
یعنی خبر ورکوی اللہ تعالیٰ۔ دویمہ معنی اشہاد پہ معنی د قسم
کولودے یعنی گواہ کوی اللہ تعالیٰ لره یعنی پہ اللہ تعالیٰ یا ندے
قسم کوی۔ او شہادت پہ معنی د قسم یا ندے پہ آیت لعان کیں
راغلے دے۔

سوال :- مَا فِی قَلْبِهِ ھُوَ کُفْرٌ دے تویہ کفر یا ندے خبر ورکول
یا قسم کول خہ معنی لری ؟

جواب :- پہ عبارت کیں تقدیر دے یعنی اَنْ مَا فِی قَلْبِهِ مُطَابِقٌ
لِمَا فِی کَلْمِهِ۔ یا خِلَافٌ مَا فِی قَلْبِهِ۔ یعنی قسم کوی پہ دروغہ
چہ محماثریہ اوزرہ بالکل موافق دی۔ او پہ دے صفت کیں
اشبار دہ چہ دوی پہ دروغہ یا ندے قسم کوی لکہ داصفت ددوی
پہ سورۃ توبہ ص ۵۴، ص ۵۵ او سورۃ مجادلہ ص ۱۸ کیں ذکر دے۔
دریم صفت ددوی۔ وَھُوَ اَلْكُفْرُ الْخَصَامُ، دے اَلْكُفْرُ دلسد نہ
اختستلے شویدے پہ معنی د سختی جکرے کولو۔ او خصام کیں
دوہ اقوال دی، اول قول دا جمع د خصم دہ تواضافت د اَلْكُفْرُ د
قبیلے د اضافت د بعض نہ دے کل نہ۔ دویم دامصدر دے
پہ معنی د خصومت کولو۔ او پہ عبارت کیں تقدیر دے یعنی
خَصَامَهُ اَلْاَخْصَامُ یَا اَلْكُفْرُ دوی اَلْاَخْصَامُ۔ او اضافت پہ معنی
د فی سرہ دے۔ او د دے پہ معنی کیں پیر اقوال دی۔ حسن بصری
وئیلی دی چہ دے دروغثرن یاطل پرست دے۔ قتادہ وئیلی دی
چہ زرہ یے سخت دے پہ گناہوتو کیں۔ مجاہد وئیلی دی چہ

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ

او هر کله چه مخ داروی کوشش کوی په زمکه کین دے د پاره چه فساد او کوی

فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ

پدیکین او تباه کوی فصل او نسل لره او الله تعالی

لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ۚ وَإِذَا قِيلَ لَهُ

میننه نه کوی د فساد سره او هر کله چه او نیل شی ده ته

د ده جکره په حق باندے نه اود رپړی - حاصل دادے چه په هر
تخیز باندے دعوی کوی - د حق او باطل تمیز نه کوی او د دعوی
د پاره جکره کوی - او دا دواړه صفات قبیحه د ژبه دی دارنگ
لازمی صفات دی -

هغه په دیکین نور دیرے صفات قبیحه ذکر کوی او دا متعدی
قباع دی - تَوَلَّى سَعَى، په تَوَلَّى کین دوه احتمال دی - اول داچه
په معنی د مخ کړغولو دے نو معنی داچه مخ او کړغوی او په قد مو
باندے سعی او کړی - او دا عطف دے په مضمون د مخکین
آیت باندے یعنی اول خود دے تا سوت ته مخامخ وی توهغه تیر
شوی اقوال کوی - او کله چه ستاسوت ته مخ او کړغوی توبیا د هغه
مخکین ته مخالف اعمال کوی - یا تَوَلَّى د زړه مراد ده یعنی غصه
شی او نفرت او کړی ستاسوت ته او سَعَى په معنی د کوشش کولو
دے (قرطبی) - دویم احتمال داچه تَوَلَّى د ولایت ته ماخو د دے
یعنی ولایت او اختیار ورته حاصل شی او دا قول د هیکالی دے

فِي الْأَرْضِ، سعی اگر چه په زمکه کین وی لیکن ذکر ی د پاره
د تاکید د عموم د مکان دے یعنی زمکه کین چه هر طرف ته ی
وس رسی نو کړغی او کوشش کوی د فساد کولو - لِيُفْسِدَ فِيهَا،
دا په مخا د مفعول د فعل د سعی کین دے او دیننه لام تبلیغ
و نیل شی او دا په هغه مخا د کین راغی چه مفعول د فعل علت
وی د فعل د پاره سر د دے ته چه مفعول به هم وی - او

اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ

دیکھو اذکرہ دَاللہ تعالیٰ تہ نواو تیسری دہ لغ غیرت کول یہ کثاہ سرہ

فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ (۲۰۶)

نہرہ دے دہ دپارہ جہنم او خامخواہ ناکارہ ٹھائے دے تیار کرے شوے

تفسیر دے فساد دے سورت پہ اول کہیں تیر شوے دے۔ او دا تہولو
انواع دے فساد تہ شامل دے۔ وَيُهْلِكُ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ بالتخصيص
دے زوستو دے تعمیم تہ یعنی دا خاص قسم دے فساد دے۔ ابن کثیر
ویلی دی چہ حرث محل دے ترقی دے فصلوتو او دے میو دے او تسل
طریقہ دے ترقی دے حیوانا تودہ او پہ دے دوار و خیز و تودہ قوام
دے ژوند دے انسانا تودہ او اکثر عرب اہل (مالکان) و دے حرث
او دے حیوانا تودہ مراد دا دے چہ دے دے خیز و نوپہ تخریب سرہ
ژوند دے انسانا تودہ خرابی۔ او یل قول دا دے چہ مراد دے حرث تہ
نارینہ او زنا تہ دی او تسل تہ مراد اولاد دی۔ او قول دے بجا ہد
دا دے چہ ہر گاہ دا سے انسانا فساد و تہ، ظلم و تہ او کثاہ و تہ
کوی نواو اللہ تعالیٰ یا رابو تہ بند کپی قحط او سوکرہ راپید اکری
نوپہ ہفے سرہ بخاروی او فصلوتہ ہلاک شی۔

فَأَعْرَضَ: دا دلیل دے چہ تسل کشی دے انسانا تودہ حیوانا تودہ
فساد او ظلم دے۔ او دے منصوبہ بندگی او ضبط تولید و غیرہ نظام
سرہ تسل کشی دے انسانا تودہ کیری تودہ اظلم او فساد دے۔

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْقِسَادَ، دا عمل دے فساد او اہل دے فساد دوارو تہ
شامل دے او ابو حیان دے عطاء تہ روایت راوہے دے چہ
متصوفہ دے جن ہے پہ وخت کہیں دے غمان تہ جاے شلوی تودہ اہم
پہ فساد کہیں دا اہل دی۔ محبت دے اللہ تعالیٰ صفت حقیقیہ دے
بغیر دے تمثیل او تشبیہ او بغیر دے تاویل تہ او ہفے غیر دے
دارادے تہ۔

لَا تَدْرِي يَوْمَ تَكُونُ فِيهِ حُجُجٌ كُفْرًا كُفْرًا
نہرہ سرہ تعلق لری یعنی پہ زہرہ کہیں یے تکبر او غرور دی

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِى نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ

او بعض د خلقو ته هغه خوک دی چه خرخوی مخان خیل د پاره د طلب کولو

مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَعُوفٌ بِالْعِبَادِ (۲۰۴)

د رضا د الله تعالی او الله تعالی دیر شفقت کوونکې دغه بندگانو خپلو باندے

د بل چا وصیت او نصیحت نه قبلوی۔

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ، داپشان د یوؤلسم آیت دے۔ اتق الله ته مراد مطلق وعظ او نصیحت کول دی او نهی د فساد ته هم په دیکش داخل ده۔ اخذتة العزة بالثرم، عزت په معنی د قوت او غلبه دے۔ غیرت په غصه سره راځی۔ د اخذ نه مراد الزام او استیلاء ده بالثرم، یا د یاره د تعدیت د اخذ ده نو مفعول ثانی دے د یاره د اخذ۔ یا یا د یاره د مصاحبت ده یعنی هغه عزت چه د گناه سره ملکر دے۔ نو د اقیید احترازی د د یاره د العزة چه صفت مادحه د دے ته مراد نه دے۔ یا یا سبیه ده یعنی زاره گناهونه د دے سبب دے۔ یا گناه د شرک او کفر چه د دے په زړه کیش دے سبب دے د یاره د دے غصه کیدلو د ابن مسعود رضی الله عنه ته روایت دے چه کله یو انسان ته اتق الله او وئیلے شی نو غصه د ته کوی۔ بل روایت دے چه عمر رضی الله عنه ته یوخل چا او وئیل اتق الله توهغه په سجد پر یوتلو۔ او د غصه واقعه د هارون الرشید هم نقل ده (ابو حیان)۔ فحسبة جهنم، حسب په اصل کیش کافی ته وئیلے شی او جزاء اکثر برابر وی د گناه سره نو حسب په معنی د جزاء (سزا) سره راځی۔ جهنم په اصل کیش هغه کتدے ته وئیلے شی چه بیخه دیر لری وی۔ او مراد د دینه هغه اوردے چه په آخرت کیش د تیار کړی دے د یاره د مجرمانو۔ وکتبش المهاد، په لفظ مهاد کیش دوه اقوال دی۔ اول داچه دا جمع د مهاده د آرام خا ته وئیلے شی۔ دویم قول داچه دا اسم مقرر دے د قرآن د یاره۔ نو جهنم ته مهاد وئیل په طریق د تهکمر او مسخره سره دی۔

یا مراد کہ مہاد تہ ہغہ اعمال دی چہ دے مجرمانو دے خان دیار
تیار کری دی۔ نو ہغہ اعمال نا کار دی آرام فائزہ تہ وری۔ (فتح البیان)
فائزہ۔ دے صفاتو یہ تخصیص کیں اشارہ دہ چہ یہ حج
کیں دے ژبے او اتد اموتو او دے زہ صفائی مقصد دے لکہ لارفت
ولا فسوق ولا جدال، او تقویٰ کیں دیتہ اشارہ دہ۔ نو دامنا ف
حاجی روستو دے حج تہ پہ ژبہ دروغ وائی او جگرے کوی او پہ
اتد اموتو سرہ قسا دوتہ کوی او پہ زہ کیں غرور او تکبر کوی
نودہ دے حج تہ فائزہ تہ دہ حاصلہ کرے۔

۲۔ پہ دیکیں حلورم قسم دے خلقو دے کوی چہ ہغہ دیر نیک
بخت دی۔ اودا دے محکمن مقابل دے۔ او ابن کثیر و بیلی دی چہ
غورہ دادہ چہ دا دے ہر مجاہد فی سبیل اللہ پہ یا سرہ کیں دے
کہ جہاد یے پہ طریقہ دے امر یا المعروف او نہی عن المنکر سرہ
وی او کہ پہ طریقہ دے قتال سرہ وی۔

مَنْ يَشْرِي، پہ دیکیں دہ اقوال دی۔ اول دا چہ دا شراء پہ
معنی دے بیع سرہ دہ او مراد دے بیع تہ خرشول دے خان دی او
مشتری (اخذتو تے دے دے نفس) اللہ تعالیٰ دے پہ دلیل دے
إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِآتٍ لَهُمْ
الْجَنَّةُ، (سورہ توبہ سلا) او دلتہ یے مال نہ دے ذکر کرے
حکہ چہ بزل (خرشول) دے نفس مستلزم دے بزل دے مال لہ۔
دویم قول دا چہ شراء پہ معنی دے اخستلو دے او مراد دے ہغہ تہ
خان بچ کول او خلاصول دی دے غضب او عذاب دے اللہ تعالیٰ تہ۔
اِبْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ، ابتغاء دلتہ مفعول لہ دے او ابتغاء
ہغہ طلب تہ و بیلی تہی چہ و سرہ پورہ کوشش وی۔ پستو کیں
ہغہ تہ لتول و بیلی تہی۔ ابو حیان و بیلی دی چہ پہ دے کیں
حصول دے ہغہ ثواب او درجے دے چہ دیرہ افضلہ او غورہ دہ پہ
بیز دے اللہ تعالیٰ چہ ہغہ پہ صحیح حدیث کیں راغلے چہ اللہ
تعالیٰ پہ جنت والوتہ او وائی آیا دے جنت دے نعمتو تہ زیات
غورہ خیر تا سولہ درکرم۔ دوی پہ تیوس او کری چہ اے ربہ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ

اے ایمان والو داخل شیخ یہ اسلام کنیں

كَافَّةً مُّوَدَّاتٍ تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ط

پورے او مدہ شیخ یہ قدموں د شیطان باندے

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (۲۸)

یقیناً ہغہ ستاسو دیارہ دشمن یشکارہ دے۔

ہغہ شہ دی۔ اللہ تعالیٰ بہ او وائی چہ خہ بہ ستاسو نہ ہمیشہ
رضایم او ہیچرے یہ نہ حقہ کیہم۔ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ، ابن
عطیہ و بیلی دی چہ یہ دے جملہ کنیں اللہ تعالیٰ خیلو بتد کانو
تہ امید اوزیرے ورکوی د حصول د ہغہ مرضات چہ ہغوی یے
طلب کوی لکہ چہ مخکین آیت کنیں ویرہ وہ یہ لفظ د فَحَسْبُهُ
جَهَنَّمَ سَرَهُ۔ رَءُوفٌ د رافت نہ دے اور رافت د رحمت نہ اوچتہ
درجہ دہ چہ د نعمتونو ورکولو سرہ د مصیبتونو او ضرورتونہ
بیچ کولو تہ ہم شامل دے۔ او صاحب اللیاب د رافت اقسام ذکر
کری دی (۱) نعمت ہمیشہ ورکوی یہ لبر عمل باندے (۲) کلمہ د
کفر یہ ژبہ سرہ جائز دہ یہ وخت د سختہ اکراہ کنیں (۳) تکلیف
نہ ورکوی مگر یہ قدر د وسع سرہ (۴) اصرار کوٹکے یہ کفر یا تہ
اگر چہ سل کالہ وی خوچہ صحیح توبہ اویاسی تو قیلوی یے (۵)
نفس او مال خود اللہ تعالیٰ ملکیت دے لیکن د ہغہ یہ خرچ کولو
سرہ بتد تہ اجر و ثواب ورکوی۔ الْعِبَادُ کنیں د وہ اقوال دی۔ اول
داچہ الف لام د عہد دیارہ دے یعنی خاص بتد کان چہ یشری
نفسہ کنیں ذکر شول او دا قول غور دے۔ او دویم قول دادے چہ
العباد عام دے کافر اتوتہ ہم شامل دے اور رافت د اللہ تعالیٰ یہ
کافر اتو باندے دادے چہ ہغوی تہ یہ دُنیا کنیں مہلت ورکوی
اور رزق، مالوتہ او عاقبت ہم ورکوی۔

۲۸۔ ربط ۱۔ ہر کلمہ چہ مخکین یے تھلور اقسام د خلقو ذکر کرل

چہ مؤمن، کامل مؤمن، کافر او منافق دی تو اوس دعوت و رکوی
 چہ تول دے پہ یوملت (اسلام) یا سدے شی او پہ ہتے یا سدے
 دے کلک پاتے شی۔ (۲) ہرکلہ چہ رد او کرے شو پہ رسمو تو او
 بدعات تو دجاہلیت پہ عبادت د حج کتب تو اوس دعوت و رکوی
 چہ پہ تولو اعمالو کتب ہر قسم بدعت پر پر دئی او پور مسلمانان
 جو رشو۔ او پہ دے آیت کتب روستو د حج د مسئلے نہ اول
 خطاب دے د دریو خطا یا توتہ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِيهَا
 کہ ہتے منافقان وی او کہ مخلصان وی او این کثیر ہم داسے
 وٹیلی دی چہ پہ دے آیت کتب امر دے مؤمنانو مصد قیتو
 د رسول نہ چہ پہ تولو کرو د اسلام او شرائعو یا سدے دے
 نیول او کری او پہ تولو او مرو د اللہ تعالیٰ یا سدے دے عمل
 او کری۔ او د خیل استطاعت مناسب دے تول منہیات د اللہ
 تعالیٰ پر پر دی۔

سوال :- مؤمن جو مسلم ہم دے تو بیا د ادخلوا (داخل شی)
 معنی خوتہ صحیح کیری؟

جواب :- د دخول نہ مراد ہمیشہ پلے کیدل دی پہ ہتے یا سدے۔
 او صاحب اللیاب وٹیلی دی چہ ہرکلہ یو انسان پہ یو کور کتب
 داخل (دنتہ) وی لیکن احتمال لری چہ دے پہ روستو وخت
 کتب د دے کورتہ اوچی تو ہتے تہ وٹیلے شی چہ داخل نہ پلے
 نہ پہ دے کور کتب پہ راتلو تے زمانہ کتب یعنی د دے نہ بھر
 مہ اوچہ۔

فِي السَّلَامِ، دس پہ زیر او زور کتب بعض اہل لغت فری کہے
 دے چہ پہ زیر سرہ پہ معنی د اسلام دے او پہ زور سرہ صلح
 کول دی۔ او اکثر وٹیلی دی چہ دواہ یوشان دی اسلام تہ
 وٹیلے شی۔ لیکن پہ زور سرہ پہ معنی د صلح دیر استعمالی پری۔
 دلتہ یے معنی اسلام دے۔ ابن کثیر د ابن عباس رضی اللہ عنہما
 او د دیر و تابعتو نہ دغسے نقل کریں دے او دا قول غورہ دے۔

دویم قول دادے چہ سلم نہ مراد صلح او دچنگونواو چکرو د
 کورنئی تہ خان بچ کول دی او معنی کآیت دادہ چہ اے مؤمنانوتول
 پہ نصرت ددین کیں متفق شئی او چنگونہ او اختلافات یویل
 ترمنج پریں دئی لکہ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا، او دا قول ابن کثیر د
 قتادہ نہ نقل کریں دے۔ گافہ، دا پہ اصل کیں اسم فاعل دے دے
 کف نہ پہ معنی دمنع کولو سرہ او پہ معنی دجمع (تول) سرہ
 راغی۔ او بعضو وئیلی دی چہ دامصدر دے پہ معنی دجمعاً
 سرہ دے۔ او (تا) پکین دتانیث دپار نہ دہ بکہ پہ مبالغہ بانی
 دلالت کوی پہ سبب دثقل دوصفیت کاسمیت نہ۔ او گافہ حال
 دے او پہ دیکین درے اقوال دی۔ اول قول دادے چہ دا حال
 دے دالسلم نہ او مراد ددیتہ پورہ اسلام دے لکہ چہ مخکین
 دابن کثیر پہ قول کیں ذکر شول۔ او اشارہ دہ چہ پہ اسلام کیں
 دجاہلیت ہیچ کار او ہیچ بدعت اورسم لہ دخل مہ ورکوئی۔ دا
 قول زمخشری او تور و مفسریتو غورہ کریں دے۔ او ابن کثیر ہم
 وئیلی دی چہ دا صحیح قول دے او دویم قول دابن عطیہ دے
 ہغہ وئیلی دی چہ دا حال دے د اذْخُلُوا دفاعل نہ سرہ دالسلم
 نہ او حال ددوہ خیز و توجا ئزدے۔ نو معنی داشوہ چہ تاسوتول
 مؤمنان پہ تولو اجزاؤ دشرع کیں داخل شئی۔ دا قول ہم وجہ
 دصحت لری او مخکنی قول تہ شامل دے۔ دریم قول د بعض
 مفسرینو دے چہ دا حال دے د اذْخُلُوا دفاعل نہ او پہ دیکین
 مقصد تاکید دے د عموم دخطاب۔

فائدہ: داول قول دصحت دپارہ دلیل د بعض مفسرینو قول د
 چہ ہغوی وئیلی دی چہ دا کاہل کتابو دتخہ کسانو پہ یارہ کیں
 نازل شویں دے چہ ہغوی ایمان راؤ پے ووا و ارادہ یے داوہ چہ
 سرہ دایمان نہ مودہ دخالی دورغے تعظیم اوکرو او تورات پہ
 موعہ کیں اولولو او غوغے د اویسا نو حرام اوکرو۔ نو ہغوی تہ
 او وئیلے شوچہ داغونیمکرے اسلام شو تا سو داخل شئی پہ پورہ
 او مکمل اسلام کیں۔ نو دابکارہ دلیل دے چہ د عقیدہ او د اعمالو

فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ

نوکر چکر او خوینکا تاسو د پوره اسلادتہ) دوستو د هغه نه چه راخه دی تاسو ته ینکاره احکام

فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ (۲۰۹)

نو پوهه شی چه یقینا الله تعالی نورود دے حکمت والا دے -

پداعتیان په پوره اسلام کیش داخل ته دی -

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ، د خُطُوَاتِ تفسیر مخکین تیر شویدا. دلته مراد دا دے چه سره د اسلام ته منافقت کول یا د جاهلیت (غیر اسلام) کارونه کول یا بدعات او رسمونه کول د شیطان تابعداری کول دی نو د دینه غاښ مچ کړی. په دیکتیا اشاره ده چه کومه عقیده او عمل د قرآن او سنت ته ثابت نه وی اگر چه په ظاهر کیش دین ینکاری لیکن هغه د شیطان تابعداری ده. دلته قرطبی د مقاتل په روایت سره نقل کړی دی چه تابعداری کول د سنت ضروری دی دوستو د رالیر لو د آخری پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته - إِنَّكُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِیْنٌ، دا عداوت شیطان عام دے. ارادے او کوشش کوی چه مؤمنانو ته تکلیفونه او رسوی او د دین او د عمل د ثواب حاصلو ته یی منع کړی. او ناکاره اعمال ورته خاښته کړی نو په دے وسوسو سره یی هلاکت ته او غورځوی مُبِیْنٌ، لازمی دے په معنی د بین العداوه (د شتمنی یی ینکاره ده) یا د امتعدی دے یعنی خپله د شتمنی ینه ینکاره کوی په قسم قسم وسوسو اچولو سره اگر چه موثر یی نه ویتو او ته د هغه خبر نه اورو. بَلَّغْ په دے آیت کیش زور نه ده مخالفت کوونکو ته د پوره اسلام ته زَلَلْتُمْ، زلت په اصل کیش خپه خوښلوتنه وئیلے شی دلته تربینه مراد کمره کیدل او مائیل کیدل دی باطل طرف ته. نو معنی داده که چرې تاسو او خوښیلئی زکمره شوئی د دخول نه په تهل اسلام کیش، یعنی که پوره اسلام تاسو قبول نه کړو. او د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دے که تاسو سره د نزول د قرآن نه تعظیم د خالی د ورځی کوئی او د اویسا نو غوڅی حرامی کشری.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ

انتظار تہ کوئی دوی رہے ایمان زادوں کو کس مگر دے خبر چہ راشی دوی تہ اللہ تعالیٰ

فِي ظُلُمٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ

پہ سورہ کس د درپختہ او ملائک راشی

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ، یعنی واضح دلیلوں تہ چہ پہ قرآن اوست کس بیان شوی دی۔ اودا بعثت د محمد صلی اللہ علیہ وسلم، قرآن او نور و معجزات و دھغہ تہ ہم شامل دے۔ قرطبی وائی چہ دادلیل دے چہ عذاب دھغہ چاہے عالم وی پہ کناہ یاں دے لوئے دے د عذاب د جاہل تہ۔ او چاہے چہ دعوت د اسلام تہ وی رسید نو ہغہ پہ پریشودلو د اعمال و شرعیو سرہ کافر تہ کرچی۔
فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، عزیز پہ صفت د اللہ تعالیٰ کس داسے غالب تہ وٹیلے شی چہ ہیچ خیز ترینہ خلاصید لے نشی (سمعانی) او ہیچ خیز ہغہ لرہ د خیل مراد تہ منع کولے تہ شی (اللیاب) او دانہ حاصلیری مگر پہ کمال قدرت سرہ۔ نو مقصد دادے چہ اللہ تعالیٰ قادر دے ستا پہ عذاب یاں دے (تودا سخت و عید دے)۔
حَكِيمٌ، سمعانی وائی چہ حکیم صحیح کار کوونکی تہ وائی۔ او ابو حیان وائی چہ کلک کار کوونکے نو مخالفینو تہ عذاب ورا کول مقتضی د حکمت دھغہ دہ پہ ہغہ یاں دے ہیچ اعتراض تہ شی کید لے۔ دمشق پہ اللیاب کس وائی چہ وصف د حکمت مستلزم دے کامل علم لرہ۔

فَاعْلَمُوا: یوقاری د آیت لوستلو نو غلط شو تو وے وٹیل چہ ان اللہ غفور رحیم، تو یو یاں ہیجی د دینہ انکار او کړوچہ د کزل پور غفور رحیم مناسب تہ دے داخو پہ کناہونو یاں دے تیزی پیدا کوی۔ اشارہ دہ چہ د قرآن کریم د آیتو تو قواصل د آیت سرہ پورہ مناسب لری۔

وَقَضَى الْأَمْرَ إِلَى اللَّهِ تَرْجِعُ الْأُمُورُ ۚ

او فیصلہ اوشی ذکر۔ او خاص اللہ تعالیٰ طرق تہ دیگر عید لے شی نول کار دتہ

۱۔ پہ دے آیت کتب دے زور تہ روستود دخول دے پورہ اسلک تہ مخالفت کوونکو تہ دنیوی برہ ورکوی۔ هل، دلته یہ معنی دنی کتب دے یہ قرینہ دے الہ سرہ۔ اوکلہ یہ معنی دے قد سرہ ہم راخی لکہ سورہ دھر بل کتب۔ اوکلہ یہ معنی دے الہ سرہ راخی لکہ سورہ طہ سگ۔ او سورہ شعراء سگ کتب۔ اوکلہ یہ معنی استقہام (سوالیہ) سرہ راخی لکہ سورہ روم سگ کتب۔ یَنْظُرُونَ، دلته یہ معنی انتظار سرہ دے او مفعول دے اَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ دے او استثناء مفرغ دہ او ضمیر دے راجع دے ہغہ چاتہ چہ دخول فی الاسلک پیرینود لے دے۔ اَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ سَمْعَانِ وَیَلِی دی چہ دا آیت دمتشایہاتوتہ دے او اصحاب الحدیث دے اُبی بن کعب رضی اللہ عنہ او مجاہد تہ نقل کری دی چہ اللہ تعالیٰ بہ راخی پہ وروح دے قیامت پہ سورہ دے نرئی وریخو کتب۔ بیایے ویلی دی چہ اولیٰ پہ دے آیت او دے یہ مشایہ سورہ آیتونو کتب دا دہ چہ ایمان اولرود دے یہ ظاہر بان دے او علم دے (د کیفیت) اللہ تعالیٰ تہ اوسپارو۔ او ابن کثیر دہ احادیث نقل کری دی چہ یہ ہغہ کتب تصریح دہ یہ را کوخید لو سورہ۔ اول حدیث یَنْزِلُ الْجَبَّارُ عَرُّوَجَلٌ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ (راکوز بہ شی جبار ذات پہ سورہ دے وریخو کتب او ملائیک ہم)۔ دویم حدیث یَهْبِطُ حَیْنٌ يَهْبِطُ وَیَبِیْنُ خَلْقُهُ سَبْعُونَ اَلْفَ حِجَابٍ (راکوزیری بہ اللہ تعالیٰ چہ کلہ راکوزیری او دہغہ او دے مخلوق پہ مینع کتب بہ اویا زہرہ پردے وی۔ او ابو حیان ویلی دی چہ پہ داسے آیتونو کتب دے سلف صالحینو مند ہب دا دے چہ دے یہ ظاہری معنی بہ ایمان لرو او علم دے بہ اللہ تعالیٰ تہ سپار او متاخرینو پہ دیکتب مختلف تاویلونہ کری دی را) دا معجاز دے دے انتقام اخستلوتہ (۲) بِمَا وَعَدَهُم مِّنَ الثَّوَابِ وَالْعِقَابِ پتہ دے (۳) امر او قدرات مراد دے (۴) فی یہ معنی دے یا سرہ دہ۔

تنبیہ :- تاویلوتہ کول د صفت د الله تعالیٰ نہ د انکار سبب دے چہ
 یہ نص صریح کیں موجود دے۔ ہاں داصفتوتہ یہ د تشبیہ نہ
 پاک ساتولکہ قرطبی و بیہی دی چہ د صفاتو د اجساموسرہ یہ
 مشابہت نہ ورکؤ۔

مِنَ الْعَمَامِ، داصفت دے د ظلل یہ تقدیر سرہ ظلل گائنتہ مِن
 الْعَمَامِ (سورے چہ جور شوے بہ وی د ور یخوتہ) یا دامتعلق د
 یہ یأتیہم پورے یعنی د طرف د ور یخوتہ۔ وَالْمَلِکَ، عطف دے
 یہ الله بات دے اودایشان دے قول د الله تعالیٰ دے چہ وَجَاءَ رَبُّکَ
 وَالْمَلِکُ صَفًا صَفًا (سورۃ فجر ص ۱۱) اوسورۃ انعام ص ۱۵۱۔ وَقُضِيَ
 الْأَمْرُ، مراد د قضاء نہ فیصلہ کیدل اوفارغ کیدل دی اوالامرتہ
 مراد ہل کول د کافرانو دی۔ یا د ہغوی حساب اوعذاب دے۔

وَالِی اللّٰہِ تُرْجِعُ الْأُمُورَ، لفظ دالی اللہ یے ممکنں راوپے دے د حصر
 د پآرہ حکمہ چہ یہ آخرت کیں امور صرف الله تعالیٰ تہ ورکری نہ یل
 چاتہ د حساب اوجزاء د پآرہ۔ اگرچہ یہ د دنیا کیں بعض کارونہ
 امیراتو، قاضیاتو اوافسراتو وغیرہ تہ ورکری۔ تُرْجِعُ، یہ صیغہ
 د مجہول سرہ دے اوفاعل یے یہ حقیقت کیں الله تعالیٰ دے چہ
 کارونہ یہ حآن تہ را کرخوی۔ یا یے فاعل بندگان دی چہ دوی
 شہادت کوی چہ موتی مخلوق یو اوحساب یہ راسرہ کیبری تو
 گویا چہ دوی کارونہ الله تعالیٰ تہ اوکرخول۔ لفظ د رجع لازمی او
 متعدی دوارہ استعمالیبری تو د ہغہ نہ مجہول صیغہ صحیح
 دے۔ اودا دارجاع نہ اخستل ضعیف قول دے۔ اودا جملہ
 احتمال لری چہ مراد شئی یہ دے سرہ ہغہ کارونہ چہ مشرکاتو
 یہ غیر الله تہ د ہغہ نسبت کوو لیکن یہ آخرت کیں یہ دوی
 اقرار اوکری چہ د تہولو کارونو اوحاجتو تو پورہ کوو تکی یوالله تعالیٰ دے

سَلِّ بَنِي إِسْرَءِيلَ كَمَا اتَّيْنَهُمْ

تپوس اوکړه د بنی اسرائیلو ته چه څومره درکړیدی مونږ دوی ته

مِنْ اَيِّ بَيْنَاتٍ وَمَنْ يُّبَدِّلُ

نځه ښکاره او چاچه بدل کړو

نِعْمَةً اَللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ

نعمت د الله ربه ناشکړی سره روستود هغه ته چه راغله دے دوی ته

فَاِنَّ اِلٰهَ شَرِّ اَيُّ الْعِقَابِ ۲۱۱

نو یقیناً الله تعالی سخت عذاب ورکوونکې دے .

ملک ربط: د دے د معکس آیت سره په څو وجو سره دے (۱)
دا آیت نمونه او دلیل دے په معکس آیت یعنی د محکس آیت
نه معلومه شوه چه داسه خلق شته چه هغوی په ضد او په عناد
کېن اخته دی ډیر آیات او معجزات هغوی ته فائده نه ورکوی
تو اوس په طور د مثال بنی اسرائیل ذکر کوی چه هغوی ته ډیر
معجزات راغلي وولیکن د ضد او عناد د وجه نه یې د هغه تبدیل
او انکار او کړ و راړین عاشور (۲) موجوده متکړین د دحول اسلام
د پام لوگ د دلیل او معجزه غواړی لیکن داسه عناد یا نوت ته آیات او
معجزات هېڅ نفع نه ورکوی. د دے د پام حال د بنی اسرائیلو
او تپوسې چه هغوی ته آیات بینات هېڅ فائده ورکړه (ابوحیان)
(۳) هرکله چه اووئیل شو چه الله تعالی به په سور ودریځو کېن
راځي نو د دے نه تعجب کېد لے شو چه دا به څنګه کېد لے شي
تو اوس د هغه جواب ذکر کوی چه بنی اسرائیل په دے صفت
د الله تعالی یا د مے ښه خبر دی کله چه د دوی مشران د
مصر ته راوتلي وو او جیل طور ته ورغلي وو او اوس هم د
دوی په کتاب کېن دی چه جَاءَ اَللّٰهُ مِنْ سَيِّئَاءِ وَ شَرِّ مِنْ جَبَلٍ
سَاعِيْرٍ وَ ظَهَرَ لَنَا مِنْ جَبَلٍ فَاَرَانِ (راغی الله تعالی د سینا نه او
اوپر قید و د ساعیر غرنه او ښکاره شو موخه ته د غرونو د هارانه)

چہ پہ اول کتب اشارہ دہ نبوت د موسیٰ علیہ السلام تہ او پہ
دویم کتب نبوت د عیسیٰ علیہ السلام تہ او پہ دریم کتب نبوت
د محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔ تو بتی اسرائیلوتہ آیات او بینات
راغلی دی لیکن ہغوی تیدیل او ابدال کرے دے۔

سَلِّ بَنِي إِسْرَآئِيلَ، خطاب دے بی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او
مراد تربیت ہر مخاطب دے۔ پہ قرآن کتب پہ ابتداء د کلام کتب
سَلِّ او پہ مینج د کلام کتب اسئال ذکر دے۔ دینی اسرائیل تہ
مراد ہغہ بنو اسرائیل دی چہ موجود و وہ زمانہ د نزول د
قرآن کتب۔ کَمَّا أَتَيْنَهُمْ مِنْ آيَةٍ، کتب د وہ احتمالوتہ دی اول دا چہ
دا استفہامیہ دے۔ دویم دا چہ دا خبریہ دے زمخشری دلتہ
د واروتہ جائز و بیلی دی لیکن ابو حیان دلتہ خبریہ متع کر بیہ
او و بیلی دی چہ ہغہ محتاج دے تکلف او تقدیر د کلام تہ۔

دار تک لفظ د سَلِّ دلالت کوی پہ گم استفہامیہ یا تہ۔ او مقصود
پہ دے سوال کتب زجر او توبیخ دے، مقصد استعلام تہ دے۔

آيَةٍ بَيِّنَةٍ، مراد دے تہ ہغہ معجزات دی چہ موسیٰ علیہ السلام
تہ ور کرے شوی و وہ بعض د ہغہ دے سورت پہ اول کتب
ذکر دی او بعض پہ سورہ اعراف کتب ذکر دی۔ ہغہ معجزات و
دلالت کو وہ صدق د توحید یا تہ او پہ صدق د نبوت د
موسیٰ علیہ السلام۔ یا د دینہ مراد تقلیدہ دلیلوتہ دی پہ تور
او انجیل کتب پہ صدق د نبوت د بی آخر زمان صلی اللہ علیہ
وسلم یا تہ او و ستوجملہ دلیل دے چہ دلتہ کلام کتب
یوجملہ پنہ دہ یعنی قَبِلْ كُوهَا وَلَمْ يَعْمَلُوْهَا پہ دلیل د سورہ

ابراہیم ص ۱۶ سرہ۔ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ، دا دلیل دے چہ ہغہ
آیات نعمتوتہ د اللہ تعالیٰ دی کوم چہ پہ دے سورت کتب اول ذکر
دی لکہ نجات د فرعون تہ او د غرقید لوتہ وغیرہ۔ ہغہ خویشکار
نعمتوتہ دی او کوم دلیلوتہ چہ د صدق د آخری بی صلی اللہ
علیہ وسلم دی تو ہغہ ہغہ چاتہ نعمتوتہ دی چہ ہدایت
ورکوی قبولیت د دعوت د آخری رسول تہ او ہغہ د دنیا او د

رَّيِّنَ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا

دولی کرے شوے دے کافرانو ته ڈونڈ دنیوی

وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ

او مسخرے کوی دوی یہ هغه کسانو پورے چہ ایمان ئے راوپے دے او هغه کسان

اتَّقُوا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاللّٰهُ

چہ ویریری دالله تعالیٰ نه ددوی دپاسه به وی به ورخ دقیامت کنن او الله تعالیٰ

يَرْزُقُ مَنْ يَّشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝۲۱۲

دوزی درکوی چاله چہ او غواری الله تعالیٰ بے د حساب ته -

آخرت د فلاح د پاره ذریعہ ده۔ او یہ دے جملہ کنن دویم مقول
پتا دے یعنی وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ كُفْرًا۔ لیکن حذف دے
وجہ نه کریں دے چہ کتمان او اعراض او ناشکری کولوتہ شامل
شی۔ او د تبدیل یہ دوه قسمه سره دے اول بدل لول د عهودو
دالله تعالیٰ او دویم انکار د دلالت د هغه یہ نبوت د آخری شی
صلی الله علیه وسلم یاں دے (سمحائی)۔ او داجملہ عامه ده
بنی اسرائیلو او تور و خلقتو ته اولفظ د نعمت هم عام دے۔ ابن
جریر و ثعلبی دی چہ د نعمت اسلام دے او یہ دیکشن نعمت
د صحت او امن او کفایت و غیره داخل دی۔ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ
دالفظ د مزید تاکید د پاره دے چہ سره د معرفت او علم ته دوی
تبدیل کریں دے۔ دارنگ چہ شوک سره د علم ته تبدیل د
نعمت کوی نو هغه ویرید تر حالت والاد دے۔ فَإِنَّ اللّٰهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ، اظهار د لفظ د الله د ویر تخویف د پاره دے۔
۱۱۵ ربط: ممکن آیت کنن ئے مرض د خلقو ذکر کرو چہ تبدیل
د نعمتو دے نو اوس د هغه سبب ذکر کوی چہ یہ دنیا یاں دے
غرور او تکبر دے اوسیک کتل دی ایمان والوتہ۔
رَّيِّنَ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا، امام رازی و ثعلبی دی چہ

غوره داده چہ آیت عام دے۔ قاعدا دے تزیین دے حق کریدے
 دے پارہ دے تعمیم حکم چہ اللہ تعالیٰ تزیین کوونکے دے لکے یہ سورہ
 کہف یک کتب دی۔ نور ہم یہ دیر وایتو تو کتب نسبت دے زینت
 اللہ تعالیٰ تہ ذکر دے۔ اودا تزیین دے طرف دے اللہ تعالیٰ تہ داسے
 دے چہ اللہ تعالیٰ دے خلقو یہ طبیعتو دے دنیا دے خیزو نو محبت
 پیدا کریدے اویل طرف تہ دے دنیا یہ خیزو نو کتب دے تازگی،
 خوشحالی او جذب پیدا کریدے۔ اودا رنگ شیطاں تہ ہم
 نسبت دے تزیین کیبری لکے سورہ انعام ۳۱، سورہ انفال ۳۸
 سورہ نحل ۳۳، سورہ نمل ۳۱، سورہ عنکبوت ۳۱ کتب
 او معبودا نو باطلو تہ ہم کلہ نسبت کیبری لکے سورہ انعام ۳۸ کتب
 اودا تزیین یہ طریقہ دے و سوسو اودھو کو سورہ وی۔

الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا، تہ مراد مزے او خیزو تہ دی چہ بعض دے ہفتہ
 مال او خامن دی لکے سورہ کہف یک۔ اویک کتب اودا رنگ دے
 دے تفسیر یہ آل عمران کتب دے۔ وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ
 آمَنُوا، دا عطف دے سبب دے یہ مسبب یا تہ دے یعنی دغہ تزیین
 دے دنیا سبب دے دے مسخر و کولو یہ مؤمنانو پورے۔ اودا مسخر
 یہ سبب دے فقیری دے ہغوئی او یہ سبب دے تابعدا رئی کولو دے رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم او یہ سبب دے کموالی دے شمار دے ہغوئی دے۔
 يَسْخَرُونَ، دے مسخر دے احتسالی شویدے او مسخر ہغہ تعجب کول
 دی چہ یو خائے وی دے سپکوالی سرہ دے حال دے متعجب منہ تہ،
 (ابن عاشور)۔ دارنگ چاتہ نظر کول یہ طریقہ دے سپک والی
 دے ہغہ سرہ۔ وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، یہ دیکتب الشاع
 دہ چہ ایمان سرہ دے تقویٰ تہ سبب دے عزت دے یہ تیز دے اللہ
 تعالیٰ لکے فرمائی اِنْ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اتَّقَاكُمْ (سورہ حجرات ۱۳)۔
 فَوْقَهُمْ، فوقیت (اوجتوالے) دہ قسمہ دے اول یہ اعتبار دے مکان
 سرہ حکم چہ جنت اوجت دے دے دے جہنم تہ او جنت تہ علیین و ثیل
 شی او مقام دے کافرانو تہ سجدین۔ دویم اوجتوالے مجازی دے
 یہ معنی دے عزت او اکرام او کثرت دے نعمتونو او ہغہ ہم یہ جنت کتب دی

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ

دو خلق انسان (یہ دہ رہے توحید بانگ) تو مختلف شول نو دا اولیول اللہ تعالیٰ

النَّبِيِّنَّ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ

پیغمبران زیرے درکوونکی او ویرہ درکوونکی او نازلے کول

مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِیَحْكُمَ

دووی سرہ کتابونہ یہ حقہ سرہ کپارہ دے چہ فیصلہ اوکری

بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

یہ مینے د خلقو کین یہ حقہ خیر و کین چہ دووی پکین اختلاف کرے دو

وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ

او اختلاف نہ دو کرے یہ حقہ کین مگر حقہ کسانو چہ درکوونکیو و حقہ کین

مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ

روستو د حقہ چہ راغلے دو دووی تہ شکارہ حکمونہ

فَأُصْحِرَ بِهِ دِيكُنَّ اشَارَةً دَه چہ مؤمنانولرہ یہ سحر یہ کافرانو

بِأَسْمَاءِ هِجْ پِرواہ تہ دہ پکار۔ یہ دغہ مستحرو سرہ ک مسلمانانو

یہ عزت او کرامت کین هِجْ تَقْصَان تہ بلکہ زیاتوالے راخی۔ وَاللَّهُ

يَزُكِّي مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ، یہ دے جملہ کین درے احتمالات

دی۔ اول دامتعلق دے کافرانو سرہ او جواب ک سوال دے چہ

مالدار ی و رکول کافرانو تہ دا د حق پرستی دلیل دے تو

حاصل جواب دادے چہ دا د اللہ تعالیٰ یہ مشیت او حکمت یا تہ

بنادہ دا دلیل ک حق یا باطل تہ دے۔ دویم احتمال دا چہ دامتعلق

دے ک مؤمنانو سرہ نو د حق د پیارہ دنیوی او اخروی بشارت

دے۔ دریم دا عام دے کافرانو او مؤمنانو د واروتہ او دفع د وہم دہ

چہ روزی او مالدار ی ک دنیا ک اللہ تعالیٰ یہ مشیت یا تہ بنادہ

او دا دلیل ک حق او باطل تہ دے۔ دار تک یہ مَنْ يَشَاءُ کین دادرا

بَغِيًّا بَيْنَهُمْ فَهَدَىٰ اللَّهُ الَّذِينَ

دوچے دُھند نہ چہ پیداوؤ یہ مینٹ ددوی کین توهدايت ورکنہ اللہ تعالیٰ ہغہ کسانو تہ

أَمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ

چہ ایمان پے رادرے دُھغہ خبر تہ چہ ددوی پکین اختلا کرے دُچہ حق طرف دؤ

بِأَذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ

یہ حکم خیل سرہ او اللہ تعالیٰ ہدایت کوی ریسوی ہغہ چا سرہ

يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (۲۱۳)

چہ ادغوری نیغے لارے طرق تہ -

احتمالات دی۔ اوپہ یثاء کین دوه احتمالات دی (۱) مشیت پہ
معنی د ارادہ کو تہ سرہ (۲) پہ معنی د رضا سرہ۔ اوپہ یزرق کین
هم دوه احتمالات دی (۱) رزق دبیوی (۲) اورزق اُخروی (د جنت)۔
او بغیر حساب کین اتہ احتمالات دی۔ (۱) دومرہ ورکوی چہ
انسان یثے شمار نشی کولے۔ (۲) ورکوی یثے پہ موافق د مصلحت
خیل سرہ تہ پہ کمان د انسانانو سرہ۔ (۳) ورکوی زیات د استحقاق
د هغہ تہ۔ (۴) ورکوی او واپس یثے تربتہ نہ اعلیٰ۔ (۵) ورکوی یثے
بغیر د تنکسیاتہ۔ د اپنخہ وارہ توجیہات کافرانو او مؤمنانو د واروتہ
شامل دی او مراد د دینہ رزق د دنیا دے۔ (۶) ورکوی یثے چہ
حساب و سرہ تہ کوی۔ (۷) ورکوی پہ جنت کین زیات د استحقاق
د هغہ تہ پہ خیل فضل سرہ۔ (۸) ورکوی یثے د داسے جائے تہ
پہ دنیا کین) چہ کمان کین هم د انسان نہ وی لکہ و یزرقہ من
حَیْثُ لَا يَحْتَسِبُ۔ د ادربوارہ توجیہات خاص دی پہ مؤمنانو
پورے (مفردات د امام راغب)۔

نکات پہ دے آیت کین اشارہ دہ بل خطاب د دے اُمت تہ چہ
هغہ امر و رکول دی پہ دعوت و رکول و کتاب د اللہ تعالیٰ تہ د اختلاف
دفع کولو د بارہ تودا متعلق دے د معکین خطاب سرہ چہ اذْهَلُوا
فِي السَّلَامِ کافہ دے۔

ربط ۱. معکبش کہ موجودہ کافر انو یہ کفر یا ندے یو عوالے ذکر شونو
اوس ذکر کوی چہ دا پہ تیرہ شوے زمانہ کبش ہم موجود و ۲۰
معکبش آیت کبش کہ دوه قسمہ انسانا تو ذکر اوشو تو اوس ذکر کوی
علاج کہ دے اختلاف چہ دعوت دے پشان کہ تیر شوی انبیاء
علیہم السلام۔

کہ آیت خلاصہ ۲۰ پہ دے آیت کبش خلور لوئے جملے دی اولہ جملہ
کبش ذکر کہ اختلاف دے روستو کہ وحدت نہ او کہ هغه علاج کہ
پہ دعوت کہ انبیاء و سرہ پہ ذریعہ کہ کتاب اللہ سرہ۔ دویمہ جملہ
کبش ذکر دی چہ اختلاف چا جو رکریے دے اوکلہ یئے جو رکریے
دے اوولے یئے جو رکریے دے۔ دریمہ جملہ کبش ذکر دی چہ
پہ وخت کہ اختلاف کبش خاوندان کہ ہدایت اہل ایمان وی
خلور مہ جملہ کبش دی چہ ہدایت پہ اختیار کہ اللہ تعالیٰ کبش
دے۔ اولار کہ اللہ تعالیٰ تہ صراط مستقیم و شیلے شی۔

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً، اُمت هغه خلق وی چہ جمع وی پہ یو
تھیز یا ندے او بعض کہ بعضو اقتداء کری او معلیٰ کہ اُمت معکبش
تیرے شوی دی۔ وَاحِدَةً، صریح دے پہ وحدت کبش لیکن
اختلاف دے پہ طریقہ کبش او پہ دیکبش پنچہ اقوال دی۔ ۱۔
وحدت پہ ایمان کبش۔ ۲۔ پہ کفر کبش۔ ۳۔ پہ پیدا ایش کبش
پہ فطرت یا ندے۔ ۴۔ پہ نیش توالی کہ احکامو شرعیو کبش۔ ۵۔
پہ کید لو کبش کہ یو جو ہر نہ چہ پلا دے۔ لیکن پہ دیکبش
صحیح قول اول دے۔ او دغہ روایت کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ
ابن کثیر ذکر کریے دے او و شیلی کہ دی چہ دا اصح دے پہ سند
او پہ معنی کبش۔ او داسے پہ قراوت کہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ
او ابی ابن کعب رضی اللہ عنہ کبش ہم را علی دی چہ فاختلفوا
او پہ سورۃ یونس ۱۰۱ کبش ہم فاختلفوا دے او ورپسے لفظ
قیماً فاختلفوا پہ دے یا ندے دلالت کوی۔ نو معلومہ شہ چہ
مراد کہ النَّاسُ تہ هغه لس پیری دی کہ آدم علیہ السلام نہ
کہ نوح علیہ السلام پورے چہ پہ هغوی کبش اگر چہ تور

معاصی پیدا شوی و ولیکن یہ توحید یا نہ سے متحد و و۔ روستو
یکش شرک پیدا شو۔ او قرطبی و بیلی دی چہ دا احتمال ہم شتہ
چہ گان صرف ک ثبوت د پیا وی او مراد ک دینہ ہغہ زمانے وی
چہ انبیاء یہ دعوت او کرو او مخالفین یہ اللہ تعالیٰ ہلاک کرل
نو باقی خلق یہ تریو وخت پور سے متحد و و یہ توحید یا نہ سے
نوخہ وخت روستو یہ یکش اختلاف پیدا شو تو اللہ تعالیٰ یہ
بل نی را اولیبرلو۔ فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ، دا تصریح دہ چہ اللہ تعالیٰ
ہیخ زمانہ مہملہ نہ دہ پر بخود لے بلکہ مسلسل یے انبیاء علیہم
السلام را الیبری دی۔ بعض مفسرینو و بیلی دی چہ تول انبیاء
کرام یولا کہ۔ ثلث ویشست زرة و و اور سولان یہ دوی کش درے
سورہ دیارلس و و او یہ قرآن پہ تو مو تیسرہ اتلس ذکر شوی (قرطبی)
النَّبِيِّنَ، ک دینہ مراد رسولان دی یہ قرینہ ک اَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ
او یہ صفت ک مبشرین و منذرین چہ دا او داف ک رسولانودی۔

وَاَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ، ک مَعَهُمُ تہ مراد معیت زمانی دے
او یہ دے لفظ کش دودہ فائدے دی۔ اول دا چہ ہر بولہ یے مستقل
کتاب تہ دے و رکہے لیکن و سرہ یے کتاب ساتلے دے۔ دویم
یہ دیکش تائید او نصرت تہ اشارہ دہ۔ یہ الْكِتَابَ کش الف
لام ک استغراق د پیا وی۔ او مقابلہ ک جمع ک جمع سرہ تقاضا کو
یہ انقسام ک افراد و یہ افراد و یا نہ سے یعنی ہر یو رسول سرہ دہغہ
کتاب و۔ یا الف لام عہدی دی۔ بِالْحَقِّ، متعلق دے یہ اتزل پور
سوال۔ زیرے اویرہ خوید کیبری یہ کتاب سرہ نو دایے ولے
ک کتاب تہ مخکش ذکر کرل؟۔

جواب۔ کلہ زیرے اویرہ و رکول یہ وحی سرہ وی اگر چہ ک
کتاب یہ شکل کش نہ وی۔

جواب۔ مبشرین و منذرین احوال و و د النَّبِيِّنَ تہ نو ک ہغہ
سرہ اتصال ضروری و۔

لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ، دا انزال الکتاب لویے
مقصد دے۔ یعنی را الیبرل ک کتابو نو صرف ک حفظ او تلاوت او حقو نو

کولو د پاره نه وؤ۔ او ضمیر د یحکم کتاب ته راجع دے او نسبت د حکم
 کتاب ته مجاز دے۔ یا ضمیر راجع دے الله تعالیٰ ته۔ او مراد په
 حکم د کتاب د الله تعالیٰ سره د حق او یا طل فرق کیږی او اختلاف
 ختمیږی نه چه په دے سره د مسلمانانو په مینځ کیش شوې او
 انتشار پیدا کیږی۔ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ، دلتہ دوه
احتمالات دی۔ اول دا چه مراد د اختلفوا فيه او ما اختلف آه سره
 یو څیز دے په اول کیش نسبت د اختلاف الناس ته وو شو
 اوس یی تخصیص د اختلاف او کړو په علم والو پورے۔ دویم
 احتمال دا چه اول اختلاف مخکیش د انزال د کتاب نه وو د هغه
 فیصله او شوه په کتاب الله سره لیکن روستو د نزول د کتاب نه
 په امنتو کیش داسے خلق پیدا شول چه هغوی بیا اختلاف پیدا کړو۔
 او دا اختلاف د هغوی په تبلییس او تحریف سره وو په اصولو
 د شرع کیش او په یو بل کافر کولو سره۔ او دا دویم احتمال غوره دے
 په قرینه د أوتوه سره۔ او ضمیر د أوتوه کتاب ته راجع دے او مراد
 په أوتوه سره اهل علم دی لیکن عمل یی په خپل علم ته دے
 کړے د دے وجه نه أوتوه مجهول صیغه ذکر شوه۔ مَنْ يَغْرِ
مَا جَاءَهُ تَهُمُ الْبَيِّنَاتُ، د بینات نه مراد هغه شکاک آیتونه دی
 د کتاب د الله تعالیٰ چه په هغه سره اتفاق په حق یانې معلومیدلو
 لیکن هغه دوی د اختلاف سبب او کړځو۔ يَغْيَا بَيْنَهُمُ اشاره ده
 چه دا اختلاف اجتهدی نه وو او په جهل یانې هم بنات نه وو
 بلکه د ظلم او حسد او عناد د وجه نه قصد او و۔
يَبَيِّنُهُمْ سوال: حسد او بغض څو د دوی په اهل حق یانې د
 نودلته څو د هغوی ذکر نیشته ۹۔

جواب عـ د دے بل جانب پتې دے یعنی بیتهم و بین اهل
 الحق، لیکن هر کله چه حسد د یو طرف نه وو د دے وجه نه یی
 بل طرف ذکر نه کړو۔

جواب عـ د دے متعلق پتې دے یعنی و بایض بینههم د حور
 شوے وو او اگلی یی اچولے وے د دوی په مینځ کیش او دا ذکر مرض

دے بقی پہ دے سورت سن کیں تیر شویدے او پہ سورۃ العمران
 سن، سورۃ شوری سن۔ او سورۃ جائیہ سن کیں ذکر دے۔ او پہ
 دے جملہ کیں دناکار عالم او پہ دیرے مبالغے سرے بدی او فصاحت
 ذکر دے۔ اول طریقہ دے حصر یہ ما اول السورۃ - دویم لفظ دے اَوْتُوہ دیرم
 الْبَيِّنَاتِ مَخْلُومٌ بَغِيًّا۔ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا، دے الَّذِينَ آمَنُوا نہ دا
 اُمت مراد دے او اُخْتَلَفُوا نہ مراد مخفی اہل کتاب دی۔ یا مراد
 دے دینہ مؤمنان دے ہرے زمانے دی او اُخْتَلَفُوا نہ مراد بغی
 کوونکی دے ہرے زمانے دی۔ لِمَا اُخْتَلَفُوا فِيهِ، فا پہ اول کیں اولام
 پہ صلہ دے ہدایت کیں دلالت کوی چہ پہ زمانہ دے اختلاف کیں
 اللہ تعالیٰ مؤمنان و اتایت کوونکو نہ زر او پوخ ہدایت و رکریہ
 مِنَ الْحَقِّ، ہرکہ چہ دے اختلاف نسبت دوارہ طرفوونہ کیدیشی
 (حق او باطل) نو پہ مِنْ بَيِّنَاتٍ سرے یے وضاحت او کپرو چہ دلنہ
 ہدایت دے حق دے طرف مراد دے۔ او داحق عام دے توحید نہ
 او صحیح عقیدے نہ چہ موافق وی دے وحی سرے دار تک تعظیم دے
 جمع نہ پہ دے اُمت کیں او قبیلے (کعبے) نہ اوشان دے ابراہیم
 علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام او کتابوونو الہیو او روژے
 دے رمضان نہ۔ پہ دے ہولو کیں یہودیو او نصاریٰ دے اختلاف کرے
 وولیکن اللہ تعالیٰ آخری اُمت نہ دے حق ہدایت و رکریہ دے۔
 بِأَذْنِهِ، دے متعلق دے پہ فَهَدَى یورے او اذن نہ مراد علم،
 امر او توفیق دے اللہ تعالیٰ دے۔ پہ دیکیں اشارہ دے چہ ہدایت
 او اسباب دے ہدایت ہول پہ اختیار دے اللہ کیں دی۔ وَاللَّهُ يَهْدِي
 مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، دے جملہ تقہ دے دے ماقبل۔ ہرکہ
 چہ متکین ذکر شو چہ ہدایت دے اللہ تعالیٰ دے طرف نہ دے او دے
 ہرکہ پہ اذن سرے دے نو اوس دے دے شیزو نہ ذکر کوی۔ اول داچہ
 دے تقسیم دے ہدایت پہ مشیت او ارادے دے اللہ تعالیٰ سرے دے صدوی
 دے ہدایت دے اللہ تعالیٰ نہ پہ طریقہ دے ایجاب یا وجوب سرے نہ دے
 لکہ چہ دے معتزلو وغیرہ مذہب دے دویم داچہ دے اللہ تعالیٰ پہ ہدایت
 کیں غلطی او خطائی نہ وی بلکہ ہرکہ ہدایت پوخ صراط مستقیم دے۔

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ

آیا گمان کوئی تاسو چہ داخل بہ شی جنت تہ

وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا

او حال دا چہ تراوسہ پورے نہ دی راغلے تاسو پشان د لکلیفونہ دھقہ کسانو چہ تیر شویدی

مَنْ قَبْلَكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ

مخکب ستاسو تہ رسیدلی و دھغوی تہ سختی د مال

وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ

او مرضونہ د بدن او جرقولے شو بوڈ رہہ دیروغالفتونہ سرہ تودے چہ او تیل

الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى

رسول اوھقہ کسانو چہ ایمان یے را دیے و دھقہ سرہ کلہ بہ دی

نَصْرُ اللَّهِ الْآيَاتُ نَصْرُ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٣﴾

مدد د الله تعالیٰ خبر شی یقیناً مدد د الله تعالیٰ نزدے دے ۔

مکمل یہ دے آیت کہیں دریم خطاب دے چہ یہ دعوت الی اللہ

کہیں دیر مصیبتونہ راغی ہغہ تیرول پکار دی ۔

ربط علی ہر کلہ چہ مخکبش آیت کہیں دعوت د انبیاء علیہم السلام

ذکر شو یہ کتاب اللہ سرہ ۔ نو یہ دے آیت کہیں ذکر کوی چہ یہ

دغہ وخت کہیں ہغوی دیر مصیبتونہ برداشت کریدی ۔ اوھقہ

مصیبتونہ یہ یہ تاسو یا تدے ہم راغی ۔ علی د مخکبش آیت آخری

جملہ کہیں صراط مستقیم سرہ د جنت د حصول د پارسہ بل شرط

ذکر کوی چہ ہغہ مصائب برداشت کول دی ۔

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ ، دَا أَمْ مُنْقَطِعَةٌ دے مخکبش ذکر د

کد مرنہ غوا ری ۔ نو یہ دیکبش دیرے اقوال دی اول دا چہ آم یہ

معنی د یل اسرہ دے ۔ دویم دا چہ یہ معنی د یل سرہ دے

(أ) ورسرہ بیشته ۔ دریم قول د قراء دے چہ دا یہ معنی صرف

همزة استفهامیه دے او پہ اول ذکر مکتب راضی اودا غورہ قول
 دے اودلتہ استفہام تقریری دے یا انکاری دے۔ او حسب ک
 حسیان نہ دے یہ معنی دگمان سرہ راضی اوکلہ کلہ دیقین یہ
 خائے کتب استعمالیری۔ او آیت یراہہ خیرہ دہ کہ یہ یارہ د
 غزوہ احد یا غزوہ احزاب یا ہجرت دمدینے کتب نازل شوم وی
 لیکن حکم پئے عام دے۔ اَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ، ددخول نہ مراد داخل
 دی بے تکلیفہ اودخول اولی مراد دے ٹکھ چہ صرف ددخول
 دجنت خو وعدہ کرے شوم دہ دتولو اهل ایمان سرہ۔ اوداسے
 مضمون یہ سورۃ العمران ۱۰۱۔ او سورۃ توبہ ۱۱۱ کتب ذکر د
 او پہ دے دوارہ آیتوتو کتب د مصیبتوتو تیرولو یہ خائے جہاد
 ذکر کریدے اولفظ دجہاد تولو مصیبتوتو نہ عام دے۔ وَ لَمَّا
 يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ، لَمَّا پشان دلم دے لیکن
 یہ لَمَّا کتب نفی دماضی دہ چہ متصل دہ دزمانہ حال سرہ۔
 يَأْتِكُمْ، داتیان نہ مراد حصول دے دہغہ خیز چہ عدم نہ
 وجود نہ راشی نو داسے وی لکہ چہ دیومکان نہ راغلے وی۔ مَثَلُ
 داصرف مثالیہ نہ وٹیلے شی لیکن استعمالیری یہ عجیبہ
 اونا اشنا حال کتب۔ دلتہ مراد عجیبہ اونا اشنا تکلیفہ اومصیبتونہ
 دی۔ الَّذِينَ خَلَوْا اہ نہ مراد تیرشوی پیغمبران او دہغوی
 تابعداران دی۔ مَسَّتْهُمْ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ وَ زُلْزَلُوا، دا جملہ
 تفسیر دلفظ مَثَل دے۔ مَسَّ یہ اصل کتب یوجسم دبل جسم
 سرہ پیوست کیدلوتہ وٹیلے شی اواستعمالیری عمومایہ خائے
 دصرف ورر سیدلو کتب۔ الْبَأْسَاءُ، تکالیف دودہ قسمہ دی اول
 ہغہ چہ ذاتی وی۔ دویم ہغہ چہ دبل چادطرف نہ اور سیری
 اوداتی تکالیف بیا دودہ قسمہ دی اول مالی ہغہ نہ باسَاء وٹیلے
 شی، دویم بدنی مرضونہ ہغہ ضراء وٹیلے شی۔ دا دوارہ یہ مکا
 کتب ذکر شوی دی۔ اودویم قسم پئے پہ زُلْزَلُوا سرہ ذکر کریدے
 زلزلہ پہ اصل کتب خو عول دیو جسم دی پہ خیل خائے کتب پہ
 سختی سرہ اودالفظ دلالت کوی پہ تکرار او کثرت یا تہ اودا

قسم ذکر دے یہ سورۃ احزاب سلا کیں۔ او مراد کہ دینہ ہذا تکلیفوتہ
دی چہ کہ دشمن کہ طرف نہ راخی یعنی طعنوتہ، غلط او بے حجابہ
اعتراضوتہ، غلطے فتوے، کتخل او دروغ وغیرہ۔ حَتَّىٰ يَبْقُوكَ
الرَّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا، حتی دلتہ یہ معنی کہ الی سرہ دے او غایہ
دہ کہ مس۔ او زلزال او الرُّسُولَ کیں الف لام عہدی دی یعنی
ہذا رسول چہ یہ وخت کہ دغا مصیبت زدگی کیں موجود وو۔
مَعَهُ نہ یہ دیکیں معیت کہ صحبت او اتباع مراد دے۔ مَتَىٰ
نُفَرُّ إِلَیْهِ، متى کہ پاره کہ سوال کہ وخت دے۔ کلمہ کہ استبعاد او استبطاء
کہ پاره راخی لکہ یہ دے قول کہ مکرینو کیں وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (سورۃ یونس ۱۰۱، سورۃ اسراء ۱۰۵) او نور ہم
ہیر آیتوتہ دی۔ او کلمہ کہ صرف طلب او کہ دعا کہ پاره راخی لکہ یہ دے
آیت کیں۔

سوال۔ متى کہ استبعاد کہ پاره راخی یعنی امداد کہ اللہ تعالیٰ بعید
گنری او صورت او حال کہ نا اُمیدی پیدا کوی او داخو کہ شان کہ
رسولانوتہ لرے خیرہ دہ ۹۔

جواب علیٰ یہ کلام کیں تقدیم تاخیر دے یعنی متى نُفَرُّ إِلَیْهِ
قول کہ مؤمنانودے او إِنْ نُفَرُّ إِلَیْهِ قَرِيبٌ قول کہ رسول کہ اُمت
تہ کہ تسلی و رکولو کہ پاره۔ یہ دے جواب یا نہ دے یو اعتراض
دادے چہ دا کہ فصیح کلام نہ بعیدہ دہ چہ بے ضرورتہ یہ ہفتہ کیں
تقدیم او تاخیر او کہ پے شی۔ دویم دا چہ نا اُمیدی قول کہ مؤمنانو
(کہ مکر و کہ انبیاء) کہ شان نہ لرے دہ لکہ یہ سورۃ احزاب سلا او
سلا کیں دی۔ او دارنگ کہ مخکنو اُمیتیا توصیر یہ ہیر و آیتوتو
کیں ذکر دے لکہ سورۃ اعراف ۱۲۷، سورۃ قصص ۲۵، او سورۃ
سجدہ ۲۷ او یہ ہیر و آیتوتو کیں یہ سبب کہ صیر کہ مؤمنانو سرہ
وعدہ کہ مغفرت او زیرے کہ جنت ذکر دے۔ لکہ سورۃ رعد ۲۷،
سورۃ نحل ۷۷ او سورۃ فرقان ۷۷۔ نو حاصل جواب دادے چہ
ایمان کامل والو خصوصیر کریں مے نو کہ ہغوی قول یہ نا اُمیدی
او یہ بے صبری یا نہ دے خیرنگہ حمل کیبری۔

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ط

تیوس کوی دوی ستانہ چہ خہ خیز خرچ کری

قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ

تہ آدایہ ہغہ چہ خرچ کوئی تاسو خہ مال (رحلال)

فَلِللَّذِينَ وَالِائِینَ وَالْأَقْرَبِینَ وَالِیَتِی

نو دپارہ دمور او پلار دے او خیلوانو او یتیمانو

وَالْمَسْکِیْنِ وَالْبِینَ السَّبِیْلِ وَمَا تَفْعَلُوا

او مسکینانو او مسافرو دی او ہغہ چہ کوئی خہ

مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِیْمٌ ۝۲۱۵

د نیکی کار نو یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہغہ باتدے بنہ علم لری۔

جواب ع۔ پہ کلام کہیں تقطیع دہ چہ یَقُولُ الرَّسُولُ تسلیۃ لہم
 دَیْقُولُ الذِّینَ آمَنُوا مَتٰی تَضَرَّعُوا اِلَیْہِ۔ پہ دے جواب یاتدے ہم دغہ
 دہ اعتراضو نہ دی۔ نو صحیح توجیہ پہ دے آیت کہیں دادہ چہ
 ابن عطیہ او آلوسی لیکلہ دہ چہ متی د پآرہ د دُعا دے یعنی رسول
 او مؤمنانو بہ دُعا طلب کولہ د نصرت د اللہ تعالیٰ او الدِّین تَعَالٰی
 قَرِیْبٌ اجابت دے د اللہ تعالیٰ د طرف نہ۔ ابن کثیر ہم ویلی دی
 چہ دوی بہ فتح طلب کولہ او د تکلیف د لرے کید لو د پآرہ بہ یے
 دُعا غوثتہ او اللہ تعالیٰ اجابت کوؤ د ہغہ۔ او داسے قول قرطبی
 ہم ذکر کرے دے۔

قائدہ :۔ د اللہ تعالیٰ کلام بے ضرورتہ تکلفاتو یاتدے حمل کول
 نہ دی پکار کلہ چہ د ہغہ د پآرہ صحیح محمل ممکن وی۔ دلنہ
 ہم مقصد د آیت بشارت و رکول دی جنت نہ پہ دحول اولی سرہ
 پہ شرط د صبر کولو سرہ پہ تکالیف و دین یاتدے یعنی د تکلیف
 او مصیبت پہ وعنت کہیں صبر کول اہم او ضروری بھیڑ دے او
 سبب دے جدت نہ د دحول۔

۱۱۔ خلاصہ دیاب :- دے آیت نہ تر ۱۲۔ پورے دے حصہ
دریم یاب دے - یہ دیکش اتلس احکام ذکر کوی چہ اکثر و تعلق
د مالوتو او ذرنا تو سرہ دے او دینہ امور د تد بیر منزل و ثیلے شی
یعنی مؤمنانو مجاہدیتو دیارہ ذکر نئی او د معاشرے نظام د
شرع مطابق جوړول پکار دی - او د دے امور په ذکر کولو کیش
د خصوصیت وجه داده چہ په دے کیش جاہلیت والو مظالم او
رسموتہ داخل کری وؤ - نو د هغه نہ د مؤمنانو پچ کول مقصد
دے - دے وچے نہ د هر یوے خبرے په عنوان کیش اجتناب
(خان پچ کول) مراد دے لکه چہ روستوبہ ذکر کیږی - دارنگ
دا امور دوه اړخونو والار (دو جہتین) دی تو ترغیب ورکوی صحیح
اړخ نہ -

ربط علی هر کله چہ مخکیش آیت کیش په ابتداء اتوکیش البأساء
ذکر شو او یأساء هغه تکالیف کونیه او شرعیہ دی چہ د مال سرہ
تعلق لری نو په دے آیت کیش د هغه نہ بعض ذکر کوی ۲ :- مخکیش
آیت کیش د جنت د حاصلولو بعض طریقے ذکر شوے نو اوس په
دے آیت کیش د حصول د جنت بله طریقہ ذکر کوی - ۳ - ادخلوا
فی السلم كافة سرہ مایعد ټول احکام ذکر شوی تعلق لری چہ
دا د اسلام اعمال دی په دے شرط چہ د جاہلیت د طریقوتہ
محفوظ وی -

د دے آیت عنوان دا دے چہ په دیکش د انفاق مصارف شرعیہ
ذکر کوی او مقصد پکیش اجتناب دے د اسراف او تبذیر نہ -
نو په مال خرچ کولو کیش دوه اړخوتہ دی جاہل خلق یے د اسراف
او تبذیر په طریقے سرہ خرچ کوی - او الله تعالی ترغیب ورکوی
د خیر اړخ ته چہ هغه صحیح مصارف دی -

يَسْأَلُكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ، اکثر مفسرینو ذکر کړی دی چہ دا سوال
عمر و بن الجموح رضی الله عنه کړی و وچہ د خپلو مالوتو ته
شومره خرچ کړو او کومو مخایونو کیش یے خرچ کړو - نو دا آیت د
هغه سوال په جواب کیش نازل شو - او هر کله چہ دا سے سوال او

ضرورت کے جواب ہر مؤمن لہ پکار دے تو کہ دے وجہ نہ ہے
 یہ صبیغہ کے جمع سرہ جواب ذکر کرو۔ مَا ذَا يَهْ مَعْنَى ذَاي شَيْءٌ كَيْ
 يَعْنِي شَيْءٌ خَيْرٌ بِأَيِّ شَيْءٍ وَالَّذِي (خجہ خجیز دے ہجہ) نو جواب
 اوشوچہ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ۔

سوال :- دلالتہ کے سوال او جواب مطابقت ٹھہرنگہ دے ۹۔

جواب ہے یہ دیر و جو ہو سرہ دے۔ اولہ وجہ دادہ چہ یہ سوال
 کہیں دوہ خجیز و نہ و لکہ چہ مخکین ذکر ثول نو جواب کہیں دوا
 ذکر دی۔ ذال جواب یہ مِنْ خَيْرٍ لِقَطْ سِرَہ او کہ دویم سوال جواب
 یہ قُلْ لِلْوَالِدَيْنِ سرہ دے۔ دویمہ وجہ داچہ یہ سوال کہیں اہم
 مقصد مصارف ایزدہ کول دی دے کہ پارسہ چہ دجاہلیت کے
 طریقہ اجتناب اوشی۔ نو جواب کہیں صرف مصارف ذکر ثول
 مِنْ خَيْرٍ کہیں کہ غیرتہ مراد ہر حلال مال دے او کہ ہجہ کے مقدار
 تعین نہ حاجت نیستہ کے دے وجہ نہ ہے ٹکرہ ذکر کرہ۔

قُلْ لِلْوَالِدَيْنِ، دے آیت کہیں کے اتفاق نہ مراد زکوٰۃ نہ دے ٹکھ
 چہ والدین مصرف کے زکوٰۃ نہ دی بلکہ اتفاق واجبہ مراد دے کے
 وجہ کے حقوق و بندگان نہ سرہ کے احتیاج کے ہجوی نہ۔ بیا آیت کہیں
 خائستہ ترتیب دے اول ہے حق کے والدین تو ذکر کریدے ٹکھ چہ
 روستو کہ اللہ تعالیٰ کے حق نہ حق کے والدین تو دے۔ لکہ چہ یہ سورہ
 اسراء ۳۱ کہیں ذکر دی۔ او مراد کے والدین نہ دلالتہ ہجہ دی چہ
 مال او کہ کسب نہ قاصر وی او ولد ہے کے استطاعت خا و نہ
 وی نو دا اتفاق واجب دے۔ بیا ورپسے وَالْأَقْرَبِينَ ذکر دی ٹکھ چہ
 دا قرابت او خیلوی کے والدین تو یہ سبب سرہ پیدا شویدہ۔ او دارنگ
 انسان کے خیلو خیلو او یہ فقر او حاجت یا نہ دے نہ خبر وی۔
 بیا ورپسے وَالْيَتَامَى ذکر دی ٹکھ چہ ہجوی یہ کسب کولو یا نہ دے
 قدرت نہ لری او ٹوک ہے نیستہ چہ کسب و لہ او کری نو کہ
 دے حاجت دیر زیات دے کے روستو ذکر شو و نہ۔ بیا ورپسے
 وَالْمَسْكِينِ، ذکر دی کے دوی حاجات ہم ٹکھ دی۔ مال او کور
 او ذریعہ کے خوراک ٹھہرنگہ نہ لری۔ بیا ورپسے وَالْإِنْسَانِ السَّيِّئِ

کُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كَرْهٌ لَّكُمْ

فرض کرے شویں یہ تاسو یا نہ جنگ کول احوال دا چہ دا بد بشکارت کیدلو تاسو تہ

وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

او کیدیشی چہ بد گنری تاسو بو خیر احوال دا چہ ہذا قائدہ متدا تاسو

(مسافر) ذکر دی دے دوی حاجت وقتی دے چہ دے منقطع (جدا) دے دے دھیل کلی تہ او وقتی حاجت یے پیدا شویدے۔ نو دے دے اشخاص و احتیاج دے وچے تہ یہ دوی یا نہ خرچ کول واجب دی سوال: دا سے اتفاق واجبہ یغیر دے زکوٰۃ تہ یہ آیت بکاکین ہم مراد دے تہ ہلتہ یے والدین ولے نہ دی ذکر کری ۹۔

جواب: ہر کله چہ والدین دے حاجت یہ وخت کین دے اولاد یہ مال کین پشان دے مالکانو دی یہ دلیل دے حدیث (أَنْتَ وَمَالُكَ لِزَوْجِكَ) او ہلتہ یے لفظ دے آتی المال ذکر کریدے او ایتاء دے مالک دے پیارہ ذکر کول مناسب نہ دی او اتفاق جو مالک او غیر مالک دوارو دے پیارہ استعمالیری۔

سوال: ہلتہ یے والسائلین وقی الرقاب ہم ذکر کری دی او دلتہ بیشتہ ۹۔

جواب: یہ ہذا آیت کین دے (تیکئی کولی) ذکر کول مقصد دے او لفظ دے دلالت کوی یہ قراختی او وسعت یا نہ دے دے وچے تہ ہلتہ یے مصارف دے ذکر کری دی۔

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ، دا اجمال دے روستو دے تفصیل تہ او اشارہ دے چہ دے خیر کارونہ او مصارف دے نہ علاوہ نورہم شتہ دے۔ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ، یہ دے جملہ کین مقصد تسلی و رکول دی چہ دے خیر عمل اللہ تعالیٰ تہ ضائع کوی بلکہ دے خیل علم موافق جزا و رکوی۔

وَعَلَىٰ أَنْ تُجِبُوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ

او کید یشتی چہ بئہ بہ گنہی تاسو یو څیز اوهغه بہ ناکار دی تاسو لږه

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

او الله تعالى علم لری دهرڅیز او تاسو دهرڅیز علم نه لری .

سلاک په دے آیت کښ دویمه خیره ده د امور و د تن بیر منزل نه او مقصد په دیکښ اجتناب کول دی د تا بعد اراعی کولو د طبیعت او خوا هښ نه په خلاف د شرع کښ - او تنبیه ورکوی چه دار مدار د کارونو د حسن او د قبح په شریعت سره دے - او د دے مثال ورکوی په فرضیت د قتال فی سبیل الله سره -

ربط علی په مصیبتونو کښ دویم قسم مصیبت الضراء و یعنی بدنی تکلیف او د دے مثال په شرعی امور و کښ قتال دے - ربط علی مخکښ آیت کښ د جنت د حاصلولو د پاره عبادت مالیه ذکر کړو نو په دے آیت کښ د هغه مقصد د پاره عبادت بدنی ذکر کړی - علی مخکښ آیت کښ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ ذِكْرٌ وَنُوبٍ دے آیت کښ د خبر مثال ذکر کړی په مسئله د قتال فی سبیل الله سره -

کُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ، دا تعبیر مناسب دے د ۸۷، ۸۸، ۸۹ او ۹۰ سره - کتب فعل ماضی دلته د اخبار د پاره ده یعنی د دے نه مخکښ په تاسو یا تدرے قتال فرض شوید ۱۷ په آیت ۱۸ کښ - او صحیح داده چه قتال فرض کفائی دے لیکن کله چه کافران په دار اسلام باندے حمله او کړی نو بیا قتال فرض عین دے -

الْقِتَالُ، الف لام عهدی دی یعنی جنگ کول د دشمنانو د دین سره وَهُوَ كُرَّةٌ لَّكُمْ قَرْطَبِي دابن عرفه نه نقل کړی دی چه کُرَّةٌ په پیښه کاف سره مشقت او نفرت ته وائی او په زور د کاف سره اکراهه ته وئیلے شئی او دواړه د یو بل په ځانے هم استعمالیږی او جهاد او قتال مکروه (سخت) د دے وجه نه دی چه په دیکښ مال خرچ کول د اهل او وطن ته بهر و تل او خپل ځان او بدن مرگ او زخمونو ته حواله کول دی او د کارونه طبعاً په هر انسان

بائندے مکروہ یعنی گران وی۔ اودا جملہ حالیہ دہ یعنی اللہ تعالیٰ قتال پہ تاسو بائندے فرض کریدے پہ داسے حال کیں چہ اللہ تعالیٰ سنا سو پہ کراہیت دقتال بائندے عالم دے۔ اواین عاشور وٹیلی دی چہ دے آیت کیں دتیر شوی حال حکایت دے یعنی پہ اول وخت کیں چہ مسلمانان لبر ووا و قتال کیں یو پہ لس مقابلہ فرض وہ نو داسیب دکراہیت وونو هرکله چہ هغه حکم کیں تخفیف راغے او یو پہ دوه مقابلہ واجب شوه تو کراہیت زائیلہ شو۔

سوال :- دا عذاب دے صحابہ کراموتہ تو غریک دوی فریضہ داللہ تعالیٰ چہ قتال دے مکروہ کنرله داخو دعام مؤمن د حال نہ ہم بعیدہ خبرہ دہ ۹۔

جواب عل معکین ذکر شوه چہ دا طبعی کراہت دے او بے احتیاج دے تو پہ دے بائندے انسان ماعود نہ وی پہ دلیل دلایکلف اللہ نفساً الا وسعها سره۔ اودا کراہیت ہم بیا زائیل شوکله معکین ذکر شو۔

جواب عل داکراہیت د فرضیت دقتال، نہ معکین وونو اللہ تعالیٰ پہ ترغیب دقتال کیں او فرمائیل چہ تاسو یو کارید کنری معکین د فرضیت نہ لیکن اللہ تعالیٰ هغه فرض کپی محکمه چہ سنا سو دپاره پہ هغه کیں خیر وی (الباب)۔

وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ، پہ دیکش اشارہ دہ چہ قتال دو جہتین (دوه اړخوتو والا) دے اودا جواب دے د سوال ته چہ هرکله قتال مکروہ دے نو داللہ تعالیٰ د رحمت تقاضا داده چہ دے حکم یے نہ کولے۔ نو دا جواب او شو چہ وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ اودا جملہ معطوف دہ پہ کتب عَلَیْكُمْ بائندے او وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ جملہ حالیہ دہ۔ او پہ دے جواب کیں لطف داللہ تعالیٰ دے پہ هیلو بندگانو بائندے چہ هغوی ته دعیل حکم حکمت ذکر کوی او پہ علم د حکمت د حکم سره رغبت او تخفیف پیدا کیږی۔ او پہ دیکش اشارہ دہ چہ احکام الهیه دیتدگانو پہ مصالحو

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ

تپوس کوی ددی ستانہ یہ بارہ د مياشتو د عزت کنس

قِتَالٍ فِيهِ قُلُوبُ قِتَالٍ فِيهِ كَبِيرٌ ط

یہ بارہ د جنگ کولہ یہ ہفتے کنس تہ اوایہ جنگ کول یہ ہفتے کنس غتہ گناہ دہ

وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ

اد منع کول د خلقو د لارے د اللہ تعالیٰ تہ او کفر کول

بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَآخِرُ

یہ ہفتے او (منع کول) د مسجد حرام تہ او ویستل

أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ

د حق دارو د ہفتے د ہفتے تہ دیرہ غتہ گناہ دہ یہ نیز د اللہ تعالیٰ او شرک کول

باندے بنا دی یہ طبائع و یا تہ تہ دی بنا۔ او یہ دے جملہ کنس
 د کراہیت تہ طبعی کراہیت مراد دے او د خیر نہ خیریت شرعیہ مراد دے
 عسلی فعل ماضی دہ د انشاء د ترجی (د داسے خیر امید چہ د ہفتے
 حاصلیدل آسان وی) د پاره راخی اسم مرفوع او خیر منصوب غواہی
 لیکن ہر کلمہ چہ د دے تہ روستو متصل آن یا آن ذکرشی نو عسلی
 نامہ وی۔ او مفسرینو او اہل لغت و بیلی دی چہ عسلی د اللہ تعالیٰ د
 طرف تہ د ترجی د پاره تہ وی بلکہ د وجوب او تحقیق د پاره راخی
 ما سیوا د سورۃ تحریم ہ تہ۔ او دلتہ یہ جہاد کنس خیریت دادے
 چہ یا غلبہ او غنیمت حاصل شی او یا شہادت او جنت حاصل شی
 وَعَسَىٰ أَن تَكُونُوا شَرًّا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ، دلتہ د ہفتے مثال دادے چہ پاتے
 کیدل د جہاد او قتال تہ طبعاً محبوب وی لیکن د ہفتے پیر بخود لو کنس شر
 دیر دے یعنی نقصانات د نیویہ او آخرویہ۔ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ،
 دا علت د ماقبل دوارہ جملو د پاره دے او مراد د علم تہ ہر خیر او شر
 او علم یکل شی دے او دغہ علم د بتدکا تو تہ سلب دے کہ مقربین
 بتدکان وی او کہ غیروی۔

اَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ

دیرہ غتہ گناہ دہ دے قتل نہ او ہمیشہ دی دوی چہ جنگ کوی تاسو سرہ

حَتَّىٰ يَرْدُوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ انْتِظَا عُوا

تردے پورے چہ او گر خوی تاسو دے دین ستا سو نہ کہ چرے وس ہے اور سیری

وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ

او خوک چہ او گر خیدلو ستا سو نہ دے دین دے هغه تہ

فِيْمَتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَاُولَٰئِكَ حَبِطَتْ

نومر شو پیا اسے حال کنیں چہ کافر دے نو دغہ کسان بر باد دی

اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاُولَٰئِكَ

عملونہ دے دوی پہ دنیا او آخرت کنیں او دغہ کسان

اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۱۴﴾

اور والا دی دوی پہ هفے کنیں ہمیشہ دی -

کلا دا دے تہ بیر منزل دے امور و تہ دریم امر دے - او پہ شہر حرام کنیں
دے قتال سرہ متعلق دے او دے مقصد اجتناب کول دی دے دے
البلیتین تہ پہ آسان جانب سرہ نو هغه آسان بہ شرعاً حسن
لغیرہ او گر خوی، او مثال دے دے قتال کول دی دے مشرکانو دے شرک او
ظلمونو دے دفع کولو دے پیارہ اگر چہ پہ میاشت دے حرمت کنیں وی - او
دا حکم ہم دوه جھتو نو (ارخونی) والا دے - پہ یوجھت سرہ گناہ
دے او پہ یل جھت سرہ عبادت او ثواب دے -

ربط علی مخیش آیت کنیں دے عام قتال حکم ذکر شو چہ هغه دو جھتین
وو اوس دے قتال خاص قسم ذکر کوی - علی ابن عاشور و ثیلی دی
چہ ظاہر دا دہ چہ دا آیت پہ مخیش آیت پسے نازل شو یں دے او دے
هفے دے پیارہ تکملہ او تائید دے -

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ ؕ دے پہ سبب نزول کنیں اقوالو

اختلاف دے مشہور قول دا دے چہ دا نازل ثنویں دے پہ یا دے اولے
 سرے رہنے و پروکے جنگ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پکین
 شرکت نہ وی کرے، دے مسلمانان و کین چہ امیر دے ہنے عبد اللہ بن
 جحش و واپہ قافلہ دے قریب شویاں دے یے حملہ اوکرہ کلہ چہ
 مغوی دے طائف دے طرف نہ راتل او یوتن یے دے مغوی نہ قتل کرو۔
 او دا واقعہ دے جمادی الآخریہ آخری ورخ کین اوشوہ۔ لیکن اشتباہ
 (شک) راغلہ چہ دا اولہ ورخ دے رجب المرجب دے چہ ہنے دے حرمت
 میاشت دے نو مشرکانو پہ مسلمانان و یاں دے عیب او طعن او کرو چہ
 دوی دے ملت ایراہیمیہ نہ خلاف او کرو او دے حرمت پہ میاشت کین
 قتال او کرو۔ نو دے اشتباہ دے لے کولو دے پارہ صحابہ کرام و دا
 تیوس او کرو۔ دویم قول دا دے چہ پہ واقعہ دے حدیبیہ کین دے
 سوال شوے و۔ کلہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرام
 دے عمرے نولونہ منع کرے شول نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 دے صحابہ کرام و نہ پہ قتال کولو یاں دے بیعت و اخستوا و ہنے میاشت
 (ذوالقعدة) دے حرمت و۔ نو مؤمنان و یاں مشرکان و دا تیوس یا اعتراض
 او کرو۔ او روستو دے صد عن سبیل اللہ سرہ دا قول زیات مناسب
 دے۔ الشَّهْرُ الْحَرَامُ، کین الف لام جنسی دی یعنی چہ ہرہ میاشت
 دے حرمت وی۔ او دے وچے نہ روستو قتال تکرہ دے نہ بدل
 اشتمال کیدل جائز دی۔ او دے بعض مفسرین و قول دا دے چہ پہ
 دیکین الف لام عہدی دی او دے دینہ مراد دے رجب میاشت دے
 او قتال پہ سبب دے سرہ معرقہ کر عید لے دے۔

قِتَالِ فِیْہِ، دا دے الشَّهْرُ الْحَرَامُ نہ بدل اشتمال دے او مقصد پہ
 سوال کین دے قتال جواز او عدم جواز دے وقوع تہ دے مراد۔
 سوال :- دے یے وے نہ وئیل چہ یَسْأَلُوْکَ عَنِ الْقِتَالِ فِی الشَّهْرِ
 الْحَرَامِ ؟

جواب :- پہ دیکین اشعار دے اہتمام تہ پہ بارہ دے شہر حرام کین
 نہ صرف قتال تہ۔ او قتال یے تکرہ ذکر کرہ اشارہ دے چہ پہ
 دیکین مراد یومعین قتال تہ دے کوم چہ پہ سبب نزول کین

ذکر بلکہ جنس قتال کیں بحث دے۔

قُلْ قِتَالٌ فِیْہِ کَبِیْرٌ، سوال :- پکاروہ چہ دلتہ یے ضمیر ذکر کرے؟
جواب :- یہ دیکیں جواب پورہ مطابقت دے کہ سوال سرہ او کہ
دیارہ چہ وہم رائشی چہ ضمیرالشہرتہ راجع دے۔

سوال :- القتال پہ الف لام سرہ وکیل پکارو؟

جواب علی مقصد حکم قتال معینہ نہ دے بلکہ ہر قتال مراد کہ
جواب علی یہ سوال کیں قتال کہ عبد اللہ بن جحش مراد و او
ہغہ کبیرہ (کناہ) نہ و او یہ جواب کیں حکم کہ ہغہ قتال مراد کہ
چہ یہ ہغہ کیں تذلیل کہ اسلام او تصرت کہ کفر وی۔ او ہغہ غیر دے
کہ محکمت نہ محکہ یے نکرہ ذکر کرہ (اللیاب) کبیر پہ صفت کہ مخلوق
کیں (پہ حقیقت کیں) ہغہ ٹھیز دے چہ جوشہ یے غتہ او قوی وی
لیکن دلتہ مراد غتہ کناہ والا دے۔

قائدہ :- دفاعی قتال پہ شہر حرام کیں جائز دے یہ اتفاق داہل
علمو سرہ یہ سب آیت ہلکہ کہ دے سورت سرہ لیکن ابتداء کہ قتال
یہ شہر حرام کیں، یہ دیکیں اختلاف دے کہ علماؤ یوقول دا کہ
دامن سوخ دے یہ قَاتِلُوا الْمُشْرِکِیْنَ حَیْثُ وَجَدْتُمْوَهُمْ اَوْ قَاتِلُوا
الْمُشْرِکِیْنَ کَاْفَہُ سرہ محکہ چہ دا آیتونہ عام دی او کہ دے آیت نہ
روستو نازل شوی دی۔ دویم قول کہ مجاہد او کہ عطاء دے چہ دا
منسوخ نہ دے۔ او ابو حیان و ثعلبی دی چہ دا قول غورہ کہ محکہ
چہ یہ اتفاق داہل علمو سرہ ثابت دہ چہ عام خاص سرہ نہ
منسوخ کوی۔

وَصَدُّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰہِ، کہ دے نہ روستو یے قتال کہ مشرکانو شہر
علتو نہ ذکر کری دی چہ ہغہ اسباب دی کہ قتال کہ جواز کہ پکار
یہ شہر حرام کیں۔ حاصل دا دے چہ تا سوائے مشرکانو چہ کوم
شہر کارونہ کوئی دا خو اکبر (دیر غتہ) دی پہ نسبت کہ ہغہ
عمل چہ مسلمانانو کپیدے ستا سو پہ مخالفت کیں نو دفع
دیارہ قتال جائز کرے شوے دے او دا اول سبب دے۔

صَدَّ مصدر دے چہ قاعل او مفعول پتہ وی یعنی صدکم المسلمین

اوسبیل اللہ عام دے اسلام، ہجرت، حج، عمرے اور قرآن تولوتہ
 شامل دے۔ وَکُفِّرْ بِہِ، دادویم علت دے یہ ضمیر راجع دے
 سبیل تہ یا اللہ تعالیٰ تہ راجع دے۔ اودا کفر کہ وجود کہ اللہ تعالیٰ
 اودک صفتا تو او احکامو کہ ہغہ تہ انکار کولوتہ او شرک کولوتہ شامل
 دے۔ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، دادویم علت دے او عطف دے یہ
 سبیل اللہ باندے کہ صمد کہ لاندے داخل دے۔ یہ دے ترتیب
 کنیں یے دیر قبیح مقدم کریدے یہ ذکر کنیں چہ ہغہ عام
 صمد دے او ورپے عام کفر دے۔ یا دا عطف دے یہ ضمیر کہ یہ
 باندے اودا یہ نیز کہ کو فیانویا تہ جائز دے۔ او مراد کہ کفر
 کہ مسجد حرام تہ کہ مسلمانان تو منع کول دی یہ ہغہ کنیں کہ موئخ
 کولو او طواف کولوتہ۔ وَاعْزَاجِ أَهْلِہِ مِنْہُ، دا خلورم علت دے او
 عطف دے یہ صمد یا یہ کفر یا تہ او ضمیر و تہ کہ اہلہ او مِنْہُ
 مسجد تہ راجع دی۔ او اضافت کہ اعراج اہلہ تہ اضافت دے
 کہ مصدر مفعول تہ۔ اہل ہغہ چاہ تہ و ٹیلے شی چہ کہ ہغوی یہ
 مضاف الیہ پورے پورہ اختصاص وی لکہ اہل البلد، اہل
 القرآن او اہل الحدیث وغیرہ۔ تودل تہ مراد کہ اہل تہ مؤمنان
 دی او دوی تہ اولیاء ہم و ٹیلے شی لکہ سورۃ انفال بتلکیش۔
 او دوی تہ اہل او اولیاء کہ مسجد حرام عککہ و ٹیلے شی چہ دوی
 تابعدار کہ ملت کہ ہغہ چاہی چہ مسجد حرام رکعبہ یے جوہر
 کریدے او دار تک ملک دی یہ توحید چہ حق کہ مالک کہ بیت
 دے (رَبِّ هَذَا الْبَيْتِ) او اعراج کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 او کہ صحابہ کرامو کہ مکہ مکرمے تہ مستلزم ہو کہ ہغوی توہین او
 تذلیل لڑہ اودا کفر او ظلم دے۔ اَلْبُرْعَةُ اللّٰہِ، دالفظ خبر دے کہ
 صمد عن سبیل اللہ او کہ ہغہ کہ معطوفات تہ او دا غورہ قول کہ
 او وجہ کہ غتوالی (یہ اعتبار کہ گناہ سرہ) کہ دے تولویشکارہ دہ
 یہ نسبت کہ قتال کولو یہ شہر حرام کنیں عککہ چہ دا شہیزو تہ
 اسباب کہ قتال دی۔ دار تک قتال کہ عبد اللہ بن جحش کہ رجب
 یہ میاشت کنیں یہ دے گمان سرہ و وجہ دار رجب تہ دے۔ او

داکاروتہ کہ مشرک تو خود حرمت پہ میاشت کیں یقیناً و۔ وَالْفِتْنَةُ
 الْبُرْمَنِ الْقَتْلِ، دایحتم علت دے۔ کہ لفظ فِتْنَةُ تفصیل محکیش تیر
 شویبے۔ دلتہ کہ مفسرینو دوه اقوال دی۔ اول داچہ کہ دینہ مراد
 کفر او شرک کہ مشرک تو دے۔ یعنی کہ مشرک تو دا شرک او کفر کہ
 قتل دیو مشرک نہ پہ شہر حرام کیں دیر غتہ جرم دے۔ دویم
 قول داچہ اول کہ مسلمانا تو کہ دین اسلام نہ پہ شہا تو اچولو
 سرہ کہ هغوی پہ زہر تو کیں یا پہ تعذیب کہ هغوی او منع کول کہ
 ایمان نہ او پہ قول او فعل سرہ کہ هغوی تنکول دا دیر غتہ جرم
 دے ٹکھہ چہ پہ دیر کفر یا تو او مظالم و یا نہ ے مشتمل دے۔ او
 امام رازی و ثیلی دی چہ دا قول دلتہ غورہ دے ٹکھہ چہ غتہ والے
 د کفر خو مخکین پہ کفر پہ سرہ ذکر دے، کہ دلتہ ہم دغہ مراد
 شی تو تکرار راخی۔ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُوكُمْ حَتَّى يَبْرُزُوكُمْ عَنْ
 دِينِكُمْ اِنْ اَسْتَطَاعُوا، دا شیرم علت دے۔ یعنی قتال مشرکا تو
 کہ مسلمانا تو سرہ پہ ہر فرصت کیں کہ پارہ کہ مرتد کولو کہ هغوی
 کہ دین نہ دا کہ قتل دیو مشرک نہ پہ میاشت کہ حرمت کیں دیر
 غتہ جرم دے ٹکھہ چہ قتال مشتمل دے پہ دیر قسماً قسم اذیتونو
 ورکولو یا نہ ے او قتل خو کہ قتال یو تکرہ دہ۔ دلتہ پہ حتی کیں
 دوه احتمالات دی۔ اول داچہ دا کہ غایبے کہ پارہ دے او دویم
 داچہ کہ علت کہ پارہ دے۔ دویم قول احسن دے ٹکھہ چہ کہ مشرکا تو
 پہ نیز یا نہ ے مرتد کول اصل غرض کہ قتال دے۔ اِنْ اَسْتَطَاعُوا
 کیں شرط پہ حرف کراں سرہ دلالت کوی چہ مؤمنان (صحابہ)
 پہ دین اسلام یا نہ ے پایتہ دی۔ پہ دوی یا نہ ے کہ مشرکا تو
 کہ مرتد کولو غہ وس نہ رسی۔ نو معلومہ شوه چہ کہ مشرکا تو دا
 کوششوتہ عبث او یا طل دی۔ وَمَنْ يَزُكْ دِينَكُمْ عَنْ دِينِهِ، ہرکہ
 چہ مشرکان کہ ارتداد کہ مسلمانا تو کوشش کوی تو پہ مسلمانا تو
 کیں اوس دوه قسموتہ ذکر کوی۔ اول هغہ چہ مرتد شی کہ دین
 اسلام نہ او دلتہ تخویف ذکر کوی کہ هغہ کہ پارہ۔ کہ مَنْ نہ مراد
 مسلمان دے او کہ دین نہ مراد دین اسلام دے۔ دویم قسم

یہ ممکن آیت کیں دے۔ فَیَمُتْ وَهُوَ کَافِرٌ، کدینہ مراد داچہ پہ
 ژوند کیں دے مرتد کیدل و نہ توبہ اوتکری او مرشی۔ او پہ دے جملہ
 کیں اشارہ دہ کہ چرے مرتد دے چیل ارتداد نہ توبہ کول غواری
 نو توبہ یے قبلید لے شی۔ او موت علی الکفر تہ موافات و نیلے شی
قَالَ لَیْ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ، حبط پہ لغت کیں دیتہ و نیلے شی
 چہ اوتیان یو ضرری او نقصان دہ بوٹے او خوری او خیتہ یے
 او پر سیری او دے هغه نہ مرشی۔ او دے شرع پہ اصطلاح کیں بے اثرہ
 کیدل او باطل کیدل دے یو عمل تہ و نیلے شی۔ اَعْمَالُهُمْ نہ هغه
 نیک اعمال مراد دی چہ دے اسلام پہ حالت کیں یے کپی وی
 یعنی مونج، روژہ، حج او زکوٰۃ وغیرہ۔

قائلہ :- یہ صرف ارتداد سرہ عمل حبط (بریاد) کیری او کہ نہ
 موت پہ ارتداد یا نہ دے شرط دے حبط دے۔ یہ دے مسئلہ کیں
 اختلاف دے۔ دے امام شافعی رحمہ اللہ او بعض علماء پہ نیز
 موافات شرط دے یعنی کہ شوک مرتد شولیکن دے مرک نہ ممکن
 صحیح توبہ اویا سی تو دے ممکن اعمال نہ بریادیری او هغوی
 پہ دے آیت سرہ دلیل تیولے دے چہ پہ دیکیں یے موت
 علی الکفر شرط لگولے دے۔ او پہ نیز دے امام مالک او امام ابو
 حنیفہ رحمہما اللہ صرف پہ مرتد کیدل و سرہ تیر شوی عمل و نہ
 بریاد شول اگرچہ روستو توبہ اویا سی او دے دوی دلیل دے سو قرائد
 سورۃ انعام ۸۸، سورۃ اعراف ۸۷ او سورۃ زمر ۵۴ آیات دے۔ دے
 آیات و نہ مطلق دی۔ او دے آیت (فَیَمُتْ وَهُوَ کَافِرٌ) دے دوی پہ نیز
 توجیہ دادہ چہ دے شرط دے خلود فی النار دے پارہ دے چہ روستو
 ذکر شویں۔

سوال :- حمل دے مطلق پہ مقید یا نہ دے لازم دے لکہ چہ دے اصول
 فقہ پہ کتابو تو کیں ذکر دی ۹۔

جواب :- دلته مسئلہ دے مطلق او مقید نہ دہ بلکہ قانون دادے چہ
 یو حکم معلق شی پہ دے شرط و پورے او بل غائے معلق شی
 پہ یو شرط پورے تو دے حکم واقع کیری پہ وخت دے وجود دے

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا

يَقِينًا هَذِهِ كَسَانُ چہ ایمان پئے یاد پئے دے او ہفہ کسان چہ ہجرت پئے کر پئے

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ

او جہاد پئے کر پئے یہ لارہ اللہ تعالیٰ کیں دغہ کسان امید لری

رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (۲۱۸)

د رحمت اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ بخندہ کوڈنکے رحم کوڈنکے دے۔

ہریو شرط کیں۔ دلتنہ ہم داسے محل دے۔

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، حَيْثُ (بریا دیدل) یہ دنیا کیں دادے چہ
دے یہ قتل کیبری کلہ چہ دے یہ قتل یاں دے قدرت حاصل
شی۔ او جنگ یہ ورسرہ کیں مے شی کلہ چہ مقابلہ کوی۔ او مؤمنان
بہ ورسرہ ہیچ قسم تعلق او دوستانہ نہ سائی او نصرت یہ
ورسرہ نہ کوی۔ او بخندہ یہ ترینہ جدا کرے شی۔ او دمسلمانانو
دمیراث نہ بہ محروم کرے شی او دغہ صفت اوستائے نہ یہ
نشی کیں مے۔ او حیط یہ آخرت کیں دادے چہ ثوابوتہ د آخرت
دے نہ نہ ملاویبری او دجنت نہ یہ محروم وی او یہ جہنم
کیں یہ ہمیشہ وی۔

وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ، دا جملہ یہ متکس
أُولَٰئِكَ یاں دے عطف دے او دامتفرع دے یہ شرط کیں یہ لفظ
د قیامت وھو کافر یاں دے۔

۲۱۸۔ یہ دے آیت کیں دمسلمانانو دویم قسم ذکر دے چہ
سرہ د کوشش کولو او دظلموتو کولو د کافرانو نہ دوی د دین
اسلام نہ واپس کیبری بیکہ د خپل دین د حفاظت د پاری
ہجرت کوی۔ او یہ دے آیت کیں د غصے مسلمانانو د پاریہ
بشارت (زیرے) ذکر کوی۔

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا، ایمان اصل دے دہجرت، جہاد او دتولو
اعمالو د پاریہ تو دے وجے نہ دایے یہ مستقل موصول

(الذین) سرہ ذکر کرو۔ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجْهَهُمْ لِلَّهِ
 دادرہ پئے یہ یوموصول کتب راجع کرل غمکہ چہ دوارہ متفرع
 دی یہ ایمان باندے۔ هَاجَرُوا، ہجرت یہ اصل لغت کتب
 تری پریشودلو تہ وئیلے شی او یہ عرف کتب نقل کیل دی
 دیوملک او وطن یا کلی تہ یل ملکی وطن او کلی تہ او ذریعت
 یہ اصطلاح کتب پریشودل دخیل ملکی او مسکن دی دخیل
 ایمان دحقاقت دپارہ کلہ چہ دکاقرانو او ظالماتو دطرف تہ
 یہ دہ باندے ظلم اوزیا تے کیبری او دے یہ آزادی سرہ خیل
 اسلامی لارے چارے سر تہ نشی رسولے۔ تودا مقابل دارتداد
 دے۔ وَجْهَهُمْ، تہ مراد جہاد شرعی دے یعنی دعوت کول او
 قتال کول۔ جہاد پئے دہجرت سرہ ذکر کرو دے دپارہ چہ
 معلومہ شی چہ دہ ہجرت داللہ تعالیٰ ددین دپارہ وو دمال
 یاکیل خہ ذاتی مقصد دپارہ تہ وو۔ اُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ،
 رجاء ہغہ گمان دے چہ تقاضا کوی دحصول دہغہ خیز چہ
 یہ ہغہ کتب خوشحالی وی او دیتہ طمع ہم وئیلے شی۔ لیکن طمع
 یہ ہغہ خائے کتب استعمالیبری چہ تقاضا دیو خیز کوی لیکن
 اسباب ورسرہ تہ وی او رجاء یہ ہغہ خائے کتب استعمالیبری
 چہ تقاضا کولو سرہ اسباب ہم موجود وی (دل تہ درے اسباب
 ذکر دی) اور رجاء کلہ یہ معنی دحق سرہ راغی۔ ابن عطیہ وئیلی
 دی چہ رجاء سرہ خوف ہمیشہ وی او دحق سرہ رجاء ہمیشہ
 وی یعنی یہ طریقہ دتلازم سرہ۔ او اصمعی وئیلی دی چہ درجاء
 سرہ نفی راشی نو یہ معنی دحق سرہ وی۔ رَحْمَتَ اللَّهِ تہ مراد
 جنت او ثوابونہ داعمالودی۔

سوال :- ہر کلہ چہ ایمان، ہجرت او جہاد موجود وی تو دثواب
 دپارہ صیغہ دیقین پئے ولے ذکر تہ کرہ ؟
 جواب :- انسان اگر چہ یہ طاعت داللہ تعالیٰ کتب انتہا تہ
 اور سیری خوبیا ہم دحائے نہ خیر تہ لری۔
 جواب :- دا دے دپارہ چہ یہ خیلو عملو تو یا تہ پورہ

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ

تپوس کوی دوی ستانه په باره د شرابو او د جوارځ کښ

قُلْ فِيهِمَا آثَمٌ كَبِيرٌ وَمَنْ أَضَلُّ لِمَنْ

ته اوایه پدې دواړو کښ گناه لویه ده اوڅه لږ د پاره د خلقو

وَأَثَمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ

او گناه (چه د دوی نه پیا کیږي) ډیر غټ دی د نفع د دواړو نه او تپوس کوی دوی ستانه

مَا ذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ

چه د کوم مال نه خرچ او کړي ته ورته اوایه د زیاتی مال نه د غځی

يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

بیانوی الله تعالی تاسو ته احکام خپل دې د پاره چه فکر او کړي تاسو

اعتماد او نکړي (قرطبي).

جواب که تفریع د ثوابونو د جنت په ایمان او عمل صالح باتدې

واجب عقلی نه ده بلکه صرف په سبب د وعدې د الله تعالی

سره ده. جواب که دلته چې صرف د دې اعمال ذکر کړي دی او

د دین نه علاوه اعمال صالحو ته هم ضرورت د دې د جنت د حاصل

د پاره. جواب هغه دلته رجاء په نفس ثواب کښ نه ده مراد بلکه

د هغه په مقدار او تفصیل د کیفیت کښ ده. رحمت په اوږده تله

سره په اوو آیتونو کښ ذکر دې لکه د آیت سورة اعراف ۱۷۵، سورة

هود ۳۱، سورة مريم ۵۷، سورة زخرف ۳۲، سورة روم ۴۰

او د الیکل په لغت د هغه چا کښ دی چه وقف په دې باتدې

په تاء سره کوی یا په اعتبار د وصل سره. وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ، د لې

د رجاء پخولو د پاره ذکر کړي دې یعنی رجاء د غفور رحیم ذات

نه پشان د یقین ده.

۱۹۰ په دیکښ د تدریس د امورو د منزل ته خلورم امر ذکر کوی

چه هغه مسئله د خمر او میسر (شرابو او جوارځ) ده او د مسئله

دو جهتین ده منافع او ضرر و نه دواړه پکېنې شته. او مقصد په دیکېنې
اجتناب دے د هغه څیز نه چه ضرر یې د نفعې ته غټ اولوټه وی.
رېط له مخکېنې ذکر شو چه قتال په شهر حرام کېنې غټه کناه ده نو
اوس د هغې په مشاکلت سره ذکر کوی چه شراب خوری او جوارۍ
کولو کېنې هم لویه کناه ده.

رېط له دارنگ په شهر حرام کېنې قتال حسن دے د وېجې د مقابلې
د مشرکاتو نه لیکن خمر او میسر قبیح دی د وېجې د مضراتو نه.
او د بېته تقابل د تضاد و ټیله شی.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ، سوال کوونکي صحابه عمر او معاذ رضی الله عنهما
وو لیکن فائده د سوال ټولو مؤمنانو ته رسیږي ځکه یې نسبت
ټولو ته اوکړې شوه. او سوال د ذات او حقیقت په باره کېنې نه دے
بلکه د دے د حکم شرعی په باره کېنې دے. الخمر، خمر په لغت
کېنې پټولو ته و ټیله شی او شراب څښکل هم عقل لره پټوی د
نشه کېدل لویه سبب سره. د شریعت په اصطلاح کېنې د علماؤ
اختلاف دے. په نیز د جمهور و اهل علمو شراب (خمر) هر
هغه مشروب (د څښکلو څیز) دے چه عقل فاسد وی په
دلیل د حدیث د صحیحین چه په وخت د نزول د تحریم د خمر
کېنې پنځه قسمونه وو له شراب د انگورو له د کجورو له
غمو له د ورېشو له او د جوارو او یل روایت کېنې د غسل (کېنې)
هم دی. او په دغه حدیث کېنې دی چه **الْخَمْرُ مَا خَامَرَ الْعَقْلَ**
(شراب هغه څیز دے چه عقل کپا و ډکوی) او په یل حدیث
کېنې دی چه هر نشه پیدا کوونکې څیز خمر دے او هر خمر حرام
دے. نو دا حدیث په تشریح د قرآن کریم (په باره د خمر کېنې
راغلی دی. ځکه چه لفظ د خمر مجمل و نو احادیث یې شرح
ده او په مجاز بات دے حمل کول غیر مناسب دی. او په نیز د
امام ابو حنیفه رحمه الله او سفیان ثوری رحمه الله خمر صرف
د انگورو کچه او په دی چه څه زمانه روستو او خوتکو شې
او د سمرقندی په روایت کېنې خمر انگورو، اوسکو (میوه) او

کجوروتہ ہم شامل دے۔ اکثر و احتاق و فتویٰ پہ اول قول یا نہ دے
ورکریے دہ۔

قائدہ :- دھمر (شرابی) پہ بارہ کبتیں ٹھلور آیا تو تہ پہ ترتیب
سرہ نازل شوی دی اول سورہ نحل سٹک دویم دا آیت (پہ سبب
دے آیت سرہ بعض صحابہ کرام و دھمر او میسر پرینودل)
دریم سورہ نساء سٹک (حرام شول پہ وخت دے مونجے کولو کبتیں
او پہ نور و وختونو کبتیں حلال و ٹھلورم سورہ مائده سٹک چہ
پہ هغه سرہ مطلقاً حرام شول۔

والمیسر، دا دے یسر تہ اخصتے شویدے پہ معنی دے آسانتیا سرہ
دے۔ یا دے یسارتہ پہ معنی دے غنا (مالدارائی) سرہ دے۔ او پہ جوتی
کولو سرہ مال پہ آسانتیا سرہ حاصلیری او انسان مالداریری۔
او ابن عباس رضی اللہ عنہما او دے یر و تابعینونہ روایت دے
چہ میسر ہر قمار تہ شامل دے لکہ ترد (دے عربیو کھیل و)
شطرنج، لو پے کول پہ غوزا تو یا بلور و وغیرہ سرہ چہ یویل نہ
پہ آسانتہ سرہ گتی او داسے تورے طریقے او تفصیل دے میسر دے
جاہلیت والو پہ ازلام (غشو) سرہ صاحب اللباب او قرطبی
ذکر کریں۔ قُلْ فِيْهِمَا اِثْمٌ كَبِيْرٌ، دلتہ مضاف پتہ دے یعنی
نعاطیہما یعنی دے دوارو پہ استعمال کبتیں غتہ گنا ہوتہ
دی۔ پہ کبیڑ لفظ کبتیں اشارہ دہ کہ گناہ یے یووی لیکن مشقل
دہ پہ یر و گنا ہونو یا نہ دے دے وچے نہ کثیر یے نہ دے
وٹیلے۔ هغه یو گناہ چہ دے ہغه پہ کولو سرہ یر گنا ہوتہ صادریری
هغه خشک دے شرابیو دی لکہ سورہ مائده سٹک کبتیں هغه ذکر
دی۔ دار تک دے شرابیو خشک و سرہ چکرے کول، کنٹھل کول
دروغ او فحش و ٹیل او زنا کول وغیرہ۔ او دے ابن ابی الدنیا روایت
دے چہ هغه پہ یو نشہ کوونکی شخص ورتیر شو چہ هغه پہ
خیلو لا سونو کبتیں وارہ بول کول او پہ هغه یا نہ دے یے او دس
کولو او وٹیل یے چہ الحمد للہ الذی جعل الاسلام تسویاً
والماء طهوراً (شکر دے دے هغه اللہ تعالیٰ چہ اسلام یے رنہ کر موکہ

او او یہ بے پا کوونکے گر عولی دی) او قرطبی و عیسیٰ دی چہ دیر کرتہ
 یو شرابی شخص د عقل والو د پارسہ سبب د خندا او گر عیٰ د خیلو
 بولو او گند گئی سرہ لو بے کوی۔ او یو شخص اولید لے شو چہ
 بول بے یہ مخ پورے مکمل او وکیل بے چہ اللہم اجعلنی من
 التوابین واجعلنی من المتطهرین رائے اللہ ما د توبہ کوونکو
 نہ او گر عیٰ او ما د خان پا کوونکو نہ او گر عیٰ

او قاسمی یہ خیل تفسیر کتب د اطباء د قول یہ بنا د شراب
 خورائی شپا پس نقصانات ذکر کری دی۔ او د میسر (جوارئی)
 کولو نقصانوتہ ہم دیر دی۔ اول داچہ یہ دے سرہ یغض او
 دشمنی پیدا کیبری چہ ہخہ بیاسیب د دیر و گناہونو گرئی۔ او انسان
 یہ کتب د ذلت او خوارئی سرہ مخ کیبری۔ دارنگ د جوارئی بیللو
 د وجہ نہ غلا او پا کے کول او یو نیل تہ کتخل او فحش وینا
 کول او دارنگ د اللہ تعالیٰ د ذکر او موت عیٰ نو نہ منع کیدل۔

وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ، قرطبی او ابو حیان د خبر یہ منافعو کتب ذکر
 کری دی چہ دے یہ تجارت کتب نفع دیرہ وی بلکہ اوس
 زمانہ کتب د چرسو، اقیونو، پودرو او شرابو یہ تجارت اوسمکاتنگ
 کتب ہم دیرہ کتہ دہ۔ دارنگ طبیبانو دے یہ منافعو کتب ذکر
 کری دی۔ غم زائیلیدل، وقتی طور خوشحالی حاصلیدل او ہضم
 د خوراک، تقویت د کمزوری، قوت باہ حاصلیدل یہ بعض
 نشوسرہ۔ بہادر کیدل د بزدل سری او د رنگ صفائی یہ بعض
 نشوسرہ۔ او منافع د جوارئی دادی، مال حاصلیدل بے تکلیفہ
 او بیا یہ غریبانو او محتاجانو کتب د ریاء او سمعت د پانہ تقسیم
 وغیرہ۔ وَرَأَتْهُمَا الْكَرْمُ مِنْ تَفْعِهِمَا، معکب کتب ذکر شو چہ دے
 یو گناہ مستلزم دے دیر و گناہونو لہ او فاعل دے وقتی او
 زائیلیدل و تکی دی۔ او ابن عباس رضی اللہ عنہما یہ روایت کتب
 دی چہ سزاگانے دے روستو د تحریم نہ غتے دی یہ منافعو
 دے معکب د تحریم نہ۔ او یہ دے جملہ کتب ترغیب دے
 د ہتہ نہ منع کیدل و تہ حکہ چہ د عقل سلیم تقاضا دادہ چہ لہ

تفع بہ پیریدی پہ مقابلہ د پیر ضرر کیں۔

فائدہ :- بعض اہل علم و تعلی دی چہ پہ دے آیت سورہ کحمر
او میسر تحریم شویں لیکن غورہ قول دادے چہ پہ دے کیں
ترغیب دے دھتے نہ بندید لوتہ او تحریم د سورہ مائدہ پہ
آیت سورہ دے۔

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ (ربط د مخکیش سورہ) دادوارہ سوالوتہ
صحابہ کرامو پہ یو خائے کری وو دے وچے نہ یے دا پہ ما
قبل یاتدے عطف کریں دے عہ د کحمر او میسر نہ پہ منع
کید لوسرہ ہسے نہ چہ پہ خلقو کیں بخل او شومتیا پیدا شی
دے وچے نہ آیت کیں ورپسے جملہ کیں اتفاق بالحق ذکر شو
۳ پہ کحمر او میسر کیں منافع لہ او ضرر و نہ پیر وو نو دھتے نہ
اجتناب ضروری دے او پہ اتفاق د عفو کیں ضرر لہ دے (مال
کمیدال) لیکن منافع دنیویہ او آخرویہ پہ کیں پیردی نو پہ
دے یاتدے عمل پکار دے۔ او پہ دے سوال کیں مراد د مقدا
تیوس کول دی او مخکیش داسے سوال پہ بارہ د مصرف کیں
ذکر شوے و او دلتہ مراد د اتفاق نہ عام اتفاق دے لکہ جہاد
کیں خرچ کول، صدقات نقلیہ او صدقات واجبیہ پہ طریقہ د
اجمال سورہ۔ او د صدقات واجبیہ تفصیل پہ تور و تصوصو کیں
دے۔ قُلِ الْعَفْوَ، پہ دیکش ہم د اسراف او د بخل نہ منع نہ
اشارہ دے۔ او داد قرآن کریم طریقہ دے لکہ پہ سورہ اسراء ۲۷
۲۸، ۲۹ او سورہ فرقان ۲۷ کیں۔ عفو پہ لغت کیں زیادت
نہ وٹیلے شی لکہ سورہ اعراف ۲۹ کیں حتی عفووا۔ ابن عاشور
وٹیلی دی چہ عفو نہ مراد مقدار دے چہ زیادت وی د حاجات
اصلیہ د انسان نہ لکہ د خرچے د ہغہ او د اہل او عیال د ہغہ
نہ پہ طریقہ د عادت سورہ اولیاس، استوگنہ او خادم وغیرہ نہ)
او ابو حیان نقل کریں د حسن بصری نہ چہ عفو ہغہ
درمیانہ حال دے چہ اسراف او تقتیر یکیں نہ وی۔ او د ابن
عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ ہغہ آسان خرچ نہ

وئیلے شی چہ د مال بیعکندی نہ کوی۔ او حکمت شرعیہ پہ
دیکشن دادے چہ اتفاق داسے پکار دے چہ ہمیشہ وی اودا اہلہ
کیدے شی چہ پہ انسان ہغہ اتفاق کول آسان وی اودہ پہ
اتفاق د عفو (ریاقتی) کین دے۔ او پہ حدیث صحیح کین د دے
تائید دے **خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ طَهْرٍ غَنِيٍّ وَابْتِدَاءٍ بِمَنْ**
تَقُولُ رَغْوَةً صدقہ ہغہ دہ چہ روستو دے حاجتہ کیدلوتہ وی
او شروع کوہ پہ اتفاق کین پہ اہل و عیال باندے۔
سوال :- **الْعَفْوُ** نہ معلومی پری چہ د انسان د حاجات اصلہ نہ
ثومرہ مال زیاتی وی نو ہغہ بہ ضرور خرچ کوی د عخان سرہ بہ
ہیچ نہ جمع کوی ؟۔

جواب علہ د ابوذر رضی اللہ عنہ د رائے نہ علاوہ د تلو صحابہ
کرام و اومت اجماع دہ چہ پہ انسان باندے د اتفاق واجبہ
او زکوٰۃ نہ علاوہ نور خرچ کول واجب نہ دی او پہ دے باندے
دیر نصوص دلالت کوی۔ نو معلومہ شوہ چہ د **الْعَفْوُ** نہ مراد من
الْعَفْوُ دے یعنی عفو و منقہ نہ دے بلکہ محل د اتفاق دے۔
جواب علہ پہ دیکشن الف لام عہد خارجی دی یعنی ہغہ زیادت
د مال چہ د نصاب شرعی نہ زیات وی او بیا دا خاص دے پہ
زکوٰۃ او واجبات و نصاب و پورے۔

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ، دا د اللہ تعالیٰ د احسان د کردے
پہ دے اومت باندے د پارہ د ترغیب امتثال (عمل کول) د احکام
الہیوتہ۔ **يُبَيِّنُ** فعل مضارع حال او استقبال د وارثہ شامل
دے۔ او د آیت نہ مراد ہغہ احکام دی چہ مخکین ذکر شول۔
لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ، دا ذکر د فائدے د تبیین دے۔ او تفکر کین
انشارہ دہ استنباط د حکمتوتو او علتوتو د تیر شوی احکاموتہ
پہ عقل سلیم خپل سرہ۔ دار تک ضرورتہ او منافع د خمر او
میسر او تقابل د ہغوی پہ مابین کین پہ صحیح فکر کولو سرہ
معلومیری۔ **الْوَسْیَ وَبَعْلَى** دی چہ د دے متعلق پتہ دے یعنی فکر
او کوشش پہ آیا تو نو کین پائر د استنباط د احکام او د فہم د مصالح او منافعت پائر

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ

بہ بارہ د دنیا او آخرت کہیں او دوی تیوس کوی ستا تہ

عَنِ الْيَتَلَىٰ ط قُلْ إِصْلَاحٌ لَّهُمْ

بہ بارہ د یتیمانو کہیں تہ اوایہ اصلاح د دوی د بارہ

خَيْرٌ ط وَإِنْ تَخَالِطُوهُمْ فَاخْوَانُكُمْ ط

غورہ دہ او کہ چرے کہیون کوئی تاسو د دوی سرہ نو روبرہ ستا سو دی

وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمَصْلِحِ ط وَلَوْ شَاءَ

او اللہ تعالیٰ پیڑتی فساد کوڑے کے جدا د اصلاح کوڑے کی تہ او کہ چرے غورہ

اللَّهُ لَا عِلْمَ لَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ط (۲۲۰)

اللہ تعالیٰ ضرور بہ تکلیف کہیں بہ ہے اچولے وے تاسو یقیناً اللہ تعالیٰ زور آور حکمت و اولادے

۲۲۰۔ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، یہ دیکہیں شلور وجوہ دی۔ اولہ وجہ
داچہ دامتعلق دے دے تَتَفَكَّرُونَ سرہ او مضاف پتہ دے یعنی
فکر کوئی پہ امر (حال) د دنیا او آخرت کہیں تو اصلاح او ابقی
غورہ کرئی پہ دنیا بات دے چہ آخرت دے۔ دویمہ وجہ دادہ
چہ دامتعلق دے پہ یَسْأَلُونَ پورے یعنی بیانونی تاسو سرہ
حال د دنیا او آخرت چہ فکر او کرئی پہ زوال او فنا د دنیا کہیں
او یہ راتللو د آخرت کہیں تو زہد او کرئی پہ دنیا کہیں اور غیت
او کرئی پہ آخرت کہیں۔ دریمہ وجہ دامتعلق دے پہ الْآيَاتِ
پورے او ہخہ پہ معنی د علامات ظاہرہ سرہ دے۔ شلورہ
وجہ دادہ چہ دے متعلق پتہ دے یعنی تَتَفَكَّرُونَ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ یعنی فکر او کرئی د دنیا د بارہ تو د ژوند د دنیا د بارہ
ٹھان سرہ ضروری سامان او مال اوساتئی۔ او فکر او کرئی د
آخرت د بارہ یعنی ٹھہ مال د آخرت د نفعے د بارہ خرچ کرئی۔
تو اول تفکر فی الآيات مراد دے او دویم تفکر د دنیا او د آخرت
پہ بارہ کہیں مراد دے۔

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ، دَا دَامُوهُ وَكَتَد بِيَر مَنَزَلْ نَه پَنُجَم اَمَر دے یعنی
اجتناب اوکری کے اختلاط کے مال کے یتیم نہ یہ قصد او تبت کے افساد
او ورائی سرہ۔ او بغیر کے ورائی نہ شریکوں کے مال جائز دی نودا
ہم دودہ اہ خونو والا حکم دے۔

ربط :- یہ پر بخود لو کے خمر او میسر کنیں اصلاح کے خیلو نفسوتو او مالونو
دہ او یہ بارہ کے یتیماتو کنیں دا حکم کے پار کے اصلاح کے مالونو کے ہغہ چا
دے چہ پخیلہ کے اصلاح کولونہ عاجز وی۔ تو اشارہ شوہ چہ
مسلمانان کے خیلے قاعدے او کے غیر (مسلمان ورور) کے قاعدے
کے دوا پر لحاظ ساتی۔ او کے آیت کے تازیلو سبب دادے چہ ہر گاہ
لا تقریوا مال الیتیم یہ سورۃ انعام ۱۵۱ او سورۃ اسراء ۳۴
کنیں نازل شونو مؤمنانو کے یتیماتو کے مالونو نہ دومرہ پر ہیز
شروع کرو چہ کے ہغوی مالونہ کے کے خیلو مالونو نہ بالکل جدا
کرل او یہ دیکش تکلیف و نودوی یہ دے بارہ کنیں تپوس
اوکری۔

عَنِ الْيَتَامَىٰ، مراد کے دے تپوس نہ یوٹا کے کول او شریکوں کے
مال کے یتیماتو دی کے خیلو مالونو سرہ یہ وخت کے خرچ کولونکن
قُلْ اَصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ، خیر دوا رہ جائیو نہ عام دے یعنی کے متولی
کے پارہ غورہ دے یہ اعتبار کے آسانتیا سرہ او کے یتیم کے پارہ یہ دے
اعتبار غورہ دے چہ مال کے ہغہ بہ کے قساد او خرابی نہ ہیج شی۔
او اصلاح لفظ کنیں تعلیم او تادیب کے یتیم او تحفظ کے مال کے ہغہ او
زیاتی کول یہ طریقہ کے تجارت وغیرہ سرہ داخل دی لیکن سرہ
کے قص او تبت کے اصلاح نہ۔ او یہ دیکش اختیار و رکول دی متولی
تہ چہ ہغہ کے نظر او فکر اوکری چہ شریکوں کے مال ورتہ فائدا مند
بنکاری تو شریک کے کری او کہ بغیر کے شریکوالی نہ ورتہ خیر
بنکاری نو ہغے کے اوکری۔ وَ اِنْ تَخَالَطَوْهُمْ فَاَوْحُوا بَيْنَكُمْ، مخالطت
ہغہ جمع او یوٹا کے کولو کے خیز و نوتہ و ٹیلے شی چہ کے جدائی تمیز
کران شی۔ او کے دے تخصیص کے یہ ذکر کولو سرہ کے دے وچہ نہ
اوکریو چہ کے تپوس کوونکو کے دے کے جواز یہ بارہ کنیں شبہ و۔ او

داشامل دے مشارکت تہ یہ نفقہ او تجارت وغیرہ کیش او بعضو
 علماؤ دامصاہرت (سخر کئی جو پولو) تہ ہم شامل کریں۔
 فَأَخْوَانُكُمْ کیش علت کجواز ک مخالطت او کیفیت ک ہفتے تہ اشارہ
 یعنی شریکوالی ورسرہ ٹکہ جائزہ چہ دوی ستاسو روپہ دی یہ
 سبب ک ایمان یا یہ سبب ک نسی رورولئی سرہ۔ اوپور وکیل
 رورسرہ شریکوالی کوی او دارنگ یورورکیل رورنہ ک حساب
 کتاب کولو پیرہ کوی تو تاسو ہم دیتیماتوسرہ حساب کولے ثقی
 وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ، یہ دے جملہ کیش پیرہ وکیل
 مقصد دی ک خیانت کولونہ دیتیم یہ مال کیش یہ حالت ک
 شریکوالی کیش۔ یعنی دیتیم ک طرف نہ ک اللہ تعالیٰ تہ سیوا ٹوک
 حساب کونکے نیشہ۔ مُفْسِدٌ دلتہ ہفتہ ٹوک دے چہ دیتیم
 ک مال ک خورلوارادہ کوی یہ حیلے اوچل ک شریکوالئی سرہ: تودا
 رنگ چہ ٹوک دیتیم مال یہ حیلے ک اسقاط سرہ خوری ہفتہ ہم
 یہ دیکش داخل دے۔ مِنَ الْمُصْلِحِ، یہ یعلم کیش علم ک تمیز
 کولو مراد دے ک دے وجہ نہ یے یہ صلہ کیش مِن ذِکر کریں
 وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَأَعْنَتَكُمْ، یہ دے جملہ کیش ک اللہ تعالیٰ احسان
 ذکر دے چہ ہفتہ یہ دے حکم کیش یہ تاسو آسانتیا کرے دہ
 مشقت یے دریائے تہ دے کیبشودے۔ مشقت او سختی داوہ
 چہ مخالطت او شریکوالی یے یہ تاسو حرام کرے وے یا یے واجب
 کرے وے۔ لَأَعْنَتَكُمْ، عنت یہ لغت کیش ہفتہ مشقت دے چہ
 ک طاقت تہ بہروی او شدت او سختی ک تکلیف تہ وکیلے شی لکہ
 تعنت کول یہ سوال (تپوس) کولو کیش یعنی یہ تپوس کیش سختی
 او عناد کول دارنگ یوہد وکے چہ روستو ک جو پیرلونہ دوپارہ
 مات شی ہفتے تہ عنت وکیلے شی ٹکہ چہ انسان تہ پکیش پیر
 تکلیف رسیبری۔ دلتہ ک مفسریتو پیر اقوال دی لہ سختی یہ یے
 راستے وے یہ تاسو یا تہ دے یہ دے حکم کیش لہ تاسو یہ یے
 ہلاک کری وئی۔ لہ یہ گناہ کیش یہ یے اختہ کری وئی۔ لہ
 تنکسیا یہ یے دریائے راستے وے۔ اودا اقوال تول یویل تہ

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُوْمِنُوا

اد نکاح مہ کوئی دے مشرکوں زنا و سرہ (غیر کتابیہ) ترمے پورے چہ ایمان راوری

وَلَا مَمْلُوءَةً مِّنْهُ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ

اد خا غزا وینزه مؤمنه غوره ده دے مشرکے آزادے نه

وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ

اگرچہ تا سو یہ تعجب کنیں اچوی او یہ نکاح سرہ مہ و رکوفی رو تہ خواہیں مشرکوں سر و تہ

حَتَّىٰ يُوْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ

ترمے پورے چہ ایمان راوری او ضرور مریبے مؤمن غوره دے

مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَٰئِكَ

دے مشرک آزاد نه اگرچہ تا سو یہ تعجب کنیں اچوی دغہ گسان

يَدْعُونَ إِلَى الْبَارِئِ وَاللَّهُ يَدْعُو

بلنہ کوی اور تہ او الله تعالى بلنہ کوی

إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ

جنت او بخشش تہ یہ حکم خیل سرہ او بیاوی

آيَتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿۲۳۱﴾

آیات تہ خیل خلقوتہ ددے دیارہ اچہ نصیحت قبول کری۔

نیز دے دی۔ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ، یقیناً چہ الله تعالى ہر قسم حکم نافذ کولے شی او شوک یے منع کولے نشی۔ حَکِیْمٌ، یہ ہر حکم کنیں دیتا کاتو دیارہ خاص فائدے وی۔

۲۳۱ یہ دے آیت کنیں دتد بیر منزل د امور و تہ شپیرم امر دے چہ د اہل شرک سرہ د نکاح کولوتہ خان، مچ ساتل دی۔ ہستہ چہ دینے خاوتد د عقیدے یہ مخالفت سرہ د کورنی نظام خراب شی۔ او دا حکم ہم دوزہ جہتوتہ لری۔ د مال او جمال یہ اعتبار

او نسب سره تقاضا کيږي د نکاح د اهل شرک سره ليکن بے ديني
 د وچه (چه شرک دے) د هغوی سره د نکاح کولو ته عان، بچ کول
 ضروري دی. او د مضمون په حديث کيښ هم موجود دے ۚ ثُمَّ كَحُ
 الْمَرْءُ لَدَىٰ بَيْعٍ لِّمَالِهَا وَجَمَالِهَا وَحَسَبِهَا وَدِينِهَا فَأَظْفَرُ بَيِّنَاتِ
 التَّائِينَ تَرِبَتْ يَدَاكَ (د شخړه سره نکاح کيد ۚ شي څه هغه د مالداري،
 د خاښت، د نسب او د دين د وچه ته توکاميايي حاصله کړه. په
 ديندار ۚ شخړه سره. کته نولاس په دے په خاورو کيښ ککړ شي
 ربط. د مخکيښ آيت سره له هر کله چه مخالطت د يتيمانو سره
 مصاهرت (د نکاح رشتنه) ته شامل وولیکن کله چه هغوی کيښ
 اولاد د مشرکانو هم وي نو اوس منع کوي د نکاح کولو د اهل شرک
 نه ځه د انسان شکل او صورت په دريو څيزو توپنا دے خوراک
 خېشکاک او نکاح کول سره د پرهيز کولو د حراموته. توپه ذکر
 د خمر او ميسر او مال د يتيمانو سره د خوراک خېشکاک پرهيز
 ذکر شو اوس د نکاح په باره کيښ پرهيز ذکر کوي.

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتَّىٰ يُوْمِنُوْا، نکاح په اصل لغت کيښ د زميد
 او جوختيدل دی په يو څيز پور ۚ او سوليدل د يو څيز دی
 او تن اخل په يويل کيښ (اللباب) او په عرف کيښ په معنی د عقد
 ترلو د نکاح او په معنی د وطی سره راځي دا په طريقه د اشتراک يا
 په طريقه د حقيقت او مجاز سره دے. او امام راغب په مقررات
 کيښ وييلي دی چه دا په ياره د عقد کيښ حقيقت دے او په ياره
 د وطی کيښ مجاز دے او دا قول حق دے. او دلته مراد نکاح شرعي
 دے. الْمُشْرِكِيْنَ، اشراک، شرک کول په اصطلاح د شرع کيښ
 حصه وړ کول دی مخلوق لره په ربوبيت د خالق کيښ يا په
 الوهيت يا تعکيم د هغه کيښ. پرايره خيره ده که دا مخلوق
 خوا هتش د نفس وي (په دليل د آفَرَوْنَتْ مَنِ اتَّخَذَ الْهَءَ هَوَاً،
 د اله اطلاق ۚ په خوا هتش يا تد ۚ کړيد ۚ) او که شيطان دی
 يا طاغوت يا نبی، ولی، جن، فرشته، پير فقير وی يا صتم او وثن
 وغيره وی. نو دا تعريف کفر ته هم شامل دے ليکن په عرف

دَعْرِیو کِشِ اَلْثَرْدِ شَرکِ دَکَر وِو اَو هَغِه یِے ذَرِیعَه دَ تَقَرِبِ اَلْهَیْ کِ تَرْلَه
دَ دَے وِجے تَه تَعْبِیر دَ شَرکِ یِے رَاوِرے دَے تَو شِکَاح دَ مَشْرُکِو اَو
کَافِر وِیْخُوسِرَه یَا طَل اَو حَرَام دَے۔

فَاعْلَمُکَ:۔ اهل کتاب یہ دے عتوان کِشِ داخل دی اوکھ تہ ۹ یہ
دے مسئلہ کِشِ امام رازی یہ تفسیر کبیر کِشِ دیر تفصیل کریں۔
حاصل دا دے چہ یہ دے کِشِ دوه اقوال دی۔ اول داچہ لفظ دَ
مشرکات کتابیا توتہ ہم شامل دے (یعنی کتابی تہ مشرک
وِثیلے شئی) ابو حیان وِثیلی دی صحیح دا دہ چہ کتابیا تہ یہ
المشرکات کِشِ داخل دی عکھ چہ دوی بتاکی دَ غیر اللہ (دَ عزیز
او عیسیٰ علیہما السلام) کوی او اللہ تعالیٰ دوی تہ نسبت دَ شَرک
کریں دے۔ او دا قول دَ دیر و مفسرین دے۔ قرطبی ہم دا قول دا بن
عباس رضی اللہ عنہما او امام مالک، سفیان ثوری او امام اوزاعی
رحمہم اللہ تہ نقل کریں دے۔ الوسی وِثیلی دی چہ دَ بعض علماء
قول دے چہ دالفظ کتابیا توتہ شامل دے او یہ دے یاندا یِے
دے دلیلوتہ ذکر کری دی۔ ابن عادل دمشقی (صاحب اللباب)
وِثیلی دی چہ لفظ دَ مشرک کتابی تہ شامل دے او یہ ہغے یاندا
یِے پنچہ دلائیل ذکر کری دی۔ اول دلیل سورۃ توبہ ۳۰، ۳۱
دویم سورۃ نساء ۳۶ یہ بارہ دَ کتابیا تو کِشِ دے او دَ هغوی کفر
تہ یِے شَرک وِثیلے دے۔ دریم سورۃ مائدہ ۳۶ چہ دوی درے
ذواتِ مستقلہ یہ یو ذوات کِشِ ثابتوی او دا حقیقتاً شَرک دے۔
خلویم دلیل حدیث دَ مسلم دے یہ کتاب الجہاد کِشِ چہ نبی کریم
صلی اللہ علیہ وسلم یو شخص امیر مقرر کرو را و کتابیا توتہ یِے
لشکر اولیبرلو، ہتہ امیر تہ یِے او فرمائیل چہ ہر کھ تہ دَ مشرکانو
دَ ثمننا توسرہ محتاج شے تودعوت دَ اسلام ورتہ و رکعہ۔ پنجم دلیل
ابوبکر الاصم وِثیلی دی چہ شوک دَ رسول دَ رسالت او دَ معجزات توتہ
انکار کوی او دغہ شخص دَ دغہ حوار قور (خلاف) عادت کاروتی
نسبت شیطانا توتہ او جانا توتہ کوی تودا شَرک دے۔

او حہ وایم چہ اللہ تعالیٰ کتابیا توتہ مشرکان یہ اشاع النہس سرہ

وَبِئِلَىٰ ذٰلِكَ نَدْعُكَ يَا اَبْنٰى اَبْنِىْ عَلٰى سُوْرَةِ بَقَرَةِ ۱۲۱ اَوْ سُوْرَةِ الْعَمْرَانَ ۱۰۱ كَيْسَ - اَوْ ذٰ
عَمْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ نَهَ يَهَ حَدِيْثٌ صَحِيْحٌ كَيْسَ ذٰ بَخَّارِىْ نَقْلٌ دِى
چَهَ كُلِّ يَهَ ذٰ خَبِيْرَتَهَ كِتَابِيَّانِ شَرْحٌ تَوْوِيْلِيٌّ وَوَجْهٌ نَبِىِّ صَلِىَّ اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَمَا بِئِلَى دِى اٰخِرُ حُجُوْا الْمُشْرِكِيْنَ مِنْ جَزِيْرَةِ الْعَرَبِ
بِلِ حَدِيْثٍ ذٰ مَشْكُوْةُ الْمَصْلُوْبِ يَهَ دِى چَهَ ذٰ خَالِىْ اَوْ اَتَوَارِ يَهَ وَرَحَّ
رُوْثَهَ مَهَ نَبِىِّىْ عَحْكَهَ چَهَ دَا اَيَّامٌ عِيْنٌ لِلْمُشْرِكِيْنَ دِى اَوْ مَرَادٌ تَرِيْنَهَ
يَهُودِ اَوْ تَصَاوَرِىْ دِى - اَوِيْلٌ دَلِيْلٌ دَا دِى چَهَ يَهَ دِى آيَتِ كَيْسَ يَهَ
دَوِيْمَهَ جَمْلَهَ كَيْسَ وَلَا تَنْكِرُ حُجُوْا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا دِى اَوْ يَهَ
هَعَّ كَيْسَ يٰ اَلْاِتِّفَاقُ كِتَابِيْ دَا حَلٌ دِى عَحْكَهَ چَهَ ذٰ كِتَابِيْ مُشْرِكٌ ذٰ حَرَمَتْ
ذٰ نِكَاحٌ ذٰ يَارَهَ بِلِ دَلِيْلٌ نَبِيْشَتَهَ -

دَوِيْمٌ قَوْلٌ ذٰ دِى خَلَافٌ مَفْسَرِيْنُوْ ذٰ كَرِىْدِىْ دِى اَوْ ذٰ هَعْوِىْ غَنَ
دَلِيْلٌ دَا دِى چَهَ اللّٰهُ تَعَالٰى مُشْرِكًا مَعْطُوْفٌ كَرِىْ دِى يَهَ اَهْلُ كِتَابُو
يَا تَدِى يَهَ دِيْرُوْ اَيَّا تُو تُو كَيْسَ لَكَهَ سُوْرَةُ بَقَرَةِ ۱۲۱ ، سُوْرَةُ ۱۲۱ ، سُوْرَةُ حَجَّ
۱۰۱ ، سُوْرَةُ الْبَيِّنَةِ ۱۰۱ اَوْ عَطْفٌ مَغَايِرَتِ غَوَارِىْ - ذٰ دِى جَوَابٌ
دَا دِى چَهَ عَطْفٌ هَرَّ عَحْكَهَ كَيْسَ مَغَايِرَتِ مِنْ كُلِّ وَجْهٍ نَهَ غَوَارِىْ
يَلَكَهَ كُلِّ عَطْفٌ ذٰ خَاصٌ اَوْ شِىْ يَهَ عَامٌ يَا تَدِى لَكَهَ سُوْرَةُ بَقَرَةِ
۱۲۱ اَوْ سُوْرَةُ اَحْزَابِ ۱۰۱ تُو دَلَتَهَ هَمٌ يَهَ مَبْنَعٌ ذٰ اَهْلُ كِتَابُو
اَوْ مُشْرِكًا تُو كَيْسَ مَغَايِرَتِ ذٰ نَوْمٌ دِى يَهَ اَعْتِيَارٌ ذٰ عَرَفٌ عَامٌ سَرَهَ چَهَ
يَهَ عَامٌ عَرَفٌ كَيْسَ غَيْرُ كِتَابِيَّانِ تَوْتَهَ (چَهَ شَرْكٌ كَوِى) مُشْرِكًا وَبِئِلَى شِىْ
اَوْ كِتَابِيَّانِ تَوْتَهَ اَهْلُ الْكِتَابِ وَبِئِلَى شِىْ -

قَائِدَهَ عَلٰى اِبْنِ جَرِيْرٍ وَبِئِلَى دِى چَهَ اَجْمَاعٌ ذٰ اَمْتٌ دَهَ چَهَ كِتَابِيَّهَ
مُشْرِكٌ نَبِيْىْ سَرَهَ نِكَاحٌ جَائِزٌ دِى اَوْ كَوْمٌ رَوَايَتِ مَرْفُوعَهَ چَهَ ذٰ
نَهَى ذٰ كَرِىْدِىْ يٰ اَذْ عَصَهَ كَبِيْلُوْ ذٰ عَمْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ تَوَايِنُ كَثِيْرٌ
وَبِئِلَى دِى چَهَ هَعَّ ثَابِتٌ نَهَ دِى - تُوْرَتَفْسِيْرٌ ذٰ دِى مَسْئَلَهَ يَهَ
سُوْرَةُ مَائِدَهَ كَيْسَ ذٰ كَرِىْدِىْ - تُوْ هَرَّ كُلِّ چَهَ نِكَاحٌ ذٰ مُشْرِكٌ سَرَهَ
جَائِزٌ دِى تُوْ ذٰ دِى سَرَهَ طَرِيْقَهَ ذٰ مَوَاقِفَتِ عَامُوْ مَفْسَرِيْنُوْ ذٰ كَرِىْدِىْ
كَرِىْدِىْ چَهَ دَا تَخْصِيْصٌ دِى ذٰ عَمُوْمٌ ذٰ دِى آيَتِ نَهَ يَعْنِىْ مُشْرِكًا
لَفْظٌ عَامٌ دِى كِتَابِيَّانِ تَوْتَهَ لِيَكُنْ يَهَ آيَتِ ذٰ سُوْرَةُ مَائِدَهَ سَرَهَ تَخْصِيْصٌ

د نکاح د کتابیا تو د جواز شویږی م او د یتبه د متقد میتو په اصطلاح
کیش نسخ وخیله شی او په نیز د متاخریتو دا تخصیص او تقیید
دے د یو آیت په بل آیت سره. هار په جواز د نکاح د کتابیا تو
سره شرط دادے چه اهل حرب په نه وی او دارنگ پخپله
عقیده د کتابیت پات دے په قائمه وی یعنی که شرک کوی خو
دے شرک ته دین نه وائی او د وجود د الله تعالی نه او د بعث
بعد الموت نه انکار نه کوی. د دے زمانے په یهود و او نصاراؤ
کیش دا س صفت والا ډیر کم دی.

فائده ۱ د دے امت ته چه شوک شرک کوی نو هغه په حکم
د کتابی کیش دے او که ته دے په دے مسئله کیش د دے وخت
د اهل علمو اختلاف دے د بعضو په نیز دوی اهل کتاب نه
دی په دے دلیل سره چه دغه لفظ په عرف کیش خاص دے
په یهود و او نصاراؤ پورے نو دوی په حکم د عام مشرکانو
کافرانو کیش دی یا په حکم د مرتدینو کیش دی. او د اکثر اهل علمو
قول دادے چه دوی په حکم د اهل کتابو کیش دی دغو وجوه.
اوله وجه داده چه صابغین په نیز د ډیر اهل علمو او په نیز
د امام ابوحنیفه رحمه الله په حکم د کتابیا نو کیش دی او حال دا چه
غیردی د یهود و او نصاراؤ نه. دویمه وجه ډیر و مفسرینو د سورة
ال عمران ۸۵ او سورة توبه ۱۱۳ د لاند دے د امت داخل کریږی.
دریمه وجه د سورة توبه آیت په تفسیر کیش امام بخاری رحمه
قول د ابوذر رضی الله عنه ذکر کریږی چه اِنَّهَا تَزَكِيَةٌ وَ
فِيْهُمْ رِءَا ایت زموږ او د اهل کتابو په باره کیش نازل شویږی
خلورمه وجه داده چه تعریف د اهل کتابو په دے امت پات دے
صادق دے او په ډیر و مساعیلو کیش معانی ته اعتبار ورکیدی شي.
پنځمه وجه داده چه په نن زمانه د جهل کیش د اکثر و امتیا نو عقید
او اعمال د شرک دی او حال دا دے چه د هغوی ذبیچه په هر حال
کیش وی نو د هغه په پای بندی کولو سره حرج بین (واضح تکلیف)
پیدا کیږی (والله اعلم بحقیقت الحال)

حَتَّى يُؤْمِنَ، دینہ مراد اقرار دے پہ شہادتین سرہ او التزام
 د احکامو شرعیو دے پہ دے شرط چہ علامات د کفر او شرک
 پہ کنیں نہ بنکارہ کیری او دا ایمان پہ احکام شرعیہ کنیں معتبر
 دے۔ وَلَا مَؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَكَوْا عَجَبًا لَّكُمْ، دَامَةُ تہ
 رقیقہ (وینزہ) مراد دہ او دَ مُشْرِكَةٍ تہ حرہ (آزادہ)۔ او بل احتمال
 دادے چہ آمہ پہ معنی د شیخے وی اگر چہ آزادہ وی ٹکھ چہ پہ
 حدیث کنیں عاموزنا توتہ اِمَاءُ اللّٰہِ وِثْلَ شَوٰی دے او دا دلیل دے
 چہ د وینزے د غیر سری سرہ نکاح جائز دے۔ لیکن وصف د
 مؤمنہ دلالت کوی چہ د وینزے کافرے مشرکے سرہ نکاح نہ د جائز
 سوال:۔ لفظ د خیر اسم تفضیل دے او دا پہ ہغہ خائے کنیں
 استعمالی کیری چہ پہ نفس وصف کنیں اشتراک وی نو دلالت
 کوی چہ نکاح د مشرکے سرہ فی نفسہ جائز دے ۹۔

جواب عل د اقول د سیبویہ او د بصریا نو دے لیکن دلتہ
 افضلیت پہ اعتبار د اعتقاد سرہ دے تہ پہ اعتبار د وجود
 سرہ لکہ پہ سورۃ فرقان نکلا کنیں دی۔ یا د دے وجہ تہ چہ
 نکاح د مؤمنے وینزے سرہ مشتمل دے پہ منافعوا خرو یو یا تہ
 او نکاح د مشرکے مشتمل دے پہ منافع د نبویہ یا تہ دے۔ او اُخروی
 منافع غورہ دی د د نبوی منافعونہ۔

جواب عل پہ نیز د فراء یغوی او بعضوا اہل کوفہ اسم تفضیل
 صحیح دے پہ مقام د اشتراک او عدم اشتراک د وار و کنیں۔
 دلتہ مستعمل دے پہ مقام د عدم اشتراک د جواز کنیں۔

وَكَوْا عَجَبًا لَّكُمْ، دینہ مراد اعجاب دے پہ حسن، مال، حریت
 او نسب سرہ او دا صفات متعلق دی د دُنیا سرہ او ایمان
 صفت متعلق دے د آخرت سرہ او آخرت غورہ دے د دُنیا تہ
 نو پہ دیتی موافقت سرہ د سری او شیخے پہ مینج کنیں کمال محبت
 طاعت، بنہ صحبت او امانتداری حاصلیری او پہ دینی
 اختلاف سرہ دغہ خمیز و نہ پہ کاملے طریقے سرہ نہ حاصلیری
 وَلَا تُشْرِكُوا بِاللّٰهِ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا، دلتہ دویم مفعول پتہ دے

یعنی المؤمنات۔ او محکیش ذکر قبول چہ المشرکین دلتہ کتابیاتو
 او غیر کتابیاتو دواپوتہ شامل دے۔ او متخصص ذکر کتابی دپارہ موجود
 نہ دے۔ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ، یہ دے
 جملہ کیش ہغہ محبت دے چہ محکیش تیر شو اولفظ دَعْبِدٌ مَرِي
 او عام بندہ دواپوتہ شامل دے او مشرک نہ مراد آزاد دے۔
 أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ، دا ذکر دعلت دے دپارہ د حرمت د
 نکاح د اہل شرک سرہ۔ أُولَئِكَ کیش مشرکات او مشرکین دواپوتہ
 اشارہ دے۔ او دعوت عام دے کہ یہ بے سرہ وی لکہ یہ دے
 سورت ۱۳۵ کیش تیر شوی دی او کہ یہ سبب د محبت او کفالت
 سرہ وی۔

سوال :- دیر کافران خود جہنم آور نہ متی نو دا د هغوی پہ یا سرہ
 کیش خہ رنگہ صادق کیدے شئی؟

جواب :- مراد دالنار نہ اسباب د جہنم د اوردی چہ کفر او شرک
 او شراب خیشکل، جواہری کول او غوبتہ د خنزیر خورل وغیرہ دی
 سوال :- محبت خود دواپوتہ طرفونوتہ وی نو احتمال شتہ چہ کافر
 مسلمان شئی پہ سبب د نکاح کولو سرہ؟

جواب :- ہر ہغہ عمل چہ دائر وی پہ مینج د نفع او ضرر کیش
 نو احتراز د هغہ نہ لازم وی پہ احتمال د ضرر سرہ۔

سوال :- دا علت خود مشرکات کتابیات تہ ہم شامل دے تو
 د هغہ سرہ نکاح ولے جائز کرے شوی دے؟

جواب :- کتابیان خود پہیل کتاب باندے ایمان لری او
 شرک تہ دین نہ وائی نو غالب کمان او خیال دادے چہ یو
 مؤمن خاوند بہ دھے بشعے تہ د هغہ د کتاب پہ سبب سرہ د
 توحید دعوت ورکری۔ او پہ بشعوکیش د قبولیت مادہ دیرہ وی
 خصوصاً د خاوند پہ خیرہ منلو سرہ۔ او کہ خاوند کتابی مشرک
 وی او بشعہ یے مؤحدہ مؤمنہ شئی نو بشعہ پہ خاوند یا سبب
 خیلہ خیرہ نشی منا وولے تو عکہ دغہ نکاح جائز تہ دگر عکولے

شعے
 وَاللّٰهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْغَفْرِ بِأَذْنِهِ، پہ دیکش دوه احتمال دے

اول داچہ مضاف پتہ دے یعنی اولیاء اللہ۔ او د جنت او مغفرت تہ
مراد اسباب دہے دی چہ توحید او ایمان کامل دے۔ دویم احتمال
دا دے چہ اللہ تعالیٰ کوم احکام نازل کړی دی نوپہ ہغے یا نہ
عمل کول سبب دے د حصول د جنت او د مغفرت۔

سوال :- مغفرت پہ اصل کیش د دخول د جنت د پارہ سبب دے
د دے وجہ تہ یہ سورۃ العمران ۳۱ او سورۃ الحدید ۲۵ کیش
مغفرت پہ جنت یا تہ مقدم کړیدے۔ یہ دے آیت کیش یے
مغفرت ولے روستو راوړو۔

جواب :- دلته رعایت د تقابل دے پہ کلام کیش چہ یہ مخکیش
جملہ کیش یے التَّائِبُ ذَكَرْکَ وَتُذَكِّرْکَ هَیْجَہ یے دلته جنت
اول ذکر کړو۔ یا دینہ پہ بید عوا یوړے متعلق دے او د اذن تہ
مراد کلام د اللہ تعالیٰ دے۔ یا اَسْأَلُکَ اَوْ تَوْفِیْقَ وَرکول دی۔

وَيُذَكِّرُ الْاِیْتِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ یَتَذَكَّرُوْنَ، تبیین تہ مراد وضاحت
دے پہ داسے طریقے سرہ چہ یہ ہغے کیش هَیْجَہ التَّائِبُ یا تہ
تہ شی۔ لِلنَّاسِ سرہ دلیل دے پہ دے خیرہ چہ ہدایت
د قرآن کریم تلوو خلقوتہ عام دے۔ یَتَذَكَّرُوْنَ، امام راغب و یلی
دی چہ حقیقت د تذکر حاصلول دہغہ خیر دی چہ نسیان یا
غفلت ترینہ راغلے وی۔ او دلته د تذکر مقصد دا دے چہ اللہ
تعالیٰ د انسان پہ فطرت کیش پیل معرفت او د نعمتو نومعرفت
اچولے دے لیکن پہ بیان او علم حاصلولو سرہ ہغہ ورتہ دو بارہ
ورپا دشی۔

فائدہ :- د ۳۱ آیت پہ آخر کیش یَتَذَكَّرُوْنَ ذکر و او دلته یَتَذَكَّرُوْنَ
دے وجہ د فرق دادہ چہ هلته بیان د مصالحو او منافعو او
نقصاناتو و او ہغہ پہ فکر او عقل سرہ معلومی پری او پہ دے
آیت کیش ذکر د دعوت د جنت او د اور د جہنم دے او د ہغے معرفت
پہ نقل او وضاحت یا تہ موقوف دے د پارہ دیاد ساتلو
نو دے وجہ تہ دلته یے یَتَذَكَّرُوْنَ ذکر کړو۔

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى لَا

اوتپوس کوی دوی ستانہ پہ ہارے دَحَائے دَحِیض کیں تہ اویہ ہغہ عَحَائے دَکندگی دے

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا

نودہ کوئی دَ زَنانہ خیلو تہ پہ عَحَائے دَحِیض کیں او مہ

تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ

نزدے کیوئی دوی تہ تردے چہ پاکے شی نوہغہ وخت چہ دوی بنہ پاکے شی

فَأَنْتُمْ هُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ

نور اتل کوئی دوی تہ دَہغہ عَحَائے نہ چہ حکم در کپیڈ تاسوتہ اللہ تعالیٰ یقینا اللہ تعالیٰ

يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ (۲۲۲)

مینہ کوی دَ دیرو توبہ کوڈ نکوسرہ او مینہ کوی دَحَمان پاک ساتونکو سرہ -

۲۲۲ پہ دے آیت کیں اووم امر دے دَ تدر بیر منزل دَأمورونہ
رحم دَ خیلے بنجے پہ حالت دَحِیض کیں، پہ دے کیں مقصد
اجتناب دے دَ ہرے پلیتی نہ حَتَّى چہ دَ خیلے بی بی نہ ہم پہ
حالت دَحِیض کیں اجتناب اوکری۔ اوپہ دیکیں ہم دودہ
ارخونہ دی یعنی خیلہ بنجہ پہ اصل کیں حلالہ اوروادہ
لیکن حرمت دَ وجہ دَحِیض نہ دے۔

رابطہ دے دَ مخکین آیت سرہ پہ خووجوہوسرہ دے لہ
مخکین آیت کیں دَ غتے پلیتی (شرک) نہ اجتناب ذکر و او
نکاح کول دَ مشرکے سرہ حرام وو۔ اوس دَ وپے پلیتی نہ اجتناب
ذکر کوی چہ حیض دے اونکاح ورسرہ جائز دے لیکن نزدیکی
پہ دغہ حال کیں حرام دے۔ لہ مخکین دَ مشرکانو دَ نکاح نہ
اجتناب ذکر شو اوس دَ مشرکانو نہ پہ بعض عاد توئو کیں مخالفت
کول ذکر کوی چہ ہغہ افراط یا تفریط کول دی پہ ہارے دَحِیض کیں
وَيَسْأَلُونَكَ، دَ سوال اوتپوس کولو سبب دا ووجہ یهودیا تو او
مشرکین عرب پہ دَ بنجے نہ دَحِیض پہ حالت کیں داسے نفرت

او دہدہ کولہ چہ پہ تورات سہا سفر اللہ و بین کیں لیکلی وو چہ
 چا حائضہ بنجہ پہ لاس سرہ مسہ کرہ ترما یتام پورے پہ
 پلپت وی او چا چہ دہغے دجا موسرہ ٹان او لکولو غسل پہ
 کوی او خپلے جائے پہ ہم وینچی او چا چہ ہغے تہ نزدیکت اوکرو
 تو اودہ ورغے پہ پلپت وی - صحیح مسلم کیں دی چہ دحائضہ
 سرہ پہ یے یو خائے خوراک ٹھنکا ک نہ کوو او یو کور کیں پہ
 نہ اوسیدل - او مجا ہد تہ نقل دی چہ پہ دغہ زما تہ کیں پہ
 دوی دہغے پہ شطراف کیں جماع کولہ - او قرطبی و ثیلی دی
 چہ نصار او پہ پہ حالت دحیض کیں دحائضہ سرہ جماع جائز
 گنہ - نو مسلمانان پہ دے مسئلہ کیں حیران شول نو دا
 تپوس یے اوکرو - دا ذکر شوی دریوارہ سوالات - (یسئلونک
 ماذا یتفقون، ویسئلونک عن الیتامی، ویسئلونک عن المحیض
 یے پہ واوسرہ ذکر کری دی ٹحکہ چہ دا دوی پہ یو وخت کیں
 تپوسونہ کری وو او کوم چہ بغیر دواونہ دی نو ہغہ پہ جدا
 جدا اوقات کیں وو - عن المحیض، دلتہ عبارت پتہ دے یعنی
 دجماع دہغوی تہ پہ حالت دحیض کیں - محیض لفظ مصدر
 ظرف مکان او ظرف زمان ہول کیدے شے - دابن مسیب تہ
 نقل دی چہ دلتہ محیض مصدر دے او دابن عباس رضی اللہ
 عنہما نہ نقل دی چہ دلتہ مراد ظرف مکان دے یعنی خائے
 دحیض چہ فرج دے پہ حالت دحیض کیں - او ابو حنیفہ دویم
 قول تہ ترجیح و رکبیدہ - او عربوتہ تعریف دحیض معلوم
 وو دے وچے تہ قرآن دہغے تعریف نہ دے ذکر کری دار تک
 مدت دحیض لرو او دیر تہ ہم قرآن اشارہ تہ دہ کرے -
 او پہ دیکش دعلمائ مجتہدینو دیر اختلاف دے غورہ
 دادہ چہ داسپار لے شویدے عادت دزناتوتہ - او داروایت
 دامام شافعی او امام مالک رحمہما اللہ تہ نقل دے او امام
 بخاری رحمہ اللہ ہم دا غورہ کریں - قُلْ هُوَ اَدَّیْ کَہ محیض
 مصدر وی نو حمل دآڈی پہ ہغے بات دے واضح دے او کہ

محیض ظرف وی تو دلتہ لفظ ک مکان پتہ دے یعنی مکان آذی۔
 او آذی پہ لغت کیں ہر ہغہ خیزنہ و نیلے شے چہ مکروہ اوید
 کنز لے کیبری کہ ہغہ قول وی لکہ پہ دے سورت ۲۶۲ کیں۔
 او کہ بل خہ وی۔ لکہ از غے یا کتہ وغیرہ چہ پہ لہر کیں پرتہ
 وی لکہ پہ حدیث صحیحہ کیں دی إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ۔
 او ہغہ و بشتہ چہ ک پیدائش پہ وخت کیں ک یچی پہ سر یانہ
 وی لکہ پہ حدیث ک عقیقہ کیں دی چہ أَمْيُطُوا غَدَهُ الْأَذَى۔ تو
 معلومہ شوہ چہ آذی پہ ہغہ خبیث او مکروہ کیں استعمالیبری
 چہ خبیث یے پیرتہ وی۔ تو پہ دے لفظ کیں رد دے پہ اقراط
 کولو ک یهود و یانہ او ورسرہ رد دے پہ تقریط کولو ک تصاراً
 یانہ۔ تو معلومہ شوہ چہ وینہ ک حیض آذی دہ۔ او بل احتمال
 دادے چہ مراد ک دینہ سبب ک آذی دے او آذی یے تکرہ ذکر کر یے
 او جہت ک آذی یے تہ دے ذکر کرے ٹک کہ چہ دا آذی ک سری دیا
 دہ ٹک کہ چہ پہ حالت ک حیض کیں جماع کول سبب ک امراض ک۔
 دار تک دا آذی ک شے ک پارسہ ہم دہ ٹک کہ چہ بدن کیں کمزوری
 پیدا کری۔ او دار تک دا آذی ک یچی دیا رہ دہ ٹک کہ چہ نطفہ ک حیض
 ک وینہ سرہ کپہ و پہ شے نو طیبیا نو لیکلی دی چہ دا سے بچے پیا
 مجنوم پیدا شے یا ک پیدائش تہ روستو وریانہ دے ک جنام
 مرض راغی۔ فَاغْتَرِزُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ، دا تفریع ک حکم دہ پہ
 علت (آذی) یانہ۔ اعتزال کنایہ دہ ک ترک ک جماع کولونہ او
 محیض تہ مراد مکان ک حیض (فرج) دے۔ تو ذا دلالت کوی پہ
 حرمت ک جماع یانہ فقط او نور فائده اخستل جائز دی پہ
 دلیل ک حدیث سرہ چہ إِصْغَاؤُكُلِّ شَيْءٍ إِلَّا التَّكَّاحَ (جماع) او کہ
 محیض مصدر شے او مراد تربتہ زمانہ ک حیض شے نو معنی
 دادہ چہ اعتزال ک حیض پہ حالت کیں مطلقاً منع دے لیکن
 تخصیص یے کرے شویدے پہ جواز ک استمتاع رفاہ دے
اخستلو ما فوق الأزار (ک پیرے ک پاسہ) یانہ۔
وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ، ابن عربی و نیلی دی چہ قرب

(پہ زورِ کدراء سرہ) عمل کولو تہ و ٹیلے شی چہ ہغہ دلنہ جماع کول
 دی او پہ پیدیں کدراء سرہ نزدیک کد فعل تہ و ٹیلے شی۔ او دا جملہ
 تاکید دے کد معکین جملے کد پآرہ سرہ کد بیان کد غایہ تہ پہ حتی
 یطہزن سرہ۔ حتی پہ معنی کد الی دے کد غایہ کد پآرہ۔ پہ دے
 لفظ کین دودہ قراءتو نہ دی اول پہ تخفیف سرہ او ہغہ پہ معنی
 کد بندید لو کد وینے کد حیض دے۔ دویم پہ تشدید سرہ او ہغہ
 پہ معنی کد غسل کولو دے روستو کد بندید لو کد وینے تہ۔ او کد
 قراڈا تطہزن تہ مراد غسل کول دی۔ قاتوہن تہ مراد جماع کول
 دی۔ کد امام ابوحنیفہ مذہب دادے چہ ہر کلمہ وینہ کد حیض پہ
 اکثر مدت کین بندہ شی نو جماع و سرہ فی الحال جائزہ اگر
 چہ غسل تہ انتظار کول افضل دی۔ او ہغہ استدلال کوی
 پہ اول قراءت سرہ۔ لیکن کد نور و اہل علمو پہ نیز کد جماع کد
 جواز کد پآرہ ہر حال کین غسل کول شرط دی۔ او ہغوی کد امام
 ابوحنیفہ رحمہ اللہ کد استدلال تہ جواب کوی چہ ہر کلمہ یو فعل
 کد پآرہ غایہ او شرط دوارہ ذکر شی نو کد دوارو وجود شرط دے
 بلہ وجہ دادہ چہ بناء پہ دویم قراءت سرہ غسل مراد دے
 نوکہ صرف وینہ بندیدل مراد شی نو دویم قراءت مہمل
 پاتے کیوری۔

فائدہ:- صاحب اللیاب کد ابو العیاس المقری تہ نقل کریدی
 چہ طہارت پہ قرآن کین پہ تہہ معاً نو سرہ ذکر دے۔ اول
 انقطاع کد وینے لکہ دا آیت پہ اول قراءت سرہ۔ دویم غسل کول
 لکہ دے آیت کین دویم قراءت۔ دریم پہ معنی کد استنجاء کولو
 پہ او بسرہ لکہ پہ سورۃ توبہ سنا کین۔ ثلورم صفائی کد خیری
 تہ لکہ دا سورت سنا۔ پنجم کد گناہوتو نہ پاکیدل لکہ پہ سورۃ
 واقعہ سنا کین بنا پہ یو تفسیر سرہ یا سورۃ توبہ سنا
 کین۔ شپیرم کد شرک تہ پاکوالے لکہ سورۃ حج سنا۔ اووم
 کد زہرہ پاکوالے لکہ پہ سورۃ احزاب سنا کین۔ اتم پہ معنی کد حلال
 والی لکہ سورۃ ہود سنا۔ تہم پہ معنی کد پاکوالی کد رجس رناکارہ

نَسَاؤُكُمْ حُرَّتْ لَكُمْ فَاتُوا حُرَّتَكُمْ

زنا نہ ستاسو ڄاڻي ڏکروندے ستاسو ڏکروندے تورا تلل کوئی ڄاڻي ڏکروندے ته

أَنِّي نَسَيْتُمْ زَوْجَ مُوَالٍ أَنْفُسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ

يه کومه طريقه چاه ستاسو خو بنه شي اديکڻن اوکري نيت ڏيانه ڏفالل ستاسو اوکري الله تعاليٰ

صفات او اخلاق ته لکه يه سورة احزاب ۳۳ کڻن۔

مِنْ حَيْثُ أَمَرَ كُمْ اللَّهُ، يه لفظ ڏوڻ کڻن دوه احتمالات دي۔ اول داچه من ڏغايي ڏايتاء ڏپاره دے اوحيث يه معنيٰ ڏجهت سره دے۔ دويم احتمال داچه من يه معنيٰ ڏفي سره دے او حيث ڏمکان ڏپاره دے۔ امر ته مراد حکم کول دي او مامور يه پتہ دے يعني هغه چاه امر شويں ۽ يه اعتزال سره ڏهغه ڄاڻي نه يه حالت ڏحيض کڻن چاه هغه فرج دے۔ يا ڏديته مراد نکاح کول دي۔ يعني الله تعاليٰ ڏزنا نورينجو ته ڏفالل اخستلو ڏپاره ڏنکاح امر کريڊ ۽۔ يا امر يه معنيٰ ڏاذن سره ڏاوهغه اذن ڏحئي يظهورن ڏغايي نه معلوم شوچه اذن کريڊ ۽ الله تعاليٰ ڏجماع کولوروستو ڏطهارت ڏشي ته۔

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ، يه دے سره اشارہ ده چاه يه دے محکڻن حکم کڻن ستا سوفائده ده يه دوه طريقو سره۔ اول داچه ڄوڪ جماع يه حالت ڏحيض کڻن اوکري اوپيا ڇي دا آيت يا دثتي نو توبه اوپيا سي تو محبت ڏالله تعاليٰ حاصل شي۔ دويم داچه ڄوڪ ڏدے آيت ڏتذکر ڏجي ته ڄان ڏحائض سره ڏجماع کولو ته پڻ اوپي ساقی توبه دے سره محبت ڏالله تعاليٰ حاصل ڏيڻي۔ اوپه دواپو کڻن ڏکر ڏمحبت الهی دلالت کوي چاه التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ (ڏگناه نه توبه کووڻکي پشان ڏهغه چاه ڏگناه يي ته وي کري)۔

وَاعْلَمُوا أَنكُم مَّلَاقُوهُ وَبَشِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۲۲۳﴾

او پوہہ شی چہ یقیناً تا سودھقہ سرہ مخارج کیری اویڑے و رکہہ مؤمنانو لہہ

۲۲۳ یہ دیکھیں کہ امور و کتب پیر و منزلتہ اتم امر دے یہ دیکھیں
کہ جماع کولو شرعی طریقہ او کہ ہغے مقصد ولد (بچے) پیدا کیل
کر کھول مراد دی۔ اولاً لازم دادہ چہ اجتناب لازم دے کہ جماع کولو
یہ موضع کہ قرت کتب چہ ہغہ دیر دے کہ ہغے۔ او دا امر ہم
دو جہتین و بوجہت ہغے ما مور یہ دے او بل جہت ہغے منہی
عندہ دے۔

ربط علی مخکین یہ قول کہ مجاہد کتب تیر شول چہ یہودیانو یہ
کہ ہغے نہ کہ حیض یہ حالت کتب نفرت کولو لیکن یہ دیر کتب
راتل ہغے جائز کنرل نوہلتہ ہغے کہ ہغوی کہ یوا فرط رد او کرو
اولتہ کہ ہغوی کہ بل افراط رد کوی۔ علی ابو حیان و بیلی دی چہ
مخکین آیت کتب قَاتُوْهُنَّ مِنْ حَيْثُ اَمَرَ اللّٰهُ، کتب منی وجہ
اطلاق و نووہم پیدا شو چہ ہغے نہ یہ دیر کتب راتل جائز
دی نو یہ دے آیت کتب کہ ہغے رد کوی۔ علی مخکین ہغے یہودیانو
کہ یو حیثیت رسم رد او کرو تو اوس کہ ہغوی کہ بل رسم رد کوی
ہغہ دادے (یہ صحیحین کتب حدیث دے) چہ یہودیانو یہ
و بیلی چہ شوک کہ ہغے سرہ جماع یہ فرج کتب کہ روستو طرق
نہ کوی نو بچے یہ ہغے کوہ ستر کے پیدا کیڑی۔ او دے و جے نہ
کہ انصار و کہ بعض زنا تو سرہ چہ مہاجریتو نکاح او کرو نو ہغہ
ہغویہ کہ شاہ طرق نہ فرج نہ راتل یہ خاوند انو حرام کنرل
تو یہ دے آیت کتب کہ ہغے رد کوی۔

نِسَاءُ کُمُ حَرْثٌ لَّکُمْ، کہ نِسَاءُ نہ مراد زوجات (ہغے) دی لیکن
وینزو نہ ہغے کہ شمول دیا رہ یہ نساء سرہ تعبیر او کرو۔ حَرْثٌ
یہ اصل کتب سیرے کول کہ مکے دی کہ تخم اچولو دیا ہے۔ او دا صرف
تخم اچولو نہ و بیلی شی اوزرع بوٹی راوتلو نہ و بیلی شی کہ دے
و جے کہ حرث نسبت انسان نہ کیدے شی او کہ زرع نسبت اللہ
تعالیٰ نہ حقیقتاً دے او انسان نہ مجازاً نسبت کیدے شی

لکه یہ سورۃ واقعہ ۴۳، سکا کیش،
سوال :- حَرْثُ مصدر دے تو یہ نِسَاءُ کُم بِاندر سے حمل شدہ رنگ
صحیح کی بری ۹۔

جواب :- یہ عبارت کیش تقدیر دے یعنی جَمَاعُ نِسَاءُ کُم کا حَرْثُ
ٹھکے چہ نطفہ پشان دے تخم اچولودہ اور حم (بچہ دانی) پشان دے
زمکے دے اوچے پشان دے یوتی دے۔ یا نِسَاءُ کُم مَوْضِعُ حَرْثُ
لکھ۔ او یہ لفظ دے حَرْثُ کیش تصریح دے چہ دے بیبیا تو سرہ جماع
صرف یہ فرج کیش حلالہ دے او یہ دے برکیش حرامہ دے۔ تو یہ
دے کیش ترغیب دے پیدا کیش اوزیا تول دے تسل تہ چہ ہقہ
اصل مقصد دے نکاح دے۔

فَاَتُوا حَرْثَکُمْ اَلّی شِئْتُمْ، یہ دے جملہ کیش دے جماع دے محل
تعیین اوشو یہ حَرْثَکُمْ سرہ او تعمیم دے کیفیت دے جماع اوشو یہ
اَلّی شِئْتُمْ سرہ۔ دلتہ اَلّی یہ معنی دے کیف سرہ دے او عموم دے
کیفیا تو داد دے چہ کہ مخارج وی یا دے روستو طرف تہ وی یہ
ملاستے وی او کہ یہ ناستے سرہ وی یا یہ اریخ سرہ وی ٹھکے چہ
موخویشہ وی۔ او کوم چہ بعض صحابہ کرامو، تابعیتو یا ائمو
کراموتہ نسبت دے جواز شوید دے دے جماع کولو یہ دے برکیش تو
ہقہ مؤل دے یا لغزش دے او دے ہقہ دے تفصیل دے پائید دے
مکان کیش تفسیر قرطبی، ابن کثیر اور زاد المعاد دے ابن قیم اور کورٹی
او ابو حیان و بیلی دی چہ یہ دے برکیش دے جماع کولو حرمت دے دولسو
صحابہ کراموتہ یہ مختلف الفاظو سرہ روایت کرے شوید دے
او ابن عطیہ و بیلی دی چہ جائز تہ دی ہقہ چالرہ چہ ایمان
یہ اللہ تعالیٰ او یہ ورع دے آخرت لری چہ یہ دے مسئلہ کیش
یہ لغزش دے یو عالم پسے لار شتی۔ وَقَدْ مَوَّالِکُمْ دَلْفُ شَامِل
دے بسم اللہ تہ او ذکر دے بسم اللہ تہ یہ وخت دے شروع کولو دے
جماع کیش او نیت خالص کول دے پائید دے پید اکید لو دے بیج دارنگ
ہرکہ چہ اللہ تعالیٰ دے شہوت پورہ کولو تحلیل ذکر کرو تو اوس
ترغیب و رکوی نور و اعمال صالحوتہ یعنی تول وخت یہ شہوت رانی

وَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ

او مہ گر خوی تو موٹہ اللہ تعالیٰ منع کوڈیکے (وال) دپارہ دے قسمونو ستاسو

أَنْ تَكْبُرُوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا

دے نیکی کولو او تقوی کولو او اصلاح کولو نہ

بَيِّنَ النَّاسِ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۴۲)

پہ مینج دے خلقو کیں او اللہ تعالیٰ ہر خہ آوری او یہ ہر خہ باندے علم لری۔

کیں تیروئی۔ او مراد دے دینہ تقدیم دے نیکو اعمالو دے یہ
قرینہ دے سورہ آیت نکال سرہ۔ وَاتَّقُوا اللّٰهَ، تاکید دے
چہ شہوت رانی یہ حرام طریقو سرہ مہ کوئی او ترغیب دے امتثال
دے امور او اجتناب دے تلو متہیا توتہ۔ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُّلَقُوۡهُ، داهم
دے ماقبل تاکید دے او تعذیر دے۔ اوہ ضمیر کیں احتمالات دی
اول داچہ اللہ تعالیٰ تہ راجع دے دویم داچہ خیر تہ راجع دے چہ
مخکیش جملہ کیں پتہ مراد و۔ دریم داچہ تقویٰ تہ راجع دے
او مراد ترینہ جزاء دے تقویٰ دے۔ اوچہ ضمیر اللہ تعالیٰ تہ راجع شی
نو مراد دے لِقَاء تہ پیش کیل دی اللہ تعالیٰ تہ یہ بعث بعد
الموت او حشر سرہ تودا تحذیر دے۔ یا مراد دے دینہ دیدار دے
دے اللہ تعالیٰ سرہ یہ میدان حشر او جدت کیں تودا ترغیب دے۔
او عطف دے تفریع دے یہ مخکیش دوه جملو یا شدے۔

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيۡنَ، کہ مخکیش دے لِقَاء تہ مراد دیدار الہی شی
تو دے بشارت تہ مراد بشارت دے دیدار الہی دے۔ او کہ
مخکیش تعذیر مراد شی یہ سبب دے عدم تقویٰ سرہ تودا بشارت
دے یہ سبب دے ایمان او دے تقویٰ۔ اہل علم وائی چہ یہ دے
بشارت کیں یے مطلق ایمان ذکر کریدے تودا بیل زیرے
دے دعا مو مؤمنانو دے پارہ۔

۲۴۳ یہ دے آیت کیں ذکر دے نهم امر دے دے امور و دے تدبیر
دے منزل نہ یہ دیکیں اجتناب ذکر کوئی دے دیر قسمونو (سوکت و نو)

کولو نه او خصوصاً هغه قسمونه چه خان پرے د نیکو کارو توتہ منع کوی او دا امر هم دوه اړخونو والادے یعنی د تاکید د پاره به الله تعالیٰ باندے قسم کول جائز دی لیکن د خیر د کارو توتہ خان منع کولو د پاره قسم کول نا جائز دی -

ربط علیٰ منع کس آیت کس د تقویٰ ذکر و او په دے آیت کس لایم د تقویٰ الہی ذکر کوی چه هغه خان پچ کول دی د استعمال د نوم د الله تعالیٰ نه په بے پروا هئی سره یا بے خایه به د خمر او میسر د مسئلے نه تر دے خائے پورے تقویٰ د افعالو ذکر شوه اوس تقویٰ د اقوالو ذکر کوی. علیٰ منع کس قَدْ مُؤَالَذِ نَفْسِکُمْ کس اشاره وه چه د خیر اعمال کوئی نو اوس ذکر کوی چه د خیر د اعمالو نه خان مه منع کوئی اگر چه تا سو قسم کرے وی -

وَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ دَامِعُطُوف دے په قَدْ مُؤَالَذِ نَفْسِکُمْ او دَاغْلَمُوا بَانَذِ عَرْضَهُ وزن د فُعْلَه کله په معنی د مقول سره راځی په معنی معرض سره دے یعنی خائے د پیش کیدلو او هدف ته و نیلے شی او کله هغه څیز ته و نیلے شی چه کیښودے شی په یل څیز باندے نو حاجز او مانع ر منع کوونکے شی. دلته هم د دواړو معانیو احتمال شته دے (روستو ذکر کیږی). لِذِیْمَا یُکْمَرُ ایمان جمع د یمین ده ینی طرف او ینی لاس ته و نیلے شی. لِذِیْمَا یُکْمَرُ کس لام متعلق د په عرضه پورے او ایمان نه مراد ډیر قسمونه کول دی بغیر د ضرورت نه په نیک او بد کارونو کس. نو په دیکس مقصد منع ده د ډیر و قسمونو کولو نه د الله تعالیٰ په نوم باندے ځکه چه په دیکس د الله تعالیٰ د نوم بے ادبی لار میږی. د دے وجه نه ډیر قسمونه کوونکی خلق الله په یډاډی سره ذکر کړی دی لکه په سوره قلم سټ، سوره مائده سټ کس بنا په یو تفسیر باندے په دے توجیه سره عرضه نه مراد اوله معنی ده یعنی نشانه هدف او الله نه مراد نوم د الله تعالیٰ دے. دویمه توجیه داده چه عرضه نه مراد منع کوونکے دے او په لِذِیْمَا یُکْمَرُ کس لام اجلیه دے یعنی مه گرځوئی نوم د الله تعالیٰ منع کوونکے د وجه د قسمونو کولو ستاسونه

پہ نوم کہ هغه یاتسے۔ اَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ، پہ
 دیکھیں دوه توجیہات دی اول داچہ پہ دیکھیں مضاف پت دے
 یعنی کراہیہ یا اِلْعَلَّ تَبَرُّوا۔ او دا کہ عرضہ کہ اولے معنی سرہ تعلق
 لری معنی داچہ مہ کرخوئی نوم کہ اللہ تعالیٰ تینہ دپارہ کہ دیر قسموتو
 ستاسو کہ دے وچے نہ چہ بدکارئی نیکی او تقویٰ او اصلاح کول
 یاد دے دپارہ چہ اونہ کرئی دا دریوارہ۔ نو پہ دے معنی سرہ اولے
 منع اوکرہ کہ دیر والی کہ قسموتو نہ عمومًا او بپائے اوئیل چہ پہ
 دے قسموتو سرہ تاسو کہ نیک کاروتو نہ ہم خان محروموئی۔ دویمہ
 توجیہ دادہ چہ دا مفعول دے کہ عرضہ کہ پارہ پہ تقدیر کہ من
 سرہ او عرضہ پہ دویمہ معنی سرہ دے نو معنی داچہ مہ کرخوئی
 نوم کہ اللہ تعالیٰ منع کوونکہ کہ دے درے کاروتو نہ کہ وچے کہ قسم
 کولو ستاسو نہ۔ دریمہ توجیہ ابو حیان ذکر کریدہ چہ دا متعلق کہ
 دَايِمًا تَكُمُ سِرَّهُ او علی لفظ پت دے او کہ عرضہ اولہ معنی دہ تو
 نو معنی داچہ پہ نوم کہ اللہ تعالیٰ دیر قسموتو مہ کوئی پہ کولو کہ
 دریو کاروتو سرہ اگرچہ دا کاروتو کہ خیر دی لیکن دیر قسموتو
 پہ دے ہم مہ کوئی۔ نو معلومہ شوه چہ کوم کاروتو کہ خیر نہ دی
 او پہ هغه یاتسے شوک دیر قسموتو کوی داخو دیر یں او قبیح
 کار دے۔ پہ دویمہ توجیہ سرہ دا مناسب دے کہ سورة نور آیت
 سَلَا سِرَّهُ او حدیث کہ مسلم سرہ چہ هرکله نہ قسم اوکرے پہ
 یوخیز (کار) یاتسے او کہ هغه نہ مخالف یں کار کہ خیر اویتے نو
 کہ خیر هغه کار اوکرہ او کہ قسم کفارہ ورکرہ۔

فائدہ: نیکی ریں، تقویٰ او اصلاح کہ خیر تولو کاروتو نہ شامل دی
 کہ هغه لازمی وی اوکہ متعدی وی محکمہ کار خیر پہ کہ فائدے نہ
 خالی نہ وی یا بہ یں چاتہ فائدہ ورکوی یا بہ خان نہ فائدہ
 رسوے یا بہ ضرر دفع کوے۔ یں چاتہ فائدہ ورکول دیتہ پر
 (نیکی) وئیلے شی او خان نہ فائدہ ورکولو نہ تقویٰ وئیلے شی او کہ
 یں چاتہ ضرر دفع کولو نہ اصلاح وئیلے شی۔ او پہ سورة نساء
 مَلَا کَیْسَ یُّثْرَ نَوْرَ دَرَمَ ذکر کرپی دی محکمہ چہ پہ هغه کیں صرف

لَا يُوْاْخِذُكُمْ بِاللّٰغُوْفِ اَيْمَانِكُمْ

نه نيسي الله تعالى تاسو به لغو رڻي اڻاڊي (سوره به قسمونو - ستا سونو ڪيئن)

وَلٰكِنْ يُّوْاْخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ

اد ليڪن نيسي تاسو لڙهه به هغه عملونو سوره به ڪسب ڪري وي زړونو ستا سونو

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لٰذٰلِكَ

او الله تعالى بخنه ڪوونڪي دے صبر ناک دے - ڏياريه ڏ هغه ڪسانو

امور متعديه ڏڪر ڪوي چه هغه موقوف دي په مشوره ڪولوياننگ.
والله سميعٌ عليّمٌ، متڪيئن قسم ڏڪر شو هغه ڏاوريڊاوسوره تعلق
لري اواعمال (تيڪي، تقوي او اصلاح)، ڏڪر شول هغه ڏعلم سوره
تعلق لري - ڏدے وچه ته په فاصله ڏآيت ڪيئن ڀي داده صقات
خاص ڏڪر ڪرل -

۲۲۵ - ربط :- هر ڪله چه متڪيئن آيت ڪيئن ڏيرو قسمونو ڪولواوڻان
ڏنيڪ ڪارته منع ڪولو ڏياريه ڏقسم ڪولونه منع او ڪرے شوه ليڪن
حڪم ڀي نه وو ڏڪر ڪرے نواوس ڏهغه احڪام اواقسام ڏڪر ڪوي -
لَا يُوْاْخِذُكُمْ بِاللّٰهِ، مواخذة (نيول) په قسمونو ڪيئن دوه قسمه ده
اول مواخذة ڏنيوي ده يعني ڪفار لازميدل دويم مواخذة اخروي
ده يعني ڪنا هڪاريدل نو دلته ڏدوارو قسمونو ته تقى مراد ده -

بِاللّٰغُوْفِ اَيْمَانِكُمْ، لغويه قرآن ڪريم ڪيئن په درے قسمه ده -
اول قسم لغويه قسم ڪولو ڪيئن په دے آيت ڪيئن ڏڪر ده - دويم
لغويه معني ڏقول يا طل (ڪنخل) يا يا طل عمل لڪه په سورة
قصص ۵۵ او سورة فرقان ۲۳ ڪيئن - دريم په معني ڏبے فائده
خيرے ڪولو لڪه په سورة طور ۲۳ ڪيئن - تولى ڏايماني ڏدے
ڏياريه ڏڪر ڪر وچه دلته اول ڏول مراد دے يعني لغويه قسم ڪولو
ڪيئن - په تفسير ڏييمين لغو ڪيئن ڏييرا قول دي - اول قول داچه
ڏابو هريره، ابن عباس رضی الله عنهم او ثور و تاجينونه نقل دي
چه په غالب ڪمان سوره قسم ڪول په تير شوي ڪاربان دے چه ڇه

رشتیا وایم او حال دا دے چہ هغه د حقیقت نه خلاف وی دیته
 لغویہ دے وجه وٹیلے شی چہ قصد د قسم خو کوی لیکن قصد
 د دروغو نیشته او دا قول د امام ابو حنیفه رحمه الله هم دے دویم
 قول د عائشه رضی الله عنها او ابن عباس رضی الله عنهما (دویم
 روایت) او د ثورو تابعینو نه نقل دے چہ لغو قسم دا دے چہ
 حُله نه بغیر ارادے په تا دئی سره الفاظ د قسم را اوغی لکه لا والله
 بلی والله، قسم دے په الله تعالی یا تدے وغیره الفاظ. دا روایت
 امام بخاری رحمه الله هم ذکر کریده دیته لغو حکم وٹیلے شی
 چہ قصد د قسم کولو نه وی هسے بے اختیاره یا عادتاً د حُله نه
 را اوغی. دا قول د امام شافعی رحمه الله او یو قول د امام مالک
 رحمه الله هم دے. دریم د ابن عباس رضی الله عنهما (بل
 روایت) او د علی رضی الله عنه او طاؤس (تابعی رحمه الله) دا دے
 چہ دا قسم په حالت د غصه او غضب کین دے. او د دیته علاوه
 نور اقوال هم شته دے. هر کله چہ دلته لغو مقابل کسب قلب
 دے نو دویم قول غوره معلومیږی او حدیث د اتما الاعمال
 بالنیات هم په دے باندے دلالت کوی او امام شاه ولی الله
 دهلوی وٹیلې دی چہ غور د اده چہ د اللفظ دے دریو اړه شامل دے
 وَلَٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ، کسب (کول) په افعال
 اختیاریه کین استعمالیږی اگرچه عمل د زړه وی او کسب د زړه
 عقد او نیت کول دی. نو دا وصف یمین منعقد راتلونکی وخت
 سره تړلے شو دے قسم، او یمین غموس (قصد آیه دروغه قسم)
 دواړو ته شامل دے او مواخذة أخریه یا لاتفاق مراد ده
 لیکن په یمین منعقد کین روستو د قسم ما ټولو ته او په یمین
 غموس په دروغه قسم کولی کین د اول وخت نه هم. او هر
 چہ د نیوی مواخذة ده یعنی کفار ه وړ کول هغه په یمین منعقد
 کین یا لاتفاق واجب ده په دے شرط چہ قسم مات کری او
 په یمین غموس کین د علماؤ اختلاف دے. وَاللّٰهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ،
 غفور مبالغه ده په گناه پټولو او ساقطولو د سزا د هغه کین.

يُولَدُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةٍ

یہ قسموں سے چار ماہ تک دیکھنا کہ بچہ پیدا ہو یا نہ

أَشْهُرَ فَإِنْ فَاءَ وَفَإِنْ اللَّهُ غَفُورٌ

مہینے دے تو کہ چرے دوی اوکری دے نہ تو یقیناً اللہ تعالیٰ بخشنے کو ڈنکے دے

رَّحِيمٌ (۲۲۶) وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ

رحم کو ڈنکے دے۔ او کہ چرے دوی قصد اوکری دے طلاق

فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۲۷)

نو یقیناً اللہ تعالیٰ ہر شے آندی او یہ ہر شے بات دے علم لری۔

او حلیم یہ لغت کیش سکون او یہ دمہ کار کول دی سرۃ د قوت او قدرت تہ۔ نو غفور دلتہ تعلق لری دیمین منعقد سرۃ او حلیم د کسب د زرہ سرۃ تعلق لری چہ مستحق د سزاوی لیکن سزا ورتہ زرتہ ورکوی۔

قائده :- معلومہ شوہ چہ قسم (سوگند) یہ درے دولہ دے اول لغو قسم چہ دھے تعریفوتہ معکیش تیر شول او یہ ہئے کیش کفارۃ او سزا دوارۃ تیشستہ۔ دویم یمین منعقد دے ہئے قسم کول دی د راتلوکے زمانے سرۃ ترپی شوی کار یا تادے چہ قلاتے کار یہ کووم یا یہ قلاتے کار نہ کووم۔ تو یہ دے قسم چہ پورۃ والے اوکری خو صحیح دہ ہئے مواخذۃ نیشستہ او چہ قسم مات کبری نو کفارۃ او کناہ دوارۃ لازم دی۔ اوکیدے شی چہ یہ کفارۃ سرۃ یئے ہئے کناہ ہم معاف شی او دھے ذکر یہ سورۃ مائدہ ۸۹ کیش شتہ دے۔ او دریم دول قسم یمین غموس دے او یمین صبر او مصبورۃ ورتہ ہم وٹیلے شی۔ ہئے قسم کول دی یہ یارۃ د تیر شوے زمانہ کیش د کارکید لو یا تہ کید لو یہ قصد د دروغو سرۃ۔ او داکناہ کبیرۃ دے یہ سبب د صحیح حدیث سرۃ او یہ دیکیش سزا شتہ او یہ کفارۃ کیش اختلاف دے دھے د یارۃ د فقہ کتابونہ او گورئی۔

۲۲۶، ۲۲۷ دے آیتونہ ترمیم پورے د تدبیر منزل د امورونہ

نسم امر دے ہغہ دَطلاق شرعی دے مسئلے تفصیل دے۔ اول ذکر دے
ایلاء دے بیا دَطلاق دے عدت ذکر دے چہ یہ ایلاء پسے پہ شرط دے
عدم رجوع لازمیری۔ بیا ذکر دے تعداد دَطلاق دے او دَہغے شرعی
طریقہ۔ بیا ذکر دے دَحق دَرجوع کو لو پہ شرط دے معروف (بہ طریقے)
سرة۔ او پہ دے تو لو کیش مقصد اجتناب دے دَجاہلیت طریقہ
پہ تعداد دَطلاق اور رجوع وغیرہ کیش۔ او دا امور ہم دواہ خونہ لری
یعنی دَجاہلیت طریقے چہ ہغہ یا طے دی او طریقے دَشریعت چہ ہغہ
لازمے دی۔

پہ دے آیت کیش حکم دے ایلاء شرعی ذکر کوی دَپارہ دَر دے ایلاء دے
اہل جاہلیت ہغہ ایلاء بہ کال دواہ کالہ وہ او مقصد بہ یے تنگول
دے شیخے وؤ نو قسم بہ یے اوکرو چہ دے شیخے تہ یہ تہ نیز دے کیش
او طلاق بہ یے ہم تہ ورکو واد نکاح حق بہ یے ورلہ ہم تہ
ادا کو لو او دَقسم تہ یہ یے رجوع ہم تہ کولہ وئیل بہ یے چہ دا
کناہ دے۔ نو اسلام دے ہغے ظلم تردید اوکرو پہ ایلاء شرعی سرة۔
پہ دیکیش فائده دادہ چہ خاوند پہ طلاق ورکو لو کیش تادی
اوکری بلکہ پہ مدت دے ایلاء کیش سوچ اوکری او پہ شیخہ یا تادی
بہ ہم ظلم او نہ شی۔

ربط علی ہر یکہ چہ متکیش عام قسموتہ ذکر شول نو اوس دے ہغے تہ
خاص دول قسم ذکر کوی چہ ہغے تہ ایلاء وئیلے شی۔ علی متکیش
دَزنانہ نہ فائده اخستل ذکر شو اوس ہغہ خیز ذکر کوی چہ کر
ہغے پہ وجہ دغہ فائده اخستل متع شی چہ ہغہ ایلاء او طلاق
لَا زَائِنَ يُولُونَ مِنْ نِسَاءِ هُمْ، ایلاء پہ لغت کیش مطلق قسم
تہ وئیلے شی ہغے تہ الی او الی ہم وئیلے شی او دے دیتہ یا تادی
اخستل شویدے چہ پہ سورة تور ربط کیش دے۔ او ایلاء پہ
شرع کیش خہ دہ؟ تو پہ دیکیش اختلاف دے پہ نیز دَجمہور
علماء کرام وچہ ایلاء دادہ چہ خاوند قسم اوکری چہ خیلے شیخے تہ
بہ دَخلور و میاشتہ زیات تہ نیز دے کیریم۔ تو کہ قسم یے
اوکرو پہ خلور و میاشتہ یا دے ہغے تہ پہ کم باندے نو دا ایلاء

شرعی نہ دہ خو صرف قسم دے۔ اوکدامام ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ نیز
 قسم کول دی چہ خلور میا شتہ یہ نہ ورنیز دے کیوم نو چہ
 نیز دے نہ شی اوخلور میا شتہ تیرے شی نو ایلاء ساقط شوہ
 او یو طلاق رجعی واقع شو۔ اوکہ جماع یے اوکرہ یہ خلور میا شتہ
 کتب دنتہ تو کفارہ و ریانتک واجب شوہ او ایلاء عثم شوہ۔ اوکدام
 مسعود رضی اللہ عنہ او بعض تابعیتونہ روایت دے چہ ایلاء دہ
 چہ خاوند قسم اوکری چہ شیخہ نہ یہ نہ نیز دے کیوم یو ورج
 یا کم و زیات او بیا نیز دے نہ شی خلور میا شتہ یو ورجے تو یہ
 سبب د ایلاء سرہ پنکھ جدا شوہ۔ اوکدامام شعبی رحمہ اللہ او قاسم
 رحمہ اللہ وغیرہ پہ نیز ایلاء قسم کول دی چہ شیخہ نہ یہ نہ
 نیز دے کیوم او خیرے یہ ورسرہ نہ کووم یا یہ ضرر او تکلیف
 و رکوم نو داتولہ ایلاء دہ۔ او یہ نیز دابن عباس رضی اللہ عنہما
 قسم کول دی چہ خہ بہ دے شیخہ نہ ہیچرے نہ نیز دے کیوم
 لیکن مدت د انتظار پہ ایلاء کتب دتولو دپارہ خلور میا شتہ دی
 د ایلاء دہ قسموتہ دی یو ایلاء مؤبد (ابدی) دہ چہ مدت ذکر
 یکتب اوکری او دویمہ ایلاء مؤقت دہ چہ وخت مقرر کری
 دخلور و میا شتہ یا کم و زیات۔ (بنا پہ اختلاف داقوالو یانتک)۔
 اوکومہ ایلاء چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کریں ہغہ ایلاء
 لغوی وہ صرف یو میا شتہ وہ او ہغہ میا شتہ یو کم دیرش و رگے وہ۔
 او نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ ہغہ میا شتہ کتب یبیا نو نہ
 نزدیکت نہ دے کرے۔ مِنْ نِّسَاءِ هُمْ کہ معنی لغوی مراد وی
 نولفظ دوطی او جماع پت مراد دے اوکہ معنی شرعی وی تو
 تقدیرتہ حاجت تیشتہ۔

سوال :- ایلاء خو معتدی کیبری پہ علی سرہ نو دلتہ یے مِنْ
 وے ذکر کریں ۹۔

جواب :- ز معشری و بیلی دی چہ دامتضمن کیبری معنی د
بَعْدَ (لَرَى وَالَى) لره یعنی يَبْعُدُونَ عَنْ نِسَاءِ هُمْ بِالْإِيلَاءِ
 (لرے کیبری دخیلو یبیا نو نہ پہ سبب د قسم سرہ)۔

جواب علی ابوالبقا وخیلی دی چہ دایلدیہ صلہ کتب علی اومین
دواریہ استعمالیبری۔ اوپہ دے لفظ کتب آزادہ بنجہ او وینزہ
مدحول بہا او غیر مدحول بہا تولے داخلے دی اگرچہ یہ وینزہ
کتب دے بعض علماء اختلاف شدہ دے۔

تَرْيِضُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ، مقصد یہ دے توقیت (وخت مقررولو)
کتب اول رد دے دظلم دجاہلیت لکہ محکمتیں ذکرشو۔ دوم مقصد
تادیب ورکول دی بنجہ تہ یہ ہجران (جدائی کولو) سرہ۔ دد
وجہ تہ وخیلے شوی دی یہ روایت دے عمر رضی اللہ عنہ کتب چہ
زنانہ دخیل تھاوتن تہ دخلورومیاشتوتہ زیات صیرنشی
کولے اودا واقعہ قرطبی ذکرکریدہ۔ دریم مقصد یہ دے کتب
تعلیم د فکر کولو دے تھاوتن تہ یہ طلاق ورکولو بنجہ تہ دے
دیارہ چہ تادی اوتکری یہ تطلیق کتب۔

قَالَ قَاءُ وَاَقَامَ اللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ، کافی تہ مراد رجوع کول دی
دخاوتن خیلے بنجہ تہ یہ جماع کولو سرہ اوکہ دخاوتن خہ عذر
وی لکہ مریض وی یا یہ جیل کتب بندی وی وغیرہ نورجوع
یہ نیت اوپہ قول سرہ صحیح دہ۔ یہ دے رجوع کتب اختلاف د
داین مسعود، ابن عباس رضی اللہ عنہم، نور و تابعینو او امام
ابو حنیفہ رحمہ اللہ یہ نیز دارجوع یہ خلور میاشتوتہ کتب دنتہ
دہ او کفارہ دقسم پرے واجبیری۔ اوکہ یہ خلور میاشتوتہ کتب
دنتہ یے رجوع اوتکرہ نوپہ دہ یا تہ طلاق دہ۔ اوپہ نیز د
عمر، عثمان، علی رضی اللہ عنہم او نور و تابعینو او امام شافعی،
مالک، احمد رحمہم اللہ علیہم یے رجوع یہ خلور میاشتوتہ کتب
اوتکرہ نو توقف بہ کیدے شی کہ اوس رجوع کوی نویتہ دہ او
کہ رجوع نہ کوی تو بیابہ طلاق لازمیری۔ غفور کتب اشارہ
چہ یہ کفارہ سرہ ددہ گناہ او بخسلے شی اورحیم کتب اشارہ
دہ چہ رخصت ورکول د کفارے رحمت د اللہ تعالیٰ دے، یا
غفور یہ نسبت دخاوتن دے اورحیم یہ نسبت د بنجہ سرہ
دے۔ وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ، عزم یہ اصل کتب ہنہ خیز دے

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ

او طلاق کرے شوئے زنا نہ یہ انتظار کوئی یہ خیال و خاتونو سرہ درے

قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكُنَّ مِنْ

حیض و نہ (طہر و نہ) او حلال نہ دی دوی لرہ چہ پتہ اوساق دوی

مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ

ہذا خیز چہ پیدا کرے وی اللہ تعالیٰ یہ بچہ دانہ دوی کہیں کہ چرے دوی

يَوْمَهُنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبَعُولَتُهُنَّ

ایمان لری یہ اللہ تعالیٰ او یہ ورخ روستن باندے او خاتونان دوی

أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا

دیر حقدار دی یہ واپس دوی یہ دغہ مدت کہیں کہ چرے دوی غواری

إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ

اصلاح لرہ او دیارہ دزناتو پشان دغہ حقونہ دی چہ یہ دوی باندہ لازم دی

بِالْمَعْرُوفِ وَاللِّرْجَالِ عَلَيْهِنَّ

یہ بشہ طریقہ سرہ او دیارہ دزناتو یہ دوی باندہ

دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۲۳۸﴾

او چتہ درجہ دہ او اللہ تعالیٰ زور آور حکمتونو والا دے۔

چہ دہغہ یہ کولو باندے دزیرہ عقد کرے وی او کلمہ یہ معنی دقسم
سرہ راغی نوعزم پتے ارادے تہ و ثیلے شی۔ طلاق یہ اصل کہیں
پراستل دی دقید نہ۔ او یہ شریعت کہیں پراستل د عقد
نکاح دی یہ ہغہ الفاظو سرہ چہ وضع دی یہ شرع کہیں دیارہ
د پراستلو د عقد (غوتہ) د نکاح۔ دامقابل د قاء وادے نوعزم
د طلاق یہ ترک د رجوع سرہ دے یہ دیکش د وہ اقوال دی
لکہ چہ مغکش ذکر شول۔ اول قول صرف عدم رجوع دہ یہ

خلور و میاشتو کتیں دا بیعتہ عزم ک طلاق دے اودا قول ک ابن مسعود رضی اللہ عنہ او امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ او تور و علماؤ دے اودے قول تہ قرطبی ہم (ک خپل مذہب خلاف) ترجیح و کر پیہہ دویم قول دادے چہ عزم دل تہ پہ قول سرہ دے روستو ک تیریدلو ک خلور و میاشتو تہ۔ یعنی عزم پہ معنی ک واقع کیدلو دے اودا قول ک عمر او تور و صحابہ کرام و رضوان اللہ اجمعین او تا بیعتو دے لکہ چہ مخکین تیر شوی دی۔ او پہ دے طلاق کتیں ہم ک اہل علم و اختلاف دے۔ ک عثمان، علی او ابن مسعود رضی اللہ عنہم او امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ او زاعی رحمہ اللہ پہ نیز یاسدے دایو طلاق یاسن دے او پہ نیز ک ابن مسیب او مکحول، زہری او امام مالک رحمہم اللہ تعالیٰ دایو طلاق رجعی دے۔

فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، عزم پہ زہرہ کتیں خبر دے ک لو سرہ مستلزم دے کہ پہ زہرہ سرہ وی او کہ تہ وی نو سمیع علیم ک ہتے سرہ تعلق لری او دا جملہ پہ خائے ک جزا یاسدے قائم دہ یعنی قَلِيْلٌ قُوَّةً۔ او دا بنادہ پہ دویم قول یاسدے۔

۲۲۸ ربط۔ ہر کہ چہ پہ عزم ک طلاق سرہ طلاق واقع شو تو بنجہ طلاقہ شوہ نو اوس ک ہتے ک پارہ وخت ک عدت ذکر کوی۔ او پہ دے آیت کتیں شیر حملے دی او ک دھر پوے جدا جدا مقصد ک۔ وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ، دا اولہ جملہ دہ او پہ دیکتیں ذکر ک طلاق ک عدت دے ک خاص قسم مطلقو (طلاق کرے شو)۔ الْمُطَلَّقَاتُ، اگر چہ عام دے لیکن پہ تور و خصوصو سرہ یے تخصیص کرے شو دے۔ اول دا چہ دایہ مد خول بہا وی (چہ نزدیک و سرہ شوے وی) ٹک کہ چہ حکم ک غیر مد خول بہا پہ سورہ احزاب سک کتیں ذکر دے۔ دویم دایہ غیر حاملہ وی چہ ہتے تہ حاملہ و ٹیلے شی ٹک کہ چہ حکم ک حاملے ک عدت پہ سورہ طلاق سک کتیں ذکر دے۔ دریم دایہ حائضہ وی یعنی حیض پہ راغی نا بالغہ او آئیسہ (بو دئی) یہ تہ وی ٹک کہ چہ کھوئی عدت ہم پہ سورہ طلاق سک کتیں ذکر دے۔ خلورم دا چہ دایہ آزادہ وی

محکمہ چہ دے وینترے عدت دوه حیضہ دے پہ دلیل د حدیث سرہ
دا قول د ائحوار یعودے۔ او د داؤد ظاہری، ابن کیسان او ابن
سیرین رحمہم اللہ مذہب دادے چہ دے وینترے عدت د آزادے
یشعے پشان دے او حدیث د اول قول ضعیف دے لکہ چہ ابن
کثیر ذکر کری دی۔ لیکن دغہ حدیث موقوف صحیح دے او پہ
وخت د عدم د صحیح مرفوع حدیث کیں پہ موقوف یا نہ دے
عمل کیدے شی او ابن کثیر و ثیلی دی چہ پہ صحابہ کرامو
کیں پہ دے مسئلہ کیں خلاف تیشته۔ او کله چہ د سلف و صالحینو
عمل د ضعیف حدیث تاغید کوی تو پہ ہتے یا نہ دے عمل کول
جائز دی۔

سوال :- الْمُطْلَقُ عام دے او تخصیص تربتہ د پنحو اقسامو
کرے شوے دے تو یو قسم پلے شو او پہ تخصیص بعد التعمیم
کیں ضروری دہ چہ عام افراد پہ دیروی د خاصوتہ ؟
جواب :- دا اگر چہ یو قسم دے لیکن طلاقو کرے شو و پنحو کیں
مدحول بہا حیض والا آزادے یشعے پہ اعتبار د افرادو سرہ
دیرے وی او دایدا ہتتا معلومہ دہ۔

یَتَرْتَضْنَ کیں تعبیر د امر نہ پہ خیر سرہ تاکید د حکم پیداکوی
لکہ یہ دُعَا کیں و ثیلے کیری رَحِمَكَ اللَّهُ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ۔
بِأَنْفُسِهِنَّ کیں یا سببہ دہ او متعلق دہ پہ یترتضن پورے۔ یا
یا ریاتی دہ او انفسہن تاکید دے د ضمیر متصل پہ یترتضن
کیں۔ او مراد د تَرْتَضْنَ تہ دیل سری سرہ نکاح تہ کول دی۔
ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ، مفعول قیہ دے پہ حذف د مدت سرہ یا مفعول
یہ دے پہ حذف د مَضَى سرہ۔

سوال: قُرُوء جمع کثرت دہ او ثلاثہ لفظ جمع د قلت دہ نو
تمیزے جمع قلت (اقراء) سرہ پکارو و۔
جواب: عل ہر کله چہ الْمُطْلَقُ جمع کثرت وہ تو دہتے پہ مناسبت
سرہ یشعے دا جمع کثرت ذکر کرے۔
جواب: عل دیتہ اِتِّسَاع و ثیلے شی چہ یوصیغہ د پلے صیغہ پہ حُا

استعمال اول جائز دی۔ جواب ع۔ یہ نیز د میرد دا پہ اصل کتیں
ثلاثة من قروء دے۔

قروء جمع دقروء دہ پہ اصل کتیں جمع کیں لوتہ وٹیلے شی تو پہ
حال د حیض کتیں اجتماع د ویتے دہ پہ رحم کتیں او پہ حال د طهر
کتیں اجتماع د ویتے دہ پہ باقی بدن کتیں۔ یا پہ اصل کتیں راتل
د وقت معتاد (عادی وخت) دی او پہ حیض او طهر کتیں عادی
وختونہ وی۔ او دقروء اطلاق پہ حیض او پہ طهر د وارو باند
کیری پہ طریقہ د اشتراک لفظی یا پہ طریقہ د اشتراک معنی
سرہ۔ او دلالت پہ مراد دقروء کتیں د اہل علمو اختلاف دے۔ پہ
نیز د عمر، علی او ابن مسعود رضی اللہ عنہما او تابعینوا و امام
ابو حنیفہ رحمہ اللہ د دینہ مراد حیضونہ دی۔ یعنی چہ پہ اختتام
د درے حیضونہ سرة عدت ختم شو۔ او پہ نیز د عائشہ او ابن
عمر او زید بن ثابت رضی اللہ عنہم او بعض تابعینوا و امام شافعی
رحمہ اللہ د دینہ مراد طهر و نہ دی او بیل قول د امام شافعی دا کہ
چہ قروء نہ مراد انتقالات دی د طهر نہ حیض نہ او طلاق پہ
پہ حالت د طهر کتیں وی تو پہ درے انتقالات سرة عدت
ختم شی۔ وَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ يَكُنْ مِنْ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِ مِثْلِ
كُنْ يَوْمَ مِثْلٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ دا دویمہ جملہ دہ مقصد پہ دیکتیں
تاکید دے د عمل کو لو پہ ثلاثة قروء باندے او ترغیب و رکول
دی زنا توتہ پہ امانت دارئی سرہ پہ ہغہ حال تو کتیں چہ ددی
د نفسونہ سرة خاص دی۔ مَا خَلَقَ اللَّهُ نَه مراد حیض او حمل دے
او د زنا توتہ پہ دے پتہ ساتلو کتیں بعض غلط غرضونہ او مطلبونہ
دی ددے وچے نہ یے ددے کتمان نہ نہی او کبرہ پہ تاکید سرہ۔
یو تاکید پہ لَا يَحِلُّ سرہ دویم پہ إِنْ كُنْ يَوْمَ مِثْلٍ سرہ او کتمان
نہ مراد د حمل او د حیض حال پتول دی۔ او د زمخشری پہ نیز
کتمان اسقاط حمل تہ ہم شامل دے۔ أَرْحَامِ مِثْلٍ جمع د رحم
دہ حائے د جو پید لو د میجی تہ وٹیلے شی پہ خیمتہ د مور کتیں۔ او
د دے پیدائش د وچے نہ رشتہ او خپلوی جو پیری ددے وچے نہ

قرابت (نسبت) تہ ہم رحم و ثیلے شی۔ اِنْ کُنَّ یَوْمَئِذٍ اَہَ دَ اَ شَرَطَ کَ
دَ پَ اَ رَہَ دَ تَ ہداید، دَ تَقید دَ پَ اَ رَہَ تَ ہ دَ مَ حَ کَہَ چَہَ دَ غَیَر مَؤ مَن اَ تَ و دَ پَ اَ رَہَ
دَ کَ تَ مَ اَ ن اَ جَازت تَی شَ تَہ۔ تَ وِیَہَ دَ مَ کَی تَ اَ شَ اَ Rَہَ دَ ہَ چَہَ تَ قَاضِی
دَ صَ حَ حَ اَی مَ اَ ن دَ ا دَ ہَ چَہَ کَ تَ مَ aَ N بَہَ تَ ہ کَ وِی اَ و ا دَ ا دَ ا مَ اَ ن تَ بَہ کَ وِی۔
اَ و دَ ا اَ نَ کَ شَ تَ کَ دَ پَ aَ Rَہَ Tَ ہ دَ مَ بَ لَکَہَ کَ لَہَ چَہَ شَ رَ طَ یَہَ طَ و رَ دَ قَ رَ ضَ
اَ و تَ قَ دِی رَ وِی اَ و مَ قَ صَ دَ بَ کَی تَی تَ حَ قِی قَ دَ حَ صَ و لَ دَ شَ رَ طَ اَ و دَ عَ مَ
دَ ہَ غَہَ Tَ ہ وِی تَ وَ ہ لَ Tَہ اَ نَ اس تَ عَ مَ aَ لِی رَی۔ اَ و دَ کَ رَ دَ جَ aَ نِی تَ و دَ اَی مَ aَ
دَ ا فَ aَ دَ مَ دَ کَ مَ aَ l اَ مَ aَ n دَ pَ aَ Rَہَ دَ مَ۔

وَبَعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا، داد ریمہ
جملہ دہ او پہ دیکھیں مقصد ذکر مصلحت کد عدت دے۔ چہ
ہغہ رجوع کول کد خاوند دی شیئے تہ۔ او ترغیب دے رجوع کول تہ
دے کد پارہ چہ کد طلاق کد اثر ازالہ اوشی۔ یعول دلنہ جمع کد یعل
دہ خاوند تہ و ثیلے شی کد وجے کد او چتوالی کد ہغہ یہ شیئے یاندے
دارنگ بعال جماع تہ و ثیلے شی۔ او یعل مالک، سید او
من کرتہ ہم و ثیلے شی او داصفات پہ خاوند کیں موجودی
او ہر کلمہ چہ رجعت کد خاوند حق دے بغیر کد رضا کد شیئے تہ
نو کد دے سرہ لفظ کد یعل پورہ مناسب دے۔ او ہن ضمیر مطلقات
تہ راجع دے لیکن سوق کد کلام دلالت کوی چہ کد دیتہ مراد
مطلقات دی پہ طلاق رجعی سرہ۔ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ کیں رد نہ
مراد وایسی دہ۔

سوال :- صیغہ ذِ اَحَقِّ کَ تَقْضِیْلِ دِیَا رَہ دَہ تَقْضَا کَ حَقِّ کَ غَیْرِ
کَوِی اَوْ حَال دَادے چہ پَہ عَدَت کَبِش حَقِّ کَ رَجُوع کَ زَوْج تَہ کَ
غَیْرِ دِیَا رَہ تَیْشْتہ ۹

جواب علی دلتہ احق یہ معنی کہ حقیق دے معنی تفصیلی پکین
تیشہ۔ جواب علی لفظ دین آزاد کا اصلاحاً یہ طریقہ کہ مفہوم
شرط تقاضا کوئی چہ زوج (خاوند) ارادہ کہ اصلاح نہ لری تو
ہم ہتھ لری حق کہ رجوع شتہ۔ او ہر کلمہ چہ ارادہ کہ اصلاح لری
تو بیا خود یر حق دار دے۔ اور رجوع نہ یے رد یہ دے وجہ و ثبوت

چہ کہ ترخیص نہ ہے شیخہ واپس کرلے یا کہ حرمت رہے وخت کہ تیریدلو
 کہ عدت کتب، نہ حل نہ ہے واپس اوگر عھولہ۔ فِي ذَلِكَ كَيْسُ اشْأَرِ
 دہ زمانے کہ تربص (عدت) نہ۔ اِنْ اَرَادُوا اِصْلَاحًا، دھید کہ پیارہ
 کہ استحقاق کہ رجوع نہ دے بلکہ کہ ترغیب کہ پیارہ دے۔ داد دے
 کہ پیارہ چہ رد او نہ تھی یہ طریقہ کہ جاہلیت چہ ہغوی بہ کہ
 ضرر و رکولو کہ پیارہ رجوع کولہ۔ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ
 داخلورمہ جملہ دہ یہ دیکھیں مقصد کہ شیخہ خاوند حقوق ذکر
 کول دی یہ یویل یا نہ ہے۔ اور عایت کول کہ ہغہ حقوق و طلاق
 نہ مانع دے اوضمیر کہ هُنَّ مَطْلَقَاتُ نہ نہ دے راجع بلکہ یہ
 قرینہ کہ ردھن سرہ ہغہ دو پیارہ زوجہ اوگر عھولہ۔ یا ضمیر
 نساء نہ راجع دے چہ یہ للذین یؤثون من نساء ہم کتب ذکر
 دے۔ او یہ دے جملہ کتب پیر فصاحت او بلاغت کہ چہ مستلزم
 دہ ذکر کہ حقوق کہ جانیبولہ تَوْبَهُ لَهُنَّ كَيْسُ حقوق کہ شیخہ ذکر
 دی یہ خاوند یا نہ ہے او یہ عَلَيْهِنَّ كَيْسُ حقوق کہ خاوند ذکر
 دی یہ شیخہ یا نہ ہے۔ او ہرکہ چہ حقوق کہ خاوند او مشہور
 او مسلم دی یہ تلو وادی تو کتب خو حقوق کہ شیخو جاہلیت والا
 نہ مئی او بعض عوام مؤمنان ہم یہ ہغہ کتب سستی کوی کہ دے
 وجہ نہ لَهُنَّ ہے معکبش را ورا و تشبیہ کہ شیخو کہ حقوقی
 ناریتو سرہ و رکہ۔ قرطبی کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل
 ذکر کریں چہ عَہ بہ شیخہ نہ عَہ خائستہ کووم کہہ شیخہ چہ
 ماتہ عَہ خائستہ کوی دار تک صحبت او معاشرت یہ معروف
 طریقہ یہ خاوند یا نہ ہے حق دے او یہ شیخہ یا نہ ہے طاعت
 کول دی کہ خاوند کہ شریعت مطابق۔ دل نہ تو حقوق قرطبی یہ
 تفصیل سرہ ذکر کری دی۔ اولفظ کہ مِثْلُ دے عین مشابہت کہ پیارہ
 او کہ عدت کہ پیارہ نہ دے بلکہ صرف کہ مشابہت کہ وجوب کہ پیارہ
 دے۔ بِالْمَعْرُوفِ، نہ مراد شرعی طریقہ دہ عَہ کہ چہ تفصیل کہ
 حقوق کہ زوجینو یہ احادیثو کتب ذکر دے۔ سنن ابن ماجہ
 او سنن ابی داؤد کتب کہ دے کہ پیارہ ایواب کیبشود لے شوی دی۔

الطَّلَاقُ مَرَّتَيْنِ فَاَمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ

طلاق (رجعی) دوه کرته دی نورایتینکول د شیخ دی په ینه طریق سره

أَوْ تَسْرِیْحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ

یا پریخودل دی په خاښته طریق سره او حلال نه دی

لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ

تاسو لره چه داخل تاسو دهغه مال نهچه تاسو ورکړی دی هغوی ته

اودارنگ په مشکوة المصابیح کښ هم د وللر جلال علیهن درجه، دا پنځمه جمله ده او په دیکښ مقصد دیو وهم دفع کول دی هغه داچه د مخکنی جمله نه وهم پیدا کیږی چه تاریته او شیخ په برابر وی؟ نو که هغه جواب او شو په دے جمله سره. اوزیا توالے کدریچه د تاریته په زنا ته یا ندے په دوه وچوسره دے اول داچه تاریته زیات دے د زنا ته نه په ډیرو امور وکښ لکه په کمال د عقل کښ او په دیتا کښ، په میراث کښ او په صلاحیت د امامت او قضا او شهادت کښ. او اختیار د طلاق او رجوع کښ بغیر رضا د شیخ نه. او دویمه وجه داده چه بعض حقوق د تاریته په ذمه دی لکه التزام د مهر او نفقه او حفاظت دهغه او دهغه د مصلحتو وحقاقت او دایه سورة نساء سکا کښ دی. قرطبی و تبلی دی چه په دے جمله کښ اشاره ده تیزئی وړکولو د تاریتو ته په ینه ژوند کولو او په خرچ کولو کښ وسعت کول په زنا تو یا ندے ځکه چه افضل شخص په ځان یا ندے زیات بوج اوری. واللہ عزیز حکیم، داشپرمه جمله ده او په دیکښ تسلی ده تاریتو اوزنا تو ته په تشریح د تیر شوی حکمونو سره. نو عزیز کښ اشاره ده چه په وجوب د حقوقو د زنا تو کښ د تاریتو په عزتی او سپکوالے نیشته. او حکیم کښ اشاره ده چه په زنا ته یا ندے د تاریتو غوره والے د الله تعالی د حکمتو نو د وجه نه دے په دیکښ په هغه یا ندے څه اعتراض نیشته.

شَيْءًا إِلَّا أَنْ يَخَافًا أَلَّا يُقِيمَا

ہیچ چیز مگر یہ ہذا وخت چہ ویریدی تاسوجہ پابندی بہ اونکری دوی

حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا

د پولو د الله تعالى نو کہ چرے تاسو ویرہ کوئی چہ دوی بہ پابندی اونکری

حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي مَا

د پولو د الله تعالى نو تیشہ کناہ دوی باندے یہ ہذا مال کنس

افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ

چہ فدیہ کنس درکوی زانہ یہ ہذا سرہ دا پولے د الله تعالى دی

فَلَا تَعْتَدُوا وَهَاجَ وَمَنْ يَشْعُرْ

نو تیریدل مہ کوئی د دغا پولونہ او چاچہ تیریدل اوکول

حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۲۲۹﴾

د پولو د الله تعالى نہ نو دغا کسان دوی ظالمان دی ۔

۲۲۹ یہ دے آیت کنس ہم شپہر جملے دی ۔ او یہ دیکھیں شمار دے طلاق رجعی او دہے نہ رجوع یا عدم رجوع او دے شے د مہر واپس کولونہ منع او د خلع مسئلہ ذکر کوی ۔

ربطہ متعین آیت کنس یے د خاوند حق د رجوع کولو ذکر کرو او د ہذا ددرے اوچتوالے نو اوس ذکر کوی حق د طلاق و کولو دہذا او اختیار د رجوع کولو سرہ د کولو نہ یہ طریقہ د جاہلیت باندہ چہ یہ جاہلیت کنس د طلاق و کولو د پارہ د شمار سخہ حد نہ دو دارنگ د رجوع د پارہ ہم شمار نہ وؤ ۔

الطَّلَاقِ مَرَّتَيْنِ، یہ الطلاق کنس الف لام عہدی دی یعنی ہذا طلاق چہ یہ ہذا پسے خاوند د رجوع حق لری یا ہذا طلاق چہ سنت او احسن دے ۔ او دامصدر یہ معنی د تطلیق سرہ دے او مضاف پتہ دے یعنی عدد د تطلیق ۔ مَرَّتَيْنِ نہ مراد تثنیہ

د تکرار د پاره نه ده لکه لفظ د گزرتین بلکه د تثنیې د پاره په طریقه
د تفریق سره ده یعنی دوه طلاقه په یو بل پسې او دا احسن طریقه
ده او دوه په یوځای وکول هم جائز او واقع دی لیکن اختلاف
یکس شته خو د سنت د طریقه نه خلاف دی.

فَإِمْسَالُكُمْ بِمَعْرُوفٍ، د امیتا ده او خبریې پټه ده یعنی احسن
وَأَفْضَلُ، یا مېتدا پټه ده یعنی قَالُوا جِبْ عَلَيْكُمْ إِمْسَالُكُمْ، او د
امسالك نه مراد رجوع کول دی بالاتفاق. او معروف نه مراد
الاده د اصلاح او شرعی طریقه ده. او تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ، او د اختیار
د پاره ده او تسریح په اصل کیش پریښودلو ته وئیل شوی. او په
دیکبش دوه اقوال دی اول قول داچه رجوع نه کوی تر دے
پوره ده چه عدت یې تیر شوی او احسان دادے چه دهغه نه
هیڅ حق نه منع کوی او ضرر هم نه ورکوی د جاهلیت والو په شان
او دا قول ابن کثیر د ابن عباس رضی الله عنهما نه نقل کریږي.

دویم قول دادے چه د دینه مراد دریم طلاق وکول دی لکه په
حدیث کیش وارد دی چه الطلاق مرتان نازل شو نو چا تپوس او کړو
چه دریم طلاق کوم ځای ته دے نو بی کریم صلی الله علیه وسلم
أَوْفَرَمَا نَعِيلٍ چه تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ. روایت ابن جریر، بیهقی، ابوداؤد
سیوطی او ابن کثیر ذکر کړې دے. او امام رازی اول قول ته ترجیح
ورکړیده په یوځو وجو سره اول داچه دریم طلاق روستو په
فَإِنْ طَلَّقَهَا سَرَةً ذَكَرَ دے. دویم داچه روستو یې خلع ذکر کړیده
او خلع د دریم طلاق نه روستونه کېږي. او ابن عطیه او ابو حیان
دویم قول غوره کریږي. وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ
شَيْئًا، دا خاوندانوته خطاب دے په وخت د طلاق وکولو کیش
یعنی کوم مهر چه خاوندانوته پشمخه له ورکړې وی نو دهغه نه هیڅ حصه
واپس نشي اخستله او دارنگ په سوره نساء منک کیش هم دی.
او دا تقاضا دهغه احسان ده چه مخکین ذکر شو او په دے وجه
سره دا د مخکین جمله سره ربط لري. اَتَيْتُمُوهُنَّ عام دے مهتره
او نور خیزونه چه په طریقه دهې اوصاف یې له ورکړې وی.

إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ، دَا استثناء مفرغ ده توبہ ماقبل
 کیں عبارت پت دے یعنی قی وقت من الاوقات الا وقت الخوف
 اَوْ يَسْتَبِ مِنْ الدُّبَابِ اِلَّا بِسَبَبِ الْخَوْفِ - اَنْ يَخَافَا، یہ تاویل
 دے مصدر سرہ دے اوضمیر یہ یخافا اَوْ یُقِیْمَا کیں شیخے اوحاوند ته
 راجع دے۔ اود خوف نه مراد یقین کول دی یا علم دے یا ظن دے
 یا ایرہ کول دی۔ لیکن هرکله چه دا د مستقبل زمانے سرہ تعلق
 لری اوحظر ناک حالت دے دے وچه نه یے تعبیر یہ خوف
 سرہ اوکریے شو۔ اومعکس جمله (لکم) کیں خطاب وواو یہ
 دیکیں صیغہ د غائب ذکر دی۔ دیتہ التفات وئیلے شی۔ حُدُودَ اللَّهِ
 د حد ودمعنی معکس تیرہ شویده اودلتہ مراد حقوق د زوجیت
 دی د جائینوتہ۔ اود دے جملے ته روستو تقدیر د عبارت دے
 یعنی قَبِيحُور لَكُمْ اَخَذْتُ مِنَ الزَّوْجَةِ، رجائز دی تا سولہ
 اخستل د یوخیز د شیخوتہ یہ بدل د طلاق وکولو کیں) اودیتہ
 خلع وئیلے شی۔ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
 دا خطاب دے اولیاؤ د شیخے حاوند ته یا امراؤ یا صالحین و مسلمانا
 ته اوپہ دے جمله کیں هم التفات دے د غائب ته خطاب ته
 اوپہ دے خطاب کیں وجہ دا ده چه هرکله شیخه حاوند اقامت
 او یا بتدی د حدود الله ته کوی بلکه د دوی پہ مینج کیں ورانے
 اوچکریے پیداشی تو د دوی اولیاؤ یا امراؤ یا صلحه کوونکو
 مسلمانا تو ته خطاب دے د صلح کولو پہ سورۃ نساء ۳۵
 کیں اوهرکله چه هغوی د صلحه کولو ته عاجز شی تو بیا دا خطاب
 دے چه فَإِنْ خِفْتُمْ۔ پہ دے ترتیب کیں اشارہ ده چه پہ خلع
 کولو کیں تا دی کول نه دی پکار حکم چه داسبب د دشمنی کرشی
 د مسلمانا تو پہ مینج کیں۔ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا کیں ضمیر د تثنیہ
 شیخے حاوند ته راجع دے۔ فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ، صاحب اللباب
 وئیلی دی چه یہ خوف د حاوند اوشیخے کیں خلور اقسام دی
 اول داچه خوف د طرف د شیخے ته وی چه هغه خیل حاوند
 بدگتری او تاقرمانی کوی۔ تو حاوند له جائز دی چه پہ خلع

سره دهنه ته مال واخلی لکه چه دایه حدیث د جمیله بنت عبد الله
 ابن ابی اوفی رضی الله عنها کتب ذکر دی چه هغه بخاری روایت
 کړې ده. دویم قسم داچه خوف د خاوتن د طرف ته وی چه خپله
 ښځه وهی ټکوی او تکلیف او اذیت ورله ورکوی دے د پاره چه
 قدیه ترینه واخلی او خلع او کړی نو داسه صورت کتب خاوتن
 له قدیه اخستل د ښځه ته حرام دی دوی د مخکین جملې ته
 (لا یحل لکمران تاخذوا شیئا) دریم قسم دا دے چه خوف
 د دواړو طرفو ته وی خو دواړه په خلع یا دے رضاشی توپه
 دے کتب اختلاف دے لیکن په نیز د اکثر اهل علمو دا خلع
 جائز ده او قدیه اخستل حلال دی. مخلوم قسم دا دے چه
 خوف د دواړو طرفو ته وی توپه دے صورت کتب خلع جائز
 ده لیکن خاوتن لره قدیه اخستل د ښځه ته حرام دی. توفلا
 جناح علیهما مصداق د اول قسم دے. او دریم قسم هم پدیکتب
 داخل دے.

سوال: په آیت کتب ۹ شرط د دواړو خوف ذکر کړیدے او په
 اول صورت کتب خوف د یو جانب ته دے او په دریم صورت
 کتب خوف یا لکل نیشته؟

جواب: هرکله چه خوف د ښځه د طرف ته شروع شی تو هغه
 مستلزم دے خوف د خاوتن لره تبعاً. او دریم صورت د جواز دے
 په دلیل د آیت سورة نساء بک سره.

سوال: هرکله چه قدیه ښځه ورکوی توفلا جناح علیهما تثنیه
 ولے ذکر کړه؟

جواب: ښځه قدیه ورکوی او خاوتن قدیه وصولوی نو دواړو
 باندے کناه نیشته.

فائده: په خلع کتب د اهل علمو اختلاف دے چه دا طلاق
 دے او که صرف فسخ د نکاح ده توپه نیز د عثمان، علی او ابن
 مسعود رضی الله عنهم او بعض تابعینو دا طلاق دے. او د اهل
 د امام مالک او امام ابو حنیفه رحمهما الله هم دے او په دیکتب

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ

نو کہ چرے درسم طلاق ورکری خاوند نو حلال نه ده دا بنجه هغه لره روستو دے نه

حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ

تر دے پورے چه نکاح اوکری دخاوند بل سره نو که چرے

طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ

طلاق ورکری دویم خاوند هغه لره نو نیشته گناه په دے دواړو باندے چه

د دوی په نیز تیت د دوه او د دریو طلاقو هم صحیح دے لیکن د امام ابوحنیفه په نیز په دے صورت کتب به طلاق یا عن لازمیری او په نیز د ابن عباس رضی الله عنهما طأؤس او عکره خلع قسح د نکاح دے خو طلاق نه دے او دایو قول د امام شافعی او د ابو ثور او اسحاق بن راهویه رحمهم الله هم دے او د دواړه جانیبنو د لایثیل مفسرینو او محدثینو ذکر کړی دی -

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا، تِلْكَ الْأَشْأَرَةُ الَّتِي هِيَ أَيْ تَوْتُوا وَحُكْمُونَهَا وَتَعْتَدُوا سِرَّهُ مُتَعَلِّقٌ وَوَدَّ لَا تَنْكَحُوا الْمُشْرَكَاتِ تَهْتَرُ دے خائے پورے - حد و دهغه او امر او نواهی دی چه شرع د هغه د تجاوز کولو ته منع کړې وی او په هغه کتب زیاتے او کس کول دواړه حرام وی نو فلا تعتدوها یئ او ویلو - حُدُودُ اللَّهِ دوه قسمه دی یو قسم او امر دی چه د هغه نه اعتداء زیاتے او خلاف کول حرام دی دویم قسم نواهی دی چه هغه ته د مخالفت په طور سره نزدیکت حرام دے نو اعتداء دواړو ته شامل دے - او په دے اعتداء کتب د عدد د طلاق شرعی نه تجاوز کول او په کیفیت د تطبیق کتب تجاوز کول هم داخل دی او هغه طلاق ته رچه په عد دیا به کیفیت یئ تجاوز او کړې شی بدعی یا حرام وئیلے شی - وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ، په دے جمله کتب تاکیدات دی - اول داچه په دے کتب عموم دے روستو د خاص خطاب ته - دویم داچه په دیکتب حکم کرید چه

يَسْتَرِاجَعًا اِنْ ظَنَّا اَنْ يَّسْقِيَنَا

درگرخی یوبل ته ریه نکاح سره که چکر گمان کوی چه یا بندی به کوی

حُدُّوْا اللّٰهَ وَتِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ

د پولو د الله تعالی او دا پوله د الله تعالی دی

يَبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

الله بیا توی دا د پاره د داسه قوم چه پوهه لری -

دا ظلم دے۔ دریم حصر د ظلم یے کریدے په لفظ اولیٰ لکي کُفْم او معرفه راوړلو د الظالمون سره۔ او دا تعدی مستلزم ده ظلم لره په عان باند په سبب د گنا هو تو کولو۔ او ظلم د خاوتد لره په ښځه یا نسا او ظلم د ښځه لره په خاوتد یا نسا دے۔

۲۳۰ په دے آیت کیش دره جملے دی او په دیکتیش ذکر د دریم طلاق او د هغه نه یے د حل (حلال کیدلو) طریقہ بیان کریدے۔ فَإِنْ طَلَّقَهَا، قرطبی و بیلی دی چه اجماع ده په دے باند په چه په دے لفظ کیش دریم طلاق مراد دے۔ نوکه تسریح کیش دریم طلاق ته اشاره وی نو هغه اجمال وړ او دا د هغه تفصیل دے۔ او که تسریح پر یتودل د رجوع وی نو دا مستقل دریم طلاق ته اشاره ده او دلیل داد په چه دلته یے قار او په ده چه دلالت کوی په روستوالی د دے طلاق د مخکیش الطلاق مرتان ته۔ دویم دلیل داد په چه ضمیر فاعل د طلقها راجع دے هغه خاوتد ته چه مخکیش یے دوه طلاقونه وړکړه دی او ضمیر د ها هغه ښځه ته راجع دے چه هغه ته یے دوه طلاقونه وړکړه دی۔ او په حرف د قاء سره ذکر کول اشاره ده چه شرعی طریقہ داده چه دریم طلاق دے د مخکیش دوه طلاقو سره نه جمع کوی بلکه روستو و ورکوی۔ نو معلومه شوه چه دره طلاق په یو ځای یا په یو کلمه کیش جمع کول د طریقہ شرعی نه خلاف کول دی د دے وجه ته علماء احناف هم هغه ته بدعی طلاق وائی۔

قَدْ تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكَحَ زَوْجًا غَيْرَهُ . مِنْ بَعْدِ نَهْ مراد روستو
 د دریم طلاق نہ او کہ ضمیر اول خاوند نہ راجع دے۔ او حتی
 د غایب د پارہ دے۔ تَنْكَحَ کیش نسبت دلتہ بشکے نہ کرے شوے
 دے حکم چہ د نکاح نہ مراد دلتہ جماع دہ صرف عقد د نکاح
 نہ دے۔ یا د دے وے نہ چہ یہ دے عبارت کیش اختصار
 دے۔ او احناف وائی چہ دا دلیل دے چہ بشکے عقد د نکاح
 کو لے شی۔ زَوْجًا نہ مراد دویم خاوند دے۔ ہر کہ چہ د تَنْكَحَ
 نہ مراد جماع شی نو زوجیت حاصل شویدے یہ مخکیش
 عقد د نکاح کو لوسرہ۔ او کہ د تَنْكَحَ نہ مراد عقد شی نو زَوْجًا
 مجازاً یہ اعتبار د مَایُوُولُ اَلِیْہِ سرہ وئیے دے۔ او یہ دے
 لفظ کیش تصریح دہ چہ تحلیل یہ زنا کو لوسرہ او یہ نکاح
 فاسدہ سرہ نہ حاصلیری حکم چہ ہغے نہ شرعاً زوج نشی
 وئیے کیدے۔ غَيْرَهُ لفظ کیش تاکید دے چہ مخکیش زوج نہ
 دے مراد بکہ د ہغہ نہ غیر مراد دے۔

د دے نکاح نہ وپاندے عدت تیریدل ضروری دی یہ دلیل
 د آیت نو د عدت سرہ اوروستو دے نکاح نہ د تحلیل (حلالیہ)
 د پارہ جماع د دویم خاوند شرط دہ یہ دلیل د حدیث عسیلہ
 چہ بخاری کتاب الشہادات کیش راوے دے۔ او یہ نیز د بعض
 مفسرینو جماع ثابت دہ یہ لفظ د تَنْكَحَ سرہ۔ او یہ دیکھن بعض
 فقہاؤ نسبت کریں دے سعید بن المسیب نہ چہ ہغہ د شرط
 لکولو د جماع قائل نہ دے لیکن ابن کثیر یہ ہغے یا تنہا اعتراض
 کرے دے چہ د سعید بن المسیب نہ ہم حدیث د عسیلہ نقل د
 فاسدہ سوال دا دے چہ نکاح د دویم خاوند سرہ یہ شرط
 د تحلیل (چہ ہغوی نہ محلل او محلل لہ وئیے شی) دا نکاح
 صحیح دے او یہ دے سرہ تحلیل حاصلیری او کہ نہ پدیکش
 د اہل علمو اختلاف دے۔ د امام مالک، اوزاعی اوسقیان ثوری
 یہ نیز دا نکاح فاسد او واجب الفسخ دے او یہ دے سرہ د
 اول خاوند د پارہ حِلِّ (حلالیہ) نہ حاصلیری او دلیل

دے دوی ہغہ حدیث دے چہ ترمذی او نسائی وغیرہ راوی دے دے
 چہ لعن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم التحلیل والمحلل کہ۔
 امام ترمذی و بیہی دی چہ دا حدیث حسن صحیح دے اوپہ دے
 یاس دے عمر، عثمان او ابن عمرو رضی اللہ عنہم عمل کریکے۔
 اودا قول دے سفیان ثوری، ابن مبارک، امام مالک، امام شافعی،
 امام احمد او اسحاق رحمہم اللہ ہم دے او بیہی دی چہ یہ
 دے سرہ ویشتلے کیری قول دے اصحاب الرائی۔ اوپہ سنن ابن
 ماجہ کہیں یہ حدیث دے عقبہ بن عامر رضی اللہ عنہ کہیں محلل
 تہ یثے تیس مستعار دے سوال پیسے، و بیہی دی۔ اوپہ حدیث
 دے مستدرک کہیں دینہ سقاح و بیہی دے (پہ معنی دے زنا) اوپہ نیز
 دے ابی لیلی او یورایت دے اوزاعی دا نکاح جائز دے او شرط دے تحلیل
 باطل دے۔ او دے امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ تہ دے روایات دی یو
 داد دے چہ دے دخول یثے او کپرو نو نکاح دے ہغہ محکم کہیں سرہ جائز دے
 او تحلیل پیرے حاصل کیری۔ او دویم روایت دا دے چہ یہ دے
 نکاح سرہ تحلیل تہ راخی۔ یہ دے کہیں تورا قوال ہم قزطبی
 ذکر کری دی۔ ابن کثیر حدیث دے لعن دے محلل او دے ہغہ یہ
 معنی کہیں تہ اول او دے احادیث ذکر کری دی او و بیہی دی چہ دا
 نکاح یہ نیز دے جمہور و اشہو باطل دے۔ نو غورہ دادہ چہ یہ دے
 نکاح سرہ تحلیل تہ راخی او تاویلات دے احنا قو دے حدیث دے ظاہر
 تہ خلاف دی۔

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا نِكَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا، یہ دے جملہ کہیں دے
 نکاح ثانی تہ روستو دے اول خاوند دے پارہ دے تحلیل ذکر کوی چہ دے
 ہغہ اول شرط طلاق و رکول دی دے دویم خاوند دے ہغہ تہ۔ او
 دویم شرط عدت تیریدل دی او دریم شرط رضا دے ہغہ دے۔
 عَلَيْهِمَا ضَمِيرُ أَوَّلِ خَاوِنْدِ أَوْ يَتَرَاجَعَا تہ راجع دے۔ یتراجعا رتراجع
 تہ مراد نو دے عقد کول دے نکاح دی سرہ دے ارادے دے حسن معاشرہ
 تہ۔ اِنْ طَلَّقَا أَنْ يَقْتِمَا حُدُودَ اللَّهِ، دے ظن تہ مراد علم دے لیکن
 دے مستقبل یہ پارہ کہیں یقین نشی حاصل دے دے دے ویتے

دھتے نہ یے پہ ظن سرہ تعبیر اوکرو۔ اوحدو وکالہ نہ مراد حسن
 معاشرہ او ادا د حقوق واجبہ د زوجینودہ۔ و تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
 یَبَیِّنُهَا لِقَوْمٍ یَّعْلَمُونَ، د تبیین د حد و د نہ مراد د هتے ذکر کول
 دی پہ شہ وضاحت او تفصیل سرہ۔ سرہ د اشارہ د حکمتوتو
 او علتوتو نہ۔ لِقَوْمٍ کیں لام د پآرہ د انتفاع دے حکم چہ علم
 شرط دے د انتفاع د پآرہ۔ اولفظ د قوم اشارہ دہ چہ اہل علم
 پہ سبب د علم سرہ قوام او مضبوطوالے د معاشرے پیداکوی۔
 مسئلہ د درے طلاقو پہ یو کلمے سرہ یا پہ یو محل سرہ چہ
 پہ مینج کیں یے ہیج فاصلہ او نہ ساتلے تھی۔ پہ دے کیں اہل
 علم و ثلور اقوال دی۔ اول قول د اکثر اہل علم دے چہ پہ دے
 طریقے سرہ درے طلاق واقع کیری او حکم د هتے تحلیل دے۔
 او دا قول د ثلور و اما ما تودے۔ دویم قول د علی، ابن مسعود،
 ابن عباس، عبد الرحمن بن عوف او زبیر بن العوام رضوان اللہ
 تعالیٰ اجمعین او محمد بن اسحاق، حجاج بن ارطأت او طاؤس
 رحمہم اللہ علیہم (تابعین) او د بعض اصحاب الطواہر او علماء
 د اندلس لکہ محمد بن زنیاع، محمد بن یقی بن مخلد،
 محمد بن عبد السلام الخشعی، محمد بن مقاتل الرازی حنفی
 رد اطحاوی نقل کریدے) اصلح بن الحباب، احمد بن مغیث
 الطلیطلی او شیخ الاسلام ابن تیمیہ او ابن قیم الجوزیہ رحمہم اللہ
 علیہم دے۔ د دوی پہ نیز پہ دے سرہ یو طلاق رجعی واقع
 کیری۔ دریم قول د مقاتل او داؤد ظاہری دے چہ پہ دے
 سرہ ہیج طلاق نہ واقع کیری۔ او ابن عاشور و ثیلی دی چہ د
 دے دواہر و دا قول شاذ او باطل دے۔ او اجماع دہ د مسلمانانو
 پہ دے قول باندے د ترک د عمل سرہ۔ حکم چہ لفظ د طلاق
 موجود دے او نیت د طلاق ہم شتہ تو بیا ولے طلاق نہ واقع
 کیری۔ ثلورم قول د ابن جبیر، عطاء، ابن دینار او جابر بن
 زید رحمہم اللہ تعالیٰ (تابعین) دے۔ دوی وائی چہ ہر کلمہ ہنخہ
 بکرہ (غیر مدحول بہا) وی تو پہ دے لفظ سرہ یو طلاق واقع

کیری او تور دوه لغو شول - دوی وایی چه هرکله او وئیلے شوچه آنتی
 طالق (ته طلاقه یئ) تو یو طلاق واقع شو او په هغه یانده عادت
 نیشته نو د ثلاثا (دریو) د پاره محل باقی پاتے نه شو - په اول
 قول والو کتین اختلاف دے د اکثر اهل علم او د امام ابو حنیفه
 رحمه الله په تیز په یو محل درمے طلاق ذکر کول یا په حیض او
 نفاس کتین طلاق ورکول د ابدی طلاق دی یعنی د سنت طریقے
 نه خلاف دی - او د امام شافعی رحمه الله په تیز د ابدی نه دی -
 د اول قول والو دلیلونه دادی: اول هغه روایات دی چه په
 هغه کتین ذکر د طلاق ثلاثه وارد دے چه یو د هغه نه حدیث
 د عویمر عجلاتی دے په یاب د لعان کتین چه هغه بخاری او
 مسلم را وړیدے په هغه کتین ذکر دی چه هغه عیله بنحوه روستو
 د لعان نه په دریو طلاقو سره طلاقه کړه لیکن دا هغه وخت چه
 ده ته نبی کریم صلی الله علیه وسلم د هغه د تحریم خیر په
 لعان سره نه وو ورکړے - لیکن په دے حدیث کتین معلومه
 ده چه بنحوه په ده یانده په لعان سره حرامه شوه نو محل د
 درمے طلاقو پاتے نه شو بلکه هغه مهمل شو - شیخ الاسلام
 وئیلی دی چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کتین
 د دریو طلاقو واقع کیدلو په یاره کتین احادیث کذب دی
 او کوم چه صحیح دی نو هغه کتین درمے متفرق طلاق مراد دی
 (فتاوی شیخ الاسلام جلد ۳ ص ۳۰۰) - دویم حدیث موطاء
 امام مالک دے په طریقہ د بلاغ سره د ابن عباس رضی الله عنهما
 نه چه یو سړی ورته اوئیل چه ما عیله بنحوه په سل طلاقه
 سره طلاقه کړیده نو هغه ورته او فرمائیل چه درمے طلاق
 واقع شول او درمے کم سل توتقے کول دی په ایاتو نو د الله تعالی
 پورے لیکن مخکین ذکر شول چه علماؤ د ابن عباس رضی الله
 عنهما دویم قول ذکر کړیدے چه دا یو طلاق واقع کیری نو
 دا تعارض دے د هغه په اقوالو کتین لیکن ابو داؤد وئیلی دی
 چه ابن عباس رضی الله عنهما د اول قول (د درمے واقع کیدلو نه)

رجوع کریں۔ عون المعیود جلد ۲ صفحہ ۲۷۳ الصواعق المرسلہ
 جلد ۲ صفحہ ۲۲۱ - دریم الوسی وئیلی دی چہ دا کار کریں
 یوے دے دے صحابہ کراموتہ او تورو یہ ہتے یا تہے فتویٰ
 ور کریں لیکن قاسمی وئیلی دی چہ کتاب اللہ اوست رسول اللہ
 اولغت دے عربو او خلیفہ اول دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او درے کلونہ دے خلیفہ ثانی عمر
 رضی اللہ عنہ او ہیخ صحابی یہ خلاف یا تہے (یعنی یہ وقوع
 دے درے طلاق و سرة) فتویٰ تہ دے ور کریں۔ ابن قیم وئیلی دی
 چہ دغہ وخت کیں دے ہیخ صحابی نہ خلاف یا دہ اقوال (متضاد)
 تہ دی نقل نو دا اجماع قدیم دے چہ یو طلاق واقع کیڑی یہ
 لفظ دے درے طلاق و سرة (اغاثہ اللہقان جلد ۱ صفحہ ۲۳۵ - علوم
 استدلال دے دے یہ حکم دے عمر رضی اللہ عنہ او دا اجماع
 سکوتی دے او داروایت دے طائوس دے دے ابن عباس رضی اللہ عنہما
 نہ چہ یہ زمانہ دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او یہ خلافت
 دے ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ او درے کالہ خلافت دے عمر رضی اللہ
 عنہ کیں طلاق دا وچہ درے طلاق بہ یو طلاق کر جو کیں
 یا عمر رضی اللہ عنہ او فرمائیل چہ خلقوتادی او کرہ یہ ہتہ
 کار کیں چہ اللہ تعالیٰ پہ ہتہ کیں تعلیم آتات (دمہ کول، تدبیرجا
 کول) ور کریں۔ تو مونہ دا یہ دوی باندے جاری کوو تو
 جاری یے کرو یعنی درے طلاق یے (یہ یو لفظ سرة) درے
 او کر خول۔ لیکن دا فعل دے عمر رضی اللہ عنہ یہ طریقہ دے قضا
 او زجر سرة دے یعنی دا دے ہتہ اجتہاد دے۔ نو دا داسے اجماع تہ
 دے چہ دے مخالفت کول ناجائز وی۔ او امام شافعی، یاقلانی
 امام غزالی او امام رازی رحمہم اللہ علیہم وئیلی دی چہ اجماع
 سکوتی حجت شرعیہ نہ دے۔
 او دے دویم قول والو دلیلوتہ دادی :- اول دلیل ترتیب دے کتاب اللہ
 دے چہ اول یے دے طلاق و سرة ذکر کریں او روستویے دریم
 طلاق ذکر کریں۔ او یہ دے ترتیب کیں حکمت دا وچہ

انسان پہ انقطاع ک نکاح کتب تادی اوتکری بلکه ک طلاق رجعی ته رجوع اوتکری۔ تو هر کله چه در مے طلاقوته په یو خائے ورتکری تو دا حکمت بریاد شواو دے حکمت یاتد مے تصریح وه په سورة طلاق کتب (لعل الله یحدث یعد ذالک امرأ)۔ دویم این معنیث وئیلی دی چه الله تعالی فرمائیلی دی اؤ تشریح یا حسان، لیکن واقع کوونکی ک دریو طلاقو په یو کرت سره احسان اوتنه کرو۔ دریم حدیث ک این عباس رضی الله عنهما دے په صحیحین کتب چه ک نبی کریم صلی الله علیه وسلم په وخت او په خلافت ک ابوبکر رضی الله عنه او په ابتداء ک خلافت ک عمر رضی الله عنه کتب دایو طلاق وو، ک دے اول قول والو جواب کریں مے چه دا حدیث ک طاؤس وهم دے او غلط دے او ک یاقی صحابه کرامو او ک این عباس رضی الله عنهما ته خلاف دے لیکن ابوالولید الباجی وئیلی دی چه روایت ک طاؤس یا لکل درست او صحیح دے۔ ک هغه ته لوپو لوپو آئمه کرامو روایت کریں مے لکه معروا و این جریم و غیرهما او طاؤس هم امام دے په حدیثو کتب۔ او هر چه مخالفت ک این عباس رضی الله عنهما دے ک دغه روایت ته رد بعضو په نیز یاتد مے، تو په دے سره روایت ته نقصان نه رسی بلکه په موثر یاتد مے واجب دے عمل په روایت مرقوعه ک هغه یاتد مے نه په رائے ک هغه۔ ثلورم دلیل حدیث ک دارقطنی دے چه رکانه بن عید یزید خپله بنه په درک طلاقو سره طلاقه کرپے وه ک تی کریم صلی الله علیه وسلم په زمانه کتب تو هغه دغه دریو اړه یو او گرځوو او هغه ته یے حکم ک رجوع ورتکرو اول قول والا وئیلی دی چه دا حدیث مضطرب دے۔ این عاشور وئیلی دی چه ک دے اول قول والو دا جواب واهی دے اگر چه داروایت په اعلی مرتبه ک صحت کتب نه دے۔ شیخ الاسلام وئیلی دی چه لوپو آئمه کرامو چه علل ک احادیشو پیژنی لکه امام احمد او امام بخاری، ابو عبید او این حزم حدیث ک البتته ضعیف کریں مے او راویان یے مجهول دی۔

یا داچہ مدیتے والویہ طلاق ثلاثہ تہ طلاق البتہ وئیل مجموعہ
الفتاویٰ جلد ۳۳-ص ۱۵-۱۶-۳۷- پنجم دلیل روایت کدارقطنی
دے حدیث کابن عمر رضی اللہ عنہما چہ ہغہ یخپلہ بیغہ طلاقہ
کرے وہ پہ درے طلاقوسرہ ردا زیادت پہ دے روایت کیں
موجود دے) اونبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہغہ تہ درجوع کولو
حکم ورکے وویعنی یوطلاق یے اوگر نحو۔ لیکن دا حدیث دیر
ضعیف دے۔ اودلیل کدریم قول چہ یہ لفظ کطلاق ثلاثہ سرہ
ہیخ طلاق نہ واقع کیری آیت وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ
ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ، اَوِ الطَّلَاقُ مَرَّتَيْنِ اَوْ رَوْسَتْوَتَشْرِیْحُ بِأَحْسَانٍ
يَا فَاِنْ طَلَّقَهَا دے۔ ہغوی وائی چہ یہ قرآن کریم کیں ذکر کردیو
نیشہ پہ یوکلے سرہ۔ لیکن متکین تیر شوی دی چہ دا قول
شاذ دے اوطریقہ کاستدلال یے کمزور دے۔

فائدہ ۱:- کدے تفصیل نہ معلومہ شوہ چہ درے طلاق واقع
کیدل پہ یوکلے سرہ اجماعی مسئلہ تہ دہ اگرچہ آئمہ اربعہ
پہ دے یاندے متفق دی لیکن کہ ہغوی تہ علاوہ تور اہل
علم شتہ چہ کدے قول خلاف یے کریدے۔

فائدہ ۲:- کہ فکر اوکرے شی چہ پہ درے طلاق واقع کیدلو
سرہ اکثر جاہلان دروازہ کچیل کتحلیل پرانزی چہ ہغہ
صراحتاً کلعنت سبب دے۔ کدے وجہ تہ اہل افتاء لرح ضروری
دی چہ کطلاق ورکوونکی کحال مطابق فتویٰ ورکری۔ کدے
مسئلے کتفصیل کپارہ فتاویٰ کشیخ الاسلام ابن تیمیہ جلد ۳

صفحہ ۸۷-۳۱۱ او جلد ۳۳ صفحہ ۷-۱۲-۱۶-۷۱-۹۸-۱۳۰ او
الصواعق المرسلہ جلد ۲ صفحہ ۶۱۹ او اعلام الموقعین او
اغاثہ اللفغان کابن قیم الجوزیہ جلد اول صفحہ ۲۲۵ تہ
مراجعہ پکار دہ ہغوی پہ دے یا رکے کیں مناسب بحث کریدے۔
فائدہ ۳:- کفعل کعمر رضی اللہ عنہ جواب شیخ الاسلام پہ
فتاویٰ کیں جلد ۳۳ صفحہ ۹۶ یاندے پہ تفصیل سرہ راوی
دے۔ اول داچہ دا اجتہاد کہغہ دے۔ دویم داچہ دا عقوبت ک

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ

او کوم دخت چہ طلاق در کپے تاسو پنھنوی تہ نو نردے شی هغوی

أَجَلَهُنَّ فَأُمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ

نیپے دعدت خیل تہ نوراپین کپے هغوی یہ بنہ طریقہ سرہ

أَوْ سِرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ

یا پریدوے هغوی لره یہ بنہ طریقہ سرہ اومہ راپینگوئی دوی لره

ضَرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ

د ضرر دیارہ چہ زیاتے او کپے تاسو یہ هغوی باند او چاچہ او کپد

ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا

دا کار بویقینا ظلم او کپد هغه یہ خیل ٹخان باندے اومہ نیسی

آيَاتِ اللَّهِ هُزُوا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ

آیاتونہ د الله تعالیٰ توعے کپے شومے او یاد کړئ تاسو نعمت د الله تعالیٰ

عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ الْكِتَابِ

یہ تاسو باندے او هغه چہ نازل کپے دی الله تعالیٰ یہ تاسو باند د کتاب

وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ

او دستر نصیحت در کوی تاسو تہ یہ دے سرہ او دیرہ کوی د الله تعالیٰ تہ

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

او پوهه شی چہ یقینا الله تعالیٰ یہ هر غیز باندے بنہ علم لری

یہ وخت د حاجت کیش تودایو شرع لازم نہ ده - دریم ابن قیم
یہ اغاثہ اللفان جلد اول صفحہ ۴۹۳ کیش روایت د ابویعلی
ذکر کربن چہ عمر رضی الله عنه یہ دے حکم یا تہ پشیمانہ شومے وو
د دے وچے نہ چہ روستوچے یہ هغه کیش مفاسد او تحلیل د پاره باطله جیل
کول اولیدل -

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۳۱۔ د اعطف دے پہ قَرَانِ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يَّتَرَاجَعَا
 یا تدرے د قبیلے د عطف دے د یو حکم شرعی پہ یل حکم شرعی
 یا تدرے۔ او مقصد پہ آیت کس رد دے پہ طریقہ د جاہلیت یا تدرے
 چہ دھغوی پہ نیز پہ رجوع کولو کس تعداد نہ و و اور رجوع یے
 زمانہ تہ د ضرر و رکولو د پارہ کولہ۔

سوال :- دامضمون خو مخکیش فامساک بمعروف کس تیر شو نو
 تکرار یے ولے اوکرو ۹۔

جواب :- مخکیش آیت کس مقصد تفریق د طلاق تو و او پہ دے
 آیت کس کیفیت د امساک د کرکوی۔

جواب :- ہلتہ صرف اختیار د امریتو ذکر و یعنی امساک او تسریم
 او دلتہ تدرید دے د جاہلیت د طریقہ۔

فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ، بلوغ الاجل پہ حقیقت کس رسیدل دی آخری
 نیپے تہ لکہ چہ روستو آیت کس دامعنی مراد دہ۔ او مجاز آدایہ معنی
 د نزدیکت د نیپے دے او دیتہ مجاز مشارفت و ٹیلے شی پہ دے
 قرینہ سرہ چہ دلتہ حکم د امساک دے او روستو د عدات
 تیریدل ونہ امساک نشی کولے۔ اجل پہ کلام د عریو کس
 ہغہ مدت تہ و ٹیلے شی چہ مہلت و رکپے شی یو شخص تہ
 پہ وخت د یو کار معین کس نو اجل د مدت آخرتہ و ٹیلے شی
 زمانہ تہ د بلوغ نسبت د دے وچے نہ شوے دے چہ ہغوی
 د دے اجل انتظار کوی د پارہ د تحلیل د یل نکاح او د دے وچے
 نہ اضافت د اجل ہم دوی تہ اوکرو شو۔ فَاَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
 دایے پہ تسریم یا تدرے مقدم کرو د پارہ د غورہ والی او ترغیب
 د دے۔ او امساک تہ مراد رجوع کول دی۔ او ہغہ د بعض علماؤ
 پہ نیز خاص دہ پہ قول (روینا) پورے او د بعضو پہ نیز پہ
 قول او پہ جماع د وار و سرہ یہ کیدے شی۔ معروف تہ مراد
 د بشے حقوق ادا کول دی او دارکک بشے تہ ضرر نہ و رکول۔
 اَوْ سَرَّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ، دایے د نفس جواز او اتمام د اختیار د
 پارہ ذکر کریدے۔ او معروف تہ مراد ہغہ احسان دے چہ

مخکبش آیت کتب شیر شوے وو۔

فائزہ :- مخکبش آیت کتب ذکر و او دلتہ ذکر معروف
دے دے حکمت تھے دے ۹ اول داچہ پہ دے آیت کتب معروف
نہ مقصد منع دہ ذکر و رکولوتہ ۔ توجہ دچا ذکر ریرہ کیدیشی
دھتہ نہ مطالبہ د احسان نہ کیری ۔ او یہ ہتھ آیت کتب صرف
تغییر (اختیار) ذکر و نو دھتہ سرہ احسان مناسب وو۔ دویم
داچہ معروف ادنی دے د احسان نہ تو ہر کلمہ چہ مخکبش آیت
کتب د تسریع سرہ احسان ذکر و نو وہم راغے چہ د تسریع سرہ
احسان واجب دے۔ تو دلتہ او ویلے شوچہ د تسریع سرہ صرف
معروف واجب دے او احسان امر استحبابی دے۔

وَلَا تُمَسِّكُوهُنَّ ضَرَارًا لِّتَعْتَدُوا، دارد دے یہ طریقہ د جاہلیت
باندے چہ یوسری بہ شتھ طلاقہ کرہ تو بیابہ یے و تراجوع
او کرہ او حاجت بہ یے ورتہ نہ وو او د امساک ارادہ بہ یے ہم
نہ وہ مقصد یے دا ووجہ دھتہ عدت او بدشی او تنگہ شی۔
سوال :- دا مقصد خو یہ قَامَسِکُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ، سرہ حاصل
شو تو تکرار کتب شتھ فائزہ دہ ۹۔

جواب :- دہ فائزہ دے دی۔ اول داچہ امر د امساک یا المعروف
کتب د دوام افادہ نہ کولہ تو نہی یے دے دپارہ راوہہ چہ
تولو اوقات تہ شامل شی او عام شی۔ دویمہ فائزہ دادہ چہ
ضرار دیر قبیح وو تو دھتہ نہی دپارہ تصریح ضروری وہ۔
ضَرَارًا مَفْعُولٌ لَہ دے او یہ دیکش او بد والے د عدت او ناکارہ
معاشرت او تنگوالے د نفقہ وغیرہ داخل دی۔

لِّتَعْتَدُوا متعلق دے یہ ضرار او پورے او دا علت د علت دے
یا لام د عاقبت دپارہ دے او متعلق دے یہ لَا تُمَسِّكُوهُنَّ پورے
او اعتداء دلتہ عامہ دہ یعنی اعتداء کول یہ شتھ باندے او یہ
احکامو اللہ تعالیٰ باتک۔ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ، یہ
دیکش د یو وہم رد کول مقصد دے۔ لکہ چہ مخکبش معلومہ
شوہ چہ ضرار و رکول او زیاتے کول یہ شتھ باندے دے او دا

خود دے یہ نفس یا تن سے ہیج اثر نہ کوی تو پہ دے جملے سرے دغہ
وہم رد کوی چہ داعین پہ خیل ٹھان یا تن سے ظلم دے اوکے ظلم
کو لو پہ ٹھان یا تن سے دوعہ مقصد و نہ دی بودا چہ ٹھان کہ اللہ تعالیٰ
عتاب تہ پیش کول دی دویم داچہ کہ دنیا اوکے دین منافع پہ
ٹھان یا تن سے بند اول دی۔ کہ دنیا منافع بند بدل دادی چہ پہ
خلق و کتب یہ دا مشہور شے چہ دا انسان قبیح او بد اخلاق و والا
دے نو ٹھوک یہ ورسرہ معاملہ نہ کوی او نہ یہ ورلہ بلہ بٹخہ
ٹھوک و رکوی۔ او دیتی منافع بند بدل دادی چہ پہ حسن
معاشرت او احکام کہ اللہ تعالیٰ سرے کوم ثواب حاصلیری کہ ہتھ نہ
یہ محرومہ شے۔ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا، دا حکام او کزناتو
کہ حقوق و ذکر کولو نہ روستو دا جملہ یے کہ تاکید دپا رہے راو پڑے ٹھکے
چہ جاہلیت والا او اکثر عوام کزناتو کہ حقوق یہ ادا کولو کتب بے
پروائی او سستی کوی۔ هُزُوًا، یہ اصل کتب استخفاف تہ
وٹیلے شے او کز آیا تو نو استخفاف دادے چہ ٹھوک وریا تن سے
عمل نہ کوی او داپہ معنی کہ مہزوا بہ سرے دے۔ اوکے دے کہ
لانہ سے ہتھ ٹھوک داخل دے چہ کہ اللہ تعالیٰ پہ احکام و پورے
مسخرے کوی او ہتھ ٹھوک چہ کفر کوی پہ دے یا تن سے او ہتھ
ٹھوک چہ عمل وریا تن سے نہ کوی۔ دارنگ ہتھ ٹھوک چہ
طلاق، او اعتاق (ازادول کہ مرئی)، او نکاح کوی او بیای وائی چہ
دا عومالو یے او تو قے کولے۔ او داد جاہلیت والو طریقہ و۔
دارنگ ہتھ ٹھوک چہ پہ بوکناہ یا تن سے پوخ وی او کلمہ
استغفار نہ وائی۔ دارنگ ہتھ ٹھوک چہ پہ تعداد کہ طلاق
کتب کہ در یونہ تھا و ز کوی۔ او دا تہول قرطبی او ابو حیان لیکل دی
وَإِذْ كُنَّا نَعْمِتُ اللَّهُ عَلَيْكُمْ، پہ دے جملہ کتب تاکید کہ امتثال
کہ احکام و متکون دے۔ او مقابل دے کہ اتخاذا بالہر و سرے۔ کہ نعمت
نہ مراد اسلام او بیان کہ احکام و دے اور الیہول کہ رسول دی
پہ ہدایت او بیتا تو سرے۔ او کہ ذکر نہ مراد شکر کول او پہ ہتھ
یا تن سے عمل کول دی۔

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ

او کله چہ طلاق ویکری تاسو بشعور لره نو اور سیری هغوی ورخه د عدات ته

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ

نومه منع کوئ هغوی لره چہ نکاح کوی

وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ، داپه نعمة الله ياتد مے معطوف دے۔ اودا عطف د خاص دے په عام ياندے۔ دارنگ داتقصیل اوتفسیر د هغه اجمال دے چہ په نعمة کين وړ۔ عَلَيْكُمْ کين اشارہ ده شرافت د امت ته او مطلق کيد لوته په اتباع ياتد مے اگر چہ انزال صرف په رسول صلي الله عليه وسلم ياتد مے کر مے شوي دے۔ الْكِتَابِ نه مراد قرآن کریم او حکمت نه مراد سنت دے۔ (ابن کثير۔ قرطبي۔ ابو حيان)۔ ابو حيان و تبلي دی چہ د ادلالت کوی چہ سنت هم منزل من الله دے لکه په سورة نجم مے کين دی۔ يَعِظُكُمْ بِهِ حال د د ضمير د انزال نه۔ يا مامبتداء ده او يَعِظُكُمْ يه خبر دے۔ وعظ په اصل کين زجر او منع ته و تبلي شي اودا هغه اوامرو، توأمر او تخويفاتوته شامل دے چہ په قرآن او سنت کين دی۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ، دا جمله تاکيد دے د پاره د عمل کولو په مواعظو د کتاب الله او سنت رسول الله صلي الله عليه وسلم ياتد مے او اشارہ ده چہ په عمل کولو سره به کتاب او سنت ياتد مے تقوی پيدا کيږي۔ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ كُلَّ شَيْءٍ عَلَيْنَا، هر کله چہ په اعمالو کين څه ښکاره وي او څه پتې وي اودارنگ د کوونکو په نيتو توکين فرق وي نو د دے تنبيه د پاره دا جمله ذکر شوه۔ وَاعْلَمُوا کين اشارہ ده چہ انسان په وخت د مخالفت د کتاب او سنت کين پشان د جاهل دے۔ په صفت د علم د الله تعالى بِكُلِّ شَيْءٍ ته پوهيږي دارنگ په دے امر کين دوام د علم مراد دے۔ اودا سے علم او اعتقاد علاج دے د پاره د عمل کولو په کتاب او سنت ياتد او د پاره د تقوی پيدا کيدلو۔

أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُم بِالْمَعْرُوفِ

د خاوندانو خپلو سره کله چه رضا شو په مینه خپل کین په مینه طریق سره

ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ

دا حکم وعظ ورکیدلشی په دے سره هغه چاته چه وی ستاسو ته

يُوعَى مِنْ يَأْتِيهِ وَاللَّهُ وَالْيَوْمَ الْآخِرُ

ایمان لری په الله تعالی او په ورځ روستنځ باندے

ذَلِكَ لَكُمْ أَزْوَاجُ لَكُمْ وَأَطْهَرُ

دا کار تڼے کوډنگے دے تاسولر د بدن تڼی ته او پاکوډنگے دے

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۲۳۲)

او الله تعالی پوهیږی په هرڅیز او تاسو نه پوهیږی په هرڅیز باندے.

۲۳۲ په دے آیت کیش یو ولسم امر دے د امور وکند بیر منزل ته او مقصد په دیکیش رد دے د رسم د جا هلیت چه هغوی په ښځه متع کوله روستو د طلاق او عدت ختمیدلونه د دویم نکاح کولونه. که د مخکیش خاوند سره وی او که د یل سره وی. او په دے آیت کیش حکم دے په اجتناب کولو سره د داسے رسم نه او په دیکیش هم دوه جهتونه دی یو جهت غیرت نفسانی او دویم حکم شرعی. د اول نه ځان ساتل لازم دی او په دویم عمل کول ضروری دی. ربط له. مخکیش رد ووپه رسم د جا هلیت باند په تعداد اوضرار د رجوع کولو کیش اوس رد دے په یل رسم باند دے. ربط له. مخکیش حکم متعلق وو د حالت د عدت سره او دامتعلق دے د مابعد د عدت سره.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ، د آیت سبب نزول د ښځے د هغه ولی په یاره کیش دے چه هغه ښځه د طلاق او عدت تیریدلونه روستو غوښتل چه نکاح او کړی د اول خاوند سره او ولی هغه متع کوله. او داروایت امام بخاری د معقل بن یسار او د هغه د خور په یاره کیش ذکر

کر پید ہے۔ بنا یہ دے قول یا تہ دے خطاب اولیاؤ کے نکاح کے بشعہ تہ دے۔ او تسیت کے طلاق ہغوی تہ یہ طریقہ کے مجاز سرہ دے او تسیت کے عضل حقیقتاً دے۔ او کے ابن عباس رضی اللہ عنہما او زہری اوضحا کہ تہ روایت دے چہ دا آیت یہ یا مہ کے ہر ہغہ چاکش نازل شویدے چہ منع کوی یوہ بشعہ روستو کے طلاق اوعدت تہ کے بل نکاح کولو تہ اگرچہ کے بل خاوتد سرہ وی۔ بنا یہ دے قول خطابات خاوتد او تہ دی چہ ہغوی طلاق وریکے او بیا کے غیرت نفسانی کے وچے ہغہ بشعہ کے بل چا سرہ کے نکاح تہ منع کوی۔ غور دہ چہ آیت دواہوتہ عام دے۔

فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ، دلتہ بلوغ یہ معنی حقیقی سرہ دے یعنی چہ ختم شئی نیتہ کے عادت۔ فَلَا تَحْضِلُوهُنَّ أَنْ يَكُنَّ مِنْ أَزْوَاجِهِنَّ، بنا یہ اول قول دا خطاب اولیاؤ تہ دے او کے ازواجہن تہ محکمش خاوتد مراد دے یہ طریقہ کے مجاز (ماکان) سرہ۔ او بنا یہ دویم قول دا خطاب اول خاوتد تہ دے او ازواج تہ مراد دویم خاوتد دے یہ اعتبار کے مجاز مشارقت سرہ (مایکون)۔ عضل یہ اصل کہش تنکولو تہ وٹیلے شئی او یہ منع یا تہ دے یے اطلاق کیدے شئی یعنی تنکول سبب شئی کے پیا مہ کے منع کولو۔ او طریقہ کے عضل کے اولیاؤ کے طرف تہ منع کول کے بشعہ دی یہ زور او قہر سرہ او کے خاوتد کے عضل طریقہ دیرے دی لکہ ابتکار کول کے طلاق تہ، دعوی رجوع کولو، یہ بل خاوتد یا تہ دے دیاؤ کول یا کے ہغہ بشعہ سرہ کے نکاح تہ نور خلق منع کول او متنفذ کول یہ بیان کے بل خویئی وغیرہ کے ہغہ سرہ۔ اِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ، ضمیر کے تراضوا او بَيْنَهُمْ راجع دے زتا تہ او طلب کوونکی کے نکاح کے ہغہ تہ۔ یا راجع دے اولیاؤ تہ او خاوتد او تہ۔ المعروف تہ مراد عقد کے نکاح، او جائز مہر او عادل گواہان او عدم اضرار دے۔

ذَلِكَ يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، ہر کلمہ چہ کے رسم اور واج تہ مخالفت کول یہ نفسوتو یا تہ دے کران دی نو کے دے وچے تہ دہرے تاکیدات ذکر کوی۔ اول تاکید یہ دے

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ

اد مائندے بہ بی ددکوی بچو خپلو تہ

حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ

دودہ کالہ پودہ ہفتہ چالرہ چہ عواہی چہ

جملہ کتب یعنی دایمان تقاضا دادہ چہ یہ دے حکم یا نہ عمل
 اوپر مے شی۔ ذالک کتب اشارہ دہ تھی د عضل تہ۔ یوعظ تہ
 مراد تذکیر او تخویف دے۔ ایمان یا اللہ تہ مراد ایمان دے د
 اللہ تعالیٰ یہ احکامو شرعیو یا نہ مے۔ او ایمان یا لیومر الاخر تہ
 مراد خوف دے د عذاب د ورخ د آخرت تہ یہ سب د مخالفت
 کولو د احکام الہیہ تہ۔ ذلکم ازکی لکم و اظہر۔ داد تاکید دریمہ
 جملہ دہ یہ طور د ترغیب روستو د تخویف تہ۔ ذلکم کتب
 اشارہ دہ اجازت د نکاح و کولو دغہ شی تہ۔ ازکی دزکاتہ احتسب
 شویہ مے یہ معنی دزیاتوالی یعنی سبب دزیات ثواب دے یہ
 آخرت کتب یا سبب د ترقی او برکاتودے یہ دنیاکتب۔ و اظہر
 تہ مراد ازالہ د کنا ہو تودہ۔ یا ازکی تہ مراد دبد نامے تہ بچ
 کول دی او اظہر تہ مراد پاکوالے د شیخے خاوند دے د فحش
 کاری تہ۔ حکمہ چہ ہرکلمہ سرے او شیخہ عواہی چہ ددوی نکاح
 شرعی اوشی او عہوک یے منع کوی توکید مے شی چہ دہغوی یہ
 مینح کتب غلط تعلق پیدا شی نو یہ ہفتہ سرہ اولیاء د شیخے بد نام
 شی او ہفتہ شیخہ او سرے یہ کناہ کتب واقع شی۔ واللہ یعلم
 و ائتّم لا تعلمون، داد تاکید دریمہ جملہ دہ او یہ دے کتب
 فرق د حکم شرعی اور رسم و رواج تہ اشارہ دہ چہ د اللہ تعالیٰ
 یہ احکامو کتب مصلحتونہ اوقائدا انسان شتہ چہ د ہفتہ یہ تفسیر
 یا نہ مے اللہ تعالیٰ عالم دے۔ او انسان یہ ہفتہ علم تہ لری۔ نو
 انسان یا نہ مے لازم دی چہ رسم اور رواج پریردی او د حکم
 شرعی تابع شی۔ داسے یہ آیت ۲۱۶ کتب ہم تیر شوی دی۔

يَتِمُّ الرِّضَاعَةُ طَوْعًا عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ

چہ پورہ کیری مودہ دینی و رکولو او پہ پیلار د پچی باندے

رَزَقَهُنَّ وَكِسَوْتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ط

(واجبہ) خوراک دھغوی او جامہ دھغوی د عرف موافق

لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارُّ

تکلیف نشی کیدے هیچ نفس ته مگر پہ قدر دس دھغہ ضرر نہ ورکوی

وَالِدَةٌ أَمْ يُولَدُهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ

مور پہ سبب د پچی دھغہ سرہ او نه پیلار

يُولَدُهَا قَوْلًا عَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ

پہ سبب د پچی سرہ اولاد مودہ پہ دھغہ پچی (وارث) باندے پشان

ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَ فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ

دھغہ خرچ دے نوکہ چرے ارادہ لری دوی دپیو ته پریکول پہ رضا منتیا

مِنْهُمَا وَتَشَاوُرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ط

د دے دواہو سرہ او پہ مشورہ د دے دواہو سرہ نو نیشته گناہ پد دواہو باندے

وَإِنْ أَرَدْتُمُ أَنْ تَنْتَرِضَعُوا

اوکہ چرے ارادہ کوئی تاسو چہ پیو و رکولو د پیارہ مور او نیسی

أَوْ لَادِكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا

د پیارہ د اولاد ستاسو نو نیشته گناہ پہ تاسو باندے کلہ چہ

سَلَّمْتُمْ مِمَّا أَنْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ

پورہ ورکری تاسو هغہ چہ مقرر کرے دی تاسو د عرف پہ موافق

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ

او دیہ کوئی ذالہ تعالیٰ نہ او پوہہ شی چہ یقیناً اللہ تعالیٰ

بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

پہ ہغہ کارونو چہ تاسو کوئی لیدونکے دے۔

۲۳۳ یہ دے آیت کیں دولسم امر دے کامورو کتہ بیر منزل تہ چہ یہ ہغہ کیں روستو کتہ طلاق او کتہ عدت تہ طریقہ کتہ تربیت کتہ اولاد ذکر کوی۔ تو مقصد یہ دیکیں اجتنب کول دی کتہ بریادی کتہ اولاد تہ یہ دغہ حالت کیں۔

ربط لہ :- یہ مخکیش آیت کیں یوحکم ذکر شوروستو کتہ طلاق او عدت تہ او یہ ہغہ کیں تردید وویہ زناتہ یاتدے کتہ ظلم کولوتہ یہ بارہ نکاح کولوتیں نو اوس یہ دغہ حالت کیں تردید کتہ ظلم دے یہ زناتہ یاتدے یہ بارہ دارضاع (پئی ورکولوں) کتہ ولد کیں لکہ چہ جاہلیت والوداسے کول۔ عہ دارنگ ہرکلمہ چہ بعض طلاقو کرے شو ویا تہ روستو کتہ عدت تیریدلوتہ بل نکاح مشکل شی کتہ وچے کتہ پئی ورکولوتہ۔ مچی تہ حکم چہ ہغہ حان لہ تفقہ تہ موئی تو کتہ مچی کتہ وچے تہ کتہ پلازا او مور یہ مینع کیں سخت اختلاف پیدا کولو خطرہ دہ تو کتہ ہغہ تفصیلی حکم یہ دے آیت کیں ذکر کوی۔ او یہ دے آیت کیں تہہ جملے دی او ہرہ جملہ کیں جدا جدا حکم او مقصد دے اولہ جملہ دادہ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضَعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُتِمَّ الرِّضَاعَةَ، داعطف دے یہ مقصود کتہ مخکیش آیت یاتدے او وجہ کتہ مناسبت مخکیش ذکر شہ۔ وَالْوَالِدَاتُ کیں دویہ احتمالات دی۔ اول داچہ دا عام دے ہرے یوے مور تہ کہ یہ نکاح کیں وی او مطلقہ وی عکھ چہ لفظ عام دے۔ دویم داچہ کتہ دیتہ مراد صرف ہغہ دی چہ طلاقے شوے وی او عدت یے تیر شوے وی۔ او دا قول شورہ کتہ کتہ خلورو وجوتہ۔ اولہ وجہ چہ دا یہ مخکیش آیت یاتدے عطف دے او ہلتہ دا خاص قسم شخہ مراد دہ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ

اختلاف یہ مدت درضاع کی کتنی یہ حال کنکاح کتب نہ پیدا
 کیڑی بلکہ روستو درقراق (جدائی) نہ اختلاف راخی۔ دریمہ
 وجہ روستوئے و علی المولود له رزقهن وکسوتهن وٹیلے دے او
 یہ حال کنکاح او بعض اقسا منو دعدت کتب خو نفقه او جامہ کیسے
 بغیر درضاع نہ یہ خاوند واجب وی۔ ثلورمہ وجہ دادہ چہ
 روستو درطلاق نہ کیسے خاوند یہ مینج کتب بغض او نفقہ لیدی اشی
 نوکلہ بنجہ۔ مچی تہ تکلیف و رکوی د دوو وجوہ۔ یوداچہ نفقه
 نہ مومی او بل داچہ دلیل خاوند رغبت لری او بل خاوند دغہ
 مچی لری تہ غواہی۔ او د دے وجوہ بنا بات دے دل تہ یے و الزوجا
 نہ دی وٹیلی بلکہ و الوالدات یے وٹیلی دی۔ یوضعن اولادھن
 تحیر دے یہ معنی د امر لیکن دا امر د استحباب کی پارہ دے یہ
 دلیل د سورة طلاق یک سرہ۔ ہاں ارضاع حق د مور دے نو
 ہرکلہ چہ مور یہ ارضاع بات دے رضا او خوشحالہ وی او اجرت
 نہ غواہی یا غواہی لیکن پلار یے مالدار وی نو دھغہ درضاعتہ
 بغیر پلار یے یہ ارضاع سرہ بل چاتہ نشی و رکولے۔ خو کین،
 حول یہ اصل کتب گر خید لو تہ وائی۔ او کال تہ حول ٹکھ
 وٹیلے شہی چہ ہغہ یہ اعتبار د مختلف موسموں سرہ کرخی۔ او
 مراد د حول (کال) نہ حول قمری دے ٹکھ چہ یہ شرع کتب
 دیتہ اعتبار دے۔ گامکین کتب دفع د وہم دہ چہ اکثرہ حصہ د
 کال تہ مراد نہ دہ بلکہ پورہ کال (دولس میا شتہ) مراد دے۔
 لِمَنْ ارَادَ اَنْ يَتِمَّ الرِّضَاعَةَ، د دے مبتداء پتہ دہ یعنی ہذا حکم
 لِمَنْ آه۔ او د مَن نہ مراد پلار او مور د مچی دی او کہ پلار مروی
 نو دھغہ قریبی وارث مراد دے۔ یعنی چہ یو د دوی تہ ارادہ لری
 یہ پورہ کولو د مدت درضاع او بل انکار کوی نو دغہ حکم دے
 او کہ دواہہ رضاعتی یہ نہ پورہ کولو د تہول مدت نو دھغہ حکم
 روستو ذکر کوی یہ قان اراد فصلاً سرہ۔

قاعدہ:- درضاع یہ پورہ مدت کتب اختلاف دے د اکثر اہل
 علمو یہ تیز بات دے چہ دھغوی تہ عمر، ابن عباس او ابن

مسعود رضی اللہ عنہم دی۔ او ورسرہ قول کزہری وقتادہ او
 شعبی وسقیان توری، اوزاعی، امام شافعی، امام احمد، ابو یوسف
 او محمد بن حسن رحمہم اللہ وغیرہم دی۔ چہ اکثر مدت رضاعت
 دودہ کالہ دے دھغے نہ زیادت کول منع دی یہ دلیل دے آیت
 سرہ چہ یہ دیکش ذکر کحولین تثنیہ بیاللفظ دگاملین بی
 لفظ دیتیم الرضاۃ یہ دے یا تکشکارہ دلیلوتہ دی۔ او یہ نیز د
 امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ مدت دودہ تیم کالہ دے یہ دلیل دحملہ
 وفصلہ ثلاثون شهرا، چہ ثلاثون صرف دفضالہ سرہ متعلق
 شی۔ لیکن داتفریق دیلاغت دکلام تہ یعید دے۔ او دابن عباس
 رضی اللہ عنہما نہ یل روایت دے چہ دودہ کالہ دھغے۔ مچی دیا
 چہ یہ رحم د مورکتیں شپہر میاشتہ پاتے شی اوکہ اووہ میاشتہ
 پاتے شی تو بیامدت د رضاعت دیرویششت میاشتہ دے۔ اوکہ
 اتہ میاشتہ وی تو بیابہ دوویششت میاشتہ رضاعت وی اوکہ
 تہہ میاشتہ وی (لکہ دا اکثر واقع دہ) تو بیابہ مدت د رضاعت
 یویششت میاشتہ وی۔ تو یہ آیت دسورۃ احقاف کتیں تداخل
 دے یہ مینج دمدت دحمل او دمدت د رضاعت کتیں۔ دکنور تفصیل
 یہ سورۃ احقاف کتیں راعی۔ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ
 بِالْمَعْرُوفِ، دادویمہ جملہ دہ یہ دیکش ذکر دنفقہ او دلباس
 دمرضعہ (پٹی ورکوتکے) دے یہ پلار د۔ مچی یاتس دے۔ المَوْلُودُ لَهُ
 پلار د۔ مچی دے۔ لفظ دوالد یا آب یٹے ذکر تہ کرو عکہ چہ یہ دے
 لفظ کتیں دودہ فاضل دے دی اول ذکر دتعمت الہیہ دے یہ پلار
 یاتس دے کنے دیا چہ دے نفقہ دمرضعہ اداکری۔ دویمہ داچہ
 تسب یہ اصل کتیں یہ پلار پسے غی راو ددینہ یہ قرینہ دبعض
 صوصوسرہ آل د رسول صلی اللہ علیہ وسلم مستثنی دی لکہ
 حسن او حسین رضی اللہ عنہما۔ عکہ چہ دھغوی تسب او دھغوی
 تسب یہ خیل مورقا طمہ رضی اللہ عنہا پسے غی۔ او بیاتے رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم تہ تسب کیری۔ او د رزق تہ مراد خوراک خشاک د
 او د کسوت تہ مراد لباس دے۔ بِالْمَعْرُوفِ، دعرف تہ ماخوذ د

یہ اعتبار کہ جس کے رزق اولیاس سرہ۔ او یہ مقدار کس عرف تہ
 اعتبار دے۔ ہر کلمہ چہ یہ دے یا بکس پی و رکو و تکے زنانه اکثر
 کہ تقدرو پو اشرف و تقاضا نہ کوی بلکہ کفایت کہ نفقہ او کسوت طلب
 کوی کہ دے و جے نہ کہ ہفتہ تخصیص او کرے شو۔ لا تُکَلِّفُ نَفْسٌ
 اِلٰذً و سَعَهَا، داد ریمہ جملہ دہ یہ دیکش اشا رہ دہ چہ نفقہ
 او کسوت کین مالی حال کہ پلار تہ اعتبار دے۔ یہ دے کین خہ
 خہ تحدید کہ مقدار تینشتہ چہ دومرہ او دومرہ یہ وی نو کہ نفس
 نہ مراد دلتہ پلار دے۔ یا دا چہ مور یا تہ دے تنکسیا یہ نفقہ
 کین او یہ پلار یا تہ دے یہ طور کہ اسراف سرہ نفقہ نشی کیخود
 یا دا یہ خیل عموم یا تہ دے حمل دے۔ تہ لوا حکاموتہ اشا رہ
 دہ لکہ کہ دے سورت یہ آیت ۲۸۶ کین دی او حکم کہ نفقہ پکین
 داخل دے۔ تکلیف یہ اصل کین ہفتہ حکم دے چہ کہ ہفتہ یہ
 کو لوسرہ اثر کہ مشقت یہ مخ یا بدین کین بشکارہ شتی (لکہ کَلَّفُ الْوَجْهَ)
 او شرعاً ہفتہ تہ لوا حکام واجیہ تہ و بیلے شتی چہ کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف نہ
 یہ ہر عاقل بالغ سری یا شخہ یا تہ دے کین سود لے شوے وی
 و شخ یہ اصل کین قراخی کہ لوخی تہ و بیلے شتی او مراد کہ دیتہ
 طاقت دے کو یا کہ طاقت کہ نفس پشان کہ قراخ لوخی کر عہولے
 شوین دے کہ احکام شرعیہ کہ پارہ۔ لا تُضَارُّ وَالِدٌ بَوْلًا هَا و لا مَوْلُوْدٌ
 لَهٗ بَوْلًا، داخل و مرہ جملہ دہ او تفریع یا تفسیر دے کہ مخکین
 جملہ۔ یعنی مور لہ تہ دی جائز چہ زیات اجرت عواری کہ بیچی
 کہ پلار تہ یا انکار کوی کہ رضاعت نہ سرہ کہ طاقت لر لوتہ او
 دارنگ پلار لہ تہ دی جائز چہ کہ بیچی مور لہ کہ پیو و رکو لوتہ
 منع کپی یا انکار کہ نفقہ و رکو لوتہ او کپی۔ یہ لا تُضَارُّ کین دہ
 احتمالات دی۔ اول داصیغہ کہ مجھول دہ یہ اصل کین لا تُضَارُّ
 دے او مخکین معنی کہ دے احتمال مطابق دہ۔ او یہ دے کین
 والدہ نائب فاعل دے۔ دویم احتمال دا دے چہ داصیغہ کہ معلوم
 دہ یہ اصل کین لا تُضَارُّ دے او والدہ بی فاعل دے۔ تو معنی
 دادہ چہ مور یہ یہ سبب کہ بیچی پلار تہ تنگوی چہ دیر اجرت

ترینہ غواہی او یا دارضاع ته انکار او کری۔ او پلار به به سبب د
 مچی مور ته تنگوی چه دارضاع ته یے متع کوی یا ورله نفقه ته
 ورکوی۔ دلت ته د ولد (مچی) اضافت مور او پلار د وارو ته کرے
 شوے دے د پارسه د شفقت کولو اگر چه تسبی صرف د پلار د پاره
 وو دے دے وچه ته یے مَوْلُو دَلَه ذکر کرو۔

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ، دایچمه جمله ده اودا معطوف ده به
 عَلَى الْمَوْلُو دَلَه رَزَقُهُنَّ یا تدے او په مینج کیش یے جمله معترضه
 دی۔ د لفظ الْوَارِثِ په مصداق کیش بشیر اقوال قرطبی او ابو حیان
 ذکر کری دی لیکن صحیح قول په دیکیش د صَحَالِ، قَبِیصَه او
 بشیر بن نصر وغیره دے چه مراد د دینه دغه مَرَضِع (پئی
 خوړونکے) مچی دے چه هرکله د ده پلار مریثی او په میراث کیش
 دغه مچی ته هغه حصه ورکړے شی نو د هغه حصه ته به د مور
 (پئی ورکوونکے) نفقه او کسوت ادا کیدے شی۔ هان که چرے وراثت
 کیش مچی ته مال اوت ته رسیږی تو بیا وارث د دغه مچی مراد دے
 او وجه د صحت د دے قول دا ده چه الْوَارِثِ اسم فاعل هغه
 چاته وئیلے شی چه فی الحال په هغه کیش صفت د وراثت
 موجود وی او هغه دغه مچی دے روستو د مرکب د پلار ته۔
 نو الْوَارِثِ کیش الف لام بدل دی د مضاف الیه ته یعنی وارث
 المولود له۔ مِثْلُ ذَلِكَ کیش اشارة ده نفقه او کسوت ته د عرف
 مطابق سره د عدم اضرائه۔

فَإِنْ أَرَادَ فَصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا، دا
 بشیر مه جمله ده او د اولے جمله سره متعلق ده۔ او دلیل دے چه
 پئی ورکول تر دوو کلونو پورے مکمل واجب نه دی۔ اَرَادَ،
 مِنْهُمَا، او عَلَيْهِمَا ضمیر و نه د تشبیه مور او پلار ته راجع دی۔
 فَصَالٍ او قِطَامٍ دواړه په یو معنی سره دی یعنی جدا کول او پریکول
 د مچی د پیو خوړلو ته د مور ته۔ عَنْ يَهْ په معنی د بَعْدَ دے یا اَجَلِیَه
 دے۔ تَرَاضٍ مِنْهُمَا کیش مراد دا دے چه دا اراده د پریکولو د مچی
 د پیو ته د دواړو په رضا سره به وی د اضطرار یا د خوف د وچه ته

یہ نہ وی۔ تَشَاوُر کتب اشارہ دہ چہ بعض وخت مور او پلار ہسے
 رضاشی پہ فصال بات دے مشورہ یے نہ وی کرے۔ او مقصد پہ
 مشورہ کتب رائے او فکر استعمال دی پہ یا رہ کہ مصلحت دےچی
 کتب۔ تو بغیر کہ مشورہ نہ رضامندی فائز نہ ورکوی۔ مشورہ
 پہ اصل کتب استخراج دے رائے تہ وٹیلے شی تو ہغہ خا مخا بل
 ملگری تہ حاجت لری دے دے وچے تہ پہ دیکتب یا ب تفاعل یا
 مفاعلہ ذکر کیری۔ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا تہ مراد دادے چہ مخکب
 دے پورہ کید لو کہ دودہ کالوتہ پہ دے فصال کتب گناہ نیستہ پہ
 مور او پلار بات دے۔

وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ
 مَا اتَّيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ، دا اوومہ جملہ دہ۔ او دا خطاب دے پلار او
 او میان و تہ پہ طریقہ کہ التفات دے غائب تہ خطاب تہ۔ تو پہ
 دے جملہ کتب مستقل حکم دے کہ استرضاع دے پردی شیخے
 او دا پہ ہغہ وخت کتب چہ دےچی حیلہ مور کہ ارضاع تہ معدوہ
 وی یا انکار او کری بغیر کہ عذر نہ لیکن رضاشی دواہر مور
 او پلار پہ استرضاع (رضاعی مور نیولو) بات دے۔ استرضاع
 وٹیلے شی طلب کہ مرضعہ تہ اولاد کہ کتب لام پتہ دے۔ او استرضاع
 پہ اجرت سرہ وی محکہ یے ورپسے شرط ذکر کرو پہ اِذَا سَلَّمْتُمْ سِرَّه
 او تسلیم کتب معنی دے پورہ ورکولو کہ اجرت دہ یعنی چہ پہ مقرر
 اجرت کتب یہ نقصان نہ کوی۔ مَا اتَّيْتُمْ تہ مراد ہغہ اجرت دے
 چہ پہ رضا او اتفاق دے جانیو سرہ مقرر کرے شوے وی۔ او کہ
 زمخشری پہ نیز کہ دیتہ مراد ہغہ دے چہ تاسو ارادہ کرے وی
 دے ہغہ دے ورکولو۔ بِالْمَعْرُوفِ تہ مراد کہ عرف مطابق دے چہ ہیر
 زیات او دیر کم ہم تہ وی او ادا کولو کتب یے تہال متبول ہم تہ کوی
 یا ترینہ مراد مدت شرعیہ کہ ارضاع دے۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ، دا اتمہ
 جملہ دہ اشارہ دہ چہ پہ دے احکام او عقد کہ اجارے کہ مرضعہ کتب
 امور شرعیہ رعایت کوئی۔ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ، دا
 تہمہ جملہ دہ۔ او کہ تنکیر او تنبیہ دے یا دہ۔ بصیر صفت کہ اللہ تعالیٰ دے
 بغیر کہ تشبیہ او تمثیل تہ او بغیر کہ تاویل او تحریف تہ۔

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا

او ہذا کسان چہ مرہ کپے شی ستاسو نہ او پر یودی بیبیانے

يَتَرَكُصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ

انتظار د کوی پہ خپلو مخانو نو باندے خلور میا شته

وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ

اد لس شپہ نو کله چہ ادرسی دوی تپے دعدت خیل ته نو نیشته کناه

عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ

پہ تاسو باندے پہ هغه کار کیں چہ کوی دوی پہ بانه د مخانو خپلو کیں

بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

پہ نیکه طریقہ او الله تعالی ستاسو پہ عملو نو باندے خیر دار دے

۲۳۳ پہ دے آیت کیں دتد بیر منزل د امور و نه دیار لسم امر د
چہ هغه مسئلہ دعدت د وفات ده - او مقصد پہ دیکیں اجتناب
دے د جاهلیت د طریقہ نه په عدت د وفات کیں - او په دے
حکم کیں هم دوه اړخونه دی یواځ د جاهلیت د طریقہ دے او
دویم د شریعت د طریقہ -

رابطه :- هر کله چہ مخکین عدت د طلاق او د هغه متعلقات
ذکر شول نو اوس د خاوت د وفات عدت ذکر کوی -
رابطه :- مخکین آیت کیں الوارث کیں اشاعره وه وفات خاوت
ته نو په وخت د وفات د خاوت کیں هم د نفقه د رضاعت په
ذکر کرو نو اوس حکم د شیع دعدت ذکر کوی -

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ د اعطف د قصه دے په قصه باندے
مناسبت پکین بیان د حکم د زنا نو دے - نو فی په اصل کیں اخستل
دی د یو څیز پوره پوره تو څوک چہ مرشی نو څپل عمر او
رزق مقدره په مکمل او پوره کړو - یا داچه روح او بدن په
دواړه واخستل شول - دلته مراد مرکب بدل دی -

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ

او نیشتہ گناہ یہ تاسو باندے یہ ہفتہ الفاظ کو کیں چہ اشارہ کو تاسو یہ ہفتہ سرہ

مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنُتُمْ فِي

د غوختلو (د نکاح) د بشو نہ یا پت ساق تاسو یہ

أَنْفُسِكُمْ طَعِمَ اللَّهُ أَنْتُمْ سَتَدَّ كُرُوتُهُنَّ

زہونو ستاسو کیں عالم دے اللہ تعالیٰ چہ یقیناً تاسو یہ یاد دوی دوی لہ

د رحم د شیخ معلومول دی چہ د بھی تہ خالی دے او کہ نہ، او وجہ
یے دادہ چہ خلور میا شتہ کیں یہ رحم د شیخ کیں ولد تیاریری
او د خلور و میا شتہ نہ روستو یہ ہفتہ کیں روح اچولے کیروی تو
بیا ہفتہ حرکت شروع کری۔ نو ہر کہ چہ یہ دے زنا نہ باندے
خلور میا شتہ اولس ور گئے تیرے شوے او حرکت د بھی یے
محسوس نہ کرو تو معلومہ شوہ چہ رحم (بچہ دانی) یے د بھی نہ
خالی دے نو دیل خاوند سرہ نکاح کو لے شی۔ او دا قول د ابو
العالیہ نہ نقل دے۔

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ

بِالْمَعْرُوفِ، یہ دے جملہ کیں اشارہ دہ چہ د خلور و میا شتہ
لسو و رختہ روستو یہ دے ہفتہ باندے ہفتہ گناہ نیشتہ پشان
د طریقے د جاہلیت۔ بلوغ اجل نہ مراد ختمیدل د عدات دی۔
عَلَيْكُمْ طَعِمَ اللَّهُ بِدَعْوَى مَكْطَفٍ دِیْ یَہ تھی عن المنکر یا نہ دے۔ بِالْمَعْرُوفِ
نہ مراد شرعی نکاح کول دی او خان خائستہ کول او د کور
د خاوند نہ وتل او نقل کیدل۔

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ، یہ دے جملہ کیں تحذیر دے د
مخالفت کولونہ او خیر عالم دے یہ باطنی امور و او باریک
خیز و تو یا نہ دے۔

وَلَكِنْ لَا تَوَاعِدْ وَهِيَ سِرٌّ إِلَّا أَنْ

او لیکن وعدہ (د نکاح) دوی سرہ پہ پتہ سرہ مہ کوئی مکر کہ

تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا وَلَا تَعِزُّمُوا

وای دینا د شرعے موافق (تعریض) او مہ بخہ دق

عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ

عوتہ د نکاح تودے پودے چہ اور سیددی عدت فرض شرع

أَجَلَهُ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ

آخری پتہ تہ او پوہہ شی چہ یقیناً اللہ تعالیٰ عالم دے

مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا

پہ ہخہ خیر و چہ پہ زہوتو ستا سو کس دی نو دیرہ کوئی دھخہ تہ او پوہہ شی

أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ بخہ کوڈیکے صبرناک دے ۔

۲۳۵ پہ دے آیت کس خوار لسم امر دے د امور و کتد بیر منزل نہ او پہ دیکش حکم د بشعے د خطبے ذکر کوی پہ حال د عدت د ہخے کس روستو د خاوتد د وفات نہ او مقصد پکس اجتناب دے پہ حال د عدت کس د دودہ خیز و تونہ، اول وعدہ د نکاح کولو پہ پتہ سرہ - دویم عقد د نکاح، و اجازت د دودہ خیز و تودے اول خطبہ پہ طریقہ د تعریض سرہ - دویم پہ زہوتو کس پتہ ارادہ د نکاح کولو ساتل - اودا متاکورہ دودہ ارخونہ دی پہ دے مسئلہ کس -

ربط لہ : ہر کله چہ مخکس عدت د طلاق او بیاعدت د وفات ذکر شو تو اوس حکم د خطبے او نکاح ترلو ذکر کوی پہ حال ک عدت کس - لہ مخکس آیت کس لے او فرمائیل چہ روستو د عدت نہ معروف کار کول د بشعے د پیارہ جائزدی - تو اوس ذکر کوی چہ پہ وخت د عدت کس ہخے د پیارہ نکاح کول حرام دی - او دے

۲۳۵

مناسبت کو چھتہ تہیے دایہ ماقبل یا تہیے عطف کرے دے۔
 وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ، جناح یہ اصل لغت کیں امر شاق (سخت کار)
 تہیے وٹیلے شی او یہ شرع کیں کناہ تہیے وٹیلے شی۔ علیکم سرہ عام
 خطاب دے تہیے مؤمنان تہیے۔ قِيمَا عَزَّ وَتَعَالَى، تعریض یہ لغت
 کیں ضد کو تصریح دے او یہ اصطلاح کیں تضمین کو کلام دے یہ
 داسے معنی سرہ چہ یہ مقصود یا تہیے صلاحیت کو دلالت لری۔
 اودار تک یہ غیر مقصود لیکن اشعار کو ہفتے یہ مقصود یا تہیے پوری
 مِنْ عَطِيَّةِ النِّسَاءِ، عطیہ یہ اصل کیں یہ معنی کو خطب سرہ دے
 او خطب حاجت تہیے وٹیلے شی۔ او خطبہ کو خطابت تہیے اختیلا شویہ
 لیکن مراد کو دینہ مخاطبہ دہ یہ خبر و کیں یہ بار کو نکاح کو یو
 بنجہ کیں۔ او کو تعریض الفاظ دادی چہ یوسرے ہفتے شیخ تہیے
 اودائی چہ یقیناً تہیے حاضرتہ یے اوصالحہ یے او عہما ارادہ دہ چہ
 حہ نکاح (وادہ) کوم یا خیل صفتوتہ ورتہ او کری۔ النِّسَاء تہیے مراد
 بعض اقسام کو شیخودی یعنی ہفتہ چہ یہ عدت کو وقات کیں
 وی او ہفتہ چہ یہ عدت کو طلاق مغلظ یا یاثن یا لعان کیں وی
 اگر چہ یہ دیکیں اختلاف دے کا اہل علمو۔ اَوْ اَلْكَتَمُ قِي
 اَنْفُسِكُمْ، اکتان پتہ ساتلوتہ وٹیلے شی اوداضد دے کا اعلان
 مطلب داد دے چہ ارادہ کو ہفتے نکاح لری لیکن تہیے تصریح کوی اونہ
 تعریض کوی۔ یا دا چہ یہ زہہ کیں پنجہ ارادہ او کری چہ پس کو
 تیریں لو کو عدت تہیے حہ یہ دے خطبہ یا تہیے تصریح کووم۔
 عَلِمَ اللَّهُ اَنْكُمْ سَتْنُ كُرُوْهُنَّ، دا کو جناح کو پیارہ علت دے یعنی
 میلان اور غبت چہ یہ زہہ کیں راخی نو کو ہفتے دفع کول کران دی
 نو کو ہفتے کو اظہار کو پیارہ یے دہ طریقہ ذکر کرے، دے کو پیارہ چہ
 کو مؤمنان و حرج (تکسیا) لری کرے شی نو کو سَتْنُ كُرُوْهُنَّ تہیے روستو
 تقدیر کو عبارت دے چہ (ذکر کوئی صرف) یہ تعریض او اکتان
 سرہ حکم چہ ذکر دلالتہ شامل دے ذکر کولوتہ یہ زہہ سرہ
 یا یہ زہہ سرہ۔ او بعض مفسرین وٹیلے دی چہ یہ دے کیں
 یو قسم زور تہیے دہ۔ وَلٰكِنْ لَا تَوَاعِدُوْهُنَّ سِرًّا، پنا استدراک

کہیں دودھ اقبال دی۔ اول دا استدراک دے دے ستن کروندن تہ
 یعنی پیر قسموتہ دی لیکن بعض اقسام دے ہفتہ دلتہ منع دی۔
 دویم قول دا چہ مخکین جملہ پتہ دہ یعنی ذکر کوئی دوی سرہ
 لیکن یہ وعدہ سری ر پتہ سرہ پتہ دے ذکر کوئی اوپہ معنی
 دسر کہیں پیر اقبال دی۔ اول دا چہ دے دیتہ مراد زنا کول دی۔
 دویم دا چہ یہ پتہ دے ہفتہ سرہ دے نکاح تذکرہ اوکری یہ طور دے
 وعدے چہ ماسرہ یہ نکاح کوئے۔ دریم یہ معنی دے نکاح دے۔
 اَلَا اَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا، دا استثناء منقطع دہ ٹکھہ قول معروف
 دے جنس دے سرتہ تہ دے تو الا یہ معنی دے لکن سرہ دے۔ یا
 استثناء متصل دہ دے تواعد وھن سرہ یعنی اَد تَوَاعَدُوْهُنَّ اِلَّا
 بِاَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا بِالْتَّعْرِیْضِ، او معروف تہ مراد تعریض
 کول دی چہ یہ اول کہیں ذکر شو یا مراد دے دیتہ دادے چہ دے ہفتہ
 سرہ دے احسان او کفالت دے مصالحو ذکر کوی تو دایہ تاکید وی دے
 تعریض دے پیرہ۔ وَلَا تَعْزِمُوْا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰی یَبْلُغَ الْكِتٰبُ اَجَلَهُ،
 عزم عقد دے یہ یہ یوکار باندے او دے یہ صلہ کش علی
 راخی تو دلتہ علی پتہ دے۔ او عزم کلمہ یہ معنی دے ایجاب باندے
 راخی او ہفتہ مقابل دے رخصت راخی تو یہ دے معنی دے صفت دے
 اللہ تعالیٰ دے۔ او یہ اولہ معنی صفت دے اللہ تعالیٰ نشی کیدے۔
 او ایجاب سبب دے وجود وی تو دلتہ معنی دادہ چہ مہ موجود وی
 عقد دے نکاح لہرہ یعنی نکاح مہ ترپی۔ عقد یہ اصل کہیں پھولو
 او ترپوتہ وٹیلے شی، نو عقدہ غوتے ترپے شوے تہ وائی اوپہ
 نکاح یا یہ نور و عقود کہیں پھول او عہد کول دی ٹکھہ ہفتہ تہ
 عقد او عقدہ وٹیلے شی۔ کتاب یہ معنی دے مکتوب دے یعنی عدت
 فرض کرپے شوے، قرطبی وٹیلی دی چہ کتاب یہ معنی دے قرآن
 دے او مضاف پتہ دے یعنی فرض القرآن۔ او اجل یہ معنی
 دے منتہا او دے غلیظے دے۔

وَاعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ یَعْلَمُ مَا فِیْ اَنْفُسِکُمْ فَاحْذَرُوْهُ، دا تنبیہ او تحذیر
 دے چہ اللہ تعالیٰ یہ ہر پتہ او بیکارہ باندے یہ ہر حال کہیں

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ

نیشہ گناہ یہ تاسو باندے کہ چرے طلاق ورکری تاسو شیخو تہ

مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ

خوپورے چہ تہ بی بی یوحنا شری تاسو دھوی سرہ یا تہ وی مقرر کری تاسو دھوی لہ

فَرِيضَةٍ مِّمَّا مَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِرِ

مہر مقرر ادخہ سامان د قائلے ورکری دوی لہ یہ فراخ مال والا باندے

قَدَرُهَا وَعَلَى الْمُقْتَرَقَدَرُهَا مَتَاعًا

یہ قدر د فراخی دھوہ د او یہ تنگ رزق والا باندے یہ قدر د تنگ سیا دھوہ د قائل د کول دی

بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿۲۳۶﴾

یہ نہ طریقہ سرہ دا حق لازم دے یہ احسان کوونکی باندے۔

عالم دے۔ او دارنگ یہ یا سرہ د خطیہ کیں۔ قَا حَذَرُوهٗ، ہمیر اللہ تعالیٰ تہ راجع دے یعنی عَقَا یَہ۔ او زمخشری و بیلی دی چہ دا راجع دے مَا فِیْ اَنْفُسِکُمْ تہ چہ مراد ترینہ غیر جائز خیز دے وَاعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ عَفُوٌّ رَّحِیْمٌ، روستو د تختیر تہ بشارت دے او اشارہ دہ چہ ایمان د مؤمن یہ مینج د خوف اور جاء کیں د۔ قائلہ:۔ یہ اولہ جملہ کیں خبر د ان (یعلم) قعل مضارع ذکر کرو حکہ چہ ما فی انفسکم مکرر کیبری تو گویا چہ علم یہ سبب د متعلق پورے ہم متکرر کیبری۔ او یہ دویمہ جملہ کیں یے خبر اسم ذکر کرو چہ دلالت اوکری یہ ثبوت او دوام د دے صقاتو باندے۔

۲۳۶ یہ دے آیت کیں پتخلسم امر دے د امور و د تدبیر منزل تہ۔ او یہ دیکیں مسئلہ د طلاق قبل الدخول دہ تختیں د تقدیر د مہر تہ یا روستو دھے تہ۔ او مقصد پکیں اجتناب دے د مظالم و جاہلیت تہ یہ داسے حالت کیں۔ او یہ دیکیں دہ جہات دی یوجہت یہ اول کیں ذکر دے او بل جہت

یہ دویم آیت کتب ذکر دے۔

ربطہ ترددے خائے پورے کے مدحول بہا احکام وویا دھتے چہ
خاوندے مرثوے وی تو اس کے غیر مدحول بہا حکم ذکر کوی۔
لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ، ما مصدر یہ
ظرفیہ دے یعنی مدت کے عدم مسیس رتہ مسہ کولو کتب مسیس
کنا یہ دہ کے جماع نہ اوہتہ یہ اصل کتب فعل کے سری دے۔ ک
دے وچے دلتہ ہتہ تہ استاد کرے ثوے دے۔

سوال :- کہ دے آیت نہ معلومہ ثوہ چہ مخکب دحول او تسمیہ
کہ مہر نہ یہ طلاق و کولو کتب کناہ نیشہ تو کے دحول او تسمیہ نہ
روستو طلاق کتب ہم کناہ نیشہ تو کے تخصیص خہ فائدہ دہ ؟
جواب لے :- دلتہ کے طلاق کے جوار کے پارہ عام اجازت دے کہ یہ
حال کے حیض کتب وی یا پاکوالی کتب۔ اور روستو کے دحول نہ یہ
حال کے حیض کتب طلاق و کولو کناہ دے (صاحب اللیاب)۔

جواب لے ابن عطیہ، زمخشری او قفال و بیلی دی چہ دلتہ
مراد کے جناح نہ ثقل (بوج) کے تاوان دے چہ ہتہ تبعہ و بیلی
شی یعنی تاوان کے مہر (تول یا نیم) یہ داسے طلاق کتب نیشہ۔
او قرینہ کے دے دا ذکر کے غایے دے چہ عدم مسیس او عدم تسمیہ
کہ مہر دہ۔ دارنگ و رپے آیت کے دے یہ مقایل کتب دے۔

جواب لے :- ابن عاشور و بیلی دی چہ ہر کلمہ احادیث دلالت
کوی چہ خاوند کے شیخے سرہ بنہ معاشرہ او کبری او نکاح
مقصد دوام دے صرف شکل کے مزے نہ دی لکہ چہ کے بعض
خلقو عادت دے چہ دیر نکاحونہ صرف کے مزے اخستلو کے پارہ
کوی او بیایے طلاقوی چہ دھتے نہ منع کرے شویہ۔ تو کے دینہ
معلومہ ثوہ چہ کے مسیس نہ روستو خہ وہم کے کناہ شتہ یا کے
مسیس نہ مخکب کے ترک کے دوام یہ سب سرہ کناہ شتہ تو
دھتے وہم کے دفع کولو کے پارہ یے او و بیلی چہ لاجناح۔

أَوْ تَفَرَّضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً، دا یہ تمسوہن یا نہ دے معطوق دے۔
أَوْ أَحَدَ الشَّيْبَيْنِ كَإِذَا رَاَهُ دے لیکن خلو کے دواہوتہ مراد دہ یا

اوپہ معنی کے الہ ان سرہ دے یا اوپہ معنی کے واورو سرہ دے۔
 قرض یہ معنی کے تقدیر (مقرر کولی) دے۔ قریضۃ، مقول یہ
 یہ معنی کے شیعہ مفروضاً دے اوہ آیت دلالت کوی چہ نفس
 القاؤد نکاح سرہ وجوب کے مہر نہ راخی بلکہ یہ تقدیر یا یہ
 مسہ کولی سرہ راخی او مہر کے توابعو یا متمماتو کے نکاح نہ دے۔
 وَمَتَّعُوهُنَّ، دا امر دے خاوندانوتہ اوضمیر کے ہن ہن ہن ہن ہن ہن ہن
 راجع دے چہ طلاق کے کرے شی مخکیش کے دخول او کے تسمیہ
 کے مہر نہ۔ او اکثر اہل علم وائی چہ دامتہ واجبیہ ذہ یہ دلیل
 کے صیغہ امر مطلق سرہ او کے بعض یہ نیز امر کے استحباب کے یا
 دے۔ او کے دے متع کے پارہ تقدیر شرعی تیشہ۔ کابین عباس
 رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ اعلیٰ درجہ کے متعے غلام یا
 ویتزہ و رکول دی او ادنیٰ کے ہن ہن ہن ہن ہن ہن ہن ہن ہن
 ازار (پرتوگ) اولویتہ۔ او کے امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ قول دے
 چہ متعہ یہ کے تصف مہر نہ زیاتہ نہ وی یعنی پنچہ درہم۔
 عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُفْقِرِ قَدْرُهُ، دا دلیل دے چہ یاب
 کے متعہ کیش حال کے خاوندانوتہ اعتبار دے حالت کے ہن ہن ہن ہن ہن ہن ہن
 نہ دے۔ علی لفظ ہم دلالت کوی یہ وجوب کے متعہ یا نہ دے
 الْمَوْسِعِ یعنی خاوند کے وسعت یہ مال کیش، کے دیتہ مراد مالدار
 خاوند کے غنا دے۔ یہ قدر کے کیش مضاف پت دے یعنی قدر
 وَسِعِهِ۔ قدر او قدر کیش اکثر اہل علم فرق نہ کوی۔ او بعضو
 وٹیلی دی چہ کے دے فرق دا دے چہ قدر یہ سکون کے دال سرہ
 یہ معنی کے وسع او طاقت دے او یہ زور کے دال سرہ (قدر) یہ
 معنی کے مقدار دے۔ الْمُفْقِرِ، کے قدر نہ دے تنگوالی تہ وٹیلی شی
 یعنی تنگ رزق والا۔ قدر، یعنی قدر اقتارہ۔ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ
 متاع یہ معنی کے تمتیع سرہ دے او مقول مطلق دے۔ یا متاعاً
 حال دے کے المعروف نہ۔ مراد ترینہ ہن دے چہ شرعاً
 او عرفاً معلوم وی اوپہ ہن ہن ہن ہن ہن ہن ہن ہن ہن ہن ہن ہن
 (دروند ولے) نہ وی۔ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ، حقاً کے متاعاً صفت کے

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ

ادکله چرے تاسو طلاق ورکړئې بنحو لږ مخکې د دے له چه

تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ

یو ځای شوی یې تاسو د هغوی سره او حال دا چه مقرر کړے دی تاسو هغوی لږ

فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا

مهر مقرر نو د هغه د پاره نیمه د هغه مهرو چه تاسو مقرر کړے دی مگر

أَنْ يَعْفُوْنَ أَوْ يُعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ

چه معافی ادکړی زنا ته د خپل حق نه یا معافی او کړی هغه کس (خاوند) چه په لاس دهغه

عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ

عنه د نکاح ده او چه معافی کوئ تاسو نو د یوه نزدې ده

لِلتَّقْوَىٰ وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ

تقوی ته او مه هیردئ مهربانی کول په مینم خپل کس

إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

یقیناً الله تعالی په هغه عملونو چه تاسو کوی لیدونکې دے .

یا فعل پته دے یعنی حق حقاً (په معنی د وجوب سره دے) او د محستین ته مراد مؤمنان دی ځکه چه هر مؤمن د ایمان او اسلام په سبب د ځان سره احسان کوی دارنگ محسن هغه څوک دے چه نیک عمل کوی او د اصفیت د مؤمن دے . د بعض اهل علمو په تیز د امتعه واجب ته ده او هغوی استدلال کوی په لفظ د محستین سره او وائی چه محسن کامل مؤمن ته وئیلے شی . لیکن اول قول غوره دے . او دلته ذکر په لفظ د محسن سره د پاره د ترغیب دے عمل کولو ته په دے امر پات دے .

۲۳۴ په دے آیت کس د مخکې من کور زنا ته من وجه مقابل ذکر کوی یعنی هغه زنا ته چه من ځول بها ته ده لیکن مهر د هغه

دپارہ د مخکن نہ مقرر کرے شو بیوی۔ فَنُصِفْ مَا قَرَضْتُمْ، نصف پہ اصل کنس د دوؤ جزء تہ وئیلے شی دلتہ مبتدا پتہ دہ یعنی قَالُوا جِبْ نِصْفُ مَا قَرَضْتُمْ، نو نیم د خاوند او نیم د بیٹے شو۔

فائدہ :- دوارہ آیت تو کتب ذکر د مسیس دے چہ جماع تہ وئیلے شی اوکھ چرے مسیس نہ وی شوے یلکہ خلوت صحیحہ شوے وی یعنی بیٹہ خاوند پہ یو کمرہ کتب پہ داسے حال کتب یولے شی چہ روڑہ نہ وی او بیٹہ پہ حالت د حیض کتب نہ وی او بل ہم ہیج مائع نہ وی تو پہ نیز د امام د ابو حنیفہ او امام مالک رحمہما اللہ دا پہ حکم د مسیس کتب دے د وچے د حدیث دابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ چہ خلقائے راشدینو فیصلہ کر پیدہ چہ (کہ بیٹہ خاوند) دروازہ بتد کری یا پردہ او پڑا تہ کری نو بیا د بیٹے د پارہ میراث شتہ او عدت ہم شتہ نو معلومہ شوہ چہ مہریہ ہم کامل وی۔ دارقطنی دا حدیث مرفوع ذکر کریں۔ او پہ نیز د قاضی شریح او امام شافعی رحمہما اللہ پہ دے سرہ عدت او مہر نہ واجبی ری۔ او تور تفصیل یہ انشاء اللہ پہ سورۃ نساء سلا کتب راشی۔

إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا النَّسَاءُ عَقْدَةُ النِّكَاحِ، دا استثناء متقطع دہ پہ معنی د لکن سرہ او یعفون پہ معنی د پری بخود لو او مخ اپولو دے د خیلے برے او حصہ نہ چہ حقہ نیم مہر دے۔ او دا حکم د ہجہ بیٹے دے چہ بالغہ عاقلہ وی۔ دھے د پارہ پہ خیل مہر کتب اختیار دے۔ د الٰہی پیدہ آہ نہ مراد خاوند دے لکہ چہ پہ حدیث د جبیر رضی اللہ عنہ کتب دی چہ قرطبی ذکر کریں۔ او دا پہ حدیث مرفوع د دارقطنی کتب ہم شتہ۔ او دا قول د اکثر صحابہ کرام او تابعینو او امام ابو حنیفہ او امام شافعی رحمہم اللہ دے یعنی د بیٹے د ولی پہ دیکتب اختیار نیشتہ۔ او د بعض تابعینو او امام مالک رحمہم اللہ قول دا دے چہ مراد د دینہ د بیٹے د نکاح ولی دے چہ ہجہ تہ پہ عرف کتب د نکاح روروائی۔

سوال :- عفو پہ معنی د پری بخود لو دے تو خاوند او ولی تہ د

دے دے نسبت کو لو تھے مطلب دے ۹۔

جواب لے :- عادت دا وچہ پہ وخت ک نکاح کنیں خاوت تہوں
مہر بنجے تہ و رکولو تو ہر کلہ چہ طلاق قبل الدخول یے و رکرو
تو ک خاوت حق دے چہ نیم مہر ک ہنغے تہ واپس واخلی لیکن ہر کلہ
چہ دا خاوت ہنغے واپس تہ اخلی تو دیتہ عقو و ٹیلے شی اوکلہ چہ
خاوت تہوں مہر تہ وی و رکریے او طلاق و رکری تو ک بنجے حق
دادے چہ ک خاوت تہ ک نیم مہر مطالبہ اوکری۔ اوکلہ دا بنجہ
دا مطالبہ تہ کوی او پریری دی یے تو دیتہ عقو و ٹیلے شی۔

جواب لے :- عقویہ معنی ک آساتیا سرہ دہ۔

وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبَ لِلتَّقْوَى، دا خطاب عام دے سرو او بنجوتہ
لیکن صیغہ ک مذکر یے تغلیباً ذکر کریدہ۔ لِلتَّقْوَى، اقرب کلہ
متعدی کیبری پہ لام سرہ لکہ دا آیت اوکلہ متعدی کیبری پہ
الی سرہ لکہ پہ سورۃ ق سلا۔ تو دلتہ لام اجلیہ دے اولفظ حصول
پتہ دے یعنی لِحُصُولِ التَّقْوَى، او دا پہ معنی کنیں غورہ دے
ک الی التقوی تہ ٹکک چہ پہ ہنغے کنیں معنی ک علتیت نیشستہ دے
او مفضل علیہ ک اقرب پتہ دے یعنی مِنْ تَرْكِ الْعَقْرِ۔ ٹکک
چہ پہ خیل حق اخستلو کنیں او چا تہ پری خود لو کنیں شدت او بخل
معلومیری او پہ عقو کنیں سماحت او سخاوت معلومیبری او دا
سخاوت و سماحت خواصل صفت ک متقی دے۔

وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ، دا ہم ترغیب دے عقو کو لو تہ پشان
ک اولے جملے او پہ دیکش ک عقو سبب ذکر دے۔ نسیان دلتہ پہ
معنی ک ترک (پری خود لو) دے۔ او فضل کول ک امر غیر واجبیہ دی
خوچہ نیکی وی تو دا فضل دے۔ دلتہ فضل ک خاوت ک طرف تہ
مہر پورہ و رکول دی او ک بنجے ک طرف تہ پری بیودل ک نیم مہر
فضل دے۔ بَيْنَكُمْ کنیں تاکید دے دیوہل سرہ ک تعارف او ک
محبت او ک محتاج کیدلو دیوہل تہ او مونہ ک دینہ تعبیر کو و پہ
اخوت اسلامی سرہ۔ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ، ہر کلہ چہ پہ
عفو او فضل کنیں و رکول ک حق دی او دا ک قبیلہ ک مبصراتو تہ دے

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ

ہیشگری کوئی پہ تلو موغونو باندے او خاص پہ مونخ

الْوُسْطَىٰ وَقَوْمُوا لِلَّهِ قِسْمَيْنِ ۝۲۳۸

مینحنی باندے او اودیریئی اللہ تعالیٰ تہ تا بعداری کوونکی

(ہغہ چہ شکارییری پہ نظر سرہ) تو دے وچے تہ فاصلہ کآیت
کتیں یے صفت ک بصیر ذکر کرو۔

۲۳۸ پہ دے آیت کتیں شیا پس امر دے کامورو ک تد بیر منزل تہ
اوپہ دیکتیں مسئلہ ک حفاظت دہ پہ مونخو تو یاندے سرہ ک شغل
اوکار تہ پہ احکام دئیویہ یاندے۔ اوپہ دیکتیں مقصد اجتناب ک
کپریتو دلو ک مونخ تہ یا ک سستی کولوتہ پہ ہغے کتیں پہ سبب
ک تورومشا غلوسرہ یا پہ سبب ک حقوق سرہ۔ اوپہ دیکتیں ہم
دوہ جہتو تہ دی۔ ک کثرت مشا غلو پہ وجہ پہ مونخ کتیں سستی
کول لیکن سرہ ک دینہ محافظت کول ماموریہ دی۔

رابطہ۔ ہرکلمہ چہ ک بیبیا توسرہ متعلق دیر احکام ذکر شول۔
توپہ دے کارو تو کتیں مشغولیدل کلمہ پہ انسان کتیں کعباداتو
پہ یا ک کتیں سستی پیدا کوی تو دے وچے تہ حکم ک مونخ یے
ذکر کرو۔ ۳۔ مخکین محافظت پہ حقوق العباد یاندے ذکر
شونو اوس محافظت پہ حقوق اللہ یاندے ذکر کوی۔ ۴۔ ہرکلمہ
چہ اللہ تعالیٰ بتدکا توتہ دعوت ک عفو و رکرو پہ مخکین آیت کتیں
لیکن حرص ک نفس پہ دیکتیں لوگے مانع دے تو دے ہغے دیا ک
دوہ علا جوتہ دی یو دئیوی عقلی تو ہغہ ذکر شول ک تنسوا الفضل
یتنگم سرہ۔ دویم علاج اُخروی روحانی دے چہ ہغہ محافظت
دے پہ مونخ یاندے چہ ہغہ ک فحشاء او مکر رید و کارونو تہ
منع کوی۔

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ، باب مفاعله کپارہ ک تکرار او ہمیشگری
کولودے۔ دے وچے تہ یے روستو علی ذکر کرو۔ او بعضو وئیلی
دی چہ محافظت ک بتد ک جانب تہ ادا گیری ک مونخ دہ او د

جانب د الله تعالى نه حفاظت د نفس او د مال د بندہ دے . او
محافظت لفظ شامل دے ہمیشہ کولو او یہ مستحب اوقات کیں کول،
او فرائض سنن تہول ادا کولو تہ . او تعبیر یہ لفظ د حافظوا سرہ
دلالت کوی یہ اعراض کولو سرہ د مشاغلو او مواعونہ .

الصلوات نہ مراد تہول فرض مونخوتہ دی . او بل قول دادے
چہ د دینہ مراد خلور مونخوتہ دی چہ روستو ہغہ ذکر کیبری .
وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى ، وسطی مؤنث د اوسط دے . پد یکیں معنی د
تفضیل دہ دے ویجے نہ دا یہ معنی د مختار (غورہ) دے . او
بعضو ثیلے دی چہ دا یہ معنی د مینج دے (یعنی مینجئے مونخ)
لیکن اول قول غورہ دے حکم چہ تفضیل (غورہ والے) یہ ہغہ
حکے کیں وی چہ زیادت او نقصان قبلوی اودامعنی یہ مینج
کیں نہ جو کیبری . بنا یہ دے دا تخصیص بعد التعمیم دے ویجے
د اہمیت د ہغہ نہ . او بنا یہ دویم قول عطف د معائرت د پارہ دے
او یہ دے کیں پنجم مونخ مراد دے . د صلوات وسطی یہ مصداق
کیں اولس اقوال مفسرینو او محدثینو ذکر کری دی . لیکن غورہ قول
یکیں دادے چہ دا د مازیکر مونخ دے حکم چہ دے د پارہ صحیح
مرفوع حدیث شاہد دے چہ یہ ہغے کیں د عصر تعین دے . او
نور اقوال یہ روایا تو موقوفہ یا صرف یہ ذکر د قضیلت د ہغوی
بنا دے بنا دی .

فائدہ :- صاحب د اللباب او شارحیتو کھدا یہ لیکلی دی چہ دا
آیت دلالت کوی چہ اقل درجہ د مونخونو پنجم دی . وجہ دادہ چہ
الصلوات جمع دہ مراد یہ د دینہ درمے وی یا خلور زیات تہ حاجت
نیشہ حکم چہ اقلہ درجہ د جمع درمے وی او وَالصَّلَاةِ عطف د
نو معطوف غیر وی د معطوف علیہ نہ . نو دایل مونخ تہ اشارہ
دہ . او الوسطی تقاضا کوی چہ جانبین یے برابر وی نو کہ
الصلوات نہ درمے مونخونہ مراد شی نو د درمے د پارہ وسط
حقیقی نیشہ نو معلومہ شہ چہ د الصلوات نہ خلور مراد دی .
او وَالصَّلَاةِ کیں پنجم مراد شو . او دا یہ زیات عدد کیں ہم

جو پید لے شی۔ عوہغہ کہ مقتضاً کہ الفاظونہ زیاتی وی۔
 وَقَوْمُوا لِلَّهِ قِنْتَيْنِ، کہ دے آیت یہ دے جملہ کتب دلیل دے چہ
 قیام (اوردیدل) رکن کہ مونج دے یہ ہرہغہ شخص یا نہ دے چہ
 قادر وی یہ قیام یا نہ دے، منفرد او مقتدی وی او کہ امام وی۔ لیکن
 نقلی مونج کہ دیتہ مستثنی دے یہ سبب کہ بعض خصوصو سرہ۔ لہ
 دلیل دے چہ قیام یہ بیت کہ عیادت سرہ غیر اللہ تہ حرام دے۔ او
 قیام یہ طور کہ اہل عجم چہ ہفتہ تہ مثل و بیلے شی، ہم یہ صحیح
 احادیثو سرہ منع دے۔ او نفس قیام کہ اکرام یہ طور بغیر کہ مثلیت
 نہ یہ ہفتہ کتب اختلاف دے۔ قِنْتَيْنِ، یہ لغت کتب دوام، صبر او
 لزوم یہ یوخیز یا نہ دے تہ و بیلے شی۔ او یہ شریعت کتب خاص
 دے یہ دوام کو لو یہ طاعت کہ اللہ تعالیٰ یا نہ دے۔ او یہ دیکتب
 دوستو قول احوال داخل دی تو دلتہ یہ تفسیر کہ قنوت کتب دیر
 اقوال نقل دی۔ اول قول کہ اکثر اہل علمو دے چہ قنوت یہ معنی
 کہ طاعت دے۔ او ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ مرفوع حدیث نقل
 دے چہ ہر قنوت یہ قرآن کریم کتب یہ معنی کہ طاعت دے
 (امام احمد، ابویعلی، لیکن یہ سند کہ دو کتب ابولہیعہ ضعیف
 راوی دے۔ دریم قول کہ مجاہد دے چہ قنوت یہ معنی کہ خشوع
 دے۔ دریم قول کہ شعبی او جابر دے چہ یہ معنی کہ طوع دے
 (خوشحالی قول)۔ ثلورم قول کہ ابن عمر رضی اللہ عنہما دے چہ
 یہ معنی کہ طول کہ قیام دے او دا حاصلیہ یہ او بد قراءت سرہ
 پنجم قول یہ روایت کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما سرہ چہ قنوت
 یہ معنی کہ دعا دے۔ شپیم یہ معنی کہ مصلین دے۔ اووم یہ
 معنی کہ قارئین دے۔ اتم یہ معنی کہ عابدین دے (دا دریاوہ
 کہ ابن عمر رضی اللہ عنہما نہ نقل دی)۔ تہم قول دا چہ یہ معنی
 کہ ذکرین دے او دا قول زمخشری ذکر کریدے۔ لسم دا چہ قنوت
 یہ معنی کہ منع کو و تکی دے کہ لا سوتوا و کہ سترگو کہ حرکات غیر
 مناسبہ نہ۔ دا قول کہ مجاہد دے۔ لیکن دا دویم تعبیر کہ خشوع
 دے چہ دا قول کہ ہغہ نہ ممکن ذکر شویدے۔ نو کہ دیتہ استدلال

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا

تو کہ دیریری تاسو دشمن ته نوموځ کوی چه پیاده روان یی یا سواره یی نو هر کله

کول چه رفع الیدین په موځ کتښ منع دی دا که چاهلر تو قول دے ځکه چه د مجاهد ک قول معنی ابو حیان په خشوع سره ذکر کړیده - او بیله وجه داده چه مراد که دغه قول دا دے چه لاسوته اوسنرک په غیر سنت طریقے سره مه خوزوئی ا و رفع الیدین (په خاص مواضعو کتښ) په صحیح متواتر احادیثو سره ثابت دی یو د لسم قول دا چه قنوت په معنی که سکوت دے او مراد که دینه عامو خیرو کولو ته سکوت دے - لیکن که قراءت ته سکوت مراد نه دے نو د ا هم که بعض چاهلر تو استدلال دے چه هغوی وائی چه که دینه که قراءت خلف الامام منع ثابت شوه او حال دا چه دا امر خواص او متفرد ته هم شامل دے یولځه مقتدی ته خو نه دے او په هغوی باند ې خو یا لا اتفاق قراءت فرض دے او دا قول چه دلته مراد سکوت دے که کلام نه دا غوره قول دے په سبب که دوه احادیثو سره - اول حدیث که زید بن ارقم رضی الله عنه دے هغه وئیلی دی چه مونږ په په موځ کتښ که یو بل سره خیر ې کولے تر دے پور ې چه دا آیت نازل شو نو حکم او کړ ې شو مونږ ته که سکوت او که کلام (خیر و کولی نه منع کړ ې شو - دا حدیث امام احمد را وړ ې دے او ابن کثیر هم سره که اشکال او که جواب نه نقل کړید ې - او دویم حدیث که ابن مسعود رضی الله عنه دے چه هغه وئیلی دی چه مونږ که نجاشی یا دشاه ته واپس راغلو او مونږ په نبی صلی الله علیه وسلم باند ې سلام او کړ و نو که سلام جواب ې راتکړ او وے فرمائیل چه ان فی الصلوة کثفلا، مزید تفصیل په یا سره که خیر و کولو کتښ په موځ کتښ مفسر قرطبی او تور و محدثینو ذکر کړ ې دے -

اٰمَنْتُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ

یہ امن شیئ تاسو نو یاد دئی اللہ تعالیٰ لہرہ لکھ چہ خود نہ کرے دہ تاسو تہ

مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿۲۳۹﴾

دھنہ طریقہ چہ تاسو دہے علم نہ لولو۔

۲۳۹۔ ہر کلمہ چہ یہ معکیش آیت کتب قیام پہ مونج کتب قرض کرے
 شو تو اوس ہنہ عذر ذکر کوی چہ یہ ہنہ سرہ قیام ساقط پیری
 قرائن حقیقت، داشامل دے خوف تہ د دشمن، درندہ کا تو یا سیلاب
 راتلو وغیرہ تہ چہ دغہ وخت کتب د مونج وخت داخل شی او
 یہ خلے بات دے اودریں لے نشی۔ قرچال او رکباتا، دے دے تہ
 معکیش فعل پت دے یعنی فصلوا یا فعا قطو علیہا، رجال جمع
 دراجل دہ یعنی پیادہ یہ خیل و خپو یاں دے روان۔ او رکباتا جمع
 دراکب دہ برابرہ خیرہ دہ کہ یہ حیوان یاں دے سو روی یا بل
 خہ سور لئی یاں دے خو ذکر کوع او سجد دے دیا رہ یہ یہ سر
 یاں دے اشارہ کوی۔ او یہ دے حالت کتب جماعت ہم نشی
 کید لے۔ او یہ وخت د قتال کتب یہ حال د التحام ربویل کتب
 ورنو تل، د دشمن کتب او یہ نور و حال تو کتب د صلوة خوف
 ذکر یہ سورۃ نساء سکتا کتب شوید دے۔ دا حالت یے دلتہ خاص
 کرو یہ ذکر کولو سرہ چہ قیام (اودریں یاں یہ خپو یاں دے) یہ دے
 حالت کتب ساقط پیری او د صلوة خوف یہ نور و حال تو کتب دا
 قیام ساقط تہ دے۔ قرطبی و بیہ دی چہ یہ دے آیت کتب مقصود
 نہایت اہتمام د مونج دے چہ مونج یہ ہیج حالت کتب تہ ساقط پیری
 قیاد اٰمَنْتُمْ، یعنی کلمہ چہ زانیل شی سبب د خوف۔ یا دایت د اوتہ
 یہ امن کتب بی تو قیاد ذکر و اللہ، د ذکر د اللہ تعالیٰ تہ مراد
 مونج کول دی او شکر کولو تہ ہم عام دے۔ گما علمکم ما لَمْ
 تَكُونُوا تَعْلَمُونَ، کاف د تشبیہ د پیرہ دے۔ او تعلیم د اللہ تعالیٰ
 دوحی جلی او عقی یہ طریقہ سرہ دے۔ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ دے تولو
 احکامو شرعیوتہ او مونج کولو تہ یہ حال د امن یا خوف کتب۔

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ

اد هغه کسان چہ مرہ کرے شی ستاسونہ اد پیریددی

أَزْوَاجًا مِّمَّا وَصَّيْتُمْ لَا زَوْجَهُمْ مِّمَّا عَالَی

بیبیانے نو وصیت د اد کوی د پاره د بیبیا نو خپلو چہ سامان (قائده) ویکړشی تر

الْحَوْلِ غَيْرِ اخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا

یو کا له پکښه به وی ویستل د هغوی نو که چرے او وتله هغوی روستو د واجب عدله نو نیشته

جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ

کناه په تاسو باندے په هغه کارونو کیں چہ کوی دوی په خپلو کیں

مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۲۳۰

خه د نیکو کار او الله تعالی زود آددے حکمتونو والا دے

او مقصد د آیت دادے لکه چہ الله تعالی په تاسو باندے په دے تعلیم سره اتعام کړیدے نو تاسو د دے رحمت موافق شکر ادا کوئ یا د دینته مراد دادے چہ په حال د امن کیں په هغه امر کا تو شرطونو او کیفیاتو سره موخ کوئ کوم چہ تاسو ته په قرآن او حدیث سره معلوم وی - کَمُتَكَلِّفُونَ الْفُلُوكَ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ - نه مراد دادے چہ په عقل سره تاسو دا علم نشئ حاصلولے کوم چہ په وحی سره حاصلیدری - او دا دلیل دے چہ د موخ تفصیلی طریقہ د قرآن او احادیثو ته ایزده کول ضروری دی -

۲۳۰ په دے آیت کیں اوولسم امر دے د امور و د تدبیر منزل ته او هغه په باره د احسان کولو کیں دے هغه زنا تو سره چہ خاوند یئ وقات شو مے وی - او مقصد په دے حکم کیں اجتناب دے د هغه ظلم نه چہ جاهلیت والویه د وقات په عدت کیں په زنا نو باندے کوو - او د جاهلیت والو طریقہ په مؤطا د امام مالک کیں لیکل ده چہ په دور د جاهلیت کیں په دے شیخ خاوند وقات شو نو هغه په داخله شوه یو تنگ کور ته او نا کاره

جائے یہ ہے اغوستلے اوہیچ قسم خوشبوئی اوزیتت ہے نہ شوکولے
دا تر بوکال پورے۔ بیا یہ ورتہ یوٹھاروے راوستلے شو تو خیلہ
خرمن یہ ہے یہ ہفتہ ٹھاروی پورے او مغلہ او یہ ناکارہ شکل کیش
بہ را اووتلہ تو بیا یہ ہے ورتہ یہ لاس کیش پچہ ورکپہ او ہفتہ یہ ہے
شا طرف تہ او غورخولہ بیا یہ دخیل مور او پلا رگورتہ لاپہ۔ دے
ظلم اور رسم دجاہلیت درد کولو دیا رہ داشری حکم راغے۔

رہط لہ۔ معکیش احسان ذکر شوپہ مینج دیندہ او ک اللہ تعالیٰ کیش۔
اوس احسان ذکر کو یہ مینج دیندہ او خاوند کیش۔ لہ معکیش ہے
ترغیب ورکپہ ووقضل کولو تہ یہ مینج دیندہ او خاوند کیش یہ
وخت دطلاق کیش نو اوس فضل ذکر کو یہ وخت دوقات د خاوند کیش۔
اور مسئلہ د مینج یکیش جملہ معترضہ دہ۔

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ يَبْنِي
زور د وصیہ کیش دہ قولوتہ دی۔ اول قول داچہ دلتہ فعل پتہ
دے یعنی لیوؤصوا یا یوؤصون۔ او داخبر دے ک الذین دپاٹریا دغسے
فعل پتہ دے معکیش ک الذین تہ او ہفتہ فاعل دے د پتہ فعل۔
او وصیت مقول مطلق دے د پتہ فعل دیا رہ۔ او دا وصیت دے د
خاوند یہ حکم دکتب علیکم اذا حضر احدکم الموت ان ترک خیرا الوصیۃ اہ
تو مقصد دادے چہ خاوند دے د مرکز یہ وخت کیش خیلو
بشعوتہ وصیت اوکری چہ تر بوکال پورے خما یہ کور کیش
اوسیدری اوستا سونفقہ بہ خما کمال تہ وی۔ تو بیا دہغوی
خوشہ دہ کہ دا وصیت قبلوی او کہ تہ قبلوی۔ یا دے داسے
وصیت ورثوتہ اوکری د بیبیا تو یہ یا رہ کیش۔ او دویم قول
دادے چہ وصیۃ لِأَزْوَاجِهِمْ دا وصیت دے ک اللہ تعالیٰ د طرف
تہ بشعوتہ چہ کور د خاوند کیش یہ پاتے کیدل تر بوکال پورے
لازم کتری۔ تودا قبیلہ د یوؤصیکم اللہ تہ دے۔ تودا حکم د طرف
ک اللہ تعالیٰ تہ دے یہ طریقہ د وجوب سرہ۔

قائدہ۔ یہ دے آیت کیش دہ اقوال دی چہ ہفتہ امام بخاری پہ
کتاب التفسیر کیش نقل کری دی۔ اول حدیث دابن زبیر رضی اللہ
عنہ دے چہ دہغے تہ معلومیری چہ دا آیت منسوخ دے یہ

تیر شوی آیت ۲۳۲ سرہ اودا آیت پہ نزول کیں مخکیش دے۔ او
 ہفہ تربیتہ روستو دے۔ اودا پہ ہفہ دویمہ توجیہ سرہ دے چہ
 پہ وصیۃ کیں ذکر شولہ۔ یعنی اول پہ اسلام کیں عدت کوفات
 یو کال مقرر شوے ووسرہ ک اوسیدلو او نفقہ نہ بیا ہفہ
 منسوخ شو پہ خلورو میاشتو او لسو ورخو عدت کوفات
 سرہ اودا پہ آیت ک میراث یعنی چہ وارث ک پیارہ وصیت نیشہ
 دویم قول امام بخاری ک مجاہد رحمہما اللہ نہ نقل کریدے
 چہ پہ دے آیت کیں نسخ نیشہ او عدت کوفات ک ابتداء
 نہ خلور میاشتہ اولس ورخے دی۔ صرف ک وصیت پہ طور
 سرہ اودا میاشتہ او شل ورخے زیاتی کرے شوے اودا پہ طور
 ک استحباب او احسان سرہ دی۔ نو دا وصیت متافی نہ دے
 ک لا وصیۃ لوارث سرہ اودا قول اکثر مفسرینو غورہ کریدے۔
 مَتَّاعًا إِلَى الْخَوَلِ، دا منسوب دے پہ حذف ک جار سرہ یعنی
 بِمَتَّاعٍ۔ او ک دینہ مراد نفقہ او لباس ورکول دی ک احسان
 پہ طور سرہ۔ غَيْرَ اخْرَاج، دا حال دے یا بدل دے ک
 مَتَّاعًا نہ۔ یعنی ورثہ ک میت لہ پکار نہ دی چہ دا بنجہ ک خاوند
 ک کور نہ پہ زور سرہ او یاسی جکہ چہ ک وصیت بدلول جائز
 نہ دی اگر چہ احسانی وی۔

فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ،
 ک دینہ مراد وتل دی ک خاوند ک کور نہ پخپلہ خویشے سرہ۔
 لیکن بنا پہ اول قول سرہ دا خروج مخکیش ک پورہ کولو کال
 اوروستو کال پورہ کیدلو نہ دے۔ دلتہ معروف عام دے
 چہ ولی ک میت او حاکم باندے حرج نیشہ چہ نفقہ ک دینہ
 قطع کری یا یئے ک کور نہ او یاسی۔ یا بنجہ او غی ک خاوند ک
 کور نہ یا حنان لہ ک خاوند طلب او لٹون کوی یا کسب کوی ک
 روزی کتلو ک پیارہ پہ شرعی طریقہ سرہ۔

فَإِذَا دَعَا إِلَيْكُمُ الْمَعْرُوفُ وَتِلْكَ وَوَادِلَتُهُ مِنْ
 مَّعْرُوفٍ اشارة دہ چہ ہلتہ صرف زینت کول (ترک ک احداث)

وَلِیْمُطَلَّقَتْ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ طَحَقًا

او دیا کہ طلاق در کہے شوے زناتو سامان (فائده) در کول دی د عرفی موافق ۱۵

عَلَى الْمُتَّقِينَ ۲۳۱

لازم ده یدہ متقیانو باندے۔

مراد دے او هغه یومعین عیز دے اودلتہ مراد عام دے لکہ چہ ذکر شو تو محکہ یے تکرہ یہ من سرہ را ورہ چہ د هغه مختلف اقسامو اشارہ اوشی۔

وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيْمٌ، لفظ د عزیز کیں تحذیر تہ اشارہ دہ یہ سبب د اخراج د هغه یہ حیر او ظلم سرہ۔ او حکیم د دے حکم مناقعوتہ اشارہ دہ ۲۳۱ یہ دے آیت کیں اتلسم امر دے د امور و د تدبیر متزل تہ یہ یارہ د متعہ و رکولو تول مطلقا توتہ یہ طور د احسان سرہ۔ او مقصد پکیش اجتناب کول دی د ظلم تہ یہ عام مطلقو رطلاقو کرے شوی باندے۔ یعنی طلاق د ظلم کولو د یارہ سبب مہ گر حوئی بلکہ د هغه ذریہ د خوشحالولو د یارہ متعہ و رکول پکار دی۔ وَلِیْمُطَلَّقَتْ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ، متکیش آیت ۲۳۱ کیں حکم متعہ و رکولو و د یو قسم مطلق د یارہ چہ هغه غیر من حول بهادہ سرہ د عدم تسمیہ د مہرتہ او یہ دے آیت کیں تہ لے مطلقے مراد دی۔ یا دا چہ متکیش د متعہ تہ لباس و غیرہ مراد و او دلتہ ترے مراد نفقہ دہ او نفقہ تہ هم متاع و ثیل شئی لکہ چہ متکیش آیت کیں دی۔ یہ لفظ المطلقات کیں دہ اقوال دی۔ اول دا چہ تول اقسام مراد دی او د تولو د یارہ متعہ و رکول واجب دی۔ او دا قول د سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ ابو العالیہ او زہری رحمہما اللہ دے۔ او دویم قول دا چہ دلتہ تول اقسام مراد دی خود احکم استحبابی دے ماسیوا د هغه قسم تہ چہ آیت ۲۳۱ کیں ذکر دے۔ او دا قول د جمہور اہل علمو دے۔

حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ، مراد داد دے چہ کلہ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ تارل شو تو بعض کسانو او وئیل چہ کہ هُہ تہ غوارم احسان کول

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ

د غسے

بیانوی

اللہ تعالیٰ

آسو تہ

احکام خیل

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ

(۲۲۲)

دپارہ دے چہ د عقل نہ کار واخلے .

نومتعہ بہ نہ ورکڑوم تو اووٹیلے شوچہ حقاً علی المتقین، یعنی داد
 ہر متقی حق دے۔ او احسان دلتہ مرادف د تقوی دے او د متقین
 نہ مراد عام مؤمنان دی چہ خان د شرک او نفاق نہ بیچ ساقی۔
 قاعدہ:۔ یہ آیت ۳۳۱ کیں د متعہ د وجوب ذکر و د ہفتے بیٹھے دپارہ
 چہ خاوند ترینہ ہیچ فائدہ نہ دہ اخستے (یعنی غیر مدخول بہا)
 تو د غسے بیٹھے لہ حق (واجب) ادا کول پہ عرف کیں احسان
 س نر لے کیری د دے وجہ تہ ہلنہ یے محسنین وٹیلے وو۔ او دلتہ
 د عام و طلاق و کرے شو د ذکر دے اگر چہ ہغوی دپارہ مہر ہم شتہ
 لیکن خاوند ترینہ فائدہ ہم اخستلے دہ نو د وی پہ طلاق سرہ
 د وی زہرہ دیر خفہ شوے او در دید لے وی تو د ہغوی زہرہ د خفہ
 کولونہ د بچکولو دپارہ لفظ د تقوی مناسب وؤ۔

۳۳۲۔ یہ دے آیت کیں ترغیب دے د تیر شو و احکام و امتثال
 نہ او د راتلو تو کو احکام و دپارہ ہم۔ یعنی معکبش چہ حرکت و وضاحت
 او تفصیل او کرے شو د غسے بہ روستو ہم کوی۔ یا کاف د بیان
 کمال دپارہ دے یعنی د ابیانات پہ کمال قصاحت، بلاغت
 او وضاحت کیں کاملہ درجہ لری۔

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ، د وضاحت نہ روستو پہ احکام شرعی و کیں تدبیر
 او تفکر کار عقل کولے شے نو د دے وجہ نہ یے تعقلون ذکر کرو۔
 ہاں کلمہ مغیبات یا مجملات وی تو بیا عقل پہ ہفتے کیں نشی
 چلید لے۔

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ

آیا تہ نہ گورے ہغہ کساو تہ چہ دتے وڈ ہغوی د

دِيَارِهِمْ وَهُمْ أَلَوْفٌ حَذَرَالْمَوْتِ

کوردنو خیلو تہ او حال دا چہ دوی پہ زرگونو وڈ وڈ وچے دینچ کیدلو د مرگ تہ

فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا فَقَالَ

نو اویل دوی تہ اللہ تعالیٰ مرہ شے بیا یے

أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ

ژوندی کول ہغوی یقینا اللہ تعالیٰ خاوند د فضل دے

عَلَى النَّاسِ وَلَئِنْ أَكْثَرَالنَّاسِ

پہ خلقو باندے او لیکن اکثر خلق

لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٣٣﴾

شکر نہ کوی -

۲۳۳ د خلورم باب خلاصہ :- دے آیت نہ تر ۲۵۲ پورے
خلورم باب دے او پہ دیکھیں د ترغیب الی القتال د پارسہ دہ
واقعات ذکر کوی۔ چہ پہ اولہ واقعہ کہیں اشارہ دہ چہ د بزدلی
او دیرے د مرگ د وچے نہ د قتال فی سبیل اللہ تہ مخمہ گرجوئی
او ورپے امر دے پہ قتال سرہ او ترغیب دے اتفاق فی سبیل اللہ
تہ تر آیت ۲۵۲ پورے۔ بیا دویمہ واقعہ دہ چہ پہ ہغے کہیں
د قتال د وجوب سبب ذکر کوی شرعاً او طبعاً سرہ د مائع نہ او
ضرورت د امیر تہ اشارہ کوی پہ آیت ۲۵۴ کہیں۔ بیا د امیر
منتخب کول او شرطونہ د امارت ذکر کوی پہ ۲۵۵ کہیں۔ بیا د
حق امیر علامت د انتخاب ذکر کوی چہ ہغہ اعادہ د یرکاتو
الہیودہ پہ ۲۵۶ کہیں۔ او بیا سیاسیات د یوحق امیر ذکر کوی
چہ تمیز او فرق کولے شے پہ مینج د مدد اہنینو او شجاعت والو

کئیں سره د اشارے نه چه دکم والی د عدد رافرادو) د وچه نه قتال
 فی سبیل اللہ مه پیریودی په ۲۴۹ کئیں - بیا د دعا د میدان جنگ
 ذکر کوی په نه کئیں - بیا حصول د فتح او خلافت حقه په ذکر
 د داود علیه السلام سره - اودا د جهاد اسلامی نتیجه ده سره
 د ذکر د فائده د قتال او نصرت الهیه نه په ۲۵۰ کئیں بیا د
 دفعه د کفر او شرک د پاره ارسال د آخری رسول صلی الله
 علیه وسلم په ۲۵۱ کئیں او ارسال د مخکنو رسولانو سره د
 تفاضل د هغوی نه - لیکن سبب د قتال اختلاف د خلقو دے
 په ایمان او کفر کئیں دا په ۲۵۲ کئیں ذکر کوی -

رابطه ۱ :- مخکښ یې د نکاح سره متعلق احکام ذکر کړل
 چه په هغه سره د انسان د نفس تحصین راجی اودا انفرادی
 او منزلی (کورنی) اصلاح ده نو اوس ذکر د قتال کوی چه
 په هغه سره تحصین او حفاظت د دین او د مسلمانانو
 د مالو تو راجی چه دا اجتماعی او سیاسی اصلاح ده -

۲ :- مخکښ احکام تکلیفیه ذکر شول چه په هغه سره د
 قتال استعداد پیدا کیږی نو اوس د قتال حکم راوړی -
۳ :- په آخری امر کئیں د وفات ذکر و وچه هغه حقیقی مرګ د
 نو اوس بل قسم مرګ ذکر کوی چه هغه عقوبتی مرګ دے -
اَلْمُرْتَدُّ اِلَى النَّارِ اِنْ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ، لفظ د اَلْمُرْتَدُّ کله د هغه
 چا د پاره ذکر کیږی چه مخکښ په واقعہ علم لری نو دا د پاره
 د تقریر او تذکیرویی اودا سے په قرآن کئیں لږ دے - او کله د
 هغه چا د پاره ذکر کیږی چه د مخکښ نه علم نه لری نو دا د تعجب
 او تنبیہ د پاره وی - (قاسمی) کله چه فعل د رویت په دیکښ
 متعدی شویږ د هغه خیز ته چه د مخکښ نه سامع نه دے
 لیدلے نو مقصد په دے کلام کئیں ترغیب دے په علم د هغه
 خیز چه رویت هغه ته متعدی شویږ دے په الی سره د دے
 وچه نه اتفاق د مفسرینو دے چه دلته همزه د استفهام د
 حقیقی استفهام د پاره نه دے - او خطاب پدیکښ د معین

دپارہ نہ دے۔ او پدے استفہام کنس درے اقوال دی۔
 اول قول دا چہ دا د تعجب او تعجیب دپارہ دے۔ دویم دا چہ
 دا استفہام تقریری دے لکہ دَ اَلَمْ نَشْرَحْ پِشَان۔ دریم قول،
 دا استفہام انکاری دے اوپہ دریوارہ حالاتو کنس مقصد تیزی
 ورکول دی پہ علم دَ مَا بَعْدَ بَانْدے رابن عاشور قرطبی وئیلی
 دی چہ دا رویت قلبی دے پہ معنی دَ اَلَمْ تَعْلَمْ سرہ۔ او پہ
 نیز دَ سِبْیویہ دا دہ چہ تَنْبِیْہَ اِلٰی اَمْرِ الدِّیْنِ، او دا رویت
 دوه فعلوتہ نہ غواری۔ ابو حیان وئیلی دی چہ دا ہمزہ دَ
 استفہام داخل دے پہ نفی باندے نو استفہام تقریری شو نو
 ممکن دہ چہ مخاطب پہ دے باندے دَ مخکین نہ علم لری۔ او
 دا ہم ممکن دہ چہ دَ مخکین نہ علم نہ لری خو مراد پکین
 تنبیہ او تعجیب وی۔ او دا رویت علمیہ دے متضمن دے
 داسے فعل لرہ چہ متعدی کیری پہ الی سرہ نو دلتہ معنی
 داشوہ اَلَمْ یَنْتَهِ عِلْمُکَ اِلٰی کَذَا رَاٰیَا سَتَا عِلْمَ فُلَانٍ وَاَقْعَ
 تہ نہ دے رسیدے (پہ دے ہولو اقوالو سرہ ثابت دہ چہ
 لفظ دَ اَلَمْ تَرَ مخکین علم اورویت لرہ مستلزم نہ دے نو
 دا قول دَ جَاہِلَاتُورِ بَرِیلِیَانُوعِ یا طل دے چہ ہغوئی وائی چہ دَ
 دینہ معلومہ شوہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ تیر شوو ہولو
 واقعاتو باندے علم لرلو مخکین دَ وحی نہ او ہغہ حاضر ناظر
 وواوس ہم دے۔ دا دَ قرآن تحریف دے۔ اَلْغِیْنِ خَرَجُوْا
 مِنْ دِیَارِہِمُ، ددے قوم پہ بارہ کنس دوه اقوال مشہور دی
 اول دا چہ دا دَ بنی اسرائیلو قوم ووچہ دَ دوی پہ وطن کنس
 طاعون مرض (روباء) راغلے وو نو دَ مرگ دَ یرے دَ ہغہ
 وطن نہ او تختیدل راو ددے قول پہ بنا سرہ قرطبی دلتہ
 دَ طاعون احکام ذکر کریدی) دویم قول دا دے چہ دا دَ
 حزقیل علیہ السلام قوم وو۔ او دَ دوی بادشاہ دوی تہ دَ
 قتال حکم اوکرو نو دوی دَ ہغہ نہ او تختیدل ددے یرے دَ
 وچہ تہ چہ قتال کنس خوبہ مونو مرہ شو۔ نو اللہ تعالیٰ پہ

دوی باندے مزگ راوستلو۔ بیا د حزقیل علیہ السلام پہ دعا
 سرہ اتہ ورے روستو راژوندی شول۔ ابن عطیہ وئیلی
 دی چہ دے تلو اقوالو ستودنہ کمزوری دی لیکن د
 قصص د بنی اسرائیل پہ قرینے سرہ د تورات فضل اوودیرشم
 باب نبوت حزقیل کنس دا واقعہ لیکل دے۔ قرآن کریم ہم
 اکثر د بنی اسرائیلو ہغہ قصے او واقعے ذکر کوی چہ یہ
 عربو کنس د یہودیانو سرہ د نزدیکت د وجے نہ مشہورے
 وے اودا قول پہ دے وجے سرہ غورہ دے چہ روستو
 نے ورپسے امر د قتال ذکر کرے دے یہ دَقَاتِلُوا سرہ۔
 وَهُمْ اَلَوْفُ، پہ دیکن دوه اقوال دی۔ اول قول دا جمع
 د الف دہ او پہ دیکن بیا دیر اقوال دی لیکن غورہ
 قول دا دے چہ لس زہ یا زیات وو حکمہ جمع کثرت
 یے ذکر کریدہ یا مراد د دے نہ نفس کثرت دے۔ دویم
 قول، دا جمع د اَلْف دہ یعنی دوی کورنی کنس متفق او
 متحد ووی یعنی اختلاف سبب د تری قتال نہ ووی بلکہ بیرہ
 د مرگ نہ سبب ووی۔ حَدَرَ اَلْمَوْتَ، دا مفعول لہ دے دخرج
 دپارہ۔ اوجن ہغہ خوف دے چہ حآن بچکول ورسرہ مقصد
 وی۔ فَقَالَ لَهُمُ اللّٰهُ مَوْتُوْا، یہ دے سرہ مراد قول تکوینی
 دے یعنی زر واقع کیدل د مراد د اللہ تعالیٰ۔ یہ قضا و تقدیر
 سرہ قول تشریعی پہ دیکن مقصد نہ دے۔ ابن عربی وئیلی
 دی چہ دامرگ د عقوبت او سزا دے۔ پہ دے پسے روستو
 دنیوی حیات راچی او بیل موت اجلی دے پہ ہغے پسے دنیوی
 ژوند بیا نہ راچی۔ ثُمَّ اَحْيَا هُمْ، دوی د حزقیل علیہ السلام
 پہ دعا باندے اللہ تعالیٰ بیا راژوندی کرل دا دہغہ تی معجزہ
 وہ پشان د معجزاتو د عیسیٰ علیہ السلام۔ اودا سے واقعہ د
 بنی اسرائیلو پہ طلب د رویت کنس یہ آیت مہ کنس او د بقرہ
 پہ واقعہ کنس پہ آیت مہ کنس ہم تیرہ شویہ۔ اودا دریم
 کرت دے۔

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا

او جنگ کوئی یہ لارہ کہ اللہ تعالیٰ کہیں او پوہہ شی

أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

(۲۳۴)

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ ہرچہ آوری عالم دے یہ ہرچہ باندے۔

فائدہ ۱۵ :- قرطبی دابن عطیہ تہ نقل کپی دی چہ یہ دے واقعہ
 کہیں عبرت دے چہ مرگ یہ اختیار کہ اللہ تعالیٰ کہیں دے دھتے نہ
 خلاصیدل یہ ہیچ تہ بیرسره تشی کیدے او دارنگ داتمہید
 دے دپارہ کہ امر کہ جہاد دے امت تہ۔ یعنی کہ دوی چرتہ پردلی
 اوکرہ کہ قتال کولو تہ نواللہ تعالیٰ یہ یہ دوی باندے ذلت راوی
 فائدہ ۲۵ :- معجزات و مستکبرین کہ دے واقعہ دظاہر تہ انکار کوی
 او تاویل کوی چہ موت کہ دوی داسے تہ ووجہ روح بے کبدن
 تہ جدا شو بیکہ دایو مرہن دے چہ کہ سکتے او بے ہوشی تہ
 زیات دے توہتہ یہ دوی راغلے وو۔ دارنگ ابن راوندی کہ
 تولو مرو یہ یارہ کہیں دا عقیدہ لری چہ کبدن تونہ ارواح تہ جل
 کیدری بیکہ دغسے حالت وریات دے راخی چہ روح کبدن یہ اجزاؤ
 (انداموت) کہیں موجودوی ہرچہ کہیں چہ وی۔ الوسی وٹیلی
 دی چہ کہ دوی دا قول او مذہب کہ عقل (او شرع) تہ مخالف
 دے۔ او اللہ تعالیٰ دے مونبرہ او تلو مسلمانان کہ داسے عقیدے
 تہ بیج اوساتی۔ اِنَّ اللّٰهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَی النَّاسِ، دا پشان کہ
 علت کہ ماقبل دے یعنی فضل یہ دغہ کسانو باندے یہ
 توند و رکولو سرہ وو او تورو خلقو باندے یہ عبرت
 اخستلو سرہ دے واقعہ نہ۔ وَلَکِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا یَشْکُرُونَ،
 دا استدراک دے کہ پتہ عبارت تہ یعنی یہ تولو خلقو باندے
 واجب دے شکر کہ نعمتو تہ اللہ تعالیٰ۔ لیکن دیر کہ دوی نہ
 ناشکرہ دی لکہ یہ سورہ اسراء کہ کہیں ذکر دی۔ او شکر
 گزار لہ بندگان دی لکہ چہ یہ سورہ ہنبا کہ کہیں دی۔
 ۲۳۴۔ یہ دے آیت کہیں دے امت تہ کہ قتال امر دے۔ او

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا

خوک دھنہ کس چہ قرض ورکری اللہ تعالیٰ تہ قرض

حَسَنًا فَيُضْعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً

خائستہ (پہ اخلاص) نو دو چند بہ کپی ہنہ ددہ دپارہ پہ دو چند کول دیرو سرہ

وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

او اللہ تعالیٰ تنکوی رزق او قراخوی او خاص دھنہ طرقتہ او کرحولے شئی تاسو۔

عطف د مضمون دے پہ حاصل مضمون د ماقبل باندے یعنی د مرگ
دیرے د وچے تہ سستی مہ کوئی بلکہ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ۔
قرطبی و ثیلی دی چہ ہول عبادات پہ سبیل اللہ کنس داخل دی۔ او
امام مالک رحمہ اللہ و ثیلی دی چہ لارے د اللہ تعالیٰ دیرے دی او
پہ ہرہ لار باندے پہ یہ ہنہ کنس یا د ہنہ دپارہ قتال ضروری دے۔
وَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، پہ دیکن ترغیب او تحذیر دوارہ دی۔
سمیع دے آوری آوازونہ د مجاہدینو او د ہغوی د آسونو او
د گزارونو د وسلو۔ یا دا چہ ترغیب ورکوی بل چاتہ د جہاد۔
علیم یعنی عالم دے پہ زہونو او نیتونو چہ د چانیت د فی سبیل اللہ
او د چابل خہ دنیوی غرض دے۔

۲۳۷۔ پہ دے آیت کنس ترغیب دے انفاق فی سبیل اللہ تہ حکہ
قتال بغیر د اسبابونہ نشی کیدے۔ او د حصول د اسبابو دپارہ
مالی انفاق ضروری دے۔ او دیتہ جہاد بالمال و ثیلے شی۔

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا، مقصد پہ دے استفہام
کنس تیزی ورکول دی۔ مَنْ استفہامیہ دے او د موصول مبہم
دپارہ دے۔ قرض پہ لغت کنس قطع (پریکولو) تہ و ثیلے شی نو
د مال نہ یو تکرہ پریکول قرض دے۔ بیا پہ نیز د زجاج و کسائی
ہر ہنہ فعل چہ پہ ہنہ سرہ جزاء طلب کیدی کہ خیر وی او کہ
شر وی۔ او بعضو پہ خیر باندے خاص کپیدے۔ او پہ عرف
کنس د مال وغیرہ ورکول دی دے دپارہ چہ دہ تہ بیا واپس

کرپشی۔ لیکن دلتہ استعمال پیری دے خرچ کولو دے یو خیز دے پیارہ
 یہ لار دے اللہ تعالیٰ کیں دے پیارہ دے طلب دے جزاء کہ ہغہ
 خیز نفس وی، بدن وی او کہ مال وی۔ او قرضاً حسنّاً
 (حسن) کیں اشارہ دے چہ دا قرض خالی وی دے عیب دے ریا
 اوزیادلو اوادی (تکلیف) ورکولو تہ اوپہ اخلاص پاندا
 بنا وی۔ قرطبی وئیلی دی چہ اتفاق فی سبیل اللہ ہے
 مشابہہ کریدے دے قرض دے انسانانو سرہ نوپہ دیکیں
 پیر ترغیب دے دے یتہ اعمالو کولو تہ او وعدہ دے ثواب
 ورکولو دے حکم چہ قرض واجب الادا وی او مقروض بہ
 ہغہ پاندا شکر ہم ادا کوی۔ قِيْضًا عَقَّةً لَهُ اَضْعَافًا كَثِيْرَةً
 ضِعْفُ پہ اصل کیں مثل دے یو خیز دے پہ مقدار کیں او مضاعفہ
 زیات دے دے مثل تہ پہ پیر چتہ سرہ۔ او اضْعَافُ جَمْعُ دَضْعَفُ
 دے او موصوف دے پہ کثرت سرہ نو دے دے دے زیاتوالی شمار پو
 اللہ تعالیٰ تہ معلوم دے دے انتہا۔ او حد معلوم تہ دے۔
 قِيْضًا عَقَّةً کیں زور دے دے وجہ تہ دے چہ دایہ معنی کیں
 جواب دے استفہام دے تو اُن ناصبہ دے پہ جواب کیں پتہ
 دے۔ وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ، پہ دیکیں ترغیب دے چہ اتفاق
 دے مال کمیدلو دے وجہ تہ مہ پیر بدی حکم چہ اتفاق سرہ پہ
 مال کیں کمے زیات تہ راخی بلکہ کمے زیاتے خود اللہ تعالیٰ پہ
 اختیار کیں دے اوپہ دے جملہ کیں پیر اقوال دی۔ لہ اللہ
 تعالیٰ دے مال اور رزق تنکسیا او فراخی راوی لہ صدقات قبض
 کوی (قبیلوی) او فراخ عوض (بدلہ) ورکوی۔ لہ مرکب راوی پہ
 قبض کولو دے روح سرہ اوڑوتن او بدوی۔ لہ بعض زہوتہ تنکوی
 اوپہ بعضو کیں خوشحالی او فراخی پیدا کوی۔ او نور ہم اقوال تنستہ
 وَاللّٰهُ تَزْجَعُوْنَ، پہ دیکیں تنبیہ او تذکیر دے آخرت دے۔ او ارجاع
 (واپسی) دے اعمالو دے جزاء دے پیارہ دے۔

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَكِ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ

آیا نہ گورئی تیو دے تہ دے بنی اسرائیلو نہ

مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِبَنِي إِسْرَءِيلَ

روستو دے موسیٰ علیہ السلام نہ کلہ چہ دوی اویل خیل نبی تہ

أُبْعَثْ لَنَا مَلِكًا يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

مقرر کرہ زمونہ دیالہ بادشاہ چہ جنگ اوکرو یہ لار دے اللہ تعالیٰ کنس

قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ

اویل هغه نندے دہ (ستاسو د حال نہ) کہ چرے فرض کرے شی یہ تاسو باندے

الْقِتَالُ إِلَّا تَقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا

جنگ چہ جنگ یہ اونہ کرے دوی اویل اوغہ وجہ دہ مونہ لہ

أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ

چہ جنگ یہ نہ کوڈ یہ لار دے اللہ تعالیٰ کنس او حال دا چہ یقینا

أَخْرَجَنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاؤُنَا فُلَمَا

مونہ ویتلے شوے یو دے کورونو خیلو او حامنو خیلو نہ نوھر کلہ

كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا

چہ فرض کرے شو یہ دوی باندے جنگ دوی مخ اوکرو مگر لو کسانو

مِّنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿۲۳۹﴾

د دوی نہ او اللہ تعالیٰ خہ علم لرونکے دے یہ ظالمانو خلقو باندے

۲۳۹۔ دے آیت نہ دویمہ واقعہ دے بنی اسرائیلو ذکر کوی۔

ربط ۱۔ مخکنس یے وقاتلوا فی سبیل اللہ امر ذکر کرو نو

اوس تحذیر ذکر کوی چہ دے فرضیت د قتال نہ روستو یہ قتال

کولو کنس سستی اونکری اگرچہ تاسو لو بی پشان دے بنی اسرائیلو

ورنه ذلیل اور سوا به شی

۲۱- مخکنس امر و په قتال سره نو اوس د هغه د نظام د پاره ضرورت د امیر جهاد (مَلِک، بادشاه) ذکر کوی - اَلْمَلَاءُ، هغه جماعت ته وئیلے شی چه د هغوی په مینځ کښ اتفاق وی او دا اسم جمع ده. او دا اخسته شویدے د مَلَأَ نه (ډکول د لوخی په اوبو وغیره سره) د عربو عادت دا وو چه د اوبو گودر ته به جمع شول نو د یو بل سره به یې د مشکیزو او نورو لوخود اوبو کښ په ډکولو کښ امداد کوو. او اوبه خواصل د حیات (ژوند) دے نو اشاره شوه چه څوک د یو بل سره د ژوند په منافعو کښ امداد کوی نو هغوی ته مَلَأَ وئیلے شی گویا که دوی د شرافت د نیوی یا اخروی نه ډک دی. او زجاج وئیلی دی گویا که دوی ډک دی د هغه خیز و نه چه دوی هغه ته محتاج دی. مِنْ یَعْنِ مُوسَى، د دینه مراد وفات د موسی علیه السلام دے. اِذْ قَالُوا لِنَبِيِّهِمْ، د دغه نه مراد صمویل علیه السلام وو چه هغه ته په عربی کښ شمویل وئیلے شی. لِنَبِيِّهِمْ یې نه دے وئیلے ځکه چه دا نبی معروف نه وو د مخاطبینو د قرآن پوخت کښ او بله وجه داده چه عبرت د واقع په تعین د نبی باندے موقوف نه دے بلکه د هر نبی مخالفیت کول د ذلت سبب دے. اِیُّعَثْ لَنَا مَلِکًا نُّقَاتِلُ فِیْ سَبِيلِ اللّٰهِ، تاریخ والو لیکلی دی چه تر دے واقع پورے په یخی اسراعیلو کښ عَصْرُ الْقَضَات وو یعنی د هرے ډلے د یخی اسراعیلو د پاره جدا جدا حاکم وو که هغه به نبی وو یا غیر نبی وو. او هغه به د دوی فیصله کولے او دا صمویل علیه السلام د دغه زمانے آخری نبی وو. ابن کثیر وئیلی دی چه د موسی علیه السلام نه روستو څه زمانے پورے یثو اسراعیل په خپل دین باندے پابند وو. خو بیا په دوی کښ بدعات او شرک پیدا شو. او انبیاء و کرامو به دوی ته دعوت کوولیکن دوی به د انبیاء قتل کوو یا به یې انکار کوو تر دے پورے چه په دوی باندے فلسطین والا (د شمنان د دوی) غالب شول او د

هتوی یادشاه مشهور و پیه جالوت سره - او هغه دوی لره ذکر و ووتو ته
 او شړل او د دوی بچی په غلامان کړل او د تورات تابوت په دوی
 نه قبضه کړو او پیه اشدود علاقه کښ په کیښودو - دغه وخت
 بنی اسرائیل پوهه شول چه د جالوتیا تویه مقابله کښ منظم
 قتال ضروری ده لیکن صمویل علیه السلام د بدن لحاظ
 سره کمزور په شو په ووتو دوی د هغه نه مطالبه او کړه چه
 د نظام قتال د پاره یو ملک (یادشاه) ضروری ده نو د هغه نه
 روستویه دوی کښ عصر الملوک پیدا شو - دا په واقعات تورات
 په سفر صمویل الاول اصحاح سابع کښ ذکر ده -

قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ كُنْتُمْ عَلَيْكُمْ الْقِتَالُ اَلَا تُقَاتِلُوْا مَا اسْتَفْهَمَ
 تقریری ده او اَلَا تُقَاتِلُوْا مُسْتَفْهَمُ ده په د پاره د هَلْ او خبر
 ده د عسی د پاره، او دلیل ده د جواب د اِنْ شرطیه - یعنی په
 اَلَا تُقَاتِلُوْا کښ معنی د تنازع ده د هَلْ او عسی او اِنْ - تویه دیکښ
 معنی د تحذیر ده د ترک قتال نه روستو د قرصیت نه د بعض
 شیطانی وسوسو او د یزدلی د وجه نه - او د نبی گمان دا وجه
 دوی په په قتال کښ یزدلی او کړی د وجه د مخکښ گناهوتو
 د دوی نه - قَالُوا وَمَا لَنَا اَلَا تُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ، دا جمله په
 اصل کښ معطوف ده په اِنْعَثْ لَنَا مَلِكًا بَانْد په او په مینځ کښ
 د دوی د نبی قول په طریقه د جمله معترضه سره ده - مَا په معنی
 د آئی شئی سره استفهام انکاری ده - د دینه مراد د ده چه
 خه سبب ده مونږ له د پریښودلو د قتال او مفهوم د ده چه
 هیچ مانع نیشته د قتال کولو ته - مقصد د دوی دا وجه زمونږ
 امید ده چه الله تعالی به زمونږ مدد او کړی او یزدلی زمونږ نه
 نیشته ده - وَقَدْ اَخْرَجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَابْنَانَا، دا جمله حالیه ده
 په طریقه د علت د مخکښ انکار د پاره - او مراد په دیکښ وجود
 د سبب د قتال ده طبعاً او شرعاً ځکه چه غیرت طبعی د انسان
 تقاضا کوی د دشمن نه د بدل اخستلو - اخراج په اصل کښ
 لر په کول د خیزدی د خپل ځان او د خپل صاحب نه - نو دا معنی

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ

او اوایل دوی تہ نبی د دوی یقیناً اللہ تعالیٰ مقرر کرے دے

لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ

ستاسو د پاره طالوت بادشاہ دوی اوایل شاہنشاہ بہ کیدیشی

لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ

د دہ د پاره بادشاہی پہ مونہ بانہے او مونہ دیر حقداریو پہ بادشاہی سرہ

مِنْهُ وَلَمْ يُوْتِ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ

د دہ نہ او نہ دہ ور کپشودہ تہ فراخی د مال

اَبْنَاءُكَ تہ شامل دہ یعنی د خا منونہ یے مونہ لرے کپی یو
او ہغہ یے زمونہ نہ قید کپی دی۔ مونہ جینولیکلی دی چہ د
دوی نہ یے تھلور سوہ او تھلویشت ہلکان غلامان کپی وو۔
لیکن سبب د ضعف د دوی روستو دا و وجہ دوی دانہ دی
و یلی چہ قَدْ اَمَرْنَا اللّٰهُ بِالْقِتَالِ وَاَوْجِبْ عَلَيْنَا یعنی قصد او
نیت د دوی امتثال د امر اللہ تہ وو۔ صرف سبب د غیرت طبعی
ذکر کرو۔ فَلَمَّا كَتَبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالِ تَوَلَّوْا اِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ داخلا
او اجمال د دوی د قصے دے چہ ہغہ روستو پہ تفصیل سرہ
ذکر کیری۔ او دا ہغہ ضعف دے چہ مخکیش د ہغے سبب ذکر
شو۔ او پہ دیکتیں د دے اُمت د مؤمنانہ د پاره تحدید دے۔ یعنی
اے مؤمنانہ ہر کلمہ چہ تاسو بانہے قتال فرض شی توتا سو
دینی اسرائیل و ییشان د دنیا پرستی د وجہ نہ سستی او بزدلی
او تکبر۔ اِلَّا قَلِيلًا، پہ حدیث سرہ ثابت دہ چہ دغہ قلیل
درے سوہ دیارلس (۳۱۳) کسان وو پہ مقدار د اصحابو د
واقعے د بدر چہ پہ اسلام کیں اولہ غزوہ وہ۔

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ، پہ دے وعید کیں اشارہ دہ چہ د فرض
قتال نہ مخ کر حؤل ظلم دے۔ او دا سے ظلم د اقوامو د ذلت سبب
کرچی۔

قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ

اویل هغه یقیناً اللہ تعالیٰ غور والے در کربیکہ دہ لہر پہ تاسو باتوں اور یاتی کرینکہ دہ دیا

بَسْطَةً فِي الْعَالَمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ

فراخی پہ علم او جسم کیں او اللہ تعالیٰ

يُورِثِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ

درووی بادشاہی خیلہ چالہ چہ او غوری او اللہ تعالیٰ

وَاسِعٌ عَلِيمٌ ۝۲۴

فراخ فضل والادے عالم دے پہ ہر جہ باتوں۔

۲۴ پہ دے آیت کیں اجابت دے دے قول چہ اِنْعَمْنَا لَكُمْ مَلِكًا،
او دینی اسرائیل و قیامت ذکر دے چہ ہغوی دخیل نبی قول
پہ خیلے رائے سرہ رد کرے وو۔ او دار تک پہ دیکشیں دامیر دیا
دصفائے شرعیہ ذکر دے۔

إِنَّ اللَّهَ قَدْ يَعْثُ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا، پہ دیکشیں تاکید دے پہ
ذکر لفظ دَرِکَ سرہ او صریح نسبت دے اللہ تعالیٰ تہ او پہ
لفظ دَرِکَ سرہ اشارہ دہ چہ دا انتخاب دطالوت بادشاہ د
نبی پہ رائے سرہ تہ دے۔ پہ تورات کیں یے دہغہ نوم شاول
ذکر کریدے نوطالوت دہغہ لقب وو۔ یا دقرآن پہ اصطلاح
کیں او یا مخکیش دیا دشاہی دہغہ تہ پہ خیل قوم کیں دا د
ہغہ لقب وو۔ مَلِکًا تہ مراد امیر دلشکر دے (مجاہد)۔ قَالُوا
أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا، دا کلام دوی پہ طریقہ دتعت سرہ
رد دے دانتخاب د اللہ تعالیٰ او دقول دینی د اللہ تعالیٰ او دعادت
دینی اسرائیل و دے چہ تقدیم د مفضل پہ فاضل یا ندے تہ
مئی او فقیر انسان تہ سپک کوری او اعتبار نسب تہ ورکوی
حکہ چہ پہ دوی کیں د مخکیش تہ دویہ خاندان تہ مشہور و و یو
خاندان (کور تئی) د نبوت چہ ہغہ اولاد د لاوی بن یعقوب
علیہ السلام وو۔ او بلہ کورتئی د ملکیت و چہ اولاد د یهودا وو۔

نودوی نسب ته اعتبار ورکړو او نسب او مالداري خو اسباب
 ضعیفه دی په مقابلله د لوڼې سبب کښې چه هغه قول د الله تعالی
 او د هغه د رسول دے۔ او تقدیر او قضاء الهی ده۔ او الله تعالی
 فرمائیلی دی چه **إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاكُمْ** ریقیناً عزت مند
 ستا سونه په تیز د الله تعالی زیات تقوی والا دے (او صحیح
 حدیث کښې واردی چه **لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى عَجَبِيٍّ وَلَا لِعَجَبِيٍّ**
عَلَى عَرَبِيٍّ إِلَّا بِالتَّقْوَى رنښته غوره والے د عربی په عجبی
 باندے او ته د عجبی په عربی باندے مگر په تقوی
 سره) (ابو حیان)۔ او دا عادت د بنی اسرائیلو اوس هم د
 دے امت په بعضو جاهلانو کښې شته دے چه مالداري او
 نسب له په دینداري باندے غوره والے ورکوی۔ **وَنَحْنُ**
أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ، دا هم مستلزم دے اعتراض کولو له
 په الله تعالی باندے چه الله تعالی زیات حقدار او غوره
 شخص ته حق نه دے ورکړے۔ او دارنگ دا خپله تزکیه
 کول دی بے حایه۔ او دا دواړه هم قبیح اخلاق دی۔ او دلته
 دعوی حقیقتاً په اعتبار د نسب او د مال سره ده۔ **وَلَكُمْ يَوْمَ**
سَعَةِ مِنَ الْمَالِ، دا هم دوی د بادشاهی نه مانع ذکر کوی رچه
 هغه فقیری او غریبی ده (د دوی په گمان کښې۔ او دا خوی
 او خصلت د مالدارو اوس هم په یهودیانو کښې شته دے۔
قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ، دا جواب دے د دے قول د
 دوی چه نحن احق بالملك۔ یعنی دا انتخاب ما د خان نه نه
 دے کړے بلکه پدے باندے امر د الله تعالی دے او دا
 یقینی حجت دے او الله تعالی په مصلحتونو د خلقو باندے
 ښه عالم دے۔ نو د طالوت په انتخاب کښې ډیر حکمتونه دی۔
وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ، دا رد دے د هغوی په قول
 باندے چه **لَكُمْ يَوْمَ سَعَةِ مِنَ الْمَالِ**، یعنی شریعت فضیلت
 په مالداري سره نه دے ورکړے بلکه په زیادت د علم
 او جسم سره دے۔ او دا د انتخاب د امیر او بادشاه د پاره

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ

او اویل ددی تہ . نبی ددوی یقیناً تجھ د بادشاہی د دہ

أَنْ يَأْتِيَكُمُ السَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ

دادہ چہ لاشی تاسو تہ صندوق چہ پہ ہفت کینہ آدم د تہو نو دی

مَنْ رَزَبَكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ

ستاسو د رب د طرف تہ او باقی بہ دی د ہفت نہ چہ پر بخود لے دے آل

مُوسَىٰ وَالْهَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ

د موسیٰ و آل د ہارون علیہما السلام را وچت کرے بہ دی ملائکہ یقیناً

فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

پہ دیکھن ضرور تجھ دہ تاسو لہ کہ چرے تاسو مومنان یئ ۔

شرعی صفات دی ۔ او الْعِلْمُ تہ مراد علم او پوہہ د تن پیر د جنگ
او سیاست د رعیت دے او داپہ علم د وحی او د دین سرہ حاصلین
او الْجِسْمُ تہ مراد خائستہ او روح بدن دے او زیات طاقت او
صبر پہ حال د جنگ ۔ عکہ چہ زیادت د ظاہری جسم پہ لید وکی
یادے رعیت او ہیبت اچوی او زیادت معنوی دیر والے د خیر
او د شجاعت دے (ابن کثیر قرطبی) او د اصفیات پہ خلقائے
راشدین و او معاویہ رضی اللہ عنہم کین ہم پورہ موجود و
دارنگ د ہغوی تہ روستو پہ نور و خلقائے کین ہم موجود و
اگرچہ د صحابہ کرام تہ کم و و ۔ وَاللَّهُ يُؤْتِي مَمْلَكَةً مَّن يَشَاءُ ، د
ہم د ہغوی د نبی پہ کلام کین داخل دے ۔ او د تاکید دی رد دے
د ہغوی پہ مخالفت کولو یادے عکہ چہ اللہ تعالیٰ قاعلی مختار
دے تو د ہغہ پہ انتخاب یادے اعتراض نشی کینے ۔

وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ، یہ دیکھن رد دے د ہغوی پہ اعتراض یعنی اللہ
تعالیٰ وسیع او قراح فضل والا دے تو یہ فقیر او غریب شخص یادے
ہم فضل کوی ۔ او یہ حق دار د بادشاہی او مشرک کولو یادے کینہ علم لری ۔

۲۲۸۔ یہ دے آیت کیں کہ اللہ تعالیٰ کے طرف سے یہ حقائق کے طالعوت
 کے یاد شاہی باتوں سے یوں علامت کے ذکر کوئی۔ اور انزل کے یسرکات
 الہیہ دے یہ سب کے حق ملک (یاد شاہ) سرہ۔

وَقَالَ لَهُمْ ظَاهِر دَادہ چہ دوی کے تعنت کے وجہ کے خیل نبی نہ
 یوں علامت غوشتے و تو کے ہفتے یہ جواب کیں دا علامت رائے۔ او
 مخکین ذکر شوی دی چہ کے دوی کے عصیان کے وجہ کے شمتا تو
 رعمالکو۔ فلسطینیات کے دوی نہ تابوت قبضہ کریو۔ تو کے ہفتے
 تابوت بغیر کے جنگ نہ واپس راتل او بغیر کے ظاہری اسباب نہ
 رہے واسطہ کے ملائکہ (سورہ) راتل ضرور یوں معجزہ وہ او یہ ہفتے
 کیں دنتہ ہم امور معجزات موجود و۔ او موجودہ تورات کیں یہ
 سفر صوبیل کیں کے تابوت کے واپس راتلو وجہ او طریقہ کے ذکر
 کریدہ۔ او مفسرین تو ہم کے ہفتے کے پائے مختلف قصے ذکر کری دی۔
 اَنْ يَّاتِيَكُمْ التَّائِبُوتُ، نسبت تابوت نہ کے راتلو مجاز دے۔ تابوت
 صندوق او یکسے نہ و نیلے شے او کے الف لام نہ معلوم پیری چہ
 داپہ نیز کے بنی اسرائیلو معلوم او معروف و او دا ہفتے و وجہ
 یہ ہفتے کیں اصل الواح کے تورات کے موسیٰ علیہ السلام کے وقت
 نہ پراتہ و او ہفتے نہ تابوت الشہادت و نیلے کیں لو۔

فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ، یہ ضمیر کے کیں دہ اقوال دی
 اول قول دادے چہ ضمیر راتلو کے تابوت نہ راجع دے چہ
 کے ہفتے راتل یہ خرق عادت (نا آشنا طریقے) سرہ و۔ دویم دا
 چہ ضمیر تابوت نہ راجع دے یعنی یہ تابوت کیں دنتہ معجزات
 خیر و نہ پراتہ و۔ سَكِينَةٌ، کے سکون نہ اخستے شویدے یہ
 معنی کے اطمینان او وقار لکہ چہ یہ حدیث کے ورتلو کے موع کے پائے
 کیں وارد دی چہ عَلَيَّكُمْ بِالسَّكِينَةِ، او یہ حدیث کے براء رضی اللہ عنہ
 کیں دی تِلْكَ السَّكِينَةُ تَكُنْ لَكَ لِقُرْآنٍ، او یہ حدیث کے اُسید بن
 حضیر رضی اللہ عنہ کیں دی تِلْكَ الْمَلَايِكَةُ كَانَتْ تَسْمِعُ لَهُ
 تو معلومہ شہوہ چہ یہ اول حدیث کیں مراد کے سکینہ نہ
 اصحاب السکینہ دی چہ ہفتے ملائکہ دی۔ نو دلتہ ہم تابوت

او د هغه راتلل سبب وو د اطمینان د هغوی د زېږونو په باره
 د طالوت کښ - دارنگ سبب د سکون د زېږونو د دوی وو
 په حالت د جنګونو کښ - ځکه چه دا معجزه وه یا په دیکښ
 کتاب د الله تعالی پروت وو - وَبَقِیَّةٍ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَ
 آلُ هَارُونَ، بقیه په اصل کښ هغه زیاتی څیز دے چه پاته
 شوے وی د څه ویر څیز ته او کله نفیس او عمده (ریشکله)
 څیز ته هم وئیلے شی - او دلته د دے په مصداق کښ ویر
 اقوال دی - له عصا (کوټی) د موسی علیه السلام او جاک د
 هغه او د هارون علیه السلام له عصا د موسی علیه السلام
 او پکړی د هارون علیه السلام له علم او تورات (مجاهد او
 عطاء) له جهاد فی سبیل الله او په هغه باند ے امر د الله تعالی
 (ضحاکی) په اضافت د آل موسی او آل هارون کښ مضاف او
 مضاف الیه دواړه داخل دی یعنی نفس د موسی او هارون علیهم
 السلام او د هغوی اهل بیت او تابعان - او ابو حیان وئیلی
 دی چه مراد د دین هغه انبیاء علیهم السلام دی چه په اولاد
 د دے د وار وکښ راغله وو تو دغه څیزونه هغوی د یو بل ته
 په توارث (وراثت) سره نقل کړی وو او په تابوت کښ پرانته
 وو - تر دے پور ے چه عمال قو د دوی ته قبضه کړل -

تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ، دا جمله حالیه ده یا مستانفه ده او دا هم دلالت
 کوی په عظمت شان د دغه تابوت باند ے یعنی ملائکو هغه
 تابوت راوړ ورتور ظاهری اسباب یې نه وو او د طالوت په خوا
 کښ یې کیښودلو - اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰیَةً لِّکُمْ، په ذلک کښ د تابوت
 راتلونته اشاره ده - آیه نه مراد دا چه دا دلیل دے ستاسو د پام
 په باره د یاد شاهی د طالوت کښ - دارنگ علامت دے د پام
 د تصرف د الله تعالی تاسو سره په مقابله د دشمن کښ - اِنَّ کَ
 شَرِّطَ دَیَّارَهُ دے ځکه چه دیته آیت هله وئیلے شی چه څوک
 صحیح ایمان لری په الله تعالی او د هغه په قدرت او په
 معجزاتو او ملائکو باند ے - یا مؤمنین په معنی د تصدیق

کو ونگو دے یہ یاد شاہی دے طالوت باندے ۔

فائدہ ۱ :- لفظ دے سکینہ یہ قرآن کریم کیں شیپ کرتہ ذکر دے اول دا آیت بیا یہ سورۃ توبہ ۲۵۱ ، سگ او سورۃ فتح ۲۵۱ سگ کیں ۔ او یہ دے روستو پنچہ وارہ آیتونو کیں یہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرامو باندے انزال دے سکینہ ذکر دے نو معلومہ شہوہ چہ دا عظیم نعمت دے دے دے اللہ تعالیٰ ۔ دارنگ لفظ دے بقیہ یہ قرآن کریم کیں درے کرتہ ذکر دے اول دا آیت دویم سورۃ ہود ۱۱۱ سگ ۱۱۱ یہ دے دوارہ آیتونو کیں دے اکثر مفسرینو یہ تیز باندے دے بقیہ نہ مراد طاعت دے اللہ تعالیٰ او علم دے دین او عقل او پوہہ دہ نو معلومہ شہوہ چہ یہ دے آیت کیں ہم دے بقیہ نہ مراد علم دے یعنی علم دے موسیٰ او ہارون علیہما السلام دے تورات نہ علاوہ رخصہ چہ تورات خو مصداق دے دے سکینت دے پیارہ) او داسے علم تہ علم دے حدیث دے انبیاء کرامو وٹیلے شی ۔ او صاحب الباب وٹیلی دی چہ دے بقیہ نہ مراد دے موسیٰ او ہارون علیہما السلام دین او شریعت دے ۔ یعنی یہ سبب دے دغہ تائوت سرہ دے دوی باقی دین او شریعت منظم کرے شو ۔ نو حاصل داشو چہ یہ دغہ تائوت کیں دے اللہ تعالیٰ کتاب (تورات) واد دے بنی اسرائیلو دے انبیاء احادیث و ۔ او دادوارہ سبب اطمینان دے زرو نو دے او یہ دیکیں آیات الہیہ ہم شتہ دے او دیتہ برکات الہیہ وٹیلے شی ۔ چہ دے طالوت یہ وجہ سرہ بنی اسرائیلو تہ دا برکات واپس راغلل ۔ نو معلومہ شہوہ چہ دے صالح او نیک امیر او یاد شاہ دے وجہ تہ یہ ملک او وطن کیں علوم دے کتاب اللہ او احادیث دے نبی عام کیری او خوشحالی راغی ۔

فائدہ ۲ :- سوال : ہرکہ چہ دے بقیہ نہ مراد عصا دے موسیٰ علیہ السلام او جائے او پگری دے ہارون علیہ السلام شی او دے ہتے یہ وجود سرہ دے زرو نو سکون او اطمینان او نصرت الہیہ حاصل لو تو دے دینہ ثابتہ شہوہ چہ تیرکے نیول یہ تھیزو نو

دے پیغمبر اوسرہ جائز دی ۹۔ جواب لے :- مخکیش معلومہ شنوہ
 چہ دلتہ غورۃ تفسیر دادے چہ کہ دینہ کہ دعوی علم او دین او
 شریعت مراد دے۔ او کتاب کہ اللہ تعالیٰ او احادیث کہ انبیاء علیہم
 السلام او دین او شریعت سبب کہ برکات الہیہ دے یہ یقین
 سرہ۔ جواب لے :- کہ چرے صحیح ثابت نشی چہ دغہ خیزوتہ
 عصا او جانے، پکری وغیرہ وے توہم کہ دینہ انکار نشی کیدے
 ٹککہ چہ یہ اشیاء کہ انبیاء تبرک حاصل جائز دی او کہ دے
 دلیل دادے چہ صحابہ کرامویہ کہ نبی کریم صلی اللہ علیہ
 وسلم کہ او دس استعمال کرے شوے او یوسرہ او کہ دغہ یہ
 وینتو مبارکوسرہ تبرک حاصلو۔ کہ دے یہ پارسہ کین دیر
 احادیث وارد دی۔ لیکن کہ دے تبرک کہ پیارہ شرطوتہ او شرعی
 طریقہ ضروری دے۔ اول شرط دادے چہ یہ صحیح سند سرہ
 ثابت وی چہ دغہ جامہ، پیزار عصا او وینتہ وغیرہ کہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم دی ٹککہ چہ صحیح سند یے نہ وی او ہسے
 یہ خلق و کیش مشہور ول کیری نواقرا راخی ٹککہ رنگہ چہ کہ
 حدیث کہ پیارہ صحیح سند ضروری دے تو دغہ شان کہ دے
 خیزوتہ کہ صحت کہ پیارہ ہم صحیح سند ضروری دے۔ دوم شرط
 دادے چہ تبرک یہ شرکی طریقے سرہ نہ کوی لکہ چہ بعض
 جاہلان کہ دا سے خیزوتہ طوافوتہ کوی او کہ دغہ نذر پیش
 کوی او دغہ تہ سجدے کوی او سروتہ ورتہ بتکتہ کوی او
 کہ دغہ عرسوتہ او میلہ جوہوی وغیرہ۔ دریم شرط دادے چہ دغہ
 بہ کہ برکاتو کہ پیارہ یومستقل مؤثر سبب نہ کنری ٹککہ چہ کہ برکت
 یہ طور کہ فاعلیت صرف اللہ تعالیٰ تہ نسبت کیدے نشی لکہ چہ
 کہ دے تفصیل موتویہ تشیط الادھان فی اصول تفسیر القرآن
 یاب شرکی فی البرکات کیش ذکر کریدے۔ ثلورہم شرط دادے
 چہ خیزوتہ کہ غیر معصوم اشخاصویہ یہ جواز کہ تبرک کیش
 یہ خیزوتہ کہ انبیاء علیہم السلام یا تہ نہ قیاس کوی
 اگر چہ بعض علماؤ کہ دے کہ جواز قول کریدے لیکن یہ دیکش

د هغوی سره هېڅ دلیل نیشته سیوا د قیاس کولو نه په څیزونو
 د پیغمبرانو او حال دا چه قیاس مساوات غواړی. او په څیزونو
 د معصوم رنځی او غیر معصوم کښ خودیر فرق دے. او
 شاطبی په کتاب الاعتصام جلد ۲ صفحه ۵۰ باندے ذکر
 کړیدی حاصل یی دا دے چه د صحابه کرامو اجماع ده
 چه هغوی د غیر انبیاءو په څیزونو تبرک ته دے طلب کړی
 لکه څیزونه د ابوبکر او عمر رضی الله عنهما او نور مشران
 صحابه شول. او د دے ته کولو دوه وجه دی. اوله وجه
 دا چه د هغوی په علم کښ ثابت دی چه دا تبرک حاصلول
 مختص دی په اشیاو د پیغمبرانو پورے او نور خلق په هغوی
 باندے نشی قیاس کیدے. دویمه وجه دا ده چه هغوی د
 علو کولو او د شرک پیدا کیدلو ته یوه کوله. د دے وجه
 ته عمر رضی الله عنه هغه اونه پرے کړه چه خلقو کمان کوو
 چه دا هغه اونه ده چه نبی صلی الله علیه وسلم د دے د
 لاندے د صحابه کرامو ته بیعت الرضوان اخستلے وو نو
 دے خلقو به د هغه لاندے بیا مونږونه کول نو عمر
 رضی الله عنه د هغه د پرے کولو حکم صادر کړو او هغه لاری
 هم بنده کړه. او نن زمانه کښ دیر جا هلانو د خپلو
 پیرانو د چیلے ځایونه او د هغوی د عبادت ځایونه
 داسے برکت والا گنلے دی لکه کعبه شریفه. او دغه
 ځایونو ته سفرے هم کوی. اهل علمو او ذمه دار کسانو
 له پکار دی چه د شرک پیدا کیدلو داسے دروازے بندے
 کړی چه خلق په شرک کښ واقع نشی او خلقو ته ترغیب
 ورکړی چه د قرآن و صحیح احادیثو نه علمی تبرکات او
 فوائد حاصل کړی. داسے تفصیلات شاطبی په کتاب
 الاعتصام کښ او مولانا عبدالحی لکهنوی په مجموعه
 الفتاوی جلد اول صفحه ۲۷۸ کښ لیکلی دی.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ

نُوهر کله چه او دتلو طالوت (د بتارنه) سره د لښکرو ته

اویل یی

إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ

یقیناً الله تعالى امتحان کوی په تاسو باندی په یو سیند سره نو چا چه او څکلو

مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ

د هغه نه نو له به وی دے زما ته او چا چه او ته څکلی د هغه نه

فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً

نویقیناً دے په وی زما ته مگر هغه څوک چه ډک یی کړی

یو چو لک

بِيْدٍ فَقَدْ شَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا

په لاس خپل سره نو او څکلی دوی د هغه نه مگر لږ کسانو

مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ

د دوی نه نوهر کله چه پورے وتلو دے (د نهر نه) او هغه کسان چه

آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا

ایمان یی راوړی و د د هغه سره اویل دغه بیا ته شو د خلقو طاقت نیشته مونږ لږ

الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ط قَالَ

نن د جالوت او د هغه د لښکرو سره اویل

اویل

الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلاقُوا اللَّهَ

هغه کسانو چه دوی گمان کوی چه یقیناً دوی مخامخ کید وکی دی د الله تعالی سره

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً

ډیر کورته ډله غالب شو د د د ډله

ډله

کَثِيرَةً مِّمَّا ذَرَأَ اللَّهُ وَاللَّهُ مَعَهُ

دیرہ باندے یہ حکم کہ اللہ تعالیٰ سرہ او اللہ تعالیٰ خاص ملکرے

الطَّيْرِينَ ﴿۲۲۹﴾

د صبر کو ونگو دے۔

۲۲۹ یہ دے آیت کنس د طالوت بادشاہ سیاست ذکر کوی یہ بارہ د صقائی د فوجیا تو کنس چہ کمزوری ر دنیا پرست او د امیر نا فرمان د بہادرانو او نیکانو نہ جدا شی دے د پیارہ چہ یہ قتال کنس کامیابی حاصلہ شی۔ ہر کلمہ چہ دوی د قتال د انتظام د پیارہ بادشاہ طلب کرے دو۔ سو روستو د انتخاب او تصدیق د ہخہ نہ یہ را تلو د تابوت سرہ اوس تیاری د قتال شروع شوہ۔ فصل، دلتہ لازمی دے یہ معنی د انفصل او خرج سرہ یعنی جدا شو او و تلو د بشار د آبادی نہ۔ یا دامتعدی دے او مقول ہے پتہ دے یعنی فصل نفسہ۔ یا الجنود، دایاء د مصاحبت د پارہ دہ یا د تعدیت د پیارہ دہ۔ مجتود جمع د جند دہ۔ د مخلوق ہر قسم نہ جند و ٹیلے شی۔ دیر ملخان تو تہ جند و ٹیلے شویں۔ ارواحوتہ ہم جتو د مجتدہ و ٹیلے شویں۔ قال ان الله مُمْتَلِكُمْ بَنَهِر، د قال فاعل طالوت دے او دا قول کہ اللہ تعالیٰ د طرف تہ وحی دہ لیکن طالوت د شمویل علیہ السلام وحی نقل کرہ حکم چہ د بادشاہ کار داوی چہ یہ رعیت کنس یہ کہ اللہ تعالیٰ دوحی نفاذ کوی۔ مُمْتَلِكُمْ، یہ دے ابتلاء او امتحان کنس د وہ فائدہ دی اولہ دا چہ تمیز راشی یہ مینج د مطیع او د عاصی او کمزوری او بہادر کنس۔ دویمہ فائدہ دادہ چہ دوی عادت شی یہ سختو باندے د صبر کو لو سرہ او ابتلاء کہ اللہ تعالیٰ د خلقو د اعلام او د فائدے د پیارہ وی۔ اللہ تعالیٰ د ہتے نہ علم او فائدے اخستلو تہ محتاج نہ دے۔ د تھر یہ بارہ کنس ماجدی و ٹیلی دی چہ دا تھر یردن (اردن) دے چہ یہ فلسطین کنس یہیری او د شمال

جنوب طرف بحر مروہ تہ درپر یوٹی۔ اول سرکیش ہے اویہ خوہ
 اوصفا دی او مخکیش چہ لاپے شی تو بیایئے اویہ خرابیری۔
 او ابتلاء داسے وہ چہ موسم د گرمی و و او داصحراد و او دوی
 سرہ اویہ لیرے دے تو یہ دوی باندے تندہ راغلہ۔ تو طریقہ
 د ابتلاء داسے وہ چہ۔ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي، د شرب تہ
 روستو چہ من راتنی نو دلالت گوی پہ کرع یا تہ۔ (پر مٹے
 د تھر اویہ تحنیکل) لیکن کلہ عام ہم استعمالییری دلتہ پہ
 کرع پورے خاص تہ دے پہ روستو قرینے سرہ۔ مَنْ شَرِبَ مِنْ
 د تبخض د پآرہ راخی یعنی تکرہ او مراد د دینہ جماعت او تابعدا
 کول دی او داداسے دے لکہ چہ سورۃ العمران بشک کیش ذکر دے
 چہ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ۔ اویہ سورۃ انعام بشک کیش۔

وَمَنْ لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي، طعم پہ اصل کیش ذوق (سکلو) تہ
 وائی او ذائقہ سکل د طعام او مشروب د وار وکیدے شی۔
 سوال: وَمَنْ لَّمْ يَشْرِبْ يَهُ ولے اوتہ وئیلو۔

جواب: نفی د طعام مستلزم دہ نفی د شرب لہرہ عککہ داہم طعم
 دے چہ اویہ پہ خلہ کیش و اچوی اویایئے اویاسی نو وئیلے شی
 چہ د اویہ خوہ یئے او خکلو لیکن شرب ورتہ نشی وئیلے۔ تو یہ
 دے نفی کیش میالغہ دہ چہ شرب خوہ بالکل نہ کوی لیکن
 شکل قدرے بہ ہم نہ کوی او ابن عطیہ وئیلی دی چہ پہ
 دیکش بتد ولو د ذرائع د حراموتہ اشارہ دہ۔

سوال: دلتہ یئے لَمْ يَطْعَمْهُ او وئیلو لَمْ يَطْعَمْ مِنْهُ یئے نہ د وئیلے؟
 جواب: مخکیش یئے شرب مِنْهُ وئیلے و ووظاھر دادہ چہ کرع
 منع دہ نو دلتہ یئے مَنْ حَذَقَ کپوچہ معلومہ شی چہ شرب پہ
 کرع سرہ او بغیر د کرع تہ دوارہ منع دے۔ اویلہ وجہ دادہ چہ
 استثناء متصل د اَعْتَرَفَ ہم صحیح شی عککہ چہ ہقہ خوہ پہ
 واسطہ د لاس سرہ شرب دے کرع نہ دہ۔

إِلَّا مَنْ اعْتَرَفَ غُرْقَةً بَيِّدَةً، دا استثناء دہ د اولے جملے تہ یعنی
فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ، عککہ چہ پہ ہقہ کیش حرمت و د شرب تو یہ

استثناء سرہ اباحت ثابت شود یو غرقہ (چونک)، اودویمہ جملہ پہ
 مینج کتیں معترضہ دہ۔ اومتعمدہ دے اولے جملہ دیا غرقہ چہ داستثناء
 نہ معکس یے راوے دہ۔ غرقہ پہ پیچہ دغین سرہ پہ معنی دے
 مفعول دے اودا وزن استعمالی پری دلہ چیز دیا رہ لکہ لقمہ۔
 اوپہ زور دغین سرہ مصدر دے دیو کرت دیا رہ میردوئی دی
 چہ پہ زور سرہ عام دے لہ او پیردواروتہ شامل دے اوپہ
 پیچہ سرہ خاص دے پہ دک چونک پورے۔ پیکہ، تفسیر
 دے د غرقہ چہ پہ یو لاس سرہ مراد دے پہ دوا رہ
 لاسہ (لیہ) سرہ مراد تہ دہ۔ دابن عباس رضی اللہ
 عنہما تہ روایت دے چہ چا صبر اوکرو پہ ہغہ غرقہ
 باندے نواللہ تعالیٰ پہ ہغہ کس برکت واجو۔ اودا معجزہ
 وہ دنی یا کرامت وو د طالوت۔ فشرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا
 مِنْهُمْ، دلتہ پہ منہ سرہ اشارہ دہ چہ دوی د حرص د
 وجہ نہ پہ کرع سرہ اوپہ او خشکے یعنی سرے پہ نہر
 باندے ورختہ کرو اوٹان یے بنہ موہ کرو۔ دابن عباس
 رضی اللہ عنہما تہ روایت دے چہ قلیل دہ قسمہ وو
 یو قسم پیر صبرناک وو نو ہغوی بالکل او تہ خشکے او پہ
 عزیمت باندے عمل اوکرو۔ دویم قسم لہ صبر والا وو۔
 نو ہغوی اکتفا اوکرو یو چونک سرہ نو دوی پہ رخصت باندے
 عمل اوکرو۔ اوپہ حدیث د بخاری کیں ثابت دہ چہ دا
 قلیل پہ مقدار د عدد د اصحاب پدار دو یعنی درے سوہ
 دیارلس کسان وو۔ فَمَا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ،
 ظاہر د آیت نہ او قول دابن عباس رضی اللہ عنہما نہ
 معلوم پری چہ پورے وتونکی صرف ہغہ کسان وو چہ
 شرب (خشکے) یے نہ وو کرے یائے پہ یو چونک باندے
 اکتفا کریوہ۔ او الَّذِينَ آمَنُوا نہ مراد کامل ایمان والا
 دی۔ مَعَهُ نہ مراد تابعداری د ہغہ د حکم دہ یا ملگرتیا
 دہ پہ پورے وتلو کیں۔ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ

وَجُنُودِهِ، دلتہ عبارت پتہ دے یعنی ایمان والو پاتے کید و نکوتہ
 آواز و کروجہ راشی قتال فی سبیل اللہ تہ نو دوی جواب و رکرو
 چہ لاطاقۃ کنا اہ حکمہ دوی تہ قوت کجالوت کدھکتش تہ معلوم
 و نو کدھغہ وخت تہ کدوی پہ زرو توکتش پتہ پیرہ پرتہ وہ
 لیکن پہ سبب ککناہ کولو (چہ تختیکل کدو بو وئی) کدوی جہن
 (بزدلی) شکار شو او دیتہ پہ حدیث کیش وھن وئیلے شی او ک
 هغہ تفسیر پہ پیرہ کولو سرہ کمرک تہ او پہ محبت کد دنیا سرہ
 کرے شویدے۔ جالوت کد فلسطینا نو بادشاہ وو۔ او کد بہودیا
 پہ کتاب توکتش هغہ تہ جلیات وئیلے شویدے۔ قَالَ الَّذِیْنِ
 یُظَنُّوْنَ اَنَّهُمْ مُّقِلُّوْا اللّٰهَ، کلقاء اللہ تہ مراد مرک دے کاللہ تعالیٰ
 پہ لادہ کیش اوطن پہ حیلہ معنی سرہ دے۔ یا کد دیتہ مراد
 ملاقات دے کتواب کطاعاً تو سرہ چہ هغہ جنت دے اوطن
 یحیلہ معنی سرہ دے۔ یا کلقاء اللہ تہ مراد یبعث بعد الموت ک
 اوطن پہ معنی کیقین سرہ دے۔ الَّذِیْنِ یُظَنُّوْنَ تہ مراد هغہ
 خلق دی چہ کطالوت سرہ پورے وتلی وو۔ اشارہ چہ
 سبب کطاعت او کد بہادرئی کدوی عقیدہ کبعث یبعث
 الموت وہ۔

کَمُؤْمِنٍ فِیْهِ قَلِیْلَةٌ غَلَبَتْ فِیْهِ کَثِیْرَةٌ بِاِذْنِ اللّٰهِ، کدوی پہ
 دے قول کیش مقصد تیزی و رکول و ودغہ ملگرو تہ پہ قتال
 فی سبیل اللہ یا تہ دے۔ اور دو کدیرہ ککو ویکوتہ کجالوت او کد لیکرو
 کدھغہ تہ۔ کمر دلتہ کتکثیر کپا دے۔ فِیْهِ جَمَاعَتٌ کد خلقوتہ
 وئیلے شی کفی تہ اخستلے شویدے اور جوع تہ وئیلے شی
 یعنی دیوے دے جماعت خلق ہم یو بل تہ رجوع کوی۔
 بِاِذْنِ اللّٰهِ کیش اذن پہ معنی ک نصرت او کد توفیق سرہ
 دے۔ نو پہ آیت کیش اشارہ وہ چہ ککثرت کد دشمن کوج
 تہ قتال پر یخودل جائز نہ دی۔ وَاللّٰهُ مَعَ الصّٰدِقِیْنِ، دا
 قول کد هغوی دے یا قول کد اللہ تعالیٰ دے او مقصد پکیش
 تیزی و رکول دی پہ صیر یا تہ دے۔

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا

او هر کله چه دوی بشکاره شول مقابلے دجالوت او د لشیکرو د هغه ته اوایل دوی

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ

لے ربه زمونږه راتوے کرے پرمونږ باندے صبر او کلک کرے

أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۲۵۰

قد مونږه زمونږه او غلبه را کرے مونږه په قوم کافرانو باندے۔

۲۵۰ په دے آیت کښې مقصد د تعلیم د دُعَا دے د میدان د قتال د پیاره - بَرَزُوا، بېراز د اګے زمکے ته وئیلے شی - او مبارزه داده چه په میدان جنگ کښې جنگ کوونکی یونبل ته بشکاره شی د مقابلے د پیاره - رَبَّنَا، د لفظ د زیادت تضرع د پیاره دے او د اصلاح د خپلو احوالو د پیاره طلب دے د الله تعالی نه - أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا، افراغ د لوخی نه د اوپو راتویول دی تردے پورے چه لوخه خالی شی - او لفظ د علی اشاره ده استعلاء د صبر ته نو افراغ دلالت کوی په ډیر والی باندے او علی دلالت کوی په غلبه او احاطے د صبر باندے او صَبْرًا نکره دلالت کوی په عظمت د هغه باندے - وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا، د خپو تثبیت د زړونو د پوځوالی نه پیدا کیږی - او هغه صبر دے - نو صبر د زړه سبب دے د پیاره د کلکوالی د خپو او مراد د دے نه بحکیدل دی د تیخته کولو ته د میدان جنگ نه - وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، د نصرت نه روستو لفظ د علی د پیاره د معنی د غلبه دے - او نصرت عام دے که په پیدا کولو د اسبابو د جنگ سره وی او که په نصرت غیبی سره وی - یعنی مجاهد فی سبیل الله سره د صبر او استقلال نه نصرت الهیه ته محتاج دے -

فَهَزَمُوهُمْ بِأَذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ

نوشکست و در کربد دوی هغوی لریہ مداد د الله تعالی سره او قتل کرد داود علیه السلام

جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ

جالوت لره او در کربد ده الله تعالی هغه ته بادشاهی

وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ

او نبوت او علم یی در کربد و دهغه ته دهغه ته چه الله تعالی غوختلو

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ

اوله چرے ته وے دفع کول د الله تعالی خلقو لره بعضو لره رکافران

بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَئِنْ

په بعضو سره (مؤمنان) ضرور ورانه شوے به وے زمکه او لیکن

اللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۲۵۱﴾

الله تعالی فضل والا دے په ټولو خلقو باندے -

۲۵۱ په دے آیت کیں هزیمت د دشمن ذکر دے - او د

هغه نه روستو په داود علیه السلام باندے جمع د

بادشاهی او نبوت د وارو اوشوه - او بیا حکمت د

قتال او نصرت الهیه ذکر دے چه هغه دفع کول د فساد

دی په زمکه کیں -

فَهَزَمُوهُمْ، قَدْ دَلَّتْ كَوْنِي بِهِ سَبِيَّتِي د مخکین د پاره د روستو

یعنی اطاعت د هغه لری وکساتو د خپل امیر او توکل په الله تعالی

باندے، او دعا د صبر او نصرت په د ثمناتو باندے د غلبے

سبب شو - بِأَذْنِ اللَّهِ، هرکله چه اسباب پخپله په تاثیر کیں

الله تعالی ته محتاج دی نو حکم یی ورسره اذن الهی ذکر کړو -

هزم په اصل کیں ماتولو ته وئیلے شئ او دلته ماتولو ته مراد

د هغوی زور ماتول او مغلوب کول دی - وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ، دا

د هغوی د هزیمت صورت دے یعنی په لښکر د طالوت کښ د اؤد
 بن ایشایا ایسا یو شخص شریک و وچه د یهوذا بن یعقوب علیه
 السلام د اولاد ته وو. او د هغه په لاس سره جالوت قتل کړه
 شو. چه د هغه تفصیلی قصه مفسرینو لیکلی دی خو په قرآن یا سنت
 کښ د هغه څه ذکر نېشته. او په دغه جنگ کښ جالوت سره تور هم
 دیر کسان د هغه د لښکر ته قتل کړه شو او یاقی کسان یې کمزوری
 شول. وَأَنذَرُ اللَّهُ الْمُلُوكَ وَالْحِكْمَةَ وَعِلْمَهُ مِمَّا يَشَاءُ، مخکښ ذکر
 شوی و وچه په بنی اسرائیلو کښ د موسی علیه السلام نه روستو
 بادشاهی او نبوت په یو شخص ته و و جمع شوی. نو داؤد علیه
 السلام اول نبی و و په بنی اسرائیلو کښ چه نبوت سره بادشاهی
 هم ورکړه شوه. الْمُلُوكُ ته مراد کامله بادشاهی ده دا سې چه
 د انسانانو د شان سره ښائی. وَالْحِكْمَةُ، ابن کثیر وغیره وئیلی
 دی چه د دینه مراد نبوت دے. بل قول دا دے چه زیور
 کتاب ترینه مراد دے. او چا وئیلی دی چه مراد د دینه
 استعمال د هر هغه څیز دے چه مناسب وی د محل سره
 او دا هم په نبوت سره حاصلیږی. وَعِلْمَهُ مِمَّا يَشَاءُ، نه
 مراد زغره جوړول دی په طریقه د معجزه سره لکه
 په سورة سباء کښ ذکر دی. دارنگ د مارغانو په
 خبرو یو هیدل او علم د دین او طریقه د فیصلو کولو او ځانسته
 آواز. يَشَاءُ ضمیر الله تعالی ته راجع دے. او بعضو وئیلی
 دی چه داؤد علیه السلام ته راجع دے. او دا فعل مضارع
 په معنی د ماضی ده په قرینه د عِلْمَهُ سره (قرطی) -

وَكُوْنَا دَقَعَ الله النَّاسَ بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ،
 دا ذکر د حکمت د قتال او د نصرت د الله تعالی دے د مؤمنانو
 سره. دلته دفع کوونکے ذکر دے چه الله تعالی دے او بعضهم
 بدل دے د الناس نه. او بعضهم کښ مراد مدافع ردفع
 کړی شویدی. - او ببعض کښ مراد مدافع په دی. او
 دا دفاع عامه ده دیرو اقسامو ته. اول قسم دفاع کوونکی

انبیاء علیہم السلام او نور دعوت کوونکی ددین چہ کفر د
 کافرانو دفع کوی پہ اظہار د دلیل و تفسیر۔ دویم قسم دفع
 کوونکی امر یا المعروف او نہی عن المنکر کوونکی دی چہ منکرات
 او معاصی دفع کوی د خلقوتہ۔ دریم قسم انبیاء علیہم السلام
 او خلفاء د مسلمانانو او ملائیک چہ د گنہگارنہ فساد و تہ او
 فتنہ دفع کوی۔ چہلورم قسم وجود د صالحینو مؤمنانو چہ د دوی
 پہ وجہ سرہ اللہ تعالیٰ د دیر و خلقوتہ نکالیف او مصیبتوتہ
 دفع کوی۔ ددے د پارہ یوحنا دیت ہم ذکر دے جو ہنہ ضعیف
 دے۔ پنجم قسم پہ یوصالح مسلمان شخص سرہ مصیبتوتہ
 دفع کوی د ہنہ د اولاد، قبیلہ او محلہ نہ پہ دیکش ہم ضعیف
 حدیث شتہ لیکن ددے تائید پہ سورہ کہف ۱۰۱۔ سورہ
 فتح ۱۰۱ او سورہ انفال ۱۰۱ کتیں شتہ دے۔ شپورم قسم وجود
 د ابدالودے چہ پہ حدیث د علی او ابو درداء رضی اللہ عنہما کتیں
 راغلی دی لیکن ابن قیم پہ المتار المشیف کتیں وثیلی دی چہ
 ہنہ حدیث ضعیف او منقطع دے۔ اووم قسم وجود د گواہانو
 دے پہ فیصلو کس چہ د صحیح شہادت پہ سبب سرہ حقوق
 د مستحقینو حاصل شی او جگرے ختم شی۔ اتم قسم مجاہدین
 او مقاتلین فی سبیل اللہ دی چہ پہ سبب د ہنوی سرہ د کافرانو
 مشرکانو زور دفع شی او اسلام غالب شی۔ اودا مناسب دہ د واقعہ
 د داؤد علیہ السلام سرہ پہ مقابلہ د جالوت کتیں رد احوال صاحب
 اللباب، ابو حیان، ابن کثیر او قرطبی وغیرہ ذکر کریدی (پہ
 صاحب اللباب وثیلی دی چہ غورہ دادہ چہ دا جملہ پہ اعتبار
 د عموم د لفظ سرہ دے ہولو تہ شامل دہ۔ لفسدت الارض،
 د عموم د الفاظو پہ وجہ سرہ پہ دیکش نظام معاش خرابیدل
 او فتنہ، گناہوتہ او تکالیف دیریدل او یا طے دعوے کول او د
 کفر او کافرانو غالب کیدل ہول داخل دی۔ او د عبادت
 د اللہ تعالیٰ او د توحید مرکزوتہ خرابیدل او شاپیدل پہ
 سبب د سورج متا پکش داخل دی۔ نو دا جملہ رد دے پہ

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوَهَا عَلَيْكَ

دغہ آیاتونہ دالہ تعالیٰ دی لولو مونو کلمہ یہ تاباندے

بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿۲۵۲﴾

یہ حقہ سرہ او یقیناً تہ ضرور د رسولانو تہ یے۔

ہغہ چا باندے چہ دعوت د حق یا جہاد کولو تہ فساد اودہشت گردی وائی بلکہ داخو عین اصلاح دہ۔

وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ، یہ دے استدار اک کتب دفع دوہم د مقسد دہ چہ ہغہ خیال اوکری چہ عمام مقصد حاصل نہ شو تو عہ د فضل دالہ تعالیٰ تہ محروم شوم۔ حاصل جواب دادے چہ دغہ مقسد ہم یہ عالمیتو او مخلوقاتو کتب داخل دے او فضل دالہ تعالیٰ تول عالم تہ شامل دے۔ او یہ تیز دالہ تعالیٰ ددہ فساد دفع کول داپہ دے باندے فضل ہغہ دے۔
 ۲۵۲۔ یہ دے آیت کتب اثبات د صدق د آخری رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے یعنی اے نبی ددے تیر شؤ و واقعاتو ذکر عو یہ مخکنو کتابو کتب شتہ لیکن تاخو کتابوتہ لوستلی تہ دی اوجال داچہ رشتیتے او صحیح واقعات دے بیان کرل دا دوجے دوحی دالہ تعالیٰ تہ ثاتہ۔ نو دا دلیل شو ستا یہ رسالت باندے۔
 ربط۔ مخکن یہ واقعہ د داؤد علیہ السلام سرہ معلومہ شہو چہ د فساد د دفع کولو دیا رخ سبب قتال فی سبیل اللہ او نصرت دالہ تعالیٰ دے تو اوس ذکر کوی چہ د دفع د فساد دیا رخ اصل ذریعہ رسولان رالیدل دی او خلاص کر آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم۔ تِلْكَ، اشارہ دہ مخکن تولو آیتوتو تہ او بالخصوص ہغہ آیتوتہ چہ د واقعہ د طالوت او داؤد علیہ السلام سرہ متعلق ووجہ ہغہ مشتمل وویہ دیرو غیر توتو او معجزاتو باندے۔ نَتْلُوَهَا عَلَيْكَ، دا دلیل دے چہ تلاوت (لوستل) صفت دالہ تعالیٰ دے بغیر د تمثیل او تاویل نہ۔ بِالْحَقِّ، داپہ معنی د صدق او کھغہ امر دے چہ مطابق دے د واقعہ سرہ

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ

دفعہ رسولان غور و اے ورکھے دے مونہ بعض د دوی تہ

عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ

یہ بعض باندے بعض د دوی تہ ہغہ خوک دی چہ خبر کھے دی اللہ تعالیٰ د دوسر

وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَآتَيْنَا

ادیورتہ کھے دی بعض د دوی تہ یہ دیر درجوسرہ اودر کھے د د مونہ

عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ

عیسیٰ خوے د مریم علیہما السلام بشکارہ معجزات اوکلک کھے د د مونہ

بِرُوحِ الْقُدُّسِ ط وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ

یہ پاک روح سرہ اوکھ چرے اللہ تعالیٰ غوختلے

مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ

نو جنگوتہ بہ تہ و د کوی ہغہ کسانو چہ روستو د دے رسولانو تہ و د

مِنْ اَبْعَدِ مَا جَاءَ تَهُمُ الْبَيِّنَاتِ وَلَكِنْ

روستو د ہغے تہ چہ داغلے و د دوی تہ بشکارہ احکام او لیکن

اِخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ

اختلاف ادر دوی نو بعض د دوی تہ ہغہ خوک دی چہ ایمان پے راویے دے او بعض د دوی

مَنْ كَفَرَ ط وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا قَف

ہغہ خوک چہ کفر پے کړید اوکھ چرے اللہ تعالیٰ غوختلے نو جنگوتہ بہ تہ و د کوی دوی

وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ۝۲۵۳

او لیکن اللہ تعالیٰ کوی ہغہ چہ او غواپی -

چہ یہ کتابو نو ذ اہل کتابو کیں ذکر دی۔ یعنی یہ دیکھیں القاء
شیطانی او کھانت وغیرہ نیشہ۔ وَ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ،
دا عطف پہ طریقہ د عطف د مسبب دے پہ سبب باندے
او عطف د نتیجے دے پہ دلیل باندے۔

۲۵۳۔ ربط ۱ :- ہر کلمہ چہ مخکین آیت کیں د نبی صلی اللہ علیہ
وسلم صدق او تسلی ذکر شوہ پہ بیان د حقانیت د ہفہ سرہ
نو او س تسلی ذکر کوی پہ اشارے کولو سرہ مصیبتو نو د
مخکنو رسولانو او د ہغوی صبر و استقلال تہ او د ہغوی
قتال کول د کافرانو سرہ۔

ربط ۲ :- ہر کلمہ چہ المرسلین لفظ تہ ظاہراً معلومہ شوہ
چہ بتول رسولان پہ مرتبہ د رسالت کیں برا بر دی نو او س
ذکر کوی چہ د ہغوی پہ مرتبو کیں تفاضل شتہ دے۔

ربط ۳ :- مخکین د فساد دفع کولو د پارہ قتال فی سبیل اللہ
اور الیہ ذ آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم ذکر شو نو او س
یو وہم دفع کوی۔ ہفہ وہم دا دے چہ کیدیشی چہ د فساد
د پارہ سبب تفاضل د رسولانو وی او فرق د ہغوی پہ
احکامو شرعیو کیں۔ نو دا وہم دفع کوی چہ د فساد سبب د
رسولانو تفاضل تہ دے۔ او دا تفاضل سبب د فساد
گر حؤل تہ دی پکار بلکہ سبب د فساد خو اختلاف د خلقو
دے پہ ایمان او کفر کیں۔ یعنی فرعی اختلاف د فساد سبب
تہ دے بلکہ اصولی ایمانی اختلاف پے سبب دے۔

تِلْكَ الرُّسُلُ، تِلْكَ لَفْظ پے مؤنث ذکر کرو پہ تاویل د جماعت
سرہ۔ او پہ تِلْكَ کیں یوحنا اقوال دی۔ اول قول دا چہ مشار
الیہ ہفہ انبیاء دی چہ پہ دے سورت کیں مخکین ذکر
شویدی یعنی ابراہیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب، شمویل
او داؤد علیہم السلام۔ دویم قول دا چہ دا ہفہ رسولان دی
چہ پہ لفظ د المرسلین کیں ذکر شو او د فساد د دفع
کولو د پارہ اللہ تعالیٰ رالیہ دی وو۔ او پہ لفظ الرسل کیں ہم دے

خصوصیت تہ اشارہ دہ۔ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ، اسے یہ
 سورۃ یٰسرا میں ہفت کتب ہم ذکر دی۔ قرطبی و بیہقی دی چہ
 دائفاصل ما سیوا کتبوت تہ یہ نور و احوال، معجزات، مہربانی
 ک اللہ تعالیٰ او عزت و نہ و رکولو کتب دے۔ او یہ وصف ک رسالت
 او نبوت کتب یوشان دی۔ تو یہ دے سرہ جواب اوشو کہ ہغہ
 حدیث چہ وارد دے (لَا تُفَضِّلُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ، وَلَا تُفَضِّلُوْنِي
 عَلَى الْأَنْبِيَاءِ، وَلَا تُخَيِّرُوا بَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ) تو دامتہ یہ اعتبار
 ک اصل نبوت سرہ دہ۔ او نور خلو و جوابوتہ این کثیر ذکر کری
مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ، دا کہ بعض و جو ہو کہ تفاضل تفسیر دے۔ او کہ
 نبوت تہ روستو کہ کلام الہی شراقت دیر زیات دے۔ کہ دے و بے
 تہ بے کہ دے تخصیص او کرو۔ مِنْ كَلَّمَ اللَّهُ کتب اختلاف دے۔
 یو قول دادے چہ دا خاص دے یہ موسیٰ علیہ السلام پورے یہ
 قرینہ کہ سورۃ نساء بَلَّغْ سرہ۔ دویم قول دا چہ یہ دے کتب
 آدم علیہ السلام او آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہم شریک دی
 او کہ دے کلام تہ مراد کلام دے بغیر کہ واسطہ کہ جبرائیل علیہ السلام
 یا بلہ قریش تہ۔ خود ایہ طریقہ کہ اکرام او تشریف سرہ دے تو
 کلام کہ اللہ تعالیٰ کہ ابلیس سرہ یہ دیکش تہ دے داخل حکمہ چہ
 ہغہ یہ واسطہ سرہ وویا یہ طریقہ کہ زور تے او تذلیل سرہ و
 او دا آیت دلیل دے چہ کلام صفت کہ اللہ تعالیٰ دے۔ او کہ دغہ
 کلام صفت یہ قرآن او سنت کتب یہ سمع اولو ستلو سرہ ہم راغلے
 دے تو ہغہ شامل دے کلام لفظی تہ۔ لیکن بغیر کہ تمثیل تشبیہ
 تحریف او تاویل تہ۔ وَرَفَعَ بَعْضُهُمْ دَرَجَاتٍ، یہ مصداق کہ بعضہم
 کتب اختلاف دے یو قول دادے چہ کہ دینہ مراد عام دے ہر
 یو نبی مراد کیدے تہی حکمہ چہ ہر یو لہر ہغہ درجہ شتہ چہ
 بل لہر نیشتہ۔ تو دا جملہ تفسیر دے۔ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ یعنی
 فضیلت جزئیہ مراد دے۔ دویم دا چہ مراد کہ دینہ صرف اولو العزم
 پنجہ پیغمبران دی چہ ہغہ یہ سورۃ احزاب کہ او سورۃ شوری
بَلَّغْ کتب ذکر دی۔ او مراد کہ درجات تہ کثرت کہ معجزات او کثرت

دَ اُمت دے۔ او داہم د دغہ پتھو پیغمبر اتو پہ منج کین جزئہ قضیلت
 دے۔ دریم داچہ د دینہ مراد صرف آخر رسول محمد صلی اللہ علیہ
 وسلم دے او مراد د دینہ قضیلت کلیہ د ہغہ دے یہ تہو لو
 رسول اتو یاتدے۔ او پہ لفظ د بعضہم سرہ اشارہ دہ علو او اوجتالی
 د شان د ہغہ تہ۔ او دے دلیل ہغہ آیا توتہ او احادیث دی چہ
 د نبی صلی اللہ علیہ وسلم یہ قضیلت کلیہ باندے دلالت کوی
 اول سورۃ انبیاء بکٹ چہ رحمت دے د تہو عالم د پائے دویم
 یہ سورۃ انشراح بکٹ کین۔ دریم داچہ اللہ تعالیٰ د ہغہ طاعت،
 بیعت، رضا او استجابت د خیل طاعت، بیعت رضا او استجابت
 سرہ یوحائے کریدی یہ سورۃ تساء بکٹ، فتح بکٹ، توبہ بکٹ
 او سورۃ انفال بکٹ کین۔ ثلورم بقاء د ہغہ معجزے چہ ہغہ
 قرآن کریم دے۔ پتھم سورۃ انعام بکٹ چہ دلالت کوی چہ آخری
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم کین تہو محاسن د متکون انبیاء و راجع
 دی۔ شپرم بعثت تہو لے دنیا او تہو لو خلقوتہ۔ اووم ہغہ حدیث
 چہ تہو انبیاء یہ د ہغہ د چندے د لاندے وی د قیامت یہ
 ورخ۔ او حدیث اَنَا سَيِّدٌ وَلِیْ اَدَمَ وَلَا فَخْرَ، مستند احمد
 جلد اول صفحہ ۲۸۔ ترمذی جلد ۵ صفحہ ۵۸۵۔ درمنثور
 جلد اول صفحہ ۲۳۔ بخاری جلد اول صفحہ ۱۹۔ یہ ردیکین
 مختلف احادیث دی) او نورہم دیر احادیث شتہ چہ ہغہ یہ
 دے دلالت کوی چہ مصداق د بعضہم آخری نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم دے۔ وَ اَتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَ
اَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ، د دے تفسیر یہ آیت بکٹ کین تیر
 شویدے او داہم دلتہ د فضلنا بعضہم د پارہ تفسیر دے۔
 (سوال) یہ مقام د تفصیل کین د موسیٰ او عیسیٰ علیہما
 السلام تخصیص ہے وے او کرو؟
 (جواب) د قرآن د نزول پہ وخت کین د دے دوار و اُمتوتہ
 موجود وو۔ نو دا طعن دے د دوی پہ اُمتوتہ باندے چہ
 سرہ د قضیلت د دے دوارونہ د دوی د اُمت خلقو د

ہغوی دیونہ او کتابونہ بیدل کرل۔ او بیا تخصیص د عیسیٰ
علیہ السلام پہ بینات او پہ تائید سرہ یہ یہودیانو د رد
د پیارہ دے چہ ہغوی د عیسیٰ علیہ السلام د رسالت او
معجزاتونہ انکار کوی۔

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَلْنَا الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَ تَهُمْ الْبَيِّنَاتُ، اول ربط یے د مخکس سرہ دادے چہ
دا دفع دیو وہم دہ۔ ہغہ دا چہ ہر کلہ اللہ تعالیٰ رسولان
د ہدایت د پیارہ پہ معجزاتو او دلیونو سرہ را اولسیرل
نویا ولے خلقو قتل و قتال کوو؟ حاصل د جواب دا دے
چہ سبب د قتل و قتال او اختلاف پہ خلقو کس پہ اختلاف
د ایمان او د کفر سرہ دے۔

ربط ۲۔ ہر کلہ چہ د انبیاء د درجاتو تفاضل او تفاوت
ذکر شو نو اس ذکر کوی چہ سبب د قتل و قتال تفاضل او تفاوت
د درجاتونہ دے بلکہ اختلاف دے پہ عقیدہ کس۔

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ كُنْزُكَ شَاءَ مَفْعُولٌ يَتِي دے یہ دلیل د جزاء د ہغہ
سرہ یعنی شَاءَ لَا يُقَاتِلُوا يَا شَاءَ لَا يَخْتَلِفُوا۔ اودامشیت پہ
معنی دارادہ تکوینی او تقدییری سرہ دے۔ مشیت تشریعی او پہ
معنی د رضا سرہ نہ دے۔ اَقْتَتَلْ کس کثرت د قتال تہ اشارہ دہ۔
دَمِنْ بَعْدِ هُمْ ضَمِيرُ الرُّسُلِ تہ راجع دے او مراد د بعدیت نہ
روستو والے دے پہ جدا جدا زمانو کس یعنی د ہر رسول تہ
روستو د ہغہ پہ قوم کس اختلاف او اقتتال جو پشتو۔ او د دے
مثال پہ واقعہ د طالوت او جالوت کس ذکر شو۔ بعضو ویشلی دی
چہ د بعدیت نہ مراد د تہو رسولانو د زمانے تہ روستو اقتتال
او اختلاف دے دے امت د مشرکین عرب او یہودیانو او
نصاراء سرہ لیکن اول قول غور دے۔ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَ تَهُمُ الْبَيِّنَاتُ
تہ مراد ہغہ دلیلونہ او معجزات او کتابونہ الہیہ دی چہ سبب
وو د پیارہ د دفع د اختلاف او اقتتال تہ شرط د ایمان را وریو
سرہ۔ وَلَكِنْ اَخْتَلَفُوا، دا استدراک دَمَا اَقْتَتَلْنَا تہ یہ ذکر د

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آتُوا زَكَاةً

اے ایمان والو خرچ کوئی ذہقہ مال نہ

رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ

چہ در کریدے مونو آسوتہ مخکس ددے نہ چہ رابشی داسے ورجہ

سبب د اقتتال سرہ دے چہ اختلاف اصولی دے۔ او دا اختلاف سبب شرعی دے د اقتتال او دا دلیل دے چہ سرہ د تقدیر الہی نہ اعمال د خلقو ہم سبب د اختلاف او اقتتال دی۔ او یہ داسے افعالو کس مشیت انسانہ لہ دخل ور کرے شویدے۔ نو دارد دے یہ جبریہ چہ باندے۔ او ذکر د مشیت الہیہ رد دے یہ معتزلہ او قدریہ باندے۔

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ، دا تفصیل د اختلاف دے۔ او یہ دیکس اشارہ دہ چہ اختلاف فرعی اگرچہ یہ ہفہ سرہ خلق د یو بل تکفیر او کبری خو ہفہ سبب شرعی د قتال نہ دے بلکہ خلاق دے د شرع نہ۔ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا، یہ دے جملہ کس د وہ اقوال دی۔ اول دا چہ دا تکرار دے د تاکید د پیارہ د رد کولو یہ ہفہ چہ تعلق د تقدیر د بندگانو یہ کارونو یا د شریہ کارونو پورے نہ کنری۔ دویم قول دا دے چہ یہ د وارو کس مغائرت دے یہ خو وجوہو سرہ۔ اولہ وجہ دا چہ دا متعلق دے د اول مشیت عدم وجود د اقتتال سرہ او متعلق د دویم مشیت عدم امر دے مؤمنانو تہ یہ اقتتال سرہ۔ دویمہ وجہ دا دہ چہ یہ اولہ جملہ کس اقتتال د مخکنو مؤمنانو او کافرانو مراد دے او یہ دے جملہ کس اقتتال د دے امت د مؤمنانو او مشرکین عرب، یہودیانو او نصاراؤ سرہ مراد دے۔ دریمہ وجہ دا دہ چہ یہ مخکس سبب سرہ یے سبب شرعی د قتال ذکر کرو او دلتہ د مشیت سرہ سبب تقدیری ذکر کوی چہ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ، چہ ہفہ اختلاف د

لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ

نه به وی خرخول په هغه کین او نه به دوستانه وی او نه به سفارش وی

وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۲۸۳﴾

او کافران خاص دوی لوی ظالمان دی -

خلقودے - چاله توفیق دایمان ورکوی او چاله نه ورکوی - په چا کښ ایمان پیدا کوی او په چا کښ کفر - په هغه یا نه په هغه اعتراض نېشته - اودا دلیل دے چه اراده هم صفت دالله تعالی دے - او دالله تعالی اراده ضرور پوره کیږی هېڅوک د هغه دپاړ مانع نشته دے -

﴿۲۸۳﴾ د آخري حصه خلاصه :- د دے آیت نه تر آخر د سورت پورے څلورمه حصه ده اودا په یاره د اتفاق فی سبیل الله کښ ده - اودا حصه تقسیم ده څلورویا بونوته - اول یاب تر آیت نکل پورے دے په دیکښ اول تر غیب دے اتفاق ته په وخت د قبولیت د هغه کښ - دویم ذکر د مسئلے د توحید دے سره دلس دلیلونه په ذکر د اسماء صفاتو دالله تعالی سره اودا مقصد د اتفاق د مال دے - دریم په کښ جواب د یو سوال دے سره د ذکر د حال د دوه قریقونه او تعلق د یو قریق د الله تعالی سره او د بیل د شیطان سره - څلورم مثالونه د دواړو دلو دی - اول مثال د شیطان د پلے سره متعلق دے او دویم اودریم دالله تعالی د پلے سره متعلق دی -

ربط له :- هرکله چه مخکښ آیتونو کښ ذکر د قتال او شونو اوس د قتال چلولو د یاره مسئله د اتفاق ذکر کوی - نو دا ذکر د جهاد یا مال دے روستو ذکر د جهاد یا النفس نه - له هرکله چه مخکښ آیت کښ یې قِیمَتُهُمْ مَنْ اَمَنَ ذکر کړل نو اوس مؤمنانو ته خاص خطاب ذکر کوی په یا ایها الذین آمنوا سره - یعنی د ایمان تقاضا داده چه اتفقوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ په دے اتفاق کښ عموم مراد دے هر فرض اتفاق او تطوع ته لیکن د ما قبل په

قرینے سرہ اول مراد یہ دیکھیں دَیْهَادَ دَیْارَہ اتفاق دے اوہغہ ہم
 واجب اتفاق دے۔ وَمِمَّا رَزَقْنَاكُمْ، ہر کلمہ چہ اتفاق دے بعضے مال
 واجب دے دے دے وجہ وَمِمَّا (چہ اصل کہیں من مآدے) ذکر کرو
 اوہر کلمہ چہ دَیْوَاہ او صدقات واجبہ نہ علاوہ نور اتفاق
 دَیْارَہ خاص حد مقرر او شرط نہ دے۔ دے دے وجہ تہ ہے
 دلتہ وَمِمَّا مطلق ذکر کرو۔ اور رزق نہ مراد صرف حلال مال
 دے یہ دلیل دے صحیح حدیث سرہ چہ لَا صَدَقَہَ مِنْ غُلُولٍ
رَدِّ حَرَامٍ مال نہ ہیچ صدقہ نہ قبلہ دی۔ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَبْأَرَّ
یَوْمَہُ، یہ دے جملہ کہیں ترغیب دے اتفاق کو لو تہ فی الفور
 (رسم سستی) حکم چہ دے دَیْوَاہ رخ دے راتلو مقرر وخت معلوم
 نہ دے۔ دے یوم نہ مراد دے قیامت رخ دے چہ دا روستو مذکور
 منفی حالات دے قیامت یہ رخ کہیں دی۔ او احتمال شدہ چہ دے
 دینہ دے مرگ رخ مراد شی لکہ چہ یہ سورۃ منافقون مثلاً
 کہیں دی۔ لَا بَیْعَ فِیْہِ، یعنی ہغہ اتفاق چہ دنیا کہیں ستا سونہ
 فوت شی دے ہغہ دے حصول دَیْارَہ اولہ طریقہ بیع دے چہ انسان
 دے خان دَیْارَہ خہ مال یا ثواب واخْلِی نو چہ بیع (خر خول)
 نیشہ نو اخستل ہم نیشہ۔ وَلَا خَلَّةَ، دویمہ طریقہ دے حصول
 دَیْارَہ دے اخلاص دوستانہ دے۔ چہ یو دوست یہ دے اسے حالت
 کہیں دے بل دوست سرہ خامخا احسان کوی۔ لفظ دے وَدَّ یا
 صداقت ہے نہ دے وَدَّ حکم چہ خلت خالص مُؤَدَّ دے
 (دوستانہ) تہ وَدَّ شی۔ حکم چہ یہ مجبوری او سختی کہیں
 ہر دوست لاس نہ ور کوی بلکہ خالص دوست پکارا راجی۔ نو
 نفی دے خلت مقید دے یہ غیر دے متقیان نو پورے حکم چہ دے متقیان
 خلت خریو بیل تہ فائدہ ور کوی لکہ چہ یہ سورۃ زحرف کہیں
 ذکر دی۔ وَلَا شَفَاعَۃَ، دریمہ طریقہ دے خہ خیر او فائدے دے
 حصول دَیْارَہ سفارش دے دے اسے سفارش کوونکی چہ ہغہ
 قبلہ پری لیکن ہغہ ہم نیشہ۔ شفاعت کلمہ دے دفع دے ضرر دَیْارَہ
 وی او کلمہ دے خہ فائدے دے حصول دَیْارَہ دی۔ دلتہ مراد دے شفاعت

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

اللہ تعالیٰ نیشہ حق دار و بند گئی سوا دھتہ نہ ہیشہ ثواب و نظام چلو ویکے دے

لَا تَأْخُذُكَ يَسْنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ

نہ نسی ہتہ لرہ پرکالی اد تہ خوب خاص دھتہ پہ

مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط

اختیار کیں دی ہتہ تہ چہ پہ آسمان و کیں دی او ہتہ تہ چہ پہ زمکہ کیں دی ۔

مقید دے پہ قبولیت سرہ او ہتہ شفاعت بِالْاِذْنِ دے
او ہتہ شفاعت دے مؤمن دے پیارہ دے ۔ نو دا دے منکرینو
دے پیارہ دے مطلق شفاعت دلیل نہ دے لکہ چہ معتزلہ
او منکرین حدیث انکار کوی ۔ دے ہغوی پہ رد کیں دے سر
آیتونہ او احادیث متواترہ شتہ دے ۔ او دے مسئلہ
تہ تفصیل پہ مقدمہ رد اول جلد کیں او یہ تفسیر
دے آیت ۲۸ کیں تیر شویدے ۔ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ،
دلہ دے ظلم اعلیٰ درجہ مراد دے دے وجہ نہ ہے حصر
پہ کافرانو کیں کریدے بیا دے دے جملہ پہ تعلق کیں دے
توجیہات دی ۔ اولہ توجیہ دادہ چہ دا علت دے دے پیارہ
دے ما قبل تقید یعنی خُلْتُ او شفاعت دے کافرانو دے پیارہ نیشہ
تہ چہ ہغوی ظالمان دی او دے ظالم سرہ دوستانہ او
احسان کول مناسب نہ دی ۔ دویم پہ دیکیں تعریض دے
مؤمنانو تہ چہ تاسو دے کافرانو اقتداء مہ کوئی پہ عدم
تقدیم دے اتفاق کیں او نور و نیکو کارونو کیں تہ چہ ہغوی
پہ تہ بان دے ظلم کریدے دے وجہ دے پر بخود لو دے نیکو
کارونو نہ ۔ دریم دا چہ اتفاق کول دے جہاد دے پیارہ دے چہ
دے کافرانو ظلم دفع شی تہ چہ ہغوی پہ مؤمنانو باندے
ظلمونہ کوی ۔

فائدہ :- دے عطاء بن دینار نہ روایت دے چہ الحمد للہ

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا

خوک دے ہفتہ چہ سفارش بہ او کوی د الله تعالی سرہ مگر

بِإِذْنِهِ ط يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ

بہ اجازت دہفتہ سرہ عالم دے بہ ہر ہفتہ خہ چہ مخکین د دوی تہ دی

وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ

اوہفتہ خہ چہ روستو د دوی تہ دی او نشی راگیروے ہیخ حصہ

مَنْ عِلْمُهُ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ

د علم د الله تعالی تہ مگر ہفتہ چہ الله تعالی او غواہی فراخہ دہ

كُرْسِيُّهِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا

کرسئ د ہفتہ آسمانوں او زمک تہ او تہ

يُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿۲۵۵﴾

ستپے کوی ہفتہ لڑ ساتھ د دے دواہد اوہفتہ دیرا وچت دے لوے شان والا دے۔

چہ الله تعالی دا سے نہ دی فرما ٹیلی چہو الظالمون هم الکافرون،
حک کہ چہ ہر گناہکار خو ظالم دے لیکن کافر نہ دے۔

۲۵۵ ربط لہ ہر کلمہ چہ مخکین د موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام
د حقانیت ذکر او شو۔ او دہغوی امتیان د قرآن د نزول پہ وخت

کنیں موجود وولیکن ہغوی پخیل دین کنیں کفر او ظلم یوحنا
کریں دے یہ سبب د انکار د توحید نہ او انکار د صفات د الله

تعالی نہ یو یہ دے آیت کنیں ہغوی تہ تنبیہ ورکوی چہ
صرف یہ نسبت د موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام سرہ

خلاصیدل نیشستہ بلکہ یہ تاسویات د عقیبہ د توحید
فرض دہ۔ لہ مخکین جے او فرما ٹیل چہ والکافرون هم
الظالمون تو یہ دے آیت کنیں دہغوی لوئے ظلم تہ اشتار دہ

چہ ہفتہ انکار دے د تفصیل تو د توحید نہ۔ لہ ہر کلمہ چہ

مخکین اتفاق ته دعوت ذکر کرے شونواوس هغه مسئله ذکر
کوی چه هغه د اتفاق فی سبیل اللہ د پیارہ مقصد دے۔

د دے آیت فضیلت :- دیتہ آیت الکرسی او اعظم آیت و ثیل
شی (مسلم) سید البقرہ (بخاری)، سید آی القرآن (قرطبی)۔
چاچه دا آیت ماسخوتن د اودہ کیدلوتہ مخکین اولوستلوتو
همیشه به په ده باندے د الله تعالی د طرف نه حافظ (ساتونکي)
مقرر وی او شیطان به ورته تر صبا پورے نه نیز دے کیدلوتی
دا د قرآن کریم د دریم حصے سره برابر دے (بخاری)۔

دا افضل آیت دے او د دے په فضیلت کین ابن کثیر د ولس
احادیث ذکر کړیدی۔ په دے آیت کین پنځوس کلمات دی او
هره کلمه کین پنځوس برکات دی۔ او دا اشرف آیت دے په
قرآن کین حکه چه په دیکین نوم د الله تعالی په ضمیر ظاهر
سره اتلس کرتہ راغله دے (قرطبی)۔ او په دے کین د
توحید لس جمله دی۔ او په دیکین استدلال دے په توحید
باندے په نومونو او صفتونو د الله تعالی سره۔ او پدیکین
نومونه د الله تعالی پنځه ذکر دی او صفتونه د الله تعالی
درے ثبوتی او درے سلبی ذکر دی۔ دارنگ په دیکین رد
دے په شرک فی الالهیت، شرک فی التصرف او شرک فی العلم۔
اور د دے د شفاعت قهریه شرکیه۔ نو دا په یاب د توحید
کین یو پوره آیت دے۔

الله لا اله الا هو، د دے تفسیر مخکین په آیت ۱۴۳ کین او
په مقدمه کین په مسئله د اله کین تیر شوی دے۔ دلته
لفظ د الله مبتداء ده او لا اله الا هو یثبوت خبر دے۔ یعنی
د الله تعالی د پیارہ صفت د الوهیت په خصوصیت سره
ثابت دے او د هغه نه سیوا د هر چا نه منتفی دے۔ او
دا دعوی د توحید ده چه روستو په هغه باندے لس عقلی
دلیلونه ذکر کوی۔ اَلْحَمْدُ، دا صفت په قرآن کین په سورة
ال عمران ۲ طه ۱۱ او سورة فرقان ۵۸ او سورة غافر ۶۵

کیں ذکر دے۔ داحیر دے کہ میتن اے پتے کہ پیا بے یا بیل دے کہ
 لفظ کھوتہ۔ یا دویم حیر دے کہ لفظ اللہ کہ پیا رہ یا صفت دے کہ
 لفظ اللہ۔ دا کہ اللہ تعالیٰ کا اسماء حسنی نہ یو اسم دے او وئیلی
 شوی دی چہ دا اسم اعظم دے۔ کہ دینہ مراد الحی الذی لا یموت
 دے لکہ چہ یہ سورۃ فرقان ہے کیں دی۔ او بیل قول دا دے چہ
 دا پہ معنی کہ باقی سرہ دے (قرطبی) او دا صفت کہ ذات کہ اللہ تعالیٰ
 دے یعنی اللہ تعالیٰ لہ ژوند ثابت دے یہ دا سے ژوند سرہ چہ
 ہمیشہ دے او زوال وریا نہ دے نہ راخی۔ او این جریر وئیلی
 دی چہ کہ اللہ تعالیٰ کہ پیا رہ دا صفات فعلی ضروری دی لیکن یہ
 دیکش بہ شوک فکر او سوچ نہ چلوی یعنی کہ مخلوق سرہ بہ یے
 تشبیہ او تمثیل نہ کوی۔ او پہ دے سرہ رد دے یہ الہو کہ
 مشرکا تو یانہ دے چہ هغوی مری دی یا جمادات (بتان) دی۔
 یا ژوندی دی لیکن فنا وریا نہ دے راخی یہ دلیل کہ دے قول
 کہ اللہ تعالیٰ سرہ چہ کُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ، کُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ،
 اَوْ يَبْقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِکْرَامِ، او چا چہ وئیلی دی چہ
 حی (ژوند دے) دے لیکن بغیر کہ صفت کہ حیات نہ تو دا قول کہ
 معتزلو دے او یا طل دے۔ الْقَيُّومُ، دا صیغہ کہ مبالغہ دے یہ صفت
 کہ اللہ تعالیٰ کیں۔ او پہ قرآن کریم کیں یہ سورۃ العمران، سورۃ
 طہ، کیں ذکر دے۔ کہ دے یہ معنی کیں اقوال دی مجاہد،
 ربیع او ضحاک وئیلی دی چہ قائم دے یہ ہر چیز یانہ سرہ
 کہ حال تو کہ ہتے نہ لکہ یہ سورۃ زمر، کیں دی۔ سعید بن
 جبیر وئیلی دی چہ وجودیے ہمیشہ دے۔ ابن عباس رضی اللہ
 عنہما وئیلی دی چہ زوال وریا نہ دے نہ راخی۔ او قتادہ وئیلی
 دی چہ قائم دے یہ تدبیر کہ ہول مخلوق یانہ دے او پہ حفظ
 کہ ہتے یانہ دے۔ دا اقوال یو بیل نہ نیز دے دی او پہ دیکش رد
 دے یہ مشرکا تو یانہ دے چہ شوک وائی چہ مدبر کہ ہول عالم
 کہ دوی الہ دی او شوک وائی مدبر اللہ تعالیٰ دے خو
 الہہ کہ دوی شفعاء او شرکاء دی او تقسیم کوونکی کہ

کارونو د تہولو طرفونو دی۔ او مشرکین یونان وائی چہ د
 ہر الہ د پیارہ د مخلوقاتو تہ جدا جدا اقسام دی چہ ہغوی
 پکین تصرفات کوی۔ او متصوفہ وائی چہ تدبیر کوونکی د
 عالم قطب او غوث دی۔ او د دوی سڑیدے باب کین ہیٹ
 حدیث مرفوع او موقوف نیشته ماسیوا دے سندہ قول
 تہ چہ ابن عساکر یہ خیل تاریخ کین ذکر کرے دے۔ او
 بعض صوفیا خیل حان او خیل پیران پہ دے صفت کین
 اللہ تعالیٰ سرہ شریک جو روی وائی چہ فلا نے قیوم زمان
 دے۔ لَا تَأْخُذُہٗ سِنَۃٌ وَّ لَا نَوْمٌ، دا د اللہ تعالیٰ سلی
 دائی صفت دے چہ مستلزم دے کمال لرہ۔ او دا تاکید
 دے د قیوم د پیارہ عکہ چہ د عقلت د صفت سرہ قیومیت
 امکان نہ لری۔ او یہ دیکش دفع د وہم دہ کہ خوک دا
 وہم او کری چہ الحی القیوم کین بہ مجاز او صرف مبالغہ
 مقصد وی نو یہ دے جیلے سرہ ہغہ وہم دفع کرے شو۔
 ابن کثیر وائی چہ لَا تَأْخُذُہٗ یہ معنی د غالب کید لو دے
 لیکن مراد ترینہ عدم اتصاف دے د اللہ تعالیٰ پہ سنہ
 او نوم سرہ۔ سِنَۃٌ، دا اولہ حملہ د خوب وی او اثرے
 پہ سر باندے راجی۔ او نعاس پہ سترگوراجی او نوم پہ
 زہہ راجی۔ نو حاصل دادے چہ سِنَۃٌ ہغہ فتور او سستی
 دہ چہ عارض کیری انسان تہ لیکن عقل او ہوش و حواس
 یے نہ رو کیری۔ یعنی پہ اللہ تعالیٰ باندے ہیٹ خلل (نقصان)
 او مکل رستے والے) نہ راجی (قرطبی)۔ وَا لَا نَوْمٌ، نوم
 ہغہ فتور دے چہ د ستریوالی د وجے او د بدنی بخاراتو
 د راتلو تہ پہ دماغو باندے راجی۔ او پہ وخت د تیارو
 کین دماغ استراحت طبعی غواہی۔ اورفتہ رفتہ د حواسو
 طاقت غائبیری۔ او اندامونہ دراندہ تہی۔ نو دا عبارت دے
 کمال عقلت تہ۔

سوال:۔ نفی د سِنَۃٌ یے ولے مقدم کرہ پہ نفی د نوم باندے؟

جواب ۱۷:- دا ترقی دہ یہ نفی کیں د ادنیٰ تہ اعلیٰ تہ یعنی بہ
اللہ تعالیٰ باندے تہ لہر غفلت راخی او تہ دیر او تہ کسی اختیار
او تہ غیر اختیار ہی۔

جواب ۱۸:- بیضاوی وغیرہ و بیلی دی چہ یہ دیکیں رعایت د
د ترتیب وجودی چہ اول پہ انسان باندے سنے (پرکالی) راخی
اوپا نوم لیکن دا ضروری تہ دہ کلہ پہ انسان باندے نوم
راشی بغیر د راتلو د پرکالی تہ او کلہ پرکالی راشی او نوم
تہ وی را بن عاشور) او ہر کلہ چہ د دے دوار و ملازمہ
نیشته د دے و جے تہ نفی د سنے او نفی د نوم دوارہ
جدا جدا ذکر کول ضروری شول۔

سوال :- یہ دیکیں یے د نعاس نفی ولے او تکرہ ؟

جواب ۱:- سنے پہ وجود کیں مستلزم وی نعاس لہر
دارنگ برعکس نو پہ نفی د یوسرہ نفی د بل لازمیری۔
جواب ۲:- بعضو اہل لغت سنے او نعاس مترادف رہ
یو معنی سرہ) کنز لے دی۔

تنبیہ :- مفسرینو چہ دلتہ کوم روایات د موسیٰ علیہ
السلام پہ بارہ کیں لیکلے دی نو قرطبی او ابن کثیر و ثیلے دی
چہ ہغہ سنے اضعیف دی او اسرائیلیات دی۔ او صاحب
اللباب و ثیلی دی چہ دا د نبی د شان سرہ تہ خائی۔ کہ
صحیح وی نو د ہغہ قوم بعضے جاہلانویہ داسے وینا
کرے وی۔ او دارنگ ابو حیان پہ دے باندے رد کریدے
چہ دا حدیث حشویو وضع کریدے چہ د موسیٰ علیہ
السلام جہل او گناہ ثابتوی۔

لے مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ، دا صفت ثبوتیہ دے
او مخکس راوہل د لے دلیل د تخصیص دے او ما لفظ د
عموم د پآرہ دے۔ ذوی العقول او غیر ذوی العقول
ہتو لو تہ شامل دے۔ او السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ تہ مراد ہتو
مکانو تہ د موجوداتو دی او ہر کلہ چہ عموم د ملک اللہ تعالیٰ

لہرہ داسے ثابت دے چہ دہے تہ ہیچ بہر تہ دی۔ او دا ہم معنی
 دہ حصہ او یہ تقدیم دلہ سرہ تور تخصیص دے۔ نو دا پورہ
 رد دے یہ دلہ دہ مشرکاتو یات دے۔ کستور و عبادت کو وکی او
 نور مشرکان چہ یہ تصرفات تو دہ عالم کیش اللہ تعالیٰ سرہ خیل
 الہہ یا ستوری شریک کنری۔ کہ کیش لام دیارہ دہ ملک،
 ملک او تصرف او اختیار دے او دیتہ اختیار دہ الوہیت و عیال
 شی۔ او ہر کلہ چہ ہول موجودات مملوک او مرہوب او مخلوق
 دی دہ اللہ تعالیٰ نو دوی دہ اللہ تعالیٰ سرہ یہ صفت دہ ملک و ملک
 کیش شریک نشی کیدے۔ مَنی دہ الٰہی یَشْفَعُ عِنْدَہُ اِلٰہِیّہ،
 یہ دے کیش ہم مقصد اثبات دہ عظمت او دہ کبریا دہ اللہ تعالیٰ دہ
 توصفت ثبوتیہ دے۔ او یہ دیکیش مراد دے دہ مشرکاتو چہ
 ہغوی دہ شفاعت فہر یہ شریک عقیقہ لری لکہ چہ یہ سورہ
 یونس صلا او سورہ زمر صلا کیش ذکر دی۔ او اذنیہ دلیل دے
 یہ ثبوت دہ شفاعت یات دے یہ اذن سرہ دیارہ دہ انبیاء او
 علماء او مجاہدین او ملائکہ یہ ہغہ شرطو نو سرہ چہ یہ
 نورو آیتو نو کیش ذکر دی۔ او دہ ہغہ تفصیل قرطبی دہ آیت
 یہ تفسیر کیش لیکل دے۔ او عِنْدَہُ متعلق دے یہ یَشْفَعُ
 پورے او یہ مشہورہ معنی سرہ دے۔ یا متعلق دے یہ
 پت لفظ پورے۔ یعنی چہ قریب وی اللہ تعالیٰ تہ ملائکہ
 او انبیاء او صالحین۔ نو ہر کلہ چہ مقربین بغیر دہ اذن
 نہ شفاعت نشی کو لے نو نور خلق خو یہ ہیچ حال کیش نشی
 کو لے۔ یَعْلَمُ مَا بَیْنَ اَیْدِیْہُمْ وَمَا خَلْفَہُمْ، دہ ایل صفت
 ثبوتیہ دے چہ یہ دیکیش اثبات دہ علم محیط دے دہ
 اللہ تعالیٰ دیارہ۔ او دا تاکید دے دہ مضمون دہ تیر شوو
 جملو دیارہ۔ دہ ریک دا علت دے دہ جملے رَمٰی ذٰلِکَ
 یَشْفَعُ اَہ) دیارہ چہ نور مخلوق بغیر دہ اذن دہ اللہ تعالیٰ
 نہ شفاعت نشی کو لے۔ یعنی اذن دہ اللہ تعالیٰ دے دے وچ
 نہ شرط دے چہ اللہ تعالیٰ عالم دے یہ ہغہ چاہا یات دے

چہ حق دے شفاعت لری او پہ ہغہ چا باندے چہ دے شفاعت
 حق نہ لری یعنی شفاعت کول بل چالہ یا دے خان دے پیارہ
 شفاعت حاصلول۔ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ، داضمیر و نہ
 ما فی السموات او ما فی الارض تہ راجع دی رہتولو مخلوقاتو
 سماوی او ارضی تہ) او پہ دیکھیں دیر اقوال دی۔ دے مجاہد او
 عطاء قول دا دے چہ دے مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ تہ مراد دے دنیا امور
 دی او دے مَا خَلْفَهُمْ تہ دے آخرت امور مراد دی۔ او دے ضحاک او
 کلبی قول دے دے پہ عکس سرہ دے۔ او دے ابن عباس رضی اللہ
 عنہما پہ روایت سرہ مراد دے دیتہ آسمانوتہ او زمکے دی۔ او
 بل قول دا دے چہ تیر شوی حالات او راتلونکی حالات یا دے
 دے پہ عکس سرہ۔ یا دے اول نہ مراد محسوسات دی او دے دیم
 نہ مراد معقولات دی۔ او کہ پہ ہر قول سرہ وی خو مراد تیرہ
 عموم دے علم دے اللہ تعالیٰ دے او علم دے پہ شافع او مشفوع
 باندے۔ او دا جملہ رد دے پہ متکرینو دے علم دے اللہ تعالیٰ
 چہ ہغہ فلسفیان او بعضے منطقیان دی۔ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ
مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ، دا جملہ دے ماقبل تتمہ او تکملہ
 دے دے وجہ نہ یے پہ عطف سرہ ذکر کرہ او دے پہ
 سورۃ ظہ سلا کہیں ہم دی او پہ دیکھیں رد دے دے شَرِكْ
فِي الْعِلْمِ یعنی مخلوقات کہیں ہیٹھوک علم محیط او علم بکل
 شے نہ لری او کوم علموتہ چہ دویتہ حاصل دی پہ ہغہ
 کہیں ہم مشیت دے اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی۔ او دے احاطہ نہ
 مراد علم تام دے چہ شامل وی ہتولو حالاتو او کیفیاتو دے
 ہر خیز تہ۔ دَمِنْ عِلْمِهِ پہ ضمیر کہیں دویہ احتمالونہ دی۔
 اول دا چہ راجع دے اللہ تعالیٰ تہ نو مصدر مضاف دے
 فاعل او علم پہ معنی دے معلوم سرہ دے او دیم احتمال
 دا دے چہ ضمیر راجع دے مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
 تہ نو اضافت دے مصدر دے مفعول تہ۔ إِلَّا بِمَا شَاءَ دے
 دے سورت آیت ۳۲ پشان دے۔ او مفعول دے شاء پت دے

یعنی شَاءَ اللّٰهُ اَنْ يُحْيِيُوْا يَهْ ، او بنا پہ اول احتمال چہ ضمیر دَ
 عَلِمَ اللّٰهُ تَعَالٰی تہ راجح شی او اضافت دَ اختصاص دَ بِاَ
 شی او علم تہ مراد علم غیب حقیقی وی نوراً لَیْمَا شَاءَ
 استثناء متقطع دہ یعنی لَکِنْ يُعْطِيْهِ الْعِلْمَ بِمَا شَاءَ
 بِبَعْضِ الْجُزْئِيَّاتِ - او بنا پہ دویم احتمال یا تہ ے استثناء
 متصل دہ او دَ علم تہ مراد علم غیب اضافی دے - او دا
 پشان دَ سورۃ العمران ۱۶۹ او سورۃ جن ۲۶ دے -
 لیکن پہ ہجہ آیاتونو کیں افادہ دَ علم دہ دَ طرف دَ اللّٰہ
 تَعَالٰی تہ او یہ دے آیت کیں استفادہ دَ بندگانو دہ علم لہ -
 وَسِعَ کُرْسِيُّہُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ، دا دَ اللّٰہ تَعَالٰی
 بل صفت ثبوتیہ دے - دَ کرسی پہ بارہ دیر اقوال دی -
 اول قول دَ ابن عباس رضی اللّٰہ عنہما دے چہ دا موضع
 دَ قد میتو دَ اللّٰہ تَعَالٰی دے - ابن کثیر و تیلی دی چہ دا قول
 پہ مرفوع سند سرہ صحیح نہ دے او پہ موقوف سرہ
 صحیح دے - حاکم پہ مستدرک کیں و تیلی دی چہ دا
 صحیح دے - او امام ذہبی دَ ہجہ تائید کرے دے - او
 بیہقی پہ الاسماء والصفات کیں ہم ذکر کرے دے نو
 دا دَ آیات الصفات تہ دے - بغیر دَ خہ تشبیہ او تاویل
 نہ دے متل واجب دی - دویم قول دَ حسن بصری
 رحمہ اللّٰہ دے چہ کرسی او عرش یو خیز دے - دا قول
 ابن کثیر رد کریدے - دریم قول پہ بل روایت سرہ
 دَ ابن عباس رضی اللّٰہ عنہما دے چہ کرسی علم دَ
 اللّٰہ تَعَالٰی دے - خلورم قول چہ دا ملک او سلطان دَ
 اللّٰہ تَعَالٰی دے - لیکن دا معنی والا ارباب الالحاد دی حکم
 چہ دوی انکار کوی دَ عرش او کرسی نہ (قرطبی) - پنجم
 قول دادے چہ دا اتم فلک دے او دَ اوو افلاکو نہ
 برہ دے او دیتہ فلک الثوابت و تیلی شی لیکن دا تخیلات
 دَ فلاسفو دی - حکم چہ اللّٰہ تَعَالٰی پہ دیر آیاتونو کیں

صرف دَ اوو آسمانونو ذکر کریدے۔ او د دے د وسعت ذکر
 په ډيرو احاديثو کيں راغله دے يو د هغه نه حديث د ابن
 جرير دے چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلى
 دى چه اووه آسمانونه په کرسئ کيں داسے دى لکه اووه
 روپئ چه په يو ډال کيں واچوله شي۔ او دا دلالت کوي په
 ډير عظمت او کبرياء د الله تعالى باندے۔ وَلَا يَسُوذُ كَ
 حِفْظُهُمَا، دا جمله په وَسِعَ كُرْسِيُّهُ باندے عطف ده په
 طريقه د تتمه سره۔ او صفت سلبيه د الله تعالى دے چه
 کمال د علم او قدرت باندے پنا دے ځکه چه حفظ پوره
 علم او قدرت غواړي۔ اَذْ يَسُوذُ د په معنی د دروند والي
 او مشقت اچولو سره راجي۔ اَوَدُّ (کوږدول) او مودده
 (ژوندی څخه کرے شوے جينئ) د دينه اخستلے شويده
 ۱۰ ضمير راجع دے الله تعالى ته يا کرسئ ته۔ او په دے جمله
 کيں اشاره ده چه دا آيت لوستل د حفاظت د انسان د پاره
 فائده ورکوي لکه چه په حديث کيں راغله دى (مخکيں
 تير شويده)۔ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ، دا جمله په ماقبل
 باندے عطف ده او په ديکيں دوه صفات ثبوتيه د الله
 تعالى دى۔ ابن کثير وئيلي دى چه دا آيت او کوم احاديث
 صحيحه چه د دے په معنی کيں دى، کره خيره پديکيں
 طريقه د سلفو صالحينو دے۔ چه چلوئ دے لره څه رنگ
 چه په ظاهره کيں راغله دى بغير د تکيف او تشبيه نه۔
 او سمعاني وئيلي دى چه علي په معنی د متعالی (اوچت)
 دے د خيرونو او شرکاؤ نه۔ او چا وئيلي دى چه اوچت
 دے په ياد شاهي او سلطنت سره۔ او ابو حيان وئيلي دى
 چه د علي معنی اوچت د مخلوق د پاسه دے۔ او ماوردی
 وئيلي دى چه فرق په مینج د علي او عالي کيں په دوه
 وجوهو سره دے۔ اول وجه داده چه عالي هغه دے چه
 موجود دى په اوچت محل کيں او علي هغه دے چه مستحق

لَا اِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ

نیشته زور یہ عقیدہ کنس یقیناً نہہ بنکارہ شوئے دے

الرُّشْدُ مِنَ الْغَىٰ فَمَنْ يَكْفُرْ

ہدایت د گمراہی تہ تو ہغہ غوک چہ انکار یے او کړو

بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللّٰهِ فَقَدِ

د بندگی د غیر اللہ تہ اویقین یے او کړو یہ اللہ تعالیٰ نو یقیناً

اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ

را تپنگہ کړہ هغه کړی مضبوطه

لَا اَنْقِصَا مَرْكَهَا وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (۲۵۶)

چہ نیشته جدا کیدل د هغ او اللہ تعالیٰ هرڅه آوری عالم دے یہ هرڅه بانگہ

د اوچتوالی - دویمه وجہ داده چہ عالی هغه دے چہ امکان لری د شرکت د بل چا او علی هغه دے چہ امکان د شرکت نه لری -

فائده :- د الله تعالى د اوچتوالی د پاره د قرآن اذوه تعبیرات دی - اول علو سورة اسراء ۲۱ د ویم المتعال سورة رعد ۶ دریم اعلی دوه حله - خلورم علی اتہ حله - پنجم تعالی خوارلس حله - شپږم فوقیت درے حله انعام ۱۵ س او نحل ۲۵ - اووم استواء علی العرش سورة اعراف ۵۴ یونس ۳ رعد ۲ طه ۵ فرقان ۵۹ الم سجده ۲۷ حدید ۲۸ الْعَظِيمُ، یعنی قدر او شرف یے دیر لوئے دے (قرطبی) - خاوند د عظمت دے چہ هرڅیز د هغه نه خکته دے - نو د هغه نه هیڅ څیز اعظم نیشته (ابوحیان) -

۲۵۶ - ربط ۱ :- هرکله چہ په آیت الکرسی کنس دلیلونه د توحید او د عظمت د الله تعالی واضح ذکر شول چہ هغه تقاضا کوی چہ عقل والا خلق یے بغیر د جبر او اکراه تہ

قبول کری۔ نویو سوال پیدا شو چہ دامشروکان یہ آیا پھیل حالت
 بات مے پریشود لے کیبری او کہ یہ دوی بہ زور کیں مے شی
 نوجواب اوشو چہ لا اکرآہ۔ تو دیتہ جملہ استیتا قیہ بیات یہ وٹیل
 شی۔ لہ دامتعلق دے کفایت لوائی سبیل اللہ سرہ او یہ مینج
 کیں مے جملہ معترضے دی نوجواب ک سوال دے چہ یہ قتال
 سرہ معلومیری چہ یہ دین کیں اکرآہ چلیبری نوجواب اوشو
 یہ دے جملہ سرہ چہ لا اکرآہ آہ۔

لا اکرآہ فی الدین، اکرآہ یہ اصل کیں زور کول دی یہ کولو ک
 مکروہ (طبی) کار یا قول بات مے۔ او دا کیبری یہ بیرہ کولو داسے
 سزا چہ ہغہ زیاتہ مکروہہ وی ک ہغہ عمل نہ۔ او قرق ک
 اکرآہ او اجیار داد مے چہ یہ اکرآہ کیں رضاتہ وی لیکن اختیار
 باقی وی او یہ اجیار کیں رضا او اختیار دواپہ سلب وی۔
 الدین، ک دے معافی یہ تفسیر ک سورہ فائخہ کیں ذکر شوی۔
 دلتہ مراد ک دینہ عقیدہ ذرہ دہ (راغب، قرطبی او ابو حیان)
 او یہ دے جملہ کیں دوا اقوال دی اول قول داد مے چہ دا جملہ
 خبر یہ دہ۔ دویم دا چہ دا خبر یہ یہ معنی ک انشاء (تھی) کیں دہ
 بتا یہ اول قول بات مے ک دے دوا معنی دی۔ اولہ معنی دادہ چہ
 اکرآہ نیشستہ ک اللہ تعالیٰ ک طرف نہ یہ ایمان او اسلام قبولو
 بات مے بلکہ دا بنا دے یہ اختیار بات مے یہ دلیل ک آیت
 فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ سورت کہف ۲۹ سرہ
 اوروستو جملہ ہم یہ دے بات مے دلیل دے چہ دین واضح
 شوی مے زور تہ حاجت نیشستہ۔ دویمہ معنی دادہ چہ ہیخ
 انسان ک عقید مے یہ بارہ کیں یہ یل چا بات مے زور تہ شی
 کولے ٹک کہ چہ عقیدہ ذرہ عمل دے یہ ہغہ بات مے زور
 نہ چلیبری۔ او ک دے دلیل یہ سورہ یونس ۹۹ کیں دے او
 قرطبی وٹیل دی چہ ہر چہ مسئلہ ک اکرآہ دہ یہ احکامو کیں
 یعنی بیع، ہبہ، نکاح او طلاق وغیرہ تو دلتہ ہغہ مراد نہ دہ یہ
 دے توحیہا تو سرہ دا جملہ منسوخ یا خاص نہ دہ بلکہ محکم

او عام ده او بنا په دویم قول رچه دا په معنی د انشاء شی) نو
 په دیکنې قرطبی شپږ اقوال نقل کړي دی چه په بعضو
 کښ دعوی د نسخ ده او په بعضو کښ تخصیص د آیت دے
 په بعضو حالو تو پورے - او که آیت د قتال سره متعلق شی
 نو په قتال کښ اکراه په ژبه باندے کیدنشی چه د زور د
 وچ نه په ژبه باندے کلمه او وائی لیکن په ژبه باندے
 زور نشی کیدے - نو د دے جمله نسخ یا تخصیص د قتال
 په آیتو نو سره نشی کیدے - قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ،
 دا د اکراه د پاره دلیل دے - تبیین ته مراد دا دے چه ډیر
 ښکاره شویدے په دلیلو نو سره په دے سورت کښ او په
 آیت انکرسی او په ټول قرآن کښ الرُّشْدُ هِدَايَتٌ او حقانیت د
 رائے او مقصد ته رسیدلو ته وئیلے شی - الْغَيِّ مقابل د رُشْد
 دے - او کمر اهځی او خطایځی د عقیدے او د رائے ته وئیلے شی -
 دلته مراد حق او باطل او ایمان او کفر دے - او لفظ دَمِنْ
 دلالت کوی په فرق او تمیز باندے - فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ
 دا د اصحاب الرشدا و اصحاب الغي تفصیل دے - کفر په معنی
 د انکار دے او د معنی لغوی ده - طاغوت د طغیان نه ماخوذ
 دے - هغه د حد نه تیریدل دی - او په دیکنې اختلاف دے
 د نحو یا نو - په نیز د ابو علی فارسی د امصدر دے او د سیبویه
 په نیز د اسم جنس مفرد دے - او په نیز د میرد د جمع ده -
 او کله د مؤنث راځی په دلیل د والذین اجتنابو الطاغوت ان
 یعبدها سورة زمربک او کله مذکر راځی لکه په وَقَدْ اَمَرُوا
ان یکفروا په سورة نساء ستل کښ - او د دے په مصداق
 کښ اختلاف دے اول قول، د اشیطان دے (عمر و مجاهد او
 قتاده)، دویم قول د اکاهن دے (ابن جریر) دریم قول د
 ساحر دے (ابو العالیه)، ثلورم داهر هغه څیز دے چه انسان
 لره سرکش کوی - پنځم هر هغه څوک چه د هغه عبادت او طاعت
 کیدے شی په رضا د هغه سره - شپږم هر تعدی کوونکے یا

ہجہ تخیز چہ دہتہ عبادت کیں مے تھی۔ اووم ہرمعبود من دون
 اللہ۔ نوغورہ دادہ چہ دلتہ دادے تلوو معانیوتہ شامل دے او
 زمونر مشاٹخو دتفسیر و بیلی دی چہ یہ شپرمہ او اوومہ معنی
 سرہ نیکانوتہ ہم شامل دے ہغوی اگرچہ طعیان والاندہ دی
 لیکن عبادت دہغوی سبب دطعیان دخلقودے اودا اطلاق
 مجازی دے۔ لیکن داصفت دتیکانوسرہ مناسب نہ دے۔ او
 بل کوم خائے کیں ہم ددے اطلاق یہ نیکانویات نہ دے شوے
 قاعدہ لہ طاغوت یہ قرآن کیں اتہ کرتہ راغلے دے کلہ یہ
 معنی دحاکم غیر شرعی لکہ سورۃ نساء ست۔ کلہ یہ معنی دہر
 شیطان اوسرکش لکہ ورپسے آیت کیں راغی اوکلہ یہ معنی دہر
 معبود من دون اللہ لکہ یہ دے آیت کیں اوسورۃ زمر لکہ کیں
 لہ کفر بالطاغوت یے مخکیش ذکر کرلو عکھہ چہ دا یہ حقیقت
 کیں مخکیش دے یہ ایمان یا نہ دے۔ اودفع دفساد مخکیش وی
 یہ متفہمت حاصلوویات نہ دے۔

وَبُؤْمِنُ بِاللّٰهِ، دے ایمان نہ مراد ایمان شرعی دے۔
 سوال: کفر بالطاغوت مستلزم دے ایمان باللہ لہ نہ تو
 ایمان یے ورپسے ولے ذکر کرو؟

جواب:۔ دا استلزام نیشستہ عکھہ چہ کلہ یوانسان دطاغوت
 بندگی نہ کوی اوحال داچہ ایمان ہم نہ راوری ہیخ دین یے
 نہ وی۔

سوال: ایمان باللہ حومستلزم دے کفر بالطاغوت لہ نہ تو
 ہجہ یے ولے ذکر کرو؟

جواب:۔ یہ دیکیں مراد پورہ انسلاخ اوراوتل دی دکفر نہ
 ددے وجے نہ یے ہجہ مخکیش اومستقل ذکر کرو۔

فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى، داما قبل دیارہ جزاءدہ اگر
 چہ شرط یے فعل مضارع دے لیکن جزا یے میالغنا فعل ماضی
 ذکر کریدہ گویا چہ دے د مخکیش زمانے نہ کلک دے۔

عُرْوَةً، داسپنے ہجہ کرئی تہ و بیلی شی چہ انسان یے لاس سرہ

راہیوں لے شی۔ الْوَقْفِ، مؤنث دے۔ کہ اوتق نہ دے یعنی نہ
 کلکہ او مضبوطہ کرئی۔ او دا سے یہ سورۃ لقمان سلاکشیں ہم
 دی۔ لا انقصام رکھا، حال دے کہ العروۃ نہ۔ انقصام کہ قسم
 نہ دے او قسم یہ فاسرہ قطع دے بغیر کہ جد اگلو نہ او قسم
 یہ قاف سرہ قطع دے سرے کہ جد ایئی نہ او کلہ کہ یویل یہ معتز
 سرہ راغی۔ او ہر کلہ چہ ہسے قطع پکشیں نہ راغی تو سرے کہ جد ایئی
 نہ قطع خو یہ طریق اولی سرہ نہ راغی۔ یہ دے جملہ کبش
 تشبیہ دے سرے کہ مقابلے نہ یہ شیر و جوہو سرہ۔ اولہ وجہ
 فعل ماضی، دویمہ وجہ تمسک کول، دریمہ یا ب استفعال
 کہ استمسک چہ نہ کلکوالی نہ وٹیلے شی، تخلوہ عروہ، پنجمہ
 وثقی، شیرمہ عدم انقصام کہ ہنغے یعنی کرئی نہ پتخہ او مضبوطہ
 دے او روستو ہم نہ شلیری او انسان ہم وریورے لاس نہ
 یا نہ لکولے او اتخلولی دی۔ تو دا سے انسان کہ طوقان او سیلاب
 اویریو تلو نہ بچ وی۔ او وجہ کہ تشبیہ دا دے چہ ایمان او توحید
 پشان کہ کرئی دی او ہنغہ مضبوط دی یہ عقلی او عقلی دلیلوتو
 سرہ او دھنغے دلیلوتو مقابلہ او مناقضہ ہیخوک تشی کولے۔ او کہ
 مؤمن یقین او علم یہ دغہ دلیلوتو باندے یوخ دے چہ ہنغ
 شک او شبہہ ورتہ نہ راغی تو دا سے مؤمن کہ دنیا کہ ہر قسم فتنو نہ
 بچ وی او یہ قیامت کبش ہم کہ ہر عذاب نہ بچ دے۔

سوال :- دا کہ اصحاب رشد ذکر و تو کہ اصحاب النجی ذکرئے ولے
 او تکر و ۹۔ جواب :- کہ ہنغے حکم کہ مقابلے نہ معلومیہری چہ دوی
 کافر یا اللہ او مؤمن بالطاعوت دی لکہ یہ سورۃ نساء سلاکشیں
 دی۔ او کہ دوی کہ عقیدے کہ کمزوری والی مثال یہ سورۃ ابراہیم
 سلاکشیں ذکر دے۔ لیکن یہ دیکبش یہ مخکبش جملو کبش ترغیب
 دے ایمان نہ۔ کہ دے وجہ نہ ہے اکتفاء او کبرہ پہ اول قسم
 باندے دیا رہ کہ ترغیب۔ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، سمعانی وٹیلی دی
 چہ اللہ تعالیٰ آوری ستا دا دعوت دوی لرہ اسلام نہ او عالم
 دے پہ حرص ستا پہ اسلام کہ دوی باندے۔ یا آوری کلمہ کہ

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم

اللہ تعالیٰ خاص دوست دے گا ہر کسان کو جسے چاہے ایمان لے گا اور دے گا اور پانی دوی لہ

مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ

دے گا تیارو تہ دینا طرق تہ او ہر کسان

كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ يُخْرِجُونَهُم

چہ کفر لے کرے دے دوستان دے گا شیطان دی او پانی دوی لہ

مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ

دے گا دینا تہ تیارو طرق تہ دے گا کسان

أَصْحَابُ السَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

اور والا دی دوی بہ ہر کس ہمیشہ دی

شہادت دے گا مؤمن او کلمہ دے کفر دے کافر۔ او عالم دے دے پہ پاکہ عقیدہ
دے گا مؤمن او پہ پلینہ عقیدہ دے کافر باندے (صاحب اللباب)۔

۲۵۷۔ پہ دے آیت کتب ذکر دے حال دے اصحاب الرشدا او اصحاب
الغی دے پہ نسبت دے اولے دے لے اللہ تعالیٰ تہ پہ ولایت سرہ

او پہ نسبت دے دوی دے لے طاغوت تہ پہ ولایت سرہ۔ او
ذکر دے آثار مختلفہ دے دے ولایتونو دے۔ اللہ وَلِيُّ الَّذِينَ

آمَنُوا، پہ لفظ دے اللہ سرہ دے ابتداء کولو دہ وجہ دی۔

اولہ وجہ اطمینان او تسلی و رکول پہ نزدیکی دے مؤمنان
اللہ تعالیٰ تہ۔ دویہ وجہ دا نیز دے جملہ دے واللہ سَمِيعٌ

عَلِيمٌ تہ۔ وَلِيُّ، ولی پہ اصل کتب نزدیکی تہ و عیالہ شی۔ او
روستو پہ دیرو معاتو سرہ استعمال لیری چہ ہر ہر ہر ہر ہر

دلالت کوی پہ نزدیکی باندے دلتہ مراد پہ دیکھیں مختلف
اقوال دی۔ اول مددگار، دویہ محبت کوو نکے۔ دریم متولی

(رواکدار) دے دوی دے کارونو۔ الَّذِينَ آمَنُوا، نہ مراد ہر
خوک دی چہ ایمان شرعی لے راہے وی لکے چہ مخکشی آیت

کنس پہ فمن یکفر بالطاغوت و یومن بالله سرہ ذکر شوییدی
 دویم قول دا چہ ہخہ کسان مراد دی چہ ارادہ دایمان لری
 پہ سبب د اثابت سرہ - یُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
 د واقدی نہ ابوحیان روایت کپیدے چہ پہ قرآن کنس ہر
 خائے چہ ظلمات او نور ذکر دے تو مراد تربتہ کفر او
 ایمان دے ما سیوا د سورۃ انعام سہ نہ - یا مراد د ظلمات
 نہ شبہات دی او یہ نور سرہ مراد یقین دے -

سوال :- اخراج خو مخکنس دخول غواری تو ہول مؤمنان خو
 اول پہ کفر کنس تہ وی داخل ؟

جواب :- مراد د دینہ صرف ہخہ مؤمنان دی چہ اول پہ کفر
 او شرک کنس داخل وو او اللہ تعالیٰ ہغوی لہ توفیق دایمان
 ورکرو لکہ عام صحابہ کرام رضی اللہ عنہم -

جواب ۱۲ :- د دینہ مراد ہول مؤمنان دی لکہ مراد د ظلمات نہ
 شبہات دی چہ کلہ پہ مؤمنانو باندے عارض کپیدی -
 جواب ۱۳ :- د اَمَتُوا نہ مراد ہخہ خلق دی چہ ایمان یے نہ
 وی راویے لیکن ارادہ دایمان لری -

جواب ۱۴ :- مراد د اخراج نہ منع کول دی یعنی کہ چرے د
 توفیق د اللہ تعالیٰ نہ خالی شی نو پہ ظلماتو کنس بہ واقع شی -
 نو توفیق د اللہ تعالیٰ سبب او گر خیدو د پیارہ د دفع کولو د
 ظلمتو تو -

سوال ۱ :- ظلمات یے جمع او نور یے مفرد ذکر کرے دے ؟
 جواب :- د ظلماتو اسباب او اقسام دیردی لکہ د شرک او کفر
 ہول قسمونہ ، شبہات او شکونہ وغیرہ ، او نور ، ایمان او یقین
 یودے - وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاءُ هُمُ الطَّاغُوتُ ، دا د دویم
 دے ذکر دے چہ اصحاب الغی دی او شروع یے او کپہ پہ
 وصف د کفر دوی سرہ - او اشارہ دہ قباحت شان د دوی
 تہ او داعلت دے د پیارہ د ما بعد - اولیاء نہ مراد د دوی
 ملگری یا د دوی متبوعین (تا بعداری کرے شوی) دی - الطاغوت

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ

آیا نہ گورے تہ ہغہ کس تہ چہ جگرہ یے اوکرہ د ابراہیم علیہ السلام سرہ

فِي رَبِّهِ أَنْ اِنَّهُ اَللّٰهُ الْمَلِكُ اِذْ قَالَ

یہ بارہ د رب د ہغہ کس د دے وچ نہ چہ ور کرہ اللہ تعالیٰ ہغہ تہ بادشاہی کلہ چہ اوئل

اِبْرَاهِيمَ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ

ابراہیم علیہ السلام رب زما ہغہ ذات دے چہ ژوندی کول کوی او مرہ کول کوی

قَالَ اَنَا اُحْيِيْ وَامِيتُ قَالَ اِبْرَاهِيْمُ

ہغہ اوئل زہ ژوندی کول کوم او مرہ کول کوم اوئل ابراہیم علیہ السلام

فَاِنَّ اِلٰهَ يَارِئِيْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ

نویقینا اللہ تعالیٰ داولی سر د مشرق نہ

فَاَتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي

نوتہ یے داولہ د مغرب نہ نوچپ او حیران کرے شوہغہ کس

كَفَرَ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ

کفریے کرے دواواللہ تعالیٰ ہدایت نہ ورکوی قوم ظالما تو تہ -

مصدر دے یہ معنی دچنس - یا مفرد جنسی دے توجمع او

مفرد یہ دیکش یوشان دی - دلته یہ معنی دجمع سرہ دے ٹکھ

چہ مراد ددینہ شیا طین اتسی او جتی دی اوہغہ دیردی -

يُخْرِجُوهُمْ مِنَ النُّوْرِ سوال :- کافران حواول یہ نور کس داخل

نہ دی توخہ رنگہ اووٹیلے شوچہ دتور نہ یے اویاسی ؟ -

جواب لہ :- ددینہ خاص ہغہ یہود مراد دی چہ مخکش د

بعثت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ یہ ہغہ باندے ایمان

لرورچہ داسے نبی یہ راسخ لیکن روستو دبعثت نہ یے

کفر اوکرہ یہ تقلید د احبار اورہبان سوء سرہ -

جواب ۲ :- مراد تربیتہ بتول کافران دی او اخراج نہ مراد منع کول دی د قیلولو د نور نہ یہ اچولو د شبہاتو، شکونو او وسوسو سرہ - أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ۔ یہ اُولَئِكَ سرہ اشارہ دہ کافرانو او طواغیتو دواہوتہ چہ تابعین او متبوعین دی -

۲۵۸ - ربط :- مخکن ذکر شو چہ اللہ تعالیٰ مؤمنانو لہ د ظلماتو د شبہاتو، شکونو او وسوسو نہ او باسی - او طاغوت خیل ملگری یہ شکونو او شبہاتو کنس اختہ کوی نو اوس یہ دے باندے دلیونہ ذکر کوی یہ درے واقعاتو سرہ د دے وجہ نہ لے یہ عطف سرہ نہ دے راوہے - نو اولہ واقعہ د دواہو دلو سرہ تعلق لری اوروستو دواہہ صرف د اولے ہلے سرہ تعلق لری یعنی نمرود د ظلماتو نہ او نہ و تلو د وجہ د تابعداری د طاغوت نہ او ابراہیم علیہ السلام غالب شو یہ ہغہ باندے ٹکھہ چہ اللہ تعالیٰ د ہغہ ولی وو - او دا واقعہ - یے د خو وجو نہ مخکن راوہہ - اولہ وجہ دادہ چہ داسے کافران دیر دی - دویمہ وجہ داچہ دانیزدے دہ والذین کفروا اولیاءہم الطاغوت تہ - دریمہ داچہ دایکاردہ دلیل دے د اثبات د قدرت د اللہ تعالیٰ د پیارہ اوروستی دواہہ امور خارقہ للعادت دی د پیارہ د اثبات د قدرت الہیہ - الْكَافِرُ، د دے تفسیر مخکن تیر شویدے - إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ، دغہ شخص کافر وو یقیناً یہ دلیل د قُبُحَتِ الَّذِي كَفَرَ سرہ او اکثر و مفسرینو وٹیلے دی چہ نمرود بن فالخ بن عایروو د اولاد د حام بن نوح علیہ السلام نہ - او چا وٹیلی دی چہ نمرود بن کتعان بن کوش بن سام بن نوح علیہ السلام وو - او دا جبار بادشاہ وو - د بابل بنار یے جوہ کرے وو او یہ بابل کنس یے لویہ مانری جوہہ کریوہ - اودہ تہ نمرود ریہ دال یا یہ ذال سرہ وٹیلے کیہری - حَاجَّ د حجت تہ اخستلے شویدے لیکن غالباً یہ باطلہ جکرہ کنس استعمالیری دلتہ ہم مراد دا د

چہ باطلہ جگرہ ٹے کولہ دے ابراہیم علیہ السلام سرہ۔ او دے دے
 وجے نہ ٹے قاعل دے دے ہغہ کافر گر خولے دے اویا ب
 مفاعلہ پہ اعتبار دے زعم دے ہغہ دے یعنی ہغہ پخیل گمان
 کنس خان غالب گنہ لو۔ فی کربہ، مراد دینہ وصف دے ربوبیت
 دے اللہ تعالیٰ دے۔ یعنی تصرف او تدبیر دے عالم اللہ تعالیٰ کو
 پہ دیکھن ورسرہ ہیٹھوک شریک نیستہ۔ او دلیل پہ کے روستو
 الفاظ دی چہ دے خان تہ دے احیاء او اماتت دے تصرف نسبت کولو۔
 نو معلومہ شوہ چہ دے وجود دے اللہ تعالیٰ نہ منکر نہ ووصرف دے
 خیل ربوبیت دعویٰ ٹے کولہ پشان دے فرعون۔ او دعویٰ دے
 ربوبیت مستلزم وی دعویٰ دے الوہیت (معبودیت) سرہ۔
 اَنْ اَشَاكَ اللّٰهُ الْمُلْكُ، دا دے حاج دے پارہ علت دے یہ حدف کلام
 سرہ۔ او وجہ دے علتیت دادہ چہ دغہ یاد شاہی سبب او کرجیدلہ
 دے تکبر دے ہغہ۔ دے وجے نہ ٹے جگرہ اوکرہ۔ یاد یہ طریقہ دے عکس
 او دے تھکمر سرہ دے۔ یعنی دے لڑے دے اتعام یہ سبب شکر کول
 پکار وولیکن دے دے شکر یہ خائے کفر او محاجہ اوکرہ۔ او مراد دے
 مملکت تہ دے یرمال، قوت او دیر والے دے تا بعد اراتو دے او دے
 یاد شاہی اللہ تعالیٰ کافر اتوتہ ہم ورکوی یہ طریقہ دے استدراج
 یا ابتلاء سرہ۔ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّیْ الَّذِیْ یُحْیِیْ وَیُمِیْتُ، دا ظرف
 دے دے حاج دے پارہ او دا دلیل دے چہ ابراہیم علیہ السلام اول
 دعوت دے توحید شروع کرے وواو تصرفات دے ربوبیت ٹے دے اللہ
 تعالیٰ دے پارہ خاص کرل یہ بیان کنس نو ترمود ورسرہ پہ دیکھن
 جگرہ شروع کرہ لکہ چہ موسیٰ علیہ السلام فرعون تہ دعوت
 شروع کرے ووجہ اِنا رَسُوْلُ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ اویا بے دے ربوبیت
 تفصیل ذکر کر وچہ ہغہ یہ سورۃ شعراء کنس دے آیت سلا تہ
 دے۔ او صفت دے احیاء او اماتت پہ طور دے دعویٰ سرہ دے
 یا یہ طور دے استدلال سرہ دے لیکن دا دیر واضح او جامع صفت
 دے او معنی دے احیاء ہر عقل والا پیڑنی کہ احیاء دے انسان وی
 یا حیوان وی او کہ دے مکے وی۔ چہ مراد دے ہغہ نہ پیدائش انسان

او حیوان دے دے نطفے نہ۔ او احیاء دے مکے پہ قوت نیاتی پیدا کولو سرہ دے۔ دارکک دے امانت معنی ہم ہر عقل والا پیڑنی چہ روح جدا کول دی دے کہ کہ انسان وی اوکے دے حیوان وی۔ او اوچول دے قوت نیاتیہ دی پہ زمکہ کیں۔ او تمام عقل والا پیڑنی چہ دے فعل دے ہتھ ذات وی چہ قدرت پہ ہر چیز او علم دے ہر چیز لری۔ او ہتھ پہ خیل حیات کیں چاہے محتاج نہ وی او فنا و ریاست دے نہ راجی او دے ہتھ مقابلہ ہتھوک نشی کولے او دے صفتوتہ دے اللہ تعالیٰ دی۔ تو معلومہ شوہ چہ ربوبیت ہتھ لری خاص دے۔

سوال :- پہ دیر و آیا تو نو کیں یے موت دے حیات نہ متکیش ذکر کریدے لکہ سورۃ بقرہ ۲۸۱، سورۃ شعراء ۲۸۱ او سورۃ ملک ۲۸۱ او دلتہ یے احیاء متکیش کرۃ ۹۔

جواب :- دلتہ مقصود دعوت دے توحید دے ربوبیت دے تو پہ ہتھ کیں ہتھ تصرف متکیش ذکر کول پکار دی چہ پہ ہتھ کیں عجب دے پیدا ئش دیر او واضح وی او دے احیاء کیں دی۔
 قَالَ اَنَا اُنْحٰی وَاُمِيتُ، دے تفصیل دے حاج دے او پہ دے قول کیں لکہ دعویٰ وی اوکے دلیل وی، مغالطہ و رکول مقصد دے پہ دے دے وجہ سورہ۔ اول وجہ بنا دے پہ مشہور قول دے مفسرینو سورہ چہ دے قصدا او کرو ہتھ یوکس تہ چہ حکم دے امانت (پہا نشی) یے پہ ہتھ یا ندے کرے و تو ہتھ یے معاف کرو لیکن داخوا امانت نہ دے بلکہ قتل کول دی۔ دویمہ وجہ دادہ چہ احیاء او امانت خو پتہ خیر دے او ہتھ پہ قدرت دے اللہ تعالیٰ سرہ دے نو دے پہ دے لفظ سورہ ہتھ خیل قدرت او عمل او کٹر لو او دلتہ یے اَنَا اُنْحٰی او اُمِيتُ اَنَا الَّذِیْ اُنْحٰی یے نہ دے و ٹیلے ٹکھ چہ دے غہ شخص دعویٰ دے حصر نشوہ کولے دے وچے نہ چہ دے نہ متکیش ہم دیر خلق پیدا نشوی او مرہ نشوی و۔ لیکن دے دعویٰ دے اشتراک کریدہ دے اللہ تعالیٰ سرہ پہ احیاء او امانت کیں۔

قَالَ رَبُّهُمْ قَاتِ اللّٰهَ یَا قِیْ بِالْشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ قَاتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ

دا فا د جواب د شرط پیت د پاره ده - ابراهیم علیہ السلام دہ ته اوئیل چه هرکله تا دعوی د احیاء او اماتت د خان د پاره او کړه او په دے سره دے په خلقو باندے تلبیس او کړو - نو اوس واضح حجت واوره چه حرکات د نمر تصرفات فلکیه دی او د بندگانو د دعوی ته اوچت دی - نو نمر د مشرق ته را ښکاره کول د الله تعالی فعل دے یقیناً او که ته د دے یقینی تصرف مقابله کولے شه نو دا حرکات د نمر بدل کړه او د مشرق په ځای یې د مغرب ته را اوخیژوه -

سوال :- اصول د مناظرے خود ا دی چه په دلیل د خصم باندے اعتراض او کړی شي نو د هغه بطلان ښکاره شي - او دلته یې د یو دلیل نه بل دلیل ته انتقال او کړو ؟

جواب له :- اکثر و مفسرینو وئیلے دی چه دا انتقال دے د یو دلیل نه بل بینه واضح دلیل ته د خصم د چپ کولو د پاره او دا جائز دے د مستدل د پاره لیکن ابن کثیر وئیلے دی چه دا توجیه د منطقیا نو ده او دا احسن ته ده بلکه بیا هم پدے باندے اعتراض راځي چه په دیکش د خصم په نیز د اول دلیل ضعف (کمزوری) لازمیږي او دا خو صحیح نه ده - دارنگ امام رازی بل اعتراض ذکر کړی دے چه دویم دلیل د اول دلیل نه بینه واضح نه دے او د هغه وجوه یې ذکر کړی دی -

جواب له :- ابن کثیر او امام رازی وغیره ذکر کړی دی چه دا د یو دلیل نه بل دلیل ته انتقال ته دے بلکه د دلیل د پاره دوه مثالونه دی اول مثال احیاء او دویم مثال تصرف په حرکت د نمر کتب - نو دلیل په اصل کتب حدوث د خیزو نو دے چه د هغه د پاره یو ذات محدث قادر مختار ضروری دے او هغه الله تعالی دے - نو د هغه حوادث یو مثال د عدم نه وجود ته راوستل دی او د وجود ته عدم ته بوتلل دی - او دویم مثال حرکات د افلاک او د ستورو دی - لیکن پدے باندے اعتراض کیدے شي چه هرکله چه خصم د اول قسم نسبت ځانته

او کرو تو ضروری وہ چہ دے ہفتہ ابطال کرے شوے دے۔
 جواب گہ:- امام بازی او صاحب اللباب و ثیلی دی چہ یہ
 دیکش ہیخ انتقال نیستہ بلکہ دا جواب د سوال مقصد د
 خصم د طرف نہ ہفتہ داسے دے چہ ابراہیم علیہ السلام دلیل
 ذکر کرو د احیاء او اماتت تو منکر اعتراض او کرو چہ د تصرف
 بغیر د اسباب سماویہ او ارضیہ نہ دے او کہ یہ واسطہ د
 دغہ اسبابو سرہ دے۔ نو اول قول خو حقیقت او واقع نہ
 خلاف دے۔ او دویم قول دلیل پہ مقصد باندے نشی کید
 حکہ چہ یو انسان ہم پہ احیاء او اماتت باندے پہ بعض اسبابو
 سرہ ظاہری قدرت لری لکہ د احیاء د پیار جماع کول د
 بنجے سرہ او د اماتت (قتلولو) د پیارہ زہر ور کول یا بل سبب
 استعمالول۔ نو ابراہیم علیہ السلام د دے جواب پہ دے قول سرہ
 ذکر کرو چہ قان اللہ یاتی بالشمس آہ۔ حاصل د جواب دا دے
 چہ صحیح دہ چہ احیاء اماتت پہ اسبابو سرہ دے لیکن پہ
 ہفتہ کس بنکارہ اسباب حرکات فلکیہ دی او د ہفتہ فاعل مدبر
 اللہ تعالیٰ دے او خصم کہ دعویٰ گوی تو پہ دے اسبابو کس
 دے مخالف دخل او کری۔ دا جواب صحیح دے لیکن تقدیر
 د سوال تہ محتاج دے۔

جواب گہ:- ملیح آبادی پہ تفسیر مواہب القرآن کس و ثیلی
 دی حاصل ہے دا دے چہ د مناظرے د قیام د پیار پہ جانینو
 باندے اول ذکر د دعویٰ ضروری دے او بیا استدلال
 کول۔ نو دلتہ ابراہیم علیہ السلام دعویٰ ذکر کرہ چہ رِی الذی
 یُحیی ویمیت پہ حصر او اختصاص سرہ تو نہرود ہم خیلہ
 دعویٰ ذکر کرہ چہ انا احی و امیت یعنی دعویٰ ہے او کرہ چہ
 خہ متصرف یم پہ ایجاد او فتا د خیزو نو کس۔ نو ابراہیم علیہ
 السلام د خیلے دعویٰ د پیارہ دلیل ذکر کرو پہ دے قول
 سرہ چہ قان اللہ آہ۔ او د خصم نہ ہے ہم دلیل طلب کرو
 لیکن ہفتہ فی الحال عاجز شو د دلیل پیش کولو نہ۔ دا جواب

احسن دے او د اصولو د مناظرے سره پوره موافق دے۔ او خصم
ورسره سمه سستی چپ شو۔ او فایه دلیل کښ ذکر کیږي۔ ځکه
چه دعوی تقاضا د دلیل کوی تو په مقتضاء کښ قا داخلېږي۔

قُبْهِتَ الَّذِي كَفَرَ، قاعل په ظاهر کښ ابراهیم علیه السلام او په
حقیقت کښ الله تعالی دے۔ د دے وچ نه مجهول صیغه
ذکر شوه۔ او په لفظ د الَّذِي کفر کښ اشاره ده علت د بُهِت
ته۔ او بُهِت په لغت کښ حیرانیدل او هیبت زده کیدل دی
او ابن کثیر و ثیلي دی چه چاړا شو او چپ شو۔ او صاحب اللباب
و ثیلي دی چه مغلوب شو او د سوال په جواب باندے قادر
نه وو۔ ابن عاشور و ثیلي دی چه عاجز شو د مناظرے نه۔
سوال:- تَمْرُودَ د اجواب ولے نه کوو چه تَمْرُودَ مشرق ته
څه راخیژووم ستارې دے د مغرب ته را اوخیژوی؟

جواب له:- سیوطی و ثیلي دی چه د دده نه په عمر کښ مشران
خلق موجود وو که چرے ده دا دعوی کړے وے چه تَمْرُودَ
مشرق ته څه راخیژووم نو هغه مشرانو اگر چه دیرے نه
به یې ښکاره تکذیب د دده د قول نه وے کړے لیکن په پټه
او په زړه کښ به یې و ثیلي وے چه دا خوستا د پیدائش نه
مخکښ د مشرق ته راختل او ستا دعوی باطله ده۔

جواب له:- سمعانی و ثیلي دی چه دے په زړه کښ پوهیدلو
که چرے څه د ابراهیم علیه السلام ته طلب او کړم چه ستارې
دے د مغرب ته را اوخیژوی نو ضرور به یې الله تعالی د مغرب
ته را اوخیژوی نو دے به ښه شومنده شویوے۔

جواب له:- الله تعالی د دده نه دا جواب هیر کړو دے د پاره
چه خلکو ته اظهار د حق اوشی۔ او دا مراد دے په دے قول
د الله تعالی کښ چه وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ۔ او د دے
هدایت نه مراد خود ته د دلیل او د حجت ده۔ راوهر چه
مؤمنان دی نو د هغوی په یاره کښ راغلی دی وَالَّذِينَ
جَاهِدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا (سورة عنکبوت آخری آیت)

أَوْ كَآذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ

یا (لیدے تا) پشان دھخہ چاچہ در تیر شو یہ یو بنار باندے او ہخہ

خَاوِيَةً عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى

پر یوتلے وڈ یہ چتو نو خیلو باندے اویل ہخہ خہ رنگ

يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ج

یہ ڈوندی کوی دے لہہ اللہ تعالیٰ دوستو د مرہی دھخہ نہ

فَأَمَّا تِلْكَ الْأُمَّةُ نَارَ الْآخِرَةِ

نو مر اوساتہ دہ لہہ اللہ تعالیٰ سل کلوتہ بیائے راڈوندے کرد

قَالَ كَمْ لَبِثْتُمْ ط قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا

اویل اللہ تعالیٰ خومرہ حصار شوے تہ اویل ہخہ حصار شوے یم یو درخ

أَوْ بَعْضُ يَوْمٍ ط قَالَ بَلْ لَبِثْتُ

یا ٹکرہ د درخ اویل اللہ تعالیٰ بلکہ حصار شوے یے تہ

تو مراد دھدایت تہ ہدایت خاصہ دے۔ یا مراد دظالم تہ عنادی
اوضدی دے چہ یہ ہخہ باتسے مہر وھلے ثنوعے وی۔

فائدہ لہ۔ یہ دے آیت کیش دلیل دے چہ معاجہ او مناظرہ
پہ دے غرض سرہ چہ اثبات دحق اوشی داستت د اتبیاء

علیہم السلام دے۔ یہ دے شرط چہ ضد او عناد او تعصب او
ریا پکیش مقصد تہ وی۔ او قرطبی ددے دپارہ تورہم دلیلو تہ

ذکر کری دی۔ لہ یہ دے آیت کیش رد دشرک فی الربوبیت د
او مراد د ربوبیت تہ تصرف کول او تدبیر کول د مخلوق دی۔

اودا مستلزم دے قدرت د اللہ تعالیٰ لہہ یہ یعت بعد الموت
باندے چہ دوستو دوارہ واقعہ یہ ہخہ باتسے صراحتاً دلالت کری

مَا آتَاكُمْ رَسُولٌ مِّنْ دُونِهَا فَانْظُرُوا إِلَىٰ طَعَامِكُمْ

سل کاله تو ادگوره خوراک خپل

وَشَرَابِكُمْ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۚ وَانْظُرُوا

او خځاک خپل ته ته دی خراب شوی او ادگوره

إِلَىٰ حِمَارِكُمْ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً

خرخپل ته (چه دلیل پړاویسی) اود دے د پاره چه ادگرځوؤ مونږ تا یو نځه

لِلنَّاسِ ۚ وَانْظُرُوا إِلَىٰ الْعِظَامِ كَيْفَ

د پاره د خلقو او ادگوره هډوکو ته چه څه رنگ

نُنشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوهُمَا لَحْمًا طَرًّا

را ادچتوؤ هغه لره بیا اغوند وؤ مونږ هغه ته غوڅه نوهرکله

تَبَيَّنَ لَهُ ۖ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ

چه بڼه ښکاره شوه ده ته ده اویل پوهه شوم رپه مشاهد سره چه یقینا الله تعالی

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۲۵۹﴾

په هر څیز باند د قدرت لرونکي دے .

۲۵۹. دا دویمه واقعه ده او تعلق لري د الله وړي الذين آمنوا سره يعنى الله تعالى ايمان والا د شينهاو نه يقين ته يوحى .

رابطه :- اوله واقعه کس اثبات وو د توحيد د ربوبيت چه هغه اول اصل دے د اصولو د ايمان نه نو اوس دويم اصل ثابتوى چه هغه يعث بعد الموت دے .

رابطه :- په اوله واقعه کس اثبات د قدرت د الله تعالى وو په احياء او اماتت باند د او په تصرف کولو د انقلاباتو د نمر باند دے . نو اوس په دے واقعه کس په هغه باند د تفريع کوى چه دارنگ الله تعالى قادر دے په بعث

بعد الموت باندے او یہ امورِ خارقوہ عادت باندے۔

اَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ، اَوْ كَتَنُوْج دَپَارِه دے پہ قدرت د
 اللہ تعالیٰ کیں یعنی مخکین یو قسم اثبات د قدرت دے نو اوس
 بل قسم دے۔ اودا عطف دے پہ معنی د ماقبل باندے رہے
 نیز د کسائی اوفراء بخوی) اومبرد وٹیلی دی چہ دا عطف دے
 یہ لفظ باندے لیکن عبارت پکین پت دے یعنی اَلَمْ تَرَ اِلَى
 الَّذِي حَاجَّ اِبْرَاهِيْمَ، اَو اَلَمْ تَرَ مَنْ هُوَ كَالَّذِي مَرَّ
 عَلَى قَرْيَةٍ، او یہ دے دواہہ حالاً تو کیں کاف اسم دے یہ
 معنی د مثل سرہ دے او یہ دیکیں اشارہ دہ چہ ددے واقع
 پشان نور مثالونہ ہم د اللہ تعالیٰ د قدرت شتہ دے۔ اَلَّذِي
 کیں دیر اقوال دی۔ د اکثر و مفسرینو پہ نیز مراد عزیز علیہ
 السلام بن شرحیاء دے اود بعضو پہ نیز اربیا بن حلقیا نبی
 دے اود بعضو پہ نیز حزقیل بن یوزی نبی مراد دے۔

سمعانی وٹیلی دی چہ اول قول صحیح دے او ابن عاشور وٹیلی
 دی چہ د تورات مطابق دریم قول صحیح دے۔ او اکثر و
 معتزلو وٹیلی دی چہ دار نبی حزقیل بن یوزی) کافرو۔
 قَرْيَةٍ، د اکثر و مفسرینو پہ نیز دا قریہ بیت المقدس وو چہ
 بخت نصر جانبر دا قریہ د بنی اسرائیل و خرابہ کریوہ اود ہخ
 خہ اوسید و نکی ئے قتل کری وو اوخہ کسانو ترینہ ہجرت کرے
 وو اودارنگ تورات ئے ہم خیزلے وو۔ یا دا ارض مقدسہ
 وہ پہ قول د ضحاک سرہ اودا ہخہ قریہ وہ چہ پہ زرگو نو خلق
 ترینہ تختیدلے وولکہ پہ آیت ۲۲۳ کیں تیر شویدی۔ ابن
 عطیہ دا قول رد کریدے۔ او یا دا قریہ دیر ہرقل وہ یا سابور آباد
 وڈ دا قول د کلبی دے۔ یا مسلم آباد وو دا قول د سدی
 دے۔ وَ هِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرْوِشِهَا، دا جملہ حالیہ دہ۔ خاویہ
 پہ دہ معنوسرہ راجی (۱) غورخیدلے (۲) خالی۔ دلتہ اولہ
 معنی مراد دہ۔ او عروش جمع د عرش دہ چہت د کوچے او
 سپرونو تہ وٹیلے شی۔ یعنی د ہخہ کلی چہتو تہ او باغونہ او

سپرونتہ اول غورخیدلی ووتویا دھغے دپاسہ دیوالونہ دھغے آیا
 ہم را غورخیدلی ووتو دھغے نہ دیرکئی چورے شوے وے۔ لکہ
 اوس زمانہ کیں زارہ کھنڈرات یہ داپسے طریقے سرہ وی۔
 قَالَ اِنِّیْ یُحٰی ھٰذِہِ اللّٰہُ یُعَدُّ مَوْتِہَا، اِنِّیْ یہ معنی دکیف سرہ دے
 اوحیاء دقریبے (سناں) یہ آبادی اوپہ اوسید و نکوسرہ وی۔ او
 موت دھغے شاپیدل اوثریدل دی۔ او داسوال مشتمل دے یہ
 احياء دھغے اتسانا توجہ یہ دغہ کلی کیں آیا داوڑوندی وو۔ او دلم
 سوال یہ طور د انکار او شک سرہ نہ دے بلکہ یہ طریقہ د استعظا
 د قدرات د اللہ تعالیٰ دے (چہ دھغہ قدرات دیر عظیم دے) یا یہ
 طور د اقسوس دے یہ مرہ کری شوی بنی اسرائیل و پسے یا یہ
 طور د کیفیت د دویم ژوند دے یعنی دویم ژوند خوق د لیکن
 طریقہ او کیفیت بے دہ تہ تردغہ وخت پورے معلوم نہ وو
 چہ آیا دوبارہ ژوند یہ د اول پیدائش پشان (تدریجاً) وی یا چہ
 نخہ رنگہ مرثوے وی تو یہ ہغہ طریقے یہ را ژوندی کیری۔
 تنبیہ :- بعض مفسرین و بیلی دی چہ دا قول پہ طریقہ د شک
 سرہ وژاودا شخص کا فرو و لکہ چہ زمخشری او ابو علی (معتزلئ)
 و بیلی دی۔ لیکن ابن عطیہ پہ دے یا تہ دے رد کریگا۔ او صاحب
 اللیاب و بیلی دی چہ دا تپوس دلالت کوی چہ دے شخص اللہ تعالیٰ
 منلو او بعث بعد الموت بے اجمالاً منلو لیکن د تفصیل تہ خبر
 نہ وو تو معلومہ شہوہ چہ دا شخص مؤمن وو او ہرکہ چہ د اللہ
 تعالیٰ سرہ مکالمہ شویہ تو دلیل دے چہ دے نی ہم وو۔
 قَامَاتُہُ اللّٰہُ مِائَۃَ عَامٍ ثُمَّ یَعَثَّہُ، مِائَۃَ طرف دے د آماتہ د یارہ
 لیکن یولفظ پتا دے چہ و البشہ (حصاریے کرو) او اللہ تعالیٰ
 چہ خان تہ نسبت او کرو تو معلومہ شہوہ چہ اللہ تعالیٰ د خلقو د
 نظرو تو او تو را و حواد ثونہ ہم ساتلے وو۔ او داموت پہ جد اولو
 د روح سرہ وو د جس د ہغہ تہ لیکن مرکب د بیٹہ تہ وو بلکہ
 د خرق عادت پہ طور سرہ وو۔ بعث پہ معنی د دوبارہ ژوند
 سرہ دے۔ او داسے واقعات پہ دے سورت کیں دے تیر

شویدی او دا خورمه ده - منکرین معجزات او منکرین حدیث د دینه انکار کوی او د دے تحریف کوی او وائی چه قرآن کس خوصرف د دنیا ژوند او بیا مرگ او بیا د قیامت ژوند ذکر دے - جواب دا دے چه قیامت د دے وچه نه تاسو منئ چه په قرآن کس ثابت دے نو داسه واقعات هم په قرآن کس ثابت دی نو د دے منل هم ضروری دی -

سوال :- شم بعته یی او وئیلو او شم اَحیاء یی او نه وئیلو؟
جواب :- د بعت نه مراد دا دے چه په کوم حالت کس مړ شو و نو په هغه حالت کس یی را ژوند کړو یعنی عقل علم او نظری لرو - او په لفظ د اَحیاء سره دا فائده نه حاصلیږی - مفسرینو لیکل دی چه او یا کلونه د ده د مرگ نه روستو تیر شو نو الله تعالی یو فارسی بادشاه رچه نوم یی کوشک یا لوسک) لره قوت ورکړ او بیت المقدس یی دوباره آباد کړ او بنی اسرائیل یی د جابر د پنجه نه خلاص کړل او په بیت المقدس کس آباد شول نو بیا په دیرش کاله کس دوی پوره آباد کړو - قال کم کثرت، قرطبی وئیلی دی چه ظاهر داده چه تیوس کوونک الله تعالی دے په دلیل د روستو لفظ کَیْفَ تُنْشِزُهَا شَمَّ نَكْسُوْهَا لَحْمًا،

سوال :- الله تعالی ته خود هغه د بعت مدت معلوم وو - دارنگ دا هم معلومه خبره ده چه مړی (د مرگ په حال کس) د دنیا د حال نه خبر نه وی نو د دے تیوس خه فائده ده ؟
جواب له :- دا د دے د پاره چه په هغه یا تده اشتباه د مرگ د خوب سره رانشی حکم چه خوب خو عادتاً سل کالو پورے نه اوږد یدی -

جواب له :- هرکله چه د جاهلانو عقیده ده چه مړی د دنیا د حالو نه خبر وی او د دنیا والو سره امداد هم کوی -
نودلته الله تعالی دا سوال او جواب د دے د پاره ذکر کړل چه عزیر علیه السلام اگر چه په مؤجل مرگ سره مړ نه وو لیکن

سره د دینه هغه ته مدت (روخت) معلوم نه ووجه په هغه خو
کاله، میاشته یا ورځ شپه او نور د دنیا احوال تیر شویو و - نو
خوک چه په مقرر (موجل) مرگ سره مرشی نو هغه خو په
طریق اولی سره د دنیا د حالاتو خبر نه لری -

قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ، دا قول د هغه په گمان باندې
بتا وو - هرکله چه یو خبر په غالب گمان سره صادرشی او د
واقع نه خلاف وی نو هغه ته دروغ (کذب) نشی وئیلې -
مفسرینو وئیلی دی چه دے کوم وخت مرکیدلو نو د ورځې
صبا وخت وؤ او چه دوباره ژوند ے کرے شو نو د نمر د
پریوتلو نه مخکې وخت وو - نو چه نمر ته ئے (لاکتلی نه وؤ
نو اوتیل ئے لبتت یومًا او چه نمر ته ئے اوکتل چه پوره
پریوتے نه وو نو بیا ئے اوتیل چه اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ - او اؤ په
معنی د بَلْ سره دے - قَالَ بَلْ لَبِثْتُ مِائَةَ عَامٍ، دا بَلْ
د عطف د پیاره دے په پټ کلام باندے یعنی ما لبتت یومًا
او بعض یوم بَلْ لبتت - په دیکش د هغه سوال رآنی یحي
هذه الله بعد موتها) اول جواب دے چه د هغه په بدن
کېن الله تعالی بنکاره کرو - حاصل جواب دا دے چه دوباره
ژوند به د مخکې حالت په صورت کېن وی لکه چه عزیر
علیه السلام څرنگه بالغ، عاقل، عالم او خاوند د حواسو
وو نو هغسے ئے دوباره راژوند ے کرو - فَأَنْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ
وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ، ظاهر دا ده چه دده سره د سفر
توبنه وه - طعام ئے اینځر وو او د څښکلو څیز ئے د انځورو
رس (عصیر) وو یا پیو وولکه چه مفسرینو لیکلی دی - او
هغه په دغه سل کاله کېن د خپل حالت نه بدل شوی
نه وو - لَمْ يَتَسَنَّهْ، دا هاء د دے اصلی ده او پیخ تریه
دَلَمُ د وچه نه غورځید لے دے - نحاس وئیلی دی چه
دا د سنه نه اخستل شوی دے - او تیریدل د کلو نو
مستلزم وی تغیر لره نو معنی اصلی دا ده چه کلو ته

پہ دے یا نہ دے تہ دی تیر شوی۔ لیکن دلتہ معنی التزامی مراد
دہ یعنی تہ دے بدل کرے ہتے لڑے کلونو او تہ ید بویہ شویہ
او کمریتسگہ جملہ حالیہ دہ یعنی نظر او کرے دے دے فعال
نہ ید لیدلوتہ۔

سوال :- داصیغہ مفرد دہ او متکس دہ و خیزوتہ تیر شویہ
طعام او شراب ؟

جواب :- دادوارہ دیویل سرہ لازم دی پہ عادت کس تودا پہ
حکم دیو غدا کس دی ٹکہ ورتہ ضمیر مفرد راجع دے۔

سوال :- دیل گشت مائتہ عام دے توضیح دے پاؤ نظر الی الحمار
متکس راویل پکار وچہ ہتہ دلالت کوی پہ دیر مودہ تیرید
یا نہ دے۔ او دخوراک خشکاک نہ ید لیدل پہ دیر مودہ تیرید
دلالت تہ کوی ؟

جواب :- دے مائتہ عام نہ یو وہم پیدا شوچہ ید نہ دہ پہ سلو
کالوکس وے تہ خرابیدلو تو پہ دے سرہ یے وہم دفع کر وچہ
داللہ تعالیٰ قدرت عظیمہ دادے چہ خوراک خشکاک چہ ہتہ
زرا خرابیری تو ہتہ نہ دی خراب شوی پہ سبب دے حفاظت
داللہ تعالیٰ سرہ۔ نودارنگ دے بعض مریوید تودہ ہم اللہ تعالیٰ
محفوظ ساتی لکہ ید نہ دے عزیر علیہ السلام او ید تودہ دے تولو
انبیاء کرام او دے بعض شہداء او اولیاء کرامو۔ او دارنگ دے تولو
مروتہ یو وہم وکے محفوظ ساتی چہ ہتہ تہ عجیب الذنب (لکہ
لمی وئیلے شی۔ نو دا داللہ تعالیٰ دے قدرت عظیمہ لویہ تسبہ دہ۔
و انظر الی حمارک، اکثر مفسرین وائی چہ دہ دہ خورلی چہ حمارو
مر شوی وواوہم وکی دہ دہ خوارہ واره پراتہ وور غویہ، خرمین
ترینہ حتمہ شویہ) نو اللہ تعالیٰ دے خیل قدرت عظیمہ دے اظہار
دے پارہ بلہ تسبہ او خودلہ۔

سوال :- دے طعام او شراب سرہ یے حالت ذکر کرے وچہ ہتہ
محل دے یدت وواو دلتہ یے دے حمار حالت ذکر تہ کر و؟
جواب :- دے حمارک او وہب بن منیہ قول دادے چہ ہتہ

ہمارے دے ژوندے اولاد روو یہ خپل خائے باندے او دے طعام
او دے شراب پشان الله تعالى محفوظ ساتلے وو۔ زمین مشری و شبلی
دی چہ ہنہ ہمارے سل کالہ خوراک تختہ کاک نہ وو کرے (او
ژوندے اولاد روو) تو داہم لو یہ نبیہ دے قدرت الہیہ دے۔ تو
دے دے و جے نہ دے ہنہ حالت یے ذکر نہ کرو۔

وَلَنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ، فراء و یلی دی چہ دے فعل روستو
پتہ دے یعنی قَعَلْنَا ذَٰلِكَ (دا کار مونہ او کروی بل قول دا دے
چہ واو زیاتی دے او دا متعلق دے یہ انظر پورے۔ دریم
قول دا دے چہ دلنہ کلام پتہ دے یعنی آيَةً ذَٰلِكَ لَتَعْلَمَ
قَدَرْتَنَا وَلَنَجْعَلَكَ آيَةً۔ (دا مونہ تاتہ او بنو دلو دے دیا رہ چہ
عالم شے یہ قدرت مونہ او مونہ تاتہ خلقو دیا نبیہ او کرخو
لِلنَّاسِ کیش الف لام عہدی دی یعنی ہنہ خلق چہ یہ دے
زمانہ کیش وو او عزیز علیہ السلام یے اولید لو یا الف لام جنسی
دی تو مراد ہنہ خلق دی چہ ترقیامت پورے دا واقعہ اوری۔
مفسریتو لیکلی دی چہ دے محوان مرشوے وو دے خلویسنتو
کالو یہ عمر۔ او واپس چہ راغے تو ہم محوان وو او حامن او
توسی یے اولیدل چہ دے ہنوی عمروتہ دے سلو کالوتہ دیرو۔
او ہنوی دے یہ بعض نبیوسرہ او خصوصاً دے تورات پہ حفظ
سرہ او پیژندلو۔ ابن عطیہ و شبلی دی چہ دومرہ مودہ مر
ساتلے او بیا ژوندے کول دے الله تعالى دے قدرت یو عظیمہ نبیہ
دے دے یہ یوہ خبرہ پورے تخصیص نہ ضرورت تیشته۔
تنبیہ :- دا قصہ دے عزیز علیہ السلام دے بعض یہودیہ تو دیا رہ
دے عقیدے سبب او کرخید و چہ عزیز علیہ السلام دے الله
تعالیٰ خوئے دے او مظہر دے تولو علمو تو یے کرخو لے دے۔ خو
دا دے دوی باطلہ عقیدہ دے بیکہ دوی دے توحید دے دلیل نہ دے
شرک دلیل جو کرے

وَأَنْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ، لفظ دے انظر یے مکرر او پلو عکہ چہ دے محکیش
نظر او دے نظر یہ مینجے کیش فرق دے ہنہ دا چہ اول نظر

حمار تہ دو دھغہ د مر کولو او ہوا کی ہے ترسل کالہ پور ساتلو
 د پیارہ او دا نظریہ یارہ د دوبارہ ژوندی کولو کیں دے یہ طریقہ
 د مشاہدے سرہ۔ العظام کیں الف لام د اکثر و مفسرینو یہ
 نیز عہدی دی یعنی ہوا کی د حمار۔ او د ضحاک وغیرہ د قول
 یہ بنا د عظام نہ مراد ہوا کی د بعضے انسانا نو یا حیوانا تو وو
 کَیْفَ نُنْشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا، دا بدل دے د العظام تہ او د
 بعضو یہ نیز حال دے۔ تو مراد نظر کول دی حال د ہوا کو تہ
 چہ روستو ہے د وہ حالات ذکر دی۔ اول حال ننشرہا۔ دا د
 اَنْشُرَ نہ اخستلے شویدے۔ او ننشر یہ لغت کیں ارتفاع
 (او چٹوالی) تہ وٹیلی شی۔ او ابن عطیہ وٹیلی دی چہ او چٹوا
 یہ دمہ دمہ سرہ او د یویل سرہ پیوست کول دی۔ نو معنی
 دلتہ دادہ (حرکت و رکوٹ او پور تہ کوو بعضے ہوا کی بعضو تہ)۔
 او یہ بعضے قراء تو نو کیں یہ راء سرہ دے یہ معنی د ژوندی
 کولو دے چہ یہ قرآن کریم کیں اکثر د بعث بعد السموت
 د پیارہ یہ راء سرہ ذکر دے۔ لیکن یہ ہغہ کیں معنی صرف
 د ژوندی کولو دہ او دلتہ ذکر د کیفیت د ژوندی کولو دے
 نو د دے سرہ قرائت د زاء مناسب دے۔ دویم حال د
 ہوا کو ثم نکسوها لحمًا دے او دا د اول ترتیب سرہ یہ
 بعضے حالا تو کیں موافق دے لکہ چہ یہ سورہ مؤمنون سکا
 کیں ذکر دے۔ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ، مفعول د دے پتہ د یعنی
 کیفیت الاحیاء یا مَا اَشْكَلَ عَلَيْهِ رِکِیْفِیَّتْ د ژوندی کولو یا
 ہغہ خیز چہ دہ باندے ہے اشتباہ وہ)۔ او زمخشری وٹیلی
 دی چہ روستو اَنَّ اللّٰهَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ، مفعول دے د
 تبین یہ طریقہ د تقدیر سرہ او مفعول دے د اَعْلَمُ د پیارہ
 ہم یہ اعتبار د ظاہر سرہ۔ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ
 قَدِیْرٌ، د علم تہ مراد علم د مشاہدے دے چہ پیدا شو
 روستو د دے واقعے تہ۔ او محکمیں علم وو لیکن بغیر د مشاہدہ
 نہ او د دے وجہ تہ ہے فعل مضارع او ٹیلو چہ نوے علم

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ

او کوم وخت چہ اویل ابراہیم علیہ السلام اے ربہ اوشائے ماتہ چہ خہ رنگ بہ

تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ شَأْنُ

ژوندی کوئے تہ مری اویل اللہ تعالیٰ آیا تہ ایمان نہ لرے

قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قُلُوبُ

اویل ہخہ ہاں (ایمان لرم) او لیکن چہ کلک شی ذہہ زما

قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ

اویل اللہ تعالیٰ نو او نیسہ خلور د مارغانوہ نو تکر تکر کور دوی

إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ

(اوساتہ پئے) د خان سرہ بیا کپردہ بہ ہر غر بانڈے

پیدا شو۔ کہ آیت پہ فاصلہ کنیں لفظ کہ قدر دے وچے ذکر کرو
چہ پہ دے واقعہ کہ قدرت کہ اللہ تعالیٰ کنیں دیرے تمونے ذکر
شومے لہ محفوظ ساتل مریدن لرہ۔ لہ محفوظ سہائیل د
خوراک تھنیکاک سل کالہ پورے لہ سل کالہ روستو کہ انسان
(عزیر علیہ السلام) دو یا رہ ژوندی کول۔ لہ بعض انسانانو
لہ پہ دتیا کنیں علم کہ مشا ہدے ورکول۔

فائدہ:- دا آیت دلالت کوی چہ خورلی د حمار سنت کہ انبیائے
کرامودہ۔ او یہ حدیث صحیحہ د معاذ رضی اللہ عنہ کنیں ہم راغلی
دی چہ زمونہ تہی صلی اللہ علیہ وسلم پہ حمار یا تہ خورلی
کریدہ۔ او یہ دیکنیں تو را حدیث ہم شتہ دے۔ تو ہیچ مؤمن
لرہ جائز نہ دی چہ کہ حمار خورلی تہ پہ بد نظر سرہ او کوی
او پہ دے زما تہ کنیں کہ چا کہ شرمندہ کولو او سپکو لو یہ طور سرہ
پہ حمار یا تہ دے خورول داہم د یهودیا نو او انگریزاتو طریقہ
دہ دے دیا چہ کہ تہی د سنت توہین او کپری۔

مِنْهُمْ جُزْءٌ اَشْمَدُ عَنْهُمْ يَا تَيْنَكَ سَعِيَا ط

دے تہ خہ لکیرہ بیا آواز در کیرہ ہفوی تہ راجی بہ تاتہ منہا مے بہ دہی

وَاعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۶۹ (۲۶)

او پوہہ شاہ چہ یقینا اللہ تعالیٰ نور آور حکمتوں والا دے۔

نظا دا دریمہ واقعہ دہ او متعلق دہ د اللہ ولی الزین اکملہ سرہ۔
یعنی اللہ تعالیٰ ابراہیم علیہ السلام دیو قسم ظلمت تہ رچہ پہ سوال
کس دے سرہ د علم یقینی تہ نور (رترا) د مشاہد مے تہ او ویستلو
او پہ دیکش د متکس قصہ تہ ترقی دہ۔ ہلتہ تیوس پہ لفظ د
آلی سرہ او دلتہ پہ لفظ د کیف سرہ دے چہ دا صریح دے پہ سوال
د کیفیت کس ہلتہ اللہ تعالیٰ د عزیر علیہ السلام پہ بدن کس
نمونہ او خود لہ او دلتہ نمونے دی پہ خارجی حیوانا تو کس۔ ہلتہ
نمونے د قدرات او خود لے او دلتہ پے حکمتوں او خود ل۔ ہلتہ پے
بعث د ہی وکوریون) د انسان او د حمار او کپو لیکن دہے اختلاف
تہ وراغلے او دلتہ روستو د اختلاف دہی وکونہ پے نمونہ د
بعث خود لے دہ۔ او دا فرقونہ دلالت کوی پہ فضیلت د ابراہیم علیہ السلام
پہ عزیر علیہ السلام۔ او واقعہ د عزیر علیہ السلام پے پہ
دے واقعہ یاتس مے متکس کریدہ ٹکک چہ دا ترقی دہ د ادنی تہ
اعلیٰ تہ پہ اثبات د بعث بعد الموت کس۔

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ، اؤ دے مناسبتوں د وجہ تہ پے دا پہ ماقبل
یاتس مے عطف کریدے پہ حرف د او سرہ۔ رت آرنی کیف
تھی الموتی، مفسر یخو دے سوال مختلف اسباب لیکلی دی
لیکن غورہ دادہ چہ روستو سبب ذکر دے چہ لیظمن قلبی۔
اوزیا توالے د علم د علما او انبیاء کرامو پہ نیز مطلوب
او محبوب دے۔ او لفظ د آرنی دلیل دے چہ علم مشاہد غواری
او کیف لفظ ہم پہ ہتہ حاکم کس استعمالیبری چہ وجود دیو
خیز د سا مل او د مسئل پہ نیز یاتس مے معلوم وی لیکن بعض

۱۵۵

احوال ورتہ معلوم نہ وی۔ دلتہ ہم دا سے دہ چہ بعث بعد الموت
بانتے دے کہ ابراہیم علیہ السلام یقین دے لیکن سوال دادے چہ
کہ مرد اجزاء او اعضاء گہا و دشتی تو آیا هغه اجزاء بہ تول یوٹائے
راجعہ کوی یا یہ بعض پر پردی یا یہ یہ دمہ دمہ راجعہ کیری
او کتہ سمہ ستی یہ راجعہ کیری۔ تو ابراہیم علیہ السلام کہ
دا سے احوالہ علم حاصل لو کہ پارسہ تپوس کوی۔

قَالَ اَوْ كَمْ تُؤْمِنُ قَالَ بَلٰی، یہ دے سوال او جواب کیں مقصد
دفعہ دہم کہ خلقودہ۔ یعنی کہ غوک و ہم او کیری چہ کہ ابراہیم
علیہ السلام سوال کول دلتہ کوی چہ هغه یہ بعث بعد
الموت کیں شک کولو تو حاصل کہ جواب دادے چہ اللہ تعالیٰ
پہیلہ کہ هغه نہ کہ سوال کہ سبب تپوس کرے و وہ دے قول
سره چہ اَوْ كَمْ تُؤْمِنُ تو هغه جواب کریدے او یہ دغہ جواب
بانتے دے اللہ تعالیٰ راضی و وٹکے یے کہ هغه رد نہ دے کرے۔

وَلٰكِنْ لِّيُظْمِنَ قَلْبِي، طمانیت یہ اصل کیں سکون او اعتدال
تہ وٹیلے شے او دا یہ اعضاء کیں ظاہر دے۔ لکہ چہ یہ مونج
کیں تعدیل او طمانیت کا رکنا دے۔ او طمانیت کہ زیرہ سکون
دے کہ فکر یہ هغه خیز کیں چہ یہ هغه بانتے عقیقہ وی او
هغه خیز دلتہ صورت کہ ژوندی کولو دے نو یہ هغه کیں طمانیت
دادے چہ علم ضروری کہ علم استدلالی سرہ یوٹائے شے
نو یہ هغه کیں محلہ کہ شک پاتے نشی رزمخشری، ابو حیان
طمانیت زیادت کہ یقین تہ وٹیلے شے (سعید بن جبیر)۔

یا مراد کہ دینہ زیاتوالے کہ ایمان دے کہ مخکین ایمان سرہ
(قتادہ) کہ دے و جے نہ امام بخاری پہ کتاب الایمان کیں
دا اثبات کہ زیادت کہ ایمان کہ پارہ یہ طور کہ دلیل ذکر
کریدے۔ او ابن عاشور وٹیلی دی چہ مراد کہ قلب نہ علم
دے یہ ذکر کہ محل او ارادہ کہ حال سرہ او مراد کہ اطمینان
نہ علم محسوس او انشراح کہ نفس دہ یہ هغه سرہ۔ نو
معلومہ شہ چہ زیادت کہ مراتب و علم تہ انبیاء علیہم السلام

ہم محتاج دی۔

سوال :- امام بخاری پہ کتاب التفسیر او کتاب الایمان کیں حدیث راویدے دے ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دی نَحْنُ أَحَقُّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ رَبِّ أَرِنِي آيَةً (مونہ دیر حقدار یو پہ شک کولو سرہ دے ابراہیم علیہ السلام نہ کلمہ چہ ہفہ دا کلمہ او وئیلہ) دا خود دلالت کوی چہ ابراہیم علیہ السلام دا کلمہ دے شک دے وجہ تہ وئیلہ وہ احوال دا چہ انبیاء کرام پہ قدرت دے اللہ تعالیٰ کیں دے شک نہ پاک دی ؟

جواب :- قرطبی، ابن عطیہ او صاحب اللباب دے خطابی نہ پہ نقل سرہ وئیلی دی چہ دا پہ طریقہ دے تواضع سرہ دے او پہ دیکھن مراد تعلیق دے یعنی لو کان هذا القول عن ابراہیم علی سبیل الشک فنحن احق پہ (کہ چرے دا قول دے ابراہیم علیہ السلام پہ طریقہ دے شک سرہ دے نو مونہ بہ زیات حقدار وے دے شک کولو لیکن ہر کلمہ چہ مونہ شک تہ کوو نو ابراہیم علیہ السلام خو پہ اولیٰ طریقہ سرہ شک تہ کوو)۔

او ابن جریر او طبری چہ دے پہ بارہ کیں دے شک دے جواز ذکر کریدے نو ابن عطیہ وئیلی دی چہ دغہ قول دے دوع مردود دے۔ او قرطبی او نیشاپوری ہم دے ہفہ سخت رد ذکر کریدے۔ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ، دا دے ابراہیم علیہ السلام دے سوال اجابت دے پہ عملی محسوسی طریقہ سرہ۔ او ثیول پہ لاس کیں سبب دے جمع کولو دے حاسے دے (محسوس لو قوت) دے لید لو پہ سترگو سرہ او دے حاسے دے لاس دے دغہ خیر سرہ لاس لکول) نو دا سبب دے کمال علم دے۔ اَرْبَعَةٌ، اللہ تعالیٰ دے عدد معین ذکر کریدے لیکن دے مارغانو تعین ئے نہ دے ذکر کرے۔ نو پہ ہفہ کیں دے صحابہ کرام او تابعینو تہ مختلف روایات نقل دی۔ دے مجاہد او عطاء قول دے چہ دا مارغان طاؤس، بانگی، کونترہ او کارغہ دو۔ او دے ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ دے کونترہ پہ بدل

کئیں گنجئی رچہ غپ مارغہ دے (نقل دہ)۔

سوال :- دے یو مارغہ امریئے دے او نکر و ؟

جواب لہ :- دے ابراہیم علیہ السلام یہ سوال کئیں موئی جمع دہ نو
جواب کئیں جمع پکار وہ۔

جواب لہ :- دلته مقصد ژوندی کول دی روستو دے اختلاط دے اجزاء
تہ او دے اختلاط دے پیارہ دے یر عدد پکار دے۔

سوال :- دے مارغانو تعین کئیں خہ حکمت دے ؟

جواب لہ :- دے مارغانو صفت او چت الوتل دی او دے ابراہیم
علیہ السلام ہمت ہم رسیدل و و ملکوت تہ۔

جواب لہ :- اشارہ دہ چہ یہ ہوا کئیں یہ الوتلو سرہ ہم انسان
دے مرگ او بعث بعد الموت نہ نہ خلاصی پری۔

سوال :- دے خورو عدد دے یہ تخصیص کئیں خہ حکمت دے ؟

جواب لہ :- اشارہ دہ خورو عناصر و تہ چہ یہ بدن دے انسان
کئیں دی۔

جواب لہ :- دے مارغانو صفات یہ خورو قسمو نو کئیں منحصر دی۔

خاست لکہ چہ یہ طاؤس کئیں او شدت شہوت لکہ یہ بانگی

کئیں دے۔ او دے یر حرص کول دے خوراک لکہ چہ کارغہ کئیں دے

او دے یر غفلت لکہ یہ کوتاہی کئیں دے یا دے یر خوراک لکہ یہ گنجئی

کئیں دے۔ نو دے ہر صفت نہ لے یو یو راجع کرو۔ او پدغہ صفا نو

کئیں انسانان ہم دے مارغانو سرہ مشابہت لری۔

تنبیہ :- دے ہر نبی دے پیارہ اللہ تعالیٰ خہ معجزات خاص کری وی

یہ ہغے سرہ دے ہغہ نبی خصوصیت معلوم پری۔ خو مونہ یہ

دے یر راز و نو او حکمتو نو دے اللہ تعالیٰ باندے علم نہ لرو۔

فَضْرَهُنَّ إِلَيْكَ ، اَبُو حِيَّانٍ اَوْ قُرْطُبِي وَثِيلِي دے چہ دے ابن عباس

رضی اللہ عنہما ، مجاہد ضحاک ، او ابن اسحاق پے ہنیز دے دے

معنی دادہ چہ قطع پے کرے دوی لہ۔ او قتادہ و ثیلی

دی چہ جدا جدا لے کرے رداہم دے اولے معنی پشان دے

او عطاء و ثیلی دی چہ خان سرہ لے پیوست کرے۔ او دے کسائی

قول دے چہ عَنان تہ یے مائل کپہ (یعنی عادت اواموختہ یے کپہ)
 نوپہ مخکنو معانیو سرہ اَلْیَک دَخْدُ سرہ متعلق دے اوپہ آخری
 معنی سرہ دَھَرُھَن سرہ متعلق دے - اوپہ دیکس دوہ مشہور
 قراء تو تہ دی یوپہ یبیس دَصَاد سرہ اوپل پہ زیر دَصَاد سرہ فراء
 وٹیلی دی چہ کَریبیس پہ حالت کس مشترک دے پہ معنی دَقطع
 اوامالہ (مائیل کول) کس اوپہ زیر سرہ خاص دے پہ قطع
 پورے - زہ وایم چہ دلتہ معنی دَقطع کولو غورہ دہ - یووجہ
 دادہ چہ پہ کلام کس تقدیر تہ حاجت نہ راجی اوپہ معنی
 دَامالہ (مائیل کول) سرہ بہ قَطْعُھَن پتی را اوپاسے - اوپہ
 کلام کس بے ضرورتہ تقدیر دَعریت دَ قانون تہ خلاق
 دے - دَترجیح نور وجوہ بہ روستو پہ تنبیہ کس ذکر شی -
 شَمَّ اجْعَلْ عَلٰی کُلِّ جَبَلٍ مِّنْھُمْ جُرْعًا جُرْعًا تکرے دیو خیز
 تہ وٹیلے کیڑی - دَ تَجْزِی ر تکرے کول تہ پیدا کیڑی - نو دا
 ہم صریح دلیل دے چہ دَصرھن تہ مراد تقطیع دہ -

کُلِّ جَبَلٍ، دَ مجاہد او ضحاک پہ نیز دَ دینہ مراد بحسب الامکان
 دے (چہ پہ طاقت کس دے خومرہ وی) او دَ حسن او قتادہ
 قول دے چہ خلور واہو اطرافو تہ خلور غرو تہ مراد دی -
 او دیتہ استغراق عرفی وٹیلے شی - لفظ دَ کُلِّ پہ قرآن کس
 کلہ کلہ دے استغراق دَ یارہ استعمالیڑی - اوپہ غرونو
 باندے پہ تقسیمو لو سرہ یوحکت دادے چہ دَ مارغانو اکثر
 تعلق دَ اوسیدلو دَ غرونو سرہ وی - دویم دا چہ پہ غرونو
 کس یو خیز موندل گران وی لیکن دَاللہ تعالیٰ قدرت تہ
 ہیخ گران والے نیشہ - شَمَّ اَدْغُھَن، دَ دُعَانہ مراد نداء
 (آواز) کول او را غوختل دی - دا دُعَا عبادت نہ دے (یعنی
 دَ حاجت روائی دَ یارہ رابلل تہ دی) حُکَہ چہ پہ دَ سیرد
 آیتونو او احادیثو کس معلومہ شویدہ چہ غیر اللہ تہ داسے
 کول دَ شرک کار دے او اللہ تعالیٰ چاتہ دَ شرک کولو حکم نہ
 کوی - نو دَ دے لفظ تہ چہ چا دا معنی او مراد اخستلے دے

هغوی تحریف معنوی کریدے۔ او پہ حال دمرگ او پکرے
 کولو کیں او آواز ورکولو او د هغوی ژوندی کیدلو او راتلو
 کیں د الله تعالیٰ عظیم قدرتو ته او حکمتونه دی۔ بل په دے کیں
 معجزه د ابراهیم علیه السلام ده چه د هغه په آواز سره هغه
 مارغان ژوندی کیری۔ يَا تَيْنَكَ سَعِيًّا، دا مصدر په معنی
 د اسم فاعل سره حال دے یعنی سَاعِيَاتٍ (منہ ۷ و هونکی)
 اتيان اوسعی اکثر د زمکے د راتلو سره تعلق لری یعنی
 په داسے طریقہ د دوی راتل چہ د دوی د عادت نه خلاف
 دی (د دوی عادت خوالوتل دی)، دا هم د الله تعالیٰ د قدرت
 نښه ده۔ د مفسرینو په روایاتو کیں شته چه ابراهیم علیه السلام
 هغه مارغان راوتیول او دیم یے کرل او غوښه، هډوکی او پکرے
 د هغوی یے د یو بل سره کپ وکړه او په تیز دے غروتو یے
 تقسیم کړه۔ بیا یے ورته آواز کړو نو د هرے مرغی تکرے د یو
 بل سره یوځای شوه او ابراهیم علیه السلام رته په منډ
 راغله۔ وَاَعْلَمَنَّ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ، عزت متضمن دے قدرت
 او غلبه لره۔ یعنی د دے نا اشنا (خلاف عادت) کارونو کول د
 الله تعالیٰ د عزت او غلبه په مخکیں هیڅ گران نه دی۔ نو چالره
 نه دی جائز چه د دینہ انکار او کړی۔ حَكِيمٌ کیں اشاره ده چه
 په دے واقعہ کیں اظهار د ډیرو حکمتونو دے چه بعض هغه
 مونږ بیان کرل۔

فائده: په دے کیں اشاره ده چه الله تعالیٰ به د قیامت په
 ورځ د ټولو قسمونو انسانانو او پیریانو بعت کوی یعنی دویا
 به یے راژوندی کوی۔ دارنگ چه دوی مړه شی او د خاورو
 سره کپ وږشی او کله د سیلې په ذریعے سره یے اجزاء د یو بل
 سره خلط شی لیکن په ورځ د بعت به الله تعالیٰ د هر یو شخص
 اجزاء را جمع کوی او روح به په کیں اچوی او میدان حشر ته به
 بیا دغه شخص په منډه سره راغلی۔
 تنبیه: په دے آیت کیں د قَضَرُهُنَّ ډیرے معنی ذکر کړے

شوے اوپہ هغه کتب د مفسرینو دے اقوال دی - اول قول: د ابو
 مسلم اصفهانی دے (راوپہ دے زمانہ کتب د منکرین حدیث قول
 دے) د هغوی د قول حاصل دادے چه د صُرْهُنْ معنی صرف
 اموخته کول دی اوپہ اجابت یاندے عادت کول دی (لکه چه
 دا طریقہ د مارغانو سره د لویو کوو تکو خلقوده) او بیا ابراهیم
 علیه السلام ژوند و مرغوته آواز اوکړو تو هغوی یے عواله راغله
 د دوی د لیلوته دادی چه د صرهن ته اموخته کول معنی مشهوره
 ده - دویم قول: چه د تقطیع په معنی شی تو اَلَيْلِكَ لفظ یے
 فائدے دے یا په کلام کتب تقدیم تاخیر راغی - دریم قول:
 د هُنْ ضمیر اجزاؤ ته نشی راجع کیدے بلکه ژوند و مارغانو
 ته راجع دے - نو دا قول د معتزلو او منکرین حدیث پنا دے
 په انکار د معجزاتو یاندے - د دے د لیلو تو جوابوته بالترتیب دادی
 (۱) تفسیر د صرهن په اموخته کولو سره بالکل نه دے بلکه
 شاذ او ضعیف قول دے لکه روستویه ثابت نشی - (۲) اول لفظ
 اَلَيْلِكَ متعلق دے په خُذْ پورے او تقدیم تاخیر په کلام د عربو
 کتب بلکه په قرآن کریم کتب دیر خایه ثابت دے - (۳) ضمیر
 د هُنْ اجزاؤ ته د راجع کولو هېڅ مانع نیشته - او اعتراضوته په
 دے قول یاندے دیر دی - اول داچه دا پنا دے په انکار د
 معجزاتو یاندے او هغه مقصی دی کفر ته یا کفر دے - دویم
 داچه په داسے عمل سره خو د ابراهیم علیه السلام هېڅ خصوصیت
 ثابت نشو بلکه داکار خو عام بنهیر یا زاو د مارغانو ساتو کلی خلق
 هم کوی - دریم داچه لفظ د جزء او جزئی کتب فرق دے - جزء
 تکرر د کل ته وئیلے شی او جزئی یو مستقل فرد ته وئیلے شی -
 دلته لفظ د جُزْء صریح دلیل دے چه هغه یے تکرر کړوے -
 خلورم داچه ابراهیم علیه السلام د کیفیت د احیاء او اماتت
 نیوس کړے وو تو په دغه تفسیر سره د هغه د سوال اجابت
 اوتنه شو - دا د مقصد د قرآن نه بالکل خلاف دے -
 دویم قول: د بعض اهل سنت مفسرینو دے چه صرهن په

معنی دے اموختہ کولو سرہ دے لیکن قَطَّعُوهُنَّ پہ دیکھیں
 پتہ دے او دلیل یہ ہے ہفتے باندے لفظ دے جزو دے۔ تو یہ
 دے قول کہیں انکار دے معجزاتو نیشہ۔ لیکن دا موہم (شکی)
 دے دے مخکین قول دے پارہ او دے دے وجہ نہ چاہ دے انکار حدیث
 والا پہ وراثت دے دا معنی او کریشی تو ہفتی خوش حالہ شی
 وائی چہ دا زمو نو دے تفسیر تائید دے۔ او پہ دے باندے
 حتما تجربہ شویدہ چہ ہفتی دا سے معنی کوونکو تہ
 شایا سے ورکوی۔ او حال دا چہ دے موہماتو نہ منع کرے
 شویدہ لکہ چہ تفسیر دے راعنا کہیں تیر شویدی۔ بل دا چہ
 یہ دے سرہ حذف دے فعل (قطعہن) بے ضرورتہ واقع
 کیری۔ بل دا چہ دا دے مشہور تفسیر نہ خلاف دے لکہ چہ
 روستو ذکر کیری۔

دریم قول :- دے اکثر اہلسنت دے چہ صرہن پہ معنی دے ٹکڑے
 کولو سرہ دے او دا راجح تفسیر دے۔ ترجیح ہے پہ لاندے
 وجوہو سرہ ذکر کیری

اولہ وجہ :- قول دے صاحب الباب (متوفی ۸۸۰ھ) دے چہ
 وَأَجْمَعَ الْمُفَسِّرُونَ عَلَى أَنَّ الْمُرَادَ مِنَ الْآيَةِ الْكَرِيمَةِ
 قَطَّعُوهُنَّ جلد خورم صفحہ ۳۴۳۔ او قول دے نیشاپوری (متوفی
 ۴۲۸ھ) وَزَيْفَ قَوْلِ أَبِي مُسْلِمٍ يَا لَيْتَهُ خِلَافُ أَجْمَاعِ الْمُفَسِّرِينَ۔
 جلد دویم صفحہ ۳۔ او قول دے ابو حیان (متوفی ۴۵۲ھ)
 وَاحْتِجَّ لِلْقَوْلِ الْأَوَّلِ (مراد تربتہ قطعہن دے) بِأَجْمَاعِ
 الْمُفَسِّرِينَ الَّذِينَ كَانُوا قَبْلُ (ابی مسلم) (جلد دویم صفحہ
 ۴۲۹) او قول دے امام رازی دے چہ أَجْمَعَ أَهْلُ التَّفْسِيرِ عَلَى
 أَنَّ الْمُرَادَ بِالْآيَةِ قَطَّعُوهُنَّ عَنِ أَبِي مُسْلِمٍ (جلد اووم صفحہ
 ۴) او قول دے آلوسی حنفی دے (متوفی ۱۲۴۰ھ) رد ابو مسلم
 دے قول پہ بارہ کہیں (چہ وَلَا يَخْفَى أَنَّ هَذَا خِلَافُ أَجْمَاعِ
 الْمُسْلِمِينَ وَضَرْبٌ مِنَ الْهَذْيَانِ لَا يَرْكُنُ إِلَيْهِ أَزْبَابُ الدِّينِ
 آہ (جلد دریم صفحہ ۳) ترجمہ دے اول قول (مفسرینو

اجماع کریدہ چہ مراد دے آیت نہ قطعہن دے) د دویم قول ترجمہ وضعیف کرے شویدے قول د ابو مسلم پہ دے وجہ چہ دا خلاف دے د مفسرینو د اجماع نہ) دریم قول ترجمہ ردلیل نیولے شویدے د اول قول د پارہ پہ اجماع د مفسرینو چہ مخکن د ابو مسلم نہ وو) خلورم قول ترجمہ: (اجماع کریدہ مفسرینو چہ مراد پہ دے قول سرہ قطعہن دے سیوا د ابو مسلم نہ) پینحتم قول ترجمہ ریتہ د نہ وی چہ دا قول رد ابو مسلم) د اجماع د مسلمانانو نہ خلاف دے او یو قسم یکواس (دوزے) دے۔ او دیندار خلق دیتہ ہیخ میلان او توجہ نہ کوی۔

سوال :- یہ دیکھیں صرف (د ابو مسلم) د قول رد دے د دویم قول تردید پکین نیشته ؟

جواب :-۔ مخکن اول قول او خلورم قول کین تصریح دہ چہ قطعہن معنی پہ اجماع سرہ ثابت دہ نو دویم قول د صرہن پہ تفسیر کین د اجماع نہ خلاف دے۔

جواب :-۔ مخکن او وٹیلے شوچہ پہ دویم قول د مفسرینو کین ایہام دے او تشبیہ دہ د اول قول سرہ ریعنی قول د ابو مسلم او منکرین حدیث سرہ) نو د دے وجہ نہ ہغہ ہم رد کیدیشی۔

دویمہ وجہ د ترجیح دا دہ چہ ابن کثیر پہ تفسیر کین قَطْعُهُنَّ او اَوْثَقُهُنَّ دہ معنی لیکلے دی۔ د اَمْلَهُنَّ معنی تہ یے ہیخ تعریض نہ دے کرے۔ او حال دا چہ ابن کثیر تفسیر پہ متداول تفاسیر و کین اصح او ارجح دے۔

دریمہ وجہ :-۔ قرطبی اَمْلَهُنَّ پہ صیغہ د قیل سرہ ذکر کریدے او نسبت یے ہیخ قائل تہ نہ دے کرے۔ او د قول د قطعہن سرہ یے نسبت د بعض صحابہ کرامو او تابعینو ذکر کریدے۔

خلورمہ وجہ :-۔ تفصیل د ابن جریر دے رمثوفی ۳۱۰ھ) حاصل

دادے چہ یوے دے دے نحویانو دے کوفے و ٹیلی دی چہ صرہن
 پہ معنی دے قطعہن سرہ دے عربو پہ کلام کہیں معروف تہ دے مگر
 پہ ہغہ وخت چہ پہ کسرہ (زیر) دے صاد سرہ شی۔ او دے بصرے
 نحویانو و ٹیلی دی چہ زیر او پینس دے صاد دوارہ پہ معنی دے تقطیع
 سرہ دی۔ بیا ابن جریر و ٹیلی دی چہ دے بصریانو دا قول دے زیر
 نیز دے دے حق تہ پہ نسبت دے قول دے کوفیانو سرہ۔ محکمہ چہ
 اجماع دے مفسرینو دہ چہ صرہن دے دے دہ معنوںہ بھر تہ دے
 یو معنی قطعہن او بلہ معنی اُصْمُتُھُنْ تو پہ دے اجماع کہیں
 واضح دلیل دے پہ صحت دے قول دے بصریانو او پہ خطائی دے قول
 دے کوفیانو۔ بیا ابن جریر پہ شپارس سندونو سرہ نقل کریدہ
 معنی پہ قطعہن، شَقَّقُھُنْ او فَرَّقُھُنْ سرہ او دے مرادف
 نورے۔ تو پہ آخر کہیں فے فیصلہ کریدہ چہ پہ دیکھیں بنسکارہ
 دلیل دے چہ ہغہ معنی چہ مونہ و ٹیلے دہ (قطعہن) صحیح دے
 او دے دینہ مخالف قول فاسد دے۔ او بیا فے صرف درے سندونہ
 ذکر کریدی دے معنی دے اَوْثَقُھُنْ، اُصْمُتُھُنْ او اُجْمَعُھُنْ دے پارہ۔
 او دے اُمْلُھُنْ (اموختہ کپہ) دے پارہ فے ہیخ قول مسند او غیر مسند
 تہ دے ذکر کرے۔ (تفسیر ابن جریر صفحہ ۷۷ تہ ۷۸ پورے)
 پہ سندونو کہیں کلام شتہ لیکن پہ کثرت دے سندونو سرہ
 خیر درجے دے حسن تہ رسیری (دا اصول دے حدیثو دی) دارنگ
 امام بخاری دے صرہن معنی پہ قطعہن سرہ ذکر کریدہ عینی
 و ٹیلی دی چہ دا نقل دے دے ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
 او عکرمہ، سعید بن جبیر، ابو مالک، حسن بصری او سدی
 (عمدة القاری) تہ۔ او اُمْلُھُنْ معنی فے پہ قیل (ضعیف)
 سرہ ذکر کریدہ۔ او علامہ سیوطی پہ (درمنثور جلد دوم
 صفحہ ۳۵) کہیں دے سعید بن منصور، عبد بن حمید، ابن
 جریر، ابن المنذر، ابن ابی حاتم او دے بیہقی (شعب الایمان)
 پہ سندونو سرہ دے ابن عباس رضی اللہ عنہما، دارنگ
 پہ سند دے سعید بن جبیر دے ابن عباس رضی اللہ عنہما

دارنگ د عکرمه نه او د عبد بن حمید او قتاده نه او دارنگ د طریق
 د ابن جمره عن ابن عباس رضی اللہ عنہما ته - په دے دے تولو
 سند و تفسیر د فصرهین معنی قطعہن کریدہ - او د املہن
 ئے ہیچ ذکر ته دے کرے - په دے سند و توكین اگر چه په
 بعضے کیں کذاب شته دے - لیکن دیر سند و ته د کذب نه
 خالی دی - او د اسے کثیر سند و ته اگر چه ضعیف وی خو په
 حدیث کیں حسن پیدا کوی - د ضعف د هر واحد په بهانه
 د دے تفسیر انکار کول یا مرجوح گنول جهل دے او انکار
 معجزات طرق ته میلان دے -

فائده له :- په دے باره کیں دا تفصیل ما د دے وچه ته
 او کړو چه اول خود متکثرین حدیث د دے زمانے تحریف
 قرآن معلوم شئ - دویم دا چه د دے زمانے یومئله شول
 معاند او حاسد حما د مخکنی مختصر تفسیر په باره کیں
 د خپل ارزان شهرت حاصلولو او حما د تفسیر مقبولیت کولو
 د پاره څه بے بنیاده اعتراضونه کریدی - د هغه خو تفصیلی
 جواب مولوی محمد اسحاق گبرالی حفظه الله تعالى (د
 سوات) خپل کتاب کیں کړیو - اوس علماء او طلباء ته
 عرض دے چه د هغه معاند د اعتراضونو او نازیبا طرز
 کلام او حما او د مولوی اسحاق صاحب تفصیلی کلام کیں موازنه
 او کړی - انشاء الله تعالى ضرور به او وئیلے شئ چه عَامَلَهُ اللهُ
 تعالى يَمَّا يَلِيقُ يَا لَمَعَاتِ دِيْنٍ وَالْحَاسِدِيْنَ اِنْ لَّمْ يَنْتَبْ -
 فائده له :- آلوسی او نیشاپوری د دے آیت په تفسیر کیں
 وئیلی دی چه اجزاء د مرد مارغانو را تلول او هغوی له
 آواز ورکول او ژوندی کول دلیل دے په دے خبره چه
 د انسان د برزخی حیات د پاره بُنیه (روح او سالم بدن)
 شرط نه دے یعنی الله تعالى قادر دے چه پکړو د بدن له
 چه هر څائے کیں وی نعمتونه یا عذابونه د قبول و کړی
 لیکن په دیکیں د روح واپس کیدل شرط نه دی - او په

مَثَلُ الْكَافِرِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ

مثال د هغه کسانو چه خرج کوی مالونه خپل

فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ

په لارے د الله تعالى کس پشان د حال د یو دانے دے

أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ

چه زرغون کړی اود وگی په هر وگی کس

سُنْبُلَةٍ مِّمَّا رَزَقَهُ حَبَّةً طَوِيلَةً وَاللَّهُ يُضْعِفُ

سل دالے وی او الله تعالى زیاتوی

لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ٢٤١

د چا د پاره چه او غواړی او الله تعالى فراخ فضل والا عالم د په هر څه باندے

حیات اخرویه کس به الله تعالى ټول اجزاء د محدود راجع کوی
او روح بدن به ورله دوباره جوړ کړی او روح به ورته
واپس کړی او حیات حقیقیه اخرویه به ورکوی۔ اَللّٰهُمَّ
اِنَّا نَسْئَلُكَ الْهُدٰى وَالتَّقٰى وَالتَّوْقٰى وَالتَّوْقٰى وَالتَّوْقٰى۔

۲۴۱: دا دویم باب دے د دے حصه چه هغه ترايت ۲۴۲

پورے دے په دیکس خلور مثالونه ذکر کوی چه هغه متعلق
دی د اتفاق سره۔ اول او دریم مثال د شرعی اتفاق د پاره
دے۔ بیا اول د هغه چا د پاره دے چه اتفاق فی سبیل الله
کوی یعنی جهاد او دعوت۔ او دریم د هغه چا د پاره دے چه
اتفاق کوی په اخلاص سره او د مضبوطوالی د زړه د پاره
په صحیح مصرف کس بغیر د جهاد او دعوت نه۔ او دویم
او خلورم د هغه چا د پاره دے چه اتفاق کوی بغیر د شرعی
طریقے نه۔ نو دویم مثال د هغه چا دے چه مصارفو شرعیو
کس اتفاق کوی لیکن په ریا، زیادلو او اذی (تکلیف ورکولو)
سره۔ او خلورم مثال د هغه چا دے چه اتفاق کوی بغیر د

مصارف شرعیہ تہ سرہ کظلم او قسوق و قجور اوید عاتوتہ روستو
 دانفاق تہ یہ شرعی طریقہ سرہ۔ او کہ دے مثالوتوتہ روستو
 دانفاق فی سبیل اللہ پنچہ شرطوتہ دی دوه سلی دی چہ من
 اوادی بہ تہ گوی او درے ثبوتی دی، ابتغاء مرضات اللہ،
 تثبیت کزہ او اتفاق کطیب خیز۔ بیا شیر۔ امور متعلق دی یہ
 اتفاق پورے۔ اول دفع کول کوسو سے کشیطان تہ یہ ۲۸
 کنیں۔ دویم انواع دانفاق یہ سکت کنیں۔ دریم طریقہ کاداء
 کھے یہ سکت کنیں۔ ثلورم دفع دوہم اوفائدہ دانفاق پہ اخلاص سرہ
 سکت کنیں۔ پنجم مصارف دانفاق فی سبیل اللہ یہ سکت کنیں۔
 شیرم تعمیم کافواتو احوالو کپارہ دانفاق یہ سکت کنیں۔
 ربط لہ۔ ہرکہ چہ معکیش واقعاتو کنیں بعث بعد الموت ثابت
 شو تو اوس ذکرکوی توبہ کقیامت کپارہ چہ ہقہ اتفاق
 فی سبیل اللہ دے۔ لہ ہرکہ چہ کقدرت علی البعث بعد
 الموت کپارہ یے امور خارقہ للعادت ذکرکپل تو اوس کھے ک
 اثبات کپارہ مثال ذکرکوی یہ بوتورا ویستلو سرہ کزمک تہ۔
 لہ ہرکہ چہ یہ آیت سکت کنیں امر دانفاق یے ذکرکپرو او یہ
 مینج کنیں یہ طور کجملہ معترضہ سرہ عقیدہ کتوحید او کمعاد
 ذکرکپہ تو اوس تفصیل دانفاق ذکرکوی۔

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، سوال: دانفاق
 کوونکو انسانو مثال خود دانے سرہ واضح تہ دے؟
 جواب: عبارت کنیں تقدیر دے یعنی مَثَلُ صَدَقَاتِ الَّذِينَ
 يَأْتِيَانِ فِي حَبْكَةٍ (پیشان ذکر وندے کوونکی کدانے) کلفظ مثل
 او دانفاق تفسیر کسورت پہ اول کنیں تیر شویدے۔ فی
 سبیل اللہ تہ مراد قتال او جہاد دے پہ لار کاللہ تعالیٰ
 کنیں۔ او دعوت الی اللہ او کقرآن وسنت کدرس و تدریس
 مرکزوتہ ایادول ہم یہ سبیل اللہ کنیں داخل دی۔ یہ دے
 تلو سرہ اعداء ککلمۃ اللہ حاصلیری۔ دارنگ دانفاق عام
 دے کہ پہ خان یاندے وی اوکہ پہ یل چا یاندے وی

دے دیا یہ جہ دجہاد او دعوت کو لو دیا یہ دن کتب تقویت راشی۔
 کَمَثَلِ حَبَّةٍ أَتَتْكَ، حبہ ہقہ دانے دی چہ پہ ہقہ کتب قوت د
 روزی د انسانا تو او د حیوانا تو وی لکہ غم، ورا پشے، جوار او
 روڑے (شولے) وغیرہ تول پکبیں داخل دی۔ انیت کتب نسبت
 د انبیات دانے تہ اسناد مجازی معروف دے او حقیقت کتب غافل
 د انبیات اللہ تعالیٰ دے۔ او د اصفت د حبہ مستلزم دے د انبیات
 لوازمولرہ چہ زمکہ صالحہ (نبہ برابری) وی د کروندے د پائے او
 وخت پہ وخت او یہ کیری او مناسب سرہ ورتہ ہم اچولے
 کیری او حفاظت یے ہم کیری تو ہلہ یے یہ انبیات کتب ترقی
 وی۔ سَبْعَ سَنَابِلٍ، مراد دادے چہ د ہقہ یو دے زرغون شی پہ
 ہقہ پکی کتب او وہ خاکے جو پے شی یا بغیر د خاکہ کو نہ وی او
 او وہ وکی پہ کتب پیدا ائی۔ مفسرینو لیکلی دی چہ داسے یو پی
 جارس، دخن او جوار دی۔ او پہ بعض ملکونو کتب د غم یو پے
 ہم داسے وی۔ او کہ داسے یو پی موجد نہ وی لیکن د مثال د پائے
 تصور ذہنی ہم کافی دے۔ لفظ د سَنَابِل جمع کثرت یے یہ
 حائے د قلت باندے ذکر کریدے حکہ چہ مقصد د سبع نہ
 صرف او وہ نہ دی بلکہ دیر والے مراد دے۔ ابو حیان و ثیلی
 دی چہ سبع پہ عشرات کتب اکثر عدد دے او سبعون (او یا)
 پہ مائاتو (سل کوئی کتب اکثر دے او سبع مائے (او سوہ)
 پہ الف (۱۰۰۰) کتب (زر و کتب) اکثر عدد دے۔ او د عربو پہ
 محاورہ کتب داسے استعمالیری۔ پہ قرآن کریم کتب سبع
 سنبلات، سبع بقرات، سبع سماوات، سبع سنین، سبعین
 مرہ او سبعون ذراعًا او پہ حدیث کتب سبع مائے ضعیف
 او سبع مائے آلاف ذکر دی۔ او ابو حیان ثابت کریدے چہ
 سبع پہ اصل کتب جمع متناہی دہ نو پہ دیر والی باندے
 دلالت کوی۔ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ، د اجملہ صفت
 دے د سنابل یا د سبع د پائے۔ ابن عطیہ و ثیلی دی چہ
 یہ وگو د غم و کتب دیر داسے وی چہ سل دانے وی پکبیں

او د دے نه علاوه د جوارو وغیره په وگو کښ د سلو نه هم زیاته
 دانه وی - او دلته هم مقصد تحدید نه دے بلکه تکثیر
 دے - وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَّشَاءُ، دا جمله دلیل دے چه
 ماقبل کښ مراد تکثیر دے - او د دے زیاتوالی (تضاعف) نه
 مراد زیاتواله دے تر اوو سوو پورے لکه چه مخکښ ذکر شو
 یا اوو سوو نه زیات مراد دے - او دا جمله متعلق ده د مثال
 سره یعنی د بعضو داتو نه د اوو سوو نه زیاته پیدا کړی
 یا د مثال سره متعلق ده یعنی بعضو اتفاق کوونکو لره د
 اوو سوو چنده نه زیات په اندازه ثوابونه ورکوی چه د
 هغه تحدید په اوو زرو یا په نهه خلوینت لاکه (۲۹۰۰۰۰)
 کښ یا په بل څه مخصوص عدد کښ متحصر او مناسب نه
 دے - وَاللّٰهُ وَاسِعٌ، دا هم دلیل دے د کثرت بغیر د تحدید
 نه - د دے تفسیر مخکښ تیر شوی دے - دلته مراد واسع
 قدرت والاد دے په واسعه (قراخه) جزاء ورکولویانده -
عَلِيمٌ پوهه دے په نیتونو د اتفاق کوونکی او په تفاوت د
 درجاتو د هغوی باند دے -

فائده لره :- قرطبی وئیلی دی چه دا آیت دلالت کوی چه کسب
 د زراعت دیر خاښته کسب دے ځکه چه د دے خیر او فائده
 متعدی او غیر منقطع دی او د دینه انسانانو، څاروو او مارغانو
 ټولو ته فائده رسیری رځو شرط داد دے چه د زمیندارۍ
 په کار کښ د مشغولتیا په وجه به د دین کار یعنی موندنې،
 جهاد او نور عبادتونه نه پریږدی -

فائده لره :- تفصیل د مثال داسه دے لکه چه یوه دانه په
 صحیح زمکه کښ کرل شویده او ښه تربیت لې کیدلشی
 نو د هغه نه اول د اوو وگو په شکل سره اووه سوه دانه
 پیدا شوې - د دغه وگو تعلق د یو یو ټی سره دے او د اوو
 سوو داتو تعلق د وگو سره دے بیا چه دا اووه سوه دانه
 هم په صالحه او برابره زمکه کښ او کرلشی او اووه خور

او صحیح پالنه اوساتنه ئے اوشی اووه سوہ ضرب کړه په اووه سوہ
 کښ نو خلور لاکهه اونوی زره (۲۹۰۰۰۰) دانے ترے جوړے
 شوے. بیا دا ټولے دانے چه په لوئے قراخه اوصالحه پتی کښ
 اوکړلے شی سره د پالنه اوساتنه ته نو د دینه په کروړونو
 دانے پیدا کیری چه یوړی اوکندوان تربینه د کیری اوچه د
 کروندے دا سلسله جاری وی نو په شمارة حد ته رسیږی.
 انسانان او حیوانات به تربینه د خوراک فائده اخلی، پتی او
 زمکه به شته وی او خلق به په روزی ماړه وی. او دے مثال
 ته قریب مثال د سوره فتح ۱۰۷ هم دے ر کَزُجِ اَحْرَجِ
 شَطَاةً فَاَزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الرُّجَاةَ
 نو تطبیق د مثال دا دے چه د لې مال په خرچ کولو سره د یو
 داعی یا مجاهد د روزی انتظام او کریشی او د هغه عقیده وی،
 عملی او اخلاقی تربیت او کریشی او د قرآن و حدیث په تعلیم
 سره د هغه د ذهن او به خور او کریشی بیا هغه داعی یا مجاهد
 مخپل کوشش سره د نورو او وکسانو تربیت او کړی بیا هریو
 د دغه او وکسانو نه کوشش د دعوت او د جهاد او کړی تر
 دے پورے چه د یو عقیدے او مسلک په زرگونو داعیان او
 مجاهدین خائسته عقیدے او عملونو سره لې کلزار شی او
 په شمار مرکزونه به د قرآن و حدیث د درسونو او د دعوت
 و جهاد پیدا شی لیکن اول شخص چه کوم مال خرچ کړے وو
 او دا ټوله سلسله د خیر د هغه نه جوړه شوه نو په تقاضا د
 حدیث چه مَنْ سَقَى سُلَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ
 بِهَا آه به د دغه اول شخص د ثوابونو انتها نه وی.
 ترجمه: (چا چه یو خائسته طریقه کیخودله نو دغه شخص
 لره د هغه ثواب دے او ثواب د هغه چا د عمل هم د ده دے)
 چه په دے باندے عمل کوی او حال دا چه د هغه د برخه
 نه به خه ثواب نه کیږی). نو دینه اجر غیر مبنون و ثیلے
 شی او دا مقصد دے دَ اِنَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ، او دے

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي

ہفتہ کسان چہ خرچہ کوی مالوتہ خیل یہ

سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا

لار د اللہ تعالیٰ کنس بیا نہ کوی پہ ہفتہ پسے چہ

انْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَّهُمْ أَجْرُهُمْ

خرچہ کوی ذبادتہ او نہ تکلیف ددی دیارہ ثواب ددی دے

عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا

یہ نیز د رب ددی اونہ پہ وی ہیچ ویرہ پہ دوی پاندے او نہ

هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۴۲﴾

یہ دوی غمزن کیوی۔

مضمون تہ اشارہ دہ پہ ہفتہ حدیث کنس چہ چا صدقہ اوکرہ پہ مقدار د کھجورے سرہ د حلال کسب نہ تو اللہ تعالیٰ ہفتہ قبولی پہ بی لاس سرہ بیائے زیاتوی دیارہ د ہفتہ صاحب لکہ چہ پالتہ کوی بوتن ستاسو د خیل بیا ترکی تردے چہ پہ شان دیو غراؤ کر عی (بخاری کتاب التوحید) او ابن کثیر و بیلی دی چہ پہ دے مثال کنس اشارہ دہ چہ نیک اعمال اللہ تعالیٰ زیاتی کوی کوونکو د ہفتہ لکہ چہ زیاتوی فصل ہفتہ چالہ چہ پہ صالحہ زمکہ کنس اوکری۔

۲۴۲ یہ دے آیت کنس ذکر د دودہ شرطونو د قبولیت او د ہفتہ زیاتوالی کا جر دے چہ پہ متکین آیت کنس ذکر شو۔ او دا شرطونہ سلبیہ دی چہ من او اذی بہ نہ وی۔

ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا انْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى، زمخشری و بیلی دی چہ تم دلتہ د تراخی د زمان دیارہ نہ دے بلکہ د تفاوت د انفاق او د اتباع د من (زیادتہ) او اذی دیارہ دے۔ یعنی دا دوارہ کارونہ یو خاکے کول د عقل نہ لرے خبرے دی او قاسمی و بیلی دی چہ

دائم دلالت کوی پہ دوام او ہمیشہ والی کہ روستو فعل پہ مخکس فعل
 پسے یعنی زیادہ پریشودل او اذی نہ کول پہ ہمیشہ وی کیو
 وخت کی پیرہ پہ نہ وی اولفظ کا اتباع ہم کہ دے تقاضا کوی۔ دار تک
 لفظ کا اتباع دلالت کوی چہ اتفاق پہ لارہ کا اللہ تعالیٰ کتب روان
 وی لیکن من او اذی ورلہ لاربتہ کری۔ من زیادہ کولوتہ وئیل
 شی یعنی چہ چاتہ خہ ٹھیز نفقہ کتب ورکری او بیا روستو رتہ
 وائی چہ ماتاسرہ فلانے احسان کریدے۔ یا بل چاتہ او وائی چہ
 ما فلانی سرہ احسان کریدے او هغه ده ته را اور سیبری قرطبی
 وئیلی دی چہ زیادہ کتاہ کیبیرہ دے۔ او اذی دادہ چہ چا یا تکیے
 احسان کریدے وی بیا هغه ته پیرد وائی او خدا متوتہ تربتہ اخلی
 یا یے بل داسے تن نہ تذکرہ کوی چہ دے شخص باندے کہ
 هغه خبریدل بدل لیری۔ تو داعمل ہم غیر مناسب دے۔
 لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ، اجزاء مشروطہ پہ عدم ذکر او
 شرک سرہ پہ دلیل کہ تور و نصو و سوسرہ۔

سوال :- دلالت یے فائہ دہ ذکر کرے اگرچہ موصول مبتداء
 متضمن وی معنی کہ شرط لہ پشان کا آیت ۶۲۔

جواب :- کوم غلطے کتب چہ مقصد بیان وی کہ مستحق کہ جزاء پہ
 حصر سرہ تو هلتہ فائہ را وری یعنی شوک چہ اتفاق کہ مال کوی
 پہ شرط کہ عدم من او اذی سرہ تو صرف هغه مستحق کہ اجر دے
 نہ هغه شوک چہ من او اذی کوی۔ او روستو آیت کتب عموم
 کا احوال او کہ اوقات و مقصود دے حصر مقصود نہ دے تو هلتہ یے
 فارا اور پیرہ چہ صرف پہ سببیت باندے دلالت کوی۔

وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ، کہ دے یوم معنی دادہ چہ پہ
 دوی باندے پہ پیرہ نہ وی کہ روکیدلو کہ اتفاق روستو کہ وجود
 کہ هغه نہ او نہ پہ غمزن کیبیری پہ عدم وجود کہ هغه باندے۔
 دویم داچہ پہ دوی باندے پیرہ کہ عذاب نہ وی پہ راتلو کی
 وخت کتب او نہ پہ خوفگان وی پہ تیر شوی وخت پسے۔

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ

دینا

نیکہ

اد

غورہ دہ

مَنْ صَدَقَ يَتَّبِعْهَا أَذًى وَاللَّهُ

دے داسے صدقے نہ چہ ورپسے اذی تکلیف ورکول او اللہ تعالیٰ

غَنِيٌّ حَلِيمٌ (۲۴۳)

بے حاجتہ صبر ناک دے۔

۲۴۳:۔ یہ دے آیت کیں دے صدقے نہ روسو دے اذی ورکول دے قباحہ بلکہ طریقہ ذکر کوی۔ او ادب ذکر کوی دپار دے واپس کولو دے سائل۔ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ، داسے قول چہ زہونہ ئے قبلوی۔ توہغہ واپس کول دی دے سائل یہ خائستہ طریقہ سرہ۔ او عطاء وائی چہ خائستہ وعدہ ورسرہ اوکری۔ او سمعانی نقل کریدی چہ لبر خیز ورکوی او دے اذی برکت ورتہ اوکری یا نہ ورکوی خود دے اذی خیر ورتہ اوکری۔ دے مغفرت، مراد دا چہ دھغہ یہ حاجت باندے پردہ وچوی۔ دارنگ کہ چرے سائل یہ سوال کولو کیں سختی اوکری نو دے ورتہ معافی اوکری۔ یا یہ سبب دے قول معروف سرہ چہ مغفرت دے اللہ تعالیٰ دے طرف نہ حاصلیری بیا یہ قول معروف کیں نفع دے بغیر دے ضرر نہ توہغہ غور دے دے مغفرت نہ حکمہ ئے مخکین راوپے دے۔ او قول معروف دلالت کوی یہ لبر والی۔ او تنوین دے صدقہ دے دیر والی دپار دے یعنی لبر معروف قول رخواستہ جواب دے دھغہ دے سیرے صدقے نہ غورہ دے چہ ورپسے اذی ورکوی۔

سوال:۔ دلہ ئے صرف اذی ذکر کرہ او من ئے ذکر نہ کرہ؟ جواب:۔ دیتہ اکتفا وئیلے شی چہ یو خیز ذکر کری او بل حذف کری لیکن ہغہ مذکور دلالت کوی یہ ہغہ پت باندے۔ دلہ ہم اذی عام دے او من لبر مستلزم دے حکمہ چہ من دے دے وچ نہ قبیح دے چہ اذی پیدا کوی۔ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ، غنی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا

اے ایمان والا مہ پر باد وئی

صَدَقْتُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي

(ثواب) دخیلو صدقو پہ زیادہ کولو او تکلیف و رکولو سرہ پشان د هغه چا

يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا

چہ خرچ کوی مال خپل د پاره د ریاء د خلقو او نه لوی

يَوْمَ مَن يَبْلُغِ وَاللَّهُ وَالْيَوْمِ الْأَخِرِ فَمَثَلُهُ

ایمان پہ الله تعالیٰ او په ورځ دوستی نومثال د هغه

كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ ثَرَابٌ فَأَصَابَهُ

پشان د هوارے کپے دے چہ په هغه پاتل خاږے وی نو اوړسپړی هغه ته.

وَإِبْلٌ فَتَرْكُهُ صَلْدٌ إِلَّا يَقْدِرُونَ

شبه د باران نو پرېږدی هغه لره خویه قدرت نه موی

عَلَىٰ شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا

په څیز پاتل د هغه عمل نه چہ دوی کړے وی او الله تعالیٰ نه

يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٤٣﴾

(ورکوی هدایت رتوفیق) قوم کافرانو ته .

کس اشاره ده چہ الله تعالیٰ د بندگانو د صدقاتو نه مستغنی دے. - بندگانو ته د هغه حکم د دے وچه نه ورکوی چہ هغوی ثواب حاصل کړی. - نو اشاره ده چہ مَن او اذی په اصل کس یو قسم شرک لره مستلزم دی او الله تعالیٰ د هغه عمل نه غنی دے چہ په هغه کس بوئی د شرک وی. - حَلِيمٌ یعنی څوک چہ مَن او اذی کوی نو هغه له زړعذاب نه ورکوی بلکه مهلت ورکوی دے د پاره چہ توبه او یاسی.

۲۷۴۔ یہ دے آیت کیش دے مخکیش خَیْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ آه دیا اعلت
 ذکر کوی او دارنگ یہ متع دے مَن او اذی کیش دیر تاکیدات ذکر
 کوی۔ اول خطاب یہ لفظ دے آمنوا سرہ دے چہ دغہ صفت
 دایمان کامل سرہ منافی دے۔ دویم تصریح کول یہ ابطال
 دے صدقاتو یہ مَن او اذی سرہ۔ دریم تمثیل دے ریاکاری سرہ۔
خلویم تمثیل دے صفوان آہ سرہ۔

لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى، بطلان دے عمل دادے
 چہ دے یہ کولو یا تہ دے شرعی اثر مرتب نشی نوکہ عمل واجب
 وی تو بطلان دے دادے چہ ذمہ دے مکلف یہ ہتے سرہ فارغہ
 نشی حکہ چہ یورکن یا شرط دے یو عمل نقصاتی نشی تو تہول
 عمل نقصاتی کیہری۔ اوکہ عمل دے نقل وی تو دے بطلان نہ
 مراد عدم ثواب دے ہتے دے۔ دو جے دے مانع شرعی نہ دلتہ لفظ
 صدقات عام دے واجب او نقل دوارو تہ تو معنی دے بطلان
 ہم عامہ دے۔ سمعانی یو قول ذکر کریدے چہ مَن یہ صدقہ
 کیش داسے دے لکہ بے اودسی یہ مومن کیش۔ او قرطبی و ثیلی دی
 چہ دے آیت مراد دادے چہ کومہ صدقہ کیش مَن او اذی اوشی
 تو ہتے یہ باطلہ نشی۔ تورے صدقے یا تور اعمال یہ دے سرہ
 نہ یا طلیہری۔ او ہرچہ شرک او کفر دے تو یہ ہتے سرہ ہر
 عمل یا طلیہری۔ او عرب پخیلہ محاورہ کیش ہتے صدقے تہ
 چہ ورے مَن او اذی اوشی تور لاس وائی او ہتے چہ یغیر دے
 سوال تہ ورکے نشی ہتے تہ سپین لاس وائی او ہتے چہ یہ
 سوال کولو سرہ ورکے نشی ہتے تہ شین لاس وائی؛ او لا
 تُبْطِلُوا عام دے دہ و جو ہوتہ اولہ داچہ دے صدقے سرہ مَن
 او اذی کوی۔ دویمہ داچہ اول صدقہ یہ اخلاص سرہ اوکری
 لیکن روستو ورے مَن او اذی اوکری۔

كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ، دلتہ مضائق پتہ دے یعنی
 كَاِبْطَالِ الَّذِي آه۔ رِئَاءَ دے رای تہ احتیلے شویدے۔ مراد پکیش
 تہا شستہ عمل خلقوتہ بشکارہ کول دی دے دیا رۂ چہ دے

تعریف او کوی یعنی ریا کار کے خلقونہ عوض (مدح کول)
 غواہی اور وجہ کے تشبیہ دادہ چہ ریا کار شخص کے اللہ تعالیٰ
 مخ اور رضا مقصد نہ وی بلکہ کے خلقونہ مدح حاصل کئے مقصد
 وی۔ دارنگ چہ یہ فقیر باندے مَن او اذی کوی کے صدقے کے
 دے نہ تو دہغہ مقصد ہم رضا اور مخ کے اللہ تعالیٰ تہ دے۔
 او دارنگ پہ دواہو طریقو کیں دا صدقہ کوونکے خلقونہ دا
 ینکارہ کوی چہ حُجہ کے دین کار کووم او اللہ تعالیٰ رضا کووم او
 پت مقصد کیں یو شان دی۔ او د ریا پہ قیاحت کیں دیر نصوص
 راغلی دی۔ اول دا چہ داعمل کے متافقا نو دے لکہ چہ یہ
 سورۃ نساء ۳۸، ۱۲۲ او سورۃ ماعون ۱۱ کیں دی۔ او
 حدیث صحیح کیں دیتہ شرک خفی او شرک اصغر و ثیلے
 شویدے۔

وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، پہ دیکیں دواہو اقوال دی
 اول دا چہ دلتہ مراد نفی کے ایمان حقیقتاً تہ دہ بلکہ ہر
 کلہ چہ دغہ ریا کار کے اللہ تعالیٰ کے رضا او ثواب قصد تہ کوی
 نو داسے شوہ چہ یقین کئے نیستہ پہ ثواب کے اللہ تعالیٰ او
 پہ ورخ کے قیامت باندے۔ دے قول تہ ابن کثیر اشارہ
 کریدہ۔ دارنگ مہاشی پہ تبصیر الرحمن کیں ہم و ثیلے
 دی۔ نو مراد کے دینہ ریا کار مسلمان دے۔ دویم قول دا
 دے چہ مراد نفی کے ایمان حقیقی شرعی دہ یعنی کافر
 دے لیکن پہ منافقت سرہ حُککہ چہ صریحی کفر سرہ خو
 ہسے ہم عمل بریاد وی لیکن کے دہ کفر پت دے او ریا
 کاری کئے معلومہ دہ تو ہغہ سبب ظاہری دے کے پیارہ کے
 بریادی کے عمل کے دہ۔ نو مراد کے دینہ متافق ریا کار دے۔
 فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ ثَرَابٌ، پہ ضمیر کے مَثَلُهُ
 کیں دواہو احتمالات دی۔ اول دا راجع دے الذی ینفق
 تہ نو دا مثال کے مثال دے یعنی تمثیل کے ریا کار دے کے

کروندے کوونکی سرہ پہ یوکتہ رتیکہ) باندے - دویم دا راجع دے مان او مؤدی تہ نو دا دویم مثال دے روستو د مثال اول تہ - صفوان غتہ کتہ چہ ہموارہ، خویہ او مئینہ وی - او یہ دیکش د اہل لغت درے اقوال دی - دا مفرد دے دا جمع دہ - دا مفرد او جمع دوارہ دہ -

قاصابہ وابل، داہ ضمیر صفوان تہ راجع دے یا شراب تہ - وابل دیر او سخت او گنرو خاٹکو د باران تہ وٹیلے شی (اخذ) و بیلا ہم د دینہ اخستے شویدے دے) او لفظ د اصاب ہم یہ دیر والی دلالت کوی -

فترکہ صلد، دا ضمیر خو صرف صفوان تہ راجع دے - صلد، خویہ کتہ او خالی د خاورونہ او وچہ - تشبیہ د مفرد سرہ دا دہ چہ کافر پشان د صفوان دے چہ ہیخ عمل ئے قبول تہ دے - شراب مثال د اتفاق دے یہ دے سرہ دے خیل خان پتوی لکہ خاورہ (دورہ) چہ صفوان پتوی - او وابل کفر د دہ دے اوریا، من او اذی د دہ دی چہ یہ ہخ سرہ ئے ہخ اتفاق او نور عملونہ باطل شی - صلد یعنی دے بعضے مؤمنانوتہ بشکارہ شی چہ خالص کافر دے او یہ دنیا کیش پرے علامات د کفر او وینی - او یہ آخرت کیش یہ تہ لو خلقوتہ بشکارہ شی کلہ چہ جہنم تہ روان کریشی - حاصل د مثال دا دے لکہ چہ یوہ صفا یا کہ کتہ وی او د ہخ د پاسہ خاورہ (دورہ) پرتہ وی نو خوک کم عقل گمان او کپی چہ دا یو ہموارہ زمکہ دہ نو تخم پکیش و اچوی یہ دے ارادے سرہ چہ دا بہ زرغون شی او فائدے بہ نا کپی لیکن ہر کلہ چہ یہ ہخ باندے تیز باران او شی تو ہخ خاورہ، تخم وغیرہ ہرخہ او تختوی او کتہ خالی پاکہ پاتے شی تو ہخ کم عقل شخص حیران او خفہ شی چہ حتما محنت ہسے بریاد شو او مال مہم تاوان شو خو بیا صرف افسوس

کوی او پھ لاس ئے خہ تہ راجی۔ نو دارنگ منافع ریا کار،
 مَن او اذی کوونکے دیر صدقات، خیراتونہ اوتیک اعمال
 کپی وی پھ مقصد دریاء، مَن او اذی سرہ او ددہ خیال
 دادے چہ دابہ ماتہ فائدے را کوی، لیکن ہغہ تہ صرف
 فائدہ د مدے د خلقو ملاؤشی۔ ناخبرہ خلق د ہغہ
 تعریفونہ اوستائینے کوی چہ دا دیر سخی او بندہ سرے دے
 نو دا تعریفونہ د خلقو پھ منزلہ د خاورے دی چہ ددہ حال
 پھ ہغہ سرہ پتہ دے۔

لطیفہ: رد دے وجے تہ پھ حدیث کتب راجی اذا رأیت
 المدا حین فاحثوا فی وجوہہم التراب (مسلم، مشکوٰۃ)
 نو ددے پھ معنی سرہ دایو برابر بدلے تہ اشارہ دہ چہ
 د ہغہ پھ مخ خاورے (اچوئی) لیکن ہر کلہ چہ بعضے مؤمنانو
 تہ ددہ منافقت پھ علاماتو سرہ معلوم شو چہ ہغہ ریا کاری،
 مَن او اذی دہ نو ددہ د عزت پردہ ارشلیبری۔ او پھ آخرت
 کتب ہم د منافقت د وجے تہ ددہ ثوابونہ بریاد شی۔ نو
 خالی لاس بہ پاتے شی۔ حیران او پریشان بہ وی۔

لَا یَقْدِرُونَ عَلَى شَیْءٍ مِّمَّا کَسَبُوا، پھ دیکتب درے اقوال دی۔
 اول دا چہ دا ضمیر راجع دے مخاطبینو تہ پھ دے قول کتب
 چہ لا تبطلوا صدقاتکم۔ یعنی تا سوچہ دا سے کار او کرپی نو
 د خیل عمل تہ یہ پھ ہیچ خیز باندے نفع وانخلئی۔ دویم
 دا چہ ضمیر راجع دے الذی ینفق تہ حکہ چہ الذی یہ
 معنی کتب جمع دے یعنی دغہ ریا کار، مَن او اذی کوونکے
 یہ ہیچ ثواب باندے وس نہ موہی حکہ چہ ہغہ باطل
 شو۔ دریم دا چہ ضمیر عام دے یعنی ہغہ کروندہ کوونکے
 یہ صفوان باندے روستو د تیز باران تہ یہ ہیچ فائدہ
 باندے وس نہ موہی نو دوی مشابہ شول د کافرانو سرہ۔
 وَاللّٰهُ لَا یَهْدِی الْقَوْمَ الْکَافِرِیْنَ، د دینہ مراد ایصال د رسول دی
 ثواب د آخرت تہ) او پد یکتب یروہ و رکول دی مؤمنانو تہ د مشابہت د
 کافرانو تہ۔

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ

او مثال دے ہفتہ کسانو چہ خرچ کوی۔ مالونہ خیل

ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ

دہارہ دطلب کولو درضا دے اللہ تعالیٰ او ددج کلک والی دے

أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَذِّ امْرِئٍ

نفسونو خیلو تہ نشان دحال د یو باغ دے پہ خربہ زمکہ باندے

أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاتَتْ أَكْثُلَهَا ضَعْفَيْنِ

چہ اور سیری ہفتہ تہ کنر باران نو درکوی میوے خیل دوچند دوچند

فَإِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطُلُ

نو کہ او نہ رسیری ہفتہ تہ کنر باران نو لو باران پورہ دے۔

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

او اللہ تعالیٰ ستاسو عملونو لورہ لیدو لکے دے۔

۲۶۵۔ یہ دے آیت کہیں دریم مثال دے دیا کہ ہفتہ چاہیہ دے
سبیل اللہ نہ علاوہ یہ تورا و صحیح مصارف و کتب خرچ کوی یہ
شرعی شرطو تو او یہ صحیح مقصد سرہ۔ او دے دے محکمتیں آیت
سرہ تقابل او تضاد دے یعنی داضد دہفتہ دے حکمہ چہ ہلنتہ
رِئَاءَ النَّاسِ ذُكْرُوْهُ وَتُوْدِلْتَهُ دہفتہ مقابل ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ ذکر
دے۔ او ہلنتہ لا یُبْرِئُ مِنْ آه ذکر و تُوْدِلْتَهُ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ
ذکر دے۔

ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ، دامفعول کہ دے یا حال دے۔ ابْتِغَاءَ
پہ معنی دطلب دہ یہ پورہ کولو دقصص سرہ۔ مَرْضَاتِ مَصْدَر
میبی دے یہ معنی دپورہ رضا سرہ۔ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ أَنْفُسِهِمْ، یہ
دیکتیں دودہ احتمالات دی چہ دامفعول لہ دے یا حال دے
یہ نیز دابن عطیہ مفعول لہ کیدل یے صحیح نہ دی لیکن

تفصیل دادے کہ کہ تثبیتاً سرہ تقدیر اوشی یعنی الثواب علی تِلْكَ
 النَّفَقَةِ، اودا یہ معنی کہ تصدیق اویقین سرہ وی نو دا باعث
 کیں مے شی کہ اتفاق کولو دیا سرہ یعنی کہ وجے دیقین کہ ثواب کہ
 صدقے نہ خرچ کوی۔ او کہ تقدیر اوشی یعنی اَعْمَالُهُمْ بِاخْلَاصِ
 النِّيَّةِ، اومیں یہ معنی کہ لام سرہ شی (لَا نَفْسَهُمْ) او تثبیتاً یہ
 معنی کہ احتساب (ثواب کنزلو) شی تو بیا باعث او مفعول له
 نہ دے بلکہ غایہ دہ یعنی یہ خرچ کیں مقصد کہ خان کہ پارہ
 ثواب حاصل دی یہ خپلو عملو نو سرہ یہ اخلاص کہ نیت سرہ
 او مفسریتو کہ تثبیتاً دیرے معنی ذکر کریدی۔ تصدیق، یقین،
 ثواب کنزل، تبیین (تحقیق کول کہ مصرف چہ صحیح دے او کہ نہ کہ
 بصیرت او اخلاص۔ اودا توله معنی صحیح کیوری لیکن غورہ
 دادہ چہ دا دوارہ یہ موضع کہ حال کیں دی او غایہ دی کہ پارہ کہ
 اتفاق کولو کہ چہ ابن عطیہ او ابن عاشور دے لہ ترجیح و کرید
 یعنی اتفاق کہ دے کہ پارہ کوی چہ اللہ تعالیٰ رضا شی او کہ دے
 کہ پارہ چہ نفس پوخ شی یہ اتفاق کولو یہ صحیح مصرفو تو
 او بخل نہ کوی۔ او یہ غایا تو کیں ہم معنی کہ علّیت وی یعنی
 دا اسباب ہم کیں مے شی۔ او روستو تشبیہ ہم کہ دے تا ثبید
 کوی۔ گَمَثْلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ، جَنَّةٍ یہ اصل کیں بوخل پتو لو تہ
 وئیلے شی او یہ عرف کیں ہغہ نکرہ دہ کہ مکہ چہ یہ ہغہ کیں
 خائستہ اونے اویوتی وی اوزمکہ یے پتہ کرے وی۔ رَبْوَةٍ، ہغہ
 اوچتہ زمکہ چہ خورہ وی اولیہ اوچتہ وی۔ او کہ دا سے زمکہ بوٹی
 خائستہ وی دیتہ خربہ زمکہ وئیلے شی لیکن کہ اوچتوالی کہ وچتہ
 ہغہ تہ تھرونہ نہ ورخیژی کہ دے وجے نہ یے کہ ہغہ دپارہ
 وایل اوکل ذکر کریدی۔

سوال :- خائستہ بوٹی او فصل خود ہموارے زمکہ وی نو دلتہ
 ربوہ ولے ذکر کرہ ۹۔

جواب لہ :- دایے کہ عربو کہ عرف مطابق وئیلی دی چہ کہ ہغوی
 یہ علاقہ کیں دا سے صفت والا زمکہ بشہ فصل کوی اگرچہ

نہرو نہ ورتہ نہ رسیری۔

جواب ہے :- امام رازی و ثیلی دی چہ دے دینہ مراد اوچتہ زمکہ نہ
دہ بلکہ یہ دلیل دے سورۃ حج ۳۶ ہجہ زمکہ دہ چہ خربہ اویو کہ
وی تو ہجہ تہ ہے دلتہ ربوہ و ثیلہ دہ۔

أَمَّا بَهَا وَائِلٌ، داصقت دے رُبُوَّةٌ يَا جَدَّةٌ دے۔ فَأَتَتْ أَكْلَهَا ضَعْفَيْنِ،
اُتت دہ مفعولہ غواری یوحذف دے یعنی اُھلہا۔ او اکلہا دویم
مفعول دے اوضعفین حال دے۔ یا اُتت پہ معنی دے اُخْرِجَتْ
دے او اکلہا ہے مفعول دے۔ او نسبت دے اُتت مجازی دے۔
أَكْلُ هَجَةٍ خِيزَتْ وَثِيلٌ شَيْءٌ خُورِلَ كِيرِي أَوْ أَكْثَرُ دَاوَتْ
یہ میوؤ کنس استعمالیری لکہ دے وَائِلٌ أَكْلُ خَمَطٍ (سورۃ سبا)
توئی اکلہا کل حین یاذن رہا رکھف) ضعفین تثنیہ دے تکرار
دے پارہ دہ یعنی دیرے میوے ورکوی۔ او عطاء و ثیلی دی چہ
یہ کال کنس دومرہ میوے ورکوی چہ نور یا غونہ ہجہ یہ
دہ کالہ کنس ورکوی۔

فَإِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَائِلٌ قَطْلٌ، دے دے خبر پت دے یعنی
يَكْفِيْهَا، یا فعل پت دے یعنی فَيُصِيبُهَا قَطْلٌ۔ طل نری نری
خا خکی دے باران او بعضو و ثیلی دی چہ دا پرخہ (شبہم) دہ لیکن
دا مجازی معنی دہ دلتہ مراد نہ دہ۔ دے مثال تفصیل دادے
چہ ہجہ باغ چہ یہ یو خربہ زمکہ باندے وی نو دے لاندے
نہ ورتہ ہر وخت نسی (لوند والے) ور رسیری او تازہ وی۔
او ہر کلا چہ دے برہ طرف تہ ورباندے غت باران کییری نو
اونے یا بوتی ہے غتیری او میوے پکشی دیریری۔ نو دے دے
باغ اویہ خور یہ دہ طریقو سرہ کییری ٹککہ ہے میوے
ہم دوچند وی۔ او کلا چہ ورتہ دے برہ طرف نہ غت باران
اونہ رسیری نو لہ باران سرہ ہم میوے ورکوی لیکن
دے مخکش نہ کسے وی ٹککہ اویہ کیدل صرف دے لاندے نہ
دی او دے برہ طرف نہ صرف دے لاندے نہی دے حفاظت دے پارہ
لہ باران کییری (تطبیق لے دے مثال) یو مؤمن چہ اتفاق کوی

أَيُّوْدُ أَحَدُ كَمْ أَنَّ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ

آیا۔ خو خوی یو کس ستاسو چہ دی د ہغہ لہہ باغ

مَنْ تَخِيلُ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي

د کجورد اد انگورد بہیری

مَنْ تَحْتِهَا إِلَّا نَهْرٌ لَهُ فِيهَا مِنْ

لانده د ہغہ تہ ولے دہ دپارہ بہ ہغہ کس دی د

كُلِّ الشَّجَرِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ

ھر قسم میوہ تہ اور سیدلے دی دہ تہ یو داولے او ددہ دپارہ

ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ

بچی کمزورے دی نو اور سیدی ہغہ تہ تیزہ سیل

دخیل حلال مال تہ او دہغہ مقصد و تہ یا اسباب ہم دہ دی یو دہرہ طرف سرہ تعلق لری یعنی ابتغاء مرضات اللہ او دویم د لانده سرہ تعلق لری چہ تثبیت د نفس دے نو دہغہ د اتفاق بہ دیر زیات ثوابونہ وی۔

او کلہ یے چہ صرف تثبیت مقصد وی چہ ہغہ اخلاص لہہ مستلزم دے او د ریاء، مَنْ او اذی نہ پاک دے نو دا ہم سبب د یو ثواب دے۔ یعنی سبب د ثواب یے شتہ او د حبط سبب یے نیشتہ (تطبیق لہ) لکہ چہ دغہ باغ بہ ہر حال کس میوہ ورکوی۔ برابر خبرہ دہ کہ میوہ یے لہہ وی او کہ دیرہ وی۔ دارنگ صدقہ د مؤمن چہ د ریاء، مَنْ او اذی نہ پاکہ وی نو ہغہ قبولہ دہ پہ نیز د اللہ تعالیٰ کہ لہہ وی او کہ دیرہ وی۔

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ، خطاب عام دے اتفاق کوونکو او نور و خلقو تہ او بصیر کس اشارہ دہ چہ د نفقاتو مقدار او کیفیات او دہغہ اسباب د اللہ تعالیٰ تہ پتہ تہ دی او اشارہ د وعدہ او وعید د وارو تہ

فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ طَكَ ذَلِكِ يُبَيِّنُ

چہ یہ ہفت کتب اود دی نو اوسونو کدہ باغ د غسے بیانی

اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ (۲۶۶)

اللہ تعالیٰ تاسو ته آیاتونہ (مثالونہ) ددے دیارہ چہ فکر او کړئ تاسو ۔

۲۶۶ پدے آیت کتب د مثال د پاره اگر چہ صریح لفظ نیشته لیکن عبارت دلالت کوی په مثال باندے ضرورتاً اود اخلوړم مثال دے هغه خوګ چہ اتفاق په باطلے طریقے سره کوی اوتوړی هم داسے اعمال کوی چہ مخکین صحیح اتفاق اوصحیح اعمال په باطل نشی اوعمر او مال وغیره هرڅه په بریاد نشی په داسے وخت کتب چہ بیا هیڅ کتنه نشی کولے ۔

آيُوْذُ اَحَدُكُمْ، همزه د استفهام انکاری د پاره دے ۔ یُوْذُوْکَ د زړه کامل محبت ته وئیلے نشی چہ په ژبه ورسره تمنا هم منکر نشی لفظ د یحب یا بیرید په نه دے وئیلے اشاره ده چہ محبت د هر سړی د عدم ددے حالت سره کامل محبت دے نو دیته انکار تام وئیلے نشی ۔ اَنْ تَكُوْنَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ تَّحْطِیْلِ وَاَعْنَابٍ، جنه اسم جنس دے او مراد ترینه هغه یاغونه دی چہ په هغه کتب د دواړه قسمه اونے (کهجورے او انگورے) دیرے وی ۔ تخیل اسم جمع ده ۔ یا جمع ده د نخل چہ اسم جنس دے بنا په اختلاف باندے ۔ امام راغب وئیلی دی چہ دیته تخیل ځکه وئیلے نشی چہ دامتحول (چا تر کړے شوے) ده په اوتوکش ځکه چہ دے منافع دیردی او مشابیهت په دے د بی آدم سره ۔ دلته په د دے دواړه اوتو ذکر ځکه اوکړو چہ د عربو په زمکه کتب د اوبرے وے اودارنگ دواړه په اوتوکش دیرے اشرف دی اوفائده په د ټولونه دیرے دی اگر چہ په باغ کتب د دیته علاوه نورے اونے اوبوتی هم وی ۔

سوال :- قرآن کریم کتب اکثر د تخیل ذکر کوی اود هغه د میو په ذکر په نه دے کړے اود کرم (د انگور واونه) په میوه ذکر

کرے دہ چہ اعتاب (انگور) دی ؟
 جواب :- یہ دے وجہ چہ کہ نخیل منافع کہے یہ میوہ ، پانڑو ،
 خانگو ، پوستکی او تنہ تو لو کیں دی او کہ انگورو منافع صرف
 یہ دانو (میوہ) کیں دی کہے او تہ یا پانڑو وغیرہ کیں نور
 خہ خاص فائدہ نیشتنہ ۔

تَجْرِیْ مِنْ تَحْتِهَا الْكَثْمَارُ ، دا کہ جنہ (باغ) صفت دے
 او پد یکیں اشارہ دہ چہ دغہ یا غونہ باران تہ محتاج نہ
 دی بلکہ خیلے او یہ ہے شتہ دے چہ نہرو تہ دی نو کہ
 سو کرے کہ وچے کہ وچوالی خطرہ ہے نیشتنہ ۔

لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ، یعنی سیوا کہ کھجورو او انگورو
 نہ نورے میوے او غلے پکیں ہم وی ۔ زمخشری و ثیلی دی
 چہ کہ دینہ مراد ہغہ مختلف منافع دی چہ کہ ہغہ تہ
 حاصلیری ۔ مِنْ کہ اخفش یہ نیز زیاتی دے ۔ او کہ کوفیانو
 یہ نیز زیاتی توالی کہ یارہ روستو نکرہ ضروری دہ او کہ بصریانو
 یہ نیز نکرہ او مخکس منفی کلام ضروری دے او دغہ شرطوتہ
 نیشتنہ نو کہ دوی یہ نیز مِنْ زیاتی تہ دے بلکہ عبارت کیں تقدیر
 دے یعنی لَهُ فِيهَا ثَمَرَاتٌ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۔

وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ ، دا جملہ حالیہ دہ یا عطف کہ ماضی دے یہ
 یو کہ یا یہ تہ کون بات دے یہ اعتبار کہ معنی سرہ ۔ غورہ یہ
 دیکیں عطف دے او انکار دے یہ دیکیں کہ جمع کہ روستو
 صفاتو کہ مخکس صفت سرہ چہ کیدل کہ باغوتو دی ۔ یعنی
 کہ دواہو حالتو نو جمع کیدل ہی خوک تہ غواہی ۔ او یہ لفظ
 کہ اصاب کیں اشارہ دہ یو ہوا والی تہ ۔

وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ ، کہ ضعفاء تہ مراد دیر واپہ بیچی دی
 چہ کار کسب نشی کو لے یا تربیتہ مراد فقراء دی یعنی دغہ
 اولاد یہ نفقہ کیں یہ پلار بات دے بوج وی دوی کہ ہغہ
 سرہ ہیخ مدد نشی کو لے ۔

فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ، اعصار یہ اصل کیں پچور لو

ته وئیلے شی اوپه عرف کیں دا دیو قسم سیلئ نوم دے۔
 د اکثر وپه نیز هغه تیزه سیلئ ده چه د زمکه نه د
 آسمان طرف ته الوزی پشان د لیغے ستنے او تاویری نو دا
 د خان سره اونه او بولتی نچوړوی - او بعضو وئیلی دی
 چه داوریخه نچوړوی - او د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت
 دے چه دا هغه سیلئ ده چه په هغه کیں گرم سوزوونکے بادوی -
 ابن عطیه وئیلی دی چه دا په سخته گرمی او سخته یختی
 کیں پیدا کیږی - تار نه مراد سخته گرمه هوا ده یعنی
 سموم او دیته تشبیه بلیغ وئیلے شی ، فَأَحْتَرَقَتْ یعنی سوزید
 داسے دی چه په دے سره میوے او پانږے ټولے مړا وے
 او اوچه شی او خکته راپریوځی - نو دا دیو سخت حاجت په
 وخت کیں ناسا په محرومتیا او ناامیدی ده - د مثال تفصیل
 دادے لکه یو شخص دے او یو باغ یی لگولے (نال کرے)
 وی او په هغه کیں ډیرے میوے او فائده وی لیکن هغه
 پخپله بوډا شوے وی او پچی (خامن او لونږه) یی هم
 ماشومان او کمزورے وی نو د دے ټولو د ژوند ضروریات
 د دغه باغ نه پوره کیږی - دغه شخص پخپله او پچی یی هم
 بل کسب او مزدوری نشی کولے یعنی د بچو بوج هم په پلار
 باندے وی نو ناسا په الله تعالی په دغه باغ باندا د اورت په
 سیلئ را اولیری او هغه باغ او سوزی - اوس د دے شخص طاقت
 بیشته چه دویاره د اشان باغ او لگوی او اولاد یی هم کمزورے
 دے د ده سره مدد نشی کولے نو په داسے وخت کیں دے ډیر
 زیات غمژن او پریشان حاله وی - (د مثال تطبیق) امام بخاری
 د عمر رضی الله عنه حدیث ذکر کریں چه هغه یوه وڅ کصحابه
 کرامونه د دے تفسیر طلب کړو نو هغوی د عجز اظهار او کړوپه
 دے قول سره چه والله اعلم نو دے غصه شو - نو ابن عباس
 رضی الله عنهما جواب او کړو چه دا د عمل مثال دے نو هغه
 اوئیل کوم عمل نو ده اوئیل چه یو مالدار شخص دے چه

۱۔ اللہ تعالیٰ پہ طاعت سرہ ۲۔ عملوتہ کول بیا وریاتہ سے شیطان
 مقرر کرے شو (کہ ابتداء پہ طور سرہ) نو دا سے گناہوتہ ۳۔ شروع
 کرل چہ خیل تیر شوی نیک اعمال ۴۔ ٹخان لہ بریاد کرل۔
 ابن کثیر و بیہی دی چہ پہ دے حدیث کیش کفایت دے دیارہ
 ۵۔ تفسیر کہ دے آیت۔ (لیکن کہ وضاحت کہ پیارہ ۶۔ تفصیل دادے
 چہ ہوشخص مالدار دے ہر قسم مالوتہ و سرہ شتہ او مالوتہ
 ۷۔ اللہ تعالیٰ پہ لار کیش او پہ طاعات تو کہ اللہ تعالیٰ کیش خرچ کوی
 اولکہ خرنکہ چہ کہ ددہ یا غوتہ دودہ قسمہ دی نو دارنگ اتفاق ۸۔
 ہم دودہ قسمہ دے یعنی فرض اتفاق او تقلی۔ او خرنکہ چہ کہ ددہ
 ۹۔ دیا غوتہ و تھرو تہ ہم شتہ نو دا سے داصداقات و رکول ۱۰۔ ہم
 وخت پہ وخت پیری پیری او ایمان و سرہ ہم شتہ چہ پہ ہتے سرہ
 ۱۱۔ صدقات تو سیرانی کیری۔ اولکہ خرنکہ چہ کہ ددہ نور ثمرات او
 ۱۲۔ منافع ہم شتہ دے نو دارنگ کہ ددہ نور طاعات او اعمال خیر
 ۱۳۔ ہم شتہ دے (عبادات بدنیہ او مالیہ) او خرنکہ چہ دے ہوتا
 شو نو ضعیف او کمزور سے شو کہ نور کسب کولو تہ نو دارنگ کہ
 ۱۴۔ نیت او کہ عقیدے ضعف پکیش راغے کہ شیطان پہ وسوسو
 ۱۵۔ سرہ ۱۶۔ ایمان او نیک اعمال پر بخود دل۔ او خرنکہ چہ کہ
 ۱۷۔ باغ کہ مالک اولاد شتہ خو کمزوری و نو دارنگ پداے
 ۱۸۔ شخص باندے کہ بندہ کا تو حقوق ہم راغلل پہ سبب کہ
 ۱۹۔ ظلم کہ ددہ او ہغہ اہل حقوق کہ ددہ سرہ ہیچ قسم امداد
 ۲۰۔ نشی کولے بلکہ کہ ددہ نہ کہ خیلو حقوق مطالبہ کوی اولکہ
 ۲۱۔ چہ پہ باغ باندے گرمہ او نیچور وونکے سیلئے راغلہ نو دا
 ۲۲۔ رنگ کہ ددہ پہ اتفاق کیش ریاء، منی او اذی راغلہ پہ اعمال
 ۲۳۔ کیش رسعوتہ او بداعات شروع شول چہ ہتے سرہ د طاعات
 ۲۴۔ نہ تو ابوتہ نیچور شو۔ اولکہ چہ کہ سیلئے سرہ اور دے نو
 ۲۵۔ دارنگ دغہ شخص بیکارہ شرک او کفر شروع کرو۔ اولکہ
 ۲۶۔ چہ پہ سیلئے او اور سرہ باغ او سوزید لو نو دارنگ کہ
 ۲۷۔ دے شخص طاعات او عبادات بدنیہ او مالیہ پہ داسے وخت

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ

اے ایمان والو خرچ کوئی د

طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا

کریہ ہذا مال نہ چہ تاسو کسبے وی او دھذا خیزونو نہ چہ راویستلی مونو

لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ

ستاسو دپارہ د زمکے نہ او قصد مہ کوئی د ردی

مِنْهُ تَنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخِيذٍ بِهِ

د دغہ مال نہ چہ خرچ کوئی او نہ ری تاسو اخستونگی ہذا لہ پہ خیل حق کنیں

إِلَّا أَنْ تَغْبِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا

مگر ہذا دخت چہ ستر کے پتے کرے پہ ہذا کنیں او پوہہ شی

أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿۲۶۴﴾

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ بے حاجتہ دے ستا پیلے شوے دے ۔

کنیں برباد شول چہ دے د نورو طاعاتو او عباداتو وس اوطاقت

نہ لری نو دے پس د ہلاکت او د مرگ نہ پہ عذاب د قبر

او د حشر کنیں مبتلا شی حکم چہ اعتبار خاتمے تہ دے ۔ او

دارنگ د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ ہم د مثال تطبیق

پہ اجمال سرہ نقل دے چہ دا مثال د ہذا چا دے چہ

عملونہ د طاعاتو کوی لیکن خاتمہ یے پہ ناکارہ عقیدہ او

عمل سرہ اوشی (ابو حیان)

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ، پہ دے جملہ

کنیں ترغیب دے آیا تونو د قرآن تہ پہ علم او عمل سرہ او

تفکر پکار دے د پارہ د تطبیق د مثال او ممثل لہ ۔ او د پارہ

د تمیز کولو پہ مینج د صحیح اتفاق چہ مفید وی او باطل

اتفاق کنیں چہ غیر مفید وی ۔

۲۶۴. ربط له :- هرکله چه تیر شوی آیا تو نو کنس اتفاق ته ترغیبات او د هغه د موانعو د قبولیت ذکر تیر شو او هغه تمهید وو. نو اوس مقصد ذکر کوی چه امر دے په اتفاق کولو سره.

ربط له :- هرکله چه مخکنس سلیی او ایجابی شرطونه د فعل د اتفاق د پاره ذکر شول د هغه د قبولیت د پاره نو اوس د مُنْفَق (خرچ کړے شوی مال) په پاره کنس ایجابی شرط ذکر کوی. اَنْفَقُوا، د علی رضی الله عنه، حسن بصری او ابن سیرین رحمهما الله نه روایت دے چه دا امر د فرضیت د پاره دے. او د دینته مراد زکوٰۃ او عشر دے. او د بعضو علماؤ نه نقل دے چه دا فرض او تفل دواړو ته عام او شامل دے.

مِنْ طَيِّبَاتٍ مَا كَسَبْتُمْ، هرکله چه انسان د مال په لحاظ سره دوه قسمونه دی اول سرماییه دار چه تجارت پیشه او کارخانه دار خلق دی. دویم قسم جاگیردار او زمیندار او صاحب جائیداد خلق دی. نو په دے ایت کنس په دواړه قسمونو کنس د اتفاق امر ذکر کوی. په دے مذکور جمله کنس اول قسم انسانان ذکر دی. طیبات جمع د طیب ده. دا صفت غالبه دے. یعنی بغیر د موصوف ته ذکر کیږی. د دے معنی مخکنس تیرے شوی دی دلته مراد کړه (روغ) مال دے او صفت د حلال ورسره هم مراد دے. کَسَبْتُمْ، کسب هغه عمل دے چه د بدن په ستړی والی سره کیږی نو هغه تجارت، مزدوری، نوکری کاریگری او تجارت د خاړو و غیره ټولو ته شامل دے.

وَمِمَّا اخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ، په دیکنس دویم قسم ذکر کوی یعنی هغه آمدنی او کټه چه د زمکه نه حاصله شی یعنی فصلونه او معدنیات و غیره دی. او په دیکنس فریضه هغه ادا کول د عشر (سمه حصه یا شلمه) او زکوٰۃ دے.

تنبیه :- مَا كَسَبْتُمْ او مَا اخْرَجْنَا لَكُمْ دواړه عام دی لیکن د دے تشریح په احادیثو کنس ذکر ده. د روپو اشرقو و غیره سرو زرو سپین زرو او د تجارت د مالونو نصاب او د هغه

نہ دے زکوٰۃ دے واجب کید لو مقدار خلو بیتہ حصہ دہ او دے فصلونو
نصاب او پہ ہفتے کیں عشر یا شلمہ وغیرہ او دے خارو و نصابونہ
او پہ ہفتے کیں مقدار دے وجوب دے زکوٰۃ دا اتول پہ احادیثو کیں
پہ تفصیل سرہ ذکر دی۔ پہ قرآن کریم یاندے دے احادیثو
نہ بغیر عمل نشی کیدے۔

فائدہ ۱:۔ دے ما کسبت سرہ یے طیبات ذکر کرے و واد دے
ما اخرجنا سرہ یے نہ دے ذکر کرے؟
حاصل جواب دا دے چہ دیتہ اکتفاء و ٹیلے شے چہ پہ یو
قسم کیں ذکر شونو پہ بل کیں ہم مراد دے۔
فائدہ ۲:۔ دے رَحْمَتُکُمْ یَا اَنْبِیَّائِکُمْ نہ دے و ٹیلے حُکْمہ چہ
ایجاب دے عشر وغیرہ دے فصلونو دے حاصلید لو پہ وخت کیں وی
او پہ ہفتے یاندے لفظ دے اخراج دلالت کوی۔ دارنگ دے مکہ
معدنیاتو تہ انبیات او زرع شامل نہ دہ بلکہ اخراج لفظ
ورتہ شامل دے۔

وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ، تیمم پہ لغت کیں قصد
کولو تہ و ٹیلے شے۔ دے اَمَّ یَا یَعْمَ نہ اخستے شویدے۔ خلیل
و ٹیلی دی چہ اَمَّ قصد کول دی دے مخکین طرق نہ او یَمَّ
قصد کول دی دے ہر طرف تہ۔ الْخَبِيثُ دلتہ پہ معنی دے
ردی سرہ دے او وصف دے حرام ہم و سرہ دے۔ مِنْهُ
ضمیر راجع دے ما کسبت او ما اخرجنا تہ او تنفقون حال
دے۔ او پہ دے جملہ کیں مقصد تاکید دے دے اتفاق دے
کرہ او حلال مال۔ او دفع دیو و ہم دہ۔ و ہم دا دے چہ
پہ مالونو کیں خوا کثر کرہ او ردی کہا و وجود وی نو دے
ہفتے نہ کرہ جدا کول خو تکلیف دے؟

نو پہ دے جملے سرہ یے و ہم دفع کر و حاصل دے دفع
دا دے چہ ردی دے کرہ مال دے مینع تہ راہولول دے اتفاق
دے پارہ منع دی او کہ کہا و دی نو اتفاق یے جائز دے۔
فائدہ ۳:۔ دے الْخَبِيثُ مادہ پہ قرآن کریم کیں شیا پس کرتہ

ذکرده اود هغه اووه معنی دی۔ اول په معنی د ردی مال په دے آیت
کښ۔ دویم په معنی د منافق سورة العمران ۱۱۷، دریم په معنی
د حرام سورة بقره ۲۱۷، خلورم په معنی د شرک سورة الانفال ۱۳۰،
پنځم په معنی د خوږه زمره سورة اعراف ۷۸، شپږم په معنی
د ترڅو اونه (بوتی) سورة ابراهیم ۱۲۵، اووم په معنی د کنا هوتو
سورة الانبیاء ۱۰۷،

وَلَسْتُمْ بِأَخْذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْنُوا فِيهِ، په دے جمله کښ ردی
تعریف دے۔ اودا جمله حالیه ده یا علت دے د لَدَتِيْمُو الْخَبِيْثِ
د پاره۔ یعنی کوم مال چه تا سو د بیل چا نه د ځان د پاره نه قبلوی
په اخستلو خرڅولو، قرض او په اجرت د عمل کښ نو د څه
مال په زکوٰۃ کښ هم مه ورکوئی یعنی ورکول یې قیاس کړل په
کسب یا نده۔ او اغماض په اصل کښ سترگه پټولو ته وئیل
ثنی په یو ځای کولو د زیز موسره۔ اود دے سره دوه څیزو ته لازم
دی یو آرام کول او دویم تسامح او آسانتیا کول په پاره د یو مکروه
څیز کښ۔ دلته اخی معنی مراد ده۔ یعنی یو شخص ته چه د
هغه حق ورکیدے شی نو هغه پکښ ردی څیز ته قبلوی لیکن
کله چه مجبوره شی د هغه اخستلو ته نو تسامح او کړی یعنی سترگه
پټه کړی او قبول یې کړی د وچے د خپل احتیاج ته۔

وَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ، وَاَعْلَمُوا سِرَّهُ تَنْبِيْهُ مَقْصِدُهُ هغه
انسان ته چه د ردی مال په خرچ کولو سره گویا چه دے الله تعالی
محتاج کتری۔ اودا جواب د سوال دے۔ که څوک سوال اوکړی
چه هر کله انسان په خپل حق اخستلو کښ اغماض کوی نو الله
تعالی په هم اغماض کوی؟ حاصل جواب دادے چه انسان
خو د احتیاج د وچے نه اغماض کوی او الله تعالی خو غنی ربه حاجته
دے نو هغه اغماض ته حاجت نه لری۔ او حمید په معنی د
محمود دے په هغه انعاماتو چه تا سو یا ش یې کړیدی یا په
معنی د حامد ک یعنی بیک اعمال چه تا سو یې کوئی نو الله تعالی
د هغه حمد کوی۔ اودا صفت د غنی سره د دے وچے نه دے چه

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ

شیطان ویرہ دی تاسو دے فقیرئ نہ او حکم ورکوی تاسوتہ

بِالْفَحْشَاءِ وَالْبِغْيَةِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً

دے بخل کولو او اللہ تعالیٰ وعدہ کوی تاسو سرہ دے بختہ دگنا ہونو

مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۶۸﴾

دے طرف خیل لہ او دے نیاقی کولو دمال او اللہ تعالیٰ فراخہ فضل والا دے عالم دے یہ ہر خہ ہا نندے

یہ بتن گانو کین مالدار سرے چہ تسامح ہم دے چا سرہ نہ کوی نو ہغہ بد گنرے کیری او اللہ تعالیٰ خو سرہ دے غنا نہ ستا ئیلے شوکے یہ خا شتہ صفتونو سرہ -

۲۶۸: دے آیت نہ دے آیت سکا پورے شپہ امور ذکر کوی چہ ہغہ متعلق دی یہ انفاق پورے - او یہ دے آیت کین اولہ خبرہ دہ چہ خان بیج کول دی دے وسوسے دے شیطان نہ دے انفاق یہ بارہ کین -

ربط - ہر کلا چہ مخکین دے انفاق ترغیبات او یہ آخر کین دے کرہ او پاک مال خرچ کول ذکر شو - خو چونکہ دے دے عمل نہ منع کوونکے شیطان دے نو اوس یہ دے آیت کین دے ہغہ مانع دے اتباع نہ منع کوی یہ طریقہ دے تقابل دے شیطانی

وسوسے او احکام الہیہ سرہ -

یَعِدُكُمْ، وعدہ یہ خیر او شر دواور کین استعمالیری - مثال دے خیر یہ سورہ فتح سنہ کین دے او مثال دے شر یہ سورہ حج ۸۲ کین دے - دلته ہم دے شر سرہ ذکر دے چہ ہغہ فقر دے - او کلا چہ دے خیر او شر ذکر تہ وی نو بیا وعدہ یہ خیر کین او وعید یہ شر کین ذکر کیری - او دلته یعدکم یہ معنی دے ویرہ ورکولو دے - او شیطان عام دے جتی او انسی بلکہ نفیس امارہ بالسوء تہ شامل دے - الْفَقْرُ، یہ اصل کین دے ملا ہدوی تہ وئیلے شی - او یہ عرف کین سخت احتیاج دے

لوازماتو د ژوند ته د وچې د نیشتوالی یا کموالی د مال نه توفیقیرهم
په اصل کښ ملا ماتے وی یعنی کمزورے وی په مالی کمزوری
سره - مقصد دا چه شیطان انسان ته وسوسه اچوی چه مال
مه خرج کوه فقیر به شه.

وَيَا مُرْكُومِ يَا فَحْشَاءُ ، مخکښ سلبي صفت وواو دا ثبوتی
صفتی دے نو ترقی ده په تحذیر کښ د وسوسو د شیطان
نه ، يَا مُرْكُومِ ، امر په اصل کښ کلام کول دی دلته یې په وسوسو
باندې اطلاق شویدے چه هغه هم په زړه کښ قوی
تاثیر پیدا کوی نو مراد تربیه ترغیب ورکول دی بد کارونو
ته او خائسته ښکاره کول دی د هغه - الْفَحْشَاءُ د فحش
نه اخستل شویدے د حد نه تجاوز کولو ته وئیلے شی نو
فحشاء نوم د هغه قول یا فعل دے چه په قباحت کښ د حد
نه ورتیر شوے وی تردے پورے چه هر عقل سلیم والا د
هغه په قباحت باندې اقرار کوی - او قرطبی وئیلی دی چه
فحشاء ټولو گناهونو ته وئیلے شی او بخل کول پکښ هم
داخل دے .

فائدة :- تخويف د فقریې مخکښ راوړو په امر د فحشاء باندې
ځکه چه بخل د ټولو عقل والو په نيز باندې قبیح دے نو
شیطان دا وس او طاقت ته لری چه هغه د اول نه یو کار
چاته خائسته ښکاره کړی نو په دمه دمه کار کوی - یعنی اول
ورته د فقر نه یوه ورکړی نو بیا یې په بخل باندې آماده
کړی - دا دلیل دے چه د شیطان په هره وسوسه کښ د
خیر امید نیشته بلکه مقصد یې شروی -

وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ، لفظ د الله یې د ډیر
تسلخ او ترغیب د پاره مخکښ ذکر کړو - او دلته یې په
معنی د وعد سره دے - مغفرة لفظ نکره راوړل او په
مِنْهُ سره مقید کول دلالت کوی په عظمت د مغفرت
باندې - او دا شامل دے د ټولو گناهونو - یخه ته او پټولو

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَ مَنْ

ورکوی پوهه ذکران هغه چاته چه ادخواړی او څوک چه

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا

درکړې شوه هغه ته پوهه ذکران نوبقینا درکړې شوهغه ته خیر

كَثِيرًا وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ٢٤٩

ډیر او نصیحت نه اخلي مگر صاف عقل والا -

د عیدونو ته - وَ قَضَلَا نه مراد عام دے یعنی زیاتوالے او برکات
په مال کښ په دنیا کښ او بیا ثواب په آخرت کښ - قرطبی د
ابن عباس رضی الله عنهما نه نقل کړیدے چه پدے
آیت کښ د الله تعالی د طرق نه د خیر دوه وعدے دی او دوه
وعدے د شردی د شیطان د طرق نه - نو عقل والو له
ضروری دی چه د دے دواړو په انصاف سره موازنه
او کړی او د شیطان نه ځان بچ کړی -

وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ، جود، فضل او مغفرت د الله تعالی
فراخه دے - پدیکښ اشاره ده چه الله تعالی د خپلو وعدو
خلاق ځکه نه کوی چه د هغه په فضل و رحمت کښ
تنګسیا نښته - عَلِيمٌ یعنی عالم دے په مناسب ځایونو د
فضل کولو - او بعضو وخت په چا باندے تنګسیا راوړی ځکه
چه د هغه په حال یا ندے عالم دے -

٢٤٩ ربط :- هرکله چه وعده ذکر شوه د الله تعالی او د شیطان
نو د دے د تمیز د پاره سبب پکار دے چه هغه حکمت دے
نو اوس د هغه تقسیم ذکر کوی په مقتضا د علم خپل سره
چه علیم دے -

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ، د ایتاء استعمال په اعیانو، مالونو،
اعراضو او معانیو ټولو کښ کیدلشی - څوک چه وائی چه دا په
مالونو یا په اعیانو پورے خاص دے نو د هغوی هیڅ دلیل

نیشته۔ الْحِکْمَةُ مصدر دے احکام تہ۔ نو حکمت مضبوط والے
 دے یہ علم، قول او عمل کنیں۔ ابن عطیہ او قرطبی و ثیلی دی
 چہ کتاب اللہ او سنت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم حکمت دے۔
 او دے یہ مصداق کنیں ابو حیان یو کم دیرش (۲۹) اقوال ذکر
 کریدی۔ ابن عطیہ و ثیلی دی چہ دفعہ بتول اقوال یو بل تہ
 قریب دی ما سیوا د قول د سدی تہ چہ ہخہ و ثیلی دی
 چہ حکمت نبوت دے۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
 د علی بن طلحہ، قتادہ او ابو عالیہ روایات دا دی چہ یوہہ
 د قرآن کریم او د ہخہ ناسخ او منسوخ، محکم متشابہ،
 مخکین نازل شوے او روسو نازل شوے معلومول دا
 حکمت دے۔ دارنگ د ابو عثمان قول دا دے چہ داسے نور
 (علم) چہ دوسو سے او الہام پہ مینخ کنیں فرق کو لے شی۔
 نو دا معنی غورہ دی او پہ دے سرہ د مخکین آیت سرہ
 ربط ہم معلومی۔ حاصل دا چہ د قرآن و سنت داسے پوخ
 علم چہ د ہخہ یہ ذریعہ د حق او باطل پہ مینخ کنیں پورہ
 فرق کیدیشی او عمل کوی پہ حق باندے او د باطل تہ خان
 یج کوی نو دا پورہ حکمت شرعیہ دے۔ او امام رازی اشارہ
 کریدہ چہ ترجیح د وعدے د اللہ تعالیٰ پہ حکمت او عقل
 سرہ معلومی۔ او ترجیح د شیطان د وعدے پہ شہوت
 او ہوی سرہ معلومی۔ او حکمت او عقل خو د شہوت
 او ہوی تہ دیر غورہ دی او خوک چہ د دینہ د یونانیا نو
 فلسفیانو حکمت مراد کوی نو ہغوی د قرآن کریم تحریف
 کوی۔ وَ مَنْ يُؤْتِ الْحِکْمَةَ، لَفْظ د حکمت لے دوبارہ ذکر
 کرو د وجہ د اہمیت او شرافت د دے تہ۔ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا
 کثیرًا۔

سوال :- شرط فعل مستقبل دے نو جزاء لے فعل ماضی
 ولے ذکر شوہ ؟

جواب :- ہخہ فعل ماضی چہ قَدْ ورباندے داخل وی

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ أَنْزَلْنَاهُ

او هغه چه خرچ کوئ تاسو څه خرجه یا منځته کوئ تاسو

مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ ط وَمَا

څه منځته کول نو یقیناً الله تعالی به هغه دے په هغه باتونو نیشته

لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ۝۲۴۰

ظالمونو د پاره ښځوګ مدد کاران -

او جواب یې شرط وی نو داپه لفظ کښ ماضی وی او په معنی کښ مستقبل وی نو په دیکښ تقدیر ک عبارت ته حاجت نیشته او کله چه سره کفایت لفظاً او معناً دواړه فعل ماضی وی نو هلته جواب شرط پت وی لکه د رڼی ښکونکي بولکي څنگ کونکي رسول من قبلک.

خیراً تکثیر د تعظیم د پاره دے او عظمت یې په اعتبار د کیفیت سره دے. او کثیراً ته مراد کثرت په اعتبار د افراد دوسره دے. قرطبی وئیلی دی چه علم د قرآن چاته ورکړی شو نو علم د مخکنو کتابونو او صحیفو هم ورکړی شو. او داسه په حدیث د بخاری کښ هم دی چه من یرد الله به خیراً یفقهه فی الدین (د چا په پاره کښ چه الله تعالی د ډیر خیر اراده او کړی توهغه له په دین کښ ډیر علم او پوهه ورکړی).

قائده :- حلال مال ته په آیت لکه کښ خیر وئیل شویدے او علم د قرآن ته خیر کثیر وئیل شویدے نو د ایشکاره دلیل دے په فضیلت د علم په دنیا دارغی یا تدے. نو دارنگ د اتفاق په پاره کښ چه کوم ترغیبات او کوم شرطونه مخکښ ذکر شول توهغه په پاره د خیر کثیر کښ هم مراد دی.

وَمَا يَنْبَغُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ، الْبَاب جمع د کلب ده هغه خالص عقل ته وئیل شی چه د مقابلے د وهو نونه پالک وی. اشاعه ده چه د حکمت نه د فائدے اخستلو د پاره خالص عقل ضروری

دے۔ او ذکر دے صفت یہ دے سورت آیت نکلا کیں اوسوۃ
ال عمران نک، نکل، سورۃ زمر نک اور سورۃ طلاق نک کیں
تفصیلی ذکر شویدے۔

نک کہ حکمت یوتقا ضا داده چہ انسان مالی خرچ کوی لیکن یہ
دوہ طریقہ سرہ۔ کله یہ طریقہ ک الزام یہ عخان باندے چہ ہتے
تہ نذر و ٹیلے شی اوکله بغیر ک الزام نہ چہ ہتے تہ نفس اتفاق
و ٹیلے شی۔ او یہ دے آیت کیں دویم امر ذکر دے چہ ہتے
متعلق دے ک اتفاق سرہ او ہتے تقسیم دے دوہ قسموتوتہ۔
وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ ثَقْفَةٍ ظاہر داده چہ مراد ک دینہ عام اتفاق دے
کہ ہتے شرعی وی اوکہ غیر شرعی وی لکہ چہ دے دواہ ذکر
یہ تیر شو و مثالوتو کیں اوکرے شو۔ او دے ثَقْفَةٍ یہ تعمیم
کیں مقصد دادے چہ کہ لہ وی اوکہ پیر وی، فرض وی او
کہ نقل وی، عبادت بدنیہ وی اوکہ مالیہ وی۔ اَوْ تَذَكَّرْتُمْ
مِنْ تَذَرٍ، دلنہ ہم دغہ دواہ تعمیمات مراد دی یعنی کہ تذر
ک طاعت وی اوکہ ک معصیت وی، مشروط وی اوکہ غیر مشروط
وی، نذر مسہی وی اوکہ غیر مسہی وی۔ دے تہ لو مختلف احکام
یہ احادیثو کیں یہ تفصیل سرہ ذکر دی۔ اونذر یہ لغت کیں
ہتے تہ دی ک انسان خیل زہہ (ارادے) لہ یہ یو چیز پورے۔
او یہ شریعت کیں دا ہتے عبادت دے چہ یو مکلف بے واجب
کوی یہ خیل عخان باندے داسے چہ اللہ تعالیٰ یہ ہتے باندے
نہ وی لازم کرے۔ قَاتِلِ اللَّهَ يَغْلِبْهُ، معکین ما شرطیہ دے
اودا جواب شرط دے۔ اودا کتابیہ دہ ک جزا و کولوتہ کہ جزاء ک
خیر وی اوکہ ک شر وی۔ اوہ ضمیر مفرد دے لفظ ک ما تہ
راجع دے۔ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ، داو عید ک د نا جائز
اتفاق اونذر کو و نکو د پاہ اولفظ ک ظالمین عام دے تہ لو
مشرکانو اوکناہ کو و نکوتہ شامل دے او خاصکر یہ اتفاق
کیں ظلم کول اتفاق نہ کول دی یا یہ غیر شرعی مصارفو
کیں خرچ کول یا یہ ریاء، مَن اوادی سرہ کول دا ظلم دے

إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ

کہ چرے بیکار و رکوی تاسو صدقات نو بنہ دی دغہ

وَأِنْ تَخْضَوْهَا وَتَوْتَوْهَا الْفُقَرَاءُ

او کہ چرے پت و رکوی هغه او و رکوی بی محتاجانو ته

فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ

نودا غورہ دے تاسو لورہ او لورے کوی اللہ تعالیٰ ستاسو ته

مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ

گناہوتہ ستاسو او اللہ تعالیٰ ستاسو بہ عملوتو باندے

خَيْرٌ (۲۴۱)

خبردار دے۔

او تذکرہ معصیت او تذکرہ شرکی طریقہ یعنی یہ تو مذکر غیر اللہ کہ تحاروی وی او کہ نقود وی او کہ تور عیادت وی دا تہول ظلموتہ دی۔

سوال :- کہ دے تہ معلومیہ چہ گناہکار دپارہ شفاعت نیشستہ (او دامنہ ہب دمتکرین حدیث او دمعزلو دے) ؟
جواب :- شفیع تہ یہ عرف کیش تا صرشی وئیلے کہ دیتہ یہ دے سورت آیت ۲۳۱ کیش تقی کشفاعت او تقی کتصرت بے جدا جدا کریدہ حکمہ چہ شفیع صرف مہربانی او شفقت کوی او تا صریہ قوت او زور سرہ کار کوی۔ ۲۳۱ :- دا آیت عام دے تہولو اشخاصو او اوقاتو او دلیلوتہ اثبات کشفاعت خاص دی او خاص مقدم وی یہ عام یا نہی۔

۲۳۱ :- یہ دے آیت کیش دریم امر کشفاعت سرہ متعلق ذکر کوی چہ هغه ادا کشفاعتو دہ بیکارہ وی او کہ پتہ۔
ربط :- ہرکله چہ مخکین معلومہ شہوہ چہ اللہ تعالیٰ یہ ہر اتفاق باندے عالم دے نووہم پیدا شو چہ یہ دیکش

اظہار عبث دے تو جواب اوشوچہ اظہار کد تور و فوائد و کد پیارہ
جائز دے یہ شرط کد عدم ریاء سرہ۔

إِنْ تُبْدِ وَالصَّدَقَاتِ، اِیْتَاء نہ مراد ورکول دی یہ بشکاف طریقہ
سرہ یعنی چہ تور خلق یے اویتی۔ الصَّدَقَاتِ، مادہ کد صدق
دلالت کوی یہ صحت او کمال باندے نور کوۃ او تحیرات تہ
صدقہ کد دے وچے تہ وئیلے شی چہ سبب دے کد صحت او کمال
کمال۔ یا دلیل دے یہ مصداق کد ایمان او کمال کد ایمان کد بندہ
باندے۔ او دلتہ لفظ کد صدقات عام دے فرض او نقل دواہو
تہ شامل دے۔ او حسن او قتادہ وئیلی دی چہ مراد تریینہ
فرض زکوۃ دے او عام مفسرینو وئیلی دی چہ مراد تریینہ
نقل دے۔ کد صدقات فرضیہ یہ بشکارہ ورکولو کتب ابن عباس
رضی اللہ عنہما وئیلی دی چہ اظہار افضل دے کپت ورکولو
تہ۔ او ابن جریر یہ دے باندے اجماع نقل کریدہ۔ او
اصح دادہ چہ دا موقوف دہ یہ نیت باندے چہ نیت صفا
وی او ریاء پکین تہ وی او مقصد یے اظہار کد سنت وی او
ادا کد فرض وی او کد دے کد پیارہ چہ نور خلق ہم کد ہقہ
اقتداء او کوی یہ زکوۃ ورکولو کتب او حآن یہ کد خلقو کد
بدگمانی نہ۔ یچ کوی تو یہ دغہ بنیاد سرہ بشکارہ ورکول غورہ
دی او کہ داسے تہ وی تو بیایپت ورکول غورہ دی۔ او نقل
صدقات خویہ ہر حال کتب پت ورکول غورہ دی۔

فَرِحُوا بِهَا، دا یہ اصل کتب نعم الشیء شیئاً ہی دے۔ او ضمیر
دہی ابداء الصدقات تہ راجع دے۔ معنی دا چہ نیت
خیز دے کد خیز یہ لحاظ سرہ دغہ بشکارہ ورکول کد فرض
صدقاتو۔ لفظ کد تخم دلالت کوی یہ صرف جواز باندے
سرہ کد معمولی ترجیح تہ لکہ چہ دا کد مواضعو کد استعمال
تہ معلومی او کد دے وچے تہ دہ تہ فعل مدح وئیلے شی۔

وَأَنْ تُخْفُوَهَا وَتُؤْتُوَهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ، یہ دے
جملہ کتب کد اخفاء رپت ورکولو، تفصیل ذکر کوی یہ شرط

ورکولو سرہ فقراؤ تہ ۔

سوال :- صدقات تہ چہ مراد فرض زکوٰۃ دے او تخفوها کنیں
ضمیر ہم ہفتے تہ راجع دے ۔ تو مخکنیں معلومہ شوہ چہ ہفتہ خو
بنکارہ ورکول غورہ دی دارنگ دے ہفتے ورکول خوفقراؤ پورے
خاص دی نو دے و تو توہا الفقراء قید لگولو خہ فائدہ دہ ؟
جواب لہ :- دے صدقات تہ مراد نقل دی یہ قول دے عامو
مفسرینو سرہ تو ہفتہ بنکارہ ورکول صرف جائز دی او پت
ورکول افضل دی او فقراؤ تہ ورکول ہم دے مالدارو یہ
نسبت غورہ دی ۔

جواب لہ :- صدقات فرض او نقل دواہو تہ عام دے لیکن
یہ ان تبدوا الصدقات کنیں فرض مراد دے او تخفوها
ضمیر کنیں نقل مراد دے او دیتہ علم بدیع کنیں استخدا ام
و ثیلے شی چہ یہ لفظ سرہ یومعتی مراد شی او یہ ضمیر
سرہ یلہ معنی مراد شی ۔

جواب لہ :- اول ہم فرض صدقات مراد دی او یہ ضمیر
کنیں ہم فرض مراد دی لیکن افضلیت یہ سبب دے بچکید لو
دے ریاء او سمعت تہ دے او جواز یے صرف یہ نیت دے عدم
ریاء سرہ دے چہ دے نورو قوائدو لحاظ پکنیں تہ دی ۔

فائدہ :- یہ ابداء کنیں دے ایتاء فقراء ذکر تہ دے کرے
او یہ اخفاء کنیں کریدے دے حکمت دادے چہ عصام
و ثیلی دی چہ یہ بنکارہ ورکولو کنیں فقیر معلومیہ خلق
یے پیڑنی نو ذکر تہ حاجت نیشتہ او یہ پت ورکولو کنیں
کلہ ورکوونکی تہ دے فقیر دے فقریتہ تہ لگی نو یہ ذکر کنیں
اشارہ دہ چہ یہ دغہ وخت کنیں پورہ تفتیش پکار دے
ہسے تہ چہ غیر فقراء یے واخلی ۔ بل دا چہ خفاجی یہ
شرح دے تفسیر بیضاوی کنیں و ثیلی دی چہ دے اول سرہ یے
ذکر تہ کرو حکہ چہ ہلتہ فرض زکوٰۃ مراد دے او دے
زکوٰۃ دے پیارہ دے فقراؤ تہ علاوہ نور مصارف ہم شتہ دے

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ

نیشته یہ تا باندے حق تہ رسول کدوی او لیکن اللہ تعالیٰ

يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُفْقَرُوا

حق تہ رسوی ہفہ چالہ چہ او غواری او ہفہ چہ خدیج کوئی تاسو

اوپتہ صدقہ خو صرف نقلی دہ او ہفہ ہم غیر فقراؤ لہ جائز دہ لیکن فقراؤ تہ ورکول افضل دی۔

قَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ كَيْسَ ظَاهِر دَادہ چہ دا اسم تقضیل دے او مفضل علیہ مخکیش ذکر شو یعنی مِنْ اِبْدَاءِهَا (ابو حیان) وَيُكْفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ، دا قراءت یہ صیغہ د غائب سرہ یہ رفع سرہ دے اگرچہ یہ دے کتب نور قرائتو تہ ہم شتہ دے۔ یہ دے قرائت سرہ واو د پیارہ د عطف د جملے دے یہ جملہ باندے او دا جملہ مستانفہ دہ او مبتداء ہے پتہ دہ یعنی وَاللَّهُ يُكْفِّرُ آه۔ او ضمیر د یکفر اللہ تعالیٰ تہ راجع دے یا ہو ضمیر پتہ دے او راجع دے ابداء اخفاء او ایتاء تہ۔ تکفیر پتہ لو تہ وٹیلے شی او مراد ترینہ مغفرت دے۔

مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ كَيْسَ مِنْ د تبعیض د پیارہ دے حکہ چہ یہ صدقاتو سرہ ہول گناہونہ تہ معاف کیڑی۔ سَيِّئَاتِكُمْ جمع د سیئۃ دہ ناکارہ حالت تہ وٹیلے شی تو یہ ہفہ کتب گناہونہ، سختی او مصیبتونہ داخل دی حکہ چہ یہ صدقاتو سرہ مصیبتونہ ہم دفع کیڑی۔

وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَعْمَلُونَ خَيْرٌ، خیر د پتہ خیر و نو یہ علم کتب استعمالیڑی۔ نو دلتہ ہم اشارہ دہ چہ نیت د اخلاص یا ریاء او سمعت کولو د صدقاتو یہ بیکارہ یا پتہ ورکولو کتب اللہ تعالیٰ تہ معلوم دے۔ نو د اخلاص والو د پیارہ وعدہ د ثواب دہ او د ریاء والو د پیارہ وعید دہ۔ دارنگ اشارہ دہ چہ پتہ ورکول د صدقاتو غورہ دی حکہ چہ اللہ تعالیٰ یہ پتہ خیر و نو باندے علم لوی

مِنْ خَيْرٍ فَلَا تُفْسِكُمْ ط وَمَا تَنْفِقُونَ

خہ حلال مال نو ستا سود فائدے دیارہ دے او تاسو خرچ نہ کوئی

إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ ط وَمَا تَنْفِقُوا

مگر دیارہ کے لہو کے لئے دے اللہ تعالیٰ او ہغہ چہ خرچ کوئی تاسو

مِنْ خَيْرٍ يَوْفَىٰ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ

خہ حلال مال نو پورہ بہ در کپیشی تاسو تہ (نواب دھغہ) او یہ تاسو بانٹے

لَا تَظْلِمُونَ ﴿٢٤٢﴾

بہ ظلم نشی کید لے .

۲۴۲۔ یہ دے آیت کتب کے اتفاق سے متعلق تھلورمہ خیرہ دہ۔ دے آیت پہ اول کتب دفع کیو سوال دہ اور ستو ترغیب دے دے اخلاص پیدا کولو یہ صدقات کتب دیارہ کے حاصلولو داجر۔ ربط :- ہر کلمہ چہ متکبش آیتو نو کتب دیر قسم و تو دے خلقوتہ اشباح او شہ چہ ہغوی گمراہ دی، ریاکار، منی او اذی و رکوتکی دے شیطا و سوسے قبلو و تکی او غیر شرعی اتفاق او تدار کٹو و تکی دی۔ او دے اسے خلق و وجود پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یا ندے بوج و وجہ دوی و لے احکام شرعیہ نہ منی۔ او دے اسباب نزول تہ معلومیری چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یا صحابہ کرامو یہ پہ مشرکاتو خیلوانو یا ندے اتفاق نہ کو و دے دیارہ چہ اسلام را و رپوتہ مجبورہ شتی نو یہ دے آیت کتب یے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او دھغہ تا بعد اراتو تہ تسلی و رکپہ چہ دے دوی ہدایت ستا یہ اختیار کتب نہ دے۔ نو کہ دوی ایمان نہ را وری نو تہ حقائقان مہ کوہ لیکن صدقات و رلہ و رکوتی دے دیارہ چہ دھغوی زپوتہ دے طرف تہ ما ٹیلہ شتی لیکن دے دے تہ مراد نفلیہ صدقات دی او صدقات فرضیہ عام مشرکاتو تہ نہ شتی و رکیدے۔ لیکن دے تالیف قلب دیارہ یے و رکول جائز دی۔ فائدہ :- یہ دے آیت کتب ہغہ چاتہ تسلی دہ چہ مال پہ

دعوت کیں خرچ کوی لیکن ہرکہ چہ گمراہ خلق بیاہم ایمان نہ راوری تو خرچ کوونکے پھیل خرچ کو لو باندے پشیمانہ شی تو حاصل دادے چہ خرچ یہ تیت کا اخلاص کا دعوت سرہ کوی کہ شوک یہ لا را رخی اوکہ نہ رخی حکم چہ ہدایت کا اللہ تعالیٰ یہ اختیار کیں دے۔

لَيْسَ عَلَيْكَ هَذَا هَمٌّ، کہ دینہ مراد توفیق و رکول او یہ زور سرہ ہدایت نہ راوستل دی۔ تو داد نبی صلی اللہ علیہ وسلم اوکتوہ بت کا توتہ منتفی دے لکہ چہ یہ سورۃ قصص بت کیں دی۔ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ، کہ دے ہدایت نہ مراد ہقہ دے چہ یہ مخکین جملہ کیں کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ منتفی شویدے۔ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا يُفْسِدُكُمْ، ہرکہ چہ اختیار کہ ہدایت کا خلقوتہ نفی کرے شو نو اوس ترغیبات و رکوی اتفاق نہ یعنی کوم کار چہ ستاسو یہ اختیار کیں دے چہ اتفاق کہ مال دے تو ہقہ نہ پریردئی۔ یہ دے جملہ کیں اول ترغیب دے۔ یعنی ستاسو مال خرچ کول کا خلقوتہ ہدایت کا پائے داستاسو کہ نفس و فائدہ وہ تو کھیلے فائدے کار نہ پریردئی۔ خیر یہ معنی کہ مال سرہ دے یہ دے شرط چہ حلال وی حکم چہ یہ مال کیں کہ دنیا او کہ آخرت فائدے شتہ دے۔

وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ، داد ویم ترغیب دے۔ قراء بغوی و ثیلی دی چہ داتقی یہ معنی کہ تھی سرہ دہ او علت دیارہ کہ مخکین جملہ دے چہ کہ اتفاق کہ خیر فائدہ تاسوتہ کہ دے وجے درسیبری چہ ستاسو مقصد ابتغاء وجه اللہ دہ ریاء او سمعت نہ دے۔ او ہرکہ چہ داصفت کہ یوکامل مؤمن دیارہ ہر وخت کیں وی کہ دے وجے نہ یے یہ صیغہ کہ نفی راخبار سرہ ذکر کریدے۔ کہ دے وجے نہ قرطبی لیکلی دی چہ یہ دے جملہ کیں شہادت دے کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف نہ کہ صحابہ کرام و کا اخلاص کہ تیت یہ صدقات و رکول و کیں او داد ہغوی لوئے فضیلت دے۔ وَجْهِ اللَّهِ، کہ متشایہا توتہ دے یہ اعتبار

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي

(صدقات) دہارہ دے محتاجان و دی ہفتہ کسان چہ بتد کہے شوے دی یہ

سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا

لار دے اللہ تعالیٰ کہیں طاقت نہ لری دے سفر کولو

فِي الْأَرْضِ يُحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ

یہ زمکہ کہیں گمان کوی یہ دوی باندے ناخیرہ کس

أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ

مالداران دے وچ دے خان بچ کولو دے حراموہ لہ پیڑنے دوی لورہ

دے کیفیت سرہ اوپہ اعتبار دے حقیقی معنے سرہ ظاہر او محکم دے
چہ مراد دے دینہ مع دے لیکن بغیر دے تمثیل او تاویل نہ اودا
دے سلفو صالحینو منہب دے

وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ، دا دریم
ترغیب دے اوپہ دیکہیں جواب دے وہم دے ہر کلہ چہ
یہ اتفاق سرہ ہدایت حاصل نشی نو دے ثواب دے
نقصان وہم پیدا کیری۔ نوپہ دے جملہ کہیں یے
دا وہم دفع کرو۔ او دا جملہ بنا دے یہ مخکس جملو
باندے یعنی چہ تاسو اتفاق دے خیلے فائدے دے پیارہ
کہے وی او مقصد موپکس غوشتل دے مخ دے اللہ
تعالیٰ وی نو دے دے وچ نہ دے ہفتہ ثواب بہ لیورہ
درکیدیشی بغیر دے جہ نقصان نہ۔

يُوفَّى دے وقاتہ دے چہ دا دے دیر والی سرہ متافی نہ دے
او دے اَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ دے یوف دے تاکید دے پیارہ دے
او ظلم یہ معنی دے نقص سرہ دے لکہ چہ یہ سورہ
کھف دے کہیں دی۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا يَسْأَلُونَكَ

پہ خاص بخود دوی سرہ سوال نہ کوی د خلقو تہ

الْحَافَاظُ وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ

بے ضرورتہ او ہفہ چہ خرچ کوی تاسو خہ مال حلال

فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

نو یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہفہ باتدے نہ علم لری۔

۲۴۳۔ پہ دے آیت کیں د اتفاق سرہ متعلق پنجمہ خبرہ دہ چہ ہفہ مصرف دے د اتفاق فی سبیل اللہ۔ ہر کلاہ چہ مخکین آیت اتفاق پہ ہفہ چا ذکر کرو چہ ہغوی تہ یے فائدہ او تہ رسیدالہ یعنی ہدایت یے حاصل تہ کرو تو اوس اتفاق ذکر کوی پہ پورہ ہدایت والو باندے۔

لِلْفُقَرَاءِ، دامتعلق دے پہ پت لفظ پورے یعنی النفقات فی سبیل اللہ للفقراء۔

فائدہ ۱۔ د صدقات قرضیہ مصارف یے پہ سورۃ توبہ پہ کیں ذکر کری دی۔ او دا مصرف صرف د اتفاق فی سبیل اللہ (دعوت و جہاد) دیارہ دے۔ د دے وجے نہ یے دلستہ صفتونہ د دعوت و جہاد والو ذکر کری دی۔ پہ ہفہ زمانہ کیں اصحاب صفہ پہ مسجد نبوی کیں دیرہ وو قرآن اوسنت یے ایزدہ کولو او بیا یہ یے د ہفہ دعوت کولو او چہ وخت د جہاد بہ راغے نو دوی بہ جہاد لہ ہم تلل۔ دلستہ یے د ہغوی د فقر سرہ شیر صفات ذکر کری دی۔ نو چہ اوس ہم پہ چا کیں دا صفتونہ وی نو ہفہ مصرف دے د اتفاق فی سبیل اللہ۔ اول صفت یے د فقر ذکر کرو چہ دا اصل سبب دے یعنی دوی پہ خوراک خشکاک، لباس او د ژوند پہ تور و ضروریاتو او پہ لار د دعوت و جہاد کیں مالونو تہ محتاج دی لیکن مالونہ ورسرہ نیشستہ چہ پہ ہفہ سرہ

دغہ حاجات ضروریہ حاصل شی۔

الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، دایئے دویم صفت دے۔ احصار دادے
چہ انسان تہ یو داسے عارض راپیتیں شی چہ کہ سفر کولو تہ یئے منع
کری لکہ مرض، دشمن، تیشتوالے کہ خرچے یا درس، دعوت و جہاد
دلته داروستنے عارض مراد دے یہ دلیل کہ فی سبیل اللہ سرہ۔

أَحْصَرُوا صِغَةً مَّجْهُولٌ هُم دِلالت کوی چہ یہ دے کارکین دوہرہ
مشغول دی چہ کہ ہتے نہ ورتہ فراغت او فرصت تہ ملاویری۔

لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ، دادریم صفت دے۔ دا جملہ حال
دے یا استیتاف دے او متکین جملہ کین ذکر کہ سبب و و او
دیکین ذکر کہ سبب دے۔ ضرب فی الارض کتایہ دہ کہ تجارت
کولو تہ او وجہ کہ عدم استطاعت کہ سفر تہ شغل دے یہ کارو نو
کہ فی سبیل اللہ یاندے۔ یا کثرت او غلبہ کہ دشمنان تو مشرکان تو
دہ۔ تو احصار کہ دوی صفت ثبوتیہ دے او عدم استطاعت صفت
سلبیہ دے۔ او دایہ اصل کین سبب دے کہ دوی کہ فقر دیا
حکہ یئے دے یاندے تصریح اوکرہ۔

يَحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعْقِيفِ، دایئے خلورم صفت دے۔
الْجَاهِلُ، دلته جہل مقابل کہ علم مراد تہ دے بکہ مقابل
کہ تجربے مراد دے یعنی ناخبرہ کہ حال کہ دوی تہ یہ سبب کہ
تجربے تہ لرلو سرہ۔ مِنَ التَّعْقِيفِ کین من اجلہ دے یا ابتداء
کہ دیا دے۔ او دا متعلق دے یہ یَحْسِبُهُمُ یورے۔ التَّعْقِيفُ عفت
تہ احتیالے شویدے۔ او عفت اعراض دے کہ یو چیز تہ سرہ

کہ قدرت تہ یہ ہتے یاندے کہ وجہ کہ یدکرلو تہ۔ او مراد دادے
چہ دوی کہ حرام خوراکو تو او کہ بے ضرورتہ سوالو تہ حان
بچ ساقی۔ او صیغہ کہ تفعل دلالت کوی یہ مبالغہ یاندے
یعنی کہ ہر قسم حرامو تہ کہ حان سباتلو یہ وجہ سرہ ناخبرہ
خلق کمان کوی چہ دا مالدار دے حکہ کہ شرک کہ مالو تو او
خوراکو تو او بدعاتو او کہ رسمو تو کہ خوراکو تہ حان بچ ساقی
او ہر کلمہ چہ خلق یہ دوی یاندے کہ مالدار و کمان کوی

تو دوی له زکوٰۃ اوصدقات نه ورکوی. دا هم دلیل دے که دوی په فقریات دے. تَعْرِفُهُمْ بِسَيِّئِهِمْ، دایه پنجم صفت دے او دا جمله جواب که سوال دے چه هرکله دوی مالدار معلومیری نو که مسلمانان اوصدقات په دوی ته خریک رسیری؟ حاصل جواب داد دے چه نیز دے مسلمانان خو که دوی که فقر نه خیردی په سبب که خاص نشو که دوی سره. او په دیکش اشاعه ده چه هو شیاء مسلمان له پکار دی چه په علامتوسره فکر اوکړی او که دوی که حال ته ریا که داسه متکرو که حال ته، حان خیرکړی. او په دے سیماکش اقوال دی. که مجاهد په نیز خشوع ده خواثر که هغه په ظاهر کش شته دے چه تواضع ده. او که ربیع اوسدی په نیز دا دلور دے آثار دی چه په دوی کش یتکاری. اوضحاک وائی چه هغه زیر والے که مخونو که دوی دے چه که خوراک که کمالی یا دلور دے که دے. ابن عطیه و بیلی دی چه که دینه مراد آثار که دیرو سجد و کولودی. او امام رازی و بیلی دی چه که دینه مراد که دوی هیبت اوعب دے په زړونو که خلقو کش چه خلق یی په لیدلوسره متاثره شی. او دے وائی چه دلته ظاهری علامات مراد نه دی کته بیا خوبه تور وخلقو هم پیژندلے.

لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ الْحَقَّ، دایه شپږم صفت دے. الْحَقَّ مفعول مطلق دے که پت فعل که یا. یا په موضع که حال کش دے. او دا اخستل شو دے که لحف ته. لکه چه لحاف رپرستن، په انسان پورے جوخته وی نو دارنگ دغه انسان په سوال کولو کش په خلقو پورے انخستل وی او که هرچانه سوال کوی.

سوال: که دے نه معلومیری چه سوال کوی خو که کیبری نه یعنی الحاف ته کوی او که التعفف نه معلومه شویده چه دوی خوبالکل سوال نه کوی؟

جواب له: دلته نفی که مقید او که قید دواړو ده یعنی سوال او الحاف دواړه نه کوی.

جواب له: دلته الحاف په معنی لازمی سره دے یعنی ضرورت ته

الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِالْإِثْمِ

هغه کسان چه خرچ کوی مالونه خپل د شپه

وَالشَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ

او د ورځې پټ او بشکاره نو دوی لږه

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ

ثواب د دوی دے په نړۍ د رب د دوی اوډبه وی هیڅ دیر

سوال نه کوی. او د تعقیف نه مراد عیان ساتل دی د حرام سوال کولو ته
 او هغه سوال دے په ضرورت ته. او دا معنی په حدیث کیش ذکر ده
 چه من سأل و له اربعون درهمًا فقد ألحق رجا چه سوال کوو
 او دده سره خلویست درهمه (روپۍ) شته نو دے شخص الحاف
 او کړی (نسائی او بیهقی) بل حدیث دا دے چه من سأل منکم
 و له اوقیه او عدلها فقد سأل الحاقاً رجا چه سوال کوو او حال
 دا چه د هغه سره اوقیه (خلویست درهمه) یا د هغه برابر مالیت
 شته دے نو دے شخص الحاف سوال او کړی او د عطاء ته د
 الحاف په تفسیر کیش تقل دی چه هر کله یو شخص سره د
 د عدا (غر مے خوراک) طاقت وی نو د بیکائی د خوراک سوال
 په نه کوی. دارنگ برعکس هم. نو مقصد دا دے چه په ضرورت
 سوال په نه کوی (الباب). او قرطبی وئیلی دی چه چا سره
 د خلویست درهمو په مقدار مالیت شته دے او دے سوال
 کوی نو دے ملحق دے. نو په دے توجیه سره تقی قید
 ده لکه چه دا عامه طریقه د عربیت ده چه تقی په کلام مقید
 کیش متوجه وی فقط قید ته. او امام رازی وئیلی دی چه ټپه د
 غریبی او د فقر ټپکار کول دا الحاف دے. په دے معنی سره
 د مخکیش جمله سره هم مناسب شته دے هغه دا چه دوی
 خپل فقر او د هغه آثار ولے نه ټپکاره کوی ؟ ځکه چه دا الحاف
 دے او دوی د الحاف نه عیان مچ ساتی.

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۴۲﴾

یہ دوی باندے او نہ یہ دوی غمزن کیڑی۔

وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ، دا جملہ دا تاکید ترغیب
د انفاق د پیارہ دہ۔ او فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ، ہم ترغیب دے یہ
یہ حصول د اجر او ثواب سرہ یعنی اللہ تعالیٰ ستا سو یہ انفاق
باندے عالم دے نو ہنہ ثواب د چا نہ ضائع کوی۔

۱۴۲: یہ دے آیت کنس شپرمہ خیرہ دہ چہ متعلق دہ د انفاق
فی سبیل اللہ سرہ او مراد د دینہ تعیم د اوقاتو او د احوالو
د انفاق دے۔ او یہ آیت کنس بشارت آخریہ دے د پیارہ
د انفاق فی سبیل اللہ۔

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ، آیت عام دے او ترغیب دے
تعیم د اوقاتو او احوالوتہ د ضرورت او حاجت منا سب۔
او ابن جریر او قرطبی و ثیلی دی چہ دا آیت د ہنہ کسانو
یہ بارہ کنس دے چہ د جہاد د پیارہ اسونہ تیار ساق او ہنہ د
شیے او د ورخے سریگی او کلہ پتہ او کلہ بشکارہ وی۔ نو یہ
حدیث د۔ بخاری کنس را غلی دی چہ د ہنہ اسونو مریدل
یہ گیاہ وغیرہ او یہ او یو سرہ او د ہنہ خشنہ او واپہ بول
یہ یہ ورخ د قیامت یہ میزان د حسنا تو کنس اچول کیڑی۔
بِالْبَيْلِ وَالتَّهَارِ، یہ دے تعیم کنس اشارہ دہ چہ تخصیص
د یو شیے ریکہ د جمعے شپہ یا د مری د خیرات د پیارہ اولہ
یا دویمہ، دریمہ شپہ وغیرہ) خاص کول بدعت دے۔
او د لفظ اللیل یہ مخکنس را و رلو کنس اشارہ دہ چہ د شیے
صدقہ ورکول د ورخے د صدقہ ورکولوتہ افضل دہ۔

سِرًّا وَلَا نِيَّةً، د حالاتو سرہ مناسب کلہ پتہ صدقہ او کوی
او کلہ بشکارہ چہ ریاء، مَن او اذی پکنس نہ وی۔ دلہ لے
ہم سِرًّا مخکنس را و رلو دلیل دے چہ پتہ صدقہ غورہ
دہ د بشکارہ نہ حکہ چہ یہ بشکارہ صدقہ ورکولوتہ احتمال
د ریاء او سمعت زیات وی۔

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ

هغه کسان چه خوری سود ته به پاسیدی د قیوونو ته

إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ

مگر پشان د پاسیدلو د هغه چاچه کله وکړی دی

الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَيْمَنِ ذَٰلِكَ

هغه شیطان (سرکش پیری) د وچ د لیونتب ته دا په دے وچ سره

بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ

چه یقیناً دوی دای یقیناً خرڅول

مِثْلُ الرِّبَا وَأَخْلَسَ اللَّهُ الْبَيْعَ

پشان د سود دی او حلال کړی دی الله تعالی خرڅول

وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ

او حرام کړی دے سود نو هغه څوک چه راغی هغه ته

مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَىٰ فَلَهُ

وعظ د طرف د رب د هغه ته نو منع شو نو ده لره

مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ

هغه ده مخکې تیر شوی (پاډ کړی دے) او معامله دده سیار لے شو دے الله تعالی ته

فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ، دَاجِرَاءُ دَ الَّذِيْنَ حُكِّه

چه هغه متضمن دے معنی د شرط او علت لره.

یعنی دغه اتفاق علت دے د پاره د اجر عند الله.

او لفظ د عند الله دلالت کوی په عظمت د دے اجر

باند دے. او ذکر د أَجْرُهُمْ ثبوتی جزاء ده او لا خوف آه

په سلبی جزاء ده.

وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

او جو کوئی توبہ کرے اور پھر واپس گمراہ ہو جائے تو وہ کسان اور والادی

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۴۵﴾

دوی بہ یہ ہفت کیں ہمیشہ وی -

۲۴۵۔ خلاصہ کدریم باب :- کہ دے آیت تہ تر ۲۸۳ یو کدریم باب دے یہ دیکش اول زجر او تخویف دے ہفتہ ریا کو تو کو تہ چہ ہفتہ ریا حلال کنری ۔ بیا یشارت دے یہ صفات تو ایمان او کعبادت بدنیہ او مالیہ عکہ چہ دغہ صفات کا اہل ریا سود والو تہ دی ۔ بیا متع دہ کدریا تہ مؤمنانولرہ یہ آیت ۲۸۳ ۲۸۴ کیں ۔ او ترغیب دے یہ قرضدارری کیں ترے معاملہ کولوتہ سرہ کتخویف تہ یہ آیت ۲۸۴ ۲۸۵ کیں بیا یہ آیت کمدائینہ کیں ذکر کادابو دے کپارہ کدفعہ کاختلاف او فساد یہ مالی معاملہ تو کیں ۔ لکہ چہ سود سبب کفساد دے ۔ دارنگ کدغہ آدابوتہ خلاف کول ہم سبب کفساد دے ۔ دایہ دوہ آیتوتو کیں کدری ۲۸۴ ۲۸۵ ۔

رابطہ ہرکلمہ چہ اتفاق فی سبیل اللہ تہ ترغیبات ذکرشول تواوس متع ذکرکوی کحرام مال کتہلوتہ یہ طریقہ کدریا سرہ ۔ دے کپارہ چہ اتفاق کول کحیث مال تہ ہیچ فائدہ نہ ورکی لہ اتفاق سرہ مال کمیری او یہ ریا سرہ ریا تیری نوکدوی یہ مینہ کیں مناسبت کتضاد دے ۔ تواول سبب کبرکاتو دے او دویم سبب کبے برکتی دے یہ دنیا او آخرت کیں ۔

لہ یہ منعکش آیت کیں یشارت آخرویہ ذکرشو یہ عمل صالح باندے چہ اتفاق شرعی دے تو یہ دے آیت کیں تخویف آخروی دے یہ ناکارہ عمل چہ ہفتہ ریا دہ ۔

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا، دامتقل کلام دے عکہ چہ کما قبل تہ مخالف دے ۔ کہ دے وجہ تہ یہ ماقبل یے تہ دے عطف کرے ۔ کاکل (خوراک) تہ مراد حاصلول دی کحرام مال

دریا پہ طریقے سرہ - لیکن خوراک کدگیا دارواہم اولویٰ مقصد کد
 دے دے وجے نہ یئے اکل ذکر کرو۔ او اشارة دہ قباحۃ دریا والوتہ
 چہ دوی کار صرف خیلہ خیتہ ساتل دی اودا مقصد خودکھناور
 ہم وی۔ الزلیہ ریا پہ لغت کد عربو کین اوچتوالی اوزیادت نہ
 وٹیلہ شی لکہ زبٹ یہ سورۃ حج مہ کین۔ او یہ شرع کین ریا
 دودہ قسمہ دہ۔ اول ریا کد تسبی (قرض) اودویم ریا زیادت عوض
 اول قسم خویہ جاہلیت کین دیر مشہور ووجہ چالہ قرض مال
 ورکری اوبیا ہرہ میاشت یا کال پہ تیریدلوسرہ پہ ہغے
 پسے مقدار زیاتوی لکہ چالہ سل روپی قرض ورکری اومیاشت
 پس ترینہ خوروی کد پاسہ سل غواری۔ دارک پہ دے زمانہ
 کین دیتکو نوسرہ معاملہ کول چہ کد ہغوی سرہ تقد مبلغ کیردی
 او ہغوی ورلہ بیا میاشت یا کال وغیرہ پس اضافہ ورکوی۔ یا کد
 ہغوی نہ قرض مبلغ راواخلی تو بیا ہغوی وریاندے مبلغ زیاتی
 کوی یعنی سود ترینہ اخلی۔ دویم قسم (یعنی ریا کد زیادت) مثلاً
 کد غمودانے یومن ورکوی اوبیا کد ہغے پہ عوض کین ترینہ
 دودہ متہ اخلی اگرچہ پہ ردی اوکرہ کین فرق وی تودا پہ
 حدیث مشہور سرہ حرام دی چہ پہ ہغہ حدیث کین شیر
 اجناس ذکرکری دی چہ دانہ برابروی کدیو بل سرہ اولاس
 پہ لاس بہ وی۔ تور تفصیلی احکام کد سود کد احادیث وافقہا
 پہ کتا یوتو کین معلومیدے شی۔ او یہ حدیث کد ابن عباس
 رضی اللہ عنہما کین شتہ دے چہ دریا آیت کد قرآن پہ آیتو
 ربیعہ کد احکام کین کد نزول پہ لحاظ سرہ آخری دے۔ او قرآن
 کریم کد دے ذکر پہ سورۃ روم ۳۴ کین کریگا ہلتہ مفسرینو
 لیکلی دی چہ شوک چالہ ہدیہ (تحفہ) ورکوی اونیت کد
 زیاتوالی کوی تودا ہم سود دے۔ دارک دایئے صفت کدیہودیا
 ذکرکری دے پہ سورۃ نساء ۱۱۱ کین۔ او مؤمنان پئے منع
 کری دی پہ سورۃ العمران ۷۵ کین۔

لا یَقُومُونَ، ابن عباس رضی اللہ عنہما، سعید بن جبیر، قتادہ

او د مجاہد نہ نقل دی چہ د دینہ مراد قیام دے د قبرونو
 نہ پہ ورخ د بعث بعد الموت کنس او تائید د دے د ابن
 مسعود رضی اللہ عنہ قرائت دے چہ پہ ہن کنس یوم القیامۃ
 ذکر دے۔ پہ دے معنی سرہ دا تخویف دے۔ او د ابن
 عطیہ نہ نقل دی چہ دلتہ قیام پہ معنی مجازی سرہ مراد
 دے یعنی ژوند تیروں د دوی پہ دیر حرص د مال سرہ۔
 او خان سترے کول او تریخ او سترے ژوند تیروں د
 دوی د لیونو پیشان۔ یعنی دے د مال لیونے دے سروالے
 او بروالے گرنجی۔ نو پہ دے معنی سرہ د سود والو بد حالی
 مراد دہ پہ دنیا کنس۔ غورہ پہ دیکن اول تفسیر دے دویم
 پکن صرف د تاویل پہ طور سرہ دا خلیل لے شی۔

إِلَّا كَمَا يَقُولُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ، خبط پہ اصل کنس
 داسے وھلو تہ وٹیلے شی چہ پہ ہن سرہ گپ وڈ شی۔ او پہ
 عرف کنس گپ وڈ کیدلو د ٹک رفتار تہ وٹیلے شی۔ او د
 شیطان نہ مراد سرکش جنی دے۔ او پہ دیکن دودہ
 احتمالات دی۔ اول دا چہ اللہ تعالیٰ قدرت ورکری شیطان
 جنی لره پہ یو انسان باندے تر دے پورے چہ د ہن
 انسان دماغ او حواس خراب شی نو هغه تہ مجنون وٹیلے
 شی۔ ابو حیان وٹیلی دی چہ د دے عقلی مانع نیشته۔

دویم دا چہ اللہ تعالیٰ پہ انسان کنس گپ وڈ کیفیات پیدا کری
 او نسبت لے شیطان تہ مجازاً یا تشبیہاً وی۔

مِنَ الْمَيْمَنِ، پہ دیکن د مفسرینو دودہ اقوال دی۔ اول دا
 چہ دا متعلق دے پہ یَتَخَبَّطُهُ پورے د پیارہ د دفع کولو د
 وھم۔ او وھم دا دے چہ تخبط پہ معنی مجازی سرہ دی
 یعنی اغواء گناھونہ خائستہ کول دی۔ نو مِنَ الْمَيْمَنِ سرہ
 دا وھم لرے شو او پہ دے معنی سرہ مراد د مس نہ
 تسلط د جنی شیطان دے پہ انسان باندے یعنی د انسان
 پہ بدن کنس داخل شی نو د هغه پہ حواسو او دماغو باندے

اثر اوکری۔ قرطبی وائی چہ دا آیت دلیل دے کہ ہنہ چاہے
 رد کیں چہ پہ انسان یاندے کہ پیریانو کہ راتلوونہ انکار کوی
 اوہل دلیل کہ دے صحیح حدیث دے چہ الشیطان یجری من
 الانسان مجری الدم (شیطان کہ انسان پہ ہنہ رگو تو کیں
 مگر عی چہ پہ کو موکیں وینہ چلیبری) رتا ویلوتہ کول معنز لو
 مسلک دے) زمخشری معتزلی ہم وئیلی دی چہ ما کہ دے
 پیریانو پہ یا رکیں دیر واقعات لیدلی دی چہ کہ ہنہ انکار
 کول کہ مشاہداتونہ انکار کول دی۔ دویم قول دادے چہ دا
 متعلق دے پہ لا یقومون پورے اومس نہ مراد جنون دے
 تو بنا پہ تاویل کہ ابن عطیہ یاندے کہ جنون نہ مراد تشبیہی
 جنون دے۔ لیکن بنا پہ اول تفسیر یاندے ابو حیان پہ دے
 (تعلق پہ لا یقومون پورے) یاندے پہ دہ طریقو سرہ رد
 کریں دے۔ اولہ طریقہ دادہ چہ پہ قیامت کیں جنون حقیقی
 پہ خلقو یاندے نہ راغی۔ او دویمہ طریقہ دادہ چہ کہ الاستثنائہ
 نہ روستو یولفظ کہ ماقبل کہ استثناء سرہ تعلق نہ شی لرے
 مگر ہلہ چہ کہ توابعو کہ استثناء نہ وی او دلتہ خود اسے نہ کہ۔
 ذلک یا کھم قالوا انما البیع مثل الزیوہ پہ ذلک سرہ اشارہ
 دہ دغہ قیام مخصوص نہ چہ عذاب دے یا قیاحت کہ شان
 دے۔ یا ذلک اشارہ دہ حور اکب کہ زیوانہ۔ یعنی مال کہ زیوا
 کہ دے وچے نہ حوری چہ حلال یٹے گنری۔ او حاصل کہ قول
 کہ دوی دادے چہ بیع اور زیوا یوشان دی پہ دوار وکیں ریاتہ
 فائدہ حاصلیری۔ یعنی ریاتوالے پہ وخت کہ رارسیدلو
 کہ بیٹے کہ قرص کیں رکہ چہ دا عادت دے کہ سود والو پشان
 کہ ریات ثمن اخستلو پہ اول کہ عقد کیں۔ دلتہ مقصد کہ دوی
 تشبیہ کہ زیوادہ پہ جواز کیں کہ بیع شرعی سرہ نو جملہ یٹے
 برعکس او وئیلہ کہ دیرے مبالغہ کہ پیارہ۔ او دا تشبیہ صریح دلیل
 دے چہ دوی زیوا حلال گنری اور زیوا چہ حوک حلال گنری
 نو ہنہ صریح کافر دے۔ کہ دے وچے نہ معلومہ شہوہ چہ دغہ

عذاب (لا یقومون آہ) دے کا قرآنو دے پیارہ دے ۔

وَ أَحَدَ اللَّهِ الْبَيْعَ وَ حَزْمَ الرِّبَا ، دَا ذَ اللَّهِ تَعَالَى دَ طَرَفَ نَه دَ
 هَعُو دَ قَوْلَ رَد دَ یَعْنِی دَ تَحْلِيلِ اَوْ تَحْرِیمِ اِخْتِیَارِ اللَّهِ تَعَالَى
 سِرِّہ دَ اَوْ هَعُو دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ D
 دِی چہ دا دلیل دے چہ دَ نَصِ یہ مَقَابِلَہ کیں قِیَاس جَا نَز
 نہ دے ۔ اَوْ فَرْقَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ D
 کیں پورہ واضح دے ۔ بَعْضُو دَ ثَبَلِی دِی چہ دَا هَم دَ کَا فِرَانُو
 کَلَام دَ دَ چہ دَ اللَّهُ تَعَالَى یہ فَرْقِ بَانَ دَ دَ دَ دَ دَ D
 کولہ ۔ دَا یَی بِل کَفَر دَ دَ چہ سِرِّہ دَ عِلْم نہ یہ حِکْم دَ اللَّهُ
 تَعَالَى بَانَ دَ مَسْخَرِی کوی ۔

فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ ، مَوْعِظَةٌ تَانِیْثِ حِکْمِ دَ
 دَ دَ دَ دَ دَ دَ دَ D
 مَوْعِظَہ نہ مراد قرآن دے اَوْ وَعِیدِ اَوْ تَحْرِیمِ دَ رِبْوَا دَ دَ
 دَا مَخْتَلَفِ اقْوَالِ دِی لَیْکِن مَقْصِدِ یَی دَ دَ D
 مَتَعَلَقِ دَ دَ یہ جَاءِ پورے یَا صِفَتِ دَ مَوْعِظَہ دَ D
 تَقْدِیرِ سِرِّہ لَیْکِن چہ دَوَارَہ حَالَتُو کیں عِظَمَتِ دَ D
 وَعِظَ تَہ اِشَارَہ دَہ اَوْ یہ لَفْظِ دَ رَبِّ کیں اِشَارَہ دَہ چہ اللَّهُ
 تَعَالَى دَ خِیلُو بِنْدَ کَا نَوَاصِلَاحِ کوی یہ دَ دَ حِکْمِ سِرِّہ نَوَ
 قَبْلُولِ یَی ضَرُورِی دِی ۔

فَأَنْتَهَى ، تَابِعَ شَيْءٍ دَ نَهَى ، تَوْبِہ کَرِیْ دَ مَعَامِلِ دَ رِبْوَا نہ
 اَوْ دَ هَر حَرَامِ کَسْبِ نہ ۔ اَوْ اِبْنِ کَثِیرِ دِلْتِہ حَدِیْثِ دَ زَیْدِ
 بِنِ اَرْقَمِ رَضِیَ اللَّهُ عَنْہُ دَ کَرِ کَرِیدِی دَ چہ هَعُو دَ یُو زَنَانِہ
 نہ یُو وِیْنِزَہ یہ قَرْضِ یہ اِتَہ سَوَہ دَر هَمَہ (رَوِیْ)
 اِخْسَٹِلَہ وہ ۔ یَا یَی یہ هَعُو زَنَانِہ بَانَ دَ دَ قَرْضِ دَ نِیْیَہ
 نہ مَخْبِیْثِ یہ تَقْدِیرِ یہ شَیْءِ سَوَہ دَر هَمَہ خَرِجَہ کَرِہ ۔
 نَوَ عَائِشَہ رَضِیَ اللَّهُ عَنْہَا هَعُو زَنَانِہ تَہ اَوْ ثَبَلِی چہ تَا
 کَوْمِ خَرِجُولِ اِخْسَٹِلِ کَرِیدِی نَوَ دَا دِیرِ نَا کَارَہ کَارِ دَ
 اَوْ زَیْدِ بِنِ اَرْقَمِ رَضِیَ اللَّهُ عَنْہُ تَہ یَی خَیْرِ وِرْکُ وِجَہ کہ

توبہ دے اور تکرہ تو اللہ تعالیٰ یہ ستا جہاد باطل اوگر خوی۔
 نو بیا ہفتہ زناتہ زید بن ارقم رضی اللہ عنہ تہ ہفتہ
 دودہ سوہ درہمہ معاف کرل۔ نو عائشہ رضی اللہ عنہا دا آیت
 اولوستلو۔ اشارہ دہ چہ آیت ہر فاسد عقد تہ شامل دے۔

کَلَّهَ مَا سَلَفَ، کد سلف تہ مراد ہفتہ عمل کد رباو دے چہ مخکین
 کد تحریم تہ یا کد نزول کد دے آیت تہ چاکریدے تو کد ہفتہ کناہ
 پہ ہفتہ باتدے نیشستہ۔ یا مراد دادے چہ کوم قرض پہ طور
 کد رباو اسرہ مخکین کد توبے تہ یے ورکھے و نور و ستو کد توبے تہ
 بہ صرف ہفتہ قرض واپس اخلی سود بہ ورپسے تہ اخلی۔

وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ، کدہ یہ ضمیر کین ثلور اقوال دی۔ اول داچہ دا
 راجع دے منتہی تہ (متع کید وکی تہ کد سود تہ) او امر تہ مراد
 تول امور کد ہفتہ دی یا صرف امر کد رباو کد ہفتہ دے چہ سیارے
 شویدے اللہ تعالیٰ تہ یہ جزاء او حساب کین۔ یا پہ معافی کولو
 او سزا ورکولو کین۔ یا کدہ اجر کد وعظ کد قبولو کد وچے تہ یہ اللہ
 تعالیٰ باتدے دے (حسن)۔ دویم قول داچہ داراجع دے ماسلف
 تہ یعنی معاملہ کد تیر ثنوی عمل کد سود اللہ تعالیٰ تہ راجع دہ
 پہ عفو کولو او تاوان زائیل کولو کین۔ دریم قول داچہ ضمیر
 راجع دے خاوتد کد رباو تہ چہ پخوی ہفتہ لہرہ پہ متع کید لو
 باتدے یا واپس کیدری کناہ تہ۔ ثلورم قول دادے چہ داراجع
 دے نفس رباو تہ پہ تحریم کد اللہ تعالیٰ کین رباو لہرہ۔

وَمَنْ عَادَ، مراد داچہ واپس اوگر خوی دغہ قول تہ چہ إِنَّمَا الْبَيْعُ
 مِثْلُ الرِّبَا یعنی رباو حلال او کثری۔ عود تہ مراد صرف فعل
 کد رباو تہ دے حکم چہ صرف پہ عمل کد رباو سرہ ہمیش والے
 پہ جہنم کین تہ حاصلیری پہ سبب کد نور و خصوصو سرہ۔

فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ، معتزلہ لکہ زمخشری
 و ثیلی دی دا آیت دلالت کوی چہ فاسق پہ ہمیشہ پہ جہنم
 کین وی لیکن مخکین جواب او شو چہ دلالت مراد کد رباو حلال
 کثرو نکے دے او ہفتہ کافر دے او کد دے وجہ دادہ چہ عود

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ

کوی اللہ تعالیٰ مال دے سود اوزیاتی کوی مال دے صدقاتو

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ (۲۴۶)

او اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی دے دیر کفر کو و نی دیر گنہگار سرہ

رجوع دے اول قول تہ او دلتہ اول قول دادے چہ انما
الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا۔

۲۴۶۔ یہ دیکش تحذیر دے دے ربوا نہ یہ ذکر دے فرق سرہ
دے ربوا او دے صدقاتو یہ مینح کنس۔ او وجہ دے تقابل دا دے
چہ ربوا کوونکے صدقات تہ کوی دے وچے دے حرص دے دیر
مال نہ۔

يَمْحَقُ، محق یہ اصل کنس نقص او محو کولو و دانتولو
تہ و تیلے شی۔ محق دے ربوا یہ دے نیا کنس یہ خلو و جوہو
سرہ دے۔ اولہ وجہ دادہ چہ عاقبت دے ہفتے فقر او زوال
دے برکت دے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ عاقبت دے ہفتے زوال
دے عدالت او امانت دے ہفتے شخص دے۔ توبیا ہفتہ فاسق
شی او زہرے سخت شی۔ دریمہ وجہ دادہ چہ ہر ہفتہ
کس چہ دے ترینہ سود اخستلے دے نو ہفتہ ورتہ خیرے
کوی نو ددہ دے نفس او مال تہ برکات ختم شی۔ خلو و
وجہ دادہ کلہ چہ دے یہ خلقو کنس مشہور شی چہ
دے مالدار شویدے یہ سبب دے حرام مالو نو سرہ نو
بد معاشان، غلاگر او داکوان ہم یہ دے پسے دے نقصان
کولو کوشش کوی۔ او محق یہ آخرت کنس یہ دے جوہو
سرہ دے۔ اول قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما دے
چہ دے دے سودگر عبادت تہ قبلیری۔ دویم دا چہ یہ
دے باندے گناہ او عقوبت پاتے شی او مال یہ ترینہ
زررہ ہلاک شی۔ دریم دا چہ نیکان مالدار بہ دے
فقراؤ تہ دے سوہ کالہ روستو جنت تہ داخلیری نو

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

یقیناً هغه کسان چه ایمان لے راوے دے او علونه نیک کړی رمطابق د دوی سره

وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ

او پابندی کوی د مانجه او ورکوی زکوٰۃ دوی لره

په حرام مال سره مالدار شوی کسان خو به بیر ووستو وی -

وَيُزَيِّنُ الصَّدَقَاتِ، ارباء زیاتی کولوته وئیلے شی داهم په دنیا او آخرت دواړو کټن شته او دایه ضد د هغه امور وکټن دی چه په محق کټن ذکر شول (الباب) او ابن کثیر وئیلی دی چه محق دادے چه هغه مال دده بالکل واخلی یا یے د برکت د هغه ته محرومه کړی یا رولک او غرق کړی دغه شخص لره په دنیا کټن او عذاب ورله ورکړی په آخرت کټن. او ددے پشان په سورة روم ۳۱ کټن هم دی -

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ، ابن کثیر وئیلی دی چه د دینه مراد کافر دے په زړه سره او هغه چه گناهکار وی په وینا او په عمل کټن. او وجه د مناسبت داده چه سود کوونکے په تقسیم د الله تعالی یا ددے رضایت دے او په شرعی کسب یا ددے اکتفاء نه کوی او کوشش کوی چه په باطله طریقے سره مالونه حاصل کړی نو ددے منکر دے د نعمتونو د الله تعالی نه او کنه کار ددے په خوراک د مالونو د خلقو سره په باطله طریقے سره. ابو حیان وئیلی دی چه په دیکټن اشاره ده چه ربوا کول عمل د کافرانو دے. او لفظ اثم یے د مبالغے او تاکید دپاره ذکر کړیدے. او صاحب الباب وئیلی دی چه کفار او اثم اوزان د مبالغے دی. معنی داده چه کفر کول او گناه کول دده عادت وی او دلائق ده د هغه چا سره چه د ربوا د حرمت نه انکار کوی. او بله وجه داده چه وصف د کفار راجع دے

أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ

ثواب ددی دے پہ نیز د رب ددی او تہ پہ وی ہیٹ ویرہ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۷۷﴾

پہ ددی باندے او تہ پہ ددی غمٹن کیری -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

اے ایمان والو او یریدی د الله تعالیٰ تہ

هغه چاتہ چہ ربوا کوی او حلال ہے گنری۔ او وصف د
انیم راجع دے هغه چاتہ چہ حلال ہے نہ گنری لیکن
کوی ہے۔

۲۷۷:- د تخویف نہ روستو بشارت دے او ذکر د احسن
صفاتو دے روستو د ذکر د قبیح صفاتو نہ او د دے صفاتو
تفسیر مخکین تیر شویدے۔

سوال :- ہر کله چہ یو شخص صحیح ایمان لری او پہ
قرضیت د موخ او زکوٰۃ باندے عقیدہ لری نو پہ نیز
د اہل سنت والجماعت دے د اہل الثواب نہ دے۔ نو
معلومہ شوہ چہ استحقاق د ثواب موقوف نہ دے پہ
عمل کولو باندے نو دایے ولے ذکر کریدی؟

جواب :- د اعمالو ذکر د ثواب د استحقاق د پیارہ نہ دے بلکہ
د دے وجہ نہ چہ د ہر عمل صالح د پیارہ خہ اثر شستہ
دے پہ حصول د ثواب کنس پہ خلاق د مذہب د مرجئہ
سرہ۔ نو پہ دے اعمالو سرہ زیادت د درجاتو حاصلیری
یا دخول اولاً د جنت حاصلیری (الباب)۔

او پہ دے آیت کنس ایتاء الزکوٰۃ خصوصاً د ربوا کوونکو
پہ مقابلہ کنس دے چہ ربوا والا زکوٰۃ تہ ورکوی تو معلومہ
شوہ چہ ربوا د مؤمن صفت نشی کیدے۔

وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن

اور پریردی ہغہ چہ باقی دی د سود نہ کہ چرے

کُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۲۴۸﴾

یئ تاسو مؤمنان

۲۴۸:- مخکس آیتون کیں رد و پہ عقیدہ کا خراتو چہ ریلوا
 حلالہ کتری نو اوس خطاب کوی مؤمنانوتہ۔ دارنگ قلہ
 ما سلف کیں احتمال و وچہ کوم مالوتہ د سود مخکس د تحریم
 نہ قبضہ کرے شوی دی د هغه حساب نبشته دارنگ احتمال و
 چہ کوم مقدار قبض کرے شوے نہ وی لیکن یہ ذمہ د مقروض
 کیں پاتے شی نو هغه یہ ہم جائز و۔ نو یہ دے آیت کیں دویم
 احتمال رد کوی یہ دے قول سرہ چہ و ذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا
 چہ غیر مقبوض مال د ریلوا حلال نہ دے هغه پریردی۔
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ، یہ خطاب سرہ تیزی و رکول
 مقصد دی یہ راتلونکی حکم منلو سرہ۔ او تقویٰ پہ امر سرہ
 ذکر کولو کیں اشارہ دہ چہ د ریلوا مال پرینودل د حان د یا
 سبب د وقایت (بچکیدلو) اوگر خوئی د اور د جہم نہ۔ ما بقی کیں
 دہ احتمال دی اول هغه مال چہ یہ ذمہ د مقروض یا تہ
 د ریلوا مال تہ باقی پاتے شوے وی۔ دویم د دینہ مراد د ریلوا
 هغه نورے طریقے دی چہ یہ عام ملکون کیں جاری دی۔
 اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، دا شرط د تاکید د پارہ دے۔ او د مقائل تہ
 روایت دے چہ اِنْ یہ معنی د اذ سرہ دے یا پہ اول خطاب
 کیں ایمان د ژبے مراد دے او پہ لفظ مؤمنین کیں ایمان د ژبے
 مراد دے۔

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ

نو کہ چرے او نکرو تاسو دا کار نو خبر شی یہ جنگ سرہ

مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ

د طرف د الله تعالیٰ او د رسول د هغه تہ او کہ چرے تاسو تو یہ او کرہ

فَلَکُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِکُمْ لَا تُظْلَمُونَ

نو تاسو لرہ اصل د مالو تو ستا سو دے تاسو یہ ظلم نہ کوئی

وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿۲۷۹﴾

او نہ یہ تاسو باندے ظلم کید لے شی۔

۲۷۹۔ یہ دیکھیں تخویف شدید دے ہفہ مسلما ناتو تہ
چہ د تحریم تہ روستو رلوا کوی۔

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا، مراد د فعل نہ ترک دے یعنی پر بخود
د مابقی د رلوا او دارنگ پر بخود د نفس رلوا کولو تہ
ہم شامل دے۔ او امام رازی و ثیلی دی چہ مراد دا دے
چہ تاسو اقرار نہ کوئی یہ تحریم د رلوا باندے۔

فَأْذَنُوا، د اذن نہ مراد علم دے یا استماع دہ یعنی
خوب کیخود دل۔

بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ، دا کہ یہ بارہ د کافرا نو کیں وی
چہ رلوا حلال گنری نو مراد دا دے چہ د دوی سرہ
قتال کول پکار دی یہ حکم د الله تعالیٰ او د رسول د ہفہ
سرہ۔ او کہ دا یہ بارہ د مؤمنانو کیں وی نو مراد د دیتہ
مبالغہ دہ یہ زور نہ ورکولو کیں۔ او مراد دا دے چہ مسلمان
بادشاہ لہ پکار دی چہ د ہغوی سرہ جنگ او کری پشان
د باغیانو۔ بَحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ، کیں لفظ د حرب نکرہ دہ
او نسبت الله تعالیٰ تہ د مبالغہ او د تاکید دے یہ دے
جنگ کیں۔ او حرب الله یے نہ دے وئیے حکم چہ یہ ہفہ
کیں احتمال دو د اضافت کولو مفعول تہ او حال دا دے چہ

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ

او کہ چرے وی قرضدارے تنگسیا والا نولازم دے پہ تاسو بانہ ے مہلت و رکول

مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ

وخت د مالدارے ته او خیراتی کولر معاف کول عورہ دی

لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

تاسو لره که چرے تاسو علم لری

دلته حرب دے د طریق د الله تعالیٰ نه او په دیکس ډیر تاکید دے۔ وَرَسُولِهِ، حرب د رسول په ژوند د هغه کس قتال کول دی پخپله او روستو د وفات د هغه نه قتال کول دی په حکم د سنت د هغه سره۔ وَإِنْ تَبْتِمُ فَلَکُمْ رُغُوشٌ أَمْوَالُکُمْ، دا ترغیب دے تو په کولو ته د هر قسم رڼوا نه۔ تفصیل د تو په قرطبی لیکل دے هغه دا دے چه دده په لاس کس مال د رڼوا موجود او معلوم وی او د چانه په چه اخستلے وی نو هغه هم حاضر وی نو هغه ته دے واپس ورکړی او که حاضر نه وی نو هغه دے را او غواړی۔ او که هغه د ژوند نه نا امیده شی نو تصدق دے او کړی په هغه مال سره۔ دارنگ دا حکم د هر هغه مال دے چه په ظلم او حرامه طریق سره حاصل کړے شوی وی۔ رُغُوش جمع د راس ده اصل مال مراد دے چه د رڼوا د پاره یی ورکړے وی۔ لَا تُظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ، اوله صیغه د معلوم ده او مفعول یی پتا دے یعنی الغریم المقروض (تاسو په قرضداري باندے ظلم نه کوئ) یعنی د راس المال نه به زیات نه غواړی۔ او لَا تُظْلَمُونَ، صیغه د مجهول ده یعنی په تاسو په ظلم نه شی کیدے په نقصان د راس المال سره یا په تال متول کولو سره۔ په اوله جمله کس ظلم په معنی د زیادت دے او په دویمه کس په معنی د نقصان باندے دلالت کوی۔ نو معلومه شوه چه

لفظ ظلم پہ اصل لغت کتب شریک دے پہ زیادت او نقصان
دواړو کتب -

۲۸. په دے کتب د خاوندانو د قرض د پاره یو ادب دے اودا
معطوف دے پدې قول باند دے چه فَلَكُمْ رُءُوسُ اَمْوَالِكُمْ، یعنی
خاوند د قرض د پاره حق دے د طلب کولو د قرضداري ته فی
الحال په دے شرط چه د هغه د ادابولو وس رسیدی او که
د هغه د ادابی ئے وس نه وی نو خاوند د قرض دے هغه له
هغه وخت مهلت ورکړی - قرطبی د ابوهریره رضی الله عنه او
د حسن او د عامر موفقیهاؤ قول ذکر کړی دے چه دا آیت عام دے
هر تنگ دست شخص ته که د ربوا په باره کتب وی او که نور قرضونه
وی - گان، د اتمام دے او په معنی د وجد او وقع سره دے نو دا
صرف فاعل غواری - او کوفیا نو ویشلی دی چه د اکان ناقصه دے
او خبری ئے پتې دے چه لفظ د عزیزاً دے - او مُحْشَرَةً (تنگوالی) د
حال دے په سبب د نیشتوالی د مال سره - فَنظَرَةٌ، د دے مبتداء
پتنه ده یعنی قَالُوا حَبِّ، یا خبری ئے پتې دے یعنې فَعَلَيْكُمْ نَظَرَةٌ،
او نظره په معنی د انتظار او مهلت ورکولو دے - إِلَى مَيْسَرَةٍ،
دا د یسره اخستل شوی دے - او مراد د دینته وخت یسار (مقابل
د اعسار) دے - او مراد ترینه حصول د دومره مال دے چه
په هغه سره هغه قرضه ادا کولے شی - بِإِثْرِهِ مالداري مراد ته ده -
وَإِنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ، إِنْ تَصَدَّقُوا په تاویل د مصدر سره
مبتداء ده او په دیکتب دوه اقوال دی - اول قول دا چه د دینته
مراد مهلت ورکول دی او تصدق ئے ورته د ترغیب د پاره
ویشلے دے - دویم دا چه مراد د دینته قرض معاف کول دی
قرضداري ته اودا دلیل دے چه قرضه معاف کول قرضداري
ته صدقه ده - خَيْرٌ لَّكُمْ، ته مراد دا چه غوره دے په نسبت
د مهلت ورکولو او وجه د خیریت (غوره والی) ئے داده چه دا
سبب د بنه تعریف کولو دے په دنیا کتب او سبب د لوئ
ثواب دے په آخرت کتب - إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ، دا شرط قید دے

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَىٰ

اد دیرہ او کپڑی دداسے درخ نہ چہ او بہ گرجوئے شی تاسو پہ ہغہ کبیں

اللَّهِ تَوَفِّيْ كُلَّ نَفْسٍ مَّا

اللہ تعالیٰ تہ بیا بہ پورہ ورکپے شی ہر نفس تہ بدالہ د ہغہ

كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

عمل چہ دہ کپے دی او پہ دوی باندے ہیغ ظلم نشی کیدلے ۔

دپارہ د خیریت یعنی فرق د بنہ او بد پہ علم سرہ معلومید۔
یا دا شرط صرف د ترغیب دپارہ دے ۔ او تعلمون نہ
مراد صرف معنی مصداری دہ یعنی کہ تاسو علم والا یئ۔
یا ئے مفعول پت دے یعنی فضل التصدق علی الانظار
کہ پوہیریئ پہ غورہ والی د تصدق سرہ پہ مہلت ورکولو باندے
۲۸۱: یہ دے آیت کبیں تخویف آخروی دے دپارہ د
رغبت د عمل کولو پہ تیر شوئے احکا مو باندے او خصوصاً
دربوا نہ بچکیدل او د تنکد ست سرہ گزارہ کول پہ مہلت
ورکولو یا پہ تصدق کولو سرہ ۔

يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ، يَوْمًا تَه مَخَكِينَ عذاب او حساب
لفظ پت مراد دے ۔ اور رجوع الی اللہ نہ مراد پیش کیدل
دی دپارہ د سوال ، حساب او میزان ۔ الی اللہ لفظ دلیل دے
چہ یہ ہغہ ورخ د اللہ تعالیٰ تہ سیوا بل خائے د پت آھی
نیشہ او باد شاہی ہم پہ ہغہ پورے خاص دہ ۔ او د اکثر
مفسرینو پہ نیز د دے یوم نہ مراد د قیامت ورخ دہ ۔
ثُمَّ تَوَفِّيْ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ، د پیش کیدلو نہ روس تو
جزا او سزا دہ د دے وچ تہ ئے ثم ذکر کرو ۔ او تفصیل
د توفی پہ سورہ زلزال ک، کبیں دے ۔ قرطبی و ثیلی
دی چہ ماکسیت دلیل دے چہ دارو مدار د جزا او سزا
پہ عقیدہ او اعمالو باندے دے ۔ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ،

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ

اے ایمان والو ہر گلہ چہ معاملہ کوئی تاسو

بِدَايْن إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاصْتَبُوا

یہ قرض سرہ تر نیت مقرر پورے نو اولیٰ کی ہخہ

وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ

اد لیکل د اوکری یہ مینخ ستا سو کتب لیکونکے یہ انصاف سرہ

وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا

اد انگار د نہ کوئی لیکونکے د لیکو نہ لکھ چہ

عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلَأِ

خود نہ کرے دہ دتہ اللہ تعالیٰ نو لیکل د کوئی اد املاء د کوئی

الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلِيَتَّقِ اللَّهَ

ہخہ خوک چہ یہ ہخہ باندے قرض دے او ویرہ د کوئی د اللہ تعالیٰ نہ

رَبَّهُ وَلَا يَبْخُسَ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ

چہ رب ددہ دے او کیے د نہ کوئی د ہخہ نہ ہیخ خیز نوکھ چرے

كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَافِيًا

دی ہخہ کس چہ یہ ہخہ باندے قرض دے بے عقلہ

أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ

یا کسزوری بدن والا یا طاقت نہ لری چہ املاء اوکری

دلته لفظ د ظلم کسی اوزیاتی کولو د وارہ تہ شامل دے۔
او مناسبت د دے آیت د مخکس سرہ دادے کہ تاسو
غواہی چہ اللہ تعالیٰ دے مونہ سرہ پہ ورخ د حساب
باندے آسانہ معاملہ اوکری نو تاسو ہم پہ دنیا کس د

هُوَ قَلِيلٌ مِّلْ وَلِيَّةٌ بِأَلْعَدُّ ط

هغه نولملاء وادکری مختیار د هغه په انصاف سره

وَأَسْتَشْهِدُ وَاشْهَيْدَ يَنْ مِنْ رَجَالِكُمْ

اد گواهان طلب کوئ دوه گواهان د نارینو ستاسو

فَإِنْ لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ

نو که چرې نه دو سړی نو یو سړی

وَأَمْرًا ثَنِ مِّنْ تَرْضَوْنَ مِنْ

اد دوه زتان (د شهادت ادکری) د هغه چا نه چا تاسو خوځوئ هغوی د

الشَّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ أَحَدُهُمَا

گواهی کوونکی نه که هیریدل اوکری د یو د دے دواړه

فَتُذَكَّرَ أَحَدُهُمَا الْآخَرَىٰ وَ

نو یاداشت به ورکری یو هغه بل ته او

لَا يَأْتِ الشَّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا

انکار د نه کوی گواهان که چا او بللے شی د پاره د گواهی

وَلَا تَسْمَعُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا

او ځان مه سترې کوئ د لیکو د هغه نه که لږ دی

الله تعالیٰ د بندگانو سره آسانه معامله اوکړې - د امام بخاری په روایت کتب دی چه دا په نزول کتب د قرآن کریم آخری آیت دے - او په بل روایت د ابن عباس رضی الله عنهما کتب دی چه دا آخری د ما انزال الله دے لیکن جبرئیل علیه السلام اوئیل چه دا د دوه سوه اتیا آیت نه روستو کیږده - بیا اختلاف دے چه نبی صلی الله علیه وسلم د دے

۲۸۲ ربط لے :- ہر کلمہ چہ امر او شو پہ اتفاق فی سبیل اللہ او پہ ترک دے ریواسرہ تو پہ دوار و کتب و ہم وو کموالی کمال۔ تو اوس ذکر کوی حلالہ طریقہ دے ریواسرہ کمال سرہ دے طریقہ دے حفاظت تہ لے مخکین منع او شوہ دے ریواسرہ چہ ہغہ ذریعہ دے فساد دہ۔ تو اوس دے فساد تہ دے بچکید لو دے پیارہ پہ معاملہ تو کتب تو رہے طریقہ ذکر کوی۔ لے دے ریواسرہ سلم (دے یو خیز قیمت پیشگی ور کول) صورت تہ یویل تہ تیز دے دی۔ پہ ریواسرہ مخکین مال ور کوی او پہ سلم کتب ہم لیکن ریواسرہ طریقہ دہ تو اوس حلالہ طریقہ ذکر کوی۔

د آیت خصوصیت :- د آیت پہ تول قرآن کریم کتب او پد آیت دے او دیتہ آیت المدا عتہ وائی۔ بعض مفسرینو و بیلی دی چہ پہ دے آیت کتب سرہ دے رو ستو آیت تہ دے معاملہ تو پینگوشت احکام دی او موثر دے دیرش لیکلی دی۔ مفسرینو و بیلی دی چہ پہ دے آیت کتب او امر دے ارشاد دے پیارہ دی لیکن مقصد دہ دے چہ دے صرف مستحب دی بلکہ ہر کلمہ چہ گمان وی دے فساد او اختلاف پیدا کولو پہ سبب دے مخکین قرض ور کولو سرہ تو پہ دے غہ وخت کتب دا او امر دے ایجاب دے پیارہ دی او ہر کلمہ چہ گمان دے فساد او اختلاف لے وی تو رہے آیت دے رھان ذکر کوی۔ او چہ ہیچ پیرہ دے اختلاف تہ وی تو پیا لے مسئلہ دے امانت ذکر کوی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، خطاب پہ دے لفظ سرہ دلالت کوی چہ معاملات شرعیہ جاری کول ہم دے ایمان مقتضی دہ۔

إِذَا تَدَايَيْتُمْ، ہر کلمہ چہ دے تجارت تو نو دے پیارہ قرض معاملے لو لے سبب دے حکم چہ کلمہ یو انسان قہم او فراست لری پہ تجارت او صنعت یا تدایے لیکن مال و سرہ تہ وی او بل انسان سرہ مال وی لیکن پوہہ تہ لری دے تجارت کولو تو دے دوار دے تدایے پہ معاملے سرہ دے تجارت (مال زیاتی کید لو) دروازہ پیرا ستلے کیری۔ دے دے وجہ تہ معاملہ دے قرض پورے اول ذکر کوی۔ تدایے باب تفاعل دے معنی چہ یو

دبل سره معامله دقرض اوکړی برابره خبره ده که ورکوونکې د
 قرض وی او که اخستونکې دقرض وی - دارنگه که روپې پيسې
 قرض وی او مبيعې (اخيستلې شوې) نقد وی نو دپته قرض
 سودا وئيلې شي يا مبيعې قرض وی او قيمت يې نقد وی نو
 دپته سلم او سلف وئيلې شي - نو دا دواړه قسمونه د سودا
 کولو جائز دي - او بېعه دقرض په قرض يا ددې جائزه ده -
 بېاين، ددې لفظ په ذکر کولو کې ددې قائل دي - اول
 داچه هر قسم ته شامل شي که لږ وی او که ډېر وی - قيمت
 وی او که سودا وی - دويمه داچه روستو ضمير د قائلې دپته
 راجع شي - دريمه داچه تداین مجازاً اجزاء او بدلې ورکولو ته
 هم وئيلې شي - نو په لفظ ددې سره معلومه شوه چه دغه
 معنی مجازي مراد نه ده - قرطبي وئيلې دي چه دين (قرض)
 عبارت ددې دهر هغه معامله نه چه يو د عوضينو نه په هغه کې
 نقد وی او بل عوض پکې قرض وی - او ابن عاشور وئيلې دي
 چه دين مؤخر عوض ته وئيلې شي - (الي اجل، اجل په لغت
 کې هغه وخت ته وئيلې شي چه د يو خيز د انتها د پاي مقرر
 شوې وی - نو اجل دقرض ددې چه د هغه يو انتها په راتلونکې
 زمانه کې مقرر وی - مسمي، دا هغه ددې چه معين کړې شي
 په يو خاص نوم سره - نو دا دليل ددې چه نا معلومه دپته
 مقرر کول صحيح نه دي لکه لږ و نه او غوږلې شروع کيدل
 د فصل رارسيدل يا د حاجيانو واپس کيدل وغيره - لفظ
 د تدايئتم مستلزم ددې تپته لږه ليکن دلته مقصد تعين د
 هغه ووتو ددې وجه نه لفظ داجل يې هراختا ذکر کړو او تعين
 د تپته په قرض سودا کې شرط ددې - او په سلم کې ددې
 علاوه نور شرطونه هم شته - قرطبي وئيلې دي چه نه شرطونه
 دي او هغه په احاديثو کې تلوسره معلومېږي - قائلې، ضمير
 راجع ددې ددې او اجل مسمي دواړو ته په ددې امر کې -
 او ددې روستو او امر وکې د اهل علمو اختلاف ددې چه

دو جواب دیار دی اوکھ کاستحاب دیار دی۔ لیکن غور دادہ
 (لکہ چہ مخکنیں ذکر شوی دی) چہ اکثر حال تو کتب پہ یوبل
 باندے اعتماد تہ وی تو غالب گمان داوی چہ یہ داسے
 معاملہ سہرہ جگرے او فساد پیدا کیری او دفع ک فساد واجب
 دہ۔ نو دا او امر دوجوب دیار دی یہ دلیل ک روستو قول
 سرہ چہ آذنی الّا تترکوا دے او ابن عاشور ہم داسے تحقیق
 ذکر کریدے۔ تردے لفظ (فَالْتَبُوهُ) پورے پنچہ مسائل
 معلوم شول۔ اول جواز ک بیع پہ قرض سرہ۔ دویم جواز ک مسلم
 دریم اجل معین تھلورم فساد ک اجل مجہول، پنجم ایجاب لیکلو
 فائدہ :- ابن کثیر ک سوال جواب پہ طریقہ سرہ لیکلی دی چہ
 یہ حدیث ک مسلم کتب راغلی دی چہ اَنَا اُمِّیَّةٌ لَا کُتُبُ وَلَا
 نَحْسِبُ، (موترا می) (ان پرہ) اُمّت یوحساب اولیکل تہ شو
 کولے؟ جواب :- دین پہ حیثیت ک دین سرہ لیکلو تہ محتاج
 تہ دے دے وجہ تہ صحابہ کرام او اکثر ک قرآن او احادیثو
 نقل پہ حفظ سرہ کریدے۔ او امر پہ کتابت سرہ ک جزوی
 مسائلو پہ یارہ کتب دے۔ ک دے تور جوابونہ ہم پہ خیل
 مناسب محل کتب کیدے تی۔

وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ، پہ دے جملہ کتب ایجاب دے
 (واجب کیدل) ک لیکلو پہ ہغہ چا باندے چہ اہل وی ک کتابت
 نو دفع ک وہم ذہ چہ فَاَلْتَبُوهُ نو دلالت کوی چہ دابن اومدیون
 بہ پخیلہ کتابت کوی۔ حاصل ک دفع ک وہم دادے چہ حصول
 ک کتابت ضروری دے کہ دھر کاتب نہ وی اولفظ ک بینکم
 دلالت کوی چہ کتابت پہ حضور ک فریقینو کتب ضروری دے
 بِالْعَدْلِ متعلق دے پہ وَلْيَكْتُبْ پورے او عدل ہو یو
 صفت دے چہ دے ہغہ پہ سبب سرہ انسان عاں ک گناہ کبیرہ
 او دبیایا کولو ک ورکنا ہو تونہ بچ ساقی۔ او دلنہ دے لفظ
 دلالت دے دا امور داخل دی چہ زیاتے او کمے یہ نہ کوی او
 مجمل او محتمل الفاظ بہ نہ لیکلی او حق بہ لیکلی او ہیچ یو

د جائیدوتہ بہ یہ زہرہ اوپہ قلم سرہ گناہ تہ میلان نہ کوی۔ او
 د کتابت مبتی د شہادت دہ اوپہ شہادت کیں صفت د عدالت
 شرط دے لکہ روستو ذکر کیری توپہ کتابت کیں ہم شرط دے۔
 وَلَا يَأْبُ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ، د تاکید د ماقبل دے۔ امام شعبی و ثلی
 دی چہ د کتابت فرض کفائی دے کله چہ تور عادلان کاتبان
 موجود وی۔ اوچہ تور کاتبان موجود نہ وی تو بیا فرض عین دے۔
 كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ، پہ تعلق دے کاف کیں درے اقوال دی
 اول قول دادے چہ دامتعلق دے پہ آن یکتب پورے او یہ
 عبارت کیں پتوالے دے۔ معنی دادہ چہ داسے لیکل چہ یہ نشان
 دھے وی چہ اللہ تعالیٰ دہ تہ دھے علم ورکریں دے۔ دویم قول
 دادے چہ دامتعلق دے پہ روستو فلیکتب پورے۔ اور مخشری
 و ثلی دی چہ فرق پہ دوار و کیں دادے چہ پہ اول قول سرہ
 نہی (منع) دہ د امتناع د کتابت مقیدہ یعنی د کتابت معلومہ (پہ
 علم د اللہ تعالیٰ سرہ) نہ دے انکار نہ کوی۔ تو ورپسے آوٹیل
 چہ فلیکتب یعنی لیکل دے اوکری پہ دغہ کتابت مقیدہ سرہ۔
 اوپہ دویم قول کیں نہی دہ د امتناع د کتابت مطلقہ نہ توپہ
 آن یکتب یا نہ دے کلام ختم شو او بیا آئے امر اوکری چہ کتابت دے
 مطابق د علم سرہ اوکری نوزیات تاکید حاصل شو۔ دریم قول
 چہ ابن عطیہ غورہ کریں دے دادے چہ دامتعلق دے پہ لَا يَأْبُ
 پورے اوکاف د تعلیل د بارہ دے یعنی د کتابت نہ دے انکار
 نہ کوی حکم چہ اللہ تعالیٰ پہ دے کاتب یا نہ دے احسان کریں
 پہ تعلیم ورکولو د کتابت سرہ توپہ دہ یا نہ دے لازم دی چہ د
 تور و محتاجو سرہ احسان اوکری۔ اوپہ دے جملہ کیں پنچھ
 مسائل دی۔ اولہ مسئلہ داچہ پہ اہل کتابت یا نہ لیکل
 کول فرض دی (فرض کفائی یا عین) دویم داچہ پہ دے وخت
 کیں حاضریدل د دوار و طرفو شرط دے۔ دریم عدالت شرط دے
 اوخلورمہ داچہ انکار کول د کتابت نہ گناہ دے د ضرورت پہ
 وخت کیں او پنجمہ مسئلہ داچہ کتابت علم دے د علومو

شرعیو نہ حکمہ اللہ تعالیٰ خان تہ نسبت کریدے پہ طور د
احسان سرہ۔

وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ، دا ذکر د طریقہ د کتابت دے
یعنی مکتوب (رسید یا استہام) بہ د چا د طرف تہ لیکلے کیڑی۔
د وَلْيُمْلِلِ فعل ماضی پہ اصل کنس اَمَلَّ دہ او کلہ دغہ لام
پہ الف سرہ بد لیڑی نو اَمَلی استعمال کیڑی لکہ پہ دے قول
د اللہ تعالیٰ کنس فِہی کُتِلَ عَلَیْہِ بُکْرَۃٌ وَ اَصِيْلًا (فرقان) او
دلہ پہ اصل سرہ مستعمل دے او د دواہو معنی السقاء
(غورخول) د کلام دہ آورید وئی تہ د لیکلویا نقل کولویا
حفظ کولو د پارہ۔ اَلْحَقُّ کنس د حق نہ مراد دین (قرض) دے
چہ لازم دے پہ ذمہ د قرضداری باندے۔ او دا املاء متضمن
دہ اقرار د قرض او د جنس او د صفت او نیپے وغیرہ لہ۔

وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ، پد یکس دیر تاکید دے پہ اقرار کوونکی
باندے او د تاکید د پارہ ئے لفظ اللہ اورب دواہو جمع کوی
دی۔ دا اشارہ دہ علت د تقویٰ تہ چہ توحید د الوہیت د
اللہ تعالیٰ اوربوبیت د ہجہ دا علت دے د پارہ د تقویٰ د
ہجہ نہ۔ او مراد دا دے چہ انکار د وجوب د قرض او د
مقدار او جنس او صفت د ہجہ تہ اونگری۔

وَلَا يَبْخَسُ مِنْهُ شَيْئًا، دا ہم طریقہ د تقویٰ دہ۔ منہ ضمیر
حق تہ راجع دے۔ بخس مطلق نقصان تہ وئیلے شی او
خاص کر نقصان پہ طریقہ د پتولو سرہ۔ او دلہ مراد
نقصان دے پہ حق کنس پہ طریقہ د دھوکے او حیلے او
انکار وغیرہ سرہ۔ او دا معنی پہ سورۃ اعراف ہجہ کنس
دہ چہ ہلتہ ئے فرما ئیلی دی، وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَاءَهُمْ،
فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيْهًا، پہ دے جملہ کنس
ہجہ عذرونہ ذکر کوی چہ د ہجہ سرہ املاء او اقرار نشی
کیدے یا تہ قبل کیڑی۔ او پد یکس مسئلہ د نیابت ذکر
کوی۔ دلہ ئے درے عذرونہ ذکر کریدی او حرف د

اَوْچہ پہ مینخ دے دوی کیں رائے دے نو دلالت کوی پہ فرق
دے دوی باندے۔

اول عذر:- سقیہا دے۔ دے سقاہت تفسیر پہ آیت ۱۱۱ کیں
تیر شویدے دلتہ دے مفسرینو تہ مختلف تعبیرات نقل
دی مثلاً جاہل پہ امور و او پہ املاء کولو باندے، شیخہ
یا نابالغ تبذیر کوونکے دے مال او فاسد و ونکے دے دین، کم
عقل، رہنہ کس چہ دے مال پہ قدر باندے تہ پوہیری
نو تبذیر او اسراف کوی، جاہل دے دین اسلام تہ۔ دا
ابو حیان ذکر کری دی۔

دویم عذر:- اَوْ ضَعِيفًا، چہ بدن ئے کمزورے وی او
پہ بدن سرہ معذورہ وی یا دیر بیماری وی، دیر بودا وی۔
دریم عذر:- اَوْ لَا يَسْتَطِيعُ اَنْ يُمِلَّ هُوَ، عدم استطاعت
دے چاہہ والی دے وجہ تہ یا دے غیوبت دے وجہ تہ یا داچہ پہ
لغت دے کاتب باندے تہ پوہیری۔ او دا آؤ دے پارہ دے منع
دے خلودے کلہ کلہ پکین دا دودہ یا درے حالات ہم جمع
شی۔ هُوَ ضمیر ئے دے دودہ وجو تہ ذکر کرو۔ اول داچہ
دا تصریح دے پہ عدم استطاعت باندے پخیلہ۔

دویمہ وجہ داچہ دفع دے مجاز دے پہ نسبت کیں پت
ضمیر تہ۔ فَلْيُمْلِكْ وَلِيَّهُ بِالْعَدْلِ، دے وَلِيَّہُ ضمیر راجع
دے الذی علیہ الحق تہ چہ موصوف وی پہ یو دے دفعہ
صفاتو سرہ۔ او ابن جریر و ثیلی دی چہ حق تہ راجع
دے۔ وَلِيَّہُ نہ مراد ہنہ دے چہ اختیار لری دے کار
چہ ہنہ وصی (چہ ہنہ تہ وصیت کرے شوے وی)
دے سقیہ او دے وروکی دے او ترجہان دے دے چاہہ او گوئیگا۔
او وکیل دے دے لَا يَسْتَطِيعُ وَلَا دے پارہ او دے وَلِيَّہُ دے دے
وکیل شی۔ او وَلِيَّہُ قائل کہول دے سقیہ پہ خاکے باندے
دلالت کوی چہ سقیہ پہ شرع کیں محجور دے دے
تصرفاتو نہ پہ خیل مال کیں لکہ چہ پہ سورۃ النساء

کتب دی۔ بِالْعَدْلِ متعلق دے یہ قَلِيمًا پورے۔ اقرار
 د طرف د غیر نہ یہ شان د شہادت دے نو یہ دیکش ہم
 عدالت شرط دے۔ یہ دے جملہ کتب شہید احکام دی۔
 اول داچہ یہ مکتوب کتب د قرضداری اقرار لیکل ضروری
 دی۔ دویم داچہ یہ اقرار کتب تقویٰ او احتیاط واجب د
 دریم داچہ یہ ہفتے کتب ہر قسم خیانت حرام دے۔ خلوم
 داچہ یہ وخت د عذر د مدیون (قرضداری) کتب نیابت
 جائز دے۔ پنجم داچہ د نیابت اقسام وصی، وکیل او
 ترجمان دی۔ شپوم داچہ یہ سفیہ باندے شرع کتب
 د تصرفات د مال او د نفس بندیز لگول ضروری دی۔
 وَاسْتَشْهَدُوا، د قرض پور د معاملے د پارہ دہ کارونہ
 ضروری دی یو کتابت (لیکل کول) ہفتہ خوتر دے خٹے
 پورے ذکر شو۔ دویم شہادت (گواہی) اوس ہفتہ ذکر
 گوی او د دے د وار و فائدے دادی چہ ہر کلمہ نیبتہ
 روستوی نو بعضے وخت یہ انسان باندے نسیان
 راشی نو انکار او کوی۔ نو یہ دے سرہ د جانیستو د
 مال حفاظت اوشی۔ بل داچہ قرض ور کوونکی تہ معلوم
 وی زما قرض لیکل شویدے نو د زیادت مال طلب نشی
 کولے۔ او د نیبتہ تہ ہم مخکین غوبستندہ نشی کولے۔ او
 قرضداری تہ معلومہ وی چہ لیکل شویدی نو ہفتہ د
 قرض نہ انکار او روستوالے د نیبتہ تہ نشی کولے۔ نو
 د جگرے او فساد اسباب یہ لیکلو او گواہی سرہ دفع
 کیری۔ او یہ وَاسْتَشْهَدُوا کتب سین د طلب د پارہ یا
 د تاکید د پارہ دے۔ شہیدین، شہید کتب یہ نسبت
 د شاہد سرہ مبالغہ دہ یعنی داسے گواہ او گوری چہ د
 شہادت عادت لری او د ہفتے مواقع او احکام پیڑنی او د
 ہفتہ شہادت تو نہ رد کرے شوے تہ وی۔ نو یہ دیکش
 صفت د عدالت تہ اشارہ شوہ او عدد د شہادت ہم ذکر شو

چہ دودہ دی۔

مَنْ رَجَّأَ لَكُمْ، دا متعلق دے پہ وَاَسْتَشْهَدُ وَاپورے یا پہ
شہیدین پورے او صفت دے دھنہ پہ اعتبار د لفظ پت سرہ۔
لفظ رجال دلالت کوی پہ بلوغ باندے یعنی شہادت دنا بالغہ
صحیح نہ دے۔ او دا قول د اکثر اہل علمو دے۔ او لفظ د
کم دلالت کوی چہ د مؤمن شہادت شرط دے یعنی د
کافرا تو شہادت قبول نہ دے او دا مریا تو (غلاما تو)
تہ ہم شامل دے لیکن د ہغوی پہ شہادت کیں ر پہ
معاملاتو کیں) د علما د اختلافات دے۔

فَإِنْ لَمْ يَكُوكَا رَجُلَيْنِ، پہ دے یکون کیں دودہ اقوال دی
اول دا چہ کان تا قصہ دے او ضمیر تثنیہ چہ راجع دے
شہیدین تہ ہنہ اسم دے اورجلین خبر دے۔ نو حاصل
معنی دا دہ کہ خاوند د حق یا کتابت والا د غفلت د وجہ
نہ یا قصداً د یل خہ غرض د وجہ تہ دودہ سری پریردی
نو دیو سری او دودہ بنحو شہادت پورہ دے۔ یعنی د شہادت
د بنحو د پارہ عدم د سرو مطلقاً لازم نہ دی۔ او دویم قول
دادے چہ کان تامہ دے او رَجُلَيْنِ منصوب دے پہ حالیت
باندے۔ حاصل د معنی دا دہ چہ کہ دودہ نارینہ بالکل نہ
پیدا کیروی نو ہلہ بہ د بنحو شہادت تہ رجوع کیدیشی۔
ابن عطیہ و ثیلی دی چہ دا قول ضعیف دے۔ او صاحب
اللباب و ثیلی دی چہ دا داجماع تہ خلاف قول دے۔
ابن عاشور و ثیلی دی چہ اولہ معنی مراد دہ پہ ہنہ
کیں اشارہ دہ چہ اسلام زنا تہ لہ د گواہی کولو مستقل
حق ورکریدے یہ خلاف د جاہلیت د قانون سرہ۔

فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ، دا مبتداء دہ او خبری پت دے
یعنی یشہدون۔ یا ئے مبتداء پتہ دہ فالشاهد۔ او آیت
ظاہر دے پہ دلالت کولو کیں چہ د زنا تو شہادت سرہ
د سری شاہد نہ پہ مایو معا ملاتو کیں قبول دے حکم

چه داسے معاملات پہ انسانانو کیں دیر واقع کیری نو پہ
 شہادت کیں وسعت اوکریے شو۔ او ددینہ علاوه پہ سورو
 کارونو کیں د زانو پہ شہادت کولو کیں د علماؤ اختلاف دے۔
 هان پہ یارہ د هغه امور و کیں چه د زانو د علم سره
 خصوصیت لری لکه ولادت، بکارت او نور عیوب د زانو
 نو په هغه کیں اتفاق دے چه شہادت دیوازے بنحو قبول
 دے۔

مَنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ، غوره داده چه دا متعلق دے
 دَ اَشْتَشْهَدُ اُ سره نو دا قید به شامل شی ټولو شہادت
 کوونکو ته۔ د ترضون خطاب عام دے ټولو مسلمانانو ته
 او دا قید دلالت کوی چه په مسلمانانو کیں داسے خلق هم
 شته چه د هغوی شہادت قبول نه دے۔ ابو حیان او صاحب
 اللباب و ټیلی دی چه هغه کسان چه د شہادت د پاره د صحیح
 مسلمانانو په نیز خوځ وی نو هغه هغه څوک کیدلشی چه
 لاندے ذکر شوی لس صفات پکیں راجع وی۔

عَ مسلمان عَ آزاد چه غلام نه وی عَ بالغ عَ عادل
 عَ عالم په هغه څه چه شہادت کوی په هغه یا ندے عَ چه
 په شہادت کولو سره ځان له تفع نه را کاردی عَ او د ځان
 نه یے ضرر دفع کول مقصد ته وی عَ چه په دیرے
 خطایی سره مشهور نه وی عَ او په خلاف دانسانیت
 او سریتوب کارونو سره هم مشهور نه وی عَ او د دے
 او د مشهور علیه په مینج کیں کینه او دشمنی ته وی۔

اَنْ تَضِلَّ اِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرْ اِحْدَاهُمَا الْاُخْرٰى، دا په
 تقدیر د لام اجلیه سره دے یعنی لَانْ تَضِلَّ، او دا علت
 دے د امر و تان د پاره یعنی اقامت د دوو ښځو د یوسری
 په ځان د علت د وچې نه دے یعنی که د یوې ښځې نه
 هیرشی نو بله به ورته یا دوی راو په دیکیں ضلال علت
 دے د تذکر ریادولو د پاره د دے وچې نه یے فتد کر

کیں قاسببیه ذکر کریدہ) او مجموعہ بیاعت دے دے ذکر
 امرء تان دپارہ - او این حاجب یہ امالی کیں ذکر کریدی
 چہ دے عربو د لغت قاعدہ دادہ چہ ہر کلاہ دوی علت
 ذکر کوی لیکن ددغہ علت دپارہ یل علت دی نو دوی علت
 علت مخکیں ذکر کوی اور ستو علت یہ قاسرہ ذکر کوی -
 او صاحب کشاف و ثیلی دی چہ یہ دے ترتیب کیں اہتمام
 دے دے شان د تذکیر - تَضَلُّعٌ ، د ضلال معنی مخکیں یہ
 تفسیر د سورۃ فاتحہ کیں ذکر شویدی دلتہ ضلال یہ معنی
 د نسیان سرہ دے - او قرطبی د ابو عبید نہ نقل کریدی
 چہ ضلال د شہادت نہ دادے چہ یوجزء تربتہ ہیر
 شی او بل جزء ورتہ یادوی نو انسان حیران (ضال) پاتے
 شی - او چہ تہل شہادت تربتہ ہیر وی نو یہ ہفے کیں
 ضَلَّ فِیْہَا نَشِی وَثِیْلَہُ کیدے - نو یہ دیکیں اشارہ دہ چہ
 تہل شہادت تربتہ ہیر وی نو یہ یادولو د یلے سرہ
 فائدہ نہ کیروی - احداہما ئے دودہ کرتہ او ثیلو حکمہ
 چہ د اول مصداق ناسیہ رہیرونکے) دہ او د دویم
 مصداق یادوونکے دہ نو یہ ضمیر یاندے اکتفاء نہ
 شوہ کیدے - ابو حیان و ثیلی دی چہ یہ طبیعت د زنا نو
 کیں د دیر برودت (بحوالی) او د رطوبت (لوند والی)
 د وچے تہ نسیان غالب وی لیکن یہ دو یاندے داوہم
 کول د عقل نہ لرے دہ - او یہ صحیح حدیث کیں ذکر
 دی چہ داد وچے د نقصان د عقل د دوی تہ دہ یعنی
 مجموعی یا اکثری طور سرہ د نارینہ عقل د زنا تہ نہ
 زیات وی - راو ما د بعضے مشائخو تہ اوریدی دی چہ
 د نسیان وجہ یہ اصل کیں گناہونہ دی او یہ زنا نو کیں
 نسبتاً گناہونہ دیر وی نو نسیان د ہغوی دیر وی
 لیکن حکم د اللہ تعالیٰ یہ علتو نو یاندے نہ دے بنا -
 د دے وچے تہ یہ خیل عقل او رائے سرہ د اللہ تعالیٰ

دا حکم بدلول او یوه ښځه د یو سړی سره په گواهي کولو
کېن برابرو د دے وخت د گمراهانو لار ده -

وَلَا يَأْبُ الشَّهْدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا، لکه چه کتابت د تاکید
د پاره ئې وئیلی وو. وَلَا يَأْبُ كَاتِبٌ آه نو داسے د شهادت
د تاکید د پاره دا جمله ده. إِذَا مَا دُعُوا کېن د قتاده او
ربیع قول دادے چه د دینه مراد تحمل د شهادت د
(یعنی شاهد جوړیدل) او شهداء ئې مجازاً اوئیلو په اعتبار
د راتلونکی وخت سره. او په دیکېن اشاره ده چه تحمل د
شهادت فرض کفای دے. او د اکثر مفسرینو په نیز د
دینه مراد د شهادت ادا کول په وخت د دعوت کېن
(راغوبیتلو کېن) فرض عین ده. او قول د زجاج دادے
چه مراد د واره دی یعنی تحمل د شهادت او ادا د
شهادت. په دے جملو کېن نهه احکام دی ع استشهاد
په کتابت کېن ضروری دے ع عدد د دوه والی د گواهانو
ضروری دے ع د یو سړی په ځائ د دوو ښځو گواهي
صحیح ده ع په گواهانو کېن بلوغ شرط دے ع دارنگ
اسلام شرط دے ع په گواهانو کېن عدالت شرط دے
ع د گواهانو یو بل ته تذکیر ورکول (ریادول) جائز دی
ع تحمل د شهادت فرض کفای دے ع او ادا د شهادت
فرض عین ده -

وَلَا تَشْمُوْا أَنْ تُكْتُبُوْهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ، لکه چه
نهی ئې اوکړه د امتناع د شهادت نه د پاره د دفع د
جگړے او حفاظت د مالونو د خلقو. نو اوس نهی ذکر
کوی د امتناع د کتابت نه په عذر د لږ مال یا ډیر مال.
داهم د جگړے د دفع کولو او د مالونو د حفاظت د پاره
تَشْمُوْا، سَأَمْتُ په لغت کېن سترے کیدل او خفه کیدل
دی او مراد تربیه کسل (ناراستی) دے. لیکن کسل
صفت د منافق دے د دے وچه نه ئې ذکر نه کړو.

أَنْ تَكْتَبُوهُ، دَامَفْعُولٌ كَتَبْتُمْهُوَ دَمَ يَهْ حَذَفَ كَحَرْفٍ جَرِ سِرَّةٍ وَجِهٍ مِنْ
 دَمَ يَأْتَعْدِي دَمَ يَأْتِيَاتٍ أَوْ كَهْمِيرٍ كَذَيْنٍ حَتَّى تَهْ يَأْتِيَابِ تَهْ
 رَاجِعٌ دَمَ - صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا، دَا حَالٌ دَمَ كَهْمِيرٍ كَتَكْتَبُوهُ تَهْ يَعْنِي
 دَغَةَ دِينَ (قَرْض) كَهْ يَهْ هَرَّ حَالٍ يَأْتِي دَمَ وَيَ كَهْ لِيَدِي أَوْ كَهْ دِيرِ
 وَيَ - دَارِكٌ هَعْدَ لِيَكُلْ (سَدَن) مَعْتَصِرِي أَوْ كَهْ أَوْرِدِي - أَوْ دَا
 دَوَارَهْ يَهْ كَدَمَ وَجِهٍ تَهْ ذَكَرَ كِرْلٍ يَهْ يَعْضُ شَخْصٍ وَائِي يَهْ دَالِرِ
 قَرْضٍ دَمَ تَوَلِيكَو تَهْ يَهْ حَاجَتِ نِيَشْتَهْ - أَوْ يَعْضُ وَائِي يَهْ دَاخُو
 دِيرِ قَرْضٍ دَمَ كَدِينَهْ انْكَارِ نَشِي كِيدَمَ أَوْ تَهْ هِيرِ يِيرِي - تَوْدَا
 دَوَارَهْ عَذْرُونَهْ يَهْ دَقَحَ كِرْلٍ - صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ يَهْ ذَكَرَ كِرْلٍ أَوْ قَلِيلٍ أَوْ
 كَثِيرٍ يَهْ تَهْ دَمَ وَثِيلٍ اِشْأَرَهْ دَهْ يَهْ دَلْتَهْ اِعْتِبَارَ دَقَرْضٍ بَوَجْهٍ
 تَهْ دَمَ أَوْ دَبُوجْهٍ يَهْ يَأْتِي كَبِيرٍ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ اسْتَعْمَالِ يِيرِي -

إِلَى أَجَلِهِ كَبِيرٍ دَوَهْ اقْوَالِ دِي - أَوَّلُ دَا يَهْ دَا مَتَعَلَقٌ دَمَ يَهْ مَحْذُوفٍ
 يَوْرَمَ أَوْ حَالٍ دَمَ يَعْنِي مُسْتَقَرًّا فِي النَّيْمَةِ إِلَى أَجَلِهِ - دَوِيمٌ قَوْلٍ
 دَا يَهْ دَا مَتَعَلَقٌ دَمَ يَهْ تَكْتَبُوهُ يَوْرَمَ أَوَّلِي يَهْ مَعْنَى كَدَمَ دَمَ -
 أَوْ ذَكَرَ أَجَلٍ يَهْ كَدَمَ وَجِهٍ تَهْ أَوْ كَرُوجْهٍ يَهْ كَتَابَتِ كَبِيرٍ كَنِيْتَهْ
 كَلِيكُو اِهْتِمَامٍ دِيرِ ضُرُورِي دَمَ -

ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ، كَتَابَتِ اِشْهَادٍ دَرَمَ فَائِدَ مَ ذَكَرَ كَوِي
 أَوْ كَدَمَ وَجُونَهْ دَا وَاجِبِ دِي - ذَلِكُمْ اِشْأَرَهْ دَهْ مَجْمُوعَهْ مَا قِيلَ
 تَهْ - أَوْ أَقْسَطُ يَهْ مَعْنَى كَا عَدَلٌ دَمَ يَعْنِي دَا دِيرِ اِتِّصَافٍ دَمَ يَهْ
 حَكَمٌ كَاللَّهِ تَعَالَى كَبِيرٍ دَا يَهْ كَدَفْعِ كَوَلُوكَ ظَلَمٍ أَوْ اِخْتِلَافٍ - اِقْسَطُ
 كَبِيرٍ دَرَمَ اقْوَالِ دِي - أَوَّلُ قَوْلٍ دَا يَهْ دَا أَقْسَطُ تَهْ يَهْ مَعْنَى كَ
 عَدَلٍ سِرَّةٍ كَقَسَطٍ (يَهْ مَعْنَى كَ ظَلَمٍ) تَهْ مَا خُوذَ دَمَ لِيَكُنْ وَزَنٌ كَ
 اِفْعَلٍ كَرِيَا عِي تَهْ شَأْنٌ دَمَ - دَوِيمٌ قَوْلٍ دَا يَهْ دَا قَسَطٌ تَهْ مَا خُوذَ
 دَمَ (يَبِينُ كَسِينِ سِرَّةٍ) يَهْ مَعْنَى كَعَدَلٍ أَوْ كَسَطٌ (يَهْ كَرُوسِرَّةٍ)
 يَهْ مَعْنَى كَجَوْرٍ أَوْ كَظَلَمٍ دَمَ - دَرِيمٌ دَا يَهْ اِبْنُ قَطَاعٍ أَوْ اَوْعِيْدِ
 وَثِيلِي دِي يَهْ دَا مَشْتَرِكٌ دَمَ يَهْ مَعْنَى كَظَلَمٍ أَوْ عَدَلٍ دَوَارَهْ
 سِرَّةٍ رَاجِي -

وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ، دَا دَوِيمَهْ فَائِدَ، دَهْ يَعْنِي سَبَهَ بَرَا يَرُودُ كَدَا يَهْ

د شہادت کولو د شاہدانو۔ یعنی د وچ د دے کتابت نہ
 شاہدان به صحیح شہادت ورکوی او د هغه ته خلاف نشی
 کولے۔ اوله فائده د پاره د تحصیل د رضا د الله تعالى ده۔
 او دویمه فائده د پاره د دنیوی مصلحت ده او دینی مصلحت
 مخکس دے په دنیوی مصلحت باندے د دے وچ نه اقسط
 ئی په اقوم باندے مخکس ذکر کړو۔

وَأَذِّنْ لِلْعَذَابِ أَشَدَّ دَعْوًا، دیر تیز دے دے شک لرے کولو ته
 د زړو تو د دائن او مدیون نه۔ او دا دویمه فائده راجع ده
 دفعه د ضرر ته د نفسو نو نه حکه چه شک د نفس سبب د
 خفگان او پریشانی دے او دفع د ضرر ده د غیر ته چه
 نور خوک به دویته نسبت د دروغو نه کوی او په گناه د
 غیبت کس به نه واقع کیږی۔ دارنگ اړتیا ب (شک کول)
 خو سبب د جنگ او د فساد دے د دائن، مدیون او گواهانو
 په منځ کس۔ شک په مدیون باندے د انکار کولو د قرض
 نه او په دائن باندے د زیات مال دعوی کولو او په
 گواهانو باندے د طرف داری کولو۔ او دارنگ حاکم او
 قاضی به هم شک نه کوی۔ او دا فائده اهم ده په بارة
 د وجوب د کتابت کس۔ په دے جمله کس درے احکام دی
 اول انکار کول د کتابت نه په عذر د لږ او ډیر سره
 منع دے۔ دویم په دغه کتابت باندے د شاہدانو عمل
 او موافقت ضروری دے۔ دریم د دغه کتابت په سبب به
 ټول کسان خان د شکونو ته۔ یچ اوساقي۔

إِلَّا أَنْ يَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُوتَهَا بَيْنَكُمْ، په دے استثناء
 کس دوه اقوال دی۔ اول دا چه دا استثناء متصل ده یعنی
 کتابت لازم دے په ټولو معاملاتو کس مگر په حال د حضور
 د تجارت کس۔ دویم قول دا چه دا استثناء منقطع ده یعنی
 تجارت حاضره کس کتابت لازم نه دے۔ او دا قول اکثر د
 غوره کړیدے۔ او تګون دلته ناقصه دے او اسم د هغه پټ د

یعنی تَكُونُ الْمُعَامِلَةُ أَوِ التِّجَارَةُ - حَاضِرَةٌ نہ مراد دا دے
 چہ پہ مبیعہ یا پہ شمن کنس نیتہ نہ وی دارنگی ہغہ
 مبیعہ چہ مشتری راخستونکے (یے فی الحال قبض کوی -
 شَرِیْرُوْنَهَا بَیْنَكُمْ نہ مراد قبض کول دی لاس پہ لاس -
 یا ہر وخت کنس داسے بیعہ کول - نو پہ قید دَحَاضِرَةٌ سِرہ
 یے احتراز اوکرو دَ قرض سودا کولو او دَ سلم نہ - او پہ
 شَرِیْرُوْنَهَا سِرہ یے احتراز اوکرو دَ بیع غیر منقول نہ
 یعنی دَ زمکو او کورو نو رجائیداد) بیع کنس کتابت ضروری
 دے اگرچہ نقد سودا وی -

فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا، جُنَاحٌ پہ معنی دَ مضرت
 دے پہ نیز دَ ہغہ چاچہ امر دَ کتابت دَ وجوب دَ پیارہ نہ
 وائی - او پہ معنی دَ گناہ دے پہ نیز دَ ہغہ چاچہ امر دَ
 کتابت دَ وجوب دَ پیارہ وائی - او وجہ دَ عدم جناح دا دہ
 چہ نقد تجارتونہ یہ منقولہ تو کنس دیر واقع کیبری نو
 دے کتابت واجب کول سبب دَ تکلیف او دَ مشقت دے
 اویرہ دَ انکار ہم نیشتنہ -

وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ، ہر کلمہ چہ پہ نقد بیعہ کنس یے
 کتابت ساقط کرو نو دَ توثق (مضبوطوالی) دَ پیارہ حکم دَ
 اشہاد یے باقی پریشودلو - او تَبَايَعْتُمْ عام دے کہ بیع پہ
 نقد وی او کہ پہ نیتہ سِرہ وی او پہ دے امر کنس
 اختلاف دے چہ دا منسوخ دے پہ روستو سِرہ یا
 محکم دے - او پہ نیز دَ بعضو دا امر دَ استحباب دَ پیارہ
 دے لیکن غورہ قول دا دے چہ پہ وخت دَ اعتبار او اعتقاد
 کنس امر دَ استحباب دَ پیارہ دے او پہ وخت دَ گمان او
 اختلاف پیدا کیڈلو کنس امر دَ ایجاب دَ پیارہ دے - اِذَا
 شرطیہ دے نو پہ نیز دَ بعضو یے جزاء پتہ دہ او دَ
 بعضو پہ نیز یے جزاء مقدم دہ - یا اِذَا ظَرْفِيہ دے
 او دا غورہ دے -

وَلَا يُضَارُّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ، دَا دَا دَا بُو ذِکْر دے او متعلق
 دے دَحْکَم دَکِتَابِت او دَ اَشْهَاد سِرہ - وَلَا يُضَارُّ کِتِب دودہ
 احتمالات دی - اول دَا چہ دَا صِیغہ دَ معلوم دہ او کاتب
 او شہید یے فاعل دے او مفعول یے پت دے - دویم
 دَا چہ دَا صِیغہ دَ مجہول دہ او کاتب آہ - تائب فاعل
 او اصل فاعل یے پت دے - دَ مُضَارَّہ معنی دادہ چہ یو
 بل تہ ضرر او تکلیف ورکوی یعنی دَا ثَن او مَدِیون دَا
 کاتب او گواہان یہ تکلیف او یہ تاوان کتب اچوی او هغوی
 لہ ہیخ اجرت او کرایہ تہ ورکوی او بے ضرورتہ یے
 راغواہی یا یہ هغوی باندے دَ طرف داری کولو کوشش
 کوی - او دَا شان کاتب او گواہ بہ دَا ثَن او مَدِیون تہ ضرر
 او تکلیف تہ ورکوی - یعنی کاتب یہ یہ لیکلو کتب زیاتے کسے
 تہ کوی او موقعے تہ بہ حاضریری او شاہد بہ شہادت نہ
 پتوی او تہ بہ یے بدلوی او تہ بہ دَ شہادت نہ انکارکوی -
 دارنگ دَ اضرار تورے طریقے ہم شتہ چہ دَ هغے تہ
 ہریولہ خان ساتل ضروری دی -

وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ، دَ تَفْعَلُوا مفعول پت دے
 یعنی الاضرار - یا عام دے هغہ او امر او نواہیو تہ چہ دَ
 طرف دَ اللہ تعالیٰ نہ دی نو دَ هغے مخالفت او کبری - فسوق
 نہ مراد فسق عملی دے اشارہ دہ چہ دَ غہ مخالفت
 او تکلیف او ضرر ورکول گناہ کبیرہ دے - بِكُمْ کتب یا دیا
 دَ الصَّاق دہ یعنی دا گناہ یہ تاسو پورے پیوست کیدونکے
 دہ او سبب دے دَ دید تافے دَ پارہ چہ بغیر دَ توے تہ
 نہ لرے کیری - یا یا یہ معنی دَ قی دہ - او هر کله چہ
 مخکس گناہ دَ فسق یے ذکر کریدے نو اوس یہ وَاَتَقُوا اللَّهَ
 سِرہ امر ورکوی چہ تقوی کوئی دَ دے دَ پارہ چہ یہ فسق
 کتب اختہ تہ شئ -

وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ، یہ دے جملہ کتب ترغیب دے ما قبل

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ

او کہ چرے یثی تاسو پہ سفر یا ندے او نہ

تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَةً

مومئی تاسو لیکونکے نو جائزہ چہ (داخلی) نو کا نرہ قبض کک شوے وی

فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ

نو کہ چرے اعتماد او کری بعض ستاسو پہ بعض یا ندے نو ادا و کری

الَّذِي أَوْثِقَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ

هغه کس چہ اعتماد پر کرے شوکے امانت خیل او ویرہ واد کری د الله تعالیٰ نہ

احکام مو تہ دپارہ د عمل کولو او اشارہ دہ چہ ماقبل احکام
د معاملاتو پہ علومو شرعیو کیں داخل دی۔ او تردے خاکے
پورے پنچہ احکام ذکر شول۔ اول نقد یعنی لاس پہ لاس
اغستل او خرخول کول جائز دی۔ دویم پہ دیکش اشهاد ضروری
دے۔ دریم مضامہ (بیویل تہ تکلیف و رکول) حرام دہ۔ خلورم داکناہ
کبیرہ او سبب دفسق دے۔ پنجم دا احکام د معاملاتو پہ علومو
شرعیو کیں داخل دی۔ تردے خاکے پورے پہ دے آیت کیں
مجموعہ ظاہری احکام اتہ ویشٹ (۲۸) معلوم شول۔

وَاللَّهُ يَكُلُّ شَيْءٍ عَلِيمٌ، دا ہم ترغیب دے ماقبل احکامو
باندے عمل کولو تہ چہ پہ دے احکامو کیں ستاسو دنیوی
او اخروی مصالح دی خاکہ چہ علم د الله تعالیٰ پہ پتولو
خزونو باندے محیط دے پہ دے روستو دریو جملو
کیں لفظ الله یے درے کرتہ ذکر کریدے۔ دا دپارہ
د تعظیم د دے احکامو۔

رَبِّهِ ط وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ط وَمَنْ

چہ رب ددہ د اومہ یتوی شہادت لری او شوک چہ

يَكْتُمُهَا فَإِنَّهُ إِثْمٌ قَلْبُهُ ط وَ

یت کری شہادت لری تو یقیناً گناہکار دے زہہ د ہذہ او

اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ط

اللہ تعالیٰ پہ ہذہ عملو نو چہ تاسو کوئی بنہ علم لری

۲۸۳ :- دا عطف دے پہ مضمون د ماقبل آیت باندے پہ
ہفے کنس ذکر د بیع مؤجل وو پہ کتابت او اشہاد سرہ
تو اوس ذکر کوی بیع مؤجل پہ رهن رکازہ کولو سرہ
او بیع مؤجل پہ امانت سرہ - دا دوه اقسام د مخکین
تہ بالکل جدا وو د دے وجہ تہ لے مستقل آیت کنس
ذکر کریدی - دارنگ (مخکین آیت کنس و تیلے شویدی)
چہ ہر کلہ د عقد کوونکو پہ یوبل باندے د جگرے
گمان وی نو د هغوی د پارہ حکم د کتابت او د اشہاد وو
نو پہ دے آیت کنس ذکر کوی چہ ہر کلہ چہ لبر اعتماد
وی نو بیا حکم د رهن دے او چہ دیر اعتماد وی نو
بیا حکم د امانت دے -

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ ، لَفِظْ دَعَالِي دِلَالَت کوی چہ داسے
وی چہ ہیخ قسم اقامت یکین تہ وی نو گواہانو پسے کرخیدل
گران وی -

وَلَكُمْ تَجَرُّدٌ وَكَاتِبًا ، دا عطف دے پہ فعل شرط باندے
یعنی کنتم باندے - یا پہ لفظ د سفر باندے - یا حال
دے د اسم د کنتم تہ -

فَرِهَانٌ ، دا خبر دے او مبتداء لے پتہ دہ معنی
قَالَوْا بَيِّنَةً رَّهَانٌ یا مبتداء دہ او خبر لے پتہ دے
یعنی فَرِهَانٌ تَكْفِيٌّ - یا فعل پتہ دے معنی فَرِهَانٌ عَنْ

ذالِکَ رِهَانٌ، اَو رِهَانٌ مصدر یہ معنی دے مفعول دے یا جمع دے
رهن دے اَوْ غَدَہ یہ معنی دے مفعول دے، اَو رهن یہ لغت کیں دوام
او استمرار او ثبوت تہ و ثبیلے شی۔ او دے شریعت یہ اصطلاح کیں
بندیدل دے یو عین خیز دی دے پارہ دے وثوق دے حق (قرض) دے دے
دے پارہ چہ یہ وخت دے عدم ادا دے حق (قرض) کیں دے غَدَہ عین
خیز نہ یا دے غَدَہ دے منافعونہ خیل حق حاصل کری۔ قرطبی و ثبیلی
دی چہ رهن دلالت کری چہ مرہونہ بہ لاس دے مرتھن
او دے رهن تہ یہ نہ واپس گیری تہ ادا دے حق پورے۔

مَقْبُوضَةٌ، دا صریح دے چہ قبض دے مرہون دے گانرہ شوی
خیز) شرط دے دے صحت دے رهن دے پارہ یا دے غَدَہ دے اتمام
دے پارہ بنا بر اختلاف۔ او قبض مستلزم تہ دے دے انتفاع
دے پارہ بلکہ دا قبض صرف دے وثوق دے پارہ دے۔ دے دے وجہ
نہ گانرہ کوونکی لہ جائز تہ دی چہ دے گانرہ شوی خیز
نہ بہ فائده اخلی۔ قرطبی و ثبیلی دی چہ دے امام مالک،
امام شافعی او امام ابو حنیفہ او دے امام احمد او امام
اسحاق (رحمہم اللہ علیہم) یہ نیز دے سورئی دے خیز
نہ یہ سورئی کولو سرہ او دے پیو والا خاری نہ یہ پیو
اخستلو فائده اخستل جائز دی۔ او دے فائده اخستلو
دے پارہ دے ایجاریہ خیلہ جوہول جائز نہ دے مگر چہ ایجاریہ
موقوفہ وی۔

قائده :- دے مجاہد یہ نیز دے رهن دے جواز دے پارہ سفر او
عدم وجود دے کاتب شرط دے۔ او یہ نیز دے جمہور و
علماء باندے رهن یہ سفر او حضر او یہ وجود دے
کاتب او عدم وجود دے وارو حالتو تو کیں جائز دے۔ یہ
دلیل دے حدیث دے صحیح حیتو سرہ چہ نبی صلی اللہ علیہ
وسلم خیلہ زغرہ یہ مدینہ کیں دے یو یہودی سرہ
رهن کرے وہ۔ لیکن شرط دے سفر او عدم وجود دے کاتب
یہ اعتبار دے غالب اوقاتو سرہ دے حکم چہ یہ داسے حال

کیش اکثر گواہان او اسباب د کتابت حاصلوں مشکل شی۔

قَالَ أَمِنْ بَعْضِكُمْ بَعْضًا، داد ریم قسم بیع ذکر کوی یعنی بیع مؤجل
بغیر د کتابت اور هن ته اودا واقع کی پری پہ وخت د بیوہ اعتماد
کولو کیش پہ بیوہ یا ندے دے دے وچے ته لفظ د آمین ہے ذکر
کرے یعنی آمِنْ وَفَتْ الْبَيْعِ الْمَوْجَلِ بَعْضُكُمْ (اعتماد دے اوکری
پہ وخت د قرض سودا کیش پہ بیوہ یا ندے)۔ فَلْيُؤْذِ الْزَّي
أَوْ ثَمِنْ أَمَانَتَهُ، الزی او ثمین ته مراد مدایون د کہ خر شوونکے
وی او کہ اخستونکے وی یا هے مقروض وی۔ او پہ وصف د
او ثمین سره ذکر کولو کیش ترغیب دے ادا بیئی ته۔ د امانتہ ضمیر
راجع دے الزی ته یا خاوند د قرض ته۔ امانت مصدر دے
لیکن مراد د دینہ قرض دے اودا بشکار د دلیل دے چہ ادا د
امانت او د قرض واجب ده۔

وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رِبَاً، مخکیش امر د تقوی وویہ وخت د اقرار کولو
د قرض کیش نو اوس امر دے پہ وخت د ادا کولو د قرض کیش۔
او پہ جمع کولو د لفظ د الله او د رب کیش دیر تا کید د پہ تقوی
یا ندے او دلته مراد د هر قسم خیانت ته بچ کیدل دی پہ امانت
او پہ ادا د هنجے کیش۔

وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ، د کتمان ته مراد پتھول دی پہ ته ادا کولو
سره۔ او پہ دیکتیں اشاره ده چہ حفظ (ریا دول) د شہادت دے
استعمال کری۔ اودا تهی د تحریم د پیارہ ده۔

وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ إِثْمٌ قَلْبِي، دا دلیل دے چہ ماقبل تهی د
تحریم د پیارہ ده حکم چہ سبب د گناہ دے او هر کله چہ شہادت
علم د قلب دے او کتمان هم د زہر سره تعلق لری دے وچے
نسبت د اثم ہے زہر ته اوکرو۔ او هر کله چہ زہر گناہکار شی نو
تولو اندامونو کیش گناہ ورنو وچی پہ دلیل د حدیث سره ر اِذَا
صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ۔ زہر
داسے ٹکڑہ ده چہ روغ وی نو تھول بدن روغ وی او چہ کله
فاسد شی نو تھول وجود فاسد شی)۔

يَلَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي

خاص كد الله تعالى په اختيار كين دى هغه څيزوله چه په آسمانو كين او هغه څه چه په

الْاَرْضِ ط وَإِنْ تُبَدِّلُوا مَا فِي

زمكه كين دى او كه چرې بشكاره كوي تاسو هغه څه چه په

أَنْفُسِكُمْ أَوْ تَخَفُوهُ يُحَاسِبَكُمْ

له دغو ستاسو كين دى يا پټ ساق هغه حساب به او كړى تاسو سره

بِإِذْنِ اللَّهِ ط فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ

په هغه باندې الله تعالى نو بخښه كوي هغه چاته چه او غواړي

وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ط وَاللَّهُ

او عذاب وركوي هغه چاته چه او غواړي او الله تعالى

عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٣﴾

په هر څيز باندې قدرت والا دى .

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ، په دې جمله كين تخويف دې او مَا تَعْمَلُونَ كين كتمان كد شهادت او ادا كد هغه داخل دى . او علم كد الله تعالى كين اشاره ده جزاء او سزا وركولو ته . په دې آيت كين شپږ احكام ذكر دي له جواز كد تجارت په سفر كين له جواز كد عقد كد رهن كولو ته په رهن كين كد قبض شرط لگول كه قرض په حكم كد امانت كين دى . هه ادا كول كد امانت واجب دى له شهادت پټول كناه كيدو دى . ۲۸۳ خلاصه كد څلورم باب : د دې آيت نه تر آخر كد سورت پورې څلورم باب دى . په ديكين كد توحيد كد مسئلې ذكر دى او صدق كد رسول دى او تاكيد كد مضمون كد سورت دى په تصديق كد رسول الله صلى الله عليه وسلم او كد صحابه كراموسره په آيت ۲۸۳ كين او بيا ترغيب دى په وسع (خپل طاقت) صرف كولو سره . وسع نفسى چه جهاد دى او وسع مالى چه هغه اتفاق فى سبيل الله دى . دپاره

دَ نَشْرُو اشاعت دَ مضمون دَ دے سورت۔ او اختتام دے یہ
دعا سرہ چہ متعلق دے دَ عمل کولو سرہ یہ دَ سورت بآئینہ
ربط لے۔ ہر کلمہ چہ مخکین لے ذکر کرل چہ دَ شہادت پہنول
ذریہ گناہ دہ۔ نو اوس دَ ہفتہ وعید ذکر کوی۔ او دَ قلب
نہ لے یہ نفس سرہ تعبیر کریدے۔ او شعبی او عکرمہ و ٹیلی
دی چہ دا آیت دَ شہادت دَ کتہان یہ یارہ کین نازل شویدے۔
ربط لے۔ دَ مخکین آیت اختتام لے او کپو یہ ذکر دَ علم دَ
اللہ تعالیٰ سرہ نو یہ دیکین دَ ہفتہ علت ذکر کوی یہ ذکر دَ
تصرف کلی دَ اللہ تعالیٰ سرہ یہ طریقہ دَ آلا یَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ
چہ متصرف او خالق دے۔ نو معلومہ شوہ چہ عالم دے یہ
تولو خیزو نو باندے۔ ذاقول ابو مسلم ذکر کریدے۔
او ابو حیان و ٹیلی دی چہ دے آیت مناسبت دَ تول سورت
سرہ دادے چہ یہ سورت کین دلائل دَ توحید دَ نبوت
او دَ معاد ذکر شول۔ او مویح، زکوٰۃ، روزہ، حج، جہاد،
قصاص، حیض، طلاق، عدات، ایلاء، خلع، رضاعت،
ربوا، بیع او طریقہ دَ مدائینے لے ذکر کرے نو اوس اولاً
دے علت ذکر کوی چہ مالک او متصرف دَ ہر خہ اللہ تعالیٰ
دے نو دَ ہفتہ خوبنہ دہ چہ یہ خرینک احکاموسر خیل
بندہ کان مکلف کوی یہ ہفتہ باندے ہیخ اعتراض نشی
کیدے۔ او ثانیاً تخویف ذکر کوی چہ دے تکالیف و محل
دَ اعتقاد زیورہ دی نو یہ آخرت کین دار و مدار دَ ثواب
او عذاب یہ نیت باندے دے چہ ہفتہ عمل دَ ذریہ دے۔
یہ دے آیت کین مسئلہ دَ توحید دہ یہ رد دَ شرک فی
التصرف او فی العلم سرہ۔ او دا یہ دے سورت کین خلورم
کرت دے دَ دعوی دَ توحید دَ ذکر کولو۔

بَلَدٌ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ، تفصیل دَ رد دَ شرک
فی التصرف او تعبیرات دَ ہفتہ دَ تفسیر دَ اول جلد یہ مقدمہ
کین ذکر شویدی۔ بَلَدٌ کین لام دلالت کوی یہ مَلِكٌ او مُلْكٌ

او عیدیت باندے او ما فی السموات و ما فی الارض کیں ہوں
موجودات اعیان او اعراض داخل دی۔ او سموات نے دے
ہے عظمت شان دے وچے تہ مخکین ذکر کرو او ظرف
یہ حکم دے مظروف کیں داخل دے۔

وَ اِنْ تُبَدِّلْ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفِّضُوهُ، لَفِظٌ دَمَامٌ دے
ہوں افعالو دے نفسونو رزرو تو تہ کہ اختیاری وی او کہ غیر
اختیاری وی لکہ محبت، ارادہ، علم، جہل، دے شہادت
پہنوں، شک او یقین، وسوسے او خواطر وغیرہ۔ او مقصد
دا دے چہ حالت دے اخفاء او ابداء چہ یہ نسبت دے مخلوق
سره دی) یہ نسبت دے اللہ تعالیٰ کیں برابر دی۔ او ابداء
دے ما فی انفسکم یہ ژبہ سرہ کیڑی چہ دے قبیلے دے اقوالو
تہ وی۔ او یہ اندامونو سرہ کیڑی چہ دے قبیلے دے اعمالو
تہ وی۔

يُحَاسِبُكُمْ بِهٖ ۱ اللہ، حساب عام دے کلہ یہ طریقہ دے عرض
رپیش کید لو سرہ وی دے صالحینو دے پارہ او کلہ یہ
مناقشے (دونکے حساب کولو) سرہ وی۔ نو ہر حساب
مستلزم دے عذاب تہ دے۔ دے وچے تہ ورپسے نے
مغفرت او عذاب دواہر مرتب کریدی۔ حساب کول
صریح دلیل دے یہ علم دے اللہ تعالیٰ سرہ یہ ہر پتہ
او بشکارہ باندے۔

فائدہ: دے آیت یہ بارہ کیں دے مفسرینو دواہر اقوال
مشہور دی۔ اول قول دے اکثر مفسرینو دے چہ دا
منسوخ دے بنا یہ دے چہ لفظ دے ما عام دے غیر
اختیاری وسوسو تہ۔ او تفصیل نے یہ حدیث دے مستند
احمد کیں دے چہ ابن کثیر ذکر کریدی دے چہ دا آیت
سخت شو یہ صحابہ کرامو باندے نو دوی رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم تہ او ٹیل چہ مونو خو مکلف
یو یہ داسے اعمالو چہ دے طاقت دے لاندے وی لیکن دے

دے آیت خو طاقت تہ لرو نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او قرمائیل آیا تا سو د مخکو کتابیا نو پشان سمعنا وعصینا وائی بلکہ او وائی چہ سمعنا و اطعنا غفرانک ربنا و الیک المصیر۔ نو صحابہ کرامو د غسے او ٹیل نو ور پسے آیت نازل شو د هغوی د امتثال (عمل کولو) یہ بارہ کیں۔ نو هر کله چہ یہ دغه آیت کیں د صحابہ کرامو د اطاعت امتثال ذکر شو نو منسوخ کرو اللہ تعالیٰ مخکے حکم یہ نزول د آخری آیت سرہ (او داسے روایت مسلم ذکر کریدے) دویم قول ابن جریر، قرطبی ابن عطیہ او ابن کثیر ذکر کریدے چہ دا آیت محکم دے او د هغه درے وجوہ دی۔ اولہ وجہ دا چہ محاسبہ د گناہ او د معافیہ د پیارہ مستلزم تہ دہ بلکہ حساب کله صرف یہ عرض سرہ وی نو نسخ تہ حاجت نیشته۔ دویمہ وجہ دادہ چہ ما فی انفسکم تہ مراد هغه عقیدے او امور دی چہ یہ زہہ کیں متقرر شوے وی۔ لفظ د فی یہ دے باندے دلالت کوی۔ او دارنگ نسبت د ابداء او اخفاء بندیکانو تہ دلالت کوی یہ اختیار د دوی باندے نو وسوسے پکس داخل تہ دی۔

محاکمہ:- د دواو اقوالو یہ مینج کیں محاکمہ دادہ چہ لفظ د ما فی انفسکم د بعض صحابہ کرامو یہ فہم کیں عام وو غیر اختیاری وسوسو تہ نو یہ هغوی باندے حکے اشکال رائے نو یہ لا یکلف اللہ نفساً آہ سرہ اللہ تعالیٰ تشریح او کرہ چہ لفظ د ما غیر اختیاری امورو تہ نہ دے شامل حکے چہ هغه د انسان د طاقت تہ بھر دی۔ نو دیتہ تشریح او تقید و ٹیلے شی او د متقدمینو یہ اصطلاح کیں دا یہ نسخ کیں داخل دے۔

فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ، دلتہ مبتداء پتہ دہ یعنی فہو یغفر۔ دا تفریع دہ یہ یحاسب باندے

۱۱ مَنِ الرِّسُولُ يَمَّا أَنْزَلَ إِلَيْهِ

ایمان لادہے دے رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) یہ ہذا وحی چہ نازل کرے شویں دہ تہ

مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمِنٌ

کطرف کرب دہ نہ او مؤمنانو ہر یو ایمان لری

بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ

یہ اللہ تعالیٰ او یہ ملائکہ دہ ہذا او یہ کتابون دہ ہذا او یہ رسولانو دہ ہذا

لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ

فرق نہ کوڑ مونہ یہ مینخ دہ ہینا کین دہ رسولانو دہ ہذا نہ

وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ

او دوی وائی وادیدد مونہ او منل کوڑ مونہ غواہو بخنہ ستانہ

رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ۲۸۵

اے ربہ زمونہ او خاص تاتہ گرخیدل دہ بقول دی ۔

او دلیل دے چہ ہر حساب د عذاب د پارہ مستلزم نہ دے۔ او دا
دلیل دے چہ تیکاتو نہ ثواب و رکول او بداتو نہ عذاب و رکول
یہ اللہ تعالیٰ یا تہ واجب نہ دی بلکہ د ہذا خوبہ دہ چہ خہ
رنگہ غواہی۔

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، ہر کلمہ چہ مغفرت او عذاب سرہ د علم د
اللہ تعالیٰ نہ متعلق دی یہ صفت د قدرت د اللہ تعالیٰ پورے نو
د دے وجہ نہ یے د صفت ذکر کرو۔ نو یہ آیت کین عموم د علم د
اللہ تعالیٰ او عموم د تصرف او قدرت د ہذا دوارہ ذکر دی۔

۲۸۵۔ ربط لہ :- معکین آیت کین یہ قول اول کین ذکر شوچہ صحابہ
کرامو د یحاسبکم یہ بارہ کین شکایت د ثقل او کرو توبی صلی اللہ
علیہ وسلم دوی تہ د ادب تعلیم و رکرو تو صحابہ کرامو ہذا ادب
ادا کرو توبہ دے آیت کین د ہغوی مداح (تعریف) ذکر کرے شہ۔

ربط ۳ :- قرطبی د زجاج نہ نقل کریدی چہ یہ دے
سورت کتب عقیدہ او دیر احکام الہیہ ذکر شول تو یہ
آخر کتب ذکر کوی تصدیق د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
او د صحابہ کرامو یہ ہفتہ ہولو امور و کتب چہ یہ دے
سورت کتب ذکر دی (دیارہ د تاکید) لکہ چہ یوحاکم
حکمنامہ جاری کری تو د ہفتہ د یوحوالی د پارہ دستخط
د نائب او د نورو ملگرو ضروری وی ۔

ربط ۴ :- ابو حیان و ثیلی دی چہ د قرآن کریم پہ لوہو
سورتو تو کتب دا عادت الہیہ دے چہ آخر د اول سرہ
موافق وی ۔ نو داسے د دے سورت پہ اول کتب د مؤمنانو
د ایمانیا تو ذکر او شو نو اس پہ آخر کتب ہم د ہفتہ
بعضے تفصیل ذکر کوی او لفظ د بالغیب تفصیل کوی
یہ دے آیت کتب یہ ذکر د مؤمن پہ خیزو نو سرہ ۔

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ، الرَّسُولُ كِتَابُ الْفِ لَام
عہدی دی یعنی محمد رسول اللہ (صلی اللہ علیہ
وسلم) بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ کتب ہول مؤمن پہ احکام
داخل دی چہ یہ قرآن او سنت کتب او خصوصاً پہ دے
سورت کتب ذکر دی ۔ او دا دلیل دے چہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم ہم مکلف دے پہ ایمان لرو سرہ ۔
او د دے بعضے تفصیل پہ سورۃ اعراف ۱۷۹ کتب دے
اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقین کوونکے دو
چہ دا کلام سحر، کھانت او القاء د شیاطینو نہ دہ
بلکہ نازل کرے شویدے د اللہ تعالیٰ د طرف نہ ۔

وَالْمُؤْمِنُونَ، دا پہ الرسول باندے عطف دے ۔ یا
دا مبتداء دہ او روستو جملہ د دے خبر دے ۔ اول
قول غورہ دے ۔ ابن عاشور و ثیلی دی چہ دا دلتہ لقب
دے د صحابہ کرامو تو سوال نہ راسخ چہ لفظ د اَمَّنْ
سرہ المؤمنون ذکر کول خاص فائدہ نہ لری ۔

کُلِّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ، دا تفصیل دے دے اجمال دے اَمَن دے پیارے۔
ایمان پہ اللہ تعالیٰ عبارت دے دے تصدیق نہ پہ وجود
دے ہنہ او پہ توحید دے ہنہ دے تہو اقسامو سرہ او دا
اولہ مرتبہ دے ایمان دہ۔

وَمَلَا يَكْتَبُ، ایمان پہ ملائکو عبارت دے دے تصدیق دے
وجود دے ہنوی نہ او دے صفاتو دے ہنوی نہ چہ پہ قرآن او
احادیثو کیں ذکر دی خلاف دے عقیدے دے اہل جاہلیت نہ
او دا دے ایمان دویمہ مرتبہ دہ حکہ چہ ملائک واسطے
دی پہ مینح دے اللہ تعالیٰ او دے بندیکانو دے ہنہ کیں پہ بارہ
دے احکامو راسولو کیں۔

وَكُتِبَ، دے اللہ تعالیٰ پہ تہو کتابوتو باندے ایمان چہ
دے ہنہ اجمالی یا تفصیلی تصدیق پہ قرآن کریم کیں
موجود دے۔ او دا دریمہ مرتبہ دے ایمان دہ۔ چہ دے
ملائکو پہ ذریعہ سرہ دا کتابوتہ رسولانو تہ راسید
دی۔

وَرُسُلُهُ، ایمان پہ ہنہ رسولانو چہ دے ہنوی اجمالی
یا تفصیلی ذکر پہ قرآن او پہ احادیثو کیں ثابت دے
او دے ہنوی صفتوتہ دے عیدیت، بشریت اورسالت وغیرہ۔
او دا خورمہ مرتبہ دے ایمان دہ چہ دے ملائکو او کتابوتو
الہیو پہ واسطے سرہ دوی تہ احکام الہیہ دے دے پیارہ
رالیو لے شویدی چہ دوی لے خیل امتوتوتہ اورسوی۔

لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ، دا جملہ حالیہ دہ پہ
تقدیر دے یقولون سرہ۔ پہ دیکیں دفع دے وہم دہ
چہ فرق دے رسولانو پہ مرتبو کیں پہ فضیلت او پہ
فروعو کیں شتہ دے نوآیا پہ ایمان لرلو کیں پہ
دوی باندے ہم فرق شتہ۔ نو او ٹیلے شو چہ دے مراتبو
او فروعو فرق مستلزم نہ دے فرق لرہ پہ رسالت کیں۔
او دا صریح رد دے پہ ایمان دے یهودو اونصاراؤ باندے چہ

ہغوی پہ بعضے رسولانو یا ندے ایمان راوری او پہ بعضو نہ راوری۔ سوال یہ لفظ دَیِّن مضاف کیبری متعدد تہ او اَحَدِ کیں تعدد نیشته ۹۔

جواب لہ :- احد یہ معنی د جمیع دے۔ (خو یہ دے یا تد بعض مفسرین تور د کریدے)۔

لہ یہ عبارت کیں تقدیر دے یعنی یَئِن اَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَیَئِن غَیْرَہ۔

لہ :- یہ دے لفظ احد کیں عموم دے ٹحکہ چہ یہ نفی کیں مستعمل دے تو معنی د جمیع ادا کوی تواضافت د بین ورتہ صحیح دے۔

وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاطَعْنَا، ہر کہ چہ کمال د ایمان بغیر د علم نہ نیشته بلکہ مقصد د ایمان قبولیت دے عقیدت او عمل او ادا قول د صحابہ کرام اور مخکیش پہ حدیث کیں ذکر شوے دے، یہ خلاف د قول د یہود یا تو او د تصار او دے چہ ہغوی وئیلی دی سمعنا و عصینا۔ او دے مفعولوتہ پت دی یعنی سَمِعْنَا قَوْلَكَ وَاطَعْنَا امرک۔ او امام رازی وئیلی دی چہ عدم ذکر د مفعول دلالت کوی چہ بل قول او امر داسے نیشته دے چہ کہ ہغے سمع او اطاعت دے او کرے شی۔ او مراد د سمع نہ صرف اور بدل نہ دی ٹحکہ چہ یہ ہغے سرہ مدح تشی کیدے بلکہ سمع د قبولیت دہ تو معنی یے دادہ چہ زموتر علم او یقین راغلے دے چہ ہر ہغہ حکم چہ یہ واسطہ د ملائیکو او انبیاء علیہم السلام سرہ موخر تہ رارسیدلے دے تو ہغہ حق او صحیح او واجب القبول دے۔ او سمع پہ دے معنی ذکر دہ یہ سورۃ ق نکلا کیں۔ او اَطَعْنَا ہم دلالت کوی چہ د قبولیت سرہ عمل کول ضروری دی او دیتہ پورہ ایمان وئیلے شی غُفِرَ اَنَّا کُنَّا، ہر کہ چہ یہ قبولیت اطاعت کیں خاتما د بتدہ نہ خہ قسم قصور واقع کیبری او مخکیش اوئیلے شو چہ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ تُوک دے وچے نہ یے سوال د مغفرت ذکر کرو۔ او دے نہ مخکیش د سیبویہ پہ نیز لفظ اِغْفِرُ پت دے۔ او د مغفرت معنی

لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

تکلیف نہ دے گی اللہ تعالیٰ ہر نفس تہ مگر یہ قدر دوس ذہنہ

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

ہر نفس لہ بدالہ ذہنہ نیک عمل کچھ کرے گا وہ ہر نفس پائے سزا ذہنہ بد عمل کچھ ذکر پائے

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا

(وادی دوی) اے ربہ زمونہ نہ نیٹو مگر چکر پریر دو خہ حکمونہ ستا یہ قصد سرہ

أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا

یا خطائی اوکھ یہ گناہ کو لو سرہ اے ربہ زمونہ او مہ راجوئی یہ مونہ پائے

إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ

دروند بوج لکہ چہ تا اچو لکداسے بوج یہ ہنہ کساو پائے

مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا

چہ زمونہ مخکن وڈ اے ربہ زمونہ او مہ اچوے یہ مونہ پائے

مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا

ہنہ خہ چہ تیشہ طاقت مونہ لہ ذہنہ او معافی اوکھے زمونہ

وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا

او بخنہ اوکھے مونہ تہ اوکھے یہ مونہ پائے تہ مولیٰ زمونہ پائے

وَسِيحُ دَهْ جِهَ انبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ تَهْ هَمْ عَامُ دَهْ -

وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ، ہر کلا چہ طلب ذہ مغفرت ذہ قیامت

ذہ خوف ذہ وجہ تہ دے نو یہ دے جملہ کنیں ذکر شو

ایمان یہ قیامت پائے (یعنی ورگر خیدل اللہ تعالیٰ تہ)

او ایمان یہ قیامت اگر چہ ذہ اصول ابتدائیہ ذہ ایمان تہ

دے لیکن علت غایہ دے دیارہ ذہ قبولیت یہ عقیدے او

عمل سرہ ذہ دے وجہ تہ پائے ذکر کرو۔ (صاحب اللباب)۔

فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۲۸۴

نو غلبہ را کہے مونہ پر یہ قوم کافرانو ہا تہے۔

۲۸۴۔ یہ دے آیت کہیں ترغیب دے یہ خرچ کولو دوس
اوطاقت خیل سرہ دیارہ د قبولیت اوطاعت کولو۔ بیا ذکر د
دعا دے متعلق د عمل کو یوں سوزیا تہ سرہ د عدم مواخذہ
پہ شبیان اوطا باندے اوعدم حمل د اصر رچہ کفر، شرک
اوعدم توبہ کول دی) او دوس اوطاقت تہ زیات د دعوت
وجہاد د مصیبتو نو عدم تحمل۔ بیا درے دعا لگانے دی۔ او
خلورمہ دعا د نصرت یہ مقابلہ د ہخہ خلقو کہیں دہ چہ
انکار کوی د مقاصد و د دے سورت تہ اومقابلہ کوی۔

ربط ۱۔ د مخکین تہ یو وہم پیدا شو چہ کیدیشی چہ دعا
د مغفرت د دے وچے تہ وی چہ تکلیف د اللہ تعالیٰ د طرف
د طاقت اوس تہ زیات دے نو جواب اوشو چہ تکلیف
الہیہ د طاقت سرہ برابری راو بیا ہم پہ ہخے کہیں یہ
کو تا ہی سرہ اللہ تعالیٰ مغفرت کوی۔

ربط ۲۔ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا اَجَلَكُمْ د مؤمنانو پہ
کلام کہیں داخل وی نو دا علت دے دیارہ د قول د ہغوی
چہ سمعنا او اطعنا دے۔ او کہ کلام د اللہ تعالیٰ وی یہ
طریقہ د استیناف سرہ نو بیا تسلی دہ د اللہ تعالیٰ د طرف
تہ ہخہ چا تہ چہ سمعنا او اطعنا پے وٹیلے دی چہ سمع او
اطاعت ہمیشہ کوئی حکم چہ تکلیف ستاسو د طاقت تہ زیات
تہ دے۔ او تعلیم د دعا دے یہ وخت د کو تا ہی کولو کہیں۔
ربط ۳۔ د مخکین د یحاسبکم ہا پہ اول قول کہیں تیر شویدی
چہ ہخہ منسوخ دے یہ دے جملے سرہ چہ لا یكلف اللہ آہ
نو دا ذکر د ناسخ دے (رتخفیف دے) روستو د ذکر
د منسوخ (رتقیل) تہ۔

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا، داسے یہ آیت سلا کہیں تیر

شوییدی او په سورة انعام ۱۵۲ اعراف ۱۷۱ او سورة
 مؤمتون ۹۲ کښ په صیغه د متکلم (لا تکلف) سره ذکر
 دے - یکلف متعدی دے په اصل کښ دوه مفعولونو ته -
 دویم مفعول په اصل کښ پټ دے یعنی عبادۀ او شیئاً -
 دلته استثناء مفرغ په ځای د دویم مفعول کښ قائم ده -
 تکلیف په اصل کښ په چا باندے څه ذمه واری کیښودل دی -
 او هغه د الله تعالی د طرف نه دوه قسمه دے - مصیبتونه
 کونیه لکه مرضونه او حوادث وغیره - او احکام شرعیه
 رقبی، بدنی او مالی دلته د دواړه قسمه احتمال شته دے -
 لیکن د سورت د احکامو ذکر کولو په مناسبت سره دویمه
 معنی غوره ده - دُشْعَهَا کښ معنی د قراخی موجود ده چه
 انسان یې وس او طاقت لری بغیر د تنگییا نه - او دا
 لفظ د مصدر دے مراد تربیه مفعول دے - د قدرت،
 طاقت او جهد الفاظو په نسبت دے لفظ کښ اسانتیا ډیره
 ده او دا دلیل دے چه بتکلیف مالا یطاق یعنی بتکلیف
 بالمحال واقع نه دے او د دے په وقوع او امکان
 کښ ډیر اختلاف دے - قرطبی، جصاص، صاحب اللباب
 او ابن عاشور وغیره په تفصیل سره لیکل دی - او په لفظ
 الا وسعها سره غیر اختیاری کارونه لکه وسوسے وغیره
 خارج دی نو په ما فی انفسکم کښ ته دی داخل یایې د
 هغه ته تخصیص شوی دے چه هغه ته نسخ وئیل شویده -
 لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ، دا جمله حال دے د نفساً
 نه او تقسیم د کیفیت د وسع دے دوه قسمونو ته - یا به
 یې حسنات (نیکي) کړې وی نو هغه به د هغه نفس
 کسب کوونکی د پاره نفع او فائده وی - یا به یې
 سیئات (بدی) کړې وی نو دا به په هغه نفس باندے
 ضرر او نقصان وی - او کسب او اکتساب اختیاری امور
 ته وئیل شی نو خواطر او وسوسے تربیه بهر دی - د

اهل لغت پہ نیز صحیح دادہ چہ کسب او اکتساب
 یو شان دی یہ خیر او یہ شر کیں یہ دلیل د سورة البقرة
 ۸۱ انتعام ۱۶۴ او سورة مدثر ۲۸ سرہ۔ او دلتہ فرق
 یہ سبب د لام او علی سرہ دے۔ او بعضو فرق کریدے
 چہ اکتساب خاص دے د کسب نہ۔ یعنی کسب تقسیم دے۔
 د خان د پارہ کسب او د غیر د پارہ کسب۔ او اکتساب صرف
 د خان د پارہ کسب کولو تہ وئیے شی۔
 سوال :- د خیر سرہ کسبت او د شر سرہ اکتسبت ذکر
 کولو کیں خہ حکمت دے ؟

جواب :- ابن عطیہ وئیے دی چہ د حسناتو کسب کیں
 پہ اصل کیں تکلیف نیستہ خکہ چہ کارونہ د دین آسان
 دی نو د هغے سرہ کسبت ذکر شو او د سیئاتو پہ کسب
 کیں پہ اصل کیں تکلیف دے خکہ اکثریے د خلقو نہ
 پہ پتہ کوی او مشقت پکیں برداشت کوی او یہ نسبت
 د آخرت سرہ ہم تکلیف دے د دے وچے نہ د هغے
 د پارہ اکتساب ذکر شو۔ او یہ دے آیت کیں دلیل دے
 چہ بتدہ تہ د فعل نسبت پہ لفظ د کسب سرہ پکار دے
 یہ لفظ د قدرت سرہ موہم دے۔ او یہ دوارہ جملو
 کیں لہا او علیہا مخکیں راوہل د تخصیص د پارہ دی۔
 یہ اول کیں رد دے یہ شفاعت شرکیہ باندے او یہ
 دویم کیں موافقت دے د لَا تَزِرُ وَازِرَةً وِزْرَ أُخْرٰی
 سرہ۔

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا، پہ دیکیں دوه احتمالات دی اول
 داچہ پہ دیکیں قالوا پت دے او حکایت دے د مؤمنانو
 د روستو قول نہ چہ قالوا سمعنا و اطعنا دے او یہ
 میخ کیں جملے معترضے دی۔ یعنی مؤمنان د ایمان د
 اقرب او اطاعت نہ روستو توجه کوی دے او تضرع کولو
 الی اللہ تہ۔ دویم احتمال دادے چہ دا تلقین دے د

الله تعالیٰ دَ طرف نہ پشان دَ سورۃ فاتحہ نو قولوا پت کجہ
مواخذہ دَ اخذ نہ دہ پہ معنی دَعقوبت او عذاب ورکولو
لکہ سورۃ عنکبوت ستر کتب - او مفاعله پہ معنی دَ مجرد
دہ دَ مبالغہ او تاکید دَ پیارہ پہ دُعا کتب - یا اخذ دَ الله تعالیٰ
دَ طرف نہ پہ عقوبت سرہ دے او دَ بندہ دَ طرف نہ پہ
طلب دَ عفو سرہ دے۔

اِنْ تَسِيئًا اَوْ اَخْطَا نَا ، نَسِيَانِ مَقَابِلِ دَ ذکر دے۔ ہیروں
دَ هغه خیزچہ پہ کولو دَ هغه سرہ امر شوے وی۔ یا کول
پہ ہیرہ سرہ دَ هغه خیزچہ دَ هغه دَ کولو تہ منع ذکر
شوے وی۔ لکہ دَ موانع وخت ترینہ ہیرشی، یا روژہ
نیول ترینہ ہیرشی او خوراک او کپی یا دَ یو خوراک نہ
متع شوے وی او دَ دہ نہ دغہ تھی ہیرہ شی۔ یہ قرآن
کریم کتب دَ دے مادہ پنچہ خلویشت (۴۵) کرتہ ذکر دہ
او دَ هغه استعمال پہ مختلف طریقو سرہ شوے دے۔
اول پہ معنی دَ ہیرو لو دا پہ دیرو آیا تو نو کتب دے لکہ
سورۃ طہ ۱۵۱ کھف ۵۱ دویم دَ دے صفت نفی دَ الله
تعالیٰ نہ پہ سورۃ مریم ۵۱ طہ ۵۱ کتب دہ۔ دریم
پہ معنی دَ ترک عمدًا سورۃ اعراف ۱۴۵ جاثیہ ۵۱
کتب خلورم ترک دَ طرف دَ الله تعالیٰ تہ اهانگا او یہ طریقہ
دَ مجازات سرہ لکہ سورۃ توبہ ۵۱ اعراف ۵۱ پنجم
نسبت دَ دے شیطان تہ پہ طریقہ دَ گمراہی سرہ سورۃ
مجادلہ ۵۱ شپروم نسبت شیطان تہ پہ طریقہ دَ تسلط
یا صرف پہ خوشحالہ کیدلو دَ شیطان لکہ سورۃ یوسف
۵۱ کھف ۵۱ اووم نسبت الله تعالیٰ تہ تشریعًا سورۃ
بقرہ ۵۱ - امام راغب و ثیلی دی چہ ہر هغه نسیان
چہ الله تعالیٰ پہ طریقہ دَ ذم (بدی) سرہ ذکر
کپے دے نو هغه عمدًا پریشودل دی او کوم چہ
عذر دے نو هغه هغه دے چہ پہ قصد سرہ نہ وی۔

اَوْ اَخْطَا نَا، امام راغب و ثیلی دی چہ ارادہ دے یو کار
 اوکری او ناسایہ ترینہ بل کار اوشی نو دیتہ خطا
 و ثیلی شی او پہ دیکش درے قسمو نہ دی۔ اول دا
 چہ یو شخص ارادہ اوکری دہغہ کار چہ ارادہ ہے
 بنہ کار نہ وی او دے ہے اوکری نو دیتہ خو خطا تام
 و ثیلی شی دا خو گناہ دے۔ شرک او کفر تہ ہم خطا
 و ثیلی شی لکہ وَاَخَاطْتُ بِهٖ خَطِيئَتُهُ، دویم دا چہ
 ارادہ اوکری دہغہ کار چہ کول ہے بنہ کار وی لیکن
 اوشی خلاف دے هغه نہ او دا مراد دے یہ دے حدیث
 سرہ چہ رُفِعَ عَنْ اُمِّيٍّ الْخَطَا وَالنِّسْيَانُ - او وَمَنْ
 قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً، دریم دا چہ ارادہ اوکری دنا جائز
 کار لیکن بنہ کار ترینہ صادر شی نو دے یہ ارادہ کنش مخطی
 دے او پہ عمل کنش مصیب دے نو دے ہم قابل ذم دے
 سوال :- د سنن ابن ماجہ حدیث دے رُفِعَ عَنْ اُمِّيٍّ
 الْخَطَا وَالنِّسْيَانُ وَمَا اسْتَكْرَهُوا عَلَيْهِ، (معاف شویدے
 حُما د اُمت تہ خطا او ہیرہ او هغه چہ جبر زور) پرے
 اوکری شی) نو ہر کلہ چہ دا معاف دی نو دے هغه دے دُعا
 غو بنتلو خہ مطلب دے ؟

جواب :- د نسیان تہ مراد پریینودل دے فعل ما مور
 یہ دی یہ سبب دے تاویل فاسد سرہ او مراد یہ خطا
 سرہ کول دے یو فعل منہی عتہ دی یہ تاویل فاسد
 سرہ (صاحب اللیاب)۔

جواب :- نسیان یہ دوحہ قسمہ دے اول هغه دے چہ
 صاحب دے هغه معذور وی۔ لکہ یو شخص پمخیلہ جامہ
 کنش پلبقی تہ وی لید لے او مونخ اوکری۔ یا یو شخص
 ہمیشوالے کوی یہ تلاوت دے قرآن باندے او سرہ
 دے دینہ دے هغه قرآن لوستل ہیر شی نو پہ دیکش انسان
 معذورہ دے۔ دویم قسم هغه دے چہ یہ هغه کار

کین معذورہ نہ وی لکہ یو شخص پہ جامہ یا بدن کین
پلیتی او ویٹی لیکن وینحل د ہتے روستوگری تردے
پورے چہ ہیرشی تربتہ او موئخ پہ کین اوکری۔ یا ذکران تلو
او تکرار نہ کوی تو ہیرشی تربتہ پہ دے حال کین دے قصو
وار غیر معذور دے۔ نو د روستی شخص نہ طلب د غفران
ریختے غوشتلو کیدے شی۔ دارنگ د خطا اطلاق پہ عمداً
گناہ یا ندے ہم کیدے شی۔ دلتہ ہتہ مراد دے۔
جواب ۳:۔ دا دغا د عقو د خطا او نسیان نہ مخکیش دہ نو دغا
قبولہ شوہ۔ نو د قبولیت د دغا نہ روستو پہ طریقہ د ذکر د نعمت
سرہ ذکر کری۔

رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِثْرًا، اِثْرَیہ اصل کین ثقل او بوجہ نہ
تہ وٹیلے شی او یہ معنی د عہد او میثاق سرہ راخی لکہ یہ سورہ
ال عمران ۱۷۱ کین دی۔ ابو حیان نور اطلاقا ت ہم ذکر کری دی
لکہ ہتہ گناہ چہ کفایہ او توبہ پکین نہ وی، مسخ د شکلو تو او زرا
عذاب راتل۔ دلتہ مراد ہتہ سخت اعمال او تکالیف او سزا کا
دی چہ یہ ملت د بنی اسرائیلو کین مقرر وے۔ لکہ پنخوس
مونخو نہ یہ شیعہ او ورخ کین، زکوۃ کین خلورمہ حصہ ورکول او د
جائے تہ پلیت عمائے لرے کول (پریکول) وغیرہ۔ قفال وٹیلی دی
چہ د تورات پہ سفر حامس کین د ہتے تفصیلات موجود دی۔
سوال :- دغا د تکالیف حوالہ تعالیٰ پہ دے امت یا ندے نہ دی
کیسودلی نو د دغا کولو چہ فائدہ دہ ۶۔

جواب ۱:۔ د دے دغا نہ روستو اللہ تعالیٰ ہتہ پہ دے امت کین
نہ دی قرص کری لکہ پہ حدیث د مسلم کین ذکر دی چہ د دے
دغا پہ جواب کین اللہ تعالیٰ او فرمائیل نعم۔ قد فعلت (این کین
جواب ۳:۔ د دے دغا غوشتل پہ طریقہ د ذکر د نعمت دی۔ یا
د اصر نہ مراد ہتہ گناہ دے چہ توبے تربتہ نہ وی (توبہ نہ
اویاسی) یا بغیر د توبے نہ نہ معاف کری لکہ شرک او کفر۔
وَلَا تَحْمِلْ نہ مراد دا دے چہ یا اللہ مونر پچ اوسلے د داسے

گناہ کولوئے (سمعی - اللیاب)

کَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الذَّيْنِ مِنْ قَبْلِنَا، بنا پہ اول احتمال ددیتہ مراد
یہودیان دی۔ او یہ دویم احتمال مخکین مشران مشرکان مراد
دی کہ کتابی وی او کہ غیر کتابی وی۔

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ، غورہ دادہ چہ ددیتہ مراد ہغہ
تکالیف او مصیبتوں دی چہ پہ حق دعوت کولوکین راغی لکہ
چہ پہ انبیاء علیہم السلام یا تدے راغی دی۔ اگر چہ ہغہ
دہغوی د طاقت سرہ متناسب وولیکن د ہر یوشخص د طاقت
او استطاعت اندازہ جدا جدا وی ددے وچے نہ پئے دلتہ د مخکین
کسانو سرہ تشبیہ ذکر نہ کرہ۔ او مالا طاقت لانا سخت
دے د اصر نہ حکہ چہ اصر د انسان پہ طاقت کن کیدلے
شی ددے وچے نہ اصر سرہ پئے حمل پہ تخفیف سرہ
ذکر کرو او دلتہ حمل پہ تشدید سرہ۔ یعنی د اصر حمل
ممکن دے او د مالا طاقت حمل امکان نہ لری ہغہ
کہ راغی نو پہ تحمیل (حمل مجبورئی) سرہ یہ راغی۔

وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا، امام راغب او ابن کثیر
وٹیلے دی چہ انسان پہ بارہ د گناہو توکین درے خیزونو
تہ محتاج دے۔ اول عفو چہ ہغہ د گناہ عقوبت ساقط
کول دی۔ دویم مغفرت یعنی پردہ اچول ددے د پانز
چہ شرمندگی رانتھی۔ دریم رحم یعنی نور احسانات
(نیکئی) کول او خان د آئندہ د پانز د گناہ تہ۔ پچ ساتل
او ہر روستنے د مخکین تہ ابلغ دے۔

سوال :- ددے سرہ پئے رہنا نہ دے راویے ؟

جواب :- اولہ وجہ دادہ چہ عرب پہ خیلہ محاورہ کنس پہ
یو لفظ کنس تکرار د دریو خلو نہ زیات بد گبری۔ بلہ
وجہ دادہ چہ ہغہ مخکین درے فروع دی د پانز د
دے دریو او۔

عفو اصل دے د عدم مواخذہ دے د پانز او مغفرت

اصل دے دے مشقت لرے کولو دے پیارے - اور حم اصل دے
دے پیارے دے لرے کولو دے عقوبات دے نیویہ او آخرویہ -
نو استجابت دے مخکین دریو مستلزم دے دے دریوارو
استجابت لرے -

أَنْتَ مَوْلَانَا، دا پہ اصل کین علت دے دے تولو دعا کا تو
دے پیارے دے دے وجے تہ تے بغیر دے عطف تہ ذکر کرو -
یعنی موت و ستانہ دے تیرے شوے دعا کا تے دے دے
وجے تہ غواہ و چہ تہ زموت و مولا تے او مولا پہ خیلو
مریانو باندے رفیق کوی - او دارنگ دایو خاص وسیلہ
دے دوستو جملے دے پیارے -

فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ، حرف دے دے تاکید
دے پیارے دے یعنی ولایت دے اللہ تعالیٰ مؤمنانو لرے خامخا
مستلزم دے دے نصرت کولو او دا جامعہ او پورے دعا دے
حکے چہ نصرت پہ کافرانو سبب دے دے سلامتی دے فتنو
نہ او دے اشاعت دے دین او دے خاشست دے ژوند دے نیوی دے پیارے -
دارنگ دا اشارہ دے جہاد تہ حکے چہ دے اشاعت دے احکامو
دے دے سورت دے پیارے دے مخالفینو رکاوٹ پیدا کوونکو
سرہ مناظرے کول او قتال کول ضروری دی او ہغہ پہ
نصرت دے اللہ تعالیٰ سرہ کیپی - او دے نصرت تہ مراد
دل تہ غلبہ حاصلیدل دی - ابن کثیر دے معاذ رضی اللہ
عنه تہ دے دے سورت پہ آخر کین آمین لوستل نقل
کری دی - (آمین)

امتیازات دے دے سورت :- عہ دا اول سورت دے
چہ پہ مدینے طیبے کین نازل شویدے او رد دے پہ
یہودیت باندے - عہ دے ہجرت دے نبی کریم صلی اللہ
علیہ وسلم پہ اول وخت کین چہ کومو کسانو منافقت
کری و ونو دے ہغوی اوصاف تے ذکر کری دی -
عہ ذکر دے استخلاف دے آدم علیہ السلام او دے تعلیم الاسماء

او سجود د ملائکو۔ عا ذکر د خاص او امر و او نواہیو د بنی
 اسرائیل و خلافت د بقاء د پیارہ ع ذکر د انعامات خاصو پہ بنی
 اسرائیل و باندے یہ وخت د اتباع د موسیٰ علیہ السلام کتب
 چہ ہغوی کرے وہ۔ عا د بنی اسرائیل و د ہغہ قبائحو ذکر چہ
 سبب او گر خید و د پیارہ د نقل د نبوت او خلافت د ہغوی نہ
 بنی اسمعیلو تہ۔ او دغہ قبائحو تقریباً پنچوس دی۔ ع ذکر د
 امامت د ابراہیم علیہ السلام او جو رول د ہغہ بیت اللہ لہ۔
 او د ہغہ د ملت خلاصہ۔ ع ذکر د تحویل قبلہ۔ ع ذکر د
 امور و د تہذیب الاخلاق انفرادی، سیاسی او منزلی ع ذکر د
 اقسام و د طلاق، د عدت او د رضاع۔ ع ذکر د واقعے د
 طالوت او جالوت۔ ع ذکر د مثالونو د اتفاق او د ہغہ شرطونہ
 وغیرہ۔ ع ذکر د حرمت د ربوا۔ ع ذکر د عقد د مدائنے او
 یہ ہغہ کتب تقریباً دیرش احکام۔ عا ذکر د دلیلونو د توحید
 پہ کثرت سرہ (۵+۱۰+۱۰) ہغہ پہ درے انواعو سرہ دیو
 استدلال پہ اعیان و مواد و تربیت۔ دویم استدلال پہ
 کیفیات و اعیان و دریم استدلال پہ اسماء و صفات و اللہ تعالیٰ
 سرہ۔ عا اثبات د رسالت رسول پہ دفع د خاص شبہاتو سرہ۔
 عا ذکر د توحید د دعوے پہ خلور و تعبیراتو سرہ۔
 اعبدوا ربکم، لا الہ الا هو الرحمن الرحیم، اللہ لا الہ
 الا هو او اللہ ما فی السموات و ما فی الارض۔ عا ذکر د اتو
 مثالونو درے پہ اول کتب یو پہ مینج کتب او خلور پہ آخر
 کتب۔ عا ذکر د حکم د خمر (شرابو)، جوارو کول، نکاح او
 حیض۔ عا رد پہ مظالمو او رسمونو د جاہلیت باندے۔

الحمد للہ د سورت بقرہ تفسیر رحما د کم علم
 مطابق ختم شو د اللہ تعالیٰ نہ د عادہ چہ حما
 نو لے خطایا نے او گناہونہ معاف کری۔ او اللہ تعالیٰ
 دا تفسیر بخیل دربار کتب قبول او گر خوی ز آمین

سورة العنبر
مدنيةوَمَا تَنَا ابْنِ
وَعَشْرُونَ لَوْ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص یہ نوم دے اللہ تعالیٰ امداد عطا وہ یہ شروع کو لو کہیں چہ رحمن او رحیم دے۔

الْحَمْدُ لِلَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ

اللہ تعالیٰ دے کہ یہ مراد پوہہ دے۔ اللہ تعالیٰ نیستہ حق ابدی سوا دہقہ نہ ہمیشہ توندے دے

الْقَيُّومُ ۲ نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابُ

د دنیا نظام چلو دے دے۔ نازل کپے دے۔ یہ تا یا ندے کتاب

بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ

یہ رشتیا سرہ تصدیق کو دے دے دہقہ کتابوں چہ مخکس دے دہ نہ دی

وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ۳

او نازل کپیدے تورات او انجیل

سورة آل عمران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دے سورت نور نوموتہ :- آلوسی او قرطبی ذکر کپیدے
 چہ دے سورت تہ طیبہ، الزہراء، امان د مارا تو نہ، خزانہ
 د مسکین د پاره، معینہ، مجادلہ، سورة الاستغفار ہم
 وائی۔ او وجوہ د نوموتوئے المہاشمی یہ تبصیر الرحمن
 کیں ذکر کپی دی۔ او مشہور نوم ئے آل عمران دے حکم
 چہ یہ دے سورت کیں حال د عمران دے چہ پیلار
 د مریم علیہا السلام وو۔ او آل دہقہ چہ بی بی او لورے
 دی او خیتہ دہقہ بی بی د زکریا علیہ السلام وہ او کفالت
 کوونکے د مریم علیہا السلام چہ زکریا علیہ السلام وو۔
 او حوئے د زکریا علیہ السلام چہ یحییٰ علیہ السلام وو۔

دے تلو حالات پکین ذکر دی۔ او پہ دیکین رد دے پہ
 شبہ د نصاراؤ پہ بارہ د مریم علیہا السلام او حوئی د
 هغه کین چہ عیسیٰ علیہ دے او دوی ال عمران وو۔
 غورہ قول دا دے چہ داسورت د سورة الانفال تہ روستو
 نازل شویدے حکہ چہ پہ سورت انفال کین واقعہ د بدر
 ذکر وہ چہ هغه پہ دویم کال د ہجرت د رمضان پہ میاشت
 کین واقع شوے وہ او پہ دے سورت کین واقعہ د غزوہ
 احد ذکر وہ چہ هغه پہ دریم کال د ہجرت د شوال پہ
 میاشت کین واقع شویوہ۔ پہ دغہ وخت کین د وہ لوے
 واقعات پینن شوے وو۔ یو واقعہ د وفد د نجران چہ
 مدینے طیبے تہ د مناظرے کولو د پارے راغلے وو۔ او دوی
 پہ هغه وخت کین پاخہ نصارا وو۔ پہ دوی کین د پیر
 مشہور راہبان وو او دوی پہ نجران کین د مسیحیت کعبہ
 جوہ کر یوہ۔ دوی شپیتہ کسان وو او د امیر نوم یے
 عاقب وو۔ او د دوی منتظم ائہم نومید وو۔ ہر کلہ چہ
 دوی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرے مناظرہ او کپہ او
 د عیسیٰ علیہ السلام پہ بارہ کین شبہات ذکر کرل نو نبی
 کریم صلی اللہ علیہ وسلم دویتہ جوابوتہ ورکرل د هغه
 تفصیلی ذکر مہاشی پہ تبصیر الرحمان کین کر یوہ لیکن
 دوی انکار کوو نو بیا یے ورتہ د مباہلے دعوت ورکرو۔ دوی
 د هغه نہ خان پہ چل او طریقے سرے۔ مچ اوساتلو۔ نو د
 هغوی پہ بارہ کین خہ د پاسہ اتیا آیتوتہ نازل شول۔ او
 دویمہ واقعہ د غزوہ احد وہ نوروستوحصہ د هغه
 پہ بارہ کین نازل شویدہ۔

ربط د سورة بقرہ سرے۔۔ هغه پہ دیر و جوہو سرے
 دے۔ عا سورة بقرہ کین اقامت د حجت وو پہ توحید
 او رسالت باندے نو پہ دے سورت کین ازالہ د شبہاتو
 دہ پہ بارہ د دغہ دواہو کین۔ عا مخکین سورت کین رد

و وہ یہود یا تو یا ندے او یہ دے سورت کیں رد دے یہ
 نصاراؤ یا ندے عہ خلور مقاصد چہ یہ سورت بقرہ کیں
 دو (توحید، رسالت، جہاد او اتفاق) یہ یو طریقہ سرہ
 نو یہ دے سورت کیں ہغہ یہ بے طریقہ سرہ ذکر دی
 عہ یہ دے سورت کیں تشریح دہ د بعضے امور واجمالیہ
 د سورۃ بقرہ۔ اول دا چہ ہلتہ ذکر و و قودھا الناس)
 نو یہ دے سورت کیں دے ان الذین کفروا تر اولہک
 ہم و قود النار پورے۔ دویم دا چہ یہ ہغہ سورت
 کیں کفر د کتابیا نو بغیا ذکر و نو یہ دے سورت کیں
 یے اختلاف بغیا ذکر دے یہ آیت ۱۹ کیں۔ دریم
 دا چہ یہ مخکین سورت کیں زُیِّنَ لَکُمُ الْکُفْرُ وَالْجِلْوۃُ
 الدنیا ذکر و نو یہ دے سورت کیں یے زُیِّنَ لَکُمُ
 حُبُّ الشَّهَوَاتِ ذکر کرو یہ ۱۷ کیں۔ خلورم دا چہ یہ ہغہ
 سورت کیں امامت دا ابراہیم علیہ السلام ذکر و او یہ دے
 سورت کیں اصطفاء د آدم، نوح او د آل ابراہیم او
 آل عمران علیہم السلام ذکر دہ۔ پنجم دا چہ یہ ہغہ
 سورت کیں د جہنم د اور یہ بارہ کیں اَعْدَاتُ لِّلْکَافِرِیْنَ
 ذکر و نو یہ دے سورت کیں د جنت یہ بارہ کیں اَعْدَاتُ
 لِّلْمُتَّقِیْنَ ذکر دے یہ ۱۳ کیں۔ شپیم دا چہ یہ ہغہ
 سورت کیں قولوا امنابما انزل الینا ذکر و نو یہ دے
 سورت کیں قل امنابما انزل الینا ذکر دے یہ آیت
 ۱۷ کیں۔ اووم دا چہ یہ ہغہ سورت کیں دما د ابراہیم
 علیہ السلام ذکر و یہ بارہ د آخری نبی کیں۔ رَبَّنَا
 وَابْعَثْ فِیْہِم رَسُوْلًا آہ۔ نو یہ دے سورت کیں د
 ہغہ د رسالت احسان ذکر کوی یہ مؤمنان یا ندے یہ
 لَقَدْ مَنَّ اللّٰہُ عَلَی الْمُؤْمِنِیْنَ سرہ یہ ۱۴ کیں۔ اتم دا
 چہ ہلتہ ربوا کول د کا فران و عمل و امر ذکر و مؤمنان
 تہ د ربوا یہ پرینود لو نو یہ دے سورت کیں یے نہی

ذکر کر کہ دے مؤمنانو دے ربو کولو تہ پہ ست ۱۳ کتب۔ نہم دا چہ
 پہ ہخہ سورت کتب دے منافقانو دے صفاتو ذکر و وجہ ہخہ
 متعلق و دے ہجرت دے زمانے سرہ۔ نو پہ دے سورت
 کتب دے ہغوی دے صفاتو ذکر دے چہ متعلق و دے
 غزوہ احد سرہ۔ لسم دا چہ ہلتہ پہ اول دے سورت
 کتب دے متقیانو دے صفاتو ذکر و نو دلتہ پہ دے سورت پہ
 مینج کتب دے درجے دے متقیانو ذکر کریدی پہ ۱۳، ۱۳۵
 کتب۔ یو و لسم دا چہ ہلتہ پہ جو پول دے بیت اللہ ذکر
 کریدی۔ نو پہ دے سورت کتب دے ہغے اولیت او حکم
 دے حج ذکر کریدی پہ ۹۴، ۹۵ کتب۔ دولسم دا چہ
 پہ ہخہ سورت کتب دے اہل کتابو قبائح ذکر شول نو پہ دے
 سورت کتب منع دے دے ہغوی دے طاعت کولو تہ پہ آیت ست
 کتب۔ یو و لسم دا چہ دے ہخہ سورت اختتام پہ دے سورت
 و نو دے سورت اختتام ہم پہ دے سورت دے۔
 دعوی دے سورت: پہ دیکتب اثبات دے توحید دے او خصوصاً
 رد دے پہ شرک دے نصاراؤ باندے پہ لس وجوہو سرہ۔
 اولہ وجہ، مختلف تعبیرات دی دے توحید دے مسئلے پہ اتہ
 آیا تو نو کتب او ورسرہ درے کرتہ تفریع دے توحید دے
 (۲-۶ (تف) ۱۸- (د-تف) ۲۴-۲۷-۵۱-۶۲ (تف) ۶۲-۱۰۹
 (۱۸۹-۱۲۹) دویمہ وجہ، دفع دے شبہاتو دے نصاراؤ دے
 پہ بارہ دے عمران، بی بی دے عمران، لور دے عمران چہ
 مریم علیہا السلام وہ او پہ بارہ دے زکریا علیہ السلام
 کتب پہ ذکر دے عجز او عبدیت دے ہغوی سرہ تو ہغوی
 آلہ نشی کیدے۔ او پہ بارہ دے ابراہیم علیہ السلام
 کتب چہ دے ہخہ پہ ملت (دین) کتب شرک تہ و۔ دا
 ٹول شیر شبہات و و او دے ہریو دفعہ او شوع۔ دریمہ
 وجہ، ذکر دے اقوالو دے راسخینو دے دلائل نقلیہ پہ توحید
 باندے قول دے بیجے دے عمران پہ آیت ۳۵ کتب۔

خلاصہ کہ سورت :- (اجمالی خلاصہ) اول اثبات کہ توحید اور
 یہ شبہات تو کہ تصاروا یا نہ ہے (کہ یا ع کہ اثبات کہ الوہیت کہ عیسیٰ
 علیہ السلام) او بیاد دعوت کہ توحید یہ واسطہ کہ آخری رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم اہل کتابوتہ۔ او ذکر کہ قباحتو تو کہ ہغوی۔
 او یہ آخر کتب منع کہ دوستگاہ دہ کہ ہغوی نہ۔ بیا خطاب یہ
 یا ایہا الذین آمنوا سرہ او یہ ہغے کتب ذکر کہ خلور و قوانینو کہ
 تاسیس کہ تنظیم کہ مؤحدینو او کہ جہاد کہ پارسہ۔ او تفریع کہ واقعہ
 کہ بدرا او احد یہ ہغہ قوانینو یا نہ ہے۔ بیا ذکر کہ آدابو کہ تہذیب
 کہ نفوسو دے چہ ہغہ یو دیرش دی۔ او جوابو نہ کہ ہزیمت شہ
 یہ احد کتب۔ او یہ آخر کتب بیا زجرونہ دی یہ قبا نحو کہ کتابیاتو
 یا نہ ہے۔ او اختتام یہ ذکر کہ اولوالالباب۔ او کہ ہغوی صفات
 او دعا گاہے۔

تفصیلی خلاصہ :- یہ دے سورت کتب خلور حصے دی اولہ
 حصہ ترایت سلا پورے دہ ہغہ یہ پارسہ کہ اثبات کہ توحید
 کتب دہ یہ رد کہ شبہاتو سرہ۔ او یہ دے حصہ کتب درے
 یا بونہ دی۔ اول باب ترایت سلا پورے دے۔ یہ دے باب
 کتب دعوی کہ توحید دہ او یہ ہغے یا نہ ہے دلیلونہ دی عقلی
 وحی او نقلی۔ او تفریع کہ توحید دہ ترایت سلا پورے۔ بیا جواب
 دے کہ ہغہ چا چہ دلیل نیسی یہ متشایہاتو سرہ کہ یا ع کہ اثبات
 کہ الوہیت کہ عیسیٰ علیہ السلام کہ یا ع (او تور و مشرکین او
 مبتدعین) بیا تعلیم کہ دعا کہ تثبت دے یہ داسے وخت کتب
 ترایت سلا پورے۔ بیا تخویف آخری دے یہ سلا کتب۔ او
 تخویف کہ نبوی دے یہ ذکر کہ ممکنو مکن بینو سرہ یہ سلا کتب۔
 او تمثیل دے یہ ذکر کہ بدرا والو سرہ کہ پارسہ کہ عبرت یہ سلا
 کتب۔ بیا تذلیل کہ دنیا او ترغیب دے آخرت تہ یہ ذکر کہ بشارت
 آخریہ سرہ۔ او ہغہ صفات ذکر دی چہ یہ ہغے سرہ جنت
 حاصلیری یہ سلا کتب۔

تفسیر: اَلَمْ، ددے تشریح د سورة بقرہ پہ ابتداء
 کیں تیرہ شویده - او پہ سورت بقرہ کیں دا دپارہ د
 تحدی او دپارہ د اظہار د اعجاز د قرآن دے یہ
 مقابلہ د یہودیانو کیں او دلتہ پہ مقابلہ د نصاراؤ کیں
 دے - او دا دلیل دے چہ کلام پہ داسے مقطعاتو سرہ
 شروع کول مشہور عادت وو پہ نیز د کتابیانو او عوامو
 مشرکانو - ددے وجہ نہ هغوی پہ قرآن کریم کیں د
 دے مقطعاتو پہ بارہ کیں ہیخ اعتراض نہ دے کرے
 ۱۔ دا دعوی د توحید دہ یہ مقابلہ د یولو مشرکانو
 کیں خصوصاً پہ مقابلہ د نصاراؤ د نجران کیں - چہ
 هغوی د عیسیٰ او مریم علیہما السلام د الوہیت عقیدہ
 لرلہ - اللہ، یو قول دا دے چہ دا مبتداء دہ او
 نَزَلَ عَلَیْكَ الْكِتَابَ خبر دے - او پہ مینخ کیں جملہ
 معترضہ یا حالیہ دہ - او دویم قول دا چہ دا مبتداء
 دہ او لا الہ الا هو خبر دے - لفظ دَعَلَمُ (اللہ) ئے
 ذکر کرو د زیادت تخصیص دپارہ او دہیت پیدا کولو
 دپارہ پہ زہونو د اوریدونکو کیں -

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، یعنی داسے اللہ چہ پاک دے د حلول
 او اتحاد نہ او وجود د هغہ بالذات دے پہ خیل وجود
 کیں ہیچا نہ محتاج نہ دے - نو هغہ صرف اللہ تعالیٰ دے
 عیسیٰ او مریم علیہما السلام ورسرہ شریک نشی کیدلے
 الْحَقُّ الْقَيُّومُ، دا بدل دے د هُو نہ - یا خبر دے
 د مبتداء محذوف - یا دویم خبر دے د لفظ اللہ دپارہ
 او ددے تفسیر پہ آیت الکرسی کیں تیر شویده - او
 ددے دوارو صفتونو تخصیص ئے پہ دے وجہ سرہ
 او کرو چہ الوہیت (حقہ) مقتضی د صفاتو د کمال دے
 او اول او جامع ددے صفتونو حیات دے - چہ علم،
 ارادہ، سمع، بصر، قدرت او کلام پہ حیات باندے

موقوف دے اودویم دا پوتول کمالات دے مخلوق دے اللہ تعالیٰ دے طرق
تہ دی۔ اودا معنی دے قیومیت دے۔ اوعیسیٰ او مریم
علیہما السلام کیں دا صفات نیشته۔ حُک کہ چہ مخکین
پیدا نہ وویا پیدا شو دے مور تہ اویا وریا تہ مرے مرے
راغے پہ قول دے نصارا و سرے۔ یا یہ وریا تہ مرے مرے
روستوراخی پہ نیز دے اهل حق۔ اوتول کمالات پکین
بالذات تہ و حُک کہ هغه قائم بالذات تہ وویلکہ
پخیل وجود کیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج و۔

۳۔ دا دلیل وحی دے دے پیارہ دے دعوے دے توحید یعنی
نبی صلی اللہ علیہ وسلم دا دے خان تہ تہ دے جوہر کرے
بلکہ دے اللہ تعالیٰ دے طرف نہ نازل شویدہ۔ اوتزل پہ
باب تفعیل سرے دلالت کوی پہ قوت دے فعل باندے پہ
اعتبار دے کیفیت یا کمیت (مقدار) سرے۔ اویا ب افعال
صرف دے تعدیب دے پیارہ دے۔ دلته دے قرآن پہ پیارہ کیں
تزل او دے تورات او انجیل پہ کیں اوتزل دلالت کوی پہ
تقویت دے نزول دے قرآن باندے دے پیارہ دے عظمت دے شان
دے قرآن او کوم فرق دے تنزیل او انزال چہ زمخشری کہے
دے چہ اول دلالت کوی پہ لیو نازلولو اودویم دلالت
کوی پہ یو کرت نازلولو باندے نو پہ هغه باندے ابو حیان
او ابن عاشور رد کرے دے۔

الکتاب، دلته الف لام عہدی دی۔ یا الف لام جنسی دی۔
لیکن مراد یہ جنس سرے فرد کامل دے چہ قرآن دے۔
اشارہ کمال دے قرآن کریم تہ۔

یا لِحَقِّ، بآء دے ملا بست دے پیارہ دے یعنی قرآن پہ اعتبار
دے الفاظ او معانوسرے مشتمل دے پہ حق باندے۔
قرطبی و ثیلی دی چہ بالحق دے نزول سرے تہ دے متعلق
بلکہ حال دے دے الکتاب تہ۔ او حق پہ معنی دے صدق یا پہ
معنی دے حجت غالبہ سرے دے۔

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ، دے تفسیر متکین تیر ثنویدے او
 دادویم حال دے دالکتاب تہ۔ مہائعی وئیلی دی چہ دتصدیق
 نہ مراد تعریف او اخیار دے دصدق دے ممکنو کتابونو۔ او ابو مسلم
 وئیلی دی چہ دتصدیق نہ مراد موافقت دے یعنی ممکنو انبیاء
 دعوت کریدے توحید او ایمان تہ او متعینے کریدے دشرک نہ
 او قرآن ہم یہ دے یاس دے مشتمل دے۔

وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ، دادلیل نقلی دے داثبات ددعوے
 دتوحید دپارہ او داہم تصدیق دقرآن دے ممکنو کتابوتولرہ۔
 التَّوْرَةُ کتب دودہ قولوتہ دی۔ اول قول دادے چہ دادعبرانی
 لغت کتب طور دے یہ معنی دہدایت یاس دے او یہودیان دیتہ
 سفر طور وائی۔ نو عربی لغت تہ دتقل یہ وخت کتب الف لام
 یکتب داخل شول او طاء یے یہ تاسرہ بدل کرہ۔ دویم قول
 دادے چہ دااعبرانی موافقت دے دعرئی ژبے سرہ۔ او دااحتستلے
 ثنویدے دوزی نہ اور اوہستل دگتو مزلوتہ یہ یویل پوٹے
 نو دالت کوی یہ معنی دتر یاس دے۔ او دے وجہ تہ تورات تہ
 ضیاء وئیلے ثنویدہ یہ سورۃ انبیاء کتب۔

الْإِنْجِيلَ کتب ہم دودہ قولوتہ دی۔ اول قول دادے چہ دالفظ
 یونانی دے (سریانی لفظ چہ چا وئیلے دے نو غلط ثنویدے) او
 ہغہ یہ یونانی لغت کتب انگلیون (اٹانجیلیوم) یہ معنی دخبیر
 طیب وو۔ یا د (انیلیون) یہ معنی دلفظ فصیح دے او دانور د
 ہغہ وحی دے چہ عیسیٰ علیہ السلام تہ ثنویدے وہ۔ او دہغہ
 اصحابو راجع کریدہ (اوروستو پکین تحریف ثنویدے دے) دویم
 قول دادے چہ دااحتستلے ثنویدے دنجیل نہ اصل تہ وئیلے شی
 یا ہغہ اویہ چہ راوچی دزمکے تہ۔ یا وسعت تہ وئیلے شی۔ قرطبی
 دے تحقیق کریدے۔ او قاسمی وئیلی دی چہ تورات یہ
 عبرانی ژبہ کتب شریعت تہ وئیلے شی او انجیل یہ یونانی
 لغت کتب زیری او خائستہ خبر تہ وئیلے شی۔ او ہغہ وئیلی دی
 چہ دا حق قول دے او نقل دے دعلماء دکتا بیانونہ۔

مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنْزَلَ

مخکین دے قرآن نہ ہدایت (د توحید) د پاره د خلقو او نازل کرے دے

الْفُرْقَانِ ۚ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَفَرُوا

جد کو و نکی د حق او باطل (نورے صحیفے اودھی) یقیناً ہخہ کسان چہ کفریے کرے دے

بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ط

پہ آیاتونہ د اللہ تعالیٰ دوی لہ عذاب سخت دے

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ۝۳

او اللہ تعالیٰ زور آور بدالہ اخستونکے دے

۳۔۔ مِنْ قَبْلُ ، دا متعلق دے پہ انزال پورے یا حال دے د التوراة والانجیل تہ - او مراد ترینہ مخکین د دے زمانے نہ یا مخکین د قرآن تہ - او پہ دے لفظ راور لوکین دودہ فائدے دی - اولہ فائدہ دا دہ چہ معلومہ شی چہ د تورات او انجیل ہدایت د قرآن کریم نہ روستو باقی پاتے نہ دے ہخہ پہ مخکین زمانے پورے خاص وو - دویمہ فائدہ دا دہ چہ نازلیدل د تورات او انجیل پہ اصل کین مقدمہ دہ د قرآن د نزول د پاره او پہ قرآن کین اصل مقصد دے -

هُدًى لِّلنَّاسِ ، دا دویم حال دے د التوراة والانجیل تہ سوال :- پہ سورۃ الاسراء کین دی چہ تورات صرف د بنی اسرائیلو د پاره ہدایت دے او دلته لے لِّلنَّاسِ و ٹیلی دی ؟

جواب تہ :- پہ دے کین الف لام عہدی دی یعنی صرف یہود او نصاری -

جواب :- دلته استغراق عرفی مراد دے یعنی غیر د بنی اسرائیلو تہ کہ چا ارادہ کریدہ د ہدایت حاصلولو د

تورات او انجیل نہ نو هغوی ته هم هدايت حاصل شويو و۔
 هاں په دے لفظ کښ اهل قرآن نه دی داخل په قرينه د
 هغه نصوصو سره چه دلالت کوي په تاسخيت د مخکو کتابونو
 سره ۔

جواب ۳ :- د هدايت نه مراد هدايت د اصولو د ايمان دے
 اویه هغه کښ ټول کتابونه الهیه متفق دی ۔

وَأَشَرَلَ الْفُرْقَانِ، دا هم دلیل نقلی دے د مخکښ کتابونو
 او صحیفونو چه سیوا د تورات او انجیل نه وو۔ د دے لفظ
 تحقیق د سورة بقره آیت ۲۵ په تفسیر کښ تیر شوي دے۔
 دلته په مراد د فرقان کښ ډیر اقوال دی۔ امام رازی په
 دیکښ خلو اقوال ذکر کړيدي۔ اول قوال دا چه مراد په
 دے سره زیور کتاب دے۔ دویم قول دادے چه مراد
 په دے سره قرآن دے۔ د تعظیم د شان د دغه او د مداح
 د پاره یې په دے صفت سره دوباره ذکر کړو۔ بل د دے
 د پاره چه د تورات او انجیل ته یې روستو ذکر کړو چه
 یهود او نصاراؤ هرکله اختلاف کړيدي نو د هغوی د فیصله
 د حق او باطل د پاره قرآن کریم دے۔ دریم دا چه مراد
 په دے سره دغه درے کتابونه دی لکه چه هغه هدايت
 دے نو دارنگ فرق راوستونکی دی په مینځ د حق او باطل
 کښ۔ بیا امام رازی دادرے واره اقوال ضعیف کړي دی او
 خلو قول یې ذکر کړيدي او هغه یې غوره کړيدي
 چه مراد په دے سره معجزات دی چه هغه دغه انبیاء
 علیهم السلام ته سره د کتابونو ورکړے شوی دی
 او هغه معجزات تائید دے د دغه کتابونو د پاره۔ ابن
 جریر پنځم قول ذکر کړيدي چه مراد په دے سره فصل
 دے په مینځ د حق او د باطل کښ په هغه خبرو کښ
 چه د لو د نصاراؤ په هغه کښ اختلاف کړيدي په پاره د
 عیسی علیه السلام او تورو خیزونو کښ۔ ابن کثیر

شپہ قول (عام) ذکر کریدے چہ مراد ہغہ حجتوتہ، بیذات، واضح دلیوتہ او یقینی براہین دی چہ اللہ تعالیٰ ہے
 بیاتوی دیارہ د فرق یہ مینج د حق او باطل او ہدایت
 او ضلال کنس۔ او قاسمی اووم قول ذکر کریدے چہ
 یہ دے سرہ مراد میزان دے لکھ چہ یہ سورۃ حدید
 ۲۵ کنس ذکر دی۔ او مہاشمی اتم قول ذکر کریدے چہ
 دے سرہ مراد اقامت د دلیوتہ او رفع د شبہاتو دہ
 چہ یہ مخکو کتابوتہ او یہ دے کتاب کنس ذکر دی۔ او
 نیشاپوری نہم قول ذکر کریدے چہ مراد یہ دے
 سرہ جنس آسمانی کتابوتہ دی حکہ چہ ہغہ ہتول
 فرق راوی یہ مینج د حق او باطل کنس او دا قول
 زمخشری ہم ذکر کریدے۔ او سمعانی لسم قول
 ذکر کریدے چہ ہر ہغہ شیر کتاب، صحیفہ، معجزہ
 چہ اللہ تعالیٰ نازل کریدے تو ہغہ فرق راوی یہ مینج
 د حلال او حرام کنس او ہغہ فرقان دے۔

تنبیہ:۔ یہ دے ہولو اقوالو کنس منافات نیشہ ہتول
 مراد کیدیشی د وچہ د تعمیم د لفظ نہ لیکن حتماً یہ
 نیز غورہ دادہ چہ تصریح او کرے شی یہ ذکر د
 صحیفو د انبیاء و مخکو باتدے د درے وجوتہ۔
 اولہ وجہ دادہ چہ قول د نیشاپوری، زمخشری او
 سمعانی دیتہ شامل دے۔ دویمہ وجہ دادہ درے
 کتابوتہ قرآن، تورات او انجیل مخکنس ذکر شو نو
 د لفظ تور و صحیفوتہ اشارہ کیدیشی۔ او د زیور د
 ارادے یہ بارہ کنس امام رازی تردید کریدے چہ
 یہ ہغہ کنس احکام تہ و وجہ فرق راوی د حق او باطل
 او یہ صحیفو مخکو کنس معلومیہ چہ احکام او دلیوتہ
 موجود و دیارہ د فرق د حق او باطل یہ قرینہ د
 سورۃ نجم ۳۴، ۳۵ او سورۃ اعلیٰ ۱۸ سورہ۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ ۚ

یقیناً اللہ تعالیٰ نہ شی پت کیدے یہ ہغہ باندے ہغہ خیر

فِي الْأَرْضِ وَالسَّمَاءِ ۝

یہ زمکہ کیں او نہ یہ آسمان کیں

دریمہ وجہ دادہ چہ لفظ فرقان پہ لغت کیں ہغہ تہ شامل دے۔ او تخصیص ک ا قوالو مخکنو ک پیارہ نص صریح او حدیث صحیح مرفوع نیستہ۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ، دا جملہ مستاتفہ دہ یہ ذکر ک تخویف سرہ ک پیارہ ک مخالفت کوونکو ک نزل علیک الکتاب، او یہ الذین کفروا کیں مشرکین او یہود و نصاریٰ او خاصکر نصاریٰ ک تجران داخل دی۔ او یہ آیات اللہ سرہ مراد دلتہ قرآن کریم دے۔ یا ہغہ آیات چہ یہ تورات او انجیل کیں وو مخکین ک تحریف تہ نو کفر تحریف کولو تہ ہم شامل دے۔

لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ، جزاء ک جنس ک عمل نہ وی یعنی ہرکلا چہ کفر ک کتابیانو شدید دے نو ک ہغوی عذاب ہم شدید دے۔

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ، اشارہ دہ چہ دغہ مشرکان پہ شرک ک اللہ تعالیٰ کیں یہ صفت ک عزت پورے استہزاء کوی حکہ ورلہ سختہ سزا ورکوی۔ انتقام عذاب دے یہ اعتداء کولو باندے سرہ ک غضب نہ او یہ نعمت کیں معنی ک گراہیت ہم وی او معنی ک بدل اخستلو ہم وی۔ یعنی دغہ مشرکانو ک اللہ تعالیٰ ک بے عزتی ک ارادے سرہ سرہ دہغہ توحید او اصحاب توحید ہم بدگنہی دی دے وچ تہ اللہ تعالیٰ دوی لہ انتقامی سزا ورکوی۔ او لفظ ک ذو دلالت کوی یہ ملکیت باندے نو دا انتقام ک اللہ پہ ملک او اختیار کیں دے دہغہ نہ دے

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ

خاص ہفتہ داسے ذات دے چہ شکل جوہری ستاسو یہ بچہ دانے دے مائند و کتب

كَيْفَ يَشَاءُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

چہ خہ رنگ او غواہی نیستہ حقدار ذالوہیت سوا دے شہ نہ

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝۶

زور آور حکمتوں والا دے ۔

صفت زوال نہ کیڑی ۔

۱۔ دا دلیل عقلی علی دے دیارہ دے دعوی دے توحید او
ورسره رد دے شرک فی العلم دے ۔ او دا صفت دے علم ہے یہ
طریقہ دے نفی سرہ راوہے دے لکہ یہ سورۃ ابراہیم ۲
کتب ۔ حکمہ دا صفت یہ دے تعبیر سرہ نصاریٰ یہ عیسیٰ
علیہ السلام کتب نہ شی ثابتوے ۔ لکہ چہ مفسرینو لیکلی
دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے ہغوی نہ داسے تپوس
کرے دو یہ یارہ دے عیسیٰ علیہ السلام کتب او ہغوی چپ
شول ۔ او شیء نکرہ یہ سیاق دے نفی کتب دے عموم دیارہ
او فی الارض ولا فی السماء کتب نور عموم دے مکانونو ذکر
دے او مراد دے ارض نہ عالم سفلی دے چہ یہ ہفے کتب
دریا بوتہ داخل دی ۔ او مراد دے سماء نہ جش آسمانولہ
دی یعنی عالم علوی ۔ او ارض ہے دے وجہ نہ مخکب
ذکر کرو چہ انسان تہ دے میکے دے بعض خیر و تو علم و رکھے
شویدے ۔ او دے آسمانونو سرہ دے انسان علم یہ ہیخ
طریقہ سرہ تعلق نہ لری ۔

۲۔ مخکب آیت کتب بیان و دے وصف دے آل حق نو یہ دے
آیت کتب بیان دے دے معنی دے قیومیت ۔ او دابل دلیل
عقلی دے دے اثبات دے توحید دیارہ ۔ او دلتہ دے قیومیت
نہ ہے تصویر فی الارحام خاص کرو یہ ذکر سرہ حکمہ چہ

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ

خاص اللہ تعالیٰ داسے ذات دے چہ نازل کرے یہ تا باندے کتاب

مِنْهُ إِلَيْكَ مُحْكَمٌ هُنَّ أُمُّ

چہ بعض دے نہ آیاتونہ نیکارہ معنی والا دی دفعہ اصل دے

الْكِتَابِ وَآخَرُ مُتَشَابِهٌ قَامًا

دے تول کتاب او نور آیاتونہ پتہ معنی والا دے توہر چہ

الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ

ہفتہ کسان دی چہ یہ نہونو دے غوی کیں کو بدولے دے

فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ

نو تا بعداری کوی دے ہفتہ ر آیاتونہ چہ پتہ معنی والا دی دے نہ

ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ

دے پارہ دے طلب کولو دے فتنے او دے پارہ دے طلب دے حقیقت دے ہفتہ

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

او نہ پوہیدی یہ حقیقت دے ہفتہ باندے مکر اللہ تعالیٰ او

دا دیرہ عجیبہ تینہ (دلیل) دے اللہ تعالیٰ دے قدرت دے - اور دے
یہ نصاراؤ باندے چہ دے عیسیٰ علیہ السلام دے شکل
تصویر یہ رحم (پچہ دانی) دے مور کیں اللہ تعالیٰ دے خیل
مشیت موافق جوہر کریدے نو ہفتہ خوالہ نشی کیدے -
او ہر کلہ چہ دے عیسیٰ علیہ السلام پلار نہ وود دے وچ
نہ تصویر فی الصلب یے نہ ذکر کرے - او تفسیر دے تصویر
فی الارحام یہ سورۃ حج ۵ او یہ سورۃ مؤمنون کیں
دے آیت ۳۱ نہ او سورۃ زمر ۳۴ کیں دے - کَیْفَ يَشَاءُ
یعنی خالستہ شکل او قبیح او بد شکل، تور او سپین،

الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ

پاخہ خلق پہ علم (دین) کنس دانی دوی

أَمْثَلُ بِهِ كُلِّ مَنْ عِنْدَ رَبِّنَا

ایمان لادو مونو پہ ہفت بات دا اتول ک نیز ک اللہ تعالیٰ نہ دی

وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ④

اد نصیحت نہ اخلی مکر صفا عقل والا

اوبد اولند، پورہ اندامون والا اونیمکری اندامون والا وغیرہ -

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، دا نتیجہ دہ ک مخکنس دیلونو ک پارہ - مراد پہ مقام ک دعویٰ کنس الوہیت پہ معنی ک حقدار دے دھر قسم بند گئی - او مراد پہ دے نتیجہ کنس الوہیت پہ معنی ک متصف دے پہ صفت ک حیات او قیومیت باندے - او انزال ک کتابونو او علم پہ ہر خیز او تصویر ورکول او نور صفات ک تصرف دی -

الْعَزِيزُ، اشارہ دہ تلو صفاتو ک تصرف تہ او الْحَكِيمُ، کنس اشارہ دہ تلو صفاتو ک علم تہ او دا خلاصہ دہ ک عقلی دیلونو -

ک - ربط :- ک مخکنس آیت سرہ پہ دریو طریقو سرہ دے - اولہ طریقہ دادہ چہ ک نجران نصاراؤ ک خیل عقیدے ک ابن اللہ او ک الوہیت ک عیسیٰ علیہ السلام ک پارہ ک قرآن کریم پہ بعض الفاظو باندے دلیل تیولو چہ پہ قرآن کریم کنس ک عیسیٰ علیہ السلام پہ صفت کنس کلمۃ اللہ، روح منہ او دار تک ک اللہ تعالیٰ پہ بارسہ کنس صبیحہ ک جمع او ک نحن الفاظ راغلی دی نور روح منہ دلالت کوی چہ ک دہ روح جزء دے ک اللہ تعالیٰ تو ک دے وجہ تہ ابن اللہ دے او جمع دلالت کوی چہ الہ دے دی (اللہ، عیسیٰ، مریم، اویحی الموت لفظ دلالت

کوی چہ عیسیٰ علیہ السلام متصرف الہ وو۔ تو کہ دے شہمہ پہ
 جواب کتب دا آیت نازل شو۔ حاصل کہ جواب دا دے چہ پہ
 کتاب کہ اللہ تعالیٰ کتب دوه قسمہ آیا توتہ دی۔ نو محکمات
 پرستودل اوپہ متشابہاتو بات دے عمل کول کہ اہل زیغو
 کار دے۔ دویمہ طریقہ دادہ چہ مخکین صفت کہ قیومیت ذکر
 شو چہ قیام دے پہ مصالحو کہ بت کاتو بات دے او مصالح دوه
 قسمہ دی۔ اول قسم جسمانی مصالح ہغہ پہ یصور کم سرہ
 ذکر شول۔ دویم قسم روحانی مصالح دی تو ہغہ پہ دے آیت
 کتب ذکر کوی۔ دریمہ طریقہ دادہ چہ دا تاکید او تفصیل دے
 کہ انزل علیک الکتب، پہ طریقہ کہ تقسیم او کہ استدلال سرہ او
 پیدا کید لو کہ دوه قسمہ علماؤ سرہ۔

هو انزل علیک الکتب، دا حصر دلالت کوی چہ دا کتاب
 تعلیم کہ بشرتہ دے او کھانت او سحر تہ دے۔ اولفظ کہ انزل
 ہم دلالت کوی چہ دا خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے حکم چہ
 انزال دلتہ مرادف کہ وحی دے او کہ دے وچے نہ اتاک یا
اعطاک یے نہ دے وئیلے۔

منہ آیت، ضمیر کہ منہ کتاب تہ راجع دے او دالفظ دلالت کوی
 پہ تقسیم بات دے۔

محکمات، احکام پہ اصل لغت کتب دلالت کوی پہ منع بات دے
 او پہ معنی کہ پوحوالی سرہ راغی او دلتہ پہ مراد شوے معنی کتب
 ہیر اقوال دی لہ امام راغب وئیلے دی چہ محکم ہغہ تہ وئیلے
 شی چہ پہ ہغے کتب پہ اعتبار کہ لفظ او کہ معنی سرہ ہیخ شہہ
 پیش نہ راغی۔ لہ شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ فرمائیلے
 دی چہ احکام پہ قرآن کتب پدے قسمہ دی۔ اول احکام پہ
 تنزیل کتب پہ مقابلہ کہ القاء کہ شیطا نا تو کتب نو پہ دے معنی
 سرہ فصل تمیز او فرق او تحدید کہ الفاظ او کہ معانی او کہ
 شیطانی شبہاتوتہ۔ یچ ساتلوتہ وئیلے شی۔ دا پہ سورۃ حج
 سکھ کتب ذکر دی۔ دویم احکام پہ مقابلہ کہ تسخ شری کتب کہ

یعنی غیر منسوخ ته محکم و ثبیل نشی. الکتاب الحکیم په معنی محکم
کیش دامعنی واضح ده چه روستو د قرآن نه بل کتاب ناسخ نشی
راتللې. دریم احکام په تاویل او معنی کیش دے. او هغه تمیز
د حقیقت مقصوده دے په داسې طریقې سره چه اشتباه پکیش
پاتې نشی. او دایه مقابله د متشابه کیش دلته مراد د قرآسی
له دابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دے چه محکّمات
د سورة انعام په درې آیتو توکیش دی ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ او په
سورة اسراء کیش د آیت ۳۳ نه تر ۳۴ پورې دے.

که د مجاهد او عکرمه نه نقل دی چه محکم هغه آیتونه دی
چه هغه کیش حلال او حرام ذکر دی. هه قناده او ضحاک وغیره
نه نقل دی چه محکم هغه ناسخ ته و ثبیل نشی چه په هغه باند د
عمل کیدی له دابن عباس رضی الله عنهما نه بل روایت
دے چه محکّمات د قرآن ناسخ او حلال او حرام او حدود او
قرائض دی که د محمد بن جعفر نه نقل دی چه محکم هغه
دے چه د یو وچه نه علاوه نور احتمال د تاویل نه لری.
هه او اصول الفقه کیش و ثبیل دی چه محکم هغه دے چه هیڅ
اخفاء او احتمال او اجمال پکیش نه وی او په اعلی مرتبه د ظهور
کیش وی د ظاهرا و تنص او مفسر نه اوچت وی. دا ټول اقوال
یو بل ته قریب دی او اقسامو د محکم ته پکیش اشاره ده. او د
اکثر مفسرینو په نیز دلته مراد هغه لفظ دے چه دلالت یی
په معنی او مراد خپل باند د ښکاره وی. نو ظاهرا، تنص، مفسر
او محکم ټولو ته شامل دے.

هُنَّ اُمُرُ الْكِتَابِ، د اصفت د مخکیش دے. سوال: هُنَّ جمع ده او
اُمُر مفرد دے ۹.

جواب: د دینه مراد هر یو دے یا مجموعه په ځان د یو آیت
دے یا مفرد په ځان د جمع باند د واقع دے. یا دا چه دلته
اُمُر په معنی د اصل دے او اصل خو یو وی. اُمُر د ځیز
اصل او مرجع او مجمع ته و ثبیل نشی.

الکتاب نہ مراد قرآن دے او دا غیر دے دام الکتاب نہ رچہ
 لوح محفوظ تہ و ٹیلے شی)۔ اودیتہ ام ٹکک و ٹیلے شی چہ
 دیتہ داعتقاد او تشریح، آداب او مواظور جوع کیدیشی۔
 دارنگ رجح دمتشایہ رچہ تشریح او تفسیر او تاویل یے
 ممکن وی) دغہ محکما تو تہ کیدیشی۔

وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ، دادویم قسم دے۔ او هر کله چہ محکما
 دیروی یہ نسبت دمتشایہاتو سرہ نو دے وچے نہ ہغہ
 یے یہ منہ سرہ ذکر کرو او دا یے یہ اُخَرُ سرہ ذکر
 کرے دے۔ متشایہات دتشیایہ نہ اخستلے شویں دے۔
 یہ لغت کنیں مماثلت ددوہ خیزو تو تہ و ٹیلے شی یہ اعتبار
 دکیفیت سرہ۔ او دہغہ دے وچے نہ تمیز دیویل نہ گران
 شی اوسیب شی داشتباہ دیارہ۔ او دا تشایہ یہ مشابہت
 من بعض الوجوه کنیں دیر استعمال شویں دے لکہ یہ
 سورة بقرہ سک کنیں ان البقرۃ تشایہ علیہا۔ او یہ سلا
 کنیں تشابہت قلوبہم۔ او یہ سک کنیں او تو ابہ متشایہا۔
 او یہ سورة انعام سک کنیں مشتہا وغیر متشایہ۔
 او یہ سلا کنیں متشایہا وغیر متشایہ۔ او یہ سورت زمر
 سک کنیں کتاباً متشایہا۔ یہ دے تو لو کنیں تشایہ یہ بعض
 صفا تو کنیں مراد دہ۔ او کلا یہ معنی داشتباہ سرہ
 راجی لکہ سورة نساء سکھا کنیں ولکن شبہ لہم۔
 او سورة رعد سک کنیں فتشایہ الخلق علیہم۔
 او دلتہ دمتشایہات یہ معنی کنیں دیر اقوال دی۔
 اول قول داچہ متشایہات مجملات دی لکہ مقطعات
 یہ اول دسورت کنیں (ابن عاشور)۔
 دویم قول دابن مسعود او ابن عباس رضی اللہ عنہم نہ
 نقل دی چہ متشایہ متسوخ تہ و ٹیلے شی۔
 دریم داصم رحمہ اللہ نہ نقل دے چہ متشایہ ہغہ
 دی چہ تدیر او تفکر تہ محتاج وی۔

خلورم د امام مالک رحمہ اللہ نہ د اشہب روایت دے چہ
متشایہ ہغہ دے چہ علم یے پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔
او خفاجی د دے نسبت احنافوتہ کریدے۔ او شاطبی پہ
موافقات کیں دیتہ میلان کریدے۔

پنجم قول د امام رازی دے چہ متشایہ ہغہ دے چہ
دلالت یے پہ معنی (مراد) باندے پت وی۔ او پہ دے
معنی سرہ مجمل او مؤول ہم پہ متشایہ کیں داخل
دی۔ او دا طریقہ شوافعوتہ منسوب دہ را بن عاشور۔
شپہم متشایہات ہغہ دی چہ ماسیوا دی د حلال او حرام
نہ نو د یوبل سرہ پہ حق او پہ تصدیق کیں متشایہ دی۔
دا قول د عکرمہ او مجاہد نہ نقل دے۔

اووم قول دا چہ متشایہ ہغہ دی چہ د ہغے پہ معنی کیں
اشتباہ او التباس وی۔

اتم متشایہات ہغہ دی چہ پہ افادہ د معنی کیں مستقل
تہ وی مگر استدلال تہ محتاج وی اور د کیدے شی
محکمات طرف تہ (سماعی)۔

نہم شاطبی و ثیلی دی چہ تشایہ دودہ قسمہ دہ اول حقیقی
چہ د ہغے د فہم معنی تہ ہیخ لار تہ وی۔ دویم اضافی دہ
چہ د ہغے پہ معنی کیں اشتباہ وی دوجے د احتیاج نہ
دلیل او قرینے تہ۔

لسم ابن جریر اول دا قول ذکر کریدے چہ متشایہات
دی پہ تلاوت کیں او مختلفات دی پہ معنی کیں۔

یوولسم ابن جریر د جابر بن عبد اللہ نہ نقل کریدی
او دایے غورہ کریدے چہ متشایہ ہغہ دی چہ د ہغے
علم تہ د ہیچا لار تہ وی لکہ د عیسیٰ علیہ السلام د راتلو
د وخت خبر۔ او وخت د طلوع د نمر د مغرب نہ۔
او وخت د قیامت د راتلو۔ او فنا د دنیا۔ او حروف مقطعات
ہم پد یکیں داخل دی۔ او دا ہول امور یقینیہ دی ایمان

یہ ہفتے بات دے قرض دے لیکن دے ہفتے دے وقت تجدید او
تعیین تہ دے بتدکاتو حاجت دنیویہ یا دینیہ نیشہ - نو دے ہفتے
علم یہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے - او یہ دے معنی سرہ
دا متشایہ ہفتے دے چہ علماء دے اصول فقہ دے خفی مشکل
او مجمل نہ روستو مرتبہ یہ دے سرہ مسئلہ کپیڈہ چہ
دے ہفتے دے خفاء دے زائل کو لو دے پیارہ ہیخ لار نیشہ -

دولسم قول، ماوردی و بیلی دی چہ محکم ہفتے دی چہ معقول
المعنی وی یعنی عقل یے ادراک کو لے نشی او متشایہ ہفتے دی
چہ عقل یے ادراک نشی کو لے لکھ شمار دے رکعتونو دے موٹونو
او اختصاص دے روڑے پہ رمضان میاشت پورے وغیرہ -
دیارلسم، مراد دے متشابہات نہ ہفتے آیا تونہ دی چہ دے ہفتے
پہ میخ کنیں یہ ظاہر کنیں تعارض وی -

ثوارلسم قول، دا چہ دے متشابہات نہ مراد ہفتے آیا تونہ دی چہ
پہ عبارت او مضمون کنیں یویل سرہ مشابہت لری او یہ میخ
کنیں لبر فرق وی - پہ دے اقوالو کنیں غورہ قول (دے امام رازی)
پنجم او اتم قول (دے سمعانی)، اولسم او یولسم دے ابن جریر دی -
فائزہ لہ - امام راغب دے متشایہ تعریف او اقسام ذکر کپیڈی
تعریف یے دادے چہ متشایہ دے قرآن ہفتے دی چہ دے ہفتے تفسیر
مشکل وی دے وجے دے متشابہت نہ دے غیر سرہ او تقسیم یے دے
دے - محکم مطلق، متشایہ مطلق، محکم من وجہ، او متشایہ
من وجہ - او دریم بیا درے قسمہ دے - متشایہ پہ جہت لفظ
سرہ فقط، متشایہ پہ جہت دے معنی سرہ فقط، او متشایہ پہ
دوہرہ جہتو سرہ - او بیا متشایہ پہ جہت دے لفظ سرہ دوہرہ
قسمہ دے - اول پہ الفاظ مفردہ کنیں دے وجے دے غرابت (تا اشناطی)
نہ یا دے وجے دے اشتراک نہ - دویم قسم پہ جملو (کلام مرکب) کنیں -
او داروستنہ ہم درے قسمہ دے - اول دے وجے دے اختصار دے کلام نہ
دویم دے وجے دے زیادت نہ پہ کلام کنیں - دریم دے وجے دے تقدیم تاخیر
نہ پہ کلام کنیں - (دے احوال اقسام و دے متشایہ پہ جہت لفظ سرہ) -

او کہ دے مثالونہ امام راغب ذکر کړی دی. او مثال د متشابه په
 جهت د معنی سره اوصاف د الله تعالیٰ او احوال د قیامت دی. او
 متشابه په جهت د معنی او لفظ دواړو سره پنځه قسمه دے.
 (۱) په اعتبار د مقدار یعنی عموم او خصوص سره (۲) په اعتبار
 د کیفیت یعنی وجوب او استحباب سره (۳) په اعتبار د زمانې سره
 لکه ناسخ او منسوخ (۴) په اعتبار د مکان او اسباب نزول سره
 چه هغه متعلق وی د جاهلیت والو د عاداتو سره او څوک پې علم
 نه لری. (۵) په اعتبار د شرطونو د صحت او د فساد سره. بیا پې
 وئیلی دی چه اقوال د مفسرینو (چه مخکین ذکر شول) هغه دے
 تقسیماتونو بهرنه اوځی. بیا پې وئیلی دی چه متشابهات
 درې قسمه دی اول قسم هغه دی چه هیڅ طریقه د علم د
 هغه د بنده د پاره نه وی لکه وخت د قیام د قیامت او راتلل
 د دایة الارض او د هغه کیفیات وغیره. دویم قسم هغه دی
 چه د انسان د پاره د هغه د علم لار وی لکه غریب او نا آشنا
 الفاظ او گران احکام وی چه په تفتیش یا اجتهاد او
 تدبر سره معلومیری. دریم قسم متردد دے دواړو
 مخکنو په منځ کښ یعنی چه راسخین فی العلم پورے
 د هغه علم خاص وی او نور وخلقو باندے پت وی.
 فائده علمه: د امام راغب په قول کښ د تشابه بعضه اسباب
 معلوم شول. او نور اسباب پې سره د تقسیم نه دا دی.
 ع سبب اشتراک د لفظ په مختلف معانیو کښ په اعتبار
 د وضع د لغت سره لکه لفظ د العین، الوجه، معیت او
 دعا وغیره.

ع سبب د احتمال د معنی حقیقی او معنی مجازی په یو لفظ
 کښ لکه ید حقیقتاً په معنی د لاس سره دے او مجازاً
 په معنی د قدرت سره دے. او عین په معنی د سترگه
 او مجازاً په معنی د حفاظت سره وغیره.
 ع سبب خفاء د معنی په وضع د لغت کښ لکه مقطعات

دَ سورتونو چہ دَ هڃے معانے وصفیہ لغویہ نیستہ دے .
 عا حفاء دَ مراد (کیفیت) سرے دَ ظہور دَ معنی لغوی حقیقی
 نہ لکہ استواء دَ اللہ تعالیٰ عرش یا تداے یا صفت دانسان
 دَ حیات یہ قبر کنیں او عذاب او تنعیم یہ قبر کنیں - او مسئلہ
 دَ قدر او قضاء دَ دے معانے لغوی حقیقی تبارک دی لیکن
 کیفیات یے معلوم نہ دی دَ دے نہ دَ تشابہ خلوص
 قسموتہ ہم معلوم شول - دغسے ابن عاشور لس اسباب
 او اقسام ذکر کریدی (التحریر والتتویر ص ۱۵۸ ج ۳) -
 فائده ۳ :- اسماء وصفات الہیہ یہ متشابہات کنیں
 داخل دی او کہ نہ دی ؟ یہ دے کنیں دَ سلفو صالحینو
 صحیح قول دادے چہ دَ دے معنی ظاہری حقیقی معلوم
 دی دَ هڃے نہ انکار کول جہل دے لکہ رحمانیت دَ اللہ تعالیٰ
 علم او قدرت دَ هڃے عین ، ید ، وجہہ او استوا یہ عرش
 یا تداے فوقیت وغیرہ نو یہ اعتبار دَ دے دَ معانیو سرہ
 دا محکما ت دی بغیر دَ تحریف او تاویل تہ لیکن کیفیات
 دَ دے معلوم تہ دی او دَ هڃے نہ بحث او سوالوتہ کول بدعت
 دے - او یہ لحاظ دَ کیفیاتو سرہ دا متشابہات دی تمثیل
 او تشبیہ لے نشی کیدے لکہ چہ مخکس ذکر شول یہ بارہ
 دَ حیات او عذاب او تنعیم دَ قبر او مسئلہ دَ قدر وغیرہ
 کنیں - او دا قول آلوسی یہ خیل تفسیر کنیں ذکر کریدی -
 او دا مذهب دَ سلفو صالحینو شیخ الاسلام ابن تیمیہ
 رحمہ اللہ یہ مجموعۃ الفتاوی جلد پنجم صفحہ ۲۴ ،
 عنہ کنیں او امام ذہبی یہ کتاب مختصر العلو کنیں او ابن قیم
 الجوزیہ یہ الصواعق المرسلہ او ملا علی قاری یہ شرح
 فقہ اکبر صفحہ ۴۴ کنیں او تفسیر دَ سورۃ زمر کنیں ابن
 کثیر او نور وہم دیرو مفسرینو او محدثو دا قول ذکر
 کریدی - چہ دَ هڃے مونہ عٹاے پٹاے دَ آیات الصفات
 یہ تفسیر کنیں بیان کریدی - نو یہ دے اسماء صفاتو کنیں

تاویل کول د زائغینو عمل دے۔

فائده ګه : سوال :- په متشابها تو یا ندے چه د بند ګانو علم ته حاصلیری یا د بعضو په علم کس ډیر تکلیف راځی او غلطو عقیدو والا او مبتدعین د هغه ته د خان د پاره دلیونه نیسی۔ نو د دے څه فائده دی ؟

جواب :- علماؤ د متشابها تو ډیر فواید ذکر کړیدي بعضی د هغه ته دادی۔ اوله فائده داده چه الله تعالی په دیا کس پخپلو بند ګانو پاندے ابتلا ګانے او ازمیستونه کوی۔ نو په متشابها تو کس د اهل باطل د پاره دا ابتلاء ده چه د باطل د اثبات د پاره د هغه ته دلیل نیسی۔ او په اهل حق (راسخینو) پاندے ابتلاء داده چه د باطل پرستو مقابل کس به جوابونه کوی او د اثبات او اظهار د حق د پاره به په قرآن کس فکرونه کوی۔ دویمه فائده داده چه قرآن کریم کس چه هر ګله محکم او متشابها دواړه شته نو انسان به محتاج وی تحقیق او استدلال ته او د تقلید د تیرونه به خلاص شی۔ (امام رازی)۔ دریمه فائده داده چه هر ګله په قرآن کس محکم او متشابها دواړه شته نو د متشابها د صحیح تاویل د پاره به محکما تو ته رجوع کوی او علومو د لغت او عربیت او اصولی علمونو ته ضرورت پریوځی نو ډیر علمونه به حاصلوی۔ څلورمه فائده داده چه په وخت د وجود د متشابها تو کس حق ته په رسیدلو کس مشقت راځی او زیادت د مشقت سره زیات ثواب حاصلیری۔

پنځمه فائده داده چه هر ګله بعضی متشابها تو ته د انسان علم ته رسیدی نو دے به د تکبر د صفت نه خلاص شی او پوهه به شی چه واقعی رفوق کل دی علم (علم) حق دے۔ او هیڅوک به د علم بکل شی دعوی نه کوی سیوا د الله تعالی نه۔

فائده شه : سوال :- په دے آیت کښ د قرآن د آیتونو
تقسیم کړیدل چه بعضه محکم دی او بعضه متشابه
دی او حال دادے چه په سورة هود اول آیت کښ ټولو
آیتونو ته محکم وئیلی دی - او په سورة یونس اول آیت کښ
د قرآن کریم په صفت کښ الحکیم راغله دے چه هغه په
معنی د محکم دے - او په سورة زمر ۲۳ کښ ټول قرآن
ته ئی متشابه وئیلی دی ؟

جواب :- کله د یو لفظ د پاره ډیرے معنی وی نو په یو
ځای کښ یو معنی مراد وی او په بل ځای کښ بله معنی
نو تعارض نه راجی - دلته هم د محکم معنی د (بشکارة دلالت
په معنی او مراد خپل باندے) دے - او د حکیم او احکمت
معنی داده چه د حکمتونو ته ډک دے - یا معنی داده چه
په ده کښ تغیر او تبدیل څوک نشی کولے او د ده نه
روستو نسخ کوونکے نشی راتللے نو په دے معنی سره
ټول قرآن محکم دے - او سورة زمر کښ د متشابه
معنی داده چه ټول آیاتو ته د قرآن د یو بل سره په
فصاحت بلاغت او صدق کښ مشابه دی - او د یو بل
تصدیق کوی - نو په دے معنی سره ټول قرآن متشابه دے -
فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ، هر کله چه د آیتونو
دوه قسمونه ذکر شول (محکمت او متشابهات) نو اوس
تفصیل کوی د متعلقینو د هغوی - د محکمتو حکم خو په
هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ کښ ذکر شو یعنی د هغه د فهم د پاره
خو یو وجه وی هر خاوند د لغت عربی په هغه باندے
پوهیږی برابره خبره ده که ایمان په هغه باندے لری
او که نه لری - نو اوس د متشابهاتو سره متعلق حکم ذکر
کوی - د هغه متعلق دوه قسم خلق دی یو راسخین بل
اهل زیغ - دلته د هغوی ذکر کوی - هر کله چه اهم
مقصد دلته رد ووی په نصارا د باندے چه هغه اهل

زیغ دی تو کہ هغوی ذکر یے مخکین اوکړو۔ زیغ په اصل کین میل
 او اوړیدل دی که مقصد نه لکه چه مازاغ البصر کین دامعتی
 مراده او که شریعت په اصطلاح کین کړیدل دی که استقامت
 نه بل جانب ته یعنی که حق نه باطل ته او دایه اصل کین
 مرض دے که زړو تو که دے وچه نه یے فی قلوبهم ذکر کړو۔ او
 اهل زیغ کین نصاری، یهود، خوارج، منافقون، مشرکان،
 زنادقه، یا طینیہ او ټول مبتدعین داخل دی ټکه چه هره
 یو طائفه اوړیدل دے که حق نه۔ او بالقض دے ټولو ته شامل
 دے (ابوحیان)۔ او په دے عموم یا دے دلیل حدیث دے
 که صحیحین چه عائشه رضی الله عنها ته رسول الله صلی
 الله علیه وسلم فرما ټیلي ووچه هرکله او وینے هغه خلق
 چه په ماتشابه پسے روان وی نو دا هغه دی چه الله تعالی
 د هغوی نوم اهل زیغ سره ذکر کړیدلے او ټان ترینه
 یخ ساته۔

فَيَكْتَبُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ، که اتباع نه مراد همیشه شغل،
 بحث او کړخیدل دی په متشابه پسے لکه چه په آیت
 که قصاص کین فاتباع بالمعروف راغله دے۔ ماتشابه
 لفظ دلالت کوی چه دغه اتباع که وصف که تشابه که وچه نه
 کوی که قرآنی آیت که وچه نه یے ته کوی۔

ابْتِغَاءُ الْفِتْنَةِ، په اتباع که تشابه کین که دوی دوه
 غرضونه دی اول ابْتِغَاءُ الْفِتْنَةِ، لفظ که ابْتِغَاءُ دلالت
 کوی په زیات کوشش کولو باندے لکه چه انسان که یو
 مقصد په لټولو کین ډیر کړاؤ کوی نو فتنه که دوی
 اصل مقصد دے۔ دا دلیل دے چه بحث کول په
 متشابه کین په طریقہ که تدبیر او تفکر سره چه موافقت
 یے کوری که امر الكتاب سره نو دا منع دے۔ الْفِتْنَةُ،
 ربيع و ټیلي دی چه که دینه مراد شرک دے۔ مجاهد
 و ټیلي دی چه مراد یے تلپیس او شبهات پیدا کول دی

پہ جاہلانویانندے۔ اصم و ثیلی دی چہ فساد، جگرے
 او قتل و قتال مراد دے حکم چہ یہ دے سرہ یہ
 دین کیں اختلاف او تفریق پیدا شی او ہغہ سب وی
 دپارہ ک فساد۔ او بعضو و ثیلی دی چہ فتنہ پخول ک
 بدعت او گمراہی دی پہ زہونو کیں (صاحب الباب)۔
 او زجاج و ثیلی دی چہ مراد تربتہ فساد ک کورنی دے۔
 دویم غرض ک دوی دادے چہ دَابِتْغَاء تَأْوِيلُ،
 دامستقل مقصد دے دے دے وچ نہ ئے لفظ دَابِتْغَاء
 دوبارہ ذکر کریدے۔ اولفظ تاویل کیں دودہ قولونہ دی۔
 اول داچہ ک آل یؤول نہ اخستلے شویدے یہ معنی ک
 رجح سرہ دے۔ بیا دامصدر یہ معنی ک مفعول یا
 ظرف سرہ دے یعنی مرجع او عاقبت۔ دویم قول دا
 چہ دَاكِیَالُہ نہ اخستلے شویدے یہ معنی ک سیاست
 (چل و ل) نو مراد پہ تاویل سرہ چلول کلام دی او
 استعمالول پہ یو مقصد کیں۔ او ک تفسیر او تاویل تفصیلی
 فرق ما یہ کتاب تنشیط الاذهان کیں ذکر کریدے۔ امام
 رازی و ثیلی دی چہ دلتہ مراد تاویل نہ ہغہ معنی او
 مقصد دے چہ یہ کتاب (اوسنت) کیں پہ ہغہ باندے
 دلیل نہ وی لگہ وخت ک قیامت۔ او چا و ثیلی دی چہ
 تاویل نہ مراد حقیقت ک معانیو دے (ابو حیان)۔
 او ابن کثیر و ثیلی دی چہ مراد ک دیتہ ک دوی تحریف
 دے پہ موافق ک خواہش ک دوی سرہ۔

فائدہ ۱۰: شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ پہ
 مجموعہ الفتاوی کیں ذکر کریدی او دلتہ قاسمی
 ہم نقل کریدی چہ ک تاویل درے قسمونہ دی۔
 اول قسم داچہ تاویل پہ معنی ک حقیقت ک خیر او
 مصداق ک ہغہ دے۔ لگہ تاویل ک او امرود اللہ تعالیٰ
 عمل کول دی پہ ہغہ باندے لگہ پہ حدیث ک بخاری

نجران دے نصاراؤ پہ لفظ دے روح متہ او اُحی السَّوْتِ
 سرہ او دے اللہ تعالیٰ پہ بارہ کنیں صبیغہ دے جمع دے امتشابہات
 دی۔ نو دوی دے دینہ دے عیسیٰ علیہ السلام ولسدیت او
 جزئیت دے اللہ تعالیٰ نہ او تصرف دے الوہیت او تشلیث
 ثابتوی۔ او راسخین خلق داراجع کوی محکماً تو تہ
 چہ لم یلد ولم یولد، وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا الْهَيْهَاتِ اثْنَيْنِ
 اَوْ مَالًا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا، داپہ بارہ دے عیسیٰ علیہ السلام
 کنیں دی۔ او نور ہم دے پیر آیا تو تہ دی نو دے دے پہ وجہ سرہ
 تاویل محمود دادے چہ روح نہ مراد خاوتن دے روح دے او
 متہ نہ مراد دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ۔ او اُحی السَّوْتِ پہ معنی دے
 دے قول دے مری تہ چہ ژوتن دے شہ پہ حکم دے اللہ تعالیٰ
 سرہ۔ او صبیغہ دے جمع دے تعظیم دے پارسہ دے۔ عہ جاہلان وائی چہ
 دے محمد صلی اللہ علیہ وسلم نور دے اللہ تعالیٰ دے نور تہ جزو دے
 او استدلال کوی پہ آیت قد جاءکم من اللہ نور سورۃ مائدہ
 ہک سرہ۔ دوی وائی چہ من دے تبعیض دے پارسہ دے۔ دے دوی پہ
 رد کنیں ہم دے محکماًت پور دی چہ لم یلد ولم یولد، ما اتخذ
 صاحبه ولا ولد (سورۃ جن ۱۷)، انی یکون له ولد ولم
 تکن له صاحبه (سورۃ انعام ۱۰۱)۔ او جواب دادے چہ من اللہ
 دے متکثر کریدے پہ تور یا تہ دے تو دلیل دے چہ من
 پہ معنی دے جہت سرہ دے۔ عہ جاہلان وائی چہ آواز کول
 مروتہ جائز دی پہ دلیل دے قول سرہ چہ ابراہیم علیہ
 السلام تہ او وئی شوجہ مرو مرغوتہ آواز او کرہ چہ ادعہن
 ہر کلمہ چہ دے لفظ مشترک وویہ مینے دے آواز کولواو دے رامد شہ
 وئی لو کنیں نو دوی دویمہ معنی مراد کرہ لیکن محکماًتو آیا تو تو
 کنیں یلنے دے غیر اللہ تہ رپہ عقیدہ دے الوہیت سرہ، شرک او
 ضلال وئی شویں دے لکھ سورۃ احقاف ہک، سورۃ حج
 ۱۷ او سورۃ فاطر ۱۷ کنیں۔ تو پہ دے لفظ (ادعہن) کنیں
 دے پہ معنی دے صرف آواز دے او داخو معجزہ دے دے دینہ دے نور او

دِیَارِه عَموم نَشی تَابِتید لے - خَلورم مَثَال دَادے چہ قَسول
 دَ مجسَمُو اَو مَشَبَهُو دے چہ اللہ تَعَالٰی لَرہ جَسَم ثَابِتوی پَہ
 دِلیل دَ یَدِ اللہ ، بَل یَدِ اَہ ، اَسْتوی عَلی الْعَرْش وَغیرہ -
 لَیکن دَ دوی پَہ رَد کِس مَحْکَمَات آیتونہ دَا دی چہ لَیس
 کَمَثَلہ شَیْءٌ ، لَا تَضْرِبُوا لِلّٰهِ اَلْاَمْثَالَ ، اَو لَم یَکُن لَہ
 کَفْواً اَحَد - نَوَعْقِیدَہ صَحیحہ دَا دَہ چہ دَا اَمور اللہ تَعَالٰی
 لَرہ ثَابِت دی پَہ مَعْنی حَقِیقِی سِرہ لَیکن بَغیر دَ تَشْبِیہ ،
 تَجَسِیم اَو تَمَثِیل نہ -

یَنْحَسِبُ جَمْعُہ دَ دے آیتونو دَ حَقِیقِی مَعْنونہ اِنکَار کوی اَو
 دَ دے اِرْتکَاب کوی پَہ مَجَازِی اَو کِنَافِی مَعْنی سِرہ پَہ دَغہ آیتونو
 کِس - لَیکن دَا آیتونہ مَحْکَمَات دی پَہ اَعْتِبَار دَ مَعْنی حَقِیقِی
 ظَاہِرِی سِرہ - اَو هِیْخ دِلیل نِیْشْتہ چہ دَلَالَت اَو کَرِی
 پَہ پَرِیْشودلو دَ حَقِیقِی مَعْنی اَو اَخْسْتلو دَ مَجَازِی مَعْنی
 سِرہ - نو دَ دوی تَاوِیْلَات تَحْرِیْفَات دی اَو دوی اَہْل
 زَبِیغ دی -

شَیْءٌ مَثَالِ خَوَارِج اَسْتَدْلَال کوی پَہ اِنْ اَلْحُکْمُ اِلَّا لِلّٰهِ سِرہ پَہ
 اَثْبَات دَ کُفْر دَ عَلی رَضی اللہ عَنْہ چہ هَغہ حَکَمِیْن مَنلے وَو - اَو
 اَثْبَات دَ کُفْر دَ هَغہ چَاچہ حَکْم بِنَا اَنْزَل اللہ نہ کوی
 رَاو دَا حَکْم یَے مَطْلُوق دے) اَو اَسْتَدْلَال کوی پَہ مَن لَم
 یَحْکُم بِنَا اَنْزَل اللہ فَاوَلْتَاکِ هُم الْکَافِرُونَ سِرہ - اَو حَال دَا
 چہ حَکْم لَفْظ مَشْتَرِک دے پَہ مِیْنَح دَ حَکْم دَ اللہ تَعَالٰی اَو دَ حَکْم
 دَ حَکَمِیْنو کِس - اَو دَا رَنگ تَرک دَ حَکْم بِنَا اَنْزَل اللہ مَشْتَرِک
 دے پَہ اِنکَار اَو تَوْهِن اَو هَسے پَرِیْشودلو کِس رِیْعَنی یُو شَخْص دَ اللہ
 تَعَالٰی دَ حَکْم نہ اِنکَار نہ کوی بَلْکَ اَقْرَار کوی خَو پَہ حَآئے یَے نہ
 رَاوِری - اَو مَحْکَمَات آیتونہ مَوْجُود دی پَہ جَوَاز دَ حَکْم
 دَ بِنْد گَانو اَو حَکَمِیْنو جَوِردلو کِس - اَو دَا رَنگ مَحْکَمَات
 مَوْجُود دی چہ بَغیر دَ اِنکَار اَو لَوَازِمُو دَ اِنکَار نہ کُفْر نہ
 لَازِمِیْزِی - نو دوی پَہ مَشْتَرِک بَانْدے اَسْتَدْلَال کوی -

اووم شیعیگان استدلال کوی چه علی رضی اللہ عنہ او نور
 امامانو ته علم بکل شیء ورکړے شویدے او دارنگ امامت
 افضل دے د نبوت نه - د اول دپاره دلیل پیش کوی دکل شیء
 احصیناۃ فی امام مبین - او دویم دپاره دلیل پیش کوی
 چه انی جاعلک للناس اماما - حال داچه لفظ د امام مشترک
 دے لوح محفوظ او تورات ته هم وئیلے شویدے - او دارنگ
 امامت نبوت ته هم وئیلے شی - لیکن دوی د اول
 تاویل کوی په علی رضی اللہ عنہ او نور امامانو سره -
 او د دویم تاویل کوی په امامت غیر د نبوت نه - او حال
 داچه محکمت آیتونه دلالت کوی چه علم غیب سیوا د
 الله تعالی ته بل هیچا دپاره ثابت نه دے - او دارنگ
 نبوت اعلی دے د صفت د امامت نه - اتم مثال دادے
 چه مقلدین د تقلید شخصی اثبات کنس استدلال کوی د
 فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون نه - تیوس
 خاص کوی په تیوس د صرف حکم سره بغیر د تیوس
 د دلیل نه - او اهل الذکر خاص کوی په یو امام پورے
 او عدم علم خاص کوی په عدم علم د حکم پورے - او
 حال داچه دا دریواړه عام دی - نو تخصیص ئے په یو
 پورے بغیر د دلیل شرعی نه زیغ دے او بل جانب
 ته محکمت شته دے چه هغه بتکاره دلیلونه دی په
 اطاعت د الله تعالی او اطاعت د رسول کریم صلی الله
 علیه وسلم او گرځول د حکم د تنایع په وخت کنس
 کتاب الله او سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم ته -
 نه مبدء عین د انبیاء و شهداؤ او اولیاو دپاره د نیوی
 ژوند ثابتوی او ورسره لوازم د دغه ژوند ثابتوی
 یعنی اوریدل، لیدل، خوراک خنیکاک، امداد کول وغیره -
 دا ثابتوی د لفظ د احیاء نه په سورة بقره ۱۵۴ کنس او
 العبران ۱۷۹ کنس - او حال داچه لفظ د حیات عام دے

حیات دُنیویہ، برزخیہ او اُخرویہ ہولو تہ۔ نو ددے تخصیص
 پہ دُنیوی ژوند پورے بغیر دے دلیل شرعی نہ دازیغ دے۔
 او حال دا چہ محکّمات آیتونہ پہ نفی دے حیات دُنیویہ کیں
 شتہ پہ بارہ دے ہولو امواتور مرو) کیں۔ لسم مثال دادے
 چہ عام مبتدعین دے بدعاتو دے عباداتو دے اثبات دے پیارہ دے
 مطلق آیتونہ استدلال کوی۔ دے موخ دے قضا عمری
 دے پیارہ دے اقیموالصلوۃ نہ او دے عا پہ ہیئت اجتماعی سرہ
 پس دے فرض یا سنت موخو نو او پس دے جنازے دے موخ تہ
 پہ ادعوار بکمر سرہ وغیرہ۔ او حال دا دے چہ دا مطلق
 شرعی دی۔ مطلق لغوی تہ دی او مطلق شرعی پہ افراد
 شرعیہ باندے حمل کیبری۔ او بل جانب تہ محکّمات
 موجود دی چہ بنکارہ دلالت کوی چہ پہ عبادات شرعیہ
 کیں اتباع رسول شرط دہ۔ لکہ قل ان کنتم تحبون اللہ
 فاتبعونی یحبکم اللہ الآیہ۔ او دے غسے نور ایا تونہ ہم دی۔
 تنبیہ:- دا مثالونہ اکثر بنادی پہ دے خبرہ چہ متشابہ
 مشترک او محتمل دے حقیقت او مجاز تہ شامل دے لکہ
 چہ مخکین تیر شویدی نو پہ دیکیں ہغہ معنی اخستل
 چہ دے محکّمات نہ خلاف دہ دے اہل زیغو کار دے۔

وَمَا يَعْزُبُ عَنْكُمْ تَأْوِيلُهَا إِلَّا اللَّهُ، دا رد دے پہ اہل زیغو
 باندے چہ ہغوی دے علم دعوی کوی او بحثونہ کوی پہ
 ہغہ علم کیں چہ خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے۔ او دلتہ
 دے تاویل معنی حقیقت یا تفسیر دے۔ دے دے وجے نہ
 ئے مخکین تاویل تہ ضمیر راجع تہ کہو بلکہ لفظ دے
 تاویلہ ئے مستقل ذکر کرد۔

وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ، پہ دیکیں دہ اقوال دی۔ اول
 قول دا چہ عطف دے پہ اللہ باندے نو پہ دے
 وجے سرہ وقف نیستہ پہ لفظ اللہ باندے۔ او یقولون
 خبر دے دے مبتداء محذوف یا دا جملہ حالیہ دہ۔

دویم قول دا دے چہ والراسخون مبتداء دے او
 یقولون خبر دے او عطف دے جملے دے پہ جملہ باندے۔
 لیکن پہ اولہ جملہ کیں پہ لفظ اللہ باندے وقف لازم دے
 اول قول نقل دے دے ابن مسعود، ابی بن کعب، ابن
 عباس او عائشہ رضی اللہ عنہم او حسن بصری، عروہ،
 عمر بن عبد العزیز، امام مالک، کسائی او ابو عبید رحمہم اللہ
 وغیرہم نہ۔ او مراد دے تاویل نہ حقیقت دے او دے متشابہ
 نہ مراد صرف ہنہ دے چہ خاص دے علم دے ہنہ پہ
 اللہ تعالیٰ پورے لکھ وخت دے قیامت او تفصیلی حالات دے
 قیامت، تفصیل دے تقدیر او تفصیلی حالات دے قیر وغیرہ۔
 دا حقیقتو نہ دے اللہ تعالیٰ نہ سیوا ہیچا تہ نہ دی معلوم اگر
 چہ راسخین وی۔ او دویم قول نقل دے دے ابن عباس رضی اللہ
 عنہما، مجاہد، ربیع، محمد بن جعفر رحمہم اللہ او اکثر متکلمین
 او دے تاویل نہ مراد حقیقت یا تفسیر دے دے تاویل اولہ
 معنی یا دویمہ معنی۔ او متشابہ نہ مراد ہنہ نور اقسام
 دی چہ مخکیش تیر شوی دی یعنی مشترک، محمل دے حقیقت
 او مجاز۔ روح متہ، دے اللہ تعالیٰ دے پارہ صیغے دے جمع، او معانی
 حقیقتا دے اسماء و صفات تو بغیر دے تکیف نہ، او تعارض دے آیاتو
 او منسوخ وغیرہا۔ ابو حیان دے اول قول دے ترجیح دے پارہ دیر
 دلیلوتہ ذکر کری دی او بیانی دے ترجیح دے پارہ ہم بعض
 وجوہ ذکر کری دی۔ او ابن عطیہ وئیلی دی چہ دے محکم پہ
 علم کیں خوراسخ او غیر راسخ برابر دی لیکن متشابہ
 کیں یو قسم ہنہ دے چہ علم دے پہ اللہ تعالیٰ پورے
 خاص دے لکھ حقیقت دے روح او احوال دے قیامت وغیرہ۔
 او بل قسم ہنہ دی چہ پہ دلیلوتو او قرینوسرہ او پہ رد
 الی امر الکتاب سرہ راسخین دے ہنہ علم لری تو معلومہ شوہ
 چہ اختلاف کیں دیر بعد (لری والے) نیشتنہ۔
 راسخون دے رسوخ نہ دے پوخوالی نہ وئیلے شئی یعنی دے دوی

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ

(دوائی دوی) اے ربہ زمونہ کبرہ وئی زہونہ زمونہ روستو دے نہ چہ

هَكَ يَتَنَّا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ

تاہدایت را کہے دے مونہ تہ اورا دینے مونہ خاص ستا د طرف نہ

علم پہ شبہا تو سرہ تہ زائلہ کیری۔ او امام مالک رحمہ
اللہ وئیلی دی چہ عالم سرہ د عمل او اتباع نہ راسخ
دے۔ او بل قول دادے چہ راسخ کنس خلو ر صفتو نہ
پکار دی۔ عا تقوی فیما بینہ و بین اللہ عا تواضیح بین
الخلق عا زہد فی الدنیا عا او مجاہدہ کول د نفس سرہ۔
يَقُولُونَ اَمَّا يَهُ كَلَّ عَنْ عِنْدِ رَبِّنَا، دلتہ قول پہ معنی د
اعتقاد دے او ایمان تہ مراد ایمان اجمالی دے
ربنا پہ اول قول باندے یعنی ایمان پہ متشابہ
او پہ صفت د متشابہ سرہ۔ او بنا پہ دویم قول مراد
ایمان تفصیلی دے پہ ہنغ باندے چہ د دوی علم
ہنغ تہ ورر سیوری۔ او احتمال دادے چہ دا قول د دوی
ہنغ عامو مسلما ناو تہ وی چہ مرتبہ د رسوخ تہ تہ وی
رسیدلی۔ بیا ہر کلہ چہ د متشابہ د پورہ علم تہ حاصلیدو
پہ وجہ چہ شبہ پیدا کیری چہ دا بہ د اللہ تعالیٰ د طرف
نہ وی او کہ نہ وی؟ نو د ہنغ شبہ د دفع کولو د پارہ
وائی چہ کل من عند ربنا۔ او مراد کل تہ محکم او
متشابہ دوارہ دی۔

وَمَا يَذْكُرُوا إِلَّا اُولَئِكَ لَبِابٍ، دا جملہ د اللہ تعالیٰ د طرف
تہ دہ د راسخیتو د مدح پہ بیان کنس چہ دا مقام دوی
تہ د دے وجہ نہ حاصل شوے دے چہ د دوی
عقلو تہ صفا دی د وھونو او وسوسو نہ۔

رَحْمَةً رَّبِّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ⑧

موجود والے ربہ ایمان باندھے یقیناً تہ خاص تہ بخشش و رکاوٹ کے لیے۔

سے :- دایہ قول کہ اسخین کین داخل دے۔ یا تعلیم کہ عادیہ
 کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف تہ مودرتہ (قرطبی)۔ ہر گاہ چہ کہ معکس آیت
 تہ معلومہ شہوہ چہ اہل زیغ خلق تور و خلقولہ یہ فتنہ کین
 اچوی نو کہ زیغ او کہ فتنو دفع کولو کہ پآرہ دا دُعادیہ۔
 کہ تَزْعُ قُلُوبِنَا، از اغہ تہ مراد کہ مرآہ کول دی۔ اوز جاج و بیلی دی
 چہ معنی دادہ چہ یہ مودرتہ باندھے داسے دروین تکلیف او عبادت
 مہ راوے چہ زمونہ کہ زیغ سبب او گرعی۔ بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا، ہدایت
 مقابل کہ ضلال مراد دے۔ یا مراد کہ دینہ ہدایت دے محکم او
 متشابہ تہ مناسب کہ دوار و سرہ۔ دا آیت صریح دلیل دے چہ
 زیغ (گمراہی)، او ہدایت دوارہ خلق (پیداائش) کہ اللہ تعالیٰ دے۔
 او دامنہ ہدایت اہل سنت دے۔ دوی وائی چہ ربہ اللہ تعالیٰ داسے
 پیدا کرے چہ یہ ہتھ کین صلاحیت دے کہ ایمان او میلان
 گرفتہ۔ لیکن ہیچ یوجانب تہ کہ دے میلان نشی کیدے تھو
 پورے چہ اللہ تعالیٰ یو یا عت او سبب تہ وی پیدا کرے توجہ
 ہتھ سبب کہ کفر وی تو ہتھ تہ خذلان، از اغہ، صدق، ختم، رین
 او قسوت وغیرہ و بیلی تھی۔ او چہ دغہ سبب او یا عت کہ ایمان
 وی نو دیتہ توفیق، ارشاد، ہدایت، تسدیین، تثبیت او عصمت
 وغیرہ و بیلی تھی۔ وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً، معکس دُعاسلی
 وہ (کہ فاسد و عقائد و نہ کہ بچ کیدلو کہ پآرہ) او دا دُعاثیوتی دہ
 ہیہ عطیہ او بخشش تہ و بیلی تھی چہ بغیر کہ بدل او عوض
 نہ وی۔ مِنْ لَدُنْكَ کین اشیاء دہ چہ زمونہ کہ جانب نہ ہیچ
 سبب یا بدلہ نیستہ۔ دَرَحْمَةٍ تہ دلتہ مراد تثبیت او توفیق کہ
 کہ چہ یہ سورہ کہف متل کین دی۔ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ، دا وسیلہ
 کہ دغہ دُعادیہ یہ نوم کہ اللہ تعالیٰ سرہ او پشان کہ علت دے کہ
 ماقبل کہ پآرہ۔

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ

اے ربہ زموں یقیناً تہ راجع کوڈنکے دتولو خلقوئی داسے ورخ کنیں

لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ

چہ شک نیستہ یہ ہڈ کنیں یقیناً اللہ تعالیٰ خلاف نہ کوہ

الْمِيعَادِ ⑨

د وعدے نہ -

۱۔ دا دُعا تتمہ دہ د مخکن دُعا دپاؤ۔ اشارہ دہ چہ۔ پچکیدل
د زبغ نہ او تثبیت یہ ہدایت یاتدے د دُنیا د خہ مصلحت
د پارہ نہ دے بلکہ لوٹے مقصد خوف د آخرت دے۔ او
زجاج وٹیلی دی چہ اقرار کول یہ ورخ د قیامت داسے تاویل
دے چہ راسخون د ہڈ علم نری او مخالف دے د متابعت
د متشابہاتو نہ -

جَامِعُ النَّاسِ، روستو د تفرق د انسانو نہ رد زمکے پہ مخ
پہ دُنیا کنیں) دوی بہ جمع کوی پہ میدان حشر کنیں -
لِيَوْمٍ، دا د پارہ د جزاء د دغے ورخے دے یا لام پہ معنی
د فی سرہ دے -

لَا رَيْبَ فِيهِ، د دے تحقیق د سورۃ بقرہ پہ دویم آیت
کنیں تیر شویدے - دلتہ اشارہ دہ لکہ چہ قرآن کریم
بیشکہ کتاب دے نو دارنگ دوبارہ ژوند ہم بیشکہ دے -
إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ، دا کلام د اللہ تعالیٰ دے د پارہ
د تاکید د ورخے ریوم) د جمع کولو۔ یا دا کلام د دُعا
کوونکو دے یہ طریقہ د التفات د خطاب نہ غائب تہ -
او مراد د دینہ طلب د وعدے د جنت دے د خان د پارہ
لکہ چہ د دے سورت یہ آخر آیت ۱۹۱ کنیں دی -
سوال :- دلتہ ئے إِنَّ اللَّهَ ذکر کرد او یہ ۱۹۱ کنیں إِنَّكَ ذکر
کرے دے ؟

إِنَّ الْكَافِرِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ تَغْنِي

یقیناً ہتھ کسان چہ کفریہ کریں ہجریے بہ دفع تہ کری

عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ

د دوی تہ مالونہ د دوی او تہ اولاد د دوی

مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ

د (عذاب) د اللہ تعالیٰ ہیچ خیر او دغہ کسان دوی

وَقَوْمُ الْبَاقِرِ ۝

خشاک د اور دی -

جواب لہ :- یہ اول احتمال خودا کلام د اللہ تعالیٰ دے
او ہغہ کلام دے د دُعا کوونکو۔

جواب لہ :- یہ دویم احتمال سرہ دا مقام د عظمت او د
جلال د اللہ تعالیٰ دے یہ راجع کولو او حساب کولو د انسانانو
سرہ - تو د دے سرہ لفظ د اللہ مناسب دے او یہ ۱۹۲
کبں مقام د تضرع او طلب دے تو د ہغہ سرہ خطاب
مناسب دے۔

سوال :- یہ دے دُعا کبں خو طلب د خہ خیر نیشہ نو دا
خہ رنگ دُعا دہ ؟

جواب :- یہ دے کبں دُعا پتہ دہ یعنی موثر د زیغ تہ
بچ کرے او رحمت را کرے (رسعانی) - یا جملہ د
لا یخلف آہ قائم دہ یہ خائے د طلب د وعدے د جنت
کبں - میعاد عام دے وعد او وعید دواہو تہ شامل دے
لیکن وعید د فاسقانو مشروط دے یہ عدم د عقو
سرہ یہ دلیل د نور وصوصو سرہ - یا دلتہ مراد میعاد
د مؤمنانو دے حکم چہ خلاف د وعدے تہ قابل د
ملا متیا او قبیح دے - او خلاف د وعید تہ کرم او سبب
د مدح دے۔

منہ پہ دیکھیں تخویف او ذکر د حال د اہل زیغودے روستو
د حال د راسخیتو نہ۔ او هرکله چه دا د هغه ضد دے دے
وچے ته ئے عطف کرے نه دے۔

إِنَّ الْكَافِرِينَ كَفَرُوا، په دیکھیں درے اقوال دی۔ اول
قول دا چه دا هغه وقد د نصاراؤ د تجران دے چه په
دوی کیں یوتن وو هغه وئیل چه حه پوهیدم چه دارسول
حق دے لیکن د روم بادشاه مونو له مالوته را کوی نو که
حه د حق اعلان او کرم تو هغه مالوته به راباندے بند کری۔
دویم قول دا چه مراد د دینه بنو نصیر او بنو قریظه دی
چه په پخیلو مالونو او خا منو باندے ئے فخر کړو۔
دریم قول دا چه دا آیت عام دے ټولو کافرانو ته۔ او
داسے آیت په دے سورت ۱۱۰ کیں او سورة مجادله ۱۰
او سورة تبت ۱۱ کیں هم راغله دے۔

لَنْ تَغْنِي عَنْهُمْ، إغناء په معنی د کافی کیدلو او دفع
کولو سره راځي او دا متعدی دے یو مفعول ته لیکن
هرکله چه په دهه کیں معنی د دفع هم شته نو د دے
وچے نه د دهه سره دویم متعلق ذکر کیږي۔ چه د هغه
مقصد دفع کول د ضروری او فعل هغه ته په من سره
متعدی کیږي۔

أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ، هرکله چه د مال فائدے د
اولاد نه په پاره د مدافعت او حفاظت کیں ډیرے دی
د دے وچے ته اموال ئے مخکیں ذکر کړو۔ او په مالونو
سره فدیہ ورکیدنشی د عذاب د دفع کولو د پاره او په
اولاد سره نصرت او امداد کیږي د دے وچے نه د دے
دواړو تخصیص ئے او کړو۔

مَنْ اللَّهُ، د کشاف په نیز دا من د بدل د پاره دے نو
تقدیر د عبارت دے یعنی من رحمت الله او من طلعت
الله۔ او په نیز د ابن عطیه دا من د ابتداء د پاره دے

كَذَّابٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ لَا يُؤْمِنُ

حال ددی پشان د حال د فرعونیا نو دے او د حقہ کسانو چہ

مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّابٌ بِآيَاتِنَا

د ددی نہ مخکن تیر شویدی دروغون ئے کنول آیا تو نہ زمونو

فَاَخَذَ هُمْ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ

نو او نیول دوی لہہ اللہ تعالیٰ پہ سبب د گناہونو د دوی

وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

او اللہ تعالیٰ سخت عذاب ورکوؤنکے دے

نو تقدیر د عبارت دادے چہ من عذاب اللہ او من غضب اللہ۔ او د ابو عبید پہ نیز پہ معنی د عند دے او پہ نیز د بعضو د تبعیض د پارہ دے۔

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاغِبُونَ، ہر کلا چہ ماقبل جملہ کنس د دنیا عذاب تہ اشارہ وہ نو د دے وچہ نہ ئے دا جملہ پہ ہفہ باندے عطف کرہ۔ او دا تخویف دے پہ عذاب آخری سورہ۔ او د دے تفسیر پہ آیت مکا د سورہ بقرہ کنس تیر شویدے۔ او قرطبی او ابن کثیر حدیث د ابن مبارک تہ نقل کریں دے چہ د ہفہ پہ آخر کنس راغلی دی چہ روستو خلق پہ راشی قرآن پہ لولی۔ او داتی بہ چہ خوک زمونو نہ زیات قاری اوزیات عالم دے ربیا ئے او نیول چہ دغہ خلق د دے امت نہ دی او خشاک د اور دی۔

۱۱۔۔۔ دا مثال د تخویف د نیوی دے پہ مخکنو اقوامو مکذ بوسرہ۔

كَذَّابٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ، د دے مبتداء پتہ دہ یعنی دابہم۔ نور اقوال ہم پہ دیکش شتہ دے لیکن دا قول غورہ دے۔ د آب پہ اصل کنس پہ عمل کنس کراؤ کول

او بار بار کول دی۔ او یہ عرف کنس حال، شان، امر او عادت وغیرہ تہ و ثیلے شی۔ او حاصل دے تشبیہ دادے چہ دے دے موجودہ کا قرآنو ہلاکت او دے مال اولاد فائدہ تہ ورکول پشان دے حال دے آل فرعون (کا فرانو) دے۔ دے آل فرعون تہ یے شروع یہ دوعہ وجو سرہ کرے دے۔ اول دا چہ مخکنس ذکر دے نصاراؤ تیر شو او هغوی یعنی اسرائیل وو دے فرعون دے حال تہ پورہ خبر وو۔ دویم دا چہ استیصالی عذابونہ رچہ ہول قوم او امت یہ یوخل ہلاک شی) دا یہ فرعون باندے ختم شویدی دے فرعون دے عذاب غرق تہ روستو داسے استیصالی عذاب تہ دے راغلے لکھ چہ یہ تفسیر دے سورۃ قصص سکا کنس دیتہ اشارہ شویدی۔

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ، دا عطف دے یہ آل فرعون باندے۔ یا دا مبتداء دے او روستو یے خبر دے۔ او دے هغوی ذکر یہ سورۃ حج سکا، سکا، سکا توبہ سکا او سورۃ ق سکا، سکا، سکا کنس شویدی۔

گڈ بوا یا یا یتنا، یہ اول توجیہ باندے (گڈ بوا) حال دے یا استیناف دے۔ او یہ دویمہ توجیہ باندے خبر دے دے والذین دے پارے۔ او دا تفسیر دے دے دے دے پارے۔ آیات هغه دی چہ یہ کتابونو دے اللہ تعالیٰ کنس وو یا معجزات مراد دی۔

فَاَخَذَ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ، اخذ کنایہ دے دے راگیرولو تہ یہ عذاب کنس۔ او یہ بذنوبہم کنس باء سببیہ دے۔ یا باء دے ملا بست دے او حال دے۔ یعنی دوی متلبس وو یہ گناہونو سرہ توبہ یے تہ وہ کرے۔ او تقسیم اخذ (عذابونو) یہ سورۃ عنکبوت سکا کنس ذکر دے۔ ذنوب یے جمع ذکر کریدہ خکھ چہ دے کفر او شرک سرہ نور گناہونہ ہم یو خجائے شویوی چہ هغه دے تفصیل دے بعض

قُلْ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا سِتٌّ لَّهُمْ

تہ او ایہ ہفتہ کسانو تہ چہ کفر تے کرے دے زرہ کمزوری بہ کپیشی تاسو

وَنَحْشُرُونَهُمُ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ط وَبِئْسَ

اد جمع بہ کرے شی تاسو جہنم تہ او بد جائے

الْبَهَادُ ۱۲

تباد کپیشویدے (ردا جہنم)

اقواموسرہ بہ بعضے سورتونو کیش ذکر شوی دی۔
 وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ، یہ دیکشیں اشارہ شدت دگنا ہونو
 دہغوی تہ۔ دارنگ یہ سورہ انفال ۱۰۵ کیش کفر ذکر
 وونوور پسے آیت ۱۰۵ کیش تکذیب ذکر دے۔ کفر مرض
 ذریہ دے او تکذیب مرض دے دے۔ دے دے وجہ
 نہ آئے کفر مخکیش کریدے یہ تکذیب باندے۔
 ۱۱۔ دا متعلق دے ان الذین کفروا سرہ۔ او
 جواب دہم دے دغہ کافرانو دے۔ وہم دا وچہ مخکفی
 قوموتہ حکہ ہلاک شویدی چہ ہغوی کمزوری وواو
 مونہ خوطاقت والا یو یہ دیر مالونو او حامنوسرہ۔ بل
 وہم دادے چہ دغہ کافرانو ریبودو او تصارواؤ دنجران
 وئیل چہ ہغوی (مخکفی قوموتہ) حکہ ہلاک شوی دی
 چہ دین سماوی آئے نہ متلو او مونہ خودین دے موسیٰ
 علیہ السلام یا عیسیٰ علیہ السلام متلے دے۔ نو مونہ
 غالب یو۔ نو دے دواہو وہمونو جواب پہ دے آیت کیش
 او شو۔

قُلْ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا غُورَةٌ دَادَةٌ لَّهُمْ
 کافران یهود او تصاری دی چہ دے سورہ آل عمران دے
 نزول دے وخت پورے دوی پہ ظاہر کیش طاقتور و۔
 سَتَّغْلِبُونَ، داپیشنگوئی رشتینے دہ یہ طریقہ دے معجز

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فَعْتَيْنِ

یقیناً . شتہ دے ستاسو دیاہ عبرت یہ دودہ دلو کنیں

التَّقَاتِ فَعَلَهُ يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

چہ محتاج شول دواہہ یوہلے جنگ کولو یہ لارے د اللہ تعالیٰ کنیں

وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَهُمْ

اد بلہ دہ دہ چہ کفر یے کولو لیدل دوی ہغوی لہہ دوچندہ خیل

رَأَى الْعَيْنُ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصَرِهِ

یہ لیدلو د سترگو سرہ او اللہ تعالیٰ کلکوی یہ مدد خیل سرہ

مَنْ يَشَاءُ ط إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً

ہغہ چالہ چہ اوخواری یقیناً یہ دیکش ضرور عبرت دے

لِأُولَى الْأَبْصَارِ ۝۱۳

خاوندانو د پوٹے لہہ -

سره اوہم داسے واقع شوه - حکہ چہ بنو نضیر او شرپے شول خیبر تہ اوبیا روستو دخیبر نہ ہم او شرپے شول - اوبنو قریظہ اووڑلے شول - اوپہ دیکش مصداق دے دے قول چہ لن تغنی عنهم اموالهم ولا اولادهم من الله شيئاً - وَتَحْشُرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ دَامَ مَصْدَاق دے د اولئک ہم وقود النار - الی پخیلہ معنی سرہ دے - یاپہ معنی د فی دے او د دے دوارو یہ ذکر کنش اشعار دہ عذاب د دُنْیَا او دَاخِرَتِ دوارو تہ - وَبَشِّرِ الْمُهَادِّ مهاد ہغہ بسترہ دہ چہ تیاری کرے شوے وی د آرام دپارہ - توجہتم نہ یے مهاد یہ طریقہ دتہکم مسخر سرہ وئیلے دے - او د مجاہد نہ قرطبی نقل کری دی چہ مهاد ہغہ عملونہ دی چہ دوی د خان دپارہ تیاری کری دی - ملک دامتعلق دے د سَتَّعَلِيُونُ سرہ یہ طریقہ د دلیل دہغے

دیار۔ نو خطاب دے الذین کفروا تہ۔

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ، دا اسم دے دکان دیارہ۔ کانتی ہے کدرے و جونہ اونہ وٹیلو لہ دامؤنت مجازی دے لہ دایہ معنی کدلیل اویرہان دے لہ یہ لکمر سرہ فصل راغلے دے دکان او داسم یہ مینج کیں اوایہ تہ مراد تیشہ، دلیل اولوئے قدرت الہیہ دے۔

فِي فِئَتَيْنِ التَّقَاتِ، لکمر حیر دے دکان اونی فِئَتَيْنِ یہ محل صفت کیں دے دایہ دیارہ۔ یافِئَتَيْنِ حیر دے اولکمر متعلق دے یہ کان پورے۔ فِئَتَيْنِ تثنیہ دہ دَفِئَةٌ دیارہ اوفِئَةٌ ہتہ جماعت تہ وٹیلے شی چہ ہتے تہ یہ سختی کیں رجوع کیں مے شی۔ او دے دینہ مراد بالاتفاق دے دے د مؤمنانو او کافرانو یہ غزوہ دے بد رکیں۔ التقتا یہ محل دے خبر کیں صفت دے د فِئَتَيْنِ دیارہ۔ التقاء تہ مراد مخاض کیدل دی د جنگ کولو دیارہ۔

فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ، فِئَةٌ خبر دے دے مبتداء محذوف احداھما ریو دے دواپونہ دیارہ۔ یا خبر پت دے یعنی منہما۔ او یہ دے جملو کیں اکتفا دہ۔ یعنی ہرہ جملہ کیں ہے ہتہ خیز حذف کریدے چہ یہ مقابل کیں ہے ثابت کریدے۔ نو یہ اولہ جملہ کیں مؤمنہ پت دے او یہ بلہ جملہ کیں فی سبیل الشیطان پت دے لکہ چہ یہ سورۃ نساء لکے کیں دی۔

يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى الْعَيْنِ، یہ دیکیں دے توجیہات دی۔ علیرون ضمیر فاعل راجع دے مؤمنانو تہ ارضیہ مفعول یہ یرون تہم او مثلیہم کیں کافرانو تہ راجع دے۔ معنی دادہ چہ رلیدل مؤمنانو کافرانو لہ دوچند دے ہغوی۔ او یہ دیکیں لوئے قدرت دے اللہ تعالیٰ تہ اشارہ دہ چہ سرہ دے دومرہ دیر عدد دے ہغوی تہ مؤمنان ورباندے غالب شول یہ طریقہ دے کم من فِئَةٌ قلیلہ غلبت فِئَةٌ کثیرہ باذن اللہ سرہ۔

سوال :- یہ سورۃ انفال لکے کیں دی واذیریکوہم

اذا التقيتم في اعينكم قليلاً دا خود لالت کوی چه کافران
مؤمنانو ته لوبنکاره کیدل ؟

جواب :- دا حمل دے په جدا جدا حالاتو باندے -
اول ئے ورته ډیر بنکاره کړل د مؤمنانو د ازیمیت د پاره -
بیا ئے ورته لوبنکاره کړل په قتال باندے د تشجیع د پاره -
ع - دویمه توجیه داده چه یرون ضمیر فاعل مؤمنانو

او هم ضمیر کافرانو ته راجع دے او مثلیهم ضمیر
مؤمنانو ته راجع دے معنی داده چه رلیدل مؤمنانو
کافرانو لره دوچند خپل (حکمه کافران په اصل کین تقریباً
نهه شوه وو او مؤمنان درے سوه دیارلس وو - نو دالیدل
په حالت اصلیه کین دی په اول وخت کین ع ضمیر د یرون
کافرانو ته راجع دے او هم ضمیر مؤمنانو ته راجع دے -

او مثلیهم ضمیر کافرانو ته راجع دے نو معنی داشوه چه رلیدل
کافرانو مؤمنانو لره دوچند خپل - داده د پاره چه په کافرانو باند
رعب پریووخی - یا دا چه د مؤمنانو سره ملائیک منگری وو او
کافرانو ته به د مؤمنانو په شکل بنکاره کیدل - او دایو حال دے
او سورة انفال ۲۴ کین تقلیل بل حال وو نو تعارض نه راځی
او په دے مقام کین صاحب اللیاب وغیره نور توجیهات هم
لیکلی دی لیکن دغه درے واضح دی - او غوره توجیه په دیکین
کمواله د مؤمنانو او ډیر والے د کافرانو واله ده - چه هغه په اوله
توجیه کین ډیر دی په نسبت د دویمه توجیه سره - حکمه چه دلته
مقصود ذکر د لوڅے قدرات د الله تعالی دے چه مؤمنان د کافرانو
په تعداد کین ډیر لږ وولیکن په مدد د الله تعالی غالب شول او
کافران اگر چه ډیر وولیکن د الله تعالی په قدرات سره مغلوب
او دلیل شول -

رأى العین، هر کله چه رای مشترک دے په مینج د لیدلو سترگو
او د پوهې د زړه کین نوالعین ئے د دے د پاره ذکر کړو چه اوله
معنی مراد ده - بیا په اوله توجیه او دویمه توجیه صرف لیدل

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ

دولی کرے شویدا انسانانو ته مینه کول دهغه غیڙونو چه نفس پے خواری د

النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرَ

زنانونه او د خامنونه او د خزانو

الْمُقَنْطَرَةَ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ

جمع کرے شوو نه د سرو زرد او د سپینو زرد نه

وَالْخَيْلَ الْمُسَوَّمَةَ وَالْأَنْعَامَ وَالْحَرْثَ

او د اسونو خاسته (خاربه) نه او خارو او د فصلونو نه

د سترگوو و اگر چه په اصل کس لږ وو او په دریمه توجیه
کس لیدل د سترگو د اصل سره برابر وو۔ لیکن په دے لفظ
د کرکول کس فائده داده چه سره د ډیر والی ته الله تعالی دا کافران
مغلوب کرل نو معلومه شوه چه د الله تعالی په نیر ظاهری کثرت ته
هیڅ اعتبار نیشته۔

وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنِ يَشَاءُ، دا دلیل دے چه الله تعالی په ید،
کس د مؤمنانو سره غیبی امداد اوکړو۔ اگر چه په ظاهر کس هغوی
لږ وو لکه په العمران ۲۳ او سورة انفال ۲۴ کس دی
يُؤَيِّدُ، دا ید ته اخستنه شوے دے قوت ته وئیلے شی۔ او د مَنِ
يَشَاءُ نه صرف مؤمنان مراد دی دا مشیت مرادف د رضا دے۔

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ، ذَلِكَ اشاره ده نصرت یا
نیکاره کولو لږ ولره ډیر عبرت په اهل کس دلالت کوی چه
تجاوز اوشی د یو غیږ د یو خائے ته بل خائے ته۔ او دارنگ وئیلے شی
استدلال د یو غیږ نه په بل داسه غیږ چه دهغه سره مشابه وی او دینته ایتعاظ روعظ
اخستل، هم وئیلے شی۔ الْأَبْصَارِ د بصیرته دے په معنی د لیدلو
په سترگو سره دے۔ یعنی چا چه دغه دواړه ډلے په سترگو لیک
وے۔ یا په معنی د رویت قلبی دے او دینته بصیرت وئیلے شی
یعنی خاوندان د روع او سالم عقل۔

ذَلِكَ مَتَا الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

دا دَ تَوَلَّى لَكَ نَعْدَ دَه دَ دُونَ دَ دُنْيَا

وَاللَّهُ عِنْدَ خُسْنِ الْمَبَآئِ

اَوَدَ اللّٰهُ تَعَالٰی خَاصَ دَهْهَ سِرِّهَ خَاسْتَهَ بَخَآءَ دَ وَرَتَلُو دَے .

سَلِّ دَ اَنْزَهِيْدَ (بے رغبتی و رکول) دے پہ دُنیا کیں اوترغیب دَ
آخِرَت تہ۔ اوتعلق دے دَ کُنْ تَغْنٰی اموالهم و لا اولادهم سِرِّه۔
اوجواب دَ سوال دے چہ ہرکله دَغہ مَالُونہ اَو اولاد دے کافر توتہ
ہیچ فائدہ نہ و رکوی نو دوی بے دَغہ دَ پَارہ جمع کوی نو دے
آیت کیں دَھے جواب تہ اِنَّہَا دَہ۔

رُبَّنَ لِلنَّاسِ تَزْيِيْنٍ وَ ثِيَابٍ مِّثْلَ مَا كُنْتُمْ تَحْمِلُوْنَ
چہ دَھے قِبَاحَت اونا کاروالے یا بد شکلی دَ زِرِّہ اوستر گوتہ لَرَشِي
اوصرف خَاسْتَت اوفائدہ بے بِنکار بیری۔ لِلنَّاسِ نہ مراد کافران
دی پہ قَبْرِيْنہ دَ آیت سَلِّ سُوْرَۃ بَقَرہ سِرِّه۔ یا مراد عام دے کہ
کافران وی اوکہ فَاَسْتَفَان دُنْيَا پَرِسْت وی۔ رُبَّنَ صِيْغہ دَ مجھول
دہ لیکن قرآن کریم کیں دے نسبت پہ دے طریقہ سِرِّہ دے
اول داچہ نسبت بے اوشی اللّٰہ تعالیٰ تہ لکہ پہ سُوْرَۃ اَنْعَام
سَلِّ اوسُوْرَۃ نَمَل سَلِّ کیں۔ دویم داچہ نسبت بے اوشی شیطا
النَّاسِ اوجنی تہ لکہ پہ سُوْرَۃ اَنْعَام سَلِّ سَلِّ سُوْرَۃ اَنْفَال
سَلِّ سُوْرَۃ نَحْل سَلِّ اوسُوْرَۃ عَنَكَبُوْت سَلِّ کیں۔ دریم
داچہ مجھول دکرشی لکہ پہ دے آیت کیں اوسُوْرَۃ بَقَرہ سَلِّ
سُوْرَۃ اَنْعَام سَلِّ سُوْرَۃ تَوْبہ سَلِّ سُوْرَۃ يٰوَسَّ سَلِّ سُوْرَۃ
رَعْد سَلِّ سُوْرَۃ فَاطْرَس سَلِّ سُوْرَۃ غَافِر سَلِّ سُوْرَۃ مُحَمَّد
اوسُوْرَۃ فَتَح سَلِّ کیں۔ ہرکله چہ نسبت بے اللّٰہ تعالیٰ تہ اوشی
نومعنی دَھے دادہ چہ اللّٰہ تعالیٰ دَغہ حیزوتہ پیدا کری دی او
پہ ہے کیں بے دَ متعلق دَ از میشت دَ پَارہ لَن توتہ پیدا کری دی
او دَھر حیز پیدا کوئے اللّٰہ تعالیٰ دے اوشیطان تہ نسبت پہ
اعتبار دَ سوسہ اچولوسرہ دے۔

حُبُّ الشَّهَوَاتِ، شهوات جمع دَ شهوت دہ - مصدر دے او
 مراد یہ دے سرہ مفعول دے یعنی مشتہیات نو دا حمل
 مبالغۃً دے او ہفتہ خیز تہ و ٹیلے شی چہ نفس ورتہ میلان کوی
 او دا کلاہ خیر وی لکہ مشتہیات دَ جنت پہ سورۃ حم سجدہ
 ۲۱ او سورۃ زخرف ۱۷ کیں - او دلالتہ امور دَ نیویہ مراد دی
 او دا شهوت دَ شر دے - او یہ دے لفظ ذکر کو لو کیں اشارہ
 دہ نفرت و رکولو تہ دَ ہفتہ نہ - او حُبُّ لے ورتہ مضاف
 کریدے اشارہ دہ چہ محبت غیر دے دَ مشتہی تہ - نو
 شهوت غیر اختیاری وی او حب دلالتہ اختیاری دے چہ
 ہفتہ ترجیح و رکول دی یو خیز لہ پہ نور و خیز و توباندے
 یعنی دَ انسان کلاہ دَ یو خیز سرہ محبت وی لیکن غواہی
 چہ دا محبت حُما نہ وے او دا محبت غیر اختیاری وی -
 او کلاہ دَ یو خیز سرہ محبت کوی او غواہی چہ دا محبت لے
 ہمیشہ وے - نو دا چہ یہ جانب دَ خیر کیں وی نو سعادت
 دے او چہ یہ جانب دَ شر کیں وی نو بیا شقاوت او بد بختی
 دہ - نو معلومہ شوہ چہ دلالتہ کرتے دی اول اشتہاء دَ مشتہیات
 دویم محبت او ترجیح و رکول دغاہ مشتہیات تہ پہ مقابل
 دَ ہفتہ کیں - دریم زینت، یعنی عقیدہ ساتی چہ دا محبت
 بندہ کار دے او دَ ہفتہ قباحت او بدی ورتہ نہ بنکاریری -
 نو دا درے درجے چہ پہ چاکیں جمع شی نو ہفتہ دَ آخرت
 تہ بالکل غافل شی -

مِنْ النِّسَاءِ، پہ دیکیں دَ شہوات دَ اصولو بیان دے چہ
 ہفتہ جامع دَ تہو لو شہوات تہ دی - او دارنگ پہ دے کیں
 اختلاف دَ امتونو او زمانو او اطرافو نیستہ دے - نو اول
 لے نساء ذکر کرے حکم چہ دَ ہفتہ سرہ شهوت دَ نارینہ
 پہ طبیعت کیں کینود لے شوے دے - تر دے پورے چہ
 دغاہ شوق او شهوت پہ نارینہ باندے چرتہ نہ بوج کیہی
 او دوی فتنہ پہ نارینہ باندے دَ ہرے فتنہ نہ زیاتہ ضرری

او نقصانی ده لکه چہ پہ حدیث کیں ہم را غلی دی او دے
 وچ نہ هغه سبب گرچی د پاره د قطع کولو د خپلوئی او د
 جمع کولو د حرام مال - او دویم ئے ذکر کړے دے و
 البستین، د دوی محبت هم امر طبعی دے لیکن په دوی
 کیں یوه فتنه ده یعنی حرام جمع کول د هغوی د پاره -
 او دا محبت د نارینه اولاد سره زیات وی په نسبت د شیخه
 اولاد سره -

وَالْقَنَاطِيرُ الْمُقَنْطَرَةُ، (دا دریم دے) قناطر جمع د قنطار
 ده - او دا وزن د سلو رطلونو دے - او دا لفظ په اصل کیں
 رو می لا تینی دے یا سریانی دے چہ په هغه ژبه کیں
 کینتال و او په عربی کیں قنطار شو - او د زجاج په تیز
 دا اخستلے شوی دے د قنطر نه په معنی د تړلو او محکم
 کولو سره دے - یا د قطر نه دے (په زیادت د نون سره)
 او په معنی د بهیدلو سره دے - او په مقدار د قنطار کیں دیر
 اختلاف دے - د ابی بن کعب رضی الله عنه په روایت کیں زر
 او دوه سوه (دولس سوه) اوقیه ته وئیلے شی (اوقیه ثلویثت
 درهم دی) - او د ابن عباس رضی الله عنهما نه نقل دے چہ
 دولس زره درهمه یا زر اشرفی - او په بل روایت کیں زر او
 دوه مثقالونه دی - او د ابوهریر رضی الله عنه نه روایت دے
 (مرفوع) چہ مراد دولس زره اوقیه دی - او په روایت د
 انس رضی الله عنه زر دیناره دی - او په روایت د ابن
 المسیب او قتاده کیں اتیازره - نور اقوال هم شته دے -
 ابو عبید او امام رازی وئیلی دی چہ قنطار داسه وزن د
 چہ حدیث معلوم نه دے - الْمُقَنْطَرَةُ، هر وصف چہ د
 موصوف سره په ماده کیں شریک وی نو دلالت کوی په
 تاکید باندے لکه ظَلَّ ظِلِّیلٌ نو دا دلالت کوی په دیر
 والی باندے بغیر د تحدید نه - او په دے لفظ کیں
 اشاره ده چہ مال نه خرچ کوی په مصارفو د خیر کیں

بلکہ جمع کوی ہے او خزانہ کوی ہے ۔

مِنْ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ ، دایمان ذ القناطر دے ۔ اودا ہے
حک کہ ذکر کرد چہ ذ دینہ کالی زیورات (جوہریہ) او ذ دینہ
نقود (روپی) جوہریہ ۔ او دا چہ ہرہ زمانہ او ہر ملک
کس قیمت ذ نورو مالونو وی ۔ ذہب دلالت کوی پہ تسلو
(زوال) باندے ۔ اوفضۃ دلالت کوی پہ تفرق باندے
نودا دواہہ دلالت کوی پہ زوال او عدم استقلال باندے
فائدہ :- یہ مقام ذ محبت کس ہے اولاد مخکس کریدے
پہ مالونو باندے اودا واضح دے ۔ حک کہ چہ محبت کس
اولاد مخکس دے یہ مال باندے ۔ او یہ مقام ذ فتنہ او
دإغناء (دفع کولو) کس ہے مال مخکس کریدے حک کہ
چہ فتنہ ذ مال دیرہ دہ ذ اولاد نہ اودا رنگ دفاع اول
یہ مال سرہ کیہی ۔ رفتہ یہ سورۃ انقال ۷۸ تغابن ۷۸
او اغناء یہ دے سورت ۷۸ ، ۷۹ او سورۃ مجادلہ ۷۸
کس ذکر دے) ۔

وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ ، دا خلورم خیز دے ۔ اودا عطف کے
یہ النساء باندے لیکن یہ ترتیب ذ محبت کس ذ ذہب
اوفضۃ (سرو سپینو) نہ روستو دے نو ذ دے وجہ نہ
ہے یہ ہتے پسے ذکر کرو ۔ او ذ دے یہ محبت طبیعہ
باندے دلیل دا دے چہ یہ تن زمانہ کس ذ سورئ
ہر قسم اعلی اسباب شتہ لیکن بادشاہان او مالداران
بیا ہم اسونہ ساتی ۔ سورئ او مسابقے (مقابلے) پرے
کوی او کاہی او بگی او ہانکے وریاندے را کاہی ۔
اولفظ ذ خیل ذ سیبویہ یہ تیز اسم جمع دہ او ذ
اخفش یہ تیز جمع تکسیر دہ او ذ واحدی یہ تیز دا
جمع دہ لیکن واحد ہے نیشہ لکہ چہ لفظ ذ قوم ،
نساء او رھط دے ۔ الْمُسَوَّمَةِ ، یہ دیکس اختلاف دے
ذ بعضو یہ تیز ذ تسویم نہ دے یہ معنی ذ تعلیم یعنی

هغه اسوتہ چہ تعلیم ورکریے شوئے وی۔ اوکے بعضویہ نیز اخستلے
 شویدے کسیمیا اوسیمہ نہ یہ معنی کے علامت سرہ۔ اودا سپین
 والے دے کے هغه اسوتویہ تند و باندے یا بزرگ والے کثر من
 دے۔ اوکے بعضویہ نیز دا اخستلے شویدے کسوم نہ یہ معنی
 کرعی (سرولو) سرہ۔ اشارہ دہ چہ کدوی کے مالکانو لوئے
 لوئے پتی اچراگا هوتہ دی چہ یہ هغه کیں بے دا اسوتہ آزاد پریشودلی
 وی او یہ هغه کیں سریری۔ او اسوتہ یہ داسے سریدلو سرہ
 پیرہ ترقی کوی۔ اوکے بعضویہ نیز کسیمیا نہ اخستلے شویدے
 یہ معنی کے حسن یعنی خائستہ او غاریہ دی۔

وَالْأَنْعَامُ، داینچم تھیز دے۔ انعام جمع کے تعم دہ۔ اوبناؤ، غوانو
 اوکھو و بیزو وغیرہ تہ و ٹیلے ٹی۔ یہ دیکش پیرے فائدگی
 چہ هغه یہ سورہ تھل تھل کیں ذکر دی۔ اوکے دے سرہ
 دیانتہ والو زمیندار و پیر محبت وی او مالدار خلق بے صرف
 کخائست اوکے تماشو یا ک بعض ضرورت یہ بنیا دیانتہ ساقی
 او پیرہ میتہ و رسرہ کوی۔

وَالْحَرْثُ، دامصدر یہ معنی کے مقول دے کے دے و جے نہ بیٹے
 جمع تہ دہ ذکر کرے۔ اودا شیرم تھیز دے۔ اودا شامل کباغاتو
 فصلوتو اوسر سبز و شاداب صحراگانو او چمتو نو تہ چہ ک بعضو
 سرہ کبنا و الو محبت وی اوکے بعضو سرہ دیانتہ والو محبت
 وی۔ قرطبی و ٹیلی دی چہ ک نساء او پتون تہ روستو بے تھلور
 قسمہ مالوتہ ذکر کری دی۔ اودا هر قسم یہ یو قسم کے خلق پورے
 خاص دی۔ اول قسم ذہب اوقضہ (سرہ اوسپین زر) مال دے
 کتا جراتو، دویم قسم اسوتہ چہ هغه مال دے ک یا دشہاتو او
 امیرانو، دریم قسم خاروی دی چہ هغه دیانتہ چیا تو مال دے
 تھلورم قسم زمکے او جائیدادوتہ دی چہ ک زمیندار او باغبان
 مال دے۔

ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا، ذَٰلِكَ اشارہ دہ دغہ تھلوتہ یہ
 تاویل کے مجموع سرہ۔ متاع کے معنی مخکین ذکر شویدہ

قُلْ أَزْنَيْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَٰلِكُمْ

تہ اوایہ آیا خبر درکم تا سولہ بہ غورہ سرہ ددغہ خیرونو تہ

لَٰكِن يٰۤإِن تَتَّقُوا عِندَ رَبِّهِمْ

شتہ دے دیار دہغہ کساو چہ تقویٰ پئے کریدہ بہ نیز د رب د دوی

جَدَّتْ تَجْرِي مِّنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

یا غوتہ چہ بھیڑی بہ لاندے د ہغہ تہ نہرو تہ

خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

ہمیشہ بہ وی دوی بہ ہغہ کنس او بیبیانے پاکے ساتلے شوے

او یہ دیکھیں قلت (کنوالی) اوقنا د ہغہ تہ اشارہ دہ - او
یہ دے سرہ فائدہ اختل خلور قسمہ دہ - اول ہغہ
چہ یہ دے سرہ خان لہ فائدہ اخلی او د بخل دوجے تہ
بل چالہ تہ ورکوی - دویم یہ دے سرہ انتفاع پروردی
د ضرورت یہ وخت کنس - او بے ضرورتہ پئے خرچ کوی -
دریم انتفاع یہ مباح طریقے سرہ اخلی لیکن د آخرت
د مصالحو دیار پئے ذریعہ نہ گر حوی - دا دریاوارہ
شرعاً او عرفاً مذموم دی - او خلورم قسم انتفاع اخلی
یہ داسے طریقے سرہ چہ ہغہ ذریعہ او گرخی د آخرت د
فائدو دیارہ او دا قسم ممدوح دے -

وَاللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ حُسْنُ الْمَآبِ ، دا ترغیب دے آخرت تہ یہ
مقابل د امور د دنیا کنس - الْمَآبِ عُمَا تے د رجوع (واپسی)
تہ وئیلے شی - دلہ یہ معنی د ظرف سرہ دے یا یہ معنی
د مصدر سرہ دے - مآب دودہ قسمہ دے - یونا کارہ چہ
جہنم دے لکہ یہ سورہ نباء ۲۲ کنس - دویم قسم خائستہ
چہ جنت دے - ددے وچے نہ دلہ حسن مآب نہ مراد
جنت دے او حسن د ہغہ ددے وچے کچہ ہمیشہ د نہ فنا
کیری او تہ کمیری - اوسیب د دایدی خوشحالو دیارہ -

وَرِضْوَانٍ مِّنَ اللَّهِ ط وَاللَّهُ

او رضا مندی دے اللہ تعالیٰ دے اللہ تعالیٰ دے اللہ تعالیٰ

بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ۝۱۵

لید ونگے دے بصدقا تو لره -

۱۵۔ دے تزہید فی الدنیا تہ روستو اوس ترغیب و رکوی آخرت تہ۔ دارنگ مخکس حسن الماب ذکر شو تو اوس دے هغه تفصیل او دے هغه دے مستحقینو ذکر کوی۔

قُلْ أَتَىٰ نَبِيِّكُم بِخَيْرٍ مِّنْ ذَالِكُمْ، لَفْظ دَقْل یے داهتمام او ترغیب الی الآخرت دے پاره ذکر کرو۔ اَوْ نَبِيِّكُم کس همزه دے استفهام داخل دے یہ فعل مضارع صیغہ دے متکلم مفرد باندے او دا استفهام تقریری دے دے دے دے دے شوق و رکولو مخاطبینو تہ دے اورید لو دے روستو کلام۔ کُمْ مفعول اول دے او بخیر مفعول ثانی دے۔ او دا معنی اعلام لره متضمن تہ دے۔ کنے یا یہ یے دے مفعولونہ غوختل۔ مِّنْ ذَالِكُمْ کس اشاره دے چہ خیر اسم تفضیل دے۔ او دَالِكُمْ اشاره دے متاع الدنیا تہ چہ مخکس ذکر شویدے۔ او مِّنْ ذَالِكُمْ صله دے دے پاره دے خیر۔ نو تفضیل دا دے چہ تیر شوے خیزونو دے متاع کس خہ بعض خیریت شتہ لیکن یہ نعمتونو دے جنت کس دیر خیریت دے۔ یا خیر اسم تفضیل دے صفت دے پناہ دے سرہ یہ متاع دے دے نیا کس هغه خیر نیشته۔ (د اقول ابو حیان غوره کریدے)۔

لِذَٰلِكَ اتَّقُوا، یہ دیکس یو احتمال دا دے چہ دا متعلق دے یہ خیر پورے۔ عِنْدَ رَبِّهِمْ اَوْ جَنَّتْ استیتاف دے بیان دے دے پاره دے خیر۔ دویم احتمال دا دے چہ دا خبر مخکس دے اَوْ جَنَّتْ مبتداء دے۔ دلتہ مراد دے تقویٰ تہ دے شرک او کفر تہ حان۔ مچ کول دی چہ هغه اولہ مرتبہ دے تقویٰ دے۔

عِنْدَ رَبِّهِمْ، دا حال مقدم دے دے جنت تہ۔ یا متعلق دے یہ

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اِنَّا

هغه ڪسان ڇه وائڻ دوى اے ربہ زمونہ يقينًا مونہ

اَمَّا فَاَعْفُفْنَا ذُنُوبَنَا

ايمان راوہے دے نو بخندہ اوکړے مونہ ته ڏ گناهونو زمونہ

خير پورے اوڌ عتد نه مراد عتبت ڏ تقرب دے۔

جَنَّتْ تَجَرُّيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَشْهُرُ خَلِيْنِ فِيْهَا، جمع ڪيئن اشارہ ده
ڪثرت ڏيا غوتوتہ او تکرہ ڪيئن اشارہ ده ڇه ڏ هغه حالات اونعمتوتہ
پيرتا اشارہ دي۔ نور تفسير سورة بقرة ڪيئن تير شويدے۔ پھ
ديکيئن پير بشارت دي۔ اول خير، دويم عتد ربههم دريم جنات،
خلورم تجري او پنجم خليين فيها، شپڻم ڪان وائج مظهره رد
تفسير هم مخكين تير شويدے۔

وَرِضْوَانٍ مِّنَ اللّٰهِ، دا اورم بشارت دے۔ او مخكين مادي نعمتوتہ
وواو دارو حاني نعمت دے۔ ڏ ديتہ مخكين لفظ ڏ لهم بيت دے
يا دا عطف دے پھ جنت ياندے۔ او دا لوڳ نعمت ڏ ڏمخكنو
نعمتوتو پھ نسبت سرہ۔ ڏڪه ڇه پھ حديث ڏ بخاري او مسلم
ڪيئن راغلي دي ڇه الله تعالىٰ به جنت والوتہ او فرمائي ڇه آيا
تاسوتہ ڏ ٿولو نعمتوتوتہ غوره نعمت نه درکوم۔ نو دوى به
او وائڻ اے ربہ ڏ دينہ لا غوره نعمت کوم يو دے۔ تو الله تعالىٰ
به او فرمائي ڇه تازووم پھ تاسو ياندے رضا خيله او نه به
غصه ڪيڻم پھ تاسو ياندے هيچرے، او دازيرے پھ سورة
توبه ۲۱ او سورة حديد ۱۶ ڪيئن دے۔ او دا ڳ
پھ صيغہ مصدر سرہ تکرہ ڏکر ڪريده ڏ پارہ ڏ پير عظمت
ڏ دے نعمت۔ او من الله سرہ تور تاليد دے۔

وَاللّٰهُ بِصِيْرٍ بِالْعِبَادِ، بصير متضمن دے معنيٰ ڏعليم لره ڏ
دے ويجه نه ڳي پھ صلہ ڪيئن باء ڏکر ڪريده۔ اوڌ العباد نه مراد
الذين اتقوا دي۔ او الف لام عهد دي يعنى هغه خلق ڇه
عبديت ڳي الله تعالىٰ لره خاص ڪريده۔

وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝۱۴ الصَّابِرِينَ

او بچ اوسکتے موندے عذاب کے اور نہ - چاہ صبر کوڑنکی دی

وَالصَّادِقِينَ وَالْقَنِتَّةِينَ وَالْمُتَّقِينَ

اور رشتیا دیونکی دی اور تابعداری کوڑنکی دی اور خریج کوڑنکی دی

وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ۝۱۵

اور بخندہ طلب کوڑنکی دی پہ وقت کے پیشمنی کنیں -

۱۴ :- یہ دے آیت کنیں کے العباد عبدیت ذکر کوی کے هغوی
یہ خاص دعا کولو سرہ -

الَّذِينَ يَقُولُونَ ، یہ دیکھیں رفع ، نصب ، اوجر دریوارہ
احتمالات دی - خبر کے مبتداء پت کے پاره دے یعنی هُمْ -
یا مبتداء ده او خبر پت دے یعنی الذین آه یستجاب لهم -
یا لفظ کے اعنی او مدح پت دے - یا صفت دے او یا بدل کے
العباد کے پاره -

رَبَّنَا اِنَّا اٰمَنَّا فَاعْفُرْ لَنَا ذُنُوبَنَا ، یہ دیکھیں اول ذکر کے
توسل (وسیله نیولو) دے یہ صرف ایمان سرہ - او دادلالت
کوی چہ صرف صحیح ایمان کے مغفرت کے پاره سبب کید یشی -
لکہ کے سورت پہ آیت ۱۹۳ کنیں دی او دادلیل دے چہ
غورہ وسیلہ کے مؤمن کے پاره ایمان کے هغه دے - او پہ دیکھیں
اشارہ ده چہ انسان اول مغفرت کے گناھو تہ دیر محتاج دے -
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ، دا دویم مقصد دے او مراد کے چکیدلو تہ
دادے چہ هیش وقت پہ عذاب کے اور کنیں داخل نشی بلکہ
کے ابتداء تہ جنت تہ لارشی - دا هم دلیل دے چہ صرف ایمان
هم جنت تہ کے دخول اولی کے پاره سبب کید یشی - نو معلومہ
شوه چہ اعمال صالحہ جزء یہ طریقہ کے رکنیت مستقلہ
سرہ) کے ایمان تہ ندے لکہ چہ معتزلہ او خوارج داسے وائی -
۱۵ :- دا کمال ایمان کے پاره صفات دی پہ دُنیا کنیں - او

د حصول د لویو درجاتو د پیار په جنت کښ۔ په دے آیتونو کښ
خائستہ ترتیب دے۔ اول یے تقوی ذکر کړه چه هغه د هر قسم
کفر او شرک نه۔ پچکیدل دی۔ دویم یے په ایمان خالص سره
عبدیت ذکر کړو۔ دریم یے دغه ایمان وسیله او گرځوله په
دعا او تضرع په مغفرت د گنا هونو سره۔ خلورم اوس نور
صفات ذکر کوی د کمال د ایمان د پیار۔

الصَّابِرِينَ، د دے د اعراب محل الذین یقولون یشان
دے۔ اول صفت صبر دے په ادا د طاعاتو او په اجتناب
د محرماتو او په تکالیفو د دین باندے۔ نو په دے صفت کښ
اقامت (پایندی) د مویخ او ادا د روژے داخل ده۔
وَالطَّاهِرِينَ، دا دویم صفت دے۔ صدق په قول فعل او
نیت دریوارو کښ دے یعنی په ژبه دروغ نه وائی۔ او د
عقیدے خبره د زبه سره موافق کوی او اعمال پوره کوی۔
او په نیت کښ یے اخلاص وی ریاء او د دنیا طلب یے
مقصد نه وی۔ نو په دیکښ اشاره ده چه د متافقاتو د
صفاتو ته اجتناب کوی۔

وَالْقَنَاطِیْنِ، دا دریم صفت دے د دے تفسیر په سورة
بقره کښ تیر شویدے۔ او دلته د قنوت ته مراد دوام او
همیشوالے دے په ټولو طاعاتو باندے۔ او په دیکښ د
شبه عبادت کول داخل دی په قرینة د سورة زمره سره۔
وَالْمُسْتَغْفِرِينَ، دا خلورم صفت دے۔ مخکښ صفات
عبادات بد نیه وو او دا صفت عبادت مالیه دے۔ فرض
نفل وغیره ټولو ته شامل دے۔ د اتفاق تفسیر هم په
سورة بقره کښ تیر شویدے۔

وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ، دا پنځم صفت دے۔ او دا
صفت د مخکنو صفاتو د تکمیل د پیار دے یعنی په تیر
شوی صفاتو باندے دا به اعتماد نیشته چه استغفار ته
حاجت پاتے نشی بلکه د ټولو عباداتو سره سره استغفار

ضروری دے دے پاره دے قصور دفع کولو په دغه عباداتو کښ
 او اسحر جمع د سحرده زجاج وئیلی دی چه د طلوع د
 فجر (صبا) نه مخکښ وخت د سحر دے یعنی د پیشمنی
 وخت - او دا آخری شپږمه حصه د شپه ده - او امام
 راغب وئیلی دی چه سحر کولو له رپوځاځي ولې (د تیار
 د شپه دے د رڼا د صبا سره - او بعضو وئیلی دی چه د
 دے اطلاق د شپه د آخری حصه نه تر رڼا د صبا
 پورے باندې کیدلای شي - د دے وخت تخصیص یې د
 دے وچه نه او کړو چه اشاره اوشی چه دوی د شپه
 عبادت کوی تر سحر پورے او په آخر کښ استغفار غواړی -
 او بله وجه داده چه دا وخت د اجابت د دعاگانو دے
 په سبب د حدیث د بخاری او مسلم سره چه د شپه په
 روستنځ دریمه حصه کښ الله تعالی را کوزیری آسمان
 د دنیا ته - او وائی چه څوک دے چه ځما نه دعا او غواړی
 چه قبول یې کړم او څوک سوال کوی چه ورکړم او څوک
 بخته غواړی چه ورته اوکړم -
 فائده له (سوال) د دے صفتونو په مینځ کښ یې
 واو د عطف ولې ذکر کړیدے ؟
 جواب له :- دا دخول د واو د تفخیم (عظمت) د هر
 صفت د پاره دے .

جواب له :- دا صفتونه متفرق دی په انسانانو کښ سره
 د جمع د اصل صفتونو نه یعنی په کامل صالح بنده کښ دا
 ټول راجع وی لیکن په بعضو کسانو کښ یو صفت غالب
 وی او په بعضو کښ بل غالب وی -

فائده له :- په دے صفتونو کښ د ایمان نه روستو
 عبادات بدلتیه رد زه صبر، د ژبه صدق او د نور
 اندامونو قنوت او عبادات مالیه ذکر شوی دی -
 فائده له :- سوال داده چه په سورة احزاب ۳۵

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَا

گواہی کرے کہ اللہ تعالیٰ پہ دے خبرہ چہ نیستہ حق دارد بندگی بسوا دھتہ نہ

وَالْمَلِكُ وَالْعَلِيمُ قَائِمًا

او ملائکو او علم والور پدا سے حال چہ اولاد وی

بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ

پہ انصاف سرہ نیستہ حق دارد بندگی بسوا دھتہ نہ چہ زور آور

الْحَكِيمُ ۱۸

حکمتوں والا دے ۔

کنیں یے خو لس صفات ذکر کریدی ؟

جواب :- دا مقام ک نصاراؤ دے چہ پہ هغوی کنیں ک صالحینو
داینجہ صفات وی روستو ک تقوی او دایمان تہ - او سورت
احزاب کنیں مقام ک صحابہ کرامو او صحابیاتو دے یعنی پہ
هغوی کنیں لس صفات موجود دی - ک هغوی شان ک تورو
أمتونو او خلقونہ اوچت دے -

۱۵ - ک دویم باب خلاصہ :- ک دے خائے نہ دویم
باب دے تر آیت ۲۵ پورے - پہ دے باب کنیں اول دعوی
ک توحید دہ سرہ ک دلیل وحی ، نقلی او عقلی او نتیجے تہ
پہ آیت ۱۵ کنیں - بیا جواب دے ک هتہ چاچہ دلیل نیسی
پہ اقوالو ک باغیانو خلاف ک دین اسلام تہ - بیا دعوت
دے هغوی تہ پہ محاجہ کولو سرہ - بیا ذکر ک اسبابو ک
عذاب دے سرہ ک تخویف اخروی تہ او دا اسباب پہ
باغیانو کنیں دی پہ آیت ۲۲ کنیں - بیا محال دے ک باغیانو
ک مقلدیتو - او اعراض دھغوی ک کتاب اللہ تہ پہ دوه اسبابو
سرہ پہ ۲۳ ، ۲۴ کنیں - بیا تخویف اخروی دے دوی
تہ پہ ۲۵ کنیں -

ربط :- ہر کلمہ چہ مخکس ہے صفات کے اولو العلم ذکر کرل۔
 تو اوس پہ توحید باندے کے ہغوی شہادت ذکر کوی حُکْمہ
 چہ کے قبول کے شہادت کے پارہ کے صفات کے عدال ضرورت
 دے او دفعہ صفتوں کے عدالت دی تو کے ہغوی شہادت
 حُکْمہ قبول دے۔ بیا کے تاکید کے شہادت کے اولو العلم کے پارہ اول شہادت کے اللہ تعالیٰ کو
 کے ملائکہ ذکر کوی۔ اشارہ چہ کے دوی شہادت مطابق کے شہادت کے اللہ تعالیٰ او کے ملائکہ سورہ
 تفسیر :- شَہَدَ اللہُ، مفسرینو دلتہ کے شَہَدَ معنی دیرے
 لیکلی دی۔ اولہ معنی قال (روٹیلی کے دی) دویمہ معنی یبین
 (بیان کریدے) دریمہ معنی حکم (حکم ہے کریدے)
 خورمہ معنی اعلم (خبر ہے ور کریدے)۔ پنجمہ معنی
 قضی (فیصلہ ہے کریدے) شپرمہ معنی ذکر کے مسئلے کے
 توحید پہ دیر و سورتوں کس سرے کے دلیلوں نو تہ دا
 شہادت کے اللہ تعالیٰ دے۔

اِنَّهٗ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ، الوہیت پہ معنی کے معبودیت، واکداری
 او تصرف کولو دے چہ ہفے تہ صفات الالوہیت وٹیلے شی۔
 اور دے پہ نصاراؤ باندے چہ داسے صفات پہ عیسیٰ
 علیہ السلام کس نیستہ۔

وَالْمَلٰٓئِکَۃُ، کے ملائکہ کو شہادت راؤل کے وحی کے توحید دی
 پہ انبیاء علیہم السلام باندے پہ ہرہ زمانہ کس۔ او
 دا پہ سورہ صافات خورم آیت کس ہم ذکر دے۔
 او کے دے تہ مراد ہول ملائکہ دی پہ دلیل کے سورہ
 صافات سورہ۔ او وَالْمَلٰٓئِکَۃُ عطف دے۔ پہ لفظ اللہ باندے
 یا دا جملہ دہ اولفظ کے شہد پکس پتہ دے۔

اُولٰٓئِکَ الَّذِیْنَ کَذَّبُوْا عِلْمَہُمْ، کے دینہ مراد علماء کے توحید دی چہ پہ ہرہ
 زمانہ کس ہے کے توحید دعوت کریدے او کوی۔ انبیاء
 علیہم السلام، صحابہ کرام او علماء کے مؤمنات و اہل کتاب
 او ہول مؤمنان چہ شہادت کے توحید کوی پہ دیکس داخل دی
 سوال :- اللہ تعالیٰ جو مدعی کے توحید دے نو ہغہ تہ کے شہادت

نسبت پہ تھے وجہ سرہ اوشو؟

جواب لے :- معکیش ک شہد معنی ذکر شوئے چہ قال - یٰئین، حکم،
قضی او اعلم دی یہ ہتے کہیں ک شہادت معروکہ معنی نیشتنہ
جواب لے :- شہادت پہ معنی ک اثبات کوونکی دے پہ دلیلونو
ک توحید سرہ - تودا معنی ک دعویٰ سرہ منافی نہ دہ -

سوال :- ک اللہ تعالیٰ شہادت جدا دے او ک ملائکوا واولوالعلم
شہادت جدا دے تو پہ یولفظ (شہد) سرہ دواہرہ معنی ٹھنکہ
مراد کرے شوی دی؟

جواب :- ٹھوک چہ ک عموم مشترک قائل دی تو ک ہتھوی پہ
تیز ہیچ اشکال نیشتنہ - لیکن ہرکہ چہ معنی ک شہد عام دہ
قال او اعلم وغیرہ تہ تودا اقرار او دعوت کو لو ک ملائیکو
او اولوالعلم تہ حقیقتاً شامل دے -

فائدہ لے :- قرطبی او صاحب البیاب وئیلی دی چہ دآیت نکاح
دلیل دے پہ شرافت ک علم یاندے ٹھک چہ اللہ تعالیٰ ک دوی
شہادت ک خیل خان او ک ملائیکو ک شہادت سرہ یوٹھائے
ذکر کرے دے - لے :- دل تہ شہادت ک اللہ تعالیٰ پہ توحید
یاندے ذکر کریں ے او دار تک پہ سورۃ انعام ۱۶۱ کہیں
ہم دے - او پہ سورۃ نساء ۱۶۱ کہیں شہادت دے پہ قرآن
یاندے او پہ سورۃ منافقون اول آیت کہیں شہادت دے
ک اللہ تعالیٰ ک منافقا تو پہ کذب یاندے - او پہ سورۃ نساء
۱۶۱ کہیں شہادت ک اللہ تعالیٰ دے پہ رسالت ک آخری رسول
یاندے او دار تک پہ سورۃ اسراء ۹۴ کہیں -

قائمًا بالقسط، دام منصوب دے بنا پہ حالیت او حال
دے ک لفظ اللہ نہ یا ک لفظ ک ہونہ یا حال دے ک دریاورونہ
او ک قیام بالقسط نہ مراد قیام دے پہ تدبیر ک خلق و یاتد
پہ عدل او انصاف سرہ - خود اپہ مغہ وخت کہیں چہ حال
شی ک لفظ اللہ یا ہونہ او کہ ک دریاورونہ حال شی تو معنی
دادہ چہ دریاورہ پایتہ دی پہ خبرہ ک قسط یاندے چہ

توحید دے، یہ دیکھیں ہیچ تیدیلی نہ راولی۔ اوسے وہیلی دی
 چہ دا ذکر کمال دے کہ اللہ تعالیٰ یہ افعالو او تصرفاتو کیں
 روستو کمال ذاتی کہ ہر گہ نہ۔ او قسط لفظ یہ قرآن کیں پچلس
 کرتہ راغلے دے۔ ہر جائے کیں یہ معنی دے عدل او یہ معنی
 دے و رکولو کہ حق دے خاوند کہ حق تہ۔

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، کہ دے کہ تکرار دیر وجوہ دی۔ اولہ وجہ داچہ اولہ
 کلمہ کیں صرف اختصاص کہ اللہ تعالیٰ یہ الوہیت سرہ مرادو
 او یہ دے کلمہ کیں اختصاص یہ دو صفتو تو سرہ مراد دے
 یعنی الوہیت او عدل کول کشاف۔ دویمہ وجہ داچہ اولہ
 کلمہ یہ شہادت کہ اللہ تعالیٰ سرہ ذکر دے۔ او دویمہ وجہ شہادت
 دے ملائکہ او اولو العلم سرہ ذکر دے۔ لیکن دا وجہ بتادہ چہ
 دَوَالْمَلٰئِكَةُ نہ ورا تہ لفظ کہ شہادت پتہ دے او دا وجہ
 مرجوح دے۔ دریمہ وجہ داچہ کہ دے یہ تکرار کیں اشارہ
 کثرت ذکر کہ دے کلمے تہ حکم چہ دالوئے عبادت دے۔ ثلومہ
 وجہ داچہ یہ اولہ کلمہ کیں اشارہ دے توحید تہ یہ صفاتو کہ تنزیہ
 سرہ او یہ دویمہ کیں اشارہ دے صفاتو کہ تمجید تہ یہ سبب
 کہ ذکر کولو دَوَالْعَزِيزُ الْحَكِيمُ۔ پنجمہ وجہ داچہ اولہ یہ طور کہ
 دعوے سرہ وہ توروستو کہ شہادت ذکر کولو تہ یہ طور کہ
 نتیجے سرہ ذکر ثنویہ۔

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، دا صفات ہم یہ طریقہ کہ دلیل سرہ دی
 کیا رہ کہ توحید کہ الوہیت حکم چہ اول صفت کیں اشارہ دے تلو
 صفاتو کہ قدرت او تصرف تہ یہ دویم صفت کیں اشارہ دے
 صفت کہ علم کہ اللہ تعالیٰ تہ (ابو حیان)۔

فائدہ:- یہ دے آیت کیں لفظ کہ شہادت کیں اشارہ دے دلیل
 وحی تہ۔ او دَوَالْمَلٰئِكَةُ او اولو العلم کیں اشارہ دے دلیل عقلی
 تہ۔ او یہ قَائِمًا بِالْقِسْطِ کیں اشارہ دے دلیل عقلی تہ۔ او اول
 لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ دعوے دے او دویم نتیجہ دے۔

إِنَّ السَّيِّئِينَ عِنْدَ اللَّهِ لَا سَلَامَ لَهُمْ

یقیناً دین (قبول کریشوے) یہ نیز کہ اللہ تعالیٰ اسلام دے

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ

او اختلاف نہ دے کرے ہذا کسانو چہ درکریے شوے دے ہغوی تہ کتاب

إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ

مگر دوستو دے ہذا چہ راقطے دے دوی تہ علم

بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ

دوجے دضد کولونہ یہ مینخ ددوی کیں اوچاچہ کفر اوکرو یہ آیاتونو د

اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ①۹

اللہ تعالیٰ نو یقیناً اللہ تعالیٰ ندر حساب کوڈنکے دے -

۱۹۔ ربط لہ :- ہر کلاہ چہ مخکین آیت کیں لا الہ الا ہو۔ ثابت کرے شو یہ شہادت خاصہ سرہ نو یہ دے آیت کیں دے ہذا نوم ذکر کوی چہ اسلام دے۔

ربط لہ :- دارنگ مخکین د نصاراؤ د شیعہ جواب اوکرے شور شبہہ د ہغوی دلیل نیول و و یہ متشابہاتو سرہ نو اوس ہغوی تہ د اصل مقصد دعوت و رکوی چہ اسلام دے۔

إِنَّ السَّيِّئِينَ، د لفظ د دین تفسیر یہ سورۃ فاتحہ کیں تیر شویدے۔ دین یہ عرف کیں مجموعہ د ہذا عقائد و اعمال و وی چہ یو قوم یہ ہذا باندے تلل کوی دے د پیارہ چہ جزاء ورتہ ملاؤشی۔ برابرہ خبرہ دہ کہ دا دین صحیح وی او کہ خطا وی۔ دے دے وچ نہ د مشرکانو دین تہ ہم دین و ثیلے شوے دے یہ سورۃ الکافرون کیں (لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ) او د شریعت یہ اصطلاح کیں دین مقرر کول د عقائد و

او اعمالو دی د طرف د الله تعالیٰ نه د ذوی العقول و د پیار
چه هغوی یی په خپل اختیار سره غوره کړی د خپل خان
د پیار - د لته الذین کنس الف لام جنسی دی -

عند الله، د لته عند د اعتبار او قبولیت د پیار دے - د
علم د پیار نه دے -

الإسلام، قتاده و ئیلی دی چه اسلام شهادت د لا اله الا الله
دے او اقرار په هغه خیزونو دے چه د طرف د الله تعالیٰ نه
په وحی سره راغله وی - او دا هغه دین د الله تعالیٰ دے
چه د هغه تشریح یی کړیده او په هغه سره یی رسولان
را لیدلی دی - او د هغه دوستانو هغه ته دعوت کړیدے
او د هغه نه سیوا بل هیڅ دین نه قبولی - او بغیر د هغه نه
په بل دین باندے جزاء (ثواب) نه ورکوی (ابن جریر) -
اسلام په لغت کس انقیاد، طاعت، تسلیم او متابعت ته و ئیلے
شی او د شریعت په اصطلاح کس ایمان دے سره د
انقیاد نه ظاهراً او باطناً - ایمان او اسلام په اعتبار د
شرع سره یو شان دی لکه چه په سورة ذاریات ۳۵،
۳۶ کس دی - او کله اسلام صرف اعمال ظاهریه ته و ئیلے
شی لکه په سورة حجرات ۲۸ کس - دارنگ ایمان کله
صرف تصدیق د ذره ته و ئیلے شی او د هغه اظهار کول
په ژبه سره - او کله کله یی اطلاق په اعمالو باندے هم
کیدی -

دلته حصر د مسند الیه شوی دے په مسند کس - نو لازم
د حصر سره داده چه نیشته هیڅ دین مگر اسلام دے -
لیکن دینو ته خو ډیر دی په دُنیا کس په معنی عرفی سره
نو لفظ د عند الله دلالت کوی چه دلته معنی داده چه
یقیناً هغه دین چه مقبول او مرضی او معتبر دے په نیت
د الله تعالیٰ نو هغه صرف اسلام دے - او مخکس معنی د
اسلام نه معلومه شوه چه د ټولو انبیاء علیهم السلام

دین تہ اسلام و تیلے شی۔ لکہ چہ دین د ابراہیم علیہ السلام
 تہ دیرو آیتونو کیں اسلام و تیلے شویدے لکہ بقرة ۱۳۲ او
 آل عمران ۶۴۔ او دین د یعقوب علیہ السلام او د عا منو د هغه
 هم اسلام دے بقرة ۱۳۳۔ دین د حواریتو د عیسیٰ علیہ السلام
 هم اسلام دے مائده ۱۱۴۔ د تا بعدارو د موسیٰ علیہ السلام
 دین هم اسلام دے اعراف ۱۲۶۔ دین د سلیمان علیہ السلام
 اسلام دے نمل ۱۱۱ دین د حق پرستو اهل کتابو مخکنو اسلام
 دے سورة قصص ۵۳۔ دین د تا بعدارو د لوط علیہ السلام
 هم اسلام دے سورة ذاریات ۳۸ نو دلتہ د اسلام تہ دا
 مراد دے۔ بیا یہ وخت د نزول د قرآن کیں دا نوم یہ دین
 د محمد صلی اللہ علیہ وسلم پورے خاص شو۔ او یہ دے
 جملہ کیں رد دے یہ نصاراؤ د نجران باندے چہ هغوی
 د نصرانیت (محرف) دین تہ مقبول دین و تیلو۔

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ اٰذُنُوْا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ
 الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ، دا جواب د یو پتے شبہ۔ شبہ دا دہ
 چہ یہودیانو خو عزیر علیہ السلام تہ ابن اللہ و تیلے دے
 او نصاراؤ عیسیٰ علیہ السلام تہ ابن اللہ و تیلے دے او نور
 هم د شرک کاروتہ پکتن شتہ بلکہ هغه دوی پخیل کتابونو
 کیں هم لیکلی دی۔ او د آخری نبی او قرآن تہ هم انکار کوی۔
 او د دے د پیارہ ئے پخیلو کتابونو کیں تحریفوتہ کریدی او
 محرف کلمات ئے لیکلی دی۔ نو کہ غورہ دین صرف اسلام وے
 نو دغه علماؤ او پیرانو وغیرہ بہ متلے وے او د دینہ بہ
 ئے مخالفت نہ کولے۔ نو یہ دے جملہ کیں د دے جواب
 دے چہ د دغه اخبار او رہبان دا مخالفت یہ ضد او عناد
 او بغی یا تدے بنا دے د دوی دا تحریفات او مخالف کیدل
 د دین اسلام پہ خلاف کیں ہیچ دلیل نشی کیدے۔ اوس هم
 بعض جاہلان د اسے وائی چہ د توحید و سنت خلاف
 خولوئے لوئے عالمان کوی او هغوی د شرک او بدعاتو پہ

اثبات کیں دیر کتابوتہ اور سالے لیکلی دی۔ یا ئے یہ صحیح کتابوتہ
 کیں دے خان نہ یا طے خبرے داخل کپی دی (دش ئے کرے دے)
 نو کہ توحید و سنت حق وے نو دغہ علماء وے مخالفت کرے
 دے نو دغہ ہم دغہ جواب دے چہ دے دوی دامخالفت یہ دلیل
 بات دے نہ دے بنا بلکہ دے ضد او حسد دے دے۔ او داسے
 آیت یہ سورۃ بقرہ ۱۱۳، سورۃ شوریٰ ۱۳۱ او سورۃ جائیہ
 یکا کیں ہم دے۔

الْعِلْمُ نہ مراد شکار دلیلو تہ دحقانیت داسلام دی او ہغہ
 یہ تورات او انجیل کیں او یہ قرآن کیں ہم شتہ۔
 یَعْنِیٰ مَفْعُولُہ دے دَاخْتَلَفَ دپارہ یا حال دے دالذین تہ
 یَبْتَغِیْہُمْ، دے یل جانب حذف دے یعنی وَبَیِّنَ اَہْلَ الْحَقِّ
 لیکن دحق والو دطرف تہ حسد نیشتہ دے دے وے نہ ئے د
 ہغوی ذکر او تکرر۔ یا دل تہ یولفظ پت دے رنشا ویاض بیتہم
 پیدا شو او اکئی ئے واچولے ددوی یہ مینج کیں۔ او این عاشور
 یہ التحریر والتبویر کیں دیر تفصیلی لیکلی دی چہ دلنہ د
 اختلف متعلق ئے حکہ نہ دے ذکر کرے چہ داختلاف دیر
 اقسام دی دا ہغہ ہولو تہ شامل دے۔ اول قسم، اختلاف دھر
 امت دے دے دل سرہ یہ صحت ددین کیں لکہ وقالت الیہود
 لیست النصارى علی شئٍ وقالت النصارى لیست الیہود
 علی شئٍ۔ دویم قسم، افتراق دہر امت دے یہ امت کیں
 دیرو دلو تہ۔ لکہ چہ یہ حدیث کیں راغلی دی چہ یہ یہود و کیں
 یو او یا فرقے وے او یہ نصارا و کیں دودہ او یا فرقے وے۔
 دریم قسم، دوی اختلاف کریدے یہ کورتی کیں یہ
 مخالفت داسلام باندے یہ بغی او حسد سرہ دعلم د
 حقانیت دہغہ نہ۔ نو دل تہ دا ہول اقسام مراد دی خصوصاً
 دریم قسم۔

وَمَنْ یَّکْفُرْ بِآیَاتِ اللّٰہِ، یہ دیکیں اشارہ دہ چہ دغہ اختلاف
 یہ اصولو داسلام کیں دے او داکفر دے یعنی ددوی

فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ

نو کہ دوی جگہ کوی تاسرہ نو تہ ادا یہ چہ تابع گرد خولے دے ما

وَجِهِيَ إِلَهُ وَّمِنْ أَتْبَعِينَ ط وَقُلْ

مخ خیل اللہ تعالیٰ تہ ادھتہ خوک چہ زما تا بعداری کریدہ او تہ ادا یہ

لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ

ہتہ کسانو تہ چہ کتاب در کرے شوے دے او امیانو تہ

ءِ أَسْلَمْتُمْ ط فَإِنْ أَسْلَمُوا

آیا تاسو تا بعداری کوی نو کہ چرے دوی تا بعداری او کرلہ

فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا

نو یقینا ہدایت پے او موندلو او کہ چرے دوی مخ او کرخوڈ نو یقینا

عَلَيْكَ الْبَلْغُ ط وَاللَّهُ بِصِيرٍ

پہ تاباندے (لازم دی) رسول او اللہ تعالیٰ وینی

بِالْعِبَادِ ۲۰

خیلو بتدکانو لہ -

دغہ اختلاف مستلزم دے کفر لہ یہ آیا تو نو د اللہ تعالیٰ باندے چہ تورات، انجیل او قرآن کیں دی۔ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ، حساب پہ معنی د مناقشہ دے یا کنایہ دہ د جزاء ورکولو نہ۔

۲۰۔ یہ دیکیں د اختلاف د نتیجے ذکر دے او محاجہ کول او دھتے ادب خود دی مسلمانانو تہ یعنی ہر کلہ چہ دوی د دین اسلام نہ مخالفت کوی نو خاتما بہ دوی د خیل مخالفت سرہ خہ حجتو نہ پیش کوی۔ او حجتو نہ د باطل د پارہ نشی کیدے نو معلومہ شوہ چہ مراد د

دینہ صرف جگرہ کول دی او دا صفت دَصدیا نو او حاسدا نو دے۔

قَالَ حَاجُّوْكَ کیں ضمیر راجع دے اختلاف الذین تہ چہ
ہغہ یہود او نصاری دَ نجران دی اگر چہ حکم عام دے۔
فَقُلْ اَسْلَمْتُکَ وَجْهَیْ لِلّٰہِ، دے چلے اولہ توجیہ دادہ
چہ یہ دیکیں مقصد تصریح کول دی پخیلہ دعوی
باندے یعنی ہغہ اسلام چہ دین حق دے نو خہ یہ
ہغہ باندے یوحیم۔ دَ اللہ تعالی سرہ ہیخ قسم
شرک نہ کووم۔ او تا سورائے کتابیانو شرک او کفر کوئے۔
یعنی زمونہ محتاجہ یہ فرعی مساٹو کیں نہ دہ بلکہ یہ
اصول دَ اسلام کیں دہ۔ دویمہ توجیہ دادہ چہ دا
قول دَ محتاج دَ ختمولو دَ یارہ دے یعنی ہر گلہ چہ یہ
توحید باندے دلیلونہ ذکر شول او دَ شبہاتو جوابونہ
اوشول او شہادتونہ قائم شول اوروستو حکم اوشو چہ
دَ دوی مخالفت کول یہ ضد او حسد باندے بنا دے۔
نو یہ آخر کیں ئے او ٹیل چہ ہر چہ خہ ییم نو خہ خود
حق متقاد او تابع ییم اوس ستاسو خوینہ دہ کہ موافقت
کوئے او کہ مخالفت کوئے۔ او دا طریقہ دَ حق پرستو دہ
یہ مقابلہ دَ باطل پرستو کیں۔ وَجْهَیْ کَوجْہَ تہ دے او
مراد تریہ مخ دے لیکن تابع کول دَ مخ کنایہ دہ دَ
تابع کولو دَ ذات تہ۔ یا وجہ یہ معنی دَ عمل دہ رفراء
بغوی۔

وَمِنْ اَتْبَعَنِ، دا عطف دے یہ تاء دَ متکلم باندے یہ
اَسْلَمْتُکَ کیں۔ یا مبتداء دہ او خبری پت دے یعنی
کنالک۔ دے لفظ اول مصداق صحابہ کرام دی او
دا تصریح دہ یہ اسلام دَ صحابہ کرامو باندے۔ ہاں
روستو تولو تا بعد ارا نو تہ شامل دے۔ او لفظ دَ
اَسْلَمْتُکَ تولو اصولو او فروعو دَ اسلام تہ شامل دے

چہ ہجہ کمال اسلام دے۔

وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْذِّمَّةَ أَسْلَمْتُمْ، دا ہجہ دعویٰ
تہ دعوت دے چہ یہ اسلمت کتب ذکر شہہ - یعنی روستو ک
دعویٰ تہ دعوت و رکول پکار دی - ہر کلمہ چہ یہ محکمات آیات تو
کتب خطایات و و اہل کتاب تہ اوک دعویٰ اختلاف ہے ذکر
کرو تو دے وجہ تہ کہ دعویٰ ذکر ہے اول اوکرو - او ورپسے ک
عموم ک دعوت دیا رہے امین ذکر کرل - اوک امین نہ مراد
مشرکین عرب دی حکمہ چہ تہ دعویٰ سرہ سماوی کتاب
نیشہ - او تہ دعویٰ دعویٰ کوی - تو ک دیتہ مراد ہے کتابہ
کا فردی لکہ چہ یہ دے زمانہ کتب ہندوان، سکھان او
یہ مذہب والادی وغیرہ - یا دی اکثر اہل کتابت
(لیکوتکی) او قراءت وال (لوسوتوتکی) تہ و و دے وجہ نہ
ورتہ امین او وٹیلے شو - تو یہ دے وجہ امیا تو دے امت تہ
ہم شامل دے۔

ءَاَسْلَمْتُمْ، استفہام یہ معنی ک طلب دے یعنی اسلام قبول کرے
فَاِنْ اَسْلَمُوا فَقَدْ اهْتَدَوْا، روستو ک دعوت ک اسلام تہ دہ لہ
دی یا اسلام قبول دی یا ک ہجہ نہ مخ اہول دی تو دواہ
حکمونہ ہے ذکر کرل۔

اهْتَدَوْا، کتب اشارہ دہ چہ ک ہر قسم کفر کمرہئی تہ ہریو
شخص یہ اسلام قبول و سرہ بچہ کیبری۔

وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلْغُ، اصل جواب پتہ ک یعنی قَلَّا تَحْزَنُ
(مہ حقہ کیبرہ) وَلَا تَبِعَا عَلَیْكَ (یہ تابان دے ہیجے تاوان تیشہ)
او فَاِنَّمَا عَلَتْ دے ک پتہ جواب دیا رہ۔

وَاللَّهُ بِصِرِّ الْعِبَادِ، دلتہ عیاد عام دے مؤمن او غیر مؤمن
دواہوتہ - او علم ک اللہ تعالیٰ کتابہ دہ ک جزاء او سزا و رکولونہ
ہر چاہ تہ یہ مناسب طریقہ سرہ۔

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ

یقیناً ہتھ کسان چہ کفر کوی ہغوی یہ آیاتو نہ اللہ تعالیٰ بات

وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّنَ بِغَيْرِ حَقٍّ

اد وڈنی پیغمبران یہ غیر د جرم شرعی تہ

وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ

اد وڈنی دوی ہتھ کسان چہ حکم کوی

بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ

یہ انصاف سرہ نہ خلقو تہ نوزیمے درکہ دوی تہ

بِعَذَابِ آيِهِمْ ۝۲۱

یہ عذاب دردناک سرہ

۲۱۔ یہ دے آیت کیں کہ ان تو گوا تفصیل دے۔ یعنی دغہ اہل کتاب (یہود و نصاریٰ) کہ اسلام نہ فتح کر چکے تھے دے یہ دلیل کہ دے دہاے کار و تو کہ ہغوی۔ او ہغوی تہ تخویف آخروی ذکر کوی۔ اول کاریے دادے چہ ان الذین یکفرون بآیت اللہ، دآیت اللہ تہ مراد تورات، انجیل او قرآن دے چہ دوی دغہ ایات تو توحید او کرسالت کہ آخری رسول تہ مخالفت کریدے۔ داصفت کہ دوی یہ مشرک تہ و او دار تک یہ کشر اتو کیں ہم دے۔ کہ دے وچے تہ یے یہ صیغہ کہ فعل مضارع سرہ ذکر کریدے۔ او دویم کاریے دادے چہ و یقتلون النبیین بغیر حق کہ دے تفسیر یہ سورت بقرہ کیں تیر شویدے۔ او داصفت صرف کہ دوی کہ مشرک تہ و لیکن کشر اتو تعریف کو و دغہ کار کہ خپلو مشرک تہ او حق یے کہ نہ لو تو گویا چہ کشران ہم یہ دغہ کار کیں شریک شول کہ مشرک تہ سرہ۔ کہ دے وچے تہ یے یہ صیغہ کہ فعل مضارع سرہ ذکر کریدے۔

سوال :- دلته حق یے نہ کہ ذکر کریدے او یہ سورت بقرہ کیں

الحق معرقہ ذکرده - جواب :- هر کله چه دلتہ پہ ان الذین
 آہ موصول سرہ ذکر شوقہ چه متضمن دے معنی د شرط
 لہہ نو تعمیم فائدہ کوی نو نکرہ ذکر شوقہ د تعمیم د پیرہ
 او یہ سورت بقرہ کتب آیت د معهود کسانو یہ بارہ کتب
 دے - او هغه حق شرعی چه یہ هغه سرہ د انسان قتل
 کول جائز کیڑی هغه هم هغه کسانو ته معلوم وو د دے
 وجہ ته یے یہ الف لام سرہ معرقہ ذکر کرو - او دریم
 کار دوی دا دے چه وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ
مِنَ النَّاسِ، لفظ د من الناس کتب اشارہ ده چه
 دا غیروو د انبیاء علیہم السلام ته - یعنی نور علماء وو
 چه دعوت یہ یے کولو حق ته - او قسط ته مراد دعوی
 د توحید او اسلام دے او هر کله چه یہ دیکتب یا مرون
 بالقسط ذکر کرو او هغه دلالت کوی چه د دوی د قتل
 کولو د پیرہ دلیل نیشته نو بغیر الحق ذکر کولو ته حاجت
 نیشته - یہ دے کارو نو کتب وجہ د ترتیب دا ده چه
 اول د دویم د پیرہ سبب دے او دویم د دریم د پیرہ
 سبب دے نو سبب یے مقدم کریں دے یہ سبب بات دے
 د حسن بصری ته روایت دے چه د امر بالمعروف او
 نہی عن المنکر کوونکی مرتبہ یہ عظمت کتب د انبیاء
 مرتبہ ته نیز دے ده -

سوال :- النبیین ته معلوم کیڑی چه دے خلق و قول انبیاء
 قتل کریں دی - او دا خو صحیح ته ده ؟

جواب :- یہ النبیین کتب الف لام عہدی دی - او بعض
 د هغوی ته مفسرینو جو موتہ ذکر کریں دی - ابن عاشور
 و ثیلی دی چه دوی ذکر یا علیہ السلام قتل کرو حکہ چه
 هغه د یحیی علیہ السلام (خپل خوئے) د قتل ته د بیج
 کولو کوشش کولو - او یحیی علیہ السلام یے قتل کرو حکہ
 چه هغه د عیسی علیہ السلام تصدیق کوو - او ارمیاء

أُولَئِكَ الَّذِينَ خَبَطَتْ أَعْمَالُهُمْ

دا هغه خلق دی چه برباد شوئے دی عملونه ددوی

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ

په دنیا او آخرت کیں او نیشته دوی لره

مَنْ تَصَرَّفَ ۲۲

هیڅوک مددکاران

او حزقیل علیهما السلام یې قتل کړی وو ځکه چه هغوی به ددوی د ناکاره عملونو رد کوو - او اشعیاء علیه السلام یې په اړه باندې دوه ټکړې کړې وو - او ابن جریر او ابن کثیر په سند سره د ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنه نقل کړیدی چه ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم ته پیوس او کړو چه د چا عذاب ډیر سخت دے د قیامت په ورځ - نو هغه او فرمائیل چه هغه سره چه قتل کړی نبي لره یا هغه چا لره چه امر یا المعروف او نهی عن المنکر کوی - بیا یې دا آیت اولوستو او فرمائیل یې اے ابوعبیده بنی اسرائیلو د ورځې په اول کیں درې څلویښت انبیاء علیهم السلام په یو ساعت کیں قتل کړل - نو بیا یو سل او یا کسان را پیا سیدل او نهی عن المنکر یې کوله نو د ورځ په آخر کیں یې هغوی هم په یو ځل قتل کړل - ددے وچې نه الله تعالی او فرمائیل چه قُبِسَتْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ، هر کله چه مبتداء موصول متضمن ده معنی د شرط لره نو په خبر کیں قاء راوړه -

سوال :- بشارت خو د خوشحالی خبر ته وئیلے شی او دلته یې د عذاب سره ذکر کړو؟

جواب :- دیته په عربی کیں تهکم وئیلے شی یا تلمیح - او اطلاق د یو ضد دے په بل ضد باندے -

۱۱۱۔ یہ دے کیں کہ مخکیش تخویف اخروی تاکید دے اور جواب
 دیوہم دے۔ ہر گھداچہ کہ دوی دیارے نیک اعمال شتہ دے
 یا دوی خان دیارے شفعاء (شرکاء) نیولی دی۔ اور دوی تابعان
 مریدان اور مقتدیان شتہ دے ہر گوی بہ چے۔ کوی کہ عذاب
 نہ۔ تو حاصل کہ جواب دادے چہ کہ دوی نیک اعمال یہ
 سبب کہ کفر یا لایات اور یہ قتل کولو کہ انبیاء و سرہ یا اطل شوی
 دی۔ اور دوی شفعاء اور مریدان وغیرہ کہ دوی سرہ امراء
 نہ شئی کولے۔

أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، أُولَئِكَ
 سرہ اشارہ دہ مخکیش صفتونوتہ یعنی کہ دغسے صفتونو کہ
 وجے نہ کہ دوی اعمال بریاد شوی دی۔ حبط یہ اصل کیں
 کہ اوشیا تو مرض دے چہ یہ دیر خوراک سرہ چے خیتہ اوپر سیکی
 اور دے وجے نہ مرشی۔ نو کہ دوی کہ اعمالو کہ حبط تشبیہ چے
 کہ اوشیا نو کہ دغہ حالت سرہ ور کریدہ۔ یہ دنیا کیں حبط دادے
 چہ کہ دوی مدح بدلہ شویہ یہ ذم سرہ۔ اور ثناء چے یہ لعنت
 سرہ اور امن چے یہ قتل یا یہ قید کولو سرہ بدل شول۔ اور حبط
 یہ آخرت کیں دادے چہ دغہ کاروتہ سبب کہ نجات کہ اور دجہم
 نہ جو پریری۔

وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرٍ، او هر کله چہ دیر کسان نصرت نہ شئی
 نویوکس بہ خہ رنکہ خہ مدد اوکری کہ دے وجے نہ چے
 جمع ذکر کرہ۔

قائده:- ابو حیان و عیالی دی چہ هر کله کہ دوی درے صفات
 قبیحہ چے ذکر کرل تو یہ ہرے باندے درے عذابوتہ یہ
 ترتیب سرہ مرتب کرل۔ یعنی یہ کفر یا لایات یا نیک بشارت
 کہ عذاب الیم۔ اور یہ قتل کہ انبیاء و باندے بریادیدلخ عملوتو
 اور یہ قتل کہ تور و حق پرستو باندے عدم نصرت کہ ناصریتو
 مرتب کریدے۔

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اَوْتُوْا

آیا تہ گورے تہ ہخہ کسانو تہ چہ ورکریے شوے دہ هغوی تہ

نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُدْعَوْنَ

یو بروخہ د کتاب د الله تعالیٰ یلے کیدایشی دوی

اِلَى الْكِتٰبِ اَللّٰهُ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ

کتاب د الله تعالیٰ تہ دپارہ ددے چہ فیصلہ اوکری پہ مینخ ددوی کن

ثُمَّ يَتَوَلٰٓى فَرِيقٌ مِّنْهُمْ

بیا بخ اوگر هغوی یو دہ د دوی تہ

وَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ۝۲۳

او دوی همیشه بخ مگر شوونکی دی -

۲۳:۔ مخکین ددوی د لویو علماؤ حال ذکر شوچہ هغوی اختلاف بغیا کریو۔ اوخہ کتابونہ یے ہم پہ ضد او عناد سرہ ددین اسلام تہ مخالف لیکلی وو۔ او هغوی مقلدین دی۔ نو اوس ددوی د نیمگری علماؤ حال ذکرکوی چہ د کتاب پہ بعض حصہ باندے علم لری او دا د مخکینو مقلدین دی۔ دارنگ مخکین آیا تو نو کن ددوی یغی او او عناد ذکر شو نو اوس ددوی د عناد غایہ او دلیل ذکرکوی۔

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اَوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ ، اَلَمْ
استفهام دیر تعجیب دپارہ دے۔ اُوْتُوْا نَصِيْبًا کن
دوہ احتمالات دی۔ اول داچہ ددینہ مراد صرف
یہود او نصاری دی چہ د جس کتابو الوہیو تہ هغوی
تہ یو کتاب ورکریے شویدے۔ دولیم احتمال داچہ د
دینہ مراد هخہ کتابیان دی چہ د یہودو او نصاراؤ
او ددے امت تہ چہ هغوی د کتاب پہ الفاظ پوهیری

او پہ معنی ہے نہ پوہیری، یا پہ لہو حصہ پوہیری چہ
 هغوی ته نیمگری ملیان وئیلے شی۔ او دا غورہ قول کہ
 حکہ چہ د او تو الکتاب او د او تو نصیبًا من الکتاب پہ
 میخ کنس فرق پکار دے۔ بل دا چہ قرآن کنس دوی اکثر
 پہ یو بل پسے ذکر کوی لکہ پہ سورۃ نساء ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷
 کنس۔ او پہ سورۃ شوری ۲۴ کنس د وار و قسمو نو ذکر
 دے۔ او ابو حیان ہم دیتہ اشارہ کریدہ چہ نصیبًا پہ
 معنی د طرف او ظاہر د بعضے کتاب دے حکہ چہ دوی
 پہ تہول کتاب باندے علم نہ لری۔

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰلٰى كِتٰبِ اللّٰهِ، د دینہ مراد تورات دے چہ
 مشتمل دے پہ دین د ابراہیم علیہ السلام چہ ملت
 اسلامیہ دے۔ او پہ هغه کنس رجم د زانی، مسئلہ د توحید
 اوصفات د آخری نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ہم ذکر دی
 یا د دینہ مراد قرآن کریم دے چہ تصدیق کوونکے دے دے د
 تورات او انجیل پہ دغہ تیر شوو خبر و کنس۔

لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ، دا سے پہ سورۃ نور ۲۴ کنس ہم دی۔ ضمیر
 د حکم راجع دے کتاب اللہ تہ او دا دلیل دے چہ مقصد
 د کتاب اللہ فیصلہ کول دی۔

ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ، نسبت یو فریق تہ د دے وچے
 تہ او شوچہ بعضے کسانو د دوی تہ اسلام قبول کریدے
 لکہ ابن سلام رضی اللہ عنہ۔ یا پہ دے زمانہ کنس ہم
 بعضے ایمان راوی۔

وَهُمْ مُّعْرِضُونَ، دا جملہ حالیہ دہ او تاکید دے د
 اولے جملے د پارہ کہ د تولی او اعراض معنی یوہ وی۔
 یا ذبیان د حال د پارہ دے کہ مراد د تولی تہ مخ اول
 شی د داعی تہ۔ او مراد د اعراض تہ مخ گر خول دی
 د هغه مسئلہ تہ چہ د دوی ورتہ دعوت کرے شویدے۔
 او کہ مراد د تولی تہ تولی پہ اعتبار د ظاہر بدن سرہ

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمْسَنَا

دا ددے وجہ نہ چہ دوی دانی ہجرت بہ ادتہ رسیبری مونہ تہ

النَّارِ اِلَّا اَيَّامًا مَّعْدُوْدًا وَّغَرَّهَمُ

اور د جہنم مگر یو غورے شمارے شوے اودھوکہ درکری دہ

فِيْ دِيْنِهِمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۲۴﴾

دوی تہ پہ بارہ ددین ددوی کیں ہفہ خبر وچہ ددوی (مشرانو) یے دتخان نہ جوہ کیں دوی

شی اور مراد د اعراض نہ گر خیدل شی پہ زہہ سرہ۔ یا
مراد د تولى تہ تولى وی پہ وخت د دعوت کیں۔ اور مراد
د اعراض تہ استمرار او ہمیشہ اعراض کول وی۔
قرطبی و ثیلی دی چہ دا دلیل دے چہ خوگ کتاب اللہ تہ
د فیصلہ د پیرہ را او بللے شی او مخالفت او کری نو ہفہ لہ
پہ مناسب زجر و رکری۔ او ہفہ پہ حکم ددے آیت
کیں داخل دے۔

۲۴ :- پہ دے آیت کیں د تولى او اعراض کولو د پیرہ
دوہ علتونہ ذکر کوی۔ اول علت دا دے چہ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
قَالُوْا لَنْ تَمْسَنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَّعْدُوْدًا، پہ ذٰلِكَ
کیں اشارہ دہ تولى او اعراض تہ۔ یعنی دا عقیدہ ساتل
چہ مونہ جنتیان یو او د جہنم د اور نہ۔ لیچ یو دا سبب
دے ددے خبرے چہ دوی تخان پہ حقہ یا ندے کنری
پہ خلاف د کتاب اللہ کیں او خوگ چہ تخان پہ حقہ کنری
نو ہفہ فیصلہ د کتاب اللہ تہ نہ رائج۔ زمخشری و ثیلی
دی لکہ چہ جبریہ او حشویہ دا سے دی۔ او حہ وایم
چہ دا سے د مقلدینو حال دے پہ تقلید شخصی جامد
سرہ۔ او ددے جملہ تفسیر پہ سورہ بقرہ تہ کیں
تیر شویدے۔ او دویم علت یے دا دے چہ وَّغَرَّهَمُ
فِيْ دِيْنِهِمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ، غرور دھوکے تہ و ثیلے شی۔

فَكَيْفَ إِذَا جُمِعْتَهُمْ لِيَوْمٍ زَارٍ

تو غہ رنگ بہ وی حال دے دوی پہ ہفتہ وخت کنس چہ راجع پہ مونہ دوی پہ داسے ورخ کنس چہ شک نیشہ

فِيهِ وَوُفِيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ

پہ ہفتے کنس او پور پہ ودر کرے شی ہر نفس تہ بدلہ دھندہ عمل چہ ہفتہ کرے وی

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

(۲۵)

او پہ دوی باندے ہیٹ ظلم نشی کیدے ۔

دے گا تو ایف تروون ضمیر قاعل دے دوی لو یوم ملا یا نو تہ راجع
دے چہ ہفتوی بغی ضد او عتاد کرے وو۔ او دغان تہ یے مسئلہ
دے جواز دے شرک او بدعت او تور یا طلو جو پے کرے وے۔ او
دغہ چہ روستو ورو ملا یا تو اورید لے تو دھفتوی تقلید یے
کو و او ہفتہ تہ یے دین و عیلو۔ یا ضمیر دے قاعل ورو ملا یا تو
تہ راجع دے چہ ہفتوی کنس تَمَسَّنَا النَّارُ خبرہ او تورے داسے
غلطے خبرے کو لے۔ اوقی دینہم اشارہ دہ چہ افتراء پہ دینی
احکام و کنس سبب دے ہلاکت او غرور دے۔ دے دینہ معلومہ شوہ
چہ دے کو موکسا تو عقیدہ وی چہ مونہ جنتیان او بخلے شوی یو
یا زموں دے پارہ عذاب ابدی نیشہ او دے یا طل خبر و تقلید
کوی۔ تو داسے خلق دے قرآن او سنت اتباع والا تہ دی۔

یہ دے آیت کنس متکرینو تہ تخویف آخر وی دے۔ فکف
دالفظ دے تعجیب دے دوی دے حال دے پارہ دے۔ او داسے تفہام جواب
تہ غواری او حالہم لفظ پت دے۔ اذاجمعتہم لیوم زار فیدہ
ہر کلہ چہ پہ دغہ ورخ کنس جمع دے تو لو خلقو دہ تو حکہ ورتہ
یوم الجمع وٹیلے شی۔ دے یوم تہ مراد مطلق وخت دے او دے زار
تہ مراد تقی دے زار دہ پہ حقیقت دے وقوع دے دغہ ورخ اگر چہ
شک کو و تکی دے خلق دی۔ دے ووفیت کل نفس ماکسبت دلہ
دے ماکسبت تہ مخکنس لفظ جزا پت دے۔ او ماکسبت عام
دے خیر او شر تہ او دے ہر یوسرہ پہ سبب دے تور۔ خصوصاً

قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمُلْكِ شَوْقِي

تہ اوایہ اے اللہ اختیارمند د بادشاہی ورکوئے تہ

الْمُلْكِ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ

بادشاہی ہفہ چاتہ چہ اوخوارے اوراکارے تہ بادشاہی

مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ مَنْ تَشَاءُ

دہفہ چاتہ چہ تہ اوخوارے اورعزت ورکوئے ہفہ چاتہ چہ تہ اوخوارے

وَتَنْزِلُ مَنْ تَشَاءُ بِإِذْنِ الْخَيْرِ

او ذلت ورکوئے تہ ہفہ چاتہ چہ تہ اوخوارے یہ لاس ستائیں تول خیر دے

إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

یقیناً تہ یہ ہر خیز باندے قدرت والا ہے۔

جدا جدا شرط دے یعنی جزاء د خیر یہ پورہ ورکیدیشی
یہ دے شرط چہ یہ شرک او کفر سرہ بریاد شوئے تہ وی۔
او جزاء د شریہ ورکیدے شی یہ دے شرط چہ یہ توبہ یا
یہ فضل د اللہ تعالیٰ سرہ معاف شوئے تہ وی۔

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ، ظلم یہ معنی د نقصان دے یہ ثواب د نیک
عمل کیں او یہ معنی د زیادت دے یہ سیئہ تو کیں دوارہ تہ
شامل دے۔

۳۷ د دریم یاب خلاصہ :- دے آیت نہ دریم یاب دے
ترایت ۳۷ پورے۔ یہ دیکش اول اثبات د توحید دے یہ
ذکر د دوسرے صفات د الوہیت سرہ یہ ۳۷، ۳۸ کیں۔ دویم
منع کول دی د دوستانے د کافرانو تہ او یہ ہفہ باندے تخویف
دے ترایت ۳۷ پورے۔ دریم ترغیب دے اتباع د رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم تہ چہ یہ ہفہ سرہ دوستانہ د اللہ تعالیٰ
حاصلیری۔ ثلورم دفع د شینہاتو د تصارؤ دہ یہ ذکر د عبدیت
د آباؤ د انبیاء سرہ یہ ۳۷ کیں او خصوصاً د مریم علیہا السلام

دَمُورِیہ بارہ کتب شبہ اوپہ بارہ ذکرِ یٰ علیہ السلام کتب۔ او
شبہ یہ بارہ دَمُورِیم او عیسیٰ علیہما السلام کتب یہ اثبات دَ
عبدیت دَ هغوی سرہ تفصیلاً او خصوصاً عبدیت دَ عیسیٰ
علیہ السلام یہ ذکر دَ پنخویشت صفاتو دَ عبدیت دَ هغه
سرہ۔ او رد دے یہ هغه نصاراؤ باندے چہ دلیل نیسی
دَ الوہیت دَ عیسیٰ علیہ السلام دَ پارہ۔ او دَ ابنیت دَ هغه
امور خارقہ للعادت سرہ تر ۵۹ پورے۔ پنجم اعلان دَ
مباہلے نصاراؤ تہ او دَ هغوی مخ گر خول۔ او اختتام دے
یہ ذکر دَ دعوے دَ توحید سرہ۔

رابطہ :- ہر کلمہ چہ دوی دَ قرآن تہ اعراض کوو یہ سبب
دَ دے چہ دلالت کوی یہ انتقال دَ نبوت او بادشاہی دَ
بنی اسرائیلو تہ عرب آمیدینو تہ۔ نو یہ دے آیا تو نو کتب
اظہار کوی چہ دا تصرف او اختیار دَ اللہ تعالیٰ دے۔ یہ دے
باندے اعتراض نشی کیدے۔

رابطہ :- ہر کلمہ چہ مخکین دَ عناد یا نوحال او تخویف ذکر
کرو نو اوس امر ور کوی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
تہ یہ ذکر دَ خاص دُعا سرہ او دا صفت دَ اثابت کوونکو دے۔
رابطہ :- تیر شوی بولو آیتو نو کتب ردو یہ نصاراؤ دَ
نجران باندے یہ رد دَ بعضے شبہاتو دَ هغوی سرہ۔ نو
اوس رد دے دَ هغوی یہ باطلہ عقیدہ باندے یہ بارہ دَ
عیسیٰ علیہ السلام کتب یہ ذکر دَ صفاتو دَ الوہیت سرہ
چہ دا صفتو تہ یہ عیسیٰ علیہ السلام کتب تیشہ تو خرتک
تاسو هغه لہ الوہیت تایتوئ۔

تفسیر : اَللّٰهُمَّ، خلیل او سیبویہ وائی چہ دا یہ اصل
کتب یٰ اللہ دے۔ ہر کلمہ چہ یا حذف شوہ نو دَ هغے یہ
بدل کتب یہ آخر کتب یے میم مشدد راوہو۔ میم مشدد
یہ اصل کتب دوه میہو تہ دی نو دا عوض دی یہ بدل
دَ یا او الف کتب چہ هغه ہم دوه دی۔ او یہ لفظ قل کتب

اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ پہ دے طریقے سرہ یا دول پکار
دی۔ دے دے دے پیارہ چہ رد اوشی پہ نصاریٰ باندے او پہ
تورو مشرکانو باندے۔ او دے دے دے وچ نہ ئے مقصود
بالتداء نہ دے ذکر کرے دے پیارہ دے تعیم ہر مقصد
شرعی تہ۔ دے تضرین شمل رحمہ اللہ تہ روایت کچہ چا پہ
دعا کنس اللہم اوتیلو نو داسے شوعہ پہ ہولو اسماء حسنیٰ سرہ
ئے دعا او غویبتلہ۔

مُلُکُ الْمُلُکِ، سیبویہ وٹیلی دی چہ دلتہ بل حرف تداء
پت دے ٹکہ چہ دا دے اللہم دے پیارہ صفت تحویہ نشی
کیدے۔ او زجاج وٹیلی دی چہ دا دے اللہم دے پیارہ صفت
کیدیشی۔ مُلُکُ، متصرف پہ ہولو خیزونو کنس پہ ہغہ
طریقہ چہ غواری ئے پہ ذواتو، منافعو او شراتو کنس۔
الْمُلُکِ دایو قسم دے دے مُلُکِ تہ او دا اعلیٰ قسم دے ٹکہ
چہ دا تصرف کول دی پہ دیر جماعت کنس پہ طریقہ دے
تنظیم او اقامت دے حقوقو او پہ رعایت دے مصالحو سرہ۔
او الْمُلُکِ کنس الف لام دے پیارہ دے جنس دی او پہ دیکتیں
مضاق پت دے یعنی ورکول، تقسیمول، قراخول او تنگول
دے مُلُکِ۔ او مجاہد وٹیلی دی چہ دے مُلُکِ تہ مراد نبوت دے
لیکن تخصیص تہ ضرورت نیستہ۔

شَوْرَتِ الْمُلُکِ مَنْ تَشَاءُ، ابو حیان وٹیلی دی چہ دے
مُلُکِ تہ مراد سلطان او غلبہ دہ او دا تفسیر دے مالکیت
دے یعنی مالکیت صفت فعلیہ دے پہ طریقہ دے ایتاء او
نزع سرہ۔ او ایتاء ئے ذکر کرہ او تملیک ئے تہ دے
ذکر کرے ٹکہ چہ تملیک اختیار تہ وٹیلے شی او مُلُکِ
کنس اختیار حقیقی تہ ورکوی۔

وَشَرْعُ الْمُلُکِ مَنْ تَشَاءُ، نزع پہ اصل کنس لے کول
دے جو جسم دی دے خیل خائے تہ۔ او استعمالی پہ لے
کولو دے صفاتو او دے معانیو کنس۔ نو دلتہ مراد دادے چہ

را کا بی صفت دے مُلک دے ہفتہ چاہے چاہے او غواہی۔ یہ دے
 کیں بعض مفسرین تو تخصیص کریدے چہ محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم او دہفتہ اُمت یہ اول من تشاء کیں مراد دے
 او فارس، روم او غتان دے قریشو او یہود او نصاریٰ یہ دوم
 من تشاء کیں مراد دی لیکن غورہ دادہ چہ دا عام دے
 او دہفتہ پکین داخل دی۔ یہ تنزع تعبیر کیں اشارہ دہ
 چہ مُلک اکثر خلق یہ خیل اختیار او خویش سرہ تہ
 پریر دی بلکہ یہ زور سرہ دے ہفتہ تہ اختیلا کی پی
 او یہ مجبورئ سرہ ئے پریر دی لکہ یہ حدیث کیں
 دی نعمت المرضعہ و بیست الفاطمہ (امارت بنہ
 بی و رکوونکے دے او تاکار دے بیو تہ پریر کوونکے دے)۔
 وَ تَوَرَّجَ مَنْ تَشَاءُ وَ تَزَلَّجَ مَنْ تَشَاءُ، دا دے مُلک تہ عام
 دے حکہ چہ اعزاز (عزت) یہ دنیا کیں مال، ہیبت او
 رعب او دبید یہ ورکول دی۔ او یہ دشمنانو بان دے غلبہ
 ورکول دی۔ او تشرو اشاعت دے دین دے۔ او ذلت دے
 دے مقابل وی۔ او یہ آخرت کیں اعزاز جنت تہ دے
 اول وخت تہ داخل دی۔ او لوے لوے درجات او مرتبے
 ورکول دی۔ او ذلت یہ آخرت کیں یہ جہنم کیں، میدان
 حشر کیں شرمندہ گول او دہفتہ دے پارہ شفاعت تہ
 قبول دی۔

بَيِّنَاتُ الْخَيْرِ، یہ دیکیں دے اعزاز تہ ہم زیات تعیم دے
 ہر قسم خیر (منافع او فوائد) او امن ورکول او ہول
 حاجات پورہ کولو) تہ شامل دے۔ او اصل تصرف دا
 وی چہ پخپل لاس سرہ او کریشی دے دے وچے تہ دلتہ
 ئے لفظ نید ذکر کرو۔ دے دید معنی حقیقی ظاہری مراد
 دہ بغیر دے تمثیل، تشبیہ، تاویل او تحریف نہ۔
 سوال :- الخیر ئے ذکر کرو او الشر ئے تہ دے ذکر کرے؟
 جواب :- دیتہ اکتفاء و نیلے شی چہ یو خیر ذکر شی او

تَوَلَّجَ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتَوَلَّجَ

نہ باسے تہ شپہ پہ درخ کنس او نہ باسے تہ

النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتَخْرِجُ الْحَيَّ

درخ پہ شپہ کنس او را او باسے تہ ڈوندے

مِنَ الْمَيِّتِ وَتَخْرِجُ الْمَيِّتِ

ڈ مر تہ او را او باسے تہ مر کرے

مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ

ڈ ڈوندی تہ او روزی ورکے تہ ہڈہ چاہ تہ او غوارے

بِغَيْرِ حِسَابٍ ۲۷

پہ بغیر د حساب نہ -

مقابلے حذف شی -

جواب لے - قضا او تقدیر د خیر اصالتاً دے او د شر

بالواسطہ عارضی دے -

جواب لے - نسبت د شر پہ د اسے مقام کنس بے ادبی دہ

پہ دنیا کنس شر محض نیشہ یلکہ خیر مطلق دے یا مخلوط

دے د خیر او شر تہ پہ د اسے طریقے سورہ چہ شر پکنس

مغلوب دے -

إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، دا د مخکنس نہ ہم عام دے -

مخکنس تہ ہم شامل دے او د ہر خیر او شر او د ہڈے

جزئیات او اجزاء تہ شامل دے - او دا علت او دلیل

د ماقبل دے - د دے وجہ تہ واو د عطف لے نہ دے

ذکر کرے -

۲۷ - پہ دیکنس د تصرفات الہیہ نور صفات فعلیہ ذکر

کوی - پہ تیر شوی آیت کنس امور معقولہ معنویہ ذکر

و او پہ دے آیت کنس امور محسوسہ ذکر دی -

تَوَلَّجُ اللَّيْلِ فِي النَّهَارِ وَتَوَلَّجُ النَّهَارِ فِي اللَّيْلِ، یعنی دَ شپے
 نہ شہ ساعات (وخت) کم کرے شی او دغہ ساعات پہ ورج کش
 داخل کرے شی نو دغہ او بدہ شی او دغہ شات بر عکس۔
 او پہ دیکھیں اشارہ دہ چہ کلہ تیرے د کفر او شرک یہ رہا
 د ایمان او توحید سرہ بدلے کرے شی او کلہ رہا د ایمان او
 توحید بدلے کرے شی پہ تیرو د شرک او کفر سرہ۔ د شی
 صلی اللہ علیہ وسلم پہ بعثت سرہ اول حالت پیدا شو یعنی
 رہا راغلہ او تیاریۃ ختمہ شوہ نو د دے وچہ ہغہ یے مخکس
 ذکر کرے دے۔

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ، دولوج (نو پستلو)
 مقابل اخراج دے تو پہ دیکھیں ربط د تقابل دے۔ او دا عام
 دے دیر و حال تو تہ شامل دے۔ اول دا چہ حیوان را اویاسی
 د نطفہ نہ او دغہ پہ عکس سرہ لکہ پہ دے قول کہیں چہ کنتم
 امواتاً فاحیا کم۔ دویمہ دا چہ مرغی را اویاسی د آگئی تہ او پہ
 عکس سرہ۔ دریم دا چہ مؤمن د کافر نہ لکہ دا قول
 چہ او من کان میتاً فاحیینا، او کافر د مؤمن تہ۔
 خلورم بوقی د اوچے زمکے یا د اوچ تخم تہ۔ او اوچ
 تخم او اہو کی د شتو بو توتہ او میووتہ۔ او پنخم دا چہ
 عالم د جاہل تہ او جاہل د عالم تہ۔

وَتَرْزُقُ مَنْ نَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ، مخکس حالات د ایجاد
 سرہ متعلق وو او دا د تربیت سرہ متعلق دے ٹککہ
 چہ تربیت بنا دے پہ رزق باندے دارنگ اخراج پہ
 خلورے معنی سرہ سبب دے دیارہ د رزق ور کو لو دے
 تفسیر پہ سورۃ بقرہ ۲۵۹ کہیں ذکر شویداے۔

قائداً :- پہ اول آیت کہیں د اللہ تعالیٰ اوہ صفات
 فعلیہ ذکر کریدی او پہ دویم آیت کہیں پنخہ ذکر دی
 اشارہ دہ چہ د دے صفتو نو تہ یوہم پہ عیسیٰ علیہ
 السلام کہیں موجود تہ دے نو خرنکہ الہ کیدی شی۔

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ

ته د نيسي

مؤمنان

کافرانو لره

أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

دوستان

سوا

د

مؤمنانو

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فليكن

او چاچه او کړو

دا کار

نو نه دے

مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا

د الله تعالى (د دين) ته په هېڅ څيز کيس مگر په هغه وخت چاچه ځان بچ کوي تاسو

مِنْهُمْ ثِقَلٌ ط وَيُحَذِّرُكُمْ اللَّهُ

د دوى له ځان بچ کول او ويره درکوي تاسو ته الله تعالى

نَفْسَهُ ط وَ إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ٢٨

د خپل ځان ته او خاص الله تعالى طرف ته مگر خپل

٢٨: ربط له :- هر کله چه مخکېن آيتونو کيس تعظيم د الله

تعالى ذکر شو رچه هغه په مؤمن باندې واجب دے (

او هغه معامله ده د الله تعالى سره - نو اوس معامله د

مخلوق سره ذکر کوي هغه چه هغه دشمنان د الله تعالى

دي او منکر دي د تعظيم د الله تعالى ته -

ربط له :- هر کله چه مخکېن رد و و په عقیده د نصاراؤ

مشرکينو باندے - نو اوس د هغوی سره د دوستانه لولو

ته منع کوي -

لَا يَتَّخِذِ ، دا تهی ده او متعدی دے دوه مفعولونو ته -

الکافرين مفعول اول دے او اولياء مفعول ثانی دے

مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ، حال دے د قاعله نه او دون په

معنی د تجاوز سره دے یعنی مُتَجَاوِزِينَ مِنْ وَلَا يَافِي

الْمُؤْمِنِينَ إِلَى الْكَافِرِينَ اسْتِقْلَالًا وَاسْتِزَاكًا، ریعنی
 ورتیریدونکی دی کہ مؤمنان و دوستانے نہ کہ کافرانو
 دوستانے تہ نو پیری دی دوستانہ کہ مؤمنانویا کہ دوارو
 سرہ دوستانہ ساتی) اولفظ کہ من دون المومنین کنیں
 اشارہ دہ چہ مؤمنان شتہ نو کہ کافرانو سرہ دوستانے
 تہ ہیچ حاجت نیستہ۔ او کہ کافرانو سرہ موالات درے
 قسمہ دے۔ اول قسم دا چہ رضا شی یہ کفر کہ ہغہ باتدے
 او ہغہ بنہ کارگنری او کہ کفر یہ کارونو کنیں ورسرہ
 شرکت کوی۔ او کہ کفر کہ وجہ تہ ورسرہ دوستانہ ساتی
 نو دا خویقتی کفر دے۔ او یو مؤمن شخص چہ داسے
 کار او کری نو ہغہ تہ مرتد و ٹیلے کیڑی۔ دولیم قسم
 دا چہ کہ کفر یہ کارونو او شرک کنیں ورسرہ امداد کوی
 او اسباب ورلہ مہیا کوی او عقیدہ لری چہ دغہ دین
 (کفر او شرک) باطل دے۔ نو دا کار کفر خو تہ دے
 لیکن حرام دے او کلہ کلہ کفر تہ رسول کوی۔ دریم قسم
 دا چہ کہ کافرانو او مشرکانو عزت او احترام کوی او ہغوی
 تہ سلام او قیام کوی نو دا ہم گناہ او ممنوع کار دے۔
 آلوسی و ٹیلی دی چہ ہر کار چہ یہ عرف کنیں تعظیم گنرے
 شی او مسلمانان ورتہ دوستانہ او موالات وائی۔ او کہ
 کمزوری مؤمنانویہ زبونو کنیں شک پیدا کوی ریعنی
 ہغوی کفر او بے دینئی تہ ماعلہ کوی) نو دا متبع دے۔
 ملا علی قاری یہ مرقات کنیں و ٹیلی دی چہ اہل ذمہ
 رکافرانو تہ کہ ادب دپارہ او دریدال او ہغوی لہ یہ
 مجلس کنیں مشری و رکول گناہ دہ۔ نو یہ دے آیت کنیں
 دغہ دریواہہ قسمونہ داخل دی سرہ کہ اختلاف حکم
 کہ ہغوی نہ۔ او ابن عاشور اتہ اقسام ذکر کریدی۔ او
 کہ دے آیت مضمون یہ سورۃ العنبران ۱۸۱ مائدہ ۵۸
 مجادلہ ۲۲ او سورت متحتہ اول آیت کنیں ہم شتہ دے

سوال :- من دون المؤمنین دلالت کوی چہ کہ مؤمنانو او
کافرانو دواړو سره تعلق ساتل جائز دی ؟
جواب :- هر کله چہ دون په معنی که تجاوز سره دے نو دا
احتمال ساقط دے ۔

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ ، په دے کس
تاکید دے په ترک که موالات کس او په کلام کس حذف دے
یعنی نن ولایه الله او من دینه او من حزبه ۔ فی شئی
خبر دے که کس د پاره او من الله په موضع که حال کس که
او په دے جمله کس نفی که ولایت که الله تعالی ده که هغه
چاته چہ که الله تعالی که دشمنانو سره دوستانه کوی ۔

إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً ، دا استثناء مفرغ ده که مفعول
له پټ نه یعنی که کافرانو سره که هیڅ سبب که وچه نه دوستانه
مه کوی مگر که وچه که تقا که نه جائز ده خو صرف په قول
او عمل سره نه په زړه سره ۔ په تقا که کس دے اقوال
دی ۔ اول قول دا چہ دا مصدر مفعول مطلق دے په
معنی اتقاء ۔ دویم دا مفعول په دے او تتقوا په معنی
که تخافوا دے او تقا مصدر دے په معنی که هغه خیز
چہ که هغه نه یوه کیدیشی ۔ دریم قول دا دے چہ دا
منصوب دے بنا په حال موکده سره او دا جمع ده یعنی
په دے حال کس چہ تا سویره کوونکی یی ۔ دلته غوره
معنی داده چہ یوه کوی تا سو که دوی (کافرانو) نه یوه
کول ۔ یا تخان ساتی که دوی نه تخان ساتل ۔ یعنی هر کله چہ
یو مؤمن یواځی وی او کافران یی راگیر کړی او ورته
وايي چہ که کفر کلمه او وایه یا عمل که کفر او کړه کفی نو
موتیر دے وژنو ۔ نو په داسے وخت کس په قول یا فعل
سره که هغوی موافقت کول جائز دے ۔ او دا په طریقه
که رخصت سره اگر چہ عزیمت نه دے ۔ او دا پشان
که دے قول که الله تعالی دے چہ إِلَّا مِنْ أَكْرَهٍ وَقُلُوبُهُ

مُطْمَئِنُّ بِآلِ يَمَانٍ ، (سورة نحل ۱۰۶)
 فائده ۱ :- تقیہ وئیلی شی محافظت د نفس یا د عزت یا
 مال تہ د شرک دشمنانو تہ ۔ اودا دودہ قسمہ دے یوحسان
 ساتل دی د دینی دشمنانو تہ ۔ بل دا چہ دشمنی وی ورسره
 پہ دنیوی اغراضو باندے لکہ مال جائیداد او د دنیا
 مشری وغیرہ ۔ د اول قسم حکم شرعی دا دے چہ مؤمن
 پہ داسے خاکے کیں وی چہ خیل دین عملاً او قولاً نشی
 بشکارہ کولے ۔ د مخالفینو دیرے دوجے تہ توپہ دہ
 باندے د خیل دین د حفاظت د پیارہ ہجرت کول فرض
 دی ۔ اوکہ چرے د دہ د پیارہ عذر شرعی موجود وی
 لکہ زنا تہ ، ضعیفان ، پہ سترگو معذور وغیرہ او ہجرت
 نشی کولے او د دشمنانو د طرف تہ غالب گمان دا وی چہ
 د دین پہ اظہار سرہ یے ہغوی قتلوی یا ترینہ روزی بندو
 یا ورلہ اولاد قتلوی توپیا ورلہ پاتے کیدل جائز دی
 او خیل دین بہ پیت ساتی ۔ خو کوشش د ہجرت کولو بہ
 کوی اگرچہ پہ خہ حیلہ سرہ وی ۔ اوکہ د دشمنانو تہ
 صرف د وھلویا د لہرے مودے د پیارہ جیل وغیرہ کیں د
 بندو لویرہ وی توپیا د ہغوی سرہ موافقت جائز نہ دے
 او پہ حالت د جواز کیں صرف رخصت دے ۔ او عزیمت دا
 دے چہ خیل دین بہ تہ پیری دی کہ قتل کرے شو تو
 شہید دے ۔ او د دویم قسم حکم شرعی کیں اختلاف دے
 د علماء ۔ بعضو وئیلی دی چہ ہجرت واجب دے پہ دلیل
 د لا تلقوا بایدیکم الی التھلکۃ سرہ ۔ او بعضو وئیلی
 چہ ہر کلہ دینی نقصان تہ جو پیری تو ہجرت پرے لازم
 تہ دے ۔ او بعضو وئیلی دی چہ د خیل نفس یا د اولاد
 د ہلاکید ویرہ وی تو ہجرت پرے لازم دے خکہ چہ
 حفاظت د نفس اوشی ۔ اودا خہ عبادت او قربت نہ دے
 خکہ چہ پہ دیکیں صرف دنیوی غرض دے ۔ او حالت

د جواز کیں مدارات کول په نرم کلام سره او هغوی ته
خوشحالی ښکاره کول اوڅه هدایې او تحفه ورکول جائز
دی. دا موالات ته دے بلکه مدارات دے په طریقہ
د تقیہ سره. او آلوسی د دے جواز د پاره دیر روایات
او احادیث ذکر کړی دی.

فائده ۱۰ :- د تقیہ په باره کیں د خوارجو او شیعه کاتبو
متضاد مذہبونه دی. د خوارجو په نیز تقیہ په هیڅ
حال کیں جائز نه ده. د دین په مقابل کیں د نفس، مال
او عزت رعایت نشی کیدے. دوی وئیلی دی که یو شخص
مونځ کوی او یو غلام د دے ټول مال پټوی یا غصب
کوی نو جائز نه دی چه دے مونځ پرید دی. نور هم
داسے مثالونه دی. او د شیعه کاتبو په نیز د تقیہ واجب ده
په وخت د خوف د خپل نفس کیں بلکه په مال باندے
هم. نو د دوی په نیز یو شیعه شخص د اهل سنت سره
په مونځونو، روژه او حج کولو وغیره کیں د تقیہ د وجه
ته موافقت کوی اگر چه د دوی په نیز سنی عبادت
باطل دے. د دوی په روایاتو کیں شته دے چه چا
په یو سنی پسه مونځ په طریقہ د تقیہ سره ادا کړو
نو داسے دے لکه چه په نبي پسه مونځ ادا کړی. بلکه
د معمولی خوف په وخت کیں د دوی په نیز اظهار د کفر
واجب دے. او د دوی پورے مقصد ابطال دے د خلافت
د صدیق، فاروق او عثمان رضی الله عنهم. د دوی په
کتابونو کیں د هغه تفصیل موجود دے. او حاصل د تقیہ
مناقت کول دی. او د دوی په کتاب نهج البلاغه او
شرح د راوندی کیں د تقیہ د جواز په رد کیں نصوص
موجود دی. او د دے تفصیل مفسر آلوسی په دے
مقام کیں کړیدے.

وَيُحَذِّرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ، دلته مضاف پټ دے یعنی

قُلْ إِنْ تَخَفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ

تہ او دایہ کہ چرے تاسو پتہ ساقی ہنہ خبر چہ ستاسو یہ سینو کیں دی

أَوْ تَبْدُوهُ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ

یا شکار کوئی ہنہ عالم دے یہ ہنہ یا اللہ تعالیٰ (نکھہ چہ) اللہ تعالیٰ عالم دے

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ط

یہ ہر ہنہ خیز یا اللہ چہ یہ آسمانوں او یہ ہر ہنہ خیز باندے چہ یہ زمکہ کیں دی

وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۲۹

او اللہ تعالیٰ یہ ہر خیز باندے قدرت لرونکے دے۔

عقاب نفسہ۔ یعنی کہ چرے موالات ذکرانو سرہ کوئی
او تور متھیات کوئی نو اللہ تعالیٰ تاسو لہ یہ ہنہ ذکر خیل
عذاب تہ بیرہ در کوئی۔ او یہ لفظ ذکر نفس کیں اشارہ شخصی
عذاب تہ ذکر اللہ تعالیٰ ذکر طرف تہ۔ او دا فائدہ یہ صرف
یہ ذکر کم اللہ سرہ تہ حاصلیری او لفظ ذکر نفس اطلاق
یہ اللہ تعالیٰ باندے حقیقی دے بغیر ذکر تشبیہ او تاویل
تہ۔ الوسی ہم داسے ذکر کریدی۔

وَاللَّهُ الْمَصِيرُ، یہ مخکین جملہ کیں تخویف دنیوی
ذکر و او یہ دیکیں تخویف آخروی مراد دے۔
۲۹۔ یہ دے آیت کیں زجر دے یہ موالات کولو ذکر
کافرانو سرہ پتہ وی او کہ شکارہ وی۔

مَا فِي صُدُورِكُمْ، مَا عام دے او موالات یہ ہنہ کیں
داخل دے۔ صُدُور تہ مراد زہونہ دی۔ ذکر ذکر محل
او مراد تربتہ حال دے یعنی زہہ یہ سینہ کیں دے لکہ
یہ سورۃ الناس بہ کیں دی۔

أَوْ تَبْدُوهُ، حالت ذکر تقیہ او غیر تقیہ دوار و تہ شامل دے۔
إخفاء ہے دے وچہ نہ مخکین ذکر کرہ چہ موالات
ذکر کافرانو سرہ پتہ (یعنی یہ زہہ کیں) یہ ہر حال سرہ

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا

پہ ہذا درخ چہ او بہ موئی ہر یو نفس ہذا چہ

عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا

خہ عمل یے کپے دی د خیر نہ حاضر

وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ

او ہذا چہ عمل یے کپے دی د بدے نہ خواہی بہ چہ ارمان دے

أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَّا

وے پہ مینخ ددے نفس او پہ مینخ ددے درخ کیں مزل

بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ

لرے او ویرہ درکوی تاسوتہ اللہ تعالیٰ دخیل ٹخان نہ

حرام دے۔ او ابداء پہ تقیہ سرہ جائز دہ۔

يَعْلَمُهُ اللَّهُ، علم کنایہ دہ پہ ہنغے باندے دجزاء درکولو

نہ او اشارہ دہ چہ اخفاء ہیخ فائدہ نہ درکوی حکہ چہ

داللہ تعالیٰ نہ اخفاء ریتول) نشی کیدے۔

وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ، دا مستقل کلام دے

پہ یعلمہ باندے عطف نہ دے۔ او دا دلیل دے دماقبل

دیارہ۔ او ذکر دعام دے روستو د خاص نہ۔

وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، دا ہم د تحذیر دیارہ دے

او کمال د قدرت داللہ تعالیٰ د کمال او عموم علم سرہ

دیو آیتو تو کیں ذکر دے۔ اشارہ دہ چہ داللہ تعالیٰ علم د

قدرت نہ جدا نہ دے نوپہ دے سرہ وہم دفع کوی۔ کہ

خوک وہم او کپی چہ اللہ تعالیٰ عالم خودگیہ ہر خیز باندے

(چہ یو د ہنغے نہ موالات دے) لیکن کیدیشی چہ قدرت نہ

لری پہ سزا ورکولو سرہ۔ نوجواب او شوپہ ذکر د

عموم د قدرت د ہذا سرہ۔

وَاللّٰهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ۝۳۰

او اللہ تعالیٰ دیو شفقت کوڑکے دے پے بندہ کا نو بیان دے۔

۳۰۔ دا تخویف اُخروی دے موالات کوونکو تہ۔ یوم، پہ
دیکھن اقوال دی۔ اول داچہ دا متعلق دے دے قدیر سرہ۔
دویم داچہ دا متعلق دے دے مخکس یحذر کمال اللہ سرہ او
مضاق پت دے یعنی عذاب یوم۔ دریم داچہ دا متعلق
دے دے روستو توڈ سرہ۔ ہر کلہ چہ حضور دے اعمالو
پہ دتہ ورخ اہمائی خبرہ دہ۔ ددے وچے نہ ہفہ یے
مخکس ذکر کریں دے۔ او دا قول زمخشری وغیرہ غورہ
کریں دے۔ تجد، دوجہ ان نہ دے۔ متعدی دے یو
مفعول تہ چہ ماعملت دے او محضراً حال دے۔ یا تجد
پہ معنی دے علم دے دہ مفعولو تہ غواری نو محضراً یے
دویم مفعول دے لیکن اولہ توجیہ غورہ دہ۔

مَا عَمِلْتُ مِنْ خَيْرٍ، پہ دیکھن دہ احتمالات دی۔ اول دا
چہ نفس عمل مراد دے۔ دویم داچہ دے ہفہ جزاء مراد
دہ۔

مُحَضَّرًا، ددے دہ معنی دی۔ اولہ داچہ حاضر بہ وی
لیکل شوے پہ عملنامہ ددوی کیں۔ دویمہ معنی داچہ
پورہ بہ وی ہیچ کمے بہ پکس تہ وی۔

وَمَا عَمِلْتُ مِنْ سُوءٍ، پہ دیکھن ہم دہ احتمالات دی۔ اول
داچہ دا عطف دے پہ مخکس ماعملت من خیر یا نہ دے
او محضراً دلہ پت دے۔ او دا موافق دے دسورت زلزال
فمن يعمل مثقال ذرة خيراً يره ومن يعمل مثقال ذرة
شراً يره، سرہ۔ دویم احتمال داچہ دا دسر نہ کلام
دے یعنی دامبتداء دہ۔ او سوء عام دے دے کافرانو
سرہ موالات کولو تہ شامل دے۔

تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَكَ أَمْدًا مَّ بَعِيدًا، پہ دیکھن ہم
دہ احتمالات دی۔ اول داچہ دا خبر دے ماعملت دپارہ۔

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ

تہ اویہ کہ چرے یے چہ محبت کوئے کہ اللہ تعالیٰ سرہ

فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ

نو تا بعداری او کروی زما نو مینہ بہ او کروی تا سوسرہ اللہ تعالیٰ او بخندہ بہ او کروی تا سوتہ

دویم دا چہ دا کہ سر تہ کلام دے۔ تو دہ یہ معنی کہ تمنا
کولو دے۔ او کوہم کہ تمنا کیارہ دے۔ بیینہا کیں ضمیر
کہ ہا نفس تہ راجع دے۔ او بیینہ ضمیر کیں دواہ احتمالونہ
دی۔ اول دا چہ داراجع دے ماعملت من سوء تہ او
ہغہ مبتداء دہ۔ دویم دا چہ دایوم تہ راجع دے
او ماعملت من سوء یہ مخکین یا ندے عطف دے نو
ضمیر تہ حاجت تہ لری۔ آمدًا، امام راغب و ثیلی دی
چہ آمدًا او آید یویل تہ یہ معنی کیں نیز دے دی لیکن
اید ہغہ مدت کہ زمانے دے چہ کہ ہغہ کیارہ حد مقرر
تہ دی۔ او آمد داسے مدت دے چہ کہ ہغہ کیارہ حد
مجہول وی۔ یعیّد یہ معنی کہ طویل دے یعنی او بدہ
مودہ۔

وَيُحَذِّرُكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ، اول تحذیر کہ عمل کہ کافرانو سرہ
کہ موالات تہ وو او دا تحذیر کہ عمل سوء تہ دے۔ یا
مخکین تحذیر کہ عمل کہ موالات تہ وو او دا کیوم کہ
قیامت تہ دے۔

وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ، کہ العباد تہ مراد بتول عباد دی۔
او رافت کہ اللہ تعالیٰ عام دے چہ مؤمنانو لہ کہ بد عملونو
او کہ ہغہ کہ سزا تہ۔ یح کوی او کافرانو لہ یہ دنیا کیں مہلت
ورکوی کہ توبے کولو کیارہ۔ یا العباد تہ مراد خاص بندگان
دی چہ ہغہ مؤمنان دی او یہ ہغوی یا ندے رافت دادے
چہ یہ دنیا کیں تحذیر او تخویف ورکوی کہ دے کیارہ
چہ کہ گناہونو تہ۔ یح شی او یہ آخرت کیں کہ دوی یہ تیک

ذُنُوبِكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۳۱﴾

دُکھنا ہونو ستاسو او الله تعالى بخندہ کوؤنکے رحم کوؤنکے دے۔

عمل باتدے چیرہ بدالہ ورکوی۔

۳۱: ربط لہ ۱۔ ہر کلمہ چہ معکیش دد شمنانو د الله تعالى سرہ دمالات تہ تحذیر ذکر شتونو اوس ترغیب ذکر کوی مولات او محبت د الله تعالى او دھغہ ذریعہ ذکر کوی۔ لہ معکیش یے رؤف بالعباد ذکر کرو اوس د رافت راو محبت، الہی حصول دپارہ ذریعہ ذکر کوی۔ لہ معکیش تردید وویہ تصار او د نجران باتدے نو هغوی اوئیل چہ مونر کومہ عقیدہ د عیسی علیہ السلام یہ یارہ کیش لرونو دامحبت د الله تعالى دے تو یہ دے آیت کیش د هغوی ددے قول تردید کوی۔

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ، امام غزالی وئیلی دی چہ حب عبات دے د میلان د طبیعت تہ یو داسے خیز تہ چہ لذت او خوند ورکوی تو د میلان چہ کلمہ پوخ شئی نو هغہ تہ عشق وئیلی شئی نو حب یہ محسوساتو پورے خاص نہ دے بلکہ هغہ معانی او صفات چہ یہ عقل معلومیری او د هغہ یہ علم او ذکر سرہ ذریعہ میلان اولذت حاصلیری نو هغہ تہ ہم حب عام دے۔ نو د محبت حقیقی د بندہ تہ د الله تعالى سرہ انکار نشئی کیدے او تاویل تہ حاجت نہ رائج۔ او بعضہ علماء وئیلی دی چہ محبت د الله تعالى سرہ کنایہ دہ د ارادے کولو د بندہ تہ تخصیص د عبادت د الله تعالى لہ نو معنی یہ حذف د مضاف سرہ دہ یعنی طاعت د الله تعالى یا ثواب د الله تعالى او ازہری وئیلی دی چہ محبت د بندہ د الله تعالى سرہ او د رسول د هغہ سرہ یہ معنی د طاعت د هغوی سرہ دے۔ ابو حیان وئیلی دی چہ محبت د بندہ د الله تعالى سرہ میلان ذریعہ د هغہ دے هغہ خیز تہ چہ هغہ تہ یے خود لے دے او امریے ورتہ کریدے او عمل یہ هغہ کوی او بندگی خاص کوی هغہ لہ۔ حاصل دادے چہ محبت

اونہ طریقہ - خلورمہ فرقہ کہ مبتدا عیتو پیراتو او ملایا تودہ چہ ہنوی
عبادات کہ بدعات تو یہ طریقے سرہ کوی لکہ پیران کہ ذکر دیا ہر حلقہ
جو پوری او یہ خان جذبے راوی اور قص و سرودونہ کوی
او وائی چہ یہ دے طریقے سرہ تقرب الی اللہ حاصلیری - او
ناکارہ ملایان یہ عباداتو کتب عملی بدعات کوی لکہ قضاء عمری
او حیلہ اسقاط او یہ لزوم سرہ یہ ہیئت اجتماعی سرہ
دعا گانے کول دوستو کہ قرض ، سنتو او جنازو مونحو نو تہ
او وائی چہ داثواب دے او تہ کارونہ دی - او حال دا چہ
ذریعہ کہ ثواب ہنہ عبادات دی چہ یہ اتباع کہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم سرہ وی -

فائدہ :- کہ دے آیت یہ ذیل کتب مفسریتو کہ اتباع رسول
(صلی اللہ علیہ وسلم) یہ بارہ کتب دیرینہ کلمات لیکلی دی -
عہ خوک چہ کہ اللہ تعالیٰ کہ محبت دعوی کوی او بیا خلاق کوی
کہ سنت کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ نو دغہ شخص
سخت دروغزن دے او کہ اللہ تعالیٰ کتاب کہ ہنہ تکذیب کوی
(مدارک ، کشاف) -

عہ ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا آیت کریمہ حاکم دے یہ ہر
ہنہ چا باندے چہ کہ اللہ تعالیٰ کہ محبت دعوی کوی او تہ
وی روان یہ طریقہ کہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم باندے
تودے دروغزن دے یہ دغہ خیلہ دعوی کتب تردے
پورے چہ اتباع او کری کہ شرع محمدی او دین نبوی
(صلی اللہ علیہ وسلم) یہ تولو اقوالو افعالو کہ ہنہ کتب -

عہ خطیب شریبئی و ثیلی دی چہ ہر کلمہ تہ او وینے ہنہ
خوک چہ ذکر کوی محبت کہ اللہ تعالیٰ او لاس تپ و ہی او
چغے و ہی نوشک نیشتنہ چہ داشخص تہ پیڑنی چہ اللہ
تعالیٰ خوک دے او تہ پوہیری چہ محبت کہ اللہ تعالیٰ خہ دے
یٰحِبِّکُمْ اللّٰهُ وَ یَغْفِرْ لَکُمْ ذُنُوبَکُمْ ، دا تصریح دہ چہ
یہ اتباع کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دودہ فائدے

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۚ فَإِنْ

تہ اوایہ . تابع کوئے د اللہ تعالیٰ او د رسول نو کہ چرے

تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿۳۲﴾

تاسو مخ واہڈ نو یقینا اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی د کافرانو سرہ .

حاصلیری - اول محبت او مینہ د اللہ تعالیٰ دویم مغفرت او بخشنہ
د کنا ہونہ - یعنی چہ محب شی سرہ د اتباع رسول نہ نہ
محبوب د اللہ تعالیٰ او گرجی او محبوبیت لویہ مرتبہ دہ - او
دہ تہ حبیب اللہ وئیلے شی - او محبت صفت د اللہ تعالیٰ
حقیقتا دے بغیر د تشبیہ و تمثیل او تحریف و تاویل نہ -
او ذنوب لفظ عام دے تو لو کنا ہونہ کہ لوے وی او کہ واپہ
وی - نو د اتباع رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) پہ بعضے اقسامو
سرہ لوے کنا ہونہ معاف کیری او پہ بعضے سرہ واپہ
کنا ہونہ معاف کیری -

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ، داعلت او تاکید دے د مخکین جملو
د پاره پہ طریقہ د لف نشر غیر مرتب سرہ - یعنی د غفوریت
د صفت پہ وچ سرہ کنا ہونہ معاف کوی او د رحیمیت پہ وچ
سرہ محبت کوی -

۳۲ :- مفسرینو لیکل دی چہ دا جواب دے د سوال د منافقانو -
دوی وئیل چہ دا نبی زمو نہ غواپی چہ د عیسیٰ علیہ
السلام پشان پئے معبود او گنہرو - حاصل جواب دا دے
چہ اطاعت د دہ فرض دے پہ ضمن د اطاعت د اللہ تعالیٰ
کنس - او فرض دے پہ حیثیت د رسالت د دہ سرہ نہ پہ
حیثیت د الوہیت سرہ -

سوال :- پہ اتباع کنس صرف د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
ذکر او کرے شو او پہ اطاعت کنس اللہ تعالیٰ او رسول د واپہ
ذکر و ؟

جواب :- اتباع پہ عمل کنس اقتداء کول دی او عملی

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا

يَقِيْنًا ۝ اللَّهُ تَعَالَىٰ غَوْرَةَ كَرِيْمٍ دے ۝ آدَمَ عَلِيْهِ السَّلَامُ اَوْ نُوحَ عَلِيْهِ السَّلَامُ

وَإِلَّٰهَ إِبْرَاهِيْمَ وَالْإِسْمَاعِيْلَ

اَوْ اَوْلَادِ ذِ ابْرَاهِيْمَ عَلِيْهِ السَّلَامُ اَوْ اَوْلَادِ ذِ عِمْرَانَ عَلِيْهِ السَّلَامُ

عَلَى الْعَالَمِيْنَ ﴿۳۳﴾

تَوَلَّوْا خَلْقُوْا بَانْدَے ۔

اقتداء ۛ ذِ اللّٰہِ تَعَالٰی تَشٰی کید ے ہخہ پہ رسول پورے خاص دہ
اواطاعت اکثر پہ قول کنس وی او قول ۛ اللّٰہِ تَعَالٰی قرآن کریم
دے ۔ او قول ۛ رسول ۛ ہخہ احادیث دی ۔ او دا دواپہ ذکر دی
یہ سورۃ طہ سنو کنس ۔

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ۝ تَوَلَّوْا فَعَلْ مَا ضَرَّعَ دَه
مَضَارِعَ دَه پہ حذف ۛ تاسرہ ۔ او ۛ تَوَلَّوْا تہ مراد اعراض
دے ۛ اتباع او اطاعت ۛ رسول اللّٰہِ صلی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ
سَلَامٌ نہ بالکلیہ او دا حقیقی کفر دے ۔ فَإِنَّ اللَّهَ یُحِبُّ دَ قَاتَہ پہ
خُتَّے او الکافرین یے ۛ ضمیر ۛ ہم پہ خُتَّے باند ے ذکر
کریدی ۛ دیر تاکید ۛ پیارہ ۔ او کہ تَوَلَّوْا او اعراض پہ فرعی
احکامو کنس وی بغیر ۛ انکار نہ نو دا حقیقی کفر نہ دے
نودلتہ پہ لفظ ۛ کافرین کنس اشارہ دہ ردتہ پہ نصاراؤ ۛ
نجران باند ے خُکّہ چہ ہغوی کافر و ۔

۳۳ : ربط ے :- ہر کلاہ چہ مخکنس آیا تو نو کنس رد وڈ پہ
نصاراؤ باند ے چہ دعویٰ ۛ محبت الہیہ یے کولہ بغیر
ۛ اتباع رسول نہ او ہخہ باطل دہ نو اوس رد کوی ۛ
ہغوی پہ عقیدہ باند ے تفصیلاً عقیدہ یے دادہ چہ
عیسیٰ الہ دے او ابن اللّٰہ دے ۔ او تفصیل ۛ رد دا
دے چہ عیسیٰ عَلَیْہِ السَّلَام ۛ اولاد ۛ بشر نہ دے چہ
ۛ آدَمَ عَلَیْہِ السَّلَام نہ شروع شویدی او دغہ وخت تر

آل عمران پورے رسیدلی دی او مور ددہ د عمران نہ
پیداوہ او عیسیٰ د خیلے مور مریم علیہا السلام نہ پیدا
وڈ او دا تول عاجز او محتاج بندگان وڈ نو عیسیٰ علیہ
السلام خرنک الہ یا ابن اللہ کیدیشی۔

ربط الہ :- ہرکله چہ مخکین فرضیت د اتباع او اطاعت
رسول ذکر شو نو اوس دہغہ نہ ورا تہے مصطفین ذکر
کوی چہ دہغوی اتباع او اطاعت دہغوی یہ زمانہ کتب
فرض وڈ نو اتباع ددے رسول فرض کیدل خہ نتوے
مسئلہ نہ دہ -

تفسیر :- اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰی ، دا د صَفَوٰنہ اخستلے شویک
د خیری نہ خالی کولو تہ وئیلی شی - د اصطفاء معنی صفا
کول د خیر دی او د اختیار معنی غورہ کول او د اجتناب
معنی منتخب کول دی - او اصطفاء د اللہ تعالیٰ بندگانو لہرہ
یا یہ ایجاد د اللہ تعالیٰ سرہ داسے شخص لہرہ وی چہ صفا
وی دہغہ خیرو تہ چہ یہ تورو کتب وی او کله یہ حکم د
اللہ تعالیٰ سرہ وی اگرچہ د ابتداء تہ تہ وی - او اصطفاء
یہ قرآن کتب یہ او طریقو سرہ دیارلس کرتہ ذکر دہ -

اولہ طریقہ اصطفاء د دین اسلام بقرة ۱۳۲ دویمہ طریقہ
اصطفاء د انبیاء علیہم السلام یہ دے آیت کتب او سورہ
نمل ۵۹ اعراف ۱۲۱ بقرة ۱۳۱ ص ۱۲۱ دریمہ طریقہ
اصطفاء د مریم علیہا السلام سورہ آل عمران ۳۷ -

خلورمہ طریقہ اصطفاء د طالوت بقرة ۱۲۴ پنجمہ طریقہ
اصطفاء د قرآن والو فاطر ۳۲ شپورمہ طریقہ اصطفاء
د ملائکہ حج ۵۷ اوومہ طریقہ یہ طریقہ د زجر سرہ
اصطفاء د بنا توصافات ۵۳ ہر خائے کتب اصطفاء دہغہ
خائے مناسب مراد دہ دلتہ اصطفاء د نبوت او د ہر
نبی یوحدا جدا خصوصیات مراد دی را دم و توحدا و
ال اَبْرَہِیْمَ وَالْاِیْمٰنُ عَلٰی الْعَالَمِیْنَ) دا خلور وارہ

پہ اصطفاء دے نیوت کیں شریک دی او قرطبی لیکل دی
 چہ اصطفاء دے ہر یو دے دوی تہ پہ پنچہ پنچہ طریقو
 سرہ دہ دے آدم علیہ السلام اصطفاء پہ پنچہ طریقو سرہ
 داسے دہ اول دا چہ اللہ تعالیٰ دے لہ پہ خیل لاس سرہ
 جوہ کریدے دویم دے تہ تعلیم دے اسماء و رکریدے
 دریم ملائکو دے تہ سجدہ کریدہ خلورم پہ جنت کیں
 یے او سولے دے۔ پنجم دا چہ دے انسانانو پلار یے گر خولے
 دے۔ او دے نوح علیہ السلام پنچہ طریقے دے اصطفاء دا
 دی چہ اول پیر دویم پلار گر خولے شویدے حکم چہ
 روستو دے غرق دے قوم دے تہ صرف دے دے دے خاتمو اولاد
 یے باقی گر خولی دی دویم عمر یے او بد و رکریدے
 دریم دے ہفتہ دعا شریے پہ کافرانو باندے او دعا خیر
 دے مؤمنانو دے پیر قبول کریدہ۔ خلورم دے یے پہ کشتی
 کیں سرہ دے اہل تہ یے کریدے۔ پنجم دے اول نسخ
 دے بعضے شرائعو کریدہ لکہ نکاح کول دے خویند و او تروریانو
 او ماسیکانو سرہ دے پہ شریعت کیں حرام کرے شو۔
 او دے ابراہیم علیہ السلام پنچہ طریقے دے اصطفاء دا دی
 اول دا چہ دے یے پلار دے انبیاء علیہم السلام گر خولے
 دے حکم دے تہ روستو انبیاء علیہم السلام تول دے
 پہ اولاد کیں راغلی دی۔ دویم دے یے خلیل جوہ کرے
 دے۔ دریم دے اور دے دشمنانو تہ یے یے ساتلے دے۔
 خلورم امام دے خلقو یے جوہ کریدے۔ پنجم دے کلماتو
 پہ امتحان کیں کامیاب شویدے۔ او دے عمران اصطفاء
 دادہ چہ دے دے نئے نذر دے یچی کرے و دے پیرہ دے خدمت
 دے دین۔ دویم مریم علیہا السلام لور یے ہفتہ تہ و رکریلہ
 چہ دے نارینہ تہ یے غورہ کرے وہ۔ دریم عیسیٰ علیہ
 السلام یے مریم علیہا السلام تہ و رکرو بغیر دے مسیح کولو
 دے نارینہ تہ۔ خلورم عیسیٰ علیہ السلام لہ یے لوے معجزات

ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ط

نسل دے بعض کے ہونے پیدا شوے دی کے بعضو نہ

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۳۲﴾

او اللہ تعالیٰ ہرچہ آدری او یہ ہرچہ پوہہ دے۔

ورکری دو۔ پنجم ہجہ ہے تر او سہ پورے یہ آسمان کیش ژوند سے
ساتلے دے۔ اَلْ اِٰبْرٰهِيْمَ، مراد کے دینہ ددہ اولاد اسماعیل او
اسحاق او یعقوب علیہم السلام او اسباط کے ہونے او آخری نبی
صلی اللہ علیہ وسلم دے۔ وَ اَلْ عِمْرٰنَ مراد کے دینہ مریم او
عیسیٰ علیہ السلام دی او کے عمران یہ نوم دوہ اشخاص دی
یو پلار کے موسیٰ او ہارون علیہما السلام او دویم عمران پلار
کے مریم علیہما السلام او فیکہ کے عیسیٰ علیہ السلام دے دلتہ
داروستنہ مراد دے او بعضو مفسرینو وئیلی دی چہ کے دوی پہ
منج کیش اتلس سوہ کالہ فاصلہ وہ۔ عَلٰی الْعٰلَمِیْنَ، مراد کے دینہ
تول جن او انس دی سرے کے نور مخلوق نہ۔ او کے ملائیکوتہ کے
فضیلت پہ بارے کیش اختلاف دے۔

سے پہ ذُرِّيَّةٌ، کیش دوہ احتمالونہ دی۔ اول دابیل کے کے آدم
او کے ہجہ کے معطوفاتونہ او کے ذُرِّيَّةٌ اطلاق پہ آیا و یا نہ سے ہم
کید سے شی۔ دا قول کے یوجماعت کے مفسرینو دے۔ یا بیل دے
کے توح اوروستو معطوفاتونہ دا قول کے ابوالبقاء دے۔ یا بیل
دے کے ال نہ او دا قول کے زمخشری دے۔ دویم احتمال دادے
چہ دا حال دے کے آدم نہ۔ او امام راغب وئیلی دی چہ کے ذریۃ اطلاق
پہ واحد او جمعہ او اصل او نسل تو لو یا نہ سے کید سے شی او زنانہ
تہ دراری وئیلی شی۔ او جرجانی وئیلی دی چہ دا ذرۃ نہ اخستل
شوے دے تو پلار تہ ذرۃ وئیلی شی حکہ چہ اولاد عور شویک
کے ہجہ نہ۔ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ، پہ دیکش من کے پارہ کے اتصال دے
یعنی بعض پیوست دی پہ بعضو پورے پہ قرابت کیش او پہ
نبوت او توحید او اخلاص کیش نو معلومہ شوہ چہ عیسیٰ علیہ السلام

إِذْ قَالَتْ امْرِأَتِي عِمْرَانُ رَبِّ

ہرکلہ چہ اوئل ^{بنتی} د عمران علیہ السلام اے ربہ زما

إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي

یقیناً ما منختہ کرے دہ خاص تالہ دھخہ ولد چہ زما یہ خیتہ کتن دے

مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلَ مِنِّي إِنَّكَ

آزاد کرے شوے (د دین دہار) نو قبول کرے زما تہ یقیناً تہ

أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۳۵﴾

خاص تہ ہرخلہ آورے او یہ ہرخلہ باندے عالم یے۔

ہم ذریت دے او قرایت لری د انسانا تورا انبیاء سرہ تو ہخہ ہم انسان دے الہ او ابن د اللہ تعالیٰ تہ دے۔ وَاللَّهُ سَمِيعٌ، اورید ونگ دے اقوالو د بند کا تولرہ خصوصاً متضاد اقوال د یہود او نصاریٰ یہ باہرہ د عیسیٰ علیہ السلام کشیں۔ عَلِيمٌ، عالم دے یہ نیتو تو د خلقو خصوصاً یہ مختلف عقیدے د یہود او نصاریٰ یہ باہرہ د عیسیٰ علیہ السلام کشیں۔

۳۵ ہرکلہ چہ مخکین اصطفاء د العمران اجمالی ذکر شویدہ او نصاریٰ د العمران (مریم او عیسیٰ علیہما السلام) عبادت کو تو او اس د العمران عبادیت ذکر کوی اول حالات د مریم علیہا السلام تفصیل د بیا حالات د عیسیٰ علیہ السلام تفصیل د ذکر کوی چہ ہخہ دلالت کوی چہ دوی الہ نشی کید لے۔

إِذْ قَالَتْ امْرِأَتِي عِمْرَانُ، اخفش او مبرد وٹیلی دی چہ د راذ نہ مخکین لفظ د الکر ترکیب دے او ہخہ عامل دے یہ اذ کتیں۔ مراد د عمران تہ عمران بن ماثان دے چہ پلار د مریم علیہا السلام دے او بنخہ دھخہ مشہور وہ یہ حنہ سرہ حنہ لور د قاقوذا وہ او زکریا علیہ السلام دھخہ خور سرہ نکاح کرے وو چہ نوم یے ایشاع لور د قاقوذا وہ۔ تو یحییٰ او مریم علیہما السلام د ماسی اولاد شول او داروایت د حاکم دے د ابو ہریرہ تہ۔

سوال :- یہ حدیث صحیح کے معراج کیں راغلی دی چہ
 یہ دویم آسمان کیں عیسیٰ اویحییٰ علیہما السلام
 اولید لے شول اودوی دواہہ کے ماسی اولاد دودے نو
 مخکین تاریخ خود دے حدیث نہ خلاق دے ؟
 جواب لے :- اعتبار حدیث تہ دے تاریخ کے حدیث یہ
 مقابلہ کیں قبول نہ وی ۔

جواب لے :- حدیث یہ مجاز باندے حمل دے یعنی مریم
 علیہا السلام لور کے ترور (خالہ) کے یحییٰ علیہ السلام دہ
 اوعیسیٰ علیہ السلام خویئے کے لور کے ترور دہغہ وولیکن
 خویئے کے لور کے ترور تہ ہم خویئے کے ترور مجازاً وٹیلیشی
 جواب لے :- آلوسی وٹیلی دی چہ ایشاع کے حنہ اخیا فی
 خور وہ یعنی صرف یہ مور کیں لے شریکہ وہ او کے مریم
 علیہا السلام علاقہ خور وہ یعنی صرف کے پلار تہ یعنی
 عمران اول نکاح اوکرو کے مور کے حنہ سرہ نو ایشاع
 ترینہ پیدا شوہ بیائے نکاح کے حنہ سرہ اوکرو او یہ
 ہغہ زمانہ کیں کے پرکھتی سرہ نکاح کول جائزو و او
 دہغہ تہ مریم علیہا السلام پیدا شوہ یہ دے طریقے
 سرہ کے دواہہ روایاتو تطبیق کیدیشی ۔

رَبِّ اِنِّیْ نَذَرْتُ لَکَ مَا فِیْ بَطْنِیْ مُحَرَّرًا ، دا واقعہ دلیل
 دے یہ عبدیت کے عمران باندے دیارہ کے اللہ تعالیٰ کے
 دے وجہ نہ لفظ رب لے ذکر کرو او تلفظ یہ نذر سرہ
 کے اللہ تعالیٰ دیارہ دا دلیل دے چہ نذر کے غیر اللہ
 دیارہ کے ہغوی یہ دین کیں ہم نا جائزو و ۔ دا ہم رد
 دے یہ نصاراؤ باندے چہ نذر وہ یہ نوم کے عیسیٰ
 علیہ السلام باندے کوی ۔ معنی کے نذر دادہ چہ لازم
 اوگر خوی انسان یہ بخان باندے ہغہ عمل چہ یہ دہ
 باندے شرعاً لازم نہ وی لیکن کے قبیلے کے اعمال
 صالحہ نہ وی کہ یہ شرط سرہ وی اوگرہ بقید شرط تہ

وی۔ مَا فِي بَطْنِي، دلیل دے چہ دایہ دغہ وخت کیں حاملہ شوے وہ د عمران نہ او عمران وفات شوے وؤ۔
 مُحَرَّرًا، دا مذکر لفظ یہ اعتبار کارادے د ہغے سرہ دے یعنی ہغے طلب د ہلک کوؤ ٹککہ چہ ہغہ وخت کیں د خدمت د بیت المقدس د پیارہ نارینہ اولاد نذر کیدل اوزنانه د مسجد د خدمت د پیارہ مناسب نہ وے۔
 او دال لفظ دلیل دے چہ دغہ عورے چے د خیل سکون قلب او اطمینان انسانی د پیارہ نہ طلب کوؤ بلکہ د دین د خدمت د پیارہ ٹککہ چہ د عمران د وفات نہ روستو د دین د خدمت د پیارہ د دوی یہ کورنی کیں ہیٹوک نہ وؤ نو دے تاریتہ اولاد د دین د خدمت د پیارہ طلب کوؤ۔
 سوال :- دے اولاد خود دے ملکیت نہ دے یہ ملکیت رقی سرہ اونذر خو یہ غیر مملوک کیں صحیح نہ وی لکہ چہ یہ حدیث کیں وارد دی لَا تَذَرُ فِيمَا لَا يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ ؟

جواب :- دا سے نذر یہ شریعت د هغوی کیں جائزوؤ چہ نارینہ اولاد یہ چے د دین او بیت المقدس د خدمت د پیارہ نذر کول یہ ہغے کیں ملکیت رقی شرط نہ وؤ۔
 جواب :- یا دا نذر حکما دے لکہ چہ یہ دے زمانہ کیں یومسلمان لازم او گنری چہ چہ بہ خیل اولاد د دین د علم د پیارہ وقف کوم د دُنیا ہیٹ کاروبار تریتہ نہ اخلم او ہغہ اولاد چہ بالغ شی نو ہم د پلار یہ دغہ ارادہ یا تے روان وی۔

مُحَرَّرًا، مراد د دیتہ آزاد د مشاغلو د دُنیا نہ۔ یا خالص د خدمت د بیت المقدس د پیارہ۔ یعنی علم د دین بہ ایزدہ کبری او د مدر سینو د بیت المقدس د خدمت بہ کوی ٹککہ چہ بیت المقدس درسگاہ د دین وؤ۔ فَتَقَبَّلُ مِنِّي، تقبل اخستل د یو خیز دی یہ

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ ارْنِيْ

نوہرکہ چہ ہفے او نہ بدولہ ہفہ اوئل یے یا ربہ یقینا ما

وَضَعْتُهَا اُنْتَقِطُ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ

او نہ بدولہ ہفہ جینق او اللہ تعالیٰ نہ پوہہ دے

بِمَا وَضَعْتُ وَلَيْسَ الذِّكْرُ

یہ ہفہ چہ ہفے زیہولے دہ او نہ دے ہفہ تارینہ (چہ دے طلب کر دے)

كَالْاُنْتَقِطِ وَارْنِيْ سَمِيَّتَهَا مَرْيَمَ

پشان دہفہ زنانہ (چہ ورکے شوہ) او یقینا ما نوم ایخودے دے ہفے مریم

وَارْنِيْ اَعْيُنُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا

او یقینا نہ پناہی خواہم ہفے لہ پہ تاسرہ او اولاد دے ہفے لہ

مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ (۳۶)

د شیطان رتے شوے نہ

طریقہ د رضا سرہ اشارہ دہ چہ بتدگان سرہ دتیک عمل
کولو نہ دُعا د قبولیت تہ ہم محتاج دی۔

اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ، اوریدا وکے دے تضرع حُما
او دُعا او آواز حُما لہ او علیم دے پہ زہہ او پہ نیت حُما
او دا صفات پہ آخرکتیں ذکر کول وسیلہ شرعیہ دہ
دیارہ د دُعا۔

۳۶:۔ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا، ضمیر دہا راجع دے لفظ د ما تہ
پہ اعتبار د معنی سرہ یا پہ اعتبار د نسبت یا نفس سرہ
یا پہ اعتبار د مولودیت سرہ دا د مفسرینو اقوال دی۔
قَالَتْ رَبِّ ارْنِيْ وَضَعْتُهَا اُنْتَقِطُ، دا جملہ خبریہ د پیارہ
د اخبار تہ دہ بلکہ د پیارہ د اظہار د حسرت او افسوس
دہ د مقصد پہ تہ حاصلید لو باندے یا پہ طور د عذر

کولو د ولادت د داسے ولد چه د خدمت د بیت المقدس ک پاره
صلاحیت نه لری۔

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتُ، په دے قراءت کیں دا صیغه د مؤنث
غائب ده نو دا جمله معترضه ده د طرف د الله تعالی ته او پدیکیں
تنبيه ده په لوڼے والی د قدر د دے یچی باندے او اشارہ ده
چه د دے شان په تیز د الله تعالی دیر اوجیت دے چه دا او د
دے ولد (عیسی) په آیه (نحه) کرغی د پاره د عالمینو لیکن
د هغه مورتہ دا حال معلوم نه وؤ۔ نو په دے کیں د هغه تسلی وه۔

وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى، دا هم د مخکین جمله پشان جمله معترضه
ده او دلیل دے د پاره د هغه د لوڼے والی د قدر چه په مخکین
جمله کیں معلوم شو او الف لام په الذکر او په کالذی کیں د پاره
د عهد دی یعنی هغه نارینه اولاد چه دغه ښځے طلب کوؤ، نه وؤ
په شان د هغه جینی چه هغه ته ورکړے شوه بلکه دغه جینی
د هغه نه په لوڼے والی د شان کیں زیاته وه۔ او بعض مفسرینو
وئیلی دی چه دا کلام د هغه ښځے دے او مراد د دینه تحسرا او
افسوس کول دی په ولادت د جینی باندے یعنی جینی خو د
هلك پشان نشی کیدے محکه چه هلك خدمت د مسجد په کمال
سره کولے شی او جینی ښے په کمال طریقے سره نشی کولے لیکن
په دے توجیه باندے په دے جمله کیں قلب لازمیږی یعنی
لَيْسَتِ الْأُنْثَى كَالذَّكَرِ، خو دا قول ضعیف دے۔

وَالْإِنِّي سَمِعْتُهَا مَرْيَمَ، دا عطف دے په إني وَضَعْتُهَا باندے او په
میں کیں دوه جمله معترضه دی۔ صاحب اللباب وئیلی دی چه
دا دلیل دے چه عمران په دغه وخت کیں وفات شوه وؤ
محکه چه عادتاً اختیار د نوم کیشودلو د پلار د پاره وی۔ قرطبی
او ثورو مفسرینو وئیلی دی چه مریم په لغت د دوی کیں عابده
ته وئیلے شی۔ ابن کثیر وئیلی دی چه دا دلیل دے چه نوم
کیشودل په ورځ د ولادت د یچی کیں پکار دی او د اووے ورځ
نه خوروستو کول پکار نه دی۔

وَإِنِّي أُعِينُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، دا جملہ
 شکار دے دے چہ آل عمران پہ تَعُوذُ کِس اللہ تعالیٰ تہ
 محتاج دی خصوصاً اولاد دے ہتے چہ عیسیٰ علیہ السلام
 دے ہم پہ تَعُوذُ کِس اللہ تعالیٰ تہ محتاج دے او دا ہتول
 رد دے پہ نصاراؤ یاندے او پہ دے دُعا کِس ضَمْنًا
 طلب دے دے او برد والی دے عمر دے مریم علیہا السلام او دے
 پیداؤش دے اولاد دے ہتے - الرَّجِيمِ، رجم پہ کاترو سرہ
 ریشتل دی او شامل دے پہ سب ویشتم او پہ لعنت
 کولو سرہ او داروستو معنی مراد دہ پہ بارہ دے شیطان
 کِس او مراد دے دینہ ابلیس او دے ہتہ ہتول سرکشان اولاد
 دی - او پہ حدیث دے صحیحین کِس پہ روایت دے ابو ہریرہ
 رضی اللہ عنہ سرہ ثابت دہ چہ ہر بچے چہ پیدا کیری تو
 شیطان دے ہتہ نخس او طعن او کری تو ہتہ آواز او چت
 کری پہ چغہ و ہلو سرہ ما سیوا دے مریم علیہا السلام او
 دے حَوِیُّ دے ہتے تہ بیا ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ دا آیت
 اولوستلو -

سوال :- دا دلالت کوی پہ افضلیت دے عیسیٰ او مریم علیہما
 السلام پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یا ندے ؟
 جواب :- دے تہ فضیلت جزئیہ و ثبلی شی او فضیلت
 کلی خوز مونہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے تہ لو پیغمبرانہ
 تہ زیات دے -

جواب :- عام نہ بوض دے فضیلت دے نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم متضمن دی دے فضیلت لہرہ ہم -
 سوال :- معتزلہ وائی چہ دا پہ مجاز یا ندے حمل دے مراد
 دے الشَّيْطَانِ تہ قدرت دے پہ اغواء دے ہتے یا ندے ؟
 جواب :- ہر کله چہ حقیقت ممکن وی تو مجاز تہ تلل جائز
 نہ دی دلتہ حقیقت ممکن دے او قرطبی و ثبلی دی چہ تحس او
 طعن نہ اضلال او اغواء دے مسہ کرے شوی نہ لازمیری -

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ

نو قبولہ ہفہ رب د ہفہ یہ قبولو خائستہ سرہ

وَأَنْتُمْ يَكْتُمُهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا

او زرغن یے کرہ ہفہ یہ زرغونولو خائستہ سرہ او اوسیارلہ ہفہ

زَكَرِيَّا كَلِمًا دَخَلَ عَلَيْهَا

زکریا علیہ السلام ہر وخت چہ داخل یہ شو یہ ہفہ باندے

زَكَرِيَّا الْيَحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا

زکریا علیہ السلام عبادت خانے تہ او موندلو د ہفہ یہ خوا کین

رِزْقًا قَالَ يَمْرُؤُا لَكَ

روزی اویل ہفہ اے مریم د کوم خائے تہ تالوہ

هَذَا أَقَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

دا دے ہفہ اویل دا د نیز د اللہ تعالیٰ تہ دے

سوال :- دغہ د حدیث نہ معلومہ شوہ چہ نخس او طعن د شیطان متصل د ولادت سرہ وی لیکن مریم او عیسیٰ علیہما السلام بیچ شوی دی د دے دُعا د وچ نہ او د آیت نہ معلومیدی چہ مریم علیہا السلام پیدا شوہ او نوم یے ورلہ کیخودلو نوروستو دا دُعا او شوہ ابیج کیدل د مریم علیہا السلام د مَسْ د شیطان تہ یہ سبب د دے دُعا سرہ نشی کیدلے ٹکھ چہ مسبب روستو وی د سبب نہ ؟

جواب لہ :- آلوسی وائی چہ اعین د پارہ د استقبال نہ دے بلکہ د استمرار د پارہ دے زمان ماضی تہ ہم شامل دے ۔

جواب لہ :- مسببات شرعیو کین جائز دہ چہ د اسباب شرعیہ نہ مخکین موجود نشی ۔ نور جوابو تہ ہم محدثینو کرے دی ۔

إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ

یقیناً اللہ تعالیٰ روزی و رکوی چاہے اور خواہی

بِغَيْرِ حِسَابٍ ۳۷

بہ غیر حساب نہ -

۳۷ :- دا تفریح دہ پہ مخکس کدعا باندے اشارہ دہ چہ ہغہ
دعا زر قبولہ شوہ او دا کرامت دے -

فَتَقَبَّلَهَا تَقْبِلُ پہ معنی کد مجرد (قبیل) سرہ دے لیکن صیغہ ک
تفعل دلالت کوی چہ فاعل دیر اہتمام کوی پہ اظہار کد غہ
فعل باحد مے نوانش ارہ دہ اظہار کد مے قبولیت تہ پہ نیر ک
نور و خلقوا و معنی کد قبولیت رضا کیدل کد اللہ تعالیٰ دی پہ قبولیت
کد ہغہ مؤنث سرہ پہ خائے کد منکریات مے (صاحب اللباب) -
پہ لار کد نیک بختا نوئے روانہ کرہ (قرطبی) - او حسن بصری
و عیسیٰ دی چہ ہغہ لہ یے پہ ہیخ ... ساعت کد شپے او و ہغے کس عناد
نہ دے ور کرے -

سوال :- کد قبول حسن پہ خائے باندے بتقبل حسن کد اونہ و عیسیٰ
جواب :- ہر گاہ چہ تقبل کس یوم معنی کد مبالغہ دہ او بلہ معنی کد تکلف
دہ نو قبول حسن یے کد مے کد پارہ ذکر کر و چہ پہ دیکس معنی کد تکلف
نیشہ حکمہ اللہ تعالیٰ باندے ہیخ کارگران نہ وی -

بِقَبُولِ حَسَنٍ، باعزیاتی دہ یعنی قبول دیا، پہ خیل خائے اصلی
دہ او قبول اسم دے کد پارہ کد ہغہ خیز چہ قبلولے ثنی پہ ہغہ
سرہ یو خیز -

وَأَنْبَكْهَا نَبَاتًا حَسَنًا، او پہ دیکس دیر اقوال دی اول داچہ پہ
یو ورخ کس یہ داسے لوئیلہ لکہ نورچی چہ پہ کال کس لوئیری
دویم قول داچہ کد ہغہ بدن یے برابر کر و بعیر کد زیادت او نقصان
نہ - دریم قول داچہ پہ خلق او پہ خلق (خوئی) کس شبہ لویہ
کرہ یعنی پہ صلاح او عفت او طاعت کس لویہ کرہ او دا قبولیت
او انبیات پہ نا اشنا طریقے سرہ اشارہ دہ چہ کد دے راتلونکی

احوال بہ ہم کہ عادت تہ پہ خلاف سرہ وی لکہ پیدا کیدل کعینی
 علیہ السلام۔

وَقُلْنَا زَكْرِيَّا، كَفَالَهُ بِه اصل کنس ضامن کیدلوتہ وٹیلے شی او
 استعما لمیری پہ معنی کہ پیوست کولو او اخستلو او پہہ ککفالت
 کنس ہم اشارہ دہ فضیلت کہ مریم علیہا السلام تہ ٹککہ چہ کہ
 نبی پہ کفالت کنس دینی ترقی دہ او طریقہ کہ کفالت کہ ہغہ پہ آیت
 بلکہ کنس ذکر کیری۔ او واو کہ پارہ کہ ترتیب تہ دے ٹککہ چہ انبات
 او کفالت پہ یو وخت کنس وڈ۔ او زکریا علیہ السلام پہ ہغہ وخت
 کنس نبی وواو کہ ہغہ بنخہ کہ مریم علیہا السلام ترور وہ یا
 خور کہ ہغہ وہ۔ لکہ چہ مخکنس ذکر شویدی لیکن اول قول
 غورہ دے۔

كَلِمًا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ، الْمِحْرَابَ، مفعول فیہ
 دے یا مفعول بہ دے۔ پہ محراب کنس مختلف اقوال دی۔
 ابو عبید وٹیلی دی چہ اشرف کہ مجالسوتہ وٹیلے شی او ابن العلاء
 وٹیلی دی چہ قصر (مانری) تہ وٹیلے شی او اصمعی وٹیلی دی
 چہ بالا خانے تہ وٹیلی شی مبرد وٹینی دی چہ محراب تہ وی
 مگر ہغہ ٹاٹے چہ پہ پاوترو ورتہ ختل کیری۔ ابن عاشور
 وٹیلی دی چہ ہغہ آبادی چہ جوہہ شی کہ پارہ کہ خلوت کہ
 عبادت او اکثر دا پہ اوچت ٹاٹے پاندے وی او غیری کہ
 مسجد تہ۔ دایسے پہ سورہ سبا کنس دے۔ بعضو وٹیلی دی
 چہ دامشتق کہ کہ حرب تہ گویا کہ دغہ عبادت خانہ الہ کہ
 جنگ کولہ دہ کہ شیطان سرہ۔ او مراد پہ دے سرہ دغہ محراب
 نہ دے کوم چہ مشہور دے پہ نن زمانہ کنس۔ ٹککہ داخو
 پہ مسیح نبوی کنس پہ خلافت کہ ولید بن عبد الملک او پہ
 وخت کہ امارت کہ عمر بن عبد العزیز کنس پہ مدینہ منورہ
 کنس اول ٹل جوہ شویدی۔ مفسر آلوسی لیکی دی چہ
 موئخ کول پہ ہغہ محرابو تو کنس چہ زمونہ پہ زمانہ کنس پہ
 مساجد وکنس جوہیری یوجماعت کہ اثبہ کرامودا مکروہہ

گنری دی اودا قول دے علی رضی اللہ عنہ او ابراہیم نخعی کے
 مصنف ابن ابی شیبہ کتب دے دوی نہ روایت دے۔ او دا
 دھتہ بدعات تو نہ دی چہ یہ اولہ زمانہ زمانہ دے صحابہ
 کرام (موم) کتب نہ وڈ۔ او دے ابو موسیٰ جہنی نہ مرفوع روایت
 دے چہ ہمیشہ یہ حتما امت یہ خیر سرہ دی ترخو پورے
 چہ خیلو مساجد و کتب مذاہب جوہ نہ کبریٰ پستان دے مذاہب جو
 دے نصاریٰ۔ او دے ابن ابی الجعد نہ روایت دے ہتھ و ٹیلی
 دی چہ اصحابو دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم یہ وٹیل چہ دے
 قیامت دے بعضے علامتا تو نہ دادہ چہ یہ مساجد و کتب یہ
 مذاہب جوہ شی۔ او دے ابن عمر رضی اللہ عنہما نہ روایت
 دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرما ٹیلی دی خان اوسا قی
 دے دے مذاہب جوہ راو مراد دے مذاہب جوہ یہ دے روایا تو
 کتب محاریب دی) اور روایات یہ دے یاب کتب دے یر دی
 امام سیوطی یہ دے مسئلہ کتب مستقلہ رسالہ لیکل دے
 رانتھی)۔ دے روایا تو اسانید او دے ہتھ حالت ماتہ
 معلوم نہ دے لیکن حتما یہ تیز غورہ خیرہ دادہ چہ دا
 محاریب جوہول بدعت للدين ریدعت فی الوسائل
 دے او حرام یہ تصوصو سرہ بدعت فی الدین کے للدين
 نہ دے۔ دے دھتہ دواہو فرق یہ خیل حاکمے کتب پیڑند لے
 کیری یعنی محراب یہ دین کتب داخل عمل نہ دے لیکن
 دے یہ وسیلے سرہ دے مسجد قبلہ او دے صف وسط
 معلومیری او علم دے قبلے او دے وسط دے صف دین دے نو
 یہ مسجد کتب محراب جوہول بدعت للدين شو
 ہاں چہ خوک محراب جوہول دین گنری او دے ہتھ یہ
 جوہولو باندے خرچہ یہ طریقہ دے اسراق سرہ کوی
 لکہ یہ دے زمانہ کتب یہ اکثر مساجد و کتب داسے کپے
 شوی دی نو دا گناہ دے۔ دارنگ التزام یہ موح کو لو
 دے امام یہ محراب کتب بدعت سیئہ دے۔ او دے آیت

نہ استدلال کول پہ جوہرولو دے معروف مخراب باندے جھل دے
 وَجَدَ عِنْدَ هَارِزَقًا، رزق نکرہ دہ او دے تکیر دودہ وچے دی
 اولہ وجہ دا چہ رزق دے اوہی بہ ورسرہ وڈی پہ وخت دے
 تھی کیں او رزق دے تھی بہ ورسرہ وڈی پہ وخت دے اوہی
 کیں۔ دویہ وجہ دا دہ چہ دے ہتھ کمرے تہ دروازے
 بندے وے بل چاتہ دے دنتہ تللو اجازت نہ وڈے نو دے زکریا
 علیہ السلام دے ذریعے نہ علاوہ رزق (کہ ہر قسم وی)
 راتل نا اشنا کار وڈے ٹکے چہ بل سبب معلوم نہ وڈے دا
 قول ابو حیان ذکر کریدے۔

قَالَ يَمْرُؤُا اَنْ لِّيْ هٰذَا، اُنّی یعنی دے کوم ٹکے نہ یا
 پہ کوم کیفیت سرہ تالہ دار رزق لاغے دے او دا دلیل
 دے چہ انبیاء علیہم السلام علم دے غیب نہ لری ٹکے دلتہ
 زکریا علیہ السلام پہ ظاہری سبب دے رزق باندے علم
 نہ لری۔

قَالَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ، یعنی ہتھ او ٹیل چہ ماتہ دے
 سبب معلوم نہ دے او دے کوم خیز سبب ظاہری چہ معلومہ
 نہ وی نو نیکان خلق دے ہتھ نسبت اللہ تعالیٰ تہ کوی او دا
 غورہ قول دے۔

سوال :- زکریا علیہ السلام خوپہ ہر صورت دے مریم
 علیہا السلام نہ یہ مرتبہ او علم کیں لوٹے دے۔ تو لے
 ہتھ تہ دا جواب معلوم نہ وڈے؟

جواب :- تعجب دے زکریا علیہ السلام او تپوس دے ہتھ
 پہ اعتبار دے عدم دے سبب ظاہری ودا او جواب دے مریم
 علیہا السلام پہ عدم علم دے ہتھ دے پہ سبب ظاہری
 باندے او چاتہ چہ سبب ظاہری معلوم نہ وی تو ہتھ
 حوالہ پہ اللہ تعالیٰ باندے ورکوی دا دلیل دے نہ
 دے چہ دے ہتھ علم زیات ودا دے زکریا علیہ السلام
 اِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَّشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ، پہ دیکیں دودہ

احتمالاً نہ دی اول احتمال دا چہ دا قول دے مریم علیہا
 السلام دے او دا تاکید دے دے مِنْ عِنْدِ اللَّهِ دے پیارہ۔
 دویم احتمال دا چہ دا قول دے اللَّهُ تَعَالٰی دے یہ معلوم
 سرہ او دلالتہ بِغَيْرِ حِسَابٍ تہ مراد یَزُودُ تہ مِنْ حَيْثُ
 لَا يَحْتَسِبُ دے یعنی چالہ یہ داسے طریقہ رزق ورکوی
 چہ دہخہ کمان کنس تہ وی او سبب ورتہ معلوم نہ وی۔
 فائدہ ۱: دے آیت یہ ذیل کنس ابو حیان او آلوسی
 او صاحب اللباب او ابن کثیر او خطیب شربینی او نور
 مفسرینو لیکلی دی چہ یہ دیکنیں دلیل دے یہ ثبوت دے
 کرامات الاولیاء باندے چہ حصول دے رزق یہ طریقہ
 دے خرق عادت سرہ کریدہ او وجود دے یو خیز یہ خلاف
 عادت طریقہ سرہ دے اولیاء کرامو دے پیارہ یہ اصطلاح دے شریعت
 کنس کرامت دے۔ او صاحب اللباب یہ طریقہ دے استدلال سرہ
 پنخہ طریقہ لیکلی دی مشہورہ طریقہ دادہ چہ ہر کلمہ دا خرق
 عادت کار وڈ تو یا یہ معجزہ دے ذکر یا علیہ السلام وی یا یہ
 کرامت دے مریم علیہا السلام وی لیکن معجزہ دے ہخہ خو
 نشی کید لے ٹکے چہ ہخہ یہ دے علم تہ لرلو یہ قرینہ
 دے دے جملے سرہ آتی لے ہذا، نو معلومہ شوہ چہ
 دا کرامت دے مریم علیہا السلام دے او مقدمہ دے دے پیارہ
 دے پیدائش دے یحییٰ علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام یہ
 خرق عادت طریقہ سرہ۔ او معتزلہ انکار کوی دے کرامت
 الاولیاء تہ او دے ہغوی دے شبہات تو صاحب اللباب یہ تفسیر
 دے آیت کنس جوابوتہ ذکر کوی دی۔
 فائدہ ۲: کرامات دے اولیاء اللہ دے اہل سنت یہ نیز حق
 او ثابت دی یہ نصوص دے قرآن او احادیث صحیحہ سرہ۔
 او معنی دے ہخہ دادہ چہ یو خلاف عادت کار دے اسے شخص
 تہ بشکارہ شی چہ ہخہ ولی اللہ وی یہ ہخہ معنی سرہ
 چہ سورۃ یونس ۶۳ کنس ذکر دے او حکمت دے ہخہ یہ

شرح فقہ اکبر ص ۹۷ کنس د شیخ سهروردی نہ نقل دے
 چہ یہ داسے کارو تو سرہ دہغہ یقین یہ اللہ تعالیٰ باندے
 زیات شی او دہغہ یقین دوجے نہ زہد فی الدنیا او
 رغبت د آخرت او ترک د خواہشاتو یہ ہغہ کنس پیدا شی۔
 او دے کرامت یہ بارہ کنس د عقیدے یہ طور سرہ
 لاندے امور شرط دی۔ اول داچہ یہ دغہ شخص
 باندے د ایمان او تقویٰ یہ بارہ کنس ہیخ شرعی
 اعتراض نہ وی حکم چہ د غیر متشرع شخص نہ داسے
 امور یہ طریقہ د استدراج یا سحر سرہ بشکارہ کیری
 ہغہ تہ کرامت نشی وئی داسے خطیب شریبی یہ
 تفسیر د سورت یونس کنس لیکلی دی چہ فَاَنْزَلْنَاهُ مِنْ
 لِّلْشَّرْعِ عَلَيْهِ اِغْتِرَاضٌ فَهُوَ مَعْرُورٌ مُّخَادَعٌ رَّهْرَهْغہ
 خوک چہ د شرعے یہ ہغہ باندے اعتراض وی تو ہغہ
 مغرور او دھوکہ باز دے۔ دویم شرط دادے چہ
 یہ کرامت کنس قدرت او اختیار د ولی نہ وی بلکہ ہغہ
 فعل د اللہ تعالیٰ وی او اللہ تعالیٰ یے ظاہروی د اکرام
 د دغہ شخص د پیارہ۔ دا فتوح الغیب د شیخ عبد القادر
 جیلانی او فتاویٰ رشیدیہ او نور و کتابو لیکلی دی او
 د قرآن نصوص ہم یہ دے دلیل دے بلکہ کلہ ورتہ
 علم ہم نہ وی حاصل یہ دغہ کرامت باندے لکہ
 امام نووی یہ شرح د حدیث د زیادت د طعام د ابوبکر
 رضی اللہ عنہ کنس لیکلی دی۔ او دے مثال داسے دے
 لکہ چہ خط د قلم نہ صادریری لیکن فاعل د ہغہ
 کاتب وی د قلم یہ دغہ خط کنس اختیار تہ وی۔ دریم
 شرط دادے چہ ولی بہ دہغہ د پت ساتلو کوشش کو
 دے د پیارہ چہ عوام خلق یہ دھوکہ کنس نہ پریوزی لکہ
 چہ ابن قیم یہ مدارج السالکین جلد ۳ ص ۱۸۱ او ملا علی
 قاری یہ مرقات شرح مشکوٰۃ ص ۱۸۱ کنس لیکلی دی

هَذَا لَكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ

دَدَغِه وَجِه تِه دَعَا اَوْ غَوخْتَلَه زَكَرِيَّا عَلَيْهِ السَّلَام دَرِب خِيَل تِه اُذِيل هَغِه

رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً

اے ربہ زما او بچے ماته د خیل تیز تہ اولاد ر بچے

طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ (۳۸)

پاک یقیناً تہ آوریڈونکے د دُعَا ئے ۔

يُحِبُّ عَلَى الْوَلِيِّ اخْتِفاءَ كَرَامَتِهِ رَلَا زَم دِي پِه وِلِي يَانْدِے پِتِ
سَاتِل دَ كَرَامَتِ خِيَل (خَلُورُم شَرَط دَا دِے چِه دَ الْوَهِيَّتِ
كَار تِه كَرَامَتِ دَ وِلِي وَثِيل جَائِز تِه دِي دَدِے وَجِه تِه شَيْخِ
عَبْدِ الْقَادِرِ جِيلَانِي وَثِيلِي دِي لَا كَرَامَتَه رَلِي اَن اَكُوْن مَعَه
فِي شَيْءٍ مِنْ تَدْبِيرِهِ وَتَصَارُيفِهِ الْفَتْحِ الْرَبَّانِي ص ۱۵۸ رَمَا
لِه دَا سَے كَرَامَتِ نِيَشْتِه چِه خَه شَرِيك شَم دَ اللّٰه تَعَالٰی
سِرِه پِه يُو خَيْر كُنْ دَ تَدْبِيرِ اَوْ تَصَرُفَاتِ دَ اللّٰه تَعَالٰی تِه)
پِنَحْم شَرَط دَا دِے چِه كُوم اَمُورِ خِلَافِ عَادَتِ چِه رُوسْتُو
دَ مَرَك دَ وِلِي تِه بِنكَارَه شَي هَغِه تُول دَ قَبِيلِ دَ حَقَاظَتِ
الْهِيَّه تِه دِي لَكِه چِه سَاتِل دَ بَدَانِ دَ عَاصِمِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ
دَ مَشْرَكَانُوْنِه اَوْ بِنكَارَه كُول دَ رِسْرَا پِه قَبْرِ دَ نَجَاشِي كُنْ
دِيْتِه مَجَارَّ اَكْرَامَتِ وَثِيلِ شَي ۔ دَ دِے مَسْئَلِ بَعْضِ بَحْثِ
مَا پِه كِتَابِ التَّبْيَانِ كُنْ ذَكَر كَرِيْدِے هَلْتِه ئِے اَوْ كُورِئِے ۔
بَ۳۸۔ دَدِے آيْتِ تِه وَاقِعَه دَ زَكَرِيَّا عَلَيْهِ السَّلَام ذَكَر
كُورِ اُولُو ئِے مَقْصِدِ پَكْنِ دَا دِے چِه دِے اَكْرَچِه نَبِي
وَوُ لِيَكْنِ اللّٰهُ تَعَالٰی تِه مَحْتَاجِ وَوِ پِه طَلَبِ دَ وَلَدِ كُنْ
نُودِے اِلَهِ نَشِي كِيْدِے اَوِ پِه دِيَكُنْ رَدِے پِه زَعْمِ
دَ نَصَارَاؤِ يَانْدِے هَغِه دَا دِے چِه زَكَرِيَّا عَلَيْهِ السَّلَام دَ
مَرِيْمِ كِفَالَتِ كُورِ نُو كِيْدِ شَي چِه دَدِے عَمَلِ دَ وَجِه تِه
پِه هَغِه كُنْ خَه صِفَتِ دَ الْوَهِيَّتِ پِيْدَا شُوْمِ وِي لَكِه چِه

دَ نورو مشرکانو باطله عقیده ده چه په عبادت او محنت
 سره صفات د الوهیت حاصلیری او هغه ته مرتبه د قَدْرًا
 فی الله او وحدت وجود وئیلے شی - او دایا طله عقیده ده -
 هُنَالِكَ ، د اللفظ کله د مکان د پاره استعمالیری لکه قُلْ لِيُوْا
 هُنَالِكَ - دَعُوْا هُنَالِكَ ثُبُوْرًا ، او کله د زمان د پاره استعمالیری
 لکه په هُنَالِكَ اِيتٰى الْمُؤْمِنُوْنَ کښ دلته دواړه صحیح
 دی یعنی په هغه مکان کښ چه محراب وډ د ذکر یا علیه
 السلام او د مریم تربیت یې پکښ کولو او د دے د پاره
 دلیل روستو آیت دے وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ ،
 یا په هغه وخت کښ چه رزق د مریم علیها السلام یې اولیدلو -
 او سیوطی اتقان کښ وئیلی دی چه هُنَالِكَ دلته په معنی
 دَمِنْ شَمْرٍ رَدَدَغَه وچه نه) سره دے او ابو حیان
 او بعضو مفسرینو لیکلے دی چه دا دلیل دے چه بنده لږ
 په وخت د دعا کښ د مبارک مکان او مبارک وخت رعایت
 پکار دے لکه مسجد او ملتزم او مقام ابراهیم اولاند دے
 د میزاب رحمت ته رپرئاله د کعبه شریفه) او نور هم
 ډیر مواضع دی او په اوقاتو کښ د شپه آخری حصه او
 فرض مونځونو پس او په وخت د روژه ماتې کښ وغیره -
 لیکن تخصیص د مکان او زمان د پاره دلیل، شرعی
 ضروری دے -

سوال :- قبر پرستو د دے زمانے د دے آیت نه استدلال
 کړیدے چه ذکر یا علیه السلام په دربار د مریم علیها
 السلام کښ دعا او غوڅتله نو قبوله شوه نو د قبرونو
 د اولیاؤ په خوا کښ دعا کولې نه بنه قبلیری ؟
 جواب :- دا استدلال په جهل باندے ینا دے ځکه
 هغه مکان (محراب) خوځائی د عبادت د ذکر یا علیه
 السلام وډ یعنی دا د هغه خپل دربار وډ، مریم علیها
 السلام خو پکښ د هغه د کفالت د لاندے اوسیدله

د هغه دربار ته وړ. دارنگ په صريح تصوصو سره ثابت
دی چه د اولیاو درجه د انبیاء نه خکته ده.

تنبیه: عامو مفسرینو لیکلی دی چه زکریا علیه السلام هرکله
د مریم په خوا کېن بے وخته رزق اولیدلو نو توجه یې پیدا
شوه چه الله تعالی بے وخته اولاد هم ورکولے شی د دے
وچه نه دا دعا یې اوغوختله. په دے توجیه باندے سوال
واردیږی چه زکریا علیه السلام خود مخکین نه په قدرت
د الله تعالی باندے عالم وړ نوولے یې دعا نه غوختله؟
جواب له: علم یې وړ لیکن په مشاهدے سره هغه علم زیات
شو اودا مشاهده رد رزق د مریم علیها السلام بے وخته
سبب اوگر خیدله د پاره د توجه دغه دعا ته.

جواب له: غوره خبره داده چه صرف لیدل د بے وخته رزق
سبب د دعا نه دے بلکه هرکله چه زکریا علیه السلام یوډا
شوے وړ او د عمران نارینه اولاد او تشو بلکه مریم
علیها السلام پیدا شوه نو زکریا علیه السلام سره د
دعوت او تبلیغ د دین فکر زیات پیدا شو چه زمونږ
په نسل کېن نارینه اولاد نیشته نو د دے دین الهی دعوت
به څوک کوی د دے وچه ته د خپل ولد د پاره یې دعا
اوغوختله اودا توجیه غوره ده په درے وجو هو
سره. اوله وجه، سورة مریم کېن د ضرورت د ولد
د پاره یې ذکر کړی دی، یَرْثُهَا وَیَرِثُ مِنْهَا الْعَقُوبَ،
او مراد د دینه وراثت د دین دے په اتفاق د مفسرینو
سره. دویمه وجه داده چه صرف بے وخته رزق لیدلو سره
د نارینه ولد طلب کولو څه خاص مناسبت نیشته نور حاجات
هم د انسانانو شته دے هغه یې ولے نه طلب کول.

دریمه وجه سیوطی وئیلی دی چه هنالك په معنی د من
شکر سره دے یعنی د ماقبل د حالاتو د وچه نه او په
ماقبل حالاتو کېن لوڅے حال پیدا ائش د مریم دے په اولاد

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ

نو آواز در کرد. هغه ته ملائکو

يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ

مومن پڑھو کولو په عبادت خانہ کتب چہ یقیناً اللہ تعالیٰ

يُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ مُّصَدِّقٍ قَائِمٍ كَلِمَةٍ

زیرے در کوی تالره په یحییٰ علیہ السلام تصدیق کوونکے دے د کلمے

د عمران کتب چہ هغه زمانه وه پوره صلاحیت د دعوت
د دین نه لری۔

دَعَا ذِكْرِيَا رَبِّهِ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي، داروستو جمله تشریح
ده د اولے جمله یعنی د دعا د پیاره۔ هبّه (بخشش) په هغه
خاتے کتب استعمالیږی چہ د غوختونکی سره هېڅ سبب
او بدله ته وی او دا په ډیر عجز یا ندی دلالت کوی۔

مِنْ لَدُنْكَ، یعنی په خالص قدرت ستا سره، په دیکتب
تاکید دے د هبّ د پیاره یعنی د والدیتو د طرق نه
عادتی اسباب هم نیشته ځکه دواړه د تولید د وخت نه
وتلی دی۔

ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً، لفظ د ذریت جنس دے یو او ډیر و د پیاره
استعمالیږی دلته یو مراد دے په قرینه د لفظ د وَلِيًّا
چہ په سورة مریم کتب ذکر دے او په لفظ د ذریت کتب
اشاره ده ډیر والی د منافعو د هغه ولد ته۔ طَيِّبَةً، صالح
او مبارک (قرطبی) او سلیم بدن او دین والا۔ او بعضو
و یلی دی چہ په دین کتب مرتبے د نبوت ته اور سیږی
(ابو حیان)۔ او په سورة مریم کتب لفظ دَرْضِيًّا پدے
دلیل دے۔

إِنَّكَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ، دا دلیل او علت دے د پیاره د
تخصیص د رب تعالیٰ نه او وسیله ده د پیاره د اجابت د

مِنْ اللَّهِ وَنَسِيْدًا وَحُصُوْرًا وَّ

چہ د طرف د اللہ تعالیٰ نہ دہ اوسردار یہ وی او پاک لینے بہ دی او

نَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ ۝۳۹

نبی بہ دی د جماعت د کاملو نیکا تو -

دعا یہ نوم د اللہ تعالیٰ سرہ - اوسمیج دلته یہ معنی د قبول و نکی دے - ابوحیان و ثیلی دی چہ دا دعا د زکریا علیہ السلام یہ سورہ انبیاء کیں یہ اختصار سرہ دہ او یہ سورہ مریم کیں یہ اوپرد والی سرہ دہ او دلته یہ توسط (درمیانہ) طریقہ سرہ دہ -

۳۹: یہ دے آیت کیں استجابت د دعا د زکریا علیہ السلام ذکر دے او یہ سورہ انبیاء کیں تعبیر د استجابت ذکر کرے و و حکہ چہ یہ قصہ د نوح او ایوب او ذالنون علیہم السلام کیں دا تعبیر ذکر و او یہ سورہ مریم کیں صرف تفسیر د نداء ذکر دے یہ کیں حکہ ہلتہ نداء د زکریا علیہ السلام نداء حق ذکر و نو د اللہ تعالیٰ د طرف نہ دیرہ اخفاء او شوع یعنی نداء ئے حذق کرہ - او دا خو یہ بارہ د دے قصہ کیں اول سورت دے د دے وجہ نہ ئے دلته تعبیر د نداء د ملائکو او تفسیر د ہفے ئے دواہ ذکر کری دی -

قَدْ اَدْرَاكَ الْمَلٰٓئِكَةُ، مراد د دینہ جنس ملائکہ دی یعنی جبرئیل علیہ السلام او ہر کلہ چہ د ہفہ سرہ اتباع او ملگری و نو د ہفے پہ لحاظ سرہ ئے جمع ذکر کریدہ او یہ اعتبار د جنس سرہ روستو یہ سورت مریم کیں مفرد صیغہ ذکر کری دی او نداء یہ پینن د نون یا یہ زیر د ہفہ سرہ رفع الصوت (آواز او چتول) نہ و ثیلے شی او استعمالیری د قریاد او بشارت د بارہ -

وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ، صلاة کیں دلته

دوہ احتمالو تہ دی اول دایہ معنی د مونغ سرہ دے او دلیل
دے چہ مونغ کوونکی تہ یہ حال د مونغ کولو کیں د ضرورت
یہ وخت کیں آواز کول جائز دی دویم دایہ معنی د دعا سرہ
دے او اشارہ دہ چہ یہ اولایہ حالت کیں ہم دعا غوختل جائز
دی۔ او د فی المبحر اب معنی مخکین ذکر شوے دہ او دا دلیل
دے چہ عبادت خانہ کیں دعا غوختل غورہ دی۔

اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِرَحْمَتِيْ، دا تفسیر دیناء دے او نوم دہقہ
اللہ تعالیٰ د خیل طرق نہ راو لیرلو۔ مفسرینو وئیلے دی چہ
پنخہ انبیاء علیہم السلام اسحاق او یعقوب او یحییٰ او عیسیٰ
او محمد صلی اللہ علیہ وسلم دی چہ دہقوی نوموتہ اللہ
تعالیٰ پخیلہ کیخودلی دی۔

مُصَلِّيًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ، مراد د کلمہ تہ تورات او انجیل او
نور کتابونہ دی چہ د دینہ مخکین نازل کرے شویدی نو
مراد د کلمہ تہ جمع دہ یا مراد د دے تہ عیسیٰ علیہ السلام
دے او ہقہ تہ کلمہ د دے وچ تہ وئیلے شی چہ ہقہ پیدا
کرے شوے وڈ یہ کلمہ د کئی سبرہ بغیر د واسطے د پیلار
تہ یا مراد د کلمہ تہ بشارت د اللہ تعالیٰ دے مریم علیہا السلام
لرہ یہ ولادت د عیسیٰ علیہ السلام نو یحییٰ علیہ السلام د
دے بشارت او د عیسیٰ علیہ السلام تصدیق کریدے ہقہ
اوس ہم یہ انجیل د نصاراؤ کیں ذکر دے۔

وَسَيِّدًا، د دے لفظ یہ معنی کیں دیر اقوال دی۔ کریم،
فقیہ، عالم چہ غضب و رباندے غلبہ نہ کوی، سردار چہ
اتباع یے کیدیشی، خائستہ خوئی والا، مطیع د اللہ تعالیٰ،
تقوی دار، ہقہ خوک چہ حسد تہ کوی، قناعت کوونکے
یہ خیلہ برخہ باندے، سخی او صبر ناک (صاحب اللباب)۔
او دا دلیل دے چہ د انسان (صالح) صفت یہ سید سرہ
صحیح دے لکہ چہ یہ حدیث کیں سعد رضی اللہ عنہ تہ
سید او حسن رضی اللہ عنہ تہ سید وئیلے شویدی۔ نو

قَالَ رَبِّ اَنْىٰ يَكُوْنُ لِىْ عِلْمٌ وَّ

ہفتہ اویل اے ربہ زما خہ رنگ بہ کیوی مالرہ ہلک اد

قَدْ بَلَغْتَ الْكِبَرَ وَاْمُرْ اَنِىٰ

حال داچہ دارسید لے ماتہ یو دادالے او بنجہ زما

عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكِ اَللّٰهُ

شنہ دہ - اویل ہفتہ تہ بہ دغسے دے اللہ تعالیٰ

يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿۴۰﴾

کوی خہ چہ ادغواہی -

صفت کسیدی اوسید تا زمونہ کنبی صلی اللہ علیہ وسلم کپارہ
یہ اتفاق سرہ جائز دے لیکن کظالم او منافق کپارہ او کاقر
کپارہ دامن ح جائز تہ دہ ر اوحیان)۔

وَحَصُوْرًا، دے دے معافی ہم دیرے دی۔ ہفتہ خوک چہ راز
پت لری، ہفتہ خوک چہ زنا تہ راتل نشی کولے۔ پاکباز چہ
زنا تہ تہ یہ زنا کولو سرہ راتل تہ کوی۔ غورہ قول داروستو
وَنَبِيًّا، ہرکلا چہ یہ سید اکین اشارہ دہ صفت ک مصالحو ک
خلقوتہ یہ اعتبار ک دین او یہ اعتبار ک دنیا سرہ او حصو
کین اشارہ دہ پورہ زہد تہ نو ک دے دواہہ صفاتو مجموعہ
نبوت دے دے دے وجہ تہ نبیّا یے روستو ذکر کرو۔

وَمِنَ الصّٰلِحِيْنَ، دا مستقل صفت دے مراد ک دینہ صلاحیت
کاملہ دے یہ دنیا کین یا جماعت ک مصالحیتو دے روستو ک
مرک تہ او یہ آخرت کین او دے مرتبے تہ انبیاء علیہم
السلام محتاج دی لکہ چہ یہ دُعا ک سلیمان علیہ السلام
یہ سورہ نمل سلا کین ذکر دی۔

نک۔۔ دابلہ دُعا دہ ک ذکر یا علیہ السلام کپارہ کبتکارہ
کولو ک دیر عجیب قدرت ک اللہ تعالیٰ پہ طریقہ ک سوال او جواب۔

سوال :- هرکله چه ده دُعا طلب کړیده او ملائکو ورله
 اواز د اجابت ودرکړو نو بیا ولې تپوس کوی پکا دُعا کښ ؟
 جواب له :- دلته آتی په معنی د کیف سره دے یعنی تپوس
 کوی د کیفیت په باره کښ چه ایآ پیدا ائش په زمونږ د یوډا
 والی په حال کښ کیږی او که نه خو آتی ته په واپس کیږو
 او ایآ د دے ښځه نه په کیږی او که د بیل نه په وی نو حاصل
 جواب دادے چه په حال د یوډا والی د دواړو کښ په د
 ښځه نه پیدا ائش د ولد کیږی او دا په الله تعالی باندې گرانده ده
 جواب له :- دا استعظام د قدرت د الله تعالی دے او دا حالت
 د ډیر ښه خوشحالی نه هم پیدا کیږی - او مفسرینو بنور
 جوابونه هم لیکلي دی لیکن اکثر د هغه د انبیاء علیهم
 السلام د حال سره مناسبت نه لری -

غلام دا د غلمت او اغتلام نه اخستل شوم دے په معنی
 د طلب د نکاح نو غلام نوی عمروالاخوان ته وئیلے شی او
 وېوکی ته مجازاً او تفاؤلاً وئیلے شی -

وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ، په داسه احوالو کښ بلوغ (رسیدل) د دواړه
 طرفو نه استعمالیږی یعنی بودا والے ماته رارسیدلے دے یا
 څه بودا والی ته رسیدلے یم دا دواړه وئیل جائز دی د دے
 وچ نه په سورت مریم کښ دی چه وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ
 عِتِيًّا - او مفسرینو لیکلے دی چه زکریا علیه السلام په دغه
 وخت کښ شیر شلے یا دوه نوی کالو ته رسیدلے وؤ -

وَأُمْرَأَتِي عَاقِرٌ، دا جمله حالیه ده - اِمْرَأَةٌ ټی او ټیلو څکه
 چه مقام د حمل او د ولادت دے او هغه وصف د اِمْرَأَةٍ
 دے - عَاقِرٌ، د عقر ته اخستل شوم دے او عقر قتل ته
 وئیلے شی لکه قَعَقَرُوا الثَّاقَةَ، دارنگ عقر اصل د څیز ته
 وئیلے شی او قرطبی وئیلی دی چه عاقر په اصل کښ هغه
 ډیر کئی د شکو ته وئیلے شی چه هیڅ بوټه پکښ نه کیږی -
 او په اصطلاح کښ هغه څوک چه اولاد ټی نه کیږی که

سرے وی او کہ بٹھہ وی او عقیم ورتہ ہم و ٹیلے شی۔ او
 هرکله چه دا د صفايت مشترکه د سري او د بٹھہ ته دے
 په معنی د ذات عقر سره د دے وچه نه مؤنث د پیاره
 هم عاقر استعمالیری۔ او وٹیلے شویدی چه د هغه عمر په
 دغه وخت کښ دوه کم سل کاله وؤ۔

سوال ۱۔ بَلَّغْنِي الْكِبَرُ، جمله فعلیه او امراتی عاقر
 جمله اسمیه ده نو وجه د فرق یئ څه ده ؟
 جواب ۱۔ کِبَرُ د صفايت عارضه نه دے لږ لږ زیاتی کیږی
 نو د هغه سره جمله فعلیه مناسب وه او عاقر حالت
 مستمره دے په یو حالت باندے نو د هغه سره جمله اسمیه
 مناسب ده۔

سوال ۱۔ په سورة مریم کښ حالت د بښئ یئ عاقر مخکښ
 ذکر کړیدے په قَدْ بَلَّغْتِ مِنَ الْكِبَرِ عَتِيًّا باندے او پدے
 سورت کښ برعکس دے ؟

جواب ۱۔ په سورة مریم کښ د اول نه ذکر یا علیه السلام
 خپل یو دا والے په دُعا کښ ذکر کړیدے او روستو
 یئ عقر د بښئ ذکر کړیدے نو په دویمه دُعا کښ یئ عقر
 مخکښ کړو په کبر خپل باندے د رعایت د قاصله د آیاتو نو
 د پیاره او دارنگ عقر د بښئ د استعظام په مقام کښ لوئ
 سبب دے نو هغه یئ مخکښ ذکر کړو او دلته خو مخکښ
 ذکر د کبر د ذکر یا علیه السلام نېشته نو په دویمه دُعا کښ
 اول خپل حال ذکر کړو او روستو حال د بښئ خپله۔

تنبیه ۱۔ ابو حیان د ما تریدی نه نقل کړی دی چه په
 تعبیراتو کښ دا اختلافات د دے وچه نه دی چه دا
 حکایات دی او په حکایاتو کښ رعایت د معانی کیږی نه
 رعایت د الفاظو۔

قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ، قَاعِل دَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى
 دے چه په رِيتِ اَنْ يَكُوْنُ لِيْ غُلَامٌ کښ ذکر دے یا

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْ آيَةً ط

اَوَّل هغه اے ربہ زما اوگرخوہ ما دپارہ یوہ نخہ

قَالَ اَيُّ شَيْءٍ اَلَا تَتَكَلَّمُ النَّاسُ

هغه اَوَّل ستا نخہ دادہ چہ خبرے یہ نہ کوئے ک خلقو سرہ

ثَلَاثَةً اَيَّامٍ اِلَّا رَمَزًا ط وَاذْكُرْ

درے ورخے مگر یہ اشارہ کولو سرہ او یا دودہ

رَبِّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِيْحًا بِالْعَمِيْنِ

خپل رب لره دیر او تسبیح وایہ بیگانی

وَالْاِبْغَارِ ۴

او صباۃ

مراد یہ دے سرہ جبرئیل علیہ السلام دے۔ کذا الیٰ،
دخسے تا آشنا کاروتہ ذ اللہ تعالیٰ دی لکہ دا کار (ابوحیان)۔
یا مبتدا پتہ دہ اَنْتُمْ اَكْذَابُکُمْ رتاسو دواہہ یہ ہم دا سے
یٰ لکہ چہ ختکہ یٰ) (را بن عطیہ)۔ مَا يَشَاءُ، یہ عموم
اختیار او تصرف ذ اللہ تعالیٰ باندے دلالت کوی او پدیکش
پیدا ائش ذ۔ یحی یہ حال ذ یودا والی ذ مور او پلار کبش
داخل دی۔

سلا۔ روستو ذ ذکر ذ طریق ذ ولادت نہ یہ سوال او اجابت
سرہ اوس ذکر کوی طلب ذ علامت یہ ولادت باندے۔
بعض مفسرینو لیکل دی چہ دے سبب دا ووجہ زکریا
علیہ السلام شک کوؤ چہ دا کلام او بشارت ذ اللہ تعالیٰ ذ
طرف نہ دے ذ دے وچہ تہ هغه علامت طلب کوؤ
لیکن دا قول ذ دوی ذ انبیاء علیہم السلام ذ شان بے ادبی
دہ محکہ چہ انبیاء علیہم السلام باندے یہ کلام ذ اللہ تعالیٰ
کبش ہیخ التباس نہ راجی بلکہ دا قول ذ دوی ذ اسرائیلیا تو

تہ دے چہ انجیل لو قاکیں ذکر دے۔ او اہل تحقیق
مفسرینو لیکلے دی چہ طلب د علامت د زیاتے تسلیح او د
پورہ والی د بشارت د پیارہ دے ٹکھ چہ نعمت راستل
روستو د انتظار کولو تہ دیر لذیت او قیمتی وی۔ ایہ تہ مراد
ہقہ علامت دے چہ دلالت کوی پہ ابتداء د حمل د بی بی
د ہقہ باندے او چہ معلومہ شی چہ نیز دے دے او کہ لرے

قَالَ اَيْتُكَ اَنْ لَا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ، پہ
دیکیں د مفسرینو دودہ اقوال دی اول دا چہ دا بندیدل
د ژپے دی بے اختیارہ یعنی اللہ تعالیٰ د ہقہ ژبہ بندہ
کرلہ د خبر و کولو تہ د خلقو سورہ سورہ د قدرت تہ پہ
ذکر الہی باندے او پہ دے نینہ کنیں پورہ معجزہ وہ او
پہ دے نینہ کنیں حکمت دا وڈ چہ د نعمت د راستلو پہ
انتظار کنیں ہولہ توجہ اللہ تعالیٰ طرف تہ او گرچی او دا لویہ
طریقہ دہ د شکر ادا کولو د پیارہ۔ یل دا چہ ہقہ ژبہ چہ
خوزیدلہ پہ خبر و باندے ہقہ بندہ شوق د خبر و تہ او
ہقہ بی بی چہ بندہ وہ د ولد بارہ لو تہ تیاریہ شوق د پیارہ
د راوہلو د ولد نو دا نینہ د ضد شوق پہ خیل ضد باندے
دویم قول دادے چہ دا بندش د کلام پہ امر د اللہ تعالیٰ
سورہ دے چہ عبادت پہ بنی اسرائیل و کنیں دا ووجہ پہ
روژہ کنیں خبرے کول منع وے نو درے ورخے کلام بندول
اختیاراً پہ حکم د اللہ تعالیٰ سورہ نینہ دہ چہ ولد بہ درے
ورخے روستو پیدا کیڑی او دا ہم طریقہ د ادا ٹیگی د شکر
د نعمت الہیہ دہ۔ پہ دیکیں اول قول غورہ دے ٹکھ چہ
پہ سورہ مریم کنیں ثلث کیال ذکر دے او ظاہر دا دہ
چہ د شے روژہ تہ وی۔ او لفظ د ایام پہ عرق کنیں شیو
تہ ہم شامل وی یعنی درے شے او ورخے یے ژبہ
بندہ وہ۔
سوال :- دلہ لفظ ایام او پہ سورہ مریم مت کنیں

لفظ دلیال کنس خہ حکمت دے ؟

جواب :- ہرکلمہ چہ ہغہ سورت دے سورت نہ مخکس نازل شوے وڈ او شہہ دورے نہ مخکس وی دے وچے نہ ہلتہ یے شپے ذکر کرے دی اودلتہ یے ورے ذکر کریدی دے دے دیارہ چہ معلومہ شی چہ داحکم پہ شپے پورے خاص نہ دے بلکہ ورے پکس ہم داخل دی۔

الَا مَرَّأ، پہ دیکس دودہ اقوال دی چہ رمز جنس د کلام نہ نہ دے نو دا استثناء منقطعہ دہ دویم قول دادے چہ رمزیت آواز تہ شامل دے نو د جنس د کلام نہ دے سو استثناء متصلہ دہ۔ روستو قول غورہ دے عکھہ چہ فقہا و تصریح کریدہ چہ پہ باب د قسم کنس رمز پہ حکم د کلام کنس داخل دے۔

وَ اذْکُرْ رَبَّکَ کَثِیْرًا وَ سَبِّحْ بِاَلْعَشِیِّ وَ اِلْبَکَارِ، ذکر پہ زہہ سرہ مراد دے او تسبیح پہ ژبے سرہ یا ذکر عام دے او تسبیح نہ مراد موتخ کول دی۔ کثیراً صفت دے دے موصوف پت دیارہ یعنی ذکر اکثیراً یا زمانا کثیراً، او پہ دیکس اشارہ دہ چہ عام ذکر الہی دیارہ تحدید او توقیت نیشہ دے۔ او کثرت پہ دودہ قسمہ دے اول پہ اعتبار دعداد سرہ او دیر وخت سرہ او دویم کثرت معنویہ دے یعنی پہ اخلاص او سنت طریقے سرہ عکھہ چہ اخلاص او طریقہ د سنت نہ وی نو ذکر تہ اعتبار نیشہ۔ یا لعشی، زمحشری وئیلی دی چہ عشی وخت دے د زوال د نمر نہ تربتید لو د ہغے پورے۔

واحدی وئیلی دی چہ دا جمع د عشیہ دہ آخر د ورے تہ وئیلے شی پہ ہغے کنس ماسپخین او مازیگر داخل دی او پہ نیز د راعب اصفہانی پہ دیکس مابینام او ماسخوتن ہم داخل دی۔ وَاِلْبَکَارِ، دا وخت دے د صبا ختلونہ تروخت د ساخت (رضی) پورے۔ نو پہ نیز د اکثر و مفسرینو دا دواہہ طرفونہ د شپے او د ورے دی لیکن مراد دے نہ ہمیش والے دے

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَمْرُؤٌ

او کوم دخت چہ اُدیل ملائکو اے مریم

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ

یقیناً اللہ تعالیٰ غورہ والے درجے تاتہ او پاکہ ساتلے تے تہ

وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿۴۲﴾

او غورہ کرے تے تہ یہ زنانو دے خلقو باندے ۔

لکہ یہ سورہ مریم ۴۲ کنس او یہ قول دے راغب باندے یہ تفسیر
(دعشی) کنس پنخہ او قاتو دے مونخونو تہ اشارہ دہ ۔

۴۲ ۰ ہرکلا چہ دے مریم علیہا السلام ولادت او تربیت ذکر
کرے شو نو بیا یہ مینخ کنس قصہ دے زکریا علیہ السلام ذکر کرے
یہ طور دے جیلے معترضے سرہ) دے پارہ دے اظہار دے عبدیت دے
ہوئے نو اوس انتقال کوی ذکر دے حالاتو دے مریم علیہا السلام تہ
روستو دے بلوغ دے ہفتہ نہ او یہ دیکس رد دے یہ یہودیانو
باندے چہ ہغوی مریم علیہا السلام تہ نسبت دے فاحشہ کوی ۔

وَإِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ قُرْطُبَىٰ أَوْ ابْنُ حَزْمٍ أَوْ ابْنُ عَاشُورٍ
وِثْلِهِ دِيَّ چہ مریم علیہا السلام نبیہ وہ رسولہ نہ وہ او
دلیل یہ دے باندے خطاب دے ملائکو دے دے دے ہفتے سرہ
دارنگ نور صفات دے ہفتے دے اصطفاء او دے تصدیق دے کلماتو
دے اللہ تعالیٰ یہ دے دلالت کوی ۔ او اکثر اہل علمو وِثْلِهِ دے
چہ دا خطاب او صفتونہ مستلزم دے نبوت دے پارہ نہ دی بلکہ
خطاب دے ملائکو یہ طریقہ دے کرامت سرہ دے لکہ ذکر دے
وحی دے مور دے موسیٰ علیہ السلام تہ ۔ دارنگ دے مَا أَرْسَلْنَا
مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا أَوْ أَرْسَلْنَا نَبوت تہ شامل دے دارنگ
یہ سورہ مائدہ کنس اعلیٰ مرتبہ دے عیسیٰ علیہ السلام تے
رسالت ذکر کریدے او اعلیٰ مرتبہ دے مریم علیہا السلام
تے صدیقیت ذکر کریدے دے پارہ دے رد کو لو یہ یہودیانو

باندے نو کہ دانبیہ وے نو مناسب داوہ چہ ہلتہ یے صفت د
نبوت د ہفے ذکر کرے وے۔ الْمَلِیْکَةُ، مراد د دے صرف جبرئیل
علیہ السلام دے لکہ چہ سورہ مریم کیں ذکر دے او احتمال
لری چہ د جبرئیل پہ ملکر تیا کیں نور ملا ٹک وڈ۔

اِنَّ اللّٰهَ اَصْطَفٰکَ، دا اصطفا شامل دہ قبولیت او تربیت د ہفے
تہ او کفالت د زکریا علیہ السلام تہ او یح سائل د مس دشیطان
تہ او نا اشنا رزق ورکولو تہ چہ مخکس ذکر کرے شویدی۔
وَظَهَرَ لَکَ، پاک والے د کفر او کنا ہو نو تہ او یح سائل د نارینہ
او د حیض او نفاس او ناکارہ اعمال او اخلاقو تہ دلتہ مراد دے

وَاصْطَفٰی عَلٰی نِسَاءِ الْعٰلَمِیْنَ، مخکس اصطفا ذاتی وہ او
دا اصطفا نسبتی دہ او یہ دے اصطفا کیں د وہ اقوال دی
اول غورہ ولے مطلقا یہ بتولو زنانو باندے او دا دلیل دے
د ہفے چہ د نبوت د ہفے قائل وی دویم قول اصطفا یہ
ولد ورکولو سرہ یہ غیر د لکید لو د سری نہ د ہفے سرہ
او دا یہ اعتبار د نا تلونکے زمانے سرہ دے یعنی پیشگوئی
دہ او تسلی او تیارول د ہفے دی ولادت د عیسیٰ علیہ السلام
تہ او یہ دیکس ہم اصطفا یہ بتولو زنانو مراد دہ محکمہ چہ
د بلے ہیچ زناتہ د پیارہ دا فضیلت نیستہ لیکن دا فضیلت
جزوی دے دلالت نہ کوی یہ فضیلت د مریم علیہا
السلام پہ بتولو زنانو باندے۔

فائدہ :- یہ بارہ د فضیلت د بعضے زنانو کیں مختلف احادیث
لا علی دی اول پہ روایت د۔ بخاری او مسلم کیں د ہشام بن
عروہ پہ سند سرہ چہ غورہ د زنانو رک زمکے او اسمان پہ
مینج کیں) مریم علیہا السلام لور د عمران او خدیجہ لور
د خویلد دہ۔ دویم پہ روایت د انس رضی اللہ عنہ کیں
دی چہ پورہ دہ تالرہ د زنانو د عالمینو تہ ر پہ اعتبار د
فضیلت سرہ) مریم علیہا السلام او خدیجہ او فاطمہ
لور د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دا روایت کریدے

يَمْرُئِمُ اقْتَتَىٰ لِرَبِّكِ وَاسْجُدْ

اے مریم تابعداری کوہ دے رب خیل او سجده کوہ

وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿۲۳﴾

او رکوع کوہ سرہ دے رکوع کوڈنگو نہ ۔

ترمذی او وثیلی دی چہ دا صحیح روایت دے۔ دریم روایت
 داس رضی اللہ عنہ دے چہ غورہ دے زناتہ دے عالمینو نہ
 خور دی مریم علیہا السلام۔ آسیہ، خدیجہ او فاطمہ
 رضی اللہ عنہن ابن کثیر دا روایت راوی دے دے دے ابن
 مردودیه پہ سند سزہ۔ خورم روایت دے بخاری دے چہ
 نہ دی کامل شوی دے زناتو نہ مگر دے مریم علیہا السلام
 آسیہ او خدیجہ او فضیلت دے عائشہ رضی اللہ عنہا پہ
 نور زناتو باندے پشان دے فضیلت دے مائے روتی دے
 پہ باقی طعمو تو باندے۔ پنجم روایت دے ابن عباس
 رضی اللہ عنہما دے چہ سردارہ دے زناتو دے عالم نہ مریم
 دے بیا فاطمہ دے بیا خدیجہ دے بیا آسیہ دے داسیوطی
 پہ درمنثور کنیں راوی دے دے او کنز العمال جلد ۱۲ ص ۱۲۳
 کنیں شتہ او صاحب الباب او قرطبی وٹیلے دی چہ دا حدیث
 حسن دے نو پہ دے حدیث سرہ ترتیب معلوم شو او
 اشکال ختم شو او قرطبی دے ترتیب لہ ترجیح ورکریدہ
 او بعضے علماؤ پہ دیکنیں توقف کریدے وٹیلے دی چہ
 دا خور غورہ دی لیکن دے دوی پہ کورنی کنیں ترجیح دے
 یوے پہ بلہ باندے یقیناً ثابت نہ دے۔

۲۳۔ ہرکلا چہ مخکن دے مریم علیہا السلام لوٹے والے
 دے مرتبے ذکر کرو نو اوس دے وہم دے دفع کولو دے پیارہ دے
 ہنے عبدیت ذکر کوی۔ اول رد وڈ پہ یہودیا نو باندے
 نو پہ دے آیت کنیں رد کوی پہ نصاراؤ باندے او دے
 دے وچ نہ یے یا مَرِّمُ دوبارہ ذکر کرو چہ اہمیت

ذالك من انباء الغيب نوحيه

داچه ذكر شول بعض دى د پتو خبرونو نه دى كوډ موږ د دے

واضح شى - اُقْتَنِيْ لِرَبِّكَ، مراد د قنوت نه هر طاعت او بندگى ده نو په ديكېن او بدو والے د قيام او د ركوع په مانجه كېن داخل دے.

وَاسْجُدْ وَارْكَعْ، دا تخصيص دے روستو د تعميم نه - يا د قيام نه روستو ذكر د سجده او ركوع دے او د هجوعه نه مراد مونځ ادا كول دى.

سوال :- سجده يې مقدم ذكر كړه په ركوع باندې ؟
جواب له : سجده د ير افضل او اشرق جزء د اجزاؤ د مونځ نه نو د شرافت د وجه نه يې مخكېن ذكر كړو.
جواب له : مراد د سجده نه مونځ كول دى په ذكر د جزء سره او مراد ترينه كل دے او مقصد د دے لښه انفرادى مونځ كول دى او وار كېن سره د جماعت مونځ ذكر كوي په ذكر د ركوع او مراد ترينه پوره مونځ دے.
جواب له : واو دپاره د ترتيب نه دے بلكه صرف د عطف يا د جمع دپاره راځي ليكن بيا هم د تقديم دپاره مخكې حكمتونه ذكر كول پكار دى.

مَعَ الرَّكْعَيْنِ، په مع كېن دوه اقوال دى اول داچه معيت د اقتداء مراد دے نو مراد د دے نه مونځ د جماعت دے - دويم مع په معنى د اشتراك د صفت دے يعنى د دوى پشان مونځ كوه.

سوال :- مع الركعات يې ولے اونه وئيلو ؟

جواب له : صاحب الباب وئيلي دى چه اقتداء د زبانه په نارينو پسې په شرط د ستر سره غوره ده د اقتداء كولو نه په زبانه پسې.
جواب له : هر كله چه په دعوت او تصديق د كلماء تو الهيو كېن د دے همت پشان د نارينو وړ او د نارينه په ځان د خدمت دپاره قبوله شوې وه د دے وجه نه دلته يې صيغه د مذكر ذكر كړله.

إِلَيْكَ ط وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ

ستای طرف ته او نه وے ته د دوی سره حاضر

إِذْ يُلْقُونَ أَقْلَامَهُمْ أَيُّهُمْ

کله چه دوی غول غول خپل قلمونه (چه معلومه شی) چه کوم یو کس به

يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ

پالنه کوی د مریم او نه وے ته حاضر

لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿۲۴﴾

د دوی سره کوم وخت چه دوی بحث کوو په باره (د ساتلو د مریم کس) -

مکلا - دا جمله معترضه ده په مینځ د خطابا تو د مریم علیها السلام کس د پاره د اثبات د صدق د نبی صلی الله علیه وسلم -

ذَلِكَ، اشاره ده واقع د زکریا او د یحیی او د یسعی د عمران او مریم علیهم السلام ته په تاویل د مذکور سره -
 مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ، مِنْ د پاره د تبعیض دے ځکه چه دا بعضی واقعات دی - اَنْبَاءِ جَمیع د نباء ده هغه خبر ته وئیل شی چه د هغه شان لوئ دی اور اَنْبَاءِ خبر ورکول دی د غائب خبر نه - الْغَيْبِ، مصدر په معنی د فاعل سره دے یعنی هغه خبرونه چه غائب وؤ ستا د علم نه (اے نبی) ځکه چه تا هیڅ کتاب لوستل نه دے او غائب وؤ د علم د نورو مخاطبینو د قرآن نه ځکه چه دا خبرونه یهودیانو اونصاراؤ پیتول - یهودیانو د دے وچ نه پیتول چه په دیکس اوچت والے د شان د زکریا او مریم علیهما السلام وؤ او هغوی دوی ته بد کتل - اونصاراؤ د دے وچ نه پیتول چه په دیکس عبدیت او احتیاج د دوی ذکر دے نوحق دار د الوهیت نشی کید لے او دوی ورته اله وئیل -

تَوْحِيدِ الْإِلَهِ، قرطبی و بیلی دی چہ وحی پہ لغت کنیں خبر
ورکول دی پہ پتے طریقے سرہ او داین فارس نہ یے نقل
کرے دی چہ وحی اشارہ، کتابت، رسالت او ہر ہفہ
خیز دے چہ بل چاہے یے غور خوں دے پارہ دے چہ
علم حاصل کری۔ او متضمن دے معنی دے سرعت لہ۔ او
دا مادہ پہ قرآن کریم کنیں اتہ آویا کرتہ ذکر دہ پہ مختلفو
وجوہو سرہ اولہ وجہ پہ معنی دے الہام کولو اولیاء تہ لکہ
مور دے موسیٰ علیہ السلام تہ پہ سورہ قصص مے او سورہ
طہ مے کنیں او حواریونو تہ پہ سورہ مائدہ مے کنیں۔
دویمہ وجہ پہ معنی دے اشارہ کولو لکہ پہ سورہ مریم مے
کنیں۔ دریمہ وجہ پہ معنی دے تعلیم فطری دے طرف دے
اللہ تعالیٰ تہ لکہ سورت نحل مے کنیں۔ خورمہ وجہ پہ
معنی دے امر کولو سرہ لکہ سورہ زلزال مے، حم سجدہ
مے، پنجمہ وجہ پہ معنی دے وسوسے سرہ لکہ سورہ انعام
مے، شپرمہ وجہ وحی کول ملائکو تہ لکہ انفال مے
کنیں۔ اوومہ وجہ ارہام (دے نبوت نہ مخکنیں وحی کول)
لکہ سورہ یوسف مے کنیں۔ اتمہ وجہ وحی دے رسالت او
نبوت بغیر دے واسطے دے ملک نہ لکہ سورہ شوری مے کنیں۔
نہمہ وجہ وحی دے رسالت او نبوت پہ واسطے دے مَلٰئِکَہ
(جبرئیل) سرہ او نسبت یے جبرئیل تہ وی لکہ پہ سورہ
شوری مے کنیں۔ لسمہ وجہ دغہ وحی دے رسالت او نبوت
پہ واسطے دے ملک سرہ چہ نسبت یے اللہ تعالیٰ تہ کرے
شویوی او داخویہ قرآن کنیں پہ کثرت سرہ دے۔ پہ دے
آیت کنیں داروستنے قسم دے وحی مراد دے۔ تَوْحِيدِ، ضمیر
دے راجع دے الغیب تہ او دا صاحب اللہ غور کریدے
او دے وچ نہ فعل مضارع ذکر کرے چہ نور و مغیباتو
تہ ہم شامل شی یا راجع دے ذٰلِکَ تہ لکہ چہ قرطبی
ذکر کرے دہ۔

وَمَا كُنْتُ لَدَيْهِمْ رَازٍ يُخْفُونَ أَقْلَامَهُمْ، داتا کید دے
د غیبوت د دے واقعات او دفع د وہم دہ د بعض
جاہلانہ (یریلین د دے وخت) چہ ہغوی عقیدہ لری
چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم مخکین د پیدائش اوروستو
د پیدائش نہ ہر حقائق حاضر او ناظر دے او دا باطلہ
عقیدہ دہ نواللہ تعالیٰ د ہغے نفی او کرلہ پہ دے جملہ
سرہ او صاحب اللباب لیکل دی چہ پہ دے جملہ ذکر
کولو کیں (اگرچہ د دے نفی بدیہی دہ) قائدہ دادہ
چہ پہ دیکیں تھکم (مسخرہ کول) دی پہ منکریتو د
نبوت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پورے یعنی ہر کلا چہ
معلومہ دہ چہ دا نبی امی دے لوستل او دھیچا نہ یے
ایزدہ کول نہ دی کری او نہ پہ ہغہ موقع باندے حاضر
وڈ تو متعین شہ چہ علم د دہ پہ دے واقعات باندے
پہ ذریعہ د وحی الہی سرہ دے تو دا یقینی دلیل دے د
اثبات د نبوت د ہغہ د پارہ او داسے مضمون پہ سورہ یوسف
سٹا، او سورہ قصص سٹا، سٹا، سٹا کیں ہم راغلے دے او
او د دے وجہ د ذکر کولو دادہ چہ یہودیانو او نصاریٰ دغہ
واقعات پت سالتے وڈ نواللہ تعالیٰ د آخری نبی پہ واسطے
سرہ بنکارہ کرل حکہ د دہ صفت پہ سورہ مائدہ سٹا کیں
رُبَّيْنَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ) دے
اقلامہم، پہ روایت د ابن جریر سرہ د عکرمہ نہ نقل دہ
چہ ہغہ قلمونہ مراد دی چہ دوی پہ ہغے سرہ تورات
لیکلو او د دے نہ ازلام مراد نہ دی لکہ چہ ابو مسلم وٹیلی
دی حکہ چہ ہغہ د جاہلیت والو طریقہ وہ او پدغہ روایت
کیں ذکر دی چہ قلمونہ یے روانو (جاری) او بو ستہ
او غور حؤل او دوی اوٹیل چہ دچا قلم پہ او بو کیں پہ خیل
حقائق باندے او دریدل لویا د او بو پہ برہ طرف باندے
روان شو نو ہغہ بہ کفالت د مریم علیہا السلام کوی او

إِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ يَمْرُؤٌ

کوم دخت چه اوایل ملائکو اے مریم

إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ

یقیناً اللہ تعالیٰ زیرے درکوی تاتہ یہ یوکلے دطرف د اللہ تعالیٰ تہ

اِسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ

نوم د هغه مسیح عیسیٰ خوی د مریم دے

وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ

مخوریز دے په دنیا او په آخرت کن

وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿۲۵﴾

او د نزدے کرے شوڈ تہ دے -

ظاهر داده چه دا دوی تہ په وحی سره معلوم شوے وه -
 اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ، دا مبتدا او خبر په مخاکے د نصب کن
 دے د پاره د فعل پت دے چه يَقُولُونَ يا لِيَعْلَمُوا دے -
 وَمَا كُنْتُمْ لَكُمْ يَوْمَئِذٍ تَخْتَصِمُونَ، غوره داده چه مراد د
 اختصاص تہ د دوی د هر يو رغبت كول وڈ په كقالت د مریم
 كن. د دے وچه تہ چه هغه د دوی د امام لور وه او په خرق
 عادت طریقه سره قبوله شوه. او فیصله یے مقدم ذكر
 كړله په اختصاص باندے د قبیلے د تقدیم د اهم تہ په
 غیر اهم باندے. او د دے آیت په تفسیر كن قرطبی مسئله
 د قرعه (خسنری اچولو) په حكم د شرع كن په تفصیل
 سره لیکل ده او امام بخاری باب القرعه فی المشكلات كن
 دا آیت په دلیل كن لیکل دے -

۲۵. إِذْ قَالَتِ الْمَلِكَةُ، د دے آیت تہ عبدیت د
 عیسیٰ علیه السلام په تفصیل سره ذكر كوی او د هغه
 د پاره یے پنځویشته وجوه ذكر كړیدی. او دا د سره

کلام دے یا بدل دے کہ وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ نَهٰیہ یہ سکا
 کنیں ذکر و او یہ مینج کنیں جملہ معترضہ دہ او وجہ کہ
 ترتیب ہے دادہ چہ یہ سکا کنیں بشارت کہ مریم علیہا السلام
 ذکر شو یہ اصطفاء او تطہیر او یہ امر کہ عبادت سرہ ستو
 ہفہ تمہید او مقدمہ دہ دپارہ کہ بشارت یہ یو امر خارق
 للعادۃ (تا آشنا کار) سرہ چہ پیدا ائش کہ ولد دے بغیر
 کہ نارینہ کہ لڑیلو کہ ہفہ سرہ - الْمَلٰٓئِكَةُ، دا جمع دہ
 مراد ترینہ جبرئیل علیہ السلام دے یہ دلیل کہ سورہ
 مریم سکا سرہ او کیدیشی چہ کہ جبرئیل علیہ السلام
 سرہ یہ دغہ وخت کنیں نور ملائک ہم و۔
 اِنَّ اللّٰهَ یُبَشِّرُکَ، یہ دے آیت کنیں کہ عبدیت کہ عیسیٰ
 علیہ السلام شہر وچہ دی۔

یَکَلِّمُہُ رَبُّہُ، مراد کہ کلمے نہ عیسیٰ علیہ السلام دے یہ
 دلیل کہ روستو کلماتو سرہ او تعبیر ترینہ یہ دے لفظ
 سرہ دے وچہ نہ کہ لڑیلو چہ یہ کلمہ کہ گرج سرہ
 ربغیر واسطہ کہ نارینو نہ) پیدا کرے دے او قتادہ
 وئیلی دی چہ کہ عیسیٰ علیہ السلام یہ بارہ کنیں وعدہ ذکر
 دہ یہ تورات کنیں نو ہفہ تہ کے کلمہ اوئیہ - یا کہ دے
 وچہ نہ چہ دے ہر وخت کلمے کہ توحید تہ دعوت
 ورکوونکے دے یا مراد کہ دے نہ بشارت ورکول کہ ملائکو
 دی مریم علیہا السلام تہ - رَبُّہُ، من دپارہ کہ تبعیض
 تہ دے بلکہ دپارہ کہ ابتداء غایہ دے یعنی دا کلمہ
 صادر وہ کہ طرق کہ اللہ تعالیٰ تہ (الباب)۔

اِسْمُہُ، ضمیر کہ مذکر کلمہ تہ راجع دے یہ اعتبار
 کہ معنی کہ ہفہ سرہ چہ ولد دے - اولفظ کہ اسم عام
 دے علم (ذاتی نوم) او صفت، اسم کنیت او لقب ہو لو
 تہ شامل دے او روستو دادرے واہہ ذکر دی لقب
 (المسیح) علم (عیسیٰ) کنیت (ابن مریم) - یہ لفظ

مسیح کیں دوه وجوه دی اول داچه دا عبرانی لفظ دے
 عربی ژبے ته نقل کړیده یا عربی لفظ دے او چه
 عربی شی نو په دیکش دوه وجوه دی اول داچه دا وزن
 د فاعیل په معنی د مفعول دے دویم دا فاعیل په معنی
 د فاعل سره دے - پنا په اول قول دا په اصل کیں
 مسیح دے په معنی د مبارک سره دے او پنا په دویم
 قول چه مسیح په معنی د مسح شوی نو په دے کیں
 ابوحیان او قرطبی اووه وجوه ذکر کړي دی چه عا
 مسح کړي شو په برکت سره عا یا په خاص تیلو سره -
 عا پاک کړي شوي دے د گناهونو ته عا مسح کړي شو
 دے په وزر د جبرئیل علیه السلام سره عا قدم ر د خپه
 (تله) په هوار وو - عا په خااست سره - عا پاک کړي شو
 د گندگو د نورو بچو ته چه حیض او تقاس د میندو وی -
 او پنا په دریم چه مسیح په معنی د فاعل شوی نو په هغه
 کیں پنځه وجوه دی عا مسح کوونکي د آفاتو د بدن
 وژ په خپله لاس سره نو هغه به جوړ شو - عا مسافتونه
 د زمکه (په سفر سره) قطع کوونکي وژ - عا سیاحت کوونکي
 وو - عا صدیق دے - عا بادشاه دے - اولقب په حکم
 مخکین راوړو چه هغه د علم (عیسی) نه ډیر مشهور وژ
 (ابن انباری) - او دجال ته هم مسیح وئیل شوی لیکن د
 هغه معنی داده چه یوه سترگه په مسح کړي شویده -
 عیسی، په عبرانی کیں هغه ته ایسوع یا یسوع وئیلی
 شوی - او په عربی ژبه کیں مآخوذ دے د عاس یعوس نه
 په معنی د سیاست او انتظام کولو سره نو دواړه لغتونه
 یو بل سره موافق دی -

اِبْنُ مَرْيَمَ، دا اسم کنیت دے هرکله چه پلار په نه وژ
 نو مشهور شو په نسبت کولو سره مور ته او دا خصوصیت
 د عیسی علیه السلام دے -

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهَجِ

او خبرے بہ کوی دے خلقو سرہ یہ غیب دے مور کتب

وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿۲۶﴾

او یہ پوخ عمر کتب او دے پورہ نیکانو نہ بہ وی ۔

وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ، وجیہ یعنی خاوند دے مرتبے
 دے (ابن قتیبہ) محبوب او مقبول دے (ابن دُرید)
 شریف دے او خاوند دے قدر او مرتبے دے (اخفش)
 مخوریز دے یہ خلقو کتب ۔ نو وجاہت دے عیسیٰ علیہ
 السلام یہ دنیا کتب یہ اعتبار دے نبوت او یہ معجزات او یہ
 طاعت او یہ اوچت شان سرہ دے او یہ بچ کولو سرہ
 دے دے قتل او صلیب نہ ۔ او یہ آخرت کتب یہ اوچت
 والی دے مرتبے او شفاعت کولو دے او خاوند دے لوئے
 درجات دے یہ جنت کتب ۔

وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ، یعنی مُقَرَّبًا مِّنَ الْمُقَرَّبِينَ ،
 او یہ دیکتب اشارہ دے چہ مقربین نور خلق ہم شتہ
 لکہ ملائک مقربین او مؤمنان مقربین ۔ او مقرب
 والے دے عیسیٰ علیہ السلام یہ دیرو وجوہو سرہ دے
 آسمان تہ پور تہ کول ۔ ملگرتیا دے ملائکو کتب ساتل ۔
 یہ جنت کتب یہ اوچتہ مرتبہ کتب ساتل ۔
 ﴿۲۷﴾ یہ دے آیت کتب درے امور دے عیدیت دے عیسیٰ
 علیہ السلام ذکر کوی چہ تعلق لری تیریدلو دے زمانے
 سرہ یہ ہغہ یا تدے او یہ طریقہ دے خرق عادت سرہ ۔
 وَيُكَلِّمُ النَّاسَ ، دا عطف دے یہ وجیہا یا تدے ۔
 فِي الْمَهَجِ ، ہغہ کلام پہ سورہ مریم کتب دے بت نہ ترستہ
 پورے ذکر دے او یہ ہغہ کلام کتب تفصیل دے عیدیت
 دے ہغہ پہ ذکر دے دیارلس حال اتو سرہ ۔
 مَهْدًا ، دا مادہ پہ قرآن کتب شپاہس کرتہ ذکر دے

دلالت کوی پہ تیارولو د آرامگاہ باندے۔ پہ دیکھیں
 شہر کرتہ د جہنم د پیارہ ذکر شویدے پہ طریقہ د تہکم
 او استہزاء سرہ او پہ صفت د زمکہ کیں خلو کرتہ ذکر
 دے او پہ صفت د جنت کیں یو کرت ذکر دے او پہ مالونو
 د دنیا کیں دودہ کرتہ ذکر دے او پہ بارہ د عیسیٰ علیہ
 السلام کیں درے کرتہ ذکر دے۔ او مہد پہ عرق کیں
 خٹے د سلاستلو د وروکی تہ وٹیلے شی پہ حال د پئی رودلو
 کیں (قرطبی ابو حیان) او صاحب اللباب وائی چہ ہفہ
 خٹے چہ د وروکی د تربیت د پیارہ تیار کرے شوے وی او
 دامصدر دے پہ معنی د مکان یا ظرف مکان دے نومہد
 د پچی د پیارہ اول غیر د موردہ لکہ چہ سورہ مریم کیں
 دی قَاتَتْ بِہِ قَوْلَ مَہَا تُحْمِلُہِ قَالُوْا کَیْفَ نَحْمِلُ مَنِّ کَانَ
 فِی السَّہْدِ صَبِیْئًا، او بیا ہفہ خٹے چہ بچے د آرام کولو
 د پیارہ پہ ہفہ کیں اچولے کیری کہ زانگو وی یا بستری وی
 او پہ حدیث د بخاری او مسلم کیں ثابت دی چہ پہ
 وروکوالی کیں درے کسانو خبرے کرے دی عیسیٰ علیہ
 السلام او صاحب جریج او صاحب جیار بخاری کتاب
 الانبیاء او کتاب التفسیر سورہ مریم) او دا عدد پہ
 حصر سورہ ذکر کریدہ او پہ صحیح مسلم کیں پہ واقعہ
 د اصحاب الاخذ و د کیں ہم یو وروکے ذکر دے لیکن د
 دغے نہ علاوہ د تورو بچو پہ بارہ کیں صحیح حدیث
 ثابت نہ دے۔

د کھلا، پہ زمانہ د کھولت کیں اختلاف دے دودہ دیرش
 یا درے دیرش کلوتہ او بعضو خلوینیت او پنچوس ذکر
 کریدی او دیتہ پوخ عمر و ٹیلے شی۔ او اکتھال پہ
 لغت کیں پورتہ کیدلوتہ و ٹیلے شی۔ کاهل ہم پورتہ
 شویدے د زمانے د شباب تہ د زمانے د کھولت تہ۔
 سوال :- پہ داسے حال د کھولت) کیں خو خبرے ہر

قَالَتْ رَبِّ اَنْىٰ يَكُوْنُ لى

اُويل (مریم) اے ربہ زما خہ رنگ کیدے شی ما دپارہ

وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِى بَشَرْ ط

بچے او هئخ لاس ته دى نگوى زما سرة هئخ بنده

قَالَ كَذٰلِكَ اَللّٰهُ يَخْلُقُ

اُويل (جبريل) د غسه به ئے الله تعالى پيدا كوى

مَا يَشَاءُ اِذَا قَضٰى اَمْرًا

خہ چہ او خواہى هر گاه چہ فيصلہ او كرى ديو كار د كيدلو

فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهُ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۴۷﴾

نو اوائى هغه ته او شه نو هغه او شى

خوک کولے شی تو دے د ذکر کولو خہ قائده ده ؟
جواب له :- ابن جریر و ثیلی دی چہ دا دلالت کوی چہ په
عیسی علیه السلام باندے به زمانه تیری پری او عمر به
ئے دیو حال نه بل حال ته بد لی پری نو دا دلیل دے چہ
هغه اله نشی کید لے ۔

جواب له :- د ابوالعباس او حسین بن الفضل او ابن زید
ته نقل دی چہ مراد په دیکش دا دے چہ دے به په
زمانه دکھولت کش د آسمان نه را کو زیری او بیا به خلقو
سره دینی خبرے کوی او په صحیح احادیثو کش وارد دی
چہ دجال به قتل کوی دا قول قرطبی ، امام رازی ، ابو حیان
صاحب اللباب ، خطیب شریبی ، بیضاوی ، ابوالسعود ،
سیوطی او آلوسی وغیره تولو ذکر کړیدے ۔

وَمِنْ الصّٰلِحِیْنَ ، ابن کثیر و ثیلی دی چہ صلاحیت به
وی په قول او عمل دهغه کش او علم صحیح او عمل
صالح به لری ۔ او صلاحیت په اولاد کش مطلوب دے

لکه پہ سورہ اعراف سٹا او سورہ آل عمران سٹا ۳۹ او
صافات سٹا و سٹا کنیں۔

۴۰ :- قَالَتْ رَبِّ، ہر کلمہ چہ مریم علیہا السلام تہ او ٹیلے شو
چہ اللہ تعالیٰ تالہ زیرے درکوی دے ویجے تہ ہغے کہ اللہ
تعالیٰ سرہ خطاب شور و کپو پہ رب سرہ او ابو حیان
او زمخشری و ٹیلے دی چہ چا دا و ٹیلے دی چہ دارب آواز
دے جبرئیل تہ پہ معنی دے سیدی سرہ نو دا خطاء دے۔
آئی یگوون لی وگن، آئی دپارہ دے تعجب دے پہ اعتبار
دعادت سرہ تہ پہ اعتبار دے قدرت دے اللہ تعالیٰ سرہ او دے
تاکید دے تعجب دپارہ او ٹیلے چہ وکم یسئینی بکسر،
لاس تہ دی راوری ماتہ ہیخ بندہ پہ نکاح او تہ پہ زنا
سرہ او بغیر دے نارینہ دیو خائے کید لو تہ دے ولد پیدا
کیدل دے دعادت تہ خلاف دی۔ یا آئی پہ معنی دے کیف
دے لکہ پہ واقعہ دے زکریا علیہ السلام کنیں چہ دی یعنی
آیا نکاح بہ کوڈم یا بہ پہ قدرت دے اللہ تعالیٰ سرہ
پیدا کیدی۔ بکسر، پہ دے لفظ کنیں مفرد او تثنیہ
او جمع او مذکر مؤنث بتول برابر دی۔

قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ یعنی اُنْتِ كَذَلِكَ،
تہ بہ دغہ شان یے بغیر دے نزديکت دے نارینہ تہ۔
يَخْلُقُ، پہ قصہ دے زکریا علیہ السلام کنیں یے یَفْعَلُ
وٹیلے وڈ او دلتہ یَخْلُقُ حکہ چہ ہغہ واقعہ دے سرہ
نا آشنا تہ وہ عام دعادت تہ نیز دے خبرہ وہ او دا
واقعہ خو دے دعادت تہ دیرہ لرے دہ نو دیرہ عجیبہ
او نا آشنا دہ۔

إِذَا قُضِيَ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ، دے جملے
تفسیر پہ سورہ بقرہ کنیں تیر شویدے یعنی ارادہ دے اللہ
تعالیٰ پورہ کول ہیخ سبب تہ حاجت تہ لری۔ فَيَكُونُ کنیں
ہو ضمیر محذوف دے او ہغہ مبتدا دہ۔

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

او خودنہ بہ کوی دہ تہ دے کتاب او د سنت

وَالْتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ۚ وَرَسُولًا

او د تورات او د انجیل او کوی د رسول

إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۚ أَنِّي

بہی اسرائیلو تہ روای بہ چہ بیشکہ

قَدْ جَعَلْتُكُمْ بِلَايَةٍ مِّنْ رَبِّكُمْ ۚ

را ورے دے مائاسو تہ معجزات ستاسو د رب د طرف تہ

أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ

چہ بیشکہ شہ جو پوم تاسو لہ د ختو تہ

۴۸۔ یہ دے آیت کہیں دہغہ د عبدیت شپہ وجوہ نور
ذکر کوی چہ ہغہ احتیاج دہغہ دے یہ علم او معجزاتو
کہیں اللہ تعالیٰ تہ او دہغہ اذن تہ۔

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ، دا عطف دے یہ یخلق مائشاء
باندے اودا غورہ قول دے یہ اقوالو کہیں۔ تعلیم د طرف
د اللہ تعالیٰ تہ انبیاء علیہم السلام تہ یہ طریقہ دوحی سرہ
وی۔ اَلْكِتَابَ، یہ دیکہیں مختلف اقوال دی۔ کتابت یعنی خط
کول یا نور نازل شوی کتابو تہ چہ اللہ تعالیٰ تہ معلوم دی۔ او
الف لام یہ الکتاب کہیں جنسی دی یعنی تورات او انجیل
او عطف د پیرہ د تفسیر دے۔ او حکمت تہ مراد سنت د انبیاء
علیہم السلام دی او درست او برا برا اقوال و اعمال ترینہ ہم
مراد دی ر البحر المحيط۔ یا مراد دے تہ قرآن او حدیث
دی روستو د را کو زید لو د عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ آخرہ
زمانہ کہیں رجواہر القرآن للشیخ غلام اللہ خان رحمہ اللہ
او یہ دیکہیں اشارہ دہ نزول د عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ

كَهَيِّئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفَخُوا فِيهِ

پشان د شکل د مرغی نو پوکے کوم په هغه کیں

فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ

نو شی هغه مرغی الوتوکه په حکم د الله تعالی سره

وَأَبْرَأُ الْآكُمَةَ وَالْأَبْرَصَ

او جوړوم زه د موده پيدا شوې پوند او برکي والا

وَأُحْيِ الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ

او ژوندی کوم مرد لره په حکم د الله تعالی لره

وَأَتَّبِعْكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا

او خبر در کوم تاسو ته د هغه خوراک چه خورئ په تاسو او هغه خوراک

تَأْكُلُونَ فِي بُيُوتِكُمْ ط

چه ذخیره کوئ تاسو په کورونو خپلو کیں یقیناً

فِي ذَلِكَ لَا يَهْدِي لَكُمْ

په دے کیں دیر معجزات دی ستاسو د رهدایت د پاره که چرے

كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾

تاسو ایمان والا یئ -

روستو زمانه کیں او د ایشتنکوئی ده مریم علیها السلام ته لکه چه انجیل هم ته وؤ نازل شوے لیکن ایشتنکوئی یئ ورته اوکړه -

۲۹: - وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ ، په زور د رسول کیں دیر وجوه دی اول دا چه فعل پت دے رَوِّجْعْلَهُ رَسُولًا - دویم دا چه دا حال دے دِیُعْلِمُهُ د ضمیر ته - دریم دلته اُرْسِلْتُ ، لفظ پت دے لیکن اوله وجه غوره ده - او د آیت

دلیل دے چہ عیسیٰ علیہ السلام رسول وڈ ہولو بنو اسرائیلو
تہ لکہ چہ یہ سورہ صف ۷۱ کتب دی۔

آئی قَدْ جَعَلَكُمْ، یہ دے عبارت کتب تر صراط مستقیم پورے
دوہ اقوال دی اول قول دا دے چہ دا متعلق دے یہ رسول
پورے یہ تقدیر ذباہ سرہ۔ او داخل دے یہ خطاب دمریم
علیہا السلام کتب۔ دویم قول دا دے چہ دلتہ ادماج دے
یعنی کلام یہ رسول باندے ختم شو او دا کلمات پت دی
رچہ عیسیٰ علیہ السلام پیدا شو لکہ چہ سورہ مریم کتب
ذکر دی او بیا ورتہ وحی شوروشوہ او رسول شو نو بی
اسرائیلو تہ ئے او ئیل) آئی قَدْ جَعَلَكُمْ يَا آيَةَ، مراد
تہ ہغہ ہول آیات (معجزات) دی چہ روستو ذکر دی
یعنی مفرد (آیۃ) یہ معنی دجمع سرہ دہ۔

آئی اَخْلَقُ لَكُمْ مِنَ الطَّيْرِ، دا آئی بدل دے د آیۃ تہ یا
د مخکس آئی تہ۔ اَخْلَقُ، دلتہ خلق یہ معنی د تصویر
دے (شکل جوہول) لکہ یہ سورہ مؤمنون ۷۱ کتب دی
لَكُمْ لَام اجلیہ دے یعنی دپارہ د حصول دایمان ستاسو
گھنڈۃ الطَّيْرِ، اخفش وئیلی دی چہ دا کاف اسم دے یہ
معنی د مثل سرہ دے او نورونحویانو وئیلے دی چہ دا
حرف دے او صفت دے دپت مفعول دپارہ یعنی هَيْئَتُ
مِثْلَ هَيْئَتِ الطَّيْرِ، اول قول غورہ دے حکہ چہ ضمیر د
فَاَنْفُخْ فِيْهِ كَاف تہ راجع دے او ہغہ یہ اعتبار د لفظ
سرہ مذکر دے او یہ سورہ مائدہ ۷۱ کتب ضمیر د مؤنث
ذکر دے حکہ چہ دلالت کوی یہ ہیئت باندے۔

فَيَكُونُ طَيْرًا، مفسرینو لیکل دی چہ بنو اسرائیلو ورتہ
او ئیل چہ مونث دپارہ خفاش (بنا پیرک) جوہ کرہ حکہ
چہ ہغہ عجیبہ خلقت والا دے وزرے شتہ چہ یہ ہغہ
سرہ الوحی لیکن بنرے وریاندے نیشتہ دے اودارنگ
ہغہ مرغی بہ ددوی یہ مخکس الوئیلہ اوچہ غائب بہ

شو نو بیا یہ پر یوتلہ (بحر محیط)

بِأَذْنِ اللَّهِ، دامتعلق دے یہ اَخْلُقُ پورے نو جوہرول
او پوکے کول او مرغی جو پیدل او الوتل پول یہ اذن
دَاللّٰہ تعالیٰ سرہ وڈ نوڈ دیتہ دا استدلال نشی کیدلے
چہ تصویرتہ او بُتَان دَ حیوانا تو جوہرول جائز دی حُکَہ
چہ دا خاص اذن دَاللّٰہ تعالیٰ وڈ عیسیٰ علیہ السلام تہ
اوڈ دے وچہ تہ یے یہ سورہ مائدہ متلاکشیں باذن اللہ
دَ تخلق سرہ ذکر کریدے۔

سوال :- دلتہ یے باذن اللہ دَ اَخْلُقُ سرہ مستقل
ذکر نہ کرو؟

جواب :- یہ سورہ مائدہ کیں مقصد ذکر دَ نعمتو تو دَاللّٰہ تعالیٰ
دے یہ عیسیٰ علیہ السلام باندے یہ میدان حساب کیں نو
ہلتہ یے باذنی مکرر و ثیلے دے او دلتہ مقصد خو صرف
پیشگوئی کول دی یہ معجزاتو دَ ہغہ باندے نو یو کورت
باذن اللہ ہم کافی دے چہ متعلق دے دَ اخلق سرہ لکہ
چہ مخکشیں ذکر شول۔

وَابْرِئِ الْأَكْمَةَ وَالْكَرْمَ بِأَذْنِ اللَّهِ، براءت یہ اصل کیں
خلاصیدل دی دَ ہغہ خیزتہ چہ بد کنزل کیری او یہ معنی دَ
اکمہ کیں دیر اقوال دی غورہ دادے چہ مراد دَ دے تہ
ہغہ خوک دی چہ مور تہ ہوند پیدا شی دَ سترگو نظر یے پورے
بند وی۔ زمخشری و ثیلی دی چہ زمونز یہ امت کیں داسے
شخص قتادہ راوی دَ تفسیر) پیدا شوے وڈ۔ وَالْكَرْمَ
ہغہ خوک دے چہ مرض دَ بَرَص ورتہ اور سیپی۔ او ابن
عاشور و ثیلی دی چہ دا جلدی (دَ خرمے) مرض دے
سپین دا غوتہ یہ خرمین کیں بنکارہ شی نوکہ یہ خرمین
کیں دندہ داخل وی دا ابرص دے اوکہ خرمین سرہ
برابروی نو دا بہق دے نوڈ بعضے سپینو دا غونو چہ
بعضے حکیمان علاج کوی او جوہرشی نو دغہ بہق وی او دَ

برص علاج نشی کید لے -

تنبیه : اللہ تعالیٰ پہ ہرہ زمانہ کبش خیلو رسولانو لہ ہغہ
معجزات ورکریدی چہ دہغہ زمانے سرہ مناسب وی
لکہ قوم د صالح علیہ السلام د کتوتہ خیزوتہ جوہول نو
اللہ تعالیٰ ورتہ د کتہ تہ اوبتہ راویستلہ چہ دوی دہغہ
تہ عاجز شول او د یوسف علیہ السلام پہ زمانہ کبش تعبیر
د خوبو نورواج وڈ نو اللہ تعالیٰ ہغہ لہ معجزانہ علم د
تعبیر ورکرو او د موسیٰ علیہ السلام زمانہ کبش د سحر
د مارانو جوہولو وغیرہ چرچا وہ نو ہغہ لہی دہمسسا
تہ مار جوہوکرو چہ خلق ترینہ عاجز شول - او د عیسیٰ
علیہ السلام پہ زمانہ کبش د طبابت چرچہ دیرہ وہ
او د یونان حکماء بہ پہ ہغہ سرہ فخر کوڈ نو عیسیٰ
علیہ السلام لہ اللہ تعالیٰ داسے معجزہ ورکولہ چہ
طبیان او حکیمان دہغہ تہ عاجز پاتے شول ٹککہ چہ د
اکمہ او ابرص علاج نشی کید لے او پہ ختہ او مری کبش
ہیخوک روح نشی اچولے - او زمونہ د نبی صلی اللہ علیہ
وسلم پہ زمانہ کبش د فصاحت او بلاغت دیرہ چرچہ وہ
نو اللہ تعالیٰ زمونہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم لہ داسے کتاب
ورکرو چہ ہول فصحاء بلغاء دہغہ د مقابلہ تہ عاجز
شول (ابن کثیر) -

وَأَمَّا السُّؤْفَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ، مراد د احياء نہ نفخ د
روح او جمع کول د اعضاؤ او د ذراتو د بدن د ہغہ
تہ دی داخو پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے بلکہ عیسیٰ
علیہ السلام بہ دعا او غوختلہ د اللہ تعالیٰ تہ د یومری
پہ بارہ کبش چہ یا اللہ تعالیٰ دے راژوندے کرے نو
اللہ تعالیٰ بہ ہغہ ژوندے کرو او دادعا ددہ ہم پہ
اذن د اللہ تعالیٰ باندے موقوف وہ پہ دلیل د لفظ
سرہ چہ بِإِذْنِ اللَّهِ -

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْ

اور باغلی میں تصدیق کو دینے کے لئے کہ وہ کتاب چہ مخبین زمانہ (آنزل کرشمے کے)

وَأَنْتُمْ كُنتُمْ بِمَا تَأْتَوْنَ وَمَا تَنْتَظِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ، دامت معجزه
 ده د قسم د انباء بالغیب الصادق نہ یعنی رشتنی پیشنگوی کول
 اودا هم معجزه ده په دلیل د اول د دے کلام سره چه قد
 جئتکم یا ایہ من ریکم، اوروستو کلام سره او داسے معجزه
 د یوسف علیہ السلام ذکر وہ په سورہ یوسف کے کتب اوزمونہ
 د نبی صلی اللہ علیہ وسلم داسے معجزات خود شمار نہ هم
 دیر دی۔

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمُ إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ، داجملہ داخل
 ده په کلام د عیسیٰ علیہ السلام کتب یا دا کلام د اللہ تعالیٰ
 دے اودیکتب تاکید دے چه تیر شوی کاروتہ معجزات
 و د دلیلوتہ د توحید د اللہ تعالیٰ او د صدق د رسول د پاره۔
 إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ، تعلیق په دے شرط پورے د دے
 وچه نہ دے چه مراد په ایہ سره آیت نافعہ دے او
 تقع اخستلو د پاره ایمان شرط دے یا إِنَّ په معنی د
 اذ سره دے۔

فَأَنذَرَهُ :- دغه معجزات ہے په صیغہ د فعل مضارع سره
 ذکر کریدی اشارہ ده چه دایو کورت نہ وو بلکه داسے د
 عیسیٰ علیہ السلام نہ دیر خلع صادر شو پور۔ اوهر کله
 چه آخلق لکم کتب اعجاز دیر وڈ په نسبت د ابری الاکمه
 سره نو باذن اللہ ہے د اول سره ذکر کرو اودویم ہے
 په هغه باندے قیاس کرو دارنگ ارحی التوتی کتب اعجاز
 دیر وڈ په نسبت د انیتکم، سره نو دلتہ هم د اول
 سره ہے باذن اللہ ذکر کرو اودویم سره ہے مقالیستہ
 پریخود لو د اختصار د کلام او د بلاغت د پاره۔

مِنَ التَّوْرَةِ وَإِِنْ لَكُمْ

چہ تورات دے او چہ حلال کرم دیہ بیان سرہ تاسو تہ

بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

بعض هنہ خیزونہ چہ حرام کرمے شوی دیہ تاسو باندے

وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ قَفْ

او راوے دی ما تاسو تہ دیر معجزات ستاسو د رب د طرف تہ ،

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۝۵۰

نو دیرہ او کرمی د الله تعالی تہ او زما خبرے او منی -

نہ :۔ یہ دے آیت کنس د عبدیت د عیسی علیہ السلام درے
وجوہ دی د پیارہ د ردیہ نصاراؤ باندے او د صدق د
رسالت د ہنہ د پیارہ ہم درے وجوہ دی -

وَمُصَدِّقًا، د اعطف دے یہ رسول باندے یا جئتکم
لفظ پت دے او عطف دے یہ معنی د مخکس کلام باندے
یعنی د نزول د انجیل تہ مخکس پورہ عمل کوڑکے وویہ تورات
باندے - او د نزول د انجیل تہ روستو بعض احکام د تورات
منسوخ شول لیکن تصدیق یہ اعتبار د ایمان لرلو سرہ
یہ ہنہ باندے باقی پاتے وڑ -

وَإِِنْ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ، د اعطف دے
یہ معنی د مصدق باندے حکہ چہ ہنہ یہ معنی د لاصدق
سرہ دے او نسبت د تحلیل عیسی علیہ السلام تہ یہ
طریقہ د بیان کولو دے یہ طور د رسالت سرہ د طرف د
الله تعالی تہ حکہ چہ رسول پخیل اختیار سرہ تحلیل او
تحریم نشی کولے -

بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ، یہ دیکس د مفسرینو د وہ
اقوال دی اول د اچہ یہ تورات کنس بعض کارونہ چہ

حرام کرے شویوڈ یہ بنی اسرائیلو باندے نو یہ انجیل کنس
ہفہ منسوخ شول او حلال کرے شول او ہفہ داسے خیزونہ
وڈ چہ حرام کرے شویوڈ یہ سبب دگنا ہو نو ددوی لکہ
اوشان ، بطہ ، شتر مرغ او بعضے اقسام د دازبے داسے
یہ سورہ انعام ۱۲۶ کنس ذکر دی۔

سوال :- مصداقاً خود دلالت کوی چہ یہ پورہ تورات باندے
عیسیٰ علیہ السلام عمل کوڈ او دا جملہ د ہفہ نہ یہ
خلاف باندے دلالت کوی ؟

جواب :- مخکن ذکر شول چہ تصدیق دلتہ یہ دودہ معاتو
سرہ دے او یہ ہفہ سرہ ددے اعتراض جواب کیدیشی۔
دویم قول مراد د دینہ ہفہ خیزونہ دی چہ ناکارہ احبار
(ملایانو) یہ دوی باندے بے دلیلہ حرام کرے وڈ نو
د ہفہ عیسیٰ علیہ السلام تردید او کرو او دوی تہ یے
د ہفہ تحلیل بیان کرو لیکن یہ دے توجیہ باندے
سوال دے چہ یہ دے قول سرہ خو لفظ کل ذکر کول
پکار وڈ ددے اول جواب دادے چہ کلہ کلہ بعض یہ
معنی دکل سرہ راجی د قریتے یہ وجہ سرہ۔

جواب :- ناکارہ ملایانو دودہ قسمہ خیزونہ حرام کرخولے
وویو قسم ہفہ چہ یہ دلیل سرہ وڈ او دویم قسم ہفہ چہ
بغیر د دلیل تہ وڈ نو داروستنی بعض شول یہ نسبت
د کل سرہ۔

وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ، ابوحیان وئیلی دی چہ دا
جملہ یہ طور د تاسیس سرہ دہ ددودہ وجو نہ
اولہ وجہ دادہ چہ مخکن د آیہ تہ مراد یہ ہفہ
معجزات ووجہ مخکن ذکر شول او دلتہ د آیہ تہ مراد
روستو جملہ دہ (فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا)۔

دویمہ وجہ ، د مخکن آیت تہ مراد ہفہ معجزات وڈ
چہ مخکن ذکر شول او ددے آیت تہ مراد انجیل دے

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ

یقیناً اللہ تعالیٰ زما رب دے او ستا سورب دے نو ہذا لہ بندگی خاص کری

هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿۵۱﴾

دا لارہ نیچہ دہ -

چہ عیسیٰ علیہ السلام باندے نازل شو او قَاتِلُوا اللَّهَ وَ
 أَطِيعُوا دَ انجیل د مضمون خلاصہ دہ - یہ اولہ جملہ کتب
 توحید اور د تلو اقسامو د شرک مراد د دے -
 وَأَطِيعُوا ، کتب صدق د رسالت او اتباع د سنت مراد دہ او
 دا دوارہ جملے د تلو انبیاء علیہم السلام نہ نقل دی لکہ
 یہ سورہ شعراء یہ سنا ، سنا کتب د توح علیہ السلام نہ
 یہ سنا ، سنا کتب دہود علیہ السلام نہ سنا ، سنا کتب صالح
 علیہ السلام نہ - یہ سنا کتب د لوط علیہ السلام نہ - سنا کتب
 د شعیب علیہ السلام نہ - او یہ سورہ زخرف سنا کتب عیسیٰ
 علیہ السلام نہ - او یہ سورہ نوح سنا کتب د توح علیہ السلام
 نہ او سورہ تغابن سنا کتب د آخری رسول نہ نو دعوت
 د توحید او اتباع د رسول د تلو رسولانو اجما عی
 مسئلہ دہ -

سنا :- داعلت دے د قَاتِلُوا اللَّهَ د پارہ د دے وجہ نہ
 بغیر د عطف نہ یے ذکر کرے دے او یہ دیکتب د
 عبدیت د عیسیٰ علیہ السلام یو وجہ ذکر دہ او صریح
 رد دے یہ نصاراؤ باندے چہ ہغوی عیسیٰ او مریم
 علیہما السلام یہ الوہیت کتب د اللہ تعالیٰ سرہ شریک
 جوہ کرے دی - او یہ دے آیت کتب توحید د ربوبیت
 ذکر دے یہ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ سرہ او توحید د
 عبودیت (الوہیت) ذکر دے یہ فاعبدوا سرہ او
 داسے جملہ د عیسیٰ علیہ السلام نہ نقل دہ یہ سورہ
 مریم سنا او سورہ زخرف سنا کتب - او د دے پشان یہ

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ

نو هر کله چه بنه معلوم کرد عیسی علیه السلام د دوی نه

الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي

کفر کول اویل یے خوک دی ماسره مرسته کوونکی

إِلَى اللَّهِ ط قَالَ الْحَوَارِيُّونَ

د الله تعالى د پاره اویل مخلصانو ملگرد

نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ

مونو مرسته کوو د الله تعالى رد دین ایمان راد پے دے مونو په الله تعالى باتن

وَأَشْهَدُ بِأَنَّكَ مُسْلِمُونَ ﴿٥٦﴾

او ته گواه شه په دے خبره چه مونو تابعداری کوونکے یو -

سوره مائده ۱۱۱ کس - او تفریع د فاعید واپه مخکس جمله
پاتن د دلالت کوی چه توحید د ربوبیت مستلزم دے
توحید د عبودیت لره او توحید د عبودیت تفریع او
لازم دے د توحید د ربوبیت سره -

هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ، هذا اشاره ده مجموعه د مخکس
جمله ته یعنی توحید د ربوبیت او الوهیت مجموعی طور
سره صراط مستقیم دے -

۵۶: په ماقبل آیاتو تو کس صفات د عبادیت د عیسی
علیه السلام سره د صفاتو د رسالت د هغه نه ذکر شول
اوس ذکر کوی مجاهده د هغه او د ملگرو د هغه د پاره د
دعوت د توحید او د رسالت د هغه د دے وچه نه یے دلته
فاء ذکر کړه په فَلَمَّا أَحَسَّ سره یعنی روستو د دعوت د
هغه نه بنو اسرائیل دوه دے شول یو د لے پوره دشمنی
او کفر یشکاره کړ او بل د لے د هغه د نصرت اعلان او کړه
اوله د لے مشهوره شوه په یهودیانو سره او دویمه مشهوره

شوه په نصاراؤ سره ، أَحَسَّ ، احساس علم حاصلیدل دی
 په حواسو سره یعنی په سترگو سره د هغوی مخالفت کول
 اولیدل او په غوږونو سره یې د هغوی ته د دشمنۍ خبره
 واوریدله چه هغه سبب شو د پاره د طلب د ملګرتیا د خلقو
 په ایمان او په دین کېن په اخلاص سره نو ځکه یې
 قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ ، دلته مراد د نصرت نه مرسته
 او ملګرتیا کول دی - مجاهد وئیلی دی چه مراد دا ده
 چه څوک ځما تابعداری کوی (ابن کثیر) - او د نصرت
 د بندګانو وی د یو بل سره او مقصد په دیکن اظهارد
 دعوت د توحید او بیچ کیدل دی د شر د قوم نه - او د
 د نصرت ارمان کړی وؤ لوط علیه السلام کؤ اَنْ رُّى
 بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اَوَى اِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ ، اَللّٰهُ ، فراء
 وئیلی دی چه الی په معنی د مع دے یعنی چه نصرت
 خپل یو ځائ کړی د نصرت د الله تعالی سره - زمخشری
 وئیلی دی چه متعلق د الی پټ دے یعنی ذاهباً الی الله ،
 او حسن بصری وئیلی دی الی په معنی د فی دے یعنی
 فی سبیل الله - او فارسی وئیلی دی چه الی په معنی
 د لاهم سره دے (الباب) -

قَالَ الْخَوَارِیُّونَ ، خواریون جمع د خواری ده په دیکن
 دوه اقوال دی اول قول دادے چه د حور ته اخستل
 شوم دے په معنی د اخلاص او د خیرۍ ته پاکیدلو
 اوسپین والی سره دے او د دے وجه نه جامو وینځلو
 ته هم وئیلی شی او په عرف کېن خواری مخلص مد کوونکی
 ته وئیل شی لکه چه په حدیث د بخاری (کتاب الجهاد)
 کېن دی اِنَّ رِجُلًا نَبِيَّ خَوَارِيًا وَخَوَارِي الزُّبَيْر - ملګرو
 د عیسی علیه السلام ته خواریون ځکه اوئیل شو چه
 دوی به جاع وینځل یا د دے وجه نه چه ډیر په سخت
 وخت کېن د هغه سره د نصرت کولو اعلان یې کړی دو

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا آتَرْتَنَا وَاشْفَعْنَا

اے ربہ زہو تو ایمان دلا دیے مو تو یہ ہنہ خہ چہ تا نازل کر دی او تا بعد اری کرے دہ مو تو

الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿۵۳﴾

د رسول تو اولیکہ مو تو یہ د گواہی کو و نکو (د توحید اور رسالت) سرہ۔

تو زہو نہ د دوی پاک و د د ضد او عناد تہ۔ بل قول دادے
چہ حواریون د حَارَ یَحُورُ نہ اخستلے شویدے یہ معنی
د رَجَح سرہ تو دوی رجوع کو و نکی و د اللہ تعالیٰ تہ۔
نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ، مضاف پت دے یعنی أَنْصَارُ نَبِيِّهِ
د دینہ۔

آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ، دا تفسیر دے د نصرت
د امت د خیل نبی سرہ یا علت دے د پارہ د ما قبل
حکہ ایمان بالہ سبب دے د پارہ د نصرت د دین۔
مُسْلِمُونَ، دا دلیل دے چہ د عیسیٰ علیہ السلام ہم دین
اسلام و د۔ اسلام چہ د ایمان سرہ ذکر شی تو مراد دا
دے چہ مو تو ایمان د ذرہ بنکارہ کو و یہ ژبہ او یہ
اندامو نو او یہ علمو نو او نصرت او جہاد گولو سرہ۔
۵۳۔ روستو د اقرار د ایمان او اسلام نہ تصریح کوی اللہ
تعالیٰ تہ۔

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا آتَرْتَنَا وَاشْفَعْنَا الرَّسُولَ، مراد د الرسول
نہ عیسیٰ علیہ السلام دے۔ ایمان او اتباع د رسول یے
یہ طور د وسیلے سرہ ذکر کرو او دعا یے دا دہ چہ
فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ، مراد د دے نہ امت د محمد
صلی اللہ علیہ وسلم دے لکہ چہ سورہ بقرہ ۱۴۳ کیں
ذکر دی یا مراد د دینہ انبیاء علیہم السلام دی یا ہر
ہنہ خوک چہ شہادت یے کرے دے یہ توحید او یہ
انبیاء باندے او یہ دے بیان کیں تفصیلی رد دے یہ
نصاراؤ د نجران باندے یعنی د دوی مشرانو د اسلام

وَمَكْرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ

اد پتہ جرگے اوکری دوی ردھقہ دقتل کولو او اللہ تعالیٰ پت چل اوکری دھقہ دپج کولو او اللہ تعالیٰ

خَيْرُ الْمَكْرِيْنَ ۵۴

خوبہ ک چل جوہوڈ نکو تہ دے۔

اقرار کرے دے او د آخری امت سرہ د ملگریا مطالبہ
یے کریدہ او نصاراڈ د نجران او اوسنی نصاری د خیلو
اسلافو خلاف کوی۔

۵۴۔ مکر پہ لغت کنس ستر رپتولو تہ و ٹیلے شی او احتیال
او خداع ردھوکے تہ ہم و ٹیلے شی او ہرپت تد بیر تہ
ہم و ٹیلے شی او مکر دودہ قسمہ دے اول قسم محمود دے
چہ پہ ہقے سرہ د تبتہ کار ارادہ او کریشی لکہ پہ صفت د
اللہ تعالیٰ کنس چہ ذکر دے۔ دویم مذموم دے چہ پہ ہقے
سرہ د فساد او بدکار ارادہ او کریشی لکہ مکر د بند کاتو او
مادہ د مکر پہ قرآن کریم کنس درے خلویست کرتہ ذکر دہ او
دا پہ دیر و جوہو سرہ دہ اولہ وجہ مکر پہ معنی د پتہ
جرگے کولو د پیارہ د فساد کولو او د عیب و ٹیلو د پیارہ پہ بل
چا باندے لکہ پہ سورہ یوسف ۲۳ اعراف ۱۲۳ کنس دی۔

دویمہ وجہ گمراہی او شرک تہ دعوت و رکول لکہ پہ سورہ
نوح ۲۲ اوسیا ۲۳ کنس۔ دریمہ وجہ خیرے او دعاء
شرکول لکہ سورہ فاطر ۲۳ کنس۔ خاورمہ وجہ طعن او
اعتراض کول پہ آیا تو نو د اللہ تعالیٰ باندے لکہ سورہ
یونس ۲۳ کنس۔ پنجمہ وجہ گناہوتہ کول لکہ نحل ۵۴
او یونس ۲۳ کنس۔ شپہر مہ وجہ پت پت چلو تہ جوہول
او حیلے کول د بل چا د ضرر و رکولو د پیارہ لکہ سورہ یوسف
۲۳ کنس۔ او دا معنی خو دیرہ استعمال دہ۔ اوومہ وجہ
نسبت کول اللہ تعالیٰ تہ ہقہ پہ معنی د عذاب پت سرہ
لکہ پہ سورہ اعراف ۹۹ کنس او پہ معنی د پت تد بیر

اِذْ قَالَ اللّٰهُ لِعِيسٰى اِنِّىْ مُتَوَفِّىْكَ

پہ ہنہ وخت چہ اوئل اللہ تعالیٰ اے عیسیٰ یقیناً زہ تا پورہ اخلم

وَرَافِعُكَ اِلٰى سَآءٍ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِیْنَ

او تاخان تہ پورہ داوالم او پاکوڈم تالہ د ہنہ کسانو نہ چہ

كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِیْنَ اتَّبَعُوْكَ

کفریے کرے دے او گر خوم ہنہ کسانو لورہ چہ ستا تا بعداری یے کرے دہ

فَوْقَ الَّذِیْنَ كَفَرُوا اِلٰى یَوْمِ

پورہ د ہنہ کسانو نہ چہ کفریے کرے دے تر درخ د

الْقِیَمَةِ ثُمَّ اِلٰى مَرْجِعِكُمْ

قیامتہ پورے بیا پہ ما طرق تہ ستاسو را گر خیدال دی

کولو د پاره د بیج کولو لکہ سورہ نمل ستہ او پہ دے آیت کنس ۔
نو دلتہ معنی د مکرؤا، دادہ چہ دوی پتہ جرگہ او کرلہ د
عیسیٰ علیہ السلام د قتل کولو د پاره یا یے چل ول جوہ کسرو
د پاره د قتل کولو لکہ چہ دا قرطبی او ابن کثیر وغیرہ ذکر
کرے دی یا یے طعنوتہ او ٹیل او تکذیب یے او کسرو د عیسیٰ
علیہ السلام چہ دے مفسد او دروغزن دے بادشاہ
تہ یے داسے شکایت او کسرو یا یے دعوت شور و کسراہی
او مخالفت د عیسیٰ علیہ السلام تہ دا تو لے معانی صحیح دی
خواولہ معنی غورہ دہ۔

وَمَكْرَ اللّٰهِ ، یعنی اللہ تعالیٰ پتہ تدبیر او کسرو د ہنہ د بیج کولو د پاره
یعنی توند یے پورہ کرہ اسمان تہ لکہ دوستو آیت کنس ذکر دی
وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِیْنَ ، داسے پہ سورہ انفال ستہ کنس ہم ذکر
دی پہ واقعہ د بیج کولو د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم
کنس د شر د اہل مکہ تہ ۔ قرطبی لیکلی دی چہ دا پہ نومونو
د اللہ تعالیٰ کنس شمار دے او داسے دعا جائز دہ چہ یا خیر

فَاَحْكُمُوا بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ

نو فیصلہ یہ اوکرم یہ مینخ ستاسو کنیں یہ هغه خیر و کنیں چه تاسو

فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ۵۵

یہ هغه کنیں اختلاف کوئے ۔

الْمَا كَرَيْنَ اُمُكُرْلِي، اُوپہ دعا دَنبی صلی اللہ علیہ وسلم کنیں
ثابت دہ اَللّٰهُمَّ اُمُكُرْلِي وَلَا تَمُكُرْ عَلَيَّ، ۔
۵۵۔ دا متعلق دے دے مکر اللہ سرہ یعنی ذکر دے دے دیت
تدبیر د اللہ تعالیٰ د بیچ کولو د عیسیٰ علیہ السلام د پیارہ
د قتل کولو یا صلیب باندے خیر و لو د دشمنانہ۔ یا عیسیٰ، دا
خطاب د استیناس دے د پیارہ د تسلی و رکولو هغه تہ یہ خلور و بشارتو
سرہ (چہ روستو ذکر دی)۔ او هر کله چه یہ دے آیت کنیں حفاظت
د عیسیٰ علیہ السلام مقصود و د هغه یہ الوہیت او ابنیت باندے
رد کول مقصد تہ دے دے و سچ تہ دلتہ یے و سرہ ابن مریم
تہ دے ذکر کرے او کو موایا تو تو کنیں چه رد یہ الوہیت او ابنیت
د هغه باندے مقصد وی تو هلتہ ابن مریم ذکر وی۔ اول
بشارت رَئِیُّ مُتَوَفِّيکَ، یہ دیکش د مفسرینو مختلف اقوال
نقل دی اول دا چه ستا عمر پورہ کوڈ نکے یم، دویم قول
دا چه مر کوڈ نکے یم تالرہ او بیا یہ دیکش درے اقوال دی
اول قول د وھب دے چه درے ساعاتہ یے مر کرو
بیا یے ژوندے کرو او پور تہ یے او خیر و لو۔ دویم قول
د محمد بن اسحاق دے چه اوہ ساعاتہ یے مر کرو بیا
یے ژوندے کرو او پور تہ یے کرو۔ دریم قول د ربیع
دے چه او دہ یے کرو او آسمان تہ یے او خیر و لو۔
خلورم قول یہ متوفیک کنیں دا دے چه دشہواتو انسانیتو
د خالی کوڈم او د ملائکو پشان د کر خوم او آسمان کنیں درلہ
ژوند د ملائکو سرہ در کوڈم۔ پنجم پورہ د قبض کوڈم یعنی
بدن سرہ د روح تہ او پورہ د آسمان تہ خیر و دم۔

شہیدم گر خووم د پشان د وقات کرے شوی چہ پز مکہ ہے
 اشریائے نشی - اووم ستا عملو نہ پورہ کوؤم - دا ا سوال
 اللباب او بحر المحيط وغیرہ ذکر کریدی - لیکن صحیح
 یہ دیکھیں پنجم قول دے چہ پورہ قبض کووم تالہ د
 زمکے تہ او آسمان تہ د پورہ پور تہ کوؤم بغیر د مرگ
 یا خوب راوستلو نہ او د دے تحقیق روستو ذکر کیڑی -
 دویم بشارت و رافعک رافع ، رفع یہ حقیقت کنس نقل
 دیو خیز دے د خکتہ تہ ہرہ طرف تہ او یہ حدیث
 صحیح د معراج کنس ذکر دی چہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم د ہغہ سرہ یہ دویم آسمان کنس ملاقات کریدے
 اور اکی یہ معنی حقیقی سرہ دے حکم چہ اللہ تعالیٰ پور تہ
 دے لکھ چہ نور شکارہ دلیلو نو سرہ ثابت دی رفوق او
 علو او استوا یہ عرش باندے دا د ہغہ صفات حقیقیہ
 دی بغیر د تشبیہ او تمثیل او تحریف او تاویل تہ او
 دا مذہب د سلف صالحینو دے - او عطف د رافعک
 یہ ماقبل باندے یہ طریقہ د عطف تفسیر سرہ دے
 یعنی کیفیت د توفی یہ طریقہ د مرگ یا خوب سرہ تہ
 دے بلکہ یہ طریقہ د رفع الی السماء سرہ دے -
 فائدہ : مادہ د رفع یہ قرآن کنس نہہ ویشیت کرتہ واقع
 دہ د ہغہ تہ یہ دولس خایونو کنس یہ رفع د درجاتو سرہ
 او یہ معنی مجازی سرہ دہ او د ہغہ سرہ یہ اکثر
 خایونو کنس لفظ د درجات ذکر دے لکھ یہ سورہ بقرہ ۲۵۳
 او سورہ انعام ۱۴۵ کنس یا د بے قرینہ تہ معلوم کیڑی لکھ یہ
 اعراق ۱۴۶ او سورہ انشراح ۱ کنس - او یہ اوولس خایونو
 کنس معنی حقیقی مراد دہ د ہغہ تہ یو خائے دا دے او بل
 یہ سورہ نساء ۱۵۸ کنس دے نو شوک چہ وائی چہ دلستہ
 رفع یہ معنی د عزت و رکولو سرہ مراد دہ دا قول
 خطاء دے - او ابن کثیر قرطبی وغیرہ د ضحاک یہ روایت

سره واقعہ دے اوچتو لو دے عیسیٰ علیہ السلام ذکر کرے دے
 (دے ہنغ خلاصہ دادہ) چہ ہرکله یہودیانو ارادہ اوکرہ دے
 قتل دے عیسیٰ علیہ السلام نو دولس حواریون دے یرے دے
 وجہ نہ یہ یو کوہہ کنس جمع شول او عیسیٰ علیہ السلام ہم
 دے خان بیچ کولو دے پیارہ ہنغہ کوہہ تہ داخل شو یہودیان
 چہ خبر شول نو خلو زره کسان دروازے دے ہنغہ کوہہ تہ
 راغلل۔ اوہل روایت کنس دی چہ یہودیانو دے پیارہ
 کنس بادشاہ تہ رپورت ورکرو چہ دا مقصد دے اوستا
 دے دین خلاف کوی او دروغ شہادت تہ تہ دے ہنغہ یہ
 فساد باندے پیش کرل نو بادشاہ دے سرہ دے ملگرو تہ یہ
 جیل کنس بند کرو اوہل تہ یہ ہنغہ باندے دے پھانسی کولو
 حکم اوکرو۔ نو عیسیٰ علیہ السلام خیل حواریونو تہ اوٹیل
 چہ یہ تاسو کنس کوم یو خواہی چہ خما یہ شکل سرہ جوہ
 شی۔ اوچہ خما یہ خما تہ قتل کرے شی۔ اوخما سرہ یہ جنت
 کنس یو خما تہ شی نو یو شخص دا ذمہ قبولہ کرہ نو اللہ تعالیٰ
 دے ہنغہ کوہہ چت سورے کرو او عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ
 ہنغہ سوری کنس پورتہ او خیرولو دوی (یہودیان) چہ ہنغہ
 کمرے تہ داخل شو نو مشابہ دے عیسیٰ علیہ السلام تہ
 او موندلو نو ہنغہ (حواری) تہ قتل کرلو۔ بیا قتل کوونکو
 یہودیانو یہ کورق کنس اختلاف اوکرو چہ عیسیٰ علیہ
 السلام اوڑلے شو نو ہنغہ بل ملگرو تہ خہ شو او دے
 واقعہ دے تشبیہ تہ اشارہ دے یہ سورہ نساء ۷۱ کنس۔

وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الذِّلِّ كَفَرُوا، دا دریم بشارت دے
 او فائدہ دے رفعے تہ ذکر کریدہ یعنی مقصد یہ رفع سرہ
 دادے چہ پاکوی تالہ دے کافرانو تہ یعنی تا دے کافرانو تہ
 لرے کوو دے دے پیارہ چہ دے ہنغوی دے پلیدی تہ پاک
 شے او دے ہنغوی دے اذیتونو تہ بچ شے او دے ہنغوی دے قتل
 کولو تہ لرے لاپ شے او یہ تا باندے یہ دے ہنغوی وس

نہ رسیریء و جاعل الذین اتبعوک فوک الذین
 کفرؤا الی یوم القیامۃ ، دا ہم عطف دے یہ ماقبل
 باندے او خلورم بشارت دے عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ بارہ
 دامت دھغہ کیں او مراد د اتبعوک تہ ہغہ کسان دی چہ یہ
 توحید اورسالت او ایمان کیں دھغہ اقتداء عیے کرے وی کہ د
 ہغہ امت وی او کہ دا امت روستے دے او مراد د فوق تہ
 فوقیت دے یہ حجت او دلیل کیں او یہ عزت او کرامت کیں
 یہ نیز د اللہ تعالیٰ - او دا قول د جمہور مفسرینو دے او یہ نیز
 د بعضو مراد د اتبعوک تہ صرف نصاریٰ دی چہ د حان نسبت
 عیسیٰ علیہ السلام تہ کوی اگرچہ یہ ہغوی کیں د الوہیت د
 عیسیٰ یا قول دیت عقیدہ وی نو دوی پور تہ دی یہ بادشاہی
 او اقتدار کیں یہ یہودیانو باندے لکہ چہ اوس داسے حال
 موجود دے (الباب) - بعضے مفسرینو وٹیلی دی چہ و جاعل
 کلام مستقل دے او دا خطاب دے زمونہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم تہ لیکن دا قول بعید دے د قبولیت نہ -

شمر الی مزیحکم فاحکم بینکم فیما کنتم فیہ تختلفون ،
 اختلاف عام دے کہ یہ بارہ د عیسیٰ علیہ السلام کیں دے
 او کہ نور اختلافات دینیہ دی او اشارہ دہ چہ روستو د رفع
 د عیسیٰ علیہ السلام تہ یہ نصاراؤ کیں دیر اختلافات او
 فرقے جوڑے شولے -

فائدہ :- (مسئلہ د حیات او د رفع د عیسیٰ علیہ السلام
 او د نزول دھغہ د آسمان تہ مخکین د قیامت نہ)
 یہ دیکیں بحثو تہ دی اول بحث کیں ذکر د اختلافاتو د خلقو
 دے - د یہودیانو دعویٰ او عقیدہ دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام
 پہ صلیب (پھانسی) سرہ اوڑلے شو اوخہ ورخے یہ ہغہ
 باندے آویزان وڈ او بیا دفن کرے شو او ہغہ مردے -
 ہغوی دھغہ د نبوت او د حیات تہ بالکل منکر دی دوی خو
 یقیناً کافر دی - او د نصاراؤ قول او عقیدہ دا دہ چہ

عیسیٰ علیہ السلام پہ صلیب باندھے اوخیڑولے شو او مرے
کرے شو او بیا دفن کرے شو او یورخ یا درے ورخے روستو
دقبر نہ را او یستلے شو او ژوندے کرے شو او برہ اوخیڑولے
شو دا قول ہم باطل دے اللہ تعالیٰ دے دواړد اقوالو په رد کښ
فرمائیله دی د مَا قَتَلُوْهُ وَ مَا صَلَبُوْهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ نَسَاء
۱۵- او د مسلمانانو قول او عقید د اده چہ دوی ته قتل کرے
دے او نه یے پهانسئ باندے خیڑولے دے بلکه په قول
د وهب سره درے ساعاته یے مرکړو بیا یے ژوندے کړو
او په قول د ابن اسحاق سره اووه ساعاته یے مرکړو بیا یے
ژوندے کړو او په قول د ربیع سره اول یے اوده کړو او
بیا یے برہ اوخیڑولو او په نیز د جمهور اهل اسلام باندے
ژوندے او بیدار یے آسمان ته اوخیڑولو او اوږد ژوند
یے ورکړے دے او د قیامت نه به مخکښ را کوزیږی لیکن
په صفت د نبوت سره به نه وی بلکه په صفت د امتی د
محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم سره به ژوند
تیروی او بیا به وفات کرے شی۔ او قرطبی و ثیلبی دی چہ صحیح
قول دا دے چہ الله تعالیٰ ده لره آسمان ته پورته اوخیڑولو
بغیر د مرگ او بغیر د خوب نه دا قول د حسن بصری او ابن
زید دے او د ابن عباس او د ضحاک دے او طبری هم غوره
کړیدے۔ په دے امت کښ د دے عقیدے مخالفت کوونکی
په سلفو او خلقو کښ موندی ته هیڅوک معلوم نه دی اگرچہ
اختلاف نقل دے صرف په معنی د متوفیک کښ۔ خو صرف
په دے نیز دے زمانه کښ قادیانان چہ د مرزا غلام احمد
امت دے او منکرین حدیث دی د ژوند د عیسیٰ علیہ
السلام او د رفع د هغه نه آسمان ته انکار کوی او په
مختلفو شبها تو سره گمراه کرے شوی دی روستو د هغه
شبها تو جوابونه ذکر کیدے شی۔
دویم بحث :- اثبات د عقیدے د حیات د عیسیٰ علیہ السلام

اور رفع او نزول کے ہر دے کے دے کے پیارے دیر دلیلوں نے دی
 اول دلیل دا لفظ دے چہ مگر اللہ، یعنی دوی مکروہ
 او کول کے ہر دے قتل کولو کے پیارے او اللہ تعالیٰ تدبیر او کسرو
 کے ہر دے کے کولو۔ نو کہ دوی ہر دے لہر وڑے وے نو بیا کے
 اللہ تعالیٰ کے تدبیر کے معنی شہ۔

دویم دلیل لفظ کے رافع الیٰ دے او بل رفعہ اللہ الیہ
 دے چہ مراد کے رفع نہ رفع حقیقی دے لکہ چہ مخکس ذکر
 شو او الیٰ او الیہ ہم یہ حقیقت باندے حمل دی او مراد
 تربتہ آسمان دے۔

دریم دلیل لفظ کے بل دے یہ بل رفعہ اللہ الیہ کس۔ وجہ
 کے استدلال دادہ چہ بل بوسو کے نفی نہ اثبات کے ضد کے
 متفی کوی یعنی دوی قتل نہ دے کرے او یہ پھانسی باندے
 کے نہ دے خیزو لے راو کے نفس مرگ خویہ یہود او
 نصاراؤ کس ہیٹوک قائل نیستہ) نو معنی کے بل دا دہ
 چہ بلکہ ٹوندے اللہ تعالیٰ خان تہ پور تہ خیزو لے دے۔
 خلورم دلیل آیت سورت نساء ۱۵ دے۔ ابن جریر او ابن
 کثیر یہ تفسیر کے دغہ آیت کس کے تابعینو دیر اقوال نقل کرے
 دی او وٹیلے کے دی چہ اولی قول یہ صحت سرہ دادے چہ
 باقی یہ پاتے تشی کے اہل کتابو نہ ہیٹوک یہ وخت کے نزول کے
 عیسیٰ علیہ السلام کس مگر یہ ہر دے باندے یہ ایمان راوری
 مخکس کے مرگ کے ہر دے او دلالت کوی یہ دے باندے احادیث
 متواترہ۔ او ابن کثیر حدیث کے بخاری کے کتاب الانبیاء ذکر کرے
 چہ را کوز بہ شی یہ تاسو کس ابن مریم رتر آخرہ پورے) او
 بیا ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ او وٹیل او لوی کہ تاسو عواہی
 دا آیت وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ (الایہ)
 او دا حدیث کے مسلم او امام احمد تہ سرہ کے دے آیت نہ
 نقل کرے۔

پنجم دلیل وَاِنَّهُ لَعَلَّمَ رِزْقًا يَكْفِيهِ هَؤُلَاءِ قَوْل

د مفسرینو چہ ضمیر د اِنَّہ راجع دے عیسیٰ علیہ السلام تہ
 ربیعنی نزول د هغه د آسمان تہ) چہ دا علامت د قیامت دے
 ابن کثیر د ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ او ابن عباس رضی اللہ عنہما،
 ابو العالیہ، ابو مالک، عکرمہ، حسن، قتادہ او ضحاک تہ نقل کرے
 دے چہ صحیح دادہ چہ ضمیر د اِنَّہ راجع دے (نزول) د
 عیسیٰ علیہ السلام تہ مخکس د قیامت تہ۔ او وٹیلی پے دی چہ
 دا قرآن تہ راجع کول دیرہ لرے خبرہ دہ۔ دارنگ ابن جریر
 د حسن او مجاہد، قتادہ، سدی، ضحاک، ابن زید او ابن
 عباس تہ یہ مختلف سند و نو سرہ دا قول نقل کرے دے۔
 شپیم دلیل یہ تفسیر د کھلا کتب تیر شوی دی صاحب اللباب
 ذکر کرے دی چہ حسین بن الفضل تہ اوٹیلے شوچہ ذکر
 د نزول د عیسیٰ علیہ السلام یہ قرآن کتب شتہ دے؟ نو
 هغه ورتہ د کھلا آیت اولوستلو او داسے ابن جریر د ابو زید
 یہ روایت سرہ یہ تفسیر د کھلا کتب ذکر کرے دی۔
 اووم دلیل احادیث د نزول د عیسیٰ علیہ السلام دی مخکس
 د قیامت تہ ابن کثیر د هغه د لسو تہ زیاتے طریقے (سند و تہ)
 ذکر کریدی او امام ترمذی و ٹیلی دی چہ یہ حدیث د نزول
 عیسیٰ علیہ السلام او قتل کول د دجال د عمران بن حصین،
 نافع بن عیینہ، ابو ہریرہ، حذیفہ بن اسید، ابو ہریرہ،
 کیسان، عثمان بن ابی العاص، جابر، ابو امامہ، ابن مسعود، ابن
 عمرو، سمرہ بن جندب، نواس بن سمان، عمرو بن
 عوف، حذیفہ بن الیمان رضی اللہ عنہم تہ نقل دے۔ ابن
 کثیر او ابن جریر او ابن عطیہ او ابو حیان وغیرہ وٹیلی دی
 چہ دا حدیث متواتر دے۔ او مونبر یہ کتاب توضیح الحجۃ کتب توثی احادیث ذکر کرے
 اتم دلیل آلوسی حدیث مرفوع ذکر کرے دے چہ ان عیسیٰ
 لم یمت و انتہ راجع الیکم قبل یوم القیامة، د دے یہ
 سند بات دے اللہ تعالیٰ عالم دے۔
 نہم دلیل اجماع د سلف او خلف دہ او د مفسرینو او

محدثینو دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام ژوندے دا اجماع ابن حجر پہ تلخیص الحییر او مفسر دجامع البیان او شوکانی پہ حجج الکرامہ ص ۲۲۲ کنیں ذکر کرے دہ - دا دلیلوتہ مجموعی طور سرہ او خصوصاً احادیث متواترہ پہ یارہ ذکر نزول عیسیٰ علیہ السلام کنیں دلالت کوی چہ دا مسئلہ قطعی دہ ہغہ اہل علمو غلطی کریدہ شوک چہ وائی چہ دا ظنی مسئلہ دہ -

دریم بحث پہ جواباتو دشبہاتو دمنکریتو دحیات دعیسیٰ علیہ السلام کنیں دے

اولہ شبہ - اِنِّیْ مُکَوِّفٌکَ ، توفی صرف مرگ تہ وٹیلے شی معلومہ شوہ چہ عیسیٰ علیہ السلام اللہ تعالیٰ مرکرے دے - جواب دے پہ دیرد وجوہو سرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ توفی پہ لغت کنیں پورہ اخستلو دخیزتہ وٹیلے شی او دا معنی حقیقی دہ او پہ معنی دمرگ باندے ئے پہ طور دہجاز سرہ اطلاق کیدیشی حکہ چہ روح واخستلے شی نوذبدن نہ ہول حواس ختم شی نوہغہ ہم داسے شولکہ چہ پورہ اخستلے شویوی لیکن شوپورے چہ حقیقت ممکن وی نو مجازتہ تلل ناجائز دی دایو مسلم او کامل قانون دے - تنبیہ :- مادہ دوفی پہ قرآن کریم کنیں شپہر شپیتہ کرتہ ذکر دہ پہ مختلفو وجوہو سرہ - پورہ ادا کول دذمہ داری ، پورہ ورکول دجزا ، پورہ حساب کول ، پورہ کول دعهد ، پورہ ادا کول دکیل او میزان او دندونو ، دچانہ ساہ اخستل (مرکول) ، خوب راوستل (لکہ سورہ انعام ص ۱۰۱ او سورہ زمر ص ۱۰۱) کنیں دی او پورہ قبض کول - ابن منظور وٹیلی دی چہ دتوفیت المال معنی داچہ ہول مال واخستلے شی - نو دلتہ آخری معنی مراد دہ اودے تہ قرطبی او ابن جریر او ابن کثیر او کبیر صحیح قول وٹیلے دے امام رازی وٹیلی دی چہ توفی جس دے دہغہ د

لانده ډير انواع دى بعضه د هغه نه په مرگ سره دى او بعضه په خيژولو سره دى آسمان ته دلته په قرينه د رافعك سره آخرى معنى مراد ده - خازن اورازى وئيله دى چه هر كله نصاراؤ وئيله دى چه د عيسى عليه السلام روح اوچت خيژولو شويده او تاسوت ئې په زمكه كښ پاته دے نوالله تعالى په په متوفيك سره په هغوى باندے رد او كړو چه روح او جسد ې دواړه پورته كړيدي -

محمد طاهر القفني ليكلي دي چه كله كله وفات په معنى د قبض سره دى بغير د مرگ نه او متوفيك معنى داده چه ستا وجود په زمكه كښ ختموؤ ر مجمع البحار ج ۵ ص ۹۹ -

دويمه وجه، دا جواب خازن او ابن كثير او ابن جرير وغيره د ربيع نه نقل كړيدي چه دلته د توفى نه مراد خوب دے په قرينه د سورة انعام منځ سره - دريمه وجه، توفى په معنى د مرگ سره دے ليكن دا خواصم فاعل دے او فراء او هياك وئيله دى چه په عبارت كښ تقديم او تاخير دے يعنى اوس تا پورته كوؤم او روستو د نزول نه به تا مر كوؤم - او تفسير كبير كښ وئيلي دي چه تقديم تاخير په قرآن كښ ډير واقع دے لكه *وَاسْجُدْ وَارْكَعْ مَعَ الرَّاكِعِينَ* كښ - ح ۱۰ ر ۱۰ وجه، توفى په معنى د مرگ ده ليكن درے ساعاتو يا اوؤ ساعاتو نه روستو الله تعالى بيا ورته حيات دنيويه وركړو او پورته ئې اوخيژوؤ لكه چه په مخكښ قول د وهب او د ابن اسحاق كښ تير شو - اگر چه دا روستنى وجوه ضعيف دي ليكن په ذكر كولو كښ فائده داده چه د توفى معنى كه په مرگ سره دچانه نقل ده نو هغوى د ژوند د عيسى عليه السلام نه انكار نه دے كړې اگر چه صحيح وجه په ديكښ مخكښ ده -

دويمه شبه :- امام بخارى د ابن عباس نه د متوفيك، معنى په ميتك (مركوؤم تالره) سره نقل كړيده د

دے جواب ہم پہ دیرو وجوہو سرہ دے۔ اولہ وجہ
 دادہ چہ داروایت امام بخاری بغیر کسدنہ ذکر کریں
 او حال دادے چہ پہ صحیح سند و نوسرہ یے نزول د
 دعیسی علیہ السلام ذکر کرے دے نو دا موقوف بے سندہ
 روایت ددغہ مرقوع متواتر احادیثو مقابلہ نشی کوئے۔
 دویمہ وجہ دادہ چہ ددے سند ابن جریر ذکر
 کریں او دہقے پہ سند کتب علی بن ابی طلحہ راوی
 دے اوہقہ ضعیف او منکر الحدیث دے او دابن
 عباس رضی اللہ عنہما نہ ارسال کرے دے پہ دہ بانڈ
 میزان الاعتدال ص ۲۲۷ ج ۲ او تقریب ص ۱۸۴ او تہذیب ص ۳۲
 ج ۷ کتب کلام پہ تفصیل سرہ ذکر دے۔ دریمہ وجہ
 دادہ چہ مخکن ذکر شوہ چہ تفسیر د متوفیک پہ میبتک
 سرہ منافی د ثبوت د حیات دہقہ سرہ نہ دے۔

دریمہ شبہ۔ ابن کثیر پہ تفسیر آل عمران آیت ۵۷ کتب
 حدیث ذکر کریں دے چہ لوکان موسیٰ و عیسیٰ حیین لما
 وسعہما الا اتباعی، جواب پہ دیرو وجوہو سرہ دے
 اولہ وجہ داچہ ددے حدیث سند نیشہ او بے سندہ
 حدیث قبول نہ وی او حال دادے چہ ابن کثیر پہ متواتر
 سند و نوسرہ نزول دعیسی علیہ السلام ذکر کرے دے۔
 دویمہ وجہ دادہ چہ اتباع د آخری نبی پہ ہقہ چا
 لازم دہ چہ پہ زمکہ کتب ثوتدے وی او عیسیٰ علیہ
 السلام خو پہ آسمان کتب ثوتدے دے او کلہ چہ زمکہ
 تہ را کوزشی نو ضرور یہ اتباع د محمد رسول اللہ
 صلی اللہ علیہ وسلم کوی۔

خلورمہ شبہ۔ جامع العتبیہ کتب قول د امام مالک ذکر
 دے چہ مات عیسیٰ و هو ابن ثلاث وثلثین سنہ۔
 جواب، دا کتاب د امام مالک نہ دے دا تصنیف دیوفقیہ
 اندلسی قرطبی دے او ددے قول ہیخ سند یے نہ دے

فَاَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَاَعْدَّ لَهُمْ

نو هغه کسان چه کفریئے کرے دے نو عذاب به ورکړم دوی لره

عَذَابًا شَدِيْدًا فِي الدُّنْيَا

عذاب سخت په دُنیا کښ

ذکر کرے -

پنځمه شبه :- نزول د عیسیٰ علیه السلام ته مراد پیدائش د هغه دے او مراد د دے ته مثل عیسیٰ دے یعنی د عیسیٰ علیه السلام مشابه شخص به پیدا شی (دا تاویل د مرزا غلام احمد قادیانی دے) او هغه وئیلی دی چه انزلنا علیکم لیبسا او انزلنا الحدید کښ انزال په معنی د پیدائش دے - (جواب) د عیسیٰ علیه السلام په باره کښ یَنزَلَ فیکم راغله دے او یَنزَلَ مجرد صیغه ده په معنی د پیدائش هیچرے ته ده راغله او کوم شواهد چه هغه پیش کرے دی نو هغه انزال فعل مزید ده هغه کله کله په معنی د هغه پیدائش راځی چه په تدبیرات سماویه سره وی دارنگ په هیڅ حدیث کښ مثل لفظ ته دے ذکر شوی نو دا خو صرف تحریف د حدیث دے -

شپږمه شبه :- د عیسیٰ علیه السلام په نازلیدلو سره قریب د قیامت کښ د عقیدې د ختم الثبوت سره تضاد پیدا کیږی ؟ جواب دا دے چه عیسیٰ علیه السلام چه روستو راگزشی نو د نبی په وصف سره به نه راځی بلکه د متبع (امتی) په حیثیت سره به راځی په دلیل د حدیث لوکان موسیٰ حیًا لما وسعه الا اتباعی ، او ختم الثبوت معنی داده چه زموږ د نبی صلی الله علیه وسلم ته روستو نو ښه نشی جوړیدلے نه تشریعی او نه غیر تشریعی -

وَالْآخِرَةُ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٥٦﴾

او پہ آخرت کنس او نیشته دوی لہہ ہیخوک مدد کوونکی ۔

وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

ادھر چہ ہغلہ کسان دی چہ ایمان یے رادے دے او عملونہ یے کپے دی

الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ط

نیک ربرابر د سنت سرہ نو پورہ بہ و د کوی اللہ تعالیٰ دوی تہ ثوابونہ د عملونہ د دوی

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾

او اللہ تعالیٰ مینہ تہ کوی د ظلم کوونکو سرہ ۔

۵۶۔۔ یہ دے آیت کنس تفصیل د فیصلے دے چہ یہ
ورخ د قیامت کنس یہ واقع گیری او یہ دے آیت
کنس تخویف دنیوی او اخروی دے کفر کوونکو تہ
عموماً او خصوصاً د عیسیٰ علیہ السلام تہ انکار
کوونکو تہ۔

شَرِئْنَا، یعنی کیفیت یے سخت دے یا مقدار یے
دیر دے او ہمیشہ دے۔

فِي الدُّنْيَا، قید کول او وژل او جزیہ لگول او نور د دنیا
عذابونہ مراد دی۔

وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ، د دوی شرکاء او دے او تابعداران
د دوی مدد نشی کولے۔

۵۷۔۔ یہ دیکن بشارت دے۔ فَيُوَفِّيهِمْ، توفیہ یہ معنی د
پورہ کولو د اجر دے چہ یہ ہفے کنس ہیخ نقصان تہ وی۔

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ، یہ دیکن دفع کول د یو وہم دی
ہذہ دا دے چہ اللہ تعالیٰ خو کا فرانو لہ یہ دنیا کنس دیر مالونہ
او عمرو تہ او مزے ورکوی آیا دا دلیل د محبت دے؟ نوجواب
او شوچہ دا د محبت د اللہ تعالیٰ د وجہ تہ تہ دے بلکہ
مہلت او استدراج دے۔

ذٰلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ

دا چہ ذکر شو بیانوؤ مونو دا یہ تاباندے د آیاتونہ

وَالَّذِي كُرِّ الْحَكِيمُ ۝۵۸

او د نصیحت حکمت والا نہ - یقیناً حال

عِيسَى عَنِ اللَّهِ كَمَثَلِ

د عیسیٰ علیہ السلام یہ نیز د اللہ تعالیٰ نشان د حال

اَدَمَ طَخْلَقَهُ مِنْ تَرَابٍ

د آدم علیہ السلام دے جوہ کپے د وہہ د خاود نہ

۵۸۔۔ یہ دیکھیں خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او جملہ معترضہ دہ دپارہ د اثبات د صدق د ہذہ۔

ذٰلِكَ، اشارہ دہ ماقبل واقعاتو د زکریا او مریم او عیسیٰ علیہم السلام تہ۔

کُتْلُوهُ، نسبت د تلاوت اللہ تعالیٰ تہ حقیقتاً دے او دلیل دے چہ دا الفاظ د قرآن کریم کلام د اللہ تعالیٰ دے۔

مِنَ الْآيَاتِ، من دپارہ د تبعیض دے حکہ آیاتونہ صرق دغہ نہ دی کوم چہ بیان شول بلکہ نورہم شتہ۔ او مراد د آیات نہ آیات قرآنیہ دی یا معجزات او امور خارقہ دی یہ قصہ د زکریا او مریم علیہما السلام کہیں چہ دا بیانتول زمونو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دپارہ معجزہ دہ

وَالَّذِي كُرِّ الْحَكِيمُ، د دینہ مراد ہم قرآن کریم دے حکہ چہ یہ دیکھیں تذکیر د عقیدے او د اعمالو دے۔ حکیم یہ

معنی د محکم یا د حکمتونو نہ دک کپے شوے دے د احکمتو دلالت کوی چہ د کتاب د حکیم ذات د طرف نہ نازل شوے دے یا مراد د ذکر حکیم تہ لوح محفوظ دے چہ

تول قرآن پہ ہفتے کہیں موجود دے۔

ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

بیائے اذیل ہفتہ تہ شاہ تہ رانسان پورہ نو ہفتہ دغسے شو ۔

۵۹۔۔ دا جواب دے شبہ دے نصارا دے ہغوی وئیل چہ عیسیٰ علیہ السلام بغیر دے تاریتہ تہ پیدا شویدے نو معلومہ شوہ چہ دے دے اللہ تعالیٰ ولد دے اورالہ دے اودا قول دے دوی لوئے ظلم دے اودے وچے تہ دے لایحب الظلمین سرہ پئے ریط دے حاصل دے جواب دادے چہ نیشتوالے دے پیلار کہ علت وی دے پیارہ دے ولدیت دے اللہ تعالیٰ اود الوہیت پہ عیسیٰ علیہ السلام کس نو لازم دے چہ آدم علیہ السلام دے لوئے الہ اود ولد دے اللہ تعالیٰ وی حکہ چہ دے ہفتہ پیلار اود مور دواہ نہ وڈ۔

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ، مَثَلٍ فِي مَعْنَى دے شان اود حال اوصفت دے۔ عِنْدَ اللَّهِ، یہ حکم اود تقدیر دے اللہ تعالیٰ کس۔ کَمَثَلِ آدَمَ، دا تشبیہ دے یونا آشنا دے دے پیل دیر نا آشنا سرہ حکہ تشبیہ پہ بعضے وجوہ کس ہم کافی وی اگرچہ پہ مینع دے مشبہ اومشبہ پہ کس دیر فرق وی نو دلہ ہم وجہ تشبیہ دادہ چہ دے آدم علیہ السلام پیلار نہ وڈ۔

خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ، دا تفسیر دے تشبیہ دے چہ پہ حرق دے کاف کس دے۔ خَلَقَ یہ معنی دے انشاء (جوہول) یا شکل جوہول ویا تقدیر کوہو دے۔

ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (سوال) دے تراب نہ پیدا کول دے آدم خود امر دے کن نہ روستو دے نو دلہ پئے ثُمَّ لفظ وے ذکر کرے دے ؟

جواب لے۔۔ دا ثم دے تعقیب ذکر دے پیارہ دے اودا پہ قرآن کریم کس دیر واقع دے لکہ یو دے ہفتہ نہ سورہ بلد سکا دے جواب لے۔۔ امام راغب وئیلی دی چہ معنی دادہ چہ اول لے دے ہفتہ شکل اود بدن دے خاور و تہ جوہول کوہو نو بیائے خہ مودہ روستو ورتہ اوئیل کس (شاہ تہ رانسان ناطق)

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ

دا بیان حق دے ستا د رب د طرف ته تو مه کبره ته

مِّنَ الْمُتَرِّينَ ④

د دے د شک کو ونگو ته -

نو د غصے شو - نو په دیکنن شم پخپله معنی سره دے .
سوال :- دلته فعل ماضی مناسب وه چه فکان پي وئیلے وے ؟
جواب :- بقای وئیلی دی چه دامضارع په معنی د فعل ماضی ده
لیکن فعل مضارع کنن حکایت د تیر شوی حالت وی - او پدیکنن
تنبیه ده چه د الله تعالی د امر دکن سره مراد ونه په راتلونکی
زمانه کنن هم پوره کیدوی ماضی پورے تخصیص نیشته -
مث :- دا خبر دے د مبتدا پي د پاره یعنی هذا الحق -
او اشاره ده تفصیل د حال د عیسی علیه السلام ته او په
دیکنن اشاره ده چه په یاره د عیسی علیه السلام کنن قول
د یهودیانو او نصاراؤ حق نه دے - یا هذا اشاره ده
تمثیل د عیسی علیه السلام ته د آدم علیه السلام سره -
فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُتَرِّينَ ، خطاب دے نی صلی الله علیه
وسلم ته او مراد تربیه امت دے یعنی د یهود او نصاری د
مختلف اقوالو په سبب سره تا سو د دے حق بیان په باره
کنن شک کنن مه پریوزی -

فائدة :- هر کله چه په یاره د قبله (کعبه) کنن اختلاف د
یهودیانو، نصاراؤ او مشرکانو په ضد او عناد باندے بنا دو
د دے وچه نه پي هلته په بقره ۸۴ کنن نهی په تاکید سره
ذکر کړیده یعنی فَلَا تَكُونُوا شَرِکَ او دلته خو مخالفت د نصاراؤ
صرف په جهل باندے پتا دے اگر چه مخالفت د یهودیانو
په ضد او په عناد باندے پتا وؤ خو دلته دیر تاکید ته
ضرورت نیشته د دے وچه نه فلا تکن پي اوئیلو -

فَمَنْ حَا جَاجَكَ فَبِئْسَ مَا بَعْدُ

نو خوک چہ تاسرہ جگرہ کوی یہ بارہ د عیسیٰ علیہ السلام کنیں دوستو د ہفتہ

مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ

چہ رانچ دے تاتہ علم رہ ذریعہ دقرآن سرہ نو ورتہ اوایہ

تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا

راشتی چہ دا اولو مونہ ٹھامن خیل

وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ

او ٹھامن ستاسو او زناتہ خیل او زناتہ ستاسو

وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ قَفْ ثَمَّ

او ملگری خیل او ملگری ستاسو بیایہ

نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ

عاجزی او کھد نوادیہ خواہد لعنت د اللہ تعالیٰ

عَلَى الْكَافِرِينَ ۝۴۱

پہ دروغ ویونکو باندے

۴۱: دوستو د بحث د مناظرے او د دفع کولو د شبہاتو د نصاراؤ نہ اوس دعوت دے مباہلے تہ د پیارہ د اظہار د حق چہ یہ مخکنس آیت کنیں یہ لفظ د الحق سرہ ذکر شو۔ فَمَنْ حَا جَاجَكَ فَبِئْسَ مَا بَعْدُ، مراد د حاجک نہ صرف جگرہ کول دی خاکہ چہ دوستو د ماقبل بیان نہ د نصاراؤ سرہ ہیخ صحیح حجت پاتے نہ شو۔ فَبِئْسَ مَا بَعْدُ ضمیر عیسیٰ علیہ السلام تہ راجع دے یعنی عبدیت او نبوت او رسالت د ہغہ۔

مَنْ بَعْدُ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ، علم قرآن دے او مراد دا دے چہ یہ قرآن سرہ ثابت شوہ چہ عیسیٰ علیہ السلام ابن اللہ او اللہ تہ دے بلکہ عبد او بشر اورسول دے۔

فَقُلْ تَعَالَوْا، دَا دَ عَلُو نه اخستلے شوے دے تو پہ اصل
کبن دعوت ورکول دی اوچت مکان ته بیا پہ کبن وسعت
اوکرے شو توهر اوچت حال ته دَ دعوت دَ پاره استعمالیبری
(البدن)۔

نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَابْنَاءَكُمْ، اولاد زره ته ڊیر نیز دے دی
په مینه او محبت کبن او انسان دَ تکلیف دَ خائے ته دَ اولاد
دَ بیج کولو کوشش کوی نو دَ هغوی حاضرول دا سے مقام
رَدَ مبا هله ته دلالت کوی په ڊیر یقین کولو دَ انسان پخپل
مقصد باندے۔ او په بعض روایتونو کبن دَ حاکم او ابو داؤد
طیالسی ته ثابت دی چه نبی صلی الله علیه وسلم دَ خان سرفاطمه رضی الله عنها
حسن او حسین رضی الله عنهما او علی رضی الله عنه حاضر
کرے و دَ نو دا دلیل دے چه دَ لو ترو په اولاد (نوسو)
او په خوم باندے هم دَ اولاد اطلاق کید لے شی۔
وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ، دا عام دے بیبیا نو او لو ترو ته۔
په خامتو پسے انسان دَ خپلو لو ترو او بنحو حفاظت هم
ڊیر ضروری گنری نو دَ هغوی حاضرول هم دلیل دے په
مضبوط یقین کولو په خپله مدعا باندے۔

وَأَنفُسَنَا وَأَنفُسَكُمْ، مراد دَ دینه نور ملگری او هم جنس
دی حکه چه النفس په معنی دَ هم جنس سره ڊیر مستعمل
دے په قرآن کریم کبن او پد یکبن علی رضی الله عنه داخل
دے یا مراد دَ دینه ذات دَ نبی صلی الله علیه وسلم دے۔
او په عرف کبن دا سے وئیلے کیدیشی چه خپل خان ته آواز
اوکره۔ او ابو حیان لیکلی دی چه نبی صلی الله علیه وسلم
خپل خواص (حسن، حسین، فاطمه او علی رضی الله عنهم
وغیره) راوستلے وو مخکبن دَ ارادے دَ نصاراؤ نه په
مبا هله باندے لکه چه په حدیث دَ مسلم کبن راغله دی
او که چرے نصاراؤ عزم دَ مبا هله کرے دے نو ټولو
مؤمنانو به خپل خاص او زنانه راغوختلے وے۔

ثُمَّ تَبْتَهِلُ، ابتهال کنس دوه اقوال دی اول داچه تضرع
 او اخلاص او کوشش کول په دعا کتب که د خیر وی او که د
 شروی - دویم دعا د لعنت او د هلاکت کول - او بهلت
 لعنت ته وئیلے شی حاصل داچه اکثر استعمال د ابتهال
 په دعا د شرکین دے او کله کله دعا د خیر کتب هم
 استعمالیری - او دلته باب اقتعال (ابتهال) په معنی د
 تفاعل سره دے -

فَنَجْعَلُ لَّعْنَتَكَ اللَّهُ عَلَى الْكَافِرِينَ، پنا په مشهوره معنی د
 ابتهال (دعاء د شر) دا تفسیر د ابتهال دے او پنا په عام
 معنی باندے دا تخصیص د دعاء د ابتهال دے په شریوړے
 فائده له :- مفسرینو د دے آیت په تفسیر کتب واقعہ د وقد د
 نجران ذکر کړے ده او د هغوی انکاری د مباہله نه ذکر کړے
 دے دغه وقد والا شپيته کسان وؤ خوارلس د دوی اشراق
 وؤ او عاقب او سید د دے ټولو مشران وؤ - او د دے سورت
 خه د پاسه اتیا آیا تونه د دوی په رد کتب نازل شوے وؤ - نو
 انکار د دوی د مباہله کولو نه ښکاره دلیل دے په اثبات د
 صدق د نبی صلی الله علیه وسلم باندے -

فائده له :- آ لوسی لیکلی دی چه مباہله اوس هم جائزده
 په دلیل د دے چه د ابن عباس رضی الله عنهما او د بیل
 شخص په مینع کتب خه جگړه پیدا شوه نو هغه مباہله
 ته دعوت ورکړ او دا ایت یی اولوجتو او لاسونه یی
 پورته کړل او حجر اسود ته یی مخ کړو او حاکم هم
 په مستدرک کتب داروایت راؤړیدے قاسمی هم په
 تفسیر کتب لیکلی دی چه دا آیت دلیل دے چه خوکی د
 یو امر شرعی نه انکار کوی نو د هغه سره مباہله کول
 جائز دی او بیا یی ذکر کړے دی چه د مباہله جواز د یاره
 شرطونه دادی چه یو اهمه شرعی مسئله وی چه په هغه
 کتب عناد واقع شی نو په هغه کتب مباہله کید یشی او د

هغه شروط اوليه دادی چه اول حجت قائم کړی په
 خصم (مقابل) باندې بیا د هغه د شبهاتو جوابونه
 او کړنې شي او بیا ورته نصیحت او کریشی او چه بیا هم
 انکار کوی نو دعوت د مبا هله به ورکیدن شي - څه وایم
 چه د دے سورت تیر شوے مضمون چه د عیسیٰ علیه
 السلام په باره کس دے په رد د نصاراؤ کس په هغه
 کس د لیلونه وؤ او جوابونه د شبهاتو وؤ او نصیحتونه
 او جبروته او تخویفات وؤ نو د هغه نه روستو ټی حرق د
 قاء د دے آیت په اول کس راؤړو نو دا دلالت کوی یدغه
 شرطونو باندې - او ابن قیم الجوزیه رحمه الله متکړینو
 د صفاتو د الله تعالی ته چه هغوی د صفاتو د الله تعالی تاویلونه
 کوی (جهیمه وغیره) د مبا هله دعوت ورکړے وؤ په مینځ د
 حجر اسود او مقام ابراهیم کس او هغوی اجابت نه دے
 کړے - دایې د قصیده تونیږه په اول کس ذکر کړیدی او
 مبا هله ته ابن عباس رضی الله عنهما او امام اوزاعی په
 فرعی مسائلو کس هم دعوت ورکړے دے (زه وایم)
 چه دا په هغه فرعیاتو کس وو چه په صحیح حدیث سره
 ثابت وی او خصم د حسد او عناد د وجه د هغه نه مطلقاً
 انکار کوی -

فائده ټه :- شیعه گانو په دے آیت سره استدلال کړے
 دے په فضیلت د علی رضی الله عنه په ټولو انبیاء وؤ
 باندې او برابروالې د آخری نبی سره دوی وایي چه
 د انفسنا نه خودات د نبی تشی مراد کیدلے ځکه چه
 خپل ذات ته دعوت تشی ورکیدلے نو مراد د دے نه
 علی دے په سبب د حدیث د مسلم نو علی رضی الله
 عنه ته نفس د نبی او ټولے شو او نبی صلی الله علیه
 وسلم خو په ټولو انبیاء وؤ باندې افضل دے نو
 معلومه شوه چه علی رضی الله عنه په ټولو انبیاء وؤ

إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ

یقیناً دا خواجوا بیان حق دے

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ

او نیستہ میتو کہ حق دار دیندائی سیوا د الله تعالیٰ تہ او یقیناً الله تعالیٰ

لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۶۲

خواجوا زور آور حکمتوں والا دے ۔

اوصحابہ کرامو بات دے افضل دے دے تفصیلی جواب امام رازی او آلوسی پہ خیل خیل تفاسیر و کتب لیکلے دے حاصل یے دا دے چہ د نفس نہ مراد ذات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے او دعوت خو د خیل نفس ہم کیدیشی عرب وائی د غوث نفسی الی گدا، او کہ مراد د دینہ ذات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نشی نو مراد تریتہ بتول صحابہ دی رچہ د نفس اطلاق پہ ہم جش یا ندے کیدیشی نو تخصیص د علی خو د دے نہ ثابت تہ دے او کہ او ٹیلی شی چہ پہ حدیث د مسلم سرہ ثابت دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم علی حاضر کرے وڈ نو جواب دا دے چہ ہونے یے د ابتاعنا پہ مصداق کتب حاضر کرے وڈ حکم چہ حوم ہم پشان د خوئی گنرے شی او نبی صلی اللہ علیہ وسلم بذات خود ہم حاضر وڈ۔

۶۳ :- دا تاکید د ماقبل بیان دے سرہ د تقریر د نتیجہ نہ پہ ماقبل یاندے ۔ ہذا اشارہ دہ تفصیل د حالاً تو د عیسیٰ علیہ السلام تہ ۔

الْقَصَصُ ، دا مصدر دے پہ اصل کتب روانیدال دی پہ نقش قدم یاندے لکہ پہ سورہ کہف ۶۴ کتب دی ۔ او پہ عرف کتب پرلہ پسے واقعات پہ ترتیب سرہ ذکر کو لو تہ وٹیلے شی ۔

فَاِنْ شَاَءُوا فَاِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ

نو کہ چرے دوی مخ ادر خولو نو یقیناً اللہ تعالیٰ عالم دے

بِالْمُفْسِدِينَ ﴿۹۳﴾

پہ فساد کوڈنکی باندے .

الْحَقُّ، دارد دے پہ بیان نو دے یهود و انصاراؤ باندے
پہ بارہ دے عیسیٰ علیہ السلام کنس چہ هغه دروغ او
یا طل دی -

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ، هر کله چہ پہ تیر شوی بیان باندے رد
وڈر پہ ولدیت او الوهیت دے عیسیٰ علیہ السلام باندے (خصوصاً
نو اوس عطف کوی پہ هغه باندے پہ طریقہ دے عموم او استغراق
سرہ - مِنْ دے بارہ دے استغراق دے نو پہ دیکش رد دے پہ
هر هغه چا باندے چہ شرک کوی پہ صفات و الوهیت کنس
دے اللہ تعالیٰ سرہ -

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ، دا عطف دے دلیل دے پہ
مدعی باندے او عزیز او حکیم خلاصہ دے صفات و الوهیت
۹۳ - دا تخویف دے - شَاَءُوا، تولى دے القصص، الْحَقُّ
او روستو دواہ جملو نہ مراد دے یا تولى کول یعنی مخ
گر خول دے مباحلے نہ - تولى فعل ماضی غائب دے یا فعل
مضارع مخاطب دے پہ حذف دے سرہ -

فَاِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ، پہ دیکش ذکر دے سبب دے
عذاب دے چہ افساد دے او علم دے اللہ تعالیٰ پہ افساد دے
دوی باندے کنایہ دے عذاب و رکولو نہ - او المفسدین
کنس اشارہ دے چہ دے محاجے او مباحلے نہ اعراض کوی او
دے حق سرہ ضد او عناد کوی نور خلق گمراہ کوی نو دا
فساد دے - او صاحب اللباب و ثیلی دی چہ مفسدین هغه
خوک دی چہ بتدگی دے غیر اللہ کوی دے دے وچے نہ ور پسے
رد دے شرک فی العبادت کوی -

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعٰلَوْا

ادابہ اے کتاب والو راشی

اِلٰی کَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَيْنِنَا وَبَيْنَكُمْ

دائے کلمے تہ چہ برابر دہ زمونہ او ستاسو پہ مینخ کنس

اَلَا نَعْبُدُ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكُ بِهِ شَيْعًا

(ہغہ دادہ) چہ بندگی بہ نہ کوڈ منکر دیو اللہ او شریک بہ نہ جوہ وڈ دھغہ سرہ ہیخ خیز

وَلَا يَتَّخِذُ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا

او تہ بہ نیسی بعض زمونہ بعضوہ خدایان (اختیار منڈ شرعے جوہ دلو)

مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا

سوا د اللہ تعالیٰ نہ نوکہ چرے دوی الخ وار وڈ

فَقُولُوا الشَّهَدُ وَاِيَّاكَ مُسْلِمُوْنَ ﴿۶۳﴾

نو تاسو او ایی چہ گواہ شی چہ یقینا مونہ خو مسلمانان یو۔

۶۳۔ دے آیت نہ ترسنا پورے دسورت دویمہ حصہ دہ او مقصد یکیں اثبات د صدق د رسول صلی اللہ علیہ وسلم دے پہ ذکر د خوارس خباثاتو د منکرینو د آخری رسول سرہ د جوابونو د اعتراضونو د دوی نہ۔ او ذکر د دعوت دے اہل کتابو (یہود او نصاری) تہ۔ پہ دے حصہ کنس د دوی خوارس خباثات ذکر کوی چہ پہ ہنے کنس د خوارو شبہاتو جوابو تہ ہم پہ ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸ کنس ذکر دی۔ پہ دے آیت کنس د دوی دعوت دے توحید تہ او اشارہ دہ چہ پہ دوی کنس درے انواع د شرک موجود دی شرک فی العبادت، عقیدہ د حلول او شرک فی الیوبیت پہ معنی د اطاعت او تشریع باندے او دالوئے خباثات دی۔

ربط دے آیت دے مخکس سرہ دا دے چہ ماقبل کنس
رد اوکرے شو دے دوی پہ شبہاتو باندے سرہ دا عراض
کولو دے دوی دے میاھلے تہ تو اس ذکر کوی دعوت دے
دوی توحید خالص تہ۔

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ، دا خطاب دے نصاراؤ تہ حکہ چہ
تیر شوے کلام ہم دے دوی سرہ خطاب وڈ۔ او ابن کنیر
وٹیلی دی چہ دا عام دے ہولو اہل کتابو تہ چہ یہود او
نصاری دی او حقہ شوک چہ دے دوی پشان وی (صابٹین او
دے امت والا)۔

اِلٰی کَلِمَۃٍ، مراد دے دینہ مفیدہ جملہ دے مفرد تہ دے لکھ چہ
نحو یا تو وٹیلی دی او تفسیر دے دے روستو جملہ دے۔

سَوَآءٍ، دا یہ معنی دے مُسْتَوِیَّۃٍ او عَدَال دے۔ او ابن عطیہ
وٹیلی دی چہ مراد دے دینہ مشہورہ معنی دے یعنی موت
او تاسو کشران او مشران ہول پد یکس برابر شریک
یو۔ یا دا چہ ستاسو پہ دین او کتاب کنس شتہ دے او زمونو
پہ دین کنس ہم شتہ دے۔ قاسمی وٹیلی دی اعتدال
دے دے کلمے دا دے چہ نہ یکس تعطیل شتہ او تہ شرک۔
او دے کتابونو الہیو او رسولونو یکس اختلاف نیشہ دے۔

اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ، دارد دے شرک فی العبادت دے حکہ چہ
نصاری دے عیسیٰ او مریم علیہما السلام عبادت کوی۔

وَلَا شُرَکَآءَ لَہٗ شَیْئًا، دارد دے شرک دے مطلقاً او رد دے
پہ عقیدہ دے حلول باندے ہم۔ شَیْئًا، مفعول مطلق دے

یعنی شَیْئًا مِّنْ اِلٰہٍ شُرَکَآءِ (ہیخ قسم شرک) یا مفعول پہ دے
یعنی ہیخ خیز دے خیزونو تہ۔ ابن کنیر وٹیلی دی تہ دش او

نہ صلیب او نہ صنم او نہ طاغوت او نہ اور او نہ بل خیز۔
حکہ چہ لفظ دے شَیْئًا عام دے او نکرہ دے پہ سیاق دے نفی کنس

ذکر دے تو پہ دیر عموم باندے دلالت کوی۔
سوال:- اولہ جملہ چہ اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ دے رد دے پہ

شرک باندے نو دویہ جملہ پے دَخہ فائدے دے پارہ
ذکر کپیدہ ؟

جواب لے :۔ اول رد و صرف پہ شرک فی العبادت باندے او
پہ دویہ جملہ کنیں پہ تو لو اقسامو دے شرک یا لنگ رد دے۔
جواب لے :۔ نصاراؤ و ٹیل چہ مونہ دے عیسیٰ علیہ السلام عبادت
دے دے وجہ نہ کوڑ چہ اللہ تعالیٰ دے دے پہ بدن کنیں حلول
کپے دے نو داخو عین عبادت دے اللہ تعالیٰ دے نو پدے
جملے سرہ جواب او شو چہ دا عقیدہ خو مستلزم دے شرک
لہ چہ عیسیٰ علیہ السلام پے دے اللہ تعالیٰ سرہ شریک
او گر خوڑ۔

وَلَا يَتَّخِذْ بَعْضُنَا بَعْضًا اَرْبَابًا مِّنْ دُونِ اللّٰهِ، دارد دے
پہ دریم قسم شرک باندے چہ شرک فی الاطاعت والتشريع
والحكم ورتہ وٹیلے شی او داسے پہ تفسیر دے سودہ توبہ لے
کنیں ہم شتہ او پہ دے سورت نہ کنیں ہم دی۔ دلستہ
مراد دے ربوبیت نہ اختیار او تصرف دے احکامو جوہر لو
دے او پہ معصیت کنیں اطاعت کول دی لکہ چہ مفسرینو
دے ابن جریج نہ نقل کپیدی او معصیت بے دلیلہ خبرے
تہ وٹیلے شی لکہ چہ پہ حدیث دے عدای بن حاتم رضی اللہ
عنه کنیں وارد دی ہغہ او ٹیل چہ یا رسول اللہ مونہ خو
دے احبارو او رہبانو عبادت نہ کوڑ نو ہغہ ورتہ او فرما ٹیل
آیا داسے تہ دے چہ ہغوی تاسو لہہ خیزو تہ حلالو
او حرامو او تاسو رے دلیلہ) یہ ہغے باندے عمل کوئی
(حدیث تر آخرہ پورے) (ترمذی)۔ قرطبی او طبری
وٹیلے دی معنی دے دے دادہ چہ دوی گر خولے دی
ہغوی لہہ پہ منزلہ دے رب دے دوی یہ قبلو دے تحریم
دے ہغوی کنیں دے ہغہ خیز چہ اللہ تعالیٰ نہ دی حرام کپی
او نہ دی حلال کپی۔ او دوی یہ دے دے وجہ نہ ہغوی
تہ سجدے ہم کولے۔ او قرطبی لیکلی دی چہ دا

يَا هَلْ الْكِتَابَ لِمَ تَحْجُونَ

اے کتاب والو دے جگہ کوئی تاسو

فِي اِبْرَاهِيمَ وَمَا اُنْزِلَتْ

یہ بارہ ذابراہیم علیہ السلام کیں او تہ دے نازل کرے شوے

التَّوْرَةِ وَالْانْجِيلِ اِلَّا مِنْ

تورات اد انجیل مکر دوستو

بَعْدِهِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝۶۵

د ہغہ نہ آیا نوتاسو خہ عقل نہ لرئ -

دلالت کوی چہ ہغہ استحسان چہ دلیل شرعی سرہ ثابت نہ وی نویا طل دے او کیا ہراسی و نیلی دی چہ یہ دیکیں رد دے یہ ہغہ چا باندے چہ قول دے یو امام یہ تحلیل او تحریم کیں قبلوی بغیر دے نیکارہ کولو دے دلیل شرعی تہ رچہ ہغہ تہ تقلید و نیلی شے) او قرطبی یہ دیکیں تقدیرات دے ابوحنیفہ رحمہ اللہ ذکر کوی دی چہ ہغہ بغیر دے دلیل شرعی نہ جور کرے دی (اکثر دغہ تقدیرات لکے عشر فی عشر وغیرہ مقلدینو دے امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ جور کرے دی او بیا امام ابوحنیفہ تہ دے ہغہ نسبت کوی) او دارد دے یہ روافضو باندے یہ دے مسئلہ کیں چہ ہغوی تقلید دے امام واجب کنری -

فَاِنْ كَوْنُوا اَشْهَادًا بَايَا مُسْلِمُونَ ، یعنی کہ چرے دوی مخ او گر حوی دے موافقت کولو تہ یہ عقیدہ دے توحید کیں نو تاسو انصاف او کروی چہ زمونہ دے پیارہ شہادت او کروی یہ اسلام باندے او تاسو کافر یی نو یہ دیکیں تعریض دے یہ کفر او شرک دے ہغوی باندے یہ وخت دے مخ گر حولو کیں - اولفظ مسلمون دلالت کوی

هَآكَتُمْ هَآءِ حَآجَّتُمْ فِيمَا

خبردار تاسو اے دغہ کسانو جگرہ کوئی تاسو یہ ہغہ خبرہ کتب

لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّوْنَ

چہ تاسو را یہ ہغہ باند علم شتہ دے نو دے جگرہ کوئی تاسو

چہ دا دعوت د اسلام دعوت دے او ہغہ دین د ہتولو
انبیاء علیہم السلام دے دے وچہ تہ یہ حدیث
د مسلم کتب را غلے دی چہ تی صلی اللہ علیہ وسلم
ہر قل بادشاہ تہ خط لیکلے وڈ نو یہ ہغہ کتب پے لیکلے
وڈ رانی اڈ عؤک پید غایہ اسلام، او دا آیت پے ورتہ
لیکلے وڈ لیکن ہغہ دنیا غورہ کرہ یہ آخرت باندے۔
۴۵۔ یہ دیکتب د دوی دویم خیانت ذکر کوی چہ ہغہ
نسبت د یہود واد د نصارا دے د ابراہیم علیہ السلام
یہودیت او نصرانیت تہ - او دارنگ دوی تہ دعوت
ور کول دپارہ د منع کید لو د دے دعوت تہ یہ دروغ
سرہ - او حاصل د رد دادے چہ تورات او انجیل چہ د
ابراہیم علیہ السلام تہ دیر روستو نازل شویدی یہ ہغہ
کتب ذکر د یہودیت او نصرانیت نیستہ بلکہ ذکر د اسلام
دے نو ہغہ یہودیت او نصرانیت چہ تاسو د تورات او
انجیل د نزول تہ روستو ایجا د کپے دے د ہغہ
نسبت کول خوا ابراہیم علیہ السلام تہ خالص دروغ
دی - لَمْ تُحَآجُّوْنَ فِیْ اِبْرَہِیْمَ، یہ لَمْ کتب
استفہام انکاری دے او محاجہ تہ مراد جگرہ کول
دی بغیر د دلیل تہ۔

وَمَا أَتَزَكَّى السُّورَةُ وَالْاِنْجِيلُ اِلَّا مِنْ بَعْدِهِ، دا
جملہ حال دے د ماقبل تہ او مؤرخینو لیکلے دی چہ
یہ مینح د ابراہیم علیہ السلام او موسیٰ علیہ السلام
او عیسیٰ علیہ السلام کتب دتوہ زرہ کالہ یا یوزر شیر سوہ

فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ط

په هغه خبرو کښ چا نېشته تاسو لره په هغه باندې هېڅ علم

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ۙ

او الله تعالى علم لري (د هرڅيز) او تاسو علم نه لرئ (په هرڅيز)

دېرش کاله فرق وؤ -

اَفَلَا تَعْقِلُونَ ، يعنى دا کلام د عقل نه خلاق دے
چا د مخکښ شخص نسبت روستو جوړ کړے شوے
دين ته کوئ -

۶۶ :- دا هم رد دے د هغوی په دعوی باندے . هَا اَنْتُمْ
مبتدا ده او حَاجَجْتُمْ ئے خبر دے او په مینځ کښ هُو لَاء
په تقدیر دیا سره د پاره د توهین د دوی دے یا
هَو لَاء خبر دے د هَا اَنْتُمْ د پاره .

فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ، مراد د دینه دین د دوی دے چا
د دوی په کتابونو کښ ذکر دے او دوی په هغه باندے
علم لري چا په هغه کښ حال د عیسی علیه السلام هم
داخل دے او دوی د هغه نه انکار کوي او په هغه کښ
جدال کوي یا مراد د دینه حال او صفات د محمد صلی
الله علیه وسلم دی چا د دوی په کتابونو کښ ذکر
دی او دوی د هغه نه انکار کوي -

فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ، مراد د دینه حال د ابراهیم
علیه السلام دے چا د دوی دعوی کوله چا هغه یهودی
یا نصرانی وؤ دا خو بالکل بے علمه او بے دلیل
جگړه ده - او په دیکښ ترقی ده د دوی په قباحاتو
کښ یعنې په معلومه خبره کښ جگړه کول قبیح کار
دے لیکن په غیر معلومه خبره کښ جگړه کول خو
دیر اقبیح دی - قرطبی وئيلي دی چا په دیکښ
دلیل دے په منع د جدال کولو په هغه خبره کښ

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا

تہ وہ ابراہیم علیہ السلام یہودی

وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ

او تہ نصرانی او لیکن وہ ہغہ

حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ

پوخ مؤحد پورہ تابعدار او تہ وہ ہغہ

مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۚ إِنَّ أَوْلَىٰ

د مشرکانو د دے تہ - یقیناً حقدار

الْبَنَاءِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ

د خلقو تہ یہ نسبت کو ابراہیم علیہ السلام تہ ضرور ہغہ کسان دی

اتَّبَعُوهُ وَهَذَا الذِّي وَالَّذِينَ

چہ تابعداری ہے د ہغہ کرے دہ او دا نبی دے او ہغہ کسان

چہ علم د ہغہ نہ لری او تحقیق ہے د ہغہ نہ وی کرے۔
وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ، دا تاکید دے د عدم
علم د دوی پہ بارہ د ابراہیم علیہ السلام کتب او توجہ
ورکول دی بیان د حق تہ چہ بنا دے پہ علم د اللہ تعالیٰ
باندے۔

۶۷:- دا تفسیر د واللہ یعلم دے پہ بارہ د ابراہیم علیہ
السلام کتب او صریح رد دے پہ دعویٰ د یہود او نصاریٰ
باندے پہ بارہ د ابراہیم علیہ السلام کتب - او صاحب
الباب او ابن عطیہ او ابوحیان و ثیلی دی چہ ما کان
مِنَ الْمُشْرِكِينَ تعریض دے چہ یہود او نصاریٰ
مشرکان دی - نور تفسیر د دے پہ سورہ بقرہ ۱۳۵ کتب
تیر شویدے۔

۴۸ ﴿۴۸﴾ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَبِّ الْمَوْمِنِيْنَ

چہ ایمان لے راہے دے او اللہ تعالیٰ خاص دوست دے مؤمنانہ دے۔

وَدَلَّتْ ظُلُمَاتُهَا مِنْ اَهْلِ

غواہی یو دلہ د کتاب

الْكِتٰبِ لَوْ يُضِلُّوْنَكُمْ وَمَا يُضِلُّوْنَ

والو نہ چہ گمراہ کری تا سولہ او نہ گمراہ کوی دوی

۴۹ ﴿۴۹﴾ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ

مگر محانونہ خیل او دوی نہ پوہیدی۔

۴۸۔۔ دا ہم رد دے یہ یہود اونصاری بات دے یہ طریقہ
دے نتیجے سرہ چہ دے مخکس درے آیا تو تو نہ معلومہ شوہ
یعنی ہر کلا چہ دین دے ابراہیم علیہ السلام یہودیت او
نصرانیت نہ وؤ تو یہود اونصاراؤ لہ حق نیشته چہ
ابراہیم علیہ السلام تہ خیل نسبت کوی۔
اؤلی یہ معنی دے حقدار دے یہ نسبت کولو کس ہخہ تہ یا
یہ معنی دے اقرب دے یعنی دیر تیز دے ابراہیم
علیہ السلام تہ۔

لَٰكِنَّا الَّذِيْنَ اَتَّبَعُوْهُ، عام دے زمانے دے ابراہیم علیہ
السلام او زمانے دے موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام او
زمانے دے فترت تہ۔

وَهٰذَا النَّبِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا، دا تخصیص بعد التعمیم کے
دیارہ دے اظہار دے شرافت دے آخری نبی او دامت دے ہخہ۔
وَاللّٰهُ وَرَبِّ الْمَوْمِنِيْنَ، اؤلی یہ معنی دے مددگار او دے
دوست دے ایمان والو دے یہ نصرت او توفیق او اکرام
سرہ او المؤمنین کس نبی صلی اللہ علیہ وسلم اول
داخل دے۔
۴۹۔۔ یہ دے آیت کس دے دوی دریم خیانت ذکر کوی

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ

اے کتاب والو! کفر کوئی تاسو

بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَنْتَهُدُونَ ۝

یہ آیاتو نہ کہ اللہ تعالیٰ او حال داچہ تاسو علم لری -

یعنی یہ مخکس دعویٰ رچہ ابراہیم علیہ السلام یهودی یا نصرانی وڈ (کس خلق گمراہ کوی داسے یہ سورہ بقرہ ۱۰۹ کس دی ہلتہ مطلب دا وڈچہ یہ اعتراضو نو او سوالو تو کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ دوی خلق مرتد کول غواہی -

مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، مِنْ دَیَّارِہ دَ تَبْعِیض دے یہ قرینہ دَ طائفہ سرہ ناکارہ کتابیان مراد دی -
وَدَّ، وڈ یہ معنی دَ تمنّا سرہ دے او دے سرہ لفظ لَوْ مصدریہ استعمالیہ دی او آخِب سرہ لَوْنہ استعمالیہ دی -
لَوْ يُضِلُّوكُمْ، اضلال دلتہ گمراہ کول او مرتد کول دواہو تہ شامل دے -

وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ، یعنی دوی پہ اضلال دَ نورو خلقو سرہ رکہ ہغوی دَ دوی خیرے متی او کہ تہ متی) پخیلہ گمراہ شول خکہ خوک چہ چاتہ کلمہ دَ کفر وائی یا عمل دَ کفر تہ ترغیب ورکوی نو داشخص پہ دے سرہ کافرشی - یا مراد دَ اضلال تہ حُثان دَ عذاب مستحق گر خول دی - یا مراد دَ اضلال نہ تا امید کیدل او تا وائی کیدل دی خکہ چہ دوی کوشش کوی دَ اضلال دَ مؤمنانو او ہغوی یے او تہ متی نو دوی تا امیدہ او تا وائی شول -

نہ: پدیکس خلورم خیانت دَ دوی ذکرکوی او دعوت دے یہ طریقہ دَ زجر ورکولو سرہ -

بِآيَاتِ اللَّهِ، مراد دَ دینہ تورات او انجیل دے او دَ کفر

يَا هَلْ الْكِتَابِ لِمَ تَلِيْسُونَ

اے کتاب والو دے کتاب کوئی تاسو

الْحَقُّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ

حق لڑیہ خلقو باندے یہ باطل (شبهات) سرے او پتوئی تاسو

الْحَقُّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

حق لڑے او تاسو علم لڑی۔

تہ مراد دادے چہ یہ ہفتے کتب ذکر و چہ ابراہیم علیہ السلام خلیف مسلم وڈ او دین حق خود دین اسلام دے او د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم یہ بارہ کتب بشارت او د ہفتہ صفات وڈ او دوی د دے بتولو خبرو نہ انکار کوی نو دا کفر دے یہ تورات او انجیل باندے اگر چہ وائی چہ مونہ دا کتابو نہ منو۔

وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ، مراد د شہادت تہ علم دے یہ تورات او انجیل باندے چہ دا حق دی۔

ملک :- یہ دیکھن پنجم خباثت د دوی ذکر کوی او دعوت یہ طریقہ د زجر سرے ذکر کوی او تفسیر د تلبیس او کتمان یہ سورہ بقرہ ۲۱ کتب تیر شوئے دے۔

فائدہ :- یہ سورہ بقرہ ۲۱، ۲۲ کتب نہی د کفر کولو او د تلبیس او کتمان نہ ذکر کرے وہ لیکن ہر کلمہ چہ دوی یہ ہفتہ نہی باندے عمل او نکرو نو یہ دے سورت کتب ئے ورتہ زجر ذکر کرو۔

وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ، یعنی تاسو پوہیڑی یہ حق او باطل باندے یہ سبب د شہادت د تورات او انجیل سرے نو شہادت سبب دے د پیارہ د علم نو د دے وجہ نہ اول آیت کتب ئے تشهدون او یہ دیکھن تعلمون ذکر کرے دے۔

وَقَالَتْ طَآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكَثِيبِ

او اوایل یو دے د کتاب والو ته دخیلو کشرانو ته

اٰمِنُوْا بِالَّذِيْٓ اُنْزِلَ عَلٰی الَّذِيْنَ

ایمان ښکاره کړی په هغه څیز چه نازل کړی شوی دے په هغه کسانو باندے

اٰمِنُوْا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوْا

چه ایمان یی رادپے دے په اول د ورځ کښ او کفر اوکړی

اٰخِرَةً لَّعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٤٢﴾

په آخر د ورځ کښ د پیاړ چه دوی (مؤمنان) واپس شی (کفر ته) -

۴۲ :- په دے آیت کښ د دوی شپږم څښانت ذکر کوی چه هغه د خپلو ملگرو (چه اسلام یی قبول کړی وؤ) د مرتد کولو د پاره حیلہ د منافقت جوړولو ده -

طَآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكَثِيبِ، طائفة جماعت ته وئیلے شی او په یو شخص باندے هم اطلاق کیدیشی او مراد د دینه غټ علماء دی - او مَا مَوْرَلَهُمْ پټ دے یعنی غټو علماؤ د دوی بعضی کشرانو علماؤ ته اوئیل -

اٰمِنُوْا، مراد د دینه ایمان په ژبه سره ښکاره کول دی -

بِالَّذِيْٓ اُنْزِلَ عَلٰی الَّذِيْنَ، مراد د دینه قرآن دے ټول یا بعضی احکام د هغه لکه کعبه ته مخ کول په موندځ کښ -

وَجْهَ النَّهَارِ، دا طرف دے د پاره د اٰمِنُوْا، وَجْه په لغت کښ مخ د هر څیز ته وئیلے شی دلته مراد اول د ورځ دے یعنی د زوال نه مخکښ وخت -

وَاكْفُرُوْا اٰخِرَةً، ه ضمیر ورځ ته راجع دے او آخر د هغه مازیکړی دے -

لَّعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ، ضمیر راجع دے ټولو مؤمنانو ته یا هغه مؤمنانو کتابیانو ته چه ایمان یی رادپے وؤ - او دا حیلہ

وَلَا تَوَعَّدُوهُ إِلَّا لِسَنِّ شَيْعٍ

او خبره مه مني رد هيجا مگر د هغه چاچه تابعداری کوی

دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ اللَّهَ

د دين ستاسو ته اوايه يقيناً (صحيح) هدايت

هُدَى إِلَهُ لَا أَنْ يُوَفِّي أَحَدٌ

خو هدايت (دين) د الله تعالى دے آيا وړکيد يشی بل چاته

مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ

پشان د هغه چا ته ستاسو ته وړکړې شوې دے يا کړي چکړه او کړي ستاسو سره

عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ

په نيز د رب ستاسو ته اوايه يقيناً فضل

بَيْنَ اللَّهِ يُوَفِّيهِ مَنْ يَشَاءُ

په لاس د الله تعالى کس د وړکوي دغه فضل هغه چاته چا او غواړي

وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

او الله تعالى فراخ فضل والا دے عالم دے په هرڅيز -

د دوی پناوه د دوی په غلط گمان باندې يعنې دوی گمان کوؤ
چا ايمان د دے صحابو په تقليد باندې بنا دے او تقليد
خو په شک غورځولو سره باطل پري ليکن ايمان د هغوی په
علم او يقين سره وؤ د هغه ابطال په تشکيک سره نشي
کيد لے -

په دے آيت کس د دوی اووم خبرات ذکر کوي - چا
هغه وصيت کول دي په دين باطل سره سره ضد او حسد
نه - او دا ايت تتمه د مخکين آيت ده او عطف دے په مخکين
آيت باندې د قالت د لاندې داخل دے يعنې و ئيلے دي
مشرانو د دوی خپلو کشرانو ته عموماً يا هغه کسانو ته چا

رالیر لے ئوؤ د اظہار د ایمان د پارہ پہ اول د ورخ کیں۔
 قرطبی او صاحب الباب و ثیلے دی چہ دا آیت پہ دے سورت کیں
 ہیر مشکل دے وجہ د اشکال ئے دادہ چہ پہ دیکیں احتمالاً
 او توجیہات مختلف دی اول دا چہ وَلَا تُؤْمِنُوا، ابن عطیہ
 و ثیلے دی چہ اجماع دہ د مفسرینو چہ دا قول د یهودیانو
 دے خیلو کشرانو تہ او قرطبی یوا احتمال ذکر کرے دے چہ دا
 قول د اللہ تعالیٰ دے مؤمنانو تہ د پارہ د کلکولو د نہونو
 د ہغوی۔ لیکن پہ دیکیں اول قول غورہ دے۔ دویم دا
 چہ ایمان پہ لفظ وَلَا تُؤْمِنُوا کیں پہ معنی د تصدیق سرہ
 دے (ایمان شرعی) اُولَئِکَ کَیْسَ لَامَ زَاثَ دے پہ معنی
 د اقرار او اعتراف او تصدیق لغوی دے اولام د دے صلہ
 دہ یا ایمان پہ معنی د اظہار د ایمان دے چہ پہ اول د ورخ
 کیں دے او پہ مخکین آیت کیں ذکر دے اُولَئِکَ۔ دریم دا
 چہ مستثنیٰ مِنْهُ دَا لَآ تَہ مخکین پتہ مراد دہ یعنی لَا تُؤْمِنُوا
 لَا حِلَّ، یا مستثنیٰ مِنْهُ اَنْ یُّؤْتِیَ اَحَدًا اَہ دے او مستثنیٰ
 ئے مخکین را دریدہ۔ خود اقول ضعیف دے حُکْم چہ
 تقدیم د مستثنیٰ او پہ مینخ کیں ہیرہ فاصلہ د بلیغ کلام
 سرہ مناسب تہ دہ۔

لَمَنْ تَبِعَ وَیَتَّکُمُ، پہ دیکیں دہ احتمالونہ دی اول دا چہ
 مراد د دیتہ خیل انبیاء د بنی اسرائیلو او خیل علماء
 دی یعنی د بنی اسرائیلونہ سیوا د بیل چا د پارہ رسالت
 او د بیل عالم غیر د بنی اسرائیل تہ تصدیق مہ کوئی او
 خبرہ ئے مہ منی۔ دویم احتمال دا چہ ہغہ خلق چہ تابع
 وؤ د بنی اسرائیلو او اوس ئے اسلام قبول کرے دے
 نو ہغوی تہ پہ اول ورخ کیں خیل ایمان بنکارہ کرے او پہ
 آخر د ورخ کیں کفر او کرے نو دغہ ملگری پہ د اسلام تہ
 واپس یا او گرجی۔

قُلْ اِنَّ الْهُدٰی، پہ دیکیں دہ احتمالات دی اول دا چہ

دا جواب دے ہقوی دے قول لَا تَوْمِنُوا اے دے یعنی دوی
 ہدایت یہ خیل قوم کیں منحصر کوی توتہ ورتہ ادوایہ چہ
 ہدایت یہ دین دے اللہ تعالیٰ کیں منحصر دے الہدی نہ مراد
 صحیح ہدایت او دین دے او ہدی اللہ نہ مراد ہذہ دین
 دے چہ اللہ تعالیٰ پہ خیلو کتابونو کیں او بیا پہ قرآن کیں
 رالیدے دے۔ دویم احتمال دا چہ دا جملہ مغترضہ دہ
 پہ مینے دے لَا تَوْمِنُوا او دے مفعول دے ہتے کیں چہ ان یوقی اہ
 دے۔

ہدی اللہ، پہ دیکیں دویہ احتمالو تہ دی اول احتمال دا دے
 چہ ہدی اللہ خبر دے دے اِن دے پیارہ دویم احتمال دا چہ
 ہدی اللہ بدل دے دے الہدی نہ او خبر روسو ذکر دے۔
 اَنْ یُّؤْتِیَ اَحَدٌ مِّثْلَ مَا اُوْتِیْتُمْ، پہ دیکیں پنچہ احتمالات
 دی اول دا چہ دا مفعول دے دے اول لَا تَوْمِنُوا دے پیارہ
 لکہ چہ مخکس ذکر شو۔ دویم احتمال دا چہ دا مفعول دے
 دے پت وَلَا تَوْمِنُوا دے پیارہ یعنی یہودیانو خیلو کشرانو تہ
 او ٹیل چہ دا مہ منی چہ ستاسو او زموتہ تہ سیوا بہ بل
 چالہ نبوت او کتاب او نور نعمتو تہ ورکریشی یعنی دا
 آخری نبی او دے ہذہ دین مہ قبلوٹی۔ دریم احتمال دا چہ
 دلتہ ہمزہ دے استفہام پت دے او ہذہ پہ قراءت دے ابن
 کثیر (کاری) او ابن محیصین او حمیدائیں موجود دے
 یعنی اَنْ یُّؤْتِیَ او دا ہم پہ قول دے یہودیانو کیں داخل دے
 یعنی کَالُوا اَنْ یُّؤْتِیَ، او دا استفہام انکاری دے۔ خلورم
 احتمال دا دے چہ ہدی اللہ بدل شی دے الہدی نہ او
 اَنْ یُّؤْتِیَ خبر دے دے اِن الہدی دے پیارہ نو داخل دے
 لاندے دے قل نہ۔ پنچم احتمال دا دے چہ اَنْ نہ مخکس
 لام تعلیلیہ پت دے تقدیر عبارت دا دے قُلْتُمْ مَا قُلْتُمْ
 وَذَبَرْتُمْ مَا دَبَرْتُمْ لَنْ یُّؤْتِیَ اَحَدٌ اہ۔

یَحَاجُّوْكُمْ عِنْدَ رَبِّکُمْ، پہ دیکیں ہم احتمالات دی اول دا

يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ

خامن کوی یہ رحمت خیل سوره هغه چالہ چہ او غواری

وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

او اللہ تعالیٰ خاوند ک فضل لوے دے ۔

عطف دے یہ یوٹی باندے ک آن ک لاتدے داخل دے نو
یہ دیکسن ہخہ احتمالات دی چہ یہ آن یوٹی کین ذکر شول او
اڈ دپارہ ک عطف دے لیکن یہ آخری احتمال (مخلوم) کین
اڈ یہ معنی کالی آن یا لآ آن سوره دے نو دا یہ یحاجو کم
کین دویم احتمال دے او مراد ک محاجہ تہ یہ حجت کین
غالب کیدل دی او عتد ک پکمر کین دودہ احتمالوتہ دی اول دا
چہ یہ دتیا کین یہ حکم ک شرع کین دوی یہ تاسو باندے
حجت قائم کری او تاسو بہ مغلوب شئ ۔ دویم احتمال کین
مراد ک دینہ قیامت دے ۔

قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ، یہ دیکسن اول احتمال دا دے چہ کلہ
آن یوٹی مستقل کلام شئ نو دا ک هغه جواب دے ۔ دویم
احتمال دا دے چہ کلہ آن یوٹی ک مخکین نہ جزء او کرسج
نو مستقل کلام دے دپارہ ک تسلی ک مؤمنانو ۔ تر دے
خائے پورے تقریبًا خلیرویشیت احتمالات ذکر شول ک
دے نہ علاوہ نور ہم شتہ دے چہ مفسرینو لیکل دی ۔
یہ دے تولو کین غورہ قول دا دے چہ لا تؤمنوا
مستقل کلام دے ک یہودیانو ک طرف تہ خیلو کشرانو تہ
او قُلْ اِنَّ الْهُدٰى ک هغه جواب دے او آن یوٹی اہہ دویم
قول مستقل ک هغوی دے خیلو کشرانو تہ او قُلْ اِنَّ
الْفَضْلَ ک هغه جواب دے ۔

سکے دا ہم داخل دے یہ جواب ک یہودیانو کین او الفضل
تہ مراد علم ک دین او توفیق ک عمل ک حق دے اولعمتوہ
دی او کرحمت تہ مراد رسالت او وحی دہ ہرکلہ چہ

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ

او بعض د کتاب والو ته داسے دی کہ چرتہ

تَا مَنَّهُ يَفِئْطَارِ يَسْوءُ دِرَّةَ إِلَيْكَ

امانت در کرے ہفتہ لو یہ خزانہ در یہ کوی ہفتہ تاتہ

وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَّهُ بِدِ يَنْتَارِ

او بعض د دوی نہ داسے دی کہ چرتے امانت کیدے ورسرہ یوہ اشرف

لَا يُؤَدِّ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ

نہ ادا کوی ہفتہ تاتہ (پہ ہیٹ وخت) مگر خوبورے چہ ہمیشہ چہ تہ

عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ

د ہفتہ یہ خوا کتب دلار ہے دا دے دے وچ نہ چہ یقینا دوی

قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّينَ

وائ چہ نیستہ یہ مونہ باندے یہ مال د امیانو کتب

سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ

ہیٹ گناہ او دوی جوہ دوی یہ اللہ تعالیٰ باندے

الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٥﴾

دروغ او دوی علم لری -

فضل کتب لبر عموم وڈ اور حمت (پہ معنی د رسالت) کتب
خصوص دے دے دے وچ نہ د الفضل سرہ ہے یختص
نہ دے ذکر کرے او واسع ہے ورسرہ د عموم د پارہ
ذکر کرے اور حمت چہ ہر کلمہ خاص مراد شی چہ رسالت
دے نو دے تہ فضل عظیم وٹیلے شی نو داہم خاص دے
د مطلق فضل نہ۔

۴۵۔۔ یہ دے آیت کتب د دوی اتم خیانت ذکر کوی۔ یہ

مخکس آیت کنس د دوی خیانت ذکر کرو په دین کنس اوس د
دوی خیانت ذکر کوی په مالو تو کنس - او په دے آیت کنس د
دوی دوه قسمونه ذکر کوی یو قسم امانت دار او دویم قسم
خیانت گر -

اول قسم مَنْ اِنْ تَاَمَّنْهُ بِقَنْطَارٍ يُؤَدِّهِ اِلَيْكَ، مراد د قنطار
نه ډیر مال دے یعنی په ډیر مال کنس هغوی امانت داری
کوی نو لږ مال کنس خو په طریقہ اولی سره کوی - قَنْطَارٍ،
د دے مقدار کنس اختلاف دے اول قول یوزر او دوه سوه
اوقیه (اوقیه د خلوینست درهمو مقدار ته وئیلے شی) -
دویم قول داچه د غوثی خرمن ډکه کریشی - دریم قول
لس لاکه دینار یا لس لاکه روپۍ - او تفصیل یے په آیت
سکا کنس ذکر شوی دے -

دویم قسم د دوی وَ مِنْهُمْ مَنْ اِنْ تَاَمَّنْهُ بِدَيْنَارٍ لَا يُؤَدِّهِ
اِلَيْكَ، مراد د دینار نه لږ مال دے چه په لږ مال کنس
خیانت کوی نو په ډیر کنس خو خا مخا کوی یا په بقنطار
او بدینار کنس په معنی د فی یا په معنی د علی سره دے
حکله چه د مَنْ په صله کنس علی ډیر استعمالیږی -

اِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا، دا استثناء مفرغ ده تقدیر د
عبارت داسے دے لَا يُؤَدِّهِ اِلَيْكَ فِي جَمِيعِ الْمُدَدِ وَالْا
زْمَةِ اِلَّا فِي مُدَّةٍ دَوَامِكَ قَائِمًا عَلَيْهِ، (نه ادا کوی تاته
په ټولو مودو او زمانو کنس مگر په هغه موده کنس چه ته
ورسره اولای یے) (یعنی هر وخت ورپسے یے راځے) او
لفظ مَا مصدریه او علیه متعلق دے په قَائِمًا پورے او د
ابن عباس رضی الله عنهما روایت دے چه مراد د قیام نه
هر وخت مطالبه کول او خصومت کول دی - او دا دلیل دے
چه په قرض داری پسے ملازمه (انختل او گرخیدل)
جائز دی - او مقصد د استثناء دادے چه ادا ټیگی د
یرے د الله تعالی نه نه کوی بلکه د شرم او حیاء د خلقو

دوجہ نہ پئے کوی اودا قبیح صفت دے۔
 فائدہ :- مراد دامنیت نہ عام ہے کہ عین وی لکھ چہ ودیعت
 ورسرہ کھنڈلے شی یا دین اوقرض وی پہ سبب دے عقد
 خرخولویا اجارہ وغیرہ کول۔

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْاُمَمِينَ سَبِيلٌ، داعلت د
 خیانت ذکر کوی اواشارہ دہ چہ داخیانت کول دوی حلال
 اوجائز گنری اوتحلیل دحرام شرعی خوبصفت دکافراتو
 دے۔ فی الْاُمَمِينَ، پہ اخستلو دمالونو دامیانو کیں۔ امین
 نہ مراد غیر کتابیان خلق دی۔ سَبِيلٌ، پہ معنی دے عذاب
 اوکناہ اوضمان دے۔

فائدہ :- مفسرینو ددے استحلالات دیروجوہ لیکلے دی۔ اولہ
 وجہ، سخت تعصب د مخالفینو خپلو سرہ چہ مالوتہ دھغوی پہ
 ہرہ طریقہ سرہ اخستل جائز گنری۔ دوسرہ وجہ، دوی وٹیل
 مونر ابناء اللہ یونو خلق زمونر مریان دی او د مریانو مال
 مولاکانولرہ اخستل جائز دی۔ دریمہ وجہ، مذہب د
 یہودودادے چہ خوگ دیودین نہ بل دین تہ نقل شی کہ
 حق وی اوکہ باطل وی تودا مرتد دے اومال پئے حلال دے۔
 پہ دے امت کیں ہم اوس داسے مبتدعین شتہ چہ دبدعاتو
 پہ مختلفو طریقو سرہ دعوامو مالوتہ حاصلوی اوائی چہ
 دا مونر لرہ جائز دی اوائی چہ مال موذی خوردغازی۔
 کلہ وائی دامیان زمونر باغ باہی دی۔

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ، پہ دیکیں ددغہ استحلالات دلیل
 ذکر کوی یعنی دوی وٹیل چہ دا جواز پہ تورات کیں ذکر
 دے اودا پئے دروغ وٹیل تودا کناہ دے ذیل کناہ
 دیاسہ (عذر کناہ بدتراز کناہ)۔

وَهُمْ يَكْفُرُونَ، دوی پوہیری چہ خیانت کناہ دے۔ او
 دوی پوہیری چہ دا پہ اللہ تعالیٰ یاندے افتراء کول دی۔

بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ

بلکہ چاہے پورہ والے اوکتر پہ لوظ خیل سرہ او تقویٰ ہے اوکترہ

فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿۷۶﴾

نو یقیناً اللہ تعالیٰ مینہ کوی کہ متقیانو سرہ ۔

ملکہ :- ہر کلمہ چہ مخکش دودہ قسموتہ ذکر شول نو اوس کد اول قسم
(امانت دار) کد پارہ بشارت ذکر کوی او کد هغوی دودہ صفتوتہ ہے ذکر
کرے دی اول وفاء کول پہ عہد باندے دویم تقویٰ اودا دوارہ
اسباب دی کد پارہ کد امانت داری۔ بلی، دا جواب کد قول کد دوی دے
چہ کَیْسٌ عَلَیْکَافِی الْاٰمِیْنِ سَبِیْلٌ، پہ طریقہ کد هغہ چہ دوی کد
گناہ نفی کرے دہ یعنی داسے تہ دہ لکہ چہ دوی وائی بلکہ پہ
دوی باندے گناہ شتہ دے۔ پہ دے قول سرہ دلتہ وقف
دے او مَنْ أَوْفَىٰ نوے کلام شورودے اَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ ضمیر
راجع دے مَنْ تہ یا اللہ تعالیٰ تہ یعنی خیانت پہ مال او پہ
دین کنس تہ کوی اولویہ وفا کد کتابیانو دادہ چہ یہ آخری
نبی صلی اللہ علیہ وسلم او پہ قرآن باندے ایمان اولوی
وَإِتَّقَىٰ، یعنی حُحان کد افتراء علی اللہ او کد خیانت تہ۔ یچ اوساق
او پہ خیل کتاب کنس تحریف او کتمان او تلبیس تہ کوی۔ یعنی
کد دے آیت تہ ویراندے چہ کوم خیانتوتہ ذکر شول کد هغہ
تولو تہ حُحان۔ یچ اوساق۔

فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ، دلتہ ہے المتقین اسم ظاہر پہ
حُحانے کد ضمیر (ہم) کنس راو لو اشارہ دہ چہ سبب کد محبت
کد اللہ تعالیٰ کد طرف تہ تقویٰ دہ کہ پہ کتابی کنس وی او کہ
غیر کتابی کنس وی۔

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ

یقیناً ہفتہ کسان چہ اخلی پہ لوظ رکتاب دہفتہ

اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا

د اللہ تعالیٰ او پہ قسمونو خیالو دنیا معبولی

أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي

دغہ کسان نیستہ ہیخ برخہ (د ثواب) دوی لریہ پہ

الْآخِرَةِ وَلَا يَكْلِمُهُمُ اللَّهُ

آخرت کنس او خبرے پہ تہ کوی دوی سرہ اللہ تعالیٰ

وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ

او تہ بہ نظر کوی دوی تہ پہ ورخ د

الْقِيَامَةِ وَلَا يَزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ

قیامت او تہ بہ پاکوی دوی لریہ او د دوی دپارہ

عَذَابُ الْكَافِرِينَ ۝

عذاب درد ناک دے -

۱۔ پہ دے آیت کنس د دویم قسم (چہ خیانتگر دے) دپارہ تخویف آخری ذکر کوی پہ تقابل د صفتونو سرہ۔ مخکس آیت کنس آؤ فی بعہدہ والشی ذکر کرے وؤ نو پہ دیکس د ہفتہ مقابل ذکر کوی چہ ہفتہ ماتول د عہد د اللہ تعالیٰ دی او پہ ہفتہ سرہ حرامہ دنیا حاصل دی۔
 إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ، دللہ ہم د مخکس آیت پشان عہد اللہ عام دے داخل دے پہ ہفتہ کنس ایمان پہ آخری رسول او قرآن باندے او پہ ہفتہ احکامو چہ پہ تورات او انجیل کنس ذکر دی یا پہ قرآن کریم کنس۔ او اشتراک

یے داسے دہ چہ دے هغه تحریف کوی او باطل تاویل یے کوی
او د هغه حکمو تو مخالفت کوی یا یے کتمان کوی د پیارہ
د حصول د مال د دنیا یا د جاہ او اقتدار د پیارہ یہ حرامہ
طریقہ اجرت اخستل یا یہ رشوت اخستلو سرہ یا یہ نورو
حرامو طریقو سرہ ۔

وَ اٰیْمَانِنِهْمُ، دا تخصیص دے روستو د تعمیم نہ خُکے
چہ یہ عہد اللہ کنس قسم کول یہ نوم د اللہ تعالیٰ باندے
داخل دی او یہ دیکش هغه قسموتہ د دوی داخل دی
چہ مخکس د راتلو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ کتابیا تو
د ثیلے وڈ چہ موتی بہ ضرور یہ دے نبی باندے ایمان
راورو او نصرت یہ یے کوڈ لکے چہ د یَسْتَفْتِحُوْنَ یہ
تفسیر کنس تیر شویدی ۔ دارنگ قسموتہ د مشرکانو
عوا موچہ موتی بہ یہ کتاب او آیا تو نو او نبی د اللہ تعالیٰ
باندے ایمان راورو لکے یہ سورہ انعام سنا او بکھا او
سورہ فاطر سنا کنس ذکر دی دارنگ یہ وخت د خرخولو
د یوم بیوعہ (سامان) کنس یہ دروغہ قسموتہ کول د پیارہ د
دے چہ اخستونکی تہ دھوکہ ورکری یہ سبب د حدیث
د مسلم د (کتاب الایمان) کنس او حدیث د بخاری کتاب
التوحید او کتاب الایمان والنذور یہ دیکش داخل دی۔
لَحْمًا قَلِيلًا، د دے تفسیر یہ سورہ بقرہ کنس ذکر کرے
شوے دے ۔ د داسے کسانو پنخہ سزا لکے ذکر کوی ۔
اولہ سزا اُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ، مراد
د خلاق نہ حصّہ د خیر او د ثواب دہ ۔ او یہ دے سزا
کنس دوه مرتبے دی اولہ دا چہ دغہ اشتراء درجے د کفر
تہ رسید لے وی یعنی اصول د ایمان یے برباد کرے وی
نو ہول عملوتہ د خیر یے حبیط شویدی نو ہیخ ثواب
یے نیستہ دے ۔ دویمہ مرتبہ دا چہ دا اشتراء
درجے د کفر تہ نہ وی رسید لے نو یہ کوم اعمالو

وَإِنْ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُونِ

او یقیناً دے دوی تہ خواجواہ یو دلہ دہ تادق

الْبِسْتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ

تہ خیل پہ لوستلو د کتاب سرہ دے د پاره چہ تاسو گمان او کریں پہ حقہ باندے

مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ

د کتاب د الله تعالیٰ اونہ دے حقہ د کتاب د الله تعالیٰ تہ

او حکموتو (فروعاً) باندے چہ دنیا غورہ کرے وی ستو د
هغه ثوابونہ د آخرت دوی تہ تہ حاصلیری حکمہ چہ پہ
اجرت د دنیا سرہ د آخرت اجر یا طلیری۔

دویمہ سزا وَلَا يَكْلِيهِمْ اللَّهُ، داسے پہ سورہ بقرہ ۲۷۱
کس تیر شویدی مراد تربتہ دا چہ د خوشحالی خبرے پہ
ورسره تہ کوی (طبری)۔

یا دا چہ هیچ خبرے پہ ورسره پخیلہ تہ کوی بلکه د ملائکو
پہ ذریعہ پہ ورسره حساب کوی۔ یا دا کنایہ دہ د
ناراضگی تہ۔

دزیمہ سزا وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، نفی د نظر
پہ اعراض کولو سرہ دہ یا مراد نظر رحمت او شفقت
دے۔ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، د لَا يَكْلِيهِمْ اولا ینظر دواہد
د پاره ظرف دے۔

مخلورمہ سزا وَلَا يُزَكِّيهِمْ، د دوی ثناء (تعریفونہ)
بہ تہ کوی، د دوی مرتبہ بہ تہ او چتوی دوی پہ د اثر
د گناہونہ تہ یا کوی۔

پنجمہ سزا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ د دے پنخہ
سزا گانو وجہ دادہ چہ هرکله دلتہ پنخہ جرمونہ
ذکر و۔ عہد ماتول۔ عا د هغه مقابلے کس دنیا
غورہ کول۔ عا پہ دروغہ باندے قسم کول۔ عا د الله تعالیٰ

وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او دوی وائی چہ دا د طرف د اللہ تعالیٰ نہ دے

وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او نہ دے ہخہ د طرف د اللہ تعالیٰ نہ

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبُ

او دوی جو دوی یہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ

وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٨﴾

او دوی پوہیدی

دَنُوم بے عزتی کول۔ عہ او دھوکہ کول۔ د دے وجے نہ
د دے پنچہ مناسب سزاگانے ذکر شوی دی۔ او داسے
یہ سورہ بقرہ مکاکتیں ہم تیر شویدی ہلتہ صرف
گتمان حق او دتیا غورہ کول او خوراک کول د حرامو
او حرام لہرہ خلال گنہل ذکر وڈ نو د ہغوی مناسب ہے
ہلتہ خلور عذابونہ ذکر کرے دی۔

۴۸۔ یہ دے آیت کیں د دوی تہم خیانت ذکر کوی او
د اشتراء بالعہد د پارہ کیفیت ذکر کوی چہ ہخہ تحریف
او افتراء علی اللہ دہ۔ ہر کلہ چہ د مخکین صفاتو او د
دے صفاتو (چہ یہ دے آیت کیں ذکر دی) سورہ
مناسبت دے دیوہل سرہ د دے وجے نہ یہ طریقہ د
عطف سرہ ہے ذکر کرل۔

وَإِنْ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْعَنُونَ أَلَسِنَتُهُمْ بِالْكِتَابِ، يَلْعَنُونَ
د کوی یلوی نہ آخستلے شویدے او د یلعون واو یہ
ہمزہ سرہ بدل شوے دے لی یہ اصل کتب اہول د
خیزدی د نیخ والی نہ کوہ والی طرف تہ۔
بالکتاب، حال دے یہ تقدیر د ناطقہ بالکتاب سرہ

یا متعلق دے په یلون پورے په معنی د بقره الکتاب - او
 ژبې اړول په کتاب سره په دیرو طریقو سره دی اوله
 طریقه داده چه اراده اوکړی لفظ د تورات ته نو حرکات
 وغیره ورله بدل کړی په داسې طریقه چه معنی یې هم
 بدله شی او آوریدونکی گمان کوی چه دا عبارت د کتاب
 الله دے - دا کار دوی په تورات او انجیل دواړو کتب کولو
 او داهم د تحریف یوه طریقه ده - ددې مثال په انجیل
 کتب دا دے چه په هغه کتب راغله وؤ دَلَّا اللّٰهُ عِيسٰی
 (پیدا کړے دے الله تعالی عیسی لره) نو دوی به لام
 په شد کتب تخفیف کولو وئیل به یې دَلَّا اللّٰهُ عِيسٰی او
 په دے سره به یې ولدیت د عیسی د الله تعالی د پیاره
 ثابتولو - ددې بل مثال لفظ د رَاعِنًا دے چه دوی په
 هغه سره لې اللسان کولو یعنی راعینا یا راعن او الف
 به یې اورد کړو لکه په سورة نساء کتب ذکر دی او
 زمونږ امت کتب ددې مثال دا دے چه په قرآن کتب
 ذکر دی چه قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ، نو غلط عقیدے
 والا رچه د رسول د بشریت نه منکر دی) داسې لولی
 اِنَّ مَا اَنَا بَشَرٌ یعنی د حرف ما نه نافیه جوړوی - دویمه
 طریقه، دوی به په تورات کتب د نبی صلی الله علیه وسلم
 د صفاتو عبارت بدل کړو او خپل عبارت به یې اولوستلو
 په وزن د قراءت د تورات نو آوریدونکو به خیال کوؤ
 چه دا د تورات عبارت دے داسې زمونږ امت کتب هم شته
 چه بعضې باطل پرست خلق څه عربی عبارت د اثبات
 د غلط عقیدے د پیاره په وزن د قراءت د قرآن سره
 اولولی نو آوریدونکی گمان اوکړی چه دا عبارت د قرآن
 دے - او د دینه امام رازی په تشدق او تکلف سره تعبیر
 کړے دے - دریمه طریقه، امام رازی وئیلی دی چه
 هغه آیا تونه چه دلالت یې کولو په اثبات د نبوت د نبی

صلی اللہ علیہ وسلم نو پہ ہفتے کیں یہ پورہ نظر پکار وڈ
 نو دوی یہ یہ ہفتے باندے سوالو نو او شبہات پیدا
 کرل نو پہ آوریں ونگو یہ التباس راغے او دوی یہ
 وٹیل چہ مراد دے آیتو نو نہ دادے غہ چہ موتی
 وایو۔ (او امام رازی) مثال پیش کوی چہ زموتی یہ زمانہ
 کیں چہ یوحق والا یو آیت یہ دلیل کیں ذکر کری نو باطل
 پرست یہ ہفتے باندے اعتراض او شبہ کوی چہ دغہ
 مراد نہ دے چہ تاسو تریبہ اخلیٰ بلکہ ہفتہ مراد دے
 چہ موتی وایو لکہ آیات د توحید او رد د مشرکانو او
 آیاتو نہ د صفا تو د اللہ تعالیٰ۔

لَتَحْسِبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ، ؕ ضمیر راجع دے ہفتہ محرف تہ
 چہ یلکون یہ ہفتے باندے دلالت کوی۔ یا د بالکتاب نہ مراد
 بیشبہ الکتاب دے او ضمیر د تحسیوہ ہفتہ شبہ تہ راجع دے۔
 وَ يَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، دے
 او د ماقبل جملے فرق پہ خو و جو ہر سرہ دے۔ اولہ
 وجہ دادہ چہ یہ یلکون اَلْسِنَتُهُمْ سرہ یے تحریف کولو
 پہ غلط عبارت لو ستلو سرہ او پہ دے جملے کیں تحریف
 دے پہ غلط نسبت کولو سرہ چہ د محان تہ یہ یے غلط
 عبارت جو رکرو او د ہفتے پہ اول کیں یہ یے او ٹیل
 قال اللہ تعالیٰ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ مخکین الکتاب تہ
 مراد تورات وڈ او دلتہ من عند اللہ کیں یہ یے اشارہ
 کولہ تور و کتابو الہیو تہ او پہ ہفتے باندے یہ یے غلطہ
 حوالہ ور کولہ۔ دریمہ وجہ دا دہ چہ اثبات د حکم
 شرعی پہ کتاب اللہ پورے خاص تہ دے کلہ پہ سنت
 با اجماع سرہ ہم ثابتیری او ہفتے تہ ہم من عند اللہ
 وٹیلے شی۔ اوس ہم داسے مرضو تہ پہ دے امت کیں
 موجود دی۔

وَ يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ، داعطف تفسیر د

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ

نه دي جائز هيت (داسي) بنده لره چه دركهي دي هغه ته

اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ

الله تعالى كتاب او پوهه د دين او پيغمبري

ثُمَّ يَقُولُ لِلنَّاسِ كُونُوا

بيا دمي اوائى خلقو ته شي تاسو

عِبَادًا لِّيَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ

عبادت كوونكي زما سوا د الله تعالى ته او ليكن

كُونُوا رَبَّكُمْ عَلَيْكُمْ

شي تاسو خداي پرست خلق په سبب د دمي چه تاسو

تَعَلَّمُوا الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ

تعليم وركوئ (خلقو ته) د كتاب د الله تعالى او په سبب د دمي چه تاسو

تَدْرُسُونَ ﴿٤٩﴾

بخپله يي لوستل كوئ -

په ماقبل باندې يعنې په دغه دواړو طريقو كېن د دوى كار
اقتراء على الله ده سيرة د علم ته چه دا اقتراء ده او دا
گناه عظيم دى -

۴۹: په دې آيت كېن د دوى لسم خيانت ذكر كوي او جواب
د شپې د دوى دې د پاره د اثبات د الوهيت د عيسى عليه
السلام او جواب دې په طريقه د ذكر د اتفاقات د بشريت
او د الوهيت - او د مخكېن آيت سره متاسبت دا دې چه هلته
يې زجر وركړو چه دوى په الله تعالى باندې دروغ وائي
نو اوس ذكر كوي چه دوى په انبياء عليهم السلام باندې
هم دروغ وائي -

وَمَا كَانَ بَشَرًا، بشر ٿولو بني آدم و ته و ٿيل شي دا اسم جنس
 دے واحد او جمع دواړو د پاره استعمال يږي۔ دلته
 مراد په اعتبار د سبب نزول سره عيسي عليه السلام د
 ځكه چه نصاري وايي چه عيسي عليه السلام مونږ ته امر
 كړے دے چه ځما او ځما د مور عبادت كوئ ځه ستاسو
 ذمه وار د نجات يم۔ او د دے متعلق سوال او جواب
 په قيامت كين په سورة مائده ۱۱۶ كين ذكر دے۔ يا
 مراد د ديتہ محمد صلي الله عليه وسلم دے پنا په يو
 روايت د ابن عباس رضي الله عنهما او د عطاء چه يو
 يهودي او نصري او ٿيل چه يا محمد ته غواړے
 چه مونږ ستا عبادت او كړو او ستا نه رب جوړ كړو نو
 هغه او فرمائيل معاذ الله چه ځه دے امر او كړم په
 عبادت د غير الله۔ دارنگ په ديكين اصلاح د هغه
 صحابه كرامو هم مقصد ده چه هغوي و ٿيل چه مونږ
 ته اجازت او كړه چه تا ته سجده (د اكرام) كوئ نو هغه
 منع او كړله او او فرمائيل ئے چه وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَآلِرْمُوا
 أَخَاكُمْ (حديث)۔ دا ټول مصداقات ابو حيان او صاحب
 اللباب او قرطبي وغيره ذكر كړي دي۔ او په اعتبار د
 عموم د بشر سره ټول هغه بندگان په ديكين داخل
 دي چه روستو صفتونه ور له هم ثابت دي يعنى النبياء
 عليهم السلام خود دعوى د الوهيت يا لكل ته كوي او نور
 بندگان هم د ديتہ منع كړے شوي دي۔

فائده :- ابو حيان و ٿيلي دي چه د ماكان استعمال په
 دوه قسم سره دے اول قسم نفى په اعتبار د عقل سره
 او دا نفى تام ده لكه دا آيت او مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُدْبِسُوا
 شَجَرَها رَتْمًا (۱) وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ
 اللَّهِ (العمران ۷۸)۔ او دويم قسم نفى په طريقه د انبغاء
 (مناسب كړل) سره يعنى مَا كَانَ لِأَيْنٍ أَنْ يَحْذِقَهُ أَنْ

يَتَّقَدَّمْ قِيَصِلِّي بَيْنَ يَدَيِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -
 او حُجَّه وَايِم چہ لفظ کَ ماکان پہ قرآن کریم کیں سکے کرتہ دے
 او استعمال کدے پہ شپرد و جو ہوسرہ دے اولہ وجہ نفی کَ امکان
 دہ چہ دا کار کیدے نشی ممکن نہ دے لکہ پہ آل عمران سکا،
 یونس سکا، رعد سکا، ابراہیم سکا، نمل سکا، قصص سکا، غافر
 سکا او شوری سکا - دویمہ وجہ پہ معنی کَ لَا یَنْبَغِي ر مناسبت نہ
 دی (او لَا یَجُوز لکہ پہ آل عمران سکا، نساء سکا، انفال سکا،
 توبہ سکا، سکا، سکا، یوسف سکا، قرقان سکا او احزاب سکا،
 سکا - دریمہ وجہ ما موصولہ دے لکہ پہ انعام سکا کیں،
 خاورمہ وجہ عدم قبولیت لکہ پہ سورہ توبہ سکا کیں - پنجمہ
 وجہ اخبار پہ طریقہ کَ بشارت دے پتا پہ یو تفسیر سورہ پہ
 سورہ بقرہ سکا - شپدمہ وجہ نفی کَ وجود پہ دے معنی
 سورہ دیر استعمالیری پہ صفت کَ اللہ تعالیٰ کیں لکہ بقرہ سکا،
 آل عمران سکا، انفال سکا - او پہ صفت کَ مخلوق کیں لکہ پہ
 سورہ بقرہ سکا، آل عمران سکا او یونس سکا کیں - او پہ صفت
 کَ قرآن کریم کیں پہ سورہ یونس سکا کیں - او پہ دے آیت
 کریمہ کیں نفی کَ وجود دہ پہ طریقہ کَ اخبار سورہ کَ طرف
 کَ اللہ تعالیٰ نہ یعنی یو بشر کیں دا صفت نہ متضاد نہ وی رنبوت
 او شرک تہ دعوت و رکول - یا پہ معنی کَ لَا یَنْبَغِي او لَا یَجُوز
 دے یعنی یو بشر نبی لہ دعوت شرک تہ جائز او مناسب
 نہ دے -

أَنَّ يَتَوَاتَرَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ، مراد دے تہ قرآن یا انجیل دے
 او تورات تہ ہم شامل دے -

وَالْحُكْمُ، مراد کَ دینہ علم او فہم کَ دین دے یا احکام دی
 چہ کَ ہف تہ تعبیر پہ سنت او حدیث سورہ کید لے شی -
 وَالتَّبَيُّنُ، دارسالت تہ ہم شامل دے -

أَنَّ يَتَوَاتَرَهُ، اسم کَ کان دے او بشر خیر مخکین دے
 دپارہ کدے چہ ضمیر کَ یوتیہ او یقول ورتہ راجح شی

او ثُمَّ يَقُولُ لِلنَّاسِ عَطْفٌ دے پہ یو تہ باندے او دیتہ عطف لازمہ
 وٹیلے شی حکہ چہ بغیر ذکر دے معطوف نہ معنی نہ صحیح
 کیری او مقصود پہ دیکھن نفی دے معطوف دہ یعنی داسے
 بشرخوشتہ دے چہ اللہ تعالیٰ ورتہ کتاب او سنت او نبوت و رکبے
 وی لیکن دا قول دہغہ دے طرف نہ خلقتہ نیشہ دے چہ
 كُونُوا عِبَادًا لِّيْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ، بعضے مفسرینو دلفظ عباد او
 عبید پہ استعمال کنن فرق کریدے پہ داسے طریقہ سرہ
 چہ لفظ عباد پہ مقام دے عزت او اکرام کنن ذکر کیری او
 لفظ عبید پہ مقام دے تحقیر کنن ذکر کیری۔ لیکن پہ دے
 باندے ابوحیان اعتراض کریدے۔ او بعضو وٹیلے دی
 چہ دے وی فرق دادے چہ لفظ دے عباد جمع قیاسی دے
 عبید دے پارہ دہ او لفظ دے عبید جمع غیر قیاسی دہ او مدلول
 دے وار دیو دے او لفظ عبید دے آیاتونو پہ آخر کنن دے موافقت
 دے فواصلو دے پارہ ذکر کرے دے۔ او بل فرق دادے چہ عباد
 لفظ ملائکو او انسانانو

او جناتو صالحینو

غیر صالحینو تہ لو تہ عام استعمالیری او لفظ دے عبید پہ
 انسانانو او جناتو (مکلفینو) پورے خاص دے او دلالت
 مراد دے عبدیت دے تعبد دے عبدیت دے ملکیت تہ دے او
 لفظ دے من دون اللہ پہ دے باندے دلالت کوی۔

وَلٰكِنْ، پہ لفظ دے ولکن کنن اثبات دہغہ لفظ وی چہ محکم
 دے نفی کرے شویوی یعنی ولکن یقول۔

كُونُوا رَبِّیْنَ، دا جمع دے ربانی دہ او پہ دیکھن دہ
 قولوتہ دی اول قول دے سیبویہ دے ہغہ وٹیلی دی چہ
 منسوب دے رب تہ الف تون پہ دیکھن ربانی دی دے پارہ دے
 مبالغے او پہ مقام دے نسبت کنن دا زیادت استعمالیری۔
 نو معنی دے دے منسوب دہ رب تہ یعنی عالم دے دہغہ
 پہ ربوبیت باندے او ہمیشوالے کوی دے ہغہ پہ طاعت

کولو باندے نو معنی دے دے خدائی یا خدا پرست سرے دے۔
 او هغه وئیلی دی چه ربانی لفظ خاص دے په علم بالرب
 پورے نور علمونو والا ته نشی وئیلے - او دویم قول د
 میرد دے هغه وئیلی دی چه دا جمع د ربان ده په معنی
 د مُعَلِّم د خیر چه انتظام کوونکے دی او د خلقو دینی کارونه
 شاه پیژنی - او مفسرینو په دیکن دیر اقوال نقل کړے دی
 اول قول د علی او ابن عباس رضی الله عنهم دے چه مراد
 فقهاء علماء او عمل کوونکی دی په علم باندے - دویم
 قول د قتاده دے چه مراد علماء او حکماء دی - دریم قول
 د سعید بن جبیر دے چه مراد عالم یا عمل دے او تعلیم
 ورکوونکے نور وخلقوته - بخاری وئیلی دی چه هغه خوگ
 چه تربیت د خلقو کوی په جزئیاتو د مسائلو سره ر د
 دے د پاره چه خلق و رباندے عمل او کړی مخکښ د
 کلیاتو او قواعدو د علمونو ته - او نور اقوال هم شته دے
 لیکن غوره داده چه روستو د دے د پاره تفسیر ذکر دے
 په ذکر د سبب د ربانیت سره چه بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ
 الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تُدْرِسُونَ ، تعلیمون په معنی د خپله
 لوستلو او ایزده کولو سره او تدریسون په معنی د درس کولو توخ خلقوته
 بیا په عکس سره د ادعا غوره اول صفت د ربانیت د امتیاز د پاره
 د دے د دے وچه ته یے هغه مخکښ ذکر کړو حاصل دادے
 چه په تمام تعلیم د کتاب الله سره ربانیت حاصلیری او
 سورة مائده سکه کښ ذکر کړیدی چه ربانیت هغه
 دی چه د الله تعالی په کتاب باندے فیصله کوی او د هغه
 کتاب علم او حفاظت کوی -

فائده له - دا آیت دلیل دے چه هر کله د یونبی صاحب
 د کتاب د پاره جائز ته دی چه دعوت او کړی خپل عبادت
 ته نوبل هیڅ مؤمن لره په اولی طریق سره دا جائز
 نه دی (حسن بصری) -

وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُتَّخَذُوا

او اجازت نه درکوی تاسوته چه او نیستی تاسو

السَّمَلِكَةَ وَالَّتِي بَيْنَ أَرْبَابًا

ملاشک او پیغمبران خدايان

أَيَا مُرْكُم بِالْكَفْرِ بَعْدَ

آيا اجازت درکوی تاسوته د کفر کولو دوستو

إِذَا أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

د هغه وخت نه چه تاسو مسلمانان یی -

فائدة ۱۰ :- په دے آیت کیں دلیل دے چه د علم د دین حصول ضروری دے او په هغه باندے عمل کول او نور خلقوته تعلیم وړکول او درس او تدریس د کتاب الله دیره لویه مرتبه ده او په دے سره ربانیت حاصلیری (قاسمی) -

فائدة ۱۱ :- دا آیت دلیل دے چه د عبدیت اضافت نوم د غیر الله تعالی ته جائز نه دے نو عبد التبی او عبد الرسول وغیره نومونه کیخودل جائز نه دی که په معنی د عبدیت سره یی مراد وی نو ینکاره شرک دے او که په معنی د خدا متکبر او غلام سره اخلی نو هم مؤهم د شرک دے. ۱۲ :- دا هم تاکید د ماقبل دے او ترقی ده په بیان کیں یعنی لکه چه عبدیت ته دعوت نه وړکوی نو دا رنگ ربوبیت د ملائکو او انبیاء علیهم السلام ته هم دعوت نه وړکوی.

وَلَا يَأْمُرُكُمْ، عطف دے په یقول باندے په تکرار د لا سره د پاره د تاکید او ضمیر په لا یا مرکم کیں راجع دے هغه بشر ته یا ضمیر راجع دے الله تعالی

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ

او کوم وختن چه واهست الله تعالى پوخ لوظ د پيغمبرانو وختون نه

لَمَّا أَتَيْنَكُمْ مِنْ كُتُبٍ وَ

خواخواه هغه چه درکړې دے ما تاسو ته څه کتاب

حِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ

سنت بيا راشي تاسو ته رسول

مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتَتَّوْمِسْنَ

چه تصديق کوئک وي دهغه چه تاسو سره وي ضرور ايمان به راوړئ

بِهِ وَلَكِنْ صِرْنَاهُ قَالًا أَقْرَرْتُمْ

په هغه باند او ضرور مدد به کوئ دهغه او فرمايل الله تعالى ايا تاسو اقرار او کړو

ته او مراد د امر ته اذن او اجازت ورکول دي او په دے معنی سره هغه حديث هم دے چه کونکنت امران یسجد احد لا حبی لا مروت المرأة ان تسجد لزوجها - دلته هم امر په معنی د نفس اذن ورکولو سره دے.

اَرَبَابًا، جمع د رب ده دلته په عامه معنی سره مراد دے تصرف او تدبیر د عالم چلوونکي په حکم تکوینی او حکم تشرعی جوړولو سره یا مراد خاصه معنی ده یعنی معبود. آیات مَرُکُمْ بِالْکُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ، دا دلیل دے چه غیر الله که هغه ملائک - او انبیاء وی او که پتان وغیره وی رب جوړول د هغوی په خاصه معنی او عامه معنی سره کفر او ارتداد دے د اسلام نه.

فَاللَّهُ :- ابو حیان و ثیلی دی چه په دیکنې اشاره ده چه کفر ټول ملت واحده دے ځکه هغه چا چه ملائک ارباب گنولے دی هغه صابین اوبت پرست دی او هغه چا چه انبیاء ارباب گنولے دی هغه یهود او نصاری او مجوس

وَ أَخَذْنَا تَمْرًا عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ رَاطِرًا

او قبول کرے دے تاسو یہ دے بانڈے وعدہ زما

قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالُوا فَاتَّشْهَدُوا

دوی اذیل مونہ اقرار کوڈ او فرما تیل اللہ تعالیٰ نو گواہ شی

وَ أَنَا مَعَكُمْ مِّنَ الشَّاهِدِينَ ﴿۸۱﴾

او زہ تاسو سرہ د گواہی ور کونکو نہ یم

دی او تولو تہ یے نوم د کفر کی خود لے دے۔

۸۱۔ یہ دے آیت کنس د دوی یوڈ لسم خیانت تہ اشارہ دہ
ماخذ د اشارے ور پسے آیت دے او دا آیت تمہید دے یعنی
د دے آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ بارہ کنس د تولو
انبیاء سابقینو تہ وعدہ اخستلے شویدہ چہ ددہ تصدیق
بہ کوئ او ملگرتیا بہ یے کوئ کہ ددہ زمانہ مو او موندلہ
او خیلو امتونو تہ یہ ہم دا وصیت کوئ لیکن یہود و انصاراؤ
د دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم د یعتث نہ روستو دھغہ نہ
انکار کرے دے۔ اور ربط یے د مخکس آیت سرہ دا دے
چہ دوی سبب د انکار داسے گر خولو چہ پہ دروغہ یے وئیل
چہ دا نبی خواہی چہ مونہ ددہ عبادت او کپرو نو اللہ
تعالیٰ اولہ د دوی د دغہ خیرے تردید او کپرو نو اس
دھغہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم صدق ذکر کوئ۔

وَ إِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ ، يَه متعلق لفظ د إِذْ
کنس درے اقوال دی۔ اول قول، دا خطاب دے نبی
صلی اللہ علیہ وسلم تہ او لفظ اذْ کُرْ لَہُمْ ردوی تہ
یاد کرہ پت دے۔ دویم قول، لفظ د اذْ کُرْوا پت
دے او خطاب دے یہود و انصاراؤ تہ۔ دریم قول،
دا متعلق دے یہ روستو قَالْءَ اَقْرَرْتُ تَمْرًا یورے۔ دا
رنگ د دے میثاق پہ بارہ کنس د مفسرینو درے اقوال دی

اول قول دا دے چہ دا میثاق دے ہولو انبیاء سا بقیتونہ اختلے
 شوے دے او مختص دے یہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 پورے او مراد دے رسول نہ آخری رسول دے اودا قول دے
 علی او ابن عباس رضی اللہ عنہم نہ روایت دے۔ دویم
 قول دا دے چہ مراد دے دیتہ ہر رسول روستے دے چہ دے
 ہر رسول مخکتی نہ دے ہغہ یہ بارہ کنس میثاق اختلے شوے
 دے اودا قول دے طاؤس او حسن بصری نہ نقل دے۔
 دریم قول دا دے چہ دے یہ مینح کنس منافات نیشہ
 حکہ چہ دویم قول مستلزم دے اول قول لہ او دا ابن
 کثیر ذکر کرے دے۔ او دے اول قول دے تأیید دے یا ابن کثیر
 صحیح حدیث ذکر کرے دے چہ کوگان موسیٰ حیاً کما
 وسعہ الا اتباعی۔ اوہل حدیث نے ذکر کرے دے چہ
 کوگان موسیٰ وعیسیٰ حیین کما وسعہما، لیکن دا
 حدیث بے سندہ دے دیتہ اعتبار نیشہ۔ دے جواب
 دے متوفیک یہ تفسیر کنس مونہ ذکر کریدے۔ دارنگ
 دے میثاق یہ کیفیت کنس ہم اقوال دی اول قول دا دے
 چہ دے ہر نبی یہ زمانہ کنس ہغہ نہ دے وحی کرے شوے
 دے چہ دے آخری رسول تصدیق او نصرت یہ کوئی دلتہ
 اللہ تعالیٰ ہغہ ہول یہ دے لفظ النبیین کنس جمع کہل نو
 الف لام غمدی دی دے محمد صلی اللہ علیہ وسلم نہ لکنس
 ہول انبیاء مراد دی۔ دویم قول دا دے چہ یہ عالم البذر
 کنس چہ اللہ تعالیٰ دے آدم علیہ السلام دے شاہ اولاد راویستل
 نو دے وعدے تربیتہ واختلے یو وعدہ دے ہولو نہ یہ
 بارہ دے ربوبیت دے اللہ تعالیٰ کنس لکہ یہ سورہ اعراف مے
 کنس ذکر دے دویمہ وعدہ دے ہولو رسولانہ سورہ
 آخری رسول نہ یہ بارہ دے دعوت کو لو کنس اودا یہ سورہ
 احزاب مے کنس ذکر دے او دریمہ وعدہ دے ہولو انبیاء
 مخکنو نہ ماسیوا دے آخری رسول نہ یہ بارہ دے تصدیق دے

آخری رسول کنیں ہذا یہ دے آیت کنیں ذکر دے۔ دریم
قول دادے چہ یہ مخکنو کتابو کنیں دے نبی صفات
ذکر دی تو ہر کلا چہ د آخری نبی صفات د ہذا لیکو سرہ
برابر شول چہ یہ مخکنو کتابو کنیں و و نو دا پشان د
میثاق شو۔ یہ دیکیں اول قول غورہ دے۔ دارنگ دے
میثاق پہ مؤثق علیہم کنیں ہم دے اقوال دی اول قول
دادے چہ دا میثاق خاص دے یہ انبیاء پورے دویم
قول دادے چہ ذکر د انبیاء دے او مراد تریثہ امتونہ
د ہغوی دی۔ دریم قول دادے چہ انبیاء سرہ د امتونو
تہ مراد دی۔ یہ دیکیں اول قول مستلزم دے دویم لہ
او دوارہ غورہ دی۔

کَمَا أَتَيْنَكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ، لَام د پاره د تاکید د جواب
قسم دے او قسم یہ لفظ اخذ اللہ میثاق کنیں اشارت د ذکر
دے۔ یہ لفظ د ما کنیں دیر اقوال دی اول دا چہ ما شرطیہ
دے او مِّنْ او شَمْرَجَاءُ کُمْ رَسُولٌ عطف دے یہ اَتَيْنَكُم
باندے او کَتُوْهُ مِّنْ جَوَاب د شرط دے۔ او دویم قول
دادے چہ سیبویہ د خیل استاد خلیل تہ دے تپوس
کرے و نو ہذا ورتہ و ثیلی وڈ چہ دا ما پشان د الذی
دے اولام د پاره د نفس تاکید دے مبتدا دے او من
زیاتی خیر دے د الذی د پاره۔ او دریم قول د ابو علی
فارسی دے چہ ما موصولہ دے من کتاب بیان د ما دے
او شَمْرَجَاءُ کُمْ یہ دے باندے عطف دے۔ خلورم قول
دادے چہ ما موصولہ دے او مفعول دے د پاره د پت
فعل یعنی وَادَّ أَخَذَ اللّٰهُ مِیثَاقَ النَّبِیِّیْنَ کَتَبَ لَخَلِیْفِی النَّاسِ مَا
اَتَيْنَکُمْ او مِّنْ کِتَابٍ وَحِکْمَةٍ د ہذا بیان دے۔ پنجم قول
دادے چہ ما پہ معنی د مہما سرہ دے او پہ معنی
د ظرف سرہ دے۔ کتاب تہ مراد وحی جلی دہ د ہریو
نبی او د حکمہ تہ مراد وحی خفی دہ د ہریو نبی۔

سوال :- ہر نبی لہ کتاب نہ دے ور کپے شوے ؟
 جواب :- کتاب عام دے چہ نازل کپے شویوی یہ ہفہ
 باندے یا د مخکس نبی نہ ورتہ یاتے شوے وی اوروستی
 تہ حکم ور کپے شویوی د ہفہ کتاب یہ یارہ کس د دے وچ
 نہ انزلت علیکم یے تہ دے وٹیلے بلکہ اشیئکم یے وٹیلے دے
 ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ -

سوال :- رسول خوانت بیاؤ تہ نہ راشی ؟
 جواب :- مراد دا چہ کہ ستاسو یہ زمانہ کس بالفرض راشی
 یا ستاسو امتون تہ راشی -

مُصَلِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ، دا صفت دلیل دے چہ مراد د دیتہ
 محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے حکم چہ دا صفت د ہفہ
 یہ دیر و آیا تو نو کس ذکر دے او د عیسیٰ علیہ السلام یہ یارہ
 کس ذکر دے لیکن ہفہ خاص دے د تورات سرہ -

کُشُوْا مِنْكُمْ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَصَدِّقُوْا بِمَا نَزَّلْنَا مِنْ غٰوٰرٍ
 یعنی مخکس انبیاء مکلف وڈ چہ یہ آخری رسول بہ
 ایمان راوری او د ہفہ رسالت او ختم نبوت بہ متی -

وَلَتَنْصُرُوْهُ، د نصرت دیر قسوتہ دی اول دا چہ یہ شرط
 د وجود سرہ د ہفہ یہ زمانہ یہ جہادونو او غزواتو
 کس ملگرتیا اوکری - دویم دا چہ خپلو امتونو تہ تآکیدی
 حکم ور کپے چہ د آخری نبی سرہ بہ مرستہ کوئ او د
 ہفہ خلاف بہ نہ کوئ - دریم دا چہ د ہفہ تصدیق،
 علامات اولیے بہ خپلو امتونو تہ ذکر کوئ چہ د ہفہ
 تحریف او نکری -

فَاِنَّهٗ - ابن کثیر یہ البدایہ والنہایہ او تورو اہل علمو
 لیکلے دی چہ دا دلیل دے چہ خضر علیہ السلام مخکس
 وفات شویدے حکم کہ د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 یہ زمانہ کس ژوندے وے نو یہ غزوہ بدر، احد او
 احزاب وغیرہ کس بہ ضرور موجود وے لیکن ہیچا د

صحابہ کرام و نہ وئیے تہ دی چہ مونہ پہ یو غزوہ کتب
 خضر علیہ السلام لیدے دے او حال دا دے چہ ہغہ
 بشر وڈ پہ سترگو سرہ ضرور تیکارہ کیدلو، ہاں عیسیٰ
 علیہ السلام ژوندے دے لیکن ہغہ پہ آسمان کتب دے
 او د آسمان تہ را کو خیدل دھغہ پہ اختیار کتب تہ دی۔

قَالَ اَقْرُرْكُمْ، قَاعِلْ دَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی دے او استفہام
 پہ دیکتب دے تقریر او د امر پہ معنی سرہ دے چہ اقرار
 او کرے پہ دے میثاق باندے پہ ژبے سرہ لکہ چہ پہ
 زبہ کتب ہم تا سو تصدیق کوئے۔

وَ اَخَذْتُكُمْ عَلَىٰ ذٰلِكُمْ اِصْرِيْ، اخذ پہ معنی دے قبولو سرہ
 دے ذالکم اشارہ دہ لکھو مثنیٰ پہ وَلَکُمْ نَصْرُتُہ تہ۔ اصر
 پہ لغت کتب ترو تہ وئیے شی او مراد دے دینہ عہد دے
 چہ نبہ او ترے شی یا مراد دے اخذ تہ دے امتونو تہ دا
 وعدہ اخستل دی۔

قَالُوْا اَقْرُرْنَا، دالفظ جواب دے اولے جملے او دویمے دواہو
 تہ شامل دے دے وجہ تہ صرف نعم ہے او تہ وئیے
 نو معنی دا چہ اقرار کوڈ پہ ایمان راوہو سرہ پہ ہغہ
 باندے او پہ مدد کوو سرہ او اصر ہے ہم قبول کرے
 دے لیکن اول مستلزم دے دویم لہرہ دے دے وجہ تہ
 دویم ہے حذف کرو۔

قَالَ فَاَشْهَدُ وَا، دے یو معنی دادہ چہ امتونو تہ دا
 بیان او کرے۔ شہادت پہ معنی دے بیان دے۔ دویمہ
 معنی دادہ چہ پہ یویل باندے گواہان شی پہ وخت دے
 اقرار کوو کتب نو شہادت پہ معنی دے گواہی کوو دے۔
 دریمہ معنی گواہان شی پہ حُجَّان باندے پہ علم او پہ
 اقرار سرہ۔ یا دا خطاب دے ملا ٹکو تہ چہ گواہان شی
 پہ دے میثاق اخستلو باندے۔

وَ اَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشّٰہِدِیْنَ، جملہ حالیہ دہ یا استیناف دے

فَمَنْ شَوَّلِي بَعْدَ ذَلِكَ

نو چاچہ مخ وار دؤ (دے رسول نہ) روستو دے (میثاق) نہ

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿۸۲﴾

نو دغہ کسان خاص دوی لوے نافرمان دی ۔

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ

آیا سوا دین دے اللہ نہ لتوی داخلق (بل دین)

وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ

او خاص دے اللہ تعالیٰ دپارے تابعداری کوی ہغہ خوک چہ یہ آسمانونو کیں دی

دپارہ دے تاکید ۔

قائد :- ابن کثیر یہ تفسیر دے آیت کیں لیکلی دی
چہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم امام اعظم
دے کہ یہ ہرہ زمانہ کیں وی او دے طاعت دے بتولو
انبیاء یہ طاعت باندے مقدم دے دے وجہ نہ
یہ شپہ دے اسراء کیں دے بتولو انبیاء امام و او یہ و
دے قیامت کیں یہ اول شفاعت کوڈنکے وی ۔

۸۲ :- یہ دیکیں تعریض دے یہ یہود دیا نو او تصار او
باندے چہ ہغوی دے رسول نہ انکار کرے دے ۔
فَمَنْ شَوَّلِي ، چہ اعراض او کپی دے ایمان نہ پدے
رسول باندے او دے نصرت دے نہ ۔

بَعْدَ ذَلِكَ ، روستو دے میثاق او اقرار نہ یا روستو
دے شہادت کولو دے رسولانو مخکنو نہ ۔

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ، فسق کامل مراد دے چہ
ہغہ کفر او نافرمانی دے ۔

وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ

او یہ زمکہ کنس دی یہ خوشحالی او یہ زور او خاص ہفتہ طرف تہ

يَرْجِعُونَ ﴿۸۳﴾

تول ورگرخولے شی -

۸۳۔۔ دا زجر متعلق دے دَقَمْنُ سَوَّلٰی او دَ الْفَلْسُقُونَ سرہ او دَقَا نہ مخکین معطوف علیہ پت مراد دے یعنی اَيَتَوَلَّوْنَ وَيَقْسُقُونَ فَعَيَّرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ، یعنی مخ گرخول دَ ايمان دے دے نبی تہ او نافرمانی کول مستلزم دی طلب کولو دبل دین لره۔

وَيُنِ اللّٰهُ، اضافت دَ دین اللہ تعالیٰ تہ دے دے وچے تہ دے چہ ہغہ دا دین جوہ کرے او مقرر کریدے۔
يَبْغُوْنَ، دطلب کولو تہ مراد یہ ہغے سرہ تَدِيْنُ او تعبد کول دی۔ او طلب یے دے دے وچے تہ ذکر کرو چہ ہر وخت دَ ہغے تہ بحثو تہ کوی۔

وَلَهُ اسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا، دا جملہ حال دے دَ ماقبل نہ، اسْلَمَ یہ معنی دَ استسلام، انقیاد او تابعداری کولو دے یہ اعتقاد او یہ اقرار او یہ عمل کولو سرہ یا یہ معنی دَ خضوع او عاجزی کولو دے حکم دَ اللہ تعالیٰ تہ۔

طَوْعًا غایہ کیخودل او حکم منل دی یہ خویشہ او یہ آسانتیا سرہ او کرہا حکم منل دی یہ مجبورئی او یہ تکلیف سرہ۔
او یہ دیکش دیر اقوال دی اول دَ حسن بصری تہ روایت دے چہ طَوْعًا تول اسمائونو والا دی او زمکہ والا بعضہ طَوْعًا او بعضہ کرہا دی دیرے دَ قتل او دَ قید کولو تہ۔
دویم قول دَ مجاہد دے چہ مؤمنان طَوْعًا منقاد دی او دَ کافرانو سوری کرہا منقاد دی لکہ یہ رعد شاہ کین دی۔ دریم قول دَ شعبی دے چہ کرہا دعا دَ مشرکانو دہ

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اَنْزَلَ

تہ اوایہ ایمان را دینے مومنو یہ اللہ تعالیٰ یا ندے او یہ ہفتہ کتاب چہ نازل کرے شوے دے

یہ وخت دے سختی کیں لکہ یہ سورۃ عنکبوت ۵۶ کیں۔ خلوم
قول دے کلبی دے چہ طوگا ہفتہ خالق دی چہ یہ اسلام
کیں پیدا شویدی او کرہا ہفتہ دی چہ یہ زور سرہ یے
اسلام قبول کرے دے۔ پنجم امام رازی و ثیلی دی چہ
یہ مسلمانانو تلو کیں دا دواہہ صفتوہ شتہ دے۔ یعنی
مسلمان تابع دی دے امور دینیہ یہ خوشحال سرہ او دققر
او مرضونو او مرگ یہ کرہ سرہ او کافران یہ ہر حال
کیں منقاد دی کرہا۔

شپیم زمخشری و ثیلی دی چہ طوگا ہفتہ خالق دی چہ
دلیلونو او حجتونو تہ یے نظر کریدیے او اسلام یے قبول
کرے دے او کرہا ہفتہ دی چہ دیرے دے قتل نہ یا یہ
وخت دے نزع کیں ایمان را دہی۔

اوم ابو حیان نقل کریدی چہ اسلم تہ مراد اقرار
کول دی یہ خالقیت دے اللہ تعالیٰ سرہ اگرچہ شرک
فی العبادت پکین وی نو چا چہ شرک پر یخود لو دا طوگا
دے او چا چہ شرک کوو سرہ دے اقرار دے خالقیت نہ
نودا کرہا دے۔

اتم دے عکرمہ قول دادے چہ چا بغیر دے جگرے او دے
ضرورت دے حجت نہ ایمان را ورو لو نو دا طوگا دے او
شوک چہ یہ حجت سرہ مجبورہ شو نو دا کرہا دے۔
وَالَّذِي يُرْجَعُونَ، یہ دیکیں تخويف اخروی تہ اشارہ دہ
چہ دے طوگا او کرہا دواہہ صفتونو والو رجوع اللہ
تعالیٰ تہ دہ او ہفتہ یہ دے ہفتہ مناسب جزا او سزا ورکوی۔

عَلَيْنَا وَمَا أَنْزَلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

پہ مونہ پانڈے او پہ ہفہ وحی چہ نازل کرے شویدہ پہ ابراہیم علیہ السلام

وَأَسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ

او اسماعیل علیہ السلام او اسحاق علیہ السلام او یعقوب علیہ السلام

وَالْأَسْبَاطَ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ

او اولاد دے یعقوب علیہ السلام او پہ ہفہ کتاب و توحہ و رکھے شوے دی موسیٰ علیہ السلام تہ

وَعِيسَىٰ وَالْيَسَّىٰ مِنَ رَبِّهِمْ

او عیسیٰ علیہ السلام او یسعی علیہ السلام او نور پیغمبرانو تہ دے طرق دے رب دے دوی تہ

لَا تَفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ

جدا تہ کوڈ مونہ رہ ایمان با ودا لوکس پہ مینہ دے ہچا کس دے دوی تہ

وَتَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۸۳﴾

او مونہ رہ خاص اللہ تعالیٰ تہ انقیاد کرے تکی را خلاص کوڈ تکی ۔

۸۳۔ ہر کلاہ چہ مخکنس آیت کس زجر ذکر شو ہفہ چہ تہ چہ دے اللہ تعالیٰ دے دین تہ غیر بل دین غواہی نو پہ دے آیت کس دعوت او تفصیل دے اللہ تعالیٰ دے دین ذکر دے پہ مقابلہ دے یهود او نصاریٰ کس قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ، دا امر دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ حکہ چہ ہفہ ہم مکلف دے پہ ایمان شرعی او پہ اظہار دے ہفہ پانڈے او دارنگ ہر کلاہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم خاص کرے شو پہ اخذ دے میثاق دے انبیاء و سرہ نو دے دے وچ نہ تے خاص کرے پہ دے آیت کس پہ دعوت سرہ۔ او دے آیت تفسیر پہ سورہ بقرہ ۱۳۶ کس تیر شویدے لیکن فرق پہ دودہ وجوہ سرہ دے اولہ وجہ دلستہ

اُنْزَلَ عَلَيْنَا اَوْ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ دے او یہ ہفتہ آیت کیں و مَا
 اُنْزَلَ اِلَيْنَا و مَا اُنْزَلَ اِلٰى اِبْرَاهِيْمَ ذکر دے دے حکمت
 دادے چہ یہ دے سورت کیں خطاب دے نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم او خطاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ ذکر
 طرف تہ بلا واسطہ تازلیری نو دھے سرہ علی مناسب
 دے او یہ سورہ بقرہ کیں خطاب و امت تہ او هغوی تہ
 خطابات یہ واسطہ ذکر نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ رسیری
 نو دھے سرہ لفظ ذکر الی مناسب دے (راغب) او بل
 حکمت دادے چہ انزل علیہ یہ ہفتہ خائے کیں ذکر کیری
 چہ منزل علیہ تہ امر ذکر تبلیغ وی نو معنی دے وجوب پکتن دہ
 او یہ ہفتہ یا تہ لفظ ذکر علی دلالت کوی او دا مناسب دہ
 د حال ذکر انبیاء سرہ - او انزل الیہ یہ ہفتہ خائے کیں ذکر
 کیری چہ خاص وی یہ منزل الیہ پورے او دا مناسب دہ
 د حال ذکر امت سرہ - او تالیف ذکر دے فرق یہ سورہ عنکبوت
 سہ او یہ سورہ نحل سکا کیں دے - اگرچہ دا فرقونہ
 ہمیشہ نہ وی کلہ ذکر نبی سرہ الی او ذکر امت سرہ علی ہم
 ذکر کیری لکہ بقرہ سہ او آل عمران سہ کیں - دویہ وجہ
 ذکر دادہ چہ یہ سورہ بقرہ کیں و مَا اُوْتِيَ النَّبِيُّونَ او
 یہ دے آیت کیں و النَّبِيُّونَ ذکر دے حکمت دادے چہ
 یہ سورہ بقرہ کیں خطاب عام و جواب و ذکر سوال
 ذکر انبیاء نو او دھے سرہ بسط او تفصیل مناسب دے
 او یہ دے سورت کیں خطاب خاص دے او صرف اظہار
 د دین الہی مقصد دے نو یہ دیکیں اختصار مناسب دے
 فائدہ :- امام رازی و ثیلی دی چہ ایمان باللہ بنیاد او
 اصل دے دیارہ ذکر ایمان بالکتاب و انبیاء نو ہفتہ
 مخشیں ذکر کرو بیا ایمان یہ محمد صلی اللہ علیہ
 وسلم او یہ قرآن یا تہ موقوف علیہ دے دیارہ
 ذکر ایمان یہ نور و انبیاء او کتابو نو دھے هغوی یا تہ

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ

او چاہے اولتولو یوا د اسلام نہ

دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ

بل دین نو پھرے بہ قبول نہ شی د ہنہ نہ

وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ ﴿٨٥﴾

او ہنہ بہ پہ آخرت کیں د تاوان والو نہ وی -

بیائے ورپسے ہنہ انبیاء علیہم السلام ذکر کرل چہ کتابیانو د ہغوی وجود پہ خیلو زمانو کیں منلے وڈ اگرچہ د ہغوی پہ نبوت کیں اختلاف کوڈ او بیا ذکر د موسیٰ او عیسیٰ علیہما السلام او د ہغوی د کتابو نوئے عکھ او کروچہ کتابیانو د ہغوی نبوت منلو سرہ د اختلاف د دوی نہ پہ بارہ د عیسیٰ علیہ السلام کیں -

۸۵ :- ہرکلہ چہ مخکین آیت کیں تفصیل د اسلام ذکر شو نو پہ دے آیت کیں زجر او تخویف اخروی دے پہ تبدیل د اسلام پہ بل دین سرہ -

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ، ابتغاء دلالت کوی پہ طلب کولو باندے سرہ د یر بحث او کوشش کولو نہ لیکن دا کوشش ئے پہ باطلے طریقے سرہ دے یعنی پہ ضد او عناد سرہ دے۔ غَيْرَ الْإِسْلَامِ، مراد د اسلام نہ دین د توحید دے یا مراد د دینہ خاص شریعت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے او دلتہ ایمان او اسلام مترادف (ہم معنی) مراد دی او دینا، زور د دے پہ طریقہ د مفعول سرہ دے او غیر الاسلام حال دے یا بدل دے د لفظ د غیر نہ یا پہ طریقہ د تمیز سرہ دے د لفظ د غیر نہ پہ طریقہ د تفسیر سرہ او وجہ د تفسیر کولو دا دہ چہ غیر اسلام طلب کول دہہ قسمہ دے اول دا چہ ہنہ غیر تہ دین نہ وائی صرف جہل

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا

چہ رنگ بہ توفیق درکری (اللہ تعالیٰ رد حق) ہنہ قوم تہ

كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَرُّوا

چہ کفریے کرے دے دوستو ایمان را درلو ددوی تہ او شہادت کہے دے دوی

أَنَّ الرُّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ

چہ یقیناً دا رسول حق دے او راغلے وڈ دوی تہ

الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي

بنکارہ دلیلو تہ او (اللہ تعالیٰ توفیق دہدایت) نہ درکوی

الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۸۶

قوم ظالمانو (عنادیانو تہ) -

او غفلت یے دے مخالفت کو لو سبب دی او دویم قسم ہنہ دے
چہ ہنہ غیر تہ دین وائی پہ مقابلہ دے اسلام کہیں لکہ یہود
او نصارا چہ مخالف دے اسلام تہ دین وائی دارنگ مبتدع
چہ خلاق دے اسلام (عقیدہ، عمل او قول) تہ دین وائی -
فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ، قبولیت پہ معنی دے صحت عند اللہ دے
تو عدم قبولیت دادے چہ پہ ہنہ سرہ احکام دے اسلام پہ
دنیا کہیں تہ مرتبہ کیری او نجات پہ آخرت کہیں نہ
حاصلیری -

وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ، مراد دے خسران تہ پہ
آخرت کہیں محروم کیدل دی دے ثواب او دجنت تہ او
داخلیدل دی جہنم تہ پہ ہمیش والی سرہ -

۸۶: یہ دے آیت کہیں نچہ دے عدم قبولیت پہ دنیا کہیں
ذکرکوی چہ ہنہ دے ہدایت دے اللہ تعالیٰ تہ محروم کیدل
دی - او پہ دے آیت کہیں دے کتابیانو دولسم خیانت ذکر
کوی ہنہ داچہ دے بعثت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ واپس

دوی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم تصدیق کوڈ لیکن روستو
د بعثت د هغه ته د هغه انکار ئی او کړو۔
کیف، د پاره د سوال د حالاتو راجح لیکن دلته د پاره د تعجب
یا د پاره د انکار دے۔

يَهْدِي اللَّهُ، مراد د هدایت ته توفیق ورکول د هدایت دی
حککه نفس هدایت په لار خودلو او د لیلو تو سره خو د
الله تعالی د طرف ته شته دے۔

كُفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ، اشاره ده هغه تصدیق د کتابیا نو
ته چه مخکې د بعثت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه ئی
کړی وڈ په دلیل د يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا سورة
بقره ۸۹ سره۔ او کفر ته مراد روستو د بعثت د هغه
ته انکار کول دی او الفاظ د آیت هر مرتبه ته شامل دی۔
وَشَهِدُوا أَنَّ الرُّسُولَ حَقٌّ، په دیکې د رے اقوال دی
اول داچه عطف دے په اِيْمَانِهِمْ باندے د قبیلے د عطف
د خاص ته په عام باندے یا مراد د ایمان نه تصدیق
د زبه دے او شهادت په معنی د اقرار کولو دے او په
ایمانهم کس معنی فعلی ایمان راوړل مراد ده نو
عطف د فعل په هغه باندے صحیح دے۔ دویم قول،
دا حال دے د قاعل د کفروا ته۔ دریم قول، دا عطف دے
په کفروا باندے او داو د پاره د ترتیب ته دے او الف
لام په الرسول کس د عهد د پاره دی یعنی محمد
رسول الله (صلی اللہ علیہ وسلم)۔

وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ، دا عطف دے په شهدوا باندے د
تاکید د پاره یعنی شهادت د دوی تقلیداً نه دے بلکه
روستو د بشکاره د لیلو تو نه دے۔

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ، مراد د ظلم ته ضد او
عناد کول دی چه هغه سبب دے د پاره د حرمان د
هدایت۔ او په آخر د آیت کس ئی دا جمله د دے

أُولَئِكَ جَزَاءُ وَّهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ

د غسے کسان بدالہ د دوی دادہ چہ یقیناً پہ دوی یا تہ دے دے

لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ

لعنت د اللہ تعالیٰ او د ملائکو او د خلقو

أَجْمَعِينَ ﴿٨٤﴾ خَلِيدِينَ فِيهَا

تولو دے - ہمیشہ بہ وی دوی پہ ہفتے کیں

لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ

نہ بہ شی سبکیدے د دوی عذاب (مقرر) د دوی

وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٥﴾

او نہ بہ دوی لہ مہلت ورکیدے شی -

د پاره ذکر کر لہ چہ اشارہ اوشی ہغہ قسم کا قرانو تہ چہ
عنادیان دی ٹحکہ چہ نورو کا قرانو تہ خوہدایت کیدیشی۔
۸۴، ۸۵ :- دا تخويف اخروی دے د پاره د ظالمانو چہ
مخکین ذکر شول -

أُولَئِكَ ، مبتدا ده او جزاء هم بدل اشتغال دے د هغه نہ
یا دویمہ مبتدا ده او آنَّ عَلَيْهِمْ خبر دے - داسے پہ
سورہ بقرہ ۱۶۱ کیں تیر شویدی لیکن فرق دادے چہ
دلته جزاء هم لفظ ذکر دے او هلته جزاء هم نہ دے ذکر
کرے وجہ د فرق دادہ چہ سورہ بقرہ کیں ذکر د هغه چہ
دے چہ مرشی پہ کفر بانڈے نو جزاء پہ داسے وی د دے
وجہ تہ دوستو د توبے ذکر شوے دے -

فِيهَا ضمير لعنت تہ راجع دے ٹحکہ چہ دوی بہ پہ ہیئ
حالت کیں د لعنت تہ تہ خالی کیری یا مراد د لعنت تہ
عذاب د ناردے - نور تفسیر یے مخکین تیر شویدی -

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ

مگر ہفہ کسان چہ توبہ اوباسی دوستو

ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ

دے تہ او اصلح اوکری دے عملو نو خپلو نو یقینا اللہ تعالیٰ

عَفُوٌّ رَحِيمٌ ۝۸۹ إِنَّ الَّذِينَ

بخنہ کوٹیکے رحم کوٹیکے دے یقینا ہفہ کسان

كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ

چہ کفریے کپے دے دوستو ایمان دے دوی تہ بیا

أَزْدَادُهُمْ أَكْفَرًا لَّسْ تَقْبَلُ

زیاتی شی یہ کفر کولو کنس ہچرے بہ قبولہ تہ کپے شی

تَوْبَتُهُمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الصَّالِحُونَ ۝۹۰

توبہ دے دوی او دغہ کسان خاص دوی گمراہان دی

۸۹:- دا ترغیب دے توبہ کولو تہ پہ دنیا کنس إِلَّا، استثناء متصلہ دہ اشارہ دہ چہ عنادی شخص ہم چہ کلہ عتاد پروردی او حق تہ اثابت اوکری نو توبہ اوباسی او دہغہ توبہ قبولہ وی خود اہغہ کسان دی چہ مرتبے دختم القلب تہ تہ وی رسید لے او دا دوارہ قسمونہ پہ اہل عناد کنس قاسی د قاشانی نہ نقل کپے دی۔

۹۰:- ہر کلہ چہ مخکس دے توبے ذکر او شو نو اوس ذکر وی چہ توبہ پہ وخت د قبولیت کنس پکار دہ چہ ہغہ دغرغرے د وخت نہ مخکس وی۔ نو پہ دے آیت کنس تخويف او زجر دے ہغہ چاہ تہ چہ صحیح توبہ یے نہ دہ کپے۔
ثُمَّ أَزْدَادُهُمْ أَكْفَرًا، مراد دے دینہ اقامت کول دی پہ کفر باندے تر وخت دغرغرے پورے۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا

یقیناً ہفتہ کسان چہ کفریے کرے دے اد مرہ شی

وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يَغْفِرَ

پدلے حال کن چہ کافروں نو ہچرے بہ قبول نہ کرے شی

مِنْ أَحَدِهِمْ مِّلَءُ الْأَرْضِ

د ہر یو د دوی نہ د کہ زمکہ

ذَهَبًا وَلِيُؤَفِّدِي بِهِ

سره زر اگرچہ قدیہ ورکوی دے بہ ہفت سرہ

أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

دغہ کسان د دوی د پاره عذاب درد ناک دے

وَمَا لَهُمْ مِنْ نَّاصِرِينَ ٩١

او نیشہ دوی لہ ہنچ مدد کاران

لَنْ يُغْفَلَ تَوْبَتُهُمْ، مراد د توبے د دوی نہ توبہ دہ پہ
وخت د غرغریہ کنس یعنی چہ ساء ہے مری تہ اور سیدی
داسے پہ سورہ نساء ۱۸ کنس ہم دی۔ او دا قول د حسن
او قتادہ او عطاء نہ روایت دے۔ او دارنگ پہ حدیث
کنس وارد دی چہ إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغْرَغْ،
او دیتہ حشر چہ او معائنہ ہم و ثیلے شی یا مراد دا دے
چہ د دوی توبہ نیشہ نو خرنکہ بہ قبولہ شی۔

وَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ، مراد د دینہ کاملہ درجہ د ضلال
دہ حکہ چہ موصوف دی پہ کفر او پہ زیاتوالی د کفر
باندے سرہ د عدم توبہ کولو نہ۔

سلا:۔ ہر گلہ چہ د جرم معاف کید لو د انسان پہ اختیار
کنس دوہ طریقے دی اولہ دا چہ پہ وخت باندے معافی

او غواہی او توبہ او یاسی نو دا توبہ قبولہ دہ لیکن چہ توبہ
 د وخت نہ روستو کری لکہ توبہ پہ وخت د غرغره کنس
 نو او وٹیل یے چہ دا توبہ نہ قبلیری دوسمہ طریقہ دا دہ
 چہ قدیہ (جرمانہ) ادا کری او قبولہ شی۔ توبہ دے آیت
 کنس د هغه نفی (نیشتوالے) ذکر کوی۔

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارًا، یعنی تر مرگہ پورے
 هیخ قسم توبہ یے نہ وی کرے نو یہ حالت د کفر کنس مرشی۔
 فَكَانَ يُقْبَلُ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلَّةٌ الْأَرْضِ ذَهَبًا، مِلَّةٌ مقدار
 د کولو تہ وٹیل شی یعنی دومرہ مقدار چہ زمکہ د کہ کری۔
 ذَهَبًا، تمیز دے د مِلَّةٌ د پاره پہ طریقہ د تفسیر سرہ۔
 سوال :- هر کله چہ اسم د اِنَّ موصول وی توبہ خبر د
 معنی کنس فاع دا خلیری نو یہ دے آیت کنس فاع پہ خبر کنس
 داخلہ کرے دہ او یہ مخکنس آیت کنس فاع تہ دہ داخل کرے؟
 جواب :- پہ اول آیت کنس صلہ کفر او ازدیاد کفر دے او توبہ
 نہ قبلیدال مرتب کیری پہ مرگ علی الکفر باندے چہ
 صراحتا ذکر وی او صرف یہ ازدیاد د کفر باندے عدم
 قبولیت نہ مرتب کیری مگر هلہ چہ زیادت د کفر پہ معنی
 د موت علی الکفر شی لیکن هغه صریح نہ دے۔ او پہ دے
 آیت کنس موت پہ کفر باندے صراحتا ذکر دے او هغه
 سبب دے د پاره د عدم قبولیت د قدیے۔ او دا قاعده
 کلیہ نہ دہ چہ حکم مرتب شی پہ وصف باندے نو هغه
 وصف بہ ضرور مستلزم وی سببیت لہ بلکہ تعبیر پہ
 موصول باندے کلہ د نور و اغراضو د پاره هم وی۔

وَلَوْ أَقْنَدَیْ بِهِ، اهل عربیت وٹیلے دی چہ داسے واد
 چہ ملگرے وی د شرط (وصلیہ) سرہ نو تقاضا کوی
 د بیل شرط چہ د دہ نہ مخکنس یہ مراد وی او حکم بہ
 پہ هغه کنس (پتہ) پہ طریقہ اولے سرہ موجود وی۔
 او ابو حیان وٹیلی دی چہ وَلَوْ تَنبِیْہِ وَرَكَوْثُکَ رَاخِی لَکَ

چہ ما قبل را غلے دے یہ طریقہ کا انتہا سرہ او ما بعد
 کیں تصریح دہ یہ داسے حالت چہ گمان کیدایشی چہ ما
 قبل کیں داخل نہ دے لکہ ردو السائل و لو جاء علی قرین
 اولکہ اگر زیدیا، او داریک و لو علی انفسیکم النساء
 او اولو کان اباؤہم لا یعقلون، ربقرة نکاح۔ نو اوس
 سوال دادے چہ یہ دے آیت خو داسے نہ دہ حکم چہ فدیہ
 و رکول یہ دکہ زمکہ دسروز و سرہ ددے نہ خو لیل
 او چیت حال نیشته چہ یہ ہفے کیں عدم قبولیت د فدیے
 یہ طریقہ اولی سرہ معلوم شی (جواب یہ دیرو طریقو
 سرہ دے)

جواب لہ :- یہ عبارت کیں تقدیر دے چہ فلن یقبل من
 احدہم فدیة و لو افتدی بملء الارض ذہباً، یعنی
 دکہ زمکہ سرہ زر فدیہ نہ قبلیری نو ہسے فدیہ خو یہ
 طریقہ اولی سرہ نہ قبلیری۔

جواب لہ :- یہ عبارت کیں تقدیر دے یعنی و لو افتدی
 بملء الارض ذہباً، یعنی کہ مثل د ملء الارض و سرہ شی
 نو ہم فدیہ نہ قبلیری نو صرف ملء الارض خو یہ طریقہ
 اولی سرہ نہ قبلیری

جواب لہ :- یہ عبارت کیں تقدیر دے فلن یقبل منہ
 ملء الارض ذہباً تصدقاً و تبرعاً و لو افتدی بہ، یعنی
 یہ طور د فدیے سرہ ہم نہ قبلیری نو یہ طور د صدقے
 سرہ یہ اولی طریقہ سرہ نہ قبلیری۔ (ردا جوابو نہ زہد شری
 ذکر کری دی)

جواب لہ :- و اوزیاتی دے دا جواب قرطبی ذکر کرے دے۔
 جواب لہ :- ابن عطیہ د زجاج نہ نقل کری دی چہ یہ عبارت
 کیں تقدیر داسے دے چہ فلن یقبل من احدہم انفاقہ
 فی الدنیا و لو انفق ملء الارض ذہباً و لو افتدی ایضاً
 بہ فی الاخرة لم یقبل منہ، یعنی کہ چرے دے فدیہ یہ

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا

ہیچرے بہ حاصل نہ کرے تاسو نیکی تر دے پورے چہ خرچ کرے

مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا

دہغہ خیر نہ چہ تاسوئے خو خوئی او ہغہ شاہ چہ تاسو خرچ کوئی

مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿۹۲﴾

ہر خیز چہ دی نو یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہغہ باندے علم لرونکے دے۔

دکے زمکے سرو زرو سرہ پہ آخرت کنیں ورکوی نو ہم نہ قبلیری نو پہ دنیا کنیں کہ چرے دے پہ خیلہ یا ددہ دطرف نہ خوک داسے خیرات کوی نو ہغہ پہ طریقہ اولی سرہ نہ قبلیری۔

وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرِينَ، ہیخوک مددگار پہ نہ وی دیارہ د لرمے کولو یا آسانولو ددغہ عذاب، او من دیارہ د استغراق دے۔

۹۲۔۔ پہ دے آیت کنیں جواب د سوال دے سوال دا دے چہ ہر کلہ یو انسان دکہ زمکہ سرہ زر خرچ کوی نو پکار دا دے چہ قبول شی حکمہ چہ دالو یہ صدقہ دہ نو پیدے آیت کنیں جواب دا دے چہ دا حکمہ قبولہ نہ دہ چہ شرط د قبولیت پکنیں نیشته چہ ہغہ اتفاق د محبوب دے او پہ آخرت کنیں دغہ مال ددہ محبوب نہ دے۔

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ، تنالوا د نیل نہ اخستلے شویدے پہ معنی د حاصلولو د یو خیز دے۔ او دیر تفسیر پہ سورہ بقرہ کنیں تیر شویدے دلتہ پہ معنی د جنت دے پہ روایت د ابن عباس رضی اللہ عنہما او ابن مسعود رضی اللہ عنہ او مجاہد سرہ او مقاتل و ثعلبی دی چہ یر پہ معنی د تقوی دے او بعضو و ثعلبی دی چہ یر د اللہ تعالیٰ اکرام او عزت ورکول او فضل کول دی او دا قول د ابو بکر

و باق دے۔

مِمَّا تُحِبُّونَ، مَن دِپارہ د تبعیض دے او محبت تہ مراد
تعلق د زرہ دے یہ یو خیز پورے تر دے پورے چہ د
ہے خرچ کول د دہ یہ نفس باندے سخت شی - او د
محبوب مال تہ مراد ہغہ مال دے چہ د انسان د خیل
خان دِپارہ خویش وی او ہغہ خرچ کری یہ لار د اللہ تعالیٰ
کتیں - او صحابہ کرامو یہ دے باندے عمل کری دے
لکہ طلحہ رضی اللہ عنہ باغ بیرحاء وقف کرے دے
دا حدیث بخاری او مسلم او امام احمد راوی دے دے او
عمر رضی اللہ عنہ ہغہ برخہ چہ خیر کتیں ہے حاصل
کرے وہ وقف کر لہ دا ہم بخاری او مسلم راوی دے دے
داسے نورہم دیر روایات دی د صحابہ رضی اللہ عنہم
تہ - دارنگ محبوب تہ مراد ہغہ دے چہ یہ حالت د
حیات کتیں وی حکہ چہ د مرگ یہ وخت کتیں ہر انسان
د خیل مال تہ مایوس شی - دارنگ محبوب ہغہ دے
چہ قیمتی او کرہ مال وی - دا قول ابو حیان او صاحب
اللباب ذکر کرے دی - او بیضاوی او صاحب فتح البیان
و ثیلے دی چہ ما تحبون عام دے مال او جاہ او بدن
او روح تہ چہ دا ہول خرچ کریشی دِپارہ د توحید
او سنت او حصول د علم او جہاد دِپارہ -

سوال :- یہ بقرة سکا کتیں ذکر شویدی لس امور دِپارہ
د حصول د پر او دلہ یو عمل ذکر دے ؟

جواب :- د ما تحبون پہ آخری تفسیر سرہ ہغہ لس امور پہ
ما تحبون کتیں داخل دی -

وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ، جزا د شرط
یتہ دہ یعنی اللہ تعالیٰ بہ تا سوتہ جزاء درکوی او علت د
جزاء ذکر دے یعنی چہ اللہ تعالیٰ پہ ہغہ باندے
علم لری -

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حَلَالًا لِّبَنِي

اول د خوراک خیزو ته رچه یهودیانو حرام کړې وؤ (حلال وؤ بڼی

اِسْرَآءِیْلَ اِلَّا مَا حَرَّمَ

اسرائیلو لره مکرهغه چه حرام کړې وؤ ر بند کړې وؤ

اِسْرَآءِیْلَ عَلٰی نَفْسِهٖ مِنْ

يعقوب عليه السلام په خپل ځان باندې

قَبْلَ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ

مخکې د نازلیدلو د تورات نه

قُلْ فَاتَّوَابَا بِالتَّوْرَةِ فَآتَوْهَا

ته ادايه نو راؤږئ تورات نو اولوئ هغه

اِنْ كُنْتُمْ طَائِفَتَيْنِ ۙ

که چرې یئ تاسو رشتنی -

۹۳: رېط د دے آیت د مخکې سره اول دا دے چه په ماقبل کښ ترغیب وؤ په اتفاق د محبوب خیز باندے نو اوس د هغه مثال ذکر کوی چه یعقوب علیه السلام د مرض ته د شفا د پاره نذر کړې وؤ چه الله تعالی ماته صحت را کړی نوځه به محبوب طعام او مشروب په ځان باندے حرام کړم نو غوښه او پی د اوبنا نوکے په ځان باندے حرام کړل - دا حدیث مسند احمد کښ ذکر دے او ابن کثیر د دے روایت کړې دے (ابو حیان) -

دویم دا چه مخکې آیا تو نو کښ صدق د نبی صلی الله علیه وسلم ذکر شو او زجر او تخویف وؤ هغه منکرینو ته نو اوس د هغه شبها تو جوابو ته کوی چه یهودیانو او نصاراؤ په نبی صلی الله علیه وسلم باندے کول -

اودا ربطو ته صاحب اللباب او ابن کثیر هم ذکر کریدی۔
 کُلُّ الطَّعَامِ، په دے آیت کبس د دوی د یو شیهه جواب
 دے هغه شبهه داده چه دوی نبی صلی الله علیه وسلم
 ته وئیل چه ته دعوی کوے د ملت ابراهیمیه او حال
 داچه د هغه په ملت کبس د اوین غوینه حرام وه او ستا
 په دین کبس حلاله ده نو ته په تحلیل او تحریم کبس د
 هغه نه مخالف یے۔ دارنگ دوی د نسخ اعتراض کولو
 په نبی صلی الله علیه وسلم باندے نو په دے آیت کبس
 نسخ هم ثابتوی چه د اوین غوینه مخکس حلاله وه او یعقوب
 علیه السلام هغه حرامه کړله نو دوی شبهه اوکړه چه د
 اوین غوینه د آدم علیه السلام د وخت نه حرامه وه او دوی
 په تورات باندے حواله ورکوله نو الله تعالی د دوی د دے
 قول تردید اوکړ او ورته یے اوئیل چه تورات حاضر کړی
 نو دوی شرمندة شول۔ الطَّعَامِ، په معنی د مطعوم دے
 اودا عام دے هر هغه خیر ته چه خوړلے کیږی نو تخصیص
 د طعام په غنمو پورے چه احنا فو کړے دے نو دا ضعیف
 دے۔ او مراد د کل الطعام ته ټول مطعومات ته دی ځکه
 چه مردارے او خنزیر او وینه مسفوح او ما اهل به لغير
 الله خوپه ټولو دیتو نو کبس حرام وؤ نو مراد دلته هغه
 مطعومات دی چه یهود یا نو په وخت د نزول د قرآن کریم
 کبس دعوی د حرمت د هغه په ملت ابراهیمیه کبس کوله
 یعنی هغه چه دوی د ځان نه بے دلیل حرام کړے وؤ او
 هغه ته تحریمات لغير الله وئیل شی (ابو حیان د قفال
 نه او دارنگ په تفسیر مواهب الرحمن کبس ذکر دی)۔
 کَانَ جِلْدًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ، جلا مصدر دے مذکر او مؤنث
 مفرد تثنیه او جمع پکس یو شان دی۔

إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَءِيلُ عَلَى نَفْسِهِ، په دے استثناء کبس دوه
 اقوال دی اول قول داچه دا استثناء منقطع ده یعنی یعقوب

علیہ السلام صرف یہ بخان باندے حرام کرے وؤ اوپہ بنی اسرائیلو باندے حرام نہ وؤ۔ دویم قول استثناء متصلہ دہ یعنی ذہ یعقوب علیہ السلام ذہ تحریم ذہ وچہ تہ ہخہ پہ بنی اسرائیلو باندے حرام شول۔ لیکن اول قول حُماً پہ نظر کتب راجح دے حُکہ چہ یعقوب علیہ السلام چہ یہ بخان باندے حرام کرے وؤ ہخہ غوبنہ اوپہ ذہ او بنیانو وؤ پہ اتفاق ذہ علماؤ سرہ او او بنیان خو پہ بنی اسرائیلو باندے ذہ تورات نہ مخکین حرام تہ وؤ بلکہ ذہ ہغوی ذہ بغی او ذہ ظلم ذہ وچہ تہ روستو حرام کرے شول لکہ پہ سورہ انعام صلا او سورہ نساء صلا او سورہ نحل صلا کتب دی۔ مَا حَرَّمَ، ہخہ خیز چہ پہ بخان باندے حرام کرے وؤ نو اتفاق قول دادے چہ ہخہ غوبنہ اوپہ ذہ او بنیانو وؤ۔ او ذہ سدی یو قول دادے چہ ہخہ پہ غوبنہ کتب عروق (رگونہ) وؤ۔ او پہ سبب ذہ تحریم ذہ ہخہ کتب اختلاف دے اول قول ہخہ دے چہ مخکین ذکر شویدے چہ پہ طور ذہ ذہ سرہ وؤ ذہ اللہ تعالیٰ ذہ رضا ذہ پارہ او دا پہ ملت ذہ ہغوی کتب جائزہ چہ پہ تذکرین بخان باندے محبوب خیز حرام کری۔ دویم قول ذہ ضحاک پہ واسطہ ذہ ابن مبارک نہ روایت دے چہ یعقوب علیہ السلام تہ عرق النساء مرض رسیدے وؤ نو طیبیانو درتہ او ٹیل چہ ذہ غوبنہ ذہ او بنیانو نہ پرہیز او کرہ نو ہخہ پہ بخان باندے ہخہ بتدہ کرہ۔

سوال۔ تحریم او تحلیل کتب اذن ذہ اللہ تعالیٰ شرط دے او پہ دے باندے ذہ نصوص دلالت کوی نو یعقوب علیہ السلام خرنک تحریم پہ بخان باندے او کرہ؟
جواب لہ۔ دلتہ تحریم پہ معنی لغوی سرہ دے یعنی منع کول، او پہ دے معنی سرہ پہ قرآن کریم کتب ہم استعمال دے لکہ پہ سورہ قصص صلا او تحریم صلا کتب۔

فَمِنْ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ

نو خوک چہ جوہدی یہ اللہ تعالیٰ باندے

الْكَذِبِ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ

دروغ دوستو دے دے نہ

فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۹۴﴾

نو دغہ کسان دوی ظالمان دی -

نواول دا منہ کول یا پہ تدرسره وو او دھغوی پہ ملت
کس دا جائز وڈ یا پہ طور د پرهیز سره وو۔
جواب نہ :- دا تحریم شرعی وڈ پہ اجتہاد د یعقوب علیہ
السلام سره او اجتہاد د انبیاء و ہم دلیل شرعی دے کله
چہ اللہ تعالیٰ هغه برقرار اوساتی۔

مَنْ كَبَّلَ أَنْ يَشْكُرَ الشُّرَكَاءَ؛ دا متعلق دے پہ جلا پورے او
دا فصل پہ نیز د کسائی جائز دے یا متعلق دے پہ حرم پورے۔
قُلْ فَأْتُوا بِالشُّرَكَاءِ فَأُكْفِئُكُمْ، هرکله چہ بنی اسرائیلو
پہ دے شبهه کس دلیل نیولو پہ تورات باندے نو د دے
وچ نہ دوی ته حکم او کپے شو پہ راوړلو اولوستلو د
تورات باندے - لیکن دوی تورات حاضر نه کپے شو۔

۹۴ :- په دیکس زجر دے هغوی ته هرکله چہ هغوی د خپل
خبرے د اثبات د پاره تورات حاضر نه کړو نو د هغوی
دروغ ثابت شول نو الله تعالیٰ او قرمائیل فَمِنْ أَفْتَرَى
عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ، اشاره ده چہ کتاب د الله تعالیٰ باندے
په دروغه سره حواله ورکول دا په الله تعالیٰ باندے
دروغ تړل دی۔

مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ؛ دا متعلق دے په اِفتَرَى پورے دَلِيلُ
اشاره ده وضاحت د مخکس خبرے ته د طرق د الله تعالیٰ
نه یا اشاره ده عدم ثبوت د خبرے د دوی ته په تورات کس۔

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا

تہ اویہ رشتیا ویلے دی اللہ تعالیٰ نو تا بعداری کوئی

مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ط

دے دین دے ابراہیم علیہ السلام چہ کلک وڈیہ توحید بانٹ

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۹۵

اد نہ وڈ دے دے مشرکانو نہ -

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ

یقینا اول کورجہ جو رکھے شوے دے دے پاره دے خلقو

فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ، مراد دے ظلم نہ کاملہ درجہ ظلم دے حکمہ حصریے پہ افترا علی اللہ کنس کرے دے۔

۹۵ :- پہ دیکھن تقابل دے دے مخکنس آیت سرہ یعنی دا کتابیان پہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ وائی او اللہ تعالیٰ رشتیا ویلے دی - او دا عام دے هر وخت اوهرے خبرے دے اللہ تعالیٰ تہ او مضمون دے مخکنس آیت پہ کنس ہم داخل دے یعنی دغہ خورا کونہ بنی اسرائیلو تہ حلال وڈ حرمت پہ دوی باندے روستو دے بغی دے دوی تہ راغله دے۔

فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ، دا پہ اصل کنس دعوت دے اتباع دے محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ حکمہ چہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم پہ ہولو اصولو او فروعو کنس موافق دے دے ملت ابراہیمیہ سرہ -

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ، دا تعریض دے پہ کتابیانو مخکنو باندے چہ هغوی مشرکان شویدی۔

لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ لِّلْغَافِلِينَ ۚ

ضرور ہرگز دے چہ یہ مکہ کنیں دے دیر برکت والادے او ہدایت دے

لِّلْغَافِلِينَ ۚ (۹۶)

ذکارہ ذ خلقو -

۹۶ ربط لے :- یہ دے آیت کنیں رد دے ذیلے شیعہ ذ یہود و
اونصاراؤ یہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندے - دوی
دلیل چہ زمونہ قبلہ (بیت المقدس) ستا ذ قبلہ نہ اول او
افضل دہ او دا قبلہ ستا یہ قبلہ سرہ منسوخ تہ دہ ر حکہ
چہ دوی ذ نسخ تہ انکار کوؤ

ربط لے :- دارنگ یہ دے آیت کنیں یل رد دے یہ یہود و
اونصاراؤ باندے چہ ہغوی دعوی ذ ملت ابراہیمہ کولہ
او حال دادے چہ حکم ذ حج ذ کعبے یہ ملت ابراہیمہ کنیں
داخل دے او دوی تربتہ انکار کوئی -

یہ دے آیات نو کنیں ذ کعبے اتہ فضیلتونہ ذکر دی اول او
دویم دا دی چہ اِنَّ اَوَّلَ بَیْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ، یہ دے
اولیت کنیں دہ اقوال دی اول قول دادے چہ دا اولیت
مطلقہ دے او دا قول ذ مجاہد او قتادہ نہ قرطبی نقل
کرے دے یعنی ذ پیدائش ذ اسمائونہ او زمکے سرہ یو
حائے دا بیت ملائکو جوہ کریدے یہ امر ذ اللہ تعالیٰ سرہ
بیا آدم علیہ السلام جوہ کرے دے بیا شیت علیہ السلام
جوہ کرو بیا ابراہیم علیہ السلام بیا عمالقو او بیا بنو جرہم
بیا قصی بیا قریشو مخکنیں ذ بعثت ذ نبی صلی اللہ علیہ
وسلم نہ بیا عبد اللہ بن زبیر رضی اللہ عنہما بیا حجاج
بن یوسف داسے یہ تاریخ مکہ کنیں اوروح المعانی کنیں
لیکے دی او ابو حیان او نورو مفسرینو ہم نقل کری دی
او دلیل یہ اولیت مطلقہ باندے حدیث ذ بخاری او
مسلم او احمد دے چہ روایت دے ذ ابو ذر رضی اللہ عنہ

تہ چہ دے دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ تیوس اوکرو چہ کوم
 مسجد اول جوہ کرے شوے دے تو ہقہ او فرمائیل مسجد
 حرام بیا ورپسے مسجد اقصی او ددوی پہ مینج کین خلونیت
 کالہ قاصلہ دہ - نو ظاہر دے حدیث دا دے چہ دا جوہ
 پہ واسطہ د ملائگو سرہ مراد دے ٹکے چہ پہ جوہ لو د
 ابراہیم او سلیمان علیہما السلام پہ مینج کین خود زرو
 کلوتو تہ زیاتہ قاصلہ دہ او یہ سورہ بقرہ ۱۲۸ اوحج ۲۸
 کین دیناء د ابراہیم علیہ السلام ذکر دے نو مراد دا دے
 چہ دہقہ د زمانے تہ مخکین داسے نرید لے ووجہ بنیادو
 یے ہم غائب شویو وچہ ابراہیم علیہ السلام تہ اللہ تعالیٰ
 بنیادو تہ شکارہ کول او ہقہ تجدید دیناء او اعلان دحج
 اوکرو - دویم قول دا دے چہ دا اولیت مقیدہ دے یعنی
 د قبلہ مقرر کولو پہ حیثیت سرہ دا اول کور دے اگر چہ
 د دے تہ مخکین کوہے جوہے کرے شوے وے نو پہ اول
 قول سرہ مراد د وضع تہ آبادول دی او پناہ پہ دویم
 قول مراد دے ٹھائے او قبلہ د عبادت او د طواف کولو -
 لکڑی بیکہ ، دیکہ او مکہ پہ بارہ کین دواہ اقوال دی
 اول دا چہ باء دیکہ بدل دہ د میم نو د دواہ و مصداق
 یو دے دا قول د مجاہد او ضحاک دے - دویم قول دا
 دے چہ د دے یہ مصداق تو کین فرق دے او د ہقہ
 دواہ وجوہ دی او دا چہ یکہ صرف ٹھائے د بیت اللہ تہ
 وٹیلے شی او مکہ تہول بنار تہ وٹیلے شی دا قول د امام مالک
 تہ نقل دے - دویمہ وجہ ، یکہ مسجد حرام تہ وٹیلے
 شی او مکہ تہول حرم تہ وٹیلے شی - او فرق پہ مینج دیکہ
 او مکہ پہ اعتبار د معنی لغوی او وجہ تسمیہ سرہ پہ دیرو
 وجوہو سرہ دے یہ لفظ دیکہ کین دواہ وجہ دی -
 اولہ وجہ ، یکہ دیکہ تہ اخستلے شویدے یہ معنی د ازدحام
 (تیل کول د گنہے) تو پہ کعبہ باندے ہم پہ وخت د

طواف کیں دَ انسانانو از دحام او گنہ وی۔

دویمہ وجہ، بک دَ ستونو ماتولو تہ وٹیلے شی نو کعبہ کیں چہ
 خوک الحاد پہ ظلم سرہ اوکری نو دَ ہغہ ست اللہ تعالیٰ ماتوی
 او ابن زبیر رضی اللہ عنہ تہ روایت دے چہ کوم جبار پہ
 بدائیت سرہ دَ کعبے پہ بارہ کیں ارادہ اوکری نو اللہ تعالیٰ دَ ہغہ
 ست ماتوی۔ او پہ لفظ دَ مکہ کیں درے وچ دی اولہ وجہ
 مکہ دَ مکہ نہ اُخستلے شوے دے او مکہ پہ لغت کیں کم والی
 دَ او بوتہ وٹیلے شی او ہلتہ او پہ دیرے لہے دی دویمہ
 وجہ مکہ دَ ہدوکی تہ مغز رتلے راویستل دی نو ہلتہ
 ہم پہ مشقت اوکراؤ سرہ دَ انسان دَ خیر و غیرہ سنی
 اوچ شی۔ دریمہ وجہ، مکہ ہلاکولو او کسولو تہ وٹیلے
 شی نو مکہ ہم ظالمانو لہ ہلاکوی۔

مبارک گاہ یہ دیکھیں دریم فضیلت ذکر دے او برکات دَ ہغہ
 دیر دی لکہ یہ لہ عمل سرہ دیر ثواب حاصلیری۔
 گناہونہ پہ حج او عمرہ او طواف او اعتکاف سرہ معاف
 کییری۔ ہر قسم رزقونہ او میوے ہغہ تہ رائج۔ دَ طواف
 کوؤ نکو او اعتکاف کوؤ نکو او رکوع او سجدہ کوؤ نکو تہ
 خالی کییری۔ او دَ شے ورختے پہ ہر وخت کیں دَ ہر طرف تہ
 دَ دے طرق تہ مونخ کوؤ نکو موجود دی۔

وہدی، داخو رم فضیلت دے یہ دے صفت کیں حمل دَ
 مصدر (ہدی) پہ طریقہ دَ مبالغہ سرہ دے۔ او دَ دے
 ہدایت دیر وجوہ دی لکہ قبلہ کیدل، رحمت، صلاح،
 دلالت پہ توحید او پہ صدق دَ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم، رسوؤنکے جنت تہ پہ سبب دَ توجہ کولو دے تہ
 یہ ہر مونخ کیں۔

لِّلْمُحْسِنِينَ، پہ دیکھیں اشارہ دہ چہ کعبہ دَ ابتداء تہ دَ
 تہ لو انبیاء او دَ ہغوی دَ امتونو دَ پارہ قبلہ او مقام دَ
 حج وؤ۔

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مِّمَّا

په دے کیں نخه ۱۰۰ شکاره دی رپوڊ هغه نه) خائے ک اودریدلو

ابْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ

د ابراهیم علیه السلام دے او خوک چاه داخل شو هغه ته دی به

امِنًا ط وَرَبُّهُ عَلَى النَّاسِ حَكِيمٌ

امن والا او خاص الله د پاره په خلقو باندے رفرض دے حج کول

الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ

د بیت الله په هغه چا باندے چه طاقت لری هغه ته

سَبِيلًا ط وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ

د لارے او بچا چه کفر او کړد نو یقینا الله تعالی

عَزِيزٌ عَنِ الْعَالَمِينَ ۹۴

بے حاجته دے د لولو خلقو ته -

۹۴:- فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ ، دا په منزله د تفسیر دے د پاره
د مبارک او هدای د دے وچه نه بغیر د عطف نه ذکر
دے - او په دیکشن پنختم فضیلت ذکر کوی - فِيهِ ، ضمیر
بیت ته راجع دے لیکن توسع کرے شویده په دے
ظرف کیں نو بیت الله او ټول حرم په دیکشن داخل دے
او ابوحیان او آلوسی په دیکشن ډیر امور ذکر کرے دی
لکه حجر اسود ، حطیم ، زمزم ، تعظیم او هیبت د هغه
په زړونو د خلقو کیں ، واقعه د فیل ، منع د جبابره د
هغه نه - بیچ ساتل د سیلا بونو نه په هره زمانه کیں ،
امن د وحشی مارغانو او خنځورو نه په هغه کیں ، او هر
رکن (گوت) د هغه کیں چه باران او شنی نو د هغه طرف په
ټوله علاقه کیں فراخ کالی وی مثلاً باران چه په طرف

دَرکن یسانی اوشی نو د یمن په ټوله علاقه کښ قراخ
کلی دی او هر کله چه باران ټولوارگانو طرف ته اوشی نو په ټولو
چاپیره ملکونو کښ قراخ کالی دی، د هغه په خوا کښ دُعا
کالے قبلیری - او څوک چه په هغه کښ الحاد او کړی نو زر
ورباندے عذاب راسی - او چا چه وئیلے دی چه مارغان او
کونترے د هغه د پاسه ته الوخی نو دا خبره ابن عطیه او
الوسی رد کړیده او د واقع نه هم خلاف ده -

مَقَامُ اِبْرَاهِيْمَ، د دینه مخکښ خبریت دے یعنی مَثَلًا
بعضه د هغه آیا تو نو نه مقام ابراهیم دے یعنی هغه
گټه چه ابراهیم علیه السلام په وخت د آبادلو د بیت الله
کښ د هغه د پاسه اودریدلو او په هغه کښ د قد مونو د
هغه نځے جوړے شولے او دیره زمانه پورے باقی پاتے
شولے - او د اشپړم فضیلت دے او د دے تخصیص یی
د دے وچ ته او کړلو چه دا مشتمل دے په دیر و آیا تو نو
باندے لکه نځے د قدم په سخته گټه کښ، او په هغه کښ
تر کیتو پورے د هغه قد موته ورننوتل، او د هغه
محفوظ ساتل د دشمنانو نه - او ابن عطیه وئیلی دی چه
دا نخه د غټو نخونه په دے وچ سره ده چه دا په
کافرانو باندے حجت دے ځکه چه هغوی ته ښکاریدله
او په دے سره دین ابراهیمی خلقت ته یا دیری - او په
دیکښ بل قول دا دے چه مقام ابراهیم ټول بیت الله
او چاپیره ځایونه دی ځکه چه هغه د دُعا او موخ کولو
او نورو مناسکو د حج د پاره په صفا او مروه او مزدلفه
او منی او عرفات کښ وقوف کړے دے -

وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا، په دیکښ اووم فضیلت ذکر دے،
ه ضمیر راجع دے مقام ابراهیم ته په معنی د حرم مکه
سره دا نقل دے د ابن عباس رضی الله عنهما نه یا
راجع دے الذی بیکه یا البیت ته - او مَنْ لفظ اگر چه

دَ ذوی العقول دَ پیارہ دے لیکن پہ دیکھن وحشی خُناور
 او مارغان بلکہ بوقی او اوئے دَ حرم ہم داخل دی چہ دوی
 تہ بہ ہیخ قسم تعرض نشی کید لے (یعنی خوک پہ ورتہ خہ
 تہ وائی) (الوسی) - امّا نہ مراد دَا آمِن رخاوند دَا امن،
 امن والا) دے . او پہ امن کنیں درے اقوال دی دَمقرینو
 اول قول داچہ مراد دَ دینہ امن دنیوی دے یعنی قصاص،
 لاس پریکول ، او نور و عقوباتو نہ بہ ہیخ وی - دَ حسن
 بصری نہ روایت دے چہ پہ جاہلیت کنیں پہ یو شخص
 قتل او کپرو او بیا بہ حرم تہ داخل شو نو خوئی دَ مقتول پہ
 ہم تہ غوختل چہ دَ ہغہ نہ بدل واخلی - او دغسے روایات
 دَا بن عمر او ابن عباس او عمر رضی اللہ عنہم تہ آلوسی
 وغیرہ نقل کرے دی - او اجماع دہ پہ دے خبرہ باندے
 چہ خوک پہ حرم کنیں قتل او کری نو دَ ہغہ نہ بہ پہ حرم
 کنیں قصاص اخستے کیدیشی او دارنگ سیوا دَ جنایت دَ
 نفس نہ پہ نور و جنایا تو کنیں حرم امن نہ ورکوی - ہاں
 اختلاق دے پہ دے خبرہ کنیں چہ خارج دَ حرم نہ پہ
 چا باندے قصاص واجب شی او بیا حرم تہ پتا ہی حاصلہ
 کری نو پہ قول دَا امام شافعی رحمہ اللہ کنیں دَ ہغہ نہ پہ
 حرم کنیں قصاص اخستل جائز دی او پہ قول دَا امام
 ابو حنیفہ رحمہ اللہ کنیں دَ ہغہ نہ پہ حرم کنیں قصاص
 نشی اخستلے کید لے بلکہ خوراک خنیکاک او بیع شراہ
 او خبرے کول پہ دَ ہغہ سرہ بند کریشی دَ پیارہ دَ دے
 چہ مجبور شی دَ حرم تہ بہر و تلوتہ - او دَ دلیلونو
 تفصیلات پہ نور و کتابونو کنیں شتہ دے - او دویم قول دا
 دے چہ دَا امن اخروی دے یعنی خوک چہ داخل شو
 حرم تہ پہ ارادہ دَ حج او عمرے او صحیح عقیدہ سرہ)
 نو دے پہ امن وی دَا در دَ جہنم تہ - دریم قول دا
 دے چہ دَ دے نہ امن دنیوی او اخروی دواہ مراد دی .

او دے پشان آیا تونہ دے سورت بقرة ۱۲۵، ۱۲۶ او سورة قصص ۵۵ او سورة ابراهيم ۳۵ او سورة قریش ۳۶ کتب ہم دی۔

وَاللّٰهُ عَلَى النَّاسِ حَجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا، یہ دیکتب اتم فضیلت دے بیت اللہ ذکر دے او یہ دے جملہ کتب دے حج دے فرضیت دیر تاکیدات دی اول لفظ دے اللہ چہ دا حق دے اللہ تعالیٰ دے یہ دیکتب شرک جلی او خفی نہ دی، ریا، سمعت، تجارت او میلہ جوہول یہ مقصد نہ دی۔ او قرطبی و ثیابی دی چہ لام دے پیارہ دے ایجاب او الزام دے۔ دویم لفظ دے علی دے چہ دلالت کوی یہ استعلاء او یوخ والی او یہ تاکید دے وجوب باندے۔ دریم لفظ دے الناس دے یہ لفظ دے عموم سرہ، اگرچہ مراد دے نہ خصوص دے۔ خلورم لفظ دے مَنِ اسْتَطَاعَ دے دا بدل دے دے الناس نہ نو تکرار دلالت کوی یہ تاکید باندے او ورسرہ تفصیل دے روستو دے اجمال نہ۔ پنجم و مَنِ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ، اشارہ دے چہ حج پر بخود مشابہت دے کافرانو سرہ او انکار کول خو عین کفر دے۔ شپدم یہ غنی کتب اشارہ دے چہ داسے انسان دے اللہ تعالیٰ دے خاص رحمت نہ محروم دے اللہ تعالیٰ یہ دے باندے ہیخ پرواتہ کوی۔ حج البیت، زیر دے حا او زور دے ہیخ دے لغتو نہ دی او یہ زیر سرہ یہ نیز دے سیبویہ مصدر دے لکہ چہ یہ زور سرہ ہم مصدر دے۔ او یہ دیکتب اضافت دے مصدر دے مفعول تہ چہ البیت دے۔

مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا، دا دلیل دے چہ استطاعت شرط دے دے پیارہ دے وجوب دے حج برابرہ خبرہ دے کہ فی القوروی او کہ یہ روستوالی سرہ وی یہ دے شرط چہ دے ہذا نہ فوت نشی۔ او استطاعت دے پیارہ اسلام او بلوغ او حریت (آزاد والے) شرط دے او سبیل،

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ

تہ اوایہ اے کتاب والو دے کفر کوئی تاسو

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى

یہ آیاتونو دے اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ خبر دے یہ

مَا تَعْمَلُونَ ﴿۹۸﴾

ہذا عملو توجہ تاسوئے کوئی -

نہ مراد توخہ او سورلی دہ او دا قول قرطبی دے عمر او ابن عباس رضی اللہ عنہم او نور و تابعینو او دے امام شافعی او امام ابوحنیفہ رحمہم اللہ گر خولے دے - او ابن کثیر دے عکرمہ نہ نقل کرے دی چہ سبیل صحت دے بدن تہ و ٹیلے شی او قرطبی دے ائمہ دے اقوال و تفصیلی ذکر کرے دے ہغہ او گورئی -

وَمَنْ كَفَرَ، ابن کثیر دے ابن عباس رضی اللہ عنہما او مجاہد وغیرہ نہ نقل کرے دی چہ مراد دے دینہ ہغہ خوک دے چہ انکار او کرے دے فرضیت دے حج نہ - او حسن بصری یہ ظاہر باندے حمل کرے دے -

ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ عَنِ الْعَالَمِينَ، ہر کلمہ چہ دے بیت اللہ پہ بارہ کس ہدی للعالیین او ٹیلے شو نو دے دے دے پیر یخود لو سرہ ئے حکم ہول عالم ذکر کرے دے او یہ دیکس لطیفہ اشارہ دہ چہ بقاء دے بیت اللہ سرہ بقاء دے دنیا متعلق دہ چہ خور پورے کعبہ موجود وی او احترام ئے جاری وی نو دنیا بہ آبادہ وی لکہ چہ یہ دے باندے بعض روایات دے دلالت کوی نو ہر کلمہ چہ کعبہ و بارہ کرے شی نو اللہ تعالیٰ بہ خیلہ غنا (بے حاجتی) بنکارہ کرے یہ فنا کو لو دے عالم سرہ - مثلاً: یہ دیکس رجر دے اہل کتابو تہ او مناسبت ئے دے مخکس سرہ دادے چہ او ٹیلے شو فیہ الیٹ یکنٹ، او اہل

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ

تہ ادایہ اے کتاب والو ولے اہدوی تاسو

عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ أَمِنَ

د لارے د اللہ تعالیٰ نہ ہفہ خوک چہ ایمان پے باقہ دے

تَبْغُونَهَا حِوَالًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ

لہوئی تاسو دغہ لارے لہا کھو لیج او حال داچہ تاسو علم لری

کتابو د دغہ آیاتو نہ انکار کرے دے اوحج د بیت اللہ نہ متی
نواس هغوی له زورته ورکوی - دارنگ په مخکنس آیاتو نو
کنس په جوابونو د شېهاو سره صدق د آخری نبی صلی الله
علیه وسلم ثابت شو لیکن یهود او نصاری بیا هم د هغه نه
انکاری کوی نو دوی له زورته ذکر کوی -

لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ ، مراد د آیات الله نه ایت بیئت
د کعبه دی او دوی په هغه باندے علم لرلو یا مبراد د
آیاتو نه د تورات او انجیل دی چه دلالت کوی په صدق د
آخری نبی باندے او دوی په هغه باندے علم لرلو - یا مراد
د ایت الله نه قرآن کریم دے چه په هغه کیں ذکر د فرضیت
د حج دے او دا قول ابوحیان ذکر کرے دے او په روستو
توجیه سره وهم د تکرار دفع شو چه په آیت یت کیں هم
داسے زورته ذکر ده لیکن هلته مراد آیاتو نه د تورات
او انجیل وؤ چه دوی په هغه کفر کوؤ سره
د علم د دوی نه نو ورته ورثیل شوے وؤ -
وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ ، او دلته مراد قرآن کریم دے او په دے
باندے د دوی تفصیلی علم ته وؤ نو الله تعالی او فرمائیل
وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا تَعْمَلُونَ ، په دے جمله کیں سخت تهدید
او زورته ده - الوسی وئیلی دی چه شهید په معنی د عالم
او اطلاع لرونکی دے دارنگ ابوحیان هم وئیلی دی چه

وَمَا لِلَّهِ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾

اونہ دے اللہ تعالیٰ غفلت کوڈیکے دھخہ کارونونہ چہ تاسو کوئی ۔

شہید نہ مراد یہ صفت کہ اللہ تعالیٰ کیں عالم دے او دا صیغہ کہ مبالغہ دہ ۔

۹۹ :- ہر کلاہ چہ مخکبش آیت کبش زجر وڈ کہ دوی یہ کفر او گمراہی باندے نو اوس زجر وڈ کوی یہ گمراہ کولو کہ نور و خلقو باندے چہ ہفے تہ ضلّ مَضِلّ و ٹیلے شی ۔

لَمْ تَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ ، صد لازمی او متعدی دواہہ استعمالیبری لیکن دلتہ متعدی دے حکمہ چہ مفعول (مَنْ اٰمَنَ) ذکر کرے دے او سَبِيلِ اللّٰهِ دین او شرع کہ اللہ تعالیٰ دہ او یہ ہفے کبش قرآن او سنت او ایمان او توحید داخل دی ۔ امام راغب مقدرات کبش و ٹیلی دی چہ کہ کوم آیت یہ سرکبش قل یا اهل الکتاب وی نو یہ ہفے کبش اول زجر مراد وی او بیا دلالت کوی یہ دعوت باندے او یہ کوم آیت کبش چہ بغیر کہ قل نہ یا اهل الکتاب ذکر وی نو یہ ہفے کبش دعوت مراد وی اگرچہ یہ زجر باندے ہم دلالت کوی ۔

مَنْ اٰمَنَ مَفْعُول دے دپارہ کہ تَصُدُّوْنَ کہ کتاب والو نہ وی او کہ کہ غیر کتابی وی ۔

تَبْغُوْنَهَا حَوْجًا ، ہا ضمیر سبیل اللہ تہ راجع دے او قرطبی و ٹیلی دی چہ یہ دیکبش لام پتہ دے یعنی کھار لہتوی او طلب کوئی او کوشش کوئی تاسو دغے لارے لہ کہ کہہ ولو) ۔ حَوْجًا ، یہ زیر دین سرہ دلالت کوی یہ کوبدوالی معنوی باندے یعنی یہ دین کبش او قول او عمل کبش او یہ اخلاقو کبش ، چہ ہخہ یہ فکر کولو سرہ معلومیبری ۔ او یہ زور دے عین سرہ کہ محسوساتو دپارہ استعمالیبری لکہ دیوال او اونہ کہہ ۔ او دے دے یہ تفسیر کبش درے اقوال دی اول

دا چہ دے خلقو پہ زہونو کیں دے سبیل اللہ پہ بارہ کیں شکوہ
 او شبہات اچوی دے دے دے بارہ چہ هغوی مرتد شی -
 دویم قول دا دے چہ سترے کوئی تاسو بخانوہ خیل پہ
 اعتراضونو کولو او پہ خلقو او لو کیں دے دے لارے نہ
 (ابو حیان، کشاف) -

دریم قول دا چہ تبغون دے بغی نہ دے پہ معنی دے تعدی
 او ظلم کولو سرہ یعنی ظلم کوئی تاسو پہ دے لار باندے
 پہ داسے حال کیں چہ تاسو دے دینہ کارہ روان یئی (صاحب
 اللباب او ابو حیان) -

او بل احتمال دا دے چہ لہوئی تاسو دالارہ کپہ یعنی
 تاسو سبیل اللہ پہ غلط صورت پیش کوئی یا تاسو چہ
 پہ کپہ لار باندے روان یئی) او دعوی کوی چہ دا
 نیغہ لار دے (صاحب اللباب) -

وَ اَنْتُمْ شَهِدَاۤءُ، یہ دیکیں خلو را قوال دی اول دا
 چہ تاسو علم لری چہ پہ تورات کیں وئیلے دی چہ دین
 دے اللہ تعالیٰ اسلام دے دویم قول، تاسو علم لری چہ
 صد عن سبیل اللہ حرام او کفر دے - دریم قول،
 تاسو مشاہدہ کریدی (لید لے دی) معجزات دے آخری
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم - خلو رم قول، تاسو پہ خیل
 امت کیں خاوتدان دے شہادت ورکولو یئی یعنی پہ
 تاسو باندے اعتماد کیدی شی تو دے دے صد عن سبیل
 اللہ) دگناہ ارتکاب کوئی -

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ، تیر شوی آیت کیں دے دوی
 کفر صریح ذکر وڈ نو دے هغے سرہ صفت دے شہید مناسب
 و واد پہ دے آیت کیں دے دوی پت پت شبہاتو تہ اشارہ
 دے نو دے هغے سرہ پہ نور نہ کیں دا جملہ مناسب دے -

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُشْلِي

او خہ رنگ کفر کوئی تاسو او حال دا چہ لو ستلے کید یثی

عَلَيْكُمْ آيَةُ اللَّهِ وَفِيكُمْ

پہ تاسو باندے آیاتونہ ذ اللہ تعالیٰ او پہ تاسو کیں

رَسُولُهُ ط وَمَنْ يَعْصِمْ بِاللَّهِ

رسول دہوہ شتہ دے او چاچہ خان کلک کرد پہ اللہ تعالیٰ پورے

فَقَدْ هَدَىٰ إِلَىٰ صِرَاطٍ

نو یقیناً او رسولے شو ہوہ لارے

مُسْتَقِيمٌ ۱۰۱

نیچ تہ -

۱۰۱۔ معکبش آیت کنن تحذیر ذکر شو د اطاعت د کتابیانو نہ چہ سبب د کفر دے اوس تبعید زلرے والے ذکر کوئی د صحابو او دہغوی د تابعدارانو د کفر نہ پہ سبب د وجود د موانعو د کفر چہ ہوہ تلاوت او درسوتہ د قرآن کریم او وجود د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او وجود د سنت دہوہ دے پہ مؤمنانو کنن۔ او دا دلیل دے چہ صحابہ کرام د مرتد کید لو نہ یچ ساتلے شوے دی۔

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ، دا استفہام د پآرہ د تبعید دے۔

وَأَنْتُمْ تُشْلِي عَلَيْكُمْ آيَةُ اللَّهِ، صیغہ د مجهول دلالت کوی پہ عموم د درسوتو او دعوت د قرآن کریم باندے حکم چہ مراد د آیت اللہ تہ قرآن کریم دے۔ آلوسی و ثیلی دی چہ دا مجهولی صیغہ دلالت کوی پہ استقلال د دوار (کتاب و سنت) باندے او اشارہ دہ چہ ہر خوک چہ د قرآن دعوت کوی نو دا کافی کیدی د ہدایت د پآرہ۔

وَفِيكُمْ رَسُولُهُ، پہ وخت د حیات د رسول اللہ کنن وجود د

ذات دھغہ مراد وڈ اور وستو دوقات دھغہ نہ دھغہ سنت
مراد دے دے دے دے نہ رسول لفظ یے ذکر کرے دے چہ
دلالت کوی پہ وصف درسالت دھغہ باندے کہ تخصیص د
ذات مراد دے نو وٹیلے پہ یے وڈ۔

ذَٰفِیْکُمْ مُحَمَّدٌ (صلی اللہ علیہ وسلم) نو دا دلیل نشی
کیدے دھغہ گمراہانو دپارہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
روستو دوقات نہ ہم حاضر ناظر رہے ہر خائے کیں (کبریٰ)
او قرطبی وٹیلی دی چہ داخل دی پہ آیت کیں ہغہ خوگ
چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم یے لیدے نہ دے ٹکے چہ سنت
دھغہ قائم دی پہ خائے د لید لو دھغہ۔ او داسے یے دزجاج
نہ ہم نقل کریدی۔ او ابن عطیہ ہم وٹیلی دی چہ اقوال
او آثار د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ امت کیں دھغہ دحضور
پہ خائے قائم دی او داسے آلوسی ہم وٹیلی دی۔

وَمَنْ يَخْتَصِم بِآلِ اللَّهِ، عَصَمَ بِهِ لُغْتٌ کیں منع کولو او بچ کولو
تہ وٹیلی شی لکہ عرب وائی عَصَمَ الطَّعَامَ، (منع یے کرو
خوراک) او عصام ہغہ خیز تہ وٹیلے شی چہ مشکیزہ پہ ہغ
سرہ ترے کیری۔

وَمَنْ يَخْتَصِم بِآلِ اللَّهِ کیں دوا اقوال دی اول دا چہ مضاف
پہ دے یعنی پدین اللہ چہ قرآن او سنت دے او اعتصام
پہ معنی دتسک دے یعنی دلیل نیول او تابعداری او عمل
کول او دا جملہ عطف دہ پہ وَآلَتُمْ تُشَالِی عَلَیْکُمْ باندے
او پہ خائے د حال کیں دہ او دویم قول دادے چہ اعتصام نہ
مراد پناہی حاصل دی پہ اللہ تعالیٰ سرہ پہ وخت د شرو نو
اوشیہا تو اچولو دکتایا تو کیں د دفع کولو دھغہ دپارہ۔ پہ
دے توجیہ سرہ دا نتیجہ دہ دَٰرَ اِنْ تُطِيعُوا د مضمون دپارہ
فَقَدْ هَدَىٰ اِلٰی صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ، اشارہ دہ چہ اعتصام پہ
کتاب د اللہ تعالیٰ یقینی سبب دہدایت دے دا پہ اول قول سرہ۔
دارنگ التجاء کول اللہ تعالیٰ تہ دپارہ د دفع د شر د خلقو

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

اے ایمان والو دیرہ کوئے د اللہ تعالیٰ نہ

حَقِّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ

یہ پورے دیرے سرہ او مہ مہ کیہی تاسو

إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۱۰۲﴾

مگر یہ داسے حال کنس چہ پورہ تابع دارئ -

عین ہدایت دے دا بنا دے یہ دویم قول باندے۔
 س۱۰۲۔ دے آیت نہ د سورت دریمہ حصہ دہ پدیکش
 خلوں اصول ذکر کوی د پارہ د مضبوطوالی د ایمان او د
 جماعت د مؤمنانو او د حفاظت د هغوی د تفرق نہ او دیتہ
 آداب ہم وئیلے شی۔

اول اصل او ادب پوش پاتے کیدل دی یہ کامل ایمان او
 اسلام باندے ترمرگہ پورے او دیتہ اصلاح د تقسوتو
 وئیلے شی دا ذکر دے یہ س۱۰۲ کنس۔

دویم اصل او ادب اتحاد ساتل دی یہ اعتصام بالکتاب
 والسنة سرہ او دیتہ اصلاح د افرادو د جماعت وئیلے
 شی یہ س۱۰۲ کنس۔

دریم اصل او ادب دعوت کول کتاب او سنت تہ د پارہ د
 نشر و اشاعت د اسلام او دیتہ اصلاح د اجانبو وئیلے
 شی۔ او یہ دے پسے قائم دے د دعوت کولو ذکر کوی لگہ
 فلاح یہ س۱۰۲ کنس او د مخوتو سپین والے یہ س۱۰۲ کنس
 او خیریت (خویرہ والے) یہ س۱۰۲ کنس۔ او بیا تقابل دے
 د صفاتو د گمراہانو کتابیانو او د صفاتو د صالحینو چہ
 دعوت کوونکی دی او د هر یو لس لس صفات ذکر کوی بیا
 تخویف او زجر دے گمراہانو تہ یہ س۱۰۲ کنس۔

خلویم اصل او ادب پرہیز کول دی د دوستانے اورا زدارئ

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا

او منگو لے ادا لگوئی یہ رسی دے اللہ تعالیٰ باندے ہوں

وَلَا تَفَرَّقُوا ۖ وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ

او مہ دے دے کپڑی۔ او یاد کریں نعمت دے اللہ تعالیٰ

عَلَيْكُمْ ۖ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ

یہ تاسو باندے کلہ چہ تاسو وئی دشمنان نو جو برخ یے راوستلو

دے منافقانہ او دے ہفتے لس علتونہ (وجہ) یے ذکر کرے دی
دے ۱۸ تہ تری۱۲ پورے ییا تفریق دہ یہ دغہ اصولو باندے
یہ ذکر واقعہ دے احد او دے بدر سرہ۔ او یہ آخر کتب رد دے
شُرک فی التصرف دے دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او توحید
ذکر کوی یہ ۱۲۹ کنیں۔

ربط دے مخکبیں سرہ دا دے، ہر کلہ چہ مؤمنان تہ تحذیر
ذکر شو دے گمراہ کید لو تہ یہ وسوسہ دے کتابیا نو سرہ نو اوس
دے دوی دے پو خوالی آداب ذکر کوی۔ یہ دے آیت کنیں آدب دے
یہ کاملہ تقویٰ سرہ او یہ دوام دے ایمان او اسلام باندے تر
مرگہ پورے۔

حَقِّ تَقَاتٍ، یہ دیکبیں اضافت دے موصوف تہ یعنی اَلَا
تَقَاءَ الْحَقُّ او اضافت دے حق مصدر تہ دلالت کوی یہ کمال
باندے او مراد دے دینہ دا دے چہ یہ بارہ دے حق کنیں دے ہیچا دے
ملا متیا تہ دوی یرہ تہ کوی او یہ انصاف باندے قاضی وی۔
او خیلہ ڈیہ یہ واک کنیں ساتی او دے ہر کناہ تہ دے حُجَّان بچ کولو
کوشش کوی او دے تَقَوُّوا اللہ مَا اسْتَطَعْتُمْ دے تفسیر دے
او یہ دے معنی سرہ دا منسوخ تہ دے او دا قول دے ابن
عباس رضی اللہ عنہما او طائوس تہ نقل دے او یہ دے
معنی کنیں دے توحید یہ ہولو اقسا مو باندے عقیدہ ساتل
ہم داخل دی (سراج المنیر)۔

بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ

پہ مینچ د زبونو ستاسو کیں نو شوے تاسو

بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ

پہ سبب د نعمت د هغه سره رو تہ رو تہ او تاسو وئی پہ

شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ السَّارِ

غایہ د کندے د اور

فَأَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا ط كَذَلِكَ

نو بچے یے کرئی تاسو د مخے تہ د غسے

يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ

بیانوی اللہ تعالیٰ تاسو تہ احکام خیل

لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۰۳﴾

د دے د پارہ چہ ہدایت او موئی تاسو

وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ ، داسے پہ سورہ بقرہ ۱۱۲

کیں تیر شویدی یعنی پہ اسلام باندے پہ عقیدہ او عمل
کیں هر وخت پابند او سیدی تر دے پورے چہ پہ تاسو
باندے مرگ راشی پہ حال د ایمان او اسلام کیں۔

مُتَّاباً :- پہ دے آیت کیں دویم اصل او ادب ذکر دے او

مناسبت یے د مخکین سرہ اول دادے چہ کاملہ تقویٰ

او ہمیش والے پہ اسلام باندے حاصلیدی پہ سبب د

اعتصام بحبل اللہ - دویم دادے چہ پہ هغه ادب کیں

اصلاح د خیل نفس وہ او پہ دے ادب کیں اصلاح د

تول جماعت د مسلمانانو دہ - نو پہ آیت کیں امر دے پہ

اعتصام بحبل اللہ - او منع دہ د تفرق تہ - او د دے دہ

فائدہ ذکر کوئی اولہ فائدہ دنیوی دہ چہ هغه الفت پیدا کیدل دی پہ کورق کیں او دشمنی

ختمیدل دی اودویمہ فائدہ اخروی دہ چہ ہفتہ دے عذاب دے اور تہ مچ کیدل دی۔
وَاعْتَصِمُوا، دا عطف دے یہ اتقوا اللہ بات دے نو ایمان والو تہ
خطاب دے او معنی دے عصمت مخکنس ذکر شہ۔

بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا، د حبل اللہ یہ مصدر اق کنس د مفسرینو
دیر اقوال دی، عہد، قرآن، دین، طاعت، اخلاص دے توجہ،
جماعت دے مؤمنانو، اخلاص دے توحید او اسلام دا اقوال یو بل
تہ نیز دے دی او یہ روایت دے ابوسعید خدری او عبد اللہ بن
مسعود او زید بن ارقم رضی اللہ عنہم کنس ذکر دی چہ حبل اللہ
قرآن دے راہو حیان، صاحب اللباب)۔ اورایت دے زید بن ارقم
رضی اللہ عنہ مسلم راویدے۔ حبل یہ اصل کنس ہفتہ سبب
تہ وٹیلے شی چہ یہ ہفتہ سرہ مقصد تہ رسیدل کیدل یثی او یہ
عام عرف کنس رسئی تہ وٹیلے شی او دل تہ یہ طریقہ دے تشبیہ یا دے
استعارے سرہ استعمال شویدہ یعنی لکہ چہ یہ رسئی سرہ دے کوز
خائے کوھی تہ انسان برہ راختلے شی او دے مکے نہ اوچت خائے تہ ہم یہ
ہفتہ سرہ درختلے شی۔ او مختلف لڑگی، خشاک او سامان وغیرہ پرے یہ
کیدی او پند کنس تہ لے کیدل یثی نو دارنگ یہ اعتصام دے قرآن سرہ
ہم انسان دے ذلت او جہالت تہ بھر راوتلے شی او لوہو درجاتو تہ
رسیدلے شی۔ او متفرق او مختلف خلق یہ دے سرہ متفق او
متحد گرجی۔

جَمِيعًا، دا حال دے دے فاعل دے واعتصموا تہ یہ معنی دے مجتہدین
سرہ او دالفظ یے روستو دے حبل اللہ نہ ذکر کرد اشارہ دہ چہ یہ
اعتصام بحبل اللہ سرہ اتحاد او اتفاق حاصلیری۔

وَلَا تَفَرَّقُوا، پد یکنس منع دہ دے اختلاف کولو تہ یہ دین حق کنس
او دے ہر ہفتہ بدعت نہ چہ سبب دے تفرق گرجی یعنی دے قرآن او سنت
یہ پر بخودلو سرہ چہ کوم اختلاف او دلہ بازی پیدا کیری نو
ہفتہ تفرق مراد دے او ہفتہ منع دے۔ دے دے وجہ نہ دافروعو
او مجتہد اتو اختلاف تہ نہ دے شامل او یہ دے سرہ نفی
دے اجتہاد نشی کیدلے لکہ چہ قرطبی وٹیلی دی۔ او ہفتہ دائی دی

چہ داسے اختلاف اجتہا دی یہ صحابہ کرام و کتب ہم موجود و
لیکن دغہ اختلاف سبب ک فساد تہ دے او نہ ترینہ سبب ک
فساد جوہرول پکار دی۔ لیکن کوم حدیث چہ دلتہ قرطبی لیکے
دے او ک خلقویہ زیو باندے مشہور دے چہ (اختلاف امتی
رَحْمَةً) نودا ک سند یہ لحاظ سرہ ثابت تہ دے مناوی یہ فیض
القدیر جمعہ ۲۱۲ کتب و ثیلی دی چہ سبکی و ثیلی دی چہ دا یہ
نیز ک محدثینو معروف تہ دے او خہ خبر نہ یم ک دے یہ
ہیخ سند باندے نہ صحیح نہ ضعیف نہ موضوع۔ اوسیوطی
یہ جامع صغیر کتب بے سندہ ذکر کرے دے او عراقی و ثیلی
دی چہ بیہقی یہ مداخل کتب دا حدیث ک ابن عباس رضی اللہ
عنہما نہ راویدے لیکن سند یے ضعیف دے۔

وَ اذْکُرُوْا اِنْعَمَ اللّٰہُ عَلَیْکُمْ، یہ دیکتب ترغیب دے عمل
کولو تہ یہ تقویٰ او اعتصام بحیل اللہ یہ نعمت دنیویہ او
اخرویہ سرہ۔ نعمت دنیویہ ختمول ک دشمنی دی چہ ک اوس
او خزرج (چہ دودہ قبیلہ ک انصار وے) یہ مینخ کتب ک یو
مقتول یہ سبب سرہ شہر شلہ کلوتہ دشمنی او اختلاف و۔
لیکن یہ سبب ک اسلام قبلولو سرہ ہغہ دشمنی ختم شہ او ک
دے نور تفصیل صاحب اللباب ذکر کرے دے۔ رَعْمَہُ نہ
مراد اسلام یا قرآن دے یا الفت پیدا کول دی روستو ک
دشمنی نہ لکہ چہ روستو ذکر دی یہ اذْکُرُوْا اِنْعَمَ اللّٰہُ عَلَیْکُمْ
بَیْنَ قُلُوْبِکُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِہٖ اِخْوَانًا، او داسے یہ سورہ
انفال ۶۳ کتب ہم دی۔ اَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِہٖ اِخْوَانًا، او داسے یہ سورہ
و ثیلے شی او یہ معنی ک صِرْتُمْ سرہ استعمالیری لیکن پدے
لفظ کتب اشارہ دہ چہ دشمنی یہ مثال ک تورے شپہ دہ او
مینہ محبت پشان ک رہا ک صبا دے۔ اِخْوَانًا او اِخْوۃ دواہ
جمع ک آخ ک پارہ دی۔ بعضے اہل لغت و ثیلے دی چہ اخوان
یہ دینی رورول کتب استعمالیری او اخوت یہ نسبی رورول
کتب لیکن دا اکثری قاعدہ دہ ہمیشہ نہ دہ۔ او ک دے۔

وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ

اد دی د ستاسو نه یوه ډله چه دعوت کوی

إِلَى الْخَيْرِ وَيَا مُرُوءِنِ بِالْمَعْرُوفِ

خیر طرف ته اد حکم کوی د نیکی

اخوت ډیرے قصے په انصارو کښ مشهور دی یو د هغه نه ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت دے چه یو سر د بیړۍ رورین کړے شوے) په اوږ کورو نو د انصارو کښ گرځیدلے وږ چه یو کور بل کور ته د ایثار او احتیاج د هغه د وچ نه ورکوږ تر دے چه واپس اول کور والو ته را اور سیدلو۔
 بِنِعْمَتِهِ دالفظ یے دوباره ذکر کړو ځکه د اول نعمت ته دشمنی لرے کول مراد دی او د دویم نه الفت او اخوت پیدا کیدل مراد دی یا د اول نه اسلام مراد دے او د دویم نه قرآن مراد دے۔

وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا، په دیکښ نعمت اخرویه ذکر کوی چه په سبب د اسلام او قرآن د اور د جهنم نه بچ شوئ۔ شفا طرق او غاړے ته وئیلے شی۔ مِنْهَا ضمیر حفرة یا نار ته راجع دے یا شفا ته راجع دے په اعتبار د مضائق الیه مؤنث سره او په دے عبارت کښ تشبیه مراد ده یعنی په سبب د کفر او د شرک سره تاسو داسے وئ لکه چه انسان د اور د کندے په غاړه باندے اولاد وی نیز دے وی چه په هغه کښ پر یوځی لیکن څوک دوست یے راشی او د هغه غاړے نه یے لرے یوځی نو الله تعالی د اسلام په وچ سره تاسو د جهنم د کندے نه بچ اوساتلئ۔ انقاذ وئیلی شی یوځیز د بل د لاس او قبضه نه خلاصول۔ نو په دے لفظ کښ ډیر تاکید او مبالغه ده په بچ کولو کښ۔

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ، آیات ته مراد

وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ

او منع کوی دے بدی تہ او دغہ گسان

هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٣﴾

خاص دوی فلاح موندونکی دی -

قرآن دے او تیر شوی آیات تہ دے سورت او اشارہ دہ چہ دے
قرآن بیان پہ داسے ترتیب سرہ ذکر شوچہ سبب دے ہدایت
موندلو دے۔

مکمل، دا عطف دے پہ ماقبل آیت باندے او خطاب دے
مؤمنان تہ او ذکر دے دریم اصل او ادب دے دے پیارہ دے
اصلاح دے نور و خلق و مشرکانو، کافرانو، منافقانو، فاسقان
و لئکن مَنكُم اُمَّةٌ، پہ دے مَن کیں دہ اقوال دی اول
قول دا چہ دا دے پیارہ دے تبعیض دے یعنی بعضے ستاسو
نہ او دا قول دے ضحاک او دے طبری دے او قرطبی غورہ کرے
دے او دلیل ہے دا دے چہ دعوت الی الخیر ہذا خشوک
کولے شی چہ خیر او معروف او منکر باندے علم لری او
دارنگ دے ہغ طریقہ پیڑنی او خایونو دے سختی او دے نرمی
کیں فرق کولے شی نو مراد پہ دے سرہ علماء دی
(ابو حیان)۔ او دلالت کوی پہ دے قول باندے آیت شا
دے سورہ یوسف۔ پہ دیکش لفظ بصیرت پہ معنی دے علم
سرہ دے نو پتا پہ دے قول باندے دعوت فرض کفائی
دے او مصداق ہے اہل علم دی پہ ہر مکان او ہر زمانہ
کیں۔ دویم قول دا دے چہ مَن دے پیارہ دے بیان دے او دا
قول دے زجاج دے یعنی دعوت پہ ہر مکلف باندے
فرض دے پہ لاس سرہ یا پہ ژہ سرہ یا پہ زہہ سرہ
نو امر عام دے خوشا قطیگی پہ فعل دے بعضو کسانو سرہ۔
دے قول رجح ہم فرض کفائی تہ دہ۔ فیصلہ دا دہ
چہ ہر مسلم او مؤمن باندے دعوت فرض دے او چاہہ

دیوے مسئلے علم حاصل کرے دے تو یہ ہر گز باندے نہ ہے
دعوت فرض دے اور چاہے دیر علم حاصل کرے دے تو یہ
ہر گز باندے نہ ہے دعوت فرض دے لیکن چاہے یوں علاقہ کتب
دیر علماء وی تو یہ ہر گز باندے فرض کفائی دے اور چاہے یوں
علاقہ کتب یوں عالم حق پرست وی اور علماء حق تہ وی تو
یہ ہر گز باندے فرض عین دے۔

يَا حَيُّونَ إِلَى الْخَيْرِ، ابن کثیر دابن مردویہ روایت دے
ابو جعفر باقر تہ مرفوع نقل کرے دے چہ مراد یہ
خیر سرہ اتباع دے قرآن اوسنت دہ۔ او اسلام او عمل
یہ طاعت دے اللہ تعالیٰ او جہاد پکین ہم داخل دی او دا اقوال
ابو حیان ذکر کری دی۔

وَيَا مُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، زمخشری
و ثیلے دی چہ دا عطف دے خاص دے یہ عام باندے حکم
خیر عام دے ہر فعل دے خیر او ترک دے منکر تہ شامل دے
لیکن غورہ دادہ چہ دا عطف تفسیر دے حکم چہ لفظ دے
خیر دے معروف او منکر تہ بغیر بل مصداق تہ لری نو دا
تفصیل بعد الاجمال دے دے تاکید دے پارہ۔ معروف یہ
شریعت کتب ہر ہر گز قول او فعل دے چہ یہ شرع
سرہ دے حسن (ثواب) ثابت وی نو توحید او قرآن و
او اعمال او منکر دے باندے شامل دے او منکر ہر ہر گز
قول او فعل دے چہ یہ شرع سرہ دے ہر گز قبح (بدی)
ثابت وی دارنگ معروف ہر گز خیر دے چہ کتاب او
سنت سرہ موافق وی او منکر ہر ہر گز خیر دے چہ دے
کتاب اوسنت تہ خلاف وی تو یہ معروف کتب اول توحید
او ایمان داخل دے او یہ منکر کتب اول شرک او کفر
داخل دے نو زاد المسیر کتب ابن جوزی دے ابو العالیہ تہ
چہ روایت کرے دے چہ معروف توحید دے او منکر
شرک دے دا دے تخصیص دے پارہ تہ دے بلکہ ذکر دے اول

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا

اد مہ کیپی نشان دہقہ کسانو چہ دے دے شول

وَاحْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمْ

اد اختلاف یے اوکرو دوستو دہقہ نہ چہ راغلل دوی تہ

الْبَيِّنَاتِ وَأُولَئِكَ لَهُمْ

شکارا دیلونہ او دہقہ کسان دوی دپارہ

عَذَابٌ عَظِيمٌ ۱۰۵

عذاب لوے نشان والا دے

مصدق دے یہ دواړو کښ -

فائدہ :- قرآن کریم کښ په هر ځای کښ د امر بالمعروف سره نهی عن المنکر یوځای ذکر کړی ده لکه په دے سورت ۱۱، ۱۲، ۱۳ او سورت اعراف ۱۴، توبه ۴، ۵، حج ۴، اولقمان ۴ کښ نو معلومه شوه چہ اکتفاء کول په یو قسم باندے یعنی صرف امر بالمعروف کول یا صرف نهی عن المنکر کول ناقص عمل د دعوت دے او ډیر اہم پکښ نهی عن المنکر ده ځکه د دے په پر یخود لو سره الله تعالی سخت زجر ذکر کړی دے په سورت مائدہ ۴، ۵ کښ د اُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ، مراد د فلاح نه داده چہ دوی ته به د دے عملونو اجر ونه او د عملونو د هغه چانه چہ د دوی د دعوت تابعداری یے کړی ده ملاویږی او دے ته اجر غیر ممنون وئیلے شی او هغه په جنت پورے خاص دے -

۱۰۵- په دے آیت کښ اشاره ده چہ په ترک د دعوت سره تفرق او اختلاف پیدا کیږی او عذاب عظیم ملاویږی نو دا ناکاره اثر دے چہ په ترک د دعوت باندے مرتب

کیبری او مقابل د فلاح دے۔ او په آیت کښ نهی ده د تشبیه
د یهود او نصاریٰ نه چه هغوی دعوت ترک کړی وژ او ډیر
قرت په هغوی کښ پیدا شوی۔

وَلَا تَكُونُوا عَظَفَ دے یه وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ بَانْدے۔

گالزین تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا ابو حیان وئیلی دی چه دا تفصیل
د مقابل دے یعنی وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ تفصیل د وَاخْتَصِمُوا دے او
وَلَا تَكُونُوا گالزین آه تفصیل دے د لَا تَفَرَّقُوا د پاره۔
د ابن عباس رضی الله عنهما او حسن بصری نه نقل دے
چه مراد د دینه یهود او نصاریٰ دی ځکه چه په حدیث
صحیح کښ وارد دی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم
فرمائیل دی چه مخکښ اهل کتاب (یهود او نصاریٰ) بخپل
دین کښ دوه او یا ډله جوړ شویو او دا امت به درې او یا
ډلو ته تقسیمیری۔ او بعضی مفسرین وئیلی دی چه مراد د
دینه بدعتیان د دے امت او حروریه ډله (خواج) دی
لیکن صحیح داده چه دوی په طور د تشبیه سره په آیت کښ
داخل دی یا په طریقه د اخبار بالغیب (پیشگوئی) سره
ځکه چه په وخت د نزول د قرآن کښ دوی موجود نه
وؤ۔ او په مینځ د تفرق او اختلاف کښ فرق دے په درې
وجو هو سره۔ اوله وجه داده چه تفرق په اصولو کښ وی او
اختلاف په فروعو کښ وی۔ دویمه وجه، تفرق په اصولو
کښ وی او اختلاف تحزب او ډله بازی او تعصب کول دی۔
دریمه وجه، تفرق د کتاب او سنت پر یخودل دی او اختلاف
مخالفت کول د کتاب او سنت نه۔ صاحب اللباب څلورم فرق
ذکر کړی دے چه تفرق والا هغه کسان دی چه د تصور
شرعیو یاطل تاویلات کوی او اختلاف دا دے چه هر
یو د خپل مذهب نصرت کوی۔ لیکن په اوله وجه کښ
اختلاف د فروع چه مرتب وی په اختلاف اصولی باندے
نودا امر قبیح دے۔ نفس اختلاف د فروعو د صحابه کرامو

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ

یہ داسے ورخ چہ سپین رہ شی بعض مخونہ او تور بہ شی

وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ

بعض مخونہ نو ہفہ کسان چہ تور بہ شی

وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ

مخونہ دہغوی (اویہ وٹیلے شی دوی تہ) آیا کفر کرے دے تاسو روسو د

إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ

ایمان ستاسونہ نو اوخکی عذاب

بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿۱۰۶﴾

یہ سبب دہفہ چہ تاسو کفر کوڈ -

او د مجتہدینو یہ مینع کنس یہ دیکنس داخل تہ دے - دللہ
زیات تفصیل قاسمی یہ خیل تفسیر کنس او آلوسی لیکے دے
مَنْ بَعْدَ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ، د ابن عباس رضی اللہ عنہما
یہ نیز ہفہ آیا تونہ مراد دی چہ مخکنس ملتونو یا تداے
نازل شوے وڈ او تورات او انجیل او قرآن پہ کنس داخل دی -
وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ، دا دلیل دے چہ تفرق
او اختلاف گناہ کبیرہ دے او کلہ کلہ کفر تہ اور سیری -
سلا : دا متعلق دے یہ عذاب عظیم پورے او مفعول فیہ
دے دہغہ دپارہ یا لفظ د وَاذْكُرْ پت دے او یہ دیکنس
د تفرق تہ د پچکید لو او د دعوت نتیجہ دہ پہ سپینوالی
د مخونو سرہ او نتیجہ د پریخود لو د دعوت او د تفرق پہ
توروالی د مخونو سرہ ذکر کوی -

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ، صحیح دادہ چہ مراد
د سپینوالی او توروالی تہ معنی ظاہری حقیقی دہ او داسے
یہ سورہ یونس سلا او سورہ زمر سلا او سورہ قیامہ سلا

او سورة عبس ۳۸ کتب دی۔ او دایہ پہ ورخ د قیامت کتب
 وی لیکن د مفسرینو پہ تعین د مقام کتب اقوال دی۔ اول
 قول، دایہ پہ وخت د پاسید لو کتب وی د قبر و نونه۔ دویم
 قول، دایہ وخت د تول کولو د اعمالو کتب وی، دریم قول،
 پہ وخت د لوستلو د اعمال نا مو کتب به وی۔ خلورم قول،
 دایہ پہ وخت د وئیلو د و امتاز د الیوم آیهما الشجر مؤن
 کتب وی۔ پنجم قول، کله چه اوئیلے شی چه هر خوک دے د
 خپل معبود سره روان شی نو دایہ پہ هغه وخت کتب وی۔
 او په مخونو والو کتب هم اقوال دی اول قول د ابن عباس
 او د ابن عمر رضی الله عنهم دے چه حدیث مرفوع
 کتب وارد دی چه سپین به شی مخونه د اهل سنت او تور
 به شی مخونه د اهل بدعت۔ قرطبی وئیلی دی دا حدیث
 منکر دے۔ او حدیث (موقوف) د ابوامامه رضی الله عنه
 دے چه ده اولیدل سروته (د خوارجو یا غیاثو) چه آويزان
 وڈ په دروازه د دمشق یاندے نو اوئیل یے چه کلاب النار
 شر قتلی تحت ادریم السماء خیر قتلی منی قتله، ردا
 سپی د اوردی او بدتر قتیلان (قتل کړے شوی) دی لاندے
 د خرمنو د آسمان نه او غوره دی هغه خوک چه دوی
 قتل کړی دی) بیایے او لوستلو د آیت یوم کتبیت و جوه
 و تسود و جوه، رترمزی وئیلی دی چه دا حدیث حسن دے۔
 دویم قول د عطاء دے چه سپین به شی مخونه د مهاجریو
 او انصاریو او تور به شی مخونه د بنو قریظه او بنو تضریر۔
 دریم قول د ابی بن کعب دے چه مراد ترینه کافران دی
 په دلیل د روستو جمله سره او دا قول منافقانو او مرتدینو
 او یهود او نصاری او هغه مبتدعینو ته چه بدعت یے
 کفر ته رسیدلے وی شامل دے۔ او قرطبی په تفسیر د دے
 آیت کتب وئیلی دی چه هر چا چه بدل کړو دین د الله تعالی
 یایے بدعت پیدا کړو په دین د الله تعالی کتب هغه خیر

چہ کہ دین نہ دے تو دے یہ کہ حوض کوثر تہ شہلے کیبری
 اوٹھ بہ تے توروی۔ اوپدیکیں داخل دی ہغہ خوک چہ
 کہ مسلمانانو کہ عقیدے تہ مخالف شی لکہ خوارج اور دافض
 او معتزلہ او ظالمان او شکاکہ کوڈنکی کہ کباٹرو گناہونو او
 خاندان کہ ہوئی او بدعتیان کہ دے ہولو یہ بارہ کتبیرہ
 کیدیشی چہ یہ دے آیت کتب داخل وی اگرچہ یہ اور کتب یہ
 ہغہ خلق ہمیشہ وی چہ ہغوی کافران او منکروی۔

فَاَمَّا الْكُفْرُ فَهُوَ اَنْ يُكْفَرَ تَمَّ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ، یہ
 دیکیں تخویف اخروی دے یو دے تہ او دا تفصیل کہ دواہو فرقو
 دے یہ طریقہ کہ لف او تشر غیر مرتب سرہ۔ وجہ کہ بدل لو
 کہ ترتیب دادہ چہ سپینو مخونو والا افضل دی نو اول تے
 ہغوی مخکیں راہل کہ پارہ کہ شرافت کہ ہغوی۔ نو بیا تے توروی
 مخونو والا مخکیں کہ چہ مقصد کہ دوی کہ حال تہ تحدیر
 ورکول دی او دفع کہ ضرر مخکیں وی کہ فائدے راخکلو تہ۔
 فَاَمَّا، شرط دے او جزاء پتہ دہ یعنی قِيْلَ لَهُمْ اَكْفَرْتُمْ
 بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ، اَكْفَرْتُمْ کتب اختلاف دے یہ خطاب کتب،
 یہ سبب کہ اختلاف سرہ یہ تَسْوَدُّ وَجُوَّهُ کتب نو کہ مراد کہ
 ہغہ تہ مبتدعین وی یہ داسے بدعت سرہ چہ کفر تہ رسول
 کوی تو خطاب دغہ مبتدعیتو تہ دے او کہ مراد کہ ہغہ تہ
 بنو قریظہ بنو نضیر (یہودیان) وی نو ہغوی کہ بعثت کہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم نہ ورا ندے یہ ہغہ ایمان لریو او ہر کہ
 چہ ہغہ مبعوث کہے شو نو دوی کفر او کہو تو خطاب دغہ
 یہود دتہ او شو۔ او کہ مراد کہ ہغہ تہ عام کافران وی نو ہر
 کافر یہ فطرت کہ توحید سرہ پیدا شوے دے او روستو تے
 کفر اختیار کہے دے نو دا خطاب ورتہ صحیح دے او کہ
 مراد کہ ہغہ تہ منافقان وی نو منافق خو یہ ژبہ ایمان را دیے
 دے او یہ زبہ سرہ تے کفر کہے دے نو ہغہ تہ دا خطاب
 صحیح دے او کہ مراد مرتدین شی نو دا خطاب خود واضح

وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ

او ہر چہ ہفہ کسان دی چہ سپین بہ شی مخونہ د هغوی

فَكَفَىٰ رَحْمَةً لِّلَّذِينَ هُمْ فِيهَا

نودوی بہ پہ رحمت د الله تعالیٰ کنس دی دوی بہ پہ هفہ کنس

خَلِدُوا فِيهَا ۝۱۰۷ تِلْكَ آيَةُ اللَّهِ

ہمیشہ دی - دا رچہ ذکر شول آیاتونہ د الله تعالیٰ دی

نَسْأَلُهَا عَلَيْكَ بِكَ حَقِّ ط

لولو مونہ دے لہ پہ تا باندے پہ حقہ سترہ

وَمَا لِّلَّهِ يَرْيَدُ ظُلُمًا لِّلْعَالَمِينَ ۝۱۰۸

اونہ دے الله تعالیٰ چہ اوخواہی ظلم کول پہ عالم والو باندے۔

دے۔ داسے تفصیل ابو حیان ذکر کرے دے۔

فَكَفَىٰ قَوْلًا الْعَذَابُ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ، ذوق ہے پہ طریقہ
د استعارے سرہ ذکر کرے دے اشارہ دہ چہ د عذاب خون
تریح دے او دوی بہ د هفہ پہ تریحوالی باندے بنسہ
پوہہ شی۔

۱۰۷۔ پہ دیکس بشارت اخرویہ دے دویمے دے تہ۔

فَكَفَىٰ رَحْمَةً لِّلَّذِينَ هُمْ فِيهَا حَقُّ، اشارہ دہ چہ رحمت بہ دوی تہ د
ہر طرف تہ شامل دی حکہ چہ ہفہ ہے طرف گر حوے دے
او اصناف د رحمت ہے الله تعالیٰ تہ کرے دے اشارہ دہ عظمت
د رحمت د هفہ تہ او اشارہ دہ چہ جنت تہ داخلیدل ہم پہ
رحمت د الله تعالیٰ سرہ دی او ابن عباس رضی اللہ عنہما
تہ روایت دے چہ مراد د رحمت تہ جنت دے۔

۱۰۸۔ پہ دے آیت کنس ذکر د صدق د رسول صلی اللہ علیہ
وسلم دے او جواب د سوال دے چہ د مخکس مضمون تہ
پیدا کیہی یعنی ہر کلمہ چہ او بیلے شو چہ د کافرانو مخونہ

یہ توروی کیدیشی چہ دا یہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 دَخَان تہ وئیلے وی حُکْمہ چہ داخو ظلم کول دی او اللہ تعالیٰ
 خو ظلم تہ کوی حاصل جواب دادے چہ دا آیا تونہ د اللہ
 تعالیٰ د طرف تہ دی د حق بیان د پیارہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم دَخَان تہ تہ دی جو رکری او مجرمانو تہ سزا
 ورکول ظلم تہ دے بلکہ عدل دے۔

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ، تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ دہ بتول مخکین مضمون تہ خصوصاً
 عذاب عظیم تہ او تفرق والو تہ او مخونہ تورہ ولو د کافرانو
 تہ یہ ورخ د قیامت۔

تَنَزَّلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ، نسبت د تلاوت اللہ تعالیٰ تہ حقیقت
 دے پشان د تور و صفات الہیہ بغیر د تمثیل او تشبیہ تہ
 او بغیر د تحریف او تاویل تہ۔

بِالْحَقِّ، حق پہ معنی د رشتیا سرہ دے او ابن کثیر وئیلے
 دی چہ مراد تریہ کشف (بنکارہ کول) د احوالو د دُنیا
 او د آخرت دے۔

وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ، پہ دیکس مبالغہ دہ یعنی
 چہ ارادہ د ظلم تہ کوی تو ظلم کول خو د هغه د شان تہ
 دیرہ لرے خبرہ دہ۔ د ظلم دلتہ معنی مصدری مراد
 دہ او للعالمین پہ دے پورے متعلق دے او نکرہ ئے
 پہ مقام د نفی کس ذکر کریدہ د دیر عموم د پیارہ یعنی
 پہ ہیخ یو شخص باندے د ہیخ قسم ظلم کولو ارادہ تہ کوی۔
 او معتزلہ وائی چہ ظلمًا اسم مصدر دے یعنی بندہ کان
 چہ کوم کناہونہ کوی نو دا د اللہ تعالیٰ د ارادے تہ بغیر
 کوی بندہ کان د دے پہ خیلہ خالق دی او دا قول باطل دے
 حُکْمہ چہ پہ داسے وخت کس مِنَ الْعَالَمِينَ وئیلے پکار
 وؤ۔

وَاللَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا

او خاص الله تعالى له اختيار د هغه خير و چ په آسمان و کين دى او د هغه

فِي الْاَرْضِ ط وَالِىُّ اللّٰهُ

چه په زمكه كين دى او خاص الله تعالى طرف ته

تَرْجِعُ الْاُمُورَ ۝ ۱۰۹ كُنْتُمْ خَيْرَ

مخول شي ټول كارونه - دے تاسو غوره

اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ

امت راديستل شوى يى د خلقو د پاره امر به كوئ

بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

په نيكى سره او منع به كوئ د بدئ ته

وَتَوْعِظُونَ بِاللّٰهِ ط وَلَوْ اٰمَنَ

او ايمان به لوى په الله تعالى باندے او كه چرے ايمان راځلو

مؤنا :- په دے آيت كين ذكر د علت دے د پاره د
وَمَا اللّٰهُ يَرْيِيْ ظُلْمًا ، يعنى ظلم هغه څوك كوى چه قدرت
عامه او واسعه نه لري او د الله تعالى د پاره خو په دنيا
او آخرت كين فراخه قدرت او تصرف دے نو هغه
غنى ربه پرواه) دے د ظلم كولو نه - دا رنگ
په دے آيت كين دعوى د توحيد ده روستو د صديق
رسول ته يعنى ټوله بادشاهى او تصرفات د الله تعالى
دى نو هغه حاجت روا او حقدار د بندگي دے - او
دے دواړه توجيهاو ته قرطبي اشاره كړيده -
وَاللّٰهُ لَام د پاره د ملك او عبيدات او تصرف دے -

د

اَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا

ضرور غورہ یہ دہ

کتاب والو

لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ

مؤمنان دی

بعض دے دوی تہ

دوی لڑے

وَ أَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ۝۱۱۰

نا فرمان دی

دے دوی تہ

اد دیر

مثلاً :- دا متعلق دے دے وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ سَرَّةً اُوْپہ مینح
کنس جملے معترضے دی اُوپہ دیکش دیر ترغیب اوتیزی ورکول
مقصد دے پہ دعوت کولو یا ندے اوفائده دے دعوت
ذکر کوی پہ وصف دے خیریت سرہ یعنی دعوت سبب دے خیریت
(غورہ والی) دے پہ نیز دے اللہ تعالیٰ -

کُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ ، دا خطاب اول صحابہ کراموتہ دے اوبیا شامل
دے دے دعویٰ تابعدار اوتہ ترقیاً متہ پورے پہ صفت دے
دعوت کولو سرہ - پہ گان اولفظ دے کُنْتُمْ کنس دے اقوال
دی اول قول دادے چہ کان فعل ناقص دے اواخرامہ خبر
دے اودا کان دے دوام دے نسبت دے پاره دے لکہ گان اللہ
خَفُورًا رَّحِيمًا ، اودان فاحشہ دے ساء سبیلہ -

دویم قول دادے چہ کان ناقص دے اوبیخیلہ معنی
(انقطاع دے ماضی) سرہ دے یعنی کُنْتُمْ فی الْغُورِ الْمَحْفُوظِ
اود فی عِلْمِ اللّٰهِ اود فی الْکِتَابِ السَّابِقَةِ رَوٰی تاسو پہ کتاب دے
تقدیر کنس یا پہ علم دے اللہ تعالیٰ کنس یا پہ مخکنو کتابونو کنس -
دریم قول دادے چہ کان زیاتی دے پہ معنی دے اَنْتُمْ
سرہ اودا قول دے فراء دے پہ دیکش اول قول غورہ
دے - خیر اسم تفضیل دے مصاف دے نکرہ تہ اوهغه
پہ معنی دے جمع کنس دے یعنی دیر امتونہ -

اُخْرِجَتْ ، مراد دے اخراج تہ ظہور اود خوریدال دی اوقاعل

دَاخِرَاجِ اللّٰهِ تَعَالٰی دے او یہ دیکھیں اشارہ دہ چہ دَا اِمت د
وَجَّ دَعْوَتِ نَهْ بِنَاكَرِهْ اَوْ مَشْهُور دے۔

لِلنَّاسِ مَتَعْلَق دے دَخِير سِرِهْ یَا دَاخِر جِت سِرِهْ اَوْ لَام
دَیَارِهْ دَا اِنْتِفَاع دے۔

تَا مُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَكُتِّهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، دَا صِفَت دے یہ
معنی دَا شَرَط سِرِهْ یَا عَلَت دے دَیَارِهْ دَخِير۔ اَوْ جَاهِد وَتَّيْلِي
دی چہ رَاڈ لَفْظ دِلْتَه پِت دے نو معلومہ شَوْہ چہ سَبَب دَا
خیریت (غورہ والی) اَمْر بِالْمَعْرُوْفِ اَوْ نَهْي عَنِ الْمُنْكَرِ دے
قَرطبی وَتَّيْلِي دی ہر کَلہ چہ دے اِمت تہ خُوک دَا کَار
پَر پَر دی نو دَوِی قَابِل دَا ذَم اَوْ دَیْدِی دی اَوْ دَا یہ سَبَب
وِی دَا دَوِی دَا هِلَاکِت دَیَارِهْ۔ اَلْوَسْی وَتَّيْلِي دی چہ مَعْرُوْف
ہُوْل طَاعَاتِو تہ اَوْ مَنْکَر ہُوْل مَعَاصِیو تہ شَامِل دے اَوْ دَا
ابن عباس رَضِی اللّٰہ عَنْہُمَا تہ یَّے تَقْل رَاو پِیدے چہ لوٹے
مَعْرُوْف کَلِمہ دَا تَوْحِید دہ اَوْ لوٹے مَنْکَر تَکْذِیْب (شُرک)
کول دی۔ ابن کَثِیر دَا فَضِیْلَت دَا دے اِمت دَیَارِهْ دَا دے
آیْت یہ تَفْسِیر کِیْن تَقْرِیْبًا اَوْ یَشْتِ احَادِیْث دَا کَر کَر پِیدای۔
وَ تَوَّابُونَ بِاَللّٰهِ، مَرَاد دَا اِیْمَان تہ اِیْمَان کَامِل دے
یعنی اِیْمَان شَرْعِی۔

سوال :- اِیْمَان خُو مَخْکِیْن دے یہ دَعْوَت کولو بَا نَدے نو دِلْتَه
یَّے وے رُو سَتُو دَا کَر کَرے دے ؟
جواب :- دِلْتَه مَقْصِد سَبَب دَا غُورہ والی دے دَا نُوْرُو
اِمْتُو نُوْرُو اَوْ وَصْف دَا اِیْمَان کِیْن ہُوْل شَرِیک دی لیکن
دَا دے اِمت خُصُوصِیَّت کَثْرَت دَعْوَت دے دَا دے وِج
تہ دَعْوَت یَّے مَخْکِیْن دَا کَر کَرے دے۔

جواب :- مَرَاد دَا دِیْنہ دَوَام اَوْ کَلْک والے دے یہ اِیْمَان
بَا نَدے تَر مَر کَلہ پُورے اَوْ سَبَب دَا هِغ دَعْوَت کول دی نو
دَا دَا کَر دَا اِثْر دے رُو سَتُو دَا مَوْثَر تہ۔

وَلَوْ اَمَّنْ اَهْلُ الْکِتَابِ لَکَانَ خَیْرًا لَّهُمْ، دِلْتَه مَرَاد دَا اِیْمَان

لَنْ يَضُرَّكُمْ إِلَّا أَذًى ط

ہیچے ضرر نہی درکولے دوی تاسو تہ مگر بدرد د خلے

وَأَنْ يَّقَاتِلَوكُمْ يَوْمَ لُوكُمُ

او کہ چرے دوی جنگ او کوی تاسو سرہ نو او یہ گروخی تاسو تہ

نہ ایمان دے پشان دے امت یعنی چہ دے ایمان شرعی سرہ امر بالمعروف او نہی عن المنکر یو خائے کریشی نو دوی بہ ہم یہ صفت دے خیریت کیں داخل شی او یہ دے معنی سرہ داربط لری دے کُتْمُ خَيْرٌ اُمِّرَ سرہ او پدیکیں مقصد دعوت درکول دی کتابیا نو تہ روستو دے ذکر د خباثاتو دے هغوی نہ چہ مخکین تیر شویدی۔

لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ، دلتہ خیر تفصیلی مراد دے یعنی دے ایمان قائلے بہ یہ دنیا او آخرت کیں دوی تہ حاصل شی او ہرچہ دے دوی ایمان دے (ایمان غیر شرعی) نو دے هغے قائلے صرف یہ دنیا کیں دی چہ مالوتہ او مرتبے او مشری یہ هغے سرہ یہ دنیا کیں حاصلیری او یہ آخرت کیں ہلاکت دے۔ یا خیر فی نفسہ مراد دے معنی تفصیلی پکین نیشتہ حکہ چہ دے دوی یہ کفر کیں ہیچ خیریت نیشتہ دے۔

مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَ أَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ، دے خائے نہ تقسیم د اہل کتابو ذکر کوی دوه قسمو نو تہ او دے ہر قسم لس لس حالات ذکر کوی۔

فَاسِقُونَ، یہ مقابلہ دے مؤمنون کیں یہ معنی دے کافرون سرہ دی ہرکلا چہ کفر دے دوی یہ سبب دے ضد او عناد سرہ و دے و جے نہ فاسقون یے ذکر کرلو۔

الْأَذْبَارُ قَفَرًا لَا يُنْصَرُونَ ۝

شاہکالے بیا یہ ددوی سرہ ہیٹ مدد نشی کید لے ۔

ضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ الرِّيحُ لَهَ آيِن

تہا یہ کپے شوے دے یہ دوی باندے ذلت ہر خاتے

مَا شَقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ

چہ دوی او موند لے شی مگر چہ (منگو لے او لگوئی) یہ رسی د اللہ تعالیٰ باندے

۱۱۱ :- یہ دے آیت کیں درے احوال د فاسقینو اہل کتابو ذکر کوی - او دا درے واہہ پیشنگوئی دی چہ اللہ تعالیٰ د صحابہ کرامو د پیارہ رشتینے کپیدی او آیت یہ بارہ د یہودیا نو کیں دے ۔

الَا آذَى، آذی د ژبے یہ ذریعہ سرہ ضرری کلمات وئیل دی - طعن کول یہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او کلمات شرکیہ او بہتانو تہ یہ مؤمنانو باندے، ردے بدے وئیل او سب و شتم کول داہم ضرر دے دے دے وچ دا استثناء متصلہ دہ -

وَإِنْ يُقَاتِلُواكُمْ يُوَلُّوكُمْ الْأَذْبَارَ، یعنی قتال تا سو سرہ نشی کولے د وچ د جین (بزدلی) نہ - اَذْبَارَ یے وئیلے دے ظہور (شاہکالے) یے تہ دے وئیلے حکمہ چہ یہ دے لفظ کیں د دوی دیر توہین او بے عزتی دہ -

ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ، یعنی یہ وخت د قتال یا بغیر د قتال نہ ہم د دوی سرہ نصرت نشی کید لے او دا دَ اِنْ يُقَاتِلُوا د لاندے تہ دے داخل حکمہ چہ عدم نصرت د دوی مشروط تہ دے یہ شرط د قتال پورے بلکہ عامو اوقاتو تہ شامل دے او ثم دلتہ د تعقیب ذکر د پیارہ دے ۔

وَحَبْلٍ مِّنَ السَّائِسِ وَبَاءُ وُ

او پہ رسق د خلقو (مؤمنان) نہ او اختہ شوے دی دوی

بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ

پہ غضب د اللہ تعالیٰ د طرف تہ او تپاہ شوے دے پہ دی دوی باندے

الْمَسْكَنَةِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا

خواری دا پہ دے سبب سرہ چہ یقینا دوی

يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ

کفر کوڈ پہ آیاتو د اللہ تعالیٰ سرہ او قتل کول یے

الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ ط

پیغمبران پہ غیر د جرم شرعی تہ

ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا

دایہ دے سبب چہ دی نافرمانی کولہ او د دوی چہ

يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾

د حدتہ یے تیروتل کول۔

۱۱۲۔ پہ دے آیت کنس د دوی او حالات ذکر کوی۔

ضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّالَّةُ، د ضرب کنایہ دہ د تپا پے وھلو نہ
پہ سکھ باندے لکھ چہ ہغہ تپا پہ پہ ہغے کنس پیوست او
کلکھ وی پہ ہیخ نہ جدا کیوی دارنگ ذلت ہم پہ دی
پورے جوخت او پیوست دے۔ مصداق د ذلت جز یہ
اخستل دی پہ وخت د غلبے د اھل اسلام کنس۔ دارنگ پہ
جنگ کنس د دوی مالونہ غنیمت کنس راوہل او دوی قید
کول دی۔ او ذلت د دوی پہ نفسونو کنس۔ محل او نور
خسیس اخلاق دی۔

اَيُّسَمًا تَقْفُوا، داد تعميم د مکان د پاره دے۔ ثقف موندل دی هغوی لره سره د قدرت نه په هغوی باندے۔ یعنی که په میدان جنگ کښ وی یا بل ځائے وی۔

اَلَا يَحْبِلُ مِّنَ اللّٰهِ وَحَبْلٌ مِّنَ النَّاسِ، مراد د حبل الله او حبل الناس نه عهد د دے دے چه په هغه سره عصمت د مالونو او د وینو د دوی حاصل شی لیکن د جزئې نه نه خلاصیږی هغه ذلت په په دوی باندے باقی وی یا مراد د حبل الله نه اسلام او حبل من الناس نه اتباع د لارے د مؤمنانو د نو په داسے وخت کښه دوی هر قسم ذلت نه بچ شی (آلوسی)۔

وَبَاءٌ ذُوْ بِغْضٍ مِّنَ اللّٰهِ، د دے تفسیر په سوره بقره کښ تیر شویږی۔

وَصَرَبَتْ عَلَيْهِمُ السُّكْنَةُ، یعنی دوی خپل حال د فقرې او د مسکینې ښکاره کوی اگرچه مالدار وی او دا د وچې د بخل او حرص د دنیا او د ناشکری د وچې نه۔

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ، په دیکښ ذکر د اسبابو د غضب او مسکنت دے د دے تفسیر په سوره بقره کښ ذکر شویږی۔

فائده :- داسے په سوره بقره سلا کښ تیر شویږی او د دواړو ایا تو په مینځ کښ فرق دے په خو و جو هو سره۔ اول وچه داده چه هلته ذلت او مسکنت یې جدا ذکر کړل۔ دویم دا چه هلته یې مسکنت د غضب نه مخکښ ذکر کړل دے او دلته یې۔ الا بحبل من الله استثناء ذکر کړیږی۔

دریم هلته یې مسکنت د غضب نه مخکښ ذکر کړل دے او دلته یې روستو ذکر کړیږی۔ ثلورم هلته یې النبیین ذکر کړل دے و د او دلته یې الانبیاء ذکر کړیږی اصل وچه د فرق داده چه هلته ذکر و د حالت د یهودیانو مخکښ د نزول د قرآن نه په زمانه د موسی علیه السلام

کتب او دلتہ ددوی حال ذکر کوی پہ وخت د نزول د
 قرآن کتب - تفصیل د اول فرق دادے چہ ہلتہ ددرے
 وارو اسباب مشترک وڈ نو یو خائے ئے ذکر کول او دلتہ
 د ذلت سبب عدم ایمان دے پہ آخری رسول او قرآن
 باندے پہ قرینہ د کو امن اهل الکثب لکان خیرا لہم
 سرہ او د غضب او مسکنت اسباب روستو ذکر دی - وجہ د
 دویم فرق دادہ چہ پہ دے سورت کتب مخکین اعتصام
 بحبل اللہ ذکر کریدے نو اهل کتابو تہ ئے د ہغے
 ترغیب ورکرو چہ تا سو یہ د ذلت نہ پہ اعتصام سرہ
 بیج شیخ او سورہ بقرہ کتب ددے ذکر تہ دے شوے - او ددریم
 فرق وجہ دادہ چہ پہ سورہ بقرہ کتب ذلت او مسکنت پہ
 سبب د تبدیل د نعمت د اللہ تعالیٰ سرہ مراد وڈ نو مراد
 د مسکنت نہ ہغہ حال دے چہ پہ ہغہ زمیندارانو باندے
 بتکارہ کیڑی چہ ددین لحاظ تہ کوی او دلتہ مسکنت د
 حرص د دنیا او د محل او ناشکری د وجہ نہ مراد دے -
 وجہ د خلورم فرق دادہ چہ النبیین او الانبیاء دوارہ
 صیغے د جمع د وجہ د الف لام تہ دلالت کوی پہ کثرت
 باندے لیکن النبیین قرآن کریم د بتولو انبیاء د پیارہ ذکر
 کریدے لکہ پہ سورہ مریم ۱۵ او احزاب ۵۶ او زمزم ۱۱
 کتب - او الانبیاء ئے صرف د بنی اسرائیلو د انبیاء د پیارہ
 ذکر کریدے پہ وصف د قتل سرہ لکہ پہ سورہ بقرہ
 ۱۷۱ او سورہ آل عمران ۱۵۷ ، ۱۵۸ او سورہ نساء ۷۱ کتب -
 یا بغیر د وصف د قتل تہ لکہ سورہ مائدہ ۷۱ کتب نو پہ
 سورہ بقرہ کتب مقصد ذکر د خیانتو نو د اهل کتابو دے
 نو ہلتہ ئے داسے لفظ ذکر کرو چہ ہغہ دیر دلالت کوی
 پہ کثرت باندے او دلتہ صرف ذکر د حال قبیحہ ددوی
 ذکر کول مقصد دے نو ہغہ لفظ ئے راورو چہ دوی
 پورے خاص دے رواللہ اعلم بحکم کلامہ -

لَيْسُوا سَوَاءً ۖ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ

نہ دی دوی برابر بعض د کتاب والو نہ یو

أُمَّةٍ قَالِمْهٖ يَتَّبِعُونَ آيَاتِ اللَّهِ

دلہ دہ کلکہ یہ دین پاندے لولی دوی آیاتو نہ د اللہ تعالیٰ

الْبَاءِ الْيُسْلُ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾

یہ دختونو د شپہ کنس او دوی سجداے کری۔

۱۱۳۔ یہ دے درے آیاتونو کنس دویم قسم اہل کتاب ذکر کری
چہ مخکنس یے دوی تہ مؤمنون وئیلے دی او ددوی ہم لس
حالات د مدح ذکر کری۔ یہ دے آیت کنس دھتے نہ درے
ذکر کری دی۔

لَيْسُوا سَوَاءً، دا مستقلہ جملہ دہ یہ دے کنس رد دے
یہ ہتہ چا پاندے چہ ہتہ اہل کتاب رچہ ایمان یے یہ آخری
نبی پاندے راویے وی) ناکارہ گتہری لکہ چہ ابن عباس
رضی اللہ عنہما نہ نقل دی چہ کلہ عبد اللہ بن سلام او
دھتہ ملگرو اسلام قبول کر نو نورو یہودیانو وئیل چہ دا
شریان خلق دی حکہ چہ دین د مشرانو یے پریخودے دے
حاصل جواب دا دے چہ یہ دے مؤمنانو رچہ یہ آخری
نبی یے ایمان راویے دے) کنس ہول د خیر صفات دی تو
دوی د مخکنو ذکر کرے شو د کتابیانو پشان مہ گتہری۔

مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ، دا تفصیل دے د فرق ذکر کو لو د پامہ
یہ مینخ د دواہو د لو کنس۔ او صاحب اللباب وئیلی دی چہ
یہ دے اہل کتابو کنس مخکنی ادیانو والا او مسلمانان ہم
داخل دی یہ دلیل د حدیث د مستند احمد سرہ چہ نبی صلی
اللہ علیہ وسلم یوہ شپہ موخ د ماسخوتن دوستو کرواویا
د کور تہ را او وتلو او خلقو د موخ انتظار کوو نو ہتہ
اوفرما ئیل چہ نیشہ ہیخوک د ادیانو والو تہ چہ اللہ تعالیٰ لہ

یہ داسے وخت کتب یا دوی غیر ستاسو تہ اودا آیت ہے
 اولوستلو۔ ابو حیان ہم وئیلی دی چہ مراد اہل کتاب تہ
 قرآن والا دی چہ نور اہل کتاب د دوی سرہ برابرتہ وی۔
 قَائِمَةٌ یہ معنی د مستقیمہ دے مجاہد وئیلی دی چہ یہ
 معنی د عادلہ (عدل والا) دے۔ قتادہ اور بیج وئیلی دی
 چہ قَائِمَةٌ عَلٰی کِتَابِ اللّٰہِ وَحَدُّ وِدِّہٖ، راولا دوی یہ کتاب
 د اللہ تعالیٰ او احکامو د ہغہ) یا یہ معنی د قیام کو وئیلی یہ
 مونخو نو کتب۔

یَتْلُوْنَ اٰیٰتِ اللّٰہِ اِنَّا الْبَیِّنُ، اِنَّا یہ معنی د وختو نو د شبہ کتب
 د ما بینام د وخت تہ تر مونخ د صبا پورے ہولو وختو نو تہ شامل
 دے اودا یہ طریقہ د تقسیم سرہ دے یعنی د قرائتو نو تہ
 علاوہ خوگ یہ اول د شبہ کتب قرآن لولی او خوگ یہ مینخ
 کتب او خوگ یہ آخر کتب۔ او مراد د دے تہ لوستل د قرآن
 دی یہ مونخ کتب اشارہ دہ چہ اہم مقصد یہ مونخ د شبہ
 کتب قرآن لوستل دی۔ او ہر کلہ چہ د شبہ د مانحہ داسے
 اہتمام کوی نو د ورخے خو ضرور کوی د دے وجہ تہ د ورخے
 ذکر ہے نہ دے کرے۔

وَهُمْ یَسْجُدُوْنَ، یعنی سجدہ کوی روستو د لوستلو د قرآن تہ
 سجدہ د مانحہ یا سجدہ د تلاوت یا مراد د سجدے نہ
 مونخ دے یہ ذکر د جزء سرہ او مراد تریبہ کل دے۔ یا
 مراد د سجدے تہ خشوع او خضوع او حکم د اللہ تعالیٰ
 منل دی یہ ہر وخت کتب۔ نو یہ دے آیت کتب دوجہ
 دی اول دا جدا جدا صفتو نہ دی یعنی استقامت یہ دین،
 او قرآن لوستل، او مونخ کول۔ دویمہ توجیہ دا چہ یو
 صفت دے یعنی یہ مانحہ کتب قیام کوی او یہ ہغے کتب قرآن
 لولی او بیا سجدہ کوی۔ ذکر د قیام او سجدے د دے وجہ تہ
 او کروچہ دادولہ د شبہ یہ مونخ کتب او بدہ وی ذکر کوع
 نہ او دارنگ یہ سورہ زمرہ کتب دی۔

يَوْمَ مَنُونٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

ایمان داری دوی یہ اللہ تعالیٰ اد یہ وریخ دوستی باندے

وَيَا مَرْوُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ

اد حکم کوی یہ نیکی سرہ اد منع کوی

عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ

د بدی نہ اد کوشش کوی دوی

فِي الْخَيْرَاتِ ط وَأُولَٰئِكَ

یہ نیکی کارونو کیں اد دفعہ کسان

مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٣﴾

د دے دے نیکانو نہ دی۔

۱۱۳۔ یہ دے آیت کیں د دوی نور شہید صفتونہ ذکر کوی ۔
مخکین یے ہغہ صفتونہ ذکر کرل چہ یہ یہودیانو کیں موجود
وڈ اوس ہغہ صفتونہ ذکر کوی چہ یہ دے سرہ امتیاز راجی د
اہل حق او اہل باطل حکہ چہ دا صفتونہ اہل کتابو پریخودے
وڈ۔ او مایہ الا شتراکو مخکین وی یہ مایہ الا متیاز باندے
رہغہ خیر چہ سبب د شرکت وی ہغہ مخکین وی یہ ہغہ خیر
چہ سبب د امتیاز وی) د دے ویجے نہ ایمان او امر بالمعروف
اونہی عن المنکر یے د مخکین صفتونہ روستو ذکر کرل ۔
يَوْمَ مَنُونٍ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، مراد د ایمان نہ شرعی ایمان
دے پشان د ایمان د صحابہ گرامو او داسے ایمان یہ یہود
اونصاراؤ کیں نہ وڈ۔

وَيَا مَرْوُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، یہ دے
کیں ہم تعریض دے یہ یہود او نصاریٰ باندے حکہ چہ
ہغوی کار د دعوت د حق پریخودے وڈ بلکہ د دے
برعکس عمل یے کولور د منکراتو طرف تہ دعوت او د

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ

او ہفتہ چہ کوڈوی خہ د نیک کار نہ

فَلَنْ يَكْفُرُوا ط وَاللّٰهُ

نو ہیرے یہ محروم نشی د ثواب د ہفتہ او اللہ تعالیٰ

نیک کارو نہ منع کول پے کول

وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ ، د ا صفت جامعہ دے ہولو صفتو نو
د خیر لہ کہ د نفس سرہ تعلق لری او کہ د غیر سرہ او
مسارعت پہ خیر کنیں دلالت کوی پہ دیر رغبت کولو باندے
پہ خیرات کنیں او پہ دے کنیں ہم تعریض دے پہ یہود یا نو
باندے چہ ہغوی کوشش کوی پہ کارو نو د شر کنیں . مسارعت
پہ اصل کنیں دیر اہم کار بل اہم باندے مخکنیں کولو تہ
وئیلے شی لکہ چہ تعارض راشی د فرض عین او فرض
کفائی نو فرض عین بہ اول کوی یا تعارض راشی پہ فرض
اوسنت عمل کنیں نو د فرض عمل بہ ویراندے کوی -
د امر بالمعروف او نہی عن المنکر نہ روستو دا صفت
پے ددے وجہ نہ ذکر کہو چہ پہ امر بالمعروف او نہی
عن المنکر کنیں د اہم قالہم او مرتبو لحاظ کوئی - او دا
صفت د مدح دے او ہرچہ عجلت دے نو ہغہ مخکنیں
کول د غیر ضروری دی پہ ضروری باندے او دغہ صفت
د بدی دے -

وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ، پہ صفت د صلاح کنیں زیاتوالے
پہ اسلام باندے ددے وجہ نہ د انبیاء علیہم السلام
پہ دعا او صفت کنیں دا وصف ذکر دے لکہ دعا د سلیمان
علیہ السلام سورہ نمل ۷۱ کنیں او داسے صفت پہ سورہ
بقرہ ۱۲۸ او سورہ الانبیاء ۷۷ ، ۷۸ کنیں ہم دے -

عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿۱۱۵﴾ إِنَّ الَّذِينَ

خہ علم لری یہ متقیانو باندھے - یقیناً ہنہ کسان

كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ

چہ کفریہ کہے دے ہیچرے یہ دفع تہ کری دے دوی تہ

أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ

مالوتہ دے دوی او تہ اولاد دے دوی دے عذاب دے

اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ

اللہ تعالیٰ میں خیر او دے کسان اور

النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۱۱۶﴾

والا دی دوی یہ یہ ہنہ کس ہمیشہ دی -

۱۱۵۔۔ یہ دیکھیں بشارت دے او لوگے شان ذکر کوی دے تیر
شے صفات والو او یوصفت دے هغوی ذکر کوی۔

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ، ضمیر راجع دے امت قائمہ تہ۔
فَلَنْ يَكْفُرُوا، دلتہ مراد دے کفر تہ دے ثواب دے عمل تہ محروم
کیدل دی او دے معنی دے وجہ تہ دا متعدی کہے شویدے
دوہ مفعولونو تہ اگرچہ کفر یہ معنی مشہورے سرہ متعدی
وی یو مفعول تہ۔

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ، علم دے اللہ تعالیٰ اگرچہ عام کے لیکن
تخصیص یے یہ متقیانو پورے دے ترغیب دے پآرہ دے۔

۱۱۶۔۔ دا تخویف اخروی دے دوستو دے بشارت تہ۔ ہر کلا چہ
لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ آيَةُ رَبِّهِمْ آيَةُ رَبِّهِمْ وَآيَةُ رَبِّهِمْ
یے یہ منہم ائمہ سرہ او کہو نو اس دویم فریق دے هغوی
مقابل ذکر کوی۔

لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، دے
دے سورت یہ آیت متا کس ہم تیر شویدی دے تکرار وجہ

مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ

مثال د هغه څيز چه خرچ كوي ئې دوى د پاره د دے

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ

د وند د نيوى پشان د حال د هغه سيل دے

فِيهَا صِرَاصَاتٌ حَرَّتْ قَوْمٍ

چه په هغه كېن منځه كځي دى او رسيږي فصل د يو قوم ته

ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ

چه ظلم ئې كړې دى په ځانونو خپلو باندې نو تباه كړي هغه لره

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ

او ظلم نه دے كړې په دوى باندې الله تعالى ليكن

أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٤﴾

دوى په خپلو ځانونو باندې ظلم كوي -

داده چه هلته ردوؤ په نصارى كافرانو باندې او دلته رد دے په يهوديانو كافرانو باندې او دواړه دے مالداري وے او اولاد او تابعداران ئې ډير وؤ او په هغه سره ئې فخر كوؤ - ليكن آيت ټولو كافرانو ته عام دے -

بكال: دا جواب د سوال دے - سوال دا وؤ چه دا كافران خو په دنيا كېن كله كله مالونه په صحيح مصارفو كېن خرچ كوي نو دغه دوى ته فائده وے نه وركوي؟ حاصل جواب دا دے چه هغه د دوى د ظلم د وچې نه برباد شوې دى او د دے د پاره مثال ذكر كوي -

فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، په دے كېن دوه توجيها ت دى اول دا چه مراد د انفاق نه خرچ كول دى په صحيح مصرفونو كېن سره د كفر او شرك نه او في د پاره د ظرفيت

دے او دا قید واقعی دے حُک کہ چہ ہر اتفاق صرف پہ دنیا
 کس وی - دویم دا چہ مراد ک اتفاق نہ خرچ کول دی ک
 دنیوی ترقی ک پیارہ لکہ ک دنیا ک اقتدار او حصول ک پیارہ یا
 ک ریاء او سمعت ک پیارہ چہ خلق یے پہ دنیا کس تعریفولہ
 او کپی یا ہغہ چہ عوامو یہودیانو پہ خیلو ملایانو باندے
 خرچ کوڈ او هغوی بہ حق پتھولو نو دا اتفاق ک اللہ تعالیٰ
 ک رضا ک پیارہ نہ دے نو برباد دے - او فی دلتہ اجلہ دے
 یعنی خرچ کوی ک وجہ ک دنیوی ژوند نہ -

کُتْلَ رَجُلٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ، یہ معنی ک صر
 کس دومہ اقوال دی اول قول ک اکثر اهل لغت او ابن عباس
 رضی اللہ عنہما او قتادہ نہ روایت دے چہ سختہ یختی چہ
 سوز و ٹکے ک فصل وی یا گلی او دویم قول ابن الالباری ک ابن
 عباس رضی اللہ عنہما پہ روایت سرہ نقل کرے دے چہ صر
 یہ معنی ک اور یا گرمہ سیل دے چہ فصل لرہ او سیزی اصابت
 صفت ک درج دے -

ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ، دا ضمیر ونہ راجع دی الذین یُتَفَقَّهُونَ تہ
 او مراد ک ظلم نہ کفر او شرک دے دا قول ک ابن عطیہ او
 زمخشری دے یا ضمیر ونہ راجع دی قوم تہ او صفت دے
 ک پیارہ ک قوم یعنی دا سے قوم چہ ظلم یے کریدے - پدے صفت
 کس اشارہ دہ چہ ک دنیا عذاب پہ سیل وغیرہ سرہ پہ ہغہ
 ظالما نو باندے راجی چہ کفر او شرک یے کرے وی یا نور
 کبیرہ کنا ہونہ یے کرے وی او پہ روستو توجیہ سرہ ک
 ظلم معنی لغوی ہم احتمال لری یعنی فصل یے بے موسمہ
 بے وختہ کرے وی نو حُک ہلاک شی -

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ، اشارہ دہ چہ عذاب ونہ ک دنیا او آخرت ک
 طرف ک اللہ تعالیٰ تہ ظلم نہ دے بلکہ عدل دے -
 وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، ہر گناہ کوڈ نیکے حُک لہ حصہ
 ک ثواب او برکت کمہ کپی ک دے وجہ تہ وٹیلے شی چہ دغہ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا

اے ایمان والو نہ

بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْمُرُكُمْ

دوستانہ دراز سواستاسو نہ (دبل چاسرہ) ہغوی کہ نہ کوی

خَبْرًا وَلَا ذُرًّا مَّا عَنِتُّمْ قَدْ

یہ روانی ستاسو کتب، خو خوی ہغہ خیز چہ تاسو لہ تکلیف در کوی یقیناً

بَدَلَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَهِهِمْ

بیکار شوعے دہ کینہ د خلو د ہغوی نہ

وَمَا تَخَفَى صُدُّهُمْ عَنْ

اودھہ چہ پتہ ساق سینے د ہغوی دیرے لوے دے

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنْتُمْ

یقیناً بیان کرے مونہ تاسو تہ نخ د (د شفق د دوی) کہ یی تاسو

تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾

چہ عقل لری -

شخص یہ خان باندے ظلم کرے دے -
 فائدہ :- یہ کوم خائے کبش چہ دوام یہ ظلم یا کفر او شرک
 صرف مراد وی تو ہلتہ گائوا اَنفُسَهُمْ ذکر کیدی لکہ یہ
 سورت بقرہ ۱۶۵ اعراف ۱۶۵، ۱۶۶ توبہ ۱۶۵ نحل ۱۶۵ او
 ۱۶۵ عنکبوت ۱۶۵ کبش روم ۱۶۵ کبش او کوم خائے کبش چہ
 مطلق ظلم مراد دی تو ہلتہ گائوا نہ ذکر کوی لکہ یہ
 دے آیت کبش او یہ سورہ یونس ۱۶۵ کبش -
 ۱۶۵ :- یہ دے آیت کبش خاورم اصل او ادب ذکر کوی او یہ دے
 کبش مقصد اجتناب دے د پیدا کید لو د فساد او اختلاف
 نہ یہ کورنی د مؤمنانو کبش -

ربط :- ہر کلمہ چہ دیہودیا تو خیانتات یے ذکر کرل اوہلاکت
داعمالو دوی بیان شو نو اوس منع ذکر کوی دہغوی د دوستا
نہ دپارہ د - یج کیدلو ددغہ خیانتونہ - او قرطبی و ثیلی دی چہ
دامتعلق دے یہ اِنْ تُطِيعُوْا فَرِيقًا يُّورِى۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَاغَاتِهِ، بِطَاغَاتِهِ ہغہ
خاص دوست تہ و ثیلے شی چہ ہغہ سرہ د رازخبرہ کیدیشی۔
قرطبی و ثیلی دی چہ یہ دے آیت کنس منع دہ د دوستا
د کافرانو او یہودیا نو او نور اہل ہواء (بدعتیانو) نہ۔

سوال :- بِطَاغَاتِهِ نکرہ دہ یہ سیاق د نفی کنس عموم غواری
او حال دادے چہ یہ آیت د سورہ مستحذہ سے کنس د بعض
کافرانو سرہ د تعلق ساتلو جواز ذکر دے ؟

جواب :- یہ ہغہ آیت کنس ذکر د تولی دے مراد ترینہ تعلق
دنیوی دے او دلتہ بِطَاغَاتِهِ نہ مراد دادے چہ خیل پتہ
رازونہ ہغوی تہ مہ بیکارہ کوئی - دے وجہ عمر رضی اللہ
عنه ابو موسیٰ اشعری رضی اللہ عنه تہ زور تہ ورکے وہ
چہ ہغہ خیل کاتب یونصرانی گر خولے وڈ حکہ چہ یہ
خطونو کنس دیرے د رازخبرے وی - قرطبی و ثیلی دی چہ
افسوس د تن زمانے یہ مسلمانانو باندے چہ دیر اہل
کتاب (یہود او نصاری) یے کاتبان او امیتان (خزانچیان)
گر خولے دی۔

مِنْ دُونِكُمْ، داصفت دے د بِطَاغَاتِهِ دپارہ دون یہ معنی د
(سوی) یا یہ معنی د ادنیٰ سرہ دے او مراد د دینہ تول کافران
منافقان او مبتدعین دی - افسوس د تن زمانے یہ بعض
جماعتونو والو چہ د تعصب او ضد د وجہ نہ د خیل
جماعت نہ بغیر د بل جماعت د مسلمان سرہ ہم تعلق نہ
ساتی او دا آیت یہ دلیل کنس پیش کوی دا عین تحریف دے۔
دے نہ روستو دے تھی دپارہ لس علتونہ ذکر کوی۔
اول علت لَا يَأْتِيَنَّكُمْ خَبَايَا، أَلَوْ تَقصِير او کوتاہی کولو تہ

وئیلے شی اکثر متعدی کیڑی یو مفعول تہ اوکله متعدی کیڑی
دوہ مفعولونو تہ نو خَبَّالًا یا مفعول ثانی دے بنا یہ دویم
قول باندے یا حرف جر حذف دے یعنی فی الْخَبَّال - خَبَّال
یہ لغت کنس داسے مرض او سستی دہ چہ انسان یا حیوان
تہ عارض شی نو یہ هغه کنس فساد پیدا کوی او یہ معنی ک
فساد سرہ استعمالیڑی لکہ یہ سورہ توبہ سگا کنس - نو معنی
دا دہ چہ دوی ہیخ گمے نہ کوی ستاسو یہ فساد کنس یعنی
ستاسو یہ مینخ کنس شرونہ جو روی یا ستاسو یہ مینخ کنس
اختلاف او دشمنی پیدا کوی یا ک تور و بدنی او مالی نقصانونو
یہ بارہ کنس کوشش کوی۔

وَكُذِّبَ مَا عَنِتُّمْ، دا دویم علت دے - ما مصدریہ دے او
عتت سخت مشقت تہ وئیلے شی - یہ اولہ جملہ او دویمہ
کنس فرق دا دے چہ اول خودوی ستا ک دین یہ وراستولو
کنس کوتاہی نہ کوی او چہ ذ هغه تہ عاجز شی نو کوشش کوی
چہ تاسو یہ لوکے دنیوی تکلیف کنس و اچوی یا دا چہ دوی
کوشش کوی یہ فساد ستاسو کنس او چہ داسے او نہ کوی نو
یہ زیرہ کنس ذ هغه تمنا کوی۔

قَدْ يَدَّاتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ، دا دریم علت دے -
بغضاء او بغض یہ اصل کنس ک زیرہ صفت دے لیکن ک
دوی یہ زیو دا کلمات وئیل دا علامت دے ک دوی یہ
بغض باندے۔

سوال :- منافقانو خو یہ خُله باندے اظہار ک بغض ک مؤمنانو
سرہ نشی کولے؟

جواب لہ :- ک سخت بغض ک وجہ نہ کله بے اختیارہ کلمات ک
دشمنی ک دوی ک خُلو نہ بشکارہ کیڑی۔

جواب لہ :- قتادہ نہ روایت دے چہ دا بشکارہ کول ک دوی یہ
مینخ کنس مراد دی چہ یہ کورنی کنس غیبتونہ ک مؤمنانو کوی
او یہ هغوی باندے تہمتونہ لکوی (آلوسی، ابو حیان)۔

هَآآَنَتُمْ أَوْلَآءَ تَحِبُّونَهُمْ وَلَا

خبردار تاسو اے مؤمنانو مینہ کوئی رخیرواھی) ددوی سٹی او

يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ

ددوی مینہ تہ کوی تاسو سیرہ او ایمان لری تاسو یہ کتابونو

كَلِمَةٍ وَإِذَا الْقَوُكُمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ

تولو باتدے او هرکله چہ دوی تاسو سیرہ مخاخ شی دوی وائی موتو ایمان راوپے دے

وَإِذَا خَلَوْا عَصَوْا عَلَيْهِمُ الْآثَامَ

او هرکله چہ دوی جدا شی چکو تہ لگوی ستاسود (ترقی) یہ وجہ سٹی یہ سرو تو کو تو خیلو باتدے

مِنَ الْغِيْظِ قُلْ مُؤْتُوا بِغِيْظِكُمْ

د غصہ دوجے تہ تہ ادا یہ مہرہ شی یہ غصہ خیلے سرہ

سوال :- افواہہم یے اوئیل الستہم یے ولے او تہ وئیلو ؟

جواب :- یہ دے کیں ددوی نور قباخت تہ اشارہ دہ چہ دوی

خُلی وازوی او وخی گریخوی یہ داسے خبر و سرہ - او دیتہ یہ

حدیث کیں شر تارون متشدقون وئیلے شی (قرطبی) -

وَمَا تَخْفَىٰ صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ، دا خلورم علت دے یہ دے سرہ

مراد حسد او بغض د زہونو ددوی دے ہغہ دیرخت دے

حکہ چہ یہ ہغے کیں ارادے د قتل کولو او ذلیل کولو د

مؤمنانو دی دارنگ د زہونو بغض یے ہمیشہ دے او د

خُلی اظہار یے کلہ کلہ دے نو حکہ اکیر دے -

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِن كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ، مراد د آلیات تہ دلیلونہ

دی د اخلاص کولو د مؤمنانو سرہ او د پریخودلو د منافقت -

یا مراد د دینہ علامات د دشمنی ددوی دی -

تَعْقِلُ تہ مراد فکر کول دی د پارہ د فرق کولو یہ مینخ د دوست

او د دشمن کیں او د ہغوی یہ علاماتو کیں -

إِنَّا لِلّٰهِ عَلِيمٌ بِذَاتِ

يَقِينًا اللّٰهُ تَعَالٰی عالم دے یہ ہفتہ خبرو چہ

الصُّدُورِ ۱۱۹

یہ سینو کیں دی ۔

۱۱۹ :- یہ دے آیت کیں خاور علتو نہ ذکر کوی او دا خاص دی
یہ منافقانو پورے ۔

هَآءِ نَتْمُ اَوْلَآءِ، غورہ قول دادے چہ ہا دیارہ ک تنبیہ دہ
او انتم مبتدا دہ او اولاء خبر اول او تُجِبُوْهُمْ دویم خبر
دے او دا خطاب مؤمنانو تہ بطور تنبیہ دے ک زورے یہ
طور سرہ نہ دے حُکھ ک زورے یہ خائے کیں هُوَ اَوْلَآءِ ذکر کیوی
لکہ یہ سورہ بقرہ ۸۵ او آل عمران ۷۵ کیں او دلتہ یے صرف
اولاء ذکر کرے دے ۔

تُجِبُوْهُمْ، مراد ک محبت نہ دہغوی خیر خواہی کول دی ۔ دا
قول ک ابوالعالیہ او ک اصم دے ۔ یا مراد محبت دے یہ سبب
ک اظہار ک دوی اسلام لرہ ۔

وَلَا يُجِبُوْكُمْ، دا حُکھ چہ ک دوی یہ زہونو کیں کفر او نفاق
پروت دے ۔

وَسُوْمُ مَثُوْنَ بِالْکِتَابِ ۖ، مراد ک الکتاب نہ قرآن دے او کلام
کیں اشارہ دہ چہ ستاسو پہ تیز یہ قرآن کیں ہیچ شک نیستہ
او دوی بعض حصہ ک قرآن منی او بعض نہ منی لکہ چہ
کَلِمًا اَخْصَاءَ لَهُمْ مَّشَوٰۤا فِیْہِ وَاِذَا اَظْلَمَ عَلَیْہُمْ قَامُوْا، کیں
اشارہ دہ ۔ یا مراد ک الکتاب نہ جنس آسمانی کتابونہ دی
یعنی تاسو تورات او انجیل او قرآن او تول کتابونہ الہیہ
منی او دوی صرف خیل کتاب منی او یہ ہفتہ کیں ہم یہ
بعض حصہ ایمان لری او یہ بعض نہ لری لکہ یہ یُکْفَرُوْنَ
یَمًا وَاَآءُ او اَکْثَرُ مَثُوْنَ بِبَعْضِ الْکِتَابِ وَتُکْفَرُوْنَ بِبَعْضِ
کیں اشارہ دہ ۔

وَإِذَا لَقُّوْكُمْ قَالُوا آمَنَّا ، دَا قَوْل دَدوی پہ تفاق او پہ دھوکہ
باندے بنادے دے دے وجہ نہ دلتہ متعلق دایمان ئے نہ
دے ذکر کرے یعنی مُؤْمِن پہ۔

وَإِذَا حُلُّوْا عَصُّوْا عَلَیْكُمْ إِلَّا تَامِلٌ مِّنَ الْغَیْظِ ، عَصَّ جَک
لگول دی پہ ذریعہ دَغَابُونُو سِرہ۔ آتَامِلٌ جَمْع دَآسِمِلَہ
دہ سرونو دگوتو تہ وئیلے شی۔ غیظ سخت غضب تہ وئیلے شی۔
اوچک لگول کنایہ دہ چہ دیر غضب دے نہ گوتہ پہ خولہ
کس کیدی نوچہ غصہ ئے زیلتہ شی نو ناگہانہ پہ ہغہ گوتہ
باندے غائب خج کری۔ یا دَا کنایہ دہ دَخِیْمَانہ کیدلوزہ لکہ
پہ سورہ فرقان مگر کس دی یعنی ہرکلا چہ دَمُؤْمِنَانُو د
طرف تہ دوی تہ غنیمت وغیرہ کس خہ حصہ ملاؤ نشی نو
دوی پہ خیل محرومتیا باندے خیمانہ شی۔ عَلَیْكُمْ ، متعلق
دے پہ عَصُّوْا پورے یعنی پہ ترقی ستاسو۔ یا متعلق دے
پہ پت لفظ پورے (خَنِیقَیْنِ عَلَیْکُمْ) سخت خفگان کوؤ نکے وی
پہ تاسو باندے۔ قرطبی وئیلی دی چہ دَا صفت دے
زمانے پہ دیروید عتیان کس موجود دے۔

قُلْ مُؤْمِنُوْا بِغَیْظِکُمْ ، ابن جریر او دیرو مفسرینو وئیلی دی
چہ دَا دعاء شردہ هغوی تہ مخامخ یا پشی شا او دَا سے
خلقو تہ خیرے کول جائز دی یا دَا امر پہ معنی دَجَمْلے
خبر یہ کس دے یعنی اللہ تعالیٰ پہ دین حق لہ نورہ ترقی
او غلبہ ورکوی ستاسو دمرگ تہ مخکس پورے نو آخر بہ پہ
دغہ غصہ کس مرہ شی او اللہ تعالیٰ ستاسو پہ دے غصہ
باندے ہیچ پرواہ نہ کوی۔

إِنَّ اللّٰهَ عَلِیْمٌ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ، دَا دَقْل دَلاندے داخل دے
یا مستقلہ جملہ دہ جواب دَسوال دے چہ ہرکلا اوئیلے
شوچہ وَ مَا تُخْفِیْ صُدُوْرُهُمْ اَکْثَرُ ، وَلَا یُجِیْبُوْکُمْ اَوْ مِّنَ
الغیظ نو دَا دریوارہ خیزونہ خو پہ سینہ کس پت دی نو
دے ذکر خرنکی اوکرے شو حاصل جواب دَا دے چہ

اِنْ تَسْئَلُوهُمْ حَسَنَةً تَسْئَلُوهُمْ

کہ چرے اور سیدی تاسو ته بنه حالت خفه کوی دوی لره

وَ اِنْ تَضِبُّوْهُمْ سَيِّئَةً يَفْزَحُوْا

او کہ چرے اور سیدی تاسو ته بد حالت خوشحالی کوی دوی

بِهَا ط وَ اِنْ تَصْبِرُوْا وَ تَتَّقُوْا

په هغه سره او که چرے صبر او کړو تاسو او تقوی مو او کړله

لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا ط

ضرر به در نکړی تاسو ته مکړونه د دوی هېڅ ضرر

اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيطٌ ۝۱۳۰

یقیناً الله تعالی په هغه عملونو چه دوی کوی را گیر دیکه د (په علم او قدرت کین)

الله تعالی د سینو په ټولو پټو رازونو باندې علم لری۔
 بِذَاتِ الصُّدُورِ، ذات په معنی د صاحب دے دلته موصوف
 پټ دے یعنی بِالْمُظْمَرَاتِ ذَوَاتِ الصُّدُورِ، یعنی هغه پټ
 رازونه چه د انسان د زړه سره ملگر دے دی او په قول او
 عمل سره ښکاره شوے ته وی او دا په اصل کین یو مصداق
 دے د پاره د غیب په مسئله د علم غیب د الله تعالی کین ځکه
 چه کومه خبره د شونې و نه را اوځی بل چاته نو هغه په
 علم د مخلوق کین داخل شی نو د هغه نه کله کله شیاطین
 خبر شی یعنی شیطانان یې واری او کا هن ته یې اورسوی
 نو کا هن د هغه خبرے خبر ورکړی نو دلته داتشی و ټیله
 کیدلے چه دا کا هن په غیب باندې علم لری۔ او دا جمله
 په قرآن کریم کین دولس کرته ذکر ده او بل تفسیر یې په
 سورة عنکبوت من او سورة غافر من کین دے۔
 من ۱۲۔ په دے آیت کین نور دوه علتونه د لا تتخذوا بطانة
 د پاره ذکر کوی۔

تَمَسُّكُمْ، دَمَسَ تَه اخستلے شوئے دے مَس پہ اصل کیں لاس
 رسولوتہ وئیلے شی بیا پہ هر خیز کیں استعمالیږی که محسوسی
 وی او که معنوی وی خیر وی او که شروی - که په خیر کیں
 استعمالیږی لکه دا آیت شو او معارج ۲۷ او سورة انعام
 ۱۷۱ او اکثر په شرک کیں استعمالیږی لکه آل عمران ۱۳۷
 یونس ۱۰۱ - او که شریک استعمالیږی لکه په یقره ۲۱۲
 او اعراف ۹۵ کیں - او هر څائے کیں دلالت کوی په کموالی
 (لور سید لو) -

حَسَنَةٌ، مراد د دینه د دنیا منفعت او خوشحالی ده لکه
 صحت د بدن، فراخی د مال، غلبه په دشمن وغیره -

صاحب اللباب د ابوالعباس ته نقل کړې دی چه حسنة په
 قرآن کریم کیں په پنځه وجوهو سره استعمال شویده
 اول په معنی د کامیابی لکه په دے آیت کیں دویم په معنی
 د توحید سورة انعام ۱۶۱ کیں دریم په معنی د فراخی او
 وسعت سره سورة نساء ۲۷ خلورم په معنی د عافیت د
 عذاب ته سورة رعد ۲۷ په دے کیں بله معنی توحید
 قبول دی پنځم په معنی قول د معروف سورة رعد ۲۲ -

وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْزَحُوا بِهَا، سَيِّئَةٌ دا مقابل دے د
 حَسَنَةٌ - او دا هم په پنځه معانی سره راځي په معنی د
 شکست لکه په دے آیت کیں - دویم په معنی د شرک
 سورة انعام ۱۶۱ کیں دریم په معنی د قحط سورة نساء
 ۲۷ او اعراف ۱۳۱ کیں - خلورم په معنی د عذاب سورة رعد
 ۲۷ پنځم په معنی د ردی قول سورة رعد ۲۲ -

فَائِدَةٌ: د حَسَنَةٌ سره یو لفظ مَس وئیلے دے چه لږ
 والی باند د دلالت کوی نو په دے کیں اشاره ده دیر
 حسد او بغض ته یعنی په لږه خوشحالی سره چه مؤمن
 خوشحالی ښکاره کوی په طریقه د تحدیث نعمت سره
 نو دشمنان خیر شی نو خفه شی او تکلیف چه لږ وی نو مؤمن

وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ

او هرکله چه صبا و ختی او وتلے ته د کور خیل ته

تَبَيُّوْا السُّوْمِيْنَ مَقَاعِدَ

تیار دل تا مؤ منانو لڑ - مخاپونه د کینا ستلو (مورچ)

په هغه باندے صبر کوی نو د دشمن نه پټ وی لیکن چه ډیر شی نو مجبوراً دشمن خیر شی نو بیا هغوی وریاندے خوشحالی کوی -

وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا ، مراد د صبر ته صبر کول دی په طاعت د الله تعالی په دغه تیر آدابو کښ او هغه سختی باندے چه تاسو ته رسیږی او مراد د تقوی ته ځان ساتل دی د ټولو حرامونه او د دوستانو د کافرانو او منافقانو ته -

لَا يَظُنُّهُمْ كَيْدُ هُمْ شَيْئًا ، دا قراءت دے په پښ د ضاد او د راء سره نو دا جواب شرط ته دے بلکه دلالت کوونکے دے په جواب شرط باندے یا په دے کښ فاء پټه ده - کید هُمْ ، راغب وئیلی دی چه کید یو قسم حيله ده کله په مدح کښ استعمالیږی او کله په ذم (بدی) کښ خواکثر په بدی کښ استعمالیږی - په مقام د مدح کښ لکه سوره انبیاء ۵۷ اعراف ۱۸۳ کښ او په مقام د ذم کښ یوسف ۵۷ او نساء ۵۷ کښ او مقصد د آیت دادے چه څوک صبر کوی په ادا د اوامرو د الله تعالی او تقوی کوی د منہیا تونه نو داسے شخص په حفاظت د الله تعالی کښ وی نو کید د کید کوونکو هغه ته هیڅ نقصان نشی رسولے -

إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ، یَعْمَلُونَ ته مراد عملونه د کفر او نفاق او د دشمنی د مؤمنانو سره او د هغوی مخالف کیدونه کول دی او احاطه د الله تعالی دا په اعتبار د علم او قدرت سره ده او په دے کښ معنی د تخویف موجود ده -

لِقَاتِلٍ ۖ وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۳۱﴾

دِيارِ جنگ کولو او الله تعالیٰ ہر شے اور ہر جگہ دے یہ ہر شے ۔

۱۳۱۔ ربط دے دے دے مخکن سرہ یہ خوجو ہوسرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ مخکن قوائین او آداب ذکر شمول اوس یہ دے باندے ثبوتاً اوسلباً نتیجہ ذکر کوی یعنی یہ دے اصولو دے پابندی دے وجہ نہ یہ بدر کیں غلبہ اونصرت الہیہ حاصل شو او یہ دے اصولو باندے دے نہ پابندی دے وجہ نہ یہ احد کیں نقصان پیدا شو۔ دویہ وجہ دادہ چہ ہر کلاہ چہ او فرمائیل چہ وَاِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا تُوَدَّ دِيارِ سبب دے نصرت الہیہ او گر خیدل یہ بدر کیں۔ او دے دے دوارو دے نقصان دے وجہ نہ یہ احد کیں ابتلاء باغلہ یہ مؤمنانو باندے حکم چہ یہ ہذا وخت کیں دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے امر نہ عصیان او فتنل کرے شوے وو۔ دریمہ وجہ دادہ چہ ہر کلاہ دے منافقانو دے دوستانے نہ منع او کرے شولہ او دے ہذا بعض علتونہ ذکر شمول نو اوس دے ہذا لوئے علت ذکر کوی چہ ہذا واپسی دے منافقانو دے دغز وہ احد نہ دے ملگرتیا دے مؤمنانو نہ۔

وَاذْغَلَّوْا مِنْ اَهْلِكَ ، دا متعلق دے دے احد سرہ یعنی نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے ورخ دے جمعے پہ اول وخت کیں دے عائشہ رضی اللہ عنہا دے کور نہ مسجد نبوی تہ را او وتلو دے دِيارِ چہ دے صحابہ کرامو سرہ دے دغز وہ احد پہ بارہ کیں مشورہ او کوی نو بعضو رائے پیش کرے چہ یہ کلی کیں بہ ناستیو او مشرکان کہ چرے راشی نو مدینہ کیں بہ ورسرہ مقابلہ او کرو او بعضے کسانو مشورہ در کلاہ چہ دے مدینے نہ بھراو خو دے ہغوی دے جنگ دِيارِ۔ نو یہ روستو خبرہ باندے عمل او کرے شو نو دے مونخ دے جمعے نہ روستو

اِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتٌ مِّنْكُمْ

کوم وخت چہ قصد اوکړو دودہ ولو ستاسو ته

اَنْ تَقْتُلُوْا وَلَا وَاللّٰهِ وَلِيُّهُمْ اَط

چہ کنزوری ښکاره کړی او الله تعالیٰ مددگار د دوی وؤ

احد طرف ته روان شول۔ نو په دے سره تطبیق راغی په مینځ د دے آیت او د حدیث کښ چہ په آیت کښ ثابت دی چہ نبی صلی الله علیه وسلم د کورنۍ سحر و خق ویتلے دے او حدیث کښ دی چہ نبی صلی الله علیه وسلم د جمع د مونځ ته روستو ویتلے دے ابن جریر هم دا سوال او جواب ذکر کړے دے او دا قول غوره دے۔

تَبَوُّوا الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ، تَبَوُّوْهُ يَهْ مَعْنَى دَ حَاطَ تَيَارُول او مقرر کولو ده . مَقَاعِدَ جمع د مقعد ده حَاطَ د کیناستلو ته ویتلے شی او مراد تریزه تقسیمول د صحابه کرامو دی د پاره د جنگ کولو نو د عامو صحابو صفو ته ئے جوړ کړل پشان د صفو نو د مونځ او احد طرف ته ئے ورله شا اوگر حوله او عبد الله بن جبیر رضی الله عنه سره د پنځوس ملگرو ته په یو ډیر کئی باند ئے مقرر کړے شوچہ هغه ته جبل المراءه ویتلے نو دا مقاعد پشان د جنگ د مورچو دی۔ او په دے کښ اشاره ده چہ د نبی صلی الله علیه وسلم د امیر لښکر (جرنیل) په حیثیت خپله ذمه داری ادا کړے ده هغه په خپله ذمه داری کښ نقصان نه دے کړے نو هزیمت د احد د هغه د وچې ته نه دے شولے۔

وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ، هرکله چہ بنا د دے واقعې په خبرو او مشوره او په تیتونو باند ئے وه نو دا دواړه صفو ته د هغه سره مناسب دی چہ الله تعالیٰ اوریدونکے او پوهه دے (په هرڅه باند ئے)۔

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۲۲﴾

او خاص یہ اللہ تعالیٰ باندے توکل و کوی مؤمنان -

۱۲۲۔۔ داہم متعلق دے کے واقعے کے احاد سرہ او اشارہ دہ چہ
یہ واقعہ کے احاد کیں ہیخ نقصان کے طرف کے اوس او خزع
قبیلو نہ نہ دے شوئے (ہذہ کے انصار و دوع قومونہ دی)
اِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتٌ، اول خیز چہ کے انسان یہ زہہ کیں بے اختیار
ور تیر شی نو ہفتہ تہ خاطر و ٹیلے شی نو کلہ چہ لہ پوخ شی نو
ہفتہ تہ حدیث نفس و ٹیلے شی او چہ لہ نور کلک شی نو
ہفتہ تہ ہم و ٹیلے شی او داہول غیر اختیاری دی او ہر کلہ
چہ بنہ پوخ شی نو بیا ہفتہ تہ عزم و ٹیلے شی او دا اختیاری
دی۔ او حدیث صحیح سرہ ثابت دہ چہ یہ ہم کے گناہ سرہ
گناہ نہ لازمیری۔ نو معلومہ شوہ چہ کے دے دوع طاغویہ
زہو نو کیں صرف ہم کے گناہ راغلے و او ہذہ گناہ نہ و۔
طائفتن، مراد کے دیتہ بنو سلمہ (کے خزع تہ) او بتو حارثہ
رکے اوس تہ) دی او دوی یہ لبتکر کے احاد کیں دوع طرفو تو
تہ مقرر و یعنی میمنہ او میسرہ او دیتہ کے لبتکر جناحان
(وزرے) و ٹیلے شی۔ ہر کلہ چہ عبد اللہ بن ابی (متفق)
سرہ کے دریے حصے کے لبتکر کے احاد کے نیے لارے تہ واپس
را او گر خید لو حکہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کے دہ یہ
راے باندے عمل او نکرو نو دغہ وخت کے بنو سلمہ او بنو
حارثہ یہ زہو نو کیں ہم داخیرہ راتیرہ شولہ چہ مونہ ہم
کے دے غزوے نہ واپس مدینے تہ لارہ شو۔

اَنْ تَفْشَلَا، فُشَل جبن او کمزورے کیدلو تہ و ٹیلے شی او
دا اکثر کے خوف تہ پیدا کیروی نو بیا کے دشمن سرہ جنگ
نشہ کو لے۔

وَاللَّهُ وَرَٰثُهُمَا، ولی یہ معنی کے حافظ او ناصر دے یعنی
اللہ تعالیٰ دوی لہہ کے فُشَل کو لو نہ بچ او ساتل او کے دوی

زہوتہ ہے پاخہ کپل - اودا کلمہ کدوی کپارہ لوئے بشارت
 اوصفت وڈ ددے وچہ نہ کجا بر بن عبد اللہ رضی اللہ
 عنہما روایت دے چہ مونہ ددے آیت تاز لید لوہیخ
 خفہ نہ وڈ خکہ چہ لفظ ددے قلیہما زمونہ کپارہ لوئے
 صفت دے -

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ، یہ دے جملہ کنیں اشارہ دہ
 علاج کولو تہ کپارہ ددے دفعہ ددے فذل او سبب دے حصول
 ددے ولایت کد اللہ تعالیٰ چہ ہفہ توکل کول دی یہ اللہ تعالیٰ باندہ
 عَلَى اللَّهِ ہے مقدم کرے دے کپارہ ددے تخصیص کولو اوقاء یہ
 فلیتوکل کنیں دلالت کوی یہ پتہ شرط باندے معنی دادہ
 کہ چرے کار یہ تاسو باندے سخت شی یا بعضے کسان ستاسو
 نہ جدا شی نو یہ اللہ تعالیٰ باندے توکل کوئے -

فائدہ لہ: مادہ ددے توکل یہ قرآن کریم کنیں یہ مختلف
 طریقو سرہ اوٹیا کرتہ ذکر دہ - اولہ طریقہ تخصیص دے
 یہ اللہ تعالیٰ پورے یہ اویشت خایو توکنیں یہ طریقہ ددے
 اخبار سرہ لکہ عَلَیْہِ تَوَكَّلْتُ توبہ ۱۱۱ ، عَلَی اللَّهِ تَوَكَّلْنَا
 اعراف ۱۹۰ ، عَلَیہِ یَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ سورہ زمر ۲۸ - او یہ
 طریقہ ددے مرغائب سرہ لکہ آل عمران ۱۵۸ - او یہ طریقہ ددے
 امر مخاطب سرہ لکہ آل عمران ۱۵۹ - دویمہ طریقہ ددے
 صفت کد اللہ تعالیٰ (روکیل) یہ طریقہ ددے اثبات سرہ پنخلس
 کرتہ - او یہ طریقہ ددے نفی سرہ کد رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم نہ خصوصاً او دغیر اللہ نہ عمومًا انعام ۵۳ ، مت
 اسراء ۵۸ ، ۵۹ - او دریمہ طریقہ ددے صفت سرہ کپارہ
 ددے مؤمنان و انقال ۲ ، نحل ۲۲ ، ۹۹ - خاورمہ طریقہ ددے
 کفایت سرہ یعنی وکالت کد اللہ تعالیٰ کافی دے احزاب ۳۲ ،
 نساء ۸۱ ، ۱۰۹ ، ۱۳۲ ، ۱۶۱ - او پنجمہ طریقہ ددے نہی وکالت
 دغیر اللہ تہ اسراء ۳۲ - شپیمہ طریقہ یہ ترغیب سرہ
 آل عمران ۱۵۹ او یہ اوومہ طریقہ ددے مقتضی کد ایمان او د

اسلام سره مائده ۳۳، یونس ۸۴۔

فائده ۱۰:- وکالت کار سپارل دی بل چاته اوکله حفظ ته هم
وئیلے شی او په عرف کنس سپارل د کار دی هغه چاته چه اعتماد
کولے شی د هغه په بنه تدبیر او تصرف باندے۔ او ابن فارس
وئیلی دی چه وکالت اظهار د عجز دے او اعتماد کول دی په
بل چا باندے او حقیقتاً د توکل علی الله اعتماد کول او یقین
کول دی چه قضا د الله تعالی ضرور پوره کیږی او تابعداری
د سنت د نبی صلی الله علیه وسلم کوی په کوشش کولو کنس په
واسطه د اسبابو سره لیکن په شرط د دے چه اسبابو باندے
یا ورته کوی بلکه مسبب الاسباب ته نظر کوی۔ او فراء په
معالم التنزیل کنس وئیلی دی چه توکل دادے چه د الله
تعالی نه سیوا بل څوک د ځان د پاره مددکار نه گنرے او د رزق
د پاره بل څوک اختیار مند نه گنرے او د خپل عمل د پاره بل
څوک حاضر نه گنرے۔ او د سهل بن عبد الله تستری نه روایت
دے چه څوک وائی چه توکل اسباب پر یخود لو ته وئیلے شی نو
دغه شخص اعتراض او کړو په سنت د نبی صلی الله علیه
وسلم باندے ځکه چه الله تعالی او د هغه رسول د اسبابو طرف
ته ترغیبات ورکړے دی۔ او دا توکل د عام مؤمنانو نه مطلوب
دے نو کوم خلق چه اسباب بالذات مؤثر گنری او اسباب
جوړوونکی ته نظر نه کوی نو دا دهری وی یا مشرک وی او
توکل د خواصو دا دے چه سره د وجود د اسبابو ته هیڅ
نظر اسبابو ته نه کوی بلکه صرف په الله تعالی باندے اعتماد
گلی ساتی نو دا توکل د انبیاء علیهم السلام او صدیقینو
دے او واقعه د ایوب کر صدیق رضی الله عنه په واقعه د
غزوه تبوک کنس د دے دلیل دے چه هغه خپل کور کنس
هیڅ سبب نه وؤ پر یخود لے یعنی د کور ټول سامان یې د جهاد
د پاره راویستلو او وئیلے وؤ چه ما په کور کنس صرف محبت
د الله تعالی او د رسول صلی الله علیه وسلم پر یخود لے۔ او د

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ

اد یقیناً مدد کرے دے تاسو سرہ اللہ تعالیٰ یہ بدار کیں

وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ

اد حال دا چہ تاسو لبر (اد کمزوری) وئی نو ویرہ کوئی دے اللہ تعالیٰ تہ

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۱۲۳﴾

دے دپار چہ تاسو شکر گزار شی -

تقسیم تہ امام بخاری ہم اشارہ کرے دہ -

۱۲۳۔ یہ دے آیا تو تو کیں ذکر د غزوہ بدار دے یو قسم ربطیے
د مخکین سرہ ذکر شوے دے بل ربطیے دَعَلَى اللَّهِ وَلَيُّوْكَلِ
الْمُؤْمِنُونَ سرہ دادے چہ دا ذکر د نتیجے د توکل علی اللہ دے
چہ نصرت او فتح حاصلہ شوے دہ یہ بدار کیں او د مناسبت
د وجہ نہ یے یہ عطف سرہ ذکر کرے دہ -

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ، غزوہ د بدار یہ اسلام کیں اولہ
غزوہ دہ چہ اولسم رمضان د جمعہ یہ وریخ د هجرت تہ
اتلس میاشتی روستو واقع شویوہ یعنی د احد د واقع تہ
قریباً یو کال مخکین وہ او د هغه تفصیلات یہ سورہ انفال
کیں ذکر دی - او نصرت یہ هغه کیں یہ دیرو طریقو سرہ
واقع شوے دے یعنی یہ رالبرلو د ملائکو سرہ اورعب
اچول یہ زرو نو د کافرانو کیں او د کافرانو سترگو تہ کانری
رسول او نغاس (پرکالی) رالبرلو او باران کول او غنیمت
حاصلول - بدار نوم د ابو زکوئی دے او شعبی و ثیلی
دی چہ دا اوبہ د جہینہ قبیلے د یو شخص وے چہ نوم
یے بدار وڈ نو دغه مکان د هغه یہ نوم باندے مسی کہ
شو - او بعضو وٹیلے دی چہ دغه اوبہ د بدار ر خوار لسم
سپویدی (پشان صفا وے او باء یہ بدار کیں یہ معنی د
فی سورہ دہ -

اِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ

کہ چہ اوہیل تا مؤمنانو تہ آیا کافی تہ دہ تاسو لہ

اَنْ يَسِيْرَكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ

چہ زیاتی بہ کوی تاسو رب ستاسو پہ درے

اَلْفِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ ط

زرہ سرہ د ملائکو تہ چہ راکوز کہے شوے بہ دی ۔

وَ اَنْتُمْ اَذِلَّةٌ، دا جملہ حالیہ دہ اذِلَّةٌ جمع قلت د
ذلیل دہ پہ جمع قلت کنس د هغوی دیر قلت تہ اشارہ دہ ۔
سوال ۱۔ پہ سورہ منافقون ۳۷ کنس دی چہ د مؤمنانو د پیارہ
عزت دے نو دلتہ د ذلت تہ معنی دہ ؟

جواب :- مراد د دے کم والے د عدد دے رچہ درے سوہ
دیارس کسان وڈ) او کم والے د وسیلے او د مال او د سوری
وڈ او دایہ سورہ انفال ۳۷ کنس ذکر دی ۔ مورخینو و ثیل
دی چہ صحابہ کرام سورہ یواس وڈ او پہ او بنانو باندے
دار پہ وار سوری دل او وڈ او یا مهاجرین کسان وڈ او دہ
سوہ شپیر دیرش انصار وڈ ۔

فَاتَّقُوا اللَّهَ، مراد تربیتہ عامہ تقوی دہ او خصوصاً د رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ ملگرتیا کنس تینکیدل پہ میدان
جہاد کنس ۔

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ، شکر د مخکنس نعمت مراد دے یا زیادت
د نعمت پہ راتلونکی وخت کنس چہ سبب د شکر دے او
دا دلیل دے چہ شکر د اللہ تعالیٰ پہ طریقہ تقوی شرعی
سرہ دے صرف الفاظ د شکر او حمد مراد تہ دی ۔

۱۲۲ :- دا د محققینو مفسرینو پہ نیز متعلق دے غزوہ
بدر سرہ او اِذْ تَقُولُ متعلق دے پہ تَصْرِكُمْ پورے
او بعضو مفسرینو د احد سرہ متعلق کرے دے او د هغ

دے دلیلوں نو تہ جوابوتہ پہ تفصیل سرہ ابو حیان او صاحب اللہ باب ذکر کرے دی۔

لِلْمُؤْمِنِينَ، مراد تریزہ مجاہدین دے غزوہ بدر دی۔

اَلَنْ يَكْفِيَكُمْ اَنْ يُبَدِّلَ كُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ اَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ، حرف استفہام داخل دے پہ تہقی بات دے نو پہ دیکھن دوه اقوال دی اول قول دے ابو حیان دے چہ دا استفہام انکاری کے یعنی عدم کفایت پہ دغہ عدد دے ملائکو سرہ دے وچے دے یرضعف دے مؤمنانو۔ نو دوی پشان دے نا امیدئ کوؤ نکو وؤ دے نصرت نہ او جواب او شو پہ بلی سرہ یعنی دا امداد کافی دے او کافی ئے او گزئی۔ او دویم قول دے ابن عطیہ دے چہ دا استفہام تقریری دے یعنی دے دوی پہ عقیدہ کنس دا عدد دے امداد دے پیارہ کافی دے او بلی لفظ جواب دے متکلم ر اللہ تعالیٰ دے طرف تہ دے اثبات او دے تاکید دے امداد دے پیارہ دے۔ داروستو قول غورہ دے۔ بِثَلَاثَةِ اَلْفٍ، اول خو وعدہ شویوہ پہ یوزر ملائکو سرہ لکھ پہ سورہ انفال پہ کنس دی بیا دوه زرہ نور درے زرہ شو بیا دوه زرہ نور نو پنچہ زرہ شول دیتہ اِذْ خَالَ النَّاقِصُ فِي الزَّائِدِ رداً خلول دے کم عدد پہ زیات عدد کنس) و ئیلے شی او دا غورہ قول دے۔ مُنْزِلِينَ، صفت یا حال دے۔ او غورہ قول دا دے چہ اللہ تعالیٰ یوزر ملائک نازل کرے وؤ او هغوی قتال ہم کرے دے۔ بیا مشہور شوہ چہ کرز بن جابر دے مشرکانو دے مدد دے پیارہ درے زرہ او بیا پنچہ زرہ کسان رالیدی پہ دے بات دے مؤمنان غمژن شول نو اللہ تعالیٰ پہ دے آیت سرہ او پہ روستو آیت سرہ مؤمنانو تہ تسلی ورکے۔ لیکن دے مشرکانو نو ر امداد نہ وؤ راغلے نو دے نور و ملائکو دے رالیدلو سبب موجود تہ شو۔

بَلَىٰ لَّإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا

ہاں کہ چرے صبر او کړو تاسو او تقوی مو او کړله

وَيَا تُوَكُّم مِّنْ فَوْرِهِمْ هَذَا

او راشی دوی تاسو ته د جوش خپل نه دغه دے

يُمِدُّكُمْ رَبُّكُمْ بِخُمْسَةٍ

زیاتی په کړی تاسو رب ستاسو په پنځه

أَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾

زرو سره د ملائکو نه چه نځه به یې لگولے وی دجگ

۱۲۵:- بَلَىٰ دا ایجاب دے د هغه نفی چه په اَلنَّ یُکَفِّیْکُمْ کس ده - مخکس د دے بحث تیر شو -

لَّإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا، دلته مراد د صبر نه پوځوالے دے په میدان قتال کس په مقابله د دشمن کس او تقوی ته مراد ځان - پچ کول دی د فشل او د ناکمری کولو نه -

وَيَا تُوَكُّم مِّنْ فَوْرِهِمْ، فور په اصل کس خوږکیدلو د کټوئ ته وئیلے شی او دا اراده کیدیشی د سرعت او تلوار کولو دپاره اوکله غضب او غصه ته هم وئیلے شی خودلته مراد د فور ته سمدستی او زراتلل دی د مشرکانو یا په غصه او په جوش کس راتلل دی او دا غضب د دغه مشرکانو پیدا شوے و د د وچ د شکست خوړلو ته په یدر کس اولفظ د هَذَا د تاکید د سرعت دپاره دے دپاره د نزدیکت او دا شرط یې د دے وچ نه اولگولو چه په داسے وخت کس د مدد د راتلو ویر ضرورت وی او داروستو شرط چه هرکله موجود ته شو نو امداد رالیرلو ته ضرورت نه دے راغله -

يُمِدُّكُمْ رَبُّكُمْ، دا جزاء د شرط ده -

بِخُمْسَةٍ أَلْفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ، مُسَوِّمِينَ د سوم یا د پیمان نه اخستلے شوے دے یعنی نځه لگوونکے وے په خپل

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ

او ته دے گر خوشی دار نذول د ملائکہ اللہ تعالیٰ مکر تریرے

لَكُمْ وَلِتُحَبِّبُنَا قُلُوبَكُمْ بِهِ ط

تا سو لہ او د پآرہ د دے چہ کلک شی زہونہ ستاسو پہ دے سرہ

وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

او ته دے مدد مکر خاص د نیز د اللہ تعالیٰ نہ دے

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۱۲۶﴾

چہ زور آور حکمتوں والا دے

خانونو باندے او پہ خیلو اسوتو باندے نو پہ یور وایت کیں دی
چہ د جبرئیل علیہ السلام زیرہ پکری وہ او د نور و ملائکہ
سپینے پکری وے یل روایت کیں دی چہ د تلوو زیرہ پکری
وے او شملے یے پہ مینخ کیں آویزان کرے وے قرطبی و شیلی
دی دا دے وچ نہ چہ د زیر رضی اللہ عنہ پہ دغہ و رخ
باندے زیر پتکے وڈ۔ او اسونہ یے برگ رنگ والا وڈ یعنی
موافق و د مقدار رضی اللہ عنہ د اس سرہ چہ پہ دغہ
ورخ دا یو اس د دوی سرہ وڈ او هغہ برگ و۔ یا دا د
سوم نہ اخستلے شوے دے پہ معنی د لیرے شوے یعنی
دوی خیل اسونہ د دشمن د مقابلے د پآرہ رالیرل۔

۱۲۶۔ پہ دے آیت کیں حکمتونہ د رالیرلو د ملائکہ ذکر کو
او جواب د ذوہ سوالو نو دے۔ اول سوال دا دے چہ اللہ
تعالیٰ خو بغیر د ملائکہ رالیرلو نہ مدد کو لے شی نو پہ ملائکہ
رالیرلو کیں خہ مقصد دے۔ دویم کہ باطل عقیدے والا
او وائی چہ معلوم شوہ چہ ملائکہ ہم امداد کو لے شی نو
دا دلیل شو چہ مدد د غیر اللہ نہ غوختل جائز دی۔
وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ، ضمیر راجع دے امداد ته پہ ملائکہ

را لیرلو سره هغه څه په صیغه د یُمِدَ کُر او یُمِدَ د کُر کس شته.
یا ضمیر نصرت ته راجع دے څه په نصرت کس دے.
اَلَا بُشْرٰی لَکُمْ وَ لَتَظْمَنَنَّ کُلُّوْکُمْ رِیْمًا ، دا استثناء مفرغ ده
بُشْرٰی مفعول له دے او یا بُشْرٰی مصدر یا اسم مصدر دے
هغه څیز څه د خوشحالی اثر په ظاهری بدن کس (مخ) کس
ښکاره کړی په اول اخبار پورے خاص ته دے لکه د اصفت
د قرآن په بآره کس څه هر وخت مؤمنانو د پاره سبب د
خوشحالی دے.

وَ لَتَظْمَنَنَّ ، اول قول دادے څه د اعطف دے په معنی د بُشْرٰی
باندے نو بُشْرٰی صفت د ظاهری دے او اطمینان پیدا کیدل
صفت د زبه دے.

سوال :- په معطوف کس لام ولے داخل کړو؟
جواب :- د معطوف د نصب د پاره (بغیر د لام ته) یو والے
د فاعل شرط دے او دلته د جعل قاعل الله تعالی دے
او د تطمئن فاعل قلوب دے د دے وچ نه ئے د جائز
کولو د عطف د پاره لام پکس داخل کړو. او امام بازي وئیلی
دی څه په امداد کس دوه مطلوبه دی اول داخلول د
خوشحالی په زېړ نو کس دا په لفظ د بُشْرٰی کس دے او
دویم مطلوب د دے نه لوئے دے څه هغه حصول د اطمینان
د دے د پاره د ازالے د بزدلی نو د الوئے مقصد دے د دے
وچ نه د دے د پاره ئے مستقل لام داخل کړو. دویم قول
دادے څه دا متعلق دے په پت فعل پورے یعنی فَعَلَ ذٰلِكَ
لَتَظْمَنَنَّ.

وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ، دلته نصرت
ته مراد غلبه او فتح وړکول دی دا په اسبابو باندے یتا
نه دے ځکه ئے حصر او کړو په الله تعالی پورے. العزيز
د عزت نه اختصیل شوے دے په معنی د غلبے نو د دے
ځانے سره مناسب دے او الحکیم اشاره ده څه کله امداد

کوی او کله نه کوی د الله تعالیٰ په حکمت باندې پنا ده -
فائدہ :- داسے آیاتو نه په سورة انفال کېن هم (سنت) دی
لیکن فرق یے په یو خو و جو هو سره دے اول داچه هلته یے
مردقین و یے دے اولته منزلین او مسومین دے دویم
دلته د بشری سره لکم ذکر دے او هلته نیشته - دریم دلته
یے په لفظ روستو راوړیدے او سورة انفال کېن په مخکین
راوړیدے - څلورم دلته العزیز الحکیم په طریقه د صفت
سره ذکر کړو او هلته یے په جمله مستانفه سره ذکر
کړیدے - د دے حکمتونه دادی -

د اول فرق وجه داده چه یو زر ملائک خونازل شو
لیکن ورپسے د نورو رالیو خبر وؤ او ارداد دلالت کوی
په روستو راتلونکو باندے -

د دویم فرق وجه داده چه په سورة انفال کېن اصل د
قصے ذکر دے او په دے سورت کېن د هغه تکمیل مقصد
دے نو د اصل سره اختصار مناسب وی نو لکم یے نه
دے ذکر کړے او تکمیل سره اطناب (راوړدوالے) مناسب
وی نو دلته یے لکم ذکر کړے دے -

د دریم فرق وجه داده په دے سورت کېن لکم خطاب
ذکر شو نو په قلوبکم کېن خطاب د هغه سره متصل مناسب
دے او په هغه سورت کېن خطاب نه وؤ ذکر کړے نو په
یے مخکین راوړو -

د څلورم فرق وجه داده هر کله چه دلته مکرر خطاب او شو
نو په دیکین الفاظ د تسلی رچه العزیز الحکیم دی) زر ذکر
کول مناسب دی او هلته تاکید د خطاب نه وؤ نو په جمله
مستانفه سره یے په تاخیر سره ذکر کړو (وَالله اعلم
بِحکم کتایه)

لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ

دے دے ديارہ چہ پریکری یو تکرہ د هغه کسانو ته

كَفَرُوا أَوْ يَكْبِتْهُمْ فَيَنْقَلِبُوا

چہ کفریے کړے دے یا په ذلیل کړی دوی نو داپس به اوکړخوی دوی

خَايِبِينَ ﴿١٢٤﴾

نا امیدي کوونکي -

۱۲۴: تیر شوی حکمتونه د مؤمنانو د ذات سره تعلق لری او په دے آیت کیں حکمتونه د دشمنانو سره تعلق لری او د مؤمنانو د پاره بالواسطه بشارت دے۔
لِيَقْطَعَ، دا متعلق دے د نَصْرَكُمُ اللّٰهُ يَا مَا النَّصْرُ يَا دَ جَعَلَ سره یا یُمِدُّكُمْ سره یا متعلق یے پت دے
یعنی اَمَلَكُمْ د نَصْرَكُمُ لِيَقْطَعَ۔ قطع په معنی د هلاکولو یا په معنی د نړولو دے۔

طَرَفًا، جماعت (جمله) او تکره مراد ده دا او یا کسان کافران وژ چہ په بدر کیں قتل کړے شوے وژ۔ په دے لفظ کیں یو اشاره دا ده چہ ټول کافران په کفر کیں ملگری دی او دا د هغوی ته یو طرق او یو ټولکے دے۔ اودیته اشاره ده په سورة رعد سَلَا رَنَقُصْفًا مِّنْ اَطْرَافِهَا کیں دویم اشاره ده چہ مینځ د دے ته هله رسیدال کیدیشی چہ طرف پریکړے شی۔

أَوْ يَكْبِتْهُمْ، کبت کیں دیر اقوال دی۔ هزیمت، لعنت، پرېښه غورځول، شرمول، غصه کول، ذلیل کول، او لفظ د پاره د تنويع دے یعنی یو قسم یے قطع کړل او بل قسم یے ذلیل او مغلوب کړل۔ یا او په معنی د داد دے او دلته هم ضمیر راجع دے ټولو کافرانو ته ځکه دا واقعه سبب د ذلت د ټولو کافرانو دے او قطع خو خاص ده په یوډله پور د نو د هغه سره یے طرفًا ذکر کړو۔

لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ

نیشته تالره د کار د دوی نه هیخ اختیار

أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ

تد پورچه الله تعالی به په دوی باند مهربانی او کړی ربه توفیق د ایمان شو یکه د ډوله عذاب وکړی

فَالَهُمْ ظِلْمُونٌ ۱۲۸

یقینا دوی ظالمان دی -

فَيَتَقَلَّبُوا عَلَىٰ بَيْنٍ ، داتفریع ده په یکتیتهم باندی - خبیث
هغه ناامیدی او محرومی ده چه روستو د توقع او د امید
نه پیدا شی او یاس عام دے که روستو د توقع نه وی او که
مخکس وی نو مقابل د خبیث ظفر دے او مقابل د یاس
رجا ده - دلته یی خبیث ذکر کړو ځکه چه په بد رکب د
کافرانو لوستی امیدونه د غلبه وړ چه هغه ته اشاره ده په
انفال سکت کس -

۱۲۸: دامتعلق دے د واقع د احد سره او په مینخ کس
واقع د یدر په طریقه د حیل معترفه سره ده او د دے
په سبب کس اختلاف دے اول روایت دادے چه په غزوه
احد کس عتبه بن ابی وقاص د نبی صلی الله علیه وسلم
سر مبارک زخمی کړو او د رباعی غابن یی ورله شهید کړو نو
هغه د خپل مخ نه وینے صفا کولے او وئیل یی رکیف یفلیح
قَوْمٌ خَصْبُوا وَجَاءَ يُبَيِّتُهُمْ بِالْدَمِ وَهُوَ يُدْعُوهُمْ إِلَىٰ رَيْبِهِمْ
څرنگ به یی شی هغه قوم چه رنگ کړے یی دے مخ (مبارک)
د خپل نبی په وینو سره او هغه دوی ته دعوت ورکوی رب د
دوی ته رنخاری، مسلم) - دویم روایت دے چه نبی صلی الله
علیه وسلم لعنت او کړو په معین اشخاصو باند (ابوسفیان ،
حارث بن هشام، صفوان بن امیه) نو دا آیت نازل شو -
دریم روایت کس دی چه نبی صلی الله علیه وسلم په واقع

دَ بٹر معونہ کنیں پہ خاص قبیلو باندے لعنت اوکرو چہ رعل،
 ذکوان او عصیہ وڈ پہ واقعہ دَ بٹر معونہ کنیں نو دا آیت نازل
 شو او پہ دے دواہہ روایتو کنیں ثابت دی چہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم دادعا گائے روستو دَ رکوع دَ دویم رکعت دَ صبا
 دَ مویح نہ لوستے او دیتہ قنوت نازلہ وٹیلے شی نو دَ دے تلو
 پہ بارہ کنیں نازل شول چہ لَیْسَ لَکَ مِنَ الْأَمْرِ شَیْءٌ، یعنی دَ
 دے خلقو دَ تو بے یا دَ عذاب اختیار ستا پہ لاس کنیں نیشته
 یا دَ دوی ہدایت او گمراہی اختیار ستا نہ دے یا امداد کولو
 اختیار ستا سرہ نیشته یا عام مراد دے یعنی دَ اللہ تعالیٰ پہ
 کارنو او تصرفاتو کنیں ستا وس نہ رسی نو دارد دَ شرک فی
 التصرف دے دَ نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ اور دے پہ ہغہ
 بے عقلو خلقو باندے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم مختار
 کل گنری۔

سوال :- ہغہ امر چہ اللہ تعالیٰ پہ دے آیت کنیں نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم دَ ہغے نہ منع کرے دے کہ ہغہ ہے پہ امر دَ
 اللہ تعالیٰ سرہ کرے وی نو منع ہے تربتہ خرنگہ اوکرہ۔ او کہ
 ہغہ بغیر دَ امر دَ اللہ تعالیٰ نہ کرے وی نو بیا متافات راجحی
 دے آیت سرہ چہ وَ مَا یُطِیْعُ عَنِ الْهَوَی؟

جواب :- نہی کول دیو شخص مستلزم نہ دہ چہ ہغہ شخص
 پہ دغہ کار کنیں خامخا مشغولہ وی دلتہ ہم صحیح دادہ چہ
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم دغہ کار نہ دے کرے صرف دیر غم
 او غصہ ہے بیکارہ کرے او ارادہ ہے دے کار اوکرہ۔ نو
 دغہ روایات پہ پہ تاویل دارادے باندے حمل شی۔
 (لیکن دَ ظاہر احادیثو نہ دا تاویل بعید دے)۔

جواب :- نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے کار اذن طلب
 کرو دَ اللہ تعالیٰ نہ نو اللہ تعالیٰ دَ ہغے منع اوکرہ لیکن دا
 جواب ہم دَ احادیثو ظاہرہ نہ خلاف دے)۔ رد سوال
 او جوابو نہ صاحب اللباب ذکر کریدی)۔

جواب ۳ :- نبی صلی اللہ علیہ وسلم دا پخیل اجتہاد سرہ کرے
وؤ او یہ داسے حال کیں نبی لہرہ اجتہاد کول جائز او واقع
ذی لیکن اللہ تعالیٰ دے ہننے نسخ او کرہ یہ دے جملے سرہ ۔

سوال :- یہ سبب نزول کیں حدیث دے بخاری او مسلم دلالت
کوی چہ قنوت نازلہ وئیل منسوخ دی او حال دادے چہ دے
دینہ روستو ہم نبی صلی اللہ علیہ وسلم او سلف صالحینو
قنوت نازلہ لوستلے دے ؟

جواب ۴ :- یہ دے قنوت کیں تخصیص دے نوموتو دے اشخاصو
او دے قبائیلو وؤ نو ہنہ تخصیص منسوخ شو او یہ طریقہ
دعموم رلفظ مشرکان، کافران، یہودیان، نصاریٰ او ہنود
وغیرہ) سرہ وئیل سنت دی ۔

جواب ۵ :- ابن عاشور وئیلی دی چہ دا قول دیر غریب دے
چہ شوک یہ دے آیت سرہ دے نسخ قول کوی او دے ابن عطیہ
نہ ئے تقل کریدی چہ دا ضعیف قول دے او مقصد دے
حدیث دے بخاری دا دے چہ روستو دے نزول دے آیت
نہ دے قنوت خاصہ ئے پریخودلو دے وجے دے عمل کولو نہ
یہ کمال ادب باندے رد دے جواب ہم رجوع اول جواب تہ
گیرے) ۔

اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ، یہ دے کیں اقوال دی ۔ اول قول، چہ دا
اَوْ یہ معنی دے اِلٰی اَنْ يَّا اِلَّا اَنْ سرہ دے ۔ دویم قول
دا چہ دا عطف دے یہ لِيَقْطَعَ اَوْ يَكْبِتْهُمْ بآندے چہ دا
علتو نہ دے نصرت الہیہ دی او کیں لَکَ یہ مینخ کیں جملہ
معترضہ دے ۔ دریم قول دا چہ دا عطف دے یہ اَلَا مَر
یَا یہ شوء باندے حکم دا ہم یہ تاویل دے اسم کیں دے ۔
لیکن اول قول غورہ دے ۔ او مراد دے یتوب نہ توفیق دے
تو بے ورکول دی بعضو تہ لکہ چہ ابوسفیان او حارث بن
ہشام تہ ئے توفیق دے اسلام ورکرد ۔

اَوْ يُعَلِّ بِهُمْ، مراد دے دینہ عذاب دنیوی یا عذاب آخری دے

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا

او خاص به اختيار د الله تعالى کنس هغه خيز، ته چه په آسمانو تو کنس دی او هغه خيزونه

فِي الْاَرْضِ ط يَغْفِرْ لِمَنْ يَشَاءُ

چه په زمکه کس دی . مخنه کوی . چالره چه او غواړی

وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ط وَاللّٰهُ

او عذاب در کوی چالره چه او غواړی او الله تعالى

غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ (۱۲۹)

. مخنه کوونکي رحم کوونکي دے .

هغه چاته چه د کفر نه توبه نه او باسي . قَاتَهُمْ ظُلُمُوْنَ، داعلت د پاره د
يُعَذِّبُهُمْ دے او ظلم ته مراد کفر او شرک باندے کلک پاتے کيدل دی .
۱۲۹ . دا تاکید د مخکس آيت دے هلته ئے جانب د رسول الله صلى الله
عليه وسلم نه تقی ذکر کړه نو دلته جانب د اثبات ذکر کوی د پاره د اثبات
د توحيد في التصرف .

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ، حرف د لام د پاره د مَلِكِ او مُلْكِ او عبدیت دے
او مخکس راوړل دلالت کوی په تخصیص باندے او لفظ د ما عام
دے عقل والو او غیر عقل والو ته .

يَغْفِرْ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ، په دے جمله کس تعمیم د مشیت
او د ارادے د الله تعالى ذکر دے روستو د تعمیم د تصرف ته او دا دلیل
دے چه په طاعت د بنده سره په الله تعالى باندے جنت او مغفرت
درکول واجب نه دی او په معصیت د بنده سره عذاب درکول واجب
نه دی لیکن قانون الهی دادے چه ملائکو او انبیاء علیهم السلام
له بالکل عذاب نه ورکوی او مؤمنانو له عذاب همیشه نه ورکوی او
مشرکانو او کافرانو ته بخته نه ورکوی .

وَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ، د دے جمله ذکر دلالت کوی چه جانب
د رحمت غالب دے په غضب باندے .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسیر

احسن الکلام

بیشتر

الشیخ ابی زکریا عبد السلام الرستمی حفظه

الرسالة السنية

جامعة عربيه للإشاعة التوجيهية والسنة
بمدينة بنساور پاکستان

علامہ محمد سعید الرحمن صاحب
دینی علمی کتابوں کا مشہور مرکز بنساور
حقیقی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس لکھی کیلئے ایک مثالی ترین
لیکچر روم پیشکش

(حقوق طبع و مصنف و پارہ محفوظ دی)

وَقَدْ لَئِسْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَذَا يَنْبَغِي
تَفْسِيرًا

حسن الکلام

بُغْيَةُ الْبَشَرِ

لِلشَّيْخِ أَبِي زَكَرِيَّا عَبْدُ السَّلَامِ الرَّسْتَمِيّ

الجزء الثالث

دریم جزء

از سورة آل عمران آية ۱۳۰ تا سورة النساء آية ۱۷۶

الناشر:

جَامِعَةُ عَمْرِيَّةٍ لِإِشَاعَةِ التَّوْحِيدِ وَالسُّنَنِ

بکده بیر-پشاور

علامہ ابو ہریرہؓ کے علوم کا پاسان
دینی و ملی کتابوں کا عظیم مرکز ٹیلیگرام چینل
حقی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس نکالی کیلئے ایک مفید ترین
ٹیلیگرام چینل

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا

اے ایمان والو! مہ خورق

الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا

سود دوچند او اویری

اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ ﴿۱۳۱﴾

کہ اللہ تعالیٰ نہ دے دہارہ چہ کامیاب شی۔

۱۳۱۔ خلاصہ: دے آیت نہ تر آخرہ پورے خاورمہ حصہ دہ، او پہ دے حصہ کنیں درے با بونہ دی اول باب تر آیت نہ اپورے دے۔ پہ دے باب کنیں اول داسے آداب او اوصاف ذکر کوی چہ ذرا تلونکی وخت دپارہ دہزیت نہ۔ پچ کوونکی اوگر شی ر او دیتہ د تہذیب الاخلاق امور وٹیلے شی) دا آداب و اوصاف تقریباً یو دیرش دی چہ شیپ دہغ نہ اوامردی لکہ مثلا کنیں اتقوا اللہ، ۱۳۲۔ مثلا کنیں اتقوا النار، ۱۳۳۔ مثلا کنیں اطیعوا اللہ والرسول، ۱۳۴۔ مثلا کنیں سارعوا، ۱۳۵۔ مثلا کنیں فلیتوکل المومنون او ۱۳۶۔ مثلا کنیں خافون، او شیپ پکنیں نواہی دی مثلا کنیں لا تا کلوا الربوا، ۱۳۷۔ مثلا کنیں لا تہنوا ولا تحزنوا، ۱۳۸۔ مثلا کنیں ان تطیعوا (مراد تربیہ نہی دہ)، ۱۳۹۔ مثلا کنیں لا تکنوا کالذین کفروا، ۱۴۰۔ مثلا کنیں فلا تخافوہم۔ او نورلس پکنیں صفات او اخلاق دی خاور صفات پہ ۱۴۱۔ مثلا کنیں، درے پہ ۱۴۲۔ مثلا کنیں، پہ ۱۴۳۔ مثلا کنیں عقیدہ د وفات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم، ۱۴۴۔ مثلا کنیں عقیدہ د مرگ پخیلہ نیپہ باندے، خاور صفات پہ ۱۴۵۔ مثلا کنیں، ۱۴۶۔ مثلا کنیں دعا د سابقینو، ۱۴۷۔ مثلا کنیں عقیدہ پہ صفت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم، ۱۴۸۔ مثلا کنیں د اللہ تعالیٰ احسان منل، ۱۴۹۔ مثلا کنیں عقیدہ ساتل د شہداؤ پہ لوے شان باندے، ۱۵۰۔ مثلا کنیں استجابت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم او پہ ۱۵۱۔ مثلا کنیں د صحابہ کرام د قول تا بعداری۔ دویم پہ دے باب کنیں د منافقانو د شبہہ جواب دے پہ

بارہ دھڑیمت د احک کتب او جواب پہ ذکر کولو د دیارلس علتونو د
 هغه سره په ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶ او ۱۴۷ کتب -
 دریم پکتی اوصاف د متافقاتو ذکر کوی په ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰ کتب -
 خلورم پکتی عظمت شان د نبی صلی الله علیه وسلم ذکر کوی په
 ۱۵۱، ۱۵۲ او ۱۵۳ کتب او د شهداؤ شان په ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶ کتب او
 د زخمیانو صحابه شان په ۱۵۷، ۱۵۸ او ۱۵۹ کتب - پنجم په ۱۶۰ او ۱۶۱
 کتب د سوالونو جوابونه ذکر کوی او بخللاؤ ته تخویف په ۱۶۲ کتب
 ذکر کوی -

ربط :- ابن عطیه د دے په ربط کتب سکوت کړیدے او ابو حیان
 وئیلی دی عا چه دا متعلق دے د لا تتخذن واطبانه من دونکم
 سره - هرکله چه یهودیان د ربوا معامله دیره کوی او دا د هغوی
 سره دوستانه کولو سبب گرځي نو په دے آیت کتب د هغه نه منع
 کوی د دے د پاره چه متافقاتو او یهودیانو سره د دوستانه
 سبب جوړ نشی - عا هرکله چه مخکین وعده د نصرت ذکر شوه
 نو اوس د هغه وعده د حصول د پاره آداب ذکر کوی چه په هغه
 کتب اهم ادب د ربوا نه نهی کول دی - قرطبی وئیلی دی چه مقصد
 دادے چه که تا سوریوا نه پریږدی نو شکست به او خورځی او قتل
 به کړی شي - عا هرکله چه لله ما فی السموات آه ذکر شو نو اوس
 فرمائی چه ستاسو د مالونو په تصرف کتب هم د الله تعالی اذن ضروری
 دے - لیکن د ربوا په باره کتب اذن نشته - عا قاسمی او بقاعی
 د ابوداؤد نه د ابوهریره رضی الله عنه روایت ذکر کړیدے
 چه د عمرو بن اقیس رضی الله عنه د جاهلیت په وخت کتب
 د چا سره ربوا وه نو ده بته نه کنړله چه اسلام راوړی تردے
 پورے چه خپله ربوا حاصله کړی - نو د احاد په ورځ مدینه ته
 راغے او آواز یے او کړو چه څه شول زما تر یوران نو ورته اوئیل
 شو چه په احاد کتب دی بیایے اوئیل چه څه شو قلانه ورته
 اوئیل شو چه په احاد کتب دے - نو خپله زغره یے واغوستله
 او په اس باندے سور شو او احد ته لاړ - نو مسلمانانو ورته

اوٹیل چہ اے عمرو زمو تہ لہے شہ نوہغہ اوٹیل چہ ما
ایمان را وریدے۔ نو قتال یے او کپو او یہ ہغے کیں زخی شو
.... بیا یہ ہغے کیں وفات شو او اللہ تعالیٰ جنت تہ داخل کپو
را بوداؤد کتاب الجہاد باب فیمن یسلم ویقتل مکاتہ)۔

ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ اوٹیل چہ ہغہ شخص چہ موخ یے نہ
دے کپے او جنت تہ داخل شویدے ہغہ دا شخص دے۔ نو
دے مناسبت یہ وجہ سرہ دلتہ د ربوا نہ نہی ذکر شوہ۔

تفسیر :- ۱۳ : یَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا
مُضَاعَفَةً، دامتقضا د ایمان دہ دے وجہ نہ یے یہ یا ایہا
الذین سرہ مصدر کپو۔

فائدہ :- د سورہ بقرہ آیتونہ د ربوا یہ بارہ کیں دی چہ ہغہ
د دینہ روستو نازل شویدی یہ دلیل د حدیث د امام بخاری
یہ بارہ د نزول کیں چہ ہغہ آخری آیتونہ د قرآن دی نو د
دے وجہ نہ یہ دے آیت کیں یے قید د اضعا فاکولے دے او
یہ سورہ بقرہ کیں مطلق منع کپیدہ۔

أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً، دا قید د مزید قباحت د پارہ دے دا د
اہل ربوا یہ عادت باندے بنا دو چہ ہر کلہ بہ یے مال ورکوو
نو یہ ہغہ وخت کیں یہ یے شرط د ربوا مقرر کپو ر مثلاً
لس روپی) بیا یہ چہ یہ نیپہ باندے ادا ٹیری او نہ شوہ نو
سود بہ یے نورہم زیاتی کوؤ ر مثلاً د مخکین نہ علاوہ نورے
لس بہ یے زیاتی کپے) او د غسے بہ یے زیاتی کوو

أَضْعَافًا، جمع قلت د ضعف دہ - ضعف مماثل د یو خیز تہ
وٹیلے شی او اضعا ف دیرو مماثلو تہ وٹیلے شی نو د لس ضعف
شل دے او درے اضعا ف یے خلو یشت دی۔

مُضَاعَفَةً، یعنی یہ دغہ اضعا فو کیں یہ یے نور سیوا والے کو لو پہ
سبب د زیادت د نیپو سرہ - نو اضعا ف یہ سبب د مالو نو سرہ دے
او مضاعفہ یہ سبب د نیپو سرہ دہ۔

وَاتَّقُوا اللَّهَ، ہر کلہ چہ ربوا یہ حرص د نفس سرہ حاصل پیری نو

وَاتَّقُوا الْبَارِئَ الَّذِي أَعَدَّ

اودخان بیچ کرئی (د حرام نہ پہ بیچ کیدا و سرہ) دھغہ اود نہ چہ تیار کر پشویدے

لِلْكَافِرِينَ ﴿۱۳۱﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ

د پیارہ د کافرانو - او تابعداری کوئی د الله تعالیٰ

وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ ﴿۱۳۲﴾

او د رسول د دے د پیارہ چہ پہ تاسو رحم او کریشی .

د هغہ د پیارہ د الله تعالیٰ نہ تقویٰ علاج دے اودھغہ ربوا نور و حراموتہ عام دے د دے وچ نہ یے تقویٰ د قلاح سبب کرخو دے۔

۱۳۱۔۔ پہ دیکش مراد تقویٰ دہ د سبب د جہنم د اود نہ چہ هغہ حرام تہ حلال و ثیل دی اودا سبب د کفر دے د دے وچ نہ یے لِلْكَافِرِينَ ذکر کرو۔ پہ الْبَارِئَ کین دوه اقوال دی۔

اول قول دا چہ الف لام جنسی دے یعنی یوقسم د هغہ اود نہ دے چہ تیار کرے شوے دے د کافرانو د پیارہ اگرچہ داقسم خفیف دے د اور د کافرانو نہ۔ یا الف لام عہدی دے یعنی هغہ اود چہ د کافرانو د پیارہ دے هغہ د ربوا والو د پیارہ هم دے نو داسخت و عید دے د ربوا والو پہ بارہ کین۔ د دے وچ نہ قاسمی د امام ابوحنیفہ نہ نقل کریدی، هغہ و ثیلی دی چہ پہ قرآن کین دا دیر د خوف آیت دے حکم چہ مؤمنانو تہ یے د کافرانو و عید ذکر کریدے۔

۱۳۲۔۔ دا د ماقبل مقابل دے یعنی پہ هغہ کین سبب د عذاب ذکر کریدے او پہ دیکش سبب د رحمت د بچکیدال د عذاب نہ ذکر کوی چہ هغہ اطاعت د الله تعالیٰ او د رسول صلی الله علیه وسلم دے پہ تلو احکامو کین او خصوصاً پہ احکامو د ربوا کین۔ اشارہ دہ چہ د ربوا تفصیلاً د سنت نبوی صلی الله علیه وسلم نہ ایزدہ کرئی او اطاعت یے او کرئی۔

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّنْ

او جلتی کوئی بخنے تہ دے طرفہ د

رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ

رب ستاسو او جنت تہ چہ فراخی دے آسمانوںہ

وَالْأَرْضُ لَا تُعَدُّ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۱۳۳﴾

او زمکہ دہ تیار کرے شویدے دیارہ دیکھ کید و نکو د شرک تہ۔

۱۳۳۔ روستو د امر د اطاعت تہ اوس امر دے پہ مسارعت او او پہ حصول د فائدو دے سرہ رد مسارعت معنی مخکس ذکر شویدہ۔

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَبِّكُمْ، یعنی سَارِعُوا إِلَىٰ أَسْبَابِ الْمَغْفِرَةِ وَالْجَنَّةِ۔ او پہ دیکھیں دیر اقوال دی د عثمان رضی اللہ عنہ قول دادے چہ دے تہ مراد اخلاص دے دے علی رضی اللہ عنہ پہ نیز ادا د فرائضو دہ او د ابن عباس رضی اللہ عنہما قول دے چہ دا اسلام دے۔ د اس رضی اللہ عنہ او مکحول رحمہ اللہ پہ قول مراد تربیتہ د جماعت د موعظ تکبیر اولی دے۔ د سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ پہ نیز مراد اطاعت دے۔ د عکرمہ پہ نیز توبہ دہ او د ابوالعالیہ پہ نیز ہجرت مراد دے۔ د ضحاک قول دے چہ معنی ہے جہاد دے، دیمان پہ نیز پنچہ موعظو تہ مراد دی د مقاتل قول دے چہ اعمال صالحہ مراد دی۔ لیکن دا پہ تخصیص سرہ تہ دی مراد بلکہ دا د تقویٰ او د اطاعت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم (چہ مخکس ذکر شول) تہو لو امور تہ شامل دے۔ او مَغْفِرَةٍ سرہ مِّنْ رَبِّكُمْ د عظمت د پکارہ ذکر دے۔ او ہر گلہ چہ مغفرت د گناہونو مخکس دے پہ حصول د ثواب او جنت باندے دے دے وچے تہ ہے مغفرت پہ جنت باندے مخکس ذکر کرو۔

وَجَنَّةٍ، د دینہ مراد جنس دے ٹکہ ہے جمع ذکر نہ کرہ۔

عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ، عَرْضُ پلن والی تہ وٹیلے شی
 چہ مقابل د طول اوید والی راسخی - او عرض ہمیشہ د طول
 نہ لہوی نوہر کلاہ چہ عرض یے د آسمانونو او زمکے پشان
 دے نو د اوید والی اندازہ خوموتہ تہ تشی معلومید لے (قرطبی
 وٹیلی دی چہ دا د جمہور و قول دے) - یا عرض د یو خیز
 صرف وسعت د ہخ تہ وٹیلے شی او آسمانونہ او زمکہ د قیے
 پشان دی او د قیے عرض او طول یو پشان دی (ابن کثیر) -
 السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ ، د دے مضاف پت دے یہ قرینہ د سورہ
 حدید صلا سرہ یعنی پشان د عرض د آسمانونو او د زمکہ -
 او یہ دیکش د وہ اقوال دی اول قول د ابن عباس رضی اللہ
 عنہما نہ نقل دے چہ دا او وہ آسمانونہ او زمکہ چہ یو یو
 او غور و لے شی د یو ہوتکی (کیہے) پشان او سرو نہ یے د
 یو بل سرہ یو خائے شی نو د جنت بہ دومرہ پلن والے وی
 نو دا تشبیہ حقیقی دہ - دویم قول دا دے چہ دا تشبیہ تمثیلی
 او مجازی دہ یعنی د انسانانو یہ علم کنش لوے او قراخہ آسمانونہ
 او زمکہ دی نو د غسے د جنت د فراخی مثال ورکرو -

سوال :- د ابوذر رضی اللہ عنہ یہ حدیث کنش رچہ قرطبی نقل
 کریدے) وارد دی چہ دا او وہ آسمانونہ او او وہ زمکہ د اللہ
 تعالیٰ د کرسی یہ نسبت دا سے دی لکہ چہ یو روپی د یو صحرا
 د لکہ زمکہ کنش واچولے شی او د کرسی نسبت عرش د
 اللہ تعالیٰ تہ ہم دا سے دے لکہ چہ د او سپنے یو کپی د زمکہ
 یہ یو صحرا کنش کیخود لے شی - او بل حدیث کنش راسخی چہ
 د جنت د اونے د یو خائے د لالت دے سل کالہ د سورہ
 والا سری مسافت دے - دا سے نور روایات ہم شتہ نو
 دا خود دلالت کوی چہ جنت د آسمانونو او زمکہ نہ دیر لوے
 دے ؟

جواب :- کلاہ چہ عرض مقابل د طول مراد شی نو بیا دا
 سوال نہ واردیری - دارنگ کلاہ چہ تشبیہ تمثیلی مراد

شی نو بیا ہم دا سوال دفع کیڑی۔ ٹکھ چہ د جنت دغہ ستور
وسعت یا د عرش او کرسی وسعت خو د انسانانو د نظر تہ پتہ
سوال :- سورۃ نجم شاکیں دی چہ جنت د سدرۃ المنتہی پہ خواکیں دے او حدیث
معراج کیں ثابت دہ چہ سدرۃ المنتہی پہ اووم آسمان کیں دہ نو جنت
چہ د اوڈ آسمانونو او زمکے پشان دے نو پہ اووم آسمان کیں ٹنگہ
خائیری؟

جواب لہ :- پہ دے باندے اللہ تعالیٰ قادر دے لکھ چہ زمونہ
پہ یو ورہ غوندے سترگہ کیں د نظر کولو پہ وخت کیں آسمان
او زمکہ او غرونہ خائے کریدی چہ د سترگہ نہ دھغے وسعت
پہ کردیا د چندہ زیات دے نو دغہ اللہ تعالیٰ تہ خہ کران کار
نہ دے۔

جواب لہ :- اوس اللہ تعالیٰ جنت را غونہا کرے دے او د دوبارہ
ژوند پہ ورخ پہ یے پورہ خور کری۔ او دیتہ ابن فورک اشارہ
کرید لیکن د اول جواب تائید ہغہ روایت دے چہ ابن جریر، ابن
کثیر، ابن عطیہ او قرطبی وغیرہ ذکر کریدے۔ چہ ہر قل
بادشاہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ یوقا صد را لیسے
وہ او خط یے ورکھے وہ ہغہ خط رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم تہ معاویہ رضی اللہ عنہ او لوستلو پہ ہغے کیں لیکلی ووجہ
تہ ما ہغہ جنت تہ رابلے چہ دھغے وسعت آسمانونہ او زمکہ دہ
نو د جہنم او ریہ پہ کوم خائے کیں وی؟ نو رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم او قرمائیل سبحان اللہ چہ ورخ راشی نو شپہ
چیر تہ لاپہ شی۔ او دغے جواب عمر رضی اللہ عنہ یہودیا نو
تہ ہم ورکھے وہ ہغوی ہم دغہ تیوس کرے وہ۔ ابن کثیر
وٹیلی دی چہ پہ دیکیں دودہ احتمالات دی۔ اول دا چہ
موتہ چہ پہ وخت د شپے کیں ورخ نہ دیکو یا برعکس نو د
دے مطلب دا نہ دے چہ ہغہ موجود نہ دی ہغہ پہ ہغہ
خائے کیں وی چہ اللہ تعالیٰ یے خواہی۔ دارنگ او د جہنم
بہ ہغہ خائے کیں وی چہ اللہ تعالیٰ یے خواہی۔ دویم احتمال

دادے چہ یہ دنیا کتب درخ یو جانب تہ وی نوشیہ بل جانب
تہ وی نو دارنگ جنت یہ اعلیٰ علیین کتب دے د آسمانوں
اوز مکہ تہ پور تہ دے لاندے د عرش تہ او پلنوالے ئے د
آسمانوں اوز مکہ یشان دے۔ او د جہنم اور یہ اسفل سافلین
کتب دے لاندے د زمکو تہ ردا امام رازی د انس رضی اللہ عنہ
تہ نقل کریدی) واللہ اعلم۔

أَعَدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ، لفظ د ماضی او اعداد دلیل دے چہ
جنت د مخکین تہ پیدا کرے شویدے۔

قائده :- داسے آیت یہ سورہ حدید ۲۱ کتب ہم دے لیکن
د دواہو فرق یہ یو خو و جوہو سرہ دے۔ اول دا چہ دلتہ
وسار عوا دے او ہلتہ سابقو بغیر د عطف تہ دے۔ دویم
دلتہ مضاق نیشته او ہلتہ حرف تشبیہ دے سرہ د مضاق
تہ یعنی کعرض۔ دریم دلتہ اعدت للمتقین او ہلتہ اعدت
للمتقین امنوا دے۔ د فرق وجہ ئے دادی۔ د اول فرق
وجہ، مخکین او امر ذکر شوی دی یعنی اتقوا، اطیعوا نو
سار عوا ئے یہ ہغہ یاندے عطف کرو۔ بیا دلتہ د یہودیانو
او منافقانو د اخلاقو تہ حان بچ کول مراد دی او د حان بچ
کولو د پارہ سرعت استعمالیری دارنگ دلتہ د متقیانو ذکر
دے چہ ہغہ اعلیٰ درجہ د ایمان دہ او د ہغہ د پارہ تفاوت
د مراتبو نشتہ او یہ سورہ حدید کتب مخکین معطوق علیہ
نشتہ او د منافقانو یا یہودیانو تہ بچ کول نیشته۔ او یہ
حدید کتب ذکر د مؤمنانو دے او ہغوی کتب مختلف مراتب
دی چہ د ہغہ سرہ لفظ د سابقو مناسب دے۔ د دویم
فرق وجہ، دلتہ د مسامحت او تقویٰ د وجہ تہ دیر ترغیب
مقصد دے نو د ہغہ د وجہ تہ د مبالغہ د حمل د پارہ حرف
تشبیہ او مضاق حذاق کریدی۔ د دریم فرق وجہ،
دلتہ او امر او تواہی ذکر دی چہ د ہغہ پورہ لحاظ کوڈنکی
متقیان دی او سورہ حدید کتب صرف د اہل ایمان احکام

الَّذِينَ يُتَفَقَّهُونَ فِي السَّرَّاءِ

هغه ڪسان ڇهه خرچ ڪوي ڀه خوشحالي ڪنن

وَالصَّرَّاءِ وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظِ

او ڀه تڪليف ڪنن او تير وڙن ڪي د غصه ڏي

وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ط

او معافي ڪوڙن ڪي دي د خلقو نه ،

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٣﴾

او الله تعاليٰ مينه ڪوي د رداي (احسان ڪوڙن ڪو سره -

ذڪر دي ڏياره ڌ فرق ڌ منافقانوه ، او ڌ ايمان يا الله والرسول
امر ڌ ڪر دے ڀه ڪ ڪنن نو هغه سره لفظ ڌ امتوا يا الله ورسوله
مناسب دے - (وَاللَّهُ أَعْلَمُ)

۱۳۱- ڌ متقيانو تقسيم ڪوي دوه قسمون ته اول اعلى قسم او ڀه
دے آيت ڪنن ڌ هغوي خاور صفات ذڪر ڪوي -

اول صفت ۽ الَّذِينَ يُتَفَقَّهُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالصَّرَّاءِ ، ڀه دے
جمله ڪنن خواقوال دي اول داچه مراد خوشحالي او خفقان دے ،
دويم وسعت او تنگسيا ڌ حال ، دريم داسے اتفاق ڇهه انساني
طبيعت او فطرت ۽ خوشحاله وي يا ڀه طبيعت باندے بوج وي ،
خلورم صحت او مرض - او اتفاق عام دے واجباً تو مستحباتو
ته او خرچ ڪول ڀه دعوت او جهاد ڪنن او ذوي الحقوق ته
خپل حق سپارل - او ڀه دے تعميم ڪنن اشاره ده ڇهه دعبادت
ماليه او ادا ڌ حقوق ماليه نه دوي ڌ ڀاره هيڻ حالت مانع نه
گرڻي - او دا دليل دے ڌ سخاوت ڌ نفس -

دويم صفت د اعلى قسم متقيانو ، وَالْكَافِرِينَ الْغَيْظِ ، کاظم ، ڀه
اصل ڪنن ڌ مشڪ ڌ ڪله بند اول دي ڪله ڇهه ڊڪ شي او غيظ
برانگيخته ڪيدل او ڀه طيش ڪنن راتل دي ڀه وخت ڌ يون ڌ ڪاره
خيز ڀه ليدلو سره -

او كَظُمُ الْغَيْظُ ، چپ کول او غلے کول دے خصہ وی سرہ دے قدرت نہ
 یہ واقع کولو او پورہ کولو دے ہفتے باندے (قرطبی)۔
 او دے غیظ او غضب پہ مینہ کیں فرق دادے چہ دے غضب آثار پہ
 اندامونو باندے بنکارہ کیری بغیر دے اختیار دے شخص نہ او
 دے غیظ آثار صرف پہ زہہ کیں وی او دے غیظ سرہ ارادہ دے انتقام
 نہ وی شامل او دے غضب سرہ انتقاماً بدلہ اخستل لازم وی۔
 او دے غضب نسبت اللہ تعالیٰ تہ ہم کیدیشی مناسب دے شان دے
 ہفتہ سرہ او غیظ نسبت ہفتہ تہ تشی کیدے۔ داسے صفت پہ
 سورہ شوریٰ ۲۴ کیں ہم ذکر دے۔ پہ دیکیں اشارہ دہ چہ دے
 غیرت دے نفس دے وجہ تہ در باندے غصہ راسخی او دے ہفتے اجزاء
 ہم کولے شی دے ہفتے پورہ کولو وس او طاقت پے وی لیکن دے
 حسن خلق دے وجہ نہ ہفتہ غصہ پہ بخان تیرہ کری او دے دلیل
 دے دے صبر او استقامت۔

دریم صفت پے وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ ، دے۔ یعنی ہفتہ خوک
 چہ دے دوی سرہ بدی او ظلم کوی دے مال یا دے بدن یا دے عزت
 پہ بارہ کیں یا دے دوی یو خادم او مملوک وی او یو غلطی
 ترینہ اوشی نو ہفتوی تہ معافی کوی او در گذر ترینہ کوی۔ او
 دے صفت پہ اصل کیں دے معکس صفت تکملہ دہ یعنی غصہ یو
 حل تیرہ کری نو کیدیشی چہ بیا غصہ شی نو او فرمائیل
 پے چہ دے كَظُمُ دے غیظ نہ روستو معافی او کری نو دے معافی
 کولو نہ روستو بیا غصہ نہ واپس کیری او دے دے صفت ذکر
 او مرتبہ پہ سورہ شوریٰ ۲۴ ، بقرہ ۲۳۷ ، نساء ۱۲۹ ، تغابن
 ۱۲ او سورہ نور ۲۴ کیں دے او پہ دے سرہ امر پہ العمران
 ۱۵۹ ، مائدہ ۱۳ ، بقرہ ۲۰ او اعراف ۱۹۹ کیں دے۔ دے آیتونہ
 دلالت کوی چہ عفو کول دیر لوے صفت دے۔

او خَلُومٌ صفت وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ دے۔ دلالتہ دے احسان
 نہ مراد انتعام کول دی روستو دے عفو او در گذر کولو دے جرم نہ
 نو دے مستقل صفت شو۔ او پہ دے باندے دلیل دے علی بن

حسین رضی اللہ عنہما واقعہ دہ چہ دہے وینزے ہفتہ تہ دہ
 اودس اوبہ اچولے نو دہے دلاس نہ کوزہ یہ ہفتہ باندے
 پریوتلہ اوسریئے زخی شو نو ہفتہ زردا اولوستل چہ
 والکاظمین الغیظ نو ہفتہ درتہ اوٹیل چہ غصہ ے تیرہ کرہ
 بیا ہفتہ اولوستل والعا فین عن الناس نو ہفتہ او فرمائیل چہ
 معاف ے کرے تو بیا ہفتہ اولوستل واللہ یحبُّ الْمُحْسِنِینَ
 نو ہفتہ اوٹیل حہ لایہ شہ آزادہ ے کرے دہ اللہ دہ رضا دیار
 دا واقعہ آلوسی ذکر کریدہ او قرطبی دہ میمون بن مہران یہ
 بارہ کیں ذکر کریدہ -

فائدہ ۱۰ :- اول صفت ے یہ صیغہ دہ فعل مضارع سرہ ذکر
 کرے دو حکہ چہ دہے ضرورت نوے نوے راجی اوروستو
 صفات ے یہ صیغہ دہ اسم فاعل سرہ ذکر کرل دہ وجہ دہ
 ثبات اواستمرار دہ صفتو تہ -

فائدہ ۱۱ :- آلوسی او قاسمی ذکر کریدی چہ دہے صفتو نو
 مناسبت دہ ربوا والو یہ مقابلہ کیں دے چہ دہ مؤمنانو صفتو تہ
 دہغوی یہ خلاف کیں دی - چہ ربوا والا مال نہ ورکوی
 بلکہ زیاتے کوی او مؤمنان اتفاق کوی دارنگ ربوا کوونکی
 یہ مسکینانو او قرضدارانو باندے ظلم او غصہ کوی او مؤمنان
 غصہ نہ کوی بلکہ معافی او احسان کوی - دارنگ مناسبت ے
 دے دہ واقعے دہ احد سرہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم زخی
 کرے شو او حمزہ رضی اللہ عنہ شہید کرے شو او نور صحابہ
 کرام ہم شہیدان شول دہ کافرانو دلاس نہ او بعضے مؤمنانو
 خطائی او شوہ چہ مورچہ ے پرینودلہ او خوک دہ میدان جنگ
 نہ لالہ نو دے دے تولو یہ بارہ کیں اللہ تعالیٰ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم او صحابہ کرامو تہ دے اخلاق حسنو ترغیب ورکرو نو
 دا دہ واقعے دہ احد دیارہ چہ دوستو آیتونو کیں ذکر کوی تمہید
 شو -

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحْشَةً

او دوی هغه کسان دی چه کله اوکری بنکاره

أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ

یا ظلم اوکری په مخان باندے نو یاد کړی الله تعالی لره

فَاَسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ

نو. مخنه اوخواړی دپاره د گناهونو خپلو

يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَهُ قَفْ

چه او. مخی ټول گناهونه سیوا د الله تعالی نه،

وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا

او نه کلکیری په هغه گناه چه اوکری

وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۱۳۵﴾

او دوی پوهیږی -

۱۳۵. په دیکس د متقیانو دویم قسم او د هغوی درې صفتونه ذکر کوی. قرطبی وئیلی دی چه دوی اگر چه د مخکس قسم نه په درجه کس بنکته دی لیکن الله تعالی د رحمت د وجه نه د هغوی سره یو مخاے کړیدی -

د دوی اول صفت وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَحْشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ، دے -

د فاحشه او د ظلم د نفس په باره کس فرق په ډیرو وجوهو سره دے - اول دا چه فاحشه گناهونه کبیره دی او ظلم گناهونه صغیره دی، دویم دا چه فاحشه زنا کول او ظلم د هغه نه بنکته گناهونه دی یعنی پردی شیء ته کتل یا لاس لگول، دریم دا فاحشه ټول گناهونه دی او ظلم عمل کول دی بغیر د دلیل او حجت نه - دا ټول اقوال یو بل ته قریب دی تخصیص ته

حاجت نشینہ

ذکرِ خدا اللہ : ذکرِ قلب دادے چہ ذکرِ اللہ تعالیٰ عذابِ اوسوال د
 جواب ذکرِ قیامت اور اللہ تعالیٰ تہ پیش کیدل یاد کری یا ذکرِ اللہ تعالیٰ
 عفو اور احسان اور مغفرت یاد کری یا ذکرِ فکر اور کری چہ اللہ تعالیٰ
 یہ زمانہ تپوس می۔ اور ذکرِ ذکرِ ڈیے دادے چہ الفاظ ذکرِ توبے
 اور استغفار ذکر کری۔ خود ذکرِ ذکرِ ڈیے سرہ ذکرِ ذکرِ ڈیے نہ
 ضروری دے ہسے ڈیے اور دشوند و خو حؤل فائدہ نہ ورکوی۔
 دویم صفت یے فَاسْتَغْفِرُوا لِلذَّنِّ ثَوْبًا دے۔ قرطبی
 وئیلی دی چہ ہر ہغہ کلمہ اور دعا چہ یہ ہغے کیں طلب ذکرِ مغفرت
 وی نو ہغہ وئیل استغفار دے اور یہ حدیث ذکرِ ترمذی
 کیں دا کلمہ ذکر دہ رَأْسْتَغْفِرُ اللہَ الَّذِی لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ
 الْقَيُّومُ وَ أَتُوبُ إِلَیْهِ اور دارنگ ذکر سیدی الاستغفار کلمات
 لوستل غورہ دی لیکن شرط ورسرہ ذکرِ استغفار دے
 داسے نہ دہ لکہ چہ دے زمانہ کیں بعضہ خلق داسے دی چہ یہ
 گناہ کیں اختہ وی اور تسبیح یے یہ لاس کیں وی اور کلمہ ذکر
 استغفار لولی یا صرف ڈیہ خوزوی اور نہ یے غافلہ وی دا
 خواستہ زاء کول دی اور قرآن کریم کیں دی چہ لا تَتَّخِذُوا
 آيَاتِ اللہِ هُزُوًا (بقرہ)۔

وَمَنْ يَغْفِرُ الذَّنَّ ثَوْبًا إِلَّا اللہُ، ابن عطیہ وئیلی دی چہ
 داجملہ معترضہ دہ نفسونو تہ ذکرِ ترغیب ورکولو ذکرِ پیارہ چہ
 توبہ اور ذکرِ پیارہ ذکرِ تعلق ساتلو ذکرِ استغفار ذکرِ اللہ تعالیٰ
 سرہ فقط اور دہغہ نہ ذکرِ عفو امید لرل۔ مَنْ، استفہام
 انکاری دے نو کلام منفی اور گر خید و ذکر دے وجہ نہ گے
 مستثنی مرفوع رہہ پین سرہ ذکرِ کریدہ۔

وَلَكُمْ يُصْرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا، دا ذکرِ هغوی دریم صفت دے
 ابن عطیہ وئیلی دی چہ اصرار قصد کول دی یہ ہمیشہ والی
 ذکرِ یوکار باندے، اور تہ لوتہ ہم وئیلے شی۔ اور صاحب اللباب
 وئیلی دی چہ مضبوط والے یہ یو خیر باندے۔ اور یہ

اصطلاح کیں روانیدال دی پہ یو گناہ باندے قدم پہ قدم
او خوف الہی ورلہ نہ متع کوی (قتادہ)۔

اوسدی وٹیلی دی چہ مراد ترینہ پر بخود دل ک استغفار
دی اوچپ کیدل ک ہنغ نہ سرہ ک گناہ کولو تہ۔ او د دے
دلیل حدیث ک ابو داؤد دے ک ابو بکر رضی اللہ عنہ تہ چہ
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ اصرار نہ
دے کرے ہنغ چا چہ استغفار ئے کریدے اگر چہ پہ
ورخ کیں او یا کرتہ گناہ تہ را کرخی۔

وَهُمْ يَغْلِبُونَ، متعلق ک علم عام دے یعنی پوہیبری چہ دا گناہ
دہ او پوہیبری چہ اللہ تعالیٰ توبہ قبولی او بخندہ او مغفرت
کونکے دے۔ ابو حیان وٹیلی دی چہ د دے آیتونو نہ
معلومہ شوعہ چہ مؤمنان درے طبقات دی۔ متقون، توبہ
کونکی او اصرار کونکی پہ گناہ باندے۔ او وعدہ ک جنت
ک اول دواہر د پارہ دہ او ک اصرار کونکو حال پت دے۔
او آلوسی ک ترمذی روایت نقل کریدے چہ ہر کلاہ دا
آیت نازل شو نو ابلیس خیلو لبس کرو تہ چغہ کپہ او خان لہ
ئے پہ سر باندے خاورے اچولے او خان تہ ئے ک ہلاکت
خیرے او کپے، نو لبس کرورتہ او ٹیل چہ خہ وجہ دہ نو ہنغ
ور تہ او ٹیل چہ دا آیت نازل شویدے۔ نو ہغوی ورتہ او ٹیل
چہ مونہ دوی تہ ک خواہشاتو دروازے راپرانیزو نو توبہ
او استغفار بہ تہ کوی او ک خیلو خواہشاتو بارہ کیں یہ گمان
کوی چہ مونہ پہ حقہ لار باندے یو نو ابلیس پہ دے جواب
باندے خوشحالہ شو۔ ہر مسلمان د خان سرہ فکر او کپی
چہ مخکین ذکر شوی درے قسمونو کیں ک دہ تعلق ک کوم یو قسم
سرہ دے او پہ خیل حال د رحم او کپی او ک خواہش
پرستی نہ دے خان دیر لرے اوساقی۔

أُولَئِكَ جَزَاءُ وَهُمْ مَغْفِرَةٌ

دغہ کسان بدالہ دے دوی بخشنہ دہ

مَنْ رَبِّهِمْ وَجَدَتْ تَجْرِي

دے طرف دے رب دے دوی نہ او باغونہ دی چہ بھیڑی

مَنْ تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ

لانڈے دے ہفے نہ دے ہمیشہ بہ دی دوی

فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَمِلِينَ

پہ ہفے کس او بنہ دے ثواب دے داسے عمل کوونکو۔

۱۳۴:۔ دا بشارت اخرویہ دے مخکس دواہ قسمونو تہ۔

أُولَئِكَ جَزَاءُ وَهُمْ مَغْفِرَةٌ مَنْ رَبِّهِمْ، پہ توبہ کس دواہ
خیزونہ مطلوب وی۔ اول امن دے عذاب نہ ہفے تہ اشارہ دہ
پہ دے لفظ سرہ۔

او دویم ثوابونہ حاصل دی او
ہفے تہ اشارہ دہ پہ دے جملہ کس چہ وَجَدَتْ تَجْرِي مَنْ
تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَمِلِينَ، الف لام پہ
الْعَامِلِينَ کس عہدی دی یعنی عمل کوونکی پہ مخکس دواہ
آیتونو پاندے۔

لفظ دے أَجْرُ روستو دے جزاء نہ دیر تاکیں او ترغیب دے
دے حصول دے جنت دے پارہ حکہ چہ پہ دیکس اشارہ دہ چہ دا
عمل کوونکی پشان دے مزدورانو او دے مزدور اجرت
ورکول دے عدل او انصاف صفت دے او ہفہ بنہ لائق دے
دے اللہ تعالیٰ سرہ۔

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ لَا

یقیناً تیر شوی دی ستاسو نه محکمن واقعات

فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا

نو اوگر چی په زمکه کنس نو او کوری په عبرت سره

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١٣٦﴾

څنگه وو انجام د دروغزن کوونکو

۱۳۶- د بشارت نه روستو په صفاتو د تقوی سره تخویف دینوی دے په ذکر د مکذبینو سره د پاره د پچکیدلو د صفاتو د مکذبینو نه.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ، خَلَوْ، په اصل کنس یوازے کیدلو ته وئیلے شی او د مضي (تیریدلو) د پاره هم استعمالیږي دلته د تیریدلو معنی مراد ده. سُنَنٌ، جمع د سُنَّةٌ ده هغه طریق ته وئیلے شی چه انسان هغه لره لازم او نیسی. او قرطبی وئیلی دی چه نیغ لارے ته وئیلے شی. دارنگ هغه لار چه د هغه اقتداء کیدلشی که د خیر وی او که د شروی د دے وچه ته سنت حسنه او سنت سیئه دواړه استعمالیږي. امت ته هم وئیلے شی اوسنن امثالو ته هم وئیلے شی. زجاج وئیلی دی چه دلته مصاف پټ دے یعنی اهل سنن. نو اکثر مفسرینو وئیلی دی چه دلته مراد د دینه سنن الهلاک دی په دلیل د ذکر د مکذبینو سره یعنی طریق د هلاک او د عذاب یا نمونے د هلاکت د مکذبینو.

فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ، دا قاء د پټ شرط د وچه نه ده یعنی اِنْ شَكَّكُمْ فَسِيرُوا، که تاسو په دغه سنن کنس شک کوئ نو اوگر چی په زمکه کنس. او سِيرُوا (گرخیدل) دوه قسمه دی اول گرخیدل په خپو (قد مونو) سره دویم په معلومولو او لوستلو د واقعاتو د هغوی سره.

هَذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى

(دار قرآن) وضاحت دے دیا رہ دخلقو اولار بتونکے دے (پہ دلیلونو سرہ)

وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾

او نصیحت دے دپارہ د قائدے د متقیانو .

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ

اوسستی مہ کوئی (د جہاد تہ) اومہ لے حوصلے کیردی (پہ تکالیفون) او تاسو

الْأَعْلُونَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾

اوجت (رشان والا) یئی کہ تاسو پورہ ایمان والا یئی .

فَانْظُرُوا، نہ مراد نظر کول دی د عبرت د پارہ .

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ، کئی، کئی طریقے د ہلاک اوسبب د ہغے دواہو مراد دی .

۱۳۸: پہ دیکس ترغیب دے قرآن کریم تہ روستو د ترہیب تہ پہ حال د مکذ بینو سرہ . یعنی د مکذ بینو د حال نہ بچکید لو دپارہ قرآن کریم تہ رجوع اوکری .

هَذَا، اشارہ دہ قرآن تہ (حسن بصری وغیرہ) یا حال د تیر شوے مکذ بینو . او پہ دے آیت کیں د قرآن کریم د صفات ذکر کیری . اول صفت . بَيَانٌ، یعنی وضاحت د لارہ د ہدایت او د گمراہی او دا عام دے تہ لو خلقو تہ د دے وجہ نہ یئی لِّلنَّاسِ، او ٹیلو . دویم وَهُدًى، مقصد تہ رَسُولٌ یہ اہتداء حاصلو لو سرہ . دریم صفت متع کول د لارے د گمراہی نہ چہ پہ لفظ د وَمَوْعِظَةٌ، کیں مراد دے . او داروستو دواہہ خاص دی پہ متقیانو پورے د دے وجہ نہ یئی لِّلْمُتَّقِينَ، او ٹیلو . او دا صفات جامع دی د تہ لو صفتونو د کمال د کتاب چہ پہ تورو آیتونو کیں ذکر دی .

۱۳۹: دا عطف دے پہ معنی د مخکس آیت باندے یعنی

لَتَهْتَدُوا أَوْ تَتَعَطُوا يَا لِقُرَّانٍ وَلَا تَهْنُوا رَهْدَايْتِ او وعظ حاصل
کری پہ قرآن سرہ او سستی مہ کوئی) او پہ دیکھن مقصد تسلی
ورکول دی او ذکر د آدابو دے۔ و ہن پہ اصل کس ضعف او کمزور
دے پہ یو سبب سرہ لکہ (وَهْنُ الْعَظْمِ مِثْلُ مَرِيْمٍ) اونرم والی
تہ ہم وٹیلے شی۔ ابن عطیہ وٹیلی دی چہ دا منع دہ د و ہن نہ
پہ حال د جنگ او خصومت کس کلہ چہ پہ حقہ دی۔ او ہول قوت
بہ صرف کوی د حصول د حق د پاریہ او دا خائستہ خوئی دے۔ او ہر
چہ حدیث کس راغلی دی اَلْمُؤْمِنُونَ هَيِّئُونَ لِكَيْتُونَ۔ مؤمنان
بہ ضعف بشکارہ کوونکی او نرخی کوونکی دی۔ نو دا پہ حالت د رضا
کس یعنی د مؤمنانو پہ مینع کس یو بل سرہ دغہ معاملہ دہ۔ او
دلہ د و ہن نہ مراد کمزور والے د ارادے، عزیمت او دہمت
دے او بدلول د شجاعت او بہادری دی پہ بز دلۃ سرہ او
بدلول د یقین دی پہ شک سرہ او د امید پہ نا امیدۃ سرہ
او دا ہول منع دی۔ ابن عاشور وٹیلی دی چہ و ہن او حزن
پہ اصل کس دودہ حالتوہ د نفس دی رغیر اختیاری) خود عقیدہ
د نا امیدۃ نہ پیدا کیبری نو پہ ہفے کس د دشمن سرہ مقابلہ او
جہاد پر بخود دل مرتب شی۔ نو دے د واپو تہ تھی پہ اصل کس
د دے د اسبابوہ نہی دہ۔ او دارنگ مینہ او محبت د دنیا او د
مرگ نہ یوہ کول د اسبابو د و ہن نہ دی لکہ چہ پہ حدیث د
تَدَارَعِي عَلَيْكُمْ الْاَمَمُ کس راغلی دی۔ او منع د و ہن پہ سورہ
محمد ۳۷ کس شتہ او دارنگ عدم و ہن د مخکنو صالحینو
صفت دے لکہ پہ سورہ آل عمران ۱۶۹ کس دی۔ او دلہ معنی
د ادہ چہ پہ جہاد کولو کس کمزور والے مہ بشکارہ کوئی پہ وجہ د
مصبیتو نو سرہ چہ تاسوتہ پہ واقعہ د احد کس اور سیدال،
وَلَا تَحْزَنُوا، حزن افسوس کول دی پہ قوت کیدلو (وَدَكِيدَلُو)
د یو خیز سرہ یعنی د بعضے ملگرو د شہید کیدلو پہ سبب او قوت
کیدلو د غنیمت سرہ مہ غمژن کیبری۔
وَأَنْتُمْ الْأَخْلَاقُونَ، د علو نہ مجازی علو مراد دہ یعنی غالب کیدل

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ

کہ رسیدا لے دے تاسو ته زخم (نوصبر کوئی) نو یقیناً

مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلَهُ

رسید لے دے قوم کافرا نو ته زخم دے پشان

وَتِلْكَ الْآيَاتُ مِنْ أَنْوَالِهَا بَيِّنَاتٌ

او دا ورخے مونو اورو راورو یہ مینخ

یہ دشمنانو یہ دنیا کس یہ جنگو نو کس او یہ دلو تو کس۔ او یہ
آخرت کس او چتوالے یہ اعتبار دے درجا تو سرہ دے یہ جنت کس۔
قرطبی و ثیلی دی چہ دا فضیلت دے امت دے چہ اللہ تعالیٰ
داسے خطاب موسیٰ علیہ السلام ته کرے وو یہ رِائِلَیْ اَنْتَ
الرَّغْلِی (رطہ) سرہ چہ ہغہ پیغمبر وو او دلتہ خطاب صحابہ
کرامو ته او نور دامت مسلمانانو ته دے او واؤ یہ وانتم الاعلون
کس دے عطف دے پیارہ دے نو دا بشارت دے یا حال دے یہ
طور دے علت سرہ دے پیارہ دے نہی دوهن او حزن ته یعنی چہ
تاسو اوچت یئے نو دے دے وجہ ته وھن او حزن مہ کوئی۔
إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، اِنْ، شرطیہ دے یا یہ معنی دے اِنْ،
سرہ دے یعنی دا علو دے کامل ایمان دے وجہ ته دہ۔
قرطبی و ثیلی دی چہ دے دے وجہ ته دے احد دے واقعے ته
روستو صحابہ کرامو ته ذلت او ہزیمت ته دے رسید لے۔
دے ایمان ته مراد ایمان شرعی کامل دے چہ ہغہ سبب دے
دے غلبے یہ کافرانو باندے یا دے دینہ مراد تصدیق دے وعدے
دے اللہ تعالیٰ دے یہ نصرت او غلبے سرہ۔

النَّاسِ ۚ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ

کے خلق کو کہیں رد یا رد حکمتوں اور دے دیا یہ چہ شکر کری اللہ تعالیٰ ہذا کسان

أَمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ط

چہ ایمان لے راوی دے اور جوہ کری ستاسو نہ شہیدان

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿۱۳۰﴾

او اللہ تعالیٰ نہ خوشوی ظالمان ۔

۱۳۰۔ دے آیت نہ ترے پورے دے غزوہ احد کے حالات تو سرہ
تعلق لری۔ یہ دے کہیں جواب دے دے منافقانو کے شہید چہ ہقوی
وئیل کہ دا نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ حق دین باندے دے نو
دوی پہ دے شکست خوہے وو پہ احد کہیں نو پہ دے آیت کہیں
اول او دویمہ جملہ کہیں تسلی دے مؤمنانو تہ او دریم او خورم
جملہ کہیں دے علتونہ دے ہزیمت احد ذکر کوی ۔

إِنْ يَتُوبْكُمْ قَرْحٌ، مراد کے مس تہ اصابت (رسیدال) دی
لیکن پہ لفظ کے مس کہیں اشارہ دے قلت کے مصیبت کے دنیا تہ ۔
قَرْحٌ، راجع وئیل دی چہ پہ زور کے قاف سرہ اثر کے ہذا
زخم تہ وئیل شی چہ کے خارج تہ پیدا شی ریعنی پہ تورہ غشی
وغیرہ) او پین کے قاف ہذا زخم دے چہ کے باطن کے بدن تہ پیدا
شی لکہ دانہ نیکے ۔

دلہ مراد معنی حقیقی دے یعنی ہذا زخمونہ چہ پہ احد کہیں
صحابہ کرامو تہ رسیدالے وو او پہ ہذا سرہ بعضے شہیدان شول
او بعضے ژوند زخمیان وو یا مراد کے دے تہ معنی مجازی دے
یعنی ہزیمت یہ احد کہیں چہ مشابہ کے زخم کے بدن سرہ دے۔
فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ، دا دلیل کے جزاء دے او جزا پتہ دے
یعنی فَلَا تَهْنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَلَا تَشْكُرُوا فِي نَصْرِ اللَّهِ۔ رمہ
کمزوری کیڑی مہ غمژن کیڑی، شک مہ کوی پہ مدد کے
اللہ تعالیٰ کہیں)۔ الْقَوْمَ، مراد کے دینہ مشرکین مکہ دی

چہ پہ غزوہ بدر کیں وڑے شوی وو۔

قَرْحٌ مِّثْلُهُ، مراد دے نہ غزوہ بدر دہ چہ پہ ہفے کیں اويا
کافران اوڑے شول او اويا قید کرے شول۔ اوپشان دے ۱۶۵
دے یا مراد ہفہ کافران دی چہ پہ احد کیں خہ دیاسہ شل
کسان او وڑے شول۔ او مِثْلُهُ، مثلیت پہ عداد کیں مراد نہ دے
پہ نفس رسید لو دے زخم او دے مرگ کیں مراد دے۔

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوُْهُمَا بَيْنَ النَّاسِ، دا جملہ ہم تسلی دہ
مؤمنانو تہ یعنی ہزیمت دے احد عقوبت نہ دے بلکہ دے تہ
مُدَّ اُولَئِكَ اَيَّامٌ وَيُثَلِّ شَي۔

وَتِلْكَ الْأَيَّامُ کیں اشارہ دہ یوم دے بدر او یوم دے احد تہ چہ پہ
مخکین جملہ کیں ہفے تہ اشارہ او شوع۔ مُدَّ اُولَئِكَ، نقل دے خیز
دے یو نہ بل تہ دارنگ تمبر وار راستل دی او دلتہ مراد دے ادا
دے ایام تہ دادے چہ ہمیشہ پہ یو حال باندے تہ دی بلکہ کلہ
خوشحالی او کلہ غم۔ کلہ تکلیف او کلہ آرام یعنی پہ بدر کیں
سختی راوستلہ پہ کافرانو باندے نو پہ احد کیں سختی
راوستلہ پہ مؤمنانو باندے۔ ہا اول عقاب دے او دویم
تادیب او سبب دے کفارے دے گنا ہونو دے۔

وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا، دا اول علت دے۔ واو، دے پاره دے
دے عطف دے پہ پت معطوف علیہ باندے چہ ہفہ پت معطوف
معلول دے دے پاره دے نُدَاوُْهُمَا۔ یعنی لَتَكُوْنُ كَيْتٌ وَ كَيْتٌ
مِنَ الْحِكْمِ وَلِيَعْلَمَ۔ یا دلتہ فعل پت دے دے واو نہ روستو
یعنی فَعَلَ ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ۔ ابو حیان و ثیلی دی چہ دا طریقہ
مختصرہ او غورہ دہ او ابن عطیہ ہم غورہ کرے دہ۔

سوال :- مذاہب دے اہل سنت (سلف صالحینو) دا دے چہ
اللہ تعالیٰ عالم دے پہ ہولو کلیاتو او جزئیاتو باندے مخکین دے
وجود دے ہفے نہ لکہ چہ آیاتو تہ اثبات دے علم دے اللہ تعالیٰ پہ
دے باندے دلالت کوی او دلتہ فعل مضارع دلالت کوی
چہ علم دے اللہ تعالیٰ روستو دے واقعاتو تہ پیدا کیڑی او داسے

آیا تو نہ نور ہم شتہ دے لکہ روستو ۱۲۲ او کھف ۱۲، بقرہ ۱۲۳، سورۃ عنکبوت ۱۲، او سورۃ محمد ۱۲؟

جواب :- ہر کلمہ چہ پہ صریح نصوصو سرہ علم کہ اللہ تعالیٰ پہ ہر کلمی او جزئی باندے مخکین کہ پیدائش دے ہنے نہ ثابت دے نو پہ دے آیا تو تو کین تا ویلات دی چہ کہ سلف صالحینو نہ نقل دی چہ دا اطلاق کہ علم دے پہ لازم کہ ہنے باندے چہ ظہور او تمیز دے یعنی چہ ظاہر کری او جدا کری اللہ تعالیٰ۔ ابن عطیہ و ثیلی دی چہ شکارہ کری پہ وجود کین ایمان دے ہنے چہ مخکین ہنے تہ معلومہ وہ چہ دوی بہ ایمان راوری نور تا ویلات کہ مفسرینو دے معنی تہ راجع دی۔ بیا دلتہ علم پہ معنی کہ معرفت دے چہ یو مفعول خواہی او الذین آمنوا تہ ایمان کا مل مراد دے یا علم پخیلہ معنی دے او دویم مفعول پت دے یعنی الَّذِينَ آمَنُوا مُتَشَابِهِينَ بِسَبَبِ صَبْرِهِمْ وَثَبَاتِهِمْ عَلَى الْإِيمَانِ مِنَ الْمُتَأَفِّقِينَ۔ یعنی چہ شکارہ کری اللہ تعالیٰ صبرناک او پاخہ مؤمنانو لہ کہ منافقانو نہ۔

وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ، دا دویم علت دے مراد کہ دینہ شہادت فی سبیل اللہ دے لکہ چہ پہ احد کین صحابہ کرام شہیدان شو او دا دیر لوے کرامت او فضیلت دے۔ صاحب اللباب و ثیلی دی چہ قتل کرے شو تہ کہ شہداء و ثیلو خلور وچ دی۔ اولہ وجہ دادہ چہ ارواح ئے دا بالسلام تہ حاضر شوی دی۔ دویمہ وجہ، اللہ تعالیٰ او ملائکو شہادت کرے دے کہ دوی دپارہ پہ جنت سرہ نو شہید پہ معنی کہ مشہود دے۔ دریمہ وجہ، دوی پہ قیامت کین کہ انبیاء علیہ السلام او صدیقینو سرہ شہادت کوی پہ خلقو باندے۔ خلورمہ وجہ دادہ چہ دوی شہیدان شی نو سمدستی جنت تہ حاضر کرے شی او دا اولے وچ تہ نزد دے دے۔

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ، دا جملہ معترضہ جواب کہ سوال دے۔ سوال داسے دے چہ پہ احد کین کافرانو تہ اللہ تعالیٰ غلبہ ورکے

وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

او دے دیاں چہ پاک کوی اللہ تعالیٰ ایمان والا

وَيُمَحِّقَ الْكَافِرِينَ ﴿۱۳۱﴾

او ختم کوی کافران -

نودا خو دلالت کوی پہ محبت باندے حاصل جواب دے هغه
حکمتونہ دی چہ ذکر شول دا پہ محبت باندے دلالت نہ کوی نو
مراد دے ظالِمِین نہ مشرکان دی یا مراد دے دوی نہ منافقان دی
چہ هغوی دے احد نہ واپس راغلل حکہ چہ پہ هغوی کیں صلاحیت
دے دے خبرے نہ و و چہ دے هغوی نہ شهیدان جوہ کوی -

۱۳۱۔ پہ دے کیں یے دودہ علتونہ نور ذکر کپیدی -

وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا، تَحْيِص، پاکول دیو خیز دی
دے خیرے او دے عیب نہ او فرق پہ مینخ دے محص او فحص کیں
دادے چہ محص پاکول دی دے هغه خیز نہ چہ متصل وی او
فحص پاکول دی دے هغه خیز نہ چہ مخلوط وی او منفصل وی -
نو دلته مراد پاکول دی دے گناہونو نہ یا مراد دے دینہ ابتلاء او
امتحان دے -

وَيُمَحِّقَ الْكَافِرِينَ، محق پہ لغت کیں نقصان او اہلاک ریعنی یو
خیز دے بیخہ لرے کول چہ هغه تہ استیصال وٹیلے کپیدی - او دا
دواہر علتونہ دے دے وچے نہ جمع کول چہ دوی شریک دی پہ
معنی دے ازالہ کیں لیکن پہ محص کیں ازالہ دے آثار و دہ او پہ
محق کیں ازالہ دے ذات دے خیز دہ - او دے دے دواہر تعلق دے نڈا و لہا
سرہ داسے دے چہ کلہ مد اولہ پہ مؤمنانو باندے وی یعنی
مغلوب شی نو محص دے گناہونو دے مؤمنانو بہ راشی او کلہ چہ مد اولہ
پہ کافرانو باندے راشی یعنی هغوی مغلوب شی نو محق دے کافرانو
بہ راشی - او مراد دے کافرین نہ هغه دی چہ پہ جنگ دے احد کیں
شریک و دے ایمان یے قبول نہ کپو نو هغوی بتول ہلاک کپے
شو -

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ

آیا گمان کوئی تاسو چہ داخل بہ شئی جنت تہ

وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا

او تر اوسہ پورے تہ دی بشکارہ کری اللہ تعالیٰ مجاہدین

مِنْكُمْ وَيَعْلَمُ الصَّابِرِينَ ﴿۱۳۲﴾

ستاسونہ او تہ دی بشکارہ کری صبرنا کر لہ -

۱۳۲:- دا ہم علت دے لیکن دایے پہ جدا طریقہ سرہ ذکر کرو خکہ چہ حصول د جنت اعلیٰ مقصد دے۔

أَمْ، پہ معنی کبَل سُر دے۔ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ، مراد د دخول تہ پہ دخول اول سرہ یا پہ غیر د مشقتو تہ۔

وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ، کَمَا، پہ ہفہ نفی کیں استعمالی پری چہ تر زمانہ حال پورے وی او امید یے کیدیشی پہ راتلونکی وخت کیں او دا قول د سیبویہ دے او نفی د علم د اللہ تعالیٰ کنایہ وی د نفی وجود د خیز تہ یا يَعْلَمِ پہ معنی د یظہر او یمیز سرہ دے۔ او خطاب پہ دیکیں ہفہ کسانو تہ دے چہ پہ غزوہ احد کیں د میدان جنگ تہ گر خید لے وو نو گویا کہ د دوی گمان وو چہ پہ غیر د ادا کولو د فریضے د جہاد او صبر تہ بہ جنت کیں داخل شو۔

وَيَعْلَمُ الصَّابِرِينَ، پہ دیکیں اَنْ پت دے نو جمع کول د جہاد او د صبر کولو مراد دی الصَّابِرِينَ یے پہ صیغہ د اسم سرہ ذکر کرو اشارہ دہ چہ صبر ہمیشہ ضروری دے۔ او جَاهَدُوا یے پہ فعل سرہ ذکر کرو خکہ چہ جہاد (قتال) کلہ کلہ وی۔

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ

او یقیناً آمان کولو تاسو د شهادت

مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ

مخکن د مخاځ کیدلو د هغه نه نو یقیناً

رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ۝۱۳۳

او لیدلو تاسو هغه او تاسو کتل -

۱۳۳

۱۳۳ :- په دے آیت کس هم ذکر د یو علت دے یعنی تاسو شهادت طلب کوو نو هغه تاسو ته حاصل شو -

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ ؛ په حدیث سره ثابت ده چه کوم صحابه بدار ته نه وو حاضر شوی او د شهادت فی سبیل الله فضیلتونه یی اوریډله وو نو هغوی تمنا د شهادت او کرله نو سبب د هغه غزوه احد جزیه شوله نو بعضه کسانو خو دیر شجاعت او کړو او شهیدان شول لکه انس بن نضر رضی الله عنه او بعضه د میدان جنگ ته واپس شول نو په دے آیت کس دواړه ډلو ته خطاب دے په طریقه د تغلیب سره یعنی شهیدان هم مخاطب شول حکماً او ژوندی کسان مخاطب شول حقیقتاً او داډالے ډلے د پاره تسلی شوه او دویم ډلے د پاره زور نه ده -

سوال :- په حدیث صحیح سره ثابت ده چه تمنا کول د مرګ منع ده که په زړه کس وی او که په ژبه وی ؟
جواب لږه دلته مراد د موت نه شهادت دے چه بنا دے په صبر او استقامت د زړه او په جهاد پاندے (قرطبی) او تمنا د شهادت منع نه ده -

جواب لږه :- مراد د دے نه سبب د مرګ دے چه جهاد دے (الباب) -
مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ ، ضمیر راجع دے موت ته یا راجع دے دشمن ته ځکه چه لقاء په مینځ د دوه کسانو کس استعمالیږی -

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ

او نه دے محمد (صلی اللہ علیہ وسلم) مگر رسول دے ، یقیناً

خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ

تیر شوییدی مخکین د هغه نه رسولان

أَفَايُنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ

آیا نو که دے وفات شو یا اوژلے شو اوږځ به تاسو

عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۖ وَمَنْ يُّنْقَلِبْ

په پوندو خپلو باندے ، او څوک چه و اوږیدلو

عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَنْ يُّضُرَّ ۚ

په پوندو خپلو باندے نو هپیرے ضرر نشی ورکولے الله تعالی ته

فَقَدْ رَأَيْتُمْ ۖ دلتا رویت د سترگو مراد دے نو یو مفعول
خواړی یا رویت په معنی د علم سره دے نو دویم مفعول
پت دے یعنی حاضرًا او مراد د دے ته رویت د سبب د مرګ
دے چه هغه جهاد دے -

وَأَنْتُمْ كُنْتُمْ تَنْظُرُونَ ، دا خفش نه تقل دی چه دا جمله په طور
د تاکید ده یعنی مراد د رویت نه په مخکین جمله کین د سترگو
لیدل مراد دی نو مفعول د دے هم ر سبب موت دے -
او زجاج و ثیلی دی چه مراد د دے تاکید ته دادے چه ستاسو
په سترگو کین هیش مرض او علت ته وو - او ابن الانباری و ثیلی
دی چه د رویت ته مراد مخاخ کیدل دی او نظر نه مراد په
سترگو لیدل دی یا مراد دادے چه تاسو نظر کوو نبی صلی الله
علیه وسلم او شهیدانو ته -

شَيْخًا وَسَيَجْرِي اللَّهُ الشُّكْرَيْنِ ﴿۱۳۲﴾

ہیخ خیز او زر دے چہ بدالہ بہ ورکری اللہ تعالیٰ ثابت قدموتہ ۔

۱۔ ربط عا ، مخکین دودہ آیاتونو کین زجرونہ وو پہ مختلف اسبابو سرہ اول سبب ترک دجہاد او د صبر دویم سبب تمتا د شہادت نو پہ دے آیت کین دریم سبب ذکر کوی چہ ہغہ د میدان نہ تلل پہ سبب د آوریڈلو د خیر د مرگ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم ۔

ربط عا ، مخکین آیت کین موت د صحابہ کرامو ذکر شو نو دے آیت کین ذکر کوی چہ دغہ موت پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے ہم راجی نو د ہغہ دین بہ نہ پریودی ۔

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ ، مفسرینو لیکلی دی چہ پہ واقعہ د احد کین عبد اللہ بن قثمہ کافر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ کہتہ سرہ اویشتلو نو د ہغہ سر او مخ زخی شول او رباعی غابین یے شہید شو نو پریوتلو او صحابہ تربتہ لارہ بیا ہغہ د طلحہ رضی اللہ عنہ د پاسہ قدم کیخودلو او کہتہ تہ اوختلو نو عبد اللہ بن قثمہ بیا ارادہ اوکړہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لہرہ قتل کری لیکن مصعب رضی اللہ عنہ د ہغہ مخ تہ اووریڈلو تر دے چہ شہید شو نو ابن قثمہ آواز اوکړو ریا ابلیس آواز اوکړو چہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم قتل کرے شوے دے نو صحابہ بتول خوارہ وار شول نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم آواز ورکړو اَللّٰی عِبَادَ اللّٰهِ رَمَاتہ راشی اے بندگانو د اللہ نو د دے پہ بارہ کین دا آیت نازل شو ۔ نو پہ دے جملہ کین رد کوی د دوی د کمان چہ پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے مرگ نہ راجی او پہ دے سرہ ازالہ کوی د ہغہ ہیبت چہ پہ صحابہ کرامو باندے راغلی وو پہ سبب د آوریڈلو د آواز د مرگ د ہغہ ۔

وَمَا ، مَا نَافِيہ دہ ۔ مُحَمَّدٌ ، داتوم رعلم د رسول اللہ

صلی اللہ علیہ وسلم دے جوئے دے عبد اللہ اوہوہ جوئے دے
عبد المطلب، نیکہ ورلہ دا نوم کیخود لے وو چا ترینہ تپوس
اوکرو چہ ستاسو یہ مشرانو کنیں دا نوم دے ہیچا نہ وو دا دے
ولے کیخود لوہوہ اوئیل چہ زما امید دے چہ خلق یہ دے
صفتونہ کوی او دا وزن محمد او تحمید کثرت حمد دے
باندے دلالت کوی یعنی یہ مخلوق کنیں دے دے کمال بشریت
دے صفتو حق دار دے۔ اہل لغت و ثیلی دی چہ ہر شوک چہ
جامع دے صفتو دے خیر وی رپہ مخلوق کنیں نوہوہ تہ محمد
وئیلے شی راللیاب۔

إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ، دا جملہ یا صفت
دے دے رسول دے پاریہ یا جملہ مستانفہ دے بنا یہ اول باندے
دیتہ قصر قلب وئیلے شی مقصد دا دے چہ دا خیال شوک
کوی چہ دا رسول چہ قتل شی یا مرشی نو دے ملت بہ
ہم ختم شی او دا خیال دے منافقان و نو اللہ تعالیٰ او فرمائیل
چہ دے دے رسول دے چہ دے نہ مخکنیں رسولان
تیر شوی دی او دے ہغوی ملتونہ ختم شوی نہ دی نو دے
یہ مرگ او قتل سرہ ہم دے ملت تہ ختمیدی۔ او بنا
دویم احتمال (جملہ مستانفہ) شی نو دے قصر افراد دے
یعنی کہ شوک دا خیال اوکری چہ رسول دے نو دے قتل
او دے مرگ بہ بیج وی نو اللہ تعالیٰ او فرمائیل چہ دے
صرف رسول دے الہ تہ دے چہ دے مرگ یا قتل نہ بیج
دی او جملہ مستانفہ پہ طریقہ استدلال دے چہ دے نہ
مخکنیں رسولان تیر شوی دی شوک مرہ شوی دی شوک
قتل شوی دی۔

أَفَأَنْتُمْ مَنَّا أَمْ قَاتِلُ الَّذِينَ اتَّخَذْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ، ہمزہ،
دے پاریہ دے استفہام انکاری دے او فاع، دے پاریہ دے عطف دے
یہ پتہ جملہ باندے یعنی اے شومنون یہ مدی حیاتیات
فان مات اشد دے رآیا تاسو پہ دے باندے پہ حال دے

ژوند د ده کس ایمان راوړې او چه مړ شي يا قتل کړې
شي نو بيا به مړتد کيږي) -

انقلاب على الاحقاب ، پسے شا تلو ته وئيلے شي او دا
کنايه دد مړتد کيدلو ته يا د تختيدلو ته شا طرق ته -
سوال : صحابه کرام خو مړتد شوے نه دي نو دا لفظي
ولے اوئيل ؟

جواب له : همزه د انکار او ان دلالت کوي چه ارتداد
واقع شوے نه دے ليکن په طور د زور نه سره وئيلي دي -
جواب له : مراد د دے نه د ميدان جنگ نه تختيدل دي
او دا خو په احد کس واقع شويدي -
سوال : په آياتو نو کس د هغه کموت ذکر دے نو معلومه
شوه چه قتل په هغه باندے نه راځي نو قتل ئي ولے
ذکر کړو ؟

جواب : دا قضيه شرطيه ده وجود د جزئين نه خواړي
صرف صدق د ملازمے خواړي -
سوال : او قتل او د شک د پاره دے او په الله تعالى
باندے شک محال دے ؟

جواب : دا او د پاره د شک نه دے بلکه د پاره د تسويه د
امرينو د معني په مرگ د هغه او قتل دواړو سره د هغه دين
نه ختميږي - او قتل ئي د دے وجه نه ذکر کړو چه په
واقع د احد کس د هغه د قتل کيدلو پروپيگنده کړے
شوے وه -

وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ فَلَئِنْ لِيُضْرَّ اللَّهُ شَيْئًا نَكِرًا يَه
سياق د نفی کس ده د عموم د پاره ده يعنی هېڅ ضرر
نه لږ او نه ډير بلکه ضرر ورکوي ځان خپل ته چه خپل
دنیا او آخرت ئي برباد کړو -

وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّكِرِينَ ، دلته مراد د شکر نه مضبوطوالے
دے په دين باندے روستو د وفات د نبی صلی الله عليه وسلم نه

را بن عطیه) یعنی په وفات د نبی صلی الله علیه وسلم
د دوی زړه کښ هیڅ شک شبهه باقی نه پاتیکیدی - ابن
جریر د علی رضی الله عنه روایت ذکر کړی دی چې ابو بکر
امین رامیر د شاکریتو دے او امین د الله تعالی دے په
دلیل د واقع د وفات د نبی صلی الله علیه وسلم سره چه
روستو ذکر کیدی شي -

فائدة ۱:- د لته مفسرینو حدیث د بخاری وغیره نقل
کړی دے حاصل یې دا دے چې هر کله نبی صلی الله علیه
وسلم وفات شو نو بعضه صحابه کرامو لکه عمر رضی الله عنه
دانه منله او وئیل یې چې هغه مړ شوې نه دے راو قرطبی
وئیلی چې عثمان رضی الله عنه ژبه بنده شوه او علی رضی الله
پت شو) او ابو بکر رضی الله عنه د سنج ردا د مدینه نه بهر
نخاښ و و په هغه کښ د ده باندې وه) ته راغی نو اختلاف
یې اولیدلو نو کور د عائشه رضی الله عنها ته داخل شو نو د
نبی صلی الله علیه وسلم د مخ مبارک نه یې خادر لرې کړو
یقین یې راغی چې مړ دے نو مخ یې ورله ښکل کړو او په
ژباړه شو او وئیل چې الله تعالی په تا باندې دوه کرتې مرګ ته
راولی په مقرر مرګ سره ته وفات شوې یې - بیا مسجد
نبوی ته داخل شو منبر ته اوختلو او وئیل یې چې - مَنْ كَانَ
يَعْبُدُ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ حَتَّى لَا يَمُوتَ وَمَنْ كَانَ يَعْبُدُ مُحَمَّدًا
فَإِنَّ مُحَمَّدًا قَدْ مَاتَ رچا چې د الله تعالی بندګی کوله نو الله تعالی
ژوند دے دے مرګ ورباندې نه راځي او چا چې د محمد صلی الله
عليه وسلم بندګی کوله (بالفرض) نو هغه خو مړ شوې دے
او بیا یې دا آیت کریمه او لوستلو نو عمر رضی الله عنه او وئیل
گویا چې دا آیت ماته وو لوستلې مګر په دغه ورځ کښ او وتل
خلق د مسجد نه او دا آیت یې په کوڅو د مدینه کښ لوستلو
ریښی اوس د ټولو توجه دے خبرې ته پیدا شوه اګر چه
آیت دوی د مخکښ نه هم لوستلو معلومه شوه چه کله یو انسان

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ

او نه ده مکن یو نفس لره چه مرشی

إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُّوجِلاً

بغیر د اجازت د الله تعالی نه دا لیکل دی مقرر،

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا

او څوک چه غواړي د په عمل خپل بدله د دنیا

یو آیت یا حدیث یا کتاب کښ مسئله لولی لیکن توجه یی ورته نه وی نو ځکه عمل پرې ته کوی -

نو دا آیت او حدیث لوستل ابو بکر رضی الله عنه صریح دلیل دے په مرگ د نبی صلی الله علیه وسلم باندې نو څوک چه د هغه د موت نه انکار کوی نو هغه د دے آیت او حدیث او د اجماع د صحایو نه منکر دے -

فائدة ۱ - مرزا قادیانی د قد خلت من قبله الرسل نه دلیل نیولې دے چه خلت په معنی د مرگ باندې اخلی او الف لام الرسل کښ د استغراق د پاره دی نو معلومه شوه چه عیسی علیه السلام مړ دے ؟

جواب - دا دے چه الف لام د استغراق د پاره دی لیکن خلت په معنی د تیریدلو دے او تیریدل عام دی که په مرگ سره وی او که صرف د زمانې په لحاظ سره او که مرگ مراد دے نو الله تعالی به لفظ د ماتت وئیل وے - او د خلا، تفسیر په سورة بقره بکلا کښ تیر شوی دے چه په قرآن کریم او حدیث کښ هیڅ ځای په معنی د مرگ سره نه دے راغلی او که یا لفرض د مرگ معنی مراد شی نو عیسی علیه السلام په وجه د نورو قطعی دلیلو نو سره رچه په دے سورة کښ څنګښ ذکر شوی دی) خاص کړې شوی دے ها د خضر او الیاس علیهما السلام د تخصیص د پاره صحیح دلیل نشته -

نُؤْتِيهِمْ مِنْهَا ۖ وَمَنْ يَرِدْ شَوَابَ

مونڊ وړکړو هغه ته د هغه نه او څوک چه او غواړي بدله

الْآخِرَةِ نُؤْتِيهِمْ مِنْهَا ط

د آخرت په عمل خپل سره وړي کړو هغه ته د هغه نه

وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٢٥﴾

او ځانغا بدله به وړکړو شکرگنډارو ته رچه د آخرت په نيت عمل کوي

۱۲۵: ربط له :- هرکله چه تیر شوی آیت کښ تختیدل د میدان جهاد نه ذکر شول نو اوس تیزی وړکوي په جهاد باندې چه د مرگ خو په نیته دے نو د مرگ د ویرې نه تیخته مه کوئ -

ربط له :- دارنگ مخکښ مرگ د نبی صلی الله علیه وسلم ته اشاره او کړه نو اوس تسلی وړکوي امت ته چه په نبی صلی الله علیه وسلم باندې وفات راغی پشان د نورو نفسونو په اذن د الله تعالی په مقرر نیت سره نو تا سودین مه پر یوډئ - او دا تعلیم د ادب دے چه مرگ د په نیته باندې گنري -

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ ، خبر مقدم دے - اَنْ تَمُوتَ ، د هغه اسم مؤخر روستو دے او مراد د دینه امتناع عا دق یا عقلي ده چه مرگ د نفسونو ممتنع او محال دے بغیر د اذن د الله تعالی او مراد د نفس نه عام دے نفس د نبی صلی الله علیه وسلم ته هم شامل دے - اَنْ تَمُوتَ ، موت نه عام مراد دے که خپل مرگ وی او که قتل وی ځکه څوک چه قتل کړی شي نو هغه هم په خپله نیته باندې مر شو دے -

إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ، مراد د اذن نه مشیئت اراده د الله تعالی ده یا اذن وړکول د الله تعالی دی ملک الموت لره په قبض د روح باندې -

كِتَابًا مُّوَجَّلًا ، کتاب په معنی د قضاء یا په معنی د لیکل

شوی په لوح محفوظ کښ کتاباً مفعول مطلق دے د پټ
فعل د پاره کتب الله کتاباً مؤجلاً - مقرر شوی دی په نیت
مُعین سره چه نه مخکښ کیږی او نه روستو کیږی -

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا ، پدیکښ اشاره ده
تقسیم د خلقو ته په اعتبار د عملونو د هغوی په ژوند
دنیوی کښ او داخل دی په کښ هغه کسان چه د احد په
ورځ کښ بعضو د غنیمت اراده کړې وه نو په هغه باندے
مشغول شول او بعضو کسانو د غنیمت اراده نه ده کړې او
کک پاتے شول په خپل ځان باندے نو شهیدان شول - د
يُرِدْ ، متعلق پټ دے یعنی پَعْمِلَه که عمل د دین وی لکه
عبادت او جهاد او که عمل دنیوی وی یعنی کسب د دنیا
تجارت وغیره او يُرِدْ کښ نیت مراد دے یعنی چه هر عمل
سره چه د دنیا د گټلو نیت کړے دی نو د دنیا عوض ورته
ملاویږی یعنی په جهاد کښ غنیمت ملاؤشی یا شهرت ملاؤ
شی چه دا غازی او مجاهد دے او په تجارت سره وارتانؤ
نو مال ملاؤشی لیکن د آخرت ثواب ورته نه ملاویږی په
دلیل د سورة هود ۱۰۷ ، شوری ۲۷ ، اسراء ۱۸ -

وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا ، دلته هم بعمله
پټ دے او مراد ترینه دینی عمل دے لکه جهاد تلاوت
د قرآن او نور عبادات - داسے په سورة اسراء ۱۷ کښ
اوسورة شوری ۲۷ کښ دی - او په دے سره د عوض د
دنیا نه محروم نه کړځی او هغه ته اشاره ده په دے قول سره
چه وَسَنَجْزِي الشَّكْرِيْنَ ، دلته مراد د شکر نه عمل کول
دی په نیت د آخرت سره او سَنَجْزِي کښ جزاء د دنیا
آخرت دواړه مراد ده - مخکښ آیت کښ نسبت د جزاء الله
تعالی په خاص نوم د هغه سره وو په هغه کښ دیر عظمت
اولذات د جزاء ته اشاره وه او هغه د ابوبکر رضی الله عنه
مقام وو او دلته نسبت په طریقه د متکلم سره د عظمت

وَكَايِّنَ مِّنْ نَّبِيٍّ قُتِلَ لَـ

او دیر پیغمبرانو جنگو ته کړیدی

مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ ۖ فَمَا

د هغوی په ملګرتیا کېن د یرد خلقو نو سستی او نکره

وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ

هغوی رد جهاد کولو ته د وچ د تکلیفو نه چه اورسیدل هغوی

فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا

په لار د الله تعالی کېن او نه کمزوری شوی وو په مقابله د دشمن کېن

وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ

او نه تابع شوی وو دشمن ته او الله تعالی مینه کوی

الطَّائِرِينَ ﴿۱۳۴﴾

د صبرناکو سره -

باندې دلالت کوی لیکن لذت د مخکښ ته کمې درجې والادې
ځکه چه د عامو صحابه کرامو مجاهدینو یا عامو مؤمنانو مقام
ته اشاره ده -

۱۳۴ :- په دیکښ هم زورته ده اصحاب احد ته په ګرځیدلو د
هغوی د میدان جهاد ته چه داهم یو قسم وهن اوضعف وو
او تیزی ورکول دی په اتباع د مخکنو انبیاء علیهم السلام
او مجاهدینو سره په ترک د وهن اوضعف او استکانت سره
او پدیکښ نور آداب ذکر کوی د پاره د دفع د هزیمت -

وَكَايِّنَ مِّنْ نَّبِيٍّ ، لفظ د کاشن په اصل کېن مرکب دے
د کای تشبیه او آئینه او په دے ترکیب کېن معنی د کثرت
مراد ده پشان د کم خبریه - او په وقف کېن دا ننون
حذف کول پکار وو ځکه چه دا تنوین دے لیکن صحابه کرامو

دا لیکلی وو په مصحف عثمان کښ او په نیز د ابو حیان دامستقله
کلمه ده وضع کړې شوه ده د پاره د تکثیر۔

قَتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ، په دے عبارت کښ ډیر وچوه دی
اول دا چه قاتل کښ ضمیر راجع دے نبی ته یا گائین ته گائین
من لَبَّيْ مَبْتَدَا ده او قاتل یې خبر دے او معه ربیون جمله
حالیه ده۔ دویم دا چه قاتل صفت دے د نبی د پاره او معه
ربیون خبر دے۔ دریم دا چه خبر پټ دے او قاتل صفت دے
د نبی د پاره گائین من لَبَّيْ قَاتِل مَضَى او معه ربیون حال دے
خلوړم دا چه د قاتل فاعل ربیون دے او دا ټوله جمله خبر
دے د پاره د کاین۔ لیکن راجع په دیکښ اوله توجیه ده په
قرینه د حال د احد سره چه په هغه کښ نبی صلی الله علیه وسلم
په قتال کښ یواځې پاتې شوه وو او مناسب دے د اقوال مَات
او قَتَلَ سره او دا قول د ابن عباس رضی الله عنهما نه طبری
وغیره نقل کړیدے۔ ربیون، په دیکښ اقوال دی۔ اول دا
جمع د ربی ده منسوب دے رب ته او کسره د راء بناء په
تغییر د نسبت باندے ده دا قول د اخفش دے۔ دویم قول
دا جمع د رَبَّه ده په معنی د جماعه سره بیا په دے کښ
اقوال دی په روایت د ابن عباس رضی الله عنهما او مجاهد
او عکرمه وغیره کښ جماعات کثیره دی او په روایت د حسن
کښ علماء و اتقیاء مراد دی او په قول د زید کښ ربیون
اتباع دی او ربانیون والیانو ته وئیلے شی او په قول
د ابن مسعود رضی الله عنه کښ زرگونه خلق مراد دی۔ او
معنی د جملے دا ده چه ډیر انبیاء و قتال کړیدے او د هغوی
سره د هغوی ملگری باقی پاتے وو د میدان جنگ ته تختیدلے
ته وو نو تاسو هم د هغوی اقتداء او کړئ۔

فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وهن په معنی د
عجز او بزدلے سره دے په لِمَا، کښ مَّا، موصوله
یا مصدریه دے او مَا أَصَابَهُمْ، کښ اشاره ده قتل د نبی

وَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا

او ته وه وينا ددوی ردعا ددوی مگر

أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا

داچه وئیل یے اے ربہ زمونہ او بختے مونہ ته

ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا

گنا هوته زمونہ او زیاتے کول زمونہ په کار ددین زمونہ کین

وَشَكَّيْتُ أَقْدَامَنَا وَانْصَرْنَا

او کلک کرے قدمونه زمونہ او غلبه راکرے مونہ

عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٣٤﴾

په قوم کافرانو باندے۔

او د ملگرو د هغوی ته۔

وَمَا ضَعُفُوا، ضَعْفٌ، په اصل کین نقصان د قوت ته وئیل شی او په ضعف د رای او عقل کین هم استعمال یری دلته مراد کمزوری د همت ده چه د هغه وجه ته قتال پریږدی او سبب یے زخمی کیدل د ملگرو دی۔

وَمَا اسْتَكَانُوا، مراد د دینه عاجزی کول او تابع کیدل د دشمن دی په طریقه د صلح کولو یا مرتد کیدلو سره۔ او په دے آیت کین درے درجه ذکر کړیدی په طریقه د تنزل سره د اعلی نه ادنی ته ځکه چه وهن پریخودل د جهاد دی د وجه د غلبه د خوف د دشمن نه او د محبت د دنیا نه او ضعف پریخودل د جهاد دی د وجه د کمزورۍ د ایمان او شکو کو شېها تو پیدا کیدلو نه په زړه کین او استکانه تابع کیدل د دشمنانو او د هغوی دین ته او یریدل دی یعنی مجاهدینو لره د دے درے واره حالاً تو نه اجتناب کول فرض دی او علاج د دے د پاره صبر دے

نو دے پسے ئے ذکر کرو۔

وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ، یعنی دغا درے حالاً تو نہ بچ کیدل
صبر دے یا صبر کول پہ ہر تکلیف ک جہاد باندے ک دغا
درے امور و نہ سبب ک حفاظت دے۔

۱۲۰:- پہ دے آیت کنس ہم صفت ک دیون ذکر گوی چہ سرہ ک
ما قبل صفتونو تہ دوی تضرع او اقرار ک خیل قصور اللہ تعالیٰ پورے
خاص کریدی او پہ دیکن تعلیم ک ادب دے تولو مجاہدینو تہ پہ
لوسٹول ک داسے دعا سرہ۔

کَمَا كَانَ قَوْلُهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوا، قَوْلُهُمْ خبر مقدم دے او اِلَّا اَنْ
قَالُوا ئے اسم مؤخر دے مراد ک قول اول تہ دعا کول دی۔ او دا
حصہ اضافی دے یعنی هقوی پہ داسے وخت کنس ستا سولپشان مضطرب
اقوال و ثیلی تہ دی۔ چہ تاسو بعضو و ثیل چہ راضی چہ ک ابوسفیان
تہ امن طلب کرو او بعضو و ثیل چہ راضی ک خیل دین تہ واپس
شو او بعضو و ثیل چہ مونو مجبورے سرہ جنگ لہ راضی یو او
بعضو و ثیل چہ اللہ تہ التجاء کوئی۔

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِیْ اَمْرِنَا، ذُنُوبٌ تہ مراد
واہہ گناہونہ دی او اِسْرَافِ تہ مراد غت گناہونہ دی یا ذنوب
تہ مراد عام گناہونہ دی او ک اسراف تہ ک نبی ک اطاعت تہ تجاوز
کول دی او ک دے تخصیص ئے پہ دے مقام کنس ک دے وچ تہ
او کرو چہ پہ احد کنس بعضے صحابہ کرامو ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم
کیو امر تہ خلاف کرے وو لکہ چہ روستو ذکر کییدی۔

وَشَهِدْتُ اَقْدَامَنَا وَاَنْصُرُنَا عَلٰی الْقَوْمِ الْكَافِرِيْنَ، ہر کلا چہ
گناہونہ سبب ک سستے کولو او ک ترک جہاد او بتدیدی لو ک
نصرت الہیہ وی نو ک دے وچ تہ دعا ک مغفرت ئے مقدم
لاوہ پہ دعا ک تثبت او ک نصرت باندے۔ قرطی و ثیلی دی
چہ پہ انسان باندے لازم دی چہ ہغہ دعا کالے استعمالوی چہ
پہ کتاب اللہ او سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کنس راضی
وی او نورے و پریدی حکم اللہ تعالیٰ ہغہ دعا کالے چہ خیل

فَاتْلَهُمُ اللَّهُ شَوَابَ الدُّنْيَا

نو ورکړه دوی ته. الله تعالى بدله د دنیا

وَحُسْنَ شَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ

او خاشته بدله د آخرت ، او الله تعالى

يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٨﴾

مینه کوي د خاشته عمل کوونکو سره -

نبي د پاره غوره کړې دي او کیفیات د دعاوې هم خود لے
دی د هغه کیفیاتو مخالفت هم جائز نه دے -

۱۲۸ - په دے آیت کښ قبولیت د دغه دعا ذکر دے هر کله
چه د دوی په دعا کښ یو طلب د آخرت ووجه اغفر لکنا
د توبنا و اسرافنا ، دے دویم طلب د امر د دنیا
وجه ثبت او نصرت دے نو په استجابت کښ دواړه ذکر
شول لیکن په لف تشر غیر مرتب سره یعنی د دنیا شواب
په مخکښ ذکر کړو چه شواب الدنیا دے او د آخرت شواب
په روستو ذکر کړو چه حسن ثواب الاخرة دے په اجابت
کښ امور د دنیا مخکښ ذکر کړل چه دا په وجود کښ مخکښ
دی او په دعا کښ امور د آخرت مخکښ ذکر کړے و وځکه
چه دربیون په نیز آخرت اهم دے -

فَاتْلَهُمُ اللَّهُ شَوَابَ الدُّنْيَا ، شَوَابَ الدُّنْيَا ، کښ نصرت
شکست د دشمن خاشته نوم کتل او نور د ایمان په سینو
کښ زیاتیدل داخل دی - فَاتْلَهُمُ ، فعل ماضی په معنی
د مضارع سره ده په طریقه د وعدے سره -

وَحُسْنَ شَوَابِ الْآخِرَةِ ، شواب د آخرت ټول خاشته دے
د هغه سره حسن ذکر کړه او د دنیا د عوض سره تکلیف
هم دی نو د هغه سره حسن نه دے ذکر کړے -

فائدة - هر کله چه تیر شوی آیت کښ اراده ذکر و

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا

اے ایمان والو کہ تاسو خبرہ اومئی

الَّذِينَ كَفَرُوا يَرْدُّوَكُمْ عَلَى

د کافرانو واپس بہ اوگرخوی تاسو (د ایمان نہ) بہ

أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿۱۴۹﴾

پوندو ستاسو باندے نو شئی بہ تاوان والا .

توہمتہ ہے د ایتاء (ورکولو) سرہ من ذکر کرو چہ بہ تبعیض
باندے دلالت کوی او دلتہ خو مجاہدہ او تضرع او طلب ذکر
دے نو دلتہ ہے من نہ دے ذکر کرے .

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ، مراد د احسان ہغہ معنی دہ چہ بہ حدیث
جبرئیل کہیں ذکر دہ چہ عبادت د اللہ تعالیٰ کوئی چہ گویا تاسو
اللہ تعالیٰ لہرہ وینی او کہ داسے نہ وی نو دا عقیدہ ساقی چہ
اللہ تعالیٰ تاسو وینی او دیتہ اخلاص و نیلے شئی نو دا شرط دے
د قبولیت د ہر عبادت او بہ ہغہ کہیں دعا داخل دہ .

۱۴۹۔ ربط ۔ ہر کلمہ چہ ترغیب ذکر شو اطاعت کولو د مجاہدینو
تہ چہ خائستہ صفات یکیں وو نو اوس تحذیر ورکوی د اطاعت
د دشمنانو نہ چہ کافران دی او بہ دیکیں ہم ادب ذکر کوی
د پاره د دفع د ہزیمت .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا ، دا ہر
کافر تہ عام دے خصوصاً ہغہ کافران او منافقان چہ بہ
وخت د غزوہ احد کہیں مؤمنانو تہ ہے و نیل چہ دانی بہ
حقہ تہ دے حکم چہ بہ احد کہیں کمزورے شو نو خپل
دین تہ واپس شئی ۔ او بہ اعتبار د عموم سرہ چہ د ہیخ کافر
ہیخ خبرہ متل او د ہغہ اطاعت کول جائز نہ دی ۔ ابو حیان
و نیلی دی چہ بہ اجماع سرہ راو بہ اشارہ د نصوصو سرہ
د دے نہ (خود و نیکی د لارے) او خاوند د داسے رای چہ مصلحت

بَلِ اللّٰهُ مَوْلَاكُمْ ۚ وَهُوَ

بلکہ اللہ تعالیٰ مولیٰ ستا سودے او حقہ

خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿۱۵۰﴾

غورہ دے دے امداد دیا نو نہ۔

پکس بنکارہ وی او بٹخہ کتابیہ (منکوحہ) چہ مشورہ دے
خیر ورکوی مستثنیٰ دی۔

يُرْذَوُكُمْ عَلَىٰ أَحْقَابِكُمْ، مراد دے دینہ مرتد کیدل دی دے
دین اسلام تہ۔

فَتَنَقَّلُوا خَيْرِينَ، پہ دیکس خسران دے دنیا او آخرت
دواہہ داخل دی خسران دے دنیا دے دشمن تابعداری او ہغہ
تہ محتاج کیدل چہ سبب دے ذلت دے دنیا دے او خسران دے
آخرت محروم کیدل دے ثواب ابدی تہ او داخلیدل پہ عذاب
ہیشہ کنس۔ او پہ لفظ دے انقلاب کنس اشارہ دے چہ پہ دین
اسلام کنس عزت دے دنیا او دے آخرت دے ہغہ بالکل بدلیدی
پہ کفر سرہ۔

نہا :- پہ دیکس تثبیت او تسلی ورکول دی او پہ لفظ دے بَلِ اللّٰهُ
کنس اعراض دے دے مخکنس نہ یعنی کافران پہ ہیخ حال کنس
اہل دے اطاعت نہ دی ٹکھہ چہ پہ ہغوی کنس صفت دے ولایت
نیشہ صفت دے ولایت پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے۔
مَوْلَاكُمْ، پہ معنی دے ناصر او متولی دے کارونو او حفاظت
کوونکے دے۔

وَ هُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ، غورہ والے پہ دیر وجوہو سرہ دے
اول دا چہ دے ہغہ پہ نصرت کنس دے بل چا نصرت تہ حاجت
نیشہ او دویم دے ہغہ نصرت پہ دنیا او آخرت کنس دے۔ دریم
دا چہ دے ہغہ علم او قدرت عام دے وخت دے نصرت او پہ
حاجت دے انسان باندے پورہ علم او قدرت لری۔

سَنَلِّقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ

یہ سبب دے چہ خالفا اچو و مونو پہ زہونو د

كُفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا

کافرانو کتب ہیبت یہ سبب دے چہ دوی برے والا جوہ کپیدی

بِأَلَلَهُ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ

د اللہ تعالیٰ سرہ ہقہ خوک چہ اللہ تعالیٰ رالیدے نہ دے یہ شرکت دھغوی

سُلْطَنًا وَمَا وَهُمْ إِلَّا

ہیخ دلیل او خائے دورتلو ددوی اور دے

وَبَشِّرِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾

او ناکارہ خائے د اوسیدلو د مشرکانو دے .

۱۵۱۔ یہ دیکھیں ذکر دیوے طریقہ د نصرت الہی دے او د تنبیہ د نصرت دیارہ یے صیغہ د جمع متکلم راوہلہ پہ سَنَلِّقِي، القاء، پہ اصل کتب پہ اجساد و کتب استعمالیدی او دلتہ مجاز دے د پیدا کولو نہ پہ دیر والی سرہ۔

الرُّعْبَ، پہ اصل کتب دک والی تہ و ٹیلے شی نو پہ عرف کتب دیرے ویوے تہ و ٹیلے شی چہ زہہ ترینہ دک شی۔ او دا وعدہ واقع شوہ پہ ورخ د احد کتب خکہ چہ سرہ د غلبے د کافرانو نہ ہغوی پہ غیر د خہ سبب نہ واپس شول او بیائے پہ نیمہ لارے کتب ارادہ د دوبارہ حملہ کولو او کرہ نو بیا ہم او یریدل۔ دارنگ دا وعدہ د راتلونکی وخت دیارہ ہم دہ خکہ چہ روستو د واقع د احد تہ اللہ تعالیٰ کافران پہ ہرجنگ کتب مغلوب کپیدی او دین اسلام اللہ تعالیٰ غالب کپیدے او بعضے علماؤ و ٹیلے دی چہ اوس ہم د ہر مخالف د دین اسلام پہ زہہ کتب یو قسم رعب موجود دے حال د کافرانو پہ دے پاندے گواہ دے دے دے وچ نہ د دین اسلام د مغلوبیت دیارہ ہر وخت خپل کوششونہ کوی۔

يٰۤاَشْرٰكُوۡا يٰۤاَنۡدٰوُ ، بَاۡء ، سَبِيۡه دِه اَوۡمَآ ، مَصۡدَرِيۡه دِه - اِشْرَاكُ ،
 پِه هِر قِسْم سِرِه سَبِيۡ دَرۡعِب دِه ۛكِه چِه مَشْرِك دَ مَخْلُوق
 نِه وِيرِه كُوي چِه عَاجِز دِي اَوۡ دَ هَفُوۡي نِه نَصَرَت غَوَاري اَوۡدَا
 يُّ لَوِيۡه بِيۡ عَقَلِي دِه نَوۡ دَ مَجَاهِدِيۡنُو تِه ضَرُور رَعِب لَرِي -
 اَوۡ دَارَنِك مَشْرِك دَ آخِرَت ثَوَاب نِه مَنِي نُو مَرِك
 وِرَتِه بَد بِنَكَارِه كِيۡرِي اَوۡ دِنِيَا غَوَرِه كُوي نُو دَ مَجَاهِد دَ مَقَابِلِه
 كُوي نِه ضَرُور وِيرِه كُوي -

مَا كَمۡ يُنۡزَلُ بِهٖ سُلۡطٰنًا دِيۡه ، مَضَافِ پِت دِه بِاَشْرَاكِه
 وَبِعِبَادَتِه - سُلۡطَان ، پِه مَعْنٰ دَ حِجَّت اَوۡ دَ بَرۡهَان دِه - اَوۡ دَ
 نَفِي دَ اَنْزَال نِه مَرَاد نَفِي دَ حِجَّت دِه لِيكِن هِر كَلِه چِه دَ اَثَبَات
 دَ عَقِيۡدِه اَوۡ دَ حَكَم دَ پَارِه دَلِيل مَنۡزَلِه ضَرُورِي دِه دَ دِه
 وَجِه نِه نَفِي دَ نَزُول يُّ كَرِيۡدِه - قَرۡطَبِي وَثِيۡلِي دِي چِه مَعْنٰ
 دَا دِه چِه عِبَادَت دَ اَوۡثَانُو پِه هِيۡخ مِلَت دَ مَلُوۡ شَرَعِيُو كَنِس
 ثَابِت تِه دِه اَوۡ دَ عَقْل نِه هِم خِلَاف دِه -

فَاٰثِدَه عَآء - اَلُوۡسِي وَثِيۡلِي دِي چِه دَاوِلَات كُوي چِه قَابِل دَ اَتَبَاع
 پِه بَاب دَ تَوْحِيۡد كَنِس بَرۡهَان سَمَاوِي دِه آرَا اَوۡ خَوَاشَات يَاطَلِه
 تِه هِيۡخ اَعْتِبَار نَشْتِه - اَوۡ اَبُو حِيَان وَثِيۡلِي دِي چِه پِه دِيكَنِس اِبۡطَال
 دَ تَقْلِيۡد تِه اَشَارِه دِه ۛكِه چِه مَقَلِد سِرِه دَلِيل تِه وِي - اَوۡ صَاحِب
 اللِّبَاب وَثِيۡلِي دِي چِه دَا آيَت دَلَالَت كُوي پِه فَسَاد دَ تَقْلِيۡد يٰۤاَنۡدٰوُ
 ۛكِه هِر كَلِه چِه پِه شَرِك يٰۤاَنۡدٰوُ دَلِيل نِيۡشْتِه نُو ضَرُور يَاطَل دِه
 نُو دَارَنِك هِر قَوْل چِه پِه هَفِي يٰۤاَنۡدٰوُ دَلِيل نِه وِي نُو يَاطَل دِه
 اَبُو السَّعُوۡد اَوۡ اِمَام رَاۡزِي هِم دَا سِي وَثِيۡلِي دِي حَاصِل يُّ دَا دِه
 چِه دَ شَرِك دَ اِبۡطَال دَ پَارِه عِلَت عَدَام دَ دَلِيل مَنۡزَلِه دِه نُو
 دَ دِه عِلَت دَ وَجِه نِه تَقْلِيۡد هِم يَاطَل دِه ۛكِه تَقْلِيۡد كَنِس هِم
 دَلِيل مَنۡزَلِه نِه وِي -

فَاٰثِدَه عَآء - قُرْآن كَرِيۡم هِر مَحَاطَّ دَ شَرِك اَوۡ دَ مَشْرِكَانُو پِه
 رَد كَنِس عَدَام اَنْزَال دَ دَلِيل ذَكَر كَرِيۡدِه اَشَارِه دِه چِه اَعْتِبَار
 پِه دِه بَاب كَنِس نَازِل كَرِيۡ شُوۡمِي رُوۡي جَلِي يَآوۡجِي خَفِي دَلِيل

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدًا

او یقیناً پورہ کر دے تاسو سرہ اللہ تعالیٰ لوظ خیل

إِذْ تَحْسُرُونَهُمْ بِأَذْنِهِ حَقًّا

کوم دخت چہ وژل تاسو دوی لرہ یہ حکم د اللہ تعالیٰ تر ہفتے پورے

إِذَا فِشَلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي

چہ کلاہ کمزوری شوئ تاسو او جگرہ اوکرہ تاسو یہ

الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ

حکم د پیغمبر کنس او خلاف مواوکرہ رد حکم د نبی نہ دوستو

مَا أَرَاكُمْ مَا تَحِبُّونَ مِنْكُمْ

د ہفتے نہ چہ او خود اللہ تعالیٰ تاسو تہ ہفتہ خہ چہ خویشو تاسو بعض ستاسو نہ

مَنْ سِيرِي الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ

ہفتہ دو چہ خویشتلہ ئے دنیا او بعض ستاسو نہ

لرہ دے۔ آیاتو تہ دادی: اعراف ۳۳، سک، انعام سک، حج سک،
نعم سک، روم سک، سبا سک، فاطر سک، احقاف سک یہ دے
تولو آیاتونو کنس نفی د دلیل منزلہ دہ او طلب د کتاب منزلہ دہ
د مشرکانو نہ د اثبات د شرک د پیارہ۔

وَمَا وَهُمْ النَّارُ، مَا وَی، ہفتہ مکان تہ وئیلے شی چہ ہفتہ تہ
رجوع کیہی اودا ذکر د عذاب اخروی دے دوستو د ذکر
د عذاب دنیوی تہ۔

وَيُسْئَلُ مَثْوًى الظَّالِمِينَ، مَثْوًى، حائے تہ اقامت (دیرہ کیدلو)
تہ وئیلے شی لیکن چہ بے اختیارہ وی پدا یکس ترتیب وجودی
دے یعنی اول انسان یو حائے رجوع اوکری نو بیا دوستو یہ
ہفتہ کنس اقامت اوکری۔

مَنْ يَرْيِدِ الْآخِرَةَ شُـ

هغه و د چا طلب کړی کوي د آخرت بیا

صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ

واړولی الله تعالی تاسو د هغوی نه د دے د پاره چا ازمیښت او کړی په تاسو

وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ

او یقیناً معافی او کړه الله تعالی ستاسو ته او الله تعالی

ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾

فضل والا دے په مؤمنانو باندے -

۱۵۲. ربط :- مخکنس آیت کښ وعدہ د نصرت الهیه ذکر شوه نو په دے آیت کښ د سوال جواب کوی سوال متفقانو کړے و وچه الله تعالی په احد کښ وے تاسو سره نصرت او نکړو نو په دے آیت کښ جواب ذکر کوی چا اول وخت د احد کښ وعدہ د نصرت رښتنه شویده او بیا دے علتونه د هزیمت احد ذکر کوی -

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ ، صَدَقَ ، کله دویم مفعول ته متعدی بالذات وی لکه دلته کښ او کله متعدی وی په واسطه د فِی سِره او دلته متضمن دے معنی د وفا او د اکمال لره د دے وچه نه فِی ټپه حذف کړیدے - وَعْدَهُ ، مراد د دے نه وعدہ د نصرت او د ملائکو رالیرلوده لیکن دوه شرطونه پکښ وو اول صبر دویم تقوی په ۱۲۵ ، ۱۲۶ کښ تیر شویدی -

إِذْ تَحْسَبُوهُمْ بَاذِنِينَ ، حَسَّ ، په معنی د حس ختم کول دی په قتل کولو سره او په معنی د استیصال رېځ کندی په قتل سره . إِذْنِ ، نه مراد د الله تعالی توفیق یا قضا د هغه ده - او صدق د وعدے دا دے چا مؤمنانو د مشرکانو نه په اوله حمله کښ د ویش کسان قتل کړل او نور او تختیدل او بنحو ټپه هم په غر کښ منډے وهلے جائے ټپه د پندو نه اوچته کړے وے او د خپو

کالی ئے بنکاره کیدل او دیر مالونه د غنیمت تربیتہ پاتے شول
 او دغه غنیمتونه مؤمنانو راخوتاپول داسے یہ حدیث د بخاری
 باب غزوه احد کیں ذکر دی۔ نو وعدہ د الله رشتینے او پیورہ
 شوہ۔

حَتَّىٰ إِذَا فُشِلْتُمْ، حَتَّىٰ، یہ معنی د الی سرہ دے متعلق دے
 یہ تحسوتہم یا صدقہ کم پورے یا یہ محذوق پورے د ام لکم
 ذالک الی وقت الفشل او یہ دے حالاتو کیں اذا، وقتیہ مصدریہ
 یا ابتدائیہ دے او اذا شرطیہ دے۔ فُشِلْ، یہ معنی د ضعف د
 ہمت سرہ دے بزدلی یا نامردی معنی کول د صحابہ بے ادبی
 دہ۔ حدیث صحیح کیں وارد دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 پہ ورخ د احد کیں پنخوس کسانو تہ حکم او کرو او د هغوی امیر
 ئے عبد الله بن جبیر رضی اللہ عنہ مقرر کرو او ورتہ ئے اوئیل
 چہ یہ دغه دیرہ کی چہ د احد فے تہ دہ او د مدینے او د احد
 پہ مینخ کیں دہ کینئ او د هغے نہ بیل خواہه هج۔ کہ مونہ لہ
 ویتئ چہ مونہ غالب شوی یوہم یہ دغه مقام تہ پریردی او کہ
 هغوی پہ مونہ باندے غالب شول نوہم یہ زمونہ مدد د پائے
 نہ را کوزیری۔ لیکن ہرکلا چہ مشرکانو شکست او خورلو او
 غنیمتونه تربیتہ پاتے شول او مؤمنانو را جمع کول نو د دے
 پنخوس کسانو پہ مینخ کیں اختلاف پیدا شو بعضو اوئیل
 چہ جنگ ختم شو غنیمت را بولیری نو کوزیری او بعضو اوئیل
 چہ تہ کوزیری و تردے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم امر
 را ولیری نو خلوینت کسان را کوز شول او لس کسان د عبد الله
 بن جبیر سرہ پہ هغہ مقام کیں پاتے شول نو د احد د شاطرق
 تہ خالد بن ولید (چہ هغہ وخت مشرک و) سرہ د خیل
 لبکر نہ پہ مؤمنانو حملہ او کرلہ اول ئے هغہ لس کسان شہیدان
 کرل او بیائے ابوسفیان تہ آواز او کرو چہ واپس را او کرخہ نو
 هغہ سرہ د خیل لبکر تہ واپس را او کرخید و او مؤمنان ئے
 پہ مینخ کیں را گیر کرل او سخت جنگ او شو نو د مؤمنانو

اویا کسان شهیدان شول او نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہم زخمی
شو او غنیمت ہم ددوی نہ پاتے شو نو ددوی کحال تو ذکر
پہ دے آیت کیں او ویسے آیت کیں کوی۔

وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأُمْرِ، مراد دد امر نہ امر د نبی صلی اللہ
علیہ وسلم ووجه پہ دغه مکان کیں دیرہ شی او دغه نہ مہ
خو زیدی۔ یا مراد ترینہ غنیمت دپارہ کوزیدال دی۔
وَعَصَيْتُمْ، مراد ددے نہ کوزیدال وود دغه مکان نہ، او
عصیان، ارتکاب دمنہی عنہ تہ وٹیلے شی چہ ہغہ فرمائیلے
لا تبرحوا۔

مِنْ بَعْدِ مَا أَلَكُمْ مَا تُحِبُّونَ، دا متعلق دے د فثلتم او د
روستو دواہہ فعلونو سرہ۔ مَا تُحِبُّونَ، نہ مراد ظفر او
غنیمت دے (ابو حیان) غلبہ پہ کافرانو (قرطبی)۔
او محبوب دد مؤمنانو پہ سورہ صف صلا کیں نصر او فتح ذکر دہ
ہغہ ددے تفسیر دے۔ اذ فثلتم چہ اذ شرطیہ وی لو
جزاء یے دلتہ پتہ دہ اُمْتَحِنْتُمْ رامتحان کیں او غورخو لے
شوے تاسو) او بعضو وٹیلی دی چہ تنازعتم کیں واونائے
دے پہ جواب دد اذ کیں راتلے شی۔ اول قول غورہ دے۔
مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا، مراد ددینہ غنیمت دے او دا ہغہ
کسان دی چہ مقام دکیناستلو یے پریخود لے و۔

وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ، دا ہغہ کسان ووجه دعبدا اللہ
بن جبیر سرہ پہ خیل مقام کیں پاتے شول دد وچے داطاعت
د امر رسول نہ تردے چہ ہغوی شهیدان کرے شول۔

فائدة ۱۔ محبت ددنیا سبب دمعاصی دے لیکن ماتحبون
نہ مراد فتح اونصرت وواو ہغہ سبب دغنیمت دے او دا
محبت سبب دمعاصی نہ دے او ابادہ دمال ددنیا جائز
دہ لیکن دجہاد پہ وخت مناسب کار نہ دے نو د بعض
صوابو پہ بارہ کیں دلتہ صرف ارادہ ددنیا ذکر کرے دہ
محبت ددنیا یے نہ دے ذکر کرے دا پہ عظمت دشان د

صحابہ باندے دلالت کوی ۔

لَمْ يَصْرَفْكُمْ عَنْهُمْ، دا عطف دے پہ جزاء مقدر باندے چہ
امتحنتم دے ۔ عَنْهُمْ، ضمیر راجع دے کافرانو تہ یعنی کافرانو
دے مقابلے کولو تہ یے تاسو اوگر خوئی ۔

لِيَبْتَلِيَكُمْ، مراد کد ابتلاء، صبر دے پہ مصیبتونو باندے او
پہ میدان جنگ کیں کلک پاتے کیدل کد۔ یا مراد کد دینہ بلاؤ نازل
دی پہ قتل او زخمی کیدلو کد ملگرو سرہ ۔

وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ، یعنی عصیان ستا سورچہ پہ لفظ عصیتم
کیں اشارہ دہ) معاف کرو او لام او قد دلالت کوی پہ دیر
تاکید باندے او دا ہم دلالت کوی پہ لوے عظمت شان کد صحابہ
کرامو باندے چہ اللہ تعالیٰ کد هغوی کد معافے ذکر پہ قرآن کریم
کیں اوکرو۔ او قاسمی و ثیلی دی ظاہر دادہ چہ دوی توبہ تہ
وہ کرے او اللہ تعالیٰ بغیر کد توبے تہ معاف کرل او دا مسلك
کد اہل سنت دے چہ اللہ تعالیٰ چہ کلہ خوبہ شی نوکنا ہونہ کبیرہ
بغیر کد توبے تہ ہم معاف کوی سیوا کد شرک او کفر تہ ۔

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ، دلتہ فضل تہ مراد دادے چہ
اللہ تعالیٰ کد دوی کد عصیان پہ وچے سرہ کد دوی بیخ کندی او نکرلہ
او سخت عذاب یے ورنہ تہ دے ورکریے او لفظ مؤمنین کیں
اشارہ دہ چہ سبب کد عفو او فضل ایمان دے کد حسن تہ نقل
دے چہ دا کسان کد رسول اللہ ملگری غصہ و د مشرکانو تہ
او قتال یے کد هغوی سرہ کوو خود دوی منع کرے شوے و د
کد یو خیز تہ نو دوی هفہ ضایع کرو نو پہ دیر غم کیں اختہ
شول لیکن تن زمانہ کیں لوے قاسق هر قسم کبیرو گناہ کوی
او پرواہ تہ کوی زردے دہ تہ یہ پتہ اولگی راہین عطیہ)

إِذْ تَصْعِدُونَ وَلَا تُلُونَ عَلَى

کوم وخت چہ روان وی تاسو مدینے طرف تہ اوشاتہ نہ کتل تاسو ہیخ

أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ

چاتہ او رسول آواز کوو تاسو تہ

فِي أَخْرَاكُمْ فَأَتَابَكُمْ غَمًّا

روستو ستاسو تہ نو بدل ئے درکوو تاسو تہ غم

بِغَمٍّ لِّكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَى

پہ بل غم دپارہ ددے چہ تشی غمزن پہ

مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ط

هغه څه پسه چہ فوت شو ستاسو تہ اونہ پہ هغه څه چہ اور سيدو تاسو تہ

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

او الله تعالى خبردار دے پہ هغه چہ کوئی تاسو -

۱۵۳۔۔۔ پہ دے آیت کنن ددوی بل عصیان ذکرکوی چہ هغه د میدان جهاد نه واپس گرخیدل دی او د هغه کیفیت سره د سزا نه ذکرکوی۔

إِذْ تَصْعِدُونَ ، دا متعلق دے پہ صرفکم پورے ، تَصْعِدُونَ ، په پيښ د تا سره د اصعاد نه اخستل شویدے او اصعاد تلل دی په میدان د زمکه او په کنډ او درو کنښ (قرطبي) دا د صعيد نه ماخوذ دے (صعيد هخ د زمکه ته وئيلے شی) نو د صعيد معنی په زمکه باندے تلل - دا قول د ابوحاتم دے - دارنگ اصعاد اوږد سفر شروع کولو ته وئيلے شی دا قول د فراء دے - او صعود په معنی د بیره طرف ته ختل دی ابن عطيه وئيلي دلته اوله معنی غوره ده -

وَلَا تُلُونَ عَلَى أَحَدٍ ، تُلُونَ ، په معنی د راگرځولو د سب تہ

وئیلے شی او دا مبالغہ دہ مراد ترینہ التفات دے یعنی تاسو شا
طرفتہ بالکل نہ کتل دے تختیدلو دے وچے نہ -

وَالرَّسُولُ يَدْعُوَكُمْ فِي أَخْرَاكُمْ، الف لام پہ الرسول کنس
دیارہ دے عہد دی یعنی آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم
او آواز دے ہفہ داوور لائی عینا داللہ من یکر فکھ الجبہ
رما طرف تہ راشی اے داللہ بندھانو چاچہ دوبارہ حملہ اوکرلہ
نو دے ہفہ دیارہ جنت دے) أَخْرَاكُمْ، ہفہ جماعت دے چہ
پہ لیکر کنس دوستو طرف تہ وی او دے ہفہ تہ ساقہ وئیلے شی نو
آخری پہ معنی دے متاخرہ سرہ دے پہ دیکن دے رسول اللہ صلی
اللہ علیہ وسلم شجاعت تہ اشارہ دہ چہ دے لیکر والونہ دوستو
پہ خیل خائے پاندے پوخ ولا دے دا دلوے شجاع شخص
کار دے -

فَأَنبَاكُمْ غَمًّا يُغِيْمٌ، دے أَشَابَ، فاعل اللہ تعالیٰ دے - غَمٌّ
تہ یے ثواب رپہ معنی دے بدلے) مجاذا اوئیل یعنی کہ قرار
نہ وے نو دایہ ثواب وے - یَغِيْمٌ، بآء دیارہ دے مصاحبت
دہ چہ پہ معنی دے مع سرہ دہ او مراد دے دینہ دیروالے دے
غمونو دے چہ ہزیمت او قتل او فوت کیدل دے غنیمت او غلبہ
دے لیکر دے ایوسفیان او دے خالد او آوریڈل دے قتل دے نبی صلی اللہ
علیہ وسلم دا ہول غموتہ دوی تہ حاصل شول - یا بآء دیارہ
دے سببیت دہ نو مراد دے اول غم تہ ہفہ جنس غموتہ دی
چہ مخکن ذکر شول او دے دویم رسیب) تہ مراد غم رسول
ستاسو دی نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے دے دے مخالفت دے امر
دے ہفہ تہ -

لِكَيْلَا تَحْزَنُوا، پہ متعلق دے دے لام کنس اقوال دی او قول
دا متعلق دے پہ اتابکم، پورے او لا زیاتی دے حکم چہ
پہ رسیدلو دے غمونو سرہ حزن حاصلیری نفی تہ کیری -
دویم قول دا متعلق دے پہ عفا پورے حکم عفو سرہ ہول
غموتہ دے مؤمن زائلہ شی لیکن پہ میتخ کنس دے دیروواسطو

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ

بیا را اولیولہ اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندے دوستو

الْغَمِّ أَمْنَةً نَّعَاسًا يَغْشَى

د خوفگان نہ امن والا پیرکالی پتولہ ہفت

ظَايِفَةً مِّنْكُمْ وَظَايِفَةٌ قَدْ

یو دلہ ستاسو نہ او بلہ دلہ چہ

أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ

فکر مند کری وو ہغوی لہ نفسونو د ہغوی گمان ٹے کوو پہ اللہ تعالیٰ

غَيْرِ الْحَقِّ ظَنُّ الْجَاهِلِيَّةِ

نا حق گمان پشان د جاہلیت والو

يَقُولُونَ هَلْ لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ

وٹیل دوی آیا شتہ موتو لہ د امداد نہ

مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنْ الْأَمْرُ

خہ حصہ ، تہ ورتہ اوایہ یقینا امداد

كُلُّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ

تول د اللہ تعالیٰ پہ اختیار کنس دے ، پتوی دوی پہ نفسونو خپلو کنس

دوجے نہ دا ضعیف دے - دریم قول دا متعلق دے
پہ اثابکم پورے او لا زیاتی نہ دے لیکن مراد د
لا تحزنو نہ ازالہ د حزن دہ پہ آئندہ زمانہ کنس دوجے
د عادت کیدلو نہ پہ غمونو باندے یعنی اوس ٹے دیر
غمونہ دراو رسول د دے د پارہ چہ د غمونو سرہ عادت
شی نو آئندہ د پارہ د ہیخ سبب دوجے نہ تاسو نہ غمزن

مَا لَا يُبَدُّ مِنْ لَكَ ط يَقُولُونَ

ہفتہ خہ چہ نہ بنکارہ کوی ، تاتہ ، و شیل دوی

لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ

کہ چدے دے مونہ لہرہ د اختیار نہ خہ شے

مَا قَتَلْنَا هَهُنَا ط قُلْ لَوْ

نہ بہ دے وڑے شوے مونہ رنسیان (مونہ) دلتہ ، تہ ادایہ کہ وی

كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ

تاسو پہ کوروتو خپلو کیں نو خاغا بہ داوتلی دو

الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ

ہفتہ کسان چہ مقرر شوے دو پہ حقوی باندے قتل (مرگ)

إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ

خائے دغور خیدلو خپلو تہ او ردا کار اللہ تعالیٰ او کردے دے دپارہ چہ آزمیشت او کری اللہ تعالیٰ

مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ

دہفتہ (تفاق) چہ پہ سینو ستاسو کیں دے او دے دپارہ چہ پاک کری

کیڑی۔ خلورم قول دا متعلق دے پہ اثابکم پورے او لا زیاتی نہ دے لیکن مراد د غمنا تہ صرف اوریدال د خبر د مرگ د رسول اللہ دے یعنی پہ دے پراپیگنہ کیں حکمت دا وو چہ نور غموتہ ستاسو نہ نائل شی خک کہ چہ وفات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ صحابہ او امتیانو باندے دیر لوے غم دے او پہ لوے غم سرہ وارہ غموتہ ختمیری۔

عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ، مراد د دینہ غنیمت دے۔ وَلَا مَا آصَابَكُمْ، مراد د دینہ قتل او ہزیمت دے۔

وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ، پہ دے جملہ کیں زور نہ مقصد د

مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ

ہذا ایمان) چہ یہ زہد و ستا سو کیں دے، او اللہ تعالیٰ یو ہہ دے

بَيِّنَاتٍ لِّلصِّدِّيقِ ۝۱۵۴

یہ ہذا خبر و چہ یہ سینو کیں دی -

یہ عمل دے مخالفت دے امر دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم او تیختہ
کول دے میدان جہاد نہ -

۱۵۴ :- یہ دے آیت کیں تسلی دے مؤمنانو او زورتہ دے متفقانو تہ
ذکر کوی - دے آیت خصوصیت دادے چہ یہ دیکیں ہول حرق
ہجاء دے الف تہ تر یاء پورے شتہ دے -

ثُمَّ أَثَرَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ بَعْدِ الْغَمِّ، داعطف دے یہ اثا پکم
باندے ضمیر دے فاعل اللہ تعالیٰ لاجم دے او تعبیر یہ لفظ دے انزل
سورہ دے پیارہ دے دلالت دے یہ رحمت باندے خکہ چہ داصیغہ
اکثر یہ رحمت کیں استعمالیبری -

أَمْنَةً، امن او امانہ، کیں فرق دادے چہ امنہ یہ ہذا
خائے کیں استعمالیبری چہ خوف زائل شی او سبب خوف موجود
وی او دا مقام دے کرامت دے - او امن زوال دے خوف دے سورہ
دے زوال دے سبب دے خوف تہ -

نُعَاسًا، دا بدل اشتمال یا عطف بیان دے نعاس لہر خوب تہ
وئیلے شی چہ اشریے یہ سر کیں راشی او داسے حالت یہ سورہ
انفال کیں ہم ذکر دے چہ ہذا یہ غزوہ بدر کیں و -
سوال :- یہ سورہ انفال کیں النعاس مخکیں راویدے او دلتہ
یے روستو ذکر کرے دے ؟

جواب :- یہ بدر کیں غم لہر و نو علاج دے غم یے مخکیں ذکر
کرو او حکمت دے ہذا یے روستو ذکر کرو چہ امانہ دے او یہ
احد کیں غم تہ دیر پیدا شوے و نو ازالہ دے غم (امانہ) مخکیں
ذکر کرو خکہ چہ ہذا مقصد دے او علاج یے روستو ذکر کرو
چہ نعاس دے -

يَغْشَى طَائِفَةً مِّنْكُمْ، ضمير دِغْشَى نَعَس تہ راجع دے او مراد
 دے طائِفے تہ تَوَلَّی مؤمنان دو چہ پہ غزوہ احد کیں شریک
 دو او فائده پہ دیکیں داده چہ پہ خوب سرہ پہ طبیعت کیں
 خوشحالی واپس راشی او غم ہیرشی بلہ فائده داده چہ دا
 معجزہ وہ دَنَبی صلی اللہ علیہ وسلم او پہ داسے وخت کیں
 معجزہ لیدل سبب دَزِیَاتَوَالی دَاِیْمَان دے۔ بخاری حدیث د
 ابو طلحہ رضی اللہ عنہ نقل کریدے چہ نَعَس پہ مونہ راغے
 او مونہ پہ صف دَقْتَال کیں اولاہ دو نو توره بہ زما دَ لاس نہ
 غورخیدلہ او ما بہ بیا را خستلہ۔ او ترمذی پہ حدیث د ابو
 طلحہ کیں ذکر کریدی ابو طلحہ وائی مَاسِرَ اَوْجِت کُرو نو ما
 نہ لیدل ہیخوک مگرچہ دَخِیل خول رتوپہ دَسِر) لاندے یے
 سرخکتہ کُرو دَوَج د نَعَس نہ۔

وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ، مراد دے طائِفے نہ
 مَنَافِقَان دِی او دَ مَنَافِقَانو بِنَحْوَ صفات قبیحہ ذکر کوی۔

أَهَمَّتْهُمْ، اہمام، وِثْلے شی پہ ہم (غم) کیں غورخول یعنی
 دوی صرف دَخِیل ٹانو نو پہ غم کیں دو دَوَج د ویرے د
 قتل تہ او دَغْلِبے د کافرانو تہ او دَنَبی صلی اللہ علیہ وسلم او
 د صمایہ او د دین اسلام غم او فکر ورسرہ تہ دو۔ او دَ أَهَمَّ،
 دویمہ معنی ارادہ او وسوسہ اچول دی یعنی پہ نفسو نو کیں
 ارادہ او وسوسہ راغلہ چہ دین اسلام پریدی۔

يُظَنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ، دا استیناف دے جواب د سوال تہ
 چہ ولے دوی نفسو نو پہ ہم کیں وَاِچُول جواب دا دے چہ پہ
 اللہ تعالیٰ باندے یے نَاحِق کمان کوو۔ غَيْرَ الْحَقِّ، مفعول دِیظنون
 دے یا یہ حکم د مفعول مطلق کیں دے۔

ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةَ، بدل دے دَغَيْرِ الْحَقِّ نہ یا مفعول مطلق دے۔
 الْجَاهِلِيَّةَ، صفت دے دَپِت موصوف دَپَارَ الْمُدَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ
 یا الْفِرْقَةَ الْجَاهِلِيَّةَ او مراد ترینہ بنکارہ کافران دی۔
 او د دوی نَاحِق ظن داود چہ اللہ تعالیٰ بہ دا نَبی او د دہ

دین زر ختم کری۔ یا دا چہ اللہ تعالیٰ دَ نِی او دَ مؤمنانو سرہ
 ہیخ امداد نہ کوی۔ او دارنگ پہ سورہ فتح سلا او سلا کیں دی
 او دے دیر صورتونہ قاسی پہ تفسیر کیں ذکر کریدی۔
 يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ، دا جملہ تفسیر دے
 دَ یظنون دَ پاره یا جملہ مستانفہ دہ بیان دَ ظن دَ هغوی دے
 هَل، استفهام انکاری دے الامر، نہ مراد نصرت او غلبہ
 دہ او غرض ددوی دے انکار نہ طعن کول دی پہ نبوت دَ
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم کیں۔

قُلْ إِنْ الْأَمْرُ كُلُّهُ لِلَّهِ، یعنی اختیار دَ نصرت خاص دے پہ
 اللہ پورے نو ہغہ یے ورکوی حقدار دَ نصرت لہ چہ مؤمنان
 دی او پہ مناسب وخت کیں ورکوی۔

يُخْفَوْنَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ، مراد دَ دینہ ہغہ
 ظن باطل دے چہ مخکین ذکر شو یا مطلق کفر او نفاق او
 شک دے چہ دوی دَ ویرے دَ وجہ نہ دے اظہار نشی کولے۔

يَقُولُونَ كَوْنًا كُنَّا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ، مَا قَاتَلْنَا هَاهُنَا، دا استیناف
 دے جواب دَ سوال دے۔ سوال دادے چہ ہغہ کومہ خبرہ دہ
 چہ دوی یے پتوی دارنگ دا قول ددوی ہم دَ یو بل
 سرہ پہ کورئی کیں و وبتکارہ مؤمنانو تہ تہ شو و ثیلے خککہ چہ بیا
 یے کفر بتکارہ کیدلو۔ دلتہ امر نہ مراد اختیار دے دَ راوتلو
 جہاد دَ پاره احد خککہ چہ دوی و ثیل چہ مونہ احد تہ دَ مجبورئی
 پہ وجہ سرہ راوتلی یو خککہ چہ دے نبی زمونہ خبرہ تہ منلہ۔
 نو کہ زمونہ اختیار وے نو مونہ پہ دَ مدینے تہ بھر نہ راوتلو
 نو مونہ ریعنی زمونہ ملگری صحابہ) بہ نہ قتل کیدلو یعنی دا
 بھر راوتل سبب دے زمونہ دَ ملگرو دَ قتل کیدل او دا قول
 ہم طریقہ دَ منافقانو دہ چہ کلمہ دَ او پہ مقابلہ دَ تقدیر
 کیں استعمالی او دا یہ حدیث کیں منع شویده۔

قُلْ كُونُوا كَمَا كُنْتُمْ فِي بَيْوتِكُمْ كَبُرَ الَّذِينَ كَتَبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ
 إِلَى مَضَاجِعِهِمْ، لیرت، بروز پہ معنی دَ بھر راوتلو سرہ دے۔

یعنی یو بل سبب به پیدا شوے وے او دوی به د کورو سونه
راوتلے وے۔ کُتِبَ د اکتابت د تقدیر دے په علم سابق د الله
تعالیٰ کس۔ د الْقَتْلِ، نه مقتول کیدل مراد دی مَضَاجِج جمع د
مضج ده خائے د کینودلو د دے په زمکه باندے د پاره د
راحت او د خوب او دلتا مراد خایونه د غورخیدلو د مقتولانو
دی او په دے لفظ کس اشاره ده چه شهداء و روستو د شهادت
په نعمتونو او خوشحالی کس دی لکه یو انسان چه په خپله بستره
باندے آرام کوی۔

وَلِيُبَيِّنَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ، دا عطف دے په پټ لفظ باندے
لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرَهُ وَلِيُبَيِّنَ۔ یا علت دے د پټ فعل د پاره
فَعَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْأُمُورَ لِيُبَيِّنَ۔ بعض مفسرینو وئيلي دی
چه دا عطف دے په لکيلا تحرکوا باندے او په مینځ کس
جمله معترف دی۔ او مراد د ابتلاء ته دلتا اظهار دے۔
مَا فِي صُدُورِكُمْ مراد د دے نه پټ راوتنه دی چه هغه منافقت
دے او دا خطاب دے منافقانو ته۔

وَلِيُخَوِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ، تمحيص، په معنی د صفا کولو دے
د خبرونه او دا خطاب دے مؤمنانو ته۔
صُدُور جمع د صدر ده سینت ته وئيلے شی چه هغه محل
د پاره د زبه دے او اطلاق یې کیږی په باطنی احساس باندے
نو مراد تربیه اخلاق او رازونه دی۔ او قُلُوب جمع د قلب
ده او اطلاق یې کیږی په اعتقاد باندے د اخلاقو سره لفظ
د ابتلاء او د عقائدو سره لفظ د تمحيص مناسب دے۔ دا
رنگ اول د منافقانو او دویم د مؤمنانو د حال سره مناسبت
لری۔

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ، اشاره ده چه ابتلاء او تمحيص
د دے د پاره نه دے چه الله تعالیٰ ته علم حاصل شی۔

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ

یقیناً ہخہ خلق چہ واپس اوگر خیدل ستا سونہ رد میدان د جنگ نہ

يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ إِنَّمَا

پہ ہخہ ورخ چہ مخاخ شوے دودہ دلے یقیناً

اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ

خویو لے دی دوی شیطان یہ سبب

مَا كَسَبُوا ۚ وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ

دہخہ کناہو نو چہ دوی کریدی یقیناً معاف کریدے اللہ تعالیٰ

عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ۝۱۵۵

دوی تہ ، یقیناً اللہ تعالیٰ بخندہ کوونکے دے صبر ناک دے ۔

۱۵۵۔ یہ دے آیت کس سبب معنوی دہزیمت دہ مؤمنانو ذکر کوی چہ یہ ورخ داحد مشرکانو تہ ٹے شا اوگر خولہ برابرہ خبرہ دہ کہ مدینے تہ نزدے شوے وی یا غرتہ ختلی دی او مفسرینو وٹیلی دی چہ دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ صرف دیارلس کسان پاتے شول ۔

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ ، اسزل ، دہزل تہ اخستلے شویدے خپے خوٹیدل کنایہ دہ دہزیمت نہ ۔ او سین او تا دپارہ دہ تاکید دی یعنی شیطان دہدوی دہزیمت پورہ طلب کریدے ۔

بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ، مراد دہدینہ پریںودل دہخہ مقام رخائے دو چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دوی تہ دہخے امر کرے وویانورے خطائے چہ اللہ تعالیٰ تہ معلوے دی او اشارہ دہ چہ یو کناہ بل کناہ تہ راشکل کوی او بعض لفظ اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ مؤمنانو تہ دہولو جرمونو سزا نہ ورکوی اکثر ورتہ معاف کرے او دہبعضو دہوجے تہ دہدنیا مصیبتونہ راولی نوہخہ ہم معاف شی ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ

اے ایمان والو مه کیڑی نشان د

كَفَرُوا وَقَالُوا لِأَخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا

کافرانو او وائی پہ بارہ دخیلور ورتور نسبیانو کس کل چہ هغوی سفراو

فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرًّا كَانُوا

پہ زمکه کس

عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قَتَلُوا

نه به مره کیدے او نه به ورتے کیدے

وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ، هغه عفوچه ذکرده په ۱۵۲ کس د مرکز
د پریستودلو د وچه نه ده او دا عفو د میدان جهاد د پریستودلو
د وچه نه وه - او دا هغه جمله ده چه ابن عمر رضی الله عنه
د عراقی سری په جواب کس وئیلی وه هرکله چه هغه د عثمان
رضی الله عنه په طعن کس د احد ته تختیدل ذکر کړل رنو ده
ورته جواب کس اوئیل) چه لَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ، او دا هم لوی
منقبت دے د صحابه کراموچه د هغوی معاف په یرتاکید
سره په قرآن کس ذکر دے -

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ، دا جمله په طریقه د علت سره ده د
ما قبل عفو د پاره - غَفُورٌ دے گناهونه معاف کوی - حَلِيمٌ دے
یعنی زردتاب نه ورکوی دواړه د مؤمنانو سره تعلق لری یا
غفور کس اشاره ده حال د مؤمنانو ته چه هغوی ته یے مغفرت
اوکړو - او حلیم کس اشاره ده حال د منافقانو ته چه هغوی
په دے عفو او مغفرت کس داخل نه دی ځکه د هغوی گناه د
کفر (پټه) ده هغه بغیر د توبه نه نه معاف کیږی -

لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حُسْرَةً رِّفَىٰ

دے دیا یہ چہ اوگر خوی اللہ تعالیٰ دا خبرہ ارمان پہ

قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يَحِي وَيُمِيتُ

زہونو دے دوی کہیں او اللہ تعالیٰ ژوندی کول کوی او مردہ کول کوی

وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

(۱۵۶)

او اللہ تعالیٰ ستاسو عملونہ دینی -

۱۵۶- ربط ملہ :- ہر کلمہ چہ مخکین آیت کہیں احسان پہ مؤمنانو باندے ذکر کرے شونو اوس منع کوی ہغوی لریہ دے مشابہت دے کافرانو او منافقانو نہ پہ الفاظو او پہ عقیدہ کہیں دے پیارہ دے دے چہ بیا پہ گناہ کہیں اختہ نشی -

ربط ملہ :- ہر کلمہ چہ دے مخکین نہ پہ تیر شوی آیت کہیں دے منافقانو دا قول ذکر کرد کوگان لئا من الامر شئ مما قتلنا ههنا - نو اوس دے پشان دے ہغوی بل قول پہ عامو حالاتو کہیں ذکر وی او دواہو اقوالو دے مشابہت نہ منع کوی -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا، داهم تعلیم دے ادب دے مؤمنانو تہ دے پیارہ دے دفع کولو دے ہزیمت -

الَّذِينَ كَفَرُوا، نہ مراد ہول کافران دی او منافقان پکھیں اول داخل دی پہ سبب دے سیاق دے آیت سرہ او سمعانی و ثیلی دی مراد دے دینہ منافقان دی - او مقصد دے دینہ مشابہت پہ قول او پہ اعتقاد دواہو کہیں دے ٹککہ چہ مخکین ذکر شول چہ پہ حدیث دے مسلم کہیں استعمال دے کلے دے لو (پہ مقابل دے تقدیر کہیں) منع کرے شویدے -

وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ، روستو دے کفروا نہ پہ دے قول رادہلو کہیں اشارہ دے چہ دا قول پہ سبب دے کفر دے دوی سرہ دے ہسے ہمدردی، رورولی نہ دے -
إِخْوَانِهِمْ، مراد دے دینہ اخوة دے نسب دے ٹککہ چہ منافقان او

شهداء ك احدا اكثر ك خرج قبيلے ته دو او دا وينا كوونكى
مناققان وو۔ يا اخوانهم، اخوة ك عقيدے او ك نسب مراد
دى كه روستو ك ضربوا او غزى نه مراد مناققان شى۔
سوال :- اذا دپاره ك زمانے ك استقبال راجى او قالوا فعل ماضى ده
اذا ك هغه دپاره ظرف خرنگ صحيح كبرى۔

جواب بله :- ابن عطيه و ثيلى دى چه الذين مبهم دے ماضى او
استقبال دواو ته شامل دے نو دا قول عام دے په باره ك تير شوو
او په باره ك راتلونكے زمانه كېن دغه عمل كوونكو ته۔

جواب نه :- ابوحيان و ثيلى دى دلته اذا په معنى ك حين دے نو د
ماضى سره استعمال كبرى۔

جواب نه :- زمخشرى و ثيلى دى دلته دا په معنى ك حين تضريون
في الارض سره دے۔

ضرب في الارض، ضرب په اصل كېن واقع كول د يو خيز دى په
بل خيز باندے بيا استعمال كبرى په سير كولو په زمكه په كينودلو
ك قد مونو په زمكه او دلته مراد سفر كول دى دپاره ك تجارت
وغيره په زمكه كېن كه سفر ك اوچے دى او كه ك درياب دى۔

او كاتوا غزى، دا جمع ك غاز ده او ك سفر كولو او غزا كولو په
مينځ كېن عموم خصوص من وجه دے يعنى سفر بغير ك غزا نه
او غزا بغير ك سفر نه او سفر سره ك غزا نه درے واره حالتونه
موجود كېن د دے وجه ته دواړه يې ذكر كړيدى او ك دے
كلام نه روستو مائثوا او قتلوا پت مراد دے۔

كو كاتوا عندنا، كون ته مراد اقامت دے يعنى سفر او غزا
له تله نه دے بلكه مونو سره په كلې كېن ديره دے۔

مائثوا و قتلوا، ابوحيان و ثيلى دى چه دا قول په دير
جهل باندے دلالت كوى ځكه جا هلان خلق هم منى چه په سفر
كېن مرگ شته دے۔

ليجعل الله ذلك حسرة في قلوبهم، په دے لام، كېن دوه
اقوال دى : اول، دا چه لام ك تعليل دپاره دے او ذلك اشاره ده

وَلَكِنْ قَاتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

اد کہ ادوڑے شوق تاسو به لار د الله تعالیٰ کیں

د دوی قول او اعتقاد ته او متعلق ئے پت دے اَوْ قَح ذَالِكِ فِي قُلُوبِهِمْ لِيَجْعَلَ - يا لَا تَكُونُوا مِثْلَهُمْ لِيَجْعَلَ - یعنی دوی دا قول د دے د پاره کو چہ د جهاد نه منع شی او د دوی تابعداری اوکری هرکله چہ هغوی داسے او نکری نو دا قول به د دوی به زړونو کیں افسوس او پشیمانتیا پاتے شی.

دویم قول، دالام د صیرورت او د عاقبت دے متعلق دے به قالوا پورے او ذلک اشاره ده قول د دوی ته یعنی د دوی دا قول کوی لیکن هرکله چہ د دوی مقصد حاصل نشی نو عاقبت د دے قول به پشیمانتیا او گرخی -

حسرة، غم کول به هغه فوت شوی خیز باندے چہ د هغه حاصلیدل نه کیږی - یا لام د صیرورت او عاقبت دے او حسرة نه مراد په ورځ د قیامت کیں شرمنډگی په سبب د دے قول سره -

وَاللّٰهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ، دارد دے د هغوی په دغه قول باندے یعنی ژوند مرگ د وچ د اقامت او سفر نه ته دے بلکه د یرځله مسافر او غازی ژوندے پاتے شی او مقیم شخص باندے په خپل کور کیں مرگ راشی نو دا کار د الله په اختیار کیں دے - وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ،

سوال :- مخکین خو ذکر د قول وو د هغه سره سمیع مناسب دے ؟

جواب :- هرکله چہ د دوی د قول مطلب عمل کول دی چہ پخپله هم جهاد نه کوی او نور خلق هم د جهاد نه منع کوی نو دا عمل الله تعالیٰ وینی -

أَوْ مُتُّمْ لِمَغْفِرَةٍ مِّنَ اللَّهِ

یا مہرہ شوئ نو - مخنہ د طرف د اللہ تعالیٰ نہ

وَرَحْمَةٍ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٤﴾

او ثوابونہ غورہ دی د هغه (مالونو) تہ چہ دوی یے جمع کوی۔

وَلَكِن مِّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ

او کہ مہرہ شوئ تاسو او یا اوڑلے شوئ

۱۵۴:- ہر کلمہ چہ منافقان پہ دغہ قول مخکنی سرہ د جہاد نہ منع کول کوی نو اوس اللہ تعالیٰ د هغوی پہ خلاق کنس ترغیب ورکوی جہاد کولو تہ۔

وَلَكِن قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، لام، دلالت کوی پہ قسم پٹ باندہ چہ قسم دلالت کوی پہ تاکید باندے او جواب قسم لمغفرة دے۔

أَوْ مُتُّمْ، د دے نہ ہم مراد موت دے پہ جہاد کنس بغیر د قتل نہ یہ خہ مرض وغیرہ سبرہ۔

لِمَغْفِرَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٍ، جزا د ران، یہ اصل کنس پتہ دہ لیغفرن لکم، لمغفرة، یہ جزاء باندے دلالت کوی۔

مَغْفِرَةٍ، نکرہ اشارہ دہ لہر جزء د مغفرة تہ دارنگ رحمة ہم او د رحمة تہ روستو من اللہ پتہ مراد دے۔

خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ، یعنی پہ کلی کنس پاتے شی د جہاد نہ مال او آرام د دنیا حاصلوی د هغ تہ مغفرة او رحمة دیر غورہ دے۔

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

نو خاتمنا الله تعالى ته به جمع کہے شیخ تاسو ۔

۱۵۸۔ وَلَئِنْ مَثُوتُمْ أَوْ قَتَلْتُمْ لَدَى اللَّهِ تَحْشَرُونَ، یہ دیکھیں اشارہ دہ تذکیر د موت او تذکیر د آخرت ته نو مقصد د دے آیت دادے چہ مرکیدال پہ خپل مرگ یا پہ قتل سرہ خو ضرور راجی نو مرگ او قتل فی سبیل الله غورہ دے او د هغه پہ وجہ مغفرت اور رحمت پہ حشر کنیں حاصلیدی نو دا تکرار بے فائدے نه دے ۔

فائدہ ۱۔ پہ اول سلا کنیں ماتوا یے مخکنیں کریدے پہ قتل باندے حکم چہ سبب د عام موت چہ سفر دے مخکنیں ذکر دے او سبب د قتل چہ غزوہ د دوستو ذکر کریدہ ۔ پہ دویم سلا کنیں قتل مخکنیں کریدے پہ موت باندے د دودہ وجو نہ ۔ اولہ وجہ، دا چہ پہ وخت د جہاد کنیں مرگ پہ سبب قتل سرہ دیر واقع کیږی پہ نسبت د مرگ پہ نور و عوارضو سرہ ۔ دویمہ وجہ دا چہ قتل فی سبیل الله دیر اہم دے د عام موت نه نو اہم مخکنیں ذکر کریدے او پہ دے آیت ۱۵۸ کنیں موت یے مخکنیں کریدے پہ قتل باندے حکم پہ عام او قاتو کنیں پخپلہ مرگ دیر واقع کیږی د قتل نه ۔

فائدہ ۲۔ امام رازی و ثیلی دی چہ عبادت کوونکی دیے قسمہ دی اول هغه دی چہ عبادت کوی پہ ارادہ د بخشش د گنا هو نو ۔ دویم هغه دی چہ عبادت پہ قصد د ثواب حاصلولو کوی ۔ دریم هغه دی چہ عبادت کوی پہ قصد د حصول د دیدار الہی سرہ دریو اړو ته پہ دواړہ آیا تو نو کنیں اشارہ او شوه ۔

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لَئِن تَدْعُوهُمْ

نو په وجه د رحمت د الله تعالى نرم یې ته دوی ته

وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ

او که ته بد ژبه او سخت ذره دے

لَا تَقْضُوا مِنْ حَوْلِكَ مَفَاعِفُ

نو ځانځا دوی په خواره شوی ووستا د چا پیره نه نومعافی او کړه

عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ

د دوی نه او ځانه او غواړه د دوی د پاره او مشوره غواړه د دوی نه

فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ

په کار کېښ نو کله چه قصد او کړې د کولو د یو کار نو ځان او سپاره

عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿۱۵۹﴾

په الله تعالى باندې یقینا الله تعالى مینه کوی د توکل کوونکو سره .

نور :- ربط :- هر کله چه مخکښ ذکر شول مرکز پرېښودونکی او د میدان جهاد نه تیخته کوونکی او منافقان چه د دوی سره رسول الله صلی الله علیه وسلم نری او کړله نو اوس د هغه ترې کولو سبب بیانوی او دارنگ مخکښ دوه کرتې او تیلې شو چه الله تعالى دغه صحابه کرامو ته معافی کړیده او دغه معافی په سبب د ترې د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره معلومېږی نو اوس علامت د هغه عفو ذکر کوی . دارنگ مخکښ آیت کېښ د مغفرت او رحمت د الله تعالى ذکر کړې شو د پاره د مجاهدینو او شهیدانو نو د رحمت الهیه خاص قسم ذکر کوی چه هغه بعثت د داسې رسول دے چه نرم اخلاق واولا دے . په دې آیت کېښ عظمت شان د نبی صلی الله علیه وسلم او آداب ذکر کوی د ملګرو سره اگر چه د هغوی نه

کو تاهي شوے وی۔

فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ، يَا، سببیه ده متعلق ده په
روستو لنت پورے او ما دپاره د تاکید دے او رحمة معنی داده
چه د وچ د رحمت د الله تعالی ته په دے صحابه باندے ته نرم
یے دوی ته۔ نو دا انعام او احسان د الله تعالی دے په صحابو
باندے۔ یا مراد د دینہ رحمت د الله تعالی دے په نبی صلی الله
علیه وسلم او هغه کلکوالے راوستل د الله تعالی دی په زړه
د هغه او تخصیص د هغه دے په پناشته اخلاقو سره چه د هغه
په سبب سره نبی صلی الله علیه وسلم د صحابو سره نرمی کوله۔
لنت، په صیغه د فعل ماضی سره دلالت کوی چه داخلوئی په
نبی صلی الله علیه وسلم کس پوخ وو۔ لَهُمْ، یتولو مسلمانانو ته
شامل دے اول پکس صحابه د احد داخل دی۔

وَكُنتَ قُظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ، دا په طریقه د استدلال دے د
اثبات د لین د هغه دپاره په تنفی د ضد لین سره۔ قُظًا په کلام
کس سختی کوونکے، بد ژبے۔ غَلِيظَ الْقَلْبِ، غلظه د زړه قسوت
د هغه دے چه زړه خفه کیری بیا زړه رضا کیری او د اسبب
د دے د قظ دپاره لیکن قظ ښکاره صفت دے هغه یے ځکه مخکس
ذکر کرو۔

لَا تُقْضُوا مِنْ حَوْلِكَ، انفضاض په معنی د جدا جدا کیدل او نفرت
کول دی۔ مِنْ حَوْلِكَ، مبالغه ده یعنی د هر طرف ته به تس
نس شوے وے۔ لیکن د نبی صلی الله علیه وسلم په ژوند
کس د هغه د صحبت نه هیچا نفرت ته دے کړے نو معلومه
شوه چه هغه قظ غلیظ القلب نه وو۔ نو دلیل شو چه واقعی نرم
اخلاقو والا وو۔ او مفسرینو وئیلی دی چه هر مؤمن داعی
لره په اتباع د خیل نبی کس دا صفتونه ضروری دی۔

فَاعْفُ عَنْهُمْ، دا تفریح ده په لنت یا ندے یعنی نرم اخلاق
مستلزم دی روستو درے وایه کارونو لره۔ اول عفو کول د
هغه حقوقو چه د نبی صلی الله علیه وسلم سره تعلق لری۔

دویم وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ، یہ ہفتہ حقوق کتب چہ تعلق ذی اللہ تعالیٰ
سره لری۔

وَسَأَوْزُهُمْ فِي الْأُمْرِ، دایے روستو دے عفو او استغفار نہ ذکر
کرو اشارہ دہ چہ یہ عفو او مغفرت سرہ دوی اہل دشوری
او گریخیدال - سَأَوْزُ، دشور نہ دے شور یو غاروے دے سورلی
معلومول چہ منہاہ وہی او کہ نہ - یا شور یہ معفی دے اخستلو یو غیری
دخیل مناسب خائے تہ دارنگ یہ مشورہ کتب دے عالم عاقل تجربہ
کار نہ رایے اخستل دی - الْأُمْرِ، مراد دے دے تہ ہفتہ کار دے چہ
مہم وی مراد دینہ تشریح نہ دہ حکم چہ یہ تشریح کتب وہی
شتہ دے بلکہ مراد دے دینہ ہفتہ امور دی چہ مصالح دے مسلمانانو
او طریقہ دے جنگ کولو دی - قرطبی دے ابن خویندہ او نہ نقل
کریدی چہ واجب دہ یہ والیانو مشورہ کول دے علما و سرہ یہ
امور دے دین کتب - او دے مشرانو دے فوج سرہ یہ کارونو دے جنگ
کتب - او دے نور و مشرانو تجربہ کارانو سرہ یہ عامو مصالحو
دے خلقو کتب - او دے وزیرانو منشیانو عاملانو سرہ یہ مصالحو دے
آبادو او دے کارونو کتب - دے حسن بصری نہ روایت دے چہ
اللہ تعالیٰ خیل نبی تہ امر دے شوری دے وجہ دے حاجت دے ہفتہ نہ تدبیر
ورکھے بلکہ دے دے دے پارہ چہ دے ملگرو الفت پیدا شی او نفسونہ
یے خوشحالہ شی او نور و امتیانو دے ہفتہ اقتداء او کرہ یہ مشورہ
اخستلو کتب حکم چہ دے صفت دے مؤمنانو دے یہ سورہ شوری
رَوَاكُنَّ يَنْ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ
بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ (۳۵) کتب او دارنگ یہ وخت
دے بچی دے پیو نہ پر یو کولو کتب رفیق ارادہ فصلا عن تراض منہما
وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا، او قرطبی یہ باب دے مشورہ کتب
دے تفصیل ذکر کریدے۔

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ، یعنی ہر کلمہ چہ ستا زہ کلک
شی یہ یو کار باندے روستو دے مشورے کولو تہ نو یہ کار باندے
عمل کولو کتب توکل پہ اللہ تعالیٰ باندے کوہ حکم ہفتہ پورہ عالم دے

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ

کہ امداد اوکری تاسو سرہ اللہ تعالیٰ نو نشتہ زور آور

لَكُمْ ۚ وَإِنْ يَخْذُ لَكُمْ فَمِنْ

بہ تاسو باندے او کہ پر یودی اللہ تعالیٰ تاسو نو شوک دے

ذَٰلِكَ الَّذِي يُنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ

ہنہ کس چہ امداد بہ اوکری تاسو سرہ دوستو د ہنہ نہ

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۶۰﴾

او خاص پہ اللہ تعالیٰ د خان اوسپاری مؤمنان ۔

پہ کارونو د مصلحت باندے او قادر دے دلتہ مراد دے توکل نہ امید د کامیابی د ہنہ کار دے د اللہ تعالیٰ نہ نہ د مخلوق نہ۔
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ، دا دے وجہ نہ چہ توکل علامہ د صدق د ایمان دہ او اعتقاد د احتیاج دے اللہ تعالیٰ نہ او استغناء نہ کول دی او دالوے ادب دے نو سبب د محبت دے۔
مثلاً ، ربط ، ہر کلمہ چہ مخکین آیت کیں بعضے علامات د نصرت الہیہ ذکر شول چہ ہنہ رحمت د اللہ تعالیٰ دے پہ رالیرو دے داسے رسول چہ بنائستہ اخلاقو والا دے نو اوس فائدہ د نصرت الہیہ او نقصان د عدم نصرت د ہنہ ذکر کوی۔ دارنگ مخکین آیت کیں امر پہ توکل د اللہ تعالیٰ او مدح د توکل یے ذکر کرلہ اوس علت بیانوی د پاریہ د تخصیص د توکل پہ اللہ تعالیٰ پورے۔

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ، دا اگرچہ پہ ظاہر کیں جملہ خبریہ شرطیہ دہ لیکن مقصد پکین انشاء دہ یعنی اسباب د نصرت الہیہ حاصل کرئی چہ لوے سبب د ہنہ نہ اطاعت د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے او د اسبابو د خذلان نہ خان بیج اوساقی او د اول مثال غزوہ بدر و او دویم مثال غزوہ د احد دے۔

فَلَا غَالِبَ ، پہ دے لفظ کیں تصریح دہ پہ نفی د غالب پہ

پہ طریقہ عموم سرہ دے دے وجہ نہ لَاتُخْلَسُوا لَیْ اوتہ وٹیل۔
سوال :- نصرت دے اللہ تعالیٰ خود مستلزم دے غلبہ لرہ نو داخو
داسے شو لکہ چہ او ٹیلے شی کہ تاسو اللہ تعالیٰ غالب کرے نو بل
خوک غالب پہ تاسو نشتہ او پہ دے کلام کہیں خود بیرہ فائدہ
نشتہ دے ؟

جواب :- دلتہ مراد اِنْ یُتَصَرَّکُمْ نہ ارادہ دے نصرت دہ لکہ
رَ دَ اِنْ یُشْرِدْکَ یُخَیِّرُ فَلَا رَاۡدَ لِفَضْلِهِ - یونس کتاب -
لَکُمْ ، پہ صلہ دے غلبہ کہیں علی راسخی لیکن دلتہ لام ذکر دے
دے دے وجہ نہ چہ غالب متضمن دے معنی دے مغلوب کولو لرہ
او دے سرہ لام مناسب دے یعنی نشتہ داسے خوک غالب چہ
تاسو تہ مغلوبیت درکری - یعنی نشتہ داسے غالب چہ منع کری
ستاسو نہ نصرت دے اللہ تعالیٰ -

وَ اِنْ یَخْذُلْکُمْ ، خذ لان ، پر پینو دلو دے امداد تہ وٹیلے شی
فَمَنْ ذَا الَّذِیْ یُتَصَرَّکُمْ مِنْۢ بَعْدِیْ ، مِنْ ، استفہام انکاری
دے یعنی نشتہ ہی خوک نصرت کوونکے فلا ناصر لکم لے او تہ
وٹیل دے پارہ دے شفقت کولو پہ مؤمنانو باندے یعنی دے مؤمن نہ
اللہ تعالیٰ مطلق نصرت نہ قطع کوی -

مِنْۢ بَعْدِیْ ، ضمیر راجع دے خذ لان تہ چہ پہ یخذ لکم کہیں
ضمناً موجود دے -

وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ، دا پہ طریقہ دے نتیجے سرہ
دے یعنی مخکس آیت کہیں فتوکل علی اللہ پہ طریقہ دے دعوی
سرہ وواودغہ دعوی تہ ترغیب ذکر کوی پہ ران اللہ بحب
المتوکلین) بیائے پہ ہفے باندے دلیل ذکر کرو نوروستو
دے دلیل نتیجہ لے ذکر کرہ او قاعدہ دادہ چہ اثبات دے دعوی
پہ دلیل سرہ او شی نو پہ نتیجہ کہیں حصر او تاکید ذکر کیبری
دے دے وجہ تہ دلتہ وعلی اللہ مخکس ذکر کرو او المؤمنون
کہیں اشارہ دہ چہ دے توکل بنیاد پہ ایمان باندے دے -

وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَفْلَسَ

او نه دے لائق د شان د نبی سره چه خیانت او کری

وَمَنْ يَفْلَسْ يَأْتِ بِمَا غَلَسَ

او چا چه خیانت او کرو نورا به شی د هغه خیر سره چه خیانت یے کری

يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تَوَفَّى

په ورځ د قیامت بیا به پوره ورکړی شی

كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ

هر چاته بدله د هغه عمل چه کړی وی هغه او په دوی به

لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٤١﴾

ظلم نشی کیدے -

۱۴۱: ربط له :- ابن عاشور و نیلی دی چه مخکښ نصرت الهیه ذکر شو او د هغه د حصول د پاره ضروری ده چه ځان به د غلول نه بچ ساتی او نبی صلی الله علیه وسلم ته هم نسبت د غلول نه کوی -

ربط له :- د مخکښ نه په تیر شوی آیت کښ عظمت شان د نبی صلی الله علیه وسلم په اعتبار د اخلاقو سره ذکر شو نو اوس د هغه صفت سلبيه ذکر کوی چه عصمت دے د هر قسم غلول نه که په مال کښ وی او که په وحی کښ وی - او مناسبت د مسئلې د غزوه احد سره راگر چه سبب د نزول د دے آیت لکه چه ترمذی او ابوداؤد ذکر کړیدے په واقع د بیدار کښ دے) دادے چه هغه خلویست کسان چه د خپل مقام نه را کوز شوی وو په وخت د غنیمت راغونډولو کښ د هغوی په زړه کښ دا خوف و وجه کید لشی چه نبی صلی الله علیه وسلم به مونږ له د دے نه هېڅ حصه رانکړی نو الله تعالی د نبی عصمت ذکر کړو -

وَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُغْلَّ ، وَمَا كَانَ ، دَا صِيغَه دَا انکار دہ چہ مبالغہ
 پہ نفی کتب پیدا کوی - او تخصیص د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 د دے وچ نہ شوے چہ ہغہ امیر او مالک دے د ہغہ د پیارہ
 غول جائز نہ دے نو د نور لبکر د پیارہ خو پہ طریقہ اولی
 سرہ جائز نہ دے - او بلہ وجہ دا دہ چہ آیت نازل شو پہ
 بارہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم لکہ چہ د دے پہ سبب نزول
 کتب مفسرینو ذکر کریدی - یُغْلَّ ، د غول نہ دے غول پہ
 لغت کتب دلالت کوی پہ پتولو باندے یا پہ بتدلو باندے
 او پہ عرف د شرع کتب خیانت کول دی پہ غنیمت کتب - او کلاہ
 مطلق خیانت کول پہ مال او پہ امانت د غیر مال کتب ہم استعمالیہ
 او مقصد د دے جملے امتیانو تہ خطاب دے چہ ہر کلاہ د نبی
 شان د غول نہ اوچت دے نو ہغہ تہ نسبت د غول مہ کوئی
 او د مناسب دے د بل قراءت سرہ چہ رَمَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ
 یُغْلَّ - او قرطبی او ابن کثیر او آلوسی و ثیلی دی چہ دا غول
 د وحی او د علم او منع کول د کتابو نور د مستحق کسانو تہ
 شامل دے -

وَمَنْ یُغْلَّ یَأْتِ بِمَا غَلَّ یَوْمَ الْقِيَامَةِ ، پہ دیکتب قباحت
 شان د غول ذکر کوی دلیل دے چہ دا گناہ کبیر دے -
 یَأْتِ بِمَا غَلَّ ، بَاء ، د پیارہ د مصاحبت دہ یعنی چہ د قیامت
 میدان تہ باخی نو ہغہ خیز بہ ورسرہ وی کوم لے چہ پہ غول
 سرہ اخستلے وی او داسے پہ حدیث د بخاری او مسلم کتب
 راغلی دی مضمون لے دا دے چہ چا غول کرے وی پہ ادب
 سرہ یا پہ خوا سرہ یا پہ بیڑے ، کہہ لے سرہ نو ہغہ بہ
 خیل خیل آوازونہ کوی او د دغہ سہری پہ سہرے باندے بہ
 سوارہ وی معنی د حدیث دا دہ چہ دغہ عملونہ بہ ممثل
 شی پہ شکل د ہغہ مال چہ پہ غول سرہ اخستلے وی او داسے
 تمثیل د مرگ او نور اعمالو ہم پہ حدیثو سرہ ثابت دے
 نو بعض معتزلہ چہ د دے تاویلات لے کریدی ہغہ جائز

أَفَمِنْ اتَّبَعِ رِضْوَانَ اللَّهِ

آیا نو خوک چه تابعداری کوی د رضا د الله تعالی

كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ

پشان د هغه چا دے چه اخته شوے وی په غضب د الله تعالی

وَمَا أُولَٰئِكَ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٤٣﴾

او ځائے د هغه جهنم دے، او بد دے ځائے د ورتللو دا جهنم -

نه دی - قرطبی او بازی وئیلی دی چه څو پورے حقیقت معنی ممکن وی نو مجاز ته تلل د طریق د عرب نه خلاف دے - او ابن کثیر په قباحه د غلول کښ شپاړس احادیث ذکر کړیدی او قرطبی تفصیل د اقوالو نقل کړیدے په پاره د سوځولو د مال د غلول کوونکی کښ هلته یې او کوره - ثُمَّ تَوَفَّى كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ، په مخکښ جمله کښ فضیحت رشرمنده کول په میدان قیامت کښ ذکر کړو اوس د هغوی توره سزا اجمالاً ذکر کوی او لفظ د ثُمَّ دلالت کوی چه زمانه د فضیحت به هم اوږده وی - او مَا كَسَبَتْ کښ غلول داخل دے - وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ، حال دے د پاره د تاکید د توفی کل نفس -

۱۴۳ - په دے آیت کښ نور قباحه د غلول ذکر کوی چه دا سبب د سخط د الله تعالی دے دارنگ دا آیت تفصیل دے د توفی کل نفس د پاره -

أَفَمِنْ اتَّبَعِ، په دے آیت کښ تقابل د دواړو صفتونو والا دے او دا استفهام په معنی د نفی سره دے - اتَّبَعِ، په معنی د تَطَلَّبِ او کوشش کول په اتباع کښ - رِضْوَانَ اللَّهِ، پدیکښ مضاف پتې دے یعنی سبب د رضاء د الله تعالی نو اکثر مفسرینو وئیلی دی چه مراد د دغه سبب نه عدم غلول دے - زجاج وئیلی دی مراد ترینه اتباع د رسول الله صلی الله علیه وسلم

هَمْ دَرَجَتُ عِنْدَ اللَّهِ ط وَاللَّهُ

دوی مختلف درجہ والا دی پہ تیز دے اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ

بَصِيرٌ أَيْمًا يَعْمَلُونَ ﴿۱۶۳﴾

لیدونکے دے دے ہفہ عملونو چہ دوی پے کوی۔

اوڈیل روایت دے ہفہ کنیں مراد کدے نہ جہاد دے۔

کَمَنْ بَاءَ يَسْخَطُ مِنَ اللَّهِ، دلتم مراد اسباب دے سخط دی۔
سَخَطٌ دیر غضب او خفگان تہ وکیلے شی عذاب ورسرہ وی اوکے
نہ وی۔

وَمَا أُولَٰئِكَ جَهَنَّمَ، دے پہ مقابل کنیں ماوہ الجنۃ پتہ دے۔
وَيَنْتَسِ السُّبُورَ، مَصِيرٌ طرف مکان یا مصدر دے پہ مصیر او
مرجع کنیں فرق دادے چہ مصیر کنیں معنی دے انتقال دے دیو
حال نہ بل حال تہ یعنی دوی پہ دنیا کنیں پہ نعمتونو کنیں دی
لیکن پہ آخرت کنیں بہ پہ عذابونو کنیں وی او مرجع واپس
کیدل دی حالت مخکنی تہ کہ تغیر دے حال پکین وی اوکے نہ وی۔
۱۶۳۔ پہ دے کنیں تقابل اجمالی دے۔ هُمْ، ضمیر تا بعداری
کوونکے دے رضا او خاوند دے سخط دواہو تہ راجع دے او دا جملہ
پہ منزله دے جواب دے افسن اتبع کنیں دے چہ لا، پتہ دے۔
دَرَجَاتٍ، دا جملہ مبالغہ دے یعنی دے دوی تفاوت دیو بل
نہ داسے دے لکے چہ دے درجاتو تفاوت وی نو دلتم ذو لفظ
یا لہم پتہ دے۔ دَرَجَاتٍ، مطلق مرتبہ تہ وکیلے شی نو دے جہنم
والو تفاوت باندے اطلاق کیدیشی۔ یا دے جہنم والو دے پارہ لفظ
درجات پتہ دے۔ یا ایت خاص دے پہ جنت والو پورے چہ
افسن اتبع رضوان اللہ والادی۔ عِنْدَ اللَّهِ، پہ معنی دے حکم
اللہ یا دے علم اللہ دے۔

وَاللَّهُ بَصِيرٌ أَيْمًا يَعْمَلُونَ، صفت مستقل دے دے علم
نہ پہ دیکین معنی دے لیدلو موجودہ دے۔ أَيْمًا يَعْمَلُونَ، دے دوی
اعمال او دے ہفہ درجات پکین داخل دی۔

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

یقیناً احسان کریدے اللہ تعالیٰ پہ مؤمنانو باندے

إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ

کله چہ رالیرے پیے دے پہ دوی کنیں رسول د جنس د دوی نہ

يَسْأَلُوا عَلَيْهِمْ أَنِيتَهُ وَيُزَكِّيهِمْ

بیانوی دوی تہ ایاتونہ د اللہ تعالیٰ او پاکوی دوی لہ

وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

اوشائی دوی تہ کتاب (قرآن) او پوہہ د دین (سنت)

وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَسَفِ

اگر چہ دوی وو د دینہ مخکنیں خاتما پہ

ضَلُّ مُبِينٍ ۝۱۴۳

پہ گمراہی بنکارہ کنیں

۱۴۳۔ ربط لہ :- ہر کله چہ مخکنیں دویہ فریقہ ذکر شول یواہل
الرضوان بل اہل سخط اوس د ہغوی تفصیل ذکر کوی او حال د
مؤمنانو چہ رضوان والا دی - دویم حال د منافقانو ذکر کوی
پہ اَوَّلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ سرہ چہ دوی اہل سخط دی -

ربط لہ :- ہر کله مخکنیں صفات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم ذکر
شول د اخلاق و د ہغہ او عدم غلول او اتباع رضوان نو اوس
ترغیب ورکوی مؤمنانو تہ اتباع د ہغہ تہ پہ ذکر د احسان
سرہ نو اشارہ دہ چہ د داسے نبی ملگرتیا نہ پہ جہاد کنیں
تختیدل پکار نہ دی لکہ چہ بعض پہ احد کنیں او کرل -

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ ، مَنْ ، احسان بنکارہ کول او نعمتو نو شمارل دی پہ
بل چا باندے دا د بندگانو د طرق نہ مذموم کار دے د وچے
د ثواب باطلیدلو نہ او د اللہ تعالیٰ د طرف نہ محمود کار دے

دِياره دَ تذكير او ترغيب دَ شكر كولو دے او دارنگ په افعالو د
بتدكانو او دَ الله تعالى كېن فرق وی -

عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ، مراد دَ دے نه مؤمنان دَ هغه وخت دی چه عرب
وویا مؤمنان دَ ټولو زمانو عرب او عجم دی او تخصیص دَ مؤمنانو
دَ دے وچه نه دے چه هغوی ترینه نفع حاصل کړیدایه -

إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ ، مراد دَ دینه هم جنس دی
لکه په سوره توبه ۱۲۸ کین او چه هم جنس دَ هغوی دے نو بشر
دے او اوله وجه دَ امتنان داده چه په وجه دَ بشریت سره
دوی ته دَ هغه نه هدایت او علم ایزده کول آسان دی ځکه
چه دَ هم جنس په مینځ کین نفرت او وحشت طبعی نه وی -

دویمه داده چه دَ دوی پشان بشر دے لیکن هر کله چه په
معجزات مافوق البشریه ښکاره کړل نو یقیناً معلومه شوه چه
دا حق رسول دے او که مراد دَ مؤمنین نه صرف عرب وی نو
وجه دَ امتنان داده چه عرب دده دَ وچه نه دَ ټولو قومونو نه
اشرق شول - او وجه دَ انفسیه دَ عرب سره داده چه په ټولو
خاندانونو دَ عرب کین دَ نبی صلی الله علیه وسلم نسبی شرکت وو
ماسیوا دَ بنو تغلب نه چه هغوی نصاری وو نو الله تعالى زمونږ
نبی دَ هغوی دَ شرکت دَ نسب نه بچ ساتلے دے -

فائدة :- آلوسی نقل کړیدی چه دَ شیخ ولی الدین عراقی
نه تیوس او کړے شو چه علم په بشریت او عربیت دَ رسول الله
صلی الله علیه وسلم فرض عین دے او که فرض کفائی دے
نو هغه جواب ورکړو چه دا علم (فرض عین) شرط دے دَ
صحت دَ ایمان دَ پاره نو که یو شخص اوائی چه زه ایمان
لرم دَ هغه په رسالت باندے لیکن نه پوهیږم چه هغه دَ جنس
دَ بشر نه وو یا دَ ملائکو ته یا دَ جناتو ته او نه پوهیږم چه
دَ عرب نه وو او که دَ عجم ته وو نو شک نشته په کفر دَ دغه
شخص کین ځکه دے دَ قرآن تکذیب کوی یعنی په دے
آیت کین دَ هغه درے صفات ذاتیه ذکر دی - فِیهِمْ ، کین

أَوْ لَسَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ

آیا او هر دخت چه اور سید و تاسو ته مصیبت نو یقیناً

أَصَبْتُمْ مِّثْلَهَا قُلْتُمْ أَلَا نَحْنُ

تاسو رسولے دے دو چند د هغه او تاسو وائی د کوم خلعتے نه که

هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ

دا ؟ ته اویا چه دا د طرف

أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ

د نفسونو ستاسو ته دے یقیناً الله تعالى په هر

شَيْءٍ قَدِيرٌ (۱۴۵)

خیز باندے قدرت لری -

عربیت ته اشاره ده رسولاً کس د هغه رسالت ذکر دے - او
من انفسهم، کس دلیل دے د هغه په بشریت باندے -

نور تفسیر د دے آیت په سوره بقره ۱۲۹ کس تیر شویدے -

وَأِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ، مضاف الیه پت دے یعنی - قَبْلَ بَعْثِهِ -

كُفًى ضَلَالٍ مُّبِينٍ، دا جمله بیان دے د تکمیل د نعمت د

بعثت د هغه یعنی بعثت د هغه سبب دے د - پچ کیدلو د گمراهی نه -

مُبِينٍ، کس اشاره ده چه دوی شرک او ظلمونه کول او هغه

بشکاره گمراهی ده -

۱۴۵ ربط له :- هر کله چه امتنان په مؤمنانو باندے ذکر شو په

بعثت د نبی صلی الله علیه وسلم سره نو متافقانو اعتراض او کړ

چه دا څه رنگه احسان دے او حال دا چه په احد کس د دے نبی

په ملگرتیا کس غټ مصیبت اور سید لو او مؤمنانو هم تعجب

رغیر اختیاری او کړو چه د نبی په ملگرتیا کس د مصیبت مونږ ته

ولے اور سید لو -

ربط له :- مخکس د متافقانو د یو اعتراض په رسول باندے

جواب درکړے شو چه هغه نسبت د غلول ووهه ته نو اوس د هغوی د بل اعتراض جواب کوی - او په جواب کښ بیا درے علتونه د هزیمت احد ذکر کوی - په درے آیاتونو کښ -

أَوَلَمْ نَكُنْ أَصَابَكُمْ مَصِيبَةً، همزه د استفهام انکاری دے یعنی زجر دے په دغه راتلونکی قول د دوی باندے - او ابن عطیه وئیلی دی چه دا استفهام تقریری دے یعنی دا قول دوی کړے دے او معطوفی علیه پټ دے یعنی أَفَعَلْتُمْ كَذًا وَقُلْتُمْ حَيِّثُيْنِ كَذًا -

مَصِيبَةً، مراد د دینه شهادت د او یا کسانو او زحی کیدل د نبی صلی الله علیه وسلم او بعض صحابه کرامو دی سره د فوت کیدلو د غنیمت نه -

قَدْ أَصَبْتُمْ مَثَلِيهَا، دا جمله صفت دے د مصیبه دپاره یا حال دېرے - مراد د دے ته مالونه د غنیمت حاصلول دی -

قُلْتُمْ أَقْبَىٰ هَذَا، دامحل د استفهام دے او دا خطاب دے مؤمنانو ته په طریقه د تعجب د هغوی سره لکه اُم حَسِبْتُمْ کښ هغوی ته خطاب دے او مصیبت هم مؤمنانو ته رسیدله ووپه ورځ د احدا یا دا خطاب منافقانو ته دے او خطاب د ام حَسِبْتُمْ په دے اعتبار سره دے چه دوی غان په مؤمنانو کښ شمارل او دا قول غوره دے -

قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ، مراد په دے سره درے امور دی اول داچه تاسو مرکز خالی کړو او عصیان د رسول صلی الله علیه وسلم او کړو او د میدان جهاد نه او تختیدلیځ - دریم داچه تاسو غوره کړے وړاوتل د مدینه نه احد ته دپاره د جهاد - دریم په حدیث د ترمذی کښ راغلی دی چه ورځ د بدر کښ هرکله صحابه فدیة اخستل د قیدیانو نه غوره کړله نو دوی ته اوئیلے شو چه فدیة واخلي لیکن ستاسو نه به قتل کولے شی او یا کسان -

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، یعنی الله تعالی ستاسو په امداد

وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى

(او ہفہ رمصیبت) چہ رسید لے دے تا سوتہ پہ ہفہ ورخ چہ مخاخ شوے

الْجَبْعَيْنِ فَبِأَذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ

دوارة لبکرے نو دا پہ حکم د الله تعالیٰ دے دے دیا چہ بکارہ کری

الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٩﴾

مؤمنان -

باندے قادر دے لیکن د ہفہ سبب د وچ نہ ستا سو نصرت یے اونکرو۔ پہ من عندا انفسیکم، کیں اشارہ دہ سبب تہ نو دا رد دے پہ جبریہ باندے او ذکر د قدرت د الله تعالیٰ کیں رد دے پہ قدریہ باندے۔

۱۶۹۔ پہ دے آیت کیں دوه علتونہ نور ذکر کوی۔ اول علت فبأذن الله۔ دا خو عام علت دے حکم ہر خیر د خیر او شر پہ اذن د الله تعالیٰ سرہ دے۔ او دویم علت خاصہ دے تعلق لری د مصیبت سرہ چہ ہفہ ولیخلص المؤمنین دے او مراد د علم تہ امتیاز او اظہار دے داسے مخکین تیر شویدی۔

سوال :- مَا أَصَابَكُمْ کیں مَا شرطیہ دلیکن د دے پہ خبر کیں فاء، پہ دے شرط سرہ داخلیری چہ فعل د استقبال وی او أَصَابَكُمْ خو فعل ماضی دہ ؟

جواب :- ابن عطیہ و ثیلی دی چہ فاء پہ داسے وقت کیں داخلید لے شی چہ جزا سبب د پآر د شرط وی نو دلتہ ترتیب د عبارت پہ اصل کیں دا دے د و مَا أَذْنِ اللَّهِ فِیْهِ فَهُوَ الَّذِي أَصَابَكُمْ لیکن اصابت اہم و و پہ نفونو کیں د دے وچ تہ ہفہ یے مخکین کریدے۔

فَبِأَذْنِ اللَّهِ، دلتہ مراد اذن تہ قضاء او تقدیر دے (راہن عباس)۔

وَلْيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا

او دے دیارہ چہ شکارہ کری ہغہ کسان چہ منافقت یے کری دے

وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا

ادوٹیل شویدی دوی تہ راشی جنگ اوکری

فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْادُ فَعُورًا ط

۳ یہ لار د اللہ تعالیٰ کنس یا دفع کری دشمن ،

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَبْعُكُم

دوی وٹیل کہ پوہیدے مونہ پہ جنگ کو لو خالفا مونہ بہ تابعداری کری دے ستاسو

هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ

دوی کفر تہ پہ دغے درخ زیات نیز دے دی

مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَهِهِمْ

۴ یہ شبت د ایمان ، وائی دوی پہ خلو خیلو باندے

مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ط وَاللَّهُ

ہغہ چہ نیشتہ پہ نہرو نو د دوی کنس ، او اللہ تعالیٰ

أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٧٤﴾

بندہ پوہہ دے پہ ہغہ خہ چہ دوی پمتوی ۔

وَلْيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ، د اعطف دے پہ معنی د اذن اللہ

باندے عطف د سبب دے پہ مسبب باندے ۔

الْجَمْعِينَ ، نہ مراد جمع د مؤمنانو او جمع د کافرانو دہ

پہ احد کنس ۔

۱۷۴۔ پہ دے آیت کنس آخری علت ذکر کوی او ورسرہ د

منافقانو قبائح ذکر کوی چہ ہغہ پہ دے آیت کنس خلودی ۔

اول صفت یے نافقوا ، دے چہ مراد د دے منہکارہ کول

د اسلام او پټ ساتل د کفر دی او دویم صفت -

دَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، دا جمله عطف دے
په صفت باندے او عطف د خاص دے په عام يا عطف د علامت
د څيز دے په هغه څيز باندے - تَعَالَوْا، کس دعوت دی د
اوچت فعل او قَاتِلُوا جواب امر دے يعنی راشي د پاره د قتال
کولو - او قَاتِل په قيل کس رسول الله صلى الله عليه وسلم دے يا
نور صحابه کرام -

اَوَادُّ فَعُوًّا، او، د پاره د تخير دے او د دواړو فرق دا دے چه
که ستاسو په زړونو کس محبت د دين اسلام وی نو د هغه د پاره
قتال او کړئ او که محبت د دين اسلام نه وی نو کم از کم د خپل
نفسونو او اهل او مال نه خو دفاع د دشمن او کړئ يا قتال کس
خو عمل د قتل دے او دفاع کس د جماعت د مؤمنانو د يرول
دی د پاره د هيبت اچولو په دشمن باندے -

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّا تَتَّبَعْنَاكُمْ، مخکس تمهيد و او دا صفت
د منافقانو دے - دا جواب د سوال پټ د پاره دے - يعنی
دوی څه جواب او کړو د تعالو د پاره نو دواوئيل قالوا لولا دے و چې
نه د دے عطف يې په ما قبل نه دے کړې - او د دے قول د
دوی دوه مطلبه دی اول مطلب دا چه مونږ د هيش نه خبر
نه یونه د واقع کيدلو د قتال ته او نه د طريقې د قتال ته او دا
قول د دوی په طور د معاند دے او مکابر د سره و ويا په
طور د تجا هل (خان په زوره جا هل کول) سره - دویم مطلب
دا دے چه دا قتال في سبيل الله نه دے دا هسے يو بل وژل
او ظلم کول دی او دا قول د دوی تصريح ده په کلمه د کفر
باندے ځکه د نبی صلى الله عليه وسلم عمل ته دوی د ظلم
نسبت او کړو د دے و چې نه ورپسې فرمائيلي دی -

هُمْ لِلْكَفَرِ يَوْمَئِذٍ اقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ، دا د دوی
بل صفت قبيحه دے - هُمْ، مبتدا ده او اقْرَبُ، اسم
تفضيل دے خبر دے او لِلْكَفَرِ او لِلْإِيمَانِ، دواړه په اقرب

پورے متعلق دی۔

سوال :- دودھ حروف جاریہ چہ یو شان وی پہ یو عامل پورے ہلہ متعلق کیدایشی چہ پہ عطف یا بدلیت سرہ وی دلتہ خو عطف او بدلیت دوارہ نشہ۔

جواب :- دا خاص دے پہ افعل التفضیل پورے حکہ افعل التفضیل پہ منزله دے دودھ فعلونو دے اولام او من او الی پہ صلہ دے افعل التفضیل کنس راتلے شی۔

یَوْمَئِذٍ، متعلق دے پہ اقرب پورے دارنگ مٹھم، ہم پہ دے پورے متعلق دے او دا من دے پارہ تفضیل دے پہ مفضول باندے داخل دے۔ نو حاصل معنی دے دے جملہ دادہ چہ دوی مخکنس دے دے وخت نہ پیتوونکی دے نفاق وونو پہ ظاہر کنس دے کفر نہ دیر لرے وو ہرکله چہ دوی دے امداد دے مسلمانانو نہ رجوع او کپہ نو پت نفاق لے بنکارہ شو نو اوس دوی کفر تہ دیر نزدی شول پہ نسبت دے نزدیک دے دوی ایمان تہ۔ یا معنی دادہ چہ دوی کافرانو تہ دیر نزدی دی پہ نصرت کولو کنس پہ نسبت دے مؤمنانو حکہ ہرکله چہ ملگرتیا دے مسلمانانو پرینودلہ دے ہغوی لیکر لے کم کپرو نو دا سبب شو دے تقویت دے کافرانو بنا پہ دے توجیہ مضاف پت دے یعنی اهل الکفر و اهل الایمان۔ دے حسن بصری نہ روایت دے چہ ہرکله اللہ تعالیٰ او فرمائیل چہ دوی کفر تہ دیر نزدی دی نو معلومہ شوہ چہ دوی کافر دی۔ او واحدی پہ وسیط کنس وٹیلی دی چہ دا دلیل دے چہ چا کلمہ دے کفر وٹیلی وی نو تصریح بہ دے ہغہ پہ کفر باندے نشی کید لے۔ ترخو چہ تحقیق نہ وی کپے شوے یَقُولُونَ يَا فُؤَاهِهِمْ مَا كَيْسٌ فِي قُلُوبِهِمْ، دا دے دوی بل صفت قبیحہ دے او دا جملہ مستانفہ جواب دے سوال دے چہ دوی کلمہ دے توحید وائی بوخہ رنگ اوٹیلے شو چہ دوی کفر تہ نزدی دی حاصل جواب دا دے چہ دے دغہ وینا سرہ

الَّذِينَ قَالُوا لَا خَافِيَنَاهُمْ

دا هغه کسان دی چه وائی په باره د دویږد خپلو کښ

وَقَعَدُوا لَكَ الْكُوْطَاْعُوْنَ اَمَّا قَتْلُوْا

او تاست دی (د جهاد نه) که دوی زمونږ خبره منله، نه به ووژله شوې.

قُلْ قَادِرُ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ

ته اوایه نو دفع کړئ د خپلو مخا نو نه

الْمَوْتِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ ﴿١٧٨﴾

مړی که تاسو رشتینی یئ -

د زهه عقیده نشته - ځکه دوی کفر ته نژدې دی -
سوال :- قول خو په ځله باندې وی نو با فواهم یې و ذکر
کړو؟

جواب :- دا تاکید دې ځکه قول کله نفسانی ته هم و شل شي
نو په دې لفظ سره معلومه شوه چه دلته مراد قول لسانی دے.
جواب ته :- دلته د افواه او د قلوب تقابل دې دپاره د بیان
د نفاق د دوی یعنی ایمان یې صرف په افواه کښ موجود
دے او نیشته په قلوبو د دوی کښ - وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يٰكْتُمُوْنَ ،
سوال :- په پټ څیز چه هر کله دوه کسان علم لری نو داسې نشي
وئیل چه فلانے اعلم دے ؟

جواب :- علم د الله تعالی پر ما یکتمون باندې علم تفصیلی دے
د بیل چا علم داسې نشي کیدے -

۱۷۸ :- په دې آیت کښ د منافقانو بیل صفت قبیحه د مخکنی
صفتونه لازمی دی اودا متعدی غیر ته - یعنی نور خلق د قتال
نه منع کوی د دے ویج نه دایې په مستقل آیت کښ ذکر کړو -

الَّذِينَ قَالُوا لَا خَافِيَنَاهُمْ، په دې الذین کښ دیر وجوه
د اعراب دی حالت د رفع رپیښ) ع بنا په دے چه دا خبر
د مبتدا محذوف - ع یا بدل دے د ضمیر د یکتمون نه -

۱۰۱ یا مبتداء ده او خبری قل فَاذْكُرُوا دے پہ تقدیر د فقل لهم سره - او حالت د نصب (زور) -

۱۰۲ پہ تقدیر د فعل ذم سره یعنی اذم الذین - ۱۰۳ یا بدل دے الذین تافقوا نه - ۱۰۴ یا صفت دے د هُک د پاره - حالت د جر (زیر) - ۱۰۵ بدل دے د ضمیر د افوا هم نه - ۱۰۶ یا بدل دے د ضمیر د قلوبهم نه -

۱۰۷ لِاخْوَاتِهِمْ، لام اجلیه دے مراد د دینه اخوت د نسب دے یا مشارکت پہ وطن کن -

۱۰۸ وَقَعْدُوا، دا حال دے د ضمیر د قالوا نه او مراد د قعود نه پاتے کیدل پہ کورونو کن یا قتال کن شرکت نه کول -

۱۰۹ لَوْ اَطَاعُوا مَا قَتَلُوا، دا جمله مقوله د قالوا د پاره ده او مقصد پہ دیکن منع کول دی د قتال فی سبیل الله نه -

۱۱۰ قُلْ فَاذْكُرُوا عَنِ انْفُسِكُمُ الْمَوْتَ، وجه د ملازم دا ده چه ستا سو په اطاعت سره بل شخص د قتل او مرگ نه بچ کیدی نولازم دا ده چه تا سو به هم د خانونو نه د مرگ نه بچ کولے شی او تولو اهل عقلوته معلومه ده چه خوک خان د مرگ نه بچ کولے نه شی - ذکر د موت یی او کرو حکم قتل سبب د موت دے او سبب مسبب دواړه په اختیار د الله تعالی کن دی - کشاف وغیره لیکلی دی چه په دغه ورځو کن د دوی نه اویا کسان پخپل مرگ سره مړه شول او د دوی خان نشو بچ کولے - ۱۱۱ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ، یعنی صادق یی په دے خبره کن چه قعود سبب د نجات دے د موت نه -

۱۱۲ قائده: دا سے مضمون په ۱۱۵ کن تیر شویدے لیکن هلته عموم د عادت د دوی مراد و و حکم لفظ اذا، په دے عموم باندے دلالت کوی او دلته دا قول د دوی په واقع د احاد کن مراد دے او په واقع د احاد کن صرف اویا ملگری قتل کرے شوے و و پخپل مرگ باندے نه و و مړه شوی حکم په دے آیت کن ذکر د موت یی کرے نه دے نو معلومه شوه دا تکرار نه دے -

وَلَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا

او گمان مه کوه په هغه کسانو چه اودښه شول

فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ

په لار د الله تعالى کښ مړه (د عامو مړه پشان) بلکه دوی

أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿۱۵۹﴾

ژوندی دی نیز دے دی رب خپل ته رزق ورکېدایشی دوی ته -

۱۵۹: ربط :- هر کله چه - کو اَظَاهَرُوا مَا كُنْتُمْ لَكُمْ - نه معلومه شوه چه منافقانو خلقو مرگ د شهادت برباد کړلو د هغه نه ئې خلق منع کول نو په دے آیا تونو کښ د هغوی د دے گمان رد کوی د دے وجه نه عطف سره ئې ذکر کړو -

وَلَا تَحْسِبَنَّ ، خطاب نبی صلی الله علیه وسلم ته دے او مراد ترینه هر مخاطب دے او تعریض دے په منافقانو باندے حسابان ، ظن او گمان ته وئیلې شی نو هر کله چه منع او کړله د گمان کولو نه دوی باندے د اموات نو د یقین کولو نه په مرگ د هغوی باندے په طریقه اولی سره منع اوشوه او دارنگ په قرآن کریم کښ په ډیرو آیا تونو کښ نهی د حسابان ئې کړیدای او هغه مستلزم ده نهی د یقین او اعتقاد لره لکه په سوره ابراهیم ۴۱ ، ۴۲ - او هر کله چه دلته رد دوه په عقیده د منافقانو باندے نو د دے وجه نه ئې نهی د حسابان نه او کړله چه مستلزم ده نهی د عقیده لره او په سوره بقره ۱۵۹ کښ صرف ذکر د ادب وو مؤمنانو ته نوهلته صرف لا تقولوا ، وئیلې دے -

الَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ، دا مفعول اول دے د تحسین د پاره او اَمْوَاتًا ، دویم مفعول دے نکره ده مراد ترینه یو نوع د مرگ ده چه هغه موت د روح یا مشابه کیدل د عامو مړو سره دی -

بَلْ أَحْيَاءٌ ، بَلْ ، اضراب دے د جمله لا تحسبن آه نه او

اضراب دے جملے نہ یہ جملے سرہ وی نو دلتہ ہُم پت دے بَل
 ہُم اَحْيَاءٌ، نو دوی لہرہ یو قسم حیات ثابت دے چہ دے
 تفسیر یہ حدیث دے ابوداؤد او احمد کتب دے عبد اللہ بن
 عباس رضی اللہ عنہ نہ نقل دے (مضمون ہے دا دے) چہ
 ہر کلاہ یہ احد کتب او یا کسان شہیدان شول نو اللہ تعالیٰ دے
 ارواح دے شنو مارغانو پہ خیتو کتب و اچول چہ نہرو نو دے جنت تہ
 تلل او دے جنت میوے ہے خور لے او آرام ہے کو پہ ہغہ قندیلو کتب
 چہ دے عرش دے لان دے آویزان دی نو ہر کلاہ دوی دا مڑے
 اولید لے او او خکے نو دوی او ٹیل آرمان چہ ورو نو زمونہ تہ
 علم وے دے حال چہ زمونہ دے دے دے دے پارہ چہ جہاد
 نہ روستو نشی نو اللہ تعالیٰ او فرمائیل زہ بہ دا خبر ستاسونہ
 ہغوی تہ او رسوم نو دا آیا تونہ اللہ تعالیٰ نازل کرل۔ یعنی مونہ
 لہ ہے خبر را کرو چہ دے دوی ارواح ژوندی او پہ مڑو کتب دی او
 دے جنت میوے خوری او دارلک حدیث دے مسلم کتب دے ابن مسعود
 رضی اللہ عنہ تہ نقل دے (مضمون ہے دا دے) چہ مونہ دے
 آیت پہ بارہ کتب دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ تپوس او کرو
 نو ہغہ جواب را کرو چہ دے دوی ارواح دے شنو مرغو پہ خیتو کتب
 دی..... ابن جریر او ابن کثیر او نور و مفسرینو ہم دا احادیث
 دے آیت پہ تفسیر کتب ذکر کریدی۔

نو معلومہ شوہ چہ اللہ تعالیٰ شہداؤ لہرہ موت ظاہری ذکر کرے
 پہ دے لفظ سرہ چہ قتلوا او موت حقیقی (روحانی) دے دوی
 نہ نفی کریدی پہ دے قول سرہ بل اَحْيَاءٌ نو معلومہ شوہ
 چہ دے دوی ژوند حیات دنیویہ نہ دے چہ اجساد دے بالکل روغ
 وی او وینہ و پکنس وی او نبض ہے خوزیری۔ دارلک ہغہ ژوند
 صرف دے ارواحونہ دے کوم چہ تولو خلقوتہ ثابت دے بلکہ دا
 ژوند پہ معنی دے وجود دے آثار و حیات دے ارواحو دے دوی لہرہ
 چہ ہغہ حصول دے مڑو او دے خورا کونو دے جنت دے را بن عاشور
 او ابن عطیہ و ثیلی دی چہ دوی خو ضرور مرہ شوی دی او

فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ

خوشحالی پری به هغه څه څه ورکړیدی دوی ته الله تعالی د

فَضْلِهِ وَيُسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ

فضل خپل نه اوزیرې به اخلي په پاره د هغه کسانو کس چه

لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ

نه وی رسیدلې دوی ته د روستو د دوی نه

أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٤٠﴾

چې نه به وی هېڅ بېرته په دوی باندې او نه به دوی خفه کېږي.

وَقَوْلِهِمْ

بدونو نه د دوی په خاورو کس دی او ارواح د دوی ژوندی پشان د ارواحو د عامو مؤمنانو دی لیکن دوی له فضیلت ورکړې شوې دے په رزق د جنت سره د وخت د قتل ته گویا که د دوی دنیوی ژوند هېښته دے (عین حیات دنیوی نه دے).

ابن کثیر هم په ابتدا د دے آیت کس وئیلی دی چې دوی اگرچې قتل کړې شوې دی په دار دنیا کس لیکن ارواح د دوی ژوندی دی او قرطبی وئیلی دی چې دوی ژوندی دی په جنت کس نور تفصیل د دے متعلق ذکر کړې شوی دے په تفسیر د سوره بقره کس)

عِنْدَ رَبِّهِمْ، دالفظ دویم خبر دے د هُمْ، پت د پاره یا صفت د احياء دے یا ظرفی مقدم دے د پاره د یرزقون - او مراد د عِنْدَ نه عندیت د مکان دے چې جنت دے یا عندیه د قرب او شرافت دے یرزقون، د اجمله صفت د احياء یا دریم خبر دے د هُمْ پت د پاره او مراد د رزق، نه رزق د جنت دے لکه مخکس احادیث کس ذکر شول -

نکته: - فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ، دا حال دے د ضمیر د یرزقون نه او دا فرح په نعمتونو د جنت باندې ده دا د دنیا په نعمتونو باندې نه ده ځکه چې هغه صفت د کافرانو دے چې هغه

پہ سورہ قصص لکے کتب دے۔ من، اجلیہ دے یعنی دا نعمتو نہ او خوشحالی پہ عمل سرہ نہ دہ حکم پہ اللہ تعالیٰ باندے ثواب ورکول دے عملونو واجب نہ دی بلکہ دا دہغہ دفضل دے وچ نہ دہ۔

وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ، دا عطف دے فعل دے پہ اسم رفرحین) باندے حکم دا فعل ہم پہ تاویل داسم کتب دے یا ہغہ اسم پہ معنی دے فعل کتب دے او یسْتَبْشِرُونَ، سین، او تاء، دپارہ دطلب نہ دی بلکہ دا دپارہ دقبولیت دبشارت دی۔

بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا، پہ دیکتب د مفسرینو دہ اقوال دی۔ اول قول، دا چہ مراد ددینہ ددوی ملگری او اولاد دی چہ دوی پر بخودلی وو پہ ایمان او پہ جہاد کتب نو دوی لہ بہ اللہ تعالیٰ خبر ورکری چہ ہغوی شہیدان شی چہ تاسو سرہ پہ جنت کتب یوحائے شی۔ او لَمْ يَلْحَقُوا، نہ مراد دا چہ ددوی سرہ یو وخت کتب شہیدان شوے نہ دی۔

دویم قول دا دے چہ مراد ددینہ ہتول مؤمنان دی چہ قتال یے نہ وی کرے یعنی دوی تہ یقین رائے چہ دا نعمتو نہ پہ اصل پہ سبب دایمان سرہ دی نو دحانو نو دپارہ خوشحالہ شی پہ بے شمارہ نعمتونو چہ اَنَّا هُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ، کتب مراد دی او خوشحالہ بہ شی دعامو مؤمنانو پہ بارہ کتب پہ دے خبرہ چہ ہغوی باندے بہ ہم خوف او حزن نہ وی یعنی جنت تہ بہ داخل شی او دیتہ اشارہ دہ پہ سورہ طور سلا کتب۔

أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ، دا بدل اشتمال دے دے الذین لم يلحقوا نہ دے "باء" لاندے دے او دا مبشر بہ یعنی بشارت ورکیدیشی چہ لہ تاسو نہ روستو خلقو باندے بہ خوف او حزن نہ وی بلکہ جنت تہ بہ داخلیری۔ یا مبشر بہ پت دے او آلا، کتب لام، اجلیہ حذف دے یعنی بشارت بہ ورکیدیشی پہ دیرو بشارتونو سرہ حکم چہ پہ دوی باندے خوف او حزن نشتہ دے۔ او پہ دیکتب دیرو اقوال دی اول قول دا چہ نہ بہ ویرہ وی پہ دوی باندے پہ راتلونکی وخت کتب او نہ بہ غمزن کیری پہ جدائے ددنیا باندے دویم قول دا دے چہ نہ بہ وی

يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ

زیرے بہ اخلی یہ نعمت دے اللہ تعالیٰ

وَفَضْلٍ لَّا يُلَاقِيهِ إِلَّا اللَّهُ لَا يَضِيْعُ

اوپہ فضل سرہ او یقیناً اللہ تعالیٰ نہ برباد وی

أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤١﴾

ثواب دے ایمان والو۔

ویرہ پہ دوی باندے پہ بارہ دے اولاد دے دوی کنیں اونہ بہ غمژن وی پہ پاتے شوے مالونو پسے۔ دریم قول دا دے چہ نہ بہ ویر پیری دے ناکارہ ہیبتونو نہ اونہ بہ غمژن کی پیری پہ فوت کیدلو دے نعمتونو سرہ اوپہ دوارو جملو کنیں مقصد دے ہمیشوالے دے عدم خوف او حزن دوارو دے۔

۱۴۱۔ یَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ، پہ دے آیت کنیں درے اقوال دی؛ اول قول دا چہ دا استیناق دے محکمہ چہ اول استبشار پہ بارہ دے ورو نہرو کنیں وو او دا استبشار پہ بارہ خپل مخانونو کنیں دے۔ دویم قول دا دے چہ دا بدل دے دے مخکنیں یستبشرونہ دے پیارہ دے تاکید اوپہ اول الا خوف۔۔۔۔۔ آہ سرہ علت ذکر کرے وو اوپہ دے آیت کنیں مبشر بہ ذکر کوی چہ نعمت او فضل دے۔ دریم قول دا دے چہ اول استبشار دے شہیدانو وو او دویم استبشار دے الذین لم یلحقو دے پیارہ دے بناء پہ دے قول یستبشرون ضمیر الذین لم یلحقوا تہ لاجع دے۔ فرق پہ مینح دے نعمت او فضل کنیں پہ خو وجوہو سرہ دے۔ اولہ وجہ، چہ نعمت ثواب دے عمل دے او فضل دے ہفتے نہ زیاتے ورکول دی۔

دویمہ وجہ، نعمت پہ قدر دے کفایت سرہ دے او فضل زیاتی پہ ہفتے باندے پہ سرور اولذات کنیں او دوارہ لے نکرے ذکر کپیدی دے پیارہ دے عظمت دے ہغوی۔

الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَالرَّسُولِ

مغہ کسان چہ منے دے حکم دے اللہ او دے رسول

مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ط

روستو دے دینہ چہ رسید لے دے دوی تہ زخم،

لَٰكِنَّ يٰۤاَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا احْسِنُوْا اِمْنَهُمْ وَاتَّقُوا

او دے پارہ دھغہ چاہے بناستہ عمل پے کریدے دے دوی تہ او پیرہ پے کریدہ

اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿١٤٢﴾

ثواب لوے دے ۔

وَ اَنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيْعُ اَجْرَ الْمُؤْمِنِيْنَ ، داہم عطف دے پہ نعمۃ
باندے اوہم مستقل بشارت دے حکم پہ دنیا کیں دے دوی سرہ
خوف دے ہذا انجام خیل وداو ویرہ وہ پہ خیل ایمان باندے او دا
صفت دے کامل مؤمن دے نو قیامت کیں ورلہ بشارت ورکوی
چہ ستا سو ہیخ عمل بر باد شوے تہ دے ۔ او المؤمنین کیں
اشارہ دے چہ ثواب تہ دے اعمالو بنا دی پہ ایمان باندے ۔

فائدہ :- پہ سورۃ بقرہ کیں صرف ادب بنودل مراد وونو پہ ہغے
کیں اختصار کریدے او پہ دے سورت کیں رد و وہ زعم دے منافقانو
باندے نو دھغوی بشارت تہ پہ اول آیت کیں خلور ذکر کرل او پہ
دویم آیت کیں دہ بشارت تہ ذکر کرل او پہ دریم آیت کیں درے
بشارت تہ ذکر کرل ہول تہ بشارت تہ دی ۔

۱۴۱ :- ربط :- مخکین آیا تو نو کیں بشارت و دے پارہ دے شہداؤ دے احد
نواوس بشارت ذکر کوی زخمیا نو دے احد تہ پہ سبب دے دویم استجابت
سرہ ۔ قرطبی او بعض مفسرینو دے دے پہ بارہ کیں دہ اقوال ذکر
کریدی ۔ اول قول ، بخاری او مسلم اجمالا ذکر کریدی دے عائشہ
رضی اللہ عنہا چہ دے ابن زبیر تہ وٹیلے و چہ اے خوریہ ستا
پلار او نیکہ زبیر او ابوبکر رضی اللہ عنہما دے الذین استجابو

کتب داخل دی او ووئیل چه کله مشرکان د احده واپس شول اونوی
 صلی الله علیه وسلم او دهغه ملگرو ته تکلیف اورسیدلو نو تنبی
 صلی الله علیه وسلم سره خوف پیدا شو چه هسه ته دوی واپس
 را اوگرځی نو هغه آواز اوکړو چه څوک زما سره په دغه مشرکانو
 پسے څی دپاره ددے چه هغوی ته معلومه شی چه په مونږ کتب
 قوت شته دے نو ابوبکر او زبیر سره د اويا کسانو نه دا دعوت
 قبول کړو او په هغوی پسے اووتل نو هغوی چه واوریدل ر چه
 دوی را پسے راغلل نو او تختیدل او مؤمنان په نعمت او فضل
 سره واپس شول او تفصیل ددے دادے چه د احده ورځ نه
 په دویمه ورځ چه د اتوار ورځ وه تنبی صلی الله علیه وسلم
 دا اعلان اوکړو او او فرمائیل شچه نه به اوځی زما سره مکرهغه
 کسان چه پرون زما سره وو نو دوه سوه کسان یا اويا کسان
 را اوچت شول او روان شول تردے چه حمراء الاسد مقام
 ته اورسیدلو راوهغه د مدینه نه اته میله لرے دے نو هبلته
 نعیم بن مسعود یا ابونعیم دوی ته مخامخ شو هغه ورته اوئیل چه
 ابوسفیان ستا سو مقابلے دپاره ډیر لښکر جمع کړیدے او اراده
 لری چه مدینه ته راشی او ستا سو بیخ کتدے او کړی نو صحابو رضو الله عنهم
 اوئیل حسینا الله ونعم الوکیل نو دوی هلته درے ورځ تیرے
 کړے د کحل ورځ او پنځمه او شورو دغه وخت معبد خزاعی
 قریش او یروړ چه تاسو د لښکر د تنبی صلی الله علیه وسلم سره
 مقابلې نشئ کولے نو ددوی په زړونو کتب رعب راځے او واپس مکه
 ته او تختیدل او بعضو روایا تو کتب شته دے چه په دغه ځای ته
 کتب مجامع میله به لگیدله نو صحابه کرامو په هغه کتب تجارت اوکړو
 او دیره کته یے اوکړله بل روایت کتب دی چه یو قافله د
 عبد القیس قبیل په ابوسفیان باندے را تیریدله نو ابوسفیان
 ورته اوئیل چه تاسو چیرته اراده لرئ هغوی اوئیل د مدینه
 او هلته نه غله را وړو ابوسفیان ورته اوئیل چه مدینه والی
 زموږ نه او یروړی چه مونږ د هغوی د مقابلے دپاره ډیر

لبنکرے جمع کریدی اوزہ یہ تاسولہ دیر انعام درکرم بنو
 هغوی یہ حمراء الاسد کیں صحابہ کرامو ته دغه خبره او کپله
 هغوی اوئیل حسبن الله ونعم الوکیل - دویم قول د مجاهد او
 د عکرمه دے چہ ابوسفیان د احد ته واپس تلو نو نبی صلی الله
 علیه وسلم ته ئے جواب پریشود لو چہ وعده داده چہ راتلو تکی
 کال به به بدر کیں جنگ کو نو نبی صلی الله علیه وسلم د وعده
 مطابق بل کال ته بدر ته راغے ابوسفیان د رعب د وچ نه
 نه وور اغلے صرف نعیم ئے د مسلمانانو یرو لو د پاره رالیبرے
 دو هر کله چہ نبی صلی الله علیه وسلم د صحابو سره هغه
 حثا ئے ته راغے هلته بازار لکیده و نو دوی پکین تجارت
 او کپلو الله تعالی ورله کتبه ورکپله - قرطبی او آلوسی وئیلی دی
 چہ اول قول د اکثر مفسرینو دے او دویم قول شاذ دے -
 الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ، استجابه د احکامو د الله
 تعالی موقوف دے په استجابت د احکامو د رسول د دے وچ
 نه دواہر ذکر کپے او د دواہر استجابتو مقصدیو دے
 یعنی احکام د الله تعالی او د هغه د رسول منل - او دلته خصوصاً
 مراد د دینہ دعوت قبول د رسول دی د جهاد د پاره -
 مِنْ بَعْدِ مَا آصَابَهُمُ الْقَرْحُ، فرق د استجابت او اجابت او
 فرق د قرح او د جرح مخکین تیر شویدے مراد د قرح
 نه دلته مصائب د بدن او د مال دی چہ رسیدے و مؤمنانو
 ته په غزوه د احد کیں -

لَّذِينَ احْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا اَجْرٌ عَظِيمٌ، مستجبین بتول
 محسنین او متقین دی نو معلومه شوه چہ من یه منهم کیں د پاره
 د بیان دے لکه په سورة فتح سطر کیں او په ذکر کولو د دواہر
 صفتو نو کیں مقصد مدح د هغوی ده سره د تعلیل نه یعنی
 استجابت خوشب د اجر دے لیکن په سبب د احسان او تقوی
 سره عظمت د اجر حاصلیری - او په دے آیت کیں ادب ذکر دے
 د پاره د دفع د هزیمت -

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ

داہغہ کسان دی چہ اوئیل دوی تہ خلقو (جاسوسانو)

إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ

یقیناً کافرانو خلقو جمع کریدی ستاسو مقابلہ دپارہ (دینے لبرے)

فَاخْشَوْهُمْ فَرَادَهُمُ يَمَانًا

نو او پیری د دوی نہ نوزیات پے کھو دوی لہ ایمان ،

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ

او اوئیل دوی پورہ دے مونہ لہ اللہ تعالیٰ او بنہ

الْوَكِيلُ (۱۴۳)

کار ساز دے ۔

۱۴۳ :- پہ دے آیت کنس د صحابہ کرامو لوے شان ذکر کوی او
پہ دیکنن تعلیم د ادب دے دپارہ د دفع د ہزیمت چہ ہغہ
دا قول دے حسبن اللہ ونعم الوکیل دے پہ وخت د دباؤ
د مشرکانو کنس :-

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ ، د اول الناس نہ
مراد ابو نعیم بن مسعود اشجعی دے بنا پہ دے د الناس اطلاق
پہ دہ باندے مجازاً شویدے یا ہر کلا چہ دہ دا پراپیگنہ
شروع کپہ نوخہ کسان ورسرہ ملگری شول نوک الناس اطلاق
د دے وجہ نہ شویدے ۔ یا مراد د الناس نہ قافلہ د
عبد القیس قبیلہ دہ دواہو روایتونو کنس مخکنس ذکر کپے
شول ۔ او دویم الناس نہ مراد ابوسفیان سرہ د نورو
ملگرو نہ ۔

قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ ، مفعول د دے پتہ دے الجنود والاسلحہ
(لبرے او وسلے) ۔ لَكُمْ ، نہ مراد لِقَاتِ لَكُمْ (دستاسو د
جنگ دپارہ) ۔

فَاَخْشَوْهُمْ، مراد دینہ خوف دے چہ دے ہفتے وجے نہ دوی دابوسفیان
مقابلہ کول پریردی۔

فَزَادَهُمْ اِيْمَانًا، ضمیر دے زاد راجع دے قول تہ چہ یہ
ضمن دے قالوا کیں دے یا مقول تہ۔ او دا صریح دلیل دے
چہ یہ ایمان کیں زیاتے راجی او زیاتے مستلزم دے نقصان
لرہ نو زیاتے او کمے پکین دواہہ راجی او دا دواہہ قسمونہ دی
اول قسم زیاتیدال دی یہ اعتبار دے اعمال وصالحو سرة او
کمیدال دی یہ اعتبار دے گناہونو سرة او دا مستلزم دے
دے لرہ چہ اعمال جزء دے دپارہ دے ایمان چہ دے ہفتے یہ
زیاتی کمی سرة یہ ایمان کیں زیاتے او کمے راجی لیکن یہ
انتفاء دے عمل صالح سرة زوال دے ایمان نہ راجی او دا
مسلك دے محدثینو دے۔ او دویم قسم زیاتیدال او کمیدال دے
یہ اعتبار دے یقین سرة حکہ چہ یقین دے جبرائیل او میکائیل
او یقین دے ابوبکر او عمر رضی اللہ عنہما مثلاً زیات دے
یہ یقین زمو نو باتدے او دا ثابت دے یہ واقعہ دے ابراہیم
علیہ السلام کیں رلیطمئن قلبی) او دا ہم مسلك دے محدثینو
دے او دا قول دے بعض خلقو چہ ایمان بسیط دے او بسیط
کیں کمے زیاتے نہ راجی دا اصطلاح دے شریعت نہ دے بلکہ
اصطلاح دے منطقیانو دے۔ امور شرعیہ یہ دے پائندے
بناع نہ دی۔

وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ، دے دغہ جاسوس یہ قول کیں دواہہ مقصد
وو اول خشیت پیدا کول دے صحابہ یہ زہونو کیں نو دے ہفتے
یہ رد کیں او ٹیلے شول چہ قزاد ہم ایمان او دویم مقصد
خبر ورکول یہ جمع دے خلقو سرة نو دے ہفتے یہ رد کیں دوی
او ٹیل حسیبنا اللہ، حسب، اسم جامد دے یہ معنی دے کافی سرد او
دے فعل مستعمل تہ دے۔ او صاحب قاموس وٹیلی دی
چہ دا اسم فعل دے یہ معنی دے کافی سرة دے اوسیبویہ
وٹیلی دی چہ دا مصدر دے دے وجے نہ تنیہ او جمع

فَاَنْقَلِبُوا رَبِّنَا مَنْ اَللّٰهُ

(نوریتجہ داشوہ چہ) واپس شول دوی پہ نعت دَ (اللہ تعالیٰ)

وَفَضِّلْ لَمْ يَمْسُسْهُمْ سُوءٌ لَا

او فضل سرہ نہ وورسیدلے دوی تہ ہیخ تکلیف

نہ راجی - او تَحْشُبْ خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے پہ دلیل
دَ سورة الانفال ۲۴۸، سَکلا او سورة التوبة ۲۴۹، سَکلا او
زمر ۳۹، سورة النساء ۴، سورة الاسراء ۱۷، سورة
الاحزاب ۳۹۔

وَنِعْمَ التَّوَكِّلُ، وَكَيْلٌ، قَعْلُ پہ معنی دَ مفعول دے یعنی
موکول الیہ ہفہ خوک چہ ہفہ تہ سپار تہ کیدیشی نو ہفہ قائم
وی پہ ہفہ کارچہ ہفہ تہ سپارلے شویدی او دامختلف کیری
پہ اختلاف دَ کارو نو سرہ او پہ دے وجے سرہ معانی دَ وکیل
ہم مختلف کیری۔ نو پہ معنی دَ دفع کولو دَ دشمنی او دَ ظلم
سرہ راجی پہ معنی دَ ناصر او دفع کوونکی۔ لکہ رقل لست
علیکم بوکیل)۔ یا رام من یكون علیہم وکیلا) او دے تہ
وکیل دَ خصومت وکیل شی او پہ معنی دَ کافی او کافل (ذمہ وار)
سرہ چہ کارونہ دَ ڈوندا چولو تہ یے نسبت او کریشی۔ لکہ
ان لا تتخذوا من دونی وکیلا) او بنا پہ دے معنی سرہ
وکیل نوم دَ اللہ تعالیٰ دے او خاص دَ پہ اللہ تعالیٰ پورے دے
پہ دلیل دَ سورة النساء ۸، سَکلا، سَکلا، سورة الاسراء
۱۷، سورة الاحزاب ۳۹، سَکلا او سورة المزمل ۴۰۔
او پہ حدیث دَ بخاری کنس وارد دی چہ وا کلمہ ابراہیم علیہ
السلام وکیل دہ کلہ چہ اور تہ او غور خولے شو۔ او زمونہ
نبی صلی اللہ علیہ وسلم را و صحابو) وکیل دہ کلہ چہ کافرانو
ورتہ اوکیل ران الناس قد جمعوا لکم)۔

وَاتَّبِعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ

او تابعداری پئے اوکړه د رضا د الله تعالى او الله تعالى

ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿۱۴۲﴾ اِسْمًا

لوی فضل والی دے یقیناً

ذَلِكَ الشَّيْطَانُ يَخْوَفُ

دا (جاسوس) شیطان دے یرہ دی تاسو

أَوْلِيَاءَ ۚ فَلَا تَخَافُوهُمْ

د ملګرو خپلو نه ، نو مه یریری د هغوی نه

وَخَافُونَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۴۵﴾

اواویریری زمانه ځکه چه تاسو مؤمنان یئ -

۱۴۲ :- دا د مخکن صفاتو جزاء ده چه استیجابیت او زیادت د ایمان او قول د حسینا الله او نعم الوکیل جزاکانے هم خلور دی - ع نعمت ، ع فضل ، ع تکلیف نه رسیدل ، ع اتباع د رضا د الله تعالى - مراد د نعمت نه سلامتیا او بیج کیدل دی د دشمن نه - او فضل زیاته کپته ده په تجارت کنس -

لَمْ يَمَسَّهُمْ شَوْءٌ ، یعنی هیڅ زخم او تکلیف په دغه سفر کنس او نه رسیدلو -

وَاتَّبِعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ ، او دا په سبب د نیت د جهاد فی سبیل الله او بهادرۍ او شجاعت د دوی سره -

وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ، دا اشاره ده ثوابونو د آخرت ته چه هغه د دنیا د عوضونو نه ډیر عظمت لری -

۱۴۵ :- مخکن ذکر بشوه چه صحابه د الناس په قول سره او نه ویریدل اوس په دے آیت کنس مؤمنانو لره پوځ والے ورکوی په دے عقیده باندے -

ذَلِكَ ، اشاره ده ابو نعیم یا قافلے د عبد القیس یا ابوسفیان ته

وَلَا يَحْزَنُكَ الْكَافِرِينَ يُسَارِعُونَ

اونہ د خفہ کوی تا ہغہ کسان چہ جلتی کوی

فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يَصْطُرُوا اللَّهَ

پہ کارونو د کفر کیں، یقیناً دوی چرے ضرور نشتی ورکولے اللہ تعالیٰ تہ

نودوی تہ شیطان وٹیلے دے حکم چہ دوی منع کوونکی وو
مؤمنانو لہرہ د جہاد تہ اودے تہ شیطان انسی وٹیلے شی۔
یا ذالکم، اشارہ تمہکنیں ہول واقعاتو تہ یعنی مقرر کول د ابوسفیان
جاسوس لہرہ اودہغہ قول کول اوپہ منافقانو کیں تردد پیدا
کیدل نو الشَّيْطَانُ، کیں مضاف پت دے یعنی فعل الشیطان۔
يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ، دلتہ یخوف پہ شد سرہ متعدی دے دہ
مفعولونو تہ نویو مفعول پت دے یعنی يُخَوِّفُكُمْ أَوْلِيَاءَهُ،
جملہ حالیہ دہ اوپہ دے کیں نور وجوہ د اعراب ہم
صاحب الباب ذکر کریدی او مراد د تخويف نہ دا دے
چہ د هغوی (مشرکانو) سرہ دوی قتال اونہ کری۔

فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا رَبِّي، خوف نہ مراد داسے بیرہ دہ
چہ د هغہ د وجہ نہ یوکار پریردی نو دا خوف مختص دے
پہ اللہ تعالیٰ پورے یعنی د هغہ د ویرے د وجہ نہ د کفارو
سرہ قتال کول مہ پریردی حکم چہ پرینودل د قتال فی
سبیل اللہ خو معصیت دے او د معصیت نہ د بیج کیدلو د پارہ
خوف الہی پکار دے۔

إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، دا جملہ د پارہ د تیزے ورکولو ذکر کریدی۔
يَا إِنْ، پہ معنی د اذ سرہ دے۔ او دا دلیل دے چہ ایمان
مستلزم دے خوف د اللہ تعالیٰ لہرہ۔

شَيْئًا طَيْرِبُ اللَّهِ إِلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ

میخ ، غواہی ، اللہ تعالیٰ چہ ورنہ دوی لہ

حَظًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ

برخہ بہ آخرت کیں ، او دوی لہ عذاب

عَظِيمٌ ①۴۶

لوے دے ۔

۱۴۶ :- ہر کلا چہ نبی او مؤمنان یے د خوف د اولیاء الشیطان نہ منع کرل نو اوس نبی صلی اللہ علیہ وسلم او مؤمنان نو د حزن نہ پہ مسارحہ فی الکفر د هغوی باندے منع کوی۔ او داتسلی دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او بیا د هغه تابعدارانو تہ۔ وَلَا يَحْزَنُ لَكَ،

سوال :- حزن خوا مر غیر اختیاری دے نو د هغه نہی خرنک صحیح کیڑی؟

جواب :- مراد د حزن هغه اشر دے چہ مرتب کیڑی پہ حزن باندے یعنی پرینودل د کار د دعوت ۔

سوال :- حزن پہ کفر د کافر باندے خو طاعت د اللہ تعالیٰ؟

جواب :- مراد د دینہ افراط دے پہ حزن کیں ستر دے پورے چہ اہلاک د نفس تہ اور سیری لکہ پہ دے قول د

اللہ تعالیٰ کیں رَقْلًا تَذْهَبُ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ ۔ فاطر (۱) اور لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسُكَ إِلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ۔ شعراء (۳)؟

جواب :- مراد د دینہ حزن دے پہ سبب د خوف د ضرر رسید لوسرہ د طرف د هغوی نہ اور ستر و جملہ د دے علت دے ۔

يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ، مخکین د دوی مسارحہ پہ کارونو د کفر کیں ذکر شویدی لکہ صحابہ قتل کول ، زخی کول ، او بیا ارادہ د حملہ کولو او بیا جاسوس لیڈل دیارہ د ویرولو د

مؤمنانوی دا مشرکینو د مکے او کپل او آیت بتولو کافرانو ته شامل دے۔

إِنَّهُمْ لَكُنِي يُضَرُّوْا ۖ وَاللّٰهُ شَیْئًا ۚ دَاعِلَت دے د لا یحزنک لکه
په مخکښ جواب ته کښ تیر شول یعنی د مسارع په کفر و بال
په دوی باندے راجی په دنیا او آخرت کښ۔ او مراد د ضرر
نه دلته اسلام مغلوب کول او کفر غالب کول دی۔

شَيْئًا مَّفْعُولٌ مُّطْلَقٌ دے شَيْئًا مِّنَ الضَّرَرِ یا حرف جر پټ دے
یعنی بَشَیْءٌ او دیته منصوب علی نزع الخافض و ثیلے شی۔

يُرِيدُ اللّٰهُ اَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ خَطَاً فِی الْاٰخِرَةِ ۚ دا جواب د سوال
دے۔ که او ثیلے شی چه مسارعه فی الکفر کښ د دوی هیڅ نفع
نشته نو دوی ولے دا کار کوی حاصل د جواب دا دے چه الله
تعالی اراده کوی چه دوی له هیڅ برخه د ثواب په آخرت
کښ ور نکړی د دے وچ ته دوی مسارعه کوی نو نسبت د
مسارعه دوی ته۔ رد دے په جبریه باندے او نسبت د اراده
الله تعالی ته رد دے په قدریه باندے او دا دلیل دے چه
کفر د کافر هم په اراده د الله تعالی سره دے او په لفظ
د اراده کښ اشاره ده یر غضب د ارحم الراحمین ته په
دے کافرانو باندے کویا دا د هغه مراد دے او په صیغه
د مضارع کښ اشاره ده چه د دوی کفر هر وخت دے نو
اراده د الله تعالی هم هر وخت ده۔

وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۚ یعنی د ثواب نه محروم کیدلو
سره د دوی عذاب هم یر لوی دے ځکه مسارعه
په کفر کښ لوی کفر دے نو عذاب یې هم لوی دے۔

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ

یقیناً ہفتہ کسان چہ اختہ دے کفر

بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرَّوْا اللَّهَ

یہ بدالہ د ایمان کن چرے ضرر تثنی ورکولے اللہ تعالیٰ تہ

شَيْعًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۱۷۷

ہیخ او دوی لہرہ عذاب دردناک دے۔

وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

او کمان د نہ کوی کافران

أَنَّهُم مُّسْلِمُونَ لَهُمْ خَذِ

چہ مہلت ورکول زما دوی لہرہ غویہ دے

۱۷۷:۔ مخکنس آیت کنس تخویف و و بشکارہ کافرانو تہ نو یہ دے
آیت کنس تخویف دے متافقانو تہ حکہ جملہ دَ إِنَّ الَّذِينَ
اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ، پشان دَ اشترؤا الضلالہ بالہدی
دہ یہ سورۃ البقرہ کنس یہ بارہ دَ متافقانو کنس او مراد دَ
اشتراء نہ تبدیل یا اختیار دے۔

لَنْ يَضُرَّوْا اللَّهَ شَيْئًا، ہرکلہ چہ دَ منافقانو کیڈونہ
یہ مقابلہ دَ اسلام کنس یو قسم وی او کیڈونہ دَ بشکارہ
کافرانو بل قسم دی دے وچ نہ دا جملہ یے مکرر
ذکر کریدہ۔

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ، دا ہم دلیل دے چہ آیت یہ بارہ
دَ متافقانو کنس دے لکہ سورۃ بقرہ کنس دَ بشکارہ کافرانو
دَ پارہ عذاب عظیم ذکر و او دَ متافقانو دَ پارہ عذاب الیم
ذکر و دارنگ دلتہ ہم دفعہ ترتیب دے۔

لَا تُفْسِدْهُمْ اِسْمًا شَرِيًّا لَهُمْ

دِياره دِخاؤنو دِ دوی، یقیناً مہلت ورکود مونو دوی لره

لِيَزِدَّ اِدْوَارًا شَرًّا وَلَهُمْ

دِ دے دِ پاره چہ زیات شی گناه دِ دوی، او دوی لره

عَذَابٍ مُّهِينٍ ①

عذاب شرمونکے دے۔

۱۴۸ :- دا جواب دِ سوال دے سوال دا ووجه هرکله دا کافران او منافقان مسارعت او اشتراء دِ کفر کوی او مختلف کیدونه دِ اسلام په خلاف کوی نو په دوی باندے الله تعالیٰ ذر عذاب ولے نه رالیدی حاصل دِ جواب دا دے چہ دوی ته په مہلت ورکولوکش دِ دوی ضرر دے او عذاب ورله هم شته دے۔
وَلَا يَحْسِبَنَّ، دا عطف دے په لایحزنک باندے دِ دے
فَاعِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِذْ اَوْ اِنْ سِرَّهُ دِ مَا نه قاشم دے په
خائے دِ دوه مفعول دِ یحسبن پینیز دِ سیبوی باندے او په خائے دِ یوم مفعول قائم
اوبل حذف دے په نیز دِ اخفش باندے۔

اِسْمًا شَرِيًّا لَهُمْ، مَا موصولہ ده یا مصدریہ ده - املاء،
زیات ولے او بدوالے په عمر کیش ورکول او مہلت ورکول دی۔
خَيْرٌ لَّا تُفْسِدْهُمْ، دا خبر دِ اِنْ دے - مقصد دِ دے جملے
رد کول دی په خوش حاله کیدلو دِ کافرانو په او بدو عمرو نو
او بدیر والی دِ مالونو او په عذاب نه راتلو باندے۔

اِسْمًا شَرِيًّا لَهُمْ لِيَزِدَّ اِدْوَارًا شَرًّا، داعلت دے دِ مخکین
حکم دِ پاره او ذکر کوی حکم دِ مہلت ورکولو - دلالت کوی
په حصر باندے یعنی گمان دِ خیریت په املاء کیش بالکل
غلط دے بلکه دا حصر دے په گناه زیاتی کولو کیش - لِيَزِدَّ اِدْوَارًا
لام، په معنی کیش دِ تعلیل دِ پاره یا لام عاقبت او صیروره
دے - یعنی په وخت دِ مہلت کیش طغیان او بغی کوی او کفر

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ

نہ دے | اللہ تعالیٰ چہ پریردی | مؤمنانو لره

عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ

پہ هذہ حال (کپا وچ) باندے چہ تاسو پہ هغه یئ ، | تودے

يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ

چہ جدا کری | پدیت (منافق) | د پاک (مخلص) نه

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ

او نه دے | اللہ تعالیٰ چہ خبر کری تاسو

عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي

پہ | پتو خبرو باندے، او لیکن | اللہ تعالیٰ غوره کوی

مَنْ رُسُلَهُ مَنْ يَشَاءُ فَاَمْنُوا

د | رسولانو خپو نه | خومره چہ او غواری، نو ایمان راوړئ

بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا

پہ | اللہ تعالیٰ او | په رسولانو د هغه، او که ایمان راوړئ تاسو

وَتَشْقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ۝۱۴۹

اوځان پچ کړئ (د اتفاق نه) نو تاسو له ثواب | لوه دے -

او منافقت کښ تیزی کوی ځکه چہ دوی دا مهلت خیر
کړی نو کناه ته کناه نه وائی -

وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ، هر کله چہ کافران په وخت د مهلت
د دین د اللہ تعالیٰ تو هین کوی نو د هغوی د پاره یی
عذاب مهین ذکر کړو -

۱۴۹ - ربط له :- مخکښ سزا اخروی ذکر شوه کافرانو او
منافقانو ته اوس دنیوی سزا د هغوی ذکر کوی چہ هغه

فضیحت او شرمنندگی د هغوی په اظهار د تفاق د هغوی سره۔
 ربط ۳ :- مخکن ذکر شوه چه املاء (مہلت) د کافرانو او
 منافقانو د پاره شردے اوس ذکر کوی چه په وخت د املاء کس
 کله کله مصیبتونه راسخ د پاره د تمیز د دوی د مؤمنانو نه نو
 د احکمت د املاء دے۔

ربط ۴ :- دا رجوع ده ذکر د حکمتونو او علتونو د مصائبو د
 احداثه روستو د حیلے معترضے نه نو تعلق د دے و ما اصابعکم
 یوم التقی الجمعان سره یعنی په وخت د مصیبت د احد
 کس په مسلمانانو باندے منافقانو خوشحالی او کره په غلبے د
 کافرانو نو معلومه شوه چه دوی منافقان دی۔

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ، دا جواب د
 سوال دے سوال دادے چه الله تعالیٰ په احد کس و لے مصیبت
 راوستلو په مؤمنانو باندے په دے کس څه حکم و ونوپه دے
 جمله کس د دے جواب دے۔ مَا كَانَ، نفی د جحود ده او دلته
 یو فعل پت دے مَا كَانَ الله یرید لیدر المؤمنین، د دے نه
 مراد مخلصان مؤمنان دی۔ او أَنتُمْ عَلَيْهِ خطاب کس مؤمنان
 او منافقان دواړه داخل دی او مراد د مَا أَنتُمْ عَلَيْهِ حالت د اختلاط
 د مؤمنانو او د منافقانو دے یعنی الله تعالیٰ مؤمنان او منافقان
 همیشه مخلوط او کپ وږ نه پریردی د پاره د دے چه په
 خلقو باندے التباس رانشی۔

حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ، د دے درے توجیہات دی۔
 اول داچه مراد د خبیث نه منافق او د طیب نه مخلص مؤمن
 دے او دا تمیز حاصل شو په ورځ د احد کس چه منافقانو
 خپل تفاق بشکاره کړو چه د میدان جهاد ته مخکس د جهاد نه
 واپس شول او بیا ئے خوشحالی او کرله په غلبے د کافرانو باندے۔
 دویمه توجیه داده چه مراد د خبیث نه گناه دے او طیب نه
 مراد مؤمن دے او یمیز په معنی د یحط دے یعنی اورژوی
 گناه د مؤمنانو نه په سبب د مصیبتونو سره۔

دریمہ وجہ، داچہ مراد کجیت نہ کفر او شرک او مراد د
طیب نہ اسلام دے او تمیز راغہ پہ تذلیل د کفر او یہ او چتوالی
د اسلام سرہ او دا توجیہ پہ اعتبار د مستقبل سرہ دہ (الباب)
سوال :- پہ اولہ توجیہ سوال دادے چہ پہ تمیز سرہ خو
ظہور راجی نو معلومہ شوہ چہ دوی منافقان نہ دی بلکہ
بنکارہ کافر دی نو بیا پئے پہ ہغوی باندے احکام د کافرانو
ولے نہ جاری کول ؟

جواب ع :- اجراء د احکامو د کفر خو پہ اذن د اللہ تعالیٰ
سرہ وی او د منافقانو پہ بارہ کنس اذن د اجراء د احکامو
د کفر نہ وو۔

جواب ع :- پہ تمیز سرہ ظہور ظنی راجی ظہور قطعی نہ راجی۔
فائدہ :- دے وخت متکرین حدیث وائی چہ حدیث تہ پہ
دین کنس اعتبار نشتہ دے ٹکہ چہ پہ ہغہ وخت کنس معلومہ
تہ وہ چہ صحابی خوک دے او منافق خوک دے نو د روایاتو
تمیز نشی کیدے نو پہ دے جملے سرہ د ہغوی داشبہ رد
شوہ یعنی اللہ تعالیٰ پہ ژوند د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
کنس وخت پہ وخت داسے امتحانات راویستل چہ پہ ہغہ سرہ
منافقان معلوم شوی دی نو د ہغوی نہ ہیخ روایت د حدیث
نقل شوہ نہ دے۔

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ، دا جواب ذیل سوال
دے سوال دادے چہ اللہ تعالیٰ پہ ذریعہ د مصائبو سرہ
تمیز د منافق او مؤمن راوی نو داسے ولے نہ کوی چہ موثر
لہ خبر را کوی پہ وحی سرہ چہ فلاں منافق دے او فلاں
مؤمن مخلص دے حاصل جواب دادے چہ وحی خو غیب دے
او اللہ تعالیٰ پہ دے غیب باندے ما سیوا د رسولانو بل
چاتہ خبر تہ و رکوی - نو د الغیب تہ مراد دلہ خاص وحی دہ
پہ بارہ د تمیز د منافق او مؤمن کنس یا مراد د دینہ مطلق
وحی دہ او معنی دے جملے دادہ چہ اللہ تعالیٰ تاسو ٔولو تہ

پہ وحی سرہ علم نہ درکوی تردے چہ تا سو ہول رسولان
اوگرچی دا دَ اللہ تعالیٰ دَ نظام نہ خلاف دہ -

وَلَكِنْ اللَّهُ يَجْتَبِيْ مِنْ رُّسُلِهِ مَنْ يَّشَاءُ، پہ لکن، سرہ جواب
دَ بل سوال دے۔ سوال دادے چہ اللہ تعالیٰ ہیچا لہرہ خبر
پہ وحی سرہ نہ ورکوی نوجواب او شوچہ اللہ تعالیٰ صرف
رسولانو تہ علم پہ وحی سرہ ورکوی اودا تعین پہ مشیئت
دَ اللہ تعالیٰ سرہ دے مخلوق تہ یے پہ دیکس اختیار نہ دے
ورکے۔ یَجْتَبِيْ، اجتبا دَ جَبَوِ نہ اخستلے شویدے اوجسی
ریائی یا وادی پہ معنی دَ راخکل دَ غورہ خیزدی او پہ
عرف کنس پہ معنی دَ اصطفاء او اختیار سرہ راجی نو اطلاق
یے پہ رسول باندے ددے وچ نہ کیبری چہ اللہ تعالیٰ پہ
مینغ دَ بندگانو نہ ہغہ لہرہ غورہ کپی دَ پآرہ دَ پیغام خیل
پہ لفظ دَ لکن کنس قاعدہ دادہ چہ واقع کیبری پہ مینغ دَ
دوہ تقیضو نو اضداد وکتس۔ نو دلتہ ہم داسے چہ اللہ تعالیٰ
وحی بل چاتہ نہ ورکوی لیکن صرف رسولانو لہ ورکوی۔
مِنْ رُّسُلِهِ، دا مِنْ دَ پآرہ دَ ابتداء غایہ دے نو مراد تریثہ
ہول رسولان دی۔ یا مِنْ دَ پآرہ تبعیض دے محکمہ اطلاع
علی الغیب پہ بعض وخت کنس وی او بعض کنس تہ وی۔
قائده:- دا دلیل دے چہ کھانت او علم نجوم سرہ اودارنگ
پہ کشف او الہام سرہ علم دَ غیب نہ حاصلیری ہاں پہ ہغہ
سرہ ظن حاصلیری۔ ددے وچ نہ اہل علم تصریح کرے
چہ کشف او الہام دَ اسبابو دَ علم نہ نہ دی۔

فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ، دا تفریع دہ پہ ماقبل جوابونو
باندے یعنی چہ ہرکلہ ستاسو دَ سوالونو جوابونہ او شول
صدق ددے نبی ثابت شو نولازم دادہ چہ ایمان پہ اللہ
او دہغہ رسول باندے راوہے نو ایمان بالہ دادے چہ
دہغہ دَ الوہیت صفتو تہ خاص دہغہ دَ پآرہ او منے چہ پہ
ہغہ کنس یوصفت علم غیب کلی دے۔ ایمان پہ رسولانو

باندے دادے چہ هغوی بندکان اجتباء والا اوکړې او
هغوی له صرق هغه علم او منے کوم چہ الله تعالى ورکړيدے
او علم غيب د هغوی د پاره مه ثابتوے (ابو حيان، زمخشری)
او رسوله، جمع ددے وچ نه او ټیل چہ ایمان په یو رسول
باندے مستلزم دے ایمان لره په ټولو رسولانو باندے او
انکار دیو نه انکار دے د ټولو نه۔

وَرَأَى تَوَّابًا وَتَقَوَّاهُ فَكَلِمَ أَجْرٌ عَظِيمٌ، ایمان شرعی
مستلزم د تقوی وی لکه په توحید سره د شرک نه تقوی
حاصله شی او ایمان بالرسول سره د کفر بالرسول نه
تقوی حاصلیږي او په اتباع رسول سره د بدعاتو نه تقوی
حاصلیږي ددے وچ نه په دے جمله کښ د ایمان نه روستو
تصریح کړيدے په صفت د تقوی سره نوگوياء که مخکښ
آيتونو سره و اتقوا پټ مراد دے۔ مراد د اجر عظیم نه
دخول اوله د جنت دے چہ۔ پچ به وی د عذاب جهنم نه۔

فائدة :- بعض متجاهلان عقیده لري چہ د نبی صلی الله
عليه وسلم د پاره بلکه ټولو انبیاءو د پاره علم غيب کلی الله
تعالى ورکړيدے چہ هغوی ته په دے علاقه کښ بریلیان
و ټیل شی۔ او دلیل نيسي ددے آیت نه۔ طریقه د استدلال
په داده چہ الغیب کښ الف لام استغراق دی او لکن سره
استثناء متصله ده نو معنی داشوه چہ نه دے الله تعالى
چہ تاسوله خبر درکړي په ټولو مغیباتو باندے لیکن د رسولانو
اجتباء کوي نو خبر ورله د ټولو مغیباتو ورکوي؟

جواب له :- د سورة العمران د مدینے دریم سورت دے په
نزول کښ او د دینته روستو شپاړس سورتونه نازل شوي دي
لکه چہ سیوطي په ترتیب د نزول سور کښ په اتفاق سره
ذکر کړيدي نو هرکله چہ هغه ته د ټولو مغیباتو علم ورکړي
شوی و نو د دغه روستو سورتونو نزول به قائم دے۔
جواب له :- ددے سورت نه روستو سورة النساء کښ واقع

دَسْرِقَه هَـ ۱ ، اوسورة التورکین واقعہ دافک سلا ، سورة
المنافقون سلا اوسورة التوبہ سلا نازل شویدی اوپہ هغه
سورتونو کیں نفی دَ علم غیب شویده دَ رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم نہ نو داخویہ کتاب دَ اللہ تعالیٰ کیں تعارض
لازمیدی او تعارض پہ کلام کیں خودلیل دَ جہل یا نسیان
او دَ بطلان وی او اللہ تعالیٰ او دَ هغه کتاب دَ دینہ پاک دے۔
جواب ۳ :- مفسرینو دَ دے نہ بعض غیب مراد کپییدی
یعنی تمیز دَ مؤمن او منافق۔

ع ۱ ابن عطیہ و ثیلی دی مراد غیب نہ مَن یَؤْمُرُ و مَن
یَنْقُی کافر آدیا مراد دَ دینہ ہزیمت دَ احد دے یا مراد
دَ دینہ منافقان دی پہ تصریح دَ نوموتو دَ هغوی سرہ۔

ع ۲ :- قرطبی و ثیلی دی چہ تعین دَ منافقانو چہ تاسوئے
او پیڑنی۔ یا هغه خوک چہ مستحق دَ نبوت دے۔

ع ۳ ابو حفص دمشقی صاحب الباب۔ تمیز دَ منافقانو چہ
فلان منافق او فلان۔ یا مراد دَ علم دَ رسول یعنی
وحی دہ۔

ع ۴ :- قاسمی و ثیلی دی چہ هغه خیز چہ پہ هغه سرہ تمیز
راخی دَ کفر او ایمان دَ خلقو۔

ع ۵ :- ابو حیان دَ سدی روایت نقل کپیڈ چہ خوک ایمان راوری
او خوک پہ کفر باندے یاقی دی اوپہ روایت دَ مجاہد او
ابن جریر کیں ہزیمت دَ احد مراد دے۔

ع ۶ :- آلوسی و ثیلی دی چہ کفر او نفاق دَ خلقو۔ دارنگ نشتہ
تاسولرہ مرتبہ دَ اطلاع پہ غیب باندے بلکہ تاسولرہ
صرف مرتبہ دَ علم استدلالی دہ چہ علم دے پہ علاماتو
سرہ۔

ع ۷ :- ابن کثیر و ثیلی دی تمیز دَ مؤمن دَ منافق نہ۔

ع ۸ :- خازن و ثیلی دی تمیز دَ مؤمن او کافر او منافق۔

ع ۹ :- ابن جریر و ثیلی دی پیڑندل دَ مؤمن دَ کافر او منافق نہ۔

ع۱ :- شریعتی و ثبوتی دین دے متافق وغیرہ ۔ نو وحی
کوی نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او خبر ورکوی پہ بعضے
مغیباتو سرہ ۔

ع۲ :- نیشاپوری و ثبوتی دی رسول علم دے مغیباتو تہ لری
دے خپل خان دے طرق تہ بلکہ پہ وحی سرہ او وحی کنس اطلاع
دے دے خبرے چہ فلانے مؤمن دے او فلانے متافق دے
ع۳ :- مظہری و ثبوتی دی اطلاع ورکوی پہ بعضے دے علومو
دے غیب پاندے ۔

ع۴ :- جامع البیان ۔ خبر ورکوی پہ بعضے مغیبات سرہ ۔
نو خوک چہ دے غیب نہ ہول مغیبات مراد کوی نو دے
ہولو مفسرینو نہ خلاف کوی ۔

جواب کہ :- الغیب کنس الف لام استغراقی نہ دی خوکہ چہ
علماء عربیت تصریح کریدہ ۔ تفتازانی پہ تلویح کنس
و ثبوتی دی چہ اصل پہ الف لام کنس عہدی دی دا رنگ
سیا لکوتی پہ حاشیہ دے مطول کنس و ثبوتی دی چہ اصل پہ
الف لام کنس عہدی دی بیا جنسی نو اصل پرینودل
او خلاف اصل تہ تلل پہ غیر دے دلیل نہ جائز
نہ دی ۔

سوال :- روح المعانی او بعضے تفاسیرو کنس روایت نقل دے
چہ اللہ تعالیٰ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ ہول صورتو نہ
دے بنی آدم پیش کھل او علم ورکے شوچہ خوک مؤمن
دے او خوک کافر دے دا دلیل دے پہ علم غیب کلی باندے ؟
جواب :- آلوسی و ثبوتی دی چہ سند دے اشرف کنس مقال
دے او بعضے حفاظو حدیث و ثبوتی دی چہ پہ دیکن دا سے
راویان دی چہ مونہ نہ پیژنو بلکہ دے ابو العالیہ نہ دے
خلاف روایت نقل دے ۔

وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ

او گمان و نه کوی هغه کسان چه شومتیا کوی

بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

په هغه مال سره چه ورکړيدې دوی ته الله تعالی د فضل خپل نه

هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ بَلْ هُوَ

چه دا غوره دے دوی لره ، بلکه دا

شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا

بد دے دوی لره زرد دے ددوی غاړې ته به واچولې شی هغه شے چه

بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

شومتیا کوی دوی په هغه په ورځ د قیامت ،

وَبِاللَّهِ مِيرَاتُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

او خاص الله تعالی لره دی آخری پاتې کیدل د آسمانونو او زمکې ،

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

او الله تعالی په هغه عملونو چه تاسو کوئې خبردار دے -

۱۸۹

نشا ربط له :- هرکله چه مخکېن آیت کښ تمیز د منافقانو

او مؤمنانو په مصائبو د جهاد سره ذکر شونو اوس د

هغوی تمیز په خرچ د مال سره ذکر کوی -

ربط له :- هرکله مخکېن مضمون د آیاتو ترغیب ورکول

دو جهاد ته په نفسونو سره نو اوس ترغیب ورکوی جهاد

ته په مال خرچ کولو سره -

وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ ، په دیکښ زجر او تخویف اخروی دے

په بخل کولو سره الَّذِينَ يَبْخُلُونَ فاعل دے او مفعول

اول پتہ دے چہ دغہ فعل دے بخلون پہ ہفتے باندے دلالت کوی
 چہ ہفتہ بخلہم دے اوہو ضمیر فصل دے دپارہ دے تاکید
 او خیرًا مفعول دویم دے - بخل، اکثر اہل علم
 و ثیلی دی چہ دلتہ مراد دے بخل تہ منع دے واجب دہ
 پہ دلیل دے وعید شدید سرہ او دے ہفتے دیر قسمونہ
 دی - اول اتفاق، پہ خیل خان او اہل و عیال - دویم،
 زکوٰۃ - دریم، اتفاق پہ جہاد کیں او پہ دعوت دے دین
 کیں - خورم، ورکول محتاج تہ پہ مقدار دے سد رمق
 رچہ سا پرے اخستے شی -

بِمَا آتٰهُمْ، دامال او علم دوارو تہ شامل دے لیکن دلتہ
 اول مراد دے -

بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ، ذکر دے دے دپارہ دے تاکید دے نفی
 دے خیریت دے یعنی نفع پکس ہیخ نشتہ او شرعے دیر
 دے دے دے وجہ نہ دے نکرہ ذکر کرے دے تعظیم دپارہ -
 سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، دا تفصیل دے شر
 اخروی دے - تطویق، طوق غاہے تہ اچول دی او غورہ
 دادہ چہ دلتہ معنی حقیقی مراد شی پہ قرینہ دے حدایت
 دے بخاری دے ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ نہ پہ کتاب الزکوٰۃ کیں
 روایت دے مضمون ہے دادے چالہ چہ اللہ تعالیٰ مال ورکے
 وی او زکوٰۃ دے ہفتے نہ ورکوی نو پہ ورک دے قیامت دغہ مال پہ
 شکل دے بنا مار دے غاہے تہ و اچولے شی دا سے بنا مار چہ
 (دیر و زہر دے وجہ نہ بہ) کنجے وی او دے اوسکو پشان بہ ہے
 دودہ سترکے وی دے دے وخی دے خولے بہ را کاہی ورتہ وائی بہ
 چہ زہ ستا مال یم ستا خزانہ یم - نور روایات ہم دے دے
 مضمون شتہ دے او دے بعض مفسرینو تہ نقل دی چہ دا
 پہ طریقہ دے تاویل سرہ دے یعنی پہ دوی باندے انبار شی
 عذاب دے بخل دے دوی -

وَاللَّهُ مِيرَاتُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ، دے دے دودہ معنی دی اولہ

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ

یقیناً وادریده اللہ تعالیٰ ویتا دہخہ کسانو

قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ

چہ وائی یقیناً اللہ تعالیٰ مسکین دے او مونہ

أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا

مالدار یو، زردے چہ او یہ لیکو ہخہ چہ دوی وائی

وَقَتْلَهُمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ

او وڈل د دوی پیغمبرانو لہ بغیر د جرم شرعی نہ،

وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْخَرِيقِ ۝۱۸۱

او او یہ وایو اوخک عذاب د اور سوز وونکی۔

معنی دادہ چہ مخلوق کوم مالونہ دیو بل نہ یہ میراث سرہ
اوری نو دہخہ د تولو مالونو آخری مالک اللہ تعالیٰ دے نو
حاصل دا شو چہ دامدک د اللہ تعالیٰ دے او تاسوتہ د خہ
ورخو دیارہ درکپے شوی دی۔ نوولے پہ دے سرہ بخل
کوئی او داسے مضمون پہ سورۃ الحدید سک کیں دے۔

دویمہ معنی ۱۸۱ دادہ چہ آسمانونو اوزمکو والایہ ستول
روستو فنا شی نو دہیچا ملکیت بہ پکین پاتے نشی نویشان د
ہخہ مال بہ شی چہ د فنا دیو شخص نہ بل تہ میراث پاتے
شی نو یہ اولہ معنی سرہ میراث پہ معنی حقیقی مراد دے
ایہ دویمہ معنی سرہ میراث تشبیہی مراد دے۔

واللہ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ، خَبِيرٌ پہ باطنی امور و کیں
استعمالیری او بخل ہم امر باطنی دے او پدیکین اشارہ
دہ جزا ورکولو تہ پہ ہر عمل باندے۔

۱۸۱: خلاصہ: د دے آیت نہ تر ۱۸۱ پورے د دے حصے
دویم باب دے پہ دے باب کیں درے قیام د اہل کتابو

ذکر دی د پاره د تحذیر د دے امت اول انکار کول د اتفاق فی سبیل الله په باطل عذر سره په ۱۸۱ کښ - دویم انکار د رسول نه په دلیل باطل سره په ۱۸۲ کښ - دریم د الله تعالی د کتاب پر ښودل او پټول د پاره د حصول د دنیا په ۱۸۳ کښ او په مینځ کښ تسلی نبی صلی الله علیه وسلم ته او ذکر د ابتلاء اتوجانی او مالی په لار د الله تعالی کښ - او آخر کښ زجر ورکول په فرح کول د هغه کار چه کړی نه دی او امید لری چه زمونږ مدح د او کړیشتی په ۱۸۸ ربط :- هر کله چه مخکښ آیت کښ په ضمن د زجر د بخلاؤ کښ ترغیب و و اتفاق فی سبیل الله ته او دا ترغیب کله ذکر کړی شوې و و په دے لفظ سره - من ذا الذی یقرض الله قرضاً حسناً - سره نوحی بن اخطب او فتحاحص او نورو یهودیانو د دے دواړو د تقلید د وچه نه او ټیلیل چه الله تعالی فقیر دے چه زمونږ نه قرض خواړی نو پدے آیت کښ په دے باندے زجر ورکوی دارنگ مخکښ ردو په منافقانو باندے په صفت د بخل د هغوی او په دے آیت کښ یهودیان ورسره شریک و نو یهودیانو دا بهانه جوړه کړله -

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا، د زجر ورکولو د وچه نه تاکید ئی او کړو په لام او قد سره او دا سے عبارت کله د زورنې د پاره استعمالیږی لکه په دے ځائے کښ او کله د شفقت د پاره ذکر کیږی لکه سورة المجادلة ۱۱ کښ -

إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ، دا قول د دوی په طریقه د استهزاء او جدال او الزام سره وویعتی څوک چه قرض خواړی نولازم دا ده چه هغه فقیر وی او د دے وچه نه تفسیر فتح البیان کښ وټیلی دی چه دلته حرف استفهام پټ دے یا په طریقه د اعتقاد د دوی سره لکه چه دوی وټیل ید الله مغلوله -

نو دارنگ دا خبرہ ہم ددوی دشان تہ لریے تہ دہ - بیا
 علماؤ ددوی پہ طریقہ دجدال سرہ اووٹیل اوحوامو
 تے پہ طریقہ داعتقاد سرہ اووٹیل - اوڈیر تآکید د
 وجہ تہ دوی دا جملہ پہ ان سرہ ذکر کریدہ -
 وَ تَحْتِیْ اَعْیَیْنِیْ، پہ دے کیں دوی تآکید اوٹکرو اشارہ دہ
 چہ زمونہ غنا خو بالکل بنکارہ دہ -

سَنَکْتُبُ مَا قَالُوا، ہرکلہ دا قول ددوی پہ ضد او عناد
 باندے بنا وودے وجہ تہ جواب تحقیقی ورتہ ورنکرو
 بلکہ جواب پہ طریقہ دزجر او تخویف سرہ ورکوی -
 کتابت تہ مراد معنی حقیقی دہ یعنی لیکل پہ صحیفو د ملائکو
 کراما کاتبین کیں - او سین، دپارہ دتآکید دے د استقبال
 دپارہ تہ دے محکمہ نور نصوص دلالت کوی چہ ملائک اقوال
 او اعمال د انسانو فی الحال لیکل او بل قول دادے چہ د
 کتابت تہ مراد لزوم دسزا ددے قول دے لکے - کتب علیکم
 الصیام - لیکن اول قول صحیح دے - اولیکل ددے قول
 دپارہ دمحفوظ ساتلو دی ددے وجہ تہ امام بخاری معنی
 کریدہ پہ سنحفظ سرہ -

وَقَتْلُهُمُ الْاَنْبِیَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ، دا عطف دے پہ ما قالوا بانہ
 عطف د مصدر دکیہ فعل باندے رچہ پہ تاویل د مصدر
 کیں وی جائز دے -

سوال :- قتل خو ددوی مشرانو کرے وونو موجودہ
 کسانو تہ ولے نسبت او شو؟

جواب :- ہرکلہ چہ دوی رضا ووپہ دفعہ عمل د مشرانو
 خپلو باندے او رضا پہ گناہ دبل چا باندے ہم گناہ وی
 ددے وجہ تہ دوی تہ ہم نسبت او کرے شو دارنگ قرطبی
 او صاحب اللباب ذکر کپی دی اووٹیلی دی چہ یو شخص
 د امام شعبی پہ مخکین اوٹیل چہ قتل دعثمان چہ چا
 کریدے نوینہ کاریے کریدے نو امام شعبی ورتہ اوٹیل

چہ تہ ہم دہغہ پہ وینہ تو یو لو کبش شریک شوئے۔ خکھ چہ
رضا پہ یو معصیت باندے پشان دہ شریک دے پہ ہغہ
معصیت کبش۔

سوال ۱۔ دقتل پہ ذکر کبش دلتہ خہ قاتلہ دہ ؟
جواب ۱۔ اشارہ دہ لکھ دغہ قول ددوی پہ بارہ داللہ تعالیٰ کبش
دیر قبیح قول دے نو دارنگ قتل ددوی پہ حق دانبیاؤ
کبش دیر قبیح عمل دے نو قول او عمل یے دواہہ اقبح
دی او سبب دی داستحقاق دعذاب دپارہ لکھ چہ ورپے
ذکر دی۔

وَتَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ، الْحَرِيقُ ، پہ معنی د
محرق لکھ الیم پہ معنی دمولم سرہ دے۔ او بعضو
وٹیلی دی چہ حریق لمبو والا اور تہ وٹیلے شی یا دانوم د
یو طبقے داور دے او دا اضافت بیانیہ دے۔ او دا قول
پہ واسطہ دملاکو سرہ پہ وخت دمرک ددوی کبش یا
پہ وخت دحشر کبش یا پہ دواہہ اوقاتو کبش دی۔ ذُوقُوا، پہ
اصل کبش دمحسوساتو نہ دے اشارہ دہ چہ ددغہ عذاب درد
پہ دوی باندے پشان دمحسوس وی۔ او آلوسی ذکر کریدی
چہ مناسبت دذوق ددے خاٹے سرہ داسے دے چہ بخل پہ
مال باندے دپارہ دمقصد دخوراک دے نو اشارہ دہ چہ سزا
پشان دخکو دخوراک دہ او بلہ وجہ دادہ چہ کو پیلونا کاہ
اقوالو او اعمالو سرہ انبیاء او دہغوی تابعدارانو تہ د
تکالیفو سخت گو تونہ خکولی دی نو دہغہ پہ صلہ کبش دوی
تہ ہم دعذاب دگو تونو نہ خکولے کیڑی اوزجاج وٹیلی
دی چہ ذوق پہ ہغہ خاٹے کبش استعمالیری چہ دمعاف نہ
بالکل ناامیدی وی او مستلزم وی سخت غیظ او غضب
لرہ۔

ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ آيِدِيكُمْ

دا عذاب یہ سبب دھقہ عمل دے چہ مخنیں لیر دے لاسونو د دوی

وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ

او یقیناً اللہ تعالیٰ نہ دے ظلم والا یہ بندگانو یا بندے۔

۱۸۲۔ ذَٰلِكَ بِمَا، کنس اشارہ دہ ماقبل ذکر کرے شوے عذاب تہ۔ بآء، دپارہ د سببیت دہ اوتا دَقَلَّمَتْ، دلہ شامل دے اقوالو او اعمالو او عقائدو ہولو تہ لیکن آيِدِيكُمْ، ذکر یہ اعتبار د اکثر سرہ دے نو آيِدِي یہ معنی د النفس سرہ دے د قبیلہ د ذکر د جز او مراد ترینہ کل دے۔

وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ، داعطف دے یہ ماقدمت باندے اوتفی دھر ظلم نہ مستلزم دہ عدال کامل لہرہ نو حاصل دادے چہ د دوی عذاب دپارہ دہ اسباب دی چہ مجموعہ دھقہ تہ یوسبب کامل جو پیری: اول سبب د دوی عملو تہ دی او دویم سبب عدال د اللہ تعالیٰ دے یعنی عدال د اللہ تعالیٰ تقاضا کوی چہ د دوی د قولی او عملی ظلمونو سزا د سختہ ور کریشی۔

سوال :- ظلام صیغہ د مبالغہ دہ چہ دلالت کوی یہ کثرت او یہ زیادت باندے نو یہ دیکھن تفی د ظلم کثیر ثابتہ شوہ او یہ تفی د کثرت او زیادت سرہ تفی د نفس خیز نہ لازمیری او اللہ تعالیٰ پہ دے سورت شککن د محان نہ تفی د نفس ظلم کریدہ یہ تفی د ارادے دھقہ؟

جواب لہ :- وزن د فعال ہمیشہ د کثرت دپارہ نہ وی بلکہ کلہ یہ صرف اتصاف او یہ نسبت باندے دلالت کوی معنی دا دہ لیس بندی ظلم (رجالین)۔

جواب لہ ہر کلہ چہ عبید کثیر دی او یہ ہر عبید باندے چہ ظلم اوشی نو ظلمونہ بہ ہم کثیرشی د دے وجہ نہ

الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَمَدٌ

دا هغه کسان دی چه وائی دوی یقیناً اللہ تعالیٰ وصیت کریدے

الْأَيْنَا لَا نُؤْمِنُ مِنْ رَسُولٍ

مونو ته چه ایمان به ته راویدو به یو رسول

حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ

تر دے چه راوړی مونو ته قربانی چه اوسیزی هغه لږ

الْبَهَارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ

اور، ته اداوایه یقیناً راغله دی تاسو ته

رَسُولٌ مِّن قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ

دیر رسولان زما ته مخکښ په ښکاره دلیلونو سره

وَبِالْكَذَىٰ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ

او په هغه شی چه تاسو وائی نو دے تاسو وژل هغوی لږه

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾

که تاسو رښتنه یئ -

صیغه ذکر کثرت ذکر کریداه -

جواب ګڼه :- په نفی ذکر ښیر ظلم سره نفی ذکر لیل لازمیری

ځکه څوک چه ظلم کوی نو د خپله انتفاع د پاره یئ کوی نو هر

کله چه څوک کثیر ظلم نه کوی سره د کثیر و منافعونه نولږ

ظلم خو په طریقه اولی سره نه کوی - او داسه جمله په قرآن

کښ په سورة الانفال ۵۸، سورة الحج ۲۵، سورة حم سجده

۲۴ او سورة ق ۱۷ کښ ذکرده -

فایده :- امام راغب وئیلی دی چه عبید لفظ عام دے چه بندگی

د الله تعالیٰ کوی یا د غیر الله کوی او عباد لفظ خاص په هغه چا پورته

چه بندگی صرف د الله تعالیٰ کوی -

۱۸۳۔ پہ دے آیت کنیں ہم زجر دے دے دوی پہ بل قباحت
باندے دے ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دے چہ دے یہودیانو
مشران نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ راغلل او اعتراض یے اوکرو
چہ پہ تورات کنیں مونہ تہ حکم دے چہ ہغہ رسول باندے
ایمان راوہی چہ قریانی (صدقات) دے ہغہ پہ وخت کنیں پہ
اور باندے سوزیری نو تہ مونہ تہ قریانی راوہہ چہ پہ اور
باندے او سوزی نو پہ دے آیت کنیں دے ہغوی تردید کوی۔
الَّذِينَ قَالُوا، داصفت یا بدل دے الذین چہ دے قول
مضاف الیہ دے پہ تیر شوی آیت کنیں۔ یا دے مبتدا
پتہ دہ (ہم)۔

إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا، عَهِدَ پہ معنی دے وصیت سرہ دے او عہد
خاص دے دے امر نہ حکم عہد پہ ہغہ ٹھائے کنیں استعمالیری
چہ دے ہغہ وخت اوید وی۔

أَلَّا تَوْفَّيْنَا لِرَسُولٍ، دلہہ رفی پتہ دے یا مفعول دے عہد چہ
ہغہ پہ معنی دے الزم دے او دایمان پہ صلہ کنیں لام، پہ اعتبار
دے معنی دے اقرار او اعتراف سرہ دے۔

حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ بِقُرْبَانٍ، دا پہ اصل کنیں مصدر دے پہ معنی دے
مفعول سرہ۔ وٹیلے کییری ہر ہغہ خیز تہ چہ پہ ہغہ سرہ
تقرب اللہ تعالیٰ تہ حاصلیری کہ خاڑے وی او کہ بل خیز وی۔
تَأْكُلُهُ النَّارُ، نسبت دے خوراک اور تہ مجازی دے یعنی اور
ہغہ لہ او سیزی یا ختم کری۔

قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ، دا جواب دے
پہ طریقہ دے الزام سرہ اشارہ دے چہ خورل دے اور قریانی لہ
یو معجزہ دے او دے دینہ علاوہ دیر معجزات رسولانو دے بنی
اسرائیلو دے ہغوی انکار کریدے۔

وَيَا الَّذِينَ قُلْتُمْ، دا تخصیص دے روستو دے تعیم تہ یعنی
معجزہ دے قریانی چہ اور یے خوری ہم ستا سورسولانو
راویدہ۔

فَإِنْ كُنْ بِبُوكِ فَقَدْ كُذِّبَ

نو که دوی تاته دروغژن وائی (صبرکوه) نو دروغژن وئیلے شویدی

دا دلیل دے چه واقعی په تورات کنس دا شرط د رسول د تصدیق د پاره موجود وولکه چه آدم علیه السلام په زمانه کنس داسے په واقعه قابیل او هابیل کنس او دارنگ د یوشع علیه السلام زمانه کنس په بارة د مال غنیمت کنس - او داسے واقعه په صحیح حدیث سره ثابت ده دارنگ قرطبی وئیلی دی چه داسے معجزه زکریا او شعیب انبیاء پیش کری دی - لیکن یهودیانو په تورات کنس تحریف یا کتمان کرے و - ځکه چه په هغه کنس الالمسیح و محمد صلی الله علیه وسلم موجود و او دوی دا لفظ نه ښکاره کولو دا د سدی نه نقل دے او بعضے مفسرینو وئیلی دی چه دا شرط د دوی په تورات کنس موجود ته ووجه هر رسول به داسے معجزه راوړی بلکه بعضے رسولانو لکه د موسی علیه السلام په معجزاتو کنس دا ثابت نه ده اگرچه د بعضے رسولانو په وخت کنس معجزه به صادره شویوے نو طلب د دوی داسے معجزه د محمد صلی الله علیه وسلم نه داسے وولکه چه قوم د صالح د هغه نه معجزه طلب کرے یا لکه مشرکان مکه د هغه نه (راقتراچی) معجزات طلب کول -

فَلَمَّا قَتَلْتُمُوهُمْ، دا قتل د دوی مشرانو کرے وولکه مخکنس آیت کنس ذکر شوه او په هغه عمل د مشرانو باندے روستنی رضا و وځکه دوی ته نسبت او شو او قتل کول زیات دے د تکذیب نه نو د ډیر الزام د پاره ئے قتل ذکر کرو -

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ، یعنی صادق په دے عهد کنس یا صادق چه بینات او قربان مستلزم د ایمان دی -

رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَاءُوا

دیر رسولانو ته ستا نه مخکن دادری و دهغوی

بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ

بنکاره دلیونو (عقلی) او واره کتابونه او لومے کتاب

الْمُنِيرِ (۱۸۴)

رسترا کوونک

۱۸۴ :- په دے آیت کنس تسلی ده نبی صلی الله علیه وسلم لره -
 قَانْ كَذَّبُوْكَ، اِنْ په معنی كَ إِذَا دے -

فَقَدْ كُذِّبَ، جزاء كَ شرط پته ده رفاضیر -
 رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ، صیغه كَ مجهول او جمع كَ رُسُلٌ دلالت
 کوی چه صرف یهودیان مراد نه دی بلکه یهود او د هغوی نه
 مخکن امتونه چه هغوی ته رسولان رالیږله شوی وو -
 مِّنْ قَبْلِكَ، متعلق دے په کذب پورے -

جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ، دا جمله صفت كَ رسل دے الْبَيِّنَاتِ بنکاره
 معجزات،

وَالزُّبُرِ، جمع كَ زبور ده او دا اخستله شومے دے كَ زبور نه
 په معنی كَ مفعول دے یعنی الكتب المزبوره ر کتابونه لیکل
 شوی) او اطلاق یے کیدے شی په هغه لیکل شوو کتابونو
 چه معانی كَ زجر او وعظ پکنس دیر وی احکام پکنس لږ وی
 یا نه وی - زبور د داؤد علیه السلام په زواجرو او مواعظو
 او فضائلو باندے مشتمل وو احکام پکنس نه وو دارنگ صحیفه
 د ابراهیم او موسی علیهما السلام او د تورو انبیاء - نو دلته
 مراد هغه ټول صحف دی سره كَ کتاب زبور د داؤد علیه
 السلام نه -

وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ، مراد په دے سره لومے کتابونه دی لکه
 تورات او انجیل او منیر په دے وجه سره وئیلے کیږی

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا

مر ساه والا خکوئک د مرگ دے ، او یقیناً

تَوَفَّوْنَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

پورہ بہ در کرے شی تاسوتہ ثوابونہ ستاسو پہ ورخ د قیامت ،

فَمَنْ زُحِرَ عَنْ السَّارِ

نو خوک چہ لرے کرے شو د اور نہ

وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ

او داخل کرے شو جنت تہ نو یقیناً کامیاب شو

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ

اونہ دے ثوند دنیوی مکر سامان

الْغُرُورُ ①

د دھوکے دے -

چہ مشتمل وی پہ احکامو باندے - بعضو مفسرینو وئیلی دی
چہ البینات ہفہ دی چہ عوام پہ ہفہ باندے پوہیری - او کتاب
منیر د خواصو د علم د پیارہ وی - او الزیر درمیانہ خلقو د پیارہ
وی - او بعضے مشائخو د دے زمانے وئیلے دی چہ البینات
اشارہ دہ عقلی دلیلونو تہ او الزیر نقلی دلیلونہ او کتاب
منیر وچی دلیلونو تہ - لیکن د دے تخصیص د پیارہ خہ قرینہ
او نقل نشہ دے - او داراتلل د رسولانو پہ دے درے
قسمونو سرہ د مجموع پہ حیثیت سرہ دی یعنی ہریونہ
دادرے واہہ تہ دی لاوی چایو یوچا دودہ اوچا درے واہہ
امور لاوی دی - دارنگ پہ سورہ فاطر ۲۵ کس درے واہہ
امور ذکر دی او پہ سورہ نحل کس دودہ ذکر دی ۲۳ -

۱۸۵ :- پہ دے آیت کس ہم تسلی دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم

او د هغه تابعدا را نو ته ځكه چه څوك عقیده د مرگ لری نو د
 زړه نه نور غمونه لرې وی دارنگ تسلی ده چه روستو
 د مرگ نه د مكن بينوا وحق پرستو تمیز به حاصل شی او
 په دیکین تشجیع وړ کول په جهاد بانگ او انفاق فی سبیل الله
 سره هم شته دے۔

کُلُّ نَفْسٍ ذَا نَفْسٍ الْمَوْتِ، لفظ د کُلُّ اگرچه مذکر دے
 لیکن نحویاتو وئیلی دی چه په وخت د اضافت د کل کین
 اعتبار مضاف الیه د پاره دے۔ کُلُّ نَفْسٍ، ابن عطیه وئیلی دی
 چه مراد د دینه نفس مخلوقه ژوند دے دے او آلوسی وئیلی دی
 چه مستثنیات د دینه ډیر دی په دلیل د رَفْصَعِ مَنْ فِي
 السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ پنا په دے چه
 مراد د صعی نه موت دے۔ او دا آیت عام دے د کل من علیها
 فان نه ځكه ظاهر په هغه کین د نیکه د پاسه مخلوق مراد دے
 او که د هغه نه هم هر مخلوق مراد شی ځكه په مخلوق د آسمانونو
 باندے هم د علیها اطلاق کیدیشی۔ نو په هغه کین هم عموم
 دے او دا غوره دے په قرینه د یبقی وجه ربی ذوالجلال
 والاکرام او په قرینه د کل شی هَالِكِ الا وجهه۔ نو معلومه
 شوه چه دا درے واره جملے کلیات دی لیکن په سبب د بعضه
 نصوصو سره د هغه څخه مستثنیات شته دے د دے تفصیل
 په تفسیر د سورة قصص آخری آیت کین شته دے۔ ابن
 کثیر وئیلی دی چه په دے کلیه کین پیریان، انسانان،
 ملائک او حَمَلَةُ الْعَرْشِ ټول داخل دی ما سیوا د الله تعالی
 نه چه الهی الذین لا یموت دے۔ صاحب الباب وئیلی دی
 که سوال اوکړے شی چه د نفس اطلاق خو په الله تعالی باندے
 قرآن کین شته دے دارنگ صحیح داده چه نفس او ذات یو
 څیز دے نوجمادات پکین هم داخلیدی نوجواب دا دے چه
 مراد د کل نفس نه هغه نفوس دی چه مکلف کیدیشی په دار
 دنیا کین یعنی مخلوق او ژوندی دی۔

فائدہ :- کہ نفس اطلاق کلمہ پہ روح باندے کی پیری اوکلمہ پہ ذات
 (بدن) باندے نو فلاسفہ وائی چہ دلتہ مراد کہ نفس نہ صرف
 بدن دے او ہغوی دے دے دودہ وچے ذکر کریدی۔
 اولہ وجہ، چہ ذاتی ٹکنہ کوونکے پہ وخت کہ ٹکنہ کو لوکین موجود
 وی نو معلومہ شوہ چہ روح باندے مرگ تہ راجی۔

دویمہ وجہ دادہ، چہ مرگ خود اسباب حرارت اور طوبت غلبہ دہ
 پہ یوبل باندے او داصفات کہ بدن دی او اہل شرع و ثیلی دی
 چہ نفس دلتہ روح او بدن دوار و تہ شامل دے او کہ ہریو موت
 پہ جدا جدا معنی سورہ دے کہ بدن موت دادے چہ روح کہ دہ
 نہ جدا شئی نو ہیٹھ حاسہ پکین پاتے نشی او کہ روح مرگ دادے
 چہ ہغہ کہ بدن پہ واسطے سورہ خہ لذت و نہ وغیرہ حاصلول نو کلمہ
 چہ کہ روح تہ جدا شو نو کہ ہغہ لذت و نہ نہ محروم شئی بیاد انبیاء
 او شہداء او احوالہ اللہ تعالیٰ حیات پہ یو قسم سورہ ورکوی چہ
 ہغہ پہ تفسیر کہ احیاء سورہ بقرہ - آل عمران کین ذکر دے او
 لفظ کہ ذوق دلالت کوی چہ مرگ ہمیشہ نہ دے بلکہ روستوژوند
 بعد الموت شتہ دے نو معلومہ شوہ چہ کہ مرگ وخت لہ دے او
 حرارت اور طوبت کین تغیر کہ اسباب و کہ مرگ تہ نہ دے بلکہ مرگ
 پہ حکم کہ اللہ تعالیٰ سورہ دے یعنی یہ کلمہ کہ کن سورہ دے۔

وَإِنَّمَا تَوْفِقُونَ أَجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، کہ دینہ مخکین ذکر
 کہ بعث بعد الموت مراد دے یعنی تبعثون بعد الموت
 و توفون آہ۔

سوال :- توفیہ دلالت کوی پہ پورہ ورکولو نو کہ قیامت تہ وراثت
 خو پہ دنیا او پہ قبر کین ہم خہ اجور ورکولے شویدی نو ہغہ
 پکین شمار نہ دی؟

جواب لہ :- قرطبی و ثیلی دی چہ اصل اجر کہ مؤمن جنت او کہ کافر
 جہنم دے نو کہ دینہ مخکین لے پکین اجر او جزا نہ دہ حساب کرے۔
 جواب لہ :- توفیہ پورہ کولو تہ و ثیلے شئی یعنی مخکین کہ دینہ لہ خیز
 ورکریدے او پہ قیامت کین بہ ہغہ ناقص پورہ کوی۔

سوال :- پہ قیامت کنس عذابونہ دے کافرانو او گنہگارنو ہم شترہ
دے نو دے ہفتے ذکرے دے او تہ کہو ؟

جواب :- دلہ مقصود پہ خطاب سرہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
او دے ہفتے تابعداران دی نو اشارہ دے چہ ہغوی تہ مغفرت کیدیشی دے
گناہونو دے ہغوی او ثوابونہ دے طاعتو بہ ورکیری۔

جواب :- قرطبی ابو حیان و ثیلی دی چہ اجر نہ مراد ہر ہفتہ جزا دے
چہ مرتبہ کیری دے طاعت یا پہ معصیت باندے نو عذابونو تہ ہم
شامل شویہ ۔

فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ، داجورو ورکولو
نہ دے دے قسمونہ خلق جو پیری نو "فا" سرہ دے ہغوی تفصیل کوی چہ
اول قسم یعنی کامل مؤمنان دی دے ہغوی ذکر پہ دے جملہ کنس دے۔
زُحْزِحَ، تحزح، لرے والی او بچے ساتلو تہ وٹیلے شی یعنی چہ دے
دخول دے جہنم نہ دا اول وخت نہ بچے ار ساتلے شی او اولاً جنت تہ
داخل کریشی نو دے ہغوی شخص تہ فائز وٹیلے شی نو معلومہ شویہ چہ
خوک جہنم تہ دے خہ وخت دے پارہ داخل کریشی بیا روستو جنت تہ داخل،
کریشی یا خوک پہ اعراق کنس دی او روستو جنت تہ داخل کریشی نو
دوی تہ فائز نشی وٹیلے کیدلے اگر چہ جنتیان دی۔ نو دے دے کامل مرتبہ
ذکر کولو کنس اشارہ دے چہ صحابہ کرام و اسے مرتبہ حاصل کریدے۔
زحزح او داخل مجہول کنس اشارہ دے چہ دا سعادت دے دوی پہ اختیار
کنس تہ دے بلکہ دا خالص فضل دے اللہ تعالیٰ دے۔ او دویم قسم
چہ دے کامل مؤمنان نہ غیر دی دے ہغوی دے عقوبت ذکرے صراحۃً
نہ دے کہے خود ہغوی سبب دے عقوبت او معصیت تہ اشارہ دے

پہ دے جملے سرہ۔ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْغُرُورِ، حَيَاةُ
الدُّنْيَا نہ مراد سامان نہ دے تیرولو دے معاش دی یا مراد ترینہ ہفتہ
عمر دے چہ صرف دے دنیا پہ حصول کنس خرچ شی او آخرت تہ ہیخ
توجہ نہ وی۔ مَتَاعٌ، اکثر مفسرینو وٹیلی دی چہ متاع ہفتہ
خیزونہ دی چہ لبرہ نفع و باندے حاصل شی او بیا فنا شی عکرمہ
وٹیلی دی لکہ تبر، کاسہ، کتوی وغیرہ او حسن بصری وٹیلی دی

لَتَجِبَنَّ فِي أَمْوَإِلِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ قَدْ

خاندان از میمنت به او کیشی به تاسو باندگی به مالونو ستاسو کنس او نفسونو ستاسو کنس

وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

او خاندان به وادری تاسو دهغه کسانو نه چه ورکړی شویدے ورته کتاب

مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ

مخکس ستاسو نه او دهغه کسانو نه

اَتَّشِرَكُوا أَذَى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا

چه شرک یې کړیدے بده وینا ډیره او که صبر اوکړو تاسو

وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۝۱۸۴

او ځان موچ کړو د گناه نه نوبقیښا دا ډېخو (او د ضروری) کارونو نه دے.

چه لکه شنه بوټی، گوډی د وړو جنیکو د لوبو کالی او حاصل یې نه وی پشان د سراب - زمحشری وټیلی دی چه متاع هغه سامان دے چه یو مشتری یې په دھوکے سره سودا اوکړی روستو ورته د هغه فساد ردی والے معلوم شی -

الْفُرُورِ، دا مصدر دے په معنی د دھوکے کیدلو سره اوجمع هم کیدلشی چه مفرد یې غار (دھوکه ورکوونکے) دے - نو په دیکس اشاره ده چه منافع د دنیا ډیر خلق دا س دھوکه کړیدی چه آخرت یې هیر کړیدے یا د آخرت نه منکر شویدی نو هغوی د کامل مؤمنانو په ضد کنس دی د هغوی د پاره د هغوی مناسب عقوبت دے -

۱۸۴ :- ربط :- په دے آیت کنس هم تسلی ده ایمان والو ته روستو د تسلی ورکولو نه په مصیبتونو د احدا باندے یعنی د دینه روستو په راتلونکی زمانه کنس به هم تاسو دشمنانو د دین د طرف نه مصائب راځی خو صبر به کوڅ - دارنگ د دینه وړاندے د مشرکانو او کتابیانو قباحتو نه ذکر کړل نو اوس د هغوی د طرف نه د نورو ابتلاءاتو ذکر دے.

کَتُبُکُونُ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ، ابتلاء، دے بلای نہ دے دے یہ اصل کنش حال او حقیقت معلومولو تہ وٹیلے شی او دا معلومیدی کلہ یہ مصائبو سرہ او کلہ انعاماتو سرہ دے دے وجہ نہ دے بلای اطلاق یہ دواہو کیدی شی لیکن اکثر ابتلاء یہ مصائبو راتلو سرہ وی دلتہ یہ مالونو کنش ابتلاء عامہ دہ کہہ یہ تکالیف شرعیہ سرہ وی لکہ زکوٰۃ انفاق فی سبیل اللہ یا تکالیف کونیہ قحط، اوہلاکت دے مالونو یہ نورو حوادثو سرہ دارنگ یہ نفسونو کنش ابتلاء ہم عامہ دہ کلہ یہ تکالیف شرعیہ سرہ وی شہادت یا زحی کیدل یہ جہاد کنش مونخ کول یا تکالیف کونیہ مرضونہ، غمونہ راتلل دارنگ یہ سورہ بقرہ کنش تیر شوییدی۔

وَلْتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ، یہ دیکن ابتلاء روحانی ذکر کوی روستو دے ابتلاء مالی او بدنی نہ، اُوتُوا الْكِتَابَ، تہ مراد یہود او نصاری دی لیکن یہ دے صفت ذکر کولو کنش اشارہ دہ دیر قباحت دے دوی تہ چہ دوی سرہ دے علم دے کتاب نہ داسے گناہونہ کوی۔ او مِنْ قَبْلِكُمْ، کنش زیات تاکید تہ اشارہ دہ چہ زاہد عالمان دی یادائی دے دے دے پارہ راہلو چہ دے او تو کتاب اطلاق یہ قرآن والو باندے ہم کیدی نو دا قید احترازی ئے اولولو، وَلْتَسْمَعُنَّ، کنش ہم اشارہ دہ چہ دوی دغہ اذی یہ اعلان سرہ کوی تردے پورے چہ تاسوتہ ئے آوری۔

وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا، عوام مشرکین عرب او عجم مراد دی۔ اذی کثیرًا، اذی عام یہ ہغہ تکلیفونو باندے اطلاق کیدی چہ دے ڈبے نہ صادریدی دالفظ شامل دے دے دوی شرکیہ اقوالو تہ او طعن کول یہ نبی او یہ قرآن او سب او شتم کول او صحابہ کراموتہ او یہ شعرونو او تثرونو سرہ دے ہغوی یدی بیانول او نور بہتانوتہ وٹیل یہ ہغوی باندے چہ دے دے پہ آوریلو سرہ دے مؤمنانو زہونوتہ تکلیف رسیدی۔

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ

او کوم وخت چه واخستو الله تعالى پوخ لوظ د هغه کسانو نه

أَوْتُوا الْكِتَابَ لَنُبَيِّنَنَّ لِلنَّاسِ

چه وړکړې شوید ې هغوی ته کتاب خا مخا بیان (تشریح) په کوی دد خلقو ته

وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ

او نه به پټوی دې لږه نو او غورځوو هغوی روستو

ظُهُورِهِمْ وَاتُّتِرُوا بِهِ ثَمَنًا

د شاگانو خپلونه او واخستو هغوی په هغه سره عوض

وَأَنْ تَصْطَرُّوا وَتَتَّقُوا ، یعنی چه په دغه اذی باند ې صبر او کړې او سره دد ې په دین باند ې کلک پاتې شئ . وَتَتَّقُوا ، کوم کارونه او اخلاق چه مناسب نه دی د شان د مؤمن دا عی مجاهد سره د هغه نه ځان مخ ساتئ .

فَإِنْ ذَلِكَ ، دا اشاره ده مجموعه صبر او تقوی ته مفرد ې د دے وچ نه ذکر کړو چه د دواړو خصلتونو جمع کول فائدا وړکوي مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ، عَزْم ، مصدر دے په معنی د پوخ قصد کولو اودا مصدر په معنی د مفعول دے . اضافت د صفت د موصوف ته الْأُمُورِ الْمَعْرُومَةِ عَلَيْهَا هغه کارونه چه پوخ قصد او کړې د هغه هر یو عاقل شخص . یا هغه کارونه چه الله تعالى پوره واجب کړیدی په بندگانو خپلو باند ې . ابو حیان وئیلی دی چه ډیر پاخه او بناشته کارونه . صاحب اللباب وئیلی دی چه د حق او د خیر د کارونو نه . بعض مفسرینو وئیلی دی چه دا منسوخ دے په آیت د قتال سره لیکن صحیح قول دا دے چه دا بناشته اخلاق د مدارات د دعوت د پاره دی منسوخ نه دی .

قِيلَٰ فَبَيِّنْ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٤﴾

(پہ دنیا) نو بد دے ہفہ چہ دوی اخلی ۔

۱۸۴۔ یہ دے آیت کہیں ددوی دریم قباحت ذکرکوی چہ ہفہ حق پتو او عہد ماتول دی او یہ ہفہ باندے زجر ورکوی او د مخکین آیت سرہ ربط دادے چہ مخکین ددوی د طرف نہ اذیت ذکر کرے شو دلتہ د ہفہ اذیت مثال ذکرکوی چہ ہفہ صدق د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم ددوی یہ کتاب کہیں ذکر و د ہفہ پتول دی ددے وجہ نہ یہ طریقہ د عطف سرہ ذکر کریدے۔

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ، لفظ د اوتوا الکتاب، د زیات تقبیح د پارہ دے چہ کتاب و سرہ شتہ دے او بیا ہم حق پتوی۔ او دا ميثاق ددوی یہ دغہ کتاب کہیں موجود دے کوم چہ دوی لہ ورکرے شویدے۔

لَتَبَيِّنَنَّ لَهُمْ لِمَ تَسَاءَلُونَ، ۴، ضمیر راجع دے کتاب تہ۔ تبیان نہ مراد تشریح د ہفہ د عقید و او د احکامودہ چہ یہ ہفہ کہیں د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم د نبوت ذکر ہم دے۔

وَلَا تَكْتُمُونَ، دا عطف دے یہ لتبیننہ باندے او تاکید یہ نون سرہ پکین حکہ تشتہ دے چہ دا منفی دے یا اکتفاء شویدہ یہ مخکین نون موکدہ سرہ او بعض مفسرینو و ثیلی دی چہ دا جملہ د حال یہ خائے کہیں دہ۔

سوال :- امر د تبیان خو مستلزم دے نہی د کتمان لہ نو دایے ولے ذکر کرو ؟

جواب :- تبیان نہ مراد تشریح د ہفہ آیا تونو دہ چہ یہ دغہ کتاب کہیں دی او کتمان نہ مراد تاویلات فاسدہ او شبہات باطلہ دی او دا منافی دی د تبیان سرہ۔

فَلْيَبَيِّنُوا لَهُمْ رُءُوسَهُمْ، ۴، ضمیر راجع دے کتاب تہ یا ميثاق تہ او نبذ روستو د شاکانو نہ اشارہ دہ چہ دوی ہفہ تہ

هیخ اعتبار نه ورکوی اونه ورته التفات کوی لکه چه یو خیز شاته وی نظر ورباندے نه لگیږی -

وَاشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا - نبد، یو قباحه دے او اشتراء د دنیا د هغه نه زیات قباحه دے ځکه چه په دیکن غوره کول د دنیا دی په آخرت باندے - ثَمَنًا قَلِيلًا، ټولو مالونو او جاه ومرتبه د دنیا ته وئیلے شی -

فَبَشِّرْ مَا يَشْتَرُونَ، وجه د ناکاره والی دا ده چه دا سبب د عذاب الیم دے -

فأشده - آوسی په اشارات کښ لیکلی دی چه او توا الکتاب مطلق علماؤ ته اشاره ده او تفسیر فتح البیان کښ لیکلی دی هر چاته چه الله تعالی ورکړے وی علم د یو کتاب که هر یو کتاب (اللهی) وی مراد دے - او علماء د دے ملت اسلامیه هم اهل کتاب دی - رازی وئیلی دی چه ظاهر د دے آیت اگر چه خاص دے په یهودو او نصاری پورے لیکن بعیده نه ده چه مسلمانانو ته هم شامل شی ځکه چه هغوی اهل قرآن دی او قرآن د ټولو کتابونو نه اشرق دے - قرطبی وئیلی دی چه دا خبر عام دے دوی ته او نور و مسلمانانو ته حسن او قتاده وئیلی دی دا آیت د هر هغه چا په باره کښ دے چه علم یو خیز د کتاب (الله) ورکړے شوے وی نو څوک چه علم لری نو هغه د بیان کړی او څان د پیچ کړی د پټولو د علم نه ځکه چه دا هلاکت دے - او محمد بن کعب وئیلی دی حلال نه دی عالم لره چه چپ شی په خپل علم باندے او حلال نه دی جاهل لره چه پټ شی په خپل جهل باندے ځکه چه الله تعالی د علماؤ په باره کښ دا آیت نازل کړے دے او جاهلانو ته یې امر کړیدے فَاسْتَمُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ -

ابو هریره رضی الله عنه وئیلی دی چه که چرے نه وے دا عهد چه الله تعالی د اهل کتابو نه اخستلے دے نو ما به تاسو ته هیخ حدیث نه وے بیان کړے نو بیا یې دا آیت اولوستلو -

لَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ

کسان مہ کوہ پہ ہفہ کسانو چہ خوشحال پری

بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا

پہ ہفہ کارچہ کوی رحق پتول (او غواری چہ صفت او کپیشی د دوی

بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسِبَنَّهُمْ

پہ ہفہ کارچہ دوی نہ دے کرے تو کسان مہ کوہ پہ دوی باندے

بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ

پہ بچ کیدلو سرہ د عذاب نہ او دپارہ د دوی

عَذَابٌ أَلِيمٌ ۱۸۸

عذاب درد ناک دے ۔

او ابن جریر نقل کرید چکعب احبار رضی اللہ عنہ او ٹیل چہ دا آیت
ستا سو دپارہ نہ دے (اے مؤمنانو) نو عبد اللہ بن مسعود
رضی اللہ عنہ ور تہ غصہ شو۔

۱۸۸۔ پہ دے آیت کتب کتابیانو تہ بل زجر ورکوی او د ایذاء
ورکولو بل مثال دے چہ ہفہ ابن جریر د سعید بن جبیر تہ
روایت کریدے چہ دوی بہ صفت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
(چہ د دوی پہ کتاب کتب ذکر و) پتولو او پہ دے باندے
خوشحالی کولہ او تمنا بہ تے کولہ چہ زمونہ تعریف د او کپیشی
چہ دوی د ابراہیم علیہ السلام تا بعد اردی۔ او پہ دے قول
سرہ د ما قبل آیت سرہ دا ترے شویدے او مراد پہ الذین
سرہ پہ لَا تَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا کتب ہفہ کسان
دی چہ د هغوی تہ میثاق اخستلے شوے و او پہ مخکین آیت
کتب ذکر و نو اسم ظاہر تے پہ خائے د ضمیر کتب ذکر کریدے
او تائید د دے حدیث د بخاری او مسلم دے چہ مروان
ابو رافع تہ او ٹیل لار شہ ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ او ایہ

کہ یو شخص زموږ نه چہ خوشحالی کوی پہ هغه څیز چہ ورکړے
شوی وده تر په قراءت د او تواج او خوشبوی چہ د هغه تعریف
او کړے شی په هغه کار سره چہ د کړے نه وی نویا خو په موږ
ټولو باندے به عذاب وی ریعنی داسے خوئی په هر یو شخص
کښ شته دے) نوابین عباس رضی الله عنهما جواب ورکړو
چہ ستاسو د دے آیت سره څه کار دے دا خو د اهل کتابو په
باره کښ نازل شویدے او وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الْبَنِي إِسْرٰءِیْلَ
أَوْثُوا الْكِتَابَ دواړه آیاتونه ئے اولوستل او ورپسے ئے او ثیل
چہ مراد دلته د او تواج نه پټول د صفت د نبی صلی الله
علیه وسلم دے - نو د دینہ ثابتہ شوه چہ دا آیت د مخکښ
آیت سره تړلے شوی دے - او بِمَا أَوْثُوا، نه مراد حق
پټول او نور گناهونه دی - یعنې دلته اتیان په معنی د فعل
(کولو) دے - او يَفْرَحُونَ، نه مراد فرح د ا عجاب او د
تکبر ده -

وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا، هغه چہ نه دے کړے
هغه حق پرستی او اطاعت د رسول دے او دارنگ اتباع د ملت
ابراهمیه ده او بعض مفسرینو وئیلی دی چہ داخل دی په دے
کښ هغه څوک چہ کار د نیکی او کړی او په هغه باندے ریا او تکبر
کول ئے مقصد وی او خواږی دا چہ نور خلق د ده ستائنه او کړی
په دیندارۍ او تقوی سره - او داسے خلق خو په دے زمانه
کښ ډیر دی -

فَلَا تُحْسِبْنَهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ، زجاج وئیلی دی چہ
کله چہ قصه او پرده شی او مخکښ کلام ټیټکړے پاتے وی نو هغه
فعل واپس راگرځولے شی د تاکید د پاره نو دلته فلا تحسبن د
مخکښ لا تحسبن احاده ده او بمفازة دویم مفعول دے د هغه
د پاره مفازة مصدر میخی یا اسم مکان دے بچ کیدل یا ځائے د
بچ کیدلو ته وئیلے شی او بآء، د ملاپسه د پاره ده یعنې متلبسین
بمفازة او فراء وئیلی دی چہ مفازة په معنی د بعید من العذاب

وَاللّٰهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ط

او خاص اللہ تعالیٰ لہرہ بادشاہی د آسمانوں او د زمکے دہ ،

وَاللّٰهُ عَلٰی كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ۝۱۸۹

او اللہ تعالیٰ پہ ہر خیز باندے قدرت والا دے۔

سرہ دے۔

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ، دا تاکید دے د ماقبل جملے د پیارہ۔
 ۱۸۹:۔ خلاصہ:۔ د دے آیت نہ تر آخر د سورت پورے
 دریم باب دے پہ دیکیں خلور مضامین د سورت واپس
 ذکر کوی توحید پہ ۱۸۹، کنیں اور رسالت پہ ۱۹۳ او جہاد پہ
 ۱۹۵ کنیں او اشارہ انفاق تدرہ پہ ۱۹۶ کنیں۔ اولس صفتوتہ
 ذکر کوی د صالحیتو، اولوا اللباب، ذکر لسانی، عبادت پہ
 جوارحو سرہ فکر پہ زہرہ سرہ، اولوستل د خلور ودعا گانو۔
 او پنچہ صفتوتہ پہ ۱۹۵ کنیں او صفات د صالحینو د کتابیا نووی
 او آخری آیت متعلق دے د بھول سورت سرہ۔

تفسیر

پہ دے آیت کنیں علت دے د دے د پیارہ چہ۔ فَلَا تَحْسِبْنَهُمْ
 بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ، یعنی ہغہ ذات چہ د ہر خیز بادشاہی
 د ہغہ د پیارہ خاص دہ او دا خلق د ہغہ رعیت دی دا رنگ پہ
 ہر خیز باندے ہغہ قادر دے۔ نو داسے ذات د عذاب نہ
 یہ دوی خہ رنگہ بیج شی (الباب)
 او یہ دے آیت کنیں توحید د تصرف او د قدرت کلی د اللہ
 تعالیٰ ذکر دے۔

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

بِقِيَمًا په پیدائش د آسمانونو او د زمکه کښ

وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

او تلو راتلو د شپې او د ورځ کښ

لَايِتٍ لِّلْأُولَى الْأَلْبَابِ ۝ ۱۹۰

د یر دلیلوته دی صفا عقل والو لره -

مټل :- هر کله چه مخکښ آیت کښ دعوی د توحید ذکر شوه نو د هغه د اثبات د پاره دلیل عقلی ذکر کوی -

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَايِتٍ لِّلْأُولَى الْأَلْبَابِ ، تفسیر د اول چه خبر د اِق د دے په سورة البقرة مټل کښ او تفسیر د اولی الالباب په دے سورت کښ تیر شویدے -

سوال :- دلته ټیڅلور امور ذکر کړیدی او په سورة البقرة ۱۴۲ کښ لس څیزونه ذکر کړیدی د دے وجه څه ده ؟

جواب :- هلته لقوم یعقلون ذکر و وچه هغه عام خلق دی نو د هغوی د پوهې د پاره تفصیل پکار دے او دلته اولی الالباب ذکر دی چه دا خاص مسلمانان دی نو د دوی د پوهې د پاره اختصار کافی دے -

فائدة :- ابو حبان اوسیوطی او ابن کثیر د عائشه رضی الله عنها روایت ذکر کړیدے چه نبی صلی الله علیه وسلم یو شپه عبادت کوو او ژپایټے کوله بیایټے او فرمائیل چه زه به ولے نه ژاړم او حال دا چه الله تعالی نن شپه دا آیاتونه نازل کړیدی ران فی خلق السموات (الآیات) بیایټے او فرمائیل هلاکت دے هغه چالره چه د لوی او فکر پکښ نه کوی - او بل روایت کښ دی چه هلاکت دے هغه چالره چه شوخند کوی په مینځ د دواړو جامدو کښ په دے آیتونو سره او فکر

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا

دوی داسے خلق دی چہ یادوی اللہ تعالیٰ پہ ولاہے

وَقَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ

اد پہ ناستے اد پہ دودو خپلو باندے

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ

اد فکر کوی پہ پیدائش

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا

د آسمانونو او د زمکہ کیں (وفاقی دوی) اے ربہ زمونو نہ دی

خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَنَكَ

پیدا کوی تا دا بے فائدے ، پاکي دہ تالہ

فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ①۹۱

نوح کرے مونو د عذاب د اور نہ .

پکین نہ کوی - اودا رنگ بخاری مسلم حدیث د ابن عباس رضی اللہ عنہما ذکر کریدے چہ پہ ہنغے کیں راغلی دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم د شپے د خوب نہ بیدار شو او آسمان طرف تہئے اوکتل نو دا آیاتونہ ئے اولوستل بیا ئے یوولس رکعتہ مونج اوکرو نو پدا روایت کیں د لس آیاتونو د خاتمے د سورہ آل عمران ذکر دے اوہل روایت کیں د آخر د سورہ آل عمران تراختتام پورے ذکر دے نو د دے آیت نہ تر آخر پورے یوولس آیاتونہ دی نو کوم روایت کیں چہ د لس ذکر راغلی دے نو مراد د ہنغے دادے چہ د ان فی خلق السموات آیت نہ روستویئے لس آیاتونہ اولوستل -

۱۹۱ :- پہ دیکیں درے صفات صراحتاً ذکر کوی ذکر د ژبے ،

فکر کول، دعا کول او تخلص و صفت چہ عبادت دے جوار حوکے هغه
پہ درے حالا تو کیں ذکر کریں دے۔

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ، غوره
دادہ چہ داصفت دے دے اولی الالباب۔ او پہ دے ذکر کیں
دوہ اقوال دی اول قول دے ابن مسعود او دے علی او ابن عباس
رضی اللہ عنہما اونچی وقتادہ نہ ہم نقل دے۔ چہ دا پہ
مونی کیں دے چہ پہ ولاہے کول دی او چہ طاقت ہے نہ کیری
نو پہ ناستہ او چہ پہ ناستہ نشی کولے نو پہ دہ لکولوسرہ او داسے
پہ حدیث دے عمران بن حصین کیں وارد دے پہ روایت دے بخاری سرہ
او تائید دے آیت دے سورة النساء دے۔ او دویم قول دے اکثر
مفسرینو دے چہ مراد دے دینہ دوام دے ذکر دے اللہ تعالیٰ دے پہ ہر
حال کیں چہ پہ هغه کیں انسان وی او انسان دے درے حالا تو
نہ خالی نہ وی او مراد ذکر دے ڈبے دے سرہ دے حضور دے زہ
نہ آلوسی و ثیلی دی چہ اجماع دے اہل علم دے چہ ثواب دے هغه
چہ نشتہ چہ ذاکروی پہ زہ او غافل وی زہ دے هغه او پدے
ذکر کیں حمد تسبیح تہلیل تکبیر وغیرہ اذکار داخل دی او دے
ابن جریر نہ نقل دی چہ قراءت دے قرآن ہم ذکر دے۔
بیا بناء پہ اول قول باندے قیام ہے مخکیں ذکر کریں دے چہ
اصل حال دے مونی قیام دے بیا چہ دے قیام طاقت نہ وی نو پہ
ناستہ سرہ دے بیا چہ ناستہ نشی کولے نو پہ اہخ سرہ دے
نو پہ هغه کیں انتقال دے دے اعلیٰ نہ ادنیٰ تہ۔ او بنا پہ دویم
قول باندے ذکر دے حال دے قیام دے آسان دے بیا پہ حال دے
کینا ستلو انسان اکثر پہ خہ شغل کیں اختہ وی نو ذکر و باندے
لبرگران وی بیا پہ حال دے اضطجاع کیں خوانسان اکثر آرام
کوی او پہ حال دے آرام کیں ذکر کول دے لبرگران وی یا دا چہ
دے قیام زمانہ لبرہ وی بیا زمانہ دے کینا ستلو دے قیام نہ دے
وی بیا زمانہ دے اضطجاع خوشیہ دے او هغه دے ہولو نہ او پدے
دہ۔

اعراف ۱۸۲ - پنجم پہ مثالونو د قرآن کریم لکه سورہ حشر ۲۱
شپږم پہ عقلی دلیلونو کښ لکه سورہ رعد ۳ - اووم پہ
عمل د نحل (تورہ پڅی) لکه سورہ نحل ۶۹ -

سوال :- په ان فی خلق السموات والارض واختلاف الليل
والنهار کښ څلور اشیاء ذکر کړی دی او دلته دوه
ذکر کړیدی ؟

جواب :- اختلاف د شپې او ورځې د هغه حالاتو نه دی چه تابع
دی د احوالو د آسمانونو او زمکو او اشاره ده چه په بعضو
آیاتونو کښ تفکر کولو سره هم انسان زر صحیح مقصد ته
رسیدلے شی -

قائده ۱ :- فی خلق السموات آه کښ اشاره ده چه
تفکر په ذات د الله تعالی کښ منع دے ځکه چه قاسمی د ابن
ابی حاتم نه او آلوسی د عمرو بن مره روایت او د ابن
عمر او ابن عباس رضی الله عنهما نه روایات نقل کړیدی
چه فکر په نعمتونو او په مخلوق د الله کښ کوئ - او په ذات د
الله تعالی کښ فکر مه کوئ قاسمی وئیلی دی چه د دے د پاره ډیر
شواهد شته دے - او دارلک فکر په ذات الهیه کښ اکثر
وسوسو ته رسیدل کوی او د هغه نه تعوذ غوښتل پکار دی -

قائده ۲ :- په بارة د عبادت د تفکر او اهمیت د دے کښ
ډیر اقوال د سلف صالحینو قرطبی او ابن کثیر نقل کړیدی
اگر چه په هغه کښ حدیث مرفوع صحیح متصل معلوم نه
دے لیکن د قرآن کریم په ډیرو تصوصو سره چه په هغه
کښ امر یا ترغیب د تفکر ذکر دے او په اقوالو د سلفو سره
هم اکتفاء کیدیشی - ځینی د هغه اقوالو نه دا دی -

ع حسن بصری د ډیر و صحابه کرامو نه نقل کړیدی چه هغوی
وئیلی دی رنډا د ایمان فکر کول دی -

ع ۲ عمرو بن عبد العزیز نه روایت دے چه کلام په ذکر د
الله تعالی سره ښه کار دے او فکر په نعمتونو د الله تعالی کښ

افضل عبادت دے۔

عَدَّ حَسَنَ بَصَرِي نَه رَوَايَت دے چہ تفکر دَیو سَاعَت غُورہ
دے دَقیام دَیوے شپے نہ۔

عَدَّ اَوْ قَرَطْبِي بَغِير دَ سَنَد نہ ذکر کریدی چہ نبی صلی اللہ علیہ
وسلم فرمائی دی چہ فکر دَیو سَاعَت غُورہ دے دَعبادت
دَیو کال نہ۔

عَدَّ قَرَطْبِي دَ اِبْنِ عَرَبِي نہ نقل کریدی چہ یہ مذهب دَ صُوفِیہ
کُتِب فکر افضل دے دَ صلوٰۃ نہ او یہ نَزِدَ فَقَهَاؤُ صَلُوٰۃ
افضل دَ تفکر نہ۔

عَدَّ اِبْنِ عَطِيَّہ وَثِیْلِي دَی چہ غُورہ دَ اَمُور نہ درمیانہ وی
رِیْعَنِي صَلُوٰۃ اَوْ فِکْر دَوَاہ لکہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
دَ شپے پَاخِید لو اول ئے نَظَر اَو کُرو آسَمَان تہ اَو بِسْمِ
مُؤَنَحْ اَو کُرو) دَ قِرَاءَت دَ کِتَاب اَو دَ مَعَانِي دَ سَنَت دَ رَسُوْل اللہ
صَلٰی اللہ علیہ وسلم ہنہ چالہ چہ فہم دَ ہنہ لری دا افضل کار
دے اورد ئے کریدے یہ بعضے صوفیہ باندے چہ فکر تہ داسے
عبادت وائی چہ مؤنَح تہ کوی اَو کلہ بے اودسہ مؤنَحونہ کوی
(اَو دَا خُو الْخَادِی سَبِیْل اللہ دے)

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا ، دَا جَمْلہ حَال دے یہ تقدیر دَ
یَقُولُون سِرہ۔ یا جملہ مستانفہ دہ یہ ذکر دَ نتیجے دَ تفکر سِرہ
اَو ہنہ خُور نتیجے دی یہ ترتیب سِرہ اَلْوَسٰی ذکر کریدی یعنی
ہر کلہ چہ دوی فکر اَو کُرو یہ مخلوقات دَ اللہ تعالیٰ کُتِب نو پوہہ
شو چہ دے مخلوقات دَ پارہ پیدا کوونکے شتہ نو دوی اَو ثِیْل
چہ رَبَّنَا اَو ہر کلہ چہ دوی پوہہ شو چہ یہ دے مخلوقات کُتِب
دَ اللہ تعالیٰ بے شمارہ حکمتونہ دی نو دوی اَو ثِیْل مَا خَلَقْتَ هَذَا
بَاطِلًا۔ ہذا اشارہ دہ مخلوق تہ باطل عیث اویے فائدے
تہ وِثِیْل شئی یا ہنہ چہ فائدہ پکُتِب مقصود نہ وی اَو ہر کلہ
چہ لویہ فائدہ اَو حکمت پکُتِب توحید دَ اللہ تعالیٰ دے یہ
طریقہ دَ پَاکُوَالی سِرہ دَ مشابہت دَ مخلوق نہ نو ورپے اَو ثِیْل

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخُلُ النَّارَ

اے ربہ زمونہ یقیناً شوک چہ داخل کرے تہ اور تہ

فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ

نو یقیناً او شرموڑ تاہغہ لہ او نیستہ ظالمانو لہ

مِنْ أَنْصَارٍ (۱۹۲)

ہیخ مددکاران -

سُبْحَانَكَ ، ہر گلہ چہ معلومہ شوہ چہ عالم باطل نہ دے او
اللہ تعالیٰ د باطل جوہر لو تہ پاک دے نو خلق پہ دے عقیقہ
کس مختلف دی صحیح اعتقاد والا او باطل اعتقاد والا
د دواہر د لو پہ جزا کس ضرور فرق دے نو سوال کیہی
د اللہ تعالیٰ تہ چہ مونہ پہ صحیح اعتقاد سرہ د اور نہ بیج
اوساتے دے وجہ نہ یے فاء ذکر کرہ -

فَقَدْ عَذَّبَ النَّارَ ، نو مراد د دینہ طلب د توفیق د ہغہ
اعتقاد دے چہ سبب دے د بیج کید لو د اور نہ -

۱۹۲۔ دا دویمہ دُعا روستو د طلب د توفیق د توحید نہ -
پہ دے سرہ طلب کوی چہ بیج شی د شرک نہ اودا پہ طریقہ
د علت دے د قنا عذاب النار د دے وجہ نہ حرف عطف یے
نہ دے ذکر کرے -

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تَدْخُلُ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ، اخزاء ، نہ
مراد اہلاک دے یا سخت شرمندہ کول او سخت ذلیل کول
دی او اخزاء پہ دے معنی سرہ خاص دہ پہ کافرانو پورے
اودا قول د سعید او ثوری او قتادہ نہ روایت دے - نو
معلومہ شوہ چہ مراد د ادخال د اور نہ خلود فی النار دے -
او مقصود پہ دے دُعا کس پہ طریقہ د ذکر د مسبب او مراد
ترینہ سبب دے یعنی مونہ د شرک نہ بیج اوساتے چہ
سبب د سخت شرمندگی دے -

رَبَّنَا اِنَّكَ سَمِيعٌ مُّنَادٍ

اے ربہ زمونڊ يقينًا مونڊ وادريد لو يو آواز ڪوڊنڪ

يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا

ڇه آواز ڪوي ايمان ته ڇه ايمان ڊاڊي

بِرَبِّكُمْ فَأَمَّا مَن بَكَرَ

په رب خپل نو ايمان ڊاڊو زمونڊ اے ربه زمونڊ

فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا

نواڊ بخڻي مونڊ ته ڪنا هونو زمونڊ اولر ڪري زمونڊ نه

سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقُّنَا مَعَ الْآبِرَارِ

بيڊي زمونڊ او مرڱ ڊاڊي په مونڊ په ملڪرتيا ڏنيڪانو ڪين

وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ، په نفى ڏ نصرت ڪين نفى ڏ شفاعت
او نفى ڏ ولايت داخل ڏي او ڏا دليل ڏي ڇه مراد ڏ
دينه ڪافران او مشرڪان دي۔

۱۹۳۔ ڊاڊر يمه ڏعا ده روستو ڏ عقيدے ڏ توحيد او ڏ بچ
ڪيد لو ڏ شرڪ ته ايمان په رسول او قرآن باندے ڏ ڪر ڪوي
او هغه وسيله ڪر ڪوي ڏ پاره ڏ مغفرت ڏ ڪنا هونو ڏ ڪين دواڙه
ڏعا ڪانے بناء دي په تفكر ڪولو سره په عقلي دليلونو ڪين
او ڊا دواڙه ڏعا ڪانے بناء دي په تامل ڪولو په سمعي
(نقلي) دليلونو ڪين۔ او تڪرار ڏ لفظ رَبَّنَا دلالت ڪوي په
ڊير عا جزئي او ڊير توجه ڪول الله تعالى ته۔

رَبَّنَا اِنَّكَ سَمِيعٌ مُّنَادٍ، سمع ڇه ڪله متعدي شي هغه
خيز ته ڇه مسموع وي نو يو مفعول عواري او هر ڪله ڇه
متعدی شي ذات ته ڇه سماع ٿي نه ڪيري نوروستو ڊاڏي
جمله ڇه دلالت ڪوي په سمع باندے يا به حال وي يا به
دويم مفعول وي دلته هغه لفظ ڏيئادي لِلْإِيمَانِ، مراد ڏ

مُنَادِي، نه رسول الله صلى الله عليه وسلم دے پہ قول دے
ابن مسعود رضی اللہ عنہ او ابن عباس رضی اللہ عنہ وغیرہ
کس او پہ نیز دے محمد بن کعب او قتاده مراد دے دینہ قرآن
کریم دے۔

مُنَادِيَا، کس تنوین دلالت کوی پہ تعظیم دے شان دے غہ باندے
او پہ لفظ دے منادی کس زیات تاکید دے پہ دعوت کس حکم
چہ دال لفظ عام دے لرے او نیز دے تلوو تہ شامل دے۔
یُنَادِي روستو مُنَادِيَا نه ہم دلالت کوی پہ تاکید دے دعوت
باندے پہ سبب دے اجمال روستو دے تفصیل نه یا تخصیص
روستو دے تعمیم نه۔

لِلْإِيمَانِ، دے نداء نه روستو کلہ لام استعمالی پری چہ
دلالت کوی پہ خصوصیت باندے او کلہ الی ذکر کی پری چہ
دلالت کوی پہ انتہاء باندے دلتہ خصوصیت مراد دو دے
دے وجہ نه لام پے ذکر کریدے۔

أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ قَامَةً، اَنْ، تفسیر یہ دے بیان دے دے
یُنَادِي۔ یا باء، پتہ دہ او متعلق دہ پہ یُنَادِي پورے۔
قَامَةً عطف دے پہ سمعنا باندے یعنی دے سماع سرہ پیوست
مونہ ایمان قبول کرو۔

رَبَّنَا فَاعْفُوْا كُنَّا ذُنُوبًا، فاء، تفریع دہ پہ ایمان او پہ
ریوبیت باندے دلالت کوی چہ دغہ ایمان وسیلہ دہ
دیارہ دے دے دُعاء کولو۔ ذُنُوب، نه مراد غت گناہونہ دی۔
ذُنُوب، اخستلے شویدے دے ذنب نه لکے تہ وئیلے شی یعنی
ہغہ گناہ چہ پہ ہغے پسے عقوبت پشان دے لکے انختلے وی سو
ہغہ کبیرہ وی۔

وَكَيْفَ عَدَا سَيِّئَاتِنَا، مراد سیئات نه صغائر گناہونہ دی
ماخوذ دے دے سوء نفس نه قبیح کار تہ وئیلے شی چہ بد
گنہ لے کی پری۔

غفران او تکفیر کس اول فرق دادے چہ غفران اکثر

رَبَّنَا وَإِيتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى

اے ربہ زمونہ را کرے مونہ تہ ہفہ چہ تا وعدہ کریدہ مونہ سرہ پہ

رُسْلِكَ وَلَا تَخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ ط

ژبہ درسولا نوستا او مہ شرموے مونہ پہ وریخ د قیامت ،

إِنَّكَ لَا تَخْلِفُ الْمِيعَادَ ۝ (۱۹۴)

یقیناً تہ خلاف نہ کوے د وعدے نہ ۔

استعمالیہ پہ فعل د اللہ تعالیٰ کیں او تکفیر اکثر د بندہ
پہ فعل کیں استعمالیہ ۔ لکہ کفارہ د قسم او د ظہار
وغیرہ ورکول نو معلومہ شوہ چہ دویم لفظ افضل دے
د اول نہ نو اول لفظ مناسب دے د غتو گناہونو سرہ ۔
او دویم د ورو گناہونو سرہ ۔ دویم فرق دا دے چہ
تکفیر کیں معنی د پتولو دہ نو غت گناہ سرہ پتول او
پردہ اچول مناسب دی او د ورو کی سرہ زائل کول مناسب
لری ۔

وَتَوْفِنَا مَعَ الْآبِرَارِ ، دا جمع د بار یا د بردہ ہفہ خوک
چہ نیک کاروتہ ہے پہ وسعت سرہ وی ۔ پہ دیکیں سوال
د وفات نہ دے خکہ چہ پہ حدیث کیں د ہفہ نہ منع کرے
شویدہ ۔ بلکہ مقصد پکیں معیت د ابرار دے او د معیت
دوہ معنی دی ۔ اولہ معنی دا دہ چہ د دوی پشان عاقبت ہے
وی نو د دوی سرہ بہ ہے روح پہ حال د برزخ کیں ملگری
شی او پہ جنت کیں ہم د ہغوی سرہ یو خائے وی ۔ دویمہ
معنی دا دہ چہ معیت پہ معنی د تابعداری سرہ دے لکہ پہ
راولشک مع الذین انعم الله علیہم ---- تساءل کیں ۔

۱۹۴ :- پہ دیکیں خلورمہ دعاء دہ دوستو د مغفرت د گناہونو
نہ طلب کوی د استحقاق د جنت پہ توفیق د حسنا تو سرہ
روستو د ایمان نہ ۔

رَبَّنَا وَاتِنَا مَا وَعَدْتَنَا، دَمَغْفِرْت دَکُنَا هُونُو دَ تَوْفِيقِ دَ
حَسَنَاتُو سِرّه مَنَاسِبَت دے دَدے وَجّه نَه وَادَ عَطْفِ یَ
ذکر کرو۔

سوال :- اللہ تعالیٰ خوہیش کلہ دَ خیلے وعدے نہ خلاف نہ
کوی نو پہ دے طلب کولو کنس خہ فائده دہ ؟
جواب عا :- یہ دُعا کنس دَ حصول دَ مقصد نہ علاوہ اصل
مقصد اللہ تعالیٰ تہ تضرع او عاجزی پیش کوی دی پہ اظہار
دَ عبودیت سرہ ۔

جواب عا دلتہ مراد طلب دَ توفیق دَ اسبابو دَ حصول دَ وعدے
دے نو معنی دادہ چہ توفیق پاکرے مونبر تہ دَ حصول دَ
ہغے وعدے او آسان کرے مونبر تہ ہغہ اعمال چہ پہ ہغے
سرہ دغہ وعدہ حاصلیری ۔

عَلٰی رُسُلَیْ، دلتہ مضاف پت دے علی سنۃ رسلک
یا متعلق پت دے مُنْزِلًا عَلٰی رُسُلَکَ ۔ او ہر کلہ چہ دے
وعدے سوال پہ دے آیت کنس ذکر دے نو پہ سورہ فرقان
۱۴ کنس دیتہ وعدا مُسْتَوَلًا وَ یُثَلِّ شَوِیْدے ۔ او دا دلیل
دے چہ ثوابونہ پہ نیک اعمالو سرہ پہ طریقہ دَ استحقاق
سرہ نہ دی لکہ چہ معتزلہ وائی بلکہ پہ سبب دَ وعدے دَ
اللہ تعالیٰ سرہ دی او دیتہ حق تفضلی و ثلے شی پہ نیز دَ
اہل سنت باندے ۔

وَلَا تُخْزِنَا یَوْمَ الرِّیْمَةِ، ہر کلہ چہ وعدہ دَ جنت پہ دہ
قسمہ سرہ دہ یو دا چہ جنت تہ دَ اول وخت نہ داخل شی
او دَ جہنم دَ شرمندگی نہ یج شی ۔ دویم دا چہ جنت تہ لہ
شی روستو دَ جہنم دَ داخلید لونہ نو دلتہ دَ حصول دَ اول
قسم دَ پارہ یے دا جملہ ہم ورسرہ ذکر کرلہ ۔ مخکنس دُعاء
کنس ۱۹۲ اخزاء کامل مراد وہ یعنی جہنم تہ ابدی دخول۔
او دلتہ نفس اخزاء مراد دہ چہ ہغہ پہلہ داخلید دَ جہنم سرہ
حاصلیری ۔ نو تکرار نشہ ۔

فَاَسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ اِنِّیْ

تو قبولے کرے دُعا کا نے ددوی رب ددوی ٹکھ چہ زہ

لَا اُضِیْعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْکُمْ

نہ یربا ددوم نیک عمل دعمل کوونکی ستاسو نہ

مِّنْ ذَّکْرِ اَوْ اَنْتَقٰی بَعْضُکُمْ

کہ تارینہ وی او کہ زٹانہ وی بعضے ستاسو

مِّنْ بَعْضٍ ۚ فَاَلَّذِیْنَ هَاجَرُوا

دجنس د بعضو نہ دی، نو هغه کسان چہ هجرت یے کریدے

اِنَّکَ لَا تُخْلِیْفُ الْوَعْدَ، دا صفت سلبیہ د اللہ تعالیٰ پہ دعا کس پہ طریقہ د وسیلے سرہ ذکر کریدے او پہ دے سورت سہ کس ان اللہ لا یخلف الوعد - پہ طور د اخبار سرہ دیارہ د تسلی ذکر کرے وو - ددے وجہ دلته مخاطب او هلته پہ غائب صیغہ سرہ ذکر دے۔

فایده :- پہ دے دعا کا تو کس لفظ د ربنا پنچہ کرتہ ذکر کریدے دا دیارہ د مبالغہ د طلب پہ دعا کس تو معلومہ شوہ چہ الحاج پہ دعا کس سبب د استجابت دے - او حسن بصری نہ روایت دے چہ دوی دیر کرتہ ربنا ربنا اوئیل نواللہ ٹکھ استجابت او کرو - او امام جعفر نہ روایت دے پہ ہر چا چہ لوے تکلیف راشی یا یے خہ حاجت وی نور ربنا پنچہ کرتہ پہ عاجزی سرہ اوئی نواللہ تعالیٰ د هغه نہ هغه تکلیف لرے کوی او د هغه حاجت پورہ کوی داسے ابو حیان پہ البحر المحيط کس لیکلی دی -

وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ

اد ویستل شویدی د کورونو خپلونه

وَأَوْذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتِلُوا

او کړو له شویدی په لار د ما کتب او جنگونه یې کړیدی

وَقَاتِلُوا لَأَكْفِرَنَّ عَنْهُمْ

او درل شویدی، ځان لرنه به کرم د دوی نه

سَيَاتِهِمْ وَلَا دُخِلَتْهُمْ جَنَّاتُ

بدی د دوی او ځان داخل به کرم دوی جنتونو ته

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

چه بهیری به لاندې د هغه نه د لے

ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ ط وَاللَّهُ

بدله ده د الله تعالی د طرف نه ، او الله

عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ (۱۹۵)

سره ځانسته بدلے دی .

۱۹۵- په دے آیت کس بشارت ذکر کوی په استجابت سره او بیا پنځه صفات نور ذکر کوی د بشارت اخرویه د پاره -
فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ، تیر شوے صفات او دُعَا کانه په صیغه د مستقبل سره وی اشاره ده استمرار د عادت د اولوا الالباب ته او استجاب فعل ماضی کول د تیقن د اجابت د پاره دا هم په معنی د مستقبل ده - استجابت و نیل شی اجابت ته په حصول د مراد سره لکه چه مخکس تیر شویدی او کله چه د دے سره داعی ذکر شی نو په لام سره متعدی کیږی او کله چه دُعَاء ذکر شی نو بالذات متعدی باقی -

أَتَى لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ ، بَاء ، سببیه پتہ دہ او پہ کلام
 کن د غائب نہ التفات او کرو متکلم تہ او مخاطب تہ د پیارہ
 د اظہار د شرافت د دعا کوونکو۔ او پہ نیز د کوفیانو استجاب
 کن معنی د قول دہ تو مراد دادے چہ قائلًا یا مَقْصُودًا
 لَہُمْ اِنی ۔ عَمَلَ عَامِلٍ ، مراد د عمل نہ دعا گانے دی چہ محکمتیں
 ذکر شوے یا مراد د دینہ نور اعمال صالحہ د دوی دی یعنی
 سبب د استجاب صرف دعا نہ دہ بلکہ ورسرہ نور اعمال
 صالحہ دی ۔

مِنْ ذَکْرِ اَوْ اُنْثٰی ، بیان دے د عامل او تعمیم د دے بشارت
 د استجاب دے تاریتہ او زنانہ دواہوتہ ۔

بَعْضُکُمْ مِّنْ بَعْضٍ ، دا جملہ مستانفہ دہ د پیارہ د بیان د
 مشارکہ د زنانو د تارینو سرہ پہ دغہ استجاب کن۔
 مِنْ بَعْضٍ ، یعنی د یواصل نہ دی یا د یوجنس نہ دی یا د یو
 دین والا دی ۔ یا بعضے ستاسو مشابہ دی د بعضو سرہ پہ ثواب
 حاصلو کن پہ طاعت یا ندے او عقاب موند لو کن پہ معصیت
 باندے ۔

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا ، دا تفصیل د بعضے ہغہ اعمالو دے چہ ہغہ
 نہ ضائع کیہی اول د ہغہ نہ ہجرت ذکر کریدے دا پیر سخت
 عمل دے پہ طبیعت د انسان باندے ٹککہ ہغہ وطن (چہ پہ ہغہ
 کن د انسان نشوونما او تربیت شوے وی) خالص د دین د
 وجہ نہ وتل دیر گران دی ۔

وَأُخْرٍ جُوًا مِنْ دِيَارِهِمْ ، دا عطف تفسیر دے پہ ذکر د سبب
 د ہجرت سرہ یعنی ہجرت یثے د مجبوری پہ وجہ سرہ کریدے ۔
 یا مراد د ہاجروا نہ پرینودل د شرک دی او قطع تعلق د
 مشرکانو سرہ او مراد اخراج نہ ہجرت عرفی دے ۔

وَأُوْذُوْنَ فِي سَبِيلِیْ ، ایذاء ، عام دہ د اخراج او نور و ظلمونو
 تہ او فی سبیلی نہ مراد عبادت او دین د اللہ تعالیٰ دے او داد
 اسبابو د اخراج نہ دے اگر چہ اخراج یثے پہ ظاہر کن نہ وی

لَا يَغْرِبُكَ ثَقَلُكَ الَّذِي يَنْ

دھوکہ نہ کرے تا تھل راتل (کپا دہ)

كُفَرُوا فِي الْبِلَادِ (۱۹۴)

د کافرانو یہ بشاروتو کنس۔

کہے لیکن تکلیفونہ ورکول سبب دَا خراج اوگر خید لو
 دارنگ دا ایذاء روستو دَا خراج نہ ہم یہ نورو
 طریقو سرہ دہ چہ ہغہ وَقَاتِلُوا وَقَاتِلُوا، دے۔ یہ
 دے دواہو کنس ایذاء دہ دَا طرف دَا دشمنانو نہ او
 دے تو ایونہ ہم جدا جدا دی۔ او دا ہتولے جملہ
 صلہ دہ دِیَارہ دَا فَالَّذِينَ لیکن دا مستلزم نہ دہ
 چہ یہ ہر شخص کنس دا ہتولے صلے (صفات) جمع وی
 کہ بعض صفات یہ بعضو کنس او بعض یہ نورو کنس وی
 نو ہم دا حکم ورباندے صادق دے چہ لَا کُفَرْنَا عَنْهُمْ
 سَيِّئَاتِهِمْ، دلتہ مراد دَا سیئات نہ صغیرہ کناہونہ دی
 چہ یہ طاعاتو سرہ معاف کیڑی کہ کبائشروی او کہ نہ
 وی او دا مذہب دَا اہل سنت دے یا مراد دَا سیئات لبتہ
 ناکارہ صفات دی چہ یہ حال دَا کفر یا دَا معصیت کنس وی۔

وَلَا دَخَلَتْهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ،
 ثَوَابًا، مفعول مطلق دے عککہ چہ معنی دَا دخلنہم لَا تَيَسَّنَّہُمْ
 دہ یا حال یا تمیز دے دَا جنات دِیَارہ۔ نکرہ والے دَا ثوابًا او
 صفت دے یہ من عند اللہ سرہ دِیَارہ دَا تعظیم دے۔

وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ، لفظ دَا عِنْدَهُ دلالت کوی یہ
 دیر اختصاص او قریت باندے او متعلق دَا عندہ پتے دے
 چہ استقر دے او حسن الثواب دَا ہغے فاعل دے۔ ثواب اکثر
 دَا خیر یہ جزاء کنس استعمالیڑی او لفظ دَا حسن دَا زیادہ خبریت
 او خورہ والی دِیَارہ دے۔

مَتَاعٌ قَلِيلٌ ۝ قَفَّ شِمْرُ مَا وَهُمْ

دا فائدہ دہ لبرہ ، بیا خائے دے دوی

جَهَنَّمَ وَيُسَّ السَّهَادُ ۝ (۱۹۴)

جہنم دے ، او بد دے خائے تیار شوے دا جہنم ۔

۱۹۴ ۱۹۴ ۔۔ یہ دے آیت کنس دفع دیو وہم دہ چہ مخکنش بشارت نہ پیدا کیوی ہغہ دادہ چہ ہرکلاہ اللہ تعالیٰ وعدہ اوکرہ چہ یہ سبب دے دفعہ صفتونو او دعا کاتو سرہ اللہ تعالیٰ دے مؤمنانورہ یہ دنیا او آخرت کنس پورہ بدلہ ورکوی نو معلومہ شوہ چہ کافران یہ محروم وی یہ دنیا او آخرت کنس نو سوال پیدا شوچہ دے کافرانو دیر تجارتونہ او مالونہ، جائیدادونہ دی چہ دے ہغہ دے پارہ دوی سفرونہ ہم کوی نو جواب او شو لا یغرنک ، غرور ، طمع ورکول دی یہ یو محبوب کارکنس چہ واقع نہ شی یا بنکارہ کول دے ضرر دی یہ صورت دے فائدہ کنس ۔ او تھی دے غرور نہ مستلزم دہ نہی لہ دے اغترار (دھوکہ کیدلو) نہ او خطاب نبی تہ دیکن مراد تربہ امت دے ۔

تَقْلِبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ، تَقْلِبُ ، معنی دیر کر خیدل دے تجارتونو او دمال گتلو

دے پارہ لیکن ورسورہ پریشانی وی خکہ چہ باب تفعل یہ تکلیف باتدے ہم دلالت کوی ۔ البیلاد ، مختلف بشارونہ اونمکے او وطنونہ ۔

مَتَاعٌ ، دا علت دے لا یغرنک دے پارہ دے ۔ دا خبر دے دے مبتدا پت یعنی هذا التقلب متاع ۔ دے متاع یہ معنی کنس قلت مراد دے او قلیل ، تاکید دے دے پارہ دے قلت دے متاع ۔

شِمْرُ مَا وَهُمْ جَهَنَّمَ وَيُسَّ السَّهَادُ ، او دا مقابل دے دا دخلنہم جنات یہ جزاء دے مؤمنانو کنس ۔ السَّهَادُ ، ہغہ خیز چہ دوی دے خان دے پارہ تیار کریدے یا اللہ تعالیٰ دے دوی دے پارہ

لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ

لیکن ہرگز کسان چہ یریدری د رب خیل ته

لَهُمْ جَنَّاتُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

دوی لره جنتونه دی بهیری لاندے د هغه ته

الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا سُرُرًا

ولے همیشه به دی په هغه کتب تیاره میلمستیا ده

مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ

د طرف د الله تعالی نه او هغه خه چه د الله تعالی سره دی

خَيْرٌ لِلَّهِ بَرًّا

(۱۹۸)

غوره دی نیکانو لره .

تیار کړیدے او مهادے ورته په طريقه د استهزاء سره
وئیلی دی ځکه مهاد خوځائے د آرام ته وئیلے شی .

۱۹۸ . په دیکن بشارت دے متقیانو ته او جواب د سوال دے .

سوال دا دے چہ په بلادو کس د تجارتونو او معاملاتو د پاره

خو متقیان هم گرځي . یا سوال دا دے چہ د متقیانو د پاره

خو د دنیا متاع هم نیشته بلکه دوی خوا کثر په فقیرۍ او لږدو

تندو کس وخت تیروی حاصل د جواب دا دے ربتاء په

اول چہ د متقیانو د پاره سره د قلب نه په بلادو کس د

تقوی د وجه نه د آخرت فائدے هم حاصل دی راو پتاء په

دویم که د متقیانو د پاره په دنیا کس متاع د کافرانو پشانسته

لیکن دوی له په آخرت کس خوشحالی دی او آخرت باقی دے

او دنیا فانی ده باقی په هر صورت کس غوره وی د فانی نه .

لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ ، مراد د تقوی نه . بچ کیدل دی

د شرک او کفر نه او د قلب نه پشان د کافرانو .

لَهُمْ جَنَّاتُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ، لَهُمْ

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ

او یقیناً بعضے کے کتاب والو نہ خائفاً ہخہ دی

يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ

چہ ایمان لری پہ اللہ تعالیٰ او پہ ہخہ کتاب چہ نازل شویدے

إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ

تاسو تہ او پہ ہخہ کتابو نو چہ نازل کرے شویدے دوی تہ

خَشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْعُرُونَ

عاجزی کوونکی دی اللہ تعالیٰ نہ اخلی

بِآيَاتِ اللَّهِ شَكًّا قَلِيلًا

پہ آیاتو نو کے اللہ تعالیٰ عوض لبر (دنیا)

کس لام دیارہ کے اختصاص دے۔

نُزِّلَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، نُزِّلَ، ہخہ خوراک خکاکی تہ وٹیلے شی
چہ میلہ دیارہ پہ اول وخت کے راتلو کے ہخہ کس تیار شی
او کے جہم پہ بارہ کس پہ طریقہ کے استہزاء استعمال لیری
لکہ پہ سورہ واقعہ کے کس دی یا نزل جمع کے نازلین دہ
او دا حال دے کے جنات نہ۔ اشارہ دہ چہ نعمتو نہ کے جنات پہ
کے جنتیانو دیارہ ہر وخت کے میلستیا پشان پہ دیر اکرام
او عزت سرہ تیار وی او ہرچہ پہ دنیا کس کے نو پہ شرع او
عرف دوارو کس کے میلستیا رعایت صرف درے ورے پوزے
وی۔ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، دا پہ دیر اکرام او عزت باندے
دلالت کوی۔

وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ بَرَّارٍ، خَيْرٌ، پہ نسبت سرہ کے متاع
کے کافرانو دی۔ اولفظ مَا، کے ابہام دلالت کوی چہ کے نعمتو نو
کے جنت پورہ تفصیلات دنیا والو تہ نشی معلومیدے۔ لِّلَّذِينَ بَرَّارٍ،
اشارہ دہ چہ صفات کے تقویٰ او دبر یوشان دی او دلیل پہ دے

أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ

دغہ کسان دوی لہرہ ثواب د دوی یہ تیز

لَهُمْ إِنْ أَلَّهِ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۱۹۹

درب د دوی، یقیناً اللہ تعالیٰ زر حساب کوونکے دے۔

باندے سورہ بقرہ ۱۷۷ دے چہ پہ ہفے کیں پہ صفا تو دے بر
باندے حکم د تقویٰ کریدے۔

۱۹۹۔ مخکن آیت کیں بشارت و و صرف غیر کتابیا نو متقیانو تہ
نو اوس کتابیا نو تہ بشارت ذکر کوی پہ پنچہ صفا تو سرہ۔

وَرَأَى مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، صحیح قول دادے چہ دا آیت عام
دے عبد اللہ بن سلام او د ہفہ ملگرو او نصاریٰ د نجران
او نصاریٰ د حبش تولو کتابیا نو تہ چہ پہ ہغوی کیں دا صفتو نہ
موجود وی۔

اول صفت، کَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ، مراد ترینہ ایمان دے پشان د
ایمان د صحابہ کرا موچہ عقیدہ د شرک او تشبیہ او تثلیث
پکین نہ وی۔

دویم صفت، وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ، چہ قرآن کریم دے۔
دریم صفت، وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ، تورات او انجیل وغیرہ دا
یے دے وجہ تہ روستو راوہوچہ ایمان پہ دغہ کتابو نو
روستو د نزول د قرآن نہ تابع دے د ایمان بالقراآن
دپارہ۔ او ذکر یے دے وجہ تہ اوکرہ چہ صفت د کتابیت
د دوی د وجہ د ایمان نہ دے پہ مخکنو کتابو نو باندے۔

خلورم صفت، خَشِعِينَ لِلَّهِ، پہ دیکیں اشارہ دہ چہ تحریف
او کتمان او تلبیس نہ کوی د وجہ د خشیت الہیہ نہ۔

پنجم صفت، لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ شَيْئًا قَلِيلًا، عوض د دنیا
اور شو تو تہ اوجاہ او مرتبہ د دنیا د وجہ نہ دین حق نہ پر پردی
او دا خصوصی صفت دے د اہل علمو دپارہ۔ دپارہ د بقاء
او کمال د ایمان د ہغوی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَبِرُوا

اے ایمان والو صبر کوئی

وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا قُفُوا

اور دیتا دے صبر کوئی اور تیارے کوئی رک جھاد اور دیر پوری دے اللہ تعالیٰ تہ

لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ ﴿۲۰۰﴾

دے دے دیا چہ کامیاب شئی -

أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ، اشارة دہ چہ دے دوی اجر دے نور و کفرانو او کتابیانو پشان برباد تہ دے - او لہم، کس دے دوی خاص اجر تہ اشارة دہ چہ ہخہ دوی چتہ دہ اجر دے لکہ یہ سورہ حدید ۲۸ او سورہ قصص ۵۲ کس دی - رَاحَ اللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ، دا علت دے دے مخکن جملہ دپارہ یعنی اللہ تعالیٰ پورہ علم لری یہ مقدارونو داجرونو او مستحقینو دے او مراتب دے ہخہ - یا تکمیل دے جملہ مخکن دپارہ یعنی سریع کنایہ دہ نیز دے و رکولو داجر تہ - مت - یہ اختتام دے سورت کس خلو او امر ذکر کوی چہ ہخہ اسباب دے فلاح دی او اسباب دے نشر او اشاعت دے دین حق دے - او خلاصہ دہ دے تولو مضامینو دے سورت -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الصَّبْرُ، دا درے وارہ اقسام دے صبر تہ شامل دے - صبر یہ مصیبتونو، صبر یہ طاعات بانڈے، صبر دے گناہونو تہ او یہ دے کس داخل دی پوخوا لے یہ توحید او یہ تولو فرائضو واجباتو او خان - یچ ساتل دے تلو منہیاتو تہ چہ شرک او کفر او نفاق او بدعات و فجور دی - وَصَابِرُوا، دا تخصیص دے روستو دے تعمیم تہ یعنی یہ دشمنانو بانڈے، خکہ چہ باب مفاعلہ دپارہ دے مبالغہ دہ - دارنگ یوبل تہ وصیت کول یہ صبر بانڈے یہ قرینہ دے تواصوا بالصبر، یہ سورہ بلد ۲۱ او سورہ عصر ۳ کس -

وَرَابِطُوا، پہ سرحد اتو داسلاہی ملک کنیں تیار اودریدل او دے
دشمن پہ مخالفت کنیں آسوتہ دجہاد دپارہ تہل او ساتل
دارنگ داسلاہی فوج ٹوکیداری کول او دے دشمن دمقابلہ
دپارہ اسلحہ تیارولو تہ عام دے۔ او دے ہر فرض موتخ تہ
روستوبل موتخ تہ انتظار کول پہ مقتضی دحدیث سرہ
پہ مرابطہ کنیں داخل دی۔

وَاتَّقُوا اللَّهَ، دا پہ معنی دامثال دوا مرو او اجتناب دے
منہیا تو دے۔ او دے تہولو سورت سگریئے تعلق دا سے دے۔ صبر
پہ مقابلہ دشبہاتو دے زائغینو او اہل بغی کتابیا توکنل دے ہغوی
دے دوستانے تہ خان ساتل او جوابوتہ دشبہاتو دے ہغوی تہ۔
دا اولہ حصہ دسورت دے۔ او مصابیرہ پہ مقابلہ داہل کتابو
کنیں چہ پاخہ دی پخیل قباحتونو او خیانتونو باندے دا
دویمہ حصہ دے او مرابطہ پہ اصولو داتحاد سرہ دا
دریمہ حصہ دے او تقویٰ پہ حصول دے ہغہ صفتونو سرہ چہ
دفع کوونکی دہزیمت دی او بیچ کیدل دصفتانو دمنافقانو
او دکتایانو تہ دا خورمہ حصہ دسورت دے او دامجموعہ سبب
دفلح دے۔ امتیازات ددسورت دادی

عہ جوابات دخاص شبہاتو دنصاری پہ توحید باندے۔ عہ جوابات
دشبہاتو پہ رسالت باندے۔ عہ دیر دلیلونہ پہ عبدیت دعیسیٰ
علیہ السلام۔ عہ دیر قبائح داہل کتابو۔ عہ اصول دتنظیم او دے
دعوت۔ عہ تفصیل دعلتونو دہزیمت داحد۔ عہ دیر زجرونہ
پہ منافقانومتعلق دغزوہ احد سرہ۔ عہ لوے صفات دنبی
صلی اللہ علیہ وسلم۔ عہ خاص بشارت دپارہ دشهداؤ۔ عہ ذکر
دعوت دمباہلہ نصاریٰ سرہ۔ عہ بنائستہ صفات دالوالالباب
اودے ہغوی دعامکانے۔ عہ ذکر دحالاتو د عمران بی بی عمران۔ اور دہغہ۔
خوے دلور دہغہ۔ پالندہ کوونکے دلور د عمران چہ ذکر یا
علیہ السلام دے۔

سورة النساء
مدنیةایاتھا ۱۷۶
رکوعھا ۲۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص پہ نوم دَ اللہ تعالیٰ امداد غوارو پہ شروع کو لوکتں چہ رحمن اور رحیم دَ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ

اے خلقو ! او یریری دَ رب خیل نہ

الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ

ہقہ ذات چہ پیدا کری یی تاسو دَ یو نفس نہ

وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ

او پیدا کریدہ دَ ہقہ نہ بی بی دَ ہقہ او خوارہ کریدی

مِنْهُمَا رَجُلًا كَثِيرًا وَنِسَاءً

دَدغ دوارو نہ تاریتہ دیر او زناتہ (دیرے)

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ

او یرہ کوئی دَ اللہ تعالیٰ نہ ہقہ ذات چہ سوال کوئی

بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ

دَ ہقہ نہ او (دختمول) دخیلولی نہ یرہ کوئی یقیناً اللہ تعالیٰ

عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ①

پہ تاسو باندے ساتونکے دے -

بصاثر ذوی التمیمز کنیں فرمائی چہ دیتہ سورة النساء الکبری
ہم وٹیلے شی۔ربط :- ربط دَ سورت مخکنیں سورتونو سرہ پہ یو خو
وجو سرہ دے -اولہ وجہ :- پہ سورة البقرہ کنیں دَ یهودیانو پہ قبائحو
باندے ردو او پہ سورة عمران کنیں دَ نصاراؤ پہ
شبہاتو او خیاشتونو باندے ردو نو پہ دے سورت کنیں

دَ جَاهِلِيَّتِ وَالْوَيْهَ مَظَالِمُو بَانْدِ مَے رَد دے او دَ مَوْمَنَانُو دَ
احوالو اصلاح دے۔

دویمہ وجہ :- مخکس سورتونو کیں احکام دَ آخرت دَ اصلاح
سرہ متعلق وونو پھ دے سورت کیں دَ ژوند دَ دُنیا
سرہ متعلقہ امور ذکر کوی۔

دریمہ وجہ :- سورة آل عمران کیں دَ تَهْذِيبِ النَفُوسِ
متعلقہ امور ذکر شول نو پھ دے سورت کیں دَ تدبیر
منزل او سیاست مدنیہ امور ذکر کوی۔

خاورمہ وجہ :- سورة آل عمران کیں پھ ہغہ چار د و و چہ
صالحین بندگان لکہ عیسیٰ او مریم علیہما السلام یے دَ
اللہ تعالیٰ سرہ شریک گنرل نو اوس دلتہ دَ عموم پھ
طریقہ دَ شرک رد کوی او دارنگ دَ نصاراؤ پھ عقیدہ
رد کوی چہ ہغوی عیسیٰ علیہ السلام دَ اللہ تعالیٰ حوے گنری۔
پنجمہ وجہ :- دَ مخکس سورت پھ آخر کیں امر ذکر شو پھ
تقویٰ باندے نو دے سورت پھ اول کیں دَ تقویٰ دَ دودہ
قسمونو امر ذکر کوی یعنی تقویٰ پھ حقوق اللہ کیں او
تقویٰ پھ حقوق العباد کیں۔ او دے ربط تہ تشابہ الاطراف
و ثیلے شی۔

دعویٰ دَ سورت :- ذکر کول دے داسے امور و دی چہ ہغہ
ظلمونو لڑے دفع کوی لکہ چہ ظلم کول دی پھ کمزور و
انسانانو یتیمان، ناپوہہ خلق او زنانہ (او دے دے دَ
دفاع دَ پیارہ دودہ قسمہ امور ذکر کوی۔ اول قسم امور
دَ تدبیر منزل دی او دویم قسم امور دَ ملک دَ سیاست
دی چہ ہغہ اجراء دَ کتاب و سنت ر شرعی نظام) دے او
عسکری نظام چلول دی۔ دارنگ ظلم پھ حق دَ اللہ تعالیٰ کیں
شرک کول دی نو دے ہغہ دفاع کوی پھ ذکر دَ قباحت دَ شرک
سرہ دودہ کرتہ پھ آیت ۲۸ او ۲۹ کیں او رد دے پھ
اقسامو دَ شرک۔ چہ ہغہ شرک دے پھ عبادت، علم، تصرف،

دعا او تحلیل او تحریم کنیں او عقیدہ لرل ذاتخاذ الولد۔
 دے دے وجہ نہ مسئلہ ذکر توحید کے شپہ کرتہ ذکر کریدہ
 یہ آیت ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ کنیں۔ راو ذکر دعویٰ ماخذ
 اول آیت دے۔ او ذکر اللہ تعالیٰ اسماء حسنہ کے شپہ ویشیت
 ذکر کریدی۔

خلاصہ ذکر سورت :- اجمالی خلاصہ کے دادہ چہ یہ سورت
 کنیں درے حصے دی اولہ حصہ تریکے آیت پورے دہ چہ یہ
 ہفتے کنیں ذکر پیر منزل اتلس امور ذکر دی ذکر پارہ ذکر دفع
 ذکر ظلم ذکر یتیمانو، زنانو او ناپوہہ خلقوتہ، او آخری امر (حکم)
 کنیں ذکر ذکر توحید او ذکر حقوق ذکر بدنگانو دے۔ بیا ذکر منافقانو
 ذکر قبائحو او ذکر یہودیانو ذکر خیانت ذکر دے۔ دویمہ حصہ
 ۱۳۵ آیت پورے دہ یہ ہفتے کنیں ذکر مدینیت سرہ متعلق ذکر
 سیاست نہ امور ذکر دی او یہ مینخ مینخ کنیں ذکر منافقانو
 ذکر قبائحو ذکر دے۔ او ورسرہ رد دے یہ مشاقہ کوونکو
 (مخالفت کوونکو) ذکر رسول او ذکر مؤمنانو سرہ۔ او رد دے
 ذکر شرک یہ اقسامو باندے۔ دریمہ حصہ آخرہ پورے
 دہ چہ یہ ہفتے کنیں ذکر منافقانو او یہودیانو خیانت ذکر کوی
 سرہ ذکر رد کولو تہ یہ غلو کولو زیاتے کول ذکر یہودیانو
 او ترغیب دے ذکر قرآن او ذکر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 اطاعت تہ۔

تفصیلی خلاصہ :- یہ دے اولہ حصہ کنیں درے بابو تہ
 دی۔ اول باب تریکے آیت پورے دے۔ یہ دے باب کنیں ذکر
 تدبیر منزل اتلس امور ذکر کوی۔ او یوامردے ذکر حق
 ذکر اللہ تعالیٰ یہ توحید او یہ رد ذکر شرک سرہ او حقوق ذکر
 بدنگانو۔

فضیلت ذکر سورت :- ذکر ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ روایت
 دے چہ یہ سورۃ النساء کنیں پنچہ داسے آیتو تہ دی چہ دھتے
 یہ بدل دا دنیا و ما فیہا ماتہ را کریشی نو مانہ شی خوشحالو لے

الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ، ابن عطیہ و ثیلی دی
 چہ پہ دیکھیں تنبیہ دہ پہ صانع (پیدا کوونکی) او پہ
 ابتداء د وجود د انسان باندے۔ او پہ دیکھیں تیزی ورکول
 دی یوبل سرہ د تعلق او وصلت ساتلو د وجہ د احترام
 د نسب تہ۔ او ابن کثیر و ثیلی دی چہ یوپلار او مورے
 د دے وجہ تہ ذکر کرل چہ یوبل سرہ مہربانی او کپڑی
 او کمزور سرہ امداد او کپڑی یعنی پہ دیکھیں د سورت
 مقصد تہ اشارہ دہ۔ او ابو حیان و ثیلی دی چہ پہ دیکھیں
 اشارہ دہ چہ پہ یوبل باندے تکبر او فخر مہ کوئے۔
 د نفیس تہ مراد آدم علیہ السلام دے۔ لفظ د نفس مذکر
 او مؤنث دواہہ استعمال پری د دے وجہ تہ یے واحدہ مؤنث
 ذکر کرو۔

وَ خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا، مِنْهَا، ضمیر نفس تہ راجع دے او دا
 قول د اکثر و مفسرینو دے او صحیح حدیث ہم پہ دے
 باندے دلالت کوی چہ دا زوجہ (بیٹھ) د آدم علیہ السلام
 د کسے (چپے) پختی دھوکی نہ راویستلے شویدہ، او ابو
 مسلم یا بعضے د دے زمانے اشخاص و ثیلی دی چہ د منها نہ
 مراد من جنسہا دے او حوا د آدم علیہ السلام د بدن نہ تہ دہ
 پیدا شوے۔ خو پہ دے قول باندے آلوسی پہ یر تفصیل سرہ
 رد کریدے۔ او ابن کثیر د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ
 روایت ذکر کریدے چہ زناتہ د نارینہ (آدم) نہ پیدا کرے
 شویدہ، د دے وجہ تہ د ہنہ حرص او میلان نارینہ تہ
 یر وی۔ او نارینہ پیدا کرے شویدے د خاورے (زمکے)
 نہ نو دہ حرص پہ زمکے کنس یر وی۔ ردا اشارہ دہ
 چہ ہر یو خیز خیل اصل تہ ورکری۔

وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَ نِسَاءً، پہ دے جملہ کنس د خلقکم
 من نفیس بیان د دہم د دفعہ کولو د پارہ یعنی چہ شوک دا
 وہم او شک او نکری چہ د نارینو مبدأ پہ جداوی او د

زنانو بہ جدا وی۔ دارنگ پہ دیکش اشارہ دہ چہ زوجیت د
 سہری او بیٹھے لہ دخل دے پہ انسانانو پید اکید لوکس او مراد
 د رجال او نساء نہ ہوں مذکر او مؤنث دی بالغ وی او کہ غیر
 بالغ وی لیکن ہر کلا چہ دا مقام د خطاب ووپہ تقوی
 سرہ نودا د بلوغ والو سرہ مناسب دے۔ د دے وجہ نہ
 لفظ د رجال او نساء یے ذکر کرو پہ خائے د ذکر او اناث کنس۔
 اور جالا د ہغوی د فضیلت د وجہ نہ مخکس ذکر کرو پہ نساؤ
 باندے، او صفت کثرت پہ طرق د نساء کنس ہم مراد دے
 لیکن ہغہ یے حذف کرو نوا اشارہ دہ چہ د زنانو سرہ پتہ والے
 مناسب دے۔ او د خنثی ذکر یے نہ دے کہے ٹکے چہ ہغہ
 پہ یہ حکم کنس نارینہ وی یا زنا نہ۔

وَأَشْفُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ، د تقوی پہ دے امر
 کنس حق د اللہ تعالیٰ تہ اشارہ دہ یعنی د ظلم د شرک کولو
 نہ خان۔ پچ کول۔ تَسَاءَلُونَ، باب تفاعل دے یوتا، حذف
 دہ۔ او پہ دیکش دوا اقوال دی۔ اول داچہ دا پہ معنی د مشارکت
 سرہ دے یعنی د یوبل نہ سوال کوئی پہ نوم د ہغہ۔ دویم
 قول داچہ دا پہ معنی د مجرد سرہ دے یعنی تاسو سوال کوئی
 د ہغہ پہ نوم سرہ۔ یا باء زیاتی دہ یعنی تسئلونہ سوال
 کوئی د ہغہ نہ۔ او دا علت دے د تقوی چہ ہر کلا د ہغہ
 نوم بل چاتہ وسیلہ کوئی یا د ہغہ نہ سوال کوئی نول لازم
 دہ چہ د ہغہ تعظیم او کری پہ توحید سرہ او پہ احکامو
 منلو د ہغہ سرہ۔

وَالْأَرْحَامَ، پہ دے کنس درے اقوال دی۔ اول قول، دا
 عطف دے پہ لفظ اللہ باندے او مضاف پتہ دے یعنی
 قُطْعَ الْأَرْحَامِ۔ او دا عطف د خاص دے پہ عام یا بندے
 یعنی تقوی او کری (خان۔ پچ کری) د مخالفت د ہغہ نہ پہ
 ہر حکم کنس او خاص کر پہ پریکولو د خیلولی کنس۔ او دا قول
 د مجاہد، ضحاک او قتادہ وغیرہ دے۔ دویم قول دا

وَاتَّبِعُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ

او ورکوئ یتیمانو ته مالوتہ د هغوی

وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَيْبَ بِطَبِيبٍ

او مه اخلئ پلپت په بدل د پاک کبش

منصوب دے په طریقہ د تیزئ ورکولو (اغراء) سرہ یعنی الارحام (حفظوہا) د خپلوئ حفاظت او رعایت او کړئ - دا قول د واحدی دے - دریم قول ، دا عطف دے په محل د ضمیر باندے په ربه) کبش او محل د هغه نصب دے او دا د عربو په عادت باندے بنا دے چہ هغوی به د یو بل نہ د خپلوئ په واسطے سرہ سوال کوو - یعنی هرکله چہ خپلوئ یو بل ته وسیلے جوړوئ تولاژم دا دہ چہ په خپلوانو کمزورو باندے ظلمونہ کول پریردئ بلکه د خپلوئ احترام او کړئ او د عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ قراءت (وبالارحام) د دے قول تائید دے -

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ، دا د تقوی د مخکبش امر د پاره علت دے - رَقِيبٌ د رقابت نہ اخستلے شویدے یعنی د خہ کار د تحقیق د پاره نظر تیزول - اورقیب په معنی د مراقب (خوئی کوونکی) سرہ هم دے - اورقیب د اللہ تعالیٰ په صفاتو کبش په معنی د حفیظ دے - ابن کثیر وئیلی دی چہ په دیکبش اشاره دہ عمل کولو ته په هغه حدیث باندے چہ (أَنَّ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَرَأَاهُ يَرَاكَ) ربتدگی د اللہ تعالیٰ داسے کوہ لکہ چہ ته ئے وینے او کہ ته ئے نہ وینے نو تاخو وینے) - او کان په صفت د اللہ تعالیٰ کبش د دوام د پاره دے - اورقیب په صفت د اللہ تعالیٰ کبش په سورہ مائده ۸۴ او په سورہ احزاب ۷۱ کبش او په صفت د رسول کبش په سورہ هود ۷۳ کبش او په صفت د ملک کبش یو کورت په سورہ ق ۸۷ او لس کورته د مجردواو د مزیدواو

وَلَا تَاْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ اِلَىٰ اَمْوَالِكُمْ

اومه خورئ د هغوی مالونه د خپل مالونو سره

اِنَّهٗ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ۝

یقینا دا کناه دے لوتی -

په مختلفو صیغو سره په معنی لغوی سره ذکر شویږي.
ب: دا اول حکم دے د احکامو د دے سورت نه چه
تعلق لري د ظلم د دفعه کولو سره په یتیمانو باندې
په اعتبار د مال د هغوی په خلاف د طریقې د جاهلیت
نه - او په دے آیت کېس د دے متعلق درې نور احکام دي
یو امر دے او دوه نواهي دي - او د دے رېط د مخکېس
واستقواریکم سره دے ځکه چه دا حکم د مقتضیاتو د
تقوی نه دے - دا رنگ په خپلولي کېس د شفقت او صله رحمي
دیر حقدار یتیمان دي -

په دیکېس اول حکم د وجوب د پاره په صیغه د امر سره دے
وَاَتُوا الْيَتٰمٰی اَمْوَالَهُمْ، اَتُوا او ایتاء ورکول د یو ځیز دي
بل ته په طریقه د تخصیص سره او دا په محسوساتو
او غیر محسوساتو دواړو کېس استعمالیږي - الیثمی، جمع
د یتیم او یتیمه دواړو راځي - کله چه جمع د یتیمه وي نو
هغه یتاشم راځي په وزن د فعائل سره بیا په هغه کېس
قلب مکاني او شو نو یتای شو - بیا د تخفیف د پاره زیر
د میم، په زور سره بدل شو او همزه په الف سره نو
یتای ترینه جوړ شو - او چه جمع د یتیم وي نو په دیکېس
دوه اقوال دي اول دا چه دا جمع د فعیل په وزن د فعائل
سره ده ځکه چه دا اسم کرخیدلې دے راگر چه په صفت
د مذکر کېس دا س جمع نه راځي - نو بیا پکېس قلب مکاني
او کړې شو - دویم قول دا دے چه دا جمع الجمع ده
یعنی اول جمع کړې شو په یتمی سره لکه چه د اسیر

جمع اسری دہ - نو بیا جمع شو پہ یتا ہی سرہ لک اساری -
 او پہ اصل لغت کنس یستم یواخے والی تہ وئیلے شی او پہ عرف
 کنس یے پہ ہغہ چا باتدے اطلاق کیڑی چہ پیلار بیٹے وفات
 وی او دے تابالغہ وی - خکھ چہ دے یواخے پاتے شو پہ
 داسے حال کنس چہ مدافعت او کفالت کووٹکے ددہ پاتے تہ شو -
 او دے مدافعت تہ محتاج وی پہ وخت دعدم بلوغ کنس -
 او ہرکلہ چہ بالغ شی نو بیا ورباندے دیتیم اطلاق عرفا او
 شرکا دوارہ نشی کیدے پہ دلیل دحدیث دعلی رضی اللہ عنہ
 چہ دبلوغ نہ روستو یتیم نیشتہ - (ابوداؤد) -

أَمْوَالَهُمْ، دا دلیل دے چہ یو ماشوم او وروکے دبلوغ نہ
 مخکن مالک دمال گر خیدلے شی خکھ دلتہ اضافت پہ
 اعتبار دملکیت سرہ دے - او پہ اتوا کنس متولی تہ خطاب
 دے خکھ چہ مال دیتیم ددہ پہ ولایت کنس دے -

سوال - ہرکلہ چہ یوتن وروکے وی نو دہغہ مال
 خوہغہ تہ نشی ورکیدے پہ دلیل دروستو آیتو یو
 سرہ او چہ بالغ شی نو بیا خودے یتیم تہ دے نو
 اتوالیتنی خہ مقصد دے ؟

جواب - قرطبی وئیلی دی چہ دیتیمانو دمال وروکول پہ
 دودہ طریقو سرہ دی - اول طریقہ، طعام اوجامہ وغیرہ
 جاری کول ترخو پورچہ ددہ پہ ولایت کنس وی یعنی ہغہ یتیم نابالغ
 وی - دوسیمہ طریقہ، پورہ مال سیارل ہغہ تہ روستو
 دبلوغ نہ او د معلومولو د رشد مکمل پوھے نہ لکھ
 چہ روستو پہ آیت مک کنس راجی - نو بناء پہ دے سرہ
 یتا ہی ورتہ مجازا پہ اعتبار دماکان سرہ وئیلے شویدے -
 دلتہ اولہ طریقہ مراد کول غورہ دی خکھ چہ پورہ مال
 وروکول خوروستو ذکر کوی پہ شرط دہغہ سرہ -

وَلَا تَتَّبِعُوا الْاٰخِیَیْنِ بِالطَّیِّبِ، دا پہ طریقہ دتھی سرہ
 دویم حکم دے تبدل پہ معنی داستبدال دے دے

مفعول ہغہ خیز وی چہ حاصلیدی او مجرور پہ بآء، سرہ
 ہغہ وی چہ ہغہ پرینود لے کیری۔ دلتہ یوشو وجوہ دی۔
 اول قول کہ قراء بغوی او کہ زجاج دے یعنی مہ اخلی مال کہ
 یتیم رچہ حرام دے ستاسو دیارہ) پہ بدل کہ خیل حلال
 مال کنس۔ دویم قول کہ سعید او زہری وغیرہ دے چہ
 مہ اخلی کرہ اوروغ مال کہ یتیم پہ بدل کہ ردی مال ستاسو
 سرہ۔ او پہ دے توجیہ سرہ تبدل پہ معنی کہ تبدیل سرہ
 دے۔ دریم قول دادے چہ مہ اخلی مال کہ یتیم چہ حرام
 دے ستاسو دیارہ او پریردی تاسو خیل مال چہ حلال
 دے۔ کہ خبیث او طیب معنی کہ سورہ بقرہ پہ تفسیر کنس
 تیرشوییدی۔

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمُ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ، دا دریم حکم دے
 پہ طریقہ کہ نہی سرہ۔ پہ دیکنن الی پہ معنی کہ مع
 سرہ دے لکہ چہ پہ سورہ مائدہ کہ کنس دی یا پخیلہ معنی
 سرہ دے لیکن متعلق ہے پت دے یعنی مَصْنُوعًا اِلٰی
 اَمْوَالِكُمْ۔ او داکل رخوراک) نہ مراد ہر قسم فائدہ اختل
 دی صرف خوراک نہ دے مراد۔

سوال :- مخکنن جملہ کنس خود کہ یتیم کہ مال خورولوتہ مطلقاً
 منع او کرے شوہ کہ کہاون پہ طریقہ سروری او کہ بغیر
 کہاون نہ وی۔ نو دا جملہ ہے کہ مخ مقصد کہ پیارہ
 ذکر کرہ ؟

جواب عل :- دا جملہ کہ تاکید کہ پیارہ دہ حکم چہ دا کہ
 جاہلیت والو خاص عمل وو چہ کہاون پہ طریقہ سرہ
 بہ ہے کہ یتیم مال خورلو۔

جواب عل :- مخکنن جملہ کنس منع وہ کہ بنکارہ خورولوتہ او
 پہ دے جملہ کنس منع دہ پہ طریقہ کہ حیلہ کہ اختلاط سرہ
 یعنی کہ حرام کہ حصول کہ پیارہ حیلہ کول ہم حرام دی۔
 سوال :- پہ سورہ بقرہ کنس ہے خوا اختلاط (کہاون) جائز

وَأِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي

او کہ بریدتی تاسو چہ انصاف بہ او نکری پہ بارہ

الْيَتَامَىٰ فَاَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ

د یتیمان نو جینکو کنس نو نکاح کوئی د هغه سره چہ حلاله وی تاسو لره

کړه وژنو دلته ول منع شو؟

جواب :- هلته یې کپاون د اصلاح په طور سره جائز کړه
 ووپه قرینه د وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ سره -
 او دلته نهی ده د خوراک ته په طریقه د حیلې د کپاون سره
 یعنی مقصد د یتیم د مال خوراک وی او کپاون ورسره د حیلې
 په طور کوی د دے وچې نه یې دلته وَلَا تُخْلِفُوا اَنَّهُ دے وئیلی
 بلکه وَلَا تَاْكُلُوْا اَمْوَالَهُمْ وئیلی دی - نو حاصل د دے ټول جملو
 دا دے چہ د یتیم مال د هغه د فائدو د پاره ورکوی او د هغه
 مال مه خوری او د هغه د مال سره د خپل مال کپاون د هغه
 د مال د خوراک د پاره ذریعه مه گرځوی -

اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا کَیْرًا ، که ضمیر په تاویل د مذکور سره اکل
 (خوراک) او تبدیل ریدلولو دواړو ته راجع دے - هَکَانَ د
 دوام د پاره دے - حُوْبٌ په اصل کنس زجر (زور) ته وئیلی
 شی - او قرطبی وئیلی دی چہ وحشت ته وئیلی شی - او قفال
 وئیلی دی چہ تحوب کسب د هغه څیز دے چہ درد پیدا
 کوی او دلته ترینه مراد کثاه یا ظلم دے - او کَیْرًا پکنس
 تاکید دے د حوْبًا د پاره -

نک :- په دے آیت کنس دویم حکم دے د احکامو د دے سورت
 نه چہ هغه متعلق دے د نفسونو د یتیمانو سره اصالًا او د
 مالونو د هغوی سره تبعًا -

وَأِنْ خِفْتُمْ ، خوف ، ته مراد علم دے لیکن د معلوم نه چہ
 کله یوه کیدیشی نو هلته لفظ د خوف د علم د پاره استعمالیږی
 او دا د مستقبل زمانے سره تعلق لری - او ابو عبیده وئیلی دی

مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ

دَ نورد زنا نو نه دوه او درے او خاور

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا

نوکه یریدو تاسو چه چه انصاف به اونکری

فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

نویوه پوره ده یا (کنارا کوئی) دهغه ویتزے سرچه مالک دی بی لاسو ستاسو

ذَلِكَ أَذَىٰ آلَا تَعُولُوا ۝۳

دا دیره تیزدے ده چه تاسو به ظلم اونکری -

چه دا په معنی د یقین سره دے لیکن اول قول صحیح دے -
أَلَّا تَقْسِطُوا، دا د خفتم مفعول دے په تاویل د مصدر سره
 یعنی عَدَمَ الْقِسْطِ - اقساط، په معنی د عدل او انصاف سره
 دے او تحقیق د دے لفظ به ان شاء الله په سورہ جن کتب
 ذکر کیدی شي - امام راغب په مفردات کتب و ثیلی دی چه قسط
 په زیر د قاف، سره په معنی د بیل چا حصه اخستلو دے نو
 دا ظلم دے - او ا قسط بیل چاله د هغه حصه ورکول دی نو دا
 عدل دے - او بعضو اهل علم و ثیلی دی چه په زیر د
 'قاف' سره په معنی د عدل دے او په زور سره په معنی د
 ظلم دے -

فِي الْيَتَامَىٰ، دلت به یو توجیه سره د دینه مراد مؤنث
 نابالغ یتیم دی او په بله توجیه سره عام دے مذکر او
 مؤنث دواړو ته بلکه روستو ذکر کیدی -

فَأَنْكِحُوا مَا كَتَبَ لَكُمْ، دا په یو توجیه سره د ان خفتم د پاره
 جزاء ده - مَا كَتَبَ لَكُمْ په معنی د موصول سره دے او د
 ذوی العقول د پاره حقیقتاً استعمالیږی پشان د لفظ مِّنْ
 او دا قول د سیبویه دے - او یا مَا مصدریه دے - طَابَ أَكْثَرُ

مفسرینو نہ نقل دے چہ دا پہ معنی دَا حَلَّ سرہ دے او دے
 حلال شرعی نہ پہ طیبہ سرہ تعبیر کیدیشی دے ترغیب
 دَپارہ ٹُکھ چہ طاب کنس معنی دے میلان او دے لذت شتہ دے۔
 مِنَ النِّسَاءِ، دیکھن من بیانہ یا تبعضیہ دے۔

سوال :- دے شرط رچہ خوف دے عدم قسط دے) او دے جزاء
 (رچہ امر دے نکاح دے) پہ مینخ کنس خہ مناسبت دے؟

جواب :- پہ دیکھن خلور اقوال نقل شویدی۔ اول قول بخاری
 او مسلم او نور و محدثینو لیکل دے چہ عروہ رضی اللہ عنہ
 دے عائشہ رضی اللہ عنہا نہ دے تفسیر طلب کرے و و تو
 هغه ورتہ جواب و رکرو چہ داسے یتیمہ جینئ چہ دے یوولی پہ
 ولایت کنس دے او دے هغه مال او جمال ہم شتہ او دغہ ولی
 غواہی چہ نکاح و سرہ او کپی لیکن مہر او نفقہ کنس
 و سرہ عدل کول نہ غواہی ٹُکھ چہ دے پُخپلہ متولی وی
 نو دے چا دے طلب نہ پروا نہ کوی ریعنی دا جیتی دے دے بل چانہ
 نہ غواہی)۔ نو دا آیت دے پہ بارہ کنس نازل شویدی نو
 پہ دے بناء دیتا ہی نہ مراد جینکئ دی چہ دوی (ولیان) دے
 هغوی دے نکاح ارادہ لری سرہ دے ظلم کولو نہ۔ او النِّسَاءِ، نہ
 مراد غیر دی دے یتا ہی نہ نو معنی دا دے کہ چرے تاسو یریرئی
 (علم لری) چہ انصاف او عدل بہ او نکرے شئ دے یتیمو جینکو پہ
 بارہ کنس دے هغوی سرہ دے نکاح پہ وخت کنس نو بیا نکاح دے هغه
 جینکو سرہ او کپی چہ تاسو دپارہ حلالے وی غیر دے یتیمانو
 جینکو نہ۔ نو مقصد دا دے چہ پہ یتیمو جینکو باندے ظلم مہ
 کوئ۔ پہ دے توجیہ سرہ فانکحوا دے ان خفتم دپارہ جزاء دے۔
 دویم قول دے سعید بن جبیر، قتادہ او ضحاک نہ ابن جریر
 او سیوطی نقل کریدے هغه دا دے چہ دے مخکنس آیت دے نزول
 نہ روستو خلقو بہ دے یتیمانو دے مالو نو نہ خان دیر بیج ساتلو
 دے ظلم دے دے نہ۔ لیکن منکوحات (نکاح شوے بیٹے)
 بہ یے دے خلور نہ زیاتے ساتلے او دے هغوی سرہ بہ یے ظلم

کولوڇه پڙولڙنه کوله نوپه دے آیت سره ئے دوی دے دے
 دویم ظلم نه هم منع کړل - او معنی داده که چرے تاسو
 دیتیمانو (هلاکاتو، جینکو) د مالونو نه ځان - یچ ساقی اویره
 کوئ د ظلم کولو نه نو دارنگ ځان - یچ اوساقی د ظلم
 کولو نه د منکوحاتو سره - او د هغه طریقہ داده چه د
 څلورو نه زیاتے مه کوئ څکه چه تاسو د څلورو نه زیاتو
 سره هیڅ عدل نشئ کولے - یعنی چه یو انسان د یو ګناه
 نه ځان - یچ کوی نولازم داده چه د هغه پشان د بل ګناه
 نه دے هم ځان - یچ اوساقی - او په دے توجیه باندے
 یتا فی عام دے هلاکاتو او جینکو دواړو ته اوقانکوحا نه
 مخکښ جزاء پته ده یعنی قَلَا تُظْلِمُوا فِي الْمُنْكَوحَاتِ - او
 فأنکحوا په هغه باندے عطف دے - دریم قول د عکرمه
 نه ابن جریر اوسیوطی نقل کړے دے چه یو شخص
 دیتیمانو د مال ولایت کوو او په نکاح کښ به ئے د څلورو
 نه زیاتے ښخه وے - نو کله به ئے چه حاجت پښین شو چه په
 بیبیا تو باندے دیره خرچه او کړی نو دیتیمانو د دے
 مال نه به ئے خرچه کوله - نو دغه کسانو ته په دے آیت کښ
 او وئیلے شو چه هر کله چه تاسو د ظلم دیتیمانو نه په عام
 حالاتو کښ یره کوئ نو په حالت د دیرو ښخو ساتلو کښ هم
 ځان د ظلم نه - یچ اوساقی یعنی د څلورو نه زیاتے په نکاح
 باندے مه اخلي نو حرام مال حاصلولو ته به مو حاجت نه
 پریوځي - څلورم قول داده چه دوی به د ظلم دیتا فی غیر
 منکوحاتو نه ځان نه شو - یچ کولے بلکه په هغوی باندے به
 ئے ظلم کولو - لیکن کله به ئے چه په نکاح سره واحتستله نو
 بیائے ورسره ظلم نه کوو - نو دوی ته او وئیلے شو چه هر
 کله یره کوئ د عدم انصاف نه دیتا فی جینکو غیر منکوحو سره
 نو نکاح ورسره او کړی (چه حلاله وی تاسو لره) د دے د پاره
 چه د ظلم نه - یچ شئ - په دے ټولو اقوالو سره د شرط او

جزاء پہ مینخ کنس مناسبت شکارہ دے۔ او اول قول پہ
دیکس یرغورہ دے۔

مثنیٰ وثلث وربع، دا دطاب دضمیر نہ احوال دی او
دیتہ اسماء معدولہ وثلثی شی۔ ددے پہ معنی کنس تکرار
دے یعنی اثنان اثنان اوثلثاۃ ثلاثاۃ اواریع اریع۔
دبصریانو پہ نیز پہ دیکس قیاس تہ جاری کیبری۔ پہ
دیکس اتہ الفاظ نقل دی لکہ احاد، موحد، ثناء، مثنیٰ،
رباع، مربع او ددے تہ پہ برہ الفاظ دقصیح عربونہ
نہ دی اوریدلے شوی۔ او دکوفیانو پہ تیز قیاس صحیح
دے۔ دہغوی دپارہ بعضے اشعار دلیل شتہ دے لیکن
قرطبی وثلثی دی چہ ہغہ شاذ دی۔ او آلوسی وثلثی دی
چہ دا شعر دمتنبی کتاب راحاد ام سداس فی احاد پدے
باندے عیب وثلثی شوی دے۔ قرطبی او ابو عبید وغیرہما
وثلثی دی چہ اصح دادہ چہ درباع نہ (خاورو) نہ برہ
ثابت نہ دے او امام بخاری رحمہ اللہ ہم دا غورہ کریدہ
چہ پہ یو وخت او زمانہ کنس دخالورونہ زیاتے نہ دی ثابت۔
دارنگ سورۃ سباء سلاۃ اوقاطریہ کنس ہم راغلی دی۔

سوال:- ددے پہ مینخ کنس یے عطف پہ واورہ کریدے
پہ واورہ یے نہ دے کرے خہ وجہ کیدیشی؟

جواب:- او دلالت کوی پہ تقسیم باندے چہ دیو قسم
سرود پارہ مثنیٰ او دبل قسم دپارہ ثلثات او بل
قسم دپارہ رباع جائز دی او حال دادے چہ دا د مقصد نہ
خلاف دے مقصد خودادے چہ ہر تارینہ لریہ پہ شرط
دعدل کولو سرہ دودہ دودہ، درے درے یا خاور خاور
جائز دی۔

سوال:- اثنان وثلثات واریع یے ولے اونہ فرمائیل؟

جواب:- پہ اسماء عدد او اسماء معدولہ کنس فرق
دے ہغہ دا چہ اسماء عدد کنس صرف عدد مقصود وی

او په اسماء معدوله کښ د عدد ته سپړا او زیاته معنی هم
مراد وی - هغه داسه چه او وئیل شي جاء القوم مثنی معنی
دا شوه چه دوه یوځای راغلل او چه او وئیل شي جاء القوم
اثنان نوم معنی دا شوه چه دوه راغلل - برابره خبره ده
چه جدا جدا راغلل او که یوځای راغلل - نو دلته مقصد
دادی چه دوه بیبیان په یوځای جمع کول جائز دی
د دے وچ ته یی اسماء معدوله ذکر کړو -

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً، دا جمله دلیل دے
چه په مخکښ جواز د تعدد کښ عدل شرط دے نو په
وخت د انتفاء د شرط کښ رچه ان خفتم ان لا تعدلوا
کښ هغه ته اشاره ده) انتفاء د مشروط لازمه وی او تعدد
به منع وی بلکه فواحدة ته مخکښ اکتفوا یعنی یوه باندے
اکتفاء او کړی - الزموا فعل پت دے د روستول لفظ په
قرین سره - دلته خبره لفظ پت مراد دے یعنی اکتفاء او کړی په
یو آزاده ښځه باندے په نکاح کولو سره -

أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، دا په فواحدة باندے عطف دے نو معنی
دا شوه چه په وینځو ساتلو کښ تعدد شرط نه دے که هر
څومره ساتی ځکه چه په هغوی کښ عدل کول شرط نه دے،
لیکن خاښته معامله او احسان کول ورسره ضروری دی -
یا دا عطف دے په ما طاب لکم باندے او فعل پت دے
نوم معنی داده چه واقتصروا علی ما ملکتم ایما نکم -
لیکن دلته خطاب دے مولا کانون (مالکانو) د وینځو ته
نو د هغوی د پاره د خپلو وینځو سره نکاح کول ضروری
نه دی - او په دے سورت ۲۵ کښ خطاب دے غیر
مالکانو ته نو هلته یی فرمائی دی فَمِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ
نوپه هغه کښ انکحوا پت دے -

ذَلِكَ أَذَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا، په ذالک کښ دوه اقوال دی - اول
قول دا اشاره ده واحدة او ما ملکتم ته - دویم قول دا

چہ دا اشارہ دہ بہول ماقبل تہ یعنی نکاح دہ دیرو سرہ
 (ترخلور و پورے) پہ شرط دہ عدل کولو سرہ دہ ہغوی
 پہ میٹھ کنس، او اکتفاء پہ یوہ باندے یا وینٹے ساتل پہ وخت
 دیرے دہ ظلم کنس۔ اڈتھی پہ معنی دہ دیر نیز دے دے۔
 دلتہ محسوس نیز دے والے نہ دے مراد بلکہ معنوی
 نیز دے والے مراد دے۔ آلوسی او بعضے نور و مفسرینو
 وٹیلی دی چہ دہ عال دیرے معنی دی پہ معنی دہ میلان،
 ظلم کولو، فقیری، عیال دیرول، مشقت راستل، خرچ
 کول، عاجز او کمزورے کیدل، اکثر مفسرینو دہ ابن
 عباس رضی اللہ عنہما او جمہور و سلفو نہ نقل کریدی
 چہ دہ دینہ مراد ظلم تہ مائل کیدل دی چہ ہغہ دہ عدل
 مقابل دے۔ او ابن ابی حاتم دہ سفیان بن عیینہ نہ
 روایت کرے دے چہ دا پہ معنی دہ فقر سرہ دے۔ او دہ
 امام شافعی رحمہ اللہ نہ نقل دے چہ پہ معنی دہ کثرت دہ
 عیال (زیاتوالے دہ اہل و عیال) دے۔ ثعلبی او ابن عربی
 پہ دے قول باندے سخت رد کرے دے لیکن قرطبی
 وٹیلی دی چہ دا قول دہ زید بن اسلم او جابر بن زید
 نہ ہم نقل دے۔ او ہغوی ہم دہ امام شافعی نہ مخکنس
 لوے لوے اما مان تیر شویدی۔ او وٹیلی پے دی چہ دا
 معنی کسائی، ابو عمر الدوری (اما مانو دہ لغت) نہ ہم
 نقل دہ۔ لیکن پہ دے معنی باندے اعتراض دا دے
 چہ ہر کلا اللہ تعالیٰ کثرت دہ وینٹو جائز کریدے نہو دہ
 ہغوی نہ ہم دیر اولاد پیدا کییدی نو دہ ان لا تعولوا
 (چہ اولاد دیر نشی) سرہ مناسبت نہ لزی۔ او دا عذر
 چہ بعضے مفسرینو ذکر کریدے چہ دہ وینٹو اولاد نہ وی دا
 دہ حقیقت نہ لرے خبرہ دہ۔ پہ دے وخت کنس بعضے کج رو
 خلقو دہ منصوبہ بندے (رضیط تولید) دہ استدلال دہ پارہ
 دہ امام شافعی رحمہ اللہ دا قول ذکر کریدے چہ دہ نہ

معلوم میری چہ اولاد دیرول (زیات اولاد پیدا کول) نہ دی پکار۔
لیکن اول خود اذقران اوحدیث دہغہ تصوصو او بشکارہ دلیونو
نہ خلاف کول دی چہ پہ ہغے کبس د نکاح او بیٹے سرہ د جماع
مقصد اولاد کرخوئے شویدے لکہ (وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ
لَكُمْ، فَأَسْتَوْا حُرُكُمُ آتَى شَيْئُكُمْ وَقَدْ مُوَا لَا تُفْسِكُمُ)
اور تَزْجُوا الْوَدُودَ الْوَدُودَ) نکاح دہغہ چا سرہ
کوئی چہ مینہ ناکے وی او بیچی (دیر) راوری۔

دویمہ دا چہ پہ دے آیت کبس ئے صراحۃً د خلورو بنحو
اجازت ورکریدے تو ظاہرہ خبرہ دہ چہ د خلورو بنحو
نہ خوا اولاد دیر پیدا کیری نو بیا دے کموالی د اولاد تہ
ترغیب ورکوی۔

ہاں د امام شافعی رحمہ اللہ د قول توجیہ دا سے کیدیشی
چہ کثرت عیال نہ مراد کثرت ازواج دی او ذلک اشارہ
دہ عدد د خلورو تہ۔ یعنی د دے امر فائدا دہ چہ
بیٹے د خلورو نہ دیرے نشی د دے د پارہ چہ بوج زیات نشی۔
فائدا علہ۔ د اہل سنت والجماعت اجماع دہ چہ
خلورو د بنحو نہ زیاتے بیٹے پہ نکاح کبس جمع کول حرام دی
د دے آیت پہ دلیل سرہ او پہ دلیل د احادیثو او اجماع
سرہ۔ او قرطبی رواقضو او بعضے اہل ظاہر تہ نسبت
کریدے چہ ہغوی و ثیلی دی چہ نہہ بیبیانے پہ یو
وخت جمع کول جائز دی۔ او بعضو خود عدد د حصر نہ
ہم انکار کرے دے یعنی ہر خومرہ چہ پہ نکاح اخلہ۔
او آلوسی و ثیلی دی چہ امامیہ د دے تہ دی قائل لیکن
قاسمی پہ خپل تفسیر کبس د شوکانی د کتاب و بیل الغمام
او دنیل الاوطار نہ نقل کریدی چہ پہ ہغے کبس د دے
نسبت ظاہریو او ابن صباغ، عمرانی، قاسم بن ابراہیم
او یوے دے د شیعہ کاتو تہ کریدے۔ او کوم احادیث
د منع چہ د خلورو نہ پہ زیاتو راغلے دی پہ ہغے ئے کلام

کریدے او وائی چہ قرآن کریم پہ جسر دعداد باندے
 دلالت نہ کوی۔ لیکن السیل الجرار کنس وئیلی چہ دغہ
 احادیثو کنس اگرچہ ہریو کنس خان خان لہ کلام شتہ دے
 لیکن پہ مجموعی طور سرہ حسن دی اعتماد وریا ندے
 کیدیشی او پہ اجماع سرہ ہم ددغہ احادیثو تائید
 کیدیشی۔ لیکن زہ وایم چہ اول خو حصر عدد دد خلور
 دقرآن کریم ددے آیت نہ کیدیشی او داثبات طریقہ
 دادی۔

ع۱: چہ کہ قرآن مقصد نہہ بیبیانے وے یا حصر کول د
 عدد نہ وے تو وے ئے مثنی وثلثات ورباع ذکر کولو
 بلکہ مطلق بہ ئے پرینودلے وے تو بیا بہ دہرجا خو نہہ
 وہ چہ خمصرہ شے ئے کولے۔

ع۲: مخکن ثابت شوہ چہ عرب دد خلور نہ زیاتے نہ کوی
 نواللہ تعالیٰ اربع نہ دی فرمائیلی بلکہ رباع ئے ددے دیار
 ذکر کریدی چہ ددے عدد نہ زیاتوالے نشی کیدے۔
 ہاں پہ سورہ فاطر کنس دوزرو دزیاتوالی دیارہ دوستو
 جملہ شتہ دے چہ یزید فی الخلق ما یشاء، اودلتہ
 خود اسے نیشتہ۔

ع۳: اللہ تعالیٰ دزنا تو پہ مینخ کنس دعدل او انصاف دقائمولو
 دیارہ دعداد ذکر کریدے۔ اشارہ دہ چہ ددینہ پہ زیات
 باندے دانسان قدرت محال دے چہ عدل قائم کری
 ماسیوا دانبیاء علیہم السلام نہ چہ ہغہ دہغوی اعجاز دے۔
 ع۴: الاتعولوا کہ پہ ہرہ معنی باندے مراد نشی نودلالت
 کوی چہ دخلورو نہ زیات ولے راشی نوانسان کنس خامخا
 عول ریو طرف تہ کیدیل) راجی۔ اودارنگ اجماع دسلفو
 صالحینو ثابت دہ پہ منع دزیادت دخلورو نہ۔ اوآلوسی
 وئیلی دی چہ پہ دے مسئلہ کنس اقوی دلیل اجماع دہ
 حکمہ چہ پہ زمانہ داجماع کنس ہیخ مخالف نہ دے موجود

شوے۔ اوپہ اجماع کیں دا شرط تہ دے چہ دے بعثت دے
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے وقت تہ ترقیامتہ پورے
دے قول امت اتفاق راشی لکھ چہ دے امام غزالی دے قول تہ
معلومیری گئی توپہ ہیخ مسئلہ کیں اجماع نشی ممکن
کیدے۔ امام رازی وئیلی دی چہ دے اجماع مخالف
خلق بدعتیان دی دے هغوی مخالفت کولو تہ ہیخ اختیار
نیشته۔ او ابن عربی دے مخالفت کوونکو تہ جہال ردیر
ناپوہہ وئیلی دی۔ او ابن کثیر پہ دے باب رد حصر
کیں احادیث راجع کریدی هغه هلته اوکورئ۔ او دارنگ
پہ قرآن اوپہ اجماع سرہ ثابت دی چہ دے خورو بیبیانہ
زیاتوالے خصوصیت دے دے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
پہ هغه کیں موتہ لہ دے هغه اتباع جائز نہ دے۔

فائدہ ع۔ دے حدیث منکرینو دے آیت تحریف کریدی۔
او آلوسی دے قول جبائی معتزلی تہ سب کریدی۔ هغوی
وائی چہ دے آیت صرف دے یتیم تو جینکو پہ بارہ کیں دے چہ
پہ پالنه دے یوشخص کیں وی او هغه دے ظلم نہ یرہ کوی
تو هغه دے بارہ دے یتیم تہ نہ صرف خورو سرہ نکاح کول
جائز دی۔ او دے یتیم تہ پہ بارہ کیں دا حکم نیشته۔ لیکن دے
بعث نہ معلومہ شوه چہ دے قول دے قرآن کریم، اجماع
او احادیث نہ خلاف دے۔ دارنگ کہ دے پہ یتیم پورے
خاص وے نو عبارت دے پکار و و چہ ورائی خفتم
الأنفسطوا فی الیثمی فانکحوا ما طاب لکم منهن۔
لیکن دلتہ یے لفظ النساء راویدی او هغه دے تعمیم
دے بارہ دے۔ او دے قرآن آیتو نو هر هغه تفسیر چہ
دے سلفو صلحینو او دے هغوی دے اجماع دے تفسیر نہ خلاف
وی تو هغه تحریف دے۔

فائدہ ع۔ قرطبی دے عمر رضی اللہ عنہ او دے کعب
اسدی یو واقعہ ذکر کریدی چہ هغه کیں اسدی

وَاتَّوَا النِّسَاءَ صَدُقَتِهِنَّ نِحْلَهُ

اور کوئی زنانو ته : مهر و نہ دھغوی پہ خوشحالی سرہ ،

فَإِنْ طَبُنْ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ

او کہ دوی معافی او کری تاسو ته د شے خیر

مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا

د هغه نه بخیلہ خوینہ نو خورئ هغه پہ مزے سرہ

مَرِيئًا ④

بے نقصانہ ۔

د خلورو بنحو د جواز نہ دا استدلال کہیدے چہ د بنحے
حق پہ خاوند باندے دادے چہ پہ خلورمہ ورخ بہ هغه
لہ خامخا حق ادا کوی او نورے درے شے ورخے کہ پہ عبادت
کین تیروی نو جائز دی ۔

۴۔۔ پہ دے آیت کین دریم حکم دے د پیارہ د تاکید د عقد
د نکاح او د بیہ ژوند کولو د خپلے بی بی سرہ ۔ او دا دریم
حکم مشتمل دے پہ دوه مسئلو باندے ۔ اولہ مسئلہ بیٹے ته
مهر ورکول ۔ دویمہ د هغه د طرف نه خاوند ته د مهر
بخنہ کول ۔

وَاتَّوَا النِّسَاءَ صَدُقَتِهِنَّ ، تیر شوی آیت کین خاوند انو
ته خطاب وو ۔ او په دے آیت کین هم هغوی ته خطاب دے ۔
رداقول د ابن عباس رضی اللہ عنہما او قتاده ، ابن زید
او جریج دے او النِّسَاءَ نه مراد زوجات ربیبیائے دی ۔
او د اللفظ د آزادو بنحو او وینحو رچہ پہ نکاح سرہ ئے ساتلے
دی دواړو ته شامل دے ۔ او د ابوصالح قول دادے چہ
دا اولیاؤ د بنحو ته خطاب دے ځکه چہ په جاہلیت کین په
یوولی (اختیار مند د نکاح) خپلہ لور خور په نکاح سرہ

ورکړه نو د هغه مهر به یې ځان له اخستلو که هغه به لږ وو او که ډیر به وو - او دا په نورو طریقو سره به یې په مهر قبضه کوله نو د جاهلیت د دې رسم ورواج د ترديد د پاره او فرمائیل شو چه وَالشُّوَالِیْسَاءُ صَدَقْتِهِنَّ، او د حضرتي ته نقل دی چه دا رد دے په شغار بدل کوونکو باندے چه یوه زنانه د بل زنانه په بدله کښ ورکړی او مهر ورله مقرر ته کړی - نو هغوی ته اووئیل شو چه مهر ورکول ښځو ته لازم دی -

صَدَقَاتٍ، جمع د صدقه ده - د اللفظ او صداق په معنی د مهر پورے خاص دے ځکه چه په مهر ورکولو کښ صدق نیت او اخلاص د رغبت د نکاح معلوم شی - نَحْلَهُ، نحل په اصل کښ عطیه ته وئیل شی په طریقه د تبرع (احسان کولو) سره او دا د هبه نه خاص ده - د ابن عباس رضی الله عنهما او قتاده نه نقل دی چه نحله معنی ده فريضة نو دا حال دے د صدقات نه - او زجاج وئیلی دی چه دا په معنی دِيَانَةٌ شُرْعَةٌ دے نو دا مفعول له دے - او کلبی وئیلی دی چه دا په معنی د عطیه وهبه ده نو حال دے یا مفعول مطلق دے د الشُّوْهِنَّ د پاره په اعتبار د معنی سره -

سوال :- نحله چه په اصل کښ عطیه په بدله ته وئیل شی او مهر خو په بدل د (عورت) د ښځو کښ دے نو مهر ته څرنگه نحله او وئیل شو؟

جواب :- د خاوند د خپل ښځو نه په نفع او مزه اخستلو کښ په حقیقت کښ دواړو ته فائده اولذات محسوسیدي نو معلومه شوه چه مهر خو زیاتی څیز دے د دے وجه نه یې هغه لره د نحله صفت ذکر کړو -

فَإِنْ طَبَنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا، دا دویمه مسئله ده یعنی ښځو له جائز دی چه خپل ټول یا بعضه مهر خاوند یا ولی ته اوښی - قرطبی او ابن جریر وئیلی دی

چہ سبب دے دے دادے چہ بعضے خاوند اتو دا بدہ کنڑلہ
 چہ دے بنیے تہ مہر واپس واخلی نو دے جوازے دلتہ
 ذکر کرو۔ طبن پہ معنی دے وربخلو دے پہ خوشحالی سرہ۔
 عنی شئی، پہ صلہ دے طبن کنس بآء، راجی او دلتہ
 عنی ذکر دے حکم چہ دا متضمن دے معنی دے عفو او
 تباعد لرہ۔ منہ، دے دے ضمیر راجع دے صدقات تہ
 پہ تاویل دے مذکور مال یا صدق سرہ۔ او منی دے
 تبعیض دے پیارہ دے پہ نیز دلیث یا دے بیان جنس دے پیارہ دے
 پہ نیز دے ابن عطیہ۔ نفساً، دے امتیز دے نسبت دے طبن
 نہ پہ معنی دے طیبات انفسہن سرہ او تمیز دے تاکید
 ہے دے خوشحالی دے پیارہ ذکر کریدے یعنی دے مہر دے بخلو
 خوشحالی صرف ظاہری نہ وی بلکہ پہ زہرہ سرہ حقیقتاً
 وی۔ تو حاصل دے معنی دا شو چہ کہ چرے دے بنیے او۔ منی
 شہ حصہ دے مہر تہ تا سوتہ پہ خوشحالی سرہ۔ آلوسی دے
 ابن ہبیرہ تہ نقل کریدی چہ دے اثنو اربعو اتفاق دے
 چہ بنیے خاوند یو بل تہ شہ خیز۔ بخشش ورکری نو بیا
 واپس اخستل ہے جائز نہ دی۔ او صاحب اللباب دے بعضے
 علماؤ تہ نقل کریدی چہ بنیے خیل خاوند تہ دے مہر
 شہ حصہ۔ بخشش ورکری او بیا رجوع کوی نو معلومہ
 شوہ چہ دا۔ بخشش ہے دے زہرہ خوشحالی سرہ نہ دو کرے
 او دے دے تائید دے پیارہ شعبی دے شریح دے غسے واقعہ
 ذکر کریدہ۔ او دے عمر رضی اللہ عنہ نہ ہے ہم دا سے
 روایت نقل کریدے۔

فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا، دے اکل نہ مراد ہر ہنہ مباحہ
 نفقہ اخستل دی خو چونکہ خوراک دے انسان اہم مقصد
 دے نو دے دے ویج نہ ہے اکل ذکر کرو۔ هَنِيئًا مَرِيئًا
 حال دے دے ضمیر دے کلوہ نہ یا صفت دے پت موصوف دے
 یعنی اکلًا هَنِيئًا۔ هَنِيئًا اسم فاعل دے دے هَنِيئًا نہ او

وَلَا تَوَدُّوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ

او مه وړكوئى كم عقلو ته مالونه د هغوى

الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا

(چه تا سوسره وي) هغه چه گرځولى دى الله تعالى ستاسو د پاره سبب د زندگي

مرئ د مرغه نه دے - او د دے دواړه په مينځ کښ فرق دے په ډيرو وجوهو سره -

اول دا چه هغى هغه څيز دے چه د مشقت نه بغير حاصل شي او مرئ هغه څيز دے چه زړهضم کيږي -

دويم دا چه هغى هغه دے چه کناه پکښ نيشته او مرئ هغه دے چه هيڅ مرض پکښ نه وي -

دريم دا چه هغى په آسانتيا سره تيريږي ونکى او مرئ نښه انجام والا په ضرره -

څلورمه وجه دا چه هغى مزيدار او مرئ په مرئ کښ آسان تيريږي ونکے - قرطبي وئيلي دى چه د ابن عباس

رضي الله عنهما روايت دے چه مراد دادے چه په د نيا کښ د دے خوراک مطالبه نيشته ، او په آخرت کښ ئي

هم تاوان نيشته -

فائدة :- ابن كثير ، آلوسی او قرطبي د علي رضي الله عنه

نه روايت ذکر کړيدے چه يو سړى ته د خه بيماري او تا جورتيا شکايت وي يائے په کيډه کښ درد وي نو

د خپلے بي بي نه د مثلاً درے روپۍ او خواړي راوپه يو روايت کښ دى چه د مهر د رقم او په هغه باندے

د کبين رشهد واخلي او د باران اوبه د ورسره کپه وږے کړي او هغه د اوڅښکي نو هغه شکايت به رفع

شي - او علي رضي الله عنه د دے د پاره درے آيتونه د قرآن کریم او لوستل - عا وَ أَشْرَأْنَا مِنَ السَّمَاءِ

مَاءً مُّبَارَكًا . عا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ

وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ

خوراک و رکوع دوی ته په هغه کښ، او چا په ورکوي دوی له،

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ⑤

او اوائی

دوی ته

وینا

نیکه -

أَلْوَانُهُ فِيهِ شَقَاءٌ لِلنَّاسِ - عَدَّ قُلُوبَهُ هَنِيئًا مَرِيئًا -

په دے آیت کښ څلورم حکم دے او دا متعلق دے
د سفهاء رنایو هغه سره د هغوی نه د ظلم د دفع کولو
د پاره -

ربط په دا دے چه هرکله ممکن او وئیلې شو چه یتای ته د
هغوی مالونه ورکوي او بیبیانو ته د هغوی مهر و نه - نو اوس
په هغه کښ یو قید لگوي - هغه دا دے چه په حالت د ناپوهي
کښ په مه ورکوي دے د پاره چه مال ضائع نه کړي -

وَلَا تُؤْثِرُوا عَلَى الْيَتَامَىٰ، دَا د هغوی ولی، کفیل یا وصی ته
خطاب دے - نو دا ضمناً دلالت کوي په جواز د ولی کفیل
او وصی مقررولو باندې (قرطبی) - سفهاء، د دے تفسیر
په سوره بقره کښ تیر شوي دے - دلته د سفهاء په مصداق
کښ ډیر اقوال دی - سعید بن جبیر وئیلې دی چه دا یتیمان
دی - ابو مالک وئیلې دی چه دا نابالغ دی که یتیم وی او که نه -
مجاهد وئیلې دی چه دا زنا ته دی - د ابو موسیٰ اشعری
رضی الله عنه ته نقل دی چه دا هر هغه څوک دی چه د
پا بندی مستحق وی - نو په دیکښ دغه ټول اقوال داخل دی -
دارنگ تېزیر او اسراف کوونکی، لیونی او پاکل پکښ هم
داخل دی -

أَمْوَالِكُمْ، د دینه مراد د هغوی هغه مالونه دی چه د
ولی، کفیل یا وصی په قبضه کښ وی - او د دے په اضافت
کښ تاکید دے چه تا سو د هغوی د مال دا سې حفاظت
او کړی لکه چه د خپل مالونو کوئ -

سوال ۱۔ یہ دویم آیت کس کے مالوں و اضافت کے یتیمانوں کو دے کر دے
 اودلتہ کے ہغوی کے اوںکرو

جواب ۱۔ ہلتہ مقصد کے ناجائز تصرف نہ منع کول و وناضافت
 کس کے علت کے اشارہ اوکڑہ چہ دغہ مالونہ ستا سونہ دی بلکہ
 یتیمانوں دی۔ اودلتہ کے فساد کے مال نہ منع کول مقصد دے
 نوپہ دے اضافت کس اشارہ دہ چہ لکہ خیر لکہ خیل مالونہ
 کے فاسد اوںکارہ تصرفاتونہ۔ بیچ ساتی نو دارنگ کے ہغوی
 مالونہ ہم بیچ اوںساتی۔

الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيْلًا، دا صفت کے دغہ حکم کے پیارے علت
 دے۔ یعنی دا مالونہ سبب کے معیشت دے نو کہ ہغوی لہ
 کے ورکری نو معیشت کے بہ نقصان اورسی۔ لکم، اولیاء
 اوسقہاؤ تولو تو خطاب دے بلکہ جنس بنی آدم کے مخاطبہ
 دہ۔ قیلًا، مصدر دے کے قیام نہ یہ اصل کس قوًا دے
 لیکن واو یہ یاء سرہ بدل ثبوت دے۔ معنی کے دے سبب
 کے قیام کے بدونوں او سبب کے بقاء دے۔ زمحشری و ثیلی دی
 چہ تاسو ٹوٹ تیروی یہ دے سرہ۔ او قرطبی و ثیلی دی
 چہ سبب کے معاش او صلاحیت کے دین دے۔ یعنی تجارتونہ
 او صنعتونہ یہ مال یا تدبیر بتا دی او دا سبب کے معیشت
 کے بنی نوع انسان دے۔ او ہرچہ کعبہ شریفہ او دغہ
 تعظیم او احترام ساتل دی نو ہغہ سبب کے بقاء کے ہتول
 عالم دے۔ دے وچ نہ یہ سورۃ مائدہ نکو کس قیامًا
 للناس فرمائیلے دے۔ آلوسی و ثیلی دی چہ یہ دے کس
 اشارہ دہ مدح کے مالونہ۔ او کے سلف و صالحیتونہ نقل
 دے چہ مال کے مؤمن کے پیارے سلاح دہ۔ او ہغوی و ثیل
 چہ تجارت او کسب کوئی حکم چہ تاسو یہ دا سے زمانہ کس
 بیچ کہ یہ تاسو کس یوتن محتاج شی نواول بہ خیل دین
 او خوری۔

وَارْزُقُوهُمْ، کے رزق نہ مراد نفقہ ورکول دی یہ

وَابْتَغُوا إِلَيْنِي حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا

او از میشت کوئی به یتیمان تو هفت چہ کلہ اور سی وخت

النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ

د نکاح تہ ، نو کہ معلومہ کہہ تا سو د هغوی تہ

خوراک خشکاک او دارو درملو وغیرہ سرہ۔
وَأَكْسَوْهُمْ، کنس اشاره ده لکہ خرنکہ چہ انسان روزی تہ
حاجت لری نو دارنگ جائے تہ ہم محتاج دے۔
فِيهَا، یے فرمائیلے دے او متھا، یے تہ دے وئیلے اشارہ ده
چہ د هغوی دفعہ مالوتہ محل د روزی اوجائے او گر خوی
یعنی تجارت او کتہہ پکنس کوئی او د هغے کہتے تہ دوی تہ رزق
اوجامہ او خرچہ وغیرہ ور کوئی۔ داد دے د یارہ چہ د
دوی مال فنا او برباد نشی او کہ متھا، یے وئیلے وے نومعنی
بہ دادہ چہ د اصل مال تہ پرے خرچہ کوئی۔

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا، مَعْرُوفٌ هَرَهْفَةٌ قَوْلٌ

او عمل تہ وئیلے شی چہ د نفس سکون پرے حاصلیری د
دے ویج تہ هغہ بنائشہ وی عقلاً یا شرعاً۔ نو د دینہ
مراد داسے خبرہ کول دی چہ یہ هغے سرہ د هغہ سقیہ
رکم عقل) نفس خوشحالہ شی لکہ چہ ورتہ او وائی چہ ستا
مال ماسرہ ا مانت دھر کلہ چہ تہ بالغ شے او پوہہ دے
راشی نو تاتہ بہ یے درکوم۔ قرطبی وئیلی دی چہ
دعا د ورتہ کوی چہ بَارَكَ اللَّهُ فِيكُمْ، آلوسی وئیلی
دی چہ یہ دیکش د هغہ دینی اصلاح ہم مراد ده یہ
علم خود لو سرہ۔ یعنی د دین ضروری علم یہ ورتہ بنائی۔

رُشْدًا فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ

ہو نیار تیا نو در کوئی ہغوی تہ

أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا

مالوتہ د ہغوی ، او مہ خورق ہغہ پہ بے تحایہ خرچ کولو

وَبِدَارٍ أَنْ يَكْسِبُوا وَأَوْمِنْ

او پہ تادی (جلتی) سرہ د دے برے تہ چہ دوی بہ لوئے شی ، او خوگ

كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَكَانَ

چہ مالدار وی نو خان د- بچ کوی رد مال دیتیم تہ او خوگ چہ

كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ

محتاج وی نو خوراک وکوی رد ہغہ تہ پہ بنہ طریقہ

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ

نو کلہ چہ در کوئی ہغوی تہ د ہغوی مالوتہ

فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللَّهِ

نو گواہان او نیسی پہ ہغہ یاندے ، او پورہ دے اللہ تعالیٰ

حَسِيبًا ④

حساب کو دیکے۔

۴۔۔ یہ دے آیت کس پنجم حکم دے د ظلم تہ د بچکیدا لو
دپارہ - ہر کلہ چہ سفاہت (کم عقلتوب) پتہ صفت دے
او عارض دے نو د ہغہ د ازالے دپارہ طریقہ ذکر کوی دے
دپارہ چہ ہغہ تہ د ہغہ مال او سپارے شی - نو د دے دپارہ
دوہ شرطونہ ذکر کوی - یو بلوغ دویم رشد (پوھے)
تہ رسیدل -

وَابْتَئُوا الْيَتَامَىٰ ، ابتلاء (راز میبشت) تہ مراد معلومول

د عقل د حفاظت کولو د مالونو د هغه او د دے مختلف
 طریقے دی۔ یو دا چہ دے له له مال د تجارت د پیاره
 ورکړی یا په خان او اهل و عیال باندے د خرچ کولو
 د پیاره۔ یا د دے په حضور کښ دا ولی پے تجارت او اخستل
 او خرڅول کوی او د دے ته د هغه طریقے بنائی۔ او د غسے
 نورے طریقے دے د پیاره چہ هغه پرے پوره پوهه شی۔
 حَتَّىٰ اِذَا بَلَغُوا الْبُلُوغَ، دا اول شرط دے۔ د دینہ مراد
 اختلام دے لکه چہ په سوره نور سؤ کښ دی۔ او اختلام
 د بلوغ د پیاره په مذکر او مؤنث کښ مشترک علامت دے
 او د دینہ علاوہ نور علامات هم شته۔

فَإِنْ اسْتَمَرَّ مِنْهُمْ رُشْدًا، اس، په معنی د آحسن،
 وَجَدَ او أَبْصَرَ دے لکه په دے قول کښ رَأَى رَمَضٍ
 جَانِبِ الطُّورِ نَارًا، (قصص ۲۵) رُشْدًا، خیر رسیدلو
 ته و نیلے شی د دے مقابل غی راځی لکه رَقْدٌ ثَبِیْنٌ الرُّشْدُ
 مِنَ الْغَيِّ) د دینہ مراد صلاحیت د عقل او د حفاظت
 د مال دے رابن عباس رضی الله عنهما) یا صلاحیت د
 عقل او د دین دے (حسن)۔ اکثر علماؤ و نیلی دی
 چہ رشد نه وی مگر روستو د بلوغ نه۔ او که د بلوغ
 نه روستو پکښ هم رشد معلوم نه شو نو بیا به په هغه
 باندے حجر ریابندی) لکوی۔ دا په نیز د اکثر و
 صحابه کرامو، تابعینو او امام احمد، ابو یوسف، امام
 محمد او امام مالک رحمهم الله سره۔ او په دے باندے
 د احنافو هم فتوی ده۔

فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ، ابن عطیه و نیلی دی
 چہ په دے زمانه کښ به دا معامله قاضی او بادشاه
 ته پیش کیدیشی او د هغه په واسطه به ورته مال
 ورکیدیشی ځکه چہ دے زمانه کښ فساد ډیر دے۔
 وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ سِرًّا عَلَيِّكُمْ أَوْ

یہ معنی دے اسم فاعل سرہ یا مفعول دے۔ اسراف پہ لغت
کس دے حد نہ تیرید لو تہ وئیلے شی او پہ خرچ کولو کس
خطائی او غفلت تہ ہم وئیلے شی (قرطبی) یدارا مصدر
دے دے باب مفاعله ددوام جانو نہ صدور خواہی یعنی
ولی دیتیم نہ دے ہغہ دے مال پہ اخستلو کس ویراندے والے
کوی او یتیم لوئے والی تہ روان وی۔ یا مفاعله پہ معنی دے
نفس قعل دہ دے یو جانب نہ صدور کافی دے۔

اَنْ یَّکْبِرُوْا، دا دے یدارا دے پیارہ پہ پت مضاق سرہ مفعول
لہ دے یعنی مَعَاذَہُ کِبْرُہُمْ بدار کوئے دے وجہ دے یرے
دے بالغ کیدلو دے ہغہ تہ۔ یعنی زر زرے بے ضرورتہ خرچ
کوئے دے یرے دے وجہ نہ چاہے دے یہ لوئے شی نو بیا
یہ زمانہ مال غواہی او حساب پہ راسرہ کوی۔ اودا دے
لَا تَاْکُلُوْا دَ نْہی دے لاندے داخل دے۔

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ، عفت خان، بچ ساتل دی
دے حرام نہ او فلیستعفف کس مبالغہ دہ یعنی دے حرام
او مشتبہاتو نہ خان بچ ساتل۔ اودا سے پہ سورہ نور
کس ہم دی۔

وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِ، فقیر نہ مراد
دادے چاہے کسب دے نفقہ تہ محتاج دے نو کہ چرے دے
دے خان دے پیارہ مستقل کسب کوی نو دے یتیم دے مال حفاظت
نشی کوئے نو دے یہ دے ہغہ دے مال حفاظت کوی او تربیت
یہ بچے کوی او دے دے یہ بدل کس یہ دے ہغہ دے مال نہ
دے عرف مطابق اجرت اخلی۔ او حدیث دے ابو داؤد او
نسائی پہ دے باندے دلیل دے چاہے یو شخص نبی صلی اللہ
علیہ وسلم تہ وئیلی وچہ زہ فقیریم زما ہیخ مال
او آمدن نیستہ او زما سرہ دے یتیم مال دے نو نبی کریم
صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ او فرمائیل چاہے دے یتیم دے مال
نہ خورہ خو اسراف او تبدیز یہ تہ کوئے او جمع ترینہ

لِيَرْجُلَ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ

دَ تَارِينو دَ پياره برخه ده دَهغه مال نه چه پرت مخی وی

الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ

مور او پلار او خپلوانو او دَ زناتو دَ پياره

نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَيْنِ

برخه ده دَهغه مال نه چه پرت مخی وی مور او پلار

وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ

او خپلوانو که لږ وی دَ هغه نه

هم نه کوڼه - او دَ ابن عباس رضی الله عنهما او ابوالعالیه
 او شعبی نه روایت دے چه دَهغه دَ غارو و دَ پیو نه فائده
 اخستل شئ او دغه شان دَ سورئ نه او دَ هغه دَ مریانو
 نه فائده اخستل شئ -

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ
 دا دَ دفع عام ده که مال نقد ورکول وی یا خرچ کول وی
 په هغه باندے په دے دوارو وختونو اشهاد رکواه
 پیش کول (ضروری دی - دَ بعضو په نیز مستحب دے
 او دَ بعضو په نیز فرض دے - او قرصیت ظاهر دَ قرآن دے
 وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا ، په دے جمله کتب تخويف دے
 هر منکر دَ حق لره - کفی ، فعل ماضی ده او یا الله دَ
 دے فاعل دے او باء ، دَ تاکید دَ پياره ده - ابوالبقاء
 او ابن عطیه وغیره و نیلی دی چه دا باء یے دَ دے دَ پياره
 راوړیده چه دلالت او کړی په معنی دَ امر باندے یعنی
 اکتفوا بالله - حَسِيبٌ ، په معنی دَ محاسب (حساب کوونکے)
 یا په معنی دَ کافی دے (الباب) -

اَوْ كَثُرَ نَصِيْبًا مَّفْرُوْضًا ④

او کہ دیر وی، برخہ دہ مقرر کرے شوے۔

ک۔ یہ دے آیت کنس شیپم حکم دے د میراث پہ یا گن
د ظلم د دفعہ کولو دیارہ اور دے پہ رسم د جاہلیت
والو باتدے۔ د ہغوی رسم دا ووجہ چاہہ جنکو تہ نہ
شو کولے نو ہغوی پہ ئے پہ میراث کنس برخہ تہ ورکولہ
یعنی، زتانہ، بوچاگان، وارہ۔ یچی او معذورہ خلق۔ نو پہ
دے آیت کنس د ہغوی برخہ پہ اجمالی طریقہ سرہ ذکر کوی
او تفصیل پہ ئے روستوراخی۔

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ، لِلرِّجَالِ
عام دی کہ بالغ وی کہ نابالغہ وی او کہ معذورہ وی او کہ
روغ وی۔ او علت د میراث ولادت یا قرابت دے او قرابت
زوجیت تہ ہم وئیلے شی د دے وچ تہ ئے الوالدان او
الاقربون دوارہ ذکر کرل۔

وَاللِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ، یہ
دیکنن ہم دغہ تعمیم دے خوسرہ د علت تہ۔ او ترک
یہ دواہو کنس ہغہ مال تہ اشارہ دہ چہ پر بخود لے شوے
وی روستو د مرگ تہ۔

مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ، دا جار مجرور پہ اصل کنس صفت
د نصیب دیارہ یا پہ مما ترک کنس بدل دے د "ما" تہ۔

نَصِيبًا مَّفْرُوْضًا، زجاج او مکی وئیلی دی چہ دا حال دے
د نصیب تہ یا د فاعل د قَلَّ تہ۔ مَّفْرُوْض، فرض پہ اصل
کنس پریکولو او یقینی خیز تہ وئیلے شی حکم چہ پہ ہغہ کنس
د شبہاتو قطع (پریکول) اوشی۔ یعنی ہغوی تہ دا حصہ
ورکول اللہ تعالیٰ فرض کریدی چہ د ہغہ تفصیل روستو
ذکر کیری او اشارہ دہ چہ ہریوہ برخہ د بل د برخہ
قطع او جدا کولے شی۔ یا فرض پہ معنی د تقدیر او

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ

او کله چه حاضر شی تقسیمولو (د مال) ته خپلوان خلق

وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ فَأَرْزُقُوهُمْ

یتیمان او مسکینان نو خرجه ورکړئ هغوی ته

مِّنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا

د هغه د مال ته او وایئ هغوی ته وینا

مَعْرُوفًا ۸

نرمه -

مقرر کولو دے نو اشاره ده چه دغه برخه په قرآن کریم یا

احادیثو یا اجماع سره مقرر کړې شویدی -

۸ - په دے آیت کېن اووم حکم دے چه په هغه کېن دفعه

د ظلم کوي د کمزورو وارثانو ته -

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ ، د اسم دے په معنی د اقسام

یعنی تقسیمول او مراد ترینه تقسیمول د میراث دی -

أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ فَأَرْزُقُوهُمْ مِّنْهُ ،

د مینه ضمیر القسمة ته راجع دے په معنی د مال مقسوم

سره او الف لام پکېن عهدی دی چه په لفظ د نصیب

کېن (مخکېن آیت کېن) تقسیم ته اشاره ده - او د دے

آیت په بارة کېن خاور اقوال دی - اول قول د ابن عباس

رضی الله عنهما او د دیرو تابعینو دے چه د دینه مراد

هغه کسان دی چه په میراث کېن د هغوی خپل څه حق

ته وی خود تقسیم په وخت کېن هلته حاضر شی نو هغوی

لره د تلولو ورثاؤ په رضا سره څه برخه ورکول

پکار دی او دا امر د استجاب د پاره دے واجب ته دے

نودا منسوخ نه دے - او د قتاده نه روایت دے چه دا

حکم ثابت دے یہ طریقہ کہ استعجاب سرہ لیکن اکثر خلقو
یہ دے باندے عمل پر بخود لے دے ریائے ورتہ توجہ نہ دہ
کرے) او امام بخاری رحمہ اللہ ہم دا قول کہ ابن عباس
رضی اللہ عنہما نہ نقل کریدے۔

دویم قول کنس یوروایت کہ ابن عباس او ابو موسیٰ اشعری
رضی اللہ عنہما او بعضے تابعینو دے چہ دا حکم واجب و و
لیکن یہ نزول کہ میراث کہ آیت سرہ (چہ روستوراخی)
دا منسوخ شویدے۔ دریم قول، روایت دے کہ سعید
بن المسیب او ابن زید نہ چہ کہ آیت نہ مراد دا دے
چہ یو انسان تہ مرگ راشی او دے وصیت کوی نو خپلوانو
او یتیمانو او مسکینانو دپارہ و مناسب وصیت او کری او مراد
تربتہ ہفہ کسان دی چہ یہ میراث کنس یے برخہ تہ رسیدی
رلکہ اولاد کہ ہفہ خوے چہ ہفہ کہ خیل پلار نہ مخکنس
وفات شوے وی وغیرہ) او دا ہم یہ طریقہ کہ استعجاب سرہ
دے۔ او کہ کہ وجوب یہ طور سرہ وی نو منسوخ دے (قرطبی)۔
خلورم قول، روایت کہ سعید بن جبیر دے حاصل یے دا دے
چہ کہ دینہ مراد ہفہ کسان دی چہ یہ میراث کنس کہ ہفوی
برخہ شتہ نوالیتائی والمساکین عطف تفسیر کہ اولوا القربی
دے یعنی دوی کہ میراث کہ تقسیم مطالبہ کوی فی الحال کہ خیل
حاجت کہ وچ نہ او فی الحال تقسیم مشکل وی نو دوی لہ دے
کہ ضرورت مطابق لہہ برخہ مخکنس ورکریشی رچہ ہفہ یہ
روستو کہ دوی یہ حصہ کنس حساب شی) نو دا حکم کہ دوی کہ
ضرورت یہ بناء واجب دے۔ دے قول تہ ابن عاشور
اشارہ کریدہ او زموتی مشائخو کرامو ہم دا قول
غورہ کریدے۔

وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا، کہ مخکنس اقوالو یہ بناء
کہ دینہ مراد دا دے چہ دوی تہ و او ٹیلے شی چہ ستاسو
یہ دے مال کنس شرعاً حصہ نیشہ لیکن صرف کہ صدقے

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ شَرَكُوا

او اور پر پیری ہفتہ کسان چہ پر پیری دی ہغوی

مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعْفًا

د ٹخان نہ روستو اولاد کمزوری

خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ

پیرہ کوی پہ ہغوی باندے رک ظلم د خلقونہ

وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ⑨

او خافنا وای د وینا حقہ (برابر)۔

پہ طور سرہ داتاسولہ درکود۔ او بناء پہ آخری قول دا مراد دے چہ اوس د ضرورت د وجہ نہ دالبرہ برخہ واخلی او خہ وخت روستو بہ پورہ تقسیم اوکرو نویا بہ تاسوتہ ستاسو برخہ پورہ درکرو۔ نو مقصد دا شوچہ د یتیمانوا و مسکینانو خفہ کول جائز نہ دی بلکہ د ہغوی ضرورت پورہ کول پکاردی۔ ۹۔ پہ دے آیت کنس وعظ او ترغیب دے عمل کولو تہ پہ تیر شوے احکامو پہ بارہ د یتیمانوا و سفھاؤ کنس او تائید دے د ہفتہ حکم چہ پہ فارزقوہم او قولو کنس ذکر شویدے۔ وَلْيَخْشَ، داصیغہ د امر غائب دہ پہ نیز د سیبویہ د دینہ لام د امر بغیر د ضرورت شعری نہ نشی حذف کیدے۔

الَّذِينَ لَوْ شَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ، الَّذِينَ سرہ د موصول نہ د ولیخش فاعل دے او مفعول د ہفتہ پت دے یعنی الظلم علی اولاد غیرہ رک ظلم کولو نہ پہ اولاد د بدل چا باندے) ذُرِّيَّةً ضِعْفًا، دا مفعول دے د ترکو د پیارہ او مِنْ خَلْفِهِمْ کنس د دہ مرگ تہ اشارہ دہ۔ او ذُرِّيَّةً معنی مخکین تیرہ شویدے۔ او ورو بچو او بنحو تہ شامل دے۔ ضِعْفًا قید د پیارہ د تاکید دے۔ یا ہرکله چہ لفظ ذریہ نفس تسل

تہ عام دے نو دایے قید احترازی ذکر کرو۔

خَافُوا عَلَيْهِمْ، دا جملہ صفت یا حال دے د ذریعہ د پاره او د
دے خافوا مفعول پت دے یعنی ظَلُمَ النَّاسِ عَلَيْهِمْ
(د ظلم کولو د خلقوتہ پہ دوی باندے)۔ او د حرف لو جزاء
پتہ دہ یعنی خفہ کیڑی۔ یا خافوا جزاء دہ د کو پہ تقدیر
د لام سرہ یعنی خَافُوا عَلَيْهِمْ، پہ تفسیر د آیت کنس خلور
اقوال دی۔ اول دا چہ دا وعظ دے وصیانو او کفالت کوونکو
د یتیمانو تہ یعنی تاسو د دغہ یتیمانو سرہ داسے معاملہ کوئی
لکہ چہ تاسو غواہی چہ ستاسو د مرگ تہ روستو دے ستاسو
د اولاد سرہ او کریشی۔ یعنی پہ ہغوی باندے ظلم مہ کوئی۔
اور روستو آیت ہم پہ دے باندے دلالت کوی۔ دویم قول،
دا بتول انسانیت تہ وعظ دے چہ د یتیمانو او د خلقو د اولاد
پہ یارہ کنس خان د ظلم کولو تہ۔ بچ اوساق لکہ چہ تاسو غواہی
چہ ستاسو اولاد سرہ دے ظلم او نکریشی۔ یعنی ہر کلا چہ
یوانسان د خیل اولاد د یارہ امن غواہی نو د بل چا پہ بچو
باندے ہم ظلم اوزیاتے تہ کوی ٹککہ اکثر د ظلم سزا پہ
دنیا کنس ملاویڑی۔ دریم قول، پہ دے سرہ مراد ہغہ
شخص دے چہ مرگ ورتہ حاضرشی نو بعض (کم عقل)
حاضرین ورتہ وائی چہ وصیت او کپہ، خیرات او کپہ، مریان
آزاد کپہ، د خان غم او کپہ د اولاد فکرمہ کوہ ہغوی لہ یہ اللہ
تعالی روزی ورکوی نو ہغہ شخص د دوی پہ وسوسے سرہ دھوکہ
شی نو بتول یا اکثر مال خیرات کپی او وارثان محروم کپی۔ نو
داسے کسانو تہ خطاب او شوچہ تاسو پہ خیل اولاد باندے یرہ
کوئی او خفہ کیڑی نو د بل چا اولاد باندے ہم خفہ کیڑی
کنہ۔ دا قول قرطبی د ابن عباس رضی اللہ عنہما، قتادہ، سدی،
سعید بن جبیر، ضحاک او مجاہد تہ نقل کریدی۔ خلورم قول
د دے مخکنس قول برعکس دے چہ د وصیت کولو تہ بے منع
کوئی کلا چہ خیلوانو (غیر وارثانو) تہ وصیت کوی۔ نو حکم د

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ

يَتِيمًا هغه کسان چہ خوری مالوہ

الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ

دَ يَتِيمَانُو یہ ناحقہ سرہ یقینًا دوی اچوی

فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا ۝۱۰

یہ گہو و خپلو کیں اور اوزردے چہ داخل بہ شی اور تہ۔

آیت دے تولو تہ شامل دے۔

فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ، هرکله چہ په خشیت سره امرکول په دلیل سره ثابت شو نو اوس په هغه باندے تفریع کوی په تقوی سره - یعنی خشیت قلبی مستلزم دے پوره تقوی لره په اعتبار د اعمالو سره -

وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا، دا امر عام دے کفیل او وصی تہ خطاب دے یعنی یتیم تہ د خپل اولاد پشان د خائسته آدابو تعلیم ورکړی - دارنگ حاضرینو د مریض تہ خطاں دے یعنی خپل مریض مرض الموت تہ د اوواڼی چہ حقوق واجبه ادا کړه او مناسب شرعی وصیت اوکړه دارنگ هغه تہ دے د لا اله الا الله تلقین اوکړی لیکن امر د ورتنه کوی - دارنگ وصیت کوونکے د وصیت کولو په وخت کیں د مال د دریځ حصه نه تجاوز نه کوی او وارشان د فقیران نه پریردی چہ بیا د خلقونه سوالونه کوی رداسے په حدیث کیں راغله دی) دارنگ عام مسلمانان د یتیم تہ سخته وینا او قهر نه کوی - سدیدًا، هغه قول او فعل چہ حق او په انصاف باندے بتاوی او د شرع سره موافق وی - مثلاً - په دے آیت کیں تخويف اخروی دے هغه چا د پاره چہ یتیمانو باندے د هغوی په مال کیں ظلم کوی - إِنَّ الَّذِينَ، دایه بغیر د حرف عطف نه په إِنَّ سره

ٹکے ذکر کرو چہ داعلت دے دے ایجاب دے رزق ہغوی دپارہ
 او دپارہ دے قول سدید ہغوی تہ - او دے دینہ مراد عام دے
 ہغہ وصیان او کفیلان چہ دے یتیمان مالونہ ضائع کوی یا
 ہغہ خلق چہ یتیمان تہ دے میراث برخہ نہ ورکوی - یا ہغہ
 ظالمان چہ دے یتیمان مالونہ یہ غیر شرعی طریقے سزہ
 خوری لکے یہ دے زمانہ کنس یہ مروپسے مابنا مونہ ،
 خلویستئ او تور خیراتونہ او اسقاط چہ یہ ہغے کنس دے یتیم
 برخہ وی -

یا کُلُون، دے دینہ مراد صرف خوراک دے یا دے ہغے اخستل
 او بر بادول دی کہ یہ ہرہ طریقہ سرہ وی -
 اَمُوَالِ الْيَتَامَى ظُلْمًا، لفظ دے ظُلْمًا تیز دے یا حال یا
 مفعول مطلق دے یہ پت صفت سرہ یعنی اکلا ظلمًا - او
 دا قید یے دے دے وجہ تہ ذکر کرو چہ کلہ کلہ دے یتیم مال یہ
 حق شرعی سرہ ہم اخستلے کیڑی لکے اجرت او نفقہ دے ولی
 دپارہ وغیرہ -

اَلْاَمَّا يَا كُلُون فَيُكَلِّمُوْنَهُمْ نَارًا، فَيُكَلِّمُوْنَهُمْ لفظ کنس دے
 خوراک تہ اشارہ دے یعنی خیتہ دے کوی - دارنگ دا لفظ دلالت
 کوی یہ دے قباحت دے دوی باندے - نَارًا تہ مراد دے جہنم اور
 دے چہ ذکر دے مسیب او مراد تربتہ سبب دے یعنی حرام - یا دے
 دینہ مراد دردوتہ او مختلف مصائب دے دنیا دی چہ حرام
 مال یہ دنیا کنس دے ہغے دپارہ سبب او گرچی - یا مراد دے دینہ
 عین اور دے چہ دوی بہ یہ جہنم کنس اور خوری لکے چہ حدیث
 دے ابوسعید خدری رضی اللہ عنہ دے او ابن جریر را نقل
 کریدے ہغہ یہ دے یا تہ دے دلیل دے -

وَسَيُكَلِّمُوْنَ سَعِيْرًا، ہر کلہ چہ مخکن دے جہنم اور مراد وی نو
 دا جملہ بیا یہ طریقہ دے تفسیر سرہ دے - او کہ دے نار تہ دنیوی
 مصائب مراد وی تو بیا یہ دے جملہ کنس دے عذاب اخروی
 ذکر دے روستو دے عذاب دنیوی تہ - صلی دلالت کوی یہ

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ

کلك حکم درکوی تاسو ته الله تعالیٰ په باره د میراث د اولاد ستاسو کښ

لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ

د نارینه د پاره پشان د برخه د دور زتانو ده

فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ

نوکه وی زنانه (دوه یا) زیاته د دور نه

فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ

نو دوی لره دوه حصه دی د هغه مال ته چه پر بخودله وی ده، او که

كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ

یوه وی نو هغه لره نیمه برخه ده ،

وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا

او دده د مور او پلار د پاره هر یو لره د دے دواړو ته

النَّسَبُ سٌ مِّمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ

شپږمه برخه ده د هغه نه چه پر بخودله وی دده که چرته وی

لَهُ وَلَكِنْ فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ

هغه لره اولاد ، او که نه وی هغه لره

وَلَكِنْ وَوَرَثَهُ أَبَوَاهُ فَلَهُمَا

اولاد او وارشان دده مور او پلار دده وی نو مور دده لره

الْيَتَامَى فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ

دریمه برخه ده . او که وی ده لره د ورثه نور

دخول باند او رته د سوزیدلو د پاره . سعیر هغه او رکه چه
په لمبو باندے مشتمل وی نو سعیر په معنی د سعور دے .

فَلَا مَرَّةٍ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ

مور لره پئے شپڙمه برخه ده دوستو ډ پوره کولو

وَصِيَّةٍ يُّوَصَّى بِهَا أَوْ ذِي

ډ وصيت نه چه وصيت پئے کړې وي په هغه سره اوډا کولو ډ قرض نه،

أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ

پلاران ستاسو او ځامن ستاسو نه پوهيږئ

أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا

تاسو چه کوم يو ډ دوی زيات نيز دے دے تاسو ته په نفع کښ،

فَرِيضَةٌ مِّنَ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ

حکم مقرر کړې شویدی ډ طرف ډ الله تعالیٰ ته، یقیناً الله تعالیٰ

عَلِيمًا حَكِيمًا ۱۱

پوهه دے حکمتونو والا دے -

۱۱- په دے آیت کښ اتم حکم دے - او دا تفصیل ډ هر هغه برخو او حصو دے چه په للرجال تصيب کښ اجمالاً ذکر شوے وے - او په دیکښ تصریح ده ډ رد په جاهلیت پاتې دے چه هغوی په زنانو، نایالغو او معدورو کسانو ته په میراث کښ برخه نه ورکوله -

يُوصِيكُمُ اللَّهُ، قفال وئیلی دی چه ایصاء، په اصل کښ رسولوته وئیلے شی او زجاج وئیلی دی چه ایصاء دلت په معنی ډ فرض کولو ده - ابن عاشور وئیلی دی چه ایصاء امر کول دی په هغه څیز چه په هغه کښ نفع ډ مامور وی او ډ امر کوونکی ډ طرف نه اهتمام وی - او ابن کثیر فرمائی چه معنی دا ده چه امر کوی تاسو ته په عدل سره - دارنگ وصیت هغه حکم ته وئیلے شی چه ډ هغه ډ پاره ناسخ نه وی نو ډ دینه مراد تاکید حکم

کول دی نو دا تعبیر دلیل دے پہ دیر اہتمام باندے پہ مسئلہ
د میراث کنس۔

فائدہ عل :- ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا آیت او ورپسے آیت
او د سورت آخری آیت بتول پہ علم فرائض کنس دی او د
میراث شرعی احکام د دے آیتونو نہ اخستلے شویدی او
احادیث د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د دے تفسیر دے۔
او د علم فرائض پہ زدہ کولو کنس احادیث راغلی دی۔ او قرطبی
و ثیلی دی چہ دا آیت رکن دے د ارکان د دین نہ اوستن دہ
د سنتو د احکامو نہ اوام دہ د امہاتو د آیتونو نہ۔ او و ثیلی
شویدی چہ علم فرائض دریمہ حصہ د علم دہ بلکه نیم
علم دے لیکن دا اول داسے علم دے چہ د خلقو نہ پہ اخستلے
او ہیر کریشی۔

فائدہ عل :- د میراث د پارہ شرکا درے اسباب دی اول
نسبت د تولد یعنی اولاد او والدین۔ دویم سبب نسبت
د زوجیت یعنی خاوند او پنچہ۔ دریم سبب نسبت د اخوت۔
اول د وارہ پہ دے د وہ آیتونو کنس ذکر دی او دریم د دے
دویم پہ روستو حصہ کنس او پہ آخری آیت کنس ذکر دے۔ نو
پہ اول آیت کنس د توالد سرہ شپہ مسائل ذکر دی او
پہ دویم آیت کنس پہ نسبت د زوجیت سرہ خلور او پہ
نسبت د اخیافی رورولی او خورولی سرہ پنچہ ذکر دی۔

ورثہ درے قسمہ دی اول ذوی القروض دویم عصبہ
دریم ذوی الارحام۔ د روستو پہ میراث کنس اختلاف
شتہ دے۔ ذوی القروض ہغہ کسان دی چہ د ہغوی خاص
برخے پہ قرآن کریم، او احادیثو یا پہ اجماع سرہ
ثابت او ذکر دی او ہغہ شپہ برخے دی یعنی نیمہ،
خلورمہ حصہ، اتمہ حصہ، د وہ دریمہ حصہ، دریمہ
حصہ او شپہ حصہ۔ او ذوی القروض د وہ قسمہ دی
یعنی نارینہ او زناتہ۔ بیا نارینہ لس قسمہ دی، خوے، نسے

راگرچہ نور ہم خکته شتہ لکہ کپوسے وغیرہ)، پلار، نیکہ
 راگرچہ نور ہم پہ سیرہ وی لہ اور نیکہ وغیرہ)، ورور،
 وزازہ، شترہ اوڈ شترہ خٹوے، خاوند او مولیٰ د آزادولو۔
 اوزناتہ اووہ قسمہ دی لکہ لور، توسی راگرچہ خکته وی،
 مور، نیا راگرچہ سیرہ ہم وی، خور، بٹخہ او مولاتہ د
 آزادولو۔ او عصبہ ہغہ کسان دی چہ د ہغوی برخے پہ
 خاص طریقے سرہ نہ وی ذکر لیکن کوم میراث چہ د ذوی
 الفروض د برخونہ باقی پاتے شی نو ہغہ د ذوی حق وی۔
 نوروستو د ادا کولو د قرض او وصیت نہ رچہ پہ دریمہ حصہ
 کنس وی) تقسیم د میراث بہ کیبری نو کہ چرے ذوی الفروض
 موجود وی نو د ہغوی برخے پہ اول ورکریشی او د ہغوی
 نہ روستو چہ کوم مال پاتے شی نو ہغہ پہ پہ عصبو کنس
 تقسیمیری۔ او حق د عصبو د قرآن کریم نہ پہ سکوت سرہ
 او د احادیثو نہ پہ صراحت سرہ معلوم دے۔ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ اور سوئی فرائض اہل د
 ہغوی تہ او باقی ہغہ شخص تہ ورکری چہ مہری تہ
 نیردے وی۔

فائدہ ع:۔ یوصیکم خطاب اگرچہ عام دے لیکن پہ سبب د
 احادیث صحیحہ سرہ یے تخصیص کرے شوے دے۔ اول دا
 چہ وارث بہ کافر نہ وی لکہ چہ پہ حدیث کنس دی لایرث
 الکافر المسلم۔ دویم دا چہ مرثے (غلام) پہ نہ وی یعنی
 مرثے د آزاد شخص وارث نشی کیدے۔ دریم دا چہ
 قاتل بہ نہ وی یعنی قاتل یہ د مقتول د میراث نہ
 محروم وی۔ ثلورم دا چہ د انبیاء علیہ السلام نہ میراث نشی
 اوپے کیدے پہ دلیل د صحیح حدیث سرہ چہ رَحْمٰنُ مَعْشَرُ
 الْاَنْبِیَاءِ لَا تُورِثُ مَا تَرَکُوْا صَدَقَہٗ رَزْمونہ د جماعت
 د انبیاء نہ میراث نہ اوپے کیبری مونہ چہ خہ پر بخود لے
 وی نو ہغہ پہ صدقہ وی) او دا حدیث متواتر دے د

اوٹولس صحابہ کرام و نہ نقل دے۔ او دا مسئلہ د شیعہ کا تو
 یہ کتابوں تو کیں ہم شتہ۔ شرح نہج البلاغہ د ابن ابی
 الحدید کیں لیکلی دی چہ ابوبکر رضی اللہ عنہ دا حدیث
 ذکر کرو نو فاطمہ رضی اللہ عنہا راضی شوه۔

سوال :- یہ حدیث کیں ثابت دی چہ فاطمہ رضی اللہ عنہا
 غصہ او خفہ شوه او د ابوبکر رضی اللہ عنہ سرہ ئے تر مرگہ
 پورے خبرے نہ وے کرے؟

جواب :- بیہقی او عینی یہ عمدہ القاری او ابن حجر یہ
 فتح الباری کیں ذکر کریدی چہ ابوبکر رضی اللہ عنہ
 د فاطمی رضی اللہ عنہا دروازے تہ داخل و وتردے پورے
 چہ ہغہ رضا شوه۔ او ابن کثیر یہ البدایہ والنہایہ جلد
 پنجم صفحہ ۲۸۹ کیں ہم لیکلی دی۔ او د خبر و تہ کولو
 مطلب دادے چہ یہ میراث طلب کولو کیں د ہغہ سرہ تر
 مرگہ پورے خبرہ اونکرہ ٹککہ چہ یہ حدیث اورید لو سرہ
 د ہغہ تسلی حاصلہ شوه۔

رقی اولادکم، اول ئے د اولاد یہ میراث باندے شروع اوکرہ ٹککہ
 چہ د انسان تعلق د اولاد سرہ د ہر چانہ مخکین او دیروی۔ او
 دلہ مضاق پت دے یعنی فی ارث اولادکم۔ وارث عام دے کہ
 اولاد د مور پلار نہ میراث اوہی او کہ والدین د اولاد نہ
 میراث اوہی۔ نو د اولاد دوا حالات دی۔ حالت د انفراد
 (یوازے والی) او حالت د اجتماع د والدینو سرہ۔ او حالت د
 انفراد ئے درے قسمہ دے۔ مذکر او مؤنث یہ دواہ وی دا
 ئے یہ لنڈ کر مثل حظ الانثیین سرہ ذکر کریدے۔ یا بہ
 صرف مؤنث وی او دا ئے ورپے جملو کیں ذکر کریدی۔ او
 چہ یوازے مذکر وی نو د ہغہ حال ئے صراحٹا نہ دے کرے
 نو د ہغہ د پانچ ہول مال دے یہ طریقہ د عصوبت سرہ
 لنڈ کر مثل حظ الانثیین، دا اولہ مسئلہ دہ او د دے دواہ
 صورتونہ دی۔ اول صورت دادے چہ حوک (سپے یا بٹخہ) مر

شی او یو څوے او یوه لور یې پاتې شي نو مال به درې برخې
شي دوه برخې به څوے له ورکړې شي او یوه برخه به لور
ته ورکړې شي۔ دویم صورت دادے چه یو څوے او دوه
لورې پاتې شي نو مال به په مینځ نیم کړې شي، نیمه برخه
به څوے ته ورکړې شي او باقی نیمه به دواړو خويندو یعنی
لور و باندے برابر تقسیم کړې شي۔

سوال :- داسے یې ولے او نه فرمائیل چه رللا نشین مثل حظ
الذکر یا للاثنی مثل نصف حظ الذکر؟

جواب :- په دے عبارت کېن تصریح ده په فضیلت ذکر
په مؤنث باندے دارنگ مذکر په سبب د جاهلیت سره
طمع کوي چه ټول مال به زما وي نو اوو ټیلے شو چه ټول مال
صرف ستاحق نه دے بلکه مؤنث هم در سره شریکے دی۔

سوال :- زنانه کمزورے او بے طاقته ده نو د هغه برخه یې
ولے ذکر د برخې نیمه کړ څوے ده؟

جواب :- په مذکر باندے د ښځے او د خور او لور وغیره تفقه
واجب ده نو مذکر دیر مال ته محتاج دے په نسبت د مؤنث سره۔
فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ، د گڼ ضمیر مؤنث کسانو ته راجع
دے هغه چه په ضمن د اولاد کم کېن داخل دی۔ یا راجع دے
متروکاتو پر ځودلے شوو ته۔ او په دیکېن دویمه مسئله
ده یعنی چه ورته صرف زنانه اولاد وي مذکر ورسره
نه وي۔

فَلَهُنَّ ثُلُثُ مَا تَرَكَ، یعنی ټول مال به درې برخې کړے
شي نو دوه برخې به دغه زنانونو وارثانو کېن پوره پوره
تقسیم کړې شي او یو ثلث (برخه) به د عصیو د پیاره وی که
هغه هر څوک وي۔

وَأِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ، دا دریمه مسئله ده چه
صرف یوه لور پاتې وي او مذکر (ورور) ورسره نه وي۔
نو ټول مال به دوه حصے کړې شي یو حصه به هغه لور ته

ور کر پشی او باقی یہ عصبو کیں تقسیم کر پشی۔

سوال :- یہ دیکھیں یے دے دوه لونہ دے حصے وضاحت نہ دے
کہے شوے نوہغہ یہ خرنکہ میلاد ویری؟
جواب :- دے دے دوه طریقے دی اولہ داچہ ہر کلہ
یوے لور لہ دے یو وور سرہ دریمہ حصہ میلاد ویری یہ
دلیل دے لکڑی مثل حظ الانثیین سرہ نو یوے لور لہ
دے لور یہ ملگرتیا کیں ہم خا مخا ثلث میلاد ویری نو د
دو دپارہ دوه ثلثہ شول۔ دویمہ طریقہ قیاس دے
یہ دوه خویندو باندے چہ دے سورت یہ آخری آیت
کیں ذکر دی چہ خویندے خو یہ نسبت دے لونہ و لورے دی
لیکن چہ خویندو دے مری تہ دوه حصے میلاد ویری نو دوه
لونہ و لہ یہ ضرور دوه حصے میلاد ویری۔

سوال :- نو یہ لفظ دے فوق ذکر کولو کیں خہ فائدہ دے؟
جواب :- یہ دیکھیں یو وہم دفعہ کوی۔ ہغہ دادے چہ
ہر کلہ دوه لونہ و لہ دوه ثلثونہ دی نو آیا دریو لونہ و
دپارہ یہ بٹول مال وی ریعنی دریوارہ ثلثونہ) نو یہ دے
سرہ یے دغہ وہم دفعہ کہو چہ دوه تہ یہ زیاتو لہ
ہم دغہ دوه ثلثہ (حصے) دی ہغہ یہ ہغوی برابری
تقسیم ویری۔

سوال :- دے سورت یہ آخری آیت کیں وے داسے نہ دی فرمائی؟
جواب :- ہر کلہ چہ دے لور استحقاق یہ نسبت دے خور سرہ
دیر دے نو دلتہ وہم پیدا کید لوچہ آیا دے دوونہ زیاتو
لہ یہ حصہ زیات ویری۔ او دے خویندو یارہ کیں دا وہم نہ
پیدا کیری۔

وَلَا بَوَیْضَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ
لَهُ وَلَدٌ، مخکیں ذکر شو میراث دے اولاد دے مور او پلار
نہ اوس ذکر کوی دے مور او پلار دے خیل اولاد ر خوے
لور) تہ، نو دا خورمہ مسئلہ دے چہ یو شخص مری

او مور او پلار ئے پاتے وی او اولاد ئے ہم وی نو دھر
 یوز مور او پلار دپارہ بہ شپرمہ شپرمہ برخہ وی۔
 او کہ اولاد ئے مذکر وی نو باقی نھول مال بہ دھغہ وی
 او کہ مذکر او مؤنث دوارہ وی نو یہ طریقہ دالذکر
 مثل حظ الانثیین بہ باقی مال تقسیم کرے شی او کہ
 صرف مؤنث (لونه) پاتے وی نو کہ یوہ وی نو دھغہ دپارہ
 نیمہ دکل مال دہ او کہ دوہ وی یا زیاتے وی نو دھغوی
 دپارہ بہ دوہ ثلثہ وی لکہ چہ مخکن تیر شول او باقی
 بہ پلار تہ ورکیدیشی پہ وجہ د عصبوت باندے۔ اَبُوئِہ
 خبر مقدم مبدل منہ دے او لِکُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا دَھغہ نہ
 بدل دے او السُّدُسُ مبتدا دہ۔ او ضمیر د اَبُوئِہ راجع
 دے ہغہ میت تہ چہ لفظ د ترک پہ ہغہ باندے دلالت
 کوی۔ او پہ لفظ د ابو یہ کنس تغلیب کرے شویدے داپہ
 اصل کنس لاب و لام وو۔ لِکُلِّ وَاحِدٍ بدل باور لو کنس
 فائدہ داوہ چہ معلومہ شی چہ یوسدس (شپرمہ برخہ)
 د دوی شریک نہ دے بلکہ دھریو دپارہ جدا جدا
 سدس دے۔

سوال:- پہ دے حالت کنس ئے مور او پلار ولے برابر
 کریدی؟

جواب:- د اولاد دپارہ لکہ خرنکہ چہ پلار مشقت او
 تکلیف د نفقہ وغیرہ برداشت کوی نو دارنگ مور ہم پہ
 وخت د حمل او وضع د حمل او د رضاع سرہ دیر مشقت
 برداشت کریدی نو خکہ د دوی برخے ئے یوشان او گر خولے
 وکد، د دینہ مراد خیل خولے اولور دہ او چہ ہغوی نہ
 وی نو خولے د خولے (نسے) پکنس داخل دے پہ طریقہ
 د عموم د مشترک یا عموم مجاز سرہ بناء پہ اختلاف د
 علماء۔

فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ، پہ دے نفی کنس خولے اولور

او اولاد د خوی داخل دے -

وَوَرِکَهُ أَبَوَاهُ، د ا قید یے د دے وچ نه را وړ وچه بعضه وخت مور او پلار موجود وی لیکن کافران وی یا مملوکان (غلامان) وی یا قاتلان وی نو هغوی ته په میراث د اولاد کښ خه حصه نشی ورکیده -

فَلَا مَوْرَثَةٌ، د اینچه مسئله ده - دلته د پلار د حصه ذکر او نشو نو مقصد یے دادے چه باقی دوه شلته دی نو هغه ټول مال د پلار د پاره دی د دے وچ نه چه هغه په داسه حال کښ عصبه د فَاِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِلْأُمِّهِ الشُّدُسُ، د ا شپږمه مسئله ده او د (فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ) دلاندے داخل ده یعنی اولاد یے نه وی او مور او پلار او ورسره ونډه پاتې وی دوه ونډه یا زیات څخه چه په باب د میراث کښ دوه عدد هم په جمع کښ داخل دے) او دارونډه اعیانی وی که علاق یا اخیانی وی (قرطبی) نو د دے ونډه په وجود سره د هغوی مور محرومه شوه او د هغه حصه دریمه نه شپږمه ته را کوږه شوه - دیته د علم میراث په اصطلاح کښ حجب نقصان وئیلے شی - او د دے ونډه د حصه په باره کښ اختلاف دے - د جمهور و مسلك دادے چه دوی د وچ د پلار نه محروم دی ځکه چه پلار یے شته دے لیکن د مور حجب کوی - او په نیز د ابن عباس رضی الله عنهما د دوی د پاره هم سدس دے چه هغه کم کړلے شویدے د مور د حصه نه - دارنگه په صرف خویندو (راخوات) کښ هم اختلاف دے - جمهور علماء وائی چه دوی د مور حجب نقصان کولے شی او د ابن عباس رضی الله عنهما قول دادے چه دوی حجب نشی کولے - او هرکله چه مور شپږمه حصه واخلي نو په نیز د جمهور و باندے باقی ټول مال (پنځه حصه) د پلار دی - مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يَوْمَئِذٍ بِهَا آؤ دین، ز مخشری وئیلے دی چه دا متعلق دے د ماقبل تقسیم سره یعنی د دے حصو

تقسیم روستو د وصیت پوره کولو ته دے۔ او ابو حیان
وٹیلی دی چه دوی مستحق دی د دغه حصو روستو د وصیت
ته او دلتہ مضاق پت دے یعنی تَنْفِیْذٌ وَصِیَّۃٌ رجاری کول د
وصیت)۔ یُوْصِیْ ضمیر راجع دے میت ته او دِیْنِ کس هم
مضاق پت دے یعنی اداء دین۔ صاحب اللباب د ابو البقاء
ته نقل کریدی چه او دپاره د یو د دوه څیزونو دے ترتیب
ته فائده کوی یعنی په دے دواړو کس که یو وی یا دواړه وی
لیکن د میراث ته مخکس به وی ریعنی وصیت به پوره کیدی
په دریمه حصه کس او قرض به اداء کیدی روستو به
میراث تقسیمیدی۔

سوال :- په شرعی دلیلونو سره ثابت ده چه د قرض
ادائیگی مخکس ده په وصیت باندے نو دلتہ په وصیت ول
مخکس کړیدی په قرض دین باندے ؟

جواب :- وصیت پشان د میراث په عوضه څیز دے نو په ورثو
باندے د دے اجراء کرانه وی او صاحب د وصیت هم په
زور مطالبه نشی کولے۔ او هر چه دین (قرض) دے نو هغه
طلب کار وی او هغه په وارثانو باندے کران ته وی نو د
اهتمام دپاره په وصیت مخکس ذکر کړیدی په دین باندے۔

اَبَاؤُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُوْنَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا،
دا علت دے د ذکر شوی تقسیم دپاره یعنی الله تعالی د
میراث تقسیم ستا سو عقلونو ته نه دے حواله کړے ځکه
چه ستا سو عقلونه د ټولو مصلحتونو احاطه نشی کولے کله کله
نفع ته ضرر وائی او کله ضرر ته نفع وائی۔ او الله تعالی خو
په ټولو مغیباتو باندے علم لری نو د دے برخو تقسیم
او تقدیر الله تعالی پخپل علم سره او کړو۔ یا دا جمله
متعلق ده د وصیت سره چه کله وصیت د مور او پلار دپاره
نفع وای او کله وصیت د اولاد دپاره فائده مند وی
لیکن اول قول غوره دے۔ او د ابن عباس رضی الله عنهما

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ

او تاسو لڙهه نيمه ڏهه مال نه ڇهه پر بخود لے وي ٻنھڙو ستاسو

إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ

ڪه چرے نه وي ڏهڙي ڏيپاره هيڃ اولاد ،

فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَكُمْ

او ڪه وي هڙي ڏيپاره اولاد نو تاسو لڙهه

الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَ مِنْ بَعْدِ

څلورمه حصه ڏهه ڏهه مال نه ڇهه پر بخود لے وي روستو ڏ پوره ڪولو

وَصِيَّتِهِ يُوَصِّينَ بِهَا أَوْ ذَيْنَ ط

ڏ وصيت نه ڇهه وصيت ڪرے دے دوي په هڃ سره او ڏاڏا ڪولو ڏ قرض نه

وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمُ

او ٻنھڙو لڙهه څلورمه حصه ڏهه ڏهه مال ڇهه پر بخود لے وي تاسو

إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ

ڪه چرے نه وي تاسو لڙهه ڇهه اولاد

نه نقل دي ڇهه دا ڏ آخرت سره تعلق لري او ڏ نفع نه مراد شفاعت ڏ والدينو دے ڏ اولاد ڏيپاره او برعڪس هم او ڏ مجاهد او ابن سيرين رحمہ اللہ نه نقل دي ڇهه دا په دنيا ڪنن دے ڇهه والدين ڏ اولاد سره دير شفقت او محبت ڪوي او ڇهه اولاد ڏ والدينو دير اطاعت او فرمانبرداري ڪوي - غوره داده ڇهه دنيا او آخرت دوا و ته شامل دے - قرطبي وٿيلي دي ڇهه والدين ڪله ڏ اولاد په دعا سره اوچتہ درجه حاصله ڪري نو دارنگ اولاد ڏ والدينو په دعا سره اوچت مقام حاصلو لے شي - ابو حيان وٿيلي دي ڇهه په

فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ

نو که وی تاسو دپاره اولاد نو بنجو له

النَّصِيبُ مِمَّا تَرَكَتُم مِّنْ بَعْدِ

اتمه حصه ده د هغه مال ته چه پرمخو دے وی تاسو روستو دپور کولو د

وَصِيَّةٍ تَوْصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ

وصیت ته چه وصیت کوئی تاسو په هغه سزاو د ادا کولو د قرض نه

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً

او که چرے وی یو سر په چه میراث ترین اول کیدیشی موتی (میراث)

أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ

یا زنانه داسه وی او دغه دپاره ورور یا خوروی (د مور نه صرف)

فَلِكُلٍّ وَاحِدٌ مِّنْهُمَا السَّدُّسُ

نو هر یو لره د دے دواړو ته شپږمه حصه ده

فَإِنْ كَانَ نَوَآكُثْرٌ مِّنْ ذَلِكَ

نو که وی دوی زیات د دینه

فَهُمْ شَرُكَاءُ فِي الثَّلَاثِ مِمَّا بَعْدَ

نو دوی برابر برخوالا دی په دریمه حصه کښ روستو دپور کولو

دیکښ اشاره ده چه د مورث د مرګ تنه مه کوئی -

فَرِیضَةٌ مِّنَ اللَّهِ، دَا د مفعول مطلق په حُجَّای دے د

یوصیکم دپاره چه هغه په معنی د فرض کوئی په تاسو

باندے دے - یا فعل پت مراد دے یعنی فَرَضَ اللَّهُ

فَرِیضَةً - او په دیکښ اشاره ده چه دا ذکر شوی مقادیر

فرض دی د الله تعالی د طرف نه نو د دے انقیاد ضروری

دے -

وَصِيَّةٌ يُوْطَىٰ بِهَا أَوْ ذِيْنَ لَا

ذو وصیت نہ چہ وصیت کیداشی پہ ہغے سرہ اوڈا دا ذکر نہ

غَيْرِ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِّنَ اللَّهِ

نہ پہ یے ضرر ور کوونکی (پہ وصیت سرہ) دا کلک حکم دالہ تعالیٰ دطریق نہ دے

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

او اللہ تعالیٰ پوہہ دے صبر تاک دے ۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ، پہ دیکھن ہم اشارہ دہ چہ دا ذکر شوے تقسیم دالہ تعالیٰ د علم او حکمت سرہ موافق دے نوڈ دے مخالفت مہ کوئی ۔

۱۲ :- پہ دے آیت کنن دہغہ میراث ذکر کوی چہ ہغہ پہ سببیت د نکاح سرہ وی روستو د نسب ذکر کولوتہ ۔ اوہر کلہ چہ وراثت پہ نسب سرہ مخکن دے پہ وراثت د نکاح باندے د دے وچ نہ ہغہ یے مخکن ذکر کرو او دایے ورپسے راوہو ۔ اوہر کلہ چہ پہ وراثت نسبہ کنن مذکر لہ پہ مقابل د مؤنث کنن دہ برے وے نوڈا پہ وراثت سببہ کنن ہم فرق دے پہ مینج د خاوند او د بنجہ کنن پہ برخو د میراث کنن ۔ او پہ وراثت سببہ سرہ خاور مسائل ذکر کوی ۔

اولہ مسئلہ :- وَلَكُمْ نِصْفُ مَا شَرَكْتُمْ أَزْوَاجَكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ ، دا تارینوتہ خطاب دے او د ازدواج نہ مراد بیبیانے دی یعنی چہ دیوسری بنجہ وفات شی او د ہغے بنجہ اولاد نہ وی د دے خاوند نہ یا ذیل خاوند نہ نوڈ خاوند د پیارہ د ہغے پہ مال کنن نیمہ حصہ دہ ۔ او وکے دلہ خیل اولاد او د خوے اولاد (نوسو) نہ شامل دے مذکر وی اوکے مؤنث وی ۔

او دودیمہ مسئلہ :- فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّشُوعُ

مِمَّا شَرَكْتُمْ، ده - یعنی چہ یو بنیخہ وفات شی اوخاوند
 ئے پاتے شی خو اولاد ئے ہم وی کہ دے خاوند نہ وی
 یا د بل نہ نو د خاوند دپارہ خلورمه برخہ ده او د اولاد
 د برخو ذکر یہ مخکس آیت کنس تیر شویدے۔

مَنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ يُّوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دِيْنٌ، دے تفسیر
 مخکس ذکر شو او دا تصریح ده چہ دے بنیخہ پہ خپل مال
 کنس د وصیت اختیار شته دے د خاوند اذن ته پکس
 حاجت نشته۔

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا شَرَكْتُمْ إِنْ لَّمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ، دا
 دریمہ مسئلہ ده - یعنی چہ خاوند وفات شی او دے بنیخہ
 یا د نورو بنیخو نه ئے اولاد نه وی نو کہ یوہ بنیخہ وی نو د هغه
 دپارہ خلورمه حصہ ده او کہ دوه، دے یا خلور بنیخہ ئے
 وی نو دا خلورمه حصہ به پہ هغوی کنس برابر تقسیمیری۔
 مخکس جملہ کنس ئے نارینه ته خطاب کرے وو او دلته
 ئے زنانه ته خطاب نه دے کرے اشاره ده تعلیم د ادب
 ته چہ د بنیخو دپارہ غائب والے ریپتوالے او په پیرده کنس
 اوسیدل) شرعی حکم دے - شَرَكْتُمْ کنس خاوند انوته
 خطاب دے په طریقہ د مجاز سره یعنی روستو د مرگ نه

فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا شَرَكْتُمْ، دا
 خلورمه مسئلہ ده - یعنی چہ خاوند وفات شی او یوہ بنیخہ
 یا دیرے بنیخہ ئے پاتے شی او اولاد ئے ہم وی - نو د بنیخہ
 یا بنیخو دپارہ اتمہ حصہ ده په هغوی کنس برابر تقسیمیری
 او د اولاد حصہ مخکس آیت نه معلوم شویدی۔

مَنْ بَعْدَ وَصِيَّةٍ يُّوصِيَنَّ بِهَا أَوْ دِيْنٌ، د تاکید د
 اہتمام پہ وصیت او دین دپارہ دا جملہ دھر تقسیم
 سرہ ذکر کوی۔

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً، پہ دے جملو کنس د
 اخیاف و ورور، خور میراث ذکر کوی لیکن د استحقاق د

میراث دپارہ چہ سبب د اخوت سرہ وی شرط دا دے
 چہ مورث بہ کلالہ وی۔ ورونہ خویت دے
 درے قسمہ دی۔ اول اخیانی چہ مور او پلار دواہو کنس
 شریک وی۔ دویم قسم علاقہ چہ پلار کنس شریک
 وی او میندے یے جدا جدا وی رد دے دواہو د میراث
 حصے یے د سورت پہ آخر آیت کنس ذکر کریدی۔ دریم
 قسم اخیانی چہ پہ مور کنس شریک وی او پلار ان یے
 جدا جدا وی د دوی ذکر یے پہ دے جسمو کنس کریدی۔
 او دے متعلق یے پنجہ مسائل ذکر کریدی۔

سوال :- د دوی د میراث ذکر د زوجیت د میراث سرہ خہ
 تعلق لری چہ د ہنہ سرہ یے ذکر کرل؟
 جواب :- ہر کلاہ چہ یوزنہ نہ دیو خاوند نہ اولاد راویہ
 وی لیکن د ہنہ نہ کونہہ شی یا ورلہ طلاق ورکری او
 د عدت تیرید لو نہ روستہ د بیل خاوند سرہ نکاح
 اوکری او د ہنہ نہ یے اولاد پیدا شی نو د روستی اولاد
 د مخکن اولاد رد دے یے) دپارہ اخیانی ورونہ خویت دے
 دی۔ دایہ سبب د دویم نکاح کولو د دوی د موردارشتہ
 جوہ شہ نو دے وچ نہ د میراث سببی د زوجیت سرہ
 پوختاے ذکر کرل۔

کلالہ، د دے پہ اصل مادہ کنس اختلاف دے زمخشری
 وٹیلی دی چہ دا د کلال نہ اخستے شویدے پہ معنی د
 بے قوتہ کید لو د سترے والی د وچ نہ۔ اوچا وٹیلی دی
 چہ دا د تکلل الشئ تہ اخستے شویدے پہ معنی د احاطہ
 کولو۔ اوچا وٹیلی دی چہ د گل عتہ نہ دے پہ معنی د
 تباعد لرے شی۔ او د اللفظ مذکر او مؤنث، مفرد، تثنیہ
 او جمع ہولو دپارہ یوشان استعمالیہ۔ او پہ شرعی
 معنی کنس یے دیر اقوال دی۔ اول قول د علی او ابن
 مسعود رضی اللہ عنہما او د جمہور اہل لغت دے چہ

مراد ترینہ ہفہ میت (مرے) دے چہ فہفہ ولد او والد
(رٹوے او پلار) نہ وی - او قرطبی وٹیلی دی چہ پہ دے
قول باندے اجماع دہ - دویم د ابوبکر صدیق او عمر
رضی اللہ عنہما نہ نقل دے چہ ہفہ میت چہ والد یے نہ
وی - قرطبی وٹیلی دی چہ دوی د دے قول نہ رجوع
کریدہ - او دریم قول دادے چہ ولد یے نہ وی - د دے
قول دلیل د دے سورت آخری آیت دے چہ پہ ہفہ
کنیں قرماٹیلی دی - ران امرؤ ہذک لیس لہ ولس

رلس او نور اہل علم وائی چہ پہ دغہ آیت کنیں لا والد
لہ د قرینہ نہ معلومیری - ہفہ پہ تفسیر د ہفہ آیت کنیں
ان شاء اللہ ذکر بہ کریشی - پہ دے ہتوواقوالو باندے
کلالہ صفت د مری دے - قطرب وٹیلی دی چہ کلالہ
ورثہ تہ وٹیلے شی ماسیوا د مور او پلار تہ اودا مناسب
دہ د معنی د احاطے سرہ چہ مخکنیں ذکر شویدہ او پدے
باندے حدیث د جابر رضی اللہ عنہ دلالت کوی چہ کلا
یورثنی لا کلالہ او نضر بن شمیل وٹیلی دی چہ
کلالہ مال موروث تہ وٹیلی شی - او چا وٹیلی دی چہ
کلالہ مطلق قرابت او وراثت تہ وٹیلی شی - لیکن د
قرآن سرہ مناسب اول قول دے -

گان ، فعل ناقص دے رجل اسم د ہفہ دے او یورث
صفت دے د رجل او کلالہ خیر دے یا یورث خبر دے او
کلالہ حال دے د ضمیر د یورث نہ - صاحب اللباب او ابو حیان
پہ دیکنیں د اعراب نور توجیہات ہم لیکلے دی -
آوامر آہ ، دا عطف دے پہ رجل باندے او کلالہ یے پت
خبر مراد دے -

ولہ آخ او اُحٹ ، پہ دیکنیں خلو مسائل دی - اول دا چہ
سرے کلالہ رمونہ وٹے وی او یو ورو یے وارث وی -
دویم دا چہ بنٹہ کلالہ وی او یو ورو یے وارث وی - دریم

داچہ سرے کلالہ وی او یو خورے وارثہ وی - خلورم داچہ
 یو بنجہ کلالہ وی او یوہ خورے وارثہ وی - کہ، ضمیر ذکر
 رجل او امراءہ تہ پہ تاویل ذکر واحد سرہ یا یہ تاویل
 ذکر میت سرہ راجع دے - او مراد پہ آخ او پہ اٹھ سرہ
 اخیافی ورور خور دی - قرطبی و تیلی دی چہ پہ دے بات
 د اہل علمو اجماع دہ - او ذکر سعد بن ابی وقاص رضی اللہ
 عنہ پہ قراءت کتب منیٰ اؤ لفظ ذکر دے دلیل دے - او
 ابن کثیر او صاحب الباب پہ دیکش ذکر ابو بکر رضی اللہ عنہ
 اثر ذکر کریدے -

فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُّسُ، یعنی ذکر میت مال بہ شہیر
 حصہ کرے شی نو شہیرہ حصہ پہ دے ورور یا خور تہ
 ورکرے شی او باقی پہ پہ عصباتو کتب تقسیم شی -
 فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثَّغْلِ، پہ
 دیکش پنجہ مسئلہ دہ - ذلک اشارہ دہ آخ یا اٹھ تہ او
 ذکر تہ مراد دہ یا ذکر ہفتہ پہ برہ دی یعنی دہ ورور
 یا دہ خویندے یا ورور او خور یا دینہ زیات وی - شُرَكَاءُ
 یعنی دریمہ حصہ بہ ذکر دوی پہ مینخ کتب پورہ پورہ تقسیم
 پہ دیکش مذکر او مؤنث پہ حصو کتب یوشان دی حکہ چہ ذکر
 دوی ذکر میراث استحقاق پہ سبب ذکر مور سرہ دے نو ذکر
 فضیلت پہ مؤنث بات دے نشہ - او ذکر میراث پہ مسائل
 کتب دایو مقام دے چہ نارینہ اوزناتہ پہ حصہ کتب برابر
 دی - ذکر متعلق مزید تفصیل قرطبی ذکر کرے دے
 ہفتہ تہ مراجعہ او کرے -

مَنْ يَعِدْ وَصِيَّةً لِّیَوْطَى بِهَا أَوْ دِيْنٍ، ذکر دے تفسیر
 مخکس تیر شویدے او دل تہ یو طوی پہ صیغہ ذکر مجهول
 سرہ ذکر کرے شو حکہ چہ وصیت کوونکے کلہ سرے وی
 او کلہ بنجہ وی نوافعل متعین نہ دے ذکر دے وجہ نہ
 یے مجهول ذکر کرو -

غَيْرُ مُضَارٍّ، دا یہ اصل کنس حال دے دے فاعل نہ لیکن دے فاعل یہ حائے مفعول قائم کرے شویدے نو دا فعل مجهول مستلزم دے فعل لڑے یعنی یوصی غیر مضار۔ او دے دے ضرار تعلق دے وصیت او دین (قرض) دوارو سرہ دے۔ او ضرار یہ وصیت کنس یہ مختلف طریقو سرہ وی لکھ دے ثلث نہ زیات وصیت کول، دوارث دپارہ وصیت کول، یہ دے نیت وصیت کول چہ دے وارثانو حصہ کمہ شی۔ او یہ دین کنس ہم ضرار یہ مختلف طریقو سرہ دے۔ لکھ اقرار کول یہ قرض سرہ دے چا دپارہ چہ دے ہفے گواہان او لیکل نہ وی یا اقرار کول چہ فلانی باندے چہ زما قرض و وہفہ ماتہ وصول شوے دے او دا قول ہے یہ دروغہ سرہ وی یا یو خیز یہ کم قیمت سرہ خرچول یا یہ گران قیمت سرہ اخستل او دا یہ دے غرض کوی چہ دے وارثانو حصہ کمہ شی۔

وَصِيَّةٌ مِّنَ اللَّهِ، دا دے یوصیکم دپارہ مفعول مطلق دے یا حال دے۔ او یہ دیکس مقصد دیر تاکید دے یہ ورکولو دے دغہ حصو دے میراث کنس اہل دے ہفے تہ۔ سوال:- مخکس آیت کنس ہے فریضة ذکر کریدے او دلتہ وصیة دے؟

جواب:- یہ لفظ دے فریضة کنس زیات تاکید دے یہ نسبت دے وصیة سرہ نو مخکس آیت کنس دے اولاد دے میراث ذکر و نو دے رعایت کول دے یرغورہ دی یہ نسبت دے میراث دے ازواج او دے کلالہ سرہ چہ یہ دے آیت کنس ذکر دی۔

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَلِيمٌ، عَلِيمٌ دے یہ ہفہ چا باندے چہ انصاف کوی یہ ورکولو دے میراث او وصیت یا ظلم کوی یہ دیکس۔ حَلِيمٌ او صبرناک دے چہ عذاب روستو کوی یہ طریقہ دے مہلت سرہ دے ظلم کوونگوتہ۔ یہ مخکس آیت کنس حکیمًا ذکر و چہ یہ ہفے کنس فرق دے

بِتِلْكَ حُدُودِ اللَّهِ ط وَمَنْ

دا (حکومت) پوے دے اللہ تعالیٰ دی، او چاہے

يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يَدْخُلْهُ

تا بعد اری او کہہ دے اللہ تعالیٰ او دے رسول دے حقہ داخل بہ کری اللہ تعالیٰ

جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

جنتوں تہ چہ بہیری لاندے دے حق نہ

الْأَنْهَارِ خَالِدِينَ فِيهَا ط

وے ہمیشہ بہ وی بہ حق کنس

وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝۱۳

او دا کامیابی کامیاب دے -

دے ناریتہ اوزناتہ اولاد وواو فرقی دیو او دے دیرو وواو
فرق وویہ حصو دے مور او پلار کنس او نقصان مورتہ پہ
سبب دے ورو نہرو او خویندو وواو -

دا بتول احکام بناء دی پہ حکمت دے اللہ تعالیٰ باندے او پہ
حق کنس دے اعتراض کولو ہیٹ کنجاش نشتہ دے - او دلہ پہ
حلیم ذکر کرد اشارہ دے چہ دے بنحو سرہ او دے اخیانی ورو نہرو
خویندو سرہ اکثر خلق ظلم کوی نو دے حقوی دے پارہ پہ
تخویف ذکر کرد -

۱۳ - پہ دے آیت کنس بشارت دے حق چالہ چہ پہ
تیر شوی احکامو باندے او خصوصاً پہ حکم دے میراث
باندے دے امر دے اللہ تعالیٰ او دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم
تا بعد اری کوی -

بِتِلْكَ، دا اشارہ دے بتولو ذکر شوو احکامو تہ یا خاص احکامو
دے میراث تہ -

حُدُودِ اللَّهِ، دے دینہ مراد احکام او شرائع دے اللہ تعالیٰ دی۔

وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

اور چاہے نافرمانی اوکریہ دے اللہ تعالیٰ اور در رسول دے ہفتہ

وَيَتَّقِ اللَّهَ حُدُودَهُ يَدْخُلْهُ

اور تیر شو دے پولو دے ہفتہ تہ داخل بہ کری ہفتہ لہ

نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ

اور تہ ہمیشہ بہ وی یہ ہفتہ کنس اور دہ لہ

عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٢﴾

عذاب دے شر مودنے۔

حدود ورتہ دے دے وجہ نہ وٹیلے شی چہ دے دینہ تجاوز کول
یا یہ دیکھن کسے اوزیاتے کول حرام دی۔

وَمَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَرَسُولُهُ كُنْ اشارة دہ چہ
دے میراث یہ احکامو کنس دے قرآن کریم تہ علاوہ احادیث
دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ ہم رجوع کیدیشی۔
ابن کثیر وٹیلی دی چہ اطاعت دلتہ دادے چہ دے
وارثانو یہ حصو کنس یہ حیلو او دھوکو سرہ زیاتے او
کسے نہ کوی۔

﴿١٢﴾ یہ دے آیت کنس تخووف اخروی دے۔
وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، ابن جریر او ابن جبیر
وٹیلی دی چہ دے دینہ مراد ایمان نہ راوہل دی یعنی
انکار کول۔

وَيَتَّقِ اللَّهَ حُدُودَهُ، ابن کثیر وٹیلی دی چہ دے دینہ مراد
دادے چہ دے اللہ تعالیٰ دے حکم سرہ ضد کوی او یہ تقسیم دے
اللہ تعالیٰ باتدے رضا تہ وی او دا کفر دے۔

يَدْخُلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا، دے جنت والو یہ بارہ کنس
یہ خلیلین جمع ذکر کریدہ حکہ چہ ہفتوی اہل

۲۰۷

وَالَّذِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ

او هغه زنا ته چه بدکاری اوکړی

مِنْ نِّسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا

د زنا نو ستاسو نه، نو گواهان او غواړئ

عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةٌ مِّنْكُمْ فَإِنْ

په هغوی باندې څلور د تارینو ستاسو نه، نو که

شَهِدُوا فَاْمْسِكُوهُنَّ فِي

گواهی اوکړه دوی نو حصاره کړئ په هغوی لږه په

الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ

کورونو کېن تر دې چه واخلئ هغوی لږه مړی

أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ⑮

یا به مقرر کړی الله تعالی هغوی لږه څه لار -

شفاعت دی په اذن د الله تعالی سره نو د هغوی په شفاعت سره به بیا نور هم ډیر کسان د هغوی سره جنت ته داخلېږي - او جهنم والا به هر یو مستقل صفت د خلود لری که بل څوک ورسره وی او که نه وی - دا رنگ په صیغه د جمع کېن الفت او عظمت ته اشاره ده او د مفرد په صیغه کېن وحشت او ذلت ته اشاره ده - وَكُلُّ عَذَابٍ مُّهِينٌ، هر کله چه په تعدی د حدود الله سره د احکامو د الله تعالی اهانت کېږي نو د هغه اهانت کوونکی سزا هم په اهانت سره ده -

په دې آیت کېن نهم حکم ذکر کوی چه هغه ازاله د فحش کاری ده په بدولو د زنا نو په کورونو کېن او په ایذاء ورکولو سره او دا په اصل کېن احسان د

د زنا نو سره -

رېط :- رېط د آيت داد دے چه هر کله مخکېن آيتونو کښ د زنا نو سره احسان ذکر شو نو او س په هغوی باند دے د فحش کارۍ په وخت کښ تغليظ ذکر کوي او دا هم د هغوی سره يو قسم احسان دے - دا ورنگ اشاره ده چه زنا نو سره د الله تعالی احسان کولو سبب نشي جوړيدلے چه په هغوی باند دے قيام د حدود پر مخود لے شي -

وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ، الَّتِي جَمَعَ دَه دَ الَّتِي يَهْ مَعْنَى كُنْ خَوِیْه لَقَطْ كُنْ جَمَعَ نَه دَه - خُكْه چه صِيغَ يَهْ دَجَمَعَ دِيَارَه وَضَع كَرِيدِي لِيَكُنْ حَقِيقَتًا جَمَعَ نَه دَه - الْفَاحِشَةُ قَبِيحٌ اَوْ بَدْفَعْلٌ اَوْ كَارَتَه وَثِيلَه شَي اَوْ يَه عَرَفْ كُنْ يَهْ يَه زَنَّا بَانَ دے اطلاق كيږي - اَوْ دَلَتَه هَمْ يَه اَجْمَاع سره مراد زنا دے - اَوْ دِيَتَه فَاحِشَه خُكْه وَثِيلَه شَي چه هر عقل والا دا بد گڼي -

مِنْ رِسَالَتِكُمْ، دا اشاره ده چه د دينه مؤمنان دے شَي مراد دِي يعنې اضافت په اعتبار د دين سره مراد دے که نکاح يَهْ كَرِهَ وِي اَوْ كَه نَه وِي كَرِهَ -

فَاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ، مِّنْكُمْ كُنْ د هغو اسلام مراد دے خُكْه چه د غير مسلم گواهي كول په مسلمان باند دے نه قبليري - اَوْ اسْتَشْهَدُوا، رَاغُو خُتْلَ د گواهانو ته وَثِيلَه شَي اَوْ دَا يَه هغه وخت کښ چه کله دا زنا کوونکی پخپله اقرار نه کوي - قَرَطَبِي وَثِيلِي دِي چه الله تعالی د زنا په اثبات کښ د خلوړو کسانو گواهي كول شرط کړيد ده د پياره د سختۍ کولو په مدعي باند دے رداد دے د پياره چه په دروغه باند دے دعوي او نكړي - اَوْ يَه مَالُونُو كُنْ د دوه کسانو گواهي شرط ده خُكْه چه د نفس د عزت شان د مال نه د پير او چت او عزيز دے - اَوْ د پياره د پير دے اچولو په بنده گانو باند دے - قَرَطَبِي وَثِيلِي دِي چه د خلوړو

کسانو گواهی په قرآن، تورات او انجیل دریواړو کتابونو کښ
 ذکرده. په قرآن کښ په سوره نور آیت لیکلې او په
 ابوداؤد کښ واقع د یهودیانو ذکرده چه په هغه کښ وئیلی
 دی چه یهودیانو اقرار کړی و چه زمونږ په تورات
 کښ هم د خلورو سر و گواهی ذکرده. اَرْبَعٌ، د ادلیل
 دے چه دیکښ د نارینو گواهی شرط ده په باب د زنا کښ
 د ښځو گواهی قبوله نه ده. او وجه د دلالت داده چه د
 عربیت په قانون کښ ذکر دی چه په اسماء عدد کښ
 په ثاء سره اسم عدد د مذکر د پیاره ذکر وی او
 په غیر د ثاء نه د مؤنث د پیاره وی. او په طر حیح
 احادیثو سره ثابت ده چه دا خلور سړی (گواهان)
 به آزاد وی غلامان مریان به نه وی او عادلان به وی
 فاسقان یا مستور الحال به نه وی او دوی شهادت به
 په طریق د مشاهدے سره وی یعنی په گواهی کښ به
 وائی چه ماداسے حال لیدلے دے چه د سړی عورت
 (ذکر) د زنا نه په عورت کښ داسے داخل وو لکه چه
 سلاخی د رنجو په رجرومه کښ داخل وی.

فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُمْ فِي الْبُيُوتِ، جمهور و مفسرینو
 وئیلی دی چه هر کله خلور گواهان گواهی ورکړی نو دغه
 زانیه زنا نه پرته کور کښ بنده کړی شي تردے چه مړه
 شي یا ورله الله تعالی بله لار او کړځوی. قرطبی وئیلی
 دی چه په کورونو کښ بندول په ابتداء د اسلام کښ وو
 بیا روستو جیل (بندی خانه) جوړ شو نو معلومه شوه
 چه اوس به ئی په جیل کښ بند وی. لیکن پدیکښ د علماؤ
 اختلاف دے چه دا په حد د زنا کښ داخل دے یا زور نه
 او سیر وړکول دی په حد قائلو سره په روستو وخت
 کښ.

حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ، سوال دادے چه توفی موت ته

وٹیلے شی نو دے دے لفظ معنی چہ مر کپی دوی لره مرگ
خٹکھ صحیح کیری ؟

نو جواب دادے مخکین تیر شویدی توفی عام دے کہ پہ
مرگ سره وی اوکھ پہ خوب سره وی اوکھ پوره اخستل وی
نودلتہ یے تخصیص اوکھ پہ فاعل سره یعنی چہ واخلی دوی
لره مرگ۔ یا دلتہ مضاف پت دے یعنی ملائکہ الموت۔

أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا، أَوْ د عطف دپاره دے پہ یتوقاھن
باندے۔ یا آؤ پہ معنی دالا سره دے نو ددہ نہ روستو
پہ فعل منسوب وی پہ تقدیر د آج سره۔ پہ حدیث
د ایوداؤد، مسلم او ترمذی کین راغلی دی چہ پہ نبی صلی
اللہ علیہ وسلم باندے وحی نازل شوه نو هغه او فرمائیل
چہ اللہ تعالیٰ سبیل مقرر کریدے چہ شیب (د وادہ خاوند)
دپاره سل دورے اورجم (ویشتل) دے پہ کاترو سره
او د بکر رتا وادہ کپی) دپاره سل دورے او د یو کال دپاره
د ملک نہ شپل دی۔ او دا حد دے دپاره د زتا او سبیل
(لار) دہ دپاره د راوتلو د جیل او کور نہ۔

فائدہ:- پہ دے آیت کین دوه اقوال دی۔ اول قول د
متقد میتو دے چہ دا آیت منسوخ دے پہ آیت د سورہ نور
سره او پہ دغه مذکور حدیث سره خٹکھ چہ د متقد میتو
پہ نیز د نسخ معنی عامہ دہ۔ شامل دہ هغه حکم تہ چہ
واجب شی روستو د بیل حکم تہ کہ غایہ وی اوکھ نہ وی۔
دویم قول د متاخرینو دے چہ دا منسوخ نہ دے خٹکھ چہ
نسخ پہ مطلق حکم کین راخی او دلتہ مخکین حکم کین قید
لکولے شویدے دغاٹے پہ او یجعل اللہ لهن سبیل یعنی
اول حکم دا وچہ روستو د گواھی نہ پہ دوی باندے
دوی بند کپی لیکن انتظار اوکھ د بیل حکم چہ هغه
حد دے۔ او دا پہ دے مقام کین صرف د اصطلاح فرق دے
او هرچه حکم د حد دے پہ سورہ نور او یہ دغه مذکور

وَالَّذِينَ يَأْتِيْنَهَا مِنْكُمْ فَاذْوُهُمَا

او ہنہ دودہ کسان چہ اوکری بدکاری ستا سونہ نو ذورنہ ورکی هغوی لر

فَإِنْ تَابَا وَأُصْلَحَا فَاَعْرِضُوا

نو کہ دوی توبہ اوکرہ او نیک یے کرو عمل نوح واپدی

عَنْهُمَا إِنْ إِيَّاهُ كَانَ تَوَّابًا

د هغوی (د ذورنہ) نہ یقینا اللہ تعالیٰ توبہ قبولونکے دے

رَحِيمًا ⑭

رحم والا دے۔

حدیث کیں نوپہ هغے باندے اجماع دہ۔ اور وستو د
لا تلو د حد نہ دے آیت مقصد دا ہم کیدیشی چہ
هرکله یہ زانیہ باندے خلو گواہان تیر شول لیکن قاضی
یہ خہ عذر سرہ حکم مؤخر کریدے لکہ تزکیہ (صفائی)
طلب کول د گواہانو نہ نوپہ زمانہ د تاخیر د حکم کیں
بہ دغہ زانیہ یہ قید کیں اوسا تلے شی دے دپارہ چہ
چرتہ او نہ تختی او هرکله چہ قاضی د حد حکم اوکری
نو د اقامت د حد دپارہ بہ د قید (جیل یا کور) نہ
راویستلے شی۔ نو آیت اوس ہم معمول بهادے۔ اگرچہ
یہ اعتبار د نزول د حکم د حد سرہ یہ دہ باندے
د نسخ حکم یہ اتفاق سرہ شتہ۔

۱۵۔ دا آیت ہم د مخکین حکم تتمہ دہ۔

وَالَّذِينَ يَأْتِيْنَهَا مِنْكُمْ، یہ دیکش اقوال دی۔ دابن
عیاس رضی اللہ عنہما نہ د مجاہد یہ روایت سرہ د
دینہ مراد دودہ قسمونہ د زنا کارو سرو دی یو وادہ
شوے اوبل بے وادہ (محسن او غیر محسن) او هآ
ضمیر فاحشہ تہ راجع دے مراد ترینہ زنا دہ۔ دویم قول

د سدی او قتاده ته روایت دے چه د دینته مراد زنا کار
سری او زنا کاره یتھے ده په طریقه د تغلیب د مذکر سره
په مؤنث باندے او قاحشه په معنی د زنا ده - او بقاء په دواړو
اقوالو سره د دواړو آیا تونو په میتخ کتس فرق په ډیرو
وجوهو سره دے -

اوله وجه، د مجاهد نه نقل دی چه دا بند ول خاص دی
په زنا ته پورے څکه چه هغه په زنا کتس د دے وچه نه
واقع شویده چه د کور ته بهر وتلے وه نو په بند ولو
سره ماده د گناه قطع شوه - او ایذاء خاص ده په سری
پورے څکه دے د خپل ضروریاتو د پاره بهر وتلو ته
محتاج دے نو دده سزا ایذا ورکول دی -

دویمه وجه، چه حبس ریتن ساتل) خاص دی په زنا تونو
پورے او ایذاء عام ده مذکر او مؤنث دواړو ته شامل
دریمه وجه، د سدی نه نقل دی چه په اول آیت کتس واده
شوے یتھے (محضات) مراد دی په قرینته د نساء کم سره
څکه چه د لفظ زیات مناسب دے د واده شوو سره -
او په اضاقت د کتس اشاره ده خاوندانو ته - او پدے
آیت کتس بے واده مراد دی -

فَاَذُوهُمًا، ایذاء هغه درد دے چه سخت او شدید نه
وی که په فعل سره وی لکه وهل ټکول بغیر د زخمی
کولو نه او که په قول سره وی لکه زور ته ورکول او
ملامت کول وغیره لیکن دا ایذاء قید کولو او دورو وهلو
ته نه دے شامل څکه چه هغه مخکین تیر شول - او آیت
په باب د ایذاء کتس مجمل دے نو دا د حاکم راکے ته
سیار لے شویدے لیکن په اتفاق د علما د سره دا ایذاء
منسوخ ده په سوره نور او تیر شوی حدیث سره
لیکن دا په هغه وخت کتس چه ایذاء د حد په ځای
باندے قائم شی او په بله توجیه ورسره چه روستو

ذکر کپیڑی نو ایذاء نہ دے منسوخ - او یہ آیت کہیں دریم
 قول دابو مسلم نہ نقل دے او ہفتے مجاہد نہ نسبت
 کریدے چہ دالان نہ دودہ مذکردی چہ ہفتوی یوبیل
 سرہ بد فعلی او کپی - او ہاء ضمیر فاحشہ (بدکاری)
 تہ راجع دے لیکن داول فاحشہ نہ مراد زنا دے او یہ
 ضمیر سرہ مراد بد فعلی ددودہ مذکردہ دیوبیل سرہ او
 ایذاء نہ مراد سزا دہ اگرچہ یہ دفعہ سزا کہیں داہل
 علمو اختلاف دے - او آلوسی اولاد دے قول دیارہ دلیلونہ
 ذکر کپیڑی او بیائے دہفتے جوابونہ ذکر کپیڑی او آخر
 کہیں یے وٹیلی دی چہ ددہ قول صراحٹا فاسد نہ دے
 لیکن دجمہورو مفسرینونہ خلاف دے -

فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا، یہ دیکہیں توبہ کولو تہ ترغیب دے
 یعنی کہ توبہ او کپی دہفتہ عمل د فاحشہ نہ یہ سبب
 دایذاء سرہ -

فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا، اعراض دادے چہ نورہ ایذاء ورلہ
 مہ ورگوئے حکہ چہ دایذاء مقصد توبہ کول دواو ہفتہ
 مقصد حاصل شو - دا دلیل دے چہ ایذا دحد نہ علاوہ
 حکم دے حکہ چہ حد یہ تو پے سرہ نہ سا قطیڑی - نو د
 دواو آیا تونو حاصل دادے چہ دگواہی نہ روستوئے خہ
 مناسب وخت پورے یہ قید کہیں اوساتی او بیا د حد
 قاشمولو دیارہ یے بھر را او باسی نو زورتہ او ملامتیا
 ورلہ ورکپی بیا ورباندے حد قاشم کپی - لیکن ہرکہ
 چہ توبہ او باسی نو ایذاء ورکول پیریدئی او حد
 ورباندے قاشم کپی - او داسے ایذاء مخکیش د حد
 (رجم) نہ صحابہ کرامو دما عرسرہ کپیوہ لیکن بیا
 نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او فرما ٹیل چہ دہ داسے
 توبہ ویستلے بہ چہ کہ ہتولے مدینے والوتہ شامل شی
 نو ہتولوتہ رسیری نو بیا صحابہ کرامو ایذاء ورکول

إِسْمًا التَّوْبَةِ عَلَى اللَّهِ

یقیناً قبول دے تو ہے کہ اللہ تعالیٰ پہ نسیز

لَكِنَّ يَنْ يَعْمَلُونَ الشَّرَّ

ہذا چالو دی چہ عمل کوی بد

بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ

پہ نا پوئی سرہ بیا توبہ او پاسی دے

قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ

نیز دے نہ تو دغہ کسان توبہ قبولی اللہ تعالیٰ

عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا

دے دوی ، او اللہ تعالیٰ پوہہ دے

حَكِيمًا ۱۷

حکمتوں والا دے ۔

پر بخود لہ او حدیے وریات دے قاشم کرو۔ او کہ دے ایداء نہ مراد حد دے بد فعلی دے دودہ مذکرشی دے یوبیل سرہ پتاء پہ قول دے ابو مسلم نو ہغہ خو پہ توبہ سرہ نہ سا قطیری نو پہ ہغہ قول کتب یو وجہ دے فساد دا ہم دہ۔ او کہ دے اعراض نہ مراد صرف اعراض کول وی دے زورے او ملامتہ کولوتہ نو بیا توجیہ صحیح کیبری۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ شَوَّابًا رَّحِيمًا ، داعت دے دے اعراض دپارہ۔ کلا۔ روستو دے ذکر کولو دے توبے دے بدکاری نہ اس ترغیب ذکر کوی توبے کولوتہ دے تولو کنا ہونو نہ سرہ دے ذکر دے شرط دے قبولیت دے ہغہ نہ۔

إِسْمًا التَّوْبَةِ عَلَى اللَّهِ ، ابو حیان و ثیلی دی چہ دامبتداء او خبر دی او پہ دواہو کتب تقدیر دے یعنی اسما قبول

وَلَيْسَتْ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ

او نشسته قبول دے تو ہے ہفتہ کسانو سرہ

يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا

چہ عملونہ کوی دے بدی ترہفتہ چہ کلہ

حَظَرَ أَحَدُهُمُ الْمَوْتُ قَالَ

تیز دے شی یو دے دوی تہ مرگی وائی

إِنِّي تَبْتُ إِلَيْنَ وَلَا الَّذِينَ

یقیناً ما توبہ اوکرہ اوس اونہ دہ (توبہ) دہفتہ کسانو

يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ

چہ مرہ کیری یہ داسے حال کنس چہ دوی کافر وی،

التَّوْبَةُ مُرْتَبٌّ عَلَىٰ فَضْلِ اللَّهِ -

سوال :- علی دلالت کوی یہ وجوب باندے اوپہ اللہ تعالیٰ باندے ہیٹھ خیز واجب نشی کیدے ؟

جواب :- دیتہ وجوب تفضلی و نیلے شی یعنی اللہ تعالیٰ دے قبول و وعدہ کریدہ او اللہ تعالیٰ خیلہ وعدہ ضرور پورہ کوی نو داسے شوہ لکہ چہ یہ اللہ تعالیٰ باندے واجب وی - یا علی یہ معنی دے عند دے یہ نیز دے حسن بصری رحمہ اللہ سرہ -

لَٰكِنَّ يَنْ يَّعْمَلُونَ السَّوْءَ بِجَهَالَةٍ ، دَا مُتَعَلَق دے یہ مُرْتَب پت پورے مخکس دے علی اللہ نہ - یا التوبہ مبتداء دہ او علی اللہ صفت دے او للذین يعملون خیر دے - السوء

عام دے کہ گناہ صغیرہ وی او کہ کبیرہ وی اگرچہ کفر او شرک وی - دے جہالت نہ مراد سفاہت دے یہ کولو دے گناہ چہ مناسب نہ دے دے عاقل دے شان سرہ - دا یہ معنی دے عدم علم سرہ نہ دے یعنی ہر مرتکب دے گناہ جاہل دے یہ انجام دے دے گناہ باندے - او دا معنی دے جہالت یہ سورہ

أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا

دغہ کسان تیار کریدے موثر دوی لہر عذاب

الْيُمَّا ①۸

درد تاک -

یوسف ۳۳، ۸۹ کتب اور سورۃ ہود ۲۷ اور سورۃ یقرہ ۶۷
کتب دہ - او دا معنی عمدًا او خطاً سرہ رد واپر تہ
شامل دہ - او بیہقی د مجاہد تہ روایت نقل کریدے
چہ ہر گنہگار جاہل دے -

ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ، مَنْ، دغائے د ابتداء د پارہ د
یا د تبعیض د پارہ دے او د قریب د پارہ موصوف پت
دے یعنی زَمَانٍ قَرِيبٍ - او یہ قریب کتب دیر اقوال دی -
سدی او قتادہ و ثیلی دی چہ خو پورے یہ روغ صحت
کتب دی او توبہ او یاسی - د ابن عباس رضی اللہ عنہما
روایت دے چہ خہ وخت نظر او کری ملک الموت تہ -
ضحاک و ثیلی دی چہ د مرگ تہ مخکس تہ قریب و ثیلے شی -
حسن بصری و ثیلی دی چہ خو پورے چہ غرغرے تہ
تہ وی رسید لے - عکرمہ و ثیلی دی چہ بتولہ دنیا
قریب دہ - او دا بتول تعبیرات یونیل تہ نیز دے دی -
او ابن کثیر یہ دیکتب دیر احادیث متصلہ مرفوعہ
او مرسلہ ذکر کری دی - لفظ د شمر ہم دلالت کوی
یہ وسعت د رحمت د اللہ تعالیٰ باندے حکمہ چہ دا دلالت
کوی یہ تراخی باندے -

فَأُولَئِكَ يَتُوبُونَ إِلَهُ عَلَيْهِمْ، دللہ مراد قبول د توبے دی
أُولَئِكَ دلالت کوی یہ ما قبل صفت باندے رچہ توبہ
قریبہ دہ -

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا، عالم دے یہ گناہ د بندہ او
یہ اخلاص د توبے د ہغہ او حکیم دے چہ قوت د معصیت

لکناہ کولو) پئے ور کریدے او بیا پئے توفیق ور کریدے پہ
دیکس ٹخان ٹخان لہ حکمتونہ دی۔

۱۸۔ پہ دے آیت کس دے ہفہ تو بے ذکر کوی چہ پہ ہفہ
کس تیر شوے شرط نہ وی موجود نو ہفہ بہ قبولہ نہ
وی۔ او ہفہ دہ قسمہ دہ۔

اول قسم دادے چہ وَلَکِیْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِیْنَ یَعْمَلُونَ
السَّیِّئَاتِ حَتّٰی اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّیْ تَبْتُ
التَّوْبَةَ، او مراد توفی قبولیت دے ہفہ دے یعنی اوس داتوبہ
قبولہ نہ دہ۔ السَّیِّئَاتِ، جمع پہ اعتبار دے تکرار او د کثرت
دکنا ہونو سرہ دہ۔ بتول اقسام دکنا ہونو نہ دی مراد۔
حضرت الموت، نہ مراد وخت دے یقین دے مرگ دے یعنی
چہ دے ژوند نہ نا امیدہ شی نو ددغہ وخت توبہ قبولہ
نہ دہ حکمہ چہ دا د اضطرار حال دے۔ قَالَ، تاب پئے نہ
دے وٹیلی اشارہ دہ چہ دا توبہ پہ اصل کس دے زیرہ دے
اخلاص او یقین نہ نہ دہ صادرہ شوے صرف قوی توبہ
دہ۔ التَّوْبَةُ، نہ حاضر وخت مراد دے یعنی دے دے تہ وپانے
پئے تو بے کولو تہ ہیخ توجہ نہ دہ کرے۔ او دا آیت کا فرانو
مناقونو او فاسقونو مؤمنونو تہ شامل دے او دے دے
پشان پہ سورہ یونس ست، سلا (توبہ دے فرعون) او
سورہ مؤمنون سلا او سورہ مؤمن سلا او سورہ انعام سلا
او سورہ منافقون ست، سلا ہم دی۔

او دویم قسم وَلَا التَّوْبَةُ یَکْفُرُونَ وَهُمْ کَفَّارٌ، سوال
داراچی چہ دے دوی دے پارہ خوبالکل توبہ نشته نو دے دوی ذکر
پئے دے او کدو؟

نو جواب دادے چہ دا مبالغہ دہ دے اول قسم تو بے پہ نہ
قبلہ لو کس حکمہ چہ دے ہفہ توبہ پشان دے تہ تو بے دہ لکہ
مرگ پہ حالت دے کفر کس۔

دویم جواب دادے چہ روستو دے مرگ نہ یا پہ حال دے

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ

اے ایمان والو نہ دی حلال

لَكُمْ أَنْ تَشْرِكُوا النِّسَاءَ كَرِهَ اللَّهُ

تاسو لڑے چہ وارشان شی د زنانو پہ زور،

وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ

اومہ تنکوئی دوی لڑے د پاره ددے چہ واخلی بعضہ

مَا أَتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ

هذه مال (مهر) چہ دگریدے تاسو دوی لہ مگرکہ راستل اوکری

بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ وَعَايِشَرُوهُنَّ

پہ بدکاری بیکارہ او زون کوئی د دوی سرہ

بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ

پہ بے طریقہ او کہ بد گئی تاسو دوی

فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا

نو کیدیشی چہ بد گئی تاسو یو شے

مرک کیں چہ دوی دنیا تہ واپسی خواہی او د نیک عمل تمنا
او ارمان کوی نو دغہ پشان د تو بے گروستو د مرک نہ چہ
هغه قبولہ نہ دہ لکہ پہ سورة انعام ۲۷، فاطر ۳۷ او
سورة السجدة ۳۷ کیں دی۔ اُولَٰئِكَ اِشَارَةٌ دہ دواہو
فریقوتہ۔

اُولَٰئِكَ اِشَارَةٌ نَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا، سوال دادے چہ دا
خودلیل دے چہ پہ فاسق مؤمن یا ندے عذاب واجب
دے (او دا مسلك د معتزلو دے)؟
نو جواب دا دے چہ تیاری د عذاب مستلزم نہ دہ وقوع

وَيَجْعَلِ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ①

او مگر خولے وی اللہ تعالیٰ پہ ہفتے کیں فائدے دیرے۔

او وجوب دے ہفتے لڑے۔

بل جواب دا چہ اولیٰك اشارہ صرف کافر انوتہ۔

سلا۔۔ دالسم حکم دے پہ رد دظلم کیں پہ ہفتہ زناتہ چہ کنہہ شی او وارثان یے بیا پہ زور پہ نکاح سرہ اخلی یا د ہفتے مال عصب کوی۔

ربط۔۔ د مخکین آیت سرہ دادے چہ مخکین منع وہ دظلمونو د جاہلیت نہ پہ بارہ د یتیمانو او د میراث د یتیمونو کیں نو اس منع کوی دظلم اورسم د جاہلیت نہ پہ بارہ د نکاح د کنہہ و زناتون کیں۔ او پہ دیکیں دہ اقوال دی او قول دا دے چہ دا خطاب دے اولیاؤ و وارثانق د مری تہ او پہ دیکیں رد دے پہ طریقہ د جاہلیت باندے پہ روایت د ابن عباس رضی اللہ عنہما سرہ رچہ امام بخاری ذکر کریدے) وائی چہ ہرکله یوسرے پہ مرشو او د ہفتہ یتیمہ پہ یاکے شوہ نو د ہفتہ مری ورثہ پہ د ہفتہ یتیمہ حقدار گنرے کیدل کہ د چاہہ خوبہ وہ نو پہ نکاح سرہ پہ یے پخپلہ و اخستلہ او کفی بل چالہ پہ یے پہ نکاح سرہ ورکیرہ (بغیر د رضا د ہفتے کنہہ نہ) او کله پہ یے د نکاح نہ بالکل منع کولہ۔ او پہ بل روایت کیں دی چہ د لیو سہری د مری نہ روستو بہ د ہفتہ یو وارث رلغے او خپلہ جامہ رخادر و غیرہ) پہ یے پہ ہفتہ کنہہ باندے و اچولہ او وئیل پہ یے چہ خرنگ زہ ددہ د مال وارث یم نو دا شان ددہ د یتیمہ ہم زہ وارث یم۔ او دویم قول دادے چہ دا خطاب خاوندانوتہ چہ یتیمہ (منکوحہ) پہ یے خوبہ نہ وہ خوہفتہ یتیمہ پہ یے مالدارہ وہ نو دہ پہ ہفتہ طلاق نہ ورکود او تہ پہ یے د ہفتے حق ادا کولو تردے چہ ہفتہ

به مړه شوه نو د هغه مال به يې په ميراث سره واخستلو .
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ ، بڼاء په اول
قول باندې دا مفعول اول دے او نساء موروثات دی - او بڼاء
په دويم قول دا مفعول ثاني دے او مفعول اول پټ دے
يعني تَرِثُوا الْمَالَ مِنَ النِّسَاءِ .

کړهځا ، دا حال دے د النساء نه په معنی د کارهات يا مکرهات
سره - کړه او کړه په يو معنی سره دی لکه ضَعْفٌ اَوْ ضَعُفٌ .
يا اول په معنی د کراهيت دے او دويم په معنی د اکراه دے
او دا قيد احترازی نه دے بلکه د زیاتې مبالغې د پاره دے ځکه
چه بنه په مال د ميراث کس يا و ستل ناروا دی که هغه رضا
وی او که نه وی رضا -

وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ ، عضل په اصل کس تنگولو او بتدولو ته
د يوکار نه و تېل شي - نو بڼاء په اول قول سره د دینې
مراد منع کول دی د نکاح نه - او بڼاء په دويم قول سره
د دینې مراد صرف تنگول د بڼې دی په ژوند تیرولو
کس د دے د پاره چه خلع او کړی او مال ورکړی خاوند ته -
لِئَلَّهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ ، بڼاء په اول قول د دینې
مراد مال د بڼې دے چه هغه ته میلاؤ شوی دے په ميراث
سره - او بڼاء په دويم قول هغه مهر دے چه خاوند ورکړې
دے - او په لفظ د اذهاب کس ډیر تقبیح ده په نسبت
د لفظ اخن سره -

إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ ، فَاحِشَةٍ عامه ده زنا
او بد زبانی او بد اخلاقی کول - نو بڼاء په اول قول سره
چه اولیاؤ ته خطاب شي نو دا استثناء منقطع ده او مبتدا
ده خیرې پټ دے يعنی لیکن په وخت د کولو د فاحشه
کس لازم دے په تاسو باندې تا دیب ورکول په خپله
يا قاضی ته پیش کول چه موجب د حد موجود شي او بڼاء
په دويم قول چه خطاب وی خاوند او ته نو دا استثناء

متصله ده دَ تَن هَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ نَه - یعنی هر کله
چه ددوی ته فاحشه بشکارتی شی نو خاوند له جائز دی چه د
هغه نه مهر واپس واخلی او خلع ورسره او کړی لکه چه
په سوره بقره ۲۲۹ کتس ذکر شوی دی -

وَعَاثِرُوهُنَّ يٰۤاَلْمَعْرُوفِ ، بِنَا يَه اَوَل قُل دَاخِطَاب دَ اَوَلِیَاؤ
ته اَو دَ مَعْرُوفِ نه مراد دکره او ظلم نه خان . پچ کول دی -
او بِنَاء په دویم قول خطاب دے خاوندانو ته او معروف
نه مراد د هغه شرعی حقوق ادا کول دی په نفقه اولباس
اوشپه تیرولو کتس - او قرطبی لیکلی دی چه خادم ته
محتاجه وی نو هغه له خادم ورکول هم پکار اولازم دی -
او معروف دادے چه هغه ته کتخل نه کوی ، ډیر وهل
تکول نه کوی او بِن زبانی دے ورسره نه کوی (الوسی) -
فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ ، د دے جزاء پته ده یعنی صبر
او کړئ په هغوی باندے سره د کراهیت نه اودلته د
دینه مراد کراهیت طبیعه او بوج کیدل د هغوی دی
اگر چه د هغوی د طرق نه نقصان ته وی موجود یا لږ
موجود وی (بغیر د فاحشه نه) او دا خطاب اولیاؤ
او خاوندانو دواړو ته صحیح دے - لیکن غوره داده چه
د عاشر وهن نه دا خطابات په خاوندانو پورے خاص شی -

فَعَسَىٰ اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَّيَجْعَلَ اللّٰهُ فِیْهِ خَيْرًا کَثِیْرًا ، دا د
جزاء مقدر د پاره علت دے دلته مراد دادے چه په دغه
بنیو کتس که یو عیب وی لیکن کیدلشی چه نورے ډیرے فائدے
پکس وی نو دغه نورو فائدو د وچ نه په یو عیب باندے
صبر کوئ - او دا جمله پے په طریق د یو قاعدے سره ذکر
کړیده چه داسے ډیر خیزونه او کارونه شته دے چه په
هغه په ظاهر کتس خه تکلیف بدنی یا مالی وی لیکن شرعی
منافع پکس ډیر وی نو هغه پر بخودل نه دی پکار - او
دا د سورت بقره آیت ۲۱۷ پشان دے -

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ

او کہ خواہی تاسو بدلول دے یو نیئے

مَكَانٍ زَوْجٍ وَاتَّيْتُمْ أَحَدَهُنَّ

پہ بجائے بدلے نیئے ، او وکرے وی تاسو یو دویتہ

فِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذْ مِنْهُ شَيْئًا

لویہ خزانہ رمہر نومہ اخلیج د هغوی نہ ہیچ چیز

أَتَاخُذُ مِنْهُ بِهَتَانَا وَالْجَمْرُ

ایا اخلیج تاسو دغے لڑہ بدنامہ لکونکی او کناہ کونکی

مَبِينًا

بشکارہ -

مفہم :- دا خاوند انوتہ خطاب دے او مقابل دے کراڈا آن
یأْتِیْنِ - یعنی د فاحشہ دوجے نہ ددوی نہ تاسو مہر واپس
اخستل شی او کہ فاحشہ نہ وی ہسے دے نیئے بدلول
خواہی نو بیا تریتہ مہر واپس شی اخستلے - یا دا مقابل دے
دعاشروہن سرہ - یعنی اول خوضوری دادہ چہ دے
نیئے سرہ پہ بنہ طریقہ سرہ ژوند تیر کپیشی او کہ
داسے نہ وی بلکہ د هغے بدلول خواہی نو مہر تریتہ
واپس شی اخستلے -

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانٍ زَوْجٍ ، هَرَكْلَه

آرد شمر جمع دہ نو د هغے پہ قرینہ سرہ زوچ ہم پہ

معنی د ازواج دے او د جمع سرہ د جمع مقابلہ تقسیم

د احاد و خواہی یعنی ہر یو شخص چہ یوہ بنجہ پریدی

اولہ بنجہ پہ نکاح سرہ اخستل خواہی - او دے شرط

مفہوم مخالف معتبر نہ دے یعنی بغیر د ادادے دے

استبدال نہ ہم د مخکس نیئے نہ مہر واپس اخستل نہ دی

جائز۔ لیکن دا شرطیے دے دوه وجوہ ذکر کرو۔ اولہ وجہ
داچہ انسان ذیل نکاح پہ وخت کیں مال تہ محتاج وی
نودے والی چہ مخکنیٰ تیئے تہ بہ مال واخلسم نودویم وادہ
بہ پرے اوکرم۔ دویمہ وجہ داچہ دا دجاہلیت رسم وود
نودا دہقے تردید مقصد دے۔

وَأَتَيْتُمُوهُنَّ قِنطَارًا، دقنطار تفسیر یہ سورۃ
ال عمران مٹا کیں تیرشویں ہے۔ اودا ایت دلیل دے
چہ دیر مہر و رگول جائز دی۔

سوال :- حدیث دے عمر رضی اللہ عنہ چہ ابن کثیر و ابن
جریر پہ مختلف سند و نو سرہ ذکر کریں مضمون یے
دا دے چہ ہقہ منع اوکرہ چہ مغالات مہ کوئی پہ مہر و نو
کیں کہ چرے داعزت وے پہ دنیا کیں او تقویٰ وے نو
نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم حقدار و وہ دے باندے
لیکن ہقہ خیلو بیبیانو اولو ترو لہ دے دولس اوقیہ و سپیتو
زرو تہ تریات مہر تہ دے مقرر کپے اوبل روایت کیں دے خور
سو درہم ذکر دے۔ تریوے زنا تہ پہ عمر رضی اللہ عنہ
رد اوکرو اودا ایت یے ورتہ اولو ستلو نو ہقہ اوقر مائیل
اللہم غفر لک کل الناس آفکھ من عمر۔ نودا حدیث خود
دے ایت خلاف راجح۔ اوشیعہ لکانو دے عمر رضی اللہ عنہ
پہ نقصان دے علم او پہ عدم اہلیت دے خلافت باندے دا
دلیل پیش کپے دے؟

جواب :- جواب پہ دیر و جوہو سرہ دے۔ اولہ وجہ،
داچہ مغالات دے مہر دے عزت سبب گتروں او پہ ہقے کیں پہ
یوبل فخر اولوئی کول منع دی او ہسے زیاتوالے دے مہر
منع تہ دے۔ دویمہ وجہ، زیاتوالے دے مہر صرف جملہ
خبریہ ذکر دہ پہ طریقہ دے شرط سرہ نودا دے مغالات
دے جواز دے پارہ مستلزم تہ دہ۔ دریمہ وجہ، زیاتوالے دے
مہر صرف جائز او رخصت دے اوکم والے دے مہر

وَكَيْفَ تَأْخُذُ وَتَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ

او خٹکھ اخلی تاسو دا اور سیدل کریدی

بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنِ

بعضو ستاسو بعضو ته او اخستے دی ر دے بھٹو دی

فَمِنْكُمْ مِّثْلًا حَلِيطًا ۝۲۱

ستاسونہ لوظ پوخ

اولیٰ او عزیمت دے ۔ او ہرچہ کہ عمر رضی اللہ عنہ
ہنہ زنہ تہ جواب تہ و رکول و توہنہ کہ تواضع او کسر
نفسی کہ وجہ تہ و کہ کتاب اللہ پہ مخکس او ترغیب و رکول
و نور امت تہ پہ فہم کہ کتاب اللہ کس ۔ کہ دے تور تفصیل
الوسی پہ روح المعانی کس کریدے ۔

فَلَا تَأْخُذْ وَامْنَهُ شَيْئًا، مِنْهُ ضَمِيرٌ قَنْطَارَتُهُ رَاجِعٌ دَعَىٰ ۔
شَيْئًا عَامٌ دَعَىٰ لِرَافِدٍ دَوَارَتُهُ شَامِلٌ دَعَىٰ ۔

أَتَأْخُذُونَ بِيَهْتَانٍ غَرَضًا مِّثْلًا، اَوَّلُ نَهْيٍ ذِكْرُ شَوْءٍ نَوَاسٍ
زَجْرٌ ذِكْرٌ كَوِيٍّ يَهْدِيهِ عَمَلٌ يَأْتِيهِ ۔ بِيَهْتَانًا حَالٌ دَعَىٰ ذَاقِعٌ
نہ یعنی بھتان تہونکی او بیکارہ گناہ کوونکی او تہیز دے کہ
علت کیارہ ۔ حاصل دادے چہ کہ جاہلیت والو عادت دا و
چہ یوئے بیٹے تہ بہ لے کہ طلاق و لونیت و نو پہ ہنہ بات دے
بہ لے کہ بدکاری دروغ جو کہل دے کہ پیارہ
کہ ہنہ تہ مہر واپس و اخلی نو کہ دے وجہ تہ دیتہ بھتان
او وٹیلو ۔ دارنگ کہ بیٹے تہ مہر واپس اخستل دلالت کوی
چہ کہ دغہ شخص پہ نیز مہر قرض نہ دے نو کہ قرض نہ
انکار کول بیکارہ گناہ او ظلم دے ۔

مَلَا ۔ وَكَيْفَ تَأْخُذُ وَتَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ، يَهْدِيهِ
دے آیت کس ہم رد دے پہ نور و دوحہ طریقہ سسرہ ۔
اولہ طریقہ دادہ چہ موجب (سبب) کہ مہر موجود شویدے

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ

او نکاح مہ کوئی دھقہ چا سرہ چہ نکاح و سرہ کرے وی پلار انو ستاس

مَنْ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ

د زانو نه مگر هغه چا مخکې تیر شویدی

اِنَّهٗ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا

یقیناً د ا دے بشکارہ کناہ اوسب د غضب د اللہ دے

وَسَاءَ سَيِّئًا ۝

اویسیه لاریه ده -

چہ افضاء رجماع کول (دہ اوہغہ پخروئکے د مہر دہ -
دویمہ طریقہ ، دا د لوظ کولو تہ مخالفت کول دی - کیف
استفہام انگاری دے سرہ د تعجیب نہ - افضی ، دا کنایہ دہ
د جماع کولو نہ - او خلوت صحیحہ کولو کس د اہل علمو
اختلاف دے چہ افضاء ہغے تہ شامل دہ او کہ نہ رد دے
تفصیل امام یازی ، قرطبی ، الوسی او صاحب اللباب کہیدے۔
وَ اخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ، د دینہ مراد نکاح شرعی
دے چہ د گواہانو پہ مخکس اوشی او اعلان یے او کہیشی -
۲۲۔ دا یوولسم حکم دے پہ رد د ظلم د جاہلیت کس
چہ ہغہ نکاح کول د پلار د بیٹے رمیرے مور) سرہ - د
ابن عباس رضی اللہ عنہما او جمهور و مفسرینو نہ روایت
دے چہ جاہلیت والو بہ دخیلو پلار اتو د بیٹو رناسکہ
میںدو) سرہ نکاح کولہ کلہ چہ بہ ہغوی طلاقہ کہہ
یا بہ ترینہ خاوند مر شو - نو اللہ تعالیٰ د ہغوی پہ رد کس دا
نازل کہ وجہ - وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ ، دلستہ پہ
لفظ د مَا کس دودہ وجہ دی - اولہ وجہ ، دا چہ ما موصولہ
دے او روستو منی النساء ، د دے بیان دنو معنی دا دہ چہ

د هغه ښځو سره نکاح مه کوئ چه ستاسو پلارانو ورسره
 نکاح کړې وی - دویبه وچه دا په مصدریه دے او من النساء
 په لاتنکوخوا پورے متعلق دے نو معنی داده چه د ښځو
 سره نکاح مه کوئ په مثال د جاهلانو پلارانو لکه نکاح
 د شغار وغیره - دا قول ابن جریر غوره کړی دے لیکن
 اوله وجه د جمهورو مفسرینو قول دے او غوره ده (قرطبی).
 اولته د نکاح په معنی کښ درے اقوال دی - اول دا په
 معنی د نکاح دے - دویم دا په معنی د جماع (زنا) سره
 دے - دریم دا په دام دے نکاح او جماع دواړو ته -
 نویه دویمه او دریمه معنی سره معلومه شوه چه هغه
 زنا ته چه یو سړی ورسره زنا کړې وی نو د دے سړی
 (زانی) د ځوے د دغسے ښځه سره نکاح حرام دے - دا
 قول د امام ابوحنیفه او امام احمد رحمه الله دے - او په
 اوله معنی سره حکم مزنی د دغه سړی ته نه دے شامل
 نو د هغه زنا ته نکاح د دغه زانی سړی د ځوے سره جائز
 دے - دا قول د امام شافعی رحمه الله او د نورو اهل علمو
 دے - او یوره تفصیل په دیکښ صاحب الباب ذکر کړی دے -
 إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ، سَلَفَ په معنی د مخکښ تیر شو او ورکړې
 شوو دے - سلم ته هم سلف ځکه وئیلې شی چه په هغه عقد
 کښ شمن (قیمت) بیع مخکښ ادا کړی او مطلق قرض
 ته هم سلف وئیلې شی - هغه خلق چه مخکښ زمانه
 کښ تیر شوی دی هغوی ته هم سلف وئیلې شی - او د
 اهل شرع په اصطلاح کښ د دے مصداق صحابه کرام
 او تابعین دی او درپته سلف صالحین وئیلې شی - دلته د
 سلف نه مراد نکاح د ځوے ده د پلار د ښځه سره
 چه د دے حکم د نازلیدلو ته مخکښ کړې شوی وی -
 سوال :- لاتنکوخوا فعل مستقبل دے او ما سلف فعل
 ماضی ده نو دا استثناء څرنگ صحیح کیږی؟

جواب :- دا استثناء منقطع ده معنی دا چہ لیکن ہفتہ نکاح
چہ دے حکم دے نزول نہ مخکس شویدہ نو ہفتہ
پیریدی او دے ہفتہ گناہ نشتہ یا الا یہ معنی دے بعد سرہ
دے لکہ یہ دے قول دے اللہ تعالیٰ کنس لا یذوقون فیہا
الموت الا الموتۃ الاولی - یا الا یہ معنی دے لا دے لکہ
یہ دے قول کنس و ما کان لمؤمن ان یقتل مؤمناً الا خطاءً
نور توجیہا ہم مفسرینو ذکر کریدی۔

اِنَّهٗ كَانَ فَاَحْشَہٗ، یعنی یہ قباحت او بدی کنس دے اندازے
نہ بھر شوے عمل چہ ہو لو عقل والو تہ ید بتکارہ کیڑی۔
اودا دے دے وچے نہ چہ ناسکہ رمیرہ) مورہم پشان دے خیل
مورده نو دا حکہ دیر بد کار او افحش جرم دے۔

وَمَقْتًا، مقت، ہفتہ بغض او کینے تہ وٹیلے ٹی چہ ورسرہ
سیکوالے ہم وی - او دے اللہ تعالیٰ مقت یہ بندہ باندے مستلزم
دے دیرے شرمندگی او خسران لہ۔ او دے عربیہ اصطلاح
کنس دے میرے مورسہ نکاح تہ نکاح مقت وٹیلے شواو
داسے شخص تہ بہ مقیت وٹیلے کیدو او دے حقوی تہ بہ چہ
ولد پیدا شو ہفتہ تہ بہ مقیت وٹیلے کیدو - او دے شخص
(نکاح کوونکی) تہ خیزن وٹیلے ٹی۔

وَسَاءٌ سَبِيْلًا، دے عمل دے قباحت دے پارہ درے مرتبہ دی۔
اولہ مرتبہ قباحت عقلیہ دے نو فاحشہ لفظ کنس دیتہ اشارہ
دہ - دویم مرتبہ قباحت شرعیہ دے نو مقتا کنس ہفتہ تہ
اشارہ دہ او دریمہ مرتبہ قباحت دے دے عادت پہ اعتبار سرہ
نو ہفتہ تہ یہ ساء سبیلہ سرہ اشارہ دہ - نو یہ دیکتیں اشارہ
دہ چہ دا نکاح پہ ہو لو قباحتو ریدو) کنس اقبح (دیر بد)
نکاح دے۔

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ

حرام کرے شویدے پہ تاسو یاندے (نکاح) دے میندو ستاسو

وَبَنَاتُكُمْ وَأَخْوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ

او لونرو ستاسو او خویندو ستاسو او تروریا نو ستاسو

وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ

او ماسو لکانو ستاسو او رویرے

وَبَنَاتُ الْأَخِ وَأُمَّهَاتُكُمْ

او خورٹے ستاسو او میندے ستاسو

الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخْوَاتُكُمْ

هغه چہ پیء درکرے وی تاسو ته او خویندے ستاسو

مِّنَ الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ

دے پیو ورکولو دے وچ ته او میندے

نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي

دے بنحو ستاسو (خواہے) او پرکٹی ستاسو هغه چہ

فِي حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَائِكُمُ

پہ پالنه ستاسو کنس دی دے بنحو ستاسو ته

الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَّمْ

هغه چہ یو ځای شوی یی تاسو د هغوی سره نوکھ نه

تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ

یی یو ځای شوی د هغوی سره نو نشته گناه

عَلَيْكُمْ وَحَلَّائِعُكُمْ أَبْنَاءُكُمْ

یہ تاسو یا بندے اور بیٹے و خا منو ستاسو (رایگور یا تے)

الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ لَا

اور ہذا خا من چہ پیدیا وی ستاسو و شاکا نو نہ

وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ

اور جمع کول دے دود خویندو

إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ

مگر ہذا چہ مخکین تیر شویدی یقیناً اللہ تعالیٰ

كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا (۲۳)

دے بخندہ کوونکے رحم کوونکے۔

۲۳۔ یہ دیکھیں دولسم حکم ذکر کوی چہ یہ ہذا کہیں ذکر ماحرما تو
 ذکر نکاح تفصیلی ذکر دے۔ اور دے یہ مظالمو ذکر جاہلیت
 باندے چہ ہغوی بہ ذکر دیتہ بعضے قسموتہ جائز گنزل لکہ
 روستو الا ما قد سلف کہیں ہذا تہ اشارہ دہ۔ او یہ دے آیت
 کہیں دہذا زنا تو ذکر دے چہ دہغوی سرہ نکاح حرام دے
 چہ یہ ہذا کہیں او ذکر نسب ذکر وجہ نہ حرام دی لکہ مور، لور،
 خور ترور، ماسی، وریرہ او خورزہ۔ او او ذکر نسب ذکر وجہ
 نہ حرام دی چہ ہذا اسباب دادی۔ اول سبب رضاعت دے
 او دہذا یہ سبب سرہ ہے حرام دود ذکر کریدی رضاعی
 مور اور رضاعی خور۔ دویم مصاہرت (سخر گئی) دہ او ذکر
 ہذا یہ سبب ہے خور حرام ذکر کریدی رضاعی، پرکتی
 اینگور او خینے ذکر بیٹے خور یعنی یہ یو وخت دواہہ خویندے
 یہ نکاح کہیں جمع کول۔ دریم سبب تعلق ذکر نکاح ذکر
 غیر دے راو ہذا ہے یہ راتلونکی آیت کہیں یوہ ذکر کریدیہ
 چہ ہذا ذکر شتہ نکاح بیٹہ دہ۔ نو یہ اول سبب کہیں دود

حرام دی په دویم کښ څلور او په دریم کښ یو حرامه ده نو
ټول اوډو شول - او دا په صحیح حدیث سره ثابت دی چه
ابن کثیر د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت ذکر کړی ده
چه حرام کړې شوی دی د نسب نه اوډو او د صهر نه
اوډو -

حُرْمَتٌ عَلَیْكُمْ اَمْهَاتُكُمْ، حل او حرمت احکام شرعیه
د کارو نو د مکلیفینو سره تعلق لری د ذات د څیز سره نه
دی متعلق د دے وچ نه اجماع ده چه دلته مراد حرمت
د نکاح دے او مخکښ روستو بحث د نکاح دے او مخکښ
روستو بحث هم د نکاح په باره کښ دے دا هم قرینه ده - او
دا جمله په ظاهر کښ خبریه ده لیکن په معنی د انشاء
کښ ده - او فاعل د تحریم معلوم دے شرعاً او عرفاً چه
الله تعالی دے د دے وچ نه د هغه ذکر کړی او نکره -

اَمْهَاتُكُمْ، ام اصل ته و فیله شی نو په اعتبار د دے معنی
سره د اللفظ نیاته حقیقتاً شامل دے - او قرطبی و ټیلی
دی چه ام په اصل کښ نوم د هر هغه زنانه دے چه د هغه
په تیا بند دے حق د ولادت وی نو نیا لگانه د مور او پلار
دواړو د طرف نه په دے لفظ کښ داخل دی -

وَبَنَاتُكُمْ، دا جمع د بنت ده هر هغه زنانه ده چه ستا په
هغه یا ند دے حق د ولادت وی یا هره هغه زنانه چه د
هغه نسب تاته راگرځی په ولادت سره که په یو درج
سره و او که په ډیرو درجاو سره - نو د اللفظ لور ته او د اولاد
لوړ ته رډ څو دے لور او د لور لور شامل دے - اگر چه
نور هم په خکته وی یعنی نوسئ او کړوسئ وغیره -

وَاَخْوَاتُكُمْ، دا جمع د اخت ده او هر هغه زنانه مراد
ده چه ستا سره ځی شرکت وی په مور او پلار دواړو کښ
یا په یو کښ یعنی اعیانی، اخیانی او علاقی خویندو ټولو
ته شامل دے - اهل لغت و ټیلی دی چه بنات جمع د بنت د

او هغه په اصل کښ بڼيکه دے نو د يآ د حذف د وچې نه د بآء لاندے زيبر راخے - او اخت په اصل کښ اخوة دے نو په 'همزة' باندے يے پښين راوړو د وچې د حذف د 'واو' نه -

وَعَمَّتُكُمْ، عمه هغه زانا ته ده چه هغه ستا د پيلارنيکه سره شريکه وي په يواصل يا په دواړو اصولو کښ دغه درے اقسام دي - او کله عمه د مور د طرف نه وي چه هغه ستا د پيلار د مور خور ده -

وَحَلَّتُكُمْ، خاله هغه زانا ته ده چه شريکه وي ستا د مور سره په يواصل يا دواړو اصولو کښ نو په هغه کښ هم درے اقسام دي او کله خاله د پيلار د طرف نه وي چه هغه ستا د پيلار د مور خور ده -

وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ، دا هم هغه زانا ته دي چه ستا د ورور يا ستا د خور په هغوی باندے د ولادت حق وي يا البنات يا په واسطے سره - او په اخ او اخت کښ اعيانی، اخياقي او علاقي دريو اړه داخل دي يعنی ستا د هر قسم ورور او خور لونه (وريرے او خورخه) - او د دے ټولو په ترتيب کښ اقرب فالاقرب ذکر کړيدے چه مور ده بيا لور، بيا خور او بيا ترور او ماسي او بيا وريره او خورخه - (او عمه او خاله يے د اکرام او احترام د وچې نه په وريره او خورخه باندے مخکښ ذکر کړيدی ځکه چه هغوی په عمر کښ مشرانے وي) وَأُمَّهُنَّ أَلْفٌ أَوْ مِائَةٌ أَوْ خَمْسٌ، رضاعت يے سبب د تحريم گرځولے دے - رضاعت په لغت کښ چوپيل د سينے رقی) دي او د شريعت په اصطلاح کښ چوپيل رپی رودل) د پچی دي د سينے د زانا نه په خاص وخت د رضاعت کښ - او دا پی رودل خو مشهوره ذريعه ده که په بله طريقه سره دغه پی دے - پچی ته اورسي ريعنی په يو تل وغيره سره نو هغه هم رضاعت دے په شرع کښ - او د اهل رضاعت نه يے دلته دوه ذکر کړيدی (مور او خور) -

لیکن یہ حدیث کے صحیحین میں نہ عائشہؓ اور ابن عباس رضی اللہ عنہما یہ روایت سرے ذکر دی چہ رضاع یہ وجہ ہفہ حرام دی کوم چہ کہ نسب یہ وجہ سرے حرام دی ۔ اور قرطبی و ثعلبی دی چہ یوزناتہ یو و پروکی لہ پیئ ورکری نو دغہ زناتہ یہ دغہ۔ پچی باندے حرامہ شوہ ٹککہ چہ دایئے رضاعی مور شوہ اولور دہغہ زناتہ یہ دے۔ پچی حرامہ شوہ ٹککہ چہ ہفہ رضاعی خور شوہ او دغہ خور دہغہ زناتہ ٹککہ چہ ہفہ یئے خالہ شوہ او مور دہغہ ٹککہ چہ ہفہ یئے رضاعی نیا شوہ ۔ اولور دہغہ سری چہ دہغہ دے وجہ نہ دے یئے پیئ پیدا شویدی راگر چہ دے یئے نہ وی) ہفہ دے رضاعی خور شوہ او دغہ سرے یئے رضاعی پیلار شوہ خور دہغہ سری دے یئے رضاعی ترور شوہ او مور دہغہ یئے نیا شوہ او یوسئ دہغہ سری یہ دواہہ طریقو سرے چہ وی حرامے دی یہ دے۔ پچی باندے ٹککہ چہ ہفہ یئے رضاعی وریرے او خور ٹکے دی ۔ اور رضاعت کہ لبروی او کہ دیروی برابر دے یہ نیز دے امام مالک او امام ابوحنیفہ رحمہم اللہ سرے او یئٹہ رضعات شرط دی یہ نیز دے امام شافعی رحمہ اللہ او بعض علماء یہ سبب کے حدیث کے خمس رضعات سرے ۔ او یہ دیکھیں نور احوال ہم شتہ دے تفصیل یئے یہ روح المعانی او قرطبی وغیرہ کہیں او گورئ ۔ دارنگ مسئلہ کے تحریم رضاع روستو کے دو کلونو نہ آلو سی یہ تفصیل سرے ذکر کریدے ۔

وَأَخْوَانُكُمْ مِّنَ الرِّضَاعَةِ ، مَا خُورَ عَامَةً دَهَ كَهَ اَخِيَانِي وَيَا عِلَاقِي وَيَا اَجَلِيَّةَ دَعَى كَهَ تَعْلِيلَ دَپَارَہَ ۔ سوال :- ہرکہ چہ سبب کے رضاع کے مور او خور نہ علاوہ نوروتہ ہم شامل دے نو دے دو تخصیص یئے ولے او کرو ؟

جواب :- تحریم کے نسب کے وجہ نہ یہ دواہہ طریقو سرے کے

اول یہ طریقہ د ولادت سرہ چہ ہغہ مور او لور دہ او دویم
 یہ طریقہ د اخوت سرہ چہ ہغہ پنٹھ دی رخور، ترور، ماسی
 وریرہ او خورخہ) نو یہ رضاعت کنس ئے ہم صرف دا دہ
 طریقہ ذکر کئے اول یہ ولادت سرہ چہ مور رضاعی دہ
 او دویم یہ اخوت سرہ چہ خور رضاعی دہ - او دا تنبیہ
 دہ یہ باقی باندے یہ طریقہ د اختصار سرہ -

وَأَهْلُكُنَّ نِسَاءَكُمُ، د اہلک، یہ لفظ کنس د مور او پلار
 طرف تہ دوارہ نیاکانے داخل دی - او نساء تہ مراد منکوحات
 دی - او یہ دیکس عموم دے کہ د ہغہ منکوح سرہ دخول
 شویوی او کہ تہ وی - او دا قول د اکثر و صحابہ کرامو او
 تابعینو دے او دا د خورو واروا اسمہ کرامو مذہب دے -

وَرَبَاثَةُ الْبُكْمِ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَاءِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمُوهِنَّ،
 رَبَاثَةُ، جمع د ربیبہ دہ رلور د بنتے چہ د بل خاوند تہ
 وی) او مور او دویم پلار ئے غالباً پالنے کوی پشان د نور
 اولاد او پستو کنس ہغہ تہ پرکتی و ٹیلے شی - حُجُور، جمع
 د حجر دہ یہ لغت کنس اہخ د انسان تہ و ٹیلے شی رد ترخ
 تہ تر تشی پورے) چہ ہغہ تہ عامہ اصطلاح کنس غیر و ٹیلے
 شی او مراد ترینہ پالنے کول دی - او دا قید ہم غالبی دے
 حکہ چہ یوہ بنتھ د دویم خاوند سرہ نکاح کوی نو خیلہ
 لور د اول خاوند تہ د دویم خاوند کور تہ د ٹخان سرہ
 راوی - او الفاظ د ربائب او حجور کم د تاکید د علت د
 حرمت د پیارہ دی - لکہ چہ لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً
 کنس تاکید دے - او د اکثر و اہل علمو یہ نیز دا قید احترازی
 نہ دے یعنی کہ یہ حجر پالنے د دغہ سپری کنس نہ وی
 نو ہم پرے حرامہ دہ - دَخَلْتُمُوهِنَّ، دا صفت صرف
 د روستو نساء کم د پیارہ دے د مخکنس نساء سرہ متعلق
 نہ دے حکہ چہ د دے حرمت د پیارہ دخول شرط دے او یہ
 مخکنس کنس شرط نہ دے -

فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ، یہ تصریح
 دے نفی کنیں اشارہ دہ چہ قید دے دَخَلْتُمْ بِهِنَّ دے فی
 حجو رکم پشان نہ دے یعنی ہغہ قید عادی او غالی دے
 اودا قید احترازی دے۔ حاصل ہے دادے چہ سرے دے
 یوزنانہ سرہ نکاح او کبری او دے ہغہ سرہ لوروی
 لیکن دا سرے دے دے سرہ جماع او نکبری او طلاقہ
 ہے کبری یا سرہ شی مخکس دے جماع نہ نو دے ہغہ لور سرہ
 ہے نکاح کو لے شی۔ او قرطبی دے امام مالک، ثوری، امام
 ابوحنیفہ رحمہم اللہ قول ذکر کریدے چہ یہ شہوت
 سرہ مسہ کو لے او عورت خاصہ تہ نظر کو لے یہ حکم دے
 جماع کنیں داخل دی۔

وَحَلَّائِلُ آبْنَائِكُمْ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ، حَلَّائِلُ
 جمع دے حلیلہ دہ دے حلول نہ اخستلے شویدے یعنی بنیخہ
 دے خاوند سرہ یہ یو فراش (بستر) کنیں حلول کو ییا کو م
 ٹھے چہ خاوند حلول (نزل) کو ی نو بنیخہ ورسرہ تابع
 وی۔ یہ دے معنی حلیلہ یہ معنی دے فاعل سرہ دے۔ یا
 دا دے حل او حلال نہ اخستلے شویدے یہ معنی دے مفعول
 سرہ یعنی حلالہ کرے شوے۔ او دے دینہ مراد بیبیانے
 (منکوحات) دی۔ نو یہ صرف نکاح کو لو دے خوے سرہ
 دے بنیخہ (نیکور) یہ خیل سخر باندے حرامہ دہ کہ
 دخول کرے شوے وی او کہ نہ۔ او دے آبْنَائِكُمْ یہ حکم
 کنیں نو سے یعنی دے خوے داخل دے اگرچہ دے ہغہ
 نہ خکتہ ہم وی کروے وغیرہ۔ أَصْلَابِكُمْ جمع دے صلب
 دہ۔ ملا تہ و تیلے شی او مراد ترینہ دلتہ نطقہ دے پلاردہ
 چہ ہغہ راوتلے دہ دے ملا دے ہغہ نہ۔ لکہ یَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ
 الصُّلْبِ وَالْثَرَائِبِ (طارق) او یہ دے لفظ سرہ احتراز
 شویدے دے متبخی نہ چہ ہغہ ہم یہ عرف دے عربو کنیں
 خوے گنرے کیدو لیکن دے ہغہ دے بنیخہ سرہ زوستو دے

طلاق یا مرگ د خاوند نه) نکاح کول جائز دی۔ خو پدے سره د رضاعی خوے نه احتراز نه دے کړې شوې په سبب د هغه حدیث چه حرام دی د رضاع نه هغه چه حرام دی د نسب نه۔ او د متبني تفصیل او د هغه د ښځې تحلیل په سورة احزاب کښ ذکر دے۔

وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ، دا په محل د رفع کښ دے عطف دے په امهاتکم باندے۔ یعنی جمع کول د دوو خويندو په نکاح کښ حرام دی۔ یو سره د خپله خپله د ښځې د خور سره نکاح نشي کولې خو پورے چه هغه ښځه د ده په نکاح کښ وی۔ او په جمع سره تعبیر کي د دے وجه نه او کړو چه دلته ابدی حرمت مراد دے او هغه متعلق دے د جمع سره۔ بغیر د جمع نه د هر یو په نکاح جائز دے۔ او په دے حکم د جمع د ښځې او د ترور د هغه او د ماسی د هغه هم داخل ده په سبب د صحیح حدیث سره او دا حدیث مسلم، ترمذی، ابوداؤد او نسائی د شپږو صحابه کرامو نه روایت کړیدے نو حدیث مشهور دے تقيید د قرآن په دے سره جائز دے دا په په تفسیر د اذا قرئ القرآن آه (اعراق) کښ ان شاء الله ذکر کړې شي) خو کله چه یو سره خپله ښځه طلاقه کړی په طلاق غیر رجعيه سره نو د هغه د خور سره د عدت نه مخکښ نکاح کولو کښ د صحابه کرامو، تابعینو او اهل علمو اختلاف دے۔ او چه طلاق رجعی کي ورکړې وی نو بیا به د عدت پوره تیریدلو پورے انتظار کوی۔ دا رنگ که چرې یوه ښځه وفات شي نو د هغه د خور سره متصل ورځو کښ نکاح کولې شي عدت پورے انتظار ته ضرورت نشته۔

إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ، دا استثنا منقطع ده یعنی هغه چه تیر شوی وی ستاسو نه په جاهلیت کښ ر نکاح د بعضو حرمانو

سره) نو اللہ تعالیٰ دے هغه مغفرت کوی۔ او د اکثر مفسرینو
 پہ نیز د دے تعلق د دوو خویندو جمع کولو سره
 دے په نکاح کښ ځکه چه د دغه تورو محرما تو د تحریم
 خو جاهلیت والا قائل وو۔ لکه چه امام شاه ولی الله
 دهلوی په الحجة البالغة کښ لیکلی دی لیکن جمع بین
 الاختین یې جائز گنرله۔ نو اوو ټیله شو چه د اسلام ته
 مخکښ چا د دوو خویندو جمع کړیده نو د اسلام قبلولو ته
 به روستو د هغوی نه یو ته تعلق ورکوی۔ او داسه په
 حدیث د ابوداؤد او ترمذی وغیره کښ وارد دی۔ د ابن
 عباس رضی الله عنهما نه هم روایت دے چه جاهلیت والا
 د دے ټولو محرما تو د تحریم قائل وو سیوا د منکوح
 د پلار (میرنی مور) او د جمع بین الاختین نه۔ د دے
 وجه نه د دواړو په آخر کښ یې الا ما قد سلف ذکر
 کړی دے۔ او دا قول د امام محمد بن حسن نه هم
 نقل دے (الوسی، قرطبی)۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا، دا متعلق دے د الا ما
 قد سلف سره۔ د منکوحه الاب (میرنی مور) په نکاح
 کښ قباحت ډیر وو نو د هغه سره یې انه کان فاحشة آه
 ذکر کړیدے او د جمع بین الاختین په تحریم کښ
 قباحت د هغه نه لږ کم وو ځکه چه و ټیله شوی دی
 چه د یعقوب علیه السلام په دین کښ دا جمع جائز
 وه) نو د دے وجه نه د دے آخر کښ مغفرت او رحمت
 ذکر کړو۔

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا

(او در حرام دی) خاوندانو والا ^{نیکو} مکر

مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ

هغه ^{نیکو} چہ مالک شی نبی لاسو تہ ستاسو د هغوی ، حکم د الله تعالیٰ فرض کر شوی

عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ

په تاسو او حلال کړیدی تاسو لره سیوا د دے (د کر شو) تہ

ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ

چہ طلب کوئ تاسو په مالونو خپلو سره

مُحْصِنَاتٍ غَيْرِ مُسْفِحِينَ ط

نکاح کوونکې یئ تہ یئ زنا کوونکې ،

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ

نو هغه زنا تہ چہ فائده واخلئ تاسو په دے (مهر) سره د هغوی تہ

فَإِنْ شِئْتُمْ مِنْ أَجْزَائِهِنَّ فَرِيضَةٌ ط

نو درکوئ هغوی تہ مهر و تہ د هغوی مقرر کړے شوے ،

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيهَا

او نېشته گناه په تاسو باندے په هغه مهر کښ چہ

تَرَاضِيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ

رضا شی تاسو په هغه سره دوستو د

الْفَرِيضَةِ ط إِنْ أَلَّهَ كَانَ

مقرر کولو تہ ، یقیناً الله تعالیٰ

عَلَيْهَا حَكِيمًا ۲۴

پوہ دے یہ ہر خہ حکمتوں والا دے۔

۲۴۔۔ دا عطف دے یہ ماقبل محرماتو یا ندے او یہ دیکھن
د محرمات سببیہ نہ اووم قسم ذکر کوئی یعنی تحریم پہ سبب
د نکاح د غیر سرہ او دا قسم ہے د مخکن نہ یہ جدا آیت
کنن ذکر کرو خکہ چہ مخکن ہے ہفہ ذکر کہل چہ تحریم
ہے ہمیشہ دے او دا قسم حرام ہمیشہ نہ دے۔

تنبیہ:- د قرآن پہ لوستلو کنن نہ دی جائز چہ دا آیت
د مخکن آیت نہ دیر وخت روقفہ پس اولوی یا تلاوت
د دے خکے نہ شروع کری بلکہ د مخکن آیت سرہ متصل
لوستل پکار دی خکہ چہ دا کلام ناقص دے بغیر داول آیت
نہ خکہ چہ دا عطف دے یہ مخکن آیت باندے۔

وَالْمُحْصَنَاتِ، دا د احصان نہ اخستلے شویدے او احصان د
حصن نہ دے او حصن پہ لغت کنن منع کولو او بیچ کولو نہ
وئیلے شی لکہ یہ سورہ انبیاء کنن رَلْتُحْصِنُکُمْ مِّنْ
بَأْسِکُمْ۔ دارنگ حصان ہفہ زنانہ دہ چہ خان ہے د فحشاء
نہ بیچ ساتلے وی۔ او احصان پہ قرآن کنن پہ خلو رمعانیو
سرہ استعمال دے۔ اولہ معنی، تزوج یعنی نکاح کول
لکہ یہ دے آیت کنن محصنین او ورپسے آیت کنن محصنات
او احصن ردا الفاظ پہ معنی د نکاح کولو دی۔ دویہ معنی
عفت رپاکدامنی دہ۔ لکہ رَاَلَّتْنِیْ اُحْصَنْتُ فَرْجَهَا (انبیاء ص)
وَالْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ (مائدہ ص)۔ دویہ معنی حریت
رازادی دہ۔ لکہ روستو آیت کنن راحی رَعَلَّیْھُنَّ یَتَصَفُّ
مَا عَلَی الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَدَاۃِ (پ)۔ خلو رمہ معنی اسلام دے
قرطبی وئیلی دی چہ یہ دے معنی سرہ یہ قرآن کنن
نہ دہ راخلے او یہ سنت کنن وارد دہ۔ او صاحب اللباب
وئیلی دی چہ یہ روستو آیت کنن رَقَا دَا اُحْصِنَ (د بعضہ

مفسرینو پہ نیز یہ معنی کہ اسلام را در لو دے۔ دلتہ مراد
 کہ المحصنات نہ اولہ معنی دہ یعنی ہفتہ بنتہ چہ ذیل سری
 یہ نکاح کنس وی۔ ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ نہ روایت
 دے چہ دا کہ مشرکانو زنا نو پہ بارہ کنس نازل شویدے چہ
 ہغوی مدینے تہ ہجرت اوکرو یعنی مسلمانانے شوے او
 خاوندان ئے (مشرکان) پہ مکہ مکرمہ کنس وو نو مؤمنانوبہ
 ددوی سرہ نکاح اوکرہ۔ بیا بہ ئے خاوند مسلمان شواو ہجرت
 بہ ئے اوکرو او مدینے تہ یہ راغے۔ نو اللہ تعالیٰ پہ دے آیت
 سرہ دہغوی نکاح حرام کرہ۔ دہ مخکنو خاوندانو دوجے
 نہ او بیا ئے استثناء اوکرہ یہ دے قول سرہ چہ من
 النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ۔ او دے دینہ مراد سبایا دی
 رد کا قیرانو سرہ دے جنک پہ وخت کنس قید کرے شوے۔
 نو دے مَلَكَ نہ مراد سببہ دی (رویتہ)۔ پہ دے سببہ
 سرہ دے مخکنس نکاح ماتہ شہ۔ دا قول دے عمر، عثمان
 او دیرو صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم او تابعینو او خلو رو وارو
 امامانو دے۔ لیکن اختلاف دے چہ خاوند ورسرہ قید
 کریشی نو نکاح ئے ماتیری اوکنہ۔ نو دے امام شافعی رحمہ اللہ
 پہ نیز نکاح ئے ماتہ دہ او دے امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ
 پہ نیز چہ خاوند ورسرہ وی نو بیا ئے نکاح نہ ماتیری۔
 او دے نور تفصیل پہ روح المعانی کنس اوکوری۔ او پہ
 آیت کنس نور اقوال ہم شتہ لیکن اول قول غورہ دے۔
 کَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ، پہ دیکش درے وجوہ دی۔ اول دا مفعول
 مطلق دے دے مضمون دے حرمت دے پارہ یعنی پہ دغہ جملو
 کنس معنی دے کتابت دہ معنی ئے دا دہ چہ کَتَبَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ
 تَحْرِيمٌ مَا ذُكِرَ سَابِقًا كِتَابًا رِّقْضِ کریدے اللہ تعالیٰ
 یہ تاسو بانداں تیر شوے تحریم پہ فرض کولو سرہ۔
 دویمہ وجہ، دا منصوب دے پہ اخراء (تیزولو) سرہ
 یعنی علیکم کتاب اللہ لازم دے پہ تاسو بانداں کتاب او

حکم دے اللہ تعالیٰ) اودا قول دے کیسائی دے دے ہفتہ پہ نیز تقدیم
دے منصوب جائز دے۔ دریمہ وجہ، دا منصوب دے پہ سبب
دے پتا فعل سرہ یعنی اَلزَّهْوَا كِتَابُ اللَّهِ۔ اودا قول دے ابوالبقاء
دے۔

وَأُحِلَّ لَكُمْ مِمَّا زَكَاةً دَا عَطْف دے پہ حرمت باندے
یعنی روستو دے تحریم نہ تحلیل ذکر کوی۔

سوال :- دا لفظ دلالت کوی چہ دے قسمونہ علاوہ دے نور
زنا نو سرہ نکاح کول جائز دی ہفتہ ترور اوریرے او دے
ماسی اور خورخے دی۔ دارنگ نیاکانے او دے رضاعت دے وجہ
نہ ماسیوا دے رضاعتی مور او خورنہ۔ او دارنگ زنا نہ پہ
عدت دے بل کیں او دے پنچھے شیخے سرہ نکاح کول او ہفتہ
پنچھے چہ چا ورسرہ لعان کرے وی نو پہ دغہ لعان
کوونگی حرام دے او طلاقہ کرے شوے پہ دریو طلاقو
سرہ بغیر دے تحلیل دے بل خاوند تہ ؟

جواب :- دے جواب پہ دیرو وجوہو سرہ دے۔ اولہ وجہ،
دا عموم خاص کرے شویدے پہ نور و خصوصو سرہ ہفتہ
دا چہ پہ بارہ دے تحریم دے پنچھے شیخے او طلاقہ کرے شوے
پہ دریو طلاقو سرہ بغیر دے تحلیل تہ او پہ زمانہ دے عدت
کیں نور آیتونہ وارد دی۔ او پہ بارہ دے جمع کولو دے ترور
او وریرہ او ماسی او خورخہ کیں او پہ بارہ دے تحریم دے
رضاعت سرہ سیوا دے رضاعتی مور او خورنہ احادیث
صحیحہ راغلی دی۔ او دغہ احادیث اخبار احاد تہ دی بلکہ
مستفیض (مشہور) دی او دے اثو صحابہ کرامو تہ نقل دی۔
تحریم دے جمع کولو دے ترور ماسی او وریرے او خورخے
سرہ دے علی، ابن عباس، جابر، ابن عمر، ابو موسیٰ،
ابو سعید، ابو ہریرہ او عائشہ رضی اللہ عنہم تہ نقل دی۔
او بعضے علماء و ثیلی دی چہ دا متواتر حدیث دے۔ ابن
عطیہ و ثیلی دی چہ پہ دے تحریم باندے اجماع دے

نو تخصیص د عموم د کتاب اللہ نہ پہ صحیح متواتر او مشہور
احادیث سرہ او اجماع د صحابہ سرہ اتفاق مسئلہ دہ ربح الحیط۔
دویمہ وجہ دادہ چہ پہ مونہ باندے پہ قرآن او پہ سنت
صحیحہ باندے عمل کول واجب دی خاکہ چہ دواہ نازل
شویدی نو بعض احکام پہ قرآن کنس دی۔ او بعضے پہ
احادیثو صحیحو کنس دی۔ دے تفصیل قاسمی پہ خیل
تفسیر کنس ذکر کریں۔ دریمہ وجہ، لفظ د بعد یا
غیر ذالکمریے نہ دے فرمائیلے بلکہ وراء ذالکمر دے او
لفظ د وراء پہ دیر روستو والی باندے دلالت کوی یعنی
ما قبل محرمات چہ قرآن صراحٹا ذکر کریں او بعضے دھٹے
نہ پہ دلالت سرہ معلومیں او بعضے دھٹے نہ پہ احادیثو
کنس ذکر دی دے تہو لو تہ روستو نورے حلالے دی۔
دیتہ ابن عطیہ او آلوسی اشارہ کریں۔ خلورمہ وجہ، دلتہ
مقید دے پہ اقارب سرہ یعنی حلال کرے شویں ماسیوا
د ماقبل د اقاربو نہ چہ غیر ذوات المحارم دی (ابو حیان)۔
پہ دے وجوہ کنس اولہ وجہ غورہ دہ۔

اَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ، دے پہ محل د اعراب کنس درے
وجوہ دی۔ اولہ وجہ، دا چہ دا بدل اشمال دے د مآ وراء
ذالکمر نہ نو پہ محل د رفع کنس دے۔ دویمہ وجہ، دا
مفعول لہ دے پہ محل د نصب کنس پہ تقدیر د لام اجلہ
سرہ۔ دریمہ وجہ، بآء مقدر دہ یعنی بِأَنْ تَبْتَغُوا، او
دا پہ محل د جر کنس دے او مفعول د تبْتَغُوا پت دے یعنی
النساء۔ بِأَمْوَالِكُمْ، کنس بآء د عوض د پارہ دہ او د اموال
نہ مراد مہر عوض دے د نکاح د پارہ۔ قرطبی و ثیلی دی
چہ داللفظ دلالت کوی چہ مہر کہ لہ وی او کہ دیر وی نو
جائز دے۔ او دامذہب دے د جمہورو اہل علمو او اصحاب
الحدیث۔ او امام شافعی رحمہ اللہ و ثیلی دی چہ ہر یو
خیز چہ دشمن د مبیعی رقیمت د یو خیز) یا د اجرت

صلاحیت لری نو هغه مهر کیدی شي که هغه لېروی او که
 ډېروی نو معلومه شوه چه تعلیم د قرآن په بدل د نکاح
 کښ مهر کیدی شي ځکه چه اجرت په تعلیم د قرآن سره
 جائز دے - او په دے باندے دلیل هغه مشهور حدیث
 دے چه بخاری وغیره نقل کړیدے - او امام مالک رحمه الله
 وټیلي دی چه کمه اندازه درے درهمه یا د دینار څلورمه
 حصه ده - او د امام ابوحنیفه رحمه الله قول دادے چه مهر
 کمه اندازه لس درهمه دی او دلیل نيسي په حدیث د
 دارقطني سره - لیکن قرطبي وټیلي دی چه د دے حدیث
 په سند کښ مبشرین عبید راوی دے چه هغه متروک
 رېږي (خود لے شوے) دے - او په دے باندے یخ نور کلام
 ذکر کړے دے - لیکن د لېر مهر په باره کښ احادیث
 چه دارقطني راوی دے دی لکه خاتم حدیث رد او سپڼه
 گوتمه یا کف دقیق و سويق هغه صحیح دی -
 مُحْصِنِينَ، دا حال دے د فاعل د تبتغوا ته او د احصان
 نه مراد نکاح کول دی -

غَيْرُ مُسْفِحِينَ، دا دویم حال دے، سَفَح په لغت کښ
 بیولو ته وټیلي شي لکه دماً مسفوحاً - او د سَفَاح نه دلته
 مراد زنا کول دی ځکه چه د زنا مقصد هم صرف اوبه
 (مني) بیول وی - او په دیکښ تصریح ده چه مال په
 عوض د نکاح کښ مراد دے او هغه ته مهر وټیلي شي -
 اجرت د زنا نه دے مراد ځکه چه هغه خو یقینی حرام دے -
 فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ اَجُورَهُنَّ فَرِيضَةً، مخکښ
 جمله کښ اشتراط (شرط) د مهر د نکاح د پاره ذکر
 کړے شو نو اوس پدے جمله کښ د هغه د پوره ایجاب
 د پاره سبب ذکر کوی چه هغه استمتاع (فائده اخستل)
 ده - مَّا شَرْطِيَه دے یا موصوله دے او په دے سره
 مراد هغه زنا نه دی چه استمتاع (فائده) ترینه واخستل شي

پہ تاویل دے نوع دے مُسْتَمْتَع سرے - یا تریزہ مراد معنی
 مصداری دے یعنی ہفتہ فائدہ چہ تا سو حاصلہ کریں ہفتہ لڑے -
 اَوْ قَا تُوْهُنَّ دے جزاء او خبر دے او دے هُنَّ ضمیر حرف مآ
 تہ راجع دے حکم چہ مآ پہ معنی دے نساء سرے جمع کیل یثی -
 اوبلہ توجیہ دادہ چہ مآ پہ معنی دے مہر سرے دے او لہ
 کنس بآ سببیہ عوضیہ دے او اُجُوْر هُنَّ کنس یے اسم ظاہر
 پہ خائے دے ضمیر باندے ذکر کریں دے وجوب دے علت دے پارہ
 چہ دے اجر دے او اجر و رکول واجب دی - اُسْتَمْتَاع پہ لغت
 کنس نفع حاصل دی او پہ کوم خیز باندے چہ نفع حاصلیری
 نو ہفتہ متاع وی - نو دے جمہور و مفسرینو پہ نیز دے دینہ مراد
 جماع کول دی روستو دے نکاح نہ پہ دلیل دے سرے چہ
 مخکن لفظ دے محصنین ذکر شو چہ دلالت کوی پہ نکاح
 کولو باندے - نو مقصد دے چلے دا دے چہ دے نکاح نہ روستو
 دے منکوحہ (رہے) نہ فائدہ دے جماع و اخستلے شوہ نو دے ہفتہ
 کامل مہر پہ خاوند باندے واجب شو اگرچہ دے جماع نہ
 مخکن نیم واجب دے - او دے امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ پہ
 نیز باندے پہ خلوت صحیحہ سرے ہم ایجاب دے بتول مہر
 رائج - او بعض مفسرینو و ثیلی دی چہ دے دینہ مراد متعہ
 کول دی دے بنحو سرے - او پہ یو قرائت کنس دلالت لفظ دالی
 اجل مسی ذکر دے نو پہ دے آیت سرے متعہ جائز دے
 لیکن بیا منسوخ کرے شویدہ - دے عائشہ رضی اللہ عنہا
 او قاسم بن محمد نہ نقل دی چہ دے دے تحریم او
 نسخ پہ قرآن سرے ثابت دی پہ آیت (وَالَّذِينَ هُمْ
 لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ - اِلَّا عَلَى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ
 اَيْمَانُهُمْ فَاِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ - فَمِنْ ابْتِغَاءِ ذَالِكِ
 قَا وَلِلّٰكَ هُمُ الْعَادُونَ) (سورہ مومنون) یعنی متعہ نکاح
 نہ دے او ملک (مالک کیل) ہم نہ دے نو وراء ذالک
 کنس داخل دے او پہ دے قول سرے دفعہ آیت پہ مکی سورت

کنس مدنی دے - او دار قطنی دے علی رضی اللہ عنہ نہ روایت
 ذکر کریدے چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے متعے
 نہ تھی کریدہ - او دابین مسعود رضی اللہ عنہ قول دے
 چہ متعہ منسوخ دہ نسخ دے یہ حکم طلاق، عدات
 او میراث سرہ شویدہ حکم چہ یہ متعہ کنس یہ بنحہ باندے
 دا دریوارہ نہ وی بلکہ آزادہ وی روستو دے مقرر شوے
 نیپے نہ - او ابن عباس رضی اللہ عنہما دے متعے یہ جواز
 باندے قائل و لیکن روستو یے رجوع کریدہ کلہ چہ
 ہغہ نسخ و اوریدالہ - او دارنگ قول دے عمران بن حصین
 دے او بیایے رجوع کریدہ - دے مزید تفصیل یہ
 اللہاب، قرطبی او روح المعانی کنس او گورے۔

أَجُورَهُنَّ، دے دینہ مراد بالاتفاق مہر دے چہ مسی
 وی یا دے مہر مثل وی - او دا مہر عوض دے دے مجموعہ
 دے حل دے نیپے او دے بدن دے ہغے او فائدے اخستلو دے ہغے نہ -
 او دا قول قرطبی ذکر کریدے - فَرِیضَةٌ، حال دے دے
 اجور نہ یا فعل پت دے یعنی فَرَضَ اللہ فَرِیضَةٌ - او
 مفعول مطلق دے۔

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا شَرَأْتُمُوهُنَّ مِنْ بَعْدِ الْفَرِیضَةِ،
 یہ دے جملہ کنس روستو دے مقرر کولو او ایجاب کامل نہ
 یہ ہغے کنس کہے زیاتے کول یا معاف کول ذکر کوی - پدیکش
 دے زیاتی کولو دے پارہ رضا دے خاوند شرط دہ او دے کولو یا دے معاف
 کولو دے پارہ دے نیپے رضا شرط دہ پشان دے سورہ بقرہ ۲۳۷ او
 نساء ۲۰ چہ مخکش تیر شویدی۔

إِنَّ اللہَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا، دا تاکید دے یہ ترغیب و رکولو
 کنس تیر شوے احکامو منلو تہ یعنی یہ دیکش دے حکمتو تہ
 دی چہ دے بندگانو دے علم نہ اوچت دی۔

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلاً

او شوک چہ نہ لری ستاسونہ (مالی) طاقت

أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ

چہ نکاح اوکری د آزادو بنحو ایماندارو سرہ

فَإِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

(نو نکاح و اوکری) دھے سرہ چہ مالک وی بنی لاسونہ ستاسو

مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ

د وینزو ستاسونہ چہ ایماندارے وی او اللہ تعالیٰ

أَعْلَمُ بِأَيْمَانِكُمْ بِبَعْضِكُمْ

بنہ بوجہ دے یہ ایمان ستاسو بعض ستاسونہ (د جنس)

مِنْ بَعْضٍ فَإِنْ كُنْتُمْ هُنَّ

د بعضونہ دی نو نکاح کوئی د دوی سرہ

بِأَذْنِ أَهْلِيهِنَّ وَاتَّوهُنَّ

یہ اجازت د مولاکانو د دوی او ورکوئی دوی تہ

أَجُورَهُنَّ بِالسَّمْعِ وَفِي مُحْصَنَاتِ

مہرونہ د دوی یہ بنہ طریقہ سرہ بتا کرے شوکہ وی یہ نکاح کنی

غَيْرِ مُسْفِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ

نہ یہ بشکارہ زنا کوی او نہ یہ نیستی

أَخْدَانٍ فَإِذَا أَحْصَيْنَ فَإِنْ

پتہ دوستانے نو گلہ چہ دوی سرہ نکاح اوکری شی نوکہ بیا

اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا

لالل او کپڑی پہ بدکاری نو پہ دوی باندے نیمہ دہ دھتے نہ چہ واجبہ

عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ط

پہ آزادو بنحو دسزار حد کڈرو وھلو نہ

ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ

دا نکاح دوینزو ھفہ چالہ دہ چہ یریری د زنا کولو نہ

مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ

ستاسو نہ ، اوصبرکول ستاسور د نکاح دوینزے نہ غورہ دی

لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۲۵

تاسولہ ، اوللہ تعالیٰ بخونکے دے رحم کوونکے دے۔

۲۵۔ پہ دے آیت کتب دیار لسم حکم ذکر کوی روسلو د ذکر د تحریم او تحلیل د آزادو بنحو نہ۔ پہ دے آیت کتب دوینزو سرہ طریقہ د تحلیل او د نکاح ذکر کوی۔ او پہ دیکتب تہولے نہہ جملے دی۔ اولہ جملہ ، وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ ، طول پہ اصل کتب فضل تہ وٹیلے شی او پہ دیکتب درے اقول دی۔ اول قول د ابن عباس رضی اللہ عنہما ، مجاہد او سعید بن جبیر دے چہ طول پہ معنی د وسعت (فراخے د مال) دے او غنا او قدرت تہ ہم وٹیلے شی۔ او دلتہ تریہ مراد قدرت دے پہ مہر د آزادہ بنحو باندے (یعنی کہ دچا ددغہ مہر طاقت نہ وی)۔ دویم قول د ابن حبیب او امام ابو حنیفہ او امام ابو یوسف رحمہم اللہ دے چہ طول پہ معنی د وجود د آزادے نیچے دے پہ نکاح ددہ کتب نو مقصد دادے چہ دچا پہ نکاح کتب آزادہ بنحو وی نودہ لہ نکاح دوینزے سرہ جائز نہ دے اگرچہ وسعت ورسرہ نہ وی او دعت (نخان پہ مشکل کتب اچول)

نه همديريري (طبري) - دريم قول دقتاده، نخعي، عطا اوسفيان
 ثورے دے چہ طول صبر او زبردتيا ته وئيلے شی۔ حاصل ددے
 قول دادے چہ سرے دیوے وینزے سرہ محبت او مینہ
 لری خویرہ کوی دھفے سرہ دعت ته نودہ له جائز دی
 چہ دھفے وینزے سرہ نکاح اوکری اگرچہ ددہ سرہ
 وسعت د مال د نکاح د آزادے دپارہ شته دے۔ بناء په
 اول قول باندے نکاح د وینزے مشروط دے په دوه
 شرطونو سرہ اول داچہ وسعت مالی د آزادے ینخے د نکاح
 ته لری۔ دویم داچہ دعت نه یرہ کوی نواجماع ددے
 دواړو شرط ده۔ دا قول د جابر او ابن عباس رضی اللہ
 عنہما او عطاء، طاؤس، امام شافعی، امام مالک او امام احمد
 رحمہم اللہ دے۔ او د مجاہد او امام ابوحنیفہ رحمہم اللہ
 په نیز د وینزے سرہ نکاح جائز دے اگرچہ وسعت د
 مال لری د نکاح د آزادے ینخے سرہ دا په دلیل د عامو
 نصوصو سرہ۔ او ددے نص حمل د دوی په نیز دویم
 قول دے یا د دوی په نیز باندے مفهوم شرط معتبر نه دے
 طولاً، مفعول مطلق دے د یستطع دپارہ په سبب د اشتراک د معنی
 سرہ او ان ینکح مفعول په دے د یستطع یا متعلق دے په
 طولاً پورے۔ یا طولاً مفعول به دے په معنی د حاصلولو
 سرہ دے او ان ینکح په دے پورے متعلق دے۔ معنی
 داده چہ خوګ وس او طاقت ته لری د آزادو یتیمونو
 سرہ د نکاح کولو۔

الْمُحْصَنَاتِ، د دینه مراد په اتفاق سرہ آزادے زنانہ دی
 په قرینہ د مقابلے د ما ملکت سرہ۔

الْمُؤْمِنَاتِ، د ائید مقابل دے د مشرکات، کتابیات او
 غیر کتابیات نو دا دلالت کوی کہ یو شخص د آزادے مؤمن
 د نکاح وسعت نه لری لیکن د نکاح د آزادے کتابیے وس
 لری نو جائز ده چہ نکاح د وینزے مؤمن سرہ اوکری۔

فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، یہ دیکھیں فعل پت دے یعنی
 قلیتزوج - او د ابن عباس رضی اللہ عنہما قول دے چہ
 د دینہ مراد مملوکہ (وینزہ) د بیل مسلمان ورور دہ
 حکہ چہ انسان لہ د خیلے مملوکے (وینزے) سرہ د نکاح
 کو لو حاجت نیستہ - (ابن جریر، قرطبی)۔

مِنْ فَتَلَتِكُمْ، دا جمع د فتات دہ او عرب یہ خیلہ اصطلاح
 کنس وینزے تہ فتات وائی او مرئی تہ فتی وائی - او یہ صحیح
 حدیث کنس ذکر دی چہ خیل مرئی او وینزے تہ عبدی
 او امتی مہ وائی بلکہ فتای او فتائی ور تہ وائی - دا حکم
 استحبابی دے۔

الْمُؤْمِنَاتِ، یہ دے صفت سرہ یے احتراز او کھود وینزے
 کتابیے مشرکے تہ نو د اکثر اہل علمو یہ نیز د کتابیے
 وینزے سرہ نکاح نہ دے جائز - او د امام ابوحنیفہ
 رحمہ اللہ یہ نیز دا قید صرف د فضیلت د پیارہ دے۔
 او دوی قیاس کوی یہ نکاح د آزاد و کتابیو باندے چہ
 د ہغوی سرہ نکاح جائز دے نو د وینزے سرہ یے
 ہم جائز دے لیکن دا قیاس صحیح نہ دے حکہ چہ یہ
 شریعت کنس د نکاح د وینزہ تہ تحذیر دے او صاحب
 الباب د دے د پیارہ جدا فصل قاشم کریدے او اتہ وجوہ
 یے ذکر کریدی نو قیاس د جواز د نکاح د کتابیے وینزے
 سرہ جائز تہ دے یہ آزادہ کتابیہ باندے۔

دویمہ جملہ، وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَيِّمَا نَكُمُ، یہ دے جملہ
 کنس ترغیب دے د نکاح د وینزہ د پیارہ روستو د وجود
 د شرطونو نہ حکہ چہ اکثر خلق د ہغوی د نکاح نہ مطلق
 نفرت کوی حالانکہ داسے تہ دہ - نو مقصد یہ دے جملہ
 کنس دادے چہ د وینزے سرہ د نکاح د جواز د پیارہ
 ظاہری ایمان پورہ دے او د زہ حساب خواللہ تعالیٰ
 پیژنی مونہ د ہغے یہ علم باندے نہ یو مکلف لیکن شرط

دادے چہ دے ہفے نہ یشکارہ موجب د کفر او شرک نہ وی صادر شوی - دریمہ جملہ، بَعْضُکُمْ مِّنْ بَعْضٍ، پہ دیکشیں ہم تائیس (رغبت) دے د نکاح د وینزو د پاره - او پد یکنس رد دے پہ ہفہ چا باندے چہ د فخر د نسبونو د وچہ نہ د وینزو د نکاح نہ نفرت کوی - مقصد دادے چہ پہ جنس کنس ہم اشتراک دے او پہ دین کنس ہم دے نو د ہغوی د نکاح نہ مطلقاً نفرت جائز نہ دے -

خلورمہ جملہ، قَاتِلُوا ذُرِّيَّةَ اٰهْلِیْہِمْ، دا شرط دے د نکاح د وینزے اگرچہ شبہہ یالغہ وی - او مراد د اہل نہ اہل د ولایت دے یعنی مولا او مالک د ہفے - اودا دلیل دے چہ د وینزے د مولا د رضا نہ بغیر د ہفے سرہ نکاح باطل دے - اودا جملہ دلیل دے چہ پہ دے آیت کنس د پردی وینزے بحث دے د خیلے وینزے سرہ د نکاح تہ حاجت نیستہ لکہ چہ مخکنس ذکر شو - پنجمہ جملہ، وَالَّذِیْنَ اٰجُورُہُمْ، د اجور نہ مراد مہر دے مسئی وی یا مہر مثل وی یا د دینہ مراد نفقہ دہ - اکثر اہل علمو پہ نیز د دے مہر مالک پہ مالک د وینزے وی او نسبت حکہ وینزو تہ شویدے چہ د مہر سبب دغہ وینزہ دہ او د امام مالک رحمہ اللہ پہ نیز د ملکیت د تیجے روینزے دے -

یَا لَمَعْرُوفِ، د دے نہ مراد موافق د شرع او سنت سرہ دے (قرطبی) یا پہ معنی د عدم تاخیر او تپال متول نہ کولو دے او دیتہ عادت جملیہ و ثیلے شی - مُحْصَنَاتٍ، دلتہ مراد احصان پہ معنی د نکاح شرعی سرہ دے یا پہ معنی د پاکدامنی دے -

غَيْرِ مُسْلِفَاتٍ، سفاح پہ یشکارہ سرہ زنا کول دی - جاہلیت والو کنس عادت و وچہ بعضو وینزو بہ پہ خپلو خپلو بجایونو باندے جھنڈے (رنجے) لگو لے دے -

وَلَا تُتَّخَذُ الْبَنَاتُ أَخْدَانًا، أَخْدَانُ جَمْعُ دَخْدَانِ دَہ پتہ دوست
دے بدکاری تہ وئیے شی۔ نو مسافحات ہغہ دی چہ بنگارہ
بدکاری کوی او مُتَّخَذَاتِ أَخْدَانِ ہغہ دی چہ پتہ بدکاری
کوی لکہ وَلَا تَقْرَبُوا الْقَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ۔ یا
مسافحات عام زنا کوونکی دی او متخذات اخدان ہغہ دی
چہ یو مخصوص شخص سرہ زنا کوی۔

سوال :- مخکس آیت کنس صرف غیر مسافحین ذکر دے او
دلہ ورسرہ متخذات اخدان ہم ذکر دے ؟
جواب :- ہغہ آیت کنس دے نارینو ذکر دے او پتہ ہغوی باندے
دے متخذ اخدان اطلاق تہ کیری او پتہ وینزوکنس دغہ
دواہرہ قسموتہ موجود وو دے وچے تہ یے متخذات اخدان
ذکر کرو۔

شپیمہ جملہ، فَإِذَا أُحْصِيَ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ، دلہ
دے احصان نہ مراد نکاح کول دی روستو دے اسلام نہ او
فَاحِشَةٍ نہ مراد زنا کول دی چہ پتہ ہغہ سرہ اقرار اوکری
یا یے پتہ خلوروکواہانو سرہ ثابت شی نو تَعَلَّيْهِنَّ يَتَصَفَّ مَا
عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَدَابِ، دے الْمُحْصَنَاتِ نہ دلہ ہغہ
آزادے بنے مراد دی چہ وادہ کرے شوے تہ وی یعنی
بکرے وی اوزنا اوکری۔ الْعَدَابِ نہ مراد حد دے جلد
(دورو وھلو) دے چہ ہغہ پتہ آزادو بکرو باندے شل
دے دی پتہ دلیل دے سورہ نور سہ سرہ نو پتہ وینزہ
باندے (چہ زنا اوکری) پتھوس دے دی۔ لفظ دے يَتَصَفَّ
قرینہ دہ چہ محصنات نہ مراد بکرے دی خکہ چہ شیبہ
(وادہ کرے شوے) زنا اوکری نو پتہ ہغہ رجم (سنگسارول)
دے او پتہ رجم کنس تنصیف (نیمیدل) نہ کیری۔ اودا دلیل
دے چہ مملوکان مرئی او وینزے پتہ احکامو شرعیو کنس
دے آزادو پتہ نیمہ باندے دی حکمت یے دا دے چہ عقوبت
پتہ مقدار دے نعمت سرہ واجبییری نو مملوکانو باندے

نیم نعمت دے نو عقاب ئے ہم نیم دے او دا حکم مریانو
 تہ ہم شامل دے پہ طریقہ دلالت النص سرہ۔ او تورو
 حدودو تہ ہم شامل دے۔ حد قذف او حد شرب د
 آزادو اتیا اتیا دُرے دی نو د دوی بہ خلویشت خلویشت وی
 سوال :- فاذا احصن پہ معنی د وادہ کہ شوی د نو دے د قید
 لگولو خہ فائدہ دہ ؟

جواب :- پہ دیکش مقصد دفع د وہم دہ چہ آیا د دوی
 حد (سزا) بہ زیاتی کیروی پہ سبب د احصان (وادہ کولو)
 سرہ نو او وٹیلے شوچہ خرنکہ د وادہ کولو نہ مخکس ربکرہ
 باندے) حد د زتا دُرے وھل دی تورو ستو ہم ہغہ دُرے
 دی رجم نہ دے او دُرے پہ دوارو حال تو کس پنخوس پنخوس
 دی۔ پہ دلیل د حدیث د علو رضی اللہ عنہ چہ مسلم او
 نسائی روایت کرے دے چہ حدود قائم کرے پہ
 ممالیکو باندے کہ وادہ کرے شوے وی او کہے وادہ وی۔
 او پہ دے مقام کس ابن کثیر د دے نور خاور جوابات
 ذکر کریدی۔

او وہمہ جملہ، ذالک لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ، پہ دیکش
 د وینزے د نکاح د پیارہ روستو د عدم طول نہ دویم
 شرط ذکر کوی۔ ذالک اشارہ دہ د مؤمنے نکاح تہ پہ وخت
 د عدم طول کس۔ الْعَنَتَ پہ اصل کس ہوا کے ماتول دی
 روستو د جو ریڈا لو نہ او پہ معنی د مطلق مشقت سرہ
 استعمالیبری لکہ پہ دے قول کس چہ لو شاء اللہ لا عنتم۔
 او دلتہ د عنت نہ مراد زتا کول دی حکہ چہ ہغہ سبب
 د عذاب دنیوی او اخروی دے۔ ابن کثیر وٹیلی دی
 چہ مراد دادے چہ نکاح د وینزو سرہ پہ مخکنو
 شرطو نو سرہ ہغہ چالہ جائزہ دہ چہ د زتا کولو نہ پہ
 خان باندے یرہ کوی او جماع نہ صبر کول ورتہ گران وی۔
 د بعضے اہل علمو پہ تیز لام د پیارہ د تخمیس د جواز د

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ

غواہی اللہ تعالیٰ چہ بیان اوکری تا سوتہ رد احکامو خپلو

وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ

او او بنائی تا سوتہ طریقہ د هغه کسانو

مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ

چہ مخکس ستا سوتہ دو او رحم اوکری یہ تا سو باندے

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۲۶﴾

او اللہ تعالیٰ پوهہ دے حکمت والا دے۔

او د بعضو پہ تیز لامل صرف د نفع د پاره دے۔

اتمه جمله، وَ أَنْ تُصْبِرُوا خَيْرٌ لَّكُمْ، یعنی کہ یو انسان
په ځان باندے مجاہدہ اوکری او د بدکاری (زنا) نه ځان
بچ اوساځی او د وینزے د نکاح نه صبر اوکری نو په
دیکش دیر خیر او فائدے دی ځکه چہ اولاد به یې د
مرغی والی (غلاهی) نه بچ پاتے شی (یعنی مریان اولاد
به پیدا نشی)۔ د عمر رضی الله عنه نه روایت دے چہ
کوم آزاد شخص د وینزے سره نکاح اوکری نو خپله
نیمه حصه یې مملوکه کړه (قرطبی)۔

تفه جمله، وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ، ده۔ آلو سی وئیلی دی
چہ په دے جمله کتب هم مقصد تفرت ورکول دی د
نکاح د وینزے نه گویا چہ دایو گناه ده۔

۲۶۔ په دے آئنده درے آیتونو کتب ترغیب دے
تعمیل د هغه احکامو د الله تعالیٰ ته کوم چہ مخکس
ذکر شویدی۔ په دے آیت کتب یې درے فائدے ذکر
کړے دی۔

فائدة له :- يُرِيدُ اللَّهُ، د سیبویه او جمهورو بصریانو

مذہب دادے چہ دلتہ مفعول پتے دے یعنی تحلیل ما احل
 و تحریم ما حرم (حلالوں کے ہفتے چہ حلال کریدی اور حراموں
 کے ہفتے چہ حرام کریدی) اور دغہ پتے تہ مراد وٹیلے شی اوپہ
 لَیْسَ بَیِّنَ لَکُمْ، کیں لام کے تعلیل یا عاقبت کے پیارہ دے۔ او کے
 کو فیانوپہ نیز لام پہ معنی کے ان سرہ دے او کے پیرید
 کے پیارہ مفعول دے۔ اوپہ دیکیں نور اقوال ہم شتہ دے لیکن
 اول قول خورہ دے ٹکے چہ قرآن کریم کے پیرید لفظ نہ
 دوستو بعضے آیا تو نو کیں ان ذکر کریدے لکہ سورہ توبہ
 ۳۷ کیں۔ او بعضے آیا تو نو کیں لام ذکر دے لکہ سورہ صف
 ۵۸ کیں۔ نو کوم ٹخائے چہ ان ذکر کریدے نو ہغہ تہ مراد
 او مقصد وٹیلے شی او کوم ٹخائے چہ لام ذکر دے نو ہلتہ
 مراد پتے دے او کے ہفتے علت ذکر دے او کے ہر ٹخائے سرہ کے
 ہفتے مناسب کلام ذکر دے۔ دلتہ پتے پہ مفعول کیں تعنیم
 مراد و و رَامَرُوْیْنِکُمْ، مَصْلَحَ اَمْرِکُمْ، مَا یَحِلُّ لَکُمْ وَمَا
 یَحْرُمُ) نو ہغہ پتے حذف کرو او کے ہفتے درے فائدے پتے
 ذکر کریدی۔ اول بیان قول او کے بیان نہ مراد تمیز قول دی
 کے حرام او حلال او کے حسن او قبیح۔ او قرطبی وٹیلی دی چہ
 یہ دیکیں اشارہ دہ چہ ہیخ واقعہ کے حکم الہی نہ خالی
 نیستہ لکہ رَمَّا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ (سورہ انعام ۳۸)۔
 فَاِنَّهٗ لَعَلَّہٗ وَ یَهْدِیْکُمْ سُبْحٰنَ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِکُمْ، سنن
 جمع کے سنت دہ او پہ معنی کے طریقے سرہ دے او پہ الذین
 من قبلکم سرہ مراد تیر شوے انبیاء علیہم السلام او
 صالحین دی۔ او پہ دیکیں درے توجیہ دے۔ اولہ توجیہ،
 آلوسی ذکر کریدہ چہ مراد دا تہ دے چہ بعینہ دا احکام
 پہ مخکین شریعتو نو کیں و و بلکہ دا کے ہفتے کے جنس او کے
 نوع نہ دی پہ مصلحتو نو کیں۔ نو پہ دیکیں لفظ مثل یا
 جنس پتے دے۔ دویمہ توجیہ، دادہ چہ دا احکام چہ
 پہ دے سورت کیں کے یتیمانو، سفھاؤ او زنا نو پہ بارہ کیں

وَاللّٰهُ يَرِيْدُ اَنْ يَّتُوْبَ عَلَيْكُمْ

او الله تعالى غواړي چه قبولې کړي توبې ستاسو

وَيَرِيْدُ الَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ

او غواړي هغه خلق چه روان دي د نفس په

الشَّهْوَاتِ اَنْ تَمِيْلُوْا مَيْلًا

مزو پسې چه کاره شئ تاسو د حکم د الله نه په کوږ والي

عَظِيْمًا ۲۶

دیر سره -

او د نکاح او د میراث په باره کښ ذکر شول دا بعینها په
په مخکښ شریعتونو کښ وو (صاحب اللباب) - دا رنگ
قاسمی وئیلی دی چه په دے تیر شوے آیا تونو کښ چه
خه ذکر شول نو داسے احکام په مخکو ملتونو کښ هم وو
او ما په تورات سفر الاخبار لاولیین اتلسم فصل کښ
لوستلے دی چه د دے تائید کوی - دریمه توجیه، داده چه
په اوله جمله کښ ترغیب وو او په دیکښ تخویف دے
او الذین من قبلکم ته مراد تکذیب کوونکی دی او یهدیکم
ته مراد اخبار ورکول دی او سنن کښ د هغوی عذابونو ته
اشاره ده (قرطبی) -

قائده ۳۰ :- وَيَّتُوْبَ عَلَيْكُمْ، مراد داده چه په امتثال
د احکامو کښ کله د مؤمن نه تقصیر کیږي او مؤمن د هغه
کسی نه توبه او باسی او الله تعالى یې قبولی - یا د توبې نه
مراد رحمت د الله تعالى دے په تیر شوے احکامو کښ
په خپلو بندګانو باندے -

وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ، عالم دے په مصلحتونو د بندګانو
باندے او د هغه حکمونه د دنیوی اخروی حکمتونو او

قوائد و تہ دک دی۔

کھ :- یہ دے آیت کنس ترغیب دے احکامو منلو تہ پہ طریقہ
د تقابل سرہ پہ مینح د احکام شرعیہ او غیر شرعیہ کنس۔
واللہ یرید ان یتوب علیکم، ابن عطیہ و ثیلی دی چہ دا
پہ ظاہر کنس تکرار دے لیکن مقصد پہ دیکنن اخبار دے
د باطل پرستو د ارادے تہ۔ لیکن غورہ دادہ چہ دا تکرار
نہ دے بلکہ پہ دیکنن فرق دے پہ دودہ وجوہو سرہ۔ اولہ وجہ
دادہ چہ مخکنس توبہ پہ طریقہ د علیت سرہ ذکر کریدہ او
دلہ پہ طریقہ د مقبولیت سرہ ذکر دہ یعنی ہلتہ توبہ علت
اوقائدہ د مراد وہ او دلہ توبہ عین مراد دے (الباب)۔

دویمہ وجہ، ہلتہ قبولیت د توبے مراد وو او دلہ ہفتہ اعمال
مراد دی چہ د توبے د قبولیت د پارہ سبب دی (الوسی)۔
او ہر کلا چہ دلہ مقصد تقابل او تحذیر دے د اتباع د
اہل باطل نہ نو د اہتمام د پارہ یے واللہ مخکنس ذکر کر
اشارہ دہ چہ دغہ ارادہ رد مقرر کولو د اعمالو چہ اسباب
د توبے دی) خاص دہ پہ اللہ تعالیٰ پورے حکم چہ احکام
شرعیہ مقرر کول پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دی۔

و یرید الذین یتبعون الشہوات، د لفظ عام دے۔ فاسقانو،
یہودیانو، نصاراؤ، مجوسیانو، مشرکانو او زنا کارو ہولو تہ
شامل دے یعنی دا ہول چہ پہ غیر شرعی اعمالو کنس
مشغول دی گویا چہ شہوات د دوی متبوع دی او دوی یے
تابع دی۔

ان تسمیو مایلاً عظیمًا، د تسمیو متعلق پت دے یعنی عن
الحق چہ اتباع دہ د احکام شرعیہ۔ اولفظ د عظیمًا دلالت
کوی چہ د یو گناہ ارتکاب چہ کلہ کلہ وی او ہفتہ گناہ وائی
دا خو کلہ پہ یو مؤمن مسلمان کنس ہم کیبری لیکن د باطل
پرستو سرہ پورہ موافقت کول او گناہو تہ خائستہ او حلال
گنہل دامیل عظیم دے۔ او د دے ارادے بعضے تفصیل

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ

غواړی الله تعالى چه آسانتیا را ولی په تاسو په خپلو حکمونو کښ

وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ②۸

ځکه پیدا کړل شویدل انسان کمزورل -

دادل چه مشرکان اراده کوی چه د میرل مور سره دے نکاح جائز وی - او یهودیان غواړی چه د پلار او د مور د خویندو (رتوریانو) سره دے نکاح جائز شی او دغه شان جمع بین الاختین د جائز شی - او مجوسیان خواعتراض کوی چه وریرل او خورل سره نکاح حرام دے نو د تره او د ماما د لونډو سره د هم حرام شی - دارنگ مشرکان په زنا کولو اجرت حلال گنړی - نو دا ټول غواړی چه مؤمنان د په دے کارونو کښ زموږ اتباع او کړی -

۲۸: په دے آیت کښ ترغیب دے امتثال (عمل کولو) د احکام شرعیه ته په بله طریق سره او بیان د فرق دے په مینځ د احکام شرعیه او غیر شرعیه کښ یعنی په شرعی احکامو کښ تخفیف او آسانتیا ده او غیر شرعی احکامو کښ حرج او تکلیف دے -

يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ، دا عام دے ټولو احکامو شرعیو ته او د دے تائید په سوره اعراف ۱۵۷، بقره ۱۸۵ او سوره حج ۱۷۷ کښ شته دے (الباب) -

وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا، دا په منزله د علت کښ دے د ما قبل د پاره یعنی د احکام شرعیه د تخفیف د پاره ضعف د انسان یو سبب دے - او ضعف د انسان کښ د پیراقوال دی - اول دا چه د وچ د کثرت د آسیا یو د شهوت اولذت نه ضعیف دے - دویم دا چه خلقت (پیدائش) یې ضعیف دے رکزورل دے (لکه چه په سوره روم ۷۷ کښ دی - دریم دا چه په باره د معامله د زنا نو کښ کمزورل دے چه د هغوی نه صبر نشی کول -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا

اے ایمان والو! مہ خوری

أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا

مالونہ دیوبل پہ مینہ ستاسو کنس پہ ناروا مگر

أَنْ تَكُونُوا تِجَارَةً عَنْ شَرَائِضِ

کہ وی ردا معاملہ تجارت پہ رضا

مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ

ستاسو، او مہ وژنی خانوہ خیل

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ۝٢٩

یقیناً اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندے مہربان دے۔

او پہ دے بارہ کنس قرطبی بعض روایات دے سلفو ذکر کریدی۔
 او پہ دے آیت کنس تصریح دہ چہ دین اسلام دے تلو دینو تو
 نہ غورہ دے حکم چہ دے انسانو دے حالت سرہ پورہ مناسب دے۔
 فائدہ :- دے امام بیہقی روایت دے دے ابن عباس رضی اللہ عنہما
 نہ چہ دے سورہ نساء اتہ آیتونہ دے امت دے پیرہ غورہ دی دے
 تلو ہتہ خیزونو نہ چہ پہ ہتہ باندے سرہ شکارہ کیڑی او
 پتیری۔ دا درے آیتونہ او سلا، سلا، سلا، سلا، سلا، سلا۔

۲۹ :- پہ دیکن خوار لسم حکم دے چہ پہ ہتہ کنس امور دے
 تدبیر منزل او دفع دے مظالمو ذکر کوی۔

ربط :- ربطی دے مخکن سرہ دادے چہ مخکن سرہ دادے
 چہ مخکن دے میراث او نکاح پہ احکامو کنس حق داروتہ دے
 مالونو ورکول ذکر شول لکہ اتوا الیتامی، فان طین لکم عن
 شیء، او حصہ دے میراث ورکول ذکر شوے او دے مہر پہ ہارکن
 لکہ الیتام احد اہن قنطاراً، فاتوہن اجورہن او ان
 تبتغوا باموالکم۔ تو اوس یوعام حکم شرعی ذکر کوی

چہ د مالونو او نفسونو سرہ متعلق دے۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، دانداء دلالت کوی پہ دیراہتمام
د دے حکم باندے لاکھووا آموالکمربینکم، داکل معنی
مجازی عامہ ده یعنی انتفاع اخستل پہ یوخیز سرہ پوره انتفاع
رفائده اخستل)۔ نو د بل چا د مال اکل (خوراک) داغلبه کول دی
پہ هغه مال باندے پہ طریقہ د ظلم سرہ۔ آموالکمربته مراد د
یو بل مالونه دی پہ قرینه د بینکم سرہ۔

بِالْبَاطِلِ، د دینه مراد هغه طریقہ ده چہ د شرع ته خلاف وی لکه
ریا، جوازی، لوپ مار، غصب، غلا او تول او پیمانہ کنس کسے
کول او نور فاسد او غلط عقد ونه او حیلے کول او نور فاسد
او غلط عقد ونه او حیلے کول۔ ابن جریر او ابن کثیر ذکر کړی
چہ دا هم پکنس داخل ده چہ یو شخص د چانه یو جامه په
بیع سره واخلی او بیا وائی چہ که خوبنه لم شوه نو وابه ئے
اخلم او که خوبنه لم نشوه نو واپس به ئے کرم او مثلاً پوروی
په ورسره درکرم ریا داسه شرط خرڅونکے اولبند) اگرچہ
ورکونکے په دے باندے رضا وی لیکن دا عقد فاسد دے۔
إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ سَرَاحٍ مِّنْكُمْ، دا استثناء منقطع ده
حکله چہ تجارت شرعیه په باطل کنس داخل نه دے او ضمیر
د تګون اموال ته راجع دے۔ عَنْ سَرَاحٍ، متعلق دے په
صادرة پت پورے او منکم متعلق دے په کاین رپت) پورے۔
تِجَارَتٍ په لغت کنس مطلق عوض ربدال) ته وئیلے شی او په
اصطلاح کنس عبارت دے د بیع او شراء (اخستلو او خرڅولو)
نه په شرطونو د هغه سره۔ نو دلته ئے تخصیص د تجارت
او کړو حکله چہ دا دیر واقع کیدونکے دے او دیر پاک
کسب دے۔ او جائز ده چہ د تجارت نه عامه معنی مراد
کړیشی یعنی د بل چانه مال منتقل کیدل په شرعی طریق
سره که بیع او شراء وی او که هبه او اجاره وی او که میراث
وی (اللیاب، روح المعانی)

عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ، تَرَاضٌ خَوْشَا لِي دَ نَفْسٍ دَه دَ دَوَارٍ وَطَرَفُونُو
تہ چہ موافق وی د حکم شرعی سرہ - یہ دیکھیں بیع د اختیار شرط
داخل دے - او تراضی د وہ قسمہ دہ - اول یہ قول سرہ او ہفے
تہ قبول و ثیلے شی د ہفے تفصیل ابن کثیر ذکر کرے دے -
وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ، د دینہ مراد قتل کول د یو بیل دی
حکہ چہ ہول مؤمنان یشان د یو نفس دی

سوال :- قتل د خیل خان خوندوان ثواب گنہری لیکن د
مؤمنانو خود اسے عقیدہ نشی کیدے نو د مؤمنانو د پیارہ
یے دا خطاب ولے ذکر کرو؟

جواب :- کہ د نفس نہ مراد خیل خانو نہ نشی نویو مطلب یے
دادے چہ د دیر غم او تکلیف د وجہ نہ بعضے جاہلان مؤمنان
خیل خان قتل کوی (خود کشی کوی) د دے وجہ نہ یے دا نہی
ذکر کرہ - یا مراد دا دے چہ د اسے کارمہ کوئی چہ ہفہ
سبب او کرچی ستا سو د قتل د پیارہ - لکہ قتلول ذبل مسلمان
دور یا زنا کول روستو د وادہ نہ یا مرتد کیدل - (الباب)
او د ابوداؤد روایت دے چہ یہ ہفے کہیں واقعہ د عمرو
بن العاص رضی اللہ عنہ ذکر دہ چہ یہ سختہ یخنی کہیں د
غسل جنابت پہ خائے تیمم او کرو - او د دے آیت نہ یے
استنباط کرے وو -

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا، یہ دے کہیں اشارہ دہ چہ د
باطل خوراکونو نہ منع کول او د قتل نہ نہی کول خاص
رحمت د اللہ تعالیٰ دے -

فائدہ :- د مال خوراک پہ باطل طریقے سرہ او د قتل د
نفس پہ مینج کہیں مناسبت دادے کہ چرے تجارت پہ
رضا سرہ جائز نہ ولے نو سبب د ہلاکت وو او کہ پہ باطلے
طریقے سرہ د یو بیل مالونہ خویرل جائز ولے نو دا ہم سبب
د ہلاکت د نفسونو وو چہ خلقو یہ د یو بیل سرہ جنگ جگرہ
کولہ او قتل او قتال بہ پکشن کیدو -

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدَاوًا

او چاہے او کو رو داکار (خلاق کول د احکامونہ) زیاتے کوونکے

و ظُلْمًا فَسَوْفَ نَضِلِّيهِ نَارًا

او ظلم کوونکے (یہ کسی کو بوسرہ) تو زردے چہ داخل بہ کچھ ہفتہ لہر اور تہ

وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ۝۳۰

او دے دا کار یہ اللہ تعالیٰ باندے آسان ۔

نہ۔ یہ دے آیت کنیں تخويف اخروی دے او د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ دا آیت د ابتداء د سورت نہ تردے آیت پورے بتولو منہیا تو تہ شامل دے۔ او ابن جریر و ثعلبی دی چہ دے سورت د نورشم آیت نہ تردے آیت پورے شامل دے حکم چہ د ہفتہ نہ د مخکشی آیتو تو سرہ تخویفات ذکر شویدی۔

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ، د فعل تہ مراد ارتکاب د منہیا تو دے او ذلک اشارہ دہ تیر شوے منہیا تو تہ۔

عَدَاوًا وَظُلْمًا، دا دواہہ حالو تہ یا مفعول لہ دی او پہ دے قید سرہ یے احتراز او کپو د سہو، نسیان او خطا نہ حکم چہ ہفتہ معاف دی۔ او فرق د عدوان او ظلم پہ مینج کنیں دا دی چہ عدوان اقراط (زیاتے) کول دی د حد نہ او ظلم تقریط (نقصان) کول دی د حد نہ۔ دارنگ عدوان تعدی کول دی پہ بل چایا ندے لکہ د یتیمان او کمزورو مال خورل او ظلم کناہ کول دی پہ خیل ٹخان باندے لکہ پہ باطل طریقے سرہ مال حاصلول یا محرما تو سرہ نکاح کول وغیرہ۔

فَسَوْفَ نَضِلِّيهِ نَارًا، اصلاء دا خلول دی د عذاب ور کولو او سوخولو د پارہ۔ نَارًا، تنوین د تعظیم یا د تنويع د پارہ دے۔ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا، ذلک اشارہ دہ پہ او رکشی سوخولو تہ۔ او دا حکم پہ اللہ تعالیٰ باندے آسان دی چہ د ہفتہ قدرت

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبِيرَ مَا تُنْهَوْنَ

کہ دودہ کوی تاسو د هغه غټو کنا هونو له چه منع کړی شوی یو تاسو

عَنْهُ نُكْفِرُ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ

د هغه نه ټولړی به کړو ستاسو نه بدی ستاسو

وَلَنْدُ خَلِكُمْ مِّنْ خَلَاكِرِيْمًا ۝۳۱

او داخل به کړو تاسو څانګې د داخلیدلو عزتمند ته -

کامل دے څوک ټی مقابله نشی کولې او نه د چانه یږه کوی او علم ټی راگیر وونکے دے د هر څیزونو هر ګناه پیژنی -
سلف - په دے آیت کس بشارت دے روستو د تخویف نه - او د بشارت د پاره دوه امور ذکر دی اول تکفیر د سیئاتو واره کنا هونه معاف کیدل) دویم جنت ته داخلیدل -

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبِيرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ، قرطبی رپه طور د مناسبت سره) وئیلی دی چه هر ګله په دے سورت کس الله تعالی د بعضو کنا هونو نه منع او کړه نو اوس وعده کوی د هغه نه په اجتناب سره د آسانتیا د صغاثرونه - او د لفظ دلیل دے چه کنا هونه دوه قسمه دی څه غټ کنا هونه دی او څه واره دی اگر چه بعضو په یو جهت سره غټ دی او په بل جهت سره واره دی - او دا قول د جمهورو علماؤ دے - او ابو اسحاق اسفرائی او ابوالمعانی او قشیری وئیلی دی چه کنا هونه ټول کبیره دی لیکن بعضو ته صغیره په نسبت د بل ګناه سره (چه هغه دیر غټ وی) وئیلے شی - امام رازی وئیلی دی چه اکثر اهل علم وئیلی دی چه الله تعالی د ټولو کبائر و تمیز او تعین نه دے کړی - حکمت پکس دا دے که چرې دا تعین ټی کړی وی نو د دے آیت په وجه سره به په انسان کس د وړو کنا هونو جبرأت پیدا کیدلو او دا د حکیم د حکمت سره مناسب نه دے - ها سره د دینه د بعضو کبائر تعین کړی شویدے په اشاراتو سره په آیاتو نو کس او په تصریح

سرہ پہ احادیثو کیں۔ او دے دے پہ بارہ کیں دودہ قسمہ اقوال دی۔ اول قسم ذکر دے تعین دے کیا ثرو پہ تعین او پہ عدد سرہ۔ او پہ دیکیں دیر احادیث دی۔ ابن کثیر تقریباً شل احادیث ذکر کریدی چہ بعضے دے ہفتے نہ دلتہ ذکر کو۔
عہ حدیث دے عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما (مرفوع) دے چہ کیا شرک باللہ، عقوق (نا فرمانی) دے والدینو، قتل دے نفس او یمین غموس (قسم کول قصداً) پہ دروغو سرہ) دی (بخاری، ترمذی، انسائی)۔

عہ حدیث دے انس رضی اللہ عنہ (مرفوع) دے چہ اکبر دے کیا شرک باللہ، عقوق دے والدینو او قول دے دروغو دے (بخاری، مسلم)۔
عہ حدیث دے عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ (مرفوع) دے چہ اعظم گناہونہ دے دی اول دے اللہ تعالیٰ سرہ شریک جوہول او دے ہفتہ شریک تہ حاجات غوبستل۔ دویم قتل دے خیل ولد او دریم دے خیل گناہونہی دے شیخ سرہ زنا کول (بخاری، ترمذی)۔
عہ حدیث دے ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ (مرفوع) دے چہ اوہ گناہونہ موبقات (ہلا کوونکی) دی شرک باللہ، جادو کول، قتل دے نفس پہ ناروا، ربا کول، دیتیم مال احتستل، دے میدان جہاد نہ تیختہ کول او پاکدا منو بنحو تہ دے زنا کنخل کول (بخاری، مسلم)۔
عہ حدیث دے ابن عمر رضی اللہ عنہما بل حدیث (مرفوع) دے چہ اکبر دے کیا ثرونہ دادے چہ شخص خیل مورا او پلار تہ کنخل اولعت کوی او معنی یے دادہ چہ دے بل چا مورا او پلار تہ کنخل کوی نو جواب کیں بہ ہفتہ دے مورا او پلار تہ کنخل کوی۔ (بخاری او ترمذی)۔

عہ حدیث دے ابن عباس او دے ابن مسعود رضی اللہ عنہما (مرفوع او موقوف) دے چہ اکبر دے کیا شرک باللہ دے۔ اونا امید دے رحمت دے اللہ تعالیٰ نہ رچہ ہفتے تہ یاس او قنوط وٹیلے شی، او دے اللہ تعالیٰ دے عذاب تہ یرہ نہ کول را بن جریر، ابن کثیر)۔
عہ حدیث دے طاؤس چہ دے ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ تپوس

او کہے شو چہ آیا کیا ثر اودہ دی؟ ہغہ ورتہ او فرمائیل چہ اودہ
 سوو تہ نزدے دی لیکن نشتہ کبیرہ سرہ د استغفار نہ اونشتہ
 صغیرہ سرہ د اصرار نہ را بن جریر، ابن کثیر) د احادیثو ذکر
 کولو تہ دوستو ابن کثیر بعضے کیا ثر پہ تعین سرہ ذکر کپیدی
 چہ پہ ہغے کنس د مخکنس ذکر کہے شوو تہ علاوہ نور دا دی
 بدکاری کول د نارینہ دیوبل سرہ، شراب خلل، غلا کول،
 غصب کول، د رمضان روڑے تہ نیول (بے عذرہ)، صلہ رحمی
 (خیلوی) قطع کول، پہ وزن او پیمانہ کنس خیانت کول، موخ د
 وخت نہ مخکنس کول بغیر د حکم شرعی تہ، دارنگ موخ د وخت
 نہ دوستو کول بغیر د حکم او عذر شرعی تہ، دروغ جوہول
 پہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باندے، صحابہ کرامو تہ
 بدردوئیل، گواہی پتول، رشوت اخستل، زکوٰۃ نہ ورکول،
 امر بالمعروف او نہی عن المنکر سرہ د قدرت نہ پر بخودل
 او طعن کول پہ اہل قرآن او پہ اہل علمو باندے۔

دویم قسم پہ تعریف د کیا ثرو کنس د سلفو وغیرہ اقوال دی،
 اول قول، د بعضے شوافعو دے چہ کبیرہ ہغہ دی چہ د ہغے
 پہ بارہ کنس خاص وعید وی پہ نص د کتاب اللہ یا سنت کنس۔
 دویم قول، د امام بغوی دے چہ کبیرہ ہر ہغہ گناہ دہ چہ
 سبب وی د پارہ د ایجاب د حد شرعی۔ دریم قول د ابن عباس
 رضی اللہ عنہما دے چہ ہر ہغہ گناہ کبیرہ دہ چہ د ہغے پہ بارہ
 کنس ذکر د اور، جہنم وی یا غضب یا لعنت یا عذاب وی۔ خلورم
 قول ہر حرام لعینہ چہ ہغے تہ نہی وارد وی۔ پنجم قول، ہر ہغہ
 گناہ کبیرہ دہ چہ د ہغے پہ تحریم یا تہ نص موجود وی۔ را
 اقوال آلوسی بغیر د نسبت نہ ذکر کپیدی۔ شپرم قول د ابن
 مسعود رضی اللہ عنہ دے چہ کیا ثر ہغہ دی چہ نہی ہے کپیدی
 د ہغے نہ پہ دے سورت کنس چہ ہغہ تقریباً درے دیرش دی۔
 کُفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ، تکفیر، پہ اصل کنس پتولو تہ وئیلے شی
 او د دینہ مراد معاف کول او مغفرت کول دی۔ او د سَیِّئَاتِ نہ

مراد یہ اتفاق ذہل سنت والجماعت سرہ صغیرہ کناہونہ دی۔
 قائدہ :- ذہل سنت والجماعت مسلک دادے چہ یومؤمن
 شخص یہ کناہ کبیرہ سرہ ریغیر ذہل شرک نہ) نہ کافر کیبری
 اوکناہ کبیرہ یہ توپے سرہ معاف کیبری اوکناہ اللہ تعالیٰ
 اوغواہی نوپہ خیل فضل سرہ ٹے ہم معاف کوی۔ اوکناہونہ
 صغیرہ یہ توپے سرہ معاف کیبری او دارنگ یہ نیکو اعمالو
 سرہ ہم ریبری۔ او ذہل معتزلو مسلک دادے چہ کناہ
 کبیرہ ریغیر ذہل توپے نہ نہ معاف کیبری اوکناہ صغیرہ یہ نیکو
 اعمالو سرہ ہلہ معاف کیبری چہ دغہ شخص کناہ کبیرہ
 او تکی۔ اوچہ کناہ کبیرہ ٹے کرے وی او توپہ ٹے نہ وی
 ویستے نوپہ نیک اعمالو سرہ ذہل صغیرہ کناہونہ نہ
 معاف کیبری۔

سوال :- یہ دے آیت کنس ٹے خواجتناب ذہل کبیرہ نہ شرط کرخولے
 دے ذہل ذہل معاف کولو ذہل صغیرہ کناہونہ۔ نو داد دلالت کوی چہ
 یہ دے مسئلہ کنس چہ ذہل معتزلو مسلک حق دے ؟
 جواب :- یہ لفظ ذہل سرہ چہ یوخیز معلق کرے شی نوپہ
 وخت ذہل شرط کنس لازم نہ دے عدم ذہل حیز۔ او
 قرآن کریم کنس داسے دیر آیتونہ دی۔ اول رِقَانُ لَمْ
 یَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ لِّمَا مَرَّآتَانِ)۔ حکہ چہ گواہی ذہل نہ
 جائزہ اگرچہ دہل ناریتہ موجود وی۔ دویم رِقَانُ لَمْ
 عَلَى سَفَرٍ لَمْ تَجِدْ وَكَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةً) یعنی کہ یو
 شخص مسافرتہ وی اوکاتب ہم موجود وی لیکن رھان جائز
 دے۔ دارنگ سورہ شاعہ او نزال، سورہ نور ۳۳۔ صاحب
 الباب نورہم دیر آیتونہ ذکر کریدی۔

جواب :- ایومسلم وثیلی دی چہ مراد دادے چہ یہ دے
 سورت کنس مخکنس کوم کبائر ذکر شول ذہل چہ چا ارتکاب
 کرے وی او بیایے پیریبری نوہغہ بہ اللہ تعالیٰ معاف کری۔
 جواب :- دلہ ذہل کبائر نہ مراد کفر او شرک دے یہ اختیار

وَلَا تَتَّبِعُوا مَا قُضِيَ إِلَيْهِ

اومہ غواہی ہفتہ چہ غورہ والے ذکر یک اللہ تعالیٰ یہ ہفتہ سرہ

د اقسامو د ہفتہ سرہ ئے جمع ذکر کریدہ - نو مراد د اللہ
چہ کلہ تاسو د کفر او شرک د تہو لہ اقسامو تہ ٹخان مچ کوی نو
نور کبیرہ او صغیرہ گناہونہ بہ اللہ تعالیٰ بخیر فضل سرہ ہم معاف
کری بہ قرینہ د سورہ نساء شک سرہ دا جواب صاحب اللہ باب
یہ خپل تفسیر او ملا علی قاری بہ مرقات کتب ذکر کریدے۔
جواب کہ :- دلتہ ذکر د اجتناب دے او دالفظ دلالت کوی بہ
پر بخود لو د گناہ سرہ د قدرت نہ بہ کولو دغے باندے لکہ چہ
یہ حدیث د غار کتب یو شخص ذکر دے چہ ہفتہ بہ زنا باندے
قادر شو لیکن د اللہ تعالیٰ د خوف د وجہ نہ ئے د ہفتہ نہ اجتناب
او کرد او دغہ اجتناب کول د ہفتہ د پارہ عمل صالح جو رہ شو
او وسیلہ شوہ - نو دلتہ مراد دادے چہ بہ گناہونو باندے چہ
تاسو قدرت او موہی لیکن د اللہ تعالیٰ د خوف د وجہ د ہفتہ
نہ ٹخان او ساقی نو دا تاسولہ عمل صالح او کر خید لو او بہ د
سرہ وارہ گناہونہ معاف کیڑی - او دا جواب بے تکلفہ دے
وَلَا تَتَّبِعُوا مَا قُضِيَ إِلَيْهِمْ أَعْرَاجًا، دا بشارت دے بہ جنت سرہ۔
یعنی چہ سیئات معاف شی او د کبا ٹرونہ اجتناب او کر پشی
نو جنت تہ بہ بہ دخول اول سرہ دا خلیڑی، مُدْ خَلَا، بہ
پیش د میم سرہ مصدر میمی یا ظرف مکان دے لیکن
ظرف مکان بہ داسے مقام کتب مفعول بہ وی د اخفش بہ نیز
او مفعول فیہ دے د سیبویہ بہ نیز - کریمًا، خاشستہ چہ
دیر منافع پکتش وی او دا صفت د مقام راجی لکہ مقام کریم۔

بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ ط لِرِّجَالٍ

بعض ستاسونہ یہ بعضو باندے ، دپارہ دتارینو

نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا ط وَلِلنِّسَاءِ

برخہ دہ دویج دہغہ عمل نہ چہ دوی کرین او زنانو لہ

نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ط وَسُئِلُوا اللّٰهَ

برخہ دہ دویج دہغہ نہ چہ دوی کرینے ، او غوارٹی داللہ تعالیٰ نہ

مِنْ فَضْلِهِ ط اِنَّ اللّٰهَ كَانَ

د فضل دہغہ نہ یقیناً اللہ تعالیٰ دے

بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝۳۲

یہ ہر چیز پوہہ -

۳۲ :- یہ دے آیت کنیں پنچاسم حکم دے دپارہ ددفع کولو
دظلمونو یعنی حسد کول سبب د مظالمو دے نو ددینہ
خان بیچ اوساٹی -

ربط لہ :- مخکنیں یے منع اوکپہ د باطل خورا کونو او قتلونو
نہ نو اوس نہی کوی د سبب د ہغہ نہ چہ رسول کوی ہغہ
حسد تہ -

ربط لہ :- مخکنیں تطہیر د اندامونو ذکر کرے شو د حرامو
نہ نو اوس تطہیر د قلب ذکر کوی د حسد نہ چہ سبب د
حرامو او گناہونو دے -

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ ، تَمَنَّى ، طلب
دیو خیز دے یہ طریقہ دارمان کولو سرہ او اکثر یہ متنعاتو
کنیں استعمالیری او کلہ کلہ یہ ممکناتو ہم استعمالیری -
مَا فَضَّلَ اللّٰهُ آہ ، یہ دیکیں مرتبہ ، جاہ ، عزت او دمال فراخی
رامور کونہ - دارنگ زیاتہ حصہ دتارینہ یہ میراث کنیں

وغیرہ ہول داخل دی۔

ترمذی روایت راویدے کہ ام سلمہ رضی اللہ عنہا نہ چہ
دے وٹیلے وہ چہ نارینہ غزا کوی او مونبر نہ کوو او زمونبر
دیارہ پہ میراث کنیں نیمہ برخہ دہ نو دا آیت نازل شو۔ او
دا تمنی معنی دہ حسد دہ یعنی پہ آیت کنیں دہ حسد نہ منع
ذکر دہ۔ او دہ حسد قباحت دہ سورہ فلق پہ تفسیر کنیں پہ ان شاء
اللہ ذکر شئی۔ او دہ دے پہ قباحت او بدی کنیں احادیث دیر
دی۔ او کوم حدیث کنیں چہ جواز دہ حسد پہ دہ خیزو نو کنیں
ذکر دے نو امام بخاری رحمہ اللہ دہ معنی پہ غبطہ رسیالی
کولو سرہ کریدہ دہ ہفت نہ حسد نہ دے مراد۔ نو دہ دغہ
حدیث پہ بناء پہ آیت کنیں حسد او غبطہ دواہہ داخل دی
چہ منع دی لیکن قرطبی وٹیلی دی چہ کلا تمنا او غبطہ کولو
کنیں بل شخص تہ تعرض کول مقصد نہ وی نو ہفتہ جائز دے
لکہ پہ صحیح حدیث کنیں دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
دہ شہادت تمنا کولہ رَوَدُکَ اَنْ اُحْیٰی شُمْرًا اُقْتَلَ اُحْیٰی
شُمْرًا اُقْتَلَ) راہمان دے چہ ژوندے شوے بیا قتل شوے
بیا ژوندے شوے بیا قتل کرے شوے۔ او پہ دے تمننا
چہ منع ترے شویدہ) او حسد کنیں دہ حرمت وجہ دادہ چہ دہ
اللہ تعالیٰ پہ تقسیم باتدے رضا نہ وی بلکہ پہ اللہ تعالیٰ باتدے
اعتراض کوی او سبب دہ دشمنی او کرخی دہ یویل ترمینخ او دا
غٹ کنا ہونہ دی۔

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ، دا
جملہ دہ ماقبل نہی دیارہ علت دے یعنی دہ برخو تقسیم او
دہ صفات او حالاتو تقسیم اللہ تعالیٰ پہ خپل حکمت سرہ پہ
مناسب طریقے سرہ کریدے او پہ دے باتدے اعتراض
صرف حسد کوونکی کوی۔ او دا جملہ دلیل دے چہ حسد دہ
نارینو او زانو تولو دیارہ حرام دے۔ او پہ مخکنیں جملہ
کنیں لفظ دہ بَعْضُکُمْ عَلٰی بَعْضٍ تُولُو نَارِینو او زانو تہ

شامل دے۔ او پہ دے جملہ کنس دے مفسرینو دیر اقوال دی۔
 اول قول دے قتادہ دے چہ دے اکتساب نہ مراد عام دے کہ عمل
 دے خیر وی او کہ دے شر وی۔ او نصیب ثواب او عقاب دواہو
 تہ شامل دے۔

دویم قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما دے دے نصیب، تہ
 مراد دے میراث ہغہ برخے دی چہ پہ قرآن او سنت کنس مقرر
 شویدی او دے اکتساب نہ مراد دے دوی صفات او استعداد دے
 یہ طریقہ دے تفاوت سرہ او دیتہ اکتساب مجازاً وئیلے دے
 (الوسی)۔ دریم قول دے ابو عبد اللہ او ابن عباس رضی اللہ عنہم
 نہ روایت دے چہ دے دیتہ مراد دے دنیا نعمتو تہ دی چہ پہ
 تجارتو، زراعت او نور و کسبونو سرہ حاصلیری خٹکہ چہ
 یہ تقدیر کنس مقرر دی۔ نو دے نصیب نہ مراد ہغہ دے
 چہ اللہ تعالیٰ پہ تقدیر کنس مقرر کریدے (الوسی)۔

وَسْئَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ، پہ دے جملہ کنس دواہو اقوال دی۔ اول
 قول دا چہ دویم مفعول پت دے دے ابن عطیہ پہ تیز باندے
 یعنی امانیکم پت دے او دے ابو علی فارسی وغیرہ پہ نیز باندے
 شیئا پت دے۔ او مِنْ فَضْلِهِ، کنس پہ اولہ توجیہ باندے من
 اجلیہ دے او پہ دویمہ توجیہ صفت دے دے شیئا دے پارہ۔ او
 پتوالے دے مفعول دلالت کوی پہ تعمیم باندے۔ دویم قول دا
 چہ مِنْ زِيَاةٍ دے او دا قول دے اخفش دے۔ او دا امر مقابل
 دے تمنی دے یعنی پہ تمنا کولو سرہ ہیخ نہ حاصلیری بلکہ دے
 اللہ تعالیٰ نہ سوال کوئی او دے غواہی نو ہغہ ئے قبلوی او
 ورکوی۔ قرطبی وئیلی دی چہ دا امر دلیل دے چہ دے اللہ تعالیٰ
 نہ سوال کول واجب دے۔ او پہ روایت دے ابن مسعود رضی اللہ
 عنہ سرہ حدیث مرفوع دے چہ سوال کوئی دے فضل دے اللہ تعالیٰ
 نہ خٹکہ چہ اللہ تعالیٰ سوال کوونکی محبوب گہری او افضل
 عبادت انتظار دے فراخی دے۔ او بل روایت دے ابو ہریرہ
 رضی اللہ عنہ نہ مرفوعاً نقل دے چہ خوک دے اللہ تعالیٰ نہ

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا

اور دیکھا دھرجا مقرر کریدی مونو وارشان د هغه من

شَرَكُ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبُونَ

چہ پر بخودے دی مور او پلار اد خیلوانو

وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ

او هغه کسان چہ کلک شویدی قسمونه ستاسو

فَأَتَوْهُمْ نَصِيبُهُمْ إِنَّ اللَّهَ

نودر کوئی هغوی ته برخه د هغوی یقیناً الله تعالیٰ

سوال نه کوی نو الله تعالیٰ په هغه باندے غضب کوی۔ دواړه روایات ترمذی رحمه الله ذکر کړیدی۔

فائدة ۱۔ په صیغه د امر مخاطب کېن د سوال نه، د جمهورو په نیز قاعده داده چہ د واو یا فاء نه روستو وی تو همزه پکېن بشکارت وی لکه رِقَانِ کُنْتُ فِي شَيْءٍ مِّمَّا أُنْزِلَتْ إِلَيْكَ فَاسْأَلِ الَّذِينَ يَقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ (یونس ۳۴) اود آیت واستلو د کسائی او ابن کثیر په نیز په دیکېن تخفیف همزه غورځول جائز دی۔ او هر کله چہ واو او فاء نه وی یا امر غائب وی توافق دے د قراؤ په تخفیف باندے لکه رَسُلُ بَيْتِ إِسْرَائِيلَ أَوْ لِيَسْأَلُوا مَا أَتَفَقَّوْا (المتحنه من الباب)۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ يَكُلُّ شَيْءٍ عَلَيْهِمَا، یعنی الله تعالیٰ تقسیم او تقدیر د خپل علم موافق کړیدے۔ دارنگ د چا سوال قبول د خپل حکم مطابق کوی او عالم دے په تړونو د حسد کوونکو باندے۔

گان علی کل شیء شہیداً

(۳۳)

یہ ہر چیز باندے حاضر ناظر دے۔

۳۳۔۔ یہ دے آیت کنیں شپارسم حکم دے د میراث پہ بارہ کنیں دظلم د دفع کولو دپارہ۔

ربط ملے۔۔ داعلت دے دلاتتمنوا ما فضل اللہ دپارہ یعنی دیل چا پہ مال کنیں طمع مہ کوئی کہ ژوندے وی او کہ مہروی خُکھ چہ اللہ تعالیٰ د ہفے حقدار مقرر کریدی۔

ربط ملے۔۔ یا دا متعلق دے د للرجال نصیب سرہ یعنی دغہ نصیب ربرخہ د میراث پہ ولایت د ولادت او قرابت پورے متعلق دے۔

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ، كُلٌّ لَفْظ مضاف استعمالیہی او کلہ چہ قطع شی داضافت نہ نو پہ عوض د مضاف الیہ کنیں تنوین راجی او پہ معنی کنیں پے مناسب مضاف الیہ راوستلے کیہی۔ او دلہ پہ تقدیر د کلام کنیں د مفسرینو دیراقوال دی۔ بعضے د ہفے نہ د فائدے دپارہ ذکر کووم۔

اول قول دادے چہ مضاف الیہ ہالک یا تارک پتہ دے او تارک سرہ مالہم پتہ وی او جعل نہ مراد حکم شرعی دے او موالی نہ مراد اہل ولاء پہ معنی دقرب او میراث سرہ دے۔ او مِمَّا تَرَكَ متعلق دے پہ معنی د موالی پورے یعنی یلوثہ یرثونہ او من د تبعیض دپارہ دے او ما موصولہ پہ معنی د مال سرہ دے او الوالدان والا قریون بدل دے یا بیان دے د موالی دپارہ او الف لام پہ الوالدان والا قریون کنیں بدل دے د مضاف الیہ ضمیر نہ یعنی والداہم واقرباءہم۔ نو معنی داشوہ چہ د ہر یو وفات شوی شخص یا ہر پریخودونکی د مال دپارہ مونس مقرر کریدی خیلوان وارثان چہ وراثت اوہی بعضے د ہفے مال نہ چہ پریخودلی وی ہفہ مہی۔ او ہفہ خیلوان وارثان

مور او پیلار او نور خیلوان دی - او په ذکر د الوالدان سره اولاد ته هم اشاره ده یعنی ولادت سبب دے د پیاره د میراث - په دے توجیه سره دا آیت متعلق دے د للرجال نصیب مما اکتسبوا سره -

دریم قول، د کُل مضاف الیه شیء پټ دے - مما ترك کس ما نه مراد حال د میراث دے، معنی داده چه د یو خیز د پیاره د هغه خیزونو او مالونو نه چه پر یخود لے وی مور او پیلار او خیلوانو روستو د مرگ نه مونږ مقرر کړی دی مستحق د میراث د پیاره - او په دے معنی سره دا مناسب لری د ما فضل الله به بعضکم علی بعض سره -

دریم قول، مضاف الیه د کل منکم پټ دے - موالی په معنی د عصبه وارثانو دے او من د تبعیض د پیاره دے او ما په معنی د من موصوله دے، الوالدان والا قربون فاعل دے د ترک د پیاره یعنی عصبه د هغه کسانو نه چه پر یخود لے وی مور او پیلار چه هغه تره، نیکه او ماما دے - او پر یخود لے و اقربون چه هغه د تره خوږ دے اگر چه هغه خکته وی او دریرونه او د هغوی اولاد دی - نو آیت کس اشاره ده چه روستو د ذوالفروضو نه بچه په مخکس دوه آیتونو د میراث کس ذکر و میراث د پیاره د عصبو دے په نیز د جهورو - او د بعضو په نیز ذوی الارحامو ته هم اشاره ده چه د هغه دواړه قسمونه په تفصیل سره په حدیثو کس ذکر دی - او په دے معنی سره دا د میراث د آیت سره تعلق لری په طریقه د تکمیل د هغه سره اگر چه دا د هغه نه ډیر روستو دے -

خلوړم قول، مضاف الیه منکم پټ دے او په دیکس مخاطب هغه کسان دی چه هغوی ته په لا تتمنوا ما فضل الله سره خطاب و - موالی نه مراد هغه کسان دی چه د هغوی سره حلق (قسم) کړی شو لے وی چه هغه ته مولا د مولات وئیلے شی - من د تبعیض د پیاره د او ما موصوله په

معنی ذالذین دے یعنی دوستان دھغہ چا نہ چہ پریخو دے
وی مور او پیلار او خیلوانو یعنی هغوی ورسره ولایت د
موالات په خیل ژوند کښ کړے وی او دیته ولاء قدیم
وئیلی شی۔

وَالَّذِينَ عَقَدَتْ، په دے توجیه کښ دا عطف دے په الوالدان
باندے یعنی چہ تاسو د هغوی سره نوے قسم او عقد د رورولی کړ
وی نو دیته ولاء جدید وئیلے شی۔ په دے توجیه سره دا آیت د
لا تاتمتوا سره متعلق دے دارنگ دا د میراث دا آیت تکمله ده۔
لیکن حکم د مولاد موالات روستو ذکر کیږی۔ د دے نه علاوه
نور هم توجیهاات صاحب اللباب او آلوسی وغیره ذکر کړیدی
لیکن هغه د مقصد نه بعید او غیر مناسب دی۔

وَالَّذِينَ عَقَدَتْ آيَمًا تُكْمِلُونَ شُؤنَهُمْ نَصِيحَةً، یوه توجیه
مخکښ ذکر شوه چہ دا عطف دے په الوالدان باندے۔ دویمه
مشهوره او راجح توجیه داده چہ دا د سرته کلام دے او دامبتداء
ده او خبریے فاتوهم دے۔ او د عقد او معاقدہ په تفسیر
کښ ډیر اقوال دی۔ اول قول دا چہ دا حلف (قسم) دے یعنی په
جاهلیت کښ به یو شخص د بل چا سره قسم او وعده او کړه چہ
زما وینه ستا وینه ده زما جنک ستا جنک دے زما صلح ستا ده ته
به زما وارث یے اوزه به ستا وارث یم ته به زما ته دیت ورکوے
اوزه به ستا ته۔ نویا په میراث د حلیف کښ د بل حلیف ردغه
چہ وعده به یے یو بل سره کړیوه (شپږمه حصه وه۔ دا قول د
ابن عباس سعید بن جبیر او حسن بصری رضی الله عنهم وغیره
دے بیا دا منسوخ دے په اولوالارحام بعضهم اولی ببعض فی
کتاب الله (انفال ۷۵) سره۔ دویم قول، دا مواخات (رورولی)
ده څکه هرکله چہ مهاجرین مدینه طیبه ته راغلل نو نبی کریم
صلی الله علیه وسلم د هغوی د انصارو سره عقد مواخات او کړو
نو میراث به په مواخات سره ملاویدلو نو دا هم منسوخ شو
په تیر شوی آیت سره۔ دا قول هم د ابن عباس رضی الله عنهما

الرِّجَالِ قَوْمُونَ عَلَى النَّسَاءِ

نارینہ حاکمان دی یہ بنحو باندے

بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضُهُمْ عَلَى

یہ سبب دے چہ غورہ والے ورکریدے اللہ تعالیٰ بعضو ددوی تہ یہ

بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ

بعضو باندے او یہ سبب دے چہ خرچ کوی د

أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتِ قَلِيلٌ

مالو نو خیلو تہ یہ زنا نو باندے نو نیکی زنا تہ تابعداری کو نیکی دی (داللہ اور رسول او

حَفِظَتْ لِلْغَيْبِ بِمَا

خاوند ساتو نیکی دی ردخان او دمال) یہ وخت د غائب کید لو د خاوند یہ وجہ دے

حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ

چہ اللہ تعالیٰ ددوی ساتہ کریدہ او ہغہ زنا تہ چہ یریدہ تاسو

نَشْوَ زَهْنٍ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ

د بد خوئی د ہغوی تہ نو وعظ کوئی ہغوی تہ او جدا شی د ہغوی تہ

فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ

یہ ٹھائے د سلاستو کنس او دھئی ہغوی لہہ نو کہ

أَطَعْتَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ

خبرہ یے او منلہ ستاسو نو مہ لہوئی یہ ہغوی باندے

سَبِيلًا إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ۝۳۲

لار (د طلاق) یقیقہ اللہ تعالیٰ او چت دے لوے دے -

۳۲۔ یہ دے آیت کنس او ولکم حکم دے د دفعہ د ظلم او د اصلاح د کورنی د پارہ -

ربط لہ :- د مخکن سرہ دادے چہ ہرکلہ مخکن آیت (لا تاتمنوا)
کنش اشارہ وہ زیاتوالی د میراث د نارینہ تہ یہ زنانہ باندے نواوس
یہ دے آیت کنش د ہنغ علت ذکر کوی چہ قیام د نارینہ دے یہ
زنانہ باندے ۔

ربط لہ :- ہرکلہ چہ مخکن یو عقد ذکر شو چہ سبب د نصرت
دے نواوس بل عقد (نکاح) ذکر کوی چہ سبب د قیام د سہری
دے یہ بنٹھ باندے ۔

ربط لہ :- داچہ مخکن یہ قول د ابو مسلم اصفہانی کنش یہ والذین
عقدت ایمانکم کنش چہ نکاح مراد دے نواوس د بنٹھ خاوند
یہ کورنی کنش نظام او طریقہ د استوکنے ذکر کوی دے د پارہ چہ
کورنی کنش فساد پیدا نشی ۔

الرِّجَالُ قَوْمُونَ عَلَى النِّسَاءِ ، الف لام پہ دواہو کنش جنسی دی
یعنی جنس نارینہ قیام لری پہ جنس زنانہ باندے ، بعضو
وئیلی دی چہ الف لام عہدی دی یعنی ہغہ سرے چہ یہ ہغہ
کنش سریتوب ، جرات ، او ہونیارتیا وی ۔ ابو حیان وئیلی دی
چہ مطلق ہغہ سرے چہ بدیرہ لری تہ دے مراد حکہ چہ دیر
کرتہ بدیرے والا وی خو پہ ہغہ کنش ہیخ نفع او ضرر نہ وی ۔
لیکن اول قول غورہ دے ۔ تخصیص د بعض افراد پہ قرینہ
خارجیہ سرہ کیہی ۔ ابن عاشور وئیلی دی چہ دلتہ د الرِّجَالُ
نہ صرف خاوندان او د النِّسَاءِ نہ صرف بنٹھ نہ دی مراد بلکہ
دواہہ جنس نہ مراد دی حکہ چہ دا یو قانون کلی دے ۔

قَوْمُونَ ، صیغہ د اسم فاعل د مبالغہ او جملہ اسمیہ دلالت کوی
پہ دیر تاکید باندے ۔ ابن عاشور وئیلی دی چہ دا یو قانون کلی
شرعی دے یہ دے باندے دیر احکام شرعیہ متفرع
کیدے شی ۔ قَوْمُونَ د قیام نہ اخستلے شویدے او صیغہ د مبالغہ
دہ لیکن لفظ قَوْمُونَ کنش د دینہ مبالغہ زیاتہ دہ نو خاص دے
پہ اللہ تعالیٰ پورے ۔ قیام پہ اصل کنش او دریدلو تہ وئیلے شی او
استعمالیہری د پارہ د اہتمام پہ یو خیز باندے او پوخ کیدل ۔

دلته د مفسرینو نه د دے معنی داسے نقل ده - قرطبی و ثیلی دی
 چه قائم دی په نفقه ورکولو او دفاع کولو د یخونه (د نفقه ذکر
 مناسب نه دے محکه چه هغه یی روستو سبب گرځولے دے او
 سبب او مسیب یو څیز تشی کیدے) او دارنگ نارینه حاکمان ،
 امراء او غازیان کیدیشی او زنانه داسے تشی کیدے) روستو
 ذکر کوی قیام په څیز باندے په هغه باندے پوره نظر کول وی
 او د هغه په ساتنه کس کوشش کول دی - نو د سړی په زنانه
 باندے د هغه تدبیر کول دی ، ادب ورکول دی ، په کور کس
 ساتل دی او د بهر و تلو نه ربه ضرورته) منع کول دی او په
 زنانه باندے د هغه طاعت کول دی او د هغه هر حکم منل دی
 (خو چه د شرع نه خلاف نه وی) - آلوسی و ثیلی دی چه د سړو
 شان دا دے چه دوی به قیام کوی په زناتو باندے پشان د قیام
 د حاکمانو په خپل رعیت باندے په امر او نهی وغیره سره -
 صاحب اللباب و ثیلی دی چه قوام هغه دے چه قائم وی په
 مصلحتونو او په تدبیر او په ادب ورکولو او په اهتمام کولو په
 ساتنه د هغوی باندے - ابن کثیر و ثیلی دی چه سرے قیام
 دے په ښځه باندے معنی دا چه د هغه رئیس او مشر دے او په
 هغه باندے حاکم دے او ادب ورکوونکے دے کله چه هغه کورولے
 کوی - او علی بن ابی طلحه د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت
 نقل کړیدے چه د قوامون معنی داده چه امیران به وی په
 هغوی باندے او ښځه به د هغه طاعت کوی په مقام د طاعت
 کس او طاعت دا دے چه هغه د اهل سره به احسان کوی او د
 هغه د مال حفاظت به کوی - او د دے قیام د پاره الله تعالی
 دوه اسباب ذکر کړیدی اول وهبی دویم کسی -

وهبی دا دے چه بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ، فضیلت
 د تاریتو په زناتو باندے په ډیر و جوړه وسره دے چه بعض
 حقیقه دی او بعض احکام شرعیه دی - هغه دا دی چه عقل
 او علم رپه اکثری طور د تاریتو ډیر دی - په سختو کارونو

باندے یے قدرت دیر دے او قوت او د غشو ویشتل
 او یہ آسونو سورج کول وغیرہ - او امامت کبری او امامت صغری
 او جہاد کول، آذان وٹیل، خطبہ ورکول او شہادت ورکول یہ حدود
 او قصاص کنس، یہ میراث کنس زیاتہ حصہ او پل، دیت ادا کول پہ قتل
 خطائی او قسامت کنس، اختیار د نکاح او د طلاق او د رجوع او یہ
 نسب کنس نسبت ہغہ تہ - داسے صاحب اللباب شمار کبری دی -
 آلوسی وٹیلی دی چہ اللہ تعالیٰ د دے فضائلو تفصیل نہ دے کہ
 حکم چہ دا ہول اہل عقلو تہ معلوم دے - او ہغہ وٹیلی دی چہ
 رسالت او نبوت (یہ مشہور قول سرہ) او امامت کبری او صغری
 یہ سر و پورے خاص دی دا یہ زمانہ کنس نشی کیدے - او ابن کثیر
 وٹیلی دی چہ سرے غورہ دے دے بیٹے نہ دے وچ نہ نبوت
 خاص دے یہ نارینہ پورے او دارنگ لوے بادشاہی خاص دی
 یہ نارینو پورے د وچ د حدیث د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
 لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَوْ اَمَرَهُمْ امْرَاَةٌ رَہِجَرے نشی کامیابیدے
 ہغہ قوم چہ اختیار د ولایت بیٹے لہ ورکری) بخاری پہ روایت د ابو بکر
 رضی اللہ عنہ) او دارنگ منصب د قضا وغیرہ یہ سری پورے خاص
 دی - قاسمی وٹیلی دی چہ یہ دے آیت سرہ دلیل نیولے کیری
 چہ بیٹے لہ تہ دی جائز چہ قاضیہ د نشی لکہ چہ لوے امامت ورلہ
 نہ دے جائز حکم چہ اللہ تعالیٰ نارینہ قوام گر خولے دی پہ بشو
 باندے نو جائز نہ دی چہ بیٹہ د قیام (مشری) کوی پہ نارینہ
 باندے دا کلام یے د سیوطی د کتاب اکلیل تہ نقل کریدے -
 سوال :- د حدیث د لن یفلح قوم آہ یہ سند کنس عوف ابن
 ابی جمیلہ دے چہ ہغہ ابو سہل وٹیلی شی - یہ ہغہ باندے
 امام ذہبی پہ سیر اعلام النبلاء کنس او نور و ناقدینو سختہ
 جرحہ کریدہ نو یہ دے حدیث باندے استدلال نشی کیدے؟
 جواب علامہ :- دا د امام بخاری رحمہ اللہ د روایا تو نہ دے او ابن
 حجر د فتح الباری پہ مقدمہ کنس ذکر کریدے چہ د امام بخاری
 روایت کول د یو راوی تہ دلالت کوی د ہغہ پہ وثوق (اعتماد)

باندے ٹکھ چہ امام بخاری ہم دے صحابہ کرام جرح او تعدیل نہ دے۔
 جواب ع۔ جرحہ یہ ہفہ باندے یہ اعتبار قدریت او تشیع سرہ
 دہ لیکن داکثر محدثینو یہ نیز داهل بدعت نہ روایت کول
 صحیح دی کلہ چہ یہ ہفہ کتب دے وثوق نور صفات دی او یہ دہ
 کتب ہفہ صفات دے وثوق موجود دی۔ یہ سیر اعلام النبلاء شیخ
 جلد ۳۸۳ کتب ہفہ ثقہ مکثر، او ثقہ ثبت و ثیلی دی۔ او تہذیب
 الکمال دو ویشتم جلد ۴۲۴ نہ ترصہ پورے و ثیلی دی چہ امام
 احمد ورتہ ثقہ صالح الحدیث و ثیلی دی۔ یحییٰ بن معین ورتہ
 ثقہ او ابوحاتم ورتہ صدوق او صالح و ثیلی دی او نسائی و ثیلی
 دی ثقہ ثبت او مشہور دے یہ صدوق سرہ۔ او ابو داؤد و ثیلی
 چہ بول جماعت دے محدثینو دے ہفہ نہ نقل کریدے نو دے دے وجہ
 نہ دہ روایت قبول دے۔

جواب ع۔ دے خوف نہ ماسیوا نور و روایا تو ہم دے خوف متابعت
 کریدے یعنی ترمذی دے حمید الطویل عن الحسن عن ابی بکر
 رضی اللہ عنہ نہ روایت را وریدے۔ سنن نسائی ہم یہ دہ
 سند سرہ ذکر کریدے۔ امام احمد رحمہ اللہ یہ مسند کتب
 دے ابو عبد الرحمن بن جوشن عن ایبہ عن ابی بکر۔ یہ سند
 سرہ ذکر کریدے دے او داسے سند یہ مسند دے طیارسی کتب ہم
 شتہ دے۔ دارنگ امام احمد دے حمید عن الحسن عن ابی
 بکر رضی اللہ عنہ سند ہم ذکر کریدے۔ او دارنگ دے مبارک
 بن فضالہ عن الحسن عن ابی بکر رضی اللہ عنہ سند ذکر
 کریدے (مسند امام احمد جلد پنجم صفحات ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹)
 دارنگ مستدرک دے عبد العزیز بن ابی بکر عن ایبہ سند
 را وریدے او دے حمید الطویل سند ہے ہم ذکر کریدے دے
 (جلد خاورم ص ۲۹) او یہ مسند الشہاب دویم جلد ص ۱۵۵ کتب
 عن مبارک بن فضالہ عن الحسن عن ابی بکر رضی اللہ عنہ
 سند ذکر دے۔ او یہ دے سند سرہ صحیح ابن حبان
 اووم جلد ۲۵ او معجم الصحابہ دے ابن قانع دریم جلد ۱۳

کئیں عتیبہ بن الرحمن بن ابی بکرہ عن ابیہ سند ذکر دے۔
 او مصنف دابن ابی شیبہ پنحلم جلد ۲۶۶ کئیں ہم داسند
 ذکر کریدے۔ نو معلومہ شوہ چہ یہ دے سند کئیں دعوف یہ
 متابعت کئیں حمید الطویل، ابو عبد الرحمن بن جوشن،
 مبارک بن فضالہ، عبد العزیز بن ابی بکرہ ابو عبد الرحمن
 بن ابی بکرہ امامان حدیث ذکر دی۔

قائدہ :- دلتہ ما او برده خیرہ ددے وچے نہ ذکر کرہ چہ د
 دے زمانے اکثر بے دیتہ یا د دین نہ نا خبرہ خلق زنا نولہ
 مشری، صدارت یا وزارت عظمی د ملک ورکوی او دا جائز
 گنہری او یہ حدیث دعوف باندے اعتراض کوی نو ان شاء اللہ
 چہ ددے تحقیق او تفصیل نہ روستو خبرہ واضح شوہ۔

وَبِمَا آتَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ، دا دویم سبب (کسبی) دے
 دیارہ اثبات د قیام د نارینو یہ زنا نو باندے۔ او دا عقلی
 تقاضا ہم دہ حکم چہ ہمیشہ اتفاق کوونکے حاکم وی یہ ہنہ
 چاچہ خرچہ ئے کوی۔ او صحیح حدیث کئیں ہم وارد دی چہ
 ہنہ لاس چہ اتفاق کوونکے دے ہنہ ید علیا راجت لاس) دے۔
 ہاں ددے کسبی سبب یہ وخت د عدم کئیں قیام د سری یہ خیلہ
 نیٹہ باندے ختمیدے شی۔ تفصیل ئے قرطبی لیکلے دے چہ ہر
 کلہ خاوند د نفقہ د نیٹے نہ عاجز شو نو دے یہ ہنہ باندے قوام
 (حاکم) نشی کید لے نو داسے وخت اختیار د فسخ د نکاح د قاضی
 دیارہ ثابت دے او یہ دے سرہ امام مالک او شافعی رحمہم اللہ
 ثابت کرے دے ثبوت د فسخ د نکاح یہ وخت د فقر او غربت
 د خاوند د نفقہ او جائے ورکولو نہ اگرچہ د امام ابو حنیفہ رحمہ
 اللہ یہ نیز نہ دے ثابت بلکہ ہنہ لہ بہ مہلت ورکیدیشی تر
 حالت د آسانتیا پورے۔ او دلتہ د مَا آتَقُوا نہ مراد مہر، نفقہ
 او استوگنہ وغیرہ دہ چہ حقوق واجبیہ دی یہ خاوند باندے د
 نیٹے۔ فَا الصَّلَاحُ، د خاوند د حال د ذکر کوونہ روستو حال د زنانہ
 او ورسرہ طریقہ د قیام د خاوند ذکر کوی۔ او د زنانہ دویہ حال

ذکر کوی صالحات او ناشزات - د صالحات نہ صلاح شرعی مراد دہ -
 اودا مبتداء دہ اوقات تے خیر دے -

قنیت، معنی تے دادہ چہ اطاعت کوونکی وی د الله تعالیٰ او د
 رسول صلی الله علیہ وسلم او د خیل خاوند - لیکن د خاوند
 اطاعت کنس شرط دادے چہ د گناہ کار کنس بہ د هغه طاعت نہ
 کوی -

حَفِظْتُ لِلْغَيْبِ، د حَفِظْتُ نہ مراد حفاظت کوونکے دی خیلو
 نفسو نو او د مال د خاوند، اولام پہ معنی د فی دے یالام د پاره
 د وخت دے لکہ لد لوك الشمس سورہ اسراء کنس او غیب
 مصدر دے پہ معنی د غیبت د خاوند لکہ چہ پہ لم اخذہ
 بالغیب سورہ یوسف کنس دے - او د دے تائید حدیث د ابو داؤد
 الطیالسی دے چہ د ابو ہریرہ رضی الله عنہ نہ روایت دے
 چہ رسول الله صلی الله علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ غورہ
 د بشکو نہ هغه دی چہ هر کله تہ راءے خاوندہ (ورتہ گورے
 نو تا خوشحالہ کوی او کله چہ تہ ورتہ حکم کوے نو ستا طاعت
 کوی او کله چہ تہ د هغه نہ غائب تے نو حفاظت کوی د خیل
 نفس رستا د پاره) اوستا د مال، اودا آیت کریمہ تے اولوستلو
 الوسی او صاحب الباب بلہ توجیہ دا لیکے دہ چہ لام د الغیب
 پہ خیل معنی سرہ دے او معنی تے دادہ چہ حفاظت کوی
 د خاوند د رازو نو او د پتو حال تو، او رازو نو تہ غیب وئیلے
 شی - غورہ تفسیر اول دے تحکہ چہ پہ حدیث سرہ ثابت تہ
 بِمَا حَفِظَ اللَّهُ، نحاس وئیلی دی چہ بَاء سببیہ دہ او مَا
 مصدر یہ دے او د حفظ د الله تعالیٰ نہ مراد امداد او توفیق
 دے او بیج کول د دوی دی د گناہ نہ - او زجاج وئیلی دی چہ
 مراد د حفظ تہ امر د الله تعالیٰ دے خاوند انوتہ پہ ادا کولو
 د مہر او د نفقہ سرہ نو د هغه پہ بدلہ کنس بشکو لہ د خیل
 نفس او د خاوند د مال حفاظت ضروری دے - او بعضو وئیلے
 دی چہ حفظ پہ معنی د است حفظ دے یعنی پہ سبب د دے چہ

اللہ تعالیٰ دَ زَنانَو نہ طلب دَ حفاظت دَ نفس او دَ مال دَ خاوند
کریڈے یہ واجب کولو سرہ پہ ہغوی باندے۔

وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ، دا دویم حال او قسم دے دے دے
بنحو یعنی ناشزات لیکن صالحات ہے یہ اسم فاعل سرہ
ذکر کرو اوناشزات ہے اونہ ویل ٹککہ چہ دَ مسلمانانو
بنحو غالب حال صلاحیت وی اونشوز پکنس کلہ کلہ پیدا کیڈی۔
تَخَافُونَ، دَ خوف نہ مراد ہغہ حالت دے چہ پہ زہہ کنس
پیدا کیڈی پہ وخت دَ راتلو دَ یومکروہہ خیز یہ زمانہ مستقبل
کنس اوداعلم ظنی وی۔ نُشُوزَهُنَّ، نشز یہ اصل کنس پور تہ کیدلو
تہ ویلے شی لکہ واذا قبل انشزوا فانشزوا رسورہ مجادلہ
دارنگ نشزہا شم نکسوها لہما رسورہ بقرہ) او پور تہ
(اوجتے) زمکے تہ ہم ویلے شی۔ اودلتہ نشوز دَ بیٹے دَ خیل
خاوند دَ حکم تہ خلاف کول دی پہ اطاعت دَ اللہ تعالیٰ اود
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او دَ خاوند خیل کنس اوبدکنزل
دَ بیٹے دی خاوند لہ۔ اوکلہ دا صفت پہ خاوند کنس ہم راجی
لکہ دَ دے سورت پہ آیت ۱۸ کنس دی یعنی نفرت کول دَ خاوند
دَ خیلے بیٹے نہ۔ نو پہ دے نفرت کنس معنی دَ ترفع رخان اوچت
کنزلو راجی۔ اوصاحب الباب دَ امام شافعی رحمہ اللہ نہ نقل
کریڈی چہ دلیل دَ نشوز کلہ قوی وی اوکلہ فعلی وی۔

قوی دادے چہ مخکنس بہ خاوند دے بیٹے تہ آواز کوو
نودے بہ لبیک ویلے اوکلہ بہ چہ ہغہ ورسورہ خبرے کولے
نودے بہ پہ عاجزی سرہ اوریدلے او بنہ بہ پرے لکیدلے
لیکن ناسایہ دا حالت بدل شی۔ او فعلی دادے چہ کلہ بہ
خاوند کورتہ داخل شو نو دا بہ پاخیدلہ اوکلہ بہ چہ ہغہ
ورتہ دَ خہ کار حکم اوکرو نو دے بہ زہہ خوشحالی سرہ کولو
دارنگ چہ ہغہ یہ خیلے بسترے تہ را اوبللہ نو پہ خوشحالی
سرہ بہ حاضریدلہ لیکن دا حالت ہے ناسایہ بدل شو
نودیتہ علامات دَ نشوز ویلے شی۔ پہ دے علاماتو سرہ علم

دے تشوڑ حاصل شو نور و ستو حکم پہ دے علاما تو باندے مرتب دے۔
 قَوَّطُوْهُنَّ، قرطبی وائی چہ وعظ دے ورتہ اوکری پہ کتاب دے
 اللہ تعالیٰ سرہ رکوم چہ اللہ تعالیٰ پہ بنحو باندے دے خاوند سرہ
 حسن صحبت واجب کہیدے او دارنگ اقرار کول پہ اوچتو
 درجو دے خاوند سرہ حسن صحبت واجب کہیدے او دارنگ
 اقرار کول پہ اوچتو درجو دے خاوند چہ دے آیت کنس ذکر دی۔
 او دا حدیث دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے ورتہ بیان کری
 چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ کہ چرے، ما
 اجازت ورکولے یو شخص تہ چہ بل شخص تہ دے سجدہ اوکری
 رد اکرام او دے عبادت ہر یو مراد دے) نو مابہ بنحو تہ اجازت
 کرے دے چہ خاوند انوتہ دے سجدہ کوی (بخاری)۔

بل حدیث دا دے چہ کلہ خاوند خیلہ بنحو خیلے بستری
 تہ بلا اوبلی او ہقہ انکار اوکری نو ملائک پہ دغہ بنحو باندے
 ترسیا پورے لعنت وائی (بخاری)۔ او داسے روایت پہ مسلم
 کنس ہم دے۔ نو داسے آیا توتہ او احادیث او دے تخوریف
 خبرے دے ہقہ تہ دے نصیحت پہ طور ذکر کری۔ کہ چرے ہقہ
 بنحو اومنی نو بنہ دے کئی بل امر دا دے چہ وَاَهْجُرُوْهُنَّ
فِي الْمَضَاجِعِ، مَضَاجِعِ جَمْعِ مَضْجَعِ دے۔ دا ہقہ مکان دے
 چہ پہ ہقہ کنس انسان خیلہ دے لکوی اہجروہن کنس دیر اقوال
 دی دے مفسر بنو مشہور قول دا دے چہ دا دے ہجرا و ہجران
 نہ اخستلے شویدے۔ پر بخود لو اولے کیدلو تہ وٹیلے شی نو
 دے ابن عباس او سعید بن جبیر رضی اللہ عنہم پہ قول معنی دا
 دے چہ دے دوی سرہ جماع (کوروالے) مہ کوئی۔ او دے ضحاک او
 سدی قول دا دے چہ پہ بسترہ کنس ورتہ شا کرفی او خبر دے سرہ
 مہ کوئی۔ او دے مجاہد قول دا دے چہ دوی لریہ پر پردی پہ بسترہ
 کنس او پخیلہ پہ بلہ بسترہ کنس پر یوٹی۔ او دے کریمہ او حسن
 بصری پہ نیز دا دے ہجرتہ اخستلے شویدے قبیح کلام تہ وٹیلے
 شی لکہ چہ دایو قول دے پہ تفسیر دے تہ ہجرون (سورہ مؤمنون)

کتب۔ نومعنی دادہ چہ سختی کوئی ددوی سرہ اومضاجع پہ
 معنی دبیوت سرہ دے یعنی پہ کورو نو کتب۔ او دابن جریر
 پہ نیز داہجار تہ ماخوذ دے اواہجار ہفہ رسی دہ چہ پہ ہفہ
 سرہ دابن کوفہ تہ لے کیری۔ نومعنی دادہ چہ او تہی
 دوی لہ پہ بسترو کتب دپارہ دتنگولو دہغوی یا پہ زور
 ورسرہ جماع اوکری۔ ادا قول ابن جریر غورہ کرے دے
 او پہ نور اقول یے اعتراض تہ کیری او ابن جریر دے
 دپارہ یو غریب رتا اشنا حدیث ذکر کیری دے۔ لیکن زحشری
 او ابن عربی پہ دے باندے سخت رد کیری دے۔ او بیا آلوسی
 پہ زحشری باندے رد کیری دے دپارہ اثبات دجواز دے
 احتمال۔ بیا ہر کلمہ چہ پہ دغہ طریقو سرہ ہجران فائدہ اونکرے
 نو دریم حکم دادے چہ۔ واضر یوہن، اودیتہ ضرب
 تادیبی رد ادب وھل وٹیلے شی لکہ خرنکہ چہ۔ یی د ادب او
 علم دزد کرے دپارہ وھلے کیری۔ او دضرب تہ مراد ضرب
 غیر مبرح دے اودا روایت دمسلم او ترمذی دے دابن عباس
 رضی اللہ عنہما نہ نقل دے چہ دا وھل پہ مسواک سرہ دی یا د
 ہفہ پہ مثل لرگی سرہ۔ او پہ داسے وھلو سرہ چہ ہا وکی بہ نہ
 ماتوی او یواندام بہ نہ عیبتن کوی۔ او پہ سوک سپیرہ وھل
 کو لے شی۔ او پہ حدیث سرہ ثابت دی چہ مخ بہ ورلہ ہم نہ
 وھل۔ ابن عطیہ وٹیلی دی چہ دا درے وارہ او امر پہ ترتیب
 سرہ مراد دی یعنی چہ اول واقع شی او اطاعت اونکری نو بیا
 بہ دویم کار کوی یعنی بستریہ جدا کول او چہ پہ ہفہ سرہ اونشی
 نو بیا دریم کار اوکری لکہ وھل۔ او صاحب اللباب دا دعلی رضی
 اللہ عنہ نہ روایت لاویریدے۔ او ابن کثیر دابن عباس رضی
 اللہ عنہما نہ نقل کیری چہ پہ دریم امر سرہ ہم اطاعت
 اونکری نو بیا دے تربتہ فدیہ واخلی یعنی خلع و اوکری۔
 فَإِنْ أَطَعْتُمْ كُرْهًا فَكُلُوا مِنْهُنَّ سَبِيلًا، لفظ اطاعت دلیل
 دے چہ ددوی نشوز د عصیان رگناہ و۔ او اطاعت دادے

چه ستاسو سره موافقت او کړې په ادا کولو د هغه امور وکړس
 چه واجب دی په هغوی باندې او علامات د نشوز راټل شي.
 فَلَا تَبْغُوا، تَبْغُوا په معنی د طلب سره دے یعنی مه لټوئ په
 دوی باندې بله لار د دغه درې امورونه وعظ، هجران او ضرب
 یعنی بیا ورسره دا کارونه مه کوئ. دا قول مشهور دے.
 یا مه لټوئ په دوی باندې لار د محبت د زړه ځکه چه هغه
 د الله تعالی په اختیار کس دے دا قول د سفیان دے. یا مه
 لټوئ په دوی باندې لار د ضرر او تکلیف ورکولو د کړپاړه
 چه بیا نشوز شورو نکرې. او لفظ د علیهن د دے معنی سره
 مناسب دے. او قرطبی وئیلی دی چه تبغوا د بغی نه دے
 او هغه په معنی د جور او د ظلم سره دے او سبیل په دے
 معنی سره په معنی د بسبیل دے یعنی ظلم مه کوئ په دوی
 باندې په هیڅ طریق سره او د لفظ طلاق ته هم شامل
 دے یعنی چه اطاعت شروع کړې نو بیا لار د طلاق مه لټوئ
 ځکه چه د اطاعت په حال کس طلاق ورکول ابغض دے د
 مباحاتو نه.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا، په دے جمله کس د خاوندانو د پاره
 وعظ دے یعنی په اذن د هجران او ضرب سره دے دا
 خاوندان په بَخَو استعلاء او تکبر نه کوی ځکه چه علواو کبر
 خو حقیقتاً د الله تعالی صفات دی. دارنگ قوامین (حاکمان)
 کله کله په خپل رعیت باندې ظلم کوی چه په هغه کس خاوند
 هم داخل دے نو هغوی ته تحذیر ورکوی د ظلم کولو نه.
 علو د الله تعالی صفت حقیقیه دے په معنی د اوچتوالی سره
 په دلیل د استوی علی العرش سره بغیر د تحریف او تاویل
 نه او بغیر د تشبیه او تمثیل نه او فرق دا دے چه علو په اعتبار
 د صفاتو سره. او په دواړو کس د الله تعالی شریک نشته.

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا

او کہ یریری تاسو د خلاف د مینخ د دواړو نه

فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ

نو مقرر کړئ یو فیصله کوونک د خپلوانو د سړی نه

وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ يَرِيْدَا

او یو فیصله کوونک د خپلوانو د بڼی نه که دوی غواړي

إِصْلَاحًا يُّوَفِّقُ اللَّهُ بَيْنَهُمَا

صلح کول جوړخ به پیدا کړي الله تعالی په مینخ د دوی کښ،

إِنْ يَشَاءُ اللَّهُ كَانَ عَلَيْهِمْ خَبِيرًا ۝۳۵

یقینا الله تعالی پوهه دے خبردار دے۔

۳۵- په دے آیت کښ اتلسم حکم دے د پاره د دفع کولو د ظلم په مینخ د بڼی او خاوند کښ او د اتسمه ده د مخکښ حکم د پاره یعنی په فان اطعنکم کښ د بڼی د اطاعت حال ذکر شو نو اوس په دے آیت کښ د بڼی د عصیان (نافرمانی) حکم ذکر کوي لیکن هر کله چه د مسلمانانو سره عصیان کول نه خائبري نو په طریقہ د خوف د شقاق سره یی ذکر کړو. وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ، شِقَاقَ، د شق نه اخستل شویدلے او شق جانب ته وئیلے شی نو هر کله چه د دوه کسانو مخالفت راشی نو د هغه نه دوه ډلے جوړلے شی۔

بَيْنِهِمَا، بین په اصل کښ ظرف (مفعول قیه) د شقاق دے لیکن په حکم د مفعول به کښ او گرځولے شو او مصداق (شقاق) ورته مضاف کړلے شو۔ او په دے خطاب کښ دوه اقوال دی اول قول د ابن عباس رضی الله عنهما، سعید بن جبیر، هبّاك او مجاهد رحمهم الله دے چه دا خطاب حاکمانو او امرآؤ د مؤمنانو ته دے۔ او دویم قول د سدی

دے چہ دا خطاب اولیاؤ دے نیٹے اوخاوند تہ دے۔
 فَأُبْعَثُوا، ددینہ مراد مقرر کول اولیہ دی پہ قصد د
 اصلاح سرہ دے دیارہ چہ دغہ شقاق متعدی اونہ کرئی
 غتے دشمنی تہ۔

حَکَمًا مِّنْ أَهْلِہٖ، حکم، نہ مراد ہغہ شوک دے چہ پہ
 ہغہ کنس د فیصلے کولو صلاحیت وی یعنی داسے سپے چہ عادل
 او ہونبیار وی اوخاوند د سیاست او بنہ فکر وی۔
 وَحَکَمًا مِّنْ أَهْلِہَا، اہل ئے ٹکے خاص کپوچہ ہغہ پہ
 حال باندے بنہ خبریدے او پوہیدے شی۔ نو دغہ حکمان
 بہ پورہ تحقیق اوکری او دے نیٹے اوخاوند د مشکل تو او د
 اسبابو د ہغے او ارادہ لرل د ہغوی د صحبت د باقی پاتے کیدلو
 یا د جد اکیدلو۔ قرطبی لیکلی دی کہ د ہغوی پہ اہل کنس
 پہ دے صفاتو باندے شوک موجود نہ وی نو بیاد د اہل
 نہ علاوہ نور دود عادلان او پوہہ سپی مقرر کری۔ او د
 تفتیش د حال او طریقے پورہ تفصیل قرطبی ذکر کریں۔
 او دا حکمان ر فیصلہ کوونکی د جمع او تفریق اختیار لری
 او کہ نہ؟ پدیکنس د اہل علمو اختلاف دے د ابن عباس،
 علی رضی اللہ عنہم او شعبی وغیرہ قول دادے چہ دوی تہ
 پورہ اختیار دے ٹکے چہ دوی قاضیان مقرر کپے شوییدی
 صرف وکیلان او گواہان نہ دی او فیصلہ د دوی پہ اصل
 کنس فیصلہ د حاکم اعلیٰ دہ چاچہ دوی رالیہ دی۔ دا
 قول امام شافعی او امام مالک رحمہم اللہ غورہ کریں۔
 او د امام ابوحنیفہ او زجاج رحمہم اللہ قول دادے چہ
 دوی صرف د اصلاح اختیار لری د جد اکولو اختیار نہ لری
 بغیر د رضا د خاوند نہ۔ او دلیلونہ د دواہو طرفونو قرطبی
 او آلوسی وغیرہ لیکلے دی۔ لیکن اول قول پہ اعتبار د دلیل
 سرہ غورہ دے۔

إِنْ یُحْرِیْہَا اِرْصَاحًا یُؤْفِقُ اللّٰہُ بَیْنَهُمَا، پہ دے ضمیرونو

وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تَشْرِكُوا

او بندگی کوئی دے الله تعالى او مه شریکوی

بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ

دھقہ سرہ ہیچ شے او د مور او پلار

إِحْسَانًا وَبِزِي الْقُرْبَىٰ

سرہ نیکی کوئی او د رشتہ دارو سرہ

کس دوه اقوال دی۔ اول دا چہ دے یَرِيدًا او بَيْنَهُمَا ضمیر حکمانو ته راجع دے او دا قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما، ضحاک او مجاهد وغیرہ دے۔ او دویم قول دا دے چہ اول ضمیر راجع دے حکمانو ته او دویم ضمیر زوجینو ته راجع دے۔ او پہ دوارو حالا تو کس اشارہ دہ چہ موافقت دے دوه کسانو پہ صحیح نیت باندے بناء دے محکمہ چہ نیت صحیح وی نواللہ تعالیٰ امداد کوئی او دا حکم دھرے جرکے والو دے پارہ کچہ دے دوه فریقو پہ مینح کس روغہ کوئی نو کہ دے دوی نیت صفا دی نواللہ تعالیٰ بہ دے دوی مدد کوئی او دوی بہ پہ مقصد کس کا میاب کری۔ او دا آیت بشکارت دلیل دے چہ انسان ته حکم فیصلہ کوونکے وئیلے شی او حکم ته فیصلہ او پر جائز دی لکہ پہ سورہ مائدہ سلا کس دی۔ او کله چہ ضرورت شی نو دوه حکمان ہم کید یشی۔ او پہ دے آیت سرہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دے حروریہ خوارجو جواب کرے دو کله چہ دوی دے علی رضی اللہ عنہ بغاوت او کبر او ان الحکم الا لله چفے یے وھلے محکمہ چہ هغه دے معاویہ رضی اللہ عنہ سرہ داختلاف پہ وخت کس پہ دوه حکمانو باندے رضا شوے و۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا، علم تعلق لری دے ظاہر سرہ او خبر تعلق لری دے باطنی امور سرہ دلته ہم ظاہر حال دے زوجینو او باطنی ارادو دے هغوی ته اشارہ دہ۔

وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ

او ڌيتمانو سره او ڌمسکینانو سره او ڌمکارتھی

ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ

خپل رښدے او ڌمکارتھی پردے (لرے)

وَالصَّاحِبِ بِالْجَنُبِ وَابْنِ السَّبِيلِ

او ملگرے ڌډهے او مسافر

وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَإِلَى اللَّهِ

او هغه کسان چه مالک دی ښی لاسونه ستاسو ، یقیناً الله تعالی

لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا

مینه نه کوی ڌهغه چه سره چه دی لونی کوونکے

فَخُورًا ۝ (٣٦)

او خپله ستائنه کوونکے

٣٦:- په دے آیت کښ نور لسم حکم دے ډپاره ډپکیدلو
ډظلم نه په حقوق الله او په حقوق العباد کښ او هغه ټول
لس دی-

رابطه :- ډمخکښ سره ډاډه چه هغه کښ ډازواجو سره
ډاحسان کولو ډکراو کړے شو نو اوس نور ډکالیف احسانیه ذکر
کوی ما سیوا ډښه (زوج) نه ډپاره ډپوره کولو ډاخلاق کریمه
رابطه :- ډمخکښ احکام ډتدبیر ډمنزل ډپاره ډکرشول نو اوس
فرمائی چه خو پورے توحید او اخلاص موجود نه وی په دغه
امور ویاښه عمل فائده نه ورکوی-

وَاعْبُدُوا اللَّهَ ، مخکښ هم او امر او نواهی دی په هغه باندے
عمل کول عبودیت دے نو په هغه باندے ډاعبدوا عطف
کول مناسب دی- قرطبی وټیلی دی چه دا آیت محکم متفق

علیہ دے ہیخ نسخ پکس نشته - او داسے پہ تہولو آسمانی
 کتابونو کس شته دے - او دا عقلی حکم ہم دے - او د
 عبودیت، معنی تذلل او اختقار (عاجزی کول) دی هغه چا
 تہ چہ د هغه دپارہ حکم د اختیار وی - بیا قرطبی دلتہ تفصیل
 د اقسامو د شرک او د ریاء او د هغه قبا حاتو پہ تفصیل سرہ
 ذکر کریدے - او صاحب الباب وئیلی دی چہ عبادت د هر
 عمل تہ عبارت دے چہ د الله تعالیٰ د حکم دوجے تہ کولے شی -
 وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، عبادت پہ شرع کس توحید د الله تعالیٰ
 دے لیکن د تاکید دپارہ دا جملہ د وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ ورپسے
 ذکر کرہ - او پہ دے جملہ کس پہ دیر عموم سرہ نہی د شرک
 ذکر دہ - یعنی صیغہ د نہی صراحٹا اولفظ د اشراک چہ د کفر
 تہولو اقسامو تہ شامل دے - او شرک فی الربوبیت او شرک
 فی الالوهیت او شرک خفی تہولو تہ شامل دے - اولفظ د
 شَيْئًا، کس عموم دے هر خیز تہ شامل دے - او نکرہ دہ
 پہ سیاق د نفی کس نور عموم پیدا کوی - او پہ دے شَيْئًا
 کس دہ احتمالات دی - اول دا مفعول بہ دے یعنی ہیخ
 خیز د خیزونو کہ ملک رقرشته) وی کہ نبی، ولی رمر یا
 ژوند دے، جن، خواہش، شجر، حجر، ستوری او نمر
 سپورہی وغیرہ وی - یا مفعول مطلق دے یعنی شَيْئًا مِنْ
 الاشراک یعنی تہولو اقسامو د شرک تہ عام دے -
 وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا، ددے تفسیر پہ سورہ بقرہ ۸۳ کس ذکر
 کرے شوے دے -

وَ بِذِي الْقُرْبَىٰ، د دینہ مراد هغه خوک دی چہ د هغوی سرہ
 د والدینو پہ واسطہ خیلولی حاصلہ شوی وی - هر کلہ چہ
 دا آیت ددے امت پہ حق کس دے او پہ دے امت باندے
 اہتمام د صلہ رحمی دیر دے ددے وچے تہ ئے حرف دباء
 ئے دلتہ ذکر کرہ - او سورہ بقرہ کس بنی اسرائیلو تہ خطاب
 او د هغوی حیثیت ددے امت پشان نہ دے - او ددے ہم

بعضے تفسیر ہلتہ ذکر شویدے۔

وَالْيَتِيمَ، یہ یتیم کنس عجز یہ دودہ وجوہو سرہ دے۔ اول
دودہ کو الے دویم دا چہ متولی یے نشتہ چہ خرچہ وریا ندے
اوکری نوہغہ ک دیر شفقت لائق دے۔

وَالْمَسْكِينِ، یہ داسے مقام کنس مسکین اوقیر کنس فرق کول
معبر نہ دی دالفظ فقیر تہ ہم شامل دے۔

وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى، ک دے امت ک فضیلت ک وجہ نہ یہ دوی
باندے نور احسانات ہم واجب کرے شویدی کہ قرابت
رینزدیوالے ک خیلوی وی اوکے دکاوندی توب وی۔

وَالْجَارِ الْجُنُبِ، لفظ دَجُنُبِ صفت دے او یہ دے لفظ کنس
مفرد، تثنیہ، جمع، مذکر او مؤنث یو نشان دی۔ او جُنُبِ
لرے تہ وٹیلے شی کہ دالرے یہ نسبت سرہ وی یا یہ کاوندی توب
سرہ وی۔ او ک نوق بکالی تہ روایت دے چہ جار ذی القربی
مسلمان تہ وٹیلے شی او جار الجنب غیر مسلم (یہودی، نصرانی)
تہ وٹیلے شی۔ او احسان عام دے لکہ ہمدردی کول، بنائستہ
ژوند کول، تکلیف کنس مدد کول، حفاظت کول او دعوت کحق
ورکول۔ ابو نعیم یہ حلیۃ الاولیاء او بزار یہ مسند کنس دجابر
رضی اللہ عنہ مرفوع روایت ذکر کریں لے چہ کاوندی یان
درے قسمہ دی۔ اول قسم ہغہ دی چہ دھغوی درے حقوق
دی۔ دویم ہغہ دی چہ دھغوی دودہ حقوق دی۔ دریم ہغہ
دی چہ دھغوی یو حق وی۔ اول کاوندی نسبی مسلمان دے۔
دویم کاوندی چہ مسلمان وی خونسبی تہ وی دریم کاوندی
کافر۔ دہ لرہ ہم حق دکاوندی توب شتہ دے۔

وَالضَّالِّیْنَ بِالْجَنُبِ، دابن عباس رضی اللہ عنہما او مجاہد
وغیرہ نہ روایت دے چہ ک دینہ مراد ک سفر ملکرے دے۔
ابن جریج وٹیلی دی چہ شریک ک درس یا کسب کولویا
یہ یو مجلس یا مسجد کنس ستا ک ایخ ملکرے وی اوستا
ورسره خہ تعارفی او پیژندہ کلو پیدا شی۔ او د علی،

عبداللہ رضی اللہ عنہما او نخعی نہ روایت دے چہ دے دیتہ
 مراد خیلہ بنو دہ چہ ہغہ ملگرے دہ یہ بسترہ ددہ کبس۔
 وَابْنِ السَّيْلِ، مسافر چہ د وطن نہ لرے شویدے او د لاس
 د سفر خرچہ تہ محتاج دے یا تریہ میلہ مراد دے۔
 وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ، د دینہ مراد مریان او وینزے دی
 یا عام دے ہولو حیوانا تو تہ چہ د انسان پہ ملکیت کبس دی۔
 او خد متکارا تو تہ ہم شامل دے۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا، مختال د خیلہ
 نہ اختلے شویدے۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت
 دے چہ مختال ہغہ خوک دے چہ خیل شخصیت ورستہ
 لوے بکاری او د بیل چا حقوق پہ حان باندے نہ منی۔
 او د لوی د وچے نہ د خیلوانو او کھاوتہ یا تو نہ نفرت کوی۔
 او د ہغے یو مصداق پہ حدیث کبس دادے چہ رَمَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ
 خِيْلًا لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (چا چہ خیلہ جامہ
 د لوی د وچے نہ پہ حان پسے رابنکله نو اللہ تعالیٰ بہ ہغہ تہ
 د قیامت پہ ورخ نظر د رحمت) نہ کوی۔ فَخُورًا ہغہ
 خوک دے چہ خیل صفتونہ پخیلہ خلقو تہ ذکر کوی د خیل
 لوی بنکارہ کولو د یارہ یعنی دوزمار۔ او دا دواہہ صفتونہ
 پہ انسان کبس د حقوق اللہ او حقوق العباد تہ نفرت پیدا کوی۔
 نو پہ دیکس اشارہ دہ چہ اے خلقو دا صفتونہ د حان نہ لرے
 کرے پہ ادا کولو د ذکر شوو حقوق سرہ۔

تنبیہ:- تردے خائے پورے اول باب ختم شواو ددے جملے
 نہ چہ مخکس ذکر شواو دویم باب شور و کیری او ہغہ د
 آیت سگ پورے دے۔

خلاصہ:- پہ دے باب کبس زجرونہ دی منافقا تو تہ چہ ہغوی
 ددے ذکر شوو احکامونہ مخالفت کوی او ہغوی موصوف دی
 پہ صفات قبیحہ باندے۔ او دل تہ د ہغوی لس صفات قبیحہ ذکر
 کوی۔ او دا صفات د دوی پہ ۳۳، ۳۴، ۳۵ کبس ذکر دی۔ او ورپے

الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ

دوی ہفہ دی چہ شومتیا کوی او حکم کوی

النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ

خلقو تہ یہ شومتیا او پتہوی

مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ط

ہفہ شے چہ وکریدے دوی تہ اللہ تعالیٰ د فضل خیل نہ ،

وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ۳۷

اوتیار کریدے مونہ کافرانو لہ عذاب شرمونکے

پہ ۳۷، ۳۸ کس تخویف اخروی دے او بیا د مورخ او طہارت
پہ بارہ کس خاص حکم ذکر کوی چہ پہ ہفہ کس اشارہ دہ چہ د
دینی امور و د پارہ فہم، بیداری او ظاہری طہارت ضروری
دی۔ او یہ ہفہ سرہ د منافقت نہ بجاؤ حاصلیدی نو پہ دے
ذکر شوے جملہ کس دہغوی دودہ صفات قبیحہ ذکر کوی
مختال او فخور۔ (تفسیر)

۳۸۔ پہ دے آیت کس زجر دے منافقینو تہ او دہغوی نور
خلو صفات قبیحہ ذکر کوی۔ اودا ہم د مختال او فخور تشریح دہ۔
الَّذِينَ يَبْخُلُونَ، د الَّذِينَ پہ اعراب کس مفسرینو او دہ
احتمالات ذکر کریدی۔ لیکن پہ حال د نصب (نور) کس
چہ اغنی پت دے متصل دے د مخکس آیت سرہ چہ داسے
صفاتو والا شخص سرہ اللہ تعالیٰ محبت نہ کوی نو تاسو
ور سرہ ہم احسان مہ کوی (قرطبی)۔ او د بخل نہ مراد
د واجبات شرعیہ نہ ادا کول دی کہ مال وی او کہ دین او
علم وی۔

وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ، یعنی بخیلہ ہم کمرہ او بخیل
دے او نور ہم کمرہ او بخیلان کوی او داسے پہ سورہ

وَالَّذِينَ يُتَّفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ

او دوی ہفہ کسان دی چہ خرچ کوی مالوتہ خپل

رِغَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ

دیانہ دے بنودنے دے خلقو او ایمان نہ داوہی

بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ط

یہ اللہ تعالیٰ باندے او نہ یہ درخ روستی،

وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا

او ہفہ خوگ چہ شیطان دے ہفہ ملکرے وی

فَسَاءَ قَرِينًا ۳۸

نو بد دے دا ملگری -

منافقون ۳۷ کس ہم ذکر دی -

وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ، فَضْلٍ مَالٍ عِلْمٍ أَوْ دِينٍ

تہ شامل دے او دا صفت دے۔ محل نہ ترقی دے یعنی تحان بشکارہ

کوی چہ زہ مسکین او غریب یم او لے علمہ یم پہ ما باندے

ہیخ حق واجبہ نشتہ او حال دا چہ مال او علم ویرسہ وی -

وَاعْتَدُوا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ، دا دلیل دے چہ اعتقادی

منافقان کافران دی - او عذاب پہ صفت دے اہانت (سیکوالی)

سرہ خاص دے پہ کافرانو پورے - اگرچہ مجرد عذاب دے

مؤمنانو کنہکارو دے پیارہ کیدیشی - او پہ دیکس اشارہ دے چہ

دغہ انسان پہ سبب دے۔ محل او کتمان سرہ دے اللہ تعالیٰ دے نعمتونو

اہانت (سیکاوی) کریدے نو دے سزا پہ ہم دے ہفہ سرہ

مناسب وی یعنی عذاب مہین -

۳۸۔ دا ہم زجر دے منافقانوتہ او پہ دیکس دے ہغوی

نور خاور صفات قبیحہ ذکر کہہ خکہ چہ ہفہ دے احسان کولوتہ

بشکارہ مخالفت کول دی - دویم قسم صفت چہ ورکوی مال

وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ

او غہ وبال یہ وے پہ دوی باندے کہ ایمان راویے و دوی پہ اللہ تعالیٰ

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَانْفَقُوا

او پہ ورخ روستی او خرچ یے کوے

لیکن یہ ریا او سمعت سرہ نو دا ہم قیچ کار دے۔ دا رنگ
اول قسم معنی د تفريط موجود دہ او پہ دویم کنس اسراف
دے چہ ہغہ جانب د افراط کو لو دے۔ یعنی یو شخص وی
خوکلہ افراط کوی او کلہ تفريط کوی۔ یا دودہ انشخاص وی
وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ، رِیَا مفعول
لہ یا حال دے پہ معنی د مرائین او لام پت دے یعنی
لنناس۔ او د رياء تفصیل او قباحہ پہ سورہ بقرہ کنس
ذکر شوے دے۔

وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ، د منافق ایمان پہ
حکم د نیشہ کنس دے یعنی ایمان یے نشہ لکہ و ماہم
بمؤمنین سورہ بقرہ ۸۵۔ دارنگ د یهود و انصار و ایمان
ہم شرعی ایمان تہ دے لکہ چہ پہ سورہ توبہ ۸۵ کنس دی۔
او حرف د لا مکرر او د تاکید د نفی د ایمان د پارہ دے
د دوی تہ۔

وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا، قرطبی و ثعلبی
دی چہ پہ دے کلام کنس د بعضے عبارت تقدیر دے یعنی
قرینہم الشیطان ومن یکن آہ۔ او شیطان عام دے جنی
او انسی دواہو تہ۔ قرین (مقارن) ملگری او دوست تہ
و ثعلبی شی او مقصد دا دے چہ خوگ د شیطان انسی یا جنی
خبرہ قبلوی او د ہغہ تابعداری کوی پہ دنیا کنس نو دے د
ہغہ ملگری دے۔ او دا سے پہ سورہ زخرف ۳۷، ۳۸
کنس ہم شتہ۔

مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ ط وَكَانَ اللَّهُ

دَہنے نہ چہ درکریدے دویتہ اللہ تعالیٰ او اللہ تعالیٰ

بِهِمْ عَلِيمًا ۳۹

پہ دوی باندے پوہہ دے۔

۳۹:- پہ دیکس زجر دے او پہ ضمن کس ترغیب دے پر بخود لو
د صفاتو د منافقت تہ۔

وَمَا ذَا، پہ دیکس د نحویانو دوه اقوال دی۔ اول دا چہ مَا
استفہامیہ دے مبتداء دہ او ذَا پہ معنی دَالِذِی سِرِّ خیر
دے۔ دویم قول دا چہ مَا ذَا مجموعہ یواسم دے او پہ
دَ آئِ شِیء سِرِّ دے۔

عَلَيْهِمْ، پہ معنی د وِیَال او عذاب دے پہ دوی باندے یا پہ
معنی د ایمان راوہ لو کس دے۔

لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، مستأنف (د سِرِّ) کلام دے
او جواب د لَوْ شرطیہ پت دے یعنی حَصَلَتْ لَهُمُ السَّعَادَةُ۔
یا لَوْ مصدریہ دے او متعلق دے پہ مَا ذَا عَلَیْہِمْ پورے او
د لَوْ جواب تہ حاجت نشہ۔ او ابن عطیہ و ثیلی دی چہ
لَوْ شرطیہ شِیء نو جائز دہ چہ مَا ذَا عَلَیْہِمْ دے جواب
مقدم شِیء او د ایمان تہ مراد صحیح ایمان شرعی دے۔

وَأَنْتُمْ قَوْمٌ مِّمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ، دا صفت مقابل دے د
صفت د۔ محل۔ او د اتفاق تہ مراد شرعی اتفاق دے چہ
خالی وی د رِیاء او سمعت نہ۔ نو دا مقابل دے د والذین
ینفقون اموالہم رِیاء الناس د پیرہ ہم۔

فائدہ:- پہ مخکس آیت کس عدم ایمان روستو ذکر کریں
او پہ دے آیت کس مخکس ذکر کریں لے جکہ چہ پہ ہفہ
آیت کس عدم ایمان د ماقبل صفات قبیحہ د پیرہ علت دو
او علت روستو ذکر کو لے شِیء۔ او دلہ خو دعوت ورکول دی
صفاتو د سعادت تہ نو پہ دیکس د ایمان دعوت مخکس ضرورت

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

یقیناً اللہ تعالیٰ ظلم نہ کوی پہ وزن د یو ذرے

وَأَنْ تَكُنْ مِنْ حَسَنَةِ يَوْمِ يُضْعَفُهَا

او کہ وی زرہ مقدار نیکی تو زیاتوی اللہ تعالیٰ ہفہ

وَيُؤْتِي مِنْ لَدُنْهِ أَجْرًا

او ورکوی د خپل نجان د طرف نہ ثواب

عَظِيمًا ۴۰

لوے -

وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا، بِهِمْ تَه دوی بشکاره او پت احوال
مراد دی۔ او په دیکش زجر او وعید ته اشاره ده سره د
ترغیب ته۔

تک۔ په دے آیت کس هم ترغیب دے بنائسته صفاتو ته
سره د بشارت ته۔ او ظلم دلتہ په معنی د نقصان دے په
ثواب ورکولو کس (قرطبی) یا په معنی د نقصان ورکولو دے په
ثواب کس او زیاتے په عقاب کس (امام راغب)۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ، مِثْقَالَ، داضفت دے د پت موصوف دیار
یعنی ظلمًا مِثْقَالَ یا یظلم په معنی د ینقص دے۔ اول مفعول
یے پت دے یعنی احدا او دویم مفعول یے مِثْقَالَ دے۔
مِثْقَالَ د ثقل ته اخستل شوید ے په اصل کس مطلق مقدار
ته وئیلے شی او په عرف کس په خلوییت قیرا طو توباندے اطلاق
کیدیشی۔ دلتہ په معنی د مقدار سره دے۔

ذَرَّةٍ، د ابن عباس رضی الله عنهما نه مشهور روایت دادے چه
دانری میری ته وئیلے شی او په دیکش د ابن مسعود رضی الله
عنه روایت هم شته (الوسی)۔ او په دویم روایت د ابن عباس
رضی الله عنهما کس د میری سرته وئیلے شی۔ او په دریم روایت

کس دی چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما خیل لاس پہ خاور و کس
داخل کرو بیا ئے راپورتہ کرو او یو کے ئے ور کرو دے یو کی
نہ روستو چہ پہ لاس پورے خہ پاتے شو نو او ٹیل ئے چہ
دا ذرہ دہ - او چا و ٹیلی دی چہ نمر دے پلو شو ئے تہ چہ
کوم ذرات سکاریری او پہ لاس نہ راسخی نو دادی - خوا اول
قول مشہور دے - او عرب دے یو خیز دے کموالی دے پارہ دا پہ
مثال کس ذکر کوی تو ذکر دے ذرے او مراد ترینہ دیر لے
خیز دے چہ پہ خیال او وہم دے خلق و کس راسخی - او ہر کلا
چہ لے ظلم نہ کوی نو دیر خو بالکل نہ کوی پہ دلیل دے ان
اللہ لا یظلم الناس شیئاً (یونس ۷۵)۔

اولفظ دے مثقال کس اشارہ دہ چہ خلق دا دے ثقل پہ مقدار نو
کس استعمالوی - دے امام مسلم او امام احمد رحمہم اللہ پہ
مرفوع روایت کس راغلی دی چہ اللہ تعالیٰ دے مؤمن نہ ہیخ
نیکی نہ کموی بلکہ دے ہفے پہ وجہ پہ دنیا کس ہم نعمتو تہ
ورکیدیشی او پہ آخرت کس پہ ہفے سرہ بہترہ جزاء ورکیدیشی
او ہر چہ کافر دے نو دے حسناتو پہ سبب پہ دنیا کس خہ انعام
ورکوی او چہ آخرت تہ او سیردی نو ہیخ حسنہ ئے دے جزاء ورکولو
دے پارہ پاتے نہ وی -

فائدہ :- پہ مقام دے عدم ظلم کس دے اللہ تعالیٰ یا دے ہفہ دے علم
محیط پہ ثبوت کس یا پہ نفی دے ملکیت دے غیر اللہ تہ یا پہ
ملاقات دے اعمال و کس پہ ورخ دے قیامت ذکر دے مثقال ذرہ
شویدے چہ دلالت کوی پہ دیر عموم یا ندرے لکہ سورہ
یونس ۷۵، سورہ سبا ۲۲، سورہ زلزال ۷، سورہ زلزال ۷، سورہ زلزال ۷
مقام دے حساب کولو دے ناکارہ اعمال و کس حید من خرد دل ذکر
کریدے چہ ہفہ دے ذرے نہ لے رغبت مقدار دے لکہ انبیاء
۷۵، لقمان ۷۵ اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ خیل رحم سرہ دے
دیر کم خیز ر دے اعمال و نہ دے مؤمنانو سرہ حساب نہ
کوی - واللہ اعلم -

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ

نَوْحَتٍ بِهِ وَى حَال دَدوى کله چاه راولو مونږ د هر

وَأَنَّ شَأْنَك حَسَنَةً يُضْلِعُهَا، په دے جمله کښ د مخکښ
په نسبت سره ترقی ده یعنې کله کول نشته اوزیاتی ورکول
شته - شَأْنَك، د دیر استعمال د وچ نه په وخت د جزم کښ
چاه روستو ورسره ضمیر متصل نه وی نو په دے کلمه کښ
نون حذف کیږی اودا قول د سیبویه دے څکه چاه دانون
ساکنه په شان د حروف لږ دے (لکه واو - یاء - الف) او حروف
لږ د جزم په حال کښ حذف کیږی او د دے نون حذف او اثبات
دواړه جائز دی - حذف یې دے څا په کښ دے او اثبات
ران یکن غنیاً او فقیراً) کښ دے - حَسَنَةً، په نصب
(نور) سره خبر دے د شَأْنَك دپاره او اسم یې پت دے چاه
هغه ضمیر مثنیٰ ته راجع دے او هغه مؤنث دے په سبب
د اضافت کولو ذریعې ته یا په تاویل د زنه سره - یُضْلِعُهَا،
مضاعفه تقاضا کوی چاه د زیادت په کثرت سره دے -
وَلْيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ، لَدُنْ، په معنی د عند دے لیکن دده
په معنی کښ دیر تمکین مراد وی یعنې لَدَيْهِ مَالٌ ورته په
هغه وخت کښ وئیلے شی چاه مال ورسره حاضر موجود وی
او عند عام دے چاه مال ورسره موجود نه وی خو د هغه
په وس او اختیار کښ وی یا ورسره موجود وی - نو په لفظ د
لَدُنْ کښ تاکید دے اودا د لالت کوی چاه د ازیاتی کول د ثواب
په سبب د فضل د الله تعالی سره دی بل سبب پکښ معتبر نه
دے -

أَجْرًا عَظِيمًا، تنکیر د اجر او تاکید په عظمت سره اشاره ده
چاه د دے انتها بند کاتو ته معلومه نه ده او هغه جنت دے -

أَمَّةٌ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ

امت نه بیان کوونکے او راولو به تا لره .

عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ۱۴۱

په دوی باندے بیان ورکوونکے .

۱۴۱۔ په دے آیت کنس تاکید دے د ماقبل آیت په ذکر د هیبت د احوالو د ورخ د قیامت سره۔ یعنی هرکله چه ثابت شوه چه هر لبر او دیر عمل باندے بداله ورکید یشتی۔ نو په چا باندے چه د ید و اعمالو په باره کنس شهادتونه پیش شی نو د هغوی په خومره ناکاره حال وی۔ دا کیف په محل د رفع یا نصب کنس دے په تقدیر د حالهم یا یکوونون ویصنعون سره۔ او د اللفظ په راتلونکی هیبت لاک حال کنس استعمالیری او په کیف کنس استفهام د توییح د پاره دے۔

فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ، مراد ترینه هغه څوک دی چه هغوی ته نبی یا رسول لیرلے شوے وی حالاً که مؤمنان وی یا کافران۔

بَشَهِيدٍ، نه هغه نبی یا رسول مراد دے چه کوم ورته لیرلے شوے وی۔ او داسے په سورة نحل ۸۶، ۸۷ کنس هم دی۔ او شهادت نه مراد د هغوی گواهی ورکول دی په اعمالو د هغه کسانو چه حاضر وو په ژوندانه د هغوی کنس یا شهادت په تبلیغ کولو سره مراد دے۔

وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا، په هؤلأء کنس اقوال دی۔ اول قول دا دے چه هغه شهداء را انبیاء علیهم السلام او نور تبلیغ کوونکی دی او شهادت په دوی باندے شهادت دے د هغوی په صدق باندے (الوسی)۔ او دا شهادت د تزکیه دے۔ دویم قول، چه کافران او مکذبین د دے امت مراد دی یعنی کفار قریش وغیره۔ دا قول د ابن مسعود رضی الله عنه، ابن جریر، سج، سدر او مقاتل نقل کریکے د

(ابو حیان) اولفظ دے علی یہ دے یا ندے قرینہ دے اوک شہادت
 (گواہی) تہ مراد شہادت دے یہ تکذیب دے هغوی یا ندے یا
 شہادت یہ معنی دے تبلیغ کو لو سرہ دے - دریم قول ، دے
 دینہ مراد صحابہ کرام دی چہ دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم یہ وخت کنس حاضر و او علی یہ معنی دے کلام دے -
 او شہادت ورکول دے هغوی یہ ایمان او تا بعد ارئی کو لو سرہ
 دے - دا قول دے ابو العالیہ ، مجاہد او قتادہ دے - او پد یکنس
 صحیح دویم او دریم قول دے یعنی هغه خلق چہ موجود
 ووپہ زمانہ دے نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کنس نو نبی صلی
 اللہ علیہ وسلم یہ دے هغوی یہ اعمالو یا ندے شہادت ورکوی
 یہ دلیل دے صحیح حدیث سرہ چہ بخاری یہ کتاب التفسیر
 او امام مسلم یہ کتاب الصلوٰۃ المسافرین کنس ذکر کرے
 دے - او ترمذی او نسائی وغیرہ ہم را وریدے - مضمون
 ئے دادے چہ عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ وائی چہ
 ماتہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ ماتہ
 قرآن اولولہ نو ما اوئیل چہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
 آیا زہ اولولم یہ تا یا ندے او حال دا چہ یہ تا یا ندے نازلیدی
 نو هغوی او فرمائیل چہ هاؤ زہ خویشوم چہ دے بل (ملگری)
 تہ قرآن واورم نو ما سورة نساء شروع کرہ چہ دے
 آیت تہ را اور سیدم نو هغوی ارشاد او فرمائیلو چہ بس کرے
 او دے سترگو مبارکو تہ ئے او شکے بھیدے - او دے مسلم یہ روایت
 کنس شہید ما دمتم فیہم رشہادت کووم دے هغه وخت چہ زہ
 یہ دوی کنس موجود و م (داو ابن جریر یہ دے روایت
 کنس را وریدے چہ رما دمت فیہم فلما توفیتنی کنت
 انت الرقیب علیہم) - (خو پورے چہ یہ دوی کنس ژوندے
 و م اوکلہ چہ تا وفات کریم نو بیا تہ خبر ئے دے دوی یہ حال
 یا ندے) او دے تائید دے عامو انبیاء علیہم السلام شہادت
 دے چہ یہ سورة مائدہ ۱۱۱ کنس ذکر دے او شہادت دے

يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الَّذِينَ كَفَرُوا

یہ دغہ ورخ بہ ارمان اوکری ہغہ کسان چہ کفریے کریدے

وَعَصُوا الرُّسُولَ كُتُسُو

اونافرمانی یے کریدہ د رسول تہ چہ ہوارہ شوے

عیسیٰ علیہ السلام چہ یہ سورہ مائدہ کائن ذکر دے
د ہغہ تفسیر ہلتہ اوکوری۔ اوچا چہ وٹیلی دی چہ د دینہ
مراد د ہول امت یہ عملونو باندے گواہی ورکول دی حکمہ
چہ عملونہ ہغہ تہ پیش کیبری نو ہغہ قول د دلیل یہ
لحاظ سرہ صحیح تہ دے او د سورہ مائدہ ہنہ تہ
خلاف دے۔

سوال :- دغہ قول قرطبی یہ خیل تفسیر کائن ذکر
کرے دے ؟

جواب :- ابن کثیر د ہغہ یہ رد کائن وٹیلی دی چہ دا خو
یواثر دے او یہ دے کائن انقطاع دہ او د دے یہ
سند کائن یورادی مجہول دے او دا حدیث مرفوع
تہ دے۔ نو داسے روایت تہ یہ تفسیر کائن ہیخ اعتبار
تشتہ دے۔ او زہ وایم چہ یہ دے زمانہ کائن جاہلان
د قرطبی د دے حدیث نہ دلیل پیش کوی چہ نبی کریم
صلی اللہ علیہ وسلم حاضر ناظر دے لیکن دا استدلال یے
صحیح تہ دے حکمہ چہ یہ دے روایت د سعید بن المسیب
کائن پیش کول د اعمالو ذکر دی صبا بیگاہ یہ ہغہ باندے
دانہ دی ذکر چہ یہ ہر مکان کائن پخیلہ حاضر یری۔
او د دے دواہو خبرو یہ مینح کائن د زمکے آسمان یہ
شان فرق دے۔

بِهِمُ الْأَرْضُ ط وَلَا يَكْتُمُونَ

پہ دوی باندے زمکہ او نہ یہ شی پیتولے

اللَّهُ حَدِيثًا ٤

(۲۲)

د اللہ تعالیٰ نہ ہیخ خبرہ -

۲۲۔ دا ہم د مخس تخويف د پارة تشمہ دہ۔ یومئذ، دا منصوب دے پہ سبب د یوڈ۔ سرہ یا پہ مخکین شہید | سرہ۔ اذ، ظرف دے او تنوین پہ دیکن عوض دے د مضاف الیہ حذف کرے شوی نہ چہ ہغہ جملہ د جئنا من کل امۃ آہ دہ۔

یوڈ، ود پہ معنی د تمنا کو لو سرہ دے۔ الَّذِينَ كَفَرُوا، ہغہ خوک مراد دی چہ د آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم کفر او تکذیب پے کریدے۔

وَعَصُوا الرَّسُولَ، دا عطف دے پہ کفروا یعنی دغہ کافرانو سیوا د کفر کو لو نہ دے رسول نور مخالف تونہ ہم کریدی لکہ بدعات، رسمونہ اوفسق وفجور۔ او پہ دے کنس اشارہ دہ چہ کافران پہ فروعو سرہ ہم مخاطب او مکلف دی۔ (راود دے بول تفصیل د تفسیر الباب پہ حاشیہ باندے او کورئی)۔ او الرَّسُولَ کنس الف لام عہدی دی یعنی آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم۔ او پہ دے رو عصوا کنس بلہ توجیہ دا دہ چہ دا عطف دے پہ تقدیر الذین سرہ نو دا دودہ دلو تہ اشارہ دہ یوہ دلوہ کافران او دویمہ نافرمان مؤمنان دی۔ او پہ الرسول کنس بلہ توجیہ ہم دہ چہ الف لام دجنس یا استغراق د پارة شی نو د تولو رسولانو عاصیانو نافرمانو تہ اشارہ دہ۔

لَوْ شِئِی بِهِمُ الْأَرْضُ، کو، مصدریہ دہ او مفعول دے د یوڈ د پارة۔ او پہ دے تسویہ کنس دیرا قوال دی۔ اول دا چہ دفن کریشی پہ زمکہ کنس او خاورہ پہ دوی باندہ ہوا دہ کریشی۔ دویم دا چہ دوی باقی دی پخیل اصل خلقت باندے

چہ خاورہ دہ بغیر کد نوی پیدا ایش نہ - دریم دا چہ ہر کلہ
دوی او وینی چہ نور بھاٹم او حیوانات یہ خاورے کپیشی نو
دوی بہ او وائی چہ آرمان دے چہ دغے مونہ خاورے شوے
لکہ چہ یہ سورہ تباہ سنگ کبش دی - خلورم دا چہ دوی بہ
آرمان کوی چہ یہ دوی باندے دیاسہ محشر والو خچے
کیخود لے لکہ چہ دے زمکے دیاسہ گر خیدل کیدیشی -

وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ، دا جملہ پہ یوڈ باندے عطف دہ
او پہ دیکش دہ توجیہات دی - اولہ دا چہ دوی دے ہیخ
خبرے کد اللہ تعالیٰ نہ پتول نشی کو لے ٹکھ چہ اندامونہ
بہ پہ دوی باندے گواہی ورکری نو دے پتولو قدرت یے نشہ
دویمہ دا چہ نہ بہ پتوی کد اللہ تعالیٰ نہ ہیخ خبرہ بیلکہ
اقرار بہ کوی پہ پتولو کنا ہونو باندے ٹکھ چہ دویتہ
معلومہ شوہ چہ پتول مونہ تہ ہیخ فائدہ نہ را کوی -
سوال :- یہ سورہ انعام سلا کبش دی چہ دوی بہ او وائی چہ
قسم دے پہ رب زمونہ چہ مونہ شرک تہ دے کپے ؟

جواب :- ابن جریر او ابن کثیر کد سعید بن جبیر رضی اللہ عنہ
نہ روایت ذکر کپیدے چہ یوسری کد ابن عباس رضی اللہ عنہما
تہ داسے تیوس کپے وو نو ہغہ ورتہ جواب کبش او فرما ٹیل
چہ دا مختلف حالات دی - ہر کلہ چہ او وینی چہ جنت تہ صرف
توحید والا داخلیری نو دوی او وائی چہ واللہ ربنا ما کنا مشرکین
نواللہ تعالیٰ بہ کد دوی پہ خلو باندے مہراو وہی - او کد دوی
لا سونہ او خچے بہ پہ دوی باندے گواہی او کپری نو بیا بہ
او وائی چہ ولا یکتون اللہ حدیثا - دغہ شان روایت امام بخاری
رحمہ اللہ ہم پہ کتاب التفسیر کبش ذکر کپے دے -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا

اے ایمان والو! مہ تیز دے کیڑی

الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ

مانجھ تہ او حال دا چہ تاسو نشہ یثی تردے

تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا

چہ پوہیڑی پہ ہقہ خہ چہ تاسو یثی وائی اوتہ پہ حال د جنابت کنس

إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا

مگر کہ تیرید و نکی یثی د لارے تردے پورے چہ غسل او کری

وَأِنْ كُنْتُمْ مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ

او کہ تاسو تاجورہ یثی یا پہ

سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ

سفر باندے یثی یا راشی یو تن ستاسو

مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمْ يَسْئَلِ

لوے حاجت نہ یا یو خچاے شی تاسو د ینجو سرہ

فَلَمْ تَجِدْ وَمَا فَتَيْتُمْ

اوتہ موٹ تاسو اوبہ نو تیمم او کری

صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا

پہ خادرہ پاکہ باندے نو مسح کری

بِأُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ

مخونہ خیل او لاسو نہ خیل ، یقیناً اللہ تعالیٰ

كَانَ عَقْوًا عَقْوًا (۳۳)

معانی کوونکے کوونکے بخنہ کوونکے دے۔

۳۳۔ ربط :- دے دے دے ماقبل سرہ ربط پہ خو و جو ہو سرہ دے۔
اولہ وجہ، دا چہ دا دے واعبد واللہ سرہ متعلق دے او وروستو
دایمان او توحید نہ ذکر دے اہم عبادت دے (الباب)۔
دویمہ وجہ، ہرکلہ چہ مخکین یے مکارم اخلاق تہ ترغیب
ذکر کرو او ہغہ حقوق دے بندگانو و و نو او اس اخلاص ذکر کوی
پہ حق دے اللہ تعالیٰ کنس (آلوسی)۔

دریمہ وجہ، ہرکلہ چہ مخکین دے منافقانو نا کارہ اخلاق پہ طریقہ
دے زجر سرہ ذکر شول او پہ ہغے باندے تخویف ذکر کرو نو او اس
دے ہغوی دے نور و نا کارہ صفاتو تہ منع ذکر کوی چہ ہغہ مسکرات
(دے شے خیزونہ) استعمالول دی خصوصاً دے عبادت پہ وخت کنس
او ہغہ رسوونکی دی جہل تہ - او دارنگ پہ طہارت کنس سستی
کول دی - نو پہ دیکن اشارہ دہ چہ دے دین دے اعمالو دے پارہ دے
جہل او غفلت تہ خان ساتل پکار دی او طہارت ظاہریہ پکار
دے سرہ دے طہارت باطنیہ تہ پہ ایمان سرہ -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ ، داء پہ دے
طریقہ سرہ دے پارہ دے تاکید دے عمل کولو دہ پہ وروستو حکم
باندے او اشارہ دہ چہ پہ دے حکم باندے عمل کول
مقتضاد ایمان دہ - وَلَا تَقْرَبُوا ، نہی کول دے نزدیکت نہ
کنایہ دہ دے نہی دے موانع نہ پہ طریقہ دے مبالغہ سرہ لکہ
چہ پہ لا تقربوا الزنا او پہ ولا تقربوا مال الیتیم آیتونو
کنس داسی دہ -

تنبیہ :- دے خمر (شرابو) پہ بارہ کنس اول آیت دے سورہ بقرہ ۲۱۹
نازل شوے و و نو عمر رضی اللہ عنہ او ٹیل چہ یا اللہ تعالیٰ
موتہ تہ دے خمر پہ بارہ کنس شافی بیان او کرے نو بیا دے
سورہ مائدہ آیت نہ کنس نازل کرے شو (ابن کثیر)۔

او یہ حدیث دے ابو داؤد کہیں یہ کتاب الاشریہ کہیں راغلی
دی چہ دے آیت دے نزول نہ روستو دے رسول اکرم صلی اللہ
علیہ وسلم منادی را اعلان کوونکی اعلان اوکرو چہ یہ حال
دے سکر (نشہ) کہیں مونیخ تہ مہ نیز دے کیپیٹ۔ او دے ابو داؤد
اونسانی یہ روایت کہیں راغلی دی چہ علی او عبد الرحمن
رضی اللہ عنہما او یوبل بن جمع شوے وواو شراب یے او حبشکل
او عبد الرحمن رضی اللہ عنہ امامت دے مونیخ اوکرو نو یہ
سورہ الکافرون کہیں کہاوہ شو نو دا آیت نازل شو۔ دے
روایاتو نہ معلومہ شوہ چہ دلتہ دے صلوة نہ مراد مونیخ کول
دی خاکے دے مونیخ نہ دے مراد اگرچہ داسے یو قول دے بعض
مفسرینو نہ نقل دے۔

وَأَشْتَمُ سُكْرًا، سُكْرًا جمع دے سکران دہ۔ سکر یہ لغت
کہیں بند ولوتہ وٹیلے شی سکر النهر رنہریے بند کپو) ہغہ
یہ سورہ حجر ہا کہیں دا معنی مراد دہ۔ او سکر زور
دے کاف) ہر ہغہ خیز دے چہ نشہ پیدا کوی۔ نو دا سکر چہ
مطلق ذکر شی نو مراد تریہ سکر دے دے شرابیونہ۔ او سکر
چہ دے غضب یا دے خوب یا دے عشق یا دے مرگ دے پیرے دے وجہ نہ
وی نو ہغہ سکر مجازی دے او ہغہ مقید ذکر کیدیشی۔ لکہ
سکرۃ الموت (سورہ ق ۸۰) وتری الناس سُكْرًا و ما ہم
بسکری (سورہ حج ۱۷)۔ او دے سکر یہ تعریف کہیں اختلاف
دے۔ سفیان ثوری وٹیلی دی چہ حد دے سکر (نشہ کیدلو)
ہغہ نقصانی کیدل دے عقل دی چہ دے ہغے دے وجہ یہ لوستلو کہیں
کہاوہ کیپی او یہ خیلو خبرو نہ پوہیری۔ او امام احمد
رحمہ اللہ وٹیلی دی چہ عقل یے بدل شی دے حال دے صحت نہ
او دا قول دے امام مالک رحمہ اللہ ہم دے۔ ابن منذر وٹیلی
دی چہ صرق یہ لوستلو کہیں یے کہاوہ والے راشی نو دا
سکران دے یہ دلیل دے آیت سرہ۔ او صحیح دا دہ
چہ یہ سکر (نشہ) کہیں دیرے درجے دی اولہ درجہ اختلاط

د قراوت رکھو واپس دے - دویمہ درجہ دادہ
 چہ پخپلو خبر واپس خپل حال نہ پوهیږي - دلته دادواړه درجہ
 مراد دی چہ په داسے حال کښ موخ اوکړی نو هغه فاسد دے -
 او دریمہ درجہ، دادہ چہ د زمکے او آسمان او د نیکو سړي
 فرق نشي کولے نو دے په خپلو اقوالو افعالو کښ په حکم
 د مجنون کښ دے -

قائده لے :- د جمهورو مفسرینو په نیز د سکر نه مراد دلته
 نشه ده د شرابونه - او د ضحاک په نیز سکر دے د خوب نه په
 دلیل د صحیح حدیث سره چہ ستاسو نه په یو شخص باند لے
 په حال د (نقل) موخ کښ جوته د خوب راشي نو موخ د
 پریردی او خوب د پوره کړی کیدیشي چہ دے به د
 استغفار په ځای ځان ته خیرے اوکړی - او عبیدہ سلماني
 وئيلي دی چہ د دینه مراد هغه حال دے چہ د انسان د ورو
 بولو یا لویو بولو نه خیته درنه وی ځکه چہ په حدیث کښ راغلي
 دی چہ موخ دے نه کوی یو تن ستاسو په داسے حال چہ
 حاقن (دروند) وی - قرطبي د دے نقل کولو ته روستو وئيلي
 دی چہ د دے اقوالو معنی صحیح ده ځکه کوم څیز د موخ خشوع
 خرابوی نو د هغه د پاره موخ پر بخودل پکار دی لکه تیار خوراک
 هم پدیکښ داخل دے - دا د دے د پاره چہ موخ په خیال
 او په خشوع او نکرې - لیکن زما رائے دادہ چہ د سکاری
 په تفسیر کښ دا داخل نه دی د صحیح احادیثو په سبب سره
 په دے باند لے خپل ځای عمل کیدیشي خو دلته قول د جمهورو
 مفسرینو صحیح دے -

قائده لے :- په دیکښ دا مقصد نه دے چہ د نشه د پاره موخ
 پریردی بلکه مطلب دا دے چہ د موخ په وخت کښ نشه
 مه کوڅي - او په آیت کښ معنی د نسخ نشته دے -
 حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ، اوسې وئيلي دی چہ موخ مه کوڅي
 په حالت د نشه کښ تردے پورے چہ پوهیږي په هغه څه چہ

وای تاسو مخکښ د مونغ نه ځکه چه په دے سره به معلومه شي
 چه تاسو به پوهیږئ په هغه څه چه په مانځه کښ ئې لوی - او د
 دے وچه نه ئې دلته تقولون وئیلی دی - تقرءون ئې نه دی
 وئیلی ځکه چه د مونغ نه مخکښ صرف خیرے مراد دی او په
 مونغ کښ قراءت سره درود اذکار او دعا کانه مراد دی
 نو تقولون لفظ ټولو ته شامل دے - او دا جمله دلالت کوی
 چه سکران رنشه هغه شخص دے چه په خپلو خبرو باندے
 نه پوهیږی - او د دے وچه نه د هغه په طلاق واقع کیدلو کښ
 هم اختلاف دے رد هغه بارة کښ قرطبی او کوری -

وَلَا جُنُبًا، دالفظ په وزن د مصدر دے نو مفرد، تشیه، جمع
 او مذکر او مؤنث پکښ برابر دی - او دا ماده دلالت کوی په
 لری والی باندے نو جُنُب هم لرے دے د ادا کولو د مونغ
 نه یا لرے دے د طهارت نه - او دالفظ عطف دے په انتم
 سکاری جمله حالیه باندے په طریقہ د عطف د مفرد په جمله
 باندے - او په کلمه د لامکر راوړلو کښ فائده داده چه نهی
 د نیز دے والی نه مونغ ته هر حالت ته جدا جدا شامل شي
 نو په حال د اجتماع د دواړو حالاتو کښ نهی ضروری وی - او
 په دیکښ هم د مخکښ پشان دوه توجیهاات جاری دی - اوله دا
 ده چه مونغ ته مه نیز دے کیږئ په حال د جنابت کس - دویمه
 دا چه مه نیز دے کیږئ څاے د مونغ ته چه مسجد دے
 په حال د جنابت کښ -

إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ، دا استثناء مفرغ ده او منصوب ده په اعتبار
 د حالیت سره نو معنی داده چه مه نیز دے کیږئ مونغ ته په
 حال د جنابت کښ مگر چه تیریدونکی د لارے یئ یعنی مسافر
 یئ - یا مه نیز دے کیږئ مسجد ته په حال د جنابت کښ مگر
 چه تیریدونکی یئ په مسجد کښ - بله توجیه داده چه الا په
 معنی د غیرده او د صفت دے د جنبا د پاره نو حاصل دا دے
 چه مه نیز دے کیږئ مونغ ته په حال د جنابت کښ مگر چه

تاسوسرہ بل حالت وی چہ پہ ہفتے کبش معذورہ یئی چہ تیریدال
دی پہ لارہ باندے۔ پہ دے مقام کبش دودہ اقوال دی د مفسرینو۔
اول قول د علی، ابن عباس اوسعید بن جبیر اومجاہد
رضی اللہ عنہم دے چہ مہ نیز دے کیریئی مونخ تہ پہ حال
د جنابت کبش مگر چہ مسافر یئی او او بہ تہ مولیٰ نو تیمم
او کیری۔ اودا قول امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ ہم غورہ کریدے۔
دویم قول د ابن مسعود رضی اللہ عنہ، سعید بن المسیب،
حسن اوعکرمہ وغیرہ دے چہ مہ نیز دے کیریئی خائے د
مونخ تہ یعنی مسجد تہ مگر چہ جنب شیء پہ مسجد کبش او
ور تیریریئی پہ مسجد کبش یا دچا د کور دروازہ پہ مسجد کبش وی
او پہ کور کبش د غسل انتظام نہ وی نو پہ مسجد باندل ورتیری
نو پہ دے حال کبش د اکثر اہل علمو پہ نیز تیمم تہ ضرورت
نشتہ پہ مسجد کبش دغسے تیریدالے شی لیکن پہ مسجد کبش
حصاریدال منع دی۔ او پہ دے قول سرہ د صلاۃ تہ مراد
موضع د صلاۃ دے لکہ پہ سورہ حج منک کبش دی۔

حَتَّى تَغْتَسِلُوا، داغایہ دہ دولا جنبتا د پارہ یعنی د غسل کولونہ
روستو جائز دی چہ مونخ دے کوی او مسجد تہ داخلیری
لیکن شرط پکبش دا دے چہ د غسل کولو پہ او بویاندے قدر
او مولی۔

سوال :- دلہ یئی د الاعابری استثناء ولے مخکبش ذکر کرہ ؟
جواب لہ :- پہ دیکبش اشارہ دہ چہ پہ دے حال (د جنابت) کبش
حکم د نہی مطلق نہ دے لکہ چہ پہ سکر کبش مطلق دے۔

جواب لہ :- ہر کلاہ چہ مقصد دلہ صحت د مونخ دے پہ حال
د جنابت کبش روستو د زوال د ہفتے د تیمم پہ طریقے سرہ
د دے وجہ نہ یئی اغتسال د استثناء تہ روستو ذکر کرہ۔

قُلْ كُنْتُمْ مَرْضًى، دا دہغہ اجمال تفصیل دے چہ پہ
الاعابری سبیل کبش وواو د مستثنی د پارہ د عذر ورو
بیان دے۔

سوال :- عابری سیل کنس خو صرف د سفر عذار ذکر و او په تفصیل کنس ئے مرض هم ذکر دے ؟
 جواب :- په عابری کنس صرف د سفر ذکر و او په طریقہ د مثال سره ځکه چه دغه عذار اکثر واقع کیږی او احکام ورسره بدلیدي او په مرض سره هر وخت احکام نه بدلیدي ځکه چه په هغه کنس خفیف او ثقیل وی -

مَرْضَى، جمع د مريض ده او د مريض نه دلتہ مراد هغه دے چه د او بو په استعمال سره د مرض د زیاتوالي یا د مرګ یوه وی - د ابن عباس رضی الله عنهما په روایت کنس دی چه دا هغه څوک دے چه زخمی شویدے یا وریاندے جدی (مرض د شری) راغله دے او دے جنب شی نویره کوی د غسل نه ځکه چه یا مرض او زخم سیوا کیږی یا د هغه د وچه نه مرکبیدي -

أَوْ عَلَى سَفَرٍ، دا عطف دے په مرضی باندے په محل د نصب کنس - او سَفَرٍ، نکره ده د عموم د پاره یعنی که اوږد سفر وی او که لنډ سفر وی لیکن روستو شرط ورسره مراد دے چه اوبه د اودس یا د غسل د پاره نه موئی نو په داسے حال کنس په تیمم کوی د مونځ د پاره او بیای ئے د مونځ راگرځول نشته - او د دے تائید حدیث د ابوذر رضی الله عنه دے چه ابوداؤد او ترمذی نقل کړیدے معنی ئے دا ده چه پاکه خاوره د مسلمان اودس دے اگر چه لس کاله پورے اوبه ته موئی او هر کله چه او موئی نو بدن پورے و او مړی -
 سوال :- د سفر او د مرض د ذکر نه معلومه شوه چه د روغوالی او د حضر په حالت کنس تیمم جائز ته دے اگر چه اوبه نه موئی ؟

جواب :- په مسئله کنس د علماؤ اختلاف دے لیکن د امام ابوحنیفه او امام مالک رحمهم الله په تیزیه داسے حالت کنس د مقیم د پاره تیمم شته دے او دوی وئیلی دی چه د

مرضی او مسافر ذکر یہ اعتبار کے اغلب سرہ دے حُکھ
 چہ مقیم روح شخص اکثر داسے دہ چہ ہغوی اوبہ موئی۔ نو دوی
 وٹیلی دی چہ مریض او مسافر پہ صریح نص کنیں داخل دی او
 او صحیح مقیم او روح شخص پہ وخت کے نیشتوالی کے اوبو کنیں
 یہ معنی کے نص کنیں داخل دی۔ دویم جواب دادے چہ روستو
 لفظ اَوْجَاءُ أَحَدٌ مِّنْکُمْ مِّنَ الْغَائِطِ، مقیم او مسافر، مریض
 او روح تو لو تہ شامل دے۔ او دارنگ حدیث بخاری او مسلم
 کنیں کے ابوجہیم رضی اللہ عنہ پہ روایت سرہ ثابت دی چہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم کے اقامت او صحت پہ حال کنیں تیمم
 کرے و وکلاہ چہ اوبہ یے نہ موت لے (قرطبی)۔

سوال:- علی سفر پہ خُلمے باندے مسافرین ولے نہ ذکر کولو؟
 جواب:- دا لفظ پہ مقصد کنیں بندہ واضح دے او ہر چہ
 لفظ کے مسافرین دے نو ہغہ احتمال لری کے ہغہ چا چہ
 کے سفر ارادہ لری۔

سوال:- مخکنیں یے عابری سبیل او وٹیلو او اس یے علی سرہ
 او وٹیلو؟

جواب:- عابری سبیل عام و وچہ پہ مسجد کنیں ورتیری
 یا سفر کوی لکہ چہ مخکنیں ذکر شول دارنگ کے تیمم کے رخصت
 کے پارہ سبب سفر دے صرف تیریدل کے لارے نہ دی نو ہلتہ
 صرف استثناء مقصد وہ نو دے ہغے کے پارہ لفظ کے عابری سبیل
 کافی و او دلہ ذکر کے حکم مقصد دے او دے ہغے کے پارہ لفظ
 کے سفر صریح دے۔

سوال:- مرض یے پہ سفر باندے ولے مقدم کرو؟
 جواب:- ہغہ مرض چہ سبب کے رخصت کے تیمم دے عام سبب
 پہ نسبت کے سفر باندے حُکھ چہ پہ حال کے مرض کنیں کے اوبو
 نہ موندل عام دی چہ کے اوبو کے استعمال طاقت نہ لری یا اوبہ
 موجود نہ دی او پہ سفر کنیں صرف روستو حال موجودین شی۔
 اَوْجَاءُ أَحَدٌ مِّنْکُمْ مِّنَ الْغَائِطِ، دا ہم عطف دے پہ خبر

دکنتم باندے او دلیل دے چہ فعل ماضی بغیر دقد نہ دکان
 دیارہ خبر واقع کیدیشی - اودا د بصریا تو مذہب دے -
 غاطط، یہ اصل کتب بنکتہ زمکے تہ وٹیلے شی اودا بناء دے
 یہ عادت د عربو باندے چہ ہغوی بہ د قضاء حاجت دیارہ
 د خان پتولو دیارہ بنکتہ خاے تہ راتلن نو دا کنایہ دہ د
 ہر قسم یے اودسئ تہ چہ یہ دلیل شرعی سرہ ہغہ سبب د
 حدث (پلیتی) وی - لیکن بنا یہ عادت اکثر یہ سرہ د لوے
 اودس ماتی تہ روستو انسان فطرتی طور سرہ زریا کوالے
 غواہی نو ذکر د غاطط یہ دے اعتبار سرہ شوے دے -
 آحد کتب اشارہ دہ چہ انسان یہ داسے وخت کتب یواخے والے
 غواہی نو احد لفظ یہ یواخے والی باندے دلالت کوی -
 سوال :- دلتہ یے یہ صیغہ د جمع خطاب سرہ ذکر تہ کہو
 دکنتم اوروستو لامستم پشان ؟
 جواب :- یہ دے حالت سرہ خطاب کول بد کنرل کیری یہ نیز
 خاوندانو د عقل سلیم باندے -

أَوْلَا مَسْئَلُ الْمَسْأَلِ، یہ دیکتب درے اقوال مشہور دی - اول
 دا چہ دلس تہ مراد جماع کول دی - او ابن جریر د ابن عباس
 رضی اللہ عنہما تہ روایت ذکر کیری دے چہ لمس، مس او مباشرت
 جماع دہ لیکن اللہ تعالیٰ کنایہ کوی چہ خہ او غواہی - اودا قول
 ابن کثیر د علی، ابی بن کعب رضی اللہ عنہما، مجاہد، طاووس،
 حسن، عبید بن عمیر، سعید بن جبیر، شعبی، قتادہ او مقاتل
 رحمہم اللہ تہ نقل کیری دے - اودا قول د امام ابو حنیفہ رحمہ
 اللہ ہم دے - او د دینہ دلیل نیولے کیری چہ جنب کلہ پہ او بو
 باندے قادر تہ وی نو تیمم بہ کوی او د دے تائید حدیث د
 عمار بن یاسر، عمران بن حصین او ابوذر رضی اللہ عنہم دے -
 او ابن جریر دے قول تہ اولی بالصواب وٹیلی دی - او صاحب
 اللباب وٹیلی دی چہ وجہ د غورہ والی یے دا دہ چہ حدث
 اصغر پہ جملہ د او جاء احد منکم من الغائط کتب ذکر

شویدے کہ دلتہ ہم حدیث اصغر لمس پہ لاس سرہ)
 مراد شی نو تکرار بہ راشی - دویم قول دا دے چہ د دینہ
 مراد لمس دے پہ لاس سرہ او خکولو تہ ہم شامل دے
 او دا د ابن مسعود او ابن عمر رضی اللہ عنہما نہ نقل دے -
 او دا قول د امام شافعی او امام مالک رحمہ اللہ دے او د
 ہغوی پہ اقوالو کیں ہم اختلاف دے رہوہ پخپل مناسب بخایونو
 کیں او گورئی - نو بناء پہ دے قول چہ پہ لاس سرہ د نیچے
 مسح کول یا خکولو سرہ او دس مات شو نو دا د حدیث اصغر
 د پاره بل سبب دے - دریم قول دا دے چہ لمس عام دے
 کہ پہ جماع سرہ وی یا پہ لاس وغیرہ سرہ او صاحب الباب
 د دے قول نسبت ابن مسعود، ابن عمر رضی اللہ عنہم او
 ابراہیم نخعی تہ کریدے او قرطبی دا قول د امام مالک
 رحمہ اللہ گر خولے دے - او قرطبی پہ دیکیں دیر تفصیل
 د اقوالو ذکر کریدے -

فائدہ ۱ - پہ دیکیں اللہ تعالیٰ اول د رخصت دوه اسباب
 ذکر کریدی چہ مرض او سفر دے بیائے د او دس او د غسل
 د ایجاب ذکر کریدے - او وجہ د ترتیب دا دہ چہ اول یے
 تخصیص او کبر و د مرض او سفر خکہ چہ دا غالب دی پہ اسبابو
 د رخصت د تیمم کیں بیائے تعمیم او کبر و ہر ہغہ چاہے پہ
 ہغہ باندے تطہیر واجب وی او پہ او بوباندے قادر نہ وی
 د وجہ د دشمن یا درندگانو نہ یا لوشے د او بوراویستلو
 ورسرہ نہ وی - یا نورخہ اسباب وی لیکن دغہ اسباب د مرض
 او سفر پشان دیر واقع کیدونکی نہ دی - بیائے ہغہ ذکر کرو
 چہ سبب د تطہیر اکبر وی چہ ہغہ جنابت دے او پہ او بوباندے
 نہ وی قادر نو دا د مخکیں نہ ہم دیر کم واقع کیدونکے دے
 یعنی پہ دے ترتیب کیں ترقی دہ د اقل نہ اکثر تہ خکہ چہ
 حالت د مرض اقل دے د سفر نہ پہ بارہ د نہ موت لو د او بو
 کیں بیا حالت د سفر اقل دے د حال د قضاء حاجت نہ خکہ

چه قضاء حاجت په سفر او حضر دواړو کښ واقع کېږي. بیا حال د قضاء حاجت اقل دے د لمس د ښیځ نه رلیکن دا په هغه معنی سره چه لمس نه مراد په لاس سره مسح کوي (رکشاف، بحر المحيط).

فائده ټه :- د دے څلور وړ مرض، سفر، قضاء حاجت او لمس په مینځ کښ حرف د او د منع د څلو د پاره دے او جمع د دے څلور وړ و جائز ده. بیا اول دواړه اسباب د رخصت د تیسیم دی او روستو دواړه اسباب د حدث او د جنابت دی چه حدث او جنابت ضرورت او کړنې د پاره د تیسیم نو په څلورو وړو څیزونو کښ ما به الاشتراك دا دے چه دا اسباب دی د پاره د ضرورت تیسیم کولو ته.

قَلَمٌ تَجِدُ وَاَمَاءَ، قرطبي وټیلي دی چه عدم وجدان رته موندل) عام دی یعنی که بالکل معدوم وی یا موجود وی لیکن رسیدل ورته گران وی لکه لوښه د راویستلو ته وی رپوکه، رسو (غیره) یا د دشمن یا درندگانو ته پیره وی یا د تنه یره وی او اوبه ورسره لږ دے وی. دارنگ د مریض عدم وجدان دا دے چه د زیادت مرض نه پیره کوي یا ورسره بل څوک نه وی چه دغه اوبه ورله ورکړی او دے یې پخپله نشي راخستلې. دارنگ کله چه یو انسان بندای وی یا اوبه دومره په گران قیمت خرڅیږي چه دے یې نشي اخستلې یا پکښ غبن فاحش وی.

قَتِيْمٌ صَعِيْدٌ اَوْ كَلْبٌ، تیسیم، په لغت کښ قصد کولو ته وټیلي شی نو شرکاً پدیکښ نیت کول فرض دی. صعیفگان، په دیکښ ابو حیان دیر اقوال ذکر کړیدی. ابو عبیده او فراء بغوی وټیلي دی چه صرف خاوره ته وټیلي شی. لیث وټیلي دی چه هغه زمکه چه همواره وی او په هغه کښ بوټي نه وی. خلیل وټیلي دی چه اوچته زمکه ته وټیلي شی او زجاج وټیلي دی چه مخ د زمکه دے که خاوره وی او که غیر خاوره وی.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا

آیا نہ گورئ ہغہ کسانو تہ چہ ورکرے شویدہ ہغوی تہ یوہ برخہ

طیب پہ معنی دیا کے سرہ دے لکہ پہ سورہ نحل ۳۲ کنس لفظ د طیبین۔ یا پہ معنی د زرغونہ کوونکے دے چہ خاورہ زمکہ تہ وی لکہ سورہ اعراف ۵۵ کنس۔ اول قول د امام ابوحنیفہ او امام مالک رحمہم اللہ دے او دویم قول د امام شافعی رحمہ اللہ دے۔

فَامَسْحُوْا بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيْكُمْ، دا د تیسیم شرعی تفصیل دے کہ د حدث ربی اودسئ د پیارہ وی اوکہ د جنابت د پیارہ وی دواہہ یو شان دی۔ آیدیکم عام دے کہ صرف ورغوی تر مروند و پورے وی اوکہ ترختکلو پورے وی پد یکنس دواہہ اقوال شتہ دے اودا دواہہ احادیث صحیح دی اگرچہ اصح یکنس اول قسم دے۔

فَاُثِدَّةٌ :- پہ سورہ مائدہ ۳۱ کنس ئے پہ لفظ د منہ سرہ مقید کریدے نو دا مطاق حمل دے پہ ہغہ مقید بانداے اومن د تبعیض د پیارہ دے دا زمحشری د ہولو اہل لغت د عربونہ نقل کریدہ اورد ئے کریدے پہ ہغہ چاچہ خوک وائی چہ دا من د ابتداء دغا ئے د پیارہ دے۔ نو معلومہ شوہ چہ پہ تیسیم کنس ضروری دادہ چہ د مسح (صعید طیب) نہ خہ حصہ خافخا پہ لاسونو پورے او نخلی بیاسنہ وھل ہم یہ حدیث سرہ ثابت دی۔

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُوْرًا، کان پہ صفا تو د اللہ تعالیٰ کنس د استمرار د پیارہ دے۔ عَفُوْ د خطا سرہ تعلق لری او مغفرت د قصد اگناہ سرہ تعلق لری۔ دارنگ عفو کنس تسہیل (آسانتیا) تہ اشارہ دہ چہ پہ تیسیم کنس آسانتیا دہ او مغفرت کنس اشارہ دہ چہ طہارت شرعیہ سبب دے د پیارہ د مغفرت د گناہونو صغیرو نہ۔

مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الصَّلَاةَ

گمراہی

اخلی

کتاب نہ

وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿۴۴﴾

او غواہی چاہے تاسو واڈی د سے لارے نہ۔

۴۴۔ دے آیت نہ تر سکے پورے دے حصے دریم باب دے یہ دیکھیں زجرو نہ دی اہل کتابو تہ حکم چاہے دوی ہم یہ مخکس ذکر کوی شوے نظام کس خلل پیدا کوونکی دی او ظلم کوونکی دی د منافقانو پشان۔ او یہ دے باب کس ددوی اولس قبیح صفات ذکر کوی۔ دہ یہ سکے کس، یوپہ سکے کس، اووہ یہ سکے کس، یوپہ سکے کس، یوپہ سکے کس، دہ یہ سکے کس او یوپہ سکے، سکے او سکے کس۔ او دے قبا لحو یہ مینع کس یہ سکے کس قرآن کریم طرف تہ ددوی دعوت ورکول دی۔ او یہ سکے کس ددوی یہ شرک باندے رد دے۔ او یہ آخر کس یہ سکے کس تخویف اخروی او یہ سکے کس بشارت دے۔

ربط ۱۔ ہر کلمہ چاہے د منافقانو او یہودیانو یہ صفاتو کس دیر مشابہت و د یوبل سرہ نو د منافقانو د حال تہ روستو اوس د یہودیانو حال ذکر کوی او آیت د یا ایہا الذین آہ حملہ معترضہ دہ۔

ربط ۲۔ ہر کلمہ چاہے یہ مخکس آیت کس تحذیر ذکر کرے شو مؤمنانو تہ د نشے، خفقت او د دوام دے اودس او جنابت تہ رچہ د دفعہ یہودیانو اخلاق دی) نو اوس د ہغوی تفصیلی بد اخلاق ذکر کوی دے دپارہ چہ مؤمنان د ہغے بد اخلاقو نہ خان بچ اوساق۔

اَلَمْ يَسِّرْ لِيَ الْذِيْنَ اَوْشَوْا، رویت بصری ریلیدل یہ سترگو سرہ) مراد دے او متعدی کرے دے یہ "الی" سرہ یہ معنی د الم تنظر الیہم دے۔ یا رویت علی مراد

دے او پہ الی سرہ یے متعدی کریدے ٹکے چہ متضمن دے
معنی دانتہاء لہ یعنی اَلَمْ یَنْشَأْ عَلٰمًا اِلَیْھُمْ۔ او پہ
دواہہ حالاً تو کس مقصد تعجیب دے مؤمنانو او شہرت دے
یہودیانو دے قیاسو دے۔

نَحِیْبًا مِّنَ الْکِتٰبِ، ددینہ مراد بعضے علم دے تورات دے او
داسے کسانو تہ نیمکرے ملایان وٹیلے شی پہ سورہ العبران
کس داسے تیر شرییدی۔

یَسْتَرْوُنَ الضَّلٰلَۃَ، اشتراء پہ معنی دے استحاب رخورہ
کولو دے یا پہ معنی دے استبدال دے۔ پہ دے روسستو
معنو باندے بل جانب پتہ دے یعنی بالہدی۔ او لفظ
دے ضلالت عام دے کفر کولو تہ پہ قرآن او پہ آخری رسول
صلی اللہ علیہ وسلم باندے او تخویف کول پہ صفاتو دے
ہغہ کس چہ پہ تورات کس ذکر و او نور اقسام دے دینے۔
او دما مرتبہ دے ضلال دہ او ورپسے مرتبہ دے اضلال رخ خلق
گمراہ کول ذکر کوی پہ دَیْرِیْدُوْنَ اَنْ یَّضِلُّوا السَّبِیْلَ،
یعنی دوی پخپلہ گمراہی باندے اکتفاء تہ کوی بلکہ دے دے
نبی صلی اللہ علیہ وسلم تکذیب او مخالفت دے دے دے پیارہ
کوی چہ مؤمنانو لہ مرتد کپی لکہ پہ آیت مہ کس راجی۔
دارنگ دوی دے قرآن کریم او دے نبی نہ خلق منع کوی
او ہر کلا چہ دے نور و خلقو گمراہ کول دے دوی پہ اختیار
کس نہ دی دے وجہ نہ دے دوی ارادہ یے صرف ذکر کپہ۔
یا ارادہ پہ معنی دے کوشش کولو دہ او دہ دلیل دے چہ ارادہ
دے گناہ او دے گمراہ کولو دے بل شخص دا ہم گناہ کبیرہ دہ۔
پہ دے آیت کس دے دوی دہ صفات قبیحہ ذکر شول۔

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَاكُمْ وَكَفٰی

او اللہ تعالیٰ بندہ پوہہ دے پہ دشمنانو ستاسو او پورہ دے

بِاللّٰهِ وَلِيًّا وَكَفٰی بِاللّٰهِ

اللہ تعالیٰ بچ کوونکے او پورہ دے اللہ تعالیٰ

تَصِيْرًا ۴۵

مددگار

۴۵۔ پہ دیکھن تاکید دے دے ماقبل مضمون او تحذیر ورکول دی دے هغوی دے تابعداری او دوستانے کولو ته۔
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ، اَعْلَمُ صیغہ دے تفضیل دے یعنی اَعْلَمُ مِنْكُمْ تاسو دے هغوی پہ دشمنی باندا لے لے علم لری لیکن اللہ تعالیٰ پورہ علم لری۔ یا اَعْلَمُ پہ معنی دے علیم سرہ دے۔
بِاَعْدَاكُمْ، یعنی دے دوی پہ دشمنی او دے مؤمنانو خلاف دے دوی پہ مکرونو جوہرولو بندہ عالم دے۔ یا دے هغوی پہ عاقبت باندا لے بندہ پوہہ دے۔

وَكَفٰی بِاللّٰهِ وَلِيًّا، پدیکھن تسلی ورکول دی مؤمنانو ته چہ دے دغه دشمنانو ته یرہ مه کوئی حکہ چہ اللہ تعالیٰ ستاسو داسے حفاظت کوی چہ بل محافظ ته حاجت نشته او دا معنی دے کفایت دے۔

وَكَفٰی بِاللّٰهِ تَصِيْرًا، یعنی کہ هغوی تاسو سرہ مقابلہ کوی او جنگوتہ کوی تو اللہ تعالیٰ به ستاسو پورہ مدد کوی داسے مدد چہ بل مددگار ته حاجت نه راسخی۔ لفظ دے کفای لے دے تاکید دے پیارہ مکرر راورو او دا تعبیر دے دے توحید۔ عام اهل علمو و ثیلی دی چہ حرف دے بآء زیاتی دے دے پیارہ دے تاکید دے کفایت۔ او زجاج و ثیلی دی چہ معنی داده چہ کفی الاکتفاء باللہ۔ پہ دے دواہ قولونو باندا لے بآء زیاتی نه دے خو پہ دے دواہ قولونو باندا لے ابو حیان رد کرینے

مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ

بعضے دے یهودیانور داسے خلق دی) چہ بدلوی

الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ

کلمے دے اللہ تعالیٰ دے خپلو مخایونو تہ او واٹی دوی

سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمِعْ

واوریدو مونو او تہ تے منو مونو او داورہ تہ

غَيْرَ مُسْمِعٍ وَرَاعِنَا لَيْسَ

او آوریڈل دے او نکریشی تاتہ، او پہ راعنا سرہ تاوٹی

بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ

ژبے خپلے او عیب لگوی پہ دین (اسلام) کنیں۔

وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا

او کہ دوی وٹیلے وے چہ واوریدو مونو

وَأَطَعْنَا وَاسْمِعْ وَانْظُرْنَا

او خبرہ منو او داورہ تہ او اوگورہ مونو تہ

لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ

خامخا غورہ بہ وے دوی لورہ او بنہ برابر بہ (دشرعہ سرہ)

وَلَكِنْ لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ

لیکن لعنت کریڈے پہ دوی باند اللہ تعالیٰ پہ سبب دے کفر دے دوی

فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ۞

نو ایمان تہ داوہی مکر لبر کسان ۔

اولفظ دے وَلِيًّا او تصییر متصوب دے حکم چہ حال دے یا تمیز دے ۔

۴۷: یہ دیکھیں کہ یہودیوں کے تورو صفات و قبیلوں ذکر کوی۔ محکمیں
 دیکھو ملایانو ذکر اوکرو اوس کے ہغوی کے لویو ملایانو ذکر کوی۔
 او کے ہغوی کے صفتوں کے ہغوی کے عداوت دلیلونہ دی۔ او یہ من
 الذین ہادوا، کہیں یہ اعتبار کے اعراب سرے دیر اقوال دی۔
 کے سیبویہ یہ نیز کے خبر مقدم دے او قوم یحرقون مبتداء پتہ دے۔
 او کے فراء ہغوی یہ نیز لفظ کے من (موصولہ) پتہ دے یعنی من
 یحرقون الکلم۔ او کے بعضو یہ نیز مبتداء پتہ دے ہم من الذین
 ہادوا۔ او یحرقون حال دے۔ ردیکھیں نور اقوال ہم شتہ دے۔
 ہادوا، یہ معنی کے تہودوا دے یعنی یہودیت کے اختیار کریدے
 یحرقون الکلم عن مواضع، کلم اسم جنس دے او کلمہ
 کے واحد دے۔ او دلتہ کلمات کے تورات مراد دی چہ یہ ہغے
 کہیں یہ کے کلمہ لفظی تحریف کو لو لکہ یہ صفات و ذنبی کریم
 صلی اللہ علیہ وسلم کہیں چہ یہ تورات کہیں ذکر و۔ او اکثر بہ
 کے تحریف معنوی کو لو یعنی فاسد تاویلات بہ کے کول۔ یا
 کلمات کے قرآن او کے ذنبی صلی اللہ علیہ وسلم مراد دی چہ دوی
 بہ واوریدل نو یہ ہغے کہیں یہ کے تحریف معنوی کو لو۔ عن
 مواضع، ضمیر کلم تہ راجع دے حکہ چہ ہغے جنس دے۔
 او واحد و ثیلی دی چہ ہرہ جمع چہ کے ہغے حروف کے ہغے
 کے مفرد نہ کم وی نو کے ہغے تذکیر جائز دے۔ داسے یہ سورہ
 مائدہ کے کہیں ہم دی او یہ مائدہ کے کہیں من بعد مواضع
 راہے دے۔ ابو حیان کے دے فرق تہ اشارہ کریدہ چہ من
 بعد مواضع یہ ہغے کے کہیں استعمال پیری چہ استقرار کے
 کلماتو یہ خیل کے کہیں ثابت او معلوم وی۔ او عن مواضع
 یہ ہغے کے کہیں استعمال پیری کہ استقرار یہ خیل مواضع کہیں
 معلوم وی او کہ نہ وی۔ نو وجہ کے فرق دے کہ چہ کوم کے کہیں
 ددوی کے دیرے سرکشی او طغیان ذکر وی لکہ یہ دے کے
 کہیں او مائدہ کے کہیں) تو ہلتہ عن مواضع راہی یعنی
 دوی تحریف اوکرو د اول خل تہ او سبقت کے او کہ تحریف

تہ بغیر دُخہ فکر او سوچ نہ پہ دغہ کلما تو کیں۔ او پہ کوم
 خائے کیں چہ دیرہ سرکشی ددوی نہ دہ ذکر لکھ سورہ
 مائدہ سگ خاکہ چہ ہلتہ یے پہ بعضو فیصلو کیں نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم تہ رجوع کریدہ) نو ہلتہ گویا چہ دوی تحریف
 تہ سبقت تہ کوی لیکن خہ عارض ورتہ پینش شوے وی نو
 تحریف یے کرے وی۔

او امام رازی د فرق وجہ داسے بیان کریدہ چہ عن مواضع
 ہغہ خائے کیں ذکر دے چہ تحریف معنوی او باطل تاویلات
 کوی نو پہ ہغہ کیں معنی د تجاوز دہ دے وجہ نہ یے عن
 ذکر کریدے۔ او من بعد مواضع ہغہ خائے کیں ذکر دے
 چہ تحریف لفظی او معنوی دواپہ کوی۔ نو پہ سورہ مائدہ سگ
 کیں واقعہ درجہ ذکر دہ چہ پہ ہغہ کیں دوی تحریف لفظی
 او معنوی دواپہ کرے و او دلہ د تحویف نہ مراد تاویلات
 فاسدہ او شبہات باطلہ اچول دی او اہول دی د الفاظو د
 حق معانیو نہ باطل معانیو تہ لکھ چہ پہ دے زمانہ کیں مبتدعین
 دہغہ آیا تو نور او احادیثو سرہ دا کار کوی چہ ددوی د مسلک
 نہ خلاق وی۔

وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا، پہ دیکیں دودہ توجیہات دی۔
 اول داچہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ حضور کیں دوی
 د دیر عناد د وجہ تہ داسے کلما ت وئیل۔ دویم دا چہ
 امام راغب پہ مفردات کیں لیکلی دی چہ دا عام دے ہر
 ہغہ خبرے تہ چہ ددوی د خواہشاتو نہ خلاف وہ کہ ددوی
 پہ کتاب کیں وہ یا پہ قرآن او سنت کیں وہ نو دوی پہ لسان
 حال یا قال سرہ وائی چہ سمعنا، چہ مونو پہ دے پوہیرو
 لیکن مونو دا تہ منو۔

وَأَسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ، دا پہ سمعنا باندے عطف دے او د
 یقولون د لاندے داخل دے او دا قول لسانی دے پہ مخارج
 د نبی صلی اللہ علیہ وسلم۔ غَیْرَ، حال دے او دا ددوی د

طرف نہ یہ طریقہ دُعاء شر (خیر و کول) سرہ دے یعنی
 واورہ زمونہ کلام او تاتہ و آوریدل او نکپیشی یعنی تہ و
 کونہ شے۔ او محمود کرمانی یہ غرائب التفسیر کنس و ثیل دی
 چہ دوی بہ و ثیل چہ تہ خوب کیدہ او تہ و مرہ شے حکمہ چہ
 مرے ہم آوریدل نشی کولے نو دالفظ (غیر مسمع) بہ دوی
 پت و ثیلو۔ یا غیر مفعول دے داسمع دپارہ او دا کلام ددوی
 احتمال دخیرو دشر لری۔ احتمال دخیر دادے چہ اسمع غیر
 مسمع مکرر و ہا ولا آذی چہ ناکارہ او د تکلیف کلام دتاتہ تہ
 آوریدلے کیبری او احتمال دشر دادے چہ غیر مسمع خیرا
 چہ دخیر کلام دتاتہ تہ آوریدلے کیبری (زمحشری)۔

او دحسن او مجاہد نہ نقل دے چہ غیر مسمع یہ معنی دخیر
 مقبول او غیر مجاب دے (قرطبی، ابن عطیہ)

وَرَاعِنَا، ددے تفسیر یہ سورہ بقرہ سکتا کنس تیر شویدے۔
 لَیَّا بِأَلْسِنَتِهِمْ، دا مفعول لہ دے دے یقولون دپارہ یا مصدر
 دے یہ معنی دحال کنس دے یعنی دوی یہ عصینا، غیر مسمع
 اوراعنا کنس لی اللسان (دژبے اہول) کوی یہ پت و ثیلو سرہ یا
 یہ بشکارہ کولو دخیر سرہ یا یہ مدالف سرہ یہ راعنا کنس یا
 یہ حدق د"یاء" سرہ یہ راعنا کنس چہ راعینا دے۔ یا دا مفعول
 مطلق دے دے فعل پت دپارہ یعنی یَلُوُون لَیَّا او ددینہ مراد
 ہوا دژبے اہول دی چہ یہ سورہ آل عمران کے کنس ذکر دی۔
 وَطَعْنَا فِي السِّبْطَيْنِ، یہ دے کنس ہم دغہ درے احتمالات دی۔
 مفعول لہ یا حال دے دے ماقبل تہ یعنی دغہ کلمات دوی
 طعن دپارہ وائی۔ یا مفعول مطلق دے دے پت فعل دپارہ
 یعنی یطعنون طعنًا یعنی یہ دین اسلام کنس دطعن کولو
 کوشش کوی۔

وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأَسْمَعُ وَإِنُظُرْنَا، پدے
 کلام کنس دعوت و رکول دی خیر طرف تہ یعنی کہ دوی د
 عصینا یہ حائے اطعنا و ثیلے او غیر مسمع یے تہ و ثیلے او د

راعنا پہ خائے انظرنا وٹیلے نو لگان خیرا الھم، خیرا، اسم
تفضیل دے او مفضل علیہ پتہ دے یعنی منی قولہم اودا
پہ اعتبار دگمان دے دوی سرہ خکہ چہ دے دوی پہ اقوالو کیش
ھیخ خیر نشتہ - یا خیر پہ معنی دے جید او فاضل دے معنی
تفضلی پکس نشتہ -

وَأَقْوَمَ، پہ معنی دے عدل او داسد رتبہ برابر دلتہ ہم
یا معنی تفضیلی مراد دہ پہ اعتبار دگمان دے هغوی سرہ
یا صرق فعلی معنی دہ بغیر دے تفضیل تہ - آلوسی وٹیلی
دی چہ دے خیرا تہ مراد رتبہ نفع ورکوونکے دے دوی سرہ
او اقوم معنی عدل فی نفسہ - او هرکله چہ انسان او خصوصاً
یہودیان دے نفع دیر خواہش لری دے دے وجہ تہ خیرا ئے
مخکس ذکر کرو -

وَلَكِنْ لَعْنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ، دلتہ اقامت دے مسبب دے
پہ خائے دے سبب یا تہ دے یعنی کم یقول الا نفع والا قوم
رے دوی فائده مند او دے عدل قول تہ دے دے کرے او داسبب
دے لعنت دے - او بکفر ہم تہ مراد دے دوی سابق کفر دے چہ
هغه کفر عنادی دے او دغه کفر سبب دے دپارہ دے ترک
خیر او اقوم - او دغه ترک سبب دے دپارہ دے لعنت پہ دوی
باندے -

فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا، پہ دے استثناء کس دے اقوال
دی - اول دا استثناء دہ دے مفعول دے لعنت تہ - دویم دا استثناء
دہ دے ضمیر دے فلا یؤمنون تہ - پہ دے روستو قول باندے
اعتراض دے چہ دا کلام غیر موجب دے یعنی نفی دہ نو پہ
دیکس پہ مستثنی باندے رفع رپین) پکار دے بنا پہ بدلیت
سرہ - دریم قول دا چہ صفت دے موصوف پتہ دے یعنی الا
ایماناً قلیلاً - او قلت خویا پہ معنی دے عدم سرہ دے چہ
بالکل ئے ایمان نشتہ یا دے تہ مراد ایمان لغوی دے
پہ بعضے ایمانیا تو باندے او هغه خوامان شرعی تہ دے -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اكْتُسِبُوا

اے

کتاب

والو !

أَمْثَلُ بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا

ایمان را وہی ہے ہفتہ کتاب چہ نازل کریدے موبہ رشتہ کوونکے دے

بِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ

دہفتہ کتاب چہ تاسو سرہ دے مخکس دے دے نہ

أَنْ تَطْمِئِنَّ وَجُوهًا فَتَرُدَّهَا

چہ ویدان بہ کرو مغوہ نو ادیہ کرخود ہفتہ

عَلَىٰ أَذْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا

یہ شکا تو دہغوی یا یہ لعنت اوکرو یہ دوی لکھ چہ

لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ ۖ وَكَانَ

لعنت کریدے موبہ یہ خالی والو، او دے

أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿۴﴾

حکم دے اللہ تعالیٰ پورہ کرے شوے۔

یہ دے آیت کنس دے دوی اوڈہ صفات قبیح ذکر شول۔

ربط لہ :- ہرکلمہ چہ ولوانہم قالوا کنس دعوت ووصیح
اقولوتہ نواوس دعوت ورکوی ایمان تہ یہ ہول قرآن باندے
او دعوت سرہ ئے لوے وعید او تخویف ذکر کرے دے
دزیات تاثیر دیارہ - اوڈہغے نہ روستوئے تخویف ورکرو
دشک نہ اوڈ تزکیے کولو نہ دخیلوخانو نو۔

ربط لہ :- ہرکلمہ چہ دے دوی کفریات او قبا ح ئے ذکر کرل
نواوس دہغے نہ دیجاؤ دیارہ طریقہ ذکر کوی چہ ہفتہ
ایمان کامل دے یہ قرآن کریم باندے۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ، لَقَدْ آتَيْنَاكُمْ دَوَابَّ دَوَابَّ
 تَه شَامِل دے کہ هغه اوتو نصیبًا من الکتب والا دی او کہ
 پورہ کتاب والا دی۔ یا دے دینہ مراد دے دوی لوے لوے علماء
 دی حکہ چہ نور وایہ ملایان او عوام خود دوی تقلید کوونکی
 دی نو دے دوی اصلاح اول ضروری ده۔

اِمْنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ ، دے تنزیل او تصدیق
 ذکر دے زیات ترغیب دے پاره دے او دے تصدیق معنی یہ سورہ
 بقرہ کنس ذکر کرے شویده۔

مِنْ قَبْلِ اَنْ يُّظْهِرَ لَكُمْ اَوَّلَ الْاٰيَاتِ ، طمس پہ لغت کنس محو کیدلو
 (روانیدلو) تہ وٹیلے شی لازمی او متعدی دواہہ را حی لکہ پہ
 (لَطَمَسْنَا عَلَى اَعْيُنِهِمْ) یس سلا کنس او (لَا اِلٰهَ اِلَّا اللَّهُ) طمس
 مرسلات س کنس۔ دلتہ دے ورا نولو دے مخونو نہ مراد دا دے
 چہ اللہ تعالیٰ دے انسانانو پہ مخونو کنس دے روزونہ نون او دے ستر کو
 نہ صاد او دے پوزے نہ الف او دے حطے نہ میم جو کریدے نو
 دا یہ ورا ن کرے نو دے اوین دے خپرے یا دے اس دے سوے پشان
 بہ او گرچی۔ دا روایت دے ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ الوسی
 نقل کریدے او فراء بغوی وغیرہ وٹیلی دی چہ پہ مخونو
 ویکتہ را او تو کوئی پشان دے مخونو دے شاد وکانو۔ او بل قول
 دا دے چہ دے وجوہ نہ مراد دے دنیا سرداران او مخوریز
 خلق دی۔

فَرَدَّهَا عَلٰی اَدْبَارِهَا ، دا دے طمس تفصیل دے یعنی او بہ
 گر حو (دا مخونہ دے دوی) پشان دے سہونو چہ پہ هغه کنس
 ستر کے وغیرہ نشتہ او دا تول دے ویکتو حطے دے۔ او دے ابن
 عطیہ قول دا دے چہ ستر کے بہ ورلہ پہ سہونو کنس جو کرے
 کرو۔ او چہ دے وجوہ نہ مراد سرداران شی نو دے دے جملے
 مطلب بیا دا دے چہ دے دوی وجاہت او عزت بہ ختم کرو
 او یہ ذلت کنس بہ یے اختہ کرو۔

اَوْ تَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا اَصْحَابَ السَّبْتِ ، دے هُم ، ضمیر الذین

اوتوا الكتاب ته راجع دے یا وجوه ته راجع دے او د لعن نه
مراد مسخ د دوی ده پشان د شادوگانو او خنزیرانو۔ اودا قول
د ضحاک او حسن بصری وغیره دے او دلیل په دے باندے
تشبیه ده په لفظ د کمال عنا اصحاب السبت سره۔ یا د دین نه
مراد زائل کول دی د اخلاقو د انسانیت او په خسیس او
بد اخلاقو کین اخته کول دی پشان د اخلاقو د شادوگانو
او خنزیرانو۔ او حرف د اُر د منع د خلو د پاره دے او
جمع د دواړو عذابونو هم جائز ده۔

سوال :- دلته الله تعالی دوی له د دے دوه عذابونه تخويف
ورکړیدے په وخت د عدم ایمان د دوی کین او ایمان خو
په راوړے نه دے نو دا عذابونه ولے په دوی باندے
نازل ته شول ؟

جواب بله :- دلته شرط د عذاب د ټولو ایمان نه راوړل وو
لیکن بعضه کسانو په زمانه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم کین او
بعضو روستو ایمان راوړیدے نو د دوی ته عذاب رفع شو
او د منکرینو عذاب به په آخرت کین وی۔

جواب نه :- د دے عذابونو وخت الله تعالی نه دے مقرر کړے
نور روستو به الله تعالی په دوی باندے داسے عذابونه د طمس
او مسخ راوړل لکه چه په بعضه احادیثو کین ثابت ده۔ په
مشکوٰۃ باب القدر کین دی چه داسے عذابونه به الله تعالی
په منکرینو د تقدیر باندے راوړل او اکثر یهودیان اول
مکذبین د تقدیر دی۔

جواب نه :- دلته دوه عذابونه ذکر دی طمس یا لعن او د
لعن دوه معنی دی لکه چه مخکین ذکر شویدی (نو لعن
په یو معنی په دوی باندے راغله دے لکه چه په سوره
بقره ۱۵۹، ۱۶۰ کین ذکر دی او دغه آیاتونه اول د یهودیانو
په پاره کین نازل شویدی۔

جواب نه :- دا عذابونه په دوی باندے په ورځ د قیامت

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ

یقیناً اللہ تعالیٰ نہ بخنی چہ شرک او کړے شی د هغه سره

وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ

او بخنی هغه کتا هونه چہ کم وی د دینته هغه چا لره

يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ

چہ او خواړی او چاچه شرک او کړو د الله تعالیٰ سره نو یقیناً

افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿۲۸﴾

جوړه کړه ده کناه لویه -

دی په دلیل د سورة یس ۳۳ ، ۳۴ سره .

جواب ه :- د طمس د وجوه او رد علی الادبار مخکښ معنی کتای ذکر شوه چہ مشران او مغوریز خلق د دوی په دلیل او رسوا کړیشی او دغه عذاب په واقعه د بنو نضیر او بنو قریظه کښ په دوی باندې واقع شویدې هغه د ضربت علیهم الذلة والمسکنة په تفسیر کښ ذکر شویدی .

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ، د امر الله ته مراد د هغه وعیدونه دی یا هغه چہ الله تعالیٰ په هغه باندې قضا کړې وی او مفعول په معنی د نافذ رپوره کیدونکې او جاری کیدونکې دے او واقع کیدونکې په زمانه حال یا زمانه استقبال کښ او دارنگ په تیر شوې زمانه کښ چہ الله تعالیٰ د سابقینو انبیاء سره د هغوی په قومونو باندې عذابونه فیصله کړې وے نو هغه ټولے واقع شویدی . او کان دلت د استمرار (همیشوالی) دپاره دے .

۳۸ ربط ه :- هرکله چہ مخکښ آیت کښ یې اهل کتابو ته په عذاب سره تحویف ذکر کړو او ورسره یې د ایمان ترغیب ذکر کړو نو اوس په دے آیت کښ د هغه علت ذکر کوی

چه ایمان (توحید) سبب د مغفرت دے او مغفرت دفع د عذاب دنیوی ته هم شامل دے - بناء په دے ان الله د ماکیل علت دے -

ربط له :- هر کله چه یهودیانو د ایمان دعوی کوله او د نجات دعوی ئې کوله او حال دا چه په هغوی کښ شرک موجود وو نو په دے آیت کښ د استیناف په طور سره ذکر کوی چه شرک ورسره کېدی نو هغه ایمان فائده ته ورکوی -

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ ، دلتا سوال پیدا کیږی چه شرک ئې ذکر کړیدی او کفر ئې ته دے ذکر کړی؟ نو جواب کښ آلوسی وئیلی دی چه د شرک دوه معنی دی - اوله معنی ، دا عقیده ساتل چه د الله تعالی سره په ربوبیت یا الوهیت کښ برخه والا شته دے - دویمه معنی ، دا چه شرک په معنی د کفر دے - او دلتا هم دا معنی مراد ده او ابو حیان د زجاج نه نقل کړیدی چه هر کافر مشرک دے ځکه چه یو تن د یو نبی نه انکار او کړی نو د هغه گمان دا وی چه دغه آیات چه د نبی راوړیدی د الله تعالی د طرف ته نه دی - نو کوم څیز چه د الله تعالی د پاره وو نو ده د هغه نسبت او کړو غیر الله ته نو مشرک شو - او زه وایم چه هر کافر د خپل خوا هښ نه اله جوړ کړیدی یعنی خوا هښ ئې د الله تعالی سره شریک کړیدی نو ځکه هر کافر مشرک دے - نو د دے جمله مقصد دا دے چه الله تعالی هیڅ قسم شرک او کفر نه معاف کوی -

تنبیه :- ابو حیان ، امام رازی او آلوسی رحمهم الله وئیلی دی چه دا آیات دلالت کوی چه د شرع په تیز یهودیان مشرکان دی او د هغه دوه وجه دی - اوله وجه دا چه دا آیت د یهودیانو په رد کښ نازل شویدی نو په هغوی کښ شرک نه وے نو داسے ئې وے او قرمائل چه اَنْ يُشْرَكَ بِهِ - دویمه وجه دا ده چه په دویمه جمله کښ واضح ده چه د شرک نه علاوه الله تعالی ټول گناهونه . یعنی (چه او غواړی) نو که یهودیت شرک

نہ دے تو بخندہ بہ یے کیدالہ او دا خود اجماع نہ خلاف
دہ۔ او آلوسی و ثیلی دی چہ شرعے تصریح کریدہ چہ
اہل کتاب مشرکان دی۔ او دغہ علماؤ مفسرینو و ثیلی دی
چہ یہ کو مو آیا تو تو کیں یے عطف دے مشرکینو یہ اہل کتابو باندے
کریدے او عطف خو مغائرت خواہی نو جواب یے کریدے
چہ مغائرت یہ اعتبار دے معنی لغوی سرہ دے او اتحاد یہ
معنی شرعی سرہ دے۔

سوال :- یہ سورہ زمر ۱۰۴ کیں دی چہ ان الله يغفر الذنوب
جميعًا نو ہغہ خوشرک تہ ہم شامل دے؟
جواب :- ہلتہ مغفرت یہ اعتبار دے تو یہ کو لو سرہ دے یہ
دلیل دے انیبو سرہ او دلتہ بغیر دے تو بے نہ مراد دے؟
جواب :- ہلتہ صرف مؤمنانو تہ خطاب دے او مؤمنانو
خوشرک تہ وی کرے نو ہلتہ دے الذنوب نہ مراد سیوا دے
شرک او کفر نہ نور گناہونہ دی۔

وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ، دُون، یہ معنی دے آدُون
(کو ز او خکتہ) سرہ دے یعنی ہغہ گناہونہ چہ دے شرک او کفر
نہ خکتہ دی نو ہغہ باقی کباثر او صغائر دی۔ اللہ تعالیٰ دے
بخندہ کو بغیر دے تو بے کو لو نہ کلہ چہ او خواہی او یہ تو بے
سرہ ہم مغفرت کو۔ لیکن یہ ہغہ کیں بناء یہ غورہ قول
سرہ دادہ چہ مشیت دے اللہ تعالیٰ شرط دے یعنی چہ اللہ
تعالیٰ او خواہی نو یہ تو بے سرہ یا بغیر دے تو بے نہ گناہونہ
معاف کو۔

فائدہ :- ابن عطیہ ذکر کریدی چہ انسانان خلور قسمہ دی۔
اول قسم کافر چہ پخیل کفر باندے مرشی نو دے بہ ہمیشہ
یہ اور دے جہنم کیں وی یہ اتفاق او اجماع سرہ او دیر
آیتونہ یہ دے باتدے دلیل دی۔ دویم قسم مؤمن محسن
چہ چرے یے گناہ نہ وی کرے او یہ دغہ پاک حال باندے
وفات شی نو دے یہ دے ابتداء نہ یہ جنت کیں وی۔ ہغہ

آیتونہ دے بشارت دے جنت چہ دے کامل مؤمنانویہ بارہ کنس دی دے
 دلیل دے۔ دریم قسم مؤمن کنہکار او بیا دے گناہونو توبہ او کری او
 وفات شی نو دے سے شخص دے بتول اہل سنت پہ نیز دے دویم قسم
 سرہ ملحق دے۔ لیکن دے متکلمینو پہ نیز دے ہم موقوف
 دے پہ مشیت دے اللہ تعالیٰ باندے۔ پہ دے باندے دے توبے
 آیتونہ دلائل دی لکہ سورہ طہ ۱۷، سورہ فرقان ۱۷، سہ
 خاورم قسم مؤمن کنہکار دے چہ توبہ یے تہ وی کرے او
 وفات شی نو دے پہ بارہ کنس اختلاف دے۔ دے اہل سنت
 والجماعت پہ نیز دے دے جملے رو یغفر ما دون ذالک لمن
 یشاء مصداق دا قسم دے۔ کہ دے اللہ تعالیٰ خوبہ شی نو دے
 تہ بہ بخندہ او کری او کہ تہ نو عقوبت بہ ورلہ ور کری او بیا بہ یے
 جنت تہ داخل کری۔ مرجئہ وائی چہ دا شخص جنتی دے او
 گناہونہ ورتہ ہیخ ضرر نہ ورکوی او دے وعید آیتونہ دے دوی پہ
 نیز پہ کافرانو پورے خاص دی او دے وعد آیتونہ دے تولو مؤمنانو
 دے پارہ دی۔ او معتزلہ وائی چہ چا کبیرہ گناہ کرے وی او توبہ
 یے نہ وی ویتلے نو دے بہ ہمیشہ پہ جہنم کنس وی۔ او خواج
 وائی چہ دے سے شخص کافر دے او ہمیشہ بہ پہ جہنم کنس وی۔
 خویہ دے باب کنس اہل سنت والجماعت دلائل حق او
 درست دی او دے تورو دلو دلائل باطل دی۔ او دے وجہ
 نہ قرطبی وٹیلی دی چہ دے آیت اولہ جملہ محکم دہ او
 دویمہ جملہ متشابہ دہ یعنی دے اختلاف دے وجہ نہ۔
 وَمَنْ يَشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ افْتَرٰۤی اِثْمًا عَظِيْمًا، دا دے اولے جملے
 دے پارہ علت دے او دے شرک دے یرقباحث ذکر کوی۔ افتری،
 دے فری تہ دے پہ لغت قطع تہ وٹیلے شی او قطع اکثر دے فساد
 دے خیز دے پارہ مستلزم وی نو فساد تہ ہم وٹیلے شی او دے پارہ قرآن
 کنس پہ معنی دے دروغو، شرک او ظلم سرہ استعمالیہی۔ او امام
 راغب وٹیلی دی چہ افتراء ارتکاب دے دے قول او عمل
 دے چہ دے ہفے کول مناسب نہ وی نو اطلاق یے کیری پہ

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ

آیا نہ مگورئ ہفتہ کسانو تہ چہ ستاینے کوی

أَنفُسَهُمْ بِاللَّهِ يَظُنُّونَ

د مٹانوتو خیلو، بلکہ اللہ تعالیٰ پاکوی

مَنْ يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ

چالہ چہ او غواہی او ظلم بہ نشی کیدے یہ دوی

فَتِيلًا ④

یہ قدر دتار دھار کی دکجورے۔

جوہر لو کہ دروغو او ارتکاب دکناہ باتدے۔ نو اشارہ شوہ چہ شرک کول گناہ عظیم دے سرہ د افتراء نہ او ہر کلاہ چہ مشرک د خیل شرک د جواز نسبت اللہ تعالیٰ تہ کوی او ثواب یے گنہری ددے وجہ تہ یے دیتہ افتراء او وثیلہ۔

سوال :- داسے یہ دے سورت سلا کیں ہم راغلی دی لیکن ہلتہ یے ومن یشرک باللہ فقد ضل ضلالاً بعیداً۔ فرمائیلی دی نو د فرق وجہ یے خہ دہ ؟

جواب :- دا آیت دیہودیانو یہ بارہ کیں دے او ہفتہ دعوامو یہ بارہ کیں دے۔ او کتابیان دکناہ کولو دپارہ د خان نہ دلیلو تہ جوہری شکہ یے دیتہ افتراء او وثیلہ او عوام خلق دکناہونو دپارہ دلیلو تہ نہ جوہری بلکہ ہسے گناہونہ کوی نو د ہغوی دپارہ یے ضلال بعید ذکر کرو۔

۴ :- أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْكُونَ أَنفُسَهُمْ، یہ دے آیت کیں د دوی بل قباحت ککوی یعنی سرہ د شرک او کفر کولو نہ د خان صفتونہ کوی چہ مونہ جنتیان یو او مونہ د اللہ تعالیٰ محامن او دوستان یو۔ تزکیہ، پاکوالے دے د قبیح تہ یہ قول او فعل سرہ یہ فعل سرہ تزکیہ تہ رغبت ورکھے

شویدے پہ دیرو آیتونو کنس لکہ رَقْدُ أَفْلَحَ مَنْ شَرَّكَیْ، قَدْ
 أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا، الَّذِیْ یُؤْتِیْ مَالَهُ یَتَزَكَّى، خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ
 صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّیْهِمْ بِهَا، او پہ قول سرہ د خیل
 خان تزکیہ منع دہ لکہ پہ سورہ نجم سَلِّ کنس دی لَا تُزَكُّوا
 أَنْفُسَكُمْ، بلکہ د بل شخص تزکیہ ہم منع دہ مگر پہ خاص
 الفاظو چہ پہ حدیث کنس ذکر دی چہ د چا صفتونہ اوصفا ئی کوی
 نودا سے وائی چہ لَا تُزَكُّیْ عَلَی اللّٰهِ أَحَدًا یَا آتَا أَحْسِبُهُ وَاللّٰهُ
 حَسِیْبُهُ۔ او وجہ دادہ چہ تزکیہ د بل چاہہ اصل کنس اخبار دے
 د باطن د ہغہ نہ او پہ باطن خو عالم اللہ تعالیٰ دے۔

بَلِ اللّٰهُ یُزَكِّیْ مَنْ یَّشَاءُ، بَل، د پیرہ د اضراب دلالت کوی
 چہ اعتبار د تزکیہ د اللہ تعالیٰ دے۔ او د اللہ تعالیٰ تزکیہ ہغہ
 پاکول او یح ساتل دی د گناہوتونہ او توفیق ورکول دی د
 طاعتو۔ او د یَشَاءُ مفعول پت دے یعنی تزکیتہ او ہغہ
 خوک دی چہ لائق د تزکیہ دی پہ نیز د اللہ تعالیٰ او ہغہ
 تہ اشارہ دہ پہ سورہ نجم سَلِّ رَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى کنس۔
 وَلَا یُظَلِّمُونَ فَتَبَّیْلًا، د ضمیر پہ مرجع کنس دودہ اقوال دی۔
 اول دا چہ الذین یزکون تہ راجع دے نودا تخویف دے
 یعنی دوی لہ چہ پہ دغہ تزکیہ سرہ کوم عذاب ورکیدیشی
 پہ ہغہ کنس بہ ہیخ کہے تہ کیری۔ دویم دا راجع دے یزکی من
 یشاء تہ او بشارت دے یعنی کومو کسانو چہ اللہ تعالیٰ پہ دنیا
 کنس مداحہ او تزکیہ کریدہ د ہغوی پہ ثواب کنس ہیخ کہے
 تہ کیری۔ فَتَبَّیْلًا، دا پہ اصل کنس د قتل نہ اخستلے شویدے
 د پیری او د مزی غتلوتہ وئیلے شی او د عربو پہ عرف کنس
 (پہ یو قول د ابن عباس رضی اللہ عنہما او د عطاء و مجاہد
 پہ نیز) ہغہ تار تہ وئیلے شی چہ د کجورے د ہا وکی پہ
 چود کنس وی۔ او پہ یل قول د ابن عباس رضی اللہ عنہما
 او د ابو مالک او سدای پہ نیز ہغہ خیرے دے چہ پہ کوتو
 مخلوسرہ د ورغور پہ مینخ کنس پیدا کیری۔ او د حسن

بصری پہ نیز صرف چود دھپا کی تہ و ٹیلے شی۔ او پہ بتولو
اقوالو سرہ دا کنایہ دہ دے دیر لہر غیز نہ۔

فائدہ بلہ:- صاحب الباب و ٹیلی دی چہ دکم مقدار دپارہ
عرب خور الفاظ استعمالوی او لفظ دقتیل دویم نقیر
دکجورے دھپا کی پہ شا طرف کنس وروکے غونڈے
دوٹکے خائے دریم لفظ قطمیر رہغہ نرے پوستکے چہ د
کجورے دھپا کی چاپیرہ وی دا دریوارہ الفاظ پہ قرآن
کریم کنس ذکر دی او خورم لفظ دتفروق دے رہغہ غیز
چہ دکجورے پہ سرپورے وروکے غونڈے وی۔

فائدہ ثلہ:- لفظ قتیل پہ قرآن کریم کنس پہ دے آیت کنس
او پہ دے سورت رَوَّلَا تُظْلَمُونَ قَتِيلًا کنس او سورہ
اسراء رَيُّوْهُمْ نَدُوْهُمْ كُلُّ اِنْسَانٍ بِاِمَامِهِمْ فَمَنْ اُوْتِيَ كِتَابًا
بِمِثْلِهِمْ فَاُولٰٓئِكَ يَفْرَحُوْنَ كِتَابُهُمْ وَلَا يَظْلَمُونَ قَتِيْلًا
کنس ذکر دے۔ روستو دواہ آیا تونہ پہ مقام دثواب او بشارت
کنس دی نو معلومہ شوہ چہ پہ دے آیت کنس ہم توجیہ د
بشارت راجح دہ۔ او تار دھپا کی دکجورے ددواہ رہپا کی
او کجورے پہ مینخ کنس مضبوط ربط دے نو دا دکبشارت سرہ
بنہ مناسب دے۔ او نقیر لفظ پہ قرآن کریم کنس پہ دے
سورت رَاٰهُمْ نَصِيْبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَاِذَا لَا يُؤْتُوْنَ النَّاسَ
تَقِيْرًا کنس دہخل پہ مثال کنس راعل دی حکہ چہ پہ
مال خرچ کولو کنس انسان دخیل مال نہ دخہ حصہ کنستل
کوی نوہغہ سرہ نقیر مناسب دے او دارنگ پہ دے سورت
رَوَّعِلٌ مِّنَ الصَّالِحَاتِ مَن ذَكَرْ اَوْ اُنْشَى وَهُوَ
مُوْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُوْنَ تَقِيْرًا
کنس ہم دکجنتیانو پہ بارہ کنس ذکر دے نو اشارہ دہ چہ پہ
جنت کنس دکجنتیانو دکعمتونو نہ ہیخ حصہ نہ کنستلے کیہی۔
نوہغہ سرہ ہم نقیر مناسب دے او لفظ دکطمیر پہ سورہ
فاطر رَوَّعِلٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ مَن دُوْنِهِ مَا يَمِيْكُوْنَ مِّنْ قَطْمِيْرٍ

نُظِرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ

او گورڻ ڇڻڪه جوڙي دوي په الله تعالى باند

الْكَذِبِ وَكَفَىٰ بِإِثْمِ مَيْمَنًا ۝

دروغ ، اوڀوڙي دا دروغ ڪناهه ښڪاره -

ڪنن په نفي ڌ ملڪ ڌ معبود من دون الله ڪنن ڌڪر دے۔ يعنى لکه ڇهه په قطمير ڪنن ڌ ڪجورے هڊو ڪے انڦختلے شويدے نو دارلک دے مشرڪا نو خپل معبودان بتان او قبرونه وغيره په غلافونو ڪنن انڦختلے دي ليکن هغه معبودان ڌ دے غلافونو ملڪيت او اختيار نه لري نو دارلک هيڄوڪ طاقت نه لري ڇهه دغه پوسٽڪے روح او سالم ڌ دغه هڊو ڪي نه راجدا ڪري او دغه طاقت ڌ دوي دا معبودان هم نه لري نو دا اشارة ده يو تمثيل ته په باره ڌ شرڪ في التصرف ڪنن۔ روالله اعلم بحڪيم ڪتابه۔
۵۔ په دے آيت ڪنن ڌ يهوديانو بل قباحت ڌڪر کوي يعنى هر ڪله ڇهه دوي ڌ خپل ڄاڻونو تزكيه کوي نو دغه دعويٰ ڪنن دوي په الله تعالى باند دے دروغ جوڙي نو په دے آيت ڪنن ڌ دعويٰ دے تزكيه ٽڪڙيب دے۔

النظر كيف ، دا خطاب دے نبی صلی الله عليه وسلم او هر اهل ڌ خطاب ته ڌ پاره ڌ تعجب ورکولو ڌ دوي ڌ دروغونه۔
يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبِ ، مخکين معنی ڌ افتراء ڌڪر شويداه يعنى دوي ڇهه په تزكيه ڪنن وائي ڇهه مونږ ڌ الله ڄاڻ من او محبوب يونو دا دروغ دي ڇڪه ڇهه ڌ حقيقت نه خلاف دي او الله تعالى ته نسبت ڪول هم افتراء ده نو دا په اصل ڪنن دوه گناهوته دي۔ الْكَذِبِ ، جا حظ وٺيلي دي ڇهه ڪذب خير ورکول دي په خلاف ڌ حقيقت خو ڇهه قائل عالم او پوهه وي په دے مخالفت باندے۔ ليکن په دے آيت ڪنن په جا حظ باندے رد دے ڇڪه ڇهه يهوديانو په خپل علم ڪنن ڌ ڄاڻ ڌ پاره دا تزكيه حقه ڪنڙله نو معلومه شوه ڇهه ڪه قائل په دے مخالفت ڌ حقيقت

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيبًا

آیا نہ مگرے ہفہ کسانو تہ چہ وکرے شویدہ هغویتہ یوہ برخہ

مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجَبْتِ

د کتاب نہ دوی یقین کوی یہ منترہ

وَالظَّالِمُونَ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ

اوپہ ہر معبود سیوا د الله تعالیٰ نہ او دائی یہ بارہ

كَفَرُوا أَهْلًا أَهْدَىٰ مِنَ

د کافرانو کس چہ دوی ینہ رسید ونگی دی د

الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ۝

مؤمنانو یہ نسبت حق لارے تہ ۔

باندے عالم وی او کہ نہ وی خو هفہ تہ کذاب و ٹیلے شی ۔

و کفی یہ اِشْمًا مُّبِينًا ، یہ ، ضمیر کذاب تہ راجع دے یعنی دروغ
خو تخان لہ ہم گناہ دہ تو چہ افتراء و رسرہ یو تخاے کوی نو دا
د گناہ د پاسہ بلہ گناہ دہ ۔ یا ضمیر یہ افتراء تہ راجع دے ۔
اِشْمًا مُّبِينًا ، کذاب او افتراء پہ بل چا باندے د بتولو عقل
والو پہ نیز باندے دیر بد کار دے ۔

یہ دے آیت کس د هغوی بل قسم قبائح ذکر کوی ۔

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أَوْتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ ، دا هفہ
خلق دی چہ یہ آیت سکا کس ذکر شویدی یا د هغوی نہ
علاوہ نور کسان دی ۔ مفسرینو لیکلی دی چہ د مدینے د اهل
کتابونہ خہ کسان مکہ مکرے تہ راغلل نو د مکہ د مشرکانو سرہ
ئے معاہدہ او کرہ یہ مخالفت کولو د نبی صلی الله علیہ وسلم
باندے ۔ بیا مشرکان مکہ د هفہ اهل کتابونہ تپوس او کپو
چہ مونو د حاجیانو د پیارہ او بنیان حلالو او یہ هغوی باندے
ینی خنکوار د بیت الله تعمیر کوو او طوافونہ کوو او د خپلو

مشرانو پہ دین باندے یو او محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے مشرانو
دین پریشودے دے او مونہ سرہ ئے خیالوی پریکریده او دے
زور دین نہ جدا شویدے او نوے دین ئے راوہیدے نو پہ
مونہ دواہو کیں کوم یو پہ صحیح ہدایت باندے نو دغہ
کتا بیانو فتویٰ (حکم) ورکرہ چہ تاسو پورہ ہدایت والا بیٹے۔
او بل روایت کیں دی چہ دے مشرکانو بتانو تہ ئے سجدہ ہم اوکرہ
نو دا آیت دے دے یہ بارہ کیں نازل شویدے۔

يَوْمَ مَنُونٍ بِالْجَنَبِ وَالطَّاغُوتِ، اہل لغت وٹیلے دی چہ جبت
یہ اصل کیں جیس وو تو سین ئے یہ تا بدل کریں اوجیس
ہم رذیل او بے خیرہ خیز تہ وٹیلے شی۔ او دے طَّاغُوتِ، لغوی
معنی یہ سورہ بقرہ کیں تیرہ شویدہ او دے دے یہ مصداقا تو
کیں دیر اقوال دی۔

ع۔ دے عکرمہ قول دادے چہ دا دے مشرکان مکہ دواہو بتان وو۔
ع۔ ابن عباس رضی اللہ عنہما قول دے چہ سی بن اخطب
اوطاغوت کعب بن اشرف وو اودا دواہو دے یہودیانو غت
ملایان وو۔

ع۔ دے مجاہد او شعبی قول دادے چہ جبت ساحر او منتر
اوطاغوت شیطان دے۔

ع۔ دے عمر رضی اللہ عنہ قول دادے چہ جبت ساحر دے
اوطاغوت شیطان دے۔

ع۔ دے سعید بن جبیر قول دے چہ جبت ساحر دے او
طاغوت کاہن دے۔ راو دے دے یہ عکس باندے ہم قول
شتہ۔

ع۔ او دے قتادہ قول دے چہ جبت شیطان اوطاغوت کاہن دے
ع۔ امام مالک رحمہ اللہ قول دے چہ جبت بتان دی او
طاغوت ہر عبود من دون اللہ دے او دا قول قرطبی
غورہ کرے دے۔

ع۔ دے آلوسی یو قول دادے چہ جبت بتان دی اوطاغوت

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ط

دغه کسان دی چہ لعنت کریدے پدوی بانی اللہ تعالیٰ

وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فْلَنٌ تَجِدْ لَهُ ط

او هغه شوک چہ لعنت اوکری اللہ تعالیٰ یہ هغه نوچکر او یہ ته موے هغه له

نَصِيرًا ط

مددگار -

د هغه منجوران دی چہ د هغوی نه به دے خلقو تعبیر کوو په دروغو سره د دے د پاره چہ خلق گمراه کری -

ع۔ قرطبی او ابو حیان و ثیلی دی چہ په حدیث د ابوداؤد کنس راغلی دی چہ طرق، طیره او عیافت جبت دے - طرق شرک د مارغانو سره قال معلومول او عیافت د خط په ذریعه غیب معلومول دی یعنی شوک چہ د علم غیب دعوه، کوی نو هغه جبت دی -

عنا بعضه مفسرینو و ثیلی دی چہ جبت بنان دی او طاغوت شیطانان دی چہ کله به یی د بتانو نه د دوی سره خبرے کولے نو دوی په خیال کوو چہ دے فلانی بت مونږ سره خبرے اوکړے - په دے بتولو اقوالو کنس یو بل ته نزدیک دے چہ دوی رجبت او طاغوت باندے عقیده ساتل او سجدے ورته کول دا ټول شرک او کفر دے نو دا ښکاره دلیل دے چہ یهودیانو دغه وخت د امیانو مشرکانو پشان شرک کولو -

وَيَقُولُونَ لَٰكِنَّا اٰهْدٰی مِنَ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا سَبِيْلًا، لَٰكِنَّا لَنَرٰی كُنْ لَام" د خطاب د پاره ته دے بلکه د پاره "لام" تبلیغ و ثیلے شی یا په معنی د فی شأنهم دے - هُوَ لَآءِ، اشاره ده مشرکان مکه ته آهدی، کنس معنی د غوره والی نه ده مراد ځکه چہ دوی د مؤمنانو د پاره هیڅ قسم هدايت ته منی - او دا قول د دوی په ډیر حسد او عناد باندے بنا دے -

ع۔ دا تخويف دے او نتیجه ده د دغه قبیح صفتونو ځکه

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا

آیا شته دوی لری برخه د بادشاهی نه نو دغه وخت که وی د دوی برخه

لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ۝۵۳

و د به نکرې خلقوته په قدر د داغ د هداوی د کجورۍ.

چه اولئک په دغه صفتونو باندې دلالت کوی او په دوی باندې عام لعنت په سوره احزاب ملا کس ذکر دے.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ مَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَعَنَ الْجِنَّةَ
تَصِيرًا، په دے جمله کس دیر تاکیدات دی من د عموم
د پاره دے او کلمه د کن، تجد و نصیرا نکره ذکر کول دا
ټول تاکیدات دی او په دیکس اشاره ده چه دوی مشرکان
مکه لره په دغه قول سره رضا کوی لیکن هغوی د دوی
سره هیڅ امداد نشی کولے.

۵۳. په دیکس بل قبیح صفت ذکر کوی. بَلّ، دیته بل
منقطعه وائی په دے کس انتقال دے د یو کلام ته بل
کلام ته او استفهام انکاری دے. دا د عامو تحویاتو قول
دے او ابن قتیبه وئیلی دی چه ام یخپله د ابتداء د استفهام
د پاره راځی. او په دے جمله کس رد دے په قول د یهودیانو
باندې چه دوی به خپلو مقتدینو ته تسلی ورکوله چه نيزو دے
ده چه بادشاهی به زموږ لاس ته راشی، نو مراد د ملک
ته د نیوی بادشاهی ده. یا دوی به دعوی کوله چه د الله تعالی
د خزانو اختیارات مونږ له را کړے شوی دی لکه په سوره
اسراء مت کس دی یا د ملک ته مراد نبوت دے. نو معلومه
شوه چه د دوی د پاره هیڅ قسم ملک نشته.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا،

پدیکس د دوی د بخل صفت ذکر دے او الناس نه مراد
عام خلق دی یا تربینه مراد صحابه کرام او تابعان د
رسول الله صلی الله علیه وسلم دی. او س هم هغه خلق

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا

آیا حسد کوی دوی خلقو رایمان والی سره په هغه څه کښ څه

أَنَّهُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ

ورکړی وی الله تعالی د فضل خپل نه ، پس یقیناً

اتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ

ورکړی دی مونږ اولاد د ابراهیم علیه السلام ته کتابونه

وَالْحِكْمَةَ وَاتَيْنَاهُمْ مَلَكًا

او پیغمبری او ورکړیده مونږ هغوی ته بادشاهی

عَظِيمًا ۵۴

لویه

څه د یهودیت په طریقو باندې چلیږی په هغوی کښ دا صفت د بخل شته دے .

فائدة :- صاحب الباب وئیلی دی څه الله تعالی د دوی بخل د دوی د ملک د حصول نه مانع گرځولې دے نو دا دلیل دے څه بخل او ملک دواړه نه جمع کیږی ځکه څه اتقیاد د بل شخص په سبب د احسان د هغه سره حاصلیږی لکه څه وئیلې شویدے بِأَنَّهُ يُسْعَفِدُ الْخُرَّارَ په احسان سره آزاد سرے مریټے گرځی نو هرکله څه د چا سره مالی احسان نه کیږی نو هغه اتقیاد ته کوی - بیا ملک درے قسمه دے یو ملک ظاهری دا د بادشاهانو د پاره دے بل ملک باطنی دا د علماؤ د پاره دے او بل ملک ظاهری او باطنی دواړه دا د انبیاء علیهم السلام د پاره دے د دے وجه ته په انبیاء علیهم السلام

کښ صفات د سخاوت او شفقت په طریقو د کمال سره موجود وو او په خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم کښ خودا صفات اکمله طریقو سره موجود وو .

۵۴۔ پد یکس بل صفت قبیحہ ذکر کوی۔ امر لفظ سرہ انتقال دے دے دیو صفت قبیحہ نہ چہ بل دیر قبیح صفت تہ چہ حسد دے۔ ہغہ مخکہ دیر بد دے چہ یہ ہغہ کس تمنا د زوال د نعمت د اللہ تعالیٰ دہ د بل چانہ او د دے تفصیل یہ سورہ بقرہ کس تیر شویدے او یہ سورہ فلق کس ہم ان شاء اللہ ذکر کیدی۔

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ، دلتہ قرطبی د حسد بعضے قباحات ذکر کیدی د ہغہ نہ بعضے دادی چہ حسد مذموم دے او صاحب یے مغموم دے۔ حسد نیک اعمال دے خوری لکہ چہ اور وچ خاشاک خوری (الحديث)۔

حسن بصری و ثیلی دی چہ مانہ دے لیدے ظالم چہ زیات مشابہ دے د مظلوم سرہ یہ نسبت د حاسد۔ ہمیشہ اسویلی کول د حاسد کار دے۔ غم لازمیدل، ہمیشہ او بنکے بھیدل د حسد نتیجہ دہ۔ بیا یے و ثیلی دی چہ حسد اول گناہ دے چہ یہ آسمان کس شویں یے یعنی ابلیس د آدم علیہ السلام سرہ او اول گناہ دہ چہ یہ زمکہ کس شویدہ یعنی قابیل د ہابیل سرہ حسد کرے وو۔ الناس نہ مراد نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے او د فضل نہ مراد ختم نبوت دے د ہغہ او دیر کمالات او فضائل بشریہ چہ ہغہ یہ قرآن او سنت کس ذکر دی او یہ ہغہ کس تحلیل د دیر و بیبیا نو ہم داخل دے۔ یا د الناس نہ مراد د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سرہ صحابہ کرام او بیا د ہغہ تا بعد از ان دی چہ ہغوی لہ اللہ تعالیٰ دیر فضیلتوہ او خطاب و رکریں یے یہ امہ و سکا او خیر امہ سرہ۔ یا د الناس نہ مراد عرب دی چہ اللہ تعالیٰ یہ ہغوی کس آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم را اولیبولو او نبوت یے د بنی اسرائیلو نہ بنی اسماعیلو تہ نقل کرو۔

فَقَدْ اتَيْنَاكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ، فاء، فصیحہ تعلیلہ دہ یہ شرط پت باندے دلالت کوی یعنی کہ چرے

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ

نو بعضے ددوینہ ہفہ ٹوک دی چہ ایمان یے داوے دے او بعضے

مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ

ہفہ دی چہ یے گرٹولے دے ددہ نہ او پورہ دے جہنم

سَعِيرًا ۝۵۵

اور بل کرے شوے۔

دوی حسد کوی تو دیر پہ خطائی کنس دی۔ آل ابراہیم کنس موسیٰ، داؤد، عیسیٰ او نور انبیاء علیہم السلام دینی اسرائیلو بتول داخل دی چہ ہفوی لہ اللہ تعالیٰ تورات، زبور او انجیل کتابونہ او نورے صحیفے ورکریدی۔ او حکمہ نہ مراد نبوت دے یا علم دے داسرار و کتاب د اللہ تعالیٰ چہ ہفہ تہ احادیث و ثلثہ شی۔

وَاشْتَيْنَا هُم مِّنْكُمْ عَظِيمًا، اشارہ دہ ملک دیوسف علیہ السلام او د داؤد او سلیمان علیہما السلام تہ او دارنگ اللہ تعالیٰ دوی لہ دیرے بیبیانے ہم حلالے کرے وے۔ حاصل دا دے چہ تاسود آخری نبی او د ہفہ د صحابہ کرامو سرہ ولے حسد کوئی دے قسم فضیلتونہ خوستاسو مشرانو تہ ہم ورکریے شویدی۔ یا دا چہ دا نعمتوتہ ستاسو پہ نیز د حسد کولو اسباب دی تو بیا خود خیلو مشرانو ریغمبرانو سرہ ہم حسد او کرے۔

۵۵:- پہ دیکن د دوی د مشرانو د احوالو ذکر دے پہ طریقہ د الزام سرہ پہ کشرانو بانڈے یعنی کہ پہ دغہ نعمتونو بانڈے حسد کول بنہ کار وے توستاسو بعضے مشرانو پہ ہفہ مخکنو انبیاء و بانڈے ولے ایمان داویدے۔

فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ، یہ، ضمیر ہفہ تہ راجع دے چہ ورکریے شو آل ابراہیم تہ دارنگ پہ دے آیت کنس آخری نبی صلو اللہ

إِنَّ الْكَافِرِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ آبَائِهِمْ

یقیناً ہفہ کسان چہ کفریئے کریدے پہ آیاتونو زمونہ

سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا ط ۱۱

زر دے چہ داخل بہ کرو ہغوی اور تہ، ہر وخت

علیہ وسلم تہ تسلی و رکول مقصد دے چہ دآل ابراہیم
کہ نعمتونو پہ بارہ کنس خلق دودہ پہلے شویدی لیکن دہغوی رآل
ابراہیم) شان تہ نقصان نہ دے رسیدلے نو دارنگ اے نبی
صلی اللہ علیہ وسلم ستا پہ بارہ کنس دا خلق دودہ پہلے شویدی
خواتانہ ہیچ نقصان نشی درکولے بلکہ خوک چہ مخالفت کوی نو
دہغوی دیارہ پہ جہنم سرہ تخویف ذکر کوی۔

وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ، صَدَّ لَا زَمِي رَاخِی یعنی منع کرخول او
متعدی ہم راختی لکہ منع کول نور و خلقولرہ دایمان تہ۔
دلہ د مخکنس امن پہ مقابله کنس اولہ معنی غورہ دہ۔

وَكُفِيَٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا، سَعِيرٌ، پہ اصل کنس لبے کولو، سوخولو
او اور بلولوتہ وکیلے شی۔ دلہ پہ معنی د مفعول سرہ دے
یعنی جہنم مسعریا پہ معنی مصدری سرہ دے پہ حذف د
مضاف سرہ یعنی کفی بسعیر جہنم۔ اوسعیر تمیز دے اولفظ
دکفی کنس اشارہ دہ کہ چرے د دے خلقولہ د دنیا بعضے
عذاب وارولے شی نو اور د جہنم ورلہ کافی عذاب دے۔

قَائِدٌ :- مادہ د سعیر س، ع، ر، یہ قرآن کریم کنس
نورس کرتہ پہ درے طریقو سرہ ذکر دے اول طریقہ
فعل سعرت (تکویر س)۔ دویمہ طریقہ لفظ السعیر معرقہ
اوسعیر نکرہ او پہ دیکنن دانوم د جہنم اوصفت د اور ذکر دے۔
دریمہ طریقہ لفظ سَعُرُ چہ جمع دہ یا مصدر دے (قمر س، ع، ر)۔

تَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَلَتْهُمْ

سپکوری شی خرمی ددوی بدلے بہ کپڑو دوی لہ

جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا

خرمی نورے دپارہ ددے چہ اوٹکی دوی

الْعَذَابِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا

عذاب ، یقیناً اللہ تعالیٰ نورور دے

حَكِيمًا ۵۴

حکمتوں والا دے۔

۵۴:- دا تخویف اخروی دے روستو د زجر او د قبا لحو ذکر کولو د یهودیانو نہ۔

إِنَّ الْكَافِرِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا، صاحب الباب وٹیلی دی چہ لفظ آیات کتب ہر ہغہ خیز داخل دے چہ ہغہ دلالت کوی پہ ذات، صفات، افعال و اسماء د اللہ تعالیٰ او ملائک او کتابونہ نازل کپے شوی اور سولان۔ او کفر عام دے کہ پہ طریقہ د انکار سرہ وی یا پہ نظر او فکر نہ کولو سرہ وی یا پہ شکونو او شبہاتو اچولو سرہ وی او انکار کہ پہ طریقہ د حسد او عناد سرہ وی۔

سَوْفَ، سیویہ وٹیلی دی چہ سَوْفَ د تہدیں او تخویف دپارہ ذکر کیری او حرف سین کلہ کلہ د ہغہ نہ ثابت وی لکہ ساصلیہ سقر۔ یعنی پہ دیکش د تیز دیوالی اولرے والی فرق ملحوظ نہ وی۔ او دار تک دا دوارہ کلمات پہ وعد او ثواب کتب ہم استعمالیری لکہ رَوْسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى ۵۵، رَسَا سَتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ رَئِي خَفِيًّا سورة مریم ۵۶، قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ یوسف ۹۸ ہاں پہ دیکش معنی د تیز دیوالی اولرے والی ارادہ کیدیشی

یہ ہر خائے کبں یہ مناسب وجہ سرہ (نُصْلِيْهِمْ) ، صلی او اصلا
 کبں د دخول سرہ سرہ معنی د سوخولو او وریتولو ہم ماخوذ وی۔
 نَا اَکَلَمَا نَضَجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَا لَنَلْهُمُ جُلُوْدًا غَيْرَهَا ، اَلْوَسَى
 وٹیلی دی چہ معنی دادہ چہ د ہرے سوخیدلے خرمنے پہ
 خائے پہ بلہ خرمن ورکرو لیکن دا پہ پہ صورت کبں د ہفے
 نہ بدلہ وی خواصل مادہ یہ یے یوہ وی خکہ چہ لفظ د تبدیل
 او تغیر یو خیز کبں ذکر شی نو پہ ہفے کبں دلالت وی پہ تبدیل
 صفتی باندے او مادہ من وجہ باقی پاتے وی۔ او دا تحقیق
 یہ تفسیر د رَبِّدَالِ الَّذِيْنَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا اَهْ اَعْرَافُ سَلَّ
 کبں ذکر شویدے۔

سوال :- اللہ تعالیٰ خو قادر دے پہ ہمیشہ عذاب ورکولو باندے
 بغیر د بدللو د خرمن نہ تو پہ دیکبں خہ حکمت دے ؟
 جواب لہ :- پدیکبں اشارہ دہ بل قسم د قدرت د اللہ تعالیٰ تہ ۔
 جواب لہ :- خرمن چہ او سوخی او بلہ د ہفے پہ خائے رابنکار
 شی تو ہفہ تری او تنگی وی د ہفے سوزش د او دیر محسوس سیدی۔
 سوال :- دغہ توے خرمن خو گناہ نہ دے کہے نو دا ولے سوخی ؟
 جواب لہ :- مخکبں ذکر شوہ چہ اصل خرمن خو باقی پاتے دہ لیکن
 صرف صفت او صورت یے بدل شویدے۔

جواب لہ :- مستحق د عذاب ہفہ بدن د انسان دے چہ پہ
 خرمن کبں دتنہ پروت دے او خرمن صرف د عذاب د رسیدلو
 سبب دے دے وجہ نہ یے لید و قوا العذاب جملہ وٹیلے دہ
 او مراد ترینہ اہل د جلود دی کہ جلود مراد وی نولتذوق وٹیل
 پکارو۔ او دا قول فراء بغوی او امام رازی او نور و مفسرینو ہم
 ذکر کرے دے۔

لَيْذٌ ذُقُوا الْعَذَابَ ، او د ذوق تہ مراد صرف خکل پہ اول خل
 تہ دی بلکہ دوام د ذوق مراد دے او پہ لفظ ذوق کبں اشارہ
 دہ چہ پہ دے عذاب کبں سرہ د سختوالی تہ تریخوالے ہم
 شتہ او ہفہ د مذاق اتو نہ دے ۔

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

اوهغه کسان چہ ایمان پئے راڈرے او عمل پئے کہے یہ طریقہ دُئی صلی اللہ علیہ وسلم

سَنَدُ خَلَّاهُمْ جَدَّتِ تَجْرِي

زردے داخل بہ کرو مونہ جنتونو تہ چہ بھیڑی بہ

مِنْ تَحْتِهَا إِلَّا نَهْرٌ خَالِدٌ

لاندرے دَہفہ تہ ولے ہمیشہ بہ وی

فِيهَا أَبَدًا اَللّٰهُمَّ فِيْهَا اَرْوَا ج

یہ ہفہ کیں ہمیشہ ، دوی دپارہ بہ ہفہ کیں بیبیالے وی

مُطَهَّرَةٌ وَنَدُ خَلَّاهُمْ ظِلًا

پاکے او داخل بہ کرو دوی سوری

ظِلًّا ۵۷

ہمیشہ تہ -

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ، دا دَ ماقبل دپارہ علت
دے یعنی پہ داسے طریقے سرہ یہ عذاب ورکولو بانداے
قادر او غالب دے - اولفظ دَ حَكِيمًا دَ دفعے دَ یو تعجب
دپارہ دے یعنی کہ شوک دَ اللہ تعالی دَ صفت کریم اورحیم
نہ تعجب اوکری چہ کمزوری بندہ لہرے ولے داسے عذاب
ورکوی تو جواب او شوچہ سرہ دَ رحم او کرم نہ حکیم ہم
دے نوہقہ کارکوی چہ یہ ہفہ کیں حکمت وی او اعتراض
ورباندرے تثنی کیدے -

۵۷۔ پہ دیکیں ایمان والو تہ بشارت اخرویہ دے اوہرکہ
چہ مقصود بشارت کاملہ دے نو دَ ہفہ دپارہ دَ ایمان سرہ
دَ عمل صالح ذکر کرے شویدے - ر دَ دے نورہ تشریح پہ
سورہ بقرہ کیں تیرہ شویدے -

سَبِّدْ خَلُومُ، حرف سین یے دے تاکید دے نزدیک دے جنت دے پارہ ذکر کرے دے۔

خَلِيدَيْنِ فِيْهَا اَبَدًا، لفظ دے تابید ابد یے دے تاکید دے خلود دے پارہ دے دے وجہ نہ ذکر کریدے چہ خلوک دے خلود نہ مکث طویل (دیرہ زمانہ) مراد نہ کری او صاحب اللباب و ثیلی دی چہ دارد دے پہ جہمیہ باندے چہ هغوی وائی چہ جنت او دے هغه نعمتو نہ ہمیشہ نہ دی۔

وَسَبِّدْ خَلُومُ ظِلًّا ظَلِيلًا، دے تاکید دے پہ ذکر دے ہمیشہ آرام او سکون سرہ پہ جنت کنیں۔ ظَلِيلَ پہ تاکید دے ظل کنیں مبالغہ دے پہ صفت کنیں یے پہ معنی دے فاعل یا مفعول سرہ نہ دے۔ مفسرین و ثیلی دی چہ ظلیل هغه سوری تہ و ثیلی شی چہ دے سر رنرا هغه لره نشی ختمو لے او پہ هغه کنیں بخنی او گری خہ تکلیف نہ ورکوی او داسے سورے دے جنت دے خصوصیاتو نہ دے۔ دارنگ ظلیل دلالت کوی پہ دوام دے سوری باندے لکہ چہ پہ سورہ رعد ۳۵ کنیں دی۔

سوال :- پہ دنیا کنیں چہ کوم خائے داسی سورے وی نو دے هغه خائے هوا فاسدہ وی۔ دارنگ چہ پہ جنت کنیں سر نشتہ تو سورے ہم نشتہ نو دے سوری خہ فائده دے ؟

جواب :- امام رازی و ثیلی دی چہ هر کله اکثر بلاد دے حجاز عرب کرم دی او سورے دے هغوی پہ نیز لوے سبب دے راحت دے دے دے وجہ نہ سورے کنایہ دے دے ہمیشہ راحت نہ۔

جواب :- دے جنت نعمتو نہ پہ دنیا باندے نشی قیاس کیدے نوالہ تعالیٰ قادر دے چہ پہ جنت کنیں بغیر دے سر نہ سورے پیدا کری او پہ هغه کنیں نا آشنا نعمتو نہ او راحتو نہ کیر دی۔ رالہ تعالیٰ دے مونس دے بشارت اهل او کر خوی اللهم آمین)

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّذِرُوا

یقیناً اللہ تعالیٰ حکم کوی تاسو ته چہ ادا کوی

الْأَمْثَلُ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ

حقو ته حقداو د هغه ته او کله چہ فیصلہ کوی

بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

پہ منہج د خلقو کنہ نو فیصلہ کوی پہ انصاف سرہ،

إِنَّ اللَّهَ يَعْظُمُكُمْ بِهِ

یقیناً اللہ تعالیٰ دیر یشہ وعظ درکوی تاسو ته د دے،

إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

یقیناً اللہ تعالیٰ اوریدونکے لیدونکے دے۔

۵۸۔ خلاصہ :- دے آیت ته د سورت دویمہ حصہ شروع کیری چہ هغه تر آیت ۱۳۵ پورے ده۔ پہ دے حصہ کنہ هغه امور سیاسیہ ذکر کوی چہ هغه د تحکیم د عدل او د نظام د فوج سرہ تعلق لری او دغه امور ته دی۔ پہ دے حصہ کنہ درے بابونہ دی اول باب تر ۸۴ پورے دے۔ او پہ دے باب کنہ اول امر سیاسی ذکر کوی چہ هغه امانتونه او ذمہ داری سپار دی هغه کسانو ته چہ د هغه اهل وی او حکم کول دی پہ عدل بانگ یعنی کتاب اللہ او سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم۔ دا پہ ۵۸ کنہ او ورپے واجب کول د اطاعت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم او د امراؤ دی پہ ۵۹ کنہ۔ بیا زجرونہ دی متافقاو ته پہ ذکر د پنجه قباحتونو د هغوی سرہ او دغه قباحت د مخکن سرہ متعلق دی۔ بیا ترغیبات دی اتباع د رسول صلی اللہ علیہ وسلم ته پہ مختلفو وجوہو سرہ۔ اولہ وجہ دا چہ مقصد د رسالت اطاعت د هغه دے چہ هغه سبب د مغفرت دے پہ ۶۰ کنہ۔ دویمہ وجہ، ایمان ته

حاصلیری بغیر د تحکیم د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه
 او رضا کیدل په فیصلو د هغه باندې په ۵۸ کښ - دریځه وجه،
 اطاعت د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم سبب دے د پاره
 د حصول د پتخو فضائلو - خیریت او مضبوطوالے په ایمان
 باندې په ۵۸ کښ، اجر عظیم په ۵۸ کښ، هدايت د صراط
 مستقیم په ۵۹ کښ او ملګرتیا په جنت کښ د منعم علیهم
 سره چه هغوی خورو صفتونو والادی - د دینه روستو دویم
 امر سیاسی نظام عسکری ذکر کوی چه هغه د قتال آلات
 تیارول دی او قصد کول د قتال فی سبیل الله د پاره په ۶۰
 کښ - بیا زجر دے منافقانو ته چه هغوی مدهنت کوی په دغه
 حکم کښ په ۶۱ کښ - بیا دریم امر سیاسی نظام عسکری
 ذکر کوی چه هغه د قتال فی سبیل الله د پاره د مخلصانو زاهدانو
 اشخاصو تیارول دی په ۶۲ کښ - بیا د قتال اسباب ذکر کوی په
 ۶۳ کښ -

ربط ۱۰۰ - هرکله چه د اهل کتابو قباحات ذکر شو چه هغوی
 حق پټ کړے وو په دے خبره کښ چه هکړاے آهډی من
 الذین آمنوا سبیلا - او حسدے کوو د نبی صلی الله علیه
 وسلم او مؤمنانو سره - او د اتول د خیانت انواع دی - نو
 اوس دلته دعامو امانتونو په باره کښ حکم کوی د هغه د ادا
 کولو د خیانت نه د پچکیدلو قرطبی، صاحب الباب -

ربط ۱۰۱ - دارنگ هرکله چه الله تعالی د ایمان سره اعمال
 صالحه ذکر کړل د پاره د حصول د بشارت تامه - نو اوس تقسیم
 کوی د اعمال صالحه دوه قسمونو ته - اول هغه چه دیوانسان
 او د بیل چا په مینځ کښ وی او هغه ته امانات وئیلے شی - دویم
 قسم هغه دیوانسان چه د نورو دوو انسانانو په مینځ کښ کوی
 چه هغه ته فیصله په عدال سره وئیلے شی - او دا دواړه قسمونه
 په دے آیت کښ په ترغیب سره موجود دی (ابو حیان) -
 ربط ۱۰۲ - مهاشمی وئیلی دی چه هرکله د دخول د جنت ته

بعض اسباب ادا د اماناتو نو او اقامت د عدل دے نو اوس
د هغه ذکر کوی۔

أَنْ تَوَدُّوا الْأَمْنَتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ
أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا (۵۸) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي
شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا (۵۹)

إِنَّ اللَّهَ يَا مُرُكُمْ، په دے جمله کښ دیر تاکیدات دی۔
اول کلمه دَ إِنْ، دویم تصریح په نوم دَ اللَّهُ تعالیٰ سره،
دریم لفظ دَ امر ذکر کول۔ د دے خطاب د پاره اگر چه
مفسرینو خاص سبب ذکر کړیدے چه دا د عثمان بن طلحه
بن ابی طلحه په باره کښ نازل شویدے چه د فتح مکه په
موقعه باندے نبی کریم صلی الله علیه وسلم د هغه نه د
کعبه شریفه چا بی طلب کړه او دروازه د کعبه په پرانستله
بیا نبی صلی الله علیه وسلم هغه ته واپس ورکړه او تراوسه
پورے چا بیانے د کعبه شریفه د هغه په اولاد کښ دی۔
بعض روایاتو کښ ذکر و وچه هغه دغه وخت کښ کافر وو
نو علی رضی الله عنه ترینه چا بی په زور سره واخستله
بیا دا آیت نازل شو نو هغه ته په هغه چا بی واپس کړه نو
هغه ایمان راوړه۔ لیکن ابن کثیر ذکر کړیدی چه دغه
عثمان بن طلحه حدیبیه په وخت کښ ایمان راوړے وو
او دارنگه آلوسی په دغه روایت باندے په درے طریقو سره
رد کړیدے اگر چه دا سبب د نزول خاص دے لیکن حکم
په اتفاق د مفسرینو سره عام دے۔ او بل قول دادے
چه دا خطاب عام دے په اعتبار د نزول سره او دریم
قول دادے چه دا خاص دے امر او د مؤمنانو ته لیکن
اول قول اصح دے۔

اَنْ تُوْذُوْا الْاٰمَنِيْنَ اِلٰى اَهْلِيْهَا ، اَلْوَسٰى وَثِيْلِيْ دِي چہ امانت جمع
 د امانت دہ مصدر مبنی للمفعول دے ۔ عام دے تہو لو ہفہ
 حقوتو تہ چہ متعلق دی پہ ذمہ د انسانانو باند لکہ حقوق
 اللہ وی او کہ حقوق العباد وی فعلی وی او کہ قولی وی
 یا اعتقاد دی وی ۔ او ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا شامل دے
 ہفہ تہو لو امانتو تہ چہ واجب دی پہ انسان باند لکہ ہفہ
 حقوق اللہ وی لکہ مونیح ، زکوٰۃ ، روزہ ، کفالت اونذرونہ
 وغیرہ یا حقوق العباد وی پہ یوبیل باند لکہ امانتو تہ وغیرہ ۔
 او صاحب اللباب پہ تعمیم د اماناتو کنس ذکر کریدے چہ
 امانت د ژبے دادے چہ د دروغو ، غیبت ، کنخلو ، چغل
 خوری او د کفر و بدعت او فحش کلائی نہ ٹخان اوساتی ۔
 او د سترگو امانت دادے چہ حرامو تہ بہ نظر نہ کوی او د
 غور و نو امانت دادے چہ ملائی او منافی او فحش خبرے
 کمانے بجائے وغیرہ او دروغو تہ بہ غور نہ بردی ۔ دغہ شان
 د تہو لو اندامونو امانتو تہ دی ۔ او پہ تول او پیمانہ کنس نقصان
 نہ کول ۔ او عدل د امر او پہ خیل رعیت کنس او عدل د علم او
 پہ عوامو کنس چہ ہغوی تہ یہ ہدایت کوی د صحیح اعتقاد او
 او اعمالو د خیر او د تعصباتو باطلو تہ بہ یے ۔ بیج ساتی ۔ او د
 بیج امانت دادے چہ حفاظت بہ کوی د خیل فرج او د مال
 د خاوند او عدات تیریدلو کنس بہ رشتیا وائی ۔ او آلوسی
 و ثیلی دی چہ امانت پہ ذمہ د امر او کنس دادے چہ د
 رعیت حفاظت بہ کوی او دین او شریعت بہ ورتہ یثائی او دا
 رنگ عہدے بہ حقدار او د ہفے تہ ورکوی ۔

وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوْا بِالْعَدْلِ ، وَاَوْ ، د
 عطف د پیارہ دے او اذا ، صرف د ظرف د پیارہ دے متعلق
 دے پہ روستو ان تحکمو پورے ۔ او د ابو حیان پہ نیز دا
 متعلق دے پہ پت فعل پورے چہ ہفہ ہم ان تحکمو دے
 بِالْعَدْلِ ، عدل پہ لغت کنس برابر والی تہ و ثیلے شی کہ پہ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ

اے ایمان والو ! حکم منیٰ دے اللہ تعالیٰ

سورہ انعام ۱۰۱ کتب۔ بیا یہ عرق کتب عدل مقابل دے جور و ظلم
 تہ و ثیلے شی یعنی حق و رکول حقدار تہ او مظلوم دے ظلم تہ
 خلاصول۔ او عدل وسط دے پہ مینج دے طرق دے افراط کتب
 رد حق تہ زیات و رکول او پہ تفریط کتب رد حق کمول
 دے خیل مقدار تہ او دے دواہو طرفونو زیاتے کتب تہ
 جور و ثیلے شی۔ او تعین دے دے عدل بغیر دے قانون شرعی تہ
 تہ شی معلومیدے نو عدل عبارت دے دے کتاب اللہ او سنت
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔ او قرطبی و ثیلے دی چہ
 عالم او حاکم پہ دیکتب داخل دی چہ ہر کلمہ فتویٰ کوی نو
 جدائی بہ کوی دے حلال و حرام او فرض و مستحب او صحیح
 و فاسد دا قول امانت او عدل دے۔

إِنَّ اللَّهَ رِعْمًا يَعِظُكُمْ فِيهِ ، دَا دے ماقبل دے پارہ علت دے
 دے تیزی و رکولو دے پارہ پہ منلو دے تیر شوی امر دے اللہ تعالیٰ
 کتب۔ رِعْمًا پہ اصل کتب نعم ما دے نو میم پہ میم کتب
 مدغم کرے شویدے او دا فعل پہ مدح پورے خاص
 دے۔ وعظ، تذکیر دے نصیحت دے سرہ دے جبر و تخویف تہ۔
 إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ، دا صفات حقیقتاً دے اللہ تعالیٰ دے پارہ
 ثابت دی بغیر دے تمثیل او تشبیہ تہ دے مخلوق سرہ او بغیر
 دے تاویل او تحریف تہ۔ قرطبی و ثیلے دی کہ اللہ تعالیٰ تہ
 دا صفات نفی شی نو دے نقیضونہ بہ ضرور اللہ تعالیٰ لہ
 ثابت شی چہ ہفہ ہوندا والے او کونہ والے دے او اللہ تعالیٰ
 خود ہر قسم نقائصو او عیبونو تہ پاک دے۔

(سبحان ربك رب العزت عما يصفون)

وَاطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ

او حکم منی د رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) او حاکمانو

مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ

ستاسو نه، نو که اختلاف او کرو تاسو به یو څیز کس

فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ

نو ورکو څو (فیصله د حق) الله او رسول د هغه ته

إِنْ كُنْتُمْ تَوَاقُونَ بِاللَّهِ

که تاسو ایمان لرئ به الله تعالی

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ

او په وړځ د قیامت دا کار غوره

وَ أَحْسَنُ تَأْوِيلًا ۝۵۹

او څاښته انجام والا دے۔

۵۹۔ ربط :- هر ځله چه الله تعالی والیا نو او امر او ته امر او کړو
په عدال کولو سره نو اوس رعیت ته حکم ورکوی چه د
هغوی اطاعت کوئ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، په دے تداء کس تاکید دے چه
راتلونکے حکم د ایمان تقاضا ده۔

اطيعوا الله واطيعوا الرسول، اطاعت په نیز د اهل سنت
باندے موافقت د امر ته وئیلے شی او دا امر د ایجاب
د پاره دے په دلیل د دوستو جملے سره چه ان کنتم
تؤمنون بالله آه۔

سوال :- اطاعت د رسول خوا طاعت د الله تعالی دے په دلیل
د ومن يطع الرسول فقد اطاع الله سره نو دا عطف ی
ولے کړے دے ؟

جواب :- امام رازی و ثیلی دی چہ فائدہ پہ دیکش بیان دے دوه
 دلالتونو او دلیونو دے یعنی کتاب اللہ دلالت کوی پہ امر دے
 اللہ تعالیٰ باندے او امر دے رسول ترینہ لازماً معلومیری۔ او
 سنت دلالت کوی پہ امر دے رسول باندے او امر دے اللہ تعالیٰ
 ترینہ التزاماً معلومیری نو دا جملہ صراحۃً دلالت کوی
 چہ متابعت دے کتاب اللہ او سنت دواہ واجب دے نواطیعوا
 اللہ کیش مراد وحی جلی (متلو) دے او اطیعوا الرسول کیش
 مراد وحی خفی (غیر متلو) دے او دواہ پہ شریعت کیش مستقل
 دلیوتہ دی او دے دے وجہ نہ یے اطیعوا مکرر ذکر کریدے۔
 قَوْلِ الْأَمْرِ مِنْكُمْ، پہ دیکش دے صحابہ او تابعینونہ دوه
 اقوال نقل دی۔ اول قول دے ابن عباس او جابر رضی اللہ عنہ
 او حسن بصری، ضحاک او مجاہد رحمہم اللہ دے چہ دے دینہ
 مراد فقہاء او علماء دی چہ ہغوی خلقوتہ دے دین تعلیم
 ورکوی او امر نہ مراد علم دے دین دے یعنی کتاب او سنت
 سرہ دے اطاعت دے ہغے نہ۔ دویم قول دے ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ نہ
 نقل دے چہ دے دینہ مراد امراء او والیان دی او دے امر نہ مراد
 اختیار دے حکومت دے۔ او دے علی رضی اللہ عنہ روایت دے چہ حق
 دے پہ امام باندے چہ حکم بہ کوی پہ ما انزل اللہ سرہ او
 امانت بہ ادا کوی۔ نو ہر کلمہ چہ ہغہ دے کار کوی نو پہ رعیت
 باندے حق دے چہ ہغوی بہ دے ہغہ سمع او اطاعت کوی
 (امام رازی، الباب)۔ زک وایم چہ پہ دے دواہ اقوالو
 کیش تضاد نشہ بلکہ پہ زمانہ دے سلف صالحین کیش بہ امراء
 او والیان دے کتاب او سنت عالمان وی۔ او دے مؤمنان دے امیر
 پہ اطاعت کیش دے احادیث وارد دی چہ ابن کثیر، ابن جریر
 او صاحب اللباب ہغہ ذکر کریدی۔

سوال :- پہ دے کیش یے اطیعوا وے ذکر نہ کرو؟
 جواب :- ہر کلمہ چہ دے اولوالامر اطاعت مستقل او مطلق
 نہ دے بلکہ دے ہغہ اطاعت مقید دے پہ دے شرط چہ

دَ هغه قول او عمل به د اطاعت د الله او د رسول صلی الله علیه
 وسلم د لاندے وی په دلیل د حدیث د بخاری و مسلم سره
 چه په هغه کښ دی چه ر مَالَمْ یُؤْمَرْ بِمَعْصِيَةٍ فَإِذَا أَمَرَ
 بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ (بخاری کتاب الاحکام
 مسلم کتاب الاماره) - او دارنگ په دلیل د روستو جمله
 سره چه په وخت د تنازع کښ کتاب و سنت ته رجوع کول
 واجب دی - او دارنگ لفظ منکم صریح دلیل دے چه اولی
 الامر به کامل مؤمن (مسلمان) وی - کافر شخص امیر نشی
 کیدے او فاسق چه واجب العزل دے - ابن حجر په شرح بخاری
 کښ وئیلی دی چه په تکرار د اطیعوا کښ نکتہ داده چه هغه خیز
 چه مونږ په هغه باندے مکلف یو قرآن او سنت دواړه دی نو
 معنی داده چه اطاعت د الله تعالی کوئی چه په قرآن کښ
 نازل کړے وی او اطاعت د رسول صلی الله علیه وسلم کوئی
 چه د قرآن بیان یے په سنت سره کړیدے - طبیی وئیلی دی
 چه اطیعوا الرسول کښ اشاره ده چه رسول په اطاعت کښ
 مستقل دے او د اولی الامر سره یے اطیعوا نه دے ذکر
 کړے نو اشاره ده چه اولی الامر کښ داسے هم کیدیشی چه
 اطاعت یے واجب نه وی فان تنازعتم کښ هغه ته اشاره ده -
 فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ، تَنَازَعَ د
 نزاع نه اخستلے شویدے را بشکل او رانیولو ته وئیلے شی
 بیا په عرف کښ د تنازع اطلاق په سخت اختلاف باند کیدری
 ځکه چه د سخت اختلاف په وخت کښ هر یو جانب حق ځان
 طرق ته را کاردی - په دے خطاب کښ صحیح قول داده
 چه دا عام دے لکه چه ابن جریر وئیلی دی چه معنی داده
 چه اے مؤمنانو ستاسو اختلاف راشی په کورنی کښ یا د
 اولو الامر (امیرانو یا علماؤ) سره - او ابن کثیر هم وئیلی
 دی چه دا امر دے د الله تعالی د طرف نه چه هر هغه
 خیز چه خلق په هغه کښ تنازع کوی که هغه د دین اصول دی

او کہ قروع وی نو کتاب اللہ و سنت رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ
 بہ رجوع کیدیشی - بیا ئے وئیلی دی چہ ٲول خصوصیات اوجہالات
 د اللہ تعالیٰ کتاب اوسنت رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ راوړئ - بیا
 ئے وئیلی دی چہ دا آیت دلیل دے چہ څوک په محل نزاع
 کښ کتاب اوسنت تہ رجوع تہ کوی نو هغه مؤمن با اللہ والیوم
 الاخر تہ دے - او آلوسی وئیلی دی چہ خطاب په دیکښ عام د
 ټولو مؤمنانو تہ اوشی خاص دے په امر د دین پورے اومعنی
 داده چہ ستاسو تنازعہ راشی د اولوالامر سره په یوکار د دین
 کښ - او ابن عطیه په المحرر الوجیز کښ وئیلی دی چہ معنی
 داده چہ ستاسو تنازعہ راشی په کورنی کښ یا د اولوالامر
 سره - ابن عاشور وئیلی دی چہ دا خطاب عام دے ټولو مؤمنانو
 تہ ماسیوا د رسول تہ ځکه چہ د رسول صلی اللہ علیہ وسلم
 سره مؤمنان نزاع نشی کولے یعنی د مؤمنانو چہ په کورنی
 کښ تنازع وی یا د اولوالامر سره وی یا د اولوالامر په
 کورنی کښ تنازع وی یا د رعیت د خپل امیر سره تنازعہ وی
 یا د علماء په کورنی کښ د دین په یو مسئله کښ تنازعہ وی -
 دارنگ لفظ د شئ عام دے ټولو اقسامو د تنازع تہ شامل د
 سوال - بعض مفسرینو یو قول ذکر کړیدے چہ دا خطاب
 خاص دے په رعیت پورے چہ امر او سره اختلاف راشی -
 او اختلاف د عوامو او د علماء تر مینخ تہ دے شامل
 ځکه چہ مقلد د مجتهد سره تنازع نشی کولے ؟

جواب - الفاظ د آیت اوقوال د محققینو مفسرینو صریح
 دلالت کوی چہ خطاب عام دے - او هر چہ مقلد دے نو په
 هغه باندے اللہ تعالیٰ د مسئلے او دلیل تحقیق کول واجب
 کړیدی په دلیل د دے آیت سره چہ رَفَا سَأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ
 اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ، ځکه چہ علم مسئلہ ده سره د دلیل
 شرعی تہ - نو هر کله چہ مقلد علم د دلیل حاصلوی نو دغه
 وخت کښ کله تنازع د مجتهد سره پیداکیدی -

سوال :- ابن کثیر د امام بخاری روایت ذکر کریدے چہ
 دا آیت یہ یارہ د ولے د عبد اللہ بن حذافہ رضی اللہ عنہ
 کیں نازل شویدے چہ ہغہ غضب یا د مزاح د وجہ نہ
 خپل رعیت تہ رچہ سریہ وہ امر اوکرو چہ خشاک راجع
 کریں اوپہ ہغہ سرہ اور بل کریں نو ہغوی داسے اوکریں
 بیایے اوٹیل چہ اوس اور تہ توپ کریں نو ہغوی انکار
 اوکرو۔ نو یہ دے کیں خو تناع د رعیت دہ د خپل
 امیر سرہ ؟

جواب :- دا مشہور او صحیح قول دے چہ د سبب نزول
 خصوص تہ اعتبار نہ وی بلکہ عموم د الفاظو تہ اعتبار وی
 او الفاظ د دے آیت عام دی۔

فَرَدُّهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ، قرطبی و ثیلی دی چہ اوکریں
 دغہ حکم کتاب اللہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ
 یہ تیوس کولو سرہ یہ ژوند د ہغہ کیں اوپہ نظر کولو سرہ
 یہ سنت د ہغہ کیں روستو د وفات د ہغہ تہ۔ دا قول د
 مجاہد، اعمش او قتادہ دے او دا صحیح دے۔ دلہ بل
 قول دادے چہ داسے او وائی چہ اللہ ورسولہ اعلم لیکن دا قول
 صحیح نہ دے۔ او د دے جملے تہ چا دلیل نیولے دے د
 اثبات د قیاس او چا استدلال کریدے د پارہ د رد د قیاس۔
 دویم قول غورہ دے حکم چہ اللہ تعالیٰ ردوہ الی اللہ
 والرسول و ثیلی دی رد الی الی الی و النبی و ثیلی
 اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، دا د تاکید او
 تہدید او زور د پارہ دے لکھ چہ سورہ بقرہ ۲۲۸،
 ۲۳۲ کیں تیر شویدی۔

ذَلِكَ خَيْرٌ، ذلک اشارہ دہ ماقبل اطاعت د اللہ تعالیٰ او د
 رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ او رد الی اللہ والرسول تہ
 یہ وخت د تناع د یو خیر کیں۔ خیر، غورہ والی یہ اعتبار
 د منافعو د نیویو سرہ دے او خیر کیں معنی تفصیلی تہ دہ

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ

آیا نہ گوریٰ ہفتہ کسانو تہ چہ چہ دعویٰ کوی

أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ

چہ دوی ایمان ناویدے یہ ہفتہ تہ چہ تازل کرے شویدے تاتہ

مراد ٹککہ چہ یہ تنازع کیں ہیخ نفع نیستہ۔

وَأَحْسَنُ شَأْوِيلًا، تاویل یہ معنی دعا قبت او مال دے لکہ چہ
سدی وٹیلی دی یا یہ معنی د جزاء دے لکہ مجاہد وٹیلی دی۔
او زجاج وٹیلی دی چہ کتاب اوسنت تہ رجوع کول خالشتہ
دہ ستاسو د تاویلا تو تہ۔ نو تاویل مطلب بیان د مراد د
لفظ دے لیکن چہ ظاہر تہ وی اگرچہ حقیقت وی۔ د تاویل
معانی یہ سورۃ العنکبوت کیں ذکر شویدی۔

فائدة :- بعض مقلدینو یہ دے آیت سرۃ دلیل نیولے دے
د تقلید د اثبات د پارہ۔ وٹیلی یے دی چہ یہ دے آیت کیں
امر دے یہ اطاعت د اولی الامر او ہفتہ علماء مجتہدین
دی۔ لیکن دا استدلال یے دیر کمزورے دے د دیر و جو
نہ۔ اولہ وجہ دا چہ اطاعت غیر دے د تقلید تہ او یہ دے
کیں ذکر د اطاعت دے۔ دویمہ وجہ مخکین ذکر شول چہ
د اولوا الامر اطاعت یے مستقل تہ دے ذکر کرے بلکہ د
ہغوی اطاعت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم
د اطاعت د لاندے داخل دے یعنی چہ اولی الامر یہ
دلیل د قرآن وسنت سرۃ قول او عمل کرے وے نو ہلہ یہ
د ہفتہ اطاعت کییدی او دا خو تقلید تہ دے، دریمہ وجہ
اطاعت د اولوا الامر یے مشروط کریدے چہ یہ وخت
د تنازع کیں قرآن وسنت تہ رجوع لازم دہ او دا خلاف
دے د معنی د تقلید تہ۔

وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ

او یہ ہفتہ کتابو نوچہ نازل کرے شویدی مخکن ستانہ

غواہی

أَنْ يَتَّخِذَ كُفْرًا إِلَى الطَّاغُوتِ

چہ فیصلہ یوسی طاغوت (غیر اللہ) تہ

وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ

او یقیناً حکم کرے شویدی چہ دوی و انکار کوی د فیصلہ دہتہ نہ

وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ

او غواہی شیطان چہ گمراہ کوی دوی

ضَلَا لَا يُعِيدُ ۱۰

لرہ یہ گمراہی لرے سرہ

نہ ربط ۱۔ ہرکلمہ چہ مخکن آیت کنس اطاعت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم او واپس کول د حکم پہ وخت د اختلاف کنس کتاب اللہ او سنت رسول تہ واجب کرے شول نو اوس زجر ورکوی ہفتہ چاتہ چہ د دے حکم خلاف کوی او فیصلہ د کتاب او سنت نہ سیوا بل چاتہ اوہی سرہ د دعویٰ د ایمان نہ۔ او د ا متناقض دی او د دوی قبائح ذکر کوی۔

د دے آیت پہ سبب نزول کنس مختلف روایات دی لیکن مشہور روایت د ثعلبی او د ابن ابی حاتم دے چہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ یے روایت ذکر کریدے چہ یو متفق چہ نوم یے بشر و د یو یہودی سرہ تنازعہ وہ نو متفق او ثیل چہ کعب بن اشرف رچہ د یہودیانو مشر و تہ فیصلہ اوہ او ہفتہ یہودی او ثیل چہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ فیصلہ اوہ و حکم چہ یہودی یقین و وچہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم رشوت نہ اخلی او حقہ فیصلہ کوی۔ نو دوی خیلہ معاملہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ یورہ

نوجہ فیصلہ اوشوہ نومناق پہ هغه رضا نہ وو او وئیل چہ
 اوس فیصلہ را بویکر رضی اللہ عنہ تہ اوہو بیا کد هغه پہ فیصلہ
 باندے ہم رضا نہ وو، قرطبی) بیا ئے فیصلہ عمر رضی اللہ
 عنہ تہ یورہ تو یہودی هغه تہ اوئیل چہ دا سپے د محمد
 صلی اللہ علیہ وسلم او د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ پہ فیصلہ
 رضا نہ دے نو اوس ئے تاسوتہ فیصلہ راورہ نو عمر رضی اللہ
 عنہ د منافق سری تہ تیوس او کپوچہ واقعی داسے دہ بتو
 هغه اوئیل چہ هاؤ۔ نو عمر رضی اللہ عنہ کورتہ داخل شو او
 تورہ ئے راورہ او د هغه منافق ست ئے او وهور دا د دے وجہ
 نہ چہ هغه مرتد شو او د مرتد سزا قتل دہ) بیا نور و منافقان
 د مقتول پہ بارہ کتب د قصاص او دیت مطالبہ او کپہ او عذر
 ئے پیش کپوچہ د هغه مقصد خو د عمر رضی اللہ عنہ پہ
 فیصلہ کتب جو یخ او اصلاح کول وو۔
 نو دا آیتونہ د دے بارہ کتب نازل شوی دی۔ اَلْمُرْتَدَّ، دا د
 تعجب د بارہ ذکر دے۔

إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ، زعم پہ باطل، کذب او حق دریوارہ
 کتب استعمالی دی۔ ابن درید وئیل دی چہ د دے اکثر استعمال
 پہ باطل قول کتب دے۔ حدیث کتب راغلی دی رِبِّئِش
 مَطِيئَةُ الرَّجُلِ) رناکارہ سورلی دیو سری لفظ د زعموا دے
 صاحب اللباب وئیل دی چہ زعم کلہ پہ معنی د ظن سرہ
 وی او کلہ پہ معنی د کفل سرہ وی لکہ رَوَاتَا یہ زَعِيم۔
 ذمہ وار)۔

أَتَاهُمُ الْمَوْءَا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ، دلته
 ئے یہ دعوی د منافق کتب ایمان پہ کتابونو الہیو باندے
 ذکر کپوچکہ چہ مقام د تحاکم (فیصلو) دے او د فیصلو
 مرجع کتب الہیہ دی۔

يُرِيدُونَ أَنْ يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ، دا ارادہ پہ معنی
 د عزم سرہ دہ لیکن پہ دے لفظ کتب اشارہ دہ چہ ارادہ

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى

او کله چه او نیلے شو دوی ته راشی هغه کتاب ته

مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ

چه نازل کړیدلے الله تعالی او رسول ته

د تحاکم الی الطاغوت کناه ده نو تحاکم خویقینا کناه ده
 (ابو السعود) - طاغوت، ابن کثیر و نیلی دی چه آیت عام
 دے د هر هغه چا بدي ذکر کوی چه د کتاب الله او د سنت
 نه عدول کوی او خپله فیصله د دے دواړو نه ماسیوا هر
 باطل ته اوړی - او په دے څکے کس په طاغوت سره دغه
 مراد دے -

وَقَدْ أَمَرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ، په دیکس تاکید دے د مخکس
 تعجیب دپاره - امام رازی و نیلی دی چه لفظ د يَكْفُرُوا بِهِ
 دلالت کوی چه تحاکم الی الطاغوت ایمان راوړل دی په هغه
 باندے او ایمان په طاغوت باندے یقینا کفر بالله دے
 لکه چه کفر بالطاغوت یقینا ایمان بالله دے - قاسمی دلته
 فرع ذکر کړیدلے چه دوه کسان په یو کار کس تحاکم کوی نو
 یو رضا شی په فیصله د مسلمان حاکم باندے او بل انکار
 او کړی او هغه فیصله د غیر دینو طلب کوی بلکه د انگریزانو
 قانون) نو دا کفر دے ځکه چه په دیکس رضا ده په شعار
 د کافرانو باندے -

وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا، الشَّيْطَانُ دلته
 طاغوت انسی (مثلا کعب بن اشرف) او جفی دواړو ته شامل
 دے - بنا په اول معنی باندے چه دوی طاغوت ته فیصله
 اوړی او حال دا دے چه هغه د دوی د گمراه کولو کوشش کوی
 نو دا هم سبب د تعجب دے - او بنا په دویم باندے معنی
 دا ده چه په تحاکم الی الطاغوت سره شیطان جفی د دوی
 د گمراه کولو لاده لری - ضلالتا، دا مفعول مطلق دے د

رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ

نو وینے تہ منافقان چہ ادہی ستا تہ

صُدُّوْا ۝۶۱

پہ آدہیلو۔

یضلہم دپارہ پشان دَأْتَبَتْ اللہ نَبَاکَا۔ یا بل فعل پت دے
یعنی قِیْضَلُوْنَ ضَلالاً او بعیداً تَکْیِید دے دَضَلال دپارہ یعنی
داسے گمراہی چہ دَحَق تہ لرے دہ یعنی کفر او شرک۔

۶۱۔ یہ دیکھیں ترقی دہ یہ حال دَ منافقینو کس یعنی مخکس
یے دَدوی رغبت ذکر کرو و تحاکم الی الطاغوت تہ نواوس ذکر
کوی نفرت دَدوی دَ تحاکم الی الرسول تہ۔

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ،
دَ تعیم دَ دے وصف دپارہ لفظ دَ إِذَا او صیغہ دَ مجهول
(قیل) یے ذکر کرہ۔ او لفظ دَ تَعَالَوْا دلالت کوی چہ دعوت
ورکوی اوچت او اعلی صفت تہ۔

رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ، اسم ظاہری یے پہ خُائے دَ ضمیر کس ذکر کرو
اشارہ دہ علت دَ اعراض او حکم دَ اعراض تہ۔

يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُّوْا، صُدُّوْا مصدر دے دپارہ دَ تَکْیِید
او فعل دَ دے صد لازمی دے۔ او صد مصدر دَ فعل

متعدی دپارہ راجح لکہ (قصدهم عن السبيل۔ بمنزل ۲۲)
ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا دَ رَدَّ إِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّبِعُوا مَا
أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا) پشان دَ۔

فائدہ۔ یہ دے آیت کس بشکارہ رد دے پہ ہغہ مقلدینو
باندے چہ ہغوی تہ دعوت دَ قرآن او دَ صحیح حدیث ورکے
شی او دَدوی دَ مذہب تہ خلاف وی نو دوی ہم مخ او گر خوی۔

نودا حال دَ منافقانو دے۔

فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ

پس خٹکے حال پہ وی کله چہ اور سپیری دوی تہ خہ مصیبت

بِمَا قَدْ مَتَّ أَيْدِيَهُمْ ثُمَّ

پہ وجہ دہغه عملونو چہ مخکس لیروی دی لاسونو دوی بیا

جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ

راشی دوی تاتہ قسم کوی پہ الله تعالیٰ

إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا أَحْسَنًا وَتَوْفِيقًا ۝۶۲

چہ مونو اراده تہ ده کرے مگر دنیکی او دجویخ (پہ مینخ د دواہو کس)۔

۶۲۔ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ، پہ دیکس دے منافقانو دے تورو قبا حاتو ذکر دے او پہ دے جملہ کس دوه اقوال دی۔ اول قول دا چہ دا معترضہ ده او شمر جاؤک عطف دے پہ یصدون عنک صدودا باندے۔ یعنی پہ اول وخت دے غیوبت کس ستانہ مخ او گر خوی بیا روستو تاتہ حاضر شی نو پہ دروغہ قسمو تہ کوی چہ زمونہ مقصد پہ دے رستا دے فیصلو تہ مخ اہولو کس احسان او توفیق دے نو پہ مینخ کس دے دوی پہ دے عمل باندے دوی تہ تخویف ذکر کرے شو چہ هر کله پہ دوی باندے خہ مصیبت یا عذاب راشی نو بیا پہ خہ کوی۔ دویم قول دا دے چہ دا مسلسل یو کلام دے۔ یعنی دوی خو نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے حاضرید لو (او فیصلے کولو) تہ نفرت کوی پہ حال دے سلامتی کس لیکن دے سخت غم او تکلیف پہ وخت کس پہ خہ کوی بلکہ بیا خو مجبوراً رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ حاضریری دے باطل عذر و نو دے پارہ نو پہ دروغہ قسمو تہ کوی چہ زمونہ مقصد خو خیر او مصلحت وو۔ مُصِيبَةٌ، دے اکثر مفسرینو پہ نیز دے نہ مراد قتل کول دے عمر رضی اللہ عنہ دغه منافق لره۔ او ابو مسلم و ثیلی

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ

دا هغه کسان دی چہ پوہہ دے اللہ تعالیٰ

مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ

پہ ہنہ شہ چہ پہ زہونو دے دوی کیں دی نو مخ وارہ

عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ

دے دوی تہ او وعظ کوی دوی تہ او وایہ دوی تہ

فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ۙ

پہ بارہ دے محاتونو دے دوی کیں وینا اشرناکہ -

پنجمہ وجہ، کلبی و ثیلی دی چہ احسان پہ قول سرہ او توفیق درست عمل تہ و ثیلے شی۔

۴۳۔ پہ دیکش رد دے دے دوی دے دغہ قول (قسم کولو) او تفریح دہ پہ تیر شوے قبا نحو بانڈے پہ ذکر استعمال دے آدابو دے دوی سرہ۔

مَا فِي قُلُوبِهِمْ، دینہ مراد دے دوی نفاق، غصہ، دشمنی او دروغ دی۔ او اول آداب دادے چہ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ، یو معنی دا چہ دے دوی عذر ونہ مہ قبلوہ۔ دویمہ دا چہ اعراض او کپہ دے دوی دے زہونو دے رازونو بنکارہ کولو تہ یعنی نفاق وغیرہ حکمہ چہ دے دغوی دے نفاق اظہار کلمہ دے دیر شر دے پارہ سبب او کرجی او یہ ضد او عناد بانڈے پاخہ شی (صاحب اللباب) دویم آداب دا چہ وَعِظْهُمْ، موعظہ کیں معنی دے زجر او تخویف وی یعنی دے نفاق، مکرونو، حسد کولو او دروغ و ثیلو تہ یے منع کپہ او دے اللہ تعالیٰ عذاب ورتہ ذکر کپہ۔ دریم آداب رَوِّقْ لَهُمْ رَفِیْ أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا، رفیْ أَنْفُسِهِمْ کیں درے توجیہات دی اول دا چہ پہ یوازے والی پورے لکے چہ دے نوح علیہ السلام پہ دعوت کیں دہ طریقہ دے رشم رافی اعلت لکھ

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ

او ته دے لیرے مونر هیخ رسول

إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ

مکر دیارہ دے چہ تا بعد اری او کرے شی دھغہ پہ حکم دالله تعالیٰ او کہ دا خلق

إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ

کلہ چہ ظلم او کر دوی پہ خانو نو خیلو راعلے دے تاتہ

فَاَسْتَغْفِرُوا اللَّهَ فَاَسْتَغْفِرْ لَهُمْ

او بختنہ یے غوبستہ دے دالله تعالیٰ نہ او بختنہ غوبستہ دے دوی لری

الرَّسُولُ لِيُغْفِرَ لَهُمْ تِلْكَ

رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) نو خامخا مونر لے یہ وودوی اللہ تعالیٰ لری توبہ قبولونکے

رَّحِيمًا ۝۴۳

رحم کوونکے -

وَأَسْرَرْتُ لَهُمْ إِسْرَارًا ، نوح) دویمہ توجیہ دا چہ فی انفسهم دوی
د نفسو تو یہ بارہ کیں دے چہ یہ هف کیں تفاق پت ساتلے دے .
دریمہ دا چہ فی انفسهم پہ بلیغاً پورے متعلق دے یعنی چہ
اشر کوونکے وی پہ زہونو دوی کیں راو دا ترکیب د کوفیانو
پہ نیز جائز دے - بلیغ ، معنی انتہا تہ رسیدونکے دے (رقطبی)
نو هغہ یرہ ورکول دی پہ قتل کولو سرہ کہ چرے دوی تویہ
نہ او یاسی - یا داسے قول چہ د فصاحت و بلاغت نہ دک وی
چہ بنہ تاثیر او کری - او پہ دے آدابو سرہ د تولو منافقانو
سرہ معاملہ پکار دہ -

۴۳- د زجر د منافقانو نہ روستو رچہ پہ سبب د پر بخود لو
د اطاعت د رسول و و اوس ترغیبات ذکر کوی اطاعت د
رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ دے قول سرہ چہ

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ، پہ دیکھیں اول ترغیب دے۔ یعنی کہ رسول کے لیے لو مقصد صرف کہ ہفہ اطاعت کول دی او دیتہ استثناء مفرغ وٹیلے شی یعنی وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ - اشارہ دہ چہ خو کہ رسول اطاعت نہ کوی نو گویا چہ دہفہ رسالت مہمل گنہی۔ بِإِذْنِ اللَّهِ، بآء، سببیہ دہ او اذن پہ معنی کہ امر سرہ دے یعنی پہ سبب کہ امر کہ اللہ تعالیٰ او پہ اطاعت دہفہ سرہ۔

سوال :- لیطاع دلالت کوی پہ ارادہ باندے کہ اطاعت کہ رسول او حال دا چہ دیر خلق کہ رسول اطاعت نہ کوی نو دا خود اللہ تعالیٰ کہ ارادے نہ خلاف لازمیری او دا خود معتزلو کہ مذہب تائید دے ؟

جواب لے :- ابو حیان وٹیلی دی چہ یطاع صیغہ کہ مجہول دہ توفاعل محذوف خاص مراد دے یعنی لِيُطِيعَهُ مَنْ أَرَادَ اللَّهُ طَاعَتَهُ۔

جواب لے :- اذن دلتہ پہ معنی کہ ارادے سرہ دے یعنی بآرادة الله یا پہ معنی کہ توفیق او اعانت سرہ دے۔

فائدہ :- صاحب اللباب وٹیلی دی چہ دا آیت دلیل دے چہ انبیاء علیہ السلام کہ گنا ہونو نہ پاک دی حکم چہ پہ دیکھیں دلیل دے مطلقاً پہ وجوب کہ طاعت دہفوی باندے نو کہ بالفرض دوی پہ یو گناہ باندے راتل کوی نو پہ ہفے کیں یہ ہم پہ موثر باندے اقتداء کول واجب شی۔ او گناہ کیدل کہ یو کار دلیل دے پہ حرمت دہفے باندے او واجب کیدل دے پہ وجوب دہفے باندے نو دخل او حرمت اجتماع پہ یو خیز کیں لازمیری او دا محال دہ۔

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ، روستو کہ ذکر کہ مقصد رسالت نہ (چہ اطاعت دے) ادب ذکر کوی دہفہ کہ اطاعت ترک کوونکو دپارہ۔ ظَلَمُوا، کہ ظلم تہ مراد کہ رسول صلی اللہ

علیہ وسلم کہ تحاکم او اطاعت نہ ملے گرجوں دی لکہ چہ دغہ
وخت کیں منافقانہ داسے کار کرے وو۔ جَاءُوكَ، کہ دینہ
مراد حاضریدل دی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ
ارادہ کہ پشیمانتیا او توبہ کولو سرہ۔

فَاَسْتَغْفِرُكَ وَاللّٰهَ، کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم پہ تحاکم
او طاعت پر بخود لو سرہ کہ اللہ تعالیٰ نہ عصیان لازمیری حکم
اللہ تعالیٰ پہ مخکین جملہ کیں دغہ اطاعت واجب کریدے
تو اول استغفار کول کہ اللہ تعالیٰ نہ واجب دی۔

وَأَسْتَغْفِرُ لَهُمُ الرَّسُولَ، دا وسیلہ نبول دی اللہ تعالیٰ تہ پہ
دعا طلب کولو کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ پہ ژوندانہ
او پہ حضور دغہ کیں او دا وسیلہ شرعیہ دہ۔

سوال :- جَاءُوكَ صیغہ کہ خطاب وہ تو استغفرت یے صیغہ کہ
خطاب ولے ذکر نہ کرہ ؟

جواب :- پہ عدول (نقل کیدلو) کہ حال کہ خطاب نہ غائب والی
تہ او تصریح کول پہ وصف کہ رسالت دغہ کیں او چتوالے کہ
شان دغہ او عظمت کہ دُعا دغہ دے۔

لَوْجَدُوكَ وَاللّٰهَ، دا خبر دے کہ ان او اذ ظلموا متعلق دے پہ
روستو جَاءُوكَ پورے۔ وجدوا تہ مراد وجدان علی دے

تو متعدی دے دوه مفعولونو تہ نو دویم مفعول سَوَّاءًا
رَحِيمًا دے۔ یا وجدان پہ معنی موندلو دے او تواً حال

دے او موندلو کیں اشارہ دہ چہ کہ معصیت کولو پہ وخت کیں
کہ انسان تہ اللہ تعالیٰ داسے دے لکہ چہ ورک شوے او ہیر

شوے وی نو کہ توبہ پہ وخت کیں یے بیا او موندلو۔
سَوَّاءًا، دیر توبہ قبلوونکے او توبہ کولو طریقہ خودونکے۔

رَحِيمًا، رحم کوونکے پہ ملج کولو دغہ سرہ کہ گناہونو تہ پہ
لاتلونکی وخت کیں۔

سوال :- کہ معصیت پہ مقام کیں کہ اللہ تعالیٰ تہ استغفار پورہ
وو نو دلتہ استغفار کہ رسول یے کہ حکمت دیارہ ذکر کرد ؟

جواب لے :- کہ رسول کے اطاعت پہ پر بخود لو کہیں کہ ہفتہ خفہ کول
لازمیری نو کہ دغہ خفگان لرے کولو کہ پیرہ ہفتہ تہ اظہار کہ
عذر پکار دے ۔

جواب لے :- دلتہ گناہ کہ رسول کے حکم پہ پر بخود لو سرہ دو نو
پہ قبولیت کہ توبہ کہیں ہفتہ عمل کول لازم دی چہ کہ ہفتہ
پر بخود سبب کہ گناہ کہر خید لے وی ۔

فائدہ :- مبتدعینو کہ دے آیت تہ دلیل تیولے دے چہ کہ نبی
کریم صلی اللہ علیہ وسلم کے وفات تہ روستو کہ ہفتہ قبر مبارک
تہ تلل او کہ ہفتہ تہ دعا طلب کول کہ کہ ہر مقصد کہ پیرہ وی
او خصوصاً کہ گناہو نو کہ مغفرت طلب کولو کہ پیرہ جائز دی بلکہ بیا
وائی چہ کہ اولیاء کرامو کہ قبرو نو تہ ہم کہ دعا طلب کول جائز دی
کہ دے اول جواب دادے چہ کہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
یا کہ اولیاء کہ قبرو نو کہ زیارت پہ وخت کہیں کہ ہفتوی تہ کہ دعا
طلب کول پہ ہیخ صحیح حدیث سرہ تہ دی ثابت او دار لک
صحابہ کرامو کہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم کے وفات تہ روستو
ہیچرے کہ ہفتہ کہ قبر کہ زیارت پہ وخت کہیں کہ ہفتہ کہ دعا طلب
تہ دے کہے (الصائم المتکی صفحہ ۲۴۳)
نو کہ صحابہ کرامو اجماع دادہ چہ ہفتوی کہ قبر والا تہ دعا تہ
دہ کہے ۔

دویم جواب دادے چہ یہ دے آیت کہیں تخصیص دے پہ
ٹوند کہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پورے او کہ تخصیص
دلیل دا ضمیر و تہ دی رطلوا ، انفسہم ، فاستغفروا اللہ ،
واستغفرلہم الرسول ، لوجداوا حکہ چہ ضمیر دلالت کوی
پہ ذات باندے پہ طریقہ کہ تعین او تخصیص سرہ ۔ لیکن
کہ چہ بلہ قرینہ کہ عموم موجود شی خود لہ بلہ قرینہ کہ
عموم نشتہ ۔

دریم جواب پہ دیکھن لفظ کہ جاءوا دے او جاءوا الی قبرہ
پہ دے باندے نشی قیاس کیدے او پہ قبر کہیں اگر چہ

ژوند د نبی صلی الله علیه وسلم لره ثابت دے لیکن هغه
برزخیه ژوند دے په هغه باندے دنیوی آثار نه مرتب
کیدی.

خلوړم جواب هر کله چه د دے آیت په تفسیر کښ د صحابه
کرامو ته تعمیم ته دے نقل یعنی روستو د وفات ته نه
دے شامل. نور روستو چاله جائز نه دی چه صحابه کرامو
نه خلاف د آیت بل تفسیر د خان نه اوکړی. (الصام
المنکی صفحه ۲۷۷) باندے لیکلی دی. وَلَا يَجُوزُ إِحْدَاكُمُ
تَأْوِيلُ فِي آيَةِ أَوْسُئَةٍ لَمْ يَكُنْ عَلَى عَهْدِ السَّلَفِ
وَلَا عَرَفُوهُ وَلَا بَيَّنُّوهُ إِلَّا هَؤُلَاءِ، رجائز ته دے پیداکول د تاویل
په یو آیت یا حدیث کښ چه هغه په زمانه د سلفو کښ نه وو
اونه هغوی پیژندلو اونه یی امت ته بیان کړیدے).
پنځم جواب، دلته یی جاؤک فرمائیلے دے تا دوک رجه آواز
اوکړی تاته) یی نه دے ویشی دی او حال دا چه طلب د دعا
د صاحب قبر نه په اتفاق د سلفو صالحینو سره جائز نه دے
الصام المنکی صفحه ۱۱۳ کښ لیکلی چه سلف ټول په دے خیره
متفق دی چه د قبر زیارت کوونکے به قبر والا نه هیڅ سوال
نه کوی او د هغه نه به هغه خیز نه غواړی کوم چه په ژوند
کښ خوشته کیدی یا په قیامت کښ خوشته کیدی یعنی نه
به استغفار غواړی اونه به شفاعت غواړی، دارنگه آلوسی
په خپل تفسیر شپږم جلد صفحه ۱۷۵ د وسیله د آیت دلالت
لیکلی دی أَنَّمَا إِذَا كَانَ الْمَطْلُوبُ مِنْهُ مَبْنًى أَوْ غَائِبًا فَلَا
يَسْتَرْيِبُ عَالِمٌ أَنَّهُ رَطْلَبُ الدُّعَاءِ عَيْرُ جَائِزٍ وَأَنَّهُ
مِنَ الْبِدْعِ الَّتِي لَمْ يَفْعَلْهَا أَحَدٌ مِنَ السَّلَفِ، هر
کله چه هغه څوک چه دعا ترینه طلب کیدیشی مړوی
یا لرے وی نو شک نه کوی هیڅ عالم چه دا ناجائز دے
او د هغه بدعاتو نه دے چه د سلفو نه هیچا نه دے نقل
کړے).

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ

پس داسے نہ دے قسم دے ستا یہ رب باندے تھی مؤمنان کی دوی توڑے یورے

يُحْكَمُوا^{۱۳} فِيْمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ

چہ فیصلہ اوکری یہ تا باندے یہ ہفتہ معاملہ کیں چاہیں اشووی یہ میں ددوی کیں

ثُمَّ لَا يَجِدُ^{۱۴} وَا فِي أَنْفُسِهِمْ

بیا نہ موی یہ خیلو نہونو کیں

شپہم جواب، دصاحب قبر نہ دعا غوبستل یہ مسئلہ دسماع
(راوریدو دمری) باندے موقوف دہ اوپہ قرآن کریم کیں
صریح نصوص دی یہ دے خیرہ باندے چہ اصحاب القبور
رانبیاءوی کہ اولیاءوی) ددعا کوونکو دعا بالکل نہ
اوری رکہ نورے خیرے اوری کہ نہ اوری دہفتے یہ خیل
ٹھانے کیں تفصیل راجی) لکہ سورہ یونس ۲۸، ۲۹، سورہ
فاطر ۲۷، سورہ احقاف ۲۵، ۲۶۔

سوال :- دلتہ قرطبی، ابن کثیر او نور و مفسرینو داعرابی
حدیث ذکر کرے دے چہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم
دوفات نہ روستو ہفتہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دقبر
مبارک نہ استغفار غوبستلے وداودا آیت یے لوستلے وداو
خوب کیں ورتہ معلومہ شوہ چہ ہفتہ تہ۔ بختہ اوکریے شوہ؟
جواب :- ددے تفصیلی جواب یہ تفسیر دسورہ مائدہ دوسیلے
یہ آیت کیں ذکر کیہی ہفتہ ہلتہ اوکوری۔ او دقرطبی یہ
حاشیہ کیں لیکلی دی چہ ددے یہ سند کیں انقطاع اوارسال
دے۔ دابوصادق از دی کوفی دعلی رضی اللہ عنہ سورہ ملاقات
نہ دے ثابت۔ او ابن کثیر او ابو حیان ہم دا حدیث بغیر
دسند نہ ذکر کریدے او دحدیث دپارہ سند ذکر کول
بالاتفاق ضروری دی۔ اوپہ نورستد باندے تفصیلی کلام
یہ تفسیر دسورہ مائدہ کیں اوکوری۔

حَرْجًا مِمَّا قُضِيَتْ وَيُسَلِّمُوا

خفگان د هغه فیصلے ته چه تاکړې وی او اومنی ستا فیصله

تَسْلِيمًا ④۵

په همیشہ منلو سره -

۴۵۔ په دے آیت کښ ترغیب دے اطاعت د رسول ته په بله طریقہ - هغه دا دے چه اطاعت د رسول سره د شرطونو ته چه په دے آیت کښ ذکر دی د ایمان د پیاره موقوف علیه دے - او د دے آیت په سبب نزول کښ دوه اقوال دی - اول هغه تیره شوے واقعہ چه د منافق او یهودی په منہج کښ وه او آخری فیصله یی عمر رضی الله عنه او کړه - دویم قول حدیث د امام بخاری رحمه الله دے چه په کتاب التفسیر وغیره کښ راوړیدے چه د زبیر رضی الله عنه د یو انصاری سره د اوبو په لختی کښ جکړه وه نو اول خو نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مصالحت په طریقہ فیصله او کړه بیا د انصاری د خفگان د وچې ته هغه پوره فیصله او کړه رلیکن چا چه وئیلی دی چه دغه انصاری خاطب بن ابی بلتعہ رضی الله عنه وؤ نو دا قول په صحیح سند متصل سره ثابت ته دے (که سبب نزول هر یو وی خو حکم د آیت عام دے -

فَلَا وَرَبِّكَ، په دیکښ تاکیدات په ذکر د حرق لا او قسم د الله تعالی په خپل ربوبیت باندے او اضاقت د ربوبیت ذات د نبی صلی الله علیه وسلم ته په طریقہ د خطاب سره پدے وصف کښ اشاره ده چه الله تعالی په دے حکم کښ د خپل ربوبیت اظهار کوی او دارنگ د خپل نبی د شان حفاظت کوی - فلا کښ دیر اقوال دی - او قول د ابن جریر دے چه دارد دے د پتې کلام د پیاره چه مخکښ کلام ته دلالت معلومیری یعنی نه ده خبره دا سے لکه چه منافقان کمان

کوی چہ یہ خلہ باندے کے ایمان اقرار کوی او کے تحاکم کے رسول صلی اللہ علیہ وسلم یہ خلاف کوی۔ نو وقف دے یہ لا باندے اور ربک سرہ نوے کلام شروع کے دویم قول دادے چہ داوا، بیٹے مخکس کریں نے یہ قسم باندے کے نفی کے اہتمام دپارہ بیا تکرار شویں نے کلا کے نفی کے تاکید دپارہ۔ نو یہ اول "لا" کیں معنی کے اہتمام کے نفی دہ او یہ دویم کیں تاکید کے نفی دے۔ دریم قول، اول "لا" حرف نفی دے داخل دے یہ یؤمنون باندے او دویم "لا" زیاتی دے اور ربک یہ مینع کیں جملہ معترضہ دہ۔ خلورم قول کے زمخشری دے چہ اول "لا" زیاتی دے دپارہ کے تاکید او دویم پہ خیل خائے دے۔ او داسے اقوال پہ لا اقسام رسورہ واقعہ ۵۷، سورہ قیامہ ۷۱، سورہ الحاقہ ۳۸، سورہ انشقاق ۷۱، سورہ تکویر ۷۱ او سورہ بلد ۷۱ کیں ہم دی۔ لیکن پہ دیکس اول قول راجع دے۔

لَا يُؤْمِنُونَ، قاسمی و ثیلی دی چہ کے دینہ مراد ایمان کامل کے حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ، امام رازی و ثیلی دی چہ اللہ تعالیٰ پہ قسم سرہ کے صفت کے ایمان دپارہ درے شرطونہ ذکر کریدی۔

اول شرط۔ پہ ہر اختلاف او معاملہ کیں پہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم ریعتی پہ قرآن او صحیح احادیث فیصلہ کول۔ دا عمل دے لیکن علامت دے کے قلبی ایمان دپارہ۔ شجر، دا مادہ دلالت کوی پہ اختلاف او اختلاف باندے لکہ چہ دے خائے چہ پہ یوبل کیں ننوتلے وی نو دارنگ کلام کے خلق کے اختلاف پہ وخت کیں پہ یوبل کیں ننوتلے۔ او دا ہر قسم اختلاف تہ شامل دے کہ اختلاف دعوامو وی او کہ دے علماؤ وی کہ پہ دنیوی امور و کیں وی او کہ پہ دینی امور و کیں وی۔

دویم شرط دادے چہ رِشْمٌ لَا يَجِدُ وَارِثًا لِّنَفْسِهِمْ حَرْجًا

مِمَّا قُضِيَتْ، یہ دیکھیں مراد حصولِ دِیقین دے پہ زہہ کنیں چہ فیصلہ دِ رسول صلی اللہ علیہ وسلم بالکل حقہ او صحیح دہ یعنی دغہ عمل دِ تحکیم سرہ ایمان قلبی ملگرے دے نو معلومہ شوہ چہ صرف پہ تحکیم رسول سرہ ایمان نہ حاصلیری پہ غیر دِ تصدیق قلبی نہ۔ اَنفُسُهُمْ، دے نہ مراد زیرونہ دی۔ حَرَجًا، زجاج و ثیلی دی چہ حرج پہ معنی دِ تنگیسیا (خفگان) دے۔ مجاہد و ثیلی دی چہ پہ معنی دِ شک کولو دے۔ مِمَّا قُضِيَتْ، قاسمی و ثیلی دی چہ دالفظ ہر صحیح حدیث تہ شامل دِ نو پہ ہر مؤمن باندے لازم دہ چہ صحیح حدیث لہہ ظاہرًا او باطنًا قبول کری او دِ ہفت دِ رد دِ پارہ حیلے او تاویلونہ نہ لہوی دِ تقلید او دِ مذہبی تعصب دِ وجہ نہ دِ مذہبی تعصب دِ وجہ نہ لکہ چہ داحال دِ متعصبینو مقلدینو دے چہ دِ حدیثو او اہل حدیثو دشمنان دی نو ہغوی ہم دے آیت پہ وعید کنیں داخل دی۔ دریم شرط۔ وَاَسْلِمُوا تَسْلِيمًا، دے یعنی ہغہ شخص چہ پہ زہہ کنیں یے پہ یوحکم باندے یقین راشی لیکن بیا ہم دِ ضد او عناد دِ وجہ نہ دِ ہفت نہ خلاف کوی نو پہ دے شرط سرہ یے ثابتہ کہہ چہ ظاہریہ دِ باطن سرہ موافق گر خوی۔

ابن کثیر و ثیلی دی چہ ہر کلہ دوی پہ تا باندے فیصلہ او کری نو پہ باطن کنیں ہم اطاعت کوی او دِ ہفت پہ کلی طور سرہ تسلیم کوی بغیر دِ ممانعت، ممانعت او ممانعہ نہ۔ آلوسی و ثیلی دی چہ دا آیت دِ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ پورے خاص نہ دے بلکہ دِ ہغہ قضا دِ ہغہ بتول شریعت دے۔ او دِ جعفر صادق رحمہ اللہ تہ روایت دے کہ چرے یو قوم دِ اللہ تعالیٰ عبادت کوی مونخونہ، روڑے حج او زکوٰۃ ادا کوی لیکن چہ یو کار نبی صلی اللہ علیہ وسلم

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ

او کہ چرے فرض کرے دے موت پر یہ دوی باندے (یہ اطاعت ذکر رسول کنیں) چہ

اَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ خُرْجُوا

او ورتی مخا نو تہ خپل او او وخی

مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا

د کورونو خپلو ته ، نه به وو کرے دا کار مگر

قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ

لین کساتو د دوی نه ، او که چرے دوی

فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ

کرے دے هغه کار چہ وعظ کیوری دوی ته به هغه سره

کرے وی او دا قوم یا اشخاص په هغه کار باندے اعتراض
کوی چہ دے نه خلاف کاریے وے نه کوو یا په زړه کنیں په هغه
باندے خفه وی نو دغه شخص مشرک دے۔

سوال :- د دے آیت نه خو د خوارجو مذهب سره موافقت
معلومیږی چہ چا شرعی فیصله او نکره نو هغه کافر دے ؟
جواب :- په دیکن د نفی د ایمان د پیاره درے شرطونه
ذکر کړیدی (چہ هغه مخکنی ذکر شو) چہ په هغه کنیں دویم
شرط تصدیق قلبی دے او په نفی د تصدیق قلبی خامخا
کفر لازمیږی۔

فائده :- صاحب الباب وئیلی دی چہ دا آیت دلیل دے
په عصمت د نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندے د هر قسم
گناه نه ځکه چہ الله تعالی په موت پر باندے د هغه د هر حکم
انقیاد باطقی او ظاهری واجب کړیدی نو دا دلیل دے چہ د
هغه په اعمالو کنیں د گناه عمل نشته۔

لَکَانَ خَیْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ

او بنہ

خامخا دو بہ غورہ دوی لڑہ

تَتَبَّعْتُمْ

(کلکودیکے رد ایمان)

۴۶: دے آیت پہ اول کنس زجر دے منافقانوتہ اوروستو ترغیب دے اطاعت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ یہ بے طریقہ سرہ۔

وَلَوْ أَنَّ كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ، أَلَوْسَى وَثِيلِي دِي چہ دے دینہ مخکنس کلام پت دے یعنی موت پہ دوی باندے فرض کرے دے اطاعت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم چہ ہفہ آسان کار دے نو دوی دے ہفہ قبول کرے، چکہ کہ چرے موت پہ دوی باندے یہ تابعداری دے رسول کنس دا فرض کر دے چہ آ ن اَقْسَلُوا أَنْفُسَكُمْ، لکہ چہ پہ بنی اسرائیلو باندے دے تو بے یہ وخت کنس دا فرض کرے شویو و او دقہ شان رَاَوْا خَرَجُوا مِنْ مَنْ دِيَارِكُمْ، لکہ چہ پہ بنی اسرائیلو باندے دے موسیٰ علیہ السلام پہ تابعداری کنس دے مصر نہ ہجرت کول فرض شوی و و نو مَا فَعَلُوا إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ، یہ ضمیر دے علیہم کنس رچہ کَتَبْنَا عَلَيْهِمْ کنس ذکر دے) دوه اقوال دی اول دا چہ مؤمنان او منافقان دواہو تہ عام دے نو دلتہ پہ قلیل کنس مخلصان مؤمنان مراد دی چہ ہغوی دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ اتباع کنس قتال او ہجرت دواہ کریدی۔ دویم قول دا چہ ضمیر صرف منافقانوتہ راجع دے نو قلیل کنس ہم منافقان مراد دی چہ دریا او سمعت دے وجہ نہ بے قتال یا ہجرت کریدے۔ قَلِيلٌ باندے پینس دے بنا پہ بدلیت سرہ دے فاعل دے مَا فَعَلُوا نہ حکہ چہ دا کلام غیر موجب (منفی) دے۔

وَلَوْ أَنَّ لَهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِه لَکَانَ خَیْرًا لَّهُمْ، پہ دے جملہ کنس ترغیب دے اطاعت دے رسول تہ پہ ذکر دے دوه

وَإِذَا لَاتَيْنَهُمْ مِنْ لَدُنْكَ

اور دغہ وخت خانقا در کرے یہ دو مونہ دوی تہ د خیل طرف نہ

أَجْرًا عَظِيمًا ۴۷ وَلَهُدَيْنُهُمْ

ثواب لوے - او خانقا پاخہ کرے یہ دو مونہ دوی لہ

صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ۴۸

یہ لار نیغہ باتدے -

فائدہ دہغہ د اطاعت سرہ - د مایو غملون یہ نہ مراد د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اتباع، اطاعت او انقیاد دے یہ تولو اوامرو او نواہیو کتب او ہغہ تہ مواظ و تیلہ شی حکم چہ مشتمل دی یہ وعد او وعید باندے - خیر الہم یعنی یہ دنیا او آخرت کتب یہ دیرہ فائدہ مند وی -

وَأَشَدُّ تَثْبِيثًا، د دینہ مراد پخول د ایمان دی یہ زہرہ کتب یعنی اتباع د رسول سبب دے دپارہ د کلکوالی د ایمان - او د تثبیت نہ مراد بقاء او ثبات دے یعنی اتسان اول خیر غواہی او بیا بقاء دہغہ خیر غواہی -

۴۷، ۴۸ - پدیکس د اطاعت رسول تورے دودہ فائدے ذکر کوی راجر عظیم او ہدایت د صراط مستقیم -

وَإِذَا لَاتَيْنَهُمْ مِنْ لَدُنْكَ أَجْرًا عَظِيمًا، جواب دے دیت سوال چہ د تثبیت نہ روستو خہ حاصلیری - أَجْرًا عَظِيمًا ہے دواہہ نکرے ذکر کریدی اشارہ دہ چہ د دغہ اجر اندازہ مخلوق تہ تہ دہ معلوم او نسبت اللہ تعالیٰ تہ یہ لفظ د اثینا او من لَدُنْكَ کتب یہ دیر عظمت د اجر یا تہ دلالت کوی -

صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا، ابن عطیہ و ثیلی دی چہد دینہ مراد ہغہ ایمان دے چہ جنت تہ رسوونکے دے او چا و ثیلی دی چہ ہغہ لار چہ جنت تہ رسوونکے دہ او چا و ثیلی دی چہ اعمال

وَمَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ

او چاہے تابعداری اوکریہ ذالہ تعالیٰ او ذ رسول

فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ

پس دفعہ خلق یہ ملگری وی ذ ہغہ کسانو سرہ چہ انعام کویدے

اللَّهُ عَلَيْهِمُ مِنَ النَّبِيِّينَ

اللہ تعالیٰ پہ ہغوی باندے چہ پیغمبران دی

وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءَ وَالصَّالِحِينَ

او دیورشتنی دی او شہیدان دی او نیکان دی

وَحَسَنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ﴿٤٩﴾

او بہہ دی دوی پہ ملگریا کیں

صالحہ مراد دی۔

سوال :- ہدایت ذ صراط مستقیم خود نور و فائدہ نہ بخشے نووے یے روستو ذکر کرو؟

جواب :- ابن عطیہ جواب کیں وٹیلی دی چہ دلتہ مقصد صرف ذ نعمتو نو شمارل دی ترتیب مقصد نہ دے۔ لیکن پہ قول ذ ابو حیان او صاحب اللباب غورہ دادہ چہ ذ دینہ مراد ذ جنت لار او نیک اعمال دی نو ترتیب صحیح دے۔ او پدے نعمتو نو کیں خائستہ ترتیب دے چہ اول ذ یوکار پہ خیریت او غورہ والی باندے نظر وی روستو پہ ہغے باندے زہ تسلی او بقاء مقصد وی بیا ورپسے پہ ہغے سرہ ثواب حاصلول بیا ورپسے نورے فائدے او جنت تہ رسیدل مقصد دی۔

۴۹ :- پہ دیکیں ترغیب دے اطاعت ذ رسول تہ پہ دیر لوے نعمت سرہ چہ ہغہ حصول ذ ملگریا ذ منعم علیہم خلقو دے پہ جنت او پہ برزخ کیں او دا تفصیل ذ اجر عظیم دے چہ بخش ذکر شویدے۔

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ ، اطاعت دے اوامرو او نواہیو چہ پہ
قرآن کریم کیں دے اطاعت دے اللہ تعالیٰ دے او اطاعت دے
وامرو او نواہیو چہ پہ احادیثو کیں دے ہغہ اطاعت رسول
دے او اطاعت دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم اطاعت دے
اللہ تعالیٰ دے دے دے وجہ نہ والرسول سرہ لے جدا
اطاعت نہ دے ذکر کرے ۔ امام رازی او صاحب اللباب ذکر
کریدی چہ مراد دے چہ چا اطاعت او کرو دے اللہ پہ ادا
دے فرائضو کیں او اطاعت دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم لے
او کرو یہ ادا دے سنن کیں ۔

فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ، دمعیت نہ مراد
ملکرتیا دارواحو دے ہغوی سرہ دے پہ عالم برزخ کیں پہ دلیل
دے قول دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم چہ دے ہغہ دے جسد مبارک
نہ دے ہغہ دے روح مبارک دے جدائی پہ وخت کیں فرمائیل چہ
رَمَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۔ او پہ بل روایت کیں
دی اَللّٰهُمَّ الرَّفِيقَ الْاَعْلٰی ۔ دا دویم دے اول دے پارہ تفسیر
دے ۔ قرطبی و ثیلی دی چہ دا مراد دے او دے حدیث
او مضمون ابن کثیر ہم دے آیت پہ تفسیر کیں ذکر کریدی ۔
دارنگ مرافقت پہ جنت کیں مراد دے او دے دے پارہ
ابن جریر او ابن کثیر دے روایات ذکر کریدی ۔ او قرطبی
و ثیلی دی چہ دوی پہ دے ہغوی سرہ پہ خالے کیں او پہ یوقسم
نعمتو نو کیں وی دے ہغوی سرہ پہ ملاقات کوی دے ہغوی
پہ مجلس کیں پہ حاضریدی اگرچہ دے دوی پہ درجا تو کیں پہ
فرق وی لیکن دوی پہ بخان ادنیٰ نہ گنری او دے دوی دے
زہونہ پہ غل اوچی ۔ ابن عاشور و ثیلی دی چہ دے معیت
نہ مراد معیت دے درجے دے پہ جنت کیں اگرچہ پہ درجا تو
کیں پہ تفاوت دے وی ۔

مِنَ النَّبِيِّينَ ، دا دے الذین انعم اللہ علیہم بیان دے او
دا صحیح قول دے او دلتہ لفظ دے النبیین تو لو رسولانو

پیغمبران و تہ شامل دے اوالف لام پکشن دے استغراق دے پیارہ دی تو
خاتم الانبیاء صلی اللہ علیہ وسلم تہ ہم شامل دے۔

وَالصِّدِّیقِ یُقِیِّنُ، یہ صدیق سرہ مراد ہفہ خوک دی چہ دے نبی
تصدیق کے دے اول وخت تہ کہے وی لکہ دے امت حواریون
اوسابقون الاولون او دے مصداق یہ دے امت کبش ابوبکر
صدیق رضی اللہ عنہ دے او دے ہفہ ایمان دے نور و یو صحابہ کرام
دے ایمان سبب او کر خید لو قرطبی و ثیلی دی چہ صدیق ہفہ دے
چہ دے قول دے ثبوت تہ تاکید کوی یہ عمل خیل سرہ او ابو حیان
و ثیلی دی چہ صدیق ہفہ خوک دے چہ دے ہفہ یہ ایمان کبش
ہیخ محل دے شک تہ وی لکہ سورہ حدید ۱۷۱ - دارنگ کثیر
الصدق تہ ہم و ثیلہ شی۔

وَالشُّهَدَاءِ، دے دینہ مراد شہداء فی سبیل اللہ دی لکہ شہیدان
دے بدر او احد وغیرہ - دارنگ عمر، عثمان او علی رضی اللہ
عنہم ہغوی ہم دے اللہ تعالیٰ دے دین دے پیارہ شہیدان شوی و - یا
دے دینہ مراد شہادت کوونکی دی دے صحت دے دین دے اللہ تعالیٰ یہ
دعوت او بیان سرہ او یہ تورے او جہاد کوو سرہ - نو شہداء
ہفہ دی چہ قاشم وی یہ قسط باندے لکہ یہ آل عمران ۱۷۱ کبش
دی - امام رازی و ثیلی دی چہ دا شہداء حکمیہ تہ ہم عام دے
وَالصِّدِّیقِ، دے دینہ مراد ہفہ خوک دی چہ ظاہر او باطن کے
دوارہ صالح وی او دے محکمو دریاو و دلو یہ طریقہ باندے
روان وی او دے مصداق بول صحابہ کرام و لکہ چہ دے
عکرمہ قول ہم داسے دے۔

قائده ۱۷۱: یہ دے خلورو صفاتو کبش دوعہ اقوال دی - اول قول
دا دے چہ دا صفات دے یوموصوف دے پیارہ دی یعنی انبیاء علیہم
السلام چہ یہ ہغوی کبش وصف دے نبوت دے او دے سرہ صدیقیت
ہم شتہ لکہ چہ سورہ مریم ۱۷۱، لکہ کبش دا صفت دے ابراہیم
او ادیس علیہما السلام دے او یہ سورہ یوسف ۱۷۱ کبش دے
یوسف علیہ السلام دے دارنگ دے ہر تہ دے پیارہ صفت دے

شہادت ہم شتہ لکہ یہ سورۃ نساء ۴، سورۃ بقرہ ۲،
 سورۃ مائدہ ۵، سورۃ نحل ۱۶، سورۃ حج ۲۲، سورۃ
 قصص ۲۸، کتب۔ اور صالحیت صفت ہم دہرتی دپارہ
 دے لکہ سورۃ مریم ۲۱، سورۃ بقرہ ۲، سورۃ عمران
 ۳، سورۃ انعام ۱۶، سورۃ انبیاء ۲۱، سورۃ
 عنکبوت ۲۹، سورۃ قلم ۶۸۔ نو بنا یہ دے توجیہ سرہ
 الذین انعم اللہ علیہم یوجہات دے چہ ہغہ انبیاء
 علیہم السلام دی اور دے تائید یہ سورۃ مریم ۲۱، سورۃ
 یوسف ۱۲، اور سورۃ مائدہ ۵، کتب دے۔ دویم قول دادے
 چہ داصفات دجدا جدا ذواتو دی یعنی خلور جماعت دی
 اول جماعت دانبیاء علیہم السلام دے دویم دصدیقینو
 لکہ ابوبکر رضی اللہ عنہ دریم د شہداؤ لکہ عمر، عثمان
 اور علی رضی اللہ عنہم۔ خلور جماعت د صالحینو لکہ باقی
 صحابہ کرام۔ دا قول قراء بغوی د عکرمہ نہ نقل کریدے
 یعنی منعم علیہم انبیاء علیہم السلام اور صحابہ کرام دی۔
 اور اسے تفصیل یہ سورۃ فاتحہ انعمت علیہم کتب ذکر
 شویں دے۔ نو یہ دے دواہو اقوالو سرہ ہغہ سوال دفع
 شوکہ شوکہ وہم کوی چہ شوکہ د اللہ تعالیٰ اور رسول
 اطاعت کوی نو ہغہ بہ یہ مرتبہ د صدیقیت اور شہادت
 کتب نہ وی لیکن یہ مرتبہ د صالحیت کتب بہ وی نو د
 ہغوی سرہ د معیت خہ معنی شتہ۔ حاصل جواب دا شو
 چہ یہ دے آیت کتب اطاعت کوونکی د اللہ تعالیٰ اور رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم عام مراد دی اور منعم علیہم خاص
 مراد دی چہ ہغہ انبیاء کرام اور صحابہ عظام دی۔
 سوال: دے آیت نہ مرزا غلام احمد قادیانی دلیل
 نیولے دے د اجراء د نبوت دپارہ اور استدلال طریقہ
 دادہ چہ مع د اشتراک د صفت دپارہ دے یعنی چا چہ د
 اللہ تعالیٰ اور رسول اطاعت اوکرو نو ہغہ یہ صفت د نبوت

کس د انبیاء سره شریک شویا په صدیقیت کس د
صدیقینو سره یا په شهادت کس د شهداؤ سره او یا
په صالحیت کس د صالحینو سره شریک شو۔ نو څوک
چه په صفت د نبوت کس شریک شی نو هغه نسی
اوگرځي؟

جواب له :- دا داسه تفسیر دے چه د سلفو صالحینو او د
مؤمنانو مفسرینو ته نقل نه دے نو دیته تحریف معنوی
وئیلے شی او دا عین کفر دے۔

جواب له :- الزامی طور سره وئیلے شی چه داسه خو په
آیت محمد رسول الله والذین معه اشداء علی الکفار
..... آه کس هم معه لفظ شته نولازم دا شوه چه
صحابه کرام د ټول انبیاء شی ځکه چه په دغه آیت
کس یقیناً صحابه کرام مراد دی۔

جواب له :- په تفسیر د سورة بقره کس مونږ د مع معانی
ذکر کړے دے چه دایو مشترک لفظ دے نو د مشترک نه
داسه معنی اخستل واجب دی چه د نورو آیت محکماو سره
موافق وی۔ نو که معنی د شرکت فی الصفت ترینه مراد شی
نو د ختم نبوت د آیت او نورو نصوصو صریحو سره مخالفت
راځي او دا د اهل زیغو عمل دے۔

جواب له :- وَحَسَنَ اَوْلَیَّکَ رَفِیقًا، دا صریح دے چه
د معیت نه مراد رفاقت دے او رفاقت په مجلس او مکان
کس استعمالیږي په صفت کس نه استعمالیږي۔ اخفش وئیلی
دی چه رفیقاً حال یا تمیز دے نو مفرد په معنی د جمع سره
دے لکه شَمُّ نَخْرَجْکُمْ طِفْلًا کس۔

قاعدہ له :- قرطبی وئیلی دی چه په نبیین پسے یو دویمه
درجه د صدیقینو ذکر کړه۔ او اجماع د مسلمانانو دده چه هغه
ابوبکر صدیق رضی الله عنه وو نو معلومه شوه چه هغه په
اسلام کس اول حق خلیفه وو۔

ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ط

دا فضل دے دے اللہ تعالیٰ دے طرف نہ

وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا ⑤

او پورہ دے اللہ تعالیٰ پورہ پہ ہر خہ باندے۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا

اے ایمان والو! تیار اوسا

حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ

سامان دے پھاڑ خیل پس اوحشی دے دے

أَوْانْفِرُوا جَمِيعًا ⑥

یا اوحشی پہ یو خاکے۔

سے :- یہ دے آیت کیں جواب دے سوال دے چہ دے اللہ تعالیٰ او دے رسول عام اطاعت کوونکی خو پہ عمل کیں دے انبیاء علیہم السلام او صحابہ کرامونہ کم دی نو دوی بہ خہ رنگ دے ہغوی سرہ یو خاکے کیدی پہ جنت کیں۔ حاصل جواب دادے چہ دا دے ہغوی دے عمل دے نہ نہ دے بلکہ دا دے اللہ تعالیٰ خالص فضل دے۔ ذلک اشارہ دے ہغہ معیت اورفاقت تہ چہ پہ مخکین آیت کیں ذکر شو۔

وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا، یعنی دے اللہ تعالیٰ علم پورہ دے پہ ثواب دے اطاعت او پہ مقادیر دے فضل او پہ مستحقینو دے ہغے باندے۔ یا علم دے اللہ تعالیٰ پہ عصیان کوونکو او اطاعت کوونکو او منافقینو او مخلصینو او پہ ہغہ چاچہ اہل دے رفاقت دی پورہ دے مکے :- یہ دے آیت کیں دے امور و سیاسیہ دویم قانون دے چہ دے قانون عدل دے اجراء تہ روستو دے قتال فی سبیل اللہ اہتمام ذکر کوی او تیاری کول دے ہغے دے پارہ۔ ربط :- قرطبی و ثیلی دی چہ ہر کلمہ دے اللہ تعالیٰ او دے رسول دے

ہفتہ ک اطاعت ذکر ہے اوکھرو تو اس حکم کوی اہل اطاعت تہ
 ک احیاء ک دین او ک اوچتوالی ک دین رچہ ہفتہ پہ قتال
 سرہ کیری) لیکن اول امر کوی چہ پہ جہالت او عجلت سرہ پہ
 دشمن باندے حملہ مہ کوئی بلکہ ک حملہ ک پیارہ پورہ تیاری
 اوکھری او ک منافقانہ ک دھوکہ او چلو تو تہ خان۔ پچ او ساقی۔
 یَا یٰھُمَا الْکَذِبِیْنَ اَمْنُوْا، خطاب مخلصانو مؤمنانو تہ دے۔
 خُذُوْا حِزْبًا رَّکْمًا، حذر، پہ زور ک حاء سرہ او پہ زیر ک حاء
 سرہ منقول دے لیکن دلتہ پہ زیر سرہ دے۔ واحدی
 و ثیلی دی چہ دلتہ دہ اقوال دی اول دا چہ ک حذر تہ
 مراد ک ہفتہ آلہ دہ یعنی تورہ توپک وغیرہ تو معنی دا دہ
 چہ او نیستی وسلے خیلے۔ دویم قول دا دے چہ اخذ دلتہ
 پہ معنی ک عمل کولو دے چہ خذ العفوکبش دے یعنی
 اِحْذَرُوْا عَدُوَّ رَّکْمًا رِیْرَہ اوکھری او خان۔ پچ ساقی ک دشمن تہ
 او پہ دے معنی کبش ہم ک وسلو تیاریلو تہ اشارہ دہ او ک ہفتہ
 ک استعمال طریقہ ایزدہ کولو او ک ہفتہ پیارہ عسکری تربیت
 حاصلو لو تہ۔ قاسمی و ثیلی دی چہ عرب کلہ بیداروی او ک
 یرے ک خیز تہ خان ساقی نو وائی اخذ حذرہ۔ دارنگ حذر ہفتہ
 خیز تہ و ثیلے شی چہ پہ ہفتہ سرہ ساتہ کیری لکہ وسلہ۔ قرطبی او
 صاحب اللباب و ثیلی دی چہ آیت کبش دا دلیل نشتہ چہ پہ حذر
 سرہ ک تقدیر مقابلہ کیدیشی بلکہ وسلہ ساتل ہم پہ
 تقدیر کبش داخل دی یعنی مونہ پہ ک اسباب شرعی استعمال
 کوو حکم چہ مونہ پہ ہفتہ مکلف یو اوور سرہ پہ عقیدہ لرو
 چہ تدبیر ک تقدیر مقابلہ نشی کولے حکم چہ مونہ پہ ایمان
 یا التقدير او اسباب شرعیہ دوارو باندے مکلف یو۔
 فَالْتَفَرُّوا ثَبَاتٍ، فَالْتَفَرُّوا اصل ک نفور او تفار تہ دے
 نفرت کولو او بد کنرلو تہ و ثیلے شی لیکن استعمال کیری پہ
 بھروتلو باندے پیارہ ک مقابلہ ک دشمن یا ک علم ک پیارہ۔
 او پہ دے لفظ کبش اشارہ دہ چہ ک جہاد فی سبیل اللہ پہ

وَإِنْ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ

او یقیناً بعضے ستاسو ته خانجہ غزوہ دی چہ روستو کیوری

فَإِنْ أَصَابَكُمْ مِصِيبَةٌ

نو کہ اور سیدی تاسو ته خہ مصیبت نو دے وائی

قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ

یقیناً انعام کرے دو اللہ تعالیٰ پہ مابانہ کله چہ ته

وخت کبس د کور کلی او اهل و عیال ته داسے اوخی لکه چہ د هغوی سرہ نفرت کوونکی یی یعنی د هغوی محبت تاسو لہ د قتال د سفر نه مانع او نه گرخی - ثبات ، د دے مفرد ثبات دے د خلقو کلک دے ته وئیلے شی او داسے دے ته سر یہ هم وئیلے شی یعنی دے دے (سر یہ سر یہ) د جہاد د پیارہ اوخی دا یہ هغه وخت کبس چہ قتال کول فرض کفائی وی - او کله چہ نظام شرعی موجود وی نو دا سرایا یہ هم د امیر المؤمنین پہ امر سرہ اوخی -

أَوَالْفَرُّ جَمِيعًا ، د دینہ مراد غت لبکر دے دا یہ هغه وخت کبس چہ قتال فرض عین شی نو حرف او دلتہ د تنويع د پیارہ دے - او دا یہ آیت د انفروا خفاً و شقلاً سرہ منسوخ نه دے حکہ چہ د هر یو د عمل د پیارہ جدا جدا حالت دے دا آیت صریح دلیل دے چہ قتال فی سبیل اللہ پہ تولو مؤمنانو باندے پہ خپلو شرعی شرطونو سرہ فرض دے - ابن عاشور وئیلی دی چہ مفسرینو د دے آیت د پیارہ ہیخ سبب نزول ته دے ذکر کرے نو معلومہ شوه چہ دا عام قانون دے او مقصد پکبس تیاری کول وو د فتح مکہ د پیارہ حکہ چہ دا د هجرت پہ شپیم کال نازل شویدے او فتح مکہ د دینہ روستو پہ اتم کال باندے او شوه -

اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿۴۲﴾

دوم د دوی سره حاضر -

ﷺ په دیکس زجر دے منافقانو ته چه هغوی د مخکس ذکر شوی قانون خلاف کوی -

وَلَا يَجْرِمُكُمْ لَعْنُ كَيْبُطِثْنِ، خطاب عام مسلمانانو ته دے لیکن حسن، مجاهد او قتاده وغیرهم وئیلی دی چه د دینه مراد منافقان دی په دلیل د دے چه د جهاد نه دروستو پاتے کید لو بارة کس وئیلی دی چه قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلٰی اَوْدَا قَوْل د مؤمن د شان نه دے - لیبطن لازمی او متعدی دواړه کیدیشی نو لازمی معنی دا ده چه خامخا روستو کیدی او دروند دروند کیدی د وتلو د جهاد ته یعنی په اتقروا امر باندے عمل نه کوی - او متعدی معنی دا ده چه روستو کوی نورو خلقو لره د جهاد ته - قرطبی وئیلی دی چه دلته دواړه معنی جائز دی ځکه چه منافقان دواړه کارونه کوی - قَدْ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيبَةٌ، دلته د مصیبت نه مراد هزیمت یا قتل دے -

قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلٰی، قرطبی وئیلی دی چه دا قول نه صادریری مگر د منافق نه او خصوصًا په زمانه د نبی صلی الله علیه وسلم کس - او دارنگ په سوره توبه ﷺ کس هم دا منافقان د جهاد نه پاتے کید لو ته انعام وائی او په دے باندے خوشحالی کوی -

اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا، دلته شهادت په معنی د حضور سره دے او اذ ظرفیه یا علتیه دے -

وَلَسِّنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنْ

او کہ اور سیدی تاسو ته فضل دے

اللَّهِ لِيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ

اللہ تعالیٰ دے تو خالصا وائی دے گویا کہ نہ دے

بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَلِيَّتِي

پہ مینخ ستاسو او ددہ کنس دوستانه هائے ارمان دے

كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا

چہ نہ وے ددوی سرہ نو کامیاب شوے بہ وے پہ کامیابی

عَظِيمًا ④

لوپے سرہ -

۳۷۔ دا ددوی دویم حال ذکر کوی۔ وَلَسِّنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنْ اللّٰهِ، دَفَضْلٌ نہ مراد فتح او غنیمت دے۔

لِيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ، ددے جملہ پہ بارہ کنس د مفسرینو مختلف اقوال دی۔ اول قول، دا

جملہ معترضہ دہ محل د اعراب ورلہ نشته۔ او پہ دیکنس دوه احتمالات دی اول دا متعلق دے د اذ لم اکن معہم

شہیداً سرہ یعنی دغہ قول ددے وجہ نہ کوی چہ گویا کہ ستاسو او ددہ پہ مینخ کنس ہیخ دوستانه نشته۔ دا

قول د زجاج او ما تریدی دے لیکن امام راغب پہ دے یاندے د عربیت پہ لحاظ سرہ سخت رد کرے دے۔

دویم احتمال دا چہ دا جملہ معترضہ دہ پہ مینخ د قول او د مفعول (مقوله) کنس یعنی یالیتی کنس معہم مقولہ

دہ او کان لم تکن معترضہ دہ۔ دا قول د زحشری وغیرہ د دویم قول دا جملہ مفعول دے د ليقولن د پیارہ نو

مقوله دوه جملے دی یو جملہ د تشبیہ او دویمہ د تمنا

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

تو جنگ ۾ کوی په لار د الله تعالیٰ کس

الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ

هغه کسان چه خرڅوی (د قربان کوی) ژوند

الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ

دنیوی په آخرت باندی او چا چه جنگ او کړو

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ

په لار د الله تعالیٰ کس او اووړی شی یا

او مقصد یې دا دے چه دا جمله مقوله ده د هغه متافقا نو چه
تو متافقان یې د جهاد ته منع کول او پخپله وتلی وونو
دوی ته یې وئیل چه ستاسو او د دے نبی په مینځ کس هیڅ
مؤدت نه وو چه تاسو یې د غنیمت په وخت کس پر بخودلی
تو ضمیر د بینہ نبی صلی الله علیه وسلم ته راجع دے دا
قول د فارسی او مقاتل دے.

دریم قول دا دے چه دا جمله په محل د نصب کس حال ده
د ضمیر د لیکولن ته یعنی دوی دا روستو قول کوی په داسے
حال کس چه گویا که ستاسو او د دغه متافق په مینځ کس
معرفت هم نیشته مؤدت خولرے خبره ده. بله توجیه
زموږ شیخ رحمه الله کړیده اگر چه په بل تفسیر کس زما
په نظر ته ده راغله هغه دا چه دواړه مقولے د لیکولن دی
اوله مقوله د ځان سره پته ده او بینہ په معنی د بینہ دے
او دویمه مقوله ښکاره ده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا يَا كُفْرًا كَبِيرًا يَا كُفْرًا كَبِيرًا
خواهی لکه دا قول د فارسی وغیره دے او بعضو وئیلی دی
چه منادی پته ده یا هؤلاؤ.

يَغْلِبُ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا

نور آدرشی نو تہ دے چہ وربہ کرو مونہ ہغہ تہ ثواب

عَظِيمًا ④۷

لوے ۔

فَأَنزَلَ فَأَنزَلَ عَظِيمًا ، د فوز عظیم تہ مراد پہ غنیمت کئیں برخہ حاصل دی او دا د منافق دنیا پرستی تہ اشارہ دہ یعنی جہاد کئیں یے صرف غنیمت مقصد وی ۔

سکے ۔۔ پہ دے آیت کئیں دریم امر سیاسی دے یعنی د جہاد دپارہ داسے اشخاص تیارول پکار دی چہ د هغوی پہ نیت کئیں پورہ اخلاص وی او ہیخ دنیا پرستی پکئیں تہ وی ۔

ربط لہ :- ہر کلہ چہ مخکئیں ذکر شوعہ چہ منافقان پخیلہ ہم د جہاد تہ روستو کیری او نور خلق ہم روستو کوی نو اوس مؤمنانو تہ امر کوی چہ د منافقانویہ وسوسو سرہ د جہاد تہ مہ روستو کیری ۔

ربط لہ :- دارنگ مخکئیں ذکر شوعہ چہ منافقان د جہاد تہ پائے کیدلو تہ د اللہ تعالیٰ انعام وائی نو اوس فرمائی چہ پہ جہاد کئیں پہ ہر حالت کئیں اجر عظیم ملا ویری نو معلومہ شوعہ چہ جہاد تہ تلل او جہاد کول انعام الہی دے ۔

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ، د ماقبل ربط دوجے تہ د قاء " راوہلو فائده معلومہ شوعہ ۔ دلتہ یے مفعول تہ دے ذکر کہے دپارہ د تعیم د هغہ کسانو چہ هغوی د قتال کولو اہل دی کہ هغہ ہر قسم کافروں ۔ دارنگ پہ دے حائے کئیں مقصد اہمیت د قتال کوونکو د اخلاص دے نو حکہ پہ صرف فاعل ذکر کولو سرہ یے اکتفاء کریدہ ۔

الَّذِينَ يَشْرُونَ الْآلَاءِ الْآخِرَةِ ، دلتہ د مفسرینو دودہ اقوال دی ۔

اول قول دادے چہ یشرون پہ معنی دیبیعون دے یعنی

خرخوی او قریانوی د دنیا ژوند او د هغه مزے او خواہشات
په آخرت باندے - او د انتہایت اخلاص نیت ته اشاره ده -
دویم قول دادے چه یثرون په معنی د اشتراء دے یعنی ژوند
دنیوی غوره کوی په آخرت باندے یعنی دوی منافقان دی
نو منافقا نو ته ترغیب ورکوی چه منافقت
پریږدئ بلکه قتال فی سبیل الله او کړئ - په دیکس اول قول
غوره دے -

وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ ، په دے جمله کس
ترغیب بلیغ دے قتال کولو ته یعنی مقاتل دے په دوه
خیزونو کس د یو ځیز عزم خامخا او کړی شهادت یا فتح او
تختیدل دے په زړه کس نه راوی - هرکله چه شهادت سبب
د اجر دے نو هغه ئے مخکس ذکر کړیدے - او یغلب ، ته
مراد د دشمن قتل او هغوی له شکست وړول او غنیمت حاصل
دی -

فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ، داسے مضمون په حدیث بخاری او
مسلم کس هم ذکر دے چه الله تعالی ذمه داری اخستلے ده د هغه
چا د پاره چه جهاد له اوځي - او ته او یاسی ده لره په لار د الله تعالی
کس مگر جهاد او تصدیق د کلمے د هغه نو الله تعالی به داسے شخص
جنت ته داخلوی رپه سبب د شهادت یا په ئے خپل کور ته واپس
او گرخوی سره د دے چه اجر یا غنیمت به ئے حاصل کړے وی
ردلته او د مانعت الخو د پاره دے اجر او غنیمت دواړه هم
حاصلید لے شی -

فائده - دا آیت او حدیث دلالت کوی چه د شهادت او غلبه
په حال کس برابر دی ده لیکن غوره داده چه دا برابری په
مطلق اجر عظیم کس ده اگر چه په کیفیت د اجر کس شهادت
لوے سبب دے -

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ

او خہ عذر دے ستاسو چہ جنگ نہ کوئی پہ لار

اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ

د اللہ تعالیٰ کس راو دیارہ د خلاصولی د کمزورو د تارینو نہ

وَالنِّسَاءِ وَالْوُلْدِ وَالْكَذِبِينَ

او زناتہ او وارہ بچی ہغہ چہ

يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ

وای اے ربہ زمونہ او با سے مونہ دے

الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ

کلی نہ چہ ظالمان دی او سیدونکی د دے او مقرر کرہ

لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ

مونہ لہ د خیل طرف نہ دوست لہ کوونکے او مقرر کرہ

لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ۝۵

مونہ لہ د خیل طرف نہ امدادی -

۵۔۔ پہ دیکش ذکر د ترغیب دے قتال فی سبیل اللہ

تہ سرہ د ذکر د علتو د قتال تہ - نو پہ دے آیت کش

دوہ علتو تہ ذکر کوی اول فی سبیل اللہ او دویم والمستضعفين

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ، مَا، استفهامیہ دے دیارہ د تیزی

ورکولو پہ معنی د انکار سرہ دے - یعنی ستاسو خہ عذر

نشتہ پہ پر بخودلو د قتال کش - او حال دادے چہ د قتال

دوہ علتو تہ موجود دی -

اول علت فی سبیل اللہ، فی پہ معنی د لام دے او مضاف

پہ دے یعنی اعلاء - او سبیل اللہ، پہ معنی د کلمہ اللہ د

یعنی د کلمہ اللہ چہ دین د توحید دے د غالب کولو او
اوجتولو د پاره -

دویم علت، وَالْمُسْتَضْعَفِينَ، دے پہ دیکشن دوه مشهور
اقوال دی۔

اول قول، د ابن شہاب دے چہ دا پہ لفظ اللہ بات دے
عطف دے یعنی سبیل المستضعفین - او قتال پہ سبیل
د دوی کنس دا دے چہ هغوی د قید و بند و دشمنانو ته
اوساقي او د هغوی حفاظت او کړی -

دویم قول، د مبرد او د زجاج دے چہ مضائق پت دے یعنی
فی خلاص المستضعفین یعنی د دشمنانو د لاسونو ته خلاص
او مستضعفین هغه کسان دی چہ مشرکان د هغوی د کمزوری
کولو هر وخت کوشش او طلب کوی یا په معنی د ضعفاء
دے او دا دلیل دے چہ په قتال فی سبیل اللہ کنس کله
مقصد داوی چہ کمزوری مؤمنان د کافرانو د تسلط ته
پچ کړېشی لکه چہ په دے زمانه کنس په کشمیر، فلسطین او
چیچنیا وغیره ملکونو کنس د اکثر و مسلمانانو حال دا س دے
او دا په اصل کنس دفاعی جهاد دے -

مِنْ الرِّجَالِ، مِنْ د بیان د پاره دے یعنی دوی د رجنسه
اشخاص دی اول دا بالغ تاریینه کسان دی لیکن معذوره
یا بوداگان دی۔ دویم د النِّسَاءِ، او دریم و الْوِلْدَانِ دی -
د ولدان ته مراد نابالغه - پچی دی لکه په حدیث د ابن
عباس رضی اللہ عنهما کنس دی چہ زک او زما مور د مستضعفین
ته وو -

وَالْوِلْدَانِ، ولدان، جمع د ولد ده که مذکور وی او که
مؤنث وی یا جمع د ولید ده نو مراد تربیه مریان او
وینزے دی لیکن اول قول غوره دے او په ذکر د ولدان
کنس د دوی زیات ظلم کولو ته اشاره ده چہ دا مشرکان په
وړو - پچو باند دے هم ترس ته کوی -

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا ، داصفت دے دے المستضعفين۔
 أَخْرَجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الطَّالِمِ أَهْلُهَا ، دقريه ، نه
 مراد مکہ مکرمہ دہ۔ الطَّالِمِ ، دیتہ صفت بحال متعلقہ
 وٹیلے شی او اهلہا یے ددوہ وجوہ ذکر کرو اول وجہ ذکر
 د کلام دپہ حقیقت باندے حکم چہ ظلم کول د اوسید و نکو
 صفت دے۔ دوسیمہ وجہ ، دا دہ چہ یہ نسبت د ظلم کنیں
 قریہ تہ د مکہ مکرمہ توہین لازمیدی۔ او د ظلم تہ مراد
 شرک او کفر کول او مؤمنانوتہ قسما قسم تکلیفوتہ رسول
 دی۔ او د دے صفت یہ تعمیم سرہ دا حکم د مکہ تہ غیر
 نور و علاقوتہ ہم شامل دے چہ یہ ہفتہ کنیں داسے حالات
 وی۔

وَأَجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ، د ولی ، تہ مراد داسے شخص
 دے چہ دوی لہرہ د ظالمانو د ظلم تہ خلاص کری او د دوی
 د دین او نفسو تحفاظت او کری یا د دوی د پیارہ د ہجرت
 لار اسانہ کری۔

وَأَجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ، نصرت د انسانانو دیوبل
 سرہ یہ معنی د مرستہ او دلہ کولو دے لکہ چہ د عیسیٰ
 علیہ السلام حوارینو وٹیلی وونحن انصار اللہ۔ او بعضو
 مفسرینو وٹیلی دی چہ ولیا او نصیرا کنیں مصدری معنی
 مراد دہ یعنی ولایہ و نصرتہ۔ او اللہ تعالیٰ د دوی دا
 دُعا قبولہ کرہ او ورسرہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دُعا
 د قنوت نازلہ پہ طریقہ ہم یوٹلے شوہ حکم چہ یہ حدیث
 د بخاری کنیں ذکر دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہر کلاہ
 د رکوع تہ سر د مونخ پہ آخر کنیں راپورتہ کرو نو د
 بعضے سرور مستضعفین د نجات د پیارہ دُعا غوبستلہ چہ
 ولید بن الولید ، سلمہ بن هشام او عیاش بن ابی ربیعہ
 رضی اللہ عنہم و او د کافرانو د پیارہ یے عذاب غوبستلو
 (کتاب الاذان باب یہوی بالتکبیر حین یسجد) نو دا دُعا گانے

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي

مؤمنان جنگ کوی یہ

سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا

لار دے اللہ تعالیٰ کیں، او کا فران

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ

جنگ کوی یہ لار دے شیطان کیں

فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ

تو جنگ اوکریں دے مکرو دے شیطان سرہ،

إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ۝۴۶

یقیناً مکر دے شیطان کمزور ہے دے یہ مقابلہ دے مکرو دے اللہ تعالیٰ کیں۔

داسے قبولے شوے چہ مکہ مکرمہ فتح شوہ او دے ہفے والی ہے
عتاب بن اسید رضی اللہ عنہ مقرر کرو او ہفہ دے مکہ دے مؤمنانو
پورہ حفاظت اوکرو او مظلومان ہے بچ کرل۔

۴۶۔ یہ دے آیت کیں ہم جہاد تہ ترغیب دے یہ ذکر دے
بل علت سرہ چہ ہفہ مقابلہ کول دی یہ اصل مقصد کیں
یعنی دے کافرانو مقصد دے طاغوت کلمہ اوچتول دی او دے مؤمنانو
مقصد کلمہ دے اللہ پور تہ کول دی تو مؤمنانو لہ ضرور جہاد
کول پکار دی۔

يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ، دے طاغوت، تہ مراد عام دے
شیطان جتنی او اتسی، معبود من دون اللہ وی او کہ حاکم وی
او دے سبیل تہ مراد ہر قسم کفر او شرک او بے دینی دہ۔
فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ، فاء، دے تفریع دے پارہ دہ یہ مخکس
مقابلہ بات دے۔ اَوْلِيَاءَ، تہ مراد ہفہ شوک دی چہ دے کفر
او شرک او ظلم دے پارہ قتال کوی او دا دلیل دے چہ دے سبیل
الطاغوت دے پارہ قتال او نصرت کول دا دے شیطان سرہ

لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ

آیا نه گورئ هغه کسانو ته چه اوئیل شو

لَهُمْ كُفُوا أَيَدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا

هغوی ته بند کړئ لاسونه خپل او پا بندی کوئ

الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا

د مانعته او ورکوئ زکوة نو هر کله چه

كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ

فرض کړی شو په هغوی باندې جنگ نو دغه وخت یوه ډله

مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ

د هغوی نه پره کوی د خلقو نه

كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشِدَّ

پشان د پره د الله تعالی نه بلکه زیات دی په پره کښ

دوستانه کول دي -

إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا، دا دلیل دے د پټ ادبارة یعنی
د شیطان د ملګرو نه یخ پره مه کوئ ځکه چه هغه او د هغه د
ملګری کمزوری دی - کید، په اصل کوشش او تدبیر ته
وئیل شی چه د چا د تکلیف ورکولو د پاره د حیل په طریق
کیدیشی (امام رازی) -

سوال :- په سورة يوسف ۲۸ کښ فرمائیل دی چه ران کید
کُنَّ عَظِيمًا) - نو د زنا نو کید خو د شیطان د کید نه زیات
نشی کید ے ؟

جواب :- هلته د زنا نو کید د نارینو د کید په مقابله کښ مراد
دے او هغه لوی دے - او دلته په مقابله د الله تعالی د کید
کښ مراد دے یعنی د شیطان کید د الله تعالی د کید په

وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا

ادوائی چہ اے رب یہ ولے فرض کرو تا یہ مونو باتیں

الْقِتَالِ لَوْلَا آخِرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ

جنگ ولے نہ روستو کو لو تا مونو نیز دے

قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا

پورے . آوایہ مزے د دنیا

قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ

لبرے دی او آخرت خورہ دے ہغہ چا لہ

الْشَّقِيقِ وَلَا تَظْلَمُونَ فَتِيلًا ۝۷۷

چہ یوریدی کا اللہ تعالیٰ نہ - او ظلم یہ نشی کیدے یہ تا سو یہ قدر د تار دھو کی د کجی

مقابلہ کنس کمزورے دے -

۷۷۷۔ دے آیت نہ تر سلا پورے دے حصے دویم باب دے
یہ دیکھن د منافقانو زجرونہ او د ہغوی اللہ قبا مح ذکر کوی
چہ ہغہ متعلق دی د مخالفت د رسول صلی اللہ علیہ وسلم
سرہ - دا قبا مح تر سلا پورے ذکر کیری - بیا تشجیح رہادری
ورکول دہ یہ قتال باندے او د ہغہ آداب ذکر کوی سرہ د
غایے د قتال نہ چہ ہغہ توحید دے تر سلا پورے - بیا د
منافقانو تقسیم ذکر کوی خلورو قسمونو تہ رد ہغہ منافقانو
چہ د دار اسلام تہ بھر وی اول قسم ہجرت نہ کوونکی،
دویم قسم معاہد دریم عاجز د قتال نہ خلورم قسم
مرکوس رورنو تلی یہ فتنہ کنس - د اول او خلورم قسم سرہ
حکم د قتال دے او د دویم او دریم سرہ د قتال حکم نشتہ -
ربط - ہر کلا چہ یہ قتال باندے تر غیبان ذکر شول نو اس
زجر ذکر کوی یہ پری خود لو د قتال سرہ -

أَلَمْ نَكُرِّ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ، دے یہ

سبب نزول کنیں اختلاف دے۔ بعضو مفسرینو وٹیلی دی چہ دا
 دہغہ مؤمنانو پہ بارہ کنیں نازل شویدے چہ دقتال د فرضیت
 نہ دوستوئے سستی اوکریہ پشان د منافقانو پہ بارہ دجہاد کنیں۔
 او بعضو وٹیلی دی چہ دا نازل شویدے پہ بارہ د منافقانو کنیں
 او دا دویم قول صحیح دے پہ دلیل ددے چہ يَخْشَوْنَ
النَّاسَ اولم گتبت علینا القتال۔ او روستو آیتونو کنیں ہم د
 منافقانو بیکارہ صفات دی۔ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ، داوٹیلے
 شوے وڈتولو مؤمنانو تہ پہ مکہ مکرمہ کنیں دارنگ د مدینہ پہ
 اول ژوند کنیں پہ ہغہ وخت چہ اسباب او قوت دقتال مؤمنانو
 تہ نہ ووحاصل شوے نو پہ داسے وخت کنیں ددین پہ نورو
 فرائضو باندے یا بندے سرہ عمل کول پکار دی ددے دپارہ
 چہ دقتال دپارہ تیارشی نو ددے وچے تہ پے ورپسے ذکر کرے
 دے چہ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ، اشارہ دہ چہ
 ترخو پورے انسان داللہ تعالیٰ دحکم پہ بدن او پہ مال سرہ
 پورہ تابع نہ وی نو ہغہ جہاد ہم نشی کولے حکم چہ اول
 جہاد د نفس دے یا روستو جہاد د کافرانو سرہ دے۔
فَلَمَّا كَبَتْ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ، دقتال فرضیت مخکنیں پہ سورہ
 بقرہ کنیں او پہ ہغہ مدنی سورتونو کنیں ذکر دے کوم چہ
 د سورہ نساء تہ مخکنیں نازل شویدی۔

إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ، إذا د مفاجات دپارہ دے یعنی ددوی
 ددعوے دایمان نہ خودا نہ معلومیدلہ چہ دوی بہ د
 قتال نہ مخ اروی لیکن ناخپاہے دا کار اوکرو۔ لفظ فَرِيقٌ
 دلیل دے چہ دا حکم دتولو ایمان والو دپارہ نہ دے بلکہ
 صرف د منافقانو کیارہ دے۔

يَخْشَوْنَ النَّاسَ، دخشیت نہ مراد خوف دے دقتل نہ او
 الناس، نہ مراد کافران دی او داخشیت صرف طبعی نہ دے
 مراد بلکہ دا دزدلی او منافقت دوجے نہ دے نو ددے
 وچے نہ دایو قبیح صفت دے۔

کَخَشِيَةِ اللَّهِ، دَ دینہ مراد خشیت دے دَ عذاب دَ اللہ تعالیٰ
 نہ چہ پہ نہہ او طبیعت دَ ہر بشر بلکہ بتوں مخلوق کنیں
 موجود دے چہ ہغہ یرہ دَ مرگ دَ نزل دَ عذاب دَ اللہ تعالیٰ
 دَ طرف نہ۔ او پہ عبارت کنیں تقدیر دے یعنی مِثْلَ خَشِيَتِهِمْ
فَرَحَ اللَّهُ۔ یا دَ دینہ مراد خشیت دَ مؤمنان دے دَ اللہ تعالیٰ
 نہ او عبارت کنیں تقدیر دے یعنی مِثْلَ أَهْلِ خَشِيَةِ اللَّهِ۔
أَوْ أَشَدَّ خَشِيَةً، دَ دے ترکیب دَ سورہ بقرہ بتا پشان دے
 او پہ معنی دَ بل سرہ دے دَ ترقی دَ پارہ دے۔ یا پہ معنی
 دَ واور سرہ دے یا دَ تنويع دَ پارہ دے یعنی بعض یرہ کوی
 پشان دَ یرے دَ اللہ تعالیٰ نہ او بعض دَ ہغہ نہ زیاتہ یرہ کوی۔
وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ، قرطبی و ثیلی دی چہ
 معاذ اللہ چہ داسے قول دَ یوحنا نہ صادر شی راو ورپے یے
 دَ ہغوی صفات حسہ ذکر کرے دی)۔ نو دا صفت قبیحہ
 دَ منافقان دے چہ یہ اللہ تعالیٰ یا ندے اعتراض کوی۔
لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ، دا دواہہ اقوال دَ دوی
 مستقل او جدا جدا دی دے وجہ نہ یے پہ عطف سرہ
 ذکر نہ کہل۔ او دَ اجل قریب نہ مراد نیتہ دَ مرگ دہ۔
 زمرہ مخبری و ثیلی دی چہ دے جمله مقصد دَ دوی زیاتوالے
 دے پہ مدت دَ کف عن القتال او مہلت طلب کول دی دَ
 فرضیت دَ قتال نہ۔

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ، ہر کلہ چہ دَ دوی اعراض دَ
 قتال نہ پہ سبب دَ محبت دَ دنیا سرہ دے نو دے وجہ
 نہ اللہ تعالیٰ تحقیر دَ دنیا او تقابل دَ دنیا او آخرت ذکر کوی۔
مَتَاعٌ، نہ مراد دَ دنیا بتوں ہغہ خیزونہ دی چہ پہ ہغہ سرہ
 دَ دنیا فائدے حاصل پوی۔ قَلِيلٌ، قلت (کموالے) پہ اعتبار
 دَ فنا سرہ او دَ زائلہ کید لو سرہ دے۔ قرطبی و ثیلی دی
 چہ قلیل ورتہ دے وجہ نہ او ثیلو چہ بقاء یے نیتہ او داسے
 پہ سورہ توبہ ۳۸ کنیں ہم دی۔

أَيُّنَ مَا تَكُونُوا يَدْرِكَكُمُ

مر خانے چہ یقہ تاسو لاندے کوی بہ تاسو لری

السَّوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ

مروں اگر چہ یقہ تاسو بہ قلعہ کا تو

مُشِيدَةٍ وَإِنْ تُصِيبَهُمْ حَسَنَةٌ

مضبوط کیں او کلہ چہ اور سیدی دوی تہ خوشحالی

يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

دوی دانی دا د طرف د اللہ تعالیٰ تہ دہ

وَإِنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا

او کہ اور سیدی دوی تہ تکلیف دوی دانی

هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ

دا ستاد طرف تہ دے تہ آوایہ

كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

دا قول د اللہ تعالیٰ د طرف تہ دی،

وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَى، آلوسی وٹیلی دی چہ د آخرت نہ مراد ثواب د آخرت دے چہ ہغہ پہ بنہ اعمالو سرہ حاصلیری او غت پہ ہغہ عملونو کیں قتال فی سبیل اللہ دے۔ خیر، دا پہ اعتبار د بقاء د نعمتونو او د ثوند د آخرت (جنت) دے لکہ چہ پہ سورہ تحمل ۷۷ کیں دی رما عندکم یُنْفَقُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ)۔ لَمَنِ اتَّقَى، یعنی د آخرت نعمتونہ خاص پہ تقویٰ سرہ حاصلیری۔ قرطبی وٹیلی دی چہ اتقی المعاصی رد تہ لو گناہونہ خان ساتل کفر شرک او مخالفت د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم نہ

فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا

نوحہ وجہ دہ ددے قوم چہ نہ دی

يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ④۸

نیز دے چہ پوہہ شی یہ سخہ خبرہ یا ندے۔

بچکید لو تہ شامل دے۔

وَلَا تَظْلُمُونَ فَتِيلًا ، دَ ظلم نہ مراد نقصان دَ ثواب دے
دَ عملو تو یعنی یہ تقویٰ سرہ عملو نہ دَ بریادی نہ پچ پلے کیڑی۔
۱۱۰:۔ داجملہ دَ کولہ آخرتتا سرہ متعلق دہ یعنی یہ تاخیر کنس ہیٹ فائدہ نشتہ
حککہ چہ دَ مرگ نہ خلاصہ نشتہ۔ یا ہرکہ چہ دَ قتال نہ دَ اعراض دَ پارہ
دوہ وجہ دی۔ اول حرص دَ دنیا نو دَ ہغے تردید ئے اوکرو یہ قل
مَتَاعِ الدُّنْيَا قَلِيلٌ سرہ او دویمہ وجہ ویرہ دَ مرگ نہ نو دَ
ہغے یہ بارہ کنس ئے او فرمائیل چہ رَ اَیْنِ مَا

تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ ، ہرکہ چہ ہرہ وجہ مستقلہ
دہ ددے وجہ نہ ئے دا دویمہ جملہ دہ عطف کہے یہ اولہ
جملہ باندے۔ دارنگ یہ صحیح حدیث کنس دَ ترک القتال
وجہ وھن ذکر کریدے او دَ وھن تفسیر ئے یہ محبت
دَ دنیا او یہ خوف دَ موت سرہ ذکر کریدے۔ یہ لفظ دَ
"اَيْتِمًا" کنس تعمیم دَ مکانو نو ذکر دے تعمیم دَ زمان ئے نہ
دے ذکر کرے۔ حککہ چہ تعمیم دَ کون یہ مکانا تو کنس مستلزم
دے تعمیم دَ زمانو لہ او تعمیم دَ زمانے تعمیم دَ مکان لہ
نہ دے مستلزم۔ يُدْرِكُكُمُ ، ادراک احاطے کولو او پورہ
راگیرولو تہ وئیلے شی او ددے تفسیر یہ سورۃ جمعۃ ۱۱۰ کنس
دے۔

وَلَوْ اَكْتُمُوا فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ ، بُرُوج ، جمع دَ برج دہ
یہ دیکس معنی دَ ظہور پرتہ دہ لکہ یہ دے قول کنس چہ
رَوَا شَرَحَ جَنَّ سَبْرَجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولَى ، نو سبروج ہم
ہغہ قلوعہ مکانو تہ وئیلے شی چہ دَ لہ نہ بشکار سیری او

دلته په دیکن دیر اقول دی .

عَلَى قُلْعَةٍ كَالِ ذَاكَ عَلَى يَهْ أَسْمَانُونُ كَبْنِ عَدَّ بَرُوجِ ذَا أَسْمَانُونُ .
عَلَى مَنَازِلِ ذَا سَبُورِي عَدَّ غَبَّ سَتُورِي . لِيَكُنْ أَوَّلُ قَوْلِ غُورِي دَعَا .
مُشِيدَةً ، جُورِ كَرِي شُورِي يَهْ شِيد (چونې) سِرِهْ يَا يَهْ مَعْنِي
ذَا دَنَكِ او اوږد دے سِرِهْ . وَكُو كُنْتُمْ ، كُو يَهْ مَعْنِي ذَا اَن سِرِهْ
دے يا وصلیه دے نو د دینه معلومه شوه چه د مرگ راتلل
تاسوله بغیر د برجونو نه خو په طریقه اولی سِرِهْ آسان دی (اللهام)

وَإِنْ تَصِبُّهُمْ حَسَنَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تَصِبُّهُمْ
سَيِّئَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ ، دَا ذَا مَنَافِقَانُو ذَا بَل
قُبَاحَتِ ذَكَر كُورِي . حَسَنَةً عام دے سلامتیا ، اَمِنْ او فَرَاخ
کالی ، خوشحالی ، فتح ، نعمت او غنا ټولو ته شامل دے . او سَيِّئَةً
هم عام دے مرضونو ، قحط ، یړه ، گرانۍ ، غمونه او سختۍ
او د منگرو قتل او شکست او فقیری وغیره . هَذِهِ مِنْ عِنْدِ
اللَّهِ ، الله تعالی ته نسبت په طریقه د شکر سِرِهْ ته دے بلکه
نَفِي ذَا اَشْرَ ذَا اَتْبَاعِ رَسُولِ مَقْصِدِ دَهْ یَعْنِي دُورِي وَائِي چه د دے
رسول د راتللو او د دے د تا بعد اری کولو په برکت سِرِهْ دا حسنه
نه د ده بلکه صرف د الله تعالی د طرف نه د ده . يَقُولُ هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ ،
یعنی ستا د سپیره والی د وجه نه د ده لکه چه قوم د موسی علیه
السلام وئیلی وؤچه په سورۃ اعراف ۱۱۰ کښ ذکر دی او قوم د صالح علیه السلام د غس وئیلی
وؤچه په سورۃ نمل ۱۰۱ کښ یا مراد دا چه ستا د بے تدبیری د وجه نه دے یعنی
د دوی وئیل چه دا رسول په تدبیر او سیاست باندے ته پوهیږی نو ځکه په
موتو باندے شکست او بد حالی راتی .

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ ، دا رد دے د دوی په باطله عقیده
باندے او دا ارشاد کول دی حق خبر ې ته چه نعمت او مصیبت
ټول د الله تعالی د طرف نه په اعتبار د خلق او یا ایجاد سِرِهْ
او په اعتبار د قضاء او قدر سِرِهْ دی او دا اجنالی جواب دے .
فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْكَاذِبِينَ لَا يَكْفُرُونَ كَيْفُفَهُمْ وَنَحْنُ يَتَنَبَّأُ ، په
دیکن هم د منافقانو بل خصلت ذکر کوی . دا کلام په

مقام دے تعجب کیں دے چہ نسبت دے تولو کارونو اللہ تعالیٰ تہ
 خوبالکل بشکارہ خبرہ دہ اودوی پہ دے یا ندے ہم نہ
 پوہیری دے دیر جھل دے وجہ نہ - او پہ دے جملہ کیں دیرہ
 مبالغہ دہ پہ بیان دے جھل دے دوی کیں - اول داچہ نفی دے
 نیز دیکت دے پورھے لے کریدہ یعنی پوہیدل خود دوی دے
 شان نہ دیرہ لرے خبرہ دہ دوی خو پوہیدل تہ نیز دے ہم
 نہ دی یعنی ہیخ استعداد دے فقاہت پکین نشتہ - دویم داچہ
 فما لہولاء استفہام دے علت دے او مستلزم دے وجود دے
 مقابل لرہ یعنی دے نیز دیکت دے فقاہت دے دوی ہیخ سبب نشتہ -
 حدیثاً، اگرچہ نکرہ دہ دپارہ دے مبالغہ لیکن مراد تریزہ خبر
 دے دین دے چہ نازل شویدے دے طرق دے اللہ تعالیٰ تہ تو قرآن
 او احادیثو دواہوتہ شامل دے - یا دے دینہ مراد دغہ مخکین
 خبرہ دہ چہ ہر خہ دے اللہ تعالیٰ دے طرف تہ دی او حوادث دے
 زمانے ہم دے اللہ تعالیٰ دے طرف نہ دی اودوی دے ہفے فاعل حقیقی
 نہ پیڑنی - اوفقہ عمیق فہم تہ وئیلی شی چہ پہ ہفے سرہ دے
 حکمتونو راویستل کیبری دے کتاب اللہ اوسنت رسول صلی اللہ
 علیہ وسلم تہ دے دے وجہ نہ فقہ اجتہاد تہ اوفقیہ مجتہد
 تہ وئیلے شی - او مقصود پہ دین کیں تفقہ دہ پہ دلیل دے
 سورہ توبہ ۱۱۱ سرہ او دا دلیل دے چہ منافق شخص کیں
 ظاہری علم اوفہم راتلے شی لیکن تفقہ پکین نہ راجی -
 فائدہ ۱۰ :- نفی دے فقاہت دے منافقانو نہ پہ دیرو آیا تونو
 کیں دہ لکہ سورہ توبہ ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، سورہ فتح ۱۰،
 سورہ حشر ۱۱، سورہ منافقون ۱، ۲ - او دارنگ نفی
 دے فقاہت دے عامو کافرانو نہ پہ سورہ انعام ۱۱۱، ۱۱۲، سورہ
 اعراف ۱۱۱، سورہ انفال ۱۱۱، سورہ اسراء ۱۱۱ او سورہ
 کہف ۱۱۱ - او دے قرآن کریم دے آیتونو تفصیل دے فقاہت دے
 حصول دے دپارہ دے لکہ سورہ انعام ۱۱۱ کیں دی -
 فائدہ ۱۱ :- لفظ حدیث پہ قرآن کریم کیں دیرویشہ کرتہ

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ

هغه چہ اور سیدہ تاتہ خہ خوشحالی

فَمِنْ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ

نو داد فضل د اللہ تہ دہ او هغه چہ اور سیدہ تاتہ خہ

سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ ط

خہ تکلیف نو داد روجہ د غلطی ستانہ دے،

وَأَرْسَلْنَاكَ بِالنَّاسِ رَسُولًا ط

لیہلے یے موتر تہ خلقوتہ رسول

وَكُفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ۴۹

او پورہ دے اللہ تعالیٰ حاضر ناظر۔

راغلے دے۔ حدیث هغه خبرے تہ وئیلے شی چہ هغه نقل
کړے شویوی۔ نو کله مطلق خبرو تہ وئیلے شی لکه په
سورة نساء ۴ او سورة انعام ۶۱، سورة لقمان ۳۱ او
سورة احزاب ۳۳۔ او کله قصے تہ وئیلے شی لکه سورة طه ۲۰،
سورة ذاریات ۲۱ او سورة بروج ۸۰ کتب۔ او کله د رسول
اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خبرے تہ وئیلے شی لکه سورة
تحریم ۳۳ کتب او اکثر قرآن تہ او وحی د اللہ تعالیٰ
تہ وئیلے شی چہ هغه په دیرو سورتو کتب ذکر دے
لکه سورة اعراف ۱۸۵، سورة کهف ۲۵، سورة زمر ۲۳،
سورة جاثیه ۳۱، سورة نجم ۵۵، سورة واقعه ۵۸، سورة
مرسلات ۴۵، سورة نساء ۴ او سورة یوسف ۱۱ او احادیث
په صیغہ د جمع سره پنځه کرتہ ذکر دی۔

۴۹۔ په دے خطاب کتب دوه اقوال دی اول دا چہ دا خطاب
دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ لیکن مراد تربیت امت
دے او داسے په دیرو آیاتو کتب شته دے۔ دویم

قول دادے چہ دا خطاب عام دے ہر انسان تہ سیوا دے نبی
صلی اللہ علیہ وسلم نہ او معنی ئے دادہ چہ رَمَا أَصَابَكَ
مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ اللَّهِ، دے اللہ تعالیٰ دے فضل دے وجہ نہ دہ
یہ ہفہ باندے خہ حق واجبہ نشتہ۔

وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ، دا دے وجہ دے گناہ ستا
نہ او نفس، نہ مراد نفس امارہ بالسوء دے۔

سوال :- یہ مخکین آیت کنیں داسے قول دے منافقا تو رد کرے وو
او وئیے وو چہ دا تہول دے اللہ تعالیٰ دے طرف تہ دی او اوس پدے
آیت کنیں اللہ تعالیٰ ثابت کرہ چہ ہا سیئہ دے انسان دے نفس دے وجہ
نہ دہ ؟

جواب ع :- ہلتہ من عندك کنیں مقصد دے منافقا نو سپیڑ والے
دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم وو تو ہفہ نسبت کفر وو او نسبت
اللہ تعالیٰ تہ دے ہر خیز یہ طریقہ دے خلق او دے تقدیر سرہ وو۔
او دلتہ نسبت دے سیئہ انسان تہ یہ سبب ظاہری سرہ دے چہ
ہفہ گناہوتہ دی او داسے یہ سورۃ شوریٰ بت کنیں ہم دی۔
جواب ع :- یہ ما اصابك من سیئہ کنیں استفہام پت دے او
استفہام انکاری دے۔

جواب ع :- دے آیت یہ سر کنیں لفظ يَقُولُونَ پت دے
او دا تفصیل دے دے عدم فقاہت۔

وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا، یہ دے جملہ کنیں مقصد
عظمت شان او عموم بعثت دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم
دے دے پارہ دے یہ منافقا تو چہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم
تہ دے سپیرہ والی نسبت کوی او یہ دیکنیں رد دے یہ ہفہ چا
باندے چہ عقیدہ لری دے اختصاص دے رسالت دے رسول صلی
اللہ علیہ وسلم یہ صریح عربو پورے۔

وَكُفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا، دا ہم رد دے یہ منافقا تو او یہ تور
منکرینو دے رسالت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے چہ اللہ
تعالیٰ پورہ دے یہ شہادت کولو یہ رسالت او یہ صدق دے دے

مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ

چاہے او منلو حکم د رسول نو یقیناً

أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَّا

حکم ہے او منلو د الله تعالى او چاہے مخ او گر خود نو نہ ہے

أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا ۝

لیپلے موثر تہ پہ دوی باندے ساتھ کوونگے -

رسول باندے نو کہ تور خلق در باندے ایمان راوری او کہ
نہ راوری - او شہادت دہغہ پہ رسالت باندے پہ دیرو
آیات نو کتب ذکر دے لکہ پہ سورہ انعام ۱۶۱، سورہ رعد ۱۱،
سورہ اسراء ۲۹، سورہ عنکبوت ۲۸، سورہ احقاف ۸
او فتح ۲۸ -

۸۰۔۔ پہ مخکب آیت کتب اثبات وود رسالت د رسول صلی الله
علیہ وسلم نو پہ دے آیت کتب استحکام د رسالت دہغہ دے
او ذکر د حق د رسالت دہغہ دے چہ ہغہ اطاعت د ہغہ
دے -

مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ، دے وجہ دادہ چہ
اطاعت د رسول دہغہ د رسالت د وجہ نہ دے او خبرہ د
قاصد (رسول) خبرہ د مرسیل وی چہ ہغہ الله تعالى دے
اوبل تعبیر دا دے چہ رسول ہرہ خبرہ چہ کوی نو پہ وحی
د الله تعالى سرہ کوی پہ دلیل د ر مایطیق عن الثہوی ان ہو
الا وحی (یوحی) سرہ - او وحی خو حکم د الله تعالى دے - او پہ
دے وجوہ سرہ اطاعت د الله تعالى اطاعت د رسول نشی
کیدے د دے وجہ نہ داسے ہے نہ دی وئیلی چہ رومن
یقطع الله فقد أطاع الرسول - او لفظ رسول کتب اشارہ
چہ دا شان د الله تعالى دہر یو رسول دے او دارنگ لفظ

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَرُوا

او دوی وائی زمونو کار ستا خبره منل دی تو کله چه دوی اوئی

مِنْ عِنْدِكَ بِبَيْتِ طَاعَتِهِ

ستاد خوانه جرکه کوی یوه دله

مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ

د دوی نه سیوا د هغه نه چه وئیل دی دوی،

وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ

او الله تعالی لیکي هغه چه دوی څه جرکه کوی،

فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى

تو مخ واره د دوی نه او ځان سپاره په

اللَّهُ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ۝۸۱

الله تعالی یاندے، او پوره دے الله تعالی ذمه وار د کارونو۔

رسول کس علت د دے حکم ته اشاره ده۔

وَمَنْ تَوَلَّى فِتْرًا أَوْ سَلَّاتًا، د مَنْ، جزاء پته ده یعنی

مَنْ تَوَلَّى فِتْرًا أَوْ سَلَّاتًا عَنْهُ په قرينه د سورة نجم ۷۷ سره۔

أَوْ فِتْرًا أَوْ سَلَّاتًا علت دے د جزاء۔

عَلَيْهِمْ حَفِظًا، حفاظت کوونکے د عملونو د دوی او حساب

کوونکے (قرطبی)۔ حَافِظًا په ته دی وئیلی ځکه چه نفس

حفاظت کس تبلیغ د احکامو داخل دے ځکه چه په هغه

سره بچ کول کیږی د گناهونو نه او د غضب د الله تعالی

نه، نو هغه صفت د رسول کیدلشی۔ او نفی د حفاظت د

نبی صلی الله علیه وسلم نه د قتال سره متافی نه ده۔ د دے

وجه دا آیت په آیت د قتال سره نه دے منسوخ۔

سلا :- په دیکس د متافقانو نور قبائح ذکر کوی۔

طاعة، دے مبدء پتہ دہ یعنی امرنا و شائنا طاعة۔ یا دے خبر پت دے یعنی مناطاعة۔ او پہ دیکش عبارت پت دے یعنی اِذَا كَانُوا عِنْدَكَ يَقُولُونَ یعنی ہر کہ چہ دوی ستا پہ خواکش وی نو داسے وائی۔

فَاِذَا بَرَأْنَاهُ مِنْ عِنْدِكَ بَيِّنَاتٌ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ، یعنی چا و سخی ستاد مجلس نہ۔ بَيِّنَاتٌ، قرطبی او تورو مفسرینو دے دے دیرے معنی لیکل دی لکہ دروغ جوہول او دھغے خائستہ کول، بدلول او تحریف کول او دے شپے جرگے کول۔ او دے معنی تائید دے سورت پہ سنا کبش دے۔ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ، پہ دیکش اشارہ دہ چہ یوہ بلہ طائفہ دے مخلص ایمان والودہ چہ ہغوی دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم دے طاعت نہ ہیخ خلاف نہ کوی۔ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ، پہ تقول کبش دہ اقوال دی۔ اول دا چہ دا صیغہ دے مخاطب دہ او خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او مراد او امر او نواہی دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم او سنت دے دے او دے غیر تہ مراد دے سنت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ خلاف خبرے دی چہ ہغہ کفر شرک بدعات او فسق و فجور دی۔

دویم قول دا دے چہ تقول صیغہ دے مؤنث غائب دہ ضمیر پکبش طائفہ تہ راجع دے او قول دے ہغوی مخکبش ذکر شو پہ طاعہ سرہ او غیر دے ہغے نہ معصیت دے۔

وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ، يَكْتُبُ نہ مراد لیکل دی پہ صحیفو دے ملائکو کبش یا مراد ترینہ نازلول دی پہ کتاب (قرآن) کبش دے پاره دے اخبار دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم۔ قرطبی و ثیلی دی چہ دا آیت دلیل دے چہ صرف قول (بغیر دے عمل تہ) پہ اسلام کبش ہیخ فائدہ نہ ورکوی۔

فَاَعْرَضَ عَنْهُمْ، ضحاک و ثیلی دی چہ دے اعراض کولو نہ مقصد دا دے چہ دے وعظ پہ وخت کبش دے دوی نوموتہ مہ ذکر کوی کفی نو دشمنی بہ شروع کپی۔ ابو حیان و ثیلی دی

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ

آیا نودوی سوچ نہ کوی یہ قرآن کتب ، او کہ

كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ

وے قرآن د طرف د غیر اللہ نہ

لَوْ جَدُّ وَافِيَهُ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ۝۸۲

خامخا موندے بہ دو دوی پہ ہن کتب غلطی دیرہ -

چہ پہ زبہ کتب ہم د دوی نہ د بدل اخستلو سوچ مہ کوہ -
وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ، دلتہ د امر نہ مراد دوام د توکل علی اللہ
دے او مقصد دادے چہ اللہ تعالیٰ بہ تالرہ د دوی د شر
نہ بچ کوی نو بہ ہغہ باندے خان اوسیارہ - او دا آداب د
تولو منافقانو سرہ پہ ہر وخت کتب استعمالیری نو دا د قتال
یہ آیتو نو سرہ منسوخ تہ دی -

وَكُفِّي بِاللَّهِ وَكَفَى اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَئِذٍ داعلت دے د پارہ د تخصیص د توکل
یہ اللہ تعالیٰ پورے -

ربط لہ :- آلوسی و ثیلی دی چہ گویا دا سوال وجواب دی
ہر کلا چہ مخکب د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ صدق باندے
شہادت د اللہ تعالیٰ ذکر شو نو سوال پیدا شو چہ د اللہ تعالیٰ
شہادت خٹکہ معلومییری نو او و ثیلے شو چہ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ...
یعنی یہ تدبیر د قرآن سرہ صدق د دے نبی معلومییری
خٹکہ چہ صدق د قرآن مستلزم دے صدق د دے رسول لہ -
ربط لہ :- ہر کلا چہ د منافقانو د قبائحو نہ معلومہ شوہ چہ
ہغوی د دے قرآن اور رسول صدق تہ منی نو اوس دعوت و کوی
تدبیر کو لو تہ پہ ہغہ دلیلو نو کتب چہ د ہغہ پہ صدق باندے
دلالت کوی -

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ آہ، یہ دے جملہ کتب زجر دے
منافقانو تہ او د ہغوی یو قباحت ذکر کوی چہ دوی پہ قرآن

کین تد بیر نه کوی - داسے ئے نه دی وئیلی چه آفلا یقرءون
و یثلون حکم چه منافقان خود قرآن قراءت او تلاوت کوی
لکه چه په حدیث خوارج کین راغلی دی ر یقرءون القرآن
لا یجأؤن شراقیهم قرآن به دوی لولی لیکن د مرونه به
ئے نه پورے وئی - نواصل مقصد په قرآن کین تد بیر او
تفکر کول دی او داسے په سورة محمد صلا کین د منافقان
په صفت کین او په سورة مؤمنون صلا کین د مشرکانو په صفت
کین ذکر دی - قرطبی وئیلی دی چه دا دلیلونه دی چه په قرآن
کین تد بیر واجب دے د دے د پاره چه د هغه معنی او مقصد
او پیژنی - او د هغه چاقول فاسد دے چه وئیلے دی چه اکتفاء
به کیدیشی په تفسیر منقول (د نبی صلی الله علیه وسلم نه)
باندے فقط -

ابو حیان وئیلی دی چه دغه قول د روافضو دے - اوزة وایم
چه تفسیر په نقل سره مخکین دے او په تد بیر سره د هغه
نه روستو دے لیکن ضروری دواړه دی - او قرطبی زمخشری
وغیره وئیلی دی چه دا دلیل دے چه نظر او استدلال کول
واجب دی او تقلید باطل دے او دینی معارف حاصلول
ضروری دی او قیاس صحیح دے لیکن آلوسی وئیلی دی
چه په قیاس اصولی او اصطلاحی باندے دا آیت دلالت نه
کوی - افلا ، فاء عاطفه ده مخکین معطوف علیه پت دے
ایشکون فی شها دة الله فلا یتد برؤن رایا دوی شک کوی
په صدق د دے رسول کین او تد بیر نه کوی (یا ایعبر صون
عن القرآن فلا یتد برؤن رایا دوی مخ اړوی د رسول
او قرآن نه او تد بیر نه کوی) - تد بیر تأمل او فکر کول دی په
عاقبت د امر کین په طریقہ د نظر کولو په اجزاؤ د خیز
کین او د هغه په اسبابو او اشارو وغیره کین - نو په تد بیر د
قرآن کین اول د هغه د معانیو علم داخل دے -
القرآن ، ابن عاشور وئیلی دی چه تد بیر د قرآن په دوه

قسمه سره دے اول داچه دے آیتونو په خپلو مقاصد او شرعیه باندے دلالت تفصیلیه کولو کښ تامل او فکر کوی او په هغه کښ احکام او حکمتونه او لطائف الهیه پیژندل - دویم قسم په دلالت اجمالیه د قرآن په اعتبار د فصاحت او بلاغت سره فکر کول چه دا د الله تعالی د طرف نه نازل شوے رشتیه کتاب دے - لیکن سوق د آیتونو د اول قسم په ترجیح باندے دلالت کوی - یعنی که چرے دے خلقو (منافقانو) د قرآن په هدایا تو باندے پوره فکر او کړو نو دوی به خیر عظیم حاصل کړی او د نفاق نه به هم بچ شی -

فائده :- د علماؤ اختلاف دے چه د قرآن کریم تلاوت بغیر د تدبیر او فکر نه اجرا و ثواب لری او کنه - د دے څه تفصیل ما د کتاب تنشيط الاذهان په مقدمه کښ لیکل دے هغه هلته او گورځي - او زما په نیز راجع داده چه کوم شخص صرف په تلاوت قرآن باندے اکتفاء کوی او تدبیر ته هیڅ ضرورت نه گنځی نو د اسبب د ثواب نه دے ها که تلاوت کوی او فی الحال تدبیر نشی کولے او اراده د تدبیر او د فهم او د معنی زده کولو لری او صرف تلاوت کافی نه گنځی نو د ده مجرد تلاوت سبب د ثواب کیدایشی -

و کونان من عند غیر الله ، په دے جمله کښ دوه احتمالات دی اول داچه دا عطف ده په مخکښ جمله استفهامیه باندے یعنی اوله جمله کښ ترغیب ورکړے شو په عام تدبیر باندے نو اوس د عام نه روستو یو جزئي د جزئیاتو د تدبیر نه ذکر کوی د پاره د ثبوت د صدق د قرآن او د ذکر د خاص دے روستو د عام ته د وجه د اهتمام د دے خاص (جزئي) نه - دویم احتمال دا دے چه دا ټوله جمله په محل د حال کښ ده د القرآن نه او قید دے د تدبیر د پاره یعنی آیا دوی تدبیر ته کوی په عدم وجود د اختلاف کښ نو پوهه په شی چه دا قرآن د طرف د الله تعالی نه دے - لیکن په

دیکھیں اول احتمال غورہ دے دے وجہ نہ دے پشان
 آیت سورہ محمد ﷺ کہیں ہم داود اقصیٰ تہ دے ذکر کرے
 لَوْ جَدُّ ذَا فِیہِ اِخْتِلَافًا کَثِیْرًا ، فِیہِ ، ضمیر قرآن تہ راجع دے
 ابوحیان وٹیلی دی چہ دا حجت نظری دے او وجہ د ملازمی
 دادہ چہ خوک اوید کلام کوی او دیرہ زمانہ پہ ہغے باندے
 تیرہ تہی نو پہ دغہ کلام کہیں ضرور اختلاف راجی یا پہ وصف
 کہیں رہے فرق سرہ پہ درجاء تو د فصاحت او بلاغت کہیں بعضہ
 اعلیٰ فصیح بلیغ وی او بعضہ درمیانہ وی او بعضہ بالکل
 ساقط کلام وی) یا پہ معنی کہیں پہ تناقض د خبر و نو سرہ یا
 پہ خلاف د مخیر عتہ (واقع) سرہ چہ ہغے تہ کذب یا خطائی
 وٹیلے شئی یا ئے مقابلہ ممکنہ وی - او ہر چہ قرآن کریم دے
 نو پہ ہغے کہیں ہیخ قسم لفظی یا معنوی مخالفت کذاب او خطا
 او غلطی وغیرہ نہ راجی او نشتہ دے - ابن عطیہ وٹیلی
 دی کہ چاتہ پہ قرآن کہیں خہ شک شبہ یا گمان د اختلاف
 پیدا شئی نولازم دہ چہ پہ خیل نظر او پوہہ باندے د
 تہمت اولکوی او د عالم د قرآن تہ دے تپوس او کبری او خان
 دیوہہ کری - او زجاج وٹیلی دی چہ فیہِ ضمیر خبر و تہ راجع
 دے چہ د منافقا نو پہ بارہ کہیں وو - پہ دے جملہ کہیں
 بَيِّنَاتٌ طَارِفَةٌ مِنْهُمْ ، غَيْرُ الَّذِي تَقُولُ او توریت خبر و تہ دی
 چہ پہ دیکھیں ہیخ خبر دروغ نہ دے نو معلومہ شوہ چہ
 دا کلام د عالم الغیب ذات دے او ہغہ اللہ تعالیٰ دے -
 سوال :- د قرآن کریم پہ الفاظ و کہیں د قراءاتو اختلاف
 دیر دے دارنگ پہ معانیو باندے دلالتو کہیں اختلاف
 دے عبارت النص ، اشارة النص ، دلالت النص او اقتضاء
 النص وغیرہ مختلف طریقے دی ؟

جواب :- قرطبی وٹیلی دی چہ د اختلاف تہ مراد تناقض
 او تفاوت دے یا ہغہ دے چہ مخکس د ابوحیان پہ قول
 کہیں ذکر شو - او ابوبکر جصاص وٹیلی دی چہ اختلاف درے

قسمہ دے۔ اول اختلاف تناقض چہ پہ یوقول سرہ ہفہ
 حکم ثابت شہی چہ ہفہ نقیض او مقابل وی د بیل۔ دویم
 اختلاف تفاوت دے چہ یو دیر فصیح او بلیغ وی او بیل
 نازل او ناقص کلام وی۔ دریم اختلاف تلاؤم دے یعنی
 چہ ہتول کلام پہ حسن او صدق کنس د یوبل سرہ
 مناسب وی لکہ چہ اختلاف د قراءاتو دے چہ اصل حسن د
 کلام او مقصد تہ نقصان نہ رسوی نو دلتہ مراد اول دواہہ
 قسموتہ دی چہ تناقض او تفاوت پکنس نشتہ او د دینہ
 پہ خطائی او غلطی سرہ تعبیر کیدایشی۔ او دا دلیل دے
 چہ ما سیوا د قرآن کریم نہ پہ ہر کتاب کنس خصوصاً ہفہ
 کتاب چہ د ہفہ پہ تصنیف باندے دیر وخت اولکی اولوے
 وی ضرور غلطی تناقض او تفاوت وی او دا بیداہٹا ثابت
 دہ۔ قاسمی و ثیلی دی چہ پہ دے آیت کنس عذر دے د
 مصنفینو د کتابونو د پارہ چہ دہقوی نہ پہ تناقض او اختلاف
 واقع کیدی حکمہ چہ د خطائی نہ سلامتیہ د اللہ تعالیٰ د کتاب
 خصوصیت دے۔

سوال :- لفظ د کثیرا خودے خبرے لہرہ مستلزم دے چہ
 لہرہ اختلاف پکنس نشتہ ؟

جواب ع :- ابن عاشور و ثیلی دی چہ د کثیرا دا قید پہ جانب
 د ممتنع کنس دے دے (پہ لفظ د لوسرہ) نو پہ جانب
 د اثبات کنس نقی د اصل اختلاف فائدہ کوی یعنی دا کتاب
 د اللہ تعالیٰ د طرف نہ دے نو پہ دیکنس ہیخ اختلاف نشتہ۔

جواب ع :- صاحب الباب و ثیلی دی ریعنی دا قید احترازی
 نہ دے بلکہ قرآن کریم لوے کتاب دے او پہ دیر اقسامو
 د علمونو مشتمل دے نو کہ بالفرض پہ دیکنس غلطی راخی
 نو دیرے پہ وی نو ہر کلمہ چہ یوہ غلطی پکنس ہم نشتہ نو
 معلومہ شوہ چہ دا کتاب د اللہ تعالیٰ دے۔

جواب ع :- مخکنس د اختلاف دیر قسموتہ ذکر شول یو پہ

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ

او هر کله چه راغی دوی ته خیر د امن

أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ ط وَلَوْ

یا د یرے خور دی هغه او که

رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى

رسولے وے دوی هغه خیر رسول ته او پوهه

الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ

خلقو ته د دوی ته خامخا پوهه شولے په وے په دے هغه کسان

يَسْتَنْبِطُونَ مِنْهُمْ ط وَلَوْ

چه معلوموی هغه لره د دوی ته ، او که ته وے

فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ

فضل د الله تعالی په تاسو باندے او رحمت د هغه

لَا تَبِعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ۝۸۳

خامخا تابعداری په کرے دے تاسو د شیطان مکر لیر کسان -

فصاحت او بلاغت کیں بل په صدق او عدم صدق کیں
بل په صحیح او فاسده معنی کیں بل په تناقض کیں او
بل په تفاوت کیں وغیره نو دا ډیر اقسام د اختلاف دی او د
دے نه یو هم نیشته نو کثیرا ئے د دے وچه نه وئیلے دے -
۸۳ - په دے آیت کیں د منافقانو بل قباحه ذکر کوی یعنی
بغیر د تحقیق نه یو خبر خورول -

ربط له - آلوسی وئیلی دی چه په دے آیت کیں جواب د
سوال دے چه پیدا کیږی د لوجود او فیه اختلاف کثیرا نه -
هغه دا دے چه منافقان او بعضه کمزوری فهم والا مؤمنان

دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ یو خبر واورى چہ پہ هغه کښ څه
 شرطونه او قيودات وى ليکن دا خلق يې غير مشروط اشاعت
 اوکړې نو هغه د واقع نه خلاف شى - نو سوال پيدا شو چہ
 دا خو په وحى کښ اختلاف راسخى نو په دے آيت کښ جواب
 کوى - حاصل د جواب دا دے چہ د يو خبر په اشاعت کښ
 د هغه په ټولو شرطونو او قيوداتو باندے تحقيق پکار دے -
 ربط له :- دا معطوف دے په يَقُولُونَ طَاعَةً باندے او په صيغ
 کښ جمله معترضه ده يعنى دوى خو د طاعت د رسول اقرار
 کوى ليکن سره د ديتہ په خبرونو خورولو کښ هغه طرف ته
 رجوع نه کوى -

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ إِذَا جَاءَهُمْ، دَابْن
 عباس رضى الله عنهما روايت دے چہ نبى صلی اللہ علیہ
 وسلم به هر کله يوسريه اوليرله او هغه به غالبه شوه په
 دشمن باندے يا به مغلوبه شوه نو دے منافقانو به بغير
 د تحقيق نه دا خبر مشهور کړو او د نبى صلی اللہ علیہ وسلم
 اخبار ته به يې انتظار نه کولو نو دا آيت نازل شو - او بعضے
 مفسرينو په دیکښ د نبى صلی اللہ علیہ وسلم د طلاق خبر
 هم ذکر کړيدے چہ هغه هم خور کړے شوے وو او حال دا
 چہ هغه طلاق نه وو ورکړے -

د الْأَمْنِ، نه مراد کاميابى او فتح او غنيمت حاصلول د سرے
 د مؤمنانو دى او خَوْفِ، نه مراد په سرے کښ ناکامى او
 مغلوب کيدل دى - نو منافقانو به د امن په خبر خورولو کښ
 د واقع د امن تحقير او توهين کولو د دے د پاره چہ مؤمنان
 خوشحاله نشى او په خبر د خوف کښ يې مقصديره ورکول
 او بد ظنه کول وو د مؤمنانو د اسلام نه -

آلوسى وئيلي دى چہ په دیکښ زجر او انکار دے په خبره
 ذکر کولو مخکښ د تحقيق نه - او حديث د مسلم کښ هم
 راغله دى چہ رَكْفِي بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَوْ إِشْمًا أَنْ يُحْدِثَ

بِکُلِّ مَا سَمِعَ) کافی دہ دے یو شخص دکنہ کارید لو یا ڈرو غزن
کیدلو دپارہ دا خبرہ چہ بیا نوی ہر ہغہ خبرہ چہ د خلقونہ یے
اوری۔ اورازی وٹیلی دی چہ پہ دے خبر خورو لو کیں دفساد
دیر وجوہ دی۔

فائزہ :- امام رازی او جصاص لفظ دامن او خوف نورو
احکامو شرعیوتہ عام کریدے یعنی امن کیں د جواز او د ثواب
امور داخل دی او یہ خوف کیں د عدم جواز او د گناہ امور
داخل دی۔

اذاعوا یہ، لفظ د اذاعت متعدی یا الواسطہ او متعدی بالذات
دواہہ رائج اوچا وٹیلی دی چہ دلتہ اذاعوا معنی د تحذیث
(خبرور کولو) لہ متضمن دے نو دے دے وجہ نہ متعدی کرے
شو یہ حرق د باع سرہ۔ او یہ ضمیر امرتہ راجع دے۔

وَلَوْ رَدُّوْهُ اِلَى الرَّسُوْلِ، یہ دیکیں تعلیم د ادب دے خلقوتہ د
داسے حالاتو یہ وخت کیں چہ ہقہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
اولو یو صحابہ کراموتہ رجوع کول دی د حقیقت حال او د حکم
معلومو دپارہ۔ د رڈ نہ مراد رسول دی د ہغہ خبر اور رجوع
کول دی۔ الرَّسُوْل، کہ پہ امن او خوف کیں معنی مشہورہ
خاصہ وی نو د رسول نہ مراد ذات د ہغہ دے پہ وخت د
ژوند د ہغہ کیں او کہ پہ امن او خوف کیں د نورو احکامو
شرعیو عموم مراد شی نو بیا د رسول نہ مراد د ہغہ پہ
ژوند کیں د ہغہ ذات دے او روستو د وفات د ہغہ نہ
د ہغہ سنت مراد دی لکہ چہ پہ فردوہ الی اللہ والرسول کیں
ذکر شوی دی۔

وَالِیْ اُولٰٓئِکَ اَمْرٌ مِنْهُمْ، د دینہ مراد اصحاب الرای صحابہ کرام
دی او اہل علم تہ ہم شامل دے لکہ چہ مخکین تیر شوی دی۔
لفظ د مِنْهُمْ، کیں اشارہ دہ چہ صحابہ کرام پہ دے صفت
کیں یوشان تہ وو بعضو پہ ہغوی کیں کاملہ رائے او عقل
او علم لرلو او بعضے داسے تہ وو اگرچہ پہ فضیلت د نفس

صحبت د رسول کنس ٻول شریک دی۔

لَعَلَّيْهِ الْكَذِبُ يَسْتَنْبِطُوتَهُ مِنْهُمْ، لَعَلَّيْهِ ضَمِيرُ امْرِتِه
 راجع دے او د علم ته مراد علم د حقیقت حال د دغه امر
 دے چہ صادق دے او کہ ته اولائق د خورولو دے او کہ
 نه دے۔ یَسْتَنْبِطُوتَهُ، استنباط د نبط نه اختلے شوی
 دے وئیلے کیبری اوبہ راویستلو ته د کوئی ته په اول کنستلو
 د هغه کنس نو نبط هغه خلقوته هم وئیلے شی چہ داسے کسب
 او کار کوی اوزمیندارو خلقوته هم وئیلے شی۔ نو په استنباط
 کنس راویستل د حکم دیوے خبرے وی په خپل اجتہاد سره
 د نص نه د دے وچ نه مجتهد ته مستنبط او اجتہاد ته
 استنباط وئیلے شی۔ دلته معنی داده چہ دوی پخپل عقل
 او تجربے او فکر سره د هغه امر تدبیر راو باسی چہ دا
 د اشاعت قابل دے او کہ نه دے۔ او عکرمه وئیلی دی
 چہ د استنباط معنی حرص کول او ټپوس کول د هغه دی او
 ضحاک وئیلی دی چہ تتبع (تفتیش) ته وئیلے شی۔ د اولے
 معنی په اعتبار سره د مجتهدین نه مراد صحابه کرام دی۔
 او منهم صفت دے د الذین د پاره یعنی هغوی د جنس د
 دے خلقوته دی او په اعتبار د دوی دے او دریے معنی سره
 مجتهدین نه صحابه کرام هم مراد دی لیکن احتمال شته چہ
 دغه منافقان مراد شی یعنی پوهه شوی به وے په حقیقت د
 دغه خبر هغه منافقان چہ هغوی د دے خبرے لہون او
 ټپوسونه کوی۔ او منهم ضمیر اولی الامر ته راجع دے یعنی
 ټپوسونه د اولی الامر ته کوئی (الباب)۔

فائدة له :- امام رازی وئیلی دی چہ د دے آیت ته معلومه شو
 وجوب د قول په قیاس او په اجتہاد باندے ځکه چہ کوئم منصوص
 علیه دے نو په هغه کنس خواستنباط ته حاجت نشته نو معلومه
 شوه چہ بعض احکام شرعیہ په تصویصو کنس دنده پراته دی
 او د هغه علم په استنباط او په استدلال سره معلومیږی۔ او

دے دے بارہ کتبے مزید تفصیل ذکر کریدے۔ قرطبی و ثیلی دی چہ دا دلالت کوی پہ اجتہاد کولو باندے کله چہ نص او اجماع تہ وی۔

فائدہ لہ :- آیت کتب اگرچہ احتمال د استنباط د احکام شرعیہ ذکر شولیکن اصح دادہ چہ دا آیت د حرب پہ امور پورے خاص دے دے ہفتہ خو وجوہ دی۔

اولہ وجہ دا چہ لفظ امن او خوف جائز او ناجائز تہ عام کول د لفظ نہ لے خبرہ دہ دے اطلاق پہ شرح کتب نہ دے معلوم۔

دویمہ وجہ، د احکام شرعیہ پہ بارہ کتب پہ دے سورت کتب ذکر شویں چہ فرو دوا الی اللہ والرسول ہلتہ ہے پہ مقام د رد کتب اولی الامر نہ دے ذکر کرے او دلتہ ہے رد الی اللہ نہ دے ذکر کرے نو معلومہ شوہ چہ امور محسوسہ د جگہ نو سورہ متعلق مراد دی۔

دریمہ وجہ، پہ دے آیت کتب ضمیر ونہ استعمال شویں او ہفتہ پہ تعمیم باندے دلالت نہ کوی لکہ چہ پہ تفسیر سکا کتب تیر شویں۔ ثلورمہ وجہ، د اصولو علماؤ و ثیلی دی چہ قیاس ظن فائدہ کوی او دے آیت نہ علم معلومیری نو معلومہ شوہ چہ دلتہ استنباط او قیاس پہ احکام شرعیہ کتب نہ دے مراد کہ پہ ظن باندے د علم اطلاق اوشی نو جائز نہ۔ ہا دا دلالت کوی چہ اللہ تعالیٰ بعض اشخاص و تہ صفت د استنباط و رکوی لیکن پہ احکام شرعیہ کتب د اجتہاد و استنباط د اثبات د بارہ نور نصوص ثبتہ دے۔

سوال :- جصاص او امام رازی و ثیلی دی چہ دے آیت نہ معلومہ شوہ چہ پہ عامی شخص باندے پہ احکام د حوادشو کتب د علماؤ تقلید واجب دے نو د دینہ ایجاب د تقلید ثابت شو؟ جواب بلہ :- پہ آیت کتب احتمال د استنباط د احکام شرعیہ او پہ ہفتہ کتب تقلید کول احتمال بعیدہ دے لکہ چہ مخکین د ہفتہ وجوہ ذکر شول۔

جواب لہ :- د دینہ پہ غیر منصوصہ مواضع کتب تقلید کول

معلوم میری او دغہ مراد دے یہ حوادثو سرہ لیکن التزام دے
 مذاہب دے یو شخص پہ تقلید سرہ ، دے دینہ او دے بل ہیخ نص
 نہ نشی ثابت کیدے او محل دے نزاع دغہ التزام دے۔
 وَكَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَا تَبْغَتْ إِلَّا قَلِيلًا ،
 فَضْلُ اللَّهِ أَوْ رَحْمَتُهُ دے اللہ تعالیٰ خود دیر قسمہ دے یعنی اخروی دینی
 دنیوی خاص او عام ۔ او پہ دے جملہ کنیں ترغیب دے ہونہ حکم
 تہ چہ پہ کورڈوۃ الی الرسول آہ کنیں ذکر شو یعنی پہ دغہ طریقے
 سرہ فضل او رحمت دے اللہ تعالیٰ حاصلیری او پہ ہونہ سرہ دے شیطان
 دے اتباع نہ بجاؤ حاصلیری ۔

سوال :- الا قلیلاً استثناء خود تقاضا کوی چہ دا لہر کسان دے اللہ
 تعالیٰ فضل او رحمت تہ دے شیطان نہ ہیخ کیدے لو کنیں نہ دی محتاج
 او حال دا دے چہ نصوص صریح سرہ ثابت دی چہ بغیر دے رحم
 دے اللہ تعالیٰ انبیاء علیہم السلام ہم دے شیطان نہ نشی ہیخ کیدے؟
 جواب :- صاحب الباب دے دے لس وجوہ ذکر کریں ۔ اولہ وجہ
 چہ ہونہ غورہ ہم دہ ۔ دادہ چہ دے فضل نہ مراد اسلام او دے
 رحمت نہ بعثت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے او دا دے
 اتباع نہ استثناء نہ دا دے قلیل نہ مراد دے جاہلیت دے زمانے مؤحدین
 دی چہ اسلام او دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے را تلو تہ مخکنیں
 دوی مخان دے کفر او شرک تہ ہیخ ساتلے وولکہ قیس بن ساعدہ
 آیا دی او زید بن عمرو بن نفیل او ورقہ بن نوفل او نور
 کسان چہ دے عیسیٰ علیہ السلام پہ دین باندے کلک و دے نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم دے بعثت نہ مخکنیں ۔ دوسرہ وجہ ، دا استثناء
 دہ دے اذاعوا نہ ۔ دریمہ وجہ ، دا استثناء دہ دے قاعل دے علمہ
 الذین آہ نہ ، خلورمہ وجہ ، دا استثناء دہ دے قاعل دے لوجد و
 نہ ۔ پنجمہ وجہ دا استثناء دہ دے ضمیر مجرور دے علیکم نہ خو
 دے دے تاویل وجہ اول تہ راجع دہ ۔ شپرمہ وجہ دا استثناء
 دہ دے مصدر تہ چہ دلالت کوی پہ ہونہ باندے فعل دے تَبْغَتْ
 یعنی اتباع قلیلاً ۔ دا قول دے مخشری دے ۔ اوومہ وجہ دا چہ

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ

نُو جنگ کوه به لار د الله تعالیٰ کلامه وایر نیست به تا

إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ

مگر د بخان خیل او تیزی و در کوه مؤمنان ته

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ

امید دے چه الله تعالیٰ به بند کوی جنگ د کافرانو

كَفَرُوا ط وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا

او الله تعالیٰ سخت دے به جنگ کیش

دا استثناء ده د یستنبطونه نه او د دے تاویل د دریے وچه
پشان دے - تهمه وچه د قلیلا نه مراد عدم دے کله قلت به
معنی د عدم سره راجح - دا هم ابن عطیه او طبری ذکر کریده -
لسمه وچه لا تبعتم کیش د ټولو امتونو ټولو مسلمانانو ته خطاب
دے او د قلیل نه مراد خاص د محمد رسول الله صلی الله
علیه وسلم امت دے - لیکن دا قول ضعیف دے - په اوله وچه
کیش دوه توجیها ت نور دی چه هغه ابو مسلم اصفهانی ذکر کری
دی - اول دا چه فضل او رحمت ته پرله پسے نعمتونه او امداد
الهی مراد دے او خطاب دے منافقانو ته یعنی دا منافقان د
پرله پسے نعمتونو نصرت او فتح د وچه نه ظاهراً د شیطان
اتباع نه کوی او الا قلیلا کیش صحیح مخلص مؤمنان مراد دی
چه د هغوی په تیز اعتبار د دلیلونو د حقایق د اسلام لړه دے
که فتح او نصرت وی او که نه وی - دویمه توجیه داده چه د
الا قلیلا نه نابالغ مراد دی او استثناء منقطع ده - لیکن په
ټولو وجوهو کیش اوله وچه په اوله توجیه سره خوره او بے
تکلیفه ده -

وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا ۸۲

او سخت دے یہ سزا ورکولو کیں۔

۸۲۔ اَلْوَسَى وَتَيْلَى دى چہ ہرکہ دے منافقا نو عدم طاعت ذکر کرے شو او دغے تقصیر دے هغوى په احكامو د اسلام کیں نو اوس یے امر او کرو نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ په قتال کولو سرہ یو اے بغیر د پرواہ کولو تہ په کارونو د منافقا نو باندے۔ نو دا فاء په فقاتل کیں واقع دہ په جواب د پیت شرط کیں یعنی اِذَا كَانَ الْاَمْرُ كَذَلِكَ ر هرکہ چہ معاملہ داسے دہ نو او طبری و تیلی دى چہ دا متعلق دے د من یقاتل فی سبیل اللہ آہ سرہ۔ یعنی کہ تہ د اجر عظیم ارادہ کوے نو قتال کوہ او داسے د زجاج تہ ہم نقل دے۔ او بعضو و تیلی دى دا د فقاتلوا اولیاء الشیطان سرہ متعلق دے۔

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلِّفُ إِلَّا نَفْسَكَ، جملہ د لا تکلف په محل د حال کیں دہ یا مستانقہ دہ۔

سوال :- نفسك دلتہ مكلف به دے او ذات خود مكلف به نشی کید؟
جواب :- د دینہ مراد فعل نفسك دے چہ د هغه نه مراد وړاندے کیدل دى قتال تہ پخپله او په دے حصر کیں اشاره دہ چہ د منافقا نو د مخالفت کولو او د هغوى د قتال نه روستو کیدلو په تا باندے هیڅ ضرر نشته۔ یا دلتہ وسع لفظ پیت دے په قرینہ د لا یكلف الله نفسًا الا وسعها سرہ۔

وَحَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ، د نفس د دے نه روستو د نور وخلقو په بارہ کیں ذمہ داری ذکر کوی۔ حَرِّضَ، امام راغب و تیلی دى چہ تحریض په اصل کیں ازالة الحرص تہ و تیلے او حرص بے فائدے او بے کاره خیز تہ و تیلے شی یعنی بے کاره او بے فائدے کارونو او مشاغلو تہ د خلقو توجه جهاد طرف تہ را وړوه۔ او د دے تحریض په تفسیر کیں هغه احادیث مراد دى چہ په هغه کیں ترغیبات د قتال فی سبیل اللہ او د هغه

مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً

چاچہ سفارش اوکرو سفارش بنہ به وی

يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا ط وَمَنْ

هغه لره برخه د ثواب د هغه په وجه، او چاچہ

يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ

سفارش اوکرو سفارش بد وی به هغه لره

كَفْلٌ مِّنْهَا ط وَكَانَ اللَّهُ عَلَى

پيټه دکناه د هغه په وجه، او دے الله تعالى به

كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتٌ ۝۸۵

هر خيز باتدے طاقت والا۔

ثوابونه ذکر دی او هغه ډیر دی۔ او دا تحریض دعوت دے
قتال طرف ته که په ژبه سره وی او که په قلم سره وی او د
هغه تربیت ورکولو ته هم شامل دے۔

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا، دا وعده د الله تعالى
د طرف نه چه یقینی ده۔ او عسی د الله تعالى د طرف نه د یقین
د پاره وی ځکه هغه کریم ذات دے چه وعده اوکړی نو ضرور
په پوره کوی۔ او دا وعده الله تعالى د خپل نبی صلی الله
عليه وسلم سره په هره غزوه کیں پوره کړیده په دلیل
د سورة توبه ۵۴ رَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ (او
باس په لغت کیں هر ید حال او بد کار ته وئیلے شی او دلته مراد
جنگ دے۔

وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا، د دینه مراد دا دے چه قوت، حمله کول او
جنگ کول اشد دے په نسبت د ټول مخلوق او خصوصاً په
مقابله د مشرکانو کیں۔

وَأَشَدُّ مُنْكَرًا، نکل په اصل کیں قید ته وئیلے شی او قید مستلزم

دے منع کولو لره نو منع ته هم وئیلے شی او په عام عرف
کېن هغه سزا او عذاب ته وئیلے شی چه په هغه کېن معنی د
عبرت پورته وی. دلته معنی د عذاب مراد ده او سختواله
په داسه دے چه هیڅوک د هغه نه خلاصول نشی کولای او
همیشه وی د هغه فنا او زوال نشته.

ربط له ۱- هرکله چه مخکېن آیت کېن امر و په تحریر
د مؤمنانو، نو اوس په دے آیت کېن ذکر کوی چه دا تحریر
نوم په شفاعت هم دے) د لوی ثواب دپاره سبب دے.

ربط له ۲- هرکله چه په لا تکلف الا نفسک سره معلومه شوه
چه نبی صلی الله علیه وسلم د بل چا په عمل سره ماخوذ نه
دے نو یو وهم پیدا شو چه د بل چا عمل سره به دده په
عمل (ثواب) کېن زیاتې هم نه راځي نو په دے آیت کېن د
دے جواب ته اشاره کوی.

ربط له ۳- هرکله چه نبی صلی الله علیه وسلم په قتال باندې
تیزی ورکوله نو بعضی مؤمنانو سره به سامان جهاد نه ووتول
مؤمن به دده د امداد کولو دپاره سفارش کوو- او دا رنگ
متفقانو به دیوبل دپاره د جهاد نه د پاتیکیدلو سفارش کوو
نو په دے آیت کېن د دواړو قسمونو شفاعتو حکم ذکر کوی.

مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا، شفاعت
په اصل کېن شفع نه اخستل شویدل جوړی رتکول ته وئیلے
شی په مقابل د وتر راتکول کېن- او په عرف کېن شفاعت
وینا کول دی چه یو شخص یو منفعت ته اوری که د دنیا
منفعت وی او که د آخرت وی- یا دیو تکلیف نه خلاص شی
اگر چه مشفوع له رجا دپاره چه سفارش کیدل شی) شفع نه
اوچته درجه لری (الوسی)- او حسنه هغه دے چه په یو
مشروع امر کېن وی- او د شفاعت حسنه مفسرینو ډیر
مصادقات ذکر کړیدی.

ع- خپل ایمان سره د کفارو سره قتال کول جمع کول.

عَلَى دِيَوْمُن دِيَارَه دَقْتَال دَآلَاتُو دَحْصُول سَفَارَش كُول -
 عَ جِهَاد تَه دَعَوَت وَر كُول - عَ تَوْحِيد اَوْسَنَت تَه دَعَوَت
 وَر كُول - عَ دِيَوْمُسَلْمَان دِيل مَسَلْمَان دِيَارَه دَعَا كُول -
 عَ دَچَا دَنَفَعِي يَا دَضَر دَدَفَع كُولُو دِيَارَه سَفَارَش كُول لِيكِن
 شَرَط دَادِے چَه يَه هَغِي يَه رَشَوَت تَه اَخْلِي اَوْجَانِز كَار
 يَه وَي اَوْ دَچَا دَشَرَعِي حَق سَا قَطُولُو اَوْ حُد شَرَعِي دَفَع كُولُو
 دِيَارَه يَه تَه وَي - پَدِيكِنش اُول دَرِے مَصْدَقَات دَ مَا قَبْل
 آيَت دَقْتَال دَ مَسْئَلِ سِرَه مَنَاسِبَت لَرِي - يَكُنْ لَه نُصِيبُ مِمَّهَا
 نَصِيب هَغِه حَصَه وَي چَه دَهْغِي مَقْدَار مَعْلُوم تَه وَي لِيكِن خَانِخَا
 حَاصِلِيَرِي - مَتَهَا كِنش مَن سَبَبِيَه دِے دَدَغِه شَفَاعَت كُولُو دَ
 وَجِ تَه يَا مَن اِبْتَدَا لَه دِے اَوْ مَصْطَاق پَت دِے مَن ثَوَابَهَا -
 وَ مَن يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيِّئَةً، دَدِے مَصْدَقَات دَ شَفَاعَت
 حَسَنَه مَقَابِل مَرَاد دِي يَعْنِي عَ دَكْفَر سِرَه دُوسْتَانَه دَكَا فَرَاو
 جَمْع كُول - عَ دَا نِفَاق فِي سَبِيلِ اللّٰهِ رَجَاهُ تَه خَلْق مَنَع كُول -
 عَ دَخْلَقُو دَ مَنَع كُولُو اَوْ مَتَنَفَر كُولُو دِيَارَه دَ جِهَاد بَدِئِي يَانُول -
 عَ شَرِك، بَدِعت، فَوَاحِشِي اَوْ كَسْرَاهِي تَه دَعَوَت وَر كُول -
 عَ دَ مَوْمَن غَيْبَت كُول بَهْتَان تَرَل اَوْ چَغَلِي كُول - عَ يَه غَيْر
 شَرَعِي كَار كِنش سَفَارَش كُول - عَ دِيَوْمُن تَه بَدِ دَعَاي (خَلْق)
 كُول وَغِيرَه -

يَكُنْ لَه كِفْلٌ مِمَّهَا، قَرطَبِي وَثِيلِي دِي چَه كِفْل يَه اَصْل كِنش
 هَغِه شَرِيع اَوْ كَمْبِل تَه وَثِيلِ شِي چَه دَاوِن دَشَاه يَه لِرَه
 حَصَه بَانْدِے دَدِے دِيَارَه وَاجُوبِي چَه سَوَرِي وَر بَانْدِے آسَانَه
 شِي - اَوْ مَطْلُوق حَصَه تَه هَم وَثِيلِ شِي كَه دَخِير وَي لَكَه رِيُو يَكُم
 كِفْلَيْن مِّنْ لَّحْمَةٍ - حَدِيد (سَل) اَوْ يَه شَرَكِنش هَم اَكْثَر
 اسْتَعْمَالِيَرِي - دَلَّتَه دَ شَفَاعَت حَسَنَه سِرَه نَصِيب ذَكَر كُول اَوْ
 دَ شَفَاعَت سَيِّئَه سِرَه كِفْل ذَكَر كُول تَفَنَن فِي الْعِبَارَت (رَقْمَا قِسْم
 تَعْبِير كُول) دِے - اَوْ بَعْض مَفْسَرِيَنُو وَثِيلِي دِي چَه نَصِيب هَغِه
 حَصَه دَه چَه زِيَادَت پَكِنش كِيد يَشِي نُو هَغِه دَ حَسَنَه سِرَه مَنَاسِبَدَه

وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا

او کله چہ سلام اوکرے یہ تاسو سلام نو جواب ورکری

بِأَحْسَنِ مِنْهَا أَوْ رُدُّهَا إِنَّ

غورہ دے نہ یا جواب ورکری پشان دے یقیناً

اللَّهُ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ۝۸۶

اللہ تعالیٰ دے یہ ہر چیز باندے حساب کوونکے۔

او کفل ہفہ حصہ دہ چہ بالکل برابر وی زیاتے پکشن نہ کیبری
نودا دے سیرہ سرہ مناسب دہ۔

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيتًا، مقیت دے قوت روزی نہ
اخستلے شویدے چہ یہ ہفہ سرہ تقویت او حفاظت دے بدن
کیبری۔ او ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ یہ یورایت کیں یہ
معنی دے مقتدر روزی قوت والا سرہ او یہ بل روایت کیں یہ
معنی دے حفاظت کوونکی سرہ نقل دے۔ دے مجاہد نہ روایت
دے یہ معنی دے شاہد سرہ۔ بل قول دادے چہ یہ معنی دے
روزی رسوونکے دے۔ او دغہ شان یہ معنی دے جزاء ور کوونکی
ہم۔ دا ہولے معنی صحیح کیبری حکمہ چہ اللہ تعالیٰ دے ہر چہ
نصیب او کفل وینی او حفاظت یے کوی او یہ ہفہ باندے
قادر دے او جزاء ہم ورکوی۔

۸۶: ربط لے۔ امام رازی او صاحب اللباب و تیلی دی چہ
بعضے وخت یہ دار حرب یا دے ہفہ یہ قریب کیں یہ سفر دے
جہاد کیں یو شخص پہ یو مجاہد باندے سلام کوی نو مجاہد
ورتنہ ہیخ توجہ او التفات نہ کوی بلکہ قتل یے کری یہ دے
گمان سرہ چہ دا کافر دے۔ نو یہ دے آیت کیں ذکر کوی
چہ دے سلام کوونکی حق دے حکمہ چہ سلام کول یو قسم
اکرام دے او دے اکرام مقابلہ پہ اکرام سرہ بلکہ دے نہ یہ
زیات سرہ پکار دہ۔ نو کہ ہفہ کافر وی نو مسلمان تہ ہیخ

نقصان نشی ورکولے اوکله مسلمان دی نو د هغه قتلول خو
لویه گناه ده -

رابطه الله :- آلوسی وئیلی دی چه تیر شوی آیت کس یی د شفاعت
حسنه ترغیب ورکړو نو اوس د هغه یو خاص فرد ذکر کوی چه
سلام کول د دعا د سلامتیا او د ژوند ده او د شفاعت حسنه دے.
وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ، امام راغب وئیلی دی چه تحیه په اصل کس
د ژوند او بد والی دعا ته وئیلے شی بیا استعمالیری په هره دعا
د خیر کس - او د عربو عادت دا ووچه د یو بل سره به مخامخ
شول نو حَيَّاكَ اللهُ به یی وئیل - بیا په شرع کس د هغه په خله
السلام علیکم کیخود لے شو او دیته تحیه الاسلام وئیلے شی
او په دے سلام شرعی کس د حَيَّاكَ اللهُ دعا ته زیات فضیلت
دے ځکه چه په دیکس د سلامتیا دعا ده سره د آفاتو د
ژوند ته - او قرطبی ذکر کړیدی چه بعضو وئیلی دی چه تحیه
په اصل کس ملک ته وئیلے شی او هرکله چه خلقو به یو بل ته
په دعا کس د ملک (بادشاهی) او د ژوند مختلف الفاظ وئیل
نوجمع راوړے شوه په التحیات لله سره یعنی د بقاء او د
بادشاهی چه خومره الفاظ دی هغه ټول الله تعالی لره خاص دی
او بعضو وئیلی دی چه سلامتیا د ټولو عیبونو او آفتونو ته
خاص الله تعالی لره ده - او صحیح قول دا دے چه دلته د
تحیه نه مراد سلام شرعی دے په السلام علیکم سره -
او په دیکس نور اقوال هم شته چه هغه قرطبی ذکر کړیدی
د امام مالک رحمه الله یو روایت دے چه د دینه مراد تشبیت
العاطس دے ریرنجی کوونکی ته په یرحمک الله سره جواب
ورکول - او ابن خوین متداد وئیلی دی چه د دینه مراد هبه
ده (چاته څه څیز وربخل) - او د اصحابو د امام ابوحنیفه رحمه الله
نه نقل ده (لکه جصاص) چه هدایه ورکول مراد دی او چا
وئیلی دی چه د دینه مراد د صلحه کولو دعوت مراد دے -
لیکن دا اقوال ضعیف دی ځکه چه په قرآن کریم کس تحیه

سلام تہ و ثیلے شوییدی سورة احزاب سکا، سورة نور سکا، سورة
ابراہیم سکا۔ او لفظ سلام یے پہ دیر آیتو کیں ذکر کریدیے
لکہ سورة مریم سکا، سکا، سورة روم سکا، سورة انعام سکا
سورة طہ سکا، سورة رعد سکا او سورة نمل سکا پہ دیکیں
لفظ سلام معرفہ او نکرہ دواہ ذکر شوییدی نو دواہ
جائز دی۔ لیکن پہ احادیثو کیں پہ صیغہ ذکر معرفہ سرہ
ذکر دے۔ او ذکر سلام تور تفصیلی احکام قرطبی، آلوسی او
قاسمی وغیرہ ذکر کریدی۔

فَحَيُّوا بِأَحْسَنِ مِثْلِهَا أَوْ رَدُّوْهَا، یعنی تاسو ذکر سلام جواب
ورکری پہ دیر خائستہ الفاظ او کلماتو سرہ دھے نہ چہ
تاسو تہ و ثیلے شوی وی۔ صحیح او حسن احادیثو کیں دھے
تفصیل راغلے دے چہ پہ جواب کیں او وائی وعلیکم السلام
ورحمۃ اللہ وبرکاتہ۔ او ذکر ابوداؤد پہ روایت کیں ومغفرتہ
ہم ذکر دے پہ ہفے کیں یحییٰ راوی تہ ضعیف و ثیلے شوییدی
لیکن ترمذی دھفہ روایت ذکر سہل بن معاذ نہ حسن ذکر
کریدیے او ابن خزیمہ او حاکم ورتہ صحیح و ثیلے دی۔ نو
آلوسی و ثیلے دی چہ خوک وائی چہ ومغفرتہ پہ نہ و ثیلے
کیہی نو دا قول اتفاق تہ دے۔ او قاسمی و ثیلے دی چہ پہ
دے حدیث کیں رد دے پہ ہفہ چا باندے چہ پہ وبرکاتہ
باندے زیادت نہ وائی۔ او رَدُّوْهَا، او ذکر اختیار دیا دے
پہ زیادت ذکر جواب کیں لیکن زیادت افضل دے حکم چہ
مخکیں یے ذکر کرو۔ او ردوھا نہ مراد دھے پشان جواب
ورکول دی۔

ابن کثیر و ثیلے دی چہ ذکر تلو علماء اتفاق دے چہ سلام کول
سنت دی او جواب ورکول یے فرض دی۔ لیکن فرض کفائی
دی پہ سبب ذکر حدیث ذکر ابوداؤد او بیہقی سرہ او دلستہ
آلوسی ذکر بعض اختلافو قہاؤ نہ پہ طریقہ ذکر اشعارو سرہ
شل کسان ذکر سلام تہ مستثنیٰ کریدی لیکن اصح دا دہ

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْزِيَكُمْ

اللہ تعالیٰ نشتہ دے بند کی محق دار سوا دھغہ نہ ، خامخا بہ تاسو را جمع کری

إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ

ورخ دے قیامت تہ چہ ہیم شک نشتہ بہ ہغہ کیں ،

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا

او شوک دیر رشتن دے دے اللہ تعالیٰ تہ بہ خبر و کیں ۔

چہ بہ مونح کوونکو باندے سلام اچول شتہ خود ہغہ جواب بہ یہ قول سرہ نہ ورکوی او جواب بالاشارہ کیں اختلاف دے او کومہ نہی چہ بہ صحیح حدیث سرہ راغلے وی نوہغہ بہ معتبر وی دلتہ صرف قیاس فائدہ نہ ورکوی ۔

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى شَيْءٍ حَسِيبًا ، یعنی یہ ہولو اعمالو باندے او خصوصًا یہ سلام وجواب سلام باندے بہ حساب کوی ۔ دا جملہ ہم دلالت کوی یہ اقامت دے سنت باندے او یہ تاکید دے جواب دے سلام باندے ۔

۸۷۔ یہ دے آیت کیں اثبات دے توحید او قیامت دے ربط لہ ۔ اے دے مخکین سرہ دادے چہ ہرکلمہ مخکین او ٹیلے شوچہ تاسوتہ شوک سلام او کری نو دھغہ سلام قبول کری یہ اعتبار دے ظاہر دھغہ سرہ او ہرچہ دھغہ باطن حال دے نوہغہ دے اللہ تعالیٰ علم تہ او سپاری چہ دھغہ سرہ یہ علم غیب کیں شوک شریک نشتہ ۔ او یہ ورخ دے قیامت بہ دے باطن رازونو بنکارہ کولو دے پارہ حساب کوی ۔

ربط لہ ۔ داچہ مخکین قتال ، شفاعت حسنہ او سلام کولو تہ ترغیب ذکر شو نو اوس دے ہولو دے قبولیت بنیاد ذکر کوی چہ عقیدہ دے توحید او بعث بعد الموت دہ ۔

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ، دا جملہ اسمیہ مبتداء او خبر دہ مستأنفہ دہ ۔

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فَعْتَيْنِ

نو دے تاسو دے متافقانویہ بارہ کس دودے شوق

وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا ط

او اللہ تعالیٰ شکور کپیدی دوی یہ سبب دے عملونو ددوی

أَشْرِيذُونَ أَنْ تَشْهَدُوا مَنْ

آیا تاسو غواہی چہ ہدایت والا وکثریٰ ہغہ خوک

أَضَلَّ اللَّهُ ط وَمَنْ يَضِلَّ اللَّهُ

چہ بے لارے کپیدا اللہ تعالیٰ او خوک چہ اللہ تعالیٰ بے لارے کری

لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ، دا جملہ دویم خبر دے د لفظ
اللہ دپارہ یا جملہ مستانفہ دہ دپارہ د بیان د دویم اعتقاد
چہ بعث بعد الموت دے - الی یہ معنی د فی سرہ دے یا جمع
متضمن دہ معنی د حشر لہ یا فی القبور پت دے او الی دغایے
دپارہ دے - الْقِيَامَةِ ، دا یہ معنی د قیام دے او تاء پکس د
مبالغہ دپارہ دہ - او دے نوم وجہ دادہ چہ ہول خلق بہ
حساب دپارہ قائم شی (راودریبی) لکہ ر یَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ
لِرَبِّ الْعَالَمِينَ - تطفیف ملے -

لَا رَيْبَ فِيهِ ، ضمیر یوم تہ یا جمع تہ راجع دے -

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ، حدیث ، یہ معنی د قول
او دوعد دے او دلتہ د حدیث نہ مراد اخبار دے یہ کلمہ
د لا الہ الا هو اولی جمعتم آہ سورہ او دا استفہام انکار دے
دپارہ د اثبات د صدق د اللہ تعالیٰ عمومًا او خصوصًا -

سوال :- اصدق اسم تفضیل دے لیکن صدق خو مفہوم
بسیط دے یہ ہغہ کس تفاوت تہ وی نو تفضیل پکس خنگہ
صحیح کپیدی ؟

جواب :- آلوسی وکیلی دی چہ دلتہ تفضیل پہ اعتبار د کمیت

فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ۝۸۸

نو ہیچرے اویہ نہ موی ہغہ لہ لار -

رمقدار سرہ دے نہ یہ اختیار کیفیت سرہ یعنی کلام دے
اللہ تعالیٰ کہیں ہیچ دروغ نشتہ - کلام دے اللہ تعالیٰ دیر دے
اویہ ہغہ کہیں دیر اقسام دی او ہغہ ہتول رشتیا دی -

۸۸: یہ دے آیا تو نو کہیں ذکر دے دے حال دے منافقانو او دھغوی
بعضے اقسام ہغہ دی چہ ہغوی سرہ قتال کول پکار دی او بعضے
ہغہ دی چہ قتال ویر سرہ نہ کیہری او دا خاور قسمہ دی یہ خلوج
آیتونو کہیں - او دا اقسام دے ہغہ منافقانو دی چہ دار اسلام کہیں
نہ دی داخل ہجرت یے نہ دے کہے -

رابطہ دے آیت پورے دے منافقانو قبیح اویہ صفات ذکر
شول او یہ مینخ کہیں جملہ معترضہ وہ نو اوس تفریع ذکر کوی
یہ ہغہ اوصافو باندے چہ سرہ دے وجود دے اسے اوصافو نہ
شک مہ کوئی یہ نفاق دے اسے خلقو کہیں -

رابطہ دے ہر کلمہ چہ ذکر شو و من اصدائی من اللہ حدیگا نو
اوس یہ ہغہ باندے تفریع ذکر کوی چہ ہر کلمہ اللہ تعالیٰ دے منافقینو
احوال ذکر کرل او یہ ہغہ کہیں ہیچ دروغ نشتہ نو دے دوی
یہ بارہ کہیں شک مہ کوئی -

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ ، مَا ، استفہامیہ دپارہ دے تعجب او
ملا متیا دے یا دے انکار دپارہ دے او خطاب ہتولو مؤمنانو تہ دے -
فی الْمُنَافِقِينَ احتمال لری چہ متعلق شی دے فتنین دے معنی سرہ
یعنی مالکم تفترقون فی المنافقین - یا حال دے دے فتنین نہ
او مخکین دے یہ ذوالحال باندے - او دے فتنین یہ نصب (زور)
کہیں ہم دودہ وچے دی - اول دا حال دے دے ضمیر دے کہ نہ او دیتہ
حال لازمہ و ثیلے شی دا دے بصریانو مذہب دے - یا خیر دے
دے گان پت دپارہ یعنی کنتم فتنین دا دے کوفیانو مذہب دے -
او مقصد دا دے چہ تا سوسرہ ہیچ دلیل نشتہ دے اختلاف

کولو په باره د منافقانو کيس څکه دليل ښکاره شو د هغوی منافقت او د کفر۔

فائده ۱۔ د دے آيت په سبب نزول او مصداق د المنافقين کيس دوه اقوال مشهور دي۔

اول قول بخاری مسلم او ترمذی وغیره صحیح حدیث د زید بن ثابت رضی الله عنه ذکر کړیدے چه په احد کيس څه خلق د غزوے نه واپس شول د غزوه شروع کولو نه مخکې (نو د دوی په باره کيس د مؤمنانو په مینځ کيس اختلاف پیدا شو۔

بعضو وئیل چه موټر دوی قتل کوو یعنی دوی کافر دي او بعضو وئیل چه نه دوی خو مؤمنان دي کلمه د ایمان والی۔ نو دا آيت د هغوی په باره کيس نازل شو۔ دویم قول ابن کثير د عوفی عن ابن عباس رضی الله عنهما نه او قرطبي دا قول د ضحاک نه نقل کړیدے چه دا یو قوم وو په مکه مکرمه کيس کلمه د ایمان یې وئیله لیکن د مشرکانو په خلاف جنگونو کيس ځمکرتیا نه کوله نو په مؤمنانو کيس د دوی په باره کيس اختلاف راغے چه دا کافران دي یا مؤمنان دي۔ نو دا آيت د هغوی په باره کيس نازل شو۔

فائده ۲۔ قرطبي وئیلی دي چه اول قول د نقل په اعتبار (سند) سره اصح دے او دویم قول د پاره تائید روستو آيت کيس حَقِّيْ يٰهَا جُرُؤًا دے یعنی دا هغه خلق دي چه هجرت یې نه دے کړے۔ نو په ظاهر کيس په دے دواړو کيس تعارض دے او دفع د تعارض په دوه وجو هوسره ده۔

اوله وجه دا ده چه په معنی د هجرت کيس تاویل او کړنښی یعنی د هغه نه مراد ښکاره توبه کول دي د منافقت نه لکه چه روستو به ان شاء الله ذکر شي۔

دویمه وجه، په اسباب نزول کيس د ظاهري تعارض په وخت کيس توجیه کیدنښی چه یو اصل سبب دے او بل مصداق دے په اعتبار د عموم د الفاظو سره یعنی د بخاری او مسلم

روایت کنیں یہ اعتبار دے عموم الفاظ و سرہ ہفتہ منافقان داخل دی
چہ یہ احد کنیں ہے دجہاد کو لو نہ اعراض کریں اے او اصل مصداق
ہے ہفتہ منافقان دی چہ ہفتوی یہ مکہ مکرمہ او یہ کرد نواح کنیں
وو او دہجرت نہ ہے اعراض کریں وو۔

فائدہ غلط: یہ دے تہولو واقعات کنیں یوں دے دے دے مؤمنانو یہ
ظاہر کلمہ دے اسلام لوستلو سرہ استدلال کو یہ ایمان دے ہفتوی
باندے او پلے دے استدلال کو دے ہفتوی یہ فرض جہاد پر بخودلو
او دے مشرکانو یہ تعاون کو لو او دے ہجرت نہ ہے اعراض کو لو چہ
دوی منافقان دی۔ نو معلومہ شہ دے مالکم نہ چہ یہ استدلال
کنیں اولہ دے خطا شویہ۔ مجتہد یہ وخت دے خطائی کنیں ہم
دے یو اجر مستحق کرچی یہ سبب دے حدیث مشہور سرہ۔ لیکن
ہر کلمہ چہ خطائی بنکارہ دی تو قابل دے ملامتیا او عدم
اتباع دے۔ (راہن عاشور)۔

وَاللّٰهُ اَرْكَسُهُمْ، رکس یہ اصل کنیں رد کو دے خیز دی یا الہاء کو
دی یہ سر باندے۔ او دے دے یہ مراد کنیں دیر اقوال نقل دی
ضمناک عن ابن عباس رضی اللہ عنہما یہ نیز یہ معنی دے دے
یعنی دوی ہے کفر تہ واپس کریں دی۔ دویمہ معنی اللہ تعالیٰ
الہ (پر خنے) کر خولے دی دوی لرہ یہ او دے جہنم کنیں۔ او دریمہ
معنی دے سدی یہ نیز کمرہ کو دے دی۔ او دے ابن عباس رضی اللہ
عنہما یل روایت دے چہ بتد کریں دی دوی لرہ یہ جہنم کنیں۔
او دے بخاری رحمہ اللہ یہ نیز کہو دے کریں دی دوی لرہ او دے قتادہ
یہ نیز ہلاک کریں دی دوی لرہ۔ دا تہول تعبیرات یہ اصل کنیں یو
مقصد تہ راجع دی۔

یَسْأَلُكُمْ سُبُوحًا، بَاء، سببیہ دے او ما مصدریہ دے او دے دینہ مراد دے
منافقت اعمال او ہفتہ افعال قبیحہ دی چہ یہ مخکنیں آیتونو
کنیں ذکر شویں دی۔ او دے جہاد دے احد نہ اعراض کو لو او دے مؤمنانو
یہ مقابلہ کنیں دے کافرانو سرہ بنکارہ ملگرتیا کو لو او ہجرت نہ
کو دی۔

وَذُوَا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا

غواہی دوی چہ کافران شیخ تاسو لکہ چہ دوی کافران دی

فَتَكُونُونَ سَوَاءً فَلَا تَتَّخِذُوا

تو شیخ بہ تاسو برابر تو مہ نیسی

مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّى يُهَاجَرُوا

د دوی نہ دوستان تردے پورے چہ ہجرت اوکری

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا

پہ لار د اللہ تعالیٰ کیں، نو دوی کہ مخ اوکریجو

فَخَذُوا مِنْهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ

نونیسی دوی رہہ قید کولو او وژن دوی کوم بخائے

اَشْرَيْدُونَ اَنْ تَهْدُوا مِنْ اَصْلَحِ اللّٰهِ، فَمَا لَكُمْ كَيْسَ تَوْبِيخِ اجسامی
وہ یعنی جہت د توبیخ معین نہ وو نو پہ دے جملہ کیں د ہنغ
تعین کوی یعنی ہنغہ فریق د مؤمنان تو چہ دغہ منافقانوتہ مؤمنان
وائی نو د دوی دغہ قول خطا دے۔ ذکر د ارادے د زیات توبیخ
د پارہ دے یعنی ہنغہ کسان چہ اللہ تعالیٰ گمراہ کریدی نو تاسو
د ہغوی پہ صحیح لار باندے راوستل نشی کوئے نو د دے
خبرے ارادہ ہم محال دہ۔ او بل دا احتمال ہم دے چہ
تہدوا پہ معنی د حکم کولو دے پہ ہغوی باندے د مہتدین
او مسی کول ہغوی لہ پہ نوم د مہتدینو سرہ او شمارل د
مہتدین نہ رقرطی، ابوالسعود۔ او د دے پشان نور آیتونہ
ہم شتہ لکہ سورہ روم ۳۱، سورہ احراق ۱۸۶، سورہ کہف ۶۱
سورہ زمر ۳۶، سورہ غافر ۳۳ او سورہ شوریٰ ۴۲، ۴۳۔

وَمَنْ يُضِلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا، دا تاکید دے د مخکس
جملے د پارہ۔ او د ہنغ د پارہ پہ منزلہ د علت دے۔ سبیل
نکرہ پہ سیاق د نفی کیں د عموم د پارہ دہ یعنی د دا سے خلقو

وَجَدَ شَرُّهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ

چہ موخ تاسو دوی لره او مه تیسو د دوی ته

وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۸۹

دوست او نه امدادی -

دپاره هېڅ لار فائده مننه نشته نو هدايت به ورته څرنگه حاصل شي -

۸۹:- دا د اتريدون د چلې سره متعلق دے په طريقه د علت سره يعنې دوی په تعصب کيښ داسې حد ته رسيدلې دي چاه تاسو کافر کوي نو تاسو د دوی د هدايت څنگه اراده لرئ -

وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا، لَوْ مَصَدَرِيه دے سره د مابعد نه په تاويل د مصدر سره مفعول دے د وود دپاره - يا لَوْ شرطيه دے نو د وود مفعول پټ دے او د دے لوجواب هم پټ دے يعنې وَدُّوا كفر کم (دوی ستاسو کفر خواړي) لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا اَلَيْسَ بِذَلِكَ ركه چرې تاسو کفر او کړو لکه چاه دوی کافر دي نو دوی به په دے باندې خوشحاله شي -

فَتَكُونُونَ سَوَاءً، دا عطف دے په تکفرون باندې - سَوَاءً په معنی د مستويين دے يعنې دوی ستاسو کفر کول او په کفر کيښ د دوی سره برابريدل خواړي -

سوال:- کما کفروا دلالت کوي په مماثلت باندې او سواء هم دغه دلالت کوي نو تکرار کيښ څه فائده ده ؟

جواب:- اول مماثلت په نفس کفر کيښ دے - او دويم مساوات په طريقه د کفر کيښ دے چاه هغه کفر کول دي په صورت د منافقت کيښ او اتباع کول دي د گمراه مشرانو -

فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَاءَ، هر کله چاه د دوی په کفر او عداوت باندې د مؤمنانو سره تصريح او کړه نو اوس مؤمنانو ته حکم کوي د هغوی نه په براءت کولو باندې په نهی کولو سره د هغوی سره د هر قسم دوستانه نه -

حَتَّىٰ يُمَاجِرُوهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، یعنی دوی اگرچہ کہ ایمان دعویٰ کوی
خود دوی کہ ایمان کہ صحت علامت هجرت کول دی کہ دار کفر نه
دار اسلام ته په دغه وخت کتب هجرت مدینه ته فرض وو تر
فتح مکه پورے او د هغه نه روستو هر هغه ملک نه چه مسلمان
په هغه کتب که اسلام که شعائر و اظهار قدرت نه لری هجرت
کول فرض دی داسے ملک او وطن ته چه هلته خپله دینی لارے
چارے او دعوت په آزادی سره کولے شی - او داسے حکم په
سوره انفال مکه کتب هم راجی -

قائده :- امام رازی، قرطبی او آلوسی وغیره و ثیلی دی چه که
هجرت درے اقسام دی - اول قسم که دار کفر نه دار اسلام ته
راوتل دی - دویم قسم که کتا هو نو پر بخودل دی - دریم قسم
وتل دی که خپل کور او کلی نه که قتال فی سبیل الله که پاره - هر کله
چه په تیر شوی آیت کتب سبب نزول که مدینه که متفقانو واپس
کیدل وو که غزوه احد ته نو دلته که هجرت نه مراد دریم قسم
دے او توبه کول دی که تیر شوی کتا نه چه تختیدل وو که قتال
فی سبیل الله نه - او که چرے دویم سبب نزول مراد شی نو که
هجرت اول قسم مراد دے -

فَإِنْ شَاؤُوا فَخِذُوا مِنْهُمْ وَاقْتُلُوا مِنْهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ، که
چرے دوی مخ واپرو که هجرت کولو ته که که هجرت اول قسم
مراد او که دریم قسم مراد دی) نو فَخِذُوا مِنْهُمْ، که نیولو نه
مراد قید کول دی په وخت که لاس برکیدلو کتب په هغوی
باندے - حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ، یعنی که حل وی او که حرم
یواخه وی او که کنړ وی - وَجَدْتُمُوهُمْ، نه موندل یا قادر کیدل
مراد دی -

وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا تَصِيْرًا، په دے تکرار کتب دیر
تاکید دے یعنی که دوی نه پوره اجتناب او کړی یعنی که دوی که
طرف ته هیڅ ولایت او نصرت مه قبلوی - فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ
أَوْلِيَاءَ کتب مراد دا ووجه ستاسو که طرف نه دوی سره

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ

مگر ہفتہ کسان چہ یوٹھائے کپڑی د ہفتہ قوم سرہ

بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّثْقَ

چہ یہ مینچ ستاسو او د دوی کین وعدہ وی

وُجَاءُكُمْ حَصَرْتُ صُدُّوهُمْ

یا راشی دوی تاسوتہ چہ بندے وی سینے د دوی

أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا

چہ جنگ اوکری تاسو سرہ یا جنگ اوکری

قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ

د قوم خیل سرہ ، او کہ غوثیتے دے اللہ تعالیٰ خامخا زور کری بہ وو دوی

عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَزَلُوكُمْ

یہ تاسو باندے نو خامخا جنگ بہ کرے دے دوی تاسو سرہ نو کہ دوی دہہ کوہ ستاسو نہ

فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقُوا إِلَيْكُمْ

او جنگ نہ کوی تاسو سرہ او درکوی تاسوتہ

السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ

روغہ ، نو نہ دہہ مگر خولے اللہ تعالیٰ تاسو لرہ

عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ⑨

یہ دوی باندے لار د جنگ کولی -

ہیخ ولایت جائز نہ دے - نو یہ دے آیت کین د منافقانہ
اول قسم ذکر شو چہ د ہغوی بقتل و قتال باندے امر شویدے -
سہ - یہ دیکھن دہہ قسمہ منافقانہ استثناء کوی چہ د دار اسلام
نہ بھروی - یو قسم معاہد د معاہد دویم قسم عاجز او بے وسہ -

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ، يَهْدِيهِمْ
 استثناء کیں دوه اقوال دی۔ اول دا استثناء متصل ده دے
 قول نه چه فخذوهم واقتلوهم یعنی استثناء په قتل اورانیولو
 کیں ده په موالات اور دوستانه کیں نه ده۔ حکه چه دوستانه خو
 د دغسه خلقو سره هم منع ده۔ اور دا قوم کافران یا منافقان دی۔
 او وصلت نه مراد معاهده کول دی یا پناهی حاصلول دی۔ او قوم
 بَیْنَكُمْ نه مراد کافران دی لیکن د هغوی د مسلمانانو سره معاهده ده
 د عدم قتال۔ نوالذین یصلون ته معاهد المعاهد وئیلے شی نو ترخو
 پورے چه دغه عهد او وصل شته نو د دوی سره قتال نشی کیده۔
 اَوْ جَاءَكُمْ حَصْرٌ صُدُّوهُمْ، پدیکیں بل قسم ذکر کوی۔ او
 د تنويع دپاره دے حصرت حال دے په تقدیر د قد سره دبصریانو
 په نیز او بغیر د قد نه د کوفیانو په نیز۔

حصر په اصل کیں تنگی یا اوانقباض ته وئیلے شی او
 کراهیت او نفرت ته هم وئیلے شی۔

أَنْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ، دله من پت دے یعنی
 دوی تاسو ته مخی راجی په داسے حال کیں چه د دوی سینے ستاسو
 د قتال نه او دخپل قوم سره د قتال کولو نه تنگی دی یعنی ستاسو
 سره په قتال کیں ملگرتیا نه کوی اونه دخپل قوم کافرانو سره
 یا نه تاسو سره قتال کوی اونه دخپل قوم سره یعنی د بزدلی
 او بے وستی د وچه نه د هیچا سره قتال نه کوی۔ او په دیکیں
 بله توجیه داده چه دوی مدینه ته راجی یعنی هجرت کوی لیکن
 شرط لکوی چه مونږ به تاسو سره په قتال کیں شرکت نه کوو
 حکه چه ایمان موراوید لے خود خپل قوم سره به د قومیت
 د وچه نه قتال نه کوی۔ نو دوی ته په اول د اسلام کیں اجازت
 وور او د دے مصداق بتومد لج قبیله ده) لیکن هرکله چه
 اسلام قوی شو نو دا حکم منسوخ شو۔ قرطبی وئیلے دی چه
 اوله توجیه غوره ده۔

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطْنَاهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَكُمُوهُمْ، یہ دے جملہ کنس
مقصد احسان کول دی یہ مؤمنانو باندے او د تسلیط نہ مراد
د هغوی یہ زہونو کنس قوت اچول اورعب لرے کول دی او
قرطبی و ثیلی دی چہ دے تسلیط درے وچے کید یثی۔ اولہ
وجہ اظہار د گنا ہو تو یہ مؤمنانو کنس او مد اہنت او سستی
د هغوی د قتال نہ نو تسلیط د کافرانو یہ مؤمنانو باندے یہ
طریقہ د عقوبت او د سزا سرہ دے۔ دویمہ وجہ تمحیص
رصفاً کول د مؤمنانو د گنا ہو تو نہ۔ دریمہ وجہ ابتلاء او
امتحان دے یہ مؤمنانو باندے۔ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ دلالت کوی چہ
دا ہول کارو نہ یہ مشیت د الله تعالیٰ سرہ دی۔

فَإِنْ اَعْتَزَلُوكُمْ، دا تفصیل د هغے استثناء دے چہ یہ اِلَّا
الْكَافِرِينَ کنس اجمالاً ذکر شویدے یہ ذکر د دود شرطو تو سرہ
اول شرط اعتزال د هغوی دے ستا سونہ اعتزال یہ اصل
کنس ادا کولو تہ و ثیلے شی۔ او دلالت د اعتزال نہ مراد دا دے چہ
دوی خپل قوم لہرہ یہ وخت د جنگ ستا سو کنس پریہ دی او
د هغوی نہ جدا شی او ستا سو د جنگ نہ ہ دہ کوی۔ یا اعتزال
یہ معنی د مہادت ر صلح کولو دے۔

فَلَمَّا يُقَاتِلُوكُمْ، دا نتیجہ د اعتزال دہ۔ وَالْقُوَّةُ إِلَيْكُمْ السَّلَامُ،
دا دویم شرط دے سلم یہ معنی د صلح کولو او د انقیاد
کولو دے۔ او القاء لفظ کنس اشارہ دہ پورہ اظہار د سلم
تہ گویا کہ پشان د محسوس سرہ دے۔

فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا، دا حکم دے او معنی د استثناء
دہ۔ عَلَيْهِمْ، مضاف پت دے یعنی علیٰ اَخْنَاهُمْ وَقَتْلِهِمْ۔
سَبِيلًا یہ معنی د "اذن" او دلیل سرہ دے او یہ دے کنس
مبالغہ دہ یہ تعرض نہ کولو هغوی تہ شکہ چہ یہ چا باندے
لار نہ وی نو هغوی یہ شکہ او نیسی یا قتل کری۔

سَتَجِدُونَ أَخْرَيْنَ يُرِيدُونَ

زردے چہ او یہ موئی تاسو نور خلق (متافقین) چہ غواہی دوی

أَنْ يَأْمَنُواكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ ط

چہ یہ امن شی دوی ستاسو تہ او یہ امن شی د قوم خپل تہ،

كَلِمًا رُّدًّا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا

هر وخت چہ او بللے شی فتنه (شرک) تہ نور نسکور پر یو شی

فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْزِلُواكُمْ

پہ هغه کښ پس که دوی د ده نه کوی ستاسو تہ

وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ وَيَكْفُرُوا

او نه پیش کوی تاسو تہ روغه او نه بندوی

أَيُّ يَهُمْ فَخَذُواهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ

لا سونه خپل (د جنگ ستاسو تہ) نو نیسئ دوی په قید کول او وژئ دوی

حَيْثُ شَقِقتَهُمْ ط وَأُولَئِكَ

کوم ځای چہ وس بر شی ستاسو په دوی باند، او دغه کسان

جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا

گرځولے دے موئو تاسو لره په (جنگ) د دوی باندے دلیل

مِیْنًا ⑨

بشکاره -

۹۱: په دے آیت کښ د متافقا نو څلورم قسم ذکر کوی

او د هغوی سره د قتل و قتال امر کوی -

سَتَجِدُونَ، د وجدان نه مراد اطلاع موندل او خبریدل

دی او یو مفعول تہ متعدی دے -

اٰخِرِيْنَ، په دے لفظ کښ اشاره ده چه دا قسم د مخکنو قسمونو نه بالکل غیر دے۔ ابن کثیر وئيلي دی چه دا خلق اگر چه په ظاهر کښ د مخکنو پشان دی لیکن د دوی او د هغوی په نیتونو کښ فرق دے۔

يُرِيدُونَ اَنْ يَّامْنُوْكُمْ وَيَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ، یعنی دا قوم داسه منافقان دی چه نبی صلی الله علیه وسلم او صحابه کراموته په اسلام ښکاره کوو د دے د پاره چه د دوی ځانونو او مالونه او اولاد د مؤمنانو ته بیچ پاتے شی او د کافرانو سره پټ رازونه ساتی او د هغوی د معبودان باطله عبادت هم کوی دے د پاره چه د هغوی نه هم په امن کښ او سیدي۔ يُرِيدُونَ کښ د دوی نیتونه مراد دی یعنی په نیتونو کښ په صرف خپل ځان بیچ کول غرض دے دوستانه په مقصد نه دے۔

كَلِمًا رُّدًّا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكُسُوْا فِيْهَا، د فتنه نه مراد شرک کول دی یا قتال کول د مسلمانانو سره۔ اُرْكُسُوْا نه مراد واپس اوړیدل دی شرک کولو ته یا اوړیدل دی د مؤمنانو د عهد نه۔ قَرَأَ كُمْ يَعْتَزِلُوْكُمْ، د دوی د قتال د پاره په درې شرطونه ذکر کړيدي۔ اول عدم اعتزال مخکښ آیت کښ د اعتزال ثبوتی معنی ذکر شويدي نو دلته د هغه مخالف جانب مراد دے یعنی ستاسو د جنگ نه ډډه نه کوی، تاسو سره هیڅ مصالحت نه کوی او تاسو ته د هر قسم ضرر او تکلیف رسولو کوشش کوی۔ وَيُقُوْا اِلَيْكُمْ السَّلَامَ، دا دویم شرط دے او دلته دا د لم لاندے دے۔

وَيُكْفُوْا اَيْدِيَهُمْ، دا هم د تنفی د لاندے داخل دے او دا په دریم شرط دے یعنی ستاسو د جنگ نه لاس نه بندوی فائده۔ مخکښ آیت کښ دوه شرطونه په طریقه د اثبات سره ذکر کړے وو او دلته په درې شرطونه د تنفی په طریقه سره ذکر کړل وجه داده چه مخکښ قسمونه اعتزال، القاء د سلم په استقبال کښ امید کیدے شو او د دے قسم نه په راتلونک

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتُلَ

او نه دی جائز مؤمن لره چه اودنی

مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ

یو مؤمن مگر په خطا سره (نوحکم نه داوری) او چاچه قتل کړو

مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِیرُ رَقَبَةٍ

مؤمن لره په خطا سره نو په ده باندې آزادول د مری

مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ

مؤمن دی او دیت دے سپارلے شوے وارثانو

إِلَى أَهْلِهَا إِلَّا أَنْ يَصَّدَّقُوا

د هغه ته مگر که هغوی صدقه اوکړی (په معاف کولو د دیت)

فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ

نوکه وی (مقتول) د هغه قوم نه چه دشمن ستا سودے

زمانه کښ د دغه درے امور و امید نه شی کیدے - او هر کله
چه دلته امر د قتل او قتال دے نو عدم کف دلاسونو یی
تاکیداً ذکر کړو یعنی دوی د قتال د پاره ښه تیار دی -

فَحِذُّوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ، شقافت نه مراد
پوره وس او لاس برکيدل دی په هغوی باندې او په هر
مکان کښ موندل دی نو په دیکښ ډیر تاکید دے په نسبت د
وجدان موهم چه مخکښ آیت کښ ذکر و - حکم دا قسم ډیر اخبث
منافقان دی په نسبت د مخکنو قسمونو -

وَأُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ، اسم اشاره دا وړلو
کښ اشاره ده چه دا خلق د نورو قسمونو نه پوره جدا دی په
سبب د ښکاره علاماتو د هغوی سره - عَلَيْهِمْ ، یعنی په نیولو
او قتل کولو د هغوی باندې - سُلْطَانًا مُبِينًا ، ښکاره حجت

وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحَرِيرُ رَقَبَةٍ

او دے وی مؤمن نو پہ رقاتل باندے آزادوں د مری

مُؤْمِنَةٍ ط وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ

مؤمن دی، او کہ وی (مقتول) د داسے قوم نہ

بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ قَدِيمَةٌ

چہ پہ میثاق ستاسو او پہ میثاق د حقوی کنس یخہ وعدہ وی نو لازم دے دیت

مُسْلِمَةٍ إِلَى أَهْلِيهِ وَتَحَرِيرُ

سپارے شوے وارثانو د ہفہ تہ او آزادوں دی

رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَسَنْ لَمْ يَجِدْ

د مری مؤمن ، پس خوک چہ تہ موی (مری مؤمن)

فَضِيًّا شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ز

نو پہ ہفہ باندے روڑے دی دوہ میا شستہ پرلہ پسے ،

تَوْبَةٍ مِّنَ اللَّهِ ط وَكَانَ اللَّهُ

دا آسانتیا دہ د طرف د اللہ تعالیٰ تہ ، او اللہ تعالیٰ

عَلِيمًا حَكِيمًا ۹۲

یوہ دے حکمتو نو والا -

او دلیل پہ منافقت او کفر د دوی او پہ استحقاق د قتل کولو د دوی - او ابن عاشور و ثیلی دی چہ پہ دیکن اشارہ دہ چہ مؤمنانو تہ د دوی د قتال پہ سبب سرہ مفسدان (دہشت گرد) او ظالمان نشی و ثیلے کیدے -

۹۲: خلاصہ :- د دے آیت تہ تر ۱۳۵ پورے شپہ امور سیاسیہ ذکر کوی چہ د ہفہ تہ خاور د عسکری ترتیب سرہ تعلق لری (۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶) او دویم د تحکیم بالکتاب والسنة سرہ

تعلق لری رشتہ اوکے تہ مسئلہ پورے) امر اول رچہ پہ ترتیب
 کیں خلورم قانون دے) ہغہ مسئلہ دقتل خطائی او دہغہ حکم
 او قتل عمدی او دہغہ اخروی سزا دہ پہ رشتہ، مسئلہ کیں۔ امر
 دویم رپنٹم قانون) ہغہ تحقیق او پورہ تفتیش کول دی د
 دعویدار د ایمان ہسے تہ چہ ہغہ پہ خطائی سرہ قتل کریشی
 مسئلہ کیں۔ او بیا ترغیب دے قتال فی سبیل اللہ تہ پہ ذکر د
 بشارت سرہ مسئلہ، مسئلہ کیں۔ دریم امر رشیہم قانون) ہغہ اول
 تخویف دے پہ ہجرت نہ کولو سرہ بغیر د معذوریونہ، بیا
 ترغیب دے ہجرت تہ او اشارہ دہ چہ اسلامی امارت او حکومت
 د ہغوی لہ د استوگنے انتظام او کری رشتہ، مسئلہ، مسئلہ۔ خلورم
 امر ریعنی اووم قانون) ہغہ اہتمام دے د مونخ کولو پہ وخت د
 سفر او خوف کیں دے د پارہ چہ د اسلامی فوج نہ مونخ پانے
 او قضاء تہ شی رد مسئلہ تہ مسئلہ پورے)۔ پنٹم امر راتم قانون)
 ہغہ پہ تحکیم د قرآن او سنت کیں د خیانت کرو د طرفدارئی نہ
 خان ساتل دی او د ہغوی متعلق آداب او د ہغوی قبیح صفات
 ذکر کوئی تر مسئلہ پورے)۔ او دفع د بعضے او ہامودہ د مسئلہ نہ مسئلہ
 پورے)۔ اثبات د صدق د رسول صلی اللہ علیہ وسلم او ہغہ تہ تسلی
 پہ مسئلہ کیں، بیا ذکر د آداب دے)۔ اول ادب پہ بارہ د نجوی کیں
 دے پہ مسئلہ کیں دویم پہ بارہ د مشاقہ د رسول او پہ مخالفت
 د صحابہ کرام کو کیں پہ تخویف سرہ پہ مسئلہ کیں۔ دریم پہ بارہ
 د شرک کیں عدم مغفرت د ہغوی سرہ د رد د شرک فی الدعاء
 او شرک فی التحلیل والتحریم نہ او تحذیر د شیطان نہ د مسئلہ
 نہ تر مسئلہ پورے) او بشارت مؤمنان تہ مسئلہ کیں۔ بیا ذکر د
 تقابل دے پہ مینخ د تابعداری کوونکو د خواہشات او دوسی
 کیں او پنٹم اوصاف د مؤمنان د مسئلہ نہ مسئلہ پورے)۔ بیا دعوی د
 توحید پہ رد د شرک فی التصرف سرہ مسئلہ کیں۔ شپہم امر ریعنی
 نہم قانون) پہ ذکر د حفاظت د حقوق د زنانو، ورو بچو،
 یتیمان او نکاح والو پنٹم کیں تر مسئلہ پورے)۔ بیا ذکر د توحید

دے دپارہ ددریو مقاصد و او تخویف تر سکا پورے۔ بیا جواب د
یو وہم دے پہ آخرہ سکا کیں۔ (تفسیر) پہ دے آیت سکا کیں
خلورم سیاسی قانون ذکر کوی چہ ہغہ حکم د قتل خطائی دے
دپارہ د احتیاط کولو۔

رابطہ :- ہر کلا چہ قتال د کافرانو بیا د منافقانو سرہ ذکر شو
نواوس ذکر کوی حکم د قتل د مؤمن۔

رابطہ :- مخکین آیت کیں ذکر و چہ د منافق پہ قتال باندے
ر پہ سبب د اظہار د کفر او قتال کولو د مؤمنانو سرہ (سلطان دلیل)
موجود دے نواوس ذکر کوی چہ خوگ د ایمان دعوی دار وی او
د ہغہ پہ کفر باندے ہیخ دلیل نہ وی نو د ہغہ پہ قتل و قتال

باندے ہیخ سلطان نشتہ۔ نو او فرمائیل چہ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ
أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً، د مَا كَانَ پہ بارہ کیں تفسیر پہ
سورہ آل عمران کیں ذکر شویدے۔ دلتہ د جمہور مفسرینو

قول دادے چہ دا نفی پہ معنی د نہی او تحریم سرہ دہ لکہ
پہ دے قول د اللہ تعالیٰ کیں چہ ر و مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ

احزاب سکا) جکہ کہ چرے دا پہ معنی د اخبار سرہ شی نو معنی
بہ داسے شی چہ ہیخ مؤمن بل مؤمن لرہ بغیر د خطاء نہ نہ
قتل کوی او نہ ئے قتل کریدے او دا خو د واقع نہ خلاف
دہ نو معلومہ شوع چہ دلتہ نہی مراد دہ۔ إِلَّا خَطَاً، دا

استثناء منقطع دہ پہ معنی د لکن سرہ یعنی کہ چرے قتل
کری یو مؤمن بل مؤمن لرہ پہ خطاء سرہ نو د ہغہ حکم

روستو وارد دے۔ او ز محشری و ثیلی دی چہ معنی د نفی
اخبار دے یعنی لائق نہ دی د شان د مؤمن سرہ چہ بل
مؤمن لرہ پہ ہیخ علت او وجہ سرہ قتل کری مگر پہ علت
د خطائی سرہ یا پہ ہیخ حال کیں مگر پہ حال د خطائی کیں۔

بنا پہ دے قول سرہ إِلَّا خَطَاً استثناء متصلہ دہ لیکن
مفرغ دہ۔ یا خطاء مفعول لہ دے یا حال دے۔ او قتل
خطائی ہغہ دے چہ پہ ہغہ کیں د فعل (قتل) کولو ارادہ

نه وی - او یا دیو شخص یا د ویستلو د روح په غالب حالا تو کښ
 آله د قتل نه وی او اراده هم نه وی یا په هغه د فعل حرام
 قصد نه وی (آلوسی، مهاشمی) او قرطبی وئیلی دی چه د خطاء
 اقسام دیر دی لیکن جامع پکښ عدم قصد دے او مثالونه
 یې دادی چه څوک د مشرکانو کافرانو په صفونو بان د قتل
 په وخت کښ گزار کوی لیکن په هغوی کښ مسلمان په هغه
 سره قتل شی - یا یو سره د قتل مستحق وی او د هغه طلب
 کیږی خو د هغه په ځای په بل چا باندے کمان او شی او هغه
 لره قتل کړی - یا څوک بشکار کوی یا نخه اولی او په هغه گزار
 بل څوک مسلمان اولی او مرشی نو دا ټول د خطاء اقسام
 دی - او قرطبی ذکر کړیدی چه یو سره د بل دپاسه او غورزیگی
 او هغه لاندے کس مرشی توده باندے به دیت او کفاره وی -
 یا یو شخص بل لره را کاري او دواړه او غورزیگی او مړه شی نو
 دیت به په عاقله (خاندان) د راڅکونکي باندے وی - دارنگ
 صورتونه د تصادم، حادثو (ایکسیدنټ) کښ هم دیت ذکر کړیدی -
وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ، عَلَيْهِ لَفْظ
 پټ دے - رَقَبَةٍ، ست ته وئیلے شی لیکن ذکر د جزء او مراد
 تربته کل نفس دے او په عرف کښ د دے اطلاق په مریي
 او وینزه باندے کیږی ځکه چه د مملوکیت او غلامی د وچ
 ته هغه داسے بند وی لکه چه د ست ته تړلے شوے وی -
مُؤْمِنَةٍ، په دے کفاره کښ د مملوک ایمان په استفاق
 سره شرط دے یعنی کوم مریي یا وینزه چه آزادولے شی
 هغه به مؤمنان وی - او نابالغ تابع د مور او پلار دے په
 ایمان کښ د هغه په کفایت ادا کولو کښ اختلاف دے -

فائده له :- دلته ابن کثیر صحیح حدیث ذکر کړیدی چه نبی
 صلی الله علیه وسلم دیو وینزے نه تپوس او کړو چه این الله
 (الله کوم ځای دے) هغه اوئیل چه په آسمان کښ دے بیا
 یې تربته تپوس او کړو زه څوک یم نو هغه اوئیل رسول الله یې

نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم او قمر مائیل دا آزاده کپہ (پہ کفارت کیں)
 خکک چہ دا مؤمنہ دہ۔ دا حدیث مسلم، ابوداؤد، نسائی
 او امام احمد د معاویہ بن حکم پہ روایت سرہ راؤریں۔
 او پہ موطاء د امام مالک کیں د عمر بن الحکم پہ روایت سرہ
 دے لیکن ابن عبد البر او زرقانی وٹیلی دی چہ دائراوی و ہم
 دے دے تولو محدثینو پہ نیز باندے خکک چہ پہ صحابہ کرامو
 کیں عمر بن الحکم ہی خوک نشتہ۔

۱۔ یو وجہ د کفارے راگر چہ خطاء کتاه نہ دے دا دہ
 چہ دلتہ جرم د قاتل بے احتیاطی کول دی۔ دویمہ وجہ دادہ
 چہ پہ دے قتل سرہ تعطیل د بعضے حقوقو الہیو لازم شو
 چہ دے بندہ پہ حال د ژوند کیں د اللہ تعالیٰ بندگی کولہ
 یا بہ ددہ د نسل نہ یو مؤمن پیدا شوے وے۔ دریمہ وجہ
 دا دہ چہ یو بندہ ئے دے دے د ژوند نہ او ویستلو نو لازم
 دہ چہ یو مملوک رچہ پشان د مری دے) هغه آزاد کړی چہ
 د آزاد ژوند معاشرے ته راشی۔ (والله اعلم بحکم احکامہ)

وَدِيَّةٌ مِّمَّا سَلَمتُهُ إِلَى أَهْلِيهِ، دیت هغه مال ته وٹیلے شی چہ په عوض
 د وینہ د مقتول کیں د هغه وارث (موتولی) ته ورکیدے شی۔
 مَسْلَمَةٌ تَسْلِيمٌ، ادا ئیگی او ورکول د حق دی بغیر د تنگولو نه۔
 أَهْلِيهِ، د دینہ مراد هغه ورثه دی چہ د هغوی د مقتول په
 ترکه (پریخود لے شوی مال) کیں د وراثت شرعی حق وی نو
 که په دغه وارثانو کیں خوک ددہ قاتل وی یا مملوک وی یا
 کافرو وی نو د هغه د پاره په دغه ترکه یا دیت کیں خه حصه نشته۔
 بیا کفاره (مملوک آزادول) حق د اللہ تعالیٰ دے او دیت ورکول
 حق د بندہ دہ او په دے دیت ادا کولو سره د بدل اخستلو
 جوش و جذبہ حتمه شی او مصالحت پیدا شی۔ د دیت نور
 تفصیلی احکام په صحیح احادیثو سره ثابت دی یعنی قرآن
 کریم کیں په دے مسئلہ کیں اجمال دے او احادیث د
 دے شرح دہ نو معلومه شوه چہ په قرآن کریم باندے

یہ عمل کو لو کتب علم حدیث تہ ذیر ضرورت دے۔ یہ مؤطاء
امام مالک کتب حدیث د عمر رضی اللہ عنہ حکم ذکر کریدے
چہ ہفہ یہ سرو زرو والا باندے زر دینارہ او یہ سپینو
زرو والا باندے دوس زرہ درہمہ قیمت کرے وور یہ دیت
کبں) او یہ یور وایت د ابوداود کبں دی چہ نبی کریم صلی اللہ
علیہ وسلم پہ او بنانو والو باندے شل او بنان او خوانو والو
باندے دودہ شتوہ غویان او یہ کہ و بیزو والا باندے دودہ
زرہ کہے بیڑے۔ او یہ کبرہ والا باندے دودہ شتوہ جوہے
مقرر کریدی۔ او موضح القرآن کبں لیکلی دی چہ دیت پہ اعتبار
د تولوسرہ سپین زر تقریباً دودہ زرہ او دہ شتوہ خلوینست تولے
جوہیری۔ یہ موجودہ وخت کبں یہ د ہفہ د قیمت پہ اندازہ
دیت ورکولے کیڑی۔

د اہل سنت والجماعت پہ نیز باندے دیت ورکول د قاتل
یہ خاندان باندے دی چہ ہفہ د ہفہ عصبہ دی۔ او کہ عاقلہ
(خاندان) نہ وی یا ذیر فقیران او بے وسہ وی تو بیا بہ پہ
بیت المال باندے وی۔ او د علی رضی اللہ عنہ پہ فیصلہ او
یہ قول د عمر او ابن عباس رضی اللہ عنہم سرہ ثابت دہ چہ
دا دیت بہ دوی درے کلونو کبں دننہ ادا کوی۔

إِلَّا أَنْ يَصِلَ قَوًّا، دا متعلق دے پہ علیہ پت پورے یا پہ
مسلمہ پورے یعنی لازم دے پہ ہفہ باندے دیت ورکول
یا بہ سپارے کیدیشی دا دیت پہ ہر وخت او اوقاتو کبں مگر
پہ ہفہ وخت چہ تصدق (خیرات، معافی) او کپی اہل د مفتول
یہ قاتل باندے یعنی دیت ورتہ معاف کپی۔ معاف کولو تہ
یے تصدق د ترغیب د پارہ او ٹیلو لکہ چہ پہ سورہ بقرہ سنہ ۲۸
کبں وواودا پہ اصل کبں ابراء دہ یعنی خپل حق او قرض
پر بخود قرض والا تہ۔

فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ، گان، ضمیر
مقتول خطاء تہ راجع دے۔ د قَوْمٍ عَدُوٍّ نہ مراد حربیان

کافران دی یعنی دا مقتول پہ ہغوی کبش اوسیری ہجرت یے
 نہ وی کہے اوحال دا چہ صحیح مؤمن وی خود ہجرت وس
 یے نہ وی یا یے کہے نہ وی یعنی کنہکار وی پہ ترک دہجرت
 سرہ) لیکن د نفاق او کفر ہغہ علامات یکبش نہ وی کوم چہ پہ
 ۵۸ کبش ذکر شون نو فتحریر رقبۃ مؤمنہ، دلتہ ہم علیہ
 لفظ پتہ دے یعنی پہ دغسے قاتل باندے صرف کفار واجب
 دہ اودیت واجب نہ دے دہغہ یوہ وجہ دادہ چہ دیت ورکول
 پہ اصل کبش د وارثانو حق دے اودہ وارثان کافران دی
 ہغوی لہ دہ پہ مال کبش حق د وارثان نشتہ۔ دویہ وجہ دا
 دہ چہ دے مؤمن حرمت اوعزت ناقص دے دوجہ د
 عدم ہجرت نہ نو حکم د قتل یے ہم ناقص دے لکہ چہ سورہ
 انفال ۵۷ کبش دی۔ اودلیل پہ دیکبش حدیث د اسماء رضی اللہ
 عنہ دے چہ امام مسلم رحمہ اللہ راویدے چہ ہغہ یو شخص
 پہ دار حرب کبش قتل کرو ہغہ شخص پہ دغہ وخت کبش لالہ
 الا اللہ او ٹیل لیکن دہ گمان دا ووجہ دا صرف دیرے د
 وجہ نہ وائی۔ نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ ہغہ باندے خفگان
 ہکارہ کرو لیکن حکم د قصاص اودیت یے اونکرو اود مری د
 خلاصو حکم یے اوکرو (قرطبی)۔

وَأَنَّ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ قَدِ يَهُ مُسْلِمًا
 إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ، پہ دیکبش مشہور دہ
 اقوال دی۔ اول قول دا چہ د دینہ مراد مؤمن دے چہ پہ
 کافرانو معاہدینو کبش اوسیری او پہ خطاء سرہ قتل کریشی۔
 دا قول د حسن بصری، جابر بن زید او ابراہیم نخعی رحمہم
 اللہ دے۔ نو پہ دیکبش دیت ورکول ہم شتہ دے اوالوسی وٹیلی
 دی چہ اہلہ نہ مراد دہ خاندان وارثان) مسلمانان دی
 کافرانو تہ بہ نشی ورکیدے حکم چہ کافر د مسلمان نہ وارث
 نشی جو پیدے۔ او قرطبی وٹیلی دی چہ دہ دیت بہ کافرانو
 تہ د معاہدے دوجہ نہ ورکیدیشی۔ اودویم قول د ابن عباس

رضی اللہ عنہما او شعبی رحمہ اللہ وغیرہ دے چہ دے نہ
 مراد معاہدہ (ذمی) مقتول دے مؤمن نہ دے مراد حکم
 دلتہ ہے وھو مؤمن نہ دے وکیلے نو کھغہ دیت بہ عہد د
 وچے نہ کافرانو تہ ورکیدیشی) او کھغہ پہ دیت کیں اختلاف
 دے چہ نیم دیت بہ وی یا بہ پورہ وی د مؤمن د دیت سرہ)
 ابن عربی دلتہ اول قول غورہ کریدے چہ د دینہ مراد مؤمن
 مقتول دے حکم بحث پہ ہغے کیں جاری دے او مطلق حمل
 دے پہ مقید باندے۔ او ابن جریر دویم قول غورہ کریدے
 فائدہ :- دلتہ ہے دیت پہ کفارہ باندے مخکس ذکر کریدے
 دا کھغہ دا اہتمام د پیارہ او د وھم دفع کولو د پیارہ حکم چہ قوم
 ہے کافر دے نو وھم کیدیشی د دیت نہ ورکولو نو اول او فرمائیل
 چہ دیت شتہ۔ میثاق، د دینہ مراد د مؤمنانو او کافرانو پہ
 مینخ کیں معاہدہ کول دی د ترک قتال د پیارہ۔ برابرہ خبرہ
 دہ کہ دا معاہدہ وقتی طور وی یا ہمیشہ د پیارہ وی۔

فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ، د کم یجد مفعول
 پت دے یعنی مومنہ رقبہ د آزادولو د پیارہ او نہ موہی یا د دہ
 پہ ملکیت کیں نہ وی یا ورسرہ کھغے قیمت نہ وی یا ملاویبری
 نہ لکہ پہ دے زمانہ کیں۔ نویا پہ قاتل باندے پہ کفارہ کیں
 دوہ میاشتہ پرلہ پسے روڑے نیول لازم دی۔ او دا پرلہ پسے ولے
 پہ اتفاق سرہ پہ حیض او نفاس سرہ نہ ماتیری او پہ مرض
 کیں د اہل علمو اختلاف دے۔

تَوْبَةٌ مِّنَ اللّٰهِ، دا مفعول لہ دے د پت فعل د پیارہ یعنی
 شرع لکم ذلک لازم ہے کرو پہ تاسو باندے دا حکم د
 قبولیت د توبے د پیارہ)۔ پہ دے توبہ کیں دوہ اقوال دی اول قول
 دا دے شخص (قاتل) د بے احتیاطی د وچے نہ او دا ہم
 من وجہ گناہ دے۔ دویم قول دا دے چہ دا توبہ پہ معنی
 د تخفیف دہ یعنی د اللہ تعالیٰ د طرف نہ دا اسانتیا دہ پہ
 تاسو باندے چہ دا توبہ پہ معنی د تخفیف دہ یعنی د اللہ تعالیٰ

د طرف نہ دا آسانتیا دہ پہ تاسو باندے چہ د رقبہ پہ خائے
درتہ روژے قبلوی - او تاب، پہ معنی د تخفیف سرہ پہ
قرآن کتب دیر استعمال دے لکہ سورہ توبہ سکلا، سورہ
مزمّل سکلا او سورہ بقرہ سکلا -

جصاص و ثیلی دی چہ دا کفارة اودا توبہ امر تعبدی دے
پہ دے خبرہ دلالت نہ کوی چہ قتل خطاء کناہ دے -

وَكَانَ اللَّهُ مُعْلِمًا حَكِيمًا، عالم دے پہ هر خہ نو پہ حال د
قاتل باندے ہم علم لری - او حکیم دے یعنی پہ دے احکامو
کتب د هغه دیر حکمتوتہ دی -

فائده له (اقسام د قتل)

د امام مالک رحمہ اللہ پہ نیز د قتل دوه قسموتہ دی یو قتل
عمد او بل قتل خطاء - او جمهور و اهل علمو پہ نیز درے
اقسام دی - عا عمد عا شبه عمد عا خطاء - پہ عمد کتب
قصاص دے او شبه عمد او خطاء کتب قصاص نشته دیت دے -
فرق یے دا دے چہ قتل عمد کتب شرطونہ دی چہ قاتل عاقل
بالغ وی او کیو انسان معصوم الدم (بے کناہ) د قتل قصد او کړی
پہ داسے آله سرہ چہ پہ هغه سرہ غالباً قتل کیدیشی او پدے
کتب پہ اور سرہ سو خول او او بو کتب غرق کول او د غر د سر
نہ غور خول او د اوچت خائے نہ را غرول یا را غور خول،
دیوال پرے را غور خول، مرغی خفه کول، یو انسان قید کول
او خوراک خنیکاک نہ ورکول تردے چہ مرشی، پہ درنداکانو
خول، اوچہ پہ یو انسان باندے پہ موجب د دم سرہ د
دروغو شهادت ورکړی تردے پورے چہ هغه قصاص او
قتل کړے شی بیا د شهادت نہ رجوع او کړی، چاله زهر یا
بل خہ دوائی ورکول چہ هغه پرے مرشی نو دا ټول پہ قتل
عمد کتب لایح -

قتل شبه عمد دا دے چہ قصد او کړی د یو معصوم الدم انسان
د قتل پہ داسے خیز سرہ چہ پہ هغه باندے غالباً قتل نشی

واقعہ کیدے لیکن وہی تہکوی ئے تر دے چہ مرشی لکہ ہاگ
 کوہ اوگتہ وغیرہ پدیکش وھل مقصد وی خوقتل کول ئے
 مقصد نہ وی دے دے وجہ دیتہ مشاہدہ عمد وئیلے شی اوپدیکش
 دیت مغلطہ واجب کیہی۔ پدیکش د امام احمد، ابو داؤد
 او امام نسائی پہ نقل سرہ حدیث وارد دے چہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم د فتح مکہ پہ خطبہ کنس فرمائیلی ووجہ مقتول
 د خطاء العمد پہ کورے، ہمساً اوپہ کہتے سرہ دے۔ او قتل
 خطاء دا دے چہ انسان یومباح کارکوی لکہ بنکارکول یا نشانہ
 بازی اوپہ ہفے سرہ یوانسان معصوم الدم قتل شی یا خوک
 کوہی اوکنی او ہفے کنس خوک پریوچی (خوزمکہ مملوکہ اومباحہ وی)
 یا ئے یوجال خورکے وی د بیل خہ غرض دپارہ اوپہ ہفے کنس یو
 انسان اوتخلی او مرشی۔ او دے دے پہ حکم کنس ہفہ قتل عمد ہم
 دے چہ دغیر مکلف نہ صادر شوے وی لکہ وروکے نابالغ یا لیونے
 چالرہ قصدا قتل کری۔ نو دا ہم د خطاء پہ حکم کنس داخل دے
 فقہ السنہ (جلد ۲ صفحہ ۴۲۷)۔ او ابو حیان پدیکش خلورم قسم ذکر
 کریں دے چہ ہفہ نہ عمد دے او نہ شبہ عمد او نہ خطاء دے
 لکہ قتل پہ سہو سرہ یا پہ خوب کنس لیکن دا قول غیر معروف دے
 ما د بیل چا نہ اوریدے، لیدے تہ دے۔ واللہ اعلم بالصواب۔
 فائدہ ۱۔ ہرکہ چہ یوہ مورخیل بچے پہ خوب کنس د خان د
 لاندے کری او ہفہ مرشی نو دا ہم قتل خطاء دے کفارہ او
 دیت پکنس واجبیہی لکہ چہ شیخ محمد عثمانی پہ خیل کتاب
 دروس حرم جلد ۲ صفحہ ۱۲ کنس لیکلی دی خکہ چہ د قتل
 خطاء تعریف پہ ہفے باندے صادق دے مشاہدہ دے دے ہفے
 سرہ چہ شخص پہ بل چا باندے پہ دیخہ پہ خطائی سرہ
 را او غورزیہی او ہفہ مرشی چہ ہفہ ہم قتل خطاء دے۔ دلہ
 د والدیت دوجے د قصاص نہ دیت ساقطیہی لیکن د کفارے
 سقوط نہ راجی۔

سوال :- رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَفِيَقَ

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مَّتَعِيًا

او چاہے قتل کرو مؤمن لڑے یہ قصد سرہ

فَجَزَاءُ وَهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا

تو سزا دہن جہنم دے دیروخت پورے بہ وی یہ ہفت کتب

وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ

او غضب کریدے اللہ تعالیٰ یہ ہفت باندے اولعت کریدے یہ ہفت باندے اور تیار کریدے

عَذَابًا عَظِيمًا ۹۳

عذاب لوے -

وَعَنِ النَّبِيِّ حَتَّى يَسْتَقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ) رواه احمد،
ابوداؤد والترمذی۔ رپورتہ کرے شویدے قلم ددرے کسانوہ۔ دیونی
نہ تردے پورے چہ پہ ہوش شی د اودہ نہ تردے چہ راوینش او
بیدا شی او د تابالغ نہ تردے چہ بالغ شی) دا حدیث دلالت کوی
چہ پہ دے مسئلہ کتب (چہ مور اودہ وی) مکلف نہ دہ پہ کفارہ
وغیرہ باندے؟

جواب:- ذکر القلم نہ مراد دادے چہ گناہ یے نشہ رفع د حکم
نہ دہ مراد پہ دلیل دلیل حدیث سرہ لکہ رُفِعَ عَنْ أَكْثَرِ
الْخَطَا وَالْأَسْيَاءِ۔ یہ دے حدیث کتب بالاتفاق رفع د گناہ
مراد دہ او احکام شرعیہ خو پہ خطاء او پہ ہیرہ باندے پہ دیرو
عبادات او جنا یا تو کتب مرتب کرے شویدے لکہ پہ مونخ کتب
د خطاء کید لو د پارہ سجدہ سہوہ واجب دہ او پہ خطائی سرہ خوراک
خشبکاک سرہ مونخ فاسدیدی اگرچہ دا گناہ نہ دے (واللہ اعلم
بالصواب)۔

۹۴۔ ذکر قتل خطاء د حکم نہ روستو ذکر قتل عمد حکم ذکر کوی۔
او حکم ذکر قتل عمد دودہ قسمہ دے۔ او حکم دنیوی چہ قصاص او
دیت دے ہفت ذکر کرے شویدے پہ سورۃ بقرہ ۱۷۸ کتب۔

دویم قسم حکم اخروی دے نو ہفتہ دلتہ ذکر کوی۔ ہر کلا چہ
 پہ سورہ بقرہ کتب مقصود رد کول وو پہ یہودیانو بانڈے نو ہلتہ
 یے ذکر قصاص حکم ذکر کرے وو حکم چہ یہودیانو پہ ہفتے کتب تحریف
 کرے وو۔ او دلتہ خود مؤمنانو ذکر دے نو دہغوی ذکر یسر
 دپارہ حکم اخروی ذکر کوی چہ ہفتہ تخویف اخروی دے پہ قتل
 عمد سرہ۔

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا، تنکیر کتب اشارہ دہ کہ مؤمن کامل وی یا
 فاسق وی ریغیر ذکر اباحت ذکر دہغہ نہ مذکروی او کہ مؤنث
 وی بالغ وی او کہ نابالغ وی۔ او دا قاتل دہغہ پہ ایمان بانڈے
 عالم وی۔

مُتَعَمِّدًا، دا حال دے ذکر فاعل ذکر قتل نہ دلتہ پہ دیکتب عمد
 او شبہ عمد دواہہ داخل دی حکم چہ پہ حکم اخروی کتب دواہہ
 بزابر دی۔

فَجَزَاءُ لَهُ جَهَنَّمُ، جزاء پہ گناہ کتب ہفتہ بدلہ وی چہ مجرم پہ
 سبب ذکر جرم سرہ دہغے مستحق اوگرچی۔

خَالِدًا فِيهَا، خلود او برد حصارید لو تہ وٹیلے شی او ہمیشوالی تہ
 ہم وٹیلے شی او کلا چہ لفظ ابد ورسرہ ذکر شی نو بیا ترینہ پورہ
 ہمیشوالے مراد وی۔

وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ، ذکر اللہ تعالیٰ ذکر طرف نہ غضب انتقام اخستل
 دی بغیر دہغو کولو نہ۔

وَلَعَنَهُ، لعنت پہ معنی ذکر رحمت خاصہ نہ محرومید لو دی یعنی
 ذکر جنت نہ پہ محروم وی۔

وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا، دا سے لوے شان والا عذاب چہ دہغے
 پہ مقدار صرف اللہ تعالیٰ عالم دے۔ پد یکتب پیمغہ تاکیدات ذکر
 کریدی او پہ آخری تاکید کتب چہ اعدا لہ عذابا عظیمًا دے ذکر
 تاکیدات دی۔ دا ہول دلالت کوی پہ دیر خباثت ذکر قتل ذکر مؤمن
 بانڈے پہ عمد سرہ او دارنگ ابن کثیر دیر احادیث پدے
 بارہ کتب ذکر کریدی۔

فائدہ :- دے معتزلو مذہب دادے چہ قاتل دے مؤمن پہ قتل
 عمدی سرہ او دارنگ دے ہر گناہ کبیرہ مرتکب بغیر دے شرک نہ ہغہ
 بہ ہمیشہ پہ جہنم کنیں وی ۔ او ہغوی پہ دے آیت سرہ دلیل نیسی ۔
 او دے ابن عباس رضی اللہ عنہما مذہب دادے چہ دے مؤمن قاتل
 پہ قتل عمدی سرہ دے ہغہ توبہ نہ قبلیری او ہغہ بہ ہمیشہ پہ جہنم
 کنیں وی او دا قول ابن کثیر دے زید بن ثابت ، ابو ہریرہ او ابن
 عمر رضی اللہ عنہم او ابو سلمہ بن عبد الرحمن او عبید بن عمر
 حسن ، قتادہ او ضحاک رحمہم اللہ وغیرہ نہ ہم نقل کریں ۔ او قرطبی
 دے ابن عباس ، ابن عمر ، زید بن ثابت رضی اللہ عنہم نہ بل روایت
 ذکر کریں دے چہ دے توبہ مقبولہ دے ۔ لیکن اول روایت دے ابن عباس
 رضی اللہ عنہما امام بخاری پہ روایت دے سعید بن جبیر سرہ نقل
 کریں دے او دے ہغے حاصل دادے چہ ہغہ و ثیلی دی چہ آیات دے سورہ
 فرقان ۴۹ ، تک پہ دے آیت سرہ منسوخ دی حکہ چہ ہغہ مکی
 دی او دے مدنی آیت دے ۔ او و ثیلی دی چہ دا آیت پہ ہیخ آیت سرہ
 نہ دے منسوخ بلکہ پہ دے مسئلہ کنیں دا آخری آیت دے ۔ او
 ابن کثیر او قرطبی وغیرہ و ثیلی دی چہ دے جمہور و سلف و امت او
 خلق و مسلک دادے چہ دے قاتل توبہ قبولہ دے چہ صحیح
 توبہ او کبری او اناہت ، خشوع او خضوع او کبری او نیک اعمال کوی
 او وارثان دے مری رضا کبری ، پہ دلیل دے سورہ فرقان ۴۹ ، تک ،
 سورہ زمر ۵۲ ، او دا سورت ۵۴ ۔ حکہ مخکین دے آیتونہ عام
 دی ہو لو گناہونو تہ (شرک ، نفاق او قتل وغیرہ) او روستن آیت
 ما سیوا دے شرک نہ نور ہو لو گناہونو تہ شامل دے ۔ او حدیث
 بخاری او مسلم چہ یو قاتل چہ پہ بنی اسرائیل و کنیں سل کسان
 وژلے و وہ سبب دے توبہ سرہ معاف کرے شو نو دے امت
 نہ یو قاتل خو خا مخا پہ توبہ سرہ معاف کیبری چہ اللہ تعالیٰ
 او غواہی حکہ چہ دا امت دے ہغوی نہ غورہ دے ۔ او قرطبی دے
 قول تہ صحیح و ثیلی دی ۔

او دے آیت پہ بارہ کس دے سلفو صالحینو دیر اقول نقل دی
 اول داچہ دا مطلق بہ پہ مقید باندے حمل شی یعنی جزاء یے
 دادہ لیکن چہ تو بہ او باسی نو دغہ جزاء معاف دہ پہ قرینہ ددغہ
 آیا تونو او تور دیر صحیح احادیثو سرہ چہ ابن جریر او ابن کثیر
 وغیرہما ذکر کړیدی۔

دویم قول دا دے چہ ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائیلی دی کہ
 چرے اللہ تعالیٰ جزاء ورکوی نو دایے جزاء دہ لیکن پہ سبب
 دے تو بہ دا جزا سا قطیری داسے نہ دی فرمائیلی چہ دا شخص
 بہ اور تہ دا خلیبری او ہمیشہ بہ وی پہ هغه کس بلکه صرف استحقاق
 دے جزاء یے ذکر کړیدی۔

دریم قول دا دے چہ دے خلود تہ مراد مکث طویل (دیرہ زمانہ)
 دہ او قرطبی و ثیلی دی چہ پہ دے معنی سرہ پہ قرآن کریم
 کس دالفظ پہ سورة انبیاء ص ۱۱۱ او سورة حمزة ص ۱۱۱ کس هم راغلی
 دی او پہ عرف دے عربو کس هم استعمال دے۔ او دے دے وچہ نہ
 یے دے سرہ دلته لفظ داید نہ دے ذکر کړی۔

خلویم قول ابو السعود و ثیلی دی چہ دا آیت او د ابن عباس او نور
 سلفو رضی اللہ عنہم قول پہ تشدید او تغلیظ باندے حمل دے
 دے دپارہ چہ دے مؤمن دقتل عمدہ نہ منع او کړی شی۔

پنجم قول دا منسوخ دے پہ سورة فرقان او تور و آیا تونو سرہ
 لیکن ابن عطیہ وغیرہ و ثیلی دی چہ دا جواب ضعیف دے څکه
 چہ دا اخبار دے او پہ اخباراتو کس نسخ نہ راغی۔ او د ابن
 عباس رضی اللہ عنہما قول صحیح او صریح روایت نه چہ اول
 ذکر شو (خلاف دے۔ دارنگ چا دا آیت پہ کافرانو پورے
 خاص کړیدی په سبب دشان نزول ددے سرہ یایے د
 دے تاویل کړیدی په مستحل سرہ رچہ څوک د مؤمن قتل
 حلال گنہی یایے د ایمان د وچہ نہ قتل کوی)۔

دغہ اقوال احتمالات لری لیکن اهل تحقیق ضعیف کړیدی۔
 هاں ابن کثیر و ثیلی دی چہ پہ تو بہ سرہ مطالبہ دحق دبنده

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ

اے ایمان والو! چہ سفر کوئی تاسو

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا

یہ لار کہ اللہ تعالیٰ کیں تو تحقیق کوئی آدمہ دایہ

لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ

ہغہ چاتہ چہ پیش کری تاسو تہ کلمہ داسلام چہ نہ یثی

مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ

مؤمن غوارئ تاسو سامان د ژوند

الدُّنْيَا زَفَعْنَاهُ اللَّهُ مَغَانِمَ

دنیوی پس د اللہ تعالیٰ سرہ غنیمتوہ

كَثِيرَةً ط كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِّن قَبْلُ

دیر دی، د غسے وئی تاسو مخکین

فَمَنْ بَيَّنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا ط

نواحسان او کړو اللہ تعالیٰ یہ تاسو یاندے (پہ کلکولو سرہ) پس تحقیق کوئی

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ

یقینا اللہ تعالیٰ یہ ہغہ عملونو چہ تاسو کوئی

خَيْرًا ۙ (۹۴)

خبردار دے۔

نہ ساقطیری او مطالبہ خوش سزانہ دہ ہغہ خو پہ تولو حقوق
العباد کیں شتہ دے۔ او ہغہ پہ دنیا کیں پہ رضا کولو د خاوند
د حق یا پہ فضل د اللہ تعالیٰ سرہ ہم حاصلیدے شی۔
۹۴۔ یہ دے آیت کیں پنجم امر سیاسی دے چہ اسلامی فوج

باندے لازم دی چہ دے سفر پہ وخت پورہ تحقیق او وضاحت
 کوئی ہسے نہ چہ دے دوی دے لاس نہ مؤمن قتل شی۔
 ربط لہ۔ مخکس یے حکم دے قتل خطائی ذکر کرو عموماً اوس دے
 قتل خطائی یو قسم ذکر کوی۔
 ربط لہ۔ مخکس چہ دے قتل خطائی حکم ذکر کرو نو اوس دے مؤمن
 دے قتل کولو نہ دے۔ یچ کیدلو طریقہ بنائی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، اشارة ده چہ
 تبین او بیناری دایمان تقاضا ده۔ اذاً ضَرَبْتُمْ، رکله چہ تاسو
 سفر کوئی دے سفر ذکر یے دے دے وجہ نہ او کرو چہ یو شخص نہ
 پیژندل چہ دا مؤمن دے یا مؤمن نہ دے دا اکثرًا او غالبًا
 یہ حالت دے سفر کنس وی اگر چہ دا حکم حضرت تہ ہم شامل دے۔
 فِي سَبِيلِ اللَّهِ، دا لفظ ہم دے تحقیق او تبین دے تاکید دے پارہ
 دے یعنی چہ تاسو دے اللہ تعالیٰ دے کلمے دے اوچتوالی دے پارہ سفر
 کوئی نو دے چانہ چہ دے کلمہ واورئی نو خامخا تحقیق کوئی۔
 فَتَكْبِرُوا، امام راغب و ثیلی دی چہ تبین او تحقیق مستلزم
 دے مخکس تشبیت لہ یعنی اول دا یو خیز ثبوت ملاؤ شو نو
 روستو دے ثبوت نہ دے دے بکارہ کولو کوشش او کرے شی نو
 معلومہ شوہ چہ تبین ابلغ دے دے تشبیت نہ۔ او ابو عبید او ابن
 عطیہ و ثیلی دی چہ تبین او تشبیت یو شان دی لیکن اول قول
 غورہ دے او یہ تبین کنس مقصد دا دے چہ یہ ہغہ باندے
 بغیر دے تحقیق نہ دے کافر حکم مہ کوئی بلکہ مخکس وضاحت او کفی
 او دے تحقیق مختلف طریقے دی۔ یعنی کہ ہغہ کلمہ دے اسلام
 وائی نو تپوس تریزہ او کرے چہ دے شرک او کفر نہ تو یہ کوی او
 کہ نہ او دے کافر نو نہ براءت کوئی او کہ نہ۔ او او گوری چہ دے
 شرک او کفر علامات پکنس شتہ او کہ شتہ۔ دارنگ چہ یہ یو
 کلی کنس شعائر دے اسلام او وینی نو حملہ یہ پرے نہ کوی شکہ
 چہ یہ حدیث کنس راغلی دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم بہ
 یہ یو کلی کنس اذان واوریدلو نو دے غوی نہ یہ بتد شو

یعنی حملہ بہ بیے بندہ کرے۔ او پہ مستند دحمیدی، طبرانی او
بزار حدیث نقل کریدے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم بہ سریہ
لیزلہ نو ہغوی تہ بیے او فرمائیل چہ ہرکلمہ مسجد او ویق
یا اذان واورئ تو ہیچا لڑہ مہ قتلوی (الباب)۔

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَتَقَىٰ لَكُمْ السَّلَامَ كَسْتُمْ مُؤْمِنًا، داعطف
د مسبب دے پہ سبب باندے یعنی تبیین او تحقیق سبب دے
د پاره د معنی د دے قول تہ۔ دارنگ پہ دے حملہ کنس اشارہ
چہ تبیین د اشتباہ د رفع کولو د پاره دے او اشتباہ پہ سبب د
سلام اچولو سرہ راجح۔ القاء کتابہ دہ د پورہ اظہار تہ چہ
مخاطب تربتہ داسے خیر شی لکہ چہ یوحیز د ہغہ مخے تہ غورخولے
شوے وی۔ السَّلَام، پہ دیکن یو مشہور قراءت السلام دے او
ہغہ پہ معنی د تحیہ د اسلام دے یا پہ معنی د استسلام
(انقیاد) دے۔ او ابن عطیہ وٹیلی دی چہ پہ معنی د دہ
کولو او ترک کولو سرہ دے۔ او پہ بل قراءت کنس پہ السلام
سرہ دے ہغہ ہم پہ معنی د انقیاد او اطاعت سرہ دے۔
او پہ اسباب نزول کنس پہ یو روایت د امام احمد، ترمذی او بخاری
کنس راغلی دی چہ یو شخص صحابہ کرامو تہ السلام علیکم وٹیلی
وور او دا کلمہ پہ ہغہ زمانہ کنس علامت د اسلام وور۔ او
پہ روایت د ابن جریر کنس راغلی دی چہ ہغہ شخص وٹیلی
وو چہ زہ تسلیم یم۔ او پہ بل روایت د بزار کنس د مقدا
بن اسود پہ روایت سرہ ذکر دی چہ ہغہ شخص اَشْهَدُ
أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ أَوْثِيل او صحابہ کرامو خیال او کرو چہ دا
شخص دا کلمہ دُخَان بیچ کولو د پاره وائی نو ہغوی قتل کرو
راودا قتل خطائی دے۔ نو دا روایات دلالت کوی چہ لفظ
السلام دے ہولو کلمہ اتو تہ عام دے۔ د دے حملہ حاصل دا
دے چہ ہرکلمہ یو شخص علامت د اسلام بنکارہ کرو او پہ
ہغہ کنس تا سو تہ د کفر ہیخ علامت نہ بنکاری نو پہ داسے
شخص باندے د مشرک او کافر حکم مہ کوئی۔

فائده :- اوس کہ یو شخص د شرک او کفر کارونہ کوی رمثلاً قبر پرستی دُعا د غیر الله او د هغوی نذر ونه وغیره) - او د دے سره کلمه د اسلام هم وائی نو دا شخص په دے آیت کبس داخل نه دے ځکه چه آیت کبس هغه څوک مراد دی چه په هغه کبس د کفر او شرک هیڅ علامات او کارونه ښکاره نشته.

تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، دلته "همزه" د استفهام د توبیخ د پاره پته ده - یا دا جمله حال دے د ضمیر د تقولو نه - عَرَضٌ، نه مراد هغه غنیمت اوسامان دے چه د دغه مقتول سره وی راوتول سامانونه د دنیا ته عرض وئیلے شی ځکه چه زرفنا کیدونکے دے بقا او قوام نه لری) - او عرض، رپه سکون سره) ماسیوا د رویو او اشرفو ته وئیلے شی (قرطبی) - فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَارِمٌ كَثِيرَةٌ، دا د الله تعالی د طرف نه وعده ده د مجاهدینو سره یعنی الله تعالی به تاسو ته په حلاله او جائزه طریق سره بغیر د څه شېه نه غنیمتونه او مالونه درکری او مقاتل وئیلے دی چه دا نعمتونو د آخرت ته هم شامل دے - مَغَارِمٌ، جمع د مغرم دے ظرف مکان او زمان او مصدر میمی دریواړه کیدیشی - غنیمت په شرع کبس هغه مال ته وئیلے شی چه د دشمن کافر نه په جنگ سره حاصل شی -

كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَّبِعُونَا، سعید بن جبیر وئیلے دی چه په اول کبس تاسو هم د قوم رکاfranو د یزے د وچ نه ایمان پت ساتلو پشان د دغه قتل کړل شوی نو الله تعالی په تاسو احسان او کړو یعنی عزت او قوت یې درکړو تر دے پورے چه تاسو خپل ایمان ښکاره کړو - او مقاتل وئیلے دی چه تاسو د هجرت کولو نه مخکې د کافرانو په مینځ کبس وئ نو د صحابه کرامو په مخکې به تاسو کلمه د اسلام وئیله د خپل امن د پاره نو الله د هجرت توفیق درکړو - سوال :- ټول صحابه کرام خو په اول وخت کبس داسه نه وو

نودا تشبیه خرننگ صحیح ده ؟

جواب :- دلته په خطاب کښ ټول صحابه کرام نه دی مراد بلکه بعض مراد دی چه د هغوی اول حال دغسے وو۔ او په خطاب کښ دا قانون دے چه د بعضو په اعتبار سره خطاب ټولو ته کیږی۔ او اکثر مفسرینو وئیلی دی چه په تشبیه سره مراد دا دے چه اول وخت کښ چه تاسو په اسلام کښ داخل شوئ نو صرف په وئیلو د کلمه توحید سره ستاسو مالونه او وینئ په حق د اسلام سره محفوظ شول د دے خبرے انتظار ته ووجه آیا ستاسو زړونو کښ ایمان شته او کنه۔ نو اوس هم د اول داخلید وټکو د اسلام سره داسے کار کوئ په ظاهري اقرار باندے اَلْتَفَاءَ کَوْنُ۔ په دے قول باندے دغه سوال ته پید کیږی۔ فَتَشَبَّهَکُمْ ، دا تکرار د تاکید دپاره دے یا د اول ته مراد تبیین د هغه چا دے چه تاسو د هغوی د قتل کولو اراده لرئ او په دویم کښ تبیین د نعمت د الله تعالی دے په تاسو باندے چه هغه اسلام دے۔ چه هغه په لفظ د فَمِنْ الله علیکم کښ ذکر شو۔

اِنَّ اللهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ، په دے جمله کښ هم تحذیر دے او خبر هغه ذات دے چه عالم وی پټو خبرو باندے پشان د علم په ظاهر باندے او هغه صرف الله تعالی دے۔

فائده :- صاحب اللباب وئیلی دی که چرے یهودی یا نصرانی او وائی چه زه مسلمان یم نو په دے کلمه هغه ته مؤمن نشی وئیلے کیدے ځکه چه هغوی خپل دین ته هم کله کله اسلام وائی او که کلمه د اسلام لاله الا الله محمد الرسول الله او وائی نو هم د هغه په اسلام باندے حکم نشی کیدے ځکه چه هغوی د توحید کلمے د الفاظ نه منکر دی۔ او دارنگ د محمد صلی الله علیه وسلم رسالت صرف عرب امیا نو ته منی په که ضرورت ده چه اقرار په کوی چه زموږ دین باطل دے او اوش چه کوم دین اسلام دے نو هغه حق او فرض دے۔

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

تہ دی برابر ناست کسان د مؤمنانوں نہ

غَيْرِ أُولَى الصَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ

سیوا د عذر والوں نہ او جہاد کوونکی

فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ

یہ لار د اللہ تعالیٰ کس یہ مالونو خیلو

وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ

او یہ خاتونو خیلو، غورہ والے و کریدے اللہ تعالیٰ جہاد کوونکو تہ

بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ

یہ مالونو خیلو سرہ او خاتونو خیلو سرہ یہ ناستو کسانو باندے

دَرَجَةً كُلًّا وَعَدَ اللَّهُ

یو درجہ، او ہر یو سرہ وعدہ کریدہ اللہ تعالیٰ

الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ

د جنت او غورہ والے و کریدے اللہ تعالیٰ جہاد کوونکو لہ

عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ۙ

یہ ناستو کسانو ثواب لوے۔

دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ط

دیرے درجے د طرف د اللہ تعالیٰ نہ او بخنہ کول او خاص رحم،

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۙ

او دے اللہ تعالیٰ بخنہ کوونکے رحم کوونکے۔

۹۵، ۹۶۔ یہ دے آیتونو کس ترغیب دے جہاد (قتال) فی سبیل اللہ تہ۔

ربط :- ہر کلمہ چہ مخکین اُوٹیلے شو چہ بغیر ک تحقیق کولو نہ سفر ک
جہاد کین خوک مہ قتلوی (کلمہ چہ کلمہ ک اسلام ظاہراً او وائی)
ہسے نہ چہ گنہگار شی نو و ہم راغے چہ ہر کلمہ دا سے حالت خامخا
پیتن را حئی نو بنہ دادہ چہ ک جہاد دپارہ یہ سفر نہ کوو۔ نو ک
ہغہ و ہم ک ازالے دپارہ اُوٹیلے شو چہ ک جہاد ثوابونہ یہ دا سے
وہو نو سرہ مہ پریودی او ک جہاد کولو نہ مہ کینی۔

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ، د کینا ستلو تہ مراد شرکت
نہ کول دی یہ جہاد فی سبیل اللہ کین۔ او ک دیتہ مراد ہغہ کسان
دی چہ ہغوی تہ ک وجہ ک عدم ضرورت نہ جہاد تہ ک پاتیکید لو
اجازت دے۔ او یہ روایت ک ابن عباس رضی اللہ عنہما کین ک دیتہ
مراد ہغہ کسان دی چہ ک بدار یہ غزوہ کین شرکت تہ دے کرے رخصتہ
چہ یہ ہغے کین شرکت کول لازم کرے شوے تہ وو) نو ک۔ دواہو
اقوالو مقصد یوشان دے۔ او ک ابو حمزہ تہ روایت دے چہ ک
دینہ مراد ک غزوہ تبوک نہ پاتیکید و نک دی او ہغوی بے اجازتہ
پاتے شوے وولیکن دا قول ضعیف دے۔ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، دا حال
دے ک القاعدون نہ او یہ دیکین اشارہ دہ چہ قعود رپاتے کیدل
ک جہاد نہ سبب ک کفر نہ دے۔

غَيْرَ اُولَى الضَّرَرِ، یہ دیکین قراءت ک پیتن او ک زور او ک زیر
دریوار و شتہ لیکن ک اکثر یہ نیز یہ پیتن سرہ دے۔ تو یہ
حال ک پیتن کین بدل دے ک القاعدون نہ یا صفت دے ٹکھ
چہ القاعدون یہ سبب ک مصداق سرہ تکرہ دہ توصفت پے
یہ غیر مضاف کری شوی سرہ جائز دے۔ او زجاج و ثیلی دی
چہ دا غیر یہ طریقہ ک استثناء سرہ دے یعنی الا اولی الضرر۔
لیکن اول قول پکین غورہ دے ٹکھ چہ دا کلام نفی دہ او پدیکین
بدلیت غورہ وی۔ او ک الضرر نہ مراد ک بدن نقصان دے
یعنی روند، گوہ یا دیر مریض وغیرہ یا ک مال نقصان مراد
دے یعنی ک جہاد ک سفر کپارہ و سرہ سامان تیار نشتہ۔ نو
غیر اولی الضرر نہ مراد صحیح روح بدن والادی چہ سامان

د سفر ورسره شته دے - او په حديث د بخاری کښ ثابت ده چه
 د لفظ د غیر اولی الضرر په سبب د طلب د عبد الله بن
 ام مکتوم سره روستو نازل شو -

وَأَلْجَأَهُمْ إِلَى سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ هَرَكَلَهْ چه
 فعل د یستوی په صرف فاعل سره نه پوره کیږی بلکه جانب
 مقابل خواړی نو دا ئې جانب مقابل ذکر کړو - أَمْوَالِهِمْ دا
 ئې د دے وچه نه مخکښ راوړو چه انسان پخپله جهاد کوی نو
 هم اتفاق د مال ورسره وی او که پخپله نه کوی نو اتفاق د مال
 او کړی نو بیا هم یو قسم جهاد ئې او کړو نو معلومه شوه چه جهاد
 د مال عام دے - د آیت معنی داده چه مؤمنان چه جهاد له نه
 دی تللی او روغ جوړ دی نو برابر نه دی د هغه چا سره چه
 جهاد ئې کړې وی په مال او په نفس سره - او د دینه مراد
 عدم مساوات دے په فضیلت او ثواب کښ لیکن په لفظ د
 لایستوی کښ ابهام دے ځکه چه د درجاتو د فرق تعین پکښ
 نه دے شوی -

سوال :- لفظ د غیر اولی الضرر دلالت کوی چه پاتے شوی معذوره
 د مجاهدینو سره برابر دی او که دلالت نه کوی ؟
 جواب :- بعضو علماؤ وئیلی دی چه دا دلالت نه کوی ځکه غیر که
 صفتی شی نو تخصیص د صفت دلالت نه کوی په نفی د حکم
 په ما سیوا د صفت کښ یعنی مفهوم الصفت معتبر نه دے - او
 که استثناء شی او وئیلے شوی دی چه استثناء د نفی نه د
 اثبات مستلزم نه ده - او بعضو علماؤ وئیلی دی چه استثناء د
 نفی نه مستلزم د اثبات ده نو دلالت کوی په مساوات باندے -
 او ابن عطیه وئیلی دی چه اولی الضرر په وخت د عدم جهاد
 کښ مساوی نشی کیدلے د مجاهدینو سره د ملا متیانہ - یج دی -
 لیکن صحیح داده چه معذورینو لره په اجر د مجاهدینو کښ
 شرکت شته په دلیل د حدیث د صحیحین چه نبی کریم صلی الله
 علیه وسلم د غزوه تبوک نه په واپسئ کښ فرمائیلی وو چه

پہ مدینہ کنیں داسے خلق شتہ چہ تاسو خوش تلل کریدی او سفر د وادی
 مو کریدی لیکن هغوی هم تاسو سره شریک دی دوی پیوس اوکرو
 هغوی پہ مدینہ کنیں دی هغه او قمر مائیل او پہ مدینہ کنیں دی لیکن
 عذر بتد کریدی -

فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَوَّادِينَ دَرَجَةً،
 دا جمله مستانفہ دہ پہ استیناف بیانی سرہ چہ هر کله عدم مساوات
 ذکر شو نو سوال پیدا شو چہ عدم مساوات احتمال د زیادت هم لری
 لکه چہ احتمال د نقصان لری تو حاصل د جواب دادے چہ دلته
 عدم مساوات دادے چہ قاعدین رپا تے کیدونکی د مجاہدینو نہ
 پہ درجہ کنیں خکته دی - هر کله چہ مساوات او عدم مساوات پہ
 اعتبار د فضیلت سرہ دی ددے وچے نہ لفظ د فضل تے ذکر کرو
 او لفظ الله دلالت کوی چہ دا فضیلت هم پہ فضل او کرم د الله
 تعالیٰ سرہ دے - دَرَجَةً، دا مفعول مطلق دے پہ معنی د
 تفضیله یا حال دے پہ معنی د ذو درجہ یا ظرف دے یعنی فی
 درجہ یا حرف جر پت دے یعنی بدرجہ ردیتہ منصوب بنزع
 الخافض و تیلے شی -

وَكَلَّا تَوْعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى، کَلَّا، مفعول اول مقدم دے دَوْعَدَ
 دپارہ او الحسنی دویم مفعول دے - او کَلَّا، پہ معنی د کل
 واحد من المجاہدین والقاعدین سرہ دے - د الحسنی نہ مراد
 الجزاء الحسنی دہ چہ هغه جنت دے -

سوال - هر کله چہ قاعدینو جهاد پری خود لے دے نو د هغوی
 دپارہ تے ولے الحسنی ذکر کرہ ؟

جواب بلہ - دا قاعدین پہ سبب د اذن سرہ وو یعنی جهاد
 فرض کفائی وو نو د هغه پہ پری خود لو سرہ کنه کار تہ دی -

جواب تہ - دلته د کَلَّا تہ مراد قاعدین اولی الضرر دی چہ
 د هغوی دپارہ د مجاہدینو پہ ثواب کنیں برخه شتہ لیکن
 اول جواب غورہ دے -

وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَوَّادِينَ أَجْرًا عَظِيمًا،

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ

یقیناً ہغہ کسان چہ روح اخلی د هغوی ملائک

ظالم کوونکی پہ خاتونو خیلو رپہ هجرت نه کولو وائی ورته دوی په خه کښ وځی تاسو،

سوال :- د مجاہدینو فضیلت ۽ مکرر ذکر کرو او مخکښ ۽
درجه ذکر کرے وو او دلته اجر عظیم (درجات، مغفرت اور رحمت)
ذکر کرو دے خه وجه ده ؟

جواب له :- د قاعدین نه اول ځل مراد خاوندان د ضرر او عذر
دی اورو ستو د قاعدین نه مراد بلا ضرر او عذر دی -

جواب له :- مخکښ درجه نه مراد په دنیا کښ ده چه هغه په جهاد
سره غنیمت حاصلیدل دی اورو ستو د آخرت درجات مراد دی -

جواب له :- مخکښ قاعدین په اذن سره مراد دی اورو ستو
بلا اذن مراد دی -

جواب له :- مخکښ مجاہدین د قتال فی سبیل الله مراد دی او
روستو مطلق مجاہد مراد دے یعنی جهاد بالنفس وبالمال
او نور عبادات وغیره او د نفس په مقابله کښ مجاہده کول - او
د دے وجه نه ۽ روستو د یا موالهم و انفسهم قید نه دے
ذکر کرے -

دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً، دا د اجرا نه بدل دے یا
د دے د پاره بل فعل پت دے یعنی اعطاهم (ورکوی به ورته).

د درجې نه مراد اوچت منازل دی په جنت کښ - او صحیح
حدیث کښ راغله دی چه په جنت کښ سل درجات دی د هر

دوه درجاتو تر مینځ د آسمان او زمکې پشان فاصله ده او دا
د مجاہدینو د پاره دی - او مغفرت کښ معاف کول د ټولو

گناهونو مراد دی - دا ۽ د دے وجه نه ذکر کرو چه زوال
د درجاتو په سبب د گناهونو سره نه واقع کیږی ځکه چه

گناهونه ټول معاف شول - وَرَحْمَةً سره مراد اول داخلیدل

قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ط

دوی وائی موبو کمزوری کرے شوی وو یہ زمکہ کیں،

قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةً ط

وائی بہ ورنہ ملائکی آیاتہ وہ زمکہ ذاللہ تعالیٰ فراخہ

فَتَهَا جَرُّوْا فِيْهَا ط فَأُولَٰئِكَ مَا لَهُمْ

چہ ہجرت کرے وے تاسو پہ ہفہ کیں، نو دغہ کسان خلعے د دوی

جَهَنَّمَ ط وَسَاءَتْ مَصِيرًا ۹۶

جہنم دے او بہ خلعے ذکر خید وکدا جہنم -

د جنت دی او د جہنم نہ بلج کول مراد دی -

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا، دا تاکید د حصول د مغفرت اور رحمت د پوارہ دے -

۹۶۔ ربط :- مخکس نے بشارت ذکر کرو د جہاد کوونکو د پوارہ نو اوس تخویف ذکر کوی د پر بخود وونکو د جہاد د پوارہ پہ سبب د پر بخود لو د ہجرت سرہ -

ربط ۹۷ :- مخکس نے جہاد د پاتے کید وونکو د حال ذکر کرو نو اوس د ہجرت نہ د پاتیکید نکو حال ذکر کوی - او پہ دے آیتونو کیں شیبز امر سیاسی ذکر کوی چہ ہفہ ہجرت کول او مهاجرینو لہ خلعے ورکول دی چہ دا د ہر مسلمان حاکم او د مسلمانانو قریضہ دہ - نو پہ دے آیاتونو کیں اول تخویف د عذاب ذکر کوی پہ پر بخود لو د ہجرت سرہ بیا ذکر دے د عذرونو والو او د هغوی د پوارہ بشارت دے - بیا ترخیب او بشارت ذکر کوی پہ ہجرت کولو سرہ -

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ، تَوَفَّى، پہ اصل کیں تتوفی دے فعل مضارع دہ او احتمال شتہ چہ فعل ماضی وی ہفہ کسان مراد وی چہ هغوی د عدم ہجرت پہ وخت کیں مرہ شویدی -

لیکن اول قول غورہ دے۔ اوڈ توفی مشہورہ معنی مراد دہ
یعنی قبض د ارواحو۔ او توفی (موت) پہ اعتبار د نسبت سرہ
پہ درے طریقو سرہ ذکر دے۔ اولہ طریقہ نسبت کول اللہ تعالیٰ
تہ لکہ سورہ زمر ص ۳۷ او سورہ بقرہ ص ۲۸ کہیں۔ اوڈ دے وجہ
دادہ چہ اللہ تعالیٰ پیدا کوونکے د مرگ دے امر کوونکے دے او
اختیار والا دے۔ او دویہ طریقہ نسبت ملک الموت تہ لکہ پہ
سورہ المر سجدہ ص ۲۸ کہیں او دا دے وجہ تہ چہ ملک الموت
پہ دے کارباندے مقرر کپے شویں دے۔ او دا بناء دہ پہ مشہور
قول باندے چہ ملک الموت یو دے یا د ملک الموت تہ مراد
جنس دے یعنی ہذا ملائک چہ پہ قبض کولو د ارواحو
باندے مقرر دی۔ او دریمہ طریقہ نسبت دے ملائکوتہ او
دا پہ دیرو آیتونو کہیں راغلی دی لکہ دا آیت او سورہ انعام
ص ۶۱، سورہ محمد ص ۶۲، سورہ نحل ص ۲۸، سورہ انفال
ص ۲۵ او سورہ اعراف ص ۳۱ اوڈ دے وجہ دادہ چہ نور ملائک
اعوان (ملگری) دی د ملک الموت سرہ۔

ظَالِمِيْۤنَ اَنْفُسِهِمْ، دلتہ مراد د ظلم تہ پر بخود دل د ہجرت دی
واقامت کول دی پہ دار حرب کہیں او ملگری تیا کول دی د مشرکانو
سرہ پہ جنگ کہیں سرہ د اظہار د ایمان تہ۔ دا د ابن عباس
رضی اللہ عنہما پہ روایت کہیں دی اما بخاری رحمہ اللہ ذکر
کریدی۔

قَالُوْا فَاِیْمَنَ کُنْتُمْ، دا سوال د تو بیخ زورے دے او مقصد
پہ دادے چہ تاسو ولے ہجرت تہ کولو او د خہ وجہ تہ د
مشرکانو سرہ پہ جنگ کہیں ملگری وئی۔

قَالُوْا لَکُمْ مُّسْتَضْعِفٰیْنَ فِی الْاَرْضِ، دا د دوی د عذر بیان دے
پہ ذکر د سبب د ترک ہجرت او ملگری تیا د مشرکانو سرہ۔
یعنی مونہ کمزوری و د ہجرت کولو تہ اوڈ دے کمزوری تیا
د وجہ تہ مونہ د مشرکانو سرہ ملگری تیا کولہ او دا عذر د
دوی خالص دروغ و و خکہ چہ د مستضعفینو خویہ حقیقت

الْمُسْتَغْفِرِينَ مِنَ الرِّجَالِ

مکر کمزوری ذ تارینو نہ

وَالنِّسَاءِ وَالْوُلْدِ إِنْ لَا يَسْتَطِيعُونَ

او زناتہ او بچی چہ طاقت نہ لری

کین دوه صفات ذکر دی چہ عدم استطاعت د حیلے او عدم اعتداع
دلاریے او دا دواہ صفتونہ پہ دوی کین نہ ووبلکہ دوی پہ ہجرت
کولو قدرت لریو او د نجات پہ طریقہ باندے علم لریو۔ فی الارض،
د دینہ مراد د مکر زمکہ وہ چہ د ہفت نہ ہفتہ وخت ہجرت کول فرمود۔
قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا، دا جواب
دے د ملائکو د طرف نہ د دوی د دروغو بھلے پہ اظہار باندے
چہ دوی وثیل چہ مونہ قدرت نہ لریو۔ نو جواب داشو چہ اللہ
تعالیٰ زمکہ خوفراخہ دہ۔ ابن عطیہ او قرطبی وثیلی دی چہ دا
کسان مسلمانان وولیکن ظلم یے کرے ووپہ سبب د پر بخود لو
د فرض د ہجرت سرہ خاکہ کہ چرے دوی کافران او مشرکان وے
نو دوی تہ بہ یے پہ ترک د ہجرت سرہ زورتہ نہ ویکولہ بلکہ پہ
زورتہ کین بہ یے کفر او شرک ذکر کولے لکہ چہ پہ سورہ نحل
۲۸ او سورہ اعراف مکر کین دی پہ دے دواہ آیتونو کین خطا
د ملائکو د مشرکانو سرہ دے پہ وخت د مرگ کین او د دوی تہ
تپوس کول دی د شرک پہ یارہ کین۔ او دا آیاتونہ او د دے
پشان نور دلالت کوی پہ عذاب قبر باندے خاکہ د قبض روح
تہ چہ کوم حال شور و دے تربعث بعد الموت پورے نو پہ دے
باندے د قبر اطلاق کرے شوبہے۔

قَالَ لَكَ مَا أَهْمُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ مَا مَصِيرًا، دا تخویف اخروی
دے پہ گناہ د ترک ہجرت باندے او ہرکلاہ چہ دوی کافران نہ
دی نو د دے وچہ تہ خلود او تابید یے دلتہ تہ دے ذکر کرے۔

حِيلَةٌ وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ⑨۸

د بھانے او نہ پیڑنی لار رد ہجرت کولی۔

فَأُولَٰئِكَ عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَعْفُو عَنْهُمْ ۖ

پس دغہ کسان امید رولری چہ اللہ تعالیٰ بہ معافی اوکری ددوی نہ،

وَكَاَنَّ اللَّهُ عَفُورًا ⑨۹

او دے اللہ تعالیٰ معافی کوونکے۔

۹۸، ۹۹۔ یہ دیکھیں دمعذوریو استثناء ذکر کوی۔

أَلَا الْمُسْتَظْعِفِينَ، دا استثناء متصلہ دہ دے قول نہ چہ
فَأُولَٰئِكَ مَا وَهُمْ وَجْهَهُمْ، یا دا استثناء منقطع دہ او دا قول
غورہ دے ددو وجو نہ۔

اولہ وجہ دا آیت مستقل دے او استقلال د آیت دلالت کوی
یہ انقطاع ددے د مخکس کلام نہ۔

دویمہ وجہ دادہ چہ مخکس ذکر د ہغہ چا دے چہ یہ ہجرت
بات دے قدرت لرو او مستضعفین خود قدرت نہ لری۔

مِنْ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ، دا د مستضعفین بیان دے
او د ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دے چہ زہ او زما
مور د کمزورو نہ وو حکمہ چہ ددغہ وخت نابالغ وو۔

لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً، دا استینافی دے نو د هغوی استضعاف
ر کمزورتیا د پیارہ علت دے یا حال دے۔ او بیضاوی و ثیلی
دی چہ دا جملہ صفت دے د ماقبل د پیارہ حکمہ چہ المستضعفین
یہ معنی د نکرہ کنس دی د عدم تعین د وجہ نہ۔ حیلہ، قرطبی
و ثیلی دی چہ د اللفظ عام دے ہولو اسبابو د خلاصی تہ۔

وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا، لارے د مدیدے غورہ دادہ چہ ہرے
لارے تہ شامل دے یعنی ہیخ لار او ذریعہ د رسیدلو د
ہجرت مقام تہ نہ پیڑنی۔ نو د حیلہ نہ مراد طریقہ د وتلو
دہ د مکہ مکرمہ تہ او د سبیل نہ مراد د رسیدلو ذریعہ دہ

مدینے او مقام ہجرت تہ۔ نو دا فرق دے پہ مینخ دے دواہو کیں۔
 فَأَنذَرْتُكَ عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَعْفُو عَنْهُمْ، دا بشارت دے ہغوی
 تہ پہ عفو سرہ۔

سوال :- ہر کلاہ چہ دوی دے ہجرت تہ عاجز و نو دوی خود مکلف
 نہ دی پہ ہجرت کولو سرہ نو پہ ترک دے ہجرت کیں دوی گنہگار
 نہ دی نو دے عفو خہ مطلب دے ؟

جواب :- دے ہجرت نہ عاجز چہ کلاہ دیر مشقت برداشت کری نو
 کولے شی چہ ہجرت او کری نو وہم راتلو چہ دوی دیر مشقت
 نہ دے برداشت کرے نو گنہگار دی۔ نو دا وہم ٹے زائل
 کرو چہ پہ تحمل دے دیر مشقت سرہ دوی نہ دی مکلف نو دے
 عفو نہ مراد مناقشہ او سختی نہ کول دی پہ حساب کولو کیں
 (قرطبی)۔

سوال :- عسیٰ خود دلالت کوی چہ دے دوی عفو قطعی نہ دے ؟
 جواب :- مفسرینو و ثیلی دی چہ عسی دے اللہ تعالیٰ دے طرف نہ
 دے وجوب او قطع دے پارہ راجح حکم چہ وعدہ دے کریم ذات یقینی
 وی۔ لیکن دے لفظ عسی دے راوہو حکمت دا دے چہ ترک دے
 ہجرت کیں وسعت نشہ تر دے پورے چہ دے معذورینو پہ
 بارہ کیں ہم دے عفو قطع (یقین) نشی کیدے نو دے غیر معذورینو
 دے پارہ خود دیرہ پکار دے (الباب، زمخشری)۔

وَكَانَ اللَّهُ عَفْوًا غَفُورًا، گان، دے اللہ تعالیٰ پہ صفاتو کیں دے
 دوام دے پارہ دے۔ او عفو کیں لر قصور تہ اشارہ دے۔ او
 غفور کیں غپ گناہ تہ اشارہ دے۔

فائدہ :- دے بخاری روایت دے چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ
 وسلم دے صبا پہ مونخ راو پہ نور مونخو نو کیں (دے آخری رکعت
 دے رکوع نہ روستو دے قوٹے پہ وخت کیں دے دغہ مستضعفینو دے
 نجات دے پارہ دعاء غوبستلہ او کافرانو لہ بہ ٹے دعاء شر
 غوبستلہ چہ ہغے تہ قنوت نازلہ و ثیلے شی۔

وَمَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او چاچه هجرت اوکرو په لار د الله تعالى

يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاحًا كَثِيرًا

کښ اوږه موی په زمکه مخایونه د اوسیدو دیر

وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ

او فراخی او څوک چا اووتلو د کور خپل ته

مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ

هجرت کوونکے طرف د الله تعالى او د رسول د هغه ته بیا

يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ

لاندې کړی ده لره مړی نویقینا اوښو ثواب دده

عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا

د الله تعالى سره، او دے الله تعالى بخښه کوونکے

رَحِيمًا ۱۰۰

رحم کوونکے .

منا: په دیکښ ترغیب ورکوی هجرت ته په ذکر د دوه فائدو سره چا دیر مخایونه او وسعت په هجرت سره حاصلیری.

وَمَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاحًا كَثِيرًا وَسَعَةً،
مراغم، د رخم نه اورغام نه اخستل شویدے په معنی د ککر
کیدلو د پوزے چا هغه مستلزم دے ذلت لره او د دے په
معنی کښ مختلف تعبیرات دی. د ابن عباس رضی الله عنهما
اوضحاک په تیز مراغم د ورگرځیدو لور او د ورتلو مخا ته وئیل
شی. او ابن زید وئیلی دی چا په معنی د هجرت د مخا ته دے.
سدي وئیلی دی چا د معیشت مخا ته دے. دا ټول معنی یو بل ته

نیز دے دی نو مرا غم خائے دے ورگر خید لو دے پہ وخت دے هجرت
 کنس۔ او دے لغوی معنی سره یے مناسبت دادے چه کافران پہ سبب
 دے جس کولو دے مؤمنان تو تنلیل کوی لیکن مؤمنان دے هجرت پہ سبب دے
 کافرانو یوزے ککپے کپی نو هغوی ذلیل اور سواشی۔ و سکه، مراد
 ترینه دے دنیا دے رزق فراخی ده یا فراخه زمکه او وئیلے شویدی چه دے
 گمراه نه خلاصه مراد دے۔ او په دے جمله کنس دے مهاجر دیو
 وهم تردید او شو۔ د هغه وهم داوی چه زه په وطن کنس په راحت
 او آرام سره یم او چه د وطن نه جدا شم نو کیدی شی چه تنکسیا
 دے خائے یا د رزق به راباندے راشی نو د دے وهم ازاله یے او کپه۔
 او دویم وهم دادے چه د وطن نه بهر او هم تو یا به مقصد ته
 اورسم یا نه او چه او نه رسیدم نو هیخ اجر په حاصل نشی نو د
 دے وهم ازاله په دے جمله سره کوی چه وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ
بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ
أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ۔ مُهَاجِرًا، حال دے دلالت کوی په نیت د هجرت
 باندے۔ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ، مهاشی وئیلی دی چه د دینه مراد هغه
 خائے دے چه الله تعالی او د هغه رسول په هغه کنس حکم ورکریدے۔
 یا إِلَى په معنی د لام دے یعنی د الله او د هغه د رسول د رضا
 د پاره۔ ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ، یعنی مخکس د رسید لو ته مقصد
 ته په ده باندے مرگ راشی۔ او ابو حیان وئیلی دی چه هر هجرت
 چه د دینی غرض او مقصد د پاره وی لکه طلب د علم، جهاد،
 حج، داسے بنار ته سفر کول چه په هغه کنس د الله تعالی دیر
 عبادت او اطاعت او د رسول تابعداری کیدی شی، او د حلال رزق
 د طلب د پاره دا قول په هجرت الی الله والرسول کنس داخل دی۔
عَلَى اللَّهِ، دا وجوب تفضلی دے یعنی په سبب د وعدے د
 الله تعالی چه هغه مهاجر له به خامتا اجر ورکوی دا استحقاقی
 وجوب نه دے۔ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ، کنس اشاره د عظمت د
 دے اجر ته۔

وَكَانَ اللَّهُ خَفِيزًا رَحِيمًا، گنا هو ته معاف کوی او د هجرت بدله ورکوی۔

فائده بله :- امام مالک رحمہ اللہ فرمائی ہے دی چہ دا آیت دلالت کوی
چہ پہ کومہ زمکہ کنس سلفو صالحینو تہ کنخل کیری او تاحق اعمال
پکنس کیری نو پہ هغه کنس دیرہ کیدل جائز تہ دی (قرطبی) -
فائده ثلث :- ذابن عربی تہ نقل کیری چہ پہ زمکہ کنس گرخیدل
دوہ قسمہ دی - اول قسم پہ طریقہ دہرب رتختیدل (سیرہ
اودویم قسم پہ طریقہ دہرب طلب سرہ دی بیا دہ اول قسم شپہر
اقسام دی -

ع۱ :- هجرت دہرب تہ دار اسلام تہ -
ع۲ :- هجرت دہرب زمکہ تہ چہ پہ هغه کنس بدعت غالب وی -
ع۳ :- وتل دہرب زمکہ تہ چہ پہ هغه کنس حرام غالب وی -
ع۴ :- حان دہرب تکلیف تہ دہرب کولو دپارہ وتل لکہ چہ
موسیٰ علیہ السلام رکنوت تہ مخکنس) دہرب مصر تہ وتل وو -
ع۵ :- دہرب مرض دیرے دہرب تہ چہ هغه دہرب آب و هوا دہرب
راتلو تہ پیدا کیری) دہرب کللی یا وطن تہ بل خواتل -
ع۶ :- دہرب مالی اذیت او نقصان تہ حان دہرب کولو دپارہ دیو وطن
او ملک تہ وتل - اودویم قسم چہ هغه وتل دی دپارہ دہرب
طلب هغه دوہ قسمو تہ دی یو طلب دہرب دویم طلب دہرب دنیا -
دہرب طلب دہرب دین نہا قسمو تہ دی -

ع۱ :- سفر دپارہ دہرب عبرت - ع۲ دہرب حج سفر - ع۳ دہرب جہاد (قتال)
دپارہ سفر - ع۴ :- سفر معاش (گذران ژوند) دپارہ - ع۵ :-
سفر دہرب تجارت او حلال مال زیاتی کولو دپارہ - ع۶ :- دہرب علم
حاصلو دپارہ سفر - ع۷ :- سفر دہرب مبارک حایونو چہ هغه خاص
دے پہ درے مساجد و پورے - ع۸ :- سفر دہرب سرحد اتو ریلوی
دہرب اسلام - دہرب ساتتے دپارہ - ع۹ :- دہرب خپلو رو ترو او ملگرو دہرب ملاقات
دپارہ سفر کول دہرب اللہ تعالیٰ دہرب رضا حاصلو دپارہ - پدے اقسامو
کنس خلورم او پنخم طلب دہرب دنیا دے نو خلورم واجب دے - او
پنخم مباح دے -

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ

او کله چہ سفر او کړئ تاسو په زمکه کېن نو نشته

عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا

په تاسو باندې کناه چہ کسوت

مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ

د ما نځه نه ، که یریرئ تاسو

أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا

چہ تکلیف په درکړی تاسو لره کافران ،

إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا أَعْدَاؤُكُمْ

یقیناً کافران دی ستاسو دپاره دشمنان

مُبِينًا ۱۰

ښکاره -

سلا: په دے آیت کېن اوم امر سیاسی ذکر دے چہ هغه اهتمام او پابندی د مونځ کولو دی په سفر او په خوف کېن لیکن سره د تخفیف او قصر نه -

رابط بهر کله چہ مسئله د هجرت ذکر شوه او په هجرت کېن خامخا سفر کول وی نو د هجرت او سفر مشقتونه راجمع شول نو د هغه دپاره ئې د قصر حکم ذکر کړو -

رابط له: د اړیک مخکې ذکر شوه چہ په نیت د هجرت سره سره د وتلو نه الله تعالی اجر ورکوی اگر چہ پوره هجرت اونه شی نو اوس ذکر کوی چہ د سفر او خوف د وجه نه په مونځ کولو کېن سره د قصر او تخفیف نه الله تعالی د پوره مونځ اجر و ثواب ورکوی -

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ

په هجرت کېن هم ضرب فی الارض

دے دے وجہ نہ ہے یہ ہفتے باندے عطف کرو کہ ضرب فی الارض یہ
عرف کہیں یہ سفر باندے اطلاق کیں پشی صرف گر خیدال یہ
خیل کلی اور علاقہ کہیں دیتے ضرب فی الارض نشی و ثیلے کیں دے۔
فی الارض، فی سبیل اللہ ہے نہ دے ذکر کرے حکم چہ قصر
یہ سفر طاعت (ہجرت، حج، عمرہ، جہاد، طلب علم وغیرہ)
پورے خاص نہ دے بلکہ مباح سفر کہیں ہم بالاتفاق قصر شدہ۔
اور یہ سفر معصیت کہیں اختلاف دے، الارض لفظ اونچے او
لوندے (سمندر) دواہوتہ شامل دے۔ اور یہ مقدار سفر قصر
کہیں محدثینو اور مفسرینو اختلاف دے۔

فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ اِنْ كُنْتُمْ مَرْضًا
فی پت دے۔ مِنَ الصَّلَاةِ کہیں مِنْ تبعیض دپارہ دے اور لفظ
کشیٹا مِنَ الصَّلَاةِ پت دے دا قول کشیٹو یہ دے۔ یا مِنْ زِيَاةٍ
دے یہ قول کاشف سرہ۔ یہ دے قصر کہیں دوہ اقوال دی
اول قول کجمہورو دے چہ کدینہ مراد قصر دعد دکرکتونو
دے بیا یہ دیکیں ہم دوہ اقوال دی یو قول داچہ کخلورو
رکتونو یہ خائے یہ دوہ رکعتہ وی اور دغہ مونخ کسفر دے
کہ خوف وی اور کہ نہ وی۔ اور صَلَاةٍ کما بنام اوصیا کہیں قصر نشتہ
یہ سبب کحدیث کامام بخاری سرہ اور دَارِيكَ مِنَ الصَّلَاةِ
کہیں مِنَ تبعیضیہ دلالت کوی چہ بعض مونخونو کہیں قصر نشتہ
کجمہورو یہ قول کہیں دویم قول دادے چہ کدینہ مراد
صلوۃ خوف دے سرہ کسفر نہ۔ دا قول کابن عباس رضی اللہ
عنہما اور نورواہل علمو دے چہ صَلَاةٍ کاقامت خاور رکعتہ دے
اور کسفر دوہ رکعتہ دے اور صَلَاةٍ کخوف یورکعت دے (مسلم،
ابوداؤد)۔ دریم قول یہ قصر کہیں دادے چہ کدینہ مراد
تخفیف دے یہ طریقہ کموخ کہیں یعنی کلہ چہ جنگ شورو
وی اور کدشمن کغلے یرہ وی رچہ ہفتہ وخت کالتحام و ثیلے
شی) تو یہ اشارہ سرہ مونخ کوئی اور کبوخائے نہ بل خائے تہ
تلل پکیں جائز دی۔ دا قول ہم کابن عباس رضی اللہ عنہما

او طاؤس او مجاہد دے پہ دلیل د حدیث د مسلم، ابو داؤد
 او ترمذی سرہ چہ د عمر رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ
 رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی دی رد ہغو خلقو پہ
 جواب کنس چہ ہغوی وئیل چہ اوس خومونہ پہ امن سرہ یو
 چہ دا صدقہ دہ تصدیق کریدے اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندے نو
 د ہغہ صدقہ قبولہ کریج۔ او دارنگ لفظ د قصر پہ کسوالی د
 عدد کنس استعمالیہ پہ تغیر او تبدل د ہیئت کنس نہ استعمالیہ
 فائدہ۔ قصر د مونخ پہ سفر کنس خوبالاتفاق جائز دے لیکن
 اختلاف دے پہ وجوب کنس اکثر صحابہ کرام او تابعین عظام
 راو د امام مالک، امام ابو حنیفہ رحمہما اللہ قول دادے چہ
 قصر واجب دے۔ او د بعض صحابہ کرام او تابعین و امام شافعی
 رحمہ اللہ پہ نیز قصر او اتمام کنس اختیار دے لیکن قصر افضل دے
 سوال :- لفظ د لیس علیکم جناح خود دلالت کوی چہ قصر واجب
 نہ دے ؟

جواب لہ :- دا د آیت فلا جناح علیہ ان یطوف بہما پشان
 دے چہ دا د صفا مروہ پہ مینخ کنس د سعی پہ بارہ کنس دے
 او ہلتہ سعی واجب دہ۔ او د عائشہ رضی اللہ عنہا قول دادے
 چہ کہ ہلتہ وجوب نہ وے مراد نوان لا یطوف بہی وئیل وے
 دارنگ کہ دلتہ ہم وجوب نہ وے مراد نوان لا تقصروا
 بہی وئیل وے۔

جواب لہ :- آلوسی وئیلی دی چہ خلق د پورہ مونخ کولو سرہ
 عادت دی نو د قصر پہ وخت کنس وہم راسخ چہ دا بہ گناہ وی
 نو دفع د دے وہم د پارہ یے او فرمائیل چہ فلیس علیکم
 جناح ان تقصروا۔

ان یخفتمو ان یفتیکم الذین کفروا، دلتہ فتنہ پہ معنی
 د حملہ کولو دہ یا پہ معنی د اہولو او منع کولو د خشوع د
 مونخ نہ یا تعرض کول پہ ہر ہغہ کار سرہ چہ تاسو
 یے بد گزج۔

سوال :- دا جملہ دلالت کوی چہ قصر پہ سفر کیں مقید دے پہ
خوف پورے او پہ حال دامن کیں قصر نہ دے جائز لکہ چہ اہل
ظاہر داسے وائی ؟

جواب :- ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا قید پہ اعتبار د غالب سرہ دے
چہ پہ ابتداء د اسلام کیں د مسلمانانو سفرونہ پہ خوف سرہ
وو۔ او دلیل د دے ہغہ احادیث مبارکہ دی چہ دلالت کوی پہ قصر
کولو د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او د صحابہ کرامو پہ حال دامن
کیں۔ نو ابن کثیر ہغہ احادیث نقل کریدی او بیانیے و ثیلی دی چہ
دا احادیث صراحۃً دلالت کوی چہ د قصر د پارہ خوف شرط نہ دے۔
جواب لہ :- ہر گاہ چہ د قصر نہ مراد رہے یو قول کیں) قصر د کیفیت تیر
خوف د ہغہ سرہ شرط دے دا قول د مجاہد، ضحاک اوسدی دے
او دے تائید د ابن عمر رضی اللہ عنہما قول دے رچہ ابن
جریر او ابن کثیر نقل کریدیے) چہ ہغہ و ثیلی دی چہ موند
پہ کتاب اللہ کیں قصر د صلوٰۃ خوف مومو او قصر د صلوٰۃ سفر پہ
قرآن کیں نشہ بلکہ ہغہ پہ قول او عمل د نبی کریم صلی اللہ علیہ
وسلم سرہ ثابت دے۔

جواب لہ :- ابن جریر د علی رضی اللہ عنہ روایت راویدیے چہ
اللہ تعالیٰ اول دا قول نازل کرو چہ رَوَا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْاَرْضِ
فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوْا مِنَ الصَّلَاةِ بِمَا تَقْرِبُاْ يَوْكَال
روستو د جنگ کولو وخت راغے نو اللہ تعالیٰ نازل کرو چہ ان
خفتم ان یفتنکم الذین کفروا۔ راو جواب یے پت دے یعنی
موند کوئی پہ طریقہ د صلوٰۃ خوف سرہ چہ روستو آیت کیں
ذکر دے)۔

اِنَّ الْكُفْرَيْنَ مَكْنُوْا لَكُمْ وَعَدُوْا مُبِيْنًا، دا جملہ معترضہ دہ او
علت لکہ حکم د قصر د پارہ یا د خفتم ان یفتنکم د پارہ۔ عدو
پہ معنی د جمع سرہ دے یا مصدر دے۔ او لفظ د ذو پت دے
مُبِيْنًا دشمنی یے بیکارہ دہ پہ علامتو سرہ یا بیکارہ کوونکی
دی دشمنی لہ۔

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ

او کله چاه ئے ته په دوی کنس نو کوه ته د دوی د پاره

الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ

مونږ د جماعت (په وخت دیره کنس) نو اور دیني د یوه ډله د دوی نه

مَعَكَ وَلِيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ

په تا پسې او اور نیسي هغوی وسله خپله

فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ

نو کله چاه دوی سجده او کړي (د اول رکعت) نو شی د دوی ستاسو نه

وَرَأَيْكُمْ وَلِتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى

شاتو او را د شی بله ډله

لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ

چاه مونږ ئے ته وی کړې نو مونږ د او کړی په تا پسې

وَلِيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ

او او د نیسي بچاو خپله او وسله خپله ،

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ

غواړی هغه کسان چاه کفر ئے کړیدل چاه غافل شی تاسو

عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ

د خپلو وسلو نه او سامانونو خپلو نه ،

فَيُحِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَكِيلَةً وَاحِدَةً

نو حمله په او کړی په تاسو باندې حمله یوه (په یو ځل) -

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ

او نیشہ گناہ یہ تاسو باندے کہ دی یہ تاسو باندے

أَذَىٰ مِنْ مَّطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ

تکلیف دے دے دے باران نہ یا یقی تاسو نا جورہ

أَنْ تَصْعُقُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخَذُوا

چہ کیردے دے دے خیل او او نیستی

حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ

بچاؤ خیل یقیناً اللہ تعالیٰ تیار کریدے کا فراتولہ

عَذَابًا مُّهِينًا ۝۱۲

عذاب شر مؤذکے -

۱۲: ربط :- مخکس قصر دصلوۃ پہ اعتبار دے عدد ذکر کتو نو سرہ ذکر کریدے نو اوس قصر پہ اعتبار دے کیفیت سرہ ذکر کوی - دارنگ مخکس قصر پہ طریقہ دے اجمال سرہ ذکر و اوس دے تفصیل ذکر کوی پہ خاص حالت کیں چہ ہغہ حالت دے خوف دے - او پہ دے آیت کیں ذکر دصلوۃ خوفی دے او پہ ماقبل باندے عطف ہم دے دے مناسبت دے وجہ نہ کریدے یعنی ذکر دے کوم خوف چہ پہ مخکس آیت کیں دے نو ہغہ خوفی پہ دے آیت کیں ہم مراد دے دے وجہ دے عطف تہ - او طریقہ دے صلوۃ دے سفر سرہ خاص دہ پہ نیز دے بعض علماء او پہ نیز دے جمہور و اہل علم و حضر تہ ہم عام دہ - او دے وجہ نہ دے یہ مستقل آیت کیں ذکر کریدے -

وَلَا ذَا كُنْتُمْ فِيهِمْ، پہ اعتبار دے ظاہر دے قید سرہ ابو یوسف او حسن بن زیاد رزید) او ابراہیم بن علیہ و ثیلی دی چہ صلوۃ خوف خاص و دے پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پورے او دے ہغہ نہ روستو خود خوف پہ وخت دہ جماعتونہ کول

پکار دی۔ او مرنی شافعی و ثیلی دی چہ صلوٰۃ خوف منسوخ شوے
 دے لیکن صحیح قول دا دے چہ منسوخ نہ دے او خاص ہم
 نہ دے یہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پورے یہ دلیل دے
 چہ صحابہ کرام و نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے زمانے نہ روستو
 ہم صلوٰۃ خوف کریدے لکہ حدیث دے ابوداؤد اونسائی دے
 چہ یہ طبرستان کنس صحابہ کرام و صلوٰۃ خوف ادا کرے و او ہفتہ
 دیر و صحابہ یہ حضور کنس و وہیچا ہفتے یا ندے رد او انکار نہ
 دے کرے نو دا پیشان دے اجماع شہہ۔ او تخصیص دے خطاب دے
 نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مستلزم نہ دے تخصیص دے حکم
 لہذا یہ ہفتہ پورے لکہ یہ دے قول دے اللہ تعالیٰ کنس چہ خذ من
 اموالہم صدقہ تو بہ سکا۔ دارنگ مونی مامور یو یہ اتباع دے
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ مصلقاً عموماً او یہ صلوٰۃ کنس
 خصوصاً یہ دلیل دے حدیث چہ صلوا کما رایتونی اصلی۔ او
 پدیکن قرطبی او ابن کثیر بنہ تفصیل ذکر کریدے۔ و اذا کنت
 فیہم بشکارہ دلیل دے چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم یہ
 امت کنس ہر وخت او زمانہ کنس حاضر ناظر نہ دے حکم کہ چوے
 ز منیخ دے مونخ (جماعت) یہ وخت کنس ہوہ پخیلہ حاضر
 وی تو ضروری دے چہ امامتی یہ ہفتہ کوی نو بیا دے بل ہیچا
 امامت یہ ہیچ مونخ کنس نہ صحیح کیہی نو دا عقیدہ دے دیر
 جہل دلیل دے بلکہ دا دے شرک عقیدہ دے۔

فَاَكْمَلَتْ لَهُمُ الصَّلَاةَ، دے دینہ مراد امامت دے او یہ دے لفظ
 کنس اشارہ چہ یہ صلوٰۃ خوف کنس تلل زاتلل دے مانجہ یہ مینخ
 کنس اوکلہ یہ صف دے قتال کنس او دریدل دے اد دے اقامت دے مونخ
 سرہ منافات نہ لری،

فَلْتَقِمُوا كَلَامَ نَفْسِهِمْ مَعَكُمْ، یعنی لسنکر یہ یہ دودہ دلو بانڈے
 تقسیم کریشی نو یو دلہ یہ یہ امام پسے دے مونخ نیت او کری او
 بلہ دلہ یہ دے دشمن ہفتے تہ اولادوی او دقلع او خوکی بہ کوی
 او دا ظاہرہ خیرہ دے دے دے وچے تہ یہ دے یے تصریح او نکرہ۔

وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ، ضمیر دغاہ لے (طائفہ) تہ راجع دے
 چہ کومہ پہ امام پسے ولایہ وی او پہ دیکش مقصد سرہ د
 اہتمام د مونخ نہ بیداری دہ د جہاد دپارہ۔
 فَإِذَا سَجَدُوا، د سجود تہ مراد یورکعت کول دی د امام سرہ،
 دا د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت دے۔ او ذکر د سجود
 مراد ترینہ مونخ پہ دیرو خصوصو کین وارد دے لکہ پہ حدیث
 د تحیۃ المسجد کین دی چہ ہرکلا یوشخص مسجد تہ داخل
 شی نو سجدے دے اوکری دودہ سجدے ریعنی دودہ رکعتہ
 مونخ د اوکری)۔

فَلْيَكُونُوا مِنْ زَكَّاءٍ، ضمیر سجدہ کوونکو تہ راجع دے یا
 ہفے دویسے دے تہ لیکن اول قول غورہ او صحیح دے۔ او
 مراد دا دے چہ ستاسو نہ روستو د خوکیداری دپارہ د او درپہ
 ہرکلا چہ مونخ کین قیام فرض دے نو فلتقم یے فرما ٹیلے
 دے او پہ خوکیداری کین قیام فرض تہ دے بلکہ پہ ہر
 حال کین رہے اولایہ یا پہ تاسے وغیرہ) خوکیداری کینیشی
 خٹکلا چہ مناسب وی۔ ددے وجے تہ دلہ یے فلیکونوا وٹیلے
 دے چہ یہ صرف موجودید لو باندے دلالت کوی۔

وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ، یعنی ہفہ دہ چہ خوکیداری
 یے کولہ د امام خواتہ پہ راشی راوامام بہ سلام تہ کرخوی پہ
 اول رکعت باندے بلکہ انتظار بہ کوی د دویسے دے د رارسید لو
 فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ، مراد د دیتہ یورکعت کول دی د امام سرہ او
 دغاہ رکعت د امام دپارہ دویم رکعت دے پہ اتفاق سرہ او د
 دویسے دے دپارہ اول رکعت دے یا دویم دے پہ دے کین
 دودہ اقوال دی لیکن صحیح قول اول دے (قاسمی)۔ او پہ
 دے آیت کین د دواہو دلو دپارہ د دویم رکعت ذکر نہ دے
 کرے نو پہ ہفے کین دودہ اقوال دی۔ یو دا چہ صلوۃ خوف یو
 رکعت دے د مقتدیانو دپارہ دا قول د سفیان ثوری او اسحاق
 بن راہویہ وغیرہ دے۔ دویم قول د جمہور و اہل علمو د

چه صلوة خوف په سفر کښ د مقتدی د پاره هم دوه رکعت دے
لیکن یو رکعت د امام سره دے او د دویم رکعت کول په صحیح
حدیث کښ ذکر دے او د هغه دوه طریقے دی - یوه طریقه
په حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما کښ ده چه بخاری ذکر
کړیدے چه هره یوه ډله به د امام د سلام نه روستو
او د ریږدی (په ترتیب سره) او یو یو رکعت به اوکړی - او بله
طریقه هم بخاری ذکر کړیده (واقعہ د غزوه د ذات الرقاع)
چه اوله ډله د امام سره یو رکعت اوکړی نو دویم رکعت به
بخان له په هغه ځای باندے اوکړی او سلام به اوکړځوی
بیا به مقام د خوکیدارۍ (مورچو) ته لارشی نو دویمه ډله
به د امام سره یو رکعت اوکړی او دویم رکعت به د امام
د اسلام نه روستو بخان له اوکړی او بیا به سلام اوکړځوی -

فائده :- ابو حیان د ابن عربی نه نقل کړیدی چه صلوة خوف
په احادیثو کښ خلیر لیشته طریقه ذکر دی او ابو حیان د هغه نه
لس طریقه په تفصیل سره ذکر کړیدی - او د امام احمد رحمه الله
نه صاحب الالباب نقل کړیدی چه هر حدیث چه په صلوة خوف
کښ ذکر دے نو هغه صحیح دے په هغه باندے عمل کول جائز
دی او هغه پدیکښ شپړ یا اوه طریقه نقل کړیدی - ابن کثیر
د ثقیفی دی چه د صلوة خوف دیر اقسام دی ځکه چه دشمن کله د
قبیل په طرف او کله په بل طرف کښ وکله مونځ څلور رکعتونو
والا وی کله درے او دوه رکعتونو والا وی، کله د لږ خوف په
وخت کښ وی نو په جماعت سره مونځ ادا کول وی او کله د
سخت او دیر خوف په وخت کښ وی او جماعت نشی کولے نو
بخان بخان له مونځ کوی، کله پیاده وی او کله سواره، د دے وجه
نه په دیکښ مختلف احادیث راغلی دي -

وَلَيَا خُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ، حذر نه مراد بیداری ده
یا هغه څیز چه په هغه سره پچاؤ حاصلیږی بغیر د اسلحه نه
نو عطف د اسلحه په دویمه توجیه باندے عطف د خاص د

یہ عام باندے

فائدہ :- یہ دے مقام کہیں ہے حذر زیات را درو خاکہ چہ دے اولے
طائفے مونخ تہ یہ اودریدلو کہیں دشمن تہ خبر یری لیکن کلہ چہ
دویمہ طائفہ راشی اویو رکعت تہ اودریدی اوبلہ طائفہ شی نو
دے تلوراتلو تہ دشمن تہ معلومہ شی چہ دوی یہ مونخ کہیں
مشغولہ دی نو ہقوی یہ دے حملے کولو کوشش کوی لکہ چہ ورپے
ود الذین کفروا ذکر کریدے نو دے حیر حفاظت دپارہ ہے حذر
زیات ذکر کرو۔

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَيُغْفَلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأُمْتِعَتِكُمْ، دَا
استیناق دے یہ ذکر دے علت دے امر دے اخذ دے حذر او اسلحہ
سرہ - وڈ، یہ معنی دے تمنا کولو دے، کو مصدر یہ دے او دے اسلحہ
دے غفلت نہ مراد دے ہفے کی خود دل دی دے مونخ کولو دے وجہ نہ - او
أُمْتِعَتِكُمْ ہفہ سامان دے مجاہد دے بغیر دے اسلحہ نہ چہ دے خپل
ضرورت دپارہ ہے خان سرہ ساتی -

فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَهُمْ وَاحِدَةً، وَاحِدَةً، تہ دے حملہ کول
مراد دی چہ دویسے حملے تہ ضرورت پاتے تشی - نو دے اسلحہ نیول
دے دشمن دے حملے نہ دے مدافعت دپارہ دی نو معلومہ شوہ چہ دے
اسلحہ یہ بارہ کہیں امر دے وجوب دپارہ دے -

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنِ كَانَ بِكُمْ إِذَى مِنْ غَيْرِ أَوْ لَكُمْ إِذَى مِنْ غَيْرِ
أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ، ہر کلہ چہ دے عذر یہ وخت کہیں کی خود دل
دے اسلحہ جائز کریدی نو دا دلیل دے چہ دے عدم عذر یہ
وخت کہیں اسلحہ نیول واجب دی نو معلومہ شوہ چہ امر دے اسلحہ
نیول دے وجوب دپارہ دے - او دے اذی من مطر او مرض نہ دے
حال مراد دے چہ یہ ہفے کہیں اسلحہ پور تہ کول زیات مشقت وی
وَحُدُّوا حُدُوكُمْ، دے تاکید دے بیداری دپارہ ہے دا امر دوبارہ
ذکر کرو۔

إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا، دے علت دے دپارہ دے امر
دے خدا - او عذاب مہین نہ مراد عذاب دے مغلوبیت دے دوی دے

فَإِذَا قُضِيَتْ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ

نو کله چہ فارغ شی د مانتہ نہ نو یادوی اللہ تعالیٰ

قِيَمًا وَقَعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ

یہ اولاہے از یہ تاستے او یہ ارجونو خیلو،

فَإِذَا أَطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ

نو کله چہ یہ آرام شی تاسو نو پابندی کوئی د مانتہ،

إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

یقیناً مونج یہ مؤمنانو باندے

كِتَابًا مَّوْقُوتًا ۝۱۳

فرض دے وقت یہ وقت۔

یہ دنیا کیں یعنی تاسو د خیل حفاظت اہتمام کوئی رد اللہ تعالیٰ
د امر سرہ موافق نو دشمنانو لہ بہ اللہ تعالیٰ خامخا رسوائی
ورکوی ستاسو یہ لاسونو سرہ او تاسو سرہ بہ مدد کوئی۔ یا
دا تخویف اخروی دے د کافرانو د پیارہ او پد یکیں مؤمنانو
لہ د زہونو تسلی دہ د پیارہ د پابندی کولو یہ اوامرو د اللہ
تعالیٰ باندے۔

سنج۔ دا د مخکین آیت تتمہ دہ یہ ذکر کولو د اذکارو سرہ
روستو د صلوٰۃ خوف نہ یا یہ ذکر کولو د مونج کولو یہ
وقت د شدت خوف کیں بنا یہ دہ اقوالو د مفسرینو پدے
آیت کیں۔

فَإِذَا قُضِيَتْ الصَّلَاةُ، یہ دے کیں دہ تفسیرونہ دی۔ اول دا
چہ قضا یہ معنی د ادا او د فراغ دہ لکہ یہ دے قول کیں
فاذا قضیت مناسککم (سورہ بقرہ سنج) او۔ فاذا قضیت
الصَّلَاةَ (سورہ جمعہ سنج)۔

فَاذْكُرُوا اللَّهَ، د دینہ مراد ذکر دے یہ زہہ او ژبہ سرہ۔

قِيَمًا وَتَعَوُّدًا وَعَلَى جُنُوبِكُمْ، دَ دینہ مراد دوام ذکر دے پہ ہر حال کس خُکھ چہ انسان دے درے حالتو توتہ خالی نہ وی اودا رنگ پہ وخت دَ جہاد کس مجاہد بہ پہ صف کس اولاد وی یا بہ پہ مورچہ کس تاست وی یا بہ پہ مورچہ کس دشمن دَ ویشتلو دَ پارہ پہ اہخ باندے پروت وی یا بہ زخمی شوے وی نو پہ دہ بہ پروت وی۔ او قرطبی و ثیلی دی چہ ذکر کول پہ تکبیر و ثیلو سرہ اولالہ الا اللہ و ثیلو سرہ او دَ نصرت دعا کالے کول۔ دویم تفسیر دادے چہ قضا پہ معنی دَ ادا دَ مونخ دہ پہ وخت دَ سختہ یرہ کس دَ دشمن نہ چہ پہ دغہ حالت کس پہ جماعت سرہ نشی کیدے لکہ پہ سورہ بقرہ ۲۳۸ کس دی۔ قَاتِلُوا حَقْلَكُمْ قَرَحًا لَا ذُرْكَبَانَا، او پہ داسے وخت کس استقبال دَ قبلے فرض نہ دے نو فا ذکر دہ مراد مونخ کول دی پہ دغہ درے حال تو کس موافق دَ استطاعت سرہ۔ او قرطبی دلتہ دابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت ذکر کریدے چہ ہغہ بعضے کسان اولیدل چہ پہ مسجد کس پہ ذکر کولو سرہ شور و نو دہ ورتہ غصہ او کپہ چہ دا وے کوئی نو ہغوی جواب ورکرو چہ دا پہ قرآن کس دی چہ فا ذکر دہ اللہ نو ہغہ ورتہ او ثیل چہ دلتہ دَ ذکر نہ مراد مونخ کول دی۔ لیکن دلتہ اول تفسیر غورہ دے۔

قَاذًا اَظْمًا تَنَتَمُّوْا قَا قِيَمُوا الصَّلَاةَ، دَ اطمینان نہ مراد تسلی دَ زہرہ دہ پہ لرے کیدلو دَ خوف، خفکا او مشقت سرہ نو پہ دیکس دہ احتمالات دی۔ اول دا چہ تا سو مقیم شی یعنی سفر ختم شی نو مونخ پہ پورہ رکعتو نو سرہ دَ تلو ارکانو او شرائطو سرہ کوئی۔ دویم احتمال دا چہ تا سو پہ اطمینان شی یعنی یرہ ختمہ شی اگرچہ سفر باقی وی نو مونخ دَ سفر کوئی پہ پورہ طریقہ سرہ یعنی تلو کسان پہ یو جماعت سرہ مونخ کوئی۔ دَ سورہ بقرہ ۲۳۸ (فاذا امنتم) پشان دے۔

اِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ كِتَابًا مُّوقُوَّتًا، دا جواب دَ یو وہم دے ہغہ دا چہ دَ خوف یا سفر پہ وخت کس چہ

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ط

اوسستو مه کوئی (دماغه دویج نه) په لټولو د قوم رد کافرانو کښ دپاره د جنگ کښ

إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ

که یی تاسو درد مند (صبر کوئی) ځکه چه دوی هم

يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ

درد مند شویید لکه چه تاسو درد مند یی او امید لری تاسو

مِنْ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ط وَكَانَ اللَّهُ

د الله تعالی نه هغه چه دوی امید نه لری د هغه او دے الله تعالی

مشقت دے نو مونځ و پرېږدی یا و بل وخت ته روستو
کړی نو د هغه جواب او شوچه مونځ په خپل وخت کښ فرض
دے په خوف او سفر، امن او اقامت ټولو حالاتو کښ او وختو
په هم مقرر دی. نو د سفر یا د خوف د وچ نه پرېځودل یا
روستو کول نشی کیدے. کتباً په معنی د مکتوب دے او مراد
ترینه فرض کړے شویدے. او موقوتاً په معنی د موقتة یا
محدودة باوقات دے یعنی اوقات ورله ذکر شویدی چه هغه
په قرآن کریم کښ اجمالاً ذکر دی لکه سورة بقره ۲۳۸، سورة
روم ۱۸، سکا. سورة هود سکا، سورة اسراء سکا او سورة
طه سکا کښ او په صحیح احادیثو کښ د هغه پوره تفصیل ذکر
دے تردے پورے چه په سفر کښ د دوه مونځونو په یو وخت
کښ یوځای کول دا هم شرعی وخت دے پشان د عرفات
او مزدلفه نو هغه هم په موقوتاً کښ داخل دی. موقوتاً د کتباً
دپاره صفت دے د دے وچ نه مذکر صیغه ذکر شوه.

عَلَيْهَا حَكِيمًا

حکمتوں والا -

پوہ

مکنا: ربط :- ہر کلمہ چہ یہ مونخ کولو باندے ترغیب ذکر شونو
 ہسے نہ چہ یہ مونخ باندے داسے مشغول شئی چہ ذکر دشمن
 سرہ جہاد در نہ پلے شئی نو خککہ اوس ورپسے تیزی او تشجیع
 یہ قتال باندے ذکر کوی نو او فرمائیلے چہ وَلَا تَهَيَّؤْا،
 دا ذکر مکتبہ یہ معنی باندے عطف دے یعنی مونخ او ذکر کوئی
 او یہ قتال کنس سستی مہ کوئی - دوهن معنی ذکر سورہ العمران یہ
 تفسیر کنس ترہ شویدہ یعنی عدم وھن نہ مراد ترک اسبابو
 ذکر وھن دے یعنی محبت ذکر دنیا او خوف ذکر مرگ او یہ نو عبادتوںو
 کنس داسے مشغولیدل چہ جہاد تریتہ پاتے شئی -

فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ، ابْتِغَاءُ یہ معنی ذکر طلب دے او مراد تریتہ
 ذکر ہغوی لہون کول دی دپارہ ذکر قتل کولو یہ ہر ہغہ خائے کنس
 چہ گمان کیدیشی چہ دوی بہ دغلثہ وی -

إِنْ كُفُّوا تَأْكُمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْكُمُونَ كَمَا تَأْكُمُونَ، دا ترغیب
 دے یہ ابْتِغَاءُ الْقَوْمِ باندے یعنی دردوںو او تکلیفوںو ذکر جنگ
 کنس تاسو شریک یئی اودا ذکر سورہ العمران مکن، ۱۵۴ پشان
 دے او اشارہ دہ چہ ہغوی یہ دغہ دردوںو باندے صبر کوی نو
 تاسو خو خامخا صبر او کرئی خککہ چہ وَ تَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا
 يَرْجُونَ، یہ صفت ذکر درد کنس ذکر اشتراك نہ روستو امتیاز ذکر
 مؤمنانو ذکر کوی یہ امید ذکر ثوابونو کنس ذکر اللہ تعالیٰ نہ - آلوسی و ثیلی
 دی چہ تاسو طمع لرئی ذکر اللہ تعالیٰ نہ ذکر ہغہ خیر چہ ذکر کافرانو
 یہ خیال کنس ہم نہ تیریری چہ ہغہ غلبہ ذکر دین ستاسودہ یہ
 تولو ادیانو باطلہ باندے او دیر ثوابونہ او یہ جنت کنس ہمیشہ
 نعمتونہ دی - نو یہ تاسو باندے خوشباعت او صبر کول خامخا
 واجب دے - یا رجاء یہ معنی ذکر خوف سرہ دہ یعنی ستاسو یہ
 زہونو کنس ذکر عذاب ذکر اللہ تعالیٰ نہ یرہ دہ نو ذکر ہغہ وجہ نہ تاسو

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ

یقیناً مونہ نازل کریدے تاتہ کتاب پہ رشتیا سرہ

لِتَحْكُمَ بَيْنَ السَّائِسِ بِمَا

دے دے دپارہ چہ تہ فیصلہ اوکریے پہ مینخ دے خلقو کنیں پہ ہغہ طریقہ

أَرْسَلَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ

چہ خود لے دہ تاتہ اللہ تعالیٰ او مہ کیبہ دے خیانت کرد

خَصِيمًا ①۰۵

طرق دار -

وہن تشی کو لے -

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ، ستاسو پہ نیتونو او پتو حالہ تور چہ رجاء

دہ) عالم دے - او دہغہ پہ امر او نہی کنیں حکمتوتہ دی -

بہا - یہ دے آیت کنیں اتم امر سیاسی دے یعنی پہ فیصلہ کولو

کنیں پہ کتاب اللہ باندے دے ہیچا طرفداری (خصوصاً دے خیانت

والو) جائز نہ دہ -

ربط لہ :- ہر کلمہ چہ مخکن آیت کنیں تشجیع پہ جہاد باندے

اور رجاء دے مؤمنانو ذکر کرہ نو اوس ذکر کوی چہ دے دغہ مخکنیں

صفا تو سرہ چہ کافرانو پہ مقابلہ کنیں دی پہ تاسو لازم دے

حُجَّان سائل دے طرف داری تہ او دے متافقانو دے صفا تو تہ -

ربط لہ :- دارنگ مخکن احکام دے جہاد، ہجرت او دے مونخ دے

خوف او دے سفر ذکر شول نو اوس ترغیب ورکوی چہ پہ دے

تولو احکامو کنیں کتاب اللہ او سنت رسول (صلی اللہ علیہ وسلم)

تہ رجوع کوئی او پہ دیکنیں دے متافقانو پشان خیانت مہ کوئی -

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ، بآء دے ملا بست دپارہ دہ

یعنی متلبس او مشتمل دے پہ حق باندے یعنی ہیچ غلطہ او

باطلہ او شکندہ خبرہ پکنیں نشتہ -

لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ، دایو مقصد دے دے مقاصد و د انزال د قرآن تہ او دا مقصد دے تلوو الہی کتابو تودے لکھ سورہ بقرہ ۱۲۸ کتب تیر شویدی۔ بعضے نور مقاصد د انزال یہ سورہ آیتونو کتب دی۔ یہ خلقو باندے قرآن کریم لوستل یہ سورہ اسراء ۱۰۷ کتب او تشریح کول د کتاب اللہ یہ سورہ نحل ۱۰۷ کتب، یسہ او زیرے ورکول یہ سورہ کہف ۱۰۷، سل او سورہ شعراء ۱۹۳ او سورہ فرقان ۱۰ کتب، خلق د تیارو تہ رتہ تہ راویستل سورہ ابراہیم ۱۰ کتب، او چہ خلق یہ انصاف او عدل باندے قائم شی سورہ حدید ۱۰۷۔ او نور ہم دیر مقاصد دی۔

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَیْكُمْ اَلَمْ يَكُنْ لَّكُمْ اِلٰهٌ قَبْلُ هٰذَا الَّذِيْ اَنْزَلْنٰكُمْ عَلٰى هٰذَا هُوَ الَّذِيْ يَنْزِلُ الْوَحْيَ عَلٰى رُسُلِهِۦ لَمَّا كُنْتُمْ كَافِرًا ۚ اَلَمْ يَكُنْ لَّكُمْ اِلٰهٌ قَبْلُ هٰذَا الَّذِيْ اَنْزَلْنٰكُمْ عَلٰى هٰذَا هُوَ الَّذِيْ يَنْزِلُ الْوَحْيَ عَلٰى رُسُلِهِۦ لَمَّا كُنْتُمْ كَافِرًا ۚ اَلَمْ يَكُنْ لَّكُمْ اِلٰهٌ قَبْلُ هٰذَا الَّذِيْ اَنْزَلْنٰكُمْ عَلٰى هٰذَا هُوَ الَّذِيْ يَنْزِلُ الْوَحْيَ عَلٰى رُسُلِهِۦ لَمَّا كُنْتُمْ كَافِرًا ۚ

یہا آریک اللہ، ذریت نہ اخستلے شویدے چہ یہ معنی د علم سرہ دے او علم د نبی صلی اللہ علیہ وسلم وحی وہ او علم تہ رویت د دے وجہ نہ وئیلے شی چہ علم یقینی سرہ یو خیز معلوم شی نو داسے وی لکھ چہ یہ سترگو باندے لیدے شوے وی۔ ابن کثیر ذکر کریدی چہ یہ اراک اللہ کتب د نبی صلی اللہ علیہ وسلم اجتہاد داخل دے او د ہغہ اجتہاد د پارہ ہغہ دیر احادیث ذکر کریدی ہغہ ہلتہ او گورئی لیکن اجتہاد د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د نص پشان دے حکم چہ اللہ تعالیٰ خیل نبی لرہ یہ خطائی باندے باقی تہ پریریدی۔ امام بیہقی او ابن عبد البر د عمر رضی اللہ عنہ اش ذکر کریدے چہ ہیشوک بہ داسے نہ وائی چہ ما فیصلہ کریدہ یہ ہغے چہ اللہ تعالیٰ ماتہ خود لے دی حکم دا خصوصیت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے چہ د ہغہ رائے ضرور حق وی او زمونہر خوگمان او تکلف وی (قرطبی، زمحشری، قاسمی)

فائدہ:- ما اراک وحی خفی دہ چہ ہغہ سنت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے کہ د دینہ مراد قرآن وے نو یہ لفظ د انزل یا او وحی سرہ بہ یے وئیلے وے۔ نو دا دلیل دے چہ سنت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ دین کتب د قرآن کریم پشان حجت دے۔

وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ط إِنَّ اللّٰهَ كَانَ

او بخند غوارہ دے اللہ تعالیٰ تہ، یقیناً اللہ تعالیٰ دے

غَفُورًا رَحِيمًا (۱۰۶)

بخندہ کوونکے رحم کوونکے ۔

وَلَا تَكُنْ لِلْغَافِلِينَ خَصِيمًا ، لِلْغَافِلِينَ متعلق دے یہ خصیم پورا
اولام دے تعلیل دے پیرہ دے او دا اول ادب دے ۔ یعنی دے خیالت
دے وجہ او دے هغوی دے مدافعت کو لو دے پیرہ جگر مار مارہ جو رہیہ
او دے هغوی طرف داری مارہ کوہ ۔ خائنین عام دے کہ غلامی
کری وی یائے دے غلامی مگر تیا کرے وی یائے بلہ گناہ کرے
وی تو جمع یے دے دے وجہ تہ ذکر کرہ ۔

فائدہ :- ابو حیان و ثیلی دی چہ مفسرین دے دے یہ سبب نزول
کس او پر دے روایات ذکر کریدی لیکن دے هغے خلاصہ دادہ چہ
طعمہ بن ابیرق دے قتادہ بن نعمان زغرہ دے او پر یہ گویدی کس
پتہ کرپوہ او ییائے دیو یہودی یہ کور کس رہ طور امانت سرے
کی خود لے وہ ۔ او هغہ یہودی تہ دے علم نہ وو ۔ نو قتادہ چہ
یہ طعمہ باندے دے غلامی او کرہ نو هغہ انکار او کرہ او قسم
یے او کرہ چہ ماتہ دے هغے علم نشہ ۔ نو دوی تفتیش شورو
کرہ نو دے او پر نخہ دیہودی دے کور پورے معلومہ شوہ نو طعمہ
او دے هغہ مگر وہ یہ هغہ یہودی باندے ہں نامہ اولگوہ نو یہودی
او ثیل چہ داطعمہ ماسرہ امانت کی خود لے دے نو دے طعمہ دے
قسم دے وجہ تہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ارادہ کرپوہ چہ دے طعمہ
طرف داری او کرہ او هغہ بری کری او غلامی یہودی باندے
ثابتہ شی (حککہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم غیب دان نہ وو)
نو اللہ تعالیٰ دا آیاتو تہ ریوہ رکوع پورے) یہ دے بارہ
کس نازل کرے ۔

سَلَامٌ ۖ وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ط إِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ، دا دویم
ادب دے ۔

وَلَا تَجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ

او جکرہ مہ کوہ دھغہ کسانو دطرف نہ چہ نقصانی کوی

أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ

خائنوہ خیل، یقیناً اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی

سوال :- امر پہ طلب د مغفرت باندے دلالت کوی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم گناہ کریدہ ؟

جواب :- ہرکلمہ چہ ثابتہ شوے دہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم عالم الغیب تہ دے نوہغہ دظاہر پہ موافق سرہ ارادہ دحکم اوکرہ پہ یہودی باندے حکم چہ سامان دھغہ سرہ ینکارہ شو او دطعمہ دبری کولو نو دا صریح دہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم گناہ نہ دہ کرے نو ضروری دہ چہ د استغفار تاویل اوکرے شی ۔ نو امام رازی او صاحب اللباب او نور و مفسرینو مختلف توجیہات ذکر کری دی ۔

اولہ توجیہ ، مشہور قول دے چہ دعامونیکا نو خلقو نیکی د مقربینو دپارہ بی شمار لے کیڑی یعنی دھغوی خلاف اولی کار چہ جائز دے استغفار تہ محتاج دے ۔

دویمہ توجیہ ، دا استغفار پہ طریقہ د تعبد سرہ دے دپارہ د حکم د اللہ تعالیٰ ۔

دریمہ توجیہ ، دا استغفار دے دھغہ چا دپارہ چہ د طعمہ طرف داری ئے کولہ یعنی دھغوی دپارہ استغفار او خواہہ خلورمہ توجیہ ، دا استغفار دغین (خفگان او سادوی) لرے کولو دپارہ وی حکم چہ حدیث کتب راغلی دی ۔ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی چہ زما پہ زہ غین راشی رسادوی د خلقو د کارونو تہ) نوزہ اوٹیا کرتہ استغفار خواہم ۔ نو حاصل دا دے چہ استغفار د دیرو وجوہو دپارہ راشی نو دا د گناہ دپارہ مستلزم تہ دے ۔

مَنْ كَانَ خَوَانًا أَثِيمًا ۝۱۰۷

دَھغہ چا سرہ چہ وی دیر خیانتگر کتھکار ۔

مکتاب۔ دادریم ادب دے ۔

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَلُونَ أَنفُسَهُمْ، مجادلہ پہ معنی
د بحث کولو او دیلونہ پیش کولو دے کہ صحیح وی او کہ غلط وی
د خیانت کرو د بیچ کولو د پارہ ۔

سوال :- لا تکن للخالین خصیمًا او پہ دے جملہ کیں خہ
فرق دے ؟

جواب :- ہلتہ خاص خیانت کر مراد وڑ چہ د ہغوی پہ بارہ کیں دا
آیتونہ نازل شوے وو او دلتہ دَ الَّذِينَ يَخْتَلُونَ نہ عام خیانتگر
مراد دی ۔ یا اولہ جملہ کیں صرف طرف داری مراد دہ او پیدے
جملہ کیں د ہغوی د طرف نہ بحث کول او وکالت کول مراد دی ۔
یا پہ ہغہ جملہ کیں د خائنیتو سرہ صرف دلہ بازی او طرف داری
مراد وہ او پہ دے جملہ کیں د سزا نہ بیچ کول مراد دی ۔ دا
آیت دلیل دے چہ د چا جرم بیکارہ وی نو د ہغہ د پارہ قصد
د بیچ کولو وکالت کول یا نور خہ ذرائع استعمالول نہ دی جائز ۔
الذین یختلون، مراد ہغہ ٹوک دی چہ غلا کوی یا پہ دروغہ قسم
کوی یا د غلا کرو دلہ او پیرہ کوی ۔ او د ہغوی بارہ کیں یے او ٹیل
چہ دوی د ٹخان سرہ خیانت کوی د دے وچہ نہ چہ پہ دغہ
گناہونو سرہ یے ٹخان د ثواب نہ محروم کرو او ٹخان یے د عذاب
مستحق او گر خو نو دا یے د ٹخان سرہ خیانت او کرو ۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَانًا أَثِيمًا، دا د لا تجادل د پارہ
علت دے ۔ خَوَانًا، صیغہ د مبالغہ دہ یعنی دیر خیانت کوونکے،
اقراط کوونکے پہ خیانت کیں ۔ أَثِيمًا ہم د مبالغہ صیغہ دہ یعنی
پہ گناہونو کیں ورننوتلے دے ۔ د دے دواہو صفتو تو جمع پہ
دے وجہ دہ چہ پہ اول کیں مراد غلا کول او د امانت نہ انکار
کول دی او پہ دویم صفت کیں مراد پاکدامن شخص بات دے

يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا

دوی مخان پتوی د خلقو ته او نه شی

يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُمْ مَعَهُمْ

پتید لے د الله تعالیٰ ته مخکھ چه هغه د دوی سره د

إِذْ يَبْيْتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ الْقَوْلِ

کله چه دوی جرگه کوی د هغه څه چه ته خوښوی الله تعالیٰ د هغه وینا له ،

بدنامه لگول دی رد روایت د ابن عباس رضی الله عنهما نه آلوسی ذکر کړیدے۔ یا اول صفت په اعتبار د ډیر و غلامانو او د دروغو قسمونو سره دے رچه دا په طعمه بن ابیرق کښ موجود وو او دویم په اعتبار د جدال او دله کولو د طرق د هغه نه۔ او اول صفت په اصل کښ سبب دے د دویم د پاره د دے وچه ته هغه ئے مخکښ ذکر کړیدے۔ ابو حیان وئیلی دی چه خوان او اثم د مبالغه صیغه ئے د دے وچه ته ذکر کړیدی چه څوک یو کړت خیانت یا غلام او کړی په غفلت سره یا بغیر د قصد نه نو د هغه حکم داسه نه دے۔

سوال :- سورة انفال ۵۸ کښ فرمائیلی دی ان الله لا یحب الخائنین۔ هغه دلالت کوی چه صرف خیانت هم سبب د د پاره د عدم محبت د الله تعالیٰ ؟

جواب :- هلته د خیانت نه مراد د وعدے ماتول دی او دغه د نفاق د پاره خاص علامت دے د مؤمن د شان سره نه خائیدری او دلته د خیانت مصداق غلام کول دی اگر چه هغه کناه کبیره دے لیکن په علامتو د نفاق کښ شمار ته دے (والله اعلم)۔ ۵۸۔ په دے آیت کښ د هغه منافقانو نور قبیح صفات ذکر کوی۔

يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ، دا جمله مستأنفه ده یا حال دے د لفظ مَنْ نه په مخکښ آیت کښ۔ استخفاء مخان پتول دی

وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ①

او دے اللہ تعالیٰ کدوی عملونو لہ راگیر ورتکے۔

لکہ پہ مستخف باللیل سورہ رعد ستہ کنس۔ نومعنی دادہ چہ خان پتوی کخلقوتہ۔ او د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ یوروایت دے چہ کدینہ مراد استحياء کول دی۔ واحدا دی وٹیلی دی چہ دغہ معنی دہ تفسیر نہ دے یعنی خان پتول کحیاء کوجہ نہ وی یعنی پہ خلقو کنس کشرمیدلو نہ خان۔ پچ کوی۔ کدے وچہ نہ دغلا کولو نہ پہ دروغہ قسم سرہ انکار کوی او پہ بل چا باندے بہتان لگوی۔

وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ، دلہ مراد عدم استطاعت دے یعنی ک اللہ تعالیٰ نہ خان نشی پتولے پہ سبب ک وَهُوَ مَعَهُمْ سرہ۔ یا کدینہ مراد استحياء دہ نوصرف نفی مراد دہ یعنی حیاء نہ کوی ک اللہ تعالیٰ نہ۔ مَعَهُمْ، دامعیت عامہ ک اللہ تعالیٰ صفت دے۔ پہ دیکنس کسلفو صالحوینو دہ اقول دی۔ اول قول داچہ دا دمتشابهاتو نہ دے یعنی داسے معیت چہ ک اللہ تعالیٰ ک ذات سرہ مناسب دے بغیر ک تحریف او تاویل او بغیر ک تشبیہ او تمثیل نہ۔ دویم قول دادے چہ دا مشترک دے نو دا پہ یومعنی باندے حمل کول تاویل حقہ دے۔ کدے وچہ نہ قرطبی وٹیلی دی چہ کدینہ مراد معیت دے پہ علم سرہ اولیدلو او وریدلو سرہ۔ او دا قول ک اہل سنت والجماعت دے۔ او جہیہ، معتزلہ او قدریہ وٹیلی دی چہ اللہ تعالیٰ پہ ہر مکان کنس دے او دے آیت نہ استدلال کوی لیکن دا خواصفت ک اجسامو دے او اللہ تعالیٰ ک ہغہ نہ پاک دے۔ او بشر معتزلی چہ پہ مناظرہ کنس دا آیت ذکر کرے و چہ مَا يَكُونُ لَوْ أَنَّ تَجْوَى ثَلَاثَةَ اِلَآهُوَ رَايَهُمْ نو خصم راہل سنت ورتہ اوٹیل چہ آیا اللہ تعالیٰ ستا پہ توپی کنس دے او ستا پہ کیپہ او ستا کخر پہ کیپہ کنس دے بلکہ پاک ک

هَآنَتُمْ هَؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ

خبردار تاسو! اے خلقو! جگرہ کوئی ددوی د طرف نہ

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا قَمِنَ يُّجَادِلُ

پہ ژوند دنیوی کیں نو څوک به جگرہ اوکری

اللَّهُ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَمْرٌ

د الله تعالی سره ددوی د طرف ته په ورځ د قیامت کیں، بلکه څوک

يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ۱۰۹

په دی ددوی ذمه وار .

الله تعالی د دے صفت نه، دا روایت د وکیع رحمه الله ته روایت کړی شوی دے .

اِذْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ، تبیت شپه تیرولو ته وئیل شپه او د شپه کار کول او د شپه مشوره کول . یعنی د طعمه ملگرو د هغه د بچ کولو د پاره په یو کور کیں د شپه مشوره کړی وه . من القول نه مراد په دروغه قسموته او شهادت کول دی د مجرم د بچ کولو د پاره او د غیر مجرم د بدنامولو د پاره . او قرطبی وئیلی دی چه د قول نه مراد راکے او اعتقاد دے .

وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا، یعنی اگر چه ددوی کارونه (غلا کول او مشورے کول وغیره) پت وو لیکن د الله تعالی ته پت نه دی . هر کله چه ددوی په دے صفاتو کیں بعضے اقوال او بعضے اعمال دی او دغه دواړه د زور نه د پاره لاشق دی نو د اقوالو په باره کیں را دْ يُبَيِّنُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ سره زور نه ورکړه او ددوی د اعمالو په باره کیں په دے جمله وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا کیں سخت وعید ذکر کړه . هغه کسانو ته خطاب دے چه د طعمه نه ئی دفاع کوله او مقصد پکیں زجر دے .

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوْءًا أَوْ يَظْلِمْ

او چاچہ عمل اوکرو بد یا پئے ظلم اوکرو

هَآلَتُمْ هَآؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا، جَدَل
 یہ اصل کنس درستی (پری) کلک او دلو تہ و تیلے شی او پہ عرف
 کنس جگرے تہ و تیلے شی گویا کہ ہریو د جگرہ کوونکو نہ
 بل جانب لہ د خیل مقصد نہ اروی۔ دا قول د زجاج دے
 یا دا لفظ د جدال تہ اخستلے شویدے یعنی پہ مخ د زمکہ
 باندے غور خول نو مراد دا چہ ہریو د طرفینو نہ بل جانب
 او طرف لہ ذلیل کول غواری لکہ چہ یہ زمکہ باندے او غور خیری۔
 فَمَنْ يُجَادِلِ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ، دا استفہام د توبیخ
 (زورنے) د پارہ دے او پہ معنی د انکار دے یعنی ہیخوک د
 اللہ تعالیٰ سرہ مجادلہ (جنگ) نشی کولے۔ یعنی اللہ تعالیٰ عالم
 دے پہ ہر خیز باندے د ہغہ نہ ہیخ پت او پناہ نشتہ۔ نو
 پہ ہغہ باندے ہیخ تلبیس نشی کیدے او تہ و سرہ خوک
 جگرہ کولے شی پہ ورخ د قیامت۔ او تخصیص د قیامت د
 ورخے پئے د دے وجہ نہ اوکرو چہ اللہ تعالیٰ بہ د قیامت پہ
 ورخ حساب کوی نو ہغہ تہ خوک جواب نشی کولے داسے جواب
 چہ اللہ تعالیٰ لہ چپ او غلے کری۔

أَمْرٌ مِّنْ يَّكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا، اَمْرٌ یہ معنی د بَلّ آ دے۔
 او دلتہ استفہام کنس معنی د انکار موجود دہ وکیل ہغہ خوک
 وی چہ ہغہ تہ کار او سپارے شی او دلتہ پہ معنی د بیج کوونکی
 دے د حساب او د عذاب الہی نہ۔ دلتہ پہ صلہ د وکیل کنس
 علی ذکر کرے دے حکم چہ متضمن دے معنی د ولایت
 لہ یا پہ معنی د لام سرہ دے۔

نَفْسَهُ شَمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ يَجِدُ

پہ خان خیل بیبا بخنہ او غواری د الله تعالى نہ اوبہ موی

اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۱۱۰

الله تعالى لرحہ بخونکے رحم کوونکے

تلا: د وعید و تود ذکر کولو نہ روستو اوس ترغیب ورکوی توبے کولو تہ -

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ، مفسریتو پہ دیکس پہ پیرو وجوہ سرہ فرق ذکر کریدے -

اولہ وجہ سوء ہنہ بدکار دے چہ بل شخص خفہ کوی لکہ چہ دوی پہ یہودی او قتادہ باندے بدنامہ اولگولہ - او ظلم، پہ نفس باندے ہنہ کناہ دہ چہ خاص وی پہ نفس پورے لکہ پہ دروغہ سرہ قسم کول -

دویمہ وجہ سوء ہرہ کناہ دہ بغیر د شرک نہ او د ظلم نہ مراد شرک کول دی -

دریمہ وجہ سوء کناہ صغیرہ دہ او ظلم کناہ کبیرہ دہ - خلورمہ وجہ سوء غلا کول دی یا ہرہ کناہ دہ او ظلم پہ چا باندے تہمت او بہتان لگول دی -

شَمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، قرطبی و ثعلبی دی چہ د استغفار سرہ قید د توبے مراد دے حکم چہ استغفار بغیر د توبے نہ فائدہ نہ درکوی او دارلک د دے سرہ قید د مشیت د الله تعالى مراد دے پہ قرینہ د نور و نصوصو سرہ -

يَجِدُ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا، تعبیر یے پہ صیغہ د وجدان سرہ او کرو اشارہ دہ چہ گویا مغفرت او رحمت د الله تعالى تیار موجود دے د طلب کوونکو د پآرہ -

قرطبی او صاحب الباب د سفیان عن ابن مسعود رضی اللہ عنہما روایت ذکر کریدے چہ چا د آیت او آیت نمبر ۱۱۰ اولوستلو اوبیا مغفرت او غواری نوالہ تعالى ورتہ مغفرت کوی -

وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِذَا سَمَا

یقیناً

گناہ

او کرے

او چاہے

يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ وَكَانَ اللَّهُ

کوی ہذا چہ (ضرر و رکوی) بخان خیل تہ او دے اللہ تعالیٰ

عَلَيْمًا حَكِيمًا ۱۱۱

حکمتوں والا۔

پوہ

۱۱۱۔ مخبیس آیت کنس ترغیب وڈ او یہ دیکس تخویف دے چہ
دگناہ کولو سزا یہ کوونکی دگناہ پورے لازم دہ - او مقصد
دآیت دفع د وہم دہ کہ خوک وہم اوکری ریکہ دطعمہ
دلہ کوونکی چہ مونو دبل چا د بیج کولو دپارہ گناہ کبیرہ
نو یہ مونو باندے د هغه ویاں نشته نو د هغه جواب او شو
چہ وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِذَا سَمَا عَلَى نَفْسِهِ ، کسب ، هر
هر هغه قول یا عمل تہ وئیلے شی چہ مقصد پکنس د بخان دپارہ
فائدہ رابنکل وی یا د بخان تہ دفع ضرر وی - د دے وچ
تہ د اللہ تعالیٰ کارونو تہ کسب نشی وئیلے کیدے - إِثْمًا هره
گناہ تہ شامل دے کہ صغیرہ وی او کہ کبیرہ وی نو یہ
دیکس د خیانت دپارہ خصومت او جدال کول هم داخل دی -
عَلَى نَفْسِهِ ، علی د استیلاء (غلبے) دگناہ دپارہ دے یہ
کنهکار باندے دے او د ضرر دپارہ دے نو یہ دے کنس
اشارہ دہ ر که تَزْرُؤَازَرَةً وَزَّرَ أَخْرَى تہ -

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ، یعنی یہ هره گناہ او هر کنهکار باند
عالم دے او سزا ورکول یا معافی ورکول د هغه یہ حکمت
باندے بناء دہ -

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا

او چاچہ اوکڑہ دیو کے گناہ یا لوے گناہ

ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدْ

بیا بدنام کری پہ ہفت پاک دامن لڑہ نو یقیناً

اَحْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ۝

پورٹہ کڑہ دہ لویہ بدنامہ او گناہ بشکارہ -

ملا۔۔ دا زجر دے بہتان لگوونکو تہ او دا بل قسم گناہ دے او پہ واقعہ دے طعمہ کتب دا واقع شویدی چہ ہغہ او دے ہغہ ملگرو پہ یہودی باندے دے غلا کولو بہتان لگوئے وو۔
وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا، پہ دے دواہو کتب فرق دے پہ دیرو وجوہو سرہ -

اول وجہ، طبری و ثیلی دی چہ خطیئہ عام دے کہ پہ قصد سرہ وی او کہ بغیر دے قصد تہ وی او اثم خو خا مخا پہ قصد سرہ وی -

دویمہ وجہ، خطیئہ ہغہ دہ چہ بغیر دے قصد تہ وی او اثم ہغہ دے چہ پہ قصد سرہ وی -

دریمہ وجہ، خطیئہ گناہ صغیرہ دہ او اثم گناہ کبیرہ دہ او دا ہغہ گناہو تو تہ عام دی چہ پہ واقعہ دے طعمہ کتب ذکر شوی دی -

ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا، پہ ضمیر اثم تہ یا خطیئہ یا ہر یو تہ یا کسب تہ راجع دے - بری، ہغہ شوک دے چہ جرم لے تہ وی کرے او نسبت ورتہ کیبری او دیتہ بہتان لگول و ثیلے شی۔
فَقَدْ اَحْتَمَلَ بُهْتَانًا، احتمل کتب معنی دے مبالغہ دے حمل دہ یعنی دا درون بوج دے - بہتان دے بہت تہ اختلے شویدیے او بہت حیرانتیا تہ و ثیلے شی نو بہتان داسے دروغ دی چہ اوریدونکے حیران کری - او حدیث دے مسلم کتب داغلی دی

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ

او کہ تہ وے فضل دے اللہ تعالیٰ یہ تا باندے

وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ

اور رحمت دے وہ (نودوی بہ تہ خطا کرے وے) حکم چہ پوخ قصد کرے و دیو دے دوسرے

أَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا

چہ خطا کرے تا (یہ فیصلہ کنیں) او نہ خطا کوی دوی مگر

أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَيْءٍ

خانو تہ خیل او ضرر تشی رسولے تا تہ دوی ہیتر ضرر

وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ

او نازل کریدے اللہ تعالیٰ یہ تا باندے کتاب

چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چہ غیبت
دیتہ وٹیلے شئی چہ یو ورور مسلمان پہ ہغہ صفت سرہ
یاد کرے شئی چہ ہغہ پرے خفہ کیری - نو یو صحابی رضی
اللہ عنہ تپوس او کرو چہ یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
کہ ہغہ صفت پکنیں موجود وی نور رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم او فرمائیل چہ ہغہ صفت پکنیں موجود وی نو دغہ
غیبت دے او کہ ہغہ صفت پکنیں نہ وی نو ہغہ خو
بہتان دے -

وَلَا شَأْنًا قُبِيْنَا، یعنی دغہ شخص گتھکار شو یہ دودہ گناہونو
سرہ یوکسب دے ہغہ گناہ او دویم گناہ دے بہتان - او بہتان ہے
مخکین ذکر کرو حکم چہ دا دیر خطرے والا او ہیبت ناک
گناہ دہ - یا دا چہ بہتان صریح گناہ دہ حکم چہ پد پکنیں
دروغ او دے مسلمان بے عزتی لازمیری -

وَالْحِكْمَةُ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ

او سنت او پوہلے دے درکریده دے هغه خه چه ته پیرے

تَعَلَّمَ ط وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ

ته پوہیلے او دے فضل دے الله تعالیٰ

عَلَيْكَ عَظِيمًا ۱۱۳

په تا باندے لوی -

۱۱۳ :- دا آیت هم دے مخکس واقع سره متعلق دے او په دیکن
د نبی کریم صلی الله علیه وسلم عظمت شان او عصمت ذکر کوی په
شپږ طریقو سره -

ع - فضل د الله تعالیٰ ع :- رحمت د هغه ع - عصمت د ضلال
ته ع - کتاب او حکمت نازلیدل ع - علم د مالا یعلم ع - فضل عظیم -
و کولاً فضل الله علیک و رحمته ، شهاب و نیلی دی چه په جواب
د کولاً کن دوه وجه دی اوله دا چه کهمنت جواب دے - دویمه
وجه دا چه جواب د کولاً پت دے یعنی لَا ضَلُّوكَ رَحْمَةً دوی
به ته خطا کرے و په فیصله کن د دروغو قسمونو د وجه ته -
په اوله وجه سوال واردیږی چه هرکله دا جواب دے نو د کولاً
د وجه ته د هُم انتفاء معلومیږی ؟

جواب دادے چه دلته نفی د هُم خاص ده چه اَنْ یُضِلُّوكَ - یعنی
دوی اگر چه هُم گریږی لیکن دا ضلال هُم په ته دے کرے -
او د فضل ته دلته مراد وحی رالیدل دی د دے آیتونو خصوصاً
چه په دیکن د مجرم معلومیدل او شول - او د رحمت ته مراد
عصمت د نبی صلی الله علیه وسلم دے یعنی د غلط فیصله نه هغه
لره بچ ساتل (ابوحیان) -

یا د فضل ته مراد عامه وحی د قرآن ده او د رحمت ته مراد
د دے خاص آیتونو وحی ده - یا مراد د فضل ته وحی جلی او
د رحمت ته خفی وحی مراد ده -

لَهَمَّكَ ظَافَةً مِّنْهُمْ أَنْ يُضِلُّوكَ ، داصلال نہ مراد خطا
 کول دی پہ فیصلہ کنس چہ پہ بری شخص باندے یے د غلا
 اود لاس پزیکولو حکم کرے وے او خیانت کرے بیج کریوے
 وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ ، ددے وے نہ چہ وبال او سزا د
 گمراہ کولو پہ دنیا او آخرت کنس پہ دوی باندے واپس لاگرچی
 ٹکھہ شوک چہ بل چالہ گمراہ کوی نودغہ شخص اول پخیلہ
 گمراہ شو۔ او یہ آخرت کنس ہم دہ لہ د گمراہ کولو سزا وکوی۔
 اودا دَر وَمَا يَخْدُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ) سورہ بقرہ ۱۷۵ اود سورہ
 العنبران ۱۹۹ پشان دے۔

وَمَا يَضِلُّوكَ مِنْ شَيْءٍ ، صاحب الالباب وٹیلی دی چہ د دے
 دودہ وے دی ۔

اولہ وجہ دا چہ اللہ تعالیٰ د طرف نہ د خیل نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم سرہ پہ مستقبل کنس د عصمت وعدہ دہ ۔

دویمہ وجہ دا چہ داپہ موجودہ واقعہ کنس مراد دے ۔ یعنی
 دوی اگرچہ کوشش او کرو لیکن تہ یے پہ گناہ کنس واقع نہ
 کرے ٹکھہ چہ تا پہ اعتبار د ظاہر سرہ فیصلہ کولہ او قاضی
 چہ پہ ظاہر شواہد و باندے فیصلہ اوکری او خطا شی نوہیخ
 گناہ ورباندے تہ وی ۔

وَأَشْرَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ، دا د مخکین جملہ
 تاکید دے یعنی اللہ تعالیٰ پہ تا باندے کتاب او حکمت نازل
 کریں دے او پہ تا باندے د ہفے تبلیغ او پہ ہفے باندے فیصلہ
 کول فرض کریں دی ۔ نو خامخا بہ ستا عصمت کوی او خامخا بہ تہ
 د ہفے پہ ظاہر باندے فیصلہ کوے ۔ د کتاب نہ مراد قرآن کریم
 او د حکمت نہ مراد احادیث (سنت) د رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم دی ۔ اودا دلیل دے چہ احادیث صحیحہ ہم
 نازل شوے وحی دہ لیکن ہفے تہ وحی خفی وٹیلے شی ۔

وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ، دا جملہ ہم د تیر شو و جملو
 د پارہ تاکید دے پہ درود طریقو سرہ ۔

اولہ طریقہ داچہ دے مال مرتکن تہ امور دے دین مراد دی چہ ہفہ
اسرار رازونہ) او حکمتونہ دے قرآن او سنت دی چہ ہفہ تاتہ
معلوم تہ وو۔ نو آئندہ دپارہ بہ ہم تاتہ علم درکوی نو منافقان
تا نشی گمراہ کولے۔

دویمہ طریقہ دادہ چہ دے دیتہ مراد اخبار دے اولینو دی رد تیر شوو
پیغمبرانو او دے ہفوی دے قومونو حالات) نو دارنگ تاتہ دے منافقان
جیلے او مکرونہ بنائی دے دے دپارہ چہ خان ترینہ۔ مچ او سائے۔
سوال :- بعضے جاہلان دے دے آیت تہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
دے دپارہ علم کلی (علم خیب) او علم دے جمیع ماکان او مایکون
دے دپارہ استدلال کوی۔ دے استدلال طریقہ ہے دے دے چہ دے
علم قاعل اللہ تعالیٰ دے او مفعول اول ہے نبی صلی اللہ علیہ
وسلم دے او لفظ دے ما دے عنوم دپارہ دے نو معلومہ شوعہ چہ
ہر ہفہ خیز او کارچہ مخکش دے نزول دے دے آیت تہ نبی
صلی اللہ علیہ وسلم تہ معلوم تہ وو نو دے ہفہ تولو خیزونو علم
یے ورکری دے۔ دا استدلال بریلیانوپہ تفسیر نعیمی صفحہ ۷۸
۷۹ کتب او پہ کتاب جاء الحق صفحہ ۷۸، ۷۹ او میقاس حنیف
صفحہ ۷۸ کتب ذکر دے ؟

جواب عل :- دا قاعدہ چہ دے علم قاعل اللہ تعالیٰ وی او مفعول
یے نبی صلی اللہ علیہ وسلم وی نو علم کلی مراد وی دا خود
ساختہ قاعدہ دے دے دے عربیت او اصول فقہ پہ کتابونو
کتب ہیخ ثبوت نشتہ۔ بلکہ پہ دے مقام کتب دے قائم دارومدار
ثانی باندے وی۔ دارنگ لفظ دے ما دے عنوم دپارہ تہ دے وضع
شوے لکہ چہ دے اہل تحقیق مذاہب دے۔ بلکہ شرح مواقف
صفحہ ۷۸ کتب لیکلی دی چہ موصولات (چہ حرف ما پکبش
شمار دے) دے جنس دپارہ وضع کرے شوی دی دے عنوم او خصوص
دپارہ تہ دی وضع شوی۔ او پہ قرآن کریم کتب دے خصوص پہ
خائے کتب دیر استعمال کرے شوی دی لکہ رَوَا تَا کُمْ مَّا کُمْ
یُوتِ أَحَدًا مِّنَ الْعُلَمَیْنِ سورہ مائده سنہ) کَمَا عَلَّمَكُم

مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ (سورہ بقرہ ۲۳۹) (وَعَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا اَنْتُمْ
وَلَا اٰبَاؤُكُمْ سورہ انعام ۱۱۶) اور عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ سورہ العلق
(۱۵) ابن کثیر و ثیلی دی چہ ذہ الانسان تہ مراد جنس دے او پہ
دے آیتونو کیں کہ ما دے عموم دے پارہ شی نو دے قول امت بلکہ دے بنی
اسرائیلو ہم بلکہ دے جنس انسان دے پارہ یہ علم کلی ثابت شی۔

جواب ع۔۔۔ دا آیت او سورت دے هجرت پہ خلورم کال نازل شوے
دے نو کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ علم کلی حاصل وے۔ نو دے
دینہ روستو دیر سورتو تہ نازل شویدی نو دے هغه نزول تہ هیخ
ضرورت نہ وو۔ دارنگ دے دینہ روستو سورہ توبہ نازل شویدی
او پہ هغه کیں فرمائیلے دی چہ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ تَعْلَمُهُمْ سورہ
توبہ ۱۱۶ نو دا خود هغه سرہ ہنکارہ تعارض رائج۔

جواب ع۔۔۔ مفسرینو پہ دے آیت کیں دے لفظ ما سرہ دے تخصیص
دے پارہ قیودات ذکر کری دی۔ قرطبی و ثیلی دی چہ مِنَ الشَّرَائِعِ
وَالْاَحْكَامِ۔ ابو حیان دے ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ نقل ذکر
کریدے چہ هُوَ الشَّرْعُ او دے ابوسلمان تہ یے نقل را وریدے
اَخْبَارُ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ۔ او امام رازی دے قفال تہ نقل
کریدی چہ مَا يَتَعَلَّقُ بِاُمُورِ الدِّيْنِ او یل قول اخبار الاولین
دے۔ او پہ کومو تفسیرونو کیں چہ مِنَ عِلْمِ الْغَيْبِ ذکر دے
دے هغه نہ مراد بعضے علم دے چہ هغه پہ وحی سرہ ورکریے
شویدیے۔

وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا، دے دینہ مراد هغه انعامات دی
چہ هغه خاص دی پہ آخری نبی پورے چہ هغه دے هغه دے
بعثت عموم او ختم نبوت دے۔ او کثرت دے معجزاتو سرہ
دے معجزے دے قرآن او بقاء دے امت دے هغه تر قریب دے قیامت
پورے او نور ہم دے هغه دیر خصائص شتہ دے (صلی اللہ
علیہ وسلم)۔

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَّجْوَاهُمْ

او نیشتہ ہیخ فائده یہ دیرو جرگو د دوی کنس

إِلَّا مَن أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ

مگر جزلہ د ہفہ چاچہ حکم کوی یہ صدقے سرہ یا یہ نیک کار

أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَن يَفْعَلْ

یا یہ صلح کولو سرہ یہ مینخ د خلقو کنس او چاچہ

بِفَعْلٍ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ

کود دا کار دہارہ د طلب د رضاء د اللہ تعالیٰ

فَسَوْفَ نُوْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

نوتہ دے چہ درہہ کپو موتی ہفہ تہ ثواب لوے ۔

۱۱۳ :- یہ دے آیت کنس د نجوی کولو یہ بارہ کنس د ادب ذکر دے۔
ربط :- ہر کلہ چہ یہ تیر شوے واقعہ کنس معلومہ شویدہ
چہ د طعمہ ملگرو د ہفہ د بیج کولو او د بری شخص د راکیرولو
د پارہ جرگے کولے نو یہ دے مناسبت سرہ ذکر د اقسام د جرگے
تہ ضرورت واقع شو۔ اکثر مفسرینو وٹیلی دی چہ یہ نجواہم
کنس ضمیر طعمہ او د ہفہ ملگرو تہ راجع دے او ابن عطیہ
وٹیلی دی چہ ضمیر عام انسانانو تہ راجع دے او دا استیناف
(د سرہ کلام) دے۔ لیکن خورہ دادہ چہ حکم عام دے
اگر چہ مخکنس واقعہ پکنس ہم داخلہ دہ۔

لَا خَيْرَ، دالفظ د تاکید یہ مقام کنس ذکر کیدی شئی حکمہ چہ لا
د نفی د جنس د پارہ دے نوتی د جنس خیر سرہ وجود د
شر لازم دے۔

فِي كَثِيرٍ، دا دلیل دے یہ طریقہ د مفہوم صفت سرہ چہ
لبرور بعضی اقسامو د جرگو کنس خیر شتہ دے۔

مِن نَّجْوَاهُمْ، واحدی وٹیلی دی چہ نجوی یہ لغت کنس

پت باز دے پہ مینخ د دوہ کسانو کیں۔ او زجاج وٹیلی دی چہ
نجوی دادہ چہ دوہ تنہ یازیات تھان لہ شی یعنی د خلقوتہ جدا
شی، پت وی اوکھ بیکارہ وی۔ او دالفظ کلہ مصدر وی لکہ پہ
سورہ مجادلہ سک کیں اوکلہ اشخاصوتہ مجازاً وٹیلے شی لکہ
(رَاذُھُمْ نَجْوٰی) سورہ اسراء سک۔ او کرمانی وٹیلی دی
چہ نجوی کلہ جمع وی دپارہ د نجی۔ دلتہ غورہ دادہ چہ
نجوی پہ معنی مصدری سرہ دے او جائز دہ چہ پہ معنی
د اشخاص دے او اضافت پہ معنی د من سرہ دے۔

الَا مَنْ، دا استثناء متصل دہ لیکن پہ حذف د مضاف سرہ
یعنی الا نجوی من۔ یا استثناء منقطع دہ نوراً پہ معنی
د لکن سرہ دے۔ او دا دواہہ اقوال بتا دی پہ دے خبرہ
چہ نجوی پہ معنی مصدری سرہ شی۔ اوکلہ چہ مراد
اشخاص وی مجازاً نو بیا استثناء متصل دہ۔

سوال :- د کثیرتہ پہ طریقہ د مفہوم صفت سرہ معلومہ شوہ
چہ پہ بعضے نجوی کیں خیرشتہ نو پہ دے استثناء کیں
فائدہ دہ؟

جواب :- د مفہوم صفت نہ د بعضے حکم معلوم شو لیکن ہغہ
بعضے مجمل دی نو پہ استثناء کیں تفصیل او شو د ہغے پہ
ذکر د درے اقسامو سرہ لیکن تخصیص د دے دریو د پیر
اہتمام د وجہ تہ دے، د حصر دپارہ نہ دے۔ او ہرہ نجوی
د ہغہ خیز دپارہ چہ فائدہ پکیں وی او دینی ضرر پکیں نہ
وی نو ہغہ پہ جواز کیں داخل دہ۔

اَمَرَ بِصَدَقَاتٍ اَوْ مَعْرُوْفٍ، پہ امر سرہ مراد تیزی و رکول
دی، او صدقہ فرض او نفل دواہوتہ شامل دہ۔ او
معروف ہرہ نیکی تہ شامل دے لکہ چہ پہ حدیث کیں
وارد دی چہ د مسلمان ورور سرہ پہ فراخ او روپرتندی
سرہ مخالف شی نو دا ہم معروف دے۔ او آلوسی وٹیلی
دی چہ معروف ہر ہغہ قول او فعل دے چہ پہ دلیل

شرعی سرہ دھغے بنائست (ثواب) ثابت وی نو تہول اقسا مو
 د نیکو تہ شامل دے لکہ چاتہ قرض ورکول، د محتاج امداد
 کول او بے لاریے شخص تہ ارشاد او ہدایت کول وغیرہ۔
 سوال :- یہ نیکو کبش اصلاح او صدقہ داخل دی نو ہغہ
 یے جدا ولے ذکر کول؟

جواب ع۔ د دغہ دواہو د دیر اہتمام دپارہ۔

جواب ع۔ زمحشری و ثیلی دی چہ د صدقہ تہ مراد قرض
 صدقہ دہ او د معروق تہ نفلی صدقہ مراد دہ لیکن اول
 جواب اصح دے۔ او قرطبی پہ دے کبش دیر بحث ذکر
 کرے دے۔

اَوْ اَصْلَاحِ بَيْنِ النَّاسِ، اَصْلَاحِ عامہ دہ پہ بارہ د وینو
 (قتل) کبش او د مالونو کبش او د عزتونو کبش، او د مسلمانانو
 پہ مینج کبش پہ ہر اختلاف کبش۔ او تخصیص د دے درے
 قسمونو د دے وجہ نہ شویدے چہ عمل د خیر (متعدی)
 یا پہ نفع رسولو سرہ دے یا پہ ضرر دفع کولو سرہ دے۔
 او نفع رسول یا بہ د منافع جسمانی سرہ تعلق لری یا د
 روحانی سرہ نو اول قسم صدقہ دہ او دویم قسم معروف
 دے۔ او چہ د دفع د ضرر سرہ وی نو دا اصلاح دہ۔ دا
 رنگ عمل د خیر یا بہ نفع متعدی وی د طرف د مامور تہ
 بل چاتہ نو دا صدقہ دہ یا بہ لازم وی د مامور سرہ نو
 معروف دے او یا بہ دفع کول وی د مامور تہ پخیلہ یا
 پہ واسطہ د مامور سرہ د بل چانہ نو دا اصلاح دہ۔

سوال :- سورہ مجادلہ مہ کبش پہ جانب د نہی د مجادلہ د
 اثم د عدوان او معصیت رسول او پہ جانب د امر کبش
 د پر او تقویٰ تخصیص کریدے او صریح امر او نہی یے
 ذکر کری دی نو د دے آیت سرہ وجہ د فرق خہ دہ؟

جواب :- ہلتہ خطاب دے مؤمنانو تہ د ہغوی د شان سرہ
 صریح امر او نہی مناسب دہ شکہ چہ ہغوی د اللہ تعالیٰ

او در رسول صلی اللہ علیہ وسلم د امر او نہی پورہ لحاظ کوی۔
 او دلتہ دا آیت پہ بارہ د معاملے د منافقانو کنس ذکر دے نو
 پہ طریقہ د اخبار سرہ ئے اوئیل چہ دوی دیرے بے خیرہ
 جرگے کوی او دا د منافقانو شان دے۔ اگر چہ دا اخبار ہم
 مستلزم دے معنی د انشاء لہ داریک د هغوی (منافقانو)
 جانب تہ ئے د ممنوع نجوی اجمالی ذکر او کرو چہ عسوم
 پکنس راشی او هلتہ ئے تخصیص او کرو چہ د اشم او عدوان
 او معصیت رسول چہ دا د ایمان سرہ متافی امور دی داریک
 هلتہ لفظ پر شامل دے صدقہ، امر یا المعروف او اصلاح
 ہولو تہ چہ دا ہول خیر متعدی وو۔ او لفظ تقویٰ خیر لازمی
 دے۔ او دا عسوم د مؤمنانو د شان سرہ موافق دے۔

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُوْتِيْهِ أَجْرًا
 عَظِيْمًا، ہر کلمہ چہ اعمال د خیر بغیر د نیت او اخلاص نہ
 نہ قبلیری نو هغہ شرط ئے پہ دے جملہ کنس ذکر کرو۔
 ذلک اشارہ دہ دغہ درے اعمالو تہ۔ او پہ دے جملہ کنس
 درے اقوال دی۔

چہ اول امر د امر ذکر کرو نو اوس ثواب د فاعل رچہ دغہ
 عملو تہ کوی ذکر کوی۔

دویم قول، دلتہ ئے یفعل پہ خائے د یا مر ذکر کرو اشارہ دہ
 چہ د دے امور د سبب د پارہ تخصیص د صیغے د امر نشتہ
 بلکہ پہ ہرہ طریقہ سرہ چہ ترغیب ورکریشی نو کافی دے
 حکہ لفظ د فعل عام دے د امر نہ۔

دریم قول، د امر تہ مقصد فعل کوں دی نو حکہ د امر نہ
 تعبیر پہ فعل سرہ او کرے شو۔

ابتغاء طلب او لہون د یو خیز دے پہ کوشش سرہ او دا
 مفعول لہ دے، مرضاة مصدر میمی دے پہ معنی د رضا
 سرہ او د رضا تہ مراد خلوص د عمل دے د اللہ تعالیٰ
 د پارہ بغیر د ریا او سمعت نہ۔ اَجْرًا عَظِيْمًا، اجرا او عظیمًا

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ

او چاہے خلاف اوکر رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) نہ روستو دھغ نہ

مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ

چہ بتکارہ شو ہفہ تہ ہدایت او روان شو پہ غیر

سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ سُوَّىٰ مَا

د لاری د مؤمنان (صحابیوں) نو وایہ ہوو دہ لہ کوم خواجہ

تَوَلَّىٰ وَنُصِّرْ لَهُمْ جَهَنَّمَ ط وَسَاءَتْ

دے وادیدو او داخل بہ کرد دے جہنم تہ ، او بد دے نکالے

مَصِيرًا ۱۱۵

د ورتلار (د جہنم)

نکرہ دہ دپارہ د تکثیر او تعظیم او تاکید پہ عظیماً سرہ تور تاکید پیدا کوی۔

۱۱۵۔۔ دا عطف دے پہ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ بَانَ لے نو دا ذکر د یو ضد دے روستو د بل ضد تہ۔ او پہ ہفہ کنش بشارت وو او پدیکش تخویف دے دایو طریقہ د ربط دہ۔ بلہ دادہ چہ ہلتہ یے د حصول د ثواب دپارہ شرط د اخلاص ذکر کرو۔ او ہفہ مستلزم دے اتباع د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او صحابو لہ۔ نو پہ دے آیت کنش د عمل او د ہفہ د ثواب د بربادی مقابل ذکر کرو چہ شقاق او ترک د اتباع دہ۔

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ، آیت اگر چہ د واقعہ د طعمہ سرہ تعلق لری لکہ چہ مفسرینو لیکلی دی لیکن حکم یے عام دے پہ سبب د عموم د الفاظو سرہ۔ د عربیت قانون دا دے چہ فعل مضارع پہ حال د جزم کنش پہ ادغام اوفک ادغام دواو سرہ جائز دے لیکن پہ ادغام کنش شدت د شقاق تہ اشارہ دہ لکہ چہ پہ سورہ حشر یے کنش دی

چه د یهود و شقاق سخت وو۔ او په فك ادغام كېن تخفیف ته اشاره ده لكه چه په سورة انفال سلا كېن دی۔ او دارنگ په فك ادغام كېن انفكاك رجدا والی ته اشاره وی نو دلته دا روستو نكته مراد ده چه شقاق كوونكې د رسول سره جدا كېد وركې دے د رسول صلی الله علیه وسلم نه۔ ابن كثير وئيلي دی چه دیته شقاق حكه وئيلې شي چه د مخالفت د وېج نه يو شخص یا يو فريق په يوشق (طرف) كېن پاتې شي او بل شخص یا فريق بل شق كېن پاتې شي نو دا دلالت كوي چه د شقاق اطلاق په ارتداد، كفر او په ابتداء باندې كېږي چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مخالفت كېن بله عقیده یا قول و عمل ته حق او دين وائي، صرف فسق كولو باندې ددې اطلاق نشته۔

مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى، دا قيد د زيات قباحت د پاره دے يعنى هغه څوك چه حق ورتنه په دليلونو سره ښكاره شويده او بيا هم د حق نه اوږې نو هغه ډير گنهگار دے په نسبت د هغه چا چه حق ورتنه نه وی ښكاره شوه۔ يعنى عالم ډير مجرم دے په نسبت د جاهل او بې علمه سړي سره۔

وَيُتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمَوْمِنِينَ، د مشاقة الرسول نه روستو دا د جهنم د دخول دويم سبب دے۔ د سَبِيلِ الْمَوْمِنِينَ نه مراد دين حنيف دے (ابو حيان) عقیده او عمل د مؤمنانو، اصول او فروع ټولو ته شامل دے (الوسي)۔ الْمَوْمِنِينَ كېن الف لام د استغراق د پاره دی لاړ د هرې زمانې د مؤمنانو چه هغوی پرې جمع شوي وي۔ يا الف لام عهدی دی يعنى صحابه كرام فقط، او دا قول غوره دے په ډيرو وجوهو سره۔

اوله وجه دا چه ددې آيت د نزول په وخت كېن مصداق صحابه كرام وو۔

دويمه وجه دا چه دا موافق دے د حديث زما اَنَا عَلَيْهِ (أَصْحَابِي) سره۔

دریہ وجہ دا چہ دا موافق دے دے حدیث دے ابن مسعود رضی
 اللہ عنہ چہ رَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُسْتِنًا فَلْيُستِنْ بِمَنْ قَدْ مَاتَ كَمَا
 الْحَيُّ لَا تَوُفُّ مِنْ عَلَيْهِ الْفِئْتَةُ أَوْ لَيْتَكَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ (الحدیث)
 (خوک چہ ستاسو نہ تابعداری کوونکے وی نو تابعداری دے اوکری دہغه
 کسانو چہ مرہ شویدی ٹحکہ چہ پہ ژوندی شخص دے فتنو نہ امن
 نشی کیدے او دغه کسان (چہ مرہ شویدی) اصحاب دے محمد صلی اللہ
 علیہ وسلم دی) - نو ددینہ مراد ہغه عقیدہ او عمل دے چہ
 صحابہ کرامو پہ ہغه باندے اتفاق کریدے - او آلوسی یو قول دا
 ذکر کریدے چہ دالہدی نہ مراد توحید و سنت او عقیدہ دہ
 او ددے جملہ نہ مراد فروع دی -

سوال :- داسے یے ولے او نہ وئیل یَتَّبِعْ سَبِيلَ غَيْرِ الْمُؤْمِنِينَ يَا مُخَالِفُ
 سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ ؟

جواب :- پہ دے جملہ کنس دے مؤمنانو دے لار اہمیت بنکارہ کول
 دی ہغه پہ جملہ دے قرآن کنس دی دارنگ مذموم اتباع دہ
 دے غلط لارے او ہغه خاص دہ پہ مسلک او دین جوہر لوپورے
 او ہرچہ مخالفت دے نو ہغه عام دے - مخالفت پہ طور دے
 فسق او پہ اجتہادی خطائی سرہ تہ شامل دے - ابن کثیر دے
 دے آیت پہ تفسیر کنس لیکلی دی چہ داریتَّبِعْ غَيْرِ سَبِيلِ
 (الْمُؤْمِنِينَ) لازم دے دے مخکن صفت سرہ رچہ ہغه مشاقہ
 دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم دہ) لیکن کلہ مخالفت دے نص دے
 دے شرع نہ وی او کلہ مخالفت دے ہغه ٹخیز نہ وی چہ پہ ہغه
 باندے امت محمدیہ اجماع کریدہ چہ اتفاق دے ہغوی پہ
 ہغه باندے پہ حقیقت کنس معلوم وی ٹحکہ چہ اللہ تعالیٰ ضمانت
 کریدے دے عصمت دے امت پہ وخت دے اجتماع دے دوی کنس
 دے خطائی دے وجے دے شرافت دے دوی نہ او دے وجے دے تعظیم دے نبی دے
 دوی نہ - او یقیناً پہ دیکش دیر احاذیت صحیحہ راغلی دی چہ دے
 ہغه شہ حصہ پہ کتاب اصول الاحادیث کنس ذکر کریدہ او بعض
 علماؤ دے معنی دے تواتر دعوی کریدہ - او ہغه چہ امام

شافعی رحمہ اللہ پہ ہفتے باندے اعتماد کریدے پہ حجت نیولو
 کنس پہ دے خبرہ کنس چہ اجماع حجت دے چہ مخالفت دے
 ہفتے حرام دے ہفتہ دا آیت کریمہ دے روستو دے یر سوچ
 او فکر کولو نہ نو دا یر بنائستہ او قوی استنباطات دی اگر چہ
 بعض علماء ر لکہ امام راغب) پہ ہفتے باندے اشکال ذکر کریدے
 او مہاشمی و ثیلی دی چہ یہ دے آیت کنس دلیل دے پہ حرمت
 دے مخالفت دے اجماع باندے حکم چہ اللہ تعالیٰ سخت وعید مرتب
 کریدے پہ مشاقہ الرسول او اتباع غیر سبیل المؤمنین باندے
 (پہ دواہو باندے) نو دابہ خالی نہ وی یا بہ دے وجہ دے حرمت دے
 یو نہ وی نو دا خو باطل دے یا بہ دے وجہ دے حرمت دے جمع نہ وی
 یعنی مجموعی دواہ بہ حرام وی او یو یو جدا جدا بہ حرام نہ وی
 او دا ہم باطل دے حکم چہ مشاقہ دے رسول خو حرام دے کہ دویم
 ورسرہ ضم ریوست) وی او کہ نہ وی - نو معلومہ شوہ چہ حرمت
 دے ہر واحد مراد دے نو اتباع دے سبیل المؤمنین چہ حرام
 دے نو معلومہ شوہ چہ اتباع دے سبیل دے وی واجبہ شوہ نو دا
 مقصد دے دے خبرے چہ اجماع دے وجوب دے پیارہ شرعی
 دلیل دے - او دے وجہ نہ امام شافعی رحمہ اللہ دے آیت
 تہ استدلال کریدے دے اجماع دے حجتیت دے پیارہ چہ ہفتہ مشہور
 قصہ دے چہ خفاجی دے امام مزنی نہ رچہ دے امام شافعی شاگرد دے
 نقل کریدے - آلوسی او قاسمی ہفتہ قصہ یہ تفصیل سرہ ذکر
 کریدے او ابن کثیر ہفتے تہ اشارہ کریدے لکہ چہ مخکنس ذکر
 شول - اگر چہ یہ دے استدلال باندے امام راغب او ابن
 حاجب پہ مختصر الاصول کنس مناقشات کریدی لیکن دے
 اثبات دے پیارہ نور آیتونہ لکہ بقرة سکا او آل عمران سکا او
 احادیث ہم شتہ دے -

فائدہ :- امام ابن تیمیہ رحمہ اللہ پہ کتاب الفرقان بین الحق
 والباطل رچہ دے ہفتے تہ قاسمی پہ تفسیر کنس تفصیل نقل
 کریدے کنس نا آشنا مقالہ لیکے دے حاصل یے دا دے چہ

سرہ دے دینا چہ اللہ تعالیٰ اور دے ہفتہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ عقائد اور فروغ و تلوکیش دین کامل پیش کریں دے اور دے کثبات دپارہ ہے دیر آیتونہ ذکر کریں لکہ سورہ مائدہ ۳۱، سورہ یوسف ۳۱، سورہ نحل ۸۹، سورہ توبہ ۱۱۱، سورہ انعام ۱۱۱ اور سورہ نساء ۵۹ لیکن بیا ہم استدلال بالاجماع تہ حاجت دے دے وجہ نہ چہ دغہ مستدل بہ نص نہ وی موند لے نوٹکہ بہ ہے اجماع تہ رجوع کریوی راوہفتہ وثیلی دی) چہ مونہ استقراء (تالاش) دے موارد دے اجماع کریں لے نوہفتہ مونہ متصوص موند لے دی لیکن بعضہ علماء دغہ نص نہ وی پیژند لے نوکلہ یہ اجماع استدلال کوی اور کلہ یہ قیاس باندے راویا ہے وثیلی دی) چہ خوک دے استدلال دے رائے اور قیاس بالکل انکار کوی نو دا غلطہ خبرہ دہ ٹککہ چہ دیر و صحابہ کرامو یہ قیاس باندے عمل کرے دے اور خوک چہ دا دعویٰ کوی چہ یہ مسابٹلوکیش بعضہ دے شتہ چہ بغیر دے رائے اور قیاس نہ یہ ہفتہ باندے ہیخ دلیل نشتہ نو دا قول ہے غلط دے۔

نُؤلہ مَا شَوَّلَ، یہ دیکش یو قول دا دے چہ سپارو مونہ دہ لہرہ یہ آخرت کیش عاقبت دے ہفتہ عمل تہ چہ یہ دنیا کیش اختیار کرے و۔

دویم قول، چہ پریر دو مونہ دہ لہرہ یہ ہفتہ کار کیش چہ دہ اختیار کرے وی یعنی ہفتہ بد اعمال ورتہ آسان کرد، دے ہفتہ اسباب ورتہ دیر کرد یہ طریقہ دے استدراج سرہ۔
وَنُصْلِهِم جَهَنَّمَ، صلی ادخال دے یہ اور کیش دے سوخو لو دپارہ۔

وَسَاءَتْ مَصِيرًا، صیرورت دے رجوع یہ معنی سرہ دے۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ

یقیناً اللہ تعالیٰ نہ بخشنے والا ہے جو کسی کو شریک دے اور نہ ہی کسی کو شریک سے گناہوں کو بخشنے والا ہے۔

وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ

اور بخشنے والا ہے جو گناہوں کے علاوہ جو کسی کو بخشنے والا ہے۔

يَشَاءُ ط وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ

جو کسی کو شریک دے اور نہ ہی کسی کو شریک سے گناہوں کو بخشنے والا ہے۔

فَقَدْ ضَلَّ ابْعِيدًا ۱۱۶

نویقیناً گمراہ شو یہ گمراہی کرے سرے۔

۱۱۶: ربط :- ہر گز چاہے مخفی مشاقہ الرسول او اتباع غیر سبیل المؤمنین ذکر او شو نو اس دے ہفتے لوے مصداق بیانوی چاہے ہفتہ شرک کول دی۔ او دارنگ یہ دے آیت کنس تقسیم د شقاق دے دوه قسموتہ اول قسم شقاق یہ عقیدہ کنس دے چاہے ہفتہ شرک دے او دویم قسم د مغفرت امیدتہ دے او د آیت تفسیر یہ دے سورہ کنس ذکر شوے دے۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ط وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ۱۱۶، ضلال دوه قسم دے اول ہفتہ چاہے ایمان سرے یوحناے کید یشی نو اول قسم تہ ہفتہ دے چاہے ایمان سرے یوحناے کید یشی نو اول قسم تہ ضلال بعید وئیلے شی چاہے د حق نہ یہ دیرو مرحلو سرے کرے دے۔ او ہر گز چاہے مشاقہ کوونکے یہ خیل خان بان دے د ہدایت خیال کوی نو اللہ تعالیٰ دے ہفتہ یہ بارہ کنس حکم د ضلال ذکر کرو۔

اِنْ يَسُدُّ عُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ اِلَّا

نه رابلی دوی سوا دے اللہ تعالیٰ تہ مکر

اِنَّا شَآءَ وَاِنْ يَسُدُّ عُوْنَ اِلَّا شَيْطٰنًا

زنانہ او تہ بلی دوی مکر شیطان

مَرِيَدًا ①۱۴

سرکش لڑے -

۱۱۴:- دایمان دے مشرکانو دے شرک دے او دارنگ دے ضلال بعید دے سبب ذکر دے۔ اوپہ دے آیت کنیں رد دے پہ شرک فی الدعاء باندے او دعا ہر عبادت تہ شامل دے ٹحکہ چہ پہ حدیث دے ترمذی کنیں وارد دی چہ (الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ) ردعا عبادت دے یعنی لوے فرد دے عبادت دے۔

اِنْ يَسُدُّ عُوْنَ، امام رازی و ثیلی دی چہ دے دینہ مراد عبادت دے یعنی ذکر دے خاص او مراد ترینہ عام دے۔ یا دے دعا تہ مراد استعانت او طلب کول دے حاجت دی ٹحکہ چہ دا اصل معنی دے دعاء دے۔

مِنْ دُوْنِهِ اِلَّا اِنَّا شَآءَ، دے پہ تفسیر کنیں دیر وجوہ دی۔ اولہ وجہ، ابن ابی حاتم دے عائشہ رضی اللہ عنہا تہ روایت کریدے چہ دے دینہ مراد او شان ربان (دے دوی دی۔ او دے دے یو وجہ دادہ چہ دے اکثر و نوموڑہ مؤنث وولکہ لات او منات او عزی وغیرہ۔

دویمہ وجہ دادہ چہ دے دوی ہنہ بتان بنائستہ کول پشان دے بنائست دے زنانو یعنی دے سرور و او سپینوز و کالی او دے زنانو دے جامو پشان بہ تے پہ ہغوی باندے اچولے۔ اوپہ دیکیں دے دے مشرکانو دے دیر توہین دے ٹحکہ چہ دے دوی پہ معاشرہ کنیں زنانو لہ ہیخ حق تہ ورکولو او سپکہ تے کنزلہ لیکن بیا تے ہم دے ہغوی عبادت کوو۔ دریمہ وجہ، ابن جریر دے ضحاک تہ روایت کریدے چہ دے دینہ

مراد ملائک دی ٹکھ چہ کہ دوی عقیدہ وہ چہ ملائک کہ اللہ تعالیٰ
لو تہ دی او زنا تہ دی او کہ هغوی عبادت یے ہم کولو او کہ هغوی
صورتو تہ بہ یے کہ زنا نویشان جو پورل۔ ابن کثیر و ثیلی دی چہ کہ
دے قول تائید پہ سورہ زحرف ۷۱، سورہ صافات ۱۳۷ او
سورہ نجم کیں دے۔

خلورمہ وجہ، ابن ابی حاتم کہ ابی بن کعب رضی اللہ عنہ نہ نقل
کریں ی چہ کہ دینہ مراد کہ دوی پہ اعتقاد کیں هغه پیری وہ
چہ کہ هر صتم (بت) سرہ بہ وہ او کله کله بہ دوی تہ بنکارہ
کیدلہ او کہ دوی سرہ بہ یے خیرے ہم کولے لکہ روستو جملہ
ہم پہ دے باندے دلالت کوی۔

پنجمہ وجہ، ابن جریر وغیرہ کہ حسن او علی بن ابی طلحہ، او
ضحاک کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت کرے دے چہ
کہ انا تہ نہ مراد مردہ کان دی۔ حسن بصری و ثیلی دی چہ انا تہ
هر هغه خیز دے چہ روح پکیں تہ وی لکہ لرگے یا گتہ، تہ
او سپور دی وی یا کہ قبرو تو مردہ کان وی۔ هغوی تہ انا تہ کہ دے
وچہ نہ و ثیلے شی چہ هغوی کمزوری دی لکہ چہ زنا تہ کہ نارینہ
پہ نسبت کمزوری دی۔

شپرمہ وجہ، دا خاص دے پہ هغه کسانو پورے چہ هغوی کہ زنا تو
(او کہ هغوی کہ شکوتو) عبادت کوی لکہ عزری مونث پیری وہ،
بعل مونث وہ۔ یا اوس زمانہ کیں هغه خوک چہ بی بی زینب
یا پیرے ابی وغیرہ تہ عبادت کوی او را مدد شہ ورتہ وائی۔
او دا ہم دیر خلق دی۔

وَرَأَى يَدَ عَوْنٍ إِلَّا شَيْطَانًا مَّرِيدًا، مرد پہ اصل کیں خویہ او خالی
تہ و ثیلے شی لکہ امر د چہ بے بزیرے هک تہ و ثیلے شی، او مرید
چہ کہ خیر او طاعت نہ خالی تہ و ثیلے شی۔ او دغہ مرد تہ سرکش
او نافرمان و ثیلے شی چہ مراد کہ هغه نہ صرف ابلیس دے یا کہ هغه
اولاد تہ عام دے او دغے انسی سرکشانو تہ ہم عام دے۔

سوال :- مشرک تو خوشیطان تہ رامد ذلہ نہ دی وئیے او تہ یے ک
شیطان عبادت کریدے نو ک دے جملے خہ مطلب دے ؟
جواب :- رپہ دیرو وجوہوسرہ دے) اولہ وجہ ، ددعاء نہ
مراد اطاعت دے جکہ چہ اطاعت ہم عبادت دے نو معنی
دادہ چہ دوی پہ شرک کو لو کیں اطاعت نہ کوی مگر ک شیطان
سرکش اطاعت کوی چہ جتی یا انسی شیطان دے ۔

دویمہ وجہ ، ابو حاتم ک سفیان نہ نقل کریدی چہ پہ ہر صم
کیں شیطان جتی داخلیری او مشرک تو تہ ینکارہ کییری ریا ورسرہ
خبر کوی) او هغوی تہ ک شرک دعوت ورکوی لکہ چہ بعض
واقعاتو کیں بیانییری چہ فلانے قبر والا بزرگ فلانی تہ ینکارہ
شویا ک قبر نہ آواز راغے یا یے ک قبر نہ لاس راویستلو نو هغه
پہ اصل کیں شیطان جتی وی ۔ نو معنی دا چہ عبادت ک دغہ
بتاؤ رانا شو) پہ اصل کیں عبادت ک شیطان دے ۔

دریمہ وجہ ، ما یہ معتمد ذرائعوسرہ اوریدلے دی چہ بعض
ملکو تو کیں (مصر ، لیبیا وغیرہ) داسے خلق شتہ چہ هغوی ک
ابلیس عبادت کوی او ک هغه پہ نوم بانلے ذ۔ح او نذر و تہ کوی۔
او ک جناتو ، پیریانو والا تہ م ہم اوریدلے دی چہ بعض پیریان
ک شیطان عبادت کوی ۔ او پہ سورہ یسین تک کیں ینکارہ دہ ۔
نو پہ دے جملہ کیں خاص دغہ قسم خلق مراد دی ۔

سوال :- مخکیں جملہ کیں ک دوی ک دعا حصر پہ انا ک کیں او کرو
او پہ روستو کیں حصر پہ شیطان کیں او کرو او حال دادے چہ
کیو خیز حصر پہ جدا جدا خیزو نو کیں نہ صحیح کییری ؟

جواب :- رپہ دود وجوہوسرہ دے) اولہ وجہ دا چہ مخکیں
معلومہ شوع چہ پہ اول کیں ک دعا نہ عبادت مراد دے او پہ
دویم کیں اطاعت مراد دے ۔

دویمہ وجہ دا چہ پہ اول کیں هغه خلق مراد دی چہ ک انا شو
عبادت کوی او پہ دویم کیں هغه خلق مراد دی چہ ک ابلیس
عبادت کوی ۔

لَعَنَهُ اللَّهُ ۚ وَقَالَ لَا تَخِذْنِي

لعنت کریدے یہ ہفتہ باندے اللہ تعالیٰ، اودہ وٹیلی دی خامخا جوہوم

مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝۱۱۸

د بندگانو ستاتہ برخہ مقرر۔

۱۱۸۔ دا جملہ ک شیطا نا د پاره صفت دے یا جملہ مستانفہ دہ
یہ طریقہ ک اخبار سرہ یا یہ طریقہ ک دعاء سرہ۔ او دویمہ
جملہ (و قال) ہم عطف دہ یہ اولہ جملہ باندے۔
لَعَنَهُ اللَّهُ، دا تصریح دہ چہ شیطان ملعون دے او یہ ہفتہ
باندے یہ خصوص او تعین سرہ لعنت وٹیل جائز دی بلکہ
پکار دی۔

وَقَالَ لَا تَخِذْنِي مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا، ابن عطیہ
وٹیلی دی چہ ک مفروض نہ مراد جدا کرے شوے دے
یا یہ معنی ک مقرر کرے شوے دے یا یہ معنی ک واجب او
ضروری دے۔ او دا قول ک دہ بنا دو یہ ہفتہ قول ک ملائکو
باندے چہ ہغوی وٹیلی و و رَأَتْ جَعَلُ فِيهَا مَنْ يَفْسِدُ فِيهَا
وَيُسْفِكُ (الْمَاءَ) او دغہ رفساد او سفک الماء ک شیطان
یہ وسوسہ سرہ پیدا کیہی نو دے نصیب مفروض نہ
مراد گمراہان خلق دی او ک اتخاذ طریقہ یہ ورپسے آیت کن
ذکر دی او یہ سورہ اسراء ۷۷ کن

سوال :- لفظ ک نصیب دلالت کوی چہ ک ابلیس حصہ بہ
لبرہ وی او نقل او عقل دلالت کوی چہ گمراہان ویر
دی ک اطاعت والو نہ۔ نقل دا دے چہ رَقَالَ أَرَأَيْتَ
هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ
لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلَّا قَلِيلًا (سورہ اسراء) اَوْ قَالَ رَبِّ بِمَا
أَعُوذُ بِكَ لَأَزِيدَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا أَعُوذُ بِكَ لَأَجْعَلَنَّ
سُوقَ الْجُذُءِ ۖ (سورہ اسراء) او عقلی دلیل دادے چہ یہ مسلمانانو کن فساق او

وَلَا ضَلَّتْهُمْ وَلَا مَضَتْهُمْ

او خامغا گمراهی ته به یلم دوی لره او خامغا امیدونه به درکومه دوی ته

وَلَا مَرَّتْهُمْ فَلْيَئْتِكُنْ اِذَا نَ

او خامغا بناتم به دوی ته نو پیرے کوی به غوږونه

الْاَنْعَامِ وَلَا مَرَّتْهُمْ فَلْيَغْيِرْ

د څارو او خامغا بناتم به دوی ته نو بدلوی به

خَلَقَ اللّٰهُ وَمَنْ يَّتَّخِذِ الشَّيْطٰنَ

جوړخ د الله تعالى ، او چاچه او نیو شیطان

وَلِيًّا مَنْ دُوِّنَ اللّٰهُ فَقَدْ خَسِرَ

دوست (تا بعد اری کړی شوی) بسوا د الله تعالى ته نو یقینا تاوان ټاکم

خَسِرَانَا مَبِیْنًا ۱۱۹

تاوان ښکاره -

فجار دا هم حزب الشیطان دی نو دوی چه کافرانو سره یوځای
شمارشی نو دا خو ډیر زیات دی ؟

جواب ع :- ابو حیان وئیلی دی چه لفظ د نصیب عام دے قلیل
او کثیر دواړو کس استعمالیږی لکه رِلِّجَالِ نَصِیْبٌ مِّمَّا تَرَكَ
الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِیْبٌ مِّمَّا تَرَكَ
اَوْحَالٌ دا چه حصه د نارینو په میراث کس ډیره ده د حصه د زنانو نه -

جواب ع :- په عباد الصالحین کس ملائک او مؤمنانو جنات
هم شامل دی نو دوی چه د انسانانو مؤمنانو سره یوځای شمار
شی نو دوی ډیر دی د شیطان د ډله نه -

سورة :- په دے آیت کس طریقه د اتخاذ د نصیب ذکر ده په
خلوړ قسمه سره :

اول طریقه وَلَا ضَلَّتْهُمْ ، د دے نه مراد اړول د خلقو دی

د لارے د هدايت او د توحيد ته په وسوسو او په دعوت سره - او
په نسبت د اضلال کښ الله تعالى او غير الله ته د تفصيل په تفسير
د سورة بقره ۲۲۱ کښ تير شويدے -

دويمه طريقه ، وَلَا مَرِيئَتُهُمْ ، خواهشات او آرزوگانے د خلقو
په زړونو کښ غورځول - قرطبي وئيلي دي چه دا په يو نوع
کښ حصر ته لري بلکه د هر چا د حال مناسب جدا جدا امنيه
ورکول دي چاته د اوږد عمر چاته د حاجت نقصان په پوره کيدل
وغیره - او په دے کښ روستو کول د توبے ، انکار د جنت او جهنم ،
بعث بعد الموت او حساب ته دارنگ سره د کفر او شرک نه
جنت ته داخليدل دي او استحقاق د شفاعت دعوی کول دا
ټول په دیکښ داخل دي -

دريمه طريقه ، وَلَا مَرِيئَتُهُمْ فَلْيُبَيِّكُنْ اِذَا نَالَ الْاُنْعَامُ ،
د اَمْرَتُهُمْ ، مامور به پټ دے يعنی بالبتک خوبونه پريکول
او بالاضلال رنورے کسراهي . بتک د ابو عبد الله په نيز په معنی
د پريکولو دے او د زجاج په نيز په معنی د سيرے کولو دے -
او حرف د فاء دلالت کوي چه زما د امر نه روستو سمدستي به
دا عمل کوي بغير د فکر کولو نه د دے په قباخت باندے - او
دا د مشرکانو د جاهليت رسم وو چه يو اوښ به پنځه بېچي
زاوړل او آخري به مذکور و نو دوی به هغه اوښه د خپلو
اصنامو په نومونو باندے منسوب کړه او د هغه نه فائده
اخستل به يے په تخان باندے حرام کړل او بيا هغه ته به يے
بحيره وئيله (دا قول د واحدی او د ديرو مفسرينو دے)
او سورة مائده ۱۰۳ کښ هم ذکر دي - او د امر نه مراد
وسوسه اچول دي او تر غيبت ورکول دي ليکن په لفظ د امر
کښ اشاره ده چه مشرکان او بے دينه خلق د شيطان په دغه خبره
او وسوسه باندے دا سے عمل کوي چه په امر او حکم باندے
عمل کول واجب وي -

زمونږ زمانه کښ بعضے خلق يو ځوے د يو بابا په نوم باندے

نذر کری او د علامت د پیاره د هغه غور سورے کری او کله کله
پکښ د سپینو زرو یا سرو زرو والی هم واچوی، یا ورته څه بل
څه خاص نخه واچوی دا هم لوی جهل او د مشرک عمل دے۔
څلورمه طریقه، وَلَا تُكَلِّمُوهُمْ قَلِيلًا وَلَا كَثِيرًا خَلْقُ اللَّهِ، دا تعمیم
دے روستو د تخصیص نه ځکه چه په بتک کښ هم تغیر د خلق
الله وړ په خاص طریق سره او په دے جمله کښ یې په عموم
سره ذکر کوی۔ د مکښ په مناسبت سره زمخشری وئیلی دی
چه د دینه مراد دا دے چه د حام رچه یو قسم څارو دے (سترکه
به یې ویستله۔ لیکن دا په دے پورے خاص نه دے۔ په خلق الله
کښ د مفسرینو دوه اقوال دی۔ اول قول دا چه مصدر په معنی
د مفعول دے یعنی مخلوق د الله تعالیٰ۔ او آلوسی وئیلی دی چه
بدلون د خلق په صورت او صفت دواړو کښ منعه دے نو د حام
نه سترکه ویستل په دیکښ داخل دی او مریان خصی کول،
خالونه لگول، زنانه خپل صورت د نارینه پشان جوړوی او نارینه
خپل صورت او لباس د زنانه پشان جوړوی، او لواطت او سحاق
رزنانه چه بله زنانه استعمالوی) او عبادت کول د نمر او سپوږمۍ
او د اوریا د کتو، بتانو وغیره دا ټول په بدلون د پیدائش د
الله تعالیٰ کښ راځي۔ او د حلال څارو په خصی کولو کښ د
علماء اختلاف دے۔ او قرطبی وئیلی دی چه وصل د ویختو
په دیکښ داخل دے چه یو زنانه خپلو ویختو سره د زینت
او ښائست یا د سیالۍ د پیاره تور ویخته لگوی۔ او نسفی په
مدارک او ابوحیان په خپل تفسیر کښ وئیلی دی چه په دیکښ
په کیره باندے خضاب (تور رنگ) لگول داخل دی۔ امام
مسلم په خپله کتاب کښ باب ترلے دے۔ رِبَابُ اِسْتِحْبَابِ
خَضَابِ الشَّيْبِ بِالْصُّفْرِ وَالْحُمْرَةِ وَتَحْرِيمُهُ بِالْاَسْوَدِ) او
حدیث یې ذکر کړیدے (عَنْ اَبِي بَابٍ كَتَابُ اللِّبَاسِ وَالزَّيْتَةِ) او
ابوداؤد او ترمذی هم صحیح حدیث د منعه د تورولو ذکر
کړیدے۔ په دے مسئله کښ نور تفصیل په فتح الباری

اول جلد صفحہ ۲۹۳، او تہذیب السنن د ابن قیم او نیل الاوطار
 د شوکانی کنس او گورئی۔ او دارلک پہ تغیر د خلق اللہ کنس کبیرہ
 د قبضے نہ کمول یا صفا خریئل داخل دی رد خصاء پہ بارہ
 کنس قول د ابن عباس، ابن عمر او انس رضی اللہ عنہم او
 سعید بن المسیب، عکرمہ، ابو عیاض، قتادہ، ابو صالح او
 ثوری رحمہم اللہ نہ نقل دی۔ او د خالوتو پہ بارہ کنس قول د
 ابن مسعود رضی اللہ عنہ او حسن بصری رحمہ اللہ نہ نقل
 دے۔ او د نمر سپوڑی معبود د جوړولو بارہ کنس قول د
 زجاج نہ نقل دے۔ دا تیر شوی امور اکثر الوسی او ابو حیان
 وغیرہ ذکر کړیدی۔

دویم قول پہ بارہ د تغیر د خلق اللہ کنس دا دے چہ مراد دین
 د اللہ تعالیٰ بدلول دی۔ او دا قول پہ یو روایت د ابن عباس
 رضی اللہ عنہما، مجاہد، عکرمہ، ابراہیم نخعی، حسن، قتادہ
 او حکم نہ نقل دے او د سورہ روم ستل پشان دے (ابن کثیر وغیرہ)
 نو دین ته خلق پہ دے اختیار سرہ وئیلے شویدے چہ د انسان
 پیدا کس فطرت دے، خلق پہ دے معنی سرہ نہ دے چہ
 دین مخلوق دے حکم چہ دین پہ اصل کنس قرآن دے او هغه
 مخلوق نہ دے۔ صاحب الباب وئیلی دی چہ بدلول دین
 (فطرت) پہ دوه طریقو سرہ دے۔

اول دا چہ اللہ تعالیٰ انسانان پہ توحید او اسلام باندے
 پیدا کړی دی نو خوګ چہ کفر او شرک او نوره بے دینی
 کوی نو هغه بدلول او کړل د خلق اللہ۔

دویم دا چہ د دینہ مراد بدلول د حرام دی په حلال او د
 حلال په حرام باندے۔ اوزہ وایم چہ دواړه معنی یو بل
 ته نیز دے دی حکم چہ خصی کول، خالوتہ کیخودل، لواط،
 عبادت د شمس و قمر، قطع د کبیرے، او تور خضاب لکول
 وغیرہ دا هم تغیر د دین د اللہ تعالیٰ کنس داخل دے حکم
 د دینہ خان ساتل دین دے او دغه چہ خوګ کوی نو هغه

يَعِدُّهُمْ وَيُمَيِّتُهُمْ وَمَا يَعِدُّهُمْ

وَعَدَ كَوِي شَيْطَانِ دَدَوِي سِرَّةِ او اَمِيْدُونَه اِيْجَوِي دَوِيْتَه، او دَعْدَه نَه كَوِي دَدَوِي سِرَّةِ

الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ①۲۰

شَيْطَان مَكْر دَهْوَكِ وَلَا -

دین بدل کړو او د بے دینۍ مرتکب شو۔ آلسی او ابن عاشور وئیلی دی چه په تغیر خلق الله کښ ختنه کول او کبیره د قبضه نه زیات قنچی کول او د تور رنگ ته یو ابل رنگ لگول لکه نکریزه او کم لگول او د زنانه غوړونه سوری کول د کالو اچولو د پیاره او د بدن نه زیات ویخته خرثیل، نوکونه پریکول وغیره داخل نه دی ځکه چه دا په شرع کښ ثابت دی۔

وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ اللَّهِ، په دے جمله کښ تحذیر دے د الله تعالی د طرف نه بند کاو ته د اتباع د شیطان نه روستو د ذکر د عزم د هغه نه په گمراه کولو د خلقو سره، مقاتل وئیلی دی چه د ولی نه مراد رب دے یعنی اطاعت مطلقه د هغه کوی او ابو سلمان وئیلی دی چه ولیا په معنی د دوست دے۔

فَقَدْ خَسِرَ خُسْرًا مُّبِينًا، او وجه د دے دا ده چه په اطاعت د الله تعالی کښ منافع د دنیا او آخرت همیشه دی۔ او په اطاعت د شیطان کښ منافع لک دی او ضررونه او غمونه بے شمار او د آخرت عذاب دے نو په سبب د دویم سره اول پر یخودل ښکاره نقصان دے۔

نکته:- دا د خسر د پیاره علت دے د شیطان په وعدو کښ غرور او د هوک له نه نو دا سبب د خسران دے۔

يَعِدُّهُمْ، دا بیان د اضلال دے چه مخکښ آیت کښ لا ضلنهم کښ فرمائیلی وویعنی اضلال کوی په دروغو وعدو سره۔ او دویم مفعول د دے پټ دے یعنی د دوی سره باطله وعدے کوی، او د مدد او سلامتی وعدے کوی،

وَلِلَّهِكَ مَا وَابَهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا

دغه کسان حائے ددوی جهنم دے او نه

يَجِدُ وَنَ عَنْهَا مَحِيصًا ۱۲۱

به موی دوی د هغه نه حائے د تیخته -

یا بیرہ ورکوی دوی لره د فقر او غریبی نه په سبب د اتفاق فی سبیل الله - او د شیطان د وعدو و مجمل او مفصل ذکر په سوره ابراهیم ۲۲، سوره بقره ۲۴۵ او سوره اسراء ۴۲ کیش دے - وَیُتِنِّیْهِمْ، دا بیان دے د ولا منینهم د پاره یعنی دده قول واقع شویدے په تمنا اچولو سره د خلقو په زړونو کیش د امنینهم او د یسینهم په مینج کیش فرق دا دے چه اول خو عزم د شیطان وواو دویم وقوع د هغه ده، دارنگ اول امانی په عقائد کیش مراد دی او په دیکش امانی د اعمالو مراد دی - او دا وعدے او تمنیه په وسوسو سره او په واسطه د اولیاء الشیطان سره ده -

وَمَا یَعِدُّهُمْ الشَّیْطَانُ إِلَّا غُرُورًا، هرکله چه شیطان پخپلو کارونو کولو قسمونه کړے وو لام او تون یی د تاکید د پاره لگولے ورونو الله تعالی د هغه د رد د پاره تاکید په طریقه د حصر سره ذکر کړو - د غرور معنی داده چه په ظاهر کیش نفع ورکول وی او په حقیقت کیش ضرر ورکول وی - داسے په سوره اسراء ۴۴، سوره فاطر ۲۸ کیش دی - او غرورًا مفعول له دے، یا صفت د په تقدیر د غرور سره -

۱۲۱ - په دے آیت کیش شیطان او د هغه تابعدارو لره تخویف دے -

وَلِلَّهِكَ مَا وَابَهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا یَجِدُ وَنَ عَنْهَا مَحِيصًا، مَحِيصًا، دا ظرف مکان یا مصدر میمی دے یا د خاص یحیص نه دے په اصل کیش تختیدل په نفرت سره او - یچ کیدلو ته وئیلے شی - او واحدی وئیلے دی چه د دے جمله مطلب دا دے چه

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

اور وہ کسان چہ ایمان آئے اور عمل آئے کر نیکیاں یہ طریقہ دینی (صلی اللہ علیہ وسلم)

سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي

سورہ نردے داخل یہ آئے کرو جنتونو تہ چہ بہیڑی

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ

لاندرے دہے تہ ولے ہمیشہ بہ وی

فِيهَا أَبَدًا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا

یہ ہفت کیں ہمیشہ ، وعدہ دے اللہ تعالیٰ یقینی دہ

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ۝۱۲۲

او خوک دے دیررشتینے دے اللہ تعالیٰ تہ یہ ویتا کیں ۔

خامخا اور تہ داخلیری یا مطلب دا دے چہ ہمیشہ بہ یہ اور کیں دی ۔

۱۲۲ :- دے تخویف اخروی تہ روستو یہ دے آیت کیں اوس بشارت اخرویہ ذکر کوی ۔

وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا ، دا دواہہ مصدر و تہ دی دے تاکید دے نفس فعل دپارہ چہ پت دے یعنی وَعَدَّ وَعَدًّا وَحَقُّ ذَالِكِ حَقًّا ۔ اوپہ دے وعدے سورہ مراد دے سندخلهم وعدہ دہ او دحقا تہ مراد دہے ذکر دے دیر کرتہ یہ قرآن کریم کیں ۔

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ، دا دریم تاکید دے ، قِيلًا تميز دے ، قول قیل او قال مصدر و تہ دی دے جمہور و علماؤ یہ نیز بات دے ، لکہ چہ یہ سورہ زخرق ۸۸ کیں دی ۔ او ابن السکیت و ثیلی دی چہ قیل او قال اسمونہ دی او قول مصدر دے ۔ او دے تاکید اتو دے ذکر کولو دلتہ فائکہ دادہ چہ محکمن دے شیطان قسمونہ ذکر و وہ دروغو وعدا واپہ باطلو امانی کیں نو دہے یہ مقابلہ کیں اللہ تعالیٰ دے خیلے وعدے یہ جنت

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي

نہ دے دین او جزا موقوف پہ خواہشات تو ستا سو او نہ پہ خواہشات

أَهْلُ الْكِتَابِ ط مَنْ يَعْمَلْ سُوءً

د کتاب والو، چاچہ عمل او کربدا عمل (شرک)

يُجْزَى بِهِ لَا وَلَا يَجِدُ لَهُ مِنْ

بدلہ بہ ورکے شی دھے او نہ بہ موی بخان لہرہ سوا

دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۱۲۳

د اللہ تعالیٰ نہ دوست - بچ کودیکے او نہ امدادی -

سرہ دیر تاکیدات ذکر کرل، داسے آیت دے سورۃ شکر کیں
ہم دے - فرق دادے چہ ہلتہ یے حدیثا ذکر کرے وو او
دلتہ یے قیلًا ذکر کرے، وجہ د فرق دادہ چہ ہلتہ حدیث نہ
مراد کلمہ د لا الہ الا ہودہ او دغہ کلمہ د بتولوا نبیاء کرامو
نہ تقل دہ او تقل شوے کلام چہ ہمیشہ وٹیلے کیبری ہفے تہ
حدیث وٹیلے شی - او دلتہ د قول نہ مراد وعدہ دہ پہ سند
خلہم سرہ - او پہ عرف کیں د قول اطلاق پہ وعدے باندے
کیدیشی (واللہ اعلم)

۱۲۳ - ربط - ہرکلمہ چہ مخکین ذکر شو چہ شیطان د امانی
وسوسے اچوی انسانا تو تہ نو پہ دے آیت کیں د دغہ امانی
حکم ذکر کوی چہ پہ شرع کیں دھے ہیخ اعتبار نشتہ -

لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ، د مجاہد او ابن زید تہ روایت دے چہ دا
خطاب مشرکانو تہ دے چہ مخکین د هغوی شرک ذکر شو ان
یدعون سرہ - او د بعضو پہ نیر دا خطاب دے مؤمنانو تہ
بلکہ غورہ دادہ چہ خطاب عام دے غیر کتابیانو تہ ہم، د کیش
پہ اسم (فاعل) کیں درے اقوال دی -
اول قول، دا هغہ وعدہ تہ راجع دے چہ پہ وعدہ اللہ کیں دے

رزمخشری) یعنی دغہ وعدہ د جنت و ثواب پہ امانی سرہ نہ حاصلیری۔

دویم قول، داراجع دے ایمان تہ چہ پہ لفظ د امانوا کتب ذکر دے یعنی ایمان پہ تمناگانو سرہ نہ حاصلیری اودا قول د حسن بصری دے،

دریم قول، داراجع دے د مؤمنانو او کتابیانو ہغہ خبرواتر تہ چہ مؤمنانو وئیل چہ زمونہ کتاب ستاسو پہ کتاب باندے حاکم دے اوزمونہ نبی خاتم الانبیاء دے او اہل کتابو (یہودیانو) وئیل چہ نحن ابناء اللہ و احباءہ او مونہ جنتیان یو۔ نو اوئیل شو چہ ستاسو دغہ دعوی پہ صرف امانی (ارزوگانو) سرہ نہ حاصلیری۔ آلوسی وئیلی دی چہ امانی جمع د امانیہ دہ ہغہ صورت کیو خیز (تصور) تہ وئیل شی چہ پہ نفس کتب حاصل شی یعنی نفس د ہغہ تقدیر او تصور کرے وی او حقیقت یے نہ وی او اکثر اطلاق یے پہ دروغو باندے کییری۔

وَلَا آمَانِيْ اَهْلِ الْكِتٰبِ، اشارہ دہ چہ د ہغوی دعوی د جنت خاص قول د خیل قوم د پارہ پہ رن یدخل الجنة الا من کان ہوذا و نصاری) اودا قول د ہغوی چہ نحن ابناء اللہ و احباءہ، اودا قول چہ سیغفرلنا، داہول دروغ تصورات دی۔

مَنْ يَّعْمَلْ سَوْءًا يَّجْزِ بِہِ، دا جملہ مستانفہ دہ چہ تاکید کوی د حکم د مخکس جملے۔ دا جملہ د اکثر و مفسرینو پہ نیز عام دہ، مؤمنانو تہ ہم شامل دہ پہ شرط د توبہ نہ کولو سرہ۔

سوال:- دا جملہ دلالت کوی چہ ہیخ سوء عمل نہ معاف کییری بلکہ پہ ہغے باندے پہ خامخا سزا ورکیدیشی، اوحال دادے چہ پہ دیرو آیا تو تو کتب ذکر د عفو او مغفرت شتہ بغیر د توبہ نہ لکہ یہ دے سورت کتب د وہ خلہ او فرمائیل (وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَاءُ)؟

جواب:- د مسند احمد او ابن حبان پہ روایت د حدیث د

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ

او چاچہ عمل اوکرو د نیکو اعمالونہ

مِنْ ذَكَرٍ أَوْ اُنْتَى وَهُوَ

تارینہ وی او کہ زناتہ وی، او دے وی

مُوْمِنٍ فَاُولَٰئِكَ يَدْخُلُوْنَ

مؤمن (مؤحد) نو دغہ کسان بہ داخلیری

الْجَنَّةِ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿۱۲۳﴾

جنت تہ او ظلم بہ نشی کیدے بہ دوی باندے بہ قدر دغہ دھوکی ذکر جوڑے۔

د ابو بکر رضی اللہ عنہ کنس ثابت دہ چہ د جزاء تہ مراد
د دنیا مرضوتہ او مصیبتوتہ دی دغہ یہ حدیث د عائشہ
رضی اللہ عنہا کنس دی چہ ابن جریر ذکر کرے دے او دغہ
یہ حدیث د ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ کنس راغلے دی چہ امام
احمد او امام مسلم ذکر کریدی۔ او د بعض مفسرینو یہ
نیز چہ ابن جریر د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت
کریدی، او دارنگ سعید بن جبیر، چہ د سوء تہ مراد شرک
او کفر دے چہ یہ ہغے باندے یہ شرط د توبہ نہ کولو (خافنا
سزا ملاویری۔ لیکن اول قول غورہ دے۔

وَلَا يَجِدُ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا، وَلِي هغہ دے چہ
دفع او حفاظت کوی سرہ د مدد کولو تہ او نصیر ہغہ دے
چہ صرف مدد کوی اگر چہ حفاظت نشی کولے۔

مکلا۔ دا عطف دے یہ من یعمل سوء باندے ہغہ تخویف
وؤ۔ او دا بشارت دے۔ د بشارت کاملہ د پارہ یہ عمل کنس دہ
شرطونہ ذکر کوی۔ اول شرط ایمان دے او دویم صالحیت
(اتباع د سنت) یہ عمل کنس۔

وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ، دا مِنْ د تبعض د پارہ دے

وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ

اور جو کہ دین والا دے کہ ہفتہ چاہے چاہے تابع ہے کرو

وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبِعْ

مخ خیل خاص اللہ تعالیٰ تہ او دے وو بنائستہ عمل والا او تابعدار وی

مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَاتَّخَذَ

کدین دابراہیم علیہ السلام چہ پوخ مؤحد وڈ، او نیولے دے

اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ۝۱۳۵

اللہ تعالیٰ ابراہیم علیہ السلام لڑے دوست -

حک کہ چہ یو انسان بتول اعمال صالحہ نشی کولے یا دہفتہ دوس
اوطاقت نہ بہروی لکہ زکوٰۃ اوحج اوجہاد دپارہ شرطونہ دی۔
یا دہفتہ تہ ساقط وی دعدار دوجہ تہ لکہ مونخ پہ بعضہ حالاتو
کنس پہ نیز د بعضہ علماؤ۔ او ابن جریر د بعضہ علماؤ نہ نقل
کریدی چہ دا من زائدہ دے لیکن دا قول ضعیف دے
(ابو حیان)۔

او من ذکر او انشی، کنس من دپارہ دبیان دے او داسے پہ
سورہ العمران ۱۹۵ کنس شتہ دے۔ او ذکر دلفظ د انشی
رد دے پہ جاہلیت والو باندے چہ زناتہ یے وڑے او دمیرات
نہ یے محروم کرے وے نو اسلام دہغوی حقوق ثابت کریدی۔
پہ دے باب کنس نارینہ او زناتہ یوشان دی۔

وَهُوَ مُؤْمِنٌ، دا جملہ حال دے او حال قید وی پہ کلام کنس
نو اشارہ دہ چہ عمل صالح پہ فائدہ ورکولو کنس موقوف دے
پہ ایمان باندے او دا جماعی مسئلہ دہ۔

فَأُولَٰئِكَ يَدُ خُلُوعٍ الْجَنَّةِ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا، وَلَا يُظْلَمُونَ
کنس ضمیر ایمان والو تہ راجع دے۔
سوء او من يعمل من الصالحات دوارو تہ راجع دے

حُکْم چہ اللہ تعالیٰ پہ ہیچا باندے ظلم تہ کوی لکھ پہ سورۃ العنبران
۱۰۸ او سورۃ حم سجده ۱۶ کتب دی۔ او ذکر تفسیر مخکین
ذکر شویدے۔

۱۲۵ :- ہر کلمہ چہ پہ مخکین آیت کتب کد نجات کد حصول کد پارہ
ایمان او عمل صالح شرط کرو، نو اوس کد ہفتے شرح او فضیلت
ذکر کوی او کد فضیلت دودہ وجے ذکر کوی۔ اولہ وجہ دا دین
مشمول دے پہ انقیاد او عبودیت باندے، دویمہ وجہ چہ
پدیکش متابعت کد ابراہیم خلیل اللہ دے او کد فضیلت تہ کد
تعبیر پہ احسن سرہ کہے دے، صاحب اللباب و ثیلی دی چہ
وجے کد احسنیت کد دین دودہ دی یودا چہ دین اسلام پہ
اعتقاد او عمل صالح باندے بنا دے، پہ لفظ کد اسلام کتب اعتقاد
تہ اشارہ دہ حُکْم چہ دلہ اسلام پہ معنی کد انقیاد او عاجزی کولو
سرہ دے او کد انقیاد پہ اصل کتب پہ تہوں بدن سرہ دے لیکن ذکر
کد وجہ کدے وجے تہ شویدے چہ پہ اعضا کتب احسن (بناشتہ)
اندام مخ دے۔ دا ذکر کد جز او مراد تربیتہ کل دے، نو ہر کلمہ
چہ انسان پہ زہرہ سرہ خیل رب پیڑتی او پہ ژبے سرہ کد ہفتہ
کد ربوبیت او عبودیت اقرار او کری۔ نو داسے شخص خیل مخ
منتقاد کرو اللہ تعالیٰ تہ، او پہ لفظ کد محسن کتب اشارہ دہ اعمال
تہ حُکْم چہ احسان پہ معنی کد فعل کد حسنات او ترک کد سیئات
دے نو دا شامل دے تہوں اعمال و صالحہ تہ نو پہ دے دواہ
شرطو نو اسلام، محسن کتب رد دے پہ تہوں فرقو کد گمراہاتو
باندے چہ کد ہغوی طریقے فاسد دی حُکْم ہغوی تہوں شرک فی
الاستعانت کوی، مشرکان استعانت پہ خیلو معبوداتو سرہ کوی،
او دھریان (طبیعون) استعانت پہ اقلاد کو، ستورو او طبائع
سرہ کوی او یہودیانو استعانت پہ دفع کد عذاب کتب کوی پہ دے
خبرہ باندے چہ موتو اولاد کد انبیاء و یو، او نصاریٰ پہ تثلیث سرہ
استعانت کوی، او معتزلہ خیل طاعات موجب کد ثواب او گناہونہ
موجب کد عذاب گنہری۔ نو دوی اللہ تعالیٰ تہ ہیچ توجہ نہ کوی، نو

موصوف پہ اسلم او محسن سرہ صرف اہل سنت والجماعت دی۔
دویمہ وجہ د احسنیت اتباع د ملت ابراہیم علیہ السلام دہ
پہ دے قول سرہ

وَاتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا، خکہ چہ دین د محمد صلی اللہ
علیہ وسلم شرع د ابراہیم علیہ السلام تہ دیر نزد دے دے پہ
بارہ د قبلے کنس پہ مناسک د حج، ختنہ کولو او ہغہ کلما تور افعالو
کنس چہ راذ ایتلی ابراہیم ربہ یگلمات کنس ذکر دی او دین
ابراہیم مقبول وڈیہ نیز د یہودو، نصاریٰ او د مشرکینو عرب
خکہ چہ دوی ہول فخر کوی پہ نسبت خیل سرہ ابراہیم علیہ السلام
تہ، او دے وجہ نہ چہ دین ابراہیم د تولو پہ نیز ردعوی پہ حیثیت
سرہ مقبول دے نواللہ تعالیٰ د آخری نبی دین د ہغہ دین سرہ
مشابہ کریدے او دے مشابہت تہ اتباع وٹیلے شی، تو دین د
آخری نبی مستقل دے لیکن مشابہ دے دین ابراہیم
سرہ او پہ راسلکم و جہہ للہ و هو محسن کنس دریم قول
د مفسرینو د مخکنس پہ عکس سرہ دے یعنی پہ اول کنس اشارہ
دہ اعمال صالحہ تہ او پہ دویم (محسن) کنس اشارہ دہ عقیدے
د توحید تہ، او تفسیر د حنیف پہ سورہ بقرہ کنس تیر شویدے
او دلتہ ابن کثیر وٹیلی دی چہ د حنیف معنی مائل د شرک
نہ قصد یعنی پری خود و نکی د شرک پہ پوہ سرہ او توجہ
کوونکی اللہ تعالیٰ تہ چہ تہ منع کوی ہغہ لہ ہیش منعہ
کوونکی۔

وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا، زمخشری وٹیلی دی چہ دا
جملہ معترضہ دہ او فائدہ دے تاکید د وجوب د اتباع د
ملت ابراہیمی دہ، خکہ شوک چہ مرتبہ د خلیل تہ رسیدلی
دی نو د ہغہ تابعداری کول لائق دی، او ابو حیان وٹیلی دی
چہ دا جملہ استفہامیہ (من احسن) باندے چہ ہغہ پہ
معنی د خبر کنس دہ عطف دہ، او دا جملہ معترضہ عرفیہ
نہ دہ، پہ اشتقاق د خلیل کنس اقوال دی، د جمہورو قول

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا

او خاص کد اللہ تعالیٰ اختیار کیں دی ہفہ خہ چہ آسمان تو کیں دی او ہفہ خہ چہ

فِي الْاَرْضِ ط وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ

یہ زمکہ کیں دی او دے اللہ تعالیٰ یہ ہر

شَيْءٍ مَّحِيْطًا ؕ

خیز باندے راگیر و دیکے ۔

دادے چہ دا دخلۃ نہ اخستلے شویدے ، ہفہ دوستی چہ یہ ہفہ
کیں ہیخ خلل نہ وی ، دویم قول چہ دامخوذ ک دخلۃ نہ دے
یہ معنی ک فقر او حاجت ، یعنی ابراہیم علیہ السلام خالص دوست
ک اللہ تعالیٰ دے ، یا دا چہ ابراہیم علیہ السلام خیل ہیخ حاجت سوا
ک اللہ تعالیٰ نہ بل ہیچا تہ نہ دے بشکارہ کرے ثعلب و ثیلی دی
چہ خلیل ہفہ شوک دے چہ دوستانہ ک ہفہ زہرہ تہ ذلتہ داخلہ
شوے وی ۔ زجاج و ثیلی دی چہ خلیل ہفہ دے چہ ک ہفہ یہ
دوستانہ کیں ہیخ خلل (نقصان) نہ وی ۔ قرطبی و ثیلی دی خلیل
یہ معنی ک فاعل دے یعنی محب (محبت کووے) یا یہ معنی ک مفعول
دے یعنی محبوب او یہ ابراہیم علیہ السلام کیں دواہرہ صفتو نہ موجود
وو۔ پدے معنی چہ محبت ک اللہ تعالیٰ ک دہ یہ تلو قوتو نو کیں
داخل شوے وو ، نو ک ہفہ لیدل ، سکون ، اوریدل ، ہر حرکت
صرف ک اللہ تعالیٰ ک پیارہ او مدد ک اللہ تعالیٰ سرہ وو ، او عامو
مفسرینو ک ہفہ ک جود او سخاوت او میلستیا قصہ ذکر کری دی
چہ ہفہ سبب ک خلیل کیدو او گر خیدو او مقام ک حبیب ک خلیل
تہ اوچت دے ک دے وچہ تہ زمونہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
یہ صفت کیں حبیب اللہ یہ صحیح حدیث کیں وارد دے ۔

۱۲۶۔۔ یہ دے آیت کیں توحید فی التصرف او فی العلم ذکر کری ۔
ربط ۔۔ ربط ک ماقبل سرہ (صاحب اللباب) یہ خلورو جوہو سرہ
ذکر کریں اولہ وجہ چہ دا جواب دیو وہم دے ۔ کہ شوک وہم

اوکری چہ اللہ تعالیٰ ابراہیم علیہ السلام خلیل جو پر
کریدے دے وجہ داحتیاج خیل نہ حاصل جواب دادے چہ
نہ دہر خہ ملک داللہ تعالیٰ دے دہقہ ہیچا تہ حاجت نشته
هغه یٹے خلیل گر خو لے دے دے وجہ ذکر خیل نہ - دویمہ
وجہ اللہ تعالیٰ دا ابتداء دسورت تہ تردے آیت پورے دیر
وامرنواھی او وعد وعید ذکر کرل نوپہ دے آیت کیں ذکر کو
چہ اللہ تعالیٰ خالق او مالک او الہ دتول کائنات دے نو دہقہ
دتولو احکامو دیارہ انقیاد پہ بندگانو ضروری دے - دریمہ وجہ
هر کله چہ مخکین وعد وعید ریشارت او تخویف ذکر شول تو
اوس ذکر کو چہ ددے دپورہ کولو دیارہ قدرت تامہ کاملہ
او علم دتولو جزئیات کلیات ضروری دے نوپہ دے آیت دہقہ
کمال قدرت پہ اولہ جملہ کیں او کمال علم پہ دویمہ جملہ
کیں ذکر شو۔

خاورمہ وجہ ہرکہ چہ خُجَلۃ د ابراہیم علیہ السلام ذکر کرو
 نو اوس اشارۃ کوی چہ ہغہ سرہ د صفت د حُجَلۃ نہ بندہ او ملوک
 د اللہ تعالیٰ دے حُک کہ چہ د اللہ تعالیٰ پہ ملک کیش ہر خہ داخل دی نو
 ابراہیم علیہ السلام پکیش داخل دے۔

پنجمہ وجہ رزہ وایم) چہ ہر کلمہ اسلم وچہہ یے ذکر کرو تو ذائقہ
او احسان اول بنیاد ذکر کوی چہ ہغہ عقید ذکر حید دہ چہ بغیر
دے عقیدے نہ دین دھیچا نہ قبلیری۔

وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ، لَفُظٌ دَمَا كَيْسُ ذَوِي الْعُقُولِ
 أَوْ غَيْرِ ذَوِي الْعُقُولِ أَوْ ذَوِي الْأَرْوَاحِ أَوْ غَيْرِ ذَوِي الْأَرْوَاحِ تَوَلَّى
 حَقِيقَةً (يَهْ نِيْزُ دَسِيْبِيَه) دَاخِلُ دِي نَوْدَا اِشَارَةُ دَقْدَرَتِ أَوْ
 تَصَرُّفِ كَامِلُهُ دَاللَّهُ تَعَالَى تَهْ .

وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا ، این کثیر و ثیل دی چه مراد
 دے منہ احاطہ علی ذالہ تعالیٰ دہ یعنی دھنہ دے علم نہ ہیخ
 ذرہ بھر نہ دہ ۔

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النَّسَاءِ ط قُلِ اللَّهُ

او تپوس کوی دوی ستانه به یاره د زانانو کیش، ته او وایه الله تعالی

يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ ۖ وَ مَا يُسْأَلُ

پس حکم کوی تا سوتہ پہ بارہ ددوی کنیں اوھنہ حکم (ہم دے) چہ بیان پری

عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَسْمَى

یہ تاسو یاں دے دے کتاب کیں (دے سورت کیں) یہ بارہ دیتیمو

النِّسَاءِ الَّتِي لَا شَيْءُ نَهْنٍ

زنانو کڻن هغه زانا ته ڇه نه وركوږي تا سو حقو ته

مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَشَرُّ عَابُونَ

ہفتہ زمیں چہ مقرر کہے شہیدے ہقوی لری او غوارق تا سو

أَنْ تَكْرِحُوهُمْ وَلَا يَكْرِحُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَالْمُسْتَضْعِفَيْنِ

چه او کړې د دوی سره نکاح او په پايله د کمزورو

مِنَ الْبُكَدَانِ ۖ وَأَن تَقُومُوا

وہو کنیں او دار حکم چہ کلک شی

لَيْسَ بِاَلْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُونَ

دَیَارِه دَیْتِمَانو یِه انصاق سِرِه او هغه چِه کوئی کاسو

مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ

شک کار تو یسکا اللہ تعالیٰ دے یہ حق بات ہے

عَلَيْهِمَا

- 49 -

۱۲۷:-۔ د انہم حکم دے د احکامو سیا سیہ نہ چہ تعلق لری

د رعیت د کمزور خلقو سره چه زنانه اویتمان اوداره . پچی دی
یعنی بادشاه له پکار دی چه د دوی ته د مظالمو دفع کولو
دپاره کوشش اوکړی .

رابطه :- هرکله چه مخکین آیت کین د دین اسلام
احسنیت ذکر شو نو اوس د هغه یوه وجه ذکر کوی چه
هغه خلاف د مظالمو د جاهلیت دے په دین اسلام
کین .

رابطه :- او هرکله چه تصرف کلی او علم کلی د الله تعالی ذکر کړی
شو نو الله تعالی د خپل الوهیت د اظهار دپاره خاص حکم ذکر
کوی دپاره د احیاء رڼو دی کولو د حقوق د ضعیفانو او اشاره
کوی چه په دے حکم باندے عمل کول لازم دی ځکه چه دا
حکم د لوی ذات دے .

وَسْتَفْتُواكَ ، استفتاء طلب د فتوی ته وئیلے شی د فتی ته اخستلے
شو دے دے ځوان ته وئیلے شی نو دارنگ په فتوی سره اشکال
د مستفتی زائله شی نو خبره قوی شی . او په شریعت کین فتوی
هغه جواب دے چه په دلیل د کتاب الله او سنت سره ثابت او
پوخ شی صرف په نقل د اقوالو د فقهاؤ سره جواب ورکول
فتوی ته ده د دے وجه نه فقهاء احناف وغیره وئیلی دی
چه مفتی مجتهد وی صرف نقل کوونکے د اقوالو د علماؤ ته
مفتی تشی وئیلے داسے ابن همام او ابن عابدین په کتاب
القضاء کین لیکلی دی .

فی النساء ، په بارة د میراث ورکولو کین زنانه ته چه دا مخالف
دے د عادت د جاهلیت ته .

قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيْهِنَّ ، بعض مفسرینو وئیلی دی چه مراد
د دینه هغه احکام دی چه د دے سورت په ابتداء کین ذکر دی
لیکن دا قول ضعیف دے ځکه چه روستو په مایتلی علیکم
کین دغه اشاره مراد ده نو تکرار لازمیږی بلکه مراد د دینه
(مهاشمی وئیلی دی) په کتابونو او صحیفو منزلو کین ذکر کول دی .

ہا پہ دوا رہ تو لو تو کنس یفتیکم فعل مضارع پہ معنی دے فعل ماضی
دہ او لفظ اللہ ہے دے تاکیں دیارہ مخکنس راویدے۔

وَمَا يُثَلِّیْ عَلَیْکُمْ فِی الْکِتَابِ یُثَلِّیْ النِّسَاءَ ، دا عطف دے پہ
لفظ اللہ باندے نو یفتیکم خبر پت دے یا عطف دے پہ ضمیر
دے فاعل چہ پت دے پہ یفتیکم کنس چہ ہغہ اللہ تعالیٰ تہ راجع دے
راوہ دے کنس صاحب اللباب نور وجوہ دے اعراب ذکر کریدی۔
دلہ الکتب تہ مراد قرآن دے او دے سورت ابتداء پہ بارہ
دیتا ہی زانو کنس چہ سہ دے۔ پہ ہغہ آیت کنس دے دوی سرہ دے قسط
رائصاف کو لو طریقہ ذکر شویہ۔

الَّتِیْ لَا تَعْلَمُونَ مَا کُتِبَ لَھُنَّ ، پہ دے کنس اشارہ دہ ہغہ ظلم
کو لو تہ چہ الا تقسطوا سہ کنس ہغہ تہ اشارہ دہ او مراد دے مکتب تہ
میراث او مہر او تفقہ ورکول دی۔

وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْکِحُوْهُنَّ ، پہ دیکن دہ اقول دی اول دے حدیث
بائشہ رضی اللہ عنہا رچہ بخاری او مسلم ذکر کریدی تہ معلومیہ
چہ لفظ دے عَن پت دے نو رغبت پہ معنی دے اعراض سرہ دے
یعنی تاسو دے ہغوی دے نکاح تہ اعراض کوئی دے دے دکم والی
دے مال دے ہغہ یا دے دے عدم حسن تہ۔ دویم قول دے سعید بن
جبیر او مجاہد دے چہ دلہ فی پت دے او رغبت پہ معنی دے
مینہ کو لو دے یعنی تاسو مینہ کوئی پہ نکاح دے ہغوی کنس دے
دے دیر مال او دے حسن دے تہ۔

وَالْمُسْتَضْعَفِیْنَ مِنَ الْوِلْدَانِ ، دا عطف دے پہ یتا ہی النساء
باندے یعنی ہغہ حکم چہ ابتداء دے سورت کنس پہ بارہ دے میراث
دے کمزور و بچو کنس ذکر شویہ پہ سہ کنس یا عطف دے پہ
ضمیر دے فیہن باندے او پہ بارہ دے ورو بچو کنس دے حکم مطلب
دا دے چہ دوی تہ حصہ پہ میراث کنس ورکوئی او دے جاہلیت
پہ طریقہ سرہ دوی دے میراث تہ مہ محروم کوئی۔

وَاَنْ تَقُوْمُوْا لِیَّتِیْمٰی بِالْقِسْطِ ، دے پہ عطف کنس ہم دغہ
دہ اقوال دی۔ دریمہ توجیہ دادہ چہ دلہ فعل دے یا مرکب

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا

او کہ یو زنا ته یریدی د خپل خاوند

تَشَوُّزًا أَوْ عُرَاضًا فَلَا جُنَاحَ

د بدخویی (طبعاً) ته یا د مخ گرځولو (قصداً) ته نوکناه نشته

عَلَيْهِمَا أَنْ يَصْلِحَا بَيْنَهُمَا

په دغه دواړو باندې چه روغه اوکړی په مینځ خپل کښ

صُلِحًا ط وَالصَّلَاحُ خَيْرٌ ط وَاحْضَرَتِ

روغه کول، او روغه کول غوره کار دے، او کیخو دے شوی دے

الْأَنْفُسُ الشَّيْطَانُ ط وَإِنْ تَحْسَبْتُمْ

په زېږنو کښ حرص، او که ښه ژوند کوئ د دوی سره

وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا

او څان پچ کوئ رد اختلافات نه نوبیقیناً الله تعالی دے ستاسو

تَعْمَلُونَ خَيْرًا ۱۲۸

په عملونو باندې خبردار - -

پټ دے قیام په معنی د اهتمام او کوشش کولو دے او یتامی عام دے هلکانو او جینکو دواړو ته او د قسط ته مراد هغوی ته پوره میراث ورکول او دارنگ مهر او نفقه ورکول دی په وخت د نکاح کښ -

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ، د خیر په ذکر کښ اشاره ده رغبت ورکولو د خیر ته مگر چه الله تعالی د دوی په شریاندې هم عالم دے او د خیر نه مراد په دغه احکامو باندې عمل کول او نور احسانات کول د دغه ضعفاؤ سره یا عام کارونه د خیر مراد دی -

۱۲۸ :- یہ دے آیت کیں ذکر دیو طریقے ددفع دظلم دزوج دے
یہ خیلہ بنجھہ پاندے۔

وَرَانِ امْرَأَةً حَاقَّةً ، یہ معنی دعلم یا دکمان - یا خیلہ معنی
دہ یعنی ہرکلا چہ یہ خاوند کیں علامات دنشوز قولی یا فعلی
او وینی نو بنجھہ دہغہ نشوز تہ ویرہ اوکری۔

مِنْ بَعْلِهَا ، خاوند او سردار تہ وٹیلے شی اودا مختص صفت دے
یہ سری پورے۔

نَشُورًا ، نشوز یہ اصل کیں پورتہ والی تہ وٹیلے شی یعنی خاوند
خان پورتہ اوکتری د ادائیگی د حقوق د زوجہ نہ نزدیک
اومعیت ورسرہ نہ کوی۔

أَوْ إِعْرَاضًا ، یعنی مخ تریتہ اروی خبرے او کیناستل ورسرہ تہ
کوی - نشوز خاص دے او اعراض عام دے - یا نشوز اعلی
دے او اعراض ئے ادنی دے۔

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ، مراد دصلح نہ
پر۔ بخود د بعض حق خیل دے د شیخے حق مہر او تفقہ او
قسم رنبر دطرف د خاوند تہ او د خاوند حق اطاعت د شیخے
دے خاوند لرہ یہ غیر دمعصیت نہ ، او بعض خد متونہ کول
وغیرہ - نو ہر یو طرف بعضے بعضے پر پردی - ہرکلا چہ دلاجناح
نہ معلومیری چہ صلح کول رخصت دے گناہ پکین لشتہ دے
نواو فرمائیل وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ، یعنی یہ صلح کیں دیرے
فائدے دی اومعنی دادہ چہ صلح کول د شیخے او خاوند غور
دہ دجدائی تہ - یا د نشوز او اعراض تہ - اودا حکم بنجھہ او
خاوند پورے خاص نہ دے بلکہ الف لام یہ الصلح کیں دپارہ
داستغراق دی۔

وَأَمْحَضَرَتِ الْآلُ نَفْسُ الشَّيْخِ ، الا نفس ، یہ اصل کیں مفعول اول
دے او الشیخ دویم مفعول دے دا مشہور قول دے او دویم
قول ددے برعکس دے او مراد داحضار دشیخ نہ دا دے
چہ شیخ د نفس دپارہ امرطبعی دے دہغہ نہ نہ جدا کیبری۔

وَلَكِنْ تَسْتَطِيعُونَ أَنْ تُعْصُوا

اور میجرے طاقت تہ لری تاسو چہ انصاف اوکری

بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ

یہ مینخ د زانو کیں ر یہ مینہ کولو کیں) اگر چہ حرص کوئی تاسو

فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ

نومہ کبریوئ یوے تہ یہ یوہ کبریوئ سرہ

فَتَنَ رُؤُوسَهُمَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ

چہ پریردئی ہفہ بلہ پشان د تودندے ، او کہ

تَصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ

اضلاح کوئی تاسو اوٹخان ساقی ر ظلم د بنھونہ نو یقینا اللہ تعالیٰ

كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ۝۱۲۹

دے بخنہ کوونکے رحم کوونکے ۔

قرطبی و ثیلی دی چہ دا جملہ خبریہ دک ۔ الشح حرص کول دی
یہ منع د خیر باندے (الباب) ۔ ابن فارس و ثیلی دی چہ
بخل دے سرہ د حرص نہ (ابو حیان) ۔ دا چہ هرکله یہ منع
د حقوق شرعیہ کیں ر اشی نو مذموم دے یہ سورہ تغابن
کیں دی ومن یوق شح نفسه فأولیئک هم المفلحون
وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا ، دا خطاب دے خاوندانو تہ یعنی کہ چرے
تاسو احسان اوکری د خیلے شی سرہ یہ ساتلو د هفہ سرہ د بدللو
نہ اوٹخان بیج کرے د نشوز او اعراض نہ ۔ یا عام خطاب دے غیر
د خاوندانو تہ یعنی کہ نور خلق احسان اوکری یہ صلح کولو
سرہ اوٹخان بیج کری د میلان تہ یو طرق تہ ۔

فَرَأَى اللَّهُ كَانِ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ، خبیر ہفہ دے چہ
عالم وی یہ پتہ حالت او رانو باندے او هرکله چہ شح

باطنی خیز دے دارنگ دک ظاہر او باطن دواہو سرہ تعلق لری
نو دھے سرہ لفظ دک خیر مناسب دے۔

مکلا۔۔ پہ دے آیت کیں ذکر کوی دفع دک ظلم دک زنا نہ پہ ہغہ
کارو نو کیں چہ دک انسان دک وس برابر وی۔ او کوم چہ دک وس نہ
بہر دی نو پہ ہغہ کیں عذر ذکر کوی۔

وَلَكِنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْلَمُوا بَيِّنَ النِّسَاءِ، یعنی داسے عدال چہ
پہ ہر خیز کیں دی چہ متعلق دی دک حال دک بنحو سرہ۔ تقسیم، تفقہ،
نظر، رعایت، انس کول، خوش طبعی (الوسی) او دک بیہقی روایت
کیں محبت او جماع ذکر دی۔ لیکن دک دے برابری دک انسان دک قدرت
نہ بہر دہ حکم چہ دا امور غیر اختیاری دی۔ تردے پورے چہ زیاتہ
مینہ کول دک عائشہ رضی اللہ عنہا سرہ دک نبی صلی اللہ علیہ وسلم
دک اختیار نہ بہر و لکہ چہ پہ حدیث دک ابو داؤد او ترمذی کیں
دک عائشہ رضی اللہ عنہا روایت دے چہ نبی صلی اللہ علیہ
وسلی فرما ئیل رَ اللّٰهُمَّ هَذَا قَسْمِيْ فَيَمَّا اَمْلِكُ فَلَا تَلْمِزْنِيْ فَيَمَّا
تَمْلِكُ وَلَا اَمْلِكُ) راسے اللہ دازما تقسیم دے پہ ہغہ کار کیں
چہ زکے وے وس لرم نو مامہ ملامت کوے پہ ہغہ کار (محبت ذریعہ)
چہ تہے اختیار لرمے او زکے اختیار او وس نہ لرم۔

وَكُوْضُ حَرَضْتُمْ، غورہ دادہ چہ واو وصیلہ دے یعنی اگر چہ تاسو
حرص کوئے پہ عدال کو لو کیں او کوشش کوئے۔ پہ دیکیں اشارہ دہ
اگر کہ دغہ عدال دک انسان دک طاقت نہ بہر دے لیکن بیا ہم
ضروری دے چہ خیل کوشش دک عدال پہ بارہ کیں صرف کوی
او دا حرص محمود دے۔

فَلَا تَمِيلُوْا كُلَّ الْمَيْلِ، دا نہی تعلق لری دک ہغہ کارو نو سرہ
چہ طاقت دک لاندے وی یعنی قسم رنہ برساتل) او تفقہ۔
قرطبی و ثیلی دی معنی دادہ چہ قصد مہ کوئے دک بدکار سو
مقصد دا دے چہ قصد سرہ میلان مہ کوئے ہغہ بنیئے تہ چہ
ذریعہ محبت و سرہ دیر دے۔ تردے پورے چہ تاسو فرق
پہ قول او عمل کیں بشکارہ کرئی دا منع دے۔ کُلَّ الْمَيْلِ لفظ

کل چہ پہ مصدر باندے داخل شی نو پہ معنی مصدری کنیں پہ
 کمال باندے دلالت کوی۔ او ذکمال میلان نخہ دادہ چہ
 فَتَدْرُوْهَا کَالْمُعَلَّقَةِ، فَتَدْرُوْهَا، پہ حال د نصب کنیں دے پہ تقدیر
 د آن سرہ پہ جواب د نہی کنیں یا مجزوم دے عطف دے پہ تمیلو
 باندے نو بتاء پہ اول باندے جمع کول د دوارو کارو تو منع دی
 او بتاء پہ دویم باندے ہریو کار جدا جدا منع او حرام دے۔
 ہا ضمیر راجع دے دویسے نیٹے تہ چہ د ہغ نہ میلان کرے
 شوے دے یلے نیٹے تہ۔ کَالْمُعَلَّقَةِ، کاف د پاره د تشبیہ دے
 او مراد د دینہ تشبیہ دہ د ہغ غینز سرہ چہ د آسمان او زمکے پہ
 مینخ کنیں زورن وی تہ زمکے تہ رسیدی چہ قرار حاصل کوی او
 تہ برہ طرف تہ خہ غینز پورے المختلے وی نو نیٹے معلقہ تہ مطلقہ
 وی او نہ خاوند والاوی۔ او قتادہ و ثیلی دی چہ مراد د دے
 مسجونہ دہ چہ پہ جیل کنیں ساتلے وی۔ او دا دیر ظلم کولو
 تہ اشارہ دہ۔

وَاِنْ تُصْلِحُوْا وَتَتَّقُوْا، اصلاح، تہ مراد عدال دے پہ قسم
 او نفقہ کنیں او تقوی تہ مراد حُحان د میل او ظلم نہ بچ کول دی۔
 یا مراد د اصلاح نہ توبہ کول دی د مخکنیں میلان کولو نہ
 او تقوی نہ مراد پہ راتلونکے وخت کنیں حُحان د میل نہ ساتل
 دی (اللباب)۔

سوال :- تیر شوی آیت کنیں وان تحسنوا واثیل او دلستہ وان
 تصلحوا ؟

جواب :- پہ ہغہ آیت کنیں سرہ د کراہیت د نیٹے تہ نشوز او
 اعراض پر بخودل او دے تہ پہ عرف کنیں احسان و ثیلے شی
 او نشوز او اعراض اساءت دے ریند کار کول او اساءت مقابل
 د احسان وی۔ او پہ دے آیت کنیں منع دہ د جور او ظلم نہ
 او مقابل د جور اصلاح دہ پہ عدال کولو سرہ نو ہریو سرہ
 مناسب فعل ذکر شویدے۔

وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يَغْنِ اللَّهُ كُلاًّ

او کہ جدا شول دواہ نو بے پرواہ بہ کری اللہ تعالیٰ ہر بولہ

مَنْ سَعَتِهِ ط وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا

پہ وجہ ک فضل خیل ، او دے اللہ تعالیٰ فراخ فضل والا

حَکِيمًا ۱۳۰

حکمتو تو والا -

۱۳۰ :- دا عطف دے پہ ماقبل باندے یعنی چہ اصلاح نشی کیدے نو دویم حال جدائی کول دی پہ طریقہ ک طلاق شرعی سرہ نو او فرمائیل وَإِنْ يَتَفَرَّقَا ، اشارہ دہ چہ طلاق ورکول ک دیرے مجبورئ پہ حال کنس پکار دے -

يَغْنِ اللَّهُ كُلاًّ مِّنْ سَعَتِهِ ، نو پہ وخت ک طلاق کنس دواہ پہ اللہ تعالیٰ باندے حسن ظن او کری چہ اللہ تعالیٰ بہ دغہ خاوند تہ بلہ ک خوبئے بنجہ ورکری او دغہ بنجہ لہ بہ ک خوبئے خاوند ورکری یا بہ پہ بلہ طریقے سرہ کدوی مدد او کری -

وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَکِيمًا ، وَاسِعًا ، مطلق ذکر دے یعنی واسع الفضل ، واسع الرزق ، واسع النعمة ، واسع الرحمة ، واسع القدرة ، واسع العلم - واسع پہ بتولو کمالا تو کنس او حَکِيمًا کنس اشارہ دہ چہ وسعت پہ مناسبت ک حکمت سرہ کوی چہ پہ ہغہ باندے اعتراض نشی کیدے -

وَرَبِّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا

او خاص دے اللہ تعالیٰ پہ اختیار کیں دی ہفہ خہ چہ پہ آسمانوں کو کیں دی او ہفہ خہ چہ

فِي الْاَرْضِ ط وَلَقَدْ وَصَّيْنَا

پہ زمکہ کیں دی او یقیناً پوخ حکم ور کہیں مونہ

الَّذِيْنَ اَوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ

ہفہ کسانو تہ چہ ور کہیں شویدے ور تہ کتاب

قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ ط

مخکین ستا سونہ او تاسو تہ چہ یرہ کوئی دے اللہ تعالیٰ نہ

وَ اِنْ تَكْفُرُوْا فَاِنَّ رَبَّهٗ مَا

او کہ کفر او کہو تاسو تو یقیناً دے اللہ تعالیٰ اختیار کیں دی ہفہ خہ چہ

فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط

پہ آسمانوں کو کیں دی او ہفہ خہ چہ پہ زمکہ کیں دی ،

وَ كَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيْدًا ﴿١٣١﴾

او دے اللہ تعالیٰ بے حاجتہ ستائیلے شوے ۔

وَرَبِّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا

او خاص دے اللہ تعالیٰ پہ اختیار کیں دی ہفہ خہ چہ پہ آسمانوں کو کیں دی او ہفہ خہ چہ

فِي الْاَرْضِ ط وَ كَفٰی بِاللّٰهِ وَكِیْلًا ﴿١٣٢﴾

پہ زمکہ کیں دی او پورہ دے اللہ تعالیٰ کار جو روئکے ۔

﴿١٣١﴾ ، ﴿١٣٢﴾ ربط ۔ دے مخکین سرہ ربط پہ خو و جو ہو سرہ

دے ۔

اولہ وجہ دا دہ چہ مخکین آیت کیں یَعْنِ اللّٰهُ کَلَّا مِنْ سَعَتِهِ

او صفت دے واسع بیے ذکر کرے دے نو پہ دے آیا تو نو کیں

دَهْفَ دِلِيلِ ذِكْرِ كَوِي چِه وَرِلَّه مَا فِي السَّمَوَاتِ آه دے یعنی دَهْرَخِه
مِلَك اَو مَلَك دَهْفَه دے نَوِيقِينَا وَاسِعِ عِلْمِ اَوْ قَدَرَتِ اَوْ فَضْلِ وَالَا
دے۔

دَوِيْمَه وَجِه دَادَه چِه تِيرِ شَوِي اَحْكَامِ چِه پِه يَارَه دَعْدَلِ دَ زَنَانَوِ اَو
بِتَا نِي ذِكْرِ شَوْلِ نَوِ دَدے وَجِه دَا نَه دَه چِه اِلَّه تَعَالٰی كَسَزَوَرِي
اَو مَحْتَاجِ دے بَلَكه دَهْفَه خَوِي پُورَه قَدَرَتِ اَوْ عِلْمِ ثَابِتِ دے لِيَكِن
دَا اَحْكَامِ دَ مَصْلَحَتُونَوِ اَو دَ حَاجَاتُو دَ اِنْسَانَانَوِ دَوِجِي نَه دِي۔

دَرِيْمَه وَجِه دَادَه چِه دَ تِيرِ شَوِي اَحْكَامُو دَ عَمَلِ كُولُو دَ يَارَه دَ تَقْوٰی
ضَرُورَتِ دے نَوِ دَدے وَجِي نَه دِلْتَه وَصِيَّتِ پِه تَقْوٰی سِرَه ذِكْرِ كَوِي۔

وَرِلَّه مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ، لَامِ دَ يَارَه مِلَكِ اَو مَلَكِ
اَو عِبْدِيَّتِ دے اَو پِه ذِكْرِ دَ آسْمَانُونَوِ اَو زَمَكُو سِرَه وَسْطِ (مِينِخِ)
دَاخِلِ دِي۔ اَو دَا جَمْلَه بِنَاءِ پِه اَو لِ دَوَه وَجُو دَ رِبْطِ سِرَه مَتَعَلَقِ
دَه دَ مَاقِبِلِ سِرَه اَو پِه دَرِيْمَه وَجِي سِرَه تَعَلَقِ لَرِي دَ رُوسْتُو
جَمْلَه سِرَه۔

وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ، وَصِيَّتِ دَ اِلَّه تَعَالٰی پُوخِ
اَمَرِ دَهْفَه دے چِه تَسْخِ پَكِشِ نَه رَاسِخِ۔ اَوْتُوا الْكِتَابَ، نَه مَرَادِ
يَهُودِ اَو نَصَارٰی اَو تَوَلِ اَمْتُونَه چِه تِيرِ شَوِي دِي چِه دَ هَفْوِي
سِرَه صَحِيْفَه دَ اِلَّه تَعَالٰی وِي يَا دَ مَخْكِشِ رَسُوْلِ كِتَابِ وَرِسِرَه پَلَكِ
شَوِي وَوِ اَو الْكِتَابِ، نَه مَرَادِ جَنْسِ كِتَابُونَه دَ اِلَّه تَعَالٰی
دِي (اَبُو حَيَّان)۔

مِنْ كِبْلِكُمْ، دَا لَفْظِ دِلِيلِ دے چِه دَ اَوْتُوا الْكِتَابَ پِه وَخْتِ
دَ اِطْلَاقِ كِشِ قُرْآنِ وَالتَّوْتَه شَامِلِ دے دَدے وَجِي نَه دَا
قِيْدِي ذِكْرِ كَرَلُو۔

وَلَا يَأْكُمُ، دَا عَطْفِ دے پِه اَلَّذِينَ (مَوْصُولِ) بَانْدِي اَو
دَا سِي عَطْفِ پِه فَصِيحِ كَلَامِ كِشِ جَائِزِ دے اَو هَرَكَلَه چِه اَوْتُوا
الْكِتَابِ رِيَهُودِ اَو نَصَارٰی وَغِيْرَه پِه زَمَانَه كِشِ مَخْكِشِ وَوِ دَدے
وَجِي نَه يِي هَفْوِي مَقْدَمِ ذِكْرِ كَرَلِ۔

اِنْ اَشَقُّوا اللّٰهَ ، بآءِ يہ دیکھیں پتہ دہ یعنی بان اتقوا اللہ یا
ان تفسیر یہ دے او یہ دیکھیں اشارہ دہ چہ تقویٰ دین دے تلو
انبیاء علیہم السلام کیں مامور بہ دہ او تقویٰ نہ مراد د کفر
او شرک او تلو گناہونو تہ حُحان بیچ کول او یہ تلو ماموراتو
بان دے راتل کولو تہ شامل دہ ۔

وَ اِنْ تَكْفُرُوْا ، دا عطف دے پہ وصیتا باندے پہ تقدیر د
قلنا سرہ او خطاب موجودہ او تیر شوے تلو تہ دے پہ طریقہ
د تغلیب سرہ ۔ او مراد د کفر تہ انکار کول دی د وصیت او د
امر د تقویٰ تہ ۔ او جزا د دے شرط پتہ دہ یعنی فَلَا يَصُدُّهُ
كُفْرُكُمْ رهیخ ضرر تہ ورکوی اللہ تعالیٰ تہ کفر ستاسو او
فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ، دا علت دے د پتہ
جزا د پارہ او دا دلالت کوی پہ استغناء د اللہ تعالیٰ باندے
د تلو مخلوق تہ ۔

وَ كَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيْدًا ، او دا جملہ تاکید د ماقبل جملہ
دے غَنِيًّا ، د اللہ تعالیٰ صفت د غنا پہ معنی د عدم حاجت
او عدم پرواہ دہ یعنی د مخلوق عبادت کولو تہ اللہ تعالیٰ
محتاج تہ دے او ترک د عبادت د دوی اللہ تعالیٰ تہ ہیخ
نقصان نشی ورکولے او حمید ، دے د وجہ د بے شمارہ
نعمتونو تہ یعنی سرہ د دے چہ مخلوق تہ یے حاجت نشتہ
لیکن د حمد ونو مستحق دے او د انسانانو اغنیاء اکثر خلق
ستائندہ تہ کوی د هغوی د بن اخلاق د وجہ تہ ۔

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ، دا ہم تعلق لری د ماقبل
سرہ او دارنگ د دوستو د پارہ ہم تمہیں دے او ہر کلا چہ
ملکیت د تلو عالم د اللہ تعالیٰ د پارہ ثابت دے نو معلومہ شوہ
چہ ہغہ انتظام کوونکے د تلو عالم د پارہ کافی دے نو ورپے
یے او فرمائیل وَ كُفِيَ بِاللّٰهِ وَكِیْلًا ، مراد د وکیل نہ پہ
صفت د اللہ تعالیٰ کیں انتظام کوونکے د تلو موجوداتو دے

او پہ ہفتے کیں ہیخ نائب مشیر وزیر تہ حاجت نہ لری دا
معنی د کفایت دہ -

فائدہ :- پہ دے آیا تو تو کیں جملہ د اللہ ما فی السموات وما
فی الارض درے کرتہ ذکر کرے دہ دے دے دیر وجوہ دی -
اولہ وجہ، ابن عطیہ ذکر کریدہ چہ پہ اول کرت راولو دے
جملہ کیں تنبیہ دہ پہ خائے د امید ساتلو چہ پہ وخت د تفرق
کیں فائدہ ورکوی چہ ہفتہ اللہ تعالیٰ دے او پہ دویم کرت کیں
تنبیہ دہ پہ استغناء د اللہ تعالیٰ د بندگانو تہ او پہ دریم کرت
کیں مقدمہ دہ رتمہید دے دپارہ د وعید (عذاب) اوراغب
وٹیلی دی چہ پہ اول محل کیں تسلی د قوت شوی خیز - او پہ
دویم کیں اشارہ دہ چہ وصیت د اللہ تعالیٰ د وچے د رحمت د
ہفتہ نہ دے او پہ دریم کیں دلیل دے چہ اللہ تعالیٰ غنی
دے - اورازی وٹیلی دی چہ پہ اول کیں تاکید دے د وسعت
جود د اللہ تعالیٰ او پہ دویم کیں استغناء بیکارہ کول دی د طاعت
د مطیعینو تہ - او پہ دریم کیں بیان د قدرت د ہفتہ دے پہ
قنا کولو او موجودولو باندے - او مکی وٹیلی دی چہ پہ اول
کرت کیں تنبیہ راکوی مونہ تہ پہ ملک او وسعت د ہفتہ او پہ
دویم کیں تنبیہ دہ چہ مونہ ہفتہ تہ محتاج یو او ہفتہ غنی دے
او پہ دریم کیں تنبیہ دہ چہ اللہ تعالیٰ ز مونہ حفاظت کوی او
عالم دے پہ تدبیر ز مونہ باندے (ابو حیان) - او بلہ وجہ دا
دہ چہ اول کرت کیں داعلت دے دپارہ د امر د تقویٰ او پہ
دویم کرت کیں دلیل دے دپارہ د غنا د اللہ تعالیٰ او پہ دریم
کیں علت دے دپارہ د کفایت او وکالت د اللہ تعالیٰ دپارہ د
تولو بندگانو - او بلہ وجہ دادہ چہ پہ اول کرت کیں وسعت
ملکیت د اللہ تعالیٰ تہ اشارہ دہ او پہ دویم کیں ملک کلی د ہفتہ
تہ اشارہ دہ چہ دلیل دے د استغناء د ہفتہ او پہ دریم کیں
تدبیر او انتظام د کل مخلوق تہ اشارہ دہ چہ د ہفتہ دپارہ اللہ
تعالیٰ کافی دے او پہ تولو وجوہ کیں رد پہ شرک فی التصرف باندے

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ بِكُمُ النَّاسَ

کہ او خواہی اللہ تعالیٰ فتنہ کری تاسو اے خلقو!

وَيَأْتِي بِآخَرِينَ ط وَكَانَ اللَّهُ

او راہ دلی نور خلق ، او دے اللہ تعالیٰ

عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ قَدِيرٌ ﴿۱۳۳﴾

پہ دے باندے قدرت والا ۔

۱۳۳۔ پہ دے آیت کہیں تخویف دلیوی دے پہ شرط ذکر فرمائی کولو ذکر وصیت ذکر تقویٰ نہ او خطاب عام دے اہل کتاب وادے امت بتلو تہ۔ او قرطبی ونبیلی دی چہ دا آیت پشان ذکر سورہ محمد ۳۸ دے تخویف او تنبیہ دہ دلیانو او امیران و بادشاہان تہ چہ عدل رعیت سرہ نہ کوی یا عالم چہ پہ علم باندے عمل نہ کوی او خلقو تہ دعوت ذکر حق نہ کوی۔

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ، حرف عطف ہے نہ دے ذکر کرے اشارہ دہ چہ مخکین آیات و نو کہیں چہ عموم تصرف او ملکیت ذکر کولو نو دا اذہاب و اتیان ذکر دے لاندے داخل دی۔ یٰٰنِ هٰکُمْ، دال لفظ ہلاکول پہ عذاب سرہ او صرف فنا کولو او غلبہ او تسلط نازل کولو تہ شامل دے۔

نَوِ الْيَهُودَ النَّاسِ، کہیں کافران، مشرکان او کتھکار مؤمنان بتول داخل دی دہریو اذہاب ذکر ہغوی مناسب دے ذکر دے وجہ نہ اہلاک ہے تہ دے ذکر کرے حکم ہغہ اکثر پہ عذاب کہیں او کلام پہ فنا کہیں ذکر کییدی۔

وَيَأْتِي بِآخَرِينَ، ابو حیان ونبیلی دی چہ غیر کم ہے نہ دی ونبیلی حکم ذکر آخریں نہ مراد ہغہ شوک دی چہ ذکر انسانانو تہ دی او غیر کم غیر انسانانو تہ ہم شامل دے او غیر انسانان دلہ مراد نہ دی۔

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ قَدِيرٌ، ذَٰلِكْ اشارہ دہ اذہاب و اتیان

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا

شوگ چہ طلب کوی رہے عمل خپل سرے بدلے دے دنیا

فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا

نود اللہ تعالیٰ سرے بدلے دے دنیا

وَالْآخِرَةِ ۖ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا

او آخرت دواہدہ (نودواہ) طلب کریں اور دے اللہ تعالیٰ آوریں ویک

بَصِيرًا ﴿۱۳۳﴾

لیدونکے دھرے۔

تہ او پہ دے جملہ کنس تاکید دے دے ماقبل تخويف دپارہ۔
۱۳۳۔ روستو دے تخويف دنیوی نہ ترخیب دے آخرت تہ۔

مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ،

ابن عطیہ و ثیلی دی چہ معنی دادہ چہ شوگ چہ عقیدہ لری

صرف دے بدلے دے دنیا او دے دینہ علاوہ بل خہ دے دے کہان کنس تہ

دی نود سے شخص تہ بنکارہ کوی چہ داکمان دے غلط دے بلکہ

د اللہ تعالیٰ سرے ثواب دے دنیا او آخرت شتہ دے بتا پہ دے قول

جزاء دے من پتہ دے رکلیس گما گن۔ او قرطبی و ثیلی دی

چہ معنی دادہ شوگ چہ عمل کول دپارہ دے طلب دے دنیا یا

دے ریا دپارہ نودہ لہ پہ آخرت کنس ہیخ حصہ دے ثواب لشتہ

لکہ پہ سورہ ہود ص ۱۱۔ بلکہ ارادہ دے او کری دے ثواب دے دنیا

او آخرت یا صرف آخرت نو ثواب دے دنیا او آخرت بہ دواہ

ورتہ ملاؤشی بناء پہ دے قول تقدیر عبارت دادے رمن

كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَلَيْسَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ ثَوَابٌ قَلِيلٌ

يَعْمَلُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا

وَالْآخِرَةِ۔ او دے ما تریدی نہ ابو حیان نقل کری دی

چہ معنی دادہ چہ شوگ طلب کوی پہ عبادت دے اصنامو

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا

اے ایمان والو! تھی

قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ

کھک یہ انصاف حق بیان کوونکی دہ پاره د اللہ تعالیٰ

وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوَالِدِينَ

اگر چہ نقصان وی پہ تاسو باندے یا پہ مور او پلار باندے

وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا

یا پہ خپلوانو ستاسو باندے کہ دی ہفہ غنی

أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أُولَىٰ بِهِمَا قَف

یا فقیر نو اللہ تعالیٰ زیات مہریان دے پہ دے دواہو ہاتھ

سرہ عزت لرہ نودا ورتہ تھی حاصلید لے ٹکھ چہ عزت د دنیا او آخرت د اللہ تعالیٰ پہ اختیار کنس دے بلہ معنی دا دہ چہ خوگ طلب کوی پہ عبادت د غیر اللہ سرہ تقرب او شفاعت نودا نشی کیدے لیکن چہ بندگی د اللہ تعالیٰ کوی نو ثواب د دنیا او آخرت پہ ہفہ سرہ ملا دیوی۔ ابو حیان و ثیلی دی چہ دے دے جزاء پتہ دہ رَفَلًا يَفْتَحِرُ عَلَيْهِ وَيُطْلَبُ الثَّوَابَ بَيْنَ)۔ نو کوتاہی د نہ کوی صرف پہ دنیا باندے بلکہ دواہو ثوابونہ د طلب کوی۔ راغب و ثیلی دی چہ پہ دیکنن اشارہ دہ چہ خوگ خسیس خیز طلب کوی او حال دا چہ د نفیس د طلب امکان وی نودا سے شخص سپک ہمت والا دے۔

وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا، ہر کھ چہ د ارادہ کولونہ روستو ژبہ او نور اندامونہ ضرور استعمالیوی دے وچ نہ ذکر کپو چہ سَمِيعٌ رَدًا قَوْلًا أَوْ بَصِيرًا رَدًا افعال دے۔

فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىَٰ أَنْ تَعْدِلُوا

نو تابعداری مه کوئی د خواہش چہ او بہ نہ کرئی انصاف

وَأِنْ سَأَلْتُمْ عَنْ شَيْءٍ أَوْ تَعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ

او کہ ڈ بہ اہوئی یا مخ اہوئی رد حق بیان نہ نو یقیناً اللہ تعالیٰ

كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿۱۳۵﴾

دے ستاسو پہ عملونو باندے خبردار ۔

۱۳۵: ربط لہ :- ہر کلمہ چہ پہ دے سورت کس احکام شرعیہ انتظامیہ ذکر کرے شول نو وہم پیدا کید لو چہ پہ دے احکا موکس د والدینو او خیلوان یا د فقیر یا د غنی طرق داری او د ہفہ سرہ مصالحہ بہ جائز وی نو پہ دے آیت کس د ہفہ جواب او شو چہ پہ حق حکم کس د ہیچا رعایت جائز نہ دے ۔

ربط لہ :- ہر کلمہ چہ مخکس آیت کس ترغیب ذکر کرو د پارہ د ثواب د دنیا او آخرت نو پہ دے آیت کس د ہفہ د حصول طریقہ ذکر کوی چہ ہفہ قیام بالقسط او شہادت للہ او اجتناب دے د اتباع د ہوی نہ ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، دَارُوا سَتُذَكَّرُكُمْ شَوْءٌ حَكَمَ دَايِمًا تَقَاضَا دَ دَ دَ وَجَّ نَ دَاخِلًا بَ دَ ذَكَرُكُمْ ۔

کُوْنُوْا قَوَّامِيْنَ بِالْقِسْطِ، قَوَّام، صیغہ د مبالغہ دہ د قیام نہ او پہ دے صیغہ رادہ لوکس اشارہ دہ چہ پہ یو حکم یا دہ حکمونو کس قیام بالقسط فائدہ نہ کوی خو پورے چہ بار بار او تہو لو احکا موکس قیام بالقسط یے کرے نہ وی ۔ قِسْطُ، انصاف او عدل دے پہ حقوق اللہ او پہ حقوق العباد تہو لوکس او د قیام پہ صلہ کس چہ بآء ذکر شی نو اہتمام او اصرار (پخیدل) مراد دی ۔

شَهِدَ اَللّٰهُ، رَلّٰہ معنی دہ د اللہ تعالیٰ د رضا د پارہ چہ پہ ہفہ کس ہیخ دنیوی غرض نہ وی ۔ او شہادت گواہی کول یا بیان کول د حق تہ یا اقرار کولو تہ شامل دے ۔ شہداء دا دویم

خبر دے دے کو تو بپارہ یا صفت دے دے کو یا مین یا حال دے
 دے پت ضمیر دے کو مین نہ - او ابن عطیہ و ثیلی دی چہ شہداء و رلہ
 نہ مراد شہادت دے پہ توحید سرہ یعنی ہفتے تہ ہم شامل دے۔
 فائدہ :- قیام بالقسط سبب دے دپارہ دے شہادت دے حق او سبب
 مقدم وی پہ مسبب باندے دارنگ قیام بالقسط عام دے
 قول او فعل دواہو تہ او شہادت خاص دے پہ قول پورے او
 عام مخکس وی دے خاص تہ پہ اکثر او قاتو کس۔

وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ، پہ حرق کو کس دودہ وجے دی - اول دا شرطیہ
 دے او جزاء پے حذف دہ یعنی او کہ چرے تاسو شہادت کوئی
 پہ تھانو تو خپلو باندے نو واجب دے پہ تاسو دغہ شہادت -
 دویم کو و صلیہ دے معنی دا چہ اگر چہ وی شہادت ستاسو
 پہ نفسو نو باندے شہادت پہ خپل نفس باندے پہ دودہ طریقو
 سرہ دے اول دا چہ اقرار دے حق دے بل چاہے خپل تھان باندے
 دویم دا معنی اگر چہ دغہ بیان دے حق ضروری ستاسو پہ
 نفسو نو باندے یعنی پہ خپل تھان باندے شہادت کول دی
 چہ ادا فلانے جرم کریدے (اللباب)

أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ، یعنی اگر چہ پہ شہادت دے حق
 کس والدینو تہ او اقرباء تہ ضرر او نقصان وی لیکن شہادت
 کول واجب دی او بل قسم شہادت دے دپارہ دے والدینو او اقرباء نو
 ہفہ پہ شرع کس صحیح نہ دے تھکہ چہ مقام دے تہمت دے۔

إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا، لیکن ضمیر راجع دے مشہود علیہ تہ یعنی
 کہ چاہے پہ ضرر و رکولو کس چہ شہادت و رکیدیشی غنی وی نو
 دے ہفہ تہ ویرہ کیدیشی یا تریتہ تھہ امید کیدیشی یا فقیر وی نو
 پہ ہفہ باندے رحم او ترس کیدیشی لیکن بیا ہم دے ہفوی رعایت
 کول پہ شہادت حقہ کس جائز نہ دی۔

قَالَ اللَّهُ أَتَى لِي بِهَمًا، بِهَمًا، ضمیر جنس غنی او فقیر تہ راجع
 دے او دلتہ معنی دے اولی دادہ چہ اللہ تعالیٰ چہ قانون شہادت

مقرر کریں گے تو یہ دیکھیں کہ حق اور فقیر تو اور رعایت اور مصلحت موجود
دے تو یہ بندہ لے اجازت نشہ چہ کہ حقہ مصلحت خلاف کہ خان کہ
طریق نہ کہ حقہ رعایت اور کری۔

فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىَٰ أَن تَخْلُوا، ہر کلمہ چہ امر ہے اور کہو یہ
قیام بالقسط اور شہادت باللہ تو اس نہی کوئی کہ مانع کہ حق نہ چہ
اتباع ہوی دہ اور ہوی حقہ خیر دے چہ نفس حقہ تہ میلان کوئی
اور شرعاً جائز نہ وی۔ اَن تَخْلُوا، یہ دیکھیں دودہ احتمالونہ دی
اول دا چہ دا عدول نہ اختلے شریوں لے یہ معنی کہ حق نہ اور پیدل
یعنی ظلم اور جور کول۔ دویم دا چہ کہ عدل (انصاف) نہ ماخوذ دے
اور دا یہ خائے کہ مفعول لہ دے کہ لا تتبعوا کہ پارہ تو یہ دے معنی
کین خاور وجوہ دی۔

اولہ وجہ دا چہ تابعداری کہ خواہش مہ کوئی کہ وجہ کہ اور پیدل کہ
حق نہ یہ دے معنی کین تقدیر تہ حاجت نشہ۔

دویمہ وجہ تابعداری کہ خواہش مہ کوئی (کراہۃ ان تعدلوا)
کہ وجہ کہ بد کنہ لو کہ عدل نہ۔

دریمہ وجہ تابعداری کہ خواہش مہ کوئی کہ منع کووم تاسولرہ
کہ وجہ کہ بد کنہ لو تہ عدول کہ حق نہ۔ یہ دے توجیہ کین ہم
کراہیہ لفظ پت دے۔

خلورمہ وجہ منع کووم تاسولرہ کہ اتباع کہ ہوی کہ وجہ کہ عدل
زما نہ۔

اور ابوالبقاء پنجمہ وجہ ذکر کردہ یہ تقدیر کہ فی اول اسرہ
یعنی تابعداری کہ خواہش مہ کوئی یہ عدل نہ کولو کین کہ دے
تہ علاوہ نور وجوہ ہم شہدہ دے لیکن حقہ ضعیفہ دی۔

وَأِنْ شَأْنُكُمْ أَوْ تَعْرِضُوا، دا ہم تاکید دے کہ قیام بالقسط اور
شہادت باللہ اور نہی کہ اتباع ہوی نہ اور جردے کہ پتہ لو کہ
قسط اور شہادت حقہ نہ یہ دودہ طریقہ سہ۔
اولہ طریقہ شَأْنُكُمْ دَلِيلُ الْإِسْلَامِ (رُتَبِہ اول) نہ اختلے شہدے

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ

اے ایمان والو! (پہ) (ثبہ) یقیناً اوکری (پہ) (ثبہ) کہیں (پہ) اللہ تعالیٰ

وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابَ الَّذِي نَزَّلَ

او (پہ) رسول (د) (ہفہ) او (پہ) کتاب (د) (ہفہ) چہ نازل کریدے

عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابَ الَّذِي

(پہ) رسول باندے او (پہ) (ہفہ) کتاب

أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ

چہ نازل کریدے (د) دینہ مخکین، او چاہہ کفر اوکرو

بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ

(پہ) اللہ تعالیٰ او (پہ) ملائکہ (د) (ہفہ) او (پہ) کتابوں (د) (ہفہ) او (پہ) رسولانوں (د) (ہفہ)

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ

او (پہ) ورخ روستیخ نو یقیناً گمراہ شو

یعنی (د) شہادت بالحق نہ (ثبہ) واروئے یعنی (د) اسے الفاظ اولیٰ چہ
مخاطب (پہ) (ہفہ) باندے پوہہ نشی چہ (د) حق پت کر او مطلب
یہ پتول (د) حق وی۔

اودریمہ طریقہ تعرضوا یعنی بشکارہ مخ کرخول (د) ادا (د) شہادت
حقہ (تہ) (پہ) مختلف بہاتو اوعدرونوسرہ - او بعضے مفسرینو وثیلی
دی چہ تلوا دلی العنق رست (ارول) (تہ) ماخوذ دے او خطاب
حاکم (تہ) دے یعنی روستو (د) شہادت نہ حاکم (د) حق فیصلہ نہ
ست واروی یا اعراض اوکری (ابوحیان) -

فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا، (پہ) دے جملہ کہیں تخویف
دے (پہ) لی اللسان او (پہ) اعراض کولو (د) حق شہادت نہ۔

ضَلَا لَا اَبْعِدَا (۱۳۶)

پہ گمراہی لے سہ -

۱۳۶ :- خلاصہ :- دے آیت نہ دریمہ حصہ د سورت شروع کیہی
 د سورت د اختتام پورے پہ دیکس زجرونہ پہ ہغہ چا باندے چہ
 پہ تیر شوی نظام کس فساد او خلل پیدا کوی چہ ہغہ منافقان او
 یہود او نصاری دی او پہ دے حصہ کس درے باہونہ دی -
 اول باب تر ۱۲۹ پورے دے پہ دے باب کس زجرونہ دی پہ
 منافقانو باندے - نو اول پکس دعوت دے استقامت تہ پہ
 اصولو د ایمان باندے پہ خلاف د منافقانو باندے ۱۳۷ کس
 بیا زجرونہ دی منافقانو تہ پہ ذکر د دیارلس قباحتونو د ہغوی
 سرہ - پہ ۱۳۷ آیت کس یو قباحت ، پہ ۱۳۸ آیت کس دویم قباح
 او پہ ۱۳۹ آیت کس دوہ قباحتونہ - او پہ ۱۴۰ آیت کس زجر
 ورکوی پہ شرکت د مجلس د کافرانو او مبتدعینو کس پہ تاکید
 سرہ او پہ ۱۴۱ کس درے قباحتونہ د او تخویف اخروی او پہ
 ۱۴۲ آیت کس خلور قباحتونہ او پہ ۱۴۳ آیت کس دوہ قباحتونہ
 ذکر کوی - بیا پہ ۱۴۴ آیت کس منع د مؤمنانو د دوستانے د کافرانو
 او منافقانو تہ - بیا تخویف اخروی پہ ۱۴۵ او ورپسے ترغیب
 ورکول توبے تہ پہ ذکر د خلورو شرطونو سرہ پہ آیت ۱۴۶ ،
 ۱۴۷ کس - بیا جواب د یو وہم پہ ۱۴۸ ، ۱۴۹ کس -
 ربط :- ہر کلا چہ امر او شو پہ قیام بالقسط سرہ نو پہ دے
 آیت کس سبب د ہغے ذکر کوی یعنی قیام بالقسط موقوف دے
 پہ صحیح ایمان باندے چہ پہ دے آیت کس ذکر دے -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا ، پہ دے خطاب کس اقوال دی
 اول قول چہ د حسن بصری تہ روایت دے چہ دا خطاب دے
 تلوو مسلمانانو تہ او مقصد پکس دوام او استقامت دے پہ
 ایمان باندے یا زیادت د یقین دے -
 دویم قول د زجاج دے چہ دا خطاب دے منافقانو تہ

او مراد دَاٰمَنُوْا نہ اخلاص دَاٰیْمَان دے ۔

دریم قول چہ دا خطاب دے اہل کتابوتہ پہ روایت دَاٰیْمَان
عباس رضی اللہ عنہما سرہ او نور اقوال ہم شتہ دے آلوسی او
صاحب الباب ذکر کریدی ۔

یَاٰلَہٗہٗ ، یہ ایمان یا اللہ کنس دھغہ توحید او اسماء او صفات او احکام
دھغہ داخل دی ۔

وَرَسُوْلَہٗ ، دا اضافت عہدی دے مراد دھغہ آخری رسول
محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے ۔

وَالْکِتٰبِ الَّذِیْ نَزَّلَ عَلٰی رَسُوْلَہٗ ، مراد دَاٰیْمَان قرآن کریم دے ۔
او الَّذِیْ نَزَّلَ کنس اشارہ دہ چہ یہ ایمان یا القرآن کنس شرط
دادے چہ یہ صفت دَاٰیْمَان علی الرسول سرہ بہ ایمان راویہ
کریدی ۔

وَالْکِتٰبِ الَّذِیْ اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُہٗ ، مراد دَاٰیْمَان نہ جنس کتاب
دے یعنی تورات انجیل زبور تلووتہ شامل دے ۔ او زمخشری
وجہ دَاٰیْمَان دَاٰیْمَان ذکر کریدی چہ قرآن کریم راویہ
نازل کرے شوے دے یہ دیرویشست کلونو کنس او نزل باب تفعیل
ہم پہ راویہ نازل لو باندے دلالت کوی او مخکنی کتابوتہ ہر یو
یہ یو کرت ہوں نازل کرے شویہ نو دَاٰیْمَان دَاٰیْمَان (باب افعال)
راویہ او دا بحث پہ ابتداء دَاٰیْمَان دَاٰیْمَان بقرہ کنس ذکر شویہ ۔

وَمَنْ یَّکْفُرْ بِاللّٰہِ وَمَلٰٓئِکَتِہٖ وَکُتُبِہٖ وَرُسُلِہٖ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ

ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِیْدًا ، یہ دے جملے راویہ کنس تاکید دَاٰیْمَان

ایمان دے یعنی یہ ترک دَاٰیْمَان سرہ کفر او ضلال بعید

حاصلیدی ۔ آلوسی وٹیلی دی چہ دَاٰیْمَان عطف سرہ دلتہ دَاٰیْمَان

دَاٰیْمَان نہ دے بلکہ دَاٰیْمَان دَاٰیْمَان دے یعنی یہ دیکن کہ یہ

یو یو باندے چا کفر او کفر نو دھغہ بہ گمراہ وی او بعض علماء

وٹیلی دی چہ مجموع مراد دے خکہ چہ ضلال سرہ بعید

وٹیلے دے ۔ او ضلال بعید دادے چہ ایمان سرہ ہیج تعلق پاتے نشی ۔

فائدہ ع۔ ۱۔ یہ جانب د ایمان کنس ایمان باللہ او بالرسول او بالکتاب ذکر کرو او یہ جانب د کفر کنس پنخہ امور ذکر کرل وجہ دادہ چہ ایمان باللہ او رسول او کتب مستلزم دے ایمان لہ یہ ملائکو او یہ ورخ د آخرت باندے۔ لیکن بعضے وخت یو شخص دعوی د ایمان باللہ او بالرسول او بالکتاب کوی لیکن ملائک او قیامت نہ منی نو دغہ دعوی د تردید دپارہ یہ جانب د کفر کنس د ملائکو او ورخ د قیامت ذکر او کرو۔

فائدہ ع۔ ۲۔ کتب او رسل یے جمع ذکر کرل اشارہ دہ چہ کفر یہ یو کتاب یا یہ یو رسول باند کفر دے یہ تہو لو باندے او یہ جانب د ایمان حقیقی کنس ایمان یہ آخری رسول او قرآن باندے مستلزم دے ایمان لہ یہ تہو لو رسولانو باندے۔

فائدہ ع۔ ۳۔ او یہ جانب د ایمان کنس رسول مقدم کریدے یہ کتاب او جانب د کفر کنس برعکس دے وجہ دادہ چہ ایمان یہ رسول مخکنس دے یہ ایمان بالقرآن باندے شکہ چہ قرآن نازل کرے شوے دے یہ ہغہ باندے۔

فائدہ ع۔ ۴۔ او ملائک یے مقدم کری دی یہ کتب او یہ رسل باندے شکہ چہ ہقوی واسطے دی یہ انزال د وحی کنس یہ مینخ د اللہ تعالیٰ او د رسولانو کنس۔

فائدہ ع۔ ۵۔ آلوسی و ثیلی دی چہ ایمان یہ قرآن مقدم ذکر کرے دے یہ ایمان یہ نور و کتابونو مخکنو باندے پدیکنس اشارہ دہ چہ مونہ یہ ہغہ کتاب (منزل) باندے ایمان لہ و چہ قرآن کریم کنس د ہغہ ذکر موجود وی او دے تفصیل یہ تفسیر د سورہ بقرہ مگ کنس تیر شوے دے۔

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا

یقیناً ہفہ کسان چہ ایمان یے راوہو بیا یے کفر اوکرو

ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أَزْدَادُوا

بیا یے ایمان راوہو بیا یے کفر اوکرو بیا زیات شول

كَفَرًا لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ

پہ کفر رمہ شول یہ کفر یا کنن توتہ دے الله تعالیٰ چہ بخنہ اوکری دوی تہ

وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ۝۱۳۷

اوتہ بہ روانہ وی دوی یہ حقہ لارہ باندے۔

۱۳۷۔ ہر کله چہ امر او شو پہ ثبات رپو خوالی سرہ پہ ایمان باندے نو اوس زجر ورکوی ہفہ چاتہ چہ ایمان باندے ثابت قدم تہ وی۔

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا، مراد پہ دے سرہ ہفہ شخص یا قوم دے چہ مکر واقع شوے وی دے ہفہ نہ ارتداد کہ اعتقادی منافقان وی او کہ اہل کتاب وی۔ (الوسی) منافقان پہ وخت دے حصول دے تفع دنیوی کس مؤمنان تہ ایمان بنکارہ کوی او بیا دے کافران تہ مخکس کفر بنکارہ کوی دارنگ بعض کتابیانو دا کار دے دیارہ کوو چہ مؤمنان تہ لہرہ پہ شک کس وچوی او مراد دے دینہ دہ کرتہ ایمان او کفر تہ دے بلکہ دیر تکرار مراد دے دا قول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما او حسن بصری او مجاہد، او ابن زید تہ نقل دے او دے رجاج او فراء تہ نقل دے چہ چہ دا یہود او نصاریٰ دی چہ ایمان یے پہ موسیٰ علیہ السلام باندے لرلو بیا یے پہ عیسیٰ علیہ السلام کفر اوکرو او بیا یے پہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم باندے ہم کفر اوکرو لیکن ابن عطیہ دا قول ضعیف مگر خولے دے۔

ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا، مراد دے دینہ کلک پاتے کیدل دی پہ کفر

بَشِّرِ الْمُتَّقِينَ يَا أَيُّهَا

زیرے درگاہ متافقاتو تہ چہ یقیناً دوی لڑہ

عَنْ أَبِي أَلِيْمًا

(۱۳۸)

عذاب دے دردناک ۔

باندے تر مرگہ پورے یعنی د مرگ نہ مخکس توبہ د کفر تہ
او نہ کری (ابو حیان)۔

لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ، پہ داسے عبارت کس پہ تیز د بصریانو خبر
د یکنج د پاره پت دے یعنی مرید لیغفر لهم او پہ تیز د کوفیانو
لام زیاتی دے د پاره د تاکیں۔

سوال :- پد یکس خونق د تاکیں دہ اودا خود مقام سرہ مناسب تہ دہ ؟
جواب :- د اتفی د تاکیں پہ طریقہ د تھکم سرہ د اودا مستلزم دہ تاکیں
د نفی لڑہ۔ او آیت دلیل دے چہ موت علی الکفر سبب دے د عدم
مغفرت د پاره لکہ یہ رَأَى اللَّهُ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ) کس چکر دے۔
وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا، پہ دے کس دوه احتمالونہ دی۔ اول دا چہ روستو
د مرگ نہ اللہ تعالیٰ دوی لڑہ د جنت پہ لارے باندے نہ روانوی بلکہ
جہنم کس یہ ہمیشہ وی اودا ہدایت وُصُولُ إِلَى الْجَنَّةِ تہ شامل
دے۔ دویم احتمال دادے چہ مراد د ازدیاد د کفر تہ پہ ضد او
عناد باندے پاخہ کیل دی نو هغوی تہ پہ دنیا کس توفیق د ہدایت
تہ ورکوی او پہ دے آیت کس د متافقاتو اول قباحات او تعریق
ذکر دے۔

۱۳۸ :- دا تخویف اخروی دے روستو د زجر تہ۔ بَشِّرِ، دیت
بشارت پہ تھکم سرہ وئیلے دی (رزجاج)۔ یا بشارت ہر ہغہ
خبر دے چہ پہ هغے سرہ رنگ د بشارے (دفع) بدلیدی کہ
د خوشحالی خبر وی یا د غم نو دے تہ ہم بشارت وئیلے شویدے
(اللیاب)۔ او پہ دے آیت کس د متافقاتو دویم صفت او نوم
ذکر دے۔

الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ

کافرانو لہ

چہ نیسی

دا ہفہ خلق دی

أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ

مؤمنانو لہ

د

سوا

دوستان

أَيَّبَتَّغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ

عزت

د ہغوی سرہ

آیا غواہی دوی

فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا

۱۳۹

نو یقیناً اختیار د عزت خو خاص اللہ تعالیٰ لہ دے ہول

۱۳۹۔۔ یہ دے آیت کہیں زجر دے منافقانوتہ او د ہغوی دوہ صفات
قبیحہ ذکر کوی۔

الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ، کافران
عام دی یہودیان او نصاریٰ او مشرکان امیانوتہ شامل دی او
تفسیر دے یہ سورہ العمران ۲۵ کہیں تیر شوے دے ابو حیان
و ثیلی دی چہ دا وصف د منافقانو سخت ضرر و رکونکی دی
مؤمنانو لہ او پدیکیں تنبیہ دہ مؤمنانو لہ چہ دوی یہ دے
وصف کہیں واقع شی۔

أَيَّبَتَّغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ، یہ دیکیں بل وصف د منافقانو
دے او ہمزہ د استفہام تو بیقی (زورے) دپارہ دے۔ عزت،
یہ معنی د قوت حفاظت او مدد دے او دفع د مصیبت تہ
و ثیلے شی لکہ یہ سورہ مائدہ ۵۴ کہیں دی۔ او عزت یہ لغت
کہیں شدت (سختوالی) تہ و ثیلے شی۔

فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا، یعنی اختیار د عزت و رکولو اللہ تعالیٰ
پورے خاص دے او داسے یہ سورہ فاطر ۱۷ کہیں دی۔
سوال :- یہ سورہ منافقون ۱۷ کہیں ذکر کریدی (و اللہ العزہ

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ

او یقیناً نازل کر دیا ہے اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندے ہدے کے کتاب کہیں

أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتَ اللَّهِ يَكْفُرُ

دا چہ کلہ واورئ تاسو آیاتونہ ذ اللہ تعالیٰ چہ کفر کیوری

بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا

پہ ہنے باندے او توتے کیوری پہ ہنے پورے نو مہ کیون تاسو

مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ

ذ ہغوی سرہ تردے چہ مشغول شی دوی پہ خبرو

غَيْرِهِمْ وَإِنَّكُمْ إِذَا مَثَلْتُمْ ط

نورو کہیں یقیناً تاسو پہ دغہ وخت ذ دوی پشان یئ

إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ

یقیناً اللہ تعالیٰ جمع کوونکے دے منافقانو

وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا ۝۱۴۰

او کافرانو لہہ پہ جہنم کہیں یون محامے

والرسولہ وللمؤمنین) نو ذ دے غہ تطبیق دے؟

جواب :- پہ دغہ آیت کہیں اتصاف مراد دے یعنی عزت ذ اللہ تعالیٰ صفت دے او دارنگ ذ رسول او ذ مؤمنانو صفت دے او دلہ مراد دادے چہ اختیار ذ عزت ورکولو خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے نو ورکوی لے رسول او مؤمنانو تہ او کافرانو تہ عزت تہ ورکوی نو منافقان ذ ہغوی تہ ولے عزت غواہی۔

مثلاً :- دا ہم زجر دے منافقانو تہ ہر کلہ چہ مخکنس آیت کہیں عدم ذ نفع (حصول ذ عزت) ذ موالات ذ کافرانو ذکر کرو نو اوس دھق مانع ذکر کوی یعنی ذ دوی دوستانہ کہیں خوفائدہ نشستہ

او حال داچہ اللہ تعالیٰ دے دوی دے مجلس دے شرک تہ ہم منع کرے دے
نو وے دے دوی سرہ دوستانے کوئی۔

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ، خطاب دے منافقا تو تہ او ہر ہذہ حق کو چہ
ایمان بنکارہ کوئی۔

فی الکتاب، مراد دے قرآن کریم دے او سورہ انعام ۷۷ دے
چہ یہ مکہ کس نازل شوے وے۔

أَنْ رَّآكَ، آن متعفف دے دے مثقل تہ او ضمیر شان یت دے یعنی
انہ۔

سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا، دا حال دے دے آیات اللہ تہ یعنی
واوری تا سو کفر کول یہ آیات تو دے اللہ تعالیٰ پورے او آیات اللہ
عام دے کہ آیات تہ قرآنیہ وی او کہ احکام دے دین اسلام وی۔
او سَمِعَ عامہ دہ او ریدل او علم دواو تہ یعنی یہ بلہ طریقہ
معلومہ شی چہ یہ قلاتی مجلس کس یہ آیات اللہ باندے کفر
کولے شی۔ او دے دے وچہ تہ یہ سورہ انعام کس واذا رأیت
وئیلی دی چہ لیدلو او علم تہ شامل دے۔ وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا،
سوال:- استہزاء یہ آیات اللہ باندے ہم کفر دے نو دے
يُكْفَرُ تہ دوستو وے ذکر کرو؟

جواب:- کفر بنکارہ انکار کول دی او استہزاء بنکارہ انکار تہ دے
لیکن مستلزم دے انکار دے دارنگ کفر قوی انکار دے او استہزاء
عملی کفر او انکار دے یا کفر خاص دے یہ کفر حقیقی پورے۔
او استہزاء عامہ دہ کہ یہ طریقہ دے سیکوالی او توہین سرہ وی
چہ حقیقتاً کفر دے یا یہ مخالفت عملی سرہ وی لکہ بدعت
او فسق او فجور کول شول۔ او یہ آیت دے سورہ انعام کس دے
دے تہ تعبیر کریدے یہ (یخوضون فی آیاتنا) سرہ۔

فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ، دے دینہ مراد یہ مجلس کس حصاریدل
دی کہ ناست وی او کہ ولاہ وی او دا گناہ دہ دے اعراض کولو
تہ لکہ چہ یہ آیت دے سورہ انعام کس قاعرض ہنہم وئیلی دی۔

حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ، خَوْضٌ پہ لغت کیں پہ یو خیز
 کیں تنوئل او پہ او بو کیں غویہ کیدل - غَیْرَہ ، مراد ددیتہ
 غیر کفر او استہزاء تہ یعنی خبرے دایمان او دشرع -
 یا مباح خبرے چہ پہ ہفتے کیں دین اسلام تہ تعرض پہ طعن
 وغیرہ سرہ نہ وی - خوض پہ قرآن کیں پہ مختلف تعبیراتو
 سرہ دولس کرتہ ذکر دے او پہ ہر خائے کیں پہ عبث خبرو کیں
 مستعمل دے او دلتہ دغیرہ پہ قرینہ سرہ مباح او شرعی خبرو تہ
 شامل دے -

إِنْ كُنتُمْ رَاٰ اٰقِثْلَهُمْ ، داعتل دے دپارہ د نہی رلا تقعدوا) اِذَا تَنَوَّيْنِ
 بدل دے د مضاف الیہ تہ یعنی اِذَا قَعَدْتُمْ مَعَهُمْ او مراد مماثلت
 نہ مشابہت دے پہ گناہ کیں ٹککہ چہ سرہ د قدرت تہ پہ اعراض
 او پہ انکار باندے شرکت کوی پہ مجلس دگناہ کیں - یا مراد ترینہ
 مماثلت دے پہ کفر کیں پہ دے شرط چہ رضا شی د هغوی پہ کفر
 کولو د استہزاء کولو باندے ٹککہ چہ رضا پہ کفر دغیر باندے کفر
 دے چہ ہفتہ جائز او مستحسن گنری -

سوال :- دا خطاب خو منافقا تو تہ دے او هغوی خو ہسے ہم کافران دی
 کہ د کافرانو سرہ مجلس کیں شریک شی او کہ تہ ؟

جواب :- دلتہ مماثلت ثابت شو پہ بشکارہ کولو د کفر کیں ٹککہ چہ د
 دوی کفر عامو خلقو تہ معلوم تہ وو - قرطبی و ثیلی دی چہ ٹوک
 پہ مجلس دگناہ کیں کیتی او پہ هغوی باندے انکار او نہ کپی نو
 پہ ہفتہ گناہ کیں دے برابر شریک دے او د ضحاک نہ تنقل
 دے چہ داخل دی پہ دے آیت کیں ہر ہفتہ ٹوک چہ احداث
 کوی او بدعت جوہوی پہ دین کیں ترقیاً متہ پورے - او قرطبی
 او آلوسی د عمر بن عبد العزیز روایت ذکر کرے دے چہ ہفتہ
 روژہ دار شخص و ہلے وو چہ د شرا بیاتو سرہ پہ مجلس کیں
 ناست وو او عمر بن عبد العزیز دا آیت پہ دلیل کیں پیش کرے وو
 اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُتَفِقِيْنَ وَالْكَافِرِيْنَ فِيْ جَهَنَّمَ جَمِيعًا ، دایمان دے
 د مماثلت پہ شرکت سرہ پہ سزا کیں - او مراد د متافقین نہ جنس

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمْ فَإِنْ

او دا هغه ڪسان دي چاه انتظار ڪوي ستاسو په ٻاره ڪنن تو ڪه

كَانَ لَكُمْ فَتَحَ مِنْ اللَّهِ

دي ستاسو ڏياريه برے ڏا الله تعالى ڏ طرف ته

قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ

نو دوي وائي آيا نه دو مونڊو ستاسو منگري ؟

وَأِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ لَا

او ڪه دي ڪافرانو لڙه غه برخه

قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوَذْ عَلَيْكُمْ

وائي دوي او نه شو مونڊو زور آدر ڪيئا پتاسو ٻانڌ ڪه ڏ مونانو سڙ ملڪري ڪي

وَنَمْنَعُكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

او آيا ته ٻيئي بلچ ڪري مونڊو تاسو لڙه ڏ مونانو ته ،

فَإِنَّ اللَّهَ يُحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ

پس الله تعالى به فيصله او ڪري په مينڇ ستاسو ڪنن په ورڇ

الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ

ڏ قيامت او هيچرے ته ده ور ڪرے الله تعالى

منافقان دي او مخاطبين منافقان په هغوي ڪنن داخل دي - او
 دا سزا ڏجنس ڏ عمل ده يعني په دنيا ڪنن ڏ جمع ڪيدلو په
 مجلس ڪنن ڏ هڻ سزا به جمع ڪيدل وي په قيامت ڪنن په
 عذاب ڪنن -

لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا (۱۴)

کافرانو لہ پہ مؤمنانو باندے لار (غلبہ)۔

۱۴۔ پہ دے آیت کنس ہم زجر دے منافقانو تہ او دہغوی دہ صفات قبیحہ ذکر کوی۔

الَّذِينَ يَتَرَبَّصُّونَ بِكُمْ، تَرَبَّصْ، انتظار کولو تہ وٹیلے شی او مفعول پے پت دے (الدا وائر) د حادثاتو پہ بارہ کنس رد راتلونکی حالاتو

فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ، فاء، دپارہ د تفصیل د حالاتو دہ اول حال فتح د مسلمانانو دہ۔

مِنْ اللَّهِ، د ا قید دپارہ د عظمت شان د فتح دے او اشارہ دہ چہ فتح احسان د اللہ تعالیٰ دے۔

قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ لَكُمْ قُرْبَىٰ، مقصد د دے پت دے یعنی مونو لہ پہ غنیمت کنس حصہ راکری (قرطبی، ابو حیان) سبب ذکر دے او مراد تربیہ مسبب دے۔

وَأَنَّ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ، دا دویم حال دے۔ دیتہ نصیب اوٹیل حکہ چہ دایو تقدیری دنیوی حصہ دہ د کافرانو دپارہ او د دے حصہ د ذلت دوجے من اللہ ورسرہ او تہ وٹیل۔ حکہ چہ پہ حدیث کنس وارد دی چہ (أَلْحَرْبُ سَبَّاحٌ) جنگ خوبوقت دی۔

قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ، دا قول د دوی کافرانو تہ خطاب دے پہ ہغوی باندے احسان کوی۔ استحواذ غلبہ او احاطے تہ وٹیلے شی لکہ پہ سورہ مجادلہ سفا کنس دی یعنی آیا مونو پہ تاسو تہ شو غالب کید لے چہ تاسو مو قتل کرے وی یا قید کرے وی پہ ملگرتیا د مؤمنانو کنس او استفہام تقریری دے او پہ دیکس تقدیر عبارت دے (وَأَبْقَيْنَا عَلَيْكُمْ) مونو پہ تاسو باندے ترس اورحم او کھد۔

وَوَسَّعْنَا لَهُمْ فِي دِينِهِمْ ذَرْوًا عَرْضًا، مراد د منع نہ بیج کول دی

د غلبه د مؤمنانو ته يعنی مونږ - پچ کړې تاسو د غالب کيدلو د
مؤمنانو ته په تاسو په دے وجه چه مونږ د هغوی ملگرتيا
پريخودله ستاسو په مقابله کيږ او په ديکيښ هم مقصد د دوی
طلب د يرڅي د مال دے د هغوی نه په ذکر د سبب سره او
مراد تربته مسبب دے - او په ديکيښ بل قول دادے چه منع
کړے وے مونږ تاسو د اتباع د مؤمنانو نه او د قبوليت د دين
د هغوی نه دا خو ز مونږ احسان دے په تاسو باندے -

فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ، يعنی دنيا کيښ عصمت د ويښو
او مالونو تاسو ټولو (مؤمنانو او منافقانو) ته شامل دے ليکن
فيصله به ستاسو جدا جدا په قيامت کيږ کيږي - بَيْنَكُمْ، خطاب
دے ټولو مؤمنانو او منافقانو او کافرانو ته يا بل جانب پټ دے
يعنی بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ -

وَكُنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِيْنَ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ سَبِيلًا ، په دے کيښ
دوه اقوال دي د مفسرينو اول چه د علي او ابن عباس رضي
الله عنهما نه روايت دے چه دا حکم په آخرت کيښ دے په
قريزه د مخکيښ جملے سره او په دے وجه چه په دنيا کيښ کله کله
کافران غالب شي په مؤمنانو باندے په دليل د وَاِنْ كَانَ لِلْكَافِرِيْنَ
نَصِيبٌ سَرَّةً اَوْ دَا قَوْلِ ابْنِ عَطِيَّه ټولو مفسرينو ته نسبت کړے دے
اگر چه صحيح ته دے - دويم قول د سدي وغيره نه نقل دے چه
دا په دنيا کيښ دے او مراد د سبيل ته دا سے غلبه ده چه په هغه
سره دولت د مسلمانانو او آثارو د هغوی بالکل ختم شي څکه چه په
حديث د مسلم کيښ راغلي دي چه رسول الله صلى الله عليه وسلم
د الله تعالی نه دعا او کړه د امت په ياره کيښ چه يا الله په دوی
باندے عام قحط مه راوړے چه ټول هلاک شي (نودا دعا قبوله
شوه) او يا الله په دوی باندے دشمن د بهر د دوی ته داسے
مه غالب کوڅ چه د دوی ميدان يا لکل ټول مباح او ختم کړي
(نودا دعا قبوله شوه) -

إِنَّ الْمُتَفِقِينَ يُخْلِ عُونَ اللَّهَ

یقیناً

منافقان

دھوکہ کوی کہ اللہ تعالیٰ سرہ

وَهُوَ خَادِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا

او ہنہ دھوکے ورکوی دوی لرہ او کلہ چہ اودریزی

إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالَى

مانڈہ تہ نو اودریزی ناراست

يَرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ

خود تہ کوی خلقو تہ او تہ یادوی دوی

اللَّهُ إِلَّا قَلِيلًا

اللہ تعالیٰ لرہ مکر لہ

دریم قول ابن عربی غورہ کریدے چہ دا کلام مقید دے پہ یوقید سرہ یعنی کن یجعل اللہ لکفرین علی المؤمنین سبیلًا (منہ) کہ طرف خیل تہ مکرچہ دوی پہ باطل باندے یو بل تہ وصیت کوی او کہ منکراتو نہ منع تہ کوی او تو یہ نہ کوی نو دشمن بہ پہ دوی باندے کہ دوی دعملونو کہ وجہ نہ غالب او مسلط شی۔

خلورم قول چہ سبیل تہ مراد حجت شرعیہ او عقلیہ دے یعنی پہ دلیل او حجت کنیں باطل پہ حق باندے نشی غالب کیدے۔ او علماؤ کہ دے آیت تہ استدلال کرے دے چہ ولایت کہ کافر پہ مسلمان باندے تہ صحیح کیری۔ ولی او متولی او مالک نشی کیدے او شہادت کہ کافر او پہ مسلمان باندے تہ صحیح کیری۔

۱۲۶۔ پہ دے کنیں ہم زجر دے منافقانو تہ او کہ حقوی صفات قبیحہ ذکر کوی۔

إِنَّ الْمُتَفِقِينَ يُخَدِّعُونَ اللَّهَ ، تفسیر د خدا ع یہ سورہ بقرہ کہیں
تیر شوے دے او مخادعہ دے اللہ تعالیٰ سرہ دے دوی پہ کمان کہیں دہ
یا ترینہ مخادعہ دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ مراد دہ -
او دے مؤمنانو ذکر یے دلتہ او نکرو حکمہ دے هغوی سرہ معاملہ دے
دھوکے پہ مخکیش آیت کہیں ذکر شوہ -

وَهُوَ خَادِعُهُمْ ، دا پہ ظاہری معنی باندے حمل دے لیکن صفت
دے اللہ تعالیٰ مشابہ تہ دے دے صفت دے مخلوق سرہ او دا پہ دنیا
کہیں داسے دہ چہ دے دوی دے دینو او مالو نو عصمت یے پہ دنیا کہیں
کریڈے دے وجہ دے ظاہری ایمان تہ او پہ آخرت کہیں بہ ورلہ
عذاب دے کافرانو پشان ورکوی - او دارنگ پہ آخرت کہیں بہ
ورلہ یو ساعت نور ورکری نو بیا یے ترینہ مرکری -

وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى ، کسل ناراستیا او دروند
والی تہ وٹیلے شی - او وجہ دے دے دادہ چہ دوی ارادہ دے ثواب
تہ لری او پہ پری خود لو سرہ ویرہ دے عذاب تہ لری (قرطبی)
او ابن کثیر وٹیلی دی چہ دے دوی نیت او ایمان پہ مونخ کولو
باندے نشتہ او نہ پہ زہہ کہیں خشیت شتہ او تہ پہ معنی دے
مونخ باندے پوھیری او پہ دیکشن تحذیر دے مؤمنانو
لرہ چہ دوی دے مونخ لہ پہ داسے حالت کہیں تہ او دریری بلکہ
بنہ پہ خوشحالی او پہ فراخ دے زہہ سرہ دے او دریری - او
ابو حیان وٹیلی دی چہ دے خیلے زمانے دے فلسفیانو پہ بارہ کہیں
وٹیلی دی - فَيَا تُؤْنِ الْمُنَاكَرُ فِي نَشَاطٍ - وَيَا تُؤْنِ الصَّلَاةَ وَهُمْ كَسَالَى
راستی دوی بد کارو تہ پہ خوشحالی او راستی مانجہ تہ پہ ناراستی سرہ

يُرْآءُونَ النَّاسَ ، مخکیش ظاہری صفت و او دا یے باطنی
قباحت دے او دا جملہ حال دے یعنی سرہ دے سستی تہ ریا
ہم کوی قرطبی دے ابن عربی تہ نقل کریڈی چہ ریا دا دہ
چہ مونخ بشکارہ کوی خلقوتہ دے دے دے پارہ چہ هغوی بشکار
کری او خوراک ترینہ او کری -

مَنْ بَيْنَ بَيْنَ ذَلِكِ لَا إِلَى

دوپرک دی پہ مینخ (د ایمان او کفر کین) نہ دی

هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَى هَؤُلَاءِ ط

مسلمانان تو طرف ته او نه دی کافرانو طرف ته

وَمَنْ يَضِلَّ اللَّهُ فَلَنْ

ادھقہ شوک چہ بہ لارے کوی هغوی لره الله تعالى نو هپیرے

يُرَاوُونَ بَاب مفاعله د تاکید دپاره ده یعنی دوی پہ مونخ
کولو سره صرف د ایشکاره کوی چہ مونخ مسلمانان یو او دا
رنگ پہ هر عمل د خیر کین د دوی ریا مقصد ده.

وَلَا يَدُكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا، په دیکین دوه توجیه دی. اول دا
چہ په مونخ کین ذکر په قلت سره کوی قراءت او تسبیح پکین
ته کوی صرف الله اکبر وائی (قرطبی) -

دویمه وجه داده چہ بغیر د مونخ نه هم ذکر قلیل کوی او
قلت دوه قسمه دے یو قلت په اعتبار د مقدار سره دے هغه
دلته مراد نه دے حکه بعض متافقان ډیر ذکر کوی او هزار
تسبیح په لاس کین نیولے وی بل قلت په اعتبار د کیفیت
سره دے یعنی اگر چہ په مقدار کین ډیر وی لیکن اخلاص
پکین نه وی - په غقلت د زره سره وی - په معنی باندے نه
پوهیږی - ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دے که
ذکر د دوی د الله تعالی دپاره وے (یعنی اخلاص) نو ډیر
په وے دارنگ ذکر د دوی د دنیا په غرض سره دے او
دنیا خو متاع قلیل دے (ابو حیان) -

تَجِدْ لَهُ سَبِيلًا ﴿۱۳۳﴾

او یہ تہ موئے ہفتہ لڑے لار -

﴿۱۳۳﴾۔ یہ دیکھیں ہم صفات کے منافقانوں کو۔
مُكَذِّبِينَ، ادا حال دے کے ضمیر کے یراءون یا یذکرون نہ۔
ذبدیہ پہ اصل کیں آواز کے حرکت کے ہفتہ خیز دے چہ زوہتی
وی رراغب۔ اودفع کول دی ہر طرف تہ تو منافقین ہم
کطرف کے مؤمنانوں نہ دفع رشرے کیڑی چہ دوی زمونہ
ملگری تہ دی اوہم کطرف کے کافرانوں تہ چہ دوی زمونہ
ملگری تہ دی تو یہ دے وجہ سرہ حیران او متردد دی۔
بَيِّنٌ ذَالِكِ، دا اشارہ ایمان او کفر تہ اوحدیت کیں راغلی دی
چہ مثال کے منافق پشان کے بیڑے دے چہ وارے راورے
وی او یہ مینح کے دودہ کنہ کونو کیں وی کلہ یوکتہک تہ شی
کخپل شہوت کے پورہ کولو کے پارہ او کلہ بل تہ۔

لَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَٰؤُلَاءِ، متعلق کے الی پت دے
منسوبین یعنی تہ ہے مؤمنانوں تہ نسبت کید لے شی او تہ
کافرانوں تہ افرق کے اولے جملے او کے دویسے جملے دا دے
چہ پہ اول کیں کے دوی لازمی صفت دے یعنی کے دوی
پہ خپلہ متردد او حیران دی او دوسیمہ جملہ کیں مطلب
دا دے چہ تور خلق ہم کے دوی پہ نسبت کولو کیں حیران
دی یعنی کے مؤمنانوں پشان اخلاص پکتن نشتہ او کے کافرانوں
پشان کفر ہم تہ بشکارہ کوی۔

وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا، کے دے دودہ معانے
دی اول دا چہ تہ یہ کے ہفتہ کے ہدایت کے پارہ لار او تہ موئے
دوسیم دا چہ تہ بہ او تہ موئے ہفتہ لڑے پہ لار کے ہدایت
باندے یعنی دے یہ پہ ہدایت باندے ہیچرے روان تہ
شی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا

اے ایمان والو! نہ

الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ

کافرانو لہ دوستان (تیر دوستی) د دوستانے

الْمُؤْمِنِينَ أَثَرٍ يُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا

د مؤمنانو نہ ، آیا خواہی تا سو چہ جولو کری

بِاللَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿۱۲۴﴾

اللہ تعالیٰ لہ پہ تھان باندے دلیل شکارہ ۔

۱۲۴ ربط لہ :- ہر کلمہ چہ صفت د منافقانو ذکر شو چہ دوی د کافرانو سرہ دوستانہ کوی تو اوس مؤمنانو لہ دے صفت نہ منع کوی ۔

ربط لہ :- ہر کلمہ چہ د منافقانو صفات قبیحہ ذکر شول تو اوس مؤمنانو لہ د منافقانو دوستانے نہ منع کوی ۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ،
پہ دے کس دودہ اقوال دی ۔

اول قول دادے چہ مراد د الْكَافِرِينَ نہ شکارہ کافران دی ۔
او دویم قول دادے چہ مراد د دے نہ منافقان دی شکارہ چہ
مخفی صفات علامات دی د دوی د کفر نو کافران پے ورتہ اوئیل ۔

أَثَرٍ يُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا بِاللَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ، د دوارو
اقوال باندے خطاب مؤمنانو مخلصانو تہ دے نو بناء پہ اول
قول باندے مراد د علیکم نہ علی تفاقم دے او بناء پہ دویم
قول باندے مراد د علیکم نہ علی عدا ایکم دے ۔ سُلْطَان ،
پہ معنی د برهان سرہ مذکر دے ۔

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ

یقیناً منافقان پہ طبقہ (رہائے)

الْأَسْفَلِ مِنَ السَّارِ وَلَنْ

لانڈے دے اور کس بہ دی او ہیچرے

تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ۝۱۲۵

اوپہ نہ موئے ہغوی لہ مددگار - مکر

الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا

ہقہ کسان چہ توبہ پئے اوکرہ (دفاق نہ) اونیک عمل پئے کوو

۱۲۵۔ پہ دیکس تخويف اخروی دے دیارہ دے منافقانو۔

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ السَّارِ، دَرَكِ نہ مراد طبقہ دہ او مفسرینو لیکلی دی چہ د جہنم اووہ طبقات دی۔ بعضہ د بعضو د لانڈے دی۔

اول جہنم، دویہ لظی، دریمہ حطمہ، خلورمہ سعیر، پنجمہ سقر، شپیمہ جحیم، اوومہ ہادیہ او دے تولو تہ پہ تار سرہ ہم تعبیر کید لے شی دے بعضہ بیان پہ تفسیر د سورہ حجر کس ہم انشاء اللہ راسخی او دے تہ درکات و ثیلے شی حکہ چہ پہ یویل دیاسہ وی۔ او منافقان حکہ سخت عذاب والا دی چہ دوی د کفر سرہ استہزاء پہ اسلام او خداع او تور صفات قبیحہ یو بخائے کپی دی۔ او هرکله چہ منافقانو کفر پتہ دے نو دارنگ ددہ د عذاب دیارہ ہم دیر پتہ بخائے دے نو جزاء د جتس د عمل تہ دہ۔

وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا، نہج کوونکے د عذاب تہ یا آسانوونکے د ہقہ۔

وَاعْتَصِمُوا بِاللهِ وَاخْلَصُوا

او کلک پیے او نیو و ردین) دے الله تعالیٰ او اخلاص من پیے او کبرو

دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَئِكَ مَعَ

دے دین خپل خاص الله تعالیٰ لره نو دغه خلق دے

الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللهُ

مؤمنانو دے دے ته دی او زردے چه وریه کبری الله تعالیٰ

الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿۱۴۶﴾

مؤمنانو لره ثواب لوے .

۱۴۶: په دے آیت کس ترغیب دے منافقانو ته دے توبه کولو۔ او د هغه خاور شرطونه ذکر کړی دی هرکله چه منافقان موصوف و و په داسے صفتو سره چه نقيض (مقابل) دی د دے شرطونو چه هغه کفر او فساد د اعمالو او دوستانه د کفرانو او په هغوی سره عزت حاصلول او ریاو او سمعت کول دی نو شرط د ایمان مقابل دے د کفر سره او د هغه نه تعبیر کړی دے په
إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا، سره یعنی توبه او کړی د کفر او نفاق نه نو هغه صحیح ایمان دے۔

وَأَصْلَحُوا، دا مقابل دے د اعمالو فاسدو د دوی۔

وَاعْتَصِمُوا بِاللهِ، دا مقابل دے د دوستانه او عزت حاصلولو په کفرانو سره او مراد د دینه اعتماد کول په کتاب د الله تعالیٰ او په ثواب د هغه۔

وَاخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ، دا مقابل دے د صفت د ریاو او سمعت۔

فَأُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ، یعنی روستو د حصول د دے صفاتو نه به دوی د مؤمنانو سره په دنیا او آخرت کس شماریدی۔

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ

خہ کوی اللہ تعالیٰ پہ عذاب ستاسو

إِنْ شَكَرْتُمْ وَأَمْسَكْتُمْ ط وَكَانَ

کہ توبہ اوکری تاسو او ایمان رادہی او دے

اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ۱۴۷

اللہ تعالیٰ شکر قبولوونکے او پوہہ پہ مرخہ باندے۔

اگرچہ دوی مؤمنان دی لیکن پہ مع سرہ ذکر کپل اشارہ دہ زیات نفرت کولو تہ ہغہ صفتونو د نفاق نہ چہ دوی پہ ہغ باندے متلبس وو او فراء وئیلی دی چہ مع پہ معنی د من سرہ دے۔

وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا، لفظ د سَوْفَ اشارہ دہ انتظار کولو د جنت تہ۔ الْمُؤْمِنِينَ، یے اوئیل ضمیر یے راجع نکرو اشارہ دہ چہ مخکس نہ منافق وی توبہ او یاسی یا د ابتداء نہ مؤمن وی دواہو تہ شامل دے او أَجْرًا عَظِيمًا، کنایہ دہ د جنت نہ۔

۱۴۸۔ پہ دے آیت کنس ترغیب دے توبہ کولو تہ او ذکر د دفع عذاب دے۔

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ، خطاب دے منافقانو تہ، مَا استفہامیہ دے د پاره د انکار بعض علماء وئیلی دی چہ مَا تافیه دے او مقصد د جملے دا دے چہ یو شخص چالہ عذاب ورکوی نو خیلہ غصہ سر دی یا پہ ہغ سرہ بدلہ اخی یا بہ خان لہ نفع حاصلوی یا بہ خان تہ ضرر دفع کوی۔ او اللہ تعالیٰ پہ دے خیزونو کنس ہیخ یو تہ محتاج تہ دے بلکہ دا عذاب رچہ پہ إِنْ الْمُتَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ کنس ذکر دے ستاسو د کفر د وجہ تہ دے نو شکر اوکری او ایمان

راویؑ نو عذاب یہ درتہ دفع شی - اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ ،
سوال :- ایمان خو مخکن دے د شکر نہ تو دلتہ یے ولے
روستو ذکر کرو ؟

جواب ع :- مراد د شکر نہ شکر اجمالی دے یعنی پہ زہ کنس
د منعم پیژندل او دا سبب اوگر چی دپارہ د ایمان او سبب
مخکن وی پہ مسبب باندے ۔

جواب ع :- مراد د شکر نہ هغه توبہ ده چه په مخکن آیت
کنس سره د شرطونو ذکر شوه او توبه مخکن وی په ایمان
باندے او مراد ایمان نه هغه ایمان دے چه په هغه کنس
اعتصام بالله او اخلاص وی ۔

وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ، شَاكِرًا ، به بغیر د مبالغه نه ذکر
کړو اشاره ده چه الله تعالیٰ لبر عمل هم په شرطونو سره
قیلوی او په هغه باندے ډیر ثوابونه ورکوی - عَلِيمًا ، عالم
دے په شکر او ایمان باندے نو د هغه مطابق جزاء ورکوی ۔

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ

نہ خوبصورتی اللہ تعالیٰ یہ زور و ٹیل دے

مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ

وینا مگر ہذا شوک چہ ظلم کرے شوی وی یہ ہذا باندے،

وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿۱۲۸﴾

او دے اللہ تعالیٰ آوری و نکے پوہہ -

۱۲۸۔ ربط لے :- ہر کلمہ چہ کہ منافقانو قبائح او مظالم پہ مقابلہ دے
مؤمنانو کیں ذکر شول نو اوس رحمت (اجازت) ذکر کوی مؤمنانو
تہ کہ ہغوی کہ صفات قبیحہ ذکر کولو او ہغوی تہ بد دعا کول۔
ربط لے :- ہر کلمہ چہ یہ منافقانو باندے زجرونہ ذکر شول
نو ہغوی عذر پیش کر و چہ مونہ کلمات کہ کفر او کہ کفرانو
سرہ ولایت دے و جے کہ مجبورئ نہ کوو تو یہ دے آیت کیں یہ
ہغوی باندے رد کوی چہ تاسو خوہیخ مجبور نہ یئ مجبوری
خو یہ حال کہ اکراہ کیں لایحی او یہ تاسو باندے اکراہ نشتہ دے۔

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ، بناء
یہ اول ربط سرہ مراد کہ جہر بالسوء تہ اظہار کہ قبائح
دیو شخص دے او من ظلم نہ مراد ہذا شوک دے چہ ہذا
کہ ہذا شخص کہ ضرورتو او کہید و نور مکرونو) تہ دیر مجبور
شی نو اظہار او کپی دارنگی کہ جہر بالسوء تہ دعاء شر (خیرے)
کول مراد دی او مراد کہ من ظلم نہ ہذا شخص دے چہ یہ
ہذا باندے کہ ہذا شخص کہ طرف نہ منافق وی او کہ فاسق
وی ظلمونہ دیر او شی او دے مظلوم شی نو مظلوم کہ پارہ خیرے
کول جائز دی۔ او کہ ابن السبنیر او قطرب پہ نیز باندے
کہ جہر بالسوء تہ مراد کلمہ کہ کفر یہ ژبہ باندے و ٹیل دی او
کہ من ظلم نہ مراد ہذا شوک دی چہ یہ ہذا باندے اکراہ ملجئہ

إِنْ تَبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ

کہ بیکارہ کوئی نیکی یا پستوئی

أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءِ فَإِنَّ اللَّهَ

یا معافی کوئی دے بدی نہ تو یقیناً اللہ تعالیٰ

كَانَ عَفْوًا قَدِيرًا ﴿۱۴۹﴾

دے معافی کوونکے قدرت لرونکے۔

(زور مجبورونکے) اوشی لکہ چاہ یہ سورہ نحل ملتا کہیں ذکر دے
او دے مجاہد نہ روایت دے چاہ دا آیت یہ بارہ دے ہفتہ چا
کہیں دے چاہ یو صحراء کہیں دے چاہ میلہ شہی او ہفتہ شخص ورلہ
میلستیا ورنہ کری۔

وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا، آوریونکے دے دعا دے مظلوم لہ
یہ ظلم دے ظالم باندے۔ یا دا تحذیر دے مظلوم او مکرہ تہ
حق او دے حد نہ تجاوز مہ کوہ۔

﴿۱۴۹﴾۔ دا ہم ذکر دے ادب دے متعلق دے مخکین رخصت (اجازت)
سرہ۔

إِنْ تَبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخَفُّوهُ، یعنی مظلوم کہ یہ مقابلہ جہر
یا لسوء (دعاء شر) کہیں یہ ذکر دے خیر باندے اکتفاء او کری
دے ہفتہ ظالم سرہ بیکارہ یا پتہ نیکی او کری بندہ اخلاق و سرہ
او چلوئی لکہ صبر او حلم یا دعا دے ہدایت ورنہ او کری۔ دارنگ
مکرہ یہ حالت دے اکراہ کہیں کلمہ دے توحید بیکارہ یا یہ پتہ
وائی او یہ عزیمت باندے عمل کوئی نو اجر لے کیروی۔

أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ، یعنی کہ دے خیر اظہار یا اخفاء نہ کوئی
بلکہ صرف دے ظالم دے بدی نہ معافی او کری او چپ شہی نو اولہ
او چتہ درجہ دے او عفو دے سوء نہ دویمہ درجہ دے یا مکرہ
شخص ابداء دے کلمہ دے توحید نہ کوئی بلکہ دے کلمہ دے کفر نہ

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ

یقیناً ہفتہ کسان چہ کفر کوی پہ اللہ تعالیٰ

وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا

او پہ رسولانو دہفتہ او ارادہ لری چہ جداوالے اوکری

بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ

پہ مینج (د حکم) د اللہ تعالیٰ او (د حکم) د رسولانو کیں او دوی وائی

شَوْءٌ مِنْ بَعْضٍ وَنَكْفُرُ

مونہ ایمان لرو پہ بعضو باندے او کفر کو

بِبَعْضٍ لَا يُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا

پہ بعضو او غوازی چہ جوہ کوی

بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ۝

پہ مینج د دے کیں بلہ لارہ -

چپ پاتے شی نودا ہم دریمہ درجہ دہ -

فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا، پہ دیکیں ترغیب دے مظلوم
تہ پہ معافی ورکولو سرہ یعنی اللہ تعالیٰ سرہ د قدرت تہ معافی
کوی نواسے مظلوم تہ خو عجزیے نوتہ ولے معافی نہ کوے -

دارنگ پہ دیکیں تسلی دہ مکروہ تہ کہ ہفتہ کلمہ د کفر پہ وقت
د اکراہ کیں رد و جے د رخصت نہ) اوائی نواللہ تعالیٰ بہ ورتہ
معافی کوی او پہ اکراہ کوونکی باندے اللہ تعالیٰ قادر دے
چہ ہفتہ لہ بہ سزا ورکری -

۱۵: خلاصہ :- د دے آیت نہ دویم باب دے تر ۱۶ پورے
او پہ دیکیں بحث د یہود دیا نو دے - زجرو تہ پہ منکرینو
اہل کتاب باندے او جواب د یو سوال د ہفتوی دے چہ پہ

۱۵۳ کتب دے اول الزامی جواب پہ ذکر د پنخویشت قبائح ذکر
 هغوی سره اوپه هغه کتب بعضه اسباب ذکریم الطیبات دی او بیا
 بشارت دے صالحینو اهل کتابو ته۔ او بیا تحقیقی جواب دے پہ ۱۵۳
 ۱۵۴ کتب سره ذکر ذکر حکم د ارسال رسل نه پہ ۱۵۵ کتب۔ بیا ذکر
 د شهادت د الله تعالیٰ او ملائکو دے پہ صدق د قرآن باندے
 ۱۵۶ کتب او پہ آخر کتب تخویف اخروی دے۔

رابطہ:- هر کله چه احوال د منافقانو مخکن بیان کرل نو یهودیان
 او منافقان په دیر قبائحو کتب مشابه دی نو اوس ذکر د قبائحو
 د یهودیانو کوی۔

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ، يَعْنِي إِيْمَان د دوی ایمان
 شرعی ریشان د صحابه کرامو ته دے او په بعضه رسولا نو باندے
 کفر کول پشان د کفر دے دے په ټولو رسولا نو باندے۔

وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ، اودا فرق د دوی په
 په طریقہ د اراده سره ذکر کره یعنی د ژبه دعویٰ په داده
 چه موثر په الله تعالیٰ باندے ایمان لرو لیکن ټول رسولان د
 هغه نه منو او په مخکن جمله دیکفرون بالله کتب د دوی حقیقت په
 ذکر کرے دے چه ایمان د دوی په الله تعالیٰ باندے هم ایمان
 شرعی نه دے۔ او په دے جمله کتب دا هم داخل دے چه
 خوگ وائی چه د الله تعالیٰ کتاب باندے ایمان لرو لیکن د رسول
 احادیث نه منم دا هم فرق کول دی په مینځ د الله تعالیٰ او د رسولا نو
 د هغه کتب۔

تنبيه:- مراد د تفریق نه تفریق دے په ایمان بالله او بالرسول
 کتب تفریق د ذاتو مراد نه دے ځکه چه په یقینی دلیلونو سره
 معلومه ده چه د الله تعالیٰ ذات جدا دے او د رسولا نو ذات
 جدا دی۔

وَيَقُولُونَ نَحْنُ الْمُسْلِمُونَ وَنَكْفُرُ بِبَعْضِ، یعنی یهودیان وائی
 مونو ابراهیم او اسحاق او موسیٰ علیهم السلام باندے ایمان

وَلِلَّهِ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا

یقیناً

کافران دی

دوی

دغہ کسان

وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا

عذاب

کافرانو لہ

تیار کر دیے مونہ

او

مِہیناً (۱۵۱)

شر مونہ کے۔

راہرو۔ او اسماعیل، عیسیٰ او محمد صلی اللہ علیہ وسلم
تہ منی دارنگ نصاریٰ عیسیٰ علیہ السلام منی او محمد
صلی اللہ علیہ وسلم تہ منی۔

وَيُرِيدُونَ أَنْ يُتَّخَذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا، ذَلِكَ، اِشَارَةُ دِه
ایمان راہل پہ تولو او کفر کول پہ تولو باندے پہ تاویل د
من کور سرہ۔ او دا واسطہ لتول دی پہ مینخ د ایمان او
کفر کنس او حال دا چہ پہ مینخ د ایمان او کفر کنس واسطہ
نشتہ دے (ابو حیان)۔ پہ دے آیت کنس د دوی خلور صفات
قبیحہ ذکر کرے شول۔

۱۵۱:۔ دا خبر دے دان دپارہ۔ یا خیر د ہف پت دے
(جَمَعُوا الْمَخَازِي) دوی شرمندگی جمع کرے دی۔ او
دا روستو قول غورہ دے ٹکھ چہ دا مستقل آیت دے
اوپر یکنس د دوی بل صفت قبیحہ دے۔

وَلِلَّهِ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا، یعنی پہ غیر د شک تہ نو
مراد د حق تہ مقابل د باطل تہ دے ٹکھ چہ کفر خوحق
نشی کید لے نو مقصد دا دے چہ کفر د دے کتابیا تو یقینی
ثابت دے۔

وَأَعْتَدْنَا، دا تخویف دے تولو کافرانو تہ او دوی پکنس
داخل دی۔

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ

او ہنہ کسان چہ ایمان یے راؤ پیدے پہ اللہ تعالیٰ او پہ رسولانو دہنہ

وَلَمْ يَفْرِقُوا بَيْنَ أَحَدٍ

او جدائی نہ دہ کرے دوی پہ مینخ دہیچا کیش

مِنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ

د دوی نہ دغہ کسان زردے وربہ کری اللہ تعالیٰ دوی تہ

أَجُورَهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا

ثوابتہ د دوی او دے اللہ تعالیٰ بخونکے

رَحِيمًا ۱۵۲

رحم کوونکے۔

۱۵۲۔ دا بشارت دے عمومًا۔ او مؤمنان د کتابیانو پکش داخل دی خصوصًا۔

وَلَمْ يَفْرِقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ، دا مقابل دے د مخکش صفت قبیحہ د دوی چہ ویریدمون اَن يَفْرِقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ اورپس جملہ۔

أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجُورَهُمْ، سَوْفَ، دلتہ د نفس وعدے او د تنبیہ د پارہ دے معنی د بعد لرے والے پکش مقصود نہ دہ یعنی د دوی اعمال او اجرونہ باطل شوے نہ دی ٹحکہ چہ ہیخ قسم کفر دوی تہ دے کرے او نور و گناہونو اللہ تعالیٰ ورتہ۔ بخندہ کوی۔

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنَزِّلَ

تیوس کوی ستانہ کتابیان چہ رپہ یوحلمے نازل کری

عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَقَدْ

پہ دوی باندے کتاب د آسمان نہ پس یقینا

سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرُ مِنْ ذَلِكَ

تیوس کرے وو دوی د موسیٰ علیہ السلام تہ لوے خیز د دے تہ

فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً

نو دوی وٹیلی وو اوٹیاپہ مونوتہ اللہ تعالیٰ بشکارہ

فَاخَذَ شُهُمُ الصُّعْقَةِ بظُلْمِهِمْ

نو اوٹیو دوی لڑہ تنڈر پہ وجہ دظلم د دوی

ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ

بیا اوٹیو دوی سخی لڑہ پہ خدائی سرہ روستہ

مَا جَاءَ شُهُمُ الْبَيِّنَاتِ فَعَفَوْنَا

دھفہ تہ چہ راغلل دوی تہ بشکارہ دلائل

عَنْ ذَلِكَ ۚ وَاتَّيْنَا مُوسَىٰ

او ورکرے وو مونبر موسیٰ علیہ السلام

سُلْطَانًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾

تہ دلیل بشکارہ -

۱۵۳:- پہ دیکھن زجر او ذکر د نور و صفات قبیحہ د کتابیانو دے۔

يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ، دا سوال د دوی پہ طریقہ د عناد
(تعت) سرہ دے او دایے صفت قبیحہ دے۔ اَهْلُ الْكِتَابِ،

مراد یہ دے سرہ ہغہ دی چہ فرق ئے کوو پہ مینخ د رسولائون
لکہ چہ پہ ستھ کس تیر شول۔

أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِّنَ السَّمَاءِ، یعنی دوی وئیلی وو چہ
مونہ تہ پہ یوخل د آسمان نہ داسے کتاب راوہہ چہ مونہ ئے پہ
ستوگو اووینو لکہ چہ موسیٰ علیہ السلام او تولو انبیاء پہ
یوخل باندے خیل کتابونہ راوہی وو۔ دلتہ تنزیل پہ معنی د
انزال دے رہہ ہیر نازلو لو او داسے سوال مشرکاتو امیانو
ہم کہے دے لکہ چہ پہ سورہ فرقان ۳۲ کس دی۔ او دا
سوال ہرکہ چہ عنادی وو د دے وچ د دے اول جواب
الزانی دے یعنی پہ ذکر کولو د قبائحو د دوی اوروستو جواب
تحقیقی ۱۶۳ دے۔

فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَىٰ أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ، فاء سببیہ دہ مخکس
عبارت پت دے رچہ پرواہ مکوہ او دا خبرہ لویہ مہ گنہہ
حکہ چہ دوی د موسیٰ علیہ السلام نہ د دے نہ دیر غت
سوال کہے وری یعنی د دوی مشرانو او دوی ہم پہ دغہ
سوال باندے رضا وو۔

فَقَالُوا أَرَنَا اللَّهَ جَهْرَةً، فاء دپارہ د تفصیل د سوال دہ او
داسے پہ سورہ بقرہ ۲۵۵ کس تیر شویدے۔

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّعِقَةُ يُظْلِمُهُمْ، ابن جریج وئیلی دی چہ
صاعقہ پہ معنی د مری سرہ دے او بعضو وئیلی دی چہ دا
اور دے د آسمان نہ نازل شوے وو او د دے تہ روستو
لفظ پت دے یعنی اللہ تعالیٰ ژوندی کول پہ دغا د موسیٰ
علیہ السلام سرہ (قرطبی) اودا د دوی بل قباحت دے۔
يُظْلِمُهُمْ، مراد د ظلم نہ عنادی سوال کول دی۔

ثُمَّ اسْتَخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ، دا د
دوی بل قباحت دے البینات تہ مراد بشکارہ معجزات

وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ

او اوچت کرو موئنہ ددوی دیاسہ طور غر

بِمِثْقَانِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ

دپارہ ددوئے اخستلو ددوی او اوٹیل موئنہ ددوی تہ

ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا

داخل شئ دروازے تہ سجدہ کوونکی

وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ

او اوٹیل موئنہ ددوی تہ چہ دحد نہ مہ تیریری یہ دیش دخال کیں

وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ۱۵۲

او اخستے دہ موئنہ ددوی تہ وعدہ پختہ -

د موسیٰ علیہ السلام وچہ یہ توحید باندے دلالت کوی۔

سوال :- د سورہ بقرہ د ترتیب تہ معلومیری چہ اتخاذ العجل واقعہ
د واقعہ دارنا اللہ جہرہ نہ وہاندے دہ ؟

جواب :- د اشم د ترتیب د اخبار دپارہ د د ترتیب واقعی دپارہ
نہ د (ابو حیان) یعنی شم د تعقیب ذکر دپارہ د ۔

فَعَقَّبُوا عَنْ ذَلِكَ ، یہ سبب د توبے ددوی سرہ چہ یہ سورہ اعراف
۱۴۹ کیں ذکر دہ ۔

وَأَتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَانًا مُّبِينًا ، مراد د دینہ تورات کتاب دے چہ
بنکارہ حجت دے او سلطان یہ حجت سرہ حاصلیری ۔ یا مراد
ددینہ رعب او ہیبت دے لکہ چہ بقرعون باندے ددہ رعب
پروت و و قتل د ہوزہ یے نشو کولے او رعب یے بنی اسرائیلو
باندے پروت و وچہ ہقوی یے دا حکم او منلو چہ اقتلوا
انفسکم ۔

۱۵۳ :- دا د بنی اسرائیلو نور قبائحو تہ اشارہ دہ لیکن تصریح

فَبِمَا تَقْضِيهِمْ مِّمَّا قَالُوا وَكَفَرِهِمْ

نو پہ سبب دے مآتولو دے دوی لوظو تہ خیل او کفر د دوی

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا قَتَلْتُمُ النَّبِيَّاتِ

پہ آیا تو نو دے اللہ تعالیٰ او وٹل د دوی پیغمبران

بَغْيٍ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا

بغیر د جرم شرعی نہ او وینا د دوی چہ زہوتہ زموتہ

غُلْفٍ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا

د علم لو پنی دی، بلکہ مہر دھلے دے اللہ تعالیٰ پہ ہن

بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا

پہ سبب د کفر د دوی نو ایمان نہ راوی دوی مکر

قَلِيلًا ۱۵۵

بر

یہ قباحتو باندے نہ دے کرے حکہ بمیشا قہم، مطلب دا دے چہ د دوی تہ د عمل د تورات د پارسہ میثاق واخستلے شو او پہ وخت د میثاق کیں طور غریے د دوی د پاسہ اوچت کرو لکہ چہ پہ سورہ بقرہ ۲۵۳ کیں دے نو پہ دے کیں ہم د دوی قباحت تہ اشارہ دے دارنگ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا، پہ دے سرہ حکم د تبدیل تہ اشارہ دے لکہ چہ پہ سورہ بقرہ ۲۵۵ کیں ذکر دے تودا ہم د دوی قباحت تہ اشارہ دے - دارنگ وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ، د دے تھی مخالفت کولو تہ اشارہ دے چہ ہن پہ سورہ بقرہ ۲۵۶ کیں او اعراق ۱۶۳ کیں ذکر دے وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِّيثَاقًا غَلِيظًا، ابو حیان و ثیلی دی چہ پہ دے کیں د دوی ہن میثاق او د ہن مخالفت تہ اشارہ دے چہ پہ

سورۃ العمران ۸۱ کیں ذکر دے۔

۱۵۱۔ یہ دے آیت کیں دے دوی نور قبائح ذکر کوی اودا قبائح اود دے تہ روستو دیتہ اسباب دے تحریم طیبات ہم وکیلے شی یہ دے آیت کیں دے ہفتہ تہ شپہ ذکر دی۔

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ، دے یہ متعلق کیں دودہ اقوال دی اول قول دادے چہ دا متعلق دے یہ روستو ۸۱ حرمتا پورے او قبظلم بدل دے بمنا نقضہم تہ دا قول دے زجاج او زمحشری وغیرہ دے۔ او دویم قول دادے چہ دے متعلق پت دے۔ رَعْنَاهُمْ يَا اَذْكُنَّا هُمْ) دا قول دے ابن عطیہ او ابو حیان وغیرہ دے۔ او دے ميثاقہم، تہ ہفتہ موثیق مراد دی چہ مخکس آیت کیں ذکر شول ہفتہ دوی تول مات کریدی۔

وَكَفَرِهِمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَتَبِهِمُ الْاَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ، دے تفسیر مخکس تیر شویں دے۔

وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ، دے تفسیر یہ سورۃ بقرہ ۸۸ کیں ذکر شوے دے۔

بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ، دا جواب دے قول دے دوی دے چہ (قلوبنا غلف) یعنی دے دوی زہر تو تہ دے حق دے تہ رسید لو وجہ غلف تہ دے بدکہ اللہ تعالیٰ بند کریدی یہ مہر و ہلو سرہ او سبب دے طبع کفر دے دوی دے۔

سوال :- یہ سورۃ بقرہ ۸۸ کیں لے لعنہم اللہ و ثیلی دی او دلتہ بل طبع ؟

جواب :- ہلتہ مقصد ذکر دے اسباب دے لعنت دے یہ یہود یا بنو باندے لکہ یہ ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳، ۱۳۵۴، ۱۳۵۵، ۱۳۵۶، ۱۳۵۷، ۱۳۵۸، ۱۳۵۹، ۱۳۶۰، ۱۳۶۱، ۱۳۶۲، ۱۳۶۳، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۶۸، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰، ۱۳۷۱، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴، ۱۳۷۵، ۱۳۷۶، ۱۳۷۷، ۱۳۷۸، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰، ۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳، ۱۳۸۴، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶، ۱۳۸۷، ۱۳۸۸، ۱۳۸۹، ۱۳۹۰، ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳، ۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶، ۱۳۹۷، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، ۱۴۰۰، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲، ۱۴۰۳، ۱۴۰۴، ۱۴۰۵، ۱۴۰۶، ۱۴۰۷، ۱۴۰۸، ۱۴۰۹، ۱۴۱۰، ۱۴۱۱، ۱۴۱۲، ۱۴۱۳، ۱۴۱۴، ۱۴۱۵، ۱۴۱۶، ۱۴۱۷، ۱۴۱۸، ۱۴۱۹، ۱۴۲۰، ۱۴۲۱، ۱۴۲۲، ۱۴۲۳، ۱۴۲۴، ۱۴۲۵، ۱۴۲۶

وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ

او یہ سبب ذکر دوی او جوہرول ذکر دوی یہ مریم باندے

بِهَتَانَا عَظِيمًا (۱۵۶)

بہا نامہ لویہ ۔

فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ، داسے یہ سورہ نساء ۱۵۶ کتب تیر شویبی او
یہ قلیل کتب درے اقوال مشہور دی ۔ علی ایماننا قلیلًا ، علی اور مانگا
قلیلًا ، علی او قلیلًا مِنْهُمْ ۔

سوال :- یہ سورہ بقرہ ۱۷۸ کتب وثیلی دی قلیلًا ما یؤمنون ؟
جواب :- ہلتہ ذکر دوجہ ذکر دلعنت نہ دیر تاکید ذکر کول پکارو
یہ بارہ عدم ایمان ذکر دوی او یہ دفعہ جملہ کتب یہ لفظ ذکر دما سرہ
دیر تاکید ذکر دقلت او کہے شو تر دے پورے چہ ذکر بعض مفسرین
یہ نیز مراد ذکر دقلت ہلتہ عدم ایمان دے (واللہ اعلم بحکمہ)
تر دے آیت پورے ذکر دوی ہفتہ قبائح ذکر شول چہ ذکر مانے ذکر
عیسیٰ علیہ السلام نہ مخکس وو ۔ اس ہفتہ ذکر کوی چہ یہ زمانہ
دعیسیٰ علیہ السلام کتب وو ۔

۱۵۶ :- یہ دے کتب دودہ قبائح رچہ ہفتہ اسباب ہم دی ذکر کریدی
دلہ ذکر نہ مراد کفر کول دی یہ نبوت دعیسیٰ علیہ السلام باندے
یا انکار دے قدرت ذکر داللہ تعالیٰ نہ یہ پیدا کولو دعیسیٰ علیہ السلام
بغیر دنازیتہ (الباب) ۔

وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَىٰ مَرْيَمَ بِهَتَانَا عَظِيمًا ، بہتان ہفتہ
گناہ تہ وثیلہ شی چہ ذکر دغیثالی اوسخت والی نہ انسان حیران
شی او نکرہ راورل او تاکید یہ عظیمًا سرہ ذکر دیر تاکید دپارہ دے
ہفتہ بہتان ذکر دے یہ سورہ مریم ۱۷۸ کتب ۔ صاحب الباب
وثیلی دی چہ ہر کلمہ اللہ تعالیٰ طعن دیہودیانو یہ مریم باندے
ذکر کرو چہ دا بہتان عظیم دے او ذکر کریدی طعن ذکر
مناقضانو یہ عائشہ رضی اللہ عنہا باندے چہ وثیلہ دی

وَقُولِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ

او دینا دے دوی چہ یقیناً وڑے دے موند مسیح

عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ

عیسیٰ (علیہ السلام) حوے دے مریم رسول دے اللہ تعالیٰ

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ

او نہ دے وڑے دوی ہفہ او نہ یے پہ سولہ کرے دے

وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ط وَإِنَّ

لیکن یوشان کریشو ہفہ ریوتن دے عیسیٰ علیہ السلام دوی تہ، او یقیناً

الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي

ہفہ کسان چہ اختلاف کرے دے پہ ہفہ کسں خامخا پہ

شَكٍّ مِّنْهُ ط لَهُمْ بِأَن

شک کسں دی ددہ نہ نیشته دوی لہ پہ ہفہ

مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظُّلُمِ ج

خہ علم مگر تابعداری گوی دگمان

وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ۝۱۵۷

او نہ دے قتل کرے دوی ہفہ پہ رینتیا -

سبحانک ہذا بہتان عظیم نو دا دلالت گوی چہ روافض (شیعگان) چہ طعن گوی پہ عائشہ رضی اللہ عنہا پشان دے یہودیا نو دی چہ طعن گوی پہ مریم باندے۔

۱۵۷۔ پہ دے دے کسں دے دوی بل قباحت ذکر گوی او دے ہفہ تردید گوی پہ تہو لو طریقو سرہ۔

اولہ طریقہ - وَقُولِهِمْ يٰ اُوَيْل قَتَلْتُمْ يٰ نَه دے وٹیل

یعنی دوی دروغ قول کوی په باره د قتل د عیسی علیه السلام کښ -

إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ ،

سوال : یهودیان خو د هغه د رسالت نه منکر دی نو څنگه رسول الله ذکر کړې دے ؟

جواب غلې : دا قول د دوی په طریقه د استهزاء سره دے پشان د سوره حجر ص ۱۷ او د سوره شعراء ص ۲۷ -

جواب غلې : دا تعریف د طرق د الله تعالی دے د پاره د تقبیح د دوی -

وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ ، هر کله چه په مینځ د قتل او د صلب کښ لزوم تشبه کله قتل وی بغیر د صلب نه نو د هغه نفی یې او کړله او کله صلب وی بغیر د قتل نه رځکه صلب په استعمال کښ دا دے چه یو شخص لره په یو لړکي پورے کلک او تری چه حرکت نشی کولے او بیایې په نیزه باندے او هی یا په غشی باندے اولی) نو د صلب نفی یې ځکه او کړله او دارنگ یهودیانو او د هغوی په تقلید کښ نصاری و د صلب او د قتل دواړو دعوی کړے ده - د دے وجه ته قرآن د هغه دواړو تردید کړیدے -

وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ، تشبیه صیغه د مجهول ده د شبهه ته اخستل شوے دے او شبهه مماثلت د شکل ته وئیلے شی او نائب فاعل یې حذف شوی دے - او لَهُمْ د نائب فاعل په ځای دے معنی دا چه واقع شو دوی لره مشابیهت په شکل د عیسی علیه السلام کښ یعنی قتل کړے دے دوی هغه چا لره چه مشابیه کړے شوے وو د شکل د عیسی علیه السلام سره - یا شبهه د اشتباهه ته اخستل شویده اولام په معنی د علی دے نو معنی دا ده چه اشتباهه اچولے شویده په دوی باندے په باره د صلب د عیسی علیه السلام السلاکښ یعنی مشرانو د یهودیانو چه هر کله عیسی علیه السلام اونه موندلو نو د هغه په ځای یې بل شخص په صلیب باندے او څیژولو او چه د هغه شکل بدل شونو دوی عامو مخلوق ته اوئیل چه دا عیسی دے چه په صلیب باندے اویزان دے -

فائدہ :- این جریر د وہب تہ روایت کریدے چہ عیسیٰ علیہ السلام د اوویش تو حواریو نو سرہ پہ یو کو تہ کین داخل شو تو نو یہودیا نو د ہنہ کو تہ نہ احاطہ او کپلہ نو دوی دتہ داخل شول نو عیسیٰ علیہ السلام خپلو منگرو تہ او ٹیل چہ خو ک جنت عواری نو یو شخص آواز او کپرو چہ زہ جنت عواریم نو اللہ تعالیٰ د ہنہ شکل د عیسیٰ علیہ السلام پشان جوہ کپرو او عیسیٰ علیہ السلام تہ چت سورے کپے شو ہنہ یرہ آسمان تہ اوختلو او یہودیا نو ہنہ شخص چہ پہ شکل د عیسیٰ علیہ السلام وو ہنہ یے پہ صلیب باندے او خپڑولو۔ او پہ دے روایت باندے اولہ معنی د شبہ دلالت کوی او بل روایت دادے چہ ہر کلہ عیسیٰ علیہ السلام دوی پہ کو تہ کین او تہ موندلو یرہ خپڑولے شوے وو نو دوی بل شخص پہ صلیب باندے او خپڑولو او ہنہ تہ یے نردے خو ک زہ پر بخود ہر کلہ چہ د ہنہ شکل بدل شو نو دوی عوامو خلقو تہ او ٹیل چہ دا پہ صلیب باندے عیسیٰ علیہ السلام دے نو پہ عوامو خلقو یے التباس او اشتباہ و اچولہ۔ داروایت د دو یے معنی سرہ مناسب دے۔

فائدہ ثلث :- پہ دے مسئلہ کین د انجیلو نو د نصاریٰ متضاد خبرے او پہ ہنہ باندے شردیں او پہ واقعے د القاء شبہ باندے د دوی اعتراضو تہ او د ہنہ جوابو تہ او عبارت د انجیل خامس چہ د دے آیت سرہ مطابق دے دا قول قاسمی پہ تفسیر قاسمی کین پہ تفصیل سرہ ذکر کرے دے او د ہنہ پہ تسمہ کین د شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ د کتاب الفرقان بین الحق والباطل تہ پورہ تشریح نقل کرے دی ہنہ او گوری۔

وَالَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَقِيَ شَاقُّ مَرَّةٍ، یعنی یہودیا نو او نصاریٰ چہ پہ یارہ د عیسیٰ علیہ السلام کین د عقیدے اختلاف کریدے ہغوی پہ شک کین دی د قتل د ہنہ تہ۔ یعنی یہودیا نو روستو د قتل د ہنہ تہ شک او کپرو چہ دا عیسیٰ علیہ السلام دے او

کہ بل شخص دے بعضو اوٹیل چہ مخ خو مخ د عیسیٰ علیہ السلام
دے او باقی بدن د ہغہ نہ دے۔ او ہر چہ نصاریٰ و نو ہغوی
روستو د عقیدے د قتل د عیسیٰ علیہ السلام نہ درے دے شولے
نسطوریہ، ملکانیہ، یعقوبیہ۔

نسطوریہ اوٹیل چہ عیسیٰ علیہ السلام پہ اعتبار د ناسوتیت سرہ
پہ صلیب کرے شولے دے او اعتبار د لاهوتیت سرہ ژوندے
پاتے دے۔

ملکانیہ وائی چہ قتل او صلیب د ہغہ لاهوتیت تہ اور سیدل
پہ احساس او شعور سرہ تہ پہ مباشرت سرہ یعنی د ہغہ سرہ
قتل لکیدلے تہ دے۔

او یعقوبیہ وائی چہ قتل او صلیب واقع شویدی پہ مسیح
علیہ السلام چہ ہغہ یو جوہر و پیدا شویدے د دوه
جواہر و تہ۔ او دا تول متضاد او بے معنی اقوال دی۔

مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ، یہ ضمیر راجع دے
قتل د عیسیٰ علیہ السلام تہ او الا استثناء منقطع دہ حکمہ
چہ ظن غیر دے د علم نہ معنی ہے دادہ رکن یتبعون اتباع
الظن۔

سوال :- مخکنس او فرمائیل چہ دوی پہ شک کنس؟ او دل تہ پہ
اتباع الظن او شک او ظن کنس فرق دے۔
جواب :- د عربو اصطلاح دہ چہ پہ کوم خیز کنس یقین تہ
وی نو د ہغہ نہ کلہ تعبیر پہ شک سرہ کوی او کلہ پہ ظن
سرہ (ابو حیان)۔

وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا، قول د جمہور و مفسرینو دادے چہ ہ
ضمیر راجع دے عیسیٰ علیہ السلام تہ او یقیناً پہ خاکے د حال
کنس دے یعنی مُتَيَقِّنِينَ آنہ عیسیٰ ر پہ داسے حال کنس چہ دو
یقین کوو چہ دا عیسیٰ علیہ السلام دے) یا مفعول مطلق دے
یہ موصوف پت سرہ یعنی قتلًا یقینًا۔ او حسن و ٹیلی دی۔

بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ

بلکہ پورے خیر وے دے اللہ تعالیٰ محانتہ ، او دے اللہ تعالیٰ

عَزِيزًا حَكِيمًا (۱۵۸)

حکمتوں والا ۔

زور آور

چہ یقیناً پہ معنی دَحَقًّا سرہ دے او فراء بغوی او ابن قتیبہ
وٹیلی دی چہ کہ ضمیر علم تہ راجع دے او قتل کنایہ دہ د
حصول او دَحَلَطَ کولو تہ ۔

۱۵۸ :- بَلْ ، پہ دیکھن اضراب دے دَمَا قَتَلُوْهُ یعنی ہر کہ
چہ دوی قتل کرے نہ دے او پہ صلیب کرے نہ دے نو آیا
مہ شوی دے پہ خیل مرگ با تدے نو او ٹیل چہ نہ بلکہ
رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ ، او تفصیل د رفع پہ تفسیر د سورہ آل عمران
۵۵ کنس تیر شوی دے ۔

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ، پدیکھن جوابات دی د دو سوالونو ؛
سوال ۱ :- دا چہ د زمکے او آسمان پہ مینج کنس خلا (بغیر دھوانہ)
دہ او اکسیجن نشتہ نور ہم اسباب د برہ و رختلو تہ و نو خرنک
غیسی علیہ السلام یے برہ او خیر و لو ؟
جواب :- پہ لفظ د عزیزا سرہ جواب او شو ۔

سوال ۲ :- دا دے چہ آخری رسول محمد صلی اللہ علیہ وسلم
یے وے پہ داسے طریقہ سرہ برہ او تہ خیر و لو ؟
جواب :- او شو پہ لفظ د حکیمًا سرہ یعنی د حقہ د قدرت کا ملہ
پہ مخکنس ہیخ خیز کران نشتہ او د اللہ تعالیٰ پہ ہر کار کنس حکمت دے ۔

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا

او نیشته شوک د کتاب والو ته مکر

لَيَوْمٍ مِّنْ يَّاهُ قَبْلَ مَوْتِهِ

خاتما ایمان په راوړی په هغه مخکې د مړی د هغه ته

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ

او په ورځ د قیامت شی به هغه په دوی باندې

شَهِيدًا ۱۵۹

گواهی ورکونکې -

۱۵۹- په دیکې اثبات دے د عدم موت رټونډ د عیسیٰ علیه السلام -

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيَوْمٍ مِّنْ يَّاهُ قَبْلَ مَوْتِهِ ، په دیکې دوه اقوال مشهور دي -

اول قول د ابن عباس او حسن او ابو مالک وغیرهم دی چه یاه او مَوْتِهِ ضمیر ونه عیسیٰ علیه السلام ته راجع دی یعنی هرکله چه عیسیٰ علیه السلام په آخره زمانه کښ زمکه ته را کوزشی نو په هغه وخت کښ به هر کتابی چه موجود وی ریهودی یا نصرانی هغه به په عیسیٰ علیه السلام باندې ایمان راوړی -

دویم قول د عکرمه او مجاهد او ضحاک وغیرهم ته نقل دے چه چه ضمیر یاه عیسیٰ علیه السلام ته او ضمیر د مَوْتِهِ کتابی ته راجع دے یعنی هر کتابی یهودی یا نصرانی چه کله مړ کیږی نو په وخت د مړی کښ په عیسیٰ علیه السلام باندې ایمان راوړی اگر چه دا ایمان یې پشان د ایمان د فرعون قبول ته دے - لیکن اول قول غوره دے په سبب د حدیث د بخاری چه کتاب البیوع باب قتل الخنزیر او کتاب الانبیاء باب نزول عیسیٰ علیه السلام او مسلم په کتاب الایمان باب نزول عیسیٰ علیه السلام کښ راوړیدے چه د ابوهریرة رضی الله عنه

فَيُظْلَمُ مَنْ الظَّالِمِينَ هَادُوا

نوپہ سبب دظلم کولو د یهودیانو

حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ

حرام کریدی مونہر پہ دوی باندے مزیدار خیزونہ چہ حلال شوی دو

لَهُمْ وَبَصُلًا لَهُمْ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ

دوی لره او پہ سبب دمتع کولو ددوی د لارے د الله تعالیٰ نه

كَثِيرًا ۱۴۰

دیر خلقو لره -

روایت دے چہ رسول الله صلی الله علیہ وسلم فرمائی دی چہ
نزدے دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام به په تاسو کس راکو شی فیصلے
کوونکے انصاف کوونکے صلیب به مات کړی اوخنزیر به قتل کړی
او جزیه به ختمه کړی او مالونه به دیر شی تردے پورے چہ هیخوک
به یټے نه قبلوی اودجال به قتل کړی اوزمکه کنس به خلوی پست کاله
آباد وی بیا به وفات شی اومسلما نان به د هغه جنازه اوکړی - اوابوهریره
رضی الله عنه دا ایت اولوستلو اودرے کرتی اعاده اوکړه -
اودویم دلیل مغوره والی او قول دا ورپسے جمله ده -

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا، ضمیر د یكون عیسیٰ علیہ
السلام ته راجع دے اوتفصیل د شهادت په سورة مائده ۸۴
کنس ذکر دے - او په دے آیت کنس د عکرمه نه دریم قول نقل
دے چہ په ضمیر محمد صلی الله علیہ وسلم ته راجع یا الله تعالیٰ
ته اوموتیہ ضمیر کتابی ته راجع دے -

منظرا - په دے آیا تونو کنس د یهودیانو هغه قبایح ذکر کوی چہ د
قرآن د نزول په وخت کنس په دوی کنس پیدا شویدی اودا هم
اسباب د تحریم طیبات دی ددے وچ نه بآء سببیه پکنس
واپس لاوړیده -

وَ أَخْذِ لَهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا

او یہ سبب دے اختلاو ددوی سود او یقیناً دوی منع کریشویدی

عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ

دے ہفتہ او خورل ددوی مالوق دے خلقو لہرہ

بِالْبَاطِلِ ط وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ

یہ تاروا او تیار کریدے موتیرہ کافرانو لہرہ

مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۱۴۱

دے دوی تہ عذاب درد ناک -

فَيُظْلَمُونَ الَّذِينَ هَآؤُنَا، دَابِل دے دے قیما نقضہم تہ یا مستقل
کلام دے متعلق دے یہ روستو پورے -

حَرَمْنَا عَلَيْهِمْ، طیبات او مراد دے طیبات تہ ہفتہ دی چہ یہ سورہ
انعام ۱۶۱ کنس ذکر دی او ہفتہ تہ یہ سورہ نحل ۱۱۵ کنس اشارہ دہ
دارنگ یہ ذلت او مسکنت او غضب کنس اختہ کیدلو سورہ یہ دوی
باندے عزت او رحمت دے اللہ تعالیٰ بند شو -

وَبَصَّيْهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا، مراد دے سبیل اللہ تہ لار دے توحید
او دے اتباع دے رسولانودہ چہ دا کار بہ دوی دے تہو رسولانو پہ وخت
کنس کولو نو دارنگ دے آخری رسول دے اتباع او دے قرآن تہ منع
کولو تہ ہم اشارہ دہ -

۱۴۱ :- یہ دیکھن نور قبائح دے ہغوی او اسباب دے تحریم ذکر کوی -

وَ أَخْذِ لَهُمُ الرِّبَا، ربا یہ دوی باندے حرام دہ لکہ چہ زموتیرہ
یہ ملت کنس حرامہ دہ -

وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ، یہ دیکھن اشارہ دہ دے دوی دیر قباحت تہ چہ
یہ تورات او انجیل کنس دے ربا تہ نہی موجود دہ او دوی دے ہفتہ

لَكِنَّ الرَّاٰسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ

لیکن باخہ پہ علم کتب

مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ

دے دوی نہ او مؤمنان چہ ایمان لری

بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا

پہ ہفہ کتاب چہ نازل کرے شوے دے تاتہ او ہفہ چہ

أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ

نازل کرے شوے دے مخکین ستا نہ او (شایاں دے) پہ باندی کو و لکو

الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ

دے مانعہ او و رکونی دے زکوۃ

وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

او ایمان لرونی پہ الله تعالیٰ او پہ ورخ روستی

نہ مخالفت کریدے۔

وَأَمْ لَهُمْ أَمْوَالٌ نَّارٍ يَبْتَاطِلُونَ ، داسے پہ سورہ توبہ سکا
کین ذکر دے او دے باطل نہ ہولے ہفہ طریقہ دے مال کتلو دی
چہ پہ شرع کین دے ہفہ دلیل نہ وی۔

وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ، اشارہ دے چہ پہ دوی
کین دے کفر دیر اسباب موجود وو۔

سوال :- تحریم خو پہ دوی باندے پہ تورات کین شو یو و بعض اسباب
ذکر شوے خو دے ہفہ نہ روستو پہ دوی کین پیدا شوے وو؟
جواب :- روستو اسباب دے دوام او بقاء دے تحریم دے پارہ ذکر شول
داسے آوسی لیکلی دی۔

أُولَئِكَ سَيُؤْتِيهِمْ أَجْرًا

ثواب

خامغا وړكوو په دوی ته

دغه کسان

عَظِيمًا ۱۹۲

لوے -

۱۹۲. په دے آیت کښ بشارت دے په ښه صفاتو د اهل کتابو سره
که عوام وی او که علماء وی -

لَکِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ داپه علماء کښ د حق پرستو صفت دے
لکه چه په سورة آل عمران کښ ذکر دی -

مِنْهُمْ، اشاره ده چه په يهوديانو کښ دوه قسمونه د علماء موجود
و ديونانغين او دويم راسخين -

وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ،
قتاده وئيلي دی چه په ديکښ متهم پټ دے يعنی دا د علماء
راسخين ته علاوه عام مؤمنان د بني اسرائيلو مراد دی او دا
صفتونه په راسخينو کښ هم مراد دی -

وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ، سيبويه او عام بصريان وايي چه دامتنوب
دے په مدح سره او ابن عطيه او کسائي د دے خلاف کوي او هغوي
وايي چه دا عطف دے په ما انزل اليك يان دے او مراد د
مقيمين الصلوة نه انبياء عليهم السلام دی او مراد اقامة الصلوة
نه سره د ادا کولو نه د هغه جارے کول او اظهار دے په خلقو
کښ (آلوسی) -

وَالْمُؤْمِنُونَ الزَّكَاةَ، دا عطف دے په مؤمنون يان دے او دا
عطف د عمل دے په ايمان يان دے -

وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، صاحب اللباب وئيلي دی
چه علماء درے قسمه دی - اول عالمان په حکمونو د الله تعالی
فقط دويم عالمان په ذات د الله تعالی او په صفتونو د هغه فقط

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا

يَقِينًا وحی کریدہ مونہ تاتہ پشان دہے

أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالتَّيْسِيْنِ

چہ وحی کریدہ مونہ نوح (علیہ السلام) تہ او نورو پیغمبرانو تہ

دریم عالمان پہ احکامو او پہ ذات د الله تعالیٰ او پہ صفتونو دہے
باندے نو هرکله چہ دوی تہے راسخین فی العلم او ٹیل چہ دوی
عالمان دی پہ احکامو او پہ ذات او صفاتو د الله تعالیٰ باندے نو
نویائیے او ٹیل یعنی عالمان دی پہ احکامو د الله تعالیٰ پہ یومنون
بما انزل الیک سرہ سرہ د عمل کولو تہ پہ ذکر د اقامۃ الصلوۃ
اولیتاء الزکوۃ سرہ نویائیے او ٹیل چہ عالمان دی پہ الله تعالیٰ
باندے سرہ د ایمان تہ پہ معاد باندے ہم پہ دے قول
سرہ والمؤمنون بالله والیوم الآخر نو درے وارو اقسامو تہ
اشارہ اوشوہ او ایمان بالله والیوم الآخریے پہ ذکر کیں روستو
کرو د پاره دے چہ اعتبار د مخکین صفتونو پہ ایمان بالله
والیوم الآخر سرہ دے نو دا شرط دے د هغوی مخکین
صفتونو د پاره او شرط کله د مشروط تہ روستو ذکر کیری۔

أُولَٰئِكَ سَتُوْنَ تِيْهِمْ أَجْرًا عَظِيْمًا، هرکله چہ دے آیت
کیں د کامل ایمان والو ذکر ورو نو د هغوی پہ بشارت کیں س
رچہ پہ نیز دے والی دلالت کوی ذکر کرے دے او پہ
کیں د عام مؤمنانو ذکر ورو نو لفظ د سوف رچہ پہ لرے والی
دلالت کوی ذکر کرے دو۔

قائده :- پہ لفظ د المقيمين الصلوۃ پہ اعراب باندے بعض
خلق (لکه شیعوہ کان) اعتراض کوی چہ دا د عربیت پہ قانون
سرہ عثمان رضی الله عنه لحن کرے دے او داسے لٹل آیتونہ
دی چہ پہ هے باندے دا اعتراض دے د هے تفصیلی جوابونہ
د تفسیر الباب دمشق پہ حاشیہ کیں او د بعضہ شبها تو جوابات

مِنْ بَعْدِهِ ۚ وَ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ

روستو د هغه ، او وحی کرې وه مونږ

إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ

ابراہیم او اسمعیل او اسحاق

وَيَعْقُوبَ وَالْكَاسِبَاتِ ۚ وَعِيسَىٰ

او یعقوب (علیہم السلام) ته او اولاد د هغوی ته او عیسیٰ

وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَارُونَ

او ایوب او یونس او هارون

وَسُلَيْمَنَ ۚ وَآدَمَ

او سلیمان (علیہم السلام) ته او ورکړې مونږ داؤد (علیہ السلام)

زَبُورًا ۝ (۱۴۳)

ته زبور -

په تفسیر روح المعانی کښ اوگورئ -

۱۴۳ - په دے آیت کښ دا تحقیقی جواب دے د سوال د یهودیانو
چه په ۱۴۳ کښ ذکر شولے وو حاصل دادے چه په یوځل کتاب
راؤړل د نبوت د پاره شرط نه دے چه دا دولس پیغمبران اتفاق
او مشهور پیغمبران دی او حال دادے چه هغوی ته کتابونه په
یوځل ته دی ورکړے شوی -

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ ، وحی خوا آدم علیه السلام
ته شروع ده لیکن دلته داسے وحی مراد ده چه په هغه کښ رد
وی په مشرکانو باندے په شرک د هغوی نو داسے وحی د نوح
علیه السلام ته شروع شولے ده -

وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ ، د دوی نه د بعضو ذکر په سورة اعراف او

وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ

اور وہی کہیں (موت دینے والے رسولانِ تہ چہ بیان کریں) موت دینے والے تہ تا بانڈ دے معنی

مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ

مخبر دے تہ اور دیر رسولانِ تہ چہ تہ دی

نَقَّصْنَاهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ

بیان کریں موت دے تہ تا بانڈ دے اور خبریں کریں اللہ تعالیٰ

مُوسَىٰ تَكْوِيمًا ۱۴۳

موسیٰ (علیہ السلام) سرے خبریں کول۔

ہود کہیں کرے شویڈے۔ ہود اور صالح اور شعیب اور لوط اور یوسف علیہم السلام۔

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ،
دا خود یہو یا تو اور نصاریٰ اور مشرکان عرب دے تہ لو پہ نیز انبیاء و
اسباط، تہ مراد نور انبیاء دے بنی اسرائیل و دی چہ یہ ہفے کہیں زکریا
اور یحییٰ اور ادریس اور الیاس علیہم السلام داخل دی۔

وَعِيسَىٰ وَآيُوبَ وَيُوسُفَ وَهَارُونَ وَسَلْمُونَ، دا ہفے انبیاء علیہم
السلام چہ یہ دوی بانڈ یہودی یا تو مختلف طعنہ کول اور حال دا دے
چہ حق انبیاء و۔

وَالَّتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا، قرطبی لیکلی دی چہ دے کتاب یوسف اور
پنحوس سورت تہ و دی ہفے کہیں ذکر دے حلال اور حرام اور نور احکام
تہ و بلکہ و عظونہ اور فضیلتونہ پکین ذکر و۔ دے ذکرے
یہ دے وچ سرے اوکرو چہ فضیلت دے داؤ علیہ السلام پہ سبب
دے بادشاہی سرے تہ و بلکہ پہ سبب دے نبوت اور کتاب سرے و۔
سوال :- دے موسیٰ علیہ السلام ذکرے پہ دیکھیں اولہ کرو؟
جواب :- دے کتاب تورات سرے خود دی استدلال کرے و چہ

هغه په يو ڪرت نازل ڪرڻ شوق ورتو ته هغه ذڪر ڪولو ته ضرورت پاتو نه شو اوروستو آيت پڻ ذڪر ڪرڻ دے.

۱۴۱- په ديکين ذڪر رسولانو ذڪر اجمالي دے او هغه دوه قسمون دے.

اول قسم ذڪر سُلَا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ، لکه ڇه په سورة اعراف اور سورة هود اور سورة شعراء اور سورة الانبياء اور سورة النعام اور سورة مريم وغيره کين ذڪر شويدي. ذڪر سُلَا، نه مخکين فعل پڻ دے ارسلنا رسلًا.

اودو ٻي قسم ذڪر سُلَا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ، ذڪر هغوي حالات اور ذڪر هغوي نوموتو بلڪه ذڪر هغوي پوره شمار په حديث صحيح کين معلوم ته دے کوم حديث ڇه نقل دے ڇه يولا ڪو خبير پشت زره انبياء دي دغه حديث ضعيف دے.

ذِكْرُ اللَّهِ مُوسَى تَكْلِيمًا، ذڪر ناس اور نور و نوريانو اجماع ده ڇه ذڪر فعل سره مصدر مفعول مطلق ذڪر شي دلالت ڪوي په تائيد باندے يعني مراد دلته ذڪر کلام معني حقيقي بغير واسطه نه کلام دے. قرطبي و ثيلي دي ڇه دا دليل په بطلان ذڪر قول ذڪر هغه ڇا ڇه هغوي وائي ڇه الله تعالى خپل کلام په اوتہ کين پيدا ڪرو او ذڪر اوتہ نه موسيٰ عليه السلام وادريدو بلڪه الله تعالى بغير واسطه ته ذڪر هغه سره کلام حقيقي ڪرڻ دے او ذڪر دے ڇه ذڪر اوڀر لو مقصد دادے ڇه لکه په دے خصوصيت ذڪر موسيٰ عليه السلام سره رڇه کلام دے ذڪر نور و انبيا و په نبوت کين هيخ طعن نه لازم ٿيڻي نو دارنگ په يو محل ڪتاب تورات و رکولو سره هم په نور و انبيا و هيخ طعن نه لازم ٿيڻي.

رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ

راہبروں دی موئی رسولان زیرے ورکونکی اور یرہ ورکونکی

لَعَلَّ يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ

دے دے دپارہ چہ تہ وی خلقو لہ یہ اللہ تعالیٰ باندے

حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ

ہیج بہانہ پس دلیرلو د رسولان نہ ، او دے اللہ تعالیٰ

عَزِيزًا حَكِيمًا ۱۴۵

زور آور او حکمتیو والا -

۱۴۵۔ رُسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ، یہ دے آیت کیں د رسولان تو
شان او حکمت د ارسال رسل ذکر کوی یعنی د رسولان تو کار دعوت
دے یہ طریقہ د تبشیر او انداز سرہ کتاب یہ یوخل تازلییاں د ہف
سورہ لازم تہ دہ۔ او رُسُلًا لفظ بدل دے د مخکس رُسُلًا تہ یا
حال دے یا فعل پت دے ارسلنا رسلًا۔

لَعَلَّ يَكُونُ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ، یہ دے جملہ
کس حکمت د ارسال د رسولان تو ذکر کول مقصد دے۔

سوال ۱۔ د دینہ معلوم ہدی کہ چرے اللہ تعالیٰ رسولان نہ دے
راہبر لے نو خلقو یہ اللہ تعالیٰ حجت او دلیل قائم کولے شو تو دا
خو مستلزم دے چہ یہ اللہ تعالیٰ باندے ارسال د رسولان تو
واجب دے او دا خو مذہب د معتزلو دے؟

جواب :- د حجت نہ مراد دلتہ معذورہ (بہانہ) کول دی یعنی
کہ رسولان یے نہ راہبر لے نو خلقو یہ اللہ تعالیٰ بہانہ او عذر
کولے لکہ چہ یہ سورہ طہ ۱۳۱ او سورہ قصص ۲۸ کس دی
او عذر کول اللہ تعالیٰ تہ دیر قبول دے نو ہفہ یہ حان باندے
د چا عذر ہم تہ پریردی۔

وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا، عزیز دے یہ ہفہ باندے شوک

لَكِنْ اَللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا اَنْزَلَ

لیکن اللہ تعالیٰ گواہی کوی یہ ہفتہ کتب چہ نازل کرے ہفتہ

اِلَيْكَ اَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ وَالْمَلٰئِكَةُ

تاتہ نازل کریدے یہ علم خپل سرہ او ملائک

يَشْهَدُوْنَ وَكَفٰ بِاللّٰهِ شَهِيدًا ۱۶۶

گواہی کوی، او پورہ دے اللہ تعالیٰ گواہی کوونکے۔

حجت ردلیل) نشی قائم کوئے۔ حَکِیْمًا، یعنی یہ رالیدرلو در سولانو
کس د ہفتہ دیر حکمتونہ دی۔

۱۶۶۔ روستو د اعتراض د اہل کتابوتہ یہ صدق د قرآن باندے
او د جواب د ہفتہ نہ اوس ذکر کوی شہادت د اللہ تعالیٰ او د ملائکو
یہ صدق د قرآن باندے۔

لَكِنْ اَللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَا اَنْزَلَ اِلَيْكَ، د استدارک د پارہ مخکس
ضروری وی ذکر د مستدارک تہ نو دلتہ ہرکلا چہ تکنیب د
اہل کتابو ذکر شور چہ قرآن باندے اعتراض کوو) نو داسے او ٹیلے
شول چہ دوی خوشہادت یہ صدق د قرآن کریم باندے نہ کوی
لیکن اللہ تعالیٰ شہادت کوی یہ صدق د ہفتہ کتاب چہ نازل کرے
دے تاتہ۔ او ابن جریر و ٹیلی دی چہ دا یہ جواب د قول د یهودیانو
کس دے چہ ہرکلا انا و حینا الیک نازل شو نو ہغوی او ٹیل چہ
موتہر خوشتا د نبوت شہادت نہ کوو۔ نو جواب او کرے شو یہ
لکن اللہ یشہد او شہادت یہ صدق قرآن مستلزم دے شہادت
لرہ یہ صدق د نبوت د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم۔

اَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ، یہ دے کس خلو رجوہ دی۔

اولہ وجہ، دا چہ نازل کریدی قرآن لرہ یہ علم د اللہ تعالیٰ
سرہ یہ خائستہ ترتیب او معجزانہ طرز د دے سرہ۔
دویمہ وجہ، دا چہ نازل کرے تاتہ یہ سبب د علم د اللہ تعالیٰ

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا

یقیناً حقہ کسان چہ کفریے کریدے او منع کوی خالق

عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا

ڈ لارے ڈ اللہ تعالیٰ نہ یقیناً گمراہ شول دوی

ضَلَّالًا بَعِيدًا ﴿١٤٤﴾

پہ گمراہی لڑے سرہ -

پہ دے خبرہ چہ تہ اہل دے کتاب یے شکہ چہ تہ دے طرف تہ دعوت کو لے شے -

دریمہ وجہ، نازل کرے دے پہ سبب دے علم دے اللہ تعالیٰ پہ تہولو مصلحتونو دے بندگانو باندے چہ دا کتاب پہ ہفتے بالک مشتمل دے۔ خلورمہ وجہ، نازل کریدے تاتہ سرہ دے دے چہ عالم دے پہ دے باندے یعنی حفاظت دے شیطانانو تہ کوی - (الوسی)

وَالْمَلَائِكَةُ يَشْهَدُونَ، شہادت دے ملائکو خو پہ دے وجے سرہ چہ دوی دے اللہ تعالیٰ دے شہادت تہ خلاف نشی کو لے یا دا چہ جبرئیل راوریدے او تہول ملائک دے جبرئیل تابع دی یا دا چہ ملائکو دے دے نبی امداد کرے دے پہ بدار او احزاب وغیرہ مواقعو دے جہاد کیں نو دا دے ہغوی شہادت دے پہ صدق دے نبی او دے قرآن باندے -

وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا، یعنی شہادت دے ملائکو خوتا بع دے دے شہادت دے اللہ تعالیٰ نو کہ چرے بالقرض شہادت دے ملائکو تہ وی نو شہادت دے اللہ تعالیٰ یواھے کافی دے -

۱۴۴: روستو دے ذکر دے صدق دے رسول او قرآن زجر دے عام منکرینو او خصوصاً ہغہ اہل کتابو تہ چہ پہ قرآن باندے اعتراضو تہ کوی -

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا، اشارہ دے چہ کفر کوی پہ دے رسول

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا

یقیناً هغه کسان چه کفر ۽ ڪړي دے او ظلم ۽ ڪړي دے

لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ

نه دے الله تعالى چه بخند او ڪري هغوی ته

وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا إِلَّا

او نه به ورتنه لار بنائ مگر

طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا

لار د جهنم هيشه به وي به هغه کس

أَبَدًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ

هميشه او دے دا کار به الله تعالى

يَسِيرًا (۱۴۹)

باندے آسان -

او قرآن باندے به طريقه د اعتراض کولو.

وَصَلُّوا عَلَى سَيِّئِلِ اللَّهِ، یعنی صفات د دے رسول او قرآن چه د دوی

به کتابونو کس دی هغه پتوی او تحریف پکس کوی دپاره د دے چه

نور خلق به ده باندے ایمان نه وری -

قَدْ صَلُّوا صَلًّا أَبْعَدَ، حکه چه کمره دی او نور خلق هم کمره کوی.

۱۴۸، ۱۴۹. روستو د زجر نه به دے آیا تونو کس هغوی له تخويف د کوی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا، مراد د دینه انکار د رسول او د قرآن

نه به طريقه د منع کولو د خلقو به هغه باندے د ایمان راوړلو او

د حق سره ضد او عناد کول دی او ظلم کس اشاره ده چه دوی تویه

هم نه ده وېستلے -

لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا، طریق له مراد

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ

اے خلقو! یقیناً راغلی دے تاسو ته

الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ

رسول دپاره دحق پیانولو دطرف د رب ستاسو ته

فَأَمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ وَإِنْ تَكْفُرُوا

نو ایمان راوری غوره به وی تاسولره اوکه کفر اوکړو تاسو

فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

نو یقیناً الله تعالی لره اختیار دے دهغه څه چه په آسمانو کس دی او زمکه کس د

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ١٤

او دے الله تعالی پوهه حکمتونو والا -

داسے ایمان او اعمال صالحه چه سبب اولارشی دپاره د حصول د جنت -

إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ، دالستثناء مفرغ ده او داپشان دتوله ما تولى -
او سبب دلعسری دے -

وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا، یعنی هیش پرواه نه کوی په دوی باندے
اونه دالله تعالی دپاره څه مانع شته دے -

نکله :- خلاصه :- ددے آیت نه تر آخر دسورت پورے ددے
حصه دریم باب دے په دے باب کس خطاب عام دے دپاره د
ترغیب ایمان راوړلو ته په آخری رسول باندے دپاره د ازاله
د دغه قباثو چه مخکس تیر شول او بیا خاص خطاب دے په یهود
اونصاری ته دپاره د رد کولو په غلو کولو په باره د عیسی علیه السلام
کس سره د خاور کلمات توحید په رد د نصاری کس اثبات د عبدیت
د عیسی علیه السلام د بیا تخویف دے په نکله او بشارت په نکله -
بیا خطاب عام دے دپاره د ایمان راوړلو او تابعداری کولو د

قرآن کریم سرہ دے بشارت تہ پہ سکے ، سکے اکش او پہ آخر کتب یو
مثال دے دے انوار دے قرآن کریم پہ ذکر دے میراث دے روتہ و غوتہ و
دپارہ دے دفع ظلم دے جاہلیت ۔

ربط لہ :- ہر کلمہ چہ ذکر کرے شو جواب دے شیخ دے یہودیانہ اوس
ہفوی تہ او تورو خلقوتہ دعوت عامہ ورکوی دپارہ دے ایمان راورلو
پہ آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم باتدے ۔

ربط لہ :- دارنگ مخکین آیاتونو کتب ذکر شول چہ دوی خلق
منع کوی دے اتباع دے رسول تہ او ظلم کوی ۔ اوس اللہ تعالیٰ
عام خطاب کوی دے دوی پہ مخالفت کتب چہ دے دوی خبرہ مہ منہ
بلکہ راشی پہ دے رسول باتدے ایمان راورلو ۔

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ ، خطاب عام دے یہودیان
او نصاریٰ پکین داخل دی مراد دے الرَّسُولُ تہ محمد صلی اللہ
علیہ وسلم دے او پہ وصف دے رسالت سرہ ذکر کر دے تاکید دے
اتباع دے ہفہ دپارہ ۔

يَا لِحَقِّ ، بآء ، دے ملا بست دے او مراد حق تہ قرآن ، دین اسلام ،
شہادت دے توحید دے ۔ یا بآء سببیہ دے یعنی پہ سبب دے قائم
کولو دے حق ۔

مِنْ رَّبِّكُمْ ، اشارہ دے چہ اللہ تعالیٰ دے رسول پہ رالیدلو سرہ
ستاسو دینی اوروحانی تربیت کوی ۔

فَاٰمِنُوْا خَيْرًا لَّكُمْ ، پہ نصب دے خیر اکش دیر اقوال دی اول قول دے
خلیل اوسیویہ دے چہ فعل پت دے ۔ افعلا خیرا راورکو
خیر خیل ۔

دویم قول پہ نیز دے قراء دے موصوف پت دے او مفعول
مطلق دے ایما تا خیرا ریعنی خورہ ایمان چہ پشان دے ایمان
دے صحابہ کرام دے ۔

دریم قول دے کیسانی او ابو عبید دے لیکن الایمان خیرا لکم

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي

اے کتاب والو! زیادے نہ کوئی یہ

دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ

دین خپل کیں او نہ کہ اللہ تعالیٰ باندے

إِلَّا الْحَقُّ ط إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى

سیوا حق نہ ، یقیناً مسیح عیسیٰ (علیہ السلام)

ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ

محمّد مریم رسول اللہ تعالیٰ دے

وَكَلِمَتُهُ أُلْقِيَتْ إِلَى مَرْيَمَ

او کلمہ دہنہ دہ چہ اچولے دہ مریم تہ

وَرُوحٌ مِّنْهُ زَفَا مِنْ رَبِّ اللَّهِ

او روح دے طرف د اللہ تعالیٰ تہ ، نو ایمان باورق یہ اللہ تعالیٰ

وَرُسُلُهُ قَدْ قَالُوا اقُولُوا ثَلَاثَةً ط

او یہ رسول دہنہ او نہ وایئ چہ خدا یان دے دی ،

(ایمان بہ غورہ وی تاسو لریہ)

وَأَن تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ، دَان شَرْطِيَه

جزاء پتہ دہ فہو قادر علی تعزيبکم ر نو اللہ تعالیٰ قادر دے

ستاسو یہ عذاب در کولو باندے یا فہو غنی عنکم ر اللہ تعالیٰ ستاسو

نہ غنی دے فان فاع د علت د پارہ دے د پتہ جزاء د پارہ - اللہ ،

یہ اعتبار د خلق او تصرف او عبادیت او بادشاہی سرہ -

وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ، عالم دے یہ ہر خیز او یہ ہنہ کیں د

دوی کفر داخل دے حکیم دے یہ ہر خیز کیں او یہ ہنہ کیں

انْتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ ط إِنَّمَا اللَّهُ

منع شی ددیتہ تو غویہ پہ وی تاسو لریہ یقیناً حقدار ک بندگی

إِلَهُ ۖ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ

یو الله تعالی دے پاک دے دے دیتہ

لَهُ ۚ وَلَدٌ لَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ

چہ ہذا لہ دے حقے وی خاص دہنہ پہ واک کیں دی ہذا خہ چہ پہ آسمانوں کیں

وَمَا فِي الْأَرْضِ ط وَكَفَىٰ بِاللَّهِ

او ہذا خہ چہ پہ زمکہ کیں دی او پویہ دے الله تعالی

وَكَيْلًا ۝۱۴

ذمہ وار دے تولو کارونہ ۔

دے وی عذاب و رکول او مہلت و رکول ہم داخل دی۔

۱۴۔ دا تخصیص دے روستو دے عام خطاب لہ پہ ہذا خطاب کیں
امرو و پہ ایمان سرہ پہ آخری رسول باندے او پہ دیکیں نہی دہ
دے غلو کولو نہ پہ بارہ دے عیسیٰ علیہ السلام کیں حکمہ چہ دے ایمان
دے رسول سرہ غلو نشی جمع کیدے ۔

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ ۖ وَحَسَنَ بَصِيرَةٍ ۚ
الوسی او صاحب اللباب ذکر کری دی چہ دا خطاب عام دے
یہود و انصاری دواہو تہ حکمہ چہ دواہو پہ بارہ دے عیسیٰ
علیہ السلام کیں غلو کرے دہ او دے غلو دہ معانی دی ۔ اولہ
معنی تجاوز دے حد شرعی تہ کہ پہ زیاتوالی سرہ وی او کہ پہ نقصان
سرہ وی یعنی افراط او تفريط ۔ او دویہ معنی زیاتے کول
دے حد شرعی تہ چہ افراط دے او دلتہ دے غلو اولہ معنی مراد
دہ نور دے پہ افراط دے نصاری باندے او پہ تفريط دے
یہودیانو باندے دے نصاری عقیدہ دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام

الہ دے یا ابن اللہ دے یا اللہ تعالیٰ پہ ذکر کیں حلول کریدے
 او یہود یا تو وٹیل چہ دے ساحر او کاہن دے او ولد ذکرنا
 دے۔ او داسے پہ سورہ مائدہ سکے کیں ہم راغلی دی لیکن ہلتہ
 ذکر غلو دویمہ معنی مراد دہ رد دے صرف پہ نصاریٰ باندے۔

وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ، ہرچہ غلو مستلزم دہ افتراء
 کو لورہ پہ اللہ تعالیٰ باندے او دا مستقل کفر دے ذکر دے
 وجہ نہ ورپسے ئے ذکر دینہ منع ذکر کرہ۔ لَا تَقُولُوا، قول
 کول پہ ژبہ او عقیدہ سائل پہ زبہ کیں دواہوتہ عام دے۔
 إِلَّا الْحَقُّ، غورہ دادہ چہ دا استثناء منقطع دہ مراد ذکر
 دے پاک گنہل ذکر اللہ تعالیٰ دی ذکر شریک او ولد او حلول او
 اتحاد تہ او دا خطاب خاص دے پہ نصاریٰ پورے پہ بارہ ذکر
 عیسیٰ علیہ السلام کیں۔ او ہرچہ یہود یا نہ دی تو پہ سورہ
 دیرو احکامو کیں پہ اللہ تعالیٰ باندے افتراء کریدہ او کوی۔

إِسْمًا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ، دا ذکر ذکر حق
 عقیدے دے پہ بارہ ذکر عیسیٰ علیہ السلام کیں۔ رسول ذکر
 اللہ دے نور دے ذکر کول ذکر یہود یا تو چہ ہغوی ذکر ہغہ ذکر
 رسالت تہ انکار کو او رد دے پہ نصاریٰ باندے چہ ہغوی
 ذکر ہغہ ذالوہیت او ابنیت للہ عقیدہ لرلہ۔

وَكَلِمَتُهُ أَلْفًا إِلَى مَرْيَمَ، او مراد ذکر کلمہ دادے چہ
 پیدا کرے شوے دے پہ کلمہ ذکر کن سرہ پہ غیر ذکر معتاد
 سبب تہ چہ نطفہ ذکر مور او پلار دے۔ دا قول ذکر حسن او
 قتادہ دے یا مراد ذکر کلمے تہ بشارت دے چہ مریم تہ ئے
 لیرلے و۔ او مراد القاء تہ رسول ذکر دے کلمے دی مریم
 تہ پہ واسطہ ذکر جبرئیل علیہ السلام لکہ چہ پہ سورہ مریم سکے
 کیں دی۔

ذُرِّيَّةٌ مِنْهُ، مراد ذکر ذُرِّيَّةٌ روح انسانی دے اولفظ ذکر
 ذو پت دے ذو روح یعنی پہ خپل ژوند کیں روح تہ

محتاج دے۔ بل قول دادے چہ مراد ذکر روح پوکے کول
 دجبرئیل دی پہ کریبان ذکر قبض ذکر مریم کنس لکھ چہ پہ
 سورہ تحریم سلا اور سورہ انبیاء سلا کنس ذکر دے۔ مدہ
 دا متعلق دے پہ پت لفظ پورے اور من ذکر پارہ دا ابتداء
 دے یعنی روح صادر شوے ذکر طرف ذکر اللہ تعالیٰ تہ اور من
 ذکر پارہ ذکر تبیض تہ دے لکھ چہ نصاریٰ داسے استدلال کوی او
 داسے قصہ ابوحیان او آلوسی وغیرہ ذکر کریدہ چہ یو نصرائی
 داکتر و دہارون الرشید پہ مجلس کنس ذکر علی بن حسین
 الواقدی مروزی سرہ مناظرہ کنس وئیلی و وچہ ستاسو پہ
 قرآن کنس ذکر دے چہ عیسیٰ علیہ السلام ذکر اللہ تعالیٰ جزء
 دے نو معلومہ شوہ چہ ولد دے او دالقطہ او لوستور روح
 منہ) نو ہفہ عالم ذکر دہ پہ رد کنس او لوستو چہ اللہ تعالیٰ
 فرمائیلی دی۔ وسفر لکم ما فی السموات وما فی الارض
 جمیعاً منہ۔ (سورہ جاثیہ سلا) یعنی ذکر دے آیت نہ خوبنا
 پہ استدلال ستا سرہ معلومیہ چہ بتول ما فی السموات والارض
 ذکر اللہ تعالیٰ جزء دے نو ہفہ نصرائی غلے او پر شاوہارون الرشید
 دہفہ عالم لہ لوے انعام و رکرو۔

فَاٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ ، یعنی ذکر اللہ تعالیٰ پہ الوہیت باندے
 ایمان لرے او ذکر رسولانو پہ رسالت باندے ایمان لرے
 گدا و دے والے مہ کوئی۔

وَلَا تَقُولُوْا شَکَّیۡہٗ ، شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ
 پہ رسالہ قبرصیہ کنس وئیلی دی چہ نصاریٰ پہ قول ذکر تثلیث
 او اتحاد کنس دیر متفرق او مختلف اقوال کوی چہ عاقل شخص
 پہ ہفہ باندے اقرار تشی کولے او بتول کلمات متشابهات دی
 ذکر دوی پہ انجیل کنس او حال دا چہ ذکر ہفہ پہ رد کنس پہ انجیل
 کنس کلمات محکمت شتہ دے۔ قاسمی دسید عبد اللہ الہندی
 نہ نقل کریدی چہ یو فرقہ دہ پہ نصاریٰ کنس چہ ہقوی

تہ رکولی دی دینس) وٹیلی شی ہغوی وٹیلی دی چہ الہ درے
 دی پلار حوے او مریم - آلوسی دا قول د تثلیث د ملکانیہ
 او تسطوریہ او یعقوبیہ بتولو نہ نقل کرے دے سرہ دے
 اختلاف تہ پہ تفسیر د ہغے کنس او بیائے پہ ہغوی باندے
 پہ تفصیل سرہ تردید کرے دے (روح المعانی) او پہ اول
 د بحث کنس وٹیلی دی چہ د تجلج تہ نقل دے چہ قول د دوی
 دادے الالہ ثلاثہ رالہ درے دی) یواللہ دویم عیسیٰ دریم
 مریم لکہ چہ د سورہ مائدہ د آخر تہ معلومیہ - او بل تفسیر
 مشہور د نصاریٰ دادے چہ اللہ یو جوہر دے او درے اقانیمو
 تہ تقسیم شوے دے اقنوم د اب اقنوم د ابن اقنوم د روح
 القدس - اول ذات دے دویم علم دے دریم حیات دے او
 دا تولے بے دلیلہ خبرے دی۔

إِنْتَهُوْا، منع شی د قول د تثلیث تہ - خَيْرَ الْكُفْرِ، دے تقدیرات
 مخکنس ذکر شوی دی او دلتہ مشہور تقدیر دے - لِيَكُنْ خَيْرًا
 لَّكُمْ رستاسو د پیارہ بہ خیر وی - او د دینہ روستو پہ رد د نصاریٰ
 کنس خاور کلمات د توحید ذکر کوی۔

اولہ کلمہ، اِسْمًا لِلّٰهِ وَاحِدًا، د صریح رد دے پہ قول د
 تثلیث باندے۔

دویمہ کلمہ، سُبْحَانَكَ اَنْ يَّكُوْنَ لَكَ وَ لَدُّ، ہر کلمہ چہ پہ قول
 د تثلیث کنس پہ عیسیٰ علیہ السلام باندے اطلاق د ابن اللہ
 کرے دے نو دا دویمہ کلمہ پہ ہغوی باندے تردید دے۔
 دریمہ کلمہ، لَكَ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ، د ارد دے پہ اثبات
 د تصرف د الوہیت د پیارہ د عیسیٰ او مریم علیہم السلام لکہ دا ہم
 د نصاریٰ عقیدہ دے۔

خاورمہ کلمہ، وَ كُنْ يَا لَلّٰهِ وَ كَيْلًا، او دا د مخکنس جملو د پیارہ تاکید
 دے یعنی اللہ تعالیٰ پہ تدبیر او حفاظت د مخلوق کنس بیواغے
 پورہ دے نو بل اللہ او ولد تہ یے ہیغ حاجت نشتہ شکہ کہ بل

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ

ہیچرے بد نہ کنری مسیح

عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ

بندگی کولو کہ اللہ تعالیٰ تہ او نہ ملائک نیز دے (اللہ تعالیٰ تہ)

وَمَنْ يَسْتَنْكِفَ عَنْ عِبَادَتِهِ

او چاچہ بدہ او کنر لہ بندگی کہ اللہ تعالیٰ

وَيَسْتَكْبِرُ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ

او ٹخان پے لوے او کنرو نوردے جمع یہ پے کنری اللہ تعالیٰ ٹخان تہ

جَمِيعًا ﴿٤٧﴾

ہتول -

اللہ یا ابن اومتلے شی تو ہغہ بہ معطل وی او تعطیل خو نقصان دے او نقصان والا خوا لہ نشی کیدے -

۱۶۱۔ یہ دیکش ہم رد دے یہ نصاریٰ باندے چہ انکار کوی کہ عبدیت کہ عیسیٰ علیہ السلام نہ آوسی او صاحب اللہاب روایت ذکر کرے دے چہ نصاریٰ کہ نجران نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او ٹیل چہ تہ کہ عیسیٰ علیہ السلام وے تعیب رعیب لگوی) کوے ہغہ او فرما ٹیل خہ تعیب دے دوی او ٹیل چہ تہ ہغہ تہ عبد اللہ وائی نو دا آیت کہ ہغوی یہ رد کش نازل شویدے -

لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ ، استنکاف کہ نکف نہ اختلے شوے دے او نکف لرے کول او نفرت کول دی کہ یو ٹیز تہ یعنی مسیح علیہ السلام کہ اللہ تعالیٰ عبدیت تہ پریودی کہ نفرت او لویٹی یہ وجہ سرہ او عدم استنکاف کہ ہغہ مستلزم دے ہمیش والی کہ عبدیت لرہ او عبدیت مستلزم دے ہمیشہ عبادت او طاعت کولو لرہ -

وَالْمَلَائِكَةُ الْمَقَرَّبُونَ، عطف دے پہ المسیح باندے یعنی مقربین ملائک ہم استنکاف او نفرت د عبدیت د الله تعالى نه نه کوی۔ سوال :- پہ داسے مقام کنس خو ترقی د ادنی نه اعلی ته کیری یعنی مسیح خو نفرت د عبدیت د الله تعالى نه کوی نو دا دلالت کوی چه ملائک افضل دی د انبیاء علیهم السلام او دا خلاف ده د مذهب د جمهور و اهل سنت نه ؟

جواب ع :- مقصد د آیت رد دے پہ نصاری باندے چه هغوی د عیسی علیه السلام په معجزاتو رابرص اکده جو پول مری ژوندی کول وغیره) سره دلیل نیولو د هغه په الوهیت باندے نو اوئیله شو چه ملائک خو په باره د داسے کارو نو (خارق العادت) کنس د عیسی علیه السلام اکثر دی څکه چه د دوی نه ډیر خوارق صادر شوی دی او صادریری نو هغوی ته وے الهه ته وائی نو دا فضیلت جزئییه د ملائکو دے په عیسی علیه السلام باندے۔

جواب ع :- نصاری الوهیت د عیسی علیه السلام د دے وچه نه ثابتوی چه هغه بغیر د پلار نه پیدا شوی دے نو د هغوی په رد کنس اوئیله شول چه داسے خو ملائک ټول بغیر د مور او پلار نه پیدا شوی دی نو هغوی ته وے آله نه وائی دا هم دلالت کوی په فضیلت جزئییه باندے راوسی او صاحب الباب)۔

جواب ع :- امام بغوی وئیلی دی چه په دے جمله کنس رد دے په هغه خلقو باندے چه ملائکو ته آلهه وائی او مشرکین بالملائکه دی چه ملائک د عبدیت د الله تعالى نه نفرت نه کوی او د دغه خلقو عقیده ده چه ملائک د عیسی علیه السلام نه افضل دی۔

فائده :- اختلاف دے په مسئله کنس چه ملائک افضل دی په فضیلت کلیه سره او که انبیاء علیهم السلام دا اختلافی مسئله ظنییه ده دلیلونه د دواړو طرفو ته هیڅ قطعیت (یقین) نه پیداکوی غوره داده چه په دے مسئله کنس توقف او کړه شی سیوا د فضیلت د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم نه په ټولو عالمینو باندے چه دا یقینی خبره ده۔ اوسی

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

نوهہ چاچہ ایمان راویے دے او عمل کی کیریے

الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ

یہ طریقہ دے (صلی اللہ علیہ وسلم) تو پورا بہ ورکری ہغوی تہ تو اونہ دہغوی

وَمَنْ يَسْتَكْبِرْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ، دالفظ شامل دے تولو
کافرانو او مشرکانو تہ او مراد دے عبادت تہ عام دے توحید دے
عبادت او دطاعت تہ - فرق یہ استنکاف او استکبار کیں دا دے
چہ استنکاف پری خود دل دیو کار دی یہ سبب دے نفرت کولو سرہ
دھے تہ یعنی ہغہ کار ورتہ تا کارہ او بد بشکارہ کیری او استکبار
پری خود دل دیو کار دی یہ سبب دے دعوی دے لوے خیلے یعنی ہغہ
کار فی نفسہ بد تہ گنہری لیکن صرف حآن ترینہ لوے گنہری تو
استنکاف زیات دے دے استکبار نہ او ہر کلہ چہ انکار کوونگی دے
توحید او طاعت دالہ تعالیٰ او دے رسول تہ دودہ قسمونہ وو دے
وجہ تہ دواہہ الفاظ ذکر کری دی - فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا،
سوال :- حشر خویقینی دے یہ استنکاف پورے خو معلق او
مشروط نہ دے نو دا خو جزاء دے مخکیش شرط دے پارہ نہ
صحیح کیری ؟

جواب عل :- حشر تہ مراد حشر دے دے پارہ دے جزاء ورکولو
یعنی حشر یہ دے دوی دے جزاء سزا ورکولو دے پارہ وی نو دا بل
جانب پتہ دے یعنی ہغہ شوک استنکاف او استکبار نہ کوی
ہغہ یہ ہم جمع کوی -

جواب عل :- جزاء پتہ دے یعنی فیجازیہ او یعد یہ (سزا او عذاب
تہ ضرور ورکوی) -

وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ط

او زیاتر بہ ورکری د فضل خیل نہ ،

وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا

او حقہ چاچہ بدہ او گنہگار بندگی د الله تعالیٰ

وَأَسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا

او ٹھان پئے لوے او گنہگار نو عذاب بہ ورکری ہغوی تہ عذاب

أَلِيمًا ۚ وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ

دردناک او نہ بہ موی ٹھان لہرہ

مَنْ دُونَ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۝۱۴۳

سیوا د الله تعالیٰ نہ دوست او نہ مددگار ۔

۱۴۳ :- دا تفصیل د جزاء و سزا دے د دواہو فریقو د پیارہ یو
د پیارہ د بشارت دے او دویم د پیارہ د تخویف دے ۔ نو ایمان او
عمل صالح تشریح د عدم استنکاف او عدم استکبار دہ ۔

وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ، یعنی دا استحقاق د ایمان او عمل نہ
بہ زیاتہ بدلہ بہ سبب د فضل خیل سرہ ورکری ۔

فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ، دا مقابل دے دیو فیہم اجور ہم سرہ ۔
وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونَ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ، دا مقابل
دے د یزید ہم من فضلہ سرہ او ذکر د مؤمنانو پئے مقدم کر د پیارہ
د دے چہ د کافرانو د ہغوی بہ لید و سرہ دیر حسرت پیدا شی ۔

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ

اے خلقو! یقیناً راغله دے تاسو ته

بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَأَنْزَلْنَا

یقینی دلیل ستاسو دے رب دے طرق ته او تازل کریدہ مونو

إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴿۱۴﴾

تاسو ته نوراً روشن شکاره -

۱۴۰۱۔ هر کله چه په ټول سورت کښ رد او کړې شوي په متافقانو او مشرکانو او يهوديانو او نصاری باندې او بيا په وَاٰمَّا الَّذِيْنَ اسْتَكْبَرُوْا کښ آخري او خصوصي رد او کړې شوي په ټولو باندې نو اوس دعوت ورکوي ټولو ته د پاره د ايمان راوړلو په رسول الله صلى الله عليه وسلم او په قرآن کریم باندې د دې وجه په يَا أَيُّهَا النَّاسُ، سره عمومي خطاب او کړې شو۔

قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ، د ابن عباس رضي الله عنهما او سفیان ثوري نه روایت دې چه مراد په بُرْهَان سره رسول الله صلى الله عليه وسلم دې ځکه چه د هغه بعثت او رسالت قطعي حجت دې په منکرينو باندې او احتمال دې چه مراد د برهان ته قرآن کریم دې مِنْ رَبِّكُمْ، متعلق دې په جاءکم پورې یا صفت دې د برهان د پاره۔

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا، د دې نه مراد خو قرآن کریم دې لکه چه په سورة اعراف کې او سورة تغابن کې کښ ذکر دې۔ قرآن نور دې ځکه چه د اثبات د حق د پاره واضح دلیل دې او مبين يې تاکيد دې چه د نورانيت د وجه نه هيڅ شبهات او شکوک د خلقو ته پريږدي۔

فَاٰمَنَّا بِالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ

نو ہمارے کسان چہ ایمان آئے اور میں نے یہ اللہ تعالیٰ

وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَيِّدُ خَلْقِهِمْ

اور کلک آئے اور میں نے قرآن نو داخل یہ کری دوی لڑے

فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ لَا

یہ خاص رحمت خیل کیں اور زیات ثواب کیں۔

وَيَهْدِيْهُمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا

اور روانہ یہ کری اللہ تعالیٰ دوی لڑے خان طرف تہ یہ لڑے

مُسْتَقِيْمًا ﴿١٤٥﴾

نیغہ

۱۴۵۔ دا ذکر ک حال ک ہمارے چہ ک برہان اور نور تہ آئے فائدہ
واختلاف۔

اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ، ک دینہ مراد ایمان شرعی تفصیلی دے یہ کومہ طریقہ چہ
برہان اور نور پیش کریدے۔

وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ، ضمیر راجع دے اللہ تعالیٰ تہ یا نور تہ بنا یہ اول
باندے مراد ک اعتصام تہ خان سپار دی اللہ تعالیٰ تہ کپارہ کچ کولو
کچل خان ک زیغ ک شیطان تہ او بنا یہ دویم مراد اعتصام تہ دلیل
نیول او عمل کول دی یہ قرآن کریم باندے۔

فَسَيِّدُ خَلْقِهِمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ، ک ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت
دے چہ مراد یہ رحمت سرہ جنت دے یا مراد تربیتہ لوے
ثواب دے چہ حاصلیری یہ رحم ک اللہ تعالیٰ سرہ بغیر ک اعتماد
کولو تہ یہ عمل باندے۔

وَفَضْلٍ، تنوین کپارہ ک تعظیم دے یعنی داسے فضل چہ انسانان
ک ہمارے اندازہ باندے علم تہ لری۔

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ

تپوس کوی دوی ستانہ تہ ورتہ آوایہ! اللہ تعالیٰ حکم درکوی تا سوتہ

فِي الْكَلَالَةِ ط اِنْ اَمْرُوْهُ هَلْكَ

یہ بامرہ کمونہ وئی او میرات کش، کہ یو سرے مر شو

لَيْسَ لَهُ وَلٌ اَوْ لَهُ اُخْتٌ فَلَهَا

تہ وو ہغہ لہ اولاد او ہغہ لہ خور و نو ہغہ لہ

نِصْفٌ مِّمَّا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا

نیمہ دہغہ مال دہ چہ پر بخود لے وی او دارور وارث دے دے کتول مال دے نیمہ

اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلٌ ط فَاِنْ

کہ تہ وی ہغہ لہ میخ اولاد نو کہ وی

كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الشُّكْرَانِ

دا دواہ دہ خویندے نو دے دواہ لہ دہ دریسے دی

مِمَّا تَرَكَ ط وَاِنْ كَانُوا اِخْوَةً

دہغہ مال تہ چہ پر بخود لے دے او کہ وی دوی رو نہ خویند

وَيَهْدِيهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ، ضمیر راجع دے اللہ تعالیٰ تہ
یا فضل تہ او صراطا مستقیما دویم مفعول دے دپارہ دیهدیہم
یا حال دے دضمیر د الیہ تہ یا بل فعل پت دے چہ ویعرفہم
(راو خائی بہ دوی تہ)۔

سوال :- ہدایت خو پہ دنیا کس دے نو دا خو مخکس دے پہ رحمت
او فضل د آخرت باندے نو وے ہدایت یے روستو ذکر کرو؟
جواب عا :- دا تقدیم د مقصد اعلیٰ دے (چہ مسبب دے) پہ
سبب باندے چہ ہدایت دے دپارہ د مزید بشارت او خوشحالی۔
جواب عا :- مراد د رحمت تہ توفیق دے او مراد د فضل تہ

رَجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذِي كَرِهَ مِثْلُ

تاریخہ او زمانہ نو تاریخہ لڑہ

حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ط يَبَيِّنُ اللَّهُ

ذکر دے دو زمانہ دہ واضح بیاتوی الله تعالیٰ

لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا ط وَاللَّهُ بِكُلِّ

تاسو ته سے نہ چہ گمراہ تشی او الله تعالیٰ پہ میر

شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۱۷۷﴾

غیب پورہ دے ۔

مذکورہ

قبولیت دے او دا مخکس دی پہ ہدایت باندے ۔

﴿۱۷۷﴾۔ ربط :- ہر کلمہ چہ ذکر شہوہ چہ قرآن نور مبین دے نو
اوس ذکر کوی دانتارہ ذکر قرآن نہ رد پہ رسم د جاہلیت باندے
(چہ ہفہ ظلمت دی) پہ ذکر میراث د زنا تو سرہ چہ خویند دی

يَسْتَفْتُونَكَ ، دے تہ آیہ الصیف و ثیلے کیبری نازل شویدے پہ
لار د حجة الوداع کنس پہ یارہ د جابر رضی اللہ عنہ چہ د ہفہ
دیرے خویندے وے لیکن حکم عام دے ۔ دلتہ لفظ فی الکلالہ
پتہ دے پہ قرینہ د جواب سرہ ۔

الْكَلَالَةِ ، تفسیر د دے مخکس تیر شویدے ۔ اِنْ اَمْرٌ هَلْكَ
لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ ۔

سوال :- د کلالہ پہ صحیح تعریف کنس خو عدم وجود والد
ہم شرط دے ؟

جواب ع :- دیتہ اکتفاء و ثیلے شی چہ یو لفظ ذکر کری او بل
حذف کری حکم چہ د ہفہ حکم بشکارتہ وی حکم خور د مری پہ
وخت د وجود د پلار کنس محروم دہ پہ اجماع سرہ ۔

جواب ع :- جرجانی و ثیلی دی چہ لفظ د ولد پلار والد تہ

شامل دے ٹکھ چہ ہفہ ہم پیدا شویدے۔ او مراد د ولد تہ پہ
نیز د اکثر صحابہ اوتا یعینو خوے دے ٹکھ چہ پہ وخت د وجود
د لور د مری کنس خور د عصوبت د وچ تہ د نصف حقارہ دہ۔

و کہ اٹھ، مراد د دینہ اخیانی خور دہ چہ مور او پلار دواہو کنس
شریکہ وی او چہ ہفہ تہ وی نویا علاق خور دہ چہ صرف پہ پلار
کنس شریک وی او ہر چہ اخیانی دے نو د ہفہ حکم مخکنس تیر شویدے۔
قُلْهَا يَصْفُ مَا تَرَكَ، دا پہ طریقہ د فرضیت سرہ دے پہ دیکنس ہم
ہفہ شرطو تہ دی رچہ د ادا د دین او وصیت تہ بہ روستو وی چہ
مخکنس ذکر شویدی او نیمہ د بل عصبہ دہ کہ موجود وی او کہ تہ وی
نودغہ خور تہ بہ واپس کیوی پہ طریقہ د عصوبت سرہ۔

و هُوَ يَرِثُهَا اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَكَلٌ، یعنی کہ چرے دا خور مرہ شی
او یو ورور یے وارث وی او د دے شی اولاد مذکر یا مؤنث
تہ وی او پلار یے ہم تہ وی رٹکھ چہ کلالہ کنس شرط دا دے
چہ پلار بہ یے ہم تہ وی نودغہ ورور بہ د دے خور د تول مال
وارث وی او دا د عصوبت د وچ تہ۔

فَرَجَ كَانَتْ، ضمیر د کانتا راجع دے ہفہ چاتہ چہ وارث وی پہ
اعتبار د اخوت سرہ۔

الْأُثْمَانِيَّ، د دیتہ مراد دودہ خویندے دی۔

فَكُلُّهُمَا الْاُثْمَانِيَّانِ مِمَّا تَرَكَ، یعنی یو ورور (کلالہ) مرشی او د ہفہ
دودہ خویندے یا د دودہ زیاتے پاتے شی نو د هغوی د پیارہ بہ
د تول مال تہ دودہ حصے ورکیدے شی او دریمہ حصہ بہ پہ
طریقہ د عصوبت بل عصبہ لہ ورکیدیشی کہ موجود وی او
کہ تہ وی نودوی تہ بہ واپس ورکیدیشی۔

وَرَجُلٌ كَانُوا اِخْوَةً رَجُلًا وَنِسَاءً، دلہ د اِخْوَةً سرہ اخوت ہم
مراد دے پہ قرینی د نساء سرہ۔ یعنی کہ ورور یا خور مرہ
شی او د هغوی وارثان روتہ خویندے دودہ یا دیرے (گہوہ)
پاتے شی۔

فَلِلَّذِي كَانَتْ اِخْوَةً رَجُلًا وَنِسَاءً، دا خور مسائل د وراثت د اخوت

سره متعلق دی۔

يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا، پہ نیز دے بصر یانو او میرد دلتہ
مضاف پت دے یعنی گراہیہ آن تَضِلُّوا ر دوجے دبدکترو
دکمراف تاسوتہ) او پہ نیز د کوفیاتو کساق او فراء بان دے
لام پت دے یعنی لَمَّا تَضِلُّوا او داپشان د دے قول د اللہ
تعالی دے چہ ران اللہ یساک السنوت والارض ان تزولا۔
سورہ فاطر صلح۔ او آلوسی او صاحب اللباب دریمہ توجیہ
ذکر کردہ چہ تقدیر تہ حاجت نشته بلکہ معنی دادہ چہ بیان
کوی اللہ تعالی تاسوتہ کمرافی ر د دے د پاره چہ۔ لُح شئ د هغه تہ)
حک کہ چہ پہ دے سورت کیں دیر مسائل د جاہلیت ذکر شول د پاره
د اجتناب د هغه تہ۔

وَاللَّهُ يَكُلُّ شَيْءٌ عَظِيمٌ، نو عالم دے پہ هغه حکمون چہ پہ
هغه کیں ستاسو مصلحتونہ او فائدے دی د دنیا او د آخرت۔
فائدہ لہ :- د دے سورت پہ اول کیں ذکر د قدرت د اللہ تعالی
دے پہ اول آیت کیں او پہ آخری آیت کیں ذکر شروع علم د
اللہ تعالی او دا دواہ صفتونہ مرجع د ہولو صفتونہ د ربوبیت
او د الوہیت دہ۔

فائدہ مکہ :- سیوطی و ثیلی دی چہ د دے سورت اختتام پہ
احکامو د میراث سرہ دے او دا تعلق لری د مرگ د انسان
سرہ اشارہ دہ چہ آخری عاقبت د ہول مخلوق مرگ دے۔

یا اللہ تعالیٰ زموئو د ہولو عاقبت بناشته او زموئو
مرگ د ابرار و صالحینو سرہ راولے۔ (اللہم آمین)

اللهم اغفر لمؤلف الكتاب وکاتبه ومن اعان
في هذا الشأن برحمتك يا ارحم الراحمين

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسیر

احسن التکلام

پشتو

مشیخ ابی زکریا عبدالسلام الرستقی حفظہ

من سورۃ المائدۃ - فی سورۃ کورہ

جامعۃ عربیہ اسلامیہ لاہور
بہارہ پبلشرز لاہور پاکستان

(حقوق طبع و مصنف و بارہ محفوظ دی)

وَقَالُوا لَيْسَ نَا الْقَائِدِينَ لِلدِّينِ وَمِنْ دِينِكُمْ
تَفْسِيرُ

حَسَنُ الْكَلَامِ

بَلُغَةُ الْبَشَرِ

لِلشَّيْخِ أَبِي زَكَرِيَّا عَبْدُ السَّلَامِ الرَّسْتَمِي

الْجُزْءُ الرَّابِعُ
(علوم جزئیہ)

مِنْ سُورَةِ مَائِدَةٍ إِلَى سُورَةِ قَوْبه

الناشر:

جَامِعَةُ عَرَبِيَّةٍ لِإِشَاعَةِ التَّوْحِيدِ وَالسُّنَنِ
بِدِه بئر-پشاور

علامہ دیوبند کے علوم کا پاسان
دینی و علمی کتابوں کا عظیم مرکز ٹیلیگرام چینل
حقی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس نظامی کیلئے ایک مفید ترین
ٹیلیگرام چینل

سورة المائدة
مدنية

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آیتها ۱۴
کلماتها ۱۲۰

خاص یہ نوم کا اللہ تعالیٰ امداد غوار و یہ شروع کو لو کہیں چہ رحمن اور رحیم دے

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أَجَلْتُمْ

اے ایمان والو! یورہ کرؤ لو طوہ، حلال کرے شویدا

بسم الله الرحمن الرحيم

سورة المائدة: اوکدے نور نومونه سورة العقود او سورة المنقذة دی۔
 ربط کدے ک مخکنس سورت سرہ پہ پیرو وجوہو سرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ مخکنس
 سورت کبن رد دے پہ مظالمو ک جاہلیت پہ بارہ ک کمزورے مخلوق کبن اوس رد کوی
 پہ مظالمو ک جاہلیت باندے پہ بارہ ک حل او حرمت کبن۔ دویمہ وجہ دادہ چہ پہ
 ہفہ سورت کبن خطاب عام وو ک پارہ ک کمال ک انسانیت نو پہ دے سورت کبن
 خطاب خاص دے ک پارہ ک کمال ک ایمان۔ دریمہ وجہ دادہ چہ پہ مخکنس سورت
 کبن ذکر شول قبائح ک یہود و اورد وو پہ شرک ک نصاریٰ باندے نو پہ دے
 سورت کبن نہی دہ ک ہغوی ک موالات (دوستائے) نہ اوکدے ہفہ نور اسباب ذکر
 کوی او شہادت ک عیسیٰ علیہ السلام ذکر کوی پہ ورخ ک قیامت ک پارہ ک رد پہ
 نصاریٰ باندے۔

دعویٰ ک سورت: امر پہ وفاء ک عقود ایمانیو عمومًا او پہ بارہ ک تحلیل و تحریم
 کبن خصوصًا سرہ ک رد کولونہ پہ ہفہ کسانو باندے چہ وقایے پہ عقود نہ دہ
 کرے چہ یہود او نصاریٰ دی۔ اور دے پہ اقسامو ک شرک باندے یعنی شرک
 فی التصرف، شرک فی العلم، شرک فی العبادت، شرک فی تحلیل و التحريم۔ اوک
 معرفت الہیہ ک پارہ یے شپارس اسماء حسنی ذکر کرے دی۔

خلاصہ ک سورت پہ طریقہ ک اجمال سرہ دادہ چہ شپارس کرتہ لَا يُهَا الذِّينِ
 اَمْنُوا یے ذکر کرے او دا عقود ایمانیہ دی اووہ او امر شپین نواہی درے اخبارات۔
 اوک سورت پہ اول او آخر کبن خطابات دی ک پارہ ک مؤمنانو او پہ منہ کبن تفصیل
 ک قبائحو ک اہل کتابو او دعوت دے نصاریٰ تہ۔

خلاصہ تفصیلی دادہ: چہ پہ سورت کبن درے حصے دی اولہ حصہ ترمک
 پورے دہ پدیکبن دہ بابونہ دی اول باب ترمک پورے دے پہ دے کبن پنچہ
 خطابات دی مؤمنانوتہ او ہفہ عقود دی چہ پہ ہفہ کبن رد دے پہ شرک

المنزل ۷

لَكُمْ بِهِمْ مَثَلٌ لَّا تَعْمُرُونَ إِلَّا مَآ يَشَاءُ عَلَيْكُمْ

تاسو لڙه مگر هغه چاه پنه تاسو باند ۾

غَيْرُ مُجِلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ

ماہ کی بیوی حلال گھڑوں کی دے بشکار چہ تاسو پر حال دے احرام کتب یق.

إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ۝ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

يَقِينًا اللّٰهُ تَعَالٰی فیصلہ کوی ہذا چہ او غواہی۔ اے ایمان والو

فی التحلیل والتحریم باندے۔ پہ اول آیت کہیں رد دے پہ تحریم لغیر اللہ او ذکر دے تحریم
اللہ دے او پہ مٹ کہیں ذکر دے ادب دے پہ بارہ تحریماتو الہیو کہیں چہ ہفتہ
نذور الہیہ ہم وئیلے کیدے شی او پہ مٹ کہیں تفصیل دے ذکریماتو چہ پہ
ہفتہ کہیں رد دے پہ نذر دے غیر اللہ باندے او پہ مٹ کہیں نور تحریمات الہیہ
ذکر کوئی او پہ مٹ کہیں دریم خطاب دے پہ بارہ ک طہارت بدانیہ کہیں او پہ مٹ
کہیں ترغیب دے پہ ایفاء عقود باندے او پہ مٹ کہیں شلورم خطاب دے پہ بارہ
ک استقامت او عدال کولو کہیں او پہ مٹ کہیں بشارت او پہ مٹ کہیں تخویف اخری
دے او پہ مٹ کہیں پنجم خطاب دے پہ بارہ ک شکر د نعمتونو د اللہ کہیں
ک بارہ ک ترغیب ک ایفاء ک عقود۔ او پہ مٹ کہیں ذکر دے ک عقود ک بنی اسرائیلو چہ
پنچہ دی او پہ مٹ کہیں ک ہفتہ عقود ک ما تولود وچہ نہ پنچہ عذابو نہ دنیوی
ذکر دی او پہ مٹ کہیں ک نصاریٰ نقض عقود سرک د یو عذاب نہ ذکر شویدا۔

تفسیر:

۱۔ **مُعَقُّود** ہر وہ چیز ہے جس پر تقاضا کہ ایمان سرے پہ قرآن اور سنت کتب لازم شویدی عموماً او پہ بارہہ کہ تحلیل او تحریم کتب خصوصاً او ہر گز چہ دا سورت نازل شوے دے پہ وخت کہ فتح مکہ کتب او کہ مشرکانو رسوم شرکیہ کہ حلال او حرام پہ ہر وہ وخت کتب رائج و نوازل یے رد او کرو پہ شرک فعلی (شرک فی التحلیل والتحریم) باندے۔ او فرق پہ مینے کہ عقود او عہود کتب دادے چہ عقود خاص دی پہ ایمان والو پورے او عہود عام دے ہر وہ چاہے کہ اسمانی کتاب یے منلی وی کہ کتابی کافروں او کہ مؤمنوں کہ دے وچے نہ پہ سورۃ بقرہ تک کتب او فواہ عہدی و ٹیلے دے۔ **بَہِیْمَةُ الْأَنْعَامِ** بہیمہ کہ بھم نہ ماخوذہ

لَا تَجْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشُّهُرَ الْحَرَامَ

بے عزتی نہ کوئی نہ نحر دے اللہ تعالیٰ او نہ دے میاشت دے عزت

وَلَا الْهُدَىٰ وَلَا الْقُلَابِ وَلَا آمِّينَ

او نہ دے قربانی او نہ دے امیل والو بخارو او نہ دے قصد کوونکو

الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ

دے کور دے عزت والا چہ طلب کوی فضل دے دب عین

ہفتہ شیزتہ وٹیلے شی چہ ژبہ یے وی لیکن خبرے نشی کولے او انعام دے نعم نہ دے
 شرنداونکے مال تہ وٹیلے شی او دے وارو مصداق یودے یعنی شاروی (چار پایہ)
 اودا اضافت بیانہ دے پہ لفظ دے بہیمہ کنیں معنی دے عموم دے چہ ہفتہ یے پہ لفظ
 دے جنس سرے (مفرد) ذکر کرواویہ لفظ دے انعام کنیں دیر و قسم و نوتہ اشارہ و دے
 وجہ نہ ہفتہ یے جمع ذکر کرلے۔ اُجَلَّتْ دے مطلق تحلیل دے پارہ استعمالیبری لیکن دلتہ
 کنیں مراد دے نہ رد دے دے مشرکانو پہ تحریم لغیر اللہ باندے چہ ہغوی۔ بحیرہ
 اوسائے وغیرہ پہ عان باندے حرام کنل دار تک معالم التنزیل کنیں وٹیلے
 دی۔ عَزَّ وَجَلَّ الصَّيْدَ دے پہ نصب (زور و کولو) کنیں اختلاف دے۔ حال دے
 دے ضمیر دے کم نہ پہ طریقہ دے استثناء سرے کہ لفظ دے بہیمہ الانعام شامل وی صید
 تہ نو استثناء متصل دے او کہ شامل نہ وی تو استثناء منقطع دے لیکن غور دے
 چہ دے فعل محذوف دے (کونوا) او دار تک ابن مالک پہ الفیہ کنیں وٹیلے
 دی چہ عرب کان سرے دے اسم نہ حذف کوی او خبر باقی پیریبری اودا توجیہ
 محکمہ غور دے چہ دا مستقل مسئلے تہ اشارہ دے چہ ہفتہ تحریم الہی دے چہ دے
 سورت دے نہ پہ تفصیل سرے ذکر کیبری۔ اِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ دا علت دے
 چہ محکمہ تحلیل او تحریم پہ اجمالی طریقہ سرے وواو پہ دے کنیں رد دے پہ
 معتزلو باندے ہغوی وائی چہ پہ اللہ تعالیٰ باندے پہ احکامو شرعیو کنیں
 مصلحت دے بندگانو واجب دے نو دا غلطہ بحیرہ دے۔

وَرِضْوَانًا ۱ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا ۲ وَلَا

او رضا مندی - او کل چہ اوٹھ د احرام تہ تو نیسکار کوئی (کہ خوبہ موشی) او نہ دے

يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ

تیزوی تاسو بغض (دشمنی) دیو قوم پدے وجہ چہ منع کر یوئی تاسو

عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اَنْ تَعْتَدُوْا ۱

د مسجد حرام تہ چہ د حد تہ تیر شی -

وَتَعَاوَنُوْا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوٰی ۱ وَلَا تَعَاوَنُوْا

او مدد کوئی دیویل سرہ پہ نیکی او تقویٰ کنس او مدد مہ کوئی دیویل سرہ

عَلَى الْاِثْمِ وَالْعُدْوٰنِ ۱ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۲

پہ گناہ او د ظلم پہ کارو نو کنس او یرہ کوئی د اللہ تعالیٰ تہ -

اِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۲ ۱ حُرِّمَتْ

یقیناً اللہ تعالیٰ سخت عذاب والا دے - حرام کریدہ

۱۔ پہ دے ایت کنس حکم ذکر کوئی د ہفہ شیخ و تو چہ د حرم کعبہ سرہ یتے تعلق وی کہ مکان وی او کہ زمان وی بخاری وی او کہ انسان (چہ د ہفہ نہ تعبیر کیدیشی پہ نذور الہیہ سرہ) او پہ دے کنس درے منہیات او درے مأمورات دی او دا د عقود و نہ دویم عقد دے۔ لَا تُحِلُّوْا اَحْلَالَ د حرمت خلاف کولو تہ و یتلے شی او حرمت دودہ قسمہ دے یو قسم منہیات دی نو پہ ہفہ کنس اَحْلَالَ پہ معنی ارتکاب د منہی عنہ دے او دویم قسم حرمت پہ معنی د احترام او د عزت دے نو پہ ہفہ کنس اَحْلَالَ پہ معنی د بے احترامی او بے عزتی کولو دے دل تہ دویمہ معنی مراد دہ۔ شَعَائِرُ اللّٰهِ شَعَائِرُ جَمْع د شعیرت دہ ہر ہفہ شیخ چہ پہ ہفہ سرہ بل شیخ معلومیہری یعنی خاص علامت او یتلے تہ و یتلے شی۔ بیا د ہر دین او مسلک د پارسہ خاص خاص علامات وی چہ پہ ہفہ سرہ ہفہ دین او د ہفہ دین والا خلق معلومیہری لکہ د ہندوانو د دین نخہ مندار (درمسال) او زنار پہ غارہ کول دی او د سیکانو نخہ تورو کریان او سنرے وغیرہ ساتل دی او د انگریزانو نخہ صلیب ساتل او کرجا وغیرہ دہ

نودارنگ ددین اسلام د پاره خاص علامات دی لکه مساجد، موقوفو، مناسک د حج
 (صفا مروه، منی، مزدلفه، عرفات، بکن، قریانی، قلائد) قرآن کریم او نور عبادات
 شرعیه چه د اهل سبب د تقرب د الله تعالی دی او مسلمان په دے اعمالوسره
 معلومیدی. نو د دے شعائر په عزتی کول حرام دی او د دے ذکر په سورة بقره ۲۸۵
اوسورة حج ۲۵۵ کتب شویده. وَلَا الشُّهُرَ الْحَرَامَ لَا د پاره د تاکید د نهی دے.
الشُّهُرَ مفرد په معنی د جمع سره دے او هغه شلور میا شته دی لکه سورة بقره ۲۸۵
 بکلا اوسورة توبه ۲۵۵ کتب دی. الْحَرَامَ یعنی حرمت والادی چه په هغه کتب قتال
 کول حرام دی او نور فسادونه پکبښ په تاکید سره حرام دی. او د اهل علمو اختلاف
 دے چه قتال په میا شتو د حرمت کتب اوس هم حرام دے او یا منسوخ شویده
 او بل قول په کتب دادے چه ابتداء د قتال په کتب اوس هم حرام ده اگرچه جوابی
 قتال په کتب جائز دے. وَلَا الْهَيْئَاتِ دانوم د هغه شاری دے چه احرام کوونکے
 د عمره یا د حج په طریقہ د هدایه سره حرم مکہ ته اوږی یایه د چا په لاس
 باندے لیږی د هغه بے حرمتی کول (په لاره کتب نیول یا ذبح کول) مخکښ د رسیدلو ته
 حرم ته) ناجائز دی. وَلَا الْقُلُوبِ دا تخصیص دے روستو د تعیم نه یعنی هدای
 عام ده او قلائد هغه شاری وی چه د هغه سبب ته یه شخه علامت او یزان کرپه
 وی او حرم ته یه اوږی یا لیږی نو د هغه بے حرمتی کول هم حرام دی. وَلَا اَمَلِ
الْبَيْتِ الْحَرَامِ یعنی شوک چه د عمره یا د حج قصد کوی نو د هغوی منع کول او د
 هغوی بے حرمتی کول حرام دی او په دے کتب دوه قوله د اهل علمو دی اول
 داچه د اللفظ مشرکا نو ته هم شامل دے نو بیا په هغه کتب نسخ (تخصیص) کرپه
 شویده په سبب د آیت "فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ" سره دویم قول دادے
 چه مراد د دے نه صرف مؤمنان دی په دلیل د دے چه ورضوانا خاص دے
 په مؤمنانو پورے او د حسن بصری نه خطیب شریینی روایت راوړے دے
 چه په سورة مائده کتب منسوخ نیشته نو بیا په دے باندے دویم قول غوره دے
وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا په دے کتب اشاره ده چه د صید حرمت خاص دے په
 حرم او احرام پورے د هغه حرمت همیشه نه دے او امر د اصْطَادُوا د پاره د
 اباحت دے. او ابن کثیر وئیل دی چه دا امر دے روستو د منع نه نو که مخکښ د
 منع نه یو شیخ واجب وی نور روستو د نهی نه به امر د پاره د وجوب وی او که مخکښ
 د پاره د اباحت وی نور روستو به هم د پاره د اباحت وی نو امر د صید مخکښ هم

د پاره د اباحت و نوروستوبه هم د پاره د اباحت وی یعنی هر امر روستود نهی نه
 د پاره د اباحت نه دے۔ وَلَا یَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنَ قَوْمٍ اَه داتعلق لری د آمین البیت الحرام
 سره او عطف دے په لاتحلوا باندے۔ مقصدا دادے چه په واقعه د حدیبیه کبش
 مشرکانو مؤمنانولره د مسجد حرام نه منع کرل نو د هغوی په زړونو کبش د کافرانوسره
 دیر بغض او دشمنی پیدا شوه نو هرکله چه په اتم کال د هجرت باندنګمکه مکرمه
 فتح شوه او دیرو مشرکانو ایمان راوړو نو هغوی عمرے او حج له راتلل نو شاید
 چه د مؤمنانو په زړونو کبش داخیال راغله وی چه هرکله دوی مونږلره د مسجد
 حرام نه په واقعه حدیبیه کبش منع کرے وؤ د دے وجه نه مونږ هم دوی لره
 د مسجد حرام نه منع کوؤ نو الله تعالیٰ مؤمنانولره د دے ارادے کولونه په دے
 قول سره وَلَا یَجْرِمَنَّكُمْ منع کرل د دوه وجوه اول وجه داوه چه دوی ایمان
 راوړو او په ایمان راوړلوسره ټول گناهونه معاف شول نو د هغوی سره بغض
 او دشمنی کول حرام شول دویمه وجه دا ده که چرے په دوی باندے عداوان او کرے
 شی نو په هغه سره به د لاتحلوا شعائر الله اَه مخالفت لازم شی یعنی د شعائر الله او
 شهر حرام او هدی او قلائد او د قصدا کوونکو د بیت الله بے عزتی به او کریشی۔
 لَا یَجْرِمَنَّكُمْ د اجرام نه ماعوذ دے یعنی په کسب کولو د جرم باندنګ امانه کول
 شَنَاٰن سخت بغض ته وئیلے شی۔ اَنْ صَدَّوْكُمْ په تقدیر د لام سره دے یعنی
 لِاَنْ علت دے د پاره د اجرام یا په محل د صفت کبش دے د پاره د قوم۔
 اَنْ تَعْتَدُوْا دا دویم مفعول دے د پاره لا یجرمتکم او مراد د اعتداء نه هغوی
 قتل کول یا هغوی لره د مسجد حرام نه منع کول او د هغوی د هدی او قلائد
 بے احترامی کول دی، وَتَعَاوَنُوا عَلَی الْبِرِّ وَالتَّقْوٰی یعنی د بغض په مقابله کبش
 محبت کول ضروری دی او د محبت تقاضا تعاون کول دی د یو بل سره په بر
 او تقوی باندے۔ بِرّ فعل او عمل کولو ته وائی په ماموراتو باندے او تقوی
 محان بچ ساتل دی د منہیا تود الله تعالیٰ نه نو په برّ کبش اول ایمان او توحید
 داخل دے او په تقوی کبش د شرک او بداعتونه محان بچ ساتل داخل دی۔
 یا بِرّ په حقوق العباد کبش او تقوی په حقوق الله کبش ده۔ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَی الْاِثْمِ
 وَالْعَدَاوٰنِ اِثْم پر بخود د اوامرو د الله تعالیٰ او عداوان ارتکاب د منہیا تود دے
 یا اِثْم و گناهونه چه تعلق لری د حقوق الله سره او عداوان هفکناهونه چه تعلق لری
 د حقوق العباد سره او په اِثْم کبش اول شرک او کفر او په عداوان کبش بداعت کول

عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهْلُ

پہ تاسو باندے مردار او ویتہ او غوبہ د خنزیر او ہفتہ خنزیرہ او آواشی

يَغْيِرُ اللَّهُ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ

د منقہ د غیر اللہ پہ ہفتہ او موی (غارہ) خفی کرے شوے او تکرے شوے او رار غتے

وَالنَّطِيجَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَيْتُمْ وَقَفَ

او پہ خکر و ہلے شوے او ہفتہ چہ خورے وی درتہ کا نو خاندن مکر ہفتہ چہ حلال ہے کرے تاسو او

مَا ذَبَحَ عَلَى النَّصَبِ وَأَنْ تَسْتَقِيمُوا بِالْأَزْلَامِ

ہفتہ چہ ذبح کرے شویوی پہ درگاہوں د غیر اللہ او ہفتہ چہ قسمت معلوم ہو تاسو پہ خشو سرہ

ذَلِكَ فَسِقَ الْيَوْمَ يَكْفُرُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ

دا (کاروتہ) تا فرمانی دہ لویہ۔ تن ویش تا امیدہ شول کافران د

دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ

دین ستا سونہ پس مہ یریری د دینہ او یریری حمانہ۔ تن پورہ کرو ما

لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ

تاسو لہ دین ستا سونہ او پورہ کرو ما پہ تاسو باندے نعمت خیل او غورہ کریدے ما

لَكُمْ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْصَصَةٍ

تاسو لہ اسلام دین ۔ نو خوک چہ ناچار (مجبوری) کرے شو پہ سختہ لوکہ کیں

غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمِهِ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝۳

نہ و دے کریدونکے گناہ تہ۔ تو یقینا اللہ تعالیٰ۔ منونکے دے رح کوونکے دے۔

داخل دی۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ تَقْوَىٰ بِهِ مَعْنَى دِ اطاعت دے۔

س پہ دے ایت کیں تفصیل د محرماتو الہیو دے پہ ذکر دہ دولس محرماتو سرہ
چہ پہ ہفتہ کیں ما اہل او ما ذبح علی النصب کیں نذرہ غیر اللہ مراد دے چہ ہفتہ عمل
د شرک دے۔ او دار تک دا تفصیل د مائشلی علیکم (چہ پہ اول ایت کیں ذکر ہو)

دے۔ حُرْمَت پہ سورۃ بقرہ کیں حَرَم معلوم صیغہ سورۃ ذکر کرے وُو چہ فاعل یے اللہ تعالیٰ دے نودلتہ فاعل ذکر کولو تہ حاجت پاتے نہ شو۔ اودا خلور اصول دے محرماتو د خوراک دی چہ پہ تولو ادیان سما و یو کیں حرام دی او دے تفصیل پہ تفسیر د سورۃ بقرہ بک کیں تیر شویدے۔ وَمَا أَهْلَ لَغَيْرِ اللَّهِ بِهِ، پہ سورۃ بقرہ کیں بہ مخکس کرے وُو د لغير الله نہ اودلتہ برعکس دے وجہ دادہ چہ ہغہ سورت پدے مسئلہ کیں اول سورت وُو نو پہ ہغے کیں رعایت د لفظ او شو یعنی تعدیت د اہل پہ لفظ بہ سرۃ او پہ دے سورت او سورۃ العام او نحل کیں رعایت د معنی او شو چہ سبب د حرمت د ما اہل د وجہ د غیر الله نہ دے۔ وَالْمُذْنَقَةُ دا او دے خلور شیعرونو تخصیص بعد التعمیم دے د لفظ د میتہ نہ او میتہ عامہ د ہر ہغہ خاروے چہ نہ وی ذبح کرے شوے پہ ذبح شرعی سرۃ یا حرام وی شرعاً اگر چہ ذبح شی پہ ذبح شرعی لکھ سپے وغیرہ)۔ اودا پنکھ ہغہ خاروی دی چہ شرعاً حلال دی لیکن ذبح یے پہ ذبح شرعی سرۃ نہ دے کرے شوے نو مردار دی۔ او مخفہ عام دے کہ شوک یے قصداً پانسی کری (پہ مرئ خفہ کولو سرۃ) یا پخیلہ دا سپے اوشی۔ وَالْمَوْقُودَةُ ہغہ خاروے چہ او وھلے شی پہ لڑکی یا پہ کتہ بانداے او مرشی او پہ دے کیں داخل دے ہغہ بشکار چہ د غشی پہ یلنو سرۃ اولبری یعنی د غشی پہ تیرۃ طرف نہ بلکہ پہ او پدو سرۃ اولبری (اودا پہ حدیث صحیح کیں دی) او شربینی وٹیلے دی چہ ہغہ بشکار چہ پہ بنداقہ سرۃ اولبری ہغہ ہم پہ دے کیں داخل دے (بنداقہ گولٹی د توپک تہ وٹیلے شی) محکہ چہ ہغہ د درون والی د وجہ نہ قتل کوی د تیرۃ والی د وجہ نہ نہ کوی۔ او پہ بشکار د شی ثقیل (دزوندا حین) سرۃ ابن کثیر دیر تفصیل ذکر کرے دے۔ وَالْمُتَرَدِّيَةُ ہغہ چہ د برہ محائے نہ بشکتہ او غور زیبری د غر یا د کمر نہ زمکے تہ یا د زمکے نہ کوھی تہ اور غری۔ وَالنَّطِيجَةُ ہغہ دہ چہ د بل خاروی پہ بشکر سرۃ او وھلے شی او مرئ شی اگر چہ وینہ دھے د مرئ نہ بھینا وی۔ فائدہ: پہ مخکس درے الفاظو کیں تا د تائیت دہ بنا پہ دے چہ اکثر د عوراک د پارہ کپڑے بیڑے اوشے غوا (مؤنشات) استعمالیبری او پہ النطیجۃ کیں تا د پارہ د تائیت نہ دہ محکہ چہ پہ دے صیغہ کیں تا نہ استعمالیبری اگر چہ مؤنث وی نو دا تا د پارہ د نقل د وصفیت نہ اسمیۃ تہ دہ۔ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ سپے شرح گیدار پیرانک وغیرہ پہ دے کیں مراد دی ہغوی کہ یو خاروے او خوری اگر چہ پہ مرئ کیں زخمی کری او وینہ ترینہ او بھیری او مرشی نو ہم مردار دے۔

إِلَّا مَا ذُكِّرْتُمْ دَا اسْتِثْنَاءُ مُتَّصِلٌ دَا كَالْمُنْحَنَقَةِ أَوْ مَا بَعْدَ نَهْ حَكْمَةٍ هَفْ هَا عَامٌ دَا
 چہ روستو دے عوارضونہ پہ ہفے کہیں روح باقی وی اوکہ نہ وی نوکہ روح پکبن
 باقی وی او ذبح کرے شی پہ طریقہ شرعیہ سرہ نوحلال بہ وی یا استثناء منقطع
 دہ دا خطیب شریعی لیکلے دی۔ بعضو دا استثناء خاص کریدہ ما اکل السبع پورے
 لیکن تخصیص تہ حاجت نیشته او بعض (دے وخت تحریف کوونکو) و ما
 اهل لغير الله بہ تہ خاص کریدہ او وئیلے دی چہ ہفہ پہ ذبح سرہ حلال کرزی
 لیکن دا قول باطل دے او ابن ابی حاتم دے علی رضی اللہ عنہ نہ نقل کریدہ
 چہ ہرکہ یودرنہ یو خا روے (یا چوک وغیرہ) او خو کر یعنی رخی ہے کہ او پہ ہفے کہیں سہ
 باقی وی او ذبح شی او روستو ذبح نہ لکئی یا خپہ او خوزوی نوحلال بہ وی
 دارنگ ابن جریر ہم وئیلے دی۔ وَمَا ذُيِّحَ عَلَى النَّصَبِ دَا قِسْمٌ خَاصٌّ دَا مَا اهل
 نہ حکمہ چہ ما اهل مذاہب او غیر مذاہب دواپوتہ شامل دے او داپہ مذاہب
 پورے خاص دے دارنگ دَا قِسْمٌ دَا نَصَبٌ سرہ خاص دے او ما اهل لغير الله
 قول غیر اللہ تہ شامل دے کہ نصب وی اوکہ بتان وی اوکہ قبرونہ۔
 پوہہ شہ: چہ اصنام ہفہ بتان دی چہ شکل دے ہفے جو رکھے شو وی او نصب
 ہفہ خیزونہ دی چہ شکل دے ہفے نہ وی جو رکھے شوے لیکن دے ہفے عبادت
 کیبی او پہ ہفے باندے نذرانے او شکرانے اچولے کیبی او پہ ہفے باندے ذبح
 کوی۔ ابن کثیر دے ابن جریر او مجاہد نہ نقل کریدے چہ دَا دے سوا شپیتہ
 کہتے وے دے کعبے شریف نہ چا پیرہ دے ہفے پہ خوا کہیں بہ جاہلیت والو ذبح کولہ او
 دے ہفے وینے بہ ہے پہ بیت اللہ پورے محلے او دے ہفے غوغے بہ ہے پہ نصب باندے
 غورولے (دے پارہ دے تبرک) او بیائے وئیلے دی چہ پہ دے ذبا نحو باندے اگرچہ
 نوم دے اللہ تعالیٰ پہ وخت دے ذبح کہیں ذکر شی لیکن دا شرک دے۔ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا
 بِالْأَزْلَامِ اسْتَقْسَامُ قِسْمَتِ مَعْلُومُولِ دَا یا برخہ معلومول۔ اَزْلَامُ جمع دے زلمہ
 ہفہ غشہ چہ دے ہفے وزرا او تیرہ شو کہ نہ وی صرف لڑے وی ابن جریر وئیلے دی
 چہ دا غشی (دے یا اووہ) دے ہبل بت پہ خوا کہیں دے کعبے پہ مینے کہیں بہ پراتہ و
 چاہہ چہ ہبل قسمت معلومول غوغتل مثلاً سفر او کریم یا نہ فلاںے کار او کریم
 اوکہ نہ نوکہ ہبل مجاورتہ بہ لاپروا ہفہ تہ بہ ہے اول سل درہمہ او یواوہہ
 پیش کرے پہ نذرانہ کہیں بیا بہ ہفہ مجاور دے دے پارہ غشی راویستل پہ ہفے باتنا
 مختلف لیکل موجود و او ہفہ بہ دے شخص ہبل یقینی قسمت گنرلو

او وئیل بہ یے چہ دا کہیل (شہید) فیصلہ دے۔ امام بخاری ہم وئیل دی چہ ہفہ بہ
 دے لہ منع کرو نو منع بہ شو اوکہ امر بہ یے ورتہ اوکرو نو پہ ہفہ باندا بہ یے ضرور
 عمل کوڈ او دوی پہ ہفہ غشو باندا یے نیتہ لگو لے وے۔ خطیب شربینی وئیل دی
 چہ درے غشی وڈ پہ یو باندا یے لیکلے وڈ امر ئی رپی (زما رب ماتہ امر کریدے)
 او پہ دویم باندا یے لیکلے وڈ نہائی رپی (رہ خپل رب منع کرے یم) او دریم بہ
 بغیر دے نیتہ نہ وڈ نو دا دریم غشہ چہ بہ را او تلو نو دو بارہ بہ یے غشی وھل او امام
 بخاری روایت ذکر کرے دے چہ پہ فتح مکہ کبیں صحابہ کرامو بتان ذکر کجے نہ
 را او یستل نو پہ ہفہ کبیں صورتونہ دے ابراہیم او اسماعیل علیہما السلام وڈ او
 دے ہغوی پہ لا سونو کبیں غشی وکرے وڈ نورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرما ئیل
 اللہ تعالیٰ دے دما مشرکان ہلاک کری دوی تہ نہ معلومہ دے چہ ابراہیم او اسماعیل
 علیہما السلام چرے استقسام بالازلام نہ وڈ کرے۔ او دے مجاہدانہ ابن کثیر روایت
 را ورے دے چہ مراد دے غشی نہ دے جوارئ کول دی او دارنگ سراج المنیر
 کبیں ہم ذکر دی نو دے ہفہ یو مثال پہ دے زمانہ کبیں لاہری کول دی چہ کیو شیز
 دے بارہ دے دیرو خلقونہ روپی واخلی او غشی یا بل شخہ پہ طریقہ دقرعہ (حسنی)
سرة و اچوی نو دے یوکس را او غی نو ہفہ شیز دے ہفہ کس دے بارہ شی۔

ذَلِكُمْ فَسُقُوا دا اشارہ دے ماقبل ذکر کرے شوے تولو محرماتونہ یعنی استحلال
 (حلال کنل) دے دے حرامو وتل دی دطاعت دے اللہ تعالیٰ نہ بالکل یعنی کفر
 او شرک دے یا خورل دے دے محرماتو بغیر حلال کنل نو نہ لوئے گناہ دے او بعض
 مفسرینو ذَلِكُمْ اشارہ خاص کرے دے پہ استقسام بالازلام پورے لیکن عموم
 غورہ دے۔ الْيَوْمَ يَكْفُرُ الْيَافِئِ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ مراد دے الیوم نہ زمانہ حاضی
 دے نزول دے دے محرماتو دے سرے دے راتلونکو زمانونہ (قرطبی او سراج المنیر)۔
مِنْ دِينِكُمْ قرطبی وئیل دی چہ کافران نا امیدہ شول دے رجوع ستاسو دے دین
 ستاسونہ دین دے مشرکانو نہ خازن وغیرہ وئیل دی چہ دے ابطال دے دین ستاسو
 نہ نا امیدہ شول حکمہ دے فتح مکہ نہ روستو قوت دے اسلام زیات شو پہ مقابلہ
 دے کافرانو کبیں۔ دارنگ پہ مخالفت دے رسمونو شرکیو سرے دے مؤمنانو پورے تمیز
راغے دے مشرکانو نہ او دے مؤمنانو پورے حوالے ثابت شو۔

الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ الیوم نہ مراد ورخ دے جمعہ دے چہ ورخ دے عرفہ و
 پہ مقام عرفات کبیں روستو دے مونخ دے ظہر او عصر نہ او دا ورخ دے حج الوداع و

او د سعید ابن جبیر نہ روایت دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم روستو د نزول د دے جملونہ یو اتیا ورغے ژوند دے وؤ ییا وفات شو او داسے روایت د ابن جریر نه ابن کثیر د کرکړے دے او خطیب شریینی وئیلے دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم وفات شوید دے په دریمه شپه د ربیع الاول باند دے. او معنی د اکمال دین دانه ده چہ د دے نه روستو وحی بنده شوه بلکه مراد داد دے چہ تردے پورے فرایض او احکام تشریعیه او حلال او حرام بیان شول د دے نه روستو فرایض حلال حرام حد و نه دی نازل شوی او توره وحی نازلیدله.

سوال: اکمال خود دلالت کوی چہ تردغه وخت پورے دین ناقص وؤ ایانې اوصحابه کراموبه تردغه وخت پورے په ناقص دین باند دے عمل کوؤ او دارنگ د دغه ورغ نه وړاند دے چہ کوم صحابه وفات شویدی نو د هغوی دین ناقص وؤ؟

جواب: دین د نبی صلی اللہ علیہ وسلم هره ورغ کامل وی په کمال سره تر خاص وخت پورے لیکن انتظار د نسخ یا د زیادت پکښ موجود وؤ او په دغه ورغ (د عرفه) کمال مطلقه راغے یعنی کامل دے د ورغ د قیامت پورے نه به منسوخ کیږی او نه به پکښ زیادت د احکام ورغی.

وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي خَازِن وئیلے دی چہ دغه اکمال د دین سبب دے د اتمام د نعمت محکه د دین کامل (اسلام) نه زیات نعمت بل نیسته. او ابن قیم وئیلے دی چہ فرق د اکمال او د اتمام داد دے چہ اکمال په اصولو او ذواتو کښ استعمالیږی او اتمام په فروعو او صفا تو کښ استعمالیږی دارنگ دین اکثر په اصول کښ مستعملیږی او نعمت په فروعو او صفا تو کښ استعمالیږی نو د هر یو سره مناسب لفظ مستعمل شوید دے. نو په دے کښ اشار د ده چہ دین اسلام په اعتبار د اصول د احکامو سره پوره دے (لکه موئج، روژه، زکوٰه، حج او جهاد وغیره) او په اعتبار د فروعو او صفا تو د احکامو لکه اوقاد عباداتو او مقدارونه او کیفیات) سره هم پوره دے. نو د دے وجه نه په دین کښ د اصولو او د عباداتو او دارنگ د هغه د اوصافو زیات کول بدعت قبیحه دے او د غصه استدلال د امام مالک رحمه الله نه په واسطه د ابن ماجشون سره کتاب الاعتصام کښ علامه شاطبی رحمه الله نقل کړید دے چہ هغه وئیلیدی "چاچه په دین اسلام کښ یو نوے عمل او قول پیدا کړو او دعوی کوی چہ

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ

تپوس کوی دوی سنا نه چه خا خیز حلال کرے شوے دے دوی لڑ۔ نہ ورت۔ او وایہ، حلال کر شوید

لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ

تاسو لڑ پاک غیزوتہ، او هغه خیز چه تعلیم ورکړے وی تاسو د بکار کوونکو شیانو نه

مُكَلِّبِينَ تَعْلَمُونَ نَهْنُ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ

چه لپرونکے بی تاسو خود نه ورکوی تاسو هغوی نه دهغه خا نه چه خود نه کرید تاسو ته الله تعالیٰ،

دا خائسته کار دے نو دغه شخص کمان او کروچه نبی صلی الله علیه وسلم په رسالت (پیغام رسول) کښ خیا نیت کړې دے محکه چه الله تعالیٰ فرمائی دی "اليوم اكملت لكم دينكم الآية" نو په دے ایت کښ رد دے په هر بدعت او په هر مبتدع فی دین الله باندے او ملا علی قاری وئیله دی په شرح فقه اکبر کښ چه د دے ایت د نزول نه روستو په تکمیل د دین، کښ د قرآن او د حدیث نه سیوا بل شییز ته محتاج نه یو محکه چه دین په دے دواړو کښ پور شویدے هان په تشریح کښ نور و علمونو ته حاجت ضرور شته دے. وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دینا، الاسلام کښ الف لام عهدی دی یعنی هغه چه کامل او تام دے او داسه په سورة العمران ۱۱۰ کښ تیر شوے دی. فَمَنِ اضْطُرَّ دَا مَتَعْلَقَ دے د تیر شوی محرماتو سره او په مینخ کښ جمله معترضه ده چه په هغه کښ خلوص خبر دے ذکر شوے (۱) خوراک د دغه محرماتو فسق دے (۲) حرمت د هغه د دین کامل تکړه ده (۳) او نعمت تامه دے (۴) او غوره دین دے. فِي مَخْصَصٍ داسه په سورة بقره ۱۷۸ او سورة انعام ۱۷۸ او سورة نحل ۱۷۸ کښ هم دی. په دغه آیاتونو کښ اضطرار عام ذکر کړې دے اکراه او لوږ ته شامل دے د هغه سورتونو نزول مخکښ د غلبه د اسلام نه و نو په هغه وخت کښ د اکراه حالات پیش راتلل او په دے سورت کښ صرف مخصص ذکر کړې ده محکه دا سورت د غلبه د اسلام نه روستو نازل شوے دے نو په دغه حالت کښ د اکراه خطره نه وه صرف د لوږ د یوه وړه نو د هغه تخصیص یو او کړو.

فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكُنْ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا

نو خوردی دھغہ نہ چہ بند ساتلے وی دوی تاسو لریہ او یا دوی

اِسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ط اِنَّ اللّٰهَ

نوم د اللہ تعالیٰ پہ ہغہ باندے او یرتہ کوئی د اللہ تعالیٰ نہ۔ یقیناً اللہ تعالیٰ

سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝ الْيَوْمَ اُحْلِلْ لَكُمْ

زر حساب کوونکے دے۔ نن ورخ حلال کرے شوی دی تاسو لریہ

سک ہرکله چہ تیر شوی آیت کنس محرمات ذکر شول نو ضرور سوال پیدا شو
چہ د دے یہ مقابلہ کنس حلال شہ دی او خصوصاً تپوس کرے شوے ووپہ
بارہ د بشکار کولو کنس نو پہ دے آیت او د دے نہ پہ روستو آیت کنس تفصیل
د حلالو دے۔ یَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحْلِلَ لَهُمْ د عربیت پہ لحاظ سرہ لہم اولنا دواہ
جائز دی۔ الطَّيِّبَاتِ سمعانی وٹیلے دی چہ مراد پہ دے سرہ ہغہ دی چہ عرب
یے شہ کلری او مزہ ورکوی او د ہغہ پہ حرمت باندے کتاب او سنت نہ وی
راغے۔ او ابن کثیر مراد کریدی ذبائح پہ نوم د اللہ تعالیٰ سرہ او ہر حلال
رزق۔ او شربینی وٹیلے دی چہ ہر ہغہ چہ پہ کتاب او سنت او پہ قیاس
د مجتہد کنس د ہغہ تحریم نہ وی ثابت شوے او طبائع سلیمہ یے بد نہ کنری
نود اللفظ شامل دے ہول مذاہبوح تہ چہ ذبح یے شرعاً جائز وی اگرچہ تحریم
د غیر اللہ وی او ہغہ چہ بغیر ذبح نہ پہ شرع کنس جائز وی لکہ ملخ او
مہی (کبان) وغیرہ و مَا عَلِمْتُمْ د معطوف دے پہ الطبیات باندے پہ حذف
د مضاف سگریعی صید ما علمتم۔ یا د مستقل کلام دے دامتدادہ او فکلو
یے خبر دے او د دے د جلت د پارہ یحجہ شرطونہ ذکر دی۔ جوارح، تکلیب،
تعلیم، امساک، ذکر اسم اللہ۔ اَلْجَوَارِحِ داجمع د جارحہ دہ او جرح پہ معنی
د کسب سرہ دے لکہ پہ سورہ انعام بت کنس او مراد دے نہ سپے، پرائنک،
بار شاہین او ہغہ ہول غیزونہ چہ تعلیم قبلوی۔ او ہرکله چہ جرح زخم تہ
ہم وٹیلے شی نو امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ زخم د بشکار ہم شرط کریدا
مکلیبین حال دے د ضمیر د علمتم نہ او تکلیب لیبرل او تیزی ورکول دی
پہ بشکار باندے۔ د دے نہ معلومہ شوہ چہ کوم سپے (مثلاً) بغیر د لیبرل و مالک

الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

پاک چیزونہ - او خوراکہ (ذبح) دھغہ کسانو چہ ورکریے شویڈے ورثہ کتاب

حَلَالٌ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَالٌ لَّهُمْ

حلالہ دہ تاسولہ ، او خوراکہ (ذبح) ستاسو حلالہ دہ هغوی لری

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ

او پاک لیتے مؤمنے بنیے او پاک لیتے د

شہ بنکارا ونیسی او مرشی نو هغه بنکارا حلال نہ دے۔

تَعْلَمُوْنَ تَهْنِ اء سوال :- داشرط خود علمتم نہ معلوم شویڈے نو بیا ولے ذکر کریے شو؟
جواب :- مقصد یہ دے کہیں تاکید دے شرط دے او اشارہ دہ چہ تعلیم
ورکریے دے عنا ورتہ داسے شخص بنکارا دے چہ عالم فقیہ وی چہ یہ
شرطونو دے صیدا باندے پوہہ لری۔ عَلَمُكُمْ اللّٰهُ هغه شرطونہ چہ قرآن او
سنت کہیں خود لے شویڈی چہ بنکارا پسے پہ لیر لو د مالک سرہ غی او ہسے
نہ غی او چہ مالک یے واپس راغواپی نو واپس راغی او د بنکارا نہ ہیچ حصہ
نہ نیم کریے کوی او پہ کوم پسے چہ لیر لے شوے وی نو د هغه نہ بغیر بل
بنکارا پسے نہ غی نو د دہ مثال د وکیل د ذبح کولودے۔ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ
عَلَيْكُمْ اَمْسَاك دا دے چہ د بنکارا نہ ہیچ حصہ عخان د پارہ نہ خوری عکہ
چہ د وکیل تصرف د مؤکل د پارہ وی او اهل علم شرط لکولے دے چہ
دا کارا (امساك) درے کرتہ او کری نو معلّم بہ شی۔ وَادْكُرُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ غَوْرٌ
دادہ چہ دا ضمیر راجع دے ما علمتم تہ یعنی پہ وخت د لیر لو کہیں د بسم اللّٰہ
او وائی دا قائم مقام دہ د هغه بسم اللّٰہ چہ پہ وخت د ذبح کہیں وئیلے کیڈی
او دارنگ پہ وخت د خوراک کہیں بسم اللّٰہ وئیل ہم پہ دے کہیں داخل دی
او سنت سرہ ثابت دی چہ دا سے وخت کہیں د بسم اللّٰہ سرہ الرحمن الرحیم
وئیل صحیح نہ دی۔ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِشَارَہ د رعایت د دے شرطونو تہ او د سعیدا
بن جبیر نہ نقل دے چہ پہ دے کہیں مراد دادے چہ بسم اللّٰہ وریاندا
نہ وی ذکر شوے نو هغه حلال مہ کنری۔

مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ

د هغه چانه چه وركړې شويې ورته كتاب مخكين ستاسو ته

إِذَا اتَّيْتُمُوهُنَّ مِنْ أَجْزَائِهِنَّ مُحْصِيْنَ

كله چه وركوئ تاسو هغوي ته مهر و ته د هغوي ، كاخ كوونكي به يئ

غَيْرِ مُسْفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ ط

نه به يئ ښكاره ښاري كوونكي او نه به يئ پته اشنايي نيونكي.

وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ ز

او چاچه كفر كړو د ايمان سره نويقيتا برباد شو عمل دده

وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ ه

اودې به په اخرت كښ د تاوان والو ته وي -

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ

اے ايمان والو كله چه پورته كيږئ ماته ته

هـ د اهم تفصيل د حلالو د هغه حلال چه تعلق لري د كتابيانو او د مسلمانانو سره. الْيَوْمَ د دې نه مراد وخت حاضره دې. الطَّيِّبَاتُ د دې نه مراد مخكنې طبيبات دي مقصود په تكرر كښ د دې چه په وخت د پورې والي د دين كښ دغه حكم باقي دې يا مراد د دې نه دويم قسم طبيبات دي يعني د انواع د ذباغونه سيوانوړ پاك خوراكونه. وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَالٌ لَكُمْ ابْنِ كَثِيرٍ وئيل دي چه اجماع ده د مسلمانانو چه مراد د طعام نه ذباغ دي يا عام دي چه ذباغ پكښ داخل دي په دې شرط سره چه نوم د غير الله يې ورباندې نه وي ذكر كړې او د مكحول وغيره نه نقل دي كه چرې دوي نوم د غير الله ياد كړې وي نو هم جائز دي دا قول ابن كثير رد كړې دې. او دلته مراد د طعام نه ذباغ مخكه دي چه سيوا د مذبوح نه نور خوراكونه دودئ، ميوې وغيره خو د غير كتابي كافرانو هم جائز دي او دليل نقلی دادې چه نبی صلی الله عليه وسلم په وېج د خيبر

د کتابیا نو دعوت قبول کرے و وجہ غوبہ د یزے وہ او دوی پکنیں زہرا چولی
 وواو نبی ﷺ علیہ وسلم رحمۃ اللہ علیہ دھنہ اولیٰ او بیاد اللہ تعالیٰ دوجی پہ وجہ خبر شوچہ
 پہ دے کنیں زہر دی نو خوراک یے بس کرو۔ او تخصیص د ذبح د کتابیا نو دحل
 پہ دے وجہ سرہ دے چہ د دوی پہ دین کنیں ذبح پہ نوم د غیر اللہ باندے
 حرام دہ او دوی ہم پہ خیلہ مذبحہ باندے نوم د اللہ تعالیٰ ذکر کوی اگرچہ
 عقیدہ د اتخا ذولہ لری۔ او شریعی ونبلی دی کہ چرے یہودی نصرانی ذبح پہ
 نوم د غیر اللہ او کری نو ہنہ حرامہ دہ دارنگ کہ ذبح او تگری بلکہ ہسے پہ مرئ
 ورلہ زور کری او مٹنا ورم کرکری نو ہنہ ہم حرام دے۔ او مبسوط د سرخسی
 لیکلی دی چہ ذبحہ د کتابی کہ کافر حرپی وی او کہ دی وی نو حلالہ دہ محکمہ
 چہ ہغوی توحید اتہ دین وائی اگرچہ شرک کوی خو ہنہ توحید اکبری۔
 فائدہ:- معارف القرآن کنیں لیکل دی چہ د کو مو یہود و انصارا و پہ باغ کنیں
 یقیناً معلومہ شی چہ ہغوی د اللہ تعالیٰ د وجود منکر دی یا موسیٰ او عیسیٰ
 علیہم السلام انبیاء نہ کنری (یا قیامت نہ منی) نو ہنہ د اہل کتاب پہ حکم
 کنیں داخل نہ دی لکہ چہ پہ دے زمانہ کنیں اکثر داسے دی۔

وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ سَوَال: کتابیان خو یہ حال د کفر کنیں زمونہ پہ دین سرہ
 مکلف نہ دی لکہ چہ دا غورہ قول دے او نہ ہغوی زمونہ خبرہ منی نو دے
 جملہ فائدہ دہ؟

جواب:- کہ مؤمنان خیلہ مذبحہ پہ کتابیا نو کافرانو باندے خوروی نو دا
 مؤمن پہ دیکنیں کتا ہکار نہ دے او ہرچہ حدیث کنیں رائجی چہ (لَا يَأْكُلُ طَعَامُكَ
 إِلَّا تَقِيًّا) دا پہ استحباب باندے حمل دے نو معنی د آیت داسے دہ چہ مذبحہ
 ستا سو حلالہ دہ پہ تاسو باندے چہ پہ ہغوی باندے یے او خوروی۔ دویمہ
 وجہ دے جملہ دفع د وہم دہ ہنہ داچہ حل پہ باب د نکاح کنیں دیو طرف نہ
 دے لکہ چہ روستو جملہ کنیں ذکر دے نو آیا حل د طعام دیو طرف نہ دے؟
 نو پہ دے جملہ سرہ دا وہم یے دفع کرو۔ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ مراد
 دے نہ پاکدامن دی کہ حرہ (الزادہ) وی او کہ ویتکھ وی محکمہ حلالوالے
 د ویتکھو پہ سورہ نساء ۲۵ کنیں ذکر دے او دا جملہ تمہید دے روستو
 جملہ تہ۔ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْإِيمَانِ أَوْ تَوَاتُوا الْكِتَابَ دلتہ محصنات کنیں دہ قولہ
 دی اول داچہ پہ معنی د پاکدامن دے کہ حرہ وی او کہ ویتکھ وی کہ

حربیہ او کہ ذمیہ وی اودا قول کہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ دے اودویمہ داچہ
 پہ معنی کہ حرائرو (آزادو) دے نو نکاح دے وینٹے کتابیے جائز نہ دے اودا
 قول کہ امام شافعی رحمۃ اللہ دے اوپہ نیز کہ ابن عباس رضی اللہ عنہما دا حکم
 حربیہ نہ شامل نہ دے محکمہ چہ ہغوی سرہ کہ قتال کولو امر دے پہ دے
 قول سچہ قاتلو الذین لایؤمنون تردے قولہ پورے من الذین اوتوا الکتاب
 اوپہ نیز کہ جمہور و اہل علمو نکاح کہ حربیہ او ذمیہ دواپہ سرہ جائز نہ
 سرہ کہ کراہیت نہ۔ اوتوا الکتاب مراد کہ دے نہ یہود او نصاری دی سرہ کہ
 دے نہ چہ شرک او کفر کوی محکمہ چہ مؤحدے مؤمنے خو پہ محکمہ لفظ
 (المومن) کہن داخلے دی اودا قول کہ تلو و اہل سنت و الجماعت دے او
 شیعہ کان وائی چہ نکاح کہ مشرکانو جائز نہ دے پہ دلیل کہ آیت کہ سورۃ بقرہ ۲۲۱
 سرہ۔ او اہل سنت وائی چہ آیت کہ سورۃ بقرہ عام و نو تخصیص یے کرے
 شوی دے پہ دے آیت سرہ او بعضو علماؤ کہ دوی نہ وئیے دی چہ آیت کہ
 سورۃ بقرہ کتابیا نو تہ شامل نہ و و محکمہ چہ پہ ہغوی باندے پہ عام عرف
 کہن کہ مشرکانو اطلاق نہ کیبری اگرچہ شرک کوی لیکن صحیح اول قول دے
 چہ کہ مشرکانو پہ کتابیا نو باندے پہ لصوصہ قرآن کہن اشارہ اوپہ احادیثو
 صحیحو کہن صراحۃً دارد دے۔

سوال :- کہ ابن عمر رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ نکاح کہ کتابیا بنو کہ
 مشرکانو سرہ جائز نہ دے ؟

جواب :- منع کہ ہغہ پہ کراہیت باندے حمل دہ لکہ چہ کہ عمر رضی اللہ عنہ
 نہ ہم کراہیت نقل دے سرہ کہ جواز نہ دارنگ سرخصی پہ مسبو صیغہ
 اوفتح القدیر پہ شرح کہ ہدایہ او کتاب الآثار کہن ذکر دی۔ او حکمت پہ
 جواز کہ نکاح کہ کتابیا نو مشرکو کہن دادے چہ ہرکہ ہغوی شرک کہ شرک
 پہ حیثیت سرہ نہ کوی بلکہ ہغہ تہ توحید وائی اوپہ عیال کتاب باندے کہ
 ایمان دعوی کوی نور و ستودہ نکاح نہ مؤحدہا وندا ہغوی تہ دعوت
 کہ توحید پہ اسانہ طریقہ و رکولے شی پہ دے وجہ چہ کہ دعا وندارعب ہم
 وی پہ بنجہ باندے او نکاح کہ سری مشرک کتابی سرہ جائز نہ دے محکمہ
 چہ ہغوی کہن دا فائدہ حاصلیدال مشکل دی۔ محصنین ہرکہ چہ کہ زانہ
 احصان یے پہ لفظ کہ محصنات سرہ محکمہ ذکر کرے دے نو اوس احصان

فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ

نو او وینٹو مغولہ خیل او لاسونہ خیل د ستگو پورے

وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

او مسحہ او کرئی پہ سرو نو خیل او روینٹو (خپلے ترکیتو رختنگرو) پورے

وَأَن كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِن كُنْتُمْ

او کہ تاسو یہ حالت د جنابت کن ہو نو حان خہ پاک کرئی (غسل او کرئی) او کہ تاسو

مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ

بیماران (ناجورہ) یی یا پہ سفر باند یی یا راشی یوتن ستاسو تہ

مِّنَ الْغَايِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ

د اودس ماق تہ یا یو کائے شوی یی د زنا تو سرہ او تہ

تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا

مومئی او بہ نو تیمم او کرئی پہ خاورہ پاکہ

د تارینہ ذکر کوی اودا احسان پہ معنی د نکاح کولو دے۔

غَيْرُ مُسْلِفِينَ سَفَاح بیکارہ زنا کول دی او آخذان جمع د خندان پتہ دوست
د عشق پہ طور سرہ چہ د هغه سرہ پتہ بدکاری کوی او خندان مذاکر او
مؤنث د واروتہ شامل دے۔

وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ داجواب د سوال دے ہر گاہ چہ نکاح د کتابیہ مشکہ
سرہ جائز کرے شو نو معلومیہ چہ د هغوی دین ہم صحیح دے جواب
او شو چہ د هغوی پہ دین کنش کفر کہہ دے د ایمان سرہ نو هغه دین
باطل دے۔ بِالْإِيمَانِ مراد دے نہ مؤمن پہ دے یعنی توحید رسالت
قران بعث بعد الموت وغیرہ او کفر پہ معنی د محود او انکار سرہ د رابن جریر
نیشاپوری) یا با پہ معنی د مع سرہ دے یعنی کفر پہ کہہ کر و د ایمان سرہ
لکہ پہ سورۃ یوسف بتا کنش دی۔

فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ مِّنْهُ ط

تو مسحہ اوکریں پہ مغویں خچلو اور پہ لاسونو خچلو کہ ہفتہ تہ۔

مَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرْجٍ

تہ غواری اللہ تعالیٰ چہ کیپردی پہ تاسو یاد دے تہ تنگسیا

وَالَكِنْ يُّرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ

لیکن غواری چہ پاک کری تاسو اودے دیار چہ پورہ کری نعمت خچل

عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝ وَاذْكُرُوا

پہ تاسو یاد دے دیار چہ شکر اوکریں۔ او یاد کریں

نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمِثْلَاقَهُ الَّذِي

نعمت کہ اللہ تعالیٰ پہ تاسو یاد دے او (پورہ کریں) وعدہ دھتہ ہفتہ وعدہ

سک ربط دادے چہ ہر کلمہ طہارت معنویہ ذکر اور اک او کہ نکاح دیارہ ذکر شو
نواوس طہارت ظاہرہ ذکر کوی کحدث (پلیتی) کجنابت تہ اودا کہ استعمال ذکر
خوراک او نکاح نہ پیدا آئیں۔ اودا یو عقد کہ عقود دے ایمان والونہ۔
اِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوْهَكُمْ مِّنْ مَّاءٍ لَّيْكُنْ مِنْكُمْ رِجَالٌ قَانِئِينَ بِمَا لَبَسُوا
ذکر کرو اشارہ دہ چہ کہ فعل کہ ارادے تہ جدا والے پکار نہ دے۔

سوال :- کہ دے تہ معلوم مینی چہ کہ ہر موضع سرہ اودس کول واجب دی؟
جواب :- پہ دے کہیں لفظ کحدثون (چہ بے اودسہ ہے) پتہ کہ یہ دلالت
کہ حدیث صحیح سرہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ واقعہ کحدثاق کہیں خلوا
موتھونہ او پہ واقعہ کہ فتح مکہ کہیں پنچہ موتھونہ پہ یو اودس سرہ کرے دی
اول روایت ترمذی او نسائی او احمد نقل کرے دے او دویم روایت مسلم،
ابوداؤد، ترمذی او ابن ماجہ روایت کرے دے۔ دویم جواب بغض علماؤ
ونیلے دی چہ مراد دادے چہ کلمہ رپاسی تاسو کہ خوب تہ۔ دریم دادے چہ
دا پہ طریقہ کہ استحباب سرہ دے۔ شلوریم جواب کہ نسخ دے لیکن بیضاوی پہ
ہفتہ باندے رد کرے دے۔ فَاغْسِلُوا وُجُوْهَكُمْ مِّنْ مَّاءٍ قَرَانِ کریم کہیں داخل اور اعضاء
خاص ذکر کرے دی دلیل دے چہ پہ اعتبار کہ غسل او کہ مسحہ (پاکوالی) سرہ

داخل و فرض دی نو که په بل شخه حیثیت سره د یو شیخ فرضیت یعنی په حدیث سره معلوم شی نو هغه د دے سره منافات نه لری لکه نیت کول یا ترتیب او ولاء و غیره فائده د دے اعضا و تخصیص په دے وجه سره دے چه د انسان د پائر یا کواله خود ټول بدن ضروری دے لیکن ټول بدن وینځل هر وخت تکلیف دے نو د هغه اندامونو ذکر او شو چه د انسان د بدن نه هر وخت ښکاره وی یا ښکاره کول یئ اسان وی او هغه داخل و دی او هر کله چه سروینځل تکلیف دے محکه چه باقی بدن ورسره لوندایی او په وخت د سر زئ (یعنی) کښ ټول سروینځل هم تکلیف د او هر وخت پټکه لرے کول او په سر کول هم تکلیف د دے وجه د هغه د پاره په مسح باندے اکتفا او کړی شوه.

فائده د دے نه علاوه چه په احادیثو سره د کوم اعضا و وینځل یا مسح ثابت ده نو هغه د دے شلور اندامونو نه بهر نه دی لکه خله او پوزه او سترګه کیره په مخ کښ داخل دی نو مضمضه او استنشاق او استنشار او خلل د کیرے ته شامل شو او خلل د کتو په لاس او خپو کښ داخل دی او غوړونه په سر کښ داخل دی نو ټولو سننوته شمول راغے.

إلى المرافق، إلى په معنی د مع سره په ډیر وایا تو نو کښ شته لکه سورة نساء و هود و یا دا چه یدا په اصل کښ تراوگے پورے دے نو الی د پاره د غایے د اسقاط دے یعنی د مراقبونه برة حصه ساقطه ده یا عبارت کښ تقدیر دے یعنی "ایدا یکم و اترکوها الی المرافق" او څنگل ته مرفق پدے وجه سره وینلے شی چه انسان په هغه سره ارتفاق (فائده) اخلی په وخت تکیه و هلو کښ. و اتمسحوا برؤؤ و سکر باد پاره د الصاق ده یا زاید ده یا په معنی د تبعیض ده بیا په اول دوه توجیه باندے مسح د ټول سر مراد ده لکه چه د اقول د امام مالک او امام احمد دے او بیا په دریم قول باندے مسح د بعض حصه د سر فرض ده چه هغه په مقدار د ناصیه ټیکلی د یا یو وینځته درے وینځته چه په هغه باندے اطلاق د مسح کیدے شی اول قول د امام ابوحنیفه او دویم قول د امام شافعی رحمة الله علیهم دے لیکن اکتفاء په ناصیه یا په بعض حصه د سر بغیر د مسح د غایه نه نقل نه دے راغله. و اژمحلکم په دے کښ دوه قراءت دی اول په زور د لام سره نو عطف دے په وجوه حکم او ایدیکم باندے نو د دلیل دے چه غسل (وینځل) د خپو فرض دی. او بل قراءت

پہ زیر دلام سرہ دے تودا دوجے د جوار نہ دے یعنی دوجے دکاوند کیری دبر و سک
نہ زیر دے او پہ معنی کنس عطف دے پہ ایذا یکم باندے یا عطف دپہ ارچکم
باندے لیکن مراد دے نہ مسیح دہ پہ حال د موز و اغوستلو کنس او شیعہ کان
وائی چہ د قراءت د زیر نہ معلومہ شوہ چہ مسیح پہ بریند و خپو باند ک فرض
دہ او دے وچے نہ هغوی انکار کوی د مسیح د موز و او د جوار بو نہ او دا قول د
دوی د اول قراءت نہ خلاف دے او دارنگ د احادیث متواتر نہ چہ راغله
دی پہ بارہ د وینخلو د خپو او پہ بارہ د مسیح د موز و کنس دا قول مخالف دے
سوال: د ابن جریر نہ هم مسیح د خپو نقل دہ او هغه پہ دے بارہ کنس روایات
نقل کرے دی؟

جواب: ابن کثیر او قرطبی د هغه تاویل کرے دے پہ غسل خفیف (معمول وینخلو)
سرہ الی الکعبین قرطبی و ثیلے دی چہ پہ لغت او پہ سنت سرہ ثابت دہ چہ
د کعب نہ مراد هغه دوه کیس دی چہ د پندرائی د لاندے او د خپے د پاسہ دی
او پہ هره خپہ کنس دوه دی او چاچہ و ثیلے دی چہ هغه کیس مراد دہ چہ کخپ
پہ شاکنس دہ د سنت نہ بالکل خلاف دہ او اصمعی و ثیلے دی چہ د لغت نہ
هم خلاف دہ. فَأَظْهَرُوا پہ شد سرہ دلالت کوی پہ کامل طهارت باندے
او مراد د هغه وینخل د تہول بدن دی یعنی غسل کول. وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ
مراد د مرض نہ هغه مرض دے چہ پہ هغه سرہ عاجز وی د استعمال
د او بو نہ یا مرض زیاتیری یا سبب د هلاکت گرجی. مِنَ الْكَاثِبِ پہ لغت
کنس کوز محائے تہ و ثیلے شی او انسان عادتاً پہ صحراء کنس او دس ماتے پہ
بشکتہ زمکہ کنندہ وغیرہ کنس کوی دوجے د پردے او د حیانہ نو د کرد محل
او مراد ترینہ حال دے یعنی او دس ماتے کول کہ لوئے وی او کہ وروکے وی
او شربینی و ثیلے دی چہ داسے حالت پہ انسان باندے الله تعالیٰ مقرر کرے
دے د بارہ د دفع د تکبر کولو. أَوْلَمَشْتُمُ الرِّسَاءَ پہ لمس کنس اختلاف دے
د صحابہ کرام و ابن مسعود رضی الله عنہ پہ نیز باندے لمس پہ لاس
سرہ دے او بشکل اول هم پہ دے کنس داخل دی چہ پہ هغه سرہ او دس ماتیری
او پہ نیز د ابن عباس رضی الله عنہما لمس پہ معنی د جماع کولو دے
چہ پہ دے سرہ جنابت حاصلیری. فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً وَجَدُوا لَفْظِ دِلَالَتِ
کوی پہ طلب د او بو باندے تر استطاعت پورے او عدام وجدان عام دے

تہ موندل پہ ظاہر کنبں یا نہ موندل پہ اعتبار دے عدم قدرت بدانی یعنی بیماری
 دوجے نہ۔ صعیداً مخ ذکر مکے تہ وئیے شی لیکن دے صحیح روایاتو پہ بناسرہ ضروری
 دہ چہ پہ ہخے کنبں دے خاورے اثر وی خالص پہ صفا گتہ باندے تیمم کول
 پکار نہ دی۔ منہ ضمیر صعیداً تہ راجع دے نودا دلیل دے چہ شہ حصہ ذکر مکے
 یعنی خاورے یا دویہ پہ لاسو نو پورے اونخلی۔

فائدہ ۱۷ دے حدیث صحیح دے امام بخاری نہ ثابت دہ چہ دے ایت دے تیمم دے جواز دے پائے
 نازل شویدے اودا سفر وڈا و وقت دے صبا دے مونخ وڈا و دیتہ برکت اللہ پہ
 وئیے شویدے۔ اودا سے ایت پہ سورۃ نساء ۳۷ کنبں دے معلوم پیری چہ ہنہ
 ایت دے ایت نہ روستو نازل شویدے ہنہ مقید دے پہ قربان دے صلوٰۃ اودے
 موضع دے صلوٰۃ پورے چہ سکر او حادث او جنابت پہ بارہ دے منع دے قربان
 صلوٰۃ کنبں یوشان دی او پہ دے ایت کنبں مطلب دا دے چہ دے مونخ دے پائے
 طہارت شرط دے پہ اودس یا غسل سورۃ دے جنابت نہ یا تیمم سورہ۔

فائدہ ۱۸ پہ دے ایت کنبں دے اسباب دے عدم وجدان دے او بو ذکر کر پیدی
 پہ طریقہ دے مانعۃ الخلو سورہ یعنی مرض چہ پہ ہخے کنبں عدم وجدان معنوی
 دے او سفر چہ پہ ہخے کنبں اکثر عدم وجدان دے او بو حقیقی وی او کلمہ دوارہ
 اسباب جمع شی چہ ہم مریض وی او ہم مسافر وی او او بو باندے قادر
 نہ وی بیا دے اسباب موجب دے نقص طہارت ذکر کر پے دی چہ اودس مانع
 پہ بول یا غائط سورہ اولمس چہ پہ یومعنی سورہ سبب دے حادث دے او پہ
 بلہ معنی سورہ سبب دے جنابت دے او پہ دے کنبں ہم مانعۃ الخلو دے جمع
 ہم جائزہ چہ اودس ماتے یے کر پے وی اولمس یے ہم کر پے وی پہ دویمہ
 معنی یعنی حادث او جنابت دوارہ موجود شی بیا دے اول دوارہ سببونو جمع
 ضروری دے دے روستو دوارہ اسباب سورہ یا دے هر واحد سورہ یا دے دوارہ سورہ
 مَا يُرِيدُ اللَّهُ اَه اودا سے پہ سورۃ حج ۲۷ کنبں ہم شتہ پہ دے او روستو
 جملو کنبں حکمتونہ دے جواز دے اودس او غسل او تیمم ذکر کوی پہ اولہ جملہ
 کنبں سلبی فائدہ دے یعنی حرج دفع کول۔ او پہ دویمہ جملہ کنبں طہارت
 ظاہری دے حادث او جنابت نہ او طہارت معنویہ یعنی دگنا ہونو مغفرت
 کیدل او پہ دے کنبں اشارہ دے چہ تیمم پہ وخت ضرورت دے ہخے کنبں طہارت
 کاملہ دے پشان دے اودس او غسل کولو او پہ دریمہ جملہ کنبں اتمام نعمت دے

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا

چہ پختہ کر لینا کہ تاسو سرے ہفتہ، کلمہ چہ اوٹیل تاسو اوریں لے دے مونہ او تا بعد امر کرینا مونہ۔

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

او اوریں دیکھو کہ اللہ تعالیٰ نہ۔ یقیناً اللہ تعالیٰ بلوہ دے یہ ہفتہ خبر چہ یہ سینو کس دی۔

اشارہ دہ چہ یہ ممکنو امتونو کس تیمم نہ وو دا دے امت فضیلت کچہ تیمم
کدوی کپارہ مشروع اوگر حوالے شو۔ کَشْكُرُونَ شکر کس مراد عمل کول دی
یہ دے امور بانہ۔

یک داهم تعلق لری کد اوخوا بالعقود سرہ۔ ترغیب دے ایفاء کد عقودہ پہ در
طریقو سرہ اول ذکر کد نعمت کد اللہ تعالیٰ او ذکر کد نعمت پہ طریقہ کد شکر سرہ
دے او دلہ مراد کد نعمت نہ جنسی نعمتونہ دی چہ بے شمارہ دی ہدایت
کول دین اسلام تہ ژوند، صحت، عقل، ہدایت کد احکامو شرعیو، بیچ کول
کد آفاتونہ او خیر رسول پہ دنیا او آخرت کس او ہفتہ نعمتونہ چہ پہ پختہ
ایت کس ذکر شول وغیرہ۔ سوال :- نعم اللہ یے پہ صبیغہ کد جمع سرہ ولے
اونہ وٹیلو؟ جواب :- کد اللہ تعالیٰ کد نعمتونو خوشمار تیشہ نوکہ جمع یے
ذکر کرے وے نوکیدے شی چہ انسان پہ خطرہ کس وے چہ کد ہولو نعمتونو
کد شکر نہ خوچہ عاجزیم دازما کد طاقت نہ بھرہ نو داتکلیف مالایطاق دے۔
وَمِثَاقَهُ دَاوُودَ عَلَيْهِ السَّلَامُ طَرِيقَهُ کد ترغیب دہ چہ داتکلیف مالایطاق دے۔
داخل دی نوکد دے ایفاء واجب دہ اکثر مفسرینو وٹیلے دی چہ صحابہ کرامو
پہ وخت کد بیعت کد نبی صلی اللہ علیہ وسلم کس عقد کرے وو پہ سمع
او طاعت سرہ پہ تنکسیا او اسانتیا او خوشحالی او تکلیف کس او بیعت کد
نبی سرہ بیعت دے کد اللہ تعالیٰ سرہ کد دے وچہ نہ اضافت کد میثاق اللہ تعالیٰ
تہ او شو۔ او بعض مفسرینو وٹیلے دی چہ مراد کد دے نہ میثاق کد یوم الذی
دے۔ اَلَّذِي وَاتَّقُوا اللَّهَ بِهٖ تَوْثِيقُ کد اللہ تعالیٰ کد طرف نہ پہ ہروخت کس یاد
ورکول دی پہ قرآن کس او پہ ژبہ کد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ
وَاتَّقُوا اللَّهَ دادریمہ طریقہ کد ترغیب دہ او مراد کد تقویٰ نہ عان ساتل دی
کد بے لوظی نہ اگر چہ پہ زبہ کس وی او پت وی محکمہ ورپسے او فرمائیل
اِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ہفتہ خبر دے چہ صرف پہ زبہ کس

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ

اے ایمان والو! شیئ تاسو کھک دیارہ ک اللہ تعالیٰ

شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا

بیان کو دینی شیئ یہ انصاف سرہ او تیز دے نہ کوی تاسو لہر بغض

قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا أَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ

درو قوم ہدے چہ انصاف اونکرئ۔ انصاف کوئ، دا دیلا نیر دے دے تقویٰ تہ

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿۸﴾

او اور پر ہی ک اللہ تعالیٰ تہ۔ یقیناً اللہ تعالیٰ خبردار دے یہ ہفہ علونو چہ تاسو ئے کوئ۔

وی اوڑ بہ باندے نہ وی راغے۔

بہ داہم متعلق دے پہ او قوا بالعقود پورے او ترغیب دے ایفاء عقود تہ پہ درے طریقو سرہ (قوام، عدل، تقویٰ) اونہی ک سبب ک نقض عہد نہ چہ تعصب ک دشمنی دے۔ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا او امرہ ایمان ک مقتضیا تونہ دی ک دے وجہ پہ دے خطاب سرہ مصدر کرو او ہرچہ مخکنی دی نو ہفہ ک عامو خلقونہ تقاضا دہ۔ كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ پورہ استقامت کوونکی او پورہ کوشش صرف کوونکی پہ حقوق اللہ کنیں۔ لِلَّهِ یعنی نہ ک خلقو ک رضا او کربا او سمعت دیارہ بلکہ فقط ک اللہ تعالیٰ دیارہ۔ او پہ دے استقامت کنیں داخل ک ایفاء پو عقود و باندے۔

شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ دا حقوق العباد تہ اشارہ دہ شہادت عام دے کو اھی کول او دار تک بیان او دعوت ک حق خلقوتہ پہ عدل اورشتیا سرہ چہ کخیلوئی لحاظ نہ وی او ک دشمنی تعصب نہ وی، دا سے پہ سورۃ نساء ۱۳۵ کنیں ہم دی لیکن ہلتہ قسط ئے ک قوامین سرہ او لِلَّهِ ئے ک شہداء سرہ لکولے دے یو وجہ دادہ چہ ایت ک سورۃ نساء پہ بارہ ک اقرار کنیں دے پہ محان او مور او پلار او خیلوانو او پہ ہفہ کنیں قسط (عدل او ہرچہ حالہ ک ہفہ برخہ و رکول) اول شرط دے او دلتہ ئے دیارہ ک ترک ک دشمنی راوپے دے او ک دے دیارہ قیام بالقسط ضروری دے دویمہ وجہ دادہ چہ ہفہ نازل شوے دے پہ رد ک مشرکانو کنیں او دا نازل شوے دے پہ رد ک یہودیانو کنیں او پہ یہودیانو کنیں

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

وعدہ کریدے اللہ تعالیٰ ہفتہ چاسرہ چہ ایمان یے راوڑدے او عمل یے کریدے پہ طریقہ دے پیغمبر

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ۝ وَالَّذِينَ

دوی لریہ . مغفرتہ دہ . او ثواب لوئے دے . او ہفتہ کسان

كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ

چہ کفر یے کریدے او دروغ ژن کریدے آیاتونہ زمونہ دقہ کسان

لِلَّهِ نَهْ وَوَدَّ دے و جے تہ کدوی پہ خطاب کنس یے للہ مخکنس ذکر کرو۔
وَلَا يَجْزِيكُمْ أَجْرَامُ بَاعْثُ جَوْرِيْدَال دى پہ جرم کولو باندا ہے۔ شَتَان دشمی
او بغض دے باطن تہ وٹیلے شی۔ قَوْمِ مراد دے دے تہ عام دے کافران مشرکان
یا ہفتہ خلق چہ روستو دے کفر نہ یے ایمان راوڑدے دے دارگک ہفتہ شوک
چہ دے ہغوی سرہ دنیوی عداوت وی نو دغہ دے دشمنی او بغض دے ترک عدال دے
پارہ سبب نشی کیدالے دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے اخلاقونہ ثابت دہ چہ
دے دشمنانوسرہ یے دے عدال تہ کار اخستلے دے۔ اِعْدَالُوا عام دے عدال پہ
حقوق اللہ او حقوق العباد کنس لکھ پہ سورہ نحل مٹ کنس دی۔ اَقْرَبُ
لِلتَّقْوَى اسم تفضیل پہ معنی دے نفس فعل دے یا اشارہ دہ چہ دے تقوی
نور اسباب ہم شتہ لیکن عدال پکنس دیرا قرب سبب دے۔ لِلتَّقْوَى تقوی
من اللہ یا تقوی (بچ کیدال) دے اورد جہنم تہ۔ اشارہ دہ چہ ظلم او جور کول
انسان لریہ دے تقوی تہ لریہ کوی۔

بک پہ دے ایت کنس بشارت دے پہ ایمان او پہ عمل صالح سرہ اگرچہ
درجہ دے قوامین تہ رسیدالے لہ وی۔
لَهُمْ مَغْفِرَةٌ داجملہ پہ محل دے مفعول کنس دہ دے پارہ دے وعدا یا مستقلہ جملہ
دہ او مفعول دے وعدا بخدا وف دے۔

اَجْرٌ عَظِيمٌ لفظ دے عظمت او تنکیر دے ہفتہ سرہ دے تنکیر دے اجر نہ دلالت
کوی چہ دے اجر غایہ منتہی دے اللہ تعالیٰ نہ سیوا بل چاتہ معلوم
نہ دہ۔

الْجَحِيمِ ۱۰ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا

دوزخ والادی۔ اے ایمان والو! یاد دہی

نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ

نعمت اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندھے کلمہ چہ قصد اوکرو یوقوم چہ

يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ

اوبدہ کری تاسو تہ لاسونہ خپل نو بندھے کپل لاسونہ دہغوی

عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۱۱

ستاسو تہ او او پر پوی د اللہ تعالیٰ نہ۔ او خاص پہ اللہ تعالیٰ د مخان سپاری مؤمنان۔

نہ پہ دے کہیں تنویف اخروی دے۔ اُولَئِكَ اَهِ د ادلالت کوی پہ حصر
باندھے او اصحاب لفظ دلالت کوی پہ ملازمت باندھے او ملازمہ دلالت
کوی پہ ہمیش والی یعنی ہمیشہ عذاب حصر دے پہ کافرانو کہیں۔

بلکہ د اہم ترغیب دے ایفاء بالعقود تہ پہ ذکر د نعمت د حفاظت سرہ د
دشمنانوںہ او بشارت دنیویہ دے روستو د اخروی بشارت نہ۔ اِذْ هُمْ
قَوْمٌ اہ دا شامل دے واقعہ د غزوہ عسفان تہ چہ مشرکینو ارادہ کرے وہ
چہ پہ دے مؤمنانو باندھے حملہ کوؤ پہ وخت د موعج د دوی کہیں نو
صلوہ خوف نازل شو او واقعہ د اعرابی چہ پہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم باندھے یے تورہ راویستلے وہ او بیائے ایمان راویلو او واقعہ د بنی
نضیر و چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہغوی تہ پہ بارہ د صلح کہیں ورغلے
وؤ او دوی ارادہ د قتل د ہغہ او کرلے لیکن اللہ تعالیٰ بچ کر و او د عموم د وجے
نہ پہ دے کہیں مراد مغلوبیت د کافرانو او محفوظیت او امن د مؤمنانو
پہ ہر دور کہیں دے او دلوتہ نعمت د اللہ تعالیٰ دے۔

وَاتَّقُوا اللَّهَ اِنَّ اِشَارَةَ دَہ چہ داسے نعمت حاصل پوی پہ تقوی او توکل
علی اللہ سرہ۔

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَءِيلَ

او یقیناً اختہ دے اللہ تعالیٰ بنو یسویٰ کو

وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ

او بھیجے میں سے دو بیس نقیب - مشران - او دیکھو وہ

اللَّهُ إِيَّايَ مَعَكُمْ لِيُؤْثِرَ الصَّلَاةَ وَ

اللہ تعالیٰ مجھ سے تم کو کہ تم پر پابندی کوئی دے مانگے او

اتَّبِعْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ

اور کوئی زکوٰۃ او ایمان موافق ہو یہ رسولانوں کو اور امداد موافق دے دو

وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّكَ كُفْرًا

او قرض موافق اللہ تعالیٰ سے قرض یہ اخلاص ، خالصتہ یہ کفر

عَنْكُمْ سَيَاتِكُمْ وَلَا دُخْلَكُمْ جَنَّتْ

ستائونہ بدائی ستائونہ او خالص داخل یہ کفر تاسو جنت تو نہ

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ

چاہے بدیہی لاندے دھڑے ولے نہروں ، تو چاہے کفر او کفر

بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ

روستو ددیتہ ستائونہ نو یقیناً گمراہ شو دے برابر

السَّبِيلِ ۝ فِيمَا نَقُضُهُمْ مِيثَاقَهُمْ

لازمہ نہ - پس یہ وجہ دے مٹو دے دوی لوٹ خیل لے

سلا دامتعلق دے دے او فوا بالحقود سرہ یعنی ذکر کو حال دے وفانہ کو وکو
(ناقضین دے عہد) چاہے ہفہ یہودیان دی نو دا اولہ نبوہ دلا دیا کر دے لوٹ
کو وکی یہ طریقہ دے تنویف دلیوی سرہ یہ ذکر دے یقیناً لوٹو نو او بیا پنچہ
عذابونہ دیوی یہ سبب دے لوٹو سرہ . یقیناً ، نقیب تغشیش کو وکے

کہ حال تو کہ بنی اسرائیل اوہ غہ تہ کفیل او امین او ضامن ہم و ئیلے شی۔
دولس خاندانوں نہ وؤ کہ بنی اسرائیل نو کہ ہر یونہان دان کہ اصلاح اولظم ولسق
جور و لو کہ پارہ یو یونقیب مقرر وؤ او دا بہ یہ دوی کہیں ہر وخت موجود وؤ
او کہ دوی نو موہ قرطبی او ابن کثیر لیکے دی۔ اِنِّ مَعَكُمْ ذِكْرُ سَلَفٍ صَالِحِينَ و اجماع
دہ چہ مراد کہ دے نہ معیت خاصہ دے یہ نصرت او معونت سرہ۔

لَبِئْسَ أَقْصٰمُ الصَّلٰوةِ داتفصیل کہ میثاق دے یہ ذکر کہ پنچہ امور و سرہ۔
وَأَمْنٰكُمْ بِرُسُلِيْ تُولِ رَسُوْلَانِ بغير کہ تفريق نہ منل او کہ هغوی تصدیق کول
سوال :- ایمان خو مخکین دے یہ صلوة او زکوٰۃ بانداے نو دلتہ یے وے
ترتیب بدال کرو؟

جواب :- بنی اسرائیل خو کہ صلوة او زکوٰۃ قائل وؤ لیکن هغہ یے یہ طریقہ
کہ رسولان نو بانداے نہ کول کہ خپل رایے او خواہش مطابق یے کول نو اللہ
تعالیٰ دا قید و ربانداے او لگولو چہ تصدیق کہ تہو لو رسولان نو یہ کوئی۔
سوال :- ایمان باللہ یے وے نہ دے ذکر کرے؟

جواب :- یہ وخت کہ دے میثاق کہیں دوی ایمان باللہ لرلو لیکن یہ دے
نور و امور و کہیں یے سستی کولہ۔

وَعَزَّزْتُ مَوَٰمِعَهُمُ داللفظ چہ کہ نصرت سرہ یو حائے ذکر شی لکہ سورۃ اعراف
مخاکین نو هلتہ کہ دوار و فرق ملحوظ وی او کلہ چہ جدا ذکر شی نو دیوبل
یہ معنی سرہ وی یعنی نصرت او مدافعت کول کہ دین کہ هغہ نہ کہ شبہاتو
کہ خلقوا و دشمنان نو او دا اشارہ دہ دعوت او جہاد کولوتہ۔

وَأَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ اہ ذکوٰۃ نہ روستو کہ قرض نہ مراد اتفاق فی سبیل اللہ
دے حکمہ چہ کہ دعوت او جہاد سرہ کہ اتفاق دیر ضرورت دے۔ لَا کِفْرَانَ
عَنْكُمْ اہ یعنی کہ وفا کہ دے لوظ دہ وعدے دی کہ طرف کہ اللہ تعالیٰ نہ۔

بَعْدَ ذٰلِكَ اہ سوال :- چاچہ کہ دے نہ مخکین کفر کرے وی نو هغہ ہم کمرہ
دے نو کہ دے قید لگولو خہ فائدہ دہ؟

جواب :- اشارہ دہ چہ مخکین کہ میثاق نہ خو انسان عذر کولے شی چہ ماتہ
علم نہ وؤ او پورہ تاکید کہ دے امور و ماتہ معلوم نہ وؤ حکمہ ما خلاف کرے
لیکن روستو کہ عہد او میثاق نہ دا عذر نشی کولے۔

لَعَنَهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ

لعنت او کړو مونږ په دوی او اوگر څول مونږ زړونه د دوی سخت ، دوی بدلوی

الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا

کله د الله تعالی د خپلو ځایونو ته او هیره کړه دوی یو حصه د هغه ته

ذَكَرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ

چه بیان شوې ده هغه په دوی، او همیشہ په خبرېدو ته په خیانت (نقصان)

مِّنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَأَعْفُ عَنْهُمْ

د دوی مگر لږ د دوی ته ، نو معاف کوه د دویته

وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾

او مخ اړوه (د ملامت کولو د دویته) - یقیناً الله تعالی خوښوی احسان کوونکی -

۱۳ په دې کس ذکر د پنځه غذا ابو نو دنیو په دې په سبب د لوظ ماتولو سره .
 قَسِيًّا لَّفُضْلُهُمْ قَسِيًّا قَلْبُهُمْ د انقض د دوی نه ویر کړته صادر شوه دې لکه چه
 د هغه ذکر په سورة بقره کس تیر شوید . لَعَنَهُمْ لعنت خو وئیل شی
 ابعاد (لږ والې) ته د رحمت خاصه د الله تعالی نه او دا په طریقه د مسیح او
 د نورو غذا ابو نو سره وو . قَسِيَّةً چه په هغوی کس هیڅ وعظ او تخويف
 او بشارت اثر نه کوی او حسنه ته سیئ او سیئ ته حسنه وائی دا په
 سورة بقره لکه او سورة حدید لکه کس هم دی . يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ د اشرک
 قسوة قلب دې د دې وجه نه په غیر د عطف نه یی ذکر کړو او مراد د دینه
 تحریف معنوی دې یعنی دا په تاویلونه کوی چه په هغه سره شرک ، کفر
 او بدعات او کنا هونه ثابتوی دا په په سورة بقره لکه او سورة نساء لکه
 او د دې سورت لکه کس هم راغله دی . عَنْ مَوَاضِعِهِ مراد د دې معانی
 مناسبه (حقیقیه) دي نو تحریف معنوی او تفسیر په رائی مذموم سره
 مراد دې . وَنَسُوا حَظًّا ا ه د تورات او انجیل هغه حصه چه په هغه کس
 توحید او ذکر د رسالت د انحری رسول وو هغه دوی دا په پریځودل
 لکه چه نسیاً منسیاً وی اگر چه بعض حصه منی نو مصداق دی د دې

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا

او دُ ہخہ کسانو تہ چہ دوی وائی بیشکہ مونبر نصاریو واخستہ مونبر

مِيثًا قَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ

پنجنہ وعدہ دہقوی نوہیرہ کرہ دوی یوہ برخہ دہقہ تہ چہ بیان کرے شو یوہ دویتہ

فَاَعْرَبْنَا بينهم الْعداوةَ وَالْبَغْضَاءَ

نو راہورتہ کرہ مونبرہ پہ مینج ددوی کیں دشمنی (پہ ظاہر کیں) او کینہ (پہ زہہ کیں)

قول "اقتؤمنون ببعض الكتاب وتكفرون ببعض" یا داچہ د تحریف دوجے نہ
 ددوی قوت حافظہ خرابہ شوه نو د کتاب اللہ او د دین الہی دیرہ حصہ تیرہ
 ہیرہ شوه۔ شریعی د ابن مسعود رضی اللہ عنہما نہ روایت راوپے دے چہ انسان
 بعض علم دگناہ دوجے نہ ہیرکری اودا ایت یے اولوستلو۔
 خَائِنَةٌ مِنْهُمْ داپہ معنی د مصدر دے یعنی خیانت یا موصوف پت دے
 (فِرْقَةٌ خَائِنَةٌ) اومراد د خیانت نہ دھوکے کول او پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 باندے د حملے کولو ارادے کول اودروغ وئیل او د مشرکانو سورہ متکرتیا
 کول وغیرہ اودا امور پیدا کیری د نسیان د کتاب اللہ نہ۔ إِلَّا قَلِيلًا د استثناء
 د نقضہم ميثًا قَهُمْ سورہ متعلق دہ یا د کُفَّاءُ اُو د ہخہ نہ د روستو عبارت سورہ
 تعلق لری۔ فَأَعْفَ عَنْهُمْ د اضمیر راجع دے قلیلًا (مؤمنانو) تہ یا راجع دے
 ناقضینو د عہد تہ اومراد د عفو نہ عفوہ د ہخہ جرم نہ چہ ستا پہ حق
 کیں یے کرے وی یعنی د ہخہ بدالہ ترینہ مہ اخلہ لکہ چہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم سحر کوونکی پہ ہخہ باندے اوزہرور کوونکے ہخہ معاف کر و و
 وَأَصْفَحَ مراد دے نہ سورہ د عفو نہ ہخہ کر حول دی د ہقوی د ملامتہ کولو
 یا مراد داچہ روستو د عفو نہ ہخہ ترینہ اروہ یعنی دوستانہ ورسورہ مہ کوہ
 اودیتہ اخلاق حسنہ وئیلہ کیری دامسوخ نہ دی پہ ایا تو نو د قتال سورہ
 محکمہ د اخلاقو د استعمال حائے جداوی او د قتال جداوی۔ یُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ
 پہ دے کیں روستو د عفو اوصفح نہ دریم خوئی تہ اشارہ دہ احسان او
 انعام کول یعنی شخہ انعام وکرہ او احسان او کرہ د پارہ د تالیف د زہونو
 د ہقوی۔

إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ

تر ویش د قیامت پورے۔ او زردے خبر بہ و د کبری د ویتہ اللہ تعالیٰ

بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٧﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ

یہ ہفہ کارونو چہ دوی یے کوی۔ اے کتاب والو ا

سکلا پہ دے کس ذکر دویہ نمونے دے لوظی دے دے ہفوی بے لوظی یے ذکر کرے او یو عذاب دنیوی یے ذکر کرے دے او دا ذکر دے دے حال د نصاراؤ روستو د حال د یهودیانو نہ۔ قَالُوا اِنَّا نَصَارَىٰ پہ قالوا کس اشارہ دہ چہ نصاریٰ نوم دے مخلوق حان د پارہ پخپلہ ایخود لے وؤ پہ دے دعویٰ سرہ چہ مونہ د عیسیٰ علیہ السلام نصرت کوؤنکی یو۔ دانوم د دوی د طرف د اللہ تعالیٰ نہ نہ دے خو مراد پہ د سرہ ہفہ نصاریٰ دی چہ بے لوظی یے کرے دہ۔ مِثْلًا قُلُوم دلتہ تفصیل د میثاق نہ دے ذکر کرے محکہ چہ مراد ہفہ میثاق دے چہ پہ سکلا کس ذکر شو یعنی پشان د میثاق د یهودیانو۔ فَتَسُوْا حَظًا اَہ دلتہ نقض عہد یے پہ طریقہ د نسیان ذکر کر و محکہ چہ د دوی بے لوظی د اول وخت نہ د یهودیانو پہ شان بشارہ نہ وہ بلکہ د جہل د وچہ نہ وہ او بے لوظی د یهودو خسرو د علم نہ وہ بلہ وجہ دا چہ نصاراؤ کس شرک د نور و گناہونو نہ زیات وؤ پہ نسبت د یهودیانو او حَظًا مِثْلًا د ذکر و کس مراد مسئلہ د توحید دہ۔ قَا غَرِبْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةُ وَ الْبَغْضَاءُ اغراء ماخوذ دہ د غراء نہ سریش او جو لے تہ وئیلے شی یعنی دشمنی پہ دوی کس دا سے پیدا اشوہ چہ پہ یوبل پورے د بغض و حسد د وچہ او تختل یا ہفہ دشمنی پہ دوی پورے او تختلہ۔ اشارہ دہ چہ پہ دوی کس فرقہ بازی د یهودیانو نہ دیرہ پیدا اشوہ اول پہ دوی کس یعقوبیہ نسطوریہ او ملکانیہ پیدا اشول پہ بارہ د عیسیٰ علیہ السلام کس او بیا نورے دے د دوی تہ پیدا اشوے او دیر اختلاف او جنگ جگہ پہ دوی کس پیدا اشوے د ہفہ تاریخ ابن قیم رحمۃ اللہ پہ اغاثۃ اللہقان ص کس پہ تفصیل سرہ لیکلے دے۔ اِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مراد دے نہ وخت د نزول د عیسیٰ علیہ السلام دے او ہفہ زمانہ قریب دہ ویش د قیامت تہ۔ وَسَوْفَ اَہ پہ دے کس تخویف اخروی تہ اشارہ دہ۔

رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمُ

د رضاء د الله تعالى د لادو د سلامتیا او او یاسی دوی لره

مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ

د تیارو ته رنرا ته په حکم خپل سره او رسوی دوی لره

د تخويف اخروي نه په بلکې کښ او په اخر کښ ترغيب دے سره د رد د شرک في التصرف نه په شک .

تفسير: په دے به اکښ خطاب دے اهل کتابوته د پاره د اطاعت د اخري رسول او د قران . په ذکر د عظمت شان د رسول او د قران . يا اهل الکتاب کتاب په معنی د جنس کتاب دے که تورات وی او که انجیل وی نو شامل دے يهود او نصاری دواړو ته . يُبَيِّنُ لَكُمْ راه د صفت د رسول صلی الله علیه وسلم دے او اشاره د چا د حق والو نښه داده چه هغه مسائیل به ښکاره کوی کوم چه باطل پرستو ملایانو پټ کړے دی . مِّنَ الْكِتَابِ یعنی مسائیل په کتاب د الله تعالی کښ شته او تاسو پټ کړے دی . وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ د عفو نه مراد پر بخود او اعراض دے د بیان د هغه نه او مراد د دے نه هغه مسائیل دی چه د دے اخري دین سره یې تعلق نښته بلکه په دے دین کښ هغه منسوخ دی او دواړه طرف ته خو کثرت نښی کیدلے نو مراد د دے نه کثرت فی نفساء دے . قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ د ترغيب د قران ته په ذکر د دوه صفتونو د هغه اول نُورٍ یعنی قران نور دے چه په سبب د دے سره حق واضح کیدی او تیارے د جهل زایلیدل کیدی او داسه په سورة نساء هَكَذَا او سورة تغابن به کښ شته دے . وَكِتَابٌ مُّبِينٌ د اعطف د صفت دے په صفت باندے او موصوف یو دے . مُبِينٌ لازمی او متعلی دواړه معنی لری پخپله په کښ احکام ښکاره دی یا ښکاره کوونکے دے .

دویم قول داده چه مراد د نُورٍ نه اسلام دے . دریم قول داچه محمد صلی الله علیه وسلم دے دا قول د زجاج نه نقل دے .

فأيداه بعض الزائغين و دے لفظ نه استدلال کړے دے چه نبی صلی الله علیه وسلم بشر نه دے بلکه نور دے ؟ جواب داده چه وصف د نور تعارض نه لری د بشریت او د رجولیت د هغه سره محکه د نور مراد

دادے چہ دھغہ پہ سبب اللہ تعالیٰ حق لہہ یشکارہ کرے دے او شرک ہے محوہ
 کرے دے او دھغہ کا نارت (نور کیدالو) فائداہ دادہ چہ پتہ مسئلہ کا اہل کتابو
 یشکارہ کرے دا ابن جریر ذکر کرے دہ او دامعنی پہ دے وجہ دہ چہ پہ
 دیروایا تو نو کتب بشریت اور جولیت کا انبیاء ذکر دے ایاتونہ کا اثبات بشریت
 سورۃ العمران ۱۶، سورۃ انعام ۱۶، سورۃ ابراہیم ۱۶، سورۃ کہف ۱۶ سورۃ
 انبیاء ۱۶، سورۃ مؤمنون ۱۶، سورۃ شعراء ۱۶، سورۃ یس ۱۶،
 سورۃ فصلت ۱۶، سورۃ تغابن ۱۶، سورۃ ہود ۱۶، سورۃ اسراء ۱۶، سورۃ
 قمر ۱۶، ایاتونہ کا اثبات کا جولیت سورۃ اعراف ۱۶، سورۃ
 یونس ۱۶، سورۃ مؤمنون ۱۶، سورۃ سبأ ۱۶، سورۃ فرقان ۱۶،
 سورۃ غافر ۱۶، سورۃ یوسف ۱۶، سورۃ نحل ۱۶، سورۃ انبیاء ۱۶ نو
 شوک چہ نور کا صفت کا وجہ نہ بشریت اور جولیت نہ منی نو مغوی
 کا دے تولوایا تو نو نہ منکر دی۔

سوال: دوی وائی چہ نور پہ حقیقت کتب دے او پہ شکل کا سری او بشر
 سرہ متمثل شوے دے؟

جواب: نورانی مخلوق (ملائک) چہ کلہ پہ شکل کا بشر الیچے شویدا نو
 پہ ہغہ محائے کتب کا اللہ تعالیٰ او کا رسول کا طرف نہ تصریح موجود وی
 چہ دا تمثل دے لکہ سورۃ مریم ۱۶ او دارنگ پہ دیروا حادیث کتب راغلی
 دی۔ او دھغہ نبی پہ بارہ کتب پہ ہیچ نص کتب دا سے نہ دی راغلی چہ فتمثل
 سوال: کا نبی صلی اللہ علیہ وسلم سورے بہ نہ وؤ نو دلیل دے چہ جسم
 ہے نہ وؤ بلکہ نور محضہ وؤ؟

جواب: الزامی دا کہ بدن ہے جسم نہ وؤ لیکن جائے ہے اغوستلے وے نو
 دھغہ وے سورے نہ یشکارہ کیدالو۔ او تحقیقی جواب دادے چہ دا حدیث
 حکیم ترمذی نقل کرے دے او ہغہ حدیث ضعیف دے دھغہ یوروی
 دے عبد الرحمن بن قیس ہغہ تہ ائمو د جرح ضعیف متروک الحدیث
 وئیلے دے (تاریخ بغداد ص ۲۵۱) تہذیب التہذیب ص ۲۵۴) او دا حدیث
 پہ نوادر الاصول کتب ذکر دے او بیبا سیوطی پہ خصائص الکبریٰ کتب نقل
 کرے دے شاہ عبد العزیز پہ بستان المحدثین کتب وئیلے دی چہ نوادر
 الاصول کتب اکثر احادیث غیر معتبر دی۔ معلومہ شوع چہ صحیح عقیدہ

إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ لَقَدْ كَفَرَ الْكَافِرِينَ

لارے نیچے تہ - یقیناً کفر کریدے ہفہ کسانو

قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ط

چہ وائی، یقیناً اللہ تعالیٰ روالداں ہفہ خوشیم خویئے د مریم دے -

قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنْ اللَّهِ شَيْئًا

تہ ورتہ اوواہ انو خوک اختیار لری یہ مقابلہ د اللہ تعالیٰ کس د خہ خیز

داده چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تورہم وڈاو بشر حقیقتہ ہم وڈا۔
 ملا پہ دے کس درے فائدے د آخری رسول د رالیو لویا د قران د پارہ یے
 ذکر کرے دی۔ اولہ فائدہ یہدائی پہ ضمیر د یہ قران یا رسول تہ راجع دے
 ہریو سبب د ہدایت الہیہ دے۔ مَن اَتَّبَعَ رِضْوَانَهُ داقیدائے د دے وجہ نہ
 ذکر کرے دے چہ مراد د یہدائی نہ ایصال الی المطلوب او توفیق دے۔
 سُبُلُ السَّلَامِ سلام نوم د اللہ تعالیٰ دے یا مراد د دے نہ سلامتی د عذاب
 د جہنم نہ دہ او سلامتی دہ دے تولو افاتونہ او ہفہ جنت دے۔ سوال: قران
 کس چہ د صراط مستقیم د پارہ تعبیر کیڑی پہ مفرد سرہ یعنی "صراط" او
 "سبیل اللہ" نودلتہ وے جمع ذکر شوعہ ۹۔ جواب د مفرد پہ تحایونو کس
 عقیدہ او ایمان مراد دے او ہفہ یودے د دے وجہ نہ مفردیے ذکر کرے
 اودلتہ مراد د سبیل نہ احکام او اعمال قرانیہ دی او ہفہ دیردی عکھ جمع
 ذکر کرے شوعہ۔ دویمہ فائدہ یُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ اہ مراد د دے نہ
 ظلمات او نور گنا ہونہ معنویہ دی یعنی تیارے د شرک او کفر او بدعاتو
 رسوماتو او نور گنا ہونو نہ د قران او رسول پہ وجہ سرہ نجات حاصلی
 پادنیہ اشارہ دہ چہ اخراج د ظلماتونہ پہ معنی د توفیق سرہ دے او د ہفہ
 د پارہ اذن د اللہ تعالیٰ شرط دے۔ یہدائی سرہ یے دا ذکر نہ کرو عکھ چہ
 ہلتہ یے پہ د سببیت ذکر کرے دے او داسے پہ سورۃ ابراہیم مل کس ہم
 شتہ۔ او دریمہ فائدہ ویہدایہم الی صراط مستقیم اول ہدایت احکامو
 او اعمالو وڈاودلتہ ہدایت د عقیدہ مراد دے یا ہلتہ ہدایت د مقاصدو
 اودلتہ مراد ہدایت دے د دلیونو سرہ۔

إِنْ أَرَادَ أَنْ يُنْصِلَكَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ

کہ او عواری اللہ تعالیٰ چہ مرکری مسیح خویئے د مریم

وَأُمُّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ۖ وَلِلَّهِ

او مورد ہونہ او ہونہ خوک چہ پہ زمکہ کنس دی قول - او خاص اللہ تعالیٰ لہ

مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۖ

بادشاہی د آسمانوت او د زمکہ دہ او د میتہ د دے دواہو -

يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۱۴

پیدا کوی خچہ او عواری - او اللہ تعالیٰ پہ ہر خیر باندے قدرت لری -

یہ دامتعلیٰ دے دے کثیرا آہ اور دے پہ یوہ دلہ د اہل کتابوچہ

نصاری دی چہ ہغوی تہ پہ انجیل کنس عبدایت د عیسیٰ علیہ السلام بیان

شوے و او ہونہ دوی پتہ کرو او الوہیت د عیسیٰ علیہ السلام یے خیل دین

او کرحو نو قرآن ہونہ خبرہ سکاکم او حکم یے او کرو چہ دا قول او عقیدہ خو

کفر دے چہ ہونہ عیسیٰ علیہ السلام تہ الہ وائی دا قول د یعقوبیہ دے

و د نصاریٰ نہ د دوی مقصد او وچہ اللہ تعالیٰ پہ عیسیٰ علیہ السلام کنس

حلول کرے دے نو الوہیت د ناسوتیت سرہ یوشوے دے سوال پہ

نصاریا کنس داسے خوک نیشہ چہ ہغوی داسے وائی چہ ان اللہ ہو

المسیح بلکہ برعکس وائی؟ جواب دارد دے پہ طریقہ د الزام سرہ

چہ د دوی پہ قول سرہ ہرکہ چہ اللہ تعالیٰ حلول پہ عیسیٰ علیہ السلام

کنس او کرو او عیسیٰ علیہ السلام الہ شو نولازم وائیلے کیری چہ اللہ تعالیٰ

مسیح دے قصرہ مسند الیہ او شو پہ مسند کنس او شریعتی بلہ توجیہ

دا ذکر کرے دہ (بغیرہ حلول نہ) چہ دوی وائیل چہ عیسیٰ علیہ السلام

مرغی پیدا کوی او مری ژوندی کوی او تدا بیرد تہول عالم کوی نو بنا پہ

دے د (اللہ) نہ مراد وصف مشہورہ دے چہ متصرف او مدبر تہول عالم

عیسیٰ علیہ السلام دے قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ اِلا نوبہ خلور و طریقو سرہ

د دغہ عقیدے تردید کوی اولہ طریقہ دادہ چہ دا عالم سرہ د عیسیٰ

علیہ السلام نہ فنا کیدا ویکے دے او خوک د فنا کیدا ویکے چہ کو ویکے

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ

اور وائی یہودیان اور نصاریٰ مومن تازولہ (خامن) ذالہ تعالیٰ و

وَإِحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ

اور دوستان دھتہ یو۔ تہ ورتہ اووایہ، تووے عذاب در کوی تاسوتہ پہ گناہونو ستاسو۔

بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّثْلُ خَلْقٍ يَغْفِرُ

بلکہ تاسو بتدکان یئی دھتہ چانہ چہ پیدا کری اللہ تعالیٰ۔ بختہ کوی

نیشتہ نو عیسیٰ علیہ السلام ہم فنا کید وکے دے او د فنانہ عخان او نور مخلوق
ہم نشی بچ کو لے نوختکہ مدبر او الہ کیدے شی۔ یَمْلِكُ یہ معنی دیکھنا
او یستطیع یا یمنع سرہ دے۔ مَنِ اللّٰہ نہ مراد من عذاب اللّٰہ یا من مرادات
اللّٰہ او من امر اللّٰہ کسوال، وَأَمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ورسرہ ولے
ذکر کرو؟ جواب: پہ دے کیں اشارہ دہ چہ پہ اعتبار د مرکز او فناسرہ عیسیٰ
علیہ السلام او دانور مخلوق برابر دی۔ جواب: مراد دا چہ مور او تول
زَمَكِ وَالْأَكْرَجِ دھتہ پہ امداد کیں وی ہم یئی نشی بچ کو لے۔ وَلِلّٰہ مَمْلُکُ
السَّمٰوٰتِ اہ دا دویمہ طریقہ دہ چہ نظام چلوؤ تکہ د تول عالم اللّٰہ تعالیٰ دے
او عیسیٰ علیہ السلام خو پہ ما بینہما کیں داخل دے نو ہتہ رعیت او مملوک
دے الہ نہ دے او مَابَيْنَهُمَا دلالت کوی چہ عیسیٰ علیہ السلام او موریئی
مخلوق او محدود او محصور دی نور الہ نشی کید لے۔ سوال: دلته ما بینہن
پکاروؤ؟ جواب: دا ضمیر راجع دے اسمانونو او زمکے تہ پہ اعتبار طرفینو
یا پہ اعتبار دہ نو عوسرہ۔ یَخْلُقُ اہ دا دریمہ طریقہ دہ یعنی عیسیٰ علیہ
السلام تخلیق پہ معنی د ایجاد سرہ نشی کو لے ہتہ صرف صورت جو روؤ او
صرف مرغئی یئی جو رو لے ہر شیز (ما یشاء) یئی نشو جو رو لے۔ وَاللّٰہُ عَلٰی
کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ دا خلورمہ طریقہ دہ چہ اللّٰہ تعالیٰ خو قدرت مطلقہ لری
چہ بغیر د اصل نہ خلق کو لے شی لکہ اسمانونہ او زمکہ شوء او د اصل نہ
خلق کو لے شی لکہ ما بینہما شو او د غیر جنس نہ خلق کوی لکہ آدم علیہ السلام
شو او د یو جنس نہ کو لے شی لکہ حواء شوء او عیسیٰ شو او د دہ جنس نہ
خلق کو لے شی لکہ عام انسان دی۔

لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَلِلّٰهِ

هغه چانه چه اوغواړي او عذاب ورکوي چاته چه اوغواړي او خاص الله تعالى لري

مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا

بادشاهي د اسمانونو او د زمکه ده او د هغه څه چه په مينځ دودونو کي دي

وَالِیْهِ الْمَصِيْرُ ۝۱۸ يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ قَدْ جَاءَكُمْ

او خاص هغه ته ورکوي بدل دي. اے کتاب والو! يقيناً راغله دے تاسو ته

له دابل رد دے په عقیده د اهل کتابو رچه يهود او نصاری دی، او اشار دده لکه چه دوی افراط کړې وؤ په بارة د عیسی او عزیر علیهما السلام کښ نو داسه دوی افراط کوؤ د خپل محانونو په بارة کښ د پارة د تزکیه او غوره والی ښکاره کولو په نورو خلقو او د پارة د دے چه څوک په دوی باندے هیڅ قسم طعن او اعتراض او نکړي. نو دوی وئیل نَحْنُ اَبْنُو اللّٰهِ وَ اَحِبَّاءُ په دے سره دوی خپل عصمت ثابتولو. په دے قول کښ ډیر توجیها ت دی اول دا چه دا دعوی په تشبیه باندے بنا ده یعنی الله تعالی په مونږ باندے پشان د پلار شفقت کوؤ تکه دے او مونږ د هغه خواص او مقربین یو پشان د محامنو پلار ته، او اَحِبَّاءُ د هغه تفسیر دے. دویمه توجیه سمعانی د ابراهیم نخعی نه نقل کړې ده چه یهودو په تورات کښ مونږ وؤ یا ابناء اَحِبَّارِی اَحْخَامَن د علماؤ وُحما، نو دوی په کښ تحریف او کړواو اولوستلو چه یا انباء ابکاری اَحْخَامَنو د جینکو وُحما، او نصاری د عیسی علیه السلام نه نقل کړې دے چه هغه یو ځله اوئیل چه اَذْهَبَ الی اَبی وَاَبیکم چه ورځم خپل پلار اوستا سو پلار ته نو دوی وئیل د دے نه معلومه شوه چه مونږ د الله حُامَن یو. دریمه توجیه، قرطبی شریینی وغیره وئیل دی چه په دے کښ حذف د مضاف د یعنی ابناء الرسل والاتبیاء او مقصدا په کښ فخر کول او خپل تقرب ثابتول وؤ په وسیله د انبیاءو او رسولانو سره. څلورمه توجیه الوسی وئیل دی چه د تورات او انجیل په اصطلاح کښ ابن تابعدار او مقرب او دوست ته وئیل کیدلو او الوسی په روح المعانی کښ د هغوی نه ډیر عبارتونه په دے طریق سره نقل کړیدی

قُلْ قَلِمًا يَعْزِئُ بَيْنَكُمْ يَدًا تُؤْيِكُمْ بِهِ دَعَا قَوْلِ سِرَّةٍ دَوِي رَدَّ كَوِي بِهِ شَعْلُو رَاو
طَرِيقُ سِرَّةٍ اُولَه دَادَه چَه پِلَارِ خِپَلِ خَوَكِ شُحُوِّي تَه اَو دُوسْتِ خِپَلِ مَحْبُوبِ
دُوسْتِ تَخَوَعِ اَب تَه وَر كَوِي اَو تَا سُولَه خَوَالله تَعَالٰی دِير عَذَابُونَه دَر كِرِي
دِي يَه مَسْخِ سِرَّةٍ يَه غُرُونُو پُور تَه كُولُوسِرَّةٍ يَه تَدْلِيلِ اَو پَرِيشَانِ كُولُوسِرَّةٍ
اَو يَه مُقْتَضٰی دَقَوْلِ دَوِي سِرَّةٍ چَه (لَكُنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَعْدُودَةً) سِرَّةٍ
اَو يِعْزَابِ مُضَارِعِ يَه مَعْنٰی دَمَاضِي سِرَّةٍ دَه سَوَالِ اَكِه مَرَاد دَدِي تَه
عَذَابِ دَدُنْيَا شِي نُو مَعَارِضَه كِيدِي شِي يَه وَاقِعَه دَ اَحْدَا سِرَّةٍ چَه اَوِيَا
اَصْحَابِ كِرَامِ قَتْلِ كِرِي شُولِ اَو وَاقِعَه دَقَتْلِ دَ حُسَيْنِ رَضِي اللهُ عَنْهُ حَكْمَه
چَه دَوِي اَو لِبَاءِ اللهِ وَوُ ۹

جواب: مراد کدے نہ ہنہ مخصوص عذابونہ دی چہ یہ یہود و او
نصاراؤ راغلے و مسیح پہ شکل دے (شاد و کان) او حنازیرا نو سرہ
یا مراد کدے نہ عذاب النار دے یہ سبب دے قول کدوی لن تمسنا النار
الا ایتما معدودہ۔ یاد اچہ داملازمہ بنادہ یہ دعوی کا ایتیت او محبوبیت
باندے او صحابہ کرام و خود ادعوی نہ دے کرے۔ داسوال او جواب
نیشاپوری ذکر کرے دے۔

او تحقیقی جواب دادے چہ قتل پہ طریقہ کد شہادت یا نور مصیبتونہ پہ
دنیا کیش پہ حق پرستو باندا دے داخو عذابونہ نہ دی بلکه پہ دے سورہ رفع
کد درجاتوراچی۔

بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ لِّدَادِوِيْمِه طَرِيْقَه دِه دَرْدَقَوْل دَهغَوِي. يعنى ابنيت
 دالله تعالى خو و تل دى د بشريت نه او تا سو خو بشريئ بيا وهم پيدا كيدا
 چه كيدا مى شي چه د محبوبيت د و چه د بشريت نه منتقل شوى يئ
 نو او ئي شچه مَنَّ خَلْق يعنى د مخلوقيت نه لشي وتله او د مشيت لاند
 داخل يئ په قرينه د دى چه يَعْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ اه.

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ ۚ وَادْرِيْهِمْ طَرِيْقَهُۥ كَرَدَدِهِۦ يَعْنِي مَمْلُوْكِيْ يٰۤاَيُّهَا اللّٰهُ تَعَالٰی
اور اگير يٰۤاَيُّهَا السَّمٰوٰتِ نَوَاوِز مَكُوْكِيْ۔

وَالْيَهُ الْمَصِيْرُ دَاخِلُورَمَه طَرِيقَه دَه يَعْنِي پَه اُخْرَتِ كَبُش دَه غَه كَمَلِك
اَوْ مَشِيَّت نَه نَشِي بَهْر كِي دَلَه بَلَكَه دَجَزَا اَوْ سَزَا كَبَارَه غَه تَه وَزَكْر عِيْدِي

رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فِتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ

رسول زمونڊ بيان ڪوي تاسوتہ (دھسائلو) پہ وخت ڏيندي ٿو ڏ رسولانو کين

أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ

چاه اوته وايئي چاه نه ووراغله مونجه ته ڇوڪن ڏيرے راکوڏنکے اوته نه یرۂ راکوڏنکے

فَقَدْ جَاءَكُمْ بِبَشِيرٍ وَنَذِيرٍ ۝ وَاللَّهُ

تو يقيناً راغئي تاسوتہ ڏيرے درکوڏنکے او یرۂ درکوڏنکے - او الله تعالى

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ عَظِيمٌ ۝ وَإِذْ قَالَ

پہ هر ڇيز باندے قدرت لرونکے دے - او ڪله چاه اوڻيل

ٻڌا تڪرار ۽ خطاب دے چاه ارسال ڏدے رسول ڏ پاڙه ڏ دفع ڪولو ڏ عذار
ڏ خلقو دے او په دے سره دفع ڪول ڏيو وهم دي هغه دادے چاه دوي
وڻيل چاه زمونڊ په ڪتابونو کين متشابها ت دي ڏ هڻے ڏوچے نه عيسيٰ عليه
السلام ته الله وايو او ڄاڻ ته ابناء الله وايو. حاصل ڏ جواب دادے چاه
رسول تاسوتہ رالين لے شومے ڏ او هغه محڪمات پيش ڪرے دي تاسوتہ
او بيان ڪرے دي او طريقه ڏ عمل په متشابها تو باندے ڏرڻ ڇو لے ده تو
اوس هيڄ عذار مڪوئي - يُبَيِّنُ لَكُمْ مَفْعُولٌ ڏدے حذاف دے ڏدے وڃے
نه چاه محڪمن تير شويده ڪثيراً مما كنتم تخفونهُ يَا الشَّرَائِعَ وَالْأَحْكَامَ،
يَا كَيْفِيَّةَ رَدِّ الْمُتَشَابِهَاتِ إِلَى الْمَحْكَمَاتِ - عَلَى فِتْرَةٍ مِّنَ الرُّسُلِ، ڏ فتور نه
ماخوڏ دے سست ڪيلال اوسڪون او انقطاع ته وڻيل شي يعني په داسے
زمانه ڪين چاه شرائع ڏ محڪمو انبياؤ باندے عمل ڪول سست شومے وؤ
او منقطع شومے وؤ ڏ هڻے اثار هم ختم شومے وؤ ڏ ڪله چاه ڏ انبياؤ سلسله
قطع شومے وه او ٽول عالم په هدايت ڪين آخري رسول ته محتاج وؤ
تو داسے وخت ڪين الله تعالى دے راو لير ٻلو او ڏ عيسيٰ عليه السلام
او ڏ محمد صلي الله عليه وسلم په مينع ڪين ڏ مدت فتره اختلاف دے
يو قول داچه شپڙ سوہ ڪلونه دي دويم پنڄه سوہ او شپيتہ ڪاله دريم
داچه شپڙ سوہ او ڇلويست ڪاله. او امام بخاري حديث ڏڪر ڪرے دے

مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَقَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ

موسى (عليه السلام) قوم خپل ته اے قومه خما، یاد کړئ نعمت د الله تعالى

عَلَيْكُمْ اذْجَعَلْ فِيكُمْ اَنْبِيَاءً وَجَعَلَكُمْ

په تاسو باندې کله چه پيدا ئې کړل په تاسو کښ رسولان او جوړ ئې کړئ تاسو

مَلُوكًا ۖ وَاتَّكُم مَّالٌ يُّوْتِ احَدًا

بادشاهان او درکړيدى تاسو ته هغه نعمتونه چه نه ئې دى وکړي هېچا ته

مِّنَ الْعَالَمِينَ ۝۲۰ يَقَوْمِ ادْخُلُوا الْاَرْضَ

د خلقو ته . اے قومه خما، داخل شئ زمکه

چه رلیس بین وینه نې) ددوی په مینځ کښ هیڅ نې (رسول) تاراغله او داصیح رد که په هغه چاچه وائی چه ددوی په مینځ کښ خاور یا درم رسولان راغله و داصیح خبره نه ده. اَنْ تَقُولُوا كَرَاهِيَةً اِنْ تَقُولُوا يٰ لَثَلَا تَقُولُوا اول قول د بصريانو او دویم د کوفیانو دے. فَقَدْ جَاءَكُمْ د دے ته مخکښ عبارت پت دے یعنی (فَلَا تَعْتَذِرُوا بِهَذَا الْعُذْرِ) دغه بهانه مه کوئ. قَدِيرٌ قدرت لری نو کله رسولان پرله پسے رالیری او کله په طریقه د فترت سره رالیری. پدایکښ لطیفه اشاره ده چه کوم خلق په زمانه د فترت کښ مړه شویدی نو هغوی داسے حذرپیش کولے شی.

ستاربط د دے د مخکښ مضمون سره په ډیرو وجوهو سره دے اوله وجه داچه متعلق د مځکثیرا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ سره یعنی جهاد پرمخودل د قوم د موسی دا خبره دوی پته وله نو قرآن په دے ذکر سره ښکاره کړه. دویمه داچه مخکښ ددوی بعضی خیانت ذکر کړل چه هغه د افراط سره تعلق لری نو اوس ددوی تفریط ذکر کوی چه هغه په ۲۲ ۲۲ کښ ذکر دے. دریمه وجه دا ده چه دانمونه د بے لوظئ د بنی اسرائیلو ده سره د سزانه یعنی سرگردان کیدل په سبب د ترک د جهاد سره. وَاذْ قَالَ مُوسَىٰ د اعطف د یو مضمون دے په بل مضمون باندې یعنی مخکښ چه تا ددوی افراط ذکر کړد نو دا رنگ ذکر کړه دوی ته دا قصه.

المُقَدَّسَةُ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا

ہا کے تہ ہفہ چہ فرض کریدے اللہ تعالیٰ پہ تاسو ہا تہ جہاد دہفہ اومہ واپس کیروی

عَلَىٰ أَذْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿۲۱﴾

پہ شا کا تو خیلو پس شی بہ تاوان والا

نِعْمَةُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ نِعْمَتٌ بِهَ مَعْنَى دَانِعَام دے اوعلیکم دہفہ سرہ متعلق دے
یا صفت دے پہ تقدیر د کا ئنۃ علیکم باندے او مراد د ذکر تہ شکر کول پہ
منلو د امر د جہاد سرہ دی۔ اذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ د تفصیل د نعمت د
پہ ذکر د درے امور و سرہ اول پہ کثرت سرہ انبیاء رالیدل پہ بنی اسرائیلو
کنس د یعقوب علیہ السلام تہ ترعیسی علیہ السلام پورے او جعل فعل ماضی
پہ معنی د استمرار سرہ دے چہ ماضی او استقبال دواہو تہ شامل دے تو د
موسى علیہ السلام تہ مخکین او روستو تہ عام دہ۔ او دا نعمت دینہ اعلیٰ
نعمت دے۔ او دویم دَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا دے تہ عامہ معنی مراد دہ یعنی اراڈ
د غلامی د فرعونیانو تہ او خاوندان د خادمانو او کورونو او بنحو او سمعانی
لیکے دی چہ خوک بہ تاسو تہ بے اجازتہ تہ داخلیری۔ او دا نعمت پہ تولوکنس
موجود وؤ حکمہ ئے فیکم تہ دے وئیلے بلکہ جعلکم ئے اوئیل او دانعت دنیویہ
ظاہریہ دے۔ او دریم دَأَتَاكُمْ مَّا لَمْ يُوْتِ اہ، دانعتوتہ معجزاتہ ظاہری او یا طنی
دواہہ دی او مراد ہفہ دی چہ پہ سورۃ بقرہ کنس ذکر دی یعنی اہلاک د دشمن
اوشلول د بحر، او انزال د من وسلوی او او پہ راویستل دگتہ تہ او سورے
کول پہ ورئح سرہ۔ مِّنَ الْعَالَمِينَ مراد دے تہ ہفہ خلق دی چہ د بنی اسرائیلو
پہ وخت کنس یا د ہغوی تہ مخکین وؤ معنی فعل ماضی پہ دے باندہ دلالت
کوی۔ او شربینی وئیلے دی چہ دغہ زمانہ کنس دوی علماء باللہ او احباب اللہ
او انصار د دین الہی وؤ حکمہ ہغوی تہ دا کرامات د وچے د توحید او د
اتباع د موسی علیہ السلام تہ ورکرے شومے وؤ۔

۲۱ مخکین ایت کنس تمہید وؤ او پہ دے ایت کنس د شکر نعمت طریقہ
ذکر کوی۔ اَدْخُلُوا دا دخول پہ طریقہ د جہاد سرہ دے۔ الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ
پہ معنی د مبارکہ او پاکہ یعنی برکات دنیویہ او اخرویہ پکین دیر دی او
قتادہ وئیلے دی چہ دا د شام زمکہ دہ او پہ ہفہ کنس بیت المقدس او

قَالُوا يَهُودُكُنِي إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ

دوی اوئیل اے موسیٰ (علیہ السلام) یقیناً یہاں ایک قوم ہے۔ زود اور دی

وَأَنَّا لَنَبْذُلُهَا حَتَّىٰ يُخْرِجُوا مِنْهَا

او یقیناً مونہ چرے نہ داخل ہو گئے تھے۔ ترمے چہ اوچی دوی دے تھے نہ

فَإِنْ يُخْرِجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾

تو کہ اووتل دوی دے تھے نہ تو یقیناً مونہ یہ داخل شو۔

دمشق، فلسطین او بعض حصہ داردن داخلہ دے۔ اَلَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ فِيهَا
معنی دے تقدیر سرکہ یہ لوح محفوظ کیں یا یہ معنی دے وعدے دے اللہ تعالیٰ
یہ ژبہ دے یعقوب علیہ السلام۔ یا یہ معنی دے فرض یعنی فرض کرے دے
اللہ تعالیٰ یہ تاسوجہاد دے تھے۔ ابن کثیر لیکے دی چہ دازمکہ مقدسہ مسکن
وہ دے یعقوب علیہ السلام او دے اولاد دے تھے بیا یہ امر دے یوسف علیہ السلام
دوی تول مصر تہ نقل شول نوبیا دے موسیٰ علیہ السلام زمانہ کیں چہ دے
مصر نہ ہجرت اوکرو نو دوی تہ دے زمکہ تہ دے داخلید لو حکم او شو
او دے حالات معلومولو دے پارے یے دولس نقیبان اولیریل نو ہغہ زمکہ
یاندے عمالکہ جبارہ قوم ایاد شوے وٹ نو دوی تہ حکم او شو چہ
دے ہغوی تہ دازمکہ مقدسہ یہ ذریعہ دے قتال سرکہ ازادہ کری۔
وَلَا تَرْتَدُّوا اِنَّهٗ دَقَاتِلَ تہ انکار کول ارتداد دے یا دا معنی چہ واپس
مہ راگر خٹے دے وجے دے بزدلی تہ۔ فَتَقَبَّلُوْا خَاسِرِيْنَ اشارہ دے چہ ترک
دے جہاد روستو دے فرض کیدلو تہ سبب دے خسران دے دنیا او دے آخرت دے
میں یہاں دے ہغوی بے لوطی او خیانت او بزدلی ذکر کوی۔ قَالُوا
دے نقبائو تہ لس کسانو داسے اوئیل او نورو بنی اسرائیلو دے ہغوی یہ
تقلید کیں داسے اوئیل نو دوی دے نبی دے قول یہ مقابلہ کیں قول دے بل
چا واغستلو۔ جَبَّارِيْنَ جبار ہغہ چا تہ وئیلے شی چہ خلق یہ زور سرکہ
خیل مقصد تہ راہوی نو دا دے اجبار تہ ماعوذ دے یہ معنی دے اکراہ (زور) سرکہ
یا دے جبر نہ ماعوذ دے یہ معنی دے اصلاح سرکہ۔ لیکن استعمالی یہ
بارہ دے ہغہ چا کیں چہ خان تہ نفع راکاری کہ یہ حقہ سرکہ وی یا یہ باطلہ

قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ

اوٹیل دوہ سرورنارینو د هغه کسانو ته چه یرہ ئے کولہ

أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ

انعام کروؤ اللہ تعالیٰ پہ هغه دواړو باندہ داخل شی یرہ دوی باندہ دروازہ ته

فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ وَعَلَى

نو کله چه داخل شوئ هغه ته نو یقیناً تاسو به غالب بیئ او خاص یرہ

اللَّهِ فَتَوَلَّوْا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۲۳﴾

اللہ تعالیٰ باندہ توکل کوئ که تاسو مؤمنان رايمان والا بیئ .

سره . زجاج وٹیل دی چه جبار د انسانانو په پاره کتب سرکش ته وٹیل شی او هغه روایات چه بعض مفسرینو نقل کړی دی د هغوی د قد په اوږدوالی کتب سره د قصه د عوج بن عنق نه نو ابن کثیر وٹیل دی چه د دے د ذکر کولو ته حیاء پکار ده او دارنگ داخلاف دے د حدیث د بخاری نه چه په هغه کتب راځی چه د ادم علیه السلام قد شپیته ذراعہ وؤ او اولاد ئے په دمه دمه د هغه نه په قد کتب کمیری . نو عوج او نور جبارین څه رنگ د هغه نه په قد کتب اوچت شول نو معلومه شوه چه دا دروغ قصه دی . وَإِنَّا لَكُنَّا مُّخْلِطًا اَه اول ئے سبب ذکر کړو او دا ئے مسبب دے یعنی عدم دخول ئے پنا کړو په عذر باندہ معلومه شوه چه د قتال نه ئے صریح انکار نه دے کړی .

۲۳ رَجُلَانِ دوی مشهور دی په یو شع او په کالب سره . يَخَافُونَ د هغه کسانو د جماعت نه وؤ چه د جبار نه ئے یرہ کولہ . یا هغه کسان چه ویرہ کوی د مخالفت کولو د امر د اللہ تعالیٰ نه . أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا یعنی دوی د نورو ملگرو نه په دے وصف سره جدا وؤ چه اللہ تعالیٰ په دوی باندہ خاص انعام کړی وؤ هغه توفیق او صبر او یقین وؤ بعضو وٹیل دی چه مراد د دے نه نبوت دے چه دوی ته روستو د موسی علیه السلام نه ورکړی شوی وؤ . الْبَاب یعنی د دوی د بنار یوه دروازہ وه نو هغه ته په داخلیدلو

قَالُوا يَمْوَسِيٰ اِنَّكَ لَنْ تَدْخُلَهَا اَبَدًا

دوی اوئیل اے موسیٰ (علیہ السلام)، مونہ چرے نہ داخل ہو دے (زمکے) تہ ہرگز

مَا دَامُوا فِيْهَا فَادْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ

خو پورے چہ دوی یہ ہفت کس وی پس لار شاہ تہ او رب ستا

فَقَاتِلْ اِنَّا هُمْ اَقْعَدُ وُن ﴿۲۳﴾ قَالَ رَبِّ

انوجہن او کپڑی دواہ (ہغوی سر) یقیناً مونہ بدلتہ کس ناست یو۔ اوئیل موسیٰ علیہ السلام) اے رب خا

سرہ پہ دوی باندے رعب راجی۔ فَإِنَّكُمْ غَالِبُونَ دا دوجے دعدم ایمان د مخالفینو تہ او یہ اعتماد د نصرت د اللہ تعالیٰ سرہ وہ۔ وَ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلُوا اہ دا ذکر دے د سبب د حصول د غلبے یعنی ایمان سرہ د توکل کولو نہ خاص پہ اللہ تعالیٰ باندے۔ اِنّ پہ معنی د اِدّ دے د تاکید د پامرے اے ان ذکر کرے دے د شک د پامر نہ دے۔

۲۳ دا ذکر د خیانت د بنی اسرائیلو دے چہ پہ ہفت کس د انکار سرہ بے عزتی د اللہ تعالیٰ او د موسیٰ علیہ السلام ہم دوی او کرلہ۔ او بنی اسرائیلو دلتہ د ہفتہ دوہ صالحینو قول باندے عمل پر بخود لو او پہ کثرت د بل طرف باندے اے اے اعتبار او کرلو۔ فَادْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ، دا قول د دوی پہ طریقہ دے پروا ہی او د توہین د رب دے یا دا قول دے پشان د مشیہو (قرطبی) نو دوی پہ سبب د دے کافر شول۔ یا پہ دیکھن تقدیر د عبارت دے وَلِیُعَذِّبَ رَبُّکَ یا وَرَبُّکَ مَعَكَ ریعنی تا سرہ بہ ستا رب امداد کوی) یا د رب نہ مشرور مراد دے ہارون علیہ السلام بنا پہ دے روستنی توجیہاتو باندے بنی اسرائیل فاسقان شول لکہ چہ روستو اللہ تعالیٰ دوی تہ فاسقان وئیلے دی۔ امام بخاری او امام مسلم حدیث د مقدار بن عمرو رضی اللہ عنہ راوہے دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہر کلمہ د ہداریہ و رخ صحابو تہ ترغیب د قتال فی سبیل اللہ ورکرو نو مقدار اوئیل چہ مونہ تاتہ ہفتہ خیرہ نہ کوؤ کومہ چہ بنی اسرائیلو موسیٰ علیہ السلام تہ کرے وہ "ادھب انت و ربک فقاتل انا ہمنا قاعدون" لیکن مونہ وایو چہ خہ لار شاہ چہ کوم خوا تھے او مونہ در سرہ ملگری یو۔ او

إِنِّي لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي وَأَخِي فَافْرِقْ

یقیناً مجھے وس نہ لرم مگر دُخان خیل او دُ رور خیل پس فیصلہ اوکے

بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ۲۵ قَالَ

یہ میتھ زموئو او یہ میتھ دُ قوم تا فرمان کنس - او فرمائیل اللہ تعالیٰ

فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً

پس یقیناً د از مکہ بتدہ دہ یہ دوی باندے خلویشیت کالہ

يَتِيهِمْ فِي الْأَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ

حیران بہ کرچی یہ زمکہ کنس - پس مہ خفہ کیبہ یہ قوم

بل روایت کنس دی کہ تہ مونہہ دُ برك الغماد مقام تہ یہ سخت سفر سرہ
یوٹے نوہم مونہہ در سرہ یو (رضی اللہ عن جمیع اصحابہ صلی اللہ علیہ
وسلم)۔

۲۵ دا دعاء شر دُ موسیٰ علیہ السلام دہ پدغہ قوم باندے او دا بد
اثر دے دُ ترک دُ فرض شوی جہاد - راقی لَا أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِي (سوال) ملکیت
رقبی خو دُ انسان یہ خیل دُخان باندے ہم نیستہ - دُخان خرخولے نشی،
دُخان قتل کولے نشی؟ (جواب) مراد دُ دے نہ تصرف ظاہری دے -
وَأَخِي (سوال) انسان خو یہ روس کنس تصرف نشی کولے؟ (جواب عا)
مراد دُ دے نہ ملک دُ اطاعت کولو دے یعنی دُحا اطاعت نہ کوی مگر
دُحانفس او روس دُحا - (جواب عا) دا جملہ مستقلہ دہ یہ تقدیر و عبات
سرہ یعنی وَأَخِي لَا يَمْلِكُ إِلَّا نَفْسُهُ - اطاعت خو دُ دہ ہخہ دودہ ملگرو
ہم کرے وؤ یعنی یوشع او کالب؟ (جواب عا) یہ ہغوی باندے ہم دُ
دہ مکمل اعتماد نہ وؤ پشان دُ اعتماد کولو یہ ہارون علیہ السلام باندے
(جواب عا) شربینی وٹیلے دی چہ مراد دُ اخي نہ معنی عامہ دہ یعنی
مَنْ يُوَافِقُنِي فِي الدِّينِ - (خوک چہ یہ دین کنس دُحا رور والی او موافقت
کوی) - فَافْرِقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ فرق یہ معنی دُ فیصلے کولو او
حکم کولو دے مناسب دُ ہریو سرہ - یا مراد دُ دے نہ جدائی دُ جماعت

الْفٰسِقٰیۙنَ ۝۳۱ وَاٰتٰلُ عَلَيْهِمۡ نَبَاۤ اٰبٰیۙ اَدَمَ

نافرمان باندے۔ او بیان کرے یہ دوی باندے خبر کے دوو حاتم و آدم علیہ السلام

دھغوی نہ اولرے والے دھغوی دکنہ او د عذاب د شرکت نہ۔ یا مراد ددے نہ جدا والے دے یہ آخرت کنیں۔

۳۱ دا اجابت د دعا د موسیٰ علیہ السلام دے او ذکر د عذاب د تیوی دے یہ ہخہ قوم باندے۔ مُحَرَّمَةٌ اکثر مفسرینو وٹیلے دی چہ دا تحریم متعی وڈر یعنی یہ معنی لغوی سرہ) اللہ تعالیٰ دوی لہ منع کرل دوی قدرت نہ لرلو دھخہ نہ د وتلو اللہ تعالیٰ داسے نا اشتا اسباب پیدا کرل چہ دوی دھخہ نہ بھرتشو وتلے۔ او ابو علی وٹیلے دی چہ تحریم تعبدی شرعی وو یعنی دوی شرعاً منع کرے شول زمکے مقدسے نہ د دا خلیلو نہ۔ لیکن اول قول غورہ دے۔ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً یہ عامل د اربعین کنیں دودہ قولہ دی اول دا متعلق دے یہ محرمہ پورے یعنی تحریم موقت و وڈو د خلویینت نہ روستو دوی یہ ہخہ ملک باندے یہ زمانہ د یوشع علیہ السلام کنیں اللہ تعالیٰ غالب کرل۔ یا متعلق دے یہ یتیمہون (مؤخر) یوسر بیا تحریم ایدی مراد شو خود دوی عمرو نہ اللہ تعالیٰ خلویینت کلو نہ سرہ د پریشانتیا نہ اوگر خول او د خلویینت کالو نہ روستو دغہ بنی اسرائیل ختم شول او د دوی اولاد باقی پاتے شول او ہغوی جہاد اوکرو۔ د جابرو سرہ یہ ملگرتیا د یوشع علیہ السلام کنیں او غالب شول۔

(قائدہ) موسیٰ او ہارون علیہما السلام پدغہ زمکہ کنیں د دوی سرہ اوسیدل یعنی دھغوی اوسیدل یہ طریقہ د عذاب سرہ نہ وڈ لکہ ملائک د نار جہنم۔ یح دی د جہنم نہ او حال دا چہ د جہنم خوکیداردی۔ بیا دواہر موسیٰ او ہارون علیہما السلام) پدغہ ملک کنیں وفات شو او دھغوی نہ روستو اللہ تعالیٰ نبوت ورکرو یوشع علیہ السلام لہ۔

يَتِيهُوْنَ د تہ نہ ماخوذ دے حیرانتیا او پریشانتی نہ وٹیلے شی اودا عذاب وڈ یہ سبب د ترک د جہاد سرہ نو اوس ہم ترک د جہاد د روند د پریشانتی سبب دے او د دے وچ نہ ہخہ ملک مشہور شویک یہ میدان تہ سرہ۔ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ داتسلی دہ د

وقف لازم

وقف

بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتَقَبَّلَ مِنْ

یہ رشتیا۔ کلچہ قربانی اوکرہ دواہو قربانی جدا جدا نو قبولہ کرے شوہ د

أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ ط

یو کس د دے دواہو نہ (چہ ہابیل و) او قبولہ نہ شوہ د بل کس نہ (قابیل نہ)۔

قَالَ لَا قُتْلُكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ

اوئیل (قابیل) خاتم قتل کووم بہ تالوہ۔ اوئیل (ہابیل) یقیناً قبولی اللہ تعالیٰ (عملو نہ)

مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿۲۷﴾ لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَىٰ يَدِكَ

د اخلاص کوونکو نہ۔ کہ تہ اوپردہ کرے ماتہ لاسوتہ خیل

اللہ تعالیٰ موسیٰ علیہ السلام تہ۔ اتنی وٹیلے شی غم او افسوس دھدردی د
وچے تہ نو د فاسقانہ او د کافرانو پہ عذابونو او مصیبتونو باندے دھغوی
سرہ غم خوری او ہمدردی کول حرام دی او داسے پہ دے سورہ ۹۸
اوسورہ اعراف ۹۳ کنیں ہم دی۔

۲۷ دے قصے ربط د مخکین سرہ پہ خو وجوہو سرہ دے اول دا چہ
مخکین ترک د قتال د کافرانو سبب د پریشانی و نو پہ دے واقعہ کنیں
ناحق قتل کول د رور مؤمن سبب د بے عقلی او د پریشانی گر خولے
شویدے۔ دویم دا چہ مخکین ہم خیالات د بنی اسرائیلو ذکر شول نو پدے
قصہ کنیں ذکر کوی چہ پہ دوی کنیں حسد او قتل و قتال دے پہ کورنی کنیں
اودا میراث د قابیل دے نو د دوی نور خیانت ئے ذکر کریدی قتل ناحق،
اسراف، محاربہ د اللہ او رسول سرہ، اوسعی رکوشش، دفساد فی الارض سرہ
او دا ہول د حسد تہ پیدا شویدی۔ دریم دا چہ مخکین د دوی بے لوطی
پہ ترک د جہاد سرہ ذکر کرہ او ورسرہ دھغے عذاب ذکر شوچہ ذلت
دے نو پہ دے قصہ کنیں بے لوطی د قابیل ذکر کوی پہ سبب د حسد کولو
او تقویٰ پر بخود لو او قتل کول د رور پہ ناحقہ سرہ چہ دا سبب شو
دیارہ د عقل د زوال پشان د عذاب او دیارہ د ندامت (حیرانتیا پریشانی)
وَإِثْلُ عَلَيْهِمْ ضَمِيرُ بَنِي إِسْرَءِيلَ تہ راجع دے یا موجودہ امت تہ راجع دے

ابْنِ آدَمَ صَحِيحٌ قَوْلُ دَا دَمَ چہ دَا دَمَ علیہ السلام او حواء علیہما السلام
 صلبی حامن وو او خوک وائی چہ دوی پہ بنی اسرائیلو کتب وو۔ ابن کثیر
 او قرطبی او الوسی دوم قول ضعیف گنرے دے۔ او د دوی نومونہ وو
 ہابیل او قابیل۔ اذ قَرَّبَا قُرْبَانًا ابن کثیر وٹیلے دی ظاہر د قرآن دَا دَمَ چہ
 سبب د قربانی کولو امر د اللہ تعالیٰ وو بیل ہیج سبب نہ وو او اشارہ دہ
 چہ قربانی کول زور سنت دے او چاچہ وٹیلے دی چہ سبب د دے واقع
 د نکاح کولو وو چہ قابیل خیلہ خور ہابیل لہ تہ ورکولہ او حال دا دے
 چہ پہ ہغہ وخت کتب داسے نکاح کول جائز وو نو دوی تہ امر او شو د
 قربانی کولو نو دا اسرائیلی روایت دے تہ یے تصدیق کوڈ او نہ تکذیب۔
 قربان ہر ہغہ خیز چہ پہ ہغے سرہ تقرب الی اللہ حاصلیری او اکثر استعمال یے
 پہ صداقہ مالی کتب کیوری کہ ذ۔ مح کول وی پہ نوم د اللہ تعالیٰ یا یوجنس رخم
 وریشے وغیرہ) پہ صداقہ کتب ورکول وی او قربانی د ہابیل کہ ذ۔ مح کول وو
 او د قابیل خہ ردی (رے کارے) دانے صداقہ کتب ورکول وو۔ فَتَقَبَّلَ مِنْ اٰخِرَتِہَا
 طریقہ د قبولیت پہ ہغہ وخت کتب داسے وہ چہ اور بہ د آسمان تہ نازل
 شو نوچہ کوم بہ یے او سیزلو ہغہ بہ قبول وو او دیتہ اشارہ شویدہ پہ
 سورة العمران ۱۸۳ کتب۔ نو قبولیت او شو د قربانی د ہابیل او د قابیل
 قبولہ تہ شہ او روسو لفظ د متقین دلالت کوی چہ د عدم تقوی
 (اخلاص) د وچے تہ د قابیل قربانی قبولہ تہ شہ او دا شرط د قبولیت
 پہ سورة حج ۲۷ کتب ذکر دے۔ قَالَ لَکُمُ الذَّکَاۤءُ دا قول د حسد د وچے
 تہ دے یعنی قبولیت د قربانی دلیل شو پہ فضیلت د ہابیل باندے نو د
 دے وچے تہ قابیل حسد شور و کرو۔ د بعض اہل علم تہ نقل دے چہ
 اول گناہ د حسد پہ آسمانو تو کتب ابلیس کہے دے د آدم علیہ السلام سرہ
 او اول گناہ د حسد پہ زمکہ کتب قابیل کہے دے د خیل رور سرہ۔
 بیا مرض د حسد دیر پیدا شویدے پہ بنی اسرائیلو کتب او د امت
 تہ پہ دمہ دمہ منتقل شویدے داسے پہ حدیث کتب راغلے دی۔
 قَالَ اِنَّہٗمَا یَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِیْنَ دا مختصر جواب دے تفصیل یے
 داسے دے چہ قبولیت خو پہ تقوی باندے پنا دے او پہ تا کتب تقوی
 تہ وہ نو دا نقصان ستا د نفس د طرق تہ دے حما خو پہ دے کتب

لَتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ بِإِيْدِي إِلَيْكَ

دے دیا ہے چہ ماؤڑے، خونہ ہم چہ اریددوئے لاس خیل تاتہ

لَا قَتْلَكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾

دے دیا ہے چہ قتل کرم تا، یقیناً چہ یریم د الله تعالیٰ تہ چہ پالونکے د خلقو دے۔

ہیچ دخل نیشہ۔ الْمُتَّقِينَ نہ مراد مؤحدین او متبعین سنت دی سرے
د اخلاص نہ او ائما پہ حصر باندا مے دلالت کوی یعنی عدم تقویٰ مستلزم
دے عدم قبولیت لہ او ملا علی قاری پہ شرح د مشکوٰۃ کنس و ٹیلے دی چہ
دایوہ جملہ (قضیہ) دہ او بلہ جملہ پہ حدیث کنس دہ چہ لا یقبل اللہ لصاحب
بداعۃ صوماً ولا صلوة الحدیث (ابن ماجہ) نوک د وار و جملو د پیوستوالی نہ
معلومہ شوعہ چہ بداعتی متقی نہ دے۔

۲۸ دا قول دہا بیل د طرف نہ دے۔ بسط دیدار (اوریددوئے لاس) کتابہ دہ داراد بیکار
کولو د قتل نہ۔ لَا قَتْلَكَ اشارہ دہ چہ زہ ارادہ ستا د قتل نہ کوؤم دایئے نک
و ٹیلے چہ مدافعت بہ نہ کوؤم مدافعت کول خو واجب دی اوز مونہر پہ
امت کنس د غسے حکم دے پہ وخت د فتنہ کنس او د جنگونو د مسلما نانو کنس
چہ خیل مدافعت بہ کوئی او قرطبی حدیث ابو داؤد ذکر کریدا د سعد رضی اللہ عنہ چہ پہ وخت
د فتنہ د مسلما نانو کنس شوک زما کورتہ داخل شی اولاس او گدا کری زما
د قتل د پارہ (نوٹہ بہ کوؤم) رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جواب ورکرم
کُنْ خَيْرَ ابْنِي اَدَمَّ او دا ایت یے اولوستلو۔ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ
یعنی ارادہ د قتل د بیل مسلمان مخالفت دے د حکم د الله تعالیٰ نہ چہ د
الله نہ خوف ضروری دے چہ داسے کار اونشی۔ نو لفظ د لاقتلک او
حدیث د ابو داؤد او لفظ د إِنِّي أَخَافُ اہ دلیلونہ دی چہ ہابیل بر دلی
نہ دہ کرے او خاموش ہم تاست نہ دے بلکہ خازن اونسی وغیرہ ہولو
لیکل دی چہ ہابیل پہ طاقت کنس د قابیل تہ زیات وڈ لیکن خان یے د گناہ نہ
مچ کوؤ نو ہغہ خبرہ چہ بعضے استاذانو پہ دے مقام کنس لیکل دہ چہ پیک
قصہ کنس اشارہ دہ چہ د ہابیل پستان کارمہ کوئی خاموش مہ کیفی دا قول
د مخکنو دلیلونو پہ وجہ سرہ باطل دے (عفا اللہ تعالیٰ عنہ)۔

إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ

یقیناً کہ ارادہ لرم (چہ گناہ نہ بخان میج کرم) نو تہ بہ اختہ شے بہ گناہ (دقتل) شما دیہ (زور) گناہ ستاوشے بہ تہ

مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿٢٩﴾

د اور والو تہ او دا رادر سزا د ظالمانو دہ -

فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ

نو خائستہ کرو ہفتہ تہ نفس دہقہ وذل د بورخیل نو قتل یے کرد ہفتہ

۲۹ دا قول د ہابیل تمویف ورکول دی قابیل تہ د قتل ناحق تہ۔ رَافِی اُرِیدُ اُنْ تَبُوءَ اہ (رسوال) دا ارادہ کول چہ فلانے شخص د گناہکاری شی او جہتم تہ د لارشی جائز تہ دہ دے تہ غش وٹیلے شی او غش خو حرام دے ؟ (جواب ع) یعنی زہ خوستا مدافعت حتی الوسع کووم اوستا د قتل ارادہ خونہ لرم نو یہ دا سے حال کتب چہ تہ مالہ قتل کرے نو گناہ بہ تا باندے انبارشی نو تقدیر د عبارت دادے رَافِی اُرِیدُ مُدَافَعَتَکَ لَا قَتْلَکَ فَاذا قَتَلْتَنِي فَبُوءَ بِإِثْمِي اہ رزہ خوستا د دفع کولو ارادہ لرم تہ د قتل کولو نو تہ کہ مالہ قتل کرے نو اختہ بہ شے بہ گناہ د قتل زما، او خازن وٹیلے دی انسان چہ تمی او کپی چہ زما د وینے گناہ دے یہ قاتل باندے راشی نو دے یہ دے کتب ملامتہ تہ دے۔ (جواب ع) زمخشری وٹیلے دی چہ دیتہ یے ارادہ مجازاً وٹیلے دہ۔ (جواب ع) سمعانی وٹیلے دی مراد د دے تہ عِقَابِ اِثْمِي اہ دے۔ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ رسوال د اول لفظ تہ ظاہراً معلومیہ چہ گناہ د ہابیل بہ یہ قابیل باندے راشی او دا خود دے آیت تہ خلاف دہ چہ لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ؟ (جواب) د اشی تہ مراد گناہ د قتل کولو د قابیل دے ہابیل لہ او دا عمل خود قابیل دے وَإِثْمُکَ د دے تہ مراد د قابیل نور گناہونہ دی تقویٰ تہ کول، حسد کول درور سرہ، دپلار نہ خلاق کول وغیرہ۔ ابن جریر وٹیلے دی چہ د مجاہد نہ دا روایت چہ نقل دے چہ د اشی تہ گناہونہ د ہابیل مراد دی نو دا غلط معلومیہ۔ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ دا لفظ اکثر د کافرانو بارہ کتب استعمالیہ د دے وچے تہ بعض مفسرینو تصریح کرے دہ چہ

فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۳۰﴾ فَبَعَثَ اللَّهُ

نوشو دے دے تاوان والو نہ نو را اولیو اللہ تعالیٰ

غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ

یو کارغہ کنستل یے کول پہ زمکہ کنس دے دپار چہ اوسائی دہ تہ چہ خہ رنگہ

يُورِي سَوْءَةَ أَخِيهِ قَالَ يُوحَيِّتِي عَجَزْتِ

پت کری وجود (لاش) درورخیل اوئیل دہ اہلے ارمان دے ایہ عاجز شوم خہ دیتہ

أَنْ أَكُونُ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُورِي

چہ شم دے پشان دے کارغہ چہ پت کریم

سَوْءَةَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۳۱﴾

وجود (لاش) درورخیل نوشو دے دے حیرانو رینیمانو تہ

قابیل کافر وو لیکن قرطبی دھے رد کرے دے او اصحاب النار د قاتل پہ بارہ
کنس استعمالی بی اشارہ دہ چہ پہ جہنم کنس یہ دے دیرہ مودہ یوسرا اوسیری
نہ اشارہ دہ چہ دہابیل وعظ قابیل تہ فائدہ ورنکرلہ - فَطَوَّعَتْ لَهُ يَه مَعْق
د تشجیح او خائستہ کول او اسانو لوسرہ دے - نَفْسُهُ اِشَارَةُ دہ چہ دا سے
نفس اما رہ بالسوء وی - الْخَاسِرِينَ خسران پہ دتیا کنس دا دے چہ مور
اوپلار تربینہ خفہ شول اوپے رورہ پاتے شو او خسران اخروی دا دے
چہ اللہ تعالیٰ یے ناراض کرو او ظالم شو او اور ورلہ واجب شو او دارنگ
د صریح او صحیح حدیث پہ بنا هر قتل ناحق چہ پہ دتیا کنس واقع کیبری
نو دھے تہ دگناہ خہ حصہ پہ قابیل باندے بار کیبری حکم چہ دہ اول د
قتل ناحق بنیاد کیخود لے دے نو دہام لوٹے خسران دے - (اودا روایت
بخاری مسلم او نورو محدثینو ذکر کرے دے)

۳۱ دا ذکر دیواشر دے د آثارو د خسران نہ یعنی پوہہ د قابیل دومرہ کمہ
شوہ چہ تعلیم کنس غراب تہ محتاج شو - ظاہر دایت دا دے چہ یو کارغہ
وو او زمکہ یے او کنستلہ او خیل خہ خوراک یے پکنس پت کرو نو قابیل ہفہ اولیہ
ہفہ نہ یے عبرت واخستلو نو دہ ہمہابیل دپارہ قبر او کنستلو او ہفہ یے

دقق النبی صلی علیہ وسلم

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ

دے دے واقعہ نہ ، فرض کرو موت پہ بنی اسرائیلو

أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ

چہ یقیناً چاہے قتل کرو . یو تن بغیر بدل دہل تن نہ یا بغیر دہلہ ورائی نہ

فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا

پہ زمکہ کیں نو گویا کہ قتل کرل دہ خلق تول -

وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

او چاہے . یح اوسا تو یو تن لہ نو گویا کہ چہ یح اوسا تل خلق تول -

وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ زُشُرًا

او یقیناً راغلے و دوی تہ رسولان زموت پہ بشکار حکم نو سرہ بیا

پکین سخ کرو او دا یو سنت مستمرہ دے پہ انسا نا نو کیں او دا اول مرے و و
پہ انسا نا نو کیں دے و جے قابل تہ علم نہ و و چہ دہ سرہ خہ چل او کری
لیرہ کیف اہ لام متعلق دے پہ فبعث پورے . سوۃ اخیہ د بدن ہغہ حصہ
چہ د ہغہ پہ بشکارہ کیدالو بد اکثر لے کیدیشی نو د ژوندی عورت تہ سوۃ
او د مری تول بدن تہ سوۃ یعنی لاش وٹیل کی . یا و یلٹی پہ اصل کیں یا ویلٹی
پہ زیر د تاء سرہ دے نو پہ حال د ندا کیں پہ تاء بانداے زور رائجی او دا کلمہ
عرب پہ وخت د د عا د ہلاکت کیں ذکر کوئی او د افسوس د پائے ہم استعمالی
اعجزت اہ استفہام تقریری دے او تمنی یے او کرلہ د مشابہت د کارغہ
سرہ دا ہم دیرہ بے وقوفی بانداے دلیل دے -

قَاصِبٍ مِنَ النَّادِمِينَ سوال : ندامت خو توبہ دہ لکہ چہ پہ حدیث کیں
وارد دی "النَّدَامَةُ تُؤْبَهُ" ؟ جواب : دا ندامت پہ گر حولو د ہابیل د لاش
سرہ دے پہ خیلہ غارہ بانداے مخکیں د دفن نہ . یا ندامت د پہ کموالی
د فائدے د قتل او زیات والی د نقصان د ہغہ ، صرف پہ قتل کو لو یے ندامت
نہ دے کرے . دا سے ہم وٹیلے شوے دی چہ ندامت پہ ہغہ زمانہ کیں توبہ
نہ وہ . او مدارک وٹیلے دی چہ نادمین پہ معنی د متحیرین دے . بعض

إِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾

یقیناً دیر دوی تہ روستو د دے تہ یہ زمکہ کیں زیاتے کوونکی (د حدان تیر و توکی) ۶۔

مفسرینو دلتہ د آدم علیہ السلام شعرونہ پہ مرثیہ دہا بیل کیں ذکر کریدی لیکن زنجشری وئیله دی چہ هغه خالص دروغ دی اوامام رازی هم د زنجشری تصدیق کرے دے۔

۳۲ پہ دے کیں انتقال د بحث دے د واقعہ د قابیل تہ ذکر د حباثتو د بنی اسرائیلوتہ۔ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ قُرْبَى وَيْلٌ لَّيْ دى چہ اجل پہ معنی د جنایت او د جرم سرہ دے او ذلک اشارہ دہ قابیل تہ یا اجل پہ معنی مشهور سرہ دے او ذلک اشارہ دہ هغه مفاسد او تہ چہ پیدا شویدی د قتل عمدانہ یعنی دغه جرم چہ مستلزم دے دیر و مفاسد اولرہ سبب دے د پاره د مشروعت د قصاص او د تشدید پہ بارہ د قتل عمدانہ پہ تہ و روستو دینونو کیں او بالخصوص پہ بنی اسرائیلو کیں۔

كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَءِيلَ تَخْصِيصَ د دوى د دے و جے نہ دے چہ اول غتا اسمانی کتاب (تورات) پہ دوى باندے نازل شوے وؤ د دوى نہ وړاندے خودامسئله پہ طریقه دوحی سرہ وه لیکن کتابی صورت یے نہ وؤ۔ او بله وجه داچہ بنی اسرائیلو کیں قسوة قلب (سختوالے د زړونو) دیر وؤ د حسد د و جے نہ په هغوى کیں قتل و قتال او نور مفاسد دیر پیدا وؤ۔ اِنَّ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ ا ه په طریقه د اشاره النص سرہ معلومه دہ چہ قتل د نفس په قصاص سرہ او په زنا کولو روستو د وادہ تہ او ارتداد او قطع الطريق سرہ ضروری دے او د دے تہ چہ علاوہ وی نو هغه تہ قتل ظلمًا او بغیر حق وئیله شی نو د هغه حباثت او شدات ذکر کیږی په عبارہ النص کیں۔ اَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ مراد د دے تہ هغه معاصی دی چہ شرعًا سبب دے د پاره د قتل کولو چہ په حدایت د بخاری او مسلم کیں راغله دی "لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُّسْلِمٍ إِلَّا بِأَحَدٍ ثَلَاثٍ كُفْرٍ بَعْدَ اِيْمَانٍ اَوْ زَنًا بَعْدَ احْصَانٍ اَوْ قَتْلِ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ" (حلال نه دے وینه د مسلمان شخص مگر په یو د درے خصلتو نو سرہ کفر کول روستو د ایمان نه یا زنا کول روستو د وادہ کولو نه یا وژل د یو نفس په غیر د بدل نه)۔

أَوْ يَصْلُبُوهُ أَوْ تَقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ

یا پہ سولی کریشی یا پرے کریشی لاسونہ ددوی او خپے ددوی

مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ

ادل بدل یا دے اوشرے شی د ملک نہ - دارسزاگانی

لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ

دوی لری شرمندگی ده په دنیا کین او دوی لری په اخرت کین

عَذَابٌ عَظِيمٌ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ

عذاب لوٹے دے، مگر هغه کسان چه توبه ٿی وٺستله مخکین

۳۳ دا ذکر د بعض قسمونو د اسراف دے چه هغه سبب د سزادے په دنیا او اخرت کین. او دا اخبارات په بنی اسرائیل وکین روستو د تورات نه موجود شوی وؤ د دے ایت په باره کین اختلاف دے د مفسرینو چا وئیلے دی چه دا نازل شوی دے په باره د عقل او عریینو کین چه هغوی مرتدا شوی وؤ او اوبیان ټی تختولے وؤ او خوکیدار د اوبیانو ټی په ناکاره قتل سره وژلے وؤ او هغه بخاری مسلم روایت کړې دے او چا وئیلے دی چه نازل شوی دے په باره د اهل کتابو کین دا ابن جریر قرطبی د ابن عباس او ضحاک نه نقل کړې دے او ابو داؤد او نسائی روایت کړې دے چه دا د مشرکینو په باره کین نازل شویدے لیکن صحیح داده (ابن کثیر وئیلے دی) چه دا ایت عام دے مشرکانو وغیره ټولو ته چه په چاک کین د اصفیو نه پیدا شی اگر چه مسلمان وی عکه چه علماؤ د د کایت نه د لاسو کولور د اکثرو د سزاد په باره استدلال نیولے دے اگر چه مرتدا شوی نه وی.

يَعَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مَخَالَفَتِ كَوْنِ اللَّهِ تَعَالَى أَوْ دَرَسُولِ د هغه نه برابره خبره ده که په طریقه د کفر او ارتداد سره وی یا نه وی. بعضو مفسرینو وئیلے دی چه دلته مضاف پتې مراد دے یعنی اولیاء الله ورسوله مقصدا ټی یوشان دے. وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا په لارے شوکولو سره د خلقو په قتل کولو یا په یره ولو سره او په مالونو اخستلو سره -

أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ

دے دیتا ہے وہ جس پرشی سزا سو یہ مغوی باندے نو بوجہ شی یقیناً اللہ تعالیٰ بخونکے دے

رَحِيمٌ ۳۳ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ

رحم کوونکے دے۔ اے ایمان والو! بڑا کوئی د اللہ تعالیٰ نہ

أَنْ يُقْتَلُوا ۚ اِیہ دے کہیں اختلاف د اقوالو د سلفو دے یو قول دا چہ او
دیا د تخییر اختیار دے د قاضی یا امیر المؤمنین خوبہ دہ کہ یہ سزا کا نو کہیں
ہر بوجہ سزا ورکوی۔ دویم قول دادے چہ او د پارہ د تنویع (قسم) دے د ابن
عباس رضی اللہ عنہما نہ روایت دے چہ کہ دوی صرف قتل د مسلمان
کرے وی نو سزائے صرف قتل دے او کہ قتل یے کرے وی او ورسزے
مال ترینہ اخستے وی نو سزائے قتل او پھانسی کول دوارہ دی او کہ صرف
مال یے اخستے وی او قتل یے نہ وی کرے نو سزائے دادہ چہ خے لاس
او گسہ خپہ د تیرینہ پیریکرے شی او کہ مسلمانان یے صرف بڑا ولے وی
دزے یے ورباندے کرے وی یائے وھلے وی نو سزائے جیل تہ اچول
یا د ملک نہ جلا وطن کول دی۔ اَوْ يُنْفَوْنَ مِنَ الْأَرْضِ سماعی د عمر بن
عبدالعزیز نہ نقل کرے دے چہ د تولو اسلامی بلاد دونو نہ بہ او شہلے
شی او د اہل کوفہ نہ نقل دے چہ جیل کہیں دے بند کریشی او ابن جریر
دا غورہ کرے دہ یہ دے شرط چہ یہ بل کلی کہیں بہ جیل تہ اچولے شی۔
ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ ۚ اِیہ ہر کلمہ چہ یہ قطع الطريق سرہ تجارتو نہ بند شی
سفر کول طاعتو او عبادتو د پارہ ہم بند شی دے وجہ نہ اللہ تعالیٰ دے
د پارہ سختہ سزا مقرر کرے۔ او یہ تیر شوے سزا کا نو کہیں یہ ہر یو کہیں
تذلیل او توہین او شرمندگی دہ یہ دنیا کہیں۔ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ۚ دے نہ استدلال دے د ہغہ چاچہ وائی چہ یہ عقوبت د توبہ سرہ
سزا د آخرت نہ معاف کیبری۔ او مقابل قول والا وائی چہ دا یہ بارہ د
کافرانو کہیں دے لیکن صحیح دادہ چہ ایت عام ہے۔

نکات کہ ایت پہ بارہ د کافرانو کہیں وی نو دا حکم نحو ظاہر دے چہ یہ توبہ
کولو سرہ د شرک او کفر نہ تول گناہو نہ معاف کیبری او چہ ایت پہ
بارہ د مسلمان کہیں شی نو د اکثر اہل علم مسلک دادے چہ یہ دے

وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ

او لغوی خاص اللہ تعالیٰ تہ نیز دے والے او کوشش (جہاد) کوئی یہ لارہ اللہ تعالیٰ کیں

لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ ﴿۳۵﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

دے دیارہ چہ تاسو کامیاب شئ۔ یقیناً ہفتہ کسان چہ کفریے کریدے

توبہ سرہ حقوق اللہ معاف شول او قصاص او حقوق العباد نہ معاف کیبری کلہ چہ مخکین د قدرت موند لو نہ یہ دہ بانگ دے توبہ او باسی۔ او روستو د قدرت موند لو نہ (یعنی رانیو لو نہ) توبہ او باسی نو حادود الہیہ ورتہ ہم نہ معاف کیبری لکہ چہ حقوق العباد ہم معاف نہ دی او دا قبول راجح دے۔

بھ ربط دے آیت د مخکین سرہ دادے چہ مخکین آیا تو نو کین خباثت د بنی اسرائیل و قولی او عملی ذکر شول نو اوس مؤمنانو تہ پہ تقویٰ سرہ خطاب کوی مراد د تقویٰ نہ دادے چہ دغہ خباثت چہ ذکر شول د ہفتہ نہ خان مچ ساتی۔ دویم ربط دادے (نیشاپوری و غیلہ دی) چہ دا متعلق دے د شا سرہ یعنی یہود او نصاریٰ د تقرب الی اللہ او د نجات د پارہ فخر کوی پہ اباؤ خیلو او د هغوی پہ عملو نو باندے نو اللہ تعالیٰ مؤمنانو تہ فرمائی چہ تاسو پہ خیلو عملو نو صالحو سرہ اللہ تعالیٰ تہ تقرب حاصل کریں پہ ذواتو د مشرانو او پہ عملو نو د هغوی باندے تو سل او تقرب نہ حاصلیری۔ اتقوا اللہ احکام شرعیہ دودہ قسمہ دی یومنہیات د هفتہ نہ خان مچ کول پکاردی دویم مامورات چہ د هفتہ امتثال او عمل کول پکاردی دارنگ د احکام شرعیہ دودہ حالتہ دی یو پخپلہ عمل کول دویم نور و خلقو تہ دعوت کول۔ تو ترک د منہیات تہ اشارہ دہ پہ اتقوا اللہ کین او دامعنی ابن کثیر او خازن وغیرہ ذکر کرے دہ او عمل پہ مامورات تہ اشارہ دہ پہ وابتغوا الیہ الوسیلۃ سرہ او دعوت او جہاد تہ اشارہ دہ پہ جاہد وافی سبیلہ سرہ او دارکان د فلاح پہ سورۃ العصر کین پہ بل تعبیر سرہ ذکر دی۔

دوسیلہ د مسئلہ تفصیل:- دامشتمل د پہ شپہ بحثو نو باندے (اول بحث پہ معنی لغوی او معنی اصطلاحی کین) صاحب قاموس او د هفتہ پہ

شرح کنش لیکلے دی چہ وسیلہ او داسے منزله پہ نیزہ بادشاہ درجہ، قریبہ،
وصلہ تہ وئیلے شی۔ جوہری پہ صحاح کنش وئیلے دی وسیلہ ما یتقرب بہ
الی الغیر (ہغہ خیز چہ پہ ہغہ سرہ بل شیز تہ نزدیکت کیبری)۔ او ابن کثیر وئیلے
دی چہ ما یتوصل بہ الی تحصیل المقصود (چہ پہ ہغہ سرہ مقصدانہ رسیدل
کیبری) تفسیر خازن کنش وئیلے دی چہ وسیلہ وزن ک فعیلہ دے
دوئل نہ پہ معنی د تقرب الیہ دے او داسے شاعر وئیلے دی اِنَّ الرِّجَالَ لَهُم
اِلَيْكَ وَسَبِيلٌ یعنی قریبہ او آلوسی وئیلے دی چہ وسیلہ وزن ک فعیلہ دے پہ
معنی دے ما یتوصل بہ ویتقرب بہ الی اللہ من فعل الطاعات وترك المعاصی
(ہغہ شہ چہ پہ ہغہ سرہ نزدیکت حاصل پیری اللہ تہ یعنی کول د نیکو کارونو
او غلط کارونہ پر بخود) او ابن کثیر د ابن عباسؓ او مجاہد ابو وائل او حسن
بصری او قتادہ او عبد اللہ بن کثیر او سداۓ او ابن زید تہ نقل کریدی
چہ وسیلہ پہ معنی د قربت سرہ دے او بیایے وئیلے دی چہ پہ دے معنی کنش
د مفسرینو خلاف نیستہ دے۔ او ابن جریر د غہ نولو ستادونہ ذکر کریا
او د ابن زید تہ یے معنی د وسیلہ محبت نقل کریدا۔ او امام راغب پہ
مفردات القرآن کنش وئیلے دی چہ وسیلہ وئیلے کیبری التوصل الی الشئ
برغبتہ رسیدل یو شیز تہ پہ مینہ سرہ) او ابن منظور پہ لسان العرب
کنش وئیلے دی وسیلہ منزله، درجہ، قربت، وصلہ، واسل (رغبت کوئلے)
پہ یو شعر کنش دی اَلَا كُلُّ ذِي رَأْيٍ إِلَى اللَّهِ وَاسِلٌ۔

او وسیلہ پہ اصطلاح د شریعت کنش امام راغب وئیلے دی چہ مَرَاةً سَبِيلَهُ
بالعلم والعبادة وتحري مكارم الشريعة (مفردات) (الحاظ کول د لا رے
د اللہ تعالیٰ پہ علم او عبادت سرہ او کوشش کول پہ بندہ کارونو د شریعت کنش)
اور فاعی وئیلے دی وسیلہ پہ شرع کنش اللہ تعالیٰ تہ نزدیکت د پہ طاعت
او عبادت د ہغہ او پہ اتباع د رسولانو د ہغہ او پہ ہر عمل چہ محبوب
وی اللہ تعالیٰ تہ (التوصل صلا)

دویم بحث: توسل او د ہغہ سرہ متقارب (نزدی) الفاظ۔ ع استغاثہ
طلب د غوث تہ وئیلے شی او غوث ازالہ د سختی تہ وائی۔ ع استنصار:۔ طلب
د نصرت تہ وئیلے شی۔ نو استغاثہ او استنصار د مخلوق تہ پہ ہغہ شیزونو
کنش چہ پہ قدرت د مخلوق کنش وی ہغہ بغیر د خلاف تہ جائز د یعنی اختلاف

پکین نیشہ لکھ یہ دے ایت کین "فَاَسْتَغَاثُ الَّذِي مِنْ شَيْعَتِهِ" اودا ایت
 "وَإِنْ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ" (انفال)۔ "اَوْ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ"
 اود کوم کار چہ مخلوق قدرت نہ لری پہ ہف کین استغاثہ او استنصار پہ اللہ
 تعالیٰ پورے خاص دے لکھ "إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ" (انفال) او "مَا لَتَنْصُرُوا اللَّهَ مِنْ
 عِنْدِ اللَّهِ" (انفال) اود طبرانی نہ یہ معجم کبیر کین روایت دے چہ صحابہ کرام
 دیو منافق نہ دیر تنگ وو نو ابو بکر رضی اللہ عنہ اوئیل "قَوْمُوا بِنَا كَسْتَعِيثُ
 بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ هَذَا الْمُنَافِقِ فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 إِنَّهُ لَا يُسْتَعَاثُ بِي وَإِنَّمَا يُسْتَعَاثُ بِاللَّهِ" (راحتی چہ ک رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم نہ فریاد رسی او کپرو دے منافق نہ نو اوئیل رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم یقیناً پہ ما سرہ فریاد رسی نہ شی کیدے بلکہ فریاد رسی پہ اللہ
 تعالیٰ سرہ کیری)۔ نو دلنہ مراد استغاثہ دہ پہ ہفہ کار کین چہ پہ قدرت
 ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم کین نیشہ دے عطا استعانت :- او استعانت طلب دعون
 (مداد) دے پہ دے کین ہم دغہ تفصیل دے چہ کوم پہ قدرت ک بند کین
 داخل وی نو استعانت ک بندہ استعمالیہ لکھ "أَعَيْنُونِي بِقُوَّةٍ (کھف) او کوم
 چہ پہ قدرت ک بندہ کین داخل نہ وی نو ہفہ خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے
 لکھ "إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ" او "وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ" (یوسف)
 عطا او استمداد :- کوم چہ قدرت ک بندہ کین وی نو ہفہ نہ مداد طلب کیدے
 شی لکھ "أَتِمِدُّونَنِي بِمَالٍ" (نمل) او چہ پہ قدرت ک بندہ کین نہ وی نو
 ہفہ استمداد پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دے ک کمد تمدد ہو لادو ہو لادو عطاء
 رَبِّكَ" (اسراء) عطا او استشفاع (شفاعت) کوم چہ پہ قدرت ک بندہ کین داخل
 وی لکھ دبل چا ک پارہ دعا غوختل یا پہ آخرت کین پہ اذن ک اللہ تعالیٰ سرہ
 ک چا شفاعت کول، پدے وجے سرہ ک نبی صلی اللہ علیہ وسلم صفت شافع
 شفیع او المشفع را غلے دے اودا مراد دے پہ ہفہ حدیث کین چہ ابو داؤد
 روایت کرے دے یوسری اوئیل نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ "إِنَّا نَسْتَشْفِعُ
 بِاللَّهِ عَلَيْكَ وَنَسْتَشْفِعُ بِكَ عَلَى اللَّهِ فَقَالَ شَأْنُ اللَّهِ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ إِنَّهُ
 لَا يُسْتَشْفَعُ بِهِ عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ" (چہ شفاعت طلب کوو پہ اللہ تعالیٰ پہ
 تا بانداے او شفاعت طلب کوو پہ تا سرہ پہ اللہ تعالیٰ بانداے نو ہفہ او فرما ئیل
 شان ک اللہ تعالیٰ دیر لوئے دے ک دے نہ یقیناً پہ ہفہ سرہ شفاعت نشی

طلب کیدے پہ ہیچا باندے کے مخلوق نہ)۔ تو دلتہ شفاعت بالاذن مراد دے۔
 اوکوم چہ شفاعت (سفارش) کے مخلوق دے پشان کے ہفتہ خلقو چہ وئیل یے
 ”هؤلاء شفعاءنا عند الله“ تو ہفتہ شفاعت شریکہ دے۔ او توسل کنیں ہم دیر
 قسمونہ دی لکہ روستو بیا نیبری۔

تنبیہ:- کہ دے بیان نہ معلومہ شہوہ چہ دغہ الفاظ او خصوصاً توسل مجمل
 یا مشترک الفاظ دی۔ شیخ الاسلام کتاب الوسیلہ کنیں لیکلے دی چہ دامشترک
 لفظ دے۔ او شرح عقیدۃ الطحاویہ ص ۲۴۳ طبع مکتبہ سلفیہ لاہور کنیں دی
 فَلَفْظُ التَّوَسُّلِ بِالشَّخْصِ وَالتَّوَجُّهِ بِهِ فِيهِ اَجْمَالٌ غَلَطَ بِسَبَبِهِ مَنْ كَمْ يَفْهَمُ
 مَعْنَاهُ رَلَفْظُ كَ تَوْسَلُ يَهْ شَخْصَ سِرَّةِ يَهْ دے کنیں اجمال دے چہ یہ سبب
 کے ہفتہ سرہ غلط شوے وی ہفتہ شوک چہ کہ دے یہ معنی باندے نہ پوہیے
 دارنگ لفظ کے وسیلہ یہ فلائی سرہ او وسیلہ بالذوات او وسیلہ یہ دعا
 سرہ داہول مجمل الفاظ دی یہ وخت کے بحث او مناظرہ کنیں تعین دیو قسم
 مراد دے چہ شرعی دے یا غیر شرعی دے۔ مطلقاً کہ یو انسان اوای چہ
 زہ ہر قسم وسیلہ منم نہ یہ شرک یا بدعت کنیں یہ پریوئی اوکہ وائی
 چہ زہ ہیچ قسم وسیلہ نہ منم نو دا بہ دھری کافر وی۔

دریم بحث یہ اقسام کو وسیلہ کنیں دے۔ پوہہ شاہ چہ وسیلہ کنیں
 بعض اقسام شرعی دی او بعض اقسام شرکیہ دی او بعض قسموں بدعیہ
 دی۔ دارنگ توسل دودہ قسمہ دے یو دا چہ طلب کے قربت کے اللہ تعالیٰ پہ
 ایمان او نیک عملونو سرہ بغیر کے طلب کے حاجت نہ او کہ دعا نہ وی یعنی یو
 شخص ایمان راوری او نیک عملونہ پہ دے نیت سرہ کوی چہ اللہ تعالیٰ
 تہ نزدے شی او دا (وسیلہ) مصداق کے دے قول کے اللہ تعالیٰ دے چہ
 ”قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ الْعَمَلُ
 (تہ اوایہ کہ چرے محبت (نزدیکت) کے اللہ تعالیٰ غوارپی تو زمانا تا بعداری
 او کرپی نو اللہ تعالیٰ بہ در سرہ محبت او کرپی او کنا ہونہ بہ تا سوتہ او بنی
 یعنی قربت او محبت کے اللہ تعالیٰ کے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ تا بعداری
 سرہ صرف حاصلی پی تو اتباع کے نبی صلی اللہ علیہ وسلم وسیلہ دہ اللہ
 تعالیٰ تہ کے قربت او محبت کے پارہ دا وسیلہ عین ایمان او توحید دے۔ او
 شوک چہ نزدیکت کے اللہ تعالیٰ پہ عبادت کے غیر اللہ سرہ طلب کوی تو

ہے عین شرک دے لکھ چہ اللہ تعالیٰ فرمائی ہے "وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ" (زمزم) نو دا وسیلہ شریک دے ابن قیم رحمۃ اللہ قصیدہ نونیہ کہیں وائی ہے
 قال شرک ہو تو سئل مقصودہ الزکفی : مِنَ الرَّبِّ الْعَظِيمِ الشَّانِ بِعِبَادَةِ الْمَخْلُوقِ مِنْ شَجَرٍ : وَمِنْ قَبْرِ وَمِنْ أَوْثَانٍ
 (معنی) شرک چہ دے ہفتہ وسیلہ نیول دی اللہ تعالیٰ تہ پہ مقصدہ نزدیکی کیدلو اللہ تعالیٰ تہ پہ عبادت ک مخلوق سرکہ کہ ونہ وی، کہ قبر وی، او کہ بُت وی۔ دویم قسم تو سئل پہ طلب ک حاجت او ک دُعا کہیں دے او پہ ہفتہ کہیں دیر اقسام دی چہ روستو ذکر کیدالے شی۔

تنبیہ : پہ دے ایت کریمہ کہیں مقصود اول قسم وسیلہ دہ لکھ چہ روستو پہ معنی دے۔ ایت سرکہ بہ معلومہ شی او ک وسیلہ ک دُعا سرکہ د تعلق نیشہ مولانا اشرف علی تھانوی پہ مسائل السلوک ک بیان القرآن کہیں ذکر کر پیدی (کہ اس ایت کا تو سئل بالزوات کیساتھ کوئی تعلق نہیں، لیکن ہر کلمہ چہ باطل پرست خلق ک دے ایت نہ ک تحصیل غلط مقصدہ پارہ استدلال کوی ک دے وجہ نہ بعض علما و لکھ مفسر الوسی او مونہ ک دے ایت سرکہ دغہ تحقیق لیکلے دے۔

خلوہ بحث اقسام شرعیہ ک وسیلہ او ک ہفتہ دلیلونہ : مراد ک وسیلہ تہ دویم قسم دے یعنی پہ دُعا او طلب الحاجات کہیں وسیلہ نیول نو شرعی اقسام پہ دے کہیں شہید دی اول قسم۔ وسیلہ نیول پہ نومونو او صفتونو اللہ تعالیٰ سرکہ لکھ چہ وکیل کیدی یا اللہ، اللہم، ربنا، یا رحمن، یا رحیم، یا حی، یا قیوم، یا ذا الجلال والاكرام او دغسے نور، او دلیل ک دے ک پارہ قول ک اللہ تعالیٰ دے۔
 "وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا" (اعراف مثلاً) او ک دے تفسیر پہ سورۃ اعراف کہیں راتلونکے دے نومعنی دادہ چہ خاص اللہ تعالیٰ لہرہ خائستہ نومونہ دی نو دُعا ک اللہ تعالیٰ نہ غوار پی ک ہفتہ پہ نومو تو سرکہ یعنی ک ہفتہ پہ وسیلہ سرکہ۔ او ک دے مثالونہ پہ قرآن کہیں ہفتہ آیا تونہ ک دُعا کانو دی چہ ک ہفتہ پہ سرکہ اللہم او ربنا را غلے دی او دار تک سورۃ یوسف ک سورۃ ابراہیم ک کہیں دی او ہفتہ احادیث چہ پہ ہفتہ کہیں دُعا کانے پہ وسیلہ ک نومونو ک اللہ تعالیٰ را غلے دی ہفتہ خود پیر دی یو ک ہفتہ نہ حدیث عائشہ رضی اللہ عنہا دے چہ ابن ماجہ ذکر کرے دے پہ ہفتہ کہیں دی

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الطَّاهِرِ الطَّيِّبِ الْمُبَارَكِ الْأَحَبِّ إِلَيْكَ (الحديث)
 بل حدیث کہ انس رضی اللہ عنہ دے چہ اللہمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدُ
 لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يَا مَنَّانُ يَا بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ (الحديث)
 دا ابو داؤد نسائی، ابن ماجہ روایت کریدے۔ بل حدیث اللہمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ
 بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ
 خَلْقِكَ أَوْ اسْتَأْذَنْتَ بِهِ فِي مَكْنُونِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ (الحديث) او بنا دے یہ کہ
 قول باندے قول کہ امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ چہ فرمائیے دی لا یتنبی
 لِأَحَدٍ أَنْ يَدْعُوَ اللَّهَ إِلَّا بِهِ (او شامی و بیلی دی) اُنی پنا اذہ و اسمائہ او در مختار
 و رسرہ و بیلی دی لَانِ الدَّعَاءَ الْمَأْذُونِ فِيهَا مَا اسْتَفِيدَ مِنْ قَوْلِهِ تَعَالَى
 وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا رَجَائِزُهُ دِي هِيَ أَلْسِنَةُ جَهْدِ دُعَاؤِهَا مَكْرُ
 بِهَ اللَّهُ تَعَالَى سِرَّةً يَعْنِي بِهَ ذَاتُ كَهْفَةٍ أَوْ نَوْمُونِ أَوْ صَفْتُونِ كَهْفَةٍ سِرَّةً حَكَمَ بِهَ
 هَفَهُ دُعَاؤُهَا كَهْفَةٍ إِذَنْ دَعَى بِهَ شَرِيعَتِ كَيْسِ هَفَهُ دَعَاؤُهَا مَعْلُومُهُ دَعَاؤُهَا دَعَاؤُهَا
 نَهَ وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا) دا قول در مختار او شامی او عالمگیری
 اوصیائے الانسان پہ صلت اوصفت اوصاف کتب ک شرح مختصر الکرنجی
 او شرح التنویر تتارخانیہ او ابن بلدی او شیخ الاسلام پہ کتاب الوسیلہ
 او کتاب الصراط المستقیم او ابن قیم پہ اغاثۃ اللہفان کتب نقل کریدے او سند
 کہ دے یے کہ بشر بن الولید عن ابی یوسف عن ابی حنیفہ سرہ نقل کریدے۔
 تنبیہ احنا قولہ ضروری دی چہ پہ دے قول کہ امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ
 چہ کہ قرآن سرہ موافق دے او پہ سند سرہ نقل دے عمل او کری او دہیچا
 نوم دہیچا وسیلہ کتب نہ ذکر کوی نہ پہ حق او نہ پہ جاہ او نہ پہ حوت طفیل
 وغیرہ سرہ) بغیر کہ نوم کہ اللہ تعالیٰ نہ۔ کہ ہفہ کہ مقلد ابنو کہ پامراہ دا قول پورہ کہ
 دویم قسم وسیلہ دہ پہ ایمان او اعمال صالحہ سرہ پہ دُعَاؤُ کتب۔ دا ہم پہ قرآن
 کریم او احادیث صحیحہ او اجماع کہ امت سرہ ثابت دہ پہ قرآن کریم کتب محکم
 راوی کہ ایاک نعبد و ایاک نستعین باندے او ہم داسے وَاَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ
 وَالصَّلَاةِ رَبَّنَا بِهَ یُوتَفْسِرُ باندے) دارنگ پہ سورۃ العمران ۱۰۳ ۱۰۴
 کتب وسیلہ کہ ایمان او اتباع رسول ذکر دہ او سورۃ ابراہیم ۳۱ یونس ۱۰۳
 نورہم داسے دیرے دی۔ او حدیث غار غوپہ دے باب کتب صحیح او دیر مشہور
 دے بخاری وغیرہ دا حدیث راوی دے۔ دریم قسم وسیلہ پہ خیل عجز سق

لکه پہ دعا دادم و حواء علیہما السلام سرہ سورۃ اعراف ملا کہیں دعا ذکر یا پہ سورۃ مریم ملا کہیں او دعا دایوب کر رضی اللہ عنہ چہ دمانجہ پہ اخرہ قاعدہ کہیں ہفہ تہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم خود لے وہ ائی ظلمت نفسی ظلمًا کثیرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَأَغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ۔ (الحديث بخاری)۔ ثلوث قسم وسیلہ پہ دعا غوختلو سرہ د ژوندی نہ چہ حاضر وی یا ورتہ پہ اسبابو ظاہریو سرہ علم وی یعنی پہ داک تیلفون تار وغیرہ سرہ داهم پہ قرآن او سنت سرہ ثابت دہ ایاتونہ دادی بقرہ ملا ملا نساء ملا یوسف ملا فتح ملا مؤمن ملا حشر ملا نوح ملا۔ احادیث پہ دے کہیں دیر دی، اول حدیث ترمذی کہیں دے چہ عمر رضی اللہ عنہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ د عمرے کولو اذن غوختلونی ہفہ ورتہ او فرمائیل لَا تَنْسَآ نَا يَا أَخِي فِي دُعَائِكَ اَوْ بَلْ رَوَيْتَ كُنْشَرِكُنَا يَا أَخِي فِي دُعَائِكَ بَلْ كَ د احادیث دلالت کوی چہ اعلیٰ او افضل شخص دکان نہ ادنیٰ مسلمان تہ ہم د دعا غوختلو دپارہ وئیلے شی۔ دویم حدیث حدیث دعا رضا اللہ عنہ (اورد حدیث بخاری مسلم وغیرہ روایت کرے دے) عکاشہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ اوئیل ادع اللہ تعالیٰ اَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ۔ او حدیث د عمر رضی اللہ عنہ چہ روستو د وفات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ عباس رضی اللہ عنہ تہ اوئیل شوچہ تہ موت دپارہ د بالان دعا او غوارہ تو ہفہ دعا او غوختلہ د احادیث بخاری روایت کریگا روستو بہ انشاء اللہ تعالیٰ تفصیل ذکر شی۔ پنجم قسم وسیلہ پہ اضافت د رب سرہ عباد صالحینو تہ لکہ چہ پہ حدیث عائشہ رضی اللہ عنہا کہیں دی دعا د نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہیں اللهم رب جبرئیل ومیکائیل واسرافیل (حدیث مسلم) داهم پہ اصل کہیں راجع دے توسل کولو تہ پہ نوموتو او صفتونو د اللہ تعالیٰ سرہ او تخصیص مضاف الیہ دلالت کوی پہ دیر عظمت د مضاف باندے۔ دے تہ توسل بذوات الصالحین وئیل جہل دے حکم چہ مضاف غیروی د مضاف الیہ تہ۔ شپرم قسم وسیلہ نیول پہ صلوة وئیلو سرہ پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے چہ اول درود شرعی اوائی اوبیا دعا غوارہ لکہ د ترمذی او ابوداؤد روایت کہیں د فضالہ بن عبیدہ تہ نقل دی چہ یوسری مونی کوؤ توصف اللهم اغفر لی وارحمنی یے اوئیل نو نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ

او فرمائیل اے تادی د اوکری کله چه د مانجھ په قاعده کبش کینے نو د الله تعالیٰ ثنا وایه
 بلکه التحیات لوستل شول، بیا درود وایه بیا دُعا او غواره بیا بل صحابی راغی
 په قاعده د مانجھ کبش یی درود او ئیلو نو نبی صلی الله علیه وسلم او فرمائیل
 اوس دُعا غواره نو قبل یی به او نور احادیث هم شته دے او د اقسام د وسیله هم
 راجع دے تو سل کولونه په عمل صالح سره مخکه چه درود و ئیل په نجی
 صلی الله علیه وسلم عمل صالح دے د اقسامونه د وسیله شرعی قسمونه دی
 د دے نه انکار کول د قرآن کریم او د احادیثو نه انکار کول دی۔

پنجم بحث په ذکر د اقسام غیر شرعیه د وسیله کبش۔ اول قسم دادے لکه
 چه په دُعا کبش وائی په حق د فلانی اوجاه د هغه او حرمت د هغه او برکت
 او طفیل د هغه۔ په دے کبش فیصله داده که په دے طریق سره دُعا چرته
 په حدیث صحیح یا حسن سره ثابت شی نو جائز ده لیکن په دے کبش په بعض
 الفاظو کبش د سره حدیث نیشته او د حق وجاه په باره کبش چه کوم احادیث
 دی موضوعی یا ضعیف دی نو معلومه شوه چه دا الفاظ لوستل بداعت دے
 او الوسی په روح المعانی کبش و ئیل دی صلا کبش چه ته پوهیږی چه هغه
 دُعا کله چه منقول دی د اهل بیت او نور وائم نه نیشته په هغه کبش تو سل
 بالذات د نبی صلی الله علیه وسلم او که چرته فرض شی وجود ظاهر او هغه
 په تقدیر د مضاف سره دے او که څوک دعوی کوی د صریح نص نو هغه د
 اونیائی او شرح عقیده طحاویه صلا کبش لیکل دی چه دُعا کوونکے وائی بحق
 انبیائیک او بحق فلان نو د امنتوع دے د دوه وجو نه اول دا چه د اقسام دے
 په غیر الله سره او هغه په صریح حدیث کبش منع دے او دویم دا چه نیشته هچا
 لره حق واجبه په الله تعالیٰ سوا د هغه نه چه الله تعالیٰ پخپل عخان باندے
 حق ذکر کړیدے لکه "وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ" (روم ۴۷) او د استولو
 فقهاء احناف لیکل دی په کتاب الکراهیه کبش چه لا حق للمخلوق علی
 الخالق په هدایه، کنز الخیر، فتاویٰ، شامی، عالمگیری، فتح القادیر وغیره
 کبش۔ سوال: که یو سره په حق سره اراده او کړی د هغه حق چه الله
 تعالیٰ په عخان باندے ایځی دے لکه حقاً علینا نصر المؤمنین یا په حدیث
 معاذ کبش حق العباد علی الله او وسیله په دغه حق سره اونیسی؟ جواب: د حق
 واجبه قول معتزله کوی نو که بحق فلان او ئیل شی اگر چه دویمه معنی

مراد کوی لیکن داموہم لفظ دے او بل داچہ پہ دُعا کائنو منقولو کین داسے لفظ
تہ دے راغلے۔ دارنگ شرح عقیدہ طحاویہ ص ۱۶۱ کین وئیلے دی چہ دا الفاظ
(حق، جاہ، حرمت وغیرہ) اعتداء دہ پہ دُعا کین او اللہ تعالیٰ فرما ئیلی دی
"إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ" (اعراف ۳۹) محکمہ چہ دُعا افضل عبادت دے او
ک عبادتو نو بنا پہ سنت او اتباع باندا دے دہ نہ پہ خواہش او ابتداء۔ او ک لفظ
جاہ پہ بارہ کین الوسی وئیلے دی چہ داہم اقسام غیر مشروع دے محکمہ چہ
ک ہیچا ک سلفونہ نقل ک دے لفظ نیشته او یوصفہ روستویے فرما ئیلی دی
چہ لفظ حرمت کین ہم کلام پہ شان ک لفظ ک جاہ دے او وئیلے دی چہ دھیچا
ک صحابہ کرامونہ توسل پہ جاہ او حرمت سرہ نقل نیشته۔ سوال: الوسی
پہ دغہ محکمہ کین پہ لفظ ک جاہ او حرمت کین تاویل کرے دے دے پارہ ک جواز
او راجع کرے دے توسل نہ پہ صفت ک اللہ تعالیٰ سرہ ۶۔ جواب: سہ سوانی
پدا دے تاویل رد کریدا دے پہ صیانة الانسان ص ۱۶۱ کین او الوسی پہ خیلہ ہم
ورپسے وئیلے دی چہ زما ک تاویل مطالب دا تہ دے چہ پہ دے الفاظو سرہ
دُعا غورہ دہ غورہ خوہغہ دی چہ اللہ تعالیٰ او دہغہ رسول مونہ تہ
تعلیم را کرے دے او ہرکہ چہ نقل ئے نیشته لکہ چہ الوسی پخیلہ وئیلے
دی تو جواز بغیر ک دلیل نہ باطلہ خبرہ دہ۔ اولفظ ک برکت اولفظ طویل ہم
نقل ک صحابہ کرامونہ نیشته او تاویلونو سرہ جواز نہ ثابتیری او غوک چہ
پہ دے کین اقوال ک علماء دیوبند و غیرہ پیش کوی تو ک ہغوی اقوال
بغیر ک دلیل شرعی نہ پہ شرع کین ہیچ اعتبار نہ لری۔ او دارنگ ک دے
تولو الفاظو پہ تردید کین قول ک امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ (چہ محکمہ
ذکر شویک) کافی دے چہ پہ ہغے کین ک اللہ تعالیٰ ک نومونو او صفتونو تہ
علاوہ ک بل چانوم ذکر کول منع کریدا دے۔ دویم قسم ک توسل غیر شرعی،
دُعا غوختل دیو خاص قبر پہ خوا کین پدا دے عقیدے سرہ چہ دُعا ک
قبر پہ خوا کین نہ قبلیری۔ داہم بداعت دے او ک اسبابو ک شرک نہ ک
محکمہ چہ ک قبر پہ خوا کین ک دُعا ک قبلیدلو ک پارہ ہیچ دلیل شرعی نیشته
احادیثو کین چہ کوم مقامات ک اجابت ذکر دی ہغہ دادی مسجد، ملتزم
کعبہ، حجر اسود، طواف، صفا، مروہ، مزدلفہ، عرفات او منی پہ ہغے
کین ذکر ک قبر نیشته دے بلکہ الوسی پہ ص ۱۶۱ کین لیکل دی چہ صحابہ کرامونہ

مانقل نیشہ چہ کدعا پہ وخت کنس بہ قبر تہ مخ کوی بلکہ قبلہ تہ بہ مخ کوی
 اود امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ قول یے ہم دا سے ذکر کرے دے۔
 دریم قسم کد توسل غیر شرعی۔ چہ کد قبر پہ خوا کنس قبر والا تہ خطاب اوکری
 چہ اے فلانیہ محمدا کد پاره کد اللہ تعالیٰ نہ دعا او غوارہ او عقیدہ لری چہ دا
 مرے او ری نو دا ہم پہ اتفاق کد علماء سرہ نا جائزہ۔ الوسی پہ صحیح کنس
 وئیلہ دی آقا اذ کان المظلوم منه مینا او غائباً فلا یستریب عالم انہ
 غیر جائز و انہ من البدع الی لکم یفعلہا احدا من السلف (ھرکله چہ
 ہفہ شوک چہ کد ہفہ نہ دعا طلب کیدے شی مروی یا غائب وی نو شک
 نہ کوی ہیچ عالم چہ دا ہم جائز دے اود ہفہ بدعات تو نہ دے چہ کد سلف
 نہ ہیچا نہ دے کرے اودا سے کد ابن الہادی پہ الصارم المتکی ص او پہ مجموعۃ
 الفتاویٰ کد مولانا عبدالحی ص کنس او جلاء العینین ص او فتاویٰ رشیدیہ
 ص کنس شتہ۔ بلہ وجہ دادہ چہ عقیدہ کدہ۔ پرو اوریدالود کد پاره کد طلب
 کد دعا کا نو کد سیا بو کد شرک نہ دہ۔ اودارنگ دا طلب کد شفاعت دے پہ غیر
 کد اذن نہ محکمہ چہ پہ دلیل شرعی سرہ ثابت نہ دی چہ مری کد ژوند او کد پاره
 دعا یا شفاعت غوارہ۔ اودا شفاعت قہریہ بلا اذنہ دے اودا مصداق
 کد عبارت کد امام رازی نہ پہ تفسیر کبیر ص کنس او نظیر کد دے پہ دے
 زمانہ کنس اشتغال کد دیرو خلقو دے پہ تعظیم کد قبرو نو کد مشرانو پدے
 عقیدہ سرہ چہ مونو کد دے قبرو نو تعظیم اوکرو نو دوی بہ زمونو کد پاره
 سفارش کوی اللہ تعالیٰ تہ دارنگ عبارت کد شہ ولی اللہ پہ تفہیمات کنس
 چہ "مَنْ ذَهَبَ إِلَى بَلَدَةٍ أَجْمِرٍ أَوْ إِلَى قَبْرِ سَالٍ أَوْ مَسْجِدٍ أَوْ مَاضَا هَا
 لِأَجْلِ حَاجَةٍ يَطْلُبُهَا فَإِنَّهُ إِثْمٌ إِثْمًا الْبُرْمَنُ الْقَتْلُ وَالزُّنَا كَيْسٌ مِثْلُهُ
 الْأَمْثَلُ مَنْ كَانَ يُعْبِدُ الْمُصْنُوعَاتِ أَوْ مِثْلَ مَنْ كَانَ يُعْبِدُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ"
 (تفہیمات الہیہ ص تفہیم علم)۔ ثلثوں قسم کد وسیلے غیر مشروع دادے چہ
 کد قبر پہ خوا کنس قبر والا تہ خطاب کوی چہ محمدا فلانے حاجت پورہ کرہ
 محمدا نہ فلانے مصیبت لری کرہ وغیرہ نو دا خو شبکارہ شرک حقیقی دے
 صیانۃ الانسان ص اغاثۃ اللفان کد ابن قیم ص۔ الوسی ہم پہ صحیح
 کنس وائی چہ دا علماء شرک کنرے دے اوکہ شرک نہ شی نو قریب کد شرک
 نحو ضروری دے محکمہ چہ دا سے انسان عقیدہ لری چہ دغہ مدعو مرے

یا غائب ژوندے علم کے غیب لری او اواز ونہ اوری او قدرت لری کے نفع اوضی
 راودا عقیدہ کے شرک دے۔ پنجم قسم کے توسل غیر مشروع دادے، چہ اواز کوی
 یو غائب تہ رہے غیر کے اسباب ونہ یا مری تہ لری کے قبر نہ چہ یا فلانی ولی یا
 پیرہ محمدا کے پیرہ کے اللہ تعالیٰ نہ دعا او غواہ پیرہ دے عقیدے سرے چہ حقہ پیرہ
 غیبو باندے علم لری او کے ہر جائے نہ خبرے اوری او دعا غوختلے شی نو دہم
 شرک صریحی دے حکم چہ علم کے غیب او کے ہر جائے نہ بے کے اسباب ونہ اوری
 دا صفت خاصہ کے اللہ تعالیٰ دے چہ پیرہ قرآن کریم کہیں پیرہ وایا تو نو او
 پیرہ صحیح او صریح احادیث و کہیں دام مسئلہ موجود دے او پیرہ کتاب و شرعیو
 او خاص کے فقہ حنفیہ پیرہ کتاب و نو کہیں دے او دے عقیدے نہ کفر او شرک
 و غیلے شویدے لکہ پیرہ سورۃ نمل و کہیں او سورۃ انعام نہ او سورۃ اعراف
 نہ کہیں۔ او واقعہ کے افاق کے عائشہ رضی اللہ عنہا او تولد قصہ کے یوسف علیہ السلام
 او حدیث کے ام العلاء الانصاریہ، ”واللہ لا ادری وانا رسول اللہ ما یفعل بہ“ (بخاری)
 او حدیث کے حوض کوثر ”انک لا تداری ما احداثا یعدک“ (بخاری، مسلم) او فتاویٰ
 ہندیہ ص ۲۸۳ بحوالہ الرائق ص ۸۸ او شرح فقہ اکبر ص ۳۱ او فتاویٰ قاضی خان
 ص ۲۶۹ ص ۵۷۳۔ شپنم قسم توسل غیر شرعی، چہ اواز کوی مری تہ کے قبر نہ
 لری یا یو غائب تہ بے اسباب و چہ فلانی بزگہ او یا پیرہ زما مریض جو
 کرے زما فلانی حاجت پورہ کرے دا خصوصی شرک دے پیرہ و جو سورہ
 اول دا چہ عقیدہ کے علم غیب کے پیرہ کے غیر اللہ لری دویم دا چہ حقہ غیر
 لہ قدرت مستقلہ پیرہ نفع و رکولو یا پیرہ ضرر دفع کولو باندے کفری۔ دریم
 دا چہ دعا پیرہ عقیدے سرے عبادت دے او عبادت کے غیر اللہ شرک دے
 او پیرہ دے باب کہیں پیرہ یا تو نہ او احادیث او اقوال کے فقہاء و شتہ موثر پیرہ
 التبیان ص ۱۱ او تنشیط الاذہان ص ۳۳۳ کہیں ذکر کرے دی حاصل دادے
 چہ کے توسل فی الدعا شپن اقسام شرعیہ دی او شپن اقسام غیر شرعی دی۔
 شپنم بحث پیرہ یا کہ شبہات تو کے توسل کولو پیرہ غیر شرعی طریقہ سورہ او کے جویات
 اولہ شبہہ استدلال کے دے آیت نہ ”وایتغوا الیہ الوسیلۃ“ وائی چہ مراد دینہ
 وسیلہ بالذوات دے او طریقہ کے استدلال پیرہ دے دے چہ دا معطوف دے پیرہ
 اتقوا اللہ باندے او تقویٰ پیرہ معنی کے طاعت کول او کے منہیات تو او کنا ہونہ
 خان۔ چہ کول دی او معطوف خو غیر وی کے معطوف علیہ نہ تو معلومہ شوبہ

چہ وابتغوا الیہ الوسیلۃ نہ مراد ذوات فاضلہ دی۔

جواب دے دے یہ نحو جو سرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ عطف مغائرت
یہ ہر وجہ سرہ نہ خواری بلکہ کلمہ خاص عطف شی یہ عام بات ہے لکہ
پدے قول دے اللہ تعالیٰ کہیں ”مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ
وَمِيكَالَ“ (بقرہ ۸۵) نو دلتہ وسیلہ یہ معنی دے طاعات کولو خاص دہ دے معنی
دے تقویٰ تہ۔ دویمہ وجہ محکمت دے بحث پہ سر کہیں نقل کرے شوے وو
دے ابن کثیر وغیرہ تہ چہ دلتہ مراد دے تقویٰ تہ خاص معنی دہ یعنی دگنا ہوو
تہ خان۔ بچے کول او پدے معنی سرہ تقویٰ یہ قرآن کہیں دیر کرتہ ذکر
دہ لکہ یہ دے قول دے اللہ تعالیٰ کہیں ”وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَآتَقُوا أَلْمُتَّوْبَةَ مِنْ
عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ“ (بقرہ ۸۳) او یہ تفسیر دے بقرہ کہیں دے المتقین دے لاندے مونی
لیکے دی چہ یہ قرآن کریم کہیں تقویٰ پہ اڈو معانو سرہ وارد دہ۔

دریمہ وجہ دادہ چہ دے وسیلے دا تفسیر (یہ ذوات فاضلہ سرہ) ہیچ یو مفسر
تہ دے ذکر کرے او یہ تفسیر کہیں سلف، صاحبین تہ خلاف قول کول جائز
تہ دی لکہ چہ الصارم المتکی ص ۲۷ کہیں لیکے دی۔ او مفسرینو دے دے تفسیر
پہ اعمال صالحہ او طاعات سرہ او عمل پہ ہفہ چہ اللہ تعالیٰ پرے رضاوی،
قربت پہ طاعات او نیک عملونہ، او فعل دے طاعات او ترک دے سیئات وغیرہ
عبارتو سرہ کرینا او تفسیر ابن عباس، ابن کثیر، ابن جریر، معالم التنزیل
بیضاوی، مدارک، روح المعانی، قرطبی، سمعانی وغیرہ پہ تفسیرونو کہیں دے
شتہ دے، خلورمہ وجہ دادہ چہ دے بحث پہ اول کہیں دے تیشا پوری تہ نقل
شویدے چہ دا ایت دے پامرہ دے دے پہ ہفہ یہود و او نصاریٰ چہ
تقرب یے پہ خیل مشرانو او دے هغوی پہ عملونو سرہ کوڈ او تنہانوی رحمۃ اللہ علیہ
وئیلے دی چہ دے ایت دے وسیلے یا لذوات سرہ ہیچ تعلق نیستہ دے
اوشاہ انور شاہ رحمۃ اللہ علیہ وئیلے دی چہ پدے ایت کہیں دلیل نیستہ پہ توسل
معروف پہ نومونو سرہ فقط۔ او ابن تیمیہ دے هفہ دے تحریم قائل دے او
صاحب دے درمختار جائز وئیلے دے لیکن دے سلفونہ یے ہیچ نقل تہ دے
راویے (فیض الباری ص ۴۳۵)۔

دویمہ شبہہ۔ حدیث دے توسل دے آدم علیہ السلام دے پہ محمد صلی اللہ
علیہ وسلم سرہ دا بیہقی پہ دلائل النبوة او حاکم پہ مستدرک کہیں

راوی دے اوہقہ ورتہ صحیح و ٹیلے دی ۹۔ (جواب) پدمے حدیث باندے
 کلام پہ درے وجو سرہ دے اولہ وجہ دادہ چہ دا حدیث ضعیف دے
 بلکہ موضوعی دے (التوصل ص ۲۱) پدمے کیں ضعیف راوی دے چہ
 ہقہ عید الرحمن بن زید بن اسلام دے (کنز العمال ص ۲۵۵) او پہ دے کیں
 حماد بن عمر التیمی دے سری نہ اوہقہ روایت کوی دے خالدہ او دوی
 دوارہ وایان دی (کنز العمال ص ۲۵۹) او پہ دے کیں رافضی راوی دے
 (صیانة الانسان ص ۱۲۹ ص ۱۳۰) تعلیق دے ذہبی دے مستدرک پہ حاشیہ
 باندے پہ ص ۴۱۵ اوصیانة الانسان پہ ص ۲۴۱ کیں لیکلے دی چہ داروایت موضوع دے
 او عبد الرحمن واهی دے سوال۔ حاکم خود دے حدیث تہ صحیح و ٹیلے دی؟ جواب۔ حاکم
 دے محدثینو پہ نیز پہ تصحیح کیں دیر تساہل کوڑکے دے دے وچے
 تہ دے ہقہ تصحیح تہ اعتبار نیستہ (صیانة الانسان ص ۱۲۳) بل دا چہ
 حاکم پہ کتاب الضعفاء کیں پہ عبد الرحمن بن زید باندے طعن کرے دے
 او شیخ الاسلام ابن تیمیہ فرمائیے دی چہ حاکم پہ مدخل الی معرفة الصحیح
 من السقیم کتاب کیں و ٹیلے دی چہ عبد الرحمن بن زید دے خیل پلار تہ
 احادیث موضوعہ روایت کول او امام احمد، ابو زرعة، ابو حاتم، نسائی او
 دارقطنی وغیرہ دے تہ ضعیف و ٹیلے دی۔

دویمہ وجہ دادہ چہ دا حدیث دے قرآن کریم دے مضمون تہ صریح خلاف
 دے حکم چہ سورۃ زاریات ۱۵ کیں علت دے خلق عبادت دے اللہ تعالیٰ دے
 او سورۃ طلاق ۱۷ کیں علت دے خلق علم دے دوعہ صفونو دے اللہ تعالیٰ دے
 او سورۃ یونس ۱۰ کیں او نورو داسے آیا تونو کیں علت دے خلق اظہار او
 اثبات دے حق (چہ توحید دے) گر خولے شوے دے او پہ دے حدیث
 کیں الفاظ دی چہ لَوْلَا مُحَمَّدٌ مَا خَلَقْتُكَ دایشان دے لَوْلَا لَوْلَا لَوْلَا لَمْ
 خَلَقْتُ لَوْلَا دے چہ ہفہم موضوعی حدیث دے نوڈ وچے دے مخالفت دے دے
 آیا تونو تہ دا حدیث موضوعی دے۔

دریمہ وجہ دادہ چہ دے حدیث دے قرآنی دے تہ خلاف دے قرآن
 کیں تصریح دے چہ ادم او حواء علیہما السلام دا دے لوستلہ رَبَّنَا ظَلَمْنَا
 أَنْفُسَنَا (الآیۃ) اعراف ص ۲۳۔

تنبیہ تعجب دے دے شیخ الحدیث مولوی محمد زکریا رئیس دے جماعت

تبلیغیہ چہ دا حدیث پہ فضائل الذکر کیں راہی دے او تصریح ہے دھغہ
 پہ تضعیف یا موضوعیت باندے تہ دہ کرے لیکن دیوحدیث دصحت دلیل دانشی
 کیدے چہ یومحدث ہے صرف پخپل کتاب وغیرہ کیں ذکر کری بلکہ دھغہ بہ پور تحقیق کیتی
 دریمہ شبہ، حدیث داستسقاء د عمر دے پہ عباس رضی اللہ عنہ چہ
 بخاری ہم روایت کرے دے ؟ (جواب) پہ دے حدیث کیں توسل دے
 پہ دُعا دعباس رضی اللہ عنہ سرہ او توسل پہ دُعا د ژوندی قریب
 سرہ جائز دے او ہر کلاہ چہ صحابہ خود یروؤ لیکن عمر رضی اللہ عنہ
 دُعا پہ ذریعہ دعباس رضی اللہ عنہ سرہ غورہ کریدہ نو د ترجیح وجہ
 ہے ذکر کریدہ عم النبی صلی اللہ علیہ وسلم (چہ ترہ وؤ د نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم) او قول دعباس پہ دُعا کیں لَمَّا كَانَ مِنْ نَبِيِّكَ ذکر کریدے۔
 او د دے تقدیر (یدعاء عباس) دپارہ قرینے او تائیدات دادی اول چہ
 پیدے کیں گُنا نتوسل إِلَيْكَ بِنَبِينَا فَتَسْقِينَا ذکر دی او پہ ژوند د نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم کیں صحابہ کرامو بہ پہ دُعا کیں دھغہ سرہ استسقاء
 کولہ داسے خو پہ ہیچ صحیح حدیث کیں وارد نہ دی چہ دوی پہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم بغیر ددعا دھغہ تہ توسل کرے وی۔ دویم دا چہ محدثینو
 د دے حدیث سرہ الفاظ ددعا دعباس رضی اللہ عنہ ذکر کریدی (فتح
 الباری عمدة القاری وغیرہ) التوصل ص ۲۵۷ صیانة الانسان ص ۱۹۶۔ دریم دا چہ
 شاہ انورشاہ الکشمیری پہ فیض الباری کیں پہ ص ۳۴۳ اودارنگ پہ ص ۳۳۲ کیں وٹیل
 دی چہ پہ دے کیں توسل دمتقدمینو دے یعنی توسل پہ دُعا سرہ۔
 او توسل دمتأخرینو پکین نیشہ لکھی نو دعباس بو تللو بہ حاجت تہ وؤ۔ دا
 رنگ شرح عقیدۃ الطحاویہ ص ۲۴۳ کنز (یدعاء عباس) اوصیانة الانسان
 ص ۳۴۸ کیں۔ دارنگ دا حدیث صریح دلیل دے چہ پہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم سرہ روستو دوقات تہ وسیلہ نیول جائز نہ وؤ د دے وجہ تہ
 صحابہ کرام توسل کوی پہ دُعا دعباس رضی اللہ عنہ سرہ۔

خلورمہ شبہ۔ حدیث دعثمان بن حنیف رضی اللہ عنہ چہ رونا سرے
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ راع دھغہ تہ ہے دُعا او غوختلہ نو ہغہ
 ورتہ دُعا او خودلہ پیداسے الفاظو سرہ اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُکَ وَاتَّوَجَّہُ اِلَیْکَ
 بِنَبِيِّکَ مُحَمَّدٍ نَبِیِّ الرَّحْمَہِ یَا مُحَمَّدُ اِنِّیْ اَتَّوَجَّہُ بِکَ اِلَی رَبِّیْ اہ (الحديث)

ترمذی روایت کرے دے او صحیح ہے ورنہ وٹیلے دی؟ دے جواب پہ
 صیانة الانسان ص ۱۲۵ ص ۱۸۷ ص ۱۹۹ ص ۲ ص ۳۶۹ او یہ التوصل کنس د ص ۲۲۸
 توصلت پور او کوئی او البلاغ المبین د شاہ ولی اللہ رحمہ اللہ کنس اور روح المعانی
 ص ۱۲۶ کنس او ملا علی قاری پہ مرقات شرح مشکات کنس۔ حاصل د دقہ
 جواب دادے چہ اول خود احادیث سنداً ضعیف دے حکمہ چہ دے دے
 یہ سند کنس ابو جعفر راوی دے نو کہ ہفہ ابو جعفر الرازی التیمی وی
 چہ نوم ہے عیسیٰ بن ابی عیسیٰ دے نو پہ تقریب کنس وٹیلے دی چہ
 اکثر محدثین د ہفہ د ضعف قائل دی یعنی امام احمد او نسائی او علی
 بن المدنی او قلاس او ابن حبان او ابوزرعہ وغیرہ د ہفہ تضعیف کرے دے
 (میزان الاعتدال - الکاشف)۔ او کہ دے ابو جعفر مدنی وی نو ہفہ مجہول دے
 (سوال) امام ترمذی خود دے حدیث تصحیح کرے دے؟ (جواب)
 محدثین وٹیلے دی چہ ہر کلمہ پہ سند کنس ضعیف یا مجہول راوی موجود
 وی نو تصحیح د امام ترمذی تہ اعتبار نیشہ دے دا صیانة الانسان
 ص ۱ ص ۳۲۶ کنس پہ تفصیل سرہ لیکلے دی۔ او ثانیاً کہ دا حدیث صحیح شی
 نو ہم پدیکن مقصد توسل دے پہ دُعا د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
 سرہ الوسی وٹیلے دی چہ لفظ د دُعا پت دے او پہ دے باندے پہ
 نفس الفاظ د حدیث کنس دلیلوتہ دی اول دا چہ ہفہ رسول اللہ صلی اللہ
 علیہ وسلم تہ وٹیلے دی چہ تہ مالہ دُعا او غوارہ۔ دویم جواب د رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم کہ ستا خوبتہ وی دُعا یہ او غوارم یا صبر او کپہ۔
 دریم پہ ہفہ دُعا کنس دا الفاظ دی اَللّٰهُمَّ شَفِّعْهُ فِیْ اَمْرِیْ اللّٰهُ تَعَالٰی دے
 نبی شفاعت زما د پارہ قبول کپہ)۔ خورم دا چہ کہ توسل پہ ذات د
 نبی سرہ مقصد وے نو کور یہ ناست و دُعا یہ ہے کپے وہ حاضریدلو
 او د ہفہ تہ طلب کولو د دُعاتہ بہ ضرورت نہ و و حاصل دادے چہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم خود د لہ دُعا غوختلے وہ لیکن ورنہ ہے او قومائل
 چہ تہ ہم دلسے دُعا او غوارہ چہ امے اللہ زہ دے نبی دُعا تاتہ
 پیش کو ورم نو د دُعا حتماً د پارہ قبولہ کرے۔
 پنجم شہ۔ حدیث د اعرابی چہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د دقن تہ
 درے ورے روستو رائے او د قبر د ہفہ سرہ ہے استغفار او دُعا د

نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ طلب کرے او ذکر نہ ورثہ او ازراغے چہ تاتہ بختہ
اوشوہ دا بیہقی پہ شعب الایمان ص ۱۹۰ طبع ہند کتب راوڑ دے او بعض مفسرینو
دسورۃ نساء ص ۶۱ پہ تفسیر کتب لیکلے دے ؟

(جواب) کنز العمال ص ۲۸۶ کتب وئیلے دی چہ دے دے پہ سند کتب ہیثم بن
عدی الطائی دے اوهقہ متروک دے او التوصل الی حقیقۃ التوصل د
ص ۲۶۵ نہ تر ص ۲۸۶ پورے دیر تفصیل لیکلے دے اوصیائۃ الانسان ص ۲۲۷
کتب او ددعہ ایت تہ داستدلال کولو پہ رد کتب شپارس وجے ذکر کرے
دی (ہقہ پہ تفسیر دسورۃ نساء کتب دی) د ص ۲۳ نہ تر ص ۲۰۷ پورے ۔

او الصارم المتکی فی الرد علی السبکی کتب دے تفصیلی جواب پہ ص ۲۱۲ ص ۲۱۳
ص ۲۸۶ کتب کرے دے دہقہ خلاصہ دادہ چہ داخبر منکر او موضوع دے
او اثر جوہ کرے شوہ مصنوع دے اوستد ددہ تیاری دی بعض د پاسہ
د بعضو تہ ۔ او ہیثم نیکہ داحمد دہقہ یارہ کتب گمان دادے چہ دے ابن عدی
الطائی دے نوہقہ متروک کذاب دے اوکہ ہقہ نہ وی نوہیا مجہول دے او
ہیثم تہ یحییٰ بن معین دروغ زن وئیلے دی او ابو حاتم رازی او نسائی او
دولابی او ازدی ورثہ متروک الحدیث وئیلے دے او داسے ابن حبان او ذہبی
پہ میزان کتب پہ دہ یاد دے کلام کرے دے دارنگ دا حکایت بعضو روایت
دعتبی تہ ے سندہ کرے دے او بیہقی پہ شعب الایمان کتب پہ استاد
مظلم سرہ راوڑ دے دے ۔ او بعضو دروغ نو دے دے دیارہ ستد تر علی
رضی اللہ عنہ پورے جوہ کرے دے نوہ دے قصہ او حدیث سرہ حجت
او دلیل نشی نیولے کیدے ۔

شپرہ شہد ۔ حدیث د عام الفتق ۔ مضمون یے دادے چہ پہ مدینہ منورہ
کتب سخت قحط راغے نو دوی عائشہ رضی اللہ عنہا تہ شکایت اوکرو نو
ہقہ ورثہ اوئیل چہ ذکر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ یو سورے
اسمان طرق تہ پہ چہت کتب جوہ کرے ہغوی داسے اوکرل نو باران اوشوہ بوقی پیدا شول
او او بنان دومرہ خاریہ شول چہ دوازدونہ اوشلیدال دے دے وجہ تہ ہقہ
تہ عام الفتق وئیلے شی رداری او مشکوٰۃ ؟ (جواب) پدے باندے تفصیلی
کلام صیائۃ الانسان پہ ص ۲۶۵ ص ۲۶۶ کتب پہ اتہ طریقو سرہ کرے دے
اور قاعی پہ التوصل کتب دے حدیث پہ متن باندے پہ تہ طریقو سرہ

اوپہ اسناد دے دے باندے پہ اتو طریقو سرہ کلام کرے دے۔ حاصل
 دا دے چہ دے حدیث سند ضعیف او متقطع او موقوف دے او دے
 استسقاء دے پارہ چہ کوم پہ صحیح احادیثو سرہ مسنون طریقے ثابت دی دے
 ہفتہ تہ خلاف دے دے پہ سند کتب محمد بن الفضل سدوسی دے ہفتہ
 پہ آخر دے عمر کتب متغیر شو یوؤ۔ بل پکتیں سعید بن زید دے پہ ہفتہ باندے
 ذہبی او ابن حجر تنقید ذکر کرے دے او ضعیف دے بل پہ سند کتب
 عمر بن مالک دے پہ تقریب کتب وئیلے دی چہ دے ہفتہ اوہام وؤ۔ بل دے
 دے پہ سند کتب ابوالجوزاء دے یحییٰ بن سعید او بخاری وئیلے دی چہ
 دے دے پہ اسناد کتب نظر دے آخر دا خبرہ دے کہ دا حدیث متنا سنداً صحیح
 وے نو بیا خود تیا ہر وخت کتب او خصوصاً حجاز مقدس بارانوتو تہ محتاج
 دے نو پکار وؤ چہ دا چھت یے تریہ لرے کرے وے او حال دا چہ روستو
 خلقو وریاندے گنبد جوہ کرے دے راگر چہ گنبد جوہول پہ ہفتہ باندے
 جائز تہ دی)۔

اوومہ شبہہ۔ پہ حدیث دے ابن ماجہ کتب راغلے دی چہ نبی صلی اللہ علیہ
 وسلم دا دعاء خود لے دے چہ خوک دے مومخ دے پارہ دے کور تہ بھر اوٹی نو
 داسے دے او وائی اللہم اِنِّیْ اَسْأَلُکَ بِحَقِّ السَّائِلِیْنَ عَلَیْکَ وَبِحَقِّ مَنْشَأِیْ
 هَذَا اِلَیْکَ (الحدیث)؟ (جواب) روح المعانی ص ۱۲۱ کتب وئیلے دی دے پہ
 سند کتب عوفی دے او پہ ہفتہ کتب ضعیف دے او کہ فرض شی چہ دا کلام
 دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے نو مراد دے حق تہ وعدہ دے اجابت دے چہ
 ثابتہ دے دے طرق دے اللہ تعالیٰ تہ فضلًا او واجب تہ دے پہ ہفتہ باندے
 (نو دا حق تفضلی دے لیکن مخکین ذکر شویدی چہ فقہاء احتیاقو
 سوال۔ بحق فلان مطلقاً مکروہ گنزلے دے حکم چہ موہم لفظ دے)
 دارنگ صیانتہ الانسان دے ص ۹۹ تہ ترصلا پورے پہ سند دے دے باندے
 تفصیلی کلام کرے دے حاصل یے دا دے چہ پہ سند دے حدیث
 کتب عطیہ عوفی دے اگر چہ دے ہفتہ پہ پارہ کتب اختلاف دے لیکن راجح
 دادہ چہ دے ضعیف دے ذہبی پہ میزان کتب او الکاشف کتب او ابن قیم
 پہ زاد المعاد کتب رپہ باب دے سنت دے جمعہ کتب او ہیثمی پہ مجمع الزوائد
 کتب او ابن حجر پہ تہذیب کتب دا کلام ذکر کرے دے۔

اتمہ شبہہ۔ دَ طیرانی پہ کبیر کین او اوسط کین او ابن حبان او حاکم حدیث ذکر کرے دے چہ پہ ہفت کین۔ بحق نبیاء الدین من قبل ذکر دے؟ (جواب) دے پہ سند کین روح بن الصلاح المصری دے ابن عدی ہفتہ تہ ضعیف وئیلے دی ابن حبان او حاکم اگر چہ ورتہ ثقہ وئیلے دی لیکن محدثین وئیلے دی چہ توثیق دے دے دواہو باندے اعتماد نشی کیدے (صیانة الانسان ۱۲۳ او ص ۲۸۶ او ص ۲۷۷)۔

تہمہ شبہہ۔ حدیث دے چہ ستاسو تہ حاجت وی اللہ تعالیٰ تہ نو دے وائی رَکَاسُئِلُوا اللہَ بِمَجَارِیْ قَوَائِمِ جَارِیْ عِنْدَ اللہِ تَعَالٰی عَظِیْمٌ؟ (جواب) الوسی وئیلے دی داخو دَ عامو خلقو وینا دہ داخو پہ اہل علمو کین ہیچا نقل کرے تہ دے او تہ پہ کتابونو دَ حدیث کین شتہ دے (روح المعانی ص ۱۸۵) او صیانة الانسان ص ۳۵۷ کین وئیلے دی چہ دا حدیث موضوعی دے او پہ ص ۱۸۵ کین وئیلے دی چہ لفظ دَ جَاہ پہ وسیلہ کین وئیلے بدعت مذمومہ دے حکہ چہ پہ ہیچ نص کین ثابت تہ دے۔

لسمہ شبہہ۔ بخاری حدیث دَ ابن عمر رضی اللہ عنہ کین راوی دے چہ ماخ دَ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ نظر کوؤ چہ استسقاء ئے کولہ او او پہ دَ ہرے پر نالے نہ راہیدے نو دا شعر دَ ابو طالب راتہ رایاد شورہ مچ دَ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کین)۔

وَأَبْيَضُ يُسْتَقَى الْغَمَامُ بِوَجْهِهِ ثَمَالُ الْيَتَامَى عِصْمَةٌ لِلْأَرَامِلِ

(اوسپین دے چہ دَ وریمخونہ باران دَ ہفتہ پہ مخ طلب کیری۔ غمخوار دَ یتیمانانو دے بچ کوؤ نکے کونہا و بنحو دے)۔ نو پہ دے کین وسیلہ بوجہ النبی ثابتہ شویہ؟۔ جواب الفاظ دَ ابن عمر رضی اللہ عنہما دلیل دے چہ صحابو پہ داسے دُعا تہ لونسلہ صرف دہ تہ پہ وخت دَ دُعا دَ استسقاء کین دا شعر رایاد شو۔ نو معلومہ شویہ چہ مراد دے دے تہ پہ قول دَ ابو طالب کین یرکت دَ حضور ذات دَ ہفتہ دے او حضور دَ ہفتہ سبب دَ یار دَ دفع دَ عذاب دے پہ دلیل دے ایت دَ سورۃ انفال سرہ و مَا كَانَ اللہُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ سَلَامٌ۔ نو مراد داشو چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ حاضر وؤ او خلقو پہ دَ باران دَ یار دَ دُعا خوختلہ نو ہفتہ دُعا پہ قبلید لہ۔

لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ

کہ چرے شی دوی لہر ہفتہ خہ چہ پہ زمکہ کنش دی بول او پشان د هفت

مَعَهُ لَيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

ورسره نورشی دے دیارہ چہ بد لہ کنش یے ورکری د عذاب د ورخ د قیامت تہ

مَا تَقْبَلُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

قبول یہ تہ کریشی د دوی تہ او دوی لہر عذاب درد ناک دے ۔

يُرِيدُونَ أَن يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ

غواہی بہ دوی چہ اوچی د اور تہ او تہ بہ وی دوی

تنبیہ د دے تہ علاوہ نورہم خہ روایات شتہ چہ ہفتہ ضعیف بلکہ موضوعی دی او اقوال د داسے خلقو شتہ دے چہ د شغوی نفس قول دلیل شرعی تہ دے مونہ پہ دے مسئلہ کنش لہر تفصیل او کپرو حکمہ چہ د جاہلا تو یا د متبعی اہلیتو پدا مے کنش دیر شکوتہ دی او یہ عوامو باتدے تلبیس کوی چونکہ دا مقام د تفسیر دے نو د دے تہ زیات تفصیل دلتہ مناسب تہ کہترم د اللہ تعالیٰ تہ سوال کوؤم چہ مونہ تہ پہ قرآن کریم او پہ سنت صحیحہ باتدیکوہ او استقامت را کری۔ (اللہم آمین)

۳۴ دا تخویف اخروی دے او اشارہ دہ چہ فلاح دیارہ دغہ مخکنش در امور ضروری دی او چا سرہ چہ دغہ درے اوصاف تہ وی بو ہفتہ پہ ہیچ قسم فدا یہ ورکولو سرہ د عذاب د اللہ تعالیٰ تہ نشی۔ یح کید لے۔ کفرؤا تہ مراد ہفتہ خلق دی چہ دغہ درے صفتو نو تہ خالی وی۔ لَيَفْتَدُوا بِهِ ضمیر د مفرد یہ تاویل د مذکور من الامرین سرہ راجع دے۔

مَا تَقْبَلُ مِنْهُمْ او یہ تفسیر د دیکش ہفتہ حدیث دے د۔ بخاری او مسلم چہ کافر تہ یہ او ٹیلے شی پہ ورخ د قیامت کہ تالہ د کہ زمکہ سرہ زر در کریشی آیا تہ یہ یے د عذاب نہ د۔ یح کید لو دیارہ پہ فدا یہ کنش ورکری ہفتہ یہ او وائی هاؤ یاریہ! اللہ تعالیٰ یہ او فرمائی چہ ما ستانہ پہ د تیا کنش د دے تہ اسان خیر غوختلے وؤ چہ شرک مہ کوہ۔ او داسے آیات پہ سورۃ العبران

يُخْرِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٤﴾

دوتنکی د هغه راورد ته ، او دوی د پاره عذاب دے همیشه -

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا

او غلا کوونکے سرے او غلا کوونکے ښځه، نو پرېکړئ لاسونه د دوی

جَزَاءً لِّمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ

داسزا ده په وجه د هغه چه کړی وی دوی، عبرت لکه سزا د طرف د الله تعالی ته - او الله تعالی

عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٣٥﴾ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ

زور اوردی حکمت ووالا دے - توبه او کړه دوستو د ظلم خپل نه

سورة بقره ۲۸ ۱۲۳ او سورة انعام ۱۶۰ عَذَابٌ أَلِيمٌ المذنب به د د

وچه ته هم وی چه په زړه کېږي په ارمانوته افسوسونه کوی -

۳۷ مخکښ او فرمائیل چه په فدیة سره نه - بچ کیدی اوس پرې اضافه کوی

چه په تختیدلو سره هم نشي - بچ کیدلے - یُرِيدُونَ سَمْعَانِ وَثِيلَ دِی چه

اراده په معنی د تمق کولو ده او سورة حج ۲۲ کېږي هم دی او ایت په باره

د کافرانو کېږي دے په دلیل د اول ایت سره نو دا مناقات ته لری د راوتلو

د کناهکارانو مؤمنانو د جهنم ته په سبب د شفاعت سره - مُّقِيمٌ عَذَابِ

همیشه دائم چه زوال او تبدیلی او کس به پکښ ته راځي اگر چه ترقی

به پکښ کیری -

۳۸ ربط دادے چه دفع د و هم ده هغه دا چه که او ثیل شی چه قدیه به

حکه نه قبلیری چه د مال د دنیا د الله تعالی په تیز هیچ احترام نیشته نو

جواب او شو چه احترام د مال په شرع کېږي دادے چه په سرقه د مال

سره لاس پرېکړی - او د دے تعلق د انما جزاء الذین یحاربون اه

سره دے یعنی هغه حکم د هغه چا وو چه ښکاره په زور تیا سره

مالوته د خلقو ته اخلی او اوس حکم د هغه چا دے چه په پټه او حیلو

سره د خلقو ته غلا کوی - وَالسَّارِقُ اه ایت اگر چه عام او مطلق دے لیکن

د احادیثو صحیحه په وجه سره د مال نصاب مقرر کړی شوے دے چه

وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ

او نیکوئی کر و عمل خیر نو یقیناً اللہ تعالیٰ توبہ قبولی دے دے - یقیناً اللہ تعالیٰ

ہوئے قیمت درجن (دال) دے پہ حدیث صحیح کیں راغے دی اگرچہ یہ ہے کیں اختلاف در مجتہدینو دے او خوارج رد انکار حدیث در وجہ تہ) در نصاب در سرقے قول تہ کوی۔ (سوال) السارق مذکر ہے پہ تہ وجہ مخکس راوے دے؟ (جواب) چہ علامتے کول پہ تارینو کیں اکثر وی پہ نسبت در زنانو سرہ۔ فَأَقْطَعُوا مراد در دے تہ دا سے پریکول دی چہ جدا شی در بدن تہ۔ (سوال) سورۃ یوسف کیں راغلی دی ”فَقَطَّعْنِ“ ہلتہ معنی زخمی کول دی او الفاظ یو بل تہ نیز دے دی نو دلتہ معنی در پریکولو پہ جدا کولو سرہ۔ تحتکہ صحیح کیڑی؟ (جواب) سورۃ یوسف کیں معنی مجازی مراد کرے شویدہ دیو قرینے در وجہ تہ او ہوئے ہم قول در بعض مفسرینو دے نو دا ضروری تہ دہ چہ در قطع معنی در یل ٹائے ہم دا وی بلکہ کوم ٹائے چہ معنی حقیقی امکان لری او قرینہ در مجاز تہ وی نو لفظ یہ پہ معنی حقیقی باندے حمل کیڑا شی پہ ایت در سرقہ کیں بلہ قرینہ ہم نیستہ او پہ سلفو کیں در ہیج مفسر قول نیستہ چہ در قطع معنی مجازی در واغسلے شی۔ او دے بارہ کیں احادیث صراحۃً راغے دی لکہ مستدرک ص ۳۸ او نصب الراية ص ۳۴، بل حدیث دارقطنی نقل کریدے ص ۱۸۔ او لفظ در قطع پہ قرآن کیں پہ مختلفو معانیو سرہ استعمال شویدے، تفصیل در یامہ در لغت کتاب لسان العرب ص ۳۲ ملاحظہ کری۔

أَيُّدِيَهُمَا (سوال) جمع (ایدی) ولے ذکر کرے تہ دہ؟ (جواب ع) پہ السارق والسارقة کیں جنس مراد دے نو دلالت کوی پہ جمع باتدے او ضمیر در تشبیہ پہ اعتبار در ظاہر لفظ سرہ دے۔ (جواب ع) زجاج او قراء و ثیلے دی ہر اندام در انسان چہ در ہفتہ تہ دہ ذکر کیڑی نو پہ لفظ در جمع سرہ وی لکہ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا، نو یمین در ہر انسان یو یو دے نو چہ در دہ کسانو (مذکر او مؤنث) لا سوتہ ذکر کیڑی نو جمع یہ مضاق کیڑی تشبیہ تہ او مراد در لا سونو تہ پہ اول محل کیں شی لا سوتہ دی پہ سبب در حدیث او قراءت در عبد اللہ بن مسعود او پہ عمل در خلفاء راشدینو سرہ۔

غُفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۳۹﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ

بخندہ کوونکے رحم کوونکے دے۔ آیاتہ یوہیرے تہ چہ یقیناً اللہ تعالیٰ لہ دہ

(سوال) دلتہ امر شویدے یہ قطع دآلہ (اندام) دسرقے سرہ چہ لاس دے او
یہ زنا کنس قطع دآلہ د زنا سرہ حکم نیشستہ؟ (جواب ع) دواہہ حکوتہ یہ حکم
شرعی سرہ ثابت دی حکمت معلومول ضروری تہ دی۔ (جواب ع) حکمت
دا کیدیشی چہ یہ قطع دلاس سرہ انسان د کسب تہ پورہ نہ محروم کیری
او یہ قطع دآلہ د زنا سرہ قوت د مردانیت بالکل ختم نشی نو فائدہ د زجر
ورکولو تہ پاتے کیری رسمعی او قرطبی یہ تفسیر کنس دا ذکر کرے دی۔
جَزَاءً لِّمَا كَسَبَا یدلہ مناسب دہ د عمل سرہ اشارہ دہ چہ دا عمل د غلا
یہ لاس یا ندے کیری نو مناسب ہم دا دہ چہ سزا لاس لہ ورکریے نشی
لکہ چہ ابولہب یہ لاسو نو سرہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ ذیر ایذا رسو
وہ نو "تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ" ذکر شو۔ نَكَالًا مِّنْ أَلَلٍ نَّكَالَ هَذِهِ سَرَاوِي
چہ یہ سبب د عبرت د هغه سرہ منع نشی د ارتکاب د داسے عمل تہ یہ
ایندہ زمانہ کنس دغہ کوونکے او نور تماشہ کوونکے ہم۔ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
د اعمی تہ روایت دے چہ هغه یہ غلطی سرہ پیدایے ایت کنس غفور
رحیم اولوستلو نو یو بانہچی یہ خوا کنس وڈ تپوس یے اوکروچہ دا د چا
کلام دے نو ماور تہ اوٹیل چہ د اللہ کلام دے نو هغه اوٹیل چہ داسے
کلام د اللہ نشی کیدلے نو زہ بخیلے غلطی بانہچی یوہہ شوم نو زرم
اولوستلو عزیز حکیم نو هغه اوٹیل چہ دا د اللہ تعالیٰ کلام دے حکمہ د
سزا سرہ لائق عزیز او حکیم صفت دے۔

۳۹ دا ترغیب دے توبہ کولو تہ ددے جرم تہ اشارہ دہ چہ یواھے عقوبت
د گناہ د ختم کولو د پامہ کافی تہ دے خو پورے چہ توبہ نہ وی۔ مِّنْ بَعْدِ
ظُلْمٍ ظلم تہ مراد سرقہ کول دی۔ وَأَصْلَحَ یعنی لکہ چہ د غلا تہ توبہ
کری نو دغسے د هر گناہ تہ توبہ او یاسی د هغه جرم یہ خائے بانہچی یل
جرم تہ کوی۔ فَإِنَّ اللَّهَ يُتَوَبُّ عَلَيْهِ یہ توبہ سرہ حد تہ سا قسطیری
توبہ خو قبولہ د او پرکول د لاس د پامہ د نکال او د عبرت دی لکہ چہ مخکنس
تیر شول۔

مُلْكِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ

بادشاہی دے آسمانوں اور دے زمکے - عذاب ورکوی چالہ

يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلٰى كُلِّ

چہ اوغواہی او۔ بختہ کوی چالہ چہ اوغواہی - او اللہ تعالیٰ یہ ہر

شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ يٰۤاَيُّهَا الرَّسُوْلُ لَا يَحْزُنْكَ

خبر قدرت لرونکے دے۔ اے رسولہ (صلی اللہ علیہ وسلم) ! تہ دے حقہ کوی تالہ

الَّذِيْنَ يُسَارِعُوْنَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِيْنَ

ہقہ کسان چہ تادی کوی یہ کارونہ دے کفر کیں دے ہقہ کسان تہ چہ

قَالُوْا اٰمَنَّا بِاٰفُوْا بِهِمْ وَلَمْ تُشَوْءُ مِنْ

وائی ایمان راوہے دے مونہہ، یہ خلو کدوی سرہ او ایمان تہ وی راوہے

قُلُوْبِهِمْ وَمِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا سَمْعُوْنَ

زہونہ کدوی - او دے یہودیاتو تہ ، غور پردی

بَلْكَذِبَ سَمْعُوْنَ لِقَوْمٍ اٰخِرِيْنَ ۝

دپارہ کدرو غور جوہ لوہہ تاباندے غور پردی دپارہ دے قوم نور

لَمْ يَأْتُوْكَ يُحَرِّقُوْنَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ

چہ تہ وی راغلے تاتہ - بدلوی کلے دے اللہ تعالیٰ روستو دے

سے دا خطاب دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او مراد ترینہ تنبیہ دہ عام انسانانو تہ چہ حدود سابقہ بہ یہ ہر مجرم باندے جاری کیوی حکمہ چہ اللہ تعالیٰ مطلق بادشاہ او اختیار مند دے ہقہ دے چا دے یرے تہ یا دے میتے تہ تہ مجبورہ کیوی او ہر کلمہ چہ بادشاہی خاص دے اللہ تعالیٰ دے نوہقہ خوہ دہ چہ یہ بعض جرم باندے دے قتل او صلیب سزا ورکوی او یہ بعض باندے دے قطع دے لاس سزا ورکوی۔

مَوَاضِعُهُ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا

مخایونو د هغه نه - وائی دوی که درکړی شي تاسو ته دا حکم

فَخَذَاوَهُ وَإِنْ لَمْ تَوْتَوْهُ فَأَحْذَرُوا

نو تېږئ هغه لږه او که درنکړی شي دا حکم نو ځان بچ اوسائئ -

وَمَنْ يَرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ

او هغه څوک چه او غواړي الله تعالی کسراي د هغه نو بهیري اختیار نه لرې ته هغه لږ

مِنْ اللَّهِ شَيْئًا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ

د نیز د الله تعالی نه د څه څیز - دغه کسان نه ده کړې

يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَظْهَرَ قُلُوبَهُمْ لَّهُمْ فِي

اراده الله تعالی چه پاک کړي زېړونه د دوی - دوی لږه په

الدُّنْيَا خَيْرٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ

دنیا کښ شرمندگی ده او دوی لږه په آخرت کښ

عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝ سَمْعُونَ لِلْكَذِبِ

عذاب لوټے دے - څه اورې دروغ خبرے

سأذكر د دے ایت نه د سورة دومه حصه ده تر ۵۴ پورے او په دے کښ دوه بابونه دی اول باب دے تر ۵۴ پورے په دیکښ خطاب دے رسول ته د پاره د تسلی او اوصاف د یهودیانو لس ذکر کوی د پاره د زجر په حال د هغوی باندے - بیا ذکر د کتب ثلاثه دے (تورات، انجیل او قرآن) چه په دے ټولو کتایونو کښ عقود د الله تعالی دی او د هغه ترک سبب د کفر او ظلم او فسق دے - او ربط د دے ایت د مخکښ سره دادے چه کوم حدود بیان شول نو په رسول صلی الله علیه وسلم باندے د هغه اجراء لازمه ده بغیر د پرواه کولو د مناققاتو او یهودیانو نه -
يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ خطاب په دے صفت سره د پاره د ترغیب او تشبیح دے

لَا يَحْزُنُكَ (سوال) انسان شفقت کوڈنکے خو ضرور خفه کیڑی پہ کفر او پہ معصیت
 کولو د خلق باندے ؟ (جواب) مراد د دے نہ عمل د دے کافرانو دے چہ
 پہ دے سرہ تاتہ هیچ ضرر او نقصان نہ رسیڑی . (سوال) حزن خو امر
 غیر اختیاری دے نو ددے تھی خو صحیح نہ ده ؟ (جواب) مراد د دے نہ
 اثار د حزن بنکارہ کول دی یعنی کار د دعوت پر بخودل او پہ هغه کتب
 مداهنت کول د وچے د حزن نہ . یَسَارِعُونَ مراد د مسارعت نہ بے فکرہ
 او بے دلیلہ او پہ مینہ سرہ کفر او د کفر کارو نہ کول دی . فِي الْكُفْرِ
 حرق د فی دلالت کوی چہ دوی پہ کفر کتب خہ پاخہ دی . مِنَ الَّذِينَ قَالُوا
 دایان د مسارعیتو دے پہ ذکر د دوه فریقو سرہ اول فریق منافقان دی .
 وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا دایان د دوم فریق دے . سَمْعُونَ اه د اصفوتو نہ پہ یهودو
 کتب وڈ او پہ منافقانو هم کله کله بنکارہ کیدل . دلته سمع پہ معنی د قبلولو
 سرہ ده لکه سمع الله لمن حمده کتب . لَكِذِبْ هغه چہ د دوی علماؤ د
 حان نہ مسئلے جوړ کړے دی او دوی یے بے دلیلہ قبلوی داخالص تقلید دے .
 سَمْعُونَ لِقَوْمٍ اٰخَرِينَ دا وصف د جاسوسی کولو دے چہ منافقانو به
 جاسوسی د یهودو د پاره کوله او یهودیانو کشرانو جاسوسی کوله د پاره
 د لویو ملایانو خپلو . لَمْ يَأْتُوْكَ د وچے د تکبر نه به د نبی صلی الله علیه
 وسلم مجلس ته نه حاضریدل . يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ د اصف د قوم دے حکه
 تحریف کول د لویو ملایانو کار وڈ . او مراد د تحریف نه تاویل نه کول دی
 په خپل رایے او خواہش سرہ . مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ . دلته یے لفظ د من بعد
 راوړے دے اشاره ده تحریف لفظی او معنوی دواړو ته او په سورۃ نساء
 ملا او د دے سورت په ۳۱ کتب بعد ته وڈ ذکر کړے هلته اشاره وه
 تحریف معنوی ته . او دارنگ په لفظ د بعد کتب اشاره ده چہ د دوی
 تحریف کول سبب وڈ د پاره د داسے مقصد چہ د کلام د الله تعالی ته به
 ډیر لرے وڈ لکه هغه واقعہ چہ سبب د نزول د دے ایاتونو د پاره
 مفسرینو لیکل ده په هغه کتب ذکر دی چہ دوی د حکم د رجم تحریف
 کړے وڈ جلد او مخ تورو لو ته نو دا د لفظ د رجم ته ډیر لرے تاویل
 کول دی . يَقُولُونَ اه دا وصیت کول دی د مشرانو یهودیانو هغه کشرانو
 ته چہ کله کله به مجلس د رسول الله علیه وسلم ته راتلل .

اَكُلُوْنَ بِلِسَانِكُمْ فَاِنْ جَاءَكُمْ فَاحُكُمْ

دیر خوری حرامو لره - پس که راشی دوی تاته نو فیصله اوکړه

بَيْنَهُمْ اَوْ اَعْرَضْ عَنْهُمْ وَاِنْ تَعْرَضْ

په مینه د دوی کس یا مخ واره د دوی نه او که مخ واره

عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرَّوكَ شَيْئًا وَاِنْ حَكَمْتَ

د دوی نه نو بهیر په اوبه نه رسوی تاته هېڅ ضرر - او که فیصله کوله تا

فَاَحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ اِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ

نو فیصله کوه په مینه د دوی کس په انصاف - یقیناً الله تعالی مینه کوی

الْمُقْسِطِينَ ۝۴۲ وَكَيْفَ يُحْكِمُ لَكَ وَعِنْدَهُمْ

د انصاف کوونکو سره - او څه رڼی به فیصله اوکړی دوی په تایید او د دوی سره

اِنْ اُوْتِيتُمْ هَذَا يَهْدِيْكُمْ هَذِهِ سِرَّةُ اَشَارَةٍ دِه حَكْم مَحْرَف تَه لکه جلد او مخ تورول په
خائے د حکم د رجم - وَمَنْ يُّرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ دَا زجر دے د طرق د الله تعالی
نه په دغه تحریف کوونکو باندے - فتنته په معنی د گمراه کول او شرمندہ
کول او عذاب ورکول په دنیا او آخرت کس - فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ د تسطیع او تقدیر
په معنی دے - لَمْ يُرِدِ اللَّهُ اَنْ يُّظْهِرْ قُلُوْبَهُمْ پَا کوالے د کفر او منافقت نه دا
دواړه جمله دلیل دے چه فتنه (گمراهی) په مشیت او ارادے د الله تعالی
سره ده او ایمان (پاکوالے) هم په ارادے د هغه سره دے -

تنبیه په دے ایت کس اووه اوصاف د هغوی ذکر شول -

۱۲ په دے ایت کس د هغه یهودیانو نور حالات ذکر کوی - سَمْعُوْنَ يٰۤاَيُّهَا
اول سماعون په معنی د قبولونکی د دروغو خبرو - د ویم سماعون په معنی د
جاسوسی کول او دا (دریم) کورت معنی دا چه دوی که چرے نبی صلی الله
علیه وسلم ته غوږ ددی نو د دے د پاره چه په هغه دروغ جوړ کړی
یا مکرر دے د تاکید د پاره - اَكُلُوْنَ بِلِسَانِكُمْ اَكُلُوْنَ صیغه د مبالغ د پاره
د کثرت او اصرار کوولو په دغه کناه باندے سمعیت په اصل کس بیخ کنده
ته ویلے شی او حرامو ته سمعیت د دے وجه ته ویلے شی چه د برکت بیخ

التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَكَّلُونَ

تورات دے پہ ہفتے کتب فیصلہ دے اللہ تعالیٰ دہ بیا فتح اروی دوی

کندے کوی او بیا پہ ہلاکت باندے کھم اطلاق کیری۔ قرطبی دے سمعت دیر افراد لیکلے دی رشوت اختل، یا د حاجت خوک پورہ کری او پہ ہفتے باندے ہدیہ قبلوے دارنگ چہ سرے د خیل مرتبے (د زور) پہ وجہ سرہ د خلقو نہ خہ اخلی اونیشاپوری وٹیلے دی چہ سمعت ہفتہ حرام تہ وٹیلے شی چہ د ہفتے پہ اختلو کتب شرم محسوس کیری لکہ رشوت او مزدوری د زنا کاری۔ او د عسب القحل رترخاروے پہ مادہ باندے خیزول او پہ ہفتے باندے مزدوری اختل۔ او کسب د حجام، او قیمت د سپی او د شرابو او د مردارے او اجرت اختل د کاہن نو دا ہول ہفتہ حرام دی چہ خلق ئے پتا کوی دوجے د شرم تہ او پہ دغہ مال کتب ہیخ برکت تہ وی او الوسی پدے کتب ہفتہ مال ہم داخل کرے دے چہ د دین پہ وجہ سرہ ئے کہتہ کوی یعنی دین پرے یر بادوی۔

تنبیہ دا دواہہ اوصاف ئے یو خائے ذکر کرل حکہ چہ کسب د دغہ حرامو (خصوصاً رشوت) بغیر د درغونہ تہ حاصلیری۔ فَإِنْ جَاءُوكَ إِيَّاهُ فَاذْكُرْ بَيْنَهُمْ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ "سورہ یعنی د کافرانو پہ مینع کتب شرعی فیصلے کول پہ حاکم مسلمان باندے لازم دی او دویم قول دادے چہ پہ سورہ مائدہ کتب منسوخ نیستہ نو ذمیان کافران چہ فیصلے راوری نو د حاکم اختیار دے کہ فیصلہ کوی او کہ تہ کوی او دا قول اکثر اہل علمو غورہ کرے دے نور تفصیل قرطبی ذکر کرے دے۔ بِالْقِسْطِ یعنی د کافرانو پہ مینع کتب چہ ہر کلہ فیصلہ کیری نو پہ انصاف سرہ بہ کیری او ہفتہ قرآن اوسنت دے۔ قسط پہ اصل کتب حصے تہ وٹیلے شی او انصاف ہم دادے چہ ہر انسان تہ د ہفتہ حصہ ور کرے شی۔

تنبیہ پہ دے ایت کتب دیہودیا نو یو وصف ذکر شوے دے۔

مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ۚ

روستو دے دیتہ ۔ او تہ دی دوی مؤمنان ۔

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ

یقیناً تازل کریمہ موتو تورات پہ ہفت کتب ہدایت و (دعیت) اور نراوہ (دعمل)

يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا

فیصلے کو لے پہ ہفت سرہ پیغمبرانو ہفتہ کسان چہ تابع دو حکم دے اللہ تعالیٰ

بِذَلِكَ يُنْهَادُونَ الرِّبِّيُّونَ وَالْأَحْبَارُ

ہفتہ کسانو لہرہ چہ یہودیان و دے ، او خدائی خلقو او علماؤ

بِمَا اسْتَحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا

پہ سبب دے دے چہ حفاظت غویستے شو بود دویہ دے کتاب دے اللہ تعالیٰ او دے دوی

عَلَيْهِ شُهَدَاءُ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ

پہ ہفتہ باندے خبردار، (وٹیلے شو بود دوی تہ) چہ پس مہ یر بری دے خلقو تہ

وَاحْشَوْنَ اللَّهَ تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا

او یرہ کوئی حمانہ او مہ اخلئی پہ آیاتو تو حمانہ بد لہ لہرہ (دنیہ)

۳۳ دا ہم یہود و تہ زجر دے او دے ہفتی دویہ قبیح اوصاف نور ذکر کوی او پہ دے کتب اشارہ دے چہ یہودیانو پہ فیصلہ راورلو کتب او شرع قائم کول مقصد تہ و دے بلکہ اسانہ طریقہ لے حان لہ طلب کولہ۔

فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ مُرَاد دے تہ ہفتہ حکم دے تورات دے چہ پہ قرآن سرہ منسوخ شوئے تہ وی لکہ رجم شو یا قصاص شو۔

ثُمَّ يُنْزِلُ اللَّهُ دَا عَطْف دے پہ یحکمونک باندے یعنی ستا پہ تحکیم باندے عمل تہ کوی و ما اولئک بالمؤمنین قرطبی وٹیلے دی چہ دے دے تہ معلومہ شوہ چہ خوگ پہ حکم شرعی باندے راضی تہ وی او یل قانون تہ خیلہ فیصلہ اروی نو ہفتہ کافر دے او دا دے یہود و حالت ہم و دے۔

وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ

اد چاچہ فیصلہ اونکریہ بہ ہفہ حکم چہ نازل کپیدے اللہ تعالیٰ نو دغہ کسان

هُمْ الْكَافِرُونَ ﴿۴۷﴾ وَكُتِبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا

دوی کافران دی۔ او فرض کپیدے موبوہ بہ دوی بآئد بہ ذکر تورات کبن

سکا پہ دے کبن زجر دے یہود و تہ چہ دوی دخیل کتاب نہ مخ گروخوؤ نو د
دوی ہیخ عذر نہ وؤ بلکہ دا دخیلو مشرانو تہ ہم مخالفت کول دی او ترغیب
دے چہ پہ تورات باندے د مشرانو پہ طریقے سرہ عمل کوی او ددے ایت
تہ تر شک پورے ذکر دے کتابونو د اللہ تعالیٰ دے چہ دا د فیصلو دیلہ
نازل شوے دی صرف د تلاوتونو او ختمونو د پارہ تہ دی نازل شوے
او ہر کلہ چہ زیور کتاب چہ داؤد علیہ السلام تہ رالیولے شوے و وہ ہفہ
کبن فضائل او اذکار وؤ احکام یکبن نوؤ بلکہ ہغوی مکلف وؤ یہ احکامو
د تورات باندے ددے وجہ تہ د زیور ذکرے دلتہ تہ دے کپے۔

فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَهْدِي اللَّهُ بِهِ لَئِيْلَهُ يَهْدِي اللَّهُ بِهِ لَئِيْلَهُ يَهْدِي اللَّهُ بِهِ لَئِيْلَهُ
د حق دے د عقیدے او د اعمالو او مراد د نور تہ دفع د شبہاتو دہ
یہ ذکر د دیلونو سرہ دویم داچہ الہدی احکام او شرائع دی۔ او النور
بیان د توحید او د عقیدے دے۔ یَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ اشارة دہ چہ مقصد
د نزول د تورات حکمو تہ او فیصلے کول وؤ یہ ہفہ باندے لیکن موافق
د شرح د انبیاء و سرہ۔ الَّذِينَ اسْلَمُوا د ا صفت د پارہ د مداح د لیکن
مقصد یہ دے کبن رد دے یہ یہودیانو چہ انبیاء ہول پہ دین اسلام
متفق وؤ او تاسو د ہفہ تہ خلاف کوی۔ لَكِنَّا لَنَرِّيْكَ اَشْرَارًا دہ چہ
تورات خاص وؤ یہ ہغوی پورے زمونو د پارہ د ہفہ تشریع عام نیشتہ
لام یہ معنی د علی دے یا متعلق دے یہ ہدی و نور پورے۔

وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْمَارُ دے فرق پہ دہ وجو سرہ دے اول دا چہ
ربانیون ہفہ علماء دی چہ یہ ہغوی باندے وصف د عبادت او زہد
غالب وی یہ نسبت د علم سرہ او احیار ہفہ دی چہ یہ ہغوی کبن وصف
د علم غالب وی یہ عبادت باندے او دا دواہ جمع کوؤ نکی د علم او د عمل دی

او د لفظ د ربانیون شرح په سورۃ العنکبوت دے. او دویمه وجه د فرق داده چه ربانیون هغه دی چه مرتبه د اجتهدات ته رسیدلے وی او احبار عام علماء دی. خود واره پدے صفت سره متصف دی چه فیصله په کتاب د الله تعالی باندے کوی. أَخْبَارُ جَمْعُ دَجِبَرِ یا د خبر ده او غوره یکس زور ده حاعر دے او وجه د تسمیه داده چه خبر هغه دے چه عالم وی په تحبیر (خاسته کولو) د عباراتو باندے سره د معانی نه.

بِمَا اسْتَحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ اه پدے سره ذکر د دوه سببونو دے د پاره د ماقبل (بحکم) اول سبب دا دے چه الله تعالی په دوی باندے حفاظت د کتاب الله لازم کرے او حفاظت عام دے د الفاظو او د معانو په درس و تدریس سره د تحریف او تغیر نه. بِمِجْ كَوْلٍ او د هغه اجراء د قانون په طور سره په خلقو کس. وَكَاثُوعَلَيْهِ شَهَادَاتُ دا دویم سبب دے. شهادت په معنی د علم دے سره د تصدیق د حقانیت د دغه کتاب نه، خازن وئیلے دی چه دا وعده د ټولو علماؤ نه اخستلے شویده په یاره د کتاب الله کس (چه قرآن دے).

تنبیه خصوصیت د قرآن کریم دا دے چه الله تعالی د هغه د حفاظت ذمه پخپله اخستلے ده لکه په سورۃ حجر س و کس دی او د تورات انجیل حفاظت یے ربانیون او احبار ته سپارلے وو. رُوسَتُو دَ انبیاءو ته.

فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ اه دا ذکر د دوه اوصافو دے د پاره د حق ز کتاب الله دعوت او بیان کولو اول خشیت الهی دے او د مخلوق د وچه کتمان او مداخلت نه. خَانِ مچ کول دی دویم وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا

یعنی د حرص د دنیا په وچه سره حق پټول یا مداخلت کول یا تحریف کولو نه. خَانِ سَاتِلِ - ثَمَنًا قَلِيلًا خازن او نسفی وئیلے دی چه دا شامل دے رشوت او طلب د جاه و عزت ته او رضا د خلقو، او نور تحقیق د

دے په سورۃ بقره س و کس دے. وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ په دے ایت سره دلیل نیولے دے خوارجو هغوی وائی چا چه یو کبیره گناه او کړو لکه ترك د یو حکم بما انزل الله نه هغه کافر دے د اسلام نه بالکل خارج دے او مسلك د اهل سنت دا دے چه په ارتکاب د کبیره سره د اسلام نه له خارجیدي خو پورے چه انکار عمدا

أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ

چہ نفس (تن) پہ قصاص کبریٰ پہ بدلہ دے نفس کیں او سترکہ پہ بدلہ دے سترکہ کیں

وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالْيَدَ بِالسِّنِّ

او پوزہ پہ بدلہ دے پوزہ کیں او غور پہ بدلہ دے غور کیں او غاخ

بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ

پہ بدلہ دے غایت کیں او نور زخمونہ (ہم) دی بدلے والا۔ پس چاہے متاعے او کرد

بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا

پیدا (قصاص) سرہ تو دا کفارہ دے دگنا ہو تو ددہ۔ او چاہے فیصلہ او نکرہ پہ ہفتہ حکم چہ

أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۶۵﴾

نازل کریدے اللہ تعالیٰ تو دغہ کسان بس دوی ظالمان دی۔

یا توہین دے حکم شرعی ہے تہ وی کرے۔ نو دے ایت پہ بارہ کیں دا اہل سنت یو قول دا دے چہ دا خاص دے پہ یہود و پورے لیکن دا قول ضعیف دے دویم قول دے عکرمہ تہ نقل دے چہ دا پہ بارہ دے جاحد (منکر) کیں دے او پہ حکم دا انکار کیں استخفاف (یعنی سپک گنزل) ہم داخل دی او دا قید لگول پہ قرینہ دے نور و نصوص سرہ دی چہ دے ہفتہ تہ ثابت دی چہ پہ کناہ کبیرہ کولو سرہ کفر تہ رائج۔ دویم قول دے طاؤس تہ نقل دے چہ دے ایت معنی ظاہری مراد دے یعنی کافر دے لیکن پہ طریقہ دے کفر دون کفر سرہ یعنی دے ملت اسلامیہ تہ تہ او رائج او دا قول ابن قیم ہم پہ بدائع التفسیر کیں غور کرے دے او دا ابن عباس او دے طاؤس او عطاء تہ ہے نقل کرے دے۔ خلورم قول دا دے چہ مراد دے ما انزل اللہ نہ ہول ما انزل اللہ دی یعنی چہ پہ ہول ما انزل اللہ رچہ پہ ہفتہ کیں عقیدہ دے توحید او نبوت ہم داخل دے) باندے حکم او عمل پریردی تو کافر دے۔ ابن قیم دے توجیہ تہ ضعیف و ثیلے دی حکم چہ لفظ دے ما عام دے پہ جمیع پورے خاص تہ دے۔

۶۵ دا پہ طریقہ دے زجر سرہ دے پہ یہود یا نو باندے یعنی یہود یا نو

وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ اِثْرِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ

او لا اولیو مونو په نقش قدم د دوی باندے عیسی (علیه السلام) خوئے د مریم

د هغه کتاب (تورات) چه مخکین ئے صفتونه ذکر شول) په حکم د قصاص کښ مخالفت کړے دے لکه چه په حکم د زنا د واده کړی شو کښ هم خلاف کړے وؤ چه هغه تیر شوے ایا تو نو کښ ذکر شو دوی مخالفت په حکم د قصاص کښ په دوه طریقے سره کړے وؤ یو دا چه دوی بنی نصیر له فضیلت وړ کړے دے په بنی قریظه باندے نو چه نصیری په قرظی لره قتل کړو نو دوی په قصاص ته اخستلو او برعکس په ئے اخستلو دارنگ د یو نصیری په بدل کښ به ئے دوه قرظی قصاص کول. دویم دوی حکم د دیت هم جاری کړے وو او حال دا چه په دوی کښ حکم د دیت نه وؤ. او د دے ایت حکم په قرآن والو ردے امت یا تدے) هم جاری دے ځکه چه الله تعالی د اشع موبونه په قرآن کریم کښ هم ذکر کړه او د هغه هېڅ تردید او تخصیص ئے ذکر کړے نه دے. اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ دالفظ سړی او زنانه دواړو ته شامل دے پدیکښ به د مالدار او غریب او شریف نسب او ذلیل نسب فرق ته وی او دارنگ د یو په بدل کښ به دوه نه وژلے کیږی (چه قاتل یو وی). وَالْعَيْنُ بِالْعَيْنِ دے ته قصاص د اطرافو وئیلے شی پدیکښ د څلورو حواسو انسانو ذکر کړے دے یو قصاص په قوت باصره کښ دویم قصاص په قوت شامه (یونول) کښ. دریم په قوت سامعه کښ. څلورم په قوت ذائقه کښ. وَالْجُرُوحُ قِصَاصٌ پدیکښ باقی قوتونه او اندامونه د بدن پریکول یا زخمی کول داخل دی پدنا شرط سره چه په هغه کښ قصاص اخستل امکان لری نو دا تعمیم دے روستو د تخصیص نه او دا ټول حکم خاص دے په قصدي او عمد عمل پورے په خطا کښ قصاص نیشته او د دے احکامو تفصیل په احادیثو او په هغه تفسیرونو کښ چه مسئی دی په احکام القرآن سره او گورئ. فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ پدیکښ ترغیب دے معافی کولو ته د دے وجه نه هغه ته ئے تصدق او ټیل. كَفَّارَةٌ لَّهِ دا ضمیر راجع دے مجروح او ولی د مقتول ته او دویم احتمال دا دے چه ضمیر راجع دے قاتل او جارح ته د هغه گناه د ورځ د قیامت پورے ساقط شو. فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ اشاره

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ

تصدیق کوونکے وو دھغہ کتاب چہ ددینہ مخکنس وو چہ تورات دے

وَالَّتَيْنَاهُ إِلَّا نُجِيلُ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ

او ودرکرو و مونبدہ تہ انجیل یہ ہغہ کنس ہدایت وو او رنرا وہ

وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ

او تصدیق کوونکے وو دھغہ کتاب چہ مخکنس ددہ تہ وو چہ تورات دے

وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۳۶﴾

او ہدایت او وعظ وو دیارہ د پرہیزگارو ۔

وَلِيُحْكُمَ أَهْلُ الْاِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ

راوٹیل مونب چہ فیصلہ دے کوئی انجیل والا یہ ہغہ حکم چہ نازل کریدے اللہ تعالیٰ

فِيهِ وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ

یہ انجیل کنس۔ او چا چہ فیصلہ اونکپہ یہ ہغہ حکم چہ نازل کریدے اللہ تعالیٰ

چاچہ د قصاص د قانون تہ اعراض اوکرو یا یہ ہغہ کنس ئے خہ تغیر او تبدیلی اوکپہ پشان د یهودیا تو نو داسبب د دیرو ظلمونو دے اولفظ د ظلم کفر او تولو گناہونہ تہ شامل دے۔

لا پدیکش ذکر د دویم کتاب د بنی اسرائیلو دے چہ انجیل دے نازل

کرے شوے دے یہ عیسیٰ علیہ السلام یا تدمے۔ وَقَفَيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِمْ

ضمیر راجع دے "النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا مِنَّا" او یہ لفظ د قفینا کنس

اشارہ دہ چہ دین د عیسیٰ علیہ السلام او د مخکنو انبیاء بالکل یوشان

وؤ۔ مُصَدِّقًا اہ یعنی عیسیٰ علیہ السلام مخکنس د نزول د انجیل تہ د

تورات تابع وؤ د ہغہ بیان ئے کولو۔ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ اومصدق وصف

د عیسیٰ علیہ السلام وؤ او دویم وصف د انجیل دے او تصدیق منافی تہ د

د نسخہ د بعض احکاموسرہ۔ وَهُدًى اہل ہدایت تہ مراد احکام وؤچہ

ہغہ بعضے د انجیل وو حکمہ ئے ہلتہ فیہ ذکر کرو او ددے ہدایت تہ

قَالَ لِيكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٧٤﴾ وَأَنْزَلْنَا

نُورِہ کسان دوی نافرمان دی - او نازل کریدے مونبر

إِلَيْكَ الْكِتَابُ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ

تاتہ کتاب (قرآن) د حق د پارسا تصدیق کوونکے دے د ہتے چہ

مراد رسوونکے دے حق تہ باطل او غلطہ خیرہ یکس نیشتنہ دے۔
وَمَوْعِظَةً مراد دے تہ زجر او منع کوونکے دے د باطل او ذراحق لکھتہ۔
کے مہکن صرف اوصاف ذکر و اوس مقصد د کتاب ذکر کوی چہ ہتہ حکم کول دے
وَلِيُحْكَمُ دلتہ قلنا پت دے وئیے و مونبر دوی تہ پہ ہتہ وخت کیں، یا دا جملہ
مستقلہ دہ او مراد د ما انزل اللہ فیہ تہ توحید او نبوت د احری تی
دے نو تخصیص د ما انزل اللہ دلالت کوی چہ مراد ترینہ اصول دی
(یعنی مسائل د عقیدے)۔ الْفَاسِقُونَ اشارہ دہ د ہدایاتو د انجیل
تہ مخ اہول سبب د فسق دے کہ فسق د عقیدے وی چہ ہتہ کفر دے
یا فسق د عمل وی۔ (فائدہ عا) پہ ذکر د الکافرون والظالمون والفسقون
کیں اشارہ دہ چہ پرمخودل د حکم الہی سبب دے دے درے وارہ
صفتو تو چہ کفر او ظلم او فسق دے۔ بیان د اول البت سرہ د وصف د کفر
متناسب دے ہتہ دا دے چہ پہ ہتے کیں ایما تیات مراد دی او مقابل
د ایمان کفر دے او پہ دویم البت کیں قاتون د عدل (قصاص) ذکر دے
او مقابل د عدل ظلم دے او پہ دریم کیں صفت د تقویٰ ذکر و او مقابل
د تقویٰ فسق دے۔ (فائدہ عا) دارنگ معصیت درے قسمہ دے اول پہ
طریقہ د انکار سرہ نو ہتہ کفر دے دویم پہ طریقہ د اعتداء کولو سرہ د جہا
شرعی تہ نو ہتہ ظلم دے او دریم پہ طریقہ د نقصان کولو سرہ د حد شرعی تہ
نو ہتہ فسق دے۔ (فائدہ عا) کفر خو پہ یہود او نصاریٰ د وارہ کیں موجود
وؤ نو اول یے د ہتے ذکر او کرو بیایہ یہویانو کیں صفت د ظلم دے دے ترد
پورے چہ ہغوی پہ خیل مخالف باتدے ہر قسم ظلم جائز گنری دے دے تہ
د تورات والو سرہ یے وصف د ظلم ذکر کرو او پہ نصاریٰ کیں عقیدہ د
جواز د ظلم تہ وہ نو د انجیل والو سرہ یے وصف د فسق ذکر کرے
دے۔

يَذِيهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهِمَّنًا عَلَيْهِ فَأَحْكُمْ

مخکب دده ته دی کتابونه ، او څو کڼی کوونکي دهغه نو فیصله کوه

بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ

په مینه ددوی کڼی په هغه چه نازل کړیده الله تعالی او تابع داری مه کوه د خواهشاتو ددوی

عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ

(چا وای تالره) دهغه ته چه راغله دے تاته حق . دهرچا دپاره مقرر کړیدا موخو ستاسو ته

ثَرَاةٍ وَمِنْهَا جَاءَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ

(دا قرآن) شریعت او لویه لاره . او که غوښته الله تعالی نو کړخوله په یو وی تاسو

أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبَيِّنَ لَكُمْ فِي مَا أَنْزَلَ

ډله یوه ، اولیکن (اختیار یی درکړی) د دپاره چه از مینیت او کړی ستاسو په هغه څه کڼی چه درکړیدا تاسو ته

فَأَسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا

نودراندی ولے کوی د بول نه نیکو کارونو ته . خاص الله تعالی ته ورکړیدل ستاسو د ټولو دوی

فِي نَبِيِّكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٧٨﴾

نو خبر په درکړی تاسو ته په هغه څه باندی چه تاسو په هغه کڼی اختلاف کوی ،

۷۸ روستو ذکر د تورات او انجیل ته ذکر د قرآن کوی . بِالْحَقِّ مراد د دے ته صدق دے یعنی شک نیشته په نازلیدلو د دے کتاب کڼی د طرف د الله تعالی ته نو بیا دپاره د ملا بست ده یا یاء سببیه ده په سبب د اثبات او اظهار د حق . مِنَ الْكِتَابِ مفرد په معنی د جنس دے مراد د دینه ټول کتابونه الهیه دی چه نازل شویدی د قرآن ته مخکښ . او مراد د تصدیق نه موافقت دے په مضمون د توحید ، رسالت او نور مسائلو د عقیدے او اصولو کڼی دارنگی مخکو کتابونو کڼی د دے کتاب ذکر او خبر موجود د کچه د کیه لیری په راخړی پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم باندی نوچه نازل شو نو د هغه خبر تصدیق او شو (ابن کثیر) .

وَمُهِمًّا عَلَيْكَ يَه معنی دَامین، شاہد او حاکم، مقصد دے تو لو معانیو دے
 ہفتہ دادے چہ مخکنو کتابونو کیں چہ کوم اصول او عقیدے دی نو کوم
 چہ دے قرآن سرہ موافق وی نو ہفتہ حق دی او کوم چہ دے مخالف
 دی نو ہفتہ یہ اہل کتابو دے محاکم تہ تحریف کرے وی او باطل یہ وی او سمعانی
 وئیلے دی چہ ہر کتاب چہ قرآن پہ ہفتہ باندے شہادت کرے وی نو ہفتہ
 یہ کتاب اللہ وی نو معلومہ شوہ چہ دے مجوسو او ہندوانو سکھانو چہ کوم
 کتابوتہ دی ہفتہ تہ کتاب اللہ نشی وئیلے کیدلے حکم چہ قرآن کریم دے
 ہفتہ تصدیق نہ دے کرے او معلومہ شوہ چہ دے کتاب بیچ کوونکے دے
 مخکنو کتابونو لہرہ دے تحریف او تغیر تہ او ہر کلمہ چہ یہ کتب منزلہ باندے
 امین دے نو یہ کتابونو دے بندگانو باندے خو یہ طریق اولی سرہ امین
 دے یعنی یہ نور کتابونو کیں چہ دے قرآن تہ مخالف خہ خیرہ وی نو ہفتہ
 بہ باطل او مردود وی۔ او یہ مصداق او مہیمّا کیں اشارہ دے دعوت و رکولو
 یہود او نصاریٰ تہ چہ دے کتاب باندے ضرور ایمان راوریٰ حکم چہ
 انکار دے مصداق مستلزم وی انکار دے مصداق لہرہ۔

فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ دَا تفریح دے یہ ماقبل صفاتو دے قرآن
 باندے چہ ہر کلمہ دا منزل او مصداق او مہیم دے نو لازمہ دا
 دے چہ فیصلے یہ پدے کتاب باندے کوئی۔ بَيْنَهُمْ عام دے یہود
 او نصاریٰ او دے امت تہ شامل دے۔ وَلَا تُشِيعْ أَهْوَاءَهُمْ یہ
 اہواء کیں ہفتہ مسائل او احکام داخل دی چہ اہل کتابو دے محاکم تہ
 جوڑے کرے دی او یہ تورات او انجیل کیں داخل کرے دی۔
 عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ دَا متضمن دے معنی دے اعراض لہرہ حکم چہ
 تابعداری دے خواہشاتو مستلزم دے اعراض عن الحق لہرہ۔

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شَرْعًا وَمِنْهَا جَا پد یکس دے تفسیرو تہ نقل دی
 اول دا چہ پدے جملہ کیں دفع دے وہم دے ہفتہ دا دے کہ اہل کتاب
 او وائی چہ زمونہ تورات او انجیل کیں خود قرآن تہ خلاف احکام موجود
 دی (لکہ طریقے دے مونج او دے روتے، زکوٰۃ وغیرہ) نو دے خہ رنگ
 مصداق او مہیم دے؟ حاصل دے جواب دادے چہ یہ اصولو او عقیدو
 کیں بول کتابوتہ متحد دی او کوم چہ مخالف دی نو ہفتہ قروع او جزئیات دی

او هغه څه هر ملت والو د پاره جدا جدا وی او هغه مخالفت سبب د تکذیب نه دے
 او تائید د دے هغه حدیث صحیح دے چه **الْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ كِعِلَادٍ أُمَّهَاتُهُمْ**
شَيْءٌ وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ رانبیاء علیهم السلام علاقی رونه دی مائند دے یے
 جدا جدا دی او دین یے یو دے یعنی فروع یے جدا جدا دی او اصول
 د ادیان یو دی. نو ینا په دے تفسیر مراد د شرعة او منهاج نه احکام فرعیه
 دی شرعة یے ورته پدے لحاظ سره وئیلے دی چه الله تعالی مقرر کړې دی
 او منهاج ورته پدے لحاظ سره وئیلے شی چه په هغه باند دے تلل او عمل
 کول ضروری دی. دویم د مجاهد نه نقل دے چه **دَجَعَلْنَا دِيَارَهُ مَفْعُولٍ** اول
 محدوق دے یعنی لکل امة **جَعَلْنَا الْقُرْآنَ شَرْعَةً وَمِنْهَا جَارٌ** د ټولو امتونو
 د پاره قرآن شریعت او منهاج گرځولے شوید دے (نو پدے هغه وهم دفع شو
 چه د اهل کتابو ځان ځان له کتابونه دی نو ایاهغوی روستو د نزول د قرآن
 نه) پخپل خپل کتاب باند دے عمل کولے شی؟ جواب او شو چه ته بلکه هغه په
 قرآن سره منسوخ شول ینا پدے شرعة اصول او ایمانیا توت وئیلے شی
 او منهاج شرائع او احکامو ته وئیلے شی یعنی قرآن پدے دواړه قسمونو
 باند دے مشتمل دے. (قائده) فرق په منیع د شرعة او منهاج کس، په
 دے کس ډیر اقوال دی مبرد وئیلے دی چه شرعة ابتداء د لار دے ته
 وئیلے شی او منهاج مستمر همیشه تللوالام لار دے ته وائی او ابن عباس
 او حسن نه نقل دی چه شرعة سنت ته وئیلے شی او منهاج سبیل
 ته وئیلے شی. بل قول دا دے چه شرعة مطلق لار دے ته وئیلے
 شی او منهاج هغه ته وئیلے شی چه پوره واضحه وی. **وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ** اه
 پدے جمله کس حکمت بیا نوی د اختلاف د شرائعو چه په تورات
 او انجیل او قرآن کس جدا جدا دی. **وَلَكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ** اه یعنی هر
 یو امت مکلف او مبتلی دے په هغه شرائعو چه الله تعالی په هغوی
 باند دے مقرر کړې دی رد تفسیر ینا دے په اول قول باند دے په
 لکل جعلنا اه کس. او پدیکس دویم قول دا دے چه روستو د نزول
 د قرآن ته بیا هم خلق مختلف دی څوک ایمان راوړی او څوک کفر
 کوی دا هم په اراده او مشیت د الله تعالی سره دی او په دے کس
 هم حکمت الهیه ابتلاء او امتحان دے. او ینا په دے قول دا پشان د

وَإِنْ أَحْكَمَ بَيْنَهُمْ يَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا

(او حکم کید بشی تاسو) چه فیصله کوئی به میبخشد ددوی کین به هغه کتاب چه نازل کرید الله تعالی او مه کوه

تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْزَنْهُمْ أَنْ يَفْتِنُواكَ

تا بعد اری دخواهشآتو ددوی او حان سانه ددوی نه (هسته نه) چه واپوی تا لره

عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا

د بعضی هغه نه چه نازل کرید الله تعالی تاته . نو که مخ او گرځو دوی

فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ

نوپوهه شه ، یقینا غواړی الله تعالی چه اورسوی دوی ته (عذاب) په سبب د بعضی

ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٣٩﴾

کنا هو نو ددوی - او یقینا ډیر د خلقو نه خامغا تا فرمان دی .

سورة بقره ۲۵۳ دے . فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ابن کثیر وئیل دی چه مراد ددکه طاعة د الله تعالی او اتباع د رسول صلی الله علیه وسلم او تصدیق د قرآن د اونسفی وئیل دی چه مراد د الخیرات ته ټول ما امر الله تعالی به دی . یعنی په وخت د اختلاف د خلقو کین په قرآن او دین اسلام پسے تابع شئ . فَاسْتَبِقُوا استباق په وخت د اختلاف او د مقابله کین استعمالیږی . اِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ دا تخويف اخروي دے او علت دے د فاستبقوا د پامه . فَيُنَبِّئُكُمْ اه هلته به حق او باطل جدا جدا معلوم شی او دارنگ اخبار ته مراد جزا او سزا ورکول دی .

۳۹ په دے ایت کین تاکید دے په بامه د حکم بالقرآن کین . وَإِنْ أَحْكَمَ دا عطف دے په یا لحق باندے اشاره ده چه د انزال کتاب مقصد حکم کول دی په هغه سره لکه په سورة نساء مه کین دی نو دا تکرار نه دے حکه مخکین ایت کین صرف امر کول وو په حکم بالکتاب او په دے ایت کین هغه ی مقصد د انزال او گرځو . وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ مخکین ایت کین اهواء د عامو خلقو مراد وو او دلته اهواء د علماء سوء مراد دی . او خازن وئیل دی چه مخکین ایت کین متبع د اتباع هوا ته په حکم د رجم

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ

ایا نو فیصلے دے جاہلیت (نابوہو) غواہی دوی۔ او غوک زیات خائستہ دے

مَنْ اللَّهُ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ۝

دے الله تعالى ته به فیصلو کولو کین د هغه قوم دپاره چه یقین کوی۔

کین مراد ده او دلتہ به حکم د قتل کین لیکن د دے تخصیص دپاره وجه نیستہ۔ واحد رهمان یفتنوک پدے کین خاص تنبیہ ده رسول او امتیانو ته چه به باره د حکم بهما انزل الله کین د یهودو او نصاری او نور علماء سوء د مکرونو او تلبیساتو او تلبیساتو ته خان۔ میج ساتی۔
 اَنْ یَفْتَنُوكَ د ایدل اشتمال دے د ضمیر د هُم ته۔ او فتنه به معنی د اړولو دے د صحیح مسلی ته لکه به سورۃ اسراء کین دی۔

عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ پدے کین دوه قولونه دی اول داچه بعض به معنی د کل سره دے لکه به سورۃ العمران ته کین دی دویم قول داچه بعض به خپله معنی سره دے اشاره ده چه د بعض (یعنی یو) حکم ته او پیدل گناه دے نو د تول حکم بهما انزل الله ته او پیدل تحت گناه دے داروستو قول غوره دے۔ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِأَمْرِ اللَّهِ اکه پدیکش تصریح ده چه د حکم بهما انزل الله ته میخ اړول سبب د عذاب دے په دنیا کین۔

بِبَعْضِ دُتُورِهِمْ په لفظ د بعض کین اشاره ده چه د دنیا عذاب په ټولو گناهونو سره ته د هغه به په اخرت کین وی۔ لَفَاسِقُونَ دلتہ خاص فسق ته اشاره ده چه هغه د قرآن د تحکیم ته میخ اړول دی لکه چه په ۱۱ کین ذکر شوی وو۔

ته دا متعلق دے د تولوا سره یا د الفاسقون سره په تقدیر د عطف یعنی "آيَتُوْلُوْنَ عَنْ حُكْمِ اللَّهِ فَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ" را یا د حکم د الله تعالى ته میخ اړوی نو حکم د جاہلیت غواہی (په قاسره یی حکه ذکر کرو چه میخ اړول د حکم د الله تعالى ته مستلزم د منلو د حکم د جاہلیت لره۔ حکم د جاہلیت هر هغه حکم دے چه خلاف وی د حکم د الله تعالى ته لکه چه په یهودو کین فرق وو په حدودو کین په مینج د مالدار او غریب کین۔ دارنگ د قرطبی به تحقیق سره هغه انسان هم داخل دے چه په اولاد کین فرق کوی بعضو ته

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ

یہودیان

مہ تیسری

اے ایمان والو!

وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ

او عیسائیان دوستان - بعضے ددوی یوشان دی (دکفر پہ کار تو کیں) دبعضو سر۔

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاِنَّهُ مِنْهُمْ ط

او چاچہ دوستانہ اوکرہ ددوی سرہ ستاسو تہ نو یقیناً ہتھہ دے ددوی تہ - بیشکہ

اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۝

اللہ تعالیٰ توفیق نہ درکوی ظالماتو (عنادیانو) تہ -

قوم

توفیق نہ درکوی

خہ مال وغیرہ او مئی او بعضے معروم کری او ہتھ تہ پہ حدیث کیں جور و ثیلے شوے دے حدیث نسائی روایت کرے دے او ابن کثیر دے ایت پہ تشریح کیں حال دکتار ذکر کرے دے چہ چنگیز خان خیل قانون جوہ کرے وڈ او ہتھ تہ یے یساق و تیلو او ہتھہ دے یہودیت او نصرا تیت او د اسلام تہ مخلوط جوہ کرے وورنکہ چہ اوس د پاکستان قانون دے) او خہ احکام یے د خیل خواہش تہ جوہ کرے وڈ ار ہتھہ یہ یے مقدم کنزل پہ کتاب اللہ اوسنت رسول اللہ باندے نو ابن کثیر وائی چہ چا دا کار کوڈ نو ہتھہ کافر دے د ہتھہ سرہ قتال واجب دے۔ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا اه دا استفہام انکار دے او احسن اعدال او احکم تہ و تیلے شی۔ لِقَوْمٍ لَّامٍ پخیلہ معنی دے او تخصیص ددوی د انتفاع د وجے تہ دے یالام پہ معنی د علی سرہ دے۔

۵۱ دے ایت نہ ددویے حصے دویم باب دے تر ۶۲ پورے پدایکین نہی دہ د موالات د یہود او نصاریٰ تہ او دا د عقود د مؤمتاتو تہ اووم عقد دے بیا زجر دے پہ متافقا تو چہ دے عقد تہ خلاق کوی پہ ۵۲ ۵۳ کیں بیا ذکر د صفا تو د صحابہ کرام دے ترغیباً او دے کیں اتیم عقد دے پہ ۵۴ کیں او ورپسے ذکر د ہتھہ چا دے چہ مستحق د موالا دی پہ ۵۵ ۵۶ کیں۔ بیا یے لس علتو تہ ذکر کرے دی د پارہ د ترک الموالا ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ پہ آخری ایت کیں نہم عقد ذکر دے۔

او په انحرېښ بشارت اخرويه په ۵۴ كېښ او د نيويه په ايفاءد عقودو
سره په ۵۴ كېښ.

سورۃ پہ نکتہ کہیں۔
 ربط دے ایت کہ مخکین سورۃ دادے چہ ہر کلمہ نبی تہ حکم د حذر (کاسکلو)
 د یهود اونصاری تہ پہ پیرہ د افتنان سورۃ نو عامو مؤمنانو تہ ضرور
 امر دے اجتناب د هغوی تہ دے دپارہ چہ گمراہ نشی۔ دارنگ یهود
 اونصاری هغه خلق دی چہ حکم د جاہلیت غواری نو د هغوی نسا د
 براءت حکم کوی۔ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا د اصفیت د ایمان د دوستانے پر بخود لو
 تقاضا کوی د یهود و اونصاری نسا۔ أُولَئِكَ او داسے حکم د عامو کافرانو
 پہ بارہ کہیں پہ سورۃ آل عمران ۲۸ او پہ سورۃ نساء ۱۳۹ سورۃ ۱۴۲ او سورۃ ممتحنہ
 نکتہ کہیں ہم دے او د ولایت درے درجے دی اول داچہ د هغوی سورۃ
 موافقت او کری پہ عقیدہ یا کارونو د کفر او شرک کہیں دا خو عین کفر
 دے دویم داچہ د هغوی سورۃ تعاون جانی یا مالی کوی دا ہم کبیرہ کناہ دے
 دریم داچہ د هغوی اکرام او عزت کوی د عزت عہدہ ورکوی لکہ چہ
 ابو موسیٰ اشعری یونصرانی کاتب نبولے و نو عمر رضی اللہ عنہ
 منع کرو ورتہ یے او ٹیل داخو اکرام دے (سمعانی او ابن کثیر) نور
 تفسیر د موالات پہ سورۃ آل عمران ۲۸ کہیں دے۔

يَعُضُّهُمْ أَوَّلِيَآءُ بَعْضٍ دَاعِلٌ كَ فَخْكِسٍ كَ پَارِه دے اود هغوی موالا
 په معنی دامداد کولودے کیوبل سره په مقابلہ ک مسلمانانو کین
 ادرارنگ موالا ک هغوی په معنی ک مشابہت دے کیوبل سره په
 کارونو ک کفر کین اگرچہ ک هغوی کیوبل سره دشمنی هم شته په دلیل
 ک سورة بقره ۱۱۱ او ک دے سورت نکلا کین چہ تیر شویدے۔ او ک
 ایت نہ دامسلله اخستلے شویدہ چہ اَلْکُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ۔

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَمِنْكُمْ أَهْ أَوْ دَمِ تَه مآخوذ دے دا حدیث مَنْ تَشَبَّهَ
بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ اُو مراد دے تہ تشبہ دہ پہ امور و دین دے هغوی
کنس دے هغوی پہ عید کنس شرکت کول او دے هغوی پشان پہ غایہ کنس یا
دے عزت پہ خائے کنس دے هغوی دے صلیب شکل استعمالول او دے هغوی
پشان پہ قیرونو دے اولیاؤ باندے مساجد جو پول وغیرہ دا پول پہ تولد کنس
داخل دی۔ الظالمین مراد هغه خلق دی چہ موالات دے مؤمنانو پہ خائے دے
کافرانو سرہ کوی۔

فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ

پس دیکھو کہ وہ ہفتہ کسان چہ یہ زہر تو دے ہوئی کہیں مرض دے

يَسَارِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَى

جلتی یہ کوی یہ دوستانہ دے دوی کہیں وائی دوی پریدو مونو

أَنْ تُصِيبَنَا دَآئِرَةٌ فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ

چہ اوہ رسی مونو کہ خہ حادثہ - نو بند دے دہ چہ اللہ تعالیٰ بہ راوی

بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فَيُصْبِحُوا

فتح یا یل غیز د خیل طرق تہ نوشی یہ دوی

عَلَى مَا أَسْرَوْا فِي أَنْفُسِهِمْ نِدَائِيْنَ ۝۵۷

یہ ہفتہ خہ چہ دوی پتہ سائل یہ زہر تو خیلو کہیں (دوستانہ دے کافرانو سرہ) چیمانہ

۱۔ دازجر دے منافقانو تہ یہ مخالفت کولو دے مخکنی عقد سرہ او دے ہوئی
بہانہ ذکر کوی او بیا دے ہفتہ جواب۔ مَرَضٌ شک او نفاق او محبت کافرانو
سرہ۔ يَسَارِعُونَ فِيهِمْ یعنی فی مَوَالِئِهِمْ (دے دوی یہ دوستانہ کولو کہیں)
مَسَارِعَتِیْ وَرَتَّ مُحْكَةٍ اَوْئِلُوچہ دوی یہ ضرر دے موالات کہیں
سوچ نہ کوی یہ بے فکری سرہ داکار کوی۔ يَقُولُونَ اے دا دے منافقانو
بہانہ دہ۔ دَائِرَةٌ ہر ہفتہ مصیبت چہ یہ گردش دے زمانہ کہیں پیدا کیڑی
مراد دے نہ غلبہ دے کافرانو او کمزوری دے مؤمنانو دے او دار تک قط
اولو پدہ دہ وائی چہ دوی بہ مونو رہ بیا غلہ او امداد نہ را کوی (دے
خال اوس دے ملک او دے اکثر اسلامی ملکونو دے دوستانہ کوی
دے امریکہ والو او یہودیانو سرہ یہ دغہ بہانہ سرہ وائی اللہ المَشْتَكِی
فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ عَسَلی دے پارہ دے قریب امید دے او دے فتح نہ
مراد غلبہ دے اہل اسلام دے یہ کافرانو باندا دے۔ او اَمْرٍ مِنْ عِنْدِهِ فراخی
دے رزق دے مؤمنانو یا شکارہ کول دے رازونو دے منافقانو۔ فَيُصْبِحُوا تعبیر
یہ اصباح سرہ دے دے وجہ نہ دے چہ مخکنی حالت دے منافقانو یہ شان
دے تیار دے او یہ تیار دے پسے رنرا یہ شان دے صبا را غلہ۔ او یہ رنرا کہیں بہ

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهْلُ الْأَرْشِ الَّذِينَ

او اوہ وائی مؤمنان ، ایسا دا ہفتہ کسان دی

أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا تَقُولُوا

چہ قسموں تے کریدی پہ اللہ تعالیٰ باندے پاخہ قسمونہ دے دوی ، یقیناً دوی

لَكُمْ حِطَّةٌ أَعْمَالُكُمْ فَاصْبِرُوا

خاتما ستاسو ملگری دی۔ بریاد دی عملونہ دے دوی تو شول دوی

خَائِرِينَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ

توان والا۔ اے ایمان والو! جو کہ چہ مرتد شو (واورید)

مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ

پہ تاسو کس دے دین خیل تہ تو زردے چہ راپہ ولی اللہ تعالیٰ داسے قوم

يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

چہ مینہ بکوی اللہ تعالیٰ دھغوی سرہ اوھغوی بھم میت کوی د اللہ تعالیٰ نرم بہ وی پے مؤمنان باندے

أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي

سمت بہ وی پہ کافرانو جہاد بہ کوی پہ

دوی تہ خیل نقصان بیکارہ شی تو خیمیا تہ بہ شی پہ دوستانہ دے یهود
او نصاریٰ باندے۔

۱۱۵ دا قول دے مؤمنانویہ طریقہ دے تعجب سرہ دے روستو دے بیکارہ کیدلو دے
حال دے منافقانہ۔ جہاد ائیمانہم قسم کول پہ اللہ تعالیٰ باندے دے مشرکانو
(منافقانو) پہ نیز پیوخ قسم وی او پہ غیر اللہ باندے قسم دے دوی عادتاً
وی یا پیوخ والے دادے چہ دے اللہ تعالیٰ نور نومونہ صفتونہ پہ قسم کس
ذکر کری۔ خاسرین داد نامت نہ ترقی دے محکد نامت خوصرف پہ فوت
کیدلو دے مطلوب دنیوی سرہ ووا و خسران پہ نقصان دے دنیا او د آخرت دواو
سرہ دے چہ سرہ دے شرم نہ پہ دنیا کس عملونہ تے ہم بریاد شول۔

سَبِيلُ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ط

لا ر د اللہ تعالیٰ کنیں ، اور نہ یہ بریبری د ملا متیرا د ملا مت گرتہ .

ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ

دا فضل د اللہ تعالیٰ دے ورکوی ہے چاہے او غوری . او اللہ تعالیٰ

وَإِسْعٰ عَلِيْمٌ ۝۵۴ اِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ

فراخ فضل والادے پوہہ دپہہ رختہ . یقیناً دوستانے لائق ستا سو اللہ تعالیٰ د اور رسول دھتہ دے

۵۴ پدے ایت کنیں تسلی دہ مؤمنانوتہ پہ وخت د شکار کیدلو د منافقان کنیں او د موالات کولو د هغوی د کافرانو سرہ او اشارہ دہ لکھ چہ پہ دائرہ (حادثہ) رسیدلو سرہ مؤمنانوتہ او دین اسلام تہ هیچ نقصان نہ رسیدی نو دارنگ کہ یو انسان شکار مرتد شی نو ہم دین او اہل دین تہ هیچ نقصان تہ رسیدی بلکہ اللہ تعالیٰ د دین د حفاظت د پامرہ نور خلق پیدا کوی . مَنْ يَزِدْكُم مِّنْكُمْ عَنْ دِينِهِ يَهْدِيهِ سَبِيلَ دَوْلَايتِ كُولُو د يهود او نصاری سرہ یا پہ بلہ طریقہ سرہ کفر او کفری روستو د ایمان شکار کولو تہ . مقصد د ایت دا دے چہ چا دین اسلام او د هغ نصرت پر بخودلو نو دا خیال دے تہ کوی چہ دین تہ بہ نقصان اورسی بلکہ اللہ تعالیٰ یہ ددہ بدل کنیں بل پیدا کری د دین د پوخ والی د پامرہ داسے پہ سورۃ محمد ۳۸ او سورۃ نساء ۱۳۳ او سورۃ ابراہیم ۱۲۸ کنیں راغلے دی . او د مَنْ يَزِدْكُم مِّنْكُمْ جَزَاءُ پتہ دہ یعنی فَلَا يَضُرُّ اِلَّا نَفْسَهُ او فسوق کنیں فآ پہ معنی د علت دہ . (سوال) دا چہ صحابہ کرامو تہ خطاب شی نو فسوق یا آئی اللہ اہل بہیل خوک مراد شی تو ثابت شو فضیلت د روستو خلقو پہ صحابو باندے ؟ (جواب) دا خطاب دے منافقانو تہ پہ قرینہ د مخکنں دودہ ایا تو نو سرہ او فسوق یا آئی اللہ بقوم نہ صحابہ مراد دی پہ قرینہ د ایت سورۃ توبہ ۱۲۸ او سورۃ فتح ۲۹ او یا آئی مضارع پہ معنی د ماضی دہ او دا حکایت د حال ماضیہ دے او د دے د پامرہ دے چہ دا حکم ہرے زمانے تہ شامل شی .

(سوال) بعض مفسرینو لیکے دی چہ دا ایت صحیح پیشنگوی د نبی

صلی الله علیه وسلم ده او د هغه خلقو ذکر ئې کړې دے کوم چه مرتد شوې وؤ؟ (جواب) کوم درې کسان ئې چه ذکر کړې دی چه دعوی د نبوت ئې د نبی صلی الله علیه وسلم په وخت کښ کړې وه اسود عنسی او د هغه قوم بنو مدلج او مسیلمة الکذاب او د هغه قوم بنو حنیفه او طلحه بن خویلد او د هغه قوم بنو اسد نو د دوی ایمان راوړل د نبی صلی الله علیه وسلم په وخت کښ ثابت نه دی بلکه د ابتداء ته دوی کافر وؤ. نو داسې وئیل خطا دی چه دا صحابه وؤ او مرتد شول او کومې اوده فرقې چه په زمانه د ابوبکر رضی الله عنه او یو فرقه په زمانه د عمر رضی الله عنه کښ چه مرتد شویدی نو هغوی صحابه نه وؤ. نو د دے نه دا استدلال غلط دے چه دا صحابه مرتد شویدی. او د حسن بصری نه روایت مفسرینو نقل کړې دے چه هغه به قسم کوؤ چه مراد د یقوم اه نه ابوبکر رضی الله عنه او د هغه ملگری وؤ.

تنبیه: خطابی وئیل دی چه ارتداد والا دوه قسمونه وؤ یو هغه چه د دین اسلام نه ئې انکار او کړو او خالص د جاهلیت عقیده او عمل ئې شروع کړې وؤ دا خو هغه خلق وؤ چه په مسیلمة الکذاب او اسود عنسی وغیره باندے ایمان راوړې وؤ. دویم قسم هغه دی چه فرق ئې کړې وؤ په مینځ د مونځ او زکوٰة کښ او د زکوٰة د ادا کولو نه امام ته انکار ئې کړې وؤ دا بعض خلق وؤ په بنو حنیفه کښ نو امام شو کافی په نیل الاوطار کتاب الزکوٰة کښ وئیل دی چه دوی ضارق یا غیان وؤ او مرتدین دوی ته مجازاً (مشابهه) وئیل شویدی. یُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ مذهب د سلف صالحینو دادے چه محبت الله تعالی لره ثابت دے حقیقه بغیر د کیف او د تاویل او د تمثیل نه. زمخشری او د هغه اتباعو چه تاویل کړیدے چه مراد د دے نه ثواب ورکول او تعظیم او ثناء ده دا خلاق دے د مذهب د سلف نه. اَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ دَا ذَلَّ مُقَابِل دے او د عزت نه ماخوذه نه دے بلکه ذلله په معنی د نرمی او شفقت او رحم سره دے په قرینه د دے چه دوی له ئې عزت په روستو جمله کښ ثابت کړې دے او د ایشان د سورة فتح ۲۹ دے. لَفْظ دَا عَلٰی کښ دوه فائدے دی یو تضمین د معنی د شفقت لره او دویم دا چه د دوی درجات اگر چه اوچت

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ

او ہنہ کسان چہ ایمان آئے راوپے دے، ہنہ مؤمنان چہ پابندی کوی دے مانجھ

وَيُوْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ رَاكِعُوْنَ ۝

او ورکوی زکوٰۃ او دوی رکوع کودنکی دی (اللہ تعالیٰ تہ)۔

دی لیکن سرہ دے دے نہ مؤمنانو باندے رحم کوی۔ اَعَزَّة اہ دا دَ عَزَت
 پہ معنی دَ شَدَت تہ مآخوذ دے۔ وَلَا یَخَافُوْنَ کُومَہ لَا یُخِمْ دا حال دے
 دَ ضَمِیر دَ یجَاهِدُوْنَ، واو دَ پَارَہ دَ حال دے یعنی پہ حال دَ جہاد کیں کہ قولی وی
 او کہ عملی وی نو دَ چاد ملامتیا پرواہ تہ کوی۔ یا واو دَ عطف دے مستقل
 صفت دے لیکن واو آئے ورسرہ راوپے دے اشارہ دہ چہ دا وصف
 پہ وخت دَ مجاہدے کیں ضروری دے۔ کُومَہ لَا یُخِمْ نکرہ آئے ذکر کرے
 دہ چہ دَ ہیخ قسم ملامتیا دَ ہیخ قسم ملامت کر دَ طرف نہ پرواہ تہ کوی کہ
 والدین وی کہ استاد دی کہ مشروی کہ کشروی، نروی او کہ نبیخہ وی
 وغیرہ۔ ذٰلِکَ اہ اشارہ دہ مآقبل صفتونو تہ پہ تاویل دَ مذکور سرہ۔
 ۵۵ ہر کلہ چہ دَ موالات دَ یهود او نصاریٰ تہ متع او شوعہ او دَ براءت
 کوڈنکو صفتونہ آئے ذکر کرل نو پہ دے ایت کیں اہل دَ ولایت ذکر کوی
 پہ طریقہ دَ حصر سرہ پہ لفظ دَ اِنَّمَا دَ پَارَہ دے چہ دے دے مذکور تہ
 تعدی او نکرے شی۔ وَلَیْکُمْ مراد ولایت دینی دے۔ (سوال) پکاروڈ
 چہ دلتہ آئے جمع ذکر کرے وے یعنی اولیاءکم؟ (جواب) اشارہ دہ چہ
 ولایت پہ اصل کیں دَ اللہ تعالیٰ دے او دَ نبی او مؤمنانو دَ پَارَہ تبخادے
 الَّذِیْنَ یُقِیْمُوْنَ اہ دَ ایمان سرہ درے اوصاف آئے ذکر کرل اشارہ دہ چہ کوم
 مؤمن کیں دا صفتونہ بول یا بعض موجود تہ وی نو دَ ہنہ سرہ ولایت
 مہ کوی۔ وَهُمْ رَاکِعُوْنَ دا صفت ہمیشہ او دائم دے دے وے تہ پہ
 جملہ اسمیہ سرہ آئے ذکر کرے دے۔

تنبیہ: بعض مفسرینو وئیے دی چہ دا حال دے دَ ضَمِیر دَ یُوْتُوْنَ تہ
 او دے پہ تأئید کیں اثار دَ علی رضی اللہ عنہ نقل کرے دی لیکن ابن کثیر
 اولاً وئیے دی چہ ہیچا دَ علماؤ تہ دا تہ دی وئیے چہ زکوٰۃ ورکول پہ حال
 دَ رکوع کیں افضل دی راوپہ ہنہ یا تہ نور احکام مرتب کول پے قائم ہے

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ

او چاہے دوستانہ او کو کہ د اللہ تعالیٰ سرہ او در رسول د ہفہ سرہ او ہفہ کسانو سرہ چہ

أَمْتُو فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿۵۶﴾

ایمان والادی، نویقیٹا دلہ د اللہ تعالیٰ دوی غالب دی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ

اے ایمان والو! مہ تیسق ہفہ کسان

اتَّخَذُوا أَدِيْنَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ

چہ گتری دین ستاسو توے او لوپے د ہفہ کسانو تہ

أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارُ أَوْلِيَاءُ

چہ ورکرمے شویدے ورتہ کتاب مخکیں ستاسو تہ اور نورو کافرانو لہ دوستان

بحث دے، او ثانیاً ابن کثیر و ٹیلے دی چہ پہ دے اثار و کتب ہیچ یو صحیح نیشتنہ حکہ چہ دے سنداونہ ضعیف دی اور او یان یے مجهول دی او پہ حدیث صحیح سرہ ثابت دہ چہ دا آیا تونہ پہ بارہ د عبادہ بن الصامت رضی اللہ عنہ کنس نازل شوے دی او امام رازی پہ تفسیر دے دے ایت کنس پہ شیعہ کانو باندے سخت رد کرے دے۔

یہ دا بشارت دے دے بارہ د اہل د ایت مخکیں۔ یَتَوَلَّ اللَّهُ مراد د تولانہ قیام پہ طاعت د اللہ تعالیٰ او پہ نصرت د رسول او د مؤمنانو دے۔

فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ اہ حزب پہ اصل کنس ہفہ قوم تہ و ٹیلے شی چہ راجع شی پہ وخت د را تللو د حادثہ کنس او ہفہ جماعت تہ و ٹیلے شی چہ ملک وی نو دا د جماعت او د قوم تہ خاص دے۔ او داسے پہ سورۃ مجادلہ ۳۱ کنس ہم را غلے دی۔ سوال: دلتہ غالبون او ہلتنہ یے مفحون و ٹیلے دے؟ جواب: دلتہ مقابلہ د یہود او نصاری سرہ پہ دنیا کنس مراد دہ او پہ وخت د مقابلہ کنس غلبہ مقصد وی او پہ سورۃ مجادلہ کنس د حزب الشیطان پہ بارہ کنس خاسرون و ٹیلے و نو د ہفہ پہ مقابلہ کنس مفحون مناسب لفظ دے۔

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۵۷﴾ وَإِذَا

او پرہیز دے اللہ تعالیٰ تہ کہ تاسو مؤمنان یقین - او کلاہ چہ

نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوا هُزُؤًا

اواز او کړی تاسو مانجہ تہ اونیسوی دوی هغه لری توتی

وَلَعِبًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿۵۸﴾

او لوبے - داپہ دے وجہ چہ دوی دایسے قوم دے چہ عقل تہ لری -

۵۷ دے ایت تہ شروع کوی پہ ذکر دے علتنو دے منع دے دوستلے دے کافرانو تہ پہ دے ایت کنس اول علت ذکر کوی یعنی دین اسلام پورے استهزاء او هغه لعب کنزل۔ یَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا داهم عقدا دے دپارہ دے حفاظت ایمان هُزُؤًا وَلَعِبًا هزء پہ اصل کنس خفت تہ وئیل شی یعنی سپکوالے کوی پہ طریقہ دے مسخر و اوختدا کولوسره اولعب معنی داچہ بے قائدا مشغله یے کنزی پشان دے لوبو کولو۔ نو مراد مجموعه ده چہ ټول دین پورے استهزاء اولعب کوی یا داچہ ایمانیات او عقیدو دے مؤمنانو پورے استهزاء کوی او اعمال یے لوبے کنزی لکه اوس دهریان او نور کافران مونج او حج وغیره تہ لوبے وائی۔ مِنَ الَّذِينَ دایان دے دے مخکنس الذین پہ ذکر دے فریقینو دے کافرانو سره۔ وَالْكَفَّارُ دایم بعد التخصیص کچہ مشرکانو تہ شامل دے۔ اُوْتُوا الْكِتَابَ دوی تدغه نوم سره مشهور دی دے دے وجہ تہ دے الکفار تہ یے جدا ذکر کرے دی۔ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ إِنْ پہ معنی دَرَادُ سره دے یعنی تقاضا دے ایمان تقوی دے۔

۵۸ دامعطوف دے پہ مخکنس اتَّخَذُوا هُزُؤًا دایان دے او دا ذکر دے دویم علت دے او دا خاص دے دے مخکنس تہ۔ وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ نداء الی الصلوة خو مجمل دے لیکن دے هغه تفصیل پہ احادیثو کنس پہ کلماتو دے اذان سره شومے دے نو دا ایت دلیل دے پہ مشروعت دے اذان سره دپارہ دے ټولو پنجه مونخونو۔ اتَّخَذُوا هُزُؤًا وَلَعِبًا خو ک وائی دا چغه دی پشان دے حیواناتو خو ک دے تہ تیخته کوی پشان دے شیطان۔ خو ک پہ دے دعوت باندا عمل تہ کوی یعنی جماعت تہ حاضری تہ کوی۔ لَا يَعْقِلُونَ تہ پوهیږی

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنِّي

تہ ورتہ ادوایہ لے کتاب والو! بد نہ کنڑی تاسو ز مونیہ

إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا

مگر داچہ ایمان رادریہ مونیہ پہ اللہ تعالیٰ او پہ ہقہ کتاب چہ نازل شویہ مونیہ او پہ ہقہ کتابونو

أُنْزِلَ مِن قَبْلُ وَأَنْ أَكْثَرُكُمْ فَسِقُونَ ﴿۵۹﴾

چہ نازل کرے شویہ مخکس ددینہ، او ددے وجے چہ اکثر ستاسو تہ نافرمان دی۔

پہ مقصد دے کلماتو۔ او کلمات د اذان مشتمل دی پہ کبریاء اللہ تعالیٰ چہ ہقہ توحید ذات او توحید خالقیت او توحید اسماء و صفاتو او توحید حکم او تشریع تہ شامل دے دا خلور اقسام پہ خلورو تکبیرونو کس داخل دی بیا شہادت دے د توحید الوہیت بیا شہادت دے پہ صدق د رسول باندے او ہر کلمہ چہ شہادت د پاریہ دوہ کسان پکار دی نو دوہ دوہ کرتہ شہادت ادا کیڑی۔ او بیا پدے کس دعوت الی الصلوٰۃ دے چہ اہم عمل دے د پاریہ د ادا د توحید عملی بیا ترغیب دے صلوٰۃ تہ پہ وصف د فلاح سرہ د پاریہ د اہمیت د ہقہ۔ بیا ذکر د کبریاء اللہ تعالیٰ دے دوہ کرتہ د پاریہ د ترک د ہقہ شرکیاتو او مشاغلو چہ غفلت راوی د توحید نہ او پہ آخر کس نتیجہ د ہولو کلماتو ذکر دہ پہ لا الہ الا اللہ سرہ۔ نو پدے مقصد باندے چہ خوک پوہہ نہ لری نو دا جہل سبب دے د پاریہ د استہزاء بالبدین مشہورہ دہ الناس أعداء لیما جہلوا۔

سورہ پدے ایت کس دریم علت ذکر دے چہ ستاسو مونیہ سرہ صرف پہ ایمان او پہ دین باندے دشمنی دہ نو تاسو سرہ مونیہ ہیخ موالات تہ شو کولے۔ او دارنگ دا ایت علت د ماقبل ایت د پاریہ دے یعنی استہزاء پہ اذان پورے پہ سبب د نفرت سرہ د توحید نہ او اذان خواہلان د توحید دے۔ ہَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ أَهْ نَقَمْ خفکان کول، بد کنول، نفرت کول، عیب کنول، او سبب د نقمت یے صرف ایمان ذکر کرے دے اشارہ دہ چہ د کافرانو مشرکانو دشمنی د مؤمنانو

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِّنْ ذَلِكَ مَتَّوْبَةً

تہ ورنہ اووایہ! ایہ خبر درکم تاسوتہ پہ دیر ناکارہ سرہ دے دینہ پہ اعتبار دے بدلے

عِنْدَ اللَّهِ ط مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ

پہ تیز دے اللہ تعالیٰ - ہفتہ خوک چہ لعنت کرید اللہ تعالیٰ پہ ہفتہ باندہ او غضب کرید پہ ہفتہ باندہ

وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ

او جوہ کرید دے ہفتہ نہ شادوکان او خنزیران، او ہفتہ خوک چہ بندگی کرید

الطَّاغُوتِ ط أُولَئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ

د طاغوت رماسیوا اللہ نہ - دغہ کسان دیر ناکارہ دی پہ اعتبار دے مرتبہ او دیر او پیدلے دی

عَنْ سَوَاءٍ السَّبِيلِ ۝۴۰ وَإِذَا جَاءُوكُم

دے برابر لارے نہ - او کلمہ چہ راشی دوی تاسوتہ

سورة صرق پہ مسئلہ توحید دہ دا رنگ پہ سورة اعراق ۱۲۶ او سورة

حج سہ او سورة بروج سہ کیں ہم ذکر دی - وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ دا عطف دے

پہ مخکس اُن باندے یعنی ایمان رمونہ او بے ایمانی ستا سوسبب دے دشمنی

دے او فسق نہ مراد فسق اعتقادی رکفر او شرک دے کتابیانو دے او فسق

عملی دے یا دلتہ لام مقدار دے یعنی لان اکثر کم فاسقون -

ستلا پہ دے ایت کیں ذکر دے خلوص ملت دے ترک مولات دے یعنی دین

توحید تہ او مؤحدیتو تہ شر والو وئیل سورة دے دے چہ پدائیکیں دیر

شرونہ دی) او مخکس (تقمت) علت یا طقی وؤ او دا (شر وئیل) علت ظاہری

دے او دا جواب دے دے قول دے کتابیانو کا قرانو ہفتہ وئیل وؤ لَا نَعْلَمُ

دینا شر اَمِنْ دینکم رمونہ تہ ستا سو دے دین تہ زیات شر والو دین

یل تہ دے معلوم) - بِشَرِّ مِّنْ ذَلِكَ ذَٰلِكَ اشارہ دے دین توحید تہ چہ

پہ اعلان دے اذان کیں موجود دے - (سوال) لفظ دے دے دلالت کوی چہ

شر دلتہ صیغہ دے تفضیل دے او تفضیل دلالت کوی چہ پہ دین توحید کیں

ہم تہ تہ شرشتہ دے؟ (جواب) دا کلام یغا دے پہ اعتقاد دے دوی

باندے یعنی فرض کرید چہ رمونہ دین کیں تہ شرشتہ دے لیکن

قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَهُمْ

وایں دوی ایمان را دے دے موتیہ او حال دا چہ دوی داخل شویدی یہ کفر سرہ او دوی

قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا

ولے دی یہ کفر سرہ - او اللہ تعالیٰ خہ یوہہ دے یہ ہقہ خہ چہ دوی یے

ستاسو دین خودیر شر دے نو خیل تہ شر تہ وایں اوڑ موتیہ دیتہ شر وایں - متوہ (رسوال) متوہ خو پہ جزا د خیر کین استعمالیہ نو دل تہ یے د شر سرہ ولے ذکر کرہ ؟ (جواب) دا پہ طریقہ د تہکم یعنی استہزاء کول یہ کفرانو یوہ دے لکہ یہ دے قول د اللہ تعالیٰ کین قبشرم بعد اب الیم - من لعنہ اللہ دا بدل دے د من ذلک تہ پہ تقدیر د مضاق سرہ یعنی دین من لعنہ اللہ اکہ حکم چہ بحث پہ بارہ د دین کین دے او پکا اضافت کین اشارہ دہ سببیت تہ یعنی دین دہقہ چاچہ لعنت شویدے یہ ہغوی یا تہ دے یہ سبب د دغہ دین او پدیکین مراد ہقہ کتاہوتہ دی چہ سبب د لعنت گر خولے شویدے پہ قرآن کین لکہ کتمان د حق یہ سورۃ بقرہ ۱۵۹ کین او دا خوئی اول د یہودیا نو وؤ - وَغَضِبَ عَلَیْہِمْ ہقہ دین چہ سبب د غضب الہی دے لکہ یہ بقرہ ۱۵۹ کین دا ہم اول خوئی د یہود وؤ - وَجَعَلَ مِنْہُمُ الْقُرْدَةَ وَالْخَنَازِيرَ یعنی ہقہ دین چہ سبب د مسخ گر خولے شوے دے او پہ دے کین د مفسرینودوہ قولونہ داؤل دا چہ پہ اصحاب السبت کین مسخ د قردہ پہ شکل سرورہ او پہ اصحاب مائدہ یہ زمانہ د عیسیٰ علیہ السلام کین مسخ د خنازیرو پہ شکل سرورہ او دوم قول دا دے چہ د اصحاب السبت خواتان مسخ شول پہ صورت د قردہ او بوداگان پہ شکل د خنازیرو او دے سبب یہ سورۃ بقرہ ۱۵۹ کین ذکر دے -

وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ یہ دے قراءت کین عبد فعل ماضی دہ او طاغوت مفعول دے اولفظ دین من مقدر دے یعنی دین من عبد الطَّاغُوت او قرطبی پدے خائے کین دولس قراءتوتہ ذکر کرے دی - او طاغوت کین عبادت دستی او اطاعت د کاہتا نو او ہقہ طاعت چہ پہ معصیت د اللہ تعالیٰ کین وی داخل دے او دا ہول کارونہ پہ بنی اسرائیلو کین

يَكْتُمُونَ ﴿۶۱﴾ وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ

پتوی ۔ او دینے تہ ۶۱ رولرہ ددوی تہ چہ جلتی کوی

فِي الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَآكُلِهِمُ السَّحْتِ

پہ گناہ کولو کیں او ظلم کولو کیں او پہ خوہو د حرامو کیں ۔

لَيْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۶۲﴾ لَوْلَا يَنْهَاهُمْ

خاتما بد دی ہفہ عملو تہ چہ دوی تے کوی ۔ ولے نہ منع کول دوی لرہ

موجود شوے وؤ۔ شَرُّ مَكَانًا مَكَانٍ ددوی پہ آخرت کیں اور دَجَهَمٌ دے یا مکان پہ معنی د مکانت سرہ دے حالت ددوی کہ پہ دنیا کیں وی او کہ پہ آخرت کیں۔ وَأَصْلُ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ داخو پہ دنیا کیں دے او دلہ شراو اصل اسم تفصیل پہ اعتبار د زعم د یہود یا نو کیں دے یا اسم تفصیل پہ معنی د اصل فعل سرہ دے۔

۶۱ پہ دے ایت کیں پنجم علت ذکر کوی او پہ دے کیں تفصیل دے دے قول چہ شراو اصل او پہ دے کیں ہفہ یہود مراد دی چہ تلپس د مؤمنانو د پارہ تے داسے کار کوؤ او داسے پہ سورۃ العبران ۶۱ کیں ذکر دی۔ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ اشارہ دہ چہ پہ زہود ددوی کیں دومرہ ضلال او شر دے چہ ستاسو د علم تہ ہفہ بھر دے لکہ سورۃ العبران ۱۱۵ کیں دی۔

۶۲ دا ہم دلیل دے د شر او د ضلال ددوی او پہ دے کیں شپیم علت ذکر کوی۔ وَتَرَىٰ كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ ددوی ہر چا تہ ہکارہ دے۔ کَثِيرًا بَعْضُهُمْ اِيْمَانًا وَبَعْضُهُمْ فِتْنًا ددوی ہر چا تہ اقوال د گناہ دی لکہ قول د اتخاذا الولد او حلول او تثلیث۔

وَالْعُدْوَانِ عملو تہ د ظلم قتل د انبیاء او د حق پرستو خلقو او تحریف کول۔ السَّحْتِ مالو تہ دامیانو خوہل او اشتراع بالمدین وغیرہ۔

يُسَارِعُونَ مسارعہ نہ مراد دا دے چہ پہ غیر د سوچ او فکر د عاقبت نہ دا کارو تہ کوی۔ او فی پہ فی الاثم کیں دلالت کوی پہ اتہماک او استغراق ددوی پہ دے کارو نو کیں۔

الرَّبَّنِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الرِّثْمُ

پیرانو او علماؤ د وینا د دوی د گناہ نہ

وَأَكْلِهِمُ السَّحْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا

او د خورلو د حرامو نہ - خانا بد دے ہفتہ کار چہ دوی یے

يَصْنَعُونَ ﴿۴۳﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ

کوی - او وائی یہودیان لاس د اللہ تعالیٰ

۴۳ پہ دے کیں ذکر د اووم علت دے او دا جدا قسم گمراہی دہ او صرف
د غتبو ملا یا تو عمل دے نو پہ غیر د عطف نہ یے ذکر کرہ۔

الرَّبَّنِيُّونَ دلتہ مراد رهبان د تصارؤ دی یا ہفتہ خلق چہ دعویٰ کوی د
خدا پرستی کہ یہود وی او کہ نصاریٰ وی او احبار غت ملا یاں دی اگرچہ
دوی پہ خیلہ د وینا د گناہ نہ او د خوراک د حرامو نہ خان بیج سا تلو لیکن دے منکراؤ
نہ یے نہی نہ کولہ - (سوال) دلتہ یے عداوان ذکر نہ کرو؟ (جواب) داخل د
پہ الرثم کیں نو د اختصار د کلام د پارہ حذف شو (جواب ع) دغہ ربانیون
او احبار پہ خیلہ پہ عداوان کیں شریک وؤ ٹککہ چہ عداوان بدعات کول
دی او ہفتہ پہ ملا یا تو د دوی کیں دیروؤ (جواب ع) عداوان دعوامو د
کسانو نہ پتہ وؤ۔ لَبِئْسَ مَا كَانُوا یَصْنَعُونَ قرطبی وٹیلے دی دا دلیل دے
چہ پر بخود ویکے د نہی عن المنکر پشان د کوونکی د منکر دے دارنگ
اشارہ دہ چہ نہی عن المنکر مستقلہ قریضہ دہ پہ شان د امر بالمعروف
نویو د بل پہ حائے باندے تہ کافی کیڑی - (سوال) مخکین ایت کیں
یعملون او وٹیل او پہ دے کیں یصنعون دے؟ (جواب) صناعت ہفتہ
عمل تہ وٹیلے شی چہ ہمیشہ کولے شی او پہ ہفتے کیں تجربہ حاصل شی
او جائز گنلے شی نو ملا یا تو چہ نہی عن المنکر نہ کولہ دا عمل دوی
نبہ گنلو او دا کاریے ہمیشہ کولو۔

ابن جریر د ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ روایت ذکر کرے دے چہ
نیشہ پہ قرآن کیں د دے ایت تہ زیات خطرناک زما پہ نیز ٹککہ چہ
مونہم نہی عن المنکر نہ کوؤ - (استغفر اللہ العظیم)۔

مَعْلُومَةٌ غَلَتْ أَيْدِيهِمْ وَلَعَنُوا بِمَا قَالُوا

بند کرے شوید۔ (بلکہ) بند کرے شوید لا سونہ ددوی اولعنت کرے شوید یہ دوی باتک سبب ہفتی دوی

بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ

بلکہ رحمتہ اللہ تعالیٰ فراخہ دی خرچ کوی خہ رنگہ چہ او غواہی

وَلِيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ هَٰذَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ

او خاتما زیاقی کوی دیرو لہ ددوی نہ ہفتہ کتاب چہ نازل کرے شوید می تاتہ

مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَالْقَيْنَا بَيْنَهُمُ

د طرف درب ستانہ، سرکشی او کفر - او اچوگہ مونہ یہ مینج ددوی کنس

الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا

د شتمی او کینہ مری تر ورخ د قیامت پورے۔ ہر وخت

أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ

چہ یل کرے دوی اور دیارہ د جنگ، مہرے ہفتہ لہ اللہ تعالیٰ او کوشش کوی دوی

فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٧﴾

یہ زمکہ کنس د فساد - او اللہ تعالیٰ نہ خوخی فساد کوونکی۔

۶۷ یہ دے ایت کنس ذکر د اتم او تہم اولسم علتو تو دے وقالت اليهود اہ

كلما اوقدوا نارا اہ ويسعون في الارض اہ - يدا اللہ معلومة د اكنایہ دہ د

قبض او د مغل نہ لکہ چہ یہ سورۃ اسراء ۲۹ کنس دی او دا قول د دوی

دیرو بے عزتی او سبب او شتم دے اللہ تعالیٰ تہ - او د دے سبب د ابن

عباس رضی اللہ عنہما نہ تغل دے چہ یہود علماء و عوام بنہ یہ وسعت

دنیوی کنس و د علماء بہ د عوام د طرف تہ د دین یہ و جے سرہ قسم

قسم امداتی وے او عوامو ہم د حلال او حرام فرق نہ کوو ہر کلہ چہ

نبی صلی اللہ علیہ وسلم مدینے منورے تہ ہجرت او کرو اوہلتہ دین

اسلام خورشو او غالب شو تو د دوی امداتی کیے شوے خکہ چہ اکثر

خلق ددوی نہ جدا شول او مسلمانان شول نو دوی وئیل (د خپله غلطی
 اظهار یئ ته کوئ) چه د الله تعالی لاس زمونږ ته بند شول او هغه بخل شور
 کرو لکه چه دوی د فقر نسبت هم الله تعالی ته کوو (سورة العنکبوت ۲۸)
 اوس هم دیر جا هلان شته چه د حرام رزق دروازے پرے بندے شی اور دوی
 یئ تنگه شی نو الله تعالی ته ناکاره نسبت ته کوئ. عَلَّتْ اَیْدِیْهِمْ دا جمله دعا یمه
 ده په طریقہ د تعلیم سره د طرف د الله تعالی ته نیکانو بندگانو ته په وخت د
 دغه قول د یهودیانو کس. او دا دعا مستجاب ده په آخرت کس چه د دوی
 لاسونه به سټونو سره تړلے شوے وی لکه په سورة یس کس ریتا په یو
 تفسیر یاندے او په سورة مؤمن سک کس اوداریک په دنیا کس په اعتبار د
 معنی ظاهری سره اگر چه کله کله په بعض کسانو کس وی چه په دنیا کس مسلمانان
 په دوی یاندے غالب شی نو قید یئ کړی او نیشاپوری یو خاص واقعہ هم
 ذکر کړے ده چه یو وزیر د یهودیانو چر سعد الدولة سره مشهور وو
 بغداد ته په خپله دوره کس راغے نو مدرسه مستنصریه ته لاړ او قرآن
 یئ طلب کړ او تیوس یئ او کړو چه دا ایت (غلث ایدیهلم) پکس کوم
 حکم کس دے نو هغوی ورته او خودلو نو هغه یئ محور وران کړو د
 قرآن ته. نو لږه موده تیره شوه چه بادشاه د ده ته په څه کار یاندے
 ناراض شو نو پولیس یئ ورپسے را اولیرلو نو هغوی ورله لاسو
 دست سره او تړل او بادشاه امر او کړو چه قتل یئ کړی. نو دا اعجاز
 د قرآن کریم دے (او داریک په دنیا کس په اعتبار د معنی کتافی سره
 وی یعنی دوی دے په بخل کس اخته شی د دے وچ ته د یهودیانو نه
 زیات. بخیلان بل څوک نیشته دے. وَلَعَنُوا بِمَا قَالُوا او اثار د لعنت
 خو په یهودیانو یاندے دیر ښکاره شوے دی او په التذکره کس به هم
 اثار ښکاره کیری.

او د قول ته مراد لفظ مغلوله دے او چا چه وئیلے دی چه قول ته مراد
 د دے چه دوی الله تعالی لږه ید راس ثابت کړے دے دا قول
 باطل دے ځکه چه روستو الله تعالی ځان د پامه د "یدان" اثبات کوی
 اوسمعانی په تفسیر کس وئیلے دی چه اهل علم وئیلے دی چه په دے کس
 رد په یهودو یاندے په اثبات د ید سره نه د بلکه رد دے په نسبت کولو

دے بخل اللہ تعالیٰ تہ اوہرچہ یدک دگھنہ صفت دے بغیر (د عالم) دکیف نہ،
 او د اللہ تعالیٰ دویہ لاسوتہ دی او حدیث (مسلم، نسائی، احمد) کہیں
 ثابت دی چہ کلتا یدایہ یسین او اللہ تعالیٰ عالم دے پہ کیفیت د مراد
 باندے (تفسیر سمعانی ص ۱۵۰)۔

بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ، دار دے د قول د هغوی چہ مغلولہ
 دے حکم چہ مبسوطتان پہ مقابل د مغلولہ کہیں دے۔ او اثبات دیدانو
 د اللہ تعالیٰ پہ سورۃ ص ۵۷ کہیں دے او اثبات د ید پہ دیرو ایا توتو او
 احادیثو کہیں دے بلکہ پہ صیغہ د جمع (ایدی) ہم پہ سورۃ یس ۳۶
 کہیں شتہ ابن عبد البر پہ شرح د موطا کہیں وئیلے دی چہ د اهل السنۃ
 اجماع دہ چہ ایا توتہ او احادیث د صفاتو د اللہ تعالیٰ باندے اقرار کول او
 ایمان راوہل او پہ حقیقت باندے حمل کول بغیر د تکلیف او تشبیہ نہ
 ضروری دی او د دے تہ انکار کول او تاویل او تشبیہ کول مذهب د
 مبتدعینو رجہیں معتزلو دے۔

امام ابوالحسن الاشعری پہ کتاب الایاتہ کہیں مذهب د سلف صالحینو
 دغسے لیکلے او غورہ کرے دے، او امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ تہ پہ
 فقہ اکبر او د هغے پہ شرح ص کہیں دا مذهب نقل دے چہ تاویل
 د دے بہ پہ قدرت سرہ نشی کیدلے۔ او د دے ایت پہ تفسیر
 کہیں مفسر علاؤ الدین خازن ہم دیو خائستہ تفصیل کرے دے د
 هغے خلاصہ دادہ چہ مذہب د جہور سلف او اهل سنت او بعض
 متکلمینو دا دے چہ ید صفت دے د صفاتو د اللہ تعالیٰ تہ لکہ سمع،
 بصر او وجہ نو پہ مونو باندے واجب دے پہ هغے باندے ایمان
 راوہل او چہ حنکہ پہ کتاب او سنت کہیں راغلے دی پہ هغہ طریقے سرہ
 جاری کول بغیر د کیف او تشبیہ او تعطیل نہ او دویم مذہب د جہور
 متکلمینو او اهل تاویل دے چہ د ید تاویل بہ کبریٰ پہ قدرت او
 پہ نعمت سرہ او پہ دے کہیں دیو سوال او جواب ئے ذکر کرے دی
 او پہ اخر کہیں وئیلے دی چہ ثابت شوہ پہ دے بیان سرہ چہ ید
 صفت د اللہ تعالیٰ دے چہ حنکہ د هغہ د جلال سرہ لایق دے
 او د انسان سرہ تشبیہ پشان د مجسمو نشو کولے۔ یُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ

تائید دے دے مقصد دے مبسوطان اشارہ دہ چہ اتفاق د خیل حکمت موافق
کوی یہ ہجہ باندے اعتراض نشی کید لے۔ وَلَیْزِیْدَانْ کَثِیْرًا مِنْهُمْ مَّا
اَنْزَلَ اِلَیْكَ مِنْ رَبِّكَ طَغِیَانًا وَکُفْرًا یہ دے کہیں نسبت قرآن تہ نسبت سببیہ
دے لکہ یہ سورۃ توبہ ۱۲۵ او سورۃ اسراء ۸۱ کہیں دی یعنی دوی خو د
مخکین تہ یہ طغیان او کفر کہیں اختہ دی خو خومرہ چہ د قرآن یو یوایت
یا یو یو سورت نازل شی او دوی تہ بیان شی نو دوی د ہجے تہ ہم انکار
او سرکشی او کپی نو طغیان او کفریے یہ دے طریقے سرہ زیاتیری
دارنگ چہ یہ کفر باندے کلک وی او ایمان تہ راوری نو داہم زیادت
دے۔ طَغِیَانْ د حد تہ تجاوز کول دی او ہجہ رسوونکی وی کفر تہ د دے
وجہ تہ ور پسے کفرًا ذکر کرو یا دا چہ د دویہ ملایانو کہیں طغیان زیات شی او یہ
عوامو کہیں کفر زیات شی۔ او د مخکین جملے یہ مناسبت سرہ اشارہ دہ چہ
سرہ د تورو کارونو د کفر تہ رچہ مخکین ایاتو نو کہیں ذکر شول) د اللہ تعالیٰ
پے ادبی کول دا دلیل دے د زیادت د طغیان او کفر د دوی۔

وَالْقَبِيْلَاتُ يَبْغُضُوْنَ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءُ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ یعنی یہ مینج د یهودو
او نصاریٰ کہیں بغض او دشمنی دہ او دارنگ یہ مینج د فرقو د یهودو
کہیں او د فرقو د نصاریٰ کہیں ہم بغض او دشمنی دہ یہ سبب د اختلاف
او تفرق د دین سرہ (سوال) یہ ہا کہیں تیر شول چہ د دوی یہ مینج
کہیں ولایت (دوستانہ) دے؟ (جواب) ہلتہ ولایت یہ معنی د مشابہت
دے یہ کارونو د کفر کہیں، او امداد کول د یو بل سرہ یہ مقابلہ د مؤمنانو
کہیں۔ اگر چہ کونو کہیں بغض او عداوت دے۔ (سوال) داسے دے او
دشمنی یہ دے امت کہیں ہم شتہ دے نو صرف د یهود او نصاریٰ
ذکر ولے او کہے شو؟ (جواب علی) د ہغوی ذکر د پارہ د عبرت د
مؤمنانو دے چہ اے مؤمنانو تاسو د ہغوی پشان مہ کیروی نو کو مو
مؤمنانو چہ یہ قرآن او سنت پورہ عمل کرے دے نو ہغوی د دعا
تفرق او دشمنی تہ۔ (جواب علی) خازن وٹیلے دی چہ دوی خو
د کتاب د نزول پہ وخت کہیں دا تفرق او دشمنی جو کرے وہ اوہر
چہ زمونہ پہ امت کہیں تفرق او دشمنی دہ نو ہجہ پہ وخت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
او د صحابہ او تابعینو او تبع تابعینو پہ وخت کہیں تہ وہ۔

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكُنَّا

او کہ چرے کتاب والو ایمان راورد او خان یس کرود کناھوتہ خانہ لکھم موید

عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَا دَخَلْنَا فِيهِمْ جَدَّتِ النَّعِيمُ ۝۴۵

کدوی نہ بدی دوی او خانہ داخل بہ کدوی دوی جنونی د نعمتونی نہ

عَدَاوَةٍ بَيْنَكَ دُشْمَنِي أَوْ بَغْضَاءٍ بَيْنَهُ دَرِہ کینہ او حسد دے دَ یَوْمِ
الْقِيَامَةِ تہ مراد قُرْب رتزدے وخت) دَ قِیَامَتِ مراد دے چہ وخت دَ
نزول دَ عِیْسٰی علیہ السلام دے۔

كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِّلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ اشارة ده لكه چه ددوی په كورنئ
كس دشمنی ده نو ده هغه ته زیاته یی د مؤمنانو سره دشمنی ده۔
نَارًا لِّلْحَرْبِ تہ مراد اسباب د جنگ او مكروته او كیدونه د هغه دی۔
أَطْفَأَهَا اللَّهُ كناية ده چه الله تعالى ددوی شریه خه طریقه باندے دفع
كوی مسلمانانو له غلبه وركوی او ددوی په زیونویاند كعب اچوی۔ اشارة
ده چه ددوی په احد او احزاب او په غزوه یفی نصیر او بنی قریظه وغیره
واقعاتو كس د مؤمنانو مخالف هر قسم كیدونه كړے وولیکن تاكام او دلیل
شول۔ وَيُسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا د دین اسلام او قرآن او سنت ته منع
كول د خلقو او د هغه مقابلے كول او د یهودیت او نصرانیت اشاعت كول
دا ټول فساد فی الارض دے ځكه چه په دے سره كفر او شرك غالب
كیدی او هغه سبب د خرابی د دُنیا دے۔

۴۵ روستو د ذکر د علتونو د ترك مولات ته دعوت دے هغوی ته د
حق دین (چه ایمان او تقوی ده) په طریقه د بشارت اخرویه سره۔
آمَنُوا صحیح ایمان مراد دپه الله تعالى او په اخری رسول صلی الله علیه وسلم
وَتَّقُوا هغه لقریات او علتونه چه مخکس ایاتونو كس ذكر شول د هغه
ته ځان یچ كول۔ سَيِّئَاتِهِمْ ټول كناھوته صغیره او كبیره او ناكاره صفات
مراد دی ځكه چه په ایمان او اسلام سره ټول كناھوته معاف كیدی
لَكُنَّا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ كس دفع د عذاب ته اشارة ده او په لَا دَخَلْنَا فِيهِمْ
كس حصول د ثواب ته اشارة ده۔

وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ

او کہ دے خلقو حمل او کرو پہ تورات او پہ انجیل

وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكْفُوا مِنْ

او پہ ہفتہ کتاب چہ نازل کرے شوبہ دوی تہ دطرق درپ ددویتہ خالفا خوراک بہ کرے ددوی

فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ

دپورتہ ددوی تہ اولاندے د خپو ددوی تہ بعضے ددوی تہ دہ

مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ۝

حق پرستہ دہ او دیر ددوی تہ بددی ہفتہ عملونہ چہ دوی تہ کوی۔

۱۱۶ دادعوت پہ طریقہ دبشارت دتیویہ دے اوپہ دے ایت کیں دایمان
او تقوی تعبیر تہ اقامت دکتب الہیو سرہ ذکر کردخکہ چہ اقامت د
کتب الہیہ کیں ایمان او تقوی داخل دہ او ورسرہ دعوت او اجراء دقانون
الہی ہم مراد دہ او داروستنہ چہ داول سرہ یوحائے شی تودتیوی انعامات
ہم حاصلیدی۔ دارنگ پہ سورۃ اعراق سلا کیں ہم دے اوپہ سورۃ ہود
سلا او سورۃ نوح سلا او سورۃ جن سلا کیں ہم دامضمون دے۔

اَقَامُوا اہ مراد د اقامت تہ تصدیق او عمل کول دی پخیلہ او دارنگ دہفتے
جاری کول پہ نور وخلقو کیں پہ طریقہ ددعوت او دجہاد او دتحمک سرہ۔
(رسوال) ہرکلاہ چہ تورات او انجیل منسوخ دی نو دتخہ وچے تہ پیدی کیں
دہغوی د اقامت ذکر او شو؟ (جواب علی) مراد دہفتے اقامت دے پہ وخت
دنزل او دزمانے دہغوی کیں او دہفتے تہ روستو پہ زمانہ دنزل
قرآن کیں اقامت صرف دقرآن مراد دے۔ (جواب علی) مراد دتورات
او انجیل تہ ایمانیات او اصول ددین دی چہ پہ ہفتے کیں ایمان پہ قرآن
اوپہ اخری نبی باتدے ہم داخل وی او ہفتہ منسوخ تہ دی۔

لَا كُفْرًا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مراد د فوق تہ وخت پہ وخت بارانویہ
دخیر او برکت دی او مراد دتحت تہ فصلونہ میوہ جات وغیرہ دی دویم
قول دادے چہ فوق تہ مراد میوے دی چہ داوتو دپاسہ وی او دتحت

۱۱۶

يَا أَيُّهَا الرُّسُولُ مَا أَبْلَغَ مَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ

اے رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) اور سواہ تول ہفہ چہ نازل کرے شویک تاتہ د طرف

رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغَتْ رِسَالَتُكَ

درب ستانہ او کہ تا داسے اونگرو نونہ دے رسولے تاهے پیغام د اللہ تعالیٰ

وَاللَّهُ يَعْلَمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ

او اللہ تعالیٰ سچ کوی تا د خلقو نہ یقیناً اللہ تعالیٰ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ قُلْ

قدرت نہ و رکوی (ستابہ و ذلو) قوم کافرانو نہ تہ ورتہ او وایہ

تہ ہفہ میوے مراد دی چہ پہ زمکہ باندے پرتے وی۔ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ داسے پہ سورۃ احراق ۱۵۹ کیں او پہ سورۃ حدید ۲ کیں ہدی۔ اقتصاد یعنی پرستی پہ عقیدہ او پہ عمل کیں دادے چہ اقراط او تقریط تہ وی لکہ چہ یھود دو پہ بارۃ د عیسیٰ کیں تقریط او نصاریٰ افراط کرے ود۔ او غلو پکین ہم تہ وی لکہ چہ دواہو قریقو غلو پہ عقیدہ او پہ اعمالو کیں کرے دہ نواقتصاد د پورۃ توحید او د پورۃ اتباع سنت تہ عبارت دے۔

۵۴ دے ایت تہ دریمہ حصہ دہ د سورۃ د اختتام پورے پدیکیں دواہ یابوتہ دی اول باب ترہ پورے دے، پدیکیں اول خطاب دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ چہ پہ ہفہ کیں ترغیب او تیزی و رکول دی پہ دعوت او تبلیغ باندے او نصای تبلیغ دے د پارۃ د نصاراؤ چہ ہفہ پنچہ مسائل دی اولہ مسئلہ پہ ۵۸ کیں دہ او پہ ۵۹ کیں خلاصہ د کتب منزلہ دہ بیا زجر دے بنی اسرائیلو تہ پہ ترک (پر بخود لو) د اقامت د کتب منزلہ باندے پہ ۶۰ کیں۔ بیا دویمہ مسئلہ پہ ۶۱ کیں او دریمہ مسئلہ پہ ۶۲ کیں دہ چہ ہفہ حکم د کفر دے پہ نصاراؤ باندے۔ بیا ترغیب دے توجے کولو تہ پہ ۶۳ کیں او استدلال دے پہ عیدیت د عیسیٰ او مریم علیہما السلام باندے پہ ۶۴ کیں بیا خورمہ مسئلہ دہ پہ رد د شرک فی العبادۃ و التصرف پہ ۶۵ کیں او پنچمہ مسئلہ دہ پہ رد د غلو د عقیدے او د اعمالو کیں

یہ کتب بیا تخویف دنیوی او اخروی دے سرے ذکر داسیا بود عذاب نہ
 یہ دے آیات نو کتب بیا بشارت دے یہ ایمان بالقرآن دے نہ ترس پورے
 یہ دے ایت کتب خطاب دے رسول ته یہ تاکید دے دعوت او تبلیغ سرے یہ
 درے طریقو سرے اول امر یلغ ما انزل الیک اشارہ دے چہ نصاب دے تبلیغ
 قرآن او سنت دے۔ مراد دے نہ تبلیغ دے قول ما انزل دے یہ جہر
 او یہ زہر ورتیا سرے او یہ غیر دے لحاظ دے ہیچ یوتن نہ لکہ یہ سورۃ حجر
 سکون ہم دا مقصد دے او تبلیغ یہ نبی باندے فرض عین دے او
 یہ امت باندے یہ مختلف مرتبہ او درجاتو سرے دے۔ دویمہ طریقہ
 وَاِنْ لَّمْ تَفْعَلْ نَفِي دَعَا قیوداتو مراد دے یعنی کہ تبلیغ دے اونکرو
 دے قول ما انزل (بعض دے پر بخود لو) او یہ جہر سرے دے اونکرو (بعض
 دے چاہے خاص کرو) او یہ جہر سرے دے اونکرو ویرہ دے او کراہ دے خلق
 نہ او لحاظ دے دے بعض خلقو او کرونو قوما بلغت رسالتکم یعنی ستا رسالت
 قبول نہ دے مسئلہ دے صحیح نہ دے رسولے۔

سمعانی وائی چہ دا دلیل دے چہ یوہ مسئلہ بالفرض نبی پر بخود لے وی
 نو دے ہیچ دے پر بخود لو جرم او دے قول دین پر بخود لو جرم یوشان دے
 او قرطبی وائی دا تادیب دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته او نور و علماؤ
 ته چہ دے ما انزل (شریعت) ته یہ ہیچ مسئلہ ته پتہ وی۔ او حدیث دے
 بخاری او مسلم کتب دے عائشہ رضی اللہ عنہا ته نقل دی کہ چاہے او ٹیل چہ
 نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے ما انزل ته شہ خیزیت کرے دے نو دے
 کس یہ اللہ تعالیٰ باندے دے روح جو کرل یہ دلیل دے ایت
 سرے۔ او قرطبی وٹیلے دی دا رد دے یہ روا قضاور اللہ تعالیٰ دے دوی او
 شرموی) دوی وائی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم بعض دے وحی ته (نقیصت)
 پتہ ساتلے دی کلا وائی چہ بعض علماو ته ئے علی رضی اللہ عنہ ته خاص
 بیان کرے دی کلا وائی چہ دے قرآن لس پامے یہ یارہ دے خلافت دے علی کتب
 وے ہذہ ئے پتہ کرے دی (لعنة الله على الکذابين)۔

نو دارنگی یہ دے کتب رد دے یہ مبتدعینو باندے دے ہغوی خیال
 دادے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دین پورے ته دے رارسولے دے
 دے ته ہغوی پکتی دے خیل خواہش مطابق اصنافے کوی او بدعات پیدا کوی

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ عَصَيْتُمْ أَوْ تَقِيمُوا

اے کتاب والو! نہ بیٹے تاسو یہ ہیئت دین باندے ترومے چہ عمل اذکری

التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ

پہ تورات او یہ انجیل او پہ ہفتہ کتاب چہ نازل شویں تاسو کہ د طرف

رَبِّكُمْ وَلَكِنْ يَذَنِّ كَثِيرٌ مِنْهُمْ مِمَّا أُنْزِلَ

درب ستاسونہ۔ او خامتا زیاتوی دیرو لریہ دوی نہ ہفتہ کتاب چہ نازل کرے شویں

(سوال) ”وان لم تفعل فما بلغت رسالتہ“ د فعل نہ مراد تبلیغ دے نو دا شرط
او جزا خو یو خیز دے یعنی کہ چرے تبلیغ دے او نکرو نو تبلیغ دے نہ
دے کرے؟ (جواب) د مخکین نہ معلومہ شوہ پہ وان لم تفعل نفی د
تبلیغ مقید یعنی تول او شکار او پہ جراعت سرہ بے لحاظہ۔ نو پہ نفی د بعض
خاص شرعی سرہ نفی د عام راتلے شئی یعنی دا باقی ہم پشان د نیست دی۔
واللہ یَعْلَمُکَ دا دریمہ طریقہ دہ د تاکید یعنی پہ تبلیغ کیں ہیئت بیرہ پہ
تا باندے نیستہ حکمہ چہ اللہ تعالیٰ ستا حفاظت کوی۔

(سوال) نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ مکہ کیں او پہ احد کیں او پہ نور
اوقات کیں خو قسم قسم اذیتو تہ رسیدے دی نو دا وعدہ خنکہ دہ۔
(جواب) سورۃ مائدہ د دعتہ اذیتو نو تہ روستو نازل شویدہ۔

(جواب) دلہ مراد حفاظت دے د قتل کولو تہ اشارہ دہ چہ پہ تبلیغ
کیں ہر قسم اذیتو تہ تیروں ضروری دی ہاں د قتل نہ خان۔ مچ کولو د پیرہ
رخصت شتہ دے۔ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِيْنَ اشارہ دہ چہ
ستا پہ ذمہ باندے بلاغ دے او ہدایت خو د اللہ تعالیٰ پہ لاس کیں
دے او د کافرین تہ مراد عنادیان او ضدیان دی لکہ یہود او نصاری
یا مراد د ہدایت نہ طاقت ور کول د قتل کولو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
دے او کافرین تہ مراد عام دے یعنی اللہ تعالیٰ دوی لہ طاقت او امداد
نہ ورکوی پہ قتل کولو د دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے۔

إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا قُلْ تَأْسَ

تأسہ سنا دے رب د طرف تہ سرکشی او کفر ، پس مہ حقہ کبیرہ

عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۴۸ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا

یہ قوم کافراؤ یا ندے - یقیناً حقہ کسان چہ مؤمنان دی

وَالَّذِينَ هَادُوا وَالطَّيِّفُونَ وَالنَّصَارَى

او حقہ کسان چہ یہودیان دی او صابیان دی او نصاری دی

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ

چہ ایمان راوردیہ اللہ تعالی او یہ وچ د آخرت او عمل یے ادرہ

صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ

یہ طریقہ دیغیر نوتہ بہ وی ہیہ یرہ یہ دوی یا ندے او تہ بہ دوی

۴۸ دا اولہ مسئلہ دہ د مسائلو تبلیغیونہ او تشریح دہ د بلیغ -
 لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ مُرَاد د خیز نہ حقہ دے چہ حقہ تہ اعتبار ورکیدہ شی
 یہ دین کنس او قائدہ متدی وی نو د دیرے مبالغہ دوجہ د مطلق شیئیت (خیز توب) نہ
 او باسی - حَتَّى تَقِيمُوا التَّوْرَاتِ اہ مخکس د اقامت قائدہ د کر شویوہ او دلته
 زورتہ یہ عدم اقامت یا ندے دہ او یہ اقامت د ہولو کتابونو کنس توحید
 او ایمان یہ آخری رسول او یہ قرآن یا ندے داخل دے - امام بخاری
 د سقیان نہ نقل کرے دی چہ نیشته یہ قرآن کنس د دے ایت نہ سخت
 یہ ما یا ندے - اشارة دہ چہ یہ دے خطاب کنس د دے امت علماء ہم
 داخل دی - وَلَئِنْ يَدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ اہ یہ سک کنس د کثیرتہ صر یہودیان
 مراد وڈ او دلته ہول اہل کتاب مراد دی بلہ دا چہ ہلتہ طغیان او
 کفر یہ معنی دے ادیو د اللہ تعالی وڈ او دلته طغیان او کفرانہ تحریف
 او کتمان یہ کتاب د اللہ تعالی کنس مراد دے یعنی دوی د اقامت پہ حاکمے
 یا ندے کتمان ، تحریف او تغیر قاسمی - قُلْ تَأْسَ اہ یعنی د بیان او دعوت
 نہ روستو ہم دا خلق نہ متی بلکہ نور کفر او طغیان ہم کوی نو د دوی پد
 کفر یا ندے حقکان مکوہ یعنی د دے کفر د وجہ تہ یہ دوی یا ندے عذاب

يَحْزَنُونَ ﴿٤٩﴾ لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي

غَمْرُونَ كَذِبِي - يَقِينًا - اخْتَصَمْتُمْ دَعَا مَوْتِي دَعَا دَعَا دَعَا دَعَا

إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ رَسُولًا قُلْنَا

إِسْرَائِيلُ تَهْ - اَو لِيَزِلْ دِي مَوْتِي دَوِي تَهْ - رَسُولَان - هَر وَخَفَا

او هلاکت راجی پہ ہفتے باتدے خفگان مہ بنکارہ کوہ ۔
 ۴۹ ربط د آیت دا دے چہ مخکین د اقامہ الکتب عظمہ شان ذکر شو او س
 د ہفتے تفسیر کوی پہ ایمان صحیح او عمل صالح سرہ او وائی چہ د اسبب د نجات
 دے ۔ حاصل د آیت دا دے چہ اقامہ د کتب الہیہ صرف د نوموتو
 او نسبتونہ عبارت تہ دے چہ خوگ وائی زہ منسوب یم موسیٰ علیہ السلام
 تہ او خوگ وائی زہ منسوب یم یحییٰ علیہ السلام تہ او خوگ وائی زہ منسوب
 یم عیسیٰ علیہ السلام تہ او خوگ وائی زہ منسوب یم اخی نبی تہ
 د نسبتونہ بہ ہلہ قائمہ ورکوی چہ ایمان او عمل صالح و سرہ ملکر کشی ۔
 (سوال) پکار دادہ چہ الصابین یے ویکے وے حکمہ چہ عطف دے پہ
 الذین امنوا او ہفتہ اسم دے او اسم دکان پہ محل د نصب کیں دے ؟

(جواب علی) دا عطف دے پہ محل (بعیدہ) د اسم باتدے او ہفتہ رفع
 دہ حکمہ چہ پہ مینج کیں قاضیہ راجعہ دہ پہ والذین ہادوا سرہ او
 دا قول د کسائی او د کو فیاتو دے ۔ (جواب علی) دا دے چہ دا خبر د
 مبتدأ محذوف دے پہ مینج د اولہ جملہ کیں یعنی والصابئون کذلک
 او پہ عبارت کیں پہ اصل کیں تقدیم او تاخیر دے یعنی د خبر دکان تہ
 روستو دا جملہ دہ ۔ (سوال) پہ تغیر دے لفظ (پہ رفع سرہ راول)
 کیں خہ حکمت دے ؟ (جواب) ہرکلا چہ صابئون پہ کفر کیں دے ہولونہ
 سخت و و حکمہ چہ دوی ہول اسمانی دینوتہ یے پر محو دے و و او ہغوی
 تہ ۔ ہفتہ کوی پہ شرط د ایمان او عمل صالح سرہ نو یہود او نصارا
 تہ خو پہ طریقہ اولی سرہ ۔ ہفتہ کوی ۔ (سوال) پہ سورہ بقرہ ۴۲

کیں دا لفظ یے روستو ذکر کرے دے او دلتہ پہ مینج کیں دے ؟
 (جواب) ہرکلا چہ صابئون د یہود او نصاریٰ پہ مینج کیں پیدا شوید
 او خپل نسبت زیور تہ کوی نو پہ سورہ بقرہ کیں اول ذکر د طرفیتا و شو

جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُهُمْ

چہ راغی دوی تہ رسول یہ ہغہ خبرہ چہ تہ خو خولہ نفسونو د دوی

فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ

یو دہ د ہغوی رپیغیرانی یے دروغزن کم او بلہ دلہ یے ادوژلہ -

نوروستویے اوسط ذکر کرو او دلہ یے یہ اصل ترتیب سرہ ذکر کرل۔
سوال۔ یہ سورۃ حج ملاکین خو و سرہ المجوس او الذین اشركوا ہم
ذکر دی او یہ سورۃ بقرہ او یہ دے سورت کین نہ دی ذکر کری؟
جواب۔ یہ دے دواہ سورتونو کین صرف دہغہ دلو ذکر مقصد دے چہ
ہغوی خیل نسبت یو اسمائی کتاب تہ کوی نو د ہغوی د نجات طریقہ یے خودے
دہ او یہ سورۃ حج کین صرف د فرقو ذکر کول مقصد دی او پورہ اقسام د کافرانو
یے (یہ مقابلہ د مؤمنانو کین) ذکر کرے دی او تفصیل د صابئون یہ تفسیر
سورۃ بقرہ کین ذکر دے۔ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ اِهْ يَدِے ایت کین د اعراب یہ لحاظ
سرہ دواہ قولونو تہ دی اول داچہ د اِنَّ د يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اسم دے
او والذین هادوا عطف دے او من امن اه خیر دے او ضمیر راجع
(یہ متهم) سرہ پت دے۔ دویم قول دا دے چہ من امن اه بدل
دے د الذین هادوا تہ او فلا خوف اه خیر دے پتا یہ اول قول مراد
د الذین امنوا تہ صرف دعوی دار د ایمان دی لکہ متافقان او بتا یہ
دویم قول سرہ مطلق مؤمنان مراد دی۔ فلا خوف اه دا یہ جنت کین
مراد دے یعنی د عذاب تہ یہ خوف تہ وی او نہ یہ یہ دنیا پسے غم او
افسوس کوی یا مراد داچہ خوف بہ تہ وی د گناہونو ساقی قوتہ اونہ بہ
افسوسونہ کوی یہ فوت کید لو د نیک عملونو یہ حال د کفر کین حکمہ چہ
د دوی سیئات یہ حسنا تو سرہ بدل کرے شول دا قول مہائی یی یہ
تبصیر الرحمان کین لیکے دے۔

نک دا جواب د یو سوال دے یعنی اهل کتاب دعوی کوی چہ مونو
اقامۃ الکتاب کرے دے حکمہ چہ ایمان او عمل صالح لرونو یہ دے ایت
کین د ہغے جواب تہ اشارہ دہ چہ تاسو اقامۃ الکتاب او ایمان او عمل صالح
تہ دے کرے بلکہ تاسو د میثاق الہی مخالفت او تکذیب او قتل د

وَحَسِبُوا أَنَّهُ تَكُونُ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَصَمُوا

او گمان او کړې دوی چه نیشته رېږه نو باندې خه عذاب رېږه عمل وکړه سره نو باندې شول او کاڼه شول دوی

ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا

بيا مهرباني او کړه الله تعالی په دوی باندې بيا باندې شول او کاڼه شول

كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ ۝

ډير د دوی نه - نو الله تعالی ليدونکې دې هغه عملونو لره چه دوی ئې کوي.

رسولانو کړې دې نو خه رنګه دعوی دایمان او عمل صالح کوي مخکې چه تکذیب او قتل د نبی خو یقیناً کفر دې - مِثَاقُ بَنِي إِسْرَآئِيلَ ا ه د هغه ذکر په سورة بقره ۶۳ س ۸۳ کس تیر شوید دې - وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ رُسُلًا رسولانو د دې د پاره لیکلې دی چه دوی ته میثاق وریاد کړی کَلِمًا جَاءَهُمْ رَسُولٌ دا زجر دې د بنی اسرائیلو په تقض میثاق سره - بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ احکم شرعیه خو همیشه د خوا هشا تو نفساً نیو ته خلاف وی او مشتمل وی په توحید او سنت باندې - يَقْتُلُونَ د ا هر یخ دې چه بنی اسرائیلو ډیر انبیاء علیهم السلام قتل کړې دی او فعل مضارع د دې وچه نه ذکر کړیدې چه اوس هم ارادې لری چه قتل کړی اخری نبی لره - فَرِيقًا په دواړه ځایونو کس مفعول مقدم دې د پاره د فعل - داسې آیت په سورة بقره ۸۳ کس هم دې په سورة بقره کس مقصد ذکر کول د خبائثو د یهودیانو وو نو د تاکید د پاره یَقْعِظُنَا ذکر کړو او دلته ارسلا دې - او د تفصیل د خبائث د هغوی د پاره د عیسی علیه السلام ذکر هم شوی وو او دلته تاکید مقصد نه دې صرف اختیار د بې لوظی د هغوی مقصد دې - سکه ربط دادې چه دغه مرض د تکذیب په دوی کس همیشه د پاره باقی پاتې شو او سبب د هغه گمان عدم نزول د عذاب وو - وَحَسِبُوا په عطف کس په ماقبل کذبوا باندې اشاره ده استمرار د دې مرض ته په دوی کس یعنی دوی چه تکذیب او قتل د انبیاء و کوو نو دوی د کار جائز گنړلو او وئیل ئې چه داسې د عذاب ته دې - اَنْ لَا تَكُونُ فِتْنَةً په معنی د عذاب او بلاء او تکون د کان وجودی په معنی دې صرف

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ

یقیناً کفر کریدے ہوئے کسانو چہ وائی چہ یقیناً اللہ تعالیٰ ہوئے خود مسیح

ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَبْنِي لَكُمْ أَسْرَءِيلَ

خویشے دے مریم دے۔ او وٹیلے دی مسیح اے بنی اسرائیلو !

اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّ اللَّهَ مِنْ يَشْرِكُ

بندگی کوئی نہ اللہ تعالیٰ چہ رب خما اور رب ستا سودے۔ یقیناً چاہے شرک او کرد

بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَا وَهَ

د اللہ تعالیٰ سورہ نو یقیناً بند کریدے اللہ تعالیٰ پہ ہوئے باندے جنت او ٹھائے ددہ

فاعل غواہی او اسباب دے گمان دیر و اول دا چہ دوی وٹیلے نہ خن
اٰتَاءَ اللَّهُ وَاجِبًا ۖ لَكِهِ چہ پہ دے سورت کس تیر شویدی۔ دویم ددوی عقیدہ وہ چہ ہر رسول
ددوی دے شرع نہ لیر خلاف بل حکم راوری نو ہوئے ددوی پہ نیز واجب القتل و۔
دریم دوی عقیدہ لولہ چہ زمونہ ابا و اجداد پہ زمونہ نہ عذابونہ دفع کوی
رخان۔ فَعَمُوا وَصَمُوا ہوند والے او کونروالے دحق نہ مراد دے
یعنی حق تہ کتل او فکر کول او حق اور بدل دوی پر بخود دل ٹکھہ خو اوچہ
خان بخلے شوے کتری نو ہوئے د اللہ تعالیٰ کتاب تہ غور تہ بر دی۔

ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ، ابوالسعود پہ تفسیر کیں وٹیلے دی چہ ددے تو بے
نسبت یے دوی تہ تہ دے کہے اشارہ دہ چہ دوی تو یہ تہ وہ کہے
بلکہ اللہ تعالیٰ دے تجدید دے دین دے یارے نور رسولان را اولیل یا دا چہ د
دوی تو بہ پشان دے عدم تو یہ وہ۔ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا کثیر وٹیلے کثیر یے ٹکھہ
او ٹیلو چہ بعضو ددوی تہ ایمان راوے دے پہ آخری نبی صلی اللہ علیہ
وسلم باندے او کثیر لفظ بدل دے دے ضمیر دے عمو و صمو تہ یا خیر
دے دے مبتدا محذوف یعنی ہُم کثیر او دا ترکیب پشان دے اَسْرَءِيلَ الْجَوِ
الذین ظلموا انبیاء دے۔ بعض مفسرینو دے اول عمو و صمو اسرہ عباد
دے عجل لیکلے دے او دے دوم سورہ سوال دے رویت د اللہ تعالیٰ لیکن دا قول
صحیح تہ دے بلکہ دا ہوئے تاریخ دے بنی اسرائیلو تہ اشارہ دہ چہ روستو

النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿۴۲﴾ لَقَدْ

اور دے۔ او نیشتہ ظالمانو لہ۔ ہیچ مددگار۔ یقیناً

كُفَرِ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثٍ

کفر کریدے ہفتہ کسانو چہ وائی چہ بیشکہ اللہ تعالیٰ دریم دے دے دیوہ

دے موسیٰ علیہ السلام نہ وڈ چہ دوی تہ دیر رسولان را لیر لے شویوڈ لکہ
چہ مخکین ایت کنس تیر شول او دوی بہ قتل کول او انکار بہ یے کوڈ او بیہ
بہ بل رسول اللہ تعالیٰ را اولیر لو او دوی بہ قتل یا انکار کوڈ۔
او قفال وئیلے دی چہ دے ایت تفسیر یہ سورۃ بنی اسرائیل کنس دے
تہ ترے پورے موجود دے۔

سے داد ویمہ مسئلہ تبلیغیہ دہ یہ بارے دے کفر دے نصاراؤ کنس او مقصد پکنس
ہغوی تہ دعوت دے توحید دے یہ قول دے عیسیٰ علیہ السلام سرہ۔ او یہ
دے کنس ذکر دے عیسیٰ او دھم دے دوی دے مخکین دے بعثت دے آخری
رسول تہ۔ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ داسے یہ سکا کنس ہم ذکر شول
ہلتہ رد کول وڈ یہ عقیدہ دے شرک فی التصرف باندے او دلتہ رد دے
یہ عقیدہ دے شرک فی العبادۃ باندے حکمہ ورپے قول دے عیسیٰ علیہ
السلام یہ رد دے شرک فی العبادۃ کنس ذکر کوی۔ او دا قول دے یعقوبیہ
او ملکانیہ وڈ رد اچ لے وے دے نصاراؤ یہ دے وجہ سرہ چہ دوی
وئیل چہ اللہ تعالیٰ حلول کرے دے یہ یدان دے عیسیٰ کنس نو عبادت
دے عیسیٰ عبادت دے اللہ تعالیٰ دے او ہر کلا چہ دوی دا تہ دی وئیلے چہ
عیسیٰ مستقل الہ دے دے دے وجہ تہ یے داسے او تہ وئیل چہ اِنَّ
الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ هُوَ اللّٰهُ۔ وَقَالَ الْمَسِيحُ اِنَّ اللّٰهَ دے دے عیسیٰ
علیہ السلام نہ یہ رد دے شرک فی العبادۃ باندے۔ رَبِّيْ وَرَبَّكُمْ يَدْعُ عَطْف
کنس امتارہ رد دے عقیدہ دے حلول تہ۔ اِنَّهُ مَنْ يُّشْرِكْ داهم داخل دے یہ قول
دے عیسیٰ علیہ السلام کنس مقصد یے دا دے چہ شرک مطلقاً کہ ہر قسم وی
نوسیب دے حرمان دے جنت او دخول ابدی دے جہنم دے او نصاریٰ پدا شرک کنس
اختہ دی۔ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ رد دے یہ عقیدہ دے شفاعت قہریہ
(شرکیہ) باندے او مراد دے ظالمین تہ مشرکان دی۔

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَشْكُرُوا

او نيشته حقدار د بندگي سيرا ديو ذات رالله نه . او که منع نه شول دوی

عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

د هغه خبرونه چه دوی پي کوي ، خامخا جوخت به شي په کافرانو پورے

مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۴۳ أَفَلَا يَتُوبُونَ

د دوی نه عذاب درد ناک . ایا نو توبه نه او باسي رپه زبه سره

۴۳ دا دريمه مسئله تبليغيه ده رد دے په بله عقیده د نصاری باندے
 او دا عقیده د نسطوريه وه او ابن جرير و ثيلے دی چه توله دے ملکیه،
 يعقوبیه او نسطوريه پدے باندے قول کوي او جمال الدین په تفسير
 قاسمی کنس و ثيلے دی چه دا دله (کولي ري دینس) وه هغوی وايي اله
 دے دی الله، عیسی او مریم . او بله دله ده چه هغوی ته مریمین و ثيلے شي
 او دارنگ بله دله بیرانیون دی او نصاری د نجران هم د دے تثلیث
 قائل وو. د عقیدے د تثلیث په باره کنس د تعبیراتو اختلاف دے، یو
 تعبیر دادے چه دوی وايي چا بیلد الله دے او ابن الله دے او روح الله
 دے او مجموعه یو الله دے لکه شمس (نمر) کنس دے اوصاف دی
 شعاع، حرارت او قرص (ککورے د نمر) . دویم تعبیر دادے چه الله
 جوهر واحد دے او په هغه کنس دے اقانیم د یواقتوم د اب دویم اقنوم د ابن او ابن
 اقنوم د هغه کلمے چه د اب نه ابن ته منتقل شوه . دریم تعبیر د اب، ابن او
 روح القدس . خلورم تعبیر ” الله، عیسی او مریم “ . او ابن کنس و ثيلے دی
 چه دا قول ظاهر د قرآن سره برابر دے په دلیل د دے، سورف ۱۱۱
 سره . او قرطبي و ثيلے دی چه دوی داسے تعبیر ته کوي چه الله دے دی
 لیکن دا معنی د قول او د مذهب د هغوی ده او هغوی پي التزام کوي .
 ثالث ثلاثة (سوال) اهل نحو اتفاق کړیدے چه دا لفظ خو دلالت کوي
 چه د دریو عدد دی نو یو ته یکنس ثالث ثلاثة و ثيلے شي وصفیت د ثالث
 او رابع یکنس مقصد ته دے او جایی په شرح د کافیه کنس اعتبار د معنی
 د وصفیت ذکر کړے دے نو هغه علامه عبدالحکیم رد کړے دے نو

إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ ط وَاللَّهُ غَفُورٌ

اللہ تعالیٰ تہ او چہ بخندہ او غوارہی دہغہ نہ (پہ ژبہ سرہ) او اللہ تعالیٰ . بخندہ کوونکے

رَحِيمٌ ﴿۴۷﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ

رحم کوونکے دے۔ تہ دے مسیح حوئے د مریم مکر رسول دے

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ط وَأُمُّهُ

یقیناً تیر شویدی مخکین ددہ تہ دیر رسولان . او مور ددہ

صِدِّيقَةٌ ط كَانَا يَأْكُلَنِ الطَّعَامَ ط أَنْظِرْ

دیرہ رشتیہ وہ - دو دواہ چہ خوبو ئے خوراک - ادکورہ

کلمہ چہ دواہ کسان وی او اللہ تعالیٰ خو ورسرہ دے نو دا سے وئیل خو جائز دی چہ ثالث ثلاثہ لکہ یہ حدیث کس دی مَا ظَنَّاكَ يَا ثَنِينَ اللّٰهُ تَالِثَهُمَا۔ نو دلتہ ولے دے تہ کلمہ د کفر اوئیلے شوہ ؟ (جواب) نیشاپوری او خازن وغیرہ وئیلے دی چہ مراد ددے قول نہ ثالث الیہ ثلاثہ دے حکمہ چہ ددوی عقیدہ یہ دے شاہد دہ چہ دوی بہ ہریو ددے دریو تہ الہ وئیلو ہسے شمار ئے تہ کوؤ۔

وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهُ وَاحِدٌ ط صَرِيح رد دے پہ قول دہغوی باندے حکمہ ہغوی اگر چہ الہ واحد وئیلو لیکن تور ئے ہم موصوف کول پہ وصف دالہ سرہ۔ وَإِنْ لَمْ يَشْكُوهَا اہ دا تخویف اخروی دے۔

لَيْسَ مَسْ پہ معنی داصابت دے اپہ معنی دالصاق (جوخت) کیدلو دے۔ پہ مِنْهُمْ کس ہغہ مراد دی چہ ددے عقیدے تہ ئے توبہ نہ وی کرے حکمہ چہ د اللہ تعالیٰ پہ علم کس دہ چہ بعض ددوی بہ توبہ کوی۔

بے دا ترغیب دے توبہ کولو تہ ددواہ عقیدو تہ او ترغیب پہ لفظ د زور نے سرہ دے۔ او خازن وئیلے دی استفہام پہ معنی د امر سرہ دے توبہ پہ معنی د رجوع الے التوحید او استغفار پہ معنی د پریخود لو د شرک او کفر دے یا توبہ پہ زہرہ سرہ دہ او استغفار پہ ژبہ باندے دے۔

كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انْظُرْ

خہ رنگہ بیا تو دوی تہ دلیونہ رد توحید) بیا ادکوہ

أَنِّي يُؤْفَكُونَ ﴿٤٥﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِن

خہ رنگ اورید لے شی دوی رد توحید تہ تہ ورتہ او دایہ ایآ بندگی کوئی تاسو

۴۵ء دادلیل دے دے دپارہ د نفی د الوہیت د عیسی علیہ السلام او د مورد ہفہ تہ او دا علت دے دے دپارہ د تو یہ کولو او دا مشتمل دے یہ دیر و دلیونو باندا اول دا چہ ابن مریم دے نو اہنیہ او مورکیدل خو منافی دی د الوہیت سرہ دویم دا چہ رسول دے او رسالت منافی دے د الوہیت سرہ او دا حصر اضافی دے یعنی پیدہ کنس وصف د رسالت دے صرف، وصف د الوہیت پہ کنس نیشہ۔ قَدْ خَلَّيْنَا مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلَ دادریم دلیل دے یہ د وہ توجیہو سرہ اول دا چہ مخکن ددہ تہ رسولان تیر شویدی او د هقوی تہ ہم عجائبات او معجزات د عیسی علیہ السلام پشان بنکارہ شویدی نو کہ دغہ عجائبات او معجزات سبب وی د الوہیت نو بیا خوبہ تول رسولان الہیہ وی۔ دومہ توجیہ دا چہ مخکن رسولان تیر شویدی یعنی مرہ شویدی نو دا عیسی علیہ السلام یہ ہم د هقوی پشان مرکیزی نو الہ نشی کیدلے۔

وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ دادلیل دے د نفی د الوہیت د مریم تہ یعنی صدیقیت خو منافی دے د الوہیت سرہ حکہ چہ صدیقین خو دیز خلق شتہ دے پکار دہ چہ تول د الہہ شی۔ او د دے وجہ تہ صادقہ یتہ دے وئیلے حکہ چہ صدق توصفت د الہ کیدیشی او صدیقیت صفت د عبدیت دے۔ تنبیہ صدیقہ دے تفسیر پہ سورہ تحریم ۱۲ کنس دے دا مبالغہ دہ یہ تصدیق کنس یعنی تصدیق د رسولانو او د کلمات الہیہ علماء، علماء، قولاً او فعلاً کرے دے او د مقام د صدیقیت تہ برہ صرف مقام د نبوت دے یہ انسانو کنس۔

د دے وجہ تہ اہل علمو استدلال کرے دے چہ مریم پیغمبرہ تہ وہ (لکہ چہ ابن حزم وئیلے دی چہ نتیجہ پیغمبرہ کیدیشی) نو ابوالحسن اشعری پدے باندے اجماع د کر کرے دہ چہ نتیجہ پیغمبرہ نشی کیدلے طریقہ د استدلال دا دہ چہ یہ دے آیت کنس اللہ تعالیٰ اعلیٰ

دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا

سیوا ذ اللہ تعالیٰ نہ دھغہ چاچہ اختیار نہ لری تاسو لری ذ ضرر

مرتبه ذ انسان ذکر کوی دپارہ ذ نقی ذ الوهیت نو دعیسی مرتبه خود رسالت ذکر کرہ نو کہ مریم رسالت لرے نو دھغہ به ئے ہم دغہ صفت ذکر کرے وے اوچہ پیغمبر دپارہ صدیقیت صفت کوم خائے ذکر دے هلته ورسوہ نبیا ہم ذکر دے لکہ ذکر ذ ابراہیم اودرین علیہما السلام پہ سورہ مریم کنس۔ اوکہ اوئیے شی چہ اللہ تعالیٰ ذ مریم سرہ خطاب کرے دے نو دا دلیل ذ نبوت دے نو جواب دا دے چہ معنی شرعی ذ نبوت صرف خطاب الہی نہ دے بلکہ دعوت او تبلیغ کول دی اوھغہ ذ زانہ ذ شان نہ لرے خبرہ دہ۔ گانا یا کلاذ الطعام دا پنجم دلیل مشترک دے دعیسی او ذ مریم پہ بارہ کنس دپارہ ذ رد ذ الوهیت ذ هغوی۔ او دا واضح دلیل دے چہ خوگ محتاج وی خوراک تہ نو هغہ بیا هر خیز تہ محتاج الہ نشی کیدے او دا دلیل شامل دے ہو لو انسانو تہ کہ پیغمبران وی اوکہ اولیاء اوکہ پیران وغیرہ وی ہو ل محتاج دی خوراک تہ نو پہ هغوی کنس صفت ذ الوهیت نشی کیدے۔

تنبيه پہ استدلال کنس ئے ذ رسالت او صدیقیت نہ انتقال اوکرو اکل الطعام تہ دا انتقال دے ذ واضح دلیل تہ اوضح تہ لکہ چہ دا طریقہ دہ پہ ذکر ذ دلائلو کنس۔ او دا ہم کیدیشی چہ اول ذ دوی عظمت شان ئے ذکر کرو نوروستو ئے صفت ذ بشریت ذکر کرو اشارہ دہ چہ بشریت متافی ذ رسالت او صدیقیت سرہ تہ دے۔

انظر کیف نبین لهم الآيات اشاره دہ چہ پدے ایت کنس ویر دلیلو تہ ذکر دی دپارہ ذ توحید اوروستے دلیل مشتمل دے پہ ویر دلیلو تو باتدے ثم انظر کیف اہ امر ذ انظر دہ کرتہ دپارہ ذ مبالغہ دے پہ تعجب کنس اولفظ ذ ثم دپارہ ذ دے دے چہ پہ دواہہ تعجیو نو کنس ویر فرق ذ یو طرف تہ ینکارہ عجیبہ دلیلو نہ دعیدیت دعیسی او مریم علیہما السلام دی او بل طرق تہ اوریدل ذ حق نہ پہ درغو او شہاتو سرہ دا عقل نہ ویرہ لرے طریقہ دہ۔

وَلَا تَفْعَا ۖ وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۷۶﴾

او نہ دے نفع - او اللہ تعالیٰ خاص ہنہ ہر شے اور ی او یہ ہر شے پوہہ دے۔

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ

تہ ورتہ او وایہ اے اہل کتابو ! زیاتے مہ کوئی یہ دین ستاسو کتب

غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ

بغیر دے حق نہ او تابعداری مہ کوئی دے خواہشاتو دے ہنہ قوم

قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا

چہ گمراہ شویڈی مخکین ستاسو نہ او بے لارے کریدی دوی دیرو خلقو لہ

۷۶ دا خلورمہ مسئلہ تبلیغیہ دہ پہ رد دے شرک فی العبادۃ سرہ او دا تفریح دہ پہ رد دے الوہیت باندے عیسیٰ او دمریم علیہما السلام نہ۔ او دا خطاب اگرچہ عام دے ہولو مشرکینو تہ لیکن مقصد پکین رد دے پہ نصاریٰ باندے۔ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا ضَرًّا ضررے مخکین ذکر کرو جکہ دفع دے ضرر اول وی دے نفع حاصلو نہ۔ ضَرًّا وَلَا تَفْعَا دوارہ نکرے پہ سیاق دے نفی کین پہ دیر عموم باندے دلالت کوی او دا دلیل دے پہ رد دے شرک فی التصرف باندے۔ مَا نہ مراد عیسیٰ او مریم علیہما السلام دی۔

سوال - دوی خو ذوی العقول دی او مَا لفظ خو دے پارہ دے غیر ذوی العقول دے حقیقتا ؟

جواب - شعرائے سیبویہ نہ نقل کرے دے چہ لفظ دے مَا حقیقت مشترکہ دے پہ مینے دے ذوی العقول او غیر ذوی العقول کین۔ جواب - پہ لفظ مَا سرہ اشارہ دہ چہ ذوی العقول ہم پہ نفی دے ضرر او نفع کین نشان دے غیر ذوی العقول دی۔

وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ قرطبی و بیہ دی چہ اشارہ دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام باندے داسے احوال راغلے دی چہ تہ اوری او نہ وینی او نہ پوہہ لری او نہ نفع او ضرر ورکولے شی نوخہ رنگی الہ کیڈا شی او دے صفتونہ خو صرف دے اللہ تعالیٰ دی۔

وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ۝ لُعِنَ

اوپے لارے پاتے شوبیدی دے برابر لارے تہ ریس دے علم تہ۔ لعنت کرے شوبیدی

۱۔ پہ دے کیں پنجمہ مسئلہ تبلیغیہ دہ دپارہ دے غلو دے نصاراؤ
پہ شرک او بدعت کولو سرہ۔ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ، اگرچہ دا وصف عام
دے لیکن ظاہر دا دہ چہ دا خطاب دے نصاری تہ۔ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ
داسے پہ سورہ نساء ۱۶۱ کیں ہم تیر شوے دے فرق دا دے چہ
ہغہ خطاب یہود او نصاری دواو تہ دے او پداے ایت کیں خطاب
صرف نصاری تہ دے او غلو پہ اصل کیں تجاوز کول دی دحد نہ او د
ہغہ دودہ استعمالو تہ دی یو عام بل خاص، عام دا دے چہ تجاوز د حد
نہ کہ پہ زیاتے کولو سرہ وی یا پہ کمی کولو سرہ وی یعنی افراط کول
یا تقریط کول پداے معنی سرہ پہ سورہ نساء ۱۶۱ کیں مراد دے دے
وجہ نہ ہلتہ یے روستو شان دے عیسی علیہ السلام ذکر کرے دے۔ او
خاص دا چہ تجاوز کول پہ طریقہ د زیاتی کولو سرہ نو دلتہ دا معنی مراد
دہ او خطاب دے نصاری تہ۔ دے وجہ نہ دلتہ مفسرینو معنی کرے
دہ ”چہ بدعت مہ کوئی“ (رفع البیان د قتادہ تہ)۔

او نصاراؤ غلو پہ پارہ دے عیسی علیہ السلام کیں کرے دہ چہ د بشریت
تہ یے اوچت گترے دے پہ الوہیت او ابنیت د اللہ تعالی سرہ او
دارنگ د نصاراؤ پہ دین عیسی کیں دیر تحلیل تحریم د خان تہ جوہ
کرے دی۔ فِي دِينِكُمْ پداے کیں اشارہ دہ چہ غلو دودہ قسمہ دہ یو
غلو دہ للہ دین او بل فی الدین کشاف او نیشاپوری دے نہ تعبیر
کرے دے پہ غلو حق او غلو باطل سرہ۔ دارنگ د دینہ تعبیر کیدے
شی پہ بدعت للہ دین او بدعت فی الدین یا بدعت فی الوسائل او بدعت
فی المقاصد سرہ نو اول قسم ہغہ دے چہ د دین د ترقی د پارہ وسائل
جوہ کری ہغہ وسائلو تہ دین تہ وائی لکہ عالم د نحو او صرف وغیرہ
او طریقہ د مدارسو او تصنیف و تألیف او دارنگ محراب د مسجد
او تسبیح د پارہ د ذکر مشروع نو پہ دے قسم کیں منع نیشہ پہ د
شرط چہ سنت تہ نقصان تہ ورکوی او التزام یے نہ کوی۔

الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ

یہ ہفہ کساتو چہ کفریے کریدے د بنی اسرائیلو تہ

عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ

یہ زبہ د داؤد (علیہ السلام) او عیسیٰ (علیہ السلام) حویئے د مریم -

او دویم قسم تہ بدعت شرعیہ ہم وٹیلے شی ہفہ دا چہ یوخیز پہ دین کنس داخل کری کہ عقیدہ کنس وی یا پہ عمل کنس او کہ نفس خیزوی یا کیفیت او مقدار او وقت وی او دے تہ دین او وائی نو دا بدعت ضلالت دے پدے ایت کنس دا مراد دے پہ قرینہ د فی دینکم سرہ - غیر الحق دا صفت د موصوف محدوف او مقعول مطلق دے د پارہ د تقیید ر غلوا غیر الحق یعنی الباطل) او پہ دے سرہ د غلو حق نہ احتراز کوی چہ ہفہ جائزہ لکہ چہ مخکنس تیر شول - یا حال د فاعل د ضمیر تہ یعنی متجاوزین و مغایرین عن الحق او دے ہم د غہ مخکنے مقصد دے - وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ دلتہ مراد د اتباع تہ تقلید دے (مہاشی تبصیر الرحمان) حکہ چہ بے دلیلہ اتباع تقلید وی - أَهْوَاءَ جمع د هوى دہ او دا ہفہ دہ چہ نفس ہفہ طرق تہ دعوت کوی و خلاف د شرع تہ) امام شعبی تہ تقل دے چہ پہ قرآن کنس ہوا د دم پہ حائے کنس ذکر دہ (سیوا د ذکر د جنت تہ) قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ زاد المسیراد خازن کنس معنی لیکل دہ اِبْتَدَعُوا ”پہ طریقہ د بدعت سرہ گمراہ شویدی“ وجہ د ہفہ دلیل نیول د هغوی دی د معجزاتو د عیسیٰ علیہ السلام او کراماتو د مریم تہ - لَقَدْ ضَلُّوا اِشَارَةً دہ چہ سبقت او مشری د هغوی قائدا تہ ورکوی - وَ اَضَلُّوا کَثِيرًا اِشَارَةً دہ چہ دیروالی د تابعدارانو تہ یے اعتبار نیشته او دا اضلال پہ سبب د دعوت د هغوی دے گمراہی طرق تہ -

وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ دا پہ سبب د تمسک کولو پہ متشابہاتو سرہ او امام رازی تفسیر کنس وٹیلے دی اول ضلال خود هغوی شرک او بدعات و دہ او دویم ضلال دعوت کول شرک او بدعت تہ او دویم ضلال ہمیشہ پلتے کیدل پد غہ گمراہی باندے بغیر د توبہ کولو تہ - یا دویم ضلال پہ دے وجہ سرہ چہ دوی مخکنی ضلال او اضلال تہ دین وٹیلے دے یعنی بدعت تہ حسنه وائی -

ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٤٨﴾

دا پدے سبب چہ دوی تا فرمانی کولہ او تیریدل د حد تہ ۔

كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ ط

وو دوی چہ منع یہ یے تہ کولہ د بدکار تہ چہ کوو یہ یے ۔

لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٤٩﴾ تَرَى كَثِيرًا

خافا بدے ہغہ کار چہ دوی بہ کوو۔ ویتے تہ دیرو، لڑہ

۴۸ یہ دے کس تخویف دنیوی دے یہ ذکر د لعنت مستمرہ سرہ پہ
بقی اسرائیلو باندے یہ سبب د ہغہ گناہونو چہ مخکس ذکر بشول
او پہ دے کس رد دے د ہغوی د وھم۔ وھم دا وڈ چہ ہغوی وٹیل
چہ مونہ اولاد د انبیاء و یو مونہ تہ گناہونہ نقصان تہ را کوئی۔ جواب اوشر
لَعْنُ الَّذِينَ كَفَرُوا اہ قرطبی وائی یہ دے سرہ معلومہ شوہ چہ کا قران
اگرچہ د پیغمبران اولاد دوی او یا یہ نسب کس شریف وی لیکن پہ ہغوی
باندے لعنت جائز دے۔ كَلِمَ لِسَانٍ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مراد د دینہ
کتاب د داؤد علیہ السلام (زیور) او کتاب د عیسی علیہ السلام (انجیل)
دے یہ ہغہ دواہہ کتابونو کس یہ کفر کوونکو باندے لعنت موجود
دے یا مراد دے تہ دعاء شر د ہغہ دواہہ دہ د اول دعایہ اصحاب
السیب باندے او د دویم دعایہ کفر کوونکو روستو د نزول د مائدہ
تہ۔ او د دے لعنت دواہہ اسباب ذکر دی پدے قول کس بِمَا عَصَوْا
وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ عصیان عام گناہونہ او اعتداء بدعات یا ظلم
یہ انسانو باندے دے۔ یا تعبیر د اعتداء کانوا لَا يَتَنَاهَوْنَ دے
د دے وجہ حرق عطف تہ دے ذکر کرے۔

۴۹ یہ دے کس دریم سبب د لعنت ذکر دے۔ کانوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ
مُنْكَرٍ یعنی پہ یوبل کس یہ یے منکر لیدلو خود ہغے منع یہ یے تہ کولہ
نو منکر کولو او پہ تھی تہ کولو کس شریک وڈ نو دواہہ گناہونہ شول
قرطبی وٹیل دی پہ دے کس اشارہ دہ اول دا چہ تھی عن المنکر
قرض دہ کہ پہ لاس سرہ وی یا خلع سرہ یا پہ زہہ سرہ وی پہ اعتبار

مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ

دُ دوی تہ چہ دوستانہ کوی دُ کافرانو سرہ - خاتما یہ دے

مَا قَدْ صَمَتَ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ

ہفہ عمل چہ مخکین لبرے دُ دوی لہ مخانوتو دُ دوی حکہ چہ غضب رالیکو دے اللہ تعالیٰ

عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿۸۰﴾

یہ دوی باندے او یہ عذاب کنس بہ دوی ہمیشہ وی -

دُ استطاعت - دویم کہ یوتن پخیلہ معصیت کوی نو پدا دُ باندے ہم نہی عن المنکر لازم دہ - دریم دا چہ ترک دُ نہی عن المنکر سبب دُ سخت عذاب دے - او دُ دے ایت یہ تفسیر کنس حدیث دُ ترمذی ابوداؤد احمد ابن ماجہ وغیرہ مفسرینو ذکر کرے دے مضمون دا دے چہ یہ بنی اسرائیلو کنس بہ چا منکر کولو نو عالمانو یہ متع کرل ہر کہ چہ یہ ہغوی منع تہ شول نو دغہ عالمانو بہ دُ ہغوی سرہ مجلسونہ او خوراک خنیکاک یوحائے کول او چپ بہ وو دُ نہی عن المنکر تہ نو دا سبب دُ لعنت او گر خیدلو -

لَبِئْسَ مَا كَانُوا كُنْ اشارة دہ چہ منکر کہ یو شخص نہ کوی خو چہ نہی عن المنکر پر بر دی نو ہم گناہکار دے -

تنبیہ - امر بالمعروف پر بخودل ہم گناہ دہ لیکن معلومہ نشوہ چہ نہی عن المنکر پر بخودل دُ ہفہ نہ سخت گناہ دہ نو افسوس دے یہ حال دُ ہفہ کسانو چہ صرف امر بالمعروف کوی او وائی چہ نہی عن المنکر تہ حاجت نیستہ حکہ چہ تور او انتشار پیدا کیڑی ہغوی و پدا دے ایت باندے فکر او کری -

سُ دا ذکر دُ خیانت دُ کشرانو دے روستو دُ ذکر دُ مشرانو تہ دُ پیارہ دُ استمرار دُ لعنت یہ دوی کنس نو دا خلورم سبب دے او ہر کہ چہ دا دُ کشرانو ذکر وو نو دے دے وجہ نہ مستقل یے ذکر کرو یہ غیر دُ حرف عطف تہ - تری کثیراً اَمْلَهُمْ یعنی مخکین خیانت خو صرف ترک دُ نہی عن المنکر وو او دا خیانت دُ ہفہ نہ زیات دے حکہ چہ دو خونہی کول درکنار بلکہ دُ ہغوی سرہ دوستانے کوی - کہ مراد دُ کثیراً تہ منافقان وی نو دا کثرت فی نفسہ دے

وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا

او کہ دوی ایمان لے لے یہ اللہ تعالیٰ او پیغمبر باتیں او یہ ہفتہ کتاب

أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوا لَهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ

چہ نازل کرے شویک دہ تہ، تب ہی وونیوی دوی لڑا دوستان او لیکن

كثِيرًا مِنْهُمْ فَاسْقُونِ ۝۸۱ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ

دیر ددوی تہ نافرمان دی۔ خائفنا او بہ موئے تہ دیر سخت

او الَّذِينَ كَفَرُوا تہ مراد ددوی (اہل کتاب) غیب کا قرآن دی۔ یا مراد ددکثیرا
تہ کا قرآن د اہل کتاب دی او الذین کفروا تہ مراد مشرکان عوام دی۔
أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ داحل د رفع (پہنیں) کہیں دے خبر دے د مبدئیا
محذوق د پانچ یا بدل دے د حرق د ما تہ یا یہ محل د نصب کہیں دے یہ
تقدیر د لام سرہ یعنی لَان سَخِطَ۔

او سَخِطَ زیات دے د غضب تہ یہ دے وجہ چہ یہ دیکھیں معنی د خفکان
دہ سرخ د غصے تہ۔ او د دے ایت تہ معلومہ شوعہ چہ یہ موالات (دوستان)
د کافرانو سرہ دودہ عذابو تہ راسخی یو سخط د اللہ تعالیٰ دویم خلود یہ
عذاب کہیں۔

۸۱ یہ دے کہیں رد دے یہ موالات د کافرانو۔ او یہ دے کہیں د مخکین
ایت پشان دودہ توجیہ دی ع منافقان مراد دی او التبی تہ مراد اخری
رسول دے او ما انزل الیہ تہ مراد قرآن دے ع او کہ کافران کتابیان
مراد وی نو ذ التبی او ما انزل تہ مراد موسیٰ علیہ السلام او تورات دے
او مقصد د ایت دادے چہ موالات د کافرانو سرہ منافی د ایمان باللہ
اونبی او کتاب اللہ سرہ دے۔

سوال - سمعانی و نیلے دی چہ دوی خو کافران دی نو فاسقون یے
ورتہ ولے او نیلو؟

جواب ع مراد د دے تہ خارج د طاعت د اللہ تعالیٰ بالکلیہ دے او
ہفتہ کافر دے۔ جواب ع۔ مراد دے تہ متمردين (سرکشان) دی۔

النَّاسِ عَدَاوَةً بَيْنَ الْأُمِّيِّينَ أَمْثَلُ الْيَهُودِ

د خلقو تہ پہ دشمنی کنیں د مؤمنانو سرہ یہودیان

وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا لَشَدِيدٌ

او مشرکان (امیان)، او خائفان او یہ مومے تہ

أَقْرَبُهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ

زیات نیردے ددوی تہ پہ دوستانہ کنیں د مؤمنانو سرہ ہغہ کسان

قَالُوا إِنَّا نَضَارِيْ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ

چہ وائی بیشکہ موتہ نصاریٰ یو - دا پہ سبب ددے چہ بعضہ ددوی تہ

قَتِيلِينَ وَرُهَبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ

طلبکار دحق دی او برہ کوونکے دی (داللہ تعالیٰ تہ) او یقیناً دوی لوی تہ کوی (دحق تہ) -

۱۳۵ دا تفریح دہ پہ ماقبل بیان باندے پہ ذکر د فرق سرہ پہ مینج د یہودو

اونصارا دکنیں نو اشارہ دہ چہ ماقبل ذکر شوی عیبوتہ پہ یہودیانو او د

هغوی ملکرو مشرکانو کنیں زیات دی پہ نسبت د نصاریٰ۔ لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ

دا عبارت دلالت کوی پہ یشکارہ والی د دشمنی د هغوی باندہ۔ الْيَهُودُ، یہودیان محکمہ

چہ مؤمنان ایمان لری پہ عیسیٰ علیہ السلام او محمد صلی اللہ علیہ وسلم

باندے او یہودیانو ددے دواہو تہ منکر دی۔ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا، او مشرکان

مؤمنان خویہ توحید باندے پورہ کلک دی او دھر قسم شرک تہ نفرت کوی

وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَضَارِيْ

کنیں د مفسرینو دہ قولوتہ دی اول داچہ مراد ددے تہ ہغہ نصاریٰ دی

چہ پہ حبش کنیں یا یہ مدینہ کنیں یے ایمان راوپے وڈ او قرآن یے اورین

وڈ اوڑھائیے کرے وہ او دلیل ددے قول دادے چہ دوی د پارہ یے دوستانہ

د مؤمنانو ثابت کرے دہ۔ او دارنگ ورپے ددوی صفات دمدھے یے ذکر

کرے دی او دا قول سمعانی او خازن غورہ کرے دے۔ دوم قول دا کہ

چہ مراد ددے تہ عام نصاریٰ دی اگرچہ کافران وی او وجہ د فرق

مفسرین تو دالیکلے دہ چہ مذہب دے یهود و دا دے چہ شر او اذیت رسول
مخالف تہ واجب دی کہ یہ قتل سرہ وی کہ یہ مال لوٹ کولو سرہ وی او کہ
تور مکرو تہ او چیلے وی او یہ مذہب دے نصاریٰ کیں ایذا و درکول مخالف تہ
جائز تہ دی او دارنگ یہ یهود و کیں حرص دے دنیا او مشری طلب کول او تکبر
کول عادت دے او نصاراؤ کیں دا صفت تہ لہ دی۔ او شریعت لیکلے دی چہ
دا وجہ دہ چہ کہہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم خطونہ نصاراؤ تہ رسید لے دی
ویا ئے ایمان راوہے دے یا ترم شوی دی لکہ ہر قل بادشاہ او مقوقس او ہودہ بن
علی او غیر دے نصاریٰ تہ ہغوی خو دے خط دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پیرہ بے عزتی
کپے دہ لکہ کسری دے قارس چہ خط ئے دے دے کپو او بقای و ئیلے دی
یہ دے کیں راز دا دے چہ عیسیٰ علیہ السلام او دے ہغہ امت یہ زمانہ کیں
روستو امت تہ نزد دے دی نو یہ دوستانہ کیں ہم نزد دے دی۔
او ذلک یا تھم اہ سرہ تخصیص ئے او کرو روستو دے تعیم نہ یہ ذکر دے خاص
مؤمنانو سرہ دے ہغوی نہ۔

سوال۔ نصاریٰ کافر یہ دے وخت کیں ہم دے یهود و پشان دی بلکہ دے ہغوی نہ
زیاتہ دشمنی کوی دے مسلمانانو سرہ نو خہ رنگ دا فرق صحیح کیہی؟
جواب۔ دلہ مراد بعض نصاریٰ دی لکہ چہ مخاکیں ذکر شول۔
جواب۔ مراد دے اقرب مودہ نہ انابت کول دی حق طرف تہ یعنی یہ یهود و
کیں ضد و عناد او حسد پیر دے او یہ نصاریٰ کیں انابت پیر دے۔
ذلک یا تھم اہ وجہ دے سببیت دا دہ چہ یہ قوم یا کلی کیں دا سے حق موجود
وی او داعیان دے حق وی نو ہغہ قوم کیں انابت الی الحق پیدا کیہی حکم
چہ عملی کار یہ خیل قوم کیں ویتی۔

سوال۔ ”انا نصاریٰ“ ئے او ئیل ”ہم نصاریٰ“ ئے نہ دے و ئیلے؟
جواب۔ اول خو یہ دے سورہ سلا کیں دا سے لفظ ذکر و دارنگ سورہ
ال عمران سہ کیں ہم وعدہ دے نصرت ذکر دہ نو دے ہغہ سورہ موافقت دے
دویم دا چہ دلہ ذکر دے عام نصاریٰ مقصد و زبنا یہ دویم قول نو قالوا
انا نصاریٰ ئے او ئیل چہ حقیقی نصاراؤ یعنی متبع دے عیسیٰ علیہ السلام او ہر دے
کوونکو دواہ تہ شامل شی نوروستو ئے دے ہغوی نہ تخصیص او کرو دے
صحیح نصاریٰ چہ ہغوی ایمان راوہے دے دویم دا چہ اوسنی نصاریٰ

وَإِذْ أَسْمِعُوا مَّا أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ

او کله چہ و اوری دوی هغه کتاب چہ نازل کرے شویک رسول ته

تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّامِ مِمَّا

وینے به ته سترکے ددوی چہ دیکری (بھیری) د اوخکونه دوی د دیتہ

عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا

چہ او پزندلو دوی حق لره - وائی دوی اے ربه ز موبره ایمان راوے د موبره

فَاكْتَبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ۝۸۳ وَمَا لَنَا لَا

نو اولیکه موبره د شهادت کوونکو سره - او شه عذر دے ز موبره نراوے

خان مسعی کوی په صلیبین مسیحین او صیمین عیسائین سره او خان ته نصاری نه وائی (الا ماشاء الله) او دغه وجه هم ده چہ په دوی کس اوس د مؤمناتو سره د دوستانه بوئی هم نیشته - قَسِيسِيْنَ جمع د قسيس ده په اصل کس د قس نه دے په معنی د تتبع او د طلب د یو خیز کس، مطلق عالم ته ویلے شی او دارنگ تابعدار د علماؤ ته هم وائی - او نیشاپوری، قرطبی د عروه بن زبیر نه روایت ذکر کرے دے چہ هرکله نصاراؤ خپل کتاب انجیل ضایع کړو او تبدیلی پکس اوکړه نو یو عالم د هغوی نه پلته شو په حق او په استقامت باندے او د هغه نوم قسيس وو نو خوک چہ د هغه په دین باندے وو نو هغوی ته یے قسيسین ویل یعنی د قسيس تابعداران په حق دین کس - وَرَهْبَانًا هغه عبادت کوونکی چہ د الله تعالی نه یزه کوی او مال وجاه یے مطلب نه وی - وَأَتْلَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ اشاره ده چہ عالم د حق او عبادت په دوی کس داسے اثر کرے دے چہ دوی د حق خبرے نه هیڅ لوی ته کوی بلکه تواضع کوی -

۸۳ دا هم عطف دے په ماقبل صفتونو باندے او هغه صفتونه په دوی کس د قرآن د اوریدلو نه مخکس موجود وو او د اصف د قرآن په وخت کس دے او په دے کس اشاره ده چہ تکمیل د مخکس درې صفتونو په ددو صفت سره د - تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّامِ مِمَّا سوال پدیکس

تَوْءَمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ لَا

ایمان یہ اللہ تعالیٰ او یہ ہفتہ شہ چہ داخل دے مونہ تہ د حق تہ

وَنُظْمِعُ اَنْ يَّسُدَّ خِلْمَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ

او طمع لو چہ داخل یہ کوی مونہ رب زمونہ د قوم

الصّٰلِحِيْنَ ۝۸۴ فَاَنَّا بِهِمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوْا

نیکانو سرہ ۔ پس بدالہ و رکرا دوی تہ اللہ تعالیٰ یہ بدالہ د وینا د دوی

خود بھیدلو صفت دستہ گو دیارہ ذکر کرے دے او حال دا چہ دا صفت
داوینکو دے ؟

جواب۔ پدیکس مبالغہ دہ یہ اصل کنہ اسے وو چہ ستر کے د دوی د کے
شی داوینکو تہ بیارابھیری یا من یہ معنی دیا سرہ دے۔

مِمَّا عَرَفُوْا مِنَ الْحَقِّ اَوَّلُ مِنْ اٰجِلِيْهِ دے او دویم د تبعیض دیارہ دے
یعنی یہ بعض حق پیژندلو سرہ ژیا اوکرا اوکلہ چہ ہول و اوری نو بیا
خوبہ د دے تہ زیاتہ ژیا وی یقو لوون دا دلیل د عدم استکبار دے۔

فَاَنْتَبٰنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ مراد د دے تہ امت د محمد صلی اللہ علیہ وسلم
دے یہ دلیل د صفت د دوی یہ سورہ بقرہ ۱۲۳ او سورہ حج ۸۷ کنیں

او داسے د عا د نصارا و مشرانو ہم غوختلے وہ لکہ یہ سورہ العمران ۳۵
کنیں دہ۔ تنبیہ۔ قرطبی و ثیلے دی چہ دا صفات د علماء حق پرستو دی

چہ قرآن اوری نو ژیا کوی خوبہوشی و ربانندے تہ راسخی او د اللہ تعالیٰ
نہ د عا کائے غواری خو چنے تہ وہی او اظہار د غم کوی لیکن دمرک

حالت تہ تنکارہ کوی لکہ خنک دانور کارونہ (صعق، چنے، رقص وغیرہ)
یہ متصوفو باندے کیہی۔

۸۴ دا جواب د هغوی وؤ یہ رد هغه چاکنں چہ دوی له ئی ملا متیا و رکولہ
چہ تاسو ولے بل دین غورہ کرو نو هغوی او ثیل و ما لکنا لا تؤمن باللہ

دا استفهام انکاری دے یعنی هیچ عذر نیستہ یہ ترک د ایمان کنیں۔
وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ مراد د دے تہ قرآن دے او دا عطف دے یہ

باللہ یاندے یا دا جملہ حالیہ دہ۔ وَنُظْمِعُ عطف دے یہ توءمن باندے

جَنَّتِ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ

جنتو ته چہ بہاری لاندے دھتہ نہ نہرو ته ہیشہ بہ وی دوی

فِيهَا طُورٌ ذُو الْأُنْبُوتِ ۝۸۵

پہ ہتہ کنس۔ او دا جزاء (بدلہ) دہ د خائستہ عمل کوونکو۔

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ

او ہتہ کسان چہ کفریے کریدے اودرو غن کفری آیاتو ته زمونہ دتہ کسان

أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝۸۶ يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

دوزخ والا دی اے ایمان والو !

یا حال دے پہ تقدیر د نھن تطمع سرہ۔ حاصل دا دے چہ سبب د ایمان موجود دے چہ طمع د جنت دہ او مانع د ایمان نہ نیشتہ او یہ وخت د وجود د سبب او د عدم مانع کنس وجوب راسخ۔ مع القوم الصالحین دے تہ مراد امت د محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے یہ قرینہ د سورہ انبیاء سورہ او مع پہ معنی د فی سرہ دے یا عبارت پت دے یعنی فی الجنۃ مع القوم الصالحین۔

۸۵ دا بشارت اخرویہ دے یمّا قالوا سوال دے تہ معلومہ نشوہ چہ صرف پہ اقرار سرہ جنت حاصلیدی او د ا مذہب د کرامیہ دے دے چہ صرف اقرار تہ ایمان وائی؟ جواب: خازن او رازی وئیے دی چہ مخکنس د دوی اخلاص ذکر شو پہ دوا صفاتو سرہ اول تہرا او دویم معرفت د حق چہ دا دلالت کوی پہ پورے تصدیق د قلب باندے نوروستو ورپسے قول ذکر کرو او موصوفیے کرل پہ محسنین سرہ۔ بل دا چہ نیشاپوری وئیے دی چہ دلتہ قول پہ معنی د اعتقاد دے او دیرو تحایونو کنس قول تہ مراد عقیدہ وی۔

۸۶ دا تخویف اخروی دے ہتہ کساتو تہ چہ د مخکنس صفتو نو خلاق صفات لری۔ کفرؤا دا پہ مقابل د لایستکبرون او عرفوا من الحق کنس دے۔ او کذبوا پہ مقابلہ د اذا سمعوا اہ او یقولون اہ کنس دے

لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ

مہ گنہی حرام مزیدار (پاک) ہفتہ خیزونہ چہ حلال کریدی اللہ تعالیٰ تاسو لری

وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿۸۷﴾

او زیاتے مہ کوئی دحدتہ - یقیناً اللہ تعالیٰ مینہ تہ کوی دَ زیاتی کوونکو سرہ -

نو کفر و صف ذرہ دے او تکذیب صفت دَ تے او دَ ظاہر دے -
 ۸۷ خلاصہ: دے حائے تہ دویم باب دے دے حصے تراخر دَ
 سورت پورے پیدائیں رد دے پہ شرک فی التحلیل والتحریم باندے او
 بیا ذکر دَ مسئلے دَ حلف (قسم) دے پہ طریقہ دَ تحریم دَ حلال سرہ
 او بیا ذکر دَ تحریم تو الہیو دے چہ پہ ہفتے کیں رد دَ تدار دَ غیر اللہ ہم دَ
 بیا جواب دَ وہم دے - بیا ذکر دے دَ تحریم الہی خاص او دَ ہفتے حکم
 تفصیلی، بیا تحلیل بیا دفع دَ وہم نو تر سقا پورے بیا تادیب دے پہ سلا
 کیں اور دے پہ تحریم او تدار لغیر اللہ باندے تفصیلاً اور دے پہ
 دلیل دَ ہغوی باندے پہ سلا کیں بیا بل ادب ذکر کوی پہ سلا کیں بیا رد
 دے پہ حلف کاذب باندے چہ دَ ہفتے پہ سبب سرہ حرام حلالوی تر سلا
 پورے پہ اخر کیں دلیل نقلی دَ تولو انبیاء و نہ اجمالی او دَ عیسیٰ علیہ السلام
 نہ تفصیلاً او مقصدی دے دادے چہ دوی غیب دان تہ دی او پہ اخر
 کیں دعوی دَ توحید دہ - او پیدائے باب کیں او وہ عقود الہیہ ذکر دی
 پہ عنوان دَ یا ایہا الذین امنوا سرہ -

تفسیر: ربط ہر کلا چہ مخکین مداح دَ قسیس اور ہبان ذکر شہ تواعراض
 رائے چہ پہ ہغوی کیں دَ رہبانیت دَ وجے تہ تحریم دَ طیبات تو ہم دَ حاصل
 جواب دا دے چہ دَ ہفتے تہ حآن ساتی لَ تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ
 تحریم دَ غیر اللہ کیں خلور قسمو تہ دی اول دا چہ دَ انکار دَ وجے تہ حرام دَ
 اللہ تعالیٰ حلال او گنہی او حلال تے حرام او گنہی - دویم دَ وجے دَ اعتقاد
 او دَ خوف شرکی تہ یعنی چہ یو حلال خیز رچہ نسبت تے یو معبود تہ
 کرے شوے وی) نو پہ حآن باندے حرام او گنہی پیدائے عقیدہ چہ دا حلال
 کرم نو دا معبود یہ ماتہ ضرر اور سوی لکہ - بحیرہ سائبہ وغیرہ - دریم
 پہ نصوصو شرعیو کیں ختہ خیز حلال وی لیکن علماء سوء یہ تقلید

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلالًا طَيِّبًا

او خورئ د هغه ته چه درگريدي تاسو ته الله تعالى حلال پاک (مزه والار)

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ

او بړه کوئ د الله تعالى ته هغه الله چه تاسو په هغه باندے ایمان لرئ -

لَا يُؤْخَذُ كُمْ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

نه نيسي الله تعالى تاسو لره په يه ارادے د قسمونو ستاسو لره

سره (په دليله) هغه حرام گرځولے وی څلورم د رهبانیت د وچه نه بعض حلال څيزونه په ځان باندے حرام گنري لکه بعض جائز لباس او غوښه خوړل او نکاح کول او میوے او غوړی وغیره لکه چه بعض ملنگان په ځان باندے حرام او گرځوی - نو دا نهی د لا تحرما دے ټولو قسمونو ته شامل ده او بالخصوص روستنن قسم باندے رد اول مقصد دے د دے وچه نه قرطبی لیکلے دی چه په دے کس رد دے په غالبانو زاهدانو او باطل پرست صوفیاء باندے نیشاپوری وئیلے دی چه مراد د لا تَحَرُّمُوا دا دے چه عقیده د هغه د حرمت مه لرئ او په ژبه باندے د هغه د حرمت بیان مه کوئ او په عملی طور باندے د هغه ته داسے ځان مه ساتئ لکه چه حرامو ته ځان ساتل پکار دی - وَلَا تَعْتَدُوا د حدادو و شرعیو د حرام او د حلال نه تجاوز کول اعتداء ده په طریقه د تحریم د حلال سره یا په طریقه د تحلیل د حرامو سره -

۸۸ په دے کس تاکید دے د لا تحرما او ذکر د شرطونو د خوراک دے چه حلال او طیب به وی او مراد د گټوانه فائده اخستل د حلالونه په خوراک څښکاک، لباس او سورلئ کولو وغیره کس دی - او خوراک چوتکه لوئے مقصد دے د دے وچه نه هغه ئے خاص کړو په ذکر سره - په مټاکس اشاره ده چه بعض د هغه نه صدقه کس ورکوی - اودارنگ د رزق لفظ اطلاق په حرام باندے هم کیږی نو بعض ئے ځکه خاص کړل - حَلَالًا طَيِّبًا حلال خو هغه دے چه دلیل شرعی د حرمت د هغه د پاره ته وی او طیباً هغه دے چه د شپې نه هم پاک وی - ابن مبارک

وَلَكِنْ يَوْمَ يُؤْخَذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمْ اِلَٰهِيْمَٰنَ

او ليکن نيسي تاسو لڙه ٻه هفت سره ڇه ٽپل وى تاسو قسمو ته

فَكْفَارَتُهُ اِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِيْنٍ مِّنْ

پس كفاره ڏهه خوراڪ وركول دي لس مسڪينانو ته ڏ

اَوْ سَطْرٌ مَّا تَطْعَمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ

درميانه هفت خوراڪ نه ڇه خوروي ٻيڙي پڇيل ڪوروالا باندو يا جائے ڏهه

اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ

يا آزادول ڏ مري دي. پس شوڪ ڇه ته موي تو پدا باندو روڙي دي

ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ ۚ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ

درے درے (ٻولہ پيسے). دا كفاره ڏ قسمو ستاسو ده

اِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَاحْفَظُوا اَيْمَانَكُمْ ۚ كَذٰلِكَ

ڪله ڇه قسمو ته اوکري تاسو. او بچ سائي قسمو ته خيل. دغيس

يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝۸۹

بيانوي الله تعالى تاسو ته احڪام خيل دے ڏپاره ڇه شڪر اوکري -

نه نقل دے ڇه حلال هفت دے ڇه ٻه طريقه شرعي سره حاصل شي
او طيب هفت دے ڇه ٻه هفت کين غذا ايت او ترقى ڏ بدن وى او مضر
ڏ صحت نه وى نو اشاره شوه ڇه کوم خير سره غذا ايت ته راسخ بلڪه مضر
وى لکه خاوره کانڙي سڪاره وغيره نو دامڪروه دي. وَ اتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِىْ اِه
ٻه دے کين اشاره ده دوه خبرو ته اول دا ڇه ايمان بالله سبب دے
ڏپاره ڏ تقوى کولو دويم دا ڇه ڏ حرامو نه بچ کيدل او ڏ حلالو نه قائد
اختسل دا تقوى ده.

۸۹ ربط ڏايت دا دے ڇه قرطبي اوسمعاني روايت ڪرے دے ڇه کوم
صمايه ڪرامو ڏ رهبانيت اراده ڪرے وه نو هقوى ورسره قسم ڪرے وو

نو هرکله چه نازل شو مخکن ایت چه لا تحرما طیبات ما احل الله لکم ۱۱
 نو هغوی تیوس اوکروچه مونبرچه قسم کرے دے نو د هغه به حقه حکم دی
 نو دا آیت نازل شو۔ دارنگ هرکله چه او فرمائیل چه تحریم د طیبات و اعتداء
 رگناه ده نو سوال راغی چه کله خو یوصالح انسان یو حلال خیز په حان
 باندے حرام کړی لکه چه سورة تحریم په اول کین ذکر دی نو جواب او شو
 چه په دے کین تحریم شرعی مقصد نه وی صرف د هغه خیز نه حان ساتل
 د بل مقصد د پاره دی او هغه ته تحریم لغوی و ثیلے شی۔

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ داسے په سورة بقره ۲۲۵ کین تیر شوی دای او
 مؤاخذه دوه قسمه ده اول د نیوی یعنی کفاره د قسم دویم اخروی یعنی
 عذاب الهی دلته نفی د دواړه قسمو نو مراد ده۔ بِاللَّغَوِيِّ اَيْ مَانِكُمْ
 لغوی په اصل کین هغه خیز دے چه په بے پرواهی سره او غورځولے
 شی او لغو دوه قسمه ده اول دا چه الفاظ د قسم د خله نه بغیر د ارادے
 نه د عادت د وچه نه اوغی لکه بعض خلق د عادت د وچه نه وائی قسم
 دے، والله، بالله، دویم قسم چه په تیر شوی کار کولو یا نه کولو باندے
 په طور د انکار سره قسم اوکړی د هغه کول یا نه کول د ده نه هیروی
 اول قول د امام شافعی دے او دویم قول د امام ابوحنیفه او امام احمد
 دے راجح دا ده چه دا دواړه په یمین لغو کین داخل دی اول خود د
 وچه نه چه نیت یے نیشته او اتمال اعمال بالنیات، او دویم د دے
 وچه نه چه په گمان کین دے ریشتنے دے او "وَرَفَعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَاةَ
 وَالْإِثْمَانَ" اَيْ مَانٌ جمع د یمین ده او یمین دلالت کوی په قوت باند
 نو په قسم سره خبره قوی کیږی د دے وچه نه هغه ته یمین و ثیلے شی۔
 بِمَا عَقَدْتُمْ اَلْاِيْمَانَ عقد په اصل کین تړلو ته و ثیلے شی نو پدے
 سره هغه قسم مراد دے چه کول یا نه کول د راتلونکے وخت سره
 او تړلے شی او د یمین متعقد و ثیلے شی په دے کین په وخت
 د حانث کیدلو (قسم ماتولو) کین کفاره واجب ده بالاتفاق۔

سوال۔ د دے الفاظو د آیت نه خو معلومه شوه چه په صرف عقد کولو
 (یمین متعقد) سره کفاره واجب کیږی ؟

جواب۔ دلته په عبارت کین پت لفظ مراد دے "رَبَّنَا مَا عَقَدْتُمْ

يَا اِذَا خِنتُمْ) يعنى په ماتولو د دے قسم سره كفاره واجبيږي.
 فَكَفَّارَتُهُ) دا تفصيل د يو اخذ كړ دے او دے ته كفاره وئيل شي ځكه
 چه په دے سره كناه د ماتولو پټ شي او معاف شي.
 اطعام عشره مسكين. د اطعام په تحديق كين اختلاف د اهل علمو
 دے د علي روايت دے چه دوه وخته به خوراك وركوي (غرم او مائت)
 د حسن بصري نه نقل دے چه يو وخت خوراك چه دودى او غوښه
 وي پوره دے. د اكثر اهل علمو نه نقل دے چه د غنمو ته نيم صاع
 رچه هغه تقريباً دوه كلو وي يا د هغه قيمت دے وركوي كه په هريو
 باندے عمل او كړي نو جائز دے. مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ ا ه يعنى ډير
 اعلى قسم طعام او ډير ادني دے نه وركوي بلكه درميانه چه عام اوقاتو
 كين دا انسان پخپله خوري او خپل اهل و عيال ته ئي وركوي.
 اَوْ كَسَوْتَكُمُ) په ايت كين د دے حد هم نه دے ذكر شوے نو امام
 شافعي فرمائي چه كوم ته جامه وئيل شي قميص او ږد او پرتوگي يا
 لنگ يا پگړي دے وركوي. او امام مالك او احمد وايي. هغه جامه چه
 په هغه كين موندل كول صحيح وي د سړي يا د نجو مناسب. مذهب حنفي
 كين دى چه جوړه جامه چه په عرق كين څنگه استعمالېږي، او دابه په
 ملكيت كين وركوي. اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ) دستي نه مراد ټول ذات د انسان
 دے كه مړئ وي او كه وينځه وي او د احنافو په نيز عام دے كه مؤمن
 وي او كه كافرو وي او د تورو ايمو په نيز مؤمن كيدل شرط دى او امام
 شعراي وئيل دى چه كافر ازادول په كفاره كين د امشكه خبره ده ځكه
 شرعي مقصد د ازادولو ته دا دے چه د الله تعالى د بندگي د پياړه
 ازاد شي نو صحيح دا ده چه ايمان پكيس شرط دے. او امام رازي
 وئيل دى چه په عرب كين دا قاعده وه چه د قيدي شخص لاس به
 ئي دستي سره تړلے وو په رسني باندے نو كله چه به ئي ازادولو نو
 رسني به ئي پرانستله نو د مړني ازادولو د پياړه هم فك رقبه استعمالېږي
 هم د دے مناسب د وچه نه.
 تنبيه: ټولو اهل علمو وئيل دى چه حرف د او په دے كفاره كين د پياړه
 د تخيير (اختيار) دے يعنى د كفاره وركوونكي خوځه ده چه په دے

درے وارہ کنس ہریو خویش کپی نواد اذکری۔ او پہ دے درے وارو کنس
یوحکمت دا دے چہ اطعام کنس اشارہ دہ چہ دا انسان لس ورٹے خان او
اوساقی د عادت خیل تہ دیارہ د دے چہ شہوت د نفس امارہ مات شی ،
او کسوة د دے دیارہ چہ گناہ تے پت شی ، او تحریر رقبہ د دے دیارہ دے
چہ ددہ غارہ د گناہ نہ ازادہ شی ، فَصَيِّمًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ یہ اطعام کنس صرف
اشارہ دہ چہ یہ خان باندے لس ورٹے خوراک کم کپی او پہ دے کنس
تصریح دہ چہ درے ورٹے دے خان بالکل اوڑے کپی نو پہ اول
کنس لس انتہاء د جمع قلت او ابتدا د جمع کثرت ذکر شوہ او پہ روژہ
کنس ادنیٰ د جمع قلت ذکر کرہ یعنی دا جمع قلت د عدد د جمع کثرت د
اطعام سرہ برابر دہ او پہ دے درے ورٹو کنس تتایع (پرلپسے والے)
شرط دے یہ نیز د احتیاق باندے یہ سبب د قراءۃ دابی بن کعبہ او
ابن مسعود سرہ او د نورو ائمو پہ نیز تتایع شرط تہ دے صرف سنت
دے۔ ذَلِكَ كَفَّارَةٌ اَیْمَانِکُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ او د دے سرہ حنث مراد دے
لیکن حلق اصل سبب دے د کفارے د دے وچے نہ د ہفے ذکرے او کپو
نودا دلیل دے چہ مخکس کول د کفارے پہ قسم کولو باندے جائز تہ دہ
او پہ حنث باندے مخکس کولو کنس اختلاف دے ظاہر د حدیث دلالت
کوی یہ جواز باندے لیکن پہ کارونو د خیر کنس فقط۔

وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ د دے درے توجیہ دی اول دا چہ خان بیچ کپی
د دیرو قسمونو کولو تہ رخازن) ، دویم دا چہ روستو د حنث تہ تادی
او کپی پہ کفارہ ورکولو کنس (قرطبی) دویم دا چہ قسمونہ بیچ اوساتئی د
حانث کیدلو نہ لیکن دا خاص دے پہ ہفہ حال پورے چہ قسم تے نہ
وی کپی پہ یر بخودلو د امر شرعی یا یہ کولو د مکروہ کار باندے ۔
لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ اشارہ دہ چہ تفصیل د دینی احکامو لوٹے نعمت د
د ہفے شکر کول لازم دی دارنگی شکر کول پہ معنی د عمل کولو سرہ دے۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ

اے ایمان والو ! یقیناً شراب

وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلامُ رَجْسٌ

اد جواری او بندگی ددر کاھوتو او قسمت معلومول پے غشوسرہ پلیق دہ

مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ

دا د عمل د شیطان تہ دی نو چہ اوکری د دیتہ دے دپارہ چہ تاسو

تَقْلِحُونَ ۝ إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ

کامیاب شی یقیناً ارادہ لری (غواہی) شیطان

سہ ربط د مخکین سرہ دا دے چہ ہر کلہ ئے او فرمائیل "لا تحرموا طيبات ما احل الله لكم" نو خمر او میسر ہم د بعضو خلقو یہ تیز طیبات وؤ نو رد کوی پہ هغوی باندے چہ دا طیبات تہ دی - يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قرطبی وئیلے دی چہ د جاھلیت پہ خلقو کین دا عادت وؤ نوروستو د ایمان تہ ہم بعض اثار د دے پہ بعض مؤمنانو کین پاتے وؤ د دے وچے تہ خطاب ئے پہ صفت د ایمان سرہ اوکرو یعنی صفت د ایمان د د عاداتو سرہ متافی دے - ابن عطیہ وئیلے دی چہ داسے عادات پہ جاھلیت والو کین وو چہ فالونہ بہ ئے راویستل د کتابونو او د مارغانو پہ ذریعہ سرہ او بعض خلق یکین اوس ہم گروقتار دی - إِنَّمَا الْخَمْرُ سَوْءٌ بَقَرۃ ۲۱۹ کین د دے تفسیر تیر شویدے - او پہ مستند احمد کین ذکر دی چہ تحریم د خمر (شرابو) پہ تدریج سرہ درے مرحلو کین راغلے دے اول پہ سورۃ بقرہ ۲۱۹ کین نو بعضو صحابو پر بخودل او بعضو بہ استعمال کوؤ نو بیا پہ سورۃ نساء ۲۳ کین وئیلے شول چہ پہ وخت د مونخ کولو کین متع دی نو بیا بہ پہ غیر د وخت د مونخ تہ بعض کسانو خبیکل نو بیا دا ایت نازل شو تو ہول صحابہ منع شول او ہول ہقہ شراب ئے پہ زمکہ باندے وارول کوم چہ چاسرہ وؤ اولوخی د شرابو ئے مات کرل - نو دا ایت صریح دے پہ تحریم د خمر کین پہ درے الفاظو سرہ رجس، من عمل الشیطان او قاجتنبوا او خدا د بھاری

او مسلم کنیں را غلے دی چہ ہرکله دا الیت نازل شو یہ ہغہ وخت پنٹخہ
 قسموتہ کہ شرابو موجود ووڈانکور و کجور و کلبین، غصو او وریشو او خمر ہر ہغہ
 شیر ذمے چہ عقل پتوی ریعنی د شرابو پہ خنکلو سرہ انسان دومرہ نشہ شہی چہ یہ خان
 تہ پوہیری۔ او حدیث کہ مسند احمد کتبخی چہ د ذکر خول او د قیمت اخستل ہم حرام دی۔
 او ابن کثیر پیدمے مقام کتب دیر احادیث یہ دے مسئلہ کنیں راجع کرمے
 دی ہغہ او گوری۔ وَالْمَيْسِرُ "ہر قسم جواری کول" ہرکله چہ یہ جواری
 سرہ مال پہ انسانہ طریقہ حاصلیری د دے وجہ نہ د ہغہ رسوم
 میسر کی خود لے شویدمے او قرطبی و ثیلے دی چہ وارہ ہلکان چہ یہ
 اکور و بلورو) وغیرہ سرہ لوپے کوی او دیوبل نہ ٹے کتہہ کوی دا ہم
 پہ میسر کنیں داخل دی۔ وَالْاَنْصَابُ جمع د نَصَب یا د نَصَب دہ یہ
 اصل کنیں یہ معنی د مفعول سرہ دے یعنی منصوب را اور ولے شو
 مقرر کرمے شوئے) او یہ اصطلاح شرقی کنیں ہر ہغہ خیز چہ خلق یے مقرر
 کپی او بندگی (سجدے، طوافوتہ، ذبح او نذر و تہ وغیرہ) د ہغے کوی۔ یہ
 مجالس الاررار ص ۱۲ مجلس ۱۸ کنیں لیکلے دی چہ دا لفظ اونے، کتہہ او قبر و نو
 وغیرہ تہ ہم شامل دے او د دے تولو نرول واجب دی (د استطاعت موافق)
 نو مراد دلتہ انصاف جوہرول یا د ہغے عبادت کول دی۔ وَالْاَزْلَامُ د ک
 سورت پہ ابتداء کنیں تفصیل د استسقام بالازلام ذکر کرمے شوئے دے۔
فَائِدَة۔ مہاشی پہ تبصیر الرحمن کنیں و ثیلے دی چہ یہ خمر خنکلو کنیں
 بربادی د عقل دہ او پہ میسر کنیں بربادی د مال دہ (کتہہ پکین کل کلہ
 وی) او پہ انصاف کنیں بربادی د عزت د انسان دہ یہ تلال او عبادت
 کولو د مخلوق سرہ او ازلام کنیں بربادی د علم دہ او کثرت د جہل دہ۔
رَجَسٌ پہ لغت کنیں ہر خبیث تہ و ثیلے شہی چہ ہغہ بد گنہ لے کیری پہ
 عقل او پہ شرع کنیں او د دے خیز و نو وجہ د رجس کیدلو مخکن د
 مہاشی پہ حوالہ سرہ ذکر شوہ۔ او اطلاق د دے لفظ اکثر پہ ہغہ
 خائے کنیں کیری چہ پلیتی پکین پتہ وی عام خلق و ریاندے نہ پوہیری
 د دے وجہ نہ متافقا تہ رجس پہ سورۃ توبہ ۳۹ کنیں و ثیلے شویدی
 او نجس ہغہ خیز تہ و ثیلے شہی چہ ظاہرًا باطنًا پلیت وی لکہ مشرکان
 پہ سورۃ توبہ ۲۸ کنیں۔ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ یعنی شیطان انسی او جتنی

أَنْ يَوْقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ

چه و اجوی په مینم سنا سو کین دشمنی او کینه گری

فِي الْخَبَرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ

په څنګو د خبرو سره او کولو د جوارۍ سره او منع کړی تاسو د ذکر د الله تعالی ته

وَعَنِ الصَّلَاةِ قَهْلُ أَنْتُمْ مِّنْهُمْ ۖ

او د مانځه ته ، نو ای تاسو منع کیدونکي یی ؟

دا کارونه کوی یا ئې خلقو ته خاښته کوی په وسوسو سره . فَأَجْتَنَّبُوهُ فَهَرِ
يُولُوهُ رَاجِعٌ دے په تاویل د مذکور سره یا رجس ته راجع دے .
او دا لفظ د ډیر تاکید دے په باره د تحریم کین په نسبت د لفظ د حرم
سره . لَعَلَّكُمْ تَقْلِحُونَ اشاره ده چه دے ته خلاف کول سبب د
خراب او فساد دے .

په دے کین هم تاکید د حرمت د خمر او میسر ذکر کوی چه د اسبب
د فساد د تیوی او دینی دے هرکله چه قباحه د انصاف او ازلام خو
ښکاره وؤ او د دے سورت په ابتداء کین ذکر وؤ نو دلته د هغه
ذکر کولو ته حاجت رانغ صریح د خمر او میسر قباحه ذکر شو .
الْعَدَاوَةُ (کنه او وهل او قتال کول) هرکله چه خمر و کین په تشه کیدلو
سره فحش خبره کیری نو هغه سبب شی د دشمنۍ او په میسر کین
په مال بیلو سره بلکه بعض خلق په جوارۍ کین خپل اهل او اولاد
هم ګانړه کوی د ډل چا سره او ډل چا په لاس کین چه هغه ګوری
نوسبب د دشمنۍ او ګرځۍ . وَالْبَغْضَاءُ بغض پټه کینه او حسد ته
وئیل شی او بغض سبب جوړیږی د قطع تعلق او د اسبب د فساد
د ژوند دے . وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ په دے جمله سره فساد
دینی د خمر او میسر ذکر کوی ځکه چه په خمر سره سرور د نفس
او استغراق په لذت جسمانی کین حاصل شی نو د ذکر الهی ته غافل
شی او په میسر کین که ګټه او ګری نو زړه کین ئې غرور پیدا شی
او که مغلوب شی نو بیا حیل جوړوی د ګټه د مال د پاره او په دواړو

وَاطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا

او تابعداری کوئی دے اللہ تعالیٰ او تابعداری کوئی دے پیغمبر او بیچ شیء خلاف ذکر آیت

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ عَلَى رَسُولِنَا

پس کہ تاسو بخ او گرجو تو بوجہ شیء چہ یقیناً پہ رسول زمونرو یا نہی

الْبَلَّغُ الْبَيِّنُ ۝ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا

رسول دی بیکارہ - نیشہ یہ ہفہ کسانو چہ ایمان یے راوہے دے

حال تو کس دے اللہ تعالیٰ ذکر نہ غفلت راجی - وَعَنِ الصَّلَاةِ دے اختصاص بعد التعمیم دے دوجے دے دیرا ہتمام دے صلوٰۃ تہ او صلوٰۃ داسے عمل دے یہ ہفہ کس یہ تولو اعضاء سورہ ذکر الہی کیری۔

فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُوْنَ مراد دے تہ امر کول دی یہ منع سورہ یہ طریقہ دے مبالغہ سورہ دے وجہ تہ دے عمر تہ نقل دی یہ روایت دے ابوداؤد سورہ چہ ہفہ دے جملے سورہ اوثیل اِنْ تَنْهَيْتَنَا (منع شومونر)۔

امام رازی وٹیلے دی چہ ہر کلمہ سبب دے حرمت دے خمر دا مفسد دنیویہ او اخرویہ او گرجو لے شو او سبب دے مفسد او سکر (نشہ) دے تو معلومہ شوہ چہ ہر مسکر (عام دے نشہ خیز) پہ حکم دے خمر و کس دے او حرام دے۔

بلکہ دا ہم متعلق دے دے حکم دے خمر او میسر سورہ او تاکید دے یہ درے طریقہ سورہ اول امر پہ اطاعت سورہ دوم امر پہ حذر سورہ دریم اشارہ دے یہ استحقاق دے عذاب او دفع دے عذر سورہ - اَطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ

مراد دے تہ عام دے پہ جمیع او امرو او نواہی کیں او مسئلہ دے خمر او میسر ہم دیکیں داخل دے - واطيعوا الرسول کیں اشارہ دے چہ تفصیل او تفسیر دے خمر او میسر دے پارہ احادیث دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ رجوع کول ضروری دی - وَاحْذَرُوا بیچ شیء دے مخالفت دے اللہ او دے رسول تہ حذر کیں معنی دے ترک دے دیو خیر دے دے دے وجہ تہ -

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ اے دے جزاویہ اصل کیں پتہ دے یعنی تاسو مستحق دے عذاب بی بی او عذر ستا سو ختم دے نو یہ رسول یا نہی ہفہ ملامتیا نیشہ او فاعلموا دلیل دے دے جزا پتہ دے پارہ۔

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا

او عمل یتے کریدے یہ طریقہ د پیغمبر خہ گناہ یہ ہفتے کس چہ دوی خورے دی

إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

کلاہ چہ خان بچ کوی دشک نہ او پورہ ایمان لری او عمل کوی یہ طریقہ د پیغمبر (نیک)

ثُمَّ اتَّقَوْا وَآمَنُوا ثَمَّ اتَّقُوا وَآمَنُوا

بیّا خان بچ ساقی د حرامونہ او ایمان همیشه لری بیّا خان بچ ساقی د شبہاتونہ او خائستہ عمل کوی۔

وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ۙ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

او اللہ تعالیٰ مینہ کوی د خائستہ عمل کوونکو سرہ۔ اے ایمان والو!

۹۳ یہ دے ایت کیں جواب دے سوال دے چہ امام بخاری امام ترمذی ذکر کرے دے یعنی روستو د تحریم د خمر او میسر نہ بعض صحابو سوال او کمر چہ خہ حال دے دہقہ صحابو چہ شہیدان شول پہ احد کیں او دہقوی خیتو کیں شراب او مال د میسر پروت وڈ نو پہ دے ایت کیں جواب او شو۔ یہ دے ایت کیں دوه اشکالوتہ دی اول داچہ پہ داسے حال کیں خو پہ کافر باندے ہم گناہ نیستہ چہ پہ حال د کفر کیں مباح خیزونہ بلکہ حرام یے خورے وی نوروستو د تو یے او د ایمان راوړلو ته خو پہ هغه یا تنکا جناح نیستہ نو د مؤمنانو تخصیص یے وے او کړو؟ (جواب) کافر نه موصوف کیدری پہ داسے صفت سرہ چہ دہ یا تدهے گناہ نیستہ پہ فلاقی کار کیں حکه چہ کفر د هغه د گناھونو مجموعه ده او هر چه مؤمن دے نو د هغه پہ باره کیں خوف کیدایشی پہ هغه خیزونو چہ روستو حرام شویدی کیدایشی چہ مخکین د تحریم نه هغه گناہ وی۔

سوال۔ د مباح خیز پہ باره کیں عدم جناح خو پہ شرط سرہ مشروط ته وی پہ باره د مؤمن کیں نو د دے احوالو (درے کرتہ ایمان درے کرتہ تقوی او دوه کرتہ عمل صالح او یو کرتہ احسان) ذکرته خہ ضرورتا دے؟ جواب ع۔ دا په طریقہ د مدح او د ثناء سرہ دی یعنی دغه صحابه کرام په وخت د مباح (خمر او میسر) کولو کیں په دے نورو صفتونو

امَنُوا لِيَبْلُوَنَّكُمْ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ

خاتما از میت کوی الله تعالیٰ پہ تاسو پہ غہ خیر ماکہ د بیکار تہ

تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَا حُكْمُ لِيَعْلَمَ اللَّهُ

چہ رمی ہفتہ لہ سوتہ ستاسو اونیزے ستاسو دے دیار چہ بیکار کوی الله تعالیٰ

سرہ متصف وڈ او بیا ہم پہ ہفتہ سرہ متصف دی۔ جواب علی۔ پہ دے کیں نفی دہقہ امور تہ اشارہ دہ چہ محیط (برباد وڈ نکے) دایمان یا دایمان دی لکہ شرک او کفر تہ تقویٰ (بچکیدل) د بیدعاتو تہ تقویٰ، د ریا او سمعت تہ تقویٰ حکہ چہ دادرچے د تقویٰ موجود تہ وی نوشتہ اعمال بریاد شی نو نفی د جناح پہ مباح کیں فائدہ تہ ورکوی۔

تنبیہ۔ پہ تکرار د تقویٰ کیں دیر اقوال دی اول قول، اولہ تقویٰ د ہجہ غیرونو تہ چہ حرام وی پہ وخت د ایاحت د خمر او میسر کیں۔ دومہ تقویٰ د ریا او سمعت تہ۔ دریمہ تقویٰ د نسبت د عملونو تہ خیل خان تہ پہ طور د عجب او تکبر سرہ۔ دویم قول۔ اولہ تقویٰ د کفر او شرک تہ، دومہ د کبائر و گناہونو تہ، دریمہ د صغائر و شبہاتو تہ۔ دریم قول اول تقویٰ پہ مینع د دہ او د نفس د دہ کیں، او دومہ پہ مینع د دہ او د خلقو کیں، او دریمہ پہ مینع د دہ او د الله تعالیٰ کیں او د دے وجہ تہ د دریمہ سرہ لے احسان ذکر کرو چہ د ہفتہ معنی اَنْ تَعْبُدُ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ (حدیث) دے۔ خلورم قول ہقہ دے چہ پہ دویم جواب کیں ذکر شویدے۔ پہ تکرار د ایمان کیں ہم اقوال دی۔ اول قول، پہ اول ایمان کیں اصول د ایمان مراد دی او پہ دویم کیں زیادت د ایمان او پہ

دریم کیں دوام د ایمان ترمرکہ پورے۔ دویم قول، اول ایمان توحید دے دویم ایمان پہ تحریم د خمر او میسر باندے دے دریم ایمان ثبات او استقامت دے پہ ہفتہ یاندے۔ دریم قول د ہر قسم تقویٰ سرہ د ایمان ضرورت دے نوخہ رنگہ چہ تقویٰ درے قسموتہ دی دارنگ ایمان ہم۔ او تکرار د عمل صالح کیں دودہ قسموتہ اشارہ دہ اول قرائض واجبات او دویم سنن مستحبات۔ او ہرچہ احسان دے نو ہقہ خواخلاص دے او ہقہ پنداریں بولو مراتبو د ایمان او د تقویٰ او د عمل صالح کیں رکن اصلی دی او ہقہ۔

مَنْ يَخَافُ بِالْغَيْبِ فَمِنْ أَعْتَدَى بَعْدَ

هنه خوک چه بر بری دهغه نه په حال د نه لیدلو دهغه کس، نو چاچه زیاتے او کړو پس

ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۙ

د دینه نو هغه لره عذاب درد ناک دے .

۹۲ هر کله چه په ۸۷ کس هغه خیزونه ذکر کړل چه همیشه حلال وی او په ۹۱ کس هغه ذکر کړل چه روستو د تحریم نه همیشه حرام وی نو اوس هغه خیزونه ذکر کوی چه د خاص مکان یا حالت د وجه نه حرام وی او بل کله او وخت کس حلال وی او د هغه ته تعبیر کیدلشی په تحریمات الهیه سره .
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ اللَّهُ، تَوَلَّ احْكَامُ الْهَيْبِ چه انسانان په هغه سره مکلف وی نو هغه ته ابتلاء وئیلے شی بیا چه د عصیان سبب قریب موجود شی او د هغه طاعت کولو کس مشقت وی نو دا ابتلاء سمخته ده . نو دلته هم روستو لفظ د نکاله کس چه ښکار کول انسان دی لیکن الله تعالی حرام کړے دے او دا ابتلاء د ښکار پشان د ابتلاء د بنی اسرائیلو ده لیکن هغوی په ابتلاء کس ناکام شول او دا امت په دے ابتلاء کس کامیاب دے إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ . او دلته خطاب دے هغه مؤمنانو ته چه په حرم کس وی یا په احرام کس وی . یسئ و مِّنَ الصَّيِّدِ، مِّنْ د پاره د تبعیض دے یعنی د اوچے . یسئ و خازن او زمخشری وئیلے دی چه پکس کس اشاره ده چه دا ابتلاء لره او انسانه ده په نسبت د نور و عظیم قتنوچه په هغه کس اکثر خپه خوئیری . او دارنگ لفظ د بشی په سورة بقره ۵۵ کس هم دلالت کوی چه دغه ابتلا کانه لره دی په نسبت د نور و قتنو . نکاله آیو یکم یعنی وایه . یچی ، او اکتی او هغه چه رفتار یی کمزور وی نو انسان یی په لاسو نوسره نیولے شی او آیو یکم کس داخل دے جالوته اچول او دا مونه خخول . و رما حکم یعنی لوئے خاړوی د ښکار چه یمخته کولے شی او بدن یی غت وی نو بغیر د نیزے نه راتینکیری . ليعَلَّمُ اللَّهُ د اعلت غایي د ابتلاء دے او مراد د یغکم نه اظهار او تمیز دے په علم د خلقو کس اگر چه الله تعالی ته د مخکس نه معلوم دی او دینه علم بعد الوجود وئیلے شی روستو د علم قبل الوجود ته .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ

اے ایمان والو ! مہ وژنی (مہ کوئی) بنکار

وَأَنْتُمْ حُرْمٌ ط وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا

او حال داچہ تاسو احرام کیں یئی۔ او چاچہ اوڑلو بنکار ستاسو تہ یہ قصد سرہ

فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ

نویہ دہ باندے بدالہ دہ پشان دہقہ چہ دہ قتل کریوی د خارو تہ

يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًا

فیصلہ بہ کوی یہ ہقہ سرہ دودہ تہ انصاف والا ستاسو تہ ہدیہ بہ دی

بَلِيغٍ الْكُعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ ط طَعَامُ مَسْكِينٍ

رسید ویکے کعبہ تہ یا بہ کفارہ دی خوراک د مسکینانو

أَوْ عَدْلٌ ذَٰلِكَ صِيًّا مَّا لَيْدٌ وَق

یا برابر د دے روتھے نیول دی داد دے دپار چہ اوٹکی

وَبِالْأَمْرِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ط

سزا د کار خیل۔ معاف کریا اللہ تعالیٰ دہقہ تہ چہ متکین شہ شوییدی۔

وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ط وَاللَّهُ

اوٹکی چہ رادگوٹید و حلال کنرلو د بنکار تہ نویدالہ بہ واخلی اللہ تعالیٰ دہقہ تہ۔ او اللہ تعالیٰ

مَنْ يُخَافُ بِالْغَيْبِ دَا خَوْفِ اِيْمَانِي دے چہ د وچے دیرے دَغَضِبِ او

عَذَابِ دَاللّٰهُ تَعَالٰی نَہ دَحَرَامِ صَیْدِ نَہ تُحَانِ سَاقِ۔ بِالْغَیْبِ دَا پَہ مَحَلِّ دَحَالِ

کَیْنِ دے یَعْنِی پَہ غَیْرَ دَلِیْدِلُو د دَہ تَہ اَللّٰهُ تَعَالٰی لَرَہ او دَا غَوْرَہ اِیْمَانِ

دے پَہ نَسَبِ د ہَقَہ چَاچَہ اَللّٰهُ تَعَالٰی (لَرَہ کَہ بِالْقَرْضِ) اُووِیْنِی او بَیَا سِیرَہ

کَوِی دَا سَے پَہ سُوْرَہ اَنْبِیَا ؑ کَیْنِ دِی یَا غَیْبِ تَہ مَرَادِ زَہْرَہ او اَخْلَاصِ

د زَہْرَہ دے۔ فَمَنْ اَعْتَدٰی مَرَادِ د دے تَہ بَنکَارِ کُوْلِ دِی پَہ حَالَتِ د

اَحْرَامِ یَا حَرَمِ کَیْنِ۔ قُلْہٗ عَذَابُ اَلِیْمِ مَرَادِ بَہ دُنْیَا کَیْنِ سَزَا دَہ چَہ وِرَہے

عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾ اُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ

زور اور دے بدلہ اخستونکے دے۔ حلال کرے شویک تاسولہ بنکار دے او بو

ایت کنس ذکر ده یا عذاب اخروی پہ شرط دے تو به نه کولو دے۔
 ۹۵ پیدیکنس تفصیل دے حکم دے بنکار کولو دے پہ حالت دے احرام کنس او دا
 دنیوی عذاب (سزا) دے۔ اَوْ لَا تَقْتُلُوا دا بیان دے ابتلاء دے پہ طریقہ
 دے نہی سرہ۔ او قتل عام دے کہ پہ دے مج کولو سرہ وی کہ پہ مری خفہ
 کولو سرہ وی او کہ پہ گنہ ویشتلو سرہ وی او دا عام دے ہریو دے بنکار
 او ژوندی خیر ته کہ خوراک یے شرعاً حرام وی او کہ حلال وی او دے
 نه پہ حدیث دے صحیحین کنس پنچہ خیزو ته مستثنی دی کارغہ، پیوس، لرم،
 منبرک (مردہ) او حمله کوونکے سپے او مار ہم پہ یو روایت کنس دے لرم پہ
حائے ذکر دے۔ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ دا عام دے نارینہ او زنا تو ته او کہ پہ حرم
 کنس وی او کہ بھروی۔ مُتَعَمِّدًا یعنی احرام یے یاد وی چہ زہ پہ احرام کنس
 یم او قتل کولو کنس ہم ارادہ لری نو دا قصداً شو۔ امام زھری و تیلے دی چہ
 پہ سنت سرہ دے خاکی او تاسی (ہیروونکی) ہم دا حکم معلوم شویک دے
 نو دا دے جمهور اهل علم و مذهب دے۔ فَجَزَاءٌ عبارت پتے دے یعنی
 فعلیہ جزاء۔ مِثْلُ دا بدل دے دے جزاء ته، خبر دے دے مبتدا پتے یعنی
هُوَ مِثْلُ۔ مَا قُتِلَ مِنَ النَّعَمِ بیان دے دے یعنی مقتول دے نعم (خاروی)
 ته وی یا بیان دے دے مِثْلُ، او مماثلت دوه قسمونه دے یو مماثلت پہ
 شکل او خلقت کنس دے او دویم مماثلت پہ قیمت کنس، قول دے جمهور
 اهل علم دا دے چہ دے کو مو خیزو نو مماثل صوری شتہ نو هغه به پہ
 جزاء کنس لازم وی او چہ مماثل صوری یے ته وی نو بیا به پہ بدل کنس
 قیمت ادا کیری او قول دے امام ابو حنیفہ دا دے چہ مماثل دے قیمت پہ
 هر حالت کنس مراد دے اول قول غور دے حکے چہ دے صحابہ کرام ته
 روایات نقل دی پہ یارہ دے مماثلت صوری کنس۔ او نَعَم لفظ عام دے
 شامل دے خارو و مارغانو دواو ته۔ يَحْكُمُ بِهِ ضمیر مثل ته یا
 جزاء ته راجع دے یعنی مماثلت صوری او قیمت به پہ فیصلہ دے دوه
 عادلانو سرہ ثابتیری پہ دے شرط چہ دے هغوی پہ دے باب کنس

وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلْغِيَاةِ وَحَرَّمَ

او خوراک دھنے فائده ده تاسو لږ او قافلے والو لږه او حرام کړې شويدي

عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرْمًا

په تاسو باندې شکار کول د اوچې خوږوړې چه احرام کښې یی .

تجربه وی۔ هدايا يعنى عادلان چه په کوم مثل غاروی فیصله او کړی نو د هغه حکم به د هدی وی په اشعار او په قلاده اچولو کښ۔ بلخ الکعبه مراد د کعبه نه حرم دے او بلوغ نه مراد ذبح کول دی په حرم کښ۔ دا اگر چه هدی ده لیکن تقسیم به یی په مساکینو پورې خاص وی حکم دادم د جنایت دے۔ او کفارة طعام مساکین دا عطف دے په جزاء باندې او علیه لفظ پټ دے او دا کفارة ده د صید نه د هدی د عدم وجود نه ده۔ یعنی قیمت د صید (قتل کړې شوی) باندې به طعام واخلی نو هغه به مسکینانو ته ورکړی هر مسکین ته نیم صاع د غنمو ته ورکوی۔

او عدل ذلک صیاً یعنی د هر نصف صاع په حائے دیوه روژه اونیسې۔ تنبیہ۔ د اکثر اهل علم مسلک دا دے چه او د پاره د تخیر (اختیار) دے یعنی د دے جنایت کوونکی خوځه ده که د مثل د صید نه هدی جوړه کړی حرم کښ یی د۔ مچ کړی یا په هغه باندې غم واخلی او نصف صاع هر مسکین ته ورکړی یا د هر نصف صاع په بدل کښ یوه روژه اونیسې۔ او د بعض سلفو په نیز باندې او د پاره د ترتیب دے۔

لیندوقی و بال امره دا علت د دغه جزاء دے یا لفظ د شرع ذلک پټ دے۔ و بال په اصل کښ دروند والی او یوج ته وئیلے شی مراد تربیه سزا د جرم ده۔ امره د دے نه مراد بے عزتی کول د حرم او د حکم د الله تعالی دی۔ عمّا سلف مراد قتل د صید مخکښ د نزول د دے ایت نه دے یا په جاهلیت کښ چه کوم تیر شوی دی نو هغه الله تعالی معاف کړې دی۔ فینتقم الله منه اشاره ده عذاب د دنیا او د اخرت ته لیکن سره د دے نه په نیز د اکثر اهل علم جزاء به هم ورکوی په مخکښ طریق سره۔ اشاره ده چه اصرار په کناه باندې سبب د غضب د الله تعالی دے۔

وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿۹۶﴾

او یربِّی دَ اللہ تعالیٰ تہ ہفہ ذات دے چہ ہفہ تہ بہ جمع کیدے شے شے۔

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَمًا

مقرر کیدہ اللہ تعالیٰ کعبہ (شریفہ) کور عزت والا سبب دثوند

۹۶ مخکن حکم ذکر شو ابتلاء پہ حالت د احرام کین او د ہفہ سزا اوس دلتہ ذکر کوی ابتلاء پہ حرم کین پہ تقسیم د صید سرہ ۔ اَجَلٌ لَّكُمْ خطاب دے مسلمانانو تہ پہ عامو حال تو کین سرہ د حالت د احرام تہ ۔ صَيِّدُ الْبَحْرِ د لوت د بیکار ہفہ کچہ د ہفہ ژوند پہ غیر د اویوتہ تشی کیدلے ۔

وَطَعَامُهُ فرق دا دے چہ صید ہفہ دے چہ تازہ وی او طعام ہفہ دے چہ مالکہ وریاندے و اچوی او یر وخت پورے ساتے کیری۔

دویم فرق دا دے چہ صید ہفہ دے چہ انسان یے د دریاب نہ پہ خہ طریقے سرہ یا پہ خہ الے سرہ ژوندے را او یاسی ، او طعام ہفہ دے چہ دریاب یے مہ را او غورخوی او دلیل پہ ہفہ باندے حدیث د بخاری او مسلم دے چہ صحابہ کراموتہ دریاب یو مہے (کب) را غورخولے وڈ او ہغوی تربتہ اتلس ورٹے خوراک کریو و او رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ یے د ہفہ تہ خہ حصہ (غوثیہ) اوپلے وہ ۔ او کوم حدیث چہ پہ بارہ د منع د سماء طاقی کین راغلے دے ہفہ محدثینو ضعیف کرے دے او قرطبی پہ ہفہ باندے تفصیلی بحث کرے دے ۔

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلْغِيَارَةِ اول قسم پہ حال د حضر کین او دویم قسم پہ حالت د سفر کین پکار راجی ۔

وَحُرِّمَ عَلَيْكُم صَيِّدُ الْبَرِّ بیکار کول او بیکار د بھ کول او بیکار خورل (پہ دے شرط چہ د ہفہ د پیرہ بیکار شومے وی یا ہفہ امر کرے وی) نو داتول حرام دی ۔ او دا تحریم پہ دے سورت کین درے کرتہ ذکر شومے دے پہ ۱۵ او ۱۶ دے ایت کین دا د یر تاکید د پیرہ او واتقوا اللہ الذی اہ دا ہم د تاکید د حرمت د پیرہ دے ۔

لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ

دِيارِ دَخلو او مياشت عزت والا او هدايے

وَالْقُلَادِ ذَٰلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ

او اميلون والا خاړو - دادے ديار چہ تاسو پوهه شي (يقين او کړي) چہ بيشکه الله تعالى

يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

عالم دے په هغه څه چہ په اسمانونو کي دى او په هغه څه چہ په زمکه کي دى

وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝۹۷

او يقيناً الله تعالى په هر څه باندے پوهه دے .

۹۷ دا په منزله د علت دے د ماقبل ديار يعنى تحريم د صيد د بزر اوچي ديار د احترام د کعبے دے . جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ داجعل تشریعی او تکوینی د الْكَعْبَةِ كعب اوچت څائے ته وئيلے شی کعبه هم په اوچت څائے باندے ده په وادي د مکه کي او دارنگ اوچت مرتبه والا ده . الْبَيْت الْحَرَام د اعطف بيان دے د الکعبة ديار د مدح ، ته ديار د توضیح (وضاحت) ځکه چہ لفظ کعبه د هغه نه دیر واضح دے . قِيَامًا لِلنَّاسِ يعنى نظام زندگی او دين پدے سره قائميری اول داچہ په هغه کي امن دے او هر قسم ميوے او غلے راوړل دی حرم ته نو حصول د امن او د لوگي ته - یچ کيدل سبب د حیاة طيبه دے او دویم رقيام ديني د دے وچي ته دے چہ په حج او عمرے سره اقامت د دين راجی او په دے لفظ کي اشاره ده چہ ترخو پوځ کعبه په مخ د زمکه باندے موجود وی نو دنيا به ته فنا کيری په حديث د بخاري کي راغلي دي چہ د قيامت ته وړاندے به يو پند او رحبشي کييا تلونکي پدے باندے حملہ اوکړي او دا به او نړوی نو بيا به قيامت قائم شي .

وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ دا اسم جنس دے مراد د دے ته څلور مياشتے دي حرم ذوالحجې ، ذوالقعدة او رجب چہ مشهور وؤ په رجب مضر سره دا هم قيام دے په سبب د حرمت د قتال سره په هغه کي او يو بل له امن ورکول - وَالْهَدْيَ هغه خاړو چہ حرم ته ليرلے کيری او د غنو خاړو

اعلموا ان الله شديد العقاب وان

پوہہ شی چہ یقیناً اللہ تعالیٰ سخت عذاب و رکاوٹ دے (نہ منو کو تہ) او یقیناً

الله غفور رحیم ۹۸ مَا عَلَى الرَّسُولِ

اللہ تعالیٰ بخونکے دے رحم کو نکے دے (منو کو تہ) نیشہ پہ رسول باندے

پہ اہخ باندے بہ اشعار وی دلالت بہ کوی چہ دے تہ رکاوٹ (لارینول) اچول حرام دی او یہ دے سرہ بہ امن حاصلیری دپارہ ک سفر کوونکو حرم تہ۔ وَالْقَلَامِ هغه ہدایا چہ حرم تہ او پلے شی او ک ہغے پہ غارہ خہ امیل او یزان کری او دایے جدا ذکر کرو حکم چہ پہ دے کیں ک عام ہدایا تہ ثواب دیر دے او داہم سبب ک امن دے ک دغہ ہدایو او ک ہغہ محرم شخص چہ سفر کوی حرم تہ او بعض کسانو بہ خان تہ ہم داسے قلا دہ اچول۔ یہ وخت ک سفر کولو کیں حرم تہ خودا ک جاہلیت رواج وڈ اسلام کیں دا خاص دے پہ خار وڈ پورے۔ او ک دے درے الفاظو نہ روستو قیاماً مراد دے حاصل دادے چہ ک کعبہ احترام چہ پہ دغہ۔ دے خیزونو سرہ جاری وی سرہ ک حج او عمرے تہ نو دنیا بہ ایادہ وی دا ک عامو انسانو قیام دے او امن قیام دے دپارہ ک مکے والو۔ سوال۔ یہ سورہ نساء بے کیں اموالو تہ قیام و ٹیلے دے نو ایادہ دواہر یوشان دی؟

جواب۔ ہلتہ یے لکم قیاماً و ٹیلے دے یعنی مال دھر شخص ک ژوند دپارہ ذریعہ دہ او کعبہ وغیرہ سبب دے ک ژوند ک ہولے دنیا نو ک مالونو قائدہ انفرادی دہ او ک کعبہ قائدہ اجتماعی دہ۔ ذالک لتعلموا اہ دا قائدہ دہ ک ماقبل او مراد ک دے اثبات ک توحید فی العلم دے او رد دے ک شرک فی العلم او اشارہ دہ چہ حج او عمرہ کوونکی لہ بالخصوص دا عقیدہ سائل او دا عبرت اختل ضروری دی۔ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ دا تعیم دے روستو ک تخصیص تہ۔ پہ اولہ جملہ کیں عموم ک علم وواو پدے جملہ کیں احاطہ ک علم ذکر دہ۔

۹۸ پدے کیں تاکید دے دپارہ ک عمل کولو پہ ماقبل احکامو باندے چہ بہ مخالفت کولو سرہ تخویف او پہ موافقت کولو سرہ بشارت دے

إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾

مگر رسول دی ۔ او اللہ تعالیٰ یہ وہ دے یہ ہقہ خہ چہ شکار کوئی تاسو او یہ ہقہ خہ چہ پتوی تاسو۔

قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ

تہ ورکہ اوایہ تہ دی برابر پلٹ او پاک اگرچہ تعجب کیں اجوی تالہ

كَثْرَةُ الْخَبِيثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

دیر والے د پلٹ پس او پریری د اللہ تعالیٰ تہ اے خالص عقل والو

لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ ﴿١٠٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

دے دہار چہ کامیاب شی ۔ اے ایمان والو !

او اشارہ دہ چہ ایمان پہ مبنی د خوف اور جاکیں دے ۔

۹۹ پدیکیں ہم تاکید دے دہار د عمل کو لو پہ ماقبل باندے پہ دودہ طریقو سرہ اولہ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ یعنی ستاسو عذر پہ کو تاهی کو لوسرہ قبول تہ دے بلکہ د رسول پہ بلاغ سرہ پہ تاسو باندے حجت قائم شو او إِلَّا الْبَلَاغُ حصرا صافی دے یعنی توفیق د ہدایت او ثواب و عذاب د رسول پہ ذمہ باندے تہشتہ ۔ دومہ طریقہ وَاللَّهُ يَعْلَمُ اہ یعنی احوال ظاہری او باطنی او موافقت ستاسو اللہ تعالیٰ پیڑنی او پدیکیں اشارہ دہ چہ جزا او سزا پہ اختیار د اللہ تعالیٰ کیں دی ۔

ستا روستو د تاکیداتو تہ ترخیب دے صالح عقائد و اعمالو او اخلاقوتہ او تحذیر دے د خبیث تہ او پدیکیں جواب د وہم دے ہقہ دا دے چہ خلق پہ عامو حالاتو او کارونو کیں صرف کثرت تہ اعتبار ورکوی لکہ جمہوریت پدے زمانہ کیں ؟ حاصل د جواب دا دے چہ د پاک او پلٹ فرق ضروری دے کثرت تہ اعتبار تہشتہ لکہ پہ سورہ انعام کے اکیں دی ۔ لَا يَسْتَوِي مَرَاد د دے عدم استواء دہ پہ نیز د اللہ تعالیٰ او پہ احکام شرعیہ کیں ۔

الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ خبیث یے مقدم کرو د کثرت د وجہ تہ دویم داچہ وہم کوونکی خبیث د طیب سرہ برابر گنری د ہقوی تردید مقصد دے ۔ او قرطبی و بیہ دی چہ دا دوارہ لفظو تہ عام او شامل دی کسیونو، عملونو،

لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ

تپوس مه کوئی دے داسے خیزو تو کہ نیکارے شی تاسوتہ (جواب دے دے)

تَسْأَلُكُمْ وَأَنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حَتَّىٰ

خفہ بہ کری تاسو او کہ تپوس کوئی دے دے خیزو تو یہ وقت دے

يُنْزِلُ الْقُرْآنَ تَبْدُلَكُمْ عَفَا اللَّهُ

نازلیدلو دے قرآن کیں تو نیکارے یہ شی تاسوتہ (جواب دے دے) معافے کریدے اللہ تعالیٰ

عَنْهَا وَاللَّهُ عَفْوٌ رَحِيمٌ ۝۱۰۱ قَدْ سَأَلَهَا

دے دے تپوسو تو نہ۔ او اللہ تعالیٰ بخوئے صبر کوونکے دے۔ یقیناً تپوس کریدو داسے خیزو تو

انسانانو او عقیدو او علمونو تہ لوتہ۔ او حلال مال او حرام، مسلم او کافر، مخلص
او منافق او صالح او فاسق وغیرہ بول مراد دی او داسے مضمون پہ سورۃ
اعراق ۵۸ سورۃ ص ۲۸ سورۃ جاثیہ ۲۱ قلم ۳۵ کتب ہم دے۔

وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيثِ ۖ دَا اَعْجَاب طبعی غیر اختیاری دے تو بتی صلی اللہ
علیہ وسلم تہ خطاب دے یا مراد دے تہ خوشحالی او تکبر کول دی نو
خطاب ہر ہفہ مخاطب تہ دے چہ خبیث او طیب کتب فرق نہ کوی۔

فَاتَّقُوا اللَّهَ تَقْوَىٰ دَادہ چہ دے خبیث تہ حان پیچ کرے اگر چہ دیروی او طیب
قبول کرے اگر چہ لروی۔ یَا أُولِي الْأَلْبَابِ اِشَارۃ دہ چہ دے فرق
دے پیر ہفہ خالص عقل پکار دے چہ پہ حقایقو دے خیزو نو باندے فکر
کوی نو ہغوی خبیث دے طیب سرہ تہ مساوی کوی۔ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ دلتہ
فلاح تہ مراد حصول دے ہفہ درجاتو دے قرب الہی دے چہ دے طیبین
دے پیر خاص کرے شوے دی۔

لَا رِبْطَ دَا دے ہر کلہ چہ دے خبیث او طیب پہ فرق ایزدہ کولو باندے
تیزی ور کرے شوہ نو اوریدونکو دے ہفہ وجے تہ دیرو تپوسو نہ شور
کرل نو اوس دے تپوس کولو ادب ذکر کوی اوریط پہ اعتبار دے مضمون
سرہ دادے چہ ہر کلہ خبیث عقاید او اعمال او خوراکو تہ رلکہ تدار
دے غیر اللہ) وغیرہ پہ معاشرہ کیں دیروی تو یہ دے دے وقت کیں

بے ضرورتہ او بے حاجتہ او اختلافی مسائلو کیں بحث کول او دے هغه دعوت کول جائز نہ دی حکمہ چہ عاقبت یہ دانتی چہ شرک او کفر او بدعات بہ دیر تھی او عام بہ تھی حکمہ دے هغه فتح نیوے بہ نہ کیڑی او دے هغه پہ وجہ سرہ بہ مؤحدین حقہ وی ۔

تنبیہ ۔ افسوس دے پہ هغه کسانو باندے چہ پہ یو علاقہ او کلی وغیرہ کیں دے کفر او شرک فتنہ پہ ترقی سرہ موجود وی او دے کسان پہ اختلافی عملی مسائلو کیں بحثونہ او دعوت او مناظرے کوی او دے شرک او کفر مقابلے نہ کوی ۔ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا جَاءْنَا بِدَلِيلٍ دے چہ مقتضی دے ایمان دادہ چہ فرق او کفر پہ مینے دے ضروری او غیر ضروری مسائلو کیں ۔ لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَلْ لَكُمْ تَسْأَلُكُمْ پدے کیں سوال دے عبد اللہ بن حذافہ داخل دے چہ سوال یے دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ پہ بارہ دے پلار خیل کیں کہے وَوَجْهٌ مِّنْ آيَاتِ بخاری او مسلم داروایت کہے دے دارنگ دے بل سری سوال چہ رَأَيْنَا أَنَا قَالَ فِي النَّارِ زہ بہ کوم ٹھائے ہم جواب او شوتہ بہ پہ او کیں یے او پہ بل روایت کیں دی رَأَيْنَا أَنَا قَالَ فِي النَّارِ داروایت ابن جریر ذکر کہے دے ابن کثیر و بیہ دی چہ سند یے کرہ دے دارنگ سوال دے سری چہ أَيُّنَا قَاتِي رَمَا اوینہ کوم ٹھائے دے داہم دے بخاری روایت کیں دی ۔ دارنگ هغه سوال چہ پہ حدیث دے مستند احمد کیں دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ایت دے فرضیت دے حج او لوستلو تو یو سری تپوس او کرو أَفِي كُلِّ عَامٍ (ایا ہر کال فرض دے) داخو پہ وخت دے نزول دے وحی کیں واقع شویدی تو پہ دے ایت کیں صراحۃً داخل دی او دے دے تہ علاوہ نور سوالات رچہ روستو ذکر کیڑی) هغه ہم داخل دی پہ اعتبار دے عموم دے ایت سرہ لکہ ابن حجر فتح الباری کیں و بیہ دی چہ پہ دے کیں هغه سوالو تہ چہ پہ طریقہ دے استہزاء وی یا پہ طریقہ دے امتحان وی یا پہ طریقہ دے تعنت (صد) وی ہم داخل دی او ابن قیم اعلام الموقعین کیں و بیہ دی چہ حکم دے دے ایت اوسم منقطع تہ دے لکہ چہ دے عمر رضی اللہ عنہ منگری دے صاحب الحوض تہ تپوس کہے و و چہ ستا حوض تہ سیاح (درندگان) راجی نو عمر او فرمائیل دے دے خبر مونو تہ مہ را کوہ ۔

إِنْ تُبْدِلْكُمْ تَسْوَعَكُمْ يَعْنِي چہ جواب اوشی نو بیا تپوس کوؤ نکه حقہ وی او دا
جملہ صفت مقیدہ دے دَ اشیاء دپارے او دا قید احترازی دے نو معلومہ
شودہ چہ ضروری تپوس کول خو پکار دی لکہ پہ دے قول دَ اللہ تعالیٰ کنیں
فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ الْآيَةَ سَوْرَةُ الْأَنْبِيَاءِ نَكْ او نحل سَلَا نو دَ دواہرہ آیاتو تو تغارض
نیشته۔ دارنگ ہغہ قید لگولو تہ حاجت نیشته کوم چہ بعض مفسرینو
لگولے دے (بہالا تدعوالیہ حاجت) حکمہ دا قائمہ پہ دغہ جملہ
(ان تبدلکم تسوعمکم) سرہ معلومہ شودہ۔

وَإِنْ تَسْأَلُوهُ عَنِهَا جِئْنَا بِهَا الْقُرْآنَ تُبْدِلْكُمْ بِهَا دے کنیں دَ مفسرینو دے
اقوال دی اول دا چہ زجر دے او تاکید دَ لا تسألوا دے یعنی دَ قرآن نزول
شورو دے او تاسو دغہ بے ضرورتہ تپوسو تہ کوئی نو ضرور بہ پہ قرآن
کنیں جواب رائج او تاسو بہ بیا خفہ یئ نو ولے داسے تپوسو تہ کوئی۔
دویم دا چہ مخکن جملہ کنیں ابداء یئ سبب دَ مسامت او گر خو نو پدے
جملہ کنیں طریقہ دَ ابداء ذکر کوئی چہ ہغہ نزول دوسی دے پہ بارے دَ ہغہ
سوال کنیں۔

دریم قول دَ خازن دے یعنی کہ چرے تاسو صبر او کرو ترو دے چہ پہ قرآن
کنیں یو حکم نازل شی او دَ ہغہ شرحے تہ محتاج یئ نو تپوس او کریئ نو
جواب بہ در کرے شی نو پنا پہ دے تفسیر ترغیب دے سوال کولو تہ
پہ وخت دَ ضرورت کنیں۔

عَفَا اللَّهُ عَنْهَا پہ دے کنیں دودہ توجیہ دی اول دا چہ دا جملہ مستأنفہ دہ
او اشارہ دہ چہ دغہ قسم تپوسو تہ گناہ دہ لیکن اللہ تعالیٰ رد نہی دَ نزول
تہ ورائتہ (ہغہ تاسو تہ معاف کری دی۔

دویمہ توجیہ دا دہ چہ دا بل صفت دے دَ اشیاء دپارے یعنی داسے اشیاء
چہ اللہ تعالیٰ دَ ہغہ پہ بارے کنیں قرآن تہ دے نازل کرے او پہ تاسو یئ لازم
کرے تہ دی دوجے دَ وسعت تہ پہ تاسو یا تہ دے یا دا چہ پو بخود لے دے
اللہ تعالیٰ دَ ہغہ بیان دپارے دے چہ تاسو خفہ تہ شی رد ا توجیہ دَ
ترکیب پہ لحاظ دیرہ بعیدہ دہ)۔

وَاللَّهُ غَفُورٌ يَعْنِي کناہونہ یئ حلیم او مستحق دَ عذاب تہ عذاب روستو کری
او ہغہ تہ تادیب ور کری۔

قَوْمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ شَرَّ أَصْحَابِهَا كَافِرِينَ ﴿١٣﴾

یو قوم مغنیں ستاسو ته بیا شول دوی په وجه دهق کافران -

۱۳ په دے کښ اشاره ده دویس وچه د نهی د سوال ته یعنی د داسه سوالونو جوایونه چه اوشی نو د کراهیت او بدگنولو په وجه سره مخالفت اوشی نو سبب د کفر او کړخی او قوم ته مراد بنی اسرائیل او تور مکدیین دی لکه قوم صالح^۴ معجزه د نلقه (اوشی) طلب کړم وه او قوم موسی^۵ رویت د الله تعالی طلب کړم وو او قوم د عیسی^۶ مائده طلب کړم وو. قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مَّرَّاد د دے نه سأل مثلاً دے او مماثلت په دے کښ د چه په ضرورت وه او سبب د خفگان او وبال وو.

قائده: تفسیر قاسمی کښ لیکل دی چه په دے کښ داخل دی تقریبات کول په داسه مسئله باند دے چه په هغه باند دے کتاب او سنت او اجماع کښ دلیل نیشته او وجود د هغه هم نادر وی په هغه باند دے په ضرورت وخت ضائع کوی. دارنگ پدیکښ داخل دے بحث کول د هغه امور غیبیه ته چه شرع کښ حکم دے د هغه په ایمان باند دے اجماع لا په غیر د تفصیل د کیفیت ته لکه مسئله د صفات الهیه یا مسئله د عذاب قبر شوه چه د هغه د کیفیاتو ته بحث کیدیشی او دلیل متصوص ورسره نه وی. او امام شاطبی په موافقات کښ لس صورتونه ذکر کړم دی د پاره د کراهیه د سوال. ۱. سوال د هغه خیر چه قائده په دین کښ نه ورکوی. ۲. سوال د هغه خیر چه کافی بیان د هغه اوشی. ۳. سوال د هغه خیر چه هغه وخت کښ ئی ضرورت نه وی. ۴. سوال اغلوطاتو (غلطیانو) چه جواب ئی نه وی. ۵. سوال د علتونو د احکام شرعیو چه په شرع کښ هغه ذکر نه وی.

۶. سوال د هغه امور چه تکلف پیدا کوی ۷. سوال په معارضه د کتاب او سنت کښ پخپله رائے سره. ۸. سوال د متشابهاتو ته ۹. سوال د مشاجراتو د صحابه کرامو نه. ۱۰. سوال په طریقه د تعنت (ضد) سره د پاره د چاپ کولو د عالم.

مثالونه ئی په ترتیب سره دادی مثال د اول په حدیث د حدیقه^۷ مِّنْ اٰیٰی. یا د هلال په پاره کښ تپوس چه څه سبب دے چه هلال نر دے وی او

مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ

نہ دہ جائز کرے اللہ تعالیٰ خہ غویہ شلیدے او نہ ازادہ پر بخود لے شوے

وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامِرٍ وَلَكِنَّ الَّذِينَ

او نہ پیوست کرے شوے او نہ بیچ شاملا والا لیکن ہفہ کسان چہ

كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ

کافران دی جوہوی یہ اللہ تعالیٰ باندے دزوغ

وَكَثَرَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝۱۳۰ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ

او دیر ددوی تہ عقل تہ لری اوکلہ چہ اوٹیلے شی دوی تہ

بیا لوٹیری۔ ددویم سوال مثال پہ بارہ دج کین ارفی کل عام دینم سوال مثال
لکہ سوال چہ پہ حائضہ باندے قضاء د صلوة ولے نیشہ د شیرم مثال
صاحب د حوض نہ تپوس کول چہ ستا حوض تہ درندکان راجی نو عمر اوٹیل
دا خبر مونہ تہ مہ راکوہ او د نور و مثالو تہ دیر موجود دی نو معلومہ شوہ
چہ دا ہول پہ لا تسئلوا کین داخل دی۔

ربط دا دے چہ مخکین ذکر شوہ چہ داسے سوالو تہ مکوی چہ سبب
د تحریم د خیزونو او گرچی نو اوس منع کوی د باطل تحریم کولو تہ پہ مستقل
طور سرہ۔ او اشارہ دہ چہ بے ضرورت۔ بخونہ مہ کوئی ہاں رد کوئی پر سمونو
شرکیو باندے چہ دا ضروری خبرہ دہ۔ نو پہ دے ایت کین رد دے د
تحریم لغیر اللہ۔ مَا جَعَلَ اللَّهُ دا د مخکین جعل سک مقابل دے دلتہ
ہم د جعل تہ مراد حکم او شرع جوہول دی (مَا شَرَعَ، مَا حَكَمَ، مَا أَمَرَ)۔
وَمِنْ بَحِيرَةٍ مَنْ دپارہ د استغراق او د تاکید دے۔ قرطبی د سعید بن
المسیب تہ نقل کرے دے چہ بحیرہ ہفہ مؤنت خاروے دے راوینہ
غوا، بیزہ) چہ د ہفہ پی دپارہ د آلہہ باطلہ بند کرے یعنی شوک پی
ٹخان دپارہ لوشلے تہ شی او د ہفہ غویہ پی سیرے کرے وی د تیبہ پہ
طور باندے او د امام شافعی او ابن عزیز تہ روایت کرے شوے دے
چہ دا ہفہ راوینہ وہ چہ پتخ کرتہ پہ لنگہ شوہ نو کہ پنجم پہ نریچے وو

نودوی به وئیل چه دا تارینو اوزنانه دواړو دپاره حلال دے او که مؤنث
 بچې به وو نو دوی به د هغه غور سیرمے کړو نو د هغه پټی او غوښه به یې
 په زناتو حرام کړل. او عکرمه وئیلے دی چه د هغه ټول منافع به یې یعنې
 پټی، ورپټی وغیره به یې په زناتو باندې حرام کړل او چه مړه به شوه نو بیا به
 د زناتو دپاره حلاله وه. او بخاری د سعید بن مسیب په روایت سره وئیلے
 دی چه د دے پټی یې د طواغیت دپاره خاص کول. وَلَا سَأَلْبَهُ، قرطبی او
 خازن وغیره ذکر کړمے دی چه جاهلیت کښ به څوک بیمار شویا به یې
 څوک قریب (خپلوان) ورک شو نو دوی به د الله تعالی په نوم د یو او بل
 نذر او کړو نو هغه به یې ازاده پر مخوډله چه په هغه باندے به یې بار
 اوږل، سورلی کول منع کړل او هر چا لږه داویو د فصل ته د هغه منع
 کول یې سبب د ضرر کړلو. او د سعید په روایت کښ امام بخاری نقل
 کړمے دی. چه دا به یې د الله په نوم باندے ازادوله او دارنگ امام
 رازی هم ذکر کړمے دی چه دا د اصنامو په نوم وه او اختیار د دے په
 یې د اصنامو منجو راوټه ورکوو.

وَلَا وَصِيْلَةٍ، خازن وئیلے دی چه دا بیزه (چیلې) وه چه اووه کرته به
 لنگه شوه نو که اوم به نروؤ نو د یخ به یې کړو او دوی به تارینه
 اوزنانه دپاره حلال کړلو او که مؤنث به وو نو په کپاو بیزو کښ
 به یې پر مخوډلو او که جوړه به پیدا شوه نو دوی به وئیل وَصَلَتْ
 أَخَاهَا (دا مؤنث د خپل ورور په حکم کښ شوه) نو دواړه به یې ته ذبح
 کول. او ابن اسحاق ته روایت دے چه دا هغه بیزه وه چه لس مؤنث
 پچی به یې پرله پسے راوړل نو دوی به وئیل وَصَلَتْ، نو د دینو روستو
 به یې چه پچی راوړل نو هغه به یې د تارینه دپاره حلال اوزنانه دپاره
 حرام کړل. او د دے باره کښ هم بخاری وئیلے دی چه دا به یې د
 طواغیت په نوم گرځوله. وَلَا حَرَام، قرطبی وئیلے دی دا هغه اوبښ منکر
 وؤ چه لس اوینے به د هغه ته بلارے (مال) شومے نو دوی به د هغه
 په ملا باندے د طاؤس وزر اولگوؤ او په هغه باندے به یې سورلی
 کول او بار اوږل منع کړل او داویو او گیاه ته به نه شو منع کیدل
 ازاد به پر مخوډله شو او امام بخاری وئیلے دی چه دا به یې هم د

طواغیت پہ نوم باندے پر بخود لو۔

تنبیہ - ابن کثیر و ثیلے دی چہ عمرو بن لہی بن قمعہ د خزاہ قبیلے مشر
وؤ د خزاہ قبیلے او بنی جرہم تہ روستو د بیت اللہ متولی کر خیدلے
وؤ او اول شخص وؤ چہ دین ابراہیم یے بدل کرو او بت پرستی یے
د شام تہ عربوتہ را ورلہ او دا رسوم بحیرہ، سائبہ وغیرہ یے پہ دوی کتب
رائج کرل او حدیث د بخاری کتب را علے دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم فرما ثیلے دی چہ ما عمرو بن عامر خزاعی پہ اور د جہنم کتب اولید لو چہ خیلے
کولے پہ اور کتب خان یسے را بشکلے۔

وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَقْتُرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ داجواب د وہم دے چہ
ہر کلمہ اللہ تعالیٰ دا حکم تہ دے کرے نو دغہ خلقو دا کاروتہ ولے کول؟
حاصل جواب دا دے چہ دوی اللہ تعالیٰ تہ پہ دروغہ نسبت کوؤ چہ مونہ تہ
اللہ تعالیٰ داسے حکم کرے دے او دا دین ابراہیمی دے لکہ چہ سورۃ
اعراف ۲۸ کتب دی۔ یعنی دعویٰ یے کولہ چہ مونہ پہ دے کتب د اللہ تعالیٰ
حکم متواو حال دا دے چہ اللہ تعالیٰ داسے حکم تہ دے کرے۔
وَكَثُرْهُمْ لَا يَعْقِلُونَ (سوال) کافران خو ہول یے عقلہ دی لکہ پہ نورو
ایا تو تو کتب دی نو دلتے یے اکثر ولے او ثیل؟

جواب - ابن جوزی د امام شعبی تہ نقل کرے دے چہ دلتے د اکثر تہ
مراد اتباع او عوام دی ہغوی پہ دے تہ پوہیری چہ زمونہ مشرا تو
او پوہہ خلقو پہ اللہ تعالیٰ باندے افتراء کرے دہ نو دوی د ہغوی
تقلید کو ی۔

قائدہ - پہ حکم شرعی د بحیرہ، سائبہ، وصیلہ او حام کتب اختلاف دے
د اہل علمو۔ اکثر و ثیلے دی چہ دا شرکا حلال دی او پہ تحریم د خلقو
سرہ دا تہ حرامیری لکہ چہ د نورو تحریمات لغیر اللہ حکم دے او بعضو
و ثیلے دی چہ دا تول حرام دی ہغوی وائی ما جعل پہ معنی د ما احل د
لیکن صحیح دا دہ چہ پہ دے کتب تفصیل دے کہ پہ دے خیزو نو کتب
د تحریم سرہ دغہ مشرکانو د خیلو طواغیتو پہ نوم باندہ کر خولے وی
لکہ چہ مونہ د بخاری روایت پہ بارہ د بحیرہ د سائبہ او وصیلہ او حام
خلورو وارو کتب د کر کرے دے نو بیا خودا حرام دی محکمہ چہ تدار د

تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ

راشی ہفتہ تہ چہ نازل کریدے اللہ تعالیٰ اور (راشی) رسول تہ

قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءُنَا

دوی وائی پورہ دہ موتیر لورہ ہفتہ لارچہ موتیر لے دی موتیر یہ ہفتہ مشران خیل۔

أُولَٰئِكَ كَانَ أَبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

اگر چہ دو مشران د دوی تہ پوہیدل یہ

شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

ہینہ خیر د دین باندے او تہ یے صحیح لارموتیر لے دہ۔ اے ایمان والو !

غیر اللہ د تحریم سرہ خلط شویدے او حکم د نذر د غیر اللہ دا دے
چہ حرام دے لکہ پہ ما اہل لغیر اللہ یہ کہیں دا تفسیر دے او کہ چرے
پدے خیزونو کہیں صرف تحریم وی او نذر پکین تہ وی خلط شومے لکہ
پہ بعض تفسیرونو کہیں داسے راغلے دی تو بیا حلال دی پشان د نورو
تحریماتو لغیر اللہ او دے وجہ تہ اللہ تعالیٰ لفظ د ما جعل ذکر کرے
چہ عام دے یعنی اللہ تعالیٰ د دے خیزونو امر تہ دے کرے نو کہ
حلال وی او کہ حرام وی دلہ یے داسے تہ دی وٹیلے چہ لا تحریموا
یا احل اللہ لکم لکہ چہ پہ نورو تحریماتو د غیر اللہ کہیں داسے ذکر کرے دی
سنا پدیکین زجر دے پہ تقلید کولو د جاہلانو او ابطال دے د دلیل
د باطل پرستانو چہ اتباع د اباؤ دہ یعنی دوی پہ شرکیاتو او پوجوولو
د بخیرہ سائبہ وغیرہ کہیں دلیل شرعی تہ لری بلکہ دلیل یے طریقہ
د مشرانو دہ۔ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ مَجْهُولٌ صِیغَہ د پارہ د تعیم د قائلانو دہ
یعنی چہ ہر خوک او ہر وخت چہ ہغوی تہ دا دعوت ور کرے شے۔
تَعَالَوْا دا لفظ د خیلے مادے (علو) پہ وجہ سرہ یہ ہفتہ او از کہیں
ذکر کیدیشی چہ ترقی طرف تہ بلنہ وی۔ اِلٰی مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلٰی الرَّسُولِ
اشارہ دہ چہ قرآن او حدیث دواہہ مستقل شرعی دلیلوتہ دی او دے
وجہ تہ لفظ د اِلٰی یے مکرر ذکر کرے دے او داسے پہ سورۃ النساء

کین هم ذکر دی . معلومه شوه چه حجت په دین کین قرآن او حدیث دے او
اجماع او قیاس خو په دغه دواړو باندے پنا دی که د دے ته مستند
وی نو هغه اجماع او قیاس مقبول دے او که د دے ته مستند نه وی
نو مردود دی . قَالُوا حُسْبُنَا مَا نَجِدُكَ عَلَيْهِ اِبَاءَ كَا په لفظ د حسبتا کین
ډیر تاکید د جهل د هغوی دے یعنی قرآن او سنت ته حاجت نه گنډی
ځکه چه طریقه د مشرانو پوره گنډی او دا مستلزم دے اعراض له د
قرآن او سنت نه . اِبَاءَ كَا مراد د دے نه د دوی د مسلک علماء او
مشران دی لکه چه امام راغب په مفردات کین لیکلے دی صرف د عمر په لحاظ سورة مشران
مراد ته دی . اَوْ كَوْ كَانِ اِبَاءُ هُمْ همزه د استفهام انکاری دے او واو
د پاره د عطف دے ماقبل معطوق علیه پنا دے یعنی اَحْسِبُهُمْ يَأْتِئُونَ
هَذَا یا یتبعونهم او كَوْ وَصَلِيَهُ دے شرطیه ته دے نو ماقبل کین تقدیر
د اعلیٰ حال د اباؤ مراد دے حاصل دا چه تا بعداری ر د هغه اباؤ چه
عالمان او هدایت والا وی) په کاروتو د شرک کین او په بے دلیل خبر و کین
جائز ته ده نو چه بے علم او بے هدایت وی نو په طریقه اولی سورة جائز
ته ده او دارد دے د قول د هغوی چه حسبتا ا ه دے .

لَا يُعْلَمُونَ شَيْئًا مراد د شئی ته دلیل او حق دے لیکن نفی د علم د
حق او د دلیل پشان د نفی د علم مطلق ده میالغه . وَلَا يَهْتَدُونَ
مراد د اهتداء ته عمل کول دی په دلیل شرعی باندے یعنی ته عالمان
دی او نه هدایت والا دی بلکه جا هلان او گمراهان دی . او خازن . رازی
او نسفی وغیره دلت . لیکلے دی چه معلومه شوه چه اقتداء د عالم
مهتدی صحیح ده په شرط چه قول د هغه په حجت او برهان او دلیل
باندے پنا وی . نو که عالم مهتدی وی لیکن یو قول یے بے دلیل وی
نو د هغه تقلید هم جائز نه دے . نو دا ایت دلیل دے په رد د تقلید
باندے په شرعیاتو کین ځکه چه تقلید په معنی د قبولولو د قول د غیر
دے په شرعیاتو بغیر د دلیل یا د معرفت د دلیل نه رد دے تفصیل
په سورة بقره نکا کین تیر شوی دے .

سوال - په دے ایت کین تردید دے د تقلید د مشرکانو په اباؤ
گمراهانو پسے نو تقلید د اماناتو متقیانو په دے باندے څه رنگ

قیاس کیدے شی ؟

جواب - ابن قیم پہ اعلام الموقعین کہیں او ابن ابی العز حنفی پہ رسالہ الاتباع کہیں دے دے جواب ذکر کرے دے حاصل دے ہفتے جواب دا دے چہ پہ قیاس او تشبیہ کہیں دا ضروری نہ دہ چہ دے مقیس علیہ یا مشیہ بہ تول صفات دے پہ مقیس یا مشیہ کہیں موجود وی یلکہ یو علت مشترکہ او وجہ شبہ مشہورہ کافی دہ دپارہ د اثبات د قیاس او تشبیہ کولو نو ہفتہ دلتہ قبولول د قول د مشرانو دی بغیر د دلیل نہ برابرہ خبرہ دہ کہ مشران علماءوی او کہ جاہلان وی - ہاں تقلید پہ شرک کہیں عین شرک دے او پہ بدعت کہیں عین بدعت دے او تقلید پہ نورو احکام شرعیہ کہیں تفصیل تہ محتاج دے او دا مقام د تفسیر دے ہفتے گنجائش نہ لری۔

قائد ۱ - پدے مضمون کہیں ایاتونہ پہ سورہ بقرہ ۲۵۱ او سورہ لقمان ۲۱ او سورہ زخرف ۲۲ کہیں شتہ دے لیکن پہ بعض تعبیراتو کہیں فرق دے یو فرق پہ وجدنا او الفینا کہیں دے دے ہفتے وجہ دادہ چہ إلقاء اکثر استعمالیری پہ امور معقولہ علمیہ کہیں او وجدان عام دے امور محسوسہ او معقولہ دواہو کہیں استعمالیری نو پہ سورہ بقرہ کہیں ذکر دے دے محبت د غیراللہ او دے سرہ اتباع د خطوات الشیطان دہ او دا امور معقولہ علمیہ (پت) دی نو ہلتہ فی الفینا ذکر کرو او پہ سورہ مائدہ کہیں فی بحیرہ سائبہ وغیرہ امور محسوسہ ذکر کرو او پہ سورہ لقمان او زخرف کہیں فی امور عقلیہ او محسوسہ دواہو مراد دی نو پہ ہفتہ سورتونو کہیں عام لفظ (وجدنا) ذکر کرے شو۔

دویم فرق پہ حسینا او بل نتیج کہیں دے وجہ دادہ چہ پہ سورہ مائدہ کہیں رد دے پہ عاداتو او رسوماتو شرکیو باندے او پہ ہفتے کہیں جاہلان دیر کلک وی نو لفظ د حسینا ذکر شو او پہ نور سورتونو کہیں پہ عقیدو د شرک باندے رد و چہ دے ہفتے پر یخودل د عاداتو نہ انسان دی پہ ایمان راہلو یا پہ منافقت کولو نو پہ ہفتے کہیں صرف لفظ نتیج ذکر کرے دے دریم فرق پہ سورہ بقرہ کہیں لا یعقلون ذکر دے او پہ سورہ مائدہ کہیں لا یعلمون دے وجہ دادہ چہ عقل پہ امور عقلیہ کہیں ذکر کییری او سورہ بقرہ کہیں د محبت وغیرہ ذکر و چہ ہفتہ امور عقلیہ باطنیہ دی

عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ

لازم ده په تاسو باندې د هغه د خاوندانو ستاسو، ضرر نه درکوي تاسو ته هغه څوک چه گمراه وي

إِذَا اهْتَدَىٰ يَتِمُّ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ

کله چه تاسو هدايت او موندلو - خاص الله تعالى ته - ورگرځيدل دي ستاسو

جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

د ټولو، نو خبر درکوي تاسو ته په هغه عملونو چه کوي ئې تاسو -

او علم په امور عقليه او محسوسه دواړو کيس استعماليري نو په سورة مائده کيس ذکر وؤ د امور محسوسه نو هغه سره لفظ د علم ډير مناسب دے او په سورة لقمان کيس ذکر د مجادلې وؤ سره د نفی د علم ته نو دوياره نفی د علم او عقل ته ضرورت ته وؤ او مجادله په سبب د وسوسې د شيطان سره وي نو دا هلته د شيطان وسوسه (د دعوت) ئې ذکر کړه راو الله تعالى په خپلو رازونو ياندې بڼه پوهيري) -

۱۵ ربط د دے ايت د مخکې سره قرطبي د جابر بن زيد نه نقل کړے دے هغه دادے چه هر کله په يو کس اسلام راوړد نو کافرانو به ورته وئيل چه تاخيل مشران کم عقل او کنترول او گمراه و او کنترول نو که زمونږ مشران بے علمه بے هدايت وؤ نو ستا مشران هم داسے وؤ نو په دے ايت کيس د هغه جواب ذکر کوي -

بل ربط دادے چه هر کله مشرکانو ته دعوت ورکړئ د کتاب الله او سنت رسول الله صلى الله عليه وسلم طرق ته او هغوی ئې تردید او کړی نو خفکان او غم مه کوئ ځکه چه روستو د دعوت ته د هغوی گمراهي تاسو ته ضرر نه درکوي -

عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ ، عَلَيْكُمْ اسْم فعل دے په معنی د الزموا سره يعنی لازم او نيسي اصلاح د خپلو خاوندانو په تابعداري د کتاب او سنت سره (کله چه مخالفين ئې ته مني) -

لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ يعنی د هغوی د گناه په تاسو باندې اثر نه پريوځي که هغوی حسينا ما وجدنا اه وايي يا عتاد کوي په قول

او په عمل. دارنگ ستاسو هغه مشران چه گمراه تیر شویدی د هغوی د گمراهی په تاسو باندې بد اثر او عیب او گناه نیشته.

اِذَا اهْتَدَيْتُمْ، اهتداء داده چه تاسو اتباع د قرآن او سنت کوئ او امر بالمعروف او نهی عن المنکر د خپل طاقت موافق کوئ.

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا عام خطاب دے گمراهانو او هدايت والاته او په دے کښ تخويف او بشارت دواړو ته اشاره ده.

فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ مراد د نياء ته جزا او سزا ورکول دی او شربيني وئيلے دی چه اشاره ده چه هيڅوک د بل چا په گناه باندې نشي نيولے کيدے.

سوال - د دے ايت نه معلوميدی چه امر بالمعروف او نهی عن المنکر (د دعوت و تبليغ) ته حاجت نيسته ځکه چه هر انسان د خپل ځان د مر وار دے او حال داده چه دير اياتو ته او احاديث په فرضيت د دعوت او تبليغ باندې دلالت کوی؟

جواب - په ايت کښ مقصد تسلي ورکول دی مؤمنانو ته که ستاسو پلاران گمراهان تیر شوي او نور کا قرآن په کفر او گمراهی کښ پراته وي نو ستاسو ته د هغوی په باره کښ هيڅ تپوس نيسته او ته په تاسو باندې هغه ضرر شته لکه چه رسول صلی الله عليه وسلم ته خطاب دے فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسْرَاتٍ سورة قاطر ۸۱ او زمخشری وئيلے دی چه داسے هغه مؤمن دے چه افسوسونه کوی په حال د قاسقانو قاجرانو باندې د هغوی د گناهونو د وچې ته او د هغوی منکرات او عیبونه ذکر کوی نو په دے ايت کښ هغه ته تسلي ده. نو حاصل د ايت داده چه گمراهی د بل چا مطيع ته ضرر نه ورکوی او ايت د ترک د دعوت يا فرضيت د هغه نه ساکت دے دا جواب زمخشری، قرطبي، او قاسمی اول ذکر کړې دے. جواب - دا ايت صریح دے په وجوب د امر بالمعروف او نهی عن المنکر کښ د ډيرو وجوهو نه، اول دا چه د عَلَيْكُمْ اَنْفُسُكُمْ مهاشمی معنی ليکله ده چه په تاسو باندې اصلاح د خپلو نفسونو لازم ده په اتباع د کتاب او سنت او په دعوت کولو او امر بالمعروف او نهی عن المنکر کولو سره په هغه کښ کوتاهی مه کوئ نو د هغه نه روستو چه څوک

گمراہی کوی نو پہ تاسو هیچ وبال نیشته - دویمہ وجہ مخکنیں پہ ربط کئیں ذکر
شودہ چہ دا ایت ک وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰی مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ اِهْ نِه روستو ک
یعنی اول خو دعوت کتاب او سنت ته ورکړئ نو هرکله چہ دوی او وائی
حسینا ما وجدنا علیه ایا عکا او ستاسو دعوت رد کړی نو بیا تاسو د موار
نه یئ - دریمہ وجہ ابن کثیر، قرطبی او رازی وغیرہ د عبد الله بن مبارک
ته روایت ذکر کړې دے چہ دا اوکدا (پوخ) ایت دے په وجوب د امر بالمعروف
او نهی عن المنکر کئیں حکم چہ انفسکم ته مراد اهل دینکم او اهل جنس
ستاسو دی لکه فَاَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ ربقه سہ کئیں دا معنی ده او دارنگی
حدیث د ابوداؤد، ترمذی او احمد وغیرہ د قیس په روایت سره د ابوبکر
رضی الله عنه نه نقل دے حاصل یئ د دے چہ ابوبکر رضی الله عنه
دا ایت او لوستلو او فرمائیل یئ چہ تاسو دا لولئ او په حایه تاویل یئ
کوئ او نه پوهیدئ چہ د دے مطلب څه دے بیا یئ ورپسے حدیث
مرفوع د نبی صلی الله علیه وسلم په باره د تاکید د دعوت کئیں ذکر کړې
دے او دارنگی ترمذی حدیث د ابونعبله خشنی ذکر کړې دے چہ د
دے ایت په باره کئیں د نبی صلی الله علیه وسلم ته تیوس کړې شویو
نو هغه او فرمائیل امر بالمعروف او نهی عن المنکر کوئ هان چہ حالات
بدل شی (چہ روستو ذکر کړی) نو بیا صرف د ځان غم او فکر کوئ
او هغه ته ایام صبر وئیلے شی - دا حدیث هم قرطبی شریینی او ابن کثیر
وغیرہ ذکر کړې دے -

جواب - د ابن مسعود رضی الله عنه ته نقل دے حاصل یئ دا دے
چہ د هغه ته د دے ایت تیوس کړې شوی وؤ نو هغه او فرمائیل
چہ د قرآن کریم مختلف ایا توتہ دی یو قسم هغه دی چہ تاویل یئ تیر
شوی دے - دویم هغه دی چہ تاویل یئ په زمانه د نبی صلی الله علیه
وسلم کئیں واقع شوی دے دریم قسم هغه وی چہ تاویل یئ د نبی
صلی الله علیه وسلم د زمانه ته لږ روستو واقع دے څلورم هغه
دی چہ تاویل یئ په ورځ د حساب واقع کړی - نو هرکله چہ د زړو نو
او خوا هشا تو اختلاف راشی او دے په تاسو کئیں دیرے شی نو بیا
د خپل ځان ذمه وازیئ او د عامو کار (د دعوت) پر بودی د غصه

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ

اے ایمان والو ! وصی جوہرول دے میٹھ ستاسو

إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ

کله چہ نیز دے شی یوتن ستاسوتہ مرگ تہ یہ وخت د وصیت کولو کنش

اِثْنَيْنِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ أَوْ آخَرِينَ مِنْ

دوہ تنہ دی انصاف والا ستاسوتہ یا نور دوہ تنہ سیوا

غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ خَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ

ستاسوتہ کھ تاسو سفر کوئی یہ زمکہ کنش

فَأَصَابَتْكُمْ مُّصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا

پس اوری تاسوتہ مصیبت دے مرگ ایماوئی بہ دے دواوہ لہ

مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيقِمْنِ بِأَلَدٍ

روستو دے مانٹہ رد ما زیکر تہ تو قم بہ کوئی دواوہ یہ اللہ تعالیٰ

إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا تُشْتَرَىٰ بِهِ ثَمَنًا

کہ شک کوئی تاسو (روائی بہ دوی) تہ اخو موثرہ پدے سرہ عوض

روایت دے ابن عمر رضی اللہ عنہما تہ ہم نقل دے (دا دواوہ روایات ابن جریر یہ سند سرہ راو پے دی) حاصل دا دے چہ دے ایت محل او مصداق اخرہ زمانہ دہ (چہ یہ حدیث دے خشقی کنش ذکر دی چہ ہر کله دے حرص اطاعت او دے خواہش تابعداری او دے دتیا غورہ والے اولوئی کول دے ہر دی رائے یہ خپلہ رائے باندے اووینے تو بیا دے عواموکار (دعون) پریر دی۔ حاصل دا شوہ چہ اوس خواص بالمعروف او نھی عن المنکر کوئی دے ایت دے وجہ تہ دغہ کار مہ پریر دی۔

وَلَوْ كَانُوا قُرْبَىٰ وَلَا نِكَتًا شَهَادَةً

اگر چہ دی خیلوان او تہ پتوؤ مونہہ شہادت د

اللہ انکا اذا لیس الارثیین ۱۰۶ فان عثر

اللہ تعالیٰ، یقیناً دغا وخت بہ مونہہ خامخا د گتھکارو تہ یو۔ پس کہ خبر او کرے شو

سزا ربط دا دے چہ مخکنس ایت کنس ئے حفاظت د نفوسو ذکر کرو نو
 پہ دے ایت کنس حفاظت د مالونو ذکر کوی پہ طریقہ د وصیت او د قسم
 سرہ۔ او بعض مفسرینو وئیے دی چہ دا ایت دیر گران ایت دے پہ
 اعتبار د اعراب او نظم او حکم سرہ، واحدی پہ بسیط کنس د عمر
 رضی اللہ عنہ نہ داسے نقل ذکر کرے دے او ابن عطیہ وئیے دی چہ دا
 قول د ہفہ چا دے چہ زہرہ د ہفہ د دے ایت پہ تفسیر سرہ یخ شوی
 تہ وی۔ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اشْهَدُوا دہ چہ معاملات مالیہ پہ شرعی طریقہ
 سرہ حل کول د ایمان تقاضا دہ۔ شَهِادَةُ بَيْنِكُمْ مراد د شہادت نہ اشہاد
 (حاضر وکل) دی پہ وخت د وصیت کنس او بعضو وئیے دی چہ مراد د دینہ
 قسم دے حکم چہ د شہادت دیرے معنے دی قریبی دلتہ بعض ذکر
 کرے دی۔ بَيْنَكُمْ پہ اصل کنس مابینکم وؤ نو ما د اختصار د پارہ حذف
 شو۔ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إذا ظرفیہ دے او حضر پہ معنی د قریب
 (نزدے شی) دے یا مراد د دے تہ دا دے چہ اسباب د مرگ حاضر
 شی او دا تاویل د دے وجہ تہ کیری چہ ہر کلمہ مرگ حاضر شی نو بیا خو
 خبرے نشی کولے۔ جِبْنُ الْوَصِيَّةِ دا بدل دے د لفظ د اذا نہ او پہ
 دے کنس تنبیہ دہ پہ اہتمام د وصیت باندے۔ او دلتہ مراد وصیت
 کول پہ مال سرہ تہ دی بلکہ وصی گر حول پہ پارہ د مال کنس دی۔ اِثْنَانِ
 دا خبر د شہادت دے پہ تقدیر د لفظ د شہادت سرہ۔ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ
 یعنی اسلام او عدالت دوارہ پکار دی عدل پہ مقابل د فسق کنس دے
 او احقران من غیرکم پہ دے کنس د اہل علمو اختلاف دے اکثر وئیے
 دی چہ مراد د دے تہ غیر مسلم دی او بعضو وئیے دی چہ مراد د
 منکم تہ ستاسو اقرباء او غیرکم نہ مراد اجانب (پردی) دی او پنا پہ
 اول قول باندے شہادت د کافر پہ مسلمان باندے ثابت شونو پدیکش

اختلاف دے بعضو وٹیلے دی چہ دا ایت منسوخ دے پہ ایت "لَنْ يَجْعَلَ
 اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا" سرہ - او اکثر وٹیلے دی چہ دا
 منسوخ نہ دے او پہ سورۃ مائدہ کتب منسوخ ایت نیشہ نوشریج
 او اوزاعی نہ نقل دے چہ شہادت د کاقرانو خاص دے پہ سفر پورے
 او پہ وصیت پورے فقط - او ابن قیم پہ اعلام الموقعین او امام رازی پہ
 تفسیر کبیر کتب پہ قول نسخ باندے یا معنی د غیر کتب پہ اجانب سرہ
 سخت تفصیلی رد کرے دے۔

إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ اشَارَةٌ دہ چہ داسے ضرورت پہ وخت
 د سفر کولو کتب پیش راجی۔

تَحْسِبُونَهُمَا اشَارَةٌ دہ چہ دوی مدعا علیہما او گرخی نو دوی د تختید لو
 کوشش کوی د دے وچے نہ لفظ د حبس یے ذکر کرد۔

مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ مَوْجِ د مازیگر مراد دے یا مطلق مَوْجِ دے اودا
 تقید د قسم دے پہ وخت حاضر پورے د پارہ د تاکید د قسم او دا
 صحیح دے پہ اتفاق د علماء سرہ او بل دا چہ پہ وخت د صلوة
 کتب پہ معلومہ شی چہ دا وصیان مسلمانان دی او کہ کافران اہل
 ذمہ دی)۔

فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ یعنی پہ دوی باندے دعوی چہ او کرے شی پہ پارہ
 د خیانت کولو سرہ پہ وصیت ادا کولو کتب او دوی ترینہ انکار
 او کبری او نور گواہان د مدعی د پارہ نیشہ نو منکر باندے قسم وی
 د دے وچے نہ دوی پہ قسم کوی - بِاللَّهِ دا دلیل دے چہ قسم پہ
 اللہ تعالیٰ پورے خاص دے اگر چہ اہل ذمہ کاقر دی تو ہم پہ قسم
 ورکیدیشی پہ اللہ تعالیٰ سرہ حکم چہ هغوی اللہ تعالیٰ او قسم بِاللَّهِ
 لڑہ متی - إِنْ أَنْتُمْ ارْتَبَا تہ مراد پہ هغوی باندے دعوی کول
 دی پہ سبب د شک کولو سرہ پہ وصیت ادا کولو کتب اشارہ دہ چہ
 بغیر د دعوی تہ مدعا علیہ تہ قسم تہ شی ورکیدے۔

لَا تَنْتَرِي بِهِ شَمًّا دا جواب قسم دے، اشتراء پہ معنی د حصول د
 عوض دہ پہ ضمیر اسم د اللہ تعالیٰ تہ یا قسم تہ راجع دے او شَمًّا
 پہ معنی د عوض دنیوی دے یعنی موت د اللہ تعالیٰ نوم د دے د پارہ

عَلَىٰ أَتَّهَمَا اسْتَحْقَّ اِثْمًا فَاِخْرَاجُ

پس سے خبر چہ یقیناً دے دواہو کریں مے گناہ (پہ دروغ قسم کو دوسرے) تو نور دواہو کسان

يَقُوْ مِنْ مَّقَامِهِمَا مِنَ الَّذِيْنَ

اودریں بہ پہ حاکم دے دواہو د ہقہ کسانو نہ چہ

اسْتَحْقَّ عَلَيْهِمُ الْاَوْلٰىنَ فَيَقْسِمْنَ

دعویٰ د حق شوبہا پہ ہغوی باندے چہ نیردے دی دا دواہو مری تہ، تو قسم بہ کوی

بِاِلٰهِ لَشَهَادَتُنَا اَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا

پہ اللہ تعالیٰ چہ خاتمہ زموں بیان رشتہ دے د بیان د دغہ دواہو تہ

وَمَا اَعْتَدُ يٰۤاِنَّا اِذَا لَبِىْنَا الظَّٰلِمِيْنَ ۝۱۰۷

او زیاتے تہ دے کرے مونہ، یقیناً مونہ بہ دغہ وخت د ظالمونہ یو۔

تہ دے ذکر کرے چہ دنیوی غرض پرے حاصلو و بلکہ زموں مقصد
د حق اقامت دے۔ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰی، کان ضمیر راجع دے ہغہ چاہے چہ
د ہقہ د پیرہ قسم کوی (مقسم لہ) یا پہ ہقہ باندے شہادت ورکوی اودا
جملہ تاکید دے چہ حلق (قسم) زموں د دروغونہ پاک دے۔

وَلَا تَكُنْمُ شَٰهَدَةً اِلٰلٰہِ ہغہ شہادت چہ اللہ تعالیٰ مونہ تہ د ہغہ علم را کرے
دے او دا ہم تاکید د ماقبل دے۔

بکنا د اتمہ د ماقبل دہ یعنی حکم دے روستو د نیکارہ کید لو د دروغونہ
پہ قسم کیں۔ فَاِنْ عَثَرَ عَثَرَ پہ اصل کتب غور خید لو تہ و ثیلے شی پہ یو
خیز باندے۔ او پہ معنی د اطلاع را حی لکہ پہ سورہ کہف کیں "اَعْتَرَا عَلٰیہُمْ"
او د دے فعل (عثر) نائب فاعل مادہ د دے فعل دہ یعنی حَصَلَتِ الْعَثَرَةُ۔

عَلٰی اَتَّهَمَا دا ضمیر اثنان (وصیائو) تہ راجع دے۔ اسْتَحْقَّ اِثْمًا اسْتَحْقَّ
پہ معنی د کولو د ہقہ فعل دے چہ موجب او سبب وی د یوکار د پیرہ۔

اِثْمًا تہ مراد گناہ د خیانت دے پہ حصول د مال حرام سرہ یا پہ دروغہ
قسم کول دی۔ یعنی روستو د فیصلے تہ پہ قسم د منکرینو سرہ معلومہ

شی چہ دا قسم دوی پہ دروغہ کرے دے نو ہغہ فیصلہ بہ ماتہ کرے شی۔
فَاٰخِرَانِ دا صفت دے او موصوف پت دے یعنی رجلاں اٰخران۔
يَقُوْاْ مِنْ مَّقَامِهِمْ ہما ضمیر راجع دے اثنان تہ (یعنی چہ اول قسم ئے پہ
 دروغہ کرے وڈ) او دا قیام پہ کولو د قسم کیں دے او دا پہ ہغہ وخت
 کیں دہ چہ روستو د بشکارہ کید لو د خیانت نہ مخکس دواہہ کسان دعوی
 د ملکیت د ہغہ خیر او کری او ورثہ د ہغہ تہ انکار کوی نو حق د قسم ثابت
 شو پہ ورثو باندا دے انکار د وجہ تہ۔ مَنْ اَلَّذِيْنَ اَسْتَحَقُّ عَلَيْهِمْ مَنْ بیان
 د اٰخران دے اَسْتَحَقُّ دا پہ معنی د ثبت الحق علیہم دے نو مادہ د فعل
 فاعل دے یا فاعل حرق دے (چہ حذف د ہغہ تہ جائز وائی نو ہغہ الیمین
 دے) او د حق تہ مراد دعوی د ملکیت دہ او ہغہ سبب د قسم کولو دے
 یعنی پہ سبب د دعوی دے اول دواہہ کسانو د ملکیت حق ثابت شو پہ
 ورثو باندا دے د قسم کولو۔ اَلْاُولٰٓئِیْنَ دا تشبیہ د اولی دہ او اولی پہ معنی
 د اقرب دے یعنی ہغہ وارثان چہ مری تہ زیات نزد دے وی پہ نسب
 کیں او دا فاعل د استحق نشی کید لے نو داخیر د مبتدا محذوق دے
 یعنی ہما اُولٰٓئِیْنَ یا بدل دے د اٰخران تہ یا د ضمیر د یقومان تہ۔
لَشَہَادَتِنَا اَحَقُّ مِنْ شَہَادَتِهِمَا دا مضمون د قسم د دوی دے او شہادت
 پہ معنی د قسم دے اَحَقُّ پہ معنی د صدق او حق دار د قبولو دے
 او احق کیں تفضیلی معنی مراد تہ دہ نفس صدق او استحقاق د
 قبولیت مراد دے۔

اِنَّا اِذَا لَمِیْنَ الظَّالِمِیْنَ ہر کلہ چہ پہ دویم قسم کیں زیات تاکید پکار دے
 د وجہ د رد کولو د اول تہ د دے وجہ تہ دلہ ئے ظالمین او ٹیل او
 مخکس ئے اثمین وٹیلے وڈ۔ حاصل د معنی د دواہہ ایا تو نو دا دے
 چہ پہ حال د سفر کیں پہ یو شخص باندا دے مرگ راجی او د دہ سرہ
 مال وی نو دہ کسانو ملگرو تہ دے وصیت او کری ہغوی پہ صفت
 د گواہانو ہم دی او وصیان ہم دی او وصیت کیں دے دا او وائی چہ
 زما دا مال زما ورثو تہ اور سوئی۔ ہغوی ہغہ مال چہ ورثو تہ
 اور سوئی او ورثہ وریاندا دے د خیانت دعوی او کری او دوی انکار
 کوی د خیانت نہ نو دوی باندا دے قسم کول لازم شو۔ ہر کلہ چہ

وخت روستو په څه وچه سره معلومه شي چه دوی واقعی خیانت کړې دے او قسم ئې په دروغه سره کړې وؤ نو دوی د خیانت نه بچ کیدلو د پاره دعوی او کړې د ملکیت د هغه خیز او ورته د هغوی د ملکیت نه انکار او کړې نو بیا به ورثو ته قسم ورکړې شي که هغوی قسم او کړو نو مخکنی فیصله به ماته کړې شي او هغه وصیان به د خیانت ذمه وار شي او که ورثو د قسم کولو نه انکار او کړو نو مخکنی فیصله به په خپل ځائے باندک پاتې شي .

تنبیه . د دے ایت د فهم د پاره ذکر د سبب نزول ضروری دے او هغه امام بخاری په کتاب الوصایا او ترمذی په کتاب التفسیر کښ د کر کړې دے حاصل ئې دا دے چه بدیل بن ورقاء السهمی په سفر د تجارت کښ شام ته ملگرم شو د تمیم داری او د عدی بن بداسره او دا دواړه په هغه وخت کښ تصاری وؤ په واپسئ کښ په بدیل باند دے د مرگ حال راغی نو هغه د خپل سامان قهرست او لیکلو او په خپل سامان کښ ئې پټ کيځودلو او دے دواړو ته ئې وصیت او کړو چه دا سامان زما به زما ورثو ته او رسوئ نو هغوی د هغه سامان نه یو جام چه د سپینو زرو وؤ او مېخو ته پرے د سرو زرو وهله شوے وؤ پټ کړو او مکه کښ ئې خرڅ کړو او باقی سامان ئې د هغه ورثو ته ورکړو (او د تمیم په روایت کښ دی چه دا جام مونږ په زر روپئ باند دے خرڅ کړې وؤ او هغه روپئ ما او عدی تقسیم کړې وے) ورثو چه هرکله قهرست د سامان او کتلو نو په هغه کښ د جام ذکر وؤ او په سامان کښ موجود ته وؤ نو هغوی په دغه دواړو باند دے د خیانت دعوی او کړله او هغوی انکار او کړو نو هغوی ته ئې قسم په الله تعالی باند دے ورکړو نو هغوی په دروغه باند دے قسم او کړو . بیا څه وخت روستو معلومه شوه چه هغه جام دوی په مکه کښ په یو شخص باند دے خرڅ کړې وؤ نو ورثو بیا دعوی او کړه په هغه دواړو باند دے چه جام دوی پټ کړې وؤ او بیا ئې خرڅ کړې دے نو هغوی او ئیل چه هغه جام مونږ د بدیل صاحب نه په ژوندونی اخستلے وؤ لیکن مونږ سره گواهان نه وؤ نو مونږ د دے

ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يَّاتُوْا بِالشَّهَادَةِ عَلٰى

دا طریقہ خہ نیردے دہ دیتہ چہ راتل بہ کوی دوی یہ شہادت سرے یہ طریقہ د

وَجْهَهَا اَوْ يَخَافُوْا اَنْ تَرُدَّ اِيْمَانٌۢ بَعْدَ

ہے (دوے دیرد اللہ نہ) یا بہ او پریری چہ واپس یہ شی قسمونہ ددوی پس د

اِيْمَانِهِمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاسْمَعُوا اللّٰهَ

قسمونہ ددوی تہ او پریری د اللہ تعالیٰ تہ او وادے او اللہ تعالیٰ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ۝۱۸۰

توفیق تہ وکوی قوم تاقرمان تہ یہ کومہ درخ چہ

وہ تہ مخکن دہے ذکر تہ وکریے نو دا دوی دعوی د ملکیت اوکرلہ
او ورثو ترینہ انکار اوکرہ نو قسم وکریے شو ورثو تہ (او د ورثو یہ
حق کن فیصلہ او شوع) او د ایت دہے واقعہ یہ باقر کن نازل شوے دے۔

۱۸۰ یہ دے کن د ماقبل طریقہ فائدہ ذکر کوی یعنی یہ شہادت او یہ
قسم کن د دروغو تہ د۔ بچ کید لو دیارہ دا طریقہ دہ۔ ذٰلِکَ ماقبل
طریقہ د فیصلہ تہ اشارہ دہ اَنْ يَّاتُوْا بِالشَّهَادَةِ ضمیر د یَا تُوْا راجع دے

موصیٰ لہما تہ چہ یہ اثنان کن ذکر وڈ یا راجع دے ہغہ ہو لو خلقو
تہ چہ یہ یوم معاملہ کن شہادت وکری یا قسم کوی۔ عَلٰی وَجْهَهَا وَجہ
یہ معنی د حقیقت او د طریقہ اصلی دہ۔ اَوْ يَخَافُوْا (سوال) اَوْ خَوْذِیَارَہ

د تردید او د تنویع او تخیر راجی دلتہ خود ماقبل سرہ دے ہغہ
معنی صحیح تہ دہ؟ (جواب) اَوْ دِیَارَہ د تنویع دے او معطوق علیہ
پت دے یعنی یَا تُوْا بِالشَّهَادَةِ عَلٰی وَجْهَهَا لِحُوفِ اللّٰهِ اَوْ يَخَافُوْا ۱۸۰

یعنی صحیح او حقیقی شہادت بہ کوی دیرے د اللہ تعالیٰ تہ او د وچے
دیرے دہے د عذاب تہ (او دا د متقیان و حال د) او یا بہ پریری دے تہ چہ
مخکن قسمونہ یہ یے دروغون ثابت شی نو واپس یہ کرے شی تو یہ
خلقو کن بہ او شرمیری (او دا د عامو خلقو حال دے)۔

اَنْ تَرُدَّ اِيْمَانٌۢ رد مقایل دے د قبول نو د ایمان تہ مراد قسمونہ

يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ

جمع به کړی الله تعالى رسولان پس اویه وای څنگه قبول شویوئ تاسو.

قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ۝

دوی به وای اهیڅ علم نیشته مو توله. بیشکه ته څه پوهه یی په پټو څیزونو.

د موطی الیهم دی چه خیانت یی کړی وی یا رد په معنی د پېش کولو دے نو ایمان اول ته مراد قسموته د ورتو دی او دویم ایمانهم ته مراد قسموته د موطی الیهم دی. وَاتَّقُوا اللَّهَ يَهْدِيكُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ په دے کیں تقوی د خیانت کولو ته په مالونو او قسمونو کیں داخل ده. وَاسْمَعُوا سَمَاعَ د قبولیت مراد ده او په عمل کولو کیں په احکامو الهیو باندے د سماع او قبولیت دیر دخل دے د دے وچه ته امر د سماع یی ذکر کړو.

وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ اشاره ده چه فسق کول سبب د حرمان دے د هدایت د الله تعالى ته او دلته د فسق ته مراد تقوی او سمع پر بخودل دی او د هدایت ته مراد هدایت د حجت دے یا هدایت دے د فایده د آخرت چه جنت دے او د هغه لاره ده.

په ربط اول دا دے چه مخکین چه کوم احکام او شرایع ذکر کړل نو اوس تخويف اخروی ذکر کوی د پاره د تاکید د هغه احکامو متلو. دویم دا چه مخکین یی بعض احکام ذکر کړل نو اوس مسئله د عقیدے ذکر کوی چه د دے احکامو سره دا عقیده ساتل ضروری دی چه عالم غیب خاص دے په الله تعالى پورے انبیاء علیهم السلام هم علم غیب نه لری او دیته دلیل تقی اجمالی وئیلے شی د پاره د رد د شرک فی العلم. دریم قرطبی ذکر کړی دے چه په وصیت او شهادت وغیره کیں بعض خلق اظهار د هغه څیز کوی چه د باطن د هغوی ته خلاف وی نو پدے ایت کیں تخويف ذکر کوی چه د الله تعالى ته هیڅ څیز پټ نه دے.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ جمع خو د ټولو امتونو سره د رسولانو ته ده لیکن سوال د انبیاء و جدا دے د سوال د امتیانو ته نو د وچه د شرافت د رسولانو ته د هغوی سوال او جواب یی جدا ذکر کړی دے

او مراد دے نہ ہوں رسولان دی سرہ د آخری رسول نہ۔
 قَيِّقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ اشارة دے دوی نہ د تبلیغ پیوس نہ کوی بلکہ د
 حال د امت پیوس کوی اجابت مستلزم دے دعوت لہ یعنی تاسو
 دعوت د توحید او د دین کرے دے امتیانو تہ لیکن ہغوی تاسو تہ
 خنکہ جواب در کرے دے یا خنکہ اجابت (قبولیت) ستاسو کرے شوے
 دے نو اُجِبْتُمْ عام دے اجابت قولی او عملی دواہو تہ شامل دے۔
 قَالُوا لَا عِلْمُ لَنَا سَوَال۔ د سوال د انبیاء تہ خہ فائدہ دہ ؟

جواب۔ فائدہ یے اثبات د عقیدے د نفی د علم غیب د ہغوی نہ دے پہ
 دنیا کیں او تو بیخ او زجر دے مخالفت کوؤ نکوتہ۔

سوال۔ انبیاء تہ علم و و چہ چا موافقت د ہغوی کرے دے او چا
 نہ دے کرے نو دے قول خہ مقصد دے ؟

جواب۔ یہ ظاہری اقوالو سرہ چہ کومہ پوہہ حاصلیری ہغہ پہ اصل
 کیں علم نہ دے بلکہ ظن دے یعنی د اجابت کوؤ نکو پہ حال باندے علم
 یقینی زمونہ نہ وؤ بلکہ صرف ظن وؤ۔ دا جواب امام رازی ذکر کرے دے
 جواب۔ د قیامت د ہیبت او د فزع د وجہ تہ بہ انبیاء داسے او وائی
 لیکن قرطبی، خازن اور رازی پہ دے جواب باندے رد کرے دے خکہ
 چہ انبیاء علیہم السلام پہ دغہ ورج داسے حالت نہ پہ امن دی لکہ چہ
 اللہ تعالیٰ فرمائی (وَهُمْ مِنْ فِرْعَوْنِ يَوْمِئِذٍ الْكَافِرِينَ) وَلَا يَحْزَنُهُمُ الْفِرْعَوْنُ الْكَبِيرُ۔

جواب۔ دا قول د دوی د پار د اظہار د انکسار او د تواضع دے
 لیکن مراد دے تہ انکسار او تواضع دہ پہ نفس الامر کیں تہ پہ طور
 د دروغو خکہ چہ انبیاء علیہم السلام د دروغو تہ پاک او معصوم دی
 پہ دے دواہو جوابو تہ باندے بریلیا تو خیل استدلال کرے دے
 یعنی دوی وائی چہ انبیاء خو پہ غیب باندے علم لری لیکن د
 ہیبت یا د تواضع د وجہ تہ یے وٹیلے دی چہ لا علم لگا لیکن د دواہو
 جوابو تہ مونہ ذکر کرل چہ صحیح نہ دی۔

جواب۔ د ابن جریر تہ ابن جریر او ابن کثیر او قرطبی روایت کرے
 دے چہ داسوال پہ پار د اجابت کیں دے روستو دوقات د
 رسولانو تہ نو معنی د مَاذَا أُجِبْتُمْ مَاذَا عَمِلُوا بَعْدَكُمْ دے رامتیانو

ستاسو نه روستوڅه عملونه كړي دي) نو جواب په او كړي لا علم كس
 يما احد تو ا بعدا تا (علم نيشته مونږ ته په هغه كارونو (اوبدعاتو) چه دے خلقو
 روستو د مرگ زمونږ نه پيدا كړيدى) - او تايد د دے حديث د حوض كوثر
 دے چه بخارى او مسلم ذكر كړي دے چه په هغه كس جواب د ملائكو
 اخري نبى صلى الله عليه وسلم ته داسے دے اناك لا تداري ما احدثنا
 بعدك ريقينا ته نه پوهيږي چه دے خلقو ستا نه روستو كوم بدعات
 پيدا كړي دي) -

جواب ع ابن جوزي په زاد المسير كين د ابن الاثيري نه روايت كړي
 دے چه معنی داده چه لا علم كس بخبري افعالهم ر علم نيشته مونږ ته د
 دوى په ټولو كارونو باندے (اذكنا نعلم بعضها في حياتنا ر حكه چه مونږ
 په بعض كارونو د دوى علم لرو چه زمونږ په ژوند كين وو) لا نعلم ما
 كان بعدا و قاتنا (او نه پوهه په هغه كارونو چه روستو د مرگ زمونږ
 نه و) او دا قول قريب دے قول د ابن جرير ته - او دليل د صحت د
 دے دواړو قولونو دا جمله ده اناك انت علام الغيوب دا دليل دے چه
 مصدّر دے په لفظ د انا سره يعنى علم د ټولو خبرو او د هغه كارونو
 چه مرگ نه روستو شويدي دا خو علم غيب دے او خاوند د علم غيب
 صارق ته ئي شريك ستا نيشته په علم غيب كين -

قايداء - دا ايت صريح دليل دے چه انبياء عليهم السلام تر مرگ
 پورے عالم الغيب ته وړ او كوم كارونه چه امتيان كوي د هغه اعمالو
 نه هم انبياء عليهم السلام خبر نه دي او په كوم حديث كين چه عرض
 (پيش كول) د اعمالو په نبى باندے ذكر دے روستو د وقات د هغه
 نه نو هغه حديث د روا فضو دے او حديث ضعيف دے نو هر كله
 چه نبى روستو د وقات نه په اعمالو د امت باندے علم نه لري نو اولياء
 او بزرگان به څه رنگ علم د غيب اولري د دے وجه نه فتاوى بزازي
 (حنفيه) ليكلے دي چه من قال ان ارواح المشايخ حاضرة تعلم بغير
 رڅوك چه وايي چه د بزرگانو ارواح عالم دي او حاضر دي نو دا
 شخص كافر دے) -

إِذْ قَالَ اللَّهُ يُعِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اذْكُرْ

کله چه اوبه وای الله تعالی اے عیسیٰ خویہ د مریم (علیہما السلام) یاد کر

نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِكِ

نعمت شما پہ تا باندے او پہ مور ستا باندے

إِذْ أَيْدِيكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ قُلْ لِّمِ

کله چه کلک کرے ماتہ پہ روح پاک سرہ خبرے وکولے

النَّاسِ فِي الْبُهْدِ وَكُهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ

خلق سرہ پہ غیبہ د مور کیں او پہ پوخ عمر کیں او کله چه او خود لو ماتا تہ

الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ

کتاب او سنت او تورات او انجیل

وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ

او کله چه جوړولے تا د ختو تہ پشان د شکل د مرغی

نکاد دلیل ثقلی تفصیلی (خاص) دے د عیسیٰ علیہ السلام پہ نفی د عام غیب سرہ د هغه تہ، روستو د دلیل ثقلی اجمالی تہ او اذ قال بدل دے د یوم یجمع اہ تہ - او هر کله چه په دے سورت کیں رد کرے شوئے دپہ یهود او نصاری دواړو باندے او د عیسیٰ علیہ السلام په باره کیں دواړو کفر کرے و د دے وجه تہ خاص د هغه ذکر یے کرے دے -

تنبيه. حالات د عیسیٰ علیہ السلام په دوه رکوع کیں دی حاصل داد که چه په اوله رکوع کیں احتیاج د عیسیٰ علیہ السلام ذکر کوی الله تعالی تہ خصوصاً په پنځه خیزونو کیں اول احتیاج په نعمتونو کیں دوم احتیاج په تصرفاتو (معجزاتو) کیں دریم حاجت په حفاظت کیں د شر د بنی اسرائیلو ته خلورم حاجت په ملگرو (حوارینو) پیدا کولو کیں - پنځم احتیاج په معجزه د مائده کیں او په ذکر د دے حاجاتو کیں رد دے په نصاری باندے چه هغوی عیسیٰ علیہ السلام الله یا ابن الله

يَا ذُنِّي فَتَنْفَخْ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا

یہ حکم تھا پس پو کے یہ کووتا یہ ہفتے کیں نو شوہ بہ ہفتہ مرغی

يَا ذُنِّي وَتُبْرِئِ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ

یہ حکم تھا او جو پروتا پیدا ائشی روند او برگی والا

يَا ذُنِّي وَادْخُرْجِ الْمَوْتَى يَا ذُنِّي

یہ حکم تھا او کلا چہ راویستل تا مری (دزمکے تہ) یہ حکم تھا

گنہگار او روستو ذکر د حاجاتو دہفتہ تہ ذکر دے د سوال دہفتہ تہ یہ
ورج دحشر کیں چہ اَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اِهْ، یعنی سرہ دے نہ چہ تہ محتاج وے
تو ایہ خلقو تہ دخیل عبادت دعوت تا ورکرمے وو؟ او یہ دے کیں اختلاف
د مفسرینو دے اول قول دا چہ دامکالمہ دعیسی علیہ السلام روستو
د رفیع دہفتہ تہ دہ اسمان تہ او قال یہ خیلہ معنی سرہ دے او کما توفیتی
یہ معنی دیورہ قبضہ کولو او پورتہ کولو اسمان تہ دے او دوم قول دادے
چہ دامکالمہ یہ یہ آخرت کیں وی او قال یہ معنی د یقول سرہ دے
خو فعل ماضی یے د یقین دپارہ ذکر کرے دہ او داروستو قول اکثر مفسرینو
غورہ کرے دے او دیوم یجمع تہ روستو راوہل ہم یہ دے باندہ دلالت
کوی چہ دابہ یہ قیامت کیں وی او یہ دے قول سرہ توفیتی یہ معنی عامے
سرہ دے یعنی د رفیع او وفات تہ روستو یہ ورخ د قیامت کیں ہفتہ
یہ بیان ورکوی چہ کنت انت الرقیب علیہم اہ۔

اَذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ قَرطبی و تیلے دی چہ مراد ذکر تہ دادے چہ امت
تہ یے بیان کرہ دپارہ داظهار د عزت د مور او خوئی او دپارہ د تاکید
د حجت دہفتہ۔ نِعْمَتِي مفرد یہ معنی د جتن دے چہ یہ ہفتے کیں
نبوت اورسالت دہفتہ داخل دے۔ وَ عَلٰی وَالِدَتِكَ چہ ہفتہ دمس د
ناریہ نہ بیچ ساتلے شوے دہ او پاکہ ساتلے شویدہ او پ نو زانو
باندے غورہ والے ورکرمے وو۔ اَذْأَيْدُكَ دایدل دے د تعمق
بدل بعض یعنی نعمتو تہ بے شمار دی لیکن دا مذکور (روستو) خاص
نعمتو تہ دی۔

وَإِذَا كَفَرْتُمْ يَنْفِخِ السَّارِءُ إِلَيْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ

او کله چہ بند کول ما بنی اسرائیل ستا (دوڑلو) نہ کله چہ راویل تا دعوٰتہ

بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ

بنکارا معجزات تو اوئیل کافراو د دوی تہ

إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝ وَإِذَا أُوحِيَتْ

تہ دے دا مگر جادو دے بنکارا او کله چہ واپچو ما

سوال۔ داروستو نعمتو نہ خو صرف پہ عیسیٰ علیہ السلام وو نو دہغہ
دَ مَور ذکرے ولے اوکرو؟

جواب۔ نعمتو نہ پہ اولاد باندے نعمتو نہ وی پہ مَور دہغوی حکم چہ
ہغہ پرے خوشحالیری او دہغے تائید پرے ہم کیری۔ او دارنگ عیسیٰ
علیہ السلام پاکدامنی دَ مَور بیان کریدہ نو دا نعمت دے پہ مَور دہغہ
باندے۔ بِرُوحِ الْقُدُسِ پہ دے اضافت کنس دوه قولونہ دی او ددے
پہ مصداق کنس ہم دوه قولونہ مشہور دی۔ اول قول، دا اضافت دَ
موصوف دے صفت تہ یعنی دا سے روح چہ مقدس (پاک) دے۔

دویم قول، دا اضافت پہ معنی دَ مِنْ سِرہ دے یعنی رُوحٌ مِّنَ الْقُدُسِ
او قدس اسم دَ اللہ تعالیٰ دے دا قول خازن ذکر کرے دے او مصداق
دَدے جبرئیل علیہ السلام دے چہ دَ عیسیٰ علیہ السلام سِرہ بہ ہر
وخت گر خیدلو۔ یا مراد دَدے نہ روح او نفس دَ عیسیٰ علیہ السلام
دے چہ پاک و دَ خیر و دَ گناہو تو نہ۔ تُكَلِّمُ النَّاسَ دا بیان دَ تائید
دہغہ دے پہ ذکر دَ خاص حال سِرہ چہ ہغہ تقویت دَ قوۃ ناطقہ دے
پہ تولو حالا تو کنس او دا دَ تائید یو مثال دے۔ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا دا سے
پہ سورۃ العمران ۱۱ کنس تیر تشویدی او مراد دَ کلام تہ دعوت الی
اللہ دے او کلام دَ مہد پہ سورۃ مریم ۲۱ کنس ذکر دے۔

سوال۔ پہ کھولت کنس خو ہر خوک خبرے کولے شی نو ددے حالت
ذکرے ولے اوکرو؟

جواب۔ پہ دے کنس دیرے قائدے دی اول دا چہ دَ کلام دَ مہد او

د کھولت فرق نیشته دویمہ دا چہ پہ عیسیٰ علیہ السلام باندے ہغہ
حالات رائج کوم چہ پہ عام البشر باندے رائج رور و کوالے زور والے
وغیرہ) دریمہ فائدہ بعض مفسرینو ویلے دی چہ ددہ نبوت او بیا
اسمان تہ پور تہ کول د زمانے د کھولت تہ وراثتے وڈ نو پہ کھولت
کنیں د کلام کول مقصد دادے چہ دے پہ د اسمان تہ راکوزیری او عمر
پہ یے د کھولت وی او کلام بہ کوی. وَإِذْ عَلَّمْنَاكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ دا عطف د پہ
إِذَا أَيْدُوكَ باندے نواول نعمت تائید دے پہ بارہ د دعوت او تبلیغ کنیں
او دا نعمت پہ بارہ د علم کنیں دے چہ شرط د دعوت دے.

پہ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ کنیں دودہ قولونہ دی اول دا چہ کتاب تہ مراد ظاہری عام
دے کوم چہ لیکلے کیری او حکمت تہ مراد ہغہ اسرار او باطنی علم دے چہ
بغیر د کتابت تہ وی۔ دویم قول دادے چہ دا نعمت د نزول د عیسیٰ علیہ السلام
تہ روستو دے او مراد ددے تہ قرآن او سنت د نبی صلی اللہ علیہ السلام
دے۔ او وَالْتُورَاتِ وَالْإِنْجِيلِ ورتہ مخکن د رفع الی السماء تہ خود لے
شومے وڈ اول مکلف وڈ پہ تورات باندے بیا ورسو ورتہ انجیل ورکریے
شولکہ پہ دے سورت نک کنیں تیر شویدی۔ وَإِذْ تَخْلُقُ اہ دا ہم تفصیل
دے د نورو نعمتونو او پیدایکنیں دویم قسم احتیاج د ہغہ ذکر کوی یعنی
پہ تصرفاتو معجزانہ کنیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج وڈ پہ دلیل د لفظ د اذنی سکھ
كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ کاف پہ معنی د مثالہ دے او ضمیر پہ فتفتح فیہا او ٹکون
کنیں کاف تہ راجع دے حکمہ چہ پہ ہغہ کنیں معنی د تائید دہ۔ بِأَذْنِ
دلہ یے مکرر ذکر کرو اشارہ دہ چہ تصویر جوہول پہ اذن د اللہ تعالیٰ
سرہ دی او مرغی جوہول ہم پہ اذن د ہغہ سرہ وڈ اول اذن شرعی
وڈ او دویم اذن تکوینی دے او پہ سورۃ العنکبوت نک کنیں اذن یو کرت
ذکر کریے دے او دلہ دودہ کرتہ، وجہ دادہ چہ پہ دے سورت کنیں
مقصد تفصیل د حاجاتو د عیسیٰ علیہ السلام ذکر کول دی۔

وَتُبْرِئُ الْآلَمَةَ ہغہ انسان چہ پوتہ پیدا شی او سترگے یے بالکل بندے
وی د ہغہ د علاج تہ طیبیان او داکتران عاجز وی۔

وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِأَذْنِ دا ہم معجزہ د عیسیٰ علیہ السلام دہ اوصیغہ
د فعل دلالت تہ کوی پہ استمرار او پہ ہمیش والی باندہ یعنی بعض مری یے

إِلَى الْخَوَارِجِ أَنْ آمَنُوا بِي وَبِرَسُولِي

یہ زہود خوارینو کیں چہ ایمان راویں پہ ما او پہ رسول عہما

قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ۝

اوئیل دوی ایمان راویں دہونہ، او تہ گواہ شہ چہ یقیناً مونہ منو تہ یو

راویستل۔ او دا معجزات دپارہ د ثقف و رکولو وڑ انسانو تہ۔

وَإِذْ كَفَفْتُ لَهُ يَه دے سرہ ہفہ نعمت ذکر کوی چہ یہ ہفہ کیں دفع
د ضرر دہ او یہ دے کیں دریم حاجت (یہ حفاظت د ہفہ کیں) ذکر کرے
دے یعنی ہر کلمہ چہ بنی اسرائیلو تہ دفع معجزات یے راویل نو بعض
کسانو کفر اوکرو او معجزاتو تہ یے سحر اوئیل نو بیائے د عیسیٰ علیہ السلام
د قتل کولو تدبیرو تہ جو رکول لکہ چہ یہ سورۃ العمران سک کیں دی
نو اللہ تعالیٰ د ہغوی د شر تہ۔ یچ کرو یہ رفع سرہ لکہ یہ العمران ہہ
کیں دی۔ اِنْ هَذَا د اشارہ دہ ہولو معجزاتو تہ یہ تاویل د ماجاء سرہ۔
سوال۔ دا مقام خود شمار د نعمتونو دے نو طعن د کافرانو ران ہذا الا
سحر مبین) یے ولے ذکر کرو؟

جواب۔ یہ دے کیں نعمت کففت دے اور اِنْ هَذَا لَآلِہِیْہِ طریقہ د دشمنی
د ہغوی سو ذکر کرے دے۔

جواب۔ نیشاپوری وئیلے دی چہ طعن کول د دشمنانو پہ غیر د دلیل تہ
دلالت کوی پہ اوچت والی د شان باندے لکہ چہ شاعر وئیلے دی
وَإِذَا أُنْتَلَىٰ مِنْ قَرْيَةٍ مِنْ تَأْقِصُ فِيهِ السَّهَادَةُ لِي بِأَنَّيْ كَامِلُ
معنی د شعر:۔ کلمہ چہ راشی تاتہ بدی وئیل عہما د کم اصل سری تہ سو دا
گواہی دہ عہما چہ محہ کامل یم۔ اودار تک مشہور متل د کُلُّ ذِي نِعْمَةٍ مُّخْشَوْد،
معنی، ہر عطا وندا د نعمت سرہ حسد کیوی۔

تنبیہ:۔ مرزا غلام احمد قادیانی مدعی د نبوت کذاب او دجال د دیرو وجوہ
کافر د یو وجہ دادہ چہ ہفہ خیل کتاب ضمیمہ انجام اتہم صہلا کیں د عیسیٰ
علیہ السلام معجزاتو تہ عمل د ثرب او جادو وئیلے د اویدے ایت کیں تصریح دہ
چہ چا د عیسیٰ علیہ السلام معجزاتو تہ سحر و ٹیلے دے نو ہفہ کافر دے۔
سلا روستو ذکر د نعمتونو لازمہ تہ ذکر د معتدای نعمتونو کوی او
یہ دے کیں د عیسیٰ علیہ السلام محاورم احتیاج الی اللہ ذکر کوی یعنی

اِذْ قَالَ الْخَوَارِثُ يٰعِيسٰى ابْنُ مَرْيَمَ

کله چه اوئیل حواریینو اے عیسیٰ خویہ دمردم (علیہما السلام)

هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ اَنْ يَنْزِلَ عَلَيْنَا

ایا او یہ منی ستا رب چه زاناازل کری یہ مونو باندے

مَا رَدَدَتْهُ مِنَ السَّمَاءِ قَالِ اتَّقُوا اللَّهَ

یو دسترخوان د آسمان ته اوئیل هغه اویریوی د الله تعالیٰ ته

اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿۱۱۲﴾ قَالُوْا نَحْنُ

کله تاسو مؤمنان یئی - اوئیل دوی غواړو مونږه

حواریین ملگری کول د عیسیٰ علیہ السلام سره - لکه چه زمونږ د نبی صلی الله علیه وسلم صحابہ هم الله تعالیٰ پیدا کری وو د هغه د ملگرییا او تائید دپاره لکه چه په سورة انفال ۶۲ کس دی - و اِذْ اَوْحِیْتُ اِلَى الْخَوَارِثِ ، و سی په لغت کس پیته اشاره ته وئیلے شی نو کله یی په وسوسه باندے اطلاق کیږی لکه په سورة انعام ۱۱۳ کس نو کله الهام ته وئیلے شی لکه په سورة قصص ۲۶ کس او کله فطری تعلیم ته وئیلے شی لکه په سورة نحل ۶۸ کس - نو دلته معنی د الهام ده یا په معنی د امر سره ده - الخواریین جمع د خواری ده او ماخوذ دے د خورنه په معنی د سپین والی نو خواری داسے دوست او ملگری ته وئیلے شی چه مخلص او رازدار وی زړه یی سپین وی (خالی وی) منافقت نه -

قَالُوْا اٰمَنَّا وَ اَشْهَدُ بِاَنَّكَ مُّسْلِمُوْنَ قَاعده داده چه ایمان او اسلام یوځای ذکر شی نو په هغه کس فرق مقصد وی نو ایمان صفت د زړه دے او اسلام نوم د ظاهری اعمالو دے نو د دے وجه ته ایمان یی مخکس کړو په اسلام باندے -

۱۱۲ په دے ایت او ورپسے ایت کس تهید دے دپاره د دعا د مائدے او د نزول د هغه دا نعمت ته دے د دے وجه ته په ماقبل باندے نه دے عطف کړے - او په دے واقعہ کس ذکر د پنځم احتیاج د

أَنْ تَأْكُلَ مِنْهَا وَتُظْمِئَ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ

چہ خوراک اوکرو دھتے تہ او چہ کلک شی زہونہ زموتی اوخہ پوہہ شو

عیسیٰ علیہ السلام دے اللہ تعالیٰ تہ پہ بارے دے معجزے دے مائداہ کیں۔
 یَا عِيسَىٰ بْنِ مَرْيَمَ۔ مہائشی وٹیلے دی چہ دے خطاب کیں اشارے دہ چہ مونہ
 تا عید دے اللہ تعالیٰ گنہرو مونہ تاتہ الہ یا ابن اللہ تہ وایو دے دے وچے ستانہ
 دُعا غوارو او انزال دے مائداہ ستاپہ اختیار کیں تیشٹہ۔ هَلْ يُسْتَطِيعُ رَبُّكَ
 سوال۔ حواریین خو کامل مؤمنان دی او هغوی اللہ تعالیٰ او دھتے صفتونہ
 پیڑتی تو دھغوی دے اللہ تعالیٰ پہ قدرت کیں شک تیشٹہ تو هل یستطیع
 یے وے اوٹیلو؟

جواب۔ دا استفہام تقریری دے هل پہ معنی دے قد سرہ دے یا یستطیع پہ
 معنی دے اجابت دے دُعا دے او دا تا ویلونہ پداہ سبب سرہ دی چہ خازن
 وٹیلے دی چہ نہ دی جائزہ پچا لہ چہ وہم اوکری پہ حواریین کیں چہ هغوی
 شک کوو پہ قدرت دے اللہ تعالیٰ۔ او بعضو وٹیلے دی چہ دا پہ ظاہر باندا حمل
 دے چہ ہرکلہ دھغوی پہ زہونہ کیں ایمان محکم شوہ تہ وٹیلو غلط
 شول او دا سے لفظ یے اوٹیلو لیکن اول قول اصح دے۔ مَا أَتَدَاةٌ مِّنَ السَّمَاءِ
 پہ مائداہ کیں دودہ قولو تہ دی اول دا چہ نفیس تیار طعام تہ وٹیلے شی (لسان
 العرب) دے اخفش تہ نقل کرے دے۔ دویم دا چہ هغہ دسترخوان چہ پہ هغہ
 باندہ طعام پروت وی دا سے بعض اہل لغت وٹیلے دی۔ او قرطبی وٹیلے
 دی چہ خُوان میز (ٹیبل) تہ وٹیلے شی او حدیث کیں راجحی چہ نبی صلو اللہ
 علیہ وسلم پہ میز باندہ چرے خوراک تہ دے کرے او دا دے بادشاہانو
 کار دے او پہ رومال (رملہ) باندہ خورل دے عربو طریقہ دہ او مائداہ کلہ سفرہ
 تہ وٹیلے شی۔

قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ بِنَا پہ اولہ توجیہ مراد دے تہ تقویٰ دہ دے
 معاصی تہ او دے کثرت دے سوالو تو او طلب دے معجزاتو تہ، اِن پہ معنی دے اَد دے
 او بِنَا پہ دویمہ توجیہ باندہ تقویٰ دہ دے شک کو لو نہ پہ قدرت دے اللہ تعالیٰ
 کیں او اِن پہ خیلہ معنی سرہ دے۔

أَنْ قَدْ صَدَقْتُنَا وَتَكُونُ عَلَيْهَا مِنْ

چہ یقیناً تا رشتہ دار و بیٹے دی او شو بہ موتہ یہ ہفتہ باندے د

الشَّاهِدِينَ ۱۱۳ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ

گواہی کوونکو نہ (غائبانہ) . اوٹیل عیسیٰ حوئی د مریم (علیہما السلام)

اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً

اے اللہ ! یہ زمونہ نازل کرے یہ موتہ باندے دسترخوان

مِّنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا

د آسمان تہ چہ وی موتہ اختر مخمور موتہ لہ

ملا دا ذکر عذر او کہ سبب کہ طلب کہ مائدہ دے او دا دلیل دے چہ دویمہ توجیہ (شک کول) صحیح نہ دہ۔ ثریداً اَنْ تَأْكُلْ مِنْهَا، خلوص مقاصد اے ذکر کرے دی اول خوراک کول قرطبی کہ ماوردی نہ نقل کرے دی چہ دلہ مراد خوراک کول پالا کہ حصول کہ برکت دے یعنی کہ ناکل مِنْهَا نہ روستو معطوف علیہ پتا دے لِنَمَآلٍ بَرَكْتَهَا (کہ پارہ کہ دے چہ برکت حاصل کرو) اور روستو جملے پہ دے باندہ عطف دی لیکن وَتُظْمِنُ اَیَّ پہ ناکل باندے عطف کرے دے اشارہ دہ چہ داروستو ذکر شوے فائدے پہ اکل پورے خاص نہ دی صرف پہ لیدلو کہ مائدے سرہ دادرے فائدے حاصلیری۔ وَتُظْمِنُ قُلُوبُنَا مراد کہ اطمینان نہ زیادت کہ یقین دے پہ قدسات کہ اللہ تعالیٰ باندے حکم چہ علم استدلالی سرہ علم مشاہدہ یوحائے شی تو یقین زیاتیری۔ یا اطمینان پہ دے خبر چہ اللہ تعالیٰ موتہ دعوت کہ دین کہ پارہ منتخب کرے یو۔

وَنَعْلَمُ اَنْ قَدْ صَدَقْتُنَا مراد کہ علم نہ زیادت کہ علم دے پہ صدقہ رسالت کہ ہفتہ باندے۔ وَتَكُونُ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ مراد کہ دے نہ شہادت کہ توحید کہ اللہ کہ پارہ او رسالت کہ رسول کہ پارہ یا شہادت پر معنی کہ خبر و رکاوٹ کی دے غائبینو نہ پہ صدقہ کہ توحید اور رسالت او کہ دے معجزے۔ یعنی توحید او سنت یہ غائبینو خلقوتہ بیانوو۔

وَآخِرُنَا وَآيَةٌ مِّنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ

اوروستو زمونہ لہ او تھہ بہ وی ستا د طرف تہ، اورزق را کرے مونہ تہ او تہ ہے

خَيْرُ الرِّزْقَيْنِ ۝ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا

غورہ د رزق ورکوونکو تہ - اور فرمائیے اللہ تعالیٰ یقیناً تھ نازلوونکے دھتے یم

مکلا ہر کلمہ چہ عیسیٰ علیہ السلام پوہہ شو چہ د دوی مقصد صبح
دے نو د عائیے او غوختلہ، اشارہ دہ احتیاج د ہخہ تہ پہ دے واقعہ
کبن۔ او دارنگ د دے نہ معلومہ شوہ چہ انبیاء علیہم السلام پہ
معجزاتو کبن اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی۔ اَللّٰهُمَّ رَزِّقْنَا صَفْتِ د الوہیت او
ریو بیت ہے دوارہ پہ وسیلہ کبن ذکر کرے دی د یر تصریح د پارہ
مآیہ کوفیان وائی چہ پہ دے کبن معنی د قاعلیت دہ یعنی لاسو
د خوراک والو خان تہ مائل کوی او بصریان وائی دا پہ معنی د مفعول
دہ یعنی لاسو تہ د خوراک والو ہخہ تہ مائل کیبری۔ مِّنَ السَّمَاءِ تصریح
دہ پہ تعیین د مقصد باندے۔ تَكُونُ لَنَا عَيْدًا ضمیر د تگون مائدہ تہ
راجع دے نو نزول د مائدہ مراد دے یا یوم د نزول د ہخہ۔ عید د عود نہ
ما خود دے محکمہ چہ ہخہ پہ ہر کال کبن واپس (دوہ کرتہ) راخی پہ
خوشحالو سورہ نو دلتہ، معنی عرفی مراد دہ یا معنی لغوی مراد دہ
رخوشحالی بار بار او دامعنی غورہ دہ او وئیے شویدی چہ مائدہ پہ
ورخ د اتوار نازل شوے وہ د دے وجہ نہ دوی پہ ورخ د اتوار باندہ
عید مناؤ کر و لیکن دا قول خلاف دے د حدیث صحیح نہ (مضمون ہے
دادے چہ یہودو د خان د پارہ د خالی ورخ او نصاراؤ د اتوار ورخ مقر
کرہ۔ او اللہ تعالیٰ مونہ تہ ہدایت او کر و د پارہ د ورخ د جمع) نو معلومہ
شوہ چہ ورخ د اتوار عید جو پول خلاف دہ د ہدایت د اللہ تعالیٰ نہ۔
لَا أُولُنَا وَآخِرُنَا پہ ہخہ زمانہ کبن حاضرین اوروستو راتلونکی، دروستو
د پارہ د عید کید لو وجہ دادہ چہ ہغوی بہ د دے مائدہ نہ خوری او
دا بہ باقی وی یعنی یا اللہ دامائدہ جاری اوساتے۔ یا روستنی بہ دا خبر
اوری نو پہ دین کبن بہ ہے قوت پیدا کیبری۔ وَآيَةٌ مِّنْكَ د لیل د توحید
او د صدق رسول بہ وی۔ وَارْزُقْنَا یعنی دامائدہ زمونہ د پارہ سبب د رزق او کر جی

عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ

یہ تاسو باندھے، تو چاہے کفر او کرو روستو دینہ پتاسو کیں تو یقیناً مجھے عذاب و عذاب و عذاب

عَذَابًا لَّا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ

ع
۱۱۵

داسے عذاب چہ نہ یہ وی و کرے ما داسے عذاب ہیا تہ د خلقو تہ

یا توفیق د شکر کو لو را کرہ۔ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ د رزق اسباب جو پروو کی او کسب کوونکی تہ ہم رازق و نیلے شی یہ طریقہ د مجاز سرہ دے و جے نہ جمع یے ذکر کرو او خیر خواہ اللہ تعالیٰ دے محکمہ چہ ہغہ رزق پیدا اکوی او د ہغے تقسیم ہم د ہغہ یہ اختیار کیں دے۔

بھلا یہ دے ایت کیں ذکر د اجابت د دعا د عیسیٰ علیہ السلام دے سورہ د ذکر د ادب نہ یہ طریقہ د تخویف سرہ۔ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا اِذَا هُ دے کیں اشارہ دہ چہ یو قوم معجزہ طلب کری او ہغوی تہ نصیحت ہم او کرے شی او د ہغے باوجود د ہغے معجزے انکار یا بے ادبی کوی تو ہغہ د سخت عذاب مستحق وی فائدہ:- یہ نزول د مائدہ کیں اختلاف دے حسن بصری او مجاہدانہ ابن جریر او ابن کثیر یہ صحیح سند سرہ نقل کرے دی چہ ہر کلمہ دوی دا سخت تخویف و اورید لو نو دوی مطالبہ پر بخود لہ او مائدہ نازل تہ شوہ او د دے قول تقویت یہ دے وجہ سورہ کیدے شی چہ د نزول مائدہ خبر یہ نصاریٰ کیں مشہور تہ دے او نہ د ہغوی یہ کتاب کیں شتہ دے۔

دویم قول د جمہور اہل علمو دے چہ مائدہ نازل شویدہ او ابن جریر دا قول غورہ کرے دے یہ دے دلیل چہ اللہ تعالیٰ وعدہ کر یوہ چہ اِنِّي مُنْزِلُهَا او اللہ تعالیٰ خیلہ وعدہ پورہ کوی۔ او یہ دے باندھے دیرا اثر د سلفونہ دلالت کوی چہ یو د ہغے نہ ترمذی مرفوع سند سرہ نقل کر یوہ (یہ کتاب التفسیر کیں) چہ نازل شوے وہ مائدہ د اسمان تہ وودئی او غوبنہ او دوی امر کرے شوے و و چہ خیانت بہ نہ کوئی او د صبا د پارہ بہ ذخیرہ نہ کوئی نو دوی خیانت او کرو او ذخیرہ یے او کر لہ او د صبا د پارہ یے کیخود دل شروع کپل نو دوی شکلو نہ د شاد و کانو او خنزیرانو پشان او کر عیدال۔ ترمذی و نیلے دی چہ دا دعمار رضی اللہ عنہ تہ موقوف ہم نقل دے او موقوف اصح دے د مرفوع نہ بلکہ پدے باب کیں دیرا اثر مفسرینو ذکر کرے دی یہ ہغے کیں یو ہم

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يُعِيسِي ابْنَ مَرْيَمَ

او کله چه اویه وائی الله تعالی ای عیسی خوریه د مریم (علیهما السلام)

أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي

ایا تا وئیلے دی خلقو ته چه اونیسئ ما او مور حنا

إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَنَكَ

حقدار دیندگئی دواړه سیوا د الله تعالی ته ، اویه وائی هغه پاکي ده تالمر (د شرک نه)

مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي

نه دی جائز مالره چه او وایم هغه وینا چه نه ده مالره

بِحَقِّ ط إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ط

لائی (نیشته مالره حق دهغه) - که چرته ما وئیلے وی داسه نو یقیناً ته عالم ئی په هغه -

وَقَالَ الَّذِينَ يَصِفُونَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَسَمِعُوا

مرفوع نیشته او په هغوی کښ نکارت دے - او قرطبی وئیلے دی چه حدیث د ترمذی اگر چه موقوف دے لیکن هغه دلته غوره دے نو فیصله داده چه مائده نازل شو دے او طعام به د هغه نه خوړلے کیدلو لیکن د هغه پوره تفصیل باند الله تعالی بنه پوهیږی - او اول قول والا چه وئیلے دی چه د نصاری په کتاب کښ نیشته د هغه جواب دادے چه په دے واقعه کښ د هغوی د مشرانو مسخ ذکر شویده د دے وجه نه دوی دا واقعه پسته ساتله او خپلو کتابونو کښ لیکلے نه ده لکه چه یهودیانو واقعه د سبت د خالی د ورځے هم پته ساتله -

او امام احمد په مسند کښ او حاکم په مستدرک کښ روایت نقل کړیږی چه مشرکین مکه نبی صلی الله علیه وسلم ته اوئیل چه ته د خپل رب نه دعا او غواړه چه د صفا (غر) نه سره زر جوړ کړی نو مونږ په تابان ایمان راوړو نو هغه دعا او غوخته توجیرئیل علیه السلام اوئیل

چه ستار ب په تابان دے سلام وائی او وائی که ته غواړے نو د صفات به سره زما جوړ کړم خو که بیا چاکفر او کړو نو داسه عذاب به ورکړم چه په عالم کښ به م هینچاله نه وی ورکړے او که ستا خوښه وی نو دوی له به

تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي

تہ پوہیرے پہ ہفتے چہ حُما پہ زہ کین دی او تہ پوہیرم حُہ پہ ہفتے چہ چہ پہ

نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿۱۱۶﴾

نفس ستا کین دی - یقیناً تہ چہ پوہیرے پہ پتو خیزونو -

کہ دے پہ حُما دے توبے اور رحمت دروازہ کولاً و کرم نوبی صلی اللہ علیہ وسلم اوئیل چہ دروازہ دے توبے او دے رحمت پراستے بنہ دہ -

﴿۱۱۶﴾ دا اعادہ دے ہفتے اذ قال دہ چہ پہ نکلا کین ذکر و او دیتہ اعادہ بعدا عہد وئیلے شی یعنی دا ماقبل مضمون او دے مضمون وخت یودے - کہ دے مقالے پہ وخت کین اختلاف دے سداۓ او قطرب وئیلے دی چہ داروستو دے رفیع دے عیسیٰ علیہ السلام نہ آسمان تہ پہ دنیا کین دہ او دا قول ابن جریر دے دو و وجوہ غورہ کرے دے اول داچہ صیغہ دماضی دہ دویم داچہ سرہ دہ دے او دا قول چہ ان تُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبَادُكَ پہ دے کین طلب دے مغفرت دے گناہونو دے چہ دے ہفتے حُما دے دنیا دہ - دویم قول اکثر مفسرینو وئیلے دی چہ دا مخاطبہ بہ پہ و ریح دے قیامت کین وی او ابن کثیر ہم پہ دلیلونو دے ابن جریر اعتراض دفع کریدے اول داچہ پہ قرآن کین صیغہ دماضی دے یرکرتہ دے قیامت دے پارہ استعمال شویدہ دے پارہ دے تیقن لکہ تادی اَصْحَابُ النَّارِ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ (اعراف) او اذ پہ معنی دے اذ اسرہ ہم استعمالیدے - وَاِنْ تُعَذِّبَهُمْ دے شفاعت نہ دے بلکہ تفویض (سپارل) دے حکم دے اللہ تعالیٰ تہ لکہ روستو ذکر کیڈے - او دلیل دا دے چہ دا دے یَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ سِرِّهِ تعلق لری او دارنگ روستو یَوْمَ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ہم پہ دے باندا دلالت کوی -

سوال : اللہ تعالیٰ تہ خو علم دے پہ حال دے عیسیٰ علیہ السلام نو دے سوال دے جواب حہ فائدہ دہ ؟

جواب : کہ دے یو فائدہ الزام دے دلیل دے پہ نصاریٰ باندا دے حکہ چہ مغوی پہ عیسیٰ علیہ السلام دروغ جو رکھے ووا وائی چہ ہفتے مونہ تہ حکم را کرے دے چہ مانہ الہ جو رکھے او زما دے مونہ لکہ چہ دے بیوجواب پہ سورۃ العمران دے کین ذکر دے نو دلتہ ہم جواب دے عیسیٰ علیہ السلام ذکر کوی پہ تکذیب دے نصاریٰ کین - دویمہ فائدہ دہ چہ

عیسیٰ علیہ السلام تہ معلومہ شی چہ نصار او کہ هغه دین بدل کرے دے
 دریمہ قائدہ دادہ چہ دایسکارہ دلیل شی پہ دے خبرہ باندے چہ عیسیٰ علیہ
 السلام کہ امت کہ حال نہ روستو کہ رفے او کہ موت نہ خبر نہ لری نو غیبیان
 نہ دے لکہ چہ کہ تہو لور سولانو حال یے پہ بٹا کنس ذکر کرے وؤ۔
 وَأَمَّا دالْفِظُ پہ حائے کہ مریم کنس کہ دے کہ پارہ ذکر کر و چہ دلیل شی پہ نفی
 کہ الوهیت کہ عیسیٰ او کہ مریم باندے حکہ نسبت کہ توالد منافی دے کہ الوهیت
 سورہ۔ وَمَنْ دُونِ اللَّهِ دُونِ پہ معنی کہ غیر دے دلالت پہ دے نکوی چہ کہ الله
 تعالیٰ الوهیت یے پر بخود لے دے بلکہ کہ شرکت کہ پارہ استعمال لیری۔
 قَالَ سُبْحَنَكَ حَدِيثُ کہ ترمذی کنس راغلے دی چہ دا حجت الله تعالیٰ عیسیٰ
 علیہ السلام تہ تلقین کرے دے ترمذی وئیلے دی چہ دا حدیث حسن
 صحیح دے۔ سُبْحَنَكَ دا تحقیقی جواب دے او اظہار کہ عقیدے کہ عیسیٰ
 علیہ السلام دے چہ پاکی کہ هر عیب او کہ شریک او ولدا نہ الله تعالیٰ دپارے
 ثابتہ دہ نو کہ هغه شریک امکان نہ لری۔ مَا يَكُونُ لِيْ اِلهٌ اِلاَّ اِذَا تَفَرَّجَ دَہ پہ سبحنک
 باندے او دویم جواب دے ما یكون پہ معنی مَا يَتَصَوَّرُ وَمَا يَشْبَعِيْ اَوْ مَا يُمْكِنُ
 سورہ دے۔ مَا لَيْسَ لِيْ بِحَقِّ داپہ معنی کہ استحقاق دے یعنی دعوت کول
 خیل الوهیت تہ زما پہ هیچ طریقہ سورہ حق نہ دے۔ اِنْ كُنْتُ قُلْتُ فَقَدْ
 عَلِمْتُ ہر کلمہ چہ احتمال وؤ چہ کیدے شی چہ عیسیٰ علیہ السلام داسے
 چرے وئیلے وی لیکن اوس انکار کوی نور دے احتمال کوی پہ طریق
 کہ دلیل برہانی۔ یعنی صدور کہ دے قول مستلزم دے علم کہ الله تعالیٰ لری
 نو انتفاء کہ علم کہ الله تعالیٰ پہ صدور کہ دے قول کہ عیسیٰ علیہ السلام نہ
 مستلزم دہ انتفاء کہ صدور کہ دے قول لری حکہ چہ انتفاء کہ لازم مستلزم دہ
 انتفاء کہ ملزوم لری (ابو السعود)۔ تَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِيْ دا دلیل کہ ماقبل ملازم
 دے چہ الله تعالیٰ پہ هر شیخیز عالم دے نو پہ نفس کہ عیسیٰ علیہ السلام
 ہم عالم دے او پہ دے جملہ کنس کہ بل احتمال رد دے هغه دادے چہ
 احتمال نشتہ چہ دا خیال پہ نفس کہ عیسیٰ علیہ السلام کنس تیر شو یوی
 حاصل کہ رد دادے چہ زما پہ نفس کنس دا خیال نہ دے تیر شوے نو
 پہ ژبہ بیکارہ کول خو دیرہ بعیدہ خبرہ دہ۔ وَلَا اَعْلَمُ مَا فِيْ نَفْسِكَ دا بیان
 کہ واقعہ او اظہار کہ خیل قصور علم دے او نفس ذات تہ وئیلے شی او کہ

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مِمَّا أَمَرْتَنِي بِهِ

تہ دی وئیلی ما دوی تہ مگر ہفہ چہ تا حکم کریدا مے ماتہ (د بیان دہفہ)

أَنْ أَعْبُدَ وَاللَّهُ رَبِّي وَرَبُّكُمْ وَكُنْتُ

چہ بندگی خاص کرئے اللہ تعالیٰ لرہ چہ رب حما اور رب ستاسو دے او دوم حہ

عَلَيْهِمْ شَهِيدًا أَمَّا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَسَاءَ

پدا وی باندے خبر خویورے چہ موجود دوم پدا وی کنیں پس ہر کلاہ چہ

تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبُ عَلَيْهِمْ

تا حہ واخستم ، توتہ خاص تہ ساتونکے بے پدا وی باندے رہ ہر حال کنیں

وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝۱۱۷

او تہ پہ ہر شیز باندے حاضر او ناظر بے ۔

اللہ تعالیٰ پہ صفت کنیں نفس لفظ ثابت دے دے تاویل تہ حاجت نیستہ او تمثیل او تشبیہ بے کہ مخلوق سرہ جائز نہ دے چا چہ پہ علم او غیب او سر وغیرہ سرہ تاویل کرے دے داخل دے کہ مذاہب کہ سلف صالحینہ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ داہم دلیل کہ ملازمے کہ چہ پہ دے قول کنیں دہ "ان كنت قلته فقد علمته"۔

مکال داہم جواب کہ ہفہ سوال دے اَنْتَ قُلْتَ اہ پہ طریقہ کہ ادب سرہ سوال: "إِلَّا مِمَّا أَمَرْتَنِي" دا استثناء خو جنس کہ ماقبل نہ تہ دہ چہ ماقلت دے نوم متصل نہ صحیح کیبری ۹۔

جواب:- ماقلت پہ معنی کہ ما اَمَرْتُ سرہ دے لیکن کہ ادب کہ وجہ نہ او کہ مناسبت کہ قلت للناس کہ وجہ نہ تعبیریے او کرو پہ قُلْتُ سرہ۔

أَنْ أَعْبُدَ وَاللَّهُ، اَنْ تفسیر دے کہ مامور بہ او پہ دے کنیں توحید الوہیت او کہ ربوبیت دوارہ ذکر دی او دا قول کہ عیسیٰ علیہ السلام نہ اللہ تعالیٰ نقل راوپے دے پہ سورہ العمران ۳۴ او زخرف ۶۲ کنیں نو معلومہ شوہ چہ دا اخبار کہ عیسیٰ علیہ السلام نہ بالکل رشتیا دے کہ دروغو ہیتر احتمال پکنیں نیستہ دے۔ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا أَمَّا دُمْتُ فِيهِمْ پدا یکنیں

ذکر د براءت دے د عیسیٰ علیہ السلام د ہغہ اعمالو تہ چہ نصاراؤ د ہغہ نہ
روستو پیدا کریڈی۔ یعنی چہ زہ موجود ووم نو ما د دوی د حالا تور عایت
کوؤ پہ دعوت او تبلیغ سرہ نو اوس ہم صرف د ہغہ عملونو شہادت ورکو
شم۔ مَا دُمْتُ فِيْهِمْ عَامٌ دے د ما دمت حیّا نہ اشارہ دہ چہ بعض حصہ د ژوند
پہ اسمان کنس تیرہ کرے دہ نو د ہغہ وخت د عملونو د نصاراؤ علم ہم ورسہ
نیشته اگر چہ ژوند او وحوالے وؤ او ہیچ اسباب یے نہ وؤ۔

فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِيْ كُنْتُ اَنْتَ الرَّقِيْبُ عَلَيْهِمْ دلتہ توفی پہ عامہ معنی سرہ دے
یعنی اخستل د شخیز پورہ برابرہ خبرہ دہ کہ روح او بدن یے پہ جمع اخستل
وؤ پہ وخت د رفع د عیسیٰ علیہ السلام اسمان تہ او کہ پہ روح اخستلو سرہ
وؤ چہ مرگ دے روستو د نزول د ہغہ نہ زمکے تہ پہ اخرہ زمانہ کنس حکہ
چہ د ہغہ نزول پہ اخرہ زمانہ کنس بہ متواتر احادیثو سرہ ثابت دے لکہ چہ
دایہ سورۃ العمران بھی کنس ذکر دے۔ الرَّقِيْبُ سا تنہ کوونکے، عالم د
مغوی د اعمالو او احوالو۔ وَ اَنْتَ عَلٰی کُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ، کُلِّ شَيْءٍ کنس
اقوال اعمال د عیسیٰ علیہ السلام او د ہغہ قوم او هر مطیع او هر عاصی
او هر شخیز داخل دے۔ پہ دے کنس اشارہ دہ فرق د صفت د اللہ او د بندہ
تہ پہ شہید سرہ یعنی اللہ تعالیٰ مشاہدہ کوونکے (لیدونکے) او علم لرونکے
د هر شخیز دے او دامعنی د بندہ پہ صفت د (شہید) کنس نیشته نو بندہ تہ
لیدونکے او علم لرونکے د هر شخیز نشی وئیلے کیدلے۔

تنبیہ:- د شہید نہ تعبیر پہ حاضر ناظر سرہ کیدایشی حکہ دا د مشاہدہ
او د شہادت پہ معنی د علم سرہ ماخوذ دے نو ناظر او عالم صفت ثابت
شو او اللہ تعالیٰ تہ حاضر پہ اعتبار د علم سرہ وئیلے شی۔

فائدہ:- امام بخاری پہ تفسیر د سورۃ مائدہ او پہ کتاب الانبیاء کنس او
دارنگ مسلم پہ باب فناء الدنیا و بیان الحشر کنس حدیث مرفوع پہ
روایت د ابن عباس رضی اللہ عنہما سرہ راوے دے چہ پہ ہغے کنس داکرہ
دہ چہ د قیامت پہ میدان کنس بہ شہ کسان زما د امت نہ راوستلے شی او
کس طرف (جہنم) تہ بہ روان کرے شی زہ بہ او وایم یا ربہ دوی خو زما
سرہ لبرہ مرکز تیا کرے وہ نو ورتہ بہ اوئیلے شی اِنَّكَ لَا تَدْرِى
مَا اَحَدٌ تُوْبَعْدُكَ (یقیناً تہ پتہ نیشته چہ دوی ستا نہ روستو مخہ (بدعا) پیدا کریڈی)

إِنْ تَعَذَّبْ لَهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ

کہ تہ عذاب ورکھے دوی تہ توفیقینا دوی بندگان ستادی، او کہ تہ بخندہ کوئے

لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝۱۱۸

دوی تہ توفیقینا تہ نور اور یے حکمت و والا یے۔

نوزہ بہ او وایم لکہ چہ بل صالح بندہ وئیے دی کنت علیہم شہیداً مادمت فیہم الایۃ، نو دا حدیث صریح دلیل دے چہ زمونہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہم کا اعمال و احوال و وفات نہ علم تہ لری او احادیث کا عرض (پیشی) کا اعمال و صحیح ثابت نہ دی۔

سوال :- دے حدیث تہ مرزائی قادیانی ملعون استدلال کرے دے چہ عیسیٰ علیہ السلام وفات شویداے او پہ دے ایت کین قلنا توفیتی پہ معنی دمرگ سرہ دے وجہ کا استدلال دادہ چہ زمونہ نبی ہم دا ایت پہ خیل مثال کین پیش کوی نو زمونہ نبی خو وفات شویداے کا وفات نہ روستو علم کا امت تہ لری نو معلومہ شہادہ چہ توفیتی کین معنی دمرگ مراد دہ ؟

جواب عل۔ مونہ مخکین ذکر کرہ چہ دلتہ توفی پہ عامہ معنی سرہ مراد دہ نو معنی دمرگ پہ کین ہم داخل دہ۔ نو تشبیہ پہ اعتبار دیوے معنی سرہ دہ۔

جواب عل کہ دلتہ توفیتی پہ معنی دمرگ سرہ شی توہم اشکال نہ رائجی حکمہ چہ دا کلام کا عیسیٰ علیہ السلام پہ قیامت کین کا اوقیامت تہ مخکین خو پہ ہفہ بانداے مرگ بہ رائجی روستو نزول تہ نو پہ دے سرہ لفی کا رفع کا معنی نہ لازمیری۔

جواب عل۔ عامو مفسرینو چہ معنی کا توفیتی پہ رفع سرہ کرے دہ نو ہم جائزہ حکمہ چہ کیداے شی چہ پہ حدیث کین تشبیہ صرف پہ دے جملہ کین وی کنت علیہم شہیداً مادمت فیہم؟

مثلاً دا ہم قول کا عیسیٰ علیہ السلام دے نو پنا پہ قول کا سداے او کا قطرب بانداے دا قول پہ دنیا کین و نو معنی دادہ إِنْ تَعَذَّبْ لَهُمْ کہ تہ دوی پہ کفر بانداے باقی پاتے کرے او بیا آخرت کین عذاب ورکھے

قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ

اوبہ وای اللہ تعالیٰ دا ورخ دہ قائدہ بہ ورکوی رشتیا ویونکو تہ

صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ

رشتیا وکیل رہہ دنیا کنیں دھغوی۔ دوی لڑہ جنتونہ دی چہ یھیری لاندے

تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا

دھغہ تہ ولے ہمیشہ بہ وی دوی پہ ہغے کنیں ہمیشہ۔

نو پہ تا اعتراض نیشتنہ محکمہ چہ قَالَهُمْ عِبَادُكَ۔ اَوِنْ تَغْفِرُ لَهُمْ يَعْنِي كَمَا تَوْفِيقُ
ک تو بے ورکریے تو بخنہ ورتہ ک تو بے پہ وجہ سرہ اوکریے نو تہ ک دے نہ
عاجز نہ یے محکمہ چہ قَالَتْ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ۔ لیکن هرکله چہ مخکنیں ثابت
شود چہ قول ک سدای ضعیف دے نو پنا پہ قول ک جمهور و مفسرینو دا بہ
پہ اخرت کنیں وی۔

سوال :- هرکله چہ ک د غہ نصاراؤ کفر او شرک او دروغ ثابت شول شوک
هغوی ک پانہرہ شہ رنگ سفارش کوی ؟

جواب :- ابن کثیر او خازن وغیرہ وئیلے دی چہ دا سفارش کول نہ دی
بلکہ تفویض (سپارل) دے مشیت او ارادے ک اللہ تعالیٰ تہ او براءت دے ک
عیسیٰ علیہ السلام ک نصاراؤ نہ او دلیل دادے چہ ک ان تغفر نہ روسستو
غفور رحیم نہ دے وئیلے محکمہ چہ مقصد طلب ک مغفرت نہ دے۔

سوال :- پہ مینج ک شرط او جزا ک دوارو جماو کنیں مناسبت شہ دے ؟

جواب :- پہ عبارت کنیں تقدیر دے یعنی اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكَ
اِعْتِرَاضٌ قَالَهُمْ عِبَادُكَ وَأَنْتَ الْمَالِكُ الْمُطْلَقُ يَا عِبَادُكَ وَهُمْ عِبَادُكَ
عَمِيرُكَ رکہ تہ دوی لہ عذاب ورکویے نو پہ تا باندا دے اعتراض نیشتنہ محکمہ
چہ دوی ستامریان دی او تہ مالک مطلق یے یا دوی بندگان ستادی او
حال دا چہ بندگی یے کریدہ سیوا ستانہ کبل چا) وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ لَا يَلْحَقُكَ عِجْرٌ
بِذَلِكَ قَالَتْ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ رکہ تہ دوی تہ بخنہ کوے (سرہ ک شرک
او کفر دوی) نو تہ عاجز نہ یے محکمہ چہ پہ هر شیخ زور لرونکے او حکمت والا
لیکن قانون ک اللہ تعالیٰ دادے چہ اِنْ اَللّٰهُ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ رَیْقِيَّا اللّٰهُ
تعالیٰ هیز قسم شرک نہ بخنہ

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْقَوْرُ

رضاء سے اللہ تعالیٰ کو دوی نہ او رضادی دوی دھغہ نہ۔ دا کامیابی

الْعَظِيمُ ۱۱۹) اللَّهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

لویہ دہ - خاص اللہ تعالیٰ لر بادشاہی د السمانوں او د زمک دہ

وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۱۲۰

او دھغہ شہ چہ پدیکش دی۔ او ہغہ یہ ہر خیر قدرت لرونکے دے۔

۱۱۹ دابشارت دے متعلق دے حال د عیسیٰ علیہ السلام سرہ۔ ہذا یوم مراد دے نہ ورج د قیامت دہ دے تخصیص دے وجہ نہ اوکروچہ یہ دغہ ورج بہ پوڑا جزا ملا ویبری۔ یَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ مراد د صدق دوی نہ رشتیا وئیل اوکول دی یہ دنیا کبش حکہ چہ دنیا د عمل کوو حائے دے نو الصادقین نہ مراد ہغہ شوک دی چہ ہمیشہ یے رشتیا وئیل وی نواول یہ ہغہ کبش توحید داخل دے دے وجہ نہ ابن کشیر وئیل دی چہ الصادقین مراد المؤمنین دی او دعوت کوونکی د حق دی چہ اول یہ ہغہ کبش انبیاء علیہم السلام داخل دی لکہ یہ سورۃ احزاب بشکبش دی او د نفع نہ مراد ثوابوتہ احر وی دی۔ یا د صدق نہ مراد صدق دے یہ آخرت کبش لکہ چہ د عیسیٰ علیہ السلام بیان کول ر یہ آخرت کبش ذکر شو۔ لیکن دا صدق د دنیا د صدق سرہ موافق دے نو مراد د نفع نہ دا دے چہ د مؤاخذا دے او د خلق کو د ملا متیا نہ یہ مچ شی او ثوابوتہ بہ حاصل کبری او ہر چہ صدق د ابلیس دے یہ ورج د قیامت لکہ یہ سورۃ ابراہیم ملا کبش دے نو ہغہ صدق د دنیا د عمل د ہغہ سرہ موافق نہ وؤ حکہ ورتہ فائدہ نہ ورکوی۔ دارنگ نور کافران ہم چہ اقرار اوکری چہ حانوتو باندا دے د کفر او شرک او انکار وغیرہ نو دغہ رشتیا ہم نفع نہ ورکوی حکہ چہ اقرار دوی یہ دلیا کبش نہ وؤ۔

لَهُمْ جَنَّاتُ اَوْ دَابِيَانُ د نفع دے دے وجہ نہ عطف یے نہ دے ذکر کرے۔ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ یہ سبب د طاعت او د رشتیا وئیلو سرہ دوی

۱۱۹

پہ دنیا کبھی وَرْضُوا عَنْهُ دوی پہ دنیا کبھی رضا پہ قضا کہ اللہ تعالیٰ کرے وہ
 نو پہ آخرت کبھی سبب کہ رضا کثرت نعمتوںہ دی کہ اللہ تعالیٰ کہ طرف نہ۔
 مثلاً دا اختتام کہ سورت دے پہ دعویٰ کہ توحید سرہ کہ پارہ کہ رد کہ نصارائونو
 اشارہ دہ چہ عیسیٰ علیہ السلام او مور کہ ہغہ لہرہ اختیار او قدرت کہ ہر
 خیز نیشہ نو ہغوی اللہ نہ شی کید لے رد اسے مضمون خازن
 او قرطبی لیکلے دے) دارنگ دا جواب کہ وہم دے چہ مخکبش او ٹیلے
 شول ینفع۔ لَہُمْ جَنَّاتٌ اُلا تود اجنتونہ بہ خوک و رکی حاصل کہ جواب داد کہ
 چہ دا کار او قدرت کہ اللہ تعالیٰ دے۔ وَمَا فِیْہِنَّ ہغہ مخلوق چہ پہ اسمائونو
 کبھی دی او کہ پہ زمکہ کبھی دی ملائک انسان، پیریان، حیوانات، نباتات
 او جمادات وغیرہ۔

تفسیر کہ سورۃ مائدہ: پہ فضل کہ اللہ تعالیٰ او کرم کہ ہغہ سورۃ ختم شو

(اللهم انفعنا بفضلہ وکرمک فی الدنیا والآخرۃ)

سورۃ الانعام مکیہ ۲۰ آیاتہا ۱۶۵ رکوعاتہا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ط

خاص پہ نوم ذ اللہ تعالیٰ امداد غواہیہ شور و کولو کہیں چہ رحمن اور رحیم دے

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

تول صفتوں د خدا اثبتوں خاص اللہ لہ دی حق ذات دے چہ پیدا کریدی اسمائونہ او زمک

ربط ذ سورۃ انعام ذ محکمیں سورت سرۃ پہ دیرو وجو سرۃ ذ اولہ وجہ دادہ چہ محکمیں سورت کہیں ترغیب وؤ پہ لوظونو پورۃ کولو چہ ہفہ پہ بارۃ ذ حلال او حرام کہیں وؤ آورد و پہ شرک ذ نصاریٰ باندے نو دے سورت کہیں اصل مقصد چہ توحید دے ذ ہفہ تفصیل کوی پہ دلیلونو سرۃ دویمہ وجہ دادہ چہ پہ ہفہ سورت کہیں دعویٰ ذ توحید آورد وؤ پہ شرک باندے نو پہ دے سورت کہیں عقلی اونقلی دلیلونہ ذکر کوی سرۃ ذ ذکر ذ طریقے او نکالیف و دعوت نہ

دعویٰ ذ دے سورت توحید ثابت کول دی پہ دلیلونو عقلی اونقلی سرۃ، اوراد دے پہ تہولوا قسامو ذ شرک او پہ مشرکانو باندے سرۃ ذ طریقو ذ تعلیم نہ دلیلو پہ خلور قسمہ دی (۱) استدلال پہ تصرف سرۃ پہ اعیانو باندے (۲) استدلال پہ احوالو ذ اعیانو باندے سرۃ ذ علم محیط نہ (۳) استدلال پہ انقلاب ذ احوالو (۴) استدلال پہ خیزونو ذ خوراک سرۃ او طریقہ ذ تعلیم ہم خلور قسمہ دی عل پوخ والے پہ توحید باندے عل فرق ذ دواۃ طریقو (طریقہ ذ اہل حق او طریقہ ذ اہل باطل) عل نفی ذ صفاتو ما فوق البشریۃ عل تفصیل ذ صحیح عقیدہ او شہید عقبات ذ توحید دی پہ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ کہیں۔

خلاصہ: پہ سورت کہیں دوہ حصے دی، اولہ حصہ تربک پورے دہ پہ ہفہ کہیں رد دے پہ شرک اعتقادی باندے، او پہ دے کہیں شہید بابونہ دی۔ اول باب تربک پورے دے پہ دے کہیں دعویٰ ذ توحید او پہ ہفہ باندے درے عقلی دلیلونہ دی، او پہ ہریو کہیں درے درے امور دی، بیا زجر دے پہ ذکر طریقو سرۃ، بیا تخویف دنیوی دے پہ درے طریقو سرۃ، بیا جوابونہ ذ درے سوالونو، او آخر کہیں تسلی دہ پہ درے طریقو سرۃ۔

وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ

او جوہے کریدنی تیارے او رہنا - بیاہم دا

كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ① هُوَ الَّذِي

کافران د رب خیل سرہ برابر کنری نور خلق - خاص اللہ تعالیٰ ہنہ ذات دے

خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ

چہید اکریے بی تاسو د ختہ نہ بیائے فیصلہ کریدہ د نیتہ د مرگ - او نیتہ چہ

مُسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ شَمَثْرُونَ ②

مقررہ رہول مخلوق لہ پد علم د اللہ کنیں دہ بیاہم تاسو شک کوئی -

۱۔ پہ دے کنیں دعویٰ د توحید اول دلیل عقلی دے چہ ہنہ درے قسمہ دے
علوی سقلی اوسطی۔ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ مراد دے نہ عام دے کہ محسوسی وی
لکہ شپہ او ورخ یا معنوی وی لکہ شرک او توحید ا جہل او علم۔ ثُمَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اہ دازجر دے منکرینوتہ او ثمہ تعقیب ذکر دے پارہ دے یا
د استبعاد دے پارہ دے۔ يَعْدِلُونَ د عدل نہ دے برابرئ تہ وئیلے شی او بِرَبِّهِمْ
متعلق دے پہ یعدالون پورے یعنی د خیل رب سرہ نور مخلوق برابر وی
یعنی شرک کوئی یا د عدول نہ دے او بر بہم متعلق دے پہ کفروا پورے یعنی
عدول (رخ اروی) د حق نہ۔ ظُلُمَاتِ جمع ذکر کرے دہ محکمہ چہ د ہنہ اقسام او اسباب
او افراد دیردی او نور یو دے۔

۲۔ دادویم دلیل عقلی دے، او اَجَل نہ مراد مرگ دے او دویم اَجَل نہ مراد نیتہ
د قیامت دہ او پہ دے کنیں ہم درے امورہ دی۔ مِنْ طِينٍ کہ تولو انسانا نواصل مادہ
او اولہ مادہ دادہ۔ یا مراد دادے چہ خَلَقَ اَبَاكُمْ یعنی ستاسو پلار دے ختہ نہ پیدا کریدے
پہ لفظ د طین کنیں اشارہ دہ چہ پہ انسان کنیں استعداد د علم او کمال شتہ پہ
محنت سرہ لکہ چہ د ختہ نہ ہنہ شایز و نہ جور پیری پہ محنت سرہ۔ قَضَىٰ اَجَلًا دا
ولادت نہ ترمرگہ پورے دہ۔ وَ اَجَلٌ مُّسَمًّى دا د مرگ نہ تربعث پورے دہ دا
یوقول دے دویم دا چہ اول اجل نفس نیتہ د مرگ او دویم اجل ورخ د
قیامت دہ او دا غورہ قول دے۔ تَحْذَرُونَ د مریہ نہ ماخوذ دے پہ معنی

وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمُوتِ وَفِي الْأَرْضِ يُعَلِّمُ

او خاص ہوا اللہ تعالیٰ تعارف کو ویکے دے پہ اسماوتو او پہ زمینکے کتب - پوہ لری

بِسِّرْكُمْ وَجْهَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿۳﴾

پہ پتو ستاسو او پہ نہکار ستاسو او پوہ لری پہ ہف خہ کوی ٹے تاسو -

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِّنْ آيَةٍ مِّنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ

اونہ راچی دوی تہ خہ تہ ذہ فجو د رب د دوی تہ

إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿۴﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا

مگروی دوی د ہف نہ خہ اہوونکی - پس یقیناً دوی دروغزن کرو

بِالْحَقِّ لَنَجَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ

حق لہ ہر کچہ راغی دوی تہ - نوز دے چہ رایہ شی دوی تہ

أَنْبَاءٌ وَمَا كَانُوا بِهَا يُسْتَهْزَءُونَ ﴿۵﴾ أَلَمْ

خبروت (عذاب) د ہف خہ دوی پہ ہف پورے ہوتے کو لے - ایہ نہ

يَرَوْكُمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِمْ مِّن قَرْنٍ

گوری دوی چہ خومرہ ہلاک کریدی مونو مخکس د دوی تہ قوموتہ (پیری)

د شک سرہ یاد مرآ نہ دے پہ معنی د جگرہ کولو سرہ او ثم د استبعاد د پارہ دے -

نہ دادریم دلیل دے اول درے دلیلونہ د کار سازی د اللہ تعالیٰ دی - اودا درے

امور د علم ٹے ذکر کرل پتا قول، شکار قول او عملونہ -

نہ دازور نہ دہ او پہ دے کتب درے مخیزونہ ذکر کریدی - اعراض، تکذیب

استہزاء - مِّنْ آيَةٍ پہ معنی د دلیل یا معجزہ یا آیت قرانیہ دے - مِّنْ اول د پارہ

د استغراق او دویم د پارہ د تبعیض دے - فَقَدْ فاء د پارہ د تعقیب دہ یعنی روستو

د اعراض نہ تکذیب او استہزائے او کرلہ - أَنْبَاءُ پہ معنی د عواقب دہ (عاقبتونہ)

سزا کافے - يَسْتَهْزَءُونَ یعنی دوی د تکذیب سرہ استہزاء ہم مرکز کریدی -

مَكْنَهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ يُمْكِنْ لَكُمْ

خائی در کربو موثر هغوی ته۔ یہ زمکہ کنیں (دومرہ) چہ نہ دے در کربے موثر تاسو ته۔

وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِزْرَارًا وَجَعَلْنَا

او را اولیرو موثر باران (د برہ تہ) یہ هغوی باندے پیرلے سے (د ضرورت مطابق) اوگر خولے دموثر

الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ

ڈلے (نہرو نہ) چہ بھید لے یہ۔ د لاتندے (د بنکلو د دوی نہ) توھلک کرل موثر دوی

بِذُنِّ ثَوْبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ

پہ سبب دگناھونو د دوی۔ او پیدا کرل موثر روستو د دوی نہ۔

قَرْنًا آخَرِينَ ۝ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَيْكَ كِتَابًا

قوم نور۔ او کہ نازل کرے دے موثر یہ تا باندے کتاب (پہ یوحائی)

نہ دایرہ دنیوی دہ پہ دے کنیں درے انعامات ذکر کرے دی تمکین او بارانوںہ

اونہرونہ۔ او درے احوال یے ذکر کرل چہ هغہ دودہ کرنہ ذکر د اھلاک دے او دریم

پیدا کرل د نور و قومونو روستو د دوی نہ۔

قَرْنٍ هَغَہ دہ د خلقو چہ پہ یوزمانہ کنیں وی او دارنگ یوہ مودہ د زمانے چہ

تقریباً سل کالہ وی۔

مَكْنَهُمْ تَمَكِّنْ نہ مراد مکانات بنگلے او بادشاھی او مالداری دہ۔

وَأَرْسَلْنَا اِشَارَةً دہ لکہ چہ دوی سرمایہ داروؤ نو دارنگ جاگیر دار ہم وؤ نو

اوچے زمکہ پہ بارانوںو سرہ ایا دے شوے۔ مِزْرَارًا پیرلہ پسے خود حاجت موافق۔

تَحْتِهِمْ د دوی د بنکلو د لاتندے او د دوی پہ انتظام او پہ اختیار کنیں دی د دے

وچہ نہ تختہم یے ذکر کرو۔ فَأَهْلَكْنَاهُمْ اُولَ اھلکنا پہ معنی د ارادے د اھلاک دے

او د افعل د هغہ دے یا اول اھلاک پہ سبب د شرک سرہ دے او دویم اھلاک

پہ سبب د نور و گناھونو سرہ۔

فِي قُرْطَاسٍ فَلَمْسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ

(انگشت) پہ کاغذ دو نکس نو لگوئے ہوئے پہ ہفتے باندے دوی لا سونہ چیل، خانقا او پہ وائی

الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝

کافران نہ دے دا مگر جادو دے بشکارہ۔

وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنزَلْنَا

او دوی وائی ولے نہ شی نازیلیلے پہ دہ باندے ملک (فرشتہ)؟ او کہ نازل کرے وے مونہ

مَلَكًا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنْظَرُونَ ۝

ملک خانقا فیصل پہ شوئے وے دکار ددوی بیا بہ دوی نہ مہلت نشی ورکیدے۔

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا

او کہ جو کر یوئے مونہ رسول فرشتہ، نو خانقا جو کرے ہو مونہ ہفتہ ستر پہ شکل کیں او خانقا شک بہ راوشتہ

ہک داد درے سوالو نو جوابو نہ دی، اول سوال چہ یو محل کتاب راو رہ دہے جہے جواب دے پہ ہک کبن۔ فِی قُرْطَاسٍ لیکے شوئے کاغذ تہ قرطاس وئیے شی۔ کتباً پہ معنی دے مکتوب سرہ دے یا مراد کتاب دے او تقدیر دادے ملقوفاً (انگشتے شوئے)۔ سوال: فرؤہ باعینہم یے ولے ذکر نہ کرو۔

جواب: سمعانی وئیے دی چہ لمس ویرا بلع دے پہ حصول دے علم کبن عکھ چہ پہ مرئی (ہفتہ چہ پہ ستر گولیدے کیدے شی) سحر رائجی او پہ ملموس (ہفتہ چہ پہ لاس سو مسیح کیدے شی) سحر نہ رائجی او بلہ وجہ دادہ چہ لمس حوراندا وتہ ہم شامل دے۔

بہ داد ویم سوال دے چہ ملک پہ دہ باندے ولے نہ رائجی چہ دہ سرہ بیرہ ورکوئے شی لکہ پہ سورہ فرقان ہک کبن دی۔ نو دہے جہے جواب او شو۔ لَقُضِيَ الْأَمْرُ مراد دے نہ نزول دے عذاب دے لکہ چہ سورہ فرقان ۱۱۱ او سورہ حجر ۱۷ کبن دی۔

عَلَيْهِمْ مَّا يَلْبِسُونَ ۝ وَلَقَدْ اسْتَهْزَأُ

پہ دوی باندے ہتھ چہ اوس دوی کوم شک کوی۔ او یقیناً توتے کہے شویدی

بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ

پہ دیور رسولانویوش ستانہ مخکین نوراکیر کول ہتھ کسانو لڑہ

سَخِرُوا مِنْهُمْ مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ۝

چہ توتے (مسخرے) یے کولے ددوی نہ (عذاب) دھتھ تھنہ چہ دوی واپورے توتے کولے۔

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ

تہ ادوایہ! اوگرختی پہ زمکہ کین بیا اوگورئی چہ شنگ

كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ۝ قُلْ لِّمَن مَّا

دو انجام د تکذیب کو نکور حق لڑہ۔ تہ ادوایہ چالہ دے اختیار دھتھ

ہف داد دریم سوال جواب دے سوال دا چہ فرسول (بشر) پہ عنائے ملک ولے
نہ راغی؟ جواب او شوچہ ہتھ بہ ضرور پہ شکل د بشر کین راغی، نو بیا بہ پہ
تاسواشتباہ راغی۔ وجہ دادہ چہ د اللہ تعالیٰ احسان دے چہ ہرے نوع د مخلوق
تہ دھغوی رسول رالیدی دے د پارہ چہ دھتھ نہ پورہ قائدہ حاصلہ کری۔
لَلْبَشَرِ لَیْسَ اَوْسِیٰ پہ اشتباہ کین دی د رسول نہ چہ دا بشر دے نو بیا بہ ہم
داسے شبہ کین وی۔

سَلَامٌ داتسلی دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او مراد ددے استہزاء نہ دغہ
سوالونہ دی چہ بیان شول او دھتھ پہ مثل نور۔ او د استہزاء سرہ مسخرہ
لازمہ دہ عکھ سَخِرُوا ورپسے ذکر کرو عکھ چہ پہ استہزاء کین معنی د سپکوالی
پرتہ دہ۔ فَحَاقَ پہ معنی د نزل، حَلَّ او احاط سرہ راغلے دے۔

مَلَا داتعلق لری د مخکین ایت سرہ۔ سَیَرُوا، سیر د قد مونو مراد دے او سیر
د مطالعہ پکین داخلیری۔ ثُمَّ انظُرُوا نظر نہ مراد عام دے عاکتل پہ سترگو
عک فکر او سوچ کول۔

فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلُوبٌ يَدْرُسُ كُتُبَ عَلَى

چہ پیہ اسمانونو کتب دی او زمکہ کتب دی ۹۔ او وایہ اللہ لڑ دے۔ لازم کر دے پیہ

نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ ط لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

خیل خان باندے رحم کول۔ خانہ جامع بہ کوی تاسو پیہ وریخ د قیامت کتب

لَا رَيْبَ فِيهِ ط الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ

چہ نیستہ ہم شک پیہ ہفتے کتب۔ ہفتہ کسان چہ تاوان کتب پیہ اچولے دی خانوہ خیل پس دی

لَا يُؤْمِنُونَ ۱۲ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ط

ایمان نہ راوری۔ او خاص د اللہ اختیار کتب دھفتہ چہ آرام کوی پشپہ کتب راو خوری د درخ

وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۱۳ قُلْ أَغْيَرُ اللَّهِ

او ہفتہ ہر خہ ادوی پیہ ہر خہ پوہ دے۔ نہ ورتہ او وایہ ایسا سیوا د اللہ تعالیٰ نہ

ملا دے عجات نہ دویم باب دے تریک پورے پہ دے کتب شلور عقلی دلیلونہ دی او شلور طریقہ د تعلیم دی پہ لفظ د قُل سرہ او شلور زجرونہ دی او شلور تسلی دی او شلور تخویف اخروی او یوتزہید فی الدنیا او دیو سوال جواب دے۔ دا آیت دلیل عقلی اعترافی سکوتی دے چہ اختیار د برہ او نہکتہ دیو اللہ تعالیٰ دے او ہفتہ پہ خان باندے رحم لازم کرے دے د پانچ د ایمان والو داسے دے سورت پہ ۵۵ او اعراق ۱۵۸ کتب دی او رحم پہ کافرانو باندے دادے چہ عذاب پیہ دھغوی نہ ترورخ د قیامت پورے روستہ کرے دے لیکن کوم خلقی چہ خان پیہ نقصان کتب اچولے دے او د توحید نہ منکر دی نو ہغوی پس د دلیل نہ ہم ایمان نہ راوری۔

سوال: عدم ایمان سبب دے د پانچ د خسران او دے عجات نہ برعکس معلومی؟
جواب: دلته خسران نہ مراد دادے چہ کار د عقل او د علم پیہ پرینودے دے دلیلونو د قرآن تہ غور نہ بدی او پہ تقلید کتب اختہ شویدی نو د اسبب دے د پانچ د عدم ایمان۔ نو پہ دے آیت کتب اول دلیل عقلی اعترافی دے بیا ترغیب دے ایمان تہ بیا تخویف دے بیا زجر دے۔

ملا دابل دلیل دے۔ سگن آرام کوی د شپہ او خوری پری والنہار پہ وریخ کتب۔

اتَّخَذُ وَلِيًّا فَاِطْرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَ

خُ او تبسم مددگار، پیدا کوونکے دے دے آسمانوں او دے زبکے او

هُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ اِنِّیْ اَمْرٌ

ہو خوراک درکوی اونشی ورکیدے خوراک ہفتہ - تہ اووایہ یقیناً حکم کرے شویدے ماتہ

اَنْ اَكُوْنَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُوْنَنَّ

چہ یم بہ خہ اول (رومیہ) دے ہفتہ چاہے توحید مئی، او مہ کیپہ تہ دے

مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝۱۴ قُلْ اِنِّیْ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ

دے مشرکانو دے لے نہ - تہ ورتہ اووایہ یقیناً خہ بریدم کہ نافرمانی اوکرم خہ

نشر (خوریال) لفظ دلتہ پتہ دے پہ دلیل دے سورۃ فرقان کے سرہ او تخصیص دے سکون یے دے وجہ نہ اوکروچہ رحمت او نعمت پہ سکون کنی زیات دے دے حرکت او دے نشر نہ لکھن دلیل دے مکانیا تو پورے متعلق وواو دے دلیل زمانیا تو سرہ تعلق لری - اوکہ سکون پہ معنی دے اوسیدلو سرہ وی نو بیا نشر تہ ضرورت نیستہ -

مکمل دا طریقہ دے تعلیم دی او جوابونہ دے سوالونو او دا اول قسم دے مقصد پکھن پھیدال دی پہ عقیدہ دے توحید بانداے - اول سوال زمونہ معبودانوتہ مددگار اووایہ - جواب او شو پہ اول قُلْ سرہ - دویم سوال داچہ توحید مبل خہ ضروری خبرہ نہ دے - جواب او شو پہ دویم قُلْ سرہ چہ داخوما موربہ مسئلہ دے تردے پورے چہ دے مسئلہ دے وجہ نہ براءت کول لازم دی دے مشرکانونہ (ولا تکونن من المشرکین) - وَلِيًّا رَبِّ، معبود او مددگار - فَاِطْرَ پہ دے کنی اشارہ دے چہ دا دوارہ یے دے جدا جدا مادونہ راویستل پہ اول راویستلو سرہ - وَهُوَ يُطْعِمُ روزی ورکول دے ہفتہ پہ اختیار کنی دی - وَلَا يُطْعَمُ پہ دے سرہ ہفتہ وہم ردکوی چہ والدین ہم اولاد تہ طعام ورکوی بعض پیران لکرمے ورکوی؟ جواب دادے چہ اللہ تعالیٰ طعام تہ حاجت نہ لری او نور مخلوقات نحو طعام تہ محتاج دی سورۃ مائدہ ہک سورۃ ذاریات ہک ہک - اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ عکہ چہ نبی پہ امت کنی اول مسلمان وی لکہ دے سورت پہ سلا کنی راجی -

رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝۱۵ مَنْ يَصْرِفْ

د حکم در بخیل، د عذاب د ورختے لوئے تہ۔ ہفتہ شوک چہ لرے کرے شو

عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ ۖ وَذَلِكَ الْفَوْزُ

د ہفتہ تہ عذاب پہ دغہ ورختے، یونقیٹا رحم او کروا اللہ تعالیٰ پہ ہفتہ باندے او دا کامیابی دہ

السَّابِقِينَ ۝۱۶ وَإِنْ يَسْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا

بشکارہ۔ او کہ اور سوی تاتہ۔ اللہ تعالیٰ حہ تکلیف نو نیشستہ

كَاشِفٌ لَّهُ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِنْ يَسْسَسْكَ بِخَيْرٍ

ہیٹے لرے کوونکے د ہفتے سیوا د اللہ تعالیٰ تہ۔ او کہ اور سوی تاتہ۔ حہ خیر

فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۱۷ وَهُوَ الْقَاهِرُ

تو ہفتہ پہ ہر حہ باندے قدرت لرونکے دے۔ او ہفتہ زور اور دے

بِهَا دے کبھی د دریم سوال جواب دے سوال دا دے چہ پہ نہ منلوخہ نقصان
راچی ۹ جواب پہ دریم قل سرہ دے چہ د لوئے عذاب پیرہ دہ۔

عَصِيَّتُ رَبِّي دلتہ مراد عصیان دے پہ شرک کو لو سرہ او خوف عذاب عظیم
دلالت کوی پہ گناہ کبیرہ کید لو باندے۔ یَوْمٍ عَظِيمٍ نوم دے نومونو د ورختے د قیامت
بلا پہ دے کبھی عظمت د عذاب تہ اشارہ دہ او پہ دے کبھی او فرما بیل چہ د
ہفتہ عذاب نہ ہیچ کیدل رحم د اللہ دے لکہ سورۃ العمران ۱۸ او سورۃ مؤمن
بہ کبھی دی۔

بکہ دابل دلیل عقلی دے چہ ضرر (مرض، فقر وغیرہ) لرے کوونکے د اللہ تعالیٰ
نہ سیوا بل شوک نیشستہ او خیر ور کوونکے (صحت مال تور حاجت و پور کوونکے)
د اللہ تعالیٰ نہ سیوا بل شوک نیشستہ او د بشکارہ رد دے پہ ہفتہ چا باندے چہ
اولیاء کہ مرہ وی یا ژوند او تہ پہ امید د نفع او ضرر سرہ د رامداد شہ چخ
وہی او دا یقیناً شرک او کفر دے۔ پہ دے ایت کبھی رد د شرک فی التصرف
دے لکہ پہ سورۃ یونس بکہ کبھی او سورۃ فاطر بکہ کبھی دی۔ یَسْسَسْكَ، مس
او ضرر تکرہ دلالت کوی چہ اگر چہ کہ ضرر قلیل وی یا کثیر وی او د مس
اسنادیے اللہ تعالیٰ تہ کریدے حکم چہ عام مشرکان مصیبت د طرف د

فَوْقَ عِبَادِهِ ط وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ۝

پورے دے کے بندگان کو خیلونے۔ او ہفت حکمتوں والا۔ خبردار دے۔

قُلْ أَيْ شَيْءٍ أَكْبَرُ شِكَاذَةً ط قُلْ اللَّهُ

تہ اووایہ حشرے دیر لوئے دے پہ گواہی کیں؟ ستہ ورتہ اووایہ۔ اللہ تعالیٰ۔

شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَادْعِي إِلَى

گواہ دے پہ مینہ حشا او ستاسو کیں۔ او دسی کہے شویدہ مائے

هَذَا الْقُرْآنِ لَا تُذِرْكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ

دے قرآن دے کپارے چہ یوہ در کرم تاسوئے پہ دے سورہ او ہفت چاتہ چہ رسیدی ورتہ قرآن

أَيْتَكُمْ لَتَشْهَدُوا أَنَّ مَعَ اللَّهِ إِلَهَةً أُخْرَى

ایا تاسو دا منی چہ بیشک۔ د اللہ تعالیٰ سورہ نور د بندگی لائق شتہ

اللَّهُ تَعَالَى نَهْ كُنْزِي وَإِنْ يَمْسُكَ بِخَيْرٍ أَهْ بِهْ عِبَارَت كُنْزٍ تَقْدِيرِ دے يَعْنِي وَأَنْ

يَمْسُكَ بِخَيْرٍ فَيَقْدِرُ عَلَى اتِّمَامِهِ وَإِنْ أَرَادَ الْغَيْرَ قَطَعَهُ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

فَيَقْدِرُ عَلَى مَنْعِهِ۔ یہ سورۃ یونس کیں وان یردک بخیر وئیلے دے حکم

چہ فعل کہ مس نہ مخکیں ارادہ د اللہ تعالیٰ وی نو پہ دے سورت کیں مقصد

دلیل دے پہ رد کہ شرک فی التصرف نولفظ کہ مس کہ تصرف سورہ مناسب دے

او سورۃ یونس کیں مقصد اصلاح او پونحوالے کہ عقیدہ دے او د عقیدہ

سورہ د ارادے مناسب دے

بَلَدٍ دَابِلٍ دَلِيلٍ عَقْلِي دے الْقَاهِرُ مَعَهُ غَالِبٌ چہ چرے نہ مغلوب کیوری

اویوائے نظام چلوونکے دامعنی سمعانی ذکر کرے دے او داسے دے سورت

پہ بلا کیں شتہ۔ فَوْقَ لَفْظُ دَمْتَشَابِهَاتِ نَهْ دے، پہ دے کیں عقیدہ د

سلف صالحینو دادہ چہ پہ ظاہر معنی حقیقی بانداے بہ ایمان لرو او علم د

حقیقت بہ اللہ تعالیٰ تہ سپارو او تشبیہ د مخلوق سورہ بہ نہ کوو او نہ بہ دے

صفت نہ انکار کوؤ۔ نو مراد بہ داوی چہ داسے فوقیت او اوچتوالے چہ د

اللہ تعالیٰ د شان سورہ خائیدی۔ او ہفتہ فوقیت د عرش د پاسہ دے پہ

سبب د صریح نصو سورہ او فوقیت د اللہ تعالیٰ پنا سورت بلا او نخل کیں ذکر د

قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ

تہ وحدتہ او وایہ چہ۔ حقیتہ منہ۔ تہ او وایہ چہ۔ یقیناً ہفہ حقدار د بندگئی یو دے

وَأَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ۝۱۹ الَّذِينَ

او یقیناً چہ۔ حن پاک (لرے) ساتھ دھفے نہ چہ۔ شرک کوئی تاسو۔ ہفہ کسان

اتَّيْنَهُمُ الْكِتَابُ يَعْرِفُونَ كَمَا يَعْرِفُونَ

چہ۔ ور کرید۔ مونہ مہوی تہ کتاب پیڑنی پڑنی لہ رہ صد اقت د توحید کیں۔ لک۔ چہ پیڑنی

أَبْنَاءَهُمْ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ

حان خیل۔ ہفہ کسان دی چہ تاوانی کرے پے دی حان نہ خیل

مکد اہم طریقہ د تعلیم دہ جواب د سوال دے چہ تاسو مونہ تہ پہ توحید بانداے او پہ خیل صداقت بانداے ہیچ گواہ پیش نہ کرو توجواب او شوچہ لوئے گواہ پہ دے خبرہ اللہ تعالیٰ دے او قرآن پے دے دے دپارہ رالیکلے دے۔ قُلِ اللّٰهُ دے نہ استدلال شویدا چہ دشی اطلاق پہ اللہ تعالیٰ بانداے کیڑی لیکن حقہ خبرہ دادہ چہ پہ نقل (قرآن او حدیث) کیں دا اطلاق پہ اللہ تعالیٰ بانداے صراحۃً نہ دے ثابت صرف منطقی قانون دے مسئلے دپارہ کافی نشی کیدالے۔ شہیداً بیئی اہ شہادت د اللہ تعالیٰ پہ اثبات د توحید او پہ براءت سرہ د انداد او اضداد ونہ دے (پیشاپوری) وَأَوْحَىٰ إِلَيْنَا هَذَا الْقُرْآنَ اشارة دہ چہ شہادت د اللہ تعالیٰ پہ قرآن کیں ذکر دے۔ لَّا تُذِرْكُمُ فَتَّةَا د وحی د قرآن د منکرینو د پارہ انذار دے دے وجہ نہ پے بشارت ذکر نہ کرو۔

وَمَنْ بَلَغَ دے نہ معلومہ شہوہ چہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ترقیامتہ پورے رسول دے محکمہ چہ چاتہ قرآن اوری نو د ہفہ نذیردغہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے اودا دلیل دے چہ پہ احکامو د قرآن سرہ پہ وخت د نزول کیں اوروستو موجودیدا ونکی تہول مخاطب دی اودا دلیل دے پہ ختم د نبوت سرہ پہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم بانداے۔

أَيُّكُمْ لَمْ يَشْهَدْ وَنَ اسْتَفْهَام د زجرہ پارہ دے۔ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ اولہ کلمہ کیں توحید دے او پہ دویمہ کیں براءت د شرک نہ۔ او پہ دے آیت کیں

فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ

پس دوی ایمان نہ لری ۔ او خوک دیر لوئے ظالم دے دھنچانہ

افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَابٌ بِآيَاتِهِ ۖ

چہ جو روی یہ اللہ تعالیٰ باتک دروغ یا دروغون کنری آیاتونہ دھنچانہ

إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ۝ وَيَوْمَ نُحْشِرُهُمْ

یقیناً نشی یح کیدے ظالمان ۔ او پھنچ چھب بکری دے قولہ

جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا

پہ یو ٹھائی بیابہ او وایو ہنچ کسانوتہ چہ شرک یے کریدے

نتیجہ دہ پہ توحید سرہ دے مخکنس دلیلونو۔

نہ روستو دے شہادت دے اللہ تعالیٰ نہ شہادت دے علماؤ ذکرکوی نو دا دلیل نقلی دے

دے مخکنس کتاب منونکونہ۔ اَتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ دالفظ دے صالحینو کتابیا نو دے پانچ استعمالی

يَعْرِفُونَهُ ضَمِير راجع دے محمد صلی اللہ علیہ وسلم تہ سرہ دے صفاتو دے ہنچانہ

یا راجع دے قرآن تہ (سمعی)۔ یا راجع دے ہنچانہ شیزتہ چہ نبی صلی اللہ علیہ

وسلم راوپے دے (ابن کثیر) اَلَّذِينَ خَسِرُوا یہ سٹ کنس منکرین دے قیامت

مرادوؤ او دلتہ منکرین دے رسول او دے قرآن مراد دی۔

سٹ دازورنہ دے شرک کوونکو تہ او ذکر دے سبب دے خسران دے۔ اَفْتَرَىٰ یہ اللہ

تعالیٰ دروغ جو روی یعنی نسبت دے شرک دے جواز اللہ تعالیٰ تہ کوی یا دعویٰ دے

نبوت کوی یہ دروغہ سرہ۔ اَوْ كَذَابٌ یعنی آیاتونہ دے توحید نہ منی دروغون

یے کنری یا آیاتونہ دے قرآن نہ منی او دا دوارہ دے ظالمان دی او دا سے یہ دے

سورت سٹ او سٹ او سورۃ اعراف سٹ او سورۃ یونس سٹ او سورۃ

مود سٹ او سورۃ کہف سٹ او سورۃ عنکبوت سٹ او سورۃ صف سٹ کنس

ہم دی۔

أَيْنَ شُرَكَاءُكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُزْعِمُونَ ۝۲۲

چہ خہ شول مددگاران ستاسو هغه چہ تاسو پر مے گمان کو و رچہ دوی سفارشیان دی۔

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ

بیا بہ ندوی بھانہ د دوی مگر داچہ وائی بہ قسم دے یہ اللہ

رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ۝۲۳ أَنْظِرْ كَيْفَ كَذَبُوا

چہ رب زموئو دے، نہ وو موئوہ شرک کوونکی۔ اوکڑہ خہ رنگہ دروغ اوئیل دوی

عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝۲۴

یہ خانونو خیلو بانداے۔ اوروک بہ شی د دوی نہ هغه چہ دوی خہ دروغ جوړول۔

۱۰ دایرہ اخروی دہ هغه مشرکانو ته چہ نیکان بندگان یے د الله تعالی سرہ شریک کرے دی په وراخ د قیامت په هغوی د دوی نه غائب وی او دوی به د شرک نه انکار اوکری۔ لِّلَّذِينَ أَشْرَكُوا شَرِيبُنِي وَئِيلَ دِي دَاعَام دے هغه چاته چہ بندگی یے د بتانو کرے دہ یاد عزیز او مسیح یاد تیارے اورنپا وغیرہ۔ شُرَكَاءُكُمْ اَضَافَت د دے وجہ نه دے چہ تاسو دوی مسلمان کرے و و په شرکاء سرہ۔ تَزْعُمُونَ زعم اکثر قول او عقیدہ باطل ته وئیلے شی۔

۱۱ وَاللَّهُ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ اوله معنی دادہ چہ قسم په الله تعالی چہ موئو شرک نه دے کرے د دوی به انکار اوکری بیا به الله تعالی خله د دوی بندہ کړی او اندامونه به یے گواهی ورکړی نو بیا به اقرار کوی۔ دویمه معنی دادہ چہ قسم دے موئو چہ خه کرے دی هغه شرک نه و و هغه خو و سیله وه او د بزرگانو سره محبت و و۔ د اولے معنی تاکید په سورة مؤمن سک کین دے او د دویمه معنی په سورة نحل سک کین۔ فِتْنَتُهُمْ په معنی د قول او د عذار او دلیل او سمعانی وئیلے دی چہ یو انسان مفتون شی په یو محبوب شیز بانداے بیا ورته پدیکین مصیبت اورسی نو دے د هغه محبوب نه براءت اوکړی نو اوئیلے شی چہ نه وه د دہ فتنه مکر داوه۔

۱۲ دروغ قصه د شرک چہ دوی د حان نه جوړ کرے و هغه به د دوی نه هیرے شی یا هغه معبودان چہ دوی د هغوی عبادت کو و سیوا د الله تعالی نه

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى

او بعض ددوی نه هغه شوک دی چغور کیدی تاته (خون پوهیری) جگه چ پیداکرییدی مونږه په

قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ

لرڼو ددوی باندې پرده د پوه ددوی قرآن نه او په غوږونو ددوی کښ

وَقَرِاطُونَ يَسْرُوا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا

دروندواله د اوک او وین دوی هر قسم نه نو ایمان نه راوړی په هغه

حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ

نزدی پورچ راشی تاته (نزدی)، جگړه کوی تاسره وای دا

كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾

کافران نه دے دا قرآن مگر قصه دی د زړو خلقو

هغه به ددوی نه غائب شی.

هغه د ایت زور نه ده چه قرآن ته غوږ کیدی په اراده د تکذیب او استهزاء سره
نو په مقصد د هغه (چه توحید دے) نه پوهیږی ځکه چه د خدا د وچه نه زړه
او غوږونه او سترگه یې د حق نه بندای. او قرآن بیان کوونکی سره جگړه
کوی او قرآن ته زپه دروغ قصه وای. وَجَعَلْنَا آيَاتِهِ فِي آيَاتِهِ دے چه دا بنسټول د
حوا سو ددوی الله تعالی کرې دی نو شوک یې بدلوله نه شی او دیته جعل
تکوینی (تقدیری) وئیله شی. وَإِنْ يَرَوْا كَلَّ آيَةٍ أَهْ دے اشاره د پروندوالی ته
د حق نه چه د سترگوافت دے داسه په سورة کهف بک کښ هم دی.

حَتَّىٰ إِذَا هُوَ لَمْ يَكُنْ لَكَ غُورٌ كَيْدِي بَيَّاكَ عَنَّا د وچه نزدی کیدی
د پاره د جنگ کولو. يُجَادِلُونَكَ مُجَادِلَةً د ځله بحث کول او مناظره کولو ته
وئیله شی. أَسَاطِيرُ جَمْع د اسطوره ده لیکل شوم ته وئیله شی اوس هم د قرآن
په باره کښ د منکرینو خیال دے چه دا د قصو کتاب دے دارنگ بعض وای
چه د دے د نزول د پاره جدا جدا قصه دی نو دا په هغه قصو پورې خاص د
په بل څیز باندې چسپان نشی کیدل.

وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْهَوْنَ عَنْهُ

او دوی منع کول کوی د هغه نه او لرے کیری د هغه نه

وَإِنْ يَهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۲۶

او ته هلاکوی دوی مگر محانوته خیل او دوی نه پوهیری

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا

اوه او وینے ته هغه وخت چه اوبه درولے شی دوی د اور په خواکین پس وائی به

يَلَيْتَنَا شُرَكَاءُ وَلَا تَكْذِبُ بَايِتَ رَبِّنَا وَنَكُونُ

هائے افسوس د زمونږ چه واپس کرے شوے مونږه (د تباڼه) اونه د دروغ ژمنه مونږه ایتونکری خیل اوک

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۲۷ بَلْ يَكْفُرُ الْهَمُّ مَا كَانُوا

د مؤمنانو نه بلکه شکاک شو دوی ته هغه خه چه

۲۶ د اهم زور نه ده عطف دے په ماقبل باندے د دے یومعنی داده چه د قران

نه نور خلق منع کوی او پخپله هم لرے لرے گرځي بله معنی داده چه د دے

پیغمبره تکلیف ورکولونه خلق منع کوی لیکن پخپله یی نه منی لکه ابوطالب

چه وؤ او د هغه اشعار شریبني اوسمعانی وغیره نقل کرے دی

۲۷ دایره اخروی ده او ذکر د افسوس دے په قران او په توحید پس

وَلَوْ تَرَىٰ جَزَاءَ ذِي عِيقٍ (ضرور اوبه وینے ناکاره حال د دوی) عَلَى النَّارِ په لفظ د

علی کین اشاره ده چه اودرول د دوی ډیر قریب دی اورتته او وَقَفُوا هغه

پیش کیدل دی چه ورسره معنی د خبریدلووی په حقیقت باندے

يَا لَيْتَنَا شُرَكَاءُ په دے کین تمنا د واپس کیدلو ده دنیا ته اودا په ډیر وایا تونوکین

ذکر د لکه سورة الم سجده نکه فاطر نکه سورة مؤمنون نکه وَلَا تَكْذِبُ په زور

د بآء سره په تقدیر د ان سره جواب د تمنا دے اودا په لفظ د نکون هم دے

یعنی اذا نرد فلا تکذب (کله چه واپس شو بیا به تکذیب نه کوو)

يُخَفُّونَ مِنْ قَبْلُ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا

پتو دوی مخکین دے نہ - اوکے واپس شول دوی دنیائے خاتمہ اوپہ گرجی

لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿۲۸﴾ وَقَالُوا

ہذا کارونہ ہے مع شوری دوی دھتے او یقیناً دوی خاتمہ دروغن دی - او وائی دوی

إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿۲۹﴾

نہ دے دا مگر ژوند دے زمونہ نیردے او نہ یومونہ دوبارہ پورہ کرے شوی -

وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقَفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ أَيْسَ

اوکے اووینے تہ ہفتہ وخت چپیش ہشی دوی رب خیل تہ - اوپہ وائی ایانہ دے

هَذَا بِإِلْحَاقٍ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ

دا (ژوند) حق - دوی بہ او وائی ہاڈولے نہ قسم دے رب زمونہ - اوپہ وائی اللہ تعالیٰ

فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿۳۰﴾

پس اوخکئی عذاب پہ سبب دے ہفتہ چہ تاسو کفر کوؤ -

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِإِلْقَاءِ اللَّهِ

یقیناً تلوان کیں پریوتل ہفتہ کسان چہ دروغن گنری پیشی دے اللہ تعالیٰ -

۲۸۔ دا تعلق لری دے مخکین ایت سرہ چہ افسوس دے دوی ذرہ دے یقین پہ وجہ نہ دے۔ بَلَىٰ اَلْهَمَّ مَا كَانُوا يُخَفُّونَ مِنْ قَبْلُ معنی دادہ ہنکارہ شو دوی تہ ہفتہ شرک چہ پتو دوی مخکین دے نہ پہ دے قول واللہ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ یعنی ہنکارہ شو پہ گواہی دے اندامونو سرہ۔ بلہ معنی دادہ ہنکارہ شو تعبد اروتہ ہفتہ (حق) چہ پتو و مشرانو باغیانو دے نہ مخکین دا قول دے زجاج دے دریمہ معنی دادہ چہ ہنکارہ شو دوی تہ ہفتہ عذاب چہ پتہ وود دوی نہ مخکین دا قول دے مبردے۔

۲۹۔ دا زور نہ پہ انکار دے بعثت سرہ دے او دا علت دے پارہ دے کاذبون۔ ہی ضمیر راجع دے حیاة معروفہ تہ۔ ۳۰۔ روستو دے آیاتونہ دے سرہ متعلق دی دے پارہ دے اثبات دے بعثت دی سرہ دے تخویف نہ۔

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا

ترہنے پورے چہ راشی دوی تہ قیامت ناسابہ دوی بہ او وائی

يَحْسِرَتْنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ

ہائے افسوس دے زمونہ پہ کوتاہی پہ بارہ قیامت کیں او دوی بہ

يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ

بورتہ کوی بیہی دگناہونو خیلو پہ شاکانو خیلو باندا ہے

أَلَسَاءَ مَا يَزُرُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

خبردار بددے ہفہ بوج چہ دوی پے پورہ کوی او تہ دے ژوتہ دنیوی

إِلَّا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَلَكِنَّ أَزْوَاجَهُ خَيْرٌ

مکر لو بے او مشغلہ دہ او خانہ کور روستنہ (جنت) غورہ دے

لِّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ

ہفہ چالہ چہ خانہ کوی رد شرک نہ ایہا نو عقل نہ لری تاسو یقیناً پوہیو مونہ

سَاعَةُ قِيَامَتٍ تَعْلَمُهَا وَائِيَّاهُ حَسَابُ بِهِ يَهْتَكِبُنَ زُرْكَبِي. دَا هَم

اثبات د قیامت دے سرہ د زجر او تخويف اخروی نہ

بَغْتَةً هَفَ دے چہ وخت مقدریے معلوم نہ دے اگرچہ علامات یے معلوموی

يَحْسِرَتْنَا حَسْرَتِ افسوس کول پہ فوت شوے شیز پسے او سخت درد مندا کیلا

اویا حَسْرَتَا کیں دیرہ مبالغہ دہ پہ نسبت د انا متحسر۔

فَرَّطْنَا فِيهَا ضَمِيرِ دُنْيَا تہ راجع دے نوقی ظرفیہ دے یا راجع دے سَاعَةُ تہ

اوقی شانیہ دے

وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ اہ ہرکله چہ د تفریط نسبت دوی گمراہا نو مشرانو

تہ کوو او وئیل یے چہ کناہ زمونہ د هغوی پہ غاپہ دے نوالہ تعالیٰ دا وھم

د دوی رد کرو اودا کنایہ دہ د لزوم دگناہونو نہ پہ دوی پورے

۳۱ دا تزہید فی الدنیا دے دے رغبتی د دنیا نہ او ترغیب دے آخرت تہ پہ

دے جملہ کیں درے توجیہ دی اول دا چہ لکھ شیکہ چہ د لو بومودہ لڑوی

إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ

چہ خائفہ کوی تالہ ہفتہ خبرے چہ دوی ہے وائی پس یقیناً دوی

لَا يَكْذِبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ

دروغزن نہ گنری تا او لیکن دا ظالمان د آیاتون د اللہ تعالیٰ نہ

يَجْحَدُونَ ۝ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ

انکار کوی او یقیناً دروغزن وٹیلے شویدی چہ دروغلانہ نہ

مِّن قَبْلِكَ فَصَبِرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا

مخکس ستانہ تصویر کریو دو (رسول) یہ ہفتہ چہ دوی نہ دروغزن وٹیلے کیدل

وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ

او دوی نہ بد وٹیلے کیدل تردے چہ راعی دوی نہ مدد مونہ او نیستہ ہم بدلوونکے

دارنگ ژوند د دنیا لہو دے دویم داچہ سامان د ژوند ہفتہ چہ آخرت پرے نہ طلب کیری پہ شان د لہو لعب دے چہ ہیچ انجام او فائدہ یے نیستہ دریم دالہو ولعب باطل او دھوکے تہ وائی یعنی دنیا انسان لہو د آخرت نہ غافل کوی۔ لعب ہفتہ خیز تہ وائی چہ ہیچ فائدہ پہ کبن نہ وی۔ لہو ہفتہ تہ وائی چہ زہر پرے مشغولہ کیری۔ دویم فرق دادے چہ لعب ہفتہ بے فائدے خیز دے چہ مقصد پکبن زر خوشحالی حاصل وی، اولہو کبن خوشحالی مقصد تہ وی بلکہ زہر مشغول وی۔ خیز غورہ حکم دے چہ باقی او ہمیشہ دے۔

۳۳ داتسلی دہ نبی تہ اولہ خبرہ دادہ چہ دوی ستا تکذیب نہ کوی بلکہ دوی د اللہ تعالیٰ د آیاتونور یعنی توحید انکار کوی۔ قَدْ نَعْلَمُ دا عنوان د محبت او د تسلی دے۔ الَّذِي يَقُولُونَ مراد دے ہفتہ اقوال د منکرینو دوی چہ مخکس د ہفتہ نقل شول یہ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰

يَكَلِّمُتِ اللّٰهُ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَّبَاِى

د کلمو (وحدہ ذامداد) د اللہ تعالیٰ او یقیناً راغلے دی تاتہ بعض خبرونه

الْمُرْسَلِينَ ۝۳۷ وَإِنْ كَانَ كِبَرَ عَلَيْكَ

د پیغمبرانو - او که گران وی په تا باندے

إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ

مخ اړول د دوی نه نو که ته طاقت لرې د دے چه طلب کرې

نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ

یو سورتی په زمکه کښ یا اندر پایه آسمان ته

فَتَأْتِيهِمْ بَأْيَةٌ طَوْسًا لَّوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَمَعَهُمْ

پس چه راوړې نه دوی ته مخه - او که غوښته الله تعالیٰ خالصا جمع کرې به یې د دوی لپاره

عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ۝۳۸

په هدایت باندے ، پس مه کپړه نه د ناپوهونه -

بلکه تکذیب د هغه خیز کوو چه تاراوړې دے . بِأَيِّتِ اللّٰهِ دے نه مراد آیاتونه
د توحید دی لکه چه سورة یونس ته معلومیری .

۳۷ دا دویمه تسلی ده یعنی دویمه خبره داده که دوی ستا تکذیب کوی نو
مه خفه کپړه الله تعالیٰ به در سره امداد او کړی لکه چه تیر شوے رسولانو
سره مدد کړې شوی دے . عَلَى مَا كَذَّبُوا عَلَىٰ په معنی خپله سره دے یا په
معنی د مع دے ما مصداریه دے . اَوْ ذُوا اِیْدَاء عامه ده د تکذیب نه او ایذاء
قولی عملی ټولنو ته شامل ده . يَكَلِّمُتِ اللّٰهُ لکه په سورة یونس ۱۰۱ او صفات
کښ ذکر دی . وَلَقَدْ جَاءَكَ یعنی تفصیل د نصرت په واقعاتو مرسلینو کښ
او کوره .

۳۸ دا دریمه تسلی ده او دا یت دلیل دے چه په معجزه کښ د نبی صلی الله
علیه وسلم اختیار او قدرت نیشته . حاصل داده چه نبی صلی الله علیه وسلم
دیو حرص کوونکے وو په هدایت د گمراهانو باندے که چرے قادر وے

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ

یقیناً قبولی (حق لڑ) ہر گھہ کسان چہ اوری اوکا فران رجہ پشاد مرودی

يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا

پورتہ بہ کری اللہ تعالیٰ دوی لڑہ بیابہ ہفتہ اوگر حو لے شی ۔ او وائی دوی

لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ

ولے نشی نازلید لے پدہ باندے نخہ دطوق د رب د دہ نہ ۔ تہ او وایہ یقیناً اللہ تعالیٰ

قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَنْزِلَ آيَةٌ وَلَٰكِنْ أَكْثَرُهُمْ

قدرت لری پدے چہ نازل کری نخہ او لیکن زیات خلق د دوی

چہ د سوریک د زمکے یا آسمان تہ د ختلو پہ ذریعہ معجزہ حاصلید لے شوے نو
دے نبی بہ داکار کرے وولیکن د ہر گھہ پہ قدرت کنبی نیشتنہ۔ لَقَفًا فِي الْأَرْضِ أُوْسُلًا
اے مطلب دادے چہ منکرینو چہ معجزات طلب کول نو ہر گھہ د زمکے او د آسمان
سورہ تعلق لری لکہ یہ سورہ اسراء سہ سہ سہ کنبی۔ فَتَأْتِيَهُمْ بَآيَةٌ نَّاهِيَةٌ
فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَكَوِّشْ لَهُمْ بِالْحَقِّ أَلْحَادًا بِإِذْنِ اللَّهِ
نبی ہدایت پہ مشیت د اللہ تعالیٰ سورہ دے ستا پہ اختیار کنبی نہ دے نو پہ
دے خفکان مہ کوہ۔ لَجَمْعَهُمُ عَلَىٰ الْهُدَىٰ يَعْنِي دَوِي تَوَلَّوْهُ بِهِ يُعْطِيهِ تَوْفِيقًا
ہدایت ورکھے وے۔ مِّنَ الْجَاهِلِينَ ہر گھہ خلق چہ ملازمہ د مشیت او د ہدایت
نہ منی دارنگ ہر گھہ شوک چہ تکذیب او د انکار د خلقو پہ وجہ سورہ بے صبری
او کری داکار د جاہلانو دے۔ فَلَا تَكُونَنَّ كَبَشٍ مَّقْصُودٍ سَآتِلَ دَ نَبِي دَ دَی دَ حَال
د جاہلانو نہ۔

سہ داہم تسلی دہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔ پہ دے ایت کنبی علت د
علام ہدایت د منکرینو د چہ ہر گھہ د ضدا و عناد د وجہ نہ تہ اوری د حق دی۔ وَالْمَوْتَىٰ مُرَاد
د دینہ ہر گھہ کافران عنادیان دی چہ نہ اوری د لو کنبی پشاد مرودی۔ دے تشبیہ نہ
معلومہ شوہ چہ مری نہ اوری داسے پہ تفسیر خازن او نیشاپوری او سراج المنیر
وغیرہ کنبی لیکلے دی۔ یَسْتَجِيبُ مَفْعُول پتہ دے یعنی دعوة الایمان۔
يَسْمَعُونَ سَمَاع د انابت او د فہم حاصلو لو مراد دہ۔

صُمْ وَبُكْمٍ فِي الظُّلُمِ مَنْ يَشَأِ اللَّهُ

دوی کانہ دی او چار کان دی پ تیارو کین دی - هغ خوک چہ او غواری اللہ تعالیٰ

يُضِلُّهُ وَمَنْ يَشَأِ يَجْعَلُهُ عَلَى صِرَاطٍ

بے لارے کری هغلہ - او هغ خوک چہ او غواری اللہ تعالیٰ نو یوخ کری هغلہ پ لار

مُسْتَقِيمٍ ۳۹ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ

نیغہ باندے - تورتہ اودایہ خبر را کری ماتہ کہ راشی تاسو تہ

عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرِ اللَّهِ

عذاب د اللہ تعالیٰ یا راشی تاسو تہ قیامت ایسا سیوا د اللہ تعالیٰ نہ

سوال: پہ قرآن کین خو هر خہ نیشته؟

جواب: نیشاپوری وائی نیشته هیچ علم مکر پہ قرآن کین د هغ اصل شته.

یا مراد د دے نه هغه خیزونه دی چه هغه ته په دین کین احتیاج دے اوسنت دینی هم راجع دے قرآن ته یا مراد د دے نه د ایمانیا تو ذکر دے.

إِلَّا أَمْرٌ أَمْثَلُ لَكُمْ پشان ستا سودی په مخلوقیت په حاجت د رزق کین او په نولو حاجتو نو کین اللہ تعالیٰ ته عاجزی کوونکی. مَا قَرَّظْنَا یعنی قرآن کریم

کین ایمانیات په تفصیل سره بیان شوے دی. ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ دے یومطلب دادے چه دا انسان به پورته کرے شی په ورځ د قیامت کین.

دویم مطلب دادے چه دا خاروی او مرغان وغیره به پورته کرے شی په ورځ د قیامت، او د دوی کور نه قصاص به واغسته شی او بیا به فنا شی په دے

بارہ کین ډیر احادیث ابن کثیر ذکر کرے دی. دریم مطلب دادے چه دا خاروی مرغان وغیره به مړه شی. او حشر نه مراد د دوی فنا ده.

۳۹ د اذورنه ده چه دواب او مرغان خپلو مصالحو ته هدايت مومی لیکن کافران هدايت نه مومی. او مخکین ایت کین عموم د علم د اللہ تعالیٰ ذکر شونو په

دے ایت کین عموم د مشیت د اللہ تعالیٰ ذکر کوی. فِي الظُّلُمِ عطف نه دے کرے اشاره ده چه صرف صُمْ او بُكْم مانع د هدايت نه دے بلکه ورسره

دخول په ډیرو ظلماً تو کین سبب د گمراهی دے.

تَدْعُونَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۳۰﴾ بَلْ اِيْسَاءُ

بلیٰ تاسو کہ تاسو رشتینی ہی (چہ دوی لائق دے یلنے دی) ۔ بلکہ خاص اللہ تعالیٰ لہو

تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ اِلَيْهِ اِنْ شَاءَ

بلیٰ تاسو نولرے بہ کری ہغہ تکلیف چہ بلندہ کرہوی تاسو ہغہ تہ کہ او غواری اللہ تعالیٰ

وَتَنْسَوْنَ مَا نَشْرِكُ لَكُمْ ۖ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا

اوہیرشی ستاسو تہ ہغہ چہ تاسو یے اللہ تعالیٰ سرے شریک کنری ۔ او یقیناً لیرے دی موتہ رسولان

اِلَى اَمْرِ مِّنْ قَبْلِكَ ۚ فَآخِذْهُمْ بِالْبِاسِ

دیرو امتوتہ مغکس ستانہ پس اونبول موتہ ہغوی پہ سختو د مال

وَالظَّرَآءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿۳۱﴾ فَلَوْ لَا

او مرضوتوسرہ دے دپامہ چہ دوی عاجزی او کری اللہ تعالیٰ تہ ۔ پس ولے نہ وہا

نک پہ دے ایت کنس بل دلیل عقلی دے او پہ دے کنس رد دے شرک فی الدعاء دے او ذکر دے جہالت دے مشرکانو دے چہ دوی سرہ دے نہ چہ اللہ تعالیٰ لہو خاص بلی پہ مصیبتونو کنس او بیامہ ورسرہ شرک کوی لکہ سورۃ یونس ۱۰۱ او اسراء ۱۰۶ کنس دی۔ اَرَّءَیْتُمْ هَمْزہ دے استفہام تعجیبی دے اور اَیَّت پہ معنی دے ابصرت او عرفت دے او مفعول یے پت دے او تا ضمیر فاعل دے او کم حرف خطاب دے او اعراب نہ غواری صرف بیان دے حال کوی حاصل معنی دا دہ ابصرت او عرفت الحالة العجیبة فاخبرنی عنہا کہ تاسو خبریے دے عجیبه حال نہ نومالہ خبر را کری ۔ صَادِقِیْنَ چہ دا اصنام الہ دی ۔

نک دے دینہ معلومہ شوہ چہ مشرکان ہم بعض حالاً تو کنس دے اللہ تعالیٰ نہ دعاء غواری اور امداد شہ وائی۔ اَیَّاهُ تَدْعُونَ خاص کوی تاسو ہغہ لہو پہ دعاء سرہ لکہ چہ تورو عا یونو کنس لفظ دے مخلصین را غلے دے لکہ پہ سورۃ یونس ۱۰۱ کنس ۔ فَيَكْشِفُ اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ دے مشرک دعاء ہغہ دے عجز او تبضرع دے وجہ نہ کلہ کلہ قبلوی او داپہ ہغہ باندا دے امتحان دے ۔

نک دا تخویف دے نیوی عذاب دے او ذکر دے ابتلاء دے پہ نعمتونو او عذابونو سرہ ۔ اور بط دے ایت دے مخکس سرہ دا دے چہ شوک اللہ تعالیٰ صرہ پہ مشکلاتو کنس

اِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ

کلہ چہ راغی دوی تہ عذاب ز موتہ چہ عاجزی یے کرے وی، لیکن سخت شول

قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا

زہوتہ د دوی او ددی کر یو دوی تہ شیطان ہفہ عملوتہ چہ دوی

يَعْمَلُونَ ﴿۴۳﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا

بہ کول۔ پس ہر کلہ چہ ہیر کرے دوی ہفہ خیرہ (توحید) چہ بیائ شویہ دویہ تورا پر استلے موتہ

عَلَيْهِمْ أَبْوَابُ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا

پہ دوی باندے دروازے دھر تھے ترمے چہ دوی لوی او کرے

بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ

پہ ہفہ تھے چہ ور کرے شوے وودویہ او نیول موتہ دوی ناسایہ پس دقہ وخت دوی

راہلی او بیامہم شرک کوی تودے برابر دے پہ کناہ کبیں او عذاب کبیں دہفہ
چاسرہ چہ پہ ہیج حال کبیں اللہ تعالیٰ نہ یادوی۔ اَرْسَلْنَا دَلَّتْهُ رُسُلًا يَتِي دے
مِنْ قَبْلِكَ دے نہ روستو فکذا بواپت دے۔ بِالْبِاسِ وَالضَّرَّاءِ فَرَقِ دادے
چہ مالی سختی فقر، قحط، لوگہ وغیرہ تہ یاساء وئیلے شی او مرضونو دبدان تہ
ضَرَّاءِ وئیلے شی کلہ کلہ دے یوبل پہ معنی باندے استعمالیری (قرطبی)۔

يَتَضَرَّعُونَ تَضَرَّعُ یعنی سوال کو پہ تذلل او عاجزی سرہ چہ دے ہفہ سرہ توبہ
دے شرک او دگنا ہونو نہ ہم وی۔

۴۳ پہ دے کبیں دہغوی بد حال ذکر دے چہ سختی پہ ہغوی باندے شہ اثر
اونکر و او دے ہفہ دودہ موانع یے ذکر کرے دی۔ قُلُودًا ذُرُورَ دے پامرہ دے پہ
معنی دے نفی سرہ محل دے ہفہ تضرعوا دے او پہ لفظ دے لولا کبیں اشارہ دے چہ دے
ہیج عذاب نہ و سیوا دے عذاب نہ ریشاپوری۔

قَسَتْ قُلُوبُهُمْ قَسْوَة دے قلب دادے چہ تذکیرہ قرآن او دے لیلونو پہ ہفہ باندے
ہیج اثر نہ کوی۔ وَزَيَّنَ اے یعنی شرک ورتہ پہ صورت دے توحید او بداعت ورتہ
پہ صورت دے سنت ینکارہ کری۔

مُبِلْسُونَ ﴿۴۴﴾ فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ

نا امیدہ وو دھر خیر نہ۔ نو پرے کرے شوے جرے دھت۔ قوم چہ

ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۴۵﴾

ظلم یے کر یو او قول صفتون۔ د خدا شیوے خاص اللہ لہ دی چہ پالوئے د خلقو دے۔

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَابْصَارَكُمْ

تہ درتہ او وایہ ایایو ہیری تاسو کہ واخلی اللہ تعالیٰ غور و نہ ستاسو او ستر کے ستاسو

وَحَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِ اللَّهِ

او بند کری زبونہ (عقلونہ) ستاسو۔ خو کہ دے دمہ وار سیوا د اللہ تعالیٰ تہ

۴۴ دا ایت دلیل دے پہ دے خبرہ بانداے چہ د شرک او بداعت او فسق سورہ چہ
د دنیا مزے دیرے شی امدائی دیرے وی نو دا استدراج او مہلت دے د اکرامت
نہ دے۔ کسوا مراد د دینہ پرینودل قصدادی پہ داسے طریقہ چہ پہ شان د
ہیر شوے وی۔ مَا ذُكِّرُوا توحید او ایمان مراد دے۔ فَتَحْنَاهُمْ لَه لفظ د فتح
کبن اشارہ دہ چہ محکبن ”بأساء وضرأ کبن پہ دوی دروازے د خیر بندے
شوے وے ہغہ یے ورتہ پرانستلے او پہ دے کبن برکت او اطمینان نہ وی
او مؤمنانوتہ چہ د وجہ د ایمان او تقویٰ نہ دروازے پرانستلے شی نو پہ ہغہ
کبن برکات وی لکہ پہ سورہ اعراف لک کبن دی۔ اِذَا فَرِحُوا دے نہ مراد
فرح بطردے یعنی تکبر کول د حق منلو نہ لکہ چہ فارون کرے و سورہ
قصص لک او دیتہ ابتلاء بالنعیم و تیلے شی۔ مُبِلْسُونَ د ابلاس د کرمعانی دی
افسوس، حزن او نا اُمیدی (امام راغب)۔ دلتہ یومعنی دادہ چہ نا اُمیدی
کوی د ہر خیر نہ، دویمہ معنی دادہ چہ خبیما نہ او غمژن وی۔

۴۵ دا ایت دلیل دے چہ پہ ہلاکت د ظالمانو بانداے د اللہ تعالیٰ حمد لوستل
پکار دی۔ د ابز نہ مراد اخر او نسل دے یعنی د ظالمانو نسل اللہ تعالیٰ ختموی
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ اہلاک د داسے کافرانو د ایمان والا د پارہ لوئے نعمت اورحمت
دے دے وچہ نہ الحمد للہ و تیل پکار دی۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْظِرْ كَيْفَ نَحْصِرُ الْآيَاتِ ثُمَّ

چہ راؤری تاسوتہ (دا طاقتونہ)۔ اوکڑا۔ خنک۔ قسم قسم بیا تود ایاتونہ بیا ہم

هُمْ يَصِدُّ قَوْلَ ۖ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ

دوی مخ اردی دھتے نہ۔ تہ ورتہ او وایہ خبر را کری تاسو کہ راشی تاسوتہ

عَذَابِ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ

عذاب دے اللہ تعالیٰ دے شپے یا دے ورٹے نہ ہلاکیری (پدے عذاب)

إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ ۖ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ

مگر قوم ظالمان (مشرکان)۔ او تہ لیرو موتہ رسولان

ہلکے دابل دلیل عقلی دے مخکنیں عام تکالیف ذکر کرے وؤ او دلتہ یے خاص مصیبتونہ ذکر کرل۔ مطلب دادے چہ دے غور و نواو دے سترگواو دے لیونو ذمہ وار دے جوہر و لوہو اللہ تعالیٰ دے بل شوک دان تکلیفونہ نشی لے کولے۔ دالیت دلیل دے پہ دے عیرہ بانداے چہ الہ پہ معنی دے کار جوہر و ونکی او حاجت پورہ کوونکی راچی۔ قلوب نہ مراد دلتہ عقلونہ دی بندا و لو دے عقل نہ مراد لیولے کول دی۔ اَرَأَيْتُمْ دال لفظ دے تعجب او اَرَأَيْتُمْ دے تعجب پہ عمائے کنبیں استعمالیری نو اَرَأَيْتُمْ سرہ عام عذاب ذکر وؤ او دلتہ خاص مصیبتونہ ذکر دی۔ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا دالہ دے او داسے پہ سوئے نسل کنبیں دے نہ تر سک پورے او قصص سک کنبیں ہم شتہ۔ پہ ضمیر پہ تاویل دے ماخوذ او مختوم سرہ یا پہ تاویل دے ہر واحد سرہ راجع دے۔ نَصْرَفُ تصریف ”پہ مختلف قسمونو عبارتو سرہ مضمون ذکر کول“ نو قرآن کنبیں ذکر دے توحید اورسالت وغیرہ پہ عقلی دلیلونو او لقلی اوزجر او تخویف وغیرہ سرہ دے۔ سک دابل دلیل عقلی دے چہ دے عذاب اختیار مندا اللہ تعالیٰ دے۔ پہ سک کنبیں دوہ قسمونہ دے عذاب ذکر وؤ دنیوی او اخروی او دلتہ نور دوہ قسمونہ ذکر کوی“ نا شاپہ او سرہ دے نخونہ“ یا ”دے شپے او دے ورٹے“ او دلتہ تقدیر دے عبارت داسے دے قَمَنْ يُّهْلِكُ پہ۔ اوجواب دے ہتے هَلْ يُّهْلِكُ اہ یعنی اہلاک پہ مشرکانو پورے خاص دے اوچا چہ مشرکانونہ براءت نہ وی کرے نو پہ ہغوی باندا تبعا اہلاک راچی۔

إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ أَمِنَ وَأَصْلَحَ

مگر زیری و رکونکی اور بڑے و رکونکی نوچاچہ ایمان راوی او تابعدا کرادکر

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۳۸﴾

نہ نہ وی ہیتر بڑے یہ ہغوی باندے او نہ بہ دوی خفہ کبری -

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ

او ہفہ کسان چہ دروغزن گنری آیاتونہ زمونہ، جوخت بہ شی بہ دوی پورے عذاب

بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿۳۹﴾ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ

بہ سبب دے چہ دوی نافرمانی کولہ - تہ ورنہ اوایہ نہ وایم تہ تاسوتہ چہ

عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبُ

حمایہ اختیار کن دی خزانے دے اللہ تعالیٰ او تہ پوہیدیم تہ پغیب (یتوخیزوتو) باندے

وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَيْتُمُ

او تہ وایم تاسوتہ چہ تہ ملک (فرشتہ) یم، تابعداری تہ کوم مگر

مگر دا جواب دے سوال دے سوال دادے چہ دوی پیغمبر علیہ السلام تہ
وئیل چہ مونہ ستا خبرہ نہ منو نوپہ مونہ باندے عذاب راولہ یا معجزات
راویہ -

دے جواب حاصل دادے چہ عذاب او معجزات راوستل دے پیغمبر انوپہ اختیار
کنن نہ دی دے ہغوی کار ثواب او عذاب بیا نول دی - بیا دا ایت زیرے دے
مؤمنانو دے پارہ -

مگر دا ایت بڑے دے عذاب اخروی دے - او گدّا بُوّا پہ مقابلہ دے امن او اصلح کنن دے
یَمَسُّهُمْ دلتہ مس پہ معنی دے الحاق او اصابت سرے دے یعنی او بہ رسیدی
او جوخت بہ شی عذاب پہ دوی پورے -

مَا يُوحَىٰ إِلَىٰ قُلُوبِهِمْ يَسْتَوِي ۚ أَلَمْ يَعْلَمُوا

دھنشا چہ وحی کیداشی مآتہ۔ تہ ورتہ اودایہ الیا برابر دے ہوتہ

وَالْبَصِيرُ ۚ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ۝۵۰ وَأَنْذِرْ بِهِ

او لیدونکے۔ الیا پس فکر نہ کوئی تاسو۔ او یسہ درکیرہ پد وحی سارہ

الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ

ہفہ کسانو تہ چہ یریری ددینہ چہ جمع بہ کریشی رب خیل تہ

لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ

نیشہ دوی لہ سیوا ذاللہ تعالیٰ نہ دوست (بچوونکے) اونہ سفارشی

نہ محکمیں ایت کنیں کہ رسولانوصفات ثبوتیہ ذکرشول یعنی مبشرین اومندارین
نواوس صفات سلبیہ ذکرکوی۔ پہ دے کنیں اداب اوطریقہ کہ تعلیم دی او کہ
سوالونوجوابونہ دی۔ اول سوال دادے چہ تہ نبی یے نوخپل ملگری مالدار
کرہ۔ دویم سوال دادے چہ تہ پیغمبر یے نومونرتہ ذخزانوہایونہ اوبنایہ
اوڈ پتوخبروہ خبرراکرہ۔ دریم سوال دادے چہ تہ نبی یے نوخوراک خبثکاک
ولے کوے۔ خلورم سوال کہ تہ داسے نشہ کولے نو بیاخو مونرتہ اوتاسو برابر یو
جوابات پہ ترتیب سرہ اوشوداسے پہ سورۃ ہودسل کنیں ہم دی۔ حاصل کہ
جواب دادے چہ زہ نہ دعویٰ کہ الوہیت کووم اونہ کہ ملکیت بلکہ ہفہ دعویٰ
کووم چہ کہ بشریت سرہ مناسب دہ چہ وحی اورسالت دے۔

فائدہ: کہ الوہیت دہ جامع صفتونہ دی یوتصرف اواختیار اوقدارت ذخزانو
کاسمانونواوڈ زمکو اودویم علم الغیب یعنی علم بے کہ اسبابونہ اودادوارہ کہ نبی
تہ منتفی دی اول پہ اولہ جملے سرہ اودویم پہ دویمہ جملے سرہ۔

وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبُ عَظْف دے پہ محل کہ عنادی باندے اولامکرر دے دپام کہ تاکید
کہ لا اقول لکم۔ اَعْلَمُ الْغَيْبُ۔ یا عطف دے پہ لا اقول باندے۔

سوال: کہ اول اودریم سرہ اقول ذکرکرے دے اوڈ علم سرہ یے نہ دے ذکرکرے؟
جواب: اول وصف اودریم خوبالکل ممتنع دی کہ شان کہ بشر سرہ نوہفہ
صرف پہ اذعاسرہ کیبری اودویم وصف یعنی وجہ امکان کیدے شی چہ علم

لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ

دے دیا ہے۔ ہمیشہ ہمیشی (دعوتِ نبویؐ) اور شریعتِ کسانو لڑے چاہی دوی

رَبِّهِمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ

رب خپل صبايُ او بيگايُ غواړي دوی مخ د الله تعالیٰ.

مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ ۖ

نہشتہ یہ کتاباندامے د حساب ددویتہ ہیئت ذمہ داری

وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ ۝

اور نیشہ دے ستاد حساب نہ
 یہ دوی پانڈے
 ہم ذمہ واری

و بعض مغیبا تو دے۔

سوال: لا اقول انی ملک نه دلیل نیولے شی په فضیلت د ملائیکو په انبیاء و بانگا؟
جواب: دانی د ملکیت د بعض صفتونو دده چه د هغوی پشان قدرت نه لرم او
د خوراک خنښکاک او نکاح نه د هغوی پشان مستغنی نه یم او دینته فضیلت جزئیة
و ثبیل شی د دے نه کلی فضیلت نه معلومیدی۔ اِنْ اَتَّبِعْ اَهَ سِوَالِ : دا حصه
د دلالت کوی چه د نبی صلی الله علیه وسلم مجتهدات وؤ۔

جواب: اجتہاد پئے کوؤ پہ وخت د ضرورت کنیں لیکن اتباع د هغه یئے بغیر د وحی نہ کولہ۔ اَلْاَعْمٰی وَالْبَصِيْرُ متبع د وحی بصیر دے او مخالف د هغه اعمیٰ د دار تک جاہل او عالم او کمراہ او ہدایت والا۔

۱۔ ماہم بیان د ادب دے چہ د قرآن بیان کولو کس ضرور قائدا شته نو د دوی
د سوالو نو او د ضد د وچے نه بیان مه پرید دہ۔ الذین یخافون عوف د اعتقاد
مراد دے نو مراد د دے نه اهل کتاب او هغه مشرکان دی چہ قیامت منی
او اشاره ده چہ ایمان په آخرت ذریعہ ده د پاره د قائدا د اخستلو د قرآن نه
لَیْسَ لَهُمْ وَلِیٌّ وَلَا شَفِیعٌ اشاره ده چہ سر د عوف د حشر نه مشرک او
کافرو دی د دے وچے نه د هغوی د پاره شفاعت نیستہ۔ لَعَلَّهُمْ یَتَّقُونَ پدیکس
اشارہ ده قائدا د انداز کولو ته په قرآن سرہ۔ یہ دلیل دے چہ انداز خاص
دے په وحی بیانولو پورے۔

فَطْرُدْهُمْ فَتَكُونُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿۵۲﴾

پس کہ تہ دوی او شرے نو شے بہ د ظلم کوونکو نہ ۔

وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوا

او دھسے ہمیشہ مونو آزمایو بعض د دوی پہ بعضو سرہ عاقبت داچہ او دای دوی (منکرین)

۵۲۔ اہم ادب دے او جواب د سوال دے، چہ مونو بہ ہلہ سنا منکر تیا کوو چہ داغریبان خلق د عان نہ او شرے جواب او شومہ شرہ دا ظلم دے۔ ربطہ این دادے چہ مخکین د تقویٰ د پیدا کولو د پارہ طریقہ ذکر کرے نو اوس د متقیانو اکرام ذکر کوی۔ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ دعا ذکر دے او مراد ترینہ تہول عبادات دی او دعا پہ ہغے کنب اہم عبادت دے اشارہ دہ چہ ہرکہ یو انسان کنب توحید فی الدعاء والالاستعانت موجود وی نو تہول ایمان یے مضبوط وی یا مراد دعا نہ ذکر دے اللہ تعالیٰ دے۔ بِالْغَدَاوَةِ وَالْعَشِيِّ مراد دے نہ ورخ او شپہ دہ ذکر د جزء او مراد ترینہ کل دے۔ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ سمعانی لیکے دی چہ وجہ صفی د اللہ تعالیٰ دے بغیر د کیف نہ راوپہ غیر د تاویل او تمثیل نہ) او محاورہ ہم داسے شتہ خلق یوبل تہ وائی چہ ما ستاد مخ لحاظ او کرو ستاخ ہم او کرو ستاخ تہ ہم او کتل۔ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابٍ اہ دا جواب د قول د مشرکا نو دے ہغوی وئیل چہ دے غریبانو پہ تاباندا ہے ایمان حقیقی نہ دے راوپے منافقت کوی حاصل جواب دادے چہ ظاہری علامات د دوی د اخلاص دی او د باطن حساب کول پہ تاباندا ہے نیشتہ ہغہ اللہ تعالیٰ تہ سپارے شویدا ہے۔ او دویمہ جملہ وَمَا مِنْ حِسَابٍ اہ صرف د تاکید د پارہ راوپے دہ یا مراد حساب نہ مواخذہ دہ او ہرکہ چہ مواخذہ د دوارہ طرف نہ نیشتہ دے دے وجہ نہ دوارہ جملے یے ذکر کرے۔ فَتَكُونُ مِنَ الظَّالِمِينَ سوال؛ دے نہ معلومہ شو چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ظلم کرے دے ؟

جواب؛ نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ شرل کرے دی او نہ یے د ہغے ارادہ کریدے او معنی خو پہ طریقہ د تعلیق سرہ دہ یعنی کہ چرے تہ دوی او شرے نو د ظالمانو نہ بہ شے۔

جواب؛ بعض مفسرینو لیکے دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہم د طرد (شرل) د ہغوی کرے ووپہ دے ارادے سرہ چہ نور کافران پہ اسلام کنب

أَهْوَأَ لَرِّ مَنِ اللَّهِ عَلَيْهِمْ مِّنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ

ایا دا ہفکسان دی چہ احسان کریڈا اللہ تعالیٰ یں دی باندے دے مینٹہ زمونونہ۔ نوا یا نہ دے

اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَإِذَا جَاءَكَ

اللہ تعالیٰ خہ پوہ۔ پہ شکر کوونکو باندے۔ او کلہ چہ راشی تاتہ

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ

ہفکسان چہ ایمان لری پہ ایاتونو زمونونہ۔ نوورہ اووایہ سلامتیادے وی

عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَا

پہ تاسو باندے، لازم کریڈے رب ستاسو پہ خیل خان باندے رحم کول،

أَنَّهُ مِّنْ عَمَلٍ مِّنْكُمْ سُوءٌ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ

(ہفہ دادے) چاچہ عمل کرے وی ستاسونہ یں عمل پہ ناپوھی سرہ بیا

داخل شی نو دا ہم گناہ نہ دے او بل داچہ دا اجتہادی خطائی شویدہ۔ اورازی
وٹیلے گچہ کوم حائی دے انبیاء علیہم السلام پہ بارہا کبیں ظلم استعمال شوے دے نو
ہغہ پہ معنی دے خطا اجتہادی یا خلاف اولی سرہ دے ہیچ قسم گناہ نہ دے۔

۳۵ دا دے تبلیغ دے عقبا تونہ اولہ عقبہ دے۔ یعنی مشرکین او مؤحدین پہ یو
بل باندے امتحان دے پہ مؤحدینو باندے اول امتحان دادے چہ مشرکان
پرے اعتراض کوی چہ دے حق پرستی احسان صرف پہ تاسو باندے او شویل
شوک نیشته۔ جواب دادے چہ اللہ تعالیٰ خیل بندکان بنہ پیٹری۔

شاکرین نہ مراد بیان کوونکی دے مسئلے دی۔ وگذا لک کاف دے پارہ دے تشبیہ دے
یعنی ہرکلمہ چہ مالدار و کافرانو غریبان مسلمانان سپک او کنزل پہ مکہ کبیں
نودا سے پہ ہرہ زمانہ کبیں کیڈی لکہ پہ زمانہ دے نوح علیہ السلام کبیں (سورۃ
ہود ۲۱) او سورۃ فرقان ۲۱ او اللفظ دے ذلالت کوی پہ ہمیش والی
دے عادت باندے چہ اوس زمانہ کبیں مؤحدینو نہ داسے امتحان پیش
کیڈی۔ لَبِّقُولُوا لَام دے عاقبت دے۔ اہو لاءا مراد دے وی استفہام انکاری دے
چہ ایمان راوہل غہ احسان نہ دے کتہ مونہ دے احسان دیر حقدار
یولکہ سورۃ احقاف ۲۱ کبیں دی۔ الشاکرین یعنی ہغہ شوک چہ پہ

تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۵۴﴾

توبہ اور باسی روستو کے دینہ اور نیک عمل اور کبریٰ توفیقاً اللہ تعالیٰ بخونکے رحم کوونکے دے۔

وَكَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ الْأَيَّاتِ وَلِتُسَيِّبَنَ

او دغے تفصیلی بیان تو مومن آیاتوں (د توحید) اور دے دیار چہ خہ بنکار شی

سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ ﴿۵۵﴾ قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ

لار د مجرمانو تہ او وایہ یقیناً خہ منع کرے شویم

مغوی کین اہلیت کے اسلام شتہ تو اللہ تعالیٰ مغوی توفیق کے ایمان ورکوی۔
 سکے دا بیان کے ادب دے چہ کلہ دا بیان کوونکی دحق سترے ستومانہ راشی
 نو تہ مغوی تہ خوشحالئی خبرے اوکری اوہر کلہ چہ مخالفینو یہ دوی باندے
 طعن کرے وچہ تاسوتراوسہ پورے پہ شرک اوکفر وغیرہ کین وئے نو
 اوس مونہ تہ مسئلے کوئے ہ نوڈ ہفے جواب دے پہ دے لفظ دگتیب ریکم الادیہ کین
 سلم علیکم دے سلام نہ مراد سلام تحیہ نہ دے بلکہ پخیر راغے او دعادہ
 کے سلامتیہ کے دین او کے دنیا۔ آگہ دا تفسیر کے رحمت دے یعنی روستو کے توبے نہ
 بخنہ کول رحمت دے۔

سوال: سنت کے سلام خود ادا دے چہ راتلونکے بہ سلام کوی پہ حاضر باندے
 اولتہ حکم برعکس دے۔

جواب: دلته امر دے پہ رسولو کے سلام کے اللہ تعالیٰ دوی تہ یا پہ معنی کے دعادے
 (اللہ تعالیٰ و تاسوتہ سلامتیہ درکری) یا دا خصوصیت کے دغہ صحابو دے یا پہ
 معنی کے مرحبا وئیلو سرہ دے او سلام پہ قرآن کین پہ دیرو معانوسرہ دے۔
 ع پہ معنی کے تحیہ معروف لکہ سورۃ نور ۲۴۔ ع سلام کے استیدان سورۃ نور
 ع سلام کے اللہ تعالیٰ پہ انبیاء او پہ صالحینو لکہ سورۃ نمل ۲۷ او سورۃ صافات
 ع سلام کے اعراف والو سورۃ اعراف ۷۷ ع سلام کے اہل جنت پہ معنی کے مبارکئی
 کے سلامتیہ لکہ سورۃ یونس ۱۰ ع سلام کے مقاطع لکہ سورۃ مریم ۲۱ ع سلام پہ کافرانو
 باندے سورۃ طہ ۲۰ ع پہ معنی کے سالم سورۃ انبیاء ۲۱ ع کلمہ کے سلامتیہ سورۃ
 فرقان ۲۵ ع صفت کے اللہ تعالیٰ سورۃ حشر ۲۷۔

۵۵ دا دویمہ عقبہ کے تبلیغ دہ یعنی دوی اعتراض کوی چہ بلہ مسئلہ تالہ نہ درئی

أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

دے دینے چہ بتاگی اوکرم دے دے کسانو چہ را بلئی تاسو هغوی . سیوا دے الله تعالى نه

قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُمْ إِذَا أَوْمَأَ

تہ او وایہ تا بعد اری تہ کوم حہ دے خواہشاتو ستاسو . یقیناً کمرہا بہ شم دے دے وخت اونہ بہ یم

أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿۵۶﴾ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ

حہ دے ہدایت والو تہ . تہ ورتہ او وایہ یقیناً حہ پہ بتکارہ دلیل بانہ یم

مِنْ رَبِّي وَكَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ

دے طرف دے رب خیل تہ او تاسو دروغترن کنڑی هغے لہہ نیشہ حہ سرہ هغے خیز چہ پہ تلوار سرہ خوار تاسو

بِهِ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقْضُ الْحَقُّ وَهُوَ

هغے لہہ نہ دے اختیار مگر الله تعالى لہہ دے بیانوی حق لہہ او هغے

خَيْرُ الْقَصَصِينَ ﴿۵۷﴾ قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي

غورہ دے دے فیصلہ کوونکو نہ . تہ او وایہ کہ چرے دے حہ پہ اختیار کن

ہمیشہ دایوہ مسئلہ دے توحید کوئے یعنی تہ جاہل یے ؟ جواب دادے چہ دامسلہ

بار بار حکمہ بیانو چہ دے توحید او دے شرک لاریے جدا جدا معلوم شی .

وَلَتَسْتَبِينَ دے تہ مخکنیں معطوف علیہ پتہ دے لیظہر لک الحق ولتستبین

لک داہم ادب او طریقے دے تعلیم دی او دے سوال تو جوابو نہ دی .

اول سوال : بتاگی دے غیر الله جائزہ ولے نہ کوئے .

جواب او شو : چہ زہ منعہ کرے شوئے یم .

دویم سوال : زمونہ دے دین تعبداری ولے نہ کوئے ؟

جواب او شو : داخواہشات دی او سبب دے ضلال او دے ترک ہدایت دے پہ

دے ایت کنیں ذکر دے دے سبیل المجرمین چہ عبادت دے غیر الله دے .

تھیت نہی پہ قرآن کنیں پہ صریحی نہی سرہ او پہ عقلی نقلی دلیلونو سرہ ذکر

دہ او داسے پہ سورہ مؤمن لک کنیں ہم دی .

لک دا دے دریم سوال جواب دے چہ ستا پہ خبرہ بانہ دے شہ دلیل شتہ ؟

مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقَضِيَ الْأَمْرُ رَبِّي

ہف۔ ٹھیک چہ تاسو پہ تلوار مے غواری ہفے لڑے، خانہ فیصلہ پہ کرے شوہے پہ مینٹ حبا

وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿۵۸﴾

او پہ مینٹ ستا سوکین۔ او اللہ تعالیٰ خہ پوہ۔ دے پہ ظالماتو ہاندے۔

وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ

او خاص دہف۔ سرہ دی کو نیچا نے دغیب (پہو خیزونو) نہ پوہیری پہ ہفے مگر ہف۔ (اللہ تعالیٰ)

وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ

او پوہیری (علم لڑا) پہ ہف۔ خہ۔ اوچہ کین دی او پوہ لوندہ کین دی۔ او تہ پریوٹی

جواب دا چہ دلیل شنتہ لیکن تاسو یے تہ متی دا بیان د نہیت دے چہ نہی پہ
بینہ سرہ شویدہ او مراد د بینہ تہ قرآن دے۔ مَا تَسْتَعْجِلُونَ مراد د دینہ
عذاب د دنیا دے لکہ پہ سورہ انفال ۳۳ کین دی یا قیامت دے لکہ سورہ
شوری ۲۸ کین دی۔ اِنْ الْحُكْمُ اِلهِ حَكْمِ تَكْوِينِ او تشریعی دوارہ مراد دی دا سے پہ
سورہ یوسف ۲۴، ۲۵ کین ہم دی۔ يَقْضُ الْحَقُّ، قص تفصیلی بیان تہ وئیل
شی یا یقص پہ معنی د یقضی دے لکہ چہ بل قراءت کین را غلے دی ہرکله چہ
حکم او قضا مستلزم دہ فیصلہ لڑے دے وچہ تہ الفاصلین یے اوئیلو۔

۵۸ دا د خلورم سوال جواب دے چہ ہرکله مونہ پہ باطلہ یونو پہ مونہ عذاب
ولے نہ را ولے کیدیشی چہ تاتہ یے اختیار د عذاب در کرے وی۔ جواب او شوکہ
ماسرہ اختیار وے نومما بہ زر فیصلہ کرے وے۔

سوال: پہ حدیث د مسلم کین ذکر دی چہ د طائف تہ پہ واپسی کین ملک
الجبال نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ بشکارہ شوکہ تہ غوارے چہ ستا دا مخالفین
د غرونو تر مینٹ او چقووم۔ نومعلومہ شوعہ چہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ اختیار
کین عذاب وؤ۔ ۹۔

جواب: پہ وخت د طلب کولو د متکرینو کین عذاب لڑے د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
پہ اختیار کین تہ وؤ۔ او حدیث کین دا نیشہ چہ ہقوی عذاب طلب کرے وؤ داخو
صرف ملک الجبال عرض کرے دے (ابن کثیر)۔

مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظِلْمٍ

ہیچ یو پانرہ مگر ہر حق پر علم کہ اللہ تعالیٰ کس کے اون پر پوری بودا نہ پر تیارو

الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ

د زمکہ کس او نہ لوند او نہ دج مگر پر کتاب

مُبِينٍ ۵۵ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ

نیکارہ کس دی - او خاص اللہ تعالیٰ ہر ذات دے چہ اودہ کوئی تاسو د شے

وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ

او پوہیری پر ہر کارو نوچہ کوئی تے تاسو د ورے بیا راپورتہ (راویخوی) کوئی تاسو

۵۵ ہر کہ چہ او ٹیلے شوچہ کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرے اختیارے عذاب نیشہ
نوسوال رائے چہ اختیار خو ورسرے نیشہ لیکن علم کے وقت کے عذاب بہ ورسرے
وی نوپہ دے آیت کس کے ہرے جواب دے یہ آیت کس پہ اولہ جملہ کس
علم کلی محیط پہ جمیع مغیبات و باندے اجمالی ذکر شو بیائے تفصیل ذکر کرو
چہ موجودات دودہ قسمہ دی اعیان او اعراض نواعیان دودہ قسمہ دی بڑی او
بحری او اعراض ہم دودہ قسمہ دی اوصاف او حرکات اوصاف دودہ قسمہ دی
رطب او یابس او حرکات ہم دودہ قسمہ دی حرکت کے اوچت نہ زمکہ تہ او حرکت
کے سطح کے زمکہ نہ داخل کے زمکہ تہ نوپہ دے کس تہول موجودات داخل شول۔
مفاتیح جمع کے مفتوح دہ خزانے تہ و ٹیلے شی یا جمع کے مفتوح دہ نوچا بیانو تہ و ٹیلے
شی او حدیث کے بخاری کس چہ فرمائیلے دی مفاتیح الغیب خمس نودا کے حصر کے
پارہ نہ دی بلکہ تپوس کوونکو صرف داپنچہ تپوسونہ کرے وکونودا کے ہر جواب
دے۔ البکر کے پر (اوپر) نہ د انسان قائم دے پیرے دی او د انسان علم کے اوچے سرے
پیر متعلق دے محکہ یے ہرے محکس ذکر کرو۔ مَا تَشْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ يَه دے کس
پیر عموم دے چہ صرف علم کے ورقے نہ بلکہ کے ہرے حرکت علم ہم کہ اللہ تعالیٰ سرے
دے۔ رطب کے لایابس ہر ژوند دے او مر انسان او جن بلکہ تہول شیز و نو تہ شامل
دے۔ کتب مبین پہ دے کس دودہ قولونہ دی اول علم اللہ دویم لوح محفوظ۔
دے آیت کس بل دلیل عقلی دے اوپہ دے کس نفی کے علم غیب کے غیر اللہ تہ

فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ

یہ بلا و رخ کیں دے دے دیا ہے چہ پورے کریشی تینہ مقررہ ، بیا خاص ہفتہ پیشی ستا سودا

ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۴۰﴾

بیا خبر در کری تا سولہ پہ ہفتہ عملونو چہ تا سوئے کوئی ۔

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ

او ہفتہ (اللہ تعالیٰ) زور اور دے پورے دے دے بدکارو تخیلونہ او رالی پوری

عَلَيْكُمْ حَفْظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ

پہ تا سو بان دے ساتونکی ملائیک (خوکیداران) تو دے چہ کلہ راشی موتن ستا سو تہ

الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفْرِطُونَ ﴿۴۱﴾

مرگ ساہ اخلی دہفتہ نہ ملائیک زموئیر او د ملائیک ہی کو تابی نہ کوئی (یہ حکم اللہ تعالیٰ کیں)

ثُمَّ رُدُّوْا اِلَى اللّٰهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقُّ ط

بیا پیش کریشی اللہ تعالیٰ تہ چہ مولا ددوی حق دے ۔

۴۰ دے ایت کیں دلالت دے چہ کہ تہ لو کلیات او جزئیات تو علم صرف دے اللہ تعالیٰ سرور دے

بلا دابل دلیل عقلی دے چہ ستا سو او دہ کیدال او بیداریدال پہ اختیار دے اللہ

تعالیٰ کیں دی نو محکبین عموم دے علم ذکر کرواوس عموم دے قدرت ذکر کوئی ۔

يَتَوَفَّكُمُ تَوَفًى يُؤْتِيهِمْ يَوْمَ تَوَفًى اخْتِلَافًا ۚ اَوْ اِطْلَاقًا ۚ يَوْمَ تَوَفًى اَوْ يَوْمَ تَوَفًى

کیری لکہ پہ سورۃ زمر ملائیک کیں سمعانی وئیلے دی چہ دلتہ مراد قبض دے نفس

متمیزہ متصرفہ دے ۔ بِالْشَّهَادَةِ دے نہ تیرہ شوے و رخ مراد دے اوفیہ

ضمیر نہ مراد راتلونکے و رخ دے اَجَلٌ مُّسَمًّى مراد دے نہ دے ہر انسان نیتہ

دے مرگ دہ ۔

بلا داہم دلیل عقلی دے چہ زور اور اللہ تعالیٰ دے ، او مرگ ہفتہ راولی

تا سو دے مرگ نہ نشئی بچ کیدے او دے ایت نہ معلومہ شوہ چہ ملائیک دے مرگ

دیردی ، ملک الموت علیہ السلام بعض کسانولہ شی دے ساہ اخستلو دے پارہ

ہفتہ ہر عاٹے حاضر ناظر نہ دے ۔ محکبین ایت کیں توفی دے خوب ذکر شوہ ۔

یہ دے ایت کبش توفی کہ موت ذکر کوی۔ وَهُوَ الْقَاهِرُ قَوُّیْ اہ قہر پہ خیز باندا ہے
غلبہ تہ وئیلے شی او غلبہ پہ یو خیز باندا ہے اوچتوالی لہرہ مستلزم دہ حکہ کہ
قہر سرہ فوق ذکر کوی او قہرہ اللہ تعالیٰ پہ مختلف طریقو سرہ دے قہرہ
معداوم پہ ایجاد سرہ دے او قہر پہ موجود باندا ہے پہ فناء کولوسرہ دے
قہرہ نور پہ ظلمت سرہ دے او پہ عکس سرہ او قہرہ شپہ پہ ورخ سرہ
او برعکس یعنی ہولو قسمونو کہ انقلابی تصرف تہ قہر وئیلے شی داسے پہ
ہلاکبش ہم تیر شو فرق دادے چہ ہلتہ تصرف کہ نفع اوضرہ ذکر کپرو نو
ورپسے ذکر کپرو چہ دایو قسم اثر کہ قہرہ اللہ تعالیٰ دے اودلنہ مخکبش تصرف
کہ اودہ کولو اور او بخولو ذکر کپرو نو ورپسے او فرمائیل چہ دابل اثر کہ قہرہ
اللہ تعالیٰ دے۔ وَیُرْسِلُ عَلَیْکُمْ حَفَظَةً داهم یو صورت کہ قہرہ اللہ تعالیٰ
دے یعنی غلبہ پہ حفاظت کولوسرہ او مراد کہ دے نہ ہغہ ملائیک دی
چہ ذکر دی یہ سورۃ رعنا کبش او داسے پہ سورۃ انفطار ہلاکبش ہم دی۔
تَوَقُّتْہُ رُسُلًا داسے پہ سورۃ اعراف ہلاک او سورۃ نساء ہلاکبش ہم ذکر دی۔
سوال: پہ دے آیا تونو کبش نسبت کہ توفی دیرو ملائیکوتہ کپے شوے دے
او پہ سورۃ الم سجداہ ہلاکبش ملک الموت تہ نسبت دے او پہ سورۃ زمر ہلاک
کبش اللہ تعالیٰ تہ نسبت دے ؟

جواب: نسبت نحو اللہ تعالیٰ تہ یہ اعتبار کہ امر او اذن او اختیار کہ اللہ تعالیٰ
سرہ دے او ہرچہ نسبت دے دیرو ملائیکوتہ کہ دے یو توجیہ دادہ چہ دوی
اعوان (مرگری) کہ ملک الموت دی چہ ملک الموت روح قبض کپی نو دوی
تربینہ واخلی او پورتیے او پی یاد ملک الموت پہ امر سرہ داملائیک پہ خلقو باندا تقسمیدی۔
بلہ توجیہ دادہ چہ رسل جمع پہ معنی کہ مفرد سرہ دہ۔ او پہ نسبت کہ ملک
الموت کبش ہم توجیہات دی اولہ توجیہ دادہ چہ ملک الموت یو خاص
مقرر شویداے (پہ خلقو کبش پہ عزرائیل سرہ مشہور دے اگرچہ دانوم پہ
نصوص صحیحہ کبش معلوم شوے نہ دے) اودہ ہغہ پہ امر سرہ نور ملائیک کار
کسوی۔ دویمہ توجیہ دادہ چہ مراد کہ ملک الموت نہ جتنس ملک الموت
دے نو کہ جمع سرہ یے تعارض نہ رائجی۔

أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحُسْبَيْنِ ۚ

خبردار خاص ہند لہ اختیار کے اور ہند زر حساب کوونکے دے ۔

قُلْ مَنْ يَنْجِيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ

تہ ورتہ اووایہ ! ٹوک ۔ پھر کوی تاسو د تیارو د دوچے اوڈ دریا یونونہ

تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّيِّنَ أَنْجَانَا

چہ بلئی تاسو ہند پہ عاجزی سرہ او پہ پتہ سرہ ، کہ پچہ نے کرو موتیر

مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ۚ

د دے (مصیبت) تہ خا مخا شو پہ موتیر د شکر گزارونہ ۔ تہ ورتہ اووایہ

۳۳ دے ایت کبن اثبات د قیامت دے اوڈ اللہ تعالیٰ درے صفات دی ۔ مَوْلَاهُمْ دلتہ
پہ معنی د مالک او متصرف دے نوکا فراتوتہ نے ہم نسبت کیدے شی او یہ
سورۃ محمد بَلْ كُنْ مَوْلَا پہ معنی د ناصر دے پہ دغہ معنی سرہ نفی دے
د کافرانونہ ۔ الْحَقِّ د ہند ولایت یقینی دے او دارنگ ہمیشہ دے ۔ أَلَا لَهُ
الْحُكْمُ یعنی روستو د رد نہ فرمائی چہ اختیار د فیصلہ کولو صرف اللہ تعالیٰ لہ
دے بل چاتہ نے دا اختیار نہ دے سپار لے پہ بھ کبن احکام دنیویہ مراد
دی او دلتہ حکم اخروی مراد دے اوڈ فیصلہ سرہ حساب ہم شامل دے د
دے وجہ نہ نے پہ عطف سرہ ذکر کرو ۔ أَشْرَحُّ اہ پہ حدیث سرہ ثابت دہ چہ
اللہ تعالیٰ بہ د تول مخلوق پہ دومرہ وخت کبن حساب اوکری چہ د دنیا د ورتو
بہ سحر نہ تر غرے پورے وخت وی ۔

۳۳ دابل دلیل عقلی دے چہ پہ دیرے سختی کبن تاسو ہم اللہ تعالیٰ تہ رامداد
شہ وائی نو دارنگ پہ ہر تکلیف کبن د ہند نہ مدد غواری اوڈ ہند بندگی
خاص کری ۔ ربط دے ایت دادے چہ دا دلیل دے پہ دے خبرہ چہ کافران
ہم اللہ تعالیٰ مولا حق کنری حکم د ہند د پارہ منی پہ دلیل دے چہ دوی
پہ سختو کبن صرف اللہ تعالیٰ تہ رامداد شہ وائی ۔ ظَلَمْتَ مراد حقیقی تیارے دی
چہ پہ صحرا یا مغل کبن تیارے د شے اوڈ وریچے کبن راگیرشی اوپہ دریاب
کبن پہ تیارو د شے اوڈ وریچو اوپہ تیارو د سیلئی اوپہ چپو کبن راگیرشی ۔

اللّٰهُ يَنْجِيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ

اللہ تعالیٰ پہ بچاؤ درکوی تاسو تہ دھغہ مصیبت نہ او د ہر غم نہ بیا ہم

اَنْتُمْ تَشْرِكُوْنَ ﴿۶۳﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ

تاسو شرک کوی تہ او واپہ اللہ تعالیٰ قادر دے

عَلٰى اَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ

پہ دے چہ راولپڑی پہ تاسو باندے عذاب د بڑا طرف ستاسو نہ

اَوْ مِّنْ تَحْتِ اَرْجُلِكُمْ اَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيْعًا

یا لاندے د خپو ستاسو نہ یا پہ کپ (پوٹائی) کری تاسو سو مختلف خیال والا دے

یا مراد ک ظلمات تہ سختی او تکلیفونہ دی پہ اوچہ یا پہ دریاب کبیں چہ پہ انسا
باندے داسے ہیبت راولی چہ بیائے نظرہم نہ لہری پشان د تیارو۔

تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً مراد د تضرع نہ معنی مشہورہ دہ یا پہ معنی د علانیہ دے او
جہر پہ ژبہ او خفیہ پہ زبہ کبیں نو مراد ترینہ دواہہ طریقہ دی شکارہ اوپت
یا مطلب دادے چہ پہ یو وخت کبیں تضرع پہ ژبہ اوپت والے (اخلاص) پہ
زبہ کبیں وی۔

الشَّاكِرِيْنَ سمعانی او شربینی وئیلے دی چہ شکر پیژندال د نعمت د سرکہ
د ادا کولو د حق د منعم نہ۔ یا نسبت د نعمت دے منعم حقیقی تہ سرکہ د خرچ کولو
د نعمت نہ پہ رضا د منعم کبیں۔

بَلَا د ا جواب دے د مخکبیں سوال او دلیل دے چہ اللہ تعالیٰ د ہر مصیبت نہ
نجات ورکوونکے دے نو تاسو ولے هغه سرکہ شریک جوړوی۔

کَرْبِ هغه غم دے چہ ساه ورسره د و به شی یعنی نہایت غم۔ او د دے
ایتونو پہ شان پہ سورہ یونس ۱۰۱ او بنی اسرائیل ۱۰۵ او عنکبوت ۱۰۸ او
روم ۱۰۹ او محل ۱۰۷ کبیں دی۔

وَيَذِيقُ بَعْضُكُم بَأْسَ بَعْضٍ ط أَنْظُرْ

او اوپہنکوی بعض ستا سوتہ جنگ د بعضو - اوکونکہ

كَيْفَ نَصَرَفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ۝۴۵

خارنگہ قسم آسمان بیا تو موثر دلیلوں دے دے دیا رہا چہ دوی پوہہ شی ۔

۴۵ دابل دلیل عقلی دے دے عذاب اختیار دے یو اللہ تعالیٰ سرہ دے او دارنگہ دا پیرہ دنیوی دہ۔ ربط دا دے چہ ہرکلمہ دے یو تکلیف تہ اللہ تعالیٰ تا سوتہ نجات درکری او بیا تا سو شرک کوئی نو اللہ تعالیٰ قادر دے چہ پہ بلہ طریقہ پہ تا سو عذاب را اولیری۔ اَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابٍ مِّثْلَ الَّذِي كُنْتُمْ تُكَذِّبُونَ دے: دا حسن بصری نہ نقل دے۔ یا امت دے محمد صلی اللہ علیہ وسلم دے پیرہ خطاب دے کہ چہ دے مجاہد نہ روایت دے لیکن بنا پہ روستنی قول بانداے اول دواہ عذابو اللہ تعالیٰ دے امت تہ معاف کریدی پہ سبب دے عا دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم ابن کثیر دے ایت پہ تفسیر کنیں اولس احادیث پہ دغہ یو مضمون سرہ ذکر کرے دی۔ دے یو حدیث مضمون دے چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے ایت دے نزول پہ وخت کنیں دے آسمانی عذاب نہ او دے مکہ (دخسف) دے عذاب نہ دے قبول امت دے پیرہ پناہی او غوختلہ او ٹیل یے اعود بوجھلک او ہغہ قبولہ شوعہ بیا دے اختلاف دے عذاب نہ پناہی او غوختلہ نو ہغہ قبولہ نہ شوعہ نور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل لہذا ايسر او آھون (دا آسان دے)۔

مِّنْ قَوِّكُمْ سِلْعِي، صِيحَہ، کانری و رول، طوفان لکہ پہ قوم نوح، عاد، ثمود، قوم لوط او اصحاب فیل بانداے وؤ۔ اَرْجَلِكُمْ غرق او خسف لکہ فرعون او قارون بانداے او ابن عباس او مجاہد نہ مفسرینو نقل کریدیے چہ مراد دے اول نہ امراء سوء دی او دے دویم نہ نافرمانہ خدا متکبران او اولاد دی۔ اوز محشری وئیل دی چہ برے نہ باران بندول او دے مکہ نہ بوتي بندول دافوق او تحت عذاب دے۔ شیعہ ہغہ مختلفہ دے چہ دے خواہشات تو تابع وی لکہ چہ حدیث کنیں ثابت دی چہ پہ دے امت کنیں بہ درے او یا دے پیدا کیڑی دے یونہ علاوہ بہ قبول دے خواہشات تو تابع وی او دا ہم مستقل عذاب دے۔ او دا سبب دے بل عذاب دے چہ یَذِيقُ بَعْضُكُم بَأْسَ بَعْضٍ مراد تربیہ قتل و قتال دے پہ کورنئی کنیں۔ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ معلومہ شوعہ چہ قسم آسمان بیا تو نو دے قرآن او دلیلوں نو سرہ فقہات حاصلیری۔

وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَكُمْ

او دروغزن گنوی دے لڑا قوم ستا او حال داچہ دا حق دے تہ اوایہ نہیم حہ

عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ۴۶ لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ

پہ تاسو باندے ذمہ وار۔ دپارہ دھر خیر وقت مقرر دے او

سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۴۷ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ

زر دکہ چہ تاسو پہ پوہہ شی۔ او کلہ چہ تہ اووینے ہفہ کسان چہ

يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ

(ناروا) بحث کوی پہ آیاتونو زمونو کین فوج اپوہ د دوی تہ

حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ط وَإِنَّمَا

تر دے چہ مشغولہ شی دوی پہ نورو خبرو کین او کہ پچرے

يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ

ہیر کوی ستانہ شیطان نو مہ کینہ روستو د

الذِّكْرِ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۴۸

یادداشت نہ د قوم ظالماتو سرہ۔

۴۶ داورنہ دہ نہ منونکو تہ اوضمیرکہ بہ قرآن یا عذاب یا تصدیق الایات تہ راجع دے۔ یوکیل ہفہ شوک چہ کار او اختیار ورتہ سپارے شوے وی نو تکذیب نہ منع کول کولے شی۔

۴۷ داجواب د سوال دے چہ دوی انکار کوی نو عذاب و رباندے ولے نہ راعی؟ جواب دادے چہ دے ہفہ مقرر نیتہ دہ۔ کبرا ہفہ خبر چہ پہ قرآن کین موجود وی د دنیا عذاب یا د آخرت عذاب یا د قرآن عام کول۔

۴۸ شک دا ادب دے چہ کلہ پہ یو مجلس کین د شرک او بداعت او فسق خبیرے کیبری نو دغہ مجلس کین شریک کیدال منع دی، صرف د هغوی د نصیحت د پارہ تلل جائز دی۔ ربط دادے چہ محکمین ذکر کرل مستحقین د عذاب پہ سبب د تکذیب

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ

اد نیشته په هغه کسانو (چہ کسان ساقی رد شرک نه) د حساب د هغوی نه

سره اوچه ورسره استهزاء او طعن مگرې کړې نو د هغوی حال اوس ذکر کوی.
دارنگ تکذیب کوونکی و خو طعن او استهزاء کوونکې د دویم دین لول لول هب کنړ و نکه د
نو د اول قسم ذکر په دے ایت کښ کوی او د دویم قسم ذکر په په نکه کښ کوی.
وَإِذْ أَرْأَيْتَ رُوبِيَّةَ (لیدل) د سترگو او علم دواړو ته عام دے. - الَّذِينَ يَخُوضُونَ
خوض په لغت کښ په اوبو کښ نښتو (غو په کیدلو) ته و ئیلے شی اویا استعمال کړی
په مشغوله کیدلو په لغو او عبث خبرو یا کارونو کښ. بل قول دادے چه خوض
غلط کول و کولو ته و ئیلے شی. قرطبی د مجاهد نه نقل کړے دے چه مراد د دین نه
هغه شوک دی چه استهزاء کوی په قرآن پورے. ابن عربی و ئیلے دی چه پدیکښ
اهل کبا اثر داخل دی. سمعانی و ئیلے دی چه داخل دے په دے کښ هر بحث چه په
ایا تونو الهیو کښ وی او د کتاب و سنت سره موافق نه وی. او ابن کثیر و ئیلے
دی چه مراد په دے خطاب سره هر فرد د افرادو د دے امت دے چه نه به
کښی د هغه چا سره چه تحریف کوی په ایا تونو د الله تعالی کښ او د هغه غلط تفسیر
کوی. او قرطبی د دے دلاندے ټول بداعتیان داخل کړے دی او د هغوی په
بدای کښ ے ډیر روایات ذکر کړے دی. فِي آيَتِنَا مراد د دے نه قرآن د او ټولو
احکامو او دینی مسئلو ته شامل دے. حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ضمیر
مذکر ایا تونو ته په اعتبار د قرآن سره راجع دے یعنی داسے بحث کوی چه په
هغه کښ استهزاء او طعن د قرآن او د دین نه نه وی او تحریف او غلط تاویل نه وی
نو بیا ورسره کښی او تفسیر د خوض او د اعراض په سورة نساء کښ ذکر دے.
وَأَمَّا يُدْخِلُكَ الشَّيْطَانُ يَعْنِي هِير كَرِي عَمَلٍ په دے قول باندے چه فَأَعْرِضْ
أَوْ لَا تَقْعُدْ او د دلیل دے په دے خبره باندے چه په نبی صلی الله علیه وسلم
باندے نسیان راتلے شی او د امثله سره د اختلاف نه قرطبی لیکل دے.
بَعْدَ الذِّكْرِ ذکر په معنی د یاد داشت د حکم د الله تعالی په اعراض سره
یا په معنی د نصیحت کولو او منع کولو د خوض فی الایات نه دے.

مِّن شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرِي لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٤٩﴾

خبر شے۔ اولیکن نصیحت کول دی رہ دوی باتس دے دیکر چہ دوی۔ یح شے۔

وَذُرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا

او پر پریدہ حق کسان چہ جو پر کیدے دین خیل لوبے او مشغلہ

وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَّرَ بِهِ

او دھوکہ کیں اچولے دی دوی لہ۔ ژوند دنیوی او بیان کرہ قرآن

أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا

چہ راگیر شے یو نفس بہ سبب د عمل خیل نہ بہ وی دہ لہ

مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ وَإِنْ تَعْدِلْ

سیوا د الله تعالیٰ نہ دوست یح کوئیکی او نہ سفارش، او کہ جرمانہ ورکوی

كُلَّ عَدِلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ

ہرے جرمانہ نہ بہ شے اخستے کیدے دھون۔ دغہ کسان ہغہ دی

۴۹۔ داہم متعلق دے دے نکس ایت سرہ چہ دے مؤمنانوپہ ذمہ باندے تبلیغ او

نصیحت کول دی دے خلقوتہ ہرکله چہ دے ہغوی مجلس کیں شریک شے پہ

مجبوری سرہ۔ پہ دے ایت کیں دود توجیہ دی اول داچہ مشرکان ستاسو

مجلس تہ راشی او عوض کوی نوپہ تاسو باندے گناہ نیستہ۔

دویم داچہ یتقون معنی دادہ چہ عان یح کوی د شرکت د مجلس د ہغوی نہ

نوپہ ہغوی باندے د مشرکانو د کارونو ہیج حساب نیستہ لیکن صرف

پہ ہغوی باندے تذکیر او نصیحت کول دی۔

اٰیْسَلُوْا بِمَا كَسَبُوْا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيْمٍ

چہ گریہ شہی پہ سبب دے عملونو خیلو، دوی دہاڑا خنک دی دے گرمو اویونہ۔

وَعَذَابٌ اَلِيْمٌۢ بِمَا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ ۝۷۰

او عذاب دردناک دے پہ سبب دے چہ دوی کفر کوی۔

قُلْ اَنْتُمْ عُوْدُۢمٌ مِّنْ دُوۡنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُ عٰنَا

تہ ورتہ۔ ادواہ! ایہ راویلو سیرا دے اللہ تعالیٰ نہ ہفت شوک چہ نہ قائدہ را کولے شہی

نک دابل ادب دے پہ بارہ دے دویم قسم خلقو کین چہ دین یے لہو ولعب کنلے دے او دا ایت ہم بخکین ادب سرہ متعلق دے چہ دے دغہ خلقو سرہ قطع تعلق اوکریہ اویا یرہ اخروی دہ۔ اَلْخٰلِدٰۤیْنَ فِیْہُمْ اَعْبَادٌۢ وَّ لَّہُمْ فِیْہِیۡمَ عٰوَدٌۢ وَّ لَّہُمْ فِیْہِیۡمَ عٰوَدٌۢ توحید اوسنت پورے توفے کوی او عبث یے کنری پشان دے لو بو کولویا عہان مشغول لکہ کمیونستہ وائی چہ دادین صرف دے افیون پشان دے۔ دویمہ معنی دادہ چہ کوم شے چہ لو بے دی دے ہفت نہ یے دین جو کر پے دے، لکہ عرسونہ پہ قبرونو دے اولیاء یا قوالی اوکھا اکول وغیرہ چہ بعض متصوفو او ملنگانو دیتہ دین و نیلے دے۔

دریمہ معنی دادہ چہ لعب اولہو دنیا دہ، یعنی دین یے دے دنیا دے پانچ ذریعہ گرعو لے دہ دے دنیا جاہ یا مال پرے کتی لکہ بعض سیاسیان دے زمانے چہ دے قرآن او اسلام پہ نوم عہان کرسی تہ اورسوی اویا دے دین تپوس نہ کوی۔ دارنگ اجرتیان چہ قرآن لوستل او دے دین کار دے دنیا حاصلو لو پہ نیت سرہ کوی۔ ثلورمہ معنی دادہ چہ دین اختر تہ وائی یعنی اختر پہ لہو ولعب او خواہش پرستی کنیں تیر کری اوسنت طریقہ پکین نہ کوی دارنگ پہ سورہ اعراف لکھ کین دے او دا معانی نیشا پوری پہ خیل تفسیر کنیں لیکے دی۔ لفظ دے لعب پہ لہو باندا دے پہ ثلور ایا تونو کنیں بخکین راوپے دے لکہ پہ دے سورت کنیں سورہ محمد ۳۳ سورہ حدید ۳۳ او دا ایت، او پہ دہ ایا تونو کنیں لہو بخکین ذکر کریدہ لکہ سورہ عنکبوت ۳۳ اعراف ۳۳ فرق دے لہو اولعب پہ لکھ کنیں ذکر شویدا دے او ہر کلمہ چہ پہ دے سورت لکھ کنیں لعب بخکین ذکر کر پے دے نو دے ہفت دے موافقت دے وجہ نہ پہ دے ایت کنیں ہم بخکین ذکر کرو او اشارہ دہ چہ دلتہ دریمہ معنی غورہ دہ او سورہ اعراف کنیں اولاد و نو پہ ہفتہ چا باندا دے چہ لہو (برینہ طواف) یے دین کنلے نو دے ہفت

وَلَا يَضُرُّنَا وَنُزِّلْ عَلَىٰ آخِفَابِنَا بَعْدَ

اد نہ ضرر را کو لے شی موثر نہ، او واپس شو موثر نہ پی پوند و خیلو روستو د

إِذْ هَدَيْنَا اللَّهَ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ

هغه نہ چہ ہدایت کریں موثر نہ اللہ تعالیٰ (راوشو پی) پشان دہے چاہے بے لاس کریں بوی ہغہ لہ شیطانانو

فِي الْأَرْضِ خَيْرَانِ لَهُ أَصْحَابٌ يُدْعُونَهُ

پہ زمکہ کنس چہ حیران وی، دہ لہ بہ ملگری وی بلی بہ دہ لہ

إِلَى الْهُدَىٰ ائْتَيْنَا قُلُوبَهُمْ هُدًى يَدْعُو

ہدایت نہ چہ راشہ موثر نہ روت نہ رانی، تورتہ او واپہ چہ یقینا ہدایت د اللہ تعالیٰ ہغہ

الْهُدَىٰ وَأَمْرًا يُسْلِمُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤١﴾

صحیح دین دے، او حکم کرے شوین موثر نہ چہ اخلاص د کوو صرف رب العالمین نہ -

د مناسب د وجہ نہ اعرف بلکہ کنس لہو بخکنس ذکر کریدہ، او ہر کہ چہ دلہ دریمہ توجیہ غورہ وہ (چہ دین یے د دنیا د پاسرہ ذریعہ جوہ کریدہ) د دے وجہ نہ ورپسے غَرَّتْهُمْ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا ذکر کرے دے و ذکر یہ ضمیر قرآن تہ راجع دے او پہ دے کنس اشارہ چہ پد زور بخود لہ کنس ترک د دعوت مراد نہ دے بلکہ بے پرواہ کیدال او انتظار د عذاب د هغوی مراد دے، اَنْ تُبْسَلَ دے پہ معنی کنس مختلف تعبیرادی، عا حبس یعنی بندیدال، راگیرول، کانہ کیدال، عا فضیحت (شرمیدال) عا محروم کیدال د ثواب نہ عا سوزدل او کلام پہ اصل کنس کراہیۃ یَا لَئِلَّا تُبْسَلَ دے، شَفِيعٌ دا خاص دے پہ مشرک کافر پورے یا مراد دا چہ بغیرہ اذن د اللہ تعالیٰ نہ سفارشی بہ نہ وی نوعام دے، وَاِنْ تُغَالِ داسے پہ سورۃ بقرہ شک لا کنس ہم دی او داسے پہ سورۃ العمران لا او مائتہ لا کنس دی۔

بلکہ د نتیجہ د تیر شوؤ د لیلونودہ اورد د شرک فی الدعا دے او پہ دے سرہ نوراداب او طریقہ د تعلیم ذکر کوی او جواب د سوال دے کہ دنیا پرست مشرکان او وائی چہ دنیا پرستی ہغہ چاہتہ نقصان ورکوی چہ د هغوی ولی او شفیع د اللہ تعالیٰ نہ سیوانہ وی (مؤحدوی) نوراشی د اللہ تعالیٰ نہ سیوا ولی او شفیع

وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَهُوَ الَّذِي

او دا حکم شویدا مونو ته چه پابندی کوئی دمانحہ اویرہ کوئی دھغہ نہ۔ او اللہ تعالیٰ ہغہ ذات ک

إِلَيْهِ تَحْشَرُونَ ﴿۴۷﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ

چہ ہغہ نہ بہ جمع کرے شی تاسو۔ او خاص اللہ تعالیٰ ہغہ ذات دے چه پیداکرے یے دی

اونیسوی او ہغہ تہ رامدادشہ وائی نو کامیاب بہ شی نو دہغہ جواب دے یہ دے ایت کتب کتب دمانہ ولی اوسفارشی مراد دے۔

وَنَزَّلْنَا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ إِسْمَٰهُنَّ وَنَبَايَ اسْتَهْوَتْهُ أَهْلُ دَاخِلِ دے چه شوبہ یہ داسے حال کتب مونو مشابہ دہغہ چاسرہ۔ اسْتَهْوَتْهُ دھویہ نہ ماخوذ دے یہ معنی دکنڈے سرہ یعنی چه غورخولے وی شیطانا نو یہ کنڈا کتب یا دھوی نہ ماخوذ دے یہ معنی خواہش دے یعنی گرخولے وی شیطانا نو تابع دخواہشاتو او بخاری وائی یعنی گمراہ کرے وی ہغہ لہ شیطانا نو۔ حَيَّرَانَ حَالِ دے یعنی داسے حیران وی چه صحیح لار نہ پیڑنی۔ لَهْ أَصْحَابُ یعنی دمرگرو خبرہ ہم نہ منی حاصل دمثال دادے چه یو سرے دمرگرو سرہ بھرو تے وی نو پیریان او شیطانا ترینہ لار روکہ کری نو مرگری یے صحیح لارے تہ رابلی او شیطانا یے گمراہ کوئی د لارے نہ نو صحیح لارے تہ نشی راتے نو دارنگ ہغہ شوک چه غیر اللہ ولی اوشفیج کنہی او حاجتو کتب ورتہ رامدادشہ وائی نور مؤحدین یے توحید تہ رابلی لیکن گمراہا نو پیرانو مُلِيَا نو دہغہ یہ دما غو قبضہ کریدا نو ہغہ دتوحید خبرے تہ غو بہم نپدی۔ قُلْ جَوَابِ سَوَالِ دے۔ سوال دا چه ہغہ مشرک وائی چه زما لار دہدایت دہ نہ بلہ لار نہ منم ۹۔ جواب دادے قُلْ إِنْ هَدَىٰ آه۔ وَ أَمْرًا داهم جواب دے دہغوی ددعوے ہغوی وائی زمونہ پیرانو مونو تہ دالار خود لے دہ مونو دہغوی تابع یو جواب او شو وَ أَمْرًا آه۔ او دے ایت تہ معلومہ شوہ چه بلنہ د غیر اللہ یہ حاجتو نو کتب مرتدا کیدال دی۔ مشرک یہ وخت د حاجت کتب پریشاوی چه کوم درگاہ تہ لارشم کلہ یولہ غی او کلہ بل لہ غی۔ او د مؤحد د پارہ یو در د اللہ تعالیٰ دے یہ ہر حالت کتب۔

بَلْ دَاذْكُرْ دَ حَقِّ دَ اللّٰهِ دے یہ توحید سرہ دا عطف دے یہ لنسلم باندا یہ تاویل سرہ یعنی وَلَنَقِمْ الصَّلَاةَ يَا أُمَّرَآءَ انْ اسْلَمُوا وَانْ اَقِمْوا الصَّلَاةَ داهم عملی

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ

اسماؤنہ - او زمکہ - د حق بشارت کولو د پاره - اور (اختیار) د حق د رچہ او بہ وائی

كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ

اوشہ - نو او بہ شی - وینا د حق - حق (رشتیا) دہ - او خاص حق لہ بادشاہی دہ د

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عِلْمُ الْغَيْبِ

حق - ورخ چہ پوکے بہ او کرے شی بہ شہیلئ کیں - حق عالم دے بہ ہر پت

وَالشَّهَادَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿۴۳﴾

او بشارت باندے - او حق - حکمتوں والا دے خبردار دے۔

فرق دے پہ مینج د فریقینو کیں یعنی اصحاب د توحید امرکوی او دارنگ مامور دی پہ اقامۃ الصلوۃ او یہ تقوی سرہ او یہ عقیدہ د حشر سرہ او دعا کوونکی د غیر اللہ د احقوق الہیہ نہ ادا کوی۔

سک دابل دلیل عقلی د توحید دے چہ پیدا کول د دنیا او وراثتول د دنیا دواہ د اللہ تعالیٰ پہ اختیار کیں دی کار ساز ہم دے او غیب دان ہم دے۔

وَهُوَ الَّذِي عَظَّمَ دے وَهُوَ الَّذِي اَلَيْهِ تُخْشَرُونَ باندے۔ بِالْحَقِّ سبغانی وٹیلے دی چہ پہ معنی د اظہار حق دے (یعنی دلیل د توحید) یا پہ معنی د کلام حق دے (شریخی)۔ او دا دلیل دے چہ کلام د اللہ تعالیٰ مخلوق نہ دے بلکہ سبب د خلق دے۔ وَيَوْمَ عَظَّمَ دے پہ السموات اہ باندے (یعنی تقدیر کرپہ کورخ د قیامت) بِالْفِظَةِ اذکرپت مراد دے۔ کُنْ فَيَكُونُ مراد تربنہ مرہ کول او بیا ژوندی کول د خلقودی پہ کلمہ دکن سرہ۔

فَأَنذَرَهُ؛ پہ کس ایت کیں د قراؤ اختلاف دے د بعضو پہ نیز وقف د ایت دے پہ فیکون باندے او د بعضو پہ نیز ایت نیشته۔

قَوْلُهُ الْحَقُّ فاعل دے د فیکون د پاره۔ یا مبتدا او خبر دی۔ ابن کثیر وٹیلے دی چہ داجملہ او ورپے صفتونہ د پاره د لرب العالمین دی پہ سک کیں۔ او مراد د قول نہ کلمہ دکن دہ یا بول کلام د اللہ تعالیٰ دے۔ وَلَهُ الْمُلْكُ یوتوجیہ دادہ چہ دا مستقل کلام (جملہ) دے عطف دے پہ قَوْلُهُ الْحَقُّ باندے

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَسْرِ أَتُتَخَذُ

او کله چه اوئیل ابراهیم (علیه السلام) پلارخیل ته چه رتوم یے (ازدو، ایا کنیے ته

أَصْنَامًا إِلَهًا إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ

بُتَان حاجت پور کونکی (حقدار کبند کنی) یقیناً حه ویتیم تالره او قوم ستا

فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۝ وَكَذَلِكَ نَسُورُ

په گمراهی بشکار کنی - او دغسه او خودل مونوره

او یو یُتَفَخُّ بدل دے دیوم یقول نه - یا ظرف متعلق دے په الملك پورے او
تخصیص د ملک په هغه ورخ پورے په طریقه د سوره مؤمن بالله سوره دے
يُتَفَخُّ فِي الصُّورِ، نفخ فی الصور په قرآن کبش لس کرتنه ذکرده او دایه اول ایت
دے هر کله چه دا سورت د تفصیل د عقیدے د پاره دے نو د دے وچه نه
په دے کبش اول محل باندا دے دامسله ذکر کړه او نفخ فی الصور د اهل تحقیق
په نیز باندا دے دوه کرتنه ده اول د فنا د پاره او دویم د بعث بعد الموت د پاره
او په دے ایت کبش نفخ د وارپوته عام ده - صُور په اصل کبش قرن (خکر) ته وئیلے شی
او مراد د دے نه هغه قرن (شپیلئ) ده چه اسرافیل علیه السلام به په هغه
کبش په حکم د الله تعالی سره پوکے کوی د پاره د فنا د مخلوق بیا د پاره د دوباره
ژوند او په دے باره کبش دیر صحیح احادیث ابن کثیر په تفسیر کبش لیکلے دی
او چاچه وئیلے دی چه صور جمع د صورت ده او معنی داده چه ارواح به په صورتونو
د ابدانو کبش او پوکے شی او ژوندای به کړم شی په دے باندا ابن کثیر
قرطبی او شربینی وغیرهم رد کړم دے چه دا د قرآن او حدیث او اجماع
الامت نه خلاف تفسیر دے -

لکه د دے ایت نه شلورم باب دے ترنث پورے په دے کبش دلیل نقلی دے
د ابراهیم علیه السلام نه تفصیلاً او د اولس انبیاء علیهم السلام نه اجمالاً
یعنی د الله تعالی د یووالی مسئله لکه څنگه چه په عقلی دلیلونو سره ثابت ده
نودارنگ په ژبه د ابراهیم علیه السلام او د نور و انبیاء نه ثابت ده او مشرکین
مکه دعوی کوله چه مونوره د ابراهیم علیه السلام په دین باندا د یو نو د
ابراهیم علیه السلام دین بیان شو - أَصْنَامًا د ستورو شکونه او د نیکانو

ابراهيم ملكوت السموات والارض

ابراهيم (عليه السلام) نه (دليلونه) د بادشاهي د اسمانونو او زمكه (چې دليل پرته اوسي)

بندګانو شکونه يې جوړ کړې وؤ او د هغوی ارواح يې مددګارګنل. اصنام جمع د صنم ده ابن جرير وئيل دی هر هغه شکل چه د لرګي يا کتې وغيره نه جوړ کړې شي چه په شکل د انسان يا بل شخه خيز سره وي او هغه شکل ته هم وئيل شي چه په ديوال وغيره باندې په شکل د انسان وغيره سره جوړ شي او هر معبود من دون الله ته هم وئيل شي. قوم د ابراهيم عليه السلام ستوري معبود ګنل او د هغوی بتان يې جوړ کړې وؤ او وئيل يې چه مونږ هرکله د دے بت عبادت کوؤ نو په دے سره روح د هغه ستوري خوشحالېږي او زموږ حاجتونه پوره کوي نو د ورځې د هغه بتانو او د شپې يې د ستورو عبادت کوؤ. لَا يَبْدِئُ اَرْزَ ظَاهِرَةَ قُرْآن دليل دے چه ازرنوم د پلار د ابراهيم عليه السلام دے او تاريخ والو ليکله دی چه د هغه نوم تاريخ وؤ نو د قرآن په متدله کښ تاريخ ته هېڅ اعتبار نديشته هاښکيښ شي چه ازري نوم وي او تاريخ يې لقب وي او شوک چه وايي چه دانوم د معبود د اوعبادت کښ لفظ د عابد ازري پت دے او دارنگ شوک وايي چه ازري د ثرة نوم وؤ او ثرة ته پلار هم وئيل شي نو دا قولونه د قرآن د ظاهره خلاف دی.

اَتَتَّخِذُ اَهْدَ اَدِلِيلَ دے چه صنم (بت او فوتو) جوړول ناجائز دی او هرکله چه د هغه عبادت کوي او د هغه دا سه تعظيم کوي لکه د الله تعالی نو دا خو عين شرک دے. فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ سوال: دا خو سخت الفاظ دی په دعوت کښ خونړم کلمات وئيل پکاردی؟

جواب: نيشاپوري وئيل دی چه اول بيان د هغه په سورة مريم کښ ذکر دے چه ډير نرم دے او هرکله چه په هغه سره هدايت ته رانځي نوروستوي ورته دا الفاظ وئيل دي او دليلونه يې ورته پيش کړې دي او پلاريې په دعوت کښ مخکښ کړې دے محکه دا حق شرعي دے او د پلار حق مخکښ ادا کول پکار دی بل دا چه ازرا د هغه مشرک نوم مشروؤ او هغه خلق به يې شرک ته رابلل د دے وجه نه ده ته مخکښ دعوت او کړې شو.

وَلْيَكُونَنَّ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ

او دے دیا پھر شی دے دے یقین کو نہ کوٹے۔ نوہر کا چہ او غور بدل

عَلَيْهِ الْإِيلُ رَأَىٰ أَكُوْكَبًا قَالَ هَٰذَا رَبِّيَّ

پدہ بات دے شیہ او ٹیلید لو یوستورے، دہ او ٹیل ایہ دا زما رب دے،

فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْإِفْلِينَ ﴿٤٦﴾

نوہر کا چہ پت شوق، نو او ٹیل دہ عتہ خو خوم رخدائی توں دیا (پتید و نکی۔

یہ دے دے دے باندے چہ ابراہیم علیہ السلام کے شرک رد پہ
دلیلوں سے کہے وو۔ وَكَذَٰلِكَ كَفَّ دِیَارَہ کے تشبیہ دے یعنی لکہ چہ خود لے وو
موتہ ہغہ تہ ضلال کے شرک یا پہ معنی کے علت دے یعنی دے دے شرک کے رد کے وجہ تہ
خود لے وو موتہ دہ تہ دلیلونہ۔ تری مراد دے رویت علمی دے لکہ پہ سورۃ
سبا کے او سورۃ یونس کے کتب دی او سورۃ اعراف کے کتب۔ مَلَكُوتُ اہ دامبالغہ
دے مَلِكُ دہ او مجاہد او سعید بن جبیر تہ شریبی نقل را ورے دے چہ مراد
دے تہ آیات (دلیلونہ) کے اسمائونو او کے زمکے دی یعنی عقلی افاق دلیلونہ کے
توحید۔ وَلْيَكُونَنَّ اہ دے نہ محض معطوف علیہ پت مراد دے لیستدال دیا
دے چہ دلیل او نیسی دیا کے رد کے مشرکانو پہ ہغہ سر۔ الْمُؤْمِنِينَ یقین عبارت
دے دے ہغہ علم تہ چہ حاصل شی پہ دلیل سر او ہیچ شبہ پاتے نہ شی۔

لکہ دے کوم ستوری عبادت چہ دوی کوو ہغہ شکار شو۔ هَٰذَا رَبِّيَّ پہ طریقہ کے
تپوس انکاری سر دے یعنی آیا دارب کیدے شی؟ نہ، دا قول کے قطرب دے
لکہ سورۃ انبیاء کے کتب۔ یا دامعنی دہ چہ دارب دے پہ عقیدہ ستاسو کتب
لکہ پہ سورۃ حم سجدا کے کتب کو دا چہ وٹیلے شویدی چہ ابراہیم علیہ السلام
پہ عقیدہ سر وٹیلے وو چہ دارب دے او بیاروستوئے توحید او پیژنداویا
دائے پہ طریقہ کے شک سر وٹیلے دی دا دوا رہ خبرے باطلے دی محکہ چہ انبیاء
علیہم السلام کے شرک نہ یقیناً پاک دی او دے ہغوی عقیدہ کے توحید نہ چرے
نہ خالی کیری۔ او دا خبرہ قرطبی او شریبی او ابن کثیر پہ تفصیل سر لیکے دہ
او دوی وٹیلے دی چہ جائز نہ دہ چہ پہ نبی باندے دے وخت راشی چہ ہغہ
کے توحید نہ خالی وی۔ نو معلومہ شوق چہ دا بیان ابراہیم علیہ السلام پہ طریقہ

فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَذَا رَبِّي ج

پس هر کله چه اولیدله ده سپورمئی خلیلدا ونکه ده اوئیل ایادا حما رب دے

فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَمْ يَهْدِنِي رَبِّي

نوهر کله چه پتیه شوه، ده اوئیل که ته دے کرے خودنه ماته رب شما (د توحید)

لَا كُوتُنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ ۝ فَلَمَّا

خامخا وے به خه د قوم گمراهاوننه - پس هر کله چه

که دلیل سره قوم ته پیش کرے وواو په دے باندے لفظ ده فایه فلما کنس دلالت کوی چه روستو که د شرک او که دلیلونو خود لونه دا استدلال ئے کرے دے دارنگ دلیل په دے باندے و حاجه قوه و تلتک محنتنا اتینها ابراهیم اودارنگ سورة انبیاء به کنس او کوے قصه چه دلته بعض مفسرینو که ابراهیم علیه السلام په باره کنس لیکل دی هغه اسرائیلیات دی - اقل پتیدال او بشکارة کیدال عوارض دی او په چاچه عوارض راخی نو هغه اله نشی کیدے دارنگ په چاچه ژوندی پس مرگ راخی او قبر کنس پتیدالے شی نو هغه هم حاجت روانه شی کیدے - دلیل نیول په اقول سره فائده ورکوی خواصو اوساطواو عوامولره خواص خلق که دے نه معلوموی امکان لره او هر ممکن محتاج وی او محتاج معبود نه شی کیدے - اوساط خلق معلوموی که دے نه حرکت او هر متحرک حادث وی او حادث اله نشی کیدے او عوام فلهم کوی که دے نه پتیدال او په پتیدالوسره شورلارشی او تبدیلی راشی اودا سے حالت که اله که باره نشی کیدے اودا استدلال تمام ممکناتو حوادثو ته شامل دے که انسانان دی که جنات او که ملائیک دی ژوندی دی او که مرگ دی او بتان وغیره که دے وچه نه اقلین جمع که ذوی العقول که کرکړے ده -

یک دا دلیل نیول دی په احوالو که سره اودا دا سے شپه وه چه په هغه کنس که کوکب (ستور) که ما بنام نه روستو سپورمئی بشکارة شوه بازغا بزغ په اصل کنس شق ته وئیلے شی نو سپورمئی او نمرکله چه را بشکارة کیدی نو تیارو لره او چوی په خپله رنرا سره نو مراد ترینه شروع کیدال که طلوع که هغه دی لکن لَمْ يَهْدِنِي دلیله اقول خو بخکنس ذکر شوه دے اوس پتیا جمله کنس

رَأَى الشَّمْسُ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّي

اوليدلو دے نسر ، خلیلونکے ، دے اوئیل ایآ دا حما رب دے ؟

هَٰذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يُقَوْمُ

دالوئے دے (ستاسو پکمان) نو هرکله چہ پت شو هغه ، دے اوئیل ای قومه حما !

إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ۚ إِنِّي وَجَّهْتُ

یقیناً حہ جدا یم دھقے نہ چہ تاسو حہ شرک کوئ۔ یقیناً ما برابر کریدے

حکم دے عبادت دے ستوری او سپوہ منی ذکر کوئی چہ هغه ضلال او کمر اھی دے او دالیل دے چہ ابراہیم علیہ السلام دے نہ مخکشی پہ هدايت بان دے وؤ مشرک او شک کوونکے نہ وؤ او اشاره دے چہ انبیاء علیہم السلام هم پہ هدايت کنن الله تعالیٰ تہ محتاج دی۔

هَٰذَا بَازِغَةٌ مِّنْ شَمْسٍ مَّوْنٌ دے۔

سوال : هرکله چہ شمس مَوْنٌ وؤ نو هَذَا یے مذاکرولے ذکر کرو ؟

جواب : دا مَوْنٌ سماعی دے علامت دے تانیث پکنن نیشته نو یہ دے کنن تانیث او تذکیر دواہ جائز دی۔

جواب : کسائی وئیلے دی چہ دا یہ تاویل دے هَذَا الطالع سرہ دے۔

جواب : دا یہ تاویل دے هَذَا الضوء سرہ دے۔

جواب : عک پہ رعایت دے خبر سرہ دے۔

هَٰذَا أَكْبَرُ اَكْبَرُ غِثٍ دے یہ اعتبار دے رتاسرہ او یہ اعتبار دے جسم سرہ عکله چہ علمائے ہیئت پہ عقلی دلیلونو سرہ ثابت کرے دے چہ نمر دے نہ یوسل شپیتہ چنڈا غِثٍ دے۔ او دار تک دالوئے وؤ یہ الوهیت کنن پہ نیز دے مشرک نو بانڈا۔

يُقَوْمُ إِنِّي بَرِيءٌ اَلَدَلَّتْهُ هَمْ دَلِيلٌ اَفُولٌ دے چہ مخکشی ذکر شویتا او براءت دے شرک او دے مشرک نو تہ یہ هغه دلیل بان دے بنا او تفریع دے۔

فَأَنذَرْتُ : دے ستوری او دے سپوہ منی عبادت کول دے شپے وؤ یہ هغه کنن شرک کول بشکارہ نہ وؤ نو هلتہ یے اکتفاء او کرہ پہ لا اُحِبُّ او یہ کنن لَمْ يَهْدِنِي بَانَ دے او دے نمر عبادت کول دے ورغے وؤ چہ یہ هغه کنن شرک کول بشکارہ وؤ نو دے هغه سرہ یے براءت دے شرک نہ بشکارہ ذکر کرے دے۔

وَجِہی لِّلَّذِی فُطِّرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

مخ (رخان) خیل ہفت ذات تہ چہ پیدا کریدی اسمائونہ او زمکہ

حَنِیْفًا وَمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ ﴿۷۹﴾ وَحَاجَّاهُ

کلکیم پہ توحید باندے اونہ نیم خہ د مشرکانو د دے تہ اوچکہ اوکھ دہ سرہ

قَوْمُهُ ط قَالَ اَتَحَاجُّوْنِیْ فِی اللّٰهِ وَقَدْ

قوم د دہ دہ اوئیل ایاتاسوچکہ کوئی ماسرہ پہ بارہ د اللہ تعالیٰ کیں او یقیناً

هٰدِیْنَ وَلَا اَخَافُ مَا تُشْرِكُوْنَ بِہٖ

خود نہ تے کریدہ ماتہ (پہ دلیلو تو سرہ) اونہ یریدیم خہ دہے نہ چہ شریکان جوہوی تاسو دہے سرہ

اِلَّا اَنْ یَّشَآءَ رَبِّیْ شَیْئًا وَّیَسِّرْ لِّیْ

مکر کہ اوغواہی رب خما خہ شہ راگیر کریدے رب خما

فائدہ عہ نیشاپوری وئیلے دی چہ کوکب اشارہ دہ عالم الاجسام تہ او قمر اشارہ دہ عالم النفوس تہ او شمس اشارہ دہ عالم د عقول و مجر دوتہ چہ دا بتول حق دارہ الوہیت نشی کیدے۔

مک روستو د براءت د شرک نہ ذکرہ توحید دے لکہ لا الہ الا اللہ کیں او پہ دے کیں اظہار د عقیدہ دے توحید دے او علت دے د براءت عن الشرک د پارہ۔ اِنِّیْ وَجَّهْتُ وَجْہِیْ قَرطبی وئیلے دی چہ مراد دے نہ قصدت بعبادتی و توحید دے (قصداً کرے دے پہ خیل عبادت او توحید سرہ) او ذکر د و جہ مراد ترینہ بتول بدن اوروح دے۔ فُطِّرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ او دا شامل دے ستور او نور او سپور مئی تہ چہ ہخہ بتول مخلوق دی۔

حَنِیْفًا حنف پہ اصل کیں میلان او استقامت دوارو تہ وئیلے شی یعنی اعراض کوونکے دہر باطل دین نہ اوپوخ پہ دین توحید باندے دا سے شریبہی ذکر کرے دی۔ مِنَ الْمُشْرِکِیْنَ دا براءت دے د جماعت د مشرکانو نہ روستو د براءت د شرک نہ۔

كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾

مر غیز پر علم چیل کیں ایسا تو نصیحت نہ قبولی تاسو۔

وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ

او شر رکھ او پر یوم کہ دھغہ جانہ چہ تاسو یے شریکوی دے اللہ سا او نہ پر یوم تاسو دے اللہ نہ

أَنْتُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنْزَلْ

او یقیناً تاسو شریکان جوہ کریدی دے اللہ تعالیٰ سرہ ہغہ شوک چہ نیے دے نازل کرے

بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَائِ الْفَرِيقَيْنِ

پر ہغہ سرہ پستاسو باندے ہیچ دلیل۔ نوکوم یو دے دواہو دلو نہ

أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تُعْلَمُونَ ﴿٨١﴾

زیات حق دار دے دے یچ کید لو دے عذاب نہ کہ چرے تاسو ہو ہیچی۔

نہ معلومہ شہوہ چہ ابراہیم علیہ السلام دے قوم سرہ دے شرک پہ رد کیں
مناظرہ کرے وہ دے سے مناظرے کول جہاد دے۔ وَحَاجَّةُ قَوْمُهُ دھغوی طرف نہ
صرف مجادلہ وہ حجت ورسرہ نہ وؤ ہجہ یے ورتہ پہ اعتبار دے ظاہر سرہ
وئیلے دی دھغوی جگہ پہ توحید کیں وہ۔ وَقَدْ هَدَانِ مراد دے دینہ ہغہ
دلیلونہ دی چہ مخکیں پہ ملکوت السموات اہ کیں ہغہ تہ اشارہ وہ۔

وَلَا أَخَافُ اہ داجواب دے قول دھغوی دے چہ ہغوی وئیلے وؤ چہ زمونہ دے
معبودانہ یرہ اوکرہ ہسے نہ چہ پہ لیوننتوب او مرضونو کیں دے اختہ کری
لکہ چہ پہ سورہ زمر ۳۱ او سورہ ہود ۶۱ کیں دی۔ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ دا استثناء
منقطع دے یعنی رب زما چہ شہ مصیبت او غواہی نو ہغہ قادر دے اودا جملہ
دے دے دے پارہ ذکر کرے چہ انسان تہ دے ہغہ پہ ژوند کیں دے اللہ تعالیٰ دے طرف نہ شہ
مرض او مصیبت ضرور رسیدی نو مشرک خلق دے ہغہ نسبت خیلو معبودانوتہ
کوی چہ دامصیبت و زمونہ معبودانوسود کؤدوہم ددفع کولو دپارے دا استثناء اوئیل لکے سورہ اعراف ۱۸۱
وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا پہ دے کیں اشارہ دے ہغہ حکمتونوتہ چہ دے اللہ تعالیٰ پہ
کارو نو کیں پتہ پراتہ دی۔

نہ دوی ورتہ اوئیل چہ دے معبودانوزمونی نہ غلے کینہ کئی نو دوی بہ درلہ

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ

ہفت کسان چہ ایمان یے راو کدے اونہ یے دے کہ کہے دے ایمان خیل سارے

يُظْلَمُونَ وَلِيكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُسْتَدُونَ ﴿٨٧﴾

ہیچے شرک دقتہ گسان دوی تپاڑ امن دے (پچھکد دی دعتا پنے) اودوی ہدایت والا دی۔

وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى

او دقہ دلیل دتوحید زمونیکے ورکریو مونیکے دا ابراہیم (علیہ السلام) تہ یہ مقابلہ

قَوْمِهِ ط سَرَفَهُ دَرَجَاتٍ مِّنْ شَأْنٍ ط

دَقوم دَھق کیں۔ پورے کوو مونہ درجے دَھق چاچا او غوارو مونہ

تکڑے درکری نوہخہ ورته جواب اوکرو او دایہ طریقہ د محاکمہ سرے دے یعنی

تاسود قادر ذات نه بیره نه کوی نوزۀ ستاسود عاجز معبودانوته ولے بیره اولم

اَشْرَكْتُمْ سَمْعَانِي وَتِلْكَ دِي چِه اَشْرَاك دِيته وَتِلْكَ شَي چِه غَيْرِ اللّٰه لَرِه جمع كِرِي

ۛ الله تعالى سره په هغه خيږکښ چه نه وي جائز مگر صرف الله تعالى لره.

مَا لَمْ يُنَزَّلْ أَهْدَاقِيْدَ مَزِيْدٍ نَفِيْعٍ دَ پَاسِرَہ دے یَعْنِ پَہ دے بَآئِندے حِجَتِ

نہایتہ نوحہ رنگ بہ نازل کری اودا دلیل دے چہ ک اثبات ک داسے مسئلے ک پاس

دلیل منزلہ ضروری دے دیا سو نہ پہ دے کہیں ہیج جیت نہ دے اودا سے قید

پہ سورۃ العنبران ہے اور سورۃ یوسف ہے اور سورۃ نجم ہے سورۃ اعراف

سورة ج صد او سورة روم بعد النبي صلى الله عليه وآله وسلم

به دنه اهل بیت که با خود داشته به فکر و عمل بکنند که به سر آورند

کس دے۔

۵۷ داد مخکین است جواب دے یاد ابراہیم علیہ السلام کہ طرف نہ یاد اللہ تعالیٰ

ک طرف نہ۔ ظلم نہ مراد یہ دے ایت کہیں شرک دے لکہ حدیث د بخاری کہیں

راغلے دی اوپہ سورۃ لقمان ۳۱ کہیں دی۔ دے ایت نہ معلومہ شوقہ چہ دبعض

خلقوا ایمان سرہ شرک کہہ وی مثلاً اللہ تعالیٰ منی، رسول منی، کتاب منی

لیکن ورسره ډاډه تعالیٰ نه سیوا بل څوک لکه نبی، ولی وغیره هم حاجت روا

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿۸۳﴾ وَهَبْنَا لَهُ

یقیناً رب سزا حکمتوں والا دے پوہ دے پھر حق۔ او او مخلوق موبہ دے تہ

إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا

اسحاق او یعقوب (علیہما السلام)۔ ہر یونہ خود نہ کر پوہ موبہ (د توحید) اونیح (علیہ السلام) تہ

هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ

خود نہ کر پوہ موبہ مخین د دینہ اود اولاد د توح (علیہ السلام) نہ توحید خود و موبہ (داود علیہ السلام) تہ

وَسُلَيْمَانَ وَإِيُوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ

او سلیمان (علیہ السلام) تہ او ایوب او یوسف او موسیٰ

وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿۸۴﴾

او ہارون (علیہم السلام) تہ او دغے بدل و رکود موبہ خائستہ عمل کوونکو تہ

مشکل کشا اختیار مندا او غیب دان پشان د الله تعالیٰ کنوی نو د دے ایمان تہ اعتبار نیستہ بلکہ دے مشرک دے لکہ پہ سورۃ یوسف ملا کیں دی۔

۸۳ د ایت دلیل دے پہ دے خبرہ باندا چہ دا تیر شوے کلام د ابراہیم علیہ السلام (د قال ہذا رقی نہ ترمہتداون پورے) دا پہ طریقہ د حجت سرہ پہ قوم باندا پیش کرے و۔ اثینا ہا پہ طریقہ د وحی سرہ دے۔

۸۴ علی قومہ یعنی د پوہ د ابراہیم علیہ السلام د پارہ نہ دے بلکہ استدلال دے پہ مقابلہ د قوم کیں۔ کزف د رجت مکن نشاء داسے پہ سورۃ یوسف ملا کیں ہم دی۔ فرق دادے چہ پہ سورۃ یوسف کیں علم د تدا بیر او سیاست او دفع کول د مضرت دنیویہ سبب د رفع د درجا تو دے او پہ دے سورت کیں علم د حجت او استدلال او دفع د مضرت اخرویہ سبب د رفع کر محولے شویدے۔

۸۵ داد او ولس انبیاء علیہم السلام ذکر دے پہ دے وجہ چہ توحید د دے تہولو عقیدہ وہ او دوی د دے د تبلیغ د پارہ غورہ کرے شوے وڈ نو دا اجماعی او اتفاق مسئلہ دہ نو دا دلیل نقلی دے۔ بیا د دے انبیاء علیہم السلام جدا جدا صفات وڈ ابراہیم او اسحاق او یعقوب او نوح علیہم السلام د پیغمبرانو پلاران وڈ۔ داؤد علیہ السلام او سلیمان علیہ السلام با دشاہان وڈ

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ط كُلٌّ

او ذکریا . او یحیی . او عیسی . او الیاس (علیہم السلام) تہ . داتول وود

مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿۸۵﴾ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ

د کاملو . نیکانو تہ . او اسماعیل . او الیسع

وَيُونُسَ وَلُوطًا ط وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَىٰ

او یونس . اولوط (علیہم السلام) تہ . او دے تولوتہ غور والے ورکریو وودہ . پ

الْعَالَمِينَ ﴿۸۶﴾ وَمِنْ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ

خلقو باندے . او بعض د پلارانو ددوی تہ . او د اولاد ددوی تہ

ایوب علیہ السلام او یوسف علیہ السلام دوارو باندے دیر تکلیفونہ راغلے وؤ،
موسیٰ علیہ السلام، او ہارون علیہ السلام معجزات دیر پیش کرے دی،
ذکریا علیہ السلام او یحییٰ علیہ السلام او عیسیٰ علیہ السلام او الیاس علیہ
السلام دوی دیر عابدان زاهدان وؤ۔ اسماعیل علیہ السلام او الیسع علیہ
السلام او یونس علیہ السلام اولوط علیہ السلام ددوی ملگری مؤمنان
دیر کم وؤ یہ یونس علیہ السلام باندے روستو دیر وخلقو ایمان راورو
نودے ایت حاصل دادے چہ دے پیغمبرانو یہ حال د مشرئ کبن
او یہ حال د باد شاہئی کبن او یہ حال د مصائبو کبن او یہ حال د سختہ
کبن او یہ حال د زہد او یہ حال د کمالی د مرکرو کبن احسان (ملکوالے) پس
توحید باندے کرے وؤ۔ هَذَا يَتَا مَرَاد د دینہ وحی د توحید او ملکوالے دے
یہ توحید باندے۔ ذُرِّيَّتِهِ د ضمیر راجع دے نوح علیہ السلام تہ نہ ابراہیم علیہ السلام
تہ محکمہ چہ یونس اولوط علیہم السلام د اولاد د ابراہیم علیہ السلام تہ نہ وؤ۔ وَأَيُّوبَ يہ
دے باتک صرف ابتلاء وؤ۔ يُوسُفَ بَاتِلَا نِعْمَتِ اَوْلَاءِ دوارہ جمع شوے وؤ۔ وَكَذَٰلِكَ
چہ ابراہیم علیہ السلام تہ رفع د درجہ توملاؤ شوہ دارنگ دغہ جزا ہفہ چاہے ورکیدی
چہ احسان (پوڄ والے) یہ توحید باندے کوی۔ د تجزی نہ مراد نبوت تہ دے محکمہ چہ
نبوت یہ کسب سرہ نہ ملاویدی۔
ہ۔ د اخلور انبیاء د کمال زہد او د عبادت د وجہ نہ د صالحینو نہ شمار شو یوق کمال صلاح
کول د ماینبی او اجتناب کول د مالائینی (شریبی)۔
۸۵۔ د اخلور انبیاء غیر مشہور وؤ نو خلقو ددوی فضیلت نہ پیژندالو نو محکمہ

وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ

اد دودو ددوی نه او غوره کړیو موږه دوی ادرسولې وو موږ دوی

إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ ذَٰلِكَ هُدَىٰ

لارې تیغې ته - دا حق لار د

اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

الله تعالی دده هدايت کوي پدې سره چاته چه او غواړي د بندگانو خپلونه

وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحِطَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

او که پورې شریک کړی دوی خالصا بریاد شوی به د دوی نه هغه عملونه چه دوی کول -

د دوی فضیلت یې ذکر کړلو د دې نه دلیل نیولې شويده په تفصیل د انبیاء و سره
په ملائیکو باندې - فائده اعلی عیسی علیه السلام په ذریت د نوح یا ابراهیم
کېنې شمار شو او حال دا چه د هغه پلار نه وو نو معلومه شوه چه اولاد د لونږو
هم په اقرار یو کښ داخل دی او تفصیل د اختلاف قرطبي ذکر کړې دې -

فائده اعلی الیسع صاحب د الیاس علیه السلام و او د زکریا علیه السلام نه مخکې وو
او هغه ته ابن اخطوب بن العجوز وئیلې شی او نور تفصیلی احوال معلوم نه دی
که د دې دا مطلب نه دې چه د دې ټولو پیغمبرانو پلاران او عا من او
رونږه وو بلکه چه د چا وو نو په هغوی کېن بعض کسانو لره دا مقام
ورکړې شو مخکې چه من د پاره د تبعیض دې - او دا عطف دې په کلا فضلنا
یا په نوحا باندې او پدې کېن د قرابت د انسان د شېعې ذکر دی او دوی ته عصبات
وئیلې شی - وَاجْتَبَيْنَاهُمْ جی په اصل کېن جمع کولو ته وئیلې شی او مراد ترینه
خو بنسول او غوره کول دی او غوره شخړا انسان د عا ن سره راجمع کوي نوا جتباء
کېن اشاره ده د هغوی صفاتو د اتیولو لزموت - او هدا یئنه کېن اشاره ده علومو
د نبوت او صفاتو متعدد یو ته - او معلومه شوه چه صراط مستقیم د انبیاء و لار ته
وئیلې شی -

۸۸ دې آیت نه معلومه شوه چه په شرک سره د نبی عمل بر باد کیدای شي
نو د بل چا د عمل څه حیثیت دې - ذلک کېن اشاره ده هغه هدايت ته چه په

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اتَّخَذْتُمُ الْكُتُبَ وَالْحُكْمَ

دا مہنگے کسان دی - چہ ورکر پو و موہر دی نہ کتابوں - او پوہ - ددین

وَالنَّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَٰؤُلَاءِ فَقَدْ

او پیغمبری - پس انکار کوی ددے مسئلے نہ - دا کسان نو یقیناً

وَكَلَّمْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ۝۸۹

توفیق ورکر پو و موہر ددے ہن قوم نہ چہ نہ دی ددے نہ انکار کوونکی -

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ فَبِهُدَاهُمُ

دا ہن - کسان دی - چہ خود نہ کر پو و اللہ تعالیٰ دویہ نو د لاریے د دوی

اِقْتَدُوا قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا

تا بعداری کوہ - نہ اوایہ نہ خواہم ستا سونہ - پد دے پاندے - خہ بدلہ -

ہدایتا او وہدایتا ہم کہیں ذکر دے او اشارہ دہ چہ انبیاء ہم پہ ہدایت کہیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی۔ وَلَوْ أَشْرَكُوا یہ دے کہیں ذکر کوی قیاحت دشان دشرک او معلومہ شوہ چہ مخکین ذکر شوے ہدایت پہ معنی د پوحوالی دے پہ توحید بانداے او دارنگ بنیاد د ہدایت توحید دے۔ وَلَوْ د شرط دے او وقوع د شرط ضروری نہ وی او داسے پہ سورۃ زمر پہ کہیں ہم ذکر دے۔ ۸۹ یہ دے کہیں تفصیل د ہدی اللہ دے۔ دَالْکِتَابِ نہ مراد جنس کتب دی او دا مستلزم ددے نہ دے چہ تہ لو تہ کتابونہ ورکرے شوے وی بلکہ روستنی تہ چہ د مخکنی کتاب پہ میراث کہیں ورکری دیتہ ہم اتینا ہم شامل دے۔ وَالْحُكْمَ اللّٰهُ تعالیٰ ہرنی تہ د کتاب نہ علاوہ زیاتی وجی ہم ورکوی چہ ہن تہ حکمہ او سنت وئیے شی۔ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا اِلٰہ اشارہ دہ چہ کوم دین اللہ تعالیٰ رالیکلے دے نو د ہن پہ حفاظت کہیں شہ خاص خلقت تہ محتاج نہ د ہولاء د دینہ مراد موجودہ کافران دی او قومًا نہ مراد مخکنی انبیاء او ملائک او انصار او مہاجرین او دھرے زمانے مؤحدین دی او دا اقوال قرطبی وغیرہ ذکر کرے دی۔

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ۝

نہ دے دا مگر نصیحت دے دے پارسا دے خلقو۔

۹۰
 دہ آیت دلیل دے چہ دے تہو لو پیغمبرانو دین یودے صرف بعض فروعو کنبں
 فرق وی۔ دار تک اجرت نہ اخستل پہ دین یا ندے دے تہو لو انبیاء و طریقہ
 دہ۔ اُولَئِكَ اَھ دہ دلیل دے پہ عصمت دے انبیاء علیہم السلام دے ضلال نہ و اشار
 دہ چہ ہدایت پہ طریقہ دے انبیاء علیہم السلام کنبں حصر دے۔ فِہْدَاھُمْ مراد
 دے تمام اصول عقائد او اخلاق او طریقہ دے دعوت دے انبیاء علیہم السلام
 دی او فروعو کنبں ہغہ مراد دی چہ دے ہغوی پہ دین پورے خاص نہ دی۔
 او پہ دے کنبں اشارہ دہ چہ دے فحکنو انبیاء و فضائل او اخلاق زمونہ پہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم کنبں راجع دی عکھ پہ ہْدَاھُمْ کنبں دے نوح علیہ السلام
 صبر او پہ دعوت کنبں دے ابراہیم علیہ السلام طریقہ دے استدلال او دھجت
 او دے اسحاق او دے یعقوب علیہما السلام صبر پہ مصائب او دے داؤد و سلیمان علیہما
 السلام شکر دے نعمتون او دے ایوب علیہ السلام صبر پہ مرضون او دے یوسف
 علیہ السلام صبر پہ حسد دے بد خواہان او دے موسیٰ او دے ہارون علیہم السلام
 کثرت معجزات او دے لوئے طاغی سرہ مقابلہ کول او دے زکریا و یحییٰ، عیسیٰ او
 الیاس علیہم السلام زہد فی الدنیا او دے اسماعیل علیہ السلام صدق او دے
 یونس علیہ السلام تضرع پہ سختی کنبں دے تہو لو امور و تہ پہ ہْدَاھُمْ کنبں
 اشارہ دہ او دے تہو لو فضائل اللہ تعالیٰ پہ آخری نبی کنبں راجع کرے دی نو
 دلیل شو چہ آخری نبی دے تہو لو انبیاء نہ افضل دے۔ اِقْتِدَاءُ موافقت
 دے روستنی شخص دہ دے فحکنی سرہ پہ قول او عمل کنبں سرہ دے دلیل مستقلہ
 نہ او اتباع موافقت دے پہ عمل کنبں فقط دے وجہ دے دلیل دے فحکنی نہ او تقلید
 خوبے دلیلہ پہ چا پسے تلل دی۔

سوال: امر پہ اقتداء سرہ دلالت کوی چہ زمونہ نبی افضل نہ دے ؟
 جواب: دے اقتداء چہ کومہ معنی ذکر شوع ہغہ صرف پہ روستنوالی دلالت
 کوی ہغہ پہ فضیلت دے سابق یا ندے دلالت نہ کوی لکھ اقتداء دے نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم پہ ابو بکر رضی اللہ عنہ پسے پہ مونخ کولوکنبں یا اقتداء دے صحابہ
 کرامو پہ تابعینو پسے پہ مونخونوکنبں۔ فائدہ: دا دلیل دے چہ شرع دے

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا

اگر قدر نہ دے کرے دوی کہ اللہ تعالیٰ لائق قدر نہ دے گا کلمہ اوئیل دوی

مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ

نہ دے نازل کرے اللہ تعالیٰ پہ شے بندہ باندے شے شیز

قُلْ مَن أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ

تدویرتہ اودایہ چا نازل کریدے کتاب ہفتہ (کتاب) چہ راؤ پے دے

بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ

ہفتہ لہ موسیٰ (علیہ السلام) رہا او ہدایت دیارہ کہ خلقو ربی اسرائیلو

تَجْعَلُونَهَا قُرْآنًا طَيِّسًا تُبَدِّلُونَهَا

او کر خوؤ تاسو ہفتہ تکرے تکرے شکارہ کوئی تاسو بعض کہ ہفتہ نہ

ممكنو انبیاء و زمونہ کہ پارہ شرع دہ کلمہ چہ نسخہ کہ ہفتہ یا تخصیص ثابت نہ وی کہ دے
وہ نہ یہ حدیث کہ بخاری سرہ ثابت دہ چہ ابن عباس رضی اللہ عنہما کہ اثبات
کہ سجداے کہ سورۃ ص کہ پارہ یہ دے ایت سرہ دلیل نیولے دے۔

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ هِرْکَلْہ چہ یہ ہذاہم کہیں لوئے مقصد طریقہ کہ دعوت دہ
نو یہ دے دہ جملو کہیں دہ ارکان کہ دعوت ذکر کوئی اول اخلاص اودویم
امانت لکہ کہ انبیاء یہ صفت کہیں ناصح امین ذکر دے۔

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ چہ یہ انبیاء علیہم السلام باندے تبلیغ فرض عین دے
نو کہ دے وہ نہ یہ ہغوی باندے اجرت اخستل پہ ہفتہ باندے حرام
دی او چہ فرض عین نہ وی نو یہ ہفتہ باندے یہ اجرت اخستلو کہیں اختلا
دے اودا کلمہ کہ تولو انبیاء یہ ہدایت کہیں ذکر دہ سورۃ شعراء ۱۲۷
۱۲۷ ۱۲۳ ۱۲۵

ذُکْرِی لِلْعَالَمِیْنَ مراد کہ دے نہ انس او جن دی ترقیامتہ پورے نو معلومہ شے
چہ قرآن اور رسالت زمونہ کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ترقیامتہ پورے دے۔

وَتُخَفُّونَ كَثِيرًا وَعَلَّمْتُمْ مَالَكُمْ تَعْلَمُونَ

او پتوی دیرے او خود لے شویدے تاسو تہو شے چہ نہ پیرند لو

أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ لَا شَرَّ

تاسو او نہ یلارائو ستاسو - تودتہ او وایہ اللہ تعالیٰ ! بیبا

ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾

پریرودہ دوی پہ مشغولا ک دوی کین چہ لو بے کوی -

۹۱ دے آیت نہ ترکت پورے پنجم باب دے پہ دے کین دے زجر و نہ دی
۹۲ مت کین او ترغیب دے قرآن تہ ۹۳ کین او تخویف اخروی دے
۹۴ کین او پنچہ عقلی دلیل و نہ دی او تفریع بیان ک توحیدادہ پہ حوارلس
جملو سرہ: وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ رِبْطُ دَا دے چہ دوی (منکرینو) وئیل چہ تہ ک انبیاء
اقتداء کوے نو ک مشرانو (مشرکانو) او کتابیا نو اقتداء و لے نہ کوے حاصل جواب
دا دے چہ دوی ک اللہ تعالیٰ قداس نہ کوی نو دوی لایق ک اقتداء نہ دی او دا
آیت زور نہ دہ پہ انکار ک کتاب ک اللہ تعالیٰ او دا ک اللہ تعالیٰ بے قداری او بے عزتی
دہ او انکار دے ک رحمت ک اللہ تعالیٰ نہ چہ ہغہ انزال ک کتاب او ک بعثت ک رسول
دے او داسے پہ سورۃ حج ۹۵ کین ہم دی ہلتہ ک بے قداری نہ مراد شریک کول
ک کمزوری مخلوق دی ک اللہ تعالیٰ سرہ چہ قدایر دے پہ ہر شعیز بانداے او پہ
سورۃ زمر ۹۶ کین ہلتہ مراد انکار دے ک عظیم قدرت ک اللہ تعالیٰ نہ -

مَا قَدَرُوا بِه معنی ک معرفت او پہ تعظیم او صفت کولو ک حقی قَدَرِہ اضافت
ک حق مصدر ک فعل سابقہ تہ دے پارہ ک معنی ک کمال دے - اِذْ قَالُوا دَا تفصیل
ک بے قداری دے داسے پہ سورۃ یس ۹۷ کین ہم دے - مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ اَلَا دوی
سلب کلی کرے وہ نو ک ہغہ جواب پہ ایجاب جزئی سرہ کافی دے او دا الزامی
جواب دے او نقض دے ک قول ک دوی - تَوَرَّأ دلیلو نہ دی، هُدًى حکمت و دی
تَبَدُّوْنَهَا کوم چہ ک دوی ک طبیعت برابر و ی نو ہغہ بہ یے ہکارہ کول او کوم
چہ ک دوی ک خواہش نہ خلاف و نو ہغہ بہ یے پتول - او دے آیت نہ
معلومہ شوہ چہ کتاب ک اللہ تعالیٰ بے ضرورتہ ہکرے ہکرے کول منع دی
داسے قرطبی لیکل دی وَعَلَّمْتُمْ اَشَارَہ دہ چہ پہ کتاب ک اللہ تعالیٰ سرہ ہغہ

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقٌ

او دا کتاب نازل کر پیکر موبہ برکت والا تصدیق کوونکے دے

الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ

دھغہ کتابونو چہ مخکین ددہ نہ دی او ددیا چہ اویروے نہ اصل دکلور مکے معظی والا

وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ

او هغہ شوک چہ چاہیرہ ددیتہ دی - او هغہ کسان چہ ایمان لری

بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ

پہ آخرت باندے ایمان لری پدے کتاب باندے او دوی ہنچلو مونخونو باندے

يَحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ

ساتہ کوی - او شوک دیر لوئے ظالم دے دھغہ چھانہ چہ جوہوی

علمونہ حاصلیری چہ مخلوق دھغہ علم نہ لری اودا عطف دے پہ تورا باتا اللہ، دا مفرد مراد نہ دے بلکہ فعل پتہ ورسوہ دے یعنی انزل اللہ اپن کثیر دلتہ رد کر پیکر پہ ذکر مفرد والو باندے۔ ثُمَّ ذَرُوهُمْ دَا عطف دے پہ قل باندے زجر دے منکرینوتہ روستوۃ الزام نہ پہ هغوی باندے۔ يَلْعَبُونَ دا جواب امر نہ دے بلکہ حال دیا استیناف دے مراد ددینہ استہزاء او مسخرے کول دی۔ سوال؛ ددایت پہ تفسیر کنیں مفسرینو واقعہ د مالک بن صیف ذکر کر پیدہ او هغہ دیهودیانو امام او عالم وواو حال دا دے چہ سورۃ مکیہ دے ۹ جواب؛ بعضو وئیلے دی چہ دایت پکنیں مدانی دے یا مالک بن صیف مکے تہ تلے وواو نوهلتنہ دا واقعہ پیش لا غلے وہ اودا اسمعانی ذکر کر پیدہ اودا پنا دہ پہ قراءت دخطاب سرہ پہ تجعلوا کنب یا جواب دا دے چہ ما قدر واللہ کنب مشرکین مکہ مراد دی او هرکله چہ هغوی تقلید کوؤ د علمائو دیهودو نو دوی تہ اوئیلے شو قل فاسئلوا اهل الکتاب اودا بناد دے پہ قراءت دغائب باندے۔

۹۲ دا ترغیب دے قرآن تہ پہ بیان دینچہ صفاتوسرہ روستوۃ ذکر دتورات تہ یعنی چہ هغہ کتاب منزلہ تاسو منی نو دا قرآن ہم منزل او منی۔

مُبَارَكٌ نِيشاپوری وئیلے دی چہ خیریت دیر دے او نفع یے دیرہ دہ اوسبب

عَلَىٰ اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ

پہ۔ اللہ تعالیٰ باندے دروغ ، یا وائی وہ کہے شویہ ماتہ اونہ وی کہے شوے

يُوحِي إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ

وہی ہفتہ۔ ہیئت۔ اودھہ شوک چہ۔ وائی خہ۔ را اولیرم پشان

مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ

دھتے چہ۔ رالیہ دے اللہ تعالیٰ۔ اوک۔ اووینے تہ۔ ہفتہ۔ وخت چہ۔ ظالمان بہ۔

فِي عَمْرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا

پہ۔ سختو۔ د مرگ کین دی او ملائک پہ۔ او بدو ووتکے وی

أَيْدِيهِمْ أَخْرَجُوا أَنْفُسَهُمُ الْيَوْمَ

لاسونہ خیل (روائی بہ) راو باسئ ساکہ کائے خیل ، تن ورخ

دہ نہ کارونو او منع کوونکے دے دمنکراتونہ او طریقہ د اللہ تعالیٰ جاری دہ
چہ شوک د قرآن د علم تفتیش کوی او پہ ہفتہ یا نداے تمسک کوی عزت بہ
حاصل کپی پہ دنیا کین او سعادت بہ حاصل کپی پہ آخرت کین او دہ تجریہ
شویہ او صحیح ثابت شویہ۔

مُصَدِّقًا لِّمَا كُنْتَ خَفِيًّا بِهٖ يَوْمَ الْآزِفِ ۚ
او اننا را نداے او دغہ مضمون دے دہ مخکنو کتب الہیو۔
وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۚ
پہ معنی د مبارک بانداے۔

أُمُّ الْقُرَىٰ شَرِيبِي وَتِلْكَ دِي ۚ
شان والادہ یا داچہ توله زمکہ دے نہ غوریدالے دہ یا اول بیت دہ خلقوہ
عبادت د پارہ۔

وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آلِهَائِهِمْ يَعْزِبُونَ ۚ
وہ کوی دہتے وچہ نہ ایمان پہ ہی او پہ قرآن لری۔

وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ ذُرُّهُمْ ۚ
وہم علی صلا تہم ذرہم خاص ذکر کو محکہ چہ دا علامت د ایمان دے۔

تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ

بدلہ درکیدی تاسوتہ پہ عذاب د ذلت سرہ پہ سبب د ہنے چہ تاسو

تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ

جوہولے پہ اللہ تعالیٰ باندے ناحق (د شرک پدعت) خبرے او دئی تاسو

عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جَاءُكُمْ

چہ د آیاتو د ہفتہ مو لوی کولہ - او یقیناً راغلی تاسو موسیٰ تہ

فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ

یواٹے لکہ چہ پیدا کر یوی مونہ تاسو اول محل

۹۳ روستو صداقت د قرآن نہ زور نہ پہ درے قسمہ ظلمونو سرہ دہ چہ
 ہفہ د مخالفت د قرآن سرہ تعلق لری اول افتاری علی اللہ گناہا پہ تحریف کولو
 سرہ لفظاً او معناً او پہ نسبت کولو د شرک اللہ تعالیٰ تہ دویم سرہ د افتراء
 نہ دعویٰ د نبوت کا د بہ کوی دریم دعویٰ کوونکے د مقابلہ د قرآن او دامستلزم
 دے دعویٰ د قدرت د الوہیت سرہ او داسے سورۃ انفال سٹ کبن دی۔
 الظالمون دا شامل دے دغہ درے قسمہ ظالما نو تہ او قرطبی و ثیلہ دی چہ
 داخل دی پہ دے کبن ہفہ شوک (صوفیاء) چہ اعراض کوی د قرآن او سنت
 او طریقہ د سلف صالحین نہ او دعویٰ کوی د علم د احکامو پہ صفائی د زہ
 عیہل سرہ او دلیل نیسی پہ علم د غیض علیہ السلام سرہ نو دازنداقہ او کفر
 دے۔ غَمَرَاتِ الْمَوْتِ حال د زندگان دے محکبن د جال د برزخ او قیامت نہ
 بَاسِطُوا آيَاتِهِمْ لَاسُونہ بہ یے او بد کرے وی د ہنے داروا حق قبض کولو د پائر
 او آخر جحوا پہ طریقہ د زور نے سرہ دے چہ شاہی عیہل ارواح را او باسی او
 راویستلے بہ یے نہ شی۔ بلہ معنی دادہ چہ او بد کرے بہ وی لاسونہ د پائر د وھلو
 د ہغوی، آخر جحوا چہ بچ کرے محانونہ عیہل د عذاب نہ۔ اَلْيَوْمَ د دینہ مراد
 عذاب برزخی دے یا عذاب د محشر دے۔ غَيْرَ الْحَقِّ اول دواہہ قسمونو تہ راجع
 دے۔ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ دادریم قسم تہ راجع دے۔ الْهُونِ مرکبہ چہ دغہ درے وارہ
 دعویٰ د تکبر د وجہ نہ دی نو سزائیے پہ سخت اہانت سرہ دہ۔

وَتَرْكَبْتُمْ مَا خَوَّلْنَكُمْ وَرَأَيْتُمْ ظُهُورَكُمْ

او پر چو دو تاسو هغه (نعمتون) چي درگريدي مونږ تاسو ته دوستو ڏسائڻو ستاسو نه،

وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَ كُمُ الَّذِينَ

او نه وڃو مونږ تاسو سره سفارشيان ستاسو هغه چي

زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ

تاسو خيال ڪو چي دوي ستاسو پي مال اولاد کين برخي والا دي - يقيناً

تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ

پرڳڻي شو تعلق ستاسو او روڪ شو ستاسو نه هغه چي تاسو

تَزْعُمُونَ ۹۳ إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ

ڪمان ڪوڊ - يقيناً الله تعالى خير ڪوڻڪي دے ڏاڻو

۱۱

۹۳ په دے کين ڏکړ دے زوال ڏاڻا ٻوڏ استکبار چي هغه دے دي اول دے
تابعداران مريدان وغيره - دويم مالونه جائيداد صفتونه وغيره - دريم پيران
متبوعين مددگارن - وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا دَاعِطِف دے په اَخْرِجُوا اَنْفُسَكُمْ باندا
يا ڪلام مستقل ڏاڻا الله تعالى دے اودا په وخت ڏکړن کين وئي شي يا دا ڀر اعرابي
د په بيان ڏکړه حال تو - فَرَادَىٰ بغير مال او اولاد او نوکرانو تابعدارانو مريدانو
شاگردانو وغيره نه - مَا خَوَّلْنَكُمْ خول هغه نعمتونه چي الله تعالى انسان ته ورکړي
دي په دنيا کين مريان او مالونه جائيداد، بادشاهي، سلطنت او کارخانے وغيره
وَرَأَيْتُمْ ظُهُورَكُمْ يعني پشان ڏهغه شين چي شاته پاتے شي نوڏ هغه نه انتفاع نشي
اخيستل کيدا لے بلکه چي شاته گوري نوسپ ڀي ڪور شي - شُفَعَاءَ ڪملاهغه معبود
بزرگان پيران وغيره چي دوي ڏهغوي نه حاجتونه غوختل په دے عقيده چي
چي دوي ڏاڻا الله تعالى سره برخه لري په صفتونو او عبادتونو کين - فَيُكْفِيكُمْ سِتًا
په مالونو او اولاد کين ڏهغوي نذر ونيار وځي - اودے ايت کين رد دے په شفاعت
شرکيه باندا دے ڏنيکانو په باره کين - بَيِّنَتُكُمْ مراد ڏدے نه تعلق و محبت بزرگانو
دے په محبت شرکيه سره يعني تعلق ڏپيري مريدي به ختم شي اودا خلاف
دے ڏزعم ڏمشرکانونه - بَيِّنَتُكُمْ بين ڏاضدادونه دے فصل او وصل دواړوته

وَالنَّوَىٰ ط يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ

او د ادوکو۔ راویاسی ژوندے د مرن

وَمُخْرِجُ الْمَمِيتِ مِنَ الْحَيِّ ط ذَلِكُمْ اِلَهُ

او رادیسوئکے دے مرن د ژوندی نه۔ دارصفتونوالام الله د ستاسو

فَاَنۡتِ تَوَفَّكُونَ ۙ فَالِقُ الْاَصْبَاحِ ط

نوحہ رنگ۔ اوپیدے شق تاسو۔ خیرے کوئکے د صبا دے۔

وَجَعَلَ الْبِلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ

او جوہ کھیدہ شپہ د آرام د پامہ او سمر او سپورمئی

وئیلے شی اوداپہ نصب (زور) سرہ د یعنی مراد کما بینکم من الوصل لکہ پہ سورہ بقرة ۱۹۴ کنس اوپہ رفع (پیچ) سرہ فاعل د تقطع دے۔ وَضَلَّ داترقی دہ د ماقبل نہ یعنی کہ بالفرض تقطع اونشی توهم مقصدا دوی برباد دے۔ ضَلَّ پہ معنی د روکیدلو او برباد کیدلو دے او ماکنتم تزعمون نہ مراد عقیدہ د شرک او د شفاعت دہ یا پہ معنی د غائب کیدلو دے او ماکنتم تزعمون نہ مراد شرکاء دی۔

۹۹ دادلیل عقلی دے پہ توحید اوپہ اثبات د بعث باندے۔ حَبَّ دالے د غلے اونوی د میو و د پامہ وی حَب جمع د حبة دہ اونوی جمع د نواة دہ هرے دالے او ادوکوتہ شامل دے او قالق نہ مراد داچہ هغه پہ زمکہ کنس سیرے کری (اوچوی) نو تیغ ترینہ را او یاسی یا روستو د پیدائش د دالے او ادوکی نہ د هغه پہ میخ کنس چود جو پروونکے دے۔ یُخْرِجُ داتفسیر د ماقبل دے د دوجے نہ عطف یے نہ دے کرے عکس چہ مراد د حی او میت نہ تازه او شنہ بوتی د اوچو دانو نہ پیدا کول دی اوپہ عکس سرہ۔ عالم د جاہل نہ اوپہ عکس سرہ۔ مؤحدا د مشرک نہ اوپہ عکس سرہ۔ اوژوندے انسان او حیوان د نطفہ نہ یا د آگئی نہ اوپہ عکس سرہ دا تول پہ دے کنس داخل دی۔ وَخْرِجُ اہ دا عطف دے قالق باندے عکس چہ یخرج الحی اہ تفسیر و د قالق او یخرج المیت تفسیر د قالق نہ دے دے و جے نہ پہ اسم فاعل سرہ ذکر کرو او داہم جائز دے چہ عطف شی پہ یخرج باندے عکس چہ دا اسم مشابہ دے د فعل سرہ

حُسْبَانًا ۚ ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿۹۶﴾

کپانہ د حساب - دا اندازہ د زور اور ذات دہ چہ پوہہ دے ۔

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ التَّجْوَمَ

او خاص اللہ تعالیٰ ہفہ ذات دے چہ پیدا کریدی تاسولہ ستوری

لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ

چہ لار معلوموی پہ ہفہ سرہ پہ تیارو د وچہ او د دریاب کنہ ۔

قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿۹۷﴾

یقینا پہ تفصیل سرہ بیان کریدی مونوہ دلیونہ ہفہ قوم لہ چہ پوہہ پوری ۔

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ

او خاص اللہ تعالیٰ ہفہ ذات دے چہ پیدا کری بی تاسو د نفس

وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٍّ وَمُسْتَوْدَعٍ ۖ قَدْ فَصَّلْنَا

بونہ نو تاسولہ حقای د آرام دے او حقای د سپارنے دے ۔ یقینا تفصیل بیان کریدی مونوہ

بیا ہرکہ چہ حی اشرف دے دمیت نہ نو ہفہ یے پہ لفظ د فعل سرہ ذکر کرو چہ دلالت کوی پہ اعتناء د فاعل د فعل بانداے ۔ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ دا نتیجہ د دلیل دہ یعنی دا تصرف کوونکے طبیعت او دھر زمانہ او مادہ او ولی او بزرگ نہ دے بلکہ اللہ تعالیٰ دے ۔

مَنْ مَخْبُتٍ دلیل او احوال د زمکے وؤ اوس دلیل پہ احوال سماویہ سرہ ذکر کوی ۔ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ خیر کوونکے د شپے دے پہ صبا شکارہ کولو سرہ ۔ یعنی فَالِقُ ظلمۃ اللیل بالاصباح او اصباح مصدر دے یا اصباح پہ معنی د صباح د او خالق پہ معنی د مظهر دے (پیشا پوری) ۔ وَجَعَلَ آه ہرکہ چہ مخبوت اسم فاعل کنہ معنی فعلی مراد وہ نوصیح دے پہ ہفہ بانداے عطف د فعل ۔ سَكَنًا وقت السکون ۔ حُسْبَانًا یعنی کرعی دوی پہ حساب بقری سرہ یا د پارہ د حساب د ورخواو میا شتواو کلونو ۔ یا پہ معنی د ویشتونکو دے ۔ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ اشارہ دہ چہ دا تقدیر ہیخوگ نشی بدلولے ۔

کے د ابل عقلی دلیل دے او د شمس و قمر نہ یے جدا ذکر کرو و عکسہ د ہفہ او دے پہ فائدہ کنہ دیر فرق دے اولِتَهْتَدُوا دا یے یوہ فائدہ ذکر کریدہ او نورے

الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُفْقَهُونَ ۝۹۸ وَهُوَ الَّذِي

دلیلوں۔ حق۔ قوم لہ۔ چ۔ خہ پوہیہی۔ او خاص اللہ تعالیٰ حق۔ ذات دے

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ

چ۔ راوردے یے دی د۔ برہ طرق نہ۔ اوہ۔ نو راویستے دی مونہ پہ ہفتے سورہ

نَبَاتٍ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا

یونی۔ د۔ ہر قسم۔ پس راویستے دی مونہ د دینہ۔ شینکے

يَخْرُجُ مِنْهُ حَبًّا مَّتْرًا كِبَاءً وَمِنْ النَّخْلِ

راو باسو۔ دھنہ۔ دانے۔ لاندے باندے او د۔ کجوریونہ

مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ

د۔ کسور دھنہ۔ غنچکونہ۔ تیز دے۔ او۔ باغونہ

مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ

د۔ انگورو۔ او۔ خونہ۔ او۔ انار

دوہ فائدے ہم شتہ لکہ یہ سورۃ ملک بھ کبن زینت د آسمان اور جم د شیطانو۔

فَصَلُّْنَا پھ دے کبن معنی د تفصیل او د وضاحت او د جدا جدا بیان کو لو دے۔ یَعْلَمُونَ یعنی چہ علم لری د طریقہ د استدلال نیولو او د مستقل علم سورہ تعلق لری محکہ یَعْلَمُونَ یے او فرمائیل۔

۹۸۔ دابل دلیل عقلی انفسی دے فلکم مُسْتَقْرَّ صُلْبٌ د پلاریا د وُر گریجیدل یا دنیوی ژوند، مُسْتَوْدَعٌ د مور رحم یا د شپہ د آرام محائے یا محل د دہ پھ برزخ کبن او د الفاظ دے ہولو معانوتہ شامل دی۔ او د دو ٹکے علم غواری محکہ یَفْقَهُونَ یے او فرمائیل محکہ چہ انشاء د ہولو انسانانو د یو پلارتہ دہ چہ آدم دے او احوال د استقرار او استیاداع معلومو علم دقیق غواری چہ ہفتے تہ فقہ و ثیلے شی۔

مُشْتَبِهًا وَغَيْرِ مُتَشَابِهٍ ۖ انْظُرُوا إِلَىٰ

چہ یوشان دی (پہ پانچہ کین) اونہ دی یوشان پہ میوہ کین - اؤکوری

شَرَةٍ إِذَا الْأَشْمَرُ وَيَنْجِعُهُ ۖ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ

میوہ دھتہ تہ کلچہ میوہ اونسی او بھید و دھتہ - یقینا پہ دے کین

لَا يَتْلُو لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝ ۹۹ وَجَعَلُوا لِلَّهِ

دیر دلیونہ دی ہنہ قوم لہ چہ ایمان لری - او گہری دوی اللہ تعالیٰ لہ

۹۹۔ دابل دلیل عقلی دے دیتہ دلیل وسطی و ٹیلے شی پہ دے کین پنکھہ خیزونہ د تربیت د انسان د پارہ ذکر دی حب و امانہ د پارہ د غذا دی نخل د پارہ د غذا او تفکہ دوارو دی اعناب د پارہ دہ تفکہ او د مشروب با تو حلالو، زیتون د پارہ د تیلو، انار د پارہ د دوا بی، دا د تربیت اصول دی۔ مِنَ السَّمَاءِ مَرَادُ سَمَاءُ نَہ و ریح دہ او من ابتداءئیه دے یا سماء پخپلہ معنی دے او من پہ معنی د جانب دے۔ یہ بآ سببہ دہ او د عالم اسباب دے او یو سبب دے او مسببات بوقی متفرق دی دا دلیل د قدرت او د توحید د اللہ تعالیٰ دے۔ کُلُّ شَيْءٍ هُوَ قِسْمٌ دَاقِسَامُ و د را تو کید و نگو نہ۔ مِنْهُ ضَمِيرٌ رَاجِعٌ دے نیات تہ یا ماء تہ یا کل شی تہ۔ نَحْضَرًا تَوَلَّ شَنَہ بوقی مراد دی۔ مُتَرَاكِبًا او د دے نہ وکی د غم و وریشو جو وارو و غیر مراد۔ وَمِنَ النَّخْلِ خَبِرٌ مقدم دے او مِنْ طَلْعِهَا بدل دے دھتہ نہ۔ قِنَوَانٌ مبتداء مؤخر دہ۔ طَلْعٌ اول ہنہ خیز د میوہ د کھجورے نہ را بشکارہ شی ہنہ تہ کفری ہم و ٹیلے شی۔ قِنَوَانٌ جمع د قِنَوَدَہ پہ شکل د تشبیہ سرہ۔ دَانِيَةٌ یوبل تہ نزد دے دی یا را غستونکو نزد دے دی او بعض لری دی دھتہ ذکرے مقاسمًا پر بخود لو یعنی دانیہ او غیر دانیہ۔ وَجَنَّتِ د اعطف دے پہ نیات باندا دے، پہ اعناب کین دیر قسمونہ دی دے وچہ نہ جمع یے ذکر کرو۔ مُشْتَبِهًا زیتون اورمان پہ پانچہ کین یوشان دی چہ پہ نظر کوونکی باندا دے اشتباہ راوی او پہ میوہ کین مشابہ نہ دی داسے دے سورت پہ ملا کین ہم تیر شوے و او ہلتہ یے تشابہ ذکر کریدہ اشارہ دہ اشتراک تہ پہ زمکہ او او یو کین۔ انْظُرُوا مراد دے نہ نظر د عبرت او د استدلال دے۔ ثَمَرَةٍ ثمر جمع دہ د ثمرہ ضمیر راجع دے ہریو تہ ثمر نہ مراد دھتہ ابتداءئی احوال دی۔ وَيَنْجِعُهُ د امصار دے یا جمع د یانہ دہ۔

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَتَىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ

د اسماعیلو او د زمک دے۔ خدایک کیدایشی هغلره اولاد

وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ

او نیشته هغه لره نیشته او پیدا کړیدے هر

شَيْءٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۱۰﴾

خیز، او هغه په هر شیز باندے پوهه دے

ذِكْرُ اللَّهِ رَبِّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

دا صفتونوالا الله دے، رب دے ستاسو۔ نیشته د عبادت لائق سیوا د هغه نه

خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ۚ فَاعْبُدُوهُ ۚ وَهُوَ

پیدا کوونکے د هر شیز دے نو بندگی خاص کړی هغلره او هغه

ملک د اعلمت دے د سبحانه د پاره په بیان د کلماتو د توحید سره په دے کس پښه کلمات د توحید دی۔ بدیع اشاره ده چه په پیدا ایش د اسماعیلو او زمکو کس الله تعالیٰ مخکس مثال ته محتاج نه دے نو شریک او ولدا ته حاجت نه لری او په دے ایت کس پښه واره جمله د پاره د رد د عقیدے د ولایت دی۔ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةً په دے کس اشاره ده چه کومو خلقو الله تعالیٰ ته د ولدا نسبت کړیدے هغوی الله تعالیٰ د پاره د زوجیت عقیده نه لرله۔

کُلِّ شَيْءٍ ۚ او ولدا د خالق خو مخلوق نشی کیدے بلکه د وارو کس مجانست مجنی شرط د او مراد د کل شیء نه هغه دی چه د شان د هغه نه مخلوقیت وی نو ذات اوصفات او کلام د الله تعالیٰ په دے کس داخل نه دے۔

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ یعنی علم بکل شیء صفت خاصه د الله تعالیٰ دے او که ولدای وے نو لازم ده چه هغه به ورسره په دے صفت کس شریک وے د وچه د مجانست (هم جنستوب) نه۔

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿۱۰۲﴾ لَا تَدْرِكُهُ

پہر غیز باندے دم-واردے۔ نشی راگیروے ہفت-لہر

الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ

نظرون۔ او ہفتہ راگیروی نظرونولہ او ہفتہ

اللطيفُ الْخَبِيرُ ﴿۱۰۳﴾ قَدْ جَاءَكُمْ بِصَافِرٍ

باریک غیزونولہ لیدو کے خبرداردے۔ یقیناً راغلے دی تاسوتہ۔ دلیلونہ دپوے

مٹا پہ دے ایت کبن ہم پچھہ کلمات دے توحید دی اودا نتیجہ دہ دے مخکبن دلیلونو
اود کلمات تو دے توحید او پہ دے ایت کبن اثبات دے توحید دے ربوبیت او الوہیت
اود خالقیت اود تصرف دے۔ خالق اہ مخکبن ایت کبن مقصد علت ذکر کول
وؤ او ہفتہ پہ صفت فعلیہ (خلق) سرہ مناسب دے او پہ دے ایت کبن مقصد
تفریع او نتیجہ ذکر کول دی او ہفتہ پہ طریقہ دے اسمیت سرہ مناسب دہ (چہ
خالق) دے۔ قَاعْبُدُوْهُ ہر کلمہ چہ ماقبل سبب دے دے پارہ دے مابعد دے دے
وجہ تہ فاسرہ یے ذکر کرو۔ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ متولی دے حفظ اود تدبیر
دے نو توکل کول پہ ہفتہ باندے ضروری دی او ہر کلمہ چہ عبادت کبن انسان
مدد او توکل دے اللہ تعالیٰ تہ محتاج وی لکہ ایاک نستعین روستو دے ایاک نعبد تہ
نودلتہ یے جملہ دے توکل دے عبادت تہ روستو ذکر کرلہ۔

مٹا دے ایت کبن ہم محلو و صفات دے اللہ تعالیٰ دی دے پارہ دے توحید۔ ادراک، دے
رویت تہ غیر دے یعنی ادراک خاص دے اورویت عام دے او پہ نفی دے خاص سرہ
نفی دے عام تہ راغی نو دے ایت تہ دانہ دے معلومہ چہ لیدال دے اللہ تعالیٰ امکان
تہ لری لکہ چہ دا دے معتزلو مسلک دے۔ او تفصیل دے دادے چہ رویت
(دیدن) دے اللہ تعالیٰ یو پہ دنیا کبن دے دویم پہ آخرت کبن دے پہ دنیا کبن
دے پہ بارہ کبن اختلاف دے پہ مینخ دے اہل حق کبن چہ ممکن دے او کہ
تہ دے ۹ دے اکثر اہل علمو پہ نیز باندے ممکن دے پہ دلیل دے قصہ دے موسیٰ
علیہ السلام چہ طلب یے دے رویت دے اللہ تعالیٰ کرے وؤ او ہفتہ پہ تفسیر دے سورۃ
اعراف مٹا کبن ذکر دے او شوک چہ ممکن وائی نو بیا اختلاف دے چہ
ایا واقع دے دے پارہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ شپہ دے معراج کبن او کہ واقع

نہ دے نوک عائشہ او ابن مسعود او ابو ہریرہ رضی اللہ عنہم مسلک دادے
 چہ دغہ رویت واقع نہ دے او کوم چہ پہ سورۃ نجم کتب ذکر دے ہغہ رویت
 کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے جبرائیل لڑے او دلیل کہ ہغوی پہ دے ایت سرہ
 کہ عائشہ رضی اللہ عنہا نہ روایت کرے شویدے او کہ ابن عباس او انس او
 عکرمہ ربیع الحسن بصری رضی اللہ عنہم وغیرہ نہ نقل دے چہ نبی صلی اللہ
 علیہ وسلم پہ شبہ کہ معراج اللہ تعالیٰ لڑے پہ خپلو سترگو باندا لے لیدے دے
 او کہ دے ایت جواب روستو ذکر کیڑی۔ او ہرچہ مسئلہ کہ رویت کہ اللہ تعالیٰ
 دہ پہ آخرت کتب مؤمنانو کہ پارہ نوک ہغہ شہ ذکر مونیر پہ تفسیر سورۃ قیامہ
 او سورۃ مطففین کتب کرے دے چہ پہ قرآن او حدیث او تواتر او اجماع سرہ
 ثابت دے او معتزلہ مرجعہ، جہمیہ او نورے باطلے دے وائی چہ دغہ رویت
 ہم ممکن او واقع نہ دے۔ ہغوی کہ دے ایت نہ دلیل نیوے او طریقہ کہ استدلال
 ہے ابو بکر جصاص او زنجشیری پہ کشاف کتب ذکر کرے دہ حکمہ دادوارہ معتزلہ
 دی پہ عقیدہ کتب۔ کہ ہغہ کہ اہل سنت کہ طرف نہ جوابات دادی:

جواب اول: چہ ادراک پہ معنی کہ علم کہ حقیقت کہ خیر سرہ وی نو حقیقت
 تفصیلیہ کہ اللہ تعالیٰ پہ ابصار او پہ بصیرت سرہ نہ حاصلیڑی او دامنای
 کہ رویت (دیدان) سرہ نہ دے دا جواب سمعانی او شریبی ذکر کرے دے
 او دلیل ہے پیش کرے دے پہ دے قول کہ اللہ تعالیٰ لڑے **فَلَمَّا تَرَآءَ الْجَمْعَانِ
 قَالَ أَصْحَابُ مُوسَىٰ إِنَّا لَمُدْرِكُونَ** قَالَ كَلَّا (سورۃ شعراء ۱۱۷) پہ دے کتب
 رویت ہے ثابت کرے دے او ادراک ہے نفی کرے دے۔

جواب دوم: چہ ادراک پہ معنی کہ احاطہ کو لو سرہ دے لکہ پہ سورۃ یونس
 نہ کتب دی او نفی کہ احاطے سرہ نفی کہ رویت نہ راخی حکمہ چہ پہ نفی کہ خاص
 سرہ نفی کہ عام نہ راخی داہم ابن کثیر او ڍیرو مفسرینو اہل سنت والو
 ذکر کرے دے۔

جواب دریم: چہ پہ کہ سرہ نفی کہ رویت پہ دنیا کتب دے او دامنای دے کہ
 استدلال کہ عائشہ رضی اللہ عنہا پہ دے ایت سرہ او کہ رویت کہ اللہ تعالیٰ
 کہ پارہ پہ آخرت کتب نور نصوص وارد دی۔

جواب ثلورم: الا بصر نہ مراد تہول نظرونہ دی یعنی کہ تہولو خلقونظرونہ
 سرہ اللہ تعالیٰ نہ لیدے کیڑی او کہ دے نہ تخصیص کہ مؤمنانو کرے شویدے

مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ

د طرف د رب ستاسو ته، نو چا چا پوه حاصل کړه، نو فائدہ یې د خپل د پاره ده، او څوک چا

عَمَىٰ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِخَفِيظٍ ۝۱۴

پوهنا شورو د لیلونو ته، نو ویال به به هغه باند دی او څه ندیم به تاسو باند مے ساتنه کوونکے.

وَكَذَلِكَ نَصْرِفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ

او دغسے قسم آسمان و مینو و مینو (د توحید پاره د څپه پوهشی دوی) او دوی وایي تالوستلے دے (د فلائی نه)

وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝۱۵

او د پاره د دے چا بیان کړه دا هغه قوم ته چا نه پوهیږی - تابع اوسه

مَا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

د هغه څه چا دوی شویده تاته د طرف د رب ستانه نیشته خدا د بندگي مگر هغه دے

په صحیح نصوصو سره -

وَهُوَ يُدَارِكُ الْإِبْصَارَ د ابصار و ذکر د وچه د تجانس د کلام نه شویده عکله چا

الله تعالی د هر څیز ادراک کوی. اللطیف نری کوونکے دے د بندگانو سره.

راویستونکے دے د نری څیزونو او د هغه حقیقتونه ښکاره کوونکے.

مکات دا ترغیب دے قرآن ته او ذکر د شان د نبی صلی الله علیه وسلم دے چا

دا بیان په دلیلونو او په ذکر د نتیجې د هغې په زړونو کښ بصیرت او رڼا پیل کوی

او دا آیت دلیل دے چا پیغمبر د امت ساتونکے او بچ کوونکے د مصیبتونو ته

نه دے عکله چا بخفیف یو معنی ده بچ کوونکے د هلاکت او عذاب نه. بله معنی

راکړوونکے د عملونو په علم او په قدرت کښ (ابن کثیر).

هغه د دے آیت ته تر ټول پورے شپږم باب دے په دے کښ دوه طریقې د عقباتو

د تبلیغ دی هغه ملا کښ، او اداب د تبلیغ درې دی ملا ملا کښ، او زور دے

په درې آیاتونو کښ ملا ملا، او ترغیب دے فیصله کولو ته په قرآن باند

اورد دے په دلیل د جا هلاکولو باند دے. په دے آیت کښ دریمه عقبه د تبلیغ

داسه ده چا بیان د توحید هر وخت کیږی نو مخالف خلق بدنامی لگول

شروع کړی کله وایي دے د فلائی وهابی شاگرد دے یاده کښ د مرزائیت،

وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ۝ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ

اوجھ اروہ دے مشرکانو دے دے تہ۔ اوکے خوشتے اللہ تعالیٰ

مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا ۝

نودوی بہ شرک نہوے کرے۔ اونہیے مقرر کرے مونہ تہ۔ یہ دوی باندے غوکیدار

وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ۝ وَلَا تَسُبُّوا

اونہیے تہ۔ یہ دوی باندے دمہوار۔ اوکھٹل مہ کوئی

الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

ہفہ کسانو تہ۔ چہ دوی یے بلی۔ سیوا دے اللہ تعالیٰ تہ

پرویزیت اواعتزال وغیرہ اثر شوے دے۔ نو دے اعتراض تو مقابلہ کنیں
بیان دے توحید پکار دے او دے مشرکانو دے ناموں کو لو پرواہ نہ دے پکار او دے
دوی معبودان تو تہ کنٹل نہ دی پکار۔ وَكَذَلِكَ لَكَ چہ مخکنیں مونہ تصریف دے
ایا تو نو کرے تو دا اے ائندہ بہ ہم کوؤ۔ تُصَرِّفُ یومضمون چہ بہ قسم قسم
تعبیر ونوسرہ ذکر شی نو ہن تہ تصریف وٹیلے شی نو قرآن کریم مسئلہ دے توحید
پہ مختلف عنواناتو او دلیلونو او زجرونو وغیرہ سرہ ذکر کوی وَلَيَقُولُوا دے
معطوف علیہ پتے دے لَتَقُومَ الْحُجَّةُ عَلَيْهِمْ دے پارہ دے چہ حجت پہ دوی
باندے قائم شی۔ وَلَنَصْرِفَ دالام دے عاقبت او کصیرت (کرحد) دے۔ دے رست پہ دے
کنیں قرطبی او قراء تونہ ذکر کرے دی پہ دے قراءت باندے پہ معنی
دے تعلیم دے لکہ چہ سورہ نحل ۱۰۷ اوجے مکنیں دی یعنی دوی دے نقل
کولو نسبت یو بدنام سری تہ کوی یا درست پہ معنی دے محوہ کولو دے زور دین دے۔
وَلَنَبَيِّنَنَّ ضَمِير راجع دے آیات تہ پہ تاویل دے قرآن یا دے قول سرہ۔

لَتَدْعُوا بِيَانٍ دے دوؤ او دے او دے مَا أَوْحَى إِلَيْكَ خَلَاصَهُ دے پارہ چہ لَدَالَةِ الْإِلَهِ وَاتَّبِعْ مَراد
دے دینہ بیان کول ہمیشہ او عمل کول پہ وحی باندے دی۔ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ دے اعلت دے
دے اتبع یا حال موکدہ دے دے من ربک یا بدل دے دے مَا أَوْحَى دے پارہ۔ وَأَعْرِضْ مَراد دے اعراض
تہ دے مغوی دے وسوسونہ او مجلسونو او دوستانے نہ بچ کیدال او دے مغوی دے مخالفت پرواہ
نہ کول دی۔

بکھ دا علتونہ دی دے اعراض دے پارہ پہ درے طریقوسرہ او تسلی دے نبی تہ او

فَيَسْئَلُ اللَّهَ عَنْهُ وَيُغَيِّرُ عِلْمَهُ كَذَلِكَ

پس کھنڈل پہ اوکری دوی اللہ تعالیٰ نہ دے دے دشمنی نہ پہ ناپوہی سرہ۔

زَيْنًا لِّكُلِّ أُمَّةٍ عَلَيْهِمْ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ

دولی کو پیدی مونوھر امت تہ عملوتہ ددوی بیابہ رب د دوی نہ

مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

درگر خیل ددوی وی، تو خبر پہ وکری دوی لڑہ پہ ہفہ عملوتہ سرہ چہ دوی ئے کوی۔

بیان کوونکوہ توحید تہ چہ ستاسو پہ ذمہ باندے صرف بیان کول دی ہدایت کول او نہ کول دے اللہ تعالیٰ پہ اختیار کبھی دی نوتہ پس دے بیان نہ نورہ پرواہ مکوہ۔ نہ تہ اللہ تعالیٰ ددوی شوکید از جور کرے ئے او نہ تہ پخیلہ ددوی ذمہ وارے پہ ایت سکتا کبھی نفی دے حقیظ وہ دے طرف دے نبی نہ او پہ دے جملہ کبھی نفی دے دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ او وکیل ہفہ شوک دچہ تاوان او ذمہ واری ہفہ تہ راجع وی او ہفہ لہ اختیار ور کرے شوے وی دے طرف دے موکل نہ او دے حقیظ وکیل فرق دلتہ دادے چہ حقیظ ہفہ دے چہ دے نکالیفو او مصیبتونو نہ مچ کول کوی او وکیل ہفہ دے چہ نفع او فائدے ور کوی۔ نو دے دے وچہ نہ ستاسونہ دے دوی تپوس نہ کیبری۔

بظن دابل ادب دے دعوت دے۔ سب پہ معنی دے نقصان بیان نولودے چہ پہ ہفہ کبھی دے ہفہ خیز دے شان کوتاہی او سپکوالے راغی نو دانہ دے جائز پہ بارہ دے معبودان باطلہ کبھی او داوٹیل چہ دوی لائق دے بندا گئی نہ دی او اختیار مند او ذمہ وار دے نفعے اوضی نہ دی او حاجت روا او مشکل کشا نہ دی دے کھنڈل او سب نہ دی بلکہ دا بیا نول خود زوری دی۔ وَلَا تَسُبُّوا نَبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبًّا دے الہ دے دوی پھرے نہ دے کرے لیکن مقصد پہ دے کبھی ادب خود دی۔ سب دے دے دے یو ہفہ دے چہ پہ ہفہ کبھی توہین او دروغ وی ہفہ خوفی نفس ہم منع دے او بل مباح دے چہ پہ ہفہ کبھی کوم عیوب موجود وی او ہفہ بیان کرے شی نو دا خوفی نفس جائز دی لیکن ہر کلمہ چہ دا ذریعہ گری دے پارہ دے حرام چہ سب دے اللہ تعالیٰ دے نو ذریعہ دے حرام ہم حرام وی نو پہ دے ایت کبھی مسئلہ دے سدا الذرائع دے نو کلمہ چہ دے یو مباح نہ

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ

او قسموتہ کریدی دوی پہ اللہ تعالیٰ کلک قسموتہ خپل کہ چرے

جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا

راغلہ دوی تہ معجزہ فوجا ایمان پہ راوپی پہ حقہ - تورتہ اوایہ یقیناً

الْآيَاتِ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا

اختیارک معجزاتو ک اللہ تعالیٰ سرہ دے اوخہ پوہیری تاسو ، کیدیشی چہ دامعجزے

إِذَا جَاءَتْ لَكُمْ آيَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا

کہ راشی دوی تہ نو دوی ایمان نہ راوپی - او (حک) چہ اہود را اہود

فتنہ وغیرہ پیدا کیہی تو دہغہ مباح نہ کہ قول وی اوکہ عمل وی عیان بچ کول
پکار دی۔ قَيَسُّوْا اللّٰهَ اَہ سوال: مشرکانو خوا اللہ تعالیٰ منلو او د عظمت عقیدائی
لرلہ نوشنکہ هغوی اللہ تعالیٰ تہ سب کوی؟۔

جواب علیٰ ذلک اذ ضداد وجہ نہ داسے کوی لکہ لفظ عداوا پہ دے بابت دلیل دے
علیٰ راغب و علی دی چہ مراد دے نہ جگرہ کول دی پہ توحید اکبر پہ باطلہ طریقہ
سرہ۔ علیٰ مراد دے نہ رسول ک اللہ تعالیٰ دے چہ هغہ تہ کنجے اوکری۔

بَغْيٍ عَلِيمٍ داسبب دے دے عداوا یا علت دے دے یسبوا اللہ ک پارہ۔ گد لک داهم علت
دے دے مخکس ملازمے یعنی سب دے اصناموولے مستلزم دے سب دے اللہ تعالیٰ لرہ
یعنی وجہ دے زینت ک بد عمل دے چہ داور تہ ثواب یا غیرت بنکاری۔

لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلٌ دے کہ امت ک ایمان والو وی اوکہ دے کفر شرک بدعت والا وی۔
لک دے جواب ک سوال دے یعنی کہ شوک کمان اوکری چہ سب دے دوی اللہ تعالیٰ
لرہ پہ وجہ ک ناکارہ استعداد سرہ نہ دے بلکہ دے وجہ نہ چہ دوی تہ آیات

مقترحہ (چہ دوی طلب کوی) تہ راخی نو جواب او شو۔ وَأَقْسَمُوا اَہ دلیل دے
چہ مشرکان کلہ کلہ پہ اللہ تعالیٰ باندے دہغہ د عظمت ک وجہ نہ قسم کوی۔
جَهْدًا أَيْمَانِهِمْ قَرطبی و علی دی چہ مشرکانو بہ پہ غیر اللہ باندے قسم کول

او پہ اللہ تعالیٰ باندے ہم قسم کول لیکن قسم پہ اللہ تعالیٰ باندے دوی پوخ
قسم کنرلو او دے زمانے جاہلان پہ غیر اللہ باندے قسم کول دیر خطرناک

أَفَلَا تَهْتَفِهِمْ وَأَبْصَارُهُمْ كَمَا لَمْ يَوْمُ مِنْوَابَةٍ أَوَّلَ

نہینہ ددوی اوستر کے ددوی (د حق نہ) حکم چہ ایمان نہ دلاؤں ددوی پیکر حق باکت اول

مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝

محل اوپر پیر دو مونیہ دوی پہ سرکش ددوی کیں سرگردانہ۔

کھڑی او پہ اللہ تعالیٰ باندے دے قسم کولونہ خہ پرواہ نہ کوی (نودوی پہ دے جہت سرہ دے زرو مشرکانو نہ زیات گمراہ دی)۔ آیت مراد دے نہ ہفہ معجزات دی چہ دوی طلب کول دے دنیا پرستی او دے جہل دے وچ نہ لکھ پہ سورہ اسراء ۱۱۰ کبر دی اودا سے پہ سورہ فاطر ۱۰۲ کیں دی۔ قُلْ إِنَّمَا أَلِيتُ عِنْدَ اللَّهِ دَلِيل دے چہ معجزات راو کہ انبیاء علیہم السلام پہ اختیار او قدرت کیں نہ دی دے پہ سورہ رعد ۱۳ او سورہ ابراہیم ۱۲ او سورہ عنکبوت ۲۷ او سورہ اسراء ۱۱۰ کیں دی۔ وَمَا يَشْعُرْ كَمَا هَاشِعَارٍ او شعور پہ معنی دے پوہہ دے او ما استفہامیہ انکاریہ دے او خطاب مؤمنانو تہ دے یعنی مؤمنانو دا ایت دے مشرکانو دے پارہ طلب کول پہ دے گمان چہ دوی بہ ایمان راوری۔

سوال: پہ دے معنی سرہ خو یؤمنون پکار دے؟

جواب: دلہ لا محکم دے دے پارہ دے تاکید دے معنی دے انکار (پہ استفہام کیں)۔

جواب: مفعول دویم محذوف دے اصل عبارت دادے وَمَا يَشْعُرْ كَمَا فِي الْوَاقِعِ وفی علم اللہ انہا اے (تاسوتہ دے واقع خہ غیز پوہہ درکری او دے اللہ تعالیٰ پہ علم کیں دادہ چہ دوی خو ایمان نہ راوری)۔

جواب: مفعول ثانی پتہ دے او انہا پہ معنی دے کَلَّ دے اودا دے خلیل او کسائی نہ نقل دے اصل عبارت دادے وَمَا يَشْعُرْ كَمَا هَالَهُمْ لَعَلَّهَا اے او بعضو علماؤ و نیل دی چہ دا خطاب کافرانو تہ دے نو پہ کلام کیں تقدیر دے وَمَا يَشْعُرْ كَمَا اَنْتُمْ عِنْدَ الْمُحِيِّ الْآيَاتِ او کہ انہا نہ نوے کلام دے پہ تقدیر دے لہا سرہ یا دا چہ پہ بل قراءت کیں انہا پہ زیر الف او توؤمنون پہ خطاب سرہ دے۔

اودا زور نہ دے پہ طلب دے معجزاتو دے پیغمبر نہ چہ ہفہ لہ دے اختیار مند کبری اودا ایت دلیل دے چہ دے پیغمبر پہ معجزہ کیں ہیچ اختیار نہ وی۔

نکلا دا علت او وجہ دے دے لَئِنْ يَوْمُ مَوْنٍ دے پارہ واؤ پہ معنی دے علت دے او کما کیں کاف ہم پہ معنی دے علت دے ترتیب دادے چہ اول دوی ایمان نہ دے راوی

۱۰۰

وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَكَةَ وَكَلَّمَهُمُ

او کہ مونہہ نازل کرو دوی تہ ملائکہ او خبرے او کہ دوی سورہ

الْمَوْتِ وَخَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ

موی او راجع کرو موتی پہ دوی باتدے ہر شیز

قَبْلَ مَا كَانُوا يَلْبِثُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

مخارج ، نہ دی دوی چہ ایمان راوری مگر ہفت وخت چہ او غواری اللہ تعالیٰ

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ۝۱۱ وَكَذَلِكَ

او لیکن اکثر د دوی تہ تا پوہ دی او د غیہ

جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيْطَانِ الْإِنْسِ

گر حوے دی مونہ ہر پیغمبر لہ دشمنان شیطانان د انسانان

دھے وجہ نہ دوی زہونہ او سترے دحق نہ راوری دال نو ددغہ وجہ نہ سرہ
د معجزاتونہ دوی د ایمان نہ محروم شول نو یہ طغیان کنیں ہمیشہ دپاقر پاتے
شول۔

سوال: دلتہ یے اسماع نہ دے وٹیلے ۹۔

جواب: دلتہ بحث د معجزات محسوسہ دے چہ دوی دھے مطالبہ کولہ او
داسے معجزاتولہ د عبرت د پارہ سترے اوزہونہ پکار دی او یہ دے کنیں غورہ
نہ استعمالیری۔

بلکہ دا ایت بل جواب دے دے قول د دوی چہ لئن جاء تهم رایۃ یعنی کہ
دامعجزات دوی تہ راشی نو ہم ایمان نہ راوری دضداوہ عناد دوجہ نہ دامعجزات
دوی غوختلے وؤلکہ پہ سورۃ اسراء ۱۷ او سورۃ فرقان ۲۵ او سورۃ انعام ۱۱۱
کنیں پہ دے کنیں دوی د ملائکہ پہ راتلواوہ اللہ تعالیٰ د لیدالو طلب کرے دے او
پہ سورۃ دخان ۲۸ او جائیہ ہا کنیں طلب د اباؤ دے چہ مرہ دی قبیل جمع
د قبیل دہ یعنی دے دے یا یہ معنی د مقابلہ دہ (مخارج)۔ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ اَشَادہ
چہ ایمان ہم پہ مشیت د اللہ تعالیٰ سرہ دے لکہ پہ سورۃ یونس ۱۰۱ کنیں دی۔
يَجْهَلُونَ عام دے جہل عنادی او غیر عنادی تہ۔

وَالْجِنَّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرَفَ

او پیریا نونہ دوسے اچوی بعض د دوی بعضوتہ (دروغ) دوی کریشوے

الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ

خبرے دیارہ د دھوکہ کولو - او کہ غوغتے رب ستارہ ایمان د دوی نو دوی بہ داکارہ و گم

فَذَرَهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ۝۱۱۲ وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ

نوبیر پردہ دوی سرکہ دھغے چہ دوی خہ دروغ جو روی - اودے دیارہ چہ مائل شی دکر دروغ تہ

أَفِدَّةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ

زہونہ دھغہ کسانو چہ ایمان نہ لری پہ آخرت باندے

بظلالہ داخلورمہ عقبہ د تبلیغ دہ چہ کلہ بیان د مسئلے د توحید خورشى نوشیطانان
انسی (علماء سوء) وغیرہ راپورتہ شی او عوامو خلقوتہ د شرک او بداعت خبرے
خاکستہ کوی (د ازخرف القول دے) او د حق پرستوسرہ د مناظرے کوشش کوی
اوشور شغب پیدا کوی اوربط د آیت دا دے چہ مخکنیں بیان شول عدم ایمان
د منکرینوسرہ د معجزاتو راتلوتہ اوس ظاہری مانع دھغے ذکرکوی چہ ہغہ
وسوسے د شیطانانودی او یہ آیت کنیں تسلی دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ
د مالک بن دینارنہ قرطبی اوسمعانی نقل کرے دے چہ زماخوف د شیطانان
انسی نہ دیر دے پہ نسبت دجنی محکہ چہ دجنی شیطان نہ پہ تعوذ سرہ
بچ کیدے شم او انسی شیطانان خوبکارہ کنا ہوتوتہ ما را کاہی اودا سے پہ سوئے
فرقان سٹ کنیں دی - یوحی آہ وحی پتہ القاءتہ وئیلے شی نو پہ وسوسہ ہم اطلاق
کیری او پہ دے اطلاق کنیں نکتہ دادہ چہ پہ دا سے حال کنیں ہغہ وسوسے والا
دعوی کوی چہ ما تہ وحی شویدا یا پشان د وحی کیری - زُخْرَفَ الْقَوْلِ دا پہ طریقہ
د تشبیہ سرہ دے لکہ چہ اوسپنہ یا تانبہ وی او د سرورزو او بہ ورلہ ورکپشی
تو خلقولہ دھوکہ ورکوی نودارنگ باطل قول د کفر او شرک او بداعت کلہ
لڑہ خاکست و رکری او وائی چہ دا خایستہ کلہ دہ او حسنہ بداعت دے نو دے
زُخْرَفَ الْقَوْلِ وئیلے شی - غُرُورًا د مفعول لہ دے یعنی دیارہ د دھوکہ کولو د خلقو
فَذَرَهُمْ مراد دے انتظار او مہلت ورکول دی تر عذاب الہی پورے

وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿۱۱۳﴾

او دے دیا کہ چاہے خوش کری دوی دار (دروغ) او چاہے کوی دوی ہفتہ چاہے کوی پتے دوی ہمیشہ ۔

أَفَعِزَّ اللَّهُ ابْتِغَىٰ حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي

ایا تو سیوا داللہ تعالیٰ نہ طلب کریم فیصلہ کوونکے او اللہ تعالیٰ ہفتہ ذات دے

أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ

چہ نازل کریں مے تاسو تہ کتاب پہ تفصیل سورہ ۔ او ہفتہ کسان چہ

اتَّيْنَهُمُ الْكِتَابُ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنْزَلٌ

در کریں مے موتی ہفتی تہ کتاب یقین کوی چہ بیشکہ داقران نازل کرے شویا

مِّن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ فَمَا تُكُونُوا

د طرف د رب ستانہ دیا کہ حق بشکارہ کولو نو مہ کیرہ تہ

مِنَ الْمُبْتَرِّينَ ﴿۱۱۴﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ

د شک کوونکو تہ ۔ او پورا دہ کلمہ د رب ستا

بَلَّا د اعطف دے پہ غرورًا بانداے او دا د درے وسوسو مقصد و نہ دی ۔

وَلِتَصْغَىٰ أَصْفَاءُ قَوِي مِيلَان تہ وئیلہ شی ۔ اَلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ اِیْمَان بِالْآخِرَةِ

پہ حقیقت کبن منع کوونکے دے دھر باطل پرستی نہ ۔ حاصل د دے دادے چہ

انسان جاہل اول پہ زخرف القول سورہ دھوکہ شی نوبیا ورتہ غور کیدی او

میلان اوکری او بیا وربانداے خوشحالہ شی نوبیا ہفتہ عملونہ باطلو بانداے

ہمیشگیری شروع کری ۔ مُقْتَرِفُونَ مراد د دے نہ اعمال (شرکیہ) او بدعادی

بَلَّا د آیت مطلب دادے چہ پہ وخت د مناظرے کبن فیصلہ بہ پہ اللہ تعالیٰ

وی یعنی د ہفتہ کتاب او نیکان علماء ہم د دے تائید کوی ۔ د آیت پہ اول کبن لفظ

د قل پت مراد دے او استفہام انکاری دے یعنی پہ وخت د مناظرے او فیصلہ

کبن د اللہ تعالیٰ نہ سیوا بل حکم نشی منلہ کیدلے او دا سے پہ سورۃ شوریٰ نہ کبن

دی ۔ وَهُوَ الَّذِي اٰہ دا بیان د حکمیت د اللہ تعالیٰ دے یعنی د اللہ تعالیٰ قرآن حکم دے

او تفسیر معانی کبن وئیلہ دی چہ مشرکینو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ مطالبہ

صِدْقًا وَعَدًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَتِهِ وَهُوَ

پہ رشتینوالی او پہ انصاف سرہ۔ نیشہ شوک بدلونکے د کلمہ د ہفتہ او ہفتہ

السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝۱۱۵ وَإِنْ تَطْعَمُ أَكْثَرُ مَنْ

ہرختہ اوری پہ ہرختہ پوہ دے۔ او کہ تہ تابعداری کوئے د دیدو د ہفتہ چاچہ

فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ط

پہ زمکہ کنس دی نو واپہ پوی تالہ د لارے د اللہ تعالیٰ نہ۔

إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ۝۱۱۶

دوی نہ کوی تابعداری مکر د گمان او نہ دی دوی مکر پہ اہکل (توک) کار نہ کوی۔

او کہہ اجعل بیننا و بینک حکماً (زمونہر او ستا مینج کنس حکم مقرر کرہ) نوجواب
اوشو اَفْخِرَ اللَّهُ اَہ سرہ۔ مَقْضًى تَفْصِيل پہ اعتبار د ایما نیا تو او د عقیدے
سرہ پورہ موجود دے پہ قرآن کنس۔ وَالَّذِينَ اتَّيَلَّهْمُ مَرَاد دے نہ نیکان
کتا بیان دی او پہ دے سرہ دلیل نقلی او شہادت د ہغوی پیش کوی د تاکید
د حاکمیت د کتاب اللہ د پارہ د دے سورت نک کنس او سورۃ بقرہ نک کنس ہم
داسے شتہ۔ فَلَا تَكُونُوا اَہ خطاب نبی تہ دے او مراد ترینہ امت دے۔

ہا دا پہ کتاب اللہ باندا دے د فیصلے کو لو وجہ دہ چہ صدق او عدل د دے کتاب
پورہ دے او پہ دے کنس شوک تبدیل کوونکے ہم نیشہ او داسے بل کتاب
نیشہ د دے وجہ نہ حکم بہ د کتاب وی۔ صِدْقًا پہ اخباراتو کنس او عَدْلًا پہ
اوامرو او نواہی کنس۔ کَلِمَتُ رَبِّک د انوم د قرآن دے مفرد پہ اعتبار د جنس او
مجموعہ سرہ یعنی نول کتاب اللہ پہ صدق او عدل کنس یوشان دے۔ لَا مُبَدِّلَ
لِكَلِمَتِهِ دلتہ یے جمع او ثیلہ اشارہ دہ چہ پہ یو یو کلمہ کنس ہم تبدیل نشی کیدلے
او داسے پہ سورۃ کہف نک کنس او سورۃ یونس نک کنس دی۔

نک دلیل د اہل حق ذکر شو نو او س دلیل د مخالفینو ذکر کوی دارد دے پہ دلیل
د اہل باطل باندا دے چہ اکثریت دے او اتباع د گمان دہ او پہ توک (بے دلیلہ)
خبر و پسے تلل دی تابعداری د ظن پہ عقیدہ کنس کوی او خرص (اہکل) پہ علمونو
کنس دے دارنگ اتباع د ظن د گمراہو عالمانو کار دے۔ او خرص (بے دلیلہ)

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ

بَقِيَّتَا سَتَارِبِ هَفْ خَه پوه دے پہ هف چاچہ اوږی د

سَبِيلِهِ ۚ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٤﴾

لاریس د الله تعالیٰ نه، او هف خه پوه دے پہ هدايت والو -

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِّرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ

پس خورئ د هف نه چہ یاد شووی نوم خاص د الله تعالیٰ پہ هف باندے

إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾ وَمَا لَكُمْ

کہ یئ تاسو پہ احکامو د الله تعالیٰ ایمان لرونکی - او خه عذر د ستاسو

عملونه کول د مقلدینو طریقہ ده.

فَإِيْدَا: په دے وخت کښ اقتدار حاصلول او ووتونه کول ټول بنادی په اکثریت د افرادو باندے اگرچه جاهلان وی اودا باطله طریقہ ده اودا د دے وخت د سیاستو طریقہ ده.

۱۴ محکمین تقابل د گمراهانو او نیکانو ذکر شو په طریقہ د استدلال کښ اوس د هغوی امتیاز او فرق ذکر کوی په علم د الله تعالیٰ کښ او علم د الله تعالیٰ په فریقینو مستلزم دے جزاء اوسزا ورکولو د پاره.

۱۵ د دے عخانے نه تراخړه پورے دویمه حصه د سورت ده او په دیکښ د دے بابونه دی اول باب تر ۱۳ پورے د دے په کښ اول رد دے په تحریم د غیر الله او بیا په نذر د غیر الله باندے اودوه عقبه د تبلیغ ذکر دی او تقابل د دے د دوو دلو ۱۲ ۱۳ کښ او تخویف اخروی دے. ربط د دے د ماقبل سوره دادے چه هرکله د جاهلانو باطل دلیلونو باندے رد او کړونو اوس د هغوی په باطل تحریم او تحلیل (چه شرک فعلی دے) رد کوی. فَکُلُوا نومراده کُلُوا نه واجب کول د خوراک نه دی بلکه عقید. لَرَل د تحلیل د هف دی چه مشرکانو بے دلیل په عخان باندے حرام کړے دی. فَکُلُوا یعنی حلال یئ گنډی اومه حرامو هغه حلال خیزونه چه نوم د الله تعالیٰ پرے یاد شوے وی په وخت د نذر کولو او په وخت د ذبح کولو کښ. په دے آیت کښ رد دے په تحریم لغير الله باندے

الَا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ

چه نه خوری د هغه شیزه چه یاد کړې شې خاص نوم د الله تعالی په هغه باندې

وَقَدْ فُضِّلَ لَكُمْ مِمَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ

او یقیناً تفصیلی بیان کوی تاسو ته د هغه شیزو چه حرام کړې لې دی په تاسو باندې

إِلَّا مِمَّا اضْطُرَرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا

مگر هغه څه چه مجبور شئ هغه نه - او یقیناً دیر خلق

لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ

خالفا گمراه کول کوی په خوا هشا تو خپلو سره لې د علم (دلیل) نه -

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

یقیناً رب ستا هغه څه پوه دے په تیرو تنو کو د حد نه -

ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ دے نه معلومه شوه چه نوم د غیر الله وربان دے ذکر شې نو هغه حرام دے لکه شربینی د الیکل دی مُؤْمِنِينَ یعنی ایمان بالآیات تقاضا کوی چه حرام کول او حلال کول به بغیر د الله تعالی نه د بل هیچا نه منی.

لَا داهم رد دے په تحریم د غیر الله باندې او تاکید دے د حکم د ما قبل چه فکولو د دے. وَقَدْ فُضِّلَ سوال: د دینه مخکې تفصیل نه دے شوه ځکه د دے نه وړاندې مکی سورتونو کبې تفصیل د حلال او حرام نیشته او سورة بقره او مائده کبې تفصیل شته لیکن هغه د دے سورت نه روستو نازل شوه دی نو فصل فعل ماضی څه معنی لری ۹.

جواب: بلکه مراد د فُضِّلَ نه يُفْضَلُ دے یعنی تفصیل به او کړی.

إِلَّا مِمَّا اضْطُرَرْتُمْ إِيَّاهُ استثناء کبې اشاره ده چه مُرْدَارَةٌ وینه خنزیر ما اهل په وخت د اضطرار کبې حرام نه دی نو په وخت د اضطرار کبې حکم دا دے چه ځان د مرگ نه د بچ کولو د پاره د هغه نه به خالفا خوراک کوی. وَإِنَّ كَثِيرًا په دے کبې عمرو بن لحي او د هغه مقلدینو ته اشاره ده او دوی ته معتدین وئیل شویدی.

مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَاهُ نُورًا يَمْشِي

میرے ژوند سے کر دیا موندھو۔ او ور کر دھو۔ تہ۔ رتہ۔ گری

يَهْدِي فِي النَّاسِ كَمَنْ مَّشَلَهُ فِي الظُّلُمَاتِ

پہ۔ ہف۔ سرہ۔ پہ۔ خلقو کنہ۔ پشان۔ دھ۔ چا کیدارشی۔ چہ۔ پہ۔ نیارو کس وی

لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ يُزَيِّنُ لِلْكَافِرِينَ

اردنہ وی۔ وٹونک۔ دھ۔ تہ۔ ۹۔ دغسے۔ دولی کرے شویدی۔ کافرانو تہ۔

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي

ہف۔ عملون۔ چہ۔ کوی۔ ٹے۔ او۔ دغسے۔ گرخولے دی مونہ۔ پہ۔

كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرُ مُجْرِمِيهَا لِيُكْرَهُوا

ہر۔ کلی کس۔ عتہان خلق مجرمان۔ دھ۔ رکلی۔ دے دیارہ۔ چہ۔ چل ول کوی

فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ

پہ۔ ہف۔ کلی کس۔ (پہ۔ خلق دحق کس)۔ اونہ۔ کوی چل ول مکر۔ پہ۔ عخانوتو خیلو

وسوسے اچوی عواموتہ اوزجاج وئیلے دی چہ دادلیل دے چہ شوک حرام
لہ۔ حلال کنہی یا حلال لہ۔ حرام کنہی دارنگ نذر دغیر اللہ چہ حلال کنہی
نودامشرک دے۔ دارنگ دادلیل دے چہ دے امت نہ چہ شوک شرک
اوکری اگرچہ شرک فی الحکم والتشریع وی توہفہ تہ مشرک وئیلے شی۔
لہ۔ داتقابل دے دے دووہلو او ترغیب دے توحید او قرآن تہ۔ مَیِّتًا نہ مراد
مشرک دے پہ ہفہ شرکونو سرہ چہ مخکنس آیا تونو کس بیان شول۔ او حیات نہ
مراد توحید دے او دارنگ دے میت نہ مراد جاہل دے او احياء نہ مراد علم
ورکول دی۔ فَأَحْيَيْنَاهُ داحیات پہ روح د معرفت الہی او توحید سرہ دے
عکہ حیات د روح پہ دے سرہ حاصلیہی نوپہ یوجانب کس حیات او نور دے
اوبل جانب کس موت (شرک او جہل) او ظلمت دے۔ پہ دے ایت کس رد دے
پہ سیکولرازم یا ندائے چہ د کفر او اسلام فرق نہ کوی اور دے پہ ہفہ جاہلانہ
باندے چہ یوانسان د کفر او شرک او بدعت او جہل نہ توحید سنت او

وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿۳۳﴾ وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ

او دوی نہ پوہیری۔ او کلمہ چہ راشی دوی تہ۔ خہ نشہ۔

قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ

دوی وائی چرے ایمان نہ دادہ و مونہ تودے پوہ چہ لاکریشی مونہ تہ۔ پشان

مَا أُوتِيَ رَسُولُ اللَّهِ أَنَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ

دھے چہ ورکے شویا رسولانودہ اللہ تعالیٰ تہ۔ اللہ تعالیٰ خہ بیڑ فی ہفہ خائی چہ مقر روی رہ ہفہ خائی کیں

رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ

پیغام خیل۔ زردے او بہ رسی ہفہ کسانو تہ چہ جرم یے کرید سیکوالے

عِنْدَ اللَّهِ وَعَنْ أَبْشَرٍ لَّهُمْ مَا كَانُوا

پہ نیز دہ اللہ تعالیٰ او عذاب سخت بہ سبب دہھے چہ دوی

علم تہ نقل شی نو دوی ور پسے مسخرے کوی۔ او نورانہ مراد قرآن دے یمشی تہ مراد دعوت دہ توحید دہ پامہ کر عیدال دی یا یہ قرآن باندے عمل کول مراد دی۔ گڈالک لکہ چہ مؤمن تہ ایمان خائستہ کرے شوے دے نو دارنگ کافر تہ کفر خائستہ کرے شوے دے۔

۳۳ دایئمہ عقبہ دہ تبلیغ دہ چہ کلہ دہ علماؤ دہ مقابلہ انتہا اوشی نو دوی غمنا نو او اقتدار والوتہ رپورتونہ دہ مؤحد یہ خلاف کوی نو ہغوی دہ مؤحد یہ مخالفت کیں سخت مکرونہ او کپی قید بے کپی یا وطن تہ اوشری وغیرہ نو اللہ تعالیٰ فرمائی چہ دوی دہ مکرونہ بواثر بہ یہ دوی باندے پریوخی۔ وگڈالک داتشبیہ راجع دہھے تہ چہ تیر شویدی یہ ۵۵ ۵۵ ۵۵ ۵۵ ۵۵ کیں۔ آکیر دایے دے وچ نہ مخکین کروچہ اشارہ اوشی چہ کبر دہ دغہ خلقو سبب دہ جرمونو او کر عیدال لیمکروا لام دہ عاقبت دے اودا سے یہ سورقہ اسراء ۱۱۱ او سورۃ نوح ۱۱۱ کیں دی او مقابلہ دے کیں دہ قرآن او حدیث ہر قل نہ معلوم دہ چہ تابعداران دہ رسولانو کمزورے خلق دی او مراد دہ مکرونہ (ابن کثیر و ثیلے دی) دعوت دہ گمراہی دے۔ سفیان نہ نقل دے ہر مکر یہ قرآن کیں عمل دے او ایذاء ورکول مؤحدینو تہ ہم یہ مکر کیں داخل دی اودا سے یہ سورقہ فاطر کیں ذکر دی

يَمَكُرُونَ ﴿۱۳۳﴾ فَمَنْ يَرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ

چل دل جوڑدی ۔ پس ہفہ شوک چہ او غواہی اللہ تعالیٰ چہ ہدایت او کری ہفہ نہ

يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يَرِدْ

نو برانجی سینہ دہفہ اسلام (قبولولو) تہ او ہفہ شوک چہ او غواہی

أَنْ يَضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيْقًا حَرَجًا

چہ بے لارے پئے کری نو او گروہی سینہ دہفہ تنکید و نکے غصہ کید و نکے

كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ كَذَا لَكَ يَجْعَلُ

گویا کہ پہ زور خیزی پہ برہ طرف کنیں دغسے مقرر دی

اللَّهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۳۴﴾

اللہ تعالیٰ بے خیری (پلیٹی) پہ ہفہ کسانو چہ ایمان نہ راوری ۔

۱۳۳ دا ذکر مکرد اکابرودے او تکبر دہفہ دے دازور نہ دہ چہ غنآن ک تکبر د
وچہ نہ د رسول سرہ خان برابر وی او نزول د ملائیکو اورسالت غواہی
دہفہ جواب او شوپہ دے قول سرہ اللہ اعلم اہ یعنی دانی پہ خاندان او
قوم او اخلاق او کردار د وچہ نہ اللہ تعالیٰ پیژندالوچہ دے اہل د رسالت
دے ددہ مثل نیستہ۔ عِنْدَ اللَّهِ مَرَادُ دے نہ ورخ د قیامت دہ یا پہ معنی مِن
عِنْدَ اللَّهِ دے نو دنیا تہ ہم شامل دے دا قول د فراء دے۔ او دا ایت صریح دلیل
دے چہ د تکبر او مکرونو بدالہ ذلت او عذاب دے۔ سزا دہفہ متکبرینو غنآنو
دادہ چہ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ یعنی د غتوالی پہ مقابلہ کنیں و پرووالے
اوسپکوالے بہ دوی تہ اوری۔ اَوْحَىٰ تَوَقَّىٰ مِثْلُ اَہ کنیں دا مطلب ہم کیدیشی چہ
زمونبر ملایان د مونبر تہ ہفہ مسئلے او کری کوئے چہ دارسلوان (اوحق پرست)
پئے کوی۔

۱۳۴ دا فائدہ د رسالت حقہ دہ او دا تقابل دے د دو دلوپہ اکابر و کنیں یعنی اللہ
تعالیٰ چہ چا تہ ہدایت کول غواہی ”اوپہ حدیث کنیں دے دے دیے علامات ذکر
کرے دی انابت کول جنت تہ۔ پرہیز کول د دنیا تہ۔ او د مرگ د پارہ تیاری کول
مخکنیں د راتلو د مرگ نہ“ نو ہفہ پہ توحید او سنت پوہہ کری او دہفہ د زہا تہ

وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا ط ق

او دا (قرآن) لار د رب ستاده نیغہ - یقیناً

فَصَلُّْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَكْفُرُونَ ﴿۱۲۶﴾

یہ تفصیل سرہ بیان کریدی مونہ ایا تونہ ہنہ قوم لورہ چہ نصیحت قبولی -

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ

دوی لورہ کور د سلامتیادے یہ نیز د رب د دوی او ہنہ

شکوہ لرے کری او تکالیف د دین ورتہ اسان کری دے درے وارہ و صفاتو
تہ شَرَحَ صَدَارَوَائِیْ او تحوک چہ گمراہ کول غواہی نو توحید او سنت اوریدلو
باندے دیر تنکیدی او بیا سخت غصہ شی اودا منل ورتہ دومرہ سخت ہکاری
لکہ برہ دیری یا غزتہ ختل یا ضیق یہ طور د تشبیہ سرہ دے یعنی ایمان
پکبن نہ داخلیری او حَرَجًا یہ زور د راء سرہ یہ معنی د ذا حرج او پہ کسرہ
د راء سرہ یہ معنی د سخت تنگ دے۔ کَاثِمًا یَضَعُدُ ابن جریر وئیلے دی چہ
داهم یو مثال دے لکہ چہ یو انسان اسمان تہ نشی ختلے نو دارنگ د گمراہ
پہ زرہ کبن ایمان نشی داخلیدلے۔ کَذٰلِکَ یَجْعَلُ اللّٰهُ الرَّجْسَ لکہ چہ سینہ
د ہغہ یے تنکہ گرعو لے دہ دغہ شان رجس ہم پہ دوی باندے اچوی زجاج
وئیلے دی چہ رجس پہ دنیا کبن لعنت دے او پہ آخرت کبن عذاب دے یا
رجس پہ معنی د شیطان دے چہ مسلط کوی یے پہ بے ایمان و خلقو باندے
او بخا ہد وئیلے دی چہ رجس ہر ہغہ خیزدے چہ پہ ہغہ کبن خیر نہ وی۔

۱۲۶ دا ترغیب دے قرآن تہ روستو د ذکر د طریقے د گمراہانونہ اودارنگ چہ
محکبن یشح صدارہ ذکر کرو نو اوس سبب د شرح صدار ذکر کوی او ہذا
کبن اشارہ دہ بیان او مضمون د قرآن تہ۔ مُسْتَقِيمًا یہ طریقہ د حال سرہ د پارہ
د تاکید دے۔ الْآيَاتِ مراد ترینہ قرآنی ایا تونہ دی چہ د یوبل نہ جدا جدادی
د ہر مسئلے او مضمون د پارہ مستقل ایا تونہ دی۔

وَلِيَهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٤﴾ وَيَوْمَ

مہدکار دے دی دے پہ سبب دے ہوا عمل چہ دوی کوو۔ او پہ کوو۔ ورخ

يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَمَعُشَرِ الْجِنَّ

چہ جمع بہ کری دے ہولولہ راوہ وائی اے دے دے پیریاو

قَدْ اسْتَكْثَرْتُمْ مِّنَ الْاِنْسِ وَقَالَ

یقیناً دیر کسان تابع کریدی تاسو پہ حآن پسے دے انسانانوہ، او وائی پہ

اُولَئِكَ هُم مِّنَ الْاِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ

دوستان دے دوی دے انسانانوہ اے ربہ زمونہ! فائدے اختہ دی

بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَّغْنَا اَجَلَنَا الَّذِي

بعضو زمونہ پہ بعضو سرہ اور سیدلے یوموتو نیپے خیلے تہ ہوا چہ

اَجَلَتْ لَنَا ط قَالَ السَّارُ مَشُوكُمْ

تا مقرر کریدہ مونہ لہ اوہ وائی اللہ تعالیٰ اور ستاسو دے اوسیدو حآ دے

خَلِيدِينَ فِيهَا اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ اِنَّ رَبَّكَ

ہمیشہ بہ یی پدیکس مگر ہوا چہ او غواری اللہ تعالیٰ یقیناً رب ستا

۱۲۴۔ دازیرے اخروی دے دپارہ دے منونکو۔ دال السلام حسن وئیلے دی چہ سلام نوم دے اللہ تعالیٰ دے اوزجاج وئیلے دی چہ سلام مصدر دے پہ معنی دے سلامتیہ دے ہولو افتونونہ یا سلام تہ مراد تحیہ دے یعنی کور دے دیرو سلامونہ دے دے ہر طرف تہ بہ سلام وی۔ عتدا ربہم کبس اشارہ دے چہ دے دے نعمتونو تفصیلی علم صرف اللہ تعالیٰ سرہ دے۔ ولیہم ولی پہ معنی دے حافظ ناصر مؤید (ابن کثیر) اودمہ دار دے کارونو دے دوی بل چاتہ یے نہ سیاری (شرینی)۔

حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿۱۲۸﴾ وَكَذَلِكَ نُؤَيِّنُ بَعْضَ

حکمتوں والے پوہ دے ہر جہ - اور دے دے ملگے کو دے موتی بعض

الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۱۲۹﴾

ظالمان دے بعض سرے پہ سبب دے دے غلو تو چہ دے دے کوی -

مثلاً دایرہ اخروی دے دے پائے دے نہ منونکو۔ اسْتَمْتَعَ بَعْضًا بِبَعْضٍ دا اعتراف دے جرم دے
لو یو پیریانوبہ انسانانولرہ پہ عینکلا تو کیں دے ورو پیریانونہ ساتنہ کولہ دارنگ
دے پیریانوبہ ذریعہ بعض عاملان دے جناتو خہ بعض کارونہ کوی دارنگ پہ چاچہ
جن راشی نو هغوی پہ دھوکو او دروغو سرہ دے خلقونہ روپی او سامانونہ
جاصلوی دا فائدے دے انسانانودی پہ ذریعہ دے جناتو سرہ او انسانانوبہ دے
پیریانوبہ نوم باندے نذرانے کولے او دے هغوی تعبدا ری کوی او دے پیریانونہ
یرہ کوی هغوی غالب او زور او زکری شیخ الاسلام پہ تفسیر کیں دے استمتاع
دے بصورتونہ دے کرکے دے دی تر دے چہ جنات زنا کوی دے انسانانوسرہ نو دا جن
فائدے دے دے انسانانونہ۔ اَلَا مَا شَاءَ اللّٰهُ دے نہ مراد دے اور نہ علاوہ سور
عذابونہ دی لکہ زمهریر او مکان دے خوراک عینکاک یا مؤمنان کٹھکار ترینہ
مراد دی او ابن قیم لیکے دی چہ پہ دے ایت کیں دے دے دے کسا نو چہ
پہ هغوی احوال شیطانیہ او کشفونہ شیطانی راعی او دے بعض مغیباتونہ پہ
ذریعہ دے مدد دے پیریانوسرہ خلقوتہ خبرونہ ورکوی او خلق کمان کوی چہ دا
اولیاء الرحمان دی او حال دا چہ هغوی اولیاء الشیطان دی او دا ایت دلیل دے
چہ انسانان او پیریان دوارہ مکلف دی پہ احکامو شرعیوسرہ۔

مثلاً دا شیرمہ عقبہ دے تبلیغ دے چہ آخری مرحلہ دے یعنی حق پرست دے تہ
اور سی چہ ظلم یعنی شرک او بدعت والا تہول دے دے پہ مقابلہ کیں متفق شی
او دے سرہ تعلقات پریردی۔ دے ایت بلہ معنی دا دے چہ پہ ظالمانوباندے
نور و ظالمانولرہ حاکمان او گر خوی او دا عذاب دنیوی دے پنا پہ اول باندے
نولی دے ولایت نہ پہ معنی دے دوستانے دے یعنی باطل پرست ظالمان دے یوبل
سرہ مرکرتیا کوی پہ مقابلہ دے صالحینو کیں۔ او پنا پہ دویمہ معنی باندے نولی
دے ولایت نہ پہ معنی حکومت دے پہ اولہ معنی سرہ دا آخری عقبہ دے پہ دویمہ
معنی خیر فی تخویف دنیوی دے۔

يَمْعَشِرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ

(ادبہ وائی) اے دے دے پیریا تو او انسانا تو ایاتہ دی راغلی تاسوتہ رسولان

مِّنْكُمْ يَقْضُونَ عَلَيْكُمْ أَيْتِي وَيُنْذِرُونَكُمْ

ستاسوتہ چہ بیانول چہ پتاسو باندے ایاتونہ سما او یرکے چہ درکولہ تاسوتہ

لِقَاءِ يَوْمِكُمْ هَٰذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ

د ملاقات دے دے درختے نہ - ادبہ وائی دوی اقرار کوو مونہ چہ

أَنفُسِنَا وَعَرَّثَهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

حانوتو خیلو (چہ تبلیغ کرے شو بوو مونہ) او دھوکہ کر بوو دوی لہا ژوند دنیوی

وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾

او اقرار بہ او کری پتہ حانوتو خیلو باندے چہ یقینا دوی کافران وو۔

نکلا داهم بیرہ اخروی دہ او پیریا تو کس د آدم علیہ السلام نہ بعد او د محمد صلی اللہ علیہ وسلم نہ مخکس د رسولانو پہ راتلو کس د علما و اختلاف دے لیکن د حق داعیان پکس دیر راغلی دی د اکثر علما و قول دادے چہ د آدم علیہ السلام نہ روستو جنا تو کس پیغمبر نہ دے راغلی او د حق داعیان (نذیران) پکس راغلی د اقول ابن جریر او ابن کثیر غورہ کریدے پہ دلیل سورۃ نساء ۱۳۳ او سورۃ یوسف ۱۹ او سورۃ فرقان ۱۸ سرہ - نو منکم خطاب کس دیر اقوال دی اول داچہ خطاب پہ اعتبار د مجموعہ سرہ د تغلیب یے ورکے دے انس لہہ پہ جن باندے دویم داچہ رسل پہ معنی د نذیر سرہ دے دریم داچہ مخکس د آدم علیہ السلام نہ جنتوتہ رسولان لیکل شویدی نو پہ خطاب د جنتو کس هغوی مراد دی - يَقْضُونَ لَوْ مَقْصِدَ رَسُولَانِ يَا تَوْنَه د توحید او تذکیر د قیامت دے - شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا داروستو د گواهی د اندامونونہ دہ

وَعَرَّثَهُمُ دَاعِلَت د تکذیب دے او دا د جانب د اللہ تعالیٰ نہ جملہ معترضہ دہ - أَنَّهُمْ كَافِرِينَ اول شہادت د اقرار د رسولانو دے او دویم د کفر کو لو دے

ذَٰلِكَ أَنْ لَّمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ

دا ددے وجہ نہ چہ نہ دے ستا رب ہلا کوونکے د کلو

يُظْلِمُ وَأَهْلُهَا غَفْلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ

پہ سبب دظلم (تشرک) کولو دھغوی او اد سیدونکی دھغے بے خبری وی۔ او دھریو دپارہ مختلف درجے دی

مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رَّبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا

درجے د عملون دھغوی نہ۔ او نہ دے رب ستا بے خبری (غافل) دھغے نہ چہ دوی

يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾ وَرَبُّكَ الْغَفِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ط

خہ عملونہ کول۔ او رب ستا بے حاجتہ دے خاوند د رحمت دے۔

إِنْ يَشَاءُ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ

کہ او غواہی نو بو بہ سچی تاسو او تائبان بہ کری دوستو ستا سونہ

مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةٍ قَوْمٍ

ہغہ شوک چہ او غواہی لکہ چہ پیدا کری یئی تاسو د اولاد د قوم

مَّا دَا دَرْسُولَ دَرْالْيَكْلُو وَجْهَ ذَكَرْ كَوِي كَوْمِ چہ مخکنس ایت کنس ذکر د ارسال الرسول

وَوُجْهَ كُلِّه خَلْقِ پَہ شَرَكْ کنس اختہ وی لیکن رسول ورتہ نہ وی راعلے او بیا

دَ تَوْحِيدِ او دَحَقِّ ورتہ نہ وی شوے نو دوی لہ پَہ دُنْيَا کنس عذاب نہ ورکوی۔

يُظْلِمُ نہ مراد ظلم د خلقو دے پَہ کفر و شرک او بد عملون سرہ لیکن مخکنس ارسال

رسول نہ عذاب نہ ورکوی لکہ سورۃ اسراء ہا کنس دی دویم قول دادے چہ

د ارسال رسول نہ مخکنس عذاب ورکول ظلم دے لیکن اول قول غورہ دے

عَمَّا کہ اللہ تعالیٰ باندے رسول رالیکل واجب نہ دی۔ غَفْلُونَ نہ مراد ہغہ شوک

دی چہ دعوت د رسولانو ورتہ نہ وی رسیدے۔

مَّا یعنی ہریو د پیربانو او انسانانو تہ کہ جنت والادی او کہ جہنم والادی دوی

دپارہ مختلف مرتبہ دی او د ہر چہ مرتبہ د ہغہ د عمل مناسب دہ کہ پَہ دنیا کنس وی

او کہ پَہ آخرت کنس وی۔ او اشارہ دہ چہ مدار د جزا او سزا پَہ عمل باندے دے۔

اٰخِرِيْنَ ۝۱۳۳ اِنَّ مَا تُوْعَدُوْنَ لَا يَتَّوَمَّ

نور نہ . یقیناً ہفتہ چہ وعدہ ہے کید نشی تاسو سورہ خاتما راتلو کے دے اوتہ یثی

اَنْتُمْ بِمُعْجِزِيْنَ ۝۱۳۴ قُلْ يَقُوْمُ اَعْمَلُوْا

تاسو ایچہ کیدونکی . تہ ورتہ ادوایہ اے قومہ عمل کوئی

عَلٰی مَكَانَتِكُمْ اِنِّیْۤ اَعْمَلُ فَسُوْفَ

پہچلہ طریقہ باندھے ، یقیناً خہ عمل کوونکے ہم (پہچلہ طریقہ) نور دے دے چہ

تَعْلَمُوْنَۚ مَنْ تَكُوْنُ لَهٗ عَاقِبَةُ الدَّارِۚ

تاسو تہ بہ معلومہ شی، چہ شوک دے چہ وی بہ ہفتہ خہ انجام دے کور دے آخرت .

اِنَّہٗ لَا یُقْلِحُ الظَّالِمُوْنَ ۝۱۳۵ وَجَعَلُوْا لِلّٰہِ

یقیناً نشی بچکدے (کامیابیدے) ظالمان . او مقرروی دوی اللہ تعالیٰ لہ

مِمَّا ذَرَّآ مِنْ الْحَرِّۚ وَالْاَنْعَامِ نَصِیْبًا

دھتے تہ چہ پیدا کریدی دے فصلوتہ اور خاروتہ برخہ

فَقَالُوْا هٰذَا اِلٰہُ بَرَعِیْمٌ وَهٰذَا الشُّرَکَآءُۚ

تو وائی دردی دا برخہ دے اللہ تعالیٰ دہ پکمان ددوی (برعیر دقدار شرعی نہ) اودا برخہ دمدکار دموں دہ

۱۳۳ دا بیرہ ورکول دی نہ منونکو تہ یعنی اللہ تعالیٰ بے حاجتہ رحم والادے لیکن غضب والاہم دے کہ او غواری نو نہ منونکی بہ فنا کری او نور خلق بہ ددوی پہ خائے راوی . اِنَّ یَّشَآءُ اَہٗ دَا ذَکَرٌ ضِدَّ ذَکْیَرٌ دے کس دھتہ نہ یعنی دے رحمت ضدا غضب او عذاب دے چہ پہ اَنْ یَّشَآءُ اَہٗ سورہ یے ذکر کوی .

۱۳۴ داہم بیرہ دے عذاب دہ نہ منونکو تہ . مَا تُوْعَدُوْنَ عام دے عذاب دے دنیا او بعث بعد الموت دواروتہ شامل دے .

۱۳۵ دا اعلان براءت دے نہ منونکو تہ او سعتہ زور نہ دہ . مَكَانَتُکُمْ مراد دے دینہ تمکن او طاقت دے یا مراد ترینہ حال او طریقہ دہ اودا سے پہ سورہ ہود ۱۲۱ کنس دی . مَنْ مَوْصُوْلَهٗ مَفْعُوْلٌ دے تعلمون دے . عَاقِبَةُ الدَّارِ عَاقِبَتِ مَحْمُوْدَہٗ

فَمَا كَانَ لَشُرْكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ

نوہو۔ برخہ۔ چہ۔ وی۔ دے۔ دوی۔ دے۔ من۔ دکار۔ اتو۔ دے۔ پارہ۔ پس۔ تہ۔ رسی۔ اللہ تعالیٰ تہ۔

وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرْكَائِهِمْ

اوہو۔ برخہ۔ چہ۔ وی۔ اللہ تعالیٰ لہ۔ نوہو۔ رسی۔ مددکار۔ اتو۔ دے۔ دوی۔ تہ۔

سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿۳۶﴾ وَكَذَلِكَ زَيَّنَ

بدہ۔ دہ۔ ہغہ۔ فیصلہ۔ چہ۔ دوی۔ یے۔ کوی۔ او۔ دغیہ۔ دوی۔ کوی۔

دے دار آخرت۔ اِنَّہ۔ دا۔ ذکر۔ فیصلہ۔ دے فریقینو دے اجمالاً۔

۳۶ دے ایت نہ ترنھا پورے دویم باب دے پہ دے کبں رد دے پہ رسمونو دے جاہلیت باندے پہ تحلیل او تحریم کبں اول رد دے پہ نذر دے غیر اللہ باندے بیارد دے پہ تحریم اتو دے غیر اللہ باندے بیا عقلی دلیلونہ دی دے دے دے پارہ دے رد دے شرک فعلی بیارد دے پہ دلیل دے مشرکانو باندے دے زجر اور دے پہ طریقہ دے مشرکانو باندے چہ پہ فصلونو او خارو و کبں دے اللہ برخہ ہم ورکوی او دے غیر اللہ پہ نوم برخہ ہم ورکوی چہ ہغے تہ اوکے یا دپری دے بابا وائی پہ دے زما نہ کبں بخاری دے ابن عباس رضی اللہ عنہما پہ روایت سرہ وئیے دی چہ کہ تہ غوارے چہ جہل دے عربو او پیڑنے نو سورۃ انعام دے یوسل دیرش ایت نہ پہ اخوا اولولہ۔ اللہ معلومہ شہوہ چہ دوی دے اللہ تعالیٰ پہ نوم صداقہ خیرات زکوۃ ورکوؤ۔ بَرَّعَیْہُمْ پہ دے کبں اشارہ دہ چہ حصہ دے اللہ تعالیٰ کبں دوی دے قدر شرعی لحاظ نہ کوؤ پخپل خیال سرہ بہ یے حصہ جو رولہ۔ او حصہ دے شرکاء اللہ تعالیٰ تہ نہ رسی دے یو مطلب دادے چہ نذر دے غیر اللہ عامو مسکینانونہ نہ ورکوی دویم مطلب دادے چہ نذر دے غیر اللہ شہ دانے وغیرہ بہ دے ہغے مال سرہ شریک شی کوم چہ دے اللہ پہ نوم وی نوزریے ترینہ جدا کپری دریم داچہ کوم خیر دے غیر اللہ نزاروی نو پہ ہغے دے اللہ تعالیٰ نوم نہ یا دوی مخلورم داچہ پہ کوم مصرف کبں زکوۃ یا صداقہ خرچ کوی او ہغہ بہ کمہ شہوہ نو دے نذر دے غیر اللہ نہ یے نہ پورہ کوی او بلہ طریقہ دادہ چہ کوم خاروے چہ ذبح بہ یے دے اللہ تعالیٰ پہ نوم کولہ نو دے غیر اللہ نوم بہ یے ورسرہ ضرور ذکر کوؤ او کوم چہ دے غیر اللہ پہ نوم وؤ نو دے اللہ تعالیٰ نوم بہ یے پہ ہغے باندے

لِكثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ

دیرو مشرکانو ته وژل د پيو خپلو

شُرَكَاءَهُمْ لِيَرُدُّوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ

(محبت) د شریکانو د دوی د مے د پاره چه هلاک کړی دوی او گپا وړ کړی په دوی باتل

دِينَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ

دین د دوی - او که غوڅته الله تعالی نه به مے کړی دوی دا کار نو پریرد دوی

وَمَا يَفْقَرُونَ ۝ وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ

سره دهغه چه غه دروغ جوړوی - او دوی وایي دا سره دهغه خوروی

وَحَرَّتْ حَجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ شَاءَ

او فصل منع د مے نه به خوری دا مگر هغه څوک چه مونږه غواړو

يَزَعِيهِمْ وَأَنْعَامٌ حَرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ

په کمان د دوی کین او خاړوی چه حرام شوی شاکانه دهغوی (د پاره د سور لوی) او خاړوی

نَه ذَكَرُوا وَلَهُ ابْنٌ كَثِيرٌ ذَكَرَ كَرِيمًا - او حصه د الله تعالی شُرَكَاءُ وَتَرَسِي

د د مے هم دغه څلور مقصدا دی خو په عکس سره -

نکته دا هم رد د مے په نذر د غیر الله باند مے چه اولاد د غیر الله په نوم منځته

کوی او منجورانو او ملنکانو ته یی مخی (دا قتل حکمی د مے) او کله د غیر الله په

نوم اولاد هم ذبحه کوی دا په شیعہ کانونو او هندوانو کین شته - او د بابا کانونو

په نوم خپله لونږه د هغوی منجورانو او نوسو ته مخی او په نکاح یی ورکوی

دا شرک د مے او دا نکاح فاسد د مے - شُرَكَاءُ مراد د د مے نه محبت د معبودانو

باطلو د مے یا مراد د د مے نه منجوران او پیران وی - په قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ کین لونږه

یا عا مین ژوندی نڅول هم داخل دی - لِيَرُدُّوهُمْ اشاره ده چه نذر د غیر الله

سبب د اور د جهنم د مے - دِيْنَهُمْ مراد د دین نه دین اسلام د مے چه خلق

پیدا شو مے دی په هغه باند مے یا مراد د د مے نه دین د ابراهیم او اسماعیل

عليهما السلام د مے چه مشرکین عرب د هغه دعوی کوله - وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَفْعُول پتی د مے یعنی

لا ینجی کول د خلقو د شرک کوله نه

لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءٌ عَلَيْهِ

چہ نہ یاد وی نوم دے اللہ تعالیٰ کو پہ ہفتے باندہ (رواغی) دروغ جو کہ پہ اللہ تعالیٰ باندہ

سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿۱۳۸﴾ وَقَالُوا

زردے سزا پر کہی دوی تہ پہ سبب دے چہ دوی خہ دروغ جو کہ دوی۔ او دوی وائی

مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ

ہفتہ خہ چہ پہ کیہا دے دے خا رو و کیں دی (پٹی او پچی) خالص دی

لَا ذُكُورًا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ

ناریو زموتی لہ او حرام دی پہ بنیو زموتی باندے۔ او کہ دی

مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ

مردار بچے نو دوی پہ ہفتے کیں برابر شریک دی۔ زردے سزا پر و کہی دوی تہ

۱۳۷ دارد دے پہ تحریم تودہ غیر اللہ باندے او دے درے قسمہ یے ذکر کرے۔

الْأَمْنُ نَشَاءُ مُرَاد دے نہ منجوران دی۔ ہذا مراد ہفتہ دی کوم چہ پہ ۱۳۷ کیں ذکر شول "هذا الشركاء" یا نور ہفتہ خا روی او فصلونہ چہ دوی یے تعیین او کری۔

حَجَرٌ بِه دے لفظ کیں مذاکر او مؤنث مفرد او جمع یوشان دی۔

مُحَرَّمٌ ظُهُورُهَا سورلی کول او بار را و پل چہ ہفتے باندے منع کرے دی ہفتہ بحیرے سائبے او حام دی۔

لَا يَذْكُرُونَ اہ بلکہ نوم دے غیر اللہ پہ وخت دے ذبح کیں ذکر کوی یا مراد ذکر اللہ نہ دے دین ذکر و نو دے پارسہ استعمال لول دی۔

افْتِرَاءٌ دا دے واپہ قسم و نو سرہ متعلق دے یعنی اللہ تعالیٰ تہ پہ دروغہ سرہ نسبت کوی۔

وَصَفَّهُمْ إِنَّا هَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿۱۳۹﴾ قَدْ خَسِرَ

دُغْلَط بیاں دے دی۔ یَقِینًا ہفتہ حکمتوں والا دے پوہہ کہ ہر خہ۔ یَقِینًا تاوا تیان دی

الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ

ہفتہ کسان چہ وڑے دی بیخی خیل یہ کم عقلتیا بغیر دے پوہے

عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً

دلیل نہ او حرام کریدی ہفتہ خہ چہ وڑ کریدی (حلال کریدی) اللہ تعالیٰ دوتہ، دوجے دے دروغ جوہہ

عَلَىٰ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿۱۴۰﴾

یہ اللہ تعالیٰ باندے۔ یَقِینًا دوی گمراہ دی او نہ دی دوی ہدایت والا۔

۱۳۹ داہم رد دے پہ تحریم دے غیر اللہ باندے یعنی دے بعض خاروؤ بیخی بہ
ژوندی پیدا شول نوہفتہ بہ یے پہ زنا نو حرام کنرل چہ پہ دے سرہ زنا نو
تہ ضرر رسی اوکہ مر بہ پیدا شو نو بیا بہ پکنی ہفتوی لہ برخہ ورکولہ۔

مَا فِي بُطُونِ عَامٍ دے بچو او پیو تہ پہ دے شرط سرہ چہ ژوندے بہ پیدا
شو۔ خَالِصَةً وَتَحَرُّمًا دے تانیث دے پارہ نہ دے مبالغہ دے پارہ دے دے وجہ نہ
محرم مذاکر ذکر کرے دے بنا پہ اصل باندے نو خَالِصَةً پہ معنی حلال
دے سرہ دے خصوصیت نہ۔ وَصَفَّهُمْ وَصَفٍ پہ معنی دے بیان کولودے
او جزاء لفظ پت مراد دے اوکہ وصفہم تفصیل پہ سورۃ نحل ۱۱۷ کنیں شتہ۔
ہرکہ چہ پہ دے ایت کنیں ذکر دے فروعو دے خاروؤ دے نوکہ ہفتہ سرہ لفظ
دے وصف مناسب دے او پہ تیر شوی ایت کنیں ذکر دے ذواتو دے انعامودے نوکہ
ہفتہ سرہ لفظ دے افتراء ذکر کرے دے۔

۱۴۰ دا ایت دے نذر دے غیر اللہ او تحریم دے غیر اللہ دوارو سرہ متعلق دے اوکہ
ہفتہ درے وجوہ یے ذکر کرے دی۔ سَفَهًا، غیر علم او افتراء او پہ ہفتہ یے
درے حکمونہ مرتب کریدی۔ خسران، ضلال او عدم اہتداء خسران خو
محکہ دے چہ اولاد نعمت عظیمہ دے او پہ قتل دے ہفتہ سرہ لوٹے نقصان
حاصلیری ہم دے دنیا او ہم دے آخرت او ضلال محکہ دے چہ بے دلیلہ او بے علمہ
کارے کریدا۔ او عدم اہتداء محکہ دے چہ افتراء دے پہ اللہ تعالیٰ باندے۔

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ

او اللہ تعالیٰ ہفتہ ذات دے چہ پیدا کریدی یا غونہ سفر و نو والا او بے د

مَّعْرُوشَاتٍ وَالتَّخْلُ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا

سفر و نو نہ او کجورے او فصل چہ مختلف دی

أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا

میوے دھتے او خونہ او انار چہ یوشان دی (پہ پانہ کیں)

وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُّوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ

اونہ دی یوشان (پہ میوہ کیں) خوری د میوہ دھتے نہ کلہ چہ میوہ او کھی

وَاتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا

او درکوی حق د اللہ تعالیٰ پہ ورخ د شوکولو دھتے کیں او اسراف (زیلے) مہ کوئی -

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٣١﴾ وَمِنَ الْإِنْعَامِ

یقیناً اللہ تعالیٰ نہ خو خوی زیلے کوونکی (مشرکان) - (راوید کریدی) د خار و نہ

۱۳۱ دادلیل عقلی دے د پارہ د رد د شرک فعلی او د اشک پہ فصلونو او خارو
کیں اکثر وی نو دلیلونه ہم د دے دوارو قسمونو سرہ متعلق ذکرکوی
مَعْرُوشَاتٍ ہفتہ چہ غوریدلے دی پہ مخ د زمکہ لکہ ختکہ خربوزہ وغیرہ
یا د انکور بعض قسمونہ وغیرہ۔ غَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ چہ پخیلہ پنہائی بانڈے
ولاہوی داخوہیر قسمونہ دی۔ مُخْتَلِفًا اُگلہ ضمیر راجع دے صرف زرع تہ
یا راجع دے نخل او زرع تہ پہ تاویل د کُل واحد منہما سرہ۔ وَالزَّيْتُونَ د دینہ
تیل راوٹی۔ وَالرُّمَّانَ دا د دواہی د پارہ اکثر استعمالیدی۔ مُتَشَابِهًا اہ حال
دے د زیتون اورمان نہ یا حال دے د تہولونہ او مراد داچہ د یوجنس اونہ
او بوٹی وی لکہ کجورہ او پہ میوہ کیں اختلاف وی ہمداسے پہ فصل وغیرہ
کیں۔ کُلُّوا مراد د دے نہ اباحت د اکل دے یعنی حرام جے مہ کنہی۔

ثَمَرِهِ ضمیر پہ تاویل د مذاکور اوکل واحد سرہ راجع دے۔
اتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ ورکوی حق د اللہ خاص پہ ورخ د لوکولو کیں او د

حَمُولَةً وَفَرْشًا ط كَلُوا مِن رَّزْقِ اللَّهِ

بار او پونگی اوچیت (پست) قدا والا - خوری د هغه نه چه حلال کریدی تاسولہ اللہ تعالیٰ

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ

او تابعداری مہ کوئی د قد مونو د شیطان - یقیناً دے تاسولہ

عَدُوٍّ وَمُبِیِّنٍ ﴿۱۴۲﴾ تِلْكَ آيَاتُ الذِّكْرِ مِنَ الصُّحُفِ

دشمن ښکارہ دے - (پیدا کریدی) اته جوہی د مکہ و تہ

اَتَيْنَ وَفِي السَّحَابِ ثَلَاثِينَ ط قُلْ

دوہ او د بیزو (چیلو) تہ دوہ - تہ او وایہ

عَالِدَ كَرِيمٍ حَرَّمَ آمَ الْاَنْشِيَّيْنِ

ایا دا دوہ نران (کہا او بیس) حرام کریدی اللہ تعالیٰ یا دوہ مادے (کہا او بیڑہ)

اَمَّا اَنْتُمْ فَلَا تَحْتَمِلُوهُ عَلَيْهِ اَرْحَامُ الْاَنْشِيَّيْنِ ط

او کہ هغه شے چه مشتمل دی پ هغه باندے رحمتہ (یعنی دانی) د مائندو -

لو کولو قید اکبش اشاره ده چه هغه فصل او میوه چه لاس حاصل شی او مخکس
هلاک شوے نه وی نو په هغه کبش حق د الله تعالیٰ واجب کیږی -

وَلَا تُسْرِفُوا اسراف نه مراد شرک دے یعنی دا فصلونه او میوه په نذر
د غیر الله سره مه ورکوی او تحریم پکبش د عان نه مکوے ابن جریر
د ایاس نه نقل کریکا هر هغه چه مخالف وی د امر د الله تعالیٰ نه نو هغه مسرف د
﴿۱۴۲﴾ د ابل دلیل عقلی دے د پاره د رد د شرک فعلی او انشاء لفظ پت دے
حَمُولَةً هغه خاروی چه بار ورباندے اچولے کیږی او د زمکه نه اوچت وی
اوبسان اسونه نجر او خره و غیره - او فَرْشًا کهاے بیزه چه بار نشی او پلے
اوزمکه ته نزد دے وی یا د هغه د شحرمونو نه فراشونه جوړیږی - کَلُوا د مطلب
دے چه د عان نه تحریم مکوی - وَلَا تَتَّبِعُوا د مطلب دے چه د غیر الله په
نوم یے مه نذر رکوی -

نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۳۳﴾

خبر کرئی ما پہ۔ دلیل سرہ کہ۔ تاسو رشتہ یی۔

وَمِنَ الرِّبْلِ اثْنَتَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ط

او د اوینا نوٹ۔ دواہ او د غوا یا نوٹ۔ دواہ۔

قُلْ عَالِدُ الَّذِیْكَرِّیْنِ حَرَّمَ أَمَ الْوَنَشِیْنِ

نہ درتہ۔ اووایہ ! آیا دواہ تزان (اویں او غویہ) حرام کریدی اللہ تعالیٰ یا دواہ مادے (اویں۔ غوا)

أَمْ أَشْتَمَلْتُ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْوَنَشِیْنِ ط

یا ہذا شے چہ مشتمل دی پہ۔ ہتے باندے۔ بیچی دانتی د مائیدو۔

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْكُمُ اللَّهُ بِهَٰذَا ج

یا وی تاسو حاضر کلمہ چہ حکم در کوو تاسو تہ اللہ تعالیٰ پہ دے سرہ

۳۳۱ ادا بل دلیل عقلی دے ثمنیۃ بدل دے دحمولہ وفرشأتہ وتفصیل پہ طریقہ
دلف نشر غیر مرتب سار دے۔ ازواج جمع د زوج دہ ہر ہفہ خیز چہ د ہفہ سرہ
د ہفہ د جنس نہ مکررے وی نوزوج یوتہ ہم وئیلے شی دلتہ دامعنی مراد دہ۔
او د دے سرہ طلب د دلیل دے د مشرکا نوٹہ حاصل یے دادے چہ تاسو چہ
دا بعض شخاروی پہ خان باندے حرام کنری آیا د دے حرمت سبب د ذکورت
(تاریتہ والے) دے اوکے انوٹ (زنانہ والے) دے اوکے پہ رجم د مورکبن زیکیدال
دی۔ نوکے اول سبب وی نو بیا تبول تاریتہ شخاروی حرام شول اوکے دویم
سبب وی نو بیا تبول مؤنث شخاروی حرام شول اوکے دریم سبب وی نو بیا
خو تبول شخاروی نہراو مادہ حرام شول نو تاسو پکبن فرق ولے کوئی چہ
بعض حرام کنری او بعض حلال۔ دا طلب د دلیل عقلی وولیکن ہفہ دوی
سرہ نیستہ۔ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ دا طلب د دلیل نقلی دے حکم مراد علم نہ ہفہ
حکم دے چہ معلوم وی پہ وحی سرہ د طرف د اللہ تعالیٰ نہ دامعنی د علم دہ پہ
شرع کبن۔

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا

نو شوک دیر لوئے ظالم دے دھنچانہ چہ جو پروی پہ اللہ تعالیٰ بات دے دروغ

لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ

دے دپارہ چہ گمراہ کری خلقو لہرہ بے د علم نہ۔ یقیناً اللہ تعالیٰ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿۱۴۳﴾ قُلْ لَا

توفیق نہ ورکوی قوم ظالمانو (عنادیانو) نہ۔ تہ اوواہ نہ

أَجِدُ فِي مَا أُوْحِي إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ

موم حہ پہ ہنہ وحی کہیں چہ شوبہ ماہ حرام کرے شوہ نہ ہنہ چہ تاسوئے حرام کنری پہ بخورونگی

يُطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا

چہ خوری ہنہ لہرہ مکر چہ وی مردارہ یا ویتہ

مَسْقُوعًا أَوْ لَحْمَ خَائِزٍ فَإِنَّكَ رَجَسٌ

بہ ولے شوے یا غوبہ د خائیز نو یقیناً دا پلین دی

أَوْ فَسَقًا أَهْلَكَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ

یادی روخین ویستونکے دایمان نہ چہ اواز شوے وی دتار دغیر اللہ پہ ہنہ بات، پس شوک چہ تاجارہ شو

۱۴۳ دا ایت ہم دتکبن ایت پشان دے اول طلب د دلیل عقلی بیا پہ دے لفظ
اَمَرُكُمْ شَهَادَةً سِرَّةً طلب د دلیل نقلی دے یعنی کہ اللہ تعالیٰ تاسوتہ حکم
کرے وی او تاسو حاضر وی اوریدے وی تاسو؟

فَمَنْ أَظْلَمُ سِرَّةً زور نہ دہ ہنہ مشرک تہ چہ نور خلق ہم شرک تہ رابی
لکہ عمرو بن لہی بن قبعہ خزاعی چہ عربوتہ اول دہ شرک راوپے وواو
شریبی وٹیلے دی پہ دے وعید کہیں ہر ہنہ شوک داخل دے چہ پہ دین
د اللہ تعالیٰ کہیں ہنہ شیعز داخل کنری کوم چہ د ہنہ نہ نہ وی او الظالمین نہ
ہمداغہ کسان مراد دی۔

ذٰلِكَ جَزٰیْنٰهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿۱۴۶﴾

دا بدلہ (سزا) ورکے موتیہ دوی تہ۔ یہ سبب ک ظلم ک دوی او یقیناً موتیہ خاتما رشتینہ یو۔

فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُوْ رَحْمَةٍ

پس کہ دوی دروغزن وائی تاتہ نو او وای۔ چہ رب ستاسو خاوند ک رحمت دے

وَ اٰیَسَآءٍ وَّلَا یُرِدُّ بِآسَآءٍ عَنِ الْقَوْمِ

فراخہ او نہ شی واپس کیدے عذاب ک ہغہ۔ د قوم

الْمُجْرِمِیْنَ ﴿۱۴۷﴾ سَیَقُوْلُ الَّذِیْنَ اَشْرَكُوْا

مجرمانوتہ۔ خاتما وائی مشرکان

۱۴۶ دا جواب دے دیو سوال چہ او بنی او وازرے ہم اللہ تعالیٰ حرام کپی دی
نونا سوئے ولے حلال کنری جواب دادے چہ داخو صرف پہ یہودی باندا
ک ہغوی ک ظلم ک وجہ نہ اللہ تعالیٰ حرام ک پی دی پہ بل چا باندا نہ دی حرام
شوی۔ دیہودی نوخہ مظالم پہ سورۃ نساء بتا کنس ذکر کرے شوے ووبیا ہم
ک ہغوی ظلم دا وچہ ک وازرونہ بہ یے دل (غوری) جو پول او ہغہ بہ یے خرخو
او ہغہ قیمت ک ہغہ بہ یے حلال کنرلو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی
دی چہ ک دوی پشان حیلے مکیو چہ ک اللہ تعالیٰ حرام پہ خان باندا پہ حیلو
سرا حلالوئ او د امرض یہ دے امت کنس پیر شوے دے اللہم واعف عنا
واغفر لنا وازحمنا ک صبرا قون پہ دے کنس اشارہ دہ چہ یہود و وئیل چہ ک
اونس غوخہ پہ دین ابراہیم کنس حرام وہ نودا دروغ وائی۔

۱۴۷ پہ دے ایت کنس تسلی دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ چہ کہ دوی ستا تکذیب
کوی نو صبر کوہ اگرچہ اللہ تعالیٰ فراخ رحمت والا دے چہ عذاب روستو
کوی پہ مہلت ورکولوسرا یا پہ مؤمنانوت باندا لیکن قہر و غضب والاہم
دے پہ مجرمانوت باندا۔ وَلَا یُرِدُّ اَآءَ دَا عطف ک ضدا دے پہ بل ضدا
باندا۔

لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا

کہ خوشی اللہ تعالیٰ تو شرک نہ دے کہے مونہ او نہ پلار تو زمو نہ او نہ یہ حرام کہے مونہ

مِّنْ شَيْءٍ عَظُمَ كَذِبُكَ كَذِبَ الَّذِينَ مِنْ

ہیچ چیز - دغے نسبت د دروغو کہ پور (توحید) ہف کسانو

قَبْلِهِمْ حَتَّىٰ ذَاقُوا بَاسَنَا قُلْ هَلْ

منہن د دوی نہ وو تر دے چہ او شکو دوی عذاب زمو نہ تہ ورتہ اوایہ ایہ

عِنْدَكُمْ مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَبِئْسَ

تاسو سرہ - حقہ دلیل (علم) نشتر! تو را بتکارا یے کہی مونہ تہ -

إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا

تہ کوئی تابعداری تاسو مکر د کسان او نہ یی تاسو مکر

تَخْرُصُونَ ﴿١٢٨﴾ قُلْ فِی اللَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ

پہ توک (راہکل) کارونہ کوئی - تہ اوایہ اپس خاص اللہ تعالیٰ لرہ دلیل پورہ دے،

۱۲۸ دارد دے پہ دلیل د مشرکانو باندے ہغوی وٹیل چہ مونہ شرک اعتقادی یا شرک عملی چہ کوو نو پہ دے اللہ تعالیٰ خوخ (رضا) دے عکہ چہ ہر شخہ د ہغہ پہ خوخے سرہ دی داد دوی عقیدہ وہ چہ کل شیء بمشیۃ اللہ" یایے دا الزاماً وٹیل مؤمنانو تہ چہ تاسو وایچی چہ ہر شخہ د اللہ تعالیٰ پہ مشیت سرہ دی - اول جواب دادے گڈالک گڈب، الیہ یعنی کہ پہ دے اللہ تعالیٰ رضا وے نو منہن تکذیب کوو نکوتہ یے عذاب ولے ورکے دے۔

دویم جواب پہ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ آءِیۃٌ دلیلی یقینی پہ دے باندے پیش کری او ہغہ نیشتہ دوی سرہ - دریم جواب پہ دے قول سرہ إِنْ تَتَّبِعُونَ آءِیۃٌ چہ داد دی دگمان او د توک خبرے دی او ہغہ خوخہ دلیل نہ دے داسے آیت پہ سورۃ نحل او سورۃ زحرف بت کیں دے۔ سَقُولُ دا پیشنگوی دہ اوسین د پارہ د استقبال دے او وقوع د ہغہ پہ سورۃ نحل او زحرف کیں ذکر دہ یاسین د پارہ د تاکید دے گڈب آءِیۃ نسبت د تکذیب پہ نور و احکامو شرعیو کیں مراد دے یا داچہ لَوْ شَاءَ آءِیۃ مشرکانو پہ طریقہ د تکذیب سورہ وٹیل دی

فَلَوْ شَاءَ لَهْلَكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلْ

پس کہ غوغی اللہ تعالیٰ خاتمہ ہدایت پہ لے کر یوں تاسو تلو تہ۔ تہ ورتہ اووایہ! راولٹی

شَهِدَ آءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ

علماء خپل ہفہ کسان چہ بیان کری چہ بیشکہ اللہ تعالیٰ

حَرَّمَ هَذَا ۚ فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ

حرام کریدی دا نو کہ دوی بیان اوکرو (بے دلیلہ) نو تہ ملگرتیا مکوہ

مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا

د دوی سرہ، او مہ تابع کیرہ د خواہشاتو د ہفہ کسانو چہ دروغٹن گنری

بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ

آیاتونہ تمونوہ او ہفہ کسان چہ ایمان نہ لری یہ آخرت باندے

وَهُمْ يَرْبِئُهُمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾ قُلْ تَعَالَوْا

او دوی د خپل رب سرہ نور خلق برابر گنری۔ تہ ورتہ اووایہ! راشی

بلکہ دا بیان د دلیل یقینی دے پہ توحید باندے چہ ہفہ کتابونہ نازلول اورسولان
رالیکل دی البالغۃ چہ د صدق او عربی اوفصاحت بلاغت انتہاء تہ رسیدے
وی۔ د ربیع بن انس نہ روایت دے چہ ہفہ چا سرہ (چہ نافرمانی د اللہ تعالیٰ او شرک
کوی) ہیج حجت تیشستہ پہ اللہ تعالیٰ باندے بلکہ اللہ تعالیٰ الحجۃ بالغہ دے پہ
بند کا نو باندے۔ لیکن ہدایت پہ اختیار د اللہ تعالیٰ کہیں دے۔

نہا دا طلب د دلیل دے د دوی د علماؤ نہ۔ ہذا پہ دیکہیں اشارہ دہ ہفہ تہ چہ
ذکر دی پہ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰
آیا تونو انکار قیامت او شرک کول او د دوی دین پہ خواہشاتو باندہ بناوی۔
فَإِنْ شَهِدُوا نَهْ مَرَاد د دے کہ دوی بیان د دے د عجانہ بے دلیلہ اوکری نو تہ
ورسره ملگرتیا مکوہ عکہ چہ د خواہشاتو تعبداری کول منع دی۔

أَشْلَىٰ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا

چہ بیان کریم حق چہ حرام کریدے رب ستاسو پہ تاسو بات دے چہ شریک مہ کنوڑی

بِهِ شَيْعًا ۖ وَالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۚ وَلَا

دھفہ سرہ ہیٹھے او د مور او پلار سرہ نیکی کوئی او مہ

تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِمَّنْ إِمْلَاقٌ طَحْنٌ

وژنی بیخی خیل د وچے د لوہے نہ موڑ

نَزَرُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرُبُوا الْفَوَاحِشَ

نزی درکوو تاسو نہ او دوی نہ او مہ نیز دے کیڑی بدو کارو نہ

مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطْنٌ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ

ہفہ چہ شکار دی د دینہ او ہفہ چہ پت دی او مہ وژنی نفس

الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَالِكُمْ وَصَّيْكُمْ

ہفہ چہ حرام کریدے اللہ تعالیٰ مگر پہ حق (رجوم شرعی) سرہ داپوہ حکم درکوی تاسو نہ

بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرُبُوا

پہ دے سرہ دے د پارہ چہ عقل نہ کار واخلی او مہ نیز دے کیڑی

بہا دے آیت نہ تراخہ پورے دریم باب دے دے حصے نہ پہ دے کبش
ذکر د شپہ حرامو او پنچہ حکمونہ دے (چہ د ہفے نہ خلاف کول حرام دی)۔
بیا دلیل نقلی د کتاب د موسیٰ علیہ السلام نہ بیا ترغیب قرآن تہ د پارہ د دفع
کولو د عذارو نو بیا تخویف د نیوی دے اوزور نہ مخالف تہ او آخر کبش بیان
د پیغمبر دے پہ رد د شرک کبش او اختتام پہ ترغیب سرہ دے قُلْ تَعَالَوْا یعنی
دے خلقت تہ او وایہ چہ تاسو کوم شیرونہ پہ عخان حرام کرے دی ہفہ حرام
نہ دی بلکہ دوی تہ د اللہ تعالیٰ محرمات بیان کرے او قرطبی وئیے دی چہ پہ
تولو علما و باندے دے دے محرماتو بیان کول لازم دی او تعالو کبش اشارہ دہ
چہ دامنل سبب د علو او د رفع دے او ابن ابی حاتم مرفوع روایت ذکر کریدے

مَا لِلْيَتِيمِ إِلَّا بِالْقِيَّ هِيَ أَحْسَنُ حَقِّ

مال دے یتیم تہ مکر یہ ہفت طریقہ چہ ہفت خائستہ وی (اوسانتہ کوئی دیتیم کمال) ترہفہ پور

يَبْلُغُ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ

چہ اورسی دی حواتی خیلے تہ او پورہ کوئی پیمانہ او تلہ (تول کول) کوئی

چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ دے درے آیا تونو باندے دے صحابونہ بیعت اخستلو۔ مَا حَرَّمَ رَبِّي كُفْرُ بِه دے کبھی کوم پختہ چہ او امر ذکر شویدی نو دے ہفت نہ خلاف کول حرام دی دے حَرَّمَ دے لاندے ہفتے ذکر کپی بیا داکارونہ کوم چہ پہ دے ایت کبھی ذکر شوے دی پہ دے باندے تول عقل والا پوہیری چہ داقبیج دی لیکن مخالفت کوونکو دے عقل نہ خلاف کرے دے او دیتہ بنہ کارونہ وائی نو حکمہ اللہ تعالیٰ او فرمائیل لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ۔ وَلَا تَقْتُلُوا داکتل درے قسمہ دے اول قتل حقیقی لکہ چہ مشرکانو دے جاہلیت کبھی طریقہ دے دویم قتل پہ طریقہ دے اسقاط حمل اوضبط تولید او منصوبہ بندی۔ دریم قتل حکمی یعنی دے دین دے علم نہ محرومہ کول او دے دنیا پہ علمونو او کارونو کبھی مشغولہ کول دے پارہ دے رزق کتلو او پہ دے ایت کبھی منع دے دے غریبانو خلقو چہ دے خیل روزی دے غم دے وجہ نہ ہے مچی قتل کول او سورۃ بنی اسرائیل ۳۴ کبھی منع دے دے مالدارو خلقو چہ مچی ہے دے دے وجہ نہ وژل چہ دوی بہ روزی دے کوم ٹھائے نہ خوری دے دے وجہ نہ دلته مِنْ اِمْلَاقٍ وَتِلْیے دے چہ فقر فی الحال موجود وی او سورۃ اسراء کبھی خشیت املاق و تیلے دے چہ مالدار وی خود فقیری دے راتللو نہ بیرہ کوی او هرکله چہ دے فقیری پہ وخت انسان اول دے عیان فکر کوی نو اول ہے دے پلارانو ذکر او کرو پہ نَزَّرْنَا سُرَّةً او دے مالدار ہی پہ وخت کبھی دے اولاد ذکر کوی نو ملتہ مُمْ فَخْکُنْ رَاوِیے دے۔ حَرَّمَ سَوَال: دے نہ روستو شہ منہیات او شہ مامورات ذکر دی نو مامورات دے حَرَّمَ دے لاندے شہکدہ داخلیری او منہیات دے نہی دے لاندے داخل دی او نہی خو مفعول دے حَرَّمَ دے پارہ نشی کیدے ۹۔ جواب اول: اَلَا تُشْرِكُوْا اَلَا نہ فحکبھی ہو پتہ دے راجع دے مَا حَرَّمَ تہ لیکن دے ماموراتو دے حَرَّمَ دے لاندے داخلیدلو کبھی اشکال باقی دے۔ جواب دویم: علیکم اسم فعل دے یعنی لازم دی پہ تاسو باندے اَلَا تُشْرِكُوْا شرک نہ کول۔ او مامورات خو ہم لازم دی او دے حرم سرہ بل فعل (اوجب) پتہ مراد دے۔ جواب دریم: دادے چہ حرم

بِالْقِسْطِ لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

پہ انصاف سے ، تکلیف نہ ورکو و موثر ہمیشہ یوں نہ مگر پہ قدر دوس دھغ۔

وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ

او کلاچہ و بیا کوئی نو انصاف کوئی اگر کہ وی (وینا کریشوے) خیلوان ستاسو

وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَٰلِكُمْ وَصْنُكُمْ بِهِ

او لوٹ دے اللہ تعالیٰ پورہ کوئی ۔ دا حکم درکوی تاسوتہ پدے سے

لَعَلَّكُمْ تَتَذَكَّرُونَ ﴿۱۵۲﴾ وَأَنْ هَذَا صِرَاطِي

دے دیا چہ یاد اوساٹی ۔ او (پورہ شئی) چہ دا قرآن لار حُما دہ

مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السَّبِيلَ

برابر نو تابعداری کوئی ددکا او مہ تابع کیری دے نور لادو

پہ معنی دے فرض او واجب سے دے او مفعول پتہ دے عمل کول پہ دے ماموراتو او منہیا تو باندا دے۔ جواب شلورم: حَرَمٌ پہ خپلہ معنی دے مفعول پتہ ذکر (مخالفتہ) اوالاتشرکوانہ ممکن ہو پتہ دے۔ وَاِلْوَالِدَيْنِ دلتہ نہی (لا تسبوا) ذکر نہ کپہ اشارہ دہ چہ حق دے والدینو صرف ترک اساعت نہ دے بلکہ احسان و رسوہ لازم دے۔ اَلْفَوَاحِشُ مغہ کنا ہونہ چہ دے حیایہی سے تعلق لری او عقلی بدگنری۔ بِالْحَقِّ مرندا کیدال او قصاص او زنا و ستود وادہ نہ پہ دے سے قتل جائز کیری۔ وَصْنُكُمْ وصیت دے اللہ تعالیٰ تاکیدی حکم وی چہ نہ منسوخ کیری۔

۱۵۱ دا کارونہ مشرکانو ہم منل چہ دایہ اخلاق دی لیکن بیا بہ یے دھغ خلاف کوؤ نو عکھ ورتہ او فرمائیل لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ یعنی دے کارونو عا یست مہ ہیرؤ لَدُکُلِّفُ نَفْسًا داجملہ معترضہ دہ چہ پہ دے احکامو باندا دے عمل کول ستاسو دے طاقت نہ بھرنہ دی نو مخالفت یے مہ کوئی یا پہ دے کبھی تسلی دہ یعنی خپل وسع صرف کوئی او دے وسع نہ چہ بھرشی نو مغہ اللہ تعالیٰ معاف کوی۔

إِذَا قُلْتُمْ قَوْلَ عَامٍ دے کہ پہ فیصلہ کولو کبھی وی یا شہادت یاد عوت او تبلیغ وی۔

فَاعْدِلُوا عدل پہ معنی دے حق اورشتیا و بیلود دے۔

فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَلَكُمْ

پس کہو جو یہ کری تاسو د لارے دھغہ نہ - دا حکم درکوی تاسو تہ

بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱۵۳﴾ ثُمَّ أَتَيْنَا مُوسَى

یہ مے سرہ دے دیارے چہ متقیان شی - بیار داهم وافرے (چہ وکریدہ موتی موسی علیہ السلام تہ

الْكِتَابَ شَمًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ

کتاب (مکس د قرآن تہ) دیارے دیورے کولو د نعمت پہ ہغہ چاچہ نیک عمل دے

وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً

او تفصیل د ہر ضروری خبرے (د دین) او ہدایت دے او رحمت دے

لَعَلَّهُمْ يَلْقَاءَ رَبَّهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿۱۵۴﴾

دے دیارے چہ دوی پہ ملاقات د رب خیل ایمان لری -

۱۵۳ دے آیت کتب یو امر او یونہی دہ - صراط مستقیم نہ مراد قرآن (اوسنت د)

السُّبُلُ نہ مراد ہغہ تولے طریقے او نظریے او مذاہب و نہ دی چہ د قرآن اوسنت

نہ خلاف دی یہودیت، نصرانیت، مرزائیت، رافضیت او تمام بدعات و اجونہ

یہ دے کتب داخل دی او د قرآن اوسنت اتباع سرہ تقوی حاصلیری عکس

تَتَّقُونَ او فرمائیل - او ہذا اشارہ دہ ہغہ مضمون تہ چہ ذکر شو پنا سورت

کتب یا یہ قرآن کتب -

۱۵۴ دادلیل نقلی د کتاب د موسی علیہ السلام نہ دے چہ یہ ہغے کتب ہم دا امر

اونواہی ذکر دی - ثُمَّ د پارسہ د ترتیب د اخبار دے یعنی ثم اخبارکم -

الَّذِي أَحْسَنَ نہ مراد یہ بنی اسرائیل و کتب محسنین کسان دی یا موسی علیہ

السلام مراد دے او د کتاب تورات د ہغوی د پارسہ پورہ حجت و د او یہ دوی

باندے پورہ احسان و د اللہ تعالیٰ د طرف نہ یا مراد د الَّذِي أَحْسَنَ نہ ہغہ

طریقہ دہ چہ خائستہ وی - ثُمَّ مَا یہ معنی د تَمَّا کا ملادے پورہ کتاب پہ ہغہ

وجہ او طریقہ سرہ چہ خائستہ وی - لَعَلَّهُمْ يَلْقَاءَ رَبَّهُمْ اشارہ دہ چہ کتاب

د اللہ تعالیٰ سرہ تعلق سا تل سبب د پونحوالی د ایمان دے پہ قیامت باندے -

وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مَبْرُكًا فَاتَّبِعُوهُ

او دا کتاب تازل کریدے مونو برکت والادے نو تابعداری کوئی ددے

وَاتَّقُوا لَعْنَكُمْ شُرَحْمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَنْ تَقُولُوا

او او پر بری دے دپارے چہ پے تاسو رحم او کریشی - (اودے دپارے) چہ او نہ وایئ

إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابَ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ

چہ یقیناً تازل کرے شویدی کتابونہ پے دوو دلو یا تدے زمونو نہ

قَبْلِنَا ۖ وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَفْلِينَ ﴿١٥٦﴾

مخکس او یقیناً وومونو دے لوستلو ددیتے بے خبرہ -

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ

یا دا او نہ وایئ چہ کہ تازل کرے شوے دے پے مونو یا تدے کتاب

لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ فَقَدْ جَاءَكُمْ

خاطا دے بہ مونو خدار مونو وکی ددوی نہ نو یقیناً راغلے دے تاسوتے

بَيِّنَاتٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً ۖ

واضح بیان دے طرق دے رب ستاسوتے او ہدایت او رحمت

۱۵۵۔ اتر غیب دے قرآن تہ پے ذکر ددوہ صفا تو د کتاب او دودہ او امر او یو حکمت۔ مبرک ددے سورت ملاکبن د ہفے تشریح دہ۔ وَاَتَقُوا حَانَ بَیْجَ کَرِی د مخالفت د کتاب اللہ نہ۔

۱۵۶۔ دادفع دے اول عذر دہ۔ دودہ دے لے یهودیان او نصاری دی چہ ہغوی تہ تورات او انجیل تازل شوے وؤ او مونو د ہغوی د لوستلونه غافل وؤ یودا چہ ہفہ عجمی ژبہ وہ سریانی یا عبرانی او عرب پے ہفے باندے نہ پوہیدال دویم داچہ ہغوی بہ ہفہ پتول او بیان بہ یے عامو خلقو تہ نہ کوؤ۔

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ

پس ٹوک دیر لوگے ظالم دے دھغ۔ چاند چہ دروغترن کنری آیاتو نہ۔ د اللہ تعالیٰ

وَصَدَقَ عَنْهَا تُنْجِزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ

اود مخ گر خوی دھغ نہ۔ ردے سزا بہ ورکرو هغ کساوتہ چہ مخ گر خوی

عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا

د آیاتو زمونہ۔ بد عذاب یہ سبب ددے چہ

يَصْدِفُونَ ﴿١٥٤﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ

دوی مخ گر خوی۔ نہ کوی انتظار دوی مگر ددے چہ

تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِي رَبُّكَ

راشی دوی نہ ملائک (د مرگ یا د عذاب) یا راشی رب سار د خیل شان مطابق

أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي

یا راشی بعض تبسے (د عذاب) د رب ستا۔ یہ کومہ ورخ چہ راشی

بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا

بعض تبسے د عذاب د رب ستا نفع بہ نہ ورکوی ہیم نفس تہ ایمان راڈرل دھغ۔

بھا دادفع د دویم عذارہ داسے د سورۃ فاطر ملائکین ہم دی او تَقُولُوا نَحْنُ

کراہیۃ لفظ پہ نیز د بصر یا نو اولیلا پہ نیز د کوفیا نو پتہ دے۔ لکنّا اھلای

مِنْهُمْ دادعوٰی د عربو پہ دے وجہ سرہ دہ چہ هغوی حان کنس دیر عقل

او تیز ذھن او پورہ فکر او اثابت کنری۔ وَرَحْمَةً نَّه روستو کذا بتم جملہ پتہ

دہ۔ وَصَدَقَ عَنْهَا لازمی او متعدی دواپہ راتلے شی لیکن ابن کثیر دلتہ

متعدی معنی غورہ کرے دہ یعنی (نور خلق منع کوی)۔ او بیا زور نہ دہ اعراض

کوونکو تہ د قرآن نہ اودا سبب د عذاب دے دے وجہ نہ پہ دے بانداے

بیا بیا تصریح کرے دہ۔

لَمْ تَكُنْ اِمْدَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِي

چہ نہ تھے وہی راہ پر ایمان مخکین دے دیتے۔ یا تھے نہ وہی کرے یہ حال

اِيْمَانِهَا خَيْرٌ اَقْلٍ اَنْتَظَرُوْا اِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ ﴿۱۵۸﴾

دے ایمان کنیں نیکی۔ توروں اودا یہ! انتظار کوئی مونیہ ہم انتظار کوونکی یہ۔

شہا دایرہ دے عذاب دنیوی دے تکذیب او اعراض کوونکوہ قرآن تہ یعنی دوی تہ دلیلونہ بیان شول او قرآن ہم دوی تہ راغے لیکن دوی نہ منی بلکہ انتظار کوئی دے عذاب او دے مرگ چہ کلہ راشی بیا بہ ایمان راوری لیکن ہغہ وخت ایمان نہ قبلیری۔ یَا قِیْرُبُکْ دا دے متشایہا تونہ دے یہ ظاہر بانگہا توں ایمان دے بغیر دے تاویل او تحریف او بغیر دے تمثیل او تشبیہ نہ او یہ حقیقت دے کیفیت ہے اللہ تعالیٰ پوہیری۔ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّکْ دے نہ مراد وخت دے غرغرے دے زندان دے او نمرختل دے مغر طرفانہ او یہ دے دوارہ وختون تو کنیں توبہ تہ قبلیری او ایمان راورل ہم نہ قبلیری۔ اَوْ كَسَبَتْ فِي اِيْمَانِهَا خَيْرًا یومعنی دادہ چہ فائدہ بہ نہ ورکوی یونفس تہ عمل دے خیر (یعنی توبہ کول) چہ نہ تھے وہی کرے یہ حال دے ایمان کنیں خیر یعنی توبہ تقدیر دے عبارت بہ دے وی اَوْ نَفْسًا لَا يَنْفَعُهَا کَسِبُ عَمَلِ الْخَيْرِ لَمْ تَكُنْ کَسَبَتْ فِي اِيْمَانِهَا خَيْرًا۔ دا ابن کثیر وئی دے دویمہ معنی دادہ چہ فائدہ نہ ورکوی ایمان بالکل کلہ چہ ایمان تھے نہ وہی راورے مخکین دے نہ یا ایمان بہ فائدہ کاملہ نہ ورکوی کلہ چہ نہ وہی کرے یہ حال دے ایمان کنیں نیک عمل۔ کاملہ فائدہ دادہ چہ بغیر دے عذاب نہ جنت تہ داخل شی۔ نو یہ دے توجیہ سرہ یہ آیت کنیں عموم دے نفی دے چہ عدم دے نفع دے پار مجموعہ عدم دے امرینو شرط کرے دے او دے مفہوم مخالف نہ معلومہ شوعہ چہ دے نفع دے پارہ یو دے امرینو نہ شرط دے یہ طریقہ دے منع دے خلو۔ اودا دوارہ توجیہ دے پار دے تردید دے قول دے معتزلو دے ہغوی وائی چہ دویمہ جملہ نہ معلومہ شوعہ چہ چا بہ حال دے ایمان کنیں عمل دے غیر نہ وہی کرے نو دے ایمان ورتہ فائدہ نہ ورکوی یعنی یہ او رکبن بہ ہمیشہ وہی نو دے دلیل دے چہ مرتکب دے کبیرہ گناہ بہ یہ او رکبن ہمیشہ وہی اودا قول دے دوی یہ نور و دلیل تو شرعیو سرہ مردود او باطل دے نو دے آیت چہ مخکین دے توجیہا تو کنیں یوہ او کرے شی نو اعتراض دے معتزلو نہ واردیری۔

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا أَنتَ

یقیناً ہفت کسان چہ تکریمے کریدے دین خیل او دوی دے دی مختلف، نہ یے تہ۔

مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ؕ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ

د دوی سرہ یہ ہمہ تعلق لرلو کیں۔ یقیناً معاملہ د دوی اللہ تعالیٰ تہ سپارے شویدہ

ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿۱۵۹﴾

بیا بہ خبر ورکری دوی لرہ یہ ہفت کاروتو چہ دوی یے کوی۔

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرٌ مِّثَالِهَا

چاچہ راتل اوکرہ پہ نیک عمل سرہ نودہ لرہ لس چتدہ ثواب د ہفت دے

وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰ

او چاچہ راتل اوکرہ پہ بد عمل سرہ نوسزا بہ تہ ورکیدی

۱۵۹ آیت کیں زور تہ ہفت چاتہ چہ قرآن او سنت یے پرینود او مختلف دے شوے
او یہ حدیث د عائشہ رضی اللہ عنہا کیں دی چہ دا دے امت بدعتیان دی
خود دے حدیث رفع ثابت نہ دہ (ابن کثیر)۔ فَرَّقُوا پخپلہ معنی دے یعنی دین یے
توتہ کرے دے او ہریو توتہ تہ یے پورہ دین و ٹیلے دے یا فَرَّقُوا پہ معنی
د فارقوا سرہ دے لکہ چہ بل قراءت کیں داسے وارد دی یعنی د دین اسلام
تہ جدا شوے دی او دا وصف د تفرق او د تفریق پہ یہود و انصاری کیں
موجود دے لکہ چہ سورۃ بینۃ ۷۷ او سورۃ نساء ۷۱ کیں دی لیکن حکم د
ایت عام دے۔ او تفرق د عقیدے او د اعمال و اول وی بیا روستو مختلف دے او
جماعتونہ جو رشی چہ دیو بل سرہ عداوت او دشمنی او تعصب کوی د دے
وجہ نہ فرقوا پسے وکانوا شیعا ذکر کرے دے او داسے پہ سورۃ روم ۳۰ کیں
دی۔ کُنتُمْ مِنْهُمْ یعنی تہ د دوی سرہ پہ ہیچ حال کیں تعلق نہ لرے اوستانہ
د دوی پہ بارہ کیں ہیچ تپوس نشی کیدے۔

إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٤٠﴾ قُلْ إِنِّي

مکر دھتے پشان او پہ دوی بہ ہیٹ ظلم نہ کیری . تہ اووایہ یقیناً

هٰدِيْنِي رَبِّيْٓ اِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۝۱۴۱

رسولے یم رب خیل لارے نیقہ تہ چہ دین

قِيَمًا مِّمَّا كَانَتْ اٰبْرٰهِيْمُ حٰزِفًا ۝۱۴۲ وَمَا كَانَ

پوخ دے، ملت د ابراہیم (علیہ السلام) دے چہ کلک ووہ توحید بانڈ او نہ وو دے

مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٤٣﴾ قُلْ اِنْ كَانَ صَٰلٰتِيْ وَنُسُكِيْ

د مشرکانو نہ تہ اووایہ یقیناً مونہ شعا او قربانی (مالی عبادت) شعا

نکلا دا تفصیل د جزا اخروی دے یعنی دلوتہ اعتبار نیشتہ بلکه اعتبار حسنہ
اوسینہ تہ دے۔ عَشْرُ امْتَالِهَا دا ذکر د ادنیٰ ثواب دے او دے نہ پہ برہ
مقدار معلوم نہ دے۔

سوال : امثالها جمع د مذکورہ نو پکار دا وچہ عشرہ پہ تائیت سورہ ذکر وے۔
جواب : ہدیکن لفظ حَسَنَات پت مراد د یعنی "عشر حسنات امثالها" یعنی نوہ نیکی داسے لک
چہ لس نیکی اوکری او د ہرے نیکی یو ثواب دے نولس ثوابونہ شول۔
حَسَنَاتِ ہغہ عمل دے چہ پہ عقیدہ د توحید او پہ طریقہ د سنت بانڈے
بناوی اوسینہ د دے خلاف دے۔

نکلا دا بیان تفصیلی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے دا دلیل وحی دے او معلوم
قسم دے د طریقہ د تعلیم چہ بیان د دین حقہ دے۔ پہ دے سورت کبن چہ
بیان او شونو د صراط مستقیم دے۔ دین قیم دے ملت ابراہیمہ دے۔
ہدائی پہ دے کبن دلیونو نقلیو و حیو او طرق تعلیم تہ اشارہ دہ چہ پہ دے
سورت کبن تیر شویدی۔ دیناً قیماً پہ دے کبن عقلی دلیونو تہ اشارہ دہ۔
دینا بدل دے د محل د صراط مستقیم تہ یا اتبع فعل پت دے۔ وکلا د بدل
دے د دینا نہ او دا بیانات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د پارہ د اظہار د فرق
دی پہ میخ د مؤحدینو او مشرکینو کبن۔

وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي ۚ يَلَهُ رِبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٢﴾

او ژوند شما او مرګ شما خاص الله تعالى لره دی چه رب د ټول عالم دے۔

لَا شَرِيكَ لَهُ ۚ وَبِذَلِكَ اُمِرْتُ ۚ وَاَنَا اَوَّلُ

نېشته هېڅ پرته والا دهغه او پدې سره حکم کړې شویږم ماته او څه اول

الْمُسْلِمِينَ ﴿١٤٣﴾ قُلْ اَغَيْرَ اللَّهِ اَبْغَىٰ رَبًّا وَّ

يم د توحيد والو نه۔ ته ورته او وايي ايا سوا د الله تعالى نه څه اولتوم بل رب او

هُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ

هغه رب د هر شيز د مے او عمل نه کوي هر يو نفس (پدې عمل)

اِلَّا عَلَيْهِمَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى ۚ ثُمَّ

مګر ضرر به ئې په هغه باندې موي او تشي پورته کولې يو کله کار پسته د سبل چا بيا

اِلَىٰ رَبِّكُمْ مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا

ستاسو رب ته ورګرځيدل ستاسو دى نو خبر به در کړي تاسو ته په هغه څه

۱۴۲ دا خلاصه د ملت ابراهيميه ده چه عبادات بدانيه او ماليه او ژوند
تيرول او مړه کيدل صرف د الله تعالى د پاره دى۔ صَلَاتِي عام دے فرض، نفل
ته۔ نُسُكِي ټولو کارونو د تقرب الھى او طاعت ته وئيل شى (قرطبي)۔ يا صرف
ذبح کول (قرباني) او يا صرف طريقه د ادا کولو د حج مراد دى۔ وَمَحْيَايَ صرف ژوند
تيرول او هغه کارونه چه زه ئې په ژوند کېښ کووم۔ مَمَاتِي صرف مړکيدل، او هغه
حالت چه زه په هغه باندې مړکيدم لکه ايمان او طاعت يا وصيت کول په وخت
د مرګ کېښ۔

۱۴۳ نفي د شرک اعتقادي او عملي دواړو مراد ده۔ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ هريو
نبي په خپل امت کېښ اول مسلم وي او د اللفظ وئيل خصوصيت د رسول الله
صلى الله عليه وسلم دے او د امتي د پاره بغير د قرآن لوستلو نه دا کلمه وئيل
نېشته بلکه وَاَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ به وائي لکه چه بعض رواياتو کېښ راغله دى۔

كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿۴۷﴾ وَهُوَ الَّذِي

چہ تاسو پہ ہفتہ کتب اختلاف کوو۔ او خاص اللہ تعالیٰ ہفتہ ذات دے

جَعَلَكُمْ خَلِيفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ

چہ او کر خولئی ئے تاسو ابادر یوبل پسے یہ زمکہ کتب او پورتہ کری یئی بعض ستاسو

فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ

کریاسو د بعضو یہ درجو (د علم اموال) کتب دے دیا کر چہ از مصیبت او کری یہ تاسو یاد دے ہفتہ کتب چہ در کربا تاسو

۱۴۸۰ دابلہ طریقہ د تعلیم د او جوابو نہ د درے سوالو تو۔ اول سوال: سیوا د اللہ تعالیٰ نہ بل ہم مدبر د عالم کیدے شی نو مثل ئے پکار کے لکہ قطب؟
جواب دا دے چہ اللہ تعالیٰ رب مدبر د ہر شے دے نوبل مدبر تہ ضرورت نیستہ۔ دویم سوال: کہ او ئیلے شی چہ پہ دے عقیدے سرہ پہ انسان بان دے گناہ نہ رائجی؟۔

جواب: وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ مَرَاد د کسب نہ کول د گناہ دی لکہ شرک کول د اللہ تعالیٰ کچہ ہفتہ نہ معاف کیری بلکہ گناہ د شرک بہ پہ مشرک بان د ضرور رائجی۔
دریم سوال: کہ شوک او وائی چہ دے دے کار گناہ بہ زہ اوچت کریم لیکن تہ داسے کار او کرہ؟۔

جواب: وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى۔
سوال: پیتے د گناہ پہ بل ہیچ چا بان دے نشی راتلے بغیر د گناہ کوونکی نہ تو نو د وازرہ تخصیص ئے ولے او کرہ؟
جواب: داسے وسوسہ او وونکے ہمیشہ وازرہ د گناہ کار وی د دے وجہ نہ تخصیص ئے او کرہ اگرچہ حکم عام دے او داسے سوال جواب پہ سورہ عنکبوت ۳۱ کتب ذکر شوے دی۔

ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ دَاخِلُوكُمُ الْآخِرَى دے۔ فَيُنَبِّئُكُمُ الْآخِرَى د خبر ورکو تہ مراد فیصلہ کول دی پہ مینع کحق پرست او باطل پرست کتب پہ جزا او سزا ورکولو سورہ۔

اِنَّ رَبَّكَ سَرِيْعُ الْعِقَابِ وَاِنَّكَ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝۱۴۵

یقیناً ستار ب زرعذاب ورکوونکے دے (تمنو تکو تہ) او یقیناً ہفہ دے بختہ کوونکے رحم کوونکے ۔

۱۴۵ دا ترغیب دے عمل کولو تہ پہ احکامو دے سورت باندے او اثبات دے ربوبیت دے اللہ تعالیٰ دے کوم چہ پہ بختہ کنیں ایت کنیں ذکر شوے دے ۔ خلیف سمجستانی وٹیل دی چہ معنی دے دے اوسیداونکی بچہ پہ یوبل پسے نائبان وی او شریبئی وٹیل دی چہ داصفت دے دے آخری امت دے بختہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین دے نو امت دے ہفہ ہم خلیفہ دے دے بختہ کنیں تیلو امتیانو یا مراد دے دے خلفاء پہ زمکہ کنیں دے طرف دے اللہ تعالیٰ نہ چہ پہ بختہ کنیں دے ژوند دے تیرولو دے پارہ مناسب تصرفات کوی ۔ وَرَقَعَ بَعْضُکُمْ داجواب دے سوال دے چہ ہرکہ پہ ہریو کنیں وصف دے خلیفہ دے نو پکار دے چہ پہ تیلو کنیں مساوات وے ؟

جواب او شو حاصل دے جواب دادے چہ دوی یے پہ تفاوت سرے گروے شی شوک عاقل شوک جاہل شوک مالدار شوک غریب شوک مالک شوک مملوک دے پارہ دے ابتلاء ستا سوا و مقصد پہ ابتلاء کنیں معرفت دے توحید دے اللہ تعالیٰ دے او فرق کول دی پہ مینج دے شکر کوونکے دے دے نعمت او کفران کوونکے ۔ فِی مَا اَتَکُمْ مراد دے دے ہر ہفہ صفت او حالت دے چہ انسان پہ بختہ سرے متصف وی پہ مالدار باندے ابتلاء دے پہ مالدار کنیں او پہ غریب باندے پہ غریب کنیں او خائستہ شکل والا باندے پہ دغہ صفت کنیں او پہ بد شکل والا دے ہفہ پہ حال کنیں او پہ عاقل عالم باندے پہ علم کنیں او پہ جاہل باندے پہ جہل کنیں ۔ اِنَّ رَبَّكَ سَرِيْعُ الْعِقَابِ دا تخویف دے شکر نہ کوونکی دے دے نعمت او دارنگ عمل نہ کوونکی پہ دے سورت باندے ۔

وَاِنَّكَ لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ دا بشارت دے شکر گزار دے نعمتو نو تہ او عمل کوونکی تہ پہ دے سورت باندے ہرکہ چہ مغفرت او رحمت دے اللہ تعالیٰ غالب دے پہ غضب دے ہفہ باندے دے دے تہ بختہ دے لَغَفُوْر سرے لام دے تاکید ذکر کرے دے ۔

الحمد لله پہ ختم کولو دے تفسیر دے سورۃ انعام

سورة الاعراف
مکیہایاتھا ۲۷
رکوعاتها ۲۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص پہ نوم ذ اللہ تعالیٰ امداد غوار و پہ شور و کولو کتب چہ رحمان اور حیم دے

التَّصْلٰحَ ۱۰ كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ

اللہ تعالیٰ پوہہ کے مراد دے کھرفوتو۔ کتاب دے نازل کرے شویہ تاتہ نو نہ دے وی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة الاعراف

ربط دے سورہ مخکب سورہ دا کے چہ پہ سورہ انعام کتب دلیلونہ عقلی بیان شول پہ مسئلہ و توحید باندے نو پہ دے سورت کتب دلیلونہ نقلی دی پہ دے مسئلہ او بہادری دے پیغمبران و ذکر کوی دے پارہ بیان دے توحید دارنگ مخکب سورت کتب اثبات و توحید او شو پہ تفصیل سورہ نو پہ دے سورت کتب احوال دے منکرین و ذکر کوی پہ دولس نمونہ عذاب سورہ چہ ہخہ اوکے تیر شوی قومونہ دی او ابلیس او ہخہ قوم چہ منجوران و و پہ خیل و اصنام و باندے او عبادت کو و تکی دے عجل او بدلو و تکی دے قول شرعی او سبت والا او الذی آتیناہ آیاتنا پہ دوی تولو باندے مختلف عذابونہ راغلے دی۔

دعوے دے سورت درے دی؛ اولہ بہادری او کفری دے پارہ بیان دے مسئلہ دے توحید او دے قرآن پہ سگ کتب دویمہ تابعداری دے کتاب او سنت کوئی دے دے نہ خلاف دے ہیما اتباع مہ کوئی خصوصاً پہ تحلیل او تحریم کتب پہ کتب دریمہ شرک مہ کوئی دے اللہ تعالیٰ سورہ پہ بندگئی او پہ بلند کتب پہ سگ کتب تول سورت بہ دے دے دے دعوے سورہ تعلق لری او مرجع او اہمہ دعوہ پہ دے کتب اثبات دے توحید دے پہ شہر طریق و سورہ چہ ہخہ پہ توجیہ الناظرین کتاب کتب ذکر دی۔

خلاصہ: دے سورت کتب دوع حصے دی اولہ حصہ تریکے پورے دے دے کتب درے بابونہ دی اول باب تربت پورے دے پہ دے کتب اولہ دعویٰ او دویمہ دعویٰ ذکر دے ہما تخویف دنیوی کچہ ذکر کولو دے حالات و منکرینو پہ سگ کتب او بیا تخویف اخروی دے پہ ذکر دے حالات و سورہ پہ سگ کتب او بیا ترغیب دے پہ سگ کتب تفسیر:-

سگ دے مقطعات و پارہ کتب تفصیل مخکب تیر شوے دے او دلته و سورہ حرف ص کتب لطیفہ اشارہ دے پیرو قصود دے سورت دے اوصفت دے صمدیت دے اللہ تعالیٰ تہ۔

فِي صَدْرِكَ حَرْجٌ مِّنْهُ لِنَتَذَرَّ بِهِ

پہ سینہ ستا کین تنگسیا در سولو دده نه دے دپارہ چہ یرہ ور کپے پدے سوه

وَذِكْرَىٰ لَكُمْ مِّنْهُ ۚ وَاتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ

او یادداشت دپارہ د ایمان والو۔ تابعداری کوئی دھغچہ نازل کریشوید

إِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ

تاسوتہ د طرف درپ ستاسونہ او تابعداری مه کوئی خلاق د الله تعالیٰ نه

أَوْلِيَاءَ ط قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ۝

د نور و دوستانو۔ دیر کم نصیحت اخلاقی تاسو۔

وَكَمْ مِّنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا

او دیر و کلو والا چہ هلاک کریدی مونو دھغ نور غی هغوی ته

مطلب دادے چہ د کتاب نازل کرے شویدے دپارہ د بیان نو دے په تبلیغ کین چہ
شہ تکلیفونہ رائجی نو صبر کوه او حان مه تنگوه۔ دے آیت کین اوله دعویٰ ده په دیکین
تعریف د کتاب او دوه فائدے د کتاب او یو ادب د هغے ذکر دے۔ لِنَتَذَرَّ عام دے
مشرکانو کافرانو ته سر د مؤمنانو نه او ذکر لی خاص دے مؤمنانو پورے نوعامه
فائدہ یے مقدم کریداه په خاصه باندے او د ادوارہ فائدے په قیصود انبیاء
علیهم السلام کین واضعے دی۔

مطلب دادویمه دعویٰ ده د کیفیت د انذار او ذکر دی دے۔ مَا أَنزَلَ، قرآن او سنت دے
مدارک، حازن، قرطبی تولو وئیلے دی نو کوم کتاب یا پیر ملا وغیرہ چہ د دینہ
علاف وی نو د هغے تابعداری مه کوئی۔ مِّنْ دُونِهِ ضمیر راجع دے ما انزل ته
یارب ته۔ أَوْلِيَاءَ، مراد د ولایت نه تابعداری کول دی سر د محبت نه قرطبی وئیلے دی
شوک چہ راضی شو په یو مذهب نواهل د هغے مذهب د دہ اولیاء شول او پیا
آیت کین هغے تقلید او مقلد باندے رد دے چہ د کتاب و سنت په مقابلہ کین د بل چا قول
او مذهب غورہ کوی۔ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ، په دے کین اشارہ ده چہ داسے صفت
خلق په دنیا کین دیر کم دی۔

بِأَسْنَأَ يُنَاثًا وَأَوْهَمَ قَائِلُونَ ﴿۴﴾ فَمَا كَانَ

عذاب زمونیر پہ وخت د شپے کین یا پہ دوی آرام کوؤ پہ وخت د غرمہ کین۔ نو نہ وو

دَعَوَهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بِأَسْنَأَ إِلَّا أَنْ قَالُوا

فریاد د دوی کوم وخت چہ راغے دوی تہ عذاب زمونیر مکر دا چہ وئیل دوی

إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿۵﴾ فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ

یقیناً مونیر وو ظالمان۔ نو خامخا تپوس بہ کوو مونیر د هغه کسانو (امتونو)

أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿۶﴾

چہ لیر لے شوے دی هغوی تہ رسولان او خامخا تپوس بہ کوؤ مونیر د لیر لے شوؤ نہ،

فَلَنَقْصُرَنَّ عَنْهُمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿۷﴾

پس خامخا بیان بہ او کوو مونیر پہ دوی باندے پہ علم خپل سرہ او تہ یو مونیر غائب (د دوی قصونو)

۱۔ سب دایرہ دنیوی دہ یعنی عذاب د اللہ تعالیٰ پہ وخت د غفلت د خلقو کین رائجی نو بیا
تو بے تہ اوڑکار نہ وی مکر تو بہ کوی پہ وخت د راتللو د عذاب کین لیکن هغه نہ قبلیبری
پیدا کین درے احوال د منکرینو ذکر کریدی اهلک، غفلت، اقرار پہ ظلم۔ اهلکنا مراد
د دے نہ ارادہ د اهلک دہ یا اجمال دے او ورپسے فآ تفصیلیہ دہ۔ قَائِلُونَ د قیلولہ نہ
دے آرام کول پہ وخت د غرمہ کین کہ خوب ورسرہ وی او کہ نہ وی او پہ قوم شعیب
باندے عذاب پہ داسے وخت کین راغے وو۔ ظالمین مراد د ظلم نہ تابعداری نہ کول
د ما انزل دی او تابعداری د غیر دہ۔

۲۔ دایرہ اخروی دہ پہ ذکر د درے احوال و سرہ دلته اول حال ذکر دے یعنی سوال،
د هرچا نہ د هغه مناسب تپوس کیبری نو د رسولان ونہ بہ د هغوی د دعوت کولو پہ
بارہ کین تپوس کیبری لکه احزاب بشکین، او تپوس د امت د حال بہ کیبری لکه مائتہ
لشاکین۔ او د عامو خلقونہ بہ تپوس صرف د عمل نہ کیبری بلکه د لیسر یعنی ولے د
کوؤخہ باعث و وچا د پاره د دا عمل کرے وو او کئیف چہ د چا پہ طریقہ د کرے وو
اودارنگ ذکر دے پہ سورۃ حجر بشکین او عدم سوال چہ ذکر دے پہ سورۃ قصص
بشک او سورۃ رحمن بشک کین نو هلته تطبیق ذکر کرے شوے دے۔

۳۔ یعنی کہ شوک پتوی یا انکار کوی نواللہ تعالیٰ بہ پخپلہ بیان او کپی پہ دے ایت کین دویم
حالت ذکر شو۔

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ

او تول یہ دغہ ورخ یقینی دے پس ہغہ خوک چہ درونداوی

مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۸

وزن د عملونو د هغوی نو دغہ کسان دوی کامیاب دی (بیچ کیدونکی د دغہ دان)

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ

او هغہ خوک چہ سپک وی عملونہ د هغوی نو دا هغہ کسان دی

خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا

چہ تاوانی کپیدی خانوہ خپل په سبب د دے چہ دوی په آیتونو زموږ

يُظْلِمُونَ ۹ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ

ظلم کوؤ۔ او یقیناً خائ درکړے دے موږ تا سوتہ په زمکه کښ

۸. په دے کښ دریم حال ذکر کوی چہ وزن دے یعنی د قیامت د احوالونه وزن د
عملونو هم حق دے او درونوالے او سپکوالے د عملونو د توحید او سنت په شته والی او
نیشت والی سره دے ډیر والے او کم والے نه دے مراد. او د وزن نه مراد وزن د صحیف
د اعمالو دے لکه چہ صحیح احادیث و کښ راغله دی هاں وزن د نفس عملونو هم کیښای
بغیر د دے نه چہ خه جسم ورله ورکړی لکه چہ اوس هو اکلنه او ښځی او کړی تلل کیږی
او وزن د بعض انسانانو هم په حدیث کښ راغله دے. لیکن معتزله او منکرین حدیث
چہ تاویل د وزن کوی په نفس عدل او قضا سره او د وزن او میزان حقیقی نه انکار کوی
نو هغه د ظاهری او صریح آیتونو نه انکار دے لکه چہ قرطبی ذکر کړے د او مقصد پدې
وزن کولو سره اظهار د عدل دے. مَوَازِينُهُ جمع د میزان ده نو ظاهر د اده چہ میزانو
به ډیروی په اعتبار د انسانانو یا د اعمالو سره یا جمع د موزون ده مراد ترینه اعمال
دی. او ظاهر د اده چہ درونوالے سپکوالے په ډیر والی سره نه دے لکه حدیث د بطلان
د توحید په مقابله د نورو اعمالو ډیر وکښ پدې خبره بانده دلالت کوی بلکه ثقل او خفت
په اعتبار د عقیده د توحید او د سنت سره دے او داسه په سورة مومنون سطر سطر
او په سورة قارعه سطر سطر کښ هم دی اولفظ د خسرُوا او يُظْلِمُونَ دلالت کوی چہ وزن
د عملونو د کافرانو هم حق دے.

وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ط قَلِيلًا مَّا

او جوہری دی مونو تاسولہ پدے زمکہ کتب اسباب د ژوند دیر کم

تَشْكُرُونَ ۱۰ وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ

شکر کوئی تاسو۔ او یقیناً پیدا کری بی مونو تاسو بیامونو شکلونہ در کمین تاسو

ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ قَعْلًا

بیاد اہم وادری چہ وئیے وو مونو ملائکہ تہ سرخکتہ کری پہ اکرام سرہ آدم تہ

فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ۱۱

نو سجده او کرہ دوی رہ ہفتہ طریقہ مگر ابلیس نہ وودے د سجده کوونکو نہ۔

نہ دا ترغیب دے تعمیل د احکاموہ اللہ تعالیٰ تہ او پہ آخری جملہ کتب زجر دے

اودا ایت دلیل دے چہ بغیرہ زمکہ تہ د انسان بل عنائ اوسیدال تہ شو کیدے۔

بلکہ دے عنائ نہ دویم باب دے تربیت پورے پہ دے کتب واقعہ د آدم علیہ السلام

اوہ ابلیس دہ د پارہ د رد د شرک فعلی چہ دوی پہ طواف کتب پہ عنائ جلے حرام

کرے دی او مخلور کر تہ خطاب دے پہ یا بخی آدم سرہ اول محل د پارہ د تذکیر د

نعمت د لباس دویم محل د پارہ د بچ کیدالوہ وسوسہ د شیطان نہ اور دے پہ دلیل

د مشرکانو باندا دے دریم محل د پارہ د رد د شرک فعلی او ذکر د تحریمات الہیہ

مخلور محل د پارہ د نعمت د رسالت۔ بیہ پہ دے ایت کتب تفصیل دے د ابتداء د

مکناکم چہ تمکین کتب معنی د عزت اوہ اکرام دہ او ہفہ پہ واقعہ د سجود سرہ بنکار

دہ۔ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ پہ دے کتب اول قول دادے چہ خلق د مادے د آدم

علیہ السلام او بی صورت جوہرول د ہفہ دی نومراد دے نہ اباکم دے۔ دویم

قول داچہ خلق پہ شاہ پلار کتب او تصویر پہ رحم د مور کتب او خطاب عام دے

دریم قول داچہ خلق د مادے د انسان پہ مختلفو اطوار سرہ او بی صورت و رکول

لکہ پہ سورہ حج ہ او مؤمنون ملا کتب دی۔ ثُمَّ قُلْنَا اے سوالے پہ آخری دہ

توجیہا تو باندا دے تم مشکل دے حکم چہ واقعہ د سجود د آدم خود نور و انسانو

د خلق نہ و باندا دے دہ۔

جواب ثمر د پارہ د تراخی نہ دے بلکہ د پارہ د تعقیب ذکر دے چہ صرف پہ

بیان کتب روستو دے۔ جواب ثمر پہ معنی د واو دے اودا قول د اخفش (رحمہ)

قَالَ مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ط

او فرمائیل اللہ تعالیٰ خہ شی او بللے تہ سجدہ نہ کولو تہ کوم وخت چہ ماحکم او کړو تاتہ

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ

دہ او شیل زہ غورہ یم ددہ تہ (خکہ چہ) تا زہ پیدا کړے یم د اور نہ

وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ۝ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا

او دے دپیدا کړیدے د خپتہ نہ او فرمائیل اللہ تعالیٰ پس کوز شہ ددے خاؤ نہ

فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ

پس تہ دی مناسب تالہ چہ لوی او کړے تہ پدے خاؤ کښ پس اوزہ

السَّجْدَ ۱۰ مراد د سجدے نہ سجده د تحیہ دہ د پاره د اکرام آدم علیہ السلام تہ پہ سر بشکتہ کولو سورہ لیکن زمونږ امت کښ دا هم منع دہ نور تفصیل سورہ بقرہ کښ تیر شوے دے۔

۱۱ د د آیت نہ معلومہ شوه چہ د نص یعنی بنکاره حکم د الله تعالیٰ او د رسول په مقابلہ کښ خپل قیاس پیش کول دا کار اول ابلیس کړے وؤ دارنگ هر مشرک او مبتدع د نص مقابلہ کښ قیاسونه پیش کوی دا قرطبی ذکر کړیدی او دا دلیل یے په دے سورت کښ ذکر کړ و اشاره دہ چہ شرک فعلی کوونکی دا سے دلیلونه پیش کوی او دے آیت نہ معلومہ شوه چہ تکبر او حسد د دین نه منع کوونکی دی او په دے کښ معلومہ شوه چہ ابلیس هم مستقل مامور وؤ په سجده کولو سورہ انا خیر دا تزکیه دہ خپله او تکبر دے او په ضمن کښ اعتراض دے په امر د الله تعالیٰ بابت خَلَقْتَنِي دَاعِلَتُکَ د انا خیر لیکن دلیل یے غلط دے حکم چہ خاؤ وختہ کښ د اور نه زیاتے فائدے دی۔

مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ ۱۲ په دے کښ یو قول دا دے چہ لا زام دے تکه په سورہ ص مے کښ بغیر د لا نه دے دویم قول دا دے چہ مَنَعَكَ په معنی د دعاک دے او الی پت دے یا په معنی د اَجْبَرْتُکَ دے او علی پت دے۔

سوال: دلته کښ لا راوړو او په سورہ ص کښ لا نه دے راوړے؟
جواب: دلته اَمَرْتُکَ سورہ په مخالفت کښ تری د سجده پوره مناسب دے او هلته ذکر د امرتک نه وؤ۔

إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ۝ قَالَ أَنْظِرْنِي

یقیناً تہ د ذلیلا نو تہ ئے ۔ دہ اوئیل مہلت راکرہ مالرہ

إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۝ قَالَ إِنَّكَ مِنَ

د ورخ د دوبارہ ژوند پورے ۔ او فرمائیل اللہ تعالیٰ یقیناً تہ د مہلت

الْمُنْظَرِينَ ۝ قَالَ فِيمَا أُغْوِيْتَنِ لَا فَعَدَّ

در کرے شو تہ ئے ۔ دہ اوئیل پس پدا وجہ چہ تازہ محرومہ کرم (د رجم خیل) خاٹھا کیمہ

لَهُمْ صِرَاطُكَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ ثُمَّ لَا تَنَالُهُمْ

دوی تہ پہ نیغہ لارہ ستاکس (د پارہ د منع کولو) ۔ بیا خاٹھا راحم بہ دوی تہ

ملا دا ایت دلیل دے چہ تکبر سبب ذلت دے اوپہ دے کس د هغه تذلیل پہ درے
طریقوسرہ ذکر و اول قاطعیت دا مہوط پہ طریقہ د تذلیل سرہ دے پہ قرینہ
د مایکون لک اہ سرہ اوپہ مہوط ادم کس دا قید نیشتنہ نو هغه د پارہ د تذلیل نہ دے
دویم اخرج د اللفظ روستو د مہبط نہ د پارہ د تاکید ذلت دے دریم الصاغرین
اشارہ دہ چہ پہ مقابلہ د تکبر کس صغار رائی ۔

ملا ہل مہلت غوختل د ورخ د بعث پورے دے د پارہ و وجہ د مرگ نہ بچ
شی ۔ لیکن اللہ تعالیٰ دہ لہ مہلت و رکرو د ورخ د فنا پورے فقط لکہ پہ سوچہ جگر
کس او سورہ ص ملا کس دی او هغه وخت کس بہ نور خلق ہم موجود وی حکم
ور تہ منظرین او فرمائیل ۔

ملا دا دلیل دے چہ د صراط مستقیم لوئے دشمن ابلیس دے قیما باء سببہ یا
قسمیہ دہ او ما استفہامیہ دے اولاً قعدان نہ مستقل کلام شروع کیہی ۔ یا
ما مصدریہ دے ۔ اغویتنی اغواء پہ معنی د اچولو د غی (سرکشی) دے پہ زہ
کس اوپہ معنی د اہلاک سرہ ہم رائی ۔ لاقعدان کینا ستل کنایہ دہ د لزوم نہ
لہم پہ معنی لا ضلالت لہم و اغواہم دے ۔ صراطک المستقیم چہ د هغه ابتداء د
توحیدانہ دہ لکہ ابن کثیر ذکر کرے دی ۔

مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ

دَ مَحْ دَ دوی نہ او دَ شا طرف دَ دوی نہ او دَ

أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ

خی طرفونو دَ دوی نہ او دَ کس طرفونو دَ دوی نہ او نہ بہ موے

أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٤﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا

دیر دَ دوی نہ شکر کوونکی (توحید والہ)۔ او فرمائیل اللہ تعالیٰ او حہ دَ دے حائے نہ

مَذْعُورًا مَّا مَدَّ حُورًا لِّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ

بہا وٹیلے شوے رپلے شوے خا مخا چاچہ تابعداری او کم ستا دَ دوی نہ

لَا مَلَكٌ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٥﴾

خا مخا دَک بہ کرم جہنم ستاسو نہ یہ یو حائے ۔

مکہ دَ دے نہ مراد دادے چہ پہ ہرہ طریقہ بہ دوی گمراہ کوں یا دا مطلب دے چہ
دَ اُخترت نہ بہ یے منکر یا غافل کوں او دَ نیک کارونو نہ بہ یے منع کوں او دَ بدکارونو
رغبت بہ ورکوں۔ مَن فَوْقَهُمْ یَے نہ دے وٹیلے اشارہ دہ چہ رحمت دَ اللہ تعالیٰ نشی
منع کوں او مَن تَحْتَهُمْ یَے ہم نہ دے وٹیلے چہ دَ لائے نہ راتل نہ کیڑی۔
فائدہ: پہ اول دوا روکنس مَن دَ کر کریدے او مَن رائجی دَ پارہ دَ ابتداء اشارہ دہ
چہ توجہ دَ ابلیس دَ دے دوا طرفونو نہ شروع کیڑی او پہ روستنو دو وکنس
عَنْ دَ کر کرے دے چہ دَ تجاوز دَ پارہ رائجی یعنی ابلیس سرے دَ تجاوز او انحراف
نہ دَ دے دوا طرفونو نہ رائجی۔ شَاکِرِیْنَ قرطبی او خازن او ابن کثیر وٹیلے دی
چہ مراد دَ دے نہ مؤحدین دی عکہ چہ ابلیس اولہ دشمنی دَ توحید سرے کوی او
دا قول دَ ابلیس پہ طریقہ دَ ظن غالب سرے دے۔

بہا پہ دے ایت کنس دَ ابلیس دَ دعا اجابت دے سرے دَ تخویف نہ پہ تابعداری
کولو دَ ہخہ سرے۔ اخْرُجْ دا اعادہ یعلا عہدہ یعنی اول اخراج پہ طریقہ دَ فیصلہ
الہی و دَ دویم نافذ کول دَ امر دی یا اول اخراج دَ جنت نہ او دویم دَ آسمان نہ
مَذْعُورًا دَ اُم زیات دے دَ دم نہ پہ معنی دَ عیب کنس یعنی دیر عیب زن۔
مَذْعُورًا پہ لعنت سرے رپلے شوے او صیغہ دَ مفعول دلالت کوی چہ دا بد وٹیلے اور تہ بہ

وَيَا أَدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا

او اے آدم (علیہ السلام) اوسیلہ تہ او بی بی ستا پہ جنت کنیں پس خوری

مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ

دے جہے حائی نہ چہ خوہ وئی ستاسو او مہ نزدی کیوی دے او نے تہ (قصدا)

فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ قَوْسُوسَ لَهُمَا

پس شی بہ تاسو د کنہکارو نہ نو وسوسہ اوکرہ دے دواہ تہ

الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا

شیطان (عاقبت دادے) چہ نکارہ کری دوی تہ ہنہ چہ پتہ شویو د دوی نہ

مِنْ سَوَائِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا

د وجودو نو د دوی تہ اوے وئیل نہ پئے متع کری تاسو رب ستاسو

عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا

د دے او نے نہ مکر دے وچ نہ چہ شی بہ (اوکرہ عمر والا)

دھر طرف نہ وی۔ لَا مَلَكٌ اِشَارَةً دہ چہ پہ جہنم کنیں بہ د تعذیب د پارہ صرف
تا بعد از د ابلیس وی کہ پہ کفر او شرک سرہ وی او کہ پہ نور و کتا ہونو سرہ وی
اول قسم بہ ہمیشہ وی جہنم کنیں او دویم قسم بہ ہمیشہ نہ وی۔

۱۹۔ اظہار د انعام الہی دے پہ ہغہ آدم علیہ السلام چہ ابلیس ہنہ تہ سپک
کتل دامعطوف دے پہ اخرج باندے پہ ملک کنیں۔ فَكُلَا پہ سورۃ بقوہ کنیں
تفصیل د انعاماتو مقصد دے نو کلائیے پہ واو سورۃ ذکر کرے دے ملتہ اشار
دہ مستقل نعمت تہ او پہ دے سورت کنیں تفصیل د انعاماتو مقصد نہ دے
نو کلائیے پہ فاسرہ ذکر کر و اشارہ دہ اصل تہ چہ ہغہ ترتب د خوراک دے
پہ سکتی باندے او دے وچ نہ سورۃ بقوہ کنیں رغدا ذکر و او دلته ہغہ ذکر
نہ دے (واللہ اعلم) وَلَا تَقْرَبَا اہ مراد کہ لہی د قربان نہ قصد او عباد دے چہ ہغہ
سبب د ظلم دے نو پہ سہوہ او نسیان د آدم سورۃ ظلم د ہغہ نہ ثابتیری او نو تفصیل
پہ سورۃ بقوہ کنیں تیر شوے دے۔

مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿۲۰﴾

دو ملائک یا شیء بہ تاسو ۛ ہمیشہ پاتے کیدونکونہ ۔

نظا پہ دے ایت کین تفصیل ۛ وسوسہ ۛ ابلیس دے او عاقبت ۛ عمل کولو دے پہ وسوسہ باندے۔ قَوْسَوَسَ سوال: هرکله چه ابلیس ۛ جنت او اسماعیلونونہ کوز کرے شوع وؤ نوبیائے شرک وسوسہ اوکره آدم علیه السلام ته؟
جواب: هرکله چه ابلیس ته یے اوئیل اخرج او آدم ته یے اوئیل اسکن نوا بلیس ۛ راوتلو په وخت کین آدم علیه السلام ته دا خبره اوکرله او دلالت کوی په دے باندے فا په قوسوس کین چه ۛ اتصال ۛ پاره رائج او شوک چه وائی چه ابلیس په دروازہ ۛ جنت کین اولار وؤ او آدم ته یے اواز ورکړو نو دا به دلیلہ خبره ده او شوک چه وائی ۛ مار په محله کین جنت ته داخل شو نو دا خوبه دلیلہ او اسرائیلی قصه ده۔
لَهُمَا اَوْ سُوْرَةُ طه مَلَکَيْنِ اِلَیْهِ ذِکْرُ دے وجه داده چه دلته ۛ محکب نه تثنیه الفاظ ذکر دی نو دا یے تثنیه ذکر کره اوسورة طه کین ۛ محکب نه صرف ۛ آدم ذکر دے نو روستویے هم ضمیر ۛ مفرد ذکر کره نو وسوسه یے دوار ته کرے ده لیکن بنجہ تابع ۛ خاوند ده نو کله ۛ هغه ذکر اونشی۔ لَیْبَدَیْ اکثر مفسرینو ویلے دی چه لام ۛ پاره ۛ عاقبت دے محکه چه ابلیس ته دا علم نه وؤ چه په دے سره به ۛ دوی عورتونه بنکاره کیږی او دا هم جائز ده چه لام ۛ علت وی او کیدایشی چه ابلیس ته دے علم ۛ محکب نه حاصل وؤ۔ سُوْرَةُ طه سوءه ۛ بدان هغه حصه ته ویلے شی چه ۛ هغه په بنکاره کیدلو سره انسان فطرتاً خفه کیږی نو هغه عورت دے۔ مَاوَرِیْ اشاره ده چه عورت ۛ انسان طبعاً پت وی او طبعاً ۛ هغه بنکاره کول بدکنری محکه یے صیغه ۛ مجهول ذکر کرله اَن تَكُونَا مَلَکَيْنِ دا په طریقه ۛ تشبیه سره مراد دے یا په طریقه ۛ قلب حقیقت سره هم احتمال لری او تشبیه ۛ ملائکوسره په ۛ یر صفتونو کین ده چه خوراک ته به محتاج نه یے او هر قسم شکونه به اختیار شی او په الوتلو باندے به قدرت لری او عمرو نه به موهم او کده شی دا هم مرغوب صفتونه دی چه انسان یے غواړی۔ اَو تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ دا ترقی ده ۛ ماقبل نه او په معنی ۛ بل سره دے یعنی بلکه ۛ فنا او ۛ مرگ نه به یچ شی دا هم ۛ انسان ۛ یر مرغوب شخیز دے اوسورة طه کین صرف روستن خبره ذکر کرید ۛ محکه سورة اعراف تفصیلی سورت دے نو یدیکین یے تفصیل ذکر کرید او سورة طه کین اختصار مقصدا دے دے وچ نه آخری مرغوب یے ذکر کرید دے۔

وَقَا سَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لِنَاصِحِينَ ﴿٢١﴾

او قسم ہے اوکرو دے دواہم تہ چہ یقیناً زہ ستاسو د خیر خواہو نہ یم ۔

قَدْ لَهِمَا بَغْرُورٌ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ

نو راکوزیئے کرل پہ دھوکہ سرہ پس ہرکلا چہ او شکلا دوی اونہ

بَدَا تَ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفْنَ

بنکارہ شو دواہم تہ وجودونہ ددوی او شوروشو دواہم چہ لکولے ہے

عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ طَوَّاهُمَا

پہ ٹخان باندے د پانہو د جنت نہ او اواز ورکم دے دواہم تہ

رَبَّهُمَا أَلَمَ أَنْهَكَمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ

رب ددوی ایما نہ وی متع کروی تاسو د دے اونے تہ

وَأَقْلَلُ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾

اونہ وو وٹیلے ماتاسو تہ یقیناً شیطان تاسو لہ دتمین بنکارہ دے ۔

۲۱۔ قَا سَمَهُمَا داصیغہ دلتہ دپارہ د مبالغہ دہ یعنی کلک قسم ہے اوکرو۔ قسم دپارہ د تاکید دوسوے دے او دایئے مطلق ذکر کرو لیکن مراد ددے نہ قسم باللہ دے او ابلیس اول ہخہ شخص دے چہ پہ اللہ تعالیٰ باندے پہ دروغہ قسم کریداے او د آدم علیہ السلام کمان ہم داوؤ چہ ہشوک بہ پہ اللہ تعالیٰ باندے پہ دروغہ قسم نہ کوی نوٹکہ ہے دہغہ خیرہ او منہ ۔

۲۲۔ قَدْ لَهِمَا، قَا ذلالت کوی چہ دوی پہ وسوسہ باندے سمدستی عمل کرے دے۔ دَ لَهِمَا مراد ددے نہ راکوزول دی د طاعت نہ معصیت تہ یاد اوچتے درجے نہ کوزے درجے تہ یاداپہ معنی د از لہما سرہ دے۔ غُرُورٌ بنکارہ کول د نصیحت او پتہ ساتل د نقصان تہ غرور وائی۔ سَوَاتُہُمَا دلتہ معنی ظاہری مراد دہ دلیل پہ ہغہ روستو جملہ دہ چہ پانہے لکول دی پہ ٹخان باندے او بحرالمحیط کہن د کردی چہ شحوک وائی چہ مراد ددے نہ ددوی عیبونہ او سخت ژوند بنکارہ کیدال دی او برینہا شوے نہ دی نو دا قول دقرآن کریم

قَالَ رَبِّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا

اوٹیل دواہ اے ربہ زموتر نقصان کریک مونیہ دھانوںوخیلو اوکھ بخنہ اونکر تہ موتی تہ

وَتَرْحَمَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۲۳﴾

اوکھ رحم اونکرے پہ موتی خامخا شو بہ مونیہ دہ تاوان والو تہ ۔

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ

او فرما ٹیل اللہ تعالیٰ کوز شئی بعضے ستاسو دہ بعضو دہ پیارہ دشمنان بہ وی ۔

وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ

او تاسو دیاکم یہ زمکہ کین خائی داسیدلودے او مزے اخستل دی

د ظاہر نہ خلاف دے او تاویل دے پہ غیر دہ دلیل نہ او مخالف دے د قول دہ جملہ مفسرینو نہ اوکھ شوک سوال اوکری چہ دلیل پہ دے باندا دے ولا تعری دے سورہ ظہ نکلا کین توجواب دا دے چہ دغہ صفتونہ پہ اصل کین مقید و د پہ شجرے نہ خورلوسرہ چہ ہرکہ شجرہ یے او خورلہ نوکھفہ صفتونہ محروم شول او وٹیلے شوے دی چہ دوی پہ بدان باندا دے د نورجائے وے نو ہفہ ددوی نہ لہے شوے ددے شہ دلیل نیشہ دجاموپہ حقیقت باندا دے اللہ تعالیٰ عالم دے اوصرف عانوںہ ورتہ بشکارہ شول بل چا بریندا نہ دی لیدلی پہ دے دلیل چہ تشنیہ پہ مقابلہ دہ تشنیہ کین تقسیم خواہی د احادو پہ احادو باندا دے او دوی پہ خان باندا دے پانپے د جنت لکولے اشارہ دہ چہ عورت دخان نہ پتول لازم دی (بے ضرورتہ) ۔ وَأَقْلُ لَكُمْ داقول د اللہ تعالیٰ یہ سورہ ظہ نکلا کین ذکر دے ۔

نکلا ظلم پہ معنی د نقصان دے یعنی مونیہ خیلہ حصہ کہکم محکمہ چہ د جنت نہ اووتلو ۔ وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا دگنا بخل مراد نہ دی محکمہ چہ کناہ یے نہ دے کرے بلکہ پردہ اچول مراد دی ۔ اور رحم نہ مراد ایئندہ د پیارہ دداسے کار نہ بچ کول دی ۔ یا دادعا دوجے د انکسار او دتضرع نہ دہ نودلالت نہ کوی پہ کناہ کولو باندا دے اودا د مقربینو عادت دے چہ وروکے نقصان عمت کبری او شربینی لیکلی دی چہ دا صرف خلاف اولی کار و د او پہ نسیان سرہ شوے و د یہ دلیل د سورہ ظہ نکلا سرہ نور تفصیل پہ سورہ بقرہ کین تیر شوے دے ۔

إِلَىٰ حَيْنٍ ۖ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا

تَمُوتُونَ وَخَت پورے - او فرمائیل اللہ تعالیٰ پد زمکہ کنس بہ ژوند تیردی تاسو او پد یکنس بہ

تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تَخْرَجُونَ ۚ يَلْبَسُ ۚ

مرہ کیڑی تاسو او دے نہ بہ ویستلے کیڑی تاسو - اے بنیاد مو

قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَؤَاتِكُمْ

یقیناً پیدا کرے دہ مونہ تاسو لہہ جامہ چہ پتوی عورتونہ ستاسو

وَرِيْشًا طَوِّلَبَاسُ التَّقْوَىٰ ذٰلِكَ خَيْرٌ

او خایست دے او جامہ دے پرهیزکاری داخود پورہ غورہ دہ

ذٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ ۖ

دا دے نعمتونو دے اللہ تعالیٰ نہ دہ دے دپارہ چہ نصیحت واخلق -

۱۲۱ دے بخشش کولو او توبہ قبولونہ روستو دا حکم دلیل دے چہ داکوزول
زمکہ تہ سزا دگناہ نہ دہ بلکہ اثر ددغہ شجرے دے او پہ دے آیت کنس راکوزولو
غایہ تکوینی ذکر کریدہ لکہ پہ سورۃ بقرہ ۱۲۱ کنس او غایہ تشریعی بہ پہ ۱۲۲
کنس ذکر کوی۔

۱۲۲ دا ہم د غایہ تکوینی سرہ تعلق لری او پہ دے کنس فنا او بعث ہم ذکر کوی
دپارہ دے چہ غفلت رانشی دے نہ مراد عام ژوند دے او هغه پہ زمکہ کنس
دے نو بعض ژوند پہ طریقہ د خرق عادت سرہ وی لکہ پہ آسمان کنس ژوند
د عیسیٰ علیہ السلام نو پہ دے سرہ اعتراض نہ راجی۔

۱۲۳ ظاہر دہ چہ دا خطابات پہ وخت د راکوزولو د آدم علیہ السلام کنس وڈ
حکہ چہ دا نعمت د لباس یوامت پورے خاص نہ دے نو دا اول خطاب پہ
یَابَنِیْ اٰدَمَ سرہ دپارہ دے چہ لباس د اللہ تعالیٰ نعمت دے نو دے ناشکری
مہ کوئی پہ تحریم د هغه سرہ پہ عیان باندے پہ طواف کنس۔ اَنْزَلْنَا قُرْطُبِی
د سعید بن جبیر نہ نقل ذکر کرے دے چہ انزال پہ معنی د خلق (پیدا کولو)
سرہ دے لیکن انزال یے ورثہ دے وجہ نہ ویلے دے چہ دے اسباب آسمانی
دی لکہ باران و رول او پہ هغه سرہ بوتی را ویستل پہ هغه بوتو کنس بوتی دپونہ

۱۲۱

يٰۤاٰدَمُ لَا يَفْتِنَنَّكَ الشَّيْطٰنُ كَمَا اَخْرَجَ

اے بنیادمو دھوکہ دے نکری تاسو لے شیطان نکہ چہ ویستلے یے دی

اَبْوَيْكُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا

مور اوپلار ستاسو د جنت تہ او ویستلے یے د دوام تہ جائے د هغوی

لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا اِنَّهٗ يَرٰكُمْ هُوَ وَقَبِيْلُهٗ

دک پآرچہ بکارت کری دوی وجود دوتہ د دوی یقینا دے وینی تاسو لہرہ دے او اولاد د دے

مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِيْنَ

پدا سے طریقہ چہ تہ وینی تاسو دوی لہرہ یقینا جوہ کری دی موتہ شیطانان

اَوْلِيَاءَ لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝۷۴؎ وَاِذَا فَعَلُوْا

دوستان رد تابعداری (هغه کسانو لہرہ چہ ایمان نہ راوی - او کلہ چہ اوکری دوی

اورینیم اورپر وغیرہ پیدا کیدال اودارنگ لفظ پہ سورۃ زمرہ۔ اوحادیہ بکشی ہم راغلے دے۔ دجائے دہ فائدے دی یوعورت پتول دویم د وجود نورہ حصہ د زینت دپارہ پتول دا دوارہ فائدے یے ذکر کرے اولہ فائدہ دیرضوری دہ نوہغه مخکشی ذکر کرے اودا یے یہ فعل سرہ ذکر کرے اشارہ دہ چہ د هغه ہر وخت لحاظ پکار دے۔ وَلِبَاسُ التَّقْوٰی د دینہ مراد هغه جامہ دہ چہ د شرع مطابق وی یا مراد د دینہ نفس تقوی دہ یعنی ایمان انیک عمل۔ اودا یے د دے وجہ نہ ذکر کرو چہ بنی آدم د لباس طرف تہ زیاتہ توجہ اونکری او ایمان ہیر نکری۔ تحیر وجہ دادہ چہ پہ صرف ظاہری لباس سرہ جنت نہ حاصلیری او پہ تقوی سرہ جنت حاصلیری۔

۷۴؎ دادویم خطاب دے پہ دیکشی منع دہ د اتباع د شیطان پہ تحریم د حلال کشی اور دے پہ دلیل د مشرکانو باندے۔ لَا يَفْتِنَنَّكَ مَرَاد د دینہ کمرہ کول دی پہ طریقہ د تحریم د حلال سرہ اودا شرک فعلی دے۔ کما اخرج نہ مخکشی عبارت پتہ دے بتحریم اللباس فی الطواف پہ حرامولو د لباس سرہ پہ حال د طواف کشی) او پہ دیکشی هغه پیران ہم داخل دی چہ پخپلو مریدانوباندے بعض جائز لباس حراموی او هغه حلق ہم داخل دی چہ پہ وخت د کلام او دہانس کشی

فَاحْشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ

سخہ بدکار دوی وائی موندے دی مونیر پدے باند مشران خیل او اللہ تعالیٰ

أَمَرْنَا بِهَا ط قُلْ إِنْ لِلَّهِ لَآيٌ مُّر

حکم کریدے مونیر تہ ددے۔ او وایہ یقینا اللہ تعالیٰ حکم نہ کوی

بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْمُونَ ﴿٢٨﴾

د بدکار ایا جوہوی تاسو یہ اللہ تعالیٰ باند ہفتہ خبرچہ تاسو پرتہ پوہیہ

جائے او بآسی۔ د اخرج اوینزع اویری نسبتونہ ابلیس تہ یہ طریقہ ک سببیت سڑدی۔
ک لفظ ک قبیلہ نہ معلومہ شوہ چہ ک ابلیس نسل او اولاد شتہ دے۔ بلہ دامعلومہ
شوہ چہ جن (چہ ابلیس ہم د هغوی نہ دے) داسے مخلوق دے چہ انسانانوتہ
نہ بشکاری پہ اصلی شکل سرہ۔ ہاں کہ شکل بدل کری نوبیا انسانانوتہ
بشکاری۔ مِن حَيْثُ نہ مراد شکل اصلی سرہ لیدال دی نوکوم چہ روایا نوکین
ک ابلیس او دجنا تولیدال راغلے دی نومراد د هفے نہ شکل مثالی دے او بعض علماؤ
وئیلے دی چہ هفہ لیدال خاص کرے شویدی د عموم ک دے ایت نہ۔ اُولَیَاءَ (ملکی
اومد د کاران) دادلیل دے چہ سرکش پیریان پہ ناکارہ خلقو باندے حملہ کوی
اوپہ هغوی کنیں داخلیری اوپہ هفے طریقہ سرہ خلق کمرہ کوی۔

بَشًا فَاحْشَةً دالفظ خوعام دے ہرہ بدکاری تہ شامل دے، لیکن دلنہ اشارہ
دہ چہ مشرکین عرب بہ طواف ک بیت اللہ پہ بر بندہ باندے کوونارینو کورے
اوزانوک شپے اوپہ خیل عورت خاصہ باندے بہ یے مخکین اوروستولاس کینو
وؤ۔ دوی پہ حال ک حج کنیں جامہ پہ حان حرامہ کنرہ او غور خوراک یے حرام
کرے وو اودا تحریمات ک غیر اللہ دی۔ نوپہ دے ایت کنیں رد دے یہ دوا دلیلو
ک مشرکانو باندے اول دلیل اتباع ک مشرانو دویم اللہ تعالیٰ تہ نسبت کول
اول دلیل خو بشکارہ باطل دے نو د هفے رد تہ حاجت نیستہ اوپہ دویم دلیل
باندے تفصیلی رد کوی اول داچہ قُلْ إِنْ اہ دویم داچہ أَتَقُولُونَ یعنی دا افتراء
دہ۔ مَا لَا تَعْمُونَ مراد ک علم نہ دلیل ک قرآن او ک حدیث دے نو هفہ چہ چا سرہ
نہ وی او وائی قَالَ اللَّهُ وَأَمَرَ اللَّهُ نودا دروغ جوہول دی پہ اللہ تعالیٰ۔ دا ایت دلالت کوی
چہ د باطل پرستو دلیل تقلید ک اباؤ وی یَا تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ۔

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ

اودایہ حکم کریں کہ رب زما پہ انصاف سرہ او برابر کریں مخونہ خچل (اللہ تعالیٰ)

عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ

پہ وخت دھرہ سجدہ کنیں او دُعاء غواہی دھقہ تہ اخلاص کوونکی یئ

لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٧٩﴾

ہفہ تہ دے لیتے لکہ چہ اللہ تعالیٰ اول پیدا کری یئ نو دوبارہ یہ را او گروئی تاسو۔

فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ

یو دے تہ تھدایت کرے دے او بلہ دہ بانداے پورہ شوے دہ کسراہی

إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ

یقیناً دوی نیولے دی شیطانان دوستان (دے تابعداری)

۷۹۔ دادریم دلیل دے پہ رد دے دلیل دے مشرکانو کنیں مطلب دادے اللہ تعالیٰ چہ حکم کوم کرے دے دے ہفہ یا بندہ کوئی۔ قِسْطُ پہ اصل کنیں حصہ دہ یعنی حقدار تہ دے ہفہ مناسب حصہ ورکول نو دے اللہ تعالیٰ مناسب حصہ توحید دے دانقل دے دے ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ۔ وَأَقِيمُوا آة دے سرہ بلکہ مراد دے۔

مَسْجِدٍ مراد دے نہ سجدہ دہ یعنی سجدہ اللہ تعالیٰ لہر خاص کرئی داہم رد دے پہ مشرکانو بانداے چہ سجدے غیر اللہ تہ کوی یا دے مسجد نہ مراد جماعت اوٹھائی دے مونع کولو دے نومعنی دادہ چہ خاص کعبے تہ مخونہ کرزوی پہ ہرٹھائی دے مانعہ کنیں۔ وَادْعُوهُ پہ دے کنیں رد دے شرک فی الدعا دے۔ مُخْلِصِينَ مراد دے اخلاص نہ بچ کول دی دے شرک او تشبیہ نہ۔

کَمَا بَدَأَكُمْ پہ دے کنیں تخویف دے پہ ذکر دے بعث بعد الموت سرہ۔ اودلفظ دے کما فائدہ دادہ چہ بر بنیا او بے پیزارہ او ناستہ بہ پیدا کولے شیئ لکہ چہ اول پیدا کس ہم دا سے وڈ۔ دا سے پہ حدیث کنیں راغلے دی۔

دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّ اللَّهَ مُهْتَدٍ وَجَنَّةٌ ۝

سیوا ذلله تعالیٰ نه او گمان کوی دوی چه دوی لار موندونکی دی۔

يَبْنِي أَدَمَ خُدًى وَارِثَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ

اے بنیادمو او نیسئ دول (سکار) خیل په وخت دهر مانئجه کبن

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ

او خوری او خنکئ او د حد نه زیاته مه کوی یقیناً الله تعالیٰ محبت نه کوی

الْمُسْرِفِينَ ۝ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ

د حد نه زیاته کوونکو سره۔ او وایه چا حرام کرے دے دول ذ الله تعالیٰ

بَلْ قَرِيبًا حَالٌ دے د تعودون د ضمیر نه یا د ضمیر د بداء کمر نه او مراد د اے چه د چا په تقدیر کبن هدايت دے او د چا گمراهی ده نو په قیامت کبن به دوه دے وی اِنَّهُمْ اتَّخَذُوا دَامَتُ عَلَاقُ دے د روستو فریق سره یعنی د گمراهی سبب صرف تقدیر نه دے بلکه تابعداری د شیطان نوده۔ وَيَحْسَبُونَ د شامل دے هر مشرک او بدعت کوونکی ته چه کناه کوی او هغه ته ثواب وائی۔

بَلْ د ادریم خطاب دے په رد د شرک فعلی کبن چه د هر مسجد په حوا کبن د جائے استعمال ضرور کوی که مسجد حرام وی او که نور مساجد وی که د طواف په وخت کبن وی او که د مانئجه په وخت کبن وی د دے آیت نه معلومه شوه چه عورت پتول په وخت د مانئجه او د طواف کبن فرض دی او تعبیر یی په زینت سره او کړوا اشاره ده چه د عورت پتولونه علاوه موخ په پاکو اوصفا جامو کبن کول غوره دی په نسبت د دے چه د کاریا د شپه په لباس کبن کوی او خان توپه خلاصوی او عادتاً نور اندامونه پتول هم پکاری لکه سینه، شال، سر وغیرا و مقصد په دے کبن رد دے په هغه چا باند دے چه جائے ویستل یی ثواب گنرلو۔

وَكُلُوا اَه په دے کبن هم مقصود رد کول دی په هغه چا باند دے چه په حالت د حج کبن خوراک زیادت د قوت او غوړی په محان باند دے حرام کرے وؤ۔

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا خوراک او خنکئاک پقدار د حاجت فرض دے د پاره د حفاظت د بدن او د پاره د قوت په عبادت کولو باند دے۔ وَلَا تُسْرِفُوا اسراف په خوراک و خنکئاک اولباس کبن در دے قسمه دے

الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ ط

ہفتہ چہ حلال کرے دے بندہ کا تو خپلوں اور پاک حلال رزقوتہ

قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

اودایہ دا حق دے مؤمنانو دپارہ پہ ژوند ددنیا کیں (پہ شرکت سرہ)

خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ط كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ

یوائے بہ وی دوی لہ پہ ورخ د قیامت دغے پہ تفصیل سرہ احکام بیانود مؤن

لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي

دہفتہ قوم دپارہ چہ پوہیدی - اودایہ یقیناً حرام کری دی رب زما

الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ

بدکاروتہ ہفتہ چہ بیکار وی ددینہ او ہفتہ چہ پتہ وی او ہر گناہ

وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ

او ظلم کول پہ ناجائز سرہ او شریک جوہول اللہ تعالیٰ سرہ

(۱) د حاجت نہ زیاتے کول (۲) حرام شے خوہل او اغوستل (۳) حلال پہ عان باندا
حرام کول، چہ داشرک فعلی دے۔

نکلت د اہم رد دے پہ تحریم د غیر اللہ باندا چہ اللہ تعالیٰ نہ دی حرام کری نوبل چا
حرام کرل؟ زینت نہ مراد جامہ دہ پہ جائز او مناسب طریقہ۔ لِّلَّذِينَ آمَنُوا، یعنی
داحق دے دایمان والو او مشرکین چہ دانعمتو نہ استعمالوی نوپہ ناحقہ استعمال
کوی۔ محکمہ چہ اللہ تعالیٰ انعامات کریدی نوایمان او توحید والو دہفتہ حق ادا کریدا
او مشرکینو دہفتہ حق نہ دے ادا کرے۔ خَالِصَةً پدایکین عبارت پتہ دے "یخلص اللہ
ہذا الطیبات خالصہ للمومنین یوم القیامۃ" (یعنی خالص بہ کری اللہ تعالیٰ داطیبات
مؤمنانو لہ خاص پہ ورخ د قیامت) اوداقول دعامو مفسرینو دے دویم قول دا دچہ
فی الحیوۃ الدنیا متعلق دے دامنوا سرہ یعنی کومو خلقتو چہ پہ ژوند ددنیا کیں ایمان
راوپے دے دہقوی دپارہ داطیبات پہ قیامت کیں خاص دی۔ لَّقُصِّلَ الْآيَاتُ اہ مراد
دچہ تفصیل د احکامو د توحید پہ قرآن کیں موجود دے لکہ پہ دے تیر شواہیات توہنیں۔

مَا لَمْ يُنْزَلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا

ہفتہ ٹوک چہ نہ دے نازل کرے اللہ تعالیٰ پہ ہفتہ دلیل او جوہول ستاسو

عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۳۳﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ

پہ اللہ تعالیٰ باندے ہفتہ خبرے چہ تاسو پرے نہ پوہیدے۔ او د پاره دھرے دے

أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ

یو تہہ وی (د عذاب) پس کلہ چہ راشی نیتہ د دوی (نوعذاب پہ ور کرے شی) نہ بہ روستو کیدے شی

سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿۳۴﴾ يَبْقَىٰ آدَمُ

یو ساعت او نہ بہ مخکن کیدے شی۔ اے بنیادمو

۳۳۔ دادکرہ تحریماتو د اللہ تعالیٰ دے پہ مقابلہ د تحریم د غیر اللہ کنیں اودیتہ اصول د تحریماتو وئیل شی محکمہ دا پہ تہولو ادیانو سما ویو کنیں حرام دی۔ قوا جس عام د ہفتہ تہولو گناہونو تہ چہ گناہ کیدل یے ہر عقل والا تہ ہنکارہ دی لکہ زنا، دروغ وغیرہ۔ اشم پہ حقوق اللہ کنیں خلاف کول دی۔ والبقی پہ حقوق العباد کنیں گناہ کول پہ غیر د حق نہ او ہرچہ بغی بالحق دہ نو ہفتہ جہاد فی سبیل اللہ دے۔

وَأَنْ تُشْرِكُوا شُرَكَاءَ اللَّهِ تَعْلَمُونَ ﴿۳۵﴾ سُلْطَانًا اشارة دہ۔ سُلْطَانًا اشارة دہ چہ د شرک د جواز د پاره دلیل منزلہ پکار دے۔ وَأَنْ تَقُولُوا شُرَكَاءَ اللَّهِ تَعْلَمُونَ ﴿۳۶﴾ اشارة دہ۔

۳۴۔ جواب د سوال دے چہ ہر کلہ دوی د اللہ تعالیٰ د تحریماتو خلاف کوی نو پہ دوی باندے ولے عذاب تہ راشی جواب دادے چہ د ہفتہ د پاره مقررہ نیتہ دہ۔ اودا ایت دلیل دے چہ ٹوک اووڑے شو نو ہفتہ پہ خیلہ نیتہ باندے مہوشو دے اوقاتل لہ سزا پہ دے وجہ دہ چہ د اللہ تعالیٰ د حکم خلاف یے کریدے۔ اودا سے ایت پہ سورۃ یونس ۱۰۱ او سورۃ نحل ۱۰۵ کنیں ہم راغلے دی پہ سورۃ یونس کنیں پہ اذا باندے فاء نہ دہ راوپے نو پہ جزا کنیں فاء ذکر کرے او پہ دے سورت او سورۃ نحل کنیں پہ اذا باتنا فاء داخل دہ نو پہ جزا کنیں ضرورت نیستہ۔ سوال: کلہ چہ اجل راشی نوروستو کیدل امکان لری لیکن مخکن کیدل امکان تہ لری نو د ہفتہ پہ نفی کولو کنیں مخہ فائدہ دہ ۹ اول جواب دادے چہ جزا د اذا پتہ دہ یعنی یعذبون۔ دویم جواب دادے چہ ولا یستقدمون عطف دے پہ اذا جَاءَ باندے دریم داچہ د دے نفی د پاره د تشبیہ دہ یعنی روستو کیدل دا سے نفی دی لکہ چہ مخکن کیدل امکان تہ لری۔

إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ

کہ راغلل تاسو ته رسولان ستاسو نه بیانوی

عَلَيْكُمْ أَيْتِي قَمِينَ اتَّقِي وَأَصْلَحْ

په تاسو باندے ایتوتہ زما پس چاچه خان - پچ کرو دے شرک نه او عمل یے اوکم پیہ سنت باندے

فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ۝ وَالَّذِينَ

نونه به وی یوہ - په دوی باندے او نه به دوی غمژن کیوی - او هغه کسان

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا أُولَٰئِكَ

چه دروغژن کوی ایتوتہ زمونږ او لوی کوی د هغه نه دغه کسان

أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝ فَمِنْ

اُور والا دی دوی به په هغه کتب هیشه وی - پس خوگ

۲۵ دا خلورم خطاب دے د پاره د بیان د معیار د جنت او د جهنم او د خطاب په اول کتب قلنا پت دے مطلب دا دے چه کله آدم علیه السلام را کوز شو نو هغه وخت دا خطاب د هغه اولاد ته متوجه دے نو هغه سلسله د رسالت جاری وه په محمدا رسول الله صلى الله عليه وسلم باندے عتم شوه.

سوال: دا آیت خود دلالت کوی چه د رسولانو د را تلو سلسله د قرآن نه روستوم جاری ده جواب: محکمین مونږ ذکر کړی دی چه دا خطا بات خلور په هغه وخت کتب وؤ چه آدم علیه السلام یے را کوز کړو په دے قرینه سره چه دا سے مضمون والا آیت په سورة بقره ۲۵ او سورة طه ۱۲۳ کتب هم ذکر دے د پاره د غایة تشریعی د اهماط - نو د دے وچه نه د دے په ابتداء کتب قلنا پت دے - جواب: ابن جریر د یسار سلمی روایت راوپ دے چه الله تعالی آدم او د هغه اولاد په خپل کف (ورغوی) کتب واچول او دا خطاب یے ورته کړی وؤ نو لفظ د قلنا پت دے (روح المعانی).

۲۶ دا تخويف دے روستو د بشارت نه. تکذیب مقابل دے د تقوی او استکبار مقابل دے د اصلح. یا تکذیب په ژبه سره دے او استکبار په زړه سره دے. په اول آیت کتب فاء یے په قَمِينَ اتَّقِي کتب ذکر کړی وه او دلته په خبر کتب فاء ذکر نه کړی حکم چه پنا د بشارت په تالکیدا او مبالغه باندے ده او پنا د تخويف په مسامحه باندے ده - دا راتک

أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ

دیر ظالم دے دھتہ چاتہ چہ جو روی یہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ یا دروغون گتری

بِآيَاتِهِ ۖ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ

آیتوںہ زمونہ دفعہ کسان اوبہ رسی دوی تہ برخہ ددوی لیکے شوے (دعمر اور رزق نہ) یہ تقریر کن

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمْ ثُمَّ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ۖ

ترہیف چہ کلہ راشی دوی تہ ملائک زمونہ سا اخلی د دوی نہ

قَالُوا آيِينَ مَا كُنْتُمْ تُدْعَوْنَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

دوی بہ ورتہ وائی خہ شو ہقہ کسان چہ تاسو بہ بلل یہ مصیبتون کنیں سیوا د اللہ تعالیٰ نہ

قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلٰى أَنْفُسِهِمْ

رادس یے راو بلٹی دوی بہ وائی ورک شول زمونہ او اقرار یہ او کم یہ ٹھانوں خیلو

أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ۚ قَالَ ادْخُلُوا فِيْ أُمَمٍ

چہ یقیناً دوی وو منکران د توحید نہ - اوبہ وائی اللہ تعالیٰ داخل شو یہ ہقہ دلو کنیں

فَمَنْ اتَّقَىٰ مَفْرَدًا وَّوَرَوْا وَاوَالِدِينَ كَذِبًا يُّعْجَمُ ذَكَرُكُمْ وَأَشَارَةً دَهْ چہ ایمان والالہ دی او تکذیب والا دیر دی۔

ہکے دا دریم باب دے ترہ پورے یہ دے کنیں اول زور نہ دہ بیا تخویف دے یہ بیان د حالاتو زنگدان او برزخ او بیا د آخرت بیا زیرے دے اخروی بیا مکالمہ د اصحاب اعراف او اخر کنیں رد دے د شفاعت قہریہ دکنیں ذکر دے زجر یہ افتراء کوونکو بیا ذکر دے د حالت د نزاع او برزخ او یہ ہف کنیں رد دے د شرک فی الدعاء۔ افتراء اہ مراد دے نہ نسبت د شریک او ولد دے اللہ تعالیٰ تہ۔

أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ مراد د دینہ ہقہ کسان دی چہ یہ ہکے کنیں ذکر شول۔

نَصِيبُهُمْ هَرَانَسَان د پارسہ یہ تقدیر کنیں عمر اور رزق او اعمال مقرر شویدی ہقہ د دہ حصہ دہ۔ مِّنَ الْكِتَابِ مراد دے نہ کتاب د تقدیر دے۔ رُسُلُنَا اِشَارَ دہ چہ یہ وخت د مرگ کنیں دیر ملائک رائجی ہاں روح یو ملک قبض کری او بیا یے نور و ملائکو تہ اوسپاری لکے چہ حدیث کنیں ذکر دی دے وچ نہ

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ

چه تیرے شوے دی مخنیں ستاسو ته د پیریانو او انسانانو ته

فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ آخَتَهَا

پہ اور کین هروخت چه داخل شی یوه دله لعنت به کوی په ملگرو خپلو

حَتَّىٰ إِذَا ارْكَبَهَا جَمِيعًا قَالَتْ

تردے چه کله یوحائی شی په هغه کین ټول اوبه وائی

أَخْرَجَهُمْ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا

روستی خلق ددوی (مربدان) په باره دځنور پیرانو کښل محبه زمونږه دگسانو به لځم کړی یو مونږ

فَاتَّبَعَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ضَعُفًا مِنَ النَّارِ قَالَ

نور کړه دوی ته عذاب دوچند د اور نه - اوبه وائی الله تعالیٰ

لِكُلِّ ضَعْفٍ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

هر یو لږ دوچند عذاب د او لیکن نه پوهیږی تاسو -

په سورة سجده ۳۸ کښ یو ملک ذکر دے. قَالُوا آذَانُ جَرَّاءٍ وینا ده. ضَلُّوا عَنَّا اشاره ده چه ددوی معبودان چه صالحین ووهغه ددوی ددعا نه ناخبر وو ددے وچه ته هغوی د دوی ته به غائب وی. اَلْهُمْ كَانُوا كُفْرًا ددلیل دے چه دعا دغیر الله کفر دے. ددے آیت نه معلومه ده چه مشرک ته په وخت دزنکدان کښ وئیل کیدی چه خپل مددکاران را اوبله که هغوی در سره مدد کولے شی. لیکن هغه معبودان نه په جسمانی اونه په روحانی طریقہ امداد کولے شی.

۳۸ دے آیت کښ حال د برزخ دے او عذاب ارواحو ته دے یا دا حال د حشر دے او عذاب به په ورځ د قیامت وی او دا آیتونه په باره د مشرکانو پیرانو او ملایانو کښ دی چه هغوی به د خپلو موبدانو او مقتدیانو سره د مکالمه کوی. لَعَنَتْ آخَتَهَا داسه په سورة عنکبوت ۱۸ کښ هم دی. اَلْحَتَّهَا نه مراد مشا به دی په شرک او کفر کښ او تعبیر په مؤث سره د سپکوالی د پاره دے. ضَعُفًا یو عذاب د خپل گمراهی اوبل عذاب د گمراه کولو محکه چه حدیث کښ راغلی دی چاچه دعوت او کړو

وَقَالَتْ اُولٰٓئِهٖمُ رَاٰ خُرٰهُمُ فَمَا كَانَ لَكُمْ

او ادبه وائی مخکنی د هغوی روستنوته پس نیشته تاسو لره

عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَاذْكُرُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ

په مونږ باندې څه احسان پس اوڅکنی عذاب په سبب دهغوی لاسو

تَكْسِبُونَ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِآيٰتِنَا

کول - یقیناً هغه کسان چه دروغ ژن کړی دي ایتونه زمونږ

وَاَسْتَکْبَرُوْا عَنْهَا لَا تَفْتَحْ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَاءِ

او ځان ته لوټه کړلې دهغه ته نه به شي پرانستل کید ددوی ارواحوته دروازې د آسمان

وَلَا يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ حَتّٰی يَلْبِسَ الْجَمَلُ فِيْ سَمِّ

اوته به داخلیدل شي جنت ته تړلې چه ورننوځي اوبس په سوم

الْخِيَاطِ ۝ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِيْنَ ۝

دستن کښ او دغسې سزا ورکوو مونږ مجرمانو ته -

ګمراهي ته نو په هغه باندې به د خپل ګناه نه علاوه ګناه د تابعداري کوونکو د هغه هوی -

لِکُلِّ ضَعْفٍ عَذَابٍ د تابعدار وکړه پاره هم دوه وچه دي یو ګمراهي قبول او بل تقلید

کول د ګمراهانو اشاره ده چه د جهل د وچه تقلید په کفر او شرک کښ عذر نشته هاں

ضعف د عذاب د مشرانو به پیروي په سبب د پیروالی د تابعدارانو سره -

وَأَسْتَکْبَرُوْا عَنْهَا ستاسو په مونږ څه احسان نیشته محکه که مریدانو دوی له تحفه

ورکړیدی نو پیرانو ورله لټکړی وکړی دی یا ستاسو په مونږ څه غوږوالی نیشته

تاسو هم زمونږ په شان ګنهکار یئ اودا دوی ته د لکلی ضعیف نه معلومه شوه -

تَكْسِبُونَ کسب هغه عمل ته وئیل شي چه همیشه کیږي یعنی مشرکانو خپل

شرکی عملونه همیشه کول -

ننګم کښ ایتونو کښ ذکر د دخول د دوی ووجهنم ته اوس دے ایتونو کښ ذکر

د محروم کیدلو د دوی دے د جنت نه : لَا تَفْتَحْ لَهُمْ اِه یعنی د مؤمنانو د اعمالو او

دعاګانو او د ارواحو د پاره خودروازې د آسمان پرانسته کیږي اود کافرانو د پاره

لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهًا ذُو مِنْ فَوْقَهُمْ

ذیابہ ددوی د جہنم نہ تولیائے بہ وی او دپاسہ ددوی بہ

غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ۝۳۱

پرستے (دآور) وی او دغسے سزا ورکوو مونو ظالمانو تہ۔

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ

او ہفہ کسان چہ ایمان یے راوریڈ او عملونہ یے کریڈا بہ طریقہ دنی تکلیف نہ ورکوو مونو

نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ

ہیج چاتہ مگر بہ قدر دوس دہفہ دغہ کسان جنت والا دی

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۝۳۲ وَنَزَعْنَا مَا فِي

دوی بہ یہ ہفہ کتب ہمیشہ وی۔ او ادبہ پاسو مونو ہفہ چہ چہ

نہ پرانستے کیڑی بلکہ حدیث کتب راغلے دی چہ د کافر روح چہ دروازے د آسمان تہ او عیڑوی نو واپس یے بیکتہ سبحین تہ راگوذار کری او ہفہ تہ روح حبیب وٹیل شی خنکے چہ د آو ورنوتل پہ سوم د ستنے کتب منتح دی نو دارنگ د ک مشرکانو جنت کتب داخلیدال ممکن نہ دی او دے تہ تعلیق بالمحال وٹیل کیڑی۔ د ابن مسعود رضی اللہ عنہ نہ یوکس تپوس او کپوچہ جمل شہ شیز دے نو ہفہ ورتہ اوٹیل د اوغے خاوند۔ یعنی اشارہ یے او کپہ جہالت د تپوس کوونکی تہ چہ طلب د بلے معنی پہ دے کتب تکلف دے (شرینی)۔ او بعضو وٹیل دی چہ پہ بل قراءت کتب الجمل پہ شد سر راغلے دے او ہفہ رسئی د کیشتی او د جہازونوتہ وٹیل شی چہ د سمندار پہ غارہ یے پہ ہفہ سرہ تری۔

لک داہم پہ تخویف اخروی کتب داخل دے۔ مہا د ہفہ بسترہ چہ غوریدالے وی د پارہ د سمل ستلو او غواش ہفہ چہ د پاسہ نہ یے پتنوی او دا اشارہ دہ چہ اور د جہنم بہ پہ دوی بانداے احاطہ کرے وی د ہر طرف نہ بحر میں یے د حرمان سرہ ذکر کرو او ظالمین یے د احاطہ سرہ ذکر کرو محکمہ چہ ظلم غتہ کناہ د د جرم نہ۔ لک دازیرے اخروی دے۔ لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا اَاجمله معترضہ دہ چہ ایمان او عمل صالح ستاسو دوس نہ بھرنہ دی او اشارہ دہ چہ مؤمن د پارہ ضروری دی چہ خیال وس اوطاقت د جنت د حصول د پارہ خرچ کری

صُدُّوهُمْ مِّنْ غَلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ

سینو دے دوی کیں وی غہ خفکان بھیری پہ لاندے دے بنگلو دے دوی نہ

الْأَنْهَرِ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا

وے اووائی پہ دوی صفتونہ دے خدا توب اللہ تعالیٰ لہ دی حقہ ذات کچہ را اور سہ

لِهَذَا أَقْفًا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنَّ هَدَانَا

دے غامے تہ او مونہ نہ شورا رسید لے دلہ کہ نہ رارسولے مونہ لہ

اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ

اللہ تعالیٰ یقینا داخل دو رسولان دے رب زمونہ پہ حق بیان سرہ

وَنُودُوا أَن تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا

او اواز بہ اوکریشی دوی تہ چہ دا جنت دے درکے شویدے تاسو تہ

بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ

پہ وجہ دے حقہ عمل چہ تاسو کوؤ۔ او اواز بہ اوکری جنت والا

الثالثة

مطلب دادے چہ کہ غوک اووائی چہ پہ جنت کیں چہ دے یوبل درجے اوچتے وی

نولاندے درجے والا بہ حقہ کیبوی اودیتہ غل وٹیلے شی نوجواب اوشو چہ دا

طبعی خفکان بہ اللہ تعالیٰ دوی دے زبونونہ او باسی دلے پہ سورۃ حجر یک کیں م

دی۔ ہذا تالہذا دے ایت کیں دے ہدایت آخری مرتبہ مراد دے چہ حقہ جنت تہ

داخلول دی۔ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ، سوال، حدیث کیں را غلے دی چہ جنت تہ

پہ عمل نہ شی داخلید لے بلکہ پہ رحم دے اللہ تعالیٰ بہ داخلیری؟

جواب: یو توجیہ دادے چہ ہلتہ دے رحمت نہ مراد توحید دے اودے ایت کیں

دے مَا تَعْمَلُونَ نہ مراد ہم توحید دے بلہ توجیہ دادے چہ رحمت سبب باطنی

دے او عمل سبب ظاہری دے۔ بلہ توجیہ دادے چہ رحمت سبب دے دخول

جنت دے او عملونہ سبب دے درجا تو دے جنت دی۔ غل دے اختیارہ خفکان

دے نوکناہ نہ دے پہ دے شرط چہ حسد او بغض تہ اونہ رسیبوی۔ مَن

تَحْتِهِمْ لَأَنذَرُكُمْ دے دے بنگلو دوی نہ یا لاندے دے تصرف او اختیار دے دوی نہ۔

أَصْحَبَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا

اور والوتہ

چہ یقیناً موت ملے دے مونبرہ ہندرجنت چہ وعدہ کربہ مونبرہ

رَبَّنَا حَقًّا فَبَلَّ وَجَدْنَا ثُمَّ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ

رب زمونہ حقہ نو ایہ او مونبرہ و تاسو ہفہ (اور) چہ وعدہ کربہ رب ستاسو

حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَإِنَّ مَوْذِنًا بَيْنَهُمْ

حقہ او بہ و ای دوی ہاؤ نو اعلان بہ او کربہ و اعلان کوونکے پہ مینجہ دوی کیں

أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ۝۴۳

چہ لعنت دے اللہ تعالیٰ دے پہ ظالماتو باترے، داہقہ کسان دی

لَقَدْ جَاءَتْ آيَاتُ اللَّهِ ذِكْرًا سَبَبَ حُصُولِ جَنَّتِ دے پہ طور دے خوشحالی سرہ او دے
جملہ نہ روستو عبارت پتہ دادے "فأهتدینا مونبرہ ہدایت او مونبرہ لو۔ اور تہمونہا
ذکر میراث او مراد ترینہ استحقاق دے پشان دے میراث چہ حق دے وارث دے
او بعض مفسرینو ذکر کربہ چہ حدیث کیں راغلے دی چہ دے ہر شخص دے پارہ پہ
جنت او جہنم کیں منزلونہ دی نوچہ کافران جہنم تہ داخل شول نو دے غوی منزلونہ
دے جنت مؤمنانوتہ پہ میراث کیں پاتے شول دے وچے نہ اور تہمونہا پتے ذکر کرو۔
بلکہ دے او ازونو دے وچے نہ دے ورج یونوم یوم التناد دے لکہ پہ سورۃ مؤمن
۳۳ کیں دے او دینہ یوم الاذان ہم وائی۔ طاؤس ہشام بن عبد الملک بادشاہ
تہ اوئیل اِنَّكَ اللَّهُ وَاحِدًا يَوْمَ الْاِذَا ن، ہفہ ورتہ اوئیل یوم الاذان شہ دہ نو دا
ایت پتے ورتہ اولوستلو او ہشام بے ہوشہ پریوتو۔ طاؤس اوئیل ہذا ذل الصفہ
فکیف ذل المعائنة، یعنی دا ذلت دے بیان نہ پیدا شونو دے معائنے ذلت بہ شہلہ وی
او دے ایت تہ منادات شروع کیری پہ شلور و طریقو سرہ اولہ طریقہ نداء دے جنت
والودہ جہنم والوتہ او پہ دے کیں مقصد تخویف اخروی دے۔

مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا مراد ہفہ دی چہ دے بلکہ نہ تریک پورے تخویفات ذکر شول کافران
بہ دے ہفہ اقرار او کربہ او دے ہفہ و عید و نواختتام پتے پہ الظالمین سرہ کربے و ونو دے
لعنت سرہ پتے ہم ظالمین ذکر کرو۔

يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا

چہ منع کول ئے خلق د لار د الله تعالى نه اولتوویئے پہ هغه کین

عَوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَفِرُونَ ﴿۴۵﴾

کوږوالے رپ شکونو اچولوم او دوی د آخرت نه منکر دی -

وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ

او په مینه د دوی کین په پرده وی او په اوچت محاف د دے حجاب په څه کسان وی

يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمِهِمْ وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ

چہ پیژنی په هر یو لره په مخو د هغوی او اواز په اوکړی دوی جنت والاته

أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ قُلْ مَنْ خَلَّوْهَا

چہ سلام د وی په تاسو باندے نه دی داخل شوی (دا اعراف والا) جنت ته

هغه د تفسیر د هغه ظلم دے چہ په هغه سره دوی مستحق د دغه عذابونو او کړیو ل
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ عَمَّ دے توحید، ایمان، قرآن او سنت ته د هغه نه منع کول غت
ظلم دے -

عَوَجًا په معنی د معوجة دے یعنی لټوی کړه لار - یا بیغونها په معنی د بیغون
فیها دے عوجا په خپله معنی دے یعنی لټوی په دغه حقه لار کین کوږوالے په
شبهاتو او طعنونو سره -

شریعی د ابن عباس رضی الله عنهما نه نقل کړے دی چہ مونږونه کوی د پاره
د غیر الله او تعظیم د هغه شیعزو نوچه الله تعالی ورله تعظیم نه دے ورکړے او عوج
په زیره عین سره استعمالیږی په دین او معنوی شیعزو نوکین او په زور د عین
سره استعمالیږی په اجسامو کین او داسے آیت په سورة هود کین راغله د هغه په
د شهادتونو نه روستو ذکر کړے وژنو د تاکید د پاره هم ضمیر په دوه کرته ذکر کړیږي -

وَهُمْ يَظْمَعُونَ ﴿۳۷﴾ وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ

او دوی طمعہ لری او کلمہ چہ وارولے شی نظرونہ د دوی

تَلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا

طرف د اور والوتہ دوی بہ او وائی اے ربہ مہ مگر خوں موبو

مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿۳۸﴾ وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ

سرہ د قوم ظالمونہ (ربہ اور کیں) او اواز بہ او کری اعراق والا

رَجَالًا يَعْرِفُونَ نَهُمْ بِسِيمِهِمْ قَالُوا مَّا أَعْثَى

مغہ کسانوتہ (ربہ جہنم کیں) چہ پیڑنی بہ مغوی لہ پہ نحو د مغوی او بہ وائی غہ فاشہ در کربہ

عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿۳۹﴾

تاسوتہ جمع کولو ستاسو او ہتہ چہ تاسو بہ ہتہ لوئی کولہ

۳۷ دے حجاب تہ سور (دیوال) ہم وائی لکہ سورۃ حدیدہ ملا کیں، او دے پور تہ حصہ تہ اعراق وائی دے ٹھائی تہ د اعراق والودہ ندا کانی ذکر کوی اولہ نداء جنت والوتہ۔ د اعراق د اوسید و نکو پہ بارہ کیں د مفسرین ولس اقوال دی غورہ قول پہ ہتہ کیں چہ حدیث مرفوع ابن کثیر نقل کرے دے دادے چہ دا ہتہ خلق (مؤمنان) دی چہ نیک اعمال او بد اعمال یے برابر وی نوٹہ وخت پورے بہ دوی د جنت نہ حصار کرے شی او د جہنم نہ بہ یے بچ ساقی لکہ پہ دایت کیں لم یدخلوها ذکر دے بیا بہ یے روستو جنت تہ داخل کری لکہ چہ پہ ملا کیں رائج۔ بِسِيمَاهُمْ غے د جنت والوسین مخونہ اولاسوا و غے۔ او غے د جہنم والو تور مخونہ اوز پرے سترے اَنۡی سَلَامٌ عَلَیْکُمْ دایہ طریقہ د سلام تحیہ سرہ دے یا جملہ خبریہ دہ یعنی بچ یے تاسود آفاتو او د اور د جہنم نہ۔ وَهُمْ يَظْمَعُونَ وجہ د طمع دا دہ چہ د اور والوسرہ یے نہ دی یوٹائی کری نو طمع د جنت یے پیدا شوہ۔

۳۸ اشارہ دہ یہ صیغہ د مجھول کیں چہ دوی پہ خیلہ رضا سرہ جہنم طرف تہ نہ گوری اللہ تعالیٰ بہ د دوی مخونہ بغیر د اختیار د دوی تہ اور طرف تہ او گر خوی نو دوی بہ اویر پری ہسے نہ چہ اللہ تعالیٰ موبوہ جہنم تہ یوزی نو دعا بہ او غواری رَبَّنَا اہ۔

۳۹ دادویمہ ندا دہ د اعراق والو جہنمیانوتہ۔ رَجَالًا مراد دے نہ مالدار او متکبرین دی چہ منکرو و د توحید نہ۔ مَّا أَعْثَى ما نافیہ یا استفہامیہ دے۔ جَمْعُكُمْ نہ مراد جمع کول

أَهْوَلَاءَ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ

(راویہ وائی ملائکہ کافرانو تہ) ایسا داہفہ کسان دی چہ تاسو بہ قسم کو وچہ او بہ تہ رسوی دوی تہ اللہ تعالیٰ

بِرَحْمَةٍ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ

ہیج رحمت (راویہ وئی شی اعراق والوتہ) داخل شی جنت تہ تہ بہ وی ہیجیرہ پہ تاسو باندے

وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿۷۹﴾ وَنَادَىٰ أَصْحَابُ النَّارِ

او تہ بہ تاسو خفہ کیری - او 'اواز بہ اوکری اور والا

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ

جنت والو تہ چہ راتوے کری پہ مونو باندے داو بور (جنت) تہ

أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مِمَّا

یا (راو غور خوئی) دھفہ نہ چہ در کری تاسو تہ اللہ تعالیٰ دوی بہ او ای یقیناً اللہ تعالیٰ منع کریں دادواں

عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿۸۰﴾ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ

پہ کافرانو باندے (د کافران) ہفہ کسان دی چہ جوہ کرے دو دین خپل

كَمَالُونِيًّا دَلَّ كَمَلَرُودِي - وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ مراد دے نہ جاہ د دنیا یا
تابعداران (مریدان وغیرہ) دی -

مَلَّكَ دَاقُول كَمَلَّا نَكُو دے خطاب دے جہنم والوتہ - اَدْخُلُوا دَاقُول كَمَلَّا نَكُو
دے اصحاب اعراف تہ - اَقْسَمْتُمْ لَكَ پہ سورۃ انعام ۳۵ اوپہ سورۃ
تطیف ۳۹ نہ ترک ۳۳ پورہ ذکر دی -

نہ دا خلورمہ نداده ہرکلہ چہ اعراف والا دے مینع نہ کر شول - او دا ایت دلیل دے
چہ پہ جہنم والو باندے لوکہ او تنہا روستلے شی اوک جنت د نعمتونو تہ دوی
ہمیشہ محرومہ دی - وَمِمَّا رَزَقَكُمُ مراد دے نہ نور مشروبات د جنت دی نو
افیضوا سرہ متعلق دے یا مراد دے نہ د خوراک خیزونہ دی او القوا پتہ
دے - حَرَّمَ مِمَّا مراد دے نہ تحریم لغوی دے یعنی منع کول عکہ چہ پہ قیامت
کسب تحریم او تحلیل شرعی نیشته دے -

لَهُوًّا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

مشغلہ او لوہے او دھوکہ کپے وودوی لڑے ژوند دنیوی

قَالِیَوْمَ نُنَسِّهِمْ كَمَا نَسُوا الْإِقَاءَ یَوْمَیْهِمْ

پس تن بہ ہیر وود (پر پرودو) دوی پہ عذاب کنیں لکہ تنکھ چہ ہیر کپوہ دوی پیشی (ملاقا) ددور

هَذَا اَوَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا یَجْحَدُونَ ﴿۵۱﴾

او (خکھ) چہ وودوی چہ زمونہ دایتونو نہیئے انکار کود۔

وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ

او یقیناً راوپے دے مونہ دوی تہ کتاب پہ تفصیل بیان کپیں مونہ ہیر لڑے پہ علم سرہ

هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ یُّؤْمِنُونَ ﴿۵۲﴾

ہدایت دے او رحمت دے دپارہ دہتہ قوم چہ ایمان لری۔

۱۔ دے تفسیر سورۃ انعام تک کنیں ذکر شوے دے او اسباب دے عذاب دودے دی
یوانکار دے قیامت دویم دایتونو نہ انکار کول نوگما کنیں کاف تعلیلیہ دے ما مصدریہ
دے واما کانوا عطف دے پہ ما نسوا باندا۔ لہو و لعبا شریبی فرق ذکر کپیدا
یعنی ہغہ کارچہ مناسب نہ دے ہغہ تہ ہمت صرف کول اوہمت ورتہ صرف کپری تو
او خوشحالی طلب کول پہ ہغہ خیزچہ پہ ہغہ خوشحالی تہ حاصل پری دالعب دے۔ او الوسی
وئیلے دی چہ دوارہ لفظونہ شریک دی پہ اشتغال کنیں پہ بے مقصدہ خیز باندا
او فرق یے دادے چہ لعب ہغہ دے چہ مقصد پہ ہغہ کنیں زر مسرت حاصل
وی او لہو ہغہ خیز دے چہ مشغولتیا پیدا کوئی اگرچہ خوشحالی پکنیں نہ وی۔
فائدہ: پہ سورۃ انعام کنیں لعب مخکنیں کپے اوپد سورت کنیں لہو مخکنیں کپے دہ وجہ
دادہ چہ سورۃ انعام ۳۱ کنیں لعب اول ذکر کپیدا نوہ ہغہ پہ مناسبت سرہ
پہ تک کنیں ہم اول ذکر کپرو اوپہ دے سورت کنیں دے مشرکانو پہ برہنہ باندا
طواف او نور خیزونہ حرامول ذکر کپل او ہغہ مشغولتیا دہ اودوی ورتہ ہم
لوہے تہ وئیلے نوہ ہغہ پہ مناسبت سرہ لہو یے دلنہ مخکنیں ذکر کپرو۔

غَرَّتْهُمْ غَرَّتْ غفلت دے پہ حال دے بیداری کنیں او طمع کول د انسان دی د اوکدا عمر او خائستہ
ژوند او دیر مال او حصول دجاہ اوکد شہواتو د پارہ او ہغہ سبب او گری د غفلت د دین نہ۔
۲۔ ترغیب دے قرآن تہ اوعلت د ہغہ زجر دے چہ مخکنیں آیت کنیں ذکر شوے دے

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ

انتظار نہ کوی دوی مگر دعا قبت د انکار د کتاب پہ کومہ ورخ چہ راجی عاقبت د انکار دے

يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ

اؤواں ہنہ کسان چہ ہیر کہے د کتاب د مخکن نہ یقینا راجی وو

رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ

رسولان د رب ز مونہ پہ حق سورہ لیکن مونہ او تہ مثل نوا یا شتہ مونہ لہ شہ سفارشیان

فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدِّدْ فَتَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي

پس چہ سفارش او کری مونہ لہ یا واپس کریشو رد نیاتہ پس عمل بہ او کری غیر د ہنہ عمل

كُنَّا نَعْمَلْ قَدْ خَيْرٌ وَأَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ

چہ مونہ کوؤ۔ یقینا تاوان کنس واپول دوی حانونہ خیل او ورک بہ شی

عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ۝ إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ

د دوی نہ ہنہ چہ دوی دروغ جو رول۔ یقینا رب ستاسو اللہ تعالیٰ دے

یعنی مونہ دوی لہ تفصیل د احکام و پامہ ہدایت اور رحمت د کتاب راوپے دے
نودوی ولے انکار کوی۔

۳۵ داہم بیرہ انہروی دہ۔ تَأْوِيلَهُ ضمیر کتاب تہ راجع دے او مراد د تاویل نہ
عاقبت د انکار د کتاب دے او ہنہ عاقبت (چہ عذاب ابدی دے) بنسکارہ
کیدہ بہ یہ ورخ د قیامت او قد جَاءَتْ رُسُلُہ پہ دے کنس اشارہ دہ چہ د قرآن
منکرین د تولو رسولان و متکران دی اودا منکرین د مخکنو رسولان و حال نہ خبر شوی وڈ پہ
قرآن کنس یا ضمیر د کسوة راجع دے یَوْمَ تہ نوید یکبنی حال د مخکنو اور وستونو تولو
منکرینو دے۔ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ یعنی دوی تہ معلومہ شوعہ چہ د بچ کیدالو سبب نحو یا
شفاعت دے یا د نیک عمل د پامہ دنیا تہ واپس کیدال اودا دواپہ نشی کیدالے۔

شُفَعَاءَ دے نہ سفارشیان قہری ریعنی بے اذنہ مراد دی محکہ دا عقیدہ د مشرکانو
وہ پہ بارہ د معبودان و خیلو کنس لکہ چہ پہ سورۃ یونس مثلاً کنس دی آو نُرَدِّدْ فَتَعْمَلْ
دے جواب پہ سورۃ النعام مثلاً او سورۃ مومنون مثلاً او سورۃ سجدا مثلاً او سورۃ فاطر کنس

۳۵۲

الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ

ہفتہ ذات چہ پیدا کړی دی اسمانونہ او زمکہ یہ راندازہ (د شپږ

اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَقَفَّ يَغْنَثِي

ورخو کښ بیا برا بر شور د خپل شان مناسب) په عرش باندے اغوندوی

الْيَلِ النَّهَارِ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ

شپہ ورځ ته چہ طلب کوی یو بل لږ په تیزی سره او پیدا کړے دے نمر

وَالْقَمَرُ وَالتَّجُومُ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهٖ اَلَا لَهُ

او سپوږمښ او ستوری تابع کړے شوی دی د حکم د هغه خبردار الله تعالی لږ

الْخَلْقِ وَالْاَمْرُ رَبِّكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿۵۴﴾

پیدا کول دی او اختیار دے برکات ورکوونکے د الله تعالی، پالونکے د عالمو دے -

شته دے. قَدْ خَسِرُوا متعلق دے نرد فنعمل سره یعنی دوی خپل ژوند په ناکام
اعمالو کښ بر باد کړیدے. وَضَلَّ اِه متعلق دے د شفعاء سره.

بسمه د دے مخائے نه دویمه حصه د سورت ده په دے کښ درے بابونه دی اول باب
ترمنځ پورے دے په دے کښ اول درے آیا تونو کښ مسئله د توحید ده په لس

جملو سره او په هغه کښ تعریف د الله تعالی دے په رد د شرک فی الربوبیت والخلق
والامر والبرکات او په دُعَا سره. بیا یو مثال دے بیا د پنځه انبیاء واقعات اول درے

او پنځمه واقعه کښ ذکر دی چہ دے انبیاء مسئله د توحید په بهادرۍ سره بیان
کړے وه او خلورمه واقعه کښ ذکر دی چہ لوط علیه السلام د الله تعالی نازل کړے

شوی حکم ته خپل قوم راوبللو او د شیطان د تابعداری نه یې خلق منع کړل
او آخر کښ آیا تونه د دے قصو سره تعلق لری او ابتلاء بالنعم والتقم ذکر کوی.

ربط د ما قبل سره دادے چہ مخکښ او ټیله شوچہ د دوی شفعاء فائده نشی
ورکولے ځکه چہ هغوی معبودان نشی کیدلے معبود هغو صرف الله تعالی دے

چہ موصوف دے په دے صفتونو سره د دے ایت حاصل دادے چہ الله تعالی
ستاسو رب دے خالق دے عرش والادے نظام چلوونکے دے هرڅه د هغه

د حکم د لاندے دی اختیار منند دے برکات ورکوونکے دے. اِنَّ رَبَّکُمْ شَرِیْفٌ

وئیلے دی چہ رب پہ معنی کسید او مولا او مصلح ککاروتواو فائداے رسوئیکے اومصیبتونہ
دفع کوونکے دے۔ فِي سِتَّةِ آيَاتٍ مراد کدے نہ ورئے کد آخرت دی چہ ہرے ورخ زرکالہ
دہ ابن کثیر وئیلے دی چہ داقول کد بجاہداو کد ضحاک دے کد ابن عباس نے روایت
کوی یا مراد کدے نہ ورئے کد دنیا دی۔

سوال: ورئے کد دنیا کد نمر کد ختلو او پریوتلو نہ معلوم پیری او ہفہ خو پہ دغہ وخت
نہ وؤ پیدا شوے؟

جواب: مراد کدے نہ مقدار کد شیرو ورخو دے لکہ پہ دے قول کد اللہ تعالیٰ کہیں
لَهُمْ فِيهَا رِزْقُهُمْ بُكْرَةً وَعَشِيًّا اودا شیرو ورئے سورۃ حم سجداہ ہف کہیں ذکر دی
اولہ ورخ کد اتوار دہ او پہ جمعہ بانداے ختم شویداے او کد خالی ورخ خالی دہ یعنی
پیدا ایش کد زمکے اسمانونو وغیرہ یے پہ شیرو ورخو کہیں کرے وو او کد خالی
(رشیہ) ورخ ہم دغسے پاتے وہ۔ اوکوم حدیث چہ مسلم پہ باب کد خلق آدم کہیں
راورے دے چہ پہ ہخ کہیں ابتدا کد خلق کد خالی ورخ دہ او توالے ورئے کد پیدا ایش
او کد دی نو ہخ بانداے ابن کثیر رد کرے دے۔ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ دا دغہ
صفاتونہ دے چہ پہ معنی سرہ محکما ت دی حکمہ چہ معنی ظاہری یے معلومہ دہ
او پہ اعتبار کد کیفیت سرہ متشابہات دی یعنی کیفیت یے مجھول دے لکہ چہ کد
عرش معنی معلومہ دہ او حقیقت یے معلوم نہ دے دارنگ استواء او علو کد اللہ
تعالیٰ معنی معلومہ دہ لیکن کیفیت یے معلوم نہ دے نو عرش او استواء او
اوچت والے معنی ظاہری مراد دہ بغیر کد تشبیہ او تمثیل او تاویل او تکلیف
او تجسیم نہ اودا مذہب کد سلف صالحینو دے پہ تولو متشابہاتو کہیں کد امام مالک
اوزاعی، ثوری، لیث، شافعی، احمد، واسحاق بن راہویہ امام ابوحنیفہ وغیرہم
کد امام مالک مشہور قول دادے چہ الاستواء غیر مجھول و الکلیف غیر معلوم
والایمان بہ واجب والسوال عنہ بداعی کد نعیم بن حماد (کد بخاری استاد) نہ
روایت دے چہ چا اللہ تعالیٰ مشابہ کرو کد مخلوق سرہ نو کفریے او کرو او چا چہ
کد اللہ تعالیٰ کد یوصفت نہ انکار او کرو نو کفریے او کرو او قول کد سلف صالحینو
تفویض نہ دے حکمہ چہ تفویض پہ صفا تو کہیں دادے چہ کد استواء اویدا وغیرہ
بشکارہ معانی (لغوی حقیقی) نہ منی یعنی متشابہ معنی او کیفیہ یے کنہی او قول
کد سلف کہیں معنی حقیقی لغوی سرہ بہ تعبیر کیداے شی لیکن کیفیت نہ بہ بحث
نہ کیبری او کد دے مسئلے زیات تفصیل او سوال وجواب کد شیخ الاسلام پہ

فتاویٰ جلد ۵ او جلد ۳ او کہ ابن قیم کتاب الصواعق المرسلہ او کہ امام ذہبی مختصر کتاب العلو او نور دیر کتابونہ کہ سلف صالحین و کتب او کورئی او ایتونہ کہ استواء پہ قرآن کریم کتب پہ گنرو سورتون و کتب دی یونس مٹ رعدا مٹ ظہ مٹ فرقان مٹ حم سجدہ مٹ حدید مٹ او شوک چہ کہ دے تاویل کوی پہ بادشاہی سرہ یا کہ استولی معنی کوی پہ استولی سرہ نو شربینی پہ ہفتے باندے رد کرے دے چہ داشا ذوقل دے دویم داچہ دا کہ حقیقت نہ مجازتہ او پریدال دی او کوم شعرونہ چہ پیش گیری چہ استولی پہ معنی کہ استولی دے پہ ہفتے باندے رد کرے دے او کہ دے مسئلہ تفصیل عمدا پہ یو مستقلہ رسالہ (غیر مطبوعہ) کتب شتہ۔

يُغْشِي الْيَلَّ النَّهَارَ دا جملہ دواړو طرفونو ته شامل ده مراد د دے نه تصرف انقلابی زمانی دے چہ دا کہ الله تعالیٰ پہ اختیار کتب دے۔ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا یعنی پہ مینج کتب داسے وخت نه راغی چہ نه شبہ وی او نه ورځ وی۔ وَالشَّمْسُ اَهْ عَطْف دے په السموات باندے د خلق د لاندے دے۔ مَسْحَرَتٍ یعنی تابع کرے شویدی د هغه حالاتوچہ الله تعالیٰ ترینه اراده لری بکاره کیدل۔ پتیدال۔ کسوف او خسوف راتلل اولرے کیدل نزد د کیدل وغیره۔ اَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ مخکبش صرف خلق د امور خاصو ذکر کرے دے او په دے جملہ کتب عام خلق او په طریقه د حصر سره ذکر کریدے دپاره د افادے د توحید۔ وَالْاَمْرُ ټول تصرفات تکوینیہ او تشریعیہ دی نو کلام الله هم امر دے سفیان بن عیینہ نه نقل دے چہ امر کلام الله دے او معطوف دے په الخلق باندے او عطف مغایرت غواری نو معلومه شو چہ کلام الله مخلوق نه دے او دا مذهب د سلف صالحینو دے او ابن جریر او ابن کثیر دلته حدیث د پلار د عبد العزیز الشامی نه نقل کرے دے وَمَنْ زَعَمَ أَنَّ اللَّهَ تُعَالَى جَعَلَ لِلْعِبَادِ مِنَ الْاَمْرِ شَيْئًا فَقَدْ كَفَرَ بِمَا اَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَیْ اَنْبِیَآئِهِ ترجمه: چاچہ عقیده اوساتله چہ الله تعالیٰ ورکړیدے بنداکا نوله د خپل اختیاراتو نه څه حصه نو هغه کفر او کړو په هغه کتابونوچہ الله تعالیٰ نازل کړیدی په خپلو انبیاء و علیهم السلام باندے۔ تَبَارَكَ د اصف خاص دے په الله تعالیٰ پورے دارنگ مبارک لفظ په زیور د سره الله تعالیٰ پورے خاص دے او مبارک په کور د سره الله تعالیٰ ته نه شی وئیلے کیدے۔ برکت وئیلے کیدایشی فائده پیدا کول د اسمان او د زمکه او نمر سیور مٹی وغیره فائده او دارنگ فائده زیاتول او پیدا کوونکے د هر څه الله تعالیٰ دے نو د فائده او پیدا کوونکے

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يَرْضَى

دُعا غوارِی دے رب خیل نہ یہ عاجزی او پہ پتہ یقیناً اللہ تعالیٰ مینہ نہ کوی

الْمُعْتَدِينَ ۝ وَلَا تَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

دُحدتہ تیرو تو نکو سرہ۔ او ورنہ مہ کوی رہ شرک کولو سرہ یہ زمکہ کیں

ہم اللہ تعالیٰ دے نوبرکت و رکوونکے صرف اللہ تعالیٰ دے اودا صیغہ پہ قرآن کیں
اتہ کرتہ ذکر دہ او تفصیل دے دے پہ تنشیط الاذہان کیں مونہ ذکر کرے دے۔
بہ دارد دے پہ شرک دے دُعا باندا دے تفریح دہ پہ ما قبل باندا چہ مالک او اختیار مند
او برکت و رکوونکے صرف اللہ تعالیٰ دے نورامداد شہ وئیل او حاجت غوشتل
ہم پہ ہغہ پورے خاص دی اودے ایت کیں دے دُعا رکن او شرطونہ ذکر دی
رکن دادے چہ خاص دے رب نہ غوارِی او شرطونہ ظاہری تضرع او پہ پتہ سرہ
غوشتل او اعتداء نہ کول یعنی دے طریقہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ خلاف کول
اعتداء دہ۔ اَدْعُوا مراد دے نہ سوال او دُعا دہ چہ خاص قسم دے عبادت دے رخازن
سراج المنیر۔ تَضَرُّعًا عاجزی او تذلل پہ ظاہری اندامونو سرہ چہ پیدا کیہ
دے خشوع دے نہ او دے پورہ یقین نہ پہ وحدانیت اور ربوبیت دے اللہ تعالیٰ (ابن کثیر)
وَحُفْيَةً پہ ثبہ سرہ پہ غیر دے اوچت والی دے آواز نہ او دے حسن بصری نہ روایت دے
چہ صحابہ کرامو بہ کوشش کوو پہ دعا کیں او آواز دے ہغوی بہ اوریدے نشو پہ
غیر دے نری آواز نہ اودا ادب سنت دے زکریا علیہ السلام دے لکہ پہ سورۃ مریم
کیں دی۔ تہو لو مفسرینو او فقہاء دے ایت نہ استدلال کریدے چہ رفع دے صوت
پہ ذکر او پہ دعا سرہ پہ غیر دے مواضعو شرعیہ نہ بدعت دے۔

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ پہ دے کیں دریم شرط دے دُعا دے پہ پتہ عبارت سرہ یعنی
وَلَا تَغْتَدُوا اور اِنَّهُ لَا يُحِبُّ دے علت دے او اعتداء دے حدودو شرعیہ نہ تجاوز
کولو تہ وئیل شی نو دے اعتداء پہ دعا کیں مختلف صورتونہ دی (۱) پہ الفاظو کیں لکہ
تعوک اللهم انت السلام اے کیں الفاظ زیان کری "حینا ربنا بالسلام اے" (۲) پہ رفع صوت
او جہر کولو سرہ (۳) پہ مطلوب کیں لکہ چہ قَصْرًا بَيْضُ پہ یَمِینُ (سپینہ مانہ پڑی)
پہ بنی طرف دے جنت کیں) دے جنت کیں غوارِی (حدیث) (۴) اجتماعی شکل پہ ہغہ
مخایونو کیں چہ جمع پہ ہغہ کیں پہ دلیل شرعی سرہ ثابت نہ وی لکہ فرض اوست
موٹونو نہ روستو او جنازے پسے پہ جمع دعا کالے کول (۵) لا سونہ اوچتول

بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ط

پس دے اصلاح دے حق نہ (پہ توحید سرہ) او دے اغوا ری دے اللہ تعالیٰ نہ پہرہ او طمع سرہ

إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿۵۶﴾

یقیناً رحمت دے اللہ تعالیٰ نیز دے دے خاشتہ عمل کو نکو تہ ۔

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بِشْرًا بَيْنَ

او خاص اللہ تعالیٰ حقہ ذات دے چہ رالیری ہوا کانی زیرے در کوونکی مخکین

يَدَيْ رَحْمَتِهِ ط حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا

دے رحمت دے حقہ نہ تر حق چہ کلاہ داپورتہ کوی دریغ

ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَدْنٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَاهُ الْمَاءَ

درنے (پہ اوبو) بوخو مونو حقہ زمکے اوچے تہ پس را اور و مونو پہ حقہ باتن او یہ

فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ط كَذَٰلِكَ

نورا او با سو پہ حقہ سرہ هر قسم میوے دے غصہ

پہ حقہ عا یونو کین چہ ثابت نہ وی اولاد سونہ پہ عامودعا کینو کین دحدانہ زیاد پونہ کول
 بلا دے آیت کین رد دے پہ شرک باندا عکہ فساد پہ معنی دے شرک دے او
 اصلاح پہ معنی دے توحید دے او دادوہ شرطونہ یے ذکر کرے خوف او طمع چہ دباطن
 سرہ تعلق لری . رَحْمَتٌ نہ مراد دلته قبول دے دعا او ثواب دے . مُحْسِنِينَ حقہ
 محوک دی چہ عمل پہ عقیدہ دے توحید او پہ طریقہ دے سنت سرہ کوی او دارک
 لَا تُفْسِدُوا آيَةَ الْفُطْرِ عام دے افساد دے نفوسو پہ قتل سرہ او افساد دے مالونو پہ
 غصب او غلا کولوسرہ او افساد دے دین پہ کفر او شرک او بدعت سرہ او افساد دے
 نسبونو پہ رنا او عمل دے قوم لوط سرہ او اصلاح تہ مراد پہ رالیکوۃ البیاء او کتابونو
 الہیوسرہ دے . خَوْفًا وَطَمَعًا داوارہ پہ دعا کصالحینو کین پہ سورۃ السجدہ بلا
 کین ذکر دی او دے باران پہ وخت کین پہ سورۃ رعد بلا او دے برقی پہ وخت پہ سورۃ
 روم بلا کین ذکر دی . رَحْمَتٌ اللہ رحمت پہ دیر معانوسرہ دے دلته معنی دے
 دعا قبول دی . قَرِيبٌ مذکور او پہ دے عکہ چہ رحمت اللہ تعالیٰ تہ مضامی دے

نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿۵۷﴾ وَالْبَدْدُ

را او پاسو به مری (د قبرونو ته) دے د پاره چه تصیحت واخلئ۔ او زمکه

الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِأَذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي

خوبه (نبه) را اوچی بوچی د هغه نه په حکم د رب د هغه او هغه زمکه

خَبِثٌ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَجَسًا طَكَذًا إِلَيْكَ نُصَرِّفُ

چه خوره وی (په کاره) ترا او پاسی مگر بے کاره بوچی دغسے قسم قسم بیانوو مونږ

الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿۵۸﴾ لَقَدْ أَرْسَلْنَا

ایتونه هغه قوم لره چه شکر کوی۔ یقیناً لیرلے دے مونږ

نوپه دے کس ادب دے یا رحمت په معنی د ثواب دے یا د دے وجه نه چه تانیث
د رحمت حقیقی نه دے۔

۵۷ دایو دلیل دے د توحید، عطف دے په دے قول باندے یغشی الیل او مثال
هم دے د پاره د قرآن او بیان د توحید لکه څنگه چه د باران نه څکس هواوی او درنه
وریږي وی دغسے د قرآن نه څکس کتابونو کس بشارتونه وو د قرآن او د رسول په
باره کس او په ابتداء کس مشرکینو ویري سخته مقایله او تیري جوړي کړي وے
او څنگه چه زمکه دوه قسمه وی د یونه په باران سره فائده والا بوچی را اوچی
او د بل قسم نه بے کاره بوچی را اوچی دغسے د قرآن بیان بعض خلقونه فائده ورکوی
او بعضو ته نقصان۔ کَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى په دے سره اثبات د قیامت دے په طریقه
د قیاس کولو۔ بل دا چه هرکله چه انسان د زمکه فصل ته اوگوری نو هس نه چه
د خوشحالی د وجه نه د پاره ژوند هیږکړی نو ورسره یي دا ذکر کړو د پاره د ذکر
د آخرت، رِیَاحٌ خَلُورَ قَسْمُونَهُ دى صَبَا وریږي را اوچتوی شمال وریږي جمع کوی
جنوب وریږي کرغوی د بور وریږي جدا جدا کوی۔ بُشْرًا لکه په سوږ روښه کس۔
الْمَمَرَاتِ هر قسم امدانئ د زمکه ته عام دے غلے، میوے، معدنیات وغیره۔ لِقَوْمٍ
يَشْكُرُونَ یعنی هغه خلق چه دا نعمتونه الله تعالی ته نسبت کوی او نفع اخلي په اوریدو
د قرآن سره او توحید او طاعت قبلوی۔

نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَلْقَوْمِ اعْبُدُوا

نوح علیہ السلام قوم دے ہفتہ تہ پس دے وئیل اے تما قومہ بندگی خاص کری

اللَّهُ مَا لَكُمْ مِّنَ اللَّهِ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ

اللہ تعالیٰ لرہ نیستہ تاسو لرہ خوک مددگار سبواذ اللہ تعالیٰ تہ یقیناً زہ یریدم

عَلَيْكُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝۵۹ قَالَ الْمَلَأُ

پہ تاسو باندے دے عذاب دے ورے لوئے تہ اوئیل غتناو

مِّنْ قَوْمٍ إِنَّا لَنَرُّكَ فِي ضَلٰلٍ مُّبِينٍ ۝۶۰

د قوم دے ہفتہ تہ یقیناً مونہ وینو تالہ یہ گمراہی ہنکارہ کنس

۵۹ دے ایت تہ واقعات دے شہید و انبیاء علیہم السلام ذکر کوی چہ تعلق لری دے دواہو
دعوہ دے سورت سرتا لیکن اول درے ہنکارہ تعلق لری دے دریمے دعوے سرتا چہ اثبات توحید
دے۔ اوہرے قصے خلاصہ درے اموری اول دعوت دے نبی دویم تکذیب دے قوم دریم
نزول دے عذاب پہ ہغوی باندے اوربط دے دے دے محکمن ایت سرتا دا دے لکھ چہ مونہ
ہو امانے لیکوہ باران سرتا دے اختلاف دے زمکونہ نودارنگ لیکھ دی مونہ انبیاء دے شرع
سرتا دے اختلاف دے قوم نہ چا تصدیق اوکرو اوچا تکذیب دا واقعہ اول دلیل نقلی دے
یہ مسئلہ دے توحید فی العبادت باندے اشارہ دے چہ دا دے ہولو انبیاء و اتفاق مسئلہ دے
نوح علیہ السلام اول رسول و وچہ دے مشرکین دے مقابلہ دے پارہ رالیکھ شوے و و دے
دے نہ محکمن ہم انبیاء و و لیکن دے شرک سرتا دے مقابلہ نہ وہ نور اصلاحی احکامو
باندے رالیکھ شوے و و۔ اِلٰی قَوْمِهِ دا دلیل دے چہ نوح علیہ السلام دے ہولو
انسانانو دے پارہ رسول نہ و و صرف دے خپل قوم و و لیکن ہفتہ وخت پہ ہولو زمکہ
صرف دے خلق و و نور شوک نہ و و دے وچہ نہ مشہورہ دے چہ ہفتہ ہم ہولو مخلوق
تہ مبعوث و و پہ حقیقت کنس دا خصوصیت زمونہ دے نبی آخر الزمان صلی اللہ علیہ
وسلم دے او پہ دے ایت کنس ذکر دے دعوت او دے تخویف دے۔ اِلٰی پہ معنی حقدا
دے بندگی دے نودا تفریع دے پہ امر باندے یا مرادہ الہ تہ واکدار متصرف دے
نودا علت دے دے امر چہ اعبدا و دے او دا دلیل دے چہ مرادہ اعبدا و تہ توحید دے

عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ دے دنیا او دے آخرت دوا و تہ شایعہ دے۔
نک پہ دے ایت کنس تکذیب دے قوم دے ذکر کرو اِنَّا لَنَرُّكَ یعنی توحید دے دعوے کو

قَالَ يَقَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ

او ٹیل ہفہ اے قومہ زما نیستہ پہ ما باندے گمراہی لیکن ذہ رسول یم

مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۳۱﴾ اُبَلِّغُكُمْ رِسَالَتِ رَبِّي

د طرف د رب العالمین نہ ۔ رسوم تاسو تہ پیغامونہ د رب خپل

وَأَنْصِرْ لَكُمْ وَأَعْلَمْ مِّنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿۳۲﴾

او خیر لہتوم ستاسو او یو ھیرم د طرف د الله تعالی تہ پہ ہفہ خہ چہ تاسو پرے نہ پو ھیری۔

أَوْ عَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ

ایا تعجب کوئی تاسو چہ را غلے دہ تاسو تہ وحی د طرف د رب ستاسونہ

عَلَى رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا

پہ یو سری باندے ستاسونہ دے دپاڑچہ او یروی تاسو او چہ بچ شی د شرک نہ

او د پنخور ود، سواع، یغوث، یعوق او نسر) د بتلاگئی نہ منع کول دا گمراہی دہ نو
اہل حق تہ د گمراہی او د کم عقل والی وغیرہ بد نسبتونہ د زپ و کافرانو عادت
دے۔ الملاء د قوم غتان او مالدار نسب دار خلق چہ پہ ہغوی سرہ مجلسونہ
دک ہیکاری یا ہغوی دک وی د دنیا پہ مالونو او اقتدار سرہ دلته د ملاء سرہ
کفر و نہ دے ذکر کرے اشارہ دہ چہ ہفہ تہول کافران وو۔

۳۱۔ جواب دے د طرف د نوح علیہ السلام نہ قوم تہ لیکن ھیر پہ نرمہ طریقہ
سرہ۔ ضللۃ پہ جنس باندے دلالت کوی پہ خلاف د لفظ ضلال۔ نو نفی جنس
سرہ نفی کاملہ راتی۔ وَلَکِنِّي رَسُولٌ د توحید د بیان سرہ دا دعوی د رسالت دہ۔
۳۲۔ دا ہم پہ جواب کنس داخل دے پہ ذکر د درے احوال د رسول سرہ اول ابلاغ
دویم نصیحت (خیر خواہی او اخلاص) دریم علم د وحی۔ مِّنَ اللَّهِ دلیل دے چہ
علم د نبی صرف د الله تعالی د طرف نہ وی۔ مَا لَا تَعْلَمُونَ او علم د نبی د اُمت
نہ زیات وی حکم چہ پہ وحی سرہ وی۔

وَلَعَلَّكُمْ تَرْحَمُونَ ﴿۴۳﴾ فَكَذَّبُوهُ فَانْجَيْنَاهُ

او دیکھو کہ تم رحم کرنا چاہو۔ پس دوی دروغزن او کو بھلا کر دے تو ان کو مونس دے کر

وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَخْرَقْنَا

اودھوہ شو کہ دھوہ سرے وو پہ کشتی میں او غرق کرل مونس

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا

ہوہ کسان چہ دروغزن کری وو آیاتونہ زمونہ یقیناً دوی وو

قَوْمًا عَمِينَ ﴿۴۴﴾ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا

قوم ہاندا - او اولیہ لو مونس عادیاوتہ رور دھوی ہود (علیہ السلام)

۴۳۔ کہ جنہوں نے منکرینو پہ ذہن کیں داوہ چہ کرسالت او بشریت پہ مینج کیں منافات دے نو داوہم دے قوم وو بلکہ دوی دا قول پہ سورۃ مؤمنون ۴۳ میں ذکر دے اودا عقیدہ اوس ہم پہ باطل پرستوں کیں شتہ دے چہ کنبی ک بشریت نہ انکار کوی لیکن موجودہ منکرینو نبی نہ دے لیکر نو وائی نبی وو خوبشہ وو او فکرو مخلوقو انبیاء لیدالے وو او ورتہ معلومہ وہ چہ دا بشر دی نو دھوی کنبوت نہ یے انکار کو نو سبب ک انکار ک تو لو یو دے چہ ہوہ منافات دے پہ مینج ک بشریت او نبوت کیں اودا کفر دے۔ لَئِنْ زَاغَتْ اَنْجَارٌ لَّأَنَّا لَمَالِحُونَ ﴿۴۴﴾ یعنی رسالت ک پارہ ک انذار دے او انذار سبب ک تقوی دے او تقوی سبب ک رحم الہی دے اودا ایت دلیل دے چہ انبیاء علیہم السلام بشر اوسری وی۔

۴۴۔ پہ دے ایت کیں دوام ک تکذیب ذکر شو یعنی کما ذکا رہیش والے او کڑوی پہ تکذیب ہاندا۔ وَالَّذِينَ مَعَهُ دوی تعداد کیں دیر اقوال دی راجع دادہ چہ شہید کسان وو دے حامن ک ہوہ سام حام یافت اودے دھوی بیبیانے وے الَّذِیْنَ كَذَّبُوا اہ دا لفظ دلیل دے چہ طوفان ک وخت ک نوح علیہ السلام پہ تولہ زمکہ ہاندا نہ وو صرف ک ہوہ ک قوم پہ علاقہ ہاندا۔ وو اوہو علاقہ ک عراق وہ محکہ چہ پہ ہوہ وخت کیں پہ زمکہ ہاندا۔ نور خلق آباد نہ وو ماسیوا دھوہ قوم تہ نو دا خبر چہ مشہورہ دہ چہ طوفان پہ تولہ زمکہ ہاندا۔

قَالَ يَقُومُ عَبْدُ اللَّهِ مَا لَكُمْ مِنْ

اوٹیل دے اے قومہ زما بندگی خاص کریں اللہ تعالیٰ لرہ نیشته تاسو لہ

إِلَهِ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الْمَلَأُ

مددگار سیوا دھغہ نہ ایسا پس نہ بیج کیری د شریک نہ اوٹیل غنائو

الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِ إِبْرَاهِيمَ

چہ کفریے کرے دو قوم دھغہ نہ یقیناً مونہ خاٹنا ویتو تالہ

فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنُظَنُّكَ مِنَ الْكَذِبِينَ ﴿٧٦﴾

پہ کم عقلتیا کیں او یقیناً گمان کوو مونہ یہ تا یا تدمے د دروغزنو نہ

راغلے وڑ مراد دادے چہ ہغہ تولہ زمکہ رچہ انسان پرے آباد وڑ اودارنگ چاچہ
اٹار دے طوفان موندلے دی توصیف یہ زمکہ عراق کوہ ارات د موصول سرہ
نزدے یے موندلے دی۔ اِنَّهُمْ كَانُوْا عَلٰى عَذَابٍ دے۔ عَمِيْنٌ نہ مراد زہونو
ہوندا والے دے لکہ یہ سورۃ حج لک کیں دی۔

۷۵ دادویم دلیل نقلی د توحید دے۔ عاد د اولاد د سام بن نوح نہ ووپہ پنہ
پشتہ کیں اوہود د عاد پہ اولاد کیں ووپہ درے پشتہ کیں بیا عاد د تولے قبیل
نوم شو۔ اَحَاْهُمْ مراد د اخوت نہ نسبی وڑ یعنی یہ قومیت کیں ورسرہ شریک
وڑ اوکلہ اخوت پہ معنی د غیر خواہی سرہ وی۔ أَفَلَا تَتَّقُونَ سرہ تخویف ذکر
دے سوال: یہ اولہ قصہ کیں فقہال وڑ اودلتہ قال دے۔

جواب: فا اشارہ دہ اتصال اودوام تہ یعنی نوح علیہ السلام د مبعوث کیدلوسرہ
متصل او ہمیشہ دعوت شروع کرے وڑ اودا دھغہ خصوصی فضیلت وڑ۔
جواب: فا د تفصیل د پارہ دہ اودلتہ قال جملہ مستانفہ دہ جواب د سوال دے
چہ شہ یے اوٹیل نوجواب او شوجہ قال اہ۔

۷۶ دا تکذیب دے د طرف د قوم نہ او اشارہ دہ چہ چا توحید بیان کریدے
نوہغہ تہ کم عقل اودروغزن وٹیلہ شویدی۔ اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا پہ دے کیں
اشارہ دہ چہ دھغہ د قوم نہ بعض غنائو ایمان راوپے وڑ۔ فِيْ سَفَاهَةٍ د عقل او
پوہ اودرائی کمزور والی تہ وٹیلہ شی د لفظ متعلق دے د مسئلہ د اَعْبُدُوْا سرہ

قَالَ يَقَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي

اوئیل دے اے قومہ زما نیشته پہ ما باندے میتر کم عقل تیا لیکن زہ

رَسُولٌ مِّنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ اُبَلِّغُكُمْ

رسول یم د طرف د رب العالمین نہ ۔ رسوم تاسو تہ

رِسَالَتِ رَبِّيْ وَاَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ اٰمِيْنٌ ۝

پیغاموتہ د رب خیل او زہ تاسو لہرہ خیر خواہ امانت دار یم ۔

اَوْ عَجِبْتُمْ اَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّنْ رَبِّكُمْ

ایا تعجب کوئی تاسو چہ راضی دہ تاسو تہ وحی د طرف د رب ستاسو تہ

عَلٰی رَجُلٍ مِّنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَاذْكُرُوْا

پہ یو سری باندے ستاسو نہ دپارہ ددے چہ او پروی تاسولہ او یاد کرئی

اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْۢ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ

کوم وخت چہ جوہ کرئی تاسو اللہ تعالیٰ ابا دوئی د زمکے پس د قوم د نوح نہ

اَوْ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ متعلق دے د تتقون سرہ چہ پہ ہفتہ کنبں عذاب راتلوتہ اشارہ

نکلا اشارہ دہ چہ رسول کم عقل نہ وی بلکہ د ہفتہ عقل او علم دوارہ کامل وی او پہ

دے کنبں دعویٰ د رسالت د ہفتہ ذکر دہ ۔

نکلا پہ دے کنبں دے اوصاف د رسول ذکر دی ۔ ناصح اٰمیں پہ صیفہ د اسم فاعل

سرہ اشارہ دہ شہرت د دے صفا توتہ عمومًا ۔ یا ناصح پہ دعوت د توحید

کنبں او اٰمیں پہ دعویٰ د رسالت کنبں ۔

سوال : پہ بارہ د نوح علیہ السلام کنبں اَنْصَحْ فَعَلْ ذٰکُرُوْا ؟

جواب : فعل دلالت کوی پہ تجدید باندے یعنی د ہفتہ دعوت پہ نوے نوے طریقہ

سرہ وڈ لکہ چہ پہ سورہ نوح کنبں ذکر دی ۔ او ہر گاہ چہ وصف د سفاہت کنبں خیا

تہ اشارہ دہ حکم کم عقل سرے پورہ خبرہ نہ کوی نو د ہغوی پہ رد کنبں یے د ہود

د پارہ اٰمیں لفظ زیات کرو ۔

وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصْطَةً ۖ فَادْكُرُوا آلَاءَ

اور زیات جئے کچھ تاسولہ پہ پیدا ایش کنس فراخی نو یاد کری نعمتو نہ د

اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا أَجَعَلْنَا

اللہ تعالیٰ دے دیارہ چہ کامیاب شی تاسو ۔ اوٹیل دوی آیا نہ راغلے مونیہ

لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ

دے دیارہ چہ مونیہ بندگی اوکرو دیواللہ تعالیٰ او پریر دو ہفہ کسان چہ بندگی کولہ

آبَاؤُنَا فَأَتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ

مشرانو زمونیہ پس راورہ مونیہ ہفہ (عذاب) چہ تیریوے مونیہ کہ تہ جئے د

الصَّادِقِينَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ

رشتینو نہ ۔ اوٹیل دہ یقیناً لازم شوے دے پہ تاسو باندے

۴۹ دہ باندے دا اعتراض وچہ تہ بشریے اوسرے جئے نوٹنگک رسول شوے لکہ

چہ پہ سورۃ ابراہیم ۱۱۱ او سورۃ مؤمنون ۱۱۱ کنس ذکر دے نو ہفہ ورتہ جواد کر

اَوْ عَجِبْتُمْ سِرَّهُ بَصْطَةً دیوالے کنسل مراد دے یا غت و لے د بدن سورۃ دنگ والی

د قدا نہ مراد دے ۔ د حدیث صحیح نہ معلوم دہ چہ د آدم علیہ السلام قدا شپیتہ

ذراعہ وواو اولاد بہ جئے د ہفہ نہ کمیری نوکوم اسرائیلی روایات چہ د عادیانو

پہ بارہ کنس راغلے دی چہ ہغوی سل ذراعہ ووا یا پہ دوی کنس عوج نوم والا

سرے آسمان تہ رسید لو داروایات بے اعتبارہ دی ۔ لَيْسَ ذَاكُمْ هَوَ لَہ چہ د دہ بیان

کنس افلا تتقون مخکنس ذکر و د دے وچہ نہ دلنہ جئے لتتقوا ذکر نہ کرو ۔

وَادْكُرُوا دَا تَا کیدا دعوت دے پہ ذکر د نعمتو سورۃ دیارہ د ترغیب ۔

فَاذْكُرُوا اول ذکر پہ معنی دیا داشت دے اودا ذکر پہ معنی د شکر کولودے ۔

آلَاءَ لوٹے اوبشکارہ نعمتو نو تہ وٹیلے کبری ۔

نک دا طریقہ د تکذیب د ہغوی وہ یعنی د توحید نہ تعجب کول الوسی وٹیلے دی

چہ دا دیر انہماک د ہغوی وڈ پہ تقلید د اباؤ کنس ۔ اَجَعَلْنَا مَجِیْتِی دے دے وچہ

اوٹیل چہ دے د نبوت نہ مخکنس د ہغوی نہ جدا اوسیدالو لکہ چہ زمونیہ نبی

صلی اللہ علیہ وسلم پہ حراء کنس اوسیدالو مخکنس د نبوت نہ یا دا قول پہ طریقہ

مِنْ رِبِّكُمْ رَجُسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي

د رب د طرف نه رڼک (عذاب) او غضب ایا جگړه کوئ تاسو زما سره

فِي أَسْمَاءٍ سَيِّئَاتُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ

په بارة د هغه نومونو کښ چه کيڼو دے دی هغه تاسو او مشرانو ستاسو

مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ فَانْتَظِرُوا

نه دے نازل کړی الله تعالی په د باندې هیڅ دلیل نور د عذاب انتظار کوئ

إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ٢١

یقیناً زه ستاسو سره د انتظار کوونکو نه یم

د استهزاء سره دے چه دوی وئیل ایا ته د اسمان نه د دے خبر دے د پام راغلی یی یا دا چه نو د مسئلې راوړلو نه دوی کنایه او کړه په نو د راتلولو د هغه سره د دلیل د چه د هغوی (او دارنگ د ټولو مشرکانو) جگړه په نفیس عبادت کښ او صرف په الله تعالی کښ نه ده بلکه په توحید کښ وه چه هغوی دعا، سجده، نذر وغیره الله تعالی لره خاص نه منل بلکه نور کسان یی ورسره په دے کښ حقدار کړل او داسه په سورة اسراء ملا اوصافات ملا اوص ملا اوز مریض او مؤمن ملا کښ هم دی قَاتِلًا يَمَّا تَعِدُّنَا اَه د اطلب د عذاب دے د وچه د ضدا او عناد نه

مَلِكًا قَدْ وَقَعَ په معنی د وجب دے په سبب د دغه وینا سره رَجُسٌ په معنی د رَجَزُ یعنی عذاب یاد د زړو نو رڼک اسماء د دینه مراد هغه صفات دی چه دوی به محیلو معبودانو لره منل او د هغه په بارة کښ به یی د رسول سره جگړه کوله لکه دے زمانه کښ وائی د بادو بابا، د گوزن بابا، د سرخوکی بابا، د اناکج بخش او غوث اعظم وغیره دا نومونه د هغه بزرگانو وروستو خلقو ایښه دی قرآن او سنت کښ په هغه شخه دلیل نیشته او د اسمیه د مور او پلار د طرف نه وی بلکه په شرکی عقید سره د مشرکانو مشرانو او کشرانو د طرف نه وی اباء گمرد دے په تقلید انا و نا د دے په شرکی نوم ذکر کولو کښ ما نزل اشاره ده چه د شرک (او د هرې عقیدې) د اثبات د پاره دلیل منزله (ایا تونه او احادیث) پکار وی په غیر منزل دلیلونو (قیاسونه او حکایات خوبونو وغیره) سره عقیده نه ثابتیدی او داسه سورة یوسف ملا

فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا

پس بچ کر مومن دے او ہفہ کسان چہ ددہ ملگری وو پہ سبب د رحمت زمونہ

وَقَطَعْنَا دَايِرَ الَّذِينَ كَفَرُوا بَايَاتِنَا

او پریکرے مونہ چرے د ہفہ کسانو چہ دروغزن یے کنول ایاتونہ زمونہ

وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ۝ وَالِى شَمُودَ

او نہ وو دوی مؤمنان - اولیولے وو مونہ شودیانو تہ

أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ

رود د هغوی صالح (عیالسا) او وئیل ہفہ اے قومہ زما بتا کی خاص کر یے اللہ تعالیٰ لہ

مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَاتٌ

نیشته تاسولہ ہمیشہ حق مددکار سیوا د ہفہ تہ یقیناً راغلے دہ تاسوتہ شکارہ معجزہ

اوسورة نجم ۳۲ کتب ہم ذکر دی فرق دا دے چہ پہ دے سورت کتب معبودیت د الہو

د دوی باندا دے رد دے اوسورة یوسف کتب پہ عبادت کولو د هغوی باندا دے اوسورة

نجم کتب پہ دغہ نومونو کی خود لو باندا دے رد دے او پہ لفظ نزل او نزل سرہ یے

ذکر کرل اشارہ دہ چہ پہ ہفہ کلام الہی کتب چہ لہ لہ نازل شومے وی او ہفہ چہ

پہ یو کرت نازل شومے وی پہ دوارہ طریقو کتب دلیل د شرک نیشته -

۳۲ پہ دے کتب د نجات سبب یے صرف رحمت وئیلے دے او رحمت پہ اصل کتب

توفیق د ایمان او د توحید دے او د رحمت خاصہ دے او اشارہ دہ چہ د البیاء

او د هغوی د ملگری نجات د هغوی د عمل پہ وجہ (وجوب) سرہ نہ دے -

دَايِرَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِه دے کتب استیصالی عذاب مراد دے چہ تول نسل یے

ورلہ تباہ کرو -

وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ د اعطف دے پہ گدا بوا باندا دے یعنی تکذیب او عدم ایمان سبب

دے دپارہ د عذاب د دوی عذاب یے پہ سورة احم سجداہ ۳۲ احقاق ۳۲ او

الحاقہ ۳۲ کتب ذکر کرے دے -

مَنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ

دُ طرُق دُ رب ستاسو نه دا ده اوپنه دُ الله تعالى

لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي

تاسو لره معجزه پس پريرودئ دا چه خوراک کوي به

أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ

زمکه دُ الله تعالى کنس او مه رسوئ هغه ته هيمه تکليف

فِي أَخَذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝۴۳ وَادْكُرُوا

پس اوبه نيسي تاسو لره عذاب دردناک او ياد کړئ

إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ

کله چه اوگر خولئ تاسو الله تعالى ابادوونکي د زمکه روستو

سکه دا دريم دليل نقلی دے په مسئله د توحيد باندے . شمود محوے د عاد و بنی
د هغه نسل ته قبيله د شمود و ئيلے کيږي . اوصالح په پنځه پشته کنس د شمود په
اولاد کنس وواودوي د حجاز او د شام په مينځ کنس په لار د تبوک باندے ابادوو اوس
هغه محائ ته مدائن صالح وائي او هغه کنديرات دی په دے آيت کنس د هود عليه
السلام دعوت د توحيد ذکر دے بيا د هغه قوم د طلب د معجزے د وچه نه دوی ته
يے اظهار د معجزے اوکړو . بَيِّنَةٌ مَعْجَزَةٍ سِرَّةً اَظْهَارَ د رسالت او اثبات د توحيد
کيږي د دے وچه نه هغه ته بينه و ئيلے شی . مَنْ رَبِّكُمْ کنس اشاره ده چه معجزه د
نبی احتیاً رکنس نه وی . هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ دا بيان د معجزے دے . نَاقَةُ اللَّهِ اضافت
الله تعالى ته اضافت د مخلوق دے خالق ته او تخصیص يے د وچه د شرافت نه دے
اوبله وجه داده چه بغیر د اسباب و ظاهريونه پيدا شوه او اضافت په اَرْضِ اللَّهِ کنس
همداغه مخکنس په شان دے . تَأْكُلْ فِي اَرْضِ اللَّهِ مراد داده چه په تاسو باندے د دے
رزق او مشقت نيشته ليکن د دے بے عزتي مه کوئ دا دليل دے چه د معجزے
بے عزتي کول سبب د عذاب دے .

عَادٍ وَبَوَّاکُمۡ فِی الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ

د عادیانو نه، او حائے شکر کرو تاسو ته په زمکه کنیں چه جو روی تاسو

مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْجِتُونَ الْجِبَالَ

د میدانونو د هغه نه بنکله او کنی د غرونو نه

بِیُوتِنَا فَاذْكُرُوا الْآءَاءَ اللّٰهِ وَلَا تَعْشُوا

کو ته ، پس یاد کړئ نعمتونه د الله تعالی او مه کرخی

فِی الْأَرْضِ مُفْسِدِیۡنَ ۝ قَالَ الْمَلَاۗءُ

په زمکه کنیں درانے کوونکی - اوئیل غتناو

الَّذِیۡنَ اسْتَكْبَرُوۡا مِنْ قَوْمِۭہِۚ لَکِنۡ یُّنۡ

هغه چه لوئی ئے کربوه (د مال د وچه نه) د قوم د هغه نه هغه چاته چه

اَسْتَضَعِفُوۡا لِمَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ اَتَعْلَمُوۡنَ

کمزورے کړلے کیدل (د وچه د غریبی نه) هغه چاته چه ایمان ئے راوړ و د دوسه، ایاتاسو یقین کوئ

اِنَّ صَالِحًا مَّرْسَلًا مِّنۡ رَبِّہٖۤ اَقَالُوا

چه صالح (علیه السلام) رسول دے د طرق د رب خیل نه - دوی اوئیل

نک په دے ایت کنیں تذکیر دے په نعمتونو سره د پاره د دے چه توحید او منی

نعمتونه د عادیانو نفسی او بدنی و او نعمتونه د ثمودیانو د آباد او د صنعت کار

وؤ. سهُولِهَا یعنی په میدانی زمکه کنیں ئے د نکه بنکله بے ضرورته جوړول او په

غرونو کنیں هم د گتو آبادی کول او قوم ثمود د عماراتو او گتو په تراش کولو

کنیں ډیر هنرمند وو او د دے وچه نه ډیر سرمایه دار وو -

مُفْسِدِیۡنَ فساد عظیم دا و وچه نهه کسان و و او خلق به ئے د ایمان او د منکر تیا

د صالح علیه السلام نه منع کول لکه په سورة نمل شک کنیں دی .

إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ

یقیناً مومن بہ ہف۔ خہ چہ دے رالیر شویدکہ یہ ہفے باندہ ایمان راوپے دے۔ اوئیل

الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِينَ

ہفے چا۔ چہ حان یے اوے کنرلو۔ یقیناً مومن بہ ہفے خہ

أَمْنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٤٦﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ

چہ ایمان پے راوپے دے تاسوا نکار کوونکی یو۔ نومرہ (ہلاکہ) کپہ دوی اوبنہ

وَعَتُوا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يُصْلِحُ

اونافرمانی اوکپہ دوی د حکم د رب خیل نہ او اوئیل دوی اے صالح (علیہ السلام)

۴۵۔ یہ دے قوم کبن سرمایہ داران دیر و نو د هغوی کفر د وجے د دے نہ وو
چہ حان یے لوئے کنرلو حکمہ یے دلتہ استکبروا اوئیل۔

استضعفوا کمزوری د هغوی د وجے د غریبی یا د نسب د وجے نہ وہ اوحدیث هرقل
(چہ بخاری ذکر کریدے) کبن دی چہ تابعدار د انبیاء علیہم السلام التضعفاء د قوم
وی لیکن لفظ د باب استفعال اوصیغہ د مجهول دلالت کوی چہ هغوی پہ حقیقت
کبن ضعیف نہ وو بلکہ مخالفینو ضعیف کنرل۔

لَمَنْ أَمِنَ اشاره دہ چہ تہو لضعفاء ایمان نہ وو راوپے۔

أَتَعْلَمُونَ داوینا د دوی پہ طریقہ د دباؤ اچولو وہ پہ مؤمنانویا ندے لیکن هغوی
پہ ترقی سرہ جواب ورکرو یعنی صرف صالح باندے ایمان نہ دے بلکہ پہ مسئلہ
د توحید باندے ہم مومن ایمان راوپے دے نو مخالفت دیر بشکارہ شو۔

۴۶۔ داہم بیان د استکبار او د ضداد دوی دے او اشاره دہ چہ مومن ستاسود
وجے نہ ایمان نہ راوپو حکمہ چہ زمونر اوستاسو پہ مینج کبن دیر فرق دے۔

اَتَيْنَا بِمَا تَعِدُ نَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ۷۷

راویہ مونہ تہ ہفہ عذاب چہ تہ پیرہ وے مونہ، کہ تہ تہ د پیغمبرانہ نہ ۔

فَاَخَذَ تَهُمُ الرِّجْفَةُ فَاصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ

پس او تہو دوی لرہ زلزلے نو شول دوی پہ کورو نو رکی) خپلو کیں

جَاثِمِينَ ۷۸ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يٰ قَوْمِ

پہلے پراتہ رمہ)۔ نودوان شو صالم علیہ السلام) ددوینہ او او تیل تہ اے قومہ !

لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ

یقیناً رسولے دی ما تاسوتہ پیغامونہ د رب خیل او خیرے لہولے دے تاسولہ

۷۷ عَقَرُ پہ اصل کیں خپو پریکولو تہ وائی لیکن دلتہ مراد نحر دے نحر د او پنے یو کس او کړولکہ پہ سورۃ قمر ۲۹ کیں دی د هغه نوم قدار بن سالف ذکر شویدا او حدیث د مسلم کیں دی رجل عزیز عارم خبیث مَنِيْعٌ فِي رَهْطِهِ مثل ابي رَمْعَةٍ یا مراد داچه اول تہ ورلہ خپے پرے کرے بیایے مرہ کرہ۔ او نور اتہ کسان ورسره ملگری وو۔ عَنْ اَمْرِ رَبِّهِمْ امر پہ سکت کیں ذکر وؤ۔ مِنَ الْمُرْسَلِينَ د ادلیل دے چہ دوی دیر مفسدان وؤ د رسالت نہ منکروؤ او قیم د رسول تہ الصادقین و تیل وؤ یعنی صرف تکذیب کوؤ پہ اخبار د عذاب کیں۔

۷۸ رَجْفَةُ زلزلہ د زمکے دہ۔ او سورۃ هود کیں (صیحه) دہ یعنی دواړه عذابونه پہ دوی باندا دے جمع شوم وویا د رجفہ نہ مراد تزلزل د زړه دے پہ سبب د صیحه سره یا مراد د صیحه نہ هیبت ناک اواز دے پہ وخت د سختہ زلزلہ کیں او پہ زلزلے سره د دوی ټول مکانات او غور زیډال۔ فَاصْبَحُوا دلالت کوی چہ عذاب د شپه راغله وؤ۔ د اړ پہ معنی د هغه کلی دے چہ مشتمل وی پہ دیر وکو توباندا د دے وچے نه مفرد ذکر شو۔

جَاثِمِينَ د جثم نه دے پہ معنی د جوختیډلو په زمکه باندا دے او دار تک کینا ستل په زکنا نو باندا دے دواړه معانی لسان العرب کیں ذکر دی۔

وَلَكِنْ لَا تَجِبُونَ النَّصِيحِينَ ﴿٤٩﴾ وَلَوْ ظَا

او لیکن نہ خو خوی تاسو خیر خواہان خیل۔ اور لیبرے وومونہ (لوط علیہ السلام)

إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ

کوم وخت چہ اوئیل دہ قوم خیل تہ ایہ راتل کوی تاسو بدکاری تہ

مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٥٠﴾

چہ مخکین والے نہ دیکھے ستاسونہ پدے کار کین ہیچا د خلقو تہ۔

۴۹ یَقُولُ مَرَّةً سَوَال: دادے چہ دامرو تہ خطاب دے معلومہ شوہ چہ مری اوری؟
جواب: دا خطاب د عذاب د راتلونہ مخکین دے لکھ چہ د سورة هود د ترتیب نہ
معلومیری آیت ۴۸۔

جواب: دا خطاب پہ طریقہ د معجزے دے لکھ واقعہ د بدکاری کین دا سے شوی وو
او معجزہ پہ نبی پورے خاص وی۔

جواب: چہ دا افسوس دے لیکن افسوس د هغوی پہ انکار باندے دے نہ پہ
عذاب باندے نو د آیت د قَلَّا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ سرہ تعارض نہ رائجی۔

پہ دے کین اول جواب غورہ دے عکھ چہ مقصد د نبی الزام حجت دے لکھ چہ
نمونہ نبی پہ خطبہ د حجة الوداع کین فرمائیل وَاَلَا هَلْ بَلَّغْتُ۔ اودارنگ عادت
الہیہ دادے چہ د عذاب راوستلونه مخکین نبی او مؤمنان د هغه وطن نہ اوباسی
اودلتہ فآ پہ قَتَوْنِي کین د پارسہ د تعقیب نہ دہ بلکہ کلام کین تقدیم اوتاخیر دے۔

نہ دا خلورمہ واقعہ دہ دے تعلق د سورت د دویعہ دعوی سرہ دے چہ
لوط علیہ السلام قوم لوط د شیطان د تابعداری نہ منع کرے وو خو هغوی منع

نہ شول نو عذاب پرے رگے اودا قوم پہ شرک کین ہم مبتلا وولوط علیہ السلام
د دے قوم د نسب نہ نہ وو بلکہ ورارہ وو د ابراہیم علیہ السلام (لوط بن ہاران

بن تاریخ (ازرار) د دے وجہ نہ اخو ہم یے اونه وئیل بیا د مَا سَبَقَكُمْ لَفْظ نہ معلومہ
شوہ چہ د دے قبیلہ کنناہ ایجاد دے قوم کرے وو نودا لوئے کنناہ دے پہ نسبت

د هغ چہ د بل تابعداری کوی دارنگ یو بداعت کول دی اوبل بداعت ایجاد
کول دی دا دویم د اول نہ غتہ کنناہ دے۔ لِقَوْمِهِ دا قوم د هغه پہ دے اعتبار

وؤ چہ د هغوی د قیام (نظام دینی) د پارسہ رالیکھ شوہ وویا پہ دے وجہ چہ

إِنَّكُمْ لَتَنَاقُثُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ

يَقِينًا تَأْسُو خَافًا زَاتِلًا كَوَيْ تَأْرِيضُو تَه بِه شَهْوَتِ سِرِه تَيَرِدُو تَنَك يَتِي دُ

النِّسَاءِ طَبْلُ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

زَنَانُو (بَنَحُو) نَه بَلَك تَأْسُو قَوْم يَتِي مُشْرَكَان -

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا

اَوْنَدُو جَوَاب دُ قَوْم دُ هَغَ مَكْر دَاچِه وَئِيلِ يَتِي

أَخْرِجُوهُمْ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ

اَوْبَاسِي دَوِي لَرِه دُ كَلِي سَتَاسُونِ يَقِينًا دَوِي دَا سِه خَلَقُ دِي

يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ زَّ

چِه حَافَن پَاک کَنَرِي - پَس بَچ کُرو مَوْنَبِه دَس اَو کُورَنِي دَدَه مَكْر بَنَحُه دُ دَه

سَخَرَنِي دَلُوط عَلَيْهِ السَّلَام وَه - الْفَاحِشَةُ هَغَه كَنَاه چِه بَسْكَارَه وَي اَو عَقْل اَو عَرَف
كَبِن سِرَه دُ شَرِيع نَه بَدَا كَنَرِي كَيَرِي قَرْطَبِي وَئِيلِي پَچِه زَنَاتَه يَتِي قَرَان كَبِن فَا حَشِه
وَئِيلِي دَه اَو دَس عَمَل دُ قَوْم لُوط تَه يَتِي هَم فَا حَشِه اَوئِيلِي مَعْلُومَه شُوه چِه پَه دَس
عَمَل بَانَدَس هَم سَزَا دُ زَنَابِه جَارِي كَيَرِي -

بَلَك دَا بَيَان دُ هَغَه فَا حَشِه دَس . مُّسْرِفُونَ نَه مَرَاد مُشْرِكُون دِي اَو دَارَنَك دَدَس
تَقْسِير پَه سُورَه عَنكَبُوت بَلَك كَبِن رَا غَلِي دَس -

بَلَك دَدَس قَوْم يُو جَوَاب دَا دَس اَو دَا سِه پَه سُورَه نَمَل بَلَك كَبِن دِي اَو بِل جَوَاب
دُ دَوِي پَه سُورَه عَنكَبُوت بَلَك كَبِن دَس اَو پَه دُ وَا رَه كَبِن طَرِيقَه دُ حَصْرَدَه نَبُو
فَرَق دَا دَس چِه دَا جَوَاب دُ دَوِي پَه بَارَه دَلُوط عَلَيْهِ السَّلَام كَبِن وَا وَ هَغَه دُ سُورَه
عَنكَبُوت جَوَاب پَه بَارَه دُ خَپَلُو حَافَنُونُو كَبِن دَس . أَخْرِجُوهُمْ لِنُخْرِجَن يَتِي نَه دُ وَئِيلِي
اَشَارَه دَه چِه دَا قَوْم پَه سَبَب دُ دَس نَحْسِيْس عَمَل سِرَه بَه غَيْر تَه شُوه وَئِي نُو
يُو بِل تَه وَئِي چِه دَوِي اَو بَاسِي - إِنَّهُمْ أَنَاسٌ اَه دَاوِينَا دُ هَغَوِي پَه طَرِيقَه دُ مَسْخَرِي
سِرَه وَه قَتَادَه وَئِيلِي دِي عَابُوهُمْ وَاللّٰهُ بِغَيْرِ غَيْبٍ رَقَسَم پَه اللّٰهُ تَعَالٰی چِه دَوِي دُ هَغَوِي
نَقْصَان وَئِيلِي پَه غَيْر دُ عَيْب نَه پَه هَغَوِي كَبِن -

كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ

دھغہ - دے پاتیکیدونکو نہ (پہ عذاب کبھی) - او را اوورو مونیر - یہ دوی باندے

مَطَرًا طَقًا نَظَرَ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

باران نا آشنا - نو او کوڑا - چہ خنکہ شو - انجام دے مشرکانو -

وَالِی مَدَیْنِ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا طَقَالَ يَقُومُ

او لیوے دو مونیر مدین والوتہ زور دھغوی شعیب (علیہ السلام) - اوٹیل دے اے قومہ حما

اَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ط

بندگی خاص کوئی اللہ تعالیٰ لہ نہ نیشہ تاسو لہ ہیچ مددگار سیوا دھغہ (اللہ) نہ -

قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَافْزُوا

یقیناً رانے دے تاسوتہ معجزہ بیکارہ دے طرف دے رب ستاسونہ نو پورے کوئی

الْكَيْلِ وَالْمِيزَانِ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ

بیانہ کول او تول کول او مہ کموٹی دے خلقونہ

۸۳ بخہ دے لوط علیہ السلام مشرکہ وہ محک عذاب کبھی پاتے شوعہ داپہ سورۃ تحریم کبھی ذکر دی۔ وَأَهْلًا دے سورۃ ذاریات بلا نہ معلومہ دے چہ سیوا دے کورہ دھغہ نہ بل چاہیان نہ ووراوپے او تارنج کبھی لیکے دی چہ دھغہ صرف دوعہ لونپہ وے الْغَابِرِينَ غبر دے اضدادونہ دے تیر شوے او باقی پاتے شوے دواپوتہ وٹیل شی دلتہ دویمہ معنی مراد دے اوصیغہ دے مذکر کبھی اشارہ دے چہ دے دے بخہ عذاب ہم پہ شان دے نارینو دھغہ قوم وڈ اگرچہ سبب ہے جدا جدا وڈ۔

۸۴ دے ایت کبھی دے دوی یو قسم عذاب ذکر شو یعنی باران دے کانروپہ دلیل دے مَطَرًا نکرہ سرہ اوپہ سورۃ ہود ۸۴ او حجر بیک کبھی نور عذابونہ ہم ذکر شوے دی دلتہ دے یو عذاب ذکر خاص او شو اشارہ دے چہ اصل عذاب دے ہلاکت دے دوی دایو وڈ او نور ورسرہ مقدمات دے عذاب وڈ او دارنگ داسزا دے عمل کوونکو پہ دنیا کبھی ہم دے۔

أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ

مالوتہ کے لغوی او ورنے سے کوئی پھڑمکے کہیں پس کے

إِصْلَاحِهَا ذَاكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ

اصلاح کے لغوی نہ۔ دا (کارون) فائدے والا دی تاسو لڑا کہ یہی تاسو

مُؤْمِنِينَ ۝ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ

ایمان والا ۔ او مہ کیٹی پھڑا ہرے لار کہیں

تَوْعْدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

چہ بڑا دئی او منع کوئی کے لارے کے اللہ تعالیٰ نہ

بھہ دا پٹھما واقعہ دہ کے دویے او دریے دعویے سرے تعلق لری دلیل نقلی دے پہ مسئلہ کے توحید یا نہ دے او منع کول کے قوم دی کے تابعداری کے شیطان نہ پہ بارہ کے حرامہ امدانی کہیں۔ مداین خویئے وود ابراہیم علیہ السلام او کے لغوی پہ نوم سرے دابنار مشہور شو او شعیب علیہ السلام پہ دودہ پشتہ کہیں کے اولاد کے مداین نہ وود او دہ تہ خطیب الانبیاء وئیے کیہی۔ پہ دے قصہ کہیں اول دعوت کے توحید کے بیا اثبات کے رسالت او ذکر کے معجزے (چہ معین نہ دہ) دے بیا دعوت دے احکامو مالیوتہ کے بارہ کے اصلاح بیا نہی دہ کے عام افساد نہ۔

یٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْعُدُوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ دے نہ معجزہ مراد دہ لیکن قرآن او سنت کہیں کے لغوی تہ تعین نیشہ۔ الْكَيْلِ وَالْمِيزَانِ پہ سورۃ ہود بھہ کہیں المکیال لفظ دے وجہ کے فرق دادہ چہ دلتہ کے الکیل والمیزان نہ معنی مصداری مراد دہ او پہ لغوی سورۃ کہیں آلہ کے کیل او وزن مراد دہ۔

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَهْلَ الْفِطْرِ شَامِل دے غلا او غصب او لوٹ مار او چیلے کول کی بارہ کے حرام مال اخستلو وغیرہ۔

بَعْدَ إِصْلَاحِهَا اصْلَاح پہ بعثت کے انبیاء علیہم السلام اور الیکل کے احکامو شرعیو سرے دہ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ یعنی خیر (ثواب) پہ لغوی وخت وی چہ تاسو ایمان راوری یا خیر نہ مراد خیریت دے پہ وصف کے انسانیت کہیں او ایمان نہ مراد معنی لغوی دہ یا دا خطاب کے دے وجہ نہ ووجہ دوی دعوی کے ایمان کولہ۔

مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبِعُوْهَا عَوْ جَاءَ وَاذْكُرُوْا

ہفتہ ٹوک چہ ایمان راوی پہ ہفتہ او لہوئی پہ ہفتہ کیں کوہ والے ، او یاد کریں ہفتہ وخت

اِذْ كُنْتُمْ قَلِيْلًا فَكَثَرَكُمْ وَاَنْظُرُوْا كَيْفَ

کوم وخت چہ وی تاسو لہو نو دیرے کریں تاسو او اوکریں خہ رنگ

كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِيْنَ ۝۸۴ وَ اِنْ كَانَ

دو انجام دہ درانی کوونکو۔ او کہ وی

طَآئِفَةٌ مِّنْكُمْ اٰمَنُوْا بِالَّذِيْ اُرْسِلْتُ

یوہ دلہ ستاسو نہ چہ ایمان لری پہ ہفتہ خہ چہ رالہیلے شوے ہم خہ

بِهِ وَطَآئِفَةٌ لَّمْ يُّؤْمِنُوْا فَاصْبِرُوْا حَتّٰى

پہ ہفتہ او بلہ دلہ وی چہ ایمان نہ لری نو انتظار اوکریں تردے چہ

يَحْكُمَ اللّٰهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحٰكِمِيْنَ ۝۸۵

فیصلہ اوکری اللہ تعالیٰ پہ میں زموں کیں او ہفتہ غور فیصلہ کوونکے دے۔

۸۴ روستو ذکر ضلال نہ اضلال ذکرکوی پہ منع سرہ وَلَا تَقْعُدُوْا اَہَ مَرَاد

د صراط نہ ہفتہ لار دہ چہ د شعیب علیہ السلام کور تہ رسوونکے وہ او مراد د

قعود نہ بنکارہ کینا ستل دی یا مراد د صراط نہ لاریے اوکارو نہ د دین دی چہ

روستویے ہفتہ تہ سبیل اللہ وئیے دے۔ تَوَعَّدُوْنَ منع کول پہ دوہ طریقہ سرہ

وؤ یو دباؤ کول او پیرہ ورکول دویم پہ طریقہ د شبہاتو او طعنونو سرہ پہ

حق والابان دے۔ وَتَبِعُوْهَا اہ تفسیر دے د دویم معنی۔ عَوْ جَاءَ پہ زیردین

سرہ استعمالیروی پہ معنوی شیخونو کیں او پہ زور سرہ پہ جسمونو کیں۔

وَ اِذْ كُرُوْا تَرْغِيْبٍ دے۔ وَاَنْظُرُوْا تَخْوِيْفٍ دے۔ قَلِيْلًا پہ اعتبار مال یا د

عداد د اشخاصو سرہ اودا او امر نواہی او ترغیب او تخویف ذکرکول پہ تبلیغ

کیں صفت د خطابت دے محکہ دہ تہ خطیب وئیے کیدالو۔

الْمُفْسِدِيْنَ دالفظ شامل دے د دوی شرک، حرام خوری او کحق نہ منع

کولوتہ۔

۸۵ د اہم داخل دے پہ قول د شعیب علیہ السلام کیں او دیتہ بحاکمہ د دعوت

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ

اوڻيل غمناڻو هغه ڇپو لوڻي ٽيڪريو ۾ قوم ۾ هغه نه

لَنُخْرِجَنَّكَ يَشْعَبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا

خاتما اویہ باسو مونہ تا اے شعیب (علیہ السلام) او ہنہ خوک چہ ایمان یے رادہ دے

مَعَكَ مِنْ قُرَيْبِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا

ستایہ ملکر نیا کیں د کلی زمونہ نہ یابہ واپس شی پہ دین زمونہ کیں

قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٢٧﴾ قَدْ افْتَرَيْنَا

اوٹیل ہوا اگرچہ مونہ بد گزرو۔ یقیناً موت جوہ کرے یہ وی

عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنَّ عُدُنَا فِي مِلَّتِكُمْ

پہ اللہ تعالیٰ باندھے دروغ کہ چرے واپس شومونہ پہ دین ستاسو کہیں

يَعْدُ إِذْ نَجَّيْنَا آلَ اللَّهِ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا

پس دھق نہ چہ یح سائلے یو موتو اللہ تعالیٰ دھق نہ . او نہ دی جائز مونہ لہ

وئیل شی او تخویف دے پہ نرم عنوان سرہ۔ قَاصِدِرُؤَا پہ معنی دے انتظار دے پہ معنی
دے صبر او دے کلک کیدالونہ دے عکھہ چہ پہ غلط دین باندے دے مضبوط کیدالو امر
نبی نہ کوی لفظ دے حاکمین دلیل دے چہ انسان تہ ہم حاکم وئیل جا ئزدی۔ او
تَحْرِیۃ پہ حکم دے اللہ تعالیٰ کین دادے چہ ہغہ پوخ وی او بئاء وی پہ عدل کامل
او خوک پئے مقابلہ نشی کوئے۔

۸۸ یہ دے ایت کبش طریقہ دے تکذیب دے غوی ذکر دے۔ اَوَلْتَعُوْدُنْ اے سوال دادے
چہ عود پہ معنی دے واپس کیدلو فکبش حال تہ نو شعیب علیہ السلام خو فکبش
دے دوی پہ ملت کبش تہ وو؟

اول جواب دادے چہ ہرکلمہ شعیب علیہ السلام کی نبوت نہ ٹھکنیں چپ وو
تو دوی عیال اوکرو چہ دے زمونہ ملگرے وو یہ دین کنیں۔

دویم جواب دادے چہ داپہ اعتبار کہ نورو مؤمنانوسرہ وئیلے شوئے دی چہ
ہغوی محکبیں کہ دوی یہ دین کیں وو۔

أَنْ تَعُوذَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا

چہ واپس شو پیدیکن (دین ستاسو کن) مگر داچہ او غواری الله تعالى رب زمونره۔

وَيَسِّرْ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عَلَيْنَا ط عَلَى اللَّهِ

راکیر کریدے رب زمونر هر تخیز بہ علم خیل کن۔ خاص یہ الله تعالى باندے

تَوَكَّلْنَا ط رَبُّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا

تھان سبارے دے مونر۔ اے رب زمونره ! فیصلہ او کرے یہ مینہ زمونر او یہ مینہ قوم زمونر کن

بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ۝۸۹ وَقَالَ

حقہ فیصلہ او تہ غورہ د فیصلہ کوونکو نہ ہے۔ او اوئیل

الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِيَنِ اتَّبَعُمُ

عتانو ہفہ کسان چہ کفر ہے کرے وو د قوم د ہفہ نہ کہ تاسو تابعداری او کرے

شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذْ الْخِيسِرُونَ ۝۹۰ فَأَخَذَ ثَمُودُ

د شعیب (علیہ السلام) یقیناً تاسو بہ شئی د تاوار، والو نہ۔ نوادتیوو دوی لڑے

دریم جواب دادے چہ عود پہ معنی د داخلید لودے د ابتداء نہ او دامعنی پہ ہفہ حدیث کنی ہم دہ چہ "یَعَادُ رُوحَهُ فِي جَسَدِهِ" اَسْتَلْبِزُوا دوی ہم سرمایہ دار وو دے وجے د دوی پہ وصف کنی استکبار ذکر کرو پہ شان د ثمود یا نو۔ قَالَ اَوَّلُو كُنَّا كَرِهَيْنَ ادا جواب دے د طرف د شعیب علیہ السلام نہ پوخ جواب دے پہ نرمہ لہجہ سرہ چہ مونر خوش اسودین بدگنرو۔

۸۹ دا ایت ہم دے قال د لاندے داخل دے قول د شعیب علیہ السلام د دلالت کوی چہ مرتد کیدال دیر لوئے گناہ دے دا پہ الله تعالى باندے افتراء کول دی او پہ دے کنی اشارہ دہ چہ بدگنر د عود کفر تہ پورا ایمان دے تکہ چہ حدیث د "وَأَقِطْعَمَ الْإِيمَانَ" اہ کنی دی۔ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ ادا استثناء منقطع دہ یا متصل مفرغ ہم کیدیشی او مقصد پہ دیکن تفویض الی الله دے تعلیق مراد نہ دے او داصرچ دلیل دے چہ کفر ہم پہ مشیت د الله تعالى کنی داخل دے۔ وَيَسِّرْ رَبُّنَا دادوہ جیل پہ طریقہ د وسیلہ سرہ دی پہ صفا توہ الله تعالى سرہ او ورپس پہ رَبُّنَا افْتَحْ سرہ دعا دہ رَبُّنَا افْتَحْ دادعا دشر دہ پہ لہجہ د دعا د خیر کنی او د اہم خطایات د شعیب علیہ السلام دے۔ ۹۰۔ او ہر کلمہ چہ د باؤ د ہغوی مینہ فائدہ او تکرہ نو بلہ طریقہ ہے اختیار کرلہ چہ ہفہ

الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جُثَيِّينَ ﴿٩١﴾

زلزلے نو شول دوی پہ کلی خپل کین پر مخی پراته (سره)۔

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا لَمْ يَغْنَوْا

هغه کسان چه دروغ ژن یی کنرو شعیب علیه السلام، گویا که نه وو دیره شوی

فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا

په هغه (کلی) کین، هغه کسان چه دروغ ژن یی او کنرو شعیب علیه السلام لره شول

هُمْ الْخَسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ

دوی تاوان والا - پس روان شو ددوینه اوئیل یی

يَقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالِي

ای قوم زما، یقیناً رسولی دی ما تا سوتی پیغمبر مونه د رب زما

وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آتَىٰ قَوْمِي

او خیرے لټولے دے ستاسو، نوڅنگه خفکان او کرم په (هلاکت) قوم

منع کول وو مؤمنانو لره د ایمان نه اتباع د نبی ته یی خسران اوئیلو دا زعم د باطل پرستو دے۔

بلک د دوی هم بل عذاب صیحه ده چه په سورة هود بلک کین ذکر دے دا ایت پشان د شک دے۔

بلک دا په مقابله د کافرانو کین ده هغوی وئیل چه تا بعد ازی د شعیب علیه السلام سبب د خسران دے الله تعالیٰ اوئیل چه تکذیب د شعیب علیه السلام سبب د خسران دے۔

الَّذِينَ كَذَّبُوا مَبْتَادَهُ او خبری محذوف دے یعنی فنوا (فنا شول)۔

يَغْنَوْا دا د غنی نه ماخوژ دے (دیره کیدال په یو مکان کین په عیش عشرت سره)۔

كَانُوا هُمُ الْخَسِرِينَ دا حصر په نسبت د اتبعتم سره دے یعنی حصر اضافی دے۔

كُفْرَيْنَ ۝ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ

کافرانو باندے۔ اوتہ دے لیر لے مونو بہ کلی (یا بنار) کیں شوک پیغبر (چہ هغوی انکار کون)

إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ

مگر اوتیول مونو اوسیدونکی دھغے پہ سختو د مال او مرضونه سره

لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ ۝ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ

دے دپارہ چمدوی عاجزی او کپی (الله تعالیٰ ته)۔ بیا بدل کرہ مونو پہ عٹائے

السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوْا وَقَالُوا

د سختی خوشحالی تر دے پورے چہ زیات شودوی او اوئیل دوی چہ

قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ

یقیناً رسید لے دی مشرانو ز مونو ته تکلیفونه او خوشحالی

۱۱۹۱ دا دلیل دے چہ کله پہ کافرانو او ظالمانو عذاب او مرک راشی نو پہ هغے باندے
غم او خفگان ته دے پکار داسے ایت پہ ملک کیں تیر شو۔ فرق دادے چہ هلته
رسالة مفردوؤ او دلته جمع ده وجه داده چہ شعيب عليه السلام په خپل دعوت
کیں ډیر پیغامات ذکر کړل۔

النبی غمخوړی او همدار دی کولوته وئیل شی۔ علی قَوْمٍ نه علی عذابهم مراد د
نوکہ د هغوی په کفر کولو باندے خفگان کوی نوجائز دے لکه نورو نصوصونه
معلومیږی۔

۱۱۹۲ دا درې ایتونه د مخکین واقعاتو سره تعلق لری چہ په دے قومونو باندے
امتحان د مصیبتونو او بیا د نعمتونو راغله وو اشاره ده چہ الله تعالیٰ د قومونو
هیچ معذرت نه دے پریشود لے په هره طریق سره دوی ته سبب د هدایت جوړ
کړے وو او دیته ابتلاء بالنعم والنقم وئیل شی لکه په سورة انعام ملک کیں دی۔

إِلَّا أَخَذْنَا دے ته مخکین کذابو ایت دے چہ دلیل په هغے باندے تیرے شومے قصه
دی۔ بِالْبَأْسَاءِ په سختی کیں انسان اکثر الله تعالیٰ ته رجوع کوی او توبه کوی دایه
محکه مخکین کرله۔

فَاَخَذْنَا مِنْهُمُ بَعْثَةً وَهُمْ لَا يُشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

نو اونیول مونیز دوی لہہ ناگاہہ او دوی نہ پوھیدل .

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا الْفِتْنَةَ

او کہ چہرے یقیناً دے کلو والو ایمان راوہے وے او حان یے بیج کرے وے (دشمن) خانہ پرانے ہونے

عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٌ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن

پہ دوی باندے برکتوں دے آسمان او دزمکے نہ لیکن دوی

كَذَّبُوا فَآخَذْنَا مِنْهُمُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾

دروغزن او کنزل (بیگہان) نو اونیول مونیز دوی (پہ عذاب سرے) پہ سبب دھے عملونو چہ دوی کول .

۹۵ پہ دے ایت کیں ابتلاء بالنعم ذکر کوی، الْحَسَنَةُ نہ مراد وسعت د مالونو او صحت د بدنونو دے۔ عَفَوَ ازیات شول۔ عَفْوُ زیا تیدالوتہ وائی لکہ حدیث کیں رائجی و اعفوا اللہی ”زیاتے کرئی گیرے۔“ وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آه یعنی دوی وئیل چہ دا د زمانے رفتار او انقلاب دے چہ کله تکلیف وی او کله خوشحالی دا دگنا ہونو پہ وجہ سرے نہ دے دالویئے قسوة (سخت والے) د زہونو دے چہ پہ ہیچ حالت کیں اللہ تعالیٰ تہ رجوع نہ کوی او داسبب د عذاب دے۔ بَعْثَةً چہ تاریخ و رخ او وخت یے معلوم نہ وی سرے د غفلت نہ دے تہ بغتہ وئیل شی اگرچہ علامات راغلے وی لیکن دھے نہ عبرت نہ اخلی۔

۹۶ داہم تعلق لری د محکبین واقعاتو سرے مطلب دا دے چہ ایمان او دشرک نہ حان بیچ کول سبب د نازلیدالو د برکتونو دے لیکن ہغہ قومونو شرک او کپرو او د اللہ تعالیٰ د حکم خلاف یے او کپرو نو پہ ہغوی عذابونہ راغلل او پہ دے ایت کیں مقصدا وعظ دے روستو قومونو تہ چہ ایمان او تقویٰ حاصل کرئی د پارہ د ترقیٰ دنیوی۔ تقویٰ نہ مراد د ہر قسم کفر شرک او گناہونو نہ بیچ کیدال دی لکہ چہ پہ سورۃ طلاق کیں ذکر دے۔ بَرَكَاتٌ نہ مراد بارانونہ او بوتی غلے میوے او وسعت د رزق دے دا سے پہ سورۃ ہود ۲۱ او نوح ۲۱ کیں ذکر دی۔ فَآخَذْنَا مِنْهُمُ مراد دے نہ ہغہ مختلف عذابونہ دی چہ تیر شوے قومونو باندے راغلے وے۔

أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا

ایا پہ امن دی دا کلو والا د دینہ چہ راہشی دویۃ عذاب زمونہ

بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ۙ وَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ

د شپے او دوی بہ اودہ وی - اوایا پہ امن دی دا کلو والا

أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يُلْعَبُونَ ۙ

د دینہ چہ راہشی دوی تہ عذاب زمونہ پہ وخت د ساخت کبش اودوی بہ لو بے کوی -

أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ ۚ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ

ایا بے یرے دی دوی د عذاب د الله تعالیٰ نہ، پس نہ بے یر کیری د عذاب د الله تعالیٰ نہ

إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ۙ وَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ

مکر قوم تاوان والا - ایانہ دہ شکار شومے حقہ کسانو تہ

۱۷ دا خلورایتونہ د موجودہ خلقو حال ذکر کوی کوم چہ شرک کوی چہ دوی ہم د الله تعالیٰ د عذاب نہ نشی بچ کیدے کہ د شپے عذاب زامی اوکہ دورے زامی۔ پہ دے ایت کبش عذاب د شپے ذکر کرے دے۔ أَفَأَمِنَ قَا د پارسہ د تعقیب دہ او الْقُرَىٰ نہ مراد موجودہ خلق دی یعنی روستو د تکذیب نہ د عذاب راتل ضروری دی۔

۱۸ پہ دے ایت کبش عذاب د ساخت وخت (دورے) ذکر دے او اشارہ دہ چہ منکرین یا پہ خوب اودہ وی یا پہ لوبو کبش مشغولہ وی دا دوی ژوند د دنیا دے چہ پہ خوب اولعب کبش تیریری معلومہ شولہ چہ ٹولہ شپہ خوب کول او د ساخت وخت کبش لوبے کول د مؤمنانو د شان سرہ مناسب نہ دی۔

۱۹ روستو د خاص اوقاتونہ اوس عموم د وختونو تہ اشارہ دہ۔ مکر عذاب د الله تعالیٰ پہ طریقہ د استدراج او مهلت سرہ دے۔ پہ دے ایت کبش د امن نہ مراد بے خوفہ کیدل دی پہ دنیا کبش یعنی دوی پہ زبونو کبش د الله تعالیٰ د عذاب نہ هیچ یرہ نہ وی او سورة انعام ایت ۱۷ کبش د آمَن نہ مراد بچ کیدل دی د عذاب د الله تعالیٰ نہ پہ توحید سرہ نو تعارض نہ زامی۔

يَرْثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ

چہ وارثان شویدی دے زمینکے دوستو دے اوسید ونگو دے حق نہ داخیزے او غواہ مونہ

أَصْبَنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنُطْبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ

او بہ رسو دوتی عذاب پہ سبب دے گناہونو دے دوی او مہر لگوو مونہ پہ زہونو دے دوی

فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝ تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ

پس دوی خود نہ ہدی - دے کھ کلی ! بیان دے مونہ

عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ

پہ تاسو بات دے بعض دے خبرونو دے حق نہ او یقینا راغلے دو دوتی

رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا

رسولان دے حق پہ بنکارے حکمونو (دلیلونو) سرے ، پس تہ وہ حق پہ ایمان یے راہ دے

بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ

پہ سبب دے حق پہ انکار کئے وودو دے محکمن نہ دے دے وجہ نہ مہر و حق اللہ تعالیٰ

عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ۝ وَمَا وَجَدْنَا

پہ زہونو دے کافرانو یا تہ دے او تہ دے مونہ لے مونہ

بتلہ پہ دے آیت کتب زور نہ دے اویرہ ہم دے پہ عذاب دنیوی سرے او پدیکش
ناکیدا دے محکمن آیا تونو دے پہ عذاب راتلو سرے۔ یہا لہم دلالتہ دے ہدایت نہ
مراد ہدایت عقلی دے یعنی عقل تہ بنکارے کیدال۔ بذنوبہم اشارہ دے چہ
پہ دے موجودہ مخلوق کتب حقہ تول گناہونہ جمع شویدی کوم چہ پہ محکمن
قومونو کتب بیو دے دے موجود وودو دے دے غفلت سبب یے ذکر کرو
مہر پہ زہونو او حق نہ اوریدال مہر دے زہ سبب دے دے پارہ دے مہر دے غور
دے وجہ نہ فہم کتب فا ذکر کرلہ۔

سک پہ دے کتب دے محکمن قومونو ذکر دے دے پارہ دے تذکیر دے موجودہ مخلوق چہ
حالت دے موجود و مشابہ دے دے حالت دے محکمنو سرے چہ حق تہ رسولان راغلے وودو

لَا كُتِرَ لَهُمْ مِّنْ عَهْدٍ وَإِنَّا أَكْثَرُهُمْ

دیرو خلقو لہ پورہ والے دے لوظ، او یقیناً موند لے دی موتیر دیرو خلقو لہ

لَفٰسِقٰیۙ ۝۱۰۲ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْۢ بَعْدِهِم

خا مخا نا فرمان - بیا اولیر لو موتیرہ دوستو ددغے پیغمبرانوتہ

مُوسٰی بِآیٰتِنَا اِلٰی فِرْعَوْنَ وَمَلٰٓئِہٖ

موسی (علیہ السلام) پہ معجزاتو ز موتیرہ فرعون تہ او غتہانو دے قوم دے ہفتہ تہ

فَظَلَمُوْا بِہَاۙ فَانْظُرْ کَیْفَ کَانَ عَاقِبَۃُ

نوظلم (اککار) تھے او کرو دے ہفتہ نہ عتاداً، تو او گورہ چہ شنگہ شو انجام

الْمُفْسِدِیۡنَ ۝۱۰۳ وَقَالَ مُوسٰی یٰ فِرْعَوْنُ

دے وراقی کوونکو - او اوٹیل موسی (علیہ السلام) اے فرعون تہ

او دوی تہ ہم رسول را غلے دے لیکن پہ ہغوی کبن درے درجے دے مخالفت وے
ہغہ پہ دے موجودہ کبن ہم دی ہغہ درے درجے دے منکرینو دادی اول تکذیب
دویم دے ایمان نہ محروم والے دریم مہرنگول۔

مظاہر دامتعلق دے دے مخکنو اوروستنو تہ لوکا فرانوسرہ او مشترک علت دے
عذاب دے۔ عہد تہ مراد وفا دے وعدے دے توحیدادہ چہ پہ عالم الارواح
کبن تختہ شوے دے او پہ واسطہ دے پیغمبرانوتازہ شوے دے۔ وَإِنَّا مُخَفَّفٰۤہٗ
دے مشقل تہ۔

مظاہر دے محائے نہ دویم باب دے تریشلا پورے پہ دے کبن تفصیلی واقعہ
دے موسی دے تقسیم دے پہ شپہ مقاماتو کبن او دے تعلق دے سورت دے اولے دعوے
سرہ دے۔ یعنی موسی علیہ السلام دیر مصیبتونہ دے اللہ تعالیٰ دے دین دے پارہ
تیر کرے دی اوزرہ تے نہ دے تنگ شوے قصہ دے موسی علیہ السلام پہ
خلور و سورتونو کبن پہ تفصیل سرہ را غلے دے دے سورت او سورہ طہ او سورہ
شعراء او سورہ قصص پہ ہر سورت کبن ابتدا او اختتام تے پہ جدا جدا
طریقے سرہ دے او حکمتونہ پکبن دیر دی لیکن لوٹے حکمت پکبن تشبیح
دے پہ بیان دے حق کبن۔ پہ دے اول آیت کبن خلاصہ دے واقعہ دے بعثت دے

إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٧﴾ حَقِيقٌ

یقیناً رسول یم د طرف د رب العالمین نه ، کلک یم

عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ

په دے چه نه به وایم به الله تعالی سوا د حق نه .

قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَاتٍ مِّن رَّبِّكُمْ

یقیناً راوړم دے ما تاسو ته بیان ښکاره د طرف د رب ستاسو نه

فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿٣٨﴾

نو اولیږه زما سره بنی اسرائیلو لره .

قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَآتِ بِهَا

اوویل (فرعون) که راوړم دی تا خه معجزه نو راوړاندې کړه هغه

موسی علیه السلام تکذیب د فرعونیا نو اوبیا هلاکت د هغوی . مِّن بَعْدِهِمْ دَادِلٌ
دے چه په شعیب علیه السلام پس موسی علیه السلام را لیکل شوی دے . فَظَلَمُوا بِهَا
مراد د دے عنادی انکار دے لکه په سورة نمل ښکاره کښ .
نمل د دے عاجی نه تربلا پورے اول مقام دے پدایکښ دعوت دے فرعون ته
او هغه ته معجزه پیش کول بیا د ساحرانو سره مقابله کول او د ساحرانو بهادری
پس د ایمان راوړلو ته یعنی شجاعت د موسی علیه السلام او د ساحرانو روستو
د ایمان راوړلو ته په دے کښ دوه مدعا کانه دی یو رسالت د موسی علیه السلام
دویم توحید د ربوبیت . اَوَلْيَفْرَحُونَ کښ خطاب دے په نرمه لهجه سره ځکه
چه د ادهغه لقب وؤ په نوم سره یی خطاب نه دے کړه او دا د طریقو د دعوت نه ده
به په اول جمله کښ اثبات د توحید دے دویمه جمله کښ تاکید د توحید
او د رسالت دے په معجزه سورة دریمه جمله کښ ازادول د مؤحدینو دی .
حَقِيقٌ مَّالِفٌ ده په حق کښ په معنی د ثابت ، او مبتدا حذف ده اَنَّا ثَابِتٌ مُّسْتَمِرٌّ
یا حَقِيقٌ په معنی د حریص دے .

إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ۝ فَٱلْقَىٰ

کہ یے تہ د رشتینو نہ - نو اوغور زولہ ہغہ

عَصَاہُ فَاِذَا هِیَ ثَعْبَانٌ مُّبِیْنٌ ۝

ہسا خیلہ نو تاکاہ ہغہ خامار وو سیکارہ

وَنَزَعَ یَدَہٗ فَاِذَا هِیَ بَیْضَاۗءٌ لِّلنّٰظِرِیْنَ ۝

اورا ویستولاس چیل (دگریوان تہ) نو تاکاہ ہغہ تک سپین دو کتونکو لہ

قَالَ الْمَلَأُمِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ

اوئیل غتہانو د قوم د فرعون نہ

ہذا اشارہ دہ چہ فرعون ہم د مطلق معجزاتوقائل وو لیکن ضدی وو اوہغہ ہم منلہ چہ معجزہ دلیل د صداق د رسول دے۔

نکتہ دا اولہ معجزہ دہ دلالت کوی پہ انقلاب باندے سرے د تخویف اوغلیہ نہ پہ مقابلیت باندے۔ مبین یعنی حقیقت د ہغہ بدل شوے وو صرف نظر بند نہ وہ او دلتہ شریینی د ہغہ اژدہا مقدار او ہیبت ذکر کرے دے تردے پورے چہ پہ فرعون باندے دیرے د وجہ نہ دستونہ او لکیدال شلورسودہ دستونہ او شول۔

سوال: دلتہ او سورۃ شعراء کنبی یے ثعبان وئیل دی او سورۃ نمل نکتہ او قصص نکتہ کنبی جان رنرے مار وئیل دے دے شہ تطبیق دے؟ جواب: پہ صورت کنبی ثعبان حقیقی وو لیکن پہ رفتار کنبی پہ شان کنبی تیزو د دے وجہ نہ ملتہ یے کانبہا وئیل دی

جواب: پہ ابتداء د وحی کنبی جان وو او د فرعون پہ مخکبی ثعبان وو دے دپاٹ چہ پہ ہغہ باندے نہ رعب راشی۔

نکتہ دا دویمہ معجزہ دہ دلالت کوی پہ انقلاب سرے د رنر او د بشارت نہ۔ د نزع تہ مخکبی ادخل یدای پتہ دے پہ قرینہ د سورۃ نمل نکتہ او قصص نکتہ۔ لِلنّٰظِرِیْنَ لفظ دلیل دے چہ سپینوالے نا اشنا وو خلق یے پہ تعجب کنبی اچول۔

إِنَّ هَذَا السَّحَرُ عَلِيمٌ ۝ ١٠٩ ۝ سِيرُ

یقیناً دا خا مخا جادوگر دے پوہ۔ (ماہر)، غواری

أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ۝ ١١٠ ۝

چہ او پاسی تاسو د ملک ستاسونہ نوخہ حکم کوئی تاسو۔

قَالُوا أَرْجَاهُ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ

دوی او ٹیل مہلت و رکہ دہ لڑا اورود دہ لڑا، او اولیہ پہ بشارونو کیں

حَاشِرِينَ ۝ ١١١ ۝ يَا تَوَكُّلْ بِكُلِّ سَحَرٍ عَلِيمٍ ۝ ١١٢ ۝

راجع کوونکی، رابہ ولی تاتہ ہر جادوگر پوہ۔ (ماہر)۔

وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا

او راغلل جادوگر فرعون تہ نو او ٹیل دوی یقیناً مونہ لڑا بہ۔

ہا اول فرعون سردارانوتہ او ٹیل چہ داسا حردے لکہ سورۃ شعراء ۳۳
کیں دی بیا دے مشرانو دہغہ پہ تقلید کیں عامو مخلوقوتہ داسے او ٹیل۔ ہرکلہ
چہ سحر پہ ہغہ زمانہ کیں دیر موجود وؤ او داسے سحر وؤ چہ پہ ہغے سرہ بہ
پہ نظر بانداے اثر کیدالود دے وجہ نہ دوی موسیٰ علیہ السلام بانداے داطعن
اولگوؤ۔

ہا دابدا نامہ لگول دی چہ دے ستاسونہ دا وطن قبضہ کوی اساحرو ٹیل عامو
مخلوق دہو کہ کولو دہ پارہ وؤ او دا قول د اقتدار والود غصہ کولو دہ پارہ دے۔
ہا دے ایت کیں مشورہ و رکول د عامو مخلوق دی د مقابلہ کولو د موسیٰ علیہ
السلام سرہ۔

ہا ہغہ وخت پہ مصر کیں د سحر دیرہ چرچہ وہ او د سحر مدار سے وے او د
ہغے استاذان او ماہران وؤ۔ او عادت اللہیہ دادے چہ ہرنی لہ ہغہ معجزہ
ورکوی چہ د ہغے زمانے سرہ مناسب وی اوسبب د غلبہ شی۔

لَا جَزَاءَ إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ۝ قَالَ

خاتما مزدوری وی کہ شو مونبر زور اور - اوٹیل (فرعون)

نَعْمَ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۝ قَالُوا

ہاؤ! او یقیناً تاسو بہ خاتما تیز دے کرے شوو نہ ہے - دوی اوٹیل

يٰمُوسَىٰ إِنَّمَا أَنَا شَلِيقٌ وَإِنَّمَا أَنَا نَكُوتٌ

اے موسیٰ (علیہ السلام) یا تہ - او غور زوہ او یا بہ شو

نَحْنُ الْمَلِيقِينَ ۝ قَالَ الْقَوْمُ أَفَلَسَا

مونبرہ (مخکن) غور زوونکی - اوٹیل موسیٰ علیہ السلام او غور زوہ تاسو، توھر کہ چہ

الْقَوْمَ اسْحَرُوا أَغْيَيْنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ

او غور شو گھغوی (رسی او ہمساکانے) تو جادو ہے او کرو یہ ستر کو د خلقو باند او بیروں ہے گھغوی

وَجَاءَ وَرَيْسُ خَيْرِ عَزِيمٍ ۝ وَأَوْحَيْنَا

او رائے ورو جادو لوئے (یہ تیز دوی) - او دسی او کرہ مونبر

۱۱۳ باطل پرست خلق ہر عمل د دنیا پہ مقصد باندے کوی عکھ دوی د اجرت ذکر مخکن کوی۔ قَالُوا کہیں فا داخلہ نہ کرہ اشامہ دہ چہ دا قول استیناف دے پہ جواب د سوال کہیں دے د تاکید د پامہ۔ اِنْ كُنَّا نَحْنُ د دلیل د الصاف گھغوی دے چہ ہسے اجرت بغیر د غلبہ نہ، نہ غواری۔

۱۱۴ ہغہ ورلہ زیات رغبت و رکرو عکھ چہ نزدیک بادشاہ تہ دیرہ لویہ مرتبہ دہ۔ شربینی لیکل دی مداد غوختل د فرعون د دوی نہ ہنکارہ دلیل دے چہ ہغہ عاجز دلیل ہندہ وودارنگ طلب د اجرت د ساحرانو دلیل وڈ چہ گھغوی قادر نہ وڈ یہ قلب د اعیانو باندے کنہ عخان لہ بہ ہے سرہ اوسپین رر جوہرول او اجرت طلب کولو تہ بہ محتاج نہ وڈ شوک چہ د قلب اعیان دعوی کوی دروغ وائی۔

۱۱۵ ہغہ دا ادب د ساحرانو دے د پامہ د موسیٰ علیہ السلام او دے پہ وجہ اللہ تعالیٰ دوی تہ ایمان نصیب کرو دا شربینی لیکل دی۔

۱۱۶ ہغہ دا دلیل دے چہ سحر اثر حق دے اودا کمال د چا سرہ منافی نہ دے عکھ چہ

إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۚ إِذْ أَهَىٰ تَلْقَفُ

موسیٰ (علیہ السلام) نہ چہ او غور زوہ ہمساختلہ ، نو تاکاھ ہف تیر کول

مَا يَأْفِكُونَ ۚ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ

ہف خہ چہ دوی جورول - پس ہسکارہ شو حق او بے کارہ شول

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۚ فَغَلَبُوا هَنَّا لَكَ

ہف غلوتہ چہ دوی کول - نو کمزوری شول دوی پدافہ وخت کیں

موسیٰ علیہ السلام باندے ہم اثر او شو لکہ پہ سورۃ طہ ملا کیں دی اودا سحر
کے نظر بندای ووپہ دے سرۃ صرف ک موسیٰ علیہ السلام پہ قوت خیالیہ باندے
اثر شوے دے، سحر ک انبیاء پہ قوت عاقلہ باندے اثر نشی کولے۔
وَاسْتَزْهَبُوا هُمْ سَيْنَ كَ يَارَاهُ كَمَبَالِغِ دے۔ عَظِيمُ اِشَارَةُ دہ چہ عصا کانے اور سی
اوسا حران دیر زیات ووداعظمت ک ہف دے یا مراد عظمت نہ ک دوی پہ نیز
باندے وؤ۔

کے موسیٰ علیہ السلام ک وحی انتظار کو و عکہ یے او فرمائیل وَاَوْحَيْنَا اِلَیْهِ
اِشَارَةَ دہ چہ معجزہ پہ اختیار ک نبی کیں نہ وی چہ خہ وخت غواپی نو کولے
شی نہ بلکہ هر وخت وحی تہ محتاج وی۔ تَلْقَفُ ہسکارہ معنی دادہ چہ ہفہ
بنامارہ عصا ک موسیٰ علیہ السلام تہولے رسی او عصا کانے ک ہغوی خیلہ خہ
کیں تیرے کرے بعض علماء وائی چہ تیریدالونہ مراد دادے چہ ک ہغوی
اثریے ختم کرو۔ يَا فَاكِوْنَ افك معنی اہول ک شیز ک اصل نہ اوپہ باطل کیں
استعمال لیدی نو دوی صورتونہ ک رسو او ہمساکا نو بدل کرے ووپہ مارانو
سرۃ نواثر ک ہف ختم کول داہم تیرول دی یا ہفہ ختم کول داہم کیدیشی لیکن
اول قول غورہ دے۔

۱۱۸ دا ک مقابلہ اولہ نتیجہ دہ لفظ دَوَقَعَ دِلالت کوی پہ یقینی ظہور باندے
چہ ہیچ شک پکیں نہ وی پاتے شوے۔ وَبَطَلَ بے کارہ او بے اثرہ شول یا فنا
شول دوارہ احتمالونہ دی۔

وَأَنْقَلِبُوا صَاحِرِينَ ۝ (۱۱۹) وَالْقَى السَّحَرَةُ

او شول دوی (دافرعونیان) ذلیلان - او اوغورزولے شول جادوگر

سَاجِدِينَ ۝ (۱۲۰) قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ (۱۲۱)

سجداہ کوونکی ، اوئیل دوی ایمان لالوے مومن پر رب العالمین باندے ،

رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ۝ (۱۲۲) قَالَ فِرْعَوْنُ

چرب د موسیٰ او دہارون دے - اوئیل فرعون

أَمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّ هَذَا

ایا ایمان راووتا سو پدہ باندے مخکن د اجازت حمانہ تاسوتہ ، یقینا دا معاملہ

لَكُمْ مَكْرٌ شَوْهٌ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا

خاتما یوجرکہ دہ چہ کپیدہ تاسو پہ شہارکن دے دیار چہ او یاسی

مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۝ (۱۲۳) لَا قِطْعَن

د دینہ اوسیدونکی د دے ، نوزردہ چہ پوہہ بہ شی تاسو - خاتما پرے بہ کرم

۱۱۹۔ یہ دے کنیں ضمیر ونہ فرعونیا نوتہ راجع دی او صریح دلیل دے چہ فرعون
إلہ یارب نشی کیدالے اوداد مقابلے بلہ ظاہری نتیجہ دہ -

۱۲۰۔ داد ہغوی نیک بختی وہ چہ دحق شکارہ کیدالو سرے زہ ایمان راوولو
اودحق د اثر د وجہ نہ دوی ایمان راوولو تہ مجبورہ شول عکہ یے مجھولہ
صیغہ ذکر کرکہ ”وَالْقَى“ یا د جلتی د سجداہ کو لو پہ وجہ یے صیغہ د مجھول
ذکر کرکہ -

۱۲۱۔ داد اقرار او اعلان د ایمان دے او بختی ایت کنیں عملی ایمان وو -

۱۲۲۔ داد عکہ اوئیل چہ فرعون وہم اونکری چہ رب العلمین زہ یم -

وہارون لفظ کنیں د وہم دفع کول وو یعنی فرعون اونہ وائی چہ رب موسیٰ
زہ یم عکہ مادہ تربیت کرے دے ہرطہ چہ ہارون یے ورسرہ ذکر کرو تو
معلومہ شوہ چہ ہخہ رب مراد دے چہ موسیٰ او ہارون دہغہ توحید طرف تہ
دعوت وراکوی -

۱۲۳۔ داد فرعون تلپیس دے پہ عامو خلقو باندے ورنہ ہغہ تہ ہنہ معلومہ

أَيُّدِيكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ

رسونه ستاسو او خپه ستاسو ادل بدل بيا به

لَا صَلْبَيْنَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٣﴾ قَالُوا إِنَّا

خا مخا په سولئ کړم تاسو ټول (په يوځای) اوئیل دوی يقینا مونږه

إِلَىٰ رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿١٢٤﴾ وَمَا نُنْقِمُ مِنْهَا

خپل رب طرف ته گرځيدونکي يو او بدانه کړي ته زمونږه

چه موسی علیه السلام د دوی سره هیڅ جزکه نه ده کړې قبل اَن اَذَن لِّکُمْ په دې سره فرعون د خپل استکبار ذکر کوی چه هرڅه د هغه اذن ته محتاج دی او حال دا چه ایمان راوړل او حق منلو کښ د هیڅ اذن ته حاجت نیشته .
 اِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ دَاخِلٌ صَدْرُغٍ دِی اَوْ صَرِیجٌ دَلِیلٌ دے په عجز د فرعون باندے چه هرکله هغه د مصر د حالا تونه خبر نه لری نو اله اورب شرک کیدل شی .
 لِمُخْرِجُوْا مِنْهَا اَشَارَةً کَوِی چه د موسی علیه السلام مقصد حکومت قبضه کول دی حال دا چه د هغه مقصد اقامت د دین ووداد باطل پرستو خلقو عادت دے چه په حق پرستو باندے د دنیا پرستی طعن لگوی .

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ کښ د باؤ ذکر کوی او په طه سک او شعراء سک کښ وئیلے دی چه داستا سو مشر استاد دے نو په هغه کښ اشارة کوی چه سبب د موافقت ستا په مشوره کښ د دے سره دا دے چه دے ستا سو استاد دے نو په هغه سورتونو کښ سبب ذکر دے او په دے کښ مسبب ذکر دے سره د غایه نه چه لِمُخْرِجُوْا دے سک دا تفصیل د فسوف تعلمون دے لاس خپه ادل بدل پریکول او بیا په سولئ خپل ډول دا د فرعون د وخت نه شروع شویدی داسے ابن عباس نقل دے په دے کښ اشارة ده لوی ظلم د فرعون ته مخکه چه کومه سزا الله تعالی دقطاع الطريق او محاربه کوونکي د الله اورسول د پاره مقرر کړې ده مائده سک کښ نو هغه فرعون د ایمان والو د پاره مقرر کړه .

۱۲۵ دا د ساحراتو (چه مسلمانان شول) یها دری او تثبیت دے یعنی په مرگ کښ خپله فائده کږی چه خپل رب ته ورتلل دی .

إِلَّا أَنْ أَمَّنَا بِأَيِّتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْ نَا ط

مگر داخبرہ چہ ایمان را دینا مونہ پہ آیتوں ذکر خیل، کلہ چہ را غل مونہ تہ۔

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَقَّنَا مُسْلِمِينَ ۱۳۷

اے رب زمونہ! راتوے کہے پہ مونہہ دیر صبر او مڑا کرے مونہ مسلمانان (یعنیہ کوجہ)

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَدْرُ

او اوٹیل غمانو د قوم فرعون تہ (ہغہ تہ) آیا پر پردے تہ

مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ

موسی (علیہ السلام) او قوم دہغہ دے دپار چور لے اوکری پہ دے ملک کیں

وَيَذَرُكَ وَالْهَتَكِ ط قَالَ سَنُقْتِلُ أَبْنَاءَهُمْ

او پر پردی بندگی ستا او د معبودانو ستا۔ اوٹیل فرعون زردے چورڈنو بہٹامن ددوی

وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ۱۳۸

اوڈونڈا بہ پر پردی جی کو یہ زناتہ ددوی، او یقیناً مونہ ددوی دپاسہ زور اور یو۔

۱۳۷ یعنی قوم کا رچہ سبب ک اکرام دے ہغہ تا سبب ک عیب اوکریلو دا دلیل دے
پہ دے خبرہ چہ ہمیشہ ک حق پرستو سرہ خلقوڈ شعی ک ایمان پہ وجہ کریڈا
لکہ پہ سورہ بروج ش کیں دی۔ مفسرینو لیکے دی چہ فرعون ک دوی
لاس خیمے پر پیکرل او پہ سولئی یے کرل۔ ک مرگ وخت کیں دوی دا دغا
لوستلہ۔ افرغ دلالت کوی پہ کامل صبر بانداے او دارنگ طلب ک صبر رچہ
فعل ک بندہ دے ک اللہ تعالیٰ تہ دلیل دے چہ بندہ پہ خیل فعل کیں اللہ تعالیٰ
تہ محتاج دے۔ تَوَقَّنَا مُسْلِمِينَ اشارہ دہ چہ دلتہ ایمان او اسلام یوخیز
دے او دارنگ دین ک قبولو انبیاء اسلام دے۔

۱۳۸ دے محائے نہ دویم مقام دے پہ درے آیتونو کیں۔ او پہ دے مقام کیں
نور مصیبتونہ پہ موسی علیہ السلام او ک ہغہ پہ قوم بیا نیزی او ورسرہ
کھوی تثبیت۔ دے آیت کیں ک فساد نہ مراد اختلاف پیدا اکیدال دی پہ
سبب ک بیان ک حق سرہ او دے تہ ہمیشہ باطل پرستو فسادوٹیل دے

قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ

اوٹیل موسیٰ (علیہ السلام) قوم خیل تہ مدد غواہی پہ اللہ تعالیٰ سرہ

وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ قَبْلُ يَوْمِ الْحُكْمِ

او صبر کوئی، یقیناً زمکہ د اللہ تعالیٰ پہ اختیار کیں دہ ورکوی تہ ہفتہ چاتہ چہ

يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾

او غواہی د بندگانو خیلو نہ او تہ انجام د پتار د برہیز کارو دے

قَالُوا أَوْذَيْنَا مِنْ قَبْلُ أَنْ تَأْتِيَنَا

اوٹیل دوی تکلیفونہ را کہے شویدا ی مونہ تہ مخکین د راتللو ستانہ

وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ط قَالَ عَلَىٰ رَبِّكُمْ

او روستوہ د راتللو ستانہ مونہ تہ اوٹیل (موسیٰ علیہ السلام) نیز دے دہ چہ رب ستاسو

أَنْ يَهْلِكَ عِدَاؤُكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي

ہلاک پہ کری دشمن ستاسو او روستو بہ آباد کری تاسو پہ دے

الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

زمکہ (ملک) کیں پس کوئی بہ (پہ طریقہ د امتحان) چہ پہ کومہ طریقہ عمل کوئی تاسو

۱۲۸

وَاللَّهُ يَهْدِي الْقَوْمَ الْمُغْلُوبِينَ ۝

۱۲۸ پہ آیت کیں موسیٰ علیہ السلام عیال قوم تہ د مصیبتونو پہ خلاف کیں دہ علاجونہ او خود استعانت یا اللہ او صبر کول او دہ زیری تہ بیان کرل یو د دنیا بل د آخرت۔
الْأَرْضُ لِلَّهِ مِلْكٌ حَقِيقٌ د تہ زمکہ او د زمکہ د مصر اللہ تعالیٰ لہ دے او پہ ملکیت حکمی سرہ تہ اللہ تعالیٰ ورکوی او تقسیم کوی۔
۱۲۹ دا قول د بنی اسرائیلو پہ طریقہ د اظہار د تثبیت و وعکہ موسیٰ علیہ السلام

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّبِينِ

او یقیناً نبولے وو مونہ فرعونیان پہ کلونو دے سوکرے سرہ

وَنَقَصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ ﴿۱۳۰﴾

او پہ کسوالی دے میوؤ سرہ دے دیاڑہ چہ دوی نصیحت واخلی

فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ

تو ہرکله بہ چہ راتلہ دویہ خوشحالی دوی بہ وئیل دا زمونہ حق دے

وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى

او کہ او بہ رسیدو دوی تہ غہ تکلیف نو سپرہ والے بہیے گنہو دے موسیٰ (علیہ السلام)

وَمَنْ مَّعَهُ إِلَّا نَسَا طَيْرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ

او دے چہ چہ دے ہفہ ملگری وو۔ خبردار یقیناً سپرہ والے دے دوی مقرر و دے تیز دے اللہ تعالیٰ نہ

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۳۱﴾ وَقَالُوا

لیکن دیر دے دوی نہ نہ یوہیدی۔ او وئیل دوی

مغوی تہ نور دودہ زیری دنیوی پیش کرل۔ اُو ذَبْنًا دَھَکْنِیْ اَذْیٰ نہ مراد قتل او استحياء دے او نور کارونہ کذلت کذبتی اسرائیلونہ اخستل او داذی روستی تہ مراد کذلیل کارونہ او بیا ارادہ کذلت او داذی استحياء دے۔ کَیْفَ تَعْمَلُونَ داذیل دے چہ پہ عملونو کنیں مقصد، کیفیات او شرعی طریقے دی او دایے پہ سوئے یونس نکلا کنیں ہم ذکر کرے دے۔

تِلْکَ دے عھا تہ دریم مقام دے تریکلا پورے یوپکنیں ذکرہ امداد ک اللہ تعالیٰ دے کذبتی اسرائیلو سرہ پہ رالیرلو دے او عذابونو پہ فرعونیا نو باندا دے او پہ آخرکنیں ک مغوی غرقول۔ پہ دے ایت کنیں دودہ عذابونہ ذکرشول سَبْنِیْ عَذَابَ کَ بَانْدَا وَاَصْحَرَا وَالْوَدَّ۔ وَنَقَصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ داذیل بشارونو والودے او ثمرات ک زمکے تولو امدانیا تو او تجارتی منافعتہ شامل دے۔

لَکَا هَذِهِ عَمَّا نَہِیْ دے فراختی او خوشحالی حقدار گنہو دے اللہ تعالیٰ فضل اورحم تہ یے ہیچ دخل نہ ورکوؤ۔ یَطَّيَّرُوا تطیرنہ مراد دادے چہ ہرکله

مَهُمَّا تَأْتِيَانِي مِنْهُ لِيَتَّخِذَ الْفَاسِقُونَ إِلَٰهًا

مهمہ چہ راوے تہ مونہ تہ خہ نشہ دہاڑہ ددے چمجاو اوکے پہ مونہ پہ ہفہ ساہ

فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ۖ قَدْ رُسِلْنَا

تو نہ یو مونہ پہ تا ایمان راوہونکی پس راوہو مونہ

عَلَيْهِمُ الطُّوفَانُ وَالْجَرَادُ وَالْقُمَّلُ

پہ دوی باندے طوفان او مولخان او سپرے

وَالضَّفَادِعُ وَاللَّمَمَاتُ مِفْصَلَاتٌ

او چیتداخان او وینے لہا تو لے نشہ وے جدا جدا

فَأَسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ۝

تو دوی لوئی اوکرہ (دایمان راوہونہ) او وو دوی قوم مجرمان

مصيبتوں نہ مہر خوا نہ راشی تو عیال بد عمل تہ نسبت نہ کوی بلکہ بل چا تہ نسبت کوی وائی چہ دا قلائے شخص یا قلائے کور یا سفر وغیرہ سپیرہ وو او حدیث کنن راغلے دی چہ "لا طیرۃ فی الاسلام" دے آیت نہ معلومہ شوعہ چہ ہمیشہ باطل پرستونیکا نو خلقوتہ سپیرہ وئیے دی او دے عیالے بد حالی نسبت آئی ہغوی تہ کرے دے لکھ پہ سورۃ یس ہک کنن دی۔ عذاب اللہ ک ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ نقل دے چہ مصيبتوں نہ ک دوی ک طرف ک اللہ تعالیٰ نہ دی یا مقرر دی ک اللہ تعالیٰ سرہ پہ تقدیر کنن۔ شریبی وئیے دی چہ سبب ک دوی ک سپیرہ والی عملونہ ک دوی دی چہ مکتوب دی ک اللہ تعالیٰ سرہ۔ لَا یَعْلَمُونَ لیکن اکثر خلق ک حوادثو مصيبتوں نسبت اسبابو محسوسوتہ کوی او ک اللہ تعالیٰ نہ غافل وی او ک ہغہ تقدیر ہم نہ مئی۔ فائدہ: الحسنة آئی معرفہ ذکر کریدہ او سیرۃ نکرہ دہ اشارہ دہ چہ حسنات دیردی اوسیات لبردی۔

لَا دَا دوی سخت ضدا او عناد و وعکھ چہ ہم ورتہ آیت وائی او ہم ورتہ ک سحر نسبت کوی۔

بعض مفسرینو لیکل دی چہ موسیٰ علیہ السلام دوی تہ دعا ک شر او کرلہ نو دا عذابونہ پہ دوی باندے شروع شول۔ قَدْ رُسِلْنَا پہ دے کنن اشارہ دہ

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى

او هر گاه چه را به غی پی دوی یا ندای یوعذاب (د دعای ابونو نه) دوی به وئیل ای موسی

ادْعُنَا رَّبَّكَ بِمَا عٰهَدْتَكَ ۚ

دعا ارغوا موبلر د رب خیل نه په سبب دهغه چه لوظی کړی دے ستا سره ،

لَیِّنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَ بِكَ

که چرې لرې کړو تار په دعا سره زمونږ نه دا عذاب خامخا ایمان به راوړو په ستا

وَلَنُرْسِلَنَّ بِكَ بَنِي إِسْرَءِیْلَ ۚ

او خامخا او به لیرېو ستا سره بنی اسرائیل -

دیروالی ته او معلومه شوه چه د هغه د پاره اسمانی اسباب وؤ طوفان نه مراد هر هغه شے دے چه عام هلاکت راوړی که سخت بارانونه وی یا عامه وباء وی لکه دلته بعض مفسرینو مرض د شری لیکل دے نو دا عذاب مالی او بدنی دواړو ته شامل دے. وَالْجَزَاءُ د عذاب مالی دے حکم ملخانو د دوی ټول فصلونه او میوه او خوړلے اودا د قحط تنبه وی. او ملخان خوړل بغیر د ذبح نه جائز دی که هره نوعه وی هاں په حدیث ابوداؤد کښ راغله دی چه نبی صلی الله علیه وسلم نه خوړل حکم چه طبعاً په بدگنول لکه ضرب (خادمی د صحرا). وَالْفُكْلُ د د یو قسم هغه دی چه تیاری غلے او خوړی هغه ته سپکئی وئیلے شی دویم قسم هغه دی چه په ویشتو اوبدان کښ وی او چیمپل کوی دریم هغه دی چه په خاړو پورے او مخلی او خوراک کوی هغه ته گنی وئیلے شی دا ټول قسمونه دلته مراد دی نو دا هم مالی او بدنی عذاب دے. وَالضُّفَادُ داهم د دوی په خوراک او خشکا کښ دا غلیل او د دوی په سرونو اوبدانو باند و رختل. وَاللَّهُمَّ داهم د دوی په خوراک او خشکا کښ ښکاره کیدل. مَقْصَدَاتِ عذابونه جدا جدا و یو روایت کښ راغله دی چه د هر دوو عذابونو په مین کښ اووه یا اته ورځو وقفه وه یا دا چه د دے دلالت کول په ایت الله باندے ښه ښکاره او واضح وؤ.

فَأَسْتَكْبَرُوا د ا مرض د عقیدای دے او بُجِرِمُنْ مرض د عملونو دے.

۱۳۳ د ایت دلیل دے په دے خبره چه فرعونیا نوالله تعالی منلو او په مصیبت کښ د الله تعالی نه د دعا د غوښتنې قائل وؤ او په دے ایت کښ

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ

پس ہر گز چہ لڑے یہ کرو مونہ دوی نہ عذاب تریو نیٹے چہ دوی یہ

بِالْغَوَةِ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ۝ (۱۳۵) فَأَنْتَقِمْنَا

رسید ونگی و رھفے تہ دغہ وخت دوی یہ ماتولو لوظ لڑے پس بدل و اخستو مونہ

مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ يَأْتُهُمْ

د دوی نہ نو غرق کرل مونہ دوی یہ دریای کیں پہ دے وجہ چہ دوی

كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ۝ (۱۴۶)

درو غزن کرے ایاتونہ زمونہ او ورو دوی دھفے نہ بے پرواہ

معلومہ شوعہ چہ د موسیٰ علیہ السلام دوعہ مقصداہ وؤ یومسئلہ د توحید
اوبل ازادول د مؤحدینو۔ بِمَا عٰهَدَاكَ مراد د عہدہ نہ نبوت د یا مراد
تربینہ اجابت د دعا دے اوبہ پہ بما کیں متعلق دہ پہ ادع پورے یعنی پہ حق
د دے چہ اللہ تعالیٰ تالہ نبوت در کرے۔ یا وسیلہ اونیسہ پہ ہغہ عہدہ سرہ
یا با د پارہ د قسم دہ۔ لَیِّنْ کَشَفْتَ نسبت د کشف مجازی دے یعنی پہ سبب
د دعا ستا سرہ چہ پہ ادع سرہ ذکر دہ اودا سے پہ سورہ زخرف لک کیں ہم دی۔
بھ ۱۳۵ دے ایت کیں د دوی ضدا او عناد ذکر شویدے۔ اِلٰی اَجَلٍ مراد دے نہ
ہغہ اووہ یا اتہ ورعے دی چہ اللہ تعالیٰ د ہر عذاب د پارہ مقرر کرے وے او
دل سے پہ زخرف نہ کیں ہم دی۔

۱۳۶ پہ دے ایت کیں د دوی آخری عذاب د غرق ذکر شوے دے او دھفے
دوعہ وجہ ذکر کرے دی۔ فَأَنْتَقِمْنَا نقمت پہ اصل کیں زائیل کول د نعمت دی
پہ عذاب سرہ۔ الْيَمِّ دونگی دریاب یا غولٹی د دریاب تہ وئیلے شی اوازہری
نہ نقل دے چہ یم بحر مالہ او بحر عذاب دوار و تہ وئیلے شی لکہ قَاقْدِفٍ فِیْهِ
فی الیم کیں عذاب مراد وؤ اودلتہ بحر مالہ فلزم مراد دے او بحر صرف
مالہ تہ وئیلے شی۔ اودوعہ وجہ د عذاب تکذیب او غفلت یے ذکر کرو اگرچہ
د دوی نورہم یرکنا ہونہ وؤ لیکن دادوارہ د تولو کنا ہونو چرے وے۔
سوال: غفلت نحو امر غیر اختیاری دے نو دایے وے سبب د عذاب کیں

وَأَوْزَنَّا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ

او وڌرڪرل مونڙو هغه قوم ته ڇهه ڪمزور ڪري شويو (پهه مصر ڪيڻ)

مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَمَغَارِبِهَا لَئِي بَارَكْنَا

مشرقون ڏهه زمڪه او مغربون ڏهه هغه هغه زمڪه ڇهه بركتون اڇول دي مونڙو

فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ

پهه هغه ڪيڻ او پوره شوه وعده ڏهه رب سٺا خائستنه ڏهه

بَنِي إِسْرَءِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا

بني اسرائيلو سبهه پيوڇه ڏڏي ڇهه صبر ڪريو او هلاڪ ڪرل مونڙو

مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ

هغه ڇهه جوڀول فرعون او قوم ڏهه هغه

وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٢﴾ وَجَاوَزْنَا

او هغه باغون ڇهه دوي اڇول دي په سفرون او پوره وڃن مونڙو

ڏڪر ڪرو؟

جواب: مراد ڏڏي نه اعراض ڪول اوڀر پرواهي ڪول دي او ديتي تغافل وٺي ٿي
دا مستلزم ڏي توهين ڏاڻا تونولره

۱۳۲ ڏڏي زمڪه نه مراد زمڪه ڏشام ده ڇهه په هغه ڪيڻ دنوي او اخروي بركات
ڏيري بني اسرائيل اول ڏشام ڏهه زمڪه وارثان شول بيا ڏاڏ عليه السلام
اوسليمان عليه السلام په وخت ڪيڻ ڏمصر وارثان هم شول

يُسْتَضْعَفُونَ مراد ترينه ڏوي نه عبيدان جوڀول اوڏ اولاد ذبح او استحياء
اوسخت ڪارونه ڪول اوڏليل ڪول دي او په سورة قصص ۱۳۲ به ڪيڻ هم ڏڪر
دي. مَشَارِقِ او مَغَارِبِ اشاره ده ته لو طرفون ته او هر ڪله ڇهه ڏهه علاقه
مشرق او مغرب جدا جدا وي ڏڏي وڃي نه جمع ٿي ڏڪر ڪرل. الْأَرْضِ مراد
ڏڏي نه هغه علاقه ده ڇهه ڏهه فرات نه تر بحر سرف (قلم) پورده دا بقاعي
ڏڪر ڪري دي په سورة مائده ڪيڻ اوڏا زمڪه په سورة الانبياء ۱۳۲ او سورة

بَنِي إِسْرَءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ

بنی اسرائیل د دریاب نہ تورا اعلل دوی پہ یو قوم پاندے

يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا

چہ ہغوی بندگی کولہ د معبودانو خیلو دوی اوئیل

يَهُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ

اے موسیٰ (علیہ السلام)! جو پرکھہ مونہ لہہ د بندگی حق دار لکہ خہ رنگہ چہ دوی لہہ

إِلَٰهَةٌ قَالُوا إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿۱۳۸﴾

معبودان دی۔ اوئیل ہغہ یقیناً تاسو قوم یی نا پوہہ ۔

اسراء میں کہیں ذکر کردہ۔ کَلِمَتِ رَبِّكَ ہغہ ذکر کردہ پہ سورۃ قصص میں کہیں۔

مَا كَانَ يَصْنَعُ مراد دے نہ بننے اوکار خانے وغیرہ وے۔

۱۳۸ دا اخلورم مقام دے تر بللا پورے پہ دے کہیں بیان د کمزوری والی د عقیدہ

د بنی اسرائیل دے او پوہہ کول د موسیٰ علیہ السلام ہغوی لہہ اشارہ دہ چہ

پہ بنی اسرائیل و کہیں پہ وخت د وجود د نبی د ہغوی کہیں کمزوری دینی شروع

شویدہ۔ وَجَاوَزْنَا داجا وزہ (پہچ کول) پہ ورخ د عاشورا دے دے وچے نہ ہغوی

دغہ ورخ روژہ نیولہ اوپہ دے اُمت کہیں دغہ روژہ نیول سنت دی۔

عَلَى قَوْمٍ داقوم د لخم قبیلہ وواو شکلونہ یے د غواؤ جو پرکھے وواو د ہغہ عبادت

یے کوو بعضو نا پوہو بنی اسرائیل و دامطالبہ کرے وہ د وچے د زور عادت نہ

او د وچے د نوی ایمان رارپلونہ۔ او د غسے وینا پہ غزوہ د حنین کہیں بعض

نوی مسلماً نا توہم کرے وہ چہ مونہ لہہ یوہ ونہ مقرر کرے چہ پہ ہغہ پورے

اسلحے زور پندہ و د پارہ د برکت لکہ خرننگ چہ دے مشرکا نولہ داسے ونہ

دہ او ہغہ ونے تہ ذات انواط وئیلے کیدا و نور سول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

ہغوی تہ زور نہ او کرے چہ تاسوہم د بنی اسرائیل و پہ شان وینا کوئی۔

سوال: دا دوارہ واقعہ خو د ہغوی پہ کفر او ارتداد پاندے دلالت کوی ؟

جواب: دادے چہ د کفر نہ دے محکمہ چہ د خیل نبی نہ یے د دغہ مثل مطالبہ

کرے دہ پہ دے عقیدہ پاندے چہ حلول د الہ ممکن دے او داجہل عذار دے

إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُونَ مَا هُمْ فِيهِ وَبِاطِلٌ

یقیناً دا خلق ہلاک بہ کریشی ہف۔ چہ دوی مشغول دی بہ بندگئی دھف کیں او باطل دی

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۹﴾ قَالَ غَيْرَ اللَّهِ

ہف۔ عملونہ چہ دوی پئے کوی۔ اوئیل (موسیٰ علیہ السلام) ایسا سوا د اللہ تعالیٰ نہ

أَبْغَيْكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضْلُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۱۴۰﴾

طلب کرم تاسولہ بل معبود اوہف۔ (اللہ تعالیٰ) غور دالے درکرمے تاسولہ بہ خلقو دکرمانے (یوسبٰیٰ زہد)

وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ

اوکلہ چہ۔ یج کرئی موتو تاسو د فرعونیا تونہ چہ رسول پئے تاسو تہ

سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتُلُونَ آبْنَاءَكُمْ

بد عذابونہ دتل پئے حامن ستاسو

وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ

اولے حیائی پر۔ بخود لے زتانہ ستاسو او پے دیکیں

پہ نوی مسلماً نانو کیں۔ یَقْتُلُونَ عِوَف وئیے کیہی لازم نیول د یوشیز او توجہ کول ہفہ تہ پہ طریقہ د تعظیم سرہ۔ تَجْهَلُونَ اشارہ دہ چہ مشابہت د مشرکانو سرہ ہم جہل دے۔

۱۳۹ د اولے جملے مطلب دادے چہ دامعبودان فناہ کیہا ونکی دی پہ لاسونو د مؤحدینو او د طرف د اللہ تعالیٰ نہ ہم پہ بلے طریقہ سرہ۔ د دوی عبادت نہ دے جائز۔ د دویے جملے مطلب دادے چہ د دوی دا شرکی عملونہ بے فائدے دی نہ نفعہ ورکولے شی اونہ ضرر دفع کولے شی۔

نکلا د زور نہ دہ قوم تہ د موسیٰ علیہ السلام اول پئے ذکر کرہ چہ دامعبودان اہل د عبادت نہ دی اوس ذکر کوی چہ اللہ تعالیٰ حقدار د بندگئی دے پہ توحید سرہ محکہ چہ داسبب د فضیلت دے او طریقہ د فضیلت دکرودہ پہ سورۃ مائدہ متکین۔

بَلَاءٍ مِّنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ۝ وَاعْدُوا نَارَ

نعت (امتحان) دو د طرف در ستاسو ته لوئے - او وعداء اوکړه موندۍ

مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَّنَهَا بِعَشْرِ

د موسی (عليه السلام) سره د دیر شو شپو او پوره کړپوه موندۍ په لسو نورو سره

فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۖ وَقَالَ

نو پوره شو وخت مقرر د رب د خوا نه خلويښت شپه او اوښل

مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي

موسی (عليه السلام) خپل دور هارون (عليه السلام) ته چه تائب شو په قوم خپا کښ

وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ۝

او اصلاح لخوا د دوی او م حه په لار د وران کونکو په .

بَلَاءٍ دے ایت کښ بیان د سبب د فضیلت د بنی اسرائیل دے او تذکیر د نعت

د الله تعالی دے او داسے ایت په سورة بقره ۱۲۹ او ابراهیم ۱۲۵ کښ هم ذکر دے .

بَلَاءٍ د دے عحاته نه پنجم مقام دے تر پوره پورے په دے کښ ذکر د اول

میقات دے د پاره د کتاب وړکولو او استخلاف د هارون علیه السلام دے او

بیان د طلب د رویت (لیدل) دی د موسی علیه السلام الله تعالی لخواه او بیا شرک

د بنی اسرائیل په عبادت د سختی سره او غصه د موسی علیه السلام په هغه

داخلوینت شپه میاشت د ذوالقعدة اولس ورځ د ذالحجه وے او روایاتو

کښ راغله دی چه د میاشت نه روستو موسی علیه السلام مسواک مستعمل

کړو نو الله تعالی ورته لس ورځ نورے زیاتی کړے د دے وجه نه پخپله

جدا ذکر کړو او په دے لسو کښ ورته تورات ملاؤ شو .

سوال: فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ اَه دے ته هه ضرورت وړ؟

جواب: مواد په دے کښ دفع د وهم ده یعنی شوک داوهم او کړی چه عشر

د ثلاثین نه جزء دے بلکه روستو دے د ثلاثین نه . فرق په مینځ د میقات

او وقت کښ دا دے چه وقت مطلق و نعت ته و تیل شی او میقات هغه و نعت

دے چه د عه کار د پاره مقرر کړے شی . وَ قَالَ مُوسَى اشارة ده چه په وخت

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ

اور ہر گاہ کہ چہ راغی موسیٰ (علیہ السلام) دیکھا کہ نیتے مقرر زمانہ اور خبر اوکریے دے سورہ رب ددہ

قَالَ رَبِّ ارْنِيْ اَنْظُرْ اِلَيْكَ قَالَ لَنْ تُرِيَنِيْ

دہ اوٹیل! اے رب! اوتنا کہ ماتہ خان خیل چہ خا اوکرم تاتہ۔ اللہ تعالیٰ او فرما ٹیل ہجرتہ نشہ لید مارا دیکھیں

وَلَكِنْ اَنْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنْ اُسْتَقَرَّ مَكَانَهُ

لیکن اوکورہ دے غرتہ کہ تینک شودے پہ خاٹے خیل باتکا

فَسَوْفَ تُرِيَنِيْ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ

نورزدہ چہ اوہ وینے تہ مالہ، نوہر گاہ چہ نور (جلوہ) بنکارہ کرور رب ددہ غرتہ

جَعَلَهُ دَكَاةً وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا فَلَمَّا اَفَاقَ

اوکروٹوٹھہ ہوار دزمکے سورہ او پر یو تو موسیٰ (علیہ السلام) بے ہوش، نوہر گاہ چہ راوچت شوش (بہوش) شوش

قَالَ سُبْحٰنَكَ ثَبَّتْ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِيْنَ

اوٹیل یے پاک دہ تالہ ما تو یہ کریدہ تاتہ اوٹہ اولیم کہ مؤمنانوتہ (پیدے وخت کنیں)

دہ غیوبیت کہ امیر کنیں استخلاف ضروری دے کہ امامت کبریٰ وی یا صغریٰ وی سوال! ہارون علیہ السلام خونبی وؤ نو نبی خود بل چا نہ خلیفہ نہ جو پیری؟ جواب! انبیاء کنیں درجات دی نو ہارون علیہ السلام نبی وؤ لیکن کار دہ خلافت پہ ذمہ کہ موسیٰ علیہ السلام وؤ نہ پہ ذمہ کہ ددہ۔ وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْلَ دَاوُدَ دَاكِيْدَا دی تکہ سورہ ص ۲۷ او ۲۸ کنیں دی۔

۲۷۔ دہ کلام کہ اوریدالونہ شوق کہ دیدان پیداشوا ودا سوال کہ موسیٰ علیہ السلام کہ وجہ کہ محبت تہ دے او سوال کہ بنی اسرائیلو (ارنا اللہ جہرہ) کہ بے ادبی او دہ انکار کہ وجہ تہ وؤ محکمہ ہخہ سبب کہ عذاب شو او حق مسلک دادے چہ لیدل کہ اللہ تعالیٰ پہ دنیا کنیں ممکن دی لیکن واقع تہ دی او دہ بعض علما وپہ نیز پہ دنیا کنیں ممتنع دے۔ کہ امکان کہ پارہ دلیلونہ دادی (۱) موسیٰ علیہ السلام کہ دے طلب کرے دے او انبیاء علیہم السلام ممتنع نہ طلب کوی محکمہ چہ طلب کہ ممتنع جہل دے او انبیاء کہ جہل نہ پاک دی (۲) لن ترانی وٹیلہ کن اُری یے

قَالَ يٰمُوسٰى اِنِّىْ اصْطَفٰىتُكَ عَلَى النَّاسِ

اَوْفَرَمَاتِلَ اللّٰهَ تَعَالٰى اِسْمَ مُوسٰى (عَلَيْهِ السَّلَام) يَقِيْنًا مَا غَوَّرَ كَرَمَ يٰ تَهْ يَهْ خَلَقُوْا بَانَدا مَ

بِرِسَالَتِيْ وَبِكَلَامِيْ رَفَعْنٰ مَا اَتَيْتُكَ

پہ پیغام مروت و محبت او پہ خبر و محبت اسرہ، نو او نینسہ ہفتہ (کتاب) چہ در کپرو ما تاتہ

وَكَنْ مِنْ الشّٰكِرِيْنَ ۝ وَكَتَبْنَا لَهُ

اَوْ شَيْءٌ دُ شُكْرُوْكَوْنُوْكَ (پہ بیان نولود دے سرہ) او لیکلے دے مویتر ہفتہ لہ

نہ دے و ٹیلے (۳) تعلیق یے پہ استقرار د جبل پورے کریدے اودامکن دے
او تعلیق پہ ممکن پورے امکان فائدہ کوی۔

سوال: حرف دل دلالت کوی پہ نفی تابیدی باندے اودا سے معتزلو و ٹیلے دی
جواب: لن دلالت کوی پہ نفی مؤکد باندے کہ تابیدی وی اوکہ نہ وی
اود دے تحقیق شربینی پہ سراج المنیر کنیں ذکر کرے دے۔

سوال: موسیٰ علیہ السلام ثَبَّتْ وَتَّيْلَے دی ؟

جواب: دا توبہ د تواضع اود عبادیت د وجہ نہ دہ دگناہ د وجہ نہ دہ بالاجماع
ہاں توبہ دہ دے وجہ نہ چہ بے اجازتہ یے دا دغا کرے دہ۔ اولیاد اللہ تعالیٰ
پہ آخرت کنیں د پارہ د جنت والو یقینی دی دے تفصیل پہ سورۃ قیامہ ۲۲
اوسورۃ تطہیف ہلکنیں شتہ۔ فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانُهُ دایومثال دے چہ د
غرظا ہری قوت دیرزیات دے نوچہ ہفتہ د اللہ تعالیٰ د تجلی طاقت
نہ لرلو نو کمزورے وجود د انسان بہ محکمہ طاقت اولری، او اجماع دہ د
أُمّت چہ دا توبہ د موسیٰ علیہ السلام دگناہ نہ نہ وہ محکمہ چہ ہفتہ گناہ نہ دہ کرے
اوحدیث صحیح کنیں راغلے دی چہ اللہ تعالیٰ پہ تجلی کنیں صرف طرف د گوتے
(کچہ گوتہ) ہیکارہ کرے وؤ۔ او شربینی دلتہ و ٹیلے دی چہ دلالت صاحب کشاف
د خیل مذاہب فاسد پہ اثبات کنیں تاویلات دی د ہفتہ نہ محبان اوسا تی۔
مکملہ داتسلی دہ د اللہ تعالیٰ د طرف نہ موسیٰ علیہ السلام تہ چہ کہ دیدان م
منع کرو ستانہ لیکن نور احسانات م پہ تا کریدی الناس نہ مراد امتیان دی
اود شکر نہ مراد بیانول د کتاب د اللہ تعالیٰ دی اورازی و ٹیلے دی چہ داتسلی ہم
دلالت کوی پہ امکان د رویت باندے۔

فِي الْأَوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً

پہ تختو کتب د ہر قسم ضروری کار تہ وعظ

وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ فَخَذَهَا بِقُوَّةٍ

او تفصیل د ہر ضروری حکمونو ، نو او تیسہ دا پہ کوشش سرہ

وَأَمَرَ قَوْمَكَ يَا خُذْ وَأَبَا حُسَيْنَهَا طَسَاوِرِيكُمْ

او حکم کوہ قوم خیل تہ چہ او تیسو (عمل کو) داپہ خائستہ طریقہ سرہ زرد چہ او یہ بیانیہ تانہ

دَارَ الْفَاسِقِينَ ۝ سَأَصْرِفُ عَنْ آيَتِيَ الَّذِينَ

ملک د تا فرمانو خلقو - خائستہ منع کوم د بوجہ د آیتونو خیلونہ ہفتہ کسان

يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ

چہ لوئی کوئی پہ زمکہ کتب پہ ناحقہ سرہ -

وَأَنْ يَسْأَلُوا كُلَّ آيَةٍ إِلَّا يَوْمُ مَنَاجِ

او کہ ادویتی دوی ہرہ تیسہ د حق نو نہ راویری ایمان پہ ہفتہ باندے ،

۱۷۱ تورات پہ تختو کتب نازل شوے وولیکن د ہفتہ تختو شمار او جنس پہ

صحیح روایا تو کتب نہ دے معلوم نو پہ ہفتہ کتب بحث کول عبث کار دے -

مَّوْعِظَةً دے نہ مراد زجرونہ او تخویفات وغیرہ دی -

وَتَفْصِيلًا دے نہ مراد احکام د تورات دی -

بِأَحْسَنِهَا دا اضافت بیانیہ دے یعنی تہول احسن دے یا اشارہ دہ چہ احسن

عزیمت تہ وئیے شی او حسن رعصت تہ وائی -

دَارَ الْفَاسِقِينَ دے نہ مراد یا خوزمکہ د شام دہ چہ پہ ہفتہ کتب جباہر اوسیدال

یا ملک د مصر دے یا دے نہ مراد جہلم دے پہ ورج د قیامت پہ روستنئی

توجیہ سرہ خطاب دے بخالفت کوونکو د کتاب اللہ تہ او یہ دے معنی

سرہ دا تخویف دے او محکمتی معنی سرہ دا بشارت دے -

وَأَنْ يَكُونُوا سَبِيلَ الرَّشِيدِ لَا يَتَّخِذُوهُ

او کہ ادویق دوی لار د ہدایت نو نہ تسی ہف لہ

سَبِيلًا وَأَنْ يَكُونُوا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ

لار (دنگ) - او کہ ادویق دوی لار د گمراہی نو تسی ہف لہ

سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا

لار (دنگ) - دا پدے وجہ دوی دروغن گنری ایتونہ زمونہ

وَكَاثِبُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٢٧﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا

ار دوی د ہف نہ بے پروا دی - او ہفہ کسان چہ دروغن گنری

بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ

ایتونہ زمونہ او ملاقات د آخرت نو برباد دی عملونہ د دوی -

۱۲۷ مخکنس ایت کنس ترغیب ذکر شود پاره د عمل پہ تورات باندے نو پہ دے
ایت کنس زور نہ دہ د پاره د ہفہ چاچہ ہغوی د اللہ تعالیٰ د کتاب نہ مخ اپوونکی
دی د وجہ د ضد او عناد نہ اوروستو جملے دلالت کوی د دوی پہ عناد کولو باندے
دا ایت دلیل دے پہ دے خبرہ چہ د چا پہ زبہ کنس مخ تکبروی نو ہفہ د پوہ
د کتاب اللہ نہ محرومہ وی او علمائو ہفہ نہہ صفات ذکر کر پیدی چہ ہفہ
منع کوونکی دی د پوہ د قرآن نہ چہ ہفہ پہ اتقان ص ۲۳۲ د سیوطی، او البرہان
ص ۱۸۶ د زکشی کنس ذکر دی۔ عَنْ آيَتِي دلیلونہ د توحید او ایتونہ د تورات
او د قرآن مراد دی۔ سَأَصْرِفُ یعنی د فہم د قرآن نہ منع کول پہ سبب د عہم
او د طبع (مہر) سر پہ زہر نو د دوی باندے۔ يَغْيِرُ الْحَقِّ مراد د دے نہ دین باطل
دے یعنی پہ دین باطل سرہ تکبر کوی او دا اشارہ دہ چہ تکبر بالحق جائز د
یعنی تکبر د اہل حق پہ اہل باطل باندے او شریعتی مشہور متل ذکر کر پیدی
چہ تکبر پہ مقابلہ د متکبر کنس صدقہ دہ۔

هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٤﴾

نه شي ورکيدے دويتہ بدلہ مگر دے حق عملونو چہ دوی تے کوی۔

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ

او جور کرو قوم دے موسیٰ (علیہ السلام) روستو دے تللو دے حق نہ دے

حُلِيِّهِمْ عَجَلًا جَسَدًا آلَهِ خُورًا أَلَمُ

کالو دے دوی نہ سنے یوہ جوسہ وہ چہ حق لہ اواز دو۔ ایا دوی

يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ

سورہ نہ کو چہ داسنے خبرے شے کولے دے دوی سرہ او نہ خودے شے دويتہ نہ

سَبِيلًا ۚ اتَّخَذُوا ظُلُمًا

لار (دے قائدے) او نیور دوی حق سنی لورہ (پہ خدا ایی سنی) او و دوی ظلم (شرک) کوونکی۔

نکلا دے ایت کینں بیرہ اخروی دہ دے پارہ دے منکرینو۔ وَلِقَاءَ الْآخِرَةِ کینں اشارہ
دہ چہ دے دوی نہ اُمید دے توبے کولو نیشته عحکہ چہ آخرت نہ منی نو مراد
دادے چہ سرہ دے تکذیب نہ مرشی بغیر دے توبے کولو نہ۔ اَعْمَالُهُمْ مراد دے دینہ
نیک عملونہ دے هغو دی لکھ صلہ رحمی او صداقہ کول اوینہ اخلاق دے هغوی
بشک دا بلہ واقعہ دہ پہ وخت دے سفر کولو دے موسیٰ علیہ السلام مینات اول
تہ او دے تفصیل پہ سورہ طہ بھ کینں شتہ۔ داییت دلیل دے پہ دے
خبرہ چہ هغه سنے دے سامری صرف جوسہ وہ او اواز دے سنی تربتہ وتلو دے هغه
لہ غوبنہ او وینہ نہ وہ جورہ شوے او دا قول غورہ دے او پہ دے ایت کینں
دے معبود حق دے صفات ذکر دی اول دا چہ هغه لہ بہ صفت دے کلام وی دویم
دا چہ هغه بتو دے دے قائدے کولے شے او دا دوارہ صفتونہ پہ سنی کینں نیشته
اونہ پہ مرو کینں اونہ پہ معبودان باطلہ کینں۔ اول اتخذا پہ معنی دے جورولو
دے او دویم پہ معنی دے معبود کنولودے۔ حُلِيِّهِمْ دا اگرچہ مستعار وڈ لیکن
روستو دے هلاکت دے فرعونیا نونہ هغه میراث او ملکیت دے بنی اسرائیل او کو عید
لکھ پہ سورہ دخان بھ کینں دی۔ لَا يُكَلِّمُهُمْ دے صریح دلیل دے چہ اللہ تعالیٰ لڑ

وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ

او هرکله چه او غور زوله شو ددوی په مخکین او پوهه شو دوی چه یقیناً

قَدْ ضَلُّوا اذْ قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا

دوی گمراه شویډای، نو اوئیل دوی که اونکړو رحم په مونږه رب زمونږ

وَيَغْفِرَ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٣٩﴾

او بخښیږه اونکړه مونږ ته نو ځای ته شو په مونږ د ناوایانو ته

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ

او هرکله چه واپس شو موسی (علیه السلام) خپل قوم ته غصه وو (په شرک کولو د قوم)

أَيْسَافًا قَالَ يَبْنَؤُكُمْ مَوْنِي مِنْ بَعْدِي

غمږن وو، اوئیل ئې بد د هغه کار چه کړیدم تاسو روستو زما ته،

أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَالْقَىٰ الْأَوَاخِرَ

ایا تلوار اوکړه تاسو د وعده د رب ستاسو ته او کیږدله ئې ټخه

صفت دکلام شته د هغه عهکه چه دا وصف د معبودیت د هغه قوم موسی مراد د دینه بعض کسان دی ټولو د سني عبادت نه د هغه کړم په قرینه د سورة اعراف ۱۵۹ لره. ۱۴۰ د د هغه یو مطلب دادم چه موسی علیه السلام هغه ښځه او سیزلواو ایږم د هغه په دریاب ته او غورځوله لکه په سورة طه ۷۱ کښ دی. دویم مطلب دادم چه هرکله دوی ښپیمانه شو په عبادت د سني عهکه چه غورځیدل کنایه ده د ښپیمانه کیدلو نه او سبب د ښپیمانه روستوایت کښ ذکر د هغه.

قَالُوا أَهَذَا ذِكْرٌ تَوَجَّهَ بَنِي إِسْرَءِيلَ لَدُنْكَ عِبَادَتُكَ سَمِعْنَاهُ أَوْدَا سَبَبَ عَفْوِكَ چه په سورة بقره ۷۱ کښ ذکر د هغه. یو ځای دلتا رحم په معنی د اجابت توبه د هغه او هغه مقدم د هغه په مغفرت باند د هغه. او هرکله چه رحم په معنی د پچ کولو دی دگناه ته، نو بیا مغفرت مقدم کیدی په رحم باند د هغه لکه په دعا د آدم علیه السلام سورة اعراف ۲۳ کښ. او نور ځایونه هم دا ښه ډیر ذکر دی.

وَآخِذْ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ ط قَالَ

او ادنیولوئی سر د رود خیل رابنکوئی مانتہ - اوئیل (ہارون علیہ السلام)

ابْنِ أَمْرٍ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا

لے دمورخویہ! یقیناً دے قوم کمزورے گنزلے وومہ حہ او نیردے وہ

يَقْتُلُونَنِي فَلَا تَنْشُبْ لِي الْأَعْدَاءُ

چہ وڈلے وے حہ ، پس مہ خوشحالوہ پہ ما باندے دشمنان

وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥﴾

او مہ گنرہ ما د قوم ظالمانو سرہ .

نہا د کتاب ورکولونہ روستو اللہ تعالیٰ دہا تہ خبر ورکرو پہ بارہ د شرک د قوم د ہنہ
کبن د دے وجہ نہ ہنہ غصہ او واپس شو۔ او اصل ترتیب د واقعہ سورۃ طہ
کبن ذکر دے چہ اول خطاب یے د قوم سرہ اوکرو بیا د ہارون علیہ السلام سرہ
بیا د سامری سرہ۔ او دے سورت کبن ترتیب مقصود نہ دے۔

تَحَلَّفْتُمُونِي أَهْ عَطَايَا عِبَادَتِ كَوْنِكُو د سخی تہ یعنی شرک د توحید پہ
عہائے کیبنودل دانا کارہ خلافت دے یا خطاب دے ہارون علیہ السلام او
تور و مشرانو تہ چہ تاسوز ما صحیح خلافت نہ دے کرے عہکہ چہ تاسو
د شرک نہ منع نہ دہ کرے۔ اَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ تلوار نہ مراد بدالول او
امر نہ مراد دین د توحید دے یا امر نہ مراد وعدہ د خلویبنبتو و ر خودہ
اودا سے پہ سورۃ طہ بلا کبن ذکر دی۔ وَالْقَى الْأُلُوَاحِ مراد د دینہ کیبنودل
دی پہ حالت د غصہ کبن غور حول پہ بے ادبی سرہ نہ دی مراد عہکہ چہ دا د
نبی د شان سرہ نہ بنائی اودا رنگ صحیح دلیل نیستہ پہ دے خبرہ چہ شہ
تختہ د ہنہ ماتے شویدی اودلتہ ابن جریر د قتادہ تہ شہ اسرائیلی روایات
نقل کریدی چہ پہ ہنہ باندے ابن عطیہ او ابن کثیر رد کریدے۔

وَآخِذْ بِرَأْسِ أَخِيهِ دا نیول د وجہ د غصہ تہ دی د خیل کمان د وجہ نہ نہ د پارہ
د دلیل کولو او سورۃ طہ کبن ذکر شویدی چہ سراو کبیرہ دوارہ وولیکن پہ
ہنہ کبن تصریح نیستہ پہ نیولو د گیرے باندے صرف لا تاخذا ذکر دے او ہنہ

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخِي وَأَدْخِلْنَا

او تیل (موسى علیہ السلام) اے رب مجھ کو بخشتے اور میرے بھائی کو اور داخل کر دے موتیہ

فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾

پہ خاص رحمت ستائیں، او تہ تجھے زیات مہربان دے مہربانوں نہ۔

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعُجُلَ سَيِّئًا لَّهُمْ

یقیناً ہفتہ کسان چہ نیولے دے سے پہ خدا ایسی سورہ زرد چہ او پرسی دویہ

غَضَبٌ مِّنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ

غضب دے طرق دے رب دے دوی نہ او رسوائی پہ زوتہ

الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

دنیوی کہیں او د غصہ سزا ورکو موتیہ دروغ جوہر وونکو نہ۔

صریح نہ دے۔ ابْنُ اُمِّ هَارُونَ عَلَيْهِ السَّلَامُ دے موسیٰ علیہ السلام شکہ رورو

مورا او پلاریجے شریک وولیکن ذکر دے موریجے صرف دے رحم دے وجہ نہ کریدے

وَكَاذُوبٌ يَقْتُلُونَ نَبِيَّ دے دلیل دے یہ دے خبرہ چہ ہارون علیہ السلام دوی تہ

مسئلہ دے توحید بنہ یہ وضاحت سورہ بیان کرے وہ شکہ دوی دے ہفتہ قتل تہ

تیار شول۔ او دے ہفتہ بیان یہ سورہ طہ بتا کہیں ذکر دے۔ تَشْوِيتُ شِمَاعَةٍ

خوشحالی بنکارے کول پہ بد حالئی دے دشمن باندہ دا اشارہ دے چہ اختلاف

دے مؤحد بنو یہ کورنئی کہیں سبب دے خوشحالئی دے مشرکین دے دے دے وجہ نہ

دا اختلاف حرام دے۔

بَلَا دے دعا دے دے وجہ نہ دے کہ دے موسیٰ علیہ السلام نہ پہ حالت دے غصہ

کہیں شکہ قصور شومے وی او دے ہارون علیہ السلام نہ پہ بارہ دے اصلاح دے قوم

کہیں شکہ کوتاہی شومے وی تو ہفتہ معاف کرے دے مستلزم نہ دے چہ دوی

دے گناہ کرے وی۔

بَلَا دے آیت کہیں زور نہ دے ہفتہ بنی اسرائیلو تہ چہ دے عبادت دے سنی نہ یے

توبہ نہ وہ کرے لکہ سامری او دے ہفتہ ملگری او ہفتہ اولاد دے بنی اسرائیلو

چہ پہ دے عمل باندے راضی وی۔ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ امام مالک نہ

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا

او ہفہ کسان چہ عملونہ کوی ناکارہ بیا توبہ او باسی

مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا أَنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا

پس ددے (عملونہ) نہ او ایمان یے راورد، یقیناً رب ستا پس ددے توبے نہ

لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى

خافاً. بخونکے رحم کوونکے دے۔ او هرکله چہ پہ آرام شوه د موسی علیہ السلام نہ

الْغَضَبِ أَخَذَ الْأَلْوَابَ ۖ وَفِي نُفُسِهِمُ

غصہ راواخستے یے تختے ، او پہ لیکلوشو د هفہ کتب

هُدًى وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿٥٤﴾

هدایت وو اورحمت دو هفہ خلقو لره چہ هغوی خاص درپ خیل نہ بره کوی۔

روایت دے چہ مفترین نہ مراد مبتدا عین دی او هر بداعتی د هفہ پہ سر باندے
ذلت وی او ابن کثیر نقل کرے دے د حسن بصری نہ چہ ذلت د بداعت بہ
د دوی پہ او پرو باندے وی اگرچہ پہ نجر او ترکی اسونو باندے دوی سوارہ
وی او ابو قلابہ نہ روایت دے چہ دا هر بداعتی تہ ترقیامتہ پورے شامل
دے او نورهم د اسبابو د غضب او ذلت تہ پہ دوی باندے پہ سورۃ بقرہ ۱۷۶
او العمران ۱۱۳ کتب ذکر دی۔

۱۵۴ دا ایت ترغیب دے توبے تہ پس د شرک نہ۔ مِنْ بَعْدِهَا کتب اشارہ دہ
قرب د توبے تہ یعنی یحکب د مرگ نہ۔ وَآمَنُوا پہ دے کتب اشارہ دہ چہ پہ
السَّيِّئَاتِ کتب کفر او شرک داخل دے او دارک اشارہ دہ استقامت تہ پہ
توبہ کولو باندے۔ دویم مِنْ بَعْدِهَا کتب ضمیر راجع دے التوبہ تہ۔

۱۵۵ دا ایت دلیل دے پہ دے خبرہ چہ موسی علیہ السلام کوم الواح ایخے وو
تو هفہ تولے یے راواخستے نو معلومہ شوه چہ د هفہ نہ هیخ نہ وومات شوی
ٹمکہ چہ اکثرہ قاعداہ دادہ چہ معرفہ معاد شی معرفہ تہ نو دویم بعینہ اول
وی نو کوونکے یے چہ کیخود لے وے بعینہ هفہ یے راواخستے سکوت، سکون او
زوال تہ وئیلے شی توصفت د غضب چہ ایدیشی او سکت پہ معنی د ترک کلام سورہ

وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا

او غور کر (ادنا کل) موسیٰ (علیہ السلام) دے قوم چیل نہ

سری

اویا

لَمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ

دیا کہ دے وقت مقرر زموں نہ، نو ہر کد چہ او بیول دوی لہ

رَبِّ لَوْ يَشَاءُ أَهْلَكَتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ

اے ربہ خبا کہ تا غو بتلے نو ہلاک کرے بہ دے دے دوی مخکن ددینہ او مالہ

أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْسُّفَهَاءُ إِنَّا هِيَ

ایا ہلاک کرے نہ مو تو لہ یہ ہتے کار چہ کرید کہ عقلو زموں نہ ، نہ دے دا

الْآفِتْنَىٰ تَنْصِلُ بِهِمَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي

مکر امتحان دے ستا۔ گمراہ کرے نہ پدے سرہ چالہ چہ او غواپے او ہدایت کرے

مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيْنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا

چالہ چہ او غواپے۔ تہ مدد کار یے زموں نہ تو بختہ او کہ مو تو لہ اورحم او کہ پد مو تو لہ

وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ۝ وَكَتَبَ لَنَا

او تہ غورہ دے بخونکو نہ یے۔ او توفیق راکرہ مو تو لہ

راعی ہفہ دلت مراد نہ دے۔ بَرَّهَبُونَ اشارہ دہ چہ رہبت سبب دے دیا کہ فاختہ
اخذتوہ کتاب اللہ نہ۔ نَسَخَتْهَا کتب اشارہ دہ چہ موسیٰ علیہ السلام لہ
لیکل شوے کتاب (نختہ) ورکرے شوے وؤ۔

ہشاد دے ایت تہ شہیدم مقام دے ترہ ۱۹۸ پورے پہ دے کتب ذکر دے دویم میقات
دے اونزول دے عذاب دے او دے عا دے موسیٰ علیہ السلام دے او بیا صفات دے آخری
نبی دی او ذکر دے رسالت دے ہفہ دے بیا تذکیر دے پہ نعمتو نو او پہ عذابو نو
سرہ۔ دے زلزلے دے راتلو سبب سورۃ بقرہ ۲۵۵ کتب تیر شوے دے تندار پہ
دوی باندا دے برے طرف نہ راغے زلزلہ دے لاندے نہ یا مراد دے رجفہ نہ فیل کیدال
دے زہونودی دے وجہ دے تندار نہ۔ قَوْمَهُ مِنْ دلتہ پتہ دے یا داچہ سبعین عطف

فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ

پہ دے دنیا کیں د نیکو کاروں او پہ آخرت کیں (خاستہ بدلت)

إِنَّا هُدُّكَ نَا إِلَيْكَ ط قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ

یقیناً مونیو توبہ کریدہ تاتہ - او فرما تیل اللہ تعالیٰ عذاب ہما رسووم یے

بِهِ مِنْ أَشَاءٍ ط وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ط

ہغہ چاتہ چہ اوغواہم - او رحمت زما رسیدے دے ہر خہ تہ -

فَسَاكِبْتُمْ إِلَيْنَا لَنَنْصَلِّيَنَّكُمْ وَيُؤْتُونَ

نوحا نحا خاص کووم بہ دار رحمت ہغہ چالارہ چہ نجان ساقی د شرتہ او ودرکوی

الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾

زکوۃ او ہغہ کسانو تہ چہ ہغوی پہ ایاتو تو زموئو ایمان زادہی -

بیان یا بدل دے د قومہ نہ بیا تقدیر د من تہ حاجت نیشتنہ - لیسفقا بتا دامیقیا

دویم دے د پارہ د تعلیم د طریقہ د توبہ د عبادت د سنی نہ - لوسشتت اھلکتھم لا

مقصد دادے چہ د دے وخت نہ نھکبن ہم تادوی د ہلاکت نہ بچ سالتے دی نو

اوس ہم دوی بچ کرے د ہلاکت دائمہ نہ یعنی دوی ژوندای کرے نو داسفار ش

دے د پارہ د ژوندای کولو د ہغوی - بیا فعل الشفھا دا اجتہاد د موسیٰ علیہ

السلام و وچہ نسبت د دے عذاب یے ہغہ چاتہ اوکرو چہ ہغوی د سنی عبادت

کرے وو - یا مراد د سفھا نہ بعض کسان دی د دے او بیا سرونہ چہ ہغوی

سوال کرے وو د لیدلو د اللہ تعالیٰ او نور کسان پرے غلی شول نو عذاب پہ

تولور غے - ان ہی ضمیر د ہی راجع دے فعل د سفھا تہ پہ تاویل د فتنہ سرہ -

خیر الغفرین یعنی تہ تول کنا ہونہ بنہ او بغیر د شرمندہ کولونہ مغفرت کوے

او د دے د عا نہ روستو تقدیر دادے چہ ہغوی ژوندای شول لکہ پہ سورہ

بقرة ۱۵۴ کیں دی -

لکھ مراد د حسنہ نہ توفیق د نیکو اعمالو دے او ہغہ ژوند د دنیا چہ صرف

کولے شی د پارہ د آخرت - عذابی اشارہ دہ چہ نیول پہ کناہ سرہ او عفو کول

پہ اختیار د اللہ تعالیٰ کیں دی - ورحمتی یعنی د عذاب نہ بچ کول رحمت د اللہ تعالیٰ

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ

دا هغه کسان دی چه تابعداری کوی د رسول د نبی اُمی

الَّذِي يَجِدُ وَنَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ

هغه چه موی دوی ذکر دهغه لیکل شوے د دوی سره

فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَا مَرْهُمْ

په تورات او انجیل کین حکم کوی دوی ته

بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ

په هره نیکی او منع کوی دوی لره د هرے بدی ته

وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ

او حلالوی دوی لره پاک خیزونه (په بیان کولو سره) او حراموی په دوی باندے

الْخَبَائِثِ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ

گنده خیزونه (په بیان کولو) او لرے کوی د دوی ته درانه حکونه د دوی

او مراد د دے نه رحمت عامه د نبویه دے او داسے په سورة مؤمن یک کین دی.

وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ بعض مفسرینو وئیلے دی چه دا نازل شو نو ابلیس

او وئیل نه هم طبع کوم د هغه رحمت نو په هغه باندے رد او کړے شو په دے

قول سر چه قَسَا لَنُفْثَكَا اَهْ بِيَا يَهُودِيَا نُونَصَارَاوْ دعوای او کړه د دے صفاتو چه

دا په مونتر کین شته دے نو الله تعالی نازل کړ و رپسے ایت چه په هغه کین

رحمت د الله تعالی خاص کړے شو په اُخری امت پورے د وچه د صفت دالذین

يَتَّبِعُونَ اَهْ ته او داسے په سورة انعام بلا سکه کین هم تیر شوی دی. يَتَّقُونَ مراد

د دے نه د ټولو اقسامو د شرک او کفر او کنا هونو کبیره نه بچ کیدال دی. وَيُؤْتُونَ

الزَّكَاةَ هر کله چه ادا د زکوٰة په بڼی اسرائیلو باندے دیرگران ووتو مخکے د هغه

تخصیص بچے او کړو ابن کثیر وئیلے دی چه مراد د دے نه عام دے که زکوٰة د

مال وی او که د نفس وی. بِأَيِّتِنَا ټول احکام منزله مراد دی چه په تورات کین

وَوَيَا الْبَحِيلِ یا قرآن کین.

وَالْأَعْلَى الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ طَقَالِذِينَ أَصْنُوا

اوسختے سزاگانے ہفت چہ دے پہ دوی باندے ۔ نو ہفت کسان چہ ایمان پے راوی دے

بِهِ وَعَزَّوْرُهُ وَتَصَرُّوهُ وَاتَّبَعُوا السُّورَ

پہ پیغمبر اومگر تبا پے کریدہ ددہ اومدی کریدہ ددہ او تابعداری کریدہ ددہ ہفت رتہ

الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ لَوْ لَيْكَ هُمُ الْمَفْلُحُونَ

چہ نازل کرے شوبہ پدہ باندے نو دغہ کسان خاص دوی کامیاب دی ۔

بکھا ہر کلمہ چہ یہود و نصاری دعوی او کرلہ چہ تیر شوی درے صفتونہ پہ مونبر
کبن موجود دی نورحمت پہ مونبر پورے خاص دے نو داصفت پے ذکر کرو
چہ مغوی ترینہ خارج شی او پہ دے ایت کبن د انجری بی چہ لس صفات ذکر
دی نو د غصے صفات دہغہ پہ تورات او انجیل کبن ہم ذکر و رسول پہ اعتبار
د پیغام راو پرلودے د اللہ تعالی د طرف نہ اوئی پہ اعتبار د خبر ورکولو د اُمت تہ
او پہ اعتبار د لویئے مرتبہ سرہ او اُئی صفت د مداح دہغہ دے دا دبل چا د پام
د مداح صفت نہ شی کیدے او پہ دے صفت کبن معجزہ دہ او دہغہ تفصیلی وجہ
تفسیر سراج المنیر لیکل دی او بل قول دادے چہ اُئی منسوب دے ام القری تہ
يَحْدُوْنَهُ مَكْتُوْبًا يَغُوْنُوْمُ اوصفات دہغہ او دلیل پہ دے باندے حدیث د مستند
احمد دے چہ ابن کثیر ہفت تہ حدیث جید و ثیل دے او یہود نصاری اگرچہ
پہ تحریف دہغہ کبن دیر کوشش کرے دے لیکن بیا ہم دا سے عبارات موجود دی
چہ دلالت کوی پہ رسالت د نبی اخر الزمان باندے ۔ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَى
نقل دے چہ پہ معروف کبن ترک د شرکیا تو او خائستہ اخلاق او صلہ رحمی
سائل داخل دی او منکر کبن قبول شرکیات او قطع د صلہ د رحمی داخل دہ ۔

مَعْرُوفِ هغه شیز دے چہ پہ کتاب او سنت سرہ دہغہ بنہ والے معلوم وی او
منکر ہر ہغہ شیز دے چہ مخالف وی د دلیل شرعی نہ ۔ وَيُحِلُّ نَسَبَ د حلال
او حرمت نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ طریقہ د بیان کولو سرہ دے نہ پہ طریقہ
د تشریع سرہ پہ دلیل د حدیث د بخاری ص ۳۸۴ پہ بارہ د نکاح کولو د علی رضی اللہ عنہ
د لور د ابو جہل سرہ او حدیث مسلم ص ۳۱۲ کبن پہ بارہ د اوکہ کبن ۔

الظُّلُمَاتِ مراد د دے نہ ہغہ شیزونہ دی چہ مشرکینو او یہود او نصاراؤ بغیر

قُلْ يَٰ أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ

تہ ورتہ ادوایہ اے تلو خلقوا یقیناً حق رسول دے اللہ یم

إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ

تاسو تلو تہ راویان کووم چہ اللہ تعالیٰ ہفہ ذات دے چہ خاص ہفہ لہ بادشاہی کاسمانونو

وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ

او دے مکے دہ ، نیشہ حقہ ار دے یکنی بغیر دہفہ نہ ژوندی کول او مرہ کول کوی ،

فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ

تو ایمان راوری پ اللہ تعالیٰ او پ رسول دہفہ چہ نبی امی دے

الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ

ہفہ چہ ایمان لری پ اللہ تعالیٰ او پ احکامو دہفہ او تابعداری او کرم دہفہ

دے دلیل نہ پہ عخان باندے حرام کرے وچہ ہفہ تہ تحریم دے غیر اللہ وئی شے
او تحبائت نہ مراد عنزیر وینہ اوربوا وغیرہ دہ چہ یہود و نصارا و عخان لہ
حلال کرے دی یا مراد دے نہ عام دے ابن کثیر دے بعض علما و نہ نقل کرینکا
چہ ہفہ شیز چہ شرعاً حلال دے تو ہفہ طیب دے او بدن او دین لہ نفع
ورکوونکے دے او ہفہ شیز چہ حرام دے شرعاً تو ہفہ عیبث او ضرور و رکوونکے
دے دین او بدن دے۔ اَضْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ دے دوا و کین فرق دادے اَضْرَهُ
کنا ہونو تہ وائی چہ ہفہ بغیر دے توبے نہ نہ معاف کیری یا مراد دے دینہ کران کران
عملونہ دی او اَغْلَالَ نہ مراد سختے سزا کانی دی پہ سبب دے بد و عملونو دوی
وَعَزَّوْهُ دے نہ مراد حفاظت دے دین دے رسول اللہ دے پہ رد کولو دے مشرکانو
او دے مبتدا عینو سرہ۔ وَتَضَرُّوْهُ دے نہ مراد اشاعت دے دین دے رسول اللہ دے
پہ جہاد او پہ قتال سرہ۔ حاصل دادے چہ دعا دے موسیٰ علیہ السلام چہ مخکین
ایت کین ذکر دہ دہفہ قوم تہ یے ہم فائزہ و رکہہ لیکن خاصہ فائزہ یے دے نبی
صلی اللہ علیہ وسلم اُمت تہ و رکہہ۔

لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾ وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٍ

دے دپار چہ ہدایت او موئی ۔ او بعض د قوم د موسیٰ (علیہ السلام) نبیوہ دلدہ

يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾

چہ بیان کوی د حق (حق تہ یلنہ کوی) او پدے حق سرہ فیصلے کوی ۔

وَقَطَّعْنَهُمْ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا

او تقسیم کرل موتیہ دوی دولس خاندانوںہ مختلفے دے ۔

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذَا اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ

او وحی اوکرموتیہ موسیٰ (علیہ السلام) تہ کدہ چہ اوہ اوغوشتے دھفہ نہ قوم د ہفہ

۱۵۸ ہرکله چہ صفات د نبی صلی اللہ علیہ وسلم ذکر شول نو اوس ذکر کوی دعوت عامہ د ہفہ سرہ د ذکر د مقصد د رسالت نہ چہ ہفہ توحید دے او امر دے پہ ایمان او اتباع کد ہفہ سرہ د پارسہ د حصول کد ہدایت او پہ دے ایت کنس بیان د عموم د رسالت د آخری پیغمبر دے یہود او نصاراؤ وغیرہ نولوا نسانانو تہ ترقیامتہ پورے او داسے پہ سورۃ العمران نکل او انعام نکل کنس دی ۔ او الذی کہ اہ سرہ بیان کد ہفہ مسئلے د توحید دے چہ پہ ہفہ سرہ دا نبی صلی اللہ علیہ وسلم رالیبرلے شوے دے اول توحید د ربوبیت دویم توحید د الوہیت دے الذی صفت یے دے وجہ ذکر کرو چہ داصفت خاصہ د آخری نبی دے ۔

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ دلدیل دے پہ دے خبرہ چہ پیغمبر ہم مکلف دے پہ احکامو د اللہ تعالیٰ سرہ او دارنگ دے نبی عقیدہ ہم د خپل دعوت سرہ موافق دہ ۔ فائدہ: پہ دے ایت کنس ایمان یے سرہ د اتباع نہ سبب کد ہدایت گرئحو لے دے نو معلومہ شوعہ چہ صرف تصدیق د نبی پہ غیر د اتباع نہ فائدہ نہ ورکوی ۔ ۱۵۹ دے ایت کنس اشارہ دہ چہ د بنی اسرائیلونہ داسے خلق شتہ دے چہ د آخری نبی تابعدا ردی دوی پہ زمانہ د موسیٰ علیہ السلام کنس وواو دارنگ پہ زمانہ د نبی آخر الزمان کنس ہم بعض کسان وو ۔

اِنْ اَضْرَبْتَ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ

چہ ادوہہ پہ ہمسایہ سرہ دفعہ کہتے لہے تو نا اور تلے

مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ

دہ ہفتہ نہ دولس جینے یقیناً پڑندالو ہرے

اُنَّاسٍ مِّشْرَبُهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ

چلے گودر خیل اوسورے (سایہ) کوہ موتی پہ دوی باندے

الْغَمَامَ وَانْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّانَ وَالسَّلَوىٰ

ورجیح او را اولیدل موتی پہ دوی باندے تورنجبین او مرزان

كُلُّوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا

(راوٹیل موتی) خوری در مزیدار ہفتہ چہ در کپیدی موتی تاسوتہ اونہ وکلہ موتی پہ دوی ظلم

وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿١٤﴾

لیکن وہ دوی چہ پٹھا تو خیلو باندے یے ظلم کوو

ننگ ہرکلمہ چہ عموم در رسالت در آخری نبی او دعوت در ہفتہ ذکر شو نو اوس بنی اسرائیلوتہ تذکیر بالنعم والنعیم ذکر کوی در پارہ در ترغیب او تخویف تر ۱۶۸ پورے نو پہ دے ایت کبن تذکیر دے بنی اسرائیلوتہ پہ خلورو انعاماتو سرہ اول انعام تقسیمول در دوی وو پہ دولس جماعتونو کبن در تنظیم در پارہ بنی اسرائیل در یعقوب علیہ السلام در دولس محامنو اولاد وڈ اوڈ ہریونہ مستقل خاندان او جماعت جور شو اوڈ ہریو جماعت جدا جدا نقیب وڈ نو دامنظم کیدل سرہ در کثرت نہ انعام وڈ دویم انعام اوبہ راویستل وو در کتہ نہ دریم انعام سورے کول در ورجیح خلورم انعام من اوسلوی فانبجست، انجاس پہ معنی در لبرے لبرے او بو راوتلودے او انفجار پہ معنی در دیر او بو راوتلو دے نو اول اوبہ لبرے لبرے راوتے بیا دیرے شوے او دے انعاماتو ذکر پہ سورہ بقرہ ننگ کبن تیر شوے دے اثنتی عشرہ حال دے او اثباتا بدل دے در حال نہ او امما صفت در اسباطا دے فائدہ: پہ سورہ بقرہ کبن

وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ

او کله چه او نیلے شو دوی ته او سیدی پدے کلی کتب

وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ

او خوری د هغه نه کوم حائی چه خوبه وی ستاسو او وائی لفظ د حطه

وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ

او ورتنوخئی دروازے ته سرخکتہ کوونکی ، نو ادبه بخو تاسو ته

خَطِيئَتِكُمْ سَنَنْزِلُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٧١﴾

گناہونہ ستاسو - خا مخازیات به کووناب د خائستہ عمل کوونکو -

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا

پس بدل کرہ ظالمانو ددوی نه دینا

غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ

(واخستہ) غیر د هغه نه کوم چو نیلے شریوہ دوی ته پس راولیرو مونہ پہ دوی باندے

مقصدا تفصیل د انعاماتو و نو د کمال د انعام د پارہ یے هلته انفجار ذکر
کرو او دلته انبجاس ذکر شو۔

۱۷۱ دے کتب ذکر د پنجم انعام دے چه مشتمل دے په خلورو او امر و باندہ
دوہ انعامات دی او دوہ احکام دی تفسیر یے تیر شو دے سورة بقرہ ۵۵
کتب۔ سورة بقرہ کتب داخلیدال ذکر کرے و او دلته کتب یے اوسیدال
ذکر کرہ محک داخلیدال محکب وی د اوسیدالونه او ترتیب قرانی کتب
سورة بقرہ محکب دے په دے سورت باندے۔

رَجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿٤٦﴾

سخت عذاب دُ بره طرف نه. په سبب د هغه چا دوی ظلم کوو.

وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقُرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ

اد تپوس اوکړه ددوی نه په پامه دهغه کلي کښې چې وو هغه

حَاضِرَةُ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ

۳ دریا، کله چـ دوی تیریدل کول (حدشرفی نه) په ورځ د خالی کښ

ذُتَاتِيهِمْ حَيْثَا نَهَلُوا يَوْمَ سَبَيْتِهِمْ

کله چه راتلل دوی ته مهیان د دوی په ورځ د خالی کین

شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْپِتُونَ^٤ لَا تَأْتِيهِمْ

۱۰۱. او کلہ پہچوئخ د خالی نہ وہ پہ دوی باندھے، نہہ راقتل دوی (مہمان) ۱۰۲. ۱۰۳. ۱۰۴. ۱۰۵. ۱۰۶. ۱۰۷. ۱۰۸. ۱۰۹. ۱۱۰. ۱۱۱. ۱۱۲. ۱۱۳. ۱۱۴. ۱۱۵. ۱۱۶. ۱۱۷. ۱۱۸. ۱۱۹. ۱۲۰. ۱۲۱. ۱۲۲. ۱۲۳. ۱۲۴. ۱۲۵. ۱۲۶. ۱۲۷. ۱۲۸. ۱۲۹. ۱۳۰. ۱۳۱. ۱۳۲. ۱۳۳. ۱۳۴. ۱۳۵. ۱۳۶. ۱۳۷. ۱۳۸. ۱۳۹. ۱۴۰. ۱۴۱. ۱۴۲. ۱۴۳. ۱۴۴. ۱۴۵. ۱۴۶. ۱۴۷. ۱۴۸. ۱۴۹. ۱۵۰. ۱۵۱. ۱۵۲. ۱۵۳. ۱۵۴. ۱۵۵. ۱۵۶. ۱۵۷. ۱۵۸. ۱۵۹. ۱۶۰. ۱۶۱. ۱۶۲. ۱۶۳. ۱۶۴. ۱۶۵. ۱۶۶. ۱۶۷. ۱۶۸. ۱۶۹. ۱۷۰. ۱۷۱. ۱۷۲. ۱۷۳. ۱۷۴. ۱۷۵. ۱۷۶. ۱۷۷. ۱۷۸. ۱۷۹. ۱۸۰. ۱۸۱. ۱۸۲. ۱۸۳. ۱۸۴. ۱۸۵. ۱۸۶. ۱۸۷. ۱۸۸. ۱۸۹. ۱۹۰. ۱۹۱. ۱۹۲. ۱۹۳. ۱۹۴. ۱۹۵. ۱۹۶. ۱۹۷. ۱۹۸. ۱۹۹. ۲۰۰. ۲۰۱. ۲۰۲. ۲۰۳. ۲۰۴. ۲۰۵. ۲۰۶. ۲۰۷. ۲۰۸. ۲۰۹. ۲۱۰. ۲۱۱. ۲۱۲. ۲۱۳. ۲۱۴. ۲۱۵. ۲۱۶. ۲۱۷. ۲۱۸. ۲۱۹. ۲۲۰. ۲۲۱. ۲۲۲. ۲۲۳. ۲۲۴. ۲۲۵. ۲۲۶. ۲۲۷. ۲۲۸. ۲۲۹. ۲۳۰. ۲۳۱. ۲۳۲. ۲۳۳. ۲۳۴. ۲۳۵. ۲۳۶. ۲۳۷. ۲۳۸. ۲۳۹. ۲۴۰. ۲۴۱. ۲۴۲. ۲۴۳. ۲۴۴. ۲۴۵. ۲۴۶. ۲۴۷. ۲۴۸. ۲۴۹. ۲۵۰. ۲۵۱. ۲۵۲. ۲۵۳. ۲۵۴. ۲۵۵. ۲۵۶. ۲۵۷. ۲۵۸. ۲۵۹. ۲۶۰. ۲۶۱. ۲۶۲. ۲۶۳. ۲۶۴. ۲۶۵. ۲۶۶. ۲۶۷. ۲۶۸. ۲۶۹. ۲۷۰. ۲۷۱. ۲۷۲. ۲۷۳. ۲۷۴. ۲۷۵. ۲۷۶. ۲۷۷. ۲۷۸. ۲۷۹. ۲۸۰. ۲۸۱. ۲۸۲. ۲۸۳. ۲۸۴. ۲۸۵. ۲۸۶. ۲۸۷. ۲۸۸. ۲۸۹. ۲۹۰. ۲۹۱. ۲۹۲. ۲۹۳. ۲۹۴. ۲۹۵. ۲۹۶. ۲۹۷. ۲۹۸. ۲۹۹. ۳۰۰. ۳۰۱. ۳۰۲. ۳۰۳. ۳۰۴. ۳۰۵. ۳۰۶. ۳۰۷. ۳۰۸. ۳۰۹. ۳۱۰. ۳۱۱. ۳۱۲. ۳۱۳. ۳۱۴. ۳۱۵. ۳۱۶. ۳۱۷. ۳۱۸. ۳۱۹. ۳۲۰. ۳۲۱. ۳۲۲. ۳۲۳. ۳۲۴. ۳۲۵. ۳۲۶. ۳۲۷. ۳۲۸. ۳۲۹. ۳۳۰. ۳۳۱. ۳۳۲. ۳۳۳. ۳۳۴. ۳۳۵. ۳۳۶. ۳۳۷. ۳۳۸. ۳۳۹. ۳۴۰. ۳۴۱. ۳۴۲. ۳۴۳. ۳۴۴. ۳۴۵. ۳۴۶. ۳۴۷. ۳۴۸. ۳۴۹. ۳۵۰. ۳۵۱. ۳۵۲. ۳۵۳. ۳۵۴. ۳۵۵. ۳۵۶. ۳۵۷. ۳۵۸. ۳۵۹. ۳۶۰. ۳۶۱. ۳۶۲. ۳۶۳. ۳۶۴. ۳۶۵. ۳۶۶. ۳۶۷. ۳۶۸. ۳۶۹. ۳۷۰. ۳۷۱. ۳۷۲. ۳۷۳. ۳۷۴. ۳۷۵. ۳۷۶. ۳۷۷. ۳۷۸. ۳۷۹. ۳۸۰. ۳۸۱. ۳۸۲. ۳۸۳. ۳۸۴. ۳۸۵. ۳۸۶. ۳۸۷. ۳۸۸. ۳۸۹. ۳۹۰. ۳۹۱. ۳۹۲. ۳۹۳. ۳۹۴. ۳۹۵. ۳۹۶. ۳۹۷. ۳۹۸. ۳۹۹. ۴۰۰. ۴۰۱. ۴۰۲. ۴۰۳. ۴۰۴. ۴۰۵. ۴۰۶. ۴۰۷. ۴۰۸. ۴۰۹. ۴۱۰. ۴۱۱. ۴۱۲. ۴۱۳. ۴۱۴. ۴۱۵. ۴۱۶. ۴۱۷. ۴۱۸. ۴۱۹. ۴۲۰. ۴۲۱. ۴۲۲. ۴۲۳. ۴۲۴. ۴۲۵. ۴۲۶. ۴۲۷. ۴۲۸. ۴۲۹. ۴۳۰. ۴۳۱. ۴۳۲. ۴۳۳. ۴۳۴. ۴۳۵. ۴۳۶. ۴۳۷. ۴۳۸. ۴۳۹. ۴۴۰. ۴۴۱. ۴۴۲. ۴۴۳. ۴۴۴. ۴۴۵. ۴۴۶. ۴۴۷. ۴۴۸. ۴۴۹. ۴۵۰. ۴۵۱. ۴۵۲. ۴۵۳. ۴۵۴. ۴۵۵. ۴۵۶. ۴۵۷. ۴۵۸. ۴۵۹. ۴۶۰. ۴۶۱. ۴۶۲. ۴۶۳. ۴۶۴. ۴۶۵. ۴۶۶. ۴۶۷. ۴۶۸. ۴۶۹. ۴۷۰. ۴۷۱. ۴۷۲. ۴۷۳. ۴۷۴. ۴۷۵. ۴۷۶. ۴۷۷. ۴۷۸. ۴۷۹. ۴۸۰. ۴۸۱. ۴۸۲. ۴۸۳. ۴۸۴. ۴۸۵. ۴۸۶. ۴۸۷. ۴۸۸. ۴۸۹. ۴۹۰. ۴۹۱. ۴۹۲. ۴۹۳. ۴۹۴. ۴۹۵. ۴۹۶. ۴۹۷. ۴۹۸. ۴۹۹. ۵۰۰. ۵۰۱. ۵۰۲. ۵۰۳. ۵۰۴. ۵۰۵. ۵۰۶. ۵۰۷. ۵۰۸. ۵۰۹. ۵۱۰. ۵۱۱. ۵۱۲. ۵۱۳. ۵۱۴. ۵۱۵. ۵۱۶. ۵۱۷. ۵۱۸. ۵۱۹. ۵۲۰. ۵۲۱. ۵۲۲. ۵۲۳. ۵۲۴. ۵۲۵. ۵۲۶. ۵۲۷. ۵۲۸. ۵۲۹. ۵۳۰. ۵۳۱. ۵۳۲. ۵۳۳. ۵۳۴. ۵۳۵. ۵۳۶. ۵۳۷. ۵۳۸. ۵۳۹. ۵۴۰. ۵۴۱. ۵۴۲. ۵۴۳. ۵۴۴. ۵۴۵. ۵۴۶. ۵۴۷. ۵۴۸. ۵۴۹. ۵۵۰. ۵۵۱. ۵۵۲. ۵۵۳. ۵۵۴. ۵۵۵. ۵۵۶. ۵۵۷. ۵۵۸. ۵۵۹. ۵۶۰. ۵۶۱. ۵۶۲. ۵۶۳. ۵۶۴. ۵۶۵. ۵۶۶. ۵۶۷. ۵۶۸. ۵۶۹. ۵۷۰. ۵۷۱. ۵۷۲. ۵۷۳. ۵۷۴. ۵۷۵. ۵۷۶. ۵۷۷. ۵۷۸. ۵۷۹. ۵۸۰. ۵۸۱. ۵۸۲. ۵۸۳. ۵۸۴. ۵۸۵. ۵۸۶. ۵۸۷. ۵۸۸. ۵۸۹. ۵۹۰. ۵۹۱. ۵۹۲. ۵۹۳. ۵۹۴. ۵۹۵. ۵۹۶. ۵۹۷. ۵۹۸. ۵۹۹. ۶۰۰. ۶۰۱. ۶۰۲. ۶۰۳. ۶۰۴. ۶۰۵. ۶۰۶. ۶۰۷. ۶۰۸

كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٤٣﴾

د غصه از میشت کو و موند په دوی باندې په سبب د هغه چه دوی تیریدل د حکم د الله تعالی ته

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ

او کو م وخت چہ اوٹل یو ہ لے دے دوی نہ دے لے دے عطا کے

۱۶۲ دا تذکیر دے پہ اول عذاب سورۃ تفسیر کے بیان شوے دے پہ سورۃ بقرہ کے کہیں اوسبب کے دے عذاب تبدیل کے قول شرعی او عمل شرعی کے او پہ دے آیت او کے سورۃ بقرہ کے کہیں اختلاف کے عبارت دے پہ اتہ طریقو سورۃ جہ کے تفصیل پہ سورۃ بقرہ کہیں ذکر دے۔

۱۴۳۰ء تا تکبیر دے یہ دویم عذاب سرہ چہ سبب ہے حیلہ کول وؤ۔ او دا واقعہ یہودیا نو پتبولہ دے وچہ د شرم نہ نو حکہ اللہ او فرما تیل و سئلہم او دے کلی نوم ایلہ و او دے زمانہ کبیں ہفتہ تہ عقبہ داؤد وائی۔ دے ایت کبیں اشارہ دہ چہ کلہ اللہ تعالیٰ امتحان کوی نو حرام شعیز ونہ دیر کپی او حلال کم کپی۔ دویم پہ دے کبیں اشارہ دہ چہ حیلہ کول یہ احکامو شرعیو کبیں

قَوْمًا لِلّٰهِ مُهْلِكُهُمْ اَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا

ہفت قوم تہ چہ اللہ تعالیٰ بہ ہلک کرے ہغوی (پہ دتیا کیں) یا بہ عذاب ورکری ہغوی تہ عذاب

شَدِيدًا اِذْ قَالُوا مَعْذِرَةٌ اِلٰی رَبِّكُمْ

سخت (پہ اخوت کیں)۔ دوی اوئیل (داخو) دیاہ د عذر پیش کولورب ستاسو تہ

وَلَعَلَّهُمْ يَشْقَوْنَ ﴿۱۶۳﴾ فَلَمَّا نَسُوا

او امید دے چہ دوی بہ۔ پچ شی (د دے گناہ نہ)۔ نو ہر کد چہ ہیر کرد دوی

مَا ذَكَرُوا بِهٖ اَنْجَيْنَا الَّذِيْنَ يَنْهَوْنَ

ہفت ذکر (حکم) چہ بیان شوو دوی تہ، نو۔ پچ کرل مونہ ہفت کسان چہ منع یے کولہ

دے تہ عداوان وائی اودا حرام دی۔ اہل علم وائی چہ ہر ہغہ حیلہ چہ حکمت شرعیہ باطلوی یا پہ ہغہ سرہ رسیدال کیبری حراموتہ نو ہغہ ناجائزہ با اتفاق مثال دے ہغہ پہ دے زمانہ کیں حیلہ د اسقاط مروجہ دہ چہ پہ دے سورہ حکمت شرعی تہ نقصان رسی عکہ چہ خلق پہ سبب د دے زہ و رشی پہ پریبنودلو د مانعہ اود غسے د نورو فرائض و بل دا چہ قدا یہ شرعیہ د مانعہ اود روژے دا حق د فقیرانو دے اود دے حیلہ پہ وجہ یے مالدار و لرہ اخستل جائز کوی نو دا حیلہ حرام دہ او بداعت دے اودا سے پہ سورہ بقرہ ہلا کیں تیر شویدی و سئلہم مراد د سوال نہ تو بیج او تقریر د گناہ د دوی دے او پہ دے واقعہ کیں دلیل دے پہ صدق د نبی صلی اللہ علیہ وسلم چہ امی و وچہ دا واقعہ یے نہ د چا نہ اورید لے دہ اونہ یے لوستلے دہ او علما و دیہودوتہ یے وریادہ کرلہ۔ حاضرة البحر مراد د دے نہ بحر قلزم دے او مراد د حاضرة نہ مجاور (پہ غارہ) دے عکہ چہ حضور نقیض (مقابل) د غیبت دے د دے وچہ نہ غائب شخص تہ حضور او حضرت وئیل موہم شرک دے۔

۱۶۳ دایت دلالت کوی پہ دے باندا سے چہ پہ ہغہ خلق و کیں درے دے لے شوے یوے دے منع کولہ د دے حیلہ نہ او دویم دے منع کول ہغوی لرہ د تبلیغ د دے مسئلہ نہ نو ہغہ محکمتی دے ورتہ جواب او کپو چہ پہ دے بیان کولو کیں دواہ فائدے دی یوفائداہ زمونہ ذمہ واری ادا کول دی چہ اللہ تعالیٰ زمونہ

عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا

ظالمان

او تبول مونڊ

يدئ ته

د

بِعَذَابٍ بَيِّسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٤٥﴾

په عذاب سخت سره په سبب د دے چه دوی نافرمانی کوله .

فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ

پس هرکله چه دوی نافرمانی اوکړه د هغه نه چه دوی منع شو بود هغه ته ، نو اودئیل مونږ دوی ته

كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿١٤٦﴾ وَإِذْ شَأْنُ

شیء شادوگان (بیژوگان) ذلیل - اوکله چه اعلان اوکړو

غاره ازاده کړی او دویمه فائده امید دے چه داخلق پوهه شی او د دے کنه نه به
عنان یچ اوساتی . او دریمه ډله هغه وه چه داخله یې کوله نو په آیت ۱۴۳ کښ ذکر
د حیلہ گرو وؤ او په ۱۴۳ کښ ذکر د دویمه ډله رچه منع یې کوله د وعظ کولو نه
صراحتاً) او دریمه ډله په کښ ضمناً ذکر شویدله . معذرة دا دلیل دے چه نهی
عن المتکر فرض ده اگر چه اوریدونکی ورباندے عمل نه کوی او غیر ضروری عذرونه
۱۴۵ دا آیت دلالت کوی په دے خبره چه د عذاب نه یچ شومے ده صرف اوله
ډله او په دویمه ډله هم سخت عذاب راغله دے چه د هغه علم د الله تعالی
سره دے . نو په دے آیت کښ مراد د الذین ظلموا نه هغه دویمه ډله ده .
دا قول قرطبی د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت راوړے دے اگر چه د هغه
نه د دے خلاف روایت هم شته دے .

۱۴۶ په دے آیت کښ عذاب د دریو ډله ذکر دے او د دوی جرم د دویمه
ډله نه زیات وو عکله د دوی په باره کښ لفظ د عتوا او فرمائیلو او عذاب
د دوی د هغوی نه سخت وؤ . فائده : هرکله چه په حیلہ سره مسخ د دین راځی
د دے وجه نه عذاب په مسخ سره ورکړے شو د پاره د مناسبت .

رَبِّكَ لِيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

رب ستاچه خاتما رالیری به یہ دوی باندے ترورخ د قیامت پورے

مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ

هغه شوک چہ رسوی به دوی تہ یہ عذاب + یقیناً رب ستا

لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّكَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۶۷﴾

خاتما زر عذاب ورکوونکے دے، او یقیناً هغه خاتما بخونکے رحم کوونکے دے۔

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِنْهُمْ

او تنس کپل مونہ دوی پہ زمکہ کنیں مختلف دے، بعض د دوی تہ

الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ

نیکان دی او بعض د دوی تہ سیوا دی د دے تہ

وَبَلَّوْنَهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ

او آزمیت او کپرو مونہ پہ دوی باندے پہ خوشحالو او پہ تکلیفونوسرہ دے دپارچہ دوی

يَرْجِعُونَ ﴿۱۶۸﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ

راوگرخی ردافرمائی تہ۔ پس پیدا شول روستو د دوی تہ

۱۶۷ دے ایت کنیں بیرہ دنیوی دہ هغه چالہ چہ هغوی دین د الله تعالی بدالوی
پہ حیلو وغیروسرہ چہ پہ دوی باندے بہ حاکمان مقررشی چہ دوی لڑبہ
ذلیل کری او جزیبہ بہ تربیتہ اخلی لکہ چہ مقرر شو پہ دوی باندے یونان والا کشدانیین بیا
کشدانیین بیا نصاری بیامت د محمد صلی الله علیہ وسلم او پہ اخرکنیں بہ عیسی علیہ السلام مقررشی۔
۱۶۸ دے ایت کنیں هم بیرہ دنیوی دہ چہ دے دغے گناہ نہ روستو پہ دوی کنیں
مختلف دے پیدا شوے او پہ زمکہ کنیں مختلف مکانونو کنیں تقسیم شول
دپارہ ددے چہ یوحنا کیری نہ او اتفاق یے رانشی نودا هم عذاب دے او
امتحان او شو پہ دوی باندے پہ نعمتونو او پہ عذابونوسرہ۔

خَلْفٌ وَرَثَتُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ

ناکاره خلق واپس خستو کتاب پہ میراث کنیں اخلی (حرام) مال

هَذَا الْأَذَى وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا

دکھے ذلیل ژوند او وائی دوی خامخا. بخندہ بہ کیری موند نہ

وَأَنْ يَأْتِيَهُمْ عَرَضٌ مِّثْلَهُ يَأْخُذُوهُ

او کہ راشی دوی نہ حرام مال دغسے نور نو هغه ہم اخلی.

أَلَمْ يَأْخُذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ

ایا نہ دے اخستے شومے ددوی نہ کلک لوظ پہ کتاب کنیں

أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ

چہ نہ بہ وائی دے اللہ تعالیٰ پہ بامقہ کنیں مکر حقہ خبرہ

وَذَرَسُوا مَا فِيهِ وَاللَّهُ آخِرَةُ خَيْرٌ

اولو سئلے دی دوی هغه حکمونہ چہ پہ کتاب کنیں دی۔ او کور روستنے (جنت) غورہ دے

لِلَّذِينَ يَشْقُونَ أَفْلا تَعْقِلُونَ ﴿١٤٩﴾

هغه کسانو لڑ چہ حآن ساقی دشرک نہ۔ ایآ یوعقل نہ لری تاسو ؟

۱۴۹ دے محال نہ تراخوہ پورے دے حصے دریم باب دے پہ دے کنیں

دے یهودیانو یوقول پہ مخلور و طریقو سرہ رد کریدے او بیا ایتونہ دی چہ

تعلق لری دے سورت دے وارو دعوو سرہ او هغه اولا زواجردی۔ اور دے

شرک دے تفصیلاً او پہ اخر کنیں ادا دے دعوت الی اللہ دی۔ پہ دے ایت

کنیں ذکر دے روستو خلقو دے پس دے بیان دے حال دے مشرانو دے دوی نہ۔

خلف پہ سکون دے لام سرہ ناکارہ نائبانوتہ وائی مطلب دادے چہ دے روستو

ملا یا نو دین پہ ذریعہ حرام مالونہ خورل او وئیل بہ یے چہ داموندتہ

حلال دی عکھ چہ موندہ بھیلے شومے یو۔ لکہ پہ دے امت کنیں ہم بعض پیران

او ملا یاں حرام خوری او دا بھانہ کوی چہ داموند لڑ حلال دی زموند مرتبہ

وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ

او هغه کسان چه عمل کوی په کتاب د الله تعالی او پایندی کوی دمانجه.

إِنَّمَا لَدُنْضِيْعُ أَجْرُ الْمُصْلِحِيْنَ ۝ وَإِذْ نَتَقْنَا

یقیناً نہ برباد ہووے ثواب دے دے اصلاح (نیکی) کوونکو۔ ادکلہ چہ پوئرا کرے مونہ

الْجَبَلِ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُوا

غو ځدوي ځياسه گوياکه دا چترۍ وه او يقين اوکړو دوي

أَتَيْنَاهُمْ وَأَقْبَلُ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ

چه یقیناً دارا بر پوتونک در پی دوی پانده (راوئیل مونو) اونیسی هغه کتاب چه در کرید مونو ناسوت

يَقْوَةً ۖ وَادْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٤١﴾

پہ کوشش سرہ او یا دوئی ہنہ چہ پہ دے کتاب کیں دی دے دپارہ چہ متقیان شی

دو جہ نہ او مفسر الوسی کہ دے پہ شرح کتب حال کہ بعض پیران او صوفیاء ذکر
کرے دے. عرض پہ زور کہ اسرہ بتول سامان کہ دنیا تہ و تیل شی او پہ سکون
کہ اسرہ سامان تہ بغیر کہ روپو اشرفونہ. اَلْمُرُيُوْخُ دَا اَوَّل رَدِّ دے کہ دوی
پہ قول باندے چہ کہ دوی بے شومے وے نو وے کہ دوی تہ دالوظ اخستل
کیدالو. اِلَّا الْحَقُّ حَكْم قَطْعِيْ فُجِّل مَغْفِرَت سِرِّ کہ کولو کہ گناہ تہ دَا نَاحِقَه خبرہ دہ.
کہ سوا اہ اشارہ دہ چہ داحال کہ علماؤ کہ کتاب دے. وَاللّٰهُ الْاٰخِرَةُ کہ آیت پہ
ابتداء کتب کہ دوی دنیا پرستی ذکر کرہ نو پہ انحرکب ترغیب الی الاخر ذکر کوی.
نکال دے آیت کتب کہ نیکانو ذکر دے او دلیل دے پہ دے خبرہ چہ شوک کہ اللہ
تعالیٰ پہ کتاب باندے عمل کوی او بیا نوی یے ہم او کہ مانجھ پا بند وی نو دابیا
کہ امر مصلح (دعو کوونکی نیکی) کہ او شکارہ نیندہ کہ تمسک بالکتاب او حق اصلاح کوونکی دی
اگرچہ مخالفین هغوی تہ شریان وائی.

ہلکا دا دویم رد دے دھغوی پہ قول باندا دے۔ مطلب دا دے کہ تاسو بے نیل
شوی یی نو لے ستاسو پہ مشرانو بانکا د لوظ اخستلو پہ وخت کیش غر پور تہ
کپے شوے وؤ او مجبورہ شوئی لوظ کولوتہ بیا دا ایت صریح دے پہ دے
غیرہ کیش چہ دا غریہ دوی باندا دے یہ حقیقت کیش پور تہ کپے شوے وؤ

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ

او کله چه واخستو رب ستا د بتيادمو (انسانانو) نه د شاکانو د هغوی نه

ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ

اولاد د هغوی او حال دا چه گواهان کړيو د دوی په مخانو خو پاتې داسې

أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا

چه ايا حق نديم رب ستا سو؟ دوی اوښل وله نه ئې، گواهي کوو مونږ.

أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا

(نودا وئې د درياده کړه مونږه) چه او نه وايئ تاسو پورې د قيامت چه يقيناً مونږه د دې (توحيد) نه

غَافِلِينَ ۝ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ

بې خبره وو، يا او نه وايئ تاسو چه يقيناً شرک کړې وو

او داسې په سورة بقره ۷۳ ۷۴ کښ ذکر دی.

تَتَقَنَّا، تنق په لغت کښ شه خيژلره د ويچ نه راويستل او ويشتل دی دلته مراد پورته کول دی په دليل د فوق او ظله سره. او ظله هر هغه خيژته وئيل شي چه سورې کوی که چت د کوټې وی یا وريچ وی یا چترئ وی.

لکه دا دريم رد دې د هغوی په قول باندې که تاسو پخپله شوی یئ نو ولې ستا سونه دا عهد د توحيد اخستل کيداو او بيا ولې یئ په واسطه د پيغمبرانو او د کتابونو سره يا دولو. دې ايت کښ وعده د عالم ارواح د وخت مراد ده د هغه په باره کښ اگر چه مرفوع صحيح حديث نيشته ليکن موقوف صحيح حديث شته او په دې باب کښ موقوف حديث پشان د حديث مرفوع قبلېږي حاصل د هغه دا دې چه د آدم عليه السلام د شانه د هغه ټول اولاد په شکل د نرو ميړو کښ راويستل شو او هغوی نه د الوظ واخستل شو او بعض مفسرينو د دې ايت نه مراد کړې دې پيدا ائش د هر چي په توحيد باندې او هغه نه کنا يه کړې شوې ده په لوظ اخستلو سره. په اول تفسير باندې د بني آدم نه مراد آدم عليه السلام دې يا دا چه هغه وخت یئ دوی داسې پيدا کړل لکه چه روستويئ په سلسله سره پيدا کړې دی ليکن دا قول د صريح حديث نه خلاص دې

اَبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِمَّنْ بَعْدَهُمْ

مشرانو زمونو د دینہ مخکین او وومونہ اولاد روستو د هغوی نـ

اَفْتٰهُمْ لِكُنَّا بِمَا فَعَلَ الْمُبِطِلُونَ ﴿۱۴۳﴾

نو ایا هلاکوئے ته مونو پـ هغه کار چه کریدای باطل پرستو خلقو -

وَكَذٰلِكَ نَقُصُّ لَكَ الْاٰیٰتِ وَلَعَلَّهُمْ

او دغیسے تفصیلی بیان وومونہ ایا تونـ (د دوی دیاداشت دیاکت) او د دپارچه دوی

یَرْجِعُونَ ﴿۱۴۴﴾ وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَا الَّذِیْ

را اوگرچی رحتی تـ - او بیان کره پـ دوی باندے خیر د هغه چا

او په اول قول باندے هم اعتراض دے چه دا د فصحی کلام نه خلاف دے چه د آدم په عحائے یے بنی آدم ذکر کرپے دے نو عزالدین بن عبدالسلام توجیه ذکر کریدایه چه واشهدا هم حال دے په تقدیر د قدس سره او معنی داده چه الله تعالی د اولاد آدم د شاگانو نه اولاد اخستلے دے تر زمانے (امت) د محمد صلی الله علیه وسلم پورے او حال دادے چه دوی یے په ورځ د ذریعہ عحانونو باندے هم گواهان کرپے وو نو په دے کین د ایت په ظاهر او په حدیث موقوف دواړو باندے عمل او شو دا غوره قول دے -

بلكا د ایت حاصل دادے چه د مشرکانو نه عهدا نه وے اخستلے شو او د رسول په ذریعہ یا داشت نه وے ورکړپے شو چه دوی به دوه بهانے کولے یو غفلت (ناخبری) او دویم تقلید د مشرانو نوروستو د الیچلو د رسولانو نه د چا جهل عکا نه دے او دارنگ تقلید هم جائز نه دے -

بلكا دا هم تاکید د ماقبل دے یعنی تفصیل د ایا تونو سبب د ازالے د غفلت او د رجوع دے د تقلید نه -

اَلَيْتِنَا اِلَيْتِنَا فَاَنْسَلَخْ مِنْهَا فَاَنْتَبِعْهُ

چہ ورکړو د مونږ هغه ته علم د اياتو نور زموږ نو او وتلو د هغه نه (په پرېځودلو د عمل سره) نور پيسے او لگيدلو

الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَوِيْنَ ۝

شیطان نو شو دے د گمراھا نو نه -

وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ

او که غوښتلې مونږه څا مخا پورته کړې به وۀ مونږه مرتبه د دۀ په عمل د ايتو نوسره ليکن د کوز شو

اِلَى الْاَرْضِ وَاشْبَعْ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ

دنیا ته او روان شو په خواش خپل پيسے ، نو حال د دۀ

كَمَثَلِ الْكَلْبِ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ

پشان د حال د هغه پسي شو ، که حمله کومے ته په هغه باندے نو ژبه راوباسي

هکدا دا خلورم رد دے په قول د هغوی باندے که تاسو پښلې شوی یئ نو بیا
 شخه وجه ده چه ستاسو عالم د وچه د بدا عملی نه په شانتے د سپي شو. د ډيرو
 صحابه کرامونه دا نقل کړے شوے ده چه دغه عالم بلعام ابن با عوره
 و وچه دے ډير لوئے عالم وؤ دولس زره شاگردان د دۀ په مجلس کېن به
 وؤ او دعوت یئ کوؤ ايمان ته ليکن د هغه وخت يو باد شاه ورله د مال
 حرص ورکړ وچه د هغه په وجه یئ د موسی عليه السلام خلاف شروع کړو
 او د تورات نه یئ مخ او کړځو و او وئيل شو يداي چه په د نيا کېن اول دۀ کتاب
 ليکل و و په دے مسئله باندے چه د د نيا د پاره څوک جوړ و و لکه نيشته يعنی
 د نيا قديم ده . په دے ايت کېن اشاره ده چه شيطان انسان لره په هغه وخت
 کېن گمراه کوی چه هغه د الله تعالی د ايتونو نه مخ واړوی . اَلَيْتِنَا مراده د دينه
 اياتونه وحييه دی يعنی په تورات او د هغه نه وړاندے په نور و کتابونو
 الهيو باندے عالم و و او د علم د دۀ د اسم اعظم د پاره صحيح دليل نيشته .
 فَاَنْسَلَخْ مِنْهَا . انسلاخ په اصل کېن د څاروی نه څرمن ويستلو ته وئيل شي
 يا مارچه پوستک او غورزوی يعنی دۀ د کتاب الله نه انکار او کړو او په هغه باندے

أَوْ تَزْكُرْهُ يَلْهَثُ ذَلِكُ مَثَلُ الْقَوْمِ

او کہہ پریں کہ ہفہ لہ نو ہم ژبہ را ویا سی دا مثال د هفہ قوم دے

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا قُلْ أَقْصَصُ

چہ دروغ ژن گزری آیاتونہ زمونہ پس بیان کرے

الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٢٤﴾

دا بیان دے دپارے چہ دوی فکر اوکری -

عمل پرینو دلو۔ فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ اتباع کنایہ دہ د لزوم نہ یعنی شیطان ددہ پہ کمرہ کولو پسے او نسبتلو۔ الْغَوَّيْنِ گمراہان د عقیدے او د عمل۔
بَلَا كَوْ شِئْنَا اشارة دہ چہ ہدایت پہ اختیار د اللہ تعالیٰ کنیں دے۔ لَرَفَعْنَاهُ بِهَا پہ عقیدہ او عمل کولو سرہ پہ کتاب اللہ باندا رفعت، عزت اولو یہ مرتبہ حاصل پری۔ دے آیت کنیں اول ددہ دو گنا ہونہ ذکر شوے دی یو محبت د دنیا سرہ، اُخْلَدَا کنیں میلان اولزوم دوارہ داخل دی۔ بل تا بعداری د خواہش او دا دوارہ جر د تولو گنا ہونو دے۔ دے د سپی سرہ مشابہہ کرے شو پہ لہث کنیں اولہث وائی دے تہ چہ ژبہ یے را ویستلے وی اوخلہ خو عوی اوہنکیری لکہ چہ دا حالت د سپی پہ ہر وخت کنیں وی کہ تہ یے شرے او کہ نہ شرے نو دارنگ حال د ہفہ عالم شو چہ ہفہ تہ وعظ کیدے شو یا نہ شو کیدے خو د خیل ذلت تہ نہ منع کیدلو۔ اِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ تَشْبِيه د مطلق سپی سرہ نہ دہ بلکہ ہفہ سپے چہ لاہث وی تو بشکاری (معلم سپے) ددے نہ خارج دے۔

كَمَثَلِ الْكَلْبِ پہ دے کنیں دہ قولونہ دی اول دا چہ دے پہ شکل د سپی لاہث شو یعنی ژبہ یے حقیقت کنیں را بہر شوہ دویم قول، دا تشبیہ دہ پہ صفت کنیں یعنی لہث دلالت کوی پہ یر حرص د دنیا او د خوراک باندا۔

فائدہ: مفسرینو لیکلے دی چہ دامثال شامل دے علماؤ ددے امت تہ ہم چہ ہغوی پہ قرآن او پہ سنت عمل پرینو دے وی او پہ کفر شرک بدعاتو خواہشا تو کنیں اختہ شی د دنیا د محبت او د هفہ د حصول د پارہ نو ہفہ ددے سپی سرہ مشابہت لری۔ لکہ خنکہ چہ سپے چا پسے غیبری خو چہ لہ خوراک ورتہ واچولے شی نو غلے شی۔ او دارنگ پہ خیل ہم جنسو باندا حملہ کوی۔

سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا

بد دے پہ مثال کیں هغه قوم چہ دروغزن گزری

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّا كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تُكْفِرُونَ ﴿١٤٤﴾

ایا تو نه زموئو او په خپلو مخانو تو دوی ظلم کوی -

مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَنْ

هغه څوک چه هدايت اوکړی هغه ته الله تعالی نو هغه لار موندونکې دے ، او هغه څوک چه

يَضِلَّ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٤٥﴾

لږ لار مې لږې کړی نو دغه کسان بس دوی تاوان والا دی -

او د اړنگ خپل قه هم واپس ستي د دے وچه نه په حديث د بخاري کښ د هغه چا مثال يې د سپي سره ورکړې دے چاله چه بخشش يا خيرات ورکړي او بيا ترينه واپس اخلي او د اړنگ دے چه په لارے روان وي نو خړطم په زمکه را کاږي او بوئيول کوي . د اړنگ دے د بدن نور اجزاء نه بوئيوي ماسيوا د ډير خپل نه . او د اړنگ کله چه په گټه باندے او بيشته شي نو گټه پسې منډا کړي او په هغه باندے چک اولگوي . او د اړنگ مرداره ورته ډيره خوښه وي په نسبت د تازه او حللے غوښه . او د اړنگ په مرداره باندے د عان سره بل سپه هپچرے نه پريږدي . او د اړنگ چه متيازے کوي نو خپه او چته کړي او په پاک بوټي يا گټه باندے بول کوي د دے د پاره چه زه پليت لشم . او د اتول اوصاف د دلالت کوي په ډير حرص او حساست باندے . يَتَفَكَّرُونَ علامه طيبي ليکله دي چه چا د دے زمانے په ناکاره ملایانو کښ فکر او کړو نو يقينا او به مومي دوی د بلعام نه زيات ناکاره . او سمعاني په تفسير کښ ليکله دي چه دا ډير سخت ايت د په بارة د علماؤ کښ محکه ډير لږ اهل علم به وي چه د محبت د دنيا او اتباع د هوا نه خالي وي . يا الله مونږ د دے نصليتونو نه بچ کړې او څوک چه دا ايت په حق والو باندے تطبيق کوي نو هغه هلاک کړې .

په د ايت دلالت کوي په تعميم او تقبيح د دے مثال باندے .

په د ايت تعلق لري د سورت د اولے دعوے سره او د اړنگ په دے ايت کښ

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ

او یقیناً پیدا کریدی مونہہ د جہنم د پانچ دیر د پیریا نو نہ

وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا نَوَلَهُمْ

او انسانانو نہ دوی لہ داسے زبونہ دی چہ نہ پوہیری پہ ہفتہ سرہ (پہ حق بات لہ او دوی لہ)

أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا نَوَلَهُمْ أَذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ

داسے ستر کے دی چہ نہ وینی پہ ہفتہ سرہ (حق لہ) او دوی لہ داسے خوبونہ دی چہ نہ اوری

بِهَا نَوَلَهُمْ أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلَّغَهُمُ أَصْلَٰطَ

پہ ہفتہ سرہ (حق لہ) دغہ کسان پشان د خارو و دی بلکہ دھقوی نہ زیات دی (پہ ناپوہی کیں)

أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَبَدَّلَ اللَّهُ سَمَاءَ

دغہ کسان ہم دوی بے پروا دی او خاص اللہ تعالیٰ لہ نومونہ او معتونہ دی

الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذُرُوا الَّذِينَ

خائستہ خائستہ نو دغا غواری دھق نہ پہ وسیلہ دھق سرہ او پریر دی ہفتہ کسان

دوہ دے ذکر دی چہ پس دغہ مثال نہ دا دے معلومیری او دے ایت نہ زواج شروع شول دا اول زجر دے۔

بلکہ دا ایت تعلق لری دسورت ددویمے دعوے سرہ او دارنگ پہ تیرشوی ایت کیں چہ دویمہ دہ وہ دھقے حال ذکرکوی او دویم زجر دے۔

سوال: سورة الذاریات کیں یے فرمائیلی دی چہ جن او انس مے دعبادت د پارہ پیدا کر مے دی او دے ایت کیں ذکر دی چہ دیر د د جہنم د پارہ پیدا دی؟ جواب (۱) سورة الذاریات کیں غایۃ تشریعی ذکر دے او پہ دے ایت کیں غایہ تکوینی ذکر دے۔

جواب (۲) دا دے چہ پہ ایت کیں لام پہ لجہنم کیں د پارہ د عاقبت دے۔ لہم قلوبہ اشارہ دے چہ اسباب د علم د دوی برباد دی دا پشان د ایت د ختم اللہ علی قلوبہم اذ دے او تشبیہ پہ دے ایت کیں د خارو و سرہ پہ دے خبرہ کیں دے چہ دھقوی مقصد ہم صرف خوراک او خبثت کاک او شہوت چلول دی

يُلْجِدُونَ فِي أَسْبَابِهِ طَسِجْزُونَ

چہ کریں کوی پہ نومونو (او صفتونو) دے اللہ تعالیٰ کیں۔ زردے بدالہ بہ ورکیشی دوتیہ۔

مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۸۰﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَا

دھغہ عملونو چہ دوی پئے کوی۔ او دھغہ چانہ چہ پیدا کریں مونیہ

دغہ مقصد دے کافرانو ہم دے۔ بَلْ هُمْ أَضَلُّ دَا دے وجہ نہ چہ غار و وکس شعور دے خبرے شتہ چہ دخیلے فائدے او دے نقصان پہ عایونو پوہیہی دارنگ خپل مالک پیڑنی او دھغہ تابعداروی او پہ دے کسانو کیں داسے نیشہ نہ دایت تعلق لری دے سورت دریمے دعوے سرہ چہ حاجات صرف دے یو اللہ تعالیٰ نہ غوار پئے او دھغہ سرہ پہ بلنہ کیں شریک مہ جو پروئے او دادریم زجر دے او داسے پہ قرآن کیں پہ خلورو سورتونو کیں دی سورة اسراء تک طہ تک حشر اور دلہ نومونو دے اللہ تعالیٰ تہ حسنی عکہ وائی چہ دا دلالت کوی دھغہ پہ پیڑنہ کلئی او پہ توحید او پہ وجود او پہ کمال دھغہ باندے۔ او دے حسنی بلہ وجہ دادہ چہ دا خاص دی پہ اللہ تعالیٰ پورے دے اطلاق پہ غیر اللہ نہ کیری سیوا دھغہ نہ چہ اللہ تعالیٰ مستثنیٰ کریدی او بلہ وجہ دادہ چہ دا نومونہ اللہ تعالیٰ دے پابراہ پخپلہ دی اللہ تعالیٰ پہ دے تسمیہ کیں ہیچا تہ محتاج نہ دے بلہ وجہ داچہ دا اسماء قدیم دی حادث نہ دی۔ بلہ داچہ اسماء دے اللہ تعالیٰ توقیفی دی پہ نقل دے قرآن او حدیث باندے بناء دی۔ فَادْعُوهُمْ بِهَا دالیل دے پہ دے باندے چہ پہ دعا کیں وسیلہ دے اللہ تعالیٰ نومونہ او صفات پیش کول پکاری لکے شے کہ چہ دے قرآن او سنت پہ دیرو دے عاکانو کیں نومونہ او صفات دے اللہ تعالیٰ پہ طریقہ دے وسیلے سرہ ذکر دی او دے آیت پہ تفسیر کیں قول دے امام ابو حنیفہ فقہاؤ نقل کرے دے ”چہ نہ دی مناسب ہیچا لہ چہ دے دعا او غوار پئے دے اللہ تعالیٰ نہ مکر پہ وسیلہ دے نومونو او صفتونو دے اللہ تعالیٰ۔ دارنگ دے فادعا بلہ معنی دادہ چہ ذکر کوئی اللہ تعالیٰ لہ پہ دغہ نومونو سرہ نو دے وجہ نہ ذکر دے اللہ تعالیٰ او دعا دھغہ نہ لفظ دے خدائی سرہ غوشل جائز نہ دے صرف دے معنی پہ لحاظ سرہ دے اطلاق کول و جواز لری لکے دے خالق معنی پیدا کوونکے نو دے مالک معنی خدا دے۔ يُلْجِدُونَ کو پو والے پہ نومونو دے اللہ تعالیٰ کیں پہ یو شو طریقہ سرہ دے

أَمَّا يَسْهَدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ۝ (۱۸۱)

یہ دہ دہ چہ بیان کوی د حق او پہ ہفہ فیصلے کوی۔

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ

او ہفہ کسان چہ دروغزن گنری ایتونہ زمونہ پس زردہ چہ او بنیسو ہغوی لہ

مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ۝ (۱۸۲) وَأُمْلِي لَهُمْ

پہ اسے طریقہ چہ دوی بہ نہ پوہیری۔ او مہلت ورکوم دوی تہ۔

إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ۝ (۱۸۳) أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا

یقیناً نیول حما دیر کلک دی۔ ایا دوی سوچ نہ کوی (پہ قرآن کیں)

مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ جَسَدٍ إِنْ هُوَ

چہ نیستہ ددوی پہ خیرخواہ باندے ہیٹ لیونتوب۔ نہ دے ہفہ

یو طریقہ شرک کول دی پہ ہفہ کیں چہ کہ اللہ تعالیٰ نومونہ او صفتونہ بل چالہ ہم منی۔ دویمہ طریقہ صفت کول کہ اللہ تعالیٰ دی پہ داسے صفت سرچہ دہفہ دشان سرہ نہ بنائی اونہ نقل وی۔ دریمہ طریقہ انکار کوی دہفہ بعض نومونہ او صفتونہ۔

بلکہ دا ایت دلیل دے پہ دے خبرہ باندے چہ ترقیامت پورے پہ دے امت کیں داسے کسان بہ وی چہ دعوت بہ کوی حق طرف تہ او مقابلہ بہ کوی ملحدینو سرہ۔ او داسے مضمون پہ صحیح حدیث کیں ہم راغلے دے چہ ابن کثیر نقل کرے دے۔

۱۸۱ دا ایت تعلق لری کہ سورت کہ اولے دعوے سرہ او دارنگ دا ذکر دویمہ دے پہ مقابلہ دہفہ دلہ کیں چہ پہ رومی ایت کیں ذکر شو او خلوریم زجر دے۔ استدراج دے تہ وائی چہ یوانسان گنا ہونہ کوی او توبہ تہ او باسی (یعنی پخیلہ گمراہی کیں یوخ شویوی) او سرہ کہ دے تہ اللہ تعالیٰ ہفہ لہ نعمتونہ کہ دنیا ورکوی او کلہ نا اشنا کاروتہ ہم دہفہ نہ شکارہ کوی او بیا ہم دے کہ اللہ تعالیٰ شکر تہ کوی۔ لکہ داسے حالت بہ کہ دجال وی۔

۱۸۲ دا ہم کہ استدراج یو قسم دے چہ مہلت ورکوی او عذاب پرے نہ راوی

إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٨٣﴾ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا

مکر - یزہ در کوونکے دے بیکارہ - او ایلا دوی نہ گوری (پہ نظر دے عبرت)

فِي مَلَكُوتِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا

پہ بادشاہی دے اسمانوں او دے زمکہ کنس او پہ ہفت کنس

خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ شَيْءٍ ؕ وَاَنْ عَلٰى

چہ پیدا کریدے اللہ تعالیٰ ہر یو شیز، او پہ دے خبرہ کنس

اَنْ يَّكُوْنُوْا قَدْ اَتْرَبَ اَجَلُهُمْ فَبَآئِ

چہ یقیناً نیز دے راغلے دہ نیتہ دے دوی، نو پہ کومہ

حَدِيْثٍ بَعْدَ اَیُّوْمٍ مُّوْنٍ ﴿١٨٤﴾ مَنْ يُّضِلِلْ

خبرہ باندے پس دے قرآن نہ دوی ایمان راڑی - ہفت شوک چہ بے لارے کری

او پہ آیت کنس یزہ و رکول دی دے عذاب دنیوی نہ او داسے پہ سورۃ العمران ۱۸۳
کنس ہم دی۔

۱۸۳ دا پنجم زجر دے متکرینو دے رسالت تہ چہ دوی کہ پہ قرآن پاک کنس سوچ کرے
وے یاد دے نبی پہ حال اتوا و صفا تو کنس فکر کرے وے دوی تہ بہ معلوم
شوے وے چہ دارسول رشتینے دے بجنون نہ دے۔

۱۸۴ دا شپہم زجر دے متکرینو دے توحید تہ چہ دوی وے سوچ نہ کوی
دے اسمانوں او دے زمکہ پہ نظام چلیدا لو کنس او دارنگ پہ تولو مخلوقا تو کنس
چہ دوی تہ توحید معلوم شی دارنگ دوی دا سوچ وے نہ کوی چہ زمونہ
نیتہ دے مکرک یاد عذاب را نزد دے دہ نوچہ دے ہفت نہ بھکنس مسئلہ دے توحید
اومنی - حدیث ہفتہ کلام تہ وٹیلے شی چہ نقل کیڑی نو قرآن ہم دا ہے دے چہ
نقل کرے دے جبرائیل دے اللہ تعالیٰ نہ او نبی صلی اللہ علیہ وسلم نقل کریدے
دے جبرائیل تہ دا پہ معنی دے حادث نہ دے لکہ چہ معتزلہ وائی او دا آیت دلیل دے
چہ روستو دے قرآن نہ بل منزل کتاب نیشہ او روستو دے محمد صلی اللہ علیہ
وسلم نہ بل رسول نیشہ۔

اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي

هغه الله تعالى نو نیشته په لار روانوونکې هغه لره - او پریردی دوی لره په

طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٧﴾ يَسْأَلُونَكَ

سرکشي د دوی کين سرگردانه (گمراه) - تپوس کوی دوی ستانه

عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا

په يار د قيامت کين چه کله به وي راتلل د هغه - ته ورته او وايه يقيناً

عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا

علم د هغه د رب حما سره دے ، نه به ښکاره کوی هغه لره په وخت د هغه

إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

مگر الله تعالى درنه خيره ده په اسمانونو او په زمکه کين

لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ

نه به راسخ تاسوته مگر ناساپه - تپوس کوی دوی ستانه ، چه گویا که ته

خَفِيَ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ

تلاش کوونکې د هغه په - ته ورته او وايه يقيناً علم د هغه د الله تعالى سره دے

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

ليکن ډير خلق نه پوهیږي -

۱۸۷ دا اومه زورنه ده منکرينو ته او وجه ده د پاره د سوچ نه کولوچه مخکين ايت کين تير شو او هغه وجه اضلال او طغيان او عمه (گمراه کيدل) دی -

۱۸۸ دا اومه زورنه ده په پاره د انکار د قيامت کين او دا علت د سرکشي د هغوی دے چه مخکين ايت کين ذکر شو - يَسْأَلُونَكَ داسوال په طريقه د استهزاء سره

دے او ساعه قيامت ته وويله شي اول د دے وجه ته چه ناکامه واقع کيږي دويم د دے وجه نه چه د اعمالو فيصله به کيږي په يوساعت کين دريم د دے

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا

تہودتہ اووایہ حق اختیار نہ لرم د کھان د پام د ہیئت نفی او نہ د ضرر

إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ

مگر ہفتہ او غواری اللہ تعالیٰ - او کہ حق پوہید لے پہ غیب باندے

لَا سَكْرَتُكَ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسْنِيَ

نوحانچا دیرے پہ حاصل کرے وے ما فائدے ، او نہ پہ رسید لے ماتہ

السُّوءِ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ

حق تکلیف نہیم حق مگر سرہ درکودنکے او زیرے درکودنکے

وجہ نہ چہ سرہ د اوکد والی نہ د اللہ تعالیٰ پہ نیز پشان د یو ساعت دے۔
عِنْدَ رَبِّي یعنی علم د وخت د ساعت، اللہ تعالیٰ د کھان سرہ خاص کر پتا ہیچا تہ یتہ
دغہ علم نہ دے ور کرے۔ لَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ لَإِنَّمَا بِمَعْنَى دَفِي سرہ دے۔ بَعَثَهُ نہ مراد
غفلت دے د خلقو یعنی خلق بہ پہ خپلو کارونو کنبں مشغول او غافل وی
اگرچہ د ہفت علامت بہ راغلے وی۔ پہ دے ایت کنبں تپوس دودہ عجلہ ذکر
دے دوارو کنبں فرق دادے چہ اول تپوس پہ بارہ د وخت د قیامت کنبں دے
او دویم تپوس پہ بارہ د حقیقت او تفصیل د قیامت کنبں دے۔ ثَقُلْتُ دے دے
یومعنی دادہ چہ دے دے ہیبت زیات دے پہ اسمانونو او پہ زمکے والو بلہ
معنی دادہ چہ دے دے علم پتہ دے پہ اسمانونو والو او پہ زمکے والو د کوم عجیز
چہ علم پتہ وی نو دروندا وی پہ نفس باندے۔ حَفِيفٌ وِثْلِهِ کیری تلاش کوونکی
تہ او دارنگ عالم تہ مراد دادے چہ دوی پہ تا خیال کوی چہ تہ عالم یتہ پہ
قیامت باندے نو عجلہ ستا نہ د ہفت تپوسونہ کوی۔

سوال: پہ اول جواب کنبں رُفِی او پہ دویم کنبں لفظ د اللہ دے ؟

جواب: اول کنبں مسئلہ د وخت د وخت مقرر کول او د ہفت قائم کول کار د
ربوبیت دے او پہ دویم کنبں مسئلہ د تفصیل د احوال او د احوالودے او د ہفت
سرہ مناسب لفظ د اللہ دے چہ اعظم اسم دے۔

لَقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ

هغه قوم لاءِ چہ ایمان لری۔ خاص اللہ تعالیٰ ہفہ ذات کچہ پیدا کری بیی تاسو

مِنْ تَفْقِيسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا

د جنس یونہ او پیدا کریدہ ددغے جس تہ بی بی ددغے

لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ

دے دیار چہ آرام اوکری ہفہ ترسره۔ پس هر کله چہ پتہ تے کرہ ہفہ لہ، نو حمل تے واخست

حَمْلًا خَفِيفًا فَهَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا

حمل سپک نوتلہ راتلہ کوی سورہ دہفہ نہ، نو هر کله چہ

أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ أَتَيْتَنَا

دریہ شوعہ، نو دعا اوکری دواہم داللہ تعالیٰ نہ چہ رب ددوی دے، کہ را کرو تا مونس تہ

۱۸۸ داہم ترقی دہ پہ جواب د سوال مخکن کنیں چہ زہ خان لہ اختیار نہ لرم د
نفع او دضرر نو د قیامت علم بہ غنکله اولرم۔ پہ دے ایت کنیں رد د شرک فی التصرف
او شرک فی العلم دواہو دے د پیغمبر نہ۔ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ دے تہ استثناء منقطع وائی
معنی دادہ چہ شہ اللہ تعالیٰ او غواہی ہفہ کیہی۔ اول وجہ دادہ چہ دا استثناء
پہ سورہ جن ملا کنیں نیشته او متصلہ استثناء لازماً ذکر کیہی بلہ وجہ داچہ
مشیت د اللہ تعالیٰ د نفع او ضرر نہ غیر دے۔ فائدہ: دا سے پہ سورہ یونس ۹۰
کنیں ہم شتہ۔ سوال: ہلتہ۔ ضراً مخکن کریدے او پہ دے غلے کنیں نفعاً
مخکن کرے دے؟۔ جواب: دلته ذکر د علم دے او علم نفع دہ او ہلتہ ذکر د
عذاب دے او عذاب ضرر دے۔ وَلَوْ كُنْتَ، لو پہ عربی کنیں د پائر د نفی استعمالی
یعنی زہ پہ غیب نہ پوہیدم عکله ما تہ تکلیفونہ رارسیدالے دی پہ خیر حاصلو
کنیں۔ یعنی کلمہ دَلَالَتِ کوی پہ نفی د جزئی سورہ نو علم غیب او استکثار د نفع
دواہ منفی دی۔ وَمَا مَشَى الشَّوْءُ دا جملہ حال دے پہ طریقہ د قید سورہ د پائر
د ما قبل یعنی کہ علم د غیب وے نو ما ہے تکلیفہ ویر خیر حاصل کرے وے لیکن
نبی صلی اللہ علیہ وسلم ویر تکلیفونہ تیر کرے دی۔

صَالِحًا تَنْكُوشَنَّ مِنَ الشَّكْرِ ۝ (۱۸۹)

روح موت بچے خالص شویہ موتی دے شکر گزاروںہ ۔

فَلَمَّا أَتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ

تو ہر کھل چہ ور کو دوی تہ اللہ تعالیٰ روح موت بچے، تو جو رکول دوی اللہ تعالیٰ لڑے شریکان

فِيمَا أَتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝ (۱۹۰)

پہ ہفتہ بھی کبھی چہ ور کریدے دولتہ، پس لوئے دے اللہ تعالیٰ دھتے تہ چہ دوی ور شرک کوی ۔

۱۸۹ دا ایت تعلق لری دے سورت دے دویہ او دریمہ دعویہ سورہ او پہ ایت کبھی نہمہ زور نہ دہ ہفہ شیخے خاوند تہ چہ ہغوی اولاد دے اللہ تعالیٰ نہ غواری او ہر کھل چہ اولاد دے پیدا شے بیا دے ہفہ نسبت دے اللہ تعالیٰ نہ سیوا بل چاتہ کوی او شرک کوی۔
مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ داسے پہ سورہ نحل نکل اوروم نکل کبھی دی پہ معنی دے جنس سورہ نودلتہ ہم پہ معنی دے جنس سورہ دے او ایت دے ابتداء نہ دے تہولو انسانانو سورہ تعلق لری او دا قول سمعانی دے عکرمہ نہ نقل کرے دے۔

فائدہ: بعض روایا تو کبھی ذکر دے چہ دا ایت پہ بارہ دے آدم علیہ السلام او حوا کبھی دے ابن کثیر پہ ہفہ باندے پہ تفصیل سورہ رد کرے دے اول دا چہ عمر بن ابراہیم تہ ابو حاتم ضعیف وئیلے دی دویم دا چہ دا دے سمرہ نہ موقوف نقل دے دریم دا چہ حسن بصری دے راوی دے او ہفہ پخپلہ وئیلے دی چہ دویم ایت کبھی مراد اولاد آدم او حوا دی او راوی چہ دے عیسیٰ روایت نہ خلاف کوی نو دا دلیل دے چہ دغہ حدیث مرفوع ثابت نہ دے او ابن کثیر پہ آخر دے بحث کبھی او قرطبی او رازی وئیلے دی چہ دا واقعہ دے اسرائیلیا تو نہ دے دے یقینی تصدیق نشی کیتا او چا چہ وئیلے دی چہ دا شرک فی التسمیہ دے حقیقی شرک نہ دے دا قول باطل دے عہکہ چہ روستو آیا تو نہ تہول دے شرک حقیقی پہ رد کبھی دی۔ نو مراد پہ ایت کبھی پہ اولاد آدم علیہ السلام کبھی مشرکان خلق دی او دے نفس نہ مراد دے محاشے کبھی جنس دے۔

نکل اللہ تعالیٰ سورہ شریک جو رول پہ اولاد کبھی پہ یو شو طریقہ سورہ دی یو دا چہ وائی چہ دا اولاد مالہ فلاںکی ولی او بزرگ راؤ بنبلو دویم دا چہ دھفہ نوم عبد النبی یا ہندہ علی یا پیر بخش وغیرہ کیہ دی۔ بل دا چہ ہفہ اولاد لڑکی

أَيُّشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ

ایہا دوی شریکوی ہف چا لہ نشی پیدا کو لے ہیہ غین او دوی

يُخْلِقُونَ ۝ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ

پیدا کرے شویہی۔ او نہ طاقت لری (دا شریکان) دے مشرکانو لہ

نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ۝ وَإِنْ

د مدد کو لو او نہ د خیلو خاتونو سرہ مدد کو لے شی۔ او کہ

تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُكُمْ

تاسو بلٹی دے شرکاؤ لہ لا رخود نے تہ تونہ شی در رسیدے دوی تاسو تہ

سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْهُمْ أَمْ لَا تُخْشَوْنَ

برابر حال دے ستاسو کہ بلٹی دوی لہ او کہ تاسو

صَاحِبَتُونِ ۝ إِنَّ الَّذِينَ يَدْعُونَ

چپ بیئ۔ یقینا ہف کسان چہ بلٹی تاسو ہغوی لہ (پہ حاجتونیکن)

یہ نوم د غیر اللہ باندے اودا تول اقسام د شرک حقیقی دی پہ دلیل د کہ قول
سرہ چہ فتعالی اللہ عما یشرکون۔

نک دے ایت کبن او ورپے ایت کبن رد د شرک فی الخالقیت دے یعنی مخلوق
د خالق سرہ لشی شریک کیدلے لکہ سورۃ نحل نکل کبن ہم دی۔

نک پہ دے کبن رد دے پہ شرک فی الاستعانت باندے۔ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ
یعنی د خیلو خاتون نہ ہیہ ضرر مصیبت لشی دفع کو لے پہ دے معبودانوبانتا
مرضونہ تکالیف راغی مرگ پرے راغی خودوی یے د خاتون نہ لشی دفع کو لے
کہ شوک د دوی قبرونہ ماتوی ریاد دوی قبرونہ نہ وی ریارتیہ علافونہ او جنہ
لرے کوی او سوزوی نو دوی یے مدافعت لشی کو لے اودا سے وصف والا معبود لشی کیدلے۔

نک پہ دے ایت کبن او ورپے ایت کبن رد د شرک فی الدعاء دے۔ هُمْ ضَعِيفٌ
راجع دے معبود من دون اللہ تہ۔ اِلَى الْهُدَى مراد دے نہ طلب د ہدایت
او د غیر دے لکہ چہ د اللہ تعالیٰ نہ طلب د غیر او د ہدایت کیدلے شی او ہف

مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَلُكُمْ قَدْ دَعَوْهُمْ

سیوا ک اللہ تعالیٰ نہ دا بندگان دی ستاسو پیشان پس اوبلٹی دوی

فَلَيْسَتْ جَبُورًا لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٧﴾

نوبور دے کری خہ حاجت ستاسو کہ تاسو رشتینے بیٹی۔

الَهُمْ أَرْجُلُ يَمْشُونَ بِهَا آمَلَهُمْ

ایا دوی لہ خپے شتہ چہ تلے شی پہ ہفے سرہ ایا د دوی

أَيُّ يَبْطِشُونَ بِهَا آمَلَهُمْ أَعْيُنُ

لاسونہ شتہ چہ تینکول کولے شی پہ ہفے سرہ ایا د دوی سترکے شتہ

يُبْجِرُونَ بِهَا آمَلَهُمْ أَذَانُ

چہ لیدال اوکری پہ ہفے سرہ ایا د دوی غوبونہ شتہ

يَسْمَعُونَ بِهَا طِفْلٌ أَدْعُوا شُرَكَاءَكُمْ

چہ اوریدال اوکری پہ ہفے سرہ (نیشہ) تونہ اووالہ را اوبلٹی شریکان ستاسو (دیار د ضرر حیا)

اجابت کوی لیکن دا معبودان ہیچ اجابت نشی کولے کہ بتان وی اوکے قبرونہ وی۔ پہ دے ایت کنبں بل قول دادے چہ ہم ضمیر مشرکانوتہ راجع دے او مراد دے نہ عنادیان مشرکان دی لیکن داد سیاق ک کلام تہ لہے تفسیر دے عقیقہ پہ دے کنبں اشارہ دہ چہ د دوی نہ پہ حاجت طلب کولو اوکے کولو کنبں تاسوتہ ہیچ فائدہ نیشہ۔

۱۹۷ دا ایت بنکارہ رد دے پہ ہفے کسانو چہ د بندگانو عبادت کوی کہ ژوندی وی اوکے مرہ وی اوکے هغوی تہ حاجتو تہ غواری او داسے پہ سورہ کھف تینکنبں ہم دی نو دارد دے پہ مشرکین بالعباد بانداے خصوصاً۔ اشارہ دہ چہ عبدیت منافی دے د معبودیت سرہ۔ اوکے مراد دے نہ بتان شی نو شربینی او رازی وئیے دی چہ مطلب دادے چہ تاسودا پہ شکل د انسانو بانداے جوروی نو کہ دوی واقعی ژوندی انسان شی ستاسو پیشان نو ہم ستاسو حاجت روائی نشی کولے۔ قَدْ دَعَوْهُمْ دا پہ طریقہ د ژورے سرہ د۔ نو د دینہ مراد صرف بتان نہ دی۔

شُرَكَاءُ وَلَا تَنْظُرُونَ ۝ إِنَّ وَلِيَّ اللَّهِ

بیاجل دل او کړئ ماسره او مهلت مه را کوئ ماته۔ یقیناً پچ کوونکے خدا الله تعالیٰ دی

الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى

هف ذات چه نازل کړید کتاب او هغه پچ کوی (پچاؤ ور کوی)

الصَّالِحِينَ ۝ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ

نیکانو لږ۔ او هغه کسان چه رامداد شه وایی تاسو هغوی ته

مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ

سیوا د الله تعالیٰ نه طاقت نه لری د مدد کولو ستاسو

۱۹۵ دے ایت کښن هم رد دے د شرک فی التصرف او بیان د عجز د دغه معبودانو دے د پاږ د تاکید مخکښ ایت په نفی کولو د خلورو طاقتونو سره چه د دوی په خپو کښن طاقت د رسیدا ونیشته اولاسونو کښن یئ طاقت د راتپنکولو نیشته او په سترگو کښن یئ طاقت د لیدلو نیشته او په غوږونو کښن یئ طاقت د اوریدلو نیشته بیا ولے دوی ته رامداد شه وایی۔ په دے کښن نفی د قید ده فقط عکله چه د معبودانو د دوی خودا اندامونه شته دگه بتان وی نوهم ورله عابدا نوجور کړی دی اوکه مړه وی نوهم د هغوی اعضاء خوشته دے په دے شرط چه خاورے شوے نه وی تونف د مقید دلته مراد نه ده او هرکله چه مدد کولو د پاږه دا خلور قوتونه ضروری دی نو د هغه ذکر یئ او کړو۔ قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَ کُمْ داجواب دے د سوال د مشرکینو چه هغوی وایی چه دا خبرے مه کوه کښی دا معبودان به درته ټکړه اورسوی نوجواب او شو چه دے را وبللی ماته د ضرر رسولو د پاږه او تاسو هم ورسره ملگری شئ او مالو مهلت مه را کوئ زه نه یریزم۔

۱۹۶ دا علت دے د دے خبرے چه مؤحدا د غیر الله نه یرنه کوی او وایی چه پچ کوونکے زما هغه الله تعالیٰ دے چه قرآن یئ په دے مسئله رالیرلے د اشاره ده چه قرآن بیان کوونکے او توحید ته دعوت ورکوونکے د صالحینو نه دے او الله تعالیٰ د مؤحدینو امداد کوی۔

وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩٤﴾ وَإِنْ تَدْعُهُمْ

او نہ دُخیلو تھانوں سرہ مدد کو لے شی ۔ او کہ رابلی تاسو حقوی

إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ

خہ خیر خود لو تہ دوی نہ اوری ۔ او خیال کو تہ تہ دوی پاندے

يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

چہ گوری تاتہ او حال داچہ دوی میٹ نہ وینی ۔

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنْ

خونی او کرخوہہ معافی کو لو او بیان کوہہ پہ شرعی طریقہ (د توحید) او لغز ابروہ د

الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ

جاہلانوں نہ ۔ او کہ اور سی تاتہ د طرف د شیطان نہ

۱۹۴ داہم رد د شرک فی الدعاء دے چہ دامعبودان طاقت د ہیچ مدد کو لو نہ لری نوولے دوی تہ رامدادشہ وایی دلتہ لَا یَسْتَطِيعُونَ اہ دلیل دے د پاسرہ د رد د شرک فی الدعاء اوپہ ۱۹۸ کنبں دلیل د رد د مطلق شرک یا رد د شرک فی التسمیہ وؤ۔

۱۹۸ داہم رد د شرک فی الدعاء دے چہ دامعبودان تہ ستا سو حال وینی نہ ستا سو خبرے اوری نوولے دوی تہ رامدادشہ وایی۔ الْهُدَى مراد د دینہ د خیر او فائدے خبرہ دہ۔ وَتَرَاهُمْ یَنْظُرُونَ کہ ایت د بتا نوپہ بارہ کنبں شی نوہغوی خو بتا نولرہ سترکے جو پے کرے وے حکمہ وائی تَرَاهُمْ او کہ مراد تربینہ مری شی نو تَرَاهُمْ خطاب دے مشرک تہ اورویت پہ معنی د عقیدہ دے یعنی عقیدہ د مشرکانو چہ دامری مونوہ وینی او مونوہ تہ حاضر او ناظر دی۔

۱۹۹ روستو د رد نہ پہ مشرکانو باندے ذکر کوی طریقہ د رد کو لو دے ایت نہ تراخوہ د سورت پورے لس اداپ بیانوی د پاسرہ د مبلغ د حق اوپہ دے ایت کنبں درے اداپ ذکر دی۔ خُذِ الْعَفْوَ، مُحَدُّ نہ مراد پہ عمل کنبں

نَزَعَ فَأَسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۳۰﴾

خسوس، نو پناہی خواہد بہ اللہ تعالیٰ سرکہ یقیناً ہفتہ ہر خہ اوری پہ ہر خہ پوہہ دے۔

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ

یقیناً ہفتہ کسان چہ بریری د اللہ تعالیٰ نہ کل چہ اور سیری دویتہ خہ وسوسہ

مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿۳۱﴾

د شیطان نہ نو یاد کری دوی اللہ لرہ پس دغہ وخت دوی پوہیدونکے وی۔

وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغَيِّ شَمًّا

اور ونہ د دے شیطانانو را کابی دوی لرہ سرکشی طرفتہ بیا دوی

راو ستل دی ابن کثیر او ابن جریر و ثیلے دی چہ د دے نہ مراد معافی کول
د مشرک نو دی کلہ چہ هغوی سب او شتم او ظلم کوی نو د مؤمنان ونہ عفو کول
خو یکس طریقہ اولی سرکہ داخل دی۔ اَلْعَرَفُ پہ معنی د معروف سرکہ بتولو
طاعاتوتہ شامل دے یعنی سرکہ د معافی کولو د ظلم او سختی نہ د معروف
بیان کوه او د بیان نہ روستو کہ هغه بیا ضدا و جہل کوی نو اَعْرَضُ یعنی
د جا ہلا نو جواب پہ جہل سرکہ مہ و رکوه بلکہ پہ سورۃ فرقان بَاتِلْ اَعْمَلْ کوه
فائدہ: امام جعفر صادق فرمائیلے دی چہ نیشته پہ قرآن کنس د دے ایت
پہ شان چہ راجع کرے وی عائنستہ اخلاق پہ اختصار سرکہ او پہ دے ایت
کنس دے اداب دی۔

نتہ داخلورم ادب دے کلہ کہ مبلغ لہ غصہ راشی دوجے د عمل د جا ہلا نو نہ
نوا عوذ باللہ دے او وائی او داسے پہ سورۃ احم سجداہ بلکہ کنس ہم دی۔
سَمِيعٌ کنس اشارہ دہ چہ اعوذ باللہ پہ ژبہ سرکہ و ثیلے شی۔ او عَلِيمٌ کنس اشارہ
دہ چہ پہ زبہ کنس بہ د هغه عقیدہ او علم لری۔ شربینی لیکلے دی چہ صرف
لفظی ذکر فائدہ نہ ورکوی بغیر د معرفت قلبیہ نہ۔

بلکہ ہر کلہ چہ نزع د شیطان ذکر شو۔ دلته اوس د هغه عموم ذکر کوی او
اودوہ قسمونہ د انسانانو د ذکر کوی۔ طَائِفٌ پہ معنی د غضب او د ارادے د گناہ
او گناہ کول او د پیر یا نو حملہ کول دی پہ دے تلوو معانوسہ راجی۔ تَذَكَّرُوا یاد کری

وَأَنْصِتُوا لَكُمْ تَرْحَمُونَ ۝ وَاذْكُرْ

او چُپ شی دے دیا رچہ پہ تاسو رحم اوکری شی - او یا دودہ

رَبِّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً

رب خپل پہ زہ خپل کنس پہ عاجزی او پہ یرے سرہ

مرتبہ دعین الیقین کنس وی نوک هغوی دپارہ بصائر دے۔ دویم چہ علم الیقین والاوی نوک هغوی دپارہ هدی دے اودریم چہ حق الیقین والاوی نوک هغوی دپارہ رحمت دے۔

۳۲ دے آیت کنس دودہ ادا ب ذکر دی اووم او اتم پہ وخت دلوستلو دقران کنس یعنی قاری له پکاری چہ اوریو نکوتہ دا ادب بیان کپی او صحیح دادہ چہ دا آیت عام دے۔ مونخونو او خطبوتہ شامل دے دارنگ عام اوقاتو کنس چہ قران لوستلے کیری نو دا ادب واجب دے۔

فائزۃ: استماع اوریوال دی پہ قصد او پہ ارادے سرہ او سماع عام دی کہ قصد وی او کہ نہ وی او انصات پری بنودل د نور و مشاغلوتہ وائی۔

پہ آیت کنس دودہ بحثونہ دی۔ اول بحث پہ بارہ د نزول او خطاب د دے آیت کنس امام رازی پہ دے کنس دیراقوال ذکر کپے دی اول دا چہ دا آیت پہ خپل عموم باندے جاری دے پہ هر وخت کنس چہ یوانسان قراءت د قران کوی نو پہ هرچا باندے د هغے اوریوال واجب دی کہ پہ مونخ کنس وی یا خطبہ کنس یا درس د قران وی تردے پورے چہ شامی لیکل دی یکرہ ان یقرو القرآن جملة واحدة اہ یعنی دیرکسان چہ یو محائے د قران قراءت پہ اوچت اواز سرہ کوی (لکہ ختمیان) نو دا مکروهہ کار دے۔ دویم قول دا دے چہ دا نازل شویدے پہ رد د خبر و کولو کنس پہ مانجھ کنس دریم قول دادے چہ دا نازل شویدے پہ بارہ د منع کولو د سلامونونہ پہ یوبل باندے پہ مانجھ کنس محلوم قول دا چہ دا نازل شویدے پہ بارہ د خطبہ کنس پنجم قول دادے چہ دا نازل شویدے پہ بارہ د قراءت خلق الامام کنس او دا اقوال ابن کثیر او ابن جریر هم ذکر کپیدی۔ او شپیم قول دادے چہ دا خطاب دے کافرانوتہ او دهم نہ مراد حصول د هدايت دے او امام رازی دا قول پہ درے وجوہ غور کریا

اولہ وجہ ربط دایت کے ماقبل سورہ دے ہفہ داسے دے چہ ہرکہ قرآن بصائر و ہذا
 اور حمت دے او پورہ معجزہ دے صدق در رسول کے پارسہ نو کافرانو تہ او ٹیلے شول
 چہ کے قرآن کے لو ستلو یہ وخت ورتہ غور کیدائی کے پارسہ کے دے چہ کے دے فصاحت
 بلاغت او اعجاز تاسوتہ معلوم شی نورحم بہ در باندے اوشی پہ ہدایت سورہ
 دویمہ وجہ دادہ چہ دا پہ رد کے کافرانو کبیں دے چہ کے ہغوی حال یے پہ سورہ
 حم سجدہ کے کبیں ذکر کرے وکے (لا تسمعوا) پہ مقابلہ کبیں فاستمعوا اور والغوا
 پہ مقابلہ کبیں وانصتوا دے۔ او دریمہ وجہ دادہ چہ کے مؤمنانو پہ بارہ کبیں
 او ٹیلے شول چہ رحمۃ لقوم یؤمنون نو دا پہ طریقہ کے یقین سورہ نو کہ
 روستوایت ہم خطاب شی مؤمنانو تہ نولعلکم یے ولے او ٹیلو۔
 سوال: امام احمد و ٹیلے دی چہ پہ اجماع سورہ ثابت دے چہ دایت پہ بارہ
 کے صلوة کبیں دے؟

جواب: امام زیلعی کے دے ہیچ سند نہ دے ذکر کرے او دارنگ بیہقی پہ
 ہیچ کتاب باندے حوالہ نہ دے ور کرے او بلہ دا چہ ابن کثیر پہ دیرو سند و
 سورہ نور اقوال (چہ مخکبیں ذکر شویدی) راو پے دی نو اجماع پہ یوقول
 باندے ختکہ ثابتہ شوع۔ ہاں اعتبار عموم کے لفظ لڑے وی نہ خصوص سبب
 لڑے او کلہ آیاتونہ نازل شوے دی پہ بارہ کے کافرانو کبیں او کے ہفہ نہ کے مؤمنانو
 پہ بارہ کبیں استدلال کیدے شی لکہ آیت ان الذین یکتبون اہ پہ بارہ کے یهود و
 کبیں دے لیکن شامل دے ہفہ مسلمانانو علما و تہ چہ بعض حق مسئلے
 پتوی۔ او ہرچہ لفظ کے نزول و ٹیلے شویدا دے دیرو اقوال سورہ نو ہفہ
 پہ اصطلاح کے مفسرینو کبیں سبب نزول پورے خاص نہ دے بلکہ ہرمصدق
 دایت باندے کے نزول اطلاق کیدے شی۔

دویم بحث: آیات دے آیت استدلال پہ منع کے قراءت خلف الامام سورہ
 صحیح دے او کہ نہ؟

جواب دا استدلال ضعیف دے پہ دیرو وجو سورہ اولہ وجہ دادہ چہ
 دایت مطلب دادے چہ پہ امام پسے پہ اوچت او از سورہ قراءت مہ کوئی محکمہ
 ہفہ کے استماع او کے انصات سورہ منافی دے او قراءت پہ پتہ سورہ کے استماع
 او کے انصات سورہ ہیچ منافات نہ لری۔ او تا ثبید کے دے دادے چہ صاحب
 ہدایہ پہ باب کے خطبہ کے جہ کبیں و ٹیلے دی چہ استماع او انصات خطبہ تہ

وَدُّونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ

او خکته د جهری (راحتی) ویتانہ پہ صباقی او

وَالْأَصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَفِيلِينَ ﴿۴۵﴾

او بیگانی وخت کنش او مہ کیرہ د غفلت کوونکوہ۔

واجب دے لیکن کلمہ چہ خطیب اولوی یا ایہا الذین امنوا صلوا علیہ وسلموا تسلیماً
تواوریدانکے دے پہ پتہ درود اووائی۔ کفایہ کنش وٹیلے دی چہ پہ ژبہ
سرہ د پتہ اووائی نو داپتہ وٹیل پہ ژبہ سرہ د استماع او انصات سرہ منافی نہ
دی کہ نہ دے فقہاؤ بہ د هغه اجازت نہ ورکولے۔ دویمہ وجہ دادہ چہ مقتدی
قراءت کوی پہ سکتا تو د امام کنش لکہ چہ امام ترمذی پہ ذکرہ مذاہب اصحاب
المحدث کنش وٹیلے دی او امام بخاری پہ جزء القراءۃ کنش وٹیلے دی چہ پہ اولہ
سکتہ کنش د قراءت اوکری۔ دریمہ وجہ دادہ چہ دا ایت اگرچہ سورۃ فاتحہ تہ
شامل او عام دے لیکن پہ احادیث لا صلوة..... اہ۔ ولا تجزئ صلوة..... اہ
خدا ج سرہ دا خاص کرے شویداے ابن حاجب پہ مختصر الاصول کنش وٹیلے
دی چہ تخصیص د قرآن پہ خبر واحد سرہ قول د ائمہ اربعہ د اوپہ احنافو
کنش صرف عیسیٰ ابن ابان او کثیری خلاف کریداے بلہ دا چہ کوم حدیث
خبر واحد چہ اکثر صحاح و سننوپہ صحیح سند سرہ ذکر کرے وی نو ہفہ
ظنی نہ وی بلکہ قطعی وی چہ بالاتفاق تخصیص د ایت کولے شی دویمہ وجہ
او دریمہ وجہ امام ابوالمظفر سمعانی ہم پہ خپل تفسیر کنش لیکلے دی۔ نو
د کو جو ہو د وجہ تہ مولانا عبدالحی اللکھنوی وٹیلے دی چہ دا ایت دلالت نہ
کوی پہ عدم جواز د قراءت پہ سریہ او جہر کو تو کمال د سکتہ کنش۔ اوپہ
دے طریقہ سرہ عمل پہ قرآن اوپہ صحیح احادیثو باندے حاصلیدی او اصل
پہ دلیلونو کنش اعمال دے نہ اہمال۔ وصیت ہر کلمہ چہ پہ مسئلہ کنش
استدلالی اختلاف د صحابو او د ائمہ و مجتہدینو موجود دے تو پہ دے کنش
نشد کول اوپہ یوبل پسے مونکوہ نہ پرینودل جائز نہ دی۔

۴۵ دے ایت کنش ہم دودہ ادا ب ذکر دی نھم اولسم او د ذکر د رب دودہ طریقہ
ذکر کرے دی یوفی نفسک پہ زبہ کنش ذکر کول بغیرہ حرکت د رہے نہ او دا

إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ

یقیناً ہر کسان چہ نیردے دی رب ستاتہ لوی نہ کوی

عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْبُحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ

دہقہ د بندگی نہ او پاکی وائی ہقہ لریہ او خاص ہقہ تہ سجدے کوی

اعنی ذکر دے اورازی او الوسی و عیله دی چہ فی نفسک کنبں اشارہ دہ چہ عالم بہ وی پہ معنی ذکر باندے نو ذکر لسانی بغیرہ علم د معنی نہ ثواب نہ لری او چاہ کلمہ طیبہ اولوستلہ او د معنی لحاظ نہ کوی او جاہل وی د ہقہ د معنی نہ نودے د اللہ تعالیٰ پہ نیز مؤمن نہ دے۔ دویم و دُونَ الْجَهْرِ پہ ژبہ ذکر کول پہ پتہ د ابن عباس رضی اللہ عنہ نہ روایت دے چہ داسے وائی چہ عخان تہ یئے اوروی۔ دا ایت دلیل دے چہ اصل پہ ذکر و نو کنبں پتہ والے دے شوپورے چہ خاص دلیل شرعی نہ وی نو اوچت ذکر کول بداعت دے۔ او دا قول د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ پہ استدلال د دے ایت سورہ د فقہ حنفی کتابونو لیکلے دے (کبیری۔ بحر الرائق۔ فتح القادیر۔ تبیین الحقائق۔ اور روح المعانی)۔

او پہ دے ایت کنبں ابن جریر یوقول دا ذکر کرے دے چہ مراد د دینہ قراءت خلف الامام دے پہ پتہ سورہ لیکن پہ ہقہ قول باندے ابن کثیر رد کریدے۔ بِالْعُدَاوَةِ وَالْاَصَالِ مراد د دینہ هر وخت دے لیکن تخصیص د د د وختونو د شو و چونہ یئے کرے دے اولہ وجہ دادہ چہ وخت د غذا و وخت د بیداری دے او وخت د اصل وخت د راتلو د خوب دے نو اشارہ دہ چہ ابتدا کول د بیداری او د خوب پہ ذکر د اللہ سورہ پکار دہ۔ دویمہ وجہ دادہ چہ روستو د موئخ د صبا او د مازیکر نہ نور تفل و غیر موئخو کول مکروہ دی نو ہقہ وخت کنبں نور ذکر کول پکار دی۔ دریمہ وجہ دادہ چہ پہ دے د وختونو کنبں ملائک حملونہ دورے او د شپہ برہ و رخیزوی نو پہ دغہ وختونو کنبں کثرت ذکر پکار دے۔ مگر دے ایت کنبں مقصد ترغیب دے مبلغ تہ پہ بیان د حال د مقربینو سورہ چہ دا درے صفات لری یوصفت د زہ دے او دویم د ژبہ دے او دریمہ د اندامونو دے۔ ختم شو تفسیر سورہ اعراف پہ فضل د اللہ تعالیٰ سورہ۔

سورة الانفال
مدنیہ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ایاتہا ۵۵
رکوعاتہا ۱

خاص یہ نوم دے اللہ تعالیٰ امداد عوارو پہ شور و کو لو کہیں چہ رحمان اور رحیم دے

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ

تبوس کوی دوی ستانہ پہ بارہ دغیمتونو کہیں، تہ اد وایہ (اختیار) دغیمتونو اللہ تعالیٰ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سورة الانفال

ربط دے سورت دے محکمیں سورت سرہ پہ دوو وجوہو سورہ دے اولہ
وجہ دادہ چہ محکمیں سورت کہیں تشبیح وہ پہ بیان دے مسئلے سرہ پہ ژبہ
بانتاے او پہ دے سورت کہیں ترغیب دے قتال دے پارہ دے اشاعت دے مسئلے
د توحید دویہ وجہ دادہ چہ پہ محکمیں سورت تو نو کہیں توحید ثابت شو پہ
دلیلونو سرہ نو پہ دے سورت کہیں امر دے پہ قتال کولو ساق دے متکریونو سرہ
دعوے دے سورت دوعہ دی: اولہ دا چہ پہ غنیمتونو کہیں چیل اختیار
مہ چلوئ بلکہ دے اللہ تعالیٰ او دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے حکم موافق ہے
تقسیموئے پہ مل او پہ مل کہیں دویہ دعویٰ امر دے پہ قتال فی سبیل اللہ
سرہ۔ خلاصہ دے سورت: پہ دے سورت کہیں دیارلس علتونہ دی دے
اولے دعوے دے پارہ او دیارلس قوانین دی دے دویہ دعوے دے پارہ او دیارلس
کلمات دے توحید دی او دیارلس اسماء حسنی دی۔

تفصیلی خلاصہ دادہ: پدے سورت کہیں دوعہ حصے دی پہ اولہ حصہ کہیں
دوعہ بابونہ دی او دا ترخلوینتم ایت پورے دے۔ اول باب تر نورس ایت پورے
دے پہ دے کہیں اولہ دعویٰ دے بیا پنچہ صفات دے مؤمنانو بجاھدینو دی
بیا علتونہ دی دے اولے دعوے او یوقانون دے دے دے قتال دے پارہ۔

قائدانہ: پہ دے سورت کہیں حالات دے غزوہ بدر دی چہ ہفہ پہ دویم کال
دے ہجرت دے رمضان پہ میاشت کہیں واقع شویہ پہ ہفہ کہیں درے سوہ دیارلس صحابہ
کرام وو او تقریباً زرکسان کافران وو پہ دے غزا کہیں مؤمنانو فتح
حاصلہ کرے او دیر غنیمتونہ ہے پہ لاس کہیں راغلل ہر کلا چہ دے غنیمتونو
پہ بارہ کہیں دے نہ محکمیں حکم شرعی نہ وونو دے وچے دے دوی

وَالرَّسُولَ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ

او رسول لہ دے پس برہ کوئی د اللہ تعالیٰ نہ او جو رسائی تعلق د میخ خیل

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ①

او تابعداری کوئی د اللہ تعالیٰ او د رسول دھغہ ٹکھہ چہ تاسو مؤمنان ہے .

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ

یقیناً مؤمنان ہغہ کسان دی چہ کلہ یاد کرشی اللہ تعالیٰ او بربری

قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تَلَيَّتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ

زہوتہ د دوی او کلہ چہ لوستلے کیری پہ دوی باندے ایوتہ دھغہ نوزیاتوی

پہ میخ کبش اختلاف رائے یو دلہ وہ چہ ہغوی جنگ کرے وو ہغوی
وٹیل دازمونہ حق دے او دویمہ دلہ چہ ہغوی د جنگ کوونکوہ روستو
ولا روو یہ نیت د امداد کولو ہغوی وٹیل پہ دے کبش زمونہ ہم حصہ
دہ او دریمہ دلہ چہ ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حفاظت
کولو نو ہغوی ہم د حصہ دعویٰ کولہ نو اللہ تعالیٰ پہ دے اول ایت
کبش او فرمائیل چہ تقسیم د غنیمتو نو ستاسو پہ اختیار کبش نہ دے نو
دکور نئی د اختلاف نہ محان اوسا تئی او د اللہ تعالیٰ او دھغہ د رسول
د حکم مطابق ہے تقسیموئے . او تفصیل د دے بہ د سورت پہ ایت
یوشلویشتم کبش راشی .

الْأَنْفَالِ داجم د نفل دہ اونفل زیاتی تہ وائی اشارہ دے تہ چہ
مقصد د جہاد اعلاء د کلمۃ اللہ دہ ، غنیمت تہ دے دویمہ اشارہ دہ
دبتہ چہ پہ نفل خیز کبش اختلاف جوہول نہ دی جائز .

او پہ دے ایت کبش پنخہ ادا ب دی . لِلَّهِ وَالرَّسُولِ یعنی حکم د غنیمت
خاص دے پہ اللہ تعالیٰ او رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پورے
اللہ تعالیٰ امر کوی او رسول ہے تقسیم کوی پہ امر د اللہ تعالیٰ سرے
او تقسیم د دے بل چاتہ نہ دے سپارے شوے . إِنْ كُنْتُمْ إِنْ وٹیلے شوے
دے د پیر ترغیب د پارہ یا ان پہ معنی د اذ سرہ دے .

إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ

ایمان ددوی او خاص پہ خپل رب پاندے بخان سپاری دوی، دا هغه کسان دی

يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾

چه پابندی کوی د مانع او د هغه مال نه چه ورکړیدے مونږ د ویته خرج کوی (په لار د الله)

أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ دَرَجَتٌ

دغه کسان خاص دوی مؤمنان دی په رشتیا (یقینا)، دوی د پاره دیرے درجے دی

سټ په دے ایتونو کښ ذکر د صفاتو د مجاهدینو دے چه د دے اول
مصدق صحابه کرام وو او دا پنځه صفات دی اول دره صفات عبادت
قلبی دی او خلورم عبادت بدنی دے او پنځم عبادت مالی دے.

سوال: په دے ایت کښ فرمائیلی دی چه په وخت د ذکر د الله تعالی زړونه
ریږی او سورة رعدا کښ فرمائیلی دی په ایت کښ چه په ذکر د الله سره
اطمینان د زړه حاصلیږی نو په دے کښ څه تطبیق دے. ۹

اول جواب دا دے چه یریدال د زړو نو په هغه وخت کښ دی چه ذکر
شی عذابونه د الله تعالی او اطمینان د زړو نو په هغه وخت کښ دے چه
ذکر شی ثوابونه د الله تعالی. دویم جواب دا دے چه دا یو صفت لازم د
د دے بل سره یعنی کله چه زړه او یریدری د الله تعالی نه نو د کمال د
یقین د وچه نه اطمینان په زړه کښ پیداشی او د دے وچه نه دا
هواره جمع کړی دی په سورة زمر کښ او هر کله چه مقام د جهاد
مقام د خوف الاهی دے نو په دے سورت کښ صفت د خوف په ذکر کړو
او سورة رعدا کښ مقام د دلیلونو او د مثالونو د توحید دے او هغه مقام
د اطمینان دے. زَادَتْهُمْ إِيْمَانًا، ابن قیم بدائع الفوائد کښ وئیلے دی چه ایمان
دوه قسمه دے یو ایمان مطلق دے چه هغه صرف یقین د زړه دے په
هغه کښ زیاتوالے یا نقصان راتلل اختلافی مسئله ده صحیح داده چه په
هغه کښ زیادت او نقصان راغی. او دویم ایمان مقید دے یقین سره
د عمل نه، نو په هغه کښ زیاتو ته کس راتلل په سبب د زیاتوالی د عمل
او د نقصان د عمل اتفاق خبره ده لیکن څوک د هغه نه په زیادت سره

عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۝

پہ نیز دُرب دُوی او .مغفہ دہ او رزق عزت مند دے . شکہ چہ

اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا

دِیستلے یے تہ رب ستا د کورستانہ پہ حکمت سرہ او یقیناً یوہ دلہ

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكِرْهُونَ ۝ يُجَادِلُونَكَ

د ایمان والو نہ حاکم دو (طبعاً) . بحث کوڈ دوی تاسرہ

فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَانَمَا يُسَاقُونَ

پہ بارہ د جنگ کیں پس دھت نہ چہ بکارہ شو (فرض کیدل دھت) گویا کے بوتلے کیدل دوی

تعبیر کوی او بھوک پہ پوخ والی سرہ تعبیر کوی او دانستہ پہ سورۃ توبہ نکلا
کیں ہم دی . یَتَوَكَّلُونَ . پہ توکل کیں رجا (امید سائل) او پناہی طلب کول
او حاجات غوبستل اور غبت کول تول داخل دی چہ داخاص دی پہ اللہ تعالیٰ
پورے (ابن کثیر) . او داد سرے وارہ صفتونہ قلبی دی اور وستودہ صفتونہ
عملی ظاہری دی . ظاہر دادہ چہ یہ دے آیت کیں دویم قسم ایمان مراد دے
مکہ حق مؤمن دیتہ وائی چہ ظاہر او باطن پہ ایمان کیں برابر وی او
دیتہ کمال ایمان وائی او پہ دے آیت کیں زیرے دے د پارہ د مجاہدینو پہ
پنچہ طریقہ سورہ .

سہ د لفظ دگما پہ تعلق کیں د مفسرینو دیر اقوال دی لیکن غورہ قول
پکین دادے چہ دا (ک) د پارہ د علت دے دا بحر محیط کیں د کردی او دا
متعلق دے د حمل الانفال اللہ والرسول سورہ یعنی دا اول علت دے د اولے دعوے
د پارہ حاصل دھت دادے چہ یہ ورخ دیدر د قتال د پارہ راوتل ستا سود
طبیعت نہ خلاف وولیکن اللہ تعالیٰ را او یستی او غنیمتونہ یے دکرل نو پہ
ہے کیں ولے اختلاف کوئی او پیدے آیت کیں مراد د کراہت نہ کراہت طبیعی
غیر احتیامی دے دا قول دمبرد دے تقدیر د عبارت دادے قبل الانفال اللہ
والرسول وان کرہوا کما کانوا یکرہون الخروج . یا کاف پہ معنی دطو سورہ دے
بالحق پہ معنی د حکمت یا پہ معنی جہاد سورہ دے (مدارک او کبیر) .

إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ۖ وَإِذْ يَعِدُكُمْ

مرگ ته او دوی ورته کتل - او کوم وخت چه وعده اوکم تاسو سره

اللَّهُ إِحْدَى الظَّالِمِينَ إِنَّهَا لَكُمْ وَلَوْ دُونَ

الله تعالى ديو ددوارو دلونه چه دابه ستاسو دپاره دی او تاسو غوښته

أَنْ غَيْرَ ذَاتِ الشُّوْكَه تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ

چه دا به دپه دله دے ستاسو دپاره شی او غوښته

اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعُ

الله تعالى چه ښکاره کړی حق لره په وعدو خپلو سره او پرېکړی

دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۖ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ

جرم د کافرانو دے دپاره چه غالب کړی حق لره او ختم کړی

۱. د جدال نه مراد بحث کول دی چېکه نه ده او هغه صرف دا قول وود دوی چه دوی وئیل رسول الله ته که تا مخکښ مونږ لره خبر د قتال را کړې وے نو مونږ به حقان پوره تیار کړې وے. تَبَيَّنَ یعنی دوی ته واضح ده چه الله تعالى د خپل نبي مدد کوی او دارنگ نبي چه څه وایي نو په وحی سره وایي. کَانَتْ أَيْسَاقُونَ، دامثال د کراهت دے نو د کارهون سره متعلق دے او دا دلیل دے چه د اکراهت طبعی دویا متعلق دے د یَجَادِلُونَكَ سره او په عبارت کښن تقدیر دے یخافون کانهم یساقون اه -

۲. دا دویم علت دے د اولے دعوے د پاره حاصل یې داد دے چه الله تعالى دوی ته په خوب کښن ښودلے وو چه د کافرانو په یوه ډله باندا موږ به غلبه حاصله کړې ده. لیکن دوی دا غوښتنه چه هغه ډله " قَافِلَه د ابوسفیان دوی " لیکن الله تعالى هغه ډله لښکر د ابوجهل او کرمجو او مؤمنانو لره یې په هغه غلبه وراکړه نو فرمائی " چه تاسو په غنیمت کښن ولے اختلاف کوئ " اَلْهَا لَكُمْ یعنی د دوی مالونه تاسو ته حاصلیږی او تاسو به ورا باندا د غالب یې. الشُّوْكَه اسلحه او قوت ته وئیل شی

الْبَاطِلُ وَالْوَكَرَةُ الْمُجْرِمُونَ ۝ اِذْ تَسْتَغِيثُونَ

باطل لڑے اگرچہ بد کنزی مجرمان خلق - کوم وخت چہ فریاد کوڈ

شوکت پہ لغت کتب از غی تہ و ئیلے شی۔ ذات الشوكة نہ مراد لشکر ابوجہل و
اوڈ غیتر نہ مراد قافلہ ابوسفیان و۔ ویرید اللہ، دا پہ معنی کتب علت دے
کہتے عبارت د پارہ یعنی اراد اللہ ذات الشوكة لکم لڑتہ پیرید اہ۔ یحق الحق
مراد دے نہ بشکارہ کول او پخہ ول دین حق دی۔ یکلنتہ، ایا تونہ پہ پارہ
د قتال کتب یا وعدے د نصرت د اللہ تعالیٰ۔ دابر الکافرین، اشارہ چہ ابوجہل
او ہفہ کافران کسان چہ پہ بدار کتب قتل کرے شوے وودا جپے او بیخ وڈ
د کفر نوڈ ہغوی پہ قتل سرہ د کفر جپے پریکے شوے۔

قائدہ: د غزوہ بدار پہ وخت کتب یو قافلہ د ابوسفیان وہ چہ د تجارت
د پارہ شام تہ تلے وہ او واپس راتل د مدینہ منورے پہ خوا کتب پہ ساحل
د سمندر باندے او ہغوی سرہ سامان د تجارت وواو سامان د جنگ ورسوہ
نہ وونودوی تہ غیر و ئیلے شی او دویمہ دلہ لشکر د ابوجہل ووجہ پوکر
تیار ی ئے کرے وہ د پارہ د جنگ، او مقام د بدار تہ د جنگ د پانچ را اور سیدال
اودوی سرہ اسلحے د جنگ دیرے وے اودوی تہ نفیر و ئیلے شی۔

مے دا ایت تعلق لری دے لفظ سرہ چہ و یقطع یعنی جپے د کافران وڈ
دے قائدے د پارہ پریکوی چہ حق غالب شی او باطل مغلوب شی۔

سوال: یحق الحق اہ کتب تکرار وے شوے دے ؟

جواب: دا تکرار نہ دے بلکہ علت دے د پارہ فرضیت د قتال د مشرکین
(ابوجہل وغیرہ) سرہ او دویم علت دے پہ قطع د جرو د مشرکین و سرہ
او اول یحق کتب اظہار مراد دے او پہ دویم کتب پخہ ول مراد دی
او اول حق سرہ جہاد د بدار مراد دے او پہ دویم حق سرہ تول دین
حق مراد دے۔

رَبِّكُمْ فَاسْتَجَابْ لَكُمْ اِنِّي مُبِدُّكُمْ بِاَلْفِ

تاسو رب خپل ته پس قبوله ئے کړه دُعا ستاسو چه زه امداد کوم تاسو سره په زر (۱۰۰۰)

مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفَيْنِ ۝۹ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ

ملا ئیکو سره چه راسخی به یو بل پسے - او نه دے کوڅو له الله تعالی (د ملائیکه را لیدل)

اِلَّا بُشْرٰی وَلِتَطْمَیْنِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ

مگر زیوے اود دے دپاړه چه کلک شی پدے سره زړونه ستاسو او نه ده غلبه

اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ اِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝۱۰

مگر د طرف د الله تعالی نه ده، یقیناً الله تعالی زور اود دے حکمت والا دے -

بل دا دریم علت دے د پاره د اولے دعوے حاصل دادے چه رسول الله صلی الله علیه وسلم قبله ته مخ کړو اولاس ئے او پرده کړل او دُعای غوښتله په هغه کښ دا الفاظ دی اَللّٰهُمَّ اَنْجِزْ لِيْ مَا وَعَدْتَنِيْ، اَللّٰهُمَّ اَتِيْنِيْ مَا وَعَدْتَنِيْ اَللّٰهُمَّ اِنْ تُهْلِكْ هَذِهِ الْعَصَابَةَ مِنْ اَهْلِ الْاِسْلَام لَا تُعْبَدَ فِي الْاَرْضِ، نودا دُعا الله تعالی قبوله کړه او یوزر (۱۰۰۰) ملائیکه ئے را اولیدل او په هغه سره غنیمت حاصل شو. نو په هغه غنیمت کښ اختلاف مه کوئ. اِذْ تَسْتَغِيثُونَ، د غوث نه اخستل شویدے او غوث فریاد او طلب د مدد ته وئیلے شی اودا ایت بشکاره دلیل دے چه استغاثه په رب پورے خاص ده. مُبِدُّكُمْ مدد کښ معنی د نصرت او د زیادت دواړه ماخوذه. مُرْدِفَيْنِ، جماعتونه د ملائیکو په یو بل پسے راتلل او په داسے راتلو سره ډیر رعب پریوځی په دشمنانو باندے. دا طریقه د راتلو د ملائیکو په بدرا کښ او په سورة العمران ۱۱۷ کښ د هغوی نار لیدل ذکر دی اشاره ده چه اسمانی ملائیک وؤ او په سورة العمران ۱۱۷ کښ د هغوی فوجی علامات ذکر وؤ په مستومین سره.

بل یعنی ظاهری امداد کښ دوه فائده دی یو د زړه اطمینان بل اثار د خوشحالی په مخ باندے په دے کښ جواب د سوال دے یعنی که څوک گمان او کړی چه مدد د ملائیکو په قدارت کښ د نوجواب او شو

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النَّعَاسُ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنْزِلُ

کوم وخت چہ پت کړئ تاسو الله تعالى په پړکالے سره د امن د پاره د طرف د هغه ته او را او وړوے ټي

عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ

په تاسو باندے د طرف د آسمان نه او په دے د پاره چہ پاک کړي تاسو په هغه سره

وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ

او لرے کړي ستاسو نه بليقي (دوسه) د شيطان او چہ کلکوالے راوړي

عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ۝ اِذْ يُؤْتِي

په زړونو ستاسو او کلک کړي په سبب د دے سره قدمونه ستاسو کوم وخت وړوے

وَمَا النَّصْرُ دَ نَصْرُوهُ مَعْنَى دى اول لاندے د اسبابونه داد مخلوق صفت
دے لکه سورة العنبران ۲۵ او په دے سورة مائده ۲۴ کښ دويم پورته د
اسبابونه دے هغه خاص دے په الله تعالى پورے او هغه په معنی د غلبه
سره دے په دے ايت کښ مراد دے داسے ايت په سورة العنبران ۲۴ کښ
ذکر دے فرق ټي په درے طريقو سره دے اول په هغه کښ لکم ذکر دے
اودلته نيشته محکه هلته ټي سبب د غم ذکر کړو چہ د کافرانو په کنړه سره
راتلل دی نو د بشارت ټي په لکم سره تخصیص او کړو د پاره د تاکيد
دویم فرق هلته په د قلوبکم نه روستو ذکر کړي دے اودلته محکښ
محکه چہ دلته د اول امداد ذکر دے رچہ زه ملائیک دی، اوداسبب اول
دے نو په په سره ټي اول سمیت ذکر کړو دریم فرق هلته الْأَمِنْ
عِنْدَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ اودلته الْأَمِنْ عِنْدَ اللَّهِ ذکر کړو او بیا ټي اوفرمائیل
إِنَّ اللَّهَ مُحْكَمٌ چہ دلته استغاثه ذکر ده نو د ټيیر تاکيد د وچے نه دواړه
جمله جدا جدا راوړي اودویمه جمله ټي موکدا کړي په إِنَّ سره او هرکله
چہ په هغه سورة کښ إِنَّ نه وو ذکر کړي نو د تاکيد د پاره العزيز
الحکیم ټي معرفه ذکر کړل.

مَلِكٌ داحلورم علت دے او د نصرت الهیه نورے طريقے دی نفاس او
باران د نفاس یوه فاشده او د باران خلور فاشدے ټي ذکر کړي دی.

رَبُّكَ إِلَى الْمَلِكَةِ أِنِّي مَعَكُمْ فَتِيتُوا الَّذِينَ

رب ستا ملائڪو ته ڇه زه ستاسو سره ٻيم نوڪڪ ڪري هغه ڪسان

اٰمَنُوا سَالَتْنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا

ڇه ايمان ۾ راوي ڏي، خامخا اچوم زه ڀه زردنو ڪافرانو ڪين

الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا

ڀره (هيبت) نو ڏهن ڀره ڏ ستونو نه ڏ ڏهن

حاصل ڪرڻ ڏاڏي ڇه ڀه ميدان ڏ بدار ڪين ڀه. صحابه ڪرام وڌ ڪمالي
ڏوڄ نه خوف راڻي اوبل ڏاڇه شيطان وسوسه وڇوڙ ڇه تاسو
سره اوبه نيشته اوبه شڪو ڪين ٻئي نو تاسو به جنگ شڪه اوڪري
نواله تعاليٰ يو پرڪالي راو سته ڀه دوي ڀه هڻه سره ۾ ترينه خوف لڙي
ڪرو اوبارن ۾ اوور وڇي هڻه سره پاڪواله حاصل ڏالو اوڌ شيطان وسوسه
لاڙي. النعاس، لڙ خوب ڇه ڏ هڻه اثر ڏ سر ڀه درونڌا والي سڙ معلوم ٿي
آمنه هڻه ته وڻيل شي ڇه سبب ڏ خوف موجودي ليڪن خوف زائله شي
اودا معجزه اوڪرامت وي. اوامن هڻه ته وڻي ڇه سبب ڏ خوف هم زائله
شي دلته خو مقابله ڪين ڪافران تيار ولاڙي جنگ موجود ڏي ليڪن
خوف زائله شو نو ڇه آمنه ۾ ڏر ڪرو ڏاڏي ڀه سورة العمران ٽڪا
ڪين هم ڏردي هلته ۾ يوطا ڀڦه ڏر ڪري ده ڇه جنگ احدا ڪين
منافقان وڻو ڇو ڀه هڻي بانڊي نعاس راڻي او ڀه غزوه بدار ڪين
منافقان نيشته نو دلته ۾ تولو ته خطاب اوڪرو. لِيُظْهِرَ لَهُم اودس
ڪولو او غسل ڪولو سره. رَجَزَ الشَّيْطَانِ بِي اودسي او جنابت يا هڻه
وسوسه ڇه شيطان اچوڙ ڀه زردنو ڏ مؤمنانو ڪين ڇه تاسو سره
اوبه نيشته نو معلومه شوه ڇه تاسو ڀه حق بانڊي نه ٻئي.

لِيُزَيِّطَ، ربط القلب هم صفت ڏ اولياء الله ڏي ربط او اطمينان ڪين فرق
ڏي ڏ اطمينان سره سبب ڏ ڪري اوڌ ربط سره سبب ڏ ڪر نه وي او ربط عبارت
ڏ ڏيو حوالي ڏ ڀه ڀه عقيد اوبه دعوت او ڀه جهاد ڪين بغير ڏخه خوف نه. وَلِيُزَيِّطَ
پڌيڪين لام ڏر ڪرو اشاعه ڇه ڏ ڏ ڪر ڏ نعاس او پالمن دوا و سر ڏ. يُشَيِّتُ ڀه ڏ ضمير
ربط قلب ته راجع ڏي يا اوبو ڏ باران ته.

مِنْهُمْ كُلٌّ بِنَايِنٌ ۝۱۲ ذَا لِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ

د دوی نہ ہر بندہ کو تو۔ دا پدے وجہ چہ دوی . خلاق کرے دے دے اللہ تعالیٰ

وَرَسُولَهُ ۚ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

او د رسول د ہفہ نہ او چاچہ خلاق او کرو د اللہ تعالیٰ او د رسول د ہفہ نہ

فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝۱۳ ذَا لِكُمْ قُدْرَتُهُ

نو یقیناً اللہ تعالیٰ سخت عذاب ور کوونکے دے ہفہ لہ۔ دا عذاب ستا سو پس اوٹکے دار پدے کیا کیں

ملا دا پنجم علت دے دے اولے دعوے، حاصل یے دا دے چہ اللہ تعالیٰ ملائیکو
لہ پہ جنگ کولو کیں تا سو سرہ شریک کرل او د ہفہ دے نہ غنیمت
حاصل شو نو پہ ہفہ کیں اختلاف مہ کوئے۔ فَتَنَّا الَّذِينَ آمَنُوا، یو
تشبیت قوی و مطلب یے دا دے چہ زیرے ور کرے مؤمنانولہ پہ
مداد د اللہ تعالیٰ۔ دویم تشبیت یے عملی و وجہ ملائیک حاضر شوی و
د پارہ د قتال پہ شکل د سرو کیں مؤمنانو بعض د ہفہ نہ اولیدال او
د بعضو یے او اڑا وریدال لیکن دوی نہ پیژندال مخکین د اعبار د رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم نہ۔ دریم تشبیت دے پہ طریقہ د الہام سرہ پہ
زہونو د مؤمنانو کیں۔ اِنِّیْ مَعَكُمْ، معیت د نصرت دے معلومہ شوہ
چہ ملائیک ہم د اللہ تعالیٰ نصرت تہ محتاج دی او یو احتمال دا دے چہ
دل تہ قولوا پتہ د یعنی او وائی مؤمنانو د اللہ تعالیٰ د طرف نہ چہ انی معکم
سآلکیم، دا تفسیر د معکم دے یا نیچہ د فَتَنَّا وَادَّۃ۔ رُحْب، زہ د بیرے نہ
د کیدال پہ امید د مصیبت سرہ۔ فَوَقَّى الْاِثْمَانِیْ مراد د دے نہ د سر
روستنے حصہ دہ یا تہول سر دے۔ ہنای، دایے محکمہ خاص کرے پہ وھلو
سرہ محکمہ چہ پہ دے ہا ندے جنگ کیدے شی۔

ملا دے ایت کیں سبب ذکر دے د پارہ د وژلو د کافرانو چہ ہفہ
شقای دے۔ شقای پہ اصل کیں دے تہ وائی چہ د وہ نکرے جوڑشی
او یو د بل پہ مقابلہ کیں وی۔ علماؤ لیکی دی چہ ہر مشرک او مبتداع
مَشَاقِیْ د اللہ تعالیٰ او د رسول دے محکمہ چہ د ہغوی پہ خلاف کیں
یے دین جو کرے دے کتاب الاعتصام ص۔ داسے ایت سورۃ حشر

وَأَنَّ يَكْفِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

(اوپوہہ شی) چہ یقیناً کافرانو لہ عذاب د اوردے۔ اے

أَمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا

ایمان والو کلہ چہ مخاخ شی تاسو د کافرانو سرہ پہ وخت د جنگ کولو کیں

فَلَا تَوَلَّوْهُمْ إِلَّا دُبَارًا ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ

پس مہ مگر خوتے ہغوی تہ شا کانے۔ او چاہہ اوگر خولہ دویتہ پہ دغہ

يَوْمَئِذٍ دُبْرَةٌ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا

درج کیں شا خیلہ مگر کہ ہنز کوونکی وی دپار د جنگ یا یو خاتے کیدونکی وی

مگر کیں ہم دے دا ایت پہ بارہ د خوا مو کافرانو کیں دے او دہغوی شقاق خفیف
دے دے وجہ نہ دلتہ یے پہ یشاقق کیں ادغام اونکرو او سورہ حشر کیں
حال د یهودیا نو دے چہ دہغوی شقاق چہ دیر شداید دے دے وجہ نہ
یے پہ ادغام (شدا) سرہ ذکر کرے دے۔

مگر دا خطاب کافرانو تہ دے او پہ دے کیں (شمارہ دہ قتل او قید او ذلت
د کافرانو پہ بدرا کیں۔

فَدَا وَفَوْكًا، دا پہ طریقہ د استہزاء سرہ یے ذکر کرے دے محکہ چہ ذوق
پہ خود و خیز و نو کیں ذکر کیدی و آئی نہ محکس لفظ "واعلموا" پت دے۔
بھل دا اول قانون دے مجاہدینو لہ چہ د میدان جنگ نہ تیبستہ
اونکرے او دا تیبستہ کول گناہ کبیرہ دے۔

لفظ د آذیبار، د کار پہ قباحت باندا دے دلالت کوی۔

زحفاً، پہ اصل کیں خریو سے کولو د پھی تہ وٹیلے شی یعنی لہکر د دیروالی
دوجہ نہ پہ دمہ دمہ ٹی۔ او دارنگ زحف نزد د کیدلوتہ وٹیلے شی
یعنی پہ وخت د جنگ کیں چہ یو بل تہ نزد دے شی۔

إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا وُفِّيَهُ

دے لے خیل سرہ نو یقیناً اختہ شودے پہ غضب دے اللہ تعالیٰ اوٹائے دوریتو ددہ

جَهَنَّمَ ۖ وَيَكْسِبُ الْبَصِيرُ ۝۱۷ قَلَمَ تَقْتُلُوهُمْ

جہنم دے ، او بد دے ٹائے دگر جیدو (ذا جہنم) ۔ پس نہ دی وڑی تاسو ہغوی لہ

وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ

لیکن اللہ تعالیٰ وڑی دی ہغوی لہ او نہ دی رسولی تا کانری سترگو د کافرانو کلا چہ تا گذر

وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ

لیکن اللہ تعالیٰ اور رسول سترگو د ہغوی تہ (اودا کارے او کہ) دپارہ ددے و رکہ مؤمنانو تہ دخیل طرفنہ

بَلَاءً حَسَنًا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝۱۸ ذَلِكُمْ

انعام خاستہ یقیناً اللہ تعالیٰ ہر خہ ادی پہ ہر خہ پوہ دے دا کار خود اسے اوٹو

بلکہ پہ دے کیں ذکر د عذاب اخروی دے پہ تیئینتہ کولو بانداے لیکن
دوہ حالتونہ ہے د ہغے نہ مستثنیٰ کری دی یوہنر او طریقہ جوہرول
دپارہ د جنگ چہ دشمن تہ شا اوگر ٹھوی او ناسا پہ واپس شی او حملہ
پرے اوکری، دویم دادے چہ د خیلے لے نہ یواٹے شوے وی نو محان
ہغے یا بلے لے تہ رسوی د پارہ د امداد حاصلولو۔ نو پہ دے دوارہ حالتو
کیں شا گر ٹھول شتہ لیکن پہ ارادہ د تیئینتہ کولو سرہ نہ دی۔

بلکہ دا شیرم علت دے د او لے دعویٰ، حاصل ہے دادے چہ دا کوم
مشرکان پہ بدرا کیں قتل کرے شول یا پہ سترگو د ہغوی کیں کانری
او لگیڈال دا تاسو نہ دی کری بلکہ اللہ تعالیٰ کریڈی او پہ ہغے سرہ
غنیمت حاصل شوے دے نو پہ ہغے کیں اختلاف مہ کوٹے۔ وَلَكِنَّ
اللَّهَ قَتَلَهُمْ، دانسبت یا پہ دے وجہ سرہ دے چہ اللہ تعالیٰ توفیق
د قتل ورا کرے و و مؤمنانو تہ سرہ د کموالی د اسبابونہ، بلہ وجہ
دادہ چہ قتل کرے شوے وڈ پہ واسطہ د ملائیکو محکہ بعضو
روایاتونہ ثابتہ دہ چہ صحابی بہ لا گوذار نہ و و کرے او محکبہ بہ
سر د کافر او غور عید۔ سوال: دے ایت کیں ہم نسبت دے

وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ۝۱۸ إِن تَسْقِطُوا

او (پڑھو شئی) یقیناً اللہ تعالیٰ کمزور دے کوی چل دل د کافرانو . کہ تاسو فیصلہ غوبستہ

فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

پس یقیناً راغلہ تاسو ته فیصلہ او کہ منع شوی (د کفر نه) پس دا غور دہ تاسو لہ

وَأِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَكِنْ نَغْنِي عَنْكُمْ فَتْنَكُمْ

او کہ راؤ گرجیدے (جنگ ته) نور او به گرجو مونو مدد د مؤمنانو ته. اوچر کشتی لڑ کولے ستاسو دل ستاسو

شویدے پیغمبر علیہ السلام ته اوهم ترے نفی شوی دہ د کجی وجہ دہ ؟
جواب دادے چہ نسبت د ری پہ اعتبار د ظاہر سرہ دے چہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم یوموتے کانری راواختستل او د کافرانو طرف ته یے
او ویشتل۔ او نفی د ری پہ دے وجہ سرہ دہ چہ هغه کانری سترگو د کافران
ته رسول داد پیغمبر کار نه ووداد اللہ تعالیٰ کار و و حکه چہ دامجزہ دہ۔
فائدہ: (۱) کوم فعل چہ د بندہ پہ اختیار او کسب سرہ دے چہ هغه ری دہ
(کانری ویشتل دی د لاس نه) د هغه نسبت یے نبی ته او کپرو پہ اذرمیت سرہ
او کوم کار چہ د بندہ کسب او اختیار د بھر دے نو هغه یے د نبی نه نفی کپرو
او اللہ تعالیٰ غان ته نسبت او کپرو۔

فائدہ: (۲) ابن جریر او قرطبی وغیرہ مفسرینو و ثیلے دی چہ دا دلیل
دے پہ دے خبر باندا دے چہ د بندہ کانو تپول کارونه اللہ تعالیٰ پیدا کوی
او بندہ صرف کسب کوی۔

سوال: پہ قتل کین و لے نسبت ظاہری یے مؤمنانو ته او تکر و پشان ری؟
جواب: قتل نه مراد روح قبض کول دی روستو د عمل د قاتل نه او د
روح اختستلو نسبت صرف اللہ تعالیٰ ته کیدایشی او د بندہ پہ کسب سرہ
استعمال د لے د قتل دے هغه ته هم قتل و ثیلے شئی لیکن دلنه د معنی
مراد نه دہ۔

مثلاً دا خطاب دے مؤمنانو ته ذالکم کین اشاره دہ بَلَاءٌ حَسَنًا ته مبتدا
مخبروف دہ یعنی الغرض ذلکم او وَأَنَّ عطف دے پہ ذلکم باندا دے یا اعلما
حذف دے۔

شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۱۹

بخش تکلیف اگر کہ دیروی (اوپوہہ شی) یقیناً اللہ تعالیٰ ملکرے دے مؤمنانودے کر یہ مدد کو (وسرہ)۔

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ

اے ایمان والو تابعداری کوئے داللہ تعالیٰ اود رسول دہغہ

وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَاتَّبِعُوا مَعَهُ وَلَا تَوَلَّوْا

اومع مہ اہوئے دہغہ تہ اوحال دادے چہ اورئے تاسو (قرآن اوسنت) اومہ کیہئے

ملک دازجر اوتخویف دے اوعطاب دے کافرانوتہ اوپہ احرکین بشارت دے مؤمنانوتہ دے حاصل دادے چہ کافرانو یودعا غوبستلے وہ اودہغہ بد اثر اللہ تعالیٰ پہ ہغوی باندے اوعورعوو اوهغوی پے مغلوب کرل بیا دے ایت کین دہ توجیہ دی اول داچہ داخطاب دے کافرانوتہ او دا توجیہ غورہ دہ عکہ چہ روستو جملے پہ دے باندے دلالت کوی دویمہ توجیہ دادہ چہ داخطاب دے مؤمنانوتہ مفسرینو لیکلی دی چہ ابوجہل اودہغہ ملکرو بدارتہ د وتلونه مخکین د کچے غلاف اونیو اودا دعائے لوستلے وہ چہ یا اللہ تعالیٰ پہ دے دوارو دلوکین چہ کوم پہ ہدایت باندے وی اوکوم ستا پہ نیز باندے غورہ وی نوہغوی سرہ امداد اوکرے لیکن دا دوارہ صفتونہ پہ مؤمنانوکین وونو اللہ تعالیٰ دادعا دہغوی پہ بارہ کین قبولہ کرے۔ وَأَنَّ اللَّهَ تَعَالَىٰ هُوَ الَّذِي يُدْعَىٰ عَلَيْهِ اَوْدَابشارت دے مؤمنانوتہ پہ نصرت خاصہ سرہ۔

نہ دے عحات نہ دویم باب دے خلویہ بنم ایت پورے پہ دے کین خلور قوانین د جہاد ذکرکوی اوپہ مینج کین ترغیب دے جہاد تہ اود پنجم قانون نہ روستو اثار د تقویٰ ذکرکوی وجودا اوعداما اودوہ علتونہ ذکرکوی اوتخویف د دپار د منکرینو اودویمہ دعویٰ د سوڑ دہ پید ایت کین دویم قانون دے مطلب دہغہ دادے چہ مجاہد باندے لازم دی چہ داللہ تعالیٰ اود رسول پورے تابعداری اوکرے۔ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ مَفْرُوضٌ عَلَيْكُمْ اذکرکوی چہ طاعت داللہ تعالیٰ اود رسول یودے۔ وَاتَّبِعُوا مَعَهُ داقید دے د پام د دیو تاکید یعنی سرہ د علم نہ اعراض اونہ کرے۔ اوسماع تہ مراد اور پید د پو اود تصدیق کولودی۔

كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾

پشان د هغه کسانو چه وائی اوریدلے دی مونږ او حال داچه دوی ندی اوریدل (پو زره سړک)

إِنَّ شَرَّ الدِّينِ وَآبٍ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ

یقیناً بدتر د زنداه سرونه په نیز د الله تعالی کابره دی (د حق نه) چاړه کبان دی

الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ

هغه کسان چه نه پوهیدل (په حق باند) او که معلومه وے الله تعالی ته په دوی کبان

خَيْرًا إِلَّا أَسْمَعَهُمْ ط وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا

طلب د حق خامخا اورو له به یی وکړیته (په پوه ولوسره) او که واوروی الله دویته (پدا سحال کبان) خامخا دوی

مک دادرے ایتونه زورانه ده منافقینوته چه هغوی سستی کوی په جهاد کبان او منع کول دی مؤمنانولره د اخلاقو د منافقینوته د ایت دلیل دے په دے خبره چه شوک په تحله اقرار کوی چه زه تابعدا ریم او امتی بیم لیکن په هغه باندے د دے اثر نه ښکاری نو دا قول بے فائدے دے او دا علامت د نفاق دے۔

لَا يَسْمَعُونَ، نفی د سماع نه مراد نفی د قبولیت او د تصدیق ده۔ مک دادلیل دے د مخکین ایت د پاره چه د منافقانو په شائتے مه کیږه عکه چه دوی بدتر دی او د دے ایت نه معلومه شوه چه عنادی کافر او مشرک د الله تعالی په نیز د ټول مخلوق نه بدتر وی۔ او دا علت اصلی دے د پاره د قتال عکه چه د شر والاهیزو ژل ضروری دی۔ او دا ایت عام دے منافقانو او ښکاره کافرانوته او داسے په دے سورت هه او سورة بینه هه کبان هم شته۔ او وجه د شریعت (بدا ترکیدالو) د دوی داده چه د نور و زنداه سرونه او ژبه او دماغ دی نو هغوی ترے خپل مناسب فائده اخلی او دا کافران او منافقان فائده نه اخلی نو د هغوی نه بدتر شول لکه چه په سورة اعراف مک او فرقان مک کبان دی۔

وَهُمْ مَعْرُضُونَ ﴿۳۳﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا

او ددی همیشه مخ ارڈنکی دی۔ اے ایمان والو

اَسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ

حکم قبولی دے اللہ تعالیٰ او دے رسول کلمہ چہ راادبلی تاسو

لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاَعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَحُولُ

ہفتہ خیز تہ چہ ژوندی کوی تاسو او یوہہ شی یقیناً اللہ تعالیٰ پردہ اچوی

بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَاَنَّهٗ اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿۳۴﴾

یہ مینخ دے سری او دے زہرہ دہفتہ کن او یقیناً خاص ہفتہ تہ بہ جمع کہے شی تاسو۔

۳۳۔ علم (پوہہ) دے اللہ تعالیٰ پہ بارہ دے خیر کنیں کنایہ دے دے وجود دے ہفتہ نہ
 حکم چہ موجود وی نو اللہ تعالیٰ بہ پرے خامعاً عالم وی او حاصل دے
 جملے دادے کہ چرے موجود دے پہ دوی کنیں طلب دے حق نو اورولے بہ
 دے دوی تہ پہ افہام او تصدیق سورہ حکم چہ پہ انابت سورہ ہدایت حاصل
 او داجملہ جواب دے سوال دے یعنی کہ سوال اوشی چہ سرے دے نہ چہ
 دوی صم یکم دی لیکن اللہ تعالیٰ دے دوی تہ اسماع دے پوہے ورکری؟
 جواب دادے چہ پہ دوی کنیں انابت نیشہ دے نو حکم فہم ورتہ نہ
 حاصل پری۔ وَلَوْ اَشْمَعْتُمْ دے جواب دے بل سوال دے سوال دادے چہ
 دوی اگر چہ پہ حال دے ضد او عناد کنیں دی لیکن اللہ تعالیٰ دورتہ واورو کنہ؟
 نو جواب اوشو کہ پہ دے حال (عناد) کنیں ورتہ واوروی نو دوی مخ
 گر خوی۔ معلومہ شوہ چہ پہ دے ایت کنیں دوارہ جملے مستقل دی صغری
 او کبری نہ دی۔

۳۴۔ دادریم قانون دے جہاد دے او حاصل دے دادے چہ دے جہاد فرض
 کیدلو پہ وخت کنیں نفل کارونہ پریردی او پہ جہاد کنیں ضرور شریک
 شی۔ او دلیل پہ دے باندامے حدیث دے بخاری دے دے ابو سعید ابن المعلی
 نہ چہ ہفتہ وٹیلی دی "ما پہ مسجد کنیں نفل مونخ کو وپس ماتہ رسول اللہ
 اواز را کرو لیکن ما اجابت او نکرو چہ دے مانخہ نہ فارغ شوم نو ورتہ را غلم

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا

او ٹھان بچ کرے (پہ جہاد کو لو سرے) دھتہ عذاب نہ چہ نہ رسی ظالمانو تہ

مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ

ستاسو تہ یوازے او پوہہ شے یقیناً اللہ تعالیٰ سخت

الْعِقَابِ ۷۵) وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ

عذاب ورکونکے دے۔ او یاد کرے ہفتہ وخت کلہ چہ تاسو لہوے

او عذراے ورتہ پیش کرو چہ ما مونخ کوو نوہفتہ او فرمائیل چہ تا دالیت نہ دے
اوریدالے نو دے نہ معلومہ شوعہ چہ د فرض کار د پارہ ہر تفل پرینبودل
ضروری وی۔

لِمَا يُخَيِّبُكُمْ، مراد دے نہ جہاد دے حکم چہ ہفتہ سبب د ژوند دے۔ دارنگ
دے نہ مراد قرآن کریم او سنت دی حکم چہ ہفتہ ہم سبب د حیات دے او
شریبی وئیے دی چہ مراد د دینہ علوم دینہ دی او صحیح عقیدہ او ایمان
اوجہاد دے۔

يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ، د پردے اچولونہ مراد مہرنگول دی لکہ بل عاے
چہ دے تہ تختہ او طبع وئیے شویدہ دا قول د مجاہد دے اوضاک وئیے دی
چہ دا عام دے یعنی د مؤمن او د معصیت او د کافر او د طاعت پہ منج کبش حائل
اومانع پیدا کوی۔

۷۶) د اعطف دے پہ استجیبوا یا نداے او ترغیب دے جہاد تہ کہ پہ ژبے
سرے وی او کہ پہ تورہ سرے وی او پیرہ د عذاب دے پہ وخت د پرینبودلو
دے جہاد کبش۔

حاصل دادے چہ کلہ پہ یو عاے کبش کناہ کیوری او نور خلق د ہفتہ منع
اونکری نو عذاب د دنیا بہ پہ ہولو بانداے عام راجی بے ادب تنہا نہ خود
راداشت بد، بلکہ آتش درہم افاق زد او پہ دے بارہ کبش دیر احادیث ابن
کثیر ذکر کرے دی او دالیت د مفہوم نہ معلومہ دے چہ جہاد او دعوت کحق
د دفع کولو د عذاب د نیوی سبب دے۔

مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ

کمزوری کرے شوے وئے یہ زمکہ کنیں یریدے تاسو چہ اوبہ تختوی تاسول

النَّاسُ قَاوُكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ

خلق پس حائے درکم تاسول او کلک ئے کرئی یہ مدد خیل سرہ اوروی ئے درکم تاسول

مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٣﴾ يَا أَيُّهَا

دے پاک خیزونو ته دے دیار چہ تاسو شکر او کرئی ۔ اے

الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ

ایمان والو خیانت مه کوئی دے الله تعالی او دے رسول سرہ

وَتَخُونُوا أَمَانَتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٤﴾

او خیانت مه کوئی یہ امانتونو خیلو کنیں او تاسو پوھیوی ۔

۲۳ دے ایت کنیں هم ترغیب دے جہاد ته او اشارہ دہ چہ دادرے انعامات
دے الله تعالی دے طرف نه یہ چا باندے وی نو پہ ہغہ باندے جہاد فرض دے
اول انعام خیل حائے لکہ مداینہ منورہ، دویم امداد دے الله تعالی پہ ظاہری
اسبابو سرہ لکہ پہ بدار کنیں، دریم رزق حلال لکہ غنیمتونہ حلالول۔ دے
ایت کنیں دے شکر نه مراد جہاد کول دی۔ یَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ، تختف دے ته
وئیلے شی چہ تپوس چرگوری او تختوی یا باز خیل بنکار لہرہ پہ پنجو کنیں
اوچت کرئی۔

نکاح دا خلورم قانون دے جہاد دے چہ بجا ہدالہ ہیچ قسم خیانت کول
نه دی جائز۔ خیانت دے الله تعالی سرہ دے ہغہ پہ حکمونو کنیں زیاتے یا
کے کول دی او خیانت دے رسول سرہ دے ہغہ دے سنت خلاف کول دی
او دے اماناتونہ مراد ہغہ ہول حقونہ دی چہ بنداہ پہ ہغہ سرہ مکلف
دے۔ خیانت مخالفت کول دے حق دی پہ بے لوزی کولوسرہ پہ پتہ باندے
او دا علامت دے نفاق دے داسے امام رغب پہ مفردات کنیں ذکر کرے دی۔

وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا آمَاوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ

او پوچھ شئی چہ یقیناً مالونہ ستاسو او اولاد ستاسو امتحان دے

وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

او یقیناً دے اللہ تعالیٰ سرہ ثواب لوٹے دے۔ اے ایمان

آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا

والو کہ یرہ کوئی تاسو دے اللہ تعالیٰ نہ نو درہہ کری تاسو لہہ فتح

وَيُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ

او لہے بہہ کری ستاسو نہ بدی ستاسو او بخنہ بہہ او کری تاسو تہ او اللہ تعالیٰ

ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ

خاوند دے فضل لوٹے دے۔ او کلہ چہ جرگہ کولہ ستاپہ ہمارا کیں

۲۸ داعلت دے مخکین ایت دے چہ خیانت کیبری نو دے دے مال یا دے اولاد نہ کیبری او هغه فتنہ دے نو مراد دے فتنہ نہ امتحان دے یا سبب دے بیروت لو دے پہ گناہونو کیں او پہ خیانت کولو کیں او داصفت پہ مالونو کیں دیر دے پہ نسبت دے اولاد سرہ او داسہ پہ سورہ منافقون ۱۱ او سورہ تغابن ۱۱ کیں ذکر دی دے دے وجہ نہ ذکر دے مالونو مخکین کرے دے۔

۲۹ دا پنجم قانون دے پارہ دے جہاد دے، مطلب ہے دادے چہ مجاہد باندے لازم دے تقویٰ کول او هغه سبب دے کیچ کیدلو دے خیانت او فتنہ نہ او مراد دے تقویٰ نہ تابعداری دے او امر و نہی دے او بیچ کیدل دے تواہی دے اللہ تعالیٰ نہ او پریشودل دے شبہا تودی او پہ دے ایت کیں دے دے تقویٰ ہے درے فائدے بیان کرے دی یو فتح حاصلیدل دویم بدی او سختی لگ کیدل دریم گناہونہ معاف کیدل او دے نہ روستو او قاربیا نوی دے تقویٰ دے شتہ والی او دے نیشست والی۔ قرآن کیں دیر اقوال دی او دالفظ هغه نولوتہ شامل دے یعنی نور پہ زہرہ کیں چہ پہ هغه سرہ دے حق او باطل تمیز کیدلے شئی، فتح، غلبہ، نجات دے دارینو، وتل دے شبہا تو، شہرت دے نوم دے مؤمنانو، سیئات گناہونہ، صغیرہ او ناکارہ صفتونہ او سختی

كَفَرُوا إِلَيْتُبْتُوكَ أَوْ يَفْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ

کافرانو چہ قید کری تالہ یا او ورنی تالہ یا او پاسی تالہ

وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينَ ۝۳۰

او چل دل کوو دوی او پت تدبیر او کرو الله تعالى (دیکھ کو لو ستا) ۳۰ واللہ تعالیٰ دیر نہ دے تدبیر کوو

وَإِذَا تَشَلَّى عَلَيْهِمُ آيَتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا

او کلمہ چہ اولوستے شی پہ دوی باندے ایٹونہ ذمونہ دوی وائی یقینا واورید و موتی

لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا آتَانِ هَذَا إِلَّا

کہ غواہ و موتی نو خامخا او یہ وایو پشان دے تہ دے دا (قرآن) مکر

دری معانوتہ شامل دے۔

اَوْ يَغْفِرْ لَكُمْ كُنَّا هُوَ كَبِيرٌ تہ شامل دے۔

ذُو الْفَضْلِ اشارة دہ چہ دا درے فائدے پہ فضل دے الله تعالیٰ سرہ

دی صرف پہ تقویٰ سرہ نہ دی۔

نَسَّ دَا بِيَان دے اشرک وجود دے تقویٰ دے چہ پہ چاکیں تقویٰ وی

نوالله تعالیٰ یے دے مکر دے دشمنانوںہ بچ ساقی۔ بل دا آیت اووم علت

دے دے او لے دعوے دے پارہ۔

مطلب دے آیت دادے چہ مشرکانو پہ دارالندوة کیں جرگہ اوکریہ

چا وئیل چہ دا پیغمبر قید کوو او چا وئیل چہ دے دے کھلی تہ او پاسو

خو اخری اتفاق پہ دے راغے چہ دے ہرے قبیلے تہ دے یویو مشر

راشی او پہ یو محائے باندے دے پہ دے حملہ اوکری او قتل بہ یے کری

لیکن الله تعالیٰ دوی راندہ کریہ اورسول الله صلی الله علیہ وسلم سرہ

دے ابوبکر رضی الله تعالیٰ عنہ دے شپے دے دوی نہ اووتلو او ہجرت یے اوکرو

اودا سبب شو دے پارہ دے غزوہ بدر او دے غنیمتونو دے حاصلو دے پارہ نو تاسو دے

پہ بارہ کیں اختلاف مہ کوئی۔

وَيَمْكُرُ اللَّهُ، مکر پت تدبیر کو لو تہ و عیلے شی کہ دے خیر او کہ دے شروی

او دے الله تعالیٰ پہ صفت کیں پہ تدبیر دے خیر کیں استعمال یے دے پہ سو قمر العمران

مکھ کیں شتہ دے نو دے نسبت الله تعالیٰ تہ حقیقت دے بھار نہ دے۔

أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۝ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ

قیصی دی دے مخکنو خلقو - اوکوم وخت چہ دوی اوئیل اے اللہ تعالیٰ کہہ دی۔

هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا

دا قرآن حق دے طرف ستانہ پس راوڑوہ پہ مونو بانٹے۔

جِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوْ آتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝

کانری دے اسمان تہ یا راکرہ مونو تہ عذاب دردناک۔

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ ۝

او نہ وو اللہ تعالیٰ چہ عذاب تہ ورکرمے و دوتیہ او حال دا چہ تہ دوی کیں وے

وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ۝

او نہ وو اللہ تعالیٰ عذاب ورکو تہ دوی تہ حال دا چہ دوی بخنہ غواری۔

۱۔ دازور نہ دہ منکرینو تہ او اثر دے دے نیشستوالی دے تقویٰ تیرشوی
ایت کیں مکر عملی دے مشرکانو ذکر و اوپہ دے ایت کیں مکر قوی ذکر
کوی ہنہ پہ مقابلہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم کیں و او دا پہ مقابلہ دے قرآن
کیں دے۔ کُوْنَشَاءُ کُفْلُنَا اے دا قول دے دے سخت ضد او عناد نہ دے
کئی نو اعجاز دے قرآن کریم دوی تہ واضح شوے و او دوی پہ یوسورت
او پہ یو خبرے سرہ ہم دے قرآن مقابلہ کو لے نشوے۔ اساطیر جمع دے اسطورت
دہ مکتوبہ (لیکے شوے تہ وائی) یا جمع دے اسطوردہ او ہنہ جمع دے سطر دہ
رکھے لیکے شوے۔

۲۔ دا ہم زور نہ دہ منکرینو تہ او اثر دے دے نیشستوالی دے تقویٰ او اتم علت
دے دے پارہ دے اولے دعوے۔ او دا وینا دے دوی بناء دہ پہ عناد بانٹاے او
دے دے پارہ چہ نور خلق پہ شک کیں و اچوی۔ پکار دا وڈ چہ دوی وئی وے
یا اللہ کہ دا حق وی نو مونو تہ دے ہدایت او کرپے او دارنگ دے عذاب طلب
پہ سورۃ معارج او عنکبوت او پہ مخکنو قومونو کیں پہ سورۃ شعراء کیں ذکر دے
۳۔ دے ایت کیں دہ جملے دی پہ جواب دے دو سوالونو کیں اول سوال

وَمَا لَهُمْ إِلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ

او گھ عذاب دے دوی لڑا چہ عذاب یہ نہ ورکوی دوی تہ اللہ تعالیٰ (اوس) او حال داد چہ دوی منع کرکوی

عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَ

د مسجد حرام تہ او تہ دی دوی اختیار مند دھے،

إِنْ أَوْلِيَاءُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَكِنْ أَكْثَرُهُمْ

تہ دی اختیار مند دھے مگر متقیان خلق لیکن دیر ددوی تہ

لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ

تہ پوہیری۔ او تہ دے موخ ددوی دبیت اللہ پہ خوا کھن

دادے چہ ہرکھ دوی عذاب غوشتو نوولے پہ دوی باندے عذاب نہ راتلو
اودا طلب ددوی پہ ہغہ وخت کین و وچہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ مکہ کین و
جواب او شوچہ پیغمبر پہ یوقوم کین موجود وی نو پہ ہغہ عذاب نہ رچی۔
دویم سوال دادے چہ ہرکھ نبی ہجرت اوکرو بیا ولے پہ دوی باندے زہ
عذاب نہ راتلو بلکہ عذاب ددوی غزوۂ بدر تہ روستو کرے شو؟
جواب او شوچہ دوجے د استغفار غوشتلو نہ روستو کرے شو او پہ دے استغفار
کین دودہ قولہ دی اول داچہ دے مشرکینو بہ پہ حالت طواف کین وئیل
غفرانک تو ہغہ سبب شو د روستو والی د عذاب د ابن عباس رضی اللہ عنہما
نہ نقل دے چہ استغفار اگرچہ د فجارو د طرف نہ وی خود دفع کیبی پہ ہغہ
سرۃ بعض شرو نہ او اضرار (قرطبی) حالانکہ چہ پہ ہغہ سرۃ پورہ عذاب
نہ دفع کیبی۔ دویم قول دادے چہ مراد دے تہ استغفار د ہغہ مؤمنانو دے
چہ ہجرت چے نہ وو کرے دوجے د کمزور والی نہ او ہغہ پہ سورۃ فتح ہکین
دکردی۔ دایت دلیل دے پہ دے خبر چہ امن د عذاب نہ، یا پہ وجود د پیغمبر
سرۃ وی یا پہ استغفار سرۃ۔ اول سبب د امن خو اوس نیشتنہ لیکن دویم سبب
ترقیامتہ پورے جاری دے اوداروایت دے د ابو موسیٰ اشعری او ابن عباس
رضی اللہ عنہما نہ۔

نکات پہ دے ایت کین بیان د سبب د ہغہ عذاب دے چہ نازل شو پہ مشرکانو

إِلَّا مُكَّاءٌ وَتَصَدِيَةٌ طَفَنٌ وَقَوَّاءُ الْعَذَابِ

مگر شپیلی او لاسونہ وهل (تپول) پس اوٹکے عذاب

بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ۳۵ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا

پہ وجہ ددے چہ تاسو کفر کوڈ . یقیناً ہفہ کسان چہ کفریے کریدے

يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدَّوْا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ

خرچ کوی مالونہ خپل دپارہ ددے چہ منع کری خلق د لارے د اللہ تعالیٰ تہ،

باتدے پہ بدراکبن او ذکر د اثر و عدم تقویٰ دے۔

إِنَّ أَوْلِيَاءَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَّا الْمُتَّقُونَ، ددے دوه معنی دی اول داچہ اختیار مندا کہ مسجد

صرف مؤمنان خلق دی کافران د هفہ نہ د منع کولو حق نہ لری۔ دویہ معنی

دادہ چہ دوستان د اللہ تعالیٰ متقیان وی نہ لیونی او مجذوبان لکہ داعقیہ

د جاہلانودہ او ددے تفصیلی ردیہ روح المعانی کبن کرے دے او دار تک

پہ سورۃ یونس ۴۳ کبن دی خود لنتہ د تقویٰ اولہ مرتبہ مراد دہ یعنی

توحید او ایمان پہ اولہ معنی سرہ او سورۃ یونس کبن تقویٰ کاملہ مراد دہ۔

وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ أَكْثَرُ يَهْتَدُونَ، اکثریہ معنی دکل دے یا وجہ دادہ چہ لبر دوی نہ سرہ

د علم نہ عنادیان دی۔

۳۵ داهم زور نہ دہ منکرینوتہ او بیان د اثر د نیشستوالی د تقویٰ دے۔ د

دے ایت دوه معنی دی اول داچہ مشرکین قریشو بہ طواف کوؤ د بیت اللہ

او شپیلی بہیے وهل اولاسونہ بہیے تپول او دا دوی پہ گمان کبن

عبادت وو۔ لکہ اوس ددے مثال بعض پیران دی چہ پہ وخت د ذکر

کبن گناہ کوئی اولاس تپوی، دا تپول د شرع نہ خلاف دی دا د عاقلانوکا

نہ دے دلسے قرطبی ذکر کرے دی۔ دویم تفسیر دا کچہ هفہ مونخ د دوی

د بیت اللہ پہ خوا کبن هفہ دلسے برباد او عبث دے لکہ شپیلی وهل اولاسونہ

تپول چہ عبث دی دامعنی الوسی اوراغب ذکر کرے دہ معلومہ شوہ چہ

پہ دوی کبن صلوٰۃ (مونخ) وولیکن د شرک دوجہ نہ برباد وؤ۔

او مُكَّاءٌ وَتَصَدِيَةٌ پہ طریقہ د تشبیہ سرہ دی۔

فَسَيُفْقَرُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً

پس زردے چہ خرچ بہ کری دوی ہفے مالو لہ بیابہ شی پہ دوی باندے ارمان

ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ

بیابہ کمزورے کرے شی . او ہفہ کسان چہ کافران دی بیابہ جہنم تہ

يُحْشَرُونَ ﴿٣٧﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ

جمع کرے شی . دے دیارہ چہ جدا کری اللہ تعالیٰ پلین لہ پاک تہ

وَيَجْعَلِ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكَبُ

او کبہ ردی پلینان بعضو لہ پہ بعضو باندے پس دند لئی بہ کری دوی

جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ ۖ أُولَٰئِكَ

تولو لہ پس وابہ ئے چوی پہ جہنم کین . دغہ کسان

۳۷ پہ دے ایت کین ہم زور نہ دہ منکرینوتہ اوبیان ک اثر ک نیشستوالی
ک تقویٰ دے چہ ہفہ بربادی ک عبادت مالیہ دہ روستو ک ذکر کولو ک بربادی
ک عبادت بدانیہ نہ۔

لَيُضِلَّنَا، ہر ہفہ انفاق چہ ک دین باطل ک اشاعت ک پارہ دی پہ مقابلہ
ک دین حق کین ہفہ پہ دے کین داخل دے۔

حَسْرَةً، پہ سبب ک نہ حاصلیدالو ک مقصد ک انفاق۔

ثُمَّ يُغْلَبُونَ، داترقی دہ یعنی اول خوبہ ک مقصد نہ محروم شی نوبیا بہ
ک مؤمنانو مقابلہ کین کمزورے شی۔

الَّذِينَ كَفَرُوا، مراد ک دے نہ ہفہ کسان دی چہ پہ کفر باندے پاخہ پاتے
شی۔

اوبیا تخويف اخروی دے پہ دے دواہو ایتونو کین۔

هُمُ الْخَيْرُونَ ﴿۳۷﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا

ہم دوی پورے تاوان والا دی۔ تہ اوواہ دھتہ کسانو پہ بارے کنب چہ کافران دی

إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مِمَّا قَدْ سَلَفَ

کہ دوی منع شول (دکفر او شرک تہ) اوہ بخیلے شی دوی تہ ہتہ کناہونہ چہ تیر شوی دی

وَإِنْ يَعْزُبُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿۳۸﴾

اوکہ دوی را اوگر حیدل جنک تہ نویقیئا تیرہ شویدہ طریقہ دمخکو خلقو۔

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ

او جنک کوئی ددوی سرہ تردے چہ پاتے شے ہیتر شرک او شے

الدِّينُ عَنِ اللَّهِ فَإِنْ أَنْتَهُوا فَإِنَّ اللَّهَ

دین قول دہ اللہ تعالیٰ پس کہ منع شول دوی نویقیئا اللہ تعالیٰ

۳۷ دے ایت کنب دمتکرینو بد حالی د آخرت پہ پنحو طریقو سرہ ذکر شویدہ
لِيَمِيزَ اللَّهُ، لام علت دے دیمشرون یا لام د عاقبت دے۔

خَبِيثٌ وَطِيبٌ، پہ اعتبار د عقیدے د شرک سرہ خبیث دے او پہ عقیدہ
د توحید سرہ پاک دے او د امتیز پہ آخرت کنب دے لکہ پہ سورۃ یس
او یونس ۳۷ کنب او یا پہ دنیا کنب دے لکہ پہ سورۃ العمران ۱۷۷ کنب۔

۳۸ دادعوت دے منکرینو تہ دپارہ دتو پے روستو د ذکر د خباثتو نو دھتہ
نہ۔ دا ایت دلیل دے پہ دے خبرہ چہ پہ "ایمان را ورلو سرہ تمام کناہونہ

معاف کیڑی کہ حقوق اللہ وی اوکہ حقوق العباد وی لیکن دا د کافر حربی
دپارہ" او کافر ذمی تہ حقوق العباد نہ معاف کیڑی۔ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ، مراد

د دینہ نصرت د اللہ تعالیٰ دے انبیاء او د مؤمنانو سرہ او عذاب او مغلوبہ
کول دی د کافرانو او مراد د اولین نہ انبیاء او مؤمنان بخکنی دی لکہ پہ سورۃ

اسراء ۱۷۷ کنب یا مراد د دے نہ بخکنی کافران دی لکہ سورۃ فاطر ۱۷۷ کنب۔
او پہ دواپو معانو سرہ اضافت د سنت اولین اضافت دے مفعول تہ اوکہ

اضافت وی فاعل تہ لکہ سورۃ اسراء ۱۷۷ او سورۃ فاطر ۱۷۷۔

بِمَا يَعْمَلُونَ بِصِيرٌ ۝ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكُمْ

پہ ہفہ عملونو چہ دوی ئے کوی لیدونکے دے، او کہ دوی مخ وارو نو پوہ شی

أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ۝

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ مولیٰ ستا سودے، نبہ مولیٰ دے او نبہ مددگار دے۔

۳۹ دادویمہ دعویٰ دسورت دہ اودا ایت دلیل دے پہ دے خبرہ چہ قتال

بہ جاری وی ترهف پورے ترخوچہ شرک پہ دنیا کین موجود وی۔

وَقَاتِلُوا عِطْفَ دے پہ معنی د مضت سنت الاولین اود یعودو کلا ندے دے

فِتْنَةٍ، شرک اومؤمن لہ د دین نہ اړول لیکن دلته اولہ معنی مناسب دہ

او پہ سورۃ بقرہ ۱۹۱ کین دویمہ معنی مناسب دہ او خقول د شرک مستلزم

دے دے چہ ټول عالم کین بہ توحیدا وی دے دے وچہ نہ پہ دے ایت

کین کُلُّ ذکر کرے دے او پہ سورۃ بقرہ کین کُلُّ نہ و ذکر کرے اود دے

معنی د وچہ نہ دلته حتیٰ پہ معنی د اِلٰی سرہ دے او پہ سورۃ بقرہ کین پہ

معنی د علت سرہ دے۔

نک مطلب د ایت دادے چہ کہ دوی د قتال نہ نہ منع کیږی نو تاسو

ورسره قتال کوئ او اللہ تعالیٰ بہ ستا سوا مداد کوی حکم چہ هغه ستا سوا

مولا دے۔

مَوْلَاكُمْ، مولا پہ معنی د متولی (سنبالوونکے) دے۔

نِعْمَ الْمَوْلَىٰ، اللہ تعالیٰ چہ د چا تَوَلَّى (سنبالے) کوی نو هغه هیچر نہ پربا دیږی

او چہ د چا نصرت کوی نو هغه نہ کمزور به کیږی اودا مقصدا د نِعْم دے

پہ دواړه حایونو کین۔ داسے پہ سورۃ حج ۱۷ کین هم دی هلته مقام د جهاد

وو او هغه پہ معنی د دعوت سرہ وؤ اود دلته مقام د قتال دے او مقام د قتال

ډیر سخت دے د دعوت نہ د دے وچہ نہ پہ دے ایت کین تاکید ذکر شو

پہ (فاعلموا ان الله) سرہ۔

وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ رَبَّكُمُ

او پوچھو شیء یعنی ہفتہ چہ حاصل کریں تا سو پہ جنگ سرے ذکر ازانہ ہر خیز چہ وی، یوقینا اللہ لہ

خُمْسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ

پنجمہ حصہ دھتہ او رسول لہ او خیلوانو (د رسول) لہ او یتیمانانو

وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ أَمْنَةً

او غریبانانو او مسافرو لہ کہ ایمان راوے وی تا سو

بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ

پہ اللہ تعالیٰ بانڈ او یہ ہفتہ (مدد) چہ الیہ لے و موندیہ بندہ خیل پہ ورخ د فیصلہ (روز د بلبان)

يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ

پہ ہفتہ ورخ چہ محتاج شوے دودہ لے او اللہ تعالیٰ پہ ہر خیز

قَدِيرٌ ۚ إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدُوِّ الدُّنْيَا وَهُمْ

قدار والا دے کوم وخت چہ وی تا سو پہ تیار تیر دے او دوی وو

بلکہ دے محال نہ کہ سورت دویہ حصہ دہ او پہ دیکھیں ہم دودہ بابونہ دی
اول باب بلکہ ایت پورے دے پہ دے کیں اول تشریح دے اولے دعوے دہ او د
ہفتہ د پارہ پنچہ علتونہ دی او یوقانون د جہاد دے اوزورے دی او تخویف
دنیوی او اخروی دے۔ مطلب د ایت دادے چہ مال غنیمت بہ امیر د جہاد پنچہ
حصہ کری دا حکم د اللہ او د رسول دے لکہ پہ اول ایت کیں تیر شویدی شلور
حصہ بہ پہ غانمینو کیں تقسیم کری او پنجمہ حصہ حق د بیت المال دے چہ
دھتہ پنچہ مصرفونہ پہ دے ایت کیں ذکر دی ربط د محکمیں سرے دا کچہ محکمیں
ایت کیں حکم د قتال ذکر شونو پہ دے ایت کیں حکم د ہفتہ مال ذکر کوی
چہ پہ قتال سرے حاصل شی چہ ہفتہ غنیمت دے۔ او حلالیدال د غنیمت
دا دے امت خصوصیت دے محکموا متونو کیں پہ مال غنیمت بانڈے پہ
د قبولیت د پارہ اور د اسمان نہ نازلیدالو۔ لکہ ذکر د اللہ تعالیٰ پہ طوہ د اختیار
مطلقہ او تبرک دے۔ وللرَّسُولِ دا حصہ د بعض علمائے پہ نیزہ ہفتہ پہ ژونا

بِالْحُدُودِ الْقُصَوٰى وَالرَّكْبِ اَسْفَلَ مِنْكُمْ

یہ غایہ کرے کنس او قافلہ سودا گرو سکتہ روانہ وہ ستاسو نہ

وَلَوْ تَوَاعَدُ ثُمَّ رَاحَتْ لَفُتُمْ فِي الْمِيعَادِ

او کہ وعدہ کریوے تاسو تو خاتمہ اختلاف بہ کریوے تاسو یہ وخت مقرر کنس

وَلٰكِنْ لِّيَقْضِيَ اللّٰهُ اَمْرًا كَانَ مَفْعُوْلًا

لیکن (اللہ تعالیٰ جمع کرے تاسو بے وعدہ) دے دیارہ چہ پورہ کری اللہ تعالیٰ ہفتہ کارچہ مقرر شو پورہ

لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيٰى مَنْ

دے دیارہ چہ مرشی ہفتہ خوک چہ مرشی پس د دلیل تہ او ژوندے پاتے شی ہفتہ خوک

حَيٍّ عَنْ بَيِّنَةٍ ۚ وَاِنَّ اللّٰهَ لَسَمِيعٌ عَلِيْمٌ

چہ ژوندے و پس د دلیل او یقیناً اللہ تعالیٰ خاتمہ ہر خہ اوری او یہ ہر خہ پورہ دے

پورے خاص وہ د ہفتہ او د ہفتہ د اہل او میل منو وغیرہ دیارہ اور ستود و فہ
د ہفتہ نہ ساقطہ شویدا او بعض علماؤ پہ نیز د احصہ بہ یہ بیت المال
کنس جمع کبری دیارہ د مصالحو د مسلمانانو د علماؤ چہ مدارسین د تفسیر
افقہ او حدیث دی خرچہ بہ د دے نہ ورکیدے شی (شریبی او ابن کثیر)
ولای القربی، مراد د دے نہ ذوی قربی د رسول صلی اللہ علیہ وسلم دی چہ
ہفتہ فقط بنی ہاشم او بنی مطلب دی۔ او یہ دے ایت کنس بیان د اول علت
دے یہ اِنْ كُنْتُمْ اٰمَنْتُمْ سِرًّا چہ ہر کلمہ تاسو ایمان پہ اللہ تعالیٰ لرے
او یقین کوئی چہ یہ و ریح د بدسرا ہندے اللہ تعالیٰ ستاسو امداد کریدے نو
غنیمت کنس ولے اختلاف کوئی۔ د اِنْ جَزَايْتَهُ دہ چہ واعلموا پہ ہفتہ ہندے
دلالت کوی (نو تقسیم د غنیمت پہ دے طریقہ سرہ او کرے) او د دلیل دے چہ ادا
د خمس د غنیمت د ایمان جزء دے لکہ چہ یہ حدیث د وفدا عبد القیس کنس ذکر
دی ابو بخاری باب ذکر کرے د باب اداء الخمس من الایمان۔

لکہ د اہل علت دے دیارہ د دے دعوے حاصل دا دے چہ ستاسو جنگ د دے
د ابو جہل سرہ بغیر شہ د وعدے نہ اللہ تعالیٰ او کرو او تاسو تہ فہ در کرہ

اذْیُرْیْکُمْ اللّٰهُ فِیْ مَنَاصِکَ قَلِیْلًا وَّلَوْ اَرَاکُمْ

کوم وخت چہ ادخودل دوی تاتہ اللہ تعالیٰ پہ خوب ستا کنس لیر - اوکہ خودلے یے و دوی تاتہ

کَثِیْرًا الْفَیْشَلْتُمْ وَکَتَنَّا زَعْمًا فِی الْاَمْرِ وَلٰکِنْ

دیر نو خاٹا کمزورے شوی بہ دی تاسو او خاٹا اختلاف بہ کریو و تاسو پہ بارہ دجنگ کولو کنس لیکن

اللّٰهُ سَلَّمَ اِنَّهٗ عَلِیْمٌ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۴۳﴾

اللہ تعالیٰ سچ کری تاسو (دکمزورے او اختلاف نہ) یقیناً حق پوہہ دے پہ حق خبر و چہ پہ سیدو کنس وی۔

نو غنیمت کنس جگرہ مہ کوئ ۔

تفسیر کذبت دادے چہ پہ بدسار کنس یوہ خور کئی دہ کھتے پہ هغه طرف
باندے چہ کوم مداینے تہ نزدے وو کد مسلمانانو لبسکرو و او هغه بل طرف
چہ کمداینے تہ لرے وو او مکے تہ نزدے وو او د مکے تہ لار هتے تہ راتلے
دہ پہ هتے کد ابو جهل لبسکرو و او قافله کد ابوسفیان کد مداینے تہ پہ بنسکتہ
طرف باندے کد سمندسار پہ غاپہ روانہ وه کد بدسار تہ درے میلہ لرے وو۔
لَاخْتَلَفْتُمْ اخْتِلَافَ بَه کد وارو طرفونو تہ واقع شوے وے عکھه چہ پہ
یوبل باندے بہ موکد دیر والی گمان کرے وو۔

أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا، مراد کد امر تہ غلبہ دہ پہ قتال کنس مؤمنانو لیر۔

لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ، کدے یو مطلب دادے چہ پس کد فتح کد بدسار تہ دلیل
کد صداقت کد اسلام بنسکارہ شو نوکھ شوک مرہ شی نومرگ یے پس کد
لیدالو کد دلیل تہ دے اوکھ شوک ژوندای وی نوهم دلیل یے اولیدالو دویم
مطلب یے دادے چہ مراد کد هلاکت تہ کفر دے او مراد کد حیات تہ ایمان
دے او دیر و مفسرینو دویم قول غورہ کرے دے۔

وَإِنَّ اللّٰهَ، دامعطوف دے پہ احوالو کد مؤمنانو او کافرانو باندے چہ
پہ مخکنس جملو کنس ذکر شول۔

مَنْ دادریم علت کد هتے دعوی دے مطلب یے دادے چہ اللہ تعالیٰ
خپل نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ خوب کنس او بنودله چہ کافران
لیردی کہ دیر یے ورا تہ بنودلے وے نوپیا کد جنگ کد نہ کیدالو
احتمال وو کد وچے کدیرے ستا سونہ لیکن اللہ تعالیٰ پہ دے طریقہ

وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّقِيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ

او کوم وخت چه او خودل کاسو ته الله تعالى دوی کله چه مخامخ شوی، په سترگو ستاسو کښ

قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ

لېږ او لږي ښکاره کړي تاسو په سترگو دهغوی کښ دے د پاره چه پوره کړي الله تعالى

أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝

هغه کار چه دو مقرر شوی، او خاص الله تعالى ته به ورکړئیدل شي ټول کارونه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيْتُمْ فِئَةً

اے ایمان والو کله چه مخامخ شي یو دے د کافرانو سره

د جنګ او غنیمت سبب جوړ کړو د دے وچه نه غنیمت کښ خپل اختیار مه چلوی -

سوال: کافران ډیر وډ نو د هغوی کم بشودل خو په ظاهري ډول دروغ دی؟
جواب: بڼا د خوبونو په باطني امور و باندے وی نو په حقیقت کښ کافران لږ دی د وچه د سپکو والی او د ذلت د هغوی نه په نيزه الله تعالى یا د دے وچه نه چه په مستقبل کښ بعض قتل شول او بعضو ایمان راوړو.
إِنَّهُ عَلِيمٌ، بغیر د واو نه یی ذکر کړو ځکه چه دا دلیل د مخکښ ملارے دے چه په لوار کم اړه کښ ده -

سکه دا څلورم علت د دے د پاره د دعوی حاصل یی دادے چه په میدان جنګ کښ دواړه ډلے الله تعالى یو بل ته لږے لږے ښکاره کړي دے د پاره چه جنګ اوشي او غنیمت حاصل شي نو غنیمت کښ جګړه مه کوئ -
أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا، دے ایت کښ د دے نه مراد جنګ کول دی او په تیر شي ایت سکه کښ مراد د هغه نه فتح او غلبه وه -

يُرِيكُمُوهُمْ، ضمیر د فاعل الله تعالى ته راجع دے او کُم او هُم دوه مفعولونه دی او قلیل حال دے -

فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۸﴾

نوٹ: کئی محانونہ چلے او یا دوئی اللہ تعالیٰ لے دیر دے دیا چہ کامیاب شی۔

وَاطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَلَا تَنَازَعُوْا فَتَفْشَلُوْا

او تابعہاری کوئی د اللہ تعالیٰ او د رسول د ہفتہ او اختلاف م کوئی پ کورتی کیں پس کمزوری بدشی

وَتَنْهَبَ رِيْحَكُمْ وَاصْبِرُوْا اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۹﴾

اولادہ بدشی دیدہ ستاسو او صبر کوئی یقیناً اللہ تعالیٰ ملگرمے د صبرنا کو۔

ہفتہ ہرکھ چہ محکبں آیا تو نوکبں نعمتو نہ پہ صحابہ کرامو بانداے ذکر کرے شول
چہ ہفتہ اسباب د قتال و نو او اس اداب د قتال ذکر کوئی محکبں حصہ کبں پنچہ
قوانین ذکر شوے دی او دا بیان د شیپرم قانون دے پہ درے ایتو نوکبں
او پہ دے کبں شیپر خبرے دی د ہفتہ نہ دودہ پہ دے ایت کبں دی اول داچہ
پہ میدان جنگ کبں ثابت قدام شی دویم داچہ اللہ تعالیٰ دیر یا دوئی دادودہ
ہم پہ حقیقت کبں کافی دی د کامیابی د پارہ عکھ د دے سرہ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ
ذکر شو۔

وَادْكُرُوا اللّٰهَ، مراد د دے نہ ذکر د ذرہ او ڈرے د وارو دے خوش شرط دادے
چہ پتہ بہ وی عکھ ابن کثیر حدیث مرفوع او قرطبی د قیس بن عباد نہ روایت
راورے دے چہ اصحابو د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مکروہ کنہل او ازونہ
راویستل پہ وخت د قتال کبں او پہ دے ذکر کبں د عاکھانے د طلب د نصرت او د
غلبہ ہم داخل دی او ہفتہ تہ ترغیب دے۔

بلکہ پہ دے ایت کبں درے خبرے دی د جہاد د پارہ اطاعت د اللہ تعالیٰ او د
رسول صلی اللہ علیہ وسلم او د اختلاف نہ بچ کیدال او صبر کول، او اختلاف
سبب دے د کمزوری او د زوال د طاقت او صبر سبب دے د مرگرتیا د اللہ تعالیٰ
رِيْحُكُمْ پہ دے کبں دودہ قولونہ دی اول داچہ مراد د دے نہ قوت او دبداہ
دہ پہ طریقہ د تشبیہ سرہ لکھ چہ ریج پہ ہر عکھے کبں وردا خلیبری نو دارنگ
قوت او دبداہ ہم تاثیر کوئی۔

دویم قول دادے چہ مراد د دے نہ معنی حقیقی دہ عکھ چہ د مدد د اللہ تعالیٰ سرہ
ہواکھانے د امداد رائی، اوچہ مدد الہی نہ وی تو ہواکھانے بندے شی۔

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ

او مہ کیڑی پشان د هغه کسانو چہ راوتل د کورونو خپلو ته

بَطْرًا وَرِغَاءِ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ

پہ لویو کولو او په حان خود ته سره خلقو ته او چہ منع کوی خلق د لارے د

اللَّهُ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ۝۴۷

الله تعالی نه او الله تعالی د دوی عملونو لہ راکیروونکے د رپہ خپل علم او قدر کین او کوم وخت چہ دوی لہ

لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالُهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ

دوی ته شیطان عملونه د دوی او وئیل یے نیشته زور اور

لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ

پہ تاسو باندے نن ورځ کین همڅوک د خلقو ته او یقیناً زه امدادی ستاسو یم

فَلَمَّا تَرَأَتِ الْقُوَّتَيْنِ نَكَصَ عَلَى عَقَبَيْهِ

نو هر کله چہ اولیدو دواړو د لویو بیل نو واپس شو دے (شیطان) په پوتندو خپلو

وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ

او وئیل یے یقیناً زه جدا یم ستاسو ته یقیناً زه ویم هغه شے چہ تاسو یے نه وئیل

نک دے ایت کین شاپر مه خبره ده د پاره د جهاد چہ مشابہت مه کوئ د کافرانو سره په درے صفتونو کین یو تکبر کول د حق نه دویم ریا کول په عمل سره دریم خلق د الله تعالی د لارے نه منع کول۔

بطراً، په اصل کین وئیل کیږی نعمتونه د الله تعالی په گنا هونو کین خور کولو ته۔ ویصدون، دایه په فعل مضارع سره ذکر کړو اشاره ده چہ د دوی خروج په، طریقه د بطر اور پاء سره خو یو محل وؤ او منع کول د سبیل الله نه خو د دوی همیشه عادت دے۔

إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

یقیناً زہریریم ذکر خدا (بح) اللہ تعالیٰ نہ۔ اور اللہ تعالیٰ سخت عذاب ور کوونکے دے

إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمُ

کلمہ چہ و تبیل منافقانہ اوھو کہ کسانو چہ یہ زہرونو دھغوی کنیں

مَرَضٌ غَرَّهُمْ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ

مرض (شک) و دچہ دھوکہ ور کریدہ دے کسانو تہ دین ددوی۔ اوچاچہ اوسیارلو ٹھان

عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝

یہ اللہ تعالیٰ باندے نو یقیناً اللہ تعالیٰ زور اور دے حکمتونو والا دے۔ او کہ وینے تہ رامے لیدنیک

مکے دے ایت کنیں پنجم علت دے د اولے دعوی۔ حاصل دادے چہ ابلیس پہ
ورج د بدس کافران زہا ور کپی وو بیا هر کلمہ چہ ملائیک یے اولیدال نو
او تبتتیداو۔ او اللہ تعالیٰ دوی کمزوری کپل اوتاسولہ یے غنیمت در کپل نو پہ
ھے کنیں اختلاف مہ کوئی۔ روایت د بیہقی کنیں راغلی دی چہ ابلیس پہ ورج د
بدس پہ شکل د سراقہ بن مالک کنیں راغے ردا دیوے قبیلے سردار وئی او ابو جہل
تہ یے تیزی د جنگ و رکبہ اولاس دیو مشرک یے نیولے وچہ حارث بن ہشام
وئی میدان جنگ تہ لارو هر کلمہ چہ دہ جبرائیل علیہ السلام اولیدالو نو
اویریداو او تبتتیداو۔ دکنہ دہم معلومہ شوعہ چہ شیطان کلمہ د انسان پہ
شکل باندے کیری او خلقوتہ تیزی ورکوی پہ کناہ کو لوسرہ اودا دلیل دے پہ دے
خبرہ چہ شیطان ملائیکولرہ وینی او پہ دے ایت کنیں چہ کوم خود شیطان ذکر دے
داخوف طبعی غیر اختیاری دے لکہ انسان چہ د مار اولرم وغیرہ نہ بیرہ کوی
دغصہ دے د جبرائیل نہ اویریدالو او دقتادہ نہ روایت دے چہ ابلیس ائی اری
مَا لَا تَرَوْنَ کُنیں رشتنے وئی او ائی أَخَافُ اللہ کنیں دروغثرن وئی۔ او پہ حدیث کنیں
راغلی دی چہ ابلیس پہ ورج د عرفہ او پہ ورج د بدس کنیں دیر ذلیل وو۔ اونخو
د شیطان پہ سورۃ حشر ملا کنیں ہم ذکر دے اوداخوف ایسانی نہ دے۔
مکے دہم علت دے د پارہ د اولے دعوی چہ منافقینو پہ تاسو پورے
عبدال لیکن اللہ تعالیٰ دھغوی خندا پہ خفکان بدالہ کپہ اودا علت داخل دے

إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ

ہفتہ وخت چہ ساء اخلی د کافرانوہ ملائک دہی

وُجُوهَهُمْ وَأَذْ بَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ

مخونہ د دوی او شاکانے د دوی (او وائی ورتہ) او حکی عذاب

الْحَرِيقِ ۝ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ

د اور سوز وونکی - داسزا پہ سبب د هغه عملو تو دہ چہ کړیدی مخکین لاسونو ستاسو او یقیناً

اللَّهُ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ۝ كَذَّابٌ إِلٰهٌ فِرْعَوْنُ

الله تعالیٰ نه دے هیچ ظلم کوونکے په بتداکانو خپلو باندے حال د دوی پشان د حال د فرعونیا نو دے

په مخکین پنځم علت کښ یعنی په هغه کښ ذکر شول محروم کیدل د کافرانو د خپل مقصد نه او په دے کښ ذکر کیدی خلاف کیدل د گمان د منافقانو نه.

الْمُفْقُونَ، نه مراد منافقان اعتقادی د مداینه وچه په ژبه یه ایمان دعوی کوله او په زړه کښ پوره انکار لرلو.

وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ، مراد د دے نه شک والا وچه د مکه مکره او د نور اطرافونه بیدار ته راغله وودوی هم کافران دی عکه چہ ایما په شک ستره حاصلی و من یتوکل د اصف د مجاهدینو د بیدار دے یعنی هغوی چہ د پیر و کافرانو مقابل ته راوتله و ونودا د وچه د غرور نه نه و بلکه د وچه د توکل نه و.

نه مخکین ایا تونو کښ حالات دنیو په کافرانو او منافقانو ذکر شول نو په دے لیت کښ یوه ورا کول دی د عذاب، په وخت د محنکدان او په برزخ کښ اودا عذاب واقع شو و په هغه مشرکانو چہ په بیدار کښ او وژل شول.

يَضْرِبُونَ آه وهل د مخ او د دبر کښ پیره بے عزتی راغی نو عکه دایه خاص کړل یا ترینه مراد هر طرف دے او داسه په سورة محمد ص کښ هم دی.

عَذَابُ الْحَرِيقِ، سوز وونکے د ظاهر او باطن دواړو دے.

بَلَّغُوا آيَاتِ كُنُوزِ الشَّامِ ۝ چہ د عذاب دوه سببونه دی یو بیدار عملو د خلقو او د ویم عدل د الله تعالیٰ داسه په سورة عمران ص کښ هم ذکر دی.

أَيُّ يَكْمُ نه مراد د بدن ټول قوتونه دی لیکن اکثر عملونه په لاسونو کړی عکه په خاص ذکر کړل.

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ

اور ہر کسان چہ مخکین وؤ دھغوی نہ۔ کفر کرے وؤ هغوی پہ آیات تو دے اللہ تعالیٰ

فَاَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ اِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ

نواں بول دوی لہرہ اللہ تعالیٰ پہ سبب دگنا ہونو دے دوی۔ یقیناً اللہ تعالیٰ قوت والہ دے

شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا

سخت عذاب ورکوؤنکے دے۔ دا عذاب پد وجہ دے چہ یقیناً اللہ تعالیٰ نہ دے بدلونکے

بِعَمَةٍ اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوْا اَبَا نَفْسِهِمْ

نعمت لہرہ چہ کرے وی ہغ۔ پہ یو قوم ناندے تہ دے چہ دوی بدلہ کرے ہغ۔ عقیدہ چہ نہ دے دوی

وَاِنَّ اللَّهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۝ كَذٰبُ الْاِلٰ فِرْعَوْنُ

اور پوہ شے چہ یقیناً اللہ تعالیٰ ہر شے اور ی پہ ہر شے پوہ دے، حال دے دوی پشان دے حال دے فرعونیا تو دے

۱۱۔ پہ دے ایت کبیں تشبیہ دے موجودہ کافرانودہ دے مخکنو کافرانوسرہ چہ دے

هغوی عادت او دے دوی عادت یوشان دے پہ کفر کو لو کبیں او دے رنگ پہ عذاب

دے دنیا او دے برزخ کبیں چہ مخکنں ذکر شو پہ بارہ دے مشرکینو دے بدرا کبیں نو پدیا کبیں

زیات قیاحت شان دے دوی ذکر کوی او پہ دے کبیں تفصیل دے ماقدمات ایدیا کم دے

بذُنُوبِهِمْ پہ دے کبیں اشارہ دے چہ کفر مستلزم دے دیر وگنا ہونولہ۔

۱۲۔ دا تفسیر دے دے ہغہ جملہ چہ لیس بظلام للعبید، او دا سبب دے دے عذاب چہ

مخکنں ایت کبیں ذکر شو جواب دے سوال دے چہ کفر نحو پہ دوی کبیں دے مخکنں موجود

وؤ نو پہ ہغہ وخت کبیں ٹو لے عذاب نہ ورا کوؤ حاصل جواب دا دے چہ نفس کفر

خونا کارہ حالت دے لیکن دے ہغہ سرے سرے دوی تہ امن وؤ۔ او ہر کلمہ چہ دوی

تہ نبی رائے او آیاتو نہ ورتہ راغلل نو کفر دے دوی سخت شو نو اللہ تعالیٰ دے دوی نعمت

پہ نعمت (غصہ) سرے بدل کرو۔ نو مراد دے نِعْمَةٌ نہ ہغہ امن او طعام وؤ چہ

سرے دے کفر دے دوی تہ جاری وؤ او مراد دے یُعَيِّرُوْا نہ کفر بالآیات والنبی دے

یا مراد دے نعمت نہ عام دے فراشی، امن او صحت او دین دے پیغمبر او دے ایت

کبیں اشارہ دے چہ بدل لول دے دین دے اللہ تعالیٰ سبب دے عذاب دے۔

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ

او دھغ کسانو چه مخکین ددوی نه وو۔ دروغون کریو دوی ایوتونه د رب خپل

فَاَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَاَعْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ

تو هلاک کړل مونږه دوی په سبب د گناهونو ددوی او غرق کړل مونږو فرعونیان

وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٣﴾ إِنَّ شَرَّ الدِّنَارِ وَآبِ

او دا ټول وو ظالمان۔ یقیناً بدتر د زندهه سرونه

عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٤﴾

په نیز د الله تعالى هغه کسان دی چه کفر یې کړیدے پس دوی ایمان نه راوړی۔

يُغَيِّرُ مَا بِأَنْفُسِهِمْ، مراد د دے نه بدلول د نیکو عملونو دی په بد عملونو سره یا بدلول د کفر دی په زیات کفر سره۔ او هغه سبب د تغیر د حال دے د امن نه عذاب ته اوداسه په سورة رعدا ملا کښ هم راغی۔

مکه دا ایت تکرار نه دے محکه چه تیر شوی ایت کښ تشبیه وه په کفر کښ او په دے ایت کښ تشبیه ده په بدلولو د نعمت کښ دارنگ مخکښ ایت کښ ذکر د کفر وو او په دے ایت کښ ذکر د تکذیب دے چه زیات کفر دے او په هغه کښ ذکر د اخذ اجمالی وو او په دے ایت کښ د هغه تفسیر او تفصیل دے په فاهلکناهم سره او اشاره ده چه عذابونه د مکتابینو مخکښ په مختلفو طریقو سره وو په سیلې په رجفه په کانړو راوړولو او په غرقولو سره نو عذاب د مشرکینو د مکه په توراه او په قتل سره راغی۔ ظالمین، اشاره ده چه دغه عملونه ددوی محکه سبب د عذاب وو چه هغه خالص ظلم وو۔

هغه هرکله چه صفت مشترکه د ټولو کافرانو ذکر شو چه هغه ظلم دے نو اوس یو صفت خاصه ذکر کوی د یو نوع د کافرانو چه په هغوی کښ خلایق قباغ دی اودا سبب هم دے د تیر شوی عذاب چه دا عذاب په دوی محکه راغی چه دا شریر خلق دی او ددوی خلور قباغ ذکر کړیدی دوه په دے ایت کښ اودوه ورپسے ایت کښ۔

لَا يُؤْمِنُونَ، یعنی پابنده دی په کفر باندے د ایمان امید ترینه بېشته

الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ

داھق کسان دی چہ لوظ کریدے تا ددوی سرہ بیا ماتوی دوی لوظ خیل

فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿۵۶﴾

پہ ہر محل کیں او دوی تھان نہ ساتی رد نورو گناھو نو تہ۔

فَإِذَا تَشَفَّعْتَهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرَّدَبِهِمْ

پس کہ تہ لاتدے کرے دوی لرہ پہ جنگ کیں نو اویرہ وہ پہ سبب ددوی

مَنْ خَلَقَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿۵۷﴾

د دوی تہ روستو خلقو لرہ دے دیارہ چہ دوی رداروستو خلق نصیحت قبول کری۔

اوسبب کہ ہفے ذکر و پہ مل کیں کہ ہفہ ایت مقصدا و ذکر د عناد کہ منافقانہ اوپہ دے ایت کیں ذکر د عناد کہ شکارہ کافرانو دے۔

ملک دے ایت کیں دودہ قبایح ددوی نور ذکر دی یولوظ ماتول دویم عدم تقویٰ حاصل دادے چہ شریرہ خلقونہ کافرانہ او شریرہ کافرانو کیں ضدیان دی او شریرہ دضدیان کیں بے لوظہ دی۔ الَّذِیْنَ عَاهَدْتَ اُولَ مَصْدَاقٍ دے یہود د بنی نضیر او بنو قریظہ دی او مشرکین مکہ دی او بیاعام دے۔ وَهُمْ دالفظ ددے وجہ نہ دے چہ عہد پہ اصل کیں کہ بعضو سرہ وی چہ ہفہ مشران وی۔

بکھ ددے عہد نہ آخر پورے دویم باب دے ددے حصہ۔ پدیکیں قوانین د جہاد ذکر کوی پہ ہفے کیں یوقانون عامو مجاہدینو د پارہ دے او نور د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د پارہ خاص دی او ہفہ د پارہ د امیر د جہاد ہم دی اوپہ آخر کیں پنچہ اقسام د خلقو دی او د مؤمنانو د پارہ زیرے دے۔ دا اووم قانون دے مخاطب پہ دے سرہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے او د ہفہ نائب چہ امیر دے۔ مطلب ددے قانون سختی کول دی پہ جنگ کیں د مشرکینو سرہ چہ نور خلق تربینہ عبرت و اخلی۔

فَشَرَّدَبِهِمْ، دا ذکر د مسبب مراد تربینہ سبب دے چہ دوی سرہ دالہ عمل او کرہ یعنی قتل کول او پیرے وینے تو یول) چہ سبب او کرہی د پارہ د بیرہ ولو د روستو خلقو، ادعبرت او کرہی۔

وَأَمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ

او کہ یریدے تہ ذیو قوم تہ د لوظ ماتولو نو خبر ورکہ دوی لہ (د لوظ ختمولو)

عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِبِينَ ﴿٥٨﴾

چہ شی دواہ برابر یقیناً اللہ تعالیٰ تہ خوخی خیانتگر (د لوظ ختمولو)

وَلَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ

او گمان دے تہ کوی کافران چہ دوی بہ بیج شی یقیناً دوی

لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾ وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ

تہ شی عاجز (کمزور) کو لے اللہ تعالیٰ لہ او تیار کری دوی مقابلہ لہ ثمرہ موجہ وس کیری

مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ

د سامان د جنگ تہ او د سائلے شوے اسونو تہ چہ یروئی تاسو پہنچے سارہ

مہ تقہ دہ د مخکین قانون چہ ہرکہ یو دے د کافرانو سرہ جنگ کیری او پلے
دے سرہ لوظ کرے شوے وی د امن لیکن د ہغوی تہ معلومہ شی چہ دوی
لوظ ماتوی نو ہغوی لہ بہ خبر ورکہ کیری د لوظ د ختمید لو۔

تَخَافَنَّ، مراد دادے چہ غالب گمان کنیں معلومہ شی پہ علامتو سرہ چہ
دوی لوظ ماتوی او دا قبیح کار دے نو واقع کید لو د مشکل کار تہ خوف وئیے کیری
قَائِلًا إِلَيْهِمْ، نبذ پہ معنی د ترک عہد دے اولفظ د إِلَيْهِمْ تہ مراد دادے
چہ دوی تہ خبر اولیدہ چہ پس د دے تہ لوظ ختم دے د پارہ د دے چہ دوی
تاتہ د خیانت گر نسبت او نکری۔

عَلَى سَوَاءٍ، یعنی چہ تاسوتہ کوم علم حاصل شووی د ترک د عہد چہ دغسے ہغوی تہ
ہم دا علم حاصل شی۔

مہ دازور تہ دہ متکرینو تہ چہ کلہ دوی بے لوظہ شی نو عذاب د اللہ تعالیٰ
تہ نشی بیج کیدے۔

سَبَقُوا پہ حائے د مفعول دے د پارہ د لَا يَحْسِبَنَّ پہ معنی د ان یسہوئا سرہ
إِنَّهُمْ اہ دا علت دے د لَا يَحْسِبَنَّ د پارہ۔

عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ

دُشمن دَ اللہ تعالیٰ اور دُشمن ستاسو۔ او نور کسان سیوا دہغوی نہ (منافقان)

لَا تَعْلَمُونَهُمْ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا

چہ تاسونہ پیرنئی ہغوی لڑہ، اللہ تعالیٰ پیرنئی ہغوی لڑہ، اوہق۔ چہ خرچ کوئی تاسو

مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوفِّيْكُمْ وَأَنْتُمْ

خہ شے پہ لار دَ اللہ تعالیٰ کیں نو پورہ بہ در کر بیشی تاسوتہ ثواب کھتہ

لَا تَظْلُمُونَ ۝۶۰ وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَاَجُنْ لَهَا

ہیخ ظلم نشی کیں مے۔ اوکہ دوی مائل شو روٹے تہ پس تہم مائل شہ ہقے تہ

نک دا اتم قانون دے دے پارہ د مجاہدینو مراد دے نہ تیاری کول دی د سامان جنگ او د پیادہ فوج او د شور فوج او د جنگ نہ محکمیں پہ دے کیں فائدہ دادہ چہ مشرکانو او منافقانو باندے بہ رعب وی۔

مِنْ قُوَّةٍ، مراد د قوت نہ ہر قسم سامان جنگ دے د ہرے زمانے مناسب او پہ حدیث کیں الرمی (ویشتل) ذکر دے ہغہ یومثال دے د قوت د پارہ او ہغہ پیدائش مختلف قسم بموتہ او میزائل وغیرہ ویشتل او جوہر ولو د ہغہ تہ شامل دی۔

وَمَا تُنْفِقُوا، پہ دے کیں اشارہ دہ چہ د جہاد پہ نیت خومرہ سامان باندے پیسے خرچ کرے شے نو ہغہ ثواب دے۔

مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ، اسونو تہ پہ ہرہ زمانہ کیں د جنگ د پارہ ضرورت دے او دا معلومہ خبرہ دہ دے وجہ نہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی الْخَيْلُ مَعْقُودَةٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ۔ رد اسونو پہ تنہا وکیں ترقیامتہ پورے خیر ترپے شوے دے) نوخیر نہ مراد جہاد او غنیمت دے دلیل دے چہ جہاد بہ ترقیامتہ پورے جاری وی۔

لَا تَعْلَمُونَهُمْ اہ داسے پہ سورۃ توبہ نک کیں راعی۔ دا ایت بنکار د دلیل دے پدا مے خبرہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او صحابہ کرام پہ غیب نہ پوہیدال۔

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۴۱﴾

او تھان سپارہ یہ اللہ تعالیٰ باتدے یقیناً اللہ تعالیٰ ہر شے اور ی ہر شے پوہہ دے۔

وَإِنْ يَرِیدُوا أَنْ يَخُدُّوْكَ فَإِنْ حَسِبْتَ

او کہ دوی او غواہی چہ دھوکہ کوی ستاسرہ پس یقیناً پورہ دے تالہ

اللَّهُ هُوَ الَّذِي آيَدُكَ بِنُصْرِهِ وَالْمُؤْمِنِينَ ﴿۴۲﴾

اللہ تعالیٰ اللہ تعالیٰ ہفہ ذات دچہ کلک کرے ہے تہ پہ مدد خیل او یہ ملگرتیا د مؤمنانو،

وَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ فِي الْأَرْضِ

او مینہ ہے راوستہ یہ مینہ د زبونو د دوی کین کہ خرچ کرے دے تاہفہ خیزونہ چہ پزمکہ کین د

جَمِيعًا مَّا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ

تول نہ یہ دے پیدا کرے تامینہ یہ مینہ د زبونو د دوی کین لیکن اللہ تعالیٰ

۴۱۔ دانہم قانون دے د پارسہ د جہاد او مطلب د دے دادے چہ مؤمنان بہ د

صلح دعوت کافرانو تہ نہ ورکوی او کہ کافران طلب کوی تو صلحہ کول جائز دی۔

فَاجْتَنِبْ، دا امر د پارسہ د وجوب نہ دے، اوچہ ہغوی طلب نہ وی کرے تو صلح

کول منع دی او ہفہ تہ وھن وٹیلے شی لکہ چہ یہ سورۃ محمد ص ۳۳ کین دی۔

۴۲۔ دا تعلق لری د محکمین آیت سرہ کہ دوی پہ صلحہ کولو کین ارادہ د دھوکے

لری نوریرہ مہ کوہ د دوی نام د اجزا پتہ دہ۔

فائدہ: لفظ د حسب خاص دے یہ اللہ تعالیٰ پورے پہ دلیل د سورۃ توبہ ص ۱۲۹

او سورۃ العمران ص ۱۰۴ او تائید پہ مخلوق سرہ ہم کیدے شی۔

هُوَ الَّذِي يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ يَخْتَارُ ۚ يُخَلِّقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ يَخْتَارُ ۚ

سوال: تائید پہ نصرت الہی سرہ بالمؤمنین تہ شہ حاجت دے ؟

جواب: تائید دہ قسمہ دے اول پہ غیر د اسباب و ظاہرونہ دا پہ نصرہ سرہ مراد

دے دویم پہ اسباب و سرہ دا پہ بالمؤمنین کین مراد دے۔

فائدہ: بالمؤمنین سرہ اشارہ دہ مداحہ د صحابہ کرامو تہ لکہ پہ حدیث د اختار اللہ

فِي صَحَابَةٍ (اللہ تعالیٰ زما د پارسہ صحابہ غورہ کریدے)۔

أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ

مینے پیدا کر کے پہنچا دے دوی کہیں۔ یقیناً اللہ تعالیٰ زور اور دے حکمتوں والا دے۔ اے نبی (صلی اللہ علیہ وسلم)

حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

پورہ دے تالوہ اللہ تعالیٰ اوہ حق چالوہ چہ تا بعد ار دی ستا دے مؤمنان تو نہ۔

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ خَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ

اے نبی (صلی اللہ علیہ وسلم) تیزی در کوہ مؤمنان تو لہوہ پہ جنگ کو لو باندا دے

إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَبِيرُونَ يَغْلِبُوا

کہ وی ستاسو نہ شل کسان صبرناک نو غالب کی پری بہ

مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا

پہ دو سو ستاسو نہ او کہ وی شل کسان نو غالب کی پری بہ

مکلا دایان کے تائید دے یہ مؤمنان تو سرہ چہ ہفہ بغیر دے اتفاق نہ نہ حاصل پری۔
مَا آَلَفْتُ، یہ دیکھیں اشارہ دہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم کے چاہے زہا باندا دے
قدرت نہ لری نو مختار کل نہ دے۔

فائدہ: دایان دلیل دے یہ دے خبرہ چہ کے صحابہ کرامو پہ مینے کہیں مینہ او محبت
وود ہغوی پہ مینے کہیں دشمنی نہ وہ۔ نو ہفہ تاریخ چہ کے ہفہ نہ دشمنی کے صحابو
معلوم پری ہفہ کے دے ایت خلاف دے ہفہ تہ ہیچ اعتبار نیشہ او داسے پہ
سورۃ العمران مکلا او سورۃ فتح ۲۹ کہیں ہم را غلے دی۔

مکلا دالسم قانون دے کے پارہ کے امیر چہ توکل پہ ہر حال کہیں پہ اللہ تعالیٰ
باندا دے پکار دے عکہ چہ اللہ تعالیٰ کافی دے پہ ہر حال کہیں۔
سوال: داخو تکرار دے کے مکلا سورہ۔

جواب: ہلنہ حسبیت خاصہ مراد وود پارہ دد قلع کو لو دے ضرر دے دشمنان تو نہ او دلتہ
عامو حال تو کہیں حسبیت مراد دے۔ وَمَنِ اتَّبَعَكَ، دا عطف دے پہ (ک) باندا دے
او یا مبتدا دے خبر لحن و ف کے (خسبہم اللہ) او شوک چہ وائی چہ دا معطوف کے پہ اللہ باندا دے
نو دا غلط قول کے عکہ چہ محکمین ذکر شوہ چہ حسبیت صفت خاص کے پہ اللہ تعالیٰ پورے
پہ ہفہ کہیں شرکت ممکن مکلا او شیخ الاسلام ابن تیمیہ پہ دے باندا دے تفصیلاً رو کرے دے۔

الْفَاقِمِينَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ۝۱۵

پہ ذر کسانو دے کافرانو تہ پدے وجہ دوی داسے قوم دے چہ نہ پوہیری

الَّذِينَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا ۝۱۶

اوس اسان تیا راوستہ اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندے او پوہہ شو چہ پتا سوکین کمزور تیا دے

فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا إِمَّا ثَلَاثِينَ ۝۱۷

نو کہ وی ستاسونہ شل کسان صبرناک غالب کیری بہ پہ دوو تورو

وَأِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ ۝۱۸

او کہ وی ستاسونہ زر کسان غالب کیری بہ پہ دوو زرور

۱۵ دایوولسم قانون دے دے پارہ دے امیر حاصل دادے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
اوبیا امیر باندے لازم دی چہ مجاہدینو تہ داسے تیزی و رکری پہ جہاد باندے
چہ یوکس مقابلہ دے لسو تنو کولے شی اوکے داسے نشی کولے نوکم ازکم یوکس دے
دے دوو کسو مقابلہ کوی دا فرض دی۔ نوپہ تحریر سرہ یے دا قانون ذکر کرو کہ
پہ سورۃ نساء ۱۱۷ یکن منکم اے سرہ طریقہ دے تحریر ذکر کریدہ۔
سوال دے دے ایت مقصد دادے چہ یوپہ لس باندے مقابلہ کوی نو دوسرہ
اوبد عبارت یے ولے ذکر کرو؟

جواب: پہ ابتداء دے اسلام کین دے صحابو شمار کم و نو اکثر سر پہ بہ دے شلوتہ
زیاتے تر سلو پورے تعداد باندے مشتمل وے۔

صَابِرُونَ، شربینی و تیلے دی چہ دے حکم شرط صبر دے او مراد دے صبر نہ
دادے چہ بدن یے قوی اوسالم اندامونو والاوی اوزرہ یے کلک اوشجاع وی
اودارنگ ایمان یے مضبوط وی او پابند وی دے مغہ قوانینو چہ پہ دے سورت
کین بیان شوے دی۔ اوہرکہ چہ یوکرت دے صفت ذکر شو نو دویم کرت دے
مائتہ سرہ ذکر کولوتہ حاجت نیستہ۔

يَا ذِي الْقُرْبَىٰ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٩﴾ مَا كَانَ لِنَبِيٍّ

پہ امداد کہ اللہ تعالیٰ سرہ۔ او اللہ تعالیٰ خاص منکرے دے کہ صبر ناکو۔ نہ دی مناسب نبی لہ

أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يَبْخَسَ فِي الْأَرْضِ

چہ وی دے ہفت لہ قیدیان تردے پورے چہ دیرے دینے توے کری پہ زمکہ کیں

ثَرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ

غواہی تاسو سامان کہ دنیا۔ او اللہ تعالیٰ غواہی آخرت (ستاسو د پائے)

۶۹ دا ایت پہ نیز کہ مقدمینو علماؤ ناسخ دے کہ مخکنیں ایت کہ پارسا او پہ نیز کہ روستو علماؤ دا تخفیف دے او دا غورہ خبرہ دہ یو وجہ دادہ چہ ایت کیں لفظ کہ خفف موجود دے دویم دادہ چہ پہ تیر شوی ایت باندے عمل کول ہم ثواب دے او پہ منسوخ باندے خو عمل نشی کیندے نو معلومہ شوہ چہ مخکنے حکم منسوخ نہ دے۔ وَ عَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا، مراد دے دینہ کمزور والے کہ ہمت دے لیکن داصفت کہ بدائی نہ دے بلکہ دلالت کوی پہ دے خبرہ چہ کہ صحابو پہ درجا تو کیں فرق وگو اوسفیان بن شبرمہ وٹیلے دی چہ کہ امر بالمعروف والنہی عن المنکر دا حکم دے چہ پہ دے ایت کیں ذکر دے۔

فائدہ: کہ اول ایت پہ آخر کیں سبب ذکر کہ و عدم فقاہت کہ کافرانو او مراد کہ ہفت نہ جہل کہ توحید او دایمان بالرسول او قرآن او آخرت دے او پہ طریقہ مفہوم سرہ معلومہ شوہ چہ مؤمنان مجاہدین پہ فقاہت سرہ موصوف دی او کہ دے صفت کہ وجود سرہ زیات تعداد تہ حاجت نیستہ۔

او دویم ایت کیں سبب یا ذی اللہ او مع الصبرین ذکر کہ دے اشارہ دہ چہ کہ صفت کہ فقاہت نہ اذن کہ اللہ او صبر او نصرت اللہی دیر ضروری دے۔ او دارنگ اول ایت کیں ذکر کہ صفت سلبیہ دے علت کہ پارسا کہ مغلوبیت کہ کافرانو او پہ دویم ایت کیں ذکر کہ صفت ثبوتیہ دے کہ پارسا کہ غلبہ کہ مؤمنانو۔

وَاللّٰهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۙ ۞۴۷ ۙ لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللّٰهِ سَبَقَ

او اللہ تعالیٰ زور اور دے حکمت تو والا دے۔ کہ نہ وہ حکم کہ اللہ تعالیٰ چہ مخکین فیصلہ شریک

لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُم مِّنْ عَذَابٍ عَظِيمٍ ۙ ۞۴۸

نوحا محار رسید بہوے تاسوت۔ پسوجہ دہقے مال چہ واخستو تاسور دقید یا تو بہ قد یہ کین عذاب لوئے

مکمل داد و لسم قانون دے کہ امیر کہ پارسہ حاصل دادے چہ پہ ابتداء کین کہ کافرانو قتل و ضروری دی کہ دے کہ پارسہ چہ رعب قائم شی پہ دشمنانہ۔ داییت نازل شوے و پہ واقعہ کہ بدرا کین چہ کلمہ پہ ہفتہ کین کہ کافرانو نہ او یا کسان پہ قید کین راوستے شول او تر دغہ وختہ پورے کہ قید یا نو پہ پارسہ کین حکم شرعی نہ و نازل شو نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم کہ صحابو سر مشورہ او کرہ نو بعضو رائے پیش کرہ چہ دا تہول قتل و پکاری دی او بعضو رائے پیش کرہ چہ کہ دوی نہ بہ فدیہ واخلو او پہ ہفتہ بہ عثمان لہ سامان جنگ واخلو نورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پہ دے روستن رائے اتفاق او کرو او کہ ہغوی نہ فدیہ واخستے شوہ۔ نو داییت نازل شو چہ داسے کول نہ و پکار۔

لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُم مِّنْ عَذَابٍ عَظِيمٍ ۙ ۞۴۸

آسری، یعنی داسے قید یا نہ چہ پہ فدیہ و رکول و سر خلاصیری بغیرہ قتل نہ۔ نو پہ دے کین اشارہ دہ چہ قتل کہ مشرکانو بدرا غورہ و د فدیہ اخستلو او پر بخود لو کہ ہغوی نہ۔ او دا واقعہ دلیل دے چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ وخت کہ عدم وجود کہ وحی کین رجوع کرے دہ اجتہاد تہ چہ طریقہ دہقے شوری کول دی۔ او ہر کلمہ چہ دا اجتہادی فیصلہ اللہ مسترد نہ کرہ صرف اولی جانب تہ ہے توجہ و کرہ نو معلومہ شوہ چہ اجتہاد کہ نبی ہم وحی دہ۔

ثَرِيدًا وَنَّ، دلتہ خطاب صرف صحابو تہ او شوہ پارسہ کہ لحاظ کہ ادب کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم۔

مکملہ داجواب کہ یوسوال دے، چہ ہر کلمہ دوی دا فدیہ واخستلہ نو کنگہکار شول نو پکار و چہ پہ دوی عذاب راغلے وے ؟

کہ جواب حاصل دادے کہ اللہ تعالیٰ کہ مخکین نہ قانون نہ وے ایہو دے نو واقعی عذاب بہ راغلے وے لیکن اللہ تعالیٰ قانون ایہو دے دے ہفتہ داسے دے چہ عذاب چالہ نہ و رکوی تر ہفتہ چہ مخکین نہ دغہ حکم نہ وی را لیک

فَكُلُوا مِنَّمَا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ

پس خورؤ، دھغ مال نہ چہ غنیمت کنس و اخست تاسو حلال پاک او یرہ کوئی د اللہ تعالیٰ نہ

إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٩﴾ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ

یقیناً اللہ تعالیٰ بخند کوونکے رحم کوونکے دے۔ اے نبی (صلی اللہ علیہ وسلم) او وایہ

لِمَن فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنَّ يَعْلَمَ اللَّهُ

ہغ چاہتہ چہ پہ رسونو ستاسو کنس دی د قید یا نو نہ کہ معلوم کرو اللہ تعالیٰ

فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُّؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ

پہ زرونو ستاسو کنس ایمان نو در بہ کری تاسو تہ غورہ دھغ مال نہ چہ اخستے شوین

مِّنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٠﴾

ستاسونہ او بخند بہ او کری تاسو تہ او اللہ تعالیٰ بخند کوونکے رحم کوونکے دے۔

اوداہ سورۃ توبہ بہا کنس ذکر دے۔ او د فدا یے د منع پہ پارسہ کنس د بخش نہ حکم نہ وؤ رالیرے شوے نو مخالفت د حکم نہ دے را غلے۔ بل دا قانون چہ اللہ تعالیٰ دے اُمت د پارسہ مال غنیمت حلال کرے دے بل دا قانون ووجہ اللہ تعالیٰ بدار والا مجاہدین ہول بخلی دی۔ لفظ د کتاب مِّنَ اللَّهِ دے درے وار و خبروتہ شامل دے۔

بَلَّا ہرکہ چہ بعض صحابہ کرامو دے زور نے نہ روستو دھغ فدا یے د استعمال ہو تہ نفرت کوؤ نو دا ایت نازل شو چہ نفرت مہ کوئی دامال غنیمت دے او حلال دے۔ فَكُلُوا کنس فاء د سببیت وواو شرط محذوف دے یعنی لما ابیحت لکم الغنائم (ہرکہ چہ حلال کرے شو ستاسو د پارسہ غنیمتو نہ)۔

نک دا دیار لسم قانون دے د امیر د پارسہ حاصل دادے چہ پہ داسے قید یا نو کنس شوک دعویٰ د ایمان کوئی د پارسہ د دے چہ د فدا یے و رکولونہ خلاص شی نو ہغہ تہ او وایہ چہ فدا یہ و رکول پہ تالازم دی او کہ دعویٰ د ایمان صحیح وی نوالہ تعالیٰ بہ د دے دیر عوض در کری اودا خبرہ پہ واقعہ د بدار کنس عباس تہ پیش را غلے وہ اگرچہ ایت عام دے او حکمت د دے قانون دادے کہ پہ دعویٰ د ایمان سرہ یوتن د فدا یے نہ معاف کرے شی نو داسے بہ ہر یو دعویٰ کوئی

وَإِنْ يَرِیدُوا خِیَانَتَکَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ

او کہ دوی غواہی دھوکہ کول ستا سرہ تو یقیناً دھوکہ کریوہ دوی داللہ تعالیٰ سرکہ ددینہ

قَبْلُ فَأَمْکُنْ مِنْهُمْ ۖ وَاللَّهُ عَلِیمٌ حَکِیمٌ ﴿۴۱﴾

مخکین پس قدرت ہے درکرتا سولہ پہ دوی باتہ۔ او اللہ تعالیٰ پوہ دے حکمتونوالادے۔

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا

یقیناً ہفہ کسان چہ ایمان ہے راوہدے او ہجرت ہے کریدے او جہاد ہے کرے دے

بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

پہ مالونو خپلو سرہ او پہ ٹانونو خپلو سرہ پہ لار د اللہ تعالیٰ کتب

وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ

اوہدہ کسان چہ ٹانے ورکریا او امداد ہے کریدے (مہاجرینو سرہ) دہ کسان بعض ددوینہ

أَوْلِيَاءُ بَعْضُهُمُ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا

دوستان د بعضو دی اوہدہ کسان چہ ایمان ہے راوہدے او ہجرت ہے نہ دے کرے

أَوْصَفَتْ ذَٰلِیْمًا خَوِیْتُ دے نوہریوتہ بہ فدا یہ معاف کرے شی نو قانون د
فدا ہے عبث او مہمل کرچی۔

إِنَّ یَعْلَمُ ذَٰلِکَ نَایَہ دہ وجود د خیر نہ او د خیر نہ مراد ایمان او اخلاص دے
یو تکمراہ دا وعدہ عامہ دہ دنیا او آخرت تہ۔

فَاعْلَہ: دا آیت دلیل دے چہ طاعت د اللہ تعالیٰ او د رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم سرہ برکات دنیویہ او اخرویہ حاصلیدی۔

مَلِكُ خَائِنُوا اللَّهَ، د خیانہ نہ مراد کفر او شرک د دوی دے او جنگ کول دی
د مسلمانانو سرہ۔ مِنْ قَبْلُ مخکین د واقعہ د بدار نہ۔

فَأَمْکُنْ مِنْهُمْ، مراد دے نہ غلبہ د مؤمنانو دہ پہ کافرانو باتا پہ بدار کتب
وَإِنْ یَرِیدُوا، جزا پتہ دہ (دلیل بہ کری دوی پہ دنیا او آخرت کتب)۔

مَا لَكُمْ مِّنْ وَلَا يَتِيهِمْ مِّنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ

نہشتہ تاسولہ د دوستانہ د هغوی نہ هیتہ حق تردے چہ

يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنْصَرُواكُم فِي الدِّينِ

هجرت اوکری هغوی او کہ مدد غواری ستاسونہ بہ بارہ د دین کنن

فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم

نوبہ تاسو باندہ لازم د مدد کول د هغوی سرہ مگر بہ مقابلہ د هغہ قوم کنن چہ پستہ ستاسو او پستہ د هغوی کنن

مِيثَاقٌ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝٤٧

وعدہ وی (د امن)۔ او اللہ تعالیٰ بہ هغہ عملونو چہ تاسو یتہ کوئی لیدونکے دے۔

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِعَصِهِمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٌ

او هغہ کسان چہ کفر یتہ کریدے بعض د دوی دوستان د بعضو دی۔

ہک ہرکہ چہ قوانین د جہا د تفصیلی بیان شول نو اوس بجا ہدینوتہ یوبل سرہ د ولایت او د نصرت کولو ترغیب ورکوی د بارہ د دے چہ د دوی پہ محبت سرہ پہ کافرانو باندہ رعب پریوئی۔ پہ دے ایت کنن د مؤمنانودرے قسمہ ذکر دی او د هغہ احکام۔ یو قسم مہاجرین، دویم قسم انصار، د دے دواپرو حکم دا دے چہ دوی بہ یوبل سرہ پورہ دوستانہ ساتی او پورہ امداد بہ کوی دامعنی د ولایت دہ او بعضو مفسرینو پہ دے کنن توارث ہم داخل کرے دے یعنی دوی بہ د یوبل وارثان وی لیکن داروستو منسوخ شوے دے پہ ہک سرہ او سورہ احزاب ہک سرہ۔ دریم قسم مؤمنان غیر مہاجرین دی د هغوی حکم دا دے چہ هغوی سرہ دوستانہ او ہر قسمہ مدد نہ دے جائزہ وچہ د عدم هجرت نہ اونہ توارث د هغوی شتہ مگرکہ هغوی د دین پہ بارہ کنن تحہ مدد غواری نو امداد ورسہ پکار دے عوپدے شرط سرہ چہ د نور او معاہدینو سرہ مقابلہ نہ کوی پہ دے کنن دیر ترغیب دے پہ هجرت کولو باندہ او د دے نہ معلومہ شوہ چہ د دوی سرہ دشمنی جائز نہ دہ بلکہ دینی نصرت د دوی واجب دے۔

إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ

او کہ اونکری تاسو دا امداد نو پیدا ایشتی فتنہ پہ زمکہ کیں او فساد

كَبِيرٌ ۴۳ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا

لوٹے - او هغه کسان چہ ایمان یے راویدے او هجرت یے کریں او جهاد یے کریں

فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَانصَرُوا

پہ لار دے اللہ تعالیٰ کیں او هغه کسان چہ ٹھائے در کریں او مدد یے کریں مهاجرینو سرہ

أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ

دغه کسان بس ہم دوی مؤمنان دی پہ رشتیاں دوی لویہ پنخہ دہ

وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ۴۴ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدِ

او رزق دے عزتمند - او هغه کسان چہ ایمان یے راویدے روستو دھغوی نہ

۴۳ پہ دے کیں خلورم قسم کہ خلقو ذکر دے چہ هغه کافران دی او مقصد یے داد دے چہ هغوی دیوبل سرہ امداد کوی پہ کفر کیں نو تاسو ولے دیوبل سرہ امداد نہ کوی پہ اسلام کیں مراد کہ ولایت کہ کافرانو نہ دیوبل سرہ مشابہت دے پہ کارونو کہ کفر کیں او مدد او دلہ کول دیوبل سرہ او دویہ جملے مطلب داد دے کہ تاسو دیوبل سرہ پہ دین کیں امداد اونکری نو دے نہ بہ فتنہ پیدا شی پہ غلبہ کہ کافرانو سرہ پہ مسلمانانو باندے اولوٹے فساد بہ جو رشی پہ شرک عام کیدلوسرہ۔
تَفْعَلُوهُ، ضمیر ولایت او نصرة تراجع دے۔

۴۴ دے ایت کیں زیرے دے مؤمنانو تہ اوشان دصحا بہ کرامو ذکر دے چہ هغوی یقینی او کامل مؤمنان دی او هغوی پسے شوے دی کہ دے سورت پہ اول کیں پنخہ صفات ذکر و او بیا دا جملہ ذکر و چہ اُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا نو دے ایت او دغه ایت کہ اتصال نہ دا نتیجہ راووتلہ چہ مهاجرین او انصاریہ هغه پنخہ صفتونو سرہ متصف دی او دوی مستحق دغه بشارت دی چہ پہ اول دسورت او پہ دے ایت کیں ذکر دے نو دے وچہ نہ لعنت دے پہ

وَهَاجِرُوا وَجَاهِدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ ط

اد ہجرت یے کریدو اور جہاد یے کریدے یہ ملگرتیا ستا سو کین نو دے کسان ستا سو دے نہ دی

وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي

اور یونسب والا خیلوان بعض ددوی حقدار دی (د میراث) د بعضو پہ

كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝

حکم د الله تعالیٰ کین: یقیناً الله تعالیٰ پہ ہر چیز باندے پوہہ دے۔

ہغہ چاچہ ہغوی صحابہ کراموتہ بد وائی اوپہ ہغوی طعن کوی چہ ہغہ
شیعہ اور وافض دی خصوصاً امامیہ اثنا عشریہ ددوی نہ۔
بھک پہ دے ایت کین ذکر د پنجم قسم د خلقودے چہ ہغہ صحابہ کرام دی چہ
ہغوی پس د فتح نہ ایمان راوپے دے او ہجرت او جہاد یے کرپے دے نو
دوی د مخکنو صحابہ کراموپہ جماعت کین شمار دی او د فتح نہ مراد یا د حدیبیہ
صلحہ دہ چہ پہ شپہم کال د ہجرت شوے وہ۔ یا فتح د مکہ دہ چہ پہ اتم
کال د ہجرت شوے وہ۔

نوپہ دے کین اشارہ دہ تقسیم د صحابہ کراموتہ چہ د ہغوی پہ مینج کین
تفاوت او تفاضل شتہ لیکن صفت د صحابیت کین تول شریک دی۔
وَأُولُوا الْأَرْحَامِ، مطلب د دے دادے چہ میراث پہ سبب د نسب سرہ وی
پہ سبب د دوستانے سرہ نہ وی۔

فِي كِتَابِ اللَّهِ نہ مراد حکم د میراث دے پہ قرآن کین چہ پہ سورۃ
نساء کین پہ تفصیل سرہ ذکر دے او ہغہ ذوی الفروض او عصبہ دی
اومسئلہ د ذوی الارحامو کین اختلاف دے۔

اودا ایت ناسخ شو د مکہ د پارہ چہ پہ ہغے کین سبب د میراث ہجرت او
اخوت گرحو لے شوے وے۔

(ختم شو تفسیر د سورۃ انفال)

آياتھا ۱۲۹

سُورَةُ التَّوْبَةِ مَدَنِيَّةٌ

رُكُوعَاتُهَا ۱۴

بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ

اعلان دجدايى دے دے طرق دے اللہ تعالیٰ اور رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دے ہفتہ نہ ہفتہ خلقوت

سورة توبه

ربط دے سورت دے محکبین سر پہ دیر و طریق و سر دے اولہ طریقہ دادہ ہر کہلہ
چہ سورة انفال کہیں قاعدے دے جہاد بیان شوے نو پہ دے سورت کہیں اعلان جہاد
دے دویمہ طریقہ دادہ چہ سورة انفال کہیں صرف اعلان دے جہاد و نو پہ دے سورت
کہیں ذکر دے ہفتہ دے چہ دے ہفتی سر جہاد کیدے شی دریمہ طریقہ دادہ چہ
پہ ہفتہ سورت کہیں اعلان قتال و نو پہ دے سورت کہیں علتونہ دے قتال دے مشرکانو
او دے کتابیانو دے کوی سر دے جوابانو دے موانعو دے قتال نہ۔

دعوای دے سورت: قتال کول دے مشرکینو او دے کتابیانو سر او جہاد کول منافقینو
سر او دے شپہ کورتہ ذکر شوے دے پہ ہفتہ سورت کہیں اعلان جہاد کول منافقینو
دے سورت پہ آخر کہیں ذکر دے پہ ہفتہ سورت کہیں اعلان جہاد کول منافقینو
(۱۳) ذکر دی۔

خلاصہ دے سورت: پہ دے سورت کہیں شعلور حصے دی اولہ حصہ کہیں ذکر دے قتال
دے مشرکانو دے او دویمہ حصہ کہیں ذکر دے قتال دے کتابیانو دے او دریمہ حصہ کہیں
عیبونہ دے منافقانو دی او شعلور حصہ کہیں صفات دے مؤمنانو دی۔ اولہ حصہ ہفتہ
ایت پورے دے پہ دے کہیں ذکر دے درے قسمو مشرکانو دے او درے پہ شعلور موانعو
دے قتال ہاں دے او دیارلس علتونہ دے قتال ذکر دی او ترغیب دے جہاد دے۔

فائدہ: دے سورت پہ ابتداء کہیں دے بسم اللہ دے نہ لیکلو یو سبب دادے چہ دے
پہ ابتداء کہیں بسم اللہ نہ وہ نازل شوے دویم سبب حدیث دے عثمان رضی اللہ عنہ
دے چہ روایت کرے دے ترمذی او ابو داؤد اول نقل کرے دے صاحب مشکوٰۃ
پہ صلیحہ سورت کہیں چہ دے ہفتہ حاصل دادے چہ دے سورت راویل پہ سورت انفال
پہ اجتہادی مسئلہ دے دے احتمال دے وجہ نہ چہ دے سورت کہیں سورت
جزء دے دے دے دے دے نہ نہ بسم اللہ دے دے پہ سر کہیں اولہ لیکل شوے

وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

اور رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دھنم۔ پس کہ تاسو توبہ ویستد (دشمنی نہ) بودا یہ غور وی تاسو لہو۔

وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ عِزٌّ مَّعْزَى اللَّهِ

او کہ تاسو مخ وارڈ نو پوہ شی چہ یقیناً تاسو نہ شی کمزورے کوئے اللہ لہو۔

وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝۳

او زیرے ورکہ کافرانو لہو یہ عذاب دردناک سرہ۔

راوی۔ وَأَعْلَمُوا، یہ دے سرہ دوا و ہونہ دفع کوی اول و ہم دا چہ ایادامہلت
دوچہ د عجزہ اللہ تعالیٰ تہ دے دوی د مقابلہ نہ؟ جواب او شو یہ اَنَّكُمْ عِزٌّ
سرہ۔ دویم و ہم دادے چہ دامہلت دلالت کوی دوی پہ اکرام او یہ عزت
باندے؟ نو جواب او شو وَاَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ۔

مٹ پہ دے ایت کبن اعلان د براءت ذکر دے روستو فیصلہ د براءت نہ مشرکینو
مخاریبینو تہ چہ ہغوی لوظ مات کرے وؤ۔ بیا ہرکہ چہ دا اعلان پہ ورخ د حج
باندے دے او د ہغ نہ تر محرم پورے خلور میا شتہ نہ وے پاتے نو عہکہ دے
ایت کبن د خلور و میا شتو ذکر نہ دے شوے۔

سوال: اول ایت کبن الی الذین عاہدتم اہ ذکر دے او پہ دے کبن الی الناس
ذکر دے؟

جواب: ہغہ براءت خاص دے پہ ہغہ معاہدینو پورے چہ لوظ یے مات
کرے وؤ او دا اعلان عام دے نولو مشرکا نو تہ کہ معاہدوی او کہ نہ وی بلکہ
د اعلان پہ اورید لو کبن مؤمنان ہم شامل دی۔

وَرَسُولُهُ، دا پہ رفع (پہن) سرہ دے مبتداء دہ خبریے حذف دے بیا عطف
دے پہ محل د اسم د اَنَّ باندے۔ فَإِنْ تُبْتُمْ، پہ دے کبن ترغیب دے توبہ
کولوتہ پہ زمانہ د مہلت کبن۔ فَأَعْلَمُوا اہ پہ دے کبن تہداید مقصدا دے
او پہ مٹ کبن دفع د وہم مقصدا و لکہ چہ محکبن تیرشول۔ وَبَشِّرِ، بشارت یے
پہ طریقہ د تہکم (مسخرے) سرہ وئیے دے۔ عَذَابٍ أَلِيمٍ، پہ دنیا کبن پہ
قتل اوقید کولو سرہ او پہ آخرت کبن پہ عذاب ابدی سرہ۔

فَاعْلَمُوا: حج اکبر و رخ د عرفہ دہ یا ورخ د نحر دہ او ہریو حج تہ اکبر وئیے کیبی

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدَ نَحْمَدُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ

مگر هغه کسان چہ لو ط کر یو و تاسو د هغوی سره د مشرکانو نه بیا ئے

لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ

کے نه دے کړے ستاسو نه هېڅ او نه ئے امداد کړیدے ستاسو مقابل کښ

أَحَدًا فَأَتَتْهُمْ إِلَىٰ عَهْدِهِمْ إِلَىٰ مَدَنِيَّتِهِمْ

د هېڅا سره نو پور کړئ د هغوی سره لو ط د هغوی تر مود (نیت) خپله پور ته

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝ فَإِذَا انْسَلَخَ

یقینا الله تعالیٰ خو خوی متقیان (پچکیدونکی د بے لوطی نه) پس هر کله چہ تیرے شی

الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ

میاشته عزت والا نو وژنئ مشرکان کوم ځای چہ

او عمر ته حج اصغر و ئیل کیدی اودا وینا چہ مشهوره ده چہ حج اکبر
هغه دے چہ عرفه په ورځ د جمعے وی دا خبره ثابت نه ده لیکن کوم حج چہ
رسول الله صلی الله علیه وسلم کړے وؤ "حجة الوداع" په هغه کښ ورځ د عرفه
ورځ د جمعې وه نو په دے وجه باندے کوم حج چہ د هغه سره موافق شی نو
خلق ئے مسئلی کوی په حج اکبر سره.

نک په دے ایت کښ دویم قسم مشرکان ذکر دی او هغوی ته معا هداین
وا ئې په عهدا مؤجل سره محکمه چہ هغوی خپل عهدا نه وومات کړے او
هغه دوه قبیلے وے یو بنو ضمره دویم کنانه، د هغوی حکم دادے چہ
د هغوی عهدا پوره کړئ تر هغه مودے پورے کوم چہ مقرر شوے وه او د
هغوی په عهدا کښ نهه میاشته باقی پاتے وے. لیکن د هغوی د پاره دوه
شرطونه دی (۱) لم یَنْقُصُوکُمْ (۲) لم یظَاهِرُوا او حکم د هغوی ذکر دے په
دے قول سره چہ فَأَتَتْهُمْ او إِنَّ اللَّهَ لَا دَاعِلَ دے د اتوا د پاره اودا دلیل
دے چہ په عهدا باندے وفا کول عمل د تقوی دے.

وَجَدُ ثَوَّهُمْ وَخَدُّهُمْ وَاحْصَرُوهُمْ

مومنی ہتھی لڑے او نیستی ہتھی لڑے او راگیروی ہتھی لڑے

وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ إِن تَابُوا

او کینتی ہتھی تہ پہ ہرے مورچہ کنیں، پس کہ دوی توبہ کر (دشمن تہ)

وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا

او پابندی تہ کولہ دمانہ او ورکوڈ تہ زکوۃ نو خالی کری

سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝

لار دہتھی - یقیناً اللہ تعالیٰ بخونکے رحم کوونکے دے۔

وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ

او کہ یو تن دشمن کا تونہ امن او غواہی ستانہ (دیار د داخلید لودار اسلام تہ) تو امن ورکے ہتھی

یہ دے ایت کنیں بل حکم د اولے دے ذکر دے مطلب تہ دادے کلہ چہ مودہ د مہلت (چہ شلور میاشتہ دے) او احری میاشتہ د ہتھی ہرم وہ تیرشی دوی سرہ قتال کوئی۔ المشرکین، مراد د دوی نہ ہتھی کسان دی چہ عہد تہ مات کرے دے۔ وَخَدُّهُمْ، مراد د دے نہ قید کول دی بیا خوبنہ د امیر دہ کہ قتلوی تہ اولہ فدایہ ترے اخلی او احسانی تہ پریر دی۔ وَاحْصَرُوهُمْ، دے یومعنی دادہ چہ د دوی د قلعہ کا تونہ محاصرہ او کری او راگیر تہ کری۔ دویسہ معنی دادہ چہ دار اسلام تہ د داخلید لودہ دوی منع کری بغیر د اجازت ستاسوہ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ، مراد دادے چہ د دوی لارے بندے کری د پارہ د دے چہ یہ دار اسلام کنیں ازاد او نگرچی۔ تَابُوا، توبہ د کفر او شرک نہ چہ د ہتھی نہ یہ حدیث کنیں تعبیر کرے شوے دے یہ یشہدا وان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله سرہ۔ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ، دا دلیل دے یہ دے خبرہ چہ د کافر صرف پہ توبہ لفظ بانداے اعتبار نہ شی کیدلے ثَوَّ پورے چہ دا عملونہ ورسرہ نہ وی یوٹا کری د پارہ د تحقیق د توبہ۔ وَآتَوُا الزَّكَاةَ، ابن کثیر وٹیل دی چہ ابو بکر رضی اللہ عنہ د زکوۃ منع کوونکو سرہ د قتال د پارہ پہ دے ایت سرہ دلیل نیولے وٹ۔ فَخَلُّوا مراد

حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ ابْلِغْهُ مَا مَنَّهُ ط

ترجمہ پوشچہ وادری کلام دے اللہ تعالیٰ بیا اور سورہ ہغلہ خاتمے دامن دہغہ تہ۔

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ۚ كَيْفَ يَكُونُ

دا پدے وجہ دوی داسے قوم دے چہ نہ پوہیری۔ ختمک بہ وی

لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ

مشرکانو لہ لوظ پہ نیز دے اللہ تعالیٰ او پہ نیز رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دہغہ

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدُوا عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

مگر ہغہ کسان چہ لوظ ورسورہ کرید تاسو پہ خوارقرب (د مسجد حرام کتب

فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ ط

نو خوبو رہ چہ کلک وی دوی تاسو سورہ (پہ وعدہ باتن) نو کلک او سیری تاسو ہم دوی سورہ۔

دے نہ عصمت د وینو او مالونو دہغوی دے لکہ چہ پہ حدیث د بخاری او احمد کتب ذکر دی۔

نہ پہ دے کتب دریم قسم د مشرکینو ذکر دے چہ ہغوی تہ مستاء منین وائی حکم یے دادے چہ کافران کہ دار اسلام تہ د داخلید لو اجازت غواری نو ہغوی لہ اجازت ورکول پکار دی لیکن مقصد بہ داوی چہ ہغوی پہ دار اسلام کتب قرآن پاک واری چہ ہغہ ذریعہ د حصول د علم د توحیدادہ او دا ذکر د اہم مقصد دے او بغیر د دے نہ نور و مقصد و نو د پارہ (چہ شرعاً منع نہ وی) ہم امن ورکول جائز دی لکہ پیغام راوہل، طلب د صلح۔ راوہل د جزیرے (د ابن کثیر ذکر کرے دی)۔

يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ، د اصریح دلیل دے چہ مسموع کلام اللہ دے او د اماندہب د سلف صالحینو دے چہ متلو او مسموع او مکتوب کلام اللہ دے او ہغہ قول غلط دے چہ وائی چہ د کلام لفظی دے دال دے پہ کلام نفسی باندے او کلام نفسی کلام اللہ دے۔ ابْلِغْهُ مَا مَنَّهُ، یعنی بیا یے د خیلے سرحدی پو لے نہ واروہ چہ خیل وطن تہ اورسی راہل علمو وئیے دی چہ ترکال پورے د دیرہ کید لو اجازت نشی ورکید او خلو رو میا شتو پورے اجازت ورکید لے شی)۔

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ۝ كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا

بِقَبُولِ اللَّهِ تَعَالَىٰ خَوْفِي مُتَّقِيَانِ (مُحَمَّدٌ سَأَلَ تَوَكُّلِي دَعَا لَوْطِي نَه) - شَكَّ بِهَوِي (اعْتِبَارُ لَوْطَ دَوِي) اَوَكْ دَوِي زَوْرُ لَوْطِ

عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ

بِهَ تَأْسُو بَانَكَ نُو لِحَاطَ تَه كَوِي دَوِي بِهَ تَأْسُو كَبِي دَخِيلُو لَحِي اَوْتَه دَ لَوْطَ رَضَا كَوِي تَأْسُو

بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ۝

بِهَ خَلُو خِيلُو اَوَاكَار كَوِي زَبُونَه دَدَوِي اَرَدِير دَدَوِي تَا فَرْمَان دِي -

بک دارد دے دے اول مانع دقتال چه چا داخیال کوؤ چه مشرکین مکہ سره خو
عهدا شوے وؤ نو د هغوی سره قتال کول شنگه جائز شول؟
حاصل د جواب داد دے چه هغوی خپل عهدا مات کرپے دے او وعدا چه مات
کرپے شی نو د هغه د الله تعالیٰ او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نیز باندا
هیچ اعتبار نیشته ما سوا د هغه دویم د لے ته چه هغوی په خپل عهدا باندا
مضبوط و و نو هغوی سره په عهدا (لوط) پوره کیدا دے شی - او په دے ایت کبش
حکمت د براءت ذکر کوی - الذین، د دوی نه مراد هغه دی کوم چه په سک کبش ذکر
وؤ یا مراد د دے نه مکة والا دی چه د هغوی سره حدیبیه کبش صلح کړ شوے وؤ
او عهدا یے نه وؤ مات کرپے تر دوه کاله پورے بیا دوه کاله روستو یے عهدا
مات کړو -

ب د دے ایت نه تفصیل د هغه صفاتو د مشرکینو شروع دے چه هغه اسباب
د قتال دی او په دے ایت کبش شلور ذکر دی - کَیْفَ، دا اعاده ده د هغکبش کَیْفَ
او فعل یے پت دے کَیْفَ یكون لهم عهدا - اَلَا د ابن عباس رضی الله عنهما نه
اکثر راویانور وایت کرپے دے چه اَلَا په معنی د خپلو لئی سره دے او د قتاده په
روایت کبش په معنی د حلف سره دے او د مجاهد په روایت کبش په معنی د الله
سره دے لیکن اول قول غوره دے - يُرْضُونَكُمْ مراد د دے نه په باره د
وفا د عهدا کبش خبر دے کول دی په باره د ایمان کبش دا س د دی محکه چه دا
صفات د مشرکانو دی په باره د منافقانو کبش نه دی -

وَأَكْثَرُهُمْ، سوال، کافران خو ټول فاسقان دی نو اکثر یے و لے اوئیل؟

جواب (۱) دلته د فاسقون نه مراد بشکال بے لوطی کوونکی دی -

اِشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا

اِشْتَرَوْا دے دوی پہ بدل دے آیتوں کو اللہ تعالیٰ کیں عوض لبر تو منع کوی دوی خلق

عَنْ سَبِيلِهِ ۖ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۙ

دے لارے دے اللہ تعالیٰ تہ۔ یقیناً دوی چہ دی، بد دے ہفتہ عمل چہ دوی نے کوی۔

لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وِلَا ذِمَّةً ۖ وَأُولَٰئِكَ

لحاظ نہ کوی دوی دے ہیچ مؤمن پہ یا رہہ کیں دے خپلوں او نہ دے لوظ۔ او دے گسان

هُمْ الْمُعْتَدُونَ ۙ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ

خاص دوی دے حد نہ تیر و تو نہ کی دی۔ پس کہ دوی توبہ و بستہ (دے کار و نہ) او یا بندہ نے کولہ دے مانجہ

وَأَتُوا الزَّكَاةَ فَأَخْوَأَكُمْ فِي الدِّينِ وَنَفَصَلُ

او ورکود نے زکوٰۃ نور و نہ ستاسودی پہ دین کیں۔ او تفصیلی بیا تو و موثرہ

جواب (۲) بعضوہ دوی نہ روستو ایمان راوپے وڈ او مراد دے فاسقون نہ ہفتہ دی
چہ تر مرکزہ پورے پہ کفر باندا دے کلک وڈ۔

۱۔ پہ دے آیت کیں نور دے صفات ذکر دی۔ اِشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ، دے نہ
مراد داد دے چہ دے مشرکان و قرآن پاک او احکام دے اللہ تعالیٰ پر بخود لے دی
او دنیا نے غورہ کرے دے۔ او دے مشرک او کافر دا حال دے چہ دے اللہ تعالیٰ
دے دین پہ مقابلہ کیں دنیا نے غورہ کرے دے۔

فَصَدُّوا، لازمی او متعدی دوا پہ احتمال و نہ شتہ یعنی پخپلہ منع شول یا نور
خلق منع کوی دے لارے دے اللہ تعالیٰ تہ۔

۲۔ دے آیت کیں دواہ صفات ذکر دی۔

لَا يَرْقُبُونَ، پہ دے کیں تکرار نیشته دے محکہ چہ محکم کیں خاص ذکر
شوے وڈ او دا عام دے۔

الْمُعْتَدُونَ، دا ترقی دے پہ، محبشت کیں یعنی صرف ترک دے لحاظ نہ دے
بلکہ ظلم و سرہ ہم یوحائے کوی۔

الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝ وَإِنْ تَكُونُوا إِيمَانَهُمْ

احکام دپارہ دھغ قوم چہ پوہیری - او کہ مات کړل دوی قسمونه خپل

مَنْ بَعْدَ عَهْدِهِمْ وَطَعْنُوْا فِي دِيْنِكُمْ

پس د کلکوالی د هغه نه او طعن یې کوو په دین ستاسو کښ

فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرَانِ لَهُمْ لَا إِيمَانَ لَهُمْ

تو جنگ کوی د مشرانو د کفر سره یقیناً دوی، نیشته هیڅ قسمونه د دوی

لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُوْنَ ۝ أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَّكَثُوا

د دے دپارہ چہ دوی منع شی (د کفر نه) - ولے جنگ نه کوی د هغه قوم سره چہ مات کړیدی

ملا دے ایت کښ ترغیب دے توبه ته لیکن په به کښ مقصد منع د قتال او حصول د عصمت د وینو او د مال و و د دے وچ نه هلته قتل و استیلا کول و و او په دے ایت کښ مقصد اعتبار کول دی په عهد د هغوی باند د او په چا باند د چہ اعتبار کید د شی نو هغه ته رور و تیل شی د دے وچ نه دلته یې قاتل و نکمراه او تیل نو تکرار ایا تو نو کښ نیشته دے. وَتَفْصِلُ الْآيَاتِ، مراد د ایت نه اوصاف د ماتوونکو د عهد دی چہ هغه علتونه د قتال دی او دارنگه صفا تود توبه کوونکو دے.

ملا دے ایت کښ دوه توجیه دی اول توجیه داده چہ مراد د دے نه مشرکان معاهدین دی، ځکه لفظ د ایت یې راوپه دے یعنی که دغه معاهدینو د مود د پوښ کیدلو نه مخکښ لوظ مات کړو نو قتال ورسره کوی - او دویمه توجیه داده چہ مراد د دے نه هغه بے لوظه مشرکان دی، اولن په معنی د ادا دے معنی داده "او کله چہ دوی مات کړو لوظ خپل" بیا په دے ایت کښ درې صفات ذکر دی. دا ایت دلیل دے په دے خبره چہ چا طعن او کړو په دین اسلام کښ نو هغه کافر دے یا کافر معاهد او ذی طعن او کړی نو د هغه دمه او امن ختم شو (خازن مدارک) طعن داده چہ نسبت او کړی دین ته د هغه څیز چہ مناسب نه وی یا سپک او کفری دین لره او دارنگه کنخل او کړی پیغمبر ته یا قرآن پاک ته یا نور و د دین احکامو ته نو دا طعن کول کفر دے او دوی ته یې اما مان د کفر او تیل ځکه چہ داسه سره بنیاد د کفر جوړوی او نور خلقي یې تابعداری کوی. اَيُّهَا نَهْمُ، په وخت

أَيْمَانَهُمْ وَهَبُوا بِأَخْرَاجِ الرُّسُولِ وَهُمْ

قسموں خیل اوکوشش ہے کریو پیہ ویستلو د رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) او دوی

بَدَأُكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ قَالَ اللَّهُ أَحَقُّ

شروع اوکری پیہ تاسو پانہ (پہلے کولو کیں) اول محل۔ ایہ پیری تاسو د دوی نہ، پس اللہ تعالیٰ زیان حقہ ارد

أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾ قَاتِلُوهُمْ

چہ پیرہ اوکری دھقتہ۔ محکہ چہ تاسو مؤمنان یقی۔ جنگ کوئی د دوی سرہ

يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْرِجُهُمْ

عذاب پورکری دوی تہ اللہ تعالیٰ پہ لاسو تو ستاسو او او پشروی دوی لہ او امداد بہ اوکری تاسو سہ

عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾

پہ مقابلہ د دوی کیں او شفاء بہ ورکری سینو د قوم مؤمنان تو تہ۔

د عہد کیں قسم ذکر کیری محکہ ہے ایمان اوئیلو۔ اِنَّهُمْ لَا اَيْمَانَ لَهُمْ، اول ہے دوی
لہ ایمان (قسمونہ) ثابت کرل او اوس ہے ترینہ نفی کرل محکہ چہ ہر گز ہے ایسا
مات کرل نوپشان د نیشست شول۔

مثلاً پہ دے ایت کیں نور دودہ صفات دی او ترغیب دے مؤمنان تو تہ پہ قتال
دھقے مشرکانو مار چہ ہفتی کیں د اصفات موجود دوی او ترغیب پہ پتھو طریقو
سرہ دے۔ (۱) لفظ اَلَا د پآرہ د تحضیض (۲) ذکر دودہ علتونو (۳) اتخشونہم (۴) قالہ
احق (۵) ان کنتم مؤمنین۔ وَهَبُوا، ہم پہ معنی د کوشش کولو دے محکہ صرف
ہم دگناہ خوگناہ نہ دے۔ او اخراج نہ مراد اخراج دے دے کہ نہ او پیہ ہفتہ
ہم کیں دوی کامیاب شول یا اخراج د مدد پیہ نہ او پہ دے کیں دوی کامیاب
نہ شول۔

مثلاً پہ دے ایت کیں اعلان قتال دے پس د بیان د اسبابو دھقے نہ او د
ہقے شلور فائدے ذکر کوی۔ يُعَذِّبُهُمْ، مراد د دے نہ قتل دے۔ وَيُخْرِجُهُمْ
شامل دے قید کولو او ذلیل کولو تہ۔ يَشْفِ، مراد د شفاء نہ عوشہ عالی د
زہونودہ۔

وَيَذْهَبْ غَيْظٌ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى

اولے بہ کبریٰ غصہ دے دے کہ ان کو کافرانو نہ۔ او مہربانی بہ او کہی اللہ تعالیٰ پہ ہفت چاہا کہ

مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝۱۵ أَمْ حَسِبْتُمْ

چہ او بے غواہی (دے توفیق دے ایمان) او اللہ تعالیٰ پوہ۔ حکمتوں والے دے۔ ایا کہمان کوئی تاسو

أَنْ تَتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا

چہ بڑے محو دے شئی (بغیر امتحان نہ) او تراوست نہ دی شکارہ کہی اللہ تعالیٰ ہفت کسان چہ جہاد کیے کہیوی

مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ

ستاسونہ او نہ کیے وی نیولے سیوا دے اللہ تعالیٰ نہ او نہ دے رسول دے حق نہ

وَلَا الْهُومِينَ وَرِجْءٌ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ۝۱۶

او نہ دے مؤمنانو نہ رازدار دوست۔ او اللہ تعالیٰ خبردار دے یہ ہفت عملونو چہ تاسو کیے کوئی۔

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ

نشی قبلہ دے دے مشرکانو دے پارے چہ ایا دوی دوی جو مانو نہ دے اللہ تعالیٰ

ہا پہ دے ایت کیں دودہ فائدے دے قتال دے کردی۔ او ضمیر دے قلوبہم کافرانو تہ راجع دے۔

وَيَتُوبُ، دے کلام مستأنف دے حکم مرفوع دے۔

ہا دے کیں ترغیب دے جہاد تہ، مطلب کیے دادے چہ اللہ تعالیٰ مؤمنانو لہ بغیر امتحان نہ پریہ دی لکہ دے دوی امتحان بہ پہ دودہ طریقہ سرہ وی یو جہاد دویم براءت دے مشرکینو نہ۔

وَلَمْ يَتَّخِذُوا، دے جملہ کیے دے وجہ تہ راوہ چہ پہ دے سورت کیں اعلان

براءت و او براءت وائی دے تہ چہ ہغوی سرہ تعلق پریہ دی۔

وَرِجْءٌ، قراء وئیے دی چہ ولیجہ دے راز دوستانے تہ وئیے شئی لوام راغب وئیے دی ولیجہ ہر ہغہ شوک کیدے شئی چہ انسان پہ ہغہ باندا دے اعتقاد کوئی۔

شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَٰئِكَ

اقرار کوونکے دی پہ ٹھانوںو خپلو بانڈے پہ کفر سرہ . دقہ کسان

حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٤﴾

برباد دی عملونہ کدوی او پہ اور کسں یہ دوی ہمیشہ وی .

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ أَمَنِ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

یقیناً آبادی جوماتونہ کد الله تعالى هغه شوک چہ ایمان لای پہ الله تعالى او پہ ورخ

الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَسْ

روستخی او پابندی کوی دمانجہ او ورکوی زکوۃ او نہ بیریری دہیجانہ

إِلَّا بِاللَّهِ فَعَلَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ

سیوا کد الله تعالى نہ . پس لائقہ دہ چہ ہم دغ کسان بہ وی ک

الْمُهْتَدِينَ ﴿١٥﴾ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ

ہدایتوالونہ . ایاکثری تاسو او بہ شینکول پہ حاجیانو

نک پہ دے آیت کسں جواب دے کدویم مانع ک قتال . چہ سوال راتلو چہ دا
مشرکان خو خدمت کوی ک مساجد او خاصکر ک مسجد حرام او پہ حاجیانو
بانڈے او بہ شینکوی نو کدوی سرہ قتال ولے جائزدے ؟

نوجواب ورکپے شو چہ ک مشرکانو عملونہ دغسے برباد وی . شَاهِدِينَ ، اقرار
کفر دادے (پہ ژبے سرہ) چہ خپل معبودانوتہ مخلوق وائی او بیا ہم الله تعالى
سرہ شریکوی او اقرار پہ عمل سرہ دادے چہ کارونہ ک شرک بنکارہ کوی لکہ
سجدہ او دغا ک غیر الله . ماکان کسں اشارہ دہ چہ مؤمنان بہ مشرکانوتہ ک جومات
ک جوړولو تمکین (طاقت) نہ ورکوی . مَسَاجِدَ اللَّهِ ، جمع یے ذکر کپہ دپارہ ک
تعمیم ک حکم ټولو مساجدوتہ .

نک دے آیت کسں صفات ک مؤمنانو ذکر دی چہ کدے وچے نہ ک هغوی آبادول
جوماتونولرہ قبول دی . او آبادول دوه قسمه دی یوظا هری آبادی دا هم عبادت
دے ک هغه صفائی او په هغه کسں رنراکول وغیرہ . دویم آبادول ک جوماتونوپه

وَعِمَارَةُ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ

او آبادوں کے مسجد حرام پریشان دھجے چاہے ایمان لے لیا یہ اللہ تعالیٰ

وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او پہ درج روستی اور جہاد کوی پہ لڑا اللہ تعالیٰ کہیں۔

لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي

تہ دی برابر دی یہ نیز کہ اللہ تعالیٰ - او اللہ تعالیٰ تہ درکوی ثواب

الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ۱۹ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا

قوم ظالماتو تہ - ہجے کسان چہ ایمان لے لاپے دے او ہجرت لے کر دے

عبادت سرہ دی پہ عقیدہ کے توحید او پہ طریقہ کے سنت باندے۔ وَاَلَمْ يَخْشَ الْإِلَٰهَ
عَشِيَّتِ هَجے پیرہ دہ چہ سرہ کے تعظیم نہ وی او دا خاص دہ پہ اللہ تعالیٰ پورے۔
أَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ، پہ دے کہیں اشارہ دہ چہ نفل کارونہ رنکہ تعمیر
کے مسجد روستو دے کے ادا کولو کے فرضونہ چہ فرض بدائی وی او مالی وی۔
وَاَلَمْ يَخْشَ كِبْرَ الْأَشْيَاءِ دہ اعلیٰ تہ پہ تولو عباداتو کہیں کے دے وجہ نہ روستو
ذکر کرو۔ فَخَسَىٰ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْخَاسِرِينَ کہ پیرہ وی لیکن
ہر کہ چہ اہتداء نہ مراد قبولیت دے او کہ علم کے اللہ تعالیٰ سرہ دے نوک
دے وجہ پہ لفظ کے عسی سرہ ذکر کرو۔

سُكَّ دَا ایت ہم کے ممکن جواب سرہ متعلق دے، حاصل دادے چہ نیک
عملونہ کے مشرکانو پر باد دی دے وجہ نہ مغوی پہ دغے عمل سرہ کے
ایمان والو سرہ نہ شی برابر کیدے۔ او پہ دے ایت کہیں رد دے پہ ہجے
چا باندے چہ فخر کوی پہ نیک کارونو باندے لکہ جو ماتو نہ جوہرول او عیالاتو
کول سرہ کے عقیدے کے شرک او کفر نہ۔

سَيَايَةً، کے دے نہ ممکن لفظ کے اہل پتہ دے یا پہ گمن سرہ لفظ کے ایمان پتہ کے
لَا يَهْدِي، مراد کے ہدایت نہ قبولیت او ثواب و کول دی یا مراد کے بصیرت
او پوہ دہ کے پیرہ کے فری کولو کے غیر او شر۔

وَقَفَّ الْأَوَّلُ

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ

او جہاد کیے کریدے یہ لڑ دے اللہ تعالیٰ کہیں یہ مالونو خیلو سرہ

وَأَنْفُسِهِمْ لَاحْظَةً دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ ط

او یہ جانو تو خیلو سرہ، لوئے درجے والا دی یہ تیز دے اللہ تعالیٰ

وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿۳۰﴾ يُبَشِّرُهُمْ

او دغا گسان خاص دوی کامیاب دی۔ زیرے ورکوی دوی لڑ

رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّتِ

رب د دوی یہ مہربانی خیلے سرہ او پر رضامندی خیلے سرہ او پر جنتو نو سرہ

لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿۳۱﴾ خَالِدِينَ فِيهَا

چہ دوی لڑ بہ یہ ہفتے کہیں نعمتونہ ہمیشہ وی، دوی ہمیشہ بہ وی یہ ہفتے کہیں

أَبَدًا ط إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿۳۲﴾

ہمیشہ۔ یقیناً دے اللہ تعالیٰ سرہ دے اجر (بہلہ) لوئے،

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ

اے ایمان والو مہ نپستی پلاران خیل

مَنْ دَا اَيْت عِلت دے یا تفسیر دے دے کہیں ایت دے پارہ چہ یہ ہفتے کہیں

فرمائیلے وولا یستون۔ او یہ دے کہیں بیل جانب مرجوح نہ دے ذکر کرے

محکمہ چہ کالعدم دے۔

مَنْ دَا یہ دے دوارو ایتونو کہیں اخروی زیرے دے اودا تفسیر دے

دے اَلْفَايِزُونَ دے پارہ۔

بِرَحْمَةٍ مراد دے نہ ہیچ کول دی دے عذاب نہ نہ کہ یہ سورۃ انعام مَن

او مؤمن مَن کہیں دی یا مراد دے نہ نہ قبول دے عملونو دے دوی دی۔

وَإِخْوَانَكُمْ أُولِيَاءَ إِنْ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى

او رونیہ خیل دوستان کہ خوخی دوی کفر لہرہ یہ

إِلَّا يَمَانٌ ط وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَاُولَئِكَ

ایمان باندے - او چاچہ دوستانہ اوکھہ ددوی سرہ ستاسوتہ پس دغہ کسان

هُمْ الظَّالِمُونَ ﴿۲۳﴾ قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ

خاص دوی ظالمان دی تہ ادوایہ کہ دی پلاران ستاسو

وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ

او ٹھامن ستاسو او رونیہ ستاسو او بیبیانے ستاسو او قبیلے ستاسو

وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ

ادھغہ مالونہ چہ کٹھنی تاسو ہفے لہرہ او تجارت چہ یریدی تاسو

كَسَادَهَا وَمَسْكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ

دکوہہ کیدالودھفے نہ ادھغہ کورونہ چہ خوخی تاسو ہفے لہرہ دیر خواہہ دی تاسو تہ

مَّا دَاجِبَاب دے ددریم مانع دقتال - سوال داووجہ دے مشرکانوسرہ
زمونبرہ خیلولی دہ اوصلہ رحمی ساتل خو واجب وی نو دوی سرہ قتال
ولے واجب شوہ

نوجواب او شوچہ د مشرکانوسرہ دوستانہ کول اگرچہ خیلوان وی حرامہ
دہ او د دوستانے تفسیر دادے چہ یہ کار د کفر او د شرک کین دھغوی تابعداری
کوی یا یہ دغہ کارونو کین ددوی امداد کوی یا دھغہ دوجے نہ جہاد پیری پدی
فائدہ: یہ دے ایت کین یے ذکر د عمامنوعکھ نہ دے کپے چہ عمامن
تابع د پلاروی - نو پلار دغوی سرہ دوستانہ یہ طریقہ د تابعداری
دھغہ نہ کوی -

او دے ایت یہ تفسیر کین د عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل
دے چہ شوک یہ شرک باندے رضا شو نو ہغہ مشرک دے -

مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهًا دِفِي سَبِيلِهِ

د اللہ تعالیٰ نہ او د رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) د ہمت نہ او د جہاد نہ یہ لارہ د ہمت کہیں

فَتَرْبُصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ ط وَاللَّهُ

پس انتظار او کرے ترمے چہ را بہ ولی اللہ تعالیٰ فیصلہ خیلہ او اللہ تعالیٰ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٣٣﴾ لَقَدْ

توفیق نہ ورکوی قوم نافرمان نہ۔ یقیناً

نَصَرَكُمْ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ

امداد کریں تاسوسہ اللہ تعالیٰ پہ بخایونو دیرو کہیں او پہ ورخ د حنین

إِذْ أَجَبْتَكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا

کله چہ خوشحالہ کریں تاسو دیروالی ستاسو۔ پس فائدہ ہے درنکرہ تاسوتہ ہیچ فائدہ

۳۳ دا ایت ہم د محکمیں ایت سرہ تعلق لری او د محکمیں نہ ترقی دہ پہ بیان کہیں عکسہ چہ محکمیں ہے ولایت منع کرو د کافرانوسرہ او پہ دے ایت کہیں هر قسم تعلق سائل د هر چا سرہ پہ مخالفت د اللہ او د رسول کہیں منع کوی۔ اوزور نہ دہ هغه چاتہ چہ د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم د حکم پہ مقابلہ کہیں خیلوان یا د دنیا خیزو غورہ کوی دارنگ د هغوی د مینہ د وجہ نہ هجرت او جہاد پریزدی۔

کشاف و تبیل دی چہ دا دیر سخت ایت دے پہ بندگانوبانداے یعنی هر مسلمان دے د عخان سرہ انصاف او کپی چہ ایا دے خیل عخان لری د اللہ تعالیٰ پہ دین کہیں داسے کلک موی لکہ چہ دے ایت تقاضا دہ۔ اورازی و تبیل دی دا ایت دلیل دے چہ یو طرف تہ د دین یو مصلحت وی او بل طرف تہ د دنیا بے شمار مصلحتونہ وی لیکن پہ مسلمان بانداے فرض دے رعایت د مصلحت د دین او ترجیح د دین پہ دنیا بانداے۔ وَجِهًا دِفِي سَبِيلِهِ، د دے تخصیص پہ دے وجہ سرہ او شوچہ دا ذریعہ د اِعلاء او غلبہ د دین الہی دہ۔ اَمْرٍ، مراد د دے نہ عذاب دے د دنیا پہ مختلفو طریقوسرہ۔ الْفَاسِقِينَ، مراد هغه خلق دی چہ بشکارہ و تله دی د طاعت د اللہ او د رسول نہ او توبہ ہے نہ دہ کرے۔ اَوَّلًا يَهْدِي نہ مراد د عذاب نہ ہیچ کول دی۔

وَصَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ

او تنگہ شوہ پ تاسو باندے زمکہ سرہ دارتوالی نہ بیا

وَلَيْتُمْ مُدِيرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ

او گر خید تاسو رد میدان جنگ نہ شکوونکی بیا را اولیلہ اللہ تعالیٰ تسلی دخیل طرفہ

عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ

پ رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) خیل او پ مؤمنان باندے او را اولیلہ لے یے

جُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَابَ الَّذِينَ كَفَرُوا

داسے لشکرے چہ نہ لید لے تاسو ہقہ او عذاب یے ورکرو کافرانو لرہ -

۲۵ ربط د مخکنس سرہ دادے لکہ چہ اعتماد پہ دغہ ذکر کرے شوے خیزونو باندے منع دے نودارنگ اعتماد کول پہ خیل دیر والی باندے ہم منع دے او یہ دے ایت کبن زیرے دے پہ امداد ک اللہ تعالیٰ سرہ د پارہ ک ترغیب د جہاد، دویم مقصد دادے چہ اعتماد پہ خیل دیر والی باندے مہ کوئی بلکہ توکل کوئی پہ اللہ تعالیٰ۔

مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ، مراد د دے نہ مغازی (غزاکا نے) دی۔ مؤرخینو و ئیلے دی چہ اثیا مغازی پہ ژوندا ک رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کبن موجود شول او پہ روایت د بخاری کبن دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پخپلہ پہ نولس غزاکا نو کبن شریک شوے دے۔

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ، د دے تخصیص یے د دفعہ د وھم د وچہ تہ اوکرو کہ شوک وھم اوکری چہ پہ حنین کبن خوہزیمت شوے دے نو معلومہ شوہ چہ نصرت الہی نہ وو نو دھغے جواب یے اوکرو۔ او حنین د مکہ او د طائف پہ منج کبن وادی دہ او پہ مقابلہ کبن د ہوازن او ثقیف قبیلو خلور زرہ کسان و وچہ هغی د غشو ویشتلو دیر تکرہ وو غزوہ د حنین د فتح مکہ نہ روستو وہ اولشکر د مؤمنانو دلس زرہ کسان وو لیکن پہ هغوی کبن نوی مسلمانان وو چہ دا د ادابو نہ پورہ خبر نہ وو نو د دے وچہ نہ د جنگ پہ ابتداء کبن تنگ شول او میدان یے پرینودلو۔

وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ۝ تَتوبُ إِلَهُ

اد دا سزادہ د کافرانو ۔ بیا مہربانی اوکڑہ اللہ تعالیٰ

مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَفْوٌ

روستو د دے (غلبے) نہ پہ ہغہ چاچہ اوئے غونبیل۔ او اللہ تعالیٰ بخونکے

رَحِيمٌ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ

رحم کوونکے دے۔ اے ایمان والو یقیناً مشرکان

نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ

پلینت دی نو نہ دے تیز دے کیری مسجد حرام نہ روستو د

عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ

دے کال نہ (تھم کال دھیرت)۔ اوکے یورپی تاسو د فقیری نہ تو زردے چہ

يُغْنِيكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ

مالدار بہ کپی تاسو لہ اللہ تعالیٰ د فضل خیل نہ کہ او غواری۔ یقیناً اللہ تعالیٰ

۱۳۷ دے ایت کہیں ذکر د امداد د اللہ تعالیٰ دے پہ وچ د حنین پہ روستو
حالت چہ اللہ تعالیٰ ملائیک را اولیہل او کافران یے مغلوب کپل۔

علی رسولہ، داسے پہ سورۃ فتح ملا کہیں ہم دی او پہ دے کہیں اشارہ دہ چہ
رسول ہم د اللہ تعالیٰ سیکنے تہ محتاج دے اگرچہ پہ ہغہ باندے پہ دے
واقعہ کہیں ہیخ اضطراب نہ ووراعلے صرف خفکان ورباندے راعے دمرگرو
د تللوک وچے تہ۔

وَعَذَابُ الَّذِينَ كَفَرُوا، محے یے قتل کپل او دیریے قید کپل بیا روستو د
ایمان را ورنو نہ یے واپس ورکپل۔

۱۳۸ دے کہیں اشارہ دہ چہ پس د جنگ نہ دیرو کافرانو تہ توفیق د ایمان
ورکپے شودارتک پہ دے ایت کہیں بخنہ د صحابو کرامو تہ ہم اشارہ دہ۔
یتوب حکایت د حال ماضیہ دے دپارہ د دے چہ راتلوکے زمانے تہ شامل شی

عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۲۸﴾ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

پوہ دے حکمت والا دے۔ جنگ کوئی دھغہ کسانوں سے چہ ایمان نہ لری

بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ

بہ اللہ تعالیٰ باللہ او نہ یہ ورخ روستنی رہ شان دایمان دھغہ کواموں او حرام نہ کنری

مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ

ہغہ خیز چہ حرام کرید اللہ تعالیٰ اور رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دھغہ او تابعداری نہ کوی د دین

الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ

حق د دھغہ کسانوں نہ چہ در کپے شوے دے ورتہ کتاب ترے

۲۸ یہ دے ایت کیں کہ براءت یو طریقہ ذکر دے، او ہغہ دادہ چہ مشرکانوں سے
کج او دے عمرے او دے حرم دے داخلیدل ونہ منع کری او دے ہغے علت ذکر شو چہ دوی
نجس (پلٹ) دی۔ اکثر و علماء و بیلی دی چہ مراد دے نجاست نہ نجاست باطنی
دے چہ ہغہ شرک دے او دے بعض اہل علمو پہ نیز باندے مراد دے نجاست نہ
نجاست ظاہری کہ بیان دے۔

فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ، مراد دے نہ کج او عمرے او طواف نہ منع کول
دی او مسجد حرام نہ او نور و مساجد و تہ داخلیدل پہ نیز کج احناف و جائز دی او
پہ نیز کج امام شافعی صرف مسجد حرام تہ منع دی نور و مساجد و تہ جائز دی
او پہ نیز کج امام مالک تہ لو مساجد و تہ منع دی۔ غورہ دادہ چہ مراد دے مسجد حرام
نہ تہول حرم دے او دے مشرکانوں کو کفرانو داخلہ حرم تہ منع دے۔

بیا پہ دے ایت کیں جواب دے کہ خلورم مانع دے قتال۔ سوال دا وچہ دے مشرکانوں
کطرف نہ موثر لہ مالونہ رائی نو کہ ہغوی سرے قتال کو او دے حرم نہ ہے
بند کرو نو ہغہ مالونہ بہ بنداشی؟

نو جواب او شو چہ پرواہ نہ کوی اللہ تعالیٰ بہ کج بل طرف نہ تہ سبب جو پکری
ان شاء، دادلیل دے پہ دے باندے چہ مالداری او غریبی پہ اختیار ک
بنداشی نو کیں نہ دی بلکہ دا اختیار ک اللہ تعالیٰ دے۔

يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾

چہ ورکوی تجزیہ (تیکس) بمخپل لاس سرہ او دوی بہ ذلیلان وی۔

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرُ ابْنِ اللَّهِ وَقَالَتِ

او وائی یہودیان عزیر (علیہ السلام) خویئے د اللہ تعالیٰ دے او وائی

النصارى المسيح ابن الله ذلك قولهم

نصاری چہ عیسیٰ (علیہ السلام) خویئے د اللہ تعالیٰ دے، دا وینا د دوی دہ

ملا د دے ایت تہ دویمہ حصہ د سورت دہ تراوو دیرش ایت پورے اوپہ
دے حصہ کین ذکر د اہل کتابو کافرانو دے او د ہغوی د قتال د پانچ دیارلس
وجہیئے ذکر کرپے دی۔ پہ دے ایت کین د ہغے نہ درے ذکر دی، او دے ایت
نہ دا معلومہ شوعہ چہ د قتال د دے کافرانو نہ مقصد کمزوری کول د دوی
دی توکہ دار اسلام کین اوسی اوجزیہ ورکوی یا د دار اسلام نہ بھروی
لیکن مسلمانانوسرہ صلحہ اوکری پہ جزیہ ورکولونو دا جائز دی او تفصیلی
احکام د جزیئے پہ احادیثو کین اوپہ کتابونو د فقہہ کین ذکر دی۔
وَهُمْ صَاغِرُونَ، دادالت کوی پہ دے خبرہ چہ اہل ذمہ پہ دار اسلام کین بہ
د عزت پہ طور نہ شی اوسید لے۔

لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ، مراد د دے نہ نفی د ایمان شرعی دہ چہ
ہغہ ایمان د صحابو دے او یہودیان عقیدہ د تجسیم او تشبیہ لری اونصاری
عقیدہ د حلول او تثلیث لری او بعث د ارواحو بغیر د اجسا دونہ منی او جنت
د عہان د پارہ خاص کوی۔

مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ، یعنی تحریمات د قران او د سنت نہ منی یا د تورات او انجیل
ہم نہ منی پہ ہغے کین یئے تحریف کرپے دے۔

عَنْ يَدٍ، پہ خپل لاس بہ یئے ورکوی او نقد بہ ادا کوی اوپہ زور سرہ بہ
ورکوی دے تہ عَنْ يَدٍ وئیلے شی۔

وَهُمْ صَاغِرُونَ، دادلیل دے چہ معاہد او اہل ذمہ بہ دار اسلام کین پہ عزت
سرہ نہ اوسیری اہل علمو وئیلے دی چہ پہ بیمارونو کین بہ نہ اوسیری د تکہ آبادی
بہ نہ کوی د اسلامی حکومت پہ فوج کین او نور و اعلیٰ عہد و پادشاہ تہ مقرر کیبری

يَا قَوْمِهِمْ يُضَاهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ

یہ خلود دوی (بے دلیل) یو شان والے کوی دوی دویتا دھق کسانو سرہ

كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ نَارِي

چہ کفریے کریدے دوی نہ مخکس۔ لعنت دے اوکری اللہ تعالیٰ یہ دوی بات، حق رنگہ

يُؤْفَكُونَ ۝ اِتَّخَذُوا اَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ

اوریدے کیری دوی دحق نہ۔ جو کریدے دوی ملیان خیل اور پیران خیل

۳۔ یہ دے ایت کیں نور خلود اسباب دقتال دھغوی ذکر دی۔ او شرک د یهود و داو و چہ عزیر علیہ السلام تہ یے ابن اللہ و ٹیلو او شرک د عیسا یا نو داو و چہ عیسیٰ علیہ السلام تہ یے ابن اللہ و ٹیلو۔ او یہ دوی کیں دعوامو عقیدہ داوہ چہ دوی حقیقتاً حامن د اللہ تعالیٰ دی۔ او د خاصو خلقو عقیدہ داوہ چہ دوی د اللہ تعالیٰ د پاره پشالتہ د نازولو حامتو دی چہ پلار د هغوی خبرہ منی او هغوی تہ یے اختیارات سپارے وی او دا داوہ عقیدہ د کفر دی۔ او دے امت یہ جاہلانوکس دادویمہ عقیدہ یہ کثرت سرہ موجودہ۔ ابن عطیہ یہ محرر الوجیز کیں و ٹیلی دی چہ دا حوالے د محبت او د شفقت دے حقیقی نہ دے او نیشا پوری و ٹیلی دی چہ هرکله عزیر علیہ السلام یهودو تہ دیرہ زمانہ روستو تورات یہ یا دو بات او لوستلو نو هغوی عقیدہ اوساتلہ چہ دے مظهر د صفت د علم د اللہ تعالیٰ دے یعنی دے یے علیم بکل شیء گر حوالے دے او هرکله چہ عیسیٰ علیہ السلام معجزات پیش کرل نو نصارا و عقیدہ اوساتلہ چہ دہ تہ اللہ تعالیٰ صفت د تصرف دکل شیء ور کریدے او مظهر د صفت د قدرت او تصرف یے گر حوالے دے یعنی اثر د الوهیت یہ عزیر او عیسیٰ علیہما السلام کیں بنکارہ دے لکہ چہ اثر د پلار یہ حوئی کیں بنکاری قَوْلُهُمْ يَا قَوْمِهِمْ، مراد دے نہ وینا بے دلیلہ دہ۔ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا، مراد دے نہ هغه امیان کافران دی چہ هغوی ملائیکوتہ بنات اللہ و ٹیل (لونیہ د اللہ تعالیٰ) یا مراد د دینہ مشران د دوی دی چہ دوی یہ کفر کیں د هغوی تقلید کو و یا مقصد داد دے چہ موجودہ یهود او نصاریٰ تقلید کوی د مشرانو کمرہا نو۔ دارک مراد د دینہ یو ذیہ او براہمہ کافران دی چہ د یهود او نصارا و تہ مخکس تیر شویدی او هغوی د یو دا و د برہما یہ بارہ کیں عقیدہ ساتلہ چہ دوی حامن د اللہ تعالیٰ دی (تاریخ ابو زہرہ)۔ قَتَلَهُمُ اللَّهُ، دا دعاء شردہ (خیرے) او مراد د دے نہ لعنت دے۔

أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ

اختیار من (د احکام و حلال و حرام) سیوا د الله تعالیٰ نہ او مسیح خوی د مریم

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا

او نہ دے کرے شوے حکم دویته مگر دے خبر چہ بندگی دے خاص کر د ممد دکار یو،

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿۳۱﴾

نیشته حقدار د بندگی سیوا د هغه نه پاک د الله تعالیٰ د هغه نه چہ دوی د ربوبه خه شریک جوړوی -

۳۱ په دے آیت کښن نور اسباب د قتال ذکر دی۔ اخبار هغه علما و ته وائی چہ الفاظ او معنی په خائسته طریق سره راوړی۔ اور هېان هغه کسانو ته وائی چہ یږه کوی د الله تعالیٰ نه او خپل وخت او عمل خاص د الله تعالیٰ د پاره خرچ کوی۔ لیکن په دے آیت کښن چہ اضافت د دوی ئے ضمیر د هغوی ته او کړو دا دلیل دے په دے باندے چہ مراد د دے نه ناکاره ملایان او پیران دی چہ هغوی به دوی ته شرک او کفر او بدعات خائسته کول او وئیل به ئے چہ دادین دے۔ آربابا، مراد د دے نه دانه دے چہ دوی ملایان او پیران خدایان کنړل۔ دارنگ هغوی لره عبادت ئے هم نه دے کرے لیکن مراد دادے که هغوی به دوی لره یو حرام شعیز جائز کوو نو دوی به جائز کنړلو او که یو حلال شعیز به ئے حرامولو نو دوی به حرام کنړلو لکه دا رنگ حدیث د عدای ابن حاتم کښن راغله دی چہ ترمذی روایت کرے دے نو د دینه دا معلوم شوه چہ د ملایانو او پیرانو وغیرو تقلید کول په خلاف د حکم شرعی کښ شرک دے۔ او معلومه شوه چہ رب په معنی اختیار مندا د حکم سره دے او دیته شرک فی الحکم اوفی التشریع وئیل کیری اولفظ د یشرکون په دے دلالت کوی۔ او امام رازی په تفسیر کښن د ابوالعالیه نه نقل کړیدی چہ دوی به هرکله په کتاب د الله کښن داسه حکم او مندا لو چہ د قول د احبارو اور هېانو نه به مخالف وو نو دوی به قول د کتاب الله پر یخود لو او د هغوی قول به ئے اخستلو بیا ورپسے ذکر کړیدی چہ داسه حال زمونږ د زمانے د مقلدینو هم دے چہ د دوی د مذهب نه خلاف آیت یا حدیث دوی ته اولوستلے شی نو هغه ته التفات نه کوی۔

وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ دایه جدا محکه ذکر کړو چہ هغه ئے د الله تعالیٰ سره صرف په عبادت کښن شریک کرے و نه په تابعدارۍ کښن بلکه د هغه تابعدارۍ ئے

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نَوَارِلَ اللَّهِ بِأَفْوَهِهِمْ

کوشش کوی دوی چه مړه کړې رنځر که الله تعالی په خپلو ځلو سره

وَيَا بَنِي إِدْرِيسَ إِنِّي يَتِمُّ تَوْرَةً وَلَوْ كَرِهَ

او نہ غواہی اللہ تعالیٰ مگر داخبرہ چہ یورہ کری رنہا خیلہ اکر کہ ہا ئے گہری

الْكَافِرُونَ ﴿٣٣﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ

کافران ۔ اللہ تعالیٰ ہر ذات دے چہ راہیں لے دے رسول خپل

بِالْهُدَىٰ وَدَيْنِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ

پہ ہدایت سرور او پہ دین حق سرور دے دپار چہ غالب ہے کبریٰ پہ دینونو

كُلُّهُ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

تولو باندا کے اکر کے بدائے گنہری مشرکان - اے ایمان والو

پرینبو دے وہ اودا شرک فی الالوہیت دے اودا دواہرہ قسمہ شرکونہ کدے اُمت
 پہ جاہلا نوکبن ہم موجود دی۔ فائدہ: دالیت دلیل دے پہ دے خبرہ چہ کتابی
 عمل کدے شرک کوی اگرچہ ہنغہ تہ شرک نہ وائی تو دے مشرک دے۔

۳۱ دابل سبب کے قتال دے۔ تَوْرَ اللّٰہِ نہ مراد دین توحید دے۔ اَوْ بِأَفْوَاهِهِمْ نہ مراد بے دلیلہ خبر دے دی۔ یُرِیْدُوْنَ، مراد کے ارادے نہ کوشش کول دی او داسے یہ سورۃ صف ۳ کہیں ہم دی۔ اَنْ یُّظَفَّرُوا، بغیر کے لام نہ یئے ذکر کرے دے اشارۃ دہ چہ نور (نور) مرکول کے دوی اصل مقصدا دے۔

۳۳ دے ایت کتب بیان کے اتمام کے نور دے اوپر بیان کے صداقت کے آخری پیغمبر دے
 کے ہدای نہ مراد اصول و عقائد دی۔ اور دین الحق احکام و فروع دی۔ لیکن ظہر کے
 داضمیر یا راجع دے دین تہ، معنی دادہ چہ دین اسلام لہ پہ تلوو دینونو غالب
 کوی پہ اعتبار کے دلیلو نو سرہ غالب دے پہ ہرہ زمانہ کتب او پہ اعتبار کے تسلط سرہ
 غالب بہ وی پہ زمانہ کے نزول کے عیسیٰ علیہ السلام کتب یا مراد کے دے تہ غلبہ
 کے دین دہ پہ جزیرۃ العرب کتب او دا پہ زمانہ کے نبی صلی اللہ علیہ وسلم کتب
 موجود شوے وہ۔ یا داضمیر راجع دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ معنی

إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَا كُفْرُونَ

یقیناً دیر دُ ملیا تو نہ او پیرا تو نہ خامخا خوری

أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن

مالونہ دُ خلقو پہ تاروا طریقہ او منع کوی خلق دُ

سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْتِزُونَ الذَّهَبَ

لارے دُ اللہ تعالیٰ نہ، او ہغہ کسان چہ جمع کوی سرہ زر

وَالْفِصَّةَ وَلَا ينفقونها فِي سَبِيلِ اللَّهِ

او سپین زر اونہ خرچ کوی ہغہ پہ لارے دُ اللہ تعالیٰ کیں

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۳۲﴾ يَوْمَ يُحْصَى

نوزیرے ورکڑہ دوی لڑہ پہ عذاب دردناک سرہ۔ پہ ہغہ ورخ چہ گرمولے بہشی

داشودہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لہ خبر ورکوی پہ ٲول دین اسلام باندامے
اودامے آیت پہ سورۃ صف ۴۱ او سورۃ فتح ۲۵ کیں ہم دے۔ فائدہ: داول آیت
فاصلہ پہ لفظ کافرون سرہ دہ او دے آیت فاصلہ پہ لفظ کمشرون سرہ دہ
حککہ چہ اول آیت کیں لفظ ک نور دے او مقابل ک نورتیارہ دہ۔ او کفر تیرے تہ وائی
او پہ دے آیت کیں ہدای توحید دے او مقابل ک ہغہ مشرکان دی۔

۳۲ ربط دادے چہ محکمن آیا تو نوکین ک دوی دشمنی ک اسلام سرہ ذکر کرہ نوپہ دے
آیت کیں مؤمنانوتہ تنبیہ ورکوی ک ہغوی ک مشابہت نہ پہ ذکر ک نور و قیچ صفتونو
سرہ چہ ہغہ حرص ک مال او گمراہ کول ک خلق او بخل دی اودا نور اسباب ک قتال دی
مراد ک کثیراً نہ ہغہ ملیان او پیران دی چہ پہ آیت یودیرش کیں ذکر شول۔

لَيَا كُفْرُونَ، مراد ک اکل نہ اخستل او حاصلول دی لیکن لوگ مقصد ک ہغہ خوراک دے
دے وجہ نہ تعبیر ہے پہ اکل سرہ اوکرو اودارک پہ دے تعبیر کیں دیرہ بدی دہ
چہ دوی دگیلامے ک پارہ دین بریاد کرے دے۔ الثانی نہ مراد ک دوی مقلدین او
مریدان دی چہ پہ ۳۱ کیں ذکر شول۔ بِالْبَاطِلِ، باطل نہ مراد ہغہ توبے طریقہ
دی ک مال ک حاصلولوچہ ک شرع نہ خلاف وی او ہغہ خلقوتہ ثواب بشکارہ کوی کہ

عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتَكْوِي بِهَا جِبَاهُهُمْ

دفعہ خیزونہ پہ اور دُ جہنم کیں تودا غلے کیری بہ یہ ہفتے سترہ تندی دُ دوی

وَجَنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

اور ارجونہ دُ دوی اوستا کانی دُ دوی (وکیلے کیری بہ) چہ دا ہفتے دے چہ جمع کیری و تاسو

لَا تَنْفُسُكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿۳۵﴾

دُ کانونو ستا سود پامہ نواوٹکی سزا دُ ہفتے چہ تاسو جمع کول ۔

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا

یقیناً شمار دُ میاشتیو پہ نیز دُ اللہ تعالی دولس میاشتی دی

رشوتونہ، اپے، تدارنے وغیرہ۔ سَبِيلُ اللَّهِ نہ مراد توحید، سنت او قرآن دے۔ وَالَّذِينَ فِي

يَكْفُرُونَ، داهم عطف دے پہ مخکین باندے اوصفت دُ احبار اور ہبان دے او مراد کمال جمع

زکوٰۃ او واجبات نہ ورکول دی اگرچہ مالدار وی اودا قول دُ جمهور صحابہ کرام و سبوا

دُ ابوذر رضی اللہ عنہ نہ لیکن تائید دُ دے دُ ابو داؤد حدیث دے دُ عمر رضی اللہ عنہ چہ ہفتہ

دے تفسیر دُ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ اوتپوسلو او ہفتہ جواب ورکرو حاصل دُ جواب

دا ووجہ اللہ تعالیٰ چہ پہ زکوٰۃ کیں تخلو بیتقہ او عشر مقرر کرپے دے او میراث پے دُ ورثو

حق گر عھولے دے دا دلیل دے چہ زیاتی مال جمع کول جائز دی۔ وَلَا يُتَفَقَّهُونَهَا، ہا

ضمیر کنوز او اموال تہ راجع دے۔ فَأَعْلَاهُ: دے ایتونو کیں اگرچہ صفات دُ یہودیانو

او دُ نصاریٰ دی لیکن دے امت ہفتہ ملیان پکین ہم داخل دی چہ پہ ہغوی کیں

دا درے صفات وی۔ حدیث دُ بخاری پہ دے باندے دلیل دے چہ پہ ہفت کیں دا الفاظ

دی "نزلت فینا و فیہم" (دا ایت نازل شویدے زمونہ پہ بارہ کیں او دُ دوی پہ بارہ

کیں) او دارنگ ابن کثیر و تیلے دی چہ پہ دے کیں تحذیر دُ تہولو علماء سوء او کمراہ

پیرانہ دے۔ اورازی پہ تفسیر کیں دے زمانے دُ علماء سوء بد اخلاق دُ کونہ پیری

ہفت دے ایت کیں بیرہ اخروی ذکر دے دُ پارہ دے مخکین صفات و الو او پدے ایت کیں

دا درے اندامونہ دُ کردی ٹکھ چہ پہ وخت دُ لیل لود فقر و کیں دُ دوی تندے تریوشو

اویا بہ پے ارج بدلولو نوبیا بہ پے شاگر عھولہ۔ اویلہ وجہ دا دے چہ دا کنا یہ دہ دا حا طے

دُ خلور و طرفونہ پہ دے کیں ہم علیہا او بہا ضمیر ونہ کنوز او اموال تہ راجع دی۔

فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

یہ حکم کہ اللہ تعالیٰ کتب دھن و رخ نہ چھیدا کریدی اسمائونہ او زمکہ

مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ

دھن نہ خاور میا شتہ د عزت دی دا دین کلک دے

فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا

نومہ کوئی ظلم پہ دے میا شتو کتب پہ عکاونو چھاو پاندے او جنگ کوئی

الْمُشْرِكِينَ كَأَنَّكُمْ كَفَرْتُمْ

د مشرکانو د مشرکانو لکچہ جنگ کوی دوی تاسو تولو سرہ

وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۳۷﴾ إِنَّمَا النَّبِيُّ

اوپوہ شئی چہ یقیناً اللہ تعالیٰ ملکرے د متقیان دے یقیناً روستو کول د عزت د میا شتو

۳۷ یہ دے ایت کریمہ کتب ہم رد دے یہ اہل کتابو پاندے چہ د هغوی پہ نیز پاندے
پہ کال کتب د دولسو میا شتو نہ شہ ورے زیاتے وی او بعض کلونو کتب د هغوی پہ نیز
دیارس میا شتہ وی او داسبب دے دگلاوہ کولو دج او د رمضان دارنگے رد دے پہ
مشرکین عرب پاندے چہ هغوی د حرمت پہ میا شتو کتب تبدیلی کولہ او اہل کتابو ہم
د هغوی سرہ پہ دے کتب اتفاق کوو۔ الدِّينُ الْقَيِّمُ، قرطبی و بیہ دی چہ حق دادہ چہ
دین پہ معنی مشہور سرہ دے او قییم پہ معنی د مستقیم سرہ دے عکہ دادین د ابراہیم
علیہ السلام دے۔ او پہ دے ایت کتب بیا امر د قتال دے د تولو مشرکینو سرہ۔

فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ، معنی دادہ چہ ظلم مہ کوئی پہ دے تولو میا شتو کتب پہ زیاتوالی سرہ
دارنگ پہ تبدیل سرہ او پہ بخکب کولو روستو کولو سرہ او پہ نور و گناہونو سرہ۔
فائدہ (۱) دا ایت دلیل دے پہ دے خبرہ چہ اعتبار پہ احکامو د شریعت کتب حساب
د سپور مئی تہ دے نہ حساب د نمرتہ۔ فائدہ (۲) د میا شتہ پہ حساب سرہ د کال تولے
ورے د کسوہ پنچہ پنچوس دی او د نمر پہ حساب سرہ درے سوہ پنچہ شپیتہ او خاور مہ
حصہ د ورے۔ نو شمسی کال د قمری کال تہ تقریباً لس ورے زیات وی نو پہ درے
کالہ کتب یومیا شت زیات تیری نو دیارس میا شتہ د کال جو ریری او دا کہ اللہ تعالیٰ د قانون تہ

زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا

زیادتو لے دے پہ کفر کتب زیاتی کیدیشی پد سره کسراھی د کافرانو

يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُؤْطُوا

حلال کنری دوی هغه میاشت یو کال او حرامه کنری هغه میاشت بل کال دے د پاره چپوره کری

عَدَّةً مَّا حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا مَّا حَرَّمَ اللَّهُ

شماره هغه میاشتو عزت ور کریدا الله تعالی نو حلالوی دوی (پد طریق سره) هغه میاشتو چپوره کریدا الله تعالی

زَيْنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي

دولی کرے شوی دی دوی ته بد عملونه د دوی - او الله تعالی توفیق نه ورکوی

الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ۝ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

قوم کافرانو ته - اے ایمان والو

علاف دے - فائده (۳) د عند الله نه روستو کتاب الله لفظ دلیل دے چه دا حکم په لوح محفوظ کتب لیکل شویده - فائده (۴) کافه، یعنی ټول قسمونه مشرکان یا ټول میاشته پناه په روستی معنی سره د ایت ناسخ دے د حرمت د قتال په میاشته د عزتمتو کتب - بکله دے کتب رد دے په یو رسم باطل د مشرکانو چه هغه تعلق لری د میاشته سره لکه چه تیر شوی ایت کتب رد و په کتابیانو په زیادت د میاشته سره - تفصیل په دده چه درے میاشته د حرمت پرله پسې دے ذوالقعدة، ذوالحجه او محرم - نو عرب مشرکینو باند دے د اکرانه وه چه درے میاشته پرله پسې د جنگونو کولونه صبر او کری نو دوی په چه کله په حج کتب د منانه واپس شول نو یو سر په به د بتو کنانه او دریدلو چه د هغه نوم قلمس وو او د هغه فیصله به چانه شوه واپس کول دوی به ورته اوئیل چه په حرمت د محرم کتب مونږ لره التمسی (روستواله) او کره نو هغه په اوئیل چه د محرم نه حرمت صفر ته نقل شو نو میاشت د محرم به دوی حلاله کره بل کال به دا حرمت ربیع الاول ته نقل شو په داسه طریق هر کال کتب په پله میاشته ته به په نقل کوو نو په دے رسم کتب کفر داو و چه د حرامو تحلیل به په کوو نو ځکه په دے ایت کریمه کتب دیته د کفر زیاتواله اوئیل شو یعنی د دوی نور کفریات هم وؤ لیکن تحریم او تحلیل د میاشته د خپل محان د طرف نه د ابل کار د کفر و نو لکه چه په ایمان کتب

مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَنَفُّوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

خبر دے سنا سو کلہ چہ اوٹیش تاسو تہ اوٹئی پہ لار دے اللہ تعالیٰ کہیں

إِنَّا قُلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ

نودراتہ شی تاسو زمکے تہ (دُنیا تہ) - ایا خوین کریدے تاسو ژوند

الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

دنوی پہ بدالہ دے آخرت کہیں پس نہ دے سامان دے ژوند دنیوی

فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ (۳۸) إِلَّا تَنْفَرُوا يَعَذِّبُكُمْ

پہ مقابلہ دے آخرت کہیں مگر لہو دے کہ او تہ خئی تاسو (جہاد لہ) نو عذاب پد کر ی اللہ تعالیٰ

زیاتوالے راخی نودارنگ پہ کفر کہیں ہم زیادت راخی۔ فائدہ ۱: دلیل دے پہ دے باتتہ
چہ شوک دے یو عبادت دے پاسہ وخت شرعی بدلوی او بل وخت دے ہفتے دے پاسہ مقرر کوی
نودا حرام کار دے دارنگ تحریم تحلیل بے دے شرعی دلیل نہ کفر دے۔ یُضِلُّ بِهِنَّ
گُفَرُوا، اضلال دے شیطان پہ وسوسہ دے کہ انسی او کہ جنی دی۔ لِيُؤَاظِنُوا، یعنی
دوی صرف شمارتہ اعتبار ورکوی او وصف دے تحریم بدلوی دے ہفتے پرواہ نہ کوی۔

۳۸ دے محائے نہ تریو کم سل ایت پورے دریمہ حصہ دے سورت دے او پہ دے کہیں
زور نے دی منافقانوتہ او دے هغوی شپہ او یا صفات قبیحہ ذکر دی بغیر دے تکرار نہ! پہ
ہر صفت باندے دے پاسہ رقم (نمبر) لگولے شویدے او پہ دے ایتونو کہیں اشارہ دے
واقعہ دے غزوہ تبوک تہ چہ نلہم کال دے ہجرت باندے وہ او بعض منافقینو پہ ہفتے سفر
کہیں شمولیت کر یو او بعض دے ہفتے نہ پاتے شوی وو کو جے دے نفاق نہ او دے مؤمنانوتہ
ہم بعض پاتے شوی وو بیا هغوی توبہ ویستلہ او دے هغوی ذکر بہ پہ خلوت حصہ
کہیں راخی۔ دے ایت کریمہ کہیں مراد پہ اَمْنُو اسرہ منافقان خلق دی او پدایک کہیں
دے منافقینو دے حصلتہ ذکر دی۔ اِنَّا قُلْتُمْ، مراد دے نہ سستی کول دی دے جہاد نہ
دے دنیا سرہ دھبت و جتہ۔ الْأَرْضِ، کنایہ دے مزو او سامانوتہ دے دنیا نہ او دے پہ ہفتہ
وخت کہیں خلور و جے وے (۱) سخت والے ذکر مئی (۲) لرے والے دے مسافت (۳)
فصلونہ او میوے پہ مدینہ کہیں پخیدال (۴) مقابلہ دے سخت دشمن سرہ۔

وَمِنَ الْآخِرَةِ، من پہ معنی دے بدل دے لکہ پہ سورۃ زخرف بنگ کہیں دی اودا ایت

عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلُ قَوْمًا غَيْرَكُمْ

عذاب درد ناک او ستاسو بدل کیں بہ راوی بل قوم غیر ستاسو نہ

وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ

او ضرر نہ شئی و رکولے تاسو اللہ تعالیٰ نہ ہیتم ضرر۔ او اللہ تعالیٰ پہ ہر خیر باندے

قَدِيرٌ ۝۳۹ إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذَا

قدائر لو تکی دے۔ کہ امداد نہ کوئی تاسو دے رسول سر، یقیناً امداد کریں ددہ سرہ اللہ تعالیٰ کلہ چہ

أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا

دینے دو دہ لڑے کافرانو دویم د دوو نہ کلہ چہ دواہ

فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ

پہ غار کیں دو کلہ چہ اوٹیل پیغمبر خیل منگری تہ مہ خفہ کیرہ

إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَإَنْزِلْ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ

یقیناً اللہ تعالیٰ زمونہ منگری دے، نورا اولیر۔ اللہ تعالیٰ تسلی (د زبہ) پہ حق باندے

وَأَيَّدَاهُ بِجَنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ

او کلک لے کر دے پدا سے لیکر و سرہ چہ نہ لید لے تاسو حق او او گر حوالہ اللہ تعالیٰ کلہ (خبرہ)

دلیل دے یہ دے خبرہ چہ قبول تحیزونہ کد نیا یہ مقابلہ ک عمل اخروی کیں لردی او داسے یہ سورۃ نساء تک کیں ہم دی۔

مک دے ایت کیں یرہ و رکول دی یہ عذاب او یہ ہلاکت سرہ پہ سبب ک پرینو دلو ک جہاد۔ عذاب اگرچہ عام دے لیکن بعضو روایا تو کیں روایات ک ابو داؤد ک ہفہ مثال ذکر کرے دے یہ سو کرے سرہ۔

علیٰ کل شئی قذیر، تو قدرت لری پہ بدل لولو ک قومونو او پہ نصرت باندے بغیر ک لشکر نہ لکہ چہ ورپے ایت کیں ذکر دی۔

الَّذِينَ كَفَرُوا السَّفَلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا

د کافرانو لاندے • او کلمہ د الله تعالیٰ هغه اوچتہ ده

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝۲۰ انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا

او الله تعالیٰ زور اور دے حکمت و دال دے۔ او خفئی کہ سپک یئی او کہ درانه یئی

وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي

او جهاد کوئی په مالونو خپلو سره او ځانونو خپلو سره په

سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ

لاره د الله تعالیٰ کتب۔ دا دیره فائده ده ستاسو د پاره که تاسو

نه دے ایت کتب زور نه ده په پرېښودلو د جهاد او په دے کتب اشارہ ده واقع د هجرت د رسول الله صلی الله علیه وسلم ته چه په دے هجرت کتب ابوبکر رضی الله تعالیٰ عنه د هغه ملکر دے و د ابوبکر دواړه په غار شور کتب درے ورځے پاتے شوه و تفصیل د واقع محدثینو ذکر کړے دے او په دے ایت کتب فضیلت د ابوبکر صدیق رضی الله عنه دے او دلیل دے د هغه په صحابیت باندے نوچه څوک د هغه نه انکار کوی نو هغه کافر دے۔

إِلَّا تَنْصُرُوهُ، جَزَاءُ حَذَفَ دَه : فَاللَّهُ مَتَكْفِلٌ بِهِ (اللَّهُ تَعَالَى ذَمُّهُ وَارِدٌ دَمْدَمٌ دَهغه) ثَانِي الثَّنَيْنِ، په معنی د احد هما دے او د اللفظ دلیل دے چه د دوؤ نه زیات نه وؤ او دلیل دے په اولیت د نبی صلی الله علیه وسلم یعنی هغه اول وؤ او ابوبکر رضی الله عنه دویم وؤ لِصَاحِبِهِ، مراد په دے کتب صحبت دینیه دے ځکه چه صحبت د غار ځی خوش کتب ذکر کړو لَا تَحْزَنَ، حزن او خوف په انبیاء علیهم السلام باندے هم راځی لکه په یعقوب او ابراهیم او موسیٰ اولوط علیهم السلام باندے راځی و نو دا نقصان نه دے او قرطبی و ټیله دی چه دا حزن د ابوبکر په باره د نبی صلی الله علیه وسلم کتب دے نو دا خو کمال دے۔

عَلَيْهِ وَضَمِيرُ ابُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تَه رَاجِعٌ پَه قَرِينَه د مَاقَبْل سره۔ وَ آيَةُ، ضمير راجع د نبی صلی الله علیه وسلم ته نو عطف دے فقد نصرة الله باندے او دا تائید مختص په غار پورے نه دے بلکه د هغه نه روستو په ډیر و غزواتو کتب ملائیک رالیږه شوی وؤ۔

كَلِمَةُ الَّذِينَ اِه مراد د دینه ټول اقوال او اعمال د کفر دی او د اړیک ارادے د کافرانو په باره د قتل د نبی صلی الله علیه وسلم کتب۔

تَعْلَمُونَ ﴿۳۱﴾ لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا

پڑھیں، کہ غزوہ تبوک (۳۱) وے سامان اسان حاصلید ویکے اور سفر

قَاصِدًا إِلَّا تَبَعُوكَ وَلَٰكِنْ بَعْدَتْ عَلَيْهِمْ

درمیانیہ خافہ دوی بہ تلبے وے تاسرہ لیکن لرے شوبدے یدوی پاتدے

الشَّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا

سفر اور دے چہ قسموتہ بہ اوکری دوی بہ اللہ تعالیٰ، کہ طاقت لرے مونوہ

لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ

خافہ ولبے بہ مونوہ سٹا سوسر ہلاکوی دوی بخانونہ چل رہے دروغ قسم سرہ، او اللہ تعالیٰ

يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَذِبُونَ ﴿۳۲﴾ عَفَا اللَّهُ عَنْكَ

پڑھ دے چہ یقیناً دوی خافہ دروغون دی - معافے کریدے اللہ تعالیٰ تاتہ

۳۱ دے آیت کہیں امر دے دپارہ د فرضیت د قتال پہ ہر حالت کہیں۔ او خفاً و ثقلاً پہ
دے کہیں د مفسرینو لیس اقوال دی بعض دھے نہ دادی (۱) خفاً قاصداً و سلباً
او ثقلاً د پیرے و سلباً و الاد (۲) خفاً قاصداً فقیران، ثقلاً مالدار (۳) خفاً قاصداً عیال،
ثقالاً عیال والا (۴) خفاً قاصداً روغ بدن والا، ثقلاً بیمار ان پہ لہرہ بیماری سرہ وغیرہ۔
لیکن پہ دے کہیں معذورین داخل نہ دی نواہت منسوخ نہ دے۔ یا تمورکم، مالو
یے محکمین ذکر کرل محکمہ چہ اول تیاری د وسلوا و خرچ پکار دے او وہہ پہ مال سرہ
کیہی۔ تَعْلَمُونَ، داشرطیے د دے وجہ نہ اولگوؤ چہ پہ علم سرہ تمیز د خیر او شر
حاصلیدہی یا مراد د علم نہ علم د حق دے یعنی ایمان محکمہ چہ خیر و ثواب بغیر
د ایمان نہ نہ حاصلیدہی۔

۳۲ پہ دے آیت کہیں زور نہ دہ منافقینو تہ پہ پرینودلو د جہاد سرہ او غلور صفات
قبیحہ دی او مطلب د آیت دادے چہ سفر د تبوک دیر او بدوؤ او د مداینے منوہ
نہ تقریباً اتہ سوہ کلومیتر لہرے وؤ او پہھے کہیں غنیمت حاصلول ہم کران وؤ
محکمہ چہ دشمن قوم ہم سخت و وپہ جنگ کہیں د دے وجہ نہ بعض منافقان
د دے سفر نہ پاتے شول او دے آیت کہیں دلیل دے پہ دے خبرہ چہ پہ دروغہ

لَمْ أذْنَتْ لَهُمْ حَتَّى يَتَّبِعِينَ لَكَ الَّذِينَ

پہ شوجہ تا اجازت او کرو دوی تہ ترھے چہ بشکارہ شرے وے تاتہ ہفہ کسان

صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَذِبِينَ ۝ لَا يَسْتَأْذِنُكَ

چہ رشتیا دانی او پیژندہ وے تا دروغزن۔ نہ غواری اجازت ستانہ

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

ہفہ کسان چہ ایمان لری پہ اللہ تعالیٰ او پہ ورخ روستنی

أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ

را پیور خود لو دے چہ جہاد او کرا پہ مالونو خیلو او پہ محانونو خیلو۔ او اللہ تعالیٰ

قسم کول سبب کہ هلاکت دے۔ عَرَضًا، د دنیا تولو مالونو تہ عرض وئیے شی محکمہ عارضی شیزونہ دی او پہ وجود کیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی نو جوھر پہ کیں نیشته کوم چہ کہ منطقیاً نو اصطلاح دے۔ وَسَيُحْلِفُونَ، س کہ استقبال یے دے وے نہ ذکر کرو چہ دا ایاتونہ پہ سفر کہ تبوک کیں نازل شوے وؤ یعنی هرکله چہ اے نبی تہ دوی تہ واپس لار شے نو دوی بہ قسمونہ کوی۔

۱۱ پہ دے آیت کیں پہ نیز کہ عمرو بن میمون عتاب دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ ترے لہجے سرہ محکمہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بعض منافقینو تہ اجازت ورکریے وؤ کہ پاتے کیدالو کہ جہاد نہ کله چہ هغوی اجازت طلب کریے وؤ لیکن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پوہ نہ وؤ کہ هغوی پہ دروغو باندے نو پہ دے کیں حجہ گناہ پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے نیشته او قاضی عیاض پہ شفاء کیں وئیے دی چہ دا عتاب نہ دے محکمہ چہ اللہ تعالیٰ دے وخت نہ محکمن نہی نہ دے کریے او نہ اللہ تعالیٰ پہ دے باندے کہ معصیت اطلاق کریدے نو عفا پہ معنی کہ غفر نہ دے بلکہ پہ معنی کہ لم یلزم سرہ دے لکہ عفا اللہ عنی صدقہ الخیل نو مطلب اشوجہ پہ تاباندہ خہ لزوم نیشته۔ او مکی وئیے دی چہ دا استفتاح کہ کلام دے لکہ چہ اعزک اللہ وئیے کیری۔ اورازی وئیے دی چہ دا مبالغہ دے پہ اکرام او تعظیم کہ هفہ کیں دا اقوال خطیب شریینی نقل کریدای۔

فائدا: او دا آیت صریح دے پہ دے عبرت چہ پیغمبر غیب دان نہ دے۔

عَلَيْهِمُ بِالْمُتَّقِينَ ﴿۳۲﴾ اِسْمَايَسْتَاذِنُكَ الَّذِيْنَ

پوہہ دے پہ متقیانو باندے ۔ یقیناً اجازت غواہی ستانہ (دجہاد پر بخود لو) ہفہ کسان

لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ

چہ ایمان تہ لری پہ اللہ تعالیٰ او پہ ورخ روستنئی او شک کریدے

قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿۳۵﴾

زیردو ددوی پس دوی دوجے د شک خیل نہ کہی و د دی ۔

وَلَوْ اَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدَّوْا لَهُ عُدَّةً

او کہ دوی نیت لرے د وتلو جہاد نہ خا مخا دوی بہ تیاری کرے و ہفہ لہ د سامان

وَلٰكِنْ كَرِهَ اللّٰهُ ابْنِغَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ

لیکن بد گزیرے دی اللہ تعالیٰ پور تہ کیدل ددوی (جہاد تہ) پس منع یے کرل دوی لہ، او اوئیل ددوی

ملا دے ایت کبن صفت د مؤمنانو ذکر دے چہ ہغوی بغیر د عذار نہ د جہاد نہ نہ پاتے کیری او نہ د پیغمبر نہ د پاتے کیدلو اذن غواہی ۔ نو دا تا ئید دے د ماقبل د پارہ چہ پہ دے موقع (تبوک) کبن رشتینی مؤمن او دروغن پیژدال اسان دی معلومیدی پہ اجازت طلب کولو او پہ نہ طلب کولو سرہ ۔

سوال: پہ سورۃ نور ملا کبن صفت د مؤمنانو استیذان دے او دل تہ عدم استیذان؟
جواب دادے چہ پہ ہفہ سورت کبن ذکر د استیذان دے د پارہ د رخصت کیدلو د مجلس د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ او پہ دے سورت کبن ذکر د استیذان دے د پری بنودلو د جہاد ۔

ہفہ دے ایت کبن زور تہ دہ منافقینو تہ او پہ دے کبن ہم د ہغوی مخلور صفات قبیحہ ذکر دی او دل تہ استیذان پہ بارہ د پری بنودلو د جہاد کبن مراد دے ۔
وَارْتَابَتْ، د اسیغہ دلالت کوی پہ کلک شک باندے چہ ہفہ پہ طریقہ د انکار سرہ دے او د اعلت دے د لایؤمنون د پارہ ۔

يَتَرَدَّدُونَ، یعنی حیران دی چہ مؤمنانو سورہ شی او کہ د کافرانو سورہ شی ۔

اقْعُدُوا مَعَ الْقُعْدِيّينَ ﴿٣٤﴾ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ

چہ کینٹی سورہ د کینا ستونکو کہ وتلے دے دوی پہ لیکر ستاسو کین

مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا وَضَعُوا خِلَالَكُمْ

نہ بہ ووزیان کرے دوی تاسولہ مکر نقصان او خافہا منہ پہ وھے دے دوی پہ مینخ ستاسو کین (پہ جفلو ری سٹ)

يَبْغُونَكُمْ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمْعُونُ لَهُمْ

غواہی دوی پہ تاسو کین اختلاف او پہ (لینکر) ستاسو کین جاسوسان شتہ دے دوی -

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ لَقَدْ ابْتَغُوا

او اللہ تعالیٰ تہ پوہ دے پہ ظالما نو یقینا غوینٹلے وے دوی

۳۴ دے آیت کین ہم زور نہ دے منافقینو نہ چہ هغوی د جہاد نیت ہم نہ لری اونہ د هغے د پاره تیاری کوی عککہ چہ لفظ د کو دلالت کوی پہ لہی بانہ دے او تیاری نہ کول مخالفت د هغہ امر نہ دے چہ پہ سورہ انفال نک کین وؤ۔ او پہ دے آیت کین دوه صفات قبیحہ د منافقینو دی۔ وَلَکِنْ نہ روستو درے جملے دلیل دے چہ معصیتونو د انسانانو پورے ارادہ د اللہ تعالیٰ متعلق دے۔ اَنْتَبَاحُکُمْ دے دوی د جہاد د پاره تلل پہ صحیح نیت سرہ نہ وؤ او پہ ناراستی سرہ وؤ دے وچہ نہ پہ دے لفظ سرہ یے تعبیر او شو پہ لفظ د خروج سرہ یے تعبیر نہ دے کرے۔ قَبِيلُ اے داقول د تقدیر الہی دے یا قول د رسول او د صحابو دے منافقانوتہ۔ قَاعِدَائِن نہ مراد پانداک او کو د اوزنانہ او وارہ دی۔

۳۵ دے آیت کین مؤمنانوتہ تسلی دے پہ پاتے کیدالو د منافقینو د جہاد نہ اوزور نہ دے منافقینوتہ پہ ذکر د ینخو صفاتو قبیحو او داعلت دے د پاره د گروہ اللہ اے یعنی د دوی پہ وتلو کین دیر مفاسد دی۔ اِلَّا خَبَالًا کہ ماقبل کین لفظ د شیئا مقدرشی نودا استثناء متصل دے او کہ خیرا مقدرشی نو استثناء منقطع دے اولہ توجیہ غورہ دے۔ الْفِتْنَةُ مراد دے نہ اختلاف او د جہاد نہ واپس کول او د دین نہ اپول دی۔ وَفِيْکُمْ اے پہ دیکین مراد هغہ منافقان دی چہ پہ سفر د تبوک کین شریک وؤ د پاره د جاسوس کو لو۔

الْفِتْنَةُ مِنْ قَبْلُ وَقَلَبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ

فتنه مخکس د دینہ او جو رکړے وودوی ستایه خلاف کښ دیر مکرونه تر دے

جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَرِهُونِ ۚ

چه راتے حق او ښکاره شو دین د الله تعالی او دوی (هغه) بد کړی.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِي ۚ

او بعض د دوی نه هغه څوک دی چه وایي اجازت را کړه ماته (د یا تیکید ل) او مه اچوه ماته فتنه کښ

اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۚ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ

خبر شئ په فتنه کښ دوی پریوتے دی او یقیناً جهنم خا مخا را گیر وونکے دے

بِالْكَافِرِينَ ۚ اِنْ تَصْبِكَ حَسَنَةً تَسْوُؤُهُمْ

کافرانو لره - که اورسی تاته خوشحالی نو خفه کوی دوی لره

په دے کښ هم زور نه ده منافقینو ته په ذکر د ریوصفاتو قبیحو اود دلیل دے

د یاره د لزوم د هغه مفاسد او چه په تیر شوی ایت کښ ذکر دی.

لَقَدْ ابْتَغُوا الْفِتْنَةَ، په دے کښ اشاره ده ښکاره کولو د منافقت ته په تیرو شوؤ

غزوا نو کښ لکه غزوه احد او غزوه احزاب.

وَقَلَبُوا لَكَ الْأُمُورَ، د دے یو مطلب دادے چه دوی د پیغمبر د قتلولو د پاملر وخت

په وخت تدابیر و نه جوړ کړی وو. دویم مقصد دادے چه دوی خپله را ئے او خیالات

گرځولے دی په مقابله د دین د پیغمبر کښ او تدابیر و نه ئے جوړ کړیدی.

لَمَّا د ا هم زور نه ده منافقینو ته او یو قسم د هغه منافقینو ذکر دے چه د غزوه تبوک

نه پاتے شوی وؤ چه د هغه یونوم جدا بن قیس وؤ او په دے کښ د هغوی دوه

صفات قبیحه دی.

حاصل دادے چه څوک د پیغمبر تا بعد اری ته فتنه وایي نو هغه منافق دے.

فِي الْفِتْنَةِ، پاتے کیدل د جهاد نه او مخالفت کول د نبی صلی الله علیه وسلم نه فتنه ده.

بِالْكَافِرِينَ، اشاره ده چه په دے لفظ (لا تفتنی) سره دوی خپل کفر ښکاره کړو. محکه

چه اتباع د نبی صلی الله علیه وسلم او جهاد ته ئے فتنه وئیلے ده.

وَإِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا

کہ اور سی تاتہ خہ مصیبت وائی دوی یقیناً عمل کریدے مونہ

أَمْرًا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرَحُونَ ﴿۲۵﴾

پہ تدبیر خیل مخکس ددیتہ او اوگرچی دوی او دوی خوشحالی کوی (ستاسویہ مصیبت بانہ)

قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا

تہ اووایہ ہیٹ کلہ او بہ تہ رسی مونہ تہ مگر ہفہ چہ مقرر کریدی اللہ تعالیٰ مونہ لہ

هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ

ہفہ مولیٰ (مددگار) زمونہ دے او خاص پہ اللہ دے محان سپاری

الْمُؤْمِنُونَ ﴿۲۶﴾ قُلْ هَلْ تَرَبُّصُونَ بِنَا

مؤمنان - تہورتہ او وایہ چہ تہ کوی تاسو انتظار پہ باہ زمونہ کنس

إِلَّا أَحَدَايَ الْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ

مگر یو د دو خوشحالوتہ او مونہ انتظار کوو

سہ داہم زور نہ دہ منافقینوتہ او پہ دے کنس دہغوی درے صفات قبیحہ دی۔

أَخَذْنَا أَمْرًا، مراد کہ دے نہ خیل عجان تہ ہوبشیار وئیل دی چہ کہ ہفہ دے وجہ نہ دہ

قتال نہ پاتے شول۔ تَسُوهُمْ، داد حسد دے وجہ نہ۔ حَسَنَةً، مراد کہ دینہ نصرت

او غنیمت دے چہ بنکارا اولوے نعمت دے کہ دے وجہ نہ تُصِيبُكَ سرہ یے

ذکر کرے تمسک سرہ یے نہ دے ذکر کرے۔

بلکہ دا اول جواب دے منافقانوتہ چہ کلہ ہغوی پہ مصیبت کہ مؤمنانوخوشحالہ

شی نو ہغوی تہ بہ دا سے جواب کیڈے شی او دا دلیل دے چہ تقدیر کہ اللہ تعالیٰ

لیکل شوے دے کہ مخکس نہ او پہ ہفہ باندا سے ایمان راوپل فرض دی۔

مُؤْمِنِينَ، پہ دے کنس اشارہ دہ چہ پہ تقدیر کہ اللہ تعالیٰ کنس ہر قسم خیر دے کہ

بَارَہ دے مؤمنانو۔

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ، یعنی ایمان پہ تقدیر باندا سے مستلزم دے توکل کولولہ۔

بِكُمْ أَنْ يَصِيبَكُمْ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ

ستاسو په پامه کښ چې او په رسوي تاسو ته الله تعالی عذاب د خپل طرف ته

أَوْ بِأَيْدِيِنَا فَرَبُّصُورَاتَا مَعَكُمْ

یا زموږ په لاسونو، نو انتظار کوئ یقیناً مونږ تاسو سره

مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ أَنْفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا

انتظار کوونکي یو - ته او دواړه خرچ کوئ په خوښه یا په ناخوښه

لَنْ يَتَقَبَّلَ مِنْكُمْ إِلَّا مِمَّا كُنْتُمْ قَوْمًا

هیڅ کله به قبول نه کړي شې ستاسو نه یقیناً تاسو قوم یی

فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا مِنْهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ

نا فرمان - او نه دے منع کړې دوی چې قبول کړي شې د دوی ته

نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ

خپراتو نه د دوی مگر دے خبر دے چې دوی کفر کړید په الله تعالی او په رسول د هغه

الله دادویم جواب دے د قول د منافقینو او په دے کښ د هغوی دوه

صفات قبیحه ذکر دی - مُحْسِنِينَ نه مراد فتح ده سره د غنیمت نه او شهادت

دے - نَتَرَبِّصُ بِكُمْ دے نه روستو احدای السَّوْتَيْنِ مقدار دے اوروستو

د هغه دواړو تفصیل ذکر دے -

فَانْصَرَفَ: تریص اکثر په هغه محاسن کښ ذکر کیدی چې ضرور واقع کیدی او انتظار

عام دے واقع کیدونکے او ته واقع کیدونکے دواړو کښ استعنا لیدی -

الله دے ایت کښ هم دوه صفات قبیحه دی د منافقینو - أَنْفِقُوا، دا امر په معنی د خبر

دے یعنی انفاق دواړه قسمونه په نه قبلیدلو کښ برابر دے اود ایت دلیل دے

په دے خبره چې نیک اعمال په کفر او په نفاق سره باطلیدی -

فَاسِقِينَ د فسق نه مراد فسق اعتقادی دے یعنی کفر -

وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى

او نه رائج دوی مانجھ تہ مگر یہ داسے حال چہ ناراست وی

وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كِرْهُونَ ۚ فَلَا يَجْعَلُكَ

او خرچ نہ کوی مگر پیداسے حال چہ بدیئے کنری - نو تعجب کنیں دے کماجوی تالک

أَمْوَالَهُمْ وَلَا أَوْلَادَهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ

مالونہ ددوی او نه اولاد د دوی - یقیناً غواری اللہ تعالیٰ ریتا دیروالی د مالونو اولاد

لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ

چہ عذاب ورکری دوی لہ پہ ہفتہ سرہ پہ ژوند د دنیا کنیں او اوج

أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ۚ وَيَحْلِفُونَ

روحونہ رسالہ) ددوی پیداسے حال چہ دوی بہ کافران وی - او قسمونہ کوی دوی

مگر دا ایت تفصیل د فسق دے چہ مانع دے د قبولیت د نفقاتونہ اوپہ دے ایت کنیں درے صفات قبیحہ د مغوی ذکر دی یعنی یہ دوی کنیں ایمان نیشته او عبادات بدنیہ او مالیہ ہم د عبادت پہ طور بانداے نہ کوی - وَهُمْ كَسَالَى، داسے پہ سورۃ نساء مگر کنیں ہم دی۔

۵۵ ہرکھ چہ مخکن ایت کنیں ذکر شوچہ ددوی نفقات نہ قبلیدی نو دے ایت کنیں پہ ہفتہ بانداے تفریح دہ پہ حرف د فاء سرہ چہ ددوی مالونہ بے فائدے دی چہ پہ ہفتہ شہ ثواب نہ ملاویری او اولاد یے ہم بے فائدے دی چہ د مغوی پہ عمل کنیں دوی تہ شہ فائدہ نہ رسی بلکہ دا دواپہ سبب د عذاب ددوی دے د ہفتہ پہ حاصلو کنیں او بیا د ہفتہ پہ ساتھ کولو کنیں سترے والے او مشقتونہ او غمونہ وغیرہ برداشت کوی او ہیچ ثواب یے نہ کیبری او ہرچہ مؤمن مالدا دے نو دہفہ کسب مشقت مصیبتونہ سبب د اجر دے نو ہفتہ عذاب نہ دے۔

اودا پیر والے د مالونو او د اولاد ددوی دا خواستد راج دے ددوی د پارہ اوپہ دے ایت کنیں دودہ صفات قبیحہ دی آخری جملہ کنیں اشارہ دہ چہ د وجہ د شغل د مالونو او اولاد نہ تر مگرہ پورے توبہ کولو تہ نہ اوز کاریری نوپہ کفر کنیں مپشی۔

بِاللّٰهِ اَتَّكِمُ لَيْسَ لَكُمْ طَوَّاهُمْ مِّنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ

پہ اللہ تعالیٰ چہ یقیناً دوی ستاسو دے نہ دی۔ او حال داچہ۔ نہ دی دوی ستاسو دے نہ لیکن دوی

قَوْمٌ يَّفْرَقُونَ ۝ (۳۷) لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأَ

داسے قوم دے چہ یریری۔ کہ دوی موند لے وے مخائے د پناہی

أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَاخَلًا لَّوَلَوْ اِلَيْهِمْ ۝ (۳۸)

یا غارانو یا سمستے مخاوارغلے پورہ ہفتے پدا سے حال چہ

يَجْمَعُونَ ۝ (۳۹) وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّسْتَرْكِي فِي

منہ سے بیٹے وھلے۔ او بعض دوی نہ ہفتے شوکی دی چہ عیب لکوی پتا بانٹا پر تقسیم

الصَّدَقَاتِ ۝ (۴۰) اَعْطَوْا مِنْهَا رِضْوَانًا لِّمَن

د زکوٰتو کنیں، نو کہ ورکھے شی دوی نہ دھتے نہ خوشحالہ شی (رضای) او کہ

يُعْطُوا مِنْهَا اِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ ۝ (۴۱) وَلَوْ اَنَّهُمْ

ورنکھے شی دھتے نہ نو دغ وخت دوی خفگان کوی۔ او کہ چرسے دوی

بلکہ یہ دے ایت کنیں ہم زور نہ دہ منافقینو تہ او کہ دھغوی دودہ صفات قبیحہ دی
ھرکہ چہ کہ دوی علامات د کفر ذکر شول نو دوی کہ مؤمنانو کہ دھوکہ کولو د پانچ
دروغ قسمونہ شروع کرل چہ مونبر د کافرانو سرہ تہ یو بلکہ ستاسو منگری
یو۔ وَلَٰكِنَّهُمْ نَه روستو عبارت پت دے یعنی لکنہم یظہرون الیکم الایمان یعنی
دوی ایمان شکارہ کوی کہ وجہ کہ یرے نہ۔ يَفْرَقُونَ، دفرق نہ ماخوذ دے یرہ سرہ
کہ جزع او دھیت نہ نو دا د خوف نہ زیاتہ دہ۔ مراد کہ يَفْرَقُونَ نہ دا دے چہ
دوی یریری کہ دے خبرے نہ چہ ہسے تہ چہ زمونبر تفاق شکارہ شی او مسلمانان
مونبر لہ قتل کری۔

نکہ دا ہم زور نہ دہ منافقینو تہ او بیان د خوف کہ ہتے دے او پدا یکنیں یوصفت قبیحہ
دے۔ مَلْجَأٌ مَّخَائے کہ پناہی لکہ قلعه کائے۔ مَغَارَاتٍ او غارونہ چہ پہ غرونو کنیں
وی۔ مُدَاخَلًا ہفتہ سمستے چہ پہ زمکہ کنیں وی۔ يَجْمَعُونَ، جمع ہفتہ منڈا د اس
دہ چہ پہ واکے سرہ ہم نہ حصاریری۔
شہ یہ دے ایت کنیں ہم زور نہ دہ منافقینو تہ او پہ دے کنیں درے صفات

رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا

خوشحال شوئے ہو ہفتے چہ ور کر بیک دوی تہ اللہ تعالیٰ اور رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دھتہ، او وٹیلے دے دوی

حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُوفِيتُنَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ

چہ پورے دے مونہ لہ اللہ تعالیٰ، زردے چہ را بکری مونہ تہ اللہ تعالیٰ د فضل خیل تہ۔

وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾

اور رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دھتہ یہ تقسیم کو لو سرہ۔ یقیناً مونہ خاص اللہ تعالیٰ تہ رغبت کوونکی یو۔ یقیناً ہفتہ۔

الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَجِلِينَ

زکوٰۃ تہ (ورکیدیشی) محتاجو تہ او مسکینانو (غریبانو) تہ او کار کوونکو تہ۔

قبیحہ دی اودا ایت دلیل دے پہ دے خبرہ چہ شوک د پیغمبر پہ یو طریقہ باندے
اعتراض کوی نو ہفتہ منافق دے۔ دار تک ہفتہ شوک چہ د دین کار کوی د مالی مفاداتو
د پارہ نو ہفتہ منافق دے اود دے پشان پہ سورۃ بقرہ سٹ او سورۃ نور سٹ او سورۃ
جہ ملاکین ہم دی۔ یٰلْمُزَكِّ، لَمَزِ الْمَخَاطِبِ الْعِيبِ وَثِيلِ اودار تک د سترگو پہ اشارو
سرہ بے عزت کول دی اود دے نہ تھی پہ سورۃ حجرات ملاکین او پہ دے باندے
زجر پہ سورۃ حمزہ ملاکین د کردی۔ یَسْخَطُونَ، سخط پہ معنی د خفکان دے سرہ
د غضب تہ۔ او اذائے د مفاعلات د پارہ محکمہ راوپے دے چہ دوی ہیچ فکر نہ کوی
پہ سبب د نہ ورکولو کین بلکہ ناخا پہ بے فکرہ خفکان او غصہ کوی۔

بہ داترغیب دے د خائستہ اخلاقو چہ پہ ہفتے سرہ د نفاق نہ ہیچ کیہی۔

وَلَوْ اَنَّا جَزَا د دے محذوف دہ یعنی لکان خیر الہم (د دوی د پارہ بہ غورہ وے)۔

وَرَسُولُهُ، د ورکولو د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ مراد پہ دے محائے کین د
زکوٰۃ او د غنیمت تہ حصے ورکول دی پہ امر د اللہ تعالیٰ سرہ اود دے تشریح پہ حدیث
صحیح کین دہ چہ "انما انا قاسم واللہ يعطی"۔ نو د دے ایت نہ د مشرکا نو دلیل نیول
(چہ نبی ہم اختیار من د نفع اوضار دے) دا غلط دے محکمہ پہ دے کین مراد پہ
طریقہ د تقسیم سرہ ورکول دی۔ اِلَى اللّٰهِ رَاغِبُونَ، معنی داچہ مونہ مال طرف
تہ رغبت نہ کوو بلکہ د اللہ تعالیٰ د رضا د طرف رغبت لرو یا رغبت نہ مراد اللہ تعالیٰ
تہ عاجزی کول او دعا کول او داعمل خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے د دے وچ نہ
الی اللہ لفظ یے محکمہ دکر کرے دے۔

عَلَيْهَا وَالْمَوْلَا قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ

چہ مقرر دی ہے ہفتہ باندہ، اوہو شوک چہ خوشحالو لے شی زہونہ دہغوی، اوہ ازادولو دے ستونو کیں

وَالْغُرْمَيْنِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ

او قرضدارو تہ، او پے لار دے اللہ تعالیٰ کیں او مسافرو تہ۔

فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝۴۰

قرض کرے شویدک دے طرف دے اللہ تعالیٰ تہ۔ او اللہ تعالیٰ پوہ دے حکمتو نو والدے۔

سٹ پہ دے ایت کیں بیان دے مضار فو دے زکوٰۃ دے او مقصد پہ دے کیں رد دے پہ ہغہ منافقینو چہ ہغوی پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے اعتراض کوو پہ تقسیم دے صدقاتو کیں۔ فقیر او مسکین کیں فرق دے پہ ۲۰ رو طریقو سرہ مشہور پہ ہغہ کیں دادے چہ فقیر ہغہ دے چہ دے ہغہ دے گزارے کولو دے پارہ شہ مال وی لیکن دے نصاب نہ کم وی او مسکین ہغہ شوک دے چہ دے ہغہ دے پارہ ہیچ شیز نہ وی۔ او دویم قول دے دے پہ عکس سرہ دے او دافرق دے پہ ہغہ وخت کیں دے چہ دوی یوہا کیں ذکر شی او ہر گلہ چہ جدا جدا ذکر وی نو دے دوارو یوشان معنی وی۔

الْعَمَلَيْنِ، مراد دے تہ ہغہ کسان دی چہ ہغوی دے امیر دے طرف نہ مقرر کرے شوے وی دے پارہ دے جمع کولو دے زکوٰۃ دے مال دے مالدارو خلقونہ اگر چہ مالدار وی نو دلہ لہ بہ ہم ورکیدے شی دے زکوٰۃ نہ پہ قدر دے عمل دے ہغہ عکس چہ دے بند دے پہ خدمت دے فقراؤ کیں او پہ دے کیں لیکونکے او تقسیم کوونکے اوساعی او عاشر او شوکیدار وغیرہ تہول داخل دی۔

وَالْمَوْلَا قُلُوبُهُمْ، دا ۲۰ بیر قسمونہ دی اول ہغہ چہ اسلام یے نیکارہ کوو لیکن یقین یے کمزورے وو نو دوی لہ ہم زکوٰۃ ورکیدے شو دے پارہ دے الفت دے زہونو دوی دویم ہغہ دی چہ کافروں خو دے ہغہ نہ امید دے ایمان کیدیشی۔ دریم ہغہ شوک چہ دے ہغہ دے وجے تہ نور خلق اسلام راوری۔ خلورم ہغہ دے چہ دے ہغہ پہ وجے سرہ ضرر دے مسلمانا نو دفع کیدی۔ او دے دوی دے حصے پہ منسوخ کیدلو کیں روستو دے وفات دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم نہ اختلاف دے خو غورہ دادہ چہ پہ وخت دے ضعف دے اسلام کیں دا حصہ ورکول پکاری دی او دا قول ابن کثیر ہم غورہ کرے دے۔ الغارمین، مراد دے تہ ہغہ کسان دی چہ ہغوی

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ

او بعض ددویہ۔ حق۔ کسان دی چه خفہ کوی نبی (صلی اللہ علیہ وسلم) لہ او دوی وائی

هُوَ أَذُنٌ طَغَتْ أذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ

چه دھڑہ خیرہ منوئکے دے۔ تہ او وایہ چه دے منوئکے د خیرہ خبر دے ستاسو ایمان لہ پے اللہ تعالیٰ

وَيُؤْمِنُ مِنَ لِسُونِ مَنِينٍ وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا

او خبرہ منی د مؤمنانو اور رحمت دے د پارسا د ایمان والو

مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ

ستاسوتہ او حق۔ کسان چه خفہ کوی رسول د اللہ لہ دوی لہ

عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝ يَخْلِقُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيَرْضَوْكُمْ

عذاب دردناک دے۔ قسمونہ کوی پے اللہ تعالیٰ تاسوتہ دے د پارسا چہ رضا کری تاسو

د نیکی پے یو کارکن یا د عامو خلقو د فائدے د پارسا یا د دو دلو د صلح کولو د پارسا
تاوان پے عخان بانداے کینود اودے مالدار و لیکن مال ددہ د تاوان نہ کم و وئو
د لہ ہم زکوٰۃ و رکول پکار دی پے سراج المنیر کنیں ذکر دی چه چا د یومیلہ د میلہ مستیا
د پارسا یا د مسجد د آبادی د پارسا یا د پل د جوہر لو د پارسا یا د قیدی د خلاصو لو د پارسا
راوزہ وایم چه د مدرسے د آبادی یا د خرچ د پارسا قرضہ پے عخان بانداے اہولے
وی ہغہ پے کنیں ہم داخل دی پے دے شرط چه د ہغہ خیل مال د قرضہ نہ کم وی۔
او عام قرضدارے ہم پے دے کنیں داخل دے چه قرضے د مال سرہ برابر وی
یا دیروی اگر چه د گناہ پیکار کنیں قرضدارے شوے وی لیکن توبہ پے کپے وی۔
وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ، مراد دے نہ غازیان دی ورکیدے شی دوی تہ زکوٰۃ د پارسا د خرچ
د غزا اگر کہ دوی مالدار وی دارنگ داخل دی پے دے کنیں طالبان د علم دین
او دارنگ دعوت د دین پے دے کنیں داخل دے۔

ہلا د ازورنہ دہ منافقینو تہ او پے دے آیت کنیں دود صفات قبیحہ د ہغوی ذکر دی۔
مطلب دادے چه دوی پے نبی صلی اللہ علیہ وسلم پسے بدے خبرے کولے او پے
ہغہ بہ پے عیبونہ لکول کہ دوی تہ بہ او وئیلے شو کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم

وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا

او اللہ تعالیٰ اور رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) کے ہزاروں حق دار دی چہ رضا کری دوی ہغوی لہ کہ دی دوی

مُؤْمِنِينَ ۶۲ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مِنْ بَحَادِثِ

مؤمنان - ایہا نہ پوہیری دوی چہ یقیناً چاچہ خلاق اوکم کہ حدوتو (بول)

اللَّهُ وَرَسُولُهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا

کہ اللہ تعالیٰ او کہ رسول دہغہ نہ تو یقیناً ہغہ لہ اور د جہنم دے ہمیشہ ہوی پہ ہغہ کہیں

ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ۶۳ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ

دا شرمندگی لویہ دہ - یزیری منافقان

خبر شی نو سنا سوتہ بہ حقہ شی نو دوی بہ وئیل چہ ہغہ ہرہ خبرہ قبلوی اوکہ مونبرہ ورتہ
پدروغہ بہانہ اوکرو نو ہغہ بہ ضرور قبولہ کری نو جواب کہیں او وئیل شول چہ دا نبی
صلی اللہ علیہ وسلم ایمان پہ اللہ تعالیٰ لری او خبرے کہ مؤمنان قبلوی کہ منافقان نو کہ خبرے
تصدیق نہ کوی۔ اُذُن، پہ اصل کہیں غور تہ وئیل شی دلتہ مراد ہغہ شوک کہچہ د غوب
پہ شان ہرہ خبرہ او ہر عذر قبلوی۔ نو اُذُن ورتہ مبالغہ وئیل شی۔ یٰ مُؤْمِنُ، د افسیر کہ
ما قبل دے۔ یا اللہ، پہ حرف کہ بآ سرہ ایمان شرعی مراد دے او پہ حرف کہ لام سرہ ایمان
لغوی مراد دے۔ وَرَحْمَةً، د اعطف دے پہ اُذُن خیر باندا۔ اَمَّاؤا، ہغہ شوک چہ اظہار کہ
ایمان کوی کہ مخلص وی اوکہ منافق وی کہ ہغوی د زبہ رازونہ نہ معلوموی پہ ظاہری
ایمان باندا۔ اکتفا کوی او کہ ہغوی د پارہ دعا کلتے غواپی۔ ہرکہ چہ دالفظ منافقان تہ
شامل دے نو ورپسے جملہ کہیں کہ ہغوی (پہ سبب کہ ایذا و رکولوسرہ) استثناء کوی او
تخویف و رکوی۔

۶۲ دے ایت کہیں ہم زور نہ دہ منافقین تہ او کہ ہغوی یوصفت قبیحہ ذکر دے۔ یعنی مخلوق
د رضا کولو کوشش کوی پہ دروغہ قسمونو باندا۔ او اللہ تعالیٰ اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم ہغہ کوی۔ اَنْ يُرْضَوْهُ، یو ضمیر ذکر کر و حکمہ رضا کہ اللہ او کہ رسول یو شان دہ او دا
ضمیر راجع دے اللہ تہ پہ نیزہ بیضاوی اور راجع دے رسول تہ پہ نیزہ سیبویہ۔

۶۳ پہ دے ایت کہیں یزیرہ اخروی دہ او یوصفت قبیحہ دے کہ ہغوی۔ یُحَادِدُ، مطلب دا کہ
چہ کہ اللہ تعالیٰ او کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کہ حدود و تونہ مخالف کہ خان نہ حدود

أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا

چہ نازل یہ نبی دوی (مسلمانانو) باندے یو سورت چہ خبر یہ کری دوی لہ پہ ہفتہ خہ

فِي قُلُوبِهِمْ ط قُلْ اسْتَهِزْءُوا إِنْ يَشَاءُ

چہ یہ زہونود منافقان کیں دی۔ تہ ورتہ او وایہ چہ ہوتے کوئی تاسو یقیناً اللہ تعالیٰ

مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿۴۲﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ

بشکارہ کوی ہفتہ خیز چہ یریدی تاسو دہغہ (دشکارہ کولو) تہ۔ او کہ تیوس او کرے تہ ددوینہ

لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ

خامخا دای بہ دوی یقیناً مونہہ خان مشغولو او لو بے موکولے تہ او وایہ

أَبَا اللَّهِ وَإِلَيْهِ وَرَسُولُهُ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ ﴿۴۳﴾

ایا یہ اللہ تعالیٰ پورے او یہ ایو نو دہغہ پورے او پر رسول دہغہ پورے تاسو ہوتے کوئی ۔

جوہ وی اوحدود دہ قسمہ دی یو قسم شرعی سزاگانے دپارہ د بعض کنا ہونولکہ حد ذرا اوغلا وغیرہ۔ دویم قسم دہرحکم شرعی سنت طریقہ دہغہ حدادے۔ ددے وجہ تہ ہر مبتدع مجاہد کہ اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم دے اوداسے پہ سورۃ مجاہدہ ہہ او سزا کیں ہم ذکر دی۔ قانک پہ دے کیں لفظ دحق پت دے یاد ائی تکرار دے دہغہ کیں ائی سرہ یا جواب حذاف دے یعنی یہلک۔

نکلا دے ایت کیں ہم زور نہ دہ منافقینوتہ او دہغوی یوصفت قبیحہ ذکر د مطلب دایت دادے چہ دوی بہ ہوتے کولے پہ پیغمبر او پہ قرآن پورے او بیا بہ یریدال ددے خبر نہ ہسہ چہ اللہ تعالیٰ زمونہ بد او پہ بارہ کیں سورت نازل کری او مؤمنان زمونہ د حال نہ خبر کری لیکن داسورت اللہ تعالیٰ دہغوی د عیبونو پہ بارہ کیں نازل کریدے ددے وجہ نہ دے سورت تہ سورۃ الفاضلہ ہم وائی (شرموونکے)۔ او سورۃ المثیرۃ او مبعثۃ ورتہ ہم وائی (را بشکارہ کوونکے نقصانونولہ) او سورۃ الحفارۃ ورتہ ہم وائی (کنستونکے ہفتہ خبرے چہ ددوی پہ زہونوکیں دی)۔ قُلْ اسْتَهِزْءُوا، ددلیل دے چہ استہزائیے کولہ پہ اللہ اور رسول او مؤمنانوپورے اودا امر دپارہ دتہدیدار (زورنے) دے۔

نکلا دے ایت کیں دہغوی دہ صفت قبیحہ ذکر دی۔ سَأَلْتَهُمْ، تفصیل د سوال دہغہ کیں ایت نہ معلوم دے یعنی سبب د استہزاء کولو۔ نَخُوضُ وَنَلْعَبُ، داعدارہ استہزاء کولو دے

لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ ط

بھانے نہ کوئی یقیناً کفر بنکار کر یہ کہتا سو روستو دایمان (بنکار کولو) ستاسونہ۔

إِنْ تَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِّنْكُمْ تُعَذِّبُ طَائِفَةَ

کہ معافی او کرو مونہ دیو دے ستاسونہ (پہ توفیق دے تو ہے) توحہ اب بہ ور کر ویلے دے تہ

بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ط

پہ دے وجہ دوی مجرمان دی - منافقان سری او منافقانے نیچے

بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَنكِرِ وَيَنْهَوْنَ

بعض دے دوی دے بعضونہ دی، حکم کوی یہ نارواڈ او منع کوی

عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ ط

دے نیکی تہ او بند ساتی لاسونہ خیل -

اودا مصداق دے دھغہ متل مشہور چہ "عزراۃ بدتر از گناہ" محکمہ چہ حوض اولعب
پہ اللہ اورسول اوایا تونو پورے غتہ گناہ دے اوجصاص اورازی لیکلی دی چہ
کلمہ دے کفر پہ توفیق سرے وئیل ہم کفر دے۔

تَحْوِضٌ، حوض پہ نا جائز خبر وکبش مشغولیدل دے پارہ دے کپ شپ۔ نلعب یونا جائز
قول یا عمل کول دے پارہ دے وخت تیرولو اگرچہ ہغہ یے مقصد نہ وی۔

تَسْتَهْزِئُونَ، دا دلیل دے چہ حوض اولعب مرادف دے دے استہزاء سرے او
استہزاء باللہ عام یعنی ہغہ پہ نومونو اوصفتونو او حکمونو پورے استہزاء کول۔
بلکہ دے ایت کبش ہم زور نہ دے منافقانوتہ او دے ہغوی دے صفات قبیحہ ذکر دی
اودا ایت دلیل دے پہ دے خبر چہ شوک پہ اللہ تعالیٰ پورے یا رسول صلی اللہ
علیہ وسلم او قرآن پورے توفیق کوی او ہنہ سپک کنری نو ہغہ کافر دے او
مرتدا دے۔

إِنْ تَعْفُ، مراد داد دے چہ اللہ تعالیٰ بعض منافقینوتہ توفیق دے توبہ ور کر و او
ہغوی یے معاف کرل۔ پہ دے کبش اشارہ دے چہ توبہ دے مرتدا ہم قبل پری۔
مُجْرِمِينَ، ہغہ کسان چہ پہ گناہ بانداے پابندہ وی توبہ نہ او پاسی۔

نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمْ

هیر کر نیا دوی الله تعالیٰ له، نوا الله تعالیٰ هم پر بخود دل دوی له ریخو و مولوسره دخیونہ یقیناً منافقان خاص دوی

الْفَاسِقُونَ ﴿۹۷﴾ وَعَدَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ

لومے نافرمان دی۔ وعدہ کریدہ الله تعالیٰ د منافقو سرو سره

وَالْمُنْفِقَاتِ وَالْكُفَّارِ نَارِجَهَمُ خَالِدِينَ

او منافقو بنموسره او دکافرانوسره د اند د جهنم همیشه پوی دوی

فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ وَلَهُمْ

په هغه کس۔ هغه پوره سزا د دوی ده، او لعنت کرید په دوی یا الله تعالیٰ، او دوی لره

عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿۹۸﴾ كَذَلِكَ يُنذِرُكُمْ كَانُوا

عذاب همیشه دے۔ ناسویتی پشان د هغه کسانوچہ مخکس ووستاسونه، وو هغوی

أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَآكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا

زیات ستاسونه په طاقت کس او دیورو په مالونو او په اولاد کس۔

بَلْ يَهْدِيهِمْ إِلَىٰ ذِكْرِ رَبِّهِ

بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ، معنی داده چه دوی د یوبل په شان دی په وتلو کس د دین

نه اودارنگ په دے صفاتو ذکر شوو کس۔ او اشاره ده دے ته چه په دے حکم کس

نارینه اوزانه برابر دی۔ لفظ کس استعمالیزی په تشبیه او اشتراک عمل کس۔

وَيَقِضُونَ أَيْدِيَهُمْ، مراد د دے نه پرینودل د جهاد او انفاق فی سبیل الله

او تورو واجباتودی۔

نَسُوا اللَّهَ، مراد د دے قصداً پرینودل دی خودا سے پرینودل چه اوکرتی په شان

د هیر شوی مطلب داده چه دوی پرینودل دے ذکر و طاعت د الله تعالیٰ لره۔

بَلْ يَهْدِيهِمْ إِلَىٰ ذِكْرِ رَبِّهِ، معنی دے ایت کس یره آخروی ده منافقینوته په پینځه طریقو سره۔

وَعَذَابٌ، د دے اکثر استعمال په خیر کس وی او وعدا استعمال په شر کس وی

لیکن هرکله چه د وعدا سره نارجهنم ذکر شونو مراد د دے نه وعیدا دے۔

فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ

پس فائده واخسته هغوی په برخه خپله نو تاسو هم فائده واخسته

بِخَلْقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

په برخه ستاسو لکه چې فائده اخسته وه هغه کسانو چې مخکین وو ستاسو نه

بِخَلْقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا

په برخه خپله او مشغول شوی تاسو پشان د هغه کسانو چې مشغول شوي وو

أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا

دغه کسان برباد شوي دي عملونه د هغوی په دُنیا کېن

وَالْآخِرَةِ ۚ وَأُولَئِكَ هُمُ الْخَيْرُونَ ﴿٤٩﴾

او په آخرت کېن او دغه کسان هم دوی تاوان والا دي

په دې آیت کېن تشبیه د دې منافقانو او کافرانو ده د مخکنو کافرانو سره په هغه صفاتو قبیحو چې تیر شوي دي او په صفت د استمتاع او خوض کېن نو دا دوه نور قبیح اوصاف جامع دی او په سزا کېن. فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ په دې کېن اشاره ده صفت د فاستقانو او فاجرانو ته چې هغوی د دُنیا خیزونه د خپل خوا هڅن مطابق استعمالول. وَخُضْتُمْ په دې کېن اشاره ده مرض د مبتدعینو او مکذبینو د حق ته چې هغوی د محان نه دین ایجاد کړې وی د خپل خوا هڅن مطابق.

كَالَّذِينَ، د دې نه مخکین لفظ (اُنْثَم) پټ دې. قُوَّة، طاقت د بدانونو یا زور د ظلم او د نیولو د مظلومانو مراد دې. فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ، د خلاق نه مراد د دُنیا مالونه او مرتبه دی چې دا تقدیری برخه ده د طرف د الله تعالی نه او د لفظ په مخکې ذکر کړو چې دلالت او کړې په قباحته د تیر شوی خلقو بیا روستو جمله کېن هغوی د عمل سره تشبیه ورکړې شوه. فِي الدُّنْيَا، حبیط په دُنیا کېن دا دې چې نتیجه د خیر په هغه کېن نه حاصلیږي دارنگ په دُنیا کېن د هغوی مدح په عباداتو د هغوی سره نه کیږي چې د امتنی دې موندنې دې یا حاجی دې. وَالْآخِرَةِ، او په آخرت کېن په دغه عملونو سره ثواب نه حاصلیږي.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ

۱۲ یا تہ دے راغے دوی تہ خبر دے ہغہ کسانو چہ مخکین وو ددوی نہ قوم د

نُوحٍ وَعَادٍ وَثُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ

نوح (علیہ السلام) او عادیان او ثمودیان او قوم د ابراہیم (علیہ السلام)

وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ

او اوسیدونکی د مدین او دالتہ کرمے شوو کلو والا قوم لوط راغلی دی دوی تہ

رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ

رسولان ددوی پہ بیکارہ حکمونو سرہ نو نہ وو اللہ تعالیٰ

لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ

چہ ظلم لے کرے وے پہ دوی باتہ لے لیکن وو دوی پہ خپلو مخاتونو باندے

يُظْلِمُونَ ۝ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ

ظلم کوونکی - او مؤمنان سری او مؤمناتے شیخ

بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ

بعض ددوی دوستان د بعضو دی حکم کوی پہ نیکو سرہ

بِكِ دَايْتِ تَفْسِيرِ دے د مخکین ایت د پارہ چہ پہ هے کین فرمائیلی وو

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ، يَعْنِي ذَكَرَ مَخْنُوقِ قَوْمِ مَكْدَانِيْنِ دے سرہ د اشارے

کولونہ د هغوی دنیوی عذابونو تہ چہ پہ نور و سورتونو مکیو کین

ذکر دی دا قومونہ پہ سورۃ حج ص ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ کین او پہ سورۃ ص ص ۱۱۱ ۱۱۲

کین ذکر دی -
أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ، مراد د ظلم نہ تکذیب او کفر کول دی چہ هغہ سبب د
عذاب ددوی او کرمخیدالو۔

وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ

او منع کوی دُ بدی تہ او پابتدای کوی دُ مانتہ

وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ

او ورکوی زکوٰۃ لہ او تابعداری کوی دُ اللہ تعالیٰ او در رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دُ ہفہ

أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ

دفعہ کسان خاتما رحم کوی پہ دوی بابتدای اللہ تعالیٰ . یقیناً اللہ تعالیٰ زور اور دے

حَكِيمٌ ④ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

حکمتوں والا دے۔ وعدہ کریدہ اللہ تعالیٰ دُ مؤمنان و سرور او دُ مؤمنات و بیگو سرہ

جَنَّتْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ

دُ یاغونو چہ بہیری لاتا دے دُ ہفہ نہ ولے ہمیشہ بہ وی دوی

مک دے ایت کہیں صفات دُ مؤمنان و دی پہ مقابلہ دُ منافقان و کہیں۔ فائدہ: دُ دوی پہ بارہ کہیں اولیاء لفظ دے او دُ منافقین و پہ بارہ کہیں بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ لفظ و و دیکہیں نکتہ دادہ چہ دُ مؤمنان و زور و نہ یودی پہ محبت کول و کہیں دُ یوبل سرہ او پہ شفقت کول و کہیں پہ یوبل بابتدای او ہرچہ منافقان دی دُ ہغوی پہ زور و کہیں دُ یوبل سرہ اختلاف دے لیکن پہ حکم کہیں دُ یوبل سرہ پیوست دی۔

يَا الْمَعْرُوفِ، شَرِيبِنِ وَثِيلِي دِي چہ ہر خیر و طاعت چہ شرعی وی نو اول پہ ہفہ کہیں ایمان او توحید او سنت داخل دی۔

الْمُنْكَرِ، ہر ہفہ خیر چہ پہ شرع کہیں دُ ہفہ قباحت معلوم وی اول پہ ہفہ کہیں شرک او بداعت داخل دے۔

وَيُطِيعُونَ، داپہ مقابلہ دُ تَسُوا اللہ (پہ صفت دُ منافقان و کہیں دُ۔ دے صفتوں و خلاصہ ثلور امور دی اول پہ کورتی کہیں ولایت یعنی دُ نور و نہ ہر اہل دویم دعوت دریم نیک اعمال ثلورم اتباع دُ قرآن او حدیث۔ پہ دے ایت کہیں معلومہ شوق چہ دعوت دُ حق پہ زنا نو بابتدای ہم لازم دے لیکن دُ نارینو او دُ زنا نو پہ اوصاف و کہیں شرعاً فرق وی دُ ہفہ لحاظ کول ضروری دی۔

فِيهَا وَمَسْكَنٌ طَيِّبَةٌ فِي جَدَّتِ عَدْنٌ ط

پہ ہفت کس او پہ حایونو مزیدارو پہ جنتونو د ہمیشوالی کس۔

وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ

او رضامندی د الله تعالیٰ دیرلوئے نعمت د۔ کامیابی

الْعَظِيمُ ٤٢ يَأَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ

لویہ دہ۔ اے نبی (صلی اللہ علیہ وسلم) جہاد کوه د کافرانو سرہ

وَالْمُنَافِقِينَ وَاعْلِظْ عَلَيْهِمْ وَمَا لَهُمْ

او منافقانو سرہ او سخت شد۔ پہ مقابلہ د هغوی کس۔ او حائے ددوی (کافرانو)

جَهَنَّمَ وَيَبْسُ الْبَصِيرُ ٤٣ يَخْلُقُونَ بِاللَّهِ

جہنم دے۔ او بد دے حائے د ورتللو (داجہنم)۔ قسمونہ کوی دوی پہ الله تعالیٰ باند

مک دے ایت کس زیرے آخروی دے مؤمنانوتہ پہ مقابلہ د عذاب د منافقانوکس۔
وَمَسْكَنٌ طَيِّبَةٌ یعنی نیکلہ به وی جو پے کرے شوے د ملغلرو او د یاقوت وغیرہ نہ
او خوشبویہ به وی او پہ منزل د پتھوسو کالوکس د هفت خوشبوی بہ خوریدی
او مشتمل به وی پہ بے شمارا نعمتونو سرہ۔ پہ دے ایت کس جنات دوه کرتہ ذکر
دے یو وجہ دادہ چہ د اول تہ مراد دار د ثواب دے د تولو مؤمنانوک پاره او د دویم تہ
مراد باغونہ دی بلہ وجہ دادہ چہ د اول تہ تول جنت مراد دے او د دویم تہ مراد
پہ جنت کس یومعین حائے دے۔ پہ دے ایت کس والمؤمنات هم ذکر کریدی
د دے د پاره چہ شوک و هم اونکری چہ د اسورت د جہاد پہ بارہ کس دے او جہاد
خود نارینو کار دے نو جنت به صرف د هغوی وی؟

مک پہ دے ایت کس خطاب دے پیغمبر تہ او داخل دی پہ دے خطاب کس مؤمنان
هرکله چہ مخکس آیا تونوکس مقابلہ ذکرشوه پہ صفاتو او حالاتوکس د کافرانو
او د منافقینو سرہ نواوس پہ دے ایت کس اعلان د جہاد دے د تولو کافرانو سرہ
او جہاد د کافرانو سرہ پہ تورے سرہ او پہ ژبے سرہ دے او جہاد د منافقانو
سرہ کہ هجرت یے نہ وی کرے نو هم پہ تورے سرہ دے او کہ پہ دارا سلام
کس وی نو پہ ژبے سرہ دے۔ وَاعْلِظْ عَلَيْهِمْ غلظت مقابل د شفقت دے

۵۲۵

مَا قَالُوا طَوْلَقَدْ قَالُوا اَكَلِمَةُ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا

چه نه دی و ئیلے دوی ستایه بآر کین. او یقیناً و ئیلے ده دوی کله (خبره) ذکر او کفر ئے سکاره کرید

بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ وَهُمْ اَبِمَا لَمْ يَنَالُوا

پس د اسلام سکاره کولو د دوی نه او قصد ئے کرید که دهغه کار چه حاصل ئے نه کرد

وَمَا تَقْبَلُوا اِلَّا اَنْ اَغْنِيَهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ

او بیدانه کنی دوی مگر دا خبره چه مالدار کول دوی له الله تعالی اور رسول رسول الله علیه و سلم دهغه

مِنْ فَضْلِهِ فَاِنْ يَتُوبُوا اِلَيْكَ خَيْرٌ لَّهِمْ

د فضل د الله تعالی نه، پس که دوی توبه و بیستله نووی به غوره د دوی د پاره

وَ اِنْ يَتُوكْ اِغْنِيَهُمُ اللّٰهُ عَذَابًا اَلِيْمًا

او که دوی مخ او گر خولو نو عذاب به ورکری دوی ته الله تعالی عذاب دردناک

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْاَرْضِ

په د دنیا کین او په اخرت کین، او نه به وی دوی له په بقوله زمکه کین

مِنْ وَّرَیِّ وَلَا نَصِيرٍ ۝ وَمِنْهُمْ مَنْ عٰهَدَ اللّٰهَ

خوک دوست او نه نهادگار - او بعض د دوی نه هغه خوک دی چه لوط ئے کرید الله تعالی

او ئیلے کیری سختوالی د زړه ته په معامله کین مراد داده چه د دے د وار و دلو

سره هېڅ شفقت او نرمی مه کوی او د دوی په مقابله کین ملک شی د ئیلے کنخل کول

د دے نه نه دی مراد. دارنگ غلظت نه مراد ذکر دهغه عیبونو د منافقانو د دے چه

په دے سورت کین ذکر شوی دای -

ملک په دے ایت کین زور نه ده منافقانوته دهغوی په دریو صفاتو قیچوسره

هرکله چه مخکین ایت کین منافقان ئے شریک کول په حکم د کافرانو کین نو

هغوی انکار او کړو ذکر کولونه په قسم کولو سره نو په دے ایت کین دهغه جواب

دے - کَلِمَةُ الْكُفْرِ نه مراد کنخل کول دی پیغمبر ته او طعن کول دی په اسلام باند

وَهُمْ اَبِمَا لَمْ يَنَالُوا مراد د دے نه واقعه دهغه دولس منافقانوده په

لَيْنِ اثْنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ

کہ چرمے رائے کرو مونیوتہ د فضل خیل تہ (خ مال) نو خا عطا صدقہ بہ کوؤ

وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿۴۵﴾ فَلَمَّا أَتَاهُمْ

او خا عطا تنو بہ د نیک عمل کوونکونہ نوھرکے ورکرو اللہ تعالیٰ دویتہ

مِّنْ فَضْلِهِ. يَخْلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿۴۶﴾

د فضل خیل تہ نوشومتیا اوکے دوی بہ ہفے سرہ او اوکر خیدل (د لوظ خیل) اودوی مخر اوونکی دی

فَاعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ

پس پیدا کرو اللہ تعالیٰ منافقت پہ زرو نو د دوی کنس تر ہفے ورے پورے

غزوة تبوک کنس چہ ارادہ یے کہے وہ د قتل د پیغمبر لیکن ہفہ ارادہ کنس کامیاب نہ شول عککہ چہ اللہ تعالیٰ نبی لہ خبر ورکرو۔ وَمَا نَقَمُوا مراد دے دادے چہ منافق سرے د احسان کوونکی سرہ بدکوی۔ یہ دے آیت کنس نسبت د مالدار کو لو اللہ تعالیٰ تہ یہ طریقہ د ورکرو لو سرہ دے او نسبت د ہفے رسول صلی اللہ علیہ وسلم تہ یہ طریقہ د تقسیم سرہ دے یعنی رسول صلی اللہ علیہ وسلم بہ دوی تہ یہ مال فی او غنیمت او زکوٰۃ کنس مالونہ ورکول تردے چہ دوی مالدار شول۔ عککہ حدیث شریف کنس راغلے دی اِنَّمَا اَنَا قَاسِمٌ وَاللّٰهُ يُعْطِيْ یَقِيْنًا زہ تقسیم کوونکے یم او اللہ تعالیٰ ورکوی۔

یہ دے آیت کنس اشارہ دہ بل قسم منافقینوتہ او د ہغوی قبیحہ صفا توتہ چہ نذرا اوکری د اللہ تعالیٰ پہ نوم او ہفہ تہ پورہ کوی او وعدہ اوکری د اللہ سرہ او د ہفہم خلاف کوی۔ فائدہ: دیرو مفسرینو پہ سبب د نزول د دے آیت کنس ثعلبیہ بن حاطب انصاری لیکلے دے لیکن ہفہ صحیح نہ دے عککہ چہ ہفہ بداری صحابی ووہفہ منافق نہ شی کیدلے یہ دغہ قصہ باندے دیرو اہل علمور د کپیدے بیہقی پہ دلائل النبوة کنس دیتہ ضعیف وئیلے دی دارنگ ابن عبد البر او ابن الاثیر او ہیثمی پہ مجمع الزوائد او صاحب فیض القدیر او نسیب رفاعی پہ مختصر ابن کثیر او سیوطی وغیرہم ورتہ ضعیف وئیلے دی۔

بلکہ یہ دے آیت کنس دوع صفا قبیحہ د منافقانو د کردی اودا آیت دلیل دے یہ دے ہانتا چہ شوک د نذرا صحیح وفاقہ کوی نو ہفہ کنہکار دے۔

يَلْقَوْنَهُ يَوْمًا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا

چہ مخاخ بہشی دوی دھفہ سارک پہ سبب دے چہ مخلوق کر تیکہ دود اللہ تعالیٰ نہ، دھفہ وعدہ چہ کریدہ دھفہ سارک پدور

كَانُوا يَكْذِبُونَ ۞ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ

چہ دوی دروغ وٹیل۔ ایا نہ پوہیری دوی چہ یقینا اللہ تعالیٰ

يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ

پوہیری پہ پتہ خبر و ددوی او پہ جرکو ددوی او یقینا اللہ تعالیٰ

عَلَّامُ الْغُيُوبِ ۞ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ

سہ پوہید و نکے دے پہ تلوو عیبونو باندا۔ (دامناقان) ہفہ کسان دی چہ عیب لگوی پہ رغبت کوونکو

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ

د مؤمنانو نہ پہ صدقو ورکولو کیں او ہفہ کسان

لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ

چہ نہ موی ہغوی مگر مزدوری خیلہ پس دوی مسخرے کوی

یہ دایات ہم متعلق دے دتیر شوی ایت سرہ او پہ دے کیں یوصفت قبیحہ
د ہغوی ذکر دے۔

يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ مُرَاد دے نہ وری دمرک دہ۔

فَاعْتَبِهِمْ ضَمِير فاعل راجع دے اللہ تعالیٰ تہ یا راجع دے بخل تہ او یلقونہ ضمیر
ہم راجع دے اللہ تعالیٰ تہ یا بخل تہ پہ تقدیر د جزاء د بخل سرہ۔

یہ داہم زور نہ دہ منافقینو تہ او مطلب داد دے چہ اللہ تعالیٰ ددے منافقانو
پہ تلوو عملونو باندا عالم دے نو دوی لہ بہ سزا ورکوی۔ او ایت ہسکارہ

دلیل دے پہ دے خبرہ چہ علم د غیب خاص صفت د اللہ تعالیٰ دے۔

سِرَّهُمْ ہفہ خبرے چہ پہ زہہ کیں وی او تَجَوَّاهُمْ پتہ جرکے کول۔

مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۴۹﴾

پہ ہغوی پورے۔ اللہ تعالیٰ بہ سزا د مسخرو درکری دویتہ، او دوی لہ عذاب درد ناک دے۔

اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ

کہ بخند غواپے تہ دوی لہ او کہ نہ غواپے بخند دوی لہ (یوشان دہ) کہ تہ بخند او غواپے

لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ط

دوی لہ او یا کرتہ تو ہیچرے بخند نہ کوی اللہ تعالیٰ دویتہ۔

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ

دا پہ دے وجہ چہ یقیناً دوی کفر کریدے پہ اللہ تعالیٰ او پیر رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دھغہ

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِيْنَ ﴿۵۰﴾

او اللہ تعالیٰ نہ درکری توفیق دھدایت قوم نافرمان تہ۔

لک دے ایت کنیں ہم زور نہ دہ منافقینوتہ او دھغوی دہ صفات قبیحہ ذکر دی مراد دا دے کہ شوک د اللہ تعالیٰ پہ لاکنیں دیر خرچ کوی د مالداری د وجہ تہ نومنافقان پہ ہغہ باندے عیب لگوی چہ داریا کار دے او کہ شوک لہ خرچ کوی د غریبی د وجہ نومنافقان ہغہ پورے مسخرے کوی۔ فائدہ: دا ایت دلیل دے پہ دے خبرہ چہ شوک پہ صحابہ کرام موطن کوی نو ہغہ منافقان دی لکہ شیعہ اور وافض نہ پہ دے ایت کنیں خطاب دے پیغمبر او مؤمنانوتہ او پیر دہ منافقینولہ چہ ہغوی د پارہ استغفار نہ قبلیدی۔ ابتداء د دے ایت کنیں اختلاف دے بعضو علماؤ وٹیلے دی چہ مقصد پہ دے کنیں نا اُمیداء کول دی د مغفرت د ہغے نہ نو استغفار د ہغے د پارہ بے فائدہ شواو د بعضو علماؤ پہ نیز دا اختیار و رکول دی حدیث د بخاری دلیل دے چہ دا اختیار و روئی صلی اللہ علیہ وسلم تہ لیکن بیا منسوخ شویکا پہ ایت لکہ اوٹلا باندے۔ سبوعین مراد پہ دے سورہ صرف او یا نہ دی ہلکہ بناء پہ عداد د عربود اللفظ استعمال لیدی د دیر والی د پارہ عداد د سبع دا سے عداد دے چہ مشتمل دے پہ تہ لو صفتونو د عداد باندے فرد او زوج اصم او منطق احدا او مرکب او دارنگ او د مرتبہ د عداد دی۔ یویز۔ لسیز۔ سلیز۔ زریز۔ لس زریز۔

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ

خوشحال دی داپائے کرے شوی (دجہاد نہ) پہ کینا ستلو خیلو باندے پہ خلاق

رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ

د رسول اللہ کنس او بدگنری دوی چہ جہاد او کری پہ مالونو خیلو

وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا

او پہ مخانونو خیلو سرہ پہ لا د الله تعالی کنس او وائی دوی (نور خلقوتہ) مہ اوچی

فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا

پہ گرمی کنس (جہاد لہ) تہ ورتہ او وایہ اور د جہنم دیر سخت گرم دے کہ چرے دوی

يَفْقَهُونَ ۖ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا

پوھید (نودا سے پہیہ نہ کوئے) نوادو خاندی دوی لپہ مردہ او او د زاری

سل زریزہ ملیون۔ نوک دے وجہ نہ عرب کو دیر والی کو پارہ سبع ذکر کوی او کلمہ کو تاکید
کو پارہ سبعین ذکر کری او زیات تاکید کو پارہ سبع مائة ذکر کوی۔

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا أَشَارَهُدَہ چہ عدم مغفرت کو دوی کو وجہ کو نقصان کو نبی صلی اللہ
علیہ وسلم او کو بخل او قصور کو اللہ تعالی نہ نہ دے بلکہ کو دوی کو کفر کو وجہ نہ دے۔
بلکہ دے ایت کنس ہم زور نہ دہ منافقینو تہ او خلور صفات قبیحہ کو ہغوی دی۔ کو اول
صفت مطلب دادے چہ کینا ستل کو جہاد نہ یو کناہ دے او مخالفت کو رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم نہ دویم کناہ دے او خوشحالی پہ ہغے باندے دریم کناہ دے او
دامرض کو مبتداعینو ہم دے چہ پہ ہغہ عمل چہ خلاف کو رسول وی خوشحالی
کوی۔ الْمُخَلَّفُونَ دوی اگر چہ پخیلہ پاتے شوے و کو جہاد نہ لیکن دا پہ حقیقت کنس
قہر او غضب دے کو اللہ تعالی پہ دوی باندے یعنی اللہ تعالی پاتے کرل دوی لہ
لکہ پہ بلکہ کنس تیرشول۔ خَلَفَ پہ معنی کو مخالفت سرہ دے او دامفعول لہ دے یا
پہ معنی کو خلف سرہ دے۔ يَفْقَهُونَ یعنی علم کو فرق کو دنیا او کو آخرت او مشقتونو
او کو نعمتونو کو دواہو او حقیقی علم دے کو دے وجہ نہ دیتہ فقہات او ٹیلے شو۔

كَثِيرًا جَزَاءً يَمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾

ذیرہ مودہ ، بدلہ ورکیدیشی پہ سبب دھفے عملونو چہ دوی ئے کوی ۔

فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ

پس کہ واپس راوستے تہ اللہ تعالیٰ یوسے دے تہ د دوی تہ

فَأَسْتَأْذِنُوكَ لِخُرُوجِ فَقُلْ لَّنْ تَخْرُجُوا

نوا ایجازت بہ خواہی ستانہ دپاؤ دوتلو (جہاد دپاؤ) نوتہ ورتہ او واپہ ہرگز مہ او حق

مَعِيَ أَبَدًا وَلَكِنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ

زما سرہ ہجورے او ہیج کلہ جہاد مہ کوئی زما مگر تیا کیں دشمن سرہ ۔ یقیناً تاسو

رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا

رضا شوی یی پہ کینا ستلو اول محل نو کیتئی

مَعَ الْخُلَفَاءِ ۖ ﴿٨٣﴾ وَلَا تَصِلْ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ

د پاتے کید و نکو سرہ ۔ او مونخ (جنانہ) مہ کوہ پہ ہیج رو د دوی تہ

۸۲ دہم زور نہ دہ منافقا نوتہ او پہ دے سرہ امر مراد نہ دے بلکہ خبر اوزور نہ مراد دہ او دار تک ولینگوں پہ امر سرہ خبر مراد دے او دقلیل نہ مراد دنیا دہ او دگشیر نہ مراد جہنم دے او دضحک او بکاء نہ مراد معنی حقیقی دہ او احتمال دے چہ مراد وی دے نہ خوشحالی او غم نہ ۔

فائدہ : خندا کول بغیر دھفقہ نہ دے نبی او دصحا بہ کرامونہ ثابت دہ لیکن دیروالے دھفے عمل کبے وقوفانودے ۔

۸۳ دے ایت کنبں ہم زور نہ دہ منافقا نوتہ او پہ دے کنبں منع کول د دوی دی پہ ائندہ زما نہ کنبں دوتلو دجہاد دپاؤ او ہرکلہ چہ دا ایتونہ پہ سفر دتبوک کنبں نازل شوے وو نو عکہ ئے او فرمائیل چہ فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ أَوِ الْخُلَفَاءِ زانہ او او واپہ او کمزوری سری پہ دے کنبں داخل دی ۔ او خالفین فاسدینوتہ ہم وائی او فاسدین پہ معنی دکنندہ باندے دے او فراء وئیلے دی چہ خالفین مخالفت کوؤ نکوتہ ہم وئیلے شی ۔ فائدہ : پہ دے ایت کنبں دلیل دے پہ دے عبرہ چہ

وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا

او اوجی روحوتہ ددوی او حال داچہ دوی کاقران وی۔ او کلمہ چہ

أَنْزَلْتُ سُورَةَ أَنْ آمِنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا

نازل کریشی یوسورہ (پکے مضمون سورہ) چہ ایمان را دہی پہ اللہ تعالیٰ او جہاد کوئی

مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذَنَكَ أُولُوا الطُّوَلِ مِنْهُمْ

پہ ملگرتیا د رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دہقہ کنیں، تو اجازت غواری ستانہ طاقت والا خلق ددوی نہ

وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾

اودائی چہ پر پر دہ مونہ چہ شو د کینا ستونکو سرہ۔

یہ داجواب دیو وہم دے کہ شوک داوہم اوکری چہ ددوی دمالدارئی دوجے یا
ددوی دمحامنو دوجے نہ جنازہ کول پہ دوی باندا دے بہ جائزوی ؟ نوپہ دے ایت کنیں
دہقہ جواب او شواو دابل حکم دمنافقا نو دے عطف دے پہ لاتصل باندا دے۔
سوال: دا ایت مخکنیں یہ کنیں تیر شویدے نو دمکر را ورلووٹخہ فائدہ دہ۔

جواب: مخکنیں ایت کنیں تفریع وہ دپارہ دمنع دقبول دنفقا تو ددے وجے نہ یے پہ
فاسرہ را ورلو اودا ایت جواب دہقہ وہم دے چہ مخکنیں ذکر شول۔ جواب مخکنیں
ایت پہ بارہ دہقہ منافقینو کنیں وچہ موجود وؤ پہ وخت د نزول د ایت کنیں
اودا ایت عام دے اودوارہ آیا تو نو کنیں فرق دے پہ خلور و طریقو سرہ اول داچہ
دہقہ پہ سرکنیں فائدہ اود دے پہ سرکنیں واود دے دہقہ وجہ مخکنیں معلومہ شوہ
دویم داچہ ہلتہ کلمہ دلادوہ کرتہ وادلتہ یوکرت دہ محکہ چہ ہقہ تفریع وؤ اویناء
د تفریع پہ تفصیل باندا دے وی اوپہ دے ایت کنیں صرف حکم دے دہقہ تفصیل
حاجت نیشتہ۔ دریم ہلتہ لیعذابہم پہ لام سرہ اودلتہ ان یعذابہم محکہ ہلتہ مفعول
حذف دے یعنی تکثیر الاموال والا ولاد اودلتہ ان یعذابہم پخپلہ مفعول دے۔ مخلوم ہلتہ
لفظ الحیاۃ الدنیا ذکر وؤ اودلتہ لفظ کحیاۃ محذوف دے وجہ دادہ چہ ہلتہ تاکیدا مقصدا
وؤ اودلتہ مقصدا تاکیدا نہ دے (او اللہ تعالیٰ بنہ پوہیدی پہ حکمت د کتاب خپل باندا)
۱۸۵ داہم پہ طور د عطف سورہ ذکر کرودے تہ عطف د قصہ پہ قصہ باندا ویلشی
پہ دے ایت کنیں ہم زور نہ دہ منافقینو تہ چہ کلمہ د جہاد اعلان اوشی نو مالدار کسا

رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطِبَّ

(رضا خوشحال) دی دوی پہ دے خبرہ چہ شی د پاتے کید ویکو شیخو سرہ او مہر و ہلے شویا

عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ۝۷۹

پہ زہونو د دوی نو دوی نہ پوہیری (پہ نقصان پاتے) لیکن

الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا

رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) او ایمان والا د ہفہ ملگری جہاد کوی

بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ لَهُمْ

پہ مالونو خیلو سرہ او پے خاتونو خیلو سرہ او دغہ کسان دوی د پکار

الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝۸۰

دیرے خوشحالی دی او دغہ کسان دوی کامیاب دی۔

د دوی نہ د پاتے کیدالو کوشش کوی۔ د اَمْنُوَانہ مراد مؤمنانو د پارسہ ہمیشگی د ایمان دہ او د منافقو د پارسہ اخلاص د ایمان دے او د ایٹے محکمین محکمہ ذکر کرو چہ جہاد بغیر د ایمان نہ نہ قبل پیری۔ سورۃ شہ حصہ د سورت تہ ہم سورت وثیلہ شی یا مراد د سورت نہ تہول سورۃ توبہ دے۔ اُولُو الطُّوْلِ ای محکمہ خاص ذکر کرل چہ د دوی طاقت او وس رسی او سرے د دے تہ جہاد نہ کوی۔ الْقَوْدَائِنُ عام مراد دے کہ مریضان او معذورہ دی او کہ زنانہ او بچی او بوداگان وی۔

۷۹ پہ دے ایت کین ہم زور نہ دہ منافقینو تہ او د هغوی دودہ صفتو تہ قبیحہ ذکر دی۔ خَوَالِفِ جمع د خالفة دہ، زنانہ او وارہ او معذورہ سہی د دے نہ مراد دی۔ دارنگ خوالف ذلیل کسانو تہ ہم وائی۔ يَفْقَهُونَ مراد د فقاہت نہ دلہ فرق دے پہ منیج د فائدہ د جہاد او د نقصانونو د ترک الجہاد کین او دارنگ پہ منیج د صحبت د مجاہدینو کین او د صحبت د زنانو کین او دارنگ پہ مقاصد او د سورت پاتے پوہہ لر۔

۸۰ پہ دے ایتونو کین صفت د رسول اللہ او د صحابہ کرامو دے پہ جہاد کولو سرہ پہ مقابلہ د منافقانو کین او دوی د پارسہ زیرے اخروی دے او پہ لفظ

اَعَدَّ اللهُ لَهُمْ جَدَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

تیار کر دی اللہ تعالیٰ دوی دپارے باغونہ چہ بھیڑی لاندے دھتے نہ

الْأَنْهَارُ خِلْدَيْنِ فِيهَا ذَلِكَ الْقَوْزُ

دے ہمیشہ بہ وی دوی پہ ہتے کیں دا کامیابی

الْعَظِيمُ ۸۹ وَجَاءَ الْمَعَذَّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ

لویہ دہ او راغلل پہ دروغہ بھانے کوونکی د باندہ چیانو نہ

لِيُوْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ

دے دپارے چہ اجازت اوکریشی دویہ اوکینا ستل ہتے کسان چہ دروغہ تے ویلے و اللہ تعالیٰ

وَرَسُولُهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ

اور رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دھتے زردے چہ او بہرے ہتے کسانو نہ چہ کفر پاتے شوبہ ددویہ

عَذَابُ الْيَوْمِ ۹۰ لَيْسَ عَلَى الضَّعَفَاءِ

عذاب دردناک نہشتہ پہ کمزورو باندے

د لیکن کیں فائدہ دادہ چہ منافقان و داخیال نکوی چہ موبن جہاد نہ کوونو بلکہ
نہشتہ چہ جہاد اوکری نوالہ تعالیٰ د مجاہدینو شان ذکر کرو او بشارت پہ غلورو
طریقہ سہ پہ اول آیت کیں دویہ طریقہ دی او پہ دویم کیں ہم دویہ طریقہ دی
او پہ دویم آیت کیں ذکر دخیارات اخرویہ دے الخیلات مراد دے نہ منافع
د دنیا و اخرت دی یا مراد دے نہ بیہیانے دی پہ جنت کیں لکہ سورۃ رحمن
آیت نہ کیں دی۔

نہ پہ دے آیت کیں ہم زور نہ دے منافقینو تہ او بیان د حال د باندہ چیانو منافقان
دے پس د بیان د حال د مدینے والونہ معذرتوں پہ شد سہ ہتے چاتہ وائی
چہ پہ دروغہ عذار کوی یعنی دے کسانو پہ دروغہ عذار کرے و اوکلہ کلہ
استعمالیدی دپارے عذار صحیح و قعد الذین مراد دے نہ بلہ دلہ دہ چہ
ہغوی بغیر د عذار بشکارہ کولونہ د جہاد نہ پاتے شول او معنی دا چہ کینا ستل
د عذار کولونہ یا مراد دے نہ دا فحکنی دلہ دہ چہ دروغ عذار پے پیش کرو

وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ

او نہ یہ مریضانو باندے او نہ یہ ہفتہ کسانو چہ

لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرْجًا إِذَا نَصَحُوا

نہ موی ہفتہ خیر چہ خرچ کری، خہ گناہ (پہ کینا ستلو د جہاد نہ) کل چہ اخلاص کوی

بِاللهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ

اللہ تعالیٰ او رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دہفتہ کیں۔ نیشتاہ پہ احسان کوونکو باندے ہیئت

سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩﴾

ملا متیا۔ او اللہ تعالیٰ بخونکے رحم کوونکے دے،

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ

اونیشتاہ گناہ پہ ہفتہ کسانو باندے چہ کل راغلل تات دے دپار چہ سوری ورکے دوی نہ

او پاتے شول د جہاد نہ نو معنی داشوہ چہ کینا ستل د جہاد نہ۔ گناہوا مراد د دے دروغونہ دعویہ ایمان د دوی دہ یا مراد د دے نہ دروغ عذار دے۔ کفر و امانہ منہم یئہ حکمہ او فرمائیلو چہ بعض کسانو د دے نہ د نفاق نہ توبہ و یستل وہ۔ بلکہ پہ دے ایت کیں ذکر د معذورینو دے چہ ہغوی د صحیح عذار د و جہ نہ د جہاد نہ پاتے شویدا نو دوی کنتھکار نہ دی پہ دے ایت کیں د ہغوی نہ درے قسمہ ذکر کپیدا۔ یوضعیقان، داعام لفظ دے چہ د بدان نہ داسے طاقت ختم شوے وی چہ پہ ہفتہ سرہ جہاد کیدے شی، لکہ پوند اشوے وی، کوہ، شل یا بوہ اشوے وی۔ دویم مریضان پہ داسے مرض سرہ چہ پہ جہاد کولو کیں زیاتی کیری مرض د ہغوی یا ہلاکت تہ رسوونکی وی۔ دریم معذور ہفتہ کسان دی چہ خرچہ د جہاد نہ موی لیکن پہ دوی یئہ دوش شرطہ لگوے دی یودا چہ نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ نصیحت د پارہ د اللہ تعالیٰ اخلاص د عقیدے د توحید او د ہر قسم شرک نہ بچ کیدل او عمل کول د پہ او امر و اللہ تعالیٰ او بچ کیدل د منہیا تو د ہفتہ نہ او نصیحت د رسول اللہ دادے چہ ایمان راوری پہ ہفتہ او د ہفتہ اطاعت کوی او د ہفتہ توقیر او محبت کوی او د ہفتہ د سنت اتباع کوی او د ہفتہ نہ د مخالفت کوونکو سرہ دشمنی کوی۔ دویم شرط دا دے

قُلْتُ لَا أَجِدُ مَا أَحْبَبْتُكُمْ عَلَيْهِ شَوْكُوا

نوٹا اوٹیل چہ زک نہ مومم ہفہ خیز چہ سوارہ کرم تانسو پہ ہفہ یاندا ہے، نو واپس شول دوی

وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمِّ مَعَ حُزْنًا

او سترگو د دوی بيمو له اوسنيکي د وچه د غم نه

الَّذِي جَدُّوَمَا يُفْقُونَ^ط ٩٢ إِنَّمَا السَّبِيلُ

پد خبره چنه موی هغه خیز چه خرچ کری یقیناً ملا متیا

عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاكُمْ

په هغه کسانو ده چه اجازت غواړي ستانه رد يا تېکيد لوډ جهاد او دوی مالدار وي

[illegible]

۹۷ دے کنبں غلورم قسم معذاورا ذکر دی یعنی ہنہ شوک چہ کہ سفر کولو کہ پارسا
سورلی نہ موی اودا کہ غزوہ تبوک پہ وخت کنبں اوکہ کسان وؤ رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم تہ راغلل او طلب کہ سورلویئے ترینہ اوکرو لیکن کہ ہنہ طاقت کنبں سورلی
ورکول نہ وونودوی دیر پحقکان سرہ واپس شول او دیرہ زمانہ ئیے زرا کولہ اودوی تہ بگا وون
وئیلے کیلہ او بل قول داد مے چہ دوی پینار یا موز مے غوتلے و۔ اول قول غورہ دے تَفِیضُ مِنْ
الْكَامِیَعِ پہ دے کلام کنبں مبالغہ کہ جزا مقصداہ محکہ چہ پہ اصل کنبں دموعہم
تَفِیضُ مِنَ الْاَعْيُنِ یا تَمْتَلِیْ الْاَعْيُنُ مِنَ الدَّمِوعِ شَم تَفِیضُ - ترجمہ: او شکہ کہ
دوی بھیری کہ ستر گونہ یا ستر گے دکیپی کہ او شکونہ بیا بھیری۔

فائدہ: ۱۱ آیت دلیل دے پہ دے خبرہ چہ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم
پہ اختیار کنس چالہ خاروی ورکول ہم نیشته د جہاد د پارہ اگرچہ ہنہ
پہ ہنہ وخت کنس ژوند دے وؤ۔ نو د مرو پہ لاس کنس یہ تختکہ غہ اختیار
وی چہ مشرکین خلق د مرو نہ خاروی وغیرہ غواہی۔

وی چه مشرکین خلق د مرونه خاړوی وغیره غواړی.

رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ

خوشحال دی پدے خبرہ چہ شی دیا تیکیدونکو بشعو سرہ ، او مہر و ہلے دے اللہ تعالیٰ

عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۹۳﴾

پہ زہونو دے دوی پس دوی نہ پوہیری ۔

۹۳ پہ دے ایت کیں زور نہ دے مالدار و منافقینو تہ داپہ مقابلہ دے لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ اَوْ اَتَوَلَّيْ لِنَحْمِلَهُمْ کیں دے ۔

اَغْنِيَاءُ یعنی دوی قادر دی پہ نفقہ اوسور لئی باندے او معذورہ نہ دی ۔

رَضُوا جملہ مستانفہ دے علت دے دے طلب دے اذن دے دوی او پہ ۸۶ ۸۷ کیں ہم دے

مضمون ذکر و لیکن ہلتہ ہغہ اغنیاء مراد دی چہ دیر مالدار دی ٹکھہ یے ہغوی

تہ اولو الطول و ییل و و اودلتہ لہ غناء والا مراد دی چہ صرف نفقہ اوسور لئی

باندے قادر و دی دارنگ ہلتہ حال دے منافقانو پہ وخت دے نزول دے سورت

کیں ذکر و و اودلتہ حال دے ہغوی پہ وخت دے اعلان دے غزوہ تبوک کیں

ذکر دے بیا ہر کلہ چہ ہلتہ انزلت مجہول ذکر و و نوطیع یے ہم مجہول ذکر

کرو ۔ او ہلتہ عدم فقہات پہ سورت باندے اودلتہ عدم علم پہ نقصاناتو

دے ترک دے جہاد باندے مراد دے دے دے و جے نہ ہلتہ نفی دے فقہ اودلتہ نفی

دے علم یے او کرلہ ۔

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ

دروغ بھانے یہ کوی دوی تاسو تہ کلہ چہ واپس شی تاسو دوی تہ ۔

قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لِيَ الْيَوْمَ تَوَدُّ لَكُمْ قَدْ نَبَأَنَا

تہ ورتہ اودایہ مہ کوئی بھانے ہیچرے یادرنہ کوو مونہ یہ تاسو باندے یقینا خبرا کریدہ مونہ تہ

اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ

اللہ تعالیٰ دہ حالاتو ستاسونہ او زردہ چہ او بہ وینی اللہ تعالیٰ عمل ستاسو

وَرَسُولُهُ يَوْمَ تَشْرَدُونَ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ

اور رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دھغہ بیابہ او گر خولے شی ہغہ ذات تہ چہ عالم دے پہ ہر پتی

وَالشَّهَادَةِ فِيكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٢﴾

او شکارہ نو خبر یہ کری تاسو پہ ہغہ عملونو چہ تاسو یے کوئی ۔

مکہ داهم زور نہ دہ منافقینو تہ اودا وحی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ سفر
د تبوک کبش راغلے وہ پہ طریقہ د پیشگوئیے پہ دلیل د اذ ارجعتکم الیہم سورہ
او یعتذرون استیناف دے یعنی کہ او ویلے شی چہ دوی ہنگہ استیدان کوی
نو طریقہ د ہغہ یے ذکر کرہ پہ اعتذار سورہ یعتذرون اعتذار پہ معنی د دروغ و غث
عذارہ۔ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهُ نَسَبَ د انباء اللہ تعالیٰ تہ او حرف د من دلیل دے پہ دے
خبرہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم پہ بعض پتو خبرو باندے ہلہ عالم و وچہ
اللہ تعالیٰ بہ ورلہ خبر ورکرو لکہ پہ سورہ تحریم مکبش دی اودا ایت شکار دلیل
دے پہ دے خبرہ چہ غیبدان صرف اللہ تعالیٰ دے۔ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ لفظ
د مستقبل دلیل دے چہ مراد د عملکم نہ راتلونکی اعمال دی یعنی توبہ کول د نفاق
نہ یا نہ کول او امداد کول د مؤمنانو سورہ پہ شرکت د قتال یا نہ کول۔

فائدہ: دے ایت نہ بعض جاہلانو استدلال کریدے چہ نبی صلی اللہ علیہ
وسلم حاضر و ناظر دے د ہغہ جواب پہ دیرو طریقو سورہ دے اول داچہ پہ
دے ایت کبش لفظ نَبَأْنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ دے خلاف دے دویم داچہ
ورپے جملہ کبش عالم الغیب صفت د اللہ تعالیٰ د پارہ ذکر شوے دے دریم داچہ
پہ ایت کبش المؤمنون ہم ذکر دی نولازم داشوہ چہ تول مؤمنان د حاضر و ناظر وی

سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ

زر دے چہ قسمونہ بکوی پہ اللہ تعالیٰ تاسوتہ کلہ چہ واپس شی تاسو دوی نہ

لَتَعْرِضُوا عَنْهُمْ فَاَعْرِضُوا عَنْهُمْ اِنَّهُمْ

دے دپارہ چہ مخ واروی ددوی نہ توخ واروی ددوی نہ یقینا دوی

رَجَسٌ وَمَا (۱۱) وَبِهِمْ جَهَنَّمَ جَزَاءُ لِّمَا كَانُوا

پلست دی او خائے ددوی جہنم دے، بدلا بہ ورکیدیشی دھق عملونو چہ دوی

يَكْسِبُونَ ﴿۹۵﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لَتَرْضُوا عَنْهُمْ

یے کوی - قسمونہ کوی دوی تاسوتہ و دپارہ چہ رضاشی تاسو ددوی نہ

خلورم داچہ پہ رؤیت (علم) د اللہ او د رسول کبن د فرق دپارہ مفعول یے مقدم کرے
پہ معطوف (رسولہ) باندے داروستو وجہ روح المعانی کبن ذکر کرے دہ۔

۹۵ دا ایت بیازور نہ دہ منافقینوتہ او دھغوی دودہ صفات قبیحہ ذکر دی۔ فَاَعْرِضُوا
عَنْهُمْ مراد دادے چہ ددوی سرہ خبرے ہم مہ کوی او کیناستل ہم مہ کوی۔

لَتَعْرِضُوا مراد ددے نہ اعراض دصغ دے یعنی نہ ملامتہ کول او اعراض کبن مراد
داعراض نہ مجلس او سلام کلام پرینبودل دی پہ دلیل دعلت سرہ چہ اِنَّهُمْ

رَجَسٌ دے او مراد ددے نہ نجاست معنویہ باطنیہ دے یعنی لکھ چہ د پلست
خیز نہ حان ساتل ضروری دی نودارنگ ددوی نہ حان ساتل لازم دی دپارہ ددے

چہ ددوی پلستی پہ تاسو کبن اثر اونکری۔ فَاِنَّهُمْ: مخکش ایت کبن رَجَعْتُمْ اَوْ يَنْتَظِرُوْنَ
ذکر دے او پہ دے کبن اِنْقَلَبْتُمْ اَوْ سَيَحْلِفُونَ ذکر دے دے حکمت دادے چہ

رجوع مطلق واپسی تہ وٹیلے شی کہ تبدیلی دحال راغلے وی اوکے نہ، او انقلاب
تبدیلی دحال تہ وٹیلے شی نوپہ اول ایت کبن صرف واپس کیدال مداینے تہ

مراد دی قطع نظر دتبدیلی دحال نہ توهغه وخت منافقان صرف دملامتیانہ
دچ کیدالو دپارہ عذارونہ پیش کوی اوپہ دے ایت کبن واپسی سرہ دتبدیل

دحال نہ مراد دہ یعنی مومنان روستو دغلبہ نہ پہ تبوک کبن پہ خوشحالی
واپس شول نو منافقان او بیریدال نو قسمونہ یے پیش کرل دپارہ دطلب

دمعافی کولو۔ فَاِنَّهُمْ: مشرکانونہ یے نجس وٹیلے ووپہ مشک کبن او منافقانوتہ
رجس وٹیلے دے محکہ نجس هغه دے چہ پلستی یے بیکارہ او پتہ دواپہ وی او

فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ^(۴۲)

پس کہ رضا شوئے تا سو کہ دوی نہ تو یقیناً اللہ تعالیٰ خو نہ رضا کیوی

عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ^(۴۳) أَلَا عَرَابُ أَشَدَّ^(۴۴)

قوم تا فرمان نہ بانہ چیان دیو سخت دی

كُفْرًا وَيَفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَا يَعْلَمُونَ^(۴۵) أَحَدًا

پہ کفر کیں او پہ منافقت کیں اولائق دی دے خبرے چہ نہ پوہیری پہ مطلب

مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ^(۴۶)

دے احکام وچہ نازل کرید اللہ تعالیٰ پہ رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) خیل بانہ او اللہ تعالیٰ پوہ دے

حَكِيمٌ^(۴۷) وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ^(۴۸)

حکمت ووالادے او بعض بانہ چیانو نہ ہفہ خوک دی چہ گنری

مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمُ الدَّوَابُّ^(۴۹)

ہفہ مال چہ خرچہ کوی رہ لارہ اللہ کیں تاوان او انتظار کوی پہ تا سو بانہ دے دے افتونو

رَجَسٌ هَفْه دے چہ پلیتی پتہ وی نواول وصف کہ مشرکانو او دویم کہ منافقاں
سورہ مناسب دے

۱۔ داہم زور نہ دے منافقانوتہ او صریح دے یہ دے خبرہ کیں چہ اللہ تعالیٰ
کہ منافقینو نہ خفہ دے اورضا کیدال اوچت دی کہ اعراض نہ نودا ترقی دے
کہ ماقبل نہ او معلومہ شوہ چہ کہ منافقانو نہ اعراض کول جائز دی لیکن
رضاکیدال کہ ہغوی نہ منع دی

۲۔ داہم زور نہ دے بانہ چیانو منافقانوتہ پہ ذکر کہ دودہ صفات و قبیحو سورہ
الاعراب جمع کہ اعرابی دے ہفہ خوک چہ یہ بانہ کیں اوسی او عربی ہفہ دی
چہ نسب پے دے عربو سورہ وی۔ وَأَجْدَرُ اعلت دے کہ أشدّ پارہ یعنی کفر و نفاق
کہ دوی خک کہ سخت دے چہ دوی کہ قرآن پاک او سنت نہ اوہ احکاموہ شریعت
نہ دیو ناخبرہ دی۔ أَحَدًا و لفظ عام دے احکامو او ادباو او معانی او مقاصد و تہ

عَلَيْهِمْ ذَاكِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾

پہ دوی باندے دوی افت ناکارہ ، او اللہ تعالیٰ ہر شے اور ہی پہ ہر شے پوہ دے

وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ

او بعض د باندہ چیانو نہ ہر شوک دی چہ ایمان لری پہ اللہ او پہ ورخ

الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبًا عِنْدَ اللَّهِ

د آخرت او کنری خرچ کول پہ لرد اللہ تعالیٰ کیں سبب د نزدیکی اللہ تعالیٰ تہ

وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ ۖ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ

اوسبب د دعا کا نو د رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) - خبر شئی یقیناً دا خرچ کول سبب نیز دے والی د کرد

سَيِّدُ خَلْقِهِمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ ط إِنَّ اللَّهَ

نردے چہ داخل بہ کری دوی لہ اللہ تعالیٰ پہ خاص رحمت خیل کیں - یقیناً اللہ تعالیٰ

عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩٩﴾ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ

بخو کے رحم کوونکے دے - او مخکن کیدونکی ایمان تہ چہ رومی دی

۱۳۰ دے کیں ہم زور نہ دے دے منافقینو تہ او د هغوی دوه صفات قبیحہ ذکر دی۔ مَعْرَمًا هغه شیز چہ انسان یے واجب او فائده من نہ کنری او مجبوراً یے کوی او د ا صفت پہ علاما تو د قیامت کیں ہم حساب دے۔ دوا پر جمع د دائرہ دہ هغه حالت تہ وائی چہ بدل شی د نعمت نہ مصیبت تہ مراد ترینہ عامے حادثے دی۔ عَلَيْهِمْ ذَاكِرَةُ السَّوْءِ دا دعاء شردہ پہ دوی باندے پہ آخر د تولو صفاتو کیں، او د دینہ مراد حادثے د مصیبتونو او د عذابونو او د شکست دی۔ ۱۳۱ دا ذکر د بعض باندہ چیانو مؤمنانو دے پہ مقابلہ د منافقانو کیں او بشارت دے هغوی تہ۔ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ مراد دے نہ دعا کا نے د پیغمبر دی چہ هغه بہ صدقہ و رکوونکو تہ دعا کولہ لکھ آیت ۱۳۱ کیں راتلوکے دے۔

الَّذِينَ هُمْ قُرْبَةٌ لَهُمْ هرکله چہ پہ صلوات الرسول کیں هم مقصد حصول د قربت الہی وو د دے وجہ نہ صرف د قربت ذکر یے پہ دیر تا کیداسرہ او کرو او غایہ د قربت یے پہ سَيِّدُ خَلْقِهِمُ اللَّهُ سرہ ذکر کولہ او د رحمت نہ مراد جنتونہ دی

مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ

د مهاجریوں نہ او د انصاروں نہ او ہجہ کسان چہ

اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ

تا بعداری کوی د دوی پہ بشہ وینا کولو سرہ، رضا خوشحال د اللہ تعالیٰ د دوی نہ

وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي

او دوی رضادی د ہجہ نہ او تیار کریدی دوی لہ یاغونہ چہ بہیری

تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ط

لانہ دے د ہجہ نہ ولے ہمیشہ بہ وی دوی پہ ہجہ کنیں ہمیشہ -

ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝ وَمِنَ حَوْلِكُمْ

دا کامیابی لویہ دہ - او د ہجہ چانہ چہ چا پیرہ دی ستاؤ

بتہ دے عطا نہ تراخہ سورت پورے غلورمہ حصہ دہ او پہ دے حصہ کنیں
درے قسمہ د صحابو کرامونہ ذکر شویدی پہ واقعہ د تبوک کنیں۔ یو قسم مجاہدین
دویم قسم پاتے کیداونکی د جہاد نہ لیکن زیر توبہ ایستونکی، او دریم قسم پاکیداونکی
د جہاد نہ اور وستو کوونکی توبہ لہ۔ او پہ دے حصہ کنیں ترغیبات دی جہاد نہ
او دارنگ زور نہ دی منافقینو نہ د ہجوی پہ ناکارہ اعمالو او پہ اخر د سورت کنیں
صداقت د رسول صلی اللہ علیہ وسلم او دعویہ د توحیدادہ! پہ دے ایت کنیں
لوئے والے د شان اوزیرے پہ رضا د اللہ تعالیٰ او پہ جنتو نو سرہ د تلوو صحابو
رضوان اللہ اجمعین د پارہ ذکر دے۔ او دارنگ ہجہ کسان چہ د صحابہ کرامو
تا بعداری کوونکی وی سرہ د دے نہ چہ مدحہ کوی د صحابو پیدائیت کنیں د قولونہ د
اول داچہ د السابقون نہ مراد ہجہ صحابہ کرام دی چہ د تلوونہ بخکن ایمان او
ہجرت او نصرت صفت یتے حاصل کریدی۔ او د والذین اتبعوا نہ مراد نور صحابہ
کرام دی چہ روستویہ ایمان راوپے دے او دادوارہ قسمونہ د سورہ انفال پہ لکے
ہے کنیں ذکر شویدی نو ایت صرف د صحابہ کرامو پہ بارہ کنیں دے او تائید د دے
روایت د محمد بن کعب قرظی دے چہ عازن او الوسی وغیرہ نقل کرپے دے۔
دویم قول دا دے چہ مراد السابقون الاولون نہ تلوو صحابہ کرام دی لکے چہ

مِنَ الْأَعْرَابِ مُتَافِقُونَ ثُمَّ مِنْ أَهْلِ

دُ بَانہ چیانو نہ منافقان دی - او بعض دُ

الْمَدِينَةِ ثُمَّ رَدُّوا عَلَى الذِّفَاقِ فَلَا تَعْلَمُهُمْ

مدینے والو نہ کلک دی پہ منافقت پاندھے، تہ نہ پیرنے دوی

نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ

مونہ پیرنے دوی لڑہ زر کچہ عذاب پہ ورکرو دوی لڑہ دودہ کرتہ

الواحدی پہ تفسیر الوجیز کین ذکر کرے دی چہ قول صحابہ کرام دامت نہ مخکین دی پہ ایمان را ورلو او پہ صحبت اور ویت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم کین۔ او وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَوْضَةً خَلْقٍ مُرَادٍ دی پہ شرط د اتباع او د احسان سرہ ترقیامتہ پورہ نوینا پہ اول قول بانثا پہ دے ایت کین تفاوت د مرتبہ صحابوتہ ہم اشارہ دہ یوقسم وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ اودویم قسم د هغوی تہ روستو ایمان را ورونکی۔ د سَابِقُونَ معنی دادہ چہ د نور و کسانونہ یے مخکین ایمان را ورنہ دے او د پیغمبر تابعداری یے کرے دہ او هجرت اونصرت یے کرے دے او د الْأَوَّلُونَ مراد دادہ چہ د دوی زمانہ د ایمان را ورنہ نورونہ مخکین دہ۔ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ پہ دے کین دودہ قولہ دی اول قول د دے تہ روستو صحابہ کرام مراد دی چہ هغوی د مخکنو صحابہ کرامو تابعداری کرے دہ۔ دویم قول هغه کسان مراد دی چہ ترقیامتہ پورے د صحابہ کرامو تابعداری یے کرے وی۔ بِإِحْسَانٍ دودہ معنی دی اولہ معنی دادہ چہ تابعداری کوی د هغوی پہ هغه کارونو کین چہ هغه د قرآن وسنت موافق وی، نوکوم کارونہ چہ د هغوی تہ پہ خطایے صادر شوے وی هغه ترینہ خارج شول۔ دویمہ معنی دادہ چہ تابعداری کوی د صحابہ کرامو سرہ د نیک وینانہ پہ بارہ د هغوی کین نوپہ دے لفظ سرہ هغه خلق خارج شول چہ هغوی د صحابہ کرامو عیبونہ بیانوی اوپہ هغوی طعن کوی لکہ شیعہ کان اوروافض وغیرہ۔

نکته: د تاکید د بشارت د وجہ تہ د تَحْتَهَا تہ من غور حوالے دے چہ دلالت کوی پہ پیرنزدیکت پاندھے سرہ د لاندھے والی تہ۔

سَمِيعٌ رَدُّوْنَ اِلَى عَذَابٍ عَظِيْمٍ ۝۱۰

بیابہ اوگر حوئے شی دوی عذاب لوئے تہ۔

مک دے ایت کنیں ذکر دے دے منافقینو او هغوی له بیر و هر کول دی په عذاب سره اوربط
د دے دے کنیں ایت سره ربط دے مقابل دے یعنی دے منافقانو مقابل صحابه کرام دی۔
لَا تَعْلَمُوْهُمُ الْوَسِیْ اَوْ قُرْطُبِیْ وَتِلْکَ دِی چہ دا ایت صریح دلیل دے په دے خبره چہ
پیغمبر پاک تراخر وخت پورے هم په غیب باندے نه پوهیدلو حکه چہ داسورت
د هغه سورتونو نه دے چہ په نهم اولسم کال د هجرت نازل شوے دی۔ بل دا دلیل دے
په دے خبره چہ د هجرا په باره کنیں یقیناً حکم نه شی کیدے چہ دا جنتی د یا دوزخی
دے ماسیوا د هغه کسانو نه چہ رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی په باره کنیں
خبر ورکړے دے

سؤال: سورة محمد صلی الله علیه وسلم د کنیں دی چہ "لَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ" ۹

جواب: د دے د ابن کثیر نه په تفسیر د سورة محمد کنیں موید نقل کړے دے هلته
کنیں اوگوری حاصل جواب دادے چہ دلته علم په ټولو منافقینو باندے مراد دے
او سورة محمد کنیں علم په بعضو باندے مراد دے۔

سؤال: تفسیر جمل کنیں و تیلے دی چہ ایت د سورة محمد ناسخ دے د دے ایت او
دامنوخ دے ؟

جواب: ټولو محققینو مفسرینو و تیلے دی چہ داسورت په ترتیب د نزول کنیں علامه
او سورة محمد د دے نو هغه د دے ناسخ نشی کیدلے دارنگ صاحب د تفسیر جمل
د داسے مقام نه دے چہ د هغه قول د محققینو مفسرینو په مقابله کنیں نشی قبلیدلے

سؤال: روایت د ابن عباس او د ابن مسعود نه مفسرینو دلته او سورة محمد کنیں
ذکر کړے دے هغه دلالت کوی چہ نبی صلی الله علیه وسلم دوی پوره پیژندل ؟

جواب: هغه روایت ضعیف دے یو راوی د هغه اسباط دے تهذیب التهذیب
صلی الله علیه وسلم کنیں هغه ته ضعیف و تیلے دی او بل راوی سدی کید دے په هغه باندے
په دغه کتاب صلی الله علیه وسلم کنیں کلام دے یعنی په باب د حدیث کنیں کمزور دے دے۔

سَلْعًا لَهُمْ مَّرْتَانِیْنِ په دیکنیں یو عذاب دنیوی دے او دویم عذاب قبر دے۔ سَمِيعٌ
رَدُّوْنَ دینته مراد عذاب د قیامت دے داسے الواحدی په الوجیز کنیں او ابن
کثیر ذکر کړے دی۔

وَآخِرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا

او نور کسان دی چه اقرار کئے کریدے پہ گناہوں نو خیلو باندے کہہ کریدے دوی

عَمَلًا صَالِحًا وَآخِرَ سَيِّئًا ط عَسَىٰ اللَّهُ

خہ عمل نیک او نور بد عمل - نیز دے دہ چه الله تعالى

أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ

توبہ قبولہ کری ددی - یقیناً الله تعالى بخونکے دے

رَحِيمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً

رسم کوونکے دے - اخلہ د مالونو د دویہ زکوٰۃ

تُظَهِّرَهُمْ وَتُزَكِّيَهُمْ بِهَا وَصَلَّىٰ عَلَيْهِمْ

چه پاکوے نہ دوی لہ (د گناہونو نہ) اوز یاقی کوے دوی لہ مال پہ سبب دھے اودعا کوہ دویہ

مط دے ایت کنس دویم قسم د صحابو کراموتہ اشارہ دہ چه هغوی د غزوہ تبوک نہ پاتے شوے وو اوبیائے عانوتہ د جماعت پہ ستون پورے ترے وو او وعده یے کرے وہ چه مونبر عان نہ پرانیزو تر دے چه زمونبر توبہ قبولہ شی اور رسول الله صلی الله علیه وسلم مونبر پرانیزی اود غصے اوشول د ابو عثمان نہ روایت دے چه نیشته پہ قرآن کنس یوایت چه زما پہ نیز دیر امید کیدے شی د هغ د پیام د امت، مکر دے، اشارہ دہ دیتہ چه دا ایت عام دے صحابو پورے خاص نہ دے عَمَلًا صَالِحًا پہ نور جہا دونو کنس شرکت کول اودارنگ د دے گناہ نہ زہ توبہ کول - تُظَهِّرُهُمْ ضَمِيرٌ فَاعِلٌ راجع دے صداقة تہ اوصیغہ د مونث غائب دہ یا صیغہ د مخاطب دہ چه نبی صلی الله علیه وسلم دے۔

وَتُزَكِّيَهُمْ دَا صیغہ د مخاطب دہ یقیناً او مراد د تزکیہ نہ بچ کول دی د خبائثت د نفاق نہ اوزیادت د مال او د درجات و سرة او نسبت د دے نبی صلی الله علیه وسلم تہ سببی دے چه هغہ دعا د هغہ دہ چه ورپسے د صلی سرة ذکر دہ۔

إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ

یقیناً دعا سنا آرام دے (دُز روئے) دوی او اللہ تعالیٰ ہر خہ اوری

عَلِيمٌ ۱۳۰ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ

پہ ہر خہ پوہہ دے۔ ایا دوی نہ پوہیری چہ یقیناً اللہ تعالیٰ، خاص ہفہ قبلوی

التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ

توبہ دے بندگانو خپلو نہ او قبلوی زکوٰۃ نہ

وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الثَّوَابُ الرَّحِيمُ ۱۳۱

او یقیناً اللہ تعالیٰ خاص ہفہ دیر توبہ قبلونکے رحم کوونکے دے۔

وَقُلْ اَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ

اوتہ ورتہ او وایہ عمل کوئی پس خامخا وینی اللہ تعالیٰ عمل ستاسو

سُكِّنَ دَا ایت ہم دے دغہ صحابہ کرامو پہ بارہ کبش دے چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے هغوی دے زکوٰۃ قبض کولونہ منع کرے وہ نواللہ تعالیٰ او فرمائیل چہ دے دوی توبہ قبول شوے دے نو زکوٰۃ دے قبض کوه او داحکم بیا عام دے ہر امیرالمومنین تہ چہ دے مؤمنانو زکوٰۃ دے قبض کوی او هغوی تہ دے دعا کوی۔

فائدہ: طریقہ دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دا وہ چہ زکوٰۃ بہ صحابہ کرامو راہو نو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ قبض کوو لیکن دا قبض بہ طریقہ دے کالت سرہ وو، نہ بہ طریقہ دے ملکیت سرہ اویا بہ یے دے هغہ بہ مصرفونو کبش خرچ کوو او زکوٰۃ ورکوونکو تہ بہ یے دعا کولہ خاص بہ لفظ دے صلوة سرہ۔

سُكِّنَ دے ایت کبش ترغیب دے توبے کولوتہ او صداقاتو ورکولوتہ، اشارہ دے بہ دے کبش دیتہ چہ عبادت مالی سرہ عبادت بدانی یعنی توبہ یو خائے کول پکار دی۔ او دا ایت دلیل دے چہ پہ سُلک کبش عسلی دے پارہ دے شک نہ دے۔

يَأْخُذُ دَا صفت دے اللہ تعالیٰ پہ حدیث دے ابن مسعود کبش ذکر کرے دے چہ إِنَّ الصَّدَاقَةَ تَقَعُ فِي يَدِ اللَّهِ تَعَالَى قَبْلَ أَنْ تَقَعُ فِي يَدِ السَّائِلِ (ابن کثیر) یقیناً صدقہ دے اللہ تعالیٰ پہ لاس کبش پریوزی مخکبش دے پریوتلونہ پہ لاس دے سوال کوونکی کبش۔

وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسِرْدُونٌ إِلَى

اور رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) دھغہ او مؤمنان - اور سردے چھاویہ کرکے تاسو ہغہ ذات تہ

عَلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فِي سِتِّ عَشْرٍ

چہ پوہدے پہ پتہ او شہکارڈ نو خبر پہ درکری تاسو لہ

بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ وَالْآخِرُونَ مُرْجُونَ

پہ ہغہ عملونو چہ تاسو یے کوئ - او نور کسان دی چہ روستو کرے شوییدی

لَا مَرَأَى لِلَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ

فیصلہ دے اللہ تعالیٰ تہ یا بہ عذاب درکری دوی لہ او یا بہ توفیق دے توبے درکری دوی تہ

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا

او اللہ تعالیٰ پوہدے پہ ہر خہ حکمت و زلال دے (او بعض متفقاً توتہ) ہغہ کسان دی چہ چور کرین

ہذا دایہ ہم خطاب وواو لا صحابو تہ او بیا تہ لو مؤمنانو تہ .

نکتہ: پہ دے آیت کنہ والمؤمنون، ذکر دے او آیت سکا کنہ دانہ وو ذکر شوے
دے وجہ دادہ چہ ہغہ آیت پہ بارہ دے منافقینو کنہ وو او ہغوی دے مؤمنانو تہ
پتہ کارونہ کول نو ہلتہ عکہ مؤمنون ذکر نہ شو او دایہ پہ بارہ دے مؤمنانو
کنہ دے او دے مؤمنانو عمل دے نور و مؤمنانو سیرہ شریک وی او دے ہغوی پہ
مخکبش وی او ہغوی ترینہ خبر پیری او بعض مفسرینو ذکر کرے دی چہ مراد
دادے چہ دے ژوند او عملونہ پہ مؤمنانو رشتہ دارانو مرو بانداے پیش کیپی
او دے دے بارہ حدیث دے ابو داؤد طیالسی بانداے استدلال کوئ او ہغہ مسند
احمد پہ روایاتو دے انس رضی اللہ عنہ کنہ ذکر کرے دے رچہ اعمال ستاسو
پہ خپلوانو مرو بانداے پیش کیپی، لیکن دے پہ سنہ کنہ مجھول راوی دے
پہ دے استدلال صحیح نہ دے بلہ وجہ دادہ چہ عرض مستلزم دے علم نہ دے
لکہ ثم عرضہم علی الملائکۃ .

بنا دادریم قسم صحابہ کرام دی، دادے کسان وو، کعب بن مالک، ہلال ابن امیہ
او مرارہ بن ربیع رضی اللہ عنہم دوی دے غزوہ تبوک نہ پاتے شوے وو بغیر دے
عذر نہ او بیا یے پہ توبہ کنہ ہم تاخیر کرے ووچہ دے ہغہ تفصیل پہ حدیث

مَسْجِدًا ضَرَارًا وَكُفْرًا وَتَفَرُّقًا بَيْنَ

جومات د ضرر و در کولو د پاره او د وچه د کفر نه او د جدايی د پاره په مینو

الْمُؤْمِنِينَ وَارْصَادًا لِّلْمَن حَارَبَ اللَّهَ

د مؤمنانو کس او مورچه د پاره د هغه چاچه خلاف یی کړی د الله تعالی

وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلِيَحْلِفْنَ اِنْ اَرَدْنَا

او د رسول (صلی الله علیه وسلم) د هغه مخکس د وخته او خامخا قسمونه کوی دوی چه اراده نه ده کړی مونږ

اِلَّا الْحُسْنٰی وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ

مگر نیکی کول او الله تعالی خبر وړ کوی چه یقیناً دوی

لَكِن بَوْنٌ ۝ لَا تَقُمْ فِيْهِ اَبَدًا لِّمَسْجِدٍ

خامخا دروغ ژبی دی - مه او در پوره نه په دے جومات کس هیچرے - خامخا هغه جومات

د بخاری کس راغله دے په دے آیت کس د هغوی فیصله موقوف شوه او د دوی

توبه پنځوس ورځې بعد قبوله شوه ده چه د هغ د ذکر په آیت کس به راشی -

اِمَّا يَنْتَظِرُ لَهُمْ وَاِمَّا يَنْتَوِبُ عَلَيْهِمْ د اتر دیدا په نسبت د بندگانو سره دے چه تاسو

د دے انتظار او کړی یعنی یا عذاب یا توبه .

نکته په دے آیت کس زور نه ده په خاص عمل د منافقانو چه هغه مسجد ضرار

جوړول وو او د ایته د دے د پاره ذکر کړو چه د مؤمنانو او د منافقینو په مینو

کس تمیز راشی - دامسجد ضرار دے منافقانو په مقابله د مسجد قبا کس جوړ

کړی وو او د طریق دوی ته بنود لے وه ابو عامر راهب، چه هغه مرتد شوه وو

او د قیصر روم سره یی رابطه جوړه کړی وه - تفصیلی واقعه مفسرینو لیکله ده هرکله

چه دامسجد یی تیار کړو نور اغلل رسول الله صلی الله علیه وسلم ته او هغه د

تبوک د پاره تیاری کوله نو دوی ورته اوئیل چه مونږ یو جومات جوړ کړی

د معذورو خلقو د پاره اوز مونږ دا خوښه ده چه ته په هغه کس اول مونږ

اوکړی او د برکت د غا اوکړی نور رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل چه

اوس نه مشغول یم په تیاری د سفر کس او هرکله چه واپس راشم نو بیا به ستاسو

مسجد کس مونږ اوکړم هرکله چه رسول الله صلی الله علیه وسلم لاړو تبوک ته

أَيُّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ

چہ بنیاد پئے کیغورے شویدے پہ اخلاص د عقیدے باندے د اولے ورھے نہ زیات لائی د کدینہ

أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يَحِبُّونَ

چہ تہ او دریں پہ ہفتے کیں (د موعہ د پائے)۔ پدے جو مات کیں داسے سری دی، چہ خو خوی

أَنْ يَتَّظَرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ۝۱۸

دا چہ پاک کری خان، او اللہ تعالیٰ مینہ کوی داسے پاکانو سرہ۔

او واپس شو تو اللہ تعالیٰ داوی را اولیدہ اوپہ دے آیت کیں د ہفتے مسجد خلوصات قبیحہ پئے بیان کریدی او ہفتہ پہ اصل کیں صفات دی د جوہر و نکو د مسجد۔ اول ضرر و رکول بل مسجد تہ، او ضرر او ضرر کیں د افرق دے، ضرر ہفتہ کار دے چہ نہ وی پہ ہفتے کیں ہیچ فائدہ اوستا کا ونہای تہ نقصان وی۔ او ضرر ہفتہ تہ وائی چہ ستا پہ ہفتے کیں فائدہ وی او ضرر کا ونہای تہ وی۔ دویم صفت کفر دے یعنی جوہر و نکو د مسجد د کفر پہ عقیدہ باندے جوہر دے دے۔ او دریم تفریق دے یعنی دے د پارسہ پئے جوہر کپیدے چہ د مؤمنانو پہ مینہ کیں جدا آئی راشی۔ او خلوص از صا دے یعنی ہفتہ شوک چہ مشرک او مبتدع وی نو ہفتہ لہ پہ دے مسجد کیں محائے و رکوی د پارسہ د بیان یا د پارسہ د نور و مکرو نو۔ فائدہ دے دے آیت تہ معلومہ شوہ چہ ہر مسجد جوہرول چہ پہ ہفتے کیں د دے صفاتونہ یوصفت ہم وی نو ہفتہ مسجد ضرر دے۔ اوپہ وخت د قدرت کیں د ہفتے نرول واجب دی۔ او شیخ الاسلام ابن تیمیہ پہ کتاب الاقتضاء کیں ذکر کپے دی چہ کوم جو ماتونہ چہ د قبر و نوک بزرگانوپہ خوا کیں جوہر شویدی د هغوی د دفن نہ روستو د هغوی د تعظیم پہ نیت سرہ نو ہفتہ ہم پہ حکم د مسجد ضرر کیں راغی او شریبی لیکلے دی چہ ہر مسجد چہ جوہر شی پہ فخر کولو، ریا کولو یا بل غرض وی سیوا د رضا د اللہ تعالیٰ نہ نو ہفتہ ہم پہ حکم د مسجد ضرر کیں داخل دے۔ فائدہ دے دے تہ معلومہ شوہ چہ ہر کار د دین چہ شوک پہ غرض فاسد سرہ کوی نوپہ ہفتہ کیں صفت د تفاق دے۔

مِنْ قَبْلِ مَحْكَمٍ د مسجد جوہرولونہ یا محکم د غزوہ تبوک نہ۔ اَلَا الْحَشَىٰ یعنی دوی وئیل چہ دامونہ دیوہ کانواو معدا و رو خلقوہ پائے جوہر کپیدے چہ مسجد قبا او مسجد نبوی تہ نشی رسیدے۔

بَلْ يَهْدِيهِ دے آیت کیں حکم د مسجد ضرر بیان شوچہ پہ ہفتے کیں موعہ کول منع دی۔

أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ

ایا پس ہفتہ شوک چہ ایٹھے دے بنیاد دے آبادی خیل پہ یورہ دے

اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ

اللہ تعالیٰ نہ اوپر رضامندی دھتہ غورہ دے؟ اوکہ ہفتہ شوک چہ ایٹھے دے بنیاد

بُنْيَانَهُ عَلَى شَفَا جُرْفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ

دے آبادی خیل پہ خارہ دیودہ کمربان چہ غور زیری، پس او غور زیری سرہ دے دکھتہ

فِي نَارٍ جَهَنَّمَ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ

پہ اور دے جہنم کنیں۔ او اللہ تعالیٰ توفیق دے نیکی نہ ورکوی قوم

الظَّالِمِينَ ۝ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي

ظالماتو تہ۔ ہمیشہ بہ روی آبادی دے دوی ہفتہ چہ دوی

لَمْ يَسْجُدْ أَسَّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ بِهِ دے کہیں اختلاف دے چہ مراد دے دینہ مسجد قبا دے

یا مسجد نبوی دے۔ غورہ پہ دیکہیں اول قول دے لیکن دا حکم عام دے۔ وئی اول

یوم مراد ترینہ ہفتہ اولہ ورخ دے ہجرت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے چہ پہ ہفتہ کہیں

مدینہ منورہ تہ را اور سیدل اوکے مسجد قبا بنیاد دے کیسہ دو اوکے دے لفظ نہ

عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ استنباط کریدے دے پارہ دے شروع کولوکے تاریخ دے ہجرت،

رَجَالٌ يُحِبُّونَ دے صفت دے دے صباہ کر مو۔ اَنْ يَتَطَهَّرُوا مراد دے تطہرن، عام

دے باطنی پاکوالے یعنی دے شرک اوکنا ہوتونہ بخان بچ ساتل او ظاہری پاکوالے

یعنی استنجاء کول او پہ او دس ماتے پسے زربیا او دس کول او پہ او دس پسے دے

رکعتونہ کول او پہ جنابت پسے زمر غسل کول دا پہ مختلف روایات و ستر ثابت دی

ہٹا پہ دے ایت کہیں دے دغہ دو و قسمونو جو ماتونو پہ منج کہیں تقابل دے او مسجد

ضرار والوتہ پیرہ ور کول دی او دا علت دے دے پارہ دے ماقبل ایت۔ تَقْوَىٰ

مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ تَقْوَىٰ علت مادیہ دے اور رضوان علت غائیہ دے او پہ

دیکہیں اشارہ دے چہ بنیاد دے دوی قوی او مضبوط دے اوکے مقابل بنیاد کمزور دے

دے۔ او علی شفا جُرْفٍ پہ طریقہ دے مثال دے دے پارہ دے کمزوری بنیاد او پہ

دیکہیں اشارہ دے چہ دے مسجد ضرار بنیاد کمزور دے۔ لَا يَهْدِي مراد دے دینہ

بَنُو آريَّةَ فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ

جوہ کر پوہ سبب د غصے پہ زہر نو د دوی کیں (پس د نرید لودھے تہ) ترھتہ وختہ چہ تکر تکر مہنتی

قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۱۱۰ إِنَّ اللَّهَ

زہونہ د دوی۔ او اللہ تعالیٰ پوہ دے حکمتون والا دے۔ یقیناً اللہ تعالیٰ

اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ

اخشے دی د مؤمنانوتہ نفسونہ د هغوی

وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ

او مالونہ د هغوی پر بدلہ د دیکیں چہ دوی لہ یہ جنت وی۔ جنگ بہ کوی

فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ

پہ لار د اللہ تعالیٰ کیں نو د رنی بہ کافر انولہ او دوی بہ ہم وڑے کیدیشی

ہدایت د اصلاح او د نجات دے۔ مجزئی ہغہ کمر پہ کندہ د او بوکیں یا پہ وینج
د کوہی کیں چہ او بو خور لے وی نو پہ کیں د دوی۔

مظہر کہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د مسجد اضرار د نر و لو حکم او کرو
او صحابہ کرامو ہغہ اونرو نو پہ ہغہ منافقان دیر غصہ شول لیکن هیچ
مقابلہ یے نہ شوہ کولے دے ایت کیں ہغہ تہ اشارہ دہ۔

بُنِيًّا لَّهُمْ دَامِصْدَارِ یہ معنی د مفعول دے او دلتہ مضاف محذوف دے یعنی
ہدام بنیام (نر و ل د آبادی د دوی) او رِبِيَّةٌ نہ مراد غضب او غیظ دے یا
بنیان نہ مراد نفس آبادول د مسجد اضرار دی یعنی مصداق پہ خیلہ معنی سرہ د
او مضاف محذوف نہ دے یعنی ہر کہ چہ مسجد اضرار یے آباد کرو نو سبب شو
د یارہ د زیادت د منافقت نو مراد د ریبہ نہ نفاق دے۔

إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ إِلَّا یہ معنی د الی اُن سرہ دے او مراد د دینہ مرگ دے پہ غصہ او
پہ نفاق بانس دے او وئیے شویدی چہ مراد دے نہ توبہ دہ پہ اخلاص د ذریہ
سرہ۔

وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ

وعدہ کریمہ ددی سرہ اللہ تعالیٰ وعدہ رشتیتہ، چہ ذکر شویہ یہ تورات او یہ انجیل کتب

وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ

او قرآن کتب۔ او خوک بشہ یورہ کوو کے دے لوط خیل لڑہ دے اللہ تعالیٰ نہ

فَأَسْتَبْشِرُوا بِيَوْمِكُمْ الَّذِي لَا يَأْتِ عَمْرٍأَهُ

نوخوشحالہ شی بہ خرخولو خیلو سرہ حق خرخول چہ سودا کریمہ تاسو بہ حق اللہ تعالیٰ سرہ

وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝

او دا کامیابی لویہ دہ (داخلت) توبہ کوونکی دی

الْعِبَادُونَ الْحَمِيدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ

بندگی کوونکی دی ستائشہ کوونکی دی (داللہ تعالیٰ) کوئیدونکی دی (دجہاد دپارہ) کوونکی دی

السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ

سجدہ کوونکی دی (اللہ تعالیٰ نہ) حکم کوونکی دی یہ نیکی سرہ او منع کوونکی دی

عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَفِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ

دے بدی نہ او ساتہ کوونکی دی دے یولو دے اللہ تعالیٰ

ملا دے ایت کریمہ کتب ترغیب دے جہاد تہ پہ لس تاکیداتوسرہ روستوہ زجر
شہیدانہ پہ پرینودونکوہ جہاد باندے یہ ہخہ لس تاکیداتو نمبر لکوہ شویہ
اشتری ۱۸، داپہ طریقہ دتمشیل سرہ دے چہ دموئناونفسونہ اومالونہ داللہ
تعالیٰ پہ طاعت کتب خرچ کیدال داپشان دمیبعہ (سودا) دہ اوجنت دہق عوض
پشان دقیمت دے۔ یَقَاتِلُونَ دابیان دآفسہمردے چہ مبیعہ دہ۔ نوپہ دیکتب
اشارہ دہ چہ مالونہ اوفسونہ دموئناونملکت داللہ تعالیٰ دے نوموئناونلرہ
اختیار نیستہ چہ دایغیر رضا داللہ تعالیٰ نہ خرچ کری۔ اَنفُسَهُمْ دایہ دے وجہ
مخکب کروچہ عبادات بدائیہ ویردی پہ نسبت دعبادات مالیو۔ او دے ایت
پشان ایت دسورہ صف ملہ ہم دے۔

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۱۲﴾ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ

او زیرے درکہ داسے ایمان والو نہ۔ نہ دی جائے پیغمبر لڑے اوہغ۔ کسانو لڑے

أَمْوَالُكُمْ أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِأَمْشِرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا

چہ ایمان والادی، دا خیرہ چہ۔ بخند غواہی مشرکانو لڑے اگر کہ وی دا

أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ

خپلوان ددوی، روستو دھغے نہ چہ۔ ینکارہ شویدہ دوی تہ

بَلَا پھ دے ایت کین دے مؤمنانولس صفات ذکر دی دے ترغیب دے پارسہ۔ او دے دے پارسہ چہ
 دصفت دے جہادسره دالس صفات ہم ضروری دی دے پارسہ دے حصول دے درجات دے جنت
 او داصفات باطنیہ او ظاہریہ بدانیہ تولوتہ شامل دی۔ التَّائِبُونَ مراد دے نہ
 دے تولو کنا ہونونہ توبہ کول دی کہ شرک یا کفر وی او کہ نور کنا ہونہ کبیرہ او صغیرہ
 وی پھ حقوق اللہ او پھ حقوق العباد کین۔ الْعَائِدُونَ مراد دے نہ تول عبادات
 قلبیہ ظاہریہ، بدانیہ او مالیہ دی۔ الشَّيْحُونَ یومعنی روژہ دار، حکمہ چہ روژہ دار
 سرے خوراک او غنیمتکاک او شہوات پر پردی، دویمہ معنی مجاہدین، دریمہ
 معنی مهاجرین، خلورمہ معنی طالبان دے علم شریعی وئیے دی چہ سیاحت دے پارسہ
 دے طلب دے علم کین دے پارسہ فائدے دی اولہ داچہ دے پیر مختلف علماؤ سرہ
 ملاقاتونہ او شئی او مختلف علمونہ حاصل کری دویمہ داچہ دے محققان تہ لوٹے
 علماؤ او وینی نو خپل محققان بہ ورثہ سپک ینکارہ شی دریمہ داچہ دے سفر دے تکالیفو
 سرہ بہ عادت شی۔ اَوَيْتُمْ مَعْنَى دے الشَّيْحُونَ گر عھوونکی خپلو فکرونولسہ پھ
 توحید دے اللہ تعالیٰ کین۔ الْمَعْرُوفِ توحید و سنت دے او المنکر شرک و بدعت
 دے دار تک دا دوارہ لفظونہ ہر نیکی او بدائی تہ شامل دی۔ وَالْمُتَاهُونَ یہ دیکین
 واؤ ذکر شوید دے وجہ نہ چہ واؤ دے پارسہ دے جمع دے نو مطلب داشو چہ امر
 بالمعروف اونہی عن المنکر یہ جمع صفت دے مدح دے یواغے یونہ کافی کیہی۔
 دویمہ وجہ دادہ چہ دا واؤ ثمانیہ دے مطلب دادے چہ دے عربو عادت دا وچہ کلہ
 اووہ شیزونہ شمار کری نو دے اتم پھ ابتداء کین واؤ ذکر کوی۔

وَالْحَفِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ پھ دے صفت کین اشارہ دے چہ پھ دے مخکنو کارونو
 کین دے اللہ تعالیٰ او دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم دے حدود رعایت کول ضروری دی۔

اَللّٰهُمَّ اَصْحَبِ الْجَحِيْمِ ۝ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ

چه یقیناً دوی جہنم والا دی ۔ اونہ وہ بخنہ غوبنتل

اِبْرٰهِيْمَ لَا يَبِيْءُ اِلَّا عَنْ مَّوْعِدَةٍ وَعَدَاكَهَا

د ابراہیم (علیہ السلام) خیل پلار لہ مگر دوجے د وعدے نہ وہ چه کرپوہ وعدہ

اِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ

دہو (پلار) سرہ پس ہر کلہ چه نیکارے شودہ نہ چه یقیناً دے دشمنی د اللہ تعالیٰ دے

تَبَرَّأَ مِنْهُ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ لَرَّءَاةٌ حَلِيْمٌ ۝

نوجدا شو دہو نہ یقیناً ابراہیم (علیہ السلام) دیر نرم زہے اوصیر تاک وو۔

اولحاذ حدود ونہ کول بداعت دے ۔ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ اشارہ دہ چه ماقبل صفتونہ
یغیر د ایمان نہ سبب د بشارت نشی کیدلے ۔

ملا ہر کلہ چه صفات د کمال د مؤمنان نو د پارہ ذکر شول نو پہ وایت کنیں د مشرکانوہ
د برأت کولویو خاص طریقہ د مؤمنان نو د پارہ ذکر کوی ہغہ دادہ چه پیغمبر او
مؤمنانولہ مشرکانو د پارہ بخنہ غوبنتل منع دی اوکوم چه حدیث کنیں راغلی
دی رب اغفر لقومی فَاَلْهَمُوا لَكُمْ سُبُوْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعَزَّةِ عَمَّ مَلَائِكَةٍ وَرُوحٍ رَّاهِمٍ
ایت د نزول نہ بخکنیں ووبل جواب دا دے چه اغفر یہ معنی د اہدا دے ۔

وَمِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ مِّنْ دُونِ الْمُؤْمِنِ ۝ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ لَكَنَّا اِلٰهًا حَلِيْمٌ ۝
شوعہ دہ چه مشرک تہ بخنہ نہ کیدی لکہ پہ سورۃ نساء ملا کنیں نو دے بہ
ہمیشہ جہنی وی لکہ پہ سورۃ مائدہ ملا کنیں او دویم مطلب دادے چه کلہ
مرشی پہ شرک باندے نو نیکارے شوہ دا خبرہ چه دے ہمیشہ جہنی دے ۔ پہ
دے توجیہ سرہ دا خاص دے پہ روستو د مرگ پورے لیکن اولہ توجیہ غورہ
دہ حکمہ مشرک ژوندی د پارہ سوال د مغفرت منع دے ہاں سوال د ہدایت ورلہ
جائز دے ۔

ملا دا جواب دے دے کیو سوال نہ چه ابراہیم علیہ السلام د مشرک پلار د پارہ
بخنہ غوبنتل دہ لکہ سورۃ ابراہیم ایت ملا او سورۃ شعراء ایت ملا کنیں راغلی دی ۔
نو دے جواب او شو چه ابراہیم علیہ السلام ہغہ سرہ وعدہ کرپوہ نو خپلہ

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ

او نہ دے اللہ تعالیٰ چہ گمراہ (گنہگار) کری یو قوم پس دھتے نہ چہ ہدایت یے کری دوشہ

حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بَكِلٌ

ترھے چہ بیکارہ (بیان) کری دوشہ ہفتہ چہ خان بچ کوی دھتے نہ یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہر

شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝۱۵ إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ

خیز یوہ دے یقیناً اللہ تعالیٰ خاص ہفتہ لڑ بادشاہی دہ د اسمانوں

وَالْاَرْضِ طِيعِي وَيُيْمِتُ ط وَمَا لَكُمْ مِّنْ

او د زمکے ژوندی کول کوی او مرہ کول کوی او نیشہ تاسو لہ د

وعداے یے پورا کرہ او وعداے دہ ذکر دہ یہ سورۃ مریم بک او یہ سورۃ متحنہ بک
کین۔ بیا سوال دادے چہ ہرکہ ہفتہ پلاریے مشرک وونو وعداے استغفار یے ولے
کولہ۔ قَلَمًا تَبَيَّنَ دے سرہ اشارہ او شوہ جواب تہ حاصل د جواب دادے چہ
د وعداے کولو پہ وخت کین دہ تہ یقین نہ ووراعلے چہ داکفر او مشرک دے
او ہرکہ چہ یقین یے راغے نو استغفار غوشتل یے پرینودو۔ دوشہ توجیہ دا
چہ د وعداے پہ وخت کین ہفتہ تہ وحی نہ ووراعلے چہ مشرک د پارہ استغفار منع
دے نو ہرکہ چہ ورتہ وحی راعلہ د منع د استغفار د پارہ د مشرک نو بیا یے استغفار
بنداکرو دا توجیہ غور دہ۔ آوَا قُرْطُبِي د دے پنچلس معانی ذکر کریدی ہتولے
راجع دی نرم والی د زہ تہ او دا متعلق دے د وعداے کولو د پلار سرہ د استغفار او
حَلِيمٌ متعلق دے د استغفار غوختلو سرہ۔

ہلا دا جواب د بل سوال دے سوال دا و ہرکہ چہ استغفار د مشرک د پارہ
منع وونو دے نہ بخت کین چہ چا استغفار غوشتل دے نو ہغوی گنہگار شول؟
پہ دے ایت کین جواب او شو حاصل د جواب دادے چہ قانون د اللہ تعالیٰ داد
چہ شو پو یو حکم نہ وی بیان کرے نو دھتے پہ مخالفت کولو سرہ مؤمن سرے
نہ گمراہ کیڑی محکمہ معصیت خو وئیے شی محلہ د ما مور بہ تہ او ارتکاب گنہی عنہ تہ
او مراد د لِيُضِلَّ نہ حکم کول دی د گمراہی یا سزا ورکول دی د گمراہی۔ قائلہ دے ایت نہ
معلومہ شوہ چہ احکام شرعیہ بنادی پہ وحی باندے۔ قائلہ داریک د ورود د شرعی بند
وران دے پہ چا باندے حکم د گنہگار کیڑا نہ شی کیڈ لے۔

دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيِّ وَلَا نَصِيرٍ ۝

اللہ تعالیٰ نہ سینوا خوک دوست او نہ مددگار

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ

یقیناً مہربانی کریدہ اللہ تعالیٰ رہ اسانتیا راوستلو بہ نبی (صلی اللہ علیہ وسلم) او یہ مهاجرینو

وَالَّذِينَ انْضَارُوا لِمَنْ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ

او یہ انصارو ہفتہ کسان چہ تابعداری تھے کریدہ ددہ یہ حالت

الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ

د تنگسیا کنیں پس د ہفتہ نہ چہ نیز دے وہ چہ کاہہ شوے دے زرو نہ

فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ذُنُوبُهُمْ

دیوے دے د دوی نہ بیا کھوالے راوستو اللہ تعالیٰ پہ دوی باندہ یقیناً ہفتہ

بِهِمْ رَعُوفٌ رَحِيمٌ ۝ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ

پہ دوی باندہ شفق کوونکے رحم کوونکے دے (اوتوبہ تھے قبولہ کرہ) د ہفتہ درے

۱۔ داعت دتکبیں ایت دے چہ قانون بیانولہ اللہ تعالیٰ اختیار دے حکم چہ بادشاہی
د اللہ تعالیٰ دپارہ دہ اوپہ دے ایت کنیں دعویہ د توحید دہ پہ رد شرک فی التصرف
سرہ یحیی ویمیت احیاء اوامات حقیقیہ مراد دے او جائزہ چہ ہدایت اوکسراہی
ترینہ اشارہ مرادشی۔

۲۔ پہ دے ایت کریمہ کنیں زیرے دے مؤمنانوتہ پہ قبولیت دتوبہ اوپہ دے
ایت کنیں اشارہ دہ تکالیفوتہ پہ غزوہ دتبوک کنیں چہ گرمی سختہ وہ سفر
اوکدا وواوپہ سوزلو باندا مے ہم سمیر پہ نمبر تلل وواوتوخہ ددوی زیرے
کھجورے وے۔ بیا دتوبہ نہ مراد پہ دے ایت کنیں تخفیف او اسانتیا راوستل
دی پہ اول تاب کنیں اوزرو نہ کلکول دی یہ دویم تاب کنیں۔ پہ دے کنیں اشارہ
دہ چہ نبی ۱۔م توبہ تہ محتاج دے لیکن دہفتہ توبہ دگناہ نہ نہ دہ بلکہ اسانتیا
راوستل مراد دی۔ یزیغ مراد دزیغ نہ ترک دجہاد دے ارتداد نہ دے مراد
فائدہ! جصاص وایلی دی چہ پہ دے کنیں مداحہ دصحابہ کرامودہ چہ دھنوی

الَّذِينَ خَلَقُوا طِحًا إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ

کسانو چه روستو کرے شویوہ معاملہ دھتوی۔ تودے پورے چه کل تنگ شویہ یہ دوی باندے

الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ

زمکہ سرہ دارتوالی نہ او تنگ شو یہ دوی باندے زبونہ دوی

وَوَظَنُوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ

اورقین اوکم دوی چه نیستہ دے خائے دینا ہی دعداب داللہ تعالیٰ مگر ہتہ دے۔

ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ

بیا توفیق دتوے ورکرو دوی نہ دے دپارہ چه توبہ اوکری یقینا اللہ تعالیٰ

هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۝ يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

خاص ہتہ توبہ قبلوونکہ رحم کوونکے دے۔ اے ایمان والو !

ظاہر او باطن موافق ووافق واورد دے یہ طعن کوونکو (روافض) باندے۔

۱۸۱ یہ دے ایت کہیں زیرے دے دقبولیت دتوبے دہغہ دریو کسانو چه یہ ایت ۱۸۲ کہیں تیر شویدی۔ خَلَقُوا، دکعب رضی اللہ تعالیٰ عنہ نہ روایت دے چه مراد دے نہ روستو والے دحکم ددوی دے روستو والے دجہاد نہ مراد نہ دے خکہ ہغہ صفت دمنافقانودے۔

ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ، دادے وجے نہ چه ددوی سرہ صحابہ کرامو معاملہ پر بینودلے وہ اوخبرے ئے ورسرہ نہ کولے یہ حکم دنبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ۔ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمُ أَنْفُسُهُمْ، دادے وجے نہ چه مگکری بہ کلہ دوی سرہ منخاخ شول نو سختہ وینا بہ ئے ورتہ کولہ بل داچه یہ دوی باندے یہ زبونہ دوی کہیں دیرغم او فکر راغلے وو ابوبکر وراق نہ روایت دے چه دتوبہ نصوح علالت دادے چه دگناہ خوچے نہ یہ انسان باندے دغیہ حالت راشی۔

حَتَّىٰ إِذَا دَاغَا يَهُ دَا خَلَقُوا دپارہ او شمر تاب عطف دے یہ اذا ضاقت باندے۔

اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿۱۱۹﴾

پرہیز کوی کہ اللہ تعالیٰ نہ او شی مگر د رشتینو خلقو۔

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ

نہ دہہ متاسب مدینے والو لہہ او ہفتہ چالہ چہ گہر چاہیرہ دی

مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ

دہ باتہ چیانو نہ چہ روستو پاتے شی د رسول اللہ (صلی اللہ علیہ

اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ

وسلم) نہ او نہ دے غورہ کوی خیل خانو نہ دہ ہفتہ د خان نہ۔

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ

دا حکم پہ دے وجہ دے چہ نہ رسی دوی نہ تنہا او نہ سترہ والے

وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَؤُنَ

او نہ لوبہ پہ لار دہ اللہ تعالیٰ کیں او نہ گرجی دوی

مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ

پہ یولارے چہ غصہ کوی کافرانو لہہ او نہ حاصلوی دوی دہ

عَدُوٍّ وَلَا يَنَالُ الْكُفَّارَ لَكُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ

دشمن نہ خہ خیر مگر لیکلے کیری دوی لہہ پہ بدلہ دہ ہفتے کیں عمل نیک۔

بلکہ دا ترغیب دے جہاد تہ او منع دہ د پاتے کیدلوہ جہاد نہ پس د ذکرہ پاتے کیدونکو نہ، او ترغیب دے پہ مگر تیا د مجاہدینو او د رشتینو خلقو۔ او پہ دے آیت کیں دودہ امر نہ دی اول کیں اصلاح د نفس انفرادی مراد دہ پہ تقوی سرہ او پہ دویم کیں اصلاح اجتماعی مراد دہ یعنی دصادقینو مگر تیا اختیارول۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٠﴾

یقیناً اللہ تعالیٰ نہ ضائع کوی (برباد دوی) ثواب دے خائستہ عمل کوونکو۔

وَلَا يَنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً

او نہ خرچ کوی دوی خـ خرچ لـ او نہ دیر

وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كَتَبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمْ

او نہ سفر کوی دوی پیر میدان کنیں مگر لیکلے کیری دوی لہ دے پیر چہ پیر لہ پیر دوی

اللَّهُ أَحْسَنُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣١﴾

اللہ تعالیٰ دیرہ خائستہ دے ہفے عملونو چہ دوی پے کوی۔

نکلا پہ دے ایت کنیں ترغیب دے جہاد تہ یوپہ دے طریقہ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جہاد کوی اوپہ خپل نفس تکلیف تیرہ وی نو تاسو ولے تہ کوی اوولے محان لہ تکلیف نہ ورکوی بلہ طریقہ دادہ چہ پہ جہاد کنیں ہریو تکلیف تیروں سبب دے ثواب دے۔ وَلَا يَطْعُونَ مَوْطِئًا، مطلب دادے چہ کلہ مؤمنان مجاہدین پہ زمکہ گرچی او کافران ور تہ گوری او غصہ کیری داہم ثواب دے۔ وَلَا يَنَالُونَ، مراد دے نہ دادے چہ کافران قتل کول یا ہغوی لہ شکست و رکول یا دہغوی نہ غنیمت حاصلول داہول ثوابونہ دی۔ اَنْ يَكْتَحِلُوا، دہغہ د حکم نہ یا دہغہ پہ مرکز تیا کنیں د جہاد کولونہ خلاف کول۔ بِأَنْفُسِهِمْ، یعنی نبی صلی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دیر مصیبتونہ او تکلیفونہ بدانی پہ جہاد کنیں پہ محان باندا تیروی نو تاسو دہغہ نہ غورہ نہ بیئ نو تاسو مصیبتونہ د جہاد تیر کری۔

پہ عَمَلٌ صَالِحٌ، یعنی دا تکلیفونہ پخپلہ عبادات نہ دی لیکن د فی سبیل اللہ دوجہ نہ پہ دے سرہ اجر د عمل صالح لیکلے کیری۔ الْمُحْسِنِينَ کنیں اشارہ دہ توحید او سنت تہ یعنی د ثواب اصل سبب احسان دے۔

نکلا پہ دے ایت کنیں ہم نور عملونہ د مجاہد ذکر دی چہ پہ ہفے سرہ ہغہ تہ ثواب حاصلیری او دا عملونہ پخپلہ عبادات دی دے وجہ نہ دے سرہ پہ عَمَلٌ صَالِحٌ نہ دے ذکر کرے۔ او محکمی پخپلہ نیک اعمال نہ وؤ لیکن د جہاد دوجہ نہ ثواب د نیک عمل و ربانداے ورکولے کیری او دے وجہ نہ پہ ہغہ

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَآفًّا

اور نہ وہ مناسب چہ مؤمنان دے ادھی (دجہاد یا دعلم دیار) تہول (پہ یوحائے)

قُلُوا نَفَرًا مِّنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ

پس ولے نہ اوچی د ہرے ہلے ددوینہ خہ کسان

لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ

دے دیار چہ پوہہ حاصل کری پہ دین کیں اوچہ یرہ وکر قوم خیل تہ (پہ بیان ددغہ علم)

إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ

چہ واپس شی دوی تہ (قوم تہ) دے دیار چہ دوی (قوم) ٹھان بچ کری دگنا ہونو تہ۔

ایت کیں محسنین ذکر کری یعنی دغہ عملونہ احسان دوجے نہ صالح گرجی اوپد یکن
 احسن ذکر کری و اشارہ دہ چہ دا عملونہ پہ خیلہ احسن دی۔ وَلَا يَفْطُرُونَ وادیا، مراد
 ددینہ سفر کول دی پہ نیت دجہاد سرہ۔ وادی، پہ اصل کیں ہغہ فراخ محائے دے چہ
 پہ مینج دغرونو اوپدیر کوکیں وی چونکہ ہغہ کتلاہ (درہ) تم د او میدان ہم دے نو
 د وادی اطلاق پہ دوار وکیری۔

۱۲۷ پہ دے ایت کیں ترغیب دے علم ددین تہ دیارہ دتکمیل دجہاد یعنی دجہاد
 دیارہ محکمن دہغہ نہ علم ددین ضروری دے۔ حاصل دایت دادے چہ تہول کسان جہاد لہ
 مہ اوزی (کلہ چہ جہاد فرض کفائی وی) بلکہ بعض کسان جہاد لہ اوزی او بعض
 کسان دعلم ددین دیارہ محان وقف کری نودا ایت دلیل دے پہ دے خبرہ چہ علم
 ددین تہول فرض کفائی دے او علم دہغہ احکاموچہ فرض عین وی ہم فرض عین
 دے۔ فائدہ: پہ ایت کیں توجیہات دی اولہ داچہ لِيَنفِرُوا نہ مراد وتل دی دجہاد
 دیارہ محکمن چہ محکمن آیا تونو کیں ترغیب دجہاد ذکر شو۔ طَائِفَةٌ ددینہ مراد طائیفہ
 دجہاد ہنودہ۔ اُولِيَتَفَقَّهُوا ضمیر دغہ طائیفہ تہ راجع دے پہ دے شرط سرہ چہ نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم ورسرہ وی نو دہغہ نہ دین ایزدہ کوی یا راجع دے فرقہ تہ
 یعنی دجہاد نہ پاتے شوی کسان ددین ایزدہ کری اودا پہ زمانہ دنبی پورے خاص
 نہ دے۔ دوینہ توجیہ دادہ چہ لِيَنفِرُوا نہ مراد وتل دطلب دعلم دیارہ دی او طائیفہ
 نہ مراد طلب کار دعلم دی۔ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ، مراد ددین نہ کتاب اللہ اوسنت دے

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ

اے ایمان والو جنک کوئی دھغہ کسانو سرکہ چہ نیز دے دی تاسوتہ

مِّنَ الْكَفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا

د کافرانو نہ او اودموی هغوی پہ تاسو کین کلکوالے او پوہہ شی

أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ۝ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ ملگرمے د متقیانو دے او کلکچہ نازل کپیشی

سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ

یوسورت نو بعض ددوی نہ هغشوک دچہ وائی کوم یولہ ستاسوتہ زیاتی کرو

هَذِهِ آيَةٌ مِّنَ الَّذِينَ آمَنُوا فَرَّادَتْهُمْ

دے سورت ایمان پس هرچہ هغہ کسان دی چہ ایمان یے راوہ د نوزیات یے کم هغوی لہ

آيَةً وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ۝ وَأَمَّا الَّذِينَ

ایمان او هغوی خوشحالی کوی (د دے سورت پہ نازلیدلو) او هرچہ هغہ کسان دی

او تفقہ نہ مراد داسے علم دے چہ یہ هغہ سرہ د حکمتونو او د حکمونو استنباط کیدایشی او یہ حدیث کیں وارد دی "مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ" وَلَيُنْذِرُوا، مراد کا اذار نہ تبلیغ د قرآن او سنت دے تود هغہ یہ منلو سرہ او عمل کولو سرہ تقلید نہ لازم پدی عکسہ چہ دا علم دے یہ دلیلونو سرہ او تقلید او خبر منل بغیر د دلیل نہ دی۔

مطلکہ پہ دے آیت کیں ہم حکم د قتال دے او تعلیم د طریقہ د جہاد دے چہ د نزدیک نہ دے شروع کیدے شی۔ او غلظہ، یہ معنی د کلکوالی او د غیرت دے۔ فائدہ یہ دے دواړو آیاتونو کیں یہ ترتیب سرہ درے ذمہ وارے د مؤمنانو د ذکر شوے اول علم د دین دویم دعوت دریم قتال فی سبیل اللہ۔

مطلکہ هرکله چہ تردے محائے پورے د دے سورت تفصیلی احکام د ذکر شول او خصوصاً مسئلہ د جہاد نو یہ دے آیت کیں رد او زجر دے یہ منافقینو باندے کلہ چہ هغہ سورت نازل شو چہ یہ هغہ کیں مسئلہ د جہاد دے نو منافقانو اعتراض کوو چہ

فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا

چہ پہ زہونو دہغوی کنس مرض (دُفَاق) دے نو زیاتوی (داسورت) ہغوی لہ پلبیتی

إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَا تَوَّاهُمْ كَفَرُونَ ﴿۱۷۵﴾

د پلبیتی دہغوی سرہ او مرہ کیری دوی پنا سے حال کنس چہ کافروی۔

أُولَٰئِكَ لَا يَرْجُونَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً

او ایہ دوی سوچ نہ کوی چہ یقیناً دوی باندے امتحان راجی پہ ہر کال کنس یوخل

أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذْكُرُونَ ﴿۱۷۶﴾

یا دودہ خلہ بیا دوی نہ کوی توبہ او نہ دوی نصیحت قبلوی۔

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ

اوکلہ چہ نازل شی یو سورت (چہ دمنافقانو عیب پکنس دی) نوگوری بعض د دوی

إِلَى بَعْضِ طَهْلٍ يَرْكُمُ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ

بعضو تہ (او دسٹوگو پہ اشارہ یو بل تہ وائی) ایہ وینی تاسو لہ شوک بیا

دے دے نازلیدلو شخہ فائدہ دہ نوجواب او شوچہ پہ دے سرہ دموئنا نو ایمان

زیاتی کیری ٹککہ چہ ہغوی پہ دے باندے عمل کوی۔ قَرَادَتْهُمْ إِيْمَانًا، مجاہد نہ

نقل دے چہ دا آیت دلیل دے چہ ایمان زیادت قبلوی یعنی ایمان کنس زیاتے

راشی کہ پہ درجہ د نفس تصدیق او یقین کنس وی اوکلہ اعمالو سرہ وی۔

۱۷۵ دایمان د حال د منافقینو دے چہ حکم د قتال چہ کلہ نازل شی نو منافقان دہغے نہ خلہ

کوی او سستی کوی نو دہغوی پلبیت والے نور زیات شی۔ او دے زیادت ذکر پہ سورہ

مائداہ ۱۱۷ او اسراء ۱۱۷ کنس ہم شتہ اور جس د منافقت پہ دے سورہ کنس ذکر دے

۱۷۶ دے کنس زور نہ دہ منافقینو تہ چہ پہ دوی باندے ہر کال امتحان راجی پہ فرض

کولو دجہا د سرہ یوخل یا دودہ خلہ لیکن دوی د منافقت نہ توبہ نہ او پاسی یعنی سرہ

د وجود د سبب د توبہ تہ دوی توبہ نہ او پاسی نو دا علت دے د مَا تَوَّاهُمْ كَفَرُونَ۔

مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ، یعنی غزا کانی بہ ہر کال یو یا دودہ خلہ واقع کیدلے۔ يَذْكُرُونَ، توبہ

د اختتام سرہ تعلق لری او تذکرہ او ریدلو د قرآن سرہ تعلق لری۔

انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهِ قُلُوْبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ

او گروئی (د مجلس ستاسونه)۔ گروئی الله تعالى زړونه د دوی (د حق) پد وجه چه دا قوم د

لَا يَفْقَهُوْنَ ۝ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ

چه نه پوهیږی۔ یقیناً راغله دے تاسو ته رسول (صلی الله علیه وسلم) د

أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ

جنس ستاسو نه۔ گران دے په هغه باند هغه کار چه تاسو پرې تکلیف موش، او حرص کوونکې د

عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ۝

ستاسو په هدايت، خاص د مؤمنانو سره ډیره مینه کوونکې رحم کوونکې دے۔

۱۳۴ په دے کښ هم بیان د حال د منافقینو دے په هغه وخت کښ چه بیان شی
سورت د جهاد او ذکر د قبا لخوا د منافقانو لکه د اسورت نودوی د هغه مجلس
نه د تیخته کوشش کوی۔ هَلْ يَرِيكُمْ دلتا یشیرون پت دے یعنی په سترگو یو بل
نه په اشارو سره پیوس کوی چه صحابه کرام مونږ ته گوری او که نه۔ لیکن صحابه
کرامو به د نبی صلی الله علیه وسلم په مجلس کښ سرونه ښکته کړې وؤ لکه چه
په سرونو باند کئی مارغان ناست وی او منافقانو خوبه خیال داوچه دوی مونږ ته
نه گوری د شکر انصرفوا نه مخکښ دا عبارت پت دے۔ لَا يَفْقَهُوْنَ، د اصفت د دوی
په ۱۳۵ او یک کښ تیر شویداے۔ صَرَفَ اللَّهُ قُلُوْبَهُمْ، دا د عاده شرده (خیرے)
منافقانو ته پس د بیان د حالاتو د هغوی نه تفصیلاً یا جمله خبریه ده۔

۱۳۶ دا بیان د صداقت د رسول الله صلی الله علیه وسلم دے او د نبی علیه
السلام شپږ صفات پکښ ذکر دی۔

اول صفت رَسُولٌ، دا په صفاتو د بشریت کښ اعلی صفت دے او اشاره ده چه
دے د عاقل نه خبری نه جوړوی نو د ده اتباع فرض ده۔

دویم مِنْ أَنفُسِكُمْ، یعنی ستاسو د جنس نه دے عربی دے، او بشردے او په
دے کښ اشاره ده شرافت د نسب د هغه ته او اسانتیا د حصول د علم ته
د هغه نه حکم د هم جنس نه استفاده کیدلے شی۔

دریم عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ، یعنی تاسو ته چه کوم شی تکلیف درکوی نو د هغه

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

پس کہدوی مخ وارو نورثہ اودایہ پور دے مالہ اللہ تعالیٰ، تیشہ ہتھوک مدکار سیوا دھتہ۔

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

پہ ہتہ یاندے مآخان سپار لے دے اودھ مالک دعرش لوٹے دے۔

بوج پہ ہتہ باندے وی اودھ پرے خفہ کیبری۔ پہ دے کیں اشارہ دے دیتہ۔
چہ دھتہ پہ طریقہ کیں پہ اُمت باندے اسانتیا دے۔

خلورم کرئیں عکیم، مطلب دادے چہ ہتہ کوشش کوی دے خبرے چہ
تاسو مؤمنان شی اوجنت تہ داخل شی۔

پنجم رزوف، پہ مؤمنان باندے دیر شفقت کوونکے دے اوستاسود حفاظت
دعا کھانے غواری۔

اوشپیم رحیم، پہ مؤمنانورحم کوونکے دے۔ پہ دے دوارو کیں اشارہ دے
دے خبرے تہ چہ ہتہ بہ پہ اُخرت کیں دے مؤمنانود پارسہ شفاعت کوی
اوپہ دنیا کیں ہم دھتہ دشفقت اورحمیت دیرے واقع موجود دی۔

۱۲۹ پہ دے ایت کیں بیان دمسئلے دتوحید دے پہ خلوروجملوسرہ چہ پہ ایت
کیں پہ ہرہ جملہ نمبر لکھیلے دے اولہ جملہ پہ مقابلہ دمنکرینو کیں ویلے کیڑی
دلته ہم دکافرانود تلولوقسمونو اود منافقانود خباثتو پہ مقابلہ کیں ذکر دے۔ دویمہ
جملہ علت داولے دے اودریمہ تفریع دے پہ اول دواروجملو باندے اودخلور
علت دے دماقبل دپارسہ اوربوییت دعرش مستلزم دے ربوییت دتول عالم
لرہ۔ پہ روایت دایوداود کیں راغلے دی چہ چا داخلور کلمات صبا اوبیکا
اودہ اودہ محلہ لوستل نواللہ تعالیٰ بہ دھتہ نہ غمونہ لرے کوی داروایت
مرفوعا ضعیف دے اوموقوف پہ سننا حسن سرہ دے۔

الحمد لله چه ختم شو تفسیر دسورة التوبة اود ایل جلد دریمہ حصہ

بحمد الله ختم شوه۔

کاتب: ارقم جان (خداوند)

فهرست دَمَضَا مینو

نمبر شمار	مضمون	مخ	نمبر شمار	مضمون	مخ
۱	نومونه اور ربط اور دعویٰ او	۱	۲۲	سوال و جواب متعلق دَنَاسِرِه	۲۸
	خلاصہ دَ سورۃ المائدہ			تحقیق دَ لفظ نور و اثبات	
۲	تفسیر دَ عقود	۲	۲۳	دَ بشریت اور جہولیت دَ نبی	۳۳
۳	دَ احلال اور حرمت دودہ دودہ معنی	۳		صلی اللہ علیہ وسلم	
۴	تفسیر دَ شعائر اللہ	۴	۲۴	عقیدہ دَ یعقوبیہ پہ نصاریٰ کیں	۳۴
۵	حال دَ امر و ستود نہی تہ	۵	۲۵	تفسیر دَ ابتداء اللہ	۳۸
۶	ذکر دَ دوس لمحرمان تو پہ سگ کیں	۶	۲۶	سوال و جواب متعلق دَ عذاب	۳۹
۷	فائدہ لفظیہ	۷		سرہ	
۸	فرق دَ اصنام او نصب	۸	۲۷	مقدار دَ زمانہ فترت	۴۰
۹	تفصیل دَ استقسام بالازل لام	۹	۲۸	معنی دَ کتب اللہ لکم	۴۳
۱۰	سوال و جواب دَ اکمال سرہ	۱۰	۲۹	رد پہ اسرائیلی روایت باندے	۴۴
۱۱	فرق دَ اکمال او اتمام	۱۱	۳۰	سوالونہ او جوابونہ متعلق	۴۶
۱۲	استدلال دَ امام مالک دَ پارہ	۱۲		لا املک الا نفسی و اخی سرہ	
	دَ رد دَ بدعاتو		۳۱	تفسیر دَ قریبا قریبانا	۴۹
۱۳	پہ دے سورت کیں تخصیص دَ مختصہ	۱۳	۳۲	ابتداء دَ حد پہ آسمان او	
۱۴	تفسیر دَ طیبات	۱۴		زمکہ کیں	
۱۵	حکم دَ زیاتح دَ اہل کتابو	۱۵	۳۳	مراد دَ ما انا ببا سبطین الیہ	۵۰
۱۶	سوال و جواب متعلق دَ احل لکم	۱۶	۳۴	سوال جواب متعلق دَ انی	۵۱
	سرہ			ارین آہ	
۱۷	حکم دَ نکاح دَ کتابیاتو	۱۷	۳۵	سوال جواب متعلق دَ نادمین	۵۳
۱۸	سوال جواب متعلق اذ اقمتم	۱۸		سرہ	
	الی الصلوۃ سرہ		۳۶	سوال جواب متعلق دَ قتل	۵۵
۱۹	تحقیق دَ ارچلکم	۱۹		نفسا آیت سرہ	
۲۰	دودہ فائدے متعلق دَ تیمم سرہ	۲۰	۳۷	حکم دَ قطاع الطريق او	۵۶
۲۱	فرق دَ آیت دَ سورۃ النساء او دَ	۲۱		عموم دَ آیت	
	آیت		۳۸	دَ وسیلے متعلق شہر بحثونہ	۵۸

نمبر شمار	مضمون	نمبر شمار	مضمون
	غالبیون او مفلحون سرہ	۵۹	اول بحث معنی لغوی او شرعی
۱۰۴	خلاصہ مقصد د اذان	۵۹	دویم بحث الفاظ مترادفہ
۱۱۱	تفسیر دین اللہ مغلولہ	۶۱	دریم بحث اقسام د توسل
۱۱۲	قصہ متعلق د غلت ایس یہم سرہ	۶۲	خلوہ بحث اقسام شرعیہ
	منہب د سلفویہ بارہ یس	۶۵	پنجم بحث اقسام غیر شرعیہ
۱۱۳	د اللہ تعالیٰ او نور و تشابہاتو کس	۶۸	شپہم بحث جوابات د شبہاتو
۱۱۴	سوالونہ جوابونہ متعلق د القینا بینہم العداوۃ والیغضاء سرہ	۷۰	لسو
	مراد د اقامۃ الکتب او سوال و جواب	۷۸	مراد د قطع یس او سوال و جواب
۱۱۵	مراد د اقامۃ الکتب او سوال و جواب	۸۴	معنی د سحت
۱۱۸	رد پہ روافضو او مبتدعیو بانہ یس پہ مابلغت رسالتک کس	۸۶	فرق د ربانیون او احبار
	وجه د رفع د الصائبون	۸۷	خلوہ اقوال پہ تفسیر د من لم یحکم الایۃ
۱۲۱	سوال جواب د دے آیت سرہ متعلق	۹۱	درے فوائد متعلق د دے
۱۲۲	بعضہ دے د نصاراؤ او دھنوی عقیدے	۹۳	آیاتونو سرہ
۱۲۴	سوال جواب متعلق د ثالث ثلاثہ سرہ	۹۴	معنی د مہیمن پہ صفت د کتاب کس
۱۲۸	دلیل پہ عدم نبوت د زمانہ بانہ یس	۹۶	فرق پہ مینہ د شرعہ او منہاج کس
۱۳۱	تفسیر د غلو او فرق د فی الدین او للدین	۹۷	ذکر د قانون د چنگیز خان
		۱۰۱	سوالونہ جوابونہ متعلق د فسوق
		۱۰۳	یا فی اللہ یقوم الایہ سرہ
		۱۰۴	تنبیہ متعلق د آیت سرہ
			سوال و جواب متعلق د

نمبر شمار	مضمون	نمبر شمار	مضمون
۴۹	تحقیق د اقریہم مودۃ	۱۳۴	سوال اور درے جوابونہ متعلق
۵۰	سوالونہ جوابونہ دے آیت متعلق	۱۳۵	د آیت شہا سرہ
۵۱	مراد د قسبیین	۱۳۶	تنبیہ ذکر د سبب نزول د آیت
۵۲	سوال وجواب متعلق د	۱۳۷	سوالونہ جوابونہ متعلق د
۵۳	ما قالوا سرہ	۱۳۸	لا علم لنا سرہ
۵۴	د تحریم طیبات خلور اقسام	۱۳۹	فائدہ یہ نفی د علم غیب
۵۵	اقسام د قسم اور دفع کفارہ	۱۴۰	د انبیاء و نہ
۵۶	تحقیق د خمر	۱۴۱	سوال جواب متعلق علی والد لک
۵۷	او تفسیر د انصاب	۱۴۲	فائدہ د ذکر د کھولت
۵۸	سوال وجواب متعلق د سرہ	۱۴۳	تنبیہ رد یہ مرزا غلام احمد دجلہ
۵۹	تنبیہ یہ تکرار د تقویٰ اور ایمان	۱۴۴	بانتہی
۶۰	او عمل صالح کنیں	۱۴۵	سوال جواب متعلق د صل
۶۱	سوال جواب متعلق د قیام	۱۴۶	یستطیع سرہ
۶۲	تفسیر د لا تسئلوا عن اشیاء	۱۴۷	فائدہ اختلاف یہ نزول
۶۳	را الایت	۱۴۸	د مائتہ کنیں
۶۴	فائدہ دے آیت سرہ	۱۴۹	سوال او جواب متعلق د سوال
۶۵	متعلق	۱۵۰	د عیسیٰ علیہ السلام سرہ
۶۶	تشریح د بحیرہ سائبہ و صیلہ	۱۵۱	فائدہ متعلق د حدیث بخاری
۶۷	او حام	۱۵۲	سرہ
۶۸	فائدہ متعلق د حکم د دوی	۱۵۳	سوال جوابونہ یہ رد د
۶۹	سرہ	۱۵۴	مرزا قادیانی کنیں
۷۰	سوال وجواب متعلق د رد	۱۵۵	سوالونہ جوابونہ متعلق د
۷۱	د تقلید سرہ پنے آیت	۱۵۶	آیت شہا سرہ
۷۲	کنیں	۱۵۷	ربط دعویٰ او خلاصہ د
		۱۵۸	سورۃ انعام
		۱۵۹	سوال جواب متعلق بایں یہم

نمبر شمار	مضمون	نمبر شمار	مضمون
	سره		کنس او د هغه تعداد
۱۰۰	سوال جواب	۲۰۹	۱۱۹ ذکر د آزر
۱۰۱	عقیده د فوقیت د الله تعالی	۲۱۲	۱۲۰ توجیه د هذا ربی
۱۰۲	فرق په مینځ د لعب اولهو	۲۲۰	۱۲۱ سوال او جوابونه متعلق د
	کنس		هذا اکبر سره
۱۰۳	دلیل د مردونه اوریدلو	۲۲۲	۱۲۲ ظلم په معنی د شرک سره
۱۰۴	سوال جواب	۲۲۷	۱۲۳ وجه د تخصیص د دے انبیاء
۱۰۵	اعراب د اریثکم	۲۲۵	په ذکر سره
۱۰۶	تفسیر د اله	۲۲۸	۱۲۴ تفسیر د فیهما هم افتد ه
۱۰۷	نفی د علم غیب د نبی صلی الله	۲۳۰	۱۲۵ سوال و جواب په باره سبب
	علیه وسلم نه		نزول کنس
۱۰۸	سوالونه جوابونه د دے آیت	۲۳۶	۱۲۶ فرق د مستقر او مستودع
	په باره کنس	۲۳۷	۱۲۷ ذکر د مشرکین یا لجن
۱۰۹	معنی د ظلم په باره د انبیاء	۲۳۲	۱۲۸ تفصیل د مسئلے د رویت الله تعالی
	کنس		په دنیا او آخرت کنس
۱۱۰	معانی د سلام په قرآن کنس	۲۳۷	۱۲۹ ادب د منع د سب د آلهونه
۱۱۱	سوال جواب متعلق د حدیث	۲۳۶	۱۳۰ توجیها ت په مای شعر کمرانها
	سره		اذا الایته کنس
۱۱۲	تفصیل د مفاتیح الغیب	۲۳۷	۱۳۱ قول د زجاج په باره د شرک
۱۱۳	سوال و جواب په باره د	۲۳۹	۱۳۲ فی الحکم کنس
	ملائکة الموت کنس		تفسیر د استمتع بغضا بعض
۱۱۴	معنی د شکر کولو	۲۴۱	۱۳۳ تفسیر د جعلو لله مما ذلک الایة
۱۱۵	درے قسمونه د دنیوی عذاب	۲۴۲	۱۳۴ سوال و جواب په باره د حرم
۱۱۶	مراد د خوض فی الایات	۲۴۲	علیکم
۱۱۷	د اتحد و دینهم لعبا و	۲۴۶	۱۳۵ جواب د اشکال په اوکسیت
	لهوا خلور معانی		فی ایمانها خیرا
۱۱۸	ذکر د نفع الصور په قرآن	۱۳۶	۳۲۲ ربط دعوی او خلاصه د سورۃ

نمبر شمار	مضمون	نمبر شمار	مضمون
۱۳۷	الاعراف	۱۵۴	ذکر د فوق د ثعبان او جان
۱۳۸	تفصیل د وزن او موازین	۱۵۵	اوحیہ
۱۳۹	سوال جواب پہ بارہ د وسوسے	۱۵۶	تعریف د بیم
۱۴۰	د ابلیس کنش	۱۵۷	سوال جواب متعلق اجعل لنا
۱۴۱	رد پہ ہنہ چاچہ انکار کوی د	۱۵۸	الہا آہ
۱۴۲	نزع د لباس د آدم او حوا تہ	۱۵۹	مسئلہ د رویت الہیہ پہ
۱۴۳	پہ تاویل سرہ	۱۶۰	د تیا کنش
۱۴۴	اولاد د ابلیس او ہنوی تہ	۱۶۱	ذکر د حیلے
۱۴۵	لیل	۱۶۲	تفصیل د میثاق د اولاد آدم
۱۴۶	فرق پہ آیا تو تود اذاجاء اجلہم	۱۶۳	علیہ السلام
۱۴۷	سوال جواب متعلق د راتلو	۱۶۴	ذکر د بلعام ابن باعورہ
۱۴۸	د رسولانو	۱۶۵	او تمثیل
۱۴۹	ذکر د ہیبت یوم الماذاذ	۱۶۶	فاثمہ پہ بارہ د تمثیل کنش
۱۵۰	معنی د عوج او فرق د زور	۱۶۷	او اخلاق د سپو
۱۵۱	اونیر	۱۶۸	سوال و جواب پہ بارہ د
۱۵۲	ذکر د اصحاب اعراف	۱۶۹	د زونا لجهنم
۱۵۳	فرق د لہو اولعب	۱۷۰	تفسیر د حسنی او مرادیہ فادعویہ بها
۱۵۴	سوال جواب متعلق د ستہ	۱۷۱	اور دہ و سیلو پہ ذوات و خلق و باندے
۱۵۵	ایام سرہ	۱۷۲	حدیث ضعیف پہ بارہ د آدم
۱۵۶	مسئلہ د استوی علی العرش	۱۷۳	او حوا کنش
۱۵۷	تفسیر د تبارک	۱۷۴	تفسیر د فاستمعوا و انصتوا
۱۵۸	ذکر د اعتداء پہ دعا کنش	۱۷۵	او مسئلہ د قراءت خلف
۱۵۹	اقسام د رباح	۱۷۶	الامام
۱۶۰	ذکر د اسماء شرکیہ	۱۷۷	ربط د عوی او خلاصہ د
۱۶۱	سوال او جواب تہ متعلق د	۱۷۸	سورۃ الانفال
۱۶۲	خطاب د صالح سرہ د قوم	۱۷۹	ذکر د غزوہ بدر
۱۶۳	سرہ	۱۸۰	سوال او جواب پہ بارہ د

نمبر شمار	مضمون	نمبر شمار	مضمون	نمبر شمار
۱۴۹	اطمینان او وجل کتب	۱۸۸	معانی د خفاف او شقال	۵۲۴
۱۵۰	مسئله د زیادت د ایمان	۱۸۹	تفسیر د عفا الله عنک	۵۲۵
۱۵۱	فرق د دے آیت او د سورة	۱۹۰	ذکر د مصارفو د زکوٰۃ	۵۲۶
۱۵۲	العمران ۵۲	۱۹۱	رد په قول د مفسرینو	۵۲۷
۱۵۳	سوال و جواب په باره درې	۱۹۲	په باره د ثعلبه بن حاطب	۵۲۸
۱۵۴	او قتل کتب	۱۹۳	طعن کوونکی په صحابه کرامو	۵۲۹
۱۵۵	معانی د فرقان	۱۹۴	یا نده	۵۳۰
۱۵۶	ذکر د تقسیم د خمس	۱۹۵	ذکر د سبعین او د هجرت حکمت	۵۳۱
۱۵۷	بطلان د ابلیس په ورځ د	۱۹۶	وجه فرق په مینځ د ۵۵	۵۳۲
۱۵۸	بدر	۱۹۷	او ۵۵ کتب	۵۳۳
۱۵۹	دوه فائده تفسیری په ۵۲	۱۹۸	جواب د استدلال د بریلیانو	۵۳۴
۱۶۰	محبت د صحابه کرامو د یو بل	۱۹۹	آیت په باره د فضیلت د	۵۳۵
۱۶۱	سید	۲۰۰	صحابه کرامو کتب	۵۳۶
۱۶۲	واقع د قید یانو د بدر	۲۰۱	تحقیق د لا تعلمهم او سولونه	۵۳۷
۱۶۳	اتسام د مؤمنانو	۲۰۲	جوابونه	۵۳۸
۱۶۴	ربط دعوی او خلاصه د	۲۰۳	رد په حدیث د عرض اعمال	۵۳۹
۱۶۵	سورة توبه	۲۰۴	واقع او صفات د مسجد ضرار	۵۴۰
۱۶۶	وجه د ترک د بسم الله	۲۰۵	تفسیر د ۱۲۲ او حکم د علم	۵۴۱
۱۶۷	الرحمن الرحیم	۲۰۶	د کتاب و سنت	۵۴۲
۱۶۸	مراد د حج اکبر	۲۰۷		
۱۶۹	ذکر د غزوه د حنین	۲۰۸		
۱۷۰	مراد د عقیدے د ابنیت	۲۰۹		
۱۷۱	رد د تقلید	۲۱۰		
۱۷۲	تفسیر د کثر	۲۱۱		
۱۷۳	فائده په باره د حساب کولو	۲۱۲		
۱۷۴	په میاشتو سره	۲۱۳		
۱۷۵	تفصیل د نسئ	۲۱۴		

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسير

الحسن الكلام

پیشو

الشیخ المیرزا حسن کلام الهمدانی

رسالة تشریحیه فی تفسیر سورۃ النور

چاپخانه مطبعه کمالیه
پشتاد و پنج سال

(حقوق طبع و مصنف و بارہ محفوظ دی)

وَقَدْ تَنَزَّلَ الْقُرْآنُ عَلَى قَلْبِكَ
تَفْسِيرًا

حسن الکلام

بِإِذْنِ الْمَشْرِقِ

لِلشَّيْخِ أَبِي زَكَرِيَّا عَبْدُ السَّلَامِ الرَّسْتَمِي

الجزء الخامس
پنجم جزء

از سورة یونس آیت ۱۰ تا سورة مریم آیت ۱۹

الناشر:

جَامِعَةُ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الرَّسْتَمِي

بِدِه بئر-پشاور

علامہ ابو زکریا کے علوم کا پاسبان
دینی و ملی کتابوں کا عظیم مرکز ٹیلیگرام چینل
حقیقی کتب خانہ محمد معاذ خان
درس نکالی کیلئے ایک مفید ترین
ٹیلیگرام چینل

۱۰۹ آیاتھا
۱۱ رکوعاتھا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة یونس
مکیہ

خاص یہ نوم دے اللہ تعالیٰ امداد خواہ وہ شروع کولو کیں چہ رحمن اور رحیم دے

اِنَّكَ تِلْكَ اَيُّ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ①

اللہ تعالیٰ شاہ پوہیدی یہ مطلب دے دے، دے آیتونہ دی دے کتاب چہ حکمتونو والا دے۔

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة یونس

ربط :- ربط دادے چہ مخکس سورتونو کیں سورة الاتفال او سورة التوبہ
دے مشرکانو سرہ دے جنگ کولو اعلان وڈ نو پدے سورت کیں دے هغوی دے شرک
حقیقت بیانوی چہ سبب دے قتال دے او جواب دے سوال دے هغوی دے کہ
هغوی اوآئی چہ مونہ ساریہ چہ سبب جنگ کوئی مونہ خواہ اللہ تعالیٰ مونہ پدے
سورت کیں جواب و رکوی چہ تاسو دے اللہ تعالیٰ سرہ شریکان جو رکریدی
یہ عقیدہ دے شفاعت قہریہ شریکہ سرہ او دے عقیدہ شرک او کفر دے
او دارنگ ہرکے چہ سورة التوبہ کیں شرک دے مشرکانو او دے کتابیانو او
نفاق دے منافقینو ذکر کپے شو نو پدے سورت کیں ہذا ہولو تہ دعوت
ورکول دی دے توحید او دے رسالت او دے قرآن او ایمان بالآخرت طرف تہ۔
دعوی دے سورت :- رد دے شفاعت قہریہ شریکہ یہ ۔ او شک آیت کیں او
دعہ رد یہ دیرو وجوہو سرہ دے اول یہ حقلی دلیلونو سرہ۔

دویمہ وجہ یہ ذکر دے دیرو اقسامو دے شرک سرہ۔

دریمہ وجہ یہ نقلی دلیلونو سرہ،

خاورمہ وجہ، یہ دیرو زجرونو سرہ۔

پنجمہ وجہ، قیاحتونہ دے مشرکانو۔

شپہرہ وجہ، اقرار دے مشرکانو یہ بعضے صفتونو دے اللہ تعالیٰ سرہ دے دعاء
دے هغوی دے اللہ تعالیٰ تہ یہ حالت دے سختی کیں۔

خلاصہ دے سورت :- پدیکیں پنجمہ بابونہ دی اول باب کل آیت پورے دے
پدیکیں ترغیب دے کتاب اللہ تہ او شپہرہ زورنے دی او درے حقلی

اَكَاَنَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَا

آیا دے خلقو لہرہ تعجب دے پدے خبرہ چہ وی کریدہ مونہ

اِلٰى رَجُلٍ مِّنْهُمْ اَنْ اَنْذِرَ النَّاسَ

یو سری تہ ددوی نہ چہ ادیرہ وہ خلق رتہ منونکی

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا اَنْ لَهُمْ

او زیرے ورکہ ایمان والو لہرہ چہ یقیناً دوی دپارہ

قَدْ مَرَّصَدُ قِي عِنْدَ رَبِّهِمْ قَال

مرتبہ اوچتہ دہ پہ نیز د رب د دوی ، وائی

اَلْكَافِرُونَ اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ۝۲

کافران بیشک دے جادوگر شکارہ دے ۔

دلیلونہ دی او بشارت دے منونکو تہ او تخویف دنیوی او اخروی دے تہ منونکو تہ ۔

تفسیر :- پہ اول آیت کنس ترخیب دے قرآن تہ ۔ الْحَکِیْمُ پہ معنی د حکمتونو والا یا پہ معنی د حاکم یا پہ معنی د محکم دے اولفظ د حکیم اشارة دہ دیتہ چہ پدے سورت کنس عقلی دلیلونہ بیانیری او ہنہ حکمت دے ۔

س :- دا زور تہ دہ منکرینو د رسول تہ چہ ہغوی د نبی تہ انکار کو پدے وجہ چہ دے سرے دے او بشر دے ، او دا آیت دلیل دے پہ دے خبرہ باندے چہ نبی علیہ السلام سرے و د جنس د بشر تہ او د ہنہ ئے دہ کارونہ ذکر کریدی ، یو یرہ ورکول او دویم زیرے ورکول ۔

قَدْ مَرَّصَدُ قِي ، یو معنی د دے مرتبہ اوچتہ ، دویمہ معنی د خالستہ اجر پہ سبب د نیکو عملونو چہ مخکن ئے لیرے دی او تعبیر ئے پہ قدم سرہ د دے وجہ تہ کریدے چہ سعی او کوششونہ پہ قدم سرہ کیدے شی ۔ بیا زور تہ دہ پدے خبرہ چہ دوی نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ ساحر و ثیلو ۔

اَنْذِرَ ، انذار و ثیلے شی اخبار تہ سرہ د تخویف تہ او بشارت و ثیلے شی اخبار سرہ د سرور خوشحالی تہ ۔

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ

یقیناً رب ستاسو اللہ تعالیٰ دے ہنہ ذات چہ پیدا کرے ہے دی آسمانوں تہ

وَالْأَرْضِ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰی

او زمکہ پہ اندازہ د شپور و ورخو کیں بیا برابر شویدے

عَلَى الْعَرْشِ عِندَ بِرِّ الْأَمْْرِ ط مَا مِنْ

پہ عرش باندے رد خیل شان مناسب انتظام کوی د تلو کارونو، نشہ ہیخ

شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ اِذْ يَهْ ط ذٰلِكُمْ

سفارش کوونکے مکر پس د ہنہ د اجازت تہ، دا صفتونو والا

اللَّهُ رَبَّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ۚ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ۝۳

اللہ تعالیٰ رب ستاسو دے نو بندگی کوئی ہو ملے، آیا نو تہ قہاروی نصیحت تاسو۔

مگر۔ دا بیان د وحی دے چہ ان او حینا کیں ذکر دہ او دلیل عقلی دے پہ
توحید باندے او پیدے آیت کیں رد د شفاعت قہری دے او پہ ہیخ
باندے تفریع دہ پہ لفظ د فاعبُدوہ۔

إِنَّ رَبَّكُمُ، پد یکیں اثبات د توحید ربوبیت دے او دل تہ رب پہ معنی
د حاجات پورہ کوونکے یا پہ معنی د حقدار د بندگی دے۔

اللَّهُ الَّذِي، پد یکیں مقصد ذکر د معرفت د اللہ تعالیٰ دے پہ درے
صفتونو سورہ۔ عا خالق دے۔ عا د عرش د پاسہ دے۔ عا تدبیر
کوونکے دے۔

معنی د سِتَّةِ أَيَّامٍ، او اسْتَوٰی عَلَى الْعَرْشِ، تفسیر پہ سورۃ الاعراق
کیں ذکر شولے دے۔

الْأَمْْرِ، الف لام د پارہ د استغراق دی یعنی ہول خیزونہ او کارونہ یعنی
دا انتظام ہے ہیخ قطب او خوت وغیرہ تہ سپارے تہ دے۔

مَا مِنْ شَفِيعٍ، دارد دے پہ عقیدہ د مشرکانو باندے چہ ہغوی والی چہ
مونو خیل معبودان خالق او مدبر تہ گنہو سفارشیان ہے گنہو۔

فَاعْبُدُوْهُ، پد یکیں رد دے پہ شرک فی العبادۃ باندے۔

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَ اللَّهُ

خاص ہفتہ تہ گرجیدل ستاسو دے تولو دی ، وعدہ کریدہ اللہ تعالیٰ

حَقًّا إِنَّكَ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ

وعدہ حقہ ، یقیناً ہفتہ اول پیدا کوی مخلوق بیا بہ

يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا

دوبارہ پیدا کوی ہفتہ دے دے دپارہ چہ بدلہ ورکری ہفتہ کسانو تہ چہ ایمان پے راڈریدے

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ

او عملونہ پے کریدی نیک یہ انصاف سرہ ، او ہفتہ کسان

كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ

چہ کفر پے کریدے دوی لہہ خبکل دی دے یشیدلو او بو تہ

وَعَذَابُ أَلِيمٌ لِّمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٢﴾

او عذاب دردناک دے پہ سبب دے ہفتہ چہ دوی کفر کوی ۔

۱۔ دے تذکیر دے توحید نہ روستو پہ دے آیت کنس اثبات دے آخرت دے
پہ دے جملو کنس او بیا زیرے دے مؤمنانو تہ او ویرہ اخروی دہ دپارہ دے
کافرانو او دا آیت بیان دے اند راو دے بشر دے ۔

لِيَجْزِيَ ، لام متعلق دے دے مرجعکم یا دے یعیدہ سرہ او دا حکم دے
بعث بعد الموت دے ۔

بِالْقِسْطِ ، دا متعلق دے دے یجزی سرہ او قسط صفت دے اللہ تعالیٰ دے
یعنی جزاء دے مؤمنانو پہ عدل سرہ ورکوی یا قسط صفت دے مؤمنانو دے
یعنی توحید او نیک اعمال دے دوی سبب دے جزاء دے نو یا سببیہ دہ ۔
مِّنْ حَمِيمٍ ، پہ مِّنْ سرہ اشارہ دہ چہ دایو نوعہ دہ دے مشروب او دے
دینہ علاوہ نور مشروبات ہم شتہ دے ۔

لِّمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ، دا مقابل دے دے بالقسط سرہ پہ دویہ معنی
سرہ ۔

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً

خاص اللہ تعالیٰ ہفتہ ذات دے چہ گر خولے ہے دے نمر دیرے رنہ والا

وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدْ رَءَا مَنَازِلَ

او سپورہی ریرے رنہ والا او مقرر کرے ہے دی ہر یو دپارہ منزلونہ

يَتَعَلَّمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ

دے دپارہ چہ معلوم کرے تاسو شمار دے کلونو او حساب رد میاشتو او ورخو

مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ

تہ دی پیدا کرے اللہ تعالیٰ دا خیزونہ مگر دحق پنکارہ کولو دپارہ

يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ۝

تفصیلی بیانوی دلیلونہ ہفت قوم لہرہ چہ یو ہیبری -

۵۔۔ دا دویم دلیل عقلی دے دپارہ دے توحید رنہ یو عرض (کیفیت) خاصہ دے نواصل دے ہفتہ کیفیت تہ نور و ثیلے شی او چہ د کیفیت کامل او قوی وی نو ہفت تہ ضیاء و ثیلے شی -

وَقَدْ رَءَا مَنَازِلَ، مراد د دینہ منزلونہ دے نمر او د سپورہی دواہو دی یا صرف منزلونہ د سپورہی دی - او دویم قول غورہ دے پہ قرینہ د سورة یس ۳۲ او پداغہ منازلو د قمر سرہ ورخو او شرعی میاشتہ معلومیبری او دا اتہ ویشٹ دی - او مراد د منزلونو نہ خایونہ د راختلو او پریوتلو د ہفت دی -

عَدَدَ السِّنِينَ، یعنی وخت د شروع کیدلو او ختمیدلو د کال -
وَالْحِسَابَ، مراد د دینہ حساب د میاشتو او د ورخو دے -

مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ، حق نہ مراد ظاہرول د مسئلے د توحید او دلیل پہ قدرت او یہ علم د اللہ تعالیٰ دے، او داسے تفسیر خازن کنس لیکلے دی نو دا آیت دلیل دے پداغہ خبرہ چہ حدیث د لولاک، لکہ چہ مشہور دے یہ ژبو د خلقو د ہفت معنی ہم صحیح نہ دہ لکہ چہ

إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ

یقیناً پہ تلو راتلو د شبہ او د ورځ کښ

وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

اوپه هغه شیزو نو کښ چه پیدا کړیدی الله تعالی په آسمانو نو او په زمکه کښ

لَا يَتَّبِعُ لِقَوْمٍ يَشْقَوْنَ ۝ إِنَّ الَّذِينَ

خامنغا دیر دیلونه دی د هغه قوم تر باره چه بیریدی و الله تعالی نه یقیناً هغه کسان

لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ

چه نه لری عقیده د ملاقات زمونږ او رضا شوی دی په ژوند

الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا بِهَا الَّذِينَ

دنیوی او خوشحالیږی پدے دنیا سره او هغه کسان

الفاظ په محدثینو رد کړیدی - الفوائد المجموعه ص ۳۲۶، کشف الخفاء ص ۱۱ د وارو د صنعتانی نه نقل کړیدی چه دا حدیث موضوعی دے .
هان که دا معنی او کپه شی "چه نه وے ستا لیدل مکر د پاره د اظهار د مسئلې د توحید" نو بیا څه وجه د صحت لری په اعتبار د معنی سره لیکن دا توجیه دیره بعید ده .

س: - دا دریم حقیقی دلیل دے - إِنَّ فِي اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ، یو بل پسے راتلو او داسه راتلو د دوی بد لیدل او داسه کمیدل اوزیا تیدل -

لَا يَتَّبِعُ لِقَوْمٍ يَشْقَوْنَ ، مراد د دینه توحید والا دی ځکه څوک چه شرک کوی نو هغه دیلونه نه نیسی د دے مخلوقاتو نه -

هُم عَنْ ابْتِنَا غَفِلُونَ ۝ اُولَٰئِكَ

چہ دوی زمونہ آیتونہ بے پرواہ دی ۔ دفعہ کسان

مَا وَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝

خلے ددوی آوردے پہ وجہ دفعہ عملونو چہ دوی بے کوی ۔

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

یقیناً ہفتہ کسان چہ ایمان بے راوردے او عمل کوی پہ طریقہ دپیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم

يَهْدِيُهُمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي

اوبہ رسوی دوی لہرہ جنت تہ رب ددوی پہ سبب دایمان ددوی چہ بھیڑی بہ

مِنْ تَحْتِهِمْ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتٍ

لانہ دے دینکو ددوی تہ ولے اوسی پہ جنتونو

ک۔ یہ دے آیت کس زور نہ دہ منکرینو تہ او دفعہ غوی غلور صفتونہ
بے ذکر کریدی۔

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا، رَجَاءُ بِه معنی دیرہ او پہ معنی د
امید او پہ معنی د عقیدے سرہ دے، دلتہ آخری معنی مراد دہ۔
وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا، معنی دادہ چہ راضی شوی دی دوی پہ
ژوند دنیوی سرہ پہ عوض د آخرت کس نوعمل کوی دپارہ
د دنیا۔

وَأَطْمَأَنَّنُوا بِهَا، اطمینان دزہ پہ دنیا سرہ نہ حاصلیدی نو مراد د
دینہ نہ خوشحالیدل او دفعہ پہ محبت کس پاخہ کیدل دی۔
غَفِلُونَ، غفلت پہ معنی د جہل او د سادگی سرہ مراد نہ دے بلکہ
بے پرواہی او اعراض کول مراد دی۔ او آیت نہ مراد دلیونہ د توحید
یا قرآن دی۔

ث۔ دا بیرہ اخروی دہ دپارہ د منکرینو او دا خبر دقائ دے۔

الْعِیمِ ⑨ دَعُوهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ

دے نعمتونو کیں۔ بلکہ ددوی بہ پدے جنت کیں داوی چہ پاک دے تالہ

اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ⑩

اے اللہ او پیشکشی ددوی بہ یہ جنت کیں سلام وی

وَاٰخِرُ دَعْوَاهُمْ اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ

او آخری بلکہ یہ ددوی داوی چہ تول صفتونہ د خدا اے توب دے اللہ تعالیٰ دے

رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ⑪ وَلَوْ يَعْلَمُ اللّٰهُ

چہ رب دے عالمیتو دے۔ او کہ در رسولے اللہ تعالیٰ

۹۔ دازیرے اخروی دے دپارہ دے متونکو۔

يَهْدِيْهِمْ رَبُّهُمْ بِاَيِّمَانِهِمْ، يَوْمَ يَعْنِي دَادَه چہ کوی دوی تہ ہدایت
یہ سبب دایمان ددوی سرہ۔

دویمہ معنی دادہ چہ جنت تہ بوچی دوی لرہ رب ددوی
یہ سبب دایمان ددوی۔

یہ اولہ معنی سرہ ہدایت یہ معنی دتوفیق داحمال صالحہ دے او یہ
دویمہ معنی سرہ ہدایت یہ معنی درسلو دے جنت تہ۔

مِنْ تَحْتِهِمْ، مراد ددینہ لاندے دے بنکوا و متحولونو ددوی تہ۔

نہ۔ دا ہم پدغہ زیری کیں داخل دے، مطلب دادے چہ کلہ دوی
خہ شے خواری دجنت د نعمتونو تہ نو آواز بہ او کپی یہ سُبْحَانَكَ

اللَّهُمَّ، سرہ او کلہ چہ ختم کپی خویرل او خبکل نو وائی بہ اَلْحَمْدُ
للہ، یا مراد دادے چہ هر وخت کلام ددوی بہ شروع کیری یہ

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ سرہ او ختمیری بہ یہ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سرہ۔

وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ، یومعنی دادہ چہ پیشکشی ددوی د اللہ تعالیٰ
د طرف نہ لفظ د سلام بہ وی،

بلہ معنی دادہ چہ سلام کول ددوی یویل تہ یا د ملا تکو د طرف
نہ مبارکی بہ وی یہ سلامتی سرہ د عذاب تہ۔

لِلنَّاسِ الشَّرُّ اسْتَجِبْ لَهُمْ بِالْخَيْرِ

خلقوتہ تکلیف رہے وجہ دُغوغت و دُوی (پشانی دے زرخوت و دُوی خیر لہا چہ ہفت زربلای)

لَقَضَى إِلَيْهِمْ أَجَلَهُمْ فَنَذَرُ

خامخا پورے شوئے یہ وے دوی تہ نیت دُوی ، نو پر پودو مونہ

الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي

ہفتہ کسان چہ لہ لری عقیدہ د ملاقات زمونہ یہ

طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝ وَإِذَا مَسَّ

سرکشتی دُوی کس کہو د یہ وی - او ہر کلہ چہ اور سی

نو پہ اولہ معنی سرہ سلام پہ خیلہ معنی مشہورے سرہ دے او پہ
دویمہ معنی سرہ سلام پہ معنی د مبارکی د سلامتیا سرہ دے ۔
۱۔ د دے تعلق د س آیت سرہ دے یعنی کوم خلق چہ تعجب کوی
د رسالت د دے رسول نہ او ہغوی د خان د پاریہ عذاب خواہی لکہ پہ
انفال س آیت کس دی لیکن اللہ تعالیٰ د ہغوی اجابت تہ کوی دارنگ
د دے آیت تعلق د لفظ د رب العالمین سرہ دے یعنی د ربوبیت پہ
وجہ سرہ اللہ تعالیٰ د دوی خیرے ز نہ قبولی او دا زورتہ دہ منکرینو
تہ مطلب یے دادے چہ دوی کلہ د خان د پاریہ خیر خواہی او اللہ تعالیٰ
یے ورلہ زور کوی او دارنگ کلہ دوی د خان د پاریہ عذاب خواہی لیکن
اللہ تعالیٰ دا دُعا ز نہ قبولی ، کہ اللہ تعالیٰ ز قبولے نو دوی یہ
یے تراوسہ ہلاک کریوے ، ابن قتیبہ و ثیلی دی چہ پدیکردلہم داخل
دہ چہ بعضے انسان پہ وخت د غصہ کس خان تہ او خپل بال بچ وغیرہ
تہ خیرے کوی او مرگ او ہلاکت خواہی لکہ عامو اوقاتو کس خرنکہ
چہ رحمت اوروزی او صحت وغیرہ خواہی نو اللہ تعالیٰ خود د دوی
دعا کاتے د خیر ز قبولی لیکن کہ خیرے د دوی اللہ تعالیٰ ز قبولے
نو دوی یہ ز ہلاک شوی وو لیکن انسان لہ خیرے کول پہ خان
او پہ اولاد باندے پہ حدیث کس منع دی ہسے تہ چہ داسے وخت

الْإِنْسَانَ الضَّرَّ دَعَانَا لِجَنَابِ

یو انسان ته تکلیف دده موټو یو دده خپله

أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا

یا په ناسته یا په ولاړه نو هرکله چه لرې کړو موټو

عَنْهُ ضَرْهُ مَرَّكَانَ لَمْ يَدْعُنَا

دده ته تکلیف دده نوروان شې په شرک خپل کولو یا چه بلنه یانوه کړې زموږ

إِلَى ضِرٍّ مَّسَّةٍ كَذَلِكَ زُيِّنَ

هغه تکلیف ته چه رسیدل وژده ته، دغسې خاښته کړل شوې دے

لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

مشرکانو ته هغه عمل چه دوی پکې کوي .

سره برابرې او خورې چه په هغې کښ ددعاگانې قبلېږې نو بیا به پښمانه وي .

فَتَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا، خوكله چه زړې نه هلاکوي نو مهلت ورکوي .

فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ، د دینه مراد شرک او کفر او گناهونه دی او د دے تفسیر په سورة بقره کښ تیر شوې دے .

ملا به تیر شوی آیت کښ طلب د عذاب ذکر شو نو پدې آیت کښ ثابتوی چه دوی پدې طلب کښ دروغ ژن دی ځکه چه په حالت د ضرورت کښ بیا د خیر دعاگانې خواړې نو دا هم زور نه ده منکرینو ته، مطلب پکې دا دے چه بعضی انسان په حالت د تکلیف کښ خاص د الله تعالی ته مراد خواړې او هرکله چه الله تعالی دده ته مصیبت لرې کړې نو بیا په شرک باندې روان شې دا په سورة روم ملا او سورة سجده ملا آیت کښ دغسې بعضی مؤمنان هم په حالت د تکلیف کښ الله تعالی یا دوی او توب او باسی او کله چه مصیبت ترینه لرې شې نو بیا په گناهونو کښ شروع شې .

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِنْ قَبْلِكُمْ

او یقیناً ہلاک کریدی موبہ قومونہ (ریپڑی) مخکین ستاسونہ

لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ

ہرکھ چہ دوی ظلم کریوڈ او راغلی وڈ دوی تہ رسولان د دوی

بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا إِلَّا يَوْمِنُوا كَذَلِكَ

پہ بشکارہ بیاتونو سرہ او نہ وڈ دوی چہ ایمان یے راڈرے وے دغے

نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ

سزا ورکوڈ موبہ قوم مجرمانو تہ ۔ بیا

نکتہ :- پدے آیت کنن یے پہ لجنہ بانہے شروع ٹکھہ کرے دہ چہ
دغہ مصیبت دیروی تو دغایے ہم دیرہ وی بیا ورپسے حال د ناست
سری دے بیا ورپسے حال د ولار سری دے ۔

جَنِّبًا أَوْ قَائِدًا أَوْ فَأْتِمًا ، دَا مُتَعَلِّق دے پہ دغانا پورے او زحاج
و ثیلی دی چہ جائزہ دہ چہ دَا مُتَعَلِّق شی پہ الطر پورے ۔ او دادرے
حالتونہ یے ٹکھہ ذکر کرل چہ انسان د دے درے واپرونہ خالی نہ وی ۔
مَرًّا ، دَا یہ معنی د استمرار سرہ دے پہ شرک بانہے ۔

لِلْمُشْرِكِينَ ، مراد د دینہ مشرکان دی خو هغوی تہ مسرفان د دے وچ
تہ وائی چہ هغوی پر باد کری دی نفسولہ خیل پہ بتدائی د غیر اللہ کنن
او مالونہ خیل پہ تحریم د غیر اللہ او تدار د غیر اللہ کنن ۔

مَا كَانُوا يَحْمِلُونَ ، د دینہ مراد اعمال د مشرکانو دی ۔

مَرًّا :- پدے آیت کنن یرہ دنیوی دہ دپارہ د منکرینو ۔

ربط :- د مخکین سرہ ربط دا دے چہ کلہ خو اللہ تعالیٰ دوی لہ مہلت
ورکوی او دعا کاتے ورلہ قبلوی لیکن روستو د مہلت نہ یے داسے
اونیسی پہ ہلاکت او عذاب سرہ د وچہ د شرک او انکار د رسولانو
نہ او بیا یے ہیخ دغا نہ قبلوی ۔

وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ ، دَا حمله حالیہ دہ او د دینہ روستو فکد بوہم

لِيَ أَنْ أَسِدَّ لَهُ مِنْ تَلْقَائِي نَفْسِي

مانسہ چہ بدلی اوکرم پدے کتب دطرف خیل تہ

إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ

نہ کوم تابعداری زہ مگر دہے چہ وحی کیدی شی ماتہ یقیناً زہ

أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ لَرِيَّ عَذَابَ يَوْمٍ

ویریم کہ نافرمانی اوکرم درب خیل تہ رہہ بدلولو دقرآن سورہ د عذاب ددے

عَظِيمٍ ۝ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا

لوے نہ تہ آوایہ کہ خوشیے وے اللہ تعالیٰ نو تہ پہ وے

۱۴۔۔ دا آیت ہم زور نہ دہ منکرینو د توحید تہ مطلب یے دادے چہ دوی تہ هرکله آیتونہ د توحید بیانیدی نو دوی والی چہ قرآن بنہ د نصیحت کتاب دے لیکن هر خائے پکین د شرک رد دے دا ترے لرے کرہ نو باقی مونوہ منو۔

بیتیت، چہ یہ وضاحت سورہ دلالت کوی پہ توحید باندے۔
غیر هذا اَوْبَدَّ لَهُ، دے فرق دادے چہ غیر، دامعنی دہ چہ دے قرآن پہ خائے بل کتاب داوہ او دے بالکل لرے کرہ۔ او تبدیل، دامعنی دہ چہ پدیکین ترمیم اوکرہ یعنی مسئلہ د توحید ترینہ لرے کرہ پدے دلیل چہ پہ دوی باندے مسئلہ د توحید بدہ لکیری لکہ پہ سورہ بنی اسرائیل ۱۷ آیت او سورہ ص ۸۷ او سورہ زمر ۶۸ کتب دی۔

قُلْ، دا اول جواب دے د مشرکانو د مطالبے مطلب یے دادے چہ زہ ترمیم نہ شم کولے نو تغیر خو یہ طریقہ اولی سورہ نہ شم کولے شکہ چہ دا دوارہ کارونہ سبب د لوئے عذاب دی۔

إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ، دا دلیل دے چہ د وحی نہ بغیر دبل غیز تابعداری جائز نہ دہ۔

إِنْ عَصَيْتُ، مراد د عصیان نہ تبدیل او تغیر دے۔

تَكُونُ عَلَيْكُمْ وَلَا تُرْكَى بِكُمْ

لوسٽلے ما قرآن پہ تاسو باندے اونه به خبر درکړې بولې الله تعالى تاسو ته پدې سره

فَقَدْ كَيْتُ فِيكُمْ عُمْرًا مِنْ قَبْلِهِ

نو يقينًا تير کړيدې ما په تاسو کېن ډير عمر د دے نه منځکېن

أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۱۴ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ

آيا نو عقل نه لرئ تاسو - نو څوک لوی ظالم دے دهغه چا نه چه

اَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ

جوړوي په الله تعالى باندے دروغ يا دروغژن متری

مک - دا دویم جواب دے د مطالبې د مشرکینو حاصل یې دادے چه

بیا ټول ددے قرآن ما د څان نه نه دی شروع کړی

او ددے تعلیم درکول تاسو ته په ارادے د الله تعالى سره دی -

فَقَدْ كَيْتُ، ددے اول مطلب دادے چه زما د څلویښتو کالو تر عمره

پورے صداقت او امانت تاسو پیژنئ او دا هم پیژنئ چه زه الهی یم

ما څه لوستلې یا لیکلې نه دی نو څنگه ما دا کتاب د څان نه جوړ کړل شو -

دویم مطلب دادے چه تاسو ته معلومه ده چه پدې څلویښت کاله

کېن ما د الله تعالى هېڅ نافرمانی نه ده کړلې نو څلویښت کاله ته روستو

بیا څنگه گناه او کړم او دا دلیل دے د عصمت قبل النبوة - په صحیح

حدیث سره ثابت ده چه نبی صلی الله علیه وسلم ته د څلویښت کالو

په عمر کېن وحی د نبوت شروع شولې وه بیا په مکه مکرمه کېن

یې دیارلس کاله او په مدینه طیبه کېن لس کاله تیر کړل او د دے

شپيته کاله په عمر کېن نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفات شو او په

کومو روایاتو کېن چه شپيته کاله ذکر دی نو په هغه کېن کسر (د دے)

حذف کړیدلې -

بِآيَاتِهِ طَائِفَةٌ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ ⑭

آیات تو نے دے دی ہیں، یقیناً نشی بیچ کیدلے داسے مجرمان (دعذاب اللہ تعالیٰ نہ)

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا

او بندگی کوی داخل سو د اللہ تعالیٰ نہ دے دی ہے چاہے نہ

يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ

ضرر او نہ نفع رسولے شی دوی نہ او وائی دوی

هُوَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ شَافِعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ ط قُلْ

چہ دا کسان سفارشیان زمونو دی پہ دربار د اللہ تعالیٰ کیں، او ایہ نہ

أَتَتَّبِعُونَ اللَّهَ يَسْمَا لَا يَعْلَمُ

آیا تا سو خبر و کوئی اللہ تعالیٰ نہ پہ دی ہے چاہے نہ پیڑ فی اللہ تعالیٰ

فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ سُبْحَنَهُ

پہ آسمانوں کیں او نہ پہ زمکہ کیں (یعنی موجود نہ دے) پاک د اللہ تعالیٰ

عَلَىٰ دَاهِمٍ زور نہ دے منکرینو نہ او مشرکینو نہ۔

إِفْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا، یو مراد د دینہ مشرک دے چہ شرک

کوی او دے دی ہے جواز نسبت اللہ تعالیٰ نہ کوی او اللہ تعالیٰ نہ دے ولس

نسبت کوی۔

دویم مراد د دینہ دی ہے شوک دے چہ د اللہ تعالیٰ پہ کلام کیں تبدیل

او کوی او دے دی ہے دی ہے کیں الفاظ یا معانی جو دی۔ پہ اولہ

توجیہ ربط دا دے چہ دے ظلم کوؤنکے نہ یم شکہ چہ افتراء پہ

اللہ تعالیٰ باندے لوئے ظلم دے۔

أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ، اشارہ دے چہ پہ اللہ تعالیٰ باندے افتراء کوؤنکے

او دے قرآن تکذیب کوؤنکے دواہرہ یوشان دی پہ کفر کیں۔

وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾ وَمَا

او لوئے دے دے ہفتے نہ چہ دوی شریکوی دے اللہ تعالیٰ سرہ۔ او نہ

۱۸۔ خلاصہ:- دے خائے نہ تردیرشم آیت پورے دویم باب دے پہ
دے باب کنس رد دے پہ عقیدہ دے مشرکینو چہ ہغوی خیل شرکاء شفعاء
گنری او پتخہ زورے دی او مثال دے دپارہ دے فنا دے دنیا او زیرے
آخروی او بیرہ آخروی دہ۔

تفسیر:- پدے ۱۸ آیت کنس رد دے پہ شرک فی العبادت او پہ
عقیدہ دے مشرکینو چہ ہغوی خیل معبودان شفعاء گنری۔

حاصل دے دوی دے عقیدے دا وڈ چہ دوی وئیل اللہ تعالیٰ یو دے لیکن مونہ
چہ سوا دے اللہ تعالیٰ دے چا بندگی کوڈ لکھ رلات، منات او ہبل وغیرہ نو
دوی زمونہ حاجتوہ پہ اللہ تعالیٰ باندے پورہ کوی۔ رزق راکول، اولاد
راکول، مرضونہ لرے کول وغیرہ۔ او کو مو کسانو چہ پہ دوی کنس پہ
آخرت باندے عقیدہ وہ نو ہغوی دا ہم وئیل چہ دا معبودان پہ
ورخ دے آخرت پہ مونہ لرہ دے عذاب نہ نجات راکوی او پہ اللہ تعالیٰ
باندے پہ زمونہ بخنہ خامخا کوی او دے عقیدے تہ وسیلہ شریکہ
او شفاعت قہریہ رہ اجازتہ وئیلے کیہی۔

امام رازی فرماتی چہ دے مثال زمونہ پہ زمانہ کنس قبر پرست
خلق دی چہ دے اولیاؤ دے قبرونو نا جائز تعظیم کوی رلکھ سجده لگول
او طواف کول او دے ہفتے پہ نوم نذرانہ شکرانہ ورکول او پہ ہفتے باندے
جنتہے او غلافونہ اچول) پدے عقیدے سرہ چہ کلہ مونہ دا
تعظیمونہ او کھونو دا اولیا کرام زمونہ حاجتوہ پہ اللہ تعالیٰ باندے
خامخا پورہ کوی او پہ ورخ دے قیامت پہ ہم دوی مونہ نہ نجات
راکوی، او دا عقیدہ قطعاً شرک دے ٹکھ چہ دے آیت پہ آخر
کنس یے یشرکون فرمائیے دے او پدے آیت کنس دے ہغوی پہ عقیدہ
باندے رد پہ چریو طریقو سرہ شوے دے۔ اول دا چہ دا معبودان
مالک دے نفع او ضرر نہ دی۔ دویم دا چہ اللہ تعالیٰ تہ پہ خیل مغلوب
کنس داسے ہی شوک تہ دی معلوم چہ ہفتہ شفیع قہری وی نو آیا تا سو

كَانَ النَّاسُ إِلَّا أُمَّةً وَاحِدَةً

وہ خلقِ ردِ دینہ مخکنیں) مگر یوہ دلہ وہ (پہ حقیدہ د توحید)

اللہ تعالیٰ لہ خبر ورکوٹی۔

بِمَا لَا يَعْلَمُ، داکناہ د عدم وجودہ د شکہ چہ اللہ تعالیٰ پہ ہر موجود باندے عالم دے۔ دریم دادہ چہ داحقیدہ عین شرک دے او اللہ تعالیٰ د ہر قسم شرک نہ پاک دے۔

مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ، نفی د ضرر او نفع عمومًا دہ او بعضو تخصیص کریدے چہ ضرر پہ وخت د پریخودلو د عبادت او نفع پہ وخت د کولو د عبادت کنیں دی۔

سُبْحَنَهُ، تسبیح، راجع دہ شرک فی العبادۃ تہ۔
وَتَعَالَى، داراجع دے شفاؤنا تہ۔

فائدہ :- پہ دنیا کنیں د بندگانو پہ مینج کنیں د مجرم د بیج کولو د پیارہ یا د یو ضرورت پورہ کولو د پیارہ دے قسمہ سفارش کیدے شی۔ اول قسم شفاعت بالمحبیت یعنی مجرم یا محتاج پہ سفارش کنیں ہفہ شوک پیش کوی چہ ہفہ د مشفوع الیہ (چاہتہ چہ سفارش پیش کیدی) محبوب او کامل دوست وی۔ دویم قسم شفاعت بالوجاہت دے یعنی مجرم یا محتاج پہ سفارش کنیں ہفہ شوک پیش کوی چہ ہفہ د مشفوع الیہ پہ نیز باندے مخاؤرین او دیر عزت مند سرے وی، پیدے دواہو قسمو سفارشونو کنیں مشفوع الیہ مجبورہ شی او خیلہ ارادہ پری بردی او خیل قانون باندے ہم عمل پری بردی او سفارش د ہفہ محبوب یا د مخاؤرین سری ضرور قبلوی، دے دواہو قسمو نو تہ پہ شفاعت قہریہ سرہ تعبیر کیدے شی او مشرکان دا دواہو قسمہ سفارشونہ کول د اللہ تعالیٰ پہ دربار کنیں د خیلو شفاؤ پہ بارہ کنیں گنہری لیکن دا شرک دے شکہ چہ اللہ تعالیٰ د ہیچا د محبت یا د مخاؤرین نہ تہ مجبورہ کیدی۔ دریم قسم شفاعت پہ اذن سرہ دے یعنی یونسن پہ خیل قانون کنیں دا لیکلی وی چہ نہ خیلہ ارادہ نشم پریخودلے او نہ د خیل قانون خلاف کولے شم مگر ہلہ چہ

فَاخْتَلَفُوا وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ

نواختلاق او کړو (روستو خلقو) او که نه وې حکم (د روستوالی د عذاب) چو مخکې مقرر شوې

مِنْ رَبِّكَ لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ فِيمَا

د طرف د رب ستانه خامخا فيصله به شو یوه په مینځ د دوی کښ په هغه څه کښ

فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۝۱۹ وَيَقُولُونَ لَوْلَا

چه دوی پکښ اختلاف کوی - او دوی دای وې نشی

فلانې سرې ماته سفارش او کړی نو هغه به منم نو دا سفارش د ده د اذن د لاندې دې د ده په اختیار سره دې پدېکښ د سفارش کوونکي هېڅ زور په مشفوع الیه باندې نه چلېږي دا سې قسم شفاعت د الله تعالی دربار کښ په دریو طریقو سره ثابت دې اول دا چه یو ژوندې د بیل ژوندی د پاره د دعا خواړې - دویم دا چه ژوندې د مړ د پاره د دعا خواړې - درېم دا چه په ورځ د قیامت نیکان او بېخه شوی خلق د مؤمنانو کتله کارانو د پاره سفارش کوی، دا درې واره په شرح کښ ثابت دی او څلورم قسم یعنی د مړې دعا، د پاره د ژوندی دا په دلیل شرعی سره نه ده ثابت بلکه دې زمانه کښ دا عقیده شرک ته رسېدې ده -

پدې آیت کښ جواب د یو سوال دې -

سوال :- دا عقیده د شفاعت به ستاسو په دین کښ منع وی لیکن مخکنو دینونو کښ خو دا جائز ده ؟

جواب :- او شو چه د ټولو پیغمبرانو دین یو دې اختلاف پکښ خلقو جوړ کړې دې -

آلله وواحدّه، یعنی د وخت د آدم علیه السلام نه شرک د قوم د نوح پورې یا د هلاکت د قوم نوح نه تر عادیانو پورې -

سوال :- هر کله چه دا عقیده د کفر او د شرک ده نو پدوی باندې عذاب وې نه راجی ؟

جواب :- پدې جمله سره جواب او کړې شو چه لَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ

أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ فَقُلْ

نازلیدلے پدے پیغمبر یونسؑ رچہ مونر خواہی دطرف درب ددہ نہ نو تہ اوایہ

إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي

یقیناً علم دغیب خاص اللہ تعالیٰ لرہ دے نو انتظار کوئی یقیناً نہ

مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا

ستاسو سرہ د انتظار کوونکو نہ یم - او مر کلہ چہ

أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً مِّن بَعْدِ

اوسکو د مونر خلقو تہ رحمت پس روستو

ضُرَاءَ مَسْتَهُمُ إِذَا لَهُم مَّكْرٌ

د تکلیف تہ چہ رسیدلے وی دوی تہ نو دقہ وخت کہن دوی لرہ مقابلہ کول وی

مِّن رَّبِّيَّ، مراد دے کلے نہ دادے چہ اللہ تعالیٰ فیصلہ کہے دہ
چہ دامت یہ عذاب سرہ یہ دتیا کہن نہ ہلاکوی ترقیامت پورے،
یا مراد دادے چہ اللہ تعالیٰ فیصلہ کریدہ چہ ہیخوک نہ ہلاکوی خو
پورے چہ دوی لہ یے یہ واسطہ د رسول یا د نائب د رسول خبر نہ
وی ور کہے ؟

نہ دے آیت کہن زور نہ دہ یہ طلب د معجزاتو سرہ د پیغمبر
صلی اللہ علیہ وسلم نہ ، ہقہ معجزات چہ د دوی خواہش یے خواہی،
حاصل د جواب دادے چہ نازلیدل د معجزے داغیب دے او ماسرہ
علم دغیب نشتہ نو اختیار د اور لو یہ راسرہ خنکہ وی ۔

فَانْتَظِرُوا، مراد داچہ د معجزے د راتلو انتظار او کرئی یا دعاقت
د انکار انتظار او کرئی ۔

فِی الْبَیِّنَاتِ قُلِ اللّٰهُ اَسْرَعُ مَكْرًا

یہ آیتوں میں مومنوں کی، تہ او ایہ چاہے اللہ تعالیٰ دیر نہ مقابلہ کو دے کہ دیر بہت تدریس سے

اِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ ﴿۲۱﴾

یقیناً ملائکہ مومنوں کی یہی ہے چاہے تاسو خہ مقابلے کوئی .

هُوَ الَّذِیْ یَسِّرْکُمْ فِی الْبَرِّ وَ

خاص اللہ تعالیٰ ہذا ذات دے چاہے کمر خوی تاسو یہ او چاہے او

الْبَحْرِ طَحْتَ اِذَا کُنْتُمْ فِی الْفُلِکَ

یہ دریا بونو کیں، تروے پورے کوم وخت چاہے تاسو یہ کشتو کیں

وَجَرِّیْنِ بِهْمَ بِرِیْجٍ طَیِّبَةٍ

اور روانے داکشتی یہ دوی یہ ہوا نرے سرے

وَفَرَحُوا بِهَا جَاءَتْهُمْ رِیْجٌ

او خوشحالہ شی دوی یہ ہذا نو راشی ہذا تہ سیلی

۱۱۔ دے آیت کیں زور تہ دہ منکرینو تہ۔

رَحْمَةً، وسعت د رزق، صحت د بدن، باران د رحمت نور نعمتوں،

صَلَاتًا وَقَطَّ او مرض وغیرہ دی۔

مَكْرًا، یہ معنی د دروغ زن کو لو او د مقابلے کو لو یعنی جگرہ کو لو دے،

حاصل داد دے چاہے بعض انسان تہ ہر کلاہ چاہے د سختی نہ روستو راحت

اور سی نو دے د اللہ تعالیٰ د توحید او د قرآن مقابلہ کوئی۔ او د آیت

دلیل دے پدے خبرہ چاہے د ہر انسان سرے لیکوئے ملائکہ مقرر دی۔

اَسْرَعُ مَكْرًا، مکر یہ معنی د پت تدریس د عذاب دے سرعت داد دے

چاہے شوک دیر مستحق د عذاب وی نو ہغوی سرے مخکین ہلاک کری

او نور ورپے ہلاک کری او عجبت صفت د اللہ تعالیٰ تہ دے او سرعت

د ہذا صفت دے لکہ سریع العذاب او سریع الحساب۔

عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ

تیزہ اور لاشی دویتہ چپہ دے مر

مَكَانٍ وَظَنُوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ ۖ

طرف تہ او گمان او کھی چہ دوی راگیر کپے شول پدے چپہ سرہ

دَعَا إِلَهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ

تو راہی اللہ تعالیٰ لہ خالص کوی ہفہ لہہ بلتہ

لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ

راووائی کہ بچ کھوتا مونہ لہ دے مصیبت تہ خاٹا شو بہ مونہ

مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٧٢﴾ فَلَمَّا أَتَاهُمْ إِذَا

دے شکر گزارو ستا تہ - نو ہر کلا چہ بچ کھی اللہ تعالیٰ دوی لہہ نو دغہ وخت کیں

۷۲:۔ پدے آیت کیں اول دلیل عقلی دے بیا زور نہ دہ مشرکینو تہ، حاصل یے دادے چہ کلا یہ دوی باندے خہ غت تکلیف او مصیبت لاشی نو یہ ہفہ وخت کیں صرف اللہ تعالیٰ تہ آواز کوی او دے خپلو معبودانو نوم تہ اخلی او اللہ تعالیٰ سرہ وعدے کوی کہ دا مصیبت یے زمونہ نہ لہے کھو نو مونہ بہ دے اللہ تعالیٰ شکر ادا کوڈیہ توحید منلو سرہ، دارنگ نذر او صدقہ یہ دے اللہ تعالیٰ یہ نوم باندے کوڈ۔ قائدہ:۔ لیکن افسوس دے دے زمانے یہ جاہلا نو چہ دے هغوی یقین او عقیدہ یہ بزرگانو او یہ اولیاد دوسرہ کلکہ شویدہ چہ کہ دیرہ سختی یہ دوی باندے لاشی نو ہفہ بزرگانو تہ لامد دشہ وائی او اللہ تعالیٰ یے ہیر کپے وی نو دوی حال دے مخکنو مشرکانو نہ بدتر دے۔

داسے مضمون علامہ آلوسی یہ تفسیر روح المعانی کیں لیکل دے۔ یُسِّرُکُمْ، دا دے اوچے اولوندے تمام دے سورئہ خیز و سنو تہ شامل دے کہ یہ ہفہ وخت کیں موجود وڈ او کہ نہ وڈ۔

هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ط

دوی ظلم کوی پہ زمکہ کنس پہ تاحقہ سرہ ریعنی شرک کوی

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى

اے خلقو یقیناً ظلم ستاسو تاوان دے پہ

أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ز

خاتونو ستاسو قائدے واخلی قائدے د ژوند دنیوی

ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا

بیا مونبر تہ راگرخیدل ستاسو دی نو خبر بہ درکرو تاسولہ پہ ہفتے

كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۚ ﴿۲۲﴾ إِنَّمَا مَثَلُ

عملونو چہ تاسو یے کوی۔ یقیناً مثال

حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ دَاوِلُونَ دے ربحر) د سولئی دیو حالت ذکر کوی۔

فِي الْفُلِّ، دالویوجھاژونو، وروکشتو او لانچونو تہ شامل دے۔

وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ، پدایکین التفات (نقل) دے د خطاب تہ

غیبت تہ پدایکین دیرے قائدے دی۔ یوہ قائدہ دادہ چہ د دوی

شان اوحال نورو تہ ذکر کوی دیارہ د عبرت اخستلو۔

طَبِيبًا، درمیانہ حالہ تہ دیرہ تیزہ او تہ کمزوری۔

أَحْيَظَ بِهِمْ، احاطہ پہ معنی د ہلاکت سرہ دہ او ہرکلہ چہ قریب

و د ہلاکت تہ ہلاک شوی تہ دی د دے وچہ نہ یے وظنوا اوتیل۔

مُخْلِصِينَ، یعنی د اللہ تعالیٰ سرہ بل خوک نہ شریکوی او دا

اخلاص پہ اصل کنس علم یقینی فطری وی اخلاص ایمانی ندے۔

۲۲۔ دا د مخکنس آیت سرہ متعلق دے۔

فَلَمَّا أَنْجَلَهُمْ، کنس اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ د مشرک د عا ہم

قبلاوی د هغوی تضرع د وچہ نہ۔

يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ، د بعی تہ مراد دلتہ شرک دے پہ دلیل د

آیت د سورة عتکوت ۷۴ باندے، دارنگ پہ سورة الاسراء

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَاۤ اَنْزَلْنٰهُ

دَ ثَوْتِ دنیوی پشان دَ اویو دے چہ داو روڈ موئو ہفہ

مِّنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتٌ

دَ آسمان دَ طرفنہ توکنر داوخیڑی پہ ہفہ سرہ بوئی

اَلْاَرْضِ مِمَّا يَاۤكُلُ النَّاسُ وَالْاَنْعَامُ

دَ زمکے دہفہ قسم تہ چہ خوری پئے انسانان او خاوی،

حَتّٰىۤ اِذَاۤ اَخَذَتِ الْاَرْضُ زُخْرُفَهَا

تردے پورے کلہ چہ واخلی راوئیسے زمکہ دول خیل

۱۷ آیت او سورۃ لقمان ص ۳۱ آیت کہیں دی ۔

بِغَيْرِ الْحَقِّ، مراد دَ دینہ الباطل دی چہ شرک کول دی یعنی
فساد کوی پہ شرک کولوسرہ یا مراد دَ دے نہ دا دے چہ بغی پہ
حق سرہ نہ کوی بلکہ پہ ناحق سرہ پئے کوی بغی بالحق دادہ چہ
مسلمانان دَ کافرانو پہ مالونو باندے غالب شی پہ سبب دَ جہاد
سرہ او دَ ہغوی نہ پئے پہ زور سرہ واخلی ۔

مَتَاعٌ، دَ دے فعل حذف دے تمتعوا متاعاً یا منصوب دے پہ
حرف جر معذوف سرہ فی متاع الحیۃ الدنیا دی ۔ یعنی ستاسو
بغی لبرہ زمانہ دہ زردہ چہ فتاہہ شی ۔

مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا، دا جواب دَ یو سوال دے کہ حُوک دا سوال
اوکری چہ اللہ تعالیٰ تہ علم وڈ چہ دا انسانان بہ شرک کوی نو دہ
دُعائے ولے قبلولہ ؟

تو جواب او شو چہ دا دَ ثَوْتِ دنیوی فائدے دی او دا اللہ تعالیٰ
مشرکانو تہ ہم ورکوی، او دا آیت دلیل دے پس لے خیرہ چہ اللہ تعالیٰ
کلہ کلہ دَ مشرک دُعا ہم قبلوی ۔

وَأَزَيَّنْتَ وُظُنَّ أَهْلَهَا أَتُحْمَمُ

او خاشسته شی او کمان او کپی مالکان د هغه چه یقیناً دوی

قَادِرُونَ عَلَيْهَا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

قادر دی په نو کولو د هغه فصل نوراشی په هغه عذاب زمونږو

لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا

د شپې یا د ورځې نو او گرځوو مونږ هغه داسه دل ټول رصفا

كَأَن لَّمْ تَغْنَبْ بِالْأَمْسِ ط كَذَلِكَ

کړیشوئ (گویا کښ چه نه وؤ ولاړ دغه فصل پرون ، دغسې

نُفُصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾

په تفصیل سره بیانوو آیتونه (مثالونه) د هغه قوم چه فکر کوی -

۲۳ :- هرکله چه متاع د حیاة دنیویه ذکر شو نو اوس د هغه د فنا

او د زوال مثال ذکر کوی د پاره د تزهید فی الدنیا .

الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ، د دیته مراد عمر او سامانوته د دنیا دی -

زُخْرُفَهَا ، ته مراد داسه چه سره ، سپین ، زیړ رنگونه بوټي او

گلونه وغیره پیدا شی او په هغه سره زینت حاصل شی او په داسه کښ

تشبیه ده د ناوله سره چه په زیوراتو سره خاشسته شی نو د انسان

زړه ځان ته ماشله کړی -

قَادِرُونَ عَلَيْهَا ، اشاره ده چه د فصل پوخ شی کو کولو ته نزد

وی -

بِالْأَمْسِ ، مراد ترینه تیره زمانه قریبه ده -

حاصل داسه لکه چه الله تعالی یاران راوړوي او په هغه سره زمکه

شته شی او خاشسته شی په قسماً قسم کولو سره او مالک د فصل

(زمیندار) یقین او کپی چه فصل تیار شویدلے لیکن ناڅاپه په هغه

عذاب راشی او هغه فصل تباہ شی ، دغه رنگه انسان پداسه خپل

ژوند باندے مغرور وی او مختلف امیدونه ساتي لیکن ناڅاپه

وَاللَّهُ يَدْعُوْا إِلَى دَارِ السَّلَامِ ط

او اللہ تعالیٰ راہی بندگان خپل کور دے سلامتی ته .

وَيَهْدِيْ مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ

او روانه دی چالره چه او غواہی په لاره

مُسْتَقِيْمٍ ۲۵ لِّلَّذِيْنَ أَحْسَنُوا الْحُسْنٰى

نیغه باندے . دیکاره دے هغه کسانو چه خااسته عمل په کریدن خااسته بدله ده

وَزِيَادَةٌ ط وَلَا يَرْهَقْ وَجُوهُهُمْ

او زیاتی نعمتونه دی ، او نه به پتوی مخوتو دے دوی لره

په مرگ راشی نو امیدونه په نیمگري پاته شی .

نو مقصد دا دے چه دے دنیا د محبت د وجه نه د اللہ تعالیٰ دین مه پریو دی .

۲۵ : د دنیا د دعا د بیان ته روستو تر خیب دے جنت ته .

يَدْعُوْا ، دعوت د اللہ تعالیٰ په را لیدلو د رسولانو او مبلغینو د حق او قاشم کول د دلیلونو او نازلولو د کتابونو سره دے . اشاره ده چه دعوت لویه مرتبه ده داکار د اللہ تعالیٰ دے او دعوت نه روستو هدايت حاصلیری د دے وجه .

يَهْدِيْ ، په روستو ذکر کړو لیکن هدايت په مشیت د اللہ تعالیٰ سره حاصلیری .

دَارِ السَّلَامِ ، دایونوم دے د نوموتو د جنت نه ځکه چه په هغه کښ سلامونه دی لکه د دے سورت من آیات کښ تیر شوی دی او دارنگ په هغه کښ سلامتیاده د هر آفت نه یا سلام صفت د اللہ تعالیٰ دے یعنی هغه کور د اللہ تعالیٰ دے .

يَهْدِيْ ، مراد د هدايت نه رسول دی صحیح مقصد ته او توفیق ورکول دی .

مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ ، دا دلیل دے په خبره چه اللہ تعالیٰ

قَتَرُوا ذَلَّةً ۖ وَلَكِنَّكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ

توروا لے اوتہ ذلت (رسوائی)، دغہ کسان جنت والا دی

هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ

دوی بہ پہ ہفت کیں ہمیشہ دی - او دغہ کسان

كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ

چہ کوی بد کاروتہ بدالہ د بدائی بہ

بِمِثْلِهَا ۖ وَتَرَهُمْ ذُلًّا مِّمَّا لَهُمْ

بہ شانہ دغہ دی او پتوی بہ ددوی تول بدن دذلت ، نہ بہ وی دوی لہ

مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ

دعنا اب داللہ تعالیٰ نہ شوک بیچ کوڈ لکے گویا کیں چہ اغوشتلے شوے وی

وَجُوهُهُمْ قُطْعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا ۖ

مخونو ددوی تہ ٹکری د تورے شپہ

د مخلوق نہ مستغنی دے او پہ خیلہ ارادے سرہ کار کوی -

۲۶۔ دے آیت کیں زیرے اخروی دے دپارہ د موحدینو -

وَزِيَادَةٌ، دے غورہ تفسیر دیدار الہی دے پہ جنت کیں شکہ دا

یہ صحیح حدیث د مسلم کیں راغلی دی -

أَحْسَنُوا، مراد احسان نہ توحید دے پہ عقیدہ او عمل سرہ -

الْحُسْنَى، خائستہ حالت دے او ہغہ جنت دے -

وَزِيَادَةٌ، تہولو مفسرینو اہل سنت والجماعت د دے تفسیر پہ رؤیت

د اللہ تعالیٰ سرہ نقل کریدے او معتزلہ د دے معنے نہ انکار کوی

او صحیح حدیث رد کوی لکے صاحب کشاف چہ ذکر کرے دی -

امام رازی او خازن د ہغوی د شبہا تو جوابولہ کپی دی ہغہ او کوری -

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا

دفعہ کسان اور والا دی دوی بہ پہ ہفتہ کیں

خَالِدُونَ ﴿٢٤﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا

میشہ وی۔ او پہ ہفتہ ورثہ چہ را جمع بہ کہو موہو دوی ہتول

ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا

بیا بہ اوابو ہفتہ کسانو تہ چہ شرک پے کریدے

مَكَانَكُمْ أَنتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ

اودر پیدو پہ تھائے خپل تاسو او شریکان ستاسو

فَزَيْلَنَا بَيْنَهُمُ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ

نوجداقی بہ لاولو موہو پہ مینخ ددوی کیں او اوبہ والی شریکان د دوی

۲۴:- دا ویرہ اخروی دہ دیارہ د مشرکینو۔

وَالَّذِينَ، پہ دے کیں لام پت دے عطف دے پہ للذین احسنوا باندے۔

بِمِثْلِهَا، مماثلت پہ ناکار والی کیں دے لکہ خٹکہ چہ شرک او کفر پلٹت حمل دے دارنگ ددوی سزایہ ہم پلٹت مکان او خوراک وغیرہ وی او دارنگ مماثلت پہ عدد کیں دے پہ یوسیتہ باندے یہ یوہ سزاوی۔

مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ غَاوٍ، پدے آیت کیں اشارہ دہ رد د شفیع قہری تہ چہ دعوی دسورت دہ۔

كَانَ مَا أَحْشَيْنَا وَجْوهَهُمْ، مراد ددیتہ دادے چہ ددوی مخونہ بہ داسے تورشوی وی لکہ چہ تورہ شپہ پہ خہ خیز باندے او غورولے شی او دا پہ مقابلہ د لایرہق وجوہہم قتر کیں دے۔

مَا كُنْتُمْ اِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿۲۸﴾ فَكُفُّوا

تہ وی تاسو موتی لری بندگی کوڑنکی۔ نو پورہ دے

بِاللّٰهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

اللہ تعالیٰ گواہ پہ مینج زموئید او ستاسو کنیں

۲۸۔۔ دا آیت ہم ویرہ اخروی دہ دپارہ د مشرکانو چہ عقیدہ د شفاعت شرکیہ لری پہ بارہ د معبودانو خیلو کنیں۔ او دا جواب دیو سوال دے۔

سوال :- مخکن آیت کنیں یے او فرمائیل چہ ددوی بیج کوؤکے نشترہ او حال دادے چہ دوی خود نیکانو خلقو بندگی کریدہ تو امید دے چہ هغوی به یے بیج کری؟

جواب :- هغه نیکان خلق ددوی د بندگی تہ به انکار او کری۔

فَرَقَلْنَا بَيْنَهُمُ، یعنی په جدا جدا تخایونو کنیں او درولے شی دپارہ د دے خبرے چہ نیکان خلق په صف د مجرمانو کنیں او نه دریزی یا مراد دا چہ ددوی وصلتونه او تعلقات په ختم کرو۔

وَقَالَ شُرَكَاءُهُمْ، دا په جواب د قول د مشرکانو کنیں دے چہ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَاءُنَا الَّذِي يَدْعُوا مِن دُونِكَ سورة نحل ۸۶ کنیں۔

فائدہ :- په دے آیت کنیں رد دے په هغه چا باندے چہ هغوی د ملائکو یا پیغمبرانویا د اولیا و عبادت کرے دے یا قبر پرستی یے کریدہ او د الله تعالی سره یے په خه صفتونو کنیں شریک کریدی پدے امت کنیں۔ بتان مہ ادا تہ دی شکہ چہ حشر او سوال و جواب کول د بتانو د شان سره مناسب تہ دہ۔

إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لِغَفْلَةٍ ۖ (۲۹)

یقیناً وڈ موثر دے بندگی ستاسو تہ خامخا ناخبرہ۔

هَذَا لَكَ تَبَلُّوْا كُلَّ نَفْسٍ مَّا

دغہ وخت بہ معلوم کری ہر نفس حقیقت دے ہفتہ عمل

أَسْلَفَتْ وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ

چہ متکین پئے لیبرے دے او او پہ کر خولے شی دوی اللہ تعالیٰ تہ چہ مالک دے دوی دے

۲۹۔ قَکْفٰی بِاللّٰہِ شَہِیْدًا، دایہ معنی دے قسم کہیں دے۔ یعنی مشرکان بہ او وائی چہ موثر و خوض و رستاسو عبادت کریدے ستاسو قبر و نو تہ موسجدے او طواف تہ کریدی او ستاسو یہ نوم موثر و تہ کریدی او تاسو تہ مورامد دشاہ و ثیلی دی نو هغوی بہ یہ قسم سرہ موثر جواب و رکری۔

او دا آیت بنکارہ دلیل دے پنے خبرہ چہ ہفتہ پیغمبران او بزرگان چہ خلقو هغوی لہ عبادت تہ کریدی هغوی تہ پئے رامداد شاہ و ثیلی دی یا دے هغوی یہ نوم پئے تزارو تہ کریدی وغیرہ نور دے شرک کارو تہ نو هغوی دے پتو تہ ناخبرہ دی تہ پئے اوریدے دی او تہ پئے لیدلی دی۔ او داسے یہ سورۃ قاطر مگر او سورۃ احقاف مگر آیت کہیں ہم دی او مفسر آلوسی لیکلی دی چہ دے هفتہ حاصل دادے چہ بتان خو یہ ہر صورت کہیں ناخبروی او ہر چہ ملائک دی نو هفتہ خولرے دی شکہ چہ دے مشرکانو دے آسمانی ملائکو عبادت کریدے یہ دلیل دے سورۃ نجم مگر آیت سرہ او ہر چہ اولیاء دی نو شوک خولری وڈ دے عباداتو نہ او دے هغوی علم خیب نشتہ او شوک چہ نزدے وڈ نو هفتہ سرہ دی او مری ہیخ خبرہ تہ آوری لکہ چہ دایہ تحقیق دے سماع موتی کہیں ذکر کیبری یا دا چہ دے مشرکانو دے شرک او دے بدعاتو دے آواز او کارو نو تہ اللہ تعالیٰ هغوی لہ بہ خبرہ ساقی دے دے دے پیارہ چہ یہ حزن او غم و نو کہیں اختہ نشی۔

الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا

پہ رشتیا او ورک بہ شی د دوی نہ ہنہ چہ دوی خہ

يَفْتَرُونَ ۳۰ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ

دروغ جوہل۔ اوایہ خوک روزی درکوی تاسو تہ

مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ

د آسمان او د زمک تہ او یا خوک اختیار منہ دے

السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ

د خوب او د سترگو او خوک راؤ باسی ژوندے

مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

د مړ تہ او را او باسی مړ د ژوندی تہ

وَمَنْ يَدَّ بِرِ الْإِمْرَافِ سَيَقُولُونَ اللَّهُ

او خوک انتظام کوی د ټولو کارونو ، نو اوبہ وائی دوی چہ الله تعالی

نہ۔ دا هم متعلق دے د مخکښ آیت سرہ ، حاصل دا دے چہ کلہ دوی تہ معلومہ شوہ بہ میدان د حشرکښ ، چہ دا بزرگان زمونږ د عبادت نہ بے خبرہ وؤ نو دغه وخت کښ دوی تہ د خپلو عملونو خطائی معلومہ شوہ ۔

تَبَلَّوْا ، بلاء امتحان او معلومیدلو د حقیقت تہ وئیلے شی یعنی دوی تہ بہ معلومہ شی چہ دا عمل د خیر وؤ او کہ د شر وؤ مقبول وؤ او کہ مردود وؤ ۔

مَوْلَاهُمْ ، دلتہ مولیٰ بہ معنی د مالک دے او سورت محمد سلاکښ بہ معنی د مددگار دے نو تعارض نشته ۔

مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ، د شرک دعوے او دلیلونه او قصے یا معبودان باطلہ ۔

فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿۳۱﴾ فَذَلِكُمُ اللَّهُ

تو اویاہ تہ آیا تو خان تہ۔ یح کوئی د شرک تہ۔ تو دغہ صفتونو والا اللہ تعالیٰ د

۳۱۔ خلاصہ :- د دے خائے نہ دریم یاب دے تر آیت سہ پورے ۔
یہ دیکھن داسے عقلی دلیلو تہ پیش کوی چہ مشرکان پہ ہغے بات دے
اقرار کوی او پہ دیکھن پہ اتو آیتونو کنیں زور نہ دہ او تسلی دہ پیغمبر
صلی اللہ علیہ وسلم تہ او بیرہ د عذاب دنیوی او اخروی دہ ۔

تفسیر :- دا آیت سہ دلیل دے پہ دے خبرہ چہ مشرکانو د عرب د
اللہ تعالیٰ دا صفتونہ منل پی رازق دے او مالک د خودو تو او دسترگو
دے او پیدا کوؤنگے دے ، او د تہول عالم انتظام کوؤنگے دے ۔ لیکن بیا
بے ہم ہغہ سرہ شرک کوؤ پہ عقیدہ او د شفاعت قہریہ ۔ د دے
آیت د دھولے د سورت سرہ متاسبت دادے چہ شوک خیل معبودان
شفعاء منی تو هغوی اللہ تعالیٰ او د ہغہ بعضے صفتونہ منی ۔

مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ، مراد د دینہ باران او بوقی او فصلونہ پیدا
کول دی ۔

السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ ، مراد دادے چہ طاقت د سمع او بصر د چا پہ
اختیار کنیں دے او داسے پہ سورۃ الانعام سہ آیت کنیں دی ۔ (رأیتی حیوان
رثونہ) د چرگو او مرغو ۔ یچی او فصلونہ تازہ ، مؤمن او عالم تہ شامل
دے ۔

الْمَنِيَّ ، نطفہ ، منی ، زمکہ ، مشرک او جاہل تہ شامل دے ۔
وَمَنْ يُدْرِى الْمَرَّةَ الْفَ لَامِ اسْتِغْرَاقِي دے یعنی د تہول عالم انتظام شوک
چلوی او دارد دے پہ عقیدہ د متصوفو باندے چہ هغوی وائی د عالم
انتظام قطب او غوثان او ابدال وغیرہ چلوی او پدے بارہ کنیں ہیخ حدیث
صحیح مرفوع موقوف نشتنہ ، کوم حدیث چہ ابن عساکر نقل کرے
دی ہنہ بے سندہ دے او حدیث د ابدال منقطع او ضعیف دے ، لکہ
چہ ابن قیم پہ المنار المنیف کنیں لیکلی دی ۔

رَبُّكُمْ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ ؕ

رب ستاسو دے پہ رشتیا نوشتہ روستو دے پر پخودلو دے حق نہ

إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَلِكَ

مگر گمراہی دہ نوخنکہ اور پیدلے شئی تاسو دے حق نہ دغسہ

حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا

پورہ شویدہ فیصلہ دے پیا ستا پہ ہذا چہچہ نافرمان دی

أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ قُلْ هَلْ

چہ دوی ایمان نہ راوی تہ اوایہ آیا شتہ دے

مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَبْدُو الْخَلْقِ

دے مددگارو ستاسو نہ ہذا شوک چہ اول پیدا ئش اوکری

۳۲۔ دانتیجہ دے مخکین آیت دہ - فَأَنَّى تُصْرَفُونَ، صرف گر خیدلو تہ وئیے شئی معنی دا چہ پہ کوم دلیل سرہ دے حق نہ باطل تہ او دے توحید تہ شرک طرف تہ اوپے اوکریے رَفَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ) دا آیت دلیل دے پدے خبرہ باندے چہ پہ مسائلو دے عقیدہ کنس یو طرف تہ حق وی نو دے ہذا مقابل بہ خامخا گمراہی وی دواہہ طرفو تہ حق نشی کیدے او نہ باطل - سنن چہ بعضے خالق دے ایمان او دے عقیدے مسائل فرسی گنری او وائی چہ دا دواہہ حق دی نو دالوے جا ملان دی۔

۳۳۔ دے آیت مطلب دادے چہ ہرکلا دا مشرکان سرہ دے پوہ نہ پہ شرک باندے کلک وی نو معلومہ شوہ چہ دے دوی پہ بارہ کنس دا فیصلہ شویدہ چہ دوی ایمان نہ راوی۔

أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ، دا تفسیر دے کلمہ دے یا مراد دے کلمہ نہ وعدہ دے عذاب دہ او أَنَّهُمْ پہ تقدیر دے لام سرہ علت دے حَقَّتْ دے۔

ثُمَّ يُعِيدُهُ ط قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ

بیا دوباره پیدائش او کری (نشانی) تہ اوایہ چہ اللہ تعالیٰ اول پیدا کول کوی

ثُمَّ يُعِيدُهُ ط فَإِنِّي تَوَفَّكُونَ ﴿٣٢﴾ قُلِ

بیا بہیے دوبارہ ہم کوی نوپہ شاہ وجہ اوہیدے شی تا سو (توحید) تہ اوایہ

هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَهْدِي

آیا شتہ دمداکارو ستاسو تہ شوک چہ رَسَوَل کولے شی

إِلَى الْحَقِّ ط قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ ط

حق تہ (نشانی) تہ اوایہ اللہ تعالیٰ رَسَوَل کوی حق تہ ،

أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ

آیا نو ہفہ شوک چہ رَسَوَل کولے شی حق تہ حقدار دے دے چہ

يَتَّبِعَ آمَنٌ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ

تا بعداری اوکری شی (حکمت) نو دہفہ یا ہفہ شوک چہ نشی موندے لار مکر ہفہ وخت چہ تہ

يَهْدِي فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾

خود تہ اوشی نوخہ دلیل دے ستاسو ، شہ ریکہ فیصلہ کوئی ریلے دلیلہ)۔

۳۱۔ دا رد دے یہ مشرکینو چہ دہغوی شرکاء ہیخ پیدائش نشی

کولے نو دوی یے یہ شاہ وجہ د اللہ تعالیٰ سرہ شریک کرہ۔

فَإِنِّي تَوَفَّكُونَ ، صرف یہ معنی د اوہید لو دے دیو حال نہ بل حال تہ

مطلق شنگہ چہ مخکس ذکر شو۔ او افک ، یہ معنی د اوہید لو دے

خاص دروغو طرف تہ تو افک خاص دے د صرف نہ۔

۳۲۔ دا ہم رد دے یہ مشرکینو چہ ستاسو شرکاء حق طرف تہ

رَسَوَل نشی کولے حق تہ صرف اللہ تعالیٰ رَسَوَل کوی نو ہغوی موپہ

شاہ وجہ اللہ تعالیٰ سرہ شریکان کرل۔

مخکس آیت کیں رد دے یہ مشرکین بالعباد الصالحین باندے او یہ

وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ

اوتہ کوی تابعداری رہے شرک کولو کیں) دیو دے خلقونہ مکر دکمان ، یقیناً

الظَّنَّ لَا يَغْنَىٰ مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا ط

کمان فائدہ نہ ورکوی د حق پہ بارہ کیں ہیٹھ ،

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿۳۶﴾

یقیناً اللہ تعالیٰ پوہیری پہ مے چہ دوی خہ کوی ۔

شرک فی الالوهیۃ باندے او پدے آیت کیں رد دے پہ شرک فی
الحکم باندے چہ مشرکین بالاحبار والرهبان دی یعنی ستاسو
شرکاء چہ کمرہان پیران او ملایان دی حق طرف تہ ہدایت نشی کوئے
بلکہ ہغوی پہ اھتدأ کیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی او دلیل پدے
باندے لفظ دَ اَنَّ یَتَّبِعَ دے شکہ چہ ہدایت او اتباع دبتانو دشان
سورہ مناسب نہ دہ ۔

إِلَى الْحَقِّ اَوِلِّ الْحَقِّ، کیں فرق دادے چہ اول نہ مراد حق طرفتہ
لارہ خودل دی او دویم نہ مراد پہ حقہ لارہ باندے روانول دی۔
دسے فرق دالی او دلام پہ صلہ دہدایت کیں پہ تفسیر دہدایت کیں
پہ سورۃ الفاتحہ کیں تیر شویدے ۔ بیا اول قسم خو مخلوق کوئے شی
او دویم قسم مخلوق نشی کوئے ددے وجہ نہ یے دشرکاء سورہ
إِلَى اَوَاللّٰہِ تَعَالٰی سورہ لام ذکر کردہ ۔
کَيْفَ تَحْكُمُونَ، یعنی اتباع ددین داللہ تعالیٰ پریددی اتباع دکمرہانو
کوی ۔

۳۶:۔ مخکین آیت کیں رد وڈ پہ صرف تقلید دکمرہانو باندے چہ دا د
اہل ضلالت کار دے نو اوس رد کوی پہ اتباع دکظنیاتو باندے چہ دا
ہم دکمرہانو کار دے چہ دہغوی سورہ دلیل صرف ظن دے یقینی
دلیل ورسرہ نشتہ ، او پہ کمان سورہ یقین نشی ثابت کیدے ۔

أَكْثَرُهُمْ، اکثریے ددے وجہ نہ اوثیل چہ بعضے خو پہ ہوا (خواہش)
پسے روان وی او اکثر پہ ظن پسے روان وی یا ددے اکثر نہ مراد ددوی

وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يَقْتَرَىٰ

او نہ دے دا قرآن چہ جوہ کرے شی

مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقُ

د طرف دے ما سوا د اللہ تعالیٰ نہ اولیکن رانزل کرے شویڈے د پارہ د تصدیق

الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلُ

د ہفے کتابونو چہ د دہ نہ مخکس دی او د پارہ د تفصیل

الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۳۷﴾

د فرض شوؤ حکمونو نشتہ ہیخ شک پد یکنس د طرف د رب العالمین نہ ۔

مشران دی داسے خازن ذکر کبری دی حاصل دادے چہ دا مشرکان چہ خیل معبودان
شفعاء گنری او د هغوی بندگی کوی نو دا ظن دے ٹکہ چہ پہ وحی کنس پہ
دے باندے ہیخ دلیل نشتہ دلتہ مراد د ظن نہ شک دے رے دلیلہ
خبرے یا مراد د ظن نہ دلیل ظنی دے اگرچہ شرعی وی او د حق نہ
مراد عقیدہ یعنی یہ دلیل ظنی شرعی سرہ نور احکام ثابتیری لیکن
عقیدہ پہ ہفے سرہ نہ ثابتیری او داسے یہ سورۃ نجم رَوَّعَا لَهُمْ
يَا مَنْ يَعْلمُ اِنْ يَسْمِعُوْنَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي عَنْهُ شَيْئًا مَّا
کنس دی۔

فائدہ :- دا آیت دلیل دے پدے خبرہ چہ دلیل ظنی پہ باب د عقائد و
کنس نہ کافی کیبری داسے تفسیر قرطبی کنس لیکلی دی۔

۱۔ پہ دے آیت کنس صدیقی د قرآن پاک دے پہ ذکر د پنچو صفات و
سرہ۔ اول دا چہ دا افتراء نہ دہ، دویم دا چہ تصدیق دے د مخکس
کتابونو، دریم دا چہ تفصیل دے د احکام ضروریہ، خلورم دا چہ بیشکہ
دے، پنجم دا چہ اللہ تعالیٰ د طرف نہ دے۔ اور ربطی دے د مخکس آیت
سرہ دادے چہ ظنیات پر یودئی او دلیل یقینی نہ راشی چہ قرآن کریم
دے۔

تَصْدِيقُ، د دینہ مخکس لفظ د کان یا انزل پت مراد دے۔

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا

آیا وائی دوی چہ دا قرآن یے دستان نہ جوہ کریدے، تہ اوایہ نو راؤری

بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ

یو سورت ددہ پشان اورا ویلج ہنہ شوک چہ طاقت لری

مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۳۸﴾

سوا دے اللہ تعالیٰ تہ کہ یچی تاسو رشتینے

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا

بلکہ دوی دروغزن کنری رقرآن پہ سبب دے چہ دوی نہ دے حاصل کرے

بِعِلْمِهِمْ وَلَكِنَّا يَأْتِيهِمْ شَأْوِيلُهُ ط

علم دے او تراوسہ تہ دے ریلے دوی تہ عاقبت دے منلو دقرآن،

كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

د غسے ددروغونست کوڑ ہنہ کسانو چہ دوی نہ منکبن وڈو پیلور سورانو

۳۸۔۔ منکبن صداق دقرآن ذکر کرو نواوس پدے آیت کنس زور نہ

دہ منکرینو دقرآن تہ پہ طریقہ دطلب دمقلے دقرآن دیو سورت

او دے تہ تعدی وٹیلے شی اوپہ دے کنس اثبات داعجاز د

قرآن دے۔

مِثْلِهِ، ضمیر راجع دے قرآن تہ او مماثلت پہ فصاحت، بلاغت

او خاستہ ترتیب او صداق اورشتینے پیشنگویچی کنس دے او سورت

بقرة کنس من مثله شکہ ذکر دے چہ ہلتہ احتمال وڈچہ ضمیر راجع

شی عبد تہ یا ہلتہ مراد مثله تہ تورات او انجیل وڈ او مراد د

ہنہ نہ مناظرہ کول وڈ تعدی تہ وہ لکہ داسے تفسیر سورة البقرة

کنس تیر شوے دی۔

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

نواذو گورہ چہ غرلک شو انجم د ظالمانو ۔

وَمِنْهُمْ مَّنْ يُّؤْمِنُ بِهِ وَمِنْهُمْ

او بعض د دوی تہ ہنہ شوک دی چہ ایمان لاقوی بہ قرآن او بعض د دوی تہ

۳۹۔ یہ دیکھیں روستو د اثبات د اعجاز د قرآن تہ زور تہ دہ منکرینو د قرآن تہ او دہی انکاریئے ذوہ وجہ بیان کریدی۔ یو دا چہ دوی د قرآن پہ مقصد باندے تہ دی پوہہ نو شکہ یے تہ منی او داسے پہ سورۃ الفل سہ او سورۃ احقاق سلا آیت کنیں دی۔ دویم دا چہ دوی تہ د انکار کولو انجام تہ دے بیکارہ شوے چہ ہنہ عذاب دے شکہ دوی انکار کوی۔

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحَيِّطُوا بِهِ لَعَلَّاهُمْ، یاہ پہ بہا کنیں زائدہ دہ او دا مفعول د کذبوا دے یا یاہ سببیہ دہ او مفعول یے پت دے یعنی القرآن او دے مراد دادے چہ ہی شوک د قرآن پہ علومو باندے احاطہ نشی کولے او دوی ہم تہ دہ کرنے شکہ تکذیب کوی۔ دویم مراد دادے چہ قرآن کنیں د جنت جہنم وغیرہ ذکر دے چہ ہنہ تراوسہ پورے د دوی پہ علم کنیں تہ دے راعی۔ دریم مراد دا چہ پہ قرآن کنیں ہنہ علوم او مسائل دی چہ د دوی پہ علم کنیں تراوسہ پورے تہ و راعی او دوی تہ دی اوریدی او مثل مشہور دے چہ الناس اعداء لہما جہلوا خلق چہ پہ کوم غیز تہ پوہیدی نو دشمنی ورسرہ کوی۔

وَلَمَّا يَأْتِيهِمْ قَاتِلُهُمْ، ضمیر راجع دے قرآن تہ او تاویل تہ مراد تفسیر د قرآن دے یعنی دوی تدبیر او سوچ پہ معانی د قرآن کنیں تہ دے کہے بلکہ پہ تقلید د مشرانو سرہ یے تکذیب کریدے دا معنی تفسیر مدارک ذکر کریدے۔ دویم دا چہ ضمیر تکذیب تہ راجع دے او او تاویل پہ معنی د عاقبت سرہ دے یعنی د عذاب د تکذیب۔

مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهِ وَرَبِّكَ أَعْلَمُ

ہذا شوک دی چہ نہ لری ایمان پداے قرآن اور رب ستا بنہ پوہا دے

بِالْمُفْسِدِينَ ﴿۴۰﴾ وَإِنْ كُنْ مِنْكُمْ

یہ حال د فساد کوؤ نکو۔ او کہ دوی تا دروغزن گنری

فَقُلْ لِّيْ عَمَلٍ وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ

نو او ایہ زما د پاره بدلہ د عمل زما دہ رچہ دعوت د حق دے او تا سولہ بدلہ د عمل شتا سو

أَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ وَمِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا

لچہ انکار دے تا سو خلاص یئی دہے عمل نہ چہ زہ کوم او زہ

بِرَبِّ عَمَلٍ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۴۱﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ

خلاص یم دہے عملو نہ چہ تا سو یئی کوئی او بعضہ د وینہ ہذا شوک دی

نک۔ دے آیت کیں زور نہ دہ منکرینو تہ او دلیل دے پداے باندے
چہ شوک د قرآن تہ انکار کوی نو ہذا مفسد دے یہ دلیل د
المفسدین لفظ سرہ۔

يُؤْمِنُ أَوْ لَا يُؤْمِنُ. دا خویا یہ معنی د مستقبل سرہ دے او یا یہ
معنی د ماضی سرہ دے۔

نک۔ یہ دے کیں تسلی دہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ او
مطلب یئی دادے کہ دوی ستا خبرہ تہ منی نو د دوی تہ اعلان د
براءت او کپہ او ہر گلہ چہ یہ آیت کیں مقصد تخصیص د ہر
شخص یہ جزاء د خیل عمل سرہ دے نو دے آیت د قتال
سرہ ہیخ تعلق نشتاہ نو ہذا قول د بعضہ مفسرینو صحیح نہ دے
چہ وائی چہ دا آیت منسوخ دے یہ آیتونو د قتال سرہ۔

يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ ط أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ

چہ غور بدی ، تاتہ ، آیا نو تہ آورول کولے شہ

الصُّمُّ وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾

گنرو تہ او حال دا چہ دوی عقل نہ لری ۔

وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ ط أَفَأَنْتَ

اوبعضہ ددوی نہ ہفہ شوک دی چہ گوری تاتہ آیا نو تہ

تَهْدِي الْعُمْى وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٣﴾

خودنہ کولے شہ ہندو تہ او حال دا چہ دوی تہ پوہیری ۔

ملکہ۔ یہ دے آیت کہیں ہم زور نہ دہ منکرینو تہ چہ دوی قرآن تہ
غور بدی لیکن ذہرہ یہ غوروتوئے نہ اوری۔ او پدیکیں تسلی ہم
دہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تہ۔

يَسْتَمِعُونَ، دا استماع راوریدل) یہ قصد د اعراض او استہزاء
کولو دہ۔

الصُّمُّ، پدیکیں تشبیہ دھندیا نو دہ دگنروسرہ لکہ گنرہم نہ آوری
نوفائدہ نشی اخستلے نو دارنگ دوی ہم داسے اوریدل نہ کوی چہ
فائدہ ترے واخلی۔

وَلَوْ كَانُوا لَا يَعْقِلُونَ، ددینہ مخکین تقدیر د عبارت داسے دے چہ
کوئر سرے چہ عقل لری نو ہم خبرہ نہ آوری توکلہ چہ بے عقلہ
ہم وی نو ہفہ یہ خہ واوری ؟

ملکہ۔ یہ دے آیت کہیں ہم زور نہ دہ منکرینو تہ چہ دوی تاتہ یہ
ظاہری سترگو نظر کوی ستا د ویرولو دپارہ یا ستانہ د تعجب کولو
دپارہ، لیکن ددوی ذہرہ سترگے ہندے دی، او پدیکیں ہم تسلی دہ
پیغمبر علیہ السلام تہ۔ پدے دواہو آیتونو کہیں د کافرانو تشبیہ یے
ورکریدہ دگنرو او دہندوسرہ لکہ چہ کوئر ہیخ نہ آوری اوہوند
ہیخ نہ وینی نو دارنگے دا کافر دحق نہ کانرہ اوہاندہ دی۔

إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَ

یقیناً اللہ تعالیٰ نہ کوی ظلم بہ خلقو میٹر ظلم او

لَكِنَّ النَّاسَ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿۴۳﴾

لیکن خلق بہ خپلو ځانونو پاندے ظلم کوی ۔

وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا

او په کومه ورځ به کوی دوی لږه (دوی پالمان او کړ) کویا ته وڅو حصار شوی

إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ

مگر یو ساعت د ورځ نه پیژندلی به کوی

بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا

په مینځ خپل کس، یقیناً تاوان والا دی هغه کسان دی چه دروغتون کړی

بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿۴۴﴾

پیش کیدل الله تعالیٰ ته او نه دی دوی لار موندونکی ۔

وَلَوْ كَانُوا لَا يُبْصِرُونَ ، تقدیر د عبارت داسے دے چه بوند سرے څه

وینی نه اگر چه ذره بصیرت یی وی نو هر کله چه ذره بصیرت

یی هم نه وی نو هغه به څه اوینی ؟

مکلا :- دا جواب د یو سوال دے ۔ سوال دا وڅو چه د دوی نه طاقت د

اوریدلو اولیدلو اخستل آیا دا ظلم نه دے ؟

جواب :- حاصل یی دادے چه دا ظلم نه دے ځکه چه الله تعالیٰ په چا

هیڅ ظلم نه کوی بلکه هغه په خپل ملکیت کس تصرف کوی چه څنگه

او غواړی ، او دا عدل دے ۔ او دارنگ الله تعالیٰ دے خلقو ته اسباب

د فائده اخستلو ورکړیدی چه غوړو ته سترگه او عقل دے لیکن

د دوی ظلم کول دادے چه دوی د هغه ته فائده نه اخلی ۔

هغه :- په دے آیت کس ویره اخروی ده او دا د آنفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ ،

نتیجه ده مقصد یی دادے چه د قیامت دومره هیبت دے چه د هغه

وَأَمَّا نُرِيكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ

اور کہ اوخایو مونو تاتہ بعض ہفتہ عذاب چہ وعدا کوؤ ددوی سرہ

أَوْ نَتَوَقَّيْكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ

یا وفات کو تالہ (مخکس د عذاب ددوینہ) تو زما طرفتہ راگر خیدل د دوی دی

ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٦﴾

بیا اللہ تعالیٰ خبر دے پہ ہفتہ کارونو چہ دوی یے کوی ۔

دوچہ نہ دا منکرین خلق د دنیا عمر او د قبر حال یو ساعت قدرے بہ او گنری ۔

يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ، مراد دے تعارف نہ ہفتہ تعارف دے چہ د ہفتہ پہ وجہ بہ یو بل تہ ملا متیا اوزورنہ ورکوی اودا تعارف پہ بعضہ حال توکین دے اویا بہ دا تعارف د دیرو ہیبتونو د وچہ نہ منقطع شی یا مراد دا چہ داسے تعارف بہ نہ وی چہ یو بل تہ فائدے ورکوی صرف تعارف د ملا متہ کولو بہ وی ۔ پدے سرہ پہ آیا تو توکین تعارض دفع کیڑی ہفتہ آیا تو نہ چہ دلالت کوی چہ پہ ورخ د حشر بہ دوی د یو بل د حال نہ تاخیر وی تیوسونہ یہ ہم نشی کولے لکہ پدے قول کین فلدا اسباب بئینہم وَلَا يَتَسَاءَلُونَ (سورة المؤمنون ص ۱۸) ۔

إِلَّا سَاعَةً، دالکمان ددوی د ہیبتونو د ورخ د حشر نہ دے یا د دے وچہ نہ چہ دوی خپل عمر بریاد کرے وؤ اودا آخرت د پارہ یے ہیچ عمل نہ وؤ کرے نو ددوی عمر داسے شولکہ چہ یو ساعت وی ۔ نسبت نحشر ذکر دے پہ سورة طہ ص ۲۱ کین او نسبت د یوم بعض یوم ذکر دے پہ مؤمنون ص ۲۱ کین او نسبت د عشیہ او ضحاها پہ سورة تازعات ص ۲۱ کین او نسبت د قلیل ذکر دے اسراء ص ۲۵ او مؤمنون ص ۲۱ کین او نسبت د ساعۃ پہ سورة روم ص ۲۵ او احقاف ص ۳۵ او پدے آیت کین ۔

قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا، داعلت د ماقیل دے یعنی سبب د دے ہیبتونو تکذیب د قیامت او نیشتوالے د ہدایت د توحید دے ۔

ص ۲۶ :- دے آیت کین تسلی دہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تہ اویرہ ویکول

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذَا جَاءَ

او دھرامت دپارہ رسول دے (کواہی کوٹکے پدوی پہ ورخ دقیامت) تو ہر کلمہ چوہ راشی

رَسُولُهُمْ قَضَىٰ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ

رسول ددوی ردپارہ دگواہی فیصلہ بہ اوشی پہ مینج ددوی کیں پہ انصاف سرہ

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝۱۴ وَيَقُولُونَ

او پہ دوی یہ ہیچ ظلم نشی کیدے ۔ او دوی وائی

دی منکریتو تہ ۔ مقصد دادے یا یہ مونو پہ دوی باندے پہ دنیا کیں
عذاب راوونو تہ یہ یے اویتہ اوکہ پہ دنیا کیں عذاب رانہ ولونو قیامت
کیں بہ خامغا پہ دوی باندے عذاب وی ۔ نو تہ ددوی د عذاب نہ بے
غیمہ اوسہ ۔

أَوْ تَتَوَفَّيْنَاكَ ، جزاء ہم پتہ دہ یعنی راویہ ویتی آختر کیں) ۔
فَالْكَافِرِينَ مَرَجَعُهُمْ ، داعلت دپتہ جزاء دے اودا سے پہ سورۃ مؤمن
نکے آیت او سورۃ زحرف نکے ، آیتو نو کیں ہم راغلی دی ۔
شَمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ، پدے کیں اشارہ دہ دیتہ چہ ددوی
پہ عملو نو باندے نور و گواہانو تہ حاجت نشتہ اللہ تعالیٰ پہ خپلہ
خبر دے ۔

وَإِنَّمَا نُرِيكَ ، دپارہ جزاء پتہ دہ یعنی رستا تسلی بہ اوشی) ۔
فَأْتَدُهُ :- پدے آیت کیں د تریتک مقابلہ دہ دنتوفینک سرہ د
دینہ معلومیری چہ پس د وفات نہ د دنیا حالات نہ لیدے کیبری
نبی صلی اللہ علیہ وسلم یے ہم نہ وینی ۔

نکے :- دا د ویرے اخروی سرہ تعلق ساقی ددے آیت یو تفسیر
دادے چہ د ہر تیر شوی امت دپارہ رسول وڈ نوکلمہ چہ پہ ورخ
د قیامت ہغہ رسول حاضر شی او شہادت ورکری پہ امت باندے
نو دوی لہ عذاب ورکیدے شی نوجاء رسولہم نہ مراد پہ قیامت
کیں حاضر کیدل دپارہ د شہادت ورکولو دی ۔

دویم تفسیر دادے چہ د ہر امت دپارہ رسول مقرر شوے وڈ

مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ

چہ کلمہ بہ وی دا وعدہ کہ یثی تاسو

صَادِقِينَ ۴۸ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي

رشتینی - آویہ تہ زہ نہ لرم اختیار د تخان د پانہ

ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ

د ہیخ ضرر لرے کولو اولہ د فائدے حاصلو لو لیکن ہتہ چہ او غواہی اللہ تعالیٰ

لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ

(نوفہ کوی) د ہر یو رنہ متو کئی امت د پانہ یوہ نیہ تہ دہ (د عذاب) کلمہ چہ راشی دا نیہ تہ د دوی

فَلَا يَسْتَأْذِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِرُونَ ۴۹

پس نہ بہ روستو کیدے شی یو ساعت اولہ بہ مخکن کیدے شی۔

د اللہ تعالیٰ د طرفہ، نو کلمہ بہ چہ د رسول دوی تہ راسخ پہ دنیا کنش نو دوی بہ انکار او کړو نو پہ دوی بہ عذاب راسخ، بنا پہ دویم تفسیر دے آیت کنش ویرہ د عذاب د تیوی دہ اوقاد اجاء رسولہم تہ روستو لفظ د کن بو اپت دے۔

۴۸:- دے آیت کنش زور نہ دہ متکرینو تہ چہ ہر کلمہ مخکن آیت کنش اشارہ اوشوہ عذاب تہ نو دوی تپوس او کړو پہ طریقہ د انکار چہ د دے عذاب نیہ تہ مونہ تہ او خایہ۔

إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ، جمع یے ذکر کریدہ ٹککہ چہ خطاب نبی او مؤمنان تہ دے۔

۴۹:- دا جواب دے د مخکن قول د متکرینو، حاصل د جواب دا دے چہ زہ تخان لہ اختیار د نفع، ضرر تہ لرم نو علم د تاریخ د عذاب د راتلو لرے خبرہ دہ لیکن دومرہ معلومہ دہ چہ ہر عذاب لہ نیہ تہ مقررہ چہ دے تہ، نہ روستو کیدے شی اولہ مخکن کیدے شی۔

نکتہ:- داسے مضمون والہ آیت سورۃ الاعراف ۱۵۵ آیت کنش ہم تیر شویدے صرف فرق دا دے چہ ہتہ یے نفع مخکن ذکر کرے دہ او

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَيِّنَاتًا

تہ اوایہ آیا فکر کریں کہ ناشی تاسو تہ عذاب دے اللہ تعالیٰ دے شیے

أَوْ نَهَارًا ۖ مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ۝

یا دوسے نوٹہ تدبیر دے چہ ذریعہ اوکری ہفتہ لڑہ مجرمان روزانہ دستان پھر کولو۔

دلالتہ کنیں یے ضرر مخکس ذکر کریں یے نو وجہ دادہ چہ ہلتہ دے علم دے قیامت خبرہ وہ او علم نفع دہ۔ او دلالتہ کنیں دے عذاب ذکر و او عذاب ضرر دے۔ نو ہر آیت کنیں دے ہفتہ ٹٹاے مناسب لفظ مخکس راویہ شوعے دے۔

فائزہ :- جواب دے مخکس قول دے کافر انوچہ متی ہذا الوعد دے یہ سورۃ ملک ۷۷ آیت کنیں او سورۃ یس ۷۷ آیت کنیں یہ بلہ طریقہ سرہ ذکر کرے دے او دلالتہ بلہ طریقہ دہ وجہ دادہ چہ دلالتہ مقصد دے دوی اعتراض و یہ رسالت دے رسول یا تدے نو یہ جواب کنیں نشان دے رسول یے ذکر کرو او یہ ہفتہ دواہ سورتو کنیں مقصد اخبار دے عذاب دے نو ہلتہ دے ہفتہ مناسب ذکر او کرو۔

اِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ، دے یہ سورۃ نحل ۷۷ آیت او سورۃ اعراف ۷۷ آیت کنیں ذکر دی ہلتہ وجہ دے فرق ذکر کرے شوعے دہ۔

۱۔ پدے آیت کنیں زور نہ دہ منکرینو تہ سرہ دے ویرے و کولو دے عذاب نہ او تعلق دے دے دے طلب دے عذاب سرہ دے یعنی دے ہفتہ دوم جواب دے حاصل یے دادے چہ کلام عذاب دے اللہ تعالیٰ دے شیے یا دے ورٹے ناشی نو دا منکرین بہ دے ہفتہ دے دفع کولو دے پارہ سمہ سقی خہ تدبیر اوکری بیا تا منصوب دے یہ ظرفیت سرہ او یہ معنی دے لیلہ سرہ دے۔

مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ، دے یہ معنی دادہ چہ خومرہ لوے عذاب دے چہ یہ تلوار سرہ طلب کوی مجرمان ہفتہ لڑہ دے اللہ تعالیٰ تہ۔ او پدے توجیہ سرہ جزاء دے شرط دے ان معذوف دے رہنما نہ یہ شیے یہ استعجال یا تدے پدے معنی سرہ ضمیر دے وینہ راجع دے اللہ تعالیٰ تہ او دا اذا دے استفہام دے پارہ او تعظیم او انکار دے۔ دو سیمہ معنی دا دہ

أَشْمَرًا إِذَا مَا وَقَعَ أَمْنَتُمْ بِهِ ط الْعَنْ

آیا بیا کله چه راشی دا عذاب نو ایمان به را و پری تا سوید آیا اوس ایمان را و پری

وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ۵۱ شَمَرًا

او په تحقیق سره وئ تا سو چه دامو په تلوار غوښتو - بیا به

قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ

او ئیل شی ظالمانو ته او غکی عذاب

الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ

د میثوالی نه شی در کید له تا سو ته بدله مکر د هغه عمل به سبب چه تا سو

تَكْسِبُونَ ۵۲ وَيَسْتَبْرِكُ أَحَقُّ هُوَ ط

کولو - او تپوس کوی دوی ستا سو نه آیا حق دے دا عذاب د قیامت

چه څه تد بیر دے چه نر به یئ او کړی مجرمان د پاره د بیج کید لو د عذاب نه او پدے معنی سره ضمیر د مننه راجع دے لفظ د ما ذاته - او ما په معنی د ای شی او ذا په معنی د الذی دے او دا جزاء د ان ده -

سلف - دا آیت هم د مخکن سره تعلق لری مطلب یئ دا دے که دوی د عذاب د دفع کولو د پاره دا تد بیر او کړی چه هغه وخت به ایمان را و پری نو ملائک به دوی ته جواب او کړی چه آیا اوس ایمان را و پری، او حال دا دے چه پدے وخت کنس ایمان نه قبلیری -

الْعَنْ، د دینه مخکن عبارت پت دے یعنی راو به و ئیل شی دوی ته او داسه پدے سورت سلف آیت کنس دی -

سلف - دے آیت کنس ویره د عذاب د نیوی ده که چرے د عَذَابِ الْخُلْدِ، نه مراد عذاب د دنیا شی او د مخکن آیت سره مناسبت لری او عذاب د نیوی ته خلد هله و ئیل شی چه په هغه عذاب کنس هلاک شی، او یا ویره اخروی ده که چرے عذاب د خلد نه مراد عذاب د آخرت شی -

قُلْ اِي وَرِيَّ اِنَّهٗ لَحَقُّ و مَا

تہ اوایہ ہاؤ قسم دے یہ رب زما یقیناً دا خامخا حق دے او تہ یث

اَنْتُمْ بِمُعْجِزَيْن ۝۵۳ وَلَوْ اَنَّ

تاسو بیج کوؤنکی ٹخان لہر دے عذاب تہ او کہ شئی

يَكُلُّ نَفْسٌ ظَلَمَتْ مَا فِي الْاَرْضِ

دپارہ دہریو نفس چہ ظلم یے کریدے ہنہ خہ چہ یہ زمکہ کیں دی

لَا فَتَنَ يَهٗ ط وَاَسْرُوْا السَّامَةَ

خامخا بدلہ یہ ورکوی دے یہ ہنہ سرہ او پتوی یہ دوی پنبیما تیا

لَمَّا رَاَوا الْعَذَابَ وَقَضٰى بَيْنَهُمْ

ہرکہ چہ اوینی دوی عذاب لہر او فیصلہ یہ اوکریشی یہ مینخ ددوی کیں

بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ۝۵۴ اَلَا اِنَّ

یہ انصاف سرہ او یہ دوی بہ ہیٹ ظلم شئی کیدے - خبردار یقیناً

۵۳:- دا زورتہ دہ منکرینو د عذاب او د قیامت تہ کوم چہ یہ

مخکین آیت کیں ذکر شول - او پدے آیت کیں قسم کریدے اللہ

تعالیٰ پخپل ذات باندے یہ بارہ د راتلو د قیامت کیں او دا رنگے

قسم یہ سورہ مریم ۵۸ آیت او سورہ سبا ۵۷ آیت او سورہ تغابن

۵۷ آیت کیں راسخ -

هُوَ ، ضمیر راجع دے ہنہ عذاب تہ چہ وعدہ یے کہے شویدہ چہ

عذاب الخلد دے یہ ورخ د قیامت -

بِمُعْجِزَيْن ، لازمی دے یہ بمعنی د بیج کیدونکی د عذاب تہ لیا

متعدی دے بیج کوؤنکی ٹخان لہر - یا عاجز کوؤنکے اللہ تعالیٰ لہر او

عاجز کیدل دیو خیز لازم دی د ہنہ سرہ فوت کیدل -

۵۴:- پدے آیت کیں ہم ویرہ اخروی دہ چہ کلہ قیامت قائم شی

نو مشرکان نہ یہ فدیہ ورکولو خلا صیرپی او نہ یہ پنبیما تہ کیدلو سرہ -

يَلِّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ

خاص اللہ تعالیٰ لہ دے اختیار دہقہ خیز و نوچہ بہ آسمانوتو او پہ زمکہ کنس دی

الْآيَاتِ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَلَكِنْ

خبردار یقیناً وعدہ ذ اللہ تعالیٰ یقینی دہ او لیکن

أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝ هُوَ يُحْيِي

اکثر د خلقو نہ تہ پوہیری ۔ خاص اللہ تعالیٰ ژوندی کول کوی

فائدة :- لفظ دَ وَاسْتَوْفَا ، دَ اضدادونہ دے ، یعنی دَ دے دوه
معنی دی چہ دَ یویل ضد دی ۔ یومعتی دادہ چہ پتہ بہ کپی مشران دَ
مشرکینو پشیمانیا لره دَ خیالوتابعدارونہ لیکن دا هغه وخت چہ لا اور تہ
نہ وی داخل شوی ۔

دویمہ معنی دادہ چہ بنکارہ بہ کپی دوی پشیمانیا لره محکہ چہ دوی
عذاب وینی اوہیبت بہ پرے راشی ۔

لَا فَتَنَّاكَ بِهِ ، دَ دے تہ روستوما تقبل منها رقبول بہ تہ کہے شی پتہ
دے لکہ چہ یہ سورة العنبران سہ آیت او سورة مائده سہ آیت
کنس دی ۔

بہ :- خلاصہ : دَ دے خالے تہ خلورم باب دسورت دے تراویا سہ
آیت پورے پد یکتن رد دَ شرک فعلی دے ، دارنگ رد دے یہ اتحاد
الولد باندے او عقلی دلیلوتہ دی چہ کارسات او غیب دان صرف
اللہ تعالیٰ دے ۔ او ترغیب دے قرآن کریم تہ او بشارت دے
ایمان والوتہ ۔

تفسیر :- دا آیت دلیل عقلی دے چہ واکدار دَ هرخہ اللہ تعالیٰ دے ۔
او دَ دے یہ دویمہ جملہ کنس اثبات دَ بعث بعد الموت دے او مراد
وَعَدَ اللّٰهُ ، نہ هغه دہ چہ تیر شوے درے آیتوتو کنس ذکر شوے دہ
او اِنَّ يَلِّهِ مَا فِي السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ ، آہ ہم دلالت کوی یہ قدیہ
نہ قبولو باندے ۔

وَيُصِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٤﴾ يَا أَيُّهَا

اوسرہ کول کوی او خاص مقلہ تہ بہ او گرٹولے شی تاسو ۔ اے

النَّاسُ قَدْ جَاءَ تَكْمُرُ مَوْعِظَةٌ

خلقو یقیناً رانغلے دے تاسوتہ وعظ ر نصیحت

مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ

د طرفی د رب ستاسوتہ او شفاء د هغه مرضونو چہ یہ سینو کیں دی

وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ

او ہدایت او رحمت دے د پارہ د مؤمنانو ۔ تہ اویاہ

۵۴ :- دا ہم دلیل عقلی دے چہ اختیار متد د ژوند او د مرگ
اللہ تعالیٰ دے ۔ او یہ آخری جملہ کیں اثبات د قیامت دے ۔

۵۵ :- پدے آیت کیں ترغیب دے قرآن پاک تہ ۔ ہرکله چہ مخکین
د عذاب او د قیامت ذکر او کرے شونو د هغه تہ د بیج کیدلو د پارہ
ذریعہ ذکر کرلہ چہ قرآن دے ۔

او د قرآن پے خاور صفات ذکر کری دی ۔

اول، مَوْعِظَةٌ، یعنی منع کوونکے د بدو اخلاقوتہ ۔ وعظ
زجر دے چہ ورسرہ تخویف وی (خازن) ۔

دویم، شِفَاءٌ، یعنی علاج د مرضونو د ذرہ شرک او نفاق او شک
او بغض وغیرہ ۔ او دے دواروتہ صفات تخلیہ وائی ۔

دریم، هُدًى، دے یعنی خودونکے د خاشتہ عقائدو او اعمالو ۔

خاورم، رَحْمَةً، دے یعنی سبب د نرم والی د ذرہ دے او د نزول
د رحمت الہی دے د ایمان والو د پارہ ۔ او دے دواروتہ صفات
تخلیہ او تجنیہ وائی ۔

فائدہ :- ہرکله چہ اول ضروری دفع د ضرر وی او هغه یہ موعظہ
او شفاء کیں دی نو هغه پے مخکین کرل یہ صفتونو د نفع ورکولو
باندے چہ هغه هُدًى او رحمة دے او دفع د ضرر ہم دوقہ قسمہ

بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ

پہ فضل دے اللہ تعالیٰ او پہ رحمت دے اللہ سرے تو پیدا دے

فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾

خوشحالہ شی خلق دا غورہ دے دے اللہ مال نہ چہ جمع کوی ئے خلق۔

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ

اویہ آیا فکر کریدے تاسو چہ غہ چہ پیدا کوی دی اللہ تعالیٰ ستاسو دپارہ

مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا

غہ رزق حلال تو جو ہوئی تاسو بعضے دے غہ نہ حرام

وی یو غہ چہ دے ضرر نہ منع کوی دویم غہ چہ شتہ ضرر لرے کوی
تواول تہ اشارہ دہ پہ موعظہ او دویم تہ اشارہ دہ پہ شفاء سرہ۔
۵۸۔ دا ہم ترغیب دے قرآن تہ۔ فَبِذَلِكَ، اشارہ دہ مجبوعہ فضل
اور رحمت تہ اویدے کلام کنیں اختصار دے اصل داسے دے چہ
قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ۔ او تکرار دے دیر تاکید دپارہ دے۔

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ، مراد دے فضل اللہ نہ قرآن دے او مراد
دے رحمت نہ توحید او سنت دے چہ دا دواہ سبب دے خوشحالی دے دپارہ
دایمان والو۔ دے وچ نہ حدیث کنیں باعلی دی چہ رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم فرمائی، رہغہ شوک چہ غہ تہ اللہ تعالیٰ ہدایت
او کبری دے اسلام او علم ورتہ وکبری دے قرآن بیا دے مخلوق تہ
شکایت کوی دے خیلے لورے نو اللہ تعالیٰ پہ ددہ دے دواہو سترگو ترغیب
فقیری اولیکی ترمرکہ پورے۔

دویم قول دا دے چہ مراد دے فضل تہ قرآن دے او مراد دے رحمت
تہ دادے چہ اللہ تعالیٰ شوک دے اہل او گر خوی، دریم قول
دادے چہ فضل قرآن دے او رحمت سنت دے۔

وَحَلَّالًا قُلِّ اللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ

او بعضے حلال آویہ تہ آیا اللہ تعالیٰ اجازت کریدے تاسوتہ (دھرام حلال جوہر وی)

أَمَّ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ ۝۵۹ وَمَا ظَنُّ

بلکہ تاسویہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ جوہر وی۔ اوخہ کمان دے

الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ

دھنے کسانو چہ جوہر وی یہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ رجہ خدہ اوکشی دوسری

يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ

یہ ورخ د قیامت کیں، یقیناً اللہ تعالیٰ فضل والا دے

عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ

یہ خلقو باندے لیکن دیر خلق

لَا يَشْكُرُونَ ۝۶۰ وَمَا تَكُونُ فِي شَأِنٍ

شکر تہ کوی۔ او تہ تہ تہ یہ خہ حال کیں

۵۹۔ دے آیت کیں رد دے د شرک فعلی، مطلب دا دے چہ

ھرکلاہ دلیلوتہ د توحید ہم بیان شول او قرآن پاک ہم موجود

دے نو د خان د طرف تہ ولے حلال او حرام جوہر وی۔

مِنْ لِّزُوقٍ، فصلوتہ، خاری وغیرہ او دا ہول یہ برکاتو د آسمان

سرہ پیدا کیڑی د دے وجہ نہ انزل ذکر شو او پدے آیت کیں

سخت رد دے یہ ہفہ چا باندے چہ یہ حلال حرام، جائز ناجائز

کیں بغیر د دلیل نہ ذیل چا تقلید کوی او دیتہ شرک فی التشریع

او فی الحکم او فی التحلیل والتحریم وثیلے شی۔

۶۰۔ دے آیت کیں زور نہ دہ شرک فعلی کوؤ نکوتہ چہ دوی یہ

اللہ تعالیٰ دروغ جوہر وی۔

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ، مراد د دینہ فضل دے یہ دنیا کیں، نعمتوتہ

ورکول او مہلت ورکول۔ داریکے فضل قرآن پاک دے چہ یہ ہفہ

وَمَا تَشَلُّوْا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُوْنَ

اُونہ لوے تہ د اللہ تعالیٰ د طرفہ شہ قرآن او نہ کوئی تاسو

مِنْ عَمَلٍ اِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا

شہ کارونہ (عملونہ) مگر یو مونو پہ تاسو باندے حاضر ناظر

اِذْ تُفِيضُوْنَ فِيْهِ وَمَا يُعْزِبُ

کلہ چہ شروع کوئی تاسو پہ ہفت کیں، او نہ شی پستیدے

عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْاَرْضِ

د رب ستانہ پہ قدر د یو ذرے پہ زمکہ کیں

وَلَا فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا اَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ

او نہ پہ آسمان کیں او نہ ورکو تہ د دینہ

وَلَا اَكْبَرَ اِلَّا فِيْ كِتٰبٍ مُّبِيْنٍ ﴿٤١﴾

اُونہ ا لوے مگر پہ کتاب بشکارہ کیں دی (علم د اللہ تعالیٰ)

کیں بیان د تحلیل او تحریم دے ۔

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ، دا منصوب دے پہ ظن سرہ یعنی د قیامت پہ بارہ
کیں د دوی شہ گمان دے یا کلام پت دے یعنی رماذا يفعل بهم
یوم القیامتہ ۔

ملک دے آیت کیں دلیل عقلی دے چہ عالم پہ ہر پت او بشکارہ
باندے یو اللہ تعالیٰ دے ۔

فِيْ شَآءٍ، چہ شان مصدر وی تو پہ معنی د قصد کولو سرہ دے او
کلہ اسم مصدر وی پہ معنی د ہر حال او کار چہ ہغہ مقصد وی،
پدے آیت کیں د شان تہ مراد ہغہ حالتونہ د پیغمبر دی چہ دیوانے
والی سرہ تعلق لری ۔

وَمَا تَشَلُّوْا مِنْهُ، مراد د دینہ ہغہ حالت دے چہ پیغمبر امت تہ
قرآن بیانوی، مِنْهُ، ضمیر راجع دے اللہ تعالیٰ تہ او مِنْ قُرْآنٍ،

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ

خبردار یقیناً دوستان دے اللہ تعالیٰ نہ بہ وی میخیرہ

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٢﴾

یہ دوی ہاندے اونہ بہ دوی غمزن کیری رہہ ورخ د قیامت۔

مِنْ، بعضیہ دے یا ضمیر راجع دے قرآن تہ او دویم قرآن نہ مراد تکرہ دہ لکہ آیت او سورت۔

وَلَا تَعْمَلُونَ، مراد دینہ ہتول اعمال دامت دی۔

كِتَابٍ مُبِينٍ، مراد د دینہ لوح محفوظ دے او حقہ تعبیر دے د علم د اللہ تعالیٰ تہ چہ لیکل شوے دے۔

فَالَّذِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ، داسے پہ سورۃ سباء س آیت کنس دی۔

سوال :- دلتہ فی الارض یے مخکن راویدے او سورۃ سباء کنس روستو دے ؟

جواب :- دلتہ مخکن احوال د زمکے والو ذکر شول د دے وچ نہ ارض یے مخکن راوہ۔

وَلَا أَصْغَرُ، دا منصوب دے حکہ چہ اسم دے د لَا، نفی الجنس د پاره۔

۴۲ :- پہ دے آیت کنس زیرے دے نیکانو خلقوتہ او پہ دے سورت کنس د اولیاء اللہ د ذکر کولو نکتہ دا معلومیری چہ مشرکینو ہغوی شفعاء گنزل، او د ہغوی بندگی یے کولہ نو اللہ تعالیٰ پدے آیتونو کنس د ہغے حقیقت حال ذکر کرو۔ چہ اولیاء د اللہ تعالیٰ کیدے شی لیکن شفعاء نشی کیدے او اولیاء اللہ، ولایت د دوی د طرف نہ محبت کول د اللہ تعالیٰ سرہ یہ طاعت او عبادت کولو سرہ او د اللہ تعالیٰ د طرف نہ ولایت ہم محبت کول او حفاظت او نصرت کول دی۔ او دویمہ معنی موافق دہ د سورت بقرہ ۲۵۷ آیت سرہ۔ لَا خَوْفٌ، مراد د دینہ دادے چہ یہ قبر او حشر کنس یہ پہ دوی ہاندے خوف او حزن نہ وی۔

الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٤٣﴾

دا ہفہ کسان دی چہ ایمان یے راو پیدے او دوی ٹخان ساقی دہر گناہ نہ۔

لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

د دوی د پآرہ ذیلے دے یہ ٹونہ د نیوی کیں

وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ

او یہ آخرت کیں۔ نشتہ بد لیدل د کلمو د اللہ تعالیٰ لہر روعدے د ہفہ

۴۳۔ یہ دے آیت کیں تعریف د اولیاء۔ کرامودے یہ دو د صفتو نو سرہ۔

اول صفت د ایمان دے چہ مراد د ہفہ نہ ایتمان کامل دے۔
دویم صفت د تقویٰ دے چہ مراد د ہفہ نہ د شرک او بدعت د گناہونو نہ بیج کیدل دی۔

او خازن ذکر کری دی چہ ولی اللہ ہفہ دے چہ حقیقہ یے صحیح وی
بناء وی یہ دلیل باتدے او اعمال یے صالح وی موافق د شرع سرہ
وی او یہ حدیث مرسل کیں را علی دی چہ اولیاء اللہ ہفہ دے چہ د
ہغوی یہ لید لو سرہ اللہ تعالیٰ یا دیوی۔

دا آیت دلیل دے یہ دے خبرہ چہ شوک د یوحکم شرعی مخالفت کوی
یہ شرک کولویا بدعت کولو سرہ نو ہفہ ولی اللہ نہ شی کیدے۔
خطیب شریعی یہ تفسیر کیں د قشیری نہ نقل کرے دی چہ یہ
نبی کیں عصمت شرط دے او یہ ولی کیں حفاظت ر ٹخان د گناہ
نہ (لج کول) شرط دی نو ہفہ چہ یہ ہفہ باتدے د شرع اعتراض
وی نو ہفہ دھوکہ مار دے۔

ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝۴۴ وَلَا

دا کامیابی لویہ دہ - او نہ دے

يَحْزَنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ

خفہ کوی تالہ وینا ددوی یقیناً عزت

لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝۴۵

پہ اختیار دالہ تعالیٰ کیں دے ہول ہفہ ہر خہ آوری پہ ہر خہ پوہہ دے۔

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ

خبردار یقیناً پہ اختیار دالہ تعالیٰ کیں دی ہفہ شوک چہ پہ آسمانوں کو کیں دی او ہفہ شوک

۴۴۔ دے آیت کیں زیرے دے اولیاء اللہ تہ۔ دنیا کیں د بشارت ور کولو مقصد دا دے چہ پہ حالت د خنکدن کیں ملائک ہفہ لہ زیرے د جنت ور کوی دارنگ رشتینے خوبونہ لیدل، او پہ حدیث د مسلم کیں وارد دی چہ یوشخص نیک عمل کوی او نور خلق د دہ تعریفوتہ پہ ہفہ وجہ سرہ کوی نو دا دنیوی بشارت د مؤمن دے نولفظ البشری عام دے کہ ملائیکو د طرف تہ وی او کہ د انسانو۔ او پہ آخرت کیں زیرے دا دے چہ کلہ د قبرونو تہ او حی نو دوی لہ ملائک زیرے ور کوی د جنت۔

۴۵۔ دا تسلی دہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم او د ہفہ تابعدارانو تہ چہ کہ مخالفین خلق ستاسو تکذیب کوی یا افتراء کوی نو ہغوی ستاسو عزت نشی کمو لے ٹککہ چہ اختیار د عزت د اللہ تعالیٰ سرہ دے اوربط د دے د ماقبل سرہ دادے چہ ولی اللہ ہفہ دے چہ متکوبین خلق پہ ہفہ باندے طعنونہ وائی لیکن ہفہ د ہفہ پرواہ نہ کوی او پدے سرہ د ہفہ عزت عند اللہ تہ کمیدی۔

فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ

چہ پہ زمکہ کنس دی او نہ کوی تابعداری ہفہ کسان

يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ

چہ بلی سوا دے اللہ تعالیٰ تہ شرکاؤ لہ

إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ

تابعداری تہ کوی دوی مگر دے گمان او نہ دی دوی

إِلَّا يَخْرُصُونَ ۖ هُوَ الَّذِي

مگر پہ اچکل کارونہ کوی - خاص اللہ تعالیٰ ہفہ ذات دے

۴۴۔ دے آیت کنس زورنہ دہ مشرکینوتہ او دا دلیل عقلی دے او علت دے دے اِنْ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا، دپارہ، پدے آیت کنس یے مَن راورے دے چہ خاص دے پہ عقل والو پورے ملائک انسانان جنات او پہ آیت کنس لفظ دے مَا راورے وڈ چہ غیر عقل والو دپارہ دے یاعام دے او دے آیت کنس یے مَن دے دے وجہ نہ ذکر کرو چہ اولیاء اللہ پکنس داخل شی چہ معلومہ شی چہ ہغوی دے اللہ تعالیٰ مملوک دی دے ہفہ سرہ شریکان نشی کیدے۔

وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ، دے جملہ دہ تفسیرونہ دی۔

اول تفسیر دا دے چہ شرکاء مفعول دے یستبع دے او مراد دے دینہ اولیاء اللہ دی۔ مطلب دا دے چہ دا مشرکان دے دے اولیاء اللہ تابعداری نہ کوی پہ یارہ دے دین کنس او ہسے یے دے اللہ تعالیٰ سرہ شریک گتری۔

دویم تفسیر دا دے چہ شرکاء مفعول دے یدعون دے او دے یستبع دے دپارہ مفعول محذوف دے۔ مطلب دا دے چہ دا کوم خلق چہ دے اللہ تعالیٰ نہ سوا شرکاؤ تہ رامدد شہ وافی دوی تابع تہ دی دے دلیل بلکہ تابعداری کوی دے گمان۔ او پدے دوارو توجیہاتو سرہ لفظ دے

جَعَلَ لَكُمُ الْيَلَ لَتَسْكُنُوا فِيهِ

چہ جوہہ کرے ہے دہ ستا سو دپارہ شہیہ رتیارے والہ دپارہ ددچہ آدم او کری یہ ہفہ کہیں

وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ

او ورخ رتہ والا یقینا پدیکش دلباونہ دیوالی داللہ تعالیٰ دی

لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ۝۴۶ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ

دپارہ دہفہ قوم چہ خور ہدی والی دوی نیولے دے اللہ تعالیٰ

وَلَدًا سُبْحَانَہ ط هُوَ الْغَنِيُّ ط لہ

نازلے پاک دے اللہ تعالیٰ ، ہفہ بے حاجتہ دے ، خاص ہفہ لورہ دی

مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط

ہفہ شہ چہ یہ آسمانوں کہیں دی او ہفہ شہ چہ یہ زمکہ کہیں دی ،

مَا، نافیہ دے او جائزہ چہ مَا استفہامیہ شی یہ آخری توجیہ بانہے ۔

إِنَّ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الطَّلٰحَ وَإِنَّ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ۔

سوال :- إِنَّ او إِلَّا دپارہ د حصر دی او دیو خیز حصر خو یہ دودہ طریقو

سورہ صحیح نہ وی ؟

جواب :- اول حصر ددوی داتباع او دلیل دے او دویم حصر ددوی

داقوال شرکیو دے چہ ہفہ ہول دروخ دی ،

دویم جواب دادے چہ ظن دودہ قسمہ دے ۔ اول ہفہ ظن چہ

مستند دہفہ دلیل شرعی دے او دویم ہفہ دے چہ دلیل ہے

تشتہ نو دویمہ جملہ کہیں اشارہ شوہ چہ ددوی ظن دویم قسم

دے ۔

۴۷ :- هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْيَلَ لَتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ، دا

دلیل عقلی دے دپارہ د توحید او پدے آیت کہیں یویو لفظ داختصار

دپارہ خورخولے دے ۔ تفصیل ہے دادے رجعل لکم الیل مظلمہ ،

او د مبصرًا تہ روستو لتبتغو من فضلہ او دارنگ یہ سورہ قصص

۲۷ آیت کہیں دی ۔

إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا ۝

نشہ تاسو سرہ ہیث دلیل پدے خبرہ،

أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٨﴾

آیا جوہدی یہ اللہ تعالیٰ حقہ خبرے چہ نہ پوہیدی یہ حقہ۔

قُلْ إِنْ الْكَافِرِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ

تہ اوایہ یقیناً حقہ کسان چہ جوہدی یہ اللہ تعالیٰ باندے

الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٤٩﴾ مَتَاعٌ فِي

دروغ شہی بچ کیدے رذعذاب د اللہ تعالیٰ تہ۔ دوی لہ شہ بڑے مزے دی یہ

الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ

دنیا کیں بیا مونہ تہ راکر خیدل ددوی دی بیا بہ

۴۸۔ دے آیت کیں زور تہ دہ حقہ چا تہ چہ اللہ تعالیٰ تہ نسبت کوی
دولہ اوپہ حقہ رد دے یہ پنخو طریقو سرہ۔ او دا جواب دے
دہم د مشرکانو چہ حقوی و ثیل چہ دا معبودان زمونہ محکہ شفاعت
دی چہ دوی د اللہ تعالیٰ محبوب مطلق رتازوے دی پشان د اولاد نو
ددوی شفاعت اللہ تعالیٰ ضرور قبولی نو پدے عقیدہ باندے یے
رد اوکرو۔ اولفظ د اتخذ صریح دلیل دے چہ دلتہ مراد حقیقی
ولد تہ دے بلکہ مراد د دینہ حکمی ولد دے لکہ چہ د پلار اشار
اوصفات یہ اولاد کیں وی نو مشرکان وائی چہ داسے د اللہ تعالیٰ
صفتو تہ د الوہیت ہم یہ اولیاء اللہ کیں شتہ دے۔ او تفصیل د
دے یہ سورۃ بقرہ کیں تیر شوے دے۔

۴۹۔ دے دواہو آیتو نو کیں ویرہ د عذاب اخروی دہ حقہ چا لہ چہ
اللہ تعالیٰ تہ نسبت د ولد کوی۔

الْكَذِبَ، مراد د دینہ نسبت د ولد او د شریک دے اللہ تعالیٰ تہ۔

مَتَاعٌ، دا جواب د سوال دے۔

سوال:- چہ هرکله دوی فلاح والا تہ دی نو دوی لہ یہ دنیا کیں سامانہ

ثَنِي يَقْتُمْرُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا

او خکوڑ دویته عذاب سخت پہ سبب دھتے چہ دوی

يَكْفُرُونَ ۝ وَآتَكَ عَلَيْهِمْ نَبَأَ

کفر کوی۔ او بیان کرہ پہ دوی باندے خبر

نُوحٍ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اٰلِقَوْمِ

د نوح علیہ السلام کلہ چہ اوئیل ہفہ قوم خیل تہ اے قومہ زما

اِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي

کہ گران وی پہ تاسو باندے اودریدل زما او بیانول زما

بِاٰيَاتِ اللّٰهِ فَعَلَى اللّٰهِ تَوَكَّلْتُ

آیتونو د اللہ تعالیٰ لہہ نو پہ اللہ تعالیٰ باندے شان سپارے دے ما

فَاَجْبِعُوا اَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ

نو کلک کرئ تدبیر خیل او را اوبلئ شریکان خیل

ثُمَّ لَا يَكُنْ اَمْرَكُمْ عَلَيْكُمْ عِمْلًا

بیا د تہ وی تدبیر ستاسو پہ تاسو باندے پت

او عزتو تہ اولوے عمرو تہ ولے ور کرے شوی دی؟

جواب :- چہ دا د دنیا برے دی اللہ تعالیٰ کافرانو لہ ہم ور کوی

اودا مہلت دے اولفظ د لہم دلتہ پت مراد دے۔ او تعبیر

پہ ذوق سرہ پہ ثَنِي يَقْتُمْرُ، کنس اشارہ دہ چہ د دوی پہ تہولو

اندامونو او حواسو د بدن باندے دغہ عذاب احاطہ کرے دہ۔ او

الْعَذَابَ الشَّدِيدَ، کنس اشارہ دہ چہ عذاب د آخرت سخت دے

د عذاب د دنیا او د قیوتہ۔

ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُون ④

بیا تکلیف را کرئی مائے مخامخ او مهلت مه را کوئی مائے ۔

۱۔ خلاصہ :- دے آیت نہ تر آخر دے سورت یورے پنجم باب دے پدیکش واقعہ دے نوح علیہ السلام او دے موسیٰ علیہ السلام دے نمونے دی دپارہ دے عذاب دے تیوی یہ متکریتو باندے ، او دے دواہو واقعہ تخصیص یہ دوه وجوہ سرہ دے ۔

یوہ وجہ دادہ چہ واقعہ دے نوح علیہ السلام اولہ دہ او واقعہ دے اہلاک دے فرعونیا نو آخری دہ نواول او آخر ذکرشواو مینخ واقعات پکش اشارہ داخل شول ۔

دویمہ وجہ دادہ چہ دے سورت پہ ۲۲ آیت کبش دے مشرکونو حال دے ویسے دے غرقیدلو ذکرشولے وڈ نو اشارہ شوہ چہ دا بتول یہ مشیت او ارادے دے اللہ تعالیٰ سرہ دی کہ او خواہی نو خوک بہ غرق کری لکہ قوم نوح او فرعونیاں او کہ او خواہی نو خوک بہ بیج کری لکہ یونس علیہ السلام یے دے غرقیدو نہ بیج او ساتلو او دے ہذہ قوم یے دے توہیہ یہ وچے سرہ دے عذاب نہ بیج او ساتلو او پدے باب کبش ذکر دے قوم دے یونس علیہ السلام دے دپارہ دے ترغیب توہیہ تہ مخکش دے عذاب راتلو نہ او یہ آخر کبش بیان دے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم دے ۔ دپارہ درد دے اقسامو دے شرک او دپارہ دے ترغیب قرآن تہ ۔

تفسیر :- پدے آیت سک کبش واقعہ دے نوح علیہ السلام دہ ، او دا واقعہ دپارہ دے تخویف ذکر دہ او دپارہ دے تسلی ہم ۔ دے وچے نہ پدیکش مسئلہ دے توحید یے ندہ ذکر کرے ۔

مَقَارِی ، مقام پہ نور دے میم سرہ او درید لو تہ وٹیلے شی پدیکش اشارہ دہ چہ ہذہ دعوت یہ اولہے سرہ کوؤ ۔

وَلَقَدْ كُرِّرْنَا يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِشْرَارَ دہ چہ تہولو انبیاءو دعوت او تبلیغ یہ آیا توہو دے اللہ تعالیٰ سرہ کوؤ ۔

فَعَلَى اللَّهِ ، دے دینہ مخکش لفظ پت دے یعنی رفع مہم علی قتلی

فَإِنْ سَأَلْتُمْ مَا سَأَلْتُمْ مَنْ

نو کہ تاسو غزو واروؤ نو ما نہ دہ جوتیتل ستاسو نہ خہ

أَجْرًا أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ لَا

مزدوری، نہ دہ مزدوری زما مگر دہ اللہ تعالیٰ سرہ دہ

وَأَمَرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۝

او حکم کربشویڈے ماتہ چہ یم زہ دہ حکم منونکو نہ۔

واينائي) قصد کوئی تاسو زما دقتل او دضرر رسولو۔ او دے آیت کنس
د نوح علیہ السلام شجاعت ذکر کپے شوے دے۔

ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً، مطلب ددے دادے چہ تاسو خپل
کار زما یہ مقابلہ کنس بشکارہ کپے ٹکڑہ ٹکڑہ چہ یوکار پت کوی نو هغه پورہ
مقصد تہ نشی رسیدے۔

ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ، یعنی زما یہ بارہ کنس چہ خہ فیصلہ اوکری نو هغه ماتہ
لا اور سوئی یا تکلیف مراد شو۔

سُئِلَ: پدے آیت کنس ذکر شوے دے نیشوالے دطمع د نوح علیہ السلام
ٹکڑہ چہ طمع دار سپے پورہ حق نشی بیانولے۔

فَإِنْ سَأَلْتُمْ، ددے جزاء پتہ دہ یعنی زہ ملامت نہ یم او داروستو
جملہ علت د جزاء دے۔ او هرکله چہ دعوت فرض عین دے یہ انبیاء
علیہ السلام باندے نو د حقوی دپاہ پدے باندے اجرت اخستل منع دی
او دارنگ یہ چا باندے چہ یو عمل فرض عین وی نو یہ هغه باندے اجرت
اخستل حرام دے۔

مِنَ الْمُسْلِمِينَ، تابعدار د حکم د اللہ تعالیٰ یہ اخلاص سرہ او دعوت کوؤ نک
بغیر د اجرت نہ کہ خلق یے قبلوی او کہ نہ یا الْمُسْلِمِينَ، نہ مراد
جماعت د انبیاءو۔ دے یعنی زہ یہ دے بیان او اجرت نہ اخستلو کنس
د انبیاءو۔ یہ مسک باندے روان یم۔ او اشاره دہ چہ اسلام د تولو انبیاءو
علیہم السلام دین دے۔

فَكَذَّبُوهُ فَتَبْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَّعَهُ فِي

نودوی مہم تہ دروغترن او تیل نو یچ کرد مونہ د اوتھہ شوک چہ د دہ ملگری وڈ پہ

الْقُلُوبِ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَعْرَفْنَا

کشتی کتب او اوگر شول مونہ دوی روستو او سید و لکی پہ زمکہ کتب او غرق کرہ مونہ

الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانْظُرْ

مہم کسان چہ دروغترن تے کتب آیتونہ زمونہ نو او گورہ

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُتَكِبِينَ ﴿٤٣﴾

چہ تہ رگہ شو انجام د یہ ور کرے شوڈ۔

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا إِلَى قَوْمِهِمْ

بیا اولیل مونہ روستو د مہم تہ دیر رسولان قومونو د مہم تہ

فَجَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا

نو راڈرو مہم دوی تہ دلیلونہ نو نہ وڈ مہم چہ

لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهَا مِنْ قَبْلُ

ایمان تے راڈرے وے پہ سبب د مہم چہ دروغترن کرے وڈ حق لہ مخکس د دینہ،

۴۳۔۔ پہلے آیت کتب ذکر د نجات د ملکرو د نوح دے او ذکر د عذاب د منکرینو دے۔

فَكَذَّبُوهُ، د سبب د عذاب دے۔

خَلَائِفَ، یعنی د نوح علیہ السلام اولاد پہ زمکہ کتب آباد شول لکہ پہ سورۃ صافات مکی آیت کتب۔

الَّذِينَ كَذَّبُوا، د دلیل دے چہ صرف مکتب بین غرق شول نو پہ بولہ زمکہ باترے طوفان ترے راغلے او داسے تفصیل پہ سورۃ اعراف او سورۃ ہود کتب تیر شویدے۔

فَانْظُرْ، کتب مراد نظر د عبرت اخستلو دے یا سوچ کولو دے۔

كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ ﴿٤٢﴾

دے دے وچ نہ مُهر و هو مونہہ پہ زہونو دظالماتو (دحدنہ تیر و تونکو) باندھ

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ

بیا اولیہل مونہہ روستو د هغوی نہ موسیٰ

وَهَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ

او ہارون علیہما السلام فرعون تہ اوختاتو د قوم د هغہ تہ

بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا

پہ معجزاتو ز مونہہ تولوئی اوکرہ هغوی او وڈ دوی قوم

۴۲۔ پدے آیت کنس دلیل نقلی اجمالی دے د پیغمبر اتو نہ او درے درجات د متکرینو ذکر دی۔ اول تکذیب، دویم عدم ایمان، دریم مہر پہ زہونو۔

پسما گڈ یو، پد یکس دوه توجیہ دی۔ اول داچہ د ضمیر د لیومتوا او کن بوا یوہ مرجع دہ او قبل نہ مراد اول حالت دے یعنی پہ اول حال یے تکذیب او کپرو تو ییا د ایمان تہ محرومہ شول۔

دویمہ توجیہ، لیومنوا ضمیر روستنو قومونو تہ راجع دے او ضمیر د کن بوا قوم د نوح علیہ السلام تہ راجع دے او پہ باء د کن بوا کنس دوه احتمالونہ دی۔

اول احتمال داچہ باء سببیہ دہ یعنی پہ سبب د تکذیب د مخکنو روستنی ہم رد هغوی د تقلید د وچ نہ) د ایمان نہ محروم شول۔

دویم احتمال دا دے چہ باء صلہ د لیومنوا دہ نومعنی داچہ روستنو ایمان راتہ ورو پہ هغہ خیز چہ مخکنو د هغہ تکذیب کپے وڈ۔

کذا لک، کاف پہ معنی د لام علیہ دے۔

مُجْرِمِينَ ④ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ

مجرمان ۔ نو هرکله چه راسخ دوی ته حق

مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ

د طرف زمونږو ته اوئیل دوی یقیناً دا خامخا جادو

مُبِينٌ ⑤ قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ

بشکاره دے ۔ اوئیل موسی آیا وایی تاسو

لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا

په باره د حق کتب هرکله چه راسخ تاسوته ، آیا جادو دے دا ،

هغه ۔ دا دلیل تقوی دے د موسی علیه السلام ته او مقصود پدیکش ویرہ ورکول دی منکرینوته د عذاب د دنیا ته او بهادری د موسی علیه السلام او د ملګرو د هغه ذکرکوی ۔

يَا أَيَّتُهَا ، مراد د دینته هغه نهغه معجزات دی چه سورة اعراف کتب تیر شویدی ۔

قَا سَتَكْبَرُونَ ، مراد دادے چه د توحید او رسالت منلو نه انکار د دے وچه نه او کړو چه دوی مخان لوی کترلو ۔

مُجْرِمِينَ ، جرمونه او گناهونه یی بشکاره کول او وروسته د آیاتو کتب د دوی استکبار او جرم ذکرکړیدی ۔

مَلَأَ ۔ پدے آیت کتب بیان د استکبار د هغوی دے او د الْحَقِّ ، نه مراد معجزات د موسی علیه السلام دی ۔

لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ، هرکله چه په هغه زمانه کتب د سحر کاروبار د پروژ نو دوی د موسی علیه السلام معجزه هم په هغه باندے قیاس کړله ۔

وَلَا يُفْلِحُ السَّحَرُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا

او نئی کامیاب کیدے جادوگر - اوٹیل دوی آیاتہ داغلے یے مونبرہ

لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا

دے دیارہ چہ تہ واروے مونبرہ دھتہ طریقہ نہ چہ مونبرہ دی مونبرہ پہ ہفت مشران خیل

وَتَكُونُ لَكُمْ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ

او شی دے تاسو دواہولہ بادشاہی پہ دے زمکہ کنس،

وَمَا نَحْنُ لَكُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٤١﴾

او نہ یو مونبرہ تاسو لہہ متونکی -

۴۰۔ پدیکش رد دے دَ طَرَق دَ موسیٰ علیہ السلام نہ پہ منکریتو باندے۔
لَمَّا جَاءَهُمْ، دَ دے نہ روستو ہذا سحر حذف دے مقولہ دَ
تقولون دہ۔

اَسْحَرُّ هَذَا، کنس حمزہ دَ استفہام انکاری او تو بیخ دیارہ دے
یا دا مقولہ دَ تقولون دیارہ او حمزہ استفہامیہ پہ السحر کنس
زیات دے دَ نورے دیارہ۔

وَلَا يُفْلِحُ السَّحَرُونَ، داسے پہ سورہ طہ ۶۹ آیت کنس ہم
شتہ۔

۴۱۔ پہ دے آیت کنس دویم استکبار دَ هغوی ذکر دے او پہ
موسیٰ او پہ ہارون علیہما السلام یے دہ الزامہ اولگول اول دا
چہ تاسو مونبرہ دَ مشرانو دَ لارے نہ اہوٹی۔

دویم دا چہ تاسو مونبرہ بادشاہی دَ مصر اخلی۔ پہ اول الزام کنس
خفکان دَ عوامو خلقو دے او پہ دویم کنس خفکان دَ اقتدار
والو دے۔ او پہ دیکش اولہ خبرہ پہ حقیقت کنس صحیح دہ او دومہ
باطلہ دہ۔

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ

او اوتیل فرعون راولج ماتہ مر

سَاحِرٍ عَلِيمٍ ۚ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ

جادوگر ماہر ریوہ۔ نو مر کلہ چہ راغلل

السَّحَرَةُ قَالَ لَهُمُ مُوسَى الْقُوا

جادوگر اوتیل دوی تہ موسی علیہ السلام ریس دوینا دہغوی تہ اوغورخوئی

مَا اَنْتُمْ مُلْقُونَ ۚ ﴿٥٠﴾ فَلَمَّا الْقُوا

ہغہ تہ چہ تاسو غورخوئی یئی۔ نو مر کلہ چہ دوی اوغورخوئی

قَالَ مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهٖ اِلَّا سِحْرٌ

اوتیل موسی ہغہ تہ چہ راولج تاسو ہغہ خو جادو دے ،

اِنَّ اِلٰهَ سَاطِطٍ اِنَّ اِلٰهَ لَا يُصْلِحُ

یقیناً اللہ تعالیٰ زردے چہ ختم بہ کری اثر دے، یقیناً اللہ تعالیٰ نہ کامیابوی

۴۹۔ یہ دے کتب بیان دریم استکبار د فرعون دے یہ مقابلہ کولو سرہ یہ واسطہ د ساحرانو او پیدے طریقہ سرہ بنکارہ کوی چہ موسی علیہ السلام ساحر دے لیکن کامیابہ تہ شو۔

۵۰۔ دے آیت کتب تقدیر دادے چہ قَالَ لَهُمُ مُوسَى بَعْدَ قَوْلِهِمْ اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُلْقُونَ، یعنی اول قول ہغوی اوکرو موسی علیہ السلام تہ نو موسی علیہ السلام د ہغوی یہ جواب کتب دا اوتیل او داسے یہ سورۃ اعراف مہلا او سورۃ طہ ۴۱ کتب ذکر دی۔ دلتہ یہ واقعہ کتب اختصار مقصد دے دے وجہ تہ د ہغوی قول یے حذف کرے دے

عَمَلِ الْمُفْسِدِينَ ۝۸۱ وَيُحِقُّ اللَّهُ

عمل د مفسدانو ۔ او بیکارہ کوی اللہ تعالیٰ

الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝۸۲

حق لہ پہ کلمو خیلوسرہ اگرچہ بدگنری مجرمان ۔

فَمَا أَمَّنَ إِلَّا مُوسَىٰ إِلَّا ذَرِيَّةَ مَنْ

تو ایمان رانہ وپلو پہ موسیٰ باندے مگر خوٹوانو (اولاد) د

قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّنْ فِرْعَوْنَ

قوم دھتہ تہ سرہ دیرے د فرعون تہ

وَمَلِكِهِمْ أَنَّ يَفْتَنَهُمْ وَإِنْ فِرْعَوْنَ

او دختانود قوم دھتوی تہ چاہ وادی بہ ہتوی لہ (دین تہ) او یقیناً فرعون

سلا۔ پہ دے آیت کتب رد کول د موسیٰ علیہ السلام دی پہ ساحرانو باندے او بیان د عاقبت د سحر دے او اشارہ دہ دیتہ چاہ سحر کول فساد دے ۔

مَا جِئْتُمُوهُ بِالْسِحْرِ، دا جملہ دلالت کوی پہ حصر قلب باندے یعنی زما معجزہ سحر تہ دے ستاسو دا عمل سحر دے ۔

فاثدہ :- تفسیر قرطبی کتب د عبد اللہ بن عباس رضی اللہ عنہما تہ نقل دی چاہ شوک د شے پہ بسترہ باندے خملی او دالولی،

مَا جِئْتُمُوهُ بِالْسِحْرِ إِنَّ اللَّهَ سَيُطْلِقُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِلُّ عَمَلِ

الْمُفْسِدِينَ، ہتہ تہ بہ سحر خہ ضرر نہ ورکوی ۔ او دارنگ دا آیت چہ

اولیکے شی پہ بدن د ہتہ چاہچہ جادو پرے کرے شوے وی نوالہ تعالیٰ

د ہتہ سحر دفع کوی ۔ لیکن پدے طریقہ د لیکو د پارہ دلیل نشتہ

او نور نقصانات تربتہ پیدا کیری ہاں لوستل د قرآن د شفاء

د پارہ ثابت دی ۔

سلا۔ :- مراد بکلماتہ تہ دلیلو تہ د اللہ تعالیٰ دی یا وعدے د امداد

لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٣﴾

خامخا او چت وؤ پہ زمکہ دے مصرکشی او یقیناً دے خامخا وؤ دے مشرکاتو نہ ۔

وَقَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِإِمْرَانٍ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ

او اوتیل موسیٰ علیہ السلام اے قومہ زما کہ تاسو ایمان راوہے وی

بِاللّٰهِ فَعَلَيْهِ شَوْكُكُمْ إِن كُنْتُمْ

پہ اللہ تعالیٰ نو خاص یہ اللہ تعالیٰ باندے ٹخان او سپاری کہ تاسو

دے ہفہ دی یا مراد تریہ معجزات دی ۔

وَيُحِقُّ اللّٰهُ، دا عطف دے پہ سیبطلہ باندے ۔

۱۳ :- پہ دے آیت کنس بیان دے شجاعت دے ملکرو دے موسیٰ علیہ السلام دے ۔

لَا ذَرْيَةَ مِنْ قَوْمِهِ، لہر کسان مراد دی چہ کمزوری و وکہ تارینہ وی او کہ زنانه وی کہ ۔ یچی وی او کہ یوداگان وی دلفظ دے ذریعہ تحقیق پہ سورۃ آل عمران کنس تیر شوے ۔ پہ دے آیت کنس دوه توجیہ دی ۔

اول توجیہ دا چہ مِنْ قَوْمِهِ، ضمیر موسیٰ علیہ السلام تہ راجع دے نو مراد دے دینہ ہفہ بنی اسرائیل دی چہ ایمان یے راوہے وؤ پہ موسیٰ علیہ السلام باندے ۔

دویمہ توجیہ دا دے چہ ضمیر راجع دے فرعون تہ مراد دے دینہ بعضے ہفہ کسان وؤ دے قوم دے فرعون نہ چہ ایمان یے راوہے وؤ لکہ رجل مؤمن دے آل فرعون پہ سورۃ حم مؤمن کنس ذکر دے او بنوہ دے فرعون او ساحران ۔ او مراد دے آیت دا دے چہ دے کسانو ایمان پدا سے حالت کنس راوہے وؤ چہ دے فرعون او دے ہفہ دے قوم نہ دا بیرہ وہ چہ دوی تہ بہ سخت تکلیفوزہ ورکری لیکن دوی دے ہفہ بیرواہ او نکرہ ۔

لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ، مراد دے دینہ بادشاہی او اقتدار دے ہفہ دے ۔

وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ، نہ مراد شرک او کفر کول او ظلم کول ددہ دی ۔

مُسْلِمِينَ ﴿١٣﴾ فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا

حکم منونکی یہی ۔ نو اوٹیل دوی خاص یہ اللہ تعالیٰ مونہو خان سپارے دے

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ

اے ربہ زمونہ مونہو مہ کرخوے از میبیت ریا لاندے کریشوے د قوم

الظَّالِمِينَ ﴿١٤﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ

ظالمانو دپارہ ۔ او بچ کرے مونہو یہ وسیلہ د رحمت ستا

۱۳ :- ہر کلا چہ ہغوی ایمان را ورو نو د فرعونیانو د طرف نہ یہ ہغوی باندے دیر ظلمونہ شروع شول نو دا تسلی ورکول د موسیٰ علیہ السلام دی مؤمنانو تہ پہ وخت د مصیبتونو کنس او دا آیت دلیل دے پدے خبرہ چہ کمال د ایمان او اسلام پہ سپارلو د کار خیل سرہ دے اللہ تعالیٰ تہ ۔ پہ دے آیت کنس ئے ایمان او اسلام دوارہ جمع کرل نو ایمان صفت د زہ دے او اسلام ظاہری اعمال او تابعداری دہ د حکمونو د اللہ تعالیٰ او د روستو شرط دپارہ جزا و پتہ دہ رقا صبروا و اثبتوا او آیت صریح دلیل دے چہ توکل یہ اللہ تعالیٰ باندے مقتضی د ایمان او اسلام دہ ۔

۱۴ :- رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً ، مراد د فتنہ نہ پہ عذاب کنس مبتلا کیدل دی پہ لاسونو د ظالمانو سرہ یا مراد فتنہ نہ مصیبتونہ دی د اللہ تعالیٰ د طرف نہ چہ ہغہ امتحان دے دپارہ د ظالمانو عکہ ہر کلا چہ پہ حق پرستو مصائب دیر راشی نو ظالمانو وائی کہ دوی پہ حق باندے وے نو پہ دوی پہ دا عذابونہ وے راستل او دا امتحان دے ۔

رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا ، اشارہ دہ چہ د توکل سرہ دعا ہم یو خائے کول پکار دی ۔

مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿۸۶﴾ وَأَوْحَيْنَا

د قوم کافرانو ته . اوحی اوکړه مونږو

إِلَى مُوسَى وَأَخِيهِ أَنْ تَبُوا الْقَوْمَ مَكَمًا

موسی علیه السلام ته او ورور د هغه ته چه تیار کړی دپاره د قوم ستاسو

يَمْضِرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ

په مصر کېن کورونه او جوړ کړئ په کورونو خپلو کېن

قُبُلًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ

ځای د مانعې او پابندی کوئ د مانعې او زیرې ورکړه

الْمُؤْمِنِينَ ﴿۸۷﴾ وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا

مؤمنانو ته رد کامیابی . او اوتیل موسی علیه السلام له ربه زمونږو

۸۶. دا آیت دلیل دے پدے خبره چه غوره وسیله الله تعالی ته په دعا کېن رحمت د هغه دے . او دا نجات عام دے که په هلاکولو د ظالماتو سره وی او که په توفیق د هجرت سره وی دپاره د مؤمنانو او که په دواړو سره وی دلته دواړه کارونه او شول مؤمنانو ته په توفیق د هجرت ورکړو او ظالمان په هلاک کړل.

۸۷. په دے آیت کېن بیان د امور مصلحو دے په وخت د تکالیفو او مصیبتو نو کېن مطلب په ددے چه کله فرعون دوی تنگ کړل او په عبادت خانو کېن عبادت کولو ته نه پریځودل نو دوی ته اوتیل شول چه په کورونو کېن ځان له مساجد جوړ کړئ او په هغه کېن عبادت کوئ .

أَنْ تَبُوا الْقَوْمَ مَكَمًا يَمْضِرَ بُيُوتًا، مراد د دینه دادے چه خپل آبادی د فرعونیانو نه جدا کړئ دپاره ددے چه کوم وخت په هغه عذاب راځی چه تاسو ترکے لږ یئ نو مراد د بیوت ته کورونه د اوسیدلو دی یا مراد د دینه عبادت خانے دی .

قُبُلًا، مراد د قبیل نه کعبه ده ځکه چه کعبه قبله د ټولو انبیاء وده

إِنَّكَ أَتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً

یقیناً تا در کرے دے فرعون ته او غتیا نو د هغه ته دول (خااست)

وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا

او مالونه په ژوند د نیوی کیں اے ربه زمونږ

لِيُضِلَّوْا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ

رعا قبت دادے چاه واپوی خلق ستا دلارے ته اے ربه زمونږ بے کانه کړه

عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَأَشْدُّ دَعْوَاهُمْ

مالونه د دوی او سختی داوے په زبونو د دوی

فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ

نو دوی ایمان ته راوې تر دے پورے چاه اوبی عذاب

الْأَلِيمَ ۝ قَالَ قَدْ أُجِيبَتِ دَعْوَتُكُمَا

درد لاک لره - او فرما تیل الله تعالی یقیناً قبوله شوه دعا ستاسو د دواړو

یعنی عبادت خانے کیجے طرف ته او گر خوئی یا قبله چاه په معنی د مساجد سره دے یعنی خپلو کورونو کیں مونږو ته کوئی -

فائده ۱- اول خطاب موسی او هارون علیهما السلام ته دے تشییه ده ځکه چاه عبادت کاه مقرر کول او انتظام کول د انبیاء علیهم السلام کار دے - دویم او دریم خطایونه جمع ده ځکه چاه عبادت کول د ټول امت فریضه ده - څلورم خطاب مفرد دے صرف موسی علیه السلام ته خطاب دے اشاره ده عظمت د بشارت او مبشر به ته -

۵۸- په دے آیت کیں دعا د شر، یعنی خیرے کول د موسی علیه السلام دی په فرعونیا نو باندے او هر کله چاه دعاء شر دپاره اول ذکر د جرمونو ضروری دی چاه سبب دے دپاره د خیرو کولو نو ذکر یی کرو -

إِنَّكَ أَتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، یعنی محبت

فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِ سَبِيلَ الَّذِينَ

تو کلک شی پخپله طریقه او مه مخ په لارے د هغه کسانو

لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ وَجُوزْنَا بِبَنِي إِسْرَآئِيلَ

چه نه پوهیږی - او پور وېستل موږو بنی اسرائیل لادله یعقوب علیه السلام

د دنیا سبب د جر موږو کولو دے .

يُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ، دا لام دعا قېت دے يعنى د دے مالدارى انجام دادے چه دوى پخپله هم گمراه شول او نور خلق هم گمراه کوى . اَطْمَسُ عَلَى اَقْوَابِهِمْ، مراد دادے چه دوى مالونه که روپي او اشرفى دى او که فصلونه وغيره دى بے کاره او گرځوه نو هغه څيزونه ټول ښه شول .

وَاشْتَدَّ عَلَى قُلُوبِهِمْ، د دينه مراد کلکول د دوى دى په کفر ياندے په مهر وهلو سره د هغوی په زړونو .

فَلَا يُؤْمِنُوا، دا عطف دے په يضلوا باندے په نيز د عام علماء نحويانو باندے او په نيز د اخفش او د فراء د اجواب د امر دے چه اطمس، او اشد د دے . او دا دعاء د موسى عليه السلام په هغه وخت کېن وه چه نا مينده شو د هغوى د ايمان لاوړلو نه په شان د نوح عليه السلام .

۱۰۸- پدے آيت کېن قبوليت د دعاء د موسى او د هارون عليه السلام دے اکثر مفسرينو ليکلى دى چه موسى عليه السلام د دعا غوښتله او هارون عليه السلام په هغه آمين او ثيل او آمين هم دعا ده، نو ځکه پدے آيت کېن د دعا نسبت يې دواړو ته او کړه .

او ابن کثير و ټيلي دى چه په دے سره حجت نيولې هغه چا چه امام فاتحه اولوى او مقتدى آمين اوائى توداښته شوه لکه چه هغه هم قراءت و ټيله دى ليکن دا موقوف روايت دے او بتقاي ليکلى دى چه هارون عليه السلام دغه وخت غائب وؤ ليکن هم رضا وؤ پدے دعا باندے نو هغه ته ځکه نسبت او کړې شو .

فَاسْتَقِيمَا، مراد دادے چه تر قبلېدلو د دعا پورے په خپل دين

الْبَحْرِ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ

د دریاب نہ نو وریسے لارو فرعون او لشکرے دہنہ دوجہ

بَغْيًا وَعَدُّوا حَتَّىٰ إِذَا أَدْرَكَهُ

د ضد او د دشمنی نہ ترهفے پورے چہ کلہ راگیر کرو دہ سرہ

الْفَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ

خرقید لو نو اوئیل دہ چہ ایمان ے راوړو په دے چہ نشته حق را د بندگی

إِلَّا الْكَذِبُ آمَنْتُ بِهِ يَا بَنُو إِسْرَائِيلَ

سوا د هغه ذات نه چہ ایمان راوړید ے په هغه باند ے بنو اسرائیلو

وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿۹۰﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُ

او نه یم د توحید والونه راوئیلے شول دہ ته آیا اوس ایمان راوړ او حال داچہ

باند ے کلک اوسئ، او دعوت جاری ساقی او دارنگ مراد د استقامت
دادے چہ په قبیلید لو د دُعا کیں تلوار مه کوئی بعثت وایا تو کیں راغلی
دی چہ اجابت د دُعا نه خلو بیست کاله بعد فرعون هلاک شو۔

وَلَا تُشْعَبْنَ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ، مراد دادے چہ د جا هلاکو
پشان تلوار او بے صبری مه کوئی شکہ تلوار کوونکی په دُعا کیں حکمت
د مهلت وړکولو باند ے نه پوهیږی۔

منہ۔ پدے آیت کیں نجات د بنی اسرائیلو او خرقیدل د فرعون تیانو
ذکر شوی دی۔

بَغْيًا وَعَدُّوا، یو فرق دادے چہ بغی په قول کیں دہ او عدوا په
عمل کیں۔

دویم داچہ بغی په عقیده کیں او عدوا په عمل کیں۔

دریم داچہ بغی په حقوق الله کیں او عدوا په حقوق العباد کیں۔

أَدْرَكَهُ الْفَرَقُ، ادراک په معنی د احاطے دے د هر طرف نه ے
راگیر کرو، نو معلومه شوه چہ فرعون د خرق نه بیچ شولے نه دے
اگرچہ دہ یو مقصد په درے عبارتو نو سره وئیلے دے۔

عَصِيَّتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾

نافرمانی و کپیہہ مخکس ددینہ، او وے تہ د فساد کوؤنگو نہ۔

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ

نون پورتہ کوم بدن ستا دے دیارہ چہ شے تہ

لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَشِيرًا

د روستو خلقو دیارہ نوحہ د عبرت، او یقینا دیر

مِّنَ النَّاسِ عَنِ اٰیَتِنَا لَغَفْلُونَ ﴿٩٢﴾

د خلقو تہ زمونہ د آیتونو تہ بے پروا دی۔

اول، اَمَنْتُ، دویم لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ يَتُوءَا إِسْرَآئِيلَ۔ دریم

وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ، او دلتہ ایمان او اسلام یوحیز دے۔

ملکہ:- دا قول د اللہ تعالیٰ دے پہ واسطہ د جبرئیل یا ذیل ملک سرہ

لیکن پہ حدیث ترمذی (حدیث حسن) کیں راغلی دی چہ جبرئیل

فرعون تہ پدغہ حالت کیں د ہغہ پہ خولہ کیں ختمہ اچولہ تو معلومہ

شوہ چہ جبرئیل دغہ کلمات وئیلی دی او پہ دے حدیث یاندے امام

رازی دیر او بد اعتراض کرے دے او خازن د ہغہ تفصیلی جواب ذکر

کرے دے۔ او وحید الدین خان پہ کتاب عظمت قرآن کیں د دیر

غیر مسلم عبارتو تہ دے خیرے پہ تصدیق کیں ذکر کری دی۔

ملکہ:- روایاتو کیں راغلی دی چہ د بنی اسرائیلو یقین نہ کیدلو چہ

فرعون خرق شوے دے اللہ تعالیٰ د ہغہ بدن دوی تہ شکارہ کرو۔

او پدیکیں دودہ توجیہات ذکر کرے شوی دی د ہغہ تہ یو دا چہ بدن د

فرعون بغیر د روح تہ پہ غارہ د دریاب یاندے او غور حولے شو۔ لکہ

چہ اوس مشہورہ دہ چہ د قاهرے پہ عجائب گھر کیں ہغہ بدن کیخود دے

شوے دے۔ دویمہ توجیہ دادہ چہ ددہ بدن د او بو دیاسہ دوی تہ شکارہ

کرے شو او دوی د زہونو نہ شک اوتلو۔

نُنَجِّیْکَ، د نجوہ تہ اخستلے شویدے او نجوہ اوچت مکان تہ وئیلے شی۔

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَٰئِيلَ مَبَوَّأً

او یقیناً مآلے و رکړے وؤ موبو بنی اسرائیلو ته

صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ

مزیدار او رزق ورکړے وؤ موبو دوی ته د پاکو غیزونو له

فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ

نو اختلاف او نکر و دوی په مسئله د توحید کښ تر هغه چه رلځ دوی ته علم ،

إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ

یقیناً ستا رب به حلی فیصله او کړی په مینځ د دوی کښ په

الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾

د قیامت په هغه غیز کښ چه دوی په هغه کښ اختلافی کوی .

يَبَدِّلُكَ ، مراد د بدن نه وجود جوته به وسه ده . اَيَّاهُ ، عبرت د هغه چا

د پاره چه د ربوبیت دعوې کوی یا نکړ کوی د حکمونو د الله تعالی نه .

هَٰؤُلَاءِ اٰیَاتِنَا ، اشاره د کاچه د الله تعالی د عنایونو د ایوه نځه نه ده بلکه دیرے

نځه دی .

۹۳ - په دے آیت کښ ذکر د حال د بنی اسرائیلو دے روستو د غرقیدلو

د فرعون نه . په دوی باندے انعامات اجمالیه پدے آیت کښ بیان

شول یو مکان ، دویم روزی د طیباتو ته او بیا د دوی ناشکری په اختلاف

سره په حق کښ پس د علم نه دا هم ذکر شوه . لکه مخرج صدق .

مدخل صدق . قدام صدق ذکر دی .

مَبَوَّأً صِدْقٍ ، د دینه مراد زمکه د شام یا د مصر ده او د عربو عادت

دے چه د یو غیز صفت او مدح کوی نو صدق ورسره لکوی که قول وی

یا فعل یا مکان وغیره وی .

حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ ، مراد د علم نه قرآن دے یعنی د قرآن د نزول نه

روستو په دوی کښ اختلاف رلځ ، یا مراد د علم نه تورات دے یعنی په

تورات کښ په باطل تاویلونو او تعریفونو سره اختلافات پیدا شول .

فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنْزَلْنَا

نو کہے تے تہ پہ شک کنس د ہفہ شہیز نہ چاہہ رالیبرے موئو

إِلَيْكَ فَسْئَلُ الَّذِينَ يُفَرِّغُونَ الْكِتَابَ

تاتہ نو تپوس اوکپہ د ہفہ کسانو نہ چاہہ لوستو پے کتاب

مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ

ستائہ مخکنس رحق پرست علماں یقینا راعظ دے تاتہ حق

مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿۹۲﴾

د طرف د رب ستائہ نو مہ کیہ تہ د شک کوونکو تہ

۹۲۔۔ ہر گلہ چاہہ مخکنس آیت کنس ذکر کرے شو اختلاف د اہل کتابو او دا اختلاف سبب وی دپارہ د شک نو دے آیت کنس د شک د زائل کولو دپارہ طریقہ پے بیان کرہ چاہہ ہفہ تپوس کول دی د علما و حق نہ، بیا دے آیت کنس درے توجیہ دی۔

اولہ توجیہ دا دہ چاہہ خطاب نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے او شک پہ معنی مشہورے سرہ دے لیکن حرف د راق دلالت نہ کوی پہ وجود شی بانڈے او دے وجہ نہ د دے آیت د نزول نہ روستو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او فرمائیل چاہہ نہ ذہ شک کوم او نہ تپوس کوم۔

دویمہ توجیہ دا دہ چاہہ شک پہ معنی د تنگوالی د ذرہ دے نو مطلب دا دے چاہہ کہ ستائہ تنگیہی پہ مخالفت د دے کسانو، نو صبر کواہ او تپوس اوکپہ د علما و حق نہ چاہہ خبر درکری تالہ پہ صبر کولو د تیر شوو پیغمبرانو۔ دا لے مفسر قرطبی لیکے دی۔

دریمہ توجیہ دا دہ چاہہ پہ آیت کنس خطاب دے مشرکانو تہ چاہہ ہفوی پہ اعتماد کوو پہ خبرو د کتابیا نو، معنی دا دہ چاہہ آوایہ اے پیغمبرہ مشرک تہ کہ پے تہ پہ شک کنس د ہفہ کتاب او د مسئلے د توحید نہ چاہہ بیان کریدے موئو تاتہ نو تپوس اوکپہ د نیکانو علما و د اہل کتابو تہ۔

وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْكَافِرِينَ كَذِبُوا

او مہ کیجیو ۔ دے گھنے کساتو نہ چہ دروغزن گنری

بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونُوا مِنَ الْخَسِرِينَ ۙ

آیتوں دے اللہ تعالیٰ نوٹھے پہ تہ دے تاوانیانو نہ ۔

إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ

یقیناً ہونہ کسان چہ پورہ شویدہ پہ مغوی باندے فیصلہ

رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ۙ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ

درب ستا ایمان تہ راوری ۔ امرکہ راشی دوی تہ

كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ۙ

مرہ لمحہ تر دے چہ اوینی دوی عذاب درد ناک ۔

دائم قرطبی لیکے دی ۔

قَدْ تَكُونُوا مِنَ الْمُتَكَبِّرِينَ ، پدیکش ہم خطاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے او مراد تریہ امت دے او مراد دے دینہ شک کول دی پہ حق کیں ۔ یا مراد دے دینہ امراء رشک کول دی پہ نزول دے عذاب کیں پہ منکرینو باندے ۔

۹۵ :- دا تفریع دہ پہ شک کولو باندے یعنی شک کول سبب دے تکذیب دے او تکذیب سبب دے خسران دے ۔

۹۶ :- دے آیت کیں زورتہ دہ منکرینو تہ مراد دے کلمہ نہ عذاب دے اللہ تعالیٰ دے پہ سبب دے انکار دے دوی او دے کلمہ پہ تقدیر کیں لیکے شوے دہ ۔

۹۷ :- دا دے مخکشی آیت سرہ تعلق لری چہ دوی تہ ہر قسم آیت راشی نو دوی ایمان تہ راوری ترہنے پورے چہ عذاب وینی نو بیابہ ایمان راوری لیکن فائدہ بہ نہ ورکوی ۔

فائدہ :- کُلُّ آيَةٍ ، نہ مراد جمع آیات دی نو شکمے فعل مؤنث راوہو ۔

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ أَمَنَتْ فَتَنْفَعَهَا

تو دے نہ وو یو کلی والا چہ ایمان یے راو یو توجہ فائدا وکر یو غنوی

إِيْمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُّؤْنَسُ ظَلَمًا

ایمان د غنوی مگر قوم د یونس علیہ السلام ، هرکله چہ دوی

أَمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ

ایمان راڈو نو لے کړو مونږ د دوی نه عذاب د شرمندګی

فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ

په د دند دنیوی کښ او مزے وکړے مونږ دوی لره

إِلَى حَيَاتٍ ۝ ۹۸ وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ

تو یو وخت پورے - او که غوښته رب ستا

۹۸ :- په دے آیت کښ ذکر د توی د قوم د یونس علیہ السلام دے چہ دوی په وخت باندے تویه ویستله نو د عذاب ته بیچ شول مفسریتو لیکلی دی چہ قوم د یونس علیہ السلام په علاقه موصل ، ینو ا کلی کښ آباد وو او شرک یے کوؤ نو یونس علیہ السلام دوی ته دعوت د توحید وکړو دیر زمانه لیکن دوی انکار کوؤ نو یونس علیہ السلام ته وحی راغله چہ دے قوم له خبره وکړه چہ دے ورځے پس په دوی باندے عذاب را تلونکے دے که چرے دوی ایمان لانه وړو هرکله چہ دریځه ورځ نژدے شوه نو یونس علیہ السلام د دوی ته سفرا وکړو نو دوی پوهه شول چہ عذاب یقینا را تلونکے دے نو دوی تویه ویستله د شرک او د کفر نه او الله تعالی نه یے دعا او غوښتله نو عذاب د دوی نه دفع شو ، صحیح قول پدیکښ دا دے چہ عذاب په دوی لانه وړاغلے د عذاب نه مخکښ دوی تویه ویستله وه ځکه چہ په وخت د را تللو د عذاب کښ ایمان او تویه قائده نه وکړی -

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ أَمَنَتْ ، دا په معنی د نفی دے -

فَتَنْفَعَهَا ، نافع ایمان هغه دے چہ د وخت د غرغره نه مخکښ وی -

لَا مَن مِّنْ فِي الْأَرْضِ كُلِّهِمْ

خامخا ایمان به راؤہے وے ہفہ پچاچہ یہ زمکہ کنس دوی تہولو

جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ

یہ جمع سرہ، آیا نو تہ زور کوے شے یہ خلقو

حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ

دے دپارہ چہ دوی مؤمنان شے۔ او نشی کیدے

لَا قَوْمَ يُؤْتَسَّرُونَ، دا استثناء منقطع دہ یعنی دوی ایمان نافع راؤہے وڈ زجاج تہ نقل دے چہ دوی عذاب تہ وڈ لیدے صرف علامت دے عذاب شے اولیدلو۔

كُشِفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ، پہ معنی دے نفس لرے کولو سرہ دے یا استثناء متصل دہ یعنی دوی عذاب اولیدلو یعنی قریب وڈ چہ نازل شو یوے لیکن پہ تو بے سرہ ہفہ عذاب لرے کرے شونو دا ددغہ قوم خصوصیت دے شکہ چہ اللہ تعالیٰ پہ خیل ارادے سرہ کارکوی او بیل دا چہ اللہ تعالیٰ ددوی دے اخلاص دے تو بے نہ خیر وڈ نو ددوی تو یہ شے قبولہ کرہ۔ کُشِفْنَا، پہ معنی دے کولو سرہ دے یعنی عذاب نردے وڈ چہ نازل شوے وے لیکن اللہ تعالیٰ ددوی نہ بیرتہ وادوڈ۔

۹۹:- پدے آیت کنس تسلی دہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تہ چہ ایمان ددے خلقو یہ مشیت داللہ تعالیٰ سرہ دے ستا اختیار او زور پدیکنن تہ چلیبری۔

شَاءَ رَبُّكَ، یعنی ایمان ددوی یہ مشیت داللہ تعالیٰ سرہ دے او مراد دے مشیت د لطف او د مہربانی دے لیکن اللہ تعالیٰ دا مشیت پہ بارہ دتولو کنس نہ دے کرے بلکہ دچا دپارہ چہ شے ایمان پہ تقدیر کنس لیکلے وی۔ نو صرف هغوی مہیمان راؤہی او معتزلہ وائی چہ ددے نہ مراد مشیت جبری دے یعنی جبر داللہ تعالیٰ دطرفہ نشنہ دہرچا خپلہ خوبنہ وی او دوی تقدیر نہ متی۔

لِنَفْسٍ أَنْ تَشُوْ مِنْ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ط

دَپاره دَپهچا چه ایمان راوړی مگر په توفیق د الله تعالی،

وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ

او اچوی الله تعالی پلټی په هغه کسانو باندې

لَا يَعْقِلُونَ ۱۰ قُلْ انْظُرُوا مَاذَا فِي

چه عقل نه لری - او ایه او کورنۍ چه څنگه د لیلو ته د توجیب په

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ

آسمانونو او په زمکه کښ او فائده نه ورکوی د لیلو نه

وَالنَّارُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ۱۱

او یو وړکوونکی هغه قوم ته چه ایمان نه راوړی .

منا :- دا آیت تفصیل د ماقبل دے یعنی د ټولو د ایمان راوړلو مشیت الله تعالی نه دے کړے بلکه بعضه په اذن د الله تعالی سره ایمان راوړی او بعضه په پلټی د شرک کښ پریردی او پدے آیت کښ هم تسلی ده پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته چه ایمان د خلقو په توفیق د الله تعالی سره دے او کوم خلق چه په حق باندے نه پوهیږی نو هغوی په پلټی د شرک او د کفر کښ غورځوی، دلته د اذین، نه مراد تقدیر الهی او توفیق دے او رجس، نه مراد شرک یا عذاب دے.

منا :- پدے آیت کښ دعوت دے متکربینو ته د پاره د فکر کولو په عقلی دلیلونو کښ او بیا زور ته ده په ایمان نه راوړلو د وجه د عناد ته، او پدے آیت کښ دلیل دے چه انسان مجبور محض هم نه دے بلکه دے مکلف دے په نظر او فکر کولو سره د پاره د حاصلولو د هدایت - قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ، مراد د دینه ضد او عناد کوونکی دی.

فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ

نو نه کوی انتظار دوی مکر په شان د واقعاتو

الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ

د هغه کسانو چه تیر شويدي مخکې د دوی نه، ته اوايه

فَأَنْتَظِرُوا أَرَأَيْتُمْ مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ۝۱۲

نو انتظار کوئ یقیناً ستاسو سره د انتظار کوونکو نه یم۔

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا

بیا واورئ بچ کړيدي مونږ رسولان خپل او هغه کسان چه ایمان یې راوړی

كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّي الْمُؤْمِنِينَ ۝۱۳

دغسې لازم ده په مونږ چه بچ کوو په مؤمنانو سره۔

۱۲۔ په آیت کېن ویره د عذاب دنیوی ده متکرینو ته۔

آیام، نه مراد واقعات د عذاب دی د مخکې قومونو څکه د آیام اطلاق په واقعاتو د عذاب باندې کیږی او دارنگ په اتعامتو باندې هم اطلاق کیږی شی۔ لکه په ذکرهم بایام الله (سورة ابراهيم هـ)۔

۱۳۔ په آیت کېن زیرې دے مؤمنانو ته په نجات سره۔

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا، ثُمَّ پدې آیت کېن د پاره د تعقیب ذکرې دے او صرف عطف د پاره دے او معطوف علیه محذوف دے رَقْنُهُ لِكِ الْمُكِنِّ يَنْ وَنُنَجِّي آه) او د افعول مضارع په معنی د ماضی سره ده په قرینه د خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ سره۔

حَقًّا عَلَيْنَا، مراد د دینه حق تفضلی دے حق واجبه نه دے مراد څکه چه الله تعالی باندې څه شی واجب کیږی نشی۔ حق دوه قسمه دے۔ یو حق تفضلی دے یعنې د وعدې په وجه سره الله تعالی په ځان باندې لازم کړی دے۔

دویم حق ایجابی استحقاق دے دا دویم په الله تعالی باندې نشته څکه الله تعالی فعال لما یب دے او قادر دے په هر څه باندې نو

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي شَكٍّ

اُوابہ تہ چہ اے خلقو کہ بیٹ تاسو پہ شک کنس

مِّن دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ

دَ دین زما تہ نوزہ تہ کوم بندگی دَ ہغہ کسانو

تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ

چہ تاسو بندگی کوئی دہغوی سوا دَ اللہ تعالیٰ تہ لیکن

أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَقَّعُكُمْ وَ

زہ بندگی خاص کوم دَ اللہ تعالیٰ ہغہ اللہ تعالیٰ چہ مرگ راوی پہ تاسو او

أَمَرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۰۲﴾

حکم شویدے ماتہ چہ یم دَ زہ دَ مؤمنانو دَ دلے تہ ۔

پہ ہغہ باندے دَ ہیچا حق واجبہ نشتہ او دَ دلے وجہ تہ سوال پہ وسیلہ بحق
فلان منع دے کہ دَ حق تہ مراد دویمہ معنی شئی نو ہغہ خو پہ اللہ تعالیٰ
باندے نشتہ او کہ اولہ معنی شئی نو دا وہم دے وہم دَ دولیمہ
معنی پیدا کوئی او ہیچ صحیح حدیث پدیکش نشتہ دے ۔ داسے پہ
فقہ حنفی کتاب الکراہیہ کش ذکر دی ۔

مکنا :- پدے آیت کنس حکم دے پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تہ دَ پیارہ
دَ بیان تفصیلی دَ توحید او پدے آیت کنس رد دَ شرک فی العبادات
دے ، حاصل دا دے چہ کہ خلق شک کوئی پہ دین اسلام کنس نو
دوی تہ بیان او کہہ دَ اصل مسئلے چہ توحید دے ٹککہ چہ فرق دَ دین
اسلام دَ نورو دینو نو تہ پہ توحید سرہ دے ۔

قائدہ :- شک وائی برابر والی دَ دو طرفو نو تہ نو دا لفظ پے ٹککہ ذکر
کرو چہ فرعی عبادات او اکثر معاملات دَ مشرکینو او دَ مؤمنانو یو
شان وؤ نو شک لایے چہ دَ دوی پہ مینخ کنس شہ فرق دے نو پدے
آیت کنس ہغہ فرق پے بیان کرو پہ توحید سرہ ۔

فَلَا أَعْبُدُ ، نہ مخکش دان جزاء پتہ دہ یعنی فاستمحو الازالة

وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا

راو وٹیلے شویدی مانتہ) چہ برا برو کرہ خان خیل دین تہ چہ کلک یے پہ توحید

وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۵﴾ وَلَا

او مہ کیہہ دے دے دے مشرکانو نہ ۔ او مہ ولیہ

تَدْعُ عُمٌ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ

رامدد شہ سوا دے اللہ تعالیٰ نہ ہغہ چاتہ چہ نہ نفع رسولہ شی تاتہ

وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا

او نہ ضرر نوکہ او کرو تادا کارنو یقینا تہ پدغہ وخت کنس بہ یے

مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿۱۶﴾ وَإِنْ يَسْسُكَ اللَّهُ

دے ظالمانو نہ ۔ او کہ اورسوی تاتہ اللہ تعالیٰ

الشک ر غور کیہی دے پیارہ د نائل کولو د شک

الذی یَتَوَقَّأُكُمْ، پہ ذکر د وفات سرہ اشارہ دہ حیات سابقہ او تربیت
تہ برسرگہ پورے چہ ہغہ دلیل دے دے پیارہ د قدرت د اللہ تعالیٰ او تخصیص
د وفات یے دے دے دے نہ او کرو چہ پد یکنس خوف دیر دے ۔

وَأَمْرٌ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، عبادت حمل د ظاہر دے او ایمان
باطنی عمل دے او اشارہ دہ چہ عبادت سرہ ایمان شرط دے ۔

ہذا :- دے آیت پہ ابتداء کنس لفظ د قیل مراد دے ۔ وَجْهَكَ،
ذکر د مع دے او مراد ترینہ ہول نفس او ہول اعمال دی تو پہ
مغکنس آیت کنس ذکر د توحید وڈ ۔ او پدے آیت کنس پہ ہغہ باندے
امر د استقامت او اجتناب د شرک نہ ذکر کوی ۔

الْمُشْرِكِينَ، یعنی د مشرکانو د جماعت سرہ ہیخ تعلق مہ ساتہ ۔

ہذا :- دے آیت کنس رد د شرک فی الدعاء دے او دایو قسم دے دے
شرک فی العبادت نہ چہ سوا د اللہ تعالیٰ نہ ہیخ مخلوق لائق د پلنے
او د حاجت غوختلو نشستہ شکہ چہ مخلوق اختیار مند د نفع او ضرر نہ
دے او پدے آیت کنس ظالم وٹیلے شویدی ہغہ چاتہ چہ اللہ تعالیٰ نہ سوا

بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ ۚ

خہ تکلیف نوشتہ ہیخوک لرے کوؤنگے دھے سوا ذالہ تعالیٰ نہ

وَأِنْ يُّرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ

او کہ ارادہ اوکھ ستا ذخیر نوشتہ ہیخوک واپس کوؤنگے

لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ

ذ فضل دھے ، رسوی اللہ تعالیٰ داضرر او خیر چاتہ چہ اوخواہی

مَنْ عِبَادُهُ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝۱۰۴

ذ بندگانو خپلو نہ او اللہ تعالیٰ بخوؤنگے دھے رحم کوؤنگے دھے۔

بل چاتہ رامد د شہ وائی - او خطاب نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ دے
او مراد تریزہ عام انسانان دی۔

بک:۔ داپشان دعلت دے دے مخکنس آیت دپارہ چہ لائق دے بلنے بل شوک
خکہ نشتہ چہ ضرر لرے کول یا خیر ورکول صرف ذالہ تعالیٰ صفت دے
اوپرے آیت کنس رد دے شرک فی التصرف دے۔ لِفَضْلِهِ ، دیکنس اشارہ دہ
دینہ چہ ارادہ ذخیر ذالہ تعالیٰ دطرف نہ داہم فضل دے اوخیر ورکول
دویم فضل دے۔ یُصِيبُ بِهِ مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ، پدیکنس اشارہ دہ چہ
تقسیم ذ فضل ذالہ تعالیٰ پہ مشیت سرہ دے توکہ دچاتہ فضل بنداشی
تو دوجے د قدرت ذخیر اللہ نہ نہ دے بلکہ پہ مشیت ذالہ تعالیٰ سرہ دے۔
پہ ، ضمیر صرف فضل تہ راجع دے یا ضرر او فضل ہر یوتہ راجع دے۔
سوال:- د ضرر سرہ ئے مس ، ذکر کریدے او ذخیر سرہ ئے ارادہ؟

جواب عل:- دا ذکر پہ طریقہ د اکتفاء سرہ دے یعنی د مس سرہ ارادہ ہم
مراد دہ او ارادے سرہ مس ہم مراد دے لیکن ذکر دیوئے اوکھ او بل ئے حذف کرو۔
جواب عل:- انسان تہ چہ معمولی ضرر اورسی نو دیر فریادونہ کوی او ذخیر اظہار ہلہ
کوی چہ دیر وی او داسے پہ سورۃ انعام بک آیت کنس دے لیکن پدے سورت کنس د
شک د لرے کولو دپارہ تفصیل ضروری وؤ تو خکہ ذخیر پہ جانب کنس ارادہ او
فضل ئے ذکر کرو او سورۃ انعام کنس د دلیلو تو ذکر کول مقصد وؤ پہ دھے کنس
اختصار ہم کافی دے۔

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ

اَوایہ تہ اے خلقو یقیناً راغلے دے تاسو تہ

الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَسَمِعِ اِهْتَدِی

حق دے طرف دے رب ستاسو تہ تو شوک چہ روان شو پد حق پس

فَاِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ

یقیناً روان دے پہ حق باندے دے دے پارہ دے فائدے خیلے او شوک چہ وادید دے حق تہ

فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا اَنَا عَلَيْكُمْ

تو یقیناً وادید و تاوان پدہ باندے ، او زہ تہ یم ستاسو

بِوَكِيلٍ ۝۱۰۸ وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ اِلَيْكَ

ذمہ وار۔ او تابع اوسہ دے ہفتہ شہ چہ وحی کیدیشی تاتہ

وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللّٰهُ وَهُوَ خَيْرُ

او صبر کوہ تر ہفت چہ فیصلہ او کری اللہ تعالیٰ او ہفتہ غورہ

الْحٰكِمِیْنَ ۝۱۰۹

دے فیصلہ کو و نکو تہ دے۔

۱۰۸

مثلاً۔ پدے آیت کنیں ترغیب دے قرآن پاک تہ دے پارہ دے نائل کو لو دے شک۔
او دے الحق، تہ مراد قرآن یا تفصیل دے توحید دے چہ بیان دے قرآن تول حق
دے او دے ہفتہ پہ بارہ کنیں پے دودہ دے ذکر کیدیشی۔ وکیل، بندہ کانو کنیں ہفتہ
دے چہ ہفتہ تہ حقوق سپارے شوے وی نو ہفتہ ذمہ دار وی۔

مثلاً۔ داتسلی او تشجیع دے پیغمبر تہ پہ دعوت دے توحید او پہ اتباع دے وحی
سرہ او پہ صبر کو لو سرہ پہ تکلیفونو باندے تر فیصلہ دے اللہ تعالیٰ پورے۔
مراد دے فیصلہ دے اللہ تعالیٰ تہ عذاب و رکول دی متکرینو تہ یا توفیق
ورکول دے ایمان دی۔

(تمت سورة یونس)

سورة هود
مكية

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ایاتھا ۱۲۳
رکوعاتھا ۱۰

خاص پہ نوم دے اللہ تعالیٰ امداد غواہ و پہ شروع کو لو کتب چہ رحمن اور رحیم دے

الْكَافِرِينَ أَكْبَمَتْ آيَاتُكَ ثُمَّ قُضِلَتْ

اللہ تعالیٰ بنہ پوہیری پہ مطلب دے، کتاب کچہ د حکمتونہ دے شوق آیتونہ دہ بیا وافر دے چہ تفصیل دے

مَنْ لَدُنْ حَكِيمٌ خَيْرٌ ۝ لَا تَعْبُدُوا

د طرف د حکمت والا خبردار ذات نہ دے۔ چہ مہ کوئی بندگی دے

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة هود

ربط عا دے سورت د ممکن سورت سرہ دادے چہ سورة یونس کتب پہ
مسئلہ د توحید باندے عقلی دلیلونہ بیان شول نو پہ دے سورت کتب پہ
حق مسئلہ باندے دلیلونہ نقلی د پیغمبرانو نہ بیا نوی۔

ربط عا پہ حق سورت کتب تفصیل د مسئلہ د توحید و نو پدے سورت کتب
پہ تبلیغ د حق کتب تشبیح ذکر کوی۔

دعوی :- دے سورت دے دعوے دی۔

دعوی عا :- اول رد د شرک فی العبادات، پہ دویم آیت کتب، سرہ د رد
د شرک فی العلم اوقی التصرف تہ، پہ سکا، سکا آیتون کتب۔

دعوی عا :- دویم کشجیع او ترغیب پہ تبلیغ د توحید باندے پہ سکا
آیت کتب۔

دعوی عا :- تسلی پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ سکا آیت کتب۔

خلاصہ :- دے سورت خلاصہ دادہ : چہ دے سورت کتب دے
بابونہ دی اول باب د اول آیت تہ تر سکا آیت پورے دے پدے باب

کتب ترغیب دے قرآن تہ او دے دعوے د سورت دی او زجرونہ
دی انکار کو و نکوتہ او ویرہ اخروی دہ منکرینو تہ او زبیرے دے دہا

د منونکو۔

إِلَّا اللَّهُ إِنِّي لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيرٌ

سوا ذہ اللہ تعالیٰ نہ، یقیناً زہ ستاسو دپارہ دطرف دہفہ نہ یرہ و رکوؤنکے

وَبَشِيرٌ ۚ وَإِنْ أَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ

اوزیرے و رکوؤنکے یم۔ او۔ بخندہ غوارہی د رب خیل نہ

ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ يَمَتِّعْكُمْ مَّتَاعًا

او توبہ اوباسی ہفہ تہ نو درپہ کری تاسو تہ مزے

حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ

خاستہ تر بیتہ مقرر پورے او ورپہ کری

تفسیر: ۱۔ پدے آیت کنس روستو د ذکر د اعجاز د قرآن نہ پہ الہ سرہ ترغیب دے قرآن پاک تہ پہ بیان د دریو صفاتو سرہ۔
اول صفت: اَحْكَمَتْ اِلٰهًا، دے یو معنی دادہ چہ د حکمتو توتہ دک کرے شوے دی آیتوتہ د دہ۔

دویمہ معنی دادہ چہ محکم آیتوتہ دی نقصان اوفساد پکنس نہ راسی،
دریمہ معنی دادہ چہ د کتاب پہ بل کتاب سرہ نہ منسوخ کیبری۔
دویم صفت ثُمَّ فَضَّلَتْ، معنی یے دادہ چہ بیان د توحید اود اصولی مسائلو پہ تفصیل سرہ کرے شوے دے د حکمتو توتہ دک دے شکہ
چہ د حکیم، د طرف نہ دے، اوتفصیل پکنس شکہ دے چہ د طرف د
د خیر نہ دے۔

۲۔ پدے آیت کنس اولہ دعویٰ د سورت دہ چہ اللہ تعالیٰ سرہ
بندگی کنس شریک مہ جوہوئی او ورسرہ صدق رسول دے۔

اَلَّا تَعْبُدُوْا، دا مفعول لہ د احکمت او فصلت دے پہ تقدیر
د لام سرہ لثلا تعبدوا او دلیل دے چہ اصل مقصد د قرآن
رد د شرک فی العبادۃ دے۔

كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا

مر غوره عمل والا ته غوره جزا دهغه، او که تاسو مخ واپرو

فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ

نو يقيناً نه یریدم په تاسو باندې د عذاب د ورځ

كَبِيرٍ ۝ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ

لوې نه - خاص الله تعالى ته ورگرځیدل ستاسو دی او هغه

م. - استغفار او توبه کښ فرق دادې چه استغفار په ژبه سره
دې او توبه په زړه سره ده، دویم داچه استغفار، مطلب دا
دچه مخکښ کوم کفر او شرک مو کړیدې نو د هغه نه بخته او غواړئ
نو توبه داده چه الله تعالی ته وراوگرځئ په طاعت او په توحید
سره او ددې دوه فائدې ذکر کړیدی یو مَتَا عَا حَسَنًا ،
چه هغه اطمینان د ژوند دې او د هغه تفصیل په سورة نوح ص. ۱۱
آیت کښ دې -

او دویم وَ يُؤْتِي كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ ، یعنی خاوند د خااسته عمل ته
زیاته جزا ورکول چه هغه جنت دې -

ذِي فَضْلٍ ، د اول فضل ته مراد خوره عقیده او عمل دې او دویم
فضل نه مراد د هغه جزا ده یا مضاف پټ دې جزاء فضلاء -
وَإِنْ تَوَلَّوْا ، د ترغیب نه روستو تخويف تَوَلَّوْا په اصل کښ
تَوَلَّوْا دې یوه تا حذف شوې ده -

يَوْمٍ كَبِيرٍ ، ورځ د قیامت مراد ده یا عذاب د دنیا مراد دې
د هر عذاب ورځ لویه وی یا کبیر په اصل کښ صفت د عذاب
دې مجرور دې د وجه د جوار د یوم نه -

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۴۰ أَلَا لَهُمْ

پہ ہر چیز باندے قدرت والا دے۔ خبردار یقیناً دوی

يَشْكُونُ صُدُّوهُمْ لِيَسْتَخَفُّوْا

لانگاہی سینے خیلے رہ دشنی د حق سرے د دے دہا کہ چہ خان پت کپی

مِنْهُ ۝۴۱ لَا حِجْنَ يَسْتَعْشُونَ ثِيَابَهُمْ

د ہفہ نہ، خبردار کلہ چہ دوی خان پتوی پہ جامو خیلو کنیں

يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

نویو ہیبری اللہ تعالیٰ پہ ہفہ چہ پتوی دوی او پہ ہفہ چہ بشکارہ کوی دوی

إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝۴۲

یقیناً اللہ تعالیٰ پو ہیبری د سینو پہ خبرو باندے۔

۴۰۔ پدے آیت کنیں ویرہ اخروی دہ۔ قَدِيرٌ، اثنان دہ ہفہ انعامات او عن ابونو تہ چہ مخکن آیت کنیں ذکر شو سرے د دوبارہ ژوند تہ چہ اللہ تعالیٰ پدے ہولو خیزونو قادر دے۔

۴۱۔ دا ہم داخل دے پہ اول دعویٰ د سورت کنیں یعنی اللہ تعالیٰ پہ ہر خہ عالم دے د ہفہ نہ خہ پت نشتہ۔ او پدے آیت کنیں ذکر دے د دشمنی د مشرکانو د پیغمبرانو او د مؤمنانو سرے، معنی دادہ چہ دوی د پیغمبر او مؤمنانو سرے پہ زہونو کنیں پتہ دشمنی ساقی او خیال ہے دا دے چہ اللہ تعالیٰ د دینہ خبر نہ دے لیکن اللہ تعالیٰ فرمائی کہ دوی پہ خان باندے جائے واپوی او پہ زہونو کنیں دشمنی پتہ او ساقی نو ہم اللہ تعالیٰ پہ ہفہ خبر دے۔

لِيَسْتَخَفُّوْا مِنْهُ، ضمیر د مِنْهُ اللہ تعالیٰ تہ راجع دے پہ زہم د دوی سرے یا رسول تہ راجع دے او پدے آیت کنیں منافقان او حسد کوؤ کی د حق پرستو سرے ہم داخل دی۔

لَا حِجْنَ يَسْتَعْشُونَ ثِيَابَهُمْ، یعنی سرے د پت ساتلو د حسد نہ پہ خیلو سینو کنیں کہ پہ جامو کنیں ہم خان پت کپی نو د اللہ تعالیٰ نہ تہ

وَمَا مِنْ دَالَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى

او نشتہ ہیثم زندہ سر پہ زمکہ کنس مکر پہ

اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا

اللہ تعالیٰ باندے روزی دہے دہ او پوہیدی اللہ تعالیٰ پہ خائے د آرام د ہے

وَمُسْتَوْدَعُهَا كُلُّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ④

او پہ خائے د امانت د ہے، دا قول پہ کتاب بشکارہ کنس دی۔

پتیری، او دا حال وو دے مشرکانو پہ وخت د جرکو کولو کنس پہ خلاق
د نبی صلی اللہ علیہ وسلم کنس او عام حالات پکنس داخل دی۔

نک:- پدایکنس د اولے دعوے دریم جزء دے یعنی کارساز او ذمہ وارد
رزق صرف اللہ تعالیٰ دے۔ تفسیر د مُسْتَقَرَّ او مُسْتَوْدَع، سورۃ انعام
کنس تیر شوے دے۔

کِتَابٍ مُبِينٍ، مراد د دینہ لوح محفوظ دے او ہنہ کتاب د تقدیر ہم دے
دا آیت دلیل دے پہ تقدیر مطلق باندے۔

دَالَّةٍ، پہ اصل لغت کنس ہر ہنہ خیز تہ وٹیلے شی چہ پہ زمکہ باندے
گرچی او پہ عرف کنس چار پایانو تہ وٹیلے شی او خاصکر آس تہ وٹیلے شی
دلہ عامہ معنی مراد دہ چہ پہ ہے کنس انسانان داخل دی۔

عَلَى اللَّهِ، دا وجوب تفضلی دے ایجابی نہ دے یعنی اللہ تعالیٰ پہ شان
باندے دا ذمہ واری کیخود لے دہ۔

ہر کلہ چہ ہر خیز تہ روزی ورکول موقوف دی پہ علم تفصیلی
د ہے باندے دے وچ تہ یعلم مستقرہا و مستودعہا لے
ذکر کرو۔ اولیکل د ہر خیز پہ تقدیر کنس دلیل دے د علم
د اللہ تعالیٰ پہ ہر خیز باندے۔

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ

او خاص اللہ تعالیٰ ہفہ ذات دے چہ پیدا کری پئے دی آسمانوںہ

وَالْاَرْضِ فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ وَكَانَ

او زمکہ یہ اندازہ د شپرو ورخو کنس او وڈ

عَرْشُهُ عَلٰی الْمَآءِ لِيَبْلُوَكُمْ

عرش د اللہ تعالیٰ یہ او بو باندے دے د بارہ چہ آزمینت او کم ستاسو

اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتِ

چہ کوم بو ستاسو خااستہ عمل والادے ، او کہ تہ او ای پئے

اَيُّكُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ مِنْۢ بَعْدِ الْمَوْتِ

یقیناً تاسو یہ پور تہ کیدے شی پس د مرگی نہ

لَيَقُوْلَنَّ الْاَرۡبَابُ كَفَرُوْا اِنْ هٰذَا

خامغا وائی ہفہ کسان چہ کافران دی چہ نہ دہ داخیرہ

اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيۡنٌ ۝۷ وَلَئِنْ اَخَرْنَا

مگر دروغ دی بشکارہ - او کہ روستو کھو موثر

ک۔۔ د دے آیت پہ اولہ حصہ کنس ذکر د تصرف او د خالقیت د اللہ تعالیٰ دے متعلق دے د مخکنس آیت سرہ چہ خالق ہم اللہ تعالیٰ دے لکہ چہ رازق دے او پہ دویمہ حصہ کنس زور نہ دہ پہ انکار د بعث بعد الموت باندے ، شکہ دا آیت اولہ حصہ پہ عظیم قدرت د اللہ تعالیٰ باندے دلالت کوی نو پہ بعث بعد الموت باندے ہم قادر دے نوا انکار کوونکی د دیرے زورے مستحق دی۔

وَكَانَ عَرْشُهُ عَلٰی الْمَآءِ ، حدیث د بخاری دلالت کوی پدے باندے چہ د آسمانوںہ او زمکو تہ مخکنس اللہ تعالیٰ عرش پیدا کرے وڈ او عرش د اللہ تعالیٰ پہ او بو باندے وڈ بیایے روستو آسمانوںہ

عَنْهُمْ الْعَذَابُ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ

د دوی نه عذاب رد دنیا تر یو مودے لبرے پورے

لَيَقُولَنَّ مَا يَحْبِسُهُ إِلَّا يَوْمَ

خامغا دوی وائی چه شه خیز بتد کړو عذاب لره، خبردار په کومه ورځ

يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ

چه راشی دوی ته نو وایه نه اړول شي د دوی نه

او زمکه پیدا کړل - او د دے په ظاهر باندے ایمان لرل لازم دی
تاویل د دے کول چه معنی دا ده چه بادشاهی په ټولو موجوداتو
ده او گان زائد دے دا قول د بعضو معتزله او متصوفه د دے
او باطل دے -

أَحْسَنُ عَمَلًا، د فَضِيلِ بْنِ عِيَّاضٍ نه نقل دے چه احسن عمل
هغه دے چه په هغه کس اخلاص وی یعنی د شرک او د ریاء نه پاک
وی او هغه په طریقه د سنت باندے، که په دے دواړو کس یو جز کم
وی نو خاسته عمل ورته نشی وئیل کیدے - او دارنگ په سورة کهف
کے آیت او سورة ملک کس ذکر دی -

لَيَبْلُوكُمْ، مراد د بلاء نه حقیقت خودل دی یعنی دنیا کس هر څوک
گمان کوی چه زما عمل خاسته دے لیکن الله تعالی دوی ته به د د
حقیقت او بتائی په ورځ د قیامت کس لیکن حقیقت د خیزونو په
امتحان سره معلومیدوی په نزد د انسانانو د دے وچه نه دیته
ابتلاء وئیل شي او مکان د ابتلاء د نیا ده د دے وچه نه لیبلو
متعلق دے په خلق پورے -

سِحْرٌ كَلْبِيٌّ، دلته په معنی د دروغ او د باطل دے لکه چه
قاموس لیکل دی، معنی د جادو دلته کس نه صحیح کیږی ځکه چه
هذا اشارة ده قول د بعث بعد الموت ته -

وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِآيِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ۝۸

اور ان پر بہ لگ دی لڑے ہوئے شے چہ دوی پہ ہفتے پورے ہوتے کوی ۔

وَلَكِنْ أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ تَذْوِيَةً مِّنْ رَّحْمَةٍ

او کہ او شکو موئو یو انسان تہ ذخیل طرف نہ تہ نعمت

ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهَا إِنَّهُ لَكَيُّوسٌ كَفُورٌ ۝۹

بیانے راکادو ڈھغہ نہ ، نو یقیناً دے خامخا نا امیدہ ناشکرہ بہ وی ۔

۸۔ دے آیت کنس بلہ زور نہ دہ منکرینو تہ او ویرہ دہ پہ عذاب دنیوی سرہ ۔

أُمَّةٌ مَّعْدُودَةٌ ، أُمَّةٌ ، یہ قرآن کنس یہ دیرو معانیو سرہ دے لکہ چہ یہ تفسیر ذ سورہ بقرہ کنس ذکر دی تو دلتہ یہ معنی ذ مدت سرہ دے ۔

مَا يَجْحِسُ ، داپہ طریقہ ذ استہزاء سرہ دے ۔

مَضْرُوبًا ، یعنی اللہ تعالیٰ عذاب راوی او ڈھیچا طاقت نہ رسی چہ ہغہ عذاب بل خوا واپوی ۔

مَا كَانُوا بِآيِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ، مضاف حذف دے یعنی وبال ۔

او مَا كَانُوا ، کنس ما مصدریہ دے روبال استہزاء شہمی یا ما پہ معنی ذ عذاب دے او یستہزءون پہ معنی ذ یستعجلونک دے یعنی ہغہ عذاب چہ دوی پہ ستلوار سرہ غوختلو ۔

۹۔ دے آیت کنس ہم زور نہ دہ انسان تہ پہ کمزور والی ذ عقیدے ذ دہ پہ وخت ذ انتقال کنس ذ نعمت ذ محنت تہ ۔

لَكَيُّوسٌ كَفُورٌ ، اول حالت ذ باطن دے او دویم حال ذ ظہر دے ۔

وَلَكِنْ أَذَقْنَاهُ نَعْمَاءَ بَعْدَ ضَرَاءٍ

او کہ اوٹکو مونہ دہ تہ نعمت پس د تکلیف تہ

مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتِ

چہ رسید لے وی دہ تہ خامخاوائی دے لابل تہول تکلیفونہ

عَنِّي طَائِفَةٌ لَّفَرَخٍ فَخُورٌ ۝۱۰

زمانہ ، یقیناً دے خامخا تکبر کوڑکے فخر کوڑکے وی ۔

إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

مگر وہ کسان چہ کلک ایمان والادی اوعلوتہ لے کریں یہ طریقہ ذبیغہ

أُولَٰئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ۝۱۱

دغہ کسان دوی ذیارہ بخندہ دہ او اجر لوے دے ۔

مذ :- دے آیت کیں ہم زور نہ دہ یہ وخت د انتقال کیں د محنت نہ
نعمت تہ چہ انسان یہ حالت د نعمت کیں تکبر او لوٹی کوی ۔ نسبت د
ذوق د نعمت اللہ تعالیٰ تہ اشارہ دہ چہ نعمت د اللہ تعالیٰ خالص یہ رحم
د اللہ تعالیٰ سرہ دے او ہر گلہ چہ نعمتو نہ د دنیا فانی دی د دے وجہ نہ
لے یہ لفظ د ذوق سرہ ذکر کرے دے ۔

لَفَرَخٍ ، مراد د دینہ فرح د بن او د تکبر کولو دہ ۔

ذَهَبَ السَّيِّئَاتِ عَنِّي ، مطلب دادے چہ تکلیف زمانہ لابل زمانہ یہ
تدبیرونو سرہ یا زمانہ د معبودانو یہ زور سرہ ۔

فَخُورٌ ، فخر دادے چہ خیل صفتو نہ خلقوتہ ذکر کوی ، او دے تہ
یہ پستو کیں دوزے ویشتل وٹیلے شی ۔ او دا فرح او فخر منع
کوی دہ لہ د شکر کولو نہ ۔

مذ :- دے آیت کیں زیرے دے متونکو لہ ۔ صَبَرُوا ، نہ مراد
دادے چہ یہ حالت د نعمت کیں او یہ حالت د سختی کیں تینک دے
یہ ایمان بان دے صبروا یہ مقابلہ د لیثوس کفور کیں او وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ ، یہ مقابلہ د فرح فخور کیں دے او مَغْفِرَةٌ ، متعلق د

فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضُ مَا يُوْحٰى

نو آیا تہ پر یخودونکے یے بعضے دھنچہ وحی کرے شویدہ

إِلَيْكَ وَضَاقَ بِهَا صَدْرُكَ

تاتہ (مسئلہ دتوحید) او آیا تنگی پری پدے سرہ سینہ ستا دے وجہ نہ

أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ

چہ دوی وائی وے تھی تازلیدے پداہ بانڈے

كُتْرٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ ۚ إِنَّمَا

خزانہ یا وے نہ گری ددہ سرہ ملک، یقیناً

أَنْتَ نَذِيرٌ ۚ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ

تہ یرہ وروڈکے یے، او اللہ تعالیٰ د مر غیز

وَكِيلٌ ۚ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ

ذمہ وار دے۔ آیا وائی دوی چہ دخان تہ یے جو کہیں دا قرآن

دصبر کولو سر پہ مصیبتونو بانڈا او آجڑ گئیر، پہ سبب دعمل صالح سرہ دے۔

۱۔ پدا آیت کنس دویمہ دعوی دسورت دہ چہ ہذا تشبیح دہ پہ بیان دتوحید بانڈے یعنی کہ دامشرکان پہ تا اعتراضونہ کوی نو دھنچہ دوجہ نہ دے ستازہ تنگ تھی او بیان دتوحید پرے تبردئی۔ فَلََعَلَّكَ، لَعَلَّ، پداے خائے کنس دپارہ داستفہام انکاری دے یعنی "اے نبی تہ پر یخودونکے نہ یے" فَا تَفَرِّعْ دہ پہ خلوص حالاً تو تیرشوی بانڈا سحر و تیل، استہزاء کول، ناشکری کول، فخر او تکبر کول داپہ اکثر او قاتو کنس سبب او گری دپارہ دمداہنت دمبلغ نو پداے آیت کنس دھنچہ نہ منع او کہراہ۔ بَعْضُ مَا يُوْحٰى إِلَيْكَ، مراد ددینہ بیان کول دتوحید دی چہ مشرکانو بانڈے دتوحید بیان بد لگی۔ وَهَلْ يُرِىٰ داعطف دسبب دے پہ مسبب بانڈے یعنی تنگی دل سبب وی دپارہ دپر یخودونو دحق۔ لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كُتْرٌ أَوْ جَاءَ مَعَهُ مَلَكٌ، دا دوا قوتونو تہ اشارہ دہ اول قوت ظاہری دویم قوت باطنی۔

قُلْ فَأَتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ

ته ادايه نو داؤدېئ لس سورتو ته پشان د ده

مُفْتَرِيْتٍ وَاَدْعُوا مِّنْ اسْتَطَعْتُمْ

دځان ته جوړ کړې شوې او دا اوبلئ هغه چالره چه ستاسو طاقت وي

مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۳﴾

سوا د الله تعالى نه که ستاسو رښتینې یې .

فَاِنْ لَّمْ يَسْتَجِیْبُوْا لَكُمْ فَاعْلَمُوْا

نو که دوی قبوله نکړی خبره ستاسو نو پوهه شی

اَنَّمَا اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَا اِلٰهَ

چه یقیناً نازل شوې دے دا قرآن په علم د الله تعالى سره او پدې خبر چه نشته حقدار د بندګۍ

س. دا زور نه ده منکریتو د قرآن ته او بیان د اعجاز د قرآن دے په طلب د مقابلې سره په لسو سورتونو سره ، وئیل شوی دی چه د مخالفینو په هغه وخت کښ لښ لوی قبیله وے نو د هرې قبیلې نه د یو یو سورت د ناؤړلو طلب کړې شوې وو ، یا دا چه تر دے ځانې پورې د ابتدا د قرآن نه لس سورتونه دی نو په تشبیه کښ دغه سورتونو ته اشاره ده .

سوال :- سورت یونس کښ مقابله په یو سورت سره ذکر کړې ده او په دیکښ په لسو سره او دا سورت د سورة یونس نه روستونازل شوی دے نو په څه وجه دلته ترقی د کم نه زیات ته او شوه ؟
جواب :- مبرر د دے په جواب کښ وئیلی دی چه په سورة یونس کښ مقابله په احکامو او وعد او وعید او اخبار بالغیب الصادق سره ذکر وه او د هغه د پاره د یو سورت راوړل هم کافی دی او پدے سورت کښ مقابله په صرف فصاحت او بلاغت سره مراد ده نو د دے د پاره دیر سورتونه پکار دی چه تقابل او فرق معلوم شی .

إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۱۲﴾

سوا ذلہ تعالیٰ نہ تو آیا تاسو منونکی ذ حکم یقی یعنی اومنی۔

مَنْ كَانَ يُرِيدِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

مفہم شوک چہ غواہی رہہ عمل خپل سرہ ثوند ذ دنیا

وَزَيْنَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ

او دول رخااستی دہفے نو پورہ بہ وکرو دوی تہ بدلہ ذ عملونو ذ دوی

فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿۱۵﴾

پہ دنیا کیں او ذ دوی تہ بہ پہ ہفے کیں خہ کسے نشی کیدے۔

مکمل:- دے آیت کیں بیان ذ صدق ذ قرآن دے اویان دہفے مسئلے دے چہ قرآن دہفے مسئلے ذ پارہ نازل شویدے چہ ہفہ لآ إِلَهَ إِلَّا هُوَ، دے۔

لَكُمْ، جمع کیں اشارہ دہ چہ مؤمنان ہم پہ طلب ذ مقابلہ کیں ذ نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ شریک دی۔

يَعْلَمُ اللَّهُ، یعنی مشتمل پہ علمونو ذ اللہ تعالیٰ سرہ او ذ اللہ تعالیٰ ذ علمونو مقابلہ مخلوق نشی کولے۔

وَأَنَّ لَّآ إِلَهَ إِلَّا هُوَ، دا عطف دے پہ علم اللہ باندے یا عطف دے پہ اَنَّمَا باندے او دواہو معانوکیں دلیل دے چہ موضوع او خلاصہ ذ قرآن توحید دے۔

مکمل:- دے آیت کیں زور تہ دہ ہفہ چاتہ چہ مقصد ہے دنیا کر خولے وی حکم چہ دا سبب ذ انکار ذ قرآن دے او ذ آیت ہفہ چاتہ ہم شامل دے چہ پہ عمل ذ دین سرہ اجرت ذ دنیا طلب کوی۔

مَنْ كَانَ يُرِيدُ، پچھنیغہ ذ ماضی استمراری کیں اشارہ دہ چہ ہمیش کبری کوؤک پہ نیت باندے دے۔

الْحَيَاةَ الدُّنْيَا، یعنی نیک اعمال کوی ذ پارہ ذ دے چہ صحت او عافیت اور ریاست ورتہ حاصل نشی۔

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي

دا هغه ڪسان دي چاهه نشته دوي لره په

الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا

آخرت ڪنن مگر اور، او برباد به شي هغه نيك عملونه چاهه دوي ڪري

فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

په دنيا ڪنن او بے فائده دي هغه ڪارونه چاهه دوي ٿي ڪوي -

أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْتٍ مِّنْ

آيا نو هغه څوڪ چاهه وي په ښڪاره دليل باندے د طرف د

رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ

رب خپل ته او ملگري وي دده سره گواه د طرف د هغه ته

وَرَزَيْنَهَا، مراد د ديتہ وسعت د رزق دے او د پيروالے د اولاد دے لکه په سورة كهف ۱۸ ڪنن دي -

نُوفٍ إِلَيْهِمْ، يعني دغه مراد وٽه به ورتہ پوره حاصل شي يعني الله تعالى دده محنت دده د نيت موافق ته ضائع ڪوي -

۱۸- دا ويره اخروي ده هغه ڪسانو ته چاهه مخڪين آيت ڪنن ذکر شول -

وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا، ديڪنن اشاره ده هغه عملونو ته چاهه ڪوي ٿي په نيت د دنيا سره يعني نيك اعمال -

وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ، دے ڪنن اشاره ده هغه عملونو ته چاهه هغه پخيله قبيح او ناڪاره دي - او مفسرينو وٽيلي

دي چاهه دا آيتونه مشرڪانو او منافقانو او رياڪارانو او دنيا پرستو ته شامل دي -

وَمِنْ قَبْلِهِ كُتِبَ مُوسَىٰ إِمَامًا

او مخکن ددہ تہ کتاب د موسیٰ دے پیشوا

وَرَحْمَةً ۖ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ

او رحمت دتہ کسان ایمان لری پدے کتاب،

وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ

او چاچہ کفر اوکرو پدے کتاب د مختلفو دلو تہ

فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ۚ فَلَا تَكُ فِي

نو اورٹلے د وعدے د ہنہ دے نو مہ کیہ تہ یہ

مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ

شک کن ددہ تہ یقینا دا حق دے د طرف د رب ستا تہ

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۴﴾

لیکن دیر خلق ایمان نہ لری ۔

۱۴۔۔ پدے آیت کن دریمہ دعویٰ د سورت دہ چہ ہنہ تسلی دہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم اوتا بعد اراتو د ہنہ تہ۔ او ہرکلا چہ یے مخکن حال د دنیا پرستو ذکر کرو نو اوس حال د دیندارو ذکر کوی یہ طریقہ د تقابل سرہ۔ حاصل یے دادے چہ اے پیغمبر اوتا بعد اراتو د ہنہ ستاسو خبرہ یعنی مسئلہ د توحید) یہ عقلی دلیل سرہ ثابتہ دہ او قرآن ہم د ہنہ یہ تائید کن دے چہ ہنہ دلیل وحی دے او کتاب د موسیٰ ہم د ہنہ یہ تائید کن دے چہ ہنہ دلیل نقلی دے نو حوک چہ دے مسئلہ تہ انکار کوی نو ہنہ یہ ضد او یہ عناد کن دے او ہنہ د پارتہ عذاب دے، د ہنہ د انکار د وجہ نہ یہ حق کن شک مہ کوئی۔ بَیِّنَاتٍ، مراد د دینہ بیان د توحید دے یہ دلیل تو عقلیو سرہ۔ شَٰهِدٌ، د دینہ مراد قرآن کریم دے چہ پورہ گواہ دے یہ اثبات د توحید باندے حکم چہ ہنہ گواہ دے یہ مسئلہ د توحید باندے۔

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ

او شوک لوئے ظالم دے د هغه چانه چه جو پوی په الله تعالى پاندے

كَذِبًا طَائِفًا لِّكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ

دروغ ، دغه کسان پیش په کړے شی رب خپل ته

وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ

او اوبه وائی گواهی ورکوونکي چه دا هغه خلق دی

كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ

چه دروغ چے وئیلی وؤ په رب خپل ، خبردار لعنت د الله تعالى دے

عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ

په ظالمانو خلقو پاندے . دا هغه کسان دی چه منع کوی خلق

إِمَامًا ، كِتَابَ اللَّهِ تَعَالَىٰ تَه إِمَامٍ پدے وجه وئیلے کیری چه د هغه اقتداء او تابعداری کول لازم دی .

أَفَسَن كَانَ آه ، د دے جزاء محذوف ده کمن یُریدُ الْعِلْوَةُ الدُّنْيَا وَزَيَّنَتْهَا وَلَيْسَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا خِرْقَةٌ أَلَا النَّارُ يَا جَزَاءُ دَادَهَ أَيْبَقَى لَهُ مَحَلٌّ شُبَّهَاءُ وَشَلَى .

أُولَئِكَ ، لَفْظ د جمع کنس اشاره ده چه مَن كَانَ عَلَىٰ بَيْتِي نَبِي صلی الله علیه وسلم او ټول صحابه دی اوضمیر د یام قرآن ته راجع دے . وَمَنْ يَكْفُرْ ، دا په مقابله د یومنون کنس دے .

الْأَحْزَابِ ، دے د کافرانو چه مخالفت او عناد چے کولو د انبیاء علیهم السلام سره .

مُتَّةً ، ضمیر راجع دے قرآن یا موعده ته .

سورة - دے آیت کنس ویره د عذاب اخروی ده مشرکینو ته او متعلق دے د لَا يُؤْمِنُونَ سره .

افتری علی الله کذباً ، په نسبت کولو د شریک او ولد الله تعالى ته او په انکار د رسول او قرآن سره .

عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا

دے لارے دے اللہ تعالیٰ تہ او لہوی پہ ہفے کیں کبر لیج

وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَفَرُونَ ﴿۱۹﴾

او دوی دے آخرت تہ ہم انکار کوڈنکی دی ۔

يَعْرِضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ، عرض خود بتولو خلقو دے لکے سورۃ کہف ص ۱۸ آیت کیں لیکن دلتہ مراد عرض دے شرمندہ کولو دپارہ ۔

الْأَشْهَادُ، ددغہ اشہاد ذکر دی پہ سورۃ النساء ص ۱۱، سورۃ نحل ص ۱۱، سورۃ التور ص ۱۱، سورۃ یس ص ۱۱، سورۃ حم سجده ص ۱۱، سورۃ ق ص ۱۱ او سورۃ البقرہ ص ۱۱ کیں ۔ تودا مختلف شہادات دی ٹکے یے جمع ذکر کیں ۔

وَيَقُولُ الْكَافِرُ، تو مراد ددینہ ملائک او پیغمبران او مؤحدین ددے امت او اندامونہ دبدان دی ٹکے یے جمع ذکر کریدہ ۔
كَذَّبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ، یعنی شرک یے کوڈ او اللہ تعالیٰ تہ یے نسبت کوڈ دجائز کولو دہفے ۔

سُوءٌ دے آیت کیں درے صفات دظالمانو ذکر دی ۔ يَصُدُّونَ، اشارہ دہ چہ دوی متعدی کافر دی ۔

سَبِيلِ اللَّهِ، توحید او قرآن او سنت دے ۔

وَيَبْغُونَهَا، ضمیر سبیل تہ راجع دے ٹکے چہ ہفہ مذکر او مؤنث دواہ ذکر کیہی ۔

عِوَجًا، مراد ددینہ شکوتہ اچول دی پہ لہوتو دخلقو کیں پہ بارہ دتوحید کیں ۔ او دَبْغُونَهَا، کیں اشارہ دہ چہ سَبِيلِ اللَّهِ، کیں کوبدوالے نشتہ لیکن ظالمان پہ ضد سرہ پہ ہفے کیں کوبدوالے جوہوی ددے دپارہ چہ تور خلق تریبہ وارہوی او داسے پہ سورۃ اعراف ص ۱۱ او سورۃ آل عمران ص ۱۱ آیت کیں ذکر دی ۔

أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ

دغه کسان نه دی دوی چہ بچ شی د عذاب د الله تعالیٰ نه

فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ

پہ توله زمکہ کنس او ته به وی دوی لره سوا د

اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءٍ يُضَاعَفُ لَهُمْ

الله تعالیٰ ته څوک دوستان زیاتیدے به شی د دوی د پاره

الْعَذَابِ ط مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ

عذاب ، څکه چہ نه لرلو دوی طاقت د حق اوریدلو

وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ۝ أُولَٰئِكَ

رین بید پر لیکیدلو اوله دوی لیدل حق لره - دا

الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ

هغه کسان دی چہ تراوان کنس یه اچولے دی خپل ځانونه اوورک به شی

نکته: دا ویره د عذاب اخروی ده منکرینو ته -

مُعْجِزِينَ، په معنی لازمی سره دے یعنی بچ کیدونکی یا په

معنی متعدی سره دے عاجز کوونکی الله تعالیٰ لره د عذاب

ورکولو ته -

مِنْ أَوْلِيَاءٍ، د دوی نه مراد معبودان دی چہ دوی شفعاء گنل

چہ په سوره یونس کنس د هغوی ذکر تیر شولے دے -

يُضَاعَفُ، مضاعفه د دے وچه ته وه چہ دیر قسمونه د کفر یه

کړی دی او شرک پکس په ټولو اقسامو سره جمع دے یا دا

چہ پخپله گمراه او دارنگ گمراه کوونک دی.

عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَقْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَا جَرَمَ

د دوی ته هغه چہ دوی شہ دروغ جوہول ۔ خامخا

أَلَيْسَ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْخَسِرُونَ ﴿٢٢﴾

یقیناً دوی بہ بہ آخرت کیں لوے تاوانیان وی

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

یقیناً ہذہ کسان چہ ایمان لے راویہیں او عملوتہ کوی بہ طریقہ د پیغمبر

وَأَحْبَبُوا إِلَى رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ

او عاجزی کوی رب خپل تہ دغہ کسان

﴿٢١﴾، ۲۲۔ دا ذکر د سبب د عذاب دے او زور تہ دہ منکرینوتہ او بہ دویم آیت کیں ویرہ اخروی دہ۔

خَسِرُونَ، خسران بہ سبب د شرک سرہ دے شکہ چہ شرک سرہ نور اعمال خیر بریاد بشول،

وَصَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَقْتَرُونَ، مراد د مقتریاتونہ معبودان باطلہ دی۔ او صَلَّ، بہ معنی د غائب والی دے یا مقتریات نہ مراد قصر د شرک دی او صَلَّ بہ معنی د نسیان سرہ دے۔

لَا جَرَمَ، فراء و ثیلی دی چہ د لفظ د لا بد او لا محالة سرہ دے او بہ معنی د حقاً سرہ ہم استعمالیدی او زجاج و ثیلی دی چہ لا د نفی د گمان د خلقو دے او جرم بہ معنی د کسب سرہ دے تو معنی داشوہ چہ داسے نہ دہ لکہ چہ دوی گمان کوی بلکہ کسب کرو د دوی عملونو خسران بہ آخرت کیں۔ او سیبویہ و ثیلہ دی چہ لا د پیارہ د نفی د گمان دے او جرم بہ معنی د حق سرہ دے۔

خطیب شریینی و ثیلی دی چہ د مثل آیت تہ تردے آیت پورے د لا یؤمنون د پیارہ مگلا حالات اوصفات ذکر کرے شول۔

أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٣﴾

جنت والا دی دوی یہ یہ ہفتے کہیں ہمیشہ وی ۔

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْآعْمَى وَالْأَصَمِّ

مثال دے دواہو ہلو پشان دہون او کوئہ دے

وَالْبَصِيرُ وَالسَّمِيعُ هَلْ يَسْتَوِينَ

او د لیونگی او د اوریونگی دے آیا برابردی دا دواړه

مَثَلًا ۖ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ

پہ مثال کہیں، آپا تو نصیحت نہ اخلائے تاسو۔ او یقیناً

أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ

لیبرے وو موثر نوم علیہ السلام قوم دھتہ (اوشل) یقیناً نہ ستاسو کرانہ

۳۷۔ نو پیدے آیت کش روستو دے تخو یف دے منکرینو تہ دالیرے اخروی
دے دیارہ دے منونکو۔

وَاجْتَبِئُوا، دے دے یوم معنی انابت دے، دویمہ معنی اطاعت، دریمہ معنی خشوع اور عاجزی، غلورمہ معنی اخلاص کول دی۔

وَ اَخْبِتُوْا، دے دے یہ صلہ کنیں چاہ الی راشی نو پہ معنی دَخْشُوْع اور عَاجِزِی
سره دے نو پدے کنیں اعمال قلبیہ تہ اشارہ دہ او وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ،
کنیں اعمال دَجوارحو تہ اشارہ دہ ۔

مطلب :- دھرم پہ زیری کنیں داخل دے ، او پدے آیت کنیں اعمی او
اصم مثال دے مشرک دے اوبصیر اوسمیع مثال دے مؤحد دے اودارد
دے یہ ہفتہ چا باندے چاہ دے کافر اومؤمن فرق نہ کوی ۔ او دے
عقیدے تہ پدے زمانہ کنیں سیکولرازم و ٹیلے شی ۔

لَنْ يَرْصِدَ ۖ ۲۵) اَنْ لَا تَعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ ط

یہ درکوڑ کے ہم شکارہ - ربیان کوم (چہ مہ کوئی بندگی دھیچا سوا د اللہ تعالیٰ نہ،

اِنِّیْ اَخَافُ عَلَیْکُمْ عَذَابَ یَوْمٍ اَلِیْمٍ ۲۶)

یقیناً زہ یوسیم پہ تاسو د عذاب د ورخ دردناکے نہ -

۲۵۔ خلاصہ:- دے آیت نہ دویم باب دے تر ملک آیت پورے پدے
کنس اول درے واقعات او نشیرمہ واقعہ تعلق لری درد شرک فی العباد
سرہ او خاورمہ واقعہ تعلق لری درد شرک فی العلم او فی التصرف
سرہ او اومہ واقعہ د موسیٰ علیہ السلام تعلق لری د دویمہ دعویٰ سرہ
اوپہ مینخ کنس یے تخویف او یشارت ذکر دے او آیت ملک تعلق لری د
دریمہ دعویٰ سرہ -

ربط ربط دے د ممکن آیت سرہ دادے چہ د فریقینو پہ مثال سرہ
ذکر او شو نو اوس پہ قصو د انبیاء علیہم السلام سرہ د فریقینو د
عاقبت فرق ذکر کوی -

تفسیر:- دا آیت اول دلیل تقی دے د نوح علیہ السلام نہ دپارہ د اثبات
د مسئلہ د توحید او پدیکش ذکر د شجاعت د ہونہ دے او ذکر دے د طریقہ
د دعوت او دارنگ ذکر د عذاب د قوم د حقہ دے دپارہ د تخویف د نیوی -
پہ اُسَلَمَا، کنس معنی د قال پتہ دہ - او اِنِّیْ د ہفہ مقولہ دہ مُبِیْن، کنس
اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ پہ حق بیانو لو کنس دبل چا لحاظ نہ کوی او ہیتر حق
نہ پتوی -

۲۶۔ اَنْ لَا تَعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ، دا بدل دے د اِنِّیْ نہ یا مقول دے د مبین
دپارہ او دا دعوت د توحید دے - اَلِیْم، صفت د یوم دے، مطلب دا
دے چہ د عذاب ورخ دردناکہ وی کہ عذاب د نیوی مرادشی او کہ
عذاب اخروی، او یا صفت د عذاب دے یعنی عذاب دردناک لیکن زیر
پہ الیم باندے د جے د نزدیکت د یوم نہ دے او دیتہ جر للجوار
وائی -

اِنِّیْ اَخَافُ، دا د خوف پہ وجہ د نہ متلو د توحید سرہ دے -

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ

نو اوٹیل غتاتو ہغہ کسان چہ کفریے کہے وؤ ڈ

قَوْمِهِ مَا شَرِكُ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا

قوم دہنہ نہ نہ وینو مونو تا مکر بندہ زمونو پشان

وَمَا شَرِكُ اتَّبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ

او نہ وینو مونو تا چہ تابعداری کوی ستا مکر ہغہ کسان چہ ہغوی

أَرَادِلُنَا يَادِي السَّامِيِّ وَمَا شَرِي لَكُمْ

ذلیل دی پہ مونو کیں پہ بے فکرئ سری اونہ وینو مونو تاسولہ

عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ﴿٢٤﴾

پہ مونو باندے ہیٹ غورہ والے بلکہ گمان کوڈ مونو پہ تاسو بانڈ دروغزن۔

۲۴: الْمَلَأُ، اشراقوتہ وٹیلے شئی کہ شرافت دنیوی اوکہ اخروی وی دلتہ شرافت دنیوی دمال اوچاہ مراد وؤ۔

سوال:- سورۃ اعراف ستا کیں یے الذین کفروا نہ وؤ وٹیلے ؟

جواب:- اشارہ دہ چہ پہ سورۃ اعراف کیں ہغہ ہول قوم کافر

وؤ او دلتہ ڈ تکبر پہ طریقہ سرہ اعتراضونہ دی اوہغہ کار ڈ

مالدارو دے ٹکے یے دلتہ ملاو ذکر کپل نو غتاتو ڈ قوم ڈ نوح

علیہ السلام ڈ طرف نہ خلو اعتراضونہ ذکر دی۔ اول داچہ تہ

بشریے زمونو پشان او دویم ستا تابعدار ذلیل خلق دی ٹکے چہ

ہغوی فقیران وؤ۔ اوپہ حدیث ڈ ہرقل کیں راغلی دی چہ تابعدار

ڈ پیغمبرانو اکثر غریبان خلق وی، دریم داچہ ستا سو پہ مونو خہ

غورہ والے نشتہ یعنی پہ تاکیں صفت ڈ پیغمبری نشتہ او خلو دم دا

چہ تہ دروغزن یے۔ اول دودہ اعتراضونہ صرف پہ نوح علیہ السلام

باندے وؤ ٹکے یے مخاطب مفرد ذکر کروا وروستو دودہ اعتراضونہ

پہ نوح علیہ السلام سرہ ڈ مؤمنانو وؤ توصیغہ ڈ جمع یے ذکر

کہے دہ۔

قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ

أُوْتِيلُ هَهْه نوائے قومہ زما آیا فکر کریں دے تاسو کہ یم زہ یہ

بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَآتَنِي رَحْمَةً مِّن

بشکارہ دلیل دے طرق دے رب خیل نہ او را کرے بے دے ماتہ خاص رحمت ربیغی دے

عِنْدِي فَقَعَيْتُ عَلَيْكُمْ أَتْلُزْ مَكْمُوهَا

طرق خیل نہ نو دا پت پاتے شوے وی یہ تاسو بانس، آیا یہ زور مناوے شو مو نو دا پت

وَأَنْتُمْ لَهَا كَرِهُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقَوْمِ

او حال دا چہ تاسو دے لڑہ بن گنہی۔ او اے قومہ زما

لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَا لَاحِظٌ إِنْ أَجْرِي

نہ غواہم ستاسو نہ پدے بیان کو لو ہیٹ مال نہ دے بدلہ زما

إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ

مگر دے اللہ تعالیٰ سرہ دہ او نہ یم زہ شروے دے ہفہ کسانو

بادی السرای، یعنی دوی یہ تا بانسے ایمان راٹھے دے پہ اول نظر کنس
اوسوچ او نکرے ندے کہے کہ فکرے کرے وے نو ستا تا بعداری
پہ بے نہ وے کرے،

أَرَأَيْتُمْ لَكُمْ، بے دے دے فقیرے نہ اوتیل دے دے نسبت نہ نہ وڈ شکہ
چہ مؤمنان دے نوح علیہ السلام ہفہ خو دے ہفہ خامن وڈ او دے ہفوی
بیبیانے وے او دے ہفوی نسب اوچت وڈ شکہ چہ اللہ تعالیٰ انبیاء پہ
لوے نسب کنس را لیبی لکہ چہ پہ حدیث دے هرقل کنس دی۔

بَيِّنَةٍ، نہ مراد بشکارہ دلیلونہ دے توحید دی اور رحمتہ، نہ مراد
پیغمبری دہ، مطلب دا دے چہ ماسرہ بشکارہ دلیلونہ دی اونبوت دے
زہ دروغترن نہ یم لیکن زہ دا پہ تاسو بانسے پہ زور نہ شم مناوے
نو دا جواب دے دے ہفوی دے تلو اعتراضونو۔ قَعَيْتُ، او
أَتْلُزْ مَكْمُوهَا، ضمیرونہ بے مفرد مؤنث ذکر کرل دے دے وچہ نہ چہ مقصد

اٰمَنُوْا اِنَّهُمْ مُّسْلِقُوْنَ رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّي

چہ ایمان پئے راؤں میں دے، یقیناً دوی بہ متاع کبریٰ و رب خیل سرہ اولیکن زہ

اَرٰكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُوْنَ ۝۲۹ وَاِیَّا قَوْمِ

ویم تاسولہ داسے قوم چہ تا پوھی کوئی - او اے قومہ زما

مَنْ یُّنْصِرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُّهُمْ

ٹھوک بہ بیج کبریٰ ما دَعْدَاب دَاللہ تعالیٰ نہ کہ تہ او شرہ دوی سرہ ،

دَبِیْنَتَاۤ اَوْ رَحْمَةً یُّوْدِیْ اَوْ یَا پَہ تاویل دَہریو سرہ دی -

۲۹۔ یہ دے آیت کیں ذکر دَہ اخلاص دَہ نوح علیہ السلام دے او
پدایکین ترغیب دے قوم تہ او ہرکہ چہ دَہ دنیا اجرتونہ اکثر
مالونہ وی دَہ دے وجہ نہ -

مَاۤ اِلَّا ، یے ذکر کرو او دَاللہ تعالیٰ بدلہ یہ دیر قسمہ دہ دے
وجہ نہ -

اَجْرِيْ ، سرہ یے ذکر کرہ ، او بیا جواب دَہ قول دَہ غوی دے
چہ غوی و ثیل چہ دا غریبان مؤمنان دَہ خیل مجلس نہ او شرہ
نوموت یہ ستا تابعداری او کرو نوجواب او شوچہ زہ دَہ دوی
دَہ شرلو حق تہ لرم ٹککہ چہ دوی اللہ تعالیٰ تہ متاع کید و تکی دی
نو ہسے نہ چہ اللہ تعالیٰ تہ زما شکایت پیش کری -

تَجْهَلُوْنَ ، اشارہ دہ چہ مؤمنان سپک کنہل دَہ جہل کار دے -

أَفَلَا تَشْكُرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ

آيا نو نصيحت نه اخلئ تاسو۔ او نه وايم زه تاسو ته

عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ

چه زما سره اختيار د خزانو د الله تعالى دے او نه پوهيږم زه

الْغَيْبِ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا

په غيب باندے او نه وايم زه چه زه ملک رفريشته يم او نه

أَقُولُ لِلَّذِينَ شَرَّدَرِي أَعْيُنُكُمْ

وايم په باره د هغه کسانو کښن چه سپک ښه کتري سترگه ستاسو

لَنْ يُوَفِّيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا ط اللَّهُ أَعْلَمُ

چه هيچرے به ورته کړي الله تعالى دوی ته څه خير، الله تعالى ښه پوهيږي

بِمَا رَفِيَ أَنفُسِهِمْ وَإِنِّي إِذَا لَمِ

په هغه څه چه په زړونو د دوی کښن دی، يقيناً به پدغه وخت کښن خامتا

الظَّالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا يَنْوُحُ قَدْ جَدَلْتَنَا

د ظالمانو نه يم۔ اوئيل دوی له نوح جگړه اوکړه تا زمونږ سره

ننډ: دا دويم جواب دے د هغوی د قول يعني که زه دوی او شره
نومايه د الله تعالى د عذاب نه څوک بچ کړي۔

أَفَلَا تَشْكُرُونَ، اشاره ده قدرت عظيمه د الله تعالى ته چه د هغه
په هېڅ طريقه سره مقابله نشي کيدے۔

ملک: په دے آيت کښن جوايو نه دی د څلورو اعتراضونو د منکرينو چه
تفصيل د هغه په سورة انعام نه آيت کښن تير شوے دے۔ معلومه شوه

چه د ټولو نه اول رسول رنوح عليه السلام باندے کوم اعتراضونه
کړے شوي دی نو دغه په آخري رسول محمد صلی الله عليه وسلم

باندے هم شوي دی نو دا صفات سلبيه د ټولو پيغمبرانو دی۔

فَاكْثَرْتَ حِدًا لَّنَا فَاِتْنَا بِمَا تَعِدُنَا

نو زیاتہ ذکرہ جگرہ زمونہ نو راوہہ مونہ تہ ہغہ شہہ یروے تہ مونہ

اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ﴿۳۲﴾ قَالَ اِنَّمَا

پہ ہغہ کہ یے تہ د رشتینو تہ - اوئیل نوح علیہ السلام یقینا

يَاۤتِيْكُم بِهٖ اِلٰهُ اِنْ شَاءَ وَمَا اَنْتُمْ

راولی بہ تاسوتہ داعذاب اللہ تعالیٰ کہ چرے اوخواہی او نہ یئی تاسو

بِمُعْزِیْنَ ﴿۳۳﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نَصْرُ

بیج کیدونکی دہغہ تہ - او نہ درکوی فائدہ تاسوتہ نصیحت زما

بِمَا فِیْ اَنْفُسِهِمْ، اشارة ده چه دوی په هغه مؤمنانو باندے د منافقت گمان

کوډ لکه چه بآدوی الرّای، کس دیتہ اشارة ده -

خَيْرًا، مراد د دیتہ جنت او ثواب دے -

لَمِنَ الظّٰلِمِیْنَ، دارنگ ذکر په سورة انعام ۱۱۰ آیت کس تیر شوید لے -

۳۲ - دا طعن دے د متکرینو د طرف نه په نوح علیہ السلام باندے چه

د هغه د نصیحت خبر وکولو ته دوی جگرہ اوئیل یعنی ته جگر ماری لکه اوس

چه په حق پرستو دا طعن لگولے کیدوی چه دوی شریان او جگر ماردی یا مراد

د جدال نه اثبات د توحید او رسالت دے په دلیلونو سره او جوابوته د

شبهاتو دی او شریبې په سراج المنیر کس وئیلی دی چه دا طریقہ د انبیاء

علیهم السلام ده او تقلید او جهل کسب د کافرانو دے - او مَا تَعِدُنَا،

ذکر د هغه وعدے په ۱۱۰ آیت کس تیر شولے دے -

۳۳ - دا جواب د قول د هغوی دے چه متکس آیت کس تیر شو -

فَاِتْنَا بِمَا تَعِدُنَا، حاصل د جواب دا دے چه عذاب راوستل په اختیار

د الله تعالیٰ کس دی -

إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ

کہ زہ او غواہی چہ نصیحت کوم تاسو تہ خو کہ

اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ

اللہ تعالیٰ غواہی چہ بے لارے کری تاسو ، ہذا اللہ تعالیٰ

رَبُّكُمْ قَدْ وَابَيْهِ تَرْجِعُونَ ﴿٣٣﴾ أَمْ

ستاسو رب دے او خاص ہذا تہ بہ او کر خولے شی تاسو ۔ آیا

يَقُولُونَ أَفْتَرَاهُ قُلْ إِنْ أَفْتَرَيْتُهُ

دوی وان چہ د خان نامیے جوہ کرید دا خبرہ ، تہ اولیہ کہ ما د خان نہ جوہ کریدی

فَعَلَىٰ أَجْرَائِي وَأَنَا بِرِيءٌ

نوزما یہ ذمہ دے جرم کول زما او زہ خلاص رجدا یم

مِمَّا تَجْرِمُونَ ﴿٣٤﴾ وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ

ذہق جرمونو تہ چہ تاسو پی کوئی ۔ او وحی او کرے شوہ نوح تہ

۳۳۔ مطلب دے آیت دادے لہ خنکہ چہ عذاب د اللہ تعالیٰ پہ اختیار کیں دے نو دار لگے گمراہ کول او ہدایت ہم د اللہ تعالیٰ پہ اختیار کیں دے او ہذا سبب د عذاب دے د آیت نہ معلومہ شوہ چہ انسان یو کار کوئی لیکن نفع د ہذا پہ اختیار د اللہ تعالیٰ کیں وی۔ دار لگ ہیخ انسان د اللہ تعالیٰ د ادا دے خلاف کار نشی کولے او جزاء د شرط محذوف دہ اصل عبارت دادے ۔ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ فَإِنَّ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ فَلَا يَنْفَعُكُمْ نَصِيحِي ۔

۳۴۔ دے آیت کیں د وہ توجیہ دی۔ اول توجیہ دادہ چہ دا ہم مکالمہ د نوح علیہ السلام دہ د قوم خیل سرہ پہ صیغہ د غائب سرہ ۔ دوسرہ توجیہ دادہ چہ دا مکالمہ زمونہ د نبی علیہ السلام دہ د خیل قوم سرہ نو دایہ طریقہ د جملہ معترضہ سرہ دہ ۔

أَجْرَائِي ، کسب کول د گناہ بشکارہ تہ اجرام و ثیلے شی او مضاف حذف دے

آلَهُ لَنْ يَكْفُرَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا

چہ یقیناً ہیچوے ایمان نہ لاوہی د قوم ستانہ مگر

مَنْ قَدْ آمَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا

ہذا شوک چہ ایمان یے لا اور پدے نومہ خفا کیہہ یہ ہذا کاروتو

كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَاصْنَعِ الْفُلَكَ

چہ دوی یے کوی ۔ او جوہوہ کشتی

بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيُنَا وَلَا تَخَاطَبُنِي

یہ سترگو زموہوہ او یہ وحی زموہوہ او مہ کوہ سفارش ماتہ

فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٣٥﴾

یہ بارہ دے کسانو کیں چہ ظلم یے کریڈے ، یقیناً دوی بہ غرقولے شی ۔

یعنی اَشْمُ الْجَرَارِ ، گناہ د جرم زما ۔ او پدیکیں دویم تقدیر د عبارت دا
دے یعنی اَنْتُمْ بِرَبِّكُم مِّنْ جَرَارٍ ۔

۳۴۔ د تفصیل د دعوت د نوح علیہ السلام نہ روستو تفصیل د عذاب
ذکر کوی او دا آیت دلیل دے پدے خبرہ چہ نوح علیہ السلام خیل قوم
تہ چہ خیرے کرے ولے نوروستو د دے وحی تہ یے کرے ولے چہ
پدے وحی سرہ ہذا د ایمان د خیل قوم نہ لا امیدہ شو ۔

لَنْ يَكْفُرَ مِنْ ، دا اخبار د اللہ تعالیٰ رشتینی دے یہ شان د سورۃ بقرۃ
سک آیت ۔

۳۵۔ د دے نہ مخکین دا مراد دے چہ د دوی مخالفت دیر سخت
شو نو نوح علیہ السلام ہذا دُعا او کہہ کوم چہ سورۃ نوح کیں ذکر دہ
او ہذا دُعا قبولہ شوہ نو ورتہ او ٹیلے شو ۔

وَاصْنَعِ الْفُلَكَ ، پدے آیت کیں تدبیر خود دل دی نوح علیہ السلام تہ
د پاره د نجات ۔

بِأَعْيُنِنَا ، دا لفظ د مشاہدات نہ دے یعنی معنی یے شکارہ سترگے دی
او کیفیت د ہذا متشابه دے او تشبیہ د مخلوق سرہ شتہ او تاویل

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكَلَّمَا مَرْ عَلَىٰ

او ہنہ جوہولہ کشتی او ہرکلہ چہ ورتیریدلہ بہ یہ ہنہ باندے

مَلَأَهُ مِّنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ

دَغتائو دلہ د قوم د ہنہ تہ نو توتے بہ یے کولے یہ ہنہ پورے،

قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ

نو ہنہ بہ وٹیل کہ تاسو توتے کوئی بہ مونہ پورے نو مونہ بہ ہم توتے او کہو

مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ

یہ تاسو پورے لکہ چہ تاسو بہ مونہ پورے توتے کوئی۔ نو زر دہ

تَعْلَمُونَ مِّن يَّاتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ

چہ پوہہ بہ شئی تاسو چہ پہ چا باندے بہ راجی عذاب چہ شرمندہ بہ یے کری

یہ یہ حفاظت سرہ خلاف د مسلک د سلفو صالحینو تہ دے۔

او وَجِئْنَا، یہ معنی د امر او طریقہ د جوہولو د کشتی دے

وَلَا تُخَاطَبُنِي، مراد د دینہ منع کول دی د سفارش تہ یہ بارہ د

مشرکینو کیں۔

مُفَرَّقُونَ، یعنی حکم کہے شوے دے یہ اخراق د ہغوی باندے۔

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ، یہ لفظ کیں کان د استمرار او د ہمیشوالی

د معنی د پارہ پت دے یعنی کان یَصْنَعُ۔ آیت کیں اشارہ دہ چہ

بے عقلہ خلق انبیاء علیہم السلام او حق پرستو پورے مسخرے

کوی او د ہغوی د کار پہ رازونو تہ پوہیری او دوی داسے مسخرے کولے

چہ او بہ او دریاب نشہ او نوح علیہ السلام کشتی جوہوی نو داخو

د لیونو کار دہ۔ او اشارہ دہ چہ یہ مشرکانو پورے پہ وخت د عذاب

او ہلاکت د ہغوی کیں مسخرے کول پکار دی۔ او دارنگ پہ آخر

د سورۃ تطفیق کیں ذکر دے۔

وَيَجِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ③٩

او رابہ شی یہ ہفتہ باندے عذاب ہمیشہ -

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ

تو دے پورے چہ کلہ راتے حکم زمونہ رہے عذاب سرہ) اور لاو خوشکیداو تنور

قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ

اوتیل مونہ سوارہ کرہ یہ کشتی کس دمرخیز نہ جوہے ربیعنی دودہ خیزو نہ

اثنین وَاَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ

او کورنی خیلہ غیر دہفتہ چانہ چہ لکس شویڈ یہ ہفتہ باندے

الْقَوْلِ وَمَنْ آمَنَ طَوْعًا أَوْ كَرْهًا

فیصلہ دہ عذاب او ہفتہ شوک چہ ایمان یے راؤریا، او ایمان ووراوہے یہ ہفتہ باندے

إِلَّا قَلِيلٌ ④٠ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا

مگر لبرو کسان - او فرما تیل اللہ تعالیٰ سوارہ شی یہ کشتی کس

۳۹ :- اول عذاب نہ مراد دنیوی عذاب دے او دویم نہ عذاب اخری

مراد دے، یا دا دواہکا صفتو نہ دہ عذاب دنیوی دی -

مَنْ يَأْتِيهِ، او اتیان نہ مراد شروع کیدال دی او دے وَيَجِلُّ نہ مراد

پورہ احاطہ کول دی -

حَتَّىٰ، ابتدا تہ دے - التَّنُورُ، دے نہ مراد عام تنور دے

یا خاص تنور دے کور دے نوح علیہ السلام دے یا مراد دے نہ مخ دے

زہکے دے یعنی چہ یہ تنور یا یہ مخ دے زہکے باندے اوہ راوشی

او جوش اوی او بعضے علماء وائی چہ دا کنایہ دہ غضب الہی نہ -

لیکن دا قول ضعیف دے -

إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ، دیکس اشارہ دہ یو خوے دے نوح علیہ

السلام او شے دہفتہ نہ او سبقیت نہ مراد سبقیت یہ تقدیر کس

دے یا یہ آیت کس دے -

بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَهَا وَمُرْسَاهَا ط

یہ امداد دتوم داللہ تعالیٰ روانیدال دھفے او او دریدال دھفے دی،

إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ وَهِيَ

یقیناً رب زما بخندہ کوؤکے رحم کوؤکے دے۔ او دا کشتی

تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ تَف

روانہ وہ یہ دوی باندے پدا اسے چہو کبں چہ دغرو تو پشان وے

وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي

او آواز او کہو نوح علیہ السلام خیل ٹوٹی تہ او مہ وڈ د کشتی تہ یہ

مَعَزٍ يَلْبَنِي اَرْكَبْ مَعَنَا وَلَا

یہ دہہ چہ اے ٹویہ سورشا زمونہ سرہ او مہ

رُوحَيْنِ، هَذِهِ دَوْهٌ خَيْرٌ مِنْهُ چہ یوبل تہ محتاج وی او جوہرہ وی
هَقْوَى تہ زوجان وٹیلے کیہی۔

إِلَّا قَلِيلٌ، پد یکیں دیر اقوال دی ادنی دھفے شپہ کسان دی بغیر
د نوح علیہ السلام تہ درے ٹخامن او درے انگورانے دھفہ او
اعلیٰ عدد اثیا کسان دی۔

مکہ :- دا امر داللہ تعالیٰ د طرف تہ نوح علیہ السلام تہ دے
یا نوح علیہ السلام د طرف تہ قوم تہ دے او یہ دے آیت
کبں ذکر د سوریہ لو د وخت دے او دھفے ادب شرعی
ذکر کوی۔

يَسِّرْهُ اللَّهُ، متعلق دے یہ اَرْكَبُوا پورے یا یہ اِسْتَعِينُوا مقدار
پورے یا یہ مَجْرَهَا، پورے۔

اَبْلَعِي مَاءَكَ وَيَسْمَاءُ اَقْلَعِي

(روا پس) تیرے کرہ او یہ او اے آسمانہ بندے کرہ او یہ

وَغِيْضُ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَ

او کسے شوے او یہ او فیصلہ او کرے شوہ دے معاملے ددوی او

اَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ

برابر او دریلہ کشتی پہ جودی غریبانہ او او ٹیلے شو

بَعْدَ الْاَلْقَوْمِ الظَّالِمِيْنَ ﴿٧٧﴾ وَنَادَى

تباہی دہ قوم ظالماتو لہ - او یہ عاجزی آواز او کہو

نُوحٌ رَبِّهِ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِي

نوح علیہ السلام خیل رب تہ او ٹیلے اے ربہ زما یقیناً شوے زما

مِنْ اَهْلِيْ وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ

دے کورنی زمانہ دے او یقیناً ستا وعدہ حقہ دہ

دویمہ دا چہ عاصم پہ معنی دے معصوم دے لکہ دافق پہ معنی دے مد فوق۔
دریمہ توجیہ دادہ چہ دے الاستثناء منقطع دہ پہ معنی دے لکن او دا
قول چہ سآوی الی جبک، کلمہ دے کفر نہ دہ بلکہ دا ذکر دے سبب ظاہری
دے دے دے وچے تہ دے نوح علیہ السلام دے ہغہ پہ کفر بانہ دے
یقین رائغ۔

مکملہ۔ وَغِيْضُ الْمَاءِ، کسے شوے پداے وچے سرہ چہ او یہ دے زمکے
او چے شوے صرف دے آسمان او یہ پاتے شوے ہغہ ہم زمکے راخکے۔
الْجُودِيِّ، دا یو غردے پہ کوہستان ارا راط کس دے موصل بنار
سرہ نیز دے او دا پہ ورخ دے عاشوراء نجات حاصل شو۔

وَقِيلَ، دا آواز دے ہر طرف تہ او شو او دے ملا لگو دے جانب تہ پہ عموم
سرہ او شو حکہ قیل او ٹیلے شو دے عموم دے پارہ۔

وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٣٥﴾ قَالَ

او تہ نبی فیصلہ کوؤنگے ہے دے تو لو فیصلہ کوؤنگو تہ۔ او قرمائیل اللہ تعالیٰ

يُنْزِلُ حُرَّتَهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ

اے نوح علیہ السلام یقیناً دے تہ دے دے کورنی ستانہ یقیناً ددہ

عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْأَلْنِ

عمل رکار نہ دے نیک نود عامہ خواہہ زمانہ ہوا بارہ کش

مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعْظَمُ

چہ نشہ تالوہ دہغہ (دایمان) پہ بارہ کش یقین (علم) زہ نصیحت کوم رمت کوم تالوہ

أَنْ تَكُونِ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٦﴾

چہ نشہ تہ دے ناپوہانو دے دے تہ۔

سورۃ مريم ص ۱۱۱، نداء، پہ معنی دے دے عاجزی دے لکہ پہ سورۃ مريم ص ۱۱۱ آیت کش۔

إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي، اشارہ دہ چہ تا ماسرہ وعدہ کرے دہ دتجات داهل پہ ص ۱۱۱ آیت کش وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ، اشارہ دہ چہ پدایکش پہ اللہ تعالیٰ باندے اعتراض کول نشہ صحیح دادہ چہ نوح علیہ السلام دے دے پہ کفر باندے یقین تہ لرلوگمان ہے داؤد چہ دے مؤمن دے پہ طریقہ دے منافقت عملی سرہ او دہغہ دے بعض عملونو توجیہ پہ ہے احسن تاویل سرہ کولہ پہ خپیل اجتہاد سرہ شکہ دا دعائے اوکرلہ۔

ص ۱۱۱ دے آیت کش دلیل دے چہ صرق نسب قائدہ تہ ورکوی ہر کلمہ چہ عقیدہ او عمل مخالف وی دے شرع تہ۔

إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ، دایمان عباس او مجاہد وغیرہ تہ روایت دے چہ ہغہ خوے ہے حقیقی و دے نوح علیہ السلام پہ دلیل دے دے قول سرہ چہ یا بنی او ان ابنی او دے مجاز ہیغ وجہ نشہ او مراد دے اہلک، نہ ہغہ اہل دے چہ وعدہ دتجات ہے بشویدہ یا مراد

قَالَ رَبِّ ارْنِيْ اَعُوْذُ بِكَ اَنْ اَسْأَلَكَ

اوتیل دہ اے ربہ زما یقیناً زہ پنا فی غواہم یہ تاسرہ چہ دعا او غواہم ستا نہ

مَا لَيْسَ لِيْ بِہٖ عِلْمٌ وَّ اِلَّا تَغْفِرْ

دھغہ چاہہ بارہ کیں چہ نشتہ مالرہ دھغہ (پہ ایمان باندہ) ہیث یقین، او کہ او کپے تہ بخندہ

لِيْ وَ تَرْحَمْنِيْ اَكُنْ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۴۷﴾

مانہ او رحم او کپے یہ ما باندے نوزہ یہ شم د تاوان کوؤ نکو نہ ۔

دا چہ نسبت دہ تانہ لائق نہ دے حکہ چہ اِنَّہٗ عَمَلٌ خَيْرٌ

صَالِحٌ، او چاہہ د مجاہد او حسن تہ نقل کریدی چہ دے ولد

الزَّنا وُو نو پدے قول کیں د اتبیاء علیہم السلام توہین دے

او دے قول صحیح ستد ہم نشتہ او پدے باندے ابن کثیر

او امام رازی او سراج المتیر سخت رو کپے دے او پدے آیت

کیں بیان د آدب د سوال او دعا دے د پارہ د دے چہ د جاہلانہ

د طریقہ نہ بجاؤ راشی۔

اِنَّہٗ عَمَلٌ خَيْرٌ صَالِحٌ، مضاف حذف دے یعنی ذو عمل غیر صالح

او انہ ضمیر دعا د نوح علیہ السلام تہ راجع کول غلط قول دے۔

فَلَا تَسْأَلْنِيْ، دا آدب د دعا دے پہ راتلونکی وخت کیں۔

مَا لَيْسَ لِيْ بِہٖ عِلْمٌ، مراد دادے چہ د چاہہ ایمان کیں چہ ستا

شک وی نو د ہغوی د نجات پہ بارہ کیں سوال مہ کوہ۔

ارْنِيْ اَعْظَمَكَ، دلتہ وعظ نہ مراد بیج کول دی پہ راتلونکے زمانہ

کیں زور نہ ورکول مراد نہ دہ۔ بعض اہل تفسیر لکہ کشاف او

تفہیم القرآن) چہ دے آیت پہ تشریح کیں لیکلی دی چہ نوح

علیہ السلام د جہل کار کپے وُو نو دا قول د نبی بے ادبی او کستافی

دہ اللہ تعالیٰ دے موثر د داسے عمل نہ بیج اوساتی۔

کے۔۔ پدے آیت کیں پدے قول کیں وَاِلَّا تَغْفِرْ لِيْ وَ تَرْحَمْنِيْ،

عبدیت او عجز د پیغمبر دے دا دلیل د ہغہ پہ کتاہ کولو کیں نشی

کیدے او دا دعا پہ شان د دعا د آدم علیہ السلام دہ چہ صرف

قِيلَ يٰ نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِّنَّا

اُوٹیلے شو اے نوحہ کوزشہ سرہ دے سلامتیاتہ رہتا باندے زمونہ دطرفنہ

وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ

او برکتونہ زمونہ دطرفنہ یہ تا باندے او پہ بعض امتونو باندے

مِّنْ مَّعَكَ وَأُمَمٌ سَنُنَبِّئُهُم

چاہ پید اکیری یہ دہوہ چاتہ چاہ ستا سرہ دی، او نور دیر امتونہ یہ وی چاہ مزے ددنیا یہ

ثُمَّ يَكْسِبُهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٨﴾

پیا یہ پیوست شی یہ دوی پورے زمونہ دطرفنہ عذاب دردناک ۔

عبدیت دے یہ گناہ باندے دلیل نہ دے او داسے خطیب شربینی
لیکلی دی ۔

۷۸۔ پدے آیت کہیں اول بشارت دے نوح علیہ السلام تہ یہ سلامتی
او برکاتو سرہ، سلامتی دے عذاب او مصیبتونو تہ او برکات دنیویہ
نباتات او وسعت د رزق تہ اشارہ دہ او برکات اخرویہ نشر او
اشاعت د دین تہ اشارہ دہ ۔

دویم بشارت دادے چہ دہوہ یہ اولاد کہیں یہ ہم نیکان خلق پیدا
کیری ۔

دریم بشارت دادے اشارہ دہ چہ دنیا کہیں یہ د نوح علیہ السلام
اولاد او نسل وی ۔

خلورم دلیل دے چہ پیغمبر یہ سلامتی او برکاتو کہیں اللہ تعالیٰ تہ
محتاج دے ۔

پنجم اشارہ دہ دہوہ قریقو د انسانانو تہ، او سلام
او برکات تہو مو منانو تہ شامل دے او متاع او عذاب تہو لو کا قرانو
تہ شامل دے ۔

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا

(داچہ ربیان شول) بعضے دَ خیر و نو دَ غیب نہ دی چہ وحی کوؤ مونہ دَ ہن

إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَ لَا

تَا تہ نہ وے پوہہ یہ ہن باندے تہ او تہ

قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ ط

(قوم ستا ر مخکس) دَ دے نہ ، نو صبر کوہ

إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٧٩﴾ وَإِلَىٰ عَادِ

یقینا نہ انجام دَ پآرہ دَ متقیان دے۔ راو لبرے وؤ مونہ عادیا نو تہ

أَخَاهُمْ هُوَذَا قَالِ بِقَوْمِ

ورور دَ هغوی ہود علیہ السلام، اوٹیل دہ اے زما قومہ

اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ

بندگی کوئی خاص دَ اللہ تعالیٰ نشہ تا سولہ ہیٹ حاجت پورہ کوؤ نک

سورہ:- پدے آیت کتب دلیل دَ صدق دَ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے او تسلی دہ ہغہ تہ۔

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ، ہغہ خبر و نہ چہ غائب وؤ دَ علم دَ نبی صلی اللہ علیہ وسلم او دَ مخاطبینو مشرکانو نہ او داروستو جملہ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا، دَ دے تفسیر دے۔

وَ لَا قَوْمُكَ، کس اشارہ دہ چہ یہود و انصاری تہ خو دا قصہ معلوم وہ او هغوی پتولہ لیکن امین عرب دَ دینہ تا خبرہ وؤ۔ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ، یعنی نوح علیہ السلام او دَ ہغہ مؤمنان دَ تقویٰ یہ وچ سرہ دَ عذاب نہ بچ شول او کامیاب شول نو راتلونکو خلقو دَ پآرہ ہم داسے حکم دے۔

غَيْرُهُ ط إِنَّ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ⑤

سوا د هغه نه، نه یی تاسو مگر دروغ جوړوئ.

يَقَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ط

اے زما قومہ زہ نہ غوارم ستاسو نه پدے باندے هیڅ بدلہ،

إِنَّ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ ي

نه ده بدلہ زما مگر په هغه ذات باندے ده

فَطَرَنِي ط أَفَلَا تَعْقِلُونَ ⑥ وَيَقَوْمِ

چه زہ ټپے پیدا کړے یم، نو د عقل نه وے کار نه اخلئ. او اے زما قومہ

منہ :- دا دویم دلیل نقلی دے په اثبات د توحید باندے د هود علیه السلام نه او ذکر د شجاعت د هغه دے په بیان د مسئلہ کس او ذکر د عذاب د قوم د هغه دے د پاره تخويف دنیوی.

إِنَّ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ، هر مشرک په الله تعالی باندے افتراء کوونکے دے او دارلک د شرک د اثبات د پاره دروغ قصه جوړوی د آیت منہ نه په اول درے آیا تونو کس طریقه د دعوت ده بیا دوه آیتونو کس مخالفت د قوم د هغه ذکر دے بیا ثلور آیتونو کس شجاعت د هغه او تخويف ذکر دے او په آخری درے آیتونو کس نجات د مؤمنانو او بیا ذکر د اسبابو د عذاب او په آخر کس عذاب دنیوی او اخروی بیان شو.

منہ :- دا بیان د اخلاص دے د پاره د ترغیب ځکه چه طمع دار د دنیا مسئلہ د حق پوره او په اخلاص سره نشي رسوے. او فطرنی، پوره دلیل دے په اخلاص کولو باندے.

اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ

بمخندہ غوار پئی دَرَب خپل نہ بیا توبہ او پاسی هغه ته

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا

رالپړی به باران به تاسو باندې ډیر د ضرورت براب

وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ وَلَا

او زیاتې به کړی تاسو لږه طاقت د طاقت ستاسو سره او

تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَهُودُ

مخ مه گرځوئ مجرم کوونکي۔ او تیل دوی له هود علیه السلام

مَا جِئْنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ

تانه دے راوړے مونږ ته څه بڼکاره دلیل او نه یو مونږ

۵۱۔ په آیت کښ دعوت دے توحید ته په استغفار او توبه سره او ترغیب دے په ذکر د دوه نعمتونو د نیو په سره فرق د استغفار او د توبه د دے سورت د آیت ۵۱ په تشریح کښ بیان شولې دے، او په آیت کښ د استغفار او توبه دوه دنیوی فائدې ذکر کړیدی او دارنگ سورة نوح ۵۱، ۵۲ کښ هم ذکر دی۔

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا، دا خلق زمیندار وړ بارانونو ته یې ضرورت ډیر وړ او دارنگ په یو قول کښ راغلی دی چه د دوی نه درې کاله باران بند شولې وړ۔

وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَى قُوَّتِكُمْ، قوت د اولاد او د مال مراد دے ځکه چه یو روایت کښ راغلی دی چه درې کاله د دوی زنا نه شنه شولې وړ۔

مُجْرِمِينَ، یعنی زما د دعوت نه مخ گرځول مستلزم دی مجرم کیدلو لږه۔

بِتَارِكِي الْهَيْتَنَا عَنْ قَوْلِكَ وَمَا

پر بخودونکی خیل مددکاران (معبودان) ستا دینا دوجہ تہ او نہ یو

نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ۝۴۳ إِنَّ لِقَوْلِ

مونہ ستا یہ خبرہ یاور کوونکی۔ مونہ نہ وایو

إِلَّا اَعْتَرَاكَ بَعْضُ الْهَيْتَنَا بِسُوءٍ ط

مگر دا خبرہ چہ رسولے دے تاتہ بعض مددکارانو زمونہ تکلیف (موضع مانعہ)

قَالَ إِنِّي أَشْهَدُ اللَّهَ وَأَشْهَدُ

اؤئیل دہ یقیناً زہ گواہ کوم اللہ تعالیٰ لہ او تاسو ہم گواہان شی

أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تَشْرِكُونَ ۝۴۴

چہ یقیناً زہ بیزارہ (جدایم) دھغہ چانہ چہ تاسو یے شریکوی۔

۴۳۔ دے آیت کنس ذکر دَعْنَاد دھغہ قوم دے یہ درے طریقوسرہ۔
اول دا چہ سرہ د وجود د بَيِّنَات، نہ هغوی انکار کوڈ پہ عناد سرہ
عکس چہ ہر تہی لہ اللہ تعالیٰ بیانات ورکریدی او دویمہ طریقہ دا
چہ یہ شرک باندے یے اصرار کوڈ پہ دے قول سرہ وَمَا نَحْنُ
بِتَارِكِي الْهَيْتَنَا۔

عَنْ قَوْلِكَ، کنس ہم دوی اشارہ کریدہ چہ ستا سو یہ وینا باندے ہیخ
دلیل نشتہ۔ دریمہ طریقہ دا چہ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ، پدے
یے نفی دایمان پہ راتلونکی زمانہ کنس اوکرہ دپارہ د رد کولو د
طمع د هود علیہ السلام دایمان د دوی نہ۔

۴۴۔ دا ہم بیان دَعْنَاد او د جہل د هغوی دے او وجہ دہ دایمان
نہ راورلو یعنی ستا دماغ خراب شوی دی او دا د شرک کلمہ دہ
چہ نسبت د ضرر ورکولو غیر اللہ تہ کوی دا عقیدہ یے لرلہ، او دا
طریقہ د جاہلانہ او س ہم شتہ چہ مؤحد تہ وائی چہ تاتہ زمونہ
اولیاء (معبودان) تکرہ رسولے دہ او ستا دماغ یے خراب کریدی۔
قَالَ إِنِّي أَشْهَدُ اللَّهَ، دا بیان د شجاعت د هود علیہ السلام دے او

مِنْ دُونِهِ فَكِيدٌ وَرِيٌّ جَمِيعًا شَرٌّ

سوا ذالہ تعالیٰ نہ نوچل جوہ کھچ مائہ تول رہہ یوٹھاے) بیہ

لَا تَنْظُرُونَ ۵۵ اِنِّیْ تَوَكَّلْتُ عَلٰی اللّٰهِ

مائہ مہلت مہ را کوئی۔ یقیناً ماٹخان سپارے دے یہ اللہ تعالیٰ باندے

رَبِّیْ وَرَبِّکُمْ مَّا مِنْ دَاۤیْمًا اِلَّا هُوَ

چہ رب زما اورب ستا سو دے، نشتبہ ہیٹ زندہ سر مگر ہفتہ را اللہ تعالیٰ

اِخْتَرْنَا صِیَّتَهَا اِنَّ رَبِّیْ عَلٰی صِرَاطٍ

نیوٹکے دے تیکلی روختہ دتھی) دھتہ لہ یقیناً رب زما یہ برابر

مُسْتَقِیْمٌ ۵۶ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ اَبْلَغْتُکُمْ

لار باندے دے۔ نوکے تاسو مگر ٹوٹی رہو یہ ما باندے گناہ نشتبہ) ٹھکے چہ رسو دی مائہ تاسو

استقامت دے یہ توحید باندے۔

وَاشْهَدُ قَا اِنِّیْ بَرِّیْ عَزَّ، براءت عام دے عبادت نہ کول او د

ہغوی رمعبودانوں) د طرف نہ د ضرر نہ رسید لو عقیدہ ساتل۔

۵۵:۔ میں یکس ہم بیان د شجاعت او د استقامت د ہفتہ دے۔

مِنْ دُونِهِ، یے جدا راڑیوں د پیارہ د تاکید یعنی شریکان خو

اللہ تعالیٰ لہ نشی کیدے سرہ د دے نہ چہ اللہ تعالیٰ نہ کوز او

عاجز دی توٹہ رنگ بہ شریکان نشی۔

فَکِیْدٌ وَرِیٌّ، داپشان د قول د نوح علیہ السلام دے چہ یہ سورت

یونس مک آیت کنس دے دلالت کوی یہ عدم خوف د ہفتہ د غیر

اللہ نہ۔

۵۶:۔ د دلیل د ماقبل دے یعنی توکل پہ اللہ تعالیٰ باندے مستلزم

دے د پیارہ د براءت د ہر شرک نہ۔ او دویمہ جملہ علت

دے د پیارہ د توکل کو لو پہ اللہ تعالیٰ باندے او د دے مقصد

د دے چہ ہر شہہ د اللہ تعالیٰ پہ قبضہ قدرت او تصرف کنس دی

نو د اللہ تعالیٰ د ارادے نہ یہ غیر ہغوی ہیٹ ضرر نشی در رسوے۔

مَا أَرْسَلْتُ بِهٖ إِلَيْكُمْ ط وَيَسْتَخْلِفْ

ہذا پیغامو نہ چہ زہ را ایہ لے شوے یم یہ ہفے باندگنا سوتہ، اور وستو بہ راوی

رَبِّیْ قَوْمًا غَيْرَکُمْ وَلَا تَضُرُّوْہٗ

رب زما بل قوم ستاسوتہ سوا او ضرر نہ شئی و رکولے ہفہ تہ

شَيْءًا اِنَّ رَبِّیْ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ

صیخ، یقیناً رب زما یہ ہر خیر باندے

حَفِیْظٌ ۝۵۷ وَلَمَّا جَاءَ اَمْرُنَا نَجِیْنَا

ساتتہ کوؤنکے دے۔ او مرکلہ چہ راغے حکم دے عذاب زمونہ بیچ کہو مونہ

بِنَاصِيَّتِہَا، نَاصِيْہَہٗ ہفہ ویختہ دی چہ دے سر پہ مخکنی حصہ باندے

وی او دے عرب پہ محاورہ کنش ناصیہ نیول کنایہ دہ قبض کولو او

دے ذلیل کولو تہ۔ ددریے جملے یو مطلب دادے چہ اللہ تعالیٰ قائم

دے پہ عدل او انصاف او مراد دے صراط مستقیم تہ عدل دے دے

دے وجہ تہ اللہ تعالیٰ مؤحدینو لہ دے کیدونو دے مشرکانو نہ

محفوظ ساقی دویم مطلب دادے چہ اللہ تعالیٰ ہدایت کوی نیخ

لارے تہ رد توحید لارے علی، پہ معنی دے الی، دے دے وجہ

نہ ہفہ مؤحد لہ دے ذلت تہ بچ ساقی۔

۵۷۔ پدے آیت کنش بیان دے دفع دے عذر دے قوم دے چہ دا اوتہ وائی

چہ مونہ دے حق نہ خیر تہ یو او دے فرائض توکوا، جزاء پتہ دہ یعنی

زہ ملامت نہ یم خکہ چہ ما یہ تاسو باندے حجت قائم کہیدے۔

فَقَدْ اٰتٰیْکُمْ مَا اُرْسَلْتُ بِہٖ اِلَیْکُمْ، علت دے جزاء دے۔

وَيَسْتَخْلِفْ رَبِّیْ قَوْمًا غَيْرَکُمْ، دا معطوف دے پہ پتہ لفظ باندے

یعنی فیہلکممر اللہ تعالیٰ بہ تاسو ہلاک کریں) او دا تخویف دنیوی

دے۔

حَفِیْظٌ، یعنی ستاسو دے ہر عمل کہ لوے وی او کہ وروکے وی حفاظت

کوؤنکے دے پہ علم او قدرت خیل سرہ۔

هُوَ ذَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ

هود علیہ السلام او ہفتہ کسانوں پر چہ ایمان پئے راؤ پئے وڈ دھنہ سرہ یہ سبب د رحمت

مِّنَّا وَنَجَّيْنَهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيْظٍ ۝۵۸

زموئید د طرفنہ او یچ کپل موئید دوی لہ د عذاب سخت نہ -

وَتِلْكَ اَعَادُ جَحْدُ وَاِيَّايْتَ رَبِّهِمْ

او دغہ عادیان وڈ چہ انکار پئے کپے وڈ د آیتونو د رب خیل نہ

وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا اَمْرًا

او تا فرمانی پئے کریوہ د رسولانو دھنہ نہ او تابعداری پئے کریوہ د طریقہ

كُلٍّ جَبَّارٍ عَنِیْدٍ ۝۵۹ وَاتَّبَعُوا رِیَاقًا

د ہر سرکش عتادی - او پرلہ پسے اولیریلے شوہر و بیوہ

۵۸۔ د اَمْرًا، نہ مراد عذاب د سختی سیلخ دے چہ یہ سورۃ حم

سجدہ ۱۱ آیت او الحاقہ ۱۱ آیت کنس ذکر دہ - او نَجَّيْنَا، کنس اشارہ

دہ چہ یہ وخت د عذاب کنس اول رسول او مؤمنانو تہ نجات و رکبیشی

روستو یہ مکن بیوہ باندے عذاب راخی او یہ لفظ د بِرَحْمَةٍ، سرہ

اشارہ دہ چہ سبب د نجات رحمتہ خاصہ د اللہ تعالیٰ دے -

فاثۃ :- دے آیت کنس دہ کرتہ نجات ذکر دے د اول نجات نہ

مراد نجات دے د قوم د مظلمو او مکرونو تہ او د دویم نجات نہ

مراد نجات عذاب دنیوی نہ دے یا اول نجات د عذاب دنیوی تہ

او دویم نجات د عذاب اخروی نہ دے -

۵۹۔ وَتِلْكَ اَعَادُ، عاد یہ تاویل د قبیلہ سرہ مؤنث دے او اشارہ

د تِلْكَ دے وچ نہ دہ چہ دا واقعہ د اورید و نکوپہ ذہنوں کنس

مشہورہ مخوبہ او یہ اسم اشارہ سرہ اکثر اشارہ معہود ذہنی تہ

کیری او دے آیت کنس دے اسباب د عذاب ذکر کپے شوے دی

اول انکار د آیاتونو د توحید نہ، دویم مخالفت د رسول چہ مستلزم دے

مخالفت د ہولو رسولانو لہ، دریم تابعداری او تقلید د حَبَّار، چہ د

هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةُ وَايَوْمَ الْقِيَمَةِ ط

دے دنیا کس لعنت او پہ وریخ د قیامت مم،

اَلَا اِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ط اَلَا

خبر شی یقیناً عادیانو انکار کړے وؤ د رب خپل نه، خبر شی

بَعْدَ الْاِعَادِ قَوْمٌ هُوَ ٤٠

تباہی ده عادیانو لره چه د هود علیه السلام قوم وؤ۔

وَالِی شَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ

راولیرے وؤ مونږ شمودیانوته ورور د شعی صالم علیه السلام ده اوئیل

هیچا قانون په مخان نه منی لکه دهری کافر عینید، د دلیل او د قانون شرعی سره عناد اوضد کوونکے لکه عنادی کافر۔

نک:- په دے آیت کس ترقی د عذاب دنیوی او اخروی ذکر شوه یعنی روستو د عذاب د سختی سیلی نه لعنت د الله تعالی او د ملائکو او د مؤمنانو د طرف نه پیدوی پس همیشه کړے شو او د هغه سبب یے ذکر کړو چه کَفَرُوا رَبَّهُمْ۔

قَوْمٌ هُوَ، کس اشاره ده چه مراد د عاد نه اولی عادیان وؤ دویم عاد ارم وؤ۔ او لفظ د اَلَا دلالت کوی چه د دوی کفر پیلوے او ښکاره وؤ او د دوی عذاب هم لوی او ښکاره وؤ۔

کَفَرُوا رَبَّهُمْ، بآء، حذف ده نومعتی د کفر معروف مراد ده یا مراد د دینته انکار کول دی نو بآء ته ضرورت نشته۔
بَعْدَ، د رحمت خاصه د الله تعالی نه لرے والے دا تباہی ده۔

يَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ

اے زما قومہ بندگی کوئی خاص دے اللہ تعالیٰ نشتہ تاسو سرہ غوک

إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ

حاجت پورہ کوؤنکے بسوا دہقہ نہ، ہقہ پیدا کبری بیٹی تاسو دے زمکے نہ

وَأَسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوا

او آباد کبری بیٹی تاسو پیدے زمکہ کنس نو . بخندہ خواہی دہقہ نہ

ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ

بیا تو یہ او پاسی ہقہ نہ، یقیناً رب زما نزدے دے

مُجِيبٌ ۴۱) قَالُوا يٰصَلِحُ قَدْ كُنْتَ

قبلوؤنکے دے . اوئیل دوی اے صالح علیہ السلام یقیناً نہ دے

۴۱۔ دا دریم دلیل تقوی دے یہ اثبات دے توحید باندے دے صالح علیہ السلام نہ او جواب دے قوم دے ہقہ بیا دعوت دے یہ استعمرکم، سرہ استعمار، دیر عمر و زکول یا ابا دول یا دے عمری نہ ماخوذ دے یعنی دے عمر دے پیارہ و ربخل مراد دی او ذکر دے شجاعت دے صالح علیہ السلام دے یہ بیان دے مسئلہ دے توحید کنس او ذکر دے معجزے او تکذیب دے قوم او ذکر دے عذاب دے قوم دے ہقہ دے دے پیارہ دے تخویف دنیوی پیدے آیت کنس پس دے بیان دے توحید نہ دے انعامات الہیہ ذکر دی۔ اول نعمت دے ایجاد پہ، أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ، سرہ او مراد دادے چہ دے انسانا تو پیدار آدم علیہ السلام دے زمکے نہ پیدا دے یا دا چہ انسانا خوراک کوی او ہقہ دے زمکے نہ پیدا کیری او دے ہقہ خوراک نہ نطقہ جو پیری یا منج، یہ معنی دے فی سرہ دے دویم نعمت دے ابقاء دے یہ وَأَسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا، سرہ۔ بیا دے امروہ دی استغفار او توبہ او دے صفتوہ دے اللہ تعالیٰ ذکر دی۔ قَرِيبٌ مُّجِيبٌ، دے پیارہ دے ترغیب مسئلے دے توحید نہ۔

فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا

پہ مونہ کنس امید لرے شوے رستائے دَخیل مَخکِش دَ دینہ آیاتہ مونہ منع کوئے

أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّنَا

دَ دینہ چہ بندگی اوکرو دَھقہ چاچہ بندگی کولہ زمونہ مشرانو او یقیناً مونہ

لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ

پہ شک کنس یو دَھقہ خبرے نہ چہ تہ بلے مونہ لرہ ہفے تہ

مُرِيبٌ ۞ قَالَ يَلْقَوْمِ اَرَأَيْتُمْ

کک شک۔ اوٹیل دہ اے زما قومہ خبر راکری ماتہ

إِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي

کہ چرے یم زک پہ بشارہ دلیل باترے دَ طرف دَ رب خیل تہ

وَأَتْلُو مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي

او راکری وی ماتہ دَ طرف خیل تہ رحمت ربوت نوخوک پہ ما پم کری

مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُمْ قَفَا

دَ اللہ تعالیٰ رد عذاب تہ کہ چرے زک دَھقہ نافرمانی اوکرم نوتا سو تہ

۵۷۔ مَرْجُوًّا، خورہ چہ امید ونہ ورپورے تعلق لری دایہ ددے
وہجے تہ اوٹیل چہ دَ نبوت تہ وہاندے پہ ہقہ کنس خاشستہ اخلاق وؤ
لکہ مسکینا نو سرہ امداد کول دَ بیمارا نو بیمار پرسی کول پہ یتیمانو
باندے ترس کول اشارہ دہ چہ چا دَ حق خبرہ تہ وی کری نواعام
خلق یے عزت کوی او داسے خاشستہ اخلاق زمونہ پہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم کنس ہم دَ نبوت تہ مخکِش موجود وؤ لکہ چہ پہ حدیث
دَ بیہ النوحی کنس بخاری ص ۱۱۱ کنس ذکر دے۔

أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا، اشارہ دہ سبب دَ خفگان دَ قوم
تہ چہ مخالفت دَ نبی دے دَ طریقہ دَ مشرانو دَ دوی تہ۔

تَزِيدُ وَنَفِيْ غَيْرَ تَخْسِيْرٍ ۝۴۳ وَلَيَقُوْمَ

زیادتوئی مالرہ سوا دے تاوان نہ ۔ اوائے زما قومہ

هٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ

دا اوبنہ دے اللہ تعالیٰ دے تاسولرہ یو معجزہ دہ

فَنَرُوهَا تَائِجًا كُلِّ فِيْ اَرْضِ اللَّهِ

نو پریددی چہ خوراک کوی پہ زمکہ دے اللہ تعالیٰ کیں

وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ

او مہ رسوئی دے تہ ہیٹ تکلیف نو اویہ نیسی تاسولرہ

مُرِيْبٍ، مراد دادے چہ زموتہ شک داسے دے چہ یہ تاباندے
بدگمانیٰ او تاسرہ جگرے کولو تہ رسوئی کی دی۔

۴۳۔۔۔ پدے آیت کیں جواب دے دے اَتْتَهَاتَا، شکہ چہ لَإِنْ
عَصَيْتُمْ، نہ مراد پدے آیت کیں دادے چہ نہی دے شرک نہ پریددم

نوداعصیان دے اَوِإِنْ كُنْتُمْ، لَإِنْ، دلتہ دے شک دے پارہ نہ دے لیکن
دے مخاطبینو دے مائل کولو دے پارہ یے پہ لَإِنْ سرہ ذکر کرو۔

بَيِّنَاتٍ، نہ مراد بنکارہ دلیونہ عقلیہ دی اَوَرَحْمَةً، نہ مراد وحی
اَوَنبُوت دے۔

فَمَنْ يَنْظُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ عَصَيْتُمْ، دا استفہام انکاری دے۔
غَيْرَ تَخْسِيْرٍ، دے دہ معنے دی۔ اول دا چہ تاسو پدے وینا

خپلے سرہ رچہ دے شرک نہ منع مکوہ) زما نقصان زیاتی کوئی شکہ
چہ مالرہ دے حق وینا نہ منع کوئی۔ دویمہ معنی دادہ چہ تاسود

مشرانو پہ دین سرہ دلیل نیسی نو پدے سرہ زیاتے کوئی زما علم
ستاسو پہ خسران او گمراہی باندے یعنی شرک خو سبب دے خسران

دے لیکن تاسو دے اثبات دے پارہ پہ عمل دے اباؤ سرہ دلیل نیسی نو
ماتہ اوس بنہ علم رائے چہ تاسو پہ خسران کیں یٹی شکہ چہ دا

دلیل نہ دے بلکہ تقلید دے اباؤ دے۔

عَذَابٌ قَرِيبٌ ۞ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ

عذاب نزدیکی - نو دوی هغه او وژله نو او ټپل هغه

تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ۖ

د ژوند مزې واخلي په خپلو کورونو کي د درې ورځې،

ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْنُوتٍ ۞ فَلَمَّا

دا وعده ده په دروغو - نو هر کله

جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ

په راغې حکم د عذاب زموږ پي کړو مونږ صالح عليه السلام او هغه چا لږ

أَمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَمِن خِزْيِ

په ايمان يې راوړلې وؤ د هغه سره په خاص رحمت زموږ او د شرمندگي

۴۴. نَاقَةُ اللَّهِ، کيس اضافت د پاره د شرافت دے ځکه چه د هغه په پيدا کولو کيس ظاهري اسباب وؤ.

فَنَزَّلُوهَا تَاكُلُ فِي الْأَرْضِ، يعني تا سو باندے د دے د خوراک څه تکليف نشته.

قِيًّا خُذْ كُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ، پد يکس اشاره ده چه توهين د معجزے سبب د عذاب د تيوي دے.

۴۵. فَعَقَرُوهَا، عقرا ند ا مونو پريکولو ته وټپل شي عقر، يوشن او کړولکه چه په سورة قمر ۷۱ کيس دي ليکن نور کسان په هغه باندے رضا وؤ ځکه يې د جمع صيغه ذکر کړه.

تَمَتَّعُوا، مفسر قرطبي وټپلي دي چه دا کنايه ده د حيات نه يعني درے ورځې په ژوندی يې ځکه چه اَلْمَيِّتُ لَا يَتَلَذَّذُ وَلَا يَتَمَتَّعُ بِشَيْءٍ، يعني مړے (د دنيا) په هېڅ څيز باندے نه مزه اخستے شي او نه فائده.

دَارِكُمْ، مراد د دينه د دوی کله دے يا مراد تربيت دار د دنيا دے.

يَوْمَئِذٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ

دَدغه ورخ نه، يقينًا ستار ب هغه ډير طاقت والا

الْعَزِيزُ ۞ (۴۴) وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا

زور آور دے۔ او اوښولو ظالمانو لره

الصَّبْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ

تيزے چغه نو شول دوی په کورونو کښ

جَثِيمِينَ ۞ (۴۵) كَان لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا

پرغځي پراته مړه۔ رفنا شول، گویا چه دوی ته وژ او سیدلی په هغه کښ،

أَلَا إِنَّ شَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ

خبر شي يقينًا شموديانو کفر کړے وژ په رب خپل باندے،

۴۴۔ بِرَحْمَةٍ مِنَّا، سره اشاره ده چه نجات د صالحينو د الله تعالى د

رحمت د وجه نه دے د هغوی د عمل يا د زور د وجه نه نه دے۔

وَمِنْ خِزْيٍ يَوْمَئِذٍ، يعني هغه شرمندگي او ذلت چه لازم دے د

عذاب سره يا دا معنی چه نجات مو وکړو د هغه کلي نه او نجات مو

وړکړو د عذاب د دنيا نه رچه شرمندگي ده)۔

يَوْمَئِذٍ، کښ اشاره ده ورخ د قيامت ته۔

۴۵۔ هر کله چه دوی په خپلو اوازونو او چغو سره د صالح عليه السلام

په عزتي او کره چه هغه پدے سورت کښ ذکر وژ نو عذاب د صبحه

ذکر شو چه مناسب دے د آوازونو سره او نور تحقيق په تفسير

د سورة اعراف کښ تیر شوي دے۔

جَثِيمِينَ، پدې کښ درے حالاتو ته اشاره ده، اول د هيبت د وجه

پرغځي پريوتل، دويم د پاڅيدلو طاقت نه لرل، دريم مړ

کیدل۔

أَلَا بُعْدَ الْشُّمُودِ ۝ (۴۸) وَلَقَدْ جَاءَتْ

خبر شئی ہلاکت دے شمودیانو لڑے۔ او یقیناً داغلی وڈ

رُسُلْنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبَشْرَى قَالُوا

ملاٹک زمونو ابراہیم علیہ السلام تہ پہ زیری سرہ دوی اوٹیل

سَلَامًا ط قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ

سلام دے پہ تا بانڈے، مٹہ اوٹیل سلام دے دوی پہ تا سو بانڈ نونہ وڈ حصار شوی

أَنْ جَاءَ بِعَجَلٍ حَزِينٍ ۝ (۴۹) فَلَمَّا رَأَى

تردے چہ رائے وہو سٹے و ریت کپے شوی۔ نوہر کلاہ چہ اوٹے لیدل

۴۸۔۔۔ کَانَ لَمْ يَغْنَوْا، د دوی د کلی فئاتہ اشارہ دہ د دینہ مخکس لفظ
فَنُوا يَا اَهْلَكُوا پت دے۔

کَفَرُوا رَبَّهُمْ، دا سبب د عذاب دے۔ أَلَا بُعْدَ الْشُّمُودِ، جملہ خبریہ
دہ روستو د عذاب د هغوی تہ یا جملہ دعائیہ دہ پہ بارہ د قیامت
کنیں۔

۴۹۔۔۔ دا خلورمہ واقعہ دہ تعلق لری د رد شرک فی العلم سرہ چہ علم
غیب خاص اللہ تعالیٰ لڑے دے شکہ چہ ابراہیم علیہ السلام د میلمنو
د حال تہ خبر تہ وڈ۔

وَلَقَدْ جَاءَتْ، واو، د عطف دلالت کوی چہ د تہو لو قصو اصل مقصد
یو دے چہ اثبات د توحید دے اولقد تاکید یے د دے د پارہ ذکر
کروچہ پہ مسئلہ د علم غیب کنیں د منکرینو دیر شک وڈ نو د
هغوی رد پدے واقعہ سرہ کیڑی۔ پہ لفظ رُسُلْنَا، سرہ د دوی
د راتلو مقصد یے ذکر کروچہ خاص پیغام راورل دی او پہ سورت
حجر سک او ذاریات سک کنیں ضیف (میلما تہ) ذکر کول شکہ چہ
پہ خیال د ابراہیم علیہ السلام کنیں میلما تہ وڈ۔

بِالْبَشْرَى، زیری د ہلاکت د قوم لوط علیہ السلام یا زیری د ولس
یعنی بشری یے مقصد وڈ د مٹے تہ مخکس یے د سلام او د طعام ذکر

أَيُّهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ

لا سونه ددوی چه نه رسیدل هغه خوراک ته نونا اشنا یی او نکرل دوی لره

وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ط قَالُوا

او په زړه کښ یی راغله د دوینه یړه ، دوی اوښل

لَا تَخَفْ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَى قَوْمِ لُوطٍ

مه بیرپوه یقینا لپسې شوی یو موږ قوم د لوط علیه السلام ته -

او کړو او بشري یی لا نه دے ذکر کړی لیکن آیت کښ اشاره ده چه سلام کول طریقه د ملائکو او د ټولو انبیاء ده او سلام په پښې سره دلالت کوی په دوام او همیشوالی باندے ځکه چه جمله اسمیه ده) نو دا غوره دے د سَلَامًا ، ته مفعول دے چه په زور سره دے توجواب احسن شو د سلام نه او سَلَامًا ، مفعول دے د پت فعل دپاره یعنی سلمنا سلامًا یا مفعول دے د قالوا دپاره -

أَن جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِينٍ ، أَن ، په معنی د حتی دے یعنی حتی جاء یا من لفظ پت دے -

نک: لَا تَصِلُ إِلَيْهِ ، کنایه ده د نه خوراک ته - نَكِرَهُمْ ، ځکه چه سنت دپاره د میلمه داده چه نه شروع به کوی په خوراک باندے او دعوت به قبلوی نو دوی د دے طریقه ته خلاف اوکړو - خِيفَةً ، یړه د ضرر او تکلیف رسولو -

قَالُوا لَا تَخَفْ ، که سوال او کړی شئ چه ملائک څنگه پوهه شول د ابراهیم علیه السلام د زړه په یرید لو دا علم غیب دے ؟ جواب: - دادے چه سورة حجر بک آیت نه معلومه ده چه ابراهیم علیه السلام پخپله ژبه د دے اظهار کړی وؤ -

لَا تَخَفْ إِنَّا أَرْسَلْنَا ، یعنی موږ ستا ضرر او نقصان له نه یو راغلی او عذاب د قوم لوط علیه السلام له راغلی یو - أَرْسَلْنَا ، دلالت اوکړو چه دوی ملائک وؤ او ملائک خوراک ته کوی نو یړه د ابراهیم علیه السلام پدے سره ناثله شوه -

وَأَمْرًا تُهَاقِمْ فَتُحْكِمُ فَبَشِّرْنَهَا

اور پتہ دے دلاہ وہ نو خوشحالہ شوہ زیرے ورکرو موہو ہفتہ

بِاسْحَاقَ لَدُونِ وَرَأْسِ اسْحَاقَ يَعْقُوبَ ④

پہ اسحاق علیہ السلام اور ستو اسحاق علیہ السلام نہ پہ یعقوب علیہ السلام سرہ۔

الی قوم لوط، دا دوی د ارسل دویم مقصد دے۔

سوال :- د سورة حجر او ذاریات تہ معلومیہی چہ د بشارت بالولد نہ او
د ازالے د خوف تہ وروستو ابراہیم علیہ السلام د هغوی نہ تپوس اوکرو
چہ ما خطبکم نو دا د اہلاک د قوم لوط خبریے ورکرو او پدے سورت
کس معلومہ شوہ چہ لا تخف لک اُرسلنا الی قوم لوط، یعنی د
خوف د ازالے لپارہ دوی د لفظ وئیے دے ؟

جواب :- دلتہ پہ عبارت کس تقدیم تاخیر دے یعنی اول پے ازالہ
د خوف پہ بشارت د ولد سرہ اوکروہ او بیا پے ازالہ د خوف د تاکید
د پارہ وروستو د سوال د ابراہیم علیہ السلام تہ پہ ما خطبکم سرہ خبر
د اہلاک د قوم لوط ورکرو۔

سک :- وَأَمْرًا تُهَاقِمْ، یعنی د پردے نہ شاتہ ولاہ وہ د پارہ
د خدمت د میلنو پہ دلیل د دے قول فاقبلت امراتہ (ذاریات سلم)
یعنی پس د پردے نہ مخامخ راغلہ ہرکلہ چہ پوہہ شوہ چہ دوی
ملا ٹک دی۔

فَتُحْكِمُ، دینہ خندا مراد تہ دہ حکمہ د حیانا کے زتا نہ خندا کول
پہ لوے مجلس کس مناسب نہ دی نو مراد د دینہ خوشحالیدل دی۔
سوال :- سورة ذاریات سلا آیت تہ معلومہ دہ چہ زیرے د ہلک
ورکرو شوہ وروستو د هفتہ تہ مخامخ راغلہ او د دے خالے نہ
معلومیہی چہ زیرے ورتہ وروستو میل او شوہ ؟

جواب :- دا دے چہ ہرکلہ ملا ٹکو اول بشارت ابراہیم علیہ السلام
تہ ورکرو لکہ پہ سورت ذاریات سلا کس دے نو بیٹے پے د پردے
نہ شاتہ وادریدلو نو خوشحالہ شوہ خوشحال پے دا وچہ د بے بیٹے نہ پہ
پیدا ئش د ولد کیہی نو وروستو ملا ٹکو دے تہ هفتہ بشارت ورکرو۔

قَالَتْ يَوَیْلَتِیْ ءَاِیْدُ وَاَنَا عَجُوزٌ

اوتیل مے ہاتے تعجب دے آیا زہ بہ بچے زیدوم اور زہ خوبوئی یم

وَهَذَا اَبْعَلٰی شَیْخًا طَارِاَ هَذَا

او دا خاوند زمانہ دے بودا ، یقیناً دا

لَشَیْءٍ عَجِیْبٍ ۚ قَالُوا اَتَعْجَبِیْنَ مِنْ

خامخاکار عجیبہ دے۔ دوی اوتیل آیا تعجب کوئی د

اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتِ اللّٰهِ وَبَرَکَاتِہٖ

کار د اللہ تعالیٰ نہ رحمت د اللہ تعالیٰ دوی اور برکتوں نہ ہنہ دوی

عَلَیْکُمْ اَهْلَ الْبَیْتِ اِنَّہٗ حَمِیْدٌ

پہ تاسو باندے اے کورئی رد ابراہیم یقیناً اللہ تعالیٰ ستائیلہ شوے

سوال :- دریم دادے نوسبب د ضحیٰ خہ وؤ ؟

جواب :- دادے :- مجاہد اور عکرمہ وائی چہ ضحیٰ پہ معنی د حاضرت

(رحیض) دے یعنی اگرچہ بودی وہ لیکن حیض یے شروع شو نو دا

دلیل وؤ د ولادت نوسبب د خوشحالی ذکر کولوتہ ضرورت نشتہ ۔ نو

زیرے د ولد یے ورکرو بیا روستو متخالف داخلہ نو پہ تعجب کیں شہہ ۔

جواب ع دادے فراء وائی آیت کیں متکین والے روستوالے دے ۔

یعنی اول یے بشارت ورکرو نوروستو ہنہ خوشحالہ شہہ ۔

مک :- یَوَیْلَتِیْ ، دا کلمہ پہ وخت د تعجب کیں استعمالیدی ، او دا

زبانہ سارا بنت ہاران وہ ، د ابراہیم علیہ السلام د ترہ لور وہ ۔

عجیب ، دا عجیبہ وؤ پہ اعتبار د عادت سرہ نہ پہ اعتبار د قدرت د اللہ تعالیٰ

سرہ ۔

مَجِيدٌ ﴿۴۳﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرَاهِيمَ

لوہی والدے۔ نو ہرکله چہ لایہ ذ ابراہیم علیہ السلام نہ

الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَىٰ يُجَادِلُنَا

یرہ او رائے ہفتہ تہ ۱ زیرے نو بحث یے شروع کرو زموئو سرہ

فِي قَوْمٍ لُّوطٍ ﴿۴۴﴾ اِنَّ اِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ

یہ بارہ قوم د لوط علیہ السلام کہیں۔ یقیناً ابراہیم علیہ السلام خامخا صبرناک

اَوَّاهٌ مُّنِيبٌ ﴿۴۵﴾ يٰ اِبْرَاهِيمُ اَعْرِضْ

درومند کرخیدوئے وڈحق تہ۔ ردوئ اوئل اے ابراہیمہ مخ واروہ

مَجِيدٌ۔ اَمْرُ اللّٰهِ، فیصلہ د اللہ تعالیٰ یا قدرت د اللہ تعالیٰ رَحْمَةً۔ اللّٰهُ

وَبَرَکَّتُهُ، خورہ دادہ چہ دا جملہ خبریہ خبر دے، دعا تہ دہ۔ اودا آیت

دلیل دے چہ بیٹھہ دسری یہ اہل بیت کید لو کہیں اصل دہ اودا رنگ

سورۃ احزاب ۳۳ آیت کہیں دی۔

حَمِيدٌ، ہفتہ ذات دے چہ مخلوق یے حمد و تہ کوی شوک طوئگا او

شوک کرہا۔

مَجِيدٌ، مجد شرافت او عظمت تہ وئیلہ شی۔

مَجِيدٌ۔ الْبُشْرَى، زیرے دولد او زیرے د ہلاکت د قوم لوط علیہ السلام،

یُجَادِلُنَا، بحث کول د پارہ د طلب د روستوالی د عذاب مجادلہ دہ او

ہفتہ ذکر دہ یہ سورۃ عنکیوت آیت ۳۳ کہیں او مراد د ہفتہ دادے چہ

لوط علیہ السلام پہ قوم کہیں وجود مہیوئگا وپہ وخت د وجود د نبی کہیں

یہ قوم یاندے عذاب تہ راسخی نو د عذاب روستو کرے۔

مَجِيدٌ۔ دا دلیل دے چہ مجادلہ د ابراہیم علیہ السلام د ملائکو سورہ

یہ طور د صند او د انکار سورہ نہ دہ بلکہ د وجہ د اثابت الی اللہ وہ۔

او ورسورہ حلم، او تآؤہ، ہم وہ، نو د حلم د وجہ تہ روستو والے د

عذاب یے غوختلو، او د تآؤہ د وجہ تہ نری یے غوختلہ یہ عذاب

کہیں او د اثابت د وجہ نہ یے تابعداری د حق د قوم غوختلہ۔

عَنْ هَذَا إِنَّكَ قَدْ جَاءَ أَمْرٌ

دے نہ بیشک یقیناً راغلے دے حکم

رِسَالَتٍ وَإِنَّهُمْ أَتِيَهُمْ عَذَابٌ

درب ستار یہ ہلاکت ددوی سرہ او یقیناً راتوں کے دے یہ دوی باندے عذاب

غَيْرُ مَرْدُودٍ ۷۴ وَلَكِنَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا

چہ نہ دے واپس کرے شوے۔ او ہر گاہ چہ راغلے ملائک زموئید

لَوْطًا سَيِّئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ

لوط علیہ السلام نہ خفہ شو دہقوی پہ وجہ او تنگ یے شو پہ دوی باندے

ذُرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ۷۵

زہہ او وٹیل یے دا ورخ سختہ دہ ۔

۷۴۔ دا قول د ملائک دے ابراہیم علیہ السلام تہ۔ اَعْرِضْ عَنْ هَذَا، یعنی پناے مجادلہ کنس فائدہ نشتہ نو دا پر یخودل پکار دی اور وستو یے دودہ علتو تہ ذکر کری دی۔

غَيْرُ مَرْدُودٍ، کنس اشارہ دہ چہ د ابراہیم علیہ السلام پہ مجادلہ سرہ نہ واپس کیڑی۔

۷۵۔ دا پنجمہ واقعہ دہ متعلق دہ رد د شرک فی العلم سرہ چہ علم غیب خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے لوط علیہ السلام دے ملائک د حال تہ خبر نہ وؤ اونہ یے پیڑ ندل او قدرت یے ہم نہ وؤ نو قوم یے نہ شو دفع کوے۔

بِهِمْ، ضمیر راجع دے ملائکو تہ یعنی خفہ شو پہ راتلو د ملائکو سرہ یا ضمیر راجع دے قوم تہ یعنی خفہ شو دہقوی پہ بد عمل سرہ۔

وَضَاقَ بِهِمْ ذُرْعًا، پہ اصل کنس او بن پہ رفتار کنس خیلے مخکنی خپے رچہ ذرع دہ اوکدے اخلی او ہر گاہ چہ پہ ہذہ باندے بار دروند شی نو قدم تنگ کری، او ذرعاً سینے تہ وٹیلے شی او بہم،

وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ

او راغے دہ تہ ددہ قوم راز غیلہ لے شو دہ طرف تہ ،

وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ

او د دینہ مخکنس دوی وڈ چہ کول پے لاکارہ کارونہ ،

قَالَ يَلْقَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ

دہ اوٹیل اے قومہ زما دا (زناتہ ستاسو) زما لونہ دی دوی

أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تَخْزَوْا

بنہ حلالے دی تاسولرہ نو اوپر پیرجی د اللہ تعالیٰ تہ اومہ شرموی ما لہ

فِي ضَيْفِي طَٰكَيْسٍ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ ۝۴۸

پہ بارہ د میلہ نوزما کنس، آیا نشتہ ستاسو تہ سرے ہونہیار۔

ضمیر قوم تہ راجع دے ملائکو تہ تہ دے راجع نو دا کنایہ دہ تنگوالی
د طاقت تہ۔

عَصِيْبٌ، د عصایہ تہ ماحوذ دے، چہ د درد د وجہ تہ پہ سر بانے
پتی و ترے شی نو اشارہ دہ سختوالی تہ۔

۱۳۹۔ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ، اهراع، مجہول د معلوم سرہ
مستعملیری گویا چہ دوی یوبل لرہ تیزی ورکولہ یا شہوت
دوی زغول۔

وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ، د اسبب د اهراع دے۔ السَّيِّئَاتِ،
اغلام بازی، میلما نہ تنگول، پہ کانرو ویشتل، لارے شو کول
وغیرہ بد کارونہ پے کول۔

قَالَ، دا د ہنوی د دفع کولو د پارہ پے اوٹیل۔ بَنَاتِي، مراد د دینہ
زناتہ د قوم دی چہ ہغہ د نبی د پارہ پہ منزلہ د لوترووی دا قول
د مجاہد او د سعید بن جبیر دے۔ أَطْهَرُ، دیکن معنی د تفضیل تہ مراد
خککہ چہ اغلام بازی کنس ہیخ طہارت نشتہ بلکہ تاکید د طہارت مراد دے۔
رَّشِيدٌ، صالح او مصلح چہ منع کول کوی د بدی تہ۔

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَالَنَا فِي بَنَاتِكِ

دوی اوٹیل یقیناً تہ بنا پوہیرے چہ نشتہ مونڈلہ پہ لونرو ستا کیں

مِنْ حَقِّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا تُرِيدُ ④۹

خہ حاجت او یقیناً تہ پوہیرے پہ ہفہ خہ چہ مونڈلہ غوارو۔

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي

دہ اوٹیل ارمان دے چہ مالوہ وے پہ تاسو باتلے طاقت یا پناہی حاصلوے

إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ ⑤۰ قَالُوا يَلُوْطُ

قبیلہ کلے تہ ۔ دوی رملدھکو اوٹیل اے لوط

ہے ۔ حَقِّ، پہ معنی د حاجت دے یعنی شہوت اودا قول د دوی دہیرے
بے حیابی د وجہ نہ وؤ۔

مَا تُرِيدُ، یعنی طلب د دے میلنو د پارہ د فاحشہ کولو۔

لَوْ، یا د تمنا د پارہ دے یا شرطیہ دے جزاء یے حذف دہ ۔
لَنَفْعَنَّكُمْ، ضرور ماہہ دفع کرے وئی تاسو۔

قُوَّةٌ، نہ مراد قوت د بدن دے یا مددگار او مؤمنانو ملگرو دے۔ او

رُكْنٍ شَدِيدٍ، نہ مراد قبیلہ او خاندان دے اودا خبر یے د دے وجہ نہ

او کرلہ چہ لوط علیہ السلام د بل جاتے نہ راخلے وؤ د دے قوم سرہ

یے ہیثم نسب شریک نہ وؤ۔ او رکن شدید نہ مراد اللہ تعالیٰ

نہ دے ٹکہ چہ نبی د اللہ تعالیٰ نہ غفلت نہ کوی او حدیث شریف

کیں دی ۔ يَرْحَمُ اللّٰهُ لَوْطًا لَّقَدْ كَانَ يٰٓرُوْحٰی اِلٰی رُكْنٍ شَدِيْدٍ، مقصد

د حدیث بیان د کمال د لوط علیہ السلام دے پہ مدافعت د منکر کیں،

د دینہ تنقید او عیب د ہفہ نہ دے مراد۔

إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوا إِلَيْكَ

یقیناً مونہ والیہولی (ملائیگ) یوستا درب مرکز نشی رسیدے دوی تاتہ رہہ ضرری

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ

نویوٹھ کورنی خیلہ پہ تکرہ د شپہ کن

وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا

اوشاتہ نہ کوری ستاسو نہ ہیٹوک سوا

أَمْرًا تَكُنْ طَائِفَةٌ مِّمَّنْ صَابِرِينَ

د نیٹے ستانہ . یقیناً دیتہ بہ رسیدی ہفہ عذاب چہ د قوم تہ رسیدی،

إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ

یقیناً نیتہ د عذاب د دوی وخت د صبا دے، آیا نہ دے صبا

بِقَرِيبٍ ۝۸۱ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا

تر دے . نو ہر کلہ چہ راغ عذاب زمونہ اوگر خوو مونہ

۸۱۔ لَن يَصِلُوا إِلَيْكَ، اشارہ وہ چہ زمونہ غم مہ کوہ مونہ خو ملائیگ

یو مونہ تہ ہیٹ ضرر نشی را کولے لیکن تاتہ ہم تکلیف نشی در کولے او پہ

دغہ وخت کن جبرائیل علیہ السلام وزر د هقوی پہ ستر گویان دے راخکو

نوستر گے پے ہندے شوے لکہ پہ سورۃ قمر مٹا آیت کن دی۔

وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ، یعنی د مال اوسامان وغیرہ پرواہ نہ کوی۔

إِلَّا أَمْرًا تَكُنْ طَائِفَةٌ مِّمَّنْ صَابِرِينَ، دا استثناء دہ د اہلک نہ یعنی دا مہ بوٹھ۔ او پدے

نیٹے پاندے عذاب را تلک دوجے د شرک د هفے نہ و لکہ چہ پہ سورۃ

تحریم کن د دے خیانت ذکر کرے دے او مراد د خیانت نہ شرک

دے۔ نو معلومہ شوہ چہ ہفہ قوم کن شرک ہم وڈ۔

أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ، یعنی لوط علیہ السلام او تیل غوارم چہ دوی د

نہ ہلاک شی نو جواب او شو چہ صبا خو نزد دے دے۔

عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا

برہ طرف دے کلو لاندے دے ہفتے او لا اور ولو مو تہ پہ دوی باندے

حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيلٍ مَّنصُودٍ ﴿۸۲﴾

کانری دے پخو شوو تہ پہ اور کبش پرلہ پسے ۔

مُسَوَّمَةٌ عِندَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ

نحو والا وو پہ نیز دے رب ستا او تہ وو ہفتہ

مِنَ الظَّالِمِينَ بَبَعِيٍّ ﴿۸۳﴾ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ

دے ظالمانو تہ لہے ۔ اولیو لے وو مو تہ مدین تہ

أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۖ قَالَ يَقَوْمِ اَعْبُدُوا

ورور دے ہفتوی شعیب علیہ السلام، او تیل دے اے قومہ زما بندگی خاص

إِلَّاهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ

کری اللہ تعالیٰ لہے تشنہ تا سولہ ہیتر حقدار دے بندگی سوا دے ہفتہ تہ ،

﴿۸۲﴾۔ اَمْطَرْنَا، مراد دے دینہ وخت دے عذاب یا نفس عذاب دے ۔ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا

حِجَارَةً، واو ترتیب تہ فائدہ کوی نو کیدے شی چہ کانری ورول مخکش

وی او الہہ اہول دے کلو روستو وی یا اہول دے کلو مخکش وی او بیا باران

دے کانرو وی او اللہ تعالیٰ قادر دے چہ کانری لے دے اہول تہ روستو

ورولی وی لکے چہ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بَبَعِيٍّ، کبش دے تہ

اشارہ دہ ۔

سِجِّيلٍ، ختہ دہ چہ پخہ کرے شی پہ اور کبش پدی کبش اشارہ وہ چہ پہ

دے عذاب کبش مادہ دے اوروہ او دا خرق عادت دے چہ دے آسمان

طرف تہ خو او بہ لایق تہ اور نو اور راتل دیونا اشتا کار دے ۔

﴿۸۳﴾۔ مُسَوَّمَةٌ، و تیلی شوی دی چہ لیکل شوے وو پہ ہرہ کبتہ

نوم دے کافر ۔

عِندَ رَبِّكَ، دلیل دے پدے باندے چہ دا کبتہ دے جنس دے زمکے تہ تہ

وَلَا تَقْصُوا الْبِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِلَىٰ

او مه کسوئی پیمانہ او تلہ یقیناً زہ

أَرْبُكُمْ بِخَيْرٍ وَإِلَىٰ أَخَافُ عَلَيْكُمْ

وینم تاسو لہرہ پہ مالدارئی کبش او یقیناً نہ یریریم پہ تاسو باندے

عَذَابِ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ۝۸۴ وَيَقُومُ أَوْفُوا

د عذاب د ورے را کیر وڈکے نہ۔ او اے قومہ زما پورہ کوئی

الْبِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخَسُوا

پیمانہ او تلہ پہ انصاف سرہ او مه کسوئی

وَمَارِئٍ مِنَ الظَّالِمِينَ يَبْعِي، پدے جملہ کبش درے توجیہات دی،
اول دا چہ رہی، ضمیر راجع دے گتوتہ او ظالمین نہ مراد قوم
د لوط دے۔

دویم دا چہ ظالمین نہ مراد کفار مکہ دی او د ہغوی مثل نور خلق
د دے امت نہ شوک چہ عمل کوی عمل د قوم لوط۔

دریمہ توجیہ دادہ چہ ضمیر د رہی راجع دے کل د قوم د لوط تہ
او مراد د ظالمین تہ کفار مکہ دی۔ یعنی کلی د قوم لوط د کفار
مکہ تہ نزد دے وو د بحر میت سرہ د شام پہ لار کبش۔

مکہ۔ دا شپرمہ واقعہ دہ چہ دلیل نقلی دے پہ اولہ دعویہ د دے
سورت باندے۔ یعنی شعیب علیہ السلام بیان کرے وہ مسئلہ د
توحید او منع کپی ئے وو قوم لہرہ د خیانت د مالونو نہ۔

إِلَىٰ أَرْبُكُمْ بِخَيْرٍ، یعنی مالدارئی او فراخی د رزق۔

یوم محیط، دا محیط اصل کبش صفت د عذاب دے لیکن دہ باندے
زیر دے د وچے د نزدیکت د یوم نہ چہ دیتہ جر للجوار وائی،
پہ اے آیت کبش دلیل دے پدے خبرہ چہ شرک کول پیمانہ او
تول کبش نقصان کول دواہرہ سببوتہ د عذاب دی۔

النَّاسِ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ

د خلقو له مالونه د هتوي اومه مریخی په زمکه کنس

مُفْسِدِينَ ۸۵ بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ

ورانے کووونکی - طاعت د الله تعالی غوره دے تاسو لره

إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ

که تاسو خبره منونکی یی اوزۀ نه یم په تاسو باندے

بَحْفِظٌ ۸۶ قَالُوا يَشْعِيبُ أَصْلُكَ

نگهبان (ساتونکے) - دوی اوئیل اے شعيبه آیا ستا دین

۸۵ - پدے آیت کنس دے حکمونه دی -

اول امر دے په پوره کولو د پیمانته اود ټول په انصاف سره اودا حکم بالقسط د لا تَنقُصُوا ته روستو د دے د پاره لاؤ وچه انسان مکلف ته دے په زیاتی کولو سره - بله وجه د دے داده چه په لا تَنقُصُوا کنس تهی وه د دوی د قبیح حمل ته صراحت نو پدے کنس امر بالمعروف دے په بارة د کيل او وزن کنس -

دویم امر پدیکنس تهی د بخش ته ده او مراد د دینه هر قسم نقصان کول دی په مالونو کنس په غلا او په غصب او په ناجائزو حیو سره -

دریم امر منع د فساد ته او مراد د فساد نه منع کول د خلقو دی د تابعداری د شعيب علیه السلام نه او په آیت کنس اشاره ده چه نقصان په پیمانته کنس او ټول کنس فساد کول دی -

۸۶ - بَقِيَّةُ اللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ، مراد د دینه جائز گته ده په تجارت کنس یا مراد د دینه طاعت د الله تعالی او د رسول صلی الله علیه وسلم دے إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ، د دے شرط اوله وجه داده چه ثواب د طاعت موقوف دے په ایمان باندے - دویمه وجه داده چه د دے قوم دعوی د ایمان وو -

بَحْفِظٌ، بچ کوونکے د زوال د نعمتونو د الله تعالی ستاسوله په سبب د گناهونو ستاسو -

مَا مَرَكْ أَنْ تَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ

حکم کوی تاتہ چہ پر پر دو مونہ ہنہ طریقہ چہ بندگی کو لہ یہ ہنہ

أَبَاؤُنَا أَوْ أَنْ تَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا

مشرانو ز مونہ (یا پر پر دو) کار کول یہ خیلو مالونو گن

مَا تَشْكُوهُ إِلَّا إِلَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ

یہ رضا خیل سرہ • یقیناً تہ (یہ خیل گمان) صبر ناک

الرَّشِيدُ ۱۵ قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ

او مونہ یار ہے • اوٹیل دہ اے زما قومہ فکر او گہی تاسو

إِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّنْ رَبِّي

کہ یم زہ یہ ہیکارہ خبرہ د طرفہ د رب زما تہ

وَرَزَقْنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ط

او راکرے وی ماتہ د خیل طرف تہ نعمت خاشستہ ،

۱۵۔ قَالُوا يَشْعَبُ أَصْلَوْكَ، صَلَوَةٌ، یہ معنی د موع دے حکم

چہ شعیب علیہ السلام دیر موع کنڈار وڈیا یہ معنی د دین دے

او دا وینا د دوی یہ طریقہ د استہزاء سرہ دہ۔

أَوْ أَنْ تَفْعَلَ، پدیکش درے توجیہ دی۔

أَوَّلُ دَاچہ د دینہ مخکش لفظ د تنہا تا پت دے۔

دویم دَاچہ لفظ د لَا، مقدار دے۔

دریم دَاچہ دَا عطف دے یہ مایعبد یا ندے د ننزک د

لاندے داخل دے۔ مراد د دوی دا وڈ چہ مالونہ ز مونہ

خیل دی ز مونہ اختیار دے کہ ہر قسم تصرف پکش کوڈ۔ او

دَا قول د هغو سرمایہ دار ووی چہ د دین الہی یا بندی تہ منی۔

إِلَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ، دَا یہ طریقہ د استہزاء سرہ دے

یا یہ دیکش لفظ د بزعمک پت دے۔

وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْلِكُمْ إِلَىٰ مَا أَنْتُمْ كُوم

او زہ نہ غواہم چہ لار شہم پہ خلاف ستا سو ہفہ کار کو لو تہ چہ تا سو منہ کوم

عَنْهُ إِنَّ أُرِيدُ إِلَّا الْأَمْلَاحَ مَا

دہفہ تہ، زہ تہ غواہم مکر اصلاح کول ترخو چہ

اَسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ

طاقت لرم، او نہ دے زما مدد مگر پہ اللہ تعالیٰ دے،

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ۝۸۸

خاص پہ ہفہ باندرے سپارے دے ماٹخان خیل او خاص ہفہ تہ بہ زہ ودر شہم۔

وَلَيَقُومَنَّ لَكَ يَوْمَ يُدْعَىٰ الْأَشْقَىٰ

او اے قومہ زما سبب دے جوہ نشی تا سولرہ دشمنی زما سرہ

۸۸۔ رَزَقًا حَسَنًا، مراد دے دینہ وحی او نبوت دے یا مراد دے دینہ حلال رزق دے اشارہ دہ چہ شعیب علیہ السلام ہم مالدار وڈ او جزاء دے شرط پتہ دہ چہ نہ دی جائز مالرہ خیانت پہ وحی دے اللہ تعالیٰ کنس۔

أَنْ أَمْلِكُمْ، مراد دے دینہ سبقت روہاندے والے دے۔ او دے لفظ دے الی، نہ روستو لفظ دے ارتکاب پت دے۔ یا أَمْلِكُمْ پہ خیل معنے سرہ دے چہ مخالفت کول دی او دے ہفہ نہ روستو لفظ دے اُمیل مقدر دے۔ او پدے آیت کنس پنحہ اداہ دی دے پارہ دے دعوت کو وڈکی دے حق۔

وَإِلَيْهِ أُنِيبُ، معنی داچہ پہ تولو تکالیفو کنس زہ خاص اللہ تعالیٰ تہ رجوع کوم، یا مراد دادے چہ اللہ تعالیٰ تہ رجوع دہ پہ آخرت کنس۔ او شربینی پہ تفسیر کنس لیکلی دی چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم شعیب علیہ السلام ذکر کرو تواوٹیل تے چہ دے خطیب الانبیاء وڈخکہ چہ قوم سرہ تے خاستہ مراجع کریدہ۔

أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ

دے خبرے چہ اور سبیری بہ تا سوتہ عذاب پہ شان دھفہ چہ رسیدے دے قوم

نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ ط

ذوح علیہ السلام تہ یا قوم دہود علیہ السلام یا قوم دصالح علیہ السلام تہ،

وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِّنْكُمْ بِبَعِيٍّ ۝۸۹

او تہ دے قوم د لوط علیہ السلام ستا سونہ غہ لرے ۔

وَأَسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا

او بخنہ او خواہی د رب خیل تہ بیا توبہ او باسی

إِلَيْهِ ط إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ۝۹۰

مغہ تہ ، یقینا رب زما رحم کوونکے دے مینہ کوونکے دے ۔

۸۹۔۔ پدے آیت کنس تخویف دنیوی دے پہ ذکر د عذاب د تیر شوو قومونو، او پہ آیت کنس تقدیر د عبارت دے ۔

لَا يَحْمِلُكُمْ شِقَاقِي عَلَى تَرَكِي الْأَيْمَانِ فَيُصِيبُكُمْ، الْجُرَامُ معنی دہ پہ جرم باندے باعث کیدل،

بَبَعِيٍّ، یو معنی دادہ چانود لوط علیہ السلام ستا سونہ پہ زمانہ کنس لرے نہ دے ۔

دویمہ معنی دادہ چہ وطن د هغوی ستا سونہ لرے نہ دے ۔

بَبَعِيٍّ، دالفظ پہ قوم باندے حمل کیدل صحیح دے ٹککہ چہ دامذکر او مؤنث دواہو دپارہ استعمالیری یا لفظ د اہلاک د قوم نہ متکسب مقدر دے ۔

۹۰۔۔ پدے آیت کنس ترغیب دے او آیت کنس لف تشر مرتب دے یعنی استغفار خواہی نواللہ تعالیٰ یہ دربان دے رحم او کری او توبہ

او باسی نواللہ تعالیٰ یہ درسہ محبت او مینہ او کری۔ حدیث شریف کنس راسخ شعیب علیہ السلام خطیب الانبیاء وٹٹککہ د

مغہ پہ دعوت کنس د دعوت بتولے طریقہ شتہ ۔

قَالُوا يَشْعِبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا

دوی اوٹیل اے شعب علیہ السلام نہ پوہیرو مونہ پہ دیرو

مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا

مغو خبر وچہ تہ تے واپے او یقینا مونہ خامخا وینو تالہ پہ مونہ کنس

ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ

کمزوری او کہ ستا خاندان نہ وے نو مونہ پہ تہ سگسار گریو

وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بَعِزٌّ ۙ قَالَ

او تہ نہ تے پہ مونہ باندے عزتمند - دہ اوٹیل

سلا۔ پدے آیت کنس تکذیب دے د طرف د قوم نہ پہ طریقہ د توہین او
 دے ادب سرہ۔ پہ خلور و طریقو سرہ تے دہقہ توہین کریاے۔
 اولہ جملہ ہم د دوی پہ طریقہ د سیکوالی دہ ٹکے چہ دوی خو دہقہ
 پہ ژبہ باندے پوہیدل اوینا ہم وائی۔ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا ۙ مِمَّا تَقُولُ۔
 دویمہ جملہ کنس وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا، د ضعیف نہ مراد دادے
 چہ تہ یواخے تے ملگرے دے نشہ یا داچہ د دنیا پہ مصلحت او سیاست
 نہ پوہیدے نو مراد د ضعیف نہ ضعیف العقل دے لکے چہ اوس ہم
 دنیا پرست خلق حق پرستو تہ وائی چہ تا سو پہ سیاست نہ پوہیدی۔
 دریمہ جملہ کنس وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ، مراد دادہ چہ ستا
 خیلوان ز مونہ پہ دین باندے دی ٹکے پہ مونہ باندے عزتمندی۔
 خلورمہ جملہ کنس وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بَعِزٌّ، تصریح دہ چہ تہ
 مونہ باندے ہیخ گران نہ تے یعنی عزتمند نہ تے۔

يَقَوْمِ اَرَهَطِيْ اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللّٰهِ

اے زما قومہ آيا زما خاندان دیر عزتمند دہا سو بانڈے د اللہ تعالیٰ نہ،

وَاشْخَذْ شَمُوهُ وَاَعَاكُمْ ظَهْرِيًّا

اوگر خولوتا سو ہغہ لہرہ روستو د خان نہ شاتہ غور خولے شوے

اِنَّ رَبِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿٩٢﴾

یقیناً رب زما پہ ہغہ کارو تو چہ تا سو پئے کوئی را گیر وڈکے دے۔

وَيَقَوْمِ اَعْمَلُوا عَلٰی مَّكَانَتِكُمْ

اوائے قومہ زما کار کوئی پہ خبلہ طریقہ را و طاقت بانڈے

اِنِّيْ مُعَامِلٌ طَسُوْفٌ تَعْلَمُوْنَ مِّنْ

یقیناً نہ ہم کار کوڈکے یم، (د دعوت) زرد چہ تا سو پہ پوہہ شئی چہ خوک دے

يَا تِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ وَمَنْ هُوَ

چہ را شئی ہغہ تہ عذاب چہ رسوا بہ پئے کری او خوک دے چہ

كَاذِبٌ طَوَارِقُ اِنِّيْ مَعَكُمْ رَقِيْبٌ ﴿٩٣﴾

دروغزن وی، او انتظار کوئی نہ ہم تا سو سرہ انتظار کوڈکے یم۔

۹۲۔ دا زور نہ دہ د طرف د شعیب علیہ السلام نہ د قوم پہ دریمہ جملہ

بانڈے یعنی باطل پرست قوم د اللہ تعالیٰ لحاظ لہ کوی بلکہ د مخلوق

لحاظ کوی او د اللہ تعالیٰ نہ تہ یر پیری او د خلقو نہ یرہ کوی۔

ظہریّا، منسوب دے ظہر تہ او ظاء، بانڈے زیر د وجہ د نسبت

نہ دے او وَاَعَاكُمْ، پہ دیر روستو والی بانڈے دلالت کوی۔

۹۳۔ پیدے آیت کنس اعلان براءت دے د قوم نہ او تحویف د

عذاب دے پہ حکیمانہ طریقہ سرہ۔

مَّكَانَتِكُمْ، مکانہ، ہغہ حالت تہ وٹیلے شئی چہ انسان پہ ہغہ کنس پہ کار

کولو بانڈے طاقت لری۔

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا

او هرکله چه راغی حکم د عذاب زمونږ یو کړو مونږ شعیب علیه السلام

وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ يَرْحَمُهُ

او هغه چالره چه ایمان یې راوړې وؤ د هغه په ملگرتیا کښ په وجه د رحمت

مِّنَّا وَآخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا

زمونږ او اوتیوؤ ظالمانو لره

الصَّبْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ

هیبت تا که چغې نو شول دوی په خپلو کورونو کښ

جَاثِمِينَ ۙ كَان لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ط

پر مخ پراته (مړی) - رقتا شول لکه چه نه وؤ دیره په هغه (ځای) کښ ،

سَوْفَ ، پدیکښ حرف د فاء ته ده ذکر کړې اشاره ده چه دا استیناف بیانی دے -

وَأَرْتَقَبُوا ، ارتقاب کښ مبالغه ده په نسبت د انتظار څکه چه پدې کښ معنی د حفاظت هم مراد ده سره د انتظار ته -

۹۰ - پدې آیت کښ ذکر د تجات د شعیب علیه السلام او د مؤمنانو دے او سبب د هغه رحمت د الله تعالی دے او ذکر د عذاب دے په منکرینو باندے -

سوال :- قصه د عاد او مدین کښ - وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا ، په واو سره په قصه د ثمود او قوم لوط کښ په حرف فاء سره ولی ذکر کړی دی ؟

جواب :- په قصه د ثمود او قوم لوط کښ ذکر د وعدے د عذاب تیر شوی دے یعنی وعد غیر مکذوب او موعده هم الصبح نو هغه په منزله د سبب دے نو ځکه فاء یې ذکر کړیده او په قصه د عاد او مدین کښ ذکر د وعدے مخکښ نشته -

أَلَا بُعْدَ الْإِمْدَيْنِ كَمَا بَعْدَتْ

خبرشئی تباهی ده مداین والولره لکه چہ تباه شول

شَمُودٌ ۹۵ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى

شمودیان - او یقیناً اولیولو مویز موسی علیه السلام لره

بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبٰیِّنٍ ۹۶ اِلٰی فِرْعَوْنَ

په معجزاتو خپلو او په دلیل ښکاره سره - فرعون ته

۹۵ :- پدې آیت کښ تشبیه د عذاب د قوم د شعیب علیه السلام ده د عذاب د شمود سره د وچې د مشابهت د عذاب د صیحه او رجفه نه په دواړو باندې یا د دې وچې ته چه دواړه په عرب کښ داخل وؤ.

سوال :- په آیت ۹۶ کښ اخذ مذکر دې او پدې آیت کښ اخذت مؤنث دې ؟

جواب :- مذکر د دې وچې ته دې چه صیحه په تاویل د صیاح سره ده . د ابن عباس رضی الله عنهما روایت دې چه صیحه د شمود د زمکې ته وه او صیحه د قوم شعیب د آسمان ته وه .

۹۶ :- د دینته اوومه واقعه ده د موسی علیه السلام مختصر ده ځکه چه په سورة یونس کښ په تفصیل سره بیان شوه د دې تعلق د سورة د دویې دعوې سره دې یعنی شجاعت د موسی علیه السلام په مقابله د فرعون کښ یاد کړئ .

بِآيَاتِنَا ، آیات ، معجزات د موسی علیه السلام .

وَسُلْطٰنٍ مُّبٰیِّنٍ ، خاص معجزه د عصاء مراد ده یا هغه رغب مراد دې چه موسی علیه السلام له ورکړل شوي وؤ او فرعون تربنه یړه کوله .

وَمَلَايَهُ فَاتَّبِعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ

او مشرانو د قوم د هغه ته نوروان شو هغوی په طریقہ د فرعون سے

وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ۹۷

او نه وه طریقہ د فرعون هیچ فائدے والا -

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

وہاندے بہ حق د قوم خپل ته په ورځ د قیامت

فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَيُعْصِ الْأُورُ

نو ورننه باسی دوی اور ته او ناکارہ گودر دے دغه

الْمُورُودُ ۹۸ وَاتَّبِعُوا فِي هَذِهِ

چه تلک ور ته کیدے شی - او پرله پسے کیدی په دوی بانگ په دے دتیا کین

لَعْنَةُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُعْصِ

لعنت او په ورځ د قیامت هم ناکارہ دے

۹۷۔۔ پدے آیت کین د هغوی لوے خباثت ذکر شوے دے چه په مخالفت د موسی علیه السلام کین یے د فرعون تابع داری کوله۔ مراد د امر، نه طریقہ او دین دے۔

وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ، دارد دے د قول د فرعون چه سورة مؤمن ۸۱ آیت کین دے یعنی دعوی د رشد او د ارشاد یے کوله۔

۹۸۔۔ دا تخويف اخروی دے۔ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، او جزاء د جنس د عمل ته وی یعنی کپه دنیا کین د قوم مقتدا وړ نو په ورځ د قیامت به هم داسه وی۔

الْأُورُودُ، گودر د اوبو ته وئیلے شی لیکن جهنم ته یے ورد تهکما وئیلے دے۔

الرَّفْدُ السَّرْقُودُ ۹۹ ذَلِكِ مِنْ أَنْبَاءِ

نعمت در کرے شوے۔ داچہ (ڈکروشو) بعضے دے خبروتو

الْقُرَى تَقْصُهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ

دے کووہ دی بیا نوڈ مونو دا پھ تا باندے بعضے دے فغے نہ ولاہر شتہ پنچل تاج

وَحَصِيدٌ ۱۰۰ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا

اونور دل دول کریشوید۔ او ظلم نہ لے کرے مونو پداوی بانسے او لیکن ظلم کوڈ دوی

أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمْ

پہ خیلو خٹانو نو باندے نو لے نہ کرو دوی نہ مدد کارانو دے دوی

الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ

کوم چہ دوی رابلل سوا دے اللہ تعالیٰ تہ ہیٹھ رمصیت

لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ

مرکلہ چہ راعے عذاب دے رب ستا، او زیاتی نہ کرو دوی لہ

۹۹۔۔ دا دے عذاب دنیوی او اخروی دواہو ذکر دے۔ پہ دنیا کبں

لعنت دے طرف دے اللہ تعالیٰ او دے ملائیکو او دے مؤمنانو دے طرف تہ دے

اولعنت تہ یے رفد تھکما وٹیلے دے ٹکھ چہ رفد مدد تہ وٹیلے شی

اولعنت تہ پہ اصل کبں رفد نشی وٹیلے۔

۱۰۰۔۔ دا آیت متعلق دے دے تہولو واقعاتو مخکنو سرہ۔

قَائِمٌ، موجود دے لکھ مصر دے فرعونیا نو او آبادی دے شمودیانو

پہ غرو نو دے مدائن صالح کبں او کلی دے عادیانو او قوم لوط فنا

شویدی۔

غَيْرَ تَتَّيِبٍ ① وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ

سوا د تباہی تہ۔ او دغہ شان نیول د رب ستا دی

إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ ط

ھر کلہ چہ نیسی کلو لہ او هغوی ظلم کوؤنکی وی،

إِنْ أَخَذَ الْيَمَّ شَدِيدٌ ② إِنْ

یقینا نیول د هغہ درد ناک سخت دی۔ یقینا

فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِّمَن كَانَ خَافَ عَذَابَ

پدیکش شتہ خامغا عبرت هغہ چالہ چہ بیریری د عذاب

الْآخِرَةِ ط ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لِّ

د آخرت تہ، دا داسے ورخ دہ چہ جمع بہ کیشی

لِلنَّاسِ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ③

دیتہ ہول خلق او دا داسے ورخ دہ چہ گواہی بہ او کیشی پہ هغہ کنس۔

منا :- د آیت ہم متعلق دے د ممکنہ واقعات و سرہ او پدیکش یے سبب
د عذاب د هغوی ذکر کریدے یعنی شرک اور دے پہ شرک د تصرف
پاندے یعنی دغہ تو لو قومونو د اللہ تعالیٰ تہ سوا نور معبودان او واکدان
نیولی وڈ لیکن د عذاب پہ وخت کنس هغوی د دوی ہیٹھ امداد اونہ کپو
بلکہ د هغوی د دے تہ تباہی یے زیاتہ شوک۔

وَمَا نَادُوهُمْ سبب د دے زیادت عبادت د دغہ معبودانو وڈ او
معبودانو تہ نسبت پہ نادو هم کنس نسبت مجازی دے۔ او داسے پہ
سورۃ احقاف ۳۸ آیت کنس لاشی۔

منا :- پدے آیت کنس تخویف د موجود و خلقوتہ او سبب د عذاب
یے ذکر کرے دے چہ هغہ ظلم دے او مراد کھتہ تہ شرک او کفر
دے۔

منا :- پدیکش اشارہ دہ چہ خوف د عذاب د آخرت سبب د عبرت

وَمَا نُوَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مُّعَدٍّ وَذِي ۱۰۴

او نه روستو کوڑا مکر نیتہ لبرے پورے۔

يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِذَاتِهَا

ہفتہ ورے چہ راشی ر نیتہ خبرے بہ نہ شی کوئے ہیثم نفس مکر بہ حکم د اللہ تعالیٰ

فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ۱۰۵ قَامَا

نو شوک بہ د دوی نہ بد بخت وی او شوک بہ نیک بخت وی۔ نو

الَّذِينَ شَقُّوا فِي النَّارِ لَهُمْ

ہفتہ کسان چہ بد بخت وی نو دوی بہ پہ اور کین وی دوی لہ

فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ۱۰۶ خَلِيدِينَ

پہ پہ ہفتہ کین اسویلی او ہینرار وی۔ ہمیشہ بہ وی دوی

اخستلو دے د دنیا د عذابو توتہ او پدیکین انتقال دے ذکر د تخويف
اخروی تہ، پدے آیت کین د آخرت دوه نومونہ ذکر کرے دی
اول یوم مجبوع، دویم یوم مشہود یعنی شہادتوتہ بہ پہ ہفتہ
کین قائم شی نو پہ اصل کین مشہود فیہ دے۔
مکنا۔ اشارہ دہ چہ د قیامت راتل د اللہ تعالیٰ پہ اختیار کین
دی او د ہفتہ د پارہ اجل مقرر دے۔

مکنا۔ پدے آیت کین ذکر د ہیبت د قیامت دے او داسے پہ سورۃ
نباء ۱۱۱ کین ہم ذکر دے۔ او تقسیم د خلقو دے دوه قسمونو تہ
اول شقی، او دا دوه قسمہ دے کافر مشرک ہفتہ اعلیٰ شقی
دے او مؤمن گنہگار ہفتہ ادنیٰ شقی دے۔ او دویم سعید،
نیک بخت خلق۔

مکنا۔ قَامَا الَّذِينَ شَقُّوا فِي النَّارِ... پدیکین تخويف اخروی
دے یوے دے تہ،

شقی، ہفتہ دے چہ تافرمانی د اللہ تعالیٰ او د رسول نہ یے کرے وی

فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمُوتُ وَالْأَرْضُ

په هغه کښ خو پورے چه وی آسمانونه او زمکه (د هغه وخت)

إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ

مکر هغه کسان چه او غواړی رب ستا، یقیناً ستا رب

فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ ۝۱۰۶ وَأَمَّا الَّذِينَ

کوژنکے د هغه کار دے چه او غواړی - او هغه کسان

سُعِدُوا وَافَقَى الْجَنَّةَ خَلِيَّةً فِيهَا

چه نیک بخت کړي شوي دي نو (د اول ته) په داخلي په جنت کښ هميشه به وی په هغه کښ

مَا دَامَتِ السَّمُوتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا

تر خو پورے چه وی آسمانونه او زمکه (د هغه وخت) مکر

یا فاسق وی یا مشرک او کافرو وی -

زَفِيرٌ، سَاهَ رَابِعُوتَهُ وَاقٍ پَه وَخْت دَغَم او د افسوس کښ او

شَهِيْقٌ، دَغَه سَاه وِيسْتَلُوْتَه وَاقٍ چه په زور سره وی - او دا دواړه

آوازونه د خړو په آواز کښ ښکاره موجود وی - دارنگ زفير

آواز د مرئ دے او شهيق آواز د سينے دے او زفير سخت

آواز دے او شهيق په دمه آواز دے او دا ټول دلالت کوی په

دیر غم باندے -

مکنا: - آسمانونه او زمکه د قیامت مراد دی په دلیل د آیت سورة

ابراهيم ۵۸ او هغه آسمانونه او زمکه هميشه به وی -

إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ، نه مراد مؤمنان گنهنکار دی چه معاف نه شي،

او جهنم ته یې داخل کړی شه وخت د پاره اوبیا به یې را اوباسی نو

دا د خلیفین فیها، نه استثناء ده - یا د دینه مراد نور قسمونه

د عذاب د جهنم دی سوا د اور نه لکه زمهریر او خوراک و څښاک

په جهنم کښ - نو دا د النار نه استثناء ده -

إِنَّ رَبَّكَ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ، کښ اشاره ده چه په الله تعالی څوک

مَا شَاءَ رَبُّكَ ط عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْدٍ وَذِي ①۰۸

مذہ کسان چہ او خواہی ستار ب ، بخشش دے ہے انتہا ۔

فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ

تو مہ کیرہ یہ شک کنں دوجہ دہنے نہ چہ بندگی کوی

هُوَ لَا آءُ ط مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ

دا کسان ، دوی بندگی نہ کوی مگر یہ شان دہنے چہ بندگی کولہ

آبَاءُ وَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِنَّا لَمُوقِنُونَ

مشرانو ددوی د دینہ مخکن ، اویقینا موثر بہ پورا وکو و دہتہ

اعتراض نشی کولے اونہ دہنے د ارادے نہ خلاف کیدے شی ۔

مثلاً ۔ پیدے آیت کنں بشارت دے ۔ سَعِيدُونَ ، د مجھول یہ صیغہ سرہ اشارہ دہ چہ سعادت صرف یہ فضل د اللہ تعالیٰ سرہ حاصلیری ۔

إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ ، د دینہ مراد ہنہ کنہکار مؤمنان دی چہ معاف نکرے شی نو ہغوی یہ د ابتداء تہ جنت تہ داخل نکرشی شہ وخت روستو یہ ہے داخل کری نو دا استثناء دہ دے لفظ نہ فَنِي الْجَنَّةِ ، ای يَدْخُلُونَ فِي الْجَنَّةِ ابْتِدَاءً إِلَّا الْمُؤْمِنِينَ الْعَصَاةَ ۔ یعنی نیک بخت خلق پہ د اول سر نہ جنت تہ داخلیری مگر کنہکار مؤمنان ۔

عَطَاءٌ غَيْرَ مَجْدٍ وَذِي ، کنں اشارہ دہ چہ د إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ دا مطلب نہ دے چہ جنت تہ داخلید لو نہ روستو یہ بیا لا اوئی یعنی خوگ چہ یوخل جنت تہ داخل شی نو بیا بہ ترینہ بھر نہ لا اوئی ۔ او دا بشکارہ دلیل دے چہ جنت او اہل جنت باندے فنا نہ لائی ۔ او دا حکم د جہنم والو ہم دے ۔

تَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ ۝۱۰۹ وَلَقَدْ

برخہ دے دوی چہ ہیٹ نیمکرے بہ نہ وے ۔ او یقیناً

اتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ

ورکھے وڈ مونبر موملی علیہ السلام تہ کتاب رتوبات) نواختلاف اوکھے شو

فِيهِ ط وَلَوْ اَنَّ كَلِمَةً سَبَقَتْ مِنْ

پہ ہفے کس، اوکہ نہ وے لیتہ ردعذاب) چہ ٹکس مقرر شویدہ دطرق د

رَبِّكَ لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ ط وَإِنَّهُمْ لَفِي

رب ستانہ خامغا فیصلہ بہ شویوہ بہ مینم ددوی کس، اویقیناً دوی خامغا بہ

شَكٍّ مِنْهُ مَرِيْبٌ ۝۱۱۰ وَإِنْ كُنَّا

شک دی ددینہ چہ کلک شک دے ۔ او یقیناً ہر یو ددوینہ

سقا ۱۔ ہرکلہ چہ ویرہ د مشرکیتو او بشارت د مؤحدینو ذکر شو تو د
ہفے نتیجہ داشوہ چہ شرک باطل دے د ہفے پہ بطلان کس شک
مہ کوئی۔ د آیت دودہ مطلبہ دی۔ یو داچہ پہ توحید کس شک مہ کوہ
د وجہ د عبادت د مشرکینو غیر اللہ لہ شکہ چہ ددوی داعبادت د
دوی د مشرانو پہ شان بے دلیلہ دے صرف د تقلید پہ طور سرہ
دے نو عبارت داسے دے رقلہ تکی فی مریہ فی الشوحدین من اجل
مَا يَعْبُدُ هَؤُلَاءِ)۔

دویم داچہ شک مہ کوہ پہ بطلان د عبادت کولو د غیر اللہ کس
نو مسئلہ پہ معنی قیما سرہ دے او ما مصدریہ دے ۔
وَإِنَّا لَمُوقَّوْهُمْ، دا جواب د سوال دے ہرکلہ چہ دا شرک
باطل او بے دلیلہ کار دے نو دے مشرکانو تہ بہ روزی او مالونہ
وغیرہ تہ ملاوید لے ؟

جواب :- پہ دنیا کس ددوی حصہ دہ پہ طریقہ د ابتلاء بہ دوی
تہ ورکیدے شی یا د تصیب تہ مراد حصہ ددوی دہ د عذاب تہ۔
مثلاً :- دا جواب د بل سوال دے چہ دا شرک باطل او بے دلیلہ دے

لَمَّا لِيَوْفِيَنَّهُمْ رَبِّكَ

هرکله رچه پورته به کپیشی په ورځ د قیامت نو پورته به ورکړی دویته رب ستا رب له

أَعْمَالَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ

د عملونو د دوی، یقیناً الله تعالی د دوی په عملونو

خَيْرٌ ۝ فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ

خبردار دے - ټینگ اوسه (په دین) لکه څنګه چا حکم شوی دے تاته

وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا

او هغه څوک (هم) چا ګرځیدلی دی (الله تعالی ته) ستایه تابعدار شئ کښ او د حد نه مه تیر شو

نو دوی ته عذاب ولے نه راځي ؟

د جواب حاصل دا دے چا دا یسے بنی اسرائیلو په کتاب د الله کښ اختلاف کړے وو څو مشرک شول او څوک مؤحد لیکن عذاب ترینه روستو شوے وو د وچې د حکمت الهیه نه -

وَاللَّهُمَّ كَفَىٰ شَلْقَ مَذْمُومٍ، یو معنی دا ده چا دغه بنی اسرائیل د وچې د اختلاف نه په خپل کتاب کښ شکیان شول -

دویمه معنی دا ده چا دغه بنی اسرائیل د دے اختلاف د وچې نه په قرآن کښ شک کوونکی شول، یعنی اختلاف سبب د شک دے -

۱۱- دا جواب د بل سوال دے هرکله چا دوی له عذاب په دنیا ګرځولې شو نو آیا دوی به معاف وی ؟

جواب :- په ورځ د آخرت به هر یو له پوره عذاب او جزاء ورکیدیږي (ترکیب) کلا، اسم دے د اَن د پاره اولکما شرطیه دے شرطی پت دے یعنی یُبْعَثُ اَوْ لِيَوْفِيَنَّهُمْ یے جزاء ده شرط سره د جزاء نه خبر دے د اَن د پاره، او په بل قراءت کما په تنوین سره دے په معنی د جمیعاً نو تاکید دے د کلا او لیوفینهم خبر دے د اَن د پاره -

إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝۱۱۲

یقیناً اللہ تعالیٰ پہ ہفہ عملونو چہ تاسو پئے کوئی لیدونکے دے ۔

وَلَا تَشْرِكُوا إِلَى اللَّهِ فِئْتُمْ ظَلُمُوا

او مہ ککیرئی ہفہ کسانوتہ چہ ظلم پئے کریدے

فَتَسْكَمُوا لِنَارٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ

تو او بہ رسیبری تاسوتہ اور او تہ بہ دی تاسو لڑہ سوا

۱۱۲ :- خلاصہ : دے آیت نہ تر آخر دے سورت پورے دریم باب دے خلاصہ پئے دادہ چہ پدیکش تشبیح او تسلی دہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم او دعوت کوونکو تہ پہ پنخوامور و سرہ درے او امر او دہ توامی ، بیا سبب دے عذاب بیان کرے شو ، بیا حکم دے عذاب دے روستو کید لو بیان شو بیا زجر او تخویف دے ، بیا فائدے دے قصو دے انبیاء و بیان شو بیا براءت او آخری آیت خلاصہ دے سورت دہ ۔

تفسیر :- پدے آیت کیں اول امر دے استقامت دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او بیامت تہ او بیا نہی دہ دے طغیان نہ شکہ چہ طغیان منافی دے استقامت دے ۔ او استقامت دے اللہ تعالیٰ پہ ہولو حکمونو پاندے پورہ عمل کول دی پدا سے طریقہ چہ دے ہفے نہ یو خواہل خوا نہ اوری ،

کما امرت ، کیں دے فائدہ دہ چہ استقامت دے اللہ تعالیٰ دے امر پہ مطابق پکار دے دے پارہ دے دے چہ پہ شرک او بدعت او ناروا کارونو پوخ او دریدل دے دینہ بھرشی ہفہ استقامت شرعیہ نہ دے ہفے تہ ضد او تعصب و ثیلے شی ۔ او استقامت شرعی دے یرگران کار دے دے دے وچہ نہ دے ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دے چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرما ثیلی دی چہ رشیتنی سورۃ ہود و اخواتھا زہ سورۃ ہود او دے پشان سورتونو یوہ اکرم ۔ فائدہ :- ہر کلا چہ صحابہ او نور امتیان پہ استقامت کیں نبی تہ

دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿۱۱۳﴾

دَاللّٰہ تعالیٰ تہ ہیثوک۔ یح کوؤنکی دوستان بیا یہ مدد نشی کیدے تاسو سرہ۔

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا

او پابندی کوہ د مونخونو یہ دواہ طرفونو دویٹھن او یہ اولنی ساعتونو

مِّنَ اللَّيْلِ ط إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ

د شپہ کنس، یقیناً بنہ عملونہ یوحی

السَّيِّئَاتِ ط ذٰلِكَ ذِكْرِي لِلذَّكِّرِينَ ﴿۱۱۴﴾

بدو لڑہ، دانصیحت دے دپارہ د نصیحت قبولونکو۔

نشی رسیدے ددے وچ تہ ہفہ یے یہ طریقہ د عطف سرہ ذکر
کہل او طغیان نہ مراد د حد شرعی تہ تجاوز کول او ہفہ پہ شرک او
یہ بدعت او ظلم سرہ کیدی تو د ہفہ نہ یے منع او کرہ۔

مکلا۔۔ پدے آیت کنس پہ استقامت یاندے د باقی پاتے کیدلو د پیارہ
منع او کرہ د میلان کولو نہ ظالمانو تہ او دادریم ادب د داعی دے او
د دینہ مراد دادے چہ مشرکانو مبتدعینو او دھریانو او دنیا پرستو
اشرارو سرہ شرکت پہ مجلسونو کنس او مخالفت او دوستانہ مہ کوئی
د اسبب د عذاب الہی دے۔

وَلَا تَشْرِكُوا بِاللّٰهِ شَيْئًا ط لَئِنْ طَلَمُوا، رکون، نہ مراد دادے چہ ظالمانو
طرف تہ داسے مائیل نشی چہ د هغوی د گناہ اثر پہ تاکش بنکار نشی
او د هغوی د گناہ تائید او کرے نشی حکمہ چہ رکون دلالت کوی پہ
تقویت یاندے۔

مکلا۔۔ پدے آیت کنس امر د مونخونو کولو دے پہ پنٹھ اوقاتو
کنس او د ہفہ د وہ فائدے یے بیان کریدی او دا خلورم ادب دے۔
طَرَفِي النَّهَارِ، طرفین، د ورٹہ نہ مراد صبا او مازیکر دے او
ما سپغین پکنس ہم داخل دے حکمہ چہ طرف دلتہ نصف ستہ
وٹیلے کیدے نشی۔ او زُلْفًا، کنس ما بنام او ماسخوتن داخل دی۔

وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ

او صبر کوه نو یقیناً اللہ تعالیٰ نہ بربادوی ثواب

الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۱۵﴾ قُلُوا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ

د خاستہ عمل کوؤ نکو۔ نوولے نہ وڈ دھنہ پیرو نہ

مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةً يَنْهَوْنَ

چہ ساسو نہ مخکس وے پوے والا خلق چہ متع یے کولہ

عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا

د گناہونو نہ پہ زمکہ کیں مگر بر کسان

زلف نزدیکت نہ وائی یعنی ہنہ حصے د شپے چہ ورے تہ نزدی وی
اول دا چہ نمریت شی ہنہ مابنام دے دویم دا چہ شفق پت شی
دا ماسخوتن دے۔

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ، پہ دیکس اولہ فائدہ ذکر کوی
ہنہ دا چہ مونخوتہ پہ خاستہ طریقہ کولوسرہ گناہونہ معاف
کوی او د گناہونہ بیج کول کوی او د بد و صفتونو او نومونو نہ
ساتتہ کوی۔

ذَالِكِ ذِكْرًا، دا دویمہ فائدہ دہ چہ مونخ کوئی دا ذکر دے او د
نصیحت د پیرہ مجموعہ دہ او د یاداشت د اللہ تعالیٰ د پیرہ ذریعہ
دہ او ذالک، ما قبل تہ پہ تاویل د مذکور سرہ راجع دے۔
۱۱۵۔ پہ دے آیت کیں پنجم ادب ذکر دے او ہر کلا چہ دا
تول صفتونہ پہ انسان کیں جمع شی نو ہنہ تہ محسن وائی۔
د دے وچ نہ پہ المحسنین سرہ یے ختم کرو۔

مَنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعُ

د هغه کسانو نه چه بیچ کړل مونږ هغوی د دوی نه ، او اولگیدل

الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أَشْرَفُوا

هغه کسان چه ظلم یې کړل و د ر په مینه د هغه مال کښ چه مست کړ شو

فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ

په هغه کښ او دوی و د جرمونه کوونکی . او نه دے

رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ

ستار ب چه هلاک کړی کلو والا په وجه د ظلم د هغوی

وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٥﴾ وَلَوْ شَاءَ

او حال داچه او سیدونکی د هغه اصلاح کوونکی وی . او که غوښتل

۱۱۴- هرکله چه تیر شو د آیاتو نو کښ د دعوت کوونکی ذمه واری یې ذکر کړه نو په دے آیت کښ د دعوت د پریځودلو ناکامه نتیجه ذکر کوی چه سبب د عذاب دے یعنی په تیر شو د قومونو عذابونه د دے وجه نه راغلل چه د هغوی هوښیارو خلقو تهی عن المنکر نه کوله او کومولیدو کسانو چه کوله هغه الله تعالی د دوی نه بهر ویستل د عذاب نه وړاندے .
وَلَوْ لَا بَقِيَّتِهِ ، په معنی د خیر او فضل رحلم او اصحاب الرای دے .

وَالَّذِينَ ظَلَمُوا ، دا دویم سبب د عذاب دے .
أَشْرَفُوا ، اشراق ، په مالدارۍ کښ د حد نه ور تیریدلو ته وئیل شي مراد تربیه د دنیا پرستی او تکبر کول دی او هغه سبب دے د پاره د جرمونو .

۱۱۵- پدے آیت کښ یې د دعوت کولو فائده ذکر کړه ځکه چه مصلحین نه مراد دعوت د حق کوونکی دی یعنی عادت الهیه جاری دے چه څو پورے په یو کلی کښ دعوت کوونکی موجود وی نو هغه کلی لره د هغوی د شرک وغیره په وجه یا ندے عذاب نه ورکوی داسے په سورة انعام ملاحظه کښ هم تیر شوی دی .

رَبِّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً

ستار ب خامغا گز شولے به ئے وے خلقو لره یوه دله

وَلَا يَزِلُّونَ مُخْتَلِفِينَ ۝۱۱۸ إِلَّا مِنْ

او همیشه به دوی اختلاف کوڈنکی وی - مگر هغه شوک

رَحْمَةِ رَبِّكَ ۝ وَلِذَا لِكَ خَلْقَهُمْ ط

چه ستار ب به هغوی رحم او کړی او ددے دپاله ئے دوی پیدا کړی دی ،

وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا مَلْعَنَ

او پوره شویده فیصله د رب ستا خامغا به دک کړم

جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۝۱۱۹

جهنم لره د پیریا نو ته او انسانانو ته په یوځای -

نود وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ، نه مراد بعض اهل دی یعنی دعوت کوڈنکی
د حق او بعضو مفسرینو لیکلی دی چه مراد د اهل نه کافران دی او
مراد مصلحون نه اصلاح کول د معاملا تو دی یعنی دا چه صرف په
شرک باندے عذاب استیصالی نه ورکوی تردے پورے چه هغوی
ظلمونه شروع کړی -

۱۱۸ - پدے آیت کس اشاره ده دے ته چه د مصلحینو کار د الله تعالی
د مشیت نه بغیر فائده نشی ورکولے هر کله چه الله تعالی اراده نده
کړے چه ټول خلق په په یو دین جمع شی ددے وچه نه خلق
په مختلفو دیتو نو او دلو کس تقسیم شوی دی او مراد ددے اختلاف
نه اختلاف د باطل پرستو دے په کورنی کس چه هره دله په
باطله باندے وی -

۱۱۹ - د دینه مراد مؤمنان مؤحدین دی چه په دوی کس اختلاف
د عقیدے او اصولی اختلاف نشته او فرعی اختلاف په حقیقت
کس اختلاف نه دے بلکه وسعت او فراخی ده -

إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ، مراد د رحمت نه توفیق د هدایت او د

وَكَلَّا نَقْصُصْ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرُّسُلِ

او هر یو لره بیا نوؤ مو تر په تا باندے د خبرونو د رسولانو نه.

مَا نُنْشِئُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ

هغه چه کلوؤ په هغه سره زړه ستا او راغله دے تا ته

فِي هَذِهِ الْحَقِّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى

پدے قصو کس حق بیان او نصیحت او یاداشت

لِلْمُؤْمِنِينَ ۝۱۳۰ وَقُلْ لِّلَّذِينَ

د پاره د مؤمنانو . او اویا هغه کسانو ته

حق دے .

وَلِذَا لَكَ خَلْقُهُمْ، اشاره ده اختلاف او رحمت دواړو ته یعنی
څوک یې د اختلاف د پاره او څوک یې د رحمت د پاره پیدا
کړیدی او پدیکس اشاره ده تقدیر ته .

لَا تُلَئِنِ جَهَنَّمَ، یعنی بغیر د جن او انس نه پکس بل څه نه
اچوی .

لَا تُلَئِنِ جَهَنَّمَ، دا تفسیر د کلمه دے او دا دلیل دے چه د جهنم
او د جنت د پاره د انسانانو او د جناتو تقدیر د وړاندے نه
شوے دے او پدیکس دیر احادیث صحیح راغلی دی .

او مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّاسِ، نه مراد هغه مختلفین دی چه په حق
کس اختلاف کړے دے او هر یو په باطل دین باندے دے .

مثلاً، هر کله چه مخکس آیت کس اختلاف او بیا تخویف بیان شو
نو پدے آیت کس دفع د عذر د خلقو کوی په را لیدلو د رسولانو
سره او پدے آیت کس یې د قصو د رسولانو څلور فائدے بیان
کړی دی .

مَا نُنْشِئُ بِهِ فُؤَادَكَ، اول تشبیت د زړه په ذکر د مصائبو د انبیاؤ
سره .

لَا يُؤْمِنُونَ أَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ ط

چہ ایمان نہ لری عمل کوئی تاسو پہ خپله طریقہ باندے،

إِنَّا عَمِلُونَ ﴿۱۴۱﴾ وَانْتَظِرُوا إِنَّا

یقیناً مونہم عمل کوؤ پہ خپله طریقہ سرہ۔ او انتظار کوؤ مونہ

مُنْتَظِرُونَ ﴿۱۴۲﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ

م انتظار کوؤ لکی یو۔ او خاص انلہ تعالیٰ لہ دے رعلم او اختیار دیتو غیب و تو د آسمانوں

وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ

او د زمکے او خاص حقہ تہ گر خولہ پہ شی کارونہ

كُلُّهُ فَاَعْبُدْهُ وَشَوْكُلْ عَلَيْهِ ط

تو بندگی کوہ خاص د الله تعالیٰ او شان او سپاڑ پہ حقہ باندے،

دوسم. وَجَاءَكَ رَفِیْ هٰذِهِ الْحَقِّ، یعنی توحید او صحیح عقیدے او اعمال۔

دریم. وَ مَوْعِظَةً، یعنی تخویف او زجر د منہیا تو نہ۔

خلورم ذکر کری، یعنی آداب او طریقہ د دعوت کولو او تور نصیحتونہ اخستل

او هر کله چاہ پدے سورت کنس دا قصے تیرے شوے وے نو حکمہ یے دلتہ

د حق فائدے ذکر کرے۔

ملک. ۱۴۱. روستو د تفصیلی بیان نہ او د فائدو د قصو نہ اعلان د

براءت دے۔

مَكَانَتِكُمْ، طریقہ تہ وائی یا تمکن او طاقت تہ وئیله شی۔

وَانْتَظِرُوا، مراد د دینہ انتظار د عاقبت د هر عمل دے۔

وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾

اور نہ دے ستار ب غافل د ہفہ عملو نو تہ چہ تاسو چے کوئی ۔

س۱۲۲۔ یہ دے آیت کیں اعادہ د مقاصد و د دے شورت دہ یہ
اولو دوارو جملو کیں رد د شرک فی العلم او شرک فی التصرف
دے یہ دریمہ جملہ کیں رد د شرک فی العبادت دے یہ خاورمہ
جملہ کیں تشجیح دہ او یہ پنجمہ جملہ کیں تسلی دہ ۔

(تمت سورة هود)

سورۃ یوسف
مکیہ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ایاتھا ۱۱
رکوعا تھا ۱۲

خاص یہ نوم ذالہ تعالیٰ امداد غواہو یہ شروع کولو کبں چہ رحمن اور رحیم دے

الْاَرْقَفِ تِلْكَ اٰیٰتِ الْكِتٰبِ

اللہ تعالیٰ دے یہ مراد بتہہ پوہیری، دا آیتونہ دے ایسے کتاب دی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سورۃ یوسف

ربط عا۔ ربط ذ سورۃ یوسف ذ سورۃ ہود سرہ دادے چہ یہ سورۃ ہود کبں ذکر ذ مصیبتونو ذ پردو خلقو ذ طرف نہ یہ دعوت کوؤنکی ذ توحید باندے وؤ۔ اوپہ دے سورت کبں ذکر ذ مصیبتونو دے ذ وروئرو ذ طرف نہ یہ داعی ذ توحید باندے۔

ربط عا۔ داسورت تفصیل او تفسیر دے ذ آخری آیت ذ سورۃ ہود یہ ذکر ذ حالاتو ذ یعقوب علیہ السلام او یوسف علیہ السلام او وروئروہ ذ حقہ۔

دعویٰ ذ سورت۔ دے سورت درے دعویٰ دی۔ اولہ دعویٰ دا چہ ثابتول ذ توحید دی یہ پنٹھو طریقو سرہ۔

اولہ طریقہ۔ رد ذ شرک یہ علم کبں، یعنی چہ یعقوب علیہ السلام عالم نہ وؤ ذ مخامنو یہ مکروئو او تہ یہ حال ذ یوسف علیہ السلام یہ کوئی کبں، او تہ یہ جیل کبں، او تہ یہ حال ذ عزت او اقتدار کبں ذ آیت تہ ترملہ پورے۔ اوپہ ہلہ آیت او سکہ آیت کبں۔ دوسیمہ طریقہ۔ رد ذ شرک دہ یہ تصرف کبں چہ یعقوب علیہ السلام ہیٹھ ضرر نہ شود دفع کولے تہ ذ یوسف علیہ السلام تہ او تہ ذ تور و مخامنو نہ ملہ، ملہ، ملہ، ملہ، ملہ، ملہ۔

دریمہ طریقہ رد ذ شرک دے یہ بندگی کبں ہلہ آیت۔
خاورمہ طریقہ رد دے یہ بتولوا قسامو ذ شرک باندے ملہ،
ملہ۔

الْمُبِينِ ۱) اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا

چہ صفاً صفاً بیان کوی۔ یقیناً مونہ نازل کریں دے دالکتاب پہ واضحہ ژبہ

لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۲) نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ

دَیَارَہ دے چہ تاسو بوجہ شی۔ مونہ بیان نوڈ پہ تاباندے

پنجمہ طریقہ ذکر د پنچاس اسماء حسنی د اللہ تعالیٰ دے۔
دویمہ دعویٰ :- ریسیتونوالے د رسول ثابتول دی پہ دوو طریقو
سرہ۔

اولہ طریقہ، پہ ذکر د وحی سرہ دے نبی علیہ السلام تہ س آیت
کن۔

دویمہ طریقہ داچہ نبی علیہ السلام حاضر ناظر تہ وو س آیت کن۔
دریمہ دعویٰ :- تسلی و رکول دی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ
پہ بیان د صبر د یعقوب علیہ السلام او د یوسف علیہ السلام پہ
تفصیل دے واقعہ سرہ او پہ آیت س آیت کن ہم۔

خلاصہ د سورت :- تمہید تر اووم آیت س پورے دے اول ریسیتونوالے
د قرآن د پارہ د ترغیب س، س کن۔ دویم ذکر د صدق د رسول
س کن۔ او دریم ذکر د سبب د واقعہ د یوسف علیہ السلام دے
چہ ہفہ خوب لیدل د ہفہ دی او د پلار د طرف نہ د ہفہ ادب او
د ہفہ نتیجہ ذکر کول دی پہ س، س او س کن۔

تفسیر :- س :- پی دے آیت کن بیان د صدق د کتاب اللہ دے
او مراد پہ اَلْمُبِينِ، سرہ دا دے چہ پخیلہ ہم واضح دے او
وضاحت کوونکے دے د حق او د باطل، او تِلْكَ، کن اشارہ دہ
دے سورت تہ۔

س :- پی دے آیت کن ہم ذکر د صدق د قرآن دے پہ دریم
طریقو سرہ۔ اول داچہ اللہ تعالیٰ نازل کریں دے اَنْزَلْنَاهُ، دویم
داچہ جمع کرے شویدے قُرْآنًا، حکمہ چہ قرآن مجموع تہ وائی
او داریک لوستلو د پارہ دے او دریم داچہ واضح بیان والادے
عَرَبِيًّا، حکمہ چہ عربی پہ اصل کن واضح تہ وائی او پی دے

لَا بِيَّهْ يَا بَتِ رِئِي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ

خپل پلار ته اے پلاره یقیناً ما اولیدل رپه خوب کښی یو لس

نه مدد خوختل، عا په معصیت باندې مصیبت غوره کول عا د معصیت نه په الله تعالی سره پناهی خوختل - عا د معصیت نه تیخته کول - عا د خپل ځان نه بد نامه دفع کول عا د الله تعالی په خود لې شولې تدبیر و نو عمل کول عا د صالح اولاد سره محبت کول او د هغه حق الوسع حفاظت کول -

ناکاره اعمال او د هغه ناکاره نتیجې پکښی دا ذکر دی عا حسد کول او عاقبت یې ناکامی، عا د پلار سره کیږ او مکر کول، عا پلار ته دروغ بهانه کول - عا د ورور سره کیږ کول عا ورور ته تکلیف ورکول او په هغه باندې ظلم کول عا د نهو مکرونه کول د نارینو سره عا او په کورنی کښی یو بل باندې طعنونه وئیل عا د پلار سره سره عشق کول عا او د هغه نه د بد کاری طلب او کوشش کول، عا په دروغه باندې ژبا کول عا د چا د د هوکه کولو د پاره حیلې جوړول عا آزاد خلق خرڅول -

نیک اخلاق پکښی دادي - عا د مولي سره ښه اخلاق چلول او د هغه احسانات منل، عا د هغه په کور کښی د خیانت کولو نه ځان بچ کول، عا عفت کول، عا د حیل د ملګرو سره احسانونه کول عا هغوی ته د حق دعوت ورکول عا خطای کوونکو ته معافی کول عا په تقسیم کښی د خیانت نه ځان بچ کول عا د غیر مجرم د سزا ته ځان ساتل عا مجرم مخامخ نه ملا مته کول عا د هغه د پاره استغفار خوختل -

مختلف احوال او اقسام د اشیاؤ - عا خوږونه لیدل او د هغه اقسام عا د کیږ و نو اقسام عا د محبت کولو اقسام - عا د ژبا کولو اقسام عا د نفس اقسام عا د عقل و لو اقسام، بشر، ملک شیطانون عا د آبادو اقسام مصر، یدو، غیابت العجب عا د قیمتونو اقسام شمن، بضاعه، د راهم - عا د لوښو اقسام ستایه

کُوکِبًا وَ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ أَیُّهُمْ

ستوری او نمر او سپیدی او و لیدل

لِی سَجْدَیْنِ ۝ قَالَ یَبْنِیْ لَا تَقْصُصْ

دوی ماته خکته کید و نکی و و - او تیل هغه اے بچیه مه بیانوه

صواع ، وعاء ، کیل - عه د رنرا والا اشیا و اقسام ، شمس ، قمر کواکب .

د عدد بعض اقسام : عه سبع ، احد عشره عه د حیوانا و اقسام ذئب ، بقر ، طیر ، بعیر عه د خوراک خنکاک د خیز و نواقسام . خبز ، خمر ، سنبلا ت - عه د قافلو انتظام ، سیاره ، وارد - عه د اوقاتو ذکر غد ، عشاء .

د سیاست او د تاریخ ذکر : عه ملک - عه عزیز عه وزیر خزان عه طریقه د تقسیم د راشن - عه د خیلوانو سره احسان کول عه سبب د انتقال د بنی اسرائیلو د شام ته مصر ته -

د دینه علاوه نور هم دیر حکمتونه او فائدے چه په تدبیر سره معلومیری - او د الله تعالی د حکمتونو انتها نشی کیدلے .

لَمِنَ الْغَافِلِينَ ، دا دلیل دے چه علم د نبی صلی الله علیه وسلم په ذریعه د قرآن او دوسی سره دے بله ذریعه ته وه -

مک : په آیت کین ذکر د خوب لیدلو د یوسف علیه السلام دے چه هغه سبب د روستو واقع او گر خید و - لفظ د رَأَيْتُ ، دوه کرتی استعمال دے . اول متعلق دے د ذات د ستورو سره او دویم متعلق دے د هغوی د حال سره -

أَحَدَ عَشَرَ کُوکِبًا ، په یوئس ستورو کین اشاره ده ورونرو د یوسف علیه السلام ته خکه چه ستوری کین رنرا کمه وی نو دارنگه په دوی کین پس د توبے ویستلو ته لبر نور د هدایت لار غلے و و -

او په وَالشَّمْسِ کین اشاره ده پلار ته ، لکه خنکه چه رنرا د

رُعْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ

داخوب د ورونه و ته نوڅه چل به جوړ کړی ستا د ضرر د پاره

كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ

چل ، یقیناً شیطان د انسان د پاره دشمن

مُبِينٌ ۝ وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ

بشکاره دے - او دغسے به غوره کوی تالره ستا رب

شمس کامله وی نودغه رنگ نور د نبوت کامل دے .

او په وَالْقَمَرِ ، کښ اشاره ده مور د یوسف علیه السلام ته لکه څنگه چه رنډا د سپوږمۍ درمیا ته وی نودغه رنگ نور د ولایت د مور د یوسف علیه السلام درمیا نه وؤ ، او بعضو علماؤ برعکس وئیلی دی ځکه چه شمس مؤنث دے او قمر مذکر دے لیکن دلته اعتبار په باره د رنډا کښ دے نه په اعتبار د الفاظو سره نواول قول غوره دے .

ع . پدے آیت کښ ادب خودل دی یوسف علیه السلام ته په باره د خوب د هغه کښ چه دا خوب پت اوساته . او پد یکنس اشاره ده دے ته چه یعقوب علیه السلام په تعبیر د دے خوب باندے پوهه شولے وؤ او پدے آیت کښ دیرے فائده دی .

فائده ع . بعضو خو پوښه پت ساتل پکار دی .

فائده ع . په هر مسلمان باندے لازم دی چه خپل مسلمان ورور له تنبیه وړ کړی د پاره د ځان بچ کولو د ضرر نه .

فائده ع . هر کله چه د یو انسان ته ویره کیدے شی په یاره د یو ضرر کښ نو د هغه ذکر کول بل چاته جائز دی او دا غیبت نه دے . ځکه چه پد یکنس مقصود بالذات توهین د هغه سړی ته دے بلکه تنبیه نورو ته مقصد دے .

فائده ع . ورونه د یوسف علیه السلام انبیاء ته وؤ ځکه چه حسن کول او مکرونه کول کبیره گناهونه دی . او انبیاء علیهم السلام

وَيَعْلَمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ

او بتاوی بیاناتہ د حقیقت د خبروتہ رد مخکنو انبیاء او د وحی نہ

وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ

او پورہ پہ کری خیل احسان پہ تا باندے او پہ اولاد

يَعْقُوبَ كَمَا أَتَتْهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ

د یعقوب علیہ السلام باندے لکہ چاہ پورہ کریک احسان ستا پہ نیکو تو

مِنْ قَبْلِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ

د دینہ مخکش چاہ ابرامیم او اسحاق علیہم السلام د و،

إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝ لَقَدْ كَانَ

یقینا ستا رب پہ هرځہ پوهه او حکم والادے . په تحقیق سره شته

د کلامونو نه پاک وی او پدے باندے تفسیر ابن کثیر او تفسیر
قرطبی تصریح کرے ده -

۱۷۲ - پدے آیت کنس تسلی و رکول دی د یعقوب علیہ السلام
یوسف علیہ السلام ته په درے څیزونو سره .

اول څیز : اجتناء او مراد په اجتناء سره غوره کول د یوتن دی
د پاره د لویو کارونو چاه هغه دعوت د توحید دے او صبر دے په
تکالیفو -

دویم څیز : تعلیم دے د تاویل الاحادیث . په تاویل الاحادیث،
کنس دوه تفسیره دی اول داچه مراد د دینہ تعبیر د ځویونو دے
په ذریعه د وحی سره او دا معجزات دی، دویم داچه مراد
د دینہ دلیلونه د توحید او واقعات د امتونو مخکنو دی -

دریم څیز : اتمام د نعمت دے او مراد د دینہ وحی او نبوت
دے او مراد په آل یعقوب سره بنی اسرائیل دی ځکه چاه په
مغوی کنس دیر پیغمبران رالیدلی شوی دی -

فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٍ لِلْمُتَعَلِّمِينَ ۝

پہ قصہ دیوسف اور ورترو دھغہ کنس خبر تونہ د تپوس کو ونگو دپارہ۔

وَكَذَٰلِكَ ، دپارہ د تشبیہ دہ مشبہ بہ دغہ خوب دے چہ بیان
شویا کافی یہ معنی دلام تعلیلیہ سرہ دے۔

أَيُّوَيْكَ ، دا دلیل دے چہ د اب یہ تیکو تو بان دے اطلاق کیبری
یوسف بن یعقوب بن اسحاق بن ابراہیم علیہم السلام۔

مک۔ پدے آیت کنس اشارہ دہ ہغہ قاتل و تہ چہ موجود دی پہ
واقعہ دیوسف علیہ السلام کنس۔

پہ آيَاتٍ لِلْمُتَعَلِّمِينَ ، کنس دودہ تفسیرہ دی اول تفسیر دادے چہ مراد
د سائلین تہ د مکے مشرکان دی شکہ چہ ہغوی د رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم نہ تپوس کرے وڈ پہ خود تہ دیہودیانو سرہ چہ د
بنی اسرائیلو اصلی وطن شام وڈ نو د موسیٰ علیہ السلام پہ وخت
کنس پہ مصر کنس شکہ اوسیدل۔

نوحاصل د جواب دادے شکہ چہ ورترو دیوسف علیہ السلام
د حسد دوجہ نہ یوسف علیہ السلام لہ د ملک تہ اویستو او پہ
کوی کنس درے وریے پاتے شو او بیا بادشاہی تہ اوسیدو او بیا
وررترو ترے معافی او خوبنتہ او ہغہ او فرمائیل چہ لا تشریب
عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ ، او دوی د ہغہ تابع شو۔ نو دارنگے بہ مکے والا
دا نبی د کلی نہ اوباسی او پہ غار کنس بہ درے شپے کوی او بیا
یہ دا نبی غالب کیبری او دوی بہ تربتہ معافی خواہی۔ او ہغہ
بہ جواب کوی چہ لا تشریب علیکم الیوم او دوی بہ د ہغہ تابع
شی او ہم دغسے پہ فتح مکہ کنس اوشول۔

دویم تفسیر دادے چہ مراد د سائلین نہ ہغہ خلق دی چہ
تحقیق کوی پہ واقعہ دیوسف علیہ السلام کنس او د ہغے نہ
خبرتونہ او حکمتونہ او دیرے مسئلے لا اوباسی۔

إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ

ہر گلہ چہ دوی اوئیل خامخا یوسف او دھغہ ورور (بنیامین) زیات خویش دے

إِلَىٰ آبَيْنَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ

زموئیز پلار تہ زموئیز تہ او موئیزہ پورہ دلہ یو،

إِنَّ آبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾

یقیناً زموئیز پلار خامخا پہ سادگیٰ بشکارہ کنس دے۔

۸۔ دے آیت تہ قصہ دے یوسف علیہ السلام تفصیلاً شروع
کیڑی اوہغہ پہ دولس مقاماتو تقسیم دہ اول مقام تر آیت سلا
پورے دے۔

خلاصہ:- پدے مقام کنس ذکر کیڑی مکرونہ کول دے خامنو دے پلار
سرہ پہ یارہ دے یوسف علیہ السلام کنس پہ پنخو طریقو سرہ -
اول غائبانہ مشورہ کول، دویم دے پلار مخامخ دے مکر خبرے کول،
دریم پہ کوہی کنس ورغور خول، خلورم پہ دروغہ ڈہا کول، او
پنخم پہ قمیض پہ دروغہ ویتہ لگول، او پدے تہو کنس ابتلاء دہ
پہ یعقوب علیہ السلام او پہ یوسف علیہ السلام باندے۔

تفسیر:- پدے آیت کنس طعن کول دے خامنو دی پہ یعقوب علیہ
السلام باندے پہ زیات محبت کولو دے یوسف او دھغہ دے ورور
سرہ - او حکم کول دی پہ پلار باندے دے یقینی غلطی - او دا دوا
گناہوتہ کبیرہ دی - زیات محبت دے یعقوب علیہ السلام دے یوسف
علیہ السلام سرہ دے وجہ دے ہغہ خوب نہ وڈ چاہ ہغے دلالت کوڈ
دے یوسف علیہ السلام پہ کمال باندے - او مراد دے ضلال نہ ضلال
دے دین نہ دے حککہ چہ نبی تہ دے دینی گمراہی نسبت کول کفر وی
لکہ قرطبی او مدارک لیکلی دی بلکہ مراد دے دینہ غلطی دے تدبیر
او سادگی دہ او دا تفسیر قرطبی ذکر کردے پدے آیت کنس
دلیل دے چہ حسن انسان سرہ دے پلار پہ بے عزتی کولو امادہ
کوی۔

اَقْتُلُوا يُوسُفَ اَوْ اَطْرَحُوْهُ اَرْضًا

او وژنی یوسف علیه السلام لره یا یی او غورخوی یو ملک ته

يَخْلُ لَكُمْ وَجْهَ اَبِيكُمْ وَتَكُونُوا

نوخالی به شئی تاسوته مخه د پلار ستاسو او شئی به تاسو

مِنْ بَعْدِ ۙ قَوْمًا طٰلِحِيْنَ ۝۹

د دینه روستو قوم (خلق) نیکان رتوبه به او کړی -

قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوْا

اوئیل یو ویونکی د دوی ته مه وژنی

يُوسُفَ وَالْقَوْهٖ فِيْ غَيْبَتِ الْجُبِّ

یوسف لره او واچوئ هغه لره په دد کچه کوی کښ

يَلْتَقِطُهٗ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ

او به موی هغه لره بعضه قافلې والا که تاسو

س. پدې آیت کښ ذکر د مشورې د وروڼو د یوسف علیه السلام د دې د پاره د ور کولو د یوسف علیه السلام د پاره د دې د چا حاصل کړی دوی مینه او توجه د پلار خپل، پدې آیت کښ دلیل دې پدې خبره چا په یا طلې طریقې سره جائز څیز حاصلول غلط کار دې دویم دلیل دې پدې خبره چا کناه کول پدې اړاده سره چا وروستو به توبه او باسم جائز نه دی. وَجْهٌ، په معنی د توجه دې یا په معنی د ذات دې.

مِنْ بَعْدِ، ضمیر قتل او طرح (غورخول) ته راجع دې اودا دلیل دې چا حسد انسان لره په قتل د بیل انسان بلکه د ورور او د هغه په ورکولو باندې امداده کوی.

فَعَلَيْنَ ⑩ قَالُوا يَا بَنَا مَا لَكَ

داسے کوڑنگی بیٹی (نوا کرے)۔ دوی اوٹیل اے پلار! زمونہ رخہ وجہ دہ چہ تہ

لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ

یہ مونہ باندے اعتبار نہ کوئے پہ بارہ دیوسف کیں اویقینا مونہ دہ

لَنُصَحُّونَ ⑪ أَرْسَلَهُ مَعَنَا غَدًا

خامغا خیر خواہ یو۔ دے اولیہ زمونہ سرہ صبا

نہ۔ پدے آیت کیں یے ذکر کرے دہ رائے د مشرور د
یوسف علیہ السلام چہ قتل کول دیر ظلم دے اویل ملک
تہ بوتل گران کار دے نو فیصلہ یے اوکرہ پہ دریمہ خبرہ چہ
د لارے پہ غارہ پہ یو کوئی کیں یے داسے او غور خوئی چہ مر
نہ شی او واپس ہم تہ شی راتلے او یو قافلے والا بہ یے خان
سرہ بوئی۔

فِي غَيْبَتِ الْجُبِّ، حُب، كَوِي تَه وَاثِي، غَيْبَتِ، دہ کمر تہ واثی،
غیا بہ مریت خائے تہ ہم واثیل شی مراد د دینہ دادے چہ پہ
او یوسف د کوئی پہ بیخ کیں کمر او خورے شی او دہ جوہ شی
چہ د نظر تہ پت وی او د او بو نہ برہ وی۔

أَوْ يَلْتَقِطُهُ، دلالت کوی پہ مسائلو د لقیط او لقطہ باندے
چہ د هف تفصیل پہ کتابونو د حدیث او فقہ کیں موجود دے۔
او دا دلیل دے چہ حسد انسان لہہ پہ تکلیف ورکولو خیل ورور
تہ امادہ کوی۔

نہ۔ پدے آیت کیں بیان د مکر د دوی دے د پلار متا مخ۔
أَوْ إِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ، دلالت کوی پدے خبرہ چہ دوی یقینا
دروغزن وڈ۔ د دے وچہ تہ یے زیات تاکید ونہ کول دا دلیل
دے چہ حسد انسان لہہ پہ دروغ واثیلو امادہ کوی۔ ابن اسحاق
واثیلی دی چہ د دوی دا کار پہ دیر وکنا مونہ باندے مشتمل وڈ
صلہ رسی قطع کول، تا فرمائی د مور او پلار، پہ وروکی شفقت

يَسِّرْ تَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَفِظُونَ ﴿١٢﴾

چه خوراک او کړی او لوبې او کړی او یقیناً مونږ دده خالص خوځی کوونکي یو۔

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنَّ تَذْهَبُوا

او ټیل پلار یقیناً خفه کوی مالره تاسو چه بوختی زمانه

بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الشَّيْطَانُ

دے او بیرېرم چه او په خوری ده لره شرمخ

وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا

او تاسو به دده نه تا خبره یی . او ټیل دوی

نه کول ، په امانت کښ غذر کول ، د عهد نه خلاف کول دروغ
و ټیل دا ټول د حسد نتیجه وه۔

۱۲۔ په آیت کښ طلب کول د دوی دی یوسف علیه السلام
لره د پلار نه د پاره د دے چه صحرا ته یی بوختی۔

يَسِّرْ تَعْ ، رتغ په اصل کښ خرید بوتو ته و ټیل شی یعنی د صحرا
ميوے کر کترے ، ممانرکے وغیره خوړل مراد دی۔

وَيَلْعَبْ ، کښ اشاره ده چه مباح لوبې کول په شرع کښ
جائز دی۔ او پدایکښ د دوی حيله ذکر ده چه په هغه سره
خیل مقصد حاصل کړی۔

وَإِنَّا لَهُ لَحَفِظُونَ ، دا هم دروغ وائی او وعده کوی په
نیت د عذر سره۔

۱۳۔ په آیت کښ ذکر د حزن د یعقوب علیه السلام دے
په جد ایی د یوسف علیه السلام او ذکر د خوف د هغه دے په هلاکت

د یوسف علیه السلام پدے احتمال سره چه شرمخ به یی او خوری
شکه چه صحرا کښ شرمخان دیروی ، دا دلیل دے چه انبیاء

عليهم السلام باندے هم حزن او خوف د دنیا راځی اودا د اسبابو
د لاندے وی۔

لَسِینَ أَكْلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ

کہ چرے او خورو دے شرمخ او حال دا چہ مونیر

عُصْبَةٍ إِنَّا إِذًا لَّخَسِرُونَ ﴿۱۲﴾ فَلَمَّا

پورہ دلہ یو نو یقیناً مونیر بہ دتہ وخت تا وانیان یو - نو ہر کلا چہ

ذَهَبُوا بِهِ وَاجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ

دوی ہفہ لہہ بوتلو او بخت ارادہ ہے او کرہ چہ واپروی ہفہ لہہ

فِي غِيَبَاتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ

پہ دد د کچہ کوی کنس او وی او کرہ مونیر ہفہ تہ

لَتُنَبِّئَهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ

خامخا خبر بہ ور کرے دوی تہ ریورخ د دوی د دے کار او دوی

سک - پی ے آیت کنس تاکید کول دی دور و شرو دیوسف علیہ السلام پہ بارۃ د حفاظت د ہفہ کنس او دا جواب دے د دویم قول د یعقوب علیہ السلام او د اول قول جواب ہے حکمہ اونکرو چہ بوتلل د ہفہ خو خامخا د دوی عزم او ارادہ وہ ہفہ خود دوی ضرور کولو۔

وَنَحْنُ عُصْبَةٌ، عصبہ، کلک جماعت تہ وٹیلے شی چہ کم از کم لس کسان وی۔ او دوی ہم سوا د بن یامین نہ لس و۔

لَخَسِرُونَ، کنس اشارہ دہ چہ مونیر کپے بیڑے پہ صحرا کنس خرو و او شرمخان نشو دفع کولے نو بیا خوبہ دیر تاوان والا شو خود اسے تہ دہ نو د ورور نہ خامخا ضرر دفع کولے شو۔

لَا يَشْعُرُونَ ۝۱۵ وَجَاءُوا آبَاهُمْ

نہ پوہیدل ۔ او راغلل دوی پلار تہ

عِشَاءً يَبْكُونَ ۝۱۶ قَالُوا يَا بَنَا

د مابنام پہ تیاری کس تہا پے کولہ ۔ دوی اوئیل اے پلارہ زمونبرہ

۱۵۔ پدے آیت کس ذکر دے د اتفاق کولو د وروندو د یوسف علیہ السلام پہ غور خولو د هغه پہ کوہی کس ، نو دا دلیل دے پہ دے خبرہ چہ اتفاق د دیرو کسانو سرہ کناہ کول نہ جائز کیوی۔
فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ، د شرط جزاء محذوف ده یعنی فَعَلُوا بِهِ مَا فَعَلُوا
(او کړه دوی هغه سره هغه څه چہ او کړل یے) او مفسرینو ذکر کړی دی چہ یہ غار د کوہی کس دے ورځے وو۔

وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ، مراد د وحی نہ وحی ده د نبوت نہ مخکس او دیتہ ارهاص وائی یا دا وحی حقیقتاً وه او داخوره قول دے ۔

وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ، پد یکس دوه توجیه دی۔ اولہ توجیه دا ده چہ دا وروندو نہ پوہیدل په وحی د یوسف علیہ السلام او په لومے والی د مرتبہ د هغه۔

دویمہ توجیه دا ده چہ دوی به نہ پیژنی یوسف علیہ السلام لره کله چہ هغه دوی له خبر ورکوی په مکرونو د دوی په راتلونکے زمانه کس۔

۱۶۔ پدے آیت کس بیان د بل مکرونو د دوی دے د پلار خپل سره په دوو طریقو یا ندے اول په تاوخته راتلو د دوی په نسبت د نورو ورځو د دے د پاره چہ په تیاری کس د دروغو د تہا پتہ او نه لږی او چہ پلار تہ معلومه شی چہ دوی د دے واقع د وچ نہ بے وخته کړیدے او دویم په دروغ سره تہا کول، او علماؤ وئیلی دی دا دلیل دے پدے خبرہ چہ تہا د یوکس دلیل نہ وی د هغه په صدق باندے، کیدے شی چہ دا تہا د مکرونی څکه چہ تہا لس قسمه ده او ابن قیم په زاد المعاد ص ۱۸۱ کس ذکر کړیہ اول قسم تہا د رحمت او د نرئی د تہه۔ دویم قسم تہا د

إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ

یقیناً مونہ تلی وڑ منہ لے مووہلے او پر بخود لے وڑ مونہ یوسف لہرہ

عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الرَّثْبُ ج

دخیل سامان سرہ نو او خور و ہنہ لہرہ شرمخ

وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا

او تہ یے تہ باور کو فکے زمونہ پہ خبرہ اگر چہ مونہ

طُرْقَيْنِ ۱۶ وَجَاءَ عَلٰی قَمِيصِهِ

رشتیا وایو - اور لگو لے راوہ دوی دھنہ پہ قمیص باندے

ویرے او دخشیت دوجے نہ - دریم قسم ٹہا د محبت او شوق
دوجے نہ - خاورم ٹہا د خوشحالی دوجے نہ - پنجم قسم ٹہا د
فریاد دوجے ددرد او مرض نہ - شپیم قسم ٹہا د حزن او غم
دوجے نہ - اووم قسم ٹہا د بزدلی او کمزوری دزہ نہ -
اتم قسم ٹہا د منافقت او ریاء چہ سترگو کین او بیکے لاجی اوزہ
یے سخت وی او خلقوتہ دغان خشوع بنکارہ کوی - نہم قسم د
اجرت او د مزدوری ٹہا لکہ د ویر گرو بنحو - اولسم قسم
ٹہا د موافقت دوجے نہ چہ خوگ او بیتی چہ ہنہ ٹاہری نو دے
ہم ورسرہ او ٹاہری او سبب ورتہ نہ وی معلوم -
کے - پدے آیت کین تسلی و رکول ددوی دی پلار خیل تہ پہ
دروغو بہا نو سرہ -

نَسْتَبِقُ، دلالت کوی پہ جواز د استباق پہ شرع کین چہ ہنہ
د اسونو وی یا داوینا تو یا پہ خیلو خپو باندے وی او پہ خشو
ویشتلو کین ہم استباق پہ حدیث کین وارد دے - پہ ہنہ شرطونو
سرہ چہ پہ حدیث کین ذکر دی او مراد د استباق نہ پہ دے محالے
کین مقابلہ کول دی پہ تیزہ منہ و ہلو کین -
مَتَاعِنَا، یعنی پہ وخت د لو بو کولو او استباق کولو کین زیاتی جائے

بَدَّ مِرْكَبًا ۖ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ

وینہ د دروغو ، پلار اوٹیل بلکہ جوہ کریدہ

لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ

تاسو ته ستاسو نفسو تو خہ خبرہ ، نو صبر خائستہ رنہ دے (مالہ)

وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ۝۱۸

او خاص د الله تعالیٰ نہ مدد خوختلے شی یہ مقابلہ د دغہ خبر وچہ تاسو وائی

اوستے شی او یو خائے کنس کیغولے شی نو دغہ متاع مراد دے۔

وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لِّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ، دا تاکید ہم دلالت

کوی د دوی یہ دروغو باندے ٹکھ پلارے تر دغہ وخت

پورے دوی لہ جواب ورکھے نہ و او دوی د خان نہ اوٹیل

چہ تہ زموتہ خبرہ نہ منے۔

۱۸۔ پدے آیت کنس ذکر د مکرد دوی دے یہ بے طریقے سرہ چہ دوی

یو خاروے ذبح کرو او دغہ وینہ ئے یہ قمیص د یوسف علیہ السلام

اولگولہ لیکن قمیص ئے شلوے تہ و نو پدے وچہ یعقوب علیہ

السلام پہ خیل فراست سرہ پوہہ شوچہ کہ یوسف علیہ السلام

شیر مخ خورے وے نو قمیص بہ ئے ورلہ شلوے وے نو ٹکھ ئے

او فرمائیل بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْراً ۔

فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ، صبر جمیل دے تہ وائی چہ یہ وخت د مصیبت

کنس مخلوق تہ شکایت تہ کوی اگر چہ الله تعالیٰ تہ تضرع او عاجزی

کوی او دا دلیل دے پدے خبرہ چہ صبر کول یہ مصیبتو نو باندے

سنت دے دے تہولو انبیاء و علیہم السلام ۔

وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ ، دار دے یہ شرک فی الاستعانت باندے

یعنی د الله تعالیٰ تہ سوا د بیل چانہ مدد خوختل ، دیارہ د مصیبت

لرے کولو یا حاجت پورہ کولو شرک دے ۔ او دارنگ یہ سورہ

انبیاء ۱۸ آیت کنس ذکر دی او مبتداء او خبر دواہہ معرفہ دی

دلالت کوی یہ صبر باندے ۔

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ

او راغلہ یوہ قافلہ نو دوی اولیہ لو مشکی خیل

فَادَّلٰی دَلُوهُ قَالَ يٰبَشْرٰی هٰذَا

نو زورندہ کړه هغه خپله بوقه، نو دے وئیل دے ملگرو تاسو یا نداریو دے دا

عِلْمٌ وَاَسْرُوهُ بِضَاعَتٌ وَاللّٰهُ

خوبو غلام دے، او پتی یے اوساتلو هغه د تجارت په خیال، او الله تعالی

عَلِيْمٌ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ۝۱۹ وَشَرُوهُ

بنه پوهه دے په هغه چه دوی څه کول - او خرڅ کړو دوی هغه

۱۹:- د دے آیت نه دویم مقام دے تر سله آیت پورے -

خلاصه:- پدے آیت کښ ذکر د نورو مکرونو او ظلمونو د هغوی

دے د یوسف علیه السلام سره په غلام جوړولو او خرڅولو د هغه

سره لیکن د دے ابتلاء سره ذکر د احسان د الله تعالی د دے په

عزت ورکولو سره یوسف ته په کور د عزیز مصر کښ او په

تمکین سره په زمکه کښ -

تفسیر:- پدے آیت کښ ذکر د سبب د راوتلو د دے د یوسف علیه

السلام د کوهی نه او ابتلاء ده په یوسف علیه السلام په غلام

گرځولو سره -

سَيَّارَةٌ، قافلہ چه د مدین نه مصر طرف ته روانه وه -

فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ، وارد یو تن وو یا په معنی د جنس د وارد

هغه شخص وی چه ملگرو د پاره اویه راوړی -

قَالَ، د دینه مخکښ لفظ پت دے - فَتَشَبَّهَتْ بِاِیُّوْسُفَ رَاوْنَحْتَلُو

په هغه رسې پورے یوسف

یٰبَشْرٰی، اصل معنی داده چه اے خوشحالی راشه دا د وخت دے -

بَلْ قَوْلِیْ دَادے چه بشری د هغه د ملگری نوم وو -

هٰذَا غُلَامٌ، دا قول په عادت د تاجرانو سره دے چه هغوی

بِشْتَنِ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ ۚ

پہ قیمت بے کارہ (حرے) روپی لبرے د شمار

وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ۝

او دوی وڈ پہ ہفہ کنس د بے رغبتو نہ -

کوم خیز او موئی نو د تجارت د پارہ یے استعمالوی -

وَاسْرُوءُ، پدایکنس دوه تفسیرہ دی اول دادہ پت او سآتو
ورونرو د یوسف علیہ السلام حال د یوسف علیہ السلام لبرے او وے
گرخوڑ ہفہ لبرے مال د تجارت - دویم داچہ پت کرو یوسف علیہ السلام
لبرے مشکى او ملگرو د ہفہ د نور و کسانو نہ د پارہ د گتے کولو -

نٹ - پہ وَشْرُوءُ بِشْتَنِ، کنس درے معنی دی - اولہ معنی دا دہ
چہ خرش کرو ورونرو د یوسف علیہ السلام ہفہ لبرے او وڈ دوی
پہ دے پیسو کنس بے رغبتہ حکہ چہ حرے یے گنہے - دویمہ معنی
دادہ چہ خرش کرو مشکى او ملگرو د ہفہ یوسف علیہ السلام لبرے
پہ مصر کنس او وڈ دوی پہ یوسف علیہ السلام کنس بے رغبتہ
حکہ چہ گمان کوڈ دوی چہ دا تا فرمان مرے دے - دریمہ معنی
دادہ چہ واخستو یوسف علیہ السلام لبرے مشکى او ملگرو د ہفہ
پہ آخری معنی سرہ شراء پہ معنی د اشتراء دہ -

د بَخْسٍ، دوه معنی دی - عا تا قص - عا حرام دلتہ دویمہ معنی
غورہ دہ حکہ چہ خرشول د حر آزاد حرام دی -
مَعْدُودَةٍ، ہفہ تہ وٹیلے شے چہ شمار یے آسان وی او دا کناہ
دہ د لبرے نہ -

وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ، د زہد پہ صلہ کنس فی راحی پہ
معنی د عدم رغبت دے او فیکو ضمیر راجع دے یوسف علیہ
السلام تہ کلا چہ ضمیر وارد او د ہفہ ملگرو تہ راجع شے، پدے
آیت کنس دلیل دے پدے مسئلہ بانڈے چہ غت قیمت والا
خیز پہ لبرو پیسو اخستل جائز دی پہ شرط د رضا د طرفینو
او پہ شرط د دھوکے نہ کولو - یا ضمیر د فیکو راجع دے پیسو تہ

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ

او اوٹیل ہفتہ سری چہ واخستلو پے دے دے مصر والو تہ

لَا مِرَاتِهِ أَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَلَى أَنْ

خیلے کور والو تہ ددہ دے او سید لو پہ عزت سرہ خیال ساتہ کید بیشی چہ

يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ

مونہ لہ نفع را کری یا پے دے خاے او نیسو او دے

مَكَّنَا لِيُوسِفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ

خاے ور کرو مونہ یوسف لہ پہ زمکہ رد مصر کنس او چہ او تبا بودہ تہ

مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ

د حقیقت د خبرو تہ او اللہ تعالیٰ زور آوردے

عَلَى أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ

پہ خیل کارونو باندے او لیکن دیر خلق

لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ

تہ پو ہیروی او ہر کلہ چہ دے اور سید لو خوانی خیل تہ

کلہ چہ ضمیر فاعل و روتہ و د یوسف تہ راجع شی۔ یا ضمیر وارد
او تور و خلقو تہ راجع دے او وجہ د زہد دادہ چہ اللہ تعالیٰ
د دغہ خلقو پہ زہونو کنس د یوسف سرہ محبت او عشق تہ
پیدا کولو دے دیارہ چہ د دغہ خلقو دین عملونو تہ محفوظ
شی۔

۲۱۔ پدے آیت کنس ذکر د احسان د اللہ تعالیٰ دے پہ یوسف علیہ السلام باندے
پہ عزت ور کولو سرہ۔ او نوم د اخستونکی قطفیر وڈ۔ او مشہور وڈ پہ عزیز
مصر سرہ او دے وزیر خزانہ او مشر وزیر د مصر وڈ۔ او نوم د شیخ ددہ
راعیل وڈ او مشہورہ پہ زلیخا سرہ وہ۔

اَتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ

نوور کرو مونڊو ته ته ڌ فيصلو رڼو ته او پوهه ڌ دین، او د عیسیٰ

مَشَوَاهُ، منزل ته وټیلے شی او مراد خوراکی خنځاک او څائے ڌ دیره کیدلو دے۔

عَسَىٰ اَنْ يَنْفَعَنَا، چه غرض ټی کرو نو دیره کټه به اوشی یادا چه بڼه خدا متوته به کوی څکه چه ڌ خالصت ڌ صورت ته دلیل نیولے کیدوی په حسن اخلاق باندے۔

اَوْ تَنْفَعَنَّهُ وَكَذَآءَا، دا بناء دے په عادت ڌ خلقو چه پر دے څوے ڌ خپل څوی په څائے او نیسی ڌ وجه ڌ مینه نه اوده ته متبني وائی۔ پدیکس اشاره ده چه ڌ عزیز مصر اولاد ڌ دے ښی نه نه وځ۔

وَكَذَآءَا لَكَ مَكْنًا، کذا لک، لکه چه بهج کرو الله تعالی ده لره ڌ قتل او کوی نه نو دارنگ ڌ دے مراد دا دے چه عزیز مصر پده باندے مهربان شو نو دهغه ڌ مهربانی په وجه سره په مصر کس ڌ یوسف علیه السلام عزت پیدا شو۔ او په کور ڌ عزیز مصر کس په عزت او خوشحالی سره اوسیدلو۔

وَلِنُعَلِّمَهُ، دا معطوف دے په پټ لفظ باندے یعنی رَلِكْرِمْهُ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَاْوِيلِ الْاَحَادِيثِ ڌ دے دوه معنی په تفسیر ڌ سک کس تیر شویدے۔

وَاللهُ تَعَالٰی عَلٰی اَمْرِهِ، پدیکس رد دے ڌ شرک فی التصرف امره ضمیر راجع دے الله تعالی ته او مراد ترینه ټول کارونه دی چه الله تعالی ټی اراده او کړی نو څوک ټی نشی منع کولے یا ضمیر راجع دے یوسف علیه السلام ته او مراد ترینه تمکین ڌ یوسف علیه السلام دے اگر چه وروڼو ڌ دلیل کوځ لیکن الله تعالی ورله عزت ورکړو۔

وَلٰكِنْ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ، دا دلیل دے پدے خبره چه الله تعالی نه سوا هیڅوک په غیب باندے نه پوهیږی

نَجْرِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَرَأَوْا وَدَّتُهُ لِتَقِي

بدلہ ورکوڈ مونبر خاشتہ عمل کوؤ نکو تہ۔ اودھو کہ کولو دہ لہ ہفہ ہفہ

او داپہ تفسیر قرطبی کتب ذکر دے۔

۱۔ دے آیت نہ دریم مقام دے تر آیت ۲۰ پورے۔
خلاصہ :- پد یکس ذکر دے ابتلاء دیوسف علیہ السلام دے۔
پہ سبب دے عزیز مصر سرہ۔ دے طلب کول اودروازے
بند ول اویوسف علیہ السلام تہ دعوت دفاشی و رکول اوکلکہ
ارادہ کول اوپہ ہفہ پے منہا و ہل دہفہ قمیص شلول اوپہ
ہفہ باندے تہمت لکول۔

بیا ذکر د احسان د اللہ تعالیٰ دے پہ یوسف علیہ السلام باندے د
ہفہ پہ پاکدامنی بنکارہ کولو سرہ پہ فیصلہ کولو دیوشاہد سرہ۔
تفسیر :- پدے آیت کتب ذکر د احسانا تو د اللہ تعالیٰ دے پہ
یوسف علیہ السلام باندے پہ نبوت و رکولو سرہ اوپہ علم و رکولو
د دین سرہ۔

اشدہ، بلوغ تہ و ثیلے شی او بعضو و ثیلی دی چہ د اتلس
کالو تہ تردیرش پورے اشد وی او اشد بے جمع حکمہ ذکر کرے
دہ چہ پہ خوانی کتب ہول قوتوہ مضبوط شی۔

التَّيْنِ حُكْمًا وَعِلْمًا، مراد د حکم نہ نبوت دے چہ پہ سبب
دے سرہ فیصلے کوی یا مراد پدے سرہ صرف قوت د فہم
دے د فیصلو کولو۔ او عِلْمًا، بناء پہ اول باندے تاکید دے
او بناء پہ دویم باندے تعمیم بعد التخصیص دے۔

وَكَذَا لِي نَجْرِي الْمُحْسِنِينَ، ہرکہ چہ مراد د حُكْمًا نہ
نبوت وی نو اعتراض وارد پیری چہ حاصل معنی د دے
جملے دا شہوہ چہ نبوت د احسان پہ جزا کتب ملا و پیری او
حال دادے چہ د اہل سنت والجماعت پہ نیز باندے نبوت
کسی خیز نہ دے یعنی دیو کسب او محنت پہ ذریعہ سرہ نہ
حاصل پیری۔ توجواب دادے چہ نَجْرِي، پہ معنی د بدلہ

هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ

چہ دھنے پہ کور کش وڈ د دہ د نفس پہ بار کش او بند کرے

الْأَبْوَابِ وَقَالَتْ هَيْت لَكَ قَالَ

تو نے دروازے او اوٹیل یے دلتہ راشہ تاتہ وایم، ہفہ اوٹیل

مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ

پناہ غوارم پہ اللہ تعالیٰ سرہ یقینا ہفہ زما پالناہ کوی خاشتاہ کریدے

مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾

مخاے د او سید لوزما، یقینا نشی پیر کیدے ظالمان ۔

ورکولو سرہ ندے بلکہ یہ معنی د کفایت سرہ دے حکم چہ
لسان العرب لیکلی دی چہ جزی پہ معنی د کفی سرہ راشی نو
معنی دا شوہ رنو دھنے موتز پورہ نعمت ورکو و انبیاء علیہم
السلام تہ او انبیاء د نبوت نہ مخکش محسنین دی، او کہ
چرے مراد د حکم نہ پوہہ د دین او د فیصلو وی نو د اشد
نہ مراد منتہا او حوائی دہ یعنی چہ حوائی کش یے احسان سرہ
د عمل نہ کرے وی تو یہ ہفہ سرہ حکم او علم ملا و پیری۔

مکلا۔ پدے آیت کش ذکر د ابتلاء دے د یوسف علیہ السلام
پہ سبب د شیخ پہ دریو طریقو سرہ۔

اولہ طریقہ : وَاَوْدَتْهُ، مراودہ کول، مراد د مروادے
نہ پہ لکھ او چالاک سرہ مخان تہ مائلہ کول دی۔ بعض مفسرین
وٹیلی دی چہ ہفہ شیخ د دہ د ویختوصفت او کرو نو ہفہ جواب
ورکرو چہ پہ مرک سرہ دا د انسان نہ اول دو پیری بیا ہفہ
د سترگو صفت او کرو نو ہفہ اوٹیل چہ پہ قبر کش دا اول پہ
مخ باندے را بہیری بیا ہفہ اوٹیل چہ ستا دا مخ دیر خاشتاہ
دے نو ہفہ اوٹیل چہ دا ہم د خاورو د پارہ دے دا تو لے حیل
کول دبتہ مراودہ وٹیل شی۔

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا ج

اور یقیناً ہنر پور ارادہ اوکڑا پہ یوسف علیہ السلام اور ارادہ بہ کہ یوسف دے دے نیچے

لَوْلَا اَنْ رَّا بَرَّهَانَ رَبِّهٖ ط

کہ نہ وہ لیدے (یوسف علیہ السلام) دلیل دے رب دے طرف نہ،

كَذٰلِكَ لِنُصْرِفَ عَنْهُ السُّوْءَ

دغسے (اوساتہ مویر دے) دے دے دپارہ چہ وارو ددہ نہ بدکار

وَالْفَحْشَآءَ ط اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا

او بے حیائی، یقیناً وڈ دے بدکارو زمونہ

دویمہ طریقہ :- وَغَلَقْتَ الْاَبْوَابَ، دروازے بندول، او دروازے پے جمع ٹکے ذکر کریدی چہ دھنہ مکان دیرے دروازے وے، اور اگیروں دیوتن ہلہ کیدے شی چہ تہلے دروازے بندے کرے شی۔

دریمہ طریقہ :- وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ، دعوت ورکول و یوسف علیہ السلام لہ ٹخان طرف تہ۔

هَيْتَ لَكَ، دا اسم دے پہ معنی دے تعال او اقبل سرہ او بجاہد وٹیلی دی چہ دا عربی کلہ دہ استعمالیری دپارہ دتیزی ورکولو پہ شہ کار باندے۔

قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ، دا دلیل دے پیدے خبرہ چہ پیغمبران دکنہ او د مصیبت نہ پہ بیج کید لوکس اللہ تعالیٰ تہ محتاج وی۔

اِنَّكَ رَیٌّ، مراد دے دینہ اللہ تعالیٰ دے۔ یا مراد دے نہ عزیز مصردے او معلومہ شوہ چہ دے رب اطلاق پہ غیر اللہ باندے جائز دے پیدے شرط چہ مطلق نہ وی او اضافت عامہ نہ وی لکہ رب العالمین اور رب الناس ٹکے دا خاص دی پہ اللہ تعالیٰ پورے۔ الظالمون، پدیکس اشارہ دہ چہ خیانت کول پہ کور دے مولیٰ کس او بدکاری کول ظلم دے۔

المخلصین ۲۲) واستبقا الباب

چہ۔ یح سائل شوے دی۔ او دواہو منہاہ کبرہ دروازے تہ

۱۲۔ پدے آیت کنس اول ذکر دے دکلک ارادے دزلیخایہ بارہ
د یوسف علیہ السلام کنس او بیائے ذکر کریں لے سبب دپاکدامنی
د یوسف علیہ السلام او عصمت دہغہ۔

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ، تحقیق والا وٹیلے دی چہ ہم دودہ قسمہ دے
اول ہم ثابت چہ ہغہ یہ معنی د عزم سرہ دے او یہ ہغہ
کنس قصد او اختیار دے او دا ہم دزلیخا وڈیہ دلیل دہغہ چہ
یہ مخکنس آیت کنس ذکر شول رمراودہ او دروازے بندول او
آواز ورکول، او یہ دلیل دلام او قد سرہ۔ او دویم ہم عارض
دے یہ تیرہ کنس بے اختیار تیریں او ہغہ گناہ نہ دے یو
قول د مفسرینو دادے چہ ہم د یوسف علیہ السلام پدے معنی
سرہ دے او دویم قول دا دے چہ ہم د یوسف علیہ السلام
یہ معنی د عزم سرہ دے لیکن معلق دے یہ کولہ ان لای
بیرہان ریت، پورے یعنی دوجہ دلیدلو دیرہان درب نہ ہم
یے تہ دے کرے پد یکن غورہ قول دادے چہ یوسف علیہ السلام
دوجہ دلیدلو دیرہان نہ ہم یے نہ دے کرے۔ او دلیل پدے
باندے روستونی جملہ دہ۔ نو دالفظ چہ کولہ ان لای بیرہان
ریت، دے یہ معنی کنس ویراندے دے یہ ہم یہا باندے۔ او
مراد دیرہان نہ علم او شریعت دے چہ ذکر شوے دے یہ
۱۲ کنس او کوم تفسیرونو کنس چہ دہم یہ بارہ کنس لیکلی دی چہ
ازار بند یے پرانستلو او نزدے شو۔ او دیرہان یہ بارہ کنس
وٹیلی دی چہ داصورت د یعقوب علیہ السلام وڈ۔ یا آوازورتہ
اوشونو دا ہول اسرائیلیات دی او دے آیت د راتلونکو
جملو او دہی راد دتی او د شہادت د شاہد تہ مخالف دی
محققینو مفسرینو پدے باندے رد کریں لے۔
السوء، مراد دینہ ہم او گناہ صغیرہ دے۔

وَقَدْ نَزَّ قَيْصَہُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا

او او شلو و دے نیٹے قیص ددہ د شاد طرف نہ او او موندلو

سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ ط قَالَتْ مَا

دوار و خاوند د نیٹے د دروازے سرہ دے اوٹیل نشہ

جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا

سزا د ہقہ چاچہ خواہی ستا د کور واد سرہ بد کاری

إِلَّا أَنْ يَسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝۲۵

سوا د دینہ چہ جیل تہ کریشی یا دردناک عذاب ۔

الْمُخْلِصِينَ، پہ دے کیں اشارہ دہ چہ انبیاء علیہم السلام پہ عصمت کیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی۔

۲۵۔۔ پہلے آیت کیں د زلیخا د طرف نہ درے مکرونہ ذکر دی۔

اول متبوعہ وھل پہ یوسف علیہ السلام پسے تر دروازے پورے او د یوسف علیہ السلام د دینہ تیختہ کول د پارہ د بیج کیدلو۔

او دویم مکر قیص شلو د دے د شاد طرف نہ، دا دلیل دے

چہ یوسف مخکین زور کولو د بیج کیدلو د پارہ او نیٹے وروستہ

باخکو حکہ قیص او شلیدلو۔ او دریم مکر بدنامی لگول دی

پہ ہخہ باندے چہ دہ ارادہ کریدہ د بدی او بیا ہقہ تجویز

پیش کولو پہ یارہ د سزا د ہقہ کیں د پارہ د دے چہ پہ ہقہ باندے

جرم بنکارہ شی۔

وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا، مراد د سید نہ خاوند دے او دا دلیل دے

چہ د سید اطلاق د اللہ تعالیٰ تہ سوا پہ بند کا تو ہم کیدیشی۔

لَدَا الْبَابِ، کتاب یے مفرد ذکر کرے دے حکہ چہ وتل دیوے

دروازے تہ کیدیشی۔ الا یواب یے جمع ذکر کرے وڈ حکہ چہ

د راگیرولو د پارہ تہولے دروازے بندول پکاروی۔

قَالَ هِيَ رَأَوْدَتْنِي عَنْ نَفْسِي

هغه او تیل دے بیٹے دھوکہ کولم زہ زما د نفس پہ بارہ کنس

وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنَّ

او فیصلہ او کرہ یو فیصلہ کوؤ کی د تہر د بیٹے نہ کہ چرے

كَانَ قَبِيضَةً قَدْ مِنْ قَبْلِ

قبض ددہ شہید لے وی د لے د طرف نہ

فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَذِبِينَ ۝۲۶

نودا بیٹو رشتیا وائی او دے د دروغزنو نہ دے۔

۲۶۔ یہ دے آیت کنس بیان د صفائی د یوسف علیہ السلام دے چہ پیش کرے یے وہ د پارہ د خان خیل او د طعن دفع کولو د پارہ صفائی پیش کول واجب وی۔ بیا یہ دے آیت کنس ذکر کرے شویدہ فیصلہ د حاکم۔

وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا، شَاهِدٌ، صَحِيحٌ قَوْلُ دَادَ لَ چہ دا یو عاقل بالغ او ہونیار سرے وڑ او فیصلہ یے یہ انصافی سرے کرے وہ او مراد د شہادت نہ فیصلہ کول دی نہ چہ گواہی کول دی۔ او ہغہ روایت چہ ذکر کرے دے مفسریتو پہ بارہ د شاہد کنس چہ دایو ورو کے بچے وڑ او گویا شو نو ہغہ روایت صحیح نہ دے خکہ چہ کوم روایت امام بخاری را وریدے پہ بارہ د گویا کید لو د ورو بچو کنس نو پہ ہغہ کنس د دے شاہد تذکرہ نشترہ بلکہ ہغہ درے دی عیسیٰ علیہ السلام او جریج او خوے د یوے بیٹے پہ بنی اسرائیلو کنس۔

وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ

او کہ قمیص دُدہ شلید لے وی د شَا د طرف نہ

فَكَذَّبْتَ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٤﴾

نودا بنجہ دروغ وانی او دے د رشتینو نہ دے ۔

فَلَمَّا رَأَى قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ

نو مر کلہ چہ اولید و دہ قمیص د ہوہ شلید لے و د شَا د طرف نہ

قَالَ إِنَّهُ مِنْ كِبَرِكُنْ ط إِنَّ

اوبیل یے یقیناً دَا ستا مکر دے ، یقیناً

كِبَرُكَ إِنَّ عَظِيمًا ﴿٢٥﴾ يُوسُفُ أَعْرَضَ

مکر ستاسو لوے وی ۔ اے یوسف مخ واہوہ

۲۴ :- دا ہم جزء دے د فیصلے د حاکم نہ اودا فیصلہ پہ اختیار د اماراتو سرہ دہ چہ زمونہ شریعت کنس ہم د ہفے مثالوتہ شتہ دے ۔

۲۵ :- پہ دے کنس دلیل دے پہ عصمت د یوسف علیہ السلام پہ صحیح علامت بتکارہ کید لو سرہ او پہ دے آیت کنس تصریح دہ پہ مکرو نو کولو د زلیخا باتدے ۔
فائدہ :- پہ دے آیت کنس ذکر شول چہ مکر د زنا نو لوے دے او پہ سورۃ النساء ۳۷ کنس دی چہ مکر د شیطان کمزورے دے نو د دیتہ سوال پیدا کیدی چہ آیا د زنا نو مکر د شیطان د مکر او چل نہ لوے دے ؟

جواب :- مکر د شیطان پہ مقابلہ د تدبیر د اللہ تعالیٰ کنس کمزورے دے ۔ او مکر د زنا نو لوے دے پہ مقابلہ د مکر د تارینو کنس ۔

عَنْ هَذَا اسكتہ واستغفری لذنوبی

د دے خبرے نہ (دخورو لو) اولے بنے تہ۔ بخندہ او غوارہ د گناہ خیل نہ

إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ ۷۹ وَقَالَ

یقیناً تہ د خطاکارو نہ ہے ۔ او اوئیل

نِسْوَةٍ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتِ

زن اور بنحوں پہ بنار کیں چہ بنحوہ

الْعَزِيزَةِ تَرَاوُدُ فَتَهَا عَنْ نَفْسِهَا

د عزیز غولوی خیل مری لہ یہ بارہ د نفس د ہفہ کیں

قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا

یقیناً مینہ د ہفہ چاہیرہ شویدہ د زہ د دینہ، یقیناً وینو موثر دے لہ

فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۸۰ فَلَمَّا سَمِعَتْ

پہ خطایں بنکارہ کیں۔ نو مکرلہ چہ واوریدو دے بنے

۷۹۔ یہ دے آیت کیں حکم دے یوسف علیہ السلام تہ د پتہ ساتلو د دے واقعے او حکم دے زلیخا تہ پہ معا فی غوختلو د یوسف علیہ السلام تہ یا د خاوند خیل نہ یا د اللہ تعالیٰ نہ شکہ چہ دوی متونکی وؤ د اللہ تعالیٰ سرہ د شرک تہ، او غصہ نہ کول د عزیز مصر زلیخا تہ د وچے د کموالی د غیرت نہ وؤ۔ او داسے مدارک کیں لیکلی دی شکہ چہ لازم پہ اعتبار د فیصلے سرہ دا وہ چہ ہفہ بنے تہ سزا و کرپوے ست۔ د دے آیت تہ خلورم مقام دے ترہ پورے۔

خلاصہ:- پدے مقام کیں ذکر د خلورو مکرو نو دے۔ اول مکر د عامو بنحو دے د زلیخا سرہ پہ طعن و ثیلو سرہ پہ ہفہ باندے۔ دویم مکر د زلیخا دے د بنحو سرہ۔ دریم مکر د تہولو بنحو دے د یوسف علیہ السلام سرہ۔

بِمَكْرِهِمْ أَرْسَلْتُ إِلَيْهِمْ

طعن د هغوی نو جواب ئے او کړولو په هغوی پسے

وَأَعْتَدْتُ لَهُمْ مَسْكَاً وَآتَتْ

او تیار ئے کړو هغوی لږه ځای د تکیا کولو او ور ئے کړه

كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُمْ بِسَكِينَةٍ

مرے یو ئے ته د هغوی نه چاره

وَقَالَتْ أَخْرِجْ عَلَيْهِمْ فَلَمَّا

او اوئیل ئے (د یوسف) ته راوځه دوی ته نو هر کله چه دوی

رَأَيْتَهُ أَكْبَرْتَهُ وَقَطَعْنَ

هغه اولین لو نو دیو لو ئے او کتلو لږه خاست کښ او زخمی کړل دوی

خلورم مکر د دوی دے په مجبوره کولو د یوسف علیه السلام په جیل سره -

تفسیر :- پدے آیت کښ طعن د زنا تو دے په زلیخا بات دے په لسو طریقو سره -

اول داچه د دے خاوند شته - دویم داچه خاوند ئے عزیز مصر

دے - دریم داچه دے ښځه طلب کړیدے - خلورم داچه په

طلب کښ ئے مبالغه او کوشش کړیدے - پنځم داچه طلب ئے

د غلام ته کړیدے - شپږم داچه تصریح ئے کړیده په وخت د

طلب کښ د نفس د هغه - اووم محبت کول د هغه سره - اتم د محبت

داخلیدل د زړه پر دے ته چه هغه ته شغف وائی - نهم داچه په

غلطی کښ ده - اولسم داچه غلطی ئے واضحه ده -

قد شَغَفَهَا حُبًّا ، شغف ، په اصل کښ پر دے د زړه ته وئیل

شی یعنی محبت د یوسف علیه السلام د دے ښځه د زړه په

پرده کښ داخل شوی دے او دننه زړه ته رسیدے دے - دا د عشق

اوجته مرتبه ده داسے مراتب د محبت ابن قیم په الجواب الکافی کښ لیکلی دی -

أَيُّ يَهُنَّ زَوْقُنْ حَاشَ يَلَهُ مَا

لاسونه خیل او دوی اوئیل پاکی ده الله تعالی لره

هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ

دا خو بشر نه دے، نه دے دا مکر ملک (قرینته)

كَرِيمٌ ۳۱ قَالَتْ قَدْ لَبِئْسَ الَّذِي

خرتمند دے - اوئیل دے بیخه نو دا هغه کس دے چه تاسو

۳۱ - پدے آیت کبس ذکر دے دفع کولو د زلیخا، طعن د زنا نوله د خیل خان ته - او بشکاره کول د خیل عذاردی په محبت د هغه کبس - قَلَمًا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ، مکر په دے وچه نه اوئیل چه دوی دا خبره ذریعه گرخوله د پاره د بد نائی د یوسف علیه السلام یا د زلیخا یا د دے وچه نه چه دا غیبت وؤ او غیبت هم پت وی پشان د مکر کولو - وَأَخَذَتْ لَهِنَّ مَخْرَجًا، مراد د دینه تکیا کانه او باله ختوته دی یا مراد ترینه خوراک دے چه په حالت د تکیه کبس خوری او د دینه په حدیث د رسول الله صلی الله علیه وسلم کبس ضمناً منع راغله ده یعنی نبی صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی چه زه په تکیه لگولو سره خوراک نه گوم - بل قول داد دے چه متکاء هر هغه خوراک ته وئیل شی چه په چاره یان دے پریکولے کیږی - سَكِينًا، په چرو باند د خوراک کول د هغه زمانه تهذیب کنړه کیدلو -

أَكْبَرُتَهُ، یعنی هیبت زده شول د هغه د ظاهری حسن او جمال ته سره د حسن د نبوت او خاشته اخلاقو ته او حدیث صحیح کبس راغلی دی چه یوسف علیه السلام لره شطرنیم حسن ورکړل شول وؤ -

وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ، مراد د قطع نه زخمی کول دی په وجه د حیرانیدلو د دوی حسن د یوسف علیه السلام ته، یا معنی حقیقی مراد ده -

لَمُنِّي فِيهِ ط وَلَقَدْ رَاوَدْتَهُ

زده ملامتہ کولم دده په باره کښ، او یقیناً ما دده غول کول

عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ ط وَلَئِنْ لَمْ

په باره د نفس دده کښ نو ده ځان ساتلے دے (زمانه)، او که او نه کړو

يَفْعَلْ مَا أُمِرَ لِيَسْجَنَ وَلِيَكُونَا

ده هغه کار چه زه ورته حکم کوم نو خامخا جیل ته به دننه کړی شي او شي به دے

مِّنَ الصَّغِيرِينَ ۝ قَالَ رَبِّ السِّجْنِ

د بے عزتو نه . او ییل یوسف اے ربه جیل

وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ ، دا کلمه عادتاً استعمالیږي ، په وخت د تعجب کښ په معنی د سبحان الله او معاذ الله سره دا دلیل دے چه دوی د الله تعالی پاکوالے منلو او حاش دلتا مصدر دے په معنی د لرے والی او مراد ترینه پاکوالے دے .

إِنِّي هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ، دا تشبیه ورکول په پاکدامنی کښ دی یعنی چه د ملائکو پشان پاک دے . یا دا تشبیه په حسن کښ ده اگر چه ملائک دوی نه دی لیدلی لیکن مشهور دی ملائک په حسن کښ لکه چه شیطان مشهور دے په بد شکل کښ .

۳۲- په آیت کښ اول ملامت کول د زلیخا دی زنا توره په بدل د هغوی د لعن کښ او بیا تصریح د زلیخا په عصمت د یوسف علیه السلام باندے او بیا د باؤ کول دی په هغه باندے په قید کولو او دلیل کولو سره د پاره د خپل مقصد حاصلولو .

فَاسْتَعْصَمَ ، س او تا د ډیرے مبالغه دی په عصمت کښ . مِّنَ الصَّغِيرِينَ ، اشاره ده چه جیل کښ به دده هیڅ لحاظ نشي کیدلے د وجه د دینه چه زما غلام دے بلکه دلیل به کړلے شي .

أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ

زیات خوش دے ماته دھتہ کار نہ چہ دا بیٹے ما بلی ہفتہ

وَالَا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَ هُنَّ

او کہ تازما وانہ رول ددوی مکرونہ

أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ ۝۳۳

کور بہ شم دوی تہ او شم بہ د نا پوہہ خلقو تہ

فَأَسْتَجَابَ لَهُ رَبُّكَ فَصَرَفَ عَنْهُ

نوقبولہ کرہ ددہ دعا رب ددہ نواوگر خودی ددہ تہ

۳۳۔۔ پہ دے آیت کنس ذکر د غورہ کولو دے دیوسف علیہ السلام قید سرہ دپارہ دے کید لو دے زنا نو تہ او احتیلج پیش کول دی اللہ تعالیٰ تہ دگناہ نہ پہ بلج کید لو کنس۔
او کید ہن، کنس اشارہ دہ چہ دغاہ نولو زنا نو دیوسف علیہ السلام نہ مطالبہ کرے وہ دتخان دپارہ یاسفارش ہے کرے وڈ دزلیخا دپارہ۔
جیل ہے ددے وجہ نہ خوش کپلو چہ معلومہ شوہ چہ ددے گناہ نہ دے بلج کید لو بلہ لار نشتہ بغیر دجیل نہ او دا عادت دصالحینو دے چہ مصیبت غورہ کوی پہ مقابلہ دمعصیت کنس، بیا ہر کلہ چہ جیل ہم کافی تہ دے دے بلج کید لو دپارہ بغیر دمدد د اللہ تعالیٰ نہ ددے وجہ نہ ہے اوئیل وَاَلَا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَ هُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ۔

فائدہ:- ددے آیت تہ معلومہ شوہ چہ کلہ یوانسان مبتلی شی پہ مصیبت او پہ معصیت سرہ نولازم دہ چہ مصیبت غورہ کوی پہ مقابلہ دمعصیت کنس۔

كَيْدَ هُنَّ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝۳۴

مکر د هغوی، یقیناً اللہ تعالیٰ مرخہ آوری او په مرخه پوهه دے۔

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا

بیا هغوی ته ردا مصلحت) ښکاره شو روستو د لیدلو

الْآيَاتِ لَيْسَ جُنْدَهُ حَتَّىٰ حِينٍ ۝۳۵

د دلیلو تو د پاکدامنی د هغه نه چه دے جیل ته و اچوی ترخه وخت پورې۔

۳۴۔ په دے آیت کښ ذکر د قبولیت د دعا د یوسف علیه السلام دے په بیج کولو سره د مکر د زنا تونه۔

فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَ هُنَّ، د دینه معلومه شوه چه مقصد د هغه د جیل نه د کناه نه۔ بیج کیدل وؤ۔

ثُمَّ بَدَا لَهُمْ، د دے فاعل پت دے یعنی الراي۔ لَيْسَ جُنْدَهُ، د هغه تفسیر دے۔

الْآيَاتِ، ته مراد دلیلو ته او علامات د عصمت د یوسف علیه السلام دی چه هغه مخکښ بیان شول۔ اول معاذ الله و ثیل، دویم ټیخته کول دروازے ته، دریم قمیص شلیدل د ثنا د طرف ته، خلورم فیصله کول د شاهد، پنځم اقرار د عزیز مصر، شپږم اقرار د زلیخا د ټولو زنا تو په مخ کښ، اووم دعاء د یوسف علیه السلام۔

په دے مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوْا الْآيَاتِ، کښ اشاره ده جیل ته لیدل د یوسف علیه السلام د پاره د پتولو د دے واقع وؤ۔ نه د وجه د دے نه چه هغه څه جرم صادر شوه وؤ او نه متهم وؤ په جرم سره۔

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيْنِ ط قَالَ

او ورنوئل ددہ پہ وخت کنیں جیل تہ دودہ زلسی رخد متکاران، اوئیل

أَحَدُهُمَا إِنِّي أَرِنِي أَخَصِرُ خَمْرًا

یو د ہغوی تہ یقیناً ما خان لید لو خوب کنیں چہ د انگور ونہ شراب پچوروم

وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرِنِي أَحْمِلُ

او اوئیل بل تن یقیناً ما خان لید لو خوب کنیں چہ اوچتوم

فَوْقَ رَأْسِي خَبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ

پہ سر باندے دودہ خوری مارخان

مِنْهُ ط يَبْنِي بَنًا وَيُصْلِحُ بَنًا شَرًّا

د ہغے تہ، خبر را کرہ مونو تہ پہ تعبیر ددے خوب یقیناً مونو وینو تالو

مِنَ الْمُحْسِنِينَ ۳۶ قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا

دنبہ کار کوؤ نکو تہ۔ اوئیل یوسف علیہ السلام تہ پہ راحی تاسو تہ

۳۵۔ ددے آیت تہ د یوسف علیہ السلام د واقعہ پنجم مقام دے تر بک پورے۔

خلاصہ :- پہ دے کنیں ذکر دے د حال د یوسف علیہ السلام پہ جیل کنیں او دعوت د ہغہ رسالت تہ پہ معجزہ بنکارہ گولو سرہ او دعوت توحید تہ پہ رد د شرک سرہ تفصیلاً بیا بیان د تعبیر د خوب د ملگرو دے۔

تفسیر :- پدے آیت کنیں ذکر د دوؤ خاد مانو د بادشاہ دے چہ جیل تہ داخل شو یوؤ او ددے تہ دا ہم معلومہ شوہ چہ جیل والادہ قسمہ دی۔ اول قسم ہغہ چہ جرم یے کرے وی۔ دویم قسم ہغہ چہ پہ ہغہ باندے تہمت د جرم وی۔ دریم قسم ہغہ چہ نہ پرے تہمت وی او تہ جرم وی صرف ظلماً قید کرے شوے وی۔ داول مثال ناباق د بادشاہ وؤ او مثال د دویم قسم ساقی د بادشاہ وؤ

طَعَامٌ تَرْزُقُنِي إِلَّا نَبَاتًا كُفًّا

خوراک چه در کیدیشی د خوراک د پاره منکر زه به تا سو

يَتَأْوِيلُهُ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ط

د هغه د حقیقت نه خبر کوم منکس د راتلو د هغه نه تا سو ته ،

ذَلِكَ مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي ط اِسْمِي

دا تا سو ته چه وایم د هغه وچه نه دی چه رب زما ماته خود لے دی، یقیناً زه

شَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ

جدا یم د مغه قوم نه چه ایمان نه لری

بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ۳۷

په الله تعالی او دوی د آخرت نه منکر دی -

او مثال د دریم قسم یوسف علیه السلام وؤ -

قَتْلَيْنَ ، دا دواړه پدے بد تام شوی وؤ چه دوی د بادشاه د قتل
د پاره په خوراک یا خنکاک کس بادشاه ته زهرا چولے دی نو دواړه
په حوالات کس و اچول او د دوی مقدمه شروع وه چه معلومه شی
چه کوم یو مجرم دے -

قَالَ أَحَدُ هُمَا إِنِّي أَرَىٰ ، ظاهره داده چه دوی دا خوبونه په
حقیقت کس لیدلے وؤ -

إِنَّا شَرَكْنَا مِنَ الْمُحْسِنِينَ ، دا صفت د هغه په سلا کس تیر شوے
دے او دا دلیل پدے خبره چه یوسف علیه السلام مشهور وؤ په
جیل کس په شو اخلاقو سره او پدیکس اشاره ده چه تعبیر د خوب
د هغه چانه طلب کول پکار دی چه صالح او هوښیار وی -

۳۷ - پدے آیت کس بیان د معجزے د یوسف علیه السلام دے
چه هغه خبر ورکول دی د بعضو مغیباتو ته په سبب د تعلیم د الله
تعالی سره په دلیل د دے قول سره مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي ، او دا
تعلیم وحی ده بیا په آیت کس اظهار د عقیدے د یوسف علیه السلام

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي ابْرَاهِيمَ

اوڑه تابع يم د دين د مشرانو خپلوچه ابراهيم

وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ط مَا كَانَ لَنَا

او اسحاق او يعقوب عليهم السلام دى ، جائز نه دى مونږ لره

أَنْ نُّشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ط ذَلِكَ

چه شريك كړو د الله تعالى سره څه شى ، دا رتوحيد

مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ

فضل د الله تعالى دى په مونږ باندې او په خلقو باندې

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾

ليكن ډير خلق احسان د الله تعالى نه مني .

دې په براءت د هغه سره د مشرکانو نه ، چه هغه مصر والاد وؤ
پداغه وخت کښ .

إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ ، د ترك نه مراد عراض او براءت كول
دى داسې نه چه مخکښ دې په هغه دين کښ وؤ او بيا يې

پريخودلو ځکه چه انبياء عليهم السلام هر وخت معصوم وى .

٣٨ . او پدې آيت کښ اظهار د يوسف عليه السلام دې ملت
خپل لره اجمالا پدې لفظ سره چه مِلَّةَ آبَائِي ابْرَاهِيمَ

وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ ، او دادې واره انبياء په هغه وخت کښ
شام ، فلسطين ، مصر ، عرب کښ مشهور وؤ په دين د حنيفيت

سره او دا دليل دې چه اتباع د اباؤ رچه انبياء دى ، په دليل
کښ پيش كول پکار دى او تفصيلا پدې لفظ سره مَا كَانَ

لَنَا أَنْ نُّشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ، او دا دليل دې پدې خبره
چه توحيد ، دين د ټولو انبياء عليهم السلام دى .

مِنْ شَيْءٍ ، پدې لفظ کښ ډير تعميم دې ځکه چه لفظ شَيْءٍ

يَصَاحِبِي السِّجْنِ ءَارِبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ

اے ملگرو یہ جیل کس آیا د بندگی حقداران چہ جدا جداوی

خَيْرٌ أَمِ اللَّهِ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾

بہ دی (دیار د بندگی) او کہ اللہ تعالیٰ چہ یو دے او زور آور دے ۔

عام دے او یہ سیاق د تنفی کش دے نور عموم غواری او حرف
د من هم د تاکید د عموم د پارہ دے نو دا شامل دے بتا نو،
اونو، گتو، دربارونو، اولیاؤ، پیرانو، قبرونو، ملائکو او
پیریانو تولو تہ ۔

وَعَلَى النَّاسِ، یعنی تعلیم د توحید د اللہ تعالیٰ تولو انسانو تہ
کہیدے یہ فطرت پیدا کولو سرہ یا یہ دعوت د انبیاء علیہم
السلام سرہ ۔

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ، لویہ ناشکری شرک کول دی۔
۳۹۔ روستو د تمہید تہ دعوت ورکوی جیل والو تہ ۔

يَصَاحِبِي السِّجْنِ، پدے لفظ کس شفقت او نری دہ یعنی
زہ ستا سو د ملگرتیا حق ادا کوم۔ یہ لفظ د سجن کس اشارہ
دہ چہ صریح د جیل ملگری یے وؤ د دین ملگری نہ وؤ او
ابوبکر رضی اللہ عنہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم سرہ یہ دین
کس ملگری وؤ د دے وچ نہ یے یہ سورۃ توبہ سکا آیت کس
وٹیلے دی لصاحباؤ او فی الغار یے مخکس ذکر کرے دے نو قول
د شیعہ کاتو باطل دے چہ حقوی لصاحباؤ قیاس کوی یہ یصاحبی
السجن باندے او وائی چہ پدیگن ہیخ خورہ والے د ابوبکر رضی
اللہ عنہ نشتہ (رحمہما اللہ تعالیٰ) یصاحبی السجن صاحبین تشنیہ
دہ تویوہ یاء "د متکلم" د ثقل د وچ نہ حذف دہ۔ پدے آیت
کس رد دے یہ شرک د ربوبیت باندے یہ طریقہ د الزام د
حجت ۔

مُتَفَرِّقُونَ، یومعتی دادہ چہ د جدا جدا حاجتونو دیارہ مقرر کرے
شوی دی۔

مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَّا أَسْمَاءُ

تاسو بندگی نہ کوئی سوا ذہ اللہ تعالیٰ نہ مگر ذہ داسے نومونو

سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ

چہ ایچے دی ہفہ تاسو او مشرانو ستاسو

مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ

نہ دے را لیلہ اللہ تعالیٰ پدے بانداے ہیچہ دلیل ،

إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا

نہ دے واک اختیار مگر صرف ذہ اللہ تعالیٰ دے حکم پے کرید چہ بندگی بہ نہ کوئی

إِلَّا آيَاتٍ ذَٰلِكَ السَّبِيلُ الْقِيمُ

بغیر ذہفہ نہ ذہل چا دا دین پوچ دے ر یہ دیلونو سرہ

وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۴۰﴾

لیکن دیر خلق نہ پوہیری ۔

دویمہ معنی دادہ چہ ذہوی یہ مرتبہ کتب فرق دے یہ نیز ذہ
مشرکانو ۔

مخبر ، تہ مراد دادے چہ ذہ استحقاق ذہ عبادت اور ربوبیت ذہ پارہ
لا تبق دے ۔

أَلْوَحْدُ ، یوہ معنی دادہ چہ یہ ذات اوصفا تو کتب یو دے
مثال او شبیہ نظیر پے نشہ ۔ دویمہ معنی دادہ چہ یو اچے
حقار ذہ بندگی دے ۔

أَلْفَهَامُ ، یہ ہرچا او یہ ہرکار باندے نور اور دے او نور معبودان
تول عاجز دی ۔

مثلاً ہرکلا چہ توحید ذہ ربوبیت مستلزم دے توحید ذہ الوہیت
لرہ تو پدے آیت کتب تفصیلاً رد دے یہ شرک فی العبادۃ او
یہ شرک فی الحکم باندے او مراد ذہ اسماء نہ ہفہ اسماء پے

يَصَاحِبِي السَّجْنِ أَمْ آ أَحَدٌ كَمَا

اے ملگر د جیل ہر چہ ستا سودا یوتن دے رچ بہ تھی

فَيَسْقِي رَبَّاءَ خُمْرًا وَأَمْ آ الْآخِرُ

نو خٹکوی یہ بہ مولا خیل باندے شراب او ہر چہ دابل دے

فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ

تو دے بہ پھانسی کھیتی نو خوری بہ مارغان د دہ د کپری نہ ،

قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ

فیصلہ کرے شویدہ رد مخکس نہ د دغہ کار چہ تا سود ہق یہ بارہ کن

صفتی دی چہ مشرکا نو مشہور کبری دی خیل معبودان یہ
ہوہ سرہ لکہ مشکل کشا او غوث اعظم او د پادو ذمہ وار
وغیرہ اودا سے یہ سورۃ اعراف مک کنس ذکر کبری دی او یہ
ہق کنس لفظ د نزل دے

مَا أُنْزِلَ إِلَيْهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ، نو یہ لفظ د ما نزل اود ما نزل
کنس اشارہ دہ چہ کومہ وحی اللہ تعالیٰ یہ یوحنا رالیریلے دہ او
یا یے لبرہ لبرہ رالیریلے دہ ، نو یہ ہق دواہو کنس دلیل نشتہ
مشرکا نو لبرہ اودا سے یہ سورۃ نجم مک کنس ہم شتہ۔

إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلّٰهِ ، حکم دہ وہ قسمہ دے حکم تکوینی یعنی نظام
د عالم چلول او تصرف کول۔

دویم حکم تشریعی حکموزہ د عباداتو او امر و تھی او حلال
او حرام جوہول نو د دے دواہو قسمونو اختیار صرف د اللہ
تعالیٰ سرہ دے امر یہ معنی د حکم کولودے یا مراد
امر بالتوحید او حاصل د توحید الا تعبدوا آہ دے۔

تَسْتَفْتِينَ ﴿۴۱﴾ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ

تپوسونہ کول ۔ او اوئیل یوسف ہغہ یوتن تہ چہ پوہہ وؤ

أَنَّكَ تَاجِرٌ مِنْهُمَا إِذْ كُنْتُ عِنْدَ

یوسف چہ دے یہ بیج کیڑی دے دے دوارو تہ یاد کرہ زما دا حالات پہ وپاندے

رَبِّكَ زَفَا نَسَاءَ الشَّيْطَانِ ذِكْرَ رَبِّهِ

د مولی خیل ، تو ہیر کرہ د ہغہ تہ شیطان یاداشت و رکول مولی خیل تہ

فَلَيْتَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ يَمِينٍ ﴿۴۲﴾

تو حصار شو یوسف پہ جیل کنس خو کالہ ۔

ملک :- پدے قصہ کنس احسن طریقہ د دعوت ذکر شویدہ چہ
ھر گلہ دغہ کسانو د خیل مقصد د پارہ یوسف علیہ السلام تہ
رجوع او کرہ او حاجت مند شول نو یوسف علیہ السلام ورتہ
اول د توحید او رسالت دعوت و رکرو او پس د بیان د توحید
او رسالت تہ بیان د تعبیر د خوب د ملگرو د یوسف علیہ السلام
دے چہ یہ ہغہ کنس د یونجات ذکر دے ، اوئیل سزا ، او پہ لفظ د
قَضَى الْأَمْرَ ، کنس اشارہ دہ چہ دا تعبیر د طرف د اللہ تعالیٰ تہ
یقینی دے نو پہ خوب کنس لیدل د سرد پاسہ مارغان د و دے
خوری د دے تعبیر دا شو چہ د ہغہ د سرد مارغان خوری او خوب
اکثر د تمثیل تو تہ وی ۔

ملک :- پدے آیت کنس بیان د دے خبرے دے چہ یوسف علیہ
السلام یوہ ذمہ واری او سپارلہ ہغہ کنس تہ چہ نجات موت ونگہ
وؤ ہغہ ذمہ واری دا وہ چہ زما دا دین او زما حال تہ چہ
د ہغہ تہ خبر شوے بادشاہ تہ اورسوہ ۔

او مقصد پدے کنس تبلیغ د دین توحید وؤ بادشاہ تہ ،
لیکن شیطان د ہغہ ملگری تہ تبلیغ د مسئلے او بیان د حال
د یوسف علیہ السلام ہیر کرو ۔ او د اسباب شو د دے چہ

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ

او اوتیل بادشاہ یقیناً مالیدے رہے خوب کنیں) اووہ

بَقَرَاتٍ يَسْمَانُ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعَ

خوارکاتے خربے چہ خوری ہفت لڑہ اووہ

عَجَافٍ وَ سَبْعَ سَنَابِلٍ خُضِرَ

تپے او اووہ وئی شنہ

وَ آخَرَ يَبْسُطُ يَأْكُلُهَا السَّالِفُونَ

او نور راوہ) اوج شوی، اے دربار والو

أَفْتَوْنِي فِي رُءْيَايَ إِن كُنْتُمْ

تعبیر را کروں ماتہ زما دے خوب کہ یئی تاسو

یوسف علیہ السلام پہ جیل کنیں دیرہ مودہ تیرہ کرہ، او پہ
ہفہ مودہ کنیں اختلاف دے د مفسرینو چہ اووہ کالہ یا دولس
کالہ او یا خوارس کالہ و۔

لَئِنْ عِطْنِي ظَنًّا أَنَّهُ نَارٌ مِّنْهُمَا، ضمیر د ظن راجع دے
ساقی تہ یا راجع دے یوسف علیہ السلام تہ او ظن پہ معنی
د یقین دے حکم چہ تعبیر د نبی پہ وحی سرہ وی۔
أَذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ، مراد د دینہ د جیل پتول حالت دے
چہ پہ ہفہ کنیں معجزہ او توحید پتول داخل دی۔

فَأَنشَأَ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ، صحیح دادہ چہ ضمیر راجع دے
ساقی تہ پہ قرینہ د واذکر بعد ا مآء ہا کنیں۔

لِسَّرْعَىٰ تَعْبِرُونَ ﴿۴۳﴾ قَالُوا أَضْغَاتٌ

د خوب تعبیر وینستونکی - هغوی اوئیل دا کپ وږ

أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ

خوبونه دی او مونږ نه یو په تعبیر د داسی خوبونو

بَعْلَمِينَ ﴿۴۴﴾ وَقَالَ الَّذِي نَجَا

پوهیدونکی - او اوئیل هغه تن چه جیل نه وتلی وؤ

سک - د دے آیت نه شپږم مقام دے تر آیت سک پورے -

خلاصه :- پدے مقام کس بیان د خوب د بادشاه دے - بیا عجز
د نور و خلقو دے د هغه د تعبیر ته ، او تعبیر د یوسف علیه السلام
دے د هغه خوب سره د تدبیر بیا تولو ته - بیا اظهار د پاکدامنی
د یوسف علیه السلام دے په اقرار د تلو زانو او په اقرار
د زیح د بادشاه په وړاندے بیا وتل د هغه دی د جیل نه او
مقرر کول دی د بادشاه هغه سره په انتظام د خزانو د مصر ،
سره د عزت نه -

تفسیر :- پدے آیت کس تفصیل د خوب د بادشاه دے او
تعبیر طلب کول دی د خپل مشورے والو ته - او هرکله چه
تعلق د قحط د علو او غارو سره وی د دے وجه نه په
دے خوب کس بادشاه دا دواړه غیرو ته اولیدل -

تَعْبِرُونَ ، تعبیر تفسیر د خوب ته وئیلے شی گویا چه د ظاهر
نه یاطن ته عبور کیدی او تاویل عام دے -

سک :- پدے آیت کس بیان د عجز د اهل شوری دے د تعبیر
د خوب ته او تسلی وړ کول دی بادشاه ته چه ستا خوب تعبیر
ته محتاج نه دے ، ځکه چه کپ وږ خوب دے -

أَضْغَاتٌ ، جمع د ضغت ده هغه پڼی د خشاک ته وئیلے شی
چه کپ وږ لږکی راجع او شنه پکس موجود وی نو کپ وږ
خوب ته هم وئیلے شی -

مِنْهُمَا وَادْكُرْ يَوْمَ أُمَسٍ آتَا

دَ هغه دوؤ ته او یاد یې کړه روستو د خه مودے ته زه به

أَنْبِئَكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُون ۲۵

تاسو خبر کړم په تعبیر د دے خوب سره نو ما او لیږئ .

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا

اے یوسف اے دیر رشتینیہ تعبیر را کړه مونږ ته

فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ يَسْمَانٍ يَأْكُلُ مِنْ

په باره د اوؤ خواکونو خبر بو کښ چه خوری هغه لره

سَبْعٍ عَجَافٍ وَ سَبْعٍ سُنْبُلَاتٍ خَضِرٍ

اووه تپه او اووه اوکي شنه

وَأَخْرَيْتَ لِعَلِيٍّ أَرْجَعُ إِلَى النَّاسِ

او نور اوچ د پاره د دے چه واپس لاړ شم خلقو ته

الْأَحْلَامِ ، بَاطِلٌ خَوِيوْتَهُ يَا عَامُ خَوِيوْتَهُ مُرَاد دِي - اللَّهُ تَعَالَى دَعَا خَلْقَ

عَاجِزٍ كَرَل دَ تعبیر د خوب د باد شاه نه د پاره د دے چه دوی

رَجُوعِ او کړی یوسف علیه السلام ته -

بَعْدَ - پدے آیت کښ ذکر د هغه سابق دے چه پیغام د یوسف

عَلَيْهِ السَّلَام یې هیر کړے وؤ او اوس ورتنه وریاد شو نو

ارَادَهُ یې او کړه چه د هغه ملاقات پخپله او کړی او تعبیر ترینه

طَلَبِ کړی د دے وجه نه فَأَرْسِلُون ، سره یې خاے او

طَرَفِ د یوسف علیه السلام ذکر نه کړو د پاره د دے چه

بَلْ خَوْكِ او نه لیږی -

لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۳۶﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ

دَدے دَپارہ چہ ہفوی پوہہ شی ۔ اوتیل یوسف کروندہ بہ کوئی

سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا حَصَدْتُمْ

اووہ کالہ پرلہ پسے نو ہفہ چہ نو کری تاسو

فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلَةٍ إِلَّا قَلِيلًا

نو پر پیردی ہفہ پہ وگو خپلو کنس مگر لید

مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿۳۷﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ

د ہفہ چہ خوری تاسو ۔ بیا پہ راشی روستو

ذَلِكَ سَبْعُ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ

د دینہ اووہ کالو تہ سخت او بہ خوری ہفہ (رغلہ) چہ تاسو مخنیش جیع کر پوی

۳۶۔ پند آیت کنس پیش کول د ساقی دی خوب د بادشاہ یوسف علیہ السلام تہ دَپارہ د تعبیر ۔ اولفظ د الصَّيِّقُ، دلیل دے پہ دے باندے چہ دے ساقی یوسف علیہ السلام صادق موندے وؤ ۔

يَعْلَمُونَ ، چہ پوہہ شی پہ تعبیر د خوب یا پوہہ شی پہ مرتبہ د یوسف علیہ السلام باندے ۔

۳۷۔ پند آیت کنس ذکر د تعبیر د سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ اَوْ سَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضَرٍ دے سرہ د تعلیم د تدبیر تہ اودا نبوی تعبیر دے اوحسن خلق د یوسف علیہ السلام دادے چہ دغہ سری تہ یثیہ ہیش ملا متیا ور نکرلہ ۔

تَزْرَعُونَ ، دا خبر پہ معنی د امر دے ۔

دَأْبًا ، داب عادت تہ وٹیلے شی یعنی نور کالہ چہ خہ رنگہ کروندہ کوئی پرلہ پسے نو اووہ کالہ نور و ہم داسے او کری ۔ او پہ وگو کنس پر بخود دل دَپارہ د دے چہ چینجوا و مرغو وغیرہ تہ بیج پاتے شی ۔

لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَحْصُونَ ﴿٢٨﴾

ہفت لکھ مگر لیو دھتے تہ چہ تاسو تخم دپارہ ساتی ۔

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ

بیایہ راشی دوستو ددیتہ داسے کال چہ یہ ہفت کبش بہ

يَغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصُرُونَ ﴿٢٩﴾

بارانوتہ اوشی پہ خلقو بانڈے اوپہ ہفت کبش بہ میوے تچور وئی ۔

۲۸۔۔۔ پد یکبش بیان د تعبیر د سبب رجاف و آخر بیست دے ۔

یَا کُفَّيْنِ ، فنا کول مراد دی اوشیت د اکل کلونوتہ پہ طریقہ د

توسیع د کلام دے اودیتہ عجاز ہم وٹیلے کیبری ۔

فائدہ :- دا واقعہ دلالت کوی پدے خبرہ چہ خوب لیدل د

کافر ہم ریختے کیدے شی او دے خوب پہ صداقت کبش

معجزہ د یوسف علیہ السلام دہ ۔

تَحْصُونَ ، احصان بیج ساتلوتہ وٹیلے شی یعنی د آئندہ کال د

تخم کرلو دپارہ بیج اوساتی ۔

۲۹۔۔۔ پدے آیت کبش خبر ورکول دی د ہذا خیز چہ تہ وڈ پہ

خوب د بادشاہ کبش او پد یکبش دلیل دے پہ فضیلت او پہ

نبوت د یوسف علیہ السلام ۔

وَفِيهِ يَعْصُرُونَ ، عصیروتہ رجوس ویتل د انگورو وغیرہ

تہ او دزیتون تہ او کوتزلو او شرشم تہ تیل ویتل ۔

يَغَاثُ ، مراد دے ہذا بارانوتہ دی چہ یہ ہفت سرہ قحط

ختمیری داسے باران تہ غیث وٹیلے شی ۔

وَقَالَ الْمَلِكُ اَتَتُونِي بِهِ فَلَمَّا

او اوٹیل بادشاہ داوٹ مائے دغہ سرے نو هرکله چہ

جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلَىٰ رَبِّكَ

راغے استاذے اوٹیل هغه ز یوسف علیہ السلام، واپس شاه موی خیل ته

فَاَسْأَلْهُ مَا بَالَ الْيَسْوَةِ الَّتِي

نو تیوس اوکره د هغه نه شه حال دے د هغه زنانو

قَطَعْنَ اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي يَكْفِي هُنَّ

چہ زخمی کرے نوو هغوی لاسوته خیل، یقیناً زمارب د هغوی به مکر باندے

عَلَيْمٌ ۚ قَالَ مَا خَطْبُكِ اِذَا رَاوُدَّكِ

یوسف دے - اوٹیل بادشاہ ز زنا توتہ دا شه واقعه ده متاسو چہ غلوی تاسو

يُوسُفُ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلّٰهِ

یوسف لره د هغه د نفس په باره کنس، دوی اوٹیل پاکی ده الله تعالی لره

نه - پدے آیت کنس طلب کول د بادشاہ دی یوسف علیہ السلام لره

دپاره د ملاقات او دپاره د راویستلو د جیل ته لیکن یوسف علیہ السلام

شرط او لگوو په بادشاہ باندے د تحقیق کولو د تیرے شوے واقعے،

دپاره د دے چہ د بدنامی ته پاک شی مخکنس د شروع کولو د

دعوت نه خلقوته - او دا اجتهاد و د یوسف علیہ السلام - او زموږ

د نبی صلی الله علیه وسلم اجتهاد دا وچه تلوار او کریشی په دعوت د

توحید کنس - نو د دے وجه ته نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی وؤ

لَوْ كُنْتُ فِي السَّجْنِ مَا لَبِثْتُ يَوْسُفَ لَأَجَبْتُ الدَّاعِيَ رَكَ زَا ايسار

د دے په جیل کنس خومره موده چہ ايسار وؤ یوسف علیہ السلام نومایه

د داعی خبره قبوله کرے وے -

مَا بَالَ الْيَسْوَةِ الَّتِي قَطَعْنَ اَيْدِيَهُنَّ ، یعنی په شه وجه سره دوی

خیل لاسونه زخمی کرے وؤ د داسه ښو د کرے څکه او کړوچه دوی

مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ ط قَالَتْ

نہ یو خبر شوئے موثر پہ ہفتہ باندے ذہیت نقصان، اوٹیل

امْرَأَةَ الْعَزِيزِ اَلْعَن حَصْحَص

بیٹے د عزیز اوس پہ دالہ شو

اَلْحَقُّ اَنَا رَاوْدُكِ عَنْ نَفْسِكَ

حق ما ددہ غول کول پہ بارہ د نفس ددہ کنس

وَاِنَّكَ لَمِنَ الصّٰدِقِیْنَ ۝۱۵ ذٰلِكَ

او یقیناً دے د رشتینو نہ دے۔ (دالے محکمہ اقرار اوکری)

لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اخْنُهَا بِالْغَيْبِ

چہ پوہہ شی دے چہ یقیناً ما ہیٹہ نقصان ددہ پشی شا نہ دے کرے

وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخٰثِلِیْنَ ۝۱۶

او یقیناً اللہ تعالیٰ نہ کامیابوی مکر د خیانت کرو۔

پہ اصل کنس گواہانے دی پہ عصمت د یوسف علیہ السلام پہ قول د زلیخا باندے چہ فاستعصم ۳۲ آیت دے او د گواہ نہ تپوس کول ضرورت دی ۱۵۔۔۔ پدے آیت کنس شہادت د زنا نو دے سرہ د زلیخا نہ پہ پاکدامنی د یوسف علیہ السلام د بادشاہ پہ مخکنس۔

قَالَ مَا خَطْبُكَ، خطب، غتہ واقعہ تہ وٹیلے شی یعنی پہ تاسو باندے خہ باعث اوسبب وؤ چہ تاسو د یوسف علیہ السلام تہ مطالبہ کولہ۔ ۱۶۔۔۔ دا ہم داخل دے پہ قول د زلیخا کنس او مراد یے دا دے چہ پہ وخت د غائب والی د یوسف علیہ السلام کنس ما دہفتہ پہ بارہ کنس ہیٹہ خیانت نہ دے کرے پہ بہتان وٹیلو سرہ او نہ پہ دروغہ سرہ پہ ہفتہ باندے۔

وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخٰثِلِیْنَ، دلیل دے پدے خبرہ چہ زلیخا اقرار کوڈکے وہ پہ اللہ تعالیٰ لیکن شرک یے کوڈ۔

وَمَا أَيْرَىٰ نَفْسِي إِلَّا النَّفْسَ

او زہ د خیل خان پائی نہ وایم یقیناً نفس

لَا مَرَّةً يَا لِسُوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ

دیر خودی کے د بدائی دے مگر ہفتہ شوک چہ رحم اوکری

رَبِّي طَرَانِ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ۵۳

رب زما پہ ہفتہ باندے، یقیناً رب زما بخندہ کوونکے رحم کوونکے دے۔

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصُهُ

او اوئیل بادشاہ راولی ماتہ دے چہ خامس کے کرم دیار دکار

لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ

خان نو ہر گلہ چہ خبریے اوکریے دہفتہ سرہ اوئیل بادشاہ یقیناً تہ

۵۳۔ دا ہم داخل دے پہ قول د زلیخا کنیں۔

فائدہ عل :- بعضو مفسرینو دادواہ آیتونہ قول د یوسف علیہ السلام
گروٹے دی ۔ لیکن دا صحیح تہ دہ ٹککہ چہ یوسف علیہ السلام
تردغہ وختہ پورے د جیل تہ راولی تہ وؤ ۔ او ہم دارنگ ذکر
کریدی ابن کثیر او قرطبی او شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہم اللہ
وغیرہ ۔

فائدہ عل :- پدے آیت کنیں اشارہ دہ چہ نفس درے قسمہ دے پہ
اعتبار د صفا تو سرہ یعنی یو نفس دے او پہ درے صفتونو سرہ
تقسیم دے۔

اول قسم، امارہ یا لسوء دے او دا صراحٹا ذکر دے ۔ او دویم قسم،
نفس لوامہ دے ہفتہ تہ اشارہ دہ پہ لفظ د غفور سرہ ۔ او دریم قسم،
نفس مطمئنہ دے ہفتہ تہ اشارہ دہ پہ لفظ د رحیم سرہ ۔

إِلَّا مَا، پہ معنی د من سرہ دے۔

رَحِمَ، مراد د رحمت تہ عصمت دے۔

الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٢﴾

دُن تہ نہ زمونہ پہ نیز لوے مرتبے والا امانتدار ہے۔

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ

اَوْتِیل ہذا مقرر کردہ ماہ پہ خزانو

الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾

دُزمکے (دَمصر) یقیناً زہ ساتونکے اوپوہہ یم رہے تدابیر باتدے

۵۲۔۔ پدے آیت کنس طلب کول د بادشاہ دی یوسف علیہ السلام
لرہ پہ دویم خل۔ لیکن ہر کلا چہ معلومہ شوہ بادشاہ تہ پاکدامنی
د یوسف علیہ السلام او علم او صبر د ہفہ نوزیات ہے کرو دالفظ
چہ اَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي، دپارہ د عزت او اکرام د ہفہ۔ او ہر
کلا چہ ہفہ راغے او ورسرہ خبرے او شوے نو د ہفہ د خبر و تاثیر
او شو پہ بادشاہ باندے نو ہفہ ہے د تخان سرہ پہ اقتدار او مکانت کنس
شریک کرو۔

۵۳۔۔ پدے آیت کنس یوسف علیہ السلام تعین کرے دے د منصب
مناسب پس د ہفہ تہ چہ بادشاہ دہ تہ عام مکانت او سپارلو او یوسف
علیہ السلام د تخان دپارہ د اول تہ طلب د مرتبے تہ دے کرے نو
پدے آیت سرہ دلیل نیول د ہفہ چا دپارہ صحیح تہ دی چہ د تخان
دپارہ اقتدار طلب کوی حکم چہ پہ صحیح حدیث سرہ ثابت دی
چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د طلب د امارت نہ منع
فرمائیل دہ۔

إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ، دا ذکر د علت دے دپارہ د تخصیص د منصب
دا تزکیہ د نفس نہ دہ حکم چہ اللہ تعالیٰ د تزکیہ د نفس نہ منع
فرمائیل دہ او کہ تزکیہ شی نو ہم انبیاء علیہم السلام دپارہ
جا تزدہ پہ قرینہ دے قول د اللہ تعالیٰ "هو اعلم بمن اتقى"
روستو د دینہ چہ فلا تزکوا انفسکم او دا پہ سورہ نجم ۱۲ کنس
راچی او بلہ وجہ دادہ چہ یہ ہر نبی باندے اصلاح او خیر خواہی
د خیل قوم واجب دہ نو ہفہ دے دے نہ کار د خزانو د ملک جوہہ کرو۔

وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ

او دغسے ورکھے وو مونہ یوسف (علیہ السلام) تہ یہ زمکہ کنس خائے

يَتَّبِعُوا أَمْرَهَا حَيْثُ يَشَاءُ ۖ تُصِيبُ

دیرہے نیولہ دھغے نہ چہ کوم خائے بہ پے خوشہ وہ ، رسوؤ مونہ

بِرَحْمَتِنَا مَنْ يَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ

خیل رحمت ہغہ چاتہ چہ اوخوارو او نہ بریاد وو مونہ

أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ۝ وَلَا جُرْأُولَ الْأُخْرَىٰ

بدلہ د خاستہ عمل کوڈ نکو - او خامغا بدلہ د آخرت

خَيْرٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا

غورہ دہ ہغہ چالہ چہ ایمان پے راہے وی او

۵۵۔ پدے آیت کنس ذکر د انعام د تمکین دے پہ یوسف علیہ

السلام باندے پس د صبر کولو د ہغہ نہ پہ مصیبتونو باندے ۔

وَكَذَلِكَ، کنس تیر شوے نعمتونو تہ اشارہ دہ د کوئی او د جیل

نہ راویستل او د بادشاہ پہ زہہ کنس د ہغہ عزت اچول ۔

مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ، پہ آیت سلا کنس د دے تمکین د پارہ

یو ذریعہ ذکر کھے وہ یعنی پہ کور د عزیز مصر کنس خائے

ورکول او پدے آیت کنس پہ زمکہ د مصر کنس تمکین مراد

دے د دے وج نہ ورپسے پے او فرمائیل ۔ يَتَّبِعُوا أَمْرَهَا حَيْثُ

يَشَاءُ، پدیکن عام بشارت دے ہغہ چاتہ چہ صبر او کپی پہ

مصیبتونو او خان بچ کپی د تاروا کارونو نہ ۔

يَتَّقُونَ ۝۵۷ وَجَاءَ إِخْوَةَ يُوسُفَ

تقوی لری - او راغلل وروئره د یوسف علیه السلام

فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ

نو داخل شول هغه ته نو هغه او پیژندل او دوی

لَهُ مُنْكَرُونَ ۝۵۸ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ

هغه لره تا اشتا کنړونکی وو - او هر کله چه تیار کړو هغه دوی لره

بجَهَّازَهُمْ قَالَ اَتْتُونِي بِكُم

سامان د سفر د دوی اوئیل هغه راوړل ماته ورو ستاسو

مِنْ اَبْنَائِكُمْ اِلَّا تَرُونَ اِنِّي اَوْ فِي

چه ستاسو د پلار ته دے آيا تا سونه کورئ چه زه پوره وړکوم

۵۷ - هر کله چه ذکر شو، انعام د نیوی په تیر شوی آیت کښ
نو ذکر یې کړو پدے آیت کښ اجر د آخرت د پاره د تزهید
فی الدنيا -

خَيْرٌ لِّلَّذِينَ اٰمَنُوا، پدیکښ اشاره ده چه خیر د آخرت صرف په
ایمان او تقوی سره حاصلیږی او خیر د دنیا عام دے مو من او غیر
مو من دواړو د پاره دے -

قَائِدَهُ: محققینو مفسرینو لیکلی دی چه عزیز مصر مر شو
او یا د خپل منصب نه معزول کړے شو او د هغه په ځائے
یوسف علیه السلام مقرر کړ شو او بادشاه د مصر ایمان راوړو -
او د زلیخا سره نکاح د یوسف علیه السلام او د هغه د وباره
ځوانیدل ثابت نه دی په صحیح روایت سره -

۵۸ - د دے آیت ته اووم مقام دے تر آیت ۵۷ پورے -
خلاصه - پدیکښ ذکر د راتلو د ورو ترو د یوسف علیه السلام
دے په اول ځل او سبب جوړول د یوسف علیه السلام دی
دویم ځل راتلو ته په طلب کولو د ورو خپل چه نوم د

الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَإِنْ

راشن او زه بنه میلستیا ورکوؤکے یم۔ نو کہ

لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ

تاسو را نه وستو هغه لره نو نشته ستاسو راشن

هغه بنیامین وؤ۔ او په واپس کولو د قیمت د هغوی هغوی ته۔ او بیا تعلیم د پلار دے خامو ته د طریق د دویم حل د تلو د پاره د دفع د ضرر۔

هرکله چه زمانه قحط شروع شوه او اثر د قحط کنعان ته اورسید او یوسف علیه السلام د غل لوی ستاک (د خیره) جمع کړی وؤ او په مصر کې یوسف علیه السلام په بنه تدبیر سره تقسیم د غل شروع کړی وؤ او د یو شخص د پاره چه حاضر به وؤ یو کیل غله په مناسب قیمت مقرر وه نو دا خبر یعقوب علیه السلام ته اورسید او نو هغه لس خامن را اولیرل۔

تفسیر:- په دے آیت کې د هغوی راتلل ذکر دی او هرکله چه په یوسف علیه السلام کې فراسد د نبوت موجود وؤ نو دوی پکې او پیژندل۔ او د ورو نړو د یوسف فراسد کم وؤ او دا پکې په خیال کې نه راتلل چه یوسف علیه السلام په دے مقام ته رسیدلے وی نو دوی هغه او نه پیژندل او اگر چه هغه سره مخامخ شوی وؤ۔

۵۹۔ هرکله چه دوی د یوسف علیه السلام نه د غائب ورور د پاره چه هغه بنیامین وؤ حصه طلب کړه نو هغه ورته اوکیل چه چونکه غائب ته حصه نه ملا وېږی نو هغه ورور ستاسو حاضر کړی او د هغه د حاضرولو ترغیب پکې ورکړ وپدے جمله سره آتی اَوْفِي الْكَيْلِ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ۔

مِنْ أَيْكُمُ، یعنی دوی ورته وکیل وؤ چه هغه زمونږه علاقې ورور دے موری زمونږه جدا ده۔

وَلَسْنَا جَهَنَّمَ بِجَهَنَّمَ، تجهیز، په اصل کې د مسافر

عَنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ④۰ قَالُوا

زما سره او مه نزدے گیرئی زما وطن ته - اوئیل دوی

سَرَاوِدْ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ④۱

په غلولو سره به یټے طلب کوؤ د پلار ته او یقیناً مونږ به دا کار کوؤ -

د پاره سامان تیارول دی د دے وچ ته د مری تیاری کولو ته
تجهیز تکفین وئیلے شی او تاوے چه د پلار د کوره رخصتی کی
هغه ته سامان ورکولو ته هم جهیز وئیلے شی -

مک :- په دے آیت کښ هم ترغیب ورکول دی د هغه په
حاضرولو د ورور سره په ډیر تاکید او تخویف سره - او هغه
دا دے چه که تا سو دے حاضر نه کړو نو تا سو به دروغن
او د هوکه مار ثابت شی نو دوباره به تا سو ته هم غله ملاؤ
ته شی - او ته به دے ملک د مصر ته راځی -

فائدة :- طلب کول د یوسف علیه السلام خپل ورور بنیامین
لره او د هغه د حاضرولو او بیا د خان سره د ایسارولو
طریق جوړول ، دا ټول په حکم د الله تعالی سره وؤ
اگر چه یعقوب علیه السلام ته په دے باندے تکلیف
رسیدلو -

مک :- په دے آیت کښ وعده د هغه ورور و ذکر ده -
په بابه د حاضرولو د بنیامین کښ د وچ د مجبورئ
ته ځکه چه دوباره راشن نه میل او یږی -

سَرَاوِدْ ، سراوده وئیلے شی طلب کول په تدبیر او
حیل سره ځکه چه بغیر د تدبیر نه پلار یټے دوی ته
نه حواله کوی -

وَقَالَ لِفَتَاتِهِ اجْعَلُوا بِضَاعَتَهُمْ

او اوٹیل یوسف خد متکارا نو تہ واپس دوی قیمت (ادا کریشوے)

فِي رَحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا

پہ سامان د دوی کنس د دے دپارہ چہ دوی پے او پیڑنی

إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ

کلہ چہ دوی واپس لارشی کورنی خپلو تہ شاید چہ دوی

يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَى

واپس راشی - نو مر کلہ چہ واپس اور سیدل دوی

۴۱۔ پہ دے آیت کنس ذکر دے د ہغہ طریقہ چہ یوسف

علیہ السلام جوہ کرہ دپارہ د حاضر ولو د ورور خیل او

ہغہ طریقہ داوہ چہ حکم پے او کور خادمانو تہ چہ د دوی

قیمت د دوی پہ سامان کنس واپس کیو دئی۔

لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا ، د دے یو توجیہ دادہ چہ چونکہ کورنی

د یعقوب علیہ السلام طعام بے پیسو تہ اخلی نو مر کلہ چہ دا

پیسے واپس کرے شوے اویینی نو پلار بہ دا تخامن دو بارہ

مصر تہ رالیری د قیمت د واپس کولو دپارہ نو ضرور بہ خان

سره بنیامین راوی۔

دویمہ توجیہ دادہ چہ یوسف علیہ السلام تہ پہ شاہ ذریعہ

معلومہ شوے وہ چہ پہ کور د یعقوب علیہ السلام کنس نورمال

نشتہ نو پہ دو بارہ راتلو قدرت تہ لری۔ نو یوسف علیہ السلام

دا قیمت د احسان د وچہ تہ واپس کپرو او دا قسم احسان

حاکمانو لہ د خپلوانو محتاجانو سرہ جائز دے او امام بخاری د

دے جواز دپارہ باب ذکر کریدے چہ متولی او منتظم دا وقافو

د خپلوانو او دوستانو سرہ د وقف تہ امداد کولے شی دا جائز

دے۔ او دے قیمت پہ پتہ واپس کولو کنس حکمت دا وڈ چہ

أَبِيهِمْ قَالُوا يَا بَنَاتَا مُنِعَ مِنَّا

پلار خپل ته اوښل دوی اے زموږ پلار منع کړی شوی دے زموږ نه

الْكَيْلِ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانَا

راښن نو اولیږه زموږ سره زموږ ورور

نَكُنْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٤٣﴾

چه راښن راوړو او یقیناً موږ به دده حفاظت کوو -

قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا

اوښل ده آیا اعتبار او کړم به تاسو باندې دده په باره کښ مگر لکه چه ما

آمَنُكُمْ عَلَى أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ ط

اعتبار کړی وې په تاسو دده د ورور په باره کښ د دینه مخکښ ،

يوسف عليه السلام ته معلومه وه چه کورنۍ د یعقوب عليه

السلام د ډیر شرافت د وجه ته داسې عطیې نه قبلوی -

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ، غایه ده د یعقوب فوټها د پاره -

۴۳- هرکله چه دوباره غله راوړل ضروری وؤ او د بنیامین بوتل

د هغه د پاره شرط وؤ ، نو د سامان پرانستلو ته وړاندې یې د

ورور مطالبه د پلار ته اوکړه او د هغه وجه یې ذکر کړله چه منع

منا الکیل او منع مشروطه وه په ورور نه راوستلو پورې -

نَكُنْ ، دا یې د دې وجه ته اوښل چه کین د ټولو یې مشروط

کړې وؤ په ورور حاضرولو پورې -

وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ، په دې کښ یې د پلار سره وعده اوکړه

د حفاظت دده -

فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا ۖ وَهُوَ اَرْحَمُ

اواللہ تعالیٰ بہ حفاظت کوؤکے دے اوہغہ زیات مہربان دے

الرَّاحِمِينَ ﴿۴۲﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ

د نورو مہربانی کوؤنگوتہ ۔ او ہر گلہ چہ دوی پرانستل ساما تونہ خیل

وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رَدَّتْ اِلَيْهِمْ

او موندلوئے قیمت خیل چہ واپس کرے شوئے وؤ دوی تہ

قَالُوا يَا بَنَاتَنَا مَا لَبِغْتَ هٰذِهِ بِضَاعَتُنَا

او وٹیل دوی اے پلارہ مونو نورخہ اوغوارو یعنی نہ غوارو دا مونو قیمت دے

رَدَّتْ اِلَيْنَا ۖ وَتَمِيرُ اَهْلَنَا وَ

واپس کریشویدے مونو تہ او غلہ بہ راوہو خیلہ کورنی دہار او

نَحْفَظُ اَخَانَا وَتَزِدُّ اِدْكِيْلَ بَعِيْرٍ ط

حفاظت بہ کوؤ د وروور خیل او زیات بہ لاوہو بارہ د اوٹیل

۴۲:- مراد دے آیت دادے چہ یعقوب علیہ السلام د ہغوی مطالبہ مجبوراً او منلہ د وجہ د ضرورت د غلہ تہ یا دے وجہ تہ چہ دغہ وروورو د یوسف علیہ السلام پہ شان حسد دے وروور سرہ تہ کوؤ۔ او قیاس یے اوکرو پہ تیرہ شوئے واقعہ باندے چہ پہ بارہ د یوسف علیہ السلام کیں ما اعتماد کریوؤ پہ تاسو باندے نو اوس ہم ہغسے اعتماد پہ تاسو کوم لیکن منکس لے باور کرے وؤ پہ حفاظت ستاسو او اوس پہ حفاظت د اللہ تعالیٰ اعتماد او باور کوم۔

فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَافِظًا ، دا پہ مقابلہ د وراثت لہ لحفظون ، کیں یے اوٹیل ۔ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ، دا علت دے د خیر د پارہ ۔

ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ۝۴۵ قَالَ لَنْ

دا راشن (پیمانہ) لبر دے - اوٹیل یعقوب علیہ السلام ہیچرے

أَرْسَلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُوا

تہ لبرم دے تاسو سرہ تردے چہ راکری مائہ

مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ

پوخ لوظ د اللہ تعالیٰ پہ نوم چہ خامخابہ راولی دے مائہ

إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا اتَّو

مکرکہ راکری کرے شوئی تاسو رتول نوھر کلہ چہ دوی ورکم ہفتا

مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ

لوظ پوخ اوٹیل ہفتہ اللہ تعالیٰ زمونہ پہ وینا

۴۵۔ ہر کلہ چہ دوی تہ تسلی حاصلہ شہہ د پلار د طرف نہ نوسامان
یہ پرانستو اوقیت یہ بیا موند لو خوشحالی یہ بیکارہ کرہ - اووے
وٹیل چہ مائے نبتی، د دے یوہ توجیہ دادہ چہ مونہ د دینہ زیات
احسان نہ غوار و حکہ چہ مونہ لہ یہ غلہ پورہ راکریدہ اوقیت
یہ ہم واپس کریدے پہ دے توجیہ سرہ "ما" د استفہام
د تعجب دے۔

دویمہ توجیہ دادہ چہ اے پلارہ مونہ ستانہ نور قیمت
نہ غوار و دا واپس کرے شوقیم مونہ لہ کافی دے پہ دے
توجیہ سرہ "ما" د یارہ د نفی دے۔

ذَلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ، ذَلِكَ اِشَارَةٌ دہ کیل د ورور تہ چہ دا پہ
بادشاہ بازرے آسان کار دے یا اشارہ دہ تہول راشن تہ
چہ دوی راورے دے او یسیر پہ معنی د لبر سرہ دے۔

وَكَيْلٌ ۝۴۶ وَقَالَ يَبْنِي لَكَ خَلُودًا

ذمہ وار ہے۔ او او ٹیل (پیلار) اے بچو زما مہ ورنوخی

مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَأَدْخُلُوا مِنْ

دروازے سے یوں نہ او ورنوخی د

أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي

دروازو مختلفو نہ ، او زہ نشم اوپے

عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ عَظِيمٍ

ستاسو نہ د اللہ تعالیٰ رد مصیبت نہ ہیغ شے ، نہ دے

الْحُكْمُ إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ

واک راختیار مگر صرف د اللہ تعالیٰ لہ دے مایہ فقہ باندے شان سپارے د

۴۶۔ مراد د دے آیت دادے چہ یعقوب علیہ السلام د خا منو نہ منع نہ دہ کرے بلکہ مضبوطہ وعدہ ہے طلب کرہ او هغوی ورسره هم وعدہ او کرہ او دیارہ د تاکید یعقوب علیہ السلام دا کلمہ او ٹیلہ چہ قَالَ اللَّهُ عَلَى مَا تَقُولُ وَكَيْلٌ۔

او إِلَّا أَن يَحَاطَّ بِكُمْ، کس مطلب دادے چہ کہ تاسو سہول راگیر کرے شوئی یہ یوحادثہ کس نو پرواہ نشتہ کہ بنیامین ستاسو سرہ گیر شی او چہ تاسو روغ او سالم یئی او صرف بنیامین راگیر کرے شی نو دا زہ نہ ششم منے۔

وَكَيْلٌ، یہ صفت د اللہ تعالیٰ کس معنی دادہ چہ هغہ باندے توکل کید یثی یا یہ معنی د حافظ سرہ دے۔

مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ، یعنی یہ عہد کس چہ قسم یہ نوم د اللہ تعالیٰ ذکر شی نو عہد پوخ شی دایے زیات تاکید د پیارہ او ٹیل۔

وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٤٦﴾

اوپہ ہفتہ باندے دے خاص ٹھان او سپاری ٹھان سپاروتکی ۔

۱۰۰۔ هر كله چه هغوی قصد او كړو د سفر كولو مصرته نو پخوب
عليه السلام هغوی ته ادب او طریقه او خودله چه د یو له دروازې
نه مه داخلېږئ او دروازې نه مراد د ښار دروازې دی یا مراد
تربیه لارې دی۔ د دې یو وجه دا وه چه په دوی باندې یې
نظر او نه لږې ځكه چه دوی لوی جماعت وو او خائسته هیئت
او شكل یې لرلو۔ او صعبیح احادیث دلالت كوی پدې چه نظر
لیكیدل حق دی او په احادیثو كښ د نظر پد د دفع كولو
لپاره رقیات او د مونه او مختلف شرعی طریقې هم ذكر دی۔
لیکن د دفع د نظر دپاره غیر شرعی طریقې او ټوټكې كول
منع دی۔ لكه وشم زحال لگول او ابن قتیبه او خازن ذكر
كړیدی چه په وخت د نظر كښ د سترگو د نظر نه څه زهریلي
جراثیم را اوځي په معیون د نظر كړې شوی باندې اولكي
او دا ټول په قدرت د الله تعالی سره وی۔

او دویمہ وجہ دے تیری پر دادہ چہ دوی لوے جماعت کے
پہ دویم کرت مصرتہ راجی ہے تہ چہ مصر والاحسن اوکری
چہ دے خلقو ز موتیر غلہ خلاصہ کرہ نو دفعے د حسد د پامہ
د تیری او خود لو ۔

وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْءٌ، دا بشکاره دلیل دے
پدے خبره چه انبیاء علیهم السلام ذہیخ چاہه ضرر او
مصیبت نه شئی دفع کولے اگر چه ژوندے وی نو نور اولیاء
او بزرگان به پس ذمرگ نه خه رنگ ذچامداد او کپیشی۔
إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ، حکم دوه قسمه دے یو حکم نکوینی یعنی
تصرفات او اختیارات او دویم حکم تشریعی یعنی تحلیل او
تحریم کول او شرع جوہول۔ دادواہ به الله تعالیٰ پورے
خاص دی پدیکش ذالله تعالیٰ سره هیخوگ شریک نشی جوہیلا۔

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ

او هر کله چه دوی ورنهوتل به هغه طریقچه چه امر کړیو و دویته

أَبَوْهُمْ مَا كَانُوا يَغْنَى عَنْهُمْ

اپلار خپل، نه وؤ هغه چه اړولې ولې د دوی نه

مِنْ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً

د الله تعالى رد مصیبت نه څه خبره لیکن یو ارمان وؤ

فِي نَفْسٍ يَعْقُوبُ قَضَاهَا وَإِنَّهُ

په زړه د یعقوب کښن چه پوره یې کړو، او یقیناً هغه

لَدُوْهُ عَلِيمٌ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَكِنْ

د علم خاوند وؤ د دے وچه نه چه علم ور کړیو و مونږ هغه ته اولیکن

أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٨﴾ وَلَمَّا

ډیر خلق نه پوهیږی - او هر کله چه دوی

عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ، پدې آیت کښن د تدبیر نه وروسته امر د توکل

کړیدلې اشاره ده چه توکل سره د استعمال د اسبابو دے او

د توکل د اسبابو سره هېڅ منافات نشته.

۴۸. پدې آیت کښن دلیل دے پدې خبره چه تدبیر د

انسان د تقدیر مقابله نشی کولې.

مَا كَانُوا يَغْنَى عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ، دا تصدیق دے د طرق

د الله تعالى نه د کلام د یعقوب علیه السلام چه وما اغنی عنکم

دے چه معلومه شی چه د هغه قول صرف تواضعانه وؤ بلکه

حقیقت وؤ.

وَإِنَّهُ لَدُوْهُ عَلِيمٌ، دلته مراد د علم نه دا دے چه په تدبیر

سره تقدیر نه دفع کیږی اگر چه تدبیر شرعی کول لازم

دی.

دَخَلُوا عَلَىٰ يَوْسُفَ ۖ اٰوٰى اِلَيْهِ

ورنوتل یوسف تہ جدا یے کرو دُخان سرہ

اَخَاهُ قَالَ اِنِّىْ اَنَا اَخُوكَ فَلَا تَبْتِئْسْ

ورورخپل اوئیل ورتہ یوسف یقیناً زہ ستا وروریم نومہ خفہ کیہہ

بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا

پہ ہفہ کارونوچہ دوی یے کوی - نو ہر کلہ

جَهَنَّمَ بِجَهَنَّمَ جَعَلَ الْبَقَايَةَ

چہ تیار یے کرو دوی لہ سامان ددوی نو کیخود یے جام (لوشی)

اِلَّا حَاجَةً ۚ دَدِيْنَهٗ مَخْبِئْسٌ فَعَلَ بِهَا دَبْءٌ اَظْهَرَ حَاجَةً اَوْ رَوَسْتُو
قَضَاهَا دَهْفٌ تَفْسِيْرٌ دے -

لَا يَعْلَمُوْنَ، پدیکش ہفہ خاق مراد دی چہ اسباب او تدابیر
خپل مؤثر حقیقی کنہی -

۴۹: دے دے خالے تہ اتم مقام دے ترسہ آیت پورے -
خلاصہ :- پدے مقام کنش حاضرول د یوسف دی ورورخپل

لرہ دُخان سرہ او بیاتد بیرکول دی پہ کیخودلو د سقایہ (لوشی)
سرہ پہ سامان دہفہ کنش او تہمت لگول پہ ہفہ پاتدے پہ

غلا سرہ، او حکم کول دہفہ پہ غلام کولو تر یوکال پورے -
او ویزارہ کیدل د ورونرو دہفہ تہ او تہمت لگول د دے

ورونرو پہ یوسف علیہ السلام د غلا کولو او طلب د دوی نجات
د ورونرو د یوسف علیہ السلام تہ او جواب د یوسف علیہ السلام
دوی تہ ذکر شویدی -

فَلَا تَبْتِئْسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ، پدیکش اشارہ دہ چہ دے
ورونرو پس د جدایی د یوسف علیہ السلام تہ بنیامین تہ
تکلیفونہ رسول -

فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذِنَ مُؤَدِّي

پہ سامان دے ورورخیل کیں بیا اوچت آواز اوکرو آواز کوؤنکی

أَيْتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسِرْقُونَ ④

اے قافلے والو یقیناً تاسو غلام کر بیٹے ۔

قَالُوا وَقَبِلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ⑤

دوی اوئیل او مخامخ شول هغوی تہ چہ ورک کریدی تاسو ۔

سك :- السِّقَايَةُ ، او صَوَاعُ ، دے یو لو بنی دودہ نومونہ وڈ

ٹھک چہ پھ دے لو بنی سرہ شراب ہم ٹھکے کیدل او پھ

دے سرہ پیمانہ دے طعام ہم کیدے شوہ ۔

إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ، پھ دے کیں یوہ توجیہ دادہ چہ اعلان

کوؤنکی دا آواز دے خیل خان نہ کرے وڈ او پھ هغوی

باندے پے تھمت دے غلام پھ خیل غالب گمان سرہ

نگولے وڈ ۔

دوئیمہ توجیہ دادہ چہ دا آواز پے دے یوسف علیہ السلام

پہ حکم سرہ کرے وڈ ۔

او إِنْكُمْ لَسَارِقُونَ ، پھ طریقہ دے تور پے سرہ دے

یعنی همزعرے دے استفهام پکبن محذوف دے یا

دا چہ تاسو یوسف علیہ السلام پتہ کرے دے دے پیلار

نہ خریدیکیں خورہ اولہ توجیہ دہ ۔

سك :- هرکله چہ دوی دے خیل پوھے مطابق غلام نہ وہ

کرے نو ٹھک هغوی تہ مخامخ شول او تیوس پے اوکرو

تَفْقِدُونَ ، دے فقدان نہ دے پھ معنی دے ورکولو او دے

موندلو دواہو راجی ۔

قَالُوا تَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ

دوی اوٹیل ورکہ کریدہ موثر پیمانہ د بادشاہ

وَلَيْسَ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ

او ہنہ چاچہ راوہ ہنہ نوہنہ لہہ بارداوین دے رہہ انعام کیں

وَإِنَّا بِكَ رَءِیْمٌ ۝۴۲ قَالُوا تَاللّٰهِ

او زکا ددے ذمہ واریم - دوی اوٹیل قسم پہ اللہ تعالیٰ

لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَّا جِئْنَا لِنُفِيسَ

تاسو بھہ پوہہ یئی موثر دے لہہ تہ یور راغلی چہ ورانے د اوکرو

فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سُرِقِينَ ۝۴۳

پہ دے ملک کیں او تہ موثر غلام کر یو -

۴۲۔ پہ دے آیت کیں دلیل دے پہ جواز د انعام مقررولو
پہ یو جائز کار باندے او دلیل دے پہ جواز د کفالت باندے۔
سوال :- د غلام کوونکی دپارہ کفالت او انعام ورکول خو
جائز تہ دی ؟

جواب عل :- دا قول د هغوی پہ امر د یوسف علیہ السلام
سرہ وؤ او ہنہ تہ معلومہ وہ چہ دوی غلام نہ وہ کہے ددے
وجہ تہ جَاءَ بِہ، یے وٹیلے دے سرق یے تہ دے وٹیلے -
جواب عل :- وَلَيْسَ جَاءَ بِہ، تہ مراد ہنہ خوک دے چہ خبر
راوہی چہ صواع د فلانی سرہ دہ -

۴۳۔ پہ دے آیت کیں جواب د هغوی دے پہ براءت د خپل
خان سرہ د غلام او فساد نہ - تاللو تاپہ قسم کیں پہ اسم اللہ پورے
خاص دہ او تعجب یا مبالغہ پہ محالے استعمال لیری - لَقَدْ عَلِمْتُمْ
کیں اشارہ دہ چہ ممکن د دینہ دوی پہ مصر کیں ہیخ خیانت
او ظلم نہ وؤ کہے د خپلو او بنانوٹیلے یے تہ لے وے دپارہ د
دے چہ د چا فصل او نہ خوری -

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ

دوی اوئیل نوخه سزاده (د غل) که تاسو

کَذِبْتُمْ ۚ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ

دروغ وایئ - دوی اوئیل سزا د غل هغه کس دے

وَجَدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ ۚ

چه او موندل شئ په سامان د هغه کس نو هغه په سزا ده ،

كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ۚ فَبَدَأَ

دغه شان سزا ورکوؤ مونږ ظالمانو ته (غلا کړو ته) - نو شروع په اوکړه

۱۲۰۰: یعنی هغوی ورته اوئیل چه که ستاسو دروغ ثابت شئ نو د غل سزا به څه وی - دا تیوس په تعلیم د یوسف علیه السلام سره وؤ د خپل ورور د ایسارولو دپاره کئی د مجرم ته د سزا تیوس نشئ کیدے - او دارنگ د هغوی وهم دفع کوی چه هغوی وهم او نکړی چه تاسو مونږ قصداً غلا کړ ثابتوئ دپاره د دے مونږ له په خپل قانون سزا را کړئ -

۱۲۰۱: یعنی په دین د یعقوب علیه السلام کس د غل سزا دا وه چه هغه به تر یو کال پورے مړئ کړځو له کیدو دپاره د مالک د مال - او قانون د مصر دا وؤ چه د غل نه به دوچند تاوان اخستل کیدو -

الظَّالِمِينَ، ظلم نه مراد غلا ده سزائے په شریعت د یعقوب علیه السلام سره غوره کړه په وحی د الله تعالی سره نو دا تا سځ شوه دپاره د سزا ورکولو په قانون د مصر کس یا دا چه اولاد د یعقوب علیه السلام مکلف وؤ په شریعت د یعقوب علیه السلام او مکلف نه وؤ په قانون د مصر سره ځکه په هغوی له د هغوی د شریعت مطابق سزا ورکړله -

يَا وَعِيَّتَهُمْ قَبْلَ وَعَاءِ أَخِيهِ

په سامانونو د هغوى ولاندې د سامان د ورور نه

ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وَعَاءِ أَخِيهِ ط

بيا يې راوښکلو هغه لوڅه د سامان د ورور خپل نه،

كَذَلِكَ كُنَّا لَبِئْسَ سَفْ ط مَا كَانَ

دغه شان طريقه خودې ده مونږ يوسف ته، نه وژدې

لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ

چه را ټينگ کړي يوه ورور خپل په قانون د بادشاه کښ

إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ط تَرْفَعُ دَرَجَاتٍ

مگر کيږي هغه چه الله تعالى او غواړي، پورته کوو مونږ درجه

مَنْ يَشَاءُ ط وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ

د هغه چا چه او غواړي مونږ، او پورته د هر خاوند د علم نه

عَلَيْهِمْ ۚ قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ

لوې عالم نشته دے. او ټيل دوى که ده غلا کړي يوى (نو عجيبه نه ده) ځکه چه

سے :- د تور وروندو په سامان لټولو يې اول شروع ځکه اوکړه
چه دوى چرته شکيان نه شي چه گنى دا لوڅه دوى پخپله
ايځي دے -

كَذَلِكَ كُنَّا لَبِئْسَ سَفْ ط ، دا جواب د هغه شېبه دے چه يوسف

عليه السلام پدے طريقه سره پلار ته تکليف ورکړ او ورور
يې هم بد نام کړو - او دا خو شرعاً جائز نه دى ؟

د جواب حاصل دادے چه دا تدبير الله تعالى يوسف عليه السلام
ته خودې وژ يوسف عليه السلام د ځان نه نه وژ کړے.
او بل دليل ددے إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ، دے چه دا کار په

سَرَقَ أَخَاهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا

غلا کریوہ ورور د دہ پخوا د دینہ نو پت اوساتلو

يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْرِهَا

یوسف علیہ السلام د دے جواب پہ خیل زہ کیں اوشکارہ پے نکرہ

لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانٍ

دو بیہ، ہذا اوٹیل تاسو زیات بدتر حال والا پے

مشیت شرعی د اللہ تعالیٰ سرہ وڈ۔ بیا کہ خوک شبہہ اوکری
چہ مونہ لہ ہم داسے حیلے جائز دی نو جواب اوشو پہ دے
لفظ سرہ چہ لیوسف، او بلام دلتہ دپارہ د تخصیص دے
یعنی دا تدبیر خاص وڈ پہ یوسف علیہ السلام پورے او پہ
دے باندے قیاس کول دپارہ د جواز د خیلو منع دے اوحیلہ
استقاط مروجہ دپارہ خو ہیخ دلیل شرعی نشتہ۔

وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ، کہ خوک شبہہ اوکری چہ اللہ تعالیٰ
ہم علم والا دے نو آیا د ہذا د پاسہ ہم علیم کیدیشی؟
جواب:- ذی علم اللہ تعالیٰ تہ شامل نہ دے حکم چہ د۔

علم حمل پہ اللہ تعالیٰ باندے پہ واسطہ د دوسرہ نقل
شوے ثابت نہ دے دا آیت دلیل دے چہ پہ علم کیں دیر
تفاوت دے ہیخ عالم لہ دا جائز نہ دی چہ پہ خیل
علم باندے فخر او لوقی اوکری او آخری مرجع د علم
اللہ تعالیٰ دے۔ یا مراد د علیم نہ اللہ تعالیٰ دے یعنی
د تہو لو اہل علم د پاسہ اللہ تعالیٰ دے د ہذا علم د تہو
نہ زیات او اوچت دے۔

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿۴۷﴾ قَالُوا

او اللہ تعالیٰ بہتہ یوہہ دے پہ ہغہ باندے چہ تاسو یے بیانوٹی۔ دوی اوٹیل

يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا

اے عزیز یقیناً ددہ پلار دے مشر

كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ

دیر بودا نو اونیسہ بل تن زمونر ددہ پہ خاکے

إِنَّا شَرَكُ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿۴۸﴾ قَالَ

یقیناً مونر تاوینو د خاشتہ کار کوونکو نہ۔ دہ اوٹیل

ہے:- ہر کلہ چہ پہ دوی باندے غلا ثابتہ شوہ نو دوی خپل
خان دھغے نہ بری کوڑ تووے وٹیل چہ دا بنیامین زمونر
خپل ورور نہ دے ددہ خپل ورور بل وڑ۔ اوہغہ ہم غلا
کرے وہ نو دہ ہم غلا وکرہ۔ یوسف علیہ السلام پہ دے
وخت کنس دوی تہ جواب ور نکرو او انتم شر مگانا،
یے پت اوٹیل، او وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ، یے بشکارہ
اوٹیل۔

فَأَسْرَوْهَا، ضمیر راجع دے ما بعد رانتم شر مگانا، تہ یا
جواب دے کلے دھغوی دے یا راجع دے حجت تہ۔

فائدہ:- یہ نسبت د غلا کنس یوسف علیہ السلام تہ، غورہ
قول دا دے چہ دہ د خپل نیکہ رد مور د پلار نہ وروکوالی
کنس بت پت کرے وڑ او مات کرے یے وڑ دیارہ ددے چہ
ہغہ شرک پریردی نو دوی بد نام کرو پہ غلا سرہ۔

ہے:- چونکہ دوی د پلار سرہ وعدہ کرے وہ چہ بنیامین
بہ واپس راولو دے وچ نہ یے عزیز مصر ر یوسف علیہ
السلام تہ درخواست پیش کرو چہ پہ ہغے کنس درے خبرے
وے۔ اول عذر پیش کول چہ پلار ددہ بودا دے۔ دویم بدل

مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ

پناہی خواہم یہ اللہ تعالیٰ سرہ دے دیتے چاہ او نیسم سوا دے ہفتہ چاہ نہ

وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهُ إِنَّا

چہ موندلے مونتر سامان خیل دے ہفتہ سرہ یقیناً موندلے

إِذَا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا

دغہ وخت خامخا دظالمانونہ یو۔ نو ہرکے چاہ دوی بندہ نا امیدہ شو

مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا ۖ قَالَ كَبِيرُهُمْ

دے ہفتہ نہ جدا شول جرگہ کوونگی، اوٹیل مشر دے دوی

أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ آبَاءَكُمْ قَدْ

آیا تاسو خبر نہ یئی چہ ستاسو ہلال

أَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ

اخذتے وڑ ستاسو نہ لوظ یوخ پہ نوم دے اللہ تعالیٰ

پیش کول چہ زموندر نہ یوتن دے دے پہ خائے داخلہ۔
دریم، تعریف کول دے عزیز مصر (یوسف علیہ السلام) چہ
ستا صفات دے محسنینو دی او مخکین و ہم زموندر سرہ احسان
کرے دے۔

ہفے:- دا دلیل دے پہ دے خبرہ چہ دے مجرم پہ خائے
غیر مجرم نیول بدکار دے چہ دے ہفتہ نہ پناہی غوبستل
پکار دی او دارنگے دا ظلم دے۔

مَعَاذَ اللَّهِ، مصدر دے او دے دینہ مخکین اعود فعل پت
دے او وجدنا، لفظ یے حکہ استعمال کرے دے چہ
تصریح دے ہفتہ پہ غلا اونکرے شی حکہ چہ ہفتہ خو غلا
نہ وہ کرے۔

وَمِنْ قَبْلِكَ مَا فَرَّطْتُمْ فِي

او مخکن ذہینہ مہ قصور کریدے تاسو یہ

يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ

بارہ دے یوسف کہیں تو چریے نہ پریردم دا ملک

حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ

ترھے چہ اجازت را اولیری مآتہ پلار زما یا فیصلہ او کری اللہ تعالیٰ

لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ۝۸۰

مالرہ، او ہفہ دیر بنہ فیصلہ کوڈکے دے۔

نہ۔ دے آیت نہ تہم مقام دے تر آیت سکے پورے۔
خلاصہ:- یہ دے مقام کہیں ذکر شوے دہ مشورہ دے دوی
یہ کورنی کہیں، او پاتے کیدل دے مشرور دے دوی نہ یہ مصر
کہیں او لیریل دے نور ورنہ پلار تہ دے تفصیل دے حال اوزیا تیل
غم دے پلار او یادول دے یوسف علیہ السلام لرہ او منع کول دے
دوی پلار لرہ دے یادول دے یوسف علیہ السلام تہ او جواب دے
پلار دے دوی تہ او حکم کول دے پلار دوی تہ یہ دریم حل دے
تلو مصر تہ دے پارہ دے طعام او دے پارہ دے طلب دے یوسف علیہ
السلام او دے ورور دے ہفہ۔

تفسیر:- یہ دے آیت کہیں ذکر شوے دے عزم دے مشرور دے
دوی نہ یہ پاتے کیدلو باندے یہ مصر کہیں او دے ہفہ دہ اسباب
دی یو لوظ کول دے پلار سرہ بل دے یوسف علیہ السلام یہ بارہ
کہیں دے کوتا ہی کولو تدارک کول۔

مذہ، ضمیر راجع دے یوسف علیہ السلام تہ یا راجع دے
ورور ربینا میں تہ۔

نجیاً، مفرد دے یہ معنی دے مناجی یہ تقدیر دے فوجا نجیاً
رنو یہ معنی دے جمع سرکے یا مصدر دے یہ معنی دے ذوی نجوی۔

ارْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا

واپس لارشی پلار خپل ته نو او وائی له زمونږ پلار

إِنِّ ابْنُكَ سَرَقٌ وَمَا شَهِدْنَا

یقیناً خوے ستا غلا کړیده او مونږ گواهی نه درکوو

إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ

مگر په هغه څه چا مونږ پرې خبر یو او نه یو مونږ د غیبو

حَافِظِينَ ۸۱) وَسُئِلَ الْقَرِيَّةَ الَّتِي

خبر لرونکی او ټپوس او کړه د هغه کلی نه

مَا قَرَّطُمْ، مَا مَوْصُولُهُ دے یا مصدر په دے - يٰ اٰذَنَیْ، مراد
د اذن نه رابلل دی خپل وطن ته او اَوْ يَحْكُمُ اللّٰهُ لَیْ، یعنی
ورور به ماته واپس کړی یا به ما باندې مرګ راشی یا به ورور
باندې راشی نو مراد د حکم نه حکم تقدیری دے بعضو د
دینه حکم د قتال اخستل دے لیکن هغه قول ضعیف دے -
إِنِّ ابْنُكَ سَرَقٌ، دا په اعتبار د ظاهراو غالب گمان
سره دے، او حکم دے په اعتبار د علاماتو سره چه هغه د
سامان د ورور ته صواع راویستل وؤ -

وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ، مراد تمغیب نه حقیقت د حال د غلا
کولو دے او مراد د دینه حال د ورور دے چه دے به غلا
کوی او بیا به لا گیر یږی په مړنی والی کښ او پدې آیت کښ
اشاره ده چه ظن غالب ته هم په شرع کښ علم و نیلے
کیږی او دارنګ گواهی کول په ظن غالب سره جائز دی
پدې شرط چه علامات او قرائن موجود وی -

كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرِ الْتَقَ أَقْبَلْنَا

چہ مونہ پہ ہفتے کیں وڈ او ڈھوہ قافلہ نہ چہ مونہ راغلی یو

فِيهَا ط وَإِنَّا لَصَدِيقُونَ ﴿٨٢﴾ قَالَ

یہ ہفتے کیں، او یقیناً مونہ خامخا رشتیا وایو۔ اوٹیل ریلار

بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا ط

بلکہ خائستہ کریدہ تاسو تہ نفسونو ستا سو خہ خبرہ،

فَصَبِّرْ جَمِيلًا ط عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي

نوسبر خائستہ ربنہ کار دے، امید دے چہ اللہ تعالیٰ بہ راوی ماتہ

بِهِمْ جَمِيعًا ط إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ

دا بتوں پہ یو خاے یقیناً ہفتہ پہ ہر خہ پوہہ دے

الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ

او حکمتونوالا دے۔ او مخیے وار وڈ ڈھووی تہ اوٹیل پے

۸۲۔۔ یہ دے آیت کیں ڈ اثبات ڈ صدق ڈ پارہ دوہ قسمہ
شہادت پیش کوی۔ یو مصر والو نہ تیوس کول او بل ڈ
قافلے والو نہ۔

الْقَرْيَةِ، پد یکس مضاف محذوف دے یعنی اہل قریہ
او مراد ترینہ مصر دے۔

۸۳۔۔ دلتہ ہم یعقوب علیہ السلام قیاس او کرو پہ اول حل
لیکن دا قیاس ڈ واقعے سرہ موافق تہ وڈ یا بل پہ معنی
ڈ اہل استفہافی سرہ دے او دا دلیل دے پدے بانڈے
چہ انبیاء علیہم السلام پہ غیب نہ پوہیدی۔

أَمْرًا، مراد ترینہ ڈ بنیا مین بوتل او پہ تہمت ڈ غلا
کیں حصارول دی یا شہادت ڈ غلا کولو پہ ہفتہ بانڈے پہ
خیال ڈ نفسونو ستا سو کیں دے حقیقت کیں ہفتہ غلا نہ وہ کرا

يَا سَفَىٰ عَلَىٰ يَوْسُفَ وَابْيَضَّتْ

ہاٹے افسوس دے پہ یوسف پسے او سپینے شو یوسف

عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿۸۴﴾

سترگے دمناہ د غم د وچ نہ اودے د خفگان نہ دک وڈ۔

قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَوْتُمْ كُرِّيُوسُفَ

دوی او بیل قسم پہ اللہ تعالیٰ ہمیشہ تہ یادوے یوسف

عَسَى اللّٰهُ، دا امید د یعقوب علیہ السلام د وچ د خوب د یوسف
علیہ السلام تہ وڈ نو دا خبرہ یقینی وہ لیکن کلہ د یقین تہ
تعبیر کیدے شی پہ لفظ د عسی سرہ۔

اللہ:- پہ دے آیت کیں اظہار د غم د یعقوب علیہ السلام دے
پہ یوسف علیہ السلام باندے او حال دادے چہ دے وخت
کیں غم د جدا بی د بنیامین راجے وڈ۔ نو وجہ د دے دادہ چہ
پہ وروکی غم سرہ عادتا لوے غم تازہ کیہی۔ او سپین والے
د سترگو د وچ د پیر والی د او شکو تہ وڈ د دینہ دا نہ لازم پیری
چہ ہنہ ہوندا شوے وڈ۔

يَا سَفَىٰ، دا شکوہ دہ اللہ تعالیٰ تہ مخلوق تہ نہ دہ پہ قرینہ
د تولى عنهم او پہ قرینہ د آیت سرہ او دا پہ معنی د
يَا اللّٰهُ ارحم على نفسي دے ریا اللہ رحم او کرے پہ غم
زما باندے)

فأشده:- دیر والے د حزن پہ انبیاء علیہم السلام او
اوشکے توشیدل د سترگو تہ، جائز دی، شکہ چہ شرعاً منع نہ
دے او زمونہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہم پہ ابراہیم (نبی)
پسے زہلی وڈ او د سترگو تہ یے اوشکے بھیدے وے۔

او کظیم، د زہہ غم تہ اشارہ دہ او منع پہ شرع کیں پہ وخت د غم
کیں چچے او ساندے وھل دی، او جائے شلول دی او ناجائز کلمات
وٹیل دی او دا د مبتدعینو عادات دی۔

حَتَّى تَكُونُ حَرَضًا أَوْ تَكُونُ مِنَ

تردے چاہ تہ شے رنخور یا تہ شے
الْهَلَكِينَ ۸۵ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي

مرو نہ ۔ اوتیل پلار یقیناً زہ خوشکارہ کوم خیل درد

وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ

او غم اللہ تعالیٰ تہ او پوہہ یم ذ اللہ تعالیٰ د طرفہ

مَا لَا تَعْلَمُونَ ۸۶ يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا

یہ ہغہ خہ چاہ تاسو پرے تہ پوہیری ۔ اے زما خامنو لارہ شے

۸۵۔ دا د خامنو شفقت دے پہ پلار یا ندے چہ د غم دوجہ نہ
مریض نہ شے یا مر نہ شے ۔ دا حسد نہ دے د یوسف علیہ السلام
یہ ذکر بات دے ۔ خکہ چہ دوی توبہ ویتلے وہ ۔

تَفْتَوُونَ، کس لا محذوف دے او پہ معنی د اثبات سرہ دے
ہمیش والی تہ ویتلے شے ۔

حَرَضًا، ہغہ خوک چہ د غم یاد مرض دوجہ نہ جسم یے ویلے
شے او مرگ تہ نزد لے شے ۔

۸۶۔ دا دلیل دے پہ دے خبرہ چہ د غم شکایت کول اللہ تعالیٰ
تہ سنت د پیغمبرانو دے ۔

بَثِّي، بت دیر غم تہ ویتلے شے چہ بے اختیارہ خور او مشہور
شے او پہ دیکس غم د یوسف تہ اشارہ دہ او پہ حُزْنِي،
کس د بنیامین جدائی تہ اشارہ دہ ۔

وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ، مراد د دینہ تعبیر د خوب
د یوسف علیہ السلام دے چہ دلیل دے پہ یو خاے کیدلو
د هغوی د پلار سرہ یا مراد د مَا لَا تَعْلَمُونَ نہ اجابت د
دعاء د عاجزی کوونکی دے اللہ تعالیٰ تہ ۔

فَتَحَسَّوْا مِنْ يُّوسُفَ وَأَخِيهِ

نو دیر تلاش او کریں دے یوسف اور دے ورور دے ہفہ

وَلَا تَيْسُّوْا مِنْ رُّوحِ اللّٰهِ طَارَتْ

او مہ نا امیدہ کیڑی دے رحمت دے اللہ تعالیٰ نہ، یقیناً

لَا يَأْتِيْكُمْ مِنْ رُّوحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ

نہ نا امیدہ کیڑی دے رحمت دے اللہ تعالیٰ نہ مکر قوم

الْكٰفِرُوْنَ ﴿٨٤﴾ فَلَمَّا دَخَلُوْا عَلَيْهِ

کافر۔ نو مکر کلمہ چہ دوی وردا خل شو ہفہ تہ

قَالُوْا يَا يَسْحٰهُمَا الْعَزِيْزُ مَسَّنَا وَاهْلٰنَا

او ٹیل دوی اے عزیزہ رسیدے دہ مونہ تہ او کو بی زبونہ

الضَّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعٍ مِّنْ رَّجُلٍ

سختی رلوہ، او باوریدے مونہ قیمت لین

فَاَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا

نو پورہ راکرہ مونہ تہ راشن اولحاظ او کرہ مونہ سرہ رہ تہ کر کش

۸۴۔ فَتَحَسَّوْا، تحسس طلب دے شی دے پہ حواسو سرہ

او اکثر مستعملیری پہ شر کش، او دا آیت دلیل دے پیدے

خبرہ چہ نا امیدہ دے رحمت دے اللہ تعالیٰ نہ کفر دے حکم چہ

نا امیدہ کوونکے دے رحمت دے اللہ تعالیٰ نہ منکر وی رد قدرت

دے ہفہ نہ، او انکار کول دے قدرت دے اللہ تعالیٰ نہ کفر دے

او نور تحقیق دے آیت پہ سورہ حجر ۷۷ کہیں راتلونکے

دے۔

إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ۝۸۸

یقیناً اللہ تعالیٰ بندہ بدالہ ورکوی لحاظ کو ڈنگو لہ۔

۸۸ :- دے دے خائے نہ لسم مقام دے ترستو آیت پورے۔
خلاصہ :- یہ دے مقام کیں ذکر دی راتل دے وروندو
یوسف علیہ السلام مصر تہ یہ دریم خل، او تصدق طلب
کول دے عزیز مصر (یوسف علیہ السلام) تہ، او پیژندو
دھغوی دے یوسف علیہ السلام سرہ او بیا اقرار دے دوی یہ
فضیلت دے یوسف علیہ السلام او یہ جرم خیل او یہ معافی گولو
دے دوی تہ او بیا تمیص لیژل پلار تہ دے پارہ دے تسلی۔
تفسیر :- پدے آیت کیں دلیل دے پدے خبرہ چہ شکوہ معقوق
تہ جائزہ دے یہ وخت دے سخت ضرورت کیں لیکن صبر کول
بہتر دی۔

مَرْجَاةٌ، دفع کرے شوی تہ وٹیلے شی مراد ترینہ لہ دے چہ
یہ مقابلہ دے مبیعہ کیں (چہ دیر قیمت والا وی) دفع کولے شی۔
دا مراد نہ دے چہ کوپہ دی حکمہ چہ کوپہ روپی یہ سودا اختلو
کیں نشی پیش کیدے۔

فَأَوْفٍ، مراد دادے چہ منعکس تا مونبرلہ غومرہ غلہ لاکرے
دے دے مقدار مونبرلہ لاکرہ یہ لہ و پیسو او دا تصدق دے
چہ مونبر تا تہ غوارو او مراد دے تصدق نہ رعایت کول دی یہ
قیمت کیں او هرکله دوی دے عزیز مصر اعمال دے مؤمنانو
پشان اولیدل نو دے دے وچ نہ اوٹیل إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي
الْمُتَصَدِّقِينَ،

فائزہ :- طلب دے تصدق دے دے چاہے کیدے شی چہ محتاج
وی ثواب تہ دے دے وچ نہ دعا غوختل دے اللہ تعالیٰ نہ
مکروہ دی پدے الفاظو سرہ چہ (اللهم تصدق علی) دا
دے حسن او مجاہد نہ روایت دے، ابن کثیر او ابن جریر
ذکر کریدے اگر چہ یہ دے پندے اعتراض دے چہ یہ
چہ یہ حدیث کیں وارد دی (تصدق اللہ بما علیکم)

قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ

هغه اوڻيل آيا تاسو ته ياد دى هغه ڇه تاسو ڪړي وؤ

يُيُوسِفُ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ

د يوسف سره او د ورور د هغه سره كوم وخت ڇه تاسو

جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوا آءِزَّاكَ لَا نَتَّ

ناپوهه ويئ - دوى اوڻيل آيا ته رځا مخاته خو

يُيُوسِفُ ط قَالَ أَنَا يُيُوسِفُ وَهَذَا

يوسف پي، هغه اوڻيل زه يوسف يم او دا

أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا ط إِنَّ

زما ورور دے يقينًا احسان ڪريدے الله تعالى په مونږ باندے، يقينًا

مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ

ڇاڇه تقوى او ڪړه او صبر پي او ڪړو نو يقينًا الله تعالى

٨٩ :- هَلْ عَلِمْتُمْ، تپوس كول مراد ته دى بلڪه مقصد عظمت

او تقبيح د دغه عمل ده ڇه دوى د يوسف او ورور سره

ڪړي وؤ په دے آيت ګڻ تعارف د يوسف عليه السلام

دے د ورور سره او نسبت د جهل دے هغوى ته

په سبب د حسد او د ظلم ڪولو د دوى د يوسف عليه السلام

او د ورور د هغه سره - او دا دليل دے پدے خيره ڇه

ورور د يوسف عليه السلام پيغمبران نه وؤ ځكه نبى د

نبوت نه مخکښ هم د جهل نه معصوم وي -

لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا

نه بربادوی بداله ددغه خاشسته عمل کوونکو۔ دوی اوئیل

سَأَلَهُ لَقَدْ أَشْرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا

قسم دے یہ اللہ تعالیٰ یقیناً غورہ کرے ہے تہ اللہ تعالیٰ یہ مونو باندے

وَأَنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ

او یقیناً مونو خطا کار یو۔ دہ اوئیل

سہ :- یہ دے آیت کنس اشارہ دہ دے خبرے تہ چہ تقویٰ
او صبر سبب د تجات او د رفع د درجاتو دے او دا دواہ
اسباب د احسان دی ءِ اِنَّكَ لَآتَىٰ يُوسُفَ ،

سوال :- استفهام کنس خوتا کید او یقین تہ جمع کیری دلته
همزه استفہائی او ان او لام د پاره د تا کید دی ؟
جواب :- دا جمع کیدل د دوه حالتونو وی یعنی اول کنس دوی
یہ شک کنس وؤ نو ذریعے یقین پیدا ائو۔

قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا ، مراد د دینہ توفیق د صبر دے یہ
مصیبتونو کنس بیا جمع کول د دواہ ورو ورو دی او دارنگ
بیچ ساتل د دے دواہ د حسد د هغه کارونو تہ چہ نورو
ورو ورو ئے کول۔ او دا آیت دلیل دے چہ تقویٰ او صبر
مجموعہ تہ احسان و نیلے شی۔

سہ :- اقرار د دوی یہ غورہ والی د یوسف علیہ السلام باندے
دلیل دے د عدم ثبوت د دوی۔

وَأَنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ، دا دلالت کوی پدے خبرہ چہ د خطاء
اطلاق کله کله یہ گناہ کبیرہ ہم کیری۔ او د دے اقرار یہ
ضمن کنس طلب د معافی موجود دے او خازن فرق ذکر
کریدے یہ مینخ د خاطی او مخطی کنس چہ خاطی یہ گناہ
عمدا کنس استعمالیری او مخطی یہ خطاء کنس مستعملیری۔

لَا تَشْرَيْبَ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ

ہیج ملامتیا نشتہ پہ تاسو باندے نن ، بخندہ بہ اوکری اللہ تعالیٰ

لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ ﴿۹۲﴾

تاسو ته او هغه زیات رحم کوونکے دے د رحم کوونکو نه ۔

إذْ هَبُوا بَقِيصَیْ هَذَا فَالْقَوَّةَ

یوسفی دا زما قمیص پس واپوئی دا رقیص

عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأَتُونِي

په مخ د پلار زما شی به روغو سترگو والا او راوئی ماته

بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۹۳﴾ وَلَمَّا فَصَلَتِ

خاندان ستاسو بتول ۔ او هرکله چه جدا شوه

ملا ۔ دا خاشته خوئی د نبوت دے چه ظلم کوونکو ته معافی

کوی ، او دغه رنک رسول الله صلی الله علیه وسلم په ورځ

د فتح د مکه کښ وئیلی وؤ هرکله چه مشرکین مکه ایمان

راوړلو او د نبی صلی الله علیه وسلم نه یې معافی طلب کړه

چه زه هغه خبره کوم تاسو ته کومه چه یوسف علیه السلام

خیلو وروڼو ته وئیلې وه ۔

لَا تَشْرَيْبَ ، ملامتیا او زورنه ورکول په ذکر د گنا هونو کړې

شوؤ سره ۔

الْيَوْمَ ، یعنی نن ورځ د ملامتیا ده لیکن چه نن ملامتیا نه

ورکوم خو بیا خو بالکل ملامتیا نشته ۔

يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ، جمله دعائیه ده یا جمله خبریه ده او

وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ ، علت دے ۔

ملا ۔ او قمیص لیرل په سبب د وحی سره وؤ ځکه هغه سبب

او هر څیدلو په شفاء د سترگو د یعقوب علیه السلام کښ اودا

الْعَبِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ

قافله رد آبادی د مصر ته او تیل پلار د دوی یقیناً زه خامغا موسم

رِیَحَ یُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تَفْقِدُونِ ۙ

بوئی د یوسف لره که تاسو ما بے عقله نه کنړئ.

قَالُوا تَاللّٰهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالٍ

او تیل دوی قسم په الله تعالى یقیناً ته خامغا په مېته

الْقَدِيمِ ۙ ۙ فَلَمَّا أَنْ جَاءَ الْبَشِيرُ

زېره کښ یې . نو هرکله چه راغی زېره ورکوؤک

چه مشهوره ده چه دا قميص په میراث د ابراهيم عليه السلام
کښ ده ته لار سیدله وؤ نو د دے خبرے دلیل نشته .

مک: د دے آیت ته یو ولسم مقام دے تر ۹۵ آیت پورے .

خلاصه: په دے مقام کښ ذکر شوے دی موندل د یعقوب

عليه السلام بوئی د قميص د یوسف عليه السلام لره ، او بیا

بشارت راتلل ، او بیا استغفار غوختل د خامتو د پلار نه او

وعده کول د پلار د هغوی سره . (یعنی د استغفار غوختلو) .

تفسیر: موندل د یعقوب عليه السلام بوئی د یوسف عليه

السلام لره په طریقه د حرق عادت او د معجزے سره وؤ

نه په طریقه د علم غیب سره ځکه چه کنعان ته نژدے په

کوفی کښ چه یوسف عليه السلام پروت وؤ نو پلار ته یې

علم نه وؤ .

تَفْقِدُونِ ، فنډ د یوډوالی د وچه نه کم عقل شی او غلط

خبرے کوی .

۹۵: قَالُوا ، کښ هغه کسان مراد دی چه د یعقوب عليه السلام

رشته داران او نوسی وؤ ځکه چه ځامن یې غائب وؤ . او

إِنَّكَ لَفِي ضَلَالٍ الْقَدِيمِ ، ضلال ، په دے آیت کښ په

الْقَاهُ عَلَى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا

واچوؤ یے قیصں یہ مخ دھغہ باندے نو سترگو یے روخانہ شوے،

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ

اوتیل پلار آیا نه وؤ وئیلی ما تا سوتہ چہ یقینا زہ یوہہ یم

مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٤﴾

د اللہ تعالیٰ د طرف نه یہ ہغہ خہ چہ تا سو پرے نه پوہیرے۔

قَالُوا يَا بَنَا إِسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا

دوی اوتیل اے پلارہ زمونہ بختہ او غوارہ مونہ لک دگنا ہونو زمونہ

إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٥﴾ قَالَ سَوْفَ

یقینا مونہ خطا کار وؤ۔ اوتیل ہغہ زر دے

أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ

بختہ یہ او غوارم تا سولرہ در ب خیل نہ، یقینا ہغہ

معنی د استغراق د محبت دے او نہ دے یہ معنی د گمراہی

سرہ خکہ چہ نسبت د گمراہی کول پیغمبر تہ کفر دے۔

۹۴:- مراد د التبشیر، نہ ہغہ کس دے چہ مخکس یے قیصں

دیوسف علیہ السلام ککر د وینو راوہے وؤ نو ہغہ اوس د

ہغے بدلہ کنش بشارت راوہو۔

فَارْتَدَّ بَصِيرًا، معنی دا دہ چہ د سترگو نہ یے ہغہ بیماری لرے

شوہ او نظریے یہ خائے شو۔

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ، کنش اشارہ دہ ہغہ جملہ تہ چہ یہ

آیت ۹۴ کنش تیرہ شویدہ۔

۹۵:- یہ دے آیت کنش دلیل دے چہ وسیلہ تیول یہ دُعا د ژوندی

حاضر سرہ جائز دہ۔ إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ، خاطئین د خطیئہ نہ

اختلے شویدے یہ معنی د قصدا گناہ کولو سرہ۔

الْعُقُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا

بمخنة کوڑکے رحم کوڑکے دے ۔ نو هرکله چه دوی داخل شو

عَلَى يُوسُفَ ۱۱ وَآى إِلَيْهِ أَبَوِيهِ

یوسف (علیه السلام) ته نوخاے ورکړو هغه د خان سره مور او پلار

وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ

او اوښل په ټولو ته ورننوځي مصر ته انشاء الله

اَمِينِ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ أَبَوِيهِ عَلَى الْعَرْشِ

په امن سره به یی ۔ او پورته په کړل مور او پلار خپل په تخت باندې

۹۸. غوره قول پدیکېن دادے او امام شعبی نه نقل دے چه یعقوب علیه السلام دعا ددے د پاره وروستو کړه چه د یوسف علیه السلام نه پکېن مشوره واخلي ځکه چه دوی په هغه باندے ظلم کړے وؤ نو د هغه خوښه ده چه معافی کوی او که نه کوی ځکه چه یعقوب علیه السلام د هغه (یوسف علیه السلام) د معافی کولو ته خبر نه وؤ ۔

۹۹. ددے آیت نه دو لسم مقام دے تر ټوله آیت پورے ۔ خلاصه :- پدے مقام کښ ذکر کیدی ملاقات د یعقوب علیه السلام او د ټول اهل د یوسف علیه السلام سره ۔ او ذکر کیدی بشارت ورکول دوی ټولو ته په امن سره ۔ او صدق د خوب په سجده کولو د دوی یوسف علیه السلام ته ۔ بیا اختتام ددے واقعه په دعا د یوسف علیه السلام سره ۔

تفسیر :- پدے آیت کښ د آیو یو، نه مراد دده مور او پلار دی او هیڅ صحیح دلیل نشته په هغه قول د بعض مفسرینو کښ چه مور دده وفات شوے وه او دایه خاله وه ۔ هرکله چه یعقوب علیه السلام سره د اهل و عیال نه مصر ته روان شو نو یوسف علیه السلام د هغوی د استقبال

وَاٰتٰهُ سَجْدًا ۖ وَقَالَ يٰۤاَبَتِ

او تول هغه ته تبت شول په اکرام سره او اوټیل هغه اے پلاره

هٰذَا تَاَوِيْلُ رُءُوسِيْ مِنْ قَبْلُ ۚ

دا تعبیر د خوب زما دے مخکښ د دینه

قَدْ جَعَلَهَا رَبِّيْ حَقًّا ۖ وَقَدْ

یقیناً او کړخوؤ (خوب زما) زما رب رشتیا ، او یقیناً

اَحْسَنَ بِيْ ۚ اِذْ اَخْرَجْتَنِيْ مِنْ

احسان ټی کړیدلے زما سره کله چه ټی راویستلے یم د

السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ

جیل نه او تاسو ټی راوستلئ د باندو نه

مِنْ بَعْدِ اَنْ يَّزْعَ الشَّيْطٰنُ

روستو د دینه چه فساد اچولے وؤ شیطان

بَيْنِيْ وَبَيْنَ اِخْوَتِيْ ۖ اِنَّ رَبِّيْ

په مینه زما او وروندو زما کښ ، یقیناً رب زما

دَپَارَہ دَ مَصْرَہ دَ اَبَادِیْ تہ بھر لار او هلته ټی د هغوی د

اَرَام دَ پَارَہ یو مجلس جوړ کړو - هر کله چه را اور سیدال نو

موراو پلار ټی د خان سره په خاص مجلس کښ کینول

اوپس د دینه ټی هغوی ته اوټیل چه اِذْ خَلُّوْا مِصْرَہ ،

او اِنْ شَاءَ اللّٰہ ، متعلق دے د لفظ د اَمِیْن ، سره یا دا

چه لفظ د اِذْ خَلُّوْا تہ مراد دخول د مصر دے یعنی په

مصر کښ د یوسف علیہ السلام محل ته داخل شول او ادخلوا

په معنی د اسکنوا دے -

لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ

مزید ابرجوروی د هغه کارچه او غواری، یقیناً هغه په هرڅه پوه

الْحَكِيمُ ۱۰۰ رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ

او حکمتونو والا دے - اے ربه یقیناً تارا کړیده ماته بعض

الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ

بادشاهی او خود د تار ماته د حقیقت

منا: د عرش نه مراد تخت د بادشاه دے چه هغه یوسف علیه السلام ته ورکړے وؤ.

وَحَزُونًا لَهُ سَجْدًا، پدیکس غوره قول دادے چه دا سجده د پاره د سلام وه او په طریقه د سرخکته کولو او لاس جوړکے کولو سره - او دا په مخکنو امتونو کس په طریقه د اکرام په وخت د سلام کس جائز وه - او زمونږ په امت کس منسوخ شویده لکه ابن کثیر قرطبی او خازن لیکلی دی په دلیل د حدیث صحیح سره چه نقل دے د انس رضی الله عنه ته چه زمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم ته تپوس او کړو چه آیا مونږ په وخت د ملاقات کس یویل ته سرخکته کولے شونو رسول الله صلی الله علیه وسلم او فرمائیل (لا) دا حدیث په مشکوٰۃ المصابیح کس په صا باندے موجود دے.

وَحَزُونًا، پدے آیت کس په معنی د صارو دے معنی دا ده چه شول دوی هغه ته سرخکته کوؤنکی.

دویم قول دادے چه سجده یی الله تعالی ته او کړله د وچ د یوسف علیه السلام نه او دا سجده د شکر ده نو یوسف علیه السلام په منزله د قبیلے شو - او سجده کول د مورا و پلار هم په امر د الله تعالی سره وؤ نو اعتراض نشته - بیا یوسف علیه السلام د تکبر او د تهمت د دفع کولو د پاره او فرمائیل (هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا) او تفصیل

الْحَادِيثُ فَأَطْرَ السَّمَوَاتِ

دَ خَبَرُوهُ تَه اے تا اشتنا پیدا کونکے دَ آسمان تو

وَالْأَرْضِ قَدْ أَنْتَ وَلِيٌّ فِي الدُّنْيَا

اَو دَ دُنْیَا تَه مددگار زمانے پہ دُنیا کیں

وَالْآخِرَةِ تَوْفِيقِي مُسْلِمًا

اوپہ آخرت کیں داخلے مالوہ دَ اسلام پہ حالت کیں

وَالْحَقُّنِي بِالصَّالِحِينَ ۱۰۱ ذَالِكْ

اَو یو حقائق کرے مار پس دَ مرگ تہ دَ نیکانوسرہ - داچہ ذکر شو

یے اوکرو دَ احساناتو دَ اللہ تعالیٰ دَ پارہ دَ اظہار دَ عجز خیل -
لَطِيفٌ، درے معنی لری یوہ داچہ احسان کوؤنکے دے دَ بندگانو
سرہ پداے طریقہ چہ بندگان دَ ہنے گمان ہم نہ کوی -
دویمہ معنی عالم دے پہ باریکو خیزو تو یا ندے -
دریمہ معنی باریک تدبیر کوؤنکے دے - او یوسف علیہ السلام
پداے احساناتو کیں دَ کوہی تہ دَ راوتلو ذکر تہ دے کرے
دَ پارہ دَ دے چہ وروترہ دَ ہنہ شرمندہ نشی روستو دَ معاق
کولو تہ -

سلا - پہ اختتام دَ واقعہ کیں ذکر دَ دعا دَ اشارہ دہ چہ یوسف
علیہ السلام سرہ دَ بادشاہی تہ ہم اللہ تعالیٰ تہ عاجزی کوؤنکے
محتاج وؤ - نو دَ اللہ تعالیٰ سرہ شریک نشی جوہریدے - پہ
دے دُعاء کیں توسل دے پہ انعام ظاہری دَ اللہ تعالیٰ سرہ
چہ بادشاہی دہ اوپہ انعام باطنی چہ علم دے - او بیا توسل
دے پہ اسماؤ دَ اللہ تعالیٰ چہ فاطر او ولی دے -

تَوْفِيقِي مُسْلِمًا، مقصود پدیکیں دُعاء دَ مرگ نہ دہ حُک
چہ حدیث صحیح کیں دَ ہنہ تہ منع داخلے دہ بلکہ مقصود
طلب دَ بقاء دہ پہ اسلام یا ندے تر مرگہ پورے -

مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ

بعضے کے خبروں کو دے عیب نہ دی وہی کوڈ مونو تاتہ

وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا

اوتہ ولے تہ ددوی سرہ رخاصہ کلہ چہ ہقوی پتھوڑ

أَمْ رَهْمٌ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿۱۰۲﴾

تدبیر خیل او دوی مکرونہ کول۔

وَالْحَقُّقِي بِالْطَّلِحَيْنِ ، مقصد یہ دیکھیں یوحائے کول دروح دے دہ دی پس دے مرگ تہ دے صالحینو سرہ یہ رفیق اعلیٰ کہیں لکھ شہ رنگ چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یہ وخت دے ٹھکان کہیں دا دعا غوختلے وہ چہ ر اللہم الرفیق الاعلیٰ)۔

۱۰۱ :- دے دے خائے تہ تر آخر دے سورت پورے تتمہ دہ چہ مشتملہ دہ یہ شیرو امورو پاندے۔

خلاصہ :- اول صداقت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او تسلی دہ ہفہ تہ۔ دویم زجر و رکول مشرکانو تہ یہ اعراض کولو دے دلیلو نو دے توحید تہ او یہ کہی ولو دے شرک دے ایمان سرہ۔ او دریم تیزی و رکول یہ دعوت پاندے دے پیار دے دفع دے عذاب۔ او ٹھوڑم جواب دے سوال دے منکرینو دے۔ او پینچم تسلی و رکول پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تہ یہ نصرت دے اللہ تعالیٰ پاندے۔ او شپیم بیان دے صداقت دے قرآن دے۔

تفسیر :- پدے آیت کہیں اثبات دے صداقت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے یہ دلیل دے عدم حضور دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دے ورترو دے یوسف علیہ السلام سرہ او سرہ دے دیتہ چہ خبر دے ہقوی بیان کہیں دے پورہ پورہ یہ رببتیا سرہ، او دارنگ یہ سورہ العمران ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴ کہیں ہم دی۔

وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ

او نه دی زیات خلق اگر چه حرص کوے

بِمُؤْمِنِينَ ۝۱۰۳ وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ

ایمان راؤ پوئگی - او نه خواہے ته ددوی نه پدے باندے

مِنْ أَجْرِ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ

تخه عوض ، نه دے دا مگر نصیحت دے

لِلْعَالَمِينَ ۝۱۰۴ وَكَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ

تہو لو خلقو لہ - او دیر دلیلو ته د توحید د اللہ تعالیٰ دی

فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمْشُونَ

پہ آسمانو نو او زمکہ کش چہ ورتیر پری دوی مروخت

عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ۝۱۰۵

پہ ہن باندے او بیا ہم د ہن نہ مخ مگر خوی -

منا، منا، پدے دوؤ آیتونو کش تسلی دہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ته او مقصد دادے چہ سرہ د صداقت ستا چہ ستا د طرف نہ حرص ہم دے پہ ہدایت د دے مشرکانو او اجرت ته اخستل دی او پورہ وعظ پیش کول دی بیا ہم ددوی ایمان ته راوړل پہ وجہ د عناد د دوی دی -

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ، یعنی کہ بالفرض اجرت پہ دے اخستل کیدلے تو تہو لو عالم ته دا ذکر نه ورسیردی نو دا جملہ وروستو علت دے د پارہ د مخفی جملے -

منا، پہ دے آیت کش زجر دے مشرکینو ته پہ اعراض کولو ددوی د دلیلو نو د توحید نه چہ پہ آسمانو نو او زمکہ کش بے شمارہ دی لکہ چہ اعراض کوی د وحی نه - يَمْشُونَ عَلَيْهَا، مراد د دینہ بیا بیا تیرول د نظر دی پدغہ خیزو نو باندے -

وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا

او ایمان نہ لری زیات خلق یہ اللہ تعالیٰ باندے مگر

وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿۱۰۶﴾ أَفَأَمْسُوا

حال داچہ شرک ہم کوی - آیا یہ امن کیدیشی دوی د دینہ

أَنْ تَأْتِيَهُمْ غَائِثٌ مِنْ عَذَابِ

چہ راشی یہ دوی باندے یوراکیر وڈنکے د عذاب

اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً

د اللہ تعالیٰ نہ یا یہ راشی دوی تہ قیامت ناگہانہ

مکنا۔ یہ دے آیت کش زجر دے یہ گہا ولو د شرک د ایمان
سره او دا تفسیر د اعراض دے - او مطلب د آیت دا دے
چہ دیر خلق دا سے شتہ دے چہ اقرار کوی چہ اللہ تعالیٰ خالق
مالک دے او کلہ ترینہ یہ مصیبتو تو کش مدد ہم غواہی او
دعا گانے غواہی او کلہ نور عبادتو نہ ہم کوی لیکن سرہ د ہفے
د شرک عقیدہ لری - او د شرک کارونہ کوی یعنی د اللہ تعالیٰ
نہ سوا نور ہم کار ساز او مدد کار کنہی او عالم الغیب کنہی
او د هغوی نہ غائبانہ مدد غواہی او د هغوی یہ نوم باندے
نذرونہ او منجھتے کوی نو دا خلق یقیناً مشرکان دی او دغہ
ایمان د دوی یہ وجہ د شرک د دوی برباد دے او دا آیت
صریح دے چہ ہر کلہ د ایمان سرہ د شرک عقیدہ گہا
شی نو هفہ ایمان برباد شی د دے وچ نہ پدغہ اقرار
سره فقط دہ تہ مؤمن نشی وئیلے کیدے یلکہ مشرک بہ وی
او ابن کثیر لیکلے دی چہ پدے عمل کش ریاء او خیلو متو
تہ مزی تہل او قسم یہ غیر اللہ باندے ہم داخل دی دا
رنگ آلو سی یہ روح المعانی کش تفصیلی رد کر یلے یہ مشرکانو د زمانے
باندے او وئیلے دی چہ دوی اگرچہ د جینو نہ دیر دی لیکن دیر والی اعتبار نشہ

وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۱۰۷﴾ قُلْ هَذِهِ

او دوی به نه پوهیږی - ته اویاه دا

سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ

زما لار ده چه بلنه کوم توحید د الله تعالی ته په دلیل سره

أَنَا وَمَنْ اتَّبَعَنِي ۖ وَسُبْحَانَ اللَّهِ

زه او څوک چه زما تابعدار دی، او پاکی ده الله تعالی لره

وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۰۸﴾ وَمَا

او زه نه یم د مشرکانو د ډله نه - او نه دی

کنا: هرکله چه مخکې دوو آیتونو کېن اعراض او شرک ذکر شو نو دا اسباب د عذاب دی - نو پدې آیت کېن تخويف په عذاب سره ذکر کوی نو داسې شوه چه مخکې آیتونو کېن سبب ذکر شو او پدې آیت کېن مسبب ذکر کوی غاشیة، داسې عذاب دے چه پټ کړی او راگیر کړی دوی لره -

۱۰۸: پدې آیت کېن تیزی ورکول دی په دعوت باندې او دا علاج دے د پاره د دفع کولو د عذاب چه ذکر شو په تیر شوی آیت کېن -

أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ، تفسیر دے د هَذِهِ سَبِيلِي، او په وَمَنْ اتَّبَعَنِي، کېن اشاره ده چه تابعدار د نبی هغه څوک دے چه دعوت ورکوی توحید طرف ته -

عَلَىٰ بَصِيرَةٍ، اشاره ده علم د دلیلونو ته یعنی دعوت په علم سره ضروری دے -

وَسُبْحَانَ اللَّهِ، پدې کېن ذکر د عقیدې د دعوت کوونکی دے او ابن کثیر وئیلی دی چه د سُبْحَانَ اللَّهِ معنی داده چه شریک او تذر او ولد او والد او صاحب او وزیر او

أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَا لَدَٰ

لیزلی موئو ستا نه مخکش مکر تارینه

تَوْحًى إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ ط

چه وحی کوله موئو هغوی ته د لویو کلو والو نه ،

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا

آیا دوی نه گریخی به زمکه کنس چه او گوری

كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ

چه شه رنگه وؤ آخری انجام د هغه خلقو چه د

قَبْلِهِمْ ط وَلَٰكِنَّا إِلَّا خِرَّةً خَيْرٌ

دوی نه مخکش وؤ ، او خامخا کور روستنه خوره دے

لِلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿۱۶۹﴾

هغه چالره چه تقوی لری ، آیا نو دوی د عقل نه کار نه اخلی -

مشیر یے نشته .

وَمَا آتَا مِنَ الْمُرْكَاتِ ، دَا كَلِمَةٍ دَ بَرَاءَتِ دَه دَ لَهَوَلُو

مشرکاتو نه اشاره ده چه دعوت کوؤنک د توحید به د هر

قسم شرک او د مشرکانو د تعلق ته خان ساتی -

منا - پدے آیت کنس جواب د شیخ د مشرکیتو دے چه هغوی

وئیل چه ته رجل یے نو رسول الله نشے کیدے ؟

حاصل د جواب دا دے چه مخکش رسولان ټول تارینه

وؤ نه زنانه وے او نه پیریان وؤ او نه ملائیک -

نو دا آیت دلیل دے چه زنانه نبیه نشی کیدے او کو مو

نصوصو کنس چه ذکر د مریم او آسیه او ساره راغله دے

چه هغوی سره ملائیکو خبرے کړیدی چه په نیز د اهل

سنت والجماعت زنانه نبیه نشی کیدے بلکه صد یقه کیدے

حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ

را بخوانو منکرینو له مهلت ورکړ یووی تردے چه نا امیده شورسولان ردایمان را ورلو

وَضَلُّوا أَتَاهُمْ قَدْ كُذِّبُوا

د قوم نه او کمان پې او کړ وچه یقینا دوی نه غلط شوے ده

جَاءَهُمْ نَصْرٌ نَا فَرَجٍ مِّنْ لَّشَاءِ

نو رايه غ دوی ته مدد زموږ نو بچ په کړے شو هغه شوک چه مونږ غوښتل

وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ

او نشي واپس کيدے عذاب زموږ د قوم

الْمُجْرِمِينَ ۝ لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ

مجرمانو نه - یقینا شته پدے بیان حال د دوی کس

شي - او دارنگ پدے آیت کس تسلی ده پیغمبر صلی الله علیه وسلم او تا بعد او د هغه ته په صدق د رسول او په هلاکولو د منکرینو سره -

مِنْ أَهْلِ الْقُرَى ، مراد د دینه لوی آبادی والادی حکه چه په دوی کس عقل او حلم دیروی په نسبت دیاتپه والو -

وَلَدَارُ الْآخِرَةِ ، دا معطوف دے په پت عبارت باندے یعنی "وانجینا اهل الایمان فی الدنیا" بچ کړل موږ مؤمنانو لره په دنیا کس -

مثلا :- پدے آیت کس تسلی ده رسولانو ته په نصرت د الله تعالی روستو ذکر دعوت د دوی او د صدق د دوی نه ، پدے آیت کس دیبراحتمالات دی -

احتمالات په حتی کس دادی :-

ع۱ :- چه حتی متعلق دے په ما ارسلنا پورے -

ع۲ :- دویم داچه متعلق دے په مقدار پورے یعنی تراخی نصرهم حتی -

عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ط مَا كَانَ

لوئے عبرت پورہ عقل والو لبرہ، او تہ دے دا قرآن

ع۔ دریم دا چہ حتیٰ ابتدائیہ دے۔

احتمالات یہ استثنائیں کیں دا دی:

ع۔ تا امید ی تہ نزدلے شول۔ ع۔ تا امیدہ شول دایمان
راؤلو د قوم تہ۔ ع۔ او الزام المخاطب بما لا يلتزم
یہ طور د محبت سرہ۔

احتمالات یہ معنی دظنوا کیں دا دی:

ع۔ یہ معنی د یقین سرہ۔ ع۔ یہ معنی د غالب گمان
سرہ۔ ع۔ یہ معنی د خطرات قلبیہ یعنی زہہ کیں بے
اختیارہ تیریدل۔

احتمالات یہ ضمیر دظنوا کیں:

ع۔ مکن بینو تہ راجع دے۔ ع۔ تا بعد اروتہ راجع دے۔
ع۔ دواہوتہ یہ یوٹھائے راجع دے۔ ع۔ رسولانوتہ
راجع دے۔

او یہ نسبت د دے کیں رسولانوتہ احتمالات:

ع۔ ظن بے اختیارہ راتل۔ ع۔ الزام المخاطب بما
لا يلتزم یہ طریقہ د محبت سرہ۔ ع۔ نزدلے شوچہ گمان
پے کپے وے۔

احتمالات یہ کذبوا کیں:

ع۔ صیغہ د مجهول مجرد۔ ع۔ صیغہ معلوم مجرد۔ ع۔
مجهول مزید مشدد۔ ع۔ معلوم مزید مشدد۔ زمونبر
یہ قراءت کیں مجهول مخفف دے۔

احتمالات یہ ضمیر د کذبوا مخفف کیں:

ع۔ مکن بین۔ ع۔ تا بعد ارا۔ ع۔ دواہہ دے۔ ع۔
رسولان۔

احتمالات یہ نسبت د کذبوا مخفف کیں رسولانوتہ:

حَدِيثًا يَفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقُ

خبره دُ خان ته جوہہ کہے شوے لیکن (نازل کہیشوین) دپارہ د تصدیق

الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلُ

د هغه کتابونو چہ مخکس د دینہ وؤ او دپارہ د وضاحت

كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً

د هر ضروری خبره او دپارہ د هدايت او د رحمت

لِقَوْمٍ يَسْئَلُونَ ۝

هغه قوم لره چہ ایمان راوړی .

ع. ۱ په معنی د غلطی او سهوہ کیدل په طریقہ تبلیغ کس. ع. ۲ مخفف
په معنی د مشدد دے. ع. ۳ کذب د جائب د الله تعالی نه په احتمالونو
تیر و شوؤ سره. نو دا ټول او ویشت احتمالات شول خازن و ثبیلی
دی چہ ظن په معنی. د اختیاری گمان کولو دے او نسبت
دے انبیاء علیهم السلام ته او معنی د کُنی بوا، چہ د الله تعالی
د طرف ته کذب و ثبیلے شوے دے او خلاف د وعدے کرے
شویدے. دا غلطه توجیه ده. دا سے یوسفام شخص مسلمان
نشی کولے نو شان د انبیاء علیهم السلام خودیر اوچت دے
او دا توجیہات چہ تیر شول اکثر د هغه ته خازن په خپل تفسیر
کس راجع کړیدی.

ملا. ۱. پدے آیت کس اثبات د صدق د قرآن دے په

پنځو وجوہاتو سره.

اوله وجه. ۱. دا رښتیني واقعہ د یوسف او د وروڼو د هغه

دلیل دے په صداقت د قرآن.

دویمه وجه. ۱. دے تصدیق دے د کتابونو مخکنو څکه چہ په

هغه کس هم دا قصه پدے طریق سره ذکر ده.

دریمه وجه. ۱. پدیکس بیان د ټولو ضروری عقیدو او احکامو د

خاورمہ وجہ :- دیکھیں ہدایت دے یعنی بیان دے یہ دلیل و نوسرہ۔
 پنجمہ وجہ :- دا چہ رحمت دے مؤمنان و نوسرہ یعنی یہ سبب
 دایمان سرہ یہ دے کتاب رحمتونہ دالہ تعالیٰ تازلیزی یا
 مراد درحمت تہ تثبت او کلکوالے دے لکہ سورۃ آل عمران
 یہ سہ کنش چہ ذکر دے یا مراد ددینہ نرم والے دذریہ دے۔
 عبرۃ لاولی الالباب، بعض دعبرتوتونہ دا دی چہ نتیجہ
 دصبر یہ مصائب و کنش سلامتی او کرامتونہ دی او نتیجہ د
 مکرونو او حسد پنبیمانی رسوائی او ذلت دے۔ دارنگ حقہ ذات
 چہ قادر و وڈ یہ راویستلو د یوسف علیہ السلام د کوہی تہ او بیبا
 د جیل تہ او بادشاہی تہ ورلہ ورکیرہ او ورونرہ او پیلار تہ
 ورسرہ یوخالے کیرہ تو قادر دے چہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم
 لہ یہ ہم کامیابی او نصرت ورکوی۔

تمت تفسیر سورۃ یوسف

سورة الرعد
مکیہآیاتھا ۴۳
آیتھا ۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص یہ نوم دَ اللہ امداد خواہو یہ شروع کو لو کیں چہ رحمن اور حیم دے

الْكَرَقِ تِلْكَ آيَةُ الْكِتَابِ

اللہ تعالیٰ دے دے یہ مراد تہہ پوہیدی، دا آیاتونہ دے لوے کتاب دی،

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة الرعد

پد یکیں اختلاق دے چہ دا سورت مکی دے یا مدنی صحیح
قول دادے چہ دا سورت مکی دے ۔ربط :- دے سورت ربط دے سورت یوسف سرہ دادے چہ
سورة یوسف کیں مسئلہ دے توحید یہ دلیل عقلی سرہ ثابتہ
کپے شہہ ۔ نو پدے سورت کیں عقلی دلیونہ او مثالونہ ذکر
کوی ۔ دارنگ یہ ہفہ سورت کیں اثبات دے صداقت رسول وڈنو
پدے سورت کیں دے شبہاتو جو ابونہ ذکر کوی ۔دعویٰ دے سورت :- دے سورت دودہ دعویٰ دی ۔
اولہ دعویٰ :- اثبات دے توحید دے یہ پینعو طریقو سرہ ۔
اولہ طریقہ :- رد دے یہ خلورو اقسامو دے شرک بانے چہ
شرک یہ علم کیں دے او یہ تصرف کیں دے او یہ عبادت
کیں دے او یہ دعام کیں دے او دا یہ دیارلس آیتون کیں دے ۔
دویمہ طریقہ :- دلیونہ عقلی تفصیلی دی او ہفہ ہم دیارلس
دی یہ حذف دے تکرار سرہ ۔خلورمہ طریقہ :- پینعو مثالونہ دی ۔
پینعمہ طریقہ :- مقابلہ دہ یہ مینخ دے صفاتو دے مؤحد او مشرک
کیں چہ لس صفات دے مؤحد او درے صفات دے مشرک نے ذکر
کپیدی نو دا ہم دیارلس دی ۔

دویمہ دعویٰ :- اثبات دے رسالت دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

وَالَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ

او مغلہ چہ نازل کریشویدے تاتہ د طرف د رب ستانہ

الْحَقُّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ

حق دے خو لیکن زیات خلق

لَا يُؤْمِنُونَ ① اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ

ایمان نہ لری - اللہ تعالیٰ مغلہ ذات دے چہ اوچت کریدے

السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا

آسمانونہ بے د ستونہ چہ تاسو بے دینے

ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ

بیا برابر شویدے د عرش د پاسہ او تابع کریدے د حکم خیل

دے پہ جواب کولو سرہ د شہر و شبہاتو او پہ شہادت د
اللہ تعالیٰ او د اہل کتابو سرہ -

خلاصہ د سورت :- دا سورت تقسیم دے شہر و بابونو کنیں۔

اول باب تراوم آیت پورے دے پدے باب کنیں ترغیب دے

کتاب اللہ تہ پہ آیت مکنیں بیا درے عقلی دلیلوں دے پہ مکنیں

مکنیں بیا درے زجروں دے دی۔ اول زجر پہ انکار د بعث

سرہ دے پہ آیت مکنیں۔ دویم زجر پہ طلب کولو د عذاب

پہ تلوارے سرہ دے - او دریم زجر پہ شبہ کولو سرہ پہ

رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بانڈے۔ پہ طلب کولو د معجزے

سرہ د مغلہ تہ -

تفسیر :- مکنیں پدے آیت کنیں ترغیب دے قرآن تہ پہ درے

طریقو سرہ۔ اول اعجاز د قرآن پہ ذکر د مقطعاتو سرہ -

دویم۔ تِلْكَ آيَةُ الْكِتَابِ ، او الکتاب تہ مراد کامل او عظیم الشان

کتاب دے - او دریم حکم پہ حقانیت د دے او پہ روستو جملہ

کنیں زجر دے پہ ایمان تہ لاوہو سرہ -

الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ط ۱۰ یَجْرِی رَاجِلِ

نمر او سپوږم ، هر یو چلیږی (ځی) په وخت

مَسْمُومِ ط ۱۱ یُرِ الْأَمْرُ یُقْصَلُ

مقرر باندے ، انتظام کوی د ټولو کارونو ته جدا جدا بیانوی الله

الْآیَاتِ لَعَلَّكُمْ یَلْقَآءَ رَبِّکُمْ

دلیلونه د دے د پاره چه په ملاقات د رَب ستاسو

تَوْقِنُوْنَ ۲) وَهُوَ الَّذِی مَنَّ

یقین او کړی تاسو - او الله تعالی هغه ذات دے چه لاسه ده

۲- هر کله چه ایمان نه راوړل په قرآن باندے په سبب د شرک

سره دی نو د شرک درد د پاره عقلی دلیلونه ذکر کوی. په دے

آیت کس اول دلیل عقلی دے او د قدرت د الله تعالی نه پنځه

امور ذکر کړل شوی دی او دا ټول د نظام علوی سره تعلق لری.

بَغِیْرَ عَمِّ شَرَوْتْهَا ، د دے دوه معنی دی. اوله معنی داده چه

آسمان یې اوچت کړیدلے بغیر د ستونو نه ، وینئ تاسو دا

آسمانونه چه ستنه ورته نشته. او دویمه معنی داده اوچت

کړلے دی آسمانونه بغیر د داسے ستونو نه چه تاسو یې وینئ

یعنی ستنه شته خو تاسو یې نه وینئ. لیکن اول قول صحیح د

ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ ، استوی او عرش په معنی حقیقی

سره دی بغیر د تشبیه او تمثیل نه او کیفیت یې معلوم نه

دے او تاویل یې حرام دے.

لَا جَلَّ مِثْلُی ، مراد د دینه فنا د دنیا ده.

یُرِ الْأَمْرُ ، یعنی روستو د رفع او استوی او تسخیر نه

تدبیر د دے یې بل چاته سپارلے نه دے پخپله نظام

چلوی.

یُقْصَلُ الْآیَاتِ ، هغه دلیلونه مراد دی چه دلالت کوی په

الْأَرْضِ وَجَعَلْ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا

زمکہ او پیدا کریدی پہ ہفت کتب پاخہ غرونہ اوسیند ونہ

وَمِنْ كُلِّ الشَّجَرِ جَعَلْ فِيهَا

او د ہر قسم میوؤ نہ پیدا کری دی پہ ہفت کتب

زُوجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشَى اللَّيْلُ

جوڑے دوہ اخوندوی شپہ

السَّهَارُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ

ورخ نہ ، یقیناً پہ دیکھیں دیر دلیونہ د توحید دی

لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝۳ وَفِي الْأَرْضِ

ہفت قوم لہ چہ فکر کوی ۔ او پہ زمکہ کتب

توحید او پورہ قدرت د اللہ تعالیٰ باندے ۔

لِقَوْمٍ، یعنی سرہ د توحید نہ داد لیلونہ د بعث بعد الموت ہم دی ۔

مطلب دا آیت دویم دلیل عقلی سفلی دے ۔ او قدرت د اللہ تعالیٰ نہ یے پنچہ امور ذکر کریدی ۔ زُوجَيْنِ، مراد دادے چہ پہ بتولو بو تو کتب جوڑے یعنی مذکر او مؤنث شتہ ۔ او دویم قول دادے چہ مراد د زُوجَيْنِ، نہ دوہ قسمہ دی لکہ خوہے او ترہے او وپے دلے او غتے دلے او کوندے او اوچے او تورے او سپینے شتہ او سرے وغیرہ ۔ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ، پہ مخکس آیت کتب صرف محسوسات ذکر کری وؤ او پدے آیت کتب د محسوساتو سرہ معقولات ہم ذکر دی ۔

زوجیت د شمراتو او انقلاباتو د شپہ او ورخو او د فکر تہ محتاج دی نو دے آیت پہ آخر کتب یے یتفکرون ذکر کرو ۔ خکہ چہ فکر و نیلے شی راویستل د معقولاتو د محسوساتو نہ ۔

قِطْعٌ مُّتَجَوِّرٌ وَجَدْتُمْ مِّنْ أَعْنَابٍ

تکڑے دی دیوبل کاوند کیں او باغونہ دی دے انکورو نہ

وَزُرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنَوَانٌ وَغَيْرُ

او فصلونہ او کجورے کورے ریدروٹھاٹکو والا اورنگی رنگی

صِنَوَانٌ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَتُفَضِّلُ

ر بغیر دے ٹھاٹگو نہ او بہ کیری پہ یو قسم او بو سرہ او غورے والے ورکوڑ

بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ إِنَّ

بعضو سرہ پہ بعضو باندے پہ خوند کیں ، یقیناً

فِي ذَلِكَ لَآيَاتٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿۴﴾

پہ دیکھن دی دلیلو نہ ہنہ قوم لہہ چہ عقل لری ۔

مک :- دا دریم دلیل عقلی دے او پدیکیں ہم دے قدرت د اللہ تعالیٰ نہ پنخہ امور ذکر دی ۔

مُتَجَوِّرٌ ، یعنی مختلفہ تکڑے دے زمکے چہ دیوبل سرہ نزدے دی آبادے زمکے او خورہ دارے زمکے او مختلف رنگونو والا۔ صِنَوَانٌ ، جمع دہ ، دے صِنَوَانِ کجورہ چہ دیوویخ نہ ہے دیرے ٹھاٹگو راوتلے وی او غیر صِنَوَانِ ہنہ دی چہ دیوویخ نہ یوہ تنہ ہے ٹھاٹگو وی ۔

وَتُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأَكْلِ ، یعنی زمکہ یوہ دہ او او بہ ہم یو قسم دی او حال دادے چہ میوے مختلفہ دی ۔

او دا صریح رد دے پہ ہنہ خلقو چہ طبیعت او مادہ پرست دی چہ کہ چرے پیدا کیدل د اشیاء پہ طبیعت او مادہ سرہ ولے نو نہ یہ وڈ اختلاف پہ میوڑ کیں ۔ نو معلومہ د دینہ دا شوبہ چہ پیدا کوڑنکے اللہ تعالیٰ دے ۔

لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ، ہرکلا چہ مجاورت دے تکرہ دے زمکے او اختلاف دے

وَاِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ اِذَا

او کہ تہ حیران ہیں دے دوی دے انکار تہ دے توحید نہ نو حیران تیا خبرہ دے دے وینا دے دے ایا کہ

كُنَّا شُرَآءَآءِآتَا لِفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ

مونہ خاورے شو آیا مونہ بہ شو بہ پیدا کش نوی کنس

اُولَٰئِكَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ

دا دغہ خلق دی چہ کفر ہے کریدے بہ رب خیل ہا ندے

وَاُولَٰئِكَ الَّا غُلَّ فِيْ اَعْنَاقِهِمْ

او دغہ خلق طوق تہ بہ واچولے شی دے دوی بہ سہو نو کنس

وَاُولَٰئِكَ اَصْحَابُ السَّارِّهِمْ فِيْهَا

او دغہ کسان اور والا دی دوی بہ بہ ہفے کنس

خُلِدُوْنَ ۝ وَيَسْتَعْجِلُوْنَكَ بِالْسَّيِّئَةِ

ہمیشہ وی ۔ او بہ تادی سرہ خواری ستانہ عذاب

باغونو او فصلونو او دے غاٹکو او خوندا ونو سرہ دیو والی دے او وواو
زمکے تہ صرف معقولی امور دی ۔ دے دے وجہ تہ ہے یعقلون
ذکر کرو ۔

۱۔ پدے آیت کنس زجر دے منکرینور دے بعث بعد الموت
تہ سرہ دے تخویف اخروی تہ او معنی دے آیت دادہ چہ کہ تہ
تعجب کوئے بہ انکار دے دوی دے توحید نہ نو تعجب او کرہ دے بے
خبرے دے دوی تہ ہم چہ ہفہ انکار دے بعث بعد الموت دے ۔
فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ عبارت داسے دے فذ و عجب ر تعجب والادے
او وجہ دے عجیبیت دادہ چہ دا قول دے دوی بشکارہ انکار دے دے قدرت
دے اللہ تعالیٰ تہ ۔

اُولَٰئِكَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ دا دلیل دے چہ انکار دے بعث
نہ یقینا کفر دے ۔

قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ

وہ اندے دایمان را وہلوتہ او حال دا چہ تیر شوی دی د

قَبْلِهِمُ الْمُتَكَلِّفُونَ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو

دوی نہ مخکین عذابوتہ شرموونکی، او یقیناً رب ستا

مَغْفِرَةٌ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ

مختہ کوونکے دے خلقوتہ سرہ دظلم د هغوی نہ او یقیناً

رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ۝ وَيَقُولُ

رب ستا خامغا سخت عذاب و کوونکے دے - او وائی

وَأُولَٰئِكَ الْأَعْلَىٰ فِي أَعْنَاقِهِمْ، دایہ دنیا کین یہ طریقہ د مثال

سرہ دہ یعنی د دوی غاپے تہ پتیخ د تقلید د گمراہو پرتے دی

دلیل و سرہ نشیہ دے یا یہ قیامت کین حقیقتاً داسے حالت

کین بہ وی - اَعْلَىٰ، جمع د غل دہ پتیخ د خرمنے چہ یہ هغے

باندے ویختہ وی او یہ هغے کین سپرے شوے وی -

۴ - پدیکین زجر دے یہ تلوار سرہ طلب کولو د عذاب لہرہ

مخکین دایمان را وہلوتہ لکہ سورۃ الانفال ۴۴ کین -

قَبْلَ الْحَسَنَةِ، مراد د دینہ ایمان را وہل دی او توبہ کول دی

د شرک نہ -

الْمُتَكَلِّفُونَ، جمع د مُتَكَلِّفٌ دہ هغے عذابوتہ وائی چہ شرمول

کوی د دے وچہ نہ د مقتول نہ خوگو تہ یا پوزہ وغیرہ پرکولو

تہ مُتَكَلِّفٌ وئیلے شئی -

وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ، دظلم نہ مراد کفر

او شرک دے او مغفرت یہ معنی د روستو کولو د عذاب دے

یعنی اللہ تعالیٰ روستو کوی عذاب لہرہ د خلقوتہ سرہ د شرک

د هغوی نہ - یا مغفرت پخیلہ معنی دے لیکن شرط دایمان

و سرہ مراد دے - معنی دادہ چہ اللہ بخنی خلق روستو د

الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ

هغه کسان چه کافران دی ولے ته نشی نازلیدلے پداہ باندے

إِيَّاهُ مِنْ رَبِّهِ إِنَّكَ أَنْتَ مُنْذِرٌ

معجزه د رب د طرف ته ، یقیناً ته بیرہ ورکوؤنکے پے

وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ۝ اللَّهُ يَعْلَمُ

او د هر قوم د ہارہ دعوت ورکوؤنکے پے ۔ اللہ تعالیٰ علم لری

شُرک کولو ته خو پیدلے شرط چه ایمان راویری یا د ظلم ته مراد
سوا د کفر او شرک ته نور گنا هو نه دی او د الناس ته مراد
مؤمنان دی معنی داده چه یقیناً اللہ تعالیٰ بخشنه کوی مؤمنانو
ته سره د گنا هو نو د هغوی نه کله چه او خواہی او که او خواہی
نو عذاب به خه وخت پورے ورکوی۔

ک۔ د از جر دے متکرینو ته په طلب کولو د دوی معجزات د
نبی صلی اللہ علیہ وسلم نه او دلته مراد د آیت نه تا اشنا عذابونه
راو ستل دی د آسمان یا د زمکه ته په قرینہ د یَسْتَعْجِلُونَكَ
بِالشَّيْءِ، سره لکه چه په سورة بنی اسرائیل ۷۹ کس ذکر دی۔
او مطلب دادے چه معجزات دوی د نبی صلی اللہ علیہ وسلم
په اختیار کس کنری نو خکه پے د هغه ته طلب کوی لیکن د هغه کار
خو صرف اذار دے۔

وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ، دا مستقلة جمله ده خبر مقدم او مبتداء
مؤخره۔ معنی داده چه "د هر یو قوم د پاره مستقل هدايت
کوونکی وی" که نبی وی او که غیر نبی او یا دا جمله عطف ده په
منذر باندے نو معنی داشوه چه بیشکه ته ویره ورکوؤنکے او
هدایت کوؤنکے پے بتولو قومونو ته۔ نو دلیل شو په عموم د
بعثت د نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے۔ یا مبتداء محذوف ده
یعنی واللہ لكل قوم هاد۔

مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيصُ

دھنچہ چہ پہ کبیرہ پور تہ کوی ہرہ زناتہ او ہنچہ چہ کبوی

الْأَرْحَامُ وَمَا شَرَّدَا دُطُوكُلُّ شَيْءٍ

بچہ دانہ او ہنچہ چہ زیاتوی او ہر شے

عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ۝ عَلِيمُ الْغَيْبِ

د اللہ تعالیٰ سرہ پہ خاص انداز سرہ دی۔ عالم دے پہ پتہ

وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرِ الْمُنْتَعَالِ ۝ سَوَاءٌ

او شکار باندے دیر لوے دے او پور تہ دے۔ برابر دی

مِّنْكُمْ مَّنْ أَسْرَ الْقَوْلِ وَمَنْ جَهَرَ

ستاسو تہ (پہ علم د اللہ تعالیٰ کیں) ہنچہ شوک چہ پتہ کوی وینا او ہنچہ چہ شکار

بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ

وینا کوی او ہنچہ شوک چہ پتہ وینکے وی د شپہ

وَسَارِبٍ بِاللَّهَارِ ۝ لَهُ مُعَقَّبَاتٌ

او گرس د ورٹہ۔ د اللہ تعالیٰ پہ اختیار کیں دی وار پہ وار

م۔ خالصہ: د دے آیت تہ دویم باب دے تر ملا پورے پہ باب کیں پنچہ عقلی دلیلو تہ دی پہ رد د شرک فی العلم د آیت م۔ تہ تر ملا پورے۔ بیا حال د ملا ٹکو ذکر کوی پہ طریقہ د دلیل نقلی باندے سرہ د تخویف تہ پہ ملا کیں۔ بیا رد دے د شرک فی الدعاء پہ مثال سرہ پہ آیت ملا کیں۔

تفسیر: پہ دے دریو آیتونو م۔ م۔ م۔ کیں اثبات د علم غیب دے اللہ تعالیٰ لہرہ دوستو د ذکر کولو د دلیلو تہ د قدرت د اللہ تعالیٰ تہ۔

وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا شَرَّدَا دُ، مراد د دے دادے چہ کلمہ

مَنْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ

راتلونکی ملائک و ہاندے او دوستو د انسان تہ

يَحْفَظُونَكَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ط إِنَّ اللَّهَ

چہ حفاظت کوی د ہونہ پہ سبب د حکم د اللہ تعالیٰ، یقیناً اللہ تعالیٰ

لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا

تہ بدلوی ہونہ حال چہ پہ یو قوم باندے وی ترہنے پورے چہ بدل کری دوی ہونہ

بِأَنفُسِهِمْ ط وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ

چہ د دوی نفسوتہ پر مشغول دی، او کلہ چہ او غولای اللہ تعالیٰ پہ یو قوم باندے

ولد مخکین د مودے تہ پیدا شی چہ ہونہ تہہ میا شتے دی عادتاً
او کلہ مودہ زیاتہ شی پہ رحم کنس او پہ ہونے کین اختلاف دے د
اہل علمو د امام ابوحنیفہؒ پہ نیز دودہ کلونہ دی او د امام شافعیؒ
پہ نیز خلور او د امام مالکؒ پہ نیز پنخہ کلونہ او کمہ مودہ
شپر میا شتے دہ او دارنگ کلہ د ولد انداموتہ ناقص وی او کلہ
زیاتوی دارنگ کلہ کلہ یو ولد ناقص الخلقت وی۔

وَمَا تَنْزُدُ لَهُ، یعنی دیونہ زیات اولاد۔

وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ، دے یوہ معنی د گر خیدونکے او دویمہ معنی
پے دادہ بنکارہ کینونکے او دریمہ معنی دہ پتہیں ونکے لیکن رومہ
دودہ معنی غورہ دی۔

الْكَبِيرُ، لونی د ذات او د صفاتو دواہوتہ شامل دے۔

الْمُتَعَالِ، د علونہ ماخوذ دے یعنی پورتہ او اوچت دے
حکہ چہ د عرش د پاسہ دے د ہونہ تہ بل خیز پورتہ نشتہ
دے۔

سُوًّا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ

چه تکلیف نوشتہ واپس کوونک دھفے او نشتہ دوی لره

مِنْ دُونِهِ مِنْ وَاِلَّا ۝ هُوَ الَّذِي

سوا د الله تعالى نه خوگ سا توونک - الله تعالى هغه ذات دے

يُرِيكُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا

چه بشارت تا سوتله بریننا د ویرے او د طمع د پاره

ملا۔ دا هم دلیل عقلی دے په تصرف او په علم د الله تعالى باندے۔
مُعَقَّبَاتٍ، مراد د دینه هغه ملائک دی چه د شپے او د ورځے نمبر په
نمبر راجح د انسانانو د حفاظت د پاره او دا غیر دی د کرامات کاتبین
نه او د لفظ د له معنی دا ده چه خاص د الله تعالى په اختیار کس
دی۔

يَحْفَظُونَهُ، د شر د جناتو او نور و حشراتو نه حفاظت کوی۔ او
مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَرَمِنْ خَلْفِهِ، متعلق دے په یحفظونه پورے
یا متعلق دے په معقبات پورے۔

مِنْ أَمْرِ اللَّهِ، مِنْ اجليه دے یا په معنی د باء سره دے۔
إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ، دارنگ
سورة الانفال ۸۳ کس هم تیر شوی دی او دا جمله جواب د
سوال ده چه هرکله ملائک حفاظت کوی د انسان نو بیا په ده باندے
عذاب او مصیبت ولے نازلیدی؟

جواب:- الله تعالى دا حفاظت د انسان نه نه بدلوی تر هغه پورے چه
دا انسان خپل حال بدل کړی یعنی ایمان او توحید او سنت پریدوی
او په کفر او شرک او بدعت کس اخته شی نو الله تعالى ترینه حفاظت
لرے کړی۔

يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ، دا مراد نه دے چه انسان د الله تعالى د طرف
نه احوال بدل ولے شی بلکه دا نسبت سببی دے یعنی په سبب د
کنا هونو سره دغه حالت د خیر بدل شی۔

وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ۝۱۲ وَيُسَبِّحُ

او پیدا کوی وریخے درنے - او تسبیح وائی

الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلِیْکَةُ مِنْ

رعد سرہ د ستائیتے اللہ تعالیٰ ناو نور ملائک د وچ د

خِیْفَتِهِ ۝ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِیْبُ

ویرسے د اللہ تعالیٰ تہ او رالہری تندرولہ نو رسوی ہفہ

بِهَا مَنْ یَشَاءُ وَهُمْ یُجَادِلُونَ

ہفہ چاتہ چہ او خواہی او دوی جگرہ کوی

فِی اللّٰهِ وَهُوَ شَرِیْدُ الْبَحَالِ ۝۱۳

پہ توحید د اللہ تعالیٰ کنس او ہفہ سخت تیوژکے دے -

وَإِذَا أَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَ لَهُ ، د اہم جواب د سوال

دے - سوال دا دے چہ کلا یو انسان یو عمل نہ وی کرے او حال

دا چہ پہ ہفہ باندے مصائب راجی تو ملائک خہ رنگہ حفاظت کوی

حاصل د جواب دا دے چہ ہر مصیبت پہ ارادہ د اللہ تعالیٰ سرہ

لاحتی نو ارادہ د اللہ تعالیٰ ملائک نشی واپس کولے او نور مخلوق

ہم مدد نشی کولے -

ملا - پدے آیت کنس ہم دلیل عقلی دے پہ تصرفاتو د اللہ تعالیٰ سرہ

حَقُّوْنَا وَظَمَمْنَا ، یعنی د برق نہ میرہ د تندر وی او طمع د باران ہم - د

ہمدان نہ میرہ د بعضو خلقو چہ چاتہ پکنس نقصان وی او د بعضو د پالو

طمع د فائدو -

الثِّقَالَ ، ہفہ وریخے چہ پہ باران سرہ درنے وی -

ملا - پدے آیت کنس دلیل نقلی دے د ملائکو نہ پہ توحید د

اللہ تعالیٰ حکمہ چہ تسبیح او حمد کلمات د توحید دی او ورسرہ

تحویف د نبوی ہم دے -

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ

خاص داللہ تعالیٰ بلندہ حق بلندہ دہ ، او ہندہ کسان چہ دوی تریندہ مدغواہی

مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ

سوا داللہ تعالیٰ نہ نشی قبولو لے دوی لہ

بِشَيْءٍ إِلَّا كِبَاسِطٍ كَفِّيهِ إِلَى الْمَاءِ

ہیتہ حاجت نہ دے ددوی مثال مگر پشان دہفہ چاچہ اوکد کر ورغواہی

لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغٍ ط وَمَا

دے دیار چہ اور سی ددہ خولے تہ او تہ دی ہفہ رسید ونگی دہ تہ ، او نہ دہ

دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ۝۱۴

دعا د کافرانو مگر یہ کسراہی کیں دہ

الرَّعْدُ ، دَا مَلِكٌ دَلْ چہ مقرر دے یہ وریشو او حمد لولی

ہر وخت کیں او خاص یہ وخت د باران ورید لو کیں - او بل

قول دادے چہ رعد آواز د وریشو تہ وائی ریعنی گرہیدل) او

نسبت د تسبیح ہفہ تہ یہ طریقہ د حال سرہ دہ - نہ چہ یہ

طریقہ د قال سرہ -

وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ ، وَاو حالیہ دے یعنی صاعقہ یہ دوی

باندے راسخی یہ وخت د جدال کولو کیں یا وواستینافیہ دے

دپارہ د زجر د مشرکینو -

بَلَاءٌ - د آیت نتیجہ دہ د تیر و شو دلیلو نویدے قول کیں چہ

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ دہ دودہ توجیہ دی -

اولہ توجیہ معنی دادہ چہ لہ خبر مقدم دے دپارہ د تخصیص

واضافت د دعوت اضافت د موصوف دے صفت تہ یعنی حقہ

بلندہ خاص اللہ تعالیٰ لہ دہ او دغیر اللہ بلندہ باطلہ دہ -

دویمہ توجیہ معنی دادہ چہ دعوت الحق د توحید دے معنی

وَاللّٰهُ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

او خاص اللہ تعالیٰ لہ سجدا کوی ہفہ خوک چہ دی پہ آسمانوں او زمکہ کنیں

دادہ چہ دعوت د توحید خاص د اللہ تعالیٰ دعوت دے او د مشرکانو دعوت باطل دے لیکن اولہ توجیہ د دوستو جملے سرہ پورہ مناسبتہ دہ ۔

او پدے آیت کنیں رد د شرک فی الدعاء دے پہ طریقہ د مثال سرہ حاصل د مثال دادے چہ یوکس وی او لاسونہ یے او گدہ کپی وی او بوتہ پدے مقصد چہ ہفہ او بہ ددہ خولے تہ را اورسی او آواز کوی او بوتہ لیکن ہفہ او بہ دہ تہ نشی رسیدے ۔ نو دارنگ ہفہ مشرک چہ را مدد شہ وائی ہفہ چاتہ چہ دے یے حاجت پورہ کوونکے کنہی سوا د اللہ تعالیٰ تہ او ہفہ لرے وی ددہ تہ او یا مری وی نو ہفہ ددہ آواز نشی آوریں تہ او تہ ددہ حاجت پورہ کولے شہ نو د معبودانو باطلو تشبیہ یے ورکریں د او بوتہ سرہ چہ تہ وینی او تہ آوری او تہ چاتہ پخیلہ رسیدے شہ ۔

بلہ طریقہ ددے تمثیل دادہ چہ یو تیرے سرے وی او سراب اویتی او خیال او کپی چہ دا او بہ دی او لاس او گدوی ہفہ تہ چہ ہفہ ددہ خولے تہ را اورسی او حال دادے چہ ہفہ دہ تہ نشی را رسیدے حکم چہ ددہ گمان غلط دے ۔ نو دارنگ ہفہ مشرک دے چہ پہ معبود باطل باتدے عقیدہ لری چہ دا اللہ دے او دے د ہفہ تہ حاجتو تہ ہم غواہی او ہفہ ددہ حاجت نشی پورہ کولے ددے وچے نہ چہ ددہ عقیدہ باطلہ دہ حکم چہ غیر اللہ یے اللہ کنہے دے ۔

وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ، ددے معنی دادہ ہفہ کافران چہ د اللہ تعالیٰ تہ سوا ذیل چاتہ حاجتو تہ غواہی نو دا دعائہ دہ مگر شرک او گمراہی دہ ۔ او بلہ معنی دادہ چہ کافران د اللہ تعالیٰ تہ دعا غواہی نو ہفہ بر بادوی یعنی پہ ہفہ اجر و ثواب نہ حاصلیری اگرچہ دنیا کنیں کلہ کلہ قبلیری ۔

طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُم بِالْغُدُوِّ

غوک پہ رضا او غوک پہ زور او سوری دے دوی صبا فی

وَالْأَصَالِ ۝ ۱۵ ۝ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ

او بیگانی - تہ اوایہ غوک دے رب دے آسمانوں تو

۱۵۔ خلاصہ :- دے آیت تہ دریم باب دے تر ۱۵ پورے
پہ دیکھن نہم دلیل عقلی دے بیا لسم دلیل عقلی پہ ملاکین دے
سره دے زجر تہ پہ شرک فی التصرف سره ، او دوه مثالونہ دی او
بیا یو لسم دلیل عقلی دے سره دے دوه مثالونہ پہ سک آیت
کین بیا تقابل پہ مینج دے مؤحدینو او مشرکینو کین دے پہ
تخویف او بشارت سره او پہ ذکر دے لسم صفاتو دے مؤحدینو سره
دے بشارت تہ دے آیت تہ تر ۱۵ پورے او ذکر دے در یو صفاتو دے
مشرکینو او تخویف پہ آیت کین -

تفسیر :- پد آیت کین نہم دلیل عقلی دے پہ ذکر دے سجود دے تمام عالم سره
او مراد دے سجود تہ انقیاد دے امر تشریعی او تکوینی تہ مؤمنان دواہ قسمہ
انقیاد طوعاً کوی او مشرکان انقیاد تکوینی کوی کرہا ، یا مراد دے سجود تہ سجد حقیقیہ
دے او مَنْ فِي السَّمَوَاتِ ، ملائک دی او مراد دے وَالْأَرْضِ ، تہ مؤمنان
دی او پہ کرہا ، سره مراد دے بعد دے استدلال تہ یعنی
پہ دلیل سره مجبورہ شوی دی ، نو سجدہ اللہ تعالیٰ لہ خاص
کوی یا مراد دے طوعاً ، او وَكَرْهًا ، تہ حالت دے خوشحالی او حالت دے
خفگان دے یعنی دوی پہ دواہو حالاتو کین اللہ تعالیٰ تہ سجدہ
کوی -

بِالْغُدُوِّ وَالْأَصَالِ ، پہ بعضو ملکونو کین دے زوال پہ وخت
کین سورے تہ وی حکمہ دے ذکر او تہ شو یا غدا و مخکین دے
زوال تہ او اصال روستو دے زوال تہ وی -

وَالْأَرْضِ قُلُّ اللَّهِ قُلُّ أَفَاتُخَذُتُمْ

او دے، اووایہ اللہ تعالیٰ دے، اووایہ آیا نبولے دی تا سو

مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ لَا يَمْلِكُونَ

سوا د اللہ تعالیٰ تہ مدد کاران چہ واک نہ لری

لَا نَفْسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلُّ

خان د پاره د ہیثم فائدے او تہ د ہیثم نقصان اووایہ

هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ

آیا برابر دے ہوندا او لید ونگے

أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ

او آیا برابر دی تیارے او رتہا

أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا

آیا مقرر کری دی دوی اللہ تعالیٰ لہ یرخہ والا رہہ بندگی کنیں پیدا ائش کریں

كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ

ہقوی پشان د پید ائش د اللہ تعالیٰ نوکرا و دشوید لے پید ائش پہ دوی بانڈے

قُلُّ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ

اووایہ تہ اللہ تعالیٰ پید کوونکے د ہر شے دے او ہنہ

الْوَّاحِدُ الْقَهَّارُ ۱۶ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ

یو دے زورور دے - زورولے دی د برة طرف تہ

مَلَكًا يَكْنِى لِسْمِ دَلِيلِ عَقْلِ دے او بیا زجر دے مشرکینو تہ

اور دے پہ شرک فی التصرف باتدے بیا د وہ مثالونہ دی اول

مثال د موحد او د مشرک دے پہ الاعی والبصیر سرہ او دویم

مثال د شرک او د توحید دے پہ الظلمت والنور سرہ بیا زجر

مَاءً فَسَالَتْ اَوْدِيَةً يُقَدِّرُهَا فَاَحْتَمَلُ

اوبہ نو او بھیری کندے د خپل انداز برابر نو را او خیزوی

السَّيْلِ رَبُّنَا رَبُّنَا رَبُّنَا

سیلاب زکونه اوچت ، او د هغه نه چه

يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ

گرموی دوی هغه لړه په اور کښ د پاره د طلب

حَلِيَةٍ اَوْ مَتَاعٍ رَبُّنَا مَثَلُهُ

د کالو یا د سامان زکونه دی پشان د دے ،

كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ

دغسے بیانوی مثال الله تعالی د حق او د باطل ،

فَاَمَّا الرِّبُّ فَيَنْهَبُ جُفَاءً

نو هرچه زک دے نولار شوی بے کاره

دے مشرکینو ته چه خالق د هر څیز یو الله تعالی دے او په خلق کښ د هغه سره څوک شریک نشته نو ول د هغه سره په بندگۍ کښ څوک شریک جوړوی .

قُلِ اللّٰهُ هُوَ مَلِكٌ هُوَ مَشْرُكٌ شَوْلٌ حُكٌ هُوَ هُغْوِی د الله تعالی ته سوا بل رب نه کنرلو نو نبی صلی الله علیه وسلم ته امر او شو چه ته په خپله جواب ذکر کړه .

اَفَاَتُخَذَ شُرَکَآءُ د شرک د ربوبیت د تردید ته روستور د دے په شرک فی التصرف باندے او داسے په سورة فرقان سترگښ دی اَمْرٌ جَعَلُوا لِلّٰهِ شُرَکَآءَ ، دا زجر دے په شرک فی الالوهیت باندے په دلیل د نفی د خالقیت د غیر الله سره او مدخول د امر خلقو دے او استفهام انکاری دے .

وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَمَا كُنْتَ

او مرچہ مفہم دے چہ نفع ورکوی خلقوتہ نو باقی پاتے شی

فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ

پہ زمکہ کنس ، دغہ شان بیا نوی اللہ تعالیٰ

الْأَمْثَالِ ۚ لَئِنْ أَسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ

مثالونہ - ہغہ چالہ چہ خبرہ پے او منلہ د رب خپل

ہک :- پہ دے آیت کنس یولسم دلیل عقلی دے اولاً بیا ذکر د دوو
مثالونو دے پہ بارہ د مقابلہ د حق او د باطل کنس ، تفصیل د اول
مثال دادے چہ باران اووریبری نوپہ کنداو کنس سیلاب یوتہ راشی
پہ مقدار د هرے یوے کنداے او ورسره د سیلاب د پاسہ اوچت
زکوٰۃ وی بیا خہ مودہ وروستہ زک اوچ شی اوصفا او بہ د
خلقو د فائدے د پارہ پاتے شی نو دارنگ بعضے خلق علم د توحید
او د سنت حاصل کری او هر یو د خپل معذت مطابق عالم شی بیا
دوی پشان د سیلاب د دعوت د پارہ مختلف اطرافو کنس خواہ
شی نو د دوی پہ مقابلہ کنس باطل پرست خلق را اوچت شی
او شبہات کوی پہ حق باندے او پہ اول وخت کنس هغوی
غالب وی بیا خہ وخت وروستہ دغہ باطل پرست مغلوب او بے
کارہ شی او حق دین پہ دنیا کنس پاتے شی او خلق د هغ نہ
فائدے اخلی - او تفصیل د دویم مثال دادے چہ زرگران
سره زر او سپین زرتانبہ قلعی وغیرہ پہ اور سرہ ویلی کری
نو د بعضونہ کالی جوہ کری د صرف زینت د پارہ او د بعضونہ
نور سامان جوہ کری چہ د هغ نہ خہ فائدہ اخستے کیبری لیکن
د دغہ او بو ویلی کرے شوو د پاسہ هم زک راشی بیا خہ وخت پس
د زک بے کارہ شی او سوچہ زر پاتے شی چہ د هغ نہ کالی د زینت
د پارہ او سامان جوہ وی لکہ لوخی او خلق ترینہ فائدے اخلی نو
دارنگ هغہ علماء دی چہ د قرآن او د سنت علم پے د خپل

الْحُسْنَىٰ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا

خاستہ حال دے، او ہفہ شوک چہ خیرہ تہ منی

لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ

درب خیل کہ چرے شی ددوی دپارہ ہفہ خہ چہ پہ زمکہ کیں دی

جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَا

تول او دومرقدار ورسره شی خاٹاپہ جرمانہ کیں بہ ورکوی

بِهِ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ

ہفہ لہ، دغہ کسان دوی لہ بد حساب دے

وَمَا لَهُمْ بِهِمْ وَيَسُّ إِلَيْهَا دُ

او خاٹے د ورتلو ددوی جہم دے، او ناکارہ خاٹے دے تیار کریشوے۔

استعداد مطابق حاصل کریدے او بیا پہ نشر و اشاعت دے دے علم کیں پہ درس و تدریس سرہ محنت کوی او غلط مسائل دے شرک او بدعاتو د حق تہ جدا کوی او پہ دے ذریعہ نور اہل علم پیدا کوی چہ ہفہ دودہ قسمہ دی اول ہفہ دکارا و د فائدے خلق وی چہ نور و تہ فائدے ورکری دویم داسے خلق چہ پخبلہ د علم تہ محان دپارہ فائدہ اخلی۔ لیکن ددوی پہ مخالفت کیں باطل پرست ملیان وی بیا خہ وخت پس ہفہ باطل پرست کمزوری شی او حق پرستو خلقو تہ فائدے رسی۔

فائدہ :- ہر کلاہ چہ دعوت پہ دودہ طریقو سرہ دے یو دعوت پہ سفر کولو سرہ او گر خیدا لو سرہ او دویم پہ طریقہ ددرس او تدریس سرہ، نو ددے وچہ تہ دودہ مثالو تہ یے ذکر کریدی خود دواہر و مبداء د قرآن و حدیث لو ستل او ایزدہ کول دی شکہ چہ بغیر د علم د وحی تہ دعوت نشی کیدے۔

۱۵۔ پدے آیت کیں ذکر د فریقین دے چہ پیدا کیدی پہ دعوت

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ

آیا نو شوک چہ یقین لری چہ هغه خہ چہ نازل کریشویدے تاتہ

مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى

درب د طرف تہ حق دے پشان د هغه چا دے چہ ہوندا وی رد حقانیت د

إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ۱۹

یقیناً نصیحت قبولی صفا عقل والا -

الَّذِينَ يُوقُونَ بَعْدَ اللَّهِ

دا هغه کسان دی چہ پورہ کوی لوظ د اللہ تعالیٰ لہ

وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ ۲۰ وَالَّذِينَ

او نہ ماتوی دوی پوخ لوظ - او دا هغه کسان دی

سره چہ اهل حق او اهل باطل دے یہ طریقہ د مقابلہ سرہ
اهل حق د پیارہ بشارت دے او د اهل باطل د پیارہ تحریف
اخروی دے -

سَوُّوْا الْحِسَابِ ، دا دے چہ مناقشہ او کرے شی او د ہرے ذرے
ذرے تیوس او شی او ہیخ جرم ورتہ تہ مواف کوی -

۱۹ :- پدے آیت کنس ہم مقابلہ د فریقینو ذکر دہ یو فریق
هغه دے چہ د قرآن او د توحید پہ حقانیت باندے علم او یقین
لری او دوی استجابوا کنس داخل دی - او دویم فریق هغه
دے چہ د توحید او د قرآن تہ جاہل دی او هغه تہ اعلیٰ و ثبلی
دی او هغه لم یستجیبوا والا دی او پدے آیت کنس د اهل حق
د لسو صفت تہ اول صفت ذکر شویدے چہ هغه اولوا الباب دے -

۲۰ :- پدے آیت کنس د اهل حق دوه صفات ذکر شوی دی او
يُوقُونَ بَعْدَ اللَّهِ ، د عہد تہ توحید د اللہ تعالیٰ او ہول او امر
او نواہی مراد دی او دا عہد یہ عقلی او ثقلی دلیلونو سرہ
مضبوط کرے شویدے نو حکم ورتہ الميثاق ، وائی نو عہد

يُصَلُّونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ

چوہ پیوست کوی ہغہ چوہ اللہ تعالیٰ حکم کریدے دھغہ پہ پیوست ساتلو

وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ

اوویرہ کوی د رب خیل نہ او ویریزی د بد

الْحِسَابِ ۲۱ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ

حساب نہ - او داہغہ کسان دی چوہ صبریہ کریدے دیارہ دطلب

وَجْهٍ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ

د مخ د رب خیل او پابندی کریدہ پہ مونخونو باندے

وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا

او خرچہ یے کریدے دھغہ تہ چوہ ورکری دی مونخو دوی تہ پست

وَعَلَانِيَةً وَيَدْعَوْنَ بِالْحَسَنَةِ

او بشکارہ او دفع کوی پہ بنہ کار سرہ

او میثاق یو خیز دے نو یو صفت ثبوت دے او بل صفت سلبی دے
یا عہد اللہ نہ مراد عہود الہیہ دی او الميثاق نہ مراد عہود دے
بند گانو دی -

۲۱ پہ دے کنس د اہل حق درے صفات ذکر شوی دی ددے اول
صفت تشریح پہ تفسیر د سورة بقرہ کنس تیرہ شوے دہ فرق
د خشیت او د خوف دا دے چوہ خشیت مستعملیری اکثر پہ مقام
د تعظیم کنس سرہ د علم نہ پہ حال د مخشی عنہ او خوف عام دے
کہ تعظیم ورسرہ وی او کہ نہ ددے وچ نہ کلہ خوف د اللہ تعالیٰ
نہ وی او ایمان نہ وی لکہ خوف د ابلیس پہ غزوہ د بدار کنس
او دارنگ خوف کلہ د غیر اللہ نہ ہم وی پہ طبعی طور سرہ او
خشیت خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے -

السَّيِّئَةِ أُولَئِكَ لَهُمْ عُقُوبٌ أَلَمْ أَرِ

بدی کڑہ دغہ کسان دوی لڑہ بنہ انجام ذکر روستنی دے

جَدَّتْ عَدَنُ يَدُ خُلُوتِهَا وَمَنْ

چہ جنتوتہ دہیشوالی دی داخلیدی بہ ہفتہ او ہفتہ خوک

صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ

چہ ددوی ملکر تیا ہے کربوی ددوی دپلاراف او بنحوتہ

وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدُ خُلُوتِ

او د اولاد نہ او ملائک بہ داخلیدی

ملا دے آیت کنن د اہل حق خلور صفات ہے ذکر کری دی۔

صَبْرًا، صَبْرٌ دے قسمہ دے پہ مصیبتونو او مرضونو باندے او صبر پہ طاعتو کولو او صبر د حرامو او گناہونو نہ۔

ابْتِغَاءً وَجْهَ رَبِّهِمْ، پدے سرہ خارج دے ہفتہ صبر چہ دے دے دپارہ وی چہ خلق ورتہ صابر اوائی یا ددے دپارہ چہ خلق ورتہ باندے عیب او نہ وائی یا ددے دپارہ چہ دشمنان پہ دہ باندے خوشحالہ نشی دا ہم صبر دے لیکن ثواب پہ ہفتہ باندے نہ حاصلیدی۔

وَيَذَرُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ، ددے یومعنی دادہ چہ دفع کوی پہ بیان د توحید او د سنت سرہ شرک او بدعت لڑہ۔ دویمہ معنی دادہ چہ دفع کوی دوی پہ صبر او پہ بنہ اخلاقو سرہ بد اخلاق د جاہلانو۔

دریمہ معنی دادہ چہ دفع کوی پہ تویہ کولو سرہ گناہونو لڑہ۔

عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ۚ سَلَامٌ

دوی ته د هرے دروازے ته - (وائی په) سلام

عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ

دوی په تاسو باندې په سبب د صبر کولو ستاسو نو ښه

عُقُبَى الدَّارِ ۚ وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ

الْعَهْدَ الَّذِي لَكُمْ وَوَعَدَ الْآخِرِينَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ

لَوْظَ اللَّهِ تَعَالَى رُوسَهُمْ دُخُولِ دَعْوَةِ اللَّهِ

مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُؤْصَلَ وَيُفْسِدُونَ

هغه شے چه حکم کړيدلې الله تعالى د هغه د پيوست ساتلو او ورانې کوي

فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْعَذَابُ

په ملک کېن دغه خلق دوی لره لعنت دے

۲۳، ۲۴. په دے آیتونو کېن بشارت دے دغه صفاتو والو لره.

وَمَنْ صَلَحَ، مراد د دین ته موافقت او ملګرتیا کول دی د دے

کسانو د دعوت کوونکي سره په توحید او سنت کېن لیکن په

عمل او په محنت کېن د هغه ته کم دی.

بِمَا صَبَرْتُمْ، صفت د صبر شامل دے تیر شوو ټولو صفاتو

ته د دے وچ ته اکتفی یې او کړه په ذکر د دے.

وَمَنْ صَلَحَ، په دے کېن اشاره ده چه صرف نسب او زوجیت

فائده نه ورکوي ترڅو پورے چه صلاحیت نه وی او د صلاحیت

نه مراد صرف موافقت دے په عقیده کېن او حق پرستی کېن

او برابری په ټولو اعمالو کېن مراد نه ده.

وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ۝۲۵ اَللّٰهُ يَبْسُطُ

او دوی لره ناکاره کور دے - الله تعالى فراخه کوی

الرِّزْقِ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيَقْدِرُ ۝

روزی د چاچه او غواړی او تنگوی ،

وَفَرَحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيٰوةُ

او خوشحالی کوی دوی په ژوند دنیوی باندے ، او نه دے ژوند

الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ ۝۲۶ اَلَا مَتَاعٌ ۝۲۷

د نیوی د آخرت په مقابله کیں مگر معمولی مزه ده -

۲۵- په دے آیت کیں ذکر د دریو قیاحتونو د منکرینو دے په مقابله د تیر شوو صفاتو کیں او د دوی د پاره تخویف اخروی هم دے او داسے په سورة بقره ۲۱۱ کیں تیر شویدی -
اللَّعْنَةُ، په مقابل د جنت او د سلام کیں دے -
سُوءُ الدَّارِ، دایه مقابله د عقبی الدار کیں دے -

۲۶- خلاصه : د دے آیت ته خاورم باب دے ۳۱ آیت پورے پدیکیں دولسم دلیل عقلی دے سره د زجر نه په ۳۱ آیت کیں، بیا زجر دے منکرینو د رسول ته په ۳۲ آیت کیں، بشارت دے په ۳۳، ۳۴ آیتونو کیں، اثبات د رسالت دے سره د توحید نه په ۳۵ آیت کیں بیا تسلی ده رسول ته په ۳۶ آیت کیں -

تفسیر :- په دے آیت کیں دولسم دلیل عقلی دے او بیا زجر دے په محبت د دنیا سره چه هغه سبب د تیر شوو قیاحتونو دے او په دے آیت کیں اشاره جواب د سوال ته ده هغه داچه د دے منکرینو فراخی د رزق او مالداري دلالت کوی چه پدوی باندے خولعت نشته ؟

حاصل د جواب داد دے چه فراخی د رزق ته اعتبار نشته،
وَفَرَحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا، دے ته فرح (البطری) (تکبر) وئیلے شی-

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا

او وائی کافران دے نہ

أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَاتِهِ مَنْ رَبُّ سَائِطٍ

نازیلی یہ دے باندے معجزہ ذرب ذطرف نہ ، آویہ تہ

إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي

یقیناً اللہ تعالیٰ بے لارے کوی ہغہ چالہ چہ او غواری او یہ سمہ لار روانی

إِلَيْهِ مَنْ أَنْتَابَ ۚ الَّذِينَ

خیل طرف تہ ہغہ خوک چہ ہغہ تہ و رگش - دا ہغہ کسان دی

أَمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ

چہ ایمان ہے راویے دے او تسلی اخی زبوتہ ذغوی یہ ذکر

اللَّهِ ط أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ

ذاللہ تعالیٰ سرہ ، خبر شئی صرف یہ ذکر ذاللہ تعالیٰ تسلی اخی

دا حرام دے -

الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا مَتَاعٌ ، یہ دے کنس تزہید فی الدنیا دے -

۲۔ یہ دے آیت کنس زجر دے یہ طلب ذمعجزے سرہ ذرسول تہ او جواب ذہغ دے او داعطف دے یہ فرخوایان دے اشارہ دہ چہ دا قول ذدوی یہ تکبر باندے بنا دے حاصل ذجواب دادے چہ اضلال او هدایت یہ اختیار ذاللہ تعالیٰ کنس دی نو معجزات ہم دہغہ یہ اختیار کنس دی -

مَنْ أَنْتَابَ ، ذانابت معنی دادہ چہ حق کوم طرفتہ وی نوبتہ یہ زہرہ سرہ ہغہ طرفتہ گرجی بغیر ذصد او عناد تہ او یہ دے آیت کنس ذآیہ تہ مراد ہغہ معجزہ دہ چہ ذفراخی ذرزق سرہ تعلق لری لکہ یہ سورۃ بنی اسرائیل ص ۱۰۰ ، کنس دی -

الْقُلُوبِ ۲۸ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا

ذہوتہ - ہذا خلق چہ ایمان یے ناو پریدے او عملونہ کوی

الصَّالِحَاتِ طُوبٰی لَهُمْ وَحَسُنَ مَا اَبٰ ۲۹

دنی یہ تابعداری خوشحالی دہ هغوی لہ او خالستہ انجام دے۔

۲۸۔ یہ دے آیت کیں بشارت دے او اطمینان بذکر اللہ نہ مراد یقین کول دی یہ خبرہ کلہ چہ قرآن او سنت یہ دلیل کیں ذکر شی۔ دوسرہ معنی دادہ چہ یہ توحید د اللہ تعالیٰ سرہ او یہ قرآن لوستلو سرہ ذرہ سکون حاصلیری۔

اَلَا يَذْكُرُ اللّٰهُ تَظْمِيْنُ الْقُلُوْبِ ، ہر کلہ چہ یہ مخکین جملہ کیں تخصیص نہ وڈ نو دا جملہ یے د تخصیص پیدا کولو دپارہ ذکر کرہ او ددے وچہ نہ بذکر اللہ مقدم کرو حاصل د آیت دا دے چہ اطمینان خاص دے یہ مؤمنان پورے او خاص دے یہ ذکر د اللہ تعالیٰ پورے او مراد د دینہ قرآن او سنت دے او دارنگ ذکر قلبی اولسانی دائم دی نو پیدے کیں داخل دہ دا خبرہ چہ قسم او شی یہ اللہ تعالیٰ باندے نو د مؤمن ذرہ وریاندے تسلی او کری دارنگ یہ دلیل کیں چہ قرآن او حدیث ذکر شی نو یقین پیدا شی۔

۲۹۔ یہ دے آیت کیں بشارت دے۔

طُوبٰی ، یہ معنی د حالت طیبہ سرہ دے نو شامل دے جنت تہ او ونو د جنت تہ - او تلو نعمتو نو د جنت تہ۔

كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ

دفعہ نشان لپڑے تھے مونہ تہ پہ داسے امت کس یقیناً چہ تیر شویں

مِنْ قَبْلِهَا أُمَّةٌ لِّتَنَلُوهُم

مخکس ددہ نہ امتو نہ دیارہ ددے چہ بیان کرے پہ دوی بانڈے

الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ

ہغہ کتاب چہ وحی کریدہ مونہ تاتہ او دوی انکار کوی

بِالرَّحْمَنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ

د رحمن د بندگی تہ ، او وایہ ہغہ رب زما دے نشتہ حقدار د بندگی

إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ

سوا د ہغہ نہ خاص پہ ہغہ بانڈے توکل کریدے ما او خاص ہغہ تہ

مَتَابٍ ۝ وَلَوْ أَنِّ قُرْآنًا سِيرَتِ

ورگر خیدل دی۔ او کہ چرے وے قرآن چہ بوتیلے شوے

نہ۔ پہ دے آیت کس اثبات د رسالت د رسول دے سرہ د

حکمت د ارسال نہ او ذکر د دعوے د توحید دے چہ ہغہ

خلاصہ د وحی دہ او دیتہ دلیل وحی ہم داتی۔

وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ ، مراد د دیتہ انکار دے د توحید

د اللہ تعالیٰ نہ پہ رحمانیت کس یعنی رحمان صفت د اللہ تعالیٰ

منی لیکن تخصیص ہے پہ ہغہ پورے تہ منی ددے و جے نہ دوی

بہ مسیلمہ الکذاب تہ رحمان الیمامہ و ثیلو۔ یا مراد د یکفرون

نہ شرک دے۔

قُلْ هُوَ رَبِّي ، دا بیان دے د الذی او حینا یعنی خلاصہ د وحی

توحید د ربوبیت او د الوہیت دے او دا غلور جملے د توحید دی۔

فائدة ۱۔ کَمَا أَرْسَلْنَاكَ ، دلتہ مشبہ ذکر نہ دہ نو معلومہ شہ

چہ کاف پہ معنی د لام اجلیہ دے یعنی ہر کلا چہ ذریعہ د

بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ

یہ ہفتہ سرہ غرونہ یا قطعہ رپرے کیں یثی یہ ہفتہ باندے زمکہ

أَوْ كَلِمَ بِهِ الْمَوْتِ طِبْلُ اللَّهِ الْأَمْرُ

یا خبرے کیں شولے یہ سبب دھغے دمر و سرہ ، بلکہ خاص اللہ تعالیٰ لہرہ

جَمِيعًا طَأْفَلُمُ يَأْيُسُ الَّذِينَ

ہول اختیار دے ، آیا نو لہ یو ہیری ایمان

أَمْ نُوَا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى

والا چہ کہ چرے غوختلے اللہ تعالیٰ خافا یہ ہدایت بہ یے روان کریو

الْبَاسُ جَمِيعًا طَوَلَا يَزَالُ الَّذِينَ

ہول خلق ، او ہمیشہ وی کافران

كَفَرُوا تَصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةً

خلق چہ ورسی دوی تہ یہ وجہ دھغہ کارو نو چہ دوی کوی آفت

أَوْ تَحُلْ قَرِيبًا مِّنْ دَارِهِمْ

یا بہ راشی رآفت نزدلے دوی ملک تہ

حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ طَارِئًا اللَّهُ

تر ہغہ پورے چہ راشی وعدہ د اللہ تعالیٰ ، یقیناً اللہ تعالیٰ

اطمینان د زہونو د پارہ ذکر اللہ (روحی) دہ تو مونبرتہ دوی
بیانولو د پارہ را اولیرلے ۔

قَدْ خَلَتْ ، دلالت کوی چہ دامت اخرا لامم دے لکہ چہ
نبی د دوی ہم خاتم الانبیاء صلی اللہ علیہ وسلم دے ۔

لَا يَخْلِفُ الْبَيْعَ ۚ ۝ وَلَقَدْ اسْتَهْزَىٰ

خلاف ته گوی د وعدے خیل نہ ۔ او یقیناً توفے کرے شویدی

يُرْسِلُ مِنْ قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ

پہ دیو رسول تو پورے ستا نہ مخکس نو مہلت لم ورکرو

۱۳۔ پہ دے آیت کنس جواب دے د مطالبہ د دوی آیا تو نولہ
یعنی دوی مطالبہ کولہ چہ دا قرآن پہ حق وی پہ ہغہ وخت
کنس چہ دے پہ وجہ د مکے غرونہ لرے کپی یا زمکہ سورئ
کپی او چیتے ترے را او باسی یا مری را ژوندی کپی چہ ہغوی
مونہ سرہ خیرے او کپی ، حاصل د جواب دادے کہ دا کارونہ
او کپے شی نو ہم دوی ایمان نہ راوری ۔

وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا ، مَرَاد د دینہ لو ستلے شوے کتاب دے پہ طریقہ
د عموم سرہ او جزا د لو حذف دہ ہغہ دادہ لکان هذا القرآن
نو معنی دا شوہ کہ پہ یو لو ستلے شوی کتاب سرہ دا کارونہ کیدے
شوے نو خامغا ہغہ کتاب پہ دا قرآن وے لیکن دا کارونہ پہ
کتاب سرہ نہ کیدی بلکہ د الله تعالیٰ پہ اختیار کنس دی ۔
او دویمہ معنی دادہ چہ قرآن نہ مراد دا قرآن دے یعنی نکرہ
پہ معنی د معرفہ دہ او جزاء حذف دہ چہ لما امنوا دے نو
معنی دا شوہ کہ پدے قرآن سرہ دا کارونہ او کپے شی بیا ہم
دا خلق ایمان نہ راوری شکہ چہ اختیار د ایمان د دوی د الله
تعالیٰ سرہ دے ۔

أَوْ قَطَّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ ، خازن و ثیلی دی چہ مراد دادے چہ
زمکہ او چولے شی او نہرونہ او چیتے تربتہ را او حی لکہ پہ سورئ
بنی اسرائیل سک کنس دی ۔ او بعضو مفسرینو و ثیلی دی چہ پہ
سیرت پہ الجبال کنس معجزے د داؤد علیہ السلام تہ اشارہ
دہ او پہ قطعت بہ الارض کنس مسافت قطع کول پہ لبر وخت
کنس پشان د تخت د سلیمان علیہ السلام تہ اشارہ دہ ۔

لِلَّذِينَ كَفَرُوا شَرٌّ أَخَذَ لَهُمْ قَف

کافرانو لره بیا ما اونیول دوی لره

او کلمه الموتی کنس معجزے دے عیسیٰ علیہ السلام ته اشاره ده -
 أَفَلَمْ يَيْئَاسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا،
 دا جواب د سوال د مؤمنانو دے یعنی مؤمنان خواہی چه دا معجزات
 دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم ته ورکړے شی نو ټول خلق په مؤمنان
 شی نو جواب اوکړے شو چه آيا دا مؤمنان دومره هم نه پوهیدي
 چه هدايت خويه مشيت د الله تعالى سره دے -

أَفَلَمْ يَأْتِئِشِ الَّذِينَ آمَنُوا، لَيْتَ أَوْ ابوعبيد او قطرب وټيلي
 دی چه دا په معنی د علم سره دے او کسان د دينه انکار کړے
 دے او وټيلي دی چه دا په معنی د نا اميدی سره دے یعنی
 آيا نه دی نا اميده شوي مؤمنان د ايمان د کافرانو ته د یغلمو
 عَلَمًا يَقِينًا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ آه دا جمله پټه ده لیکن د کسانو ته
 موندل د دے معنی دلیل د عدم وجود ته دے -

وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُحْبِبَهُمُ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةً، پدے
 کنس تسلی ده مؤمنانو ته او تخويف د عذاب دے کافرانو ته -

أَوْ تَحُلْ قَرِيبًا مِّنْ دَارِهِمْ، دا صیغه د مؤنث ده او ضمير
 راجع دے قارعه ته نو معنی دا شوه چه قارعه که په دوی باند
 راته شی نو نازل به شی نزد دے د دوی ملک ته - پدیکتن اشاره
 ده چه عذاب د دنیا کله په منکر قوم باند دے راسخ او کله د دوی
 نزد دے په نورو مستحقینو دا عذاب نازل شی د پاره د عبرت د دوی او
 دویمه معنی داده چه تحل صیغه د مخاطب ده خطاب دے نبی
 صلی اللہ علیہ وسلم ته معنی داده چه نازل به شی په طریقہ د
 غلبه د دوی ملک ته نزد دے لکه چه رسول الله صلی الله عليه
 وسلم د مکة سره نزد دے په نورو کلوباند د غلبه حاصل کړه -
 حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ، مراد د دينه فتح د مکة ده يا ورځ د
 قيامت ده -

فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ۝۳۲ أَفَمَنْ هُوَ

نوخه رنگ و د عذاب زما دوی لره . آیا نو هغه ذات

قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ

چه تدبیر کوی د هر نفس سره د عملونو د هغه نه

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلُوبَهُمْ

او مقرر کړیدی دوی الله تعالی لره پرته والا ، اوایه د دوی کمال او خانی ،

أَمْ تَتَّبِعُونَ بِمَا لَا يَعْلَمُ

آیا خبر ورکوی تا سو الله تعالی لره د هغه څه رپه شرکت د هغه چه نه په پیژنی

فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ

په زمکه کښ یا په سرسری وینا سره ،

بَلْ زَيْنٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ

بلکه خاښته کړی شوی دی کافرانو لره بد عملونه د هغوی

وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَمَنْ

او بند کړی شوی دی د سیمه لار نه ، او هغه څوک

۳۲ :- پدیکښ اشاره ده چه طلب د معجزاتو د دے منکرینو
په حقیقت کښ استهزاده او پدیکښ تسلی ده پیغمبر
صلی الله علیه وسلم ته لکه چه څنگه مخکنو قومونو ته
په مهلت ورکړیو او بیا ئې په عذاب سره اونیول نو داسه
به ستا قوم سره هم اوکړی -

يُضِلُّ اللّٰهُ فَمَالَهُ مِنْ هَادٍ (۳۲)

چہ اللہ تعالیٰ نے لارے کبریٰ تو نشتر ہفتہ لارہ پہ لارہ روانہ کیے ہیں۔

۳۲ :- خلاصہ :- دے آیت نہ پنجم باب دے ترک پورے پورے باب کیں دیا رسم دلیل عقلی دے ، او زجر دے مشرکینو تہ پہ ۳۳ کیں بیا تخویف دے پہ ۳۴ کیں ، بیا بشارت دے پہ ۳۵ کیں بیا دلیل نقلی دے د اہل کتابو تہ سرہ د دلیل وحی نہ پہ ۳۶ کیں بیا ترغیب دے قرآن تہ پہ ۳۷ کیں ۔

تفسیر :- پورے آیت کیں دلیل عقلی دے اولاً بیا زجر دے مشرکانو تہ ۔ قَالِمْ ، مراد د دینہ تدبیر کوونکی دکارونو د خلقو یا پہ معنی د عالم دے او جواب دے حذف دے یعنی کمن ہو لیس کذا لک ۔ سَمُوْهُمْ ، مراد د دینہ بیانوں د دے صقاتو او کمالاتو دی چہ پہ ہفتہ سرہ حقدار د الوہیت گرجی ۔

يَسْمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ ، معنی دادہ چہ اللہ تعالیٰ تہ خیل شریک پورے زمکہ کیں ندے معلوم او تاسو ورلہ خبر ور کوئی چہ قلاتک ستا شریک دے او عدم علم د اللہ تعالیٰ کنایہ دہ د عدم وجود تہ ۔ فِي الْأَرْضِ ، تخصیص ہے ٹکہ او کروجہ دلتہ رد دے پہ ہفتہ چاہہ اللہ تعالیٰ لہ پہ زمکہ کیں شریک جوہوی او سورۃ یونس ۳۱ کیں د عامو مشرکانو رد دے نو ٹکہ ہلتہ د اسمائونو او زمکو دوارو ذکر ہے کریدے ۔

أَمْ يَبْظَاهِرُ مِنَ الْقَوْلِ ، بظاہر پہ معنی د سرسری دے یعنی چہ پہ حقیقت باندے بنا تہ وی او دلیل ہے ہم تہ وی او ہفتہ باطل وی ۔

مَكْرُهُمْ ، مراد د دینہ اعمال مشرکانہ دی ۔

وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ ، دا عطف د مسبب دے پہ سبب باندے ۔

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

دوی لہ عذاب دے دے یہ ڈونڈ دنیوی کیں

وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَمَا لَهُمْ

او خامخا عذاب د آخرت دیر سخت دے او نشہ دوی لہ

مِّنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ۝۳۲ مَثَلُ الْجَنَّةِ

د اللہ تعالیٰ نہ ہیٹوک بیج کوڈنکے - حال د ہغہ جنت

الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي

چہ وعدہ یے کرے شویدہ د متقیانو سرہ چہ بہیری

مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلُّهَا دَائِمٌ

لانڈے د ہغہ نہ ولے میوے د ہغہ ہمیشہ دی

وَوُظِّلَتْ لِكَرْبِ الْعَقَبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا

اوسوکر ہم ہمیشہ کی دا انجام د متقیانو دے

وَالَّذِينَ كَفَرُوا النَّارُ ۝۳۵

او انجام د کافرانو اور دے - او ہغہ کسان

۳۲۔ پد یکس تخویف دنیوی او اخروی دواہہ دی، تخویف دنیوی

یہ قحطونو طوفانونو وغیرہ سرہ دے -

أَشَقُّ، دالفظ د اکبر او اغلظ نہ یہ معنی کیں زیات دے یعنی

سرہ د لوے والی او غت والی یے سختی ہم دیرہ دہ -

وَاقٍ، صرف بیج کوڈنکے دے کہ ولایت ورسرہ وی او کہ نہ وی

اووال ہغہ دے چہ سرہ د ولایت نہ حفاظت ہم کوی -

۳۵۔ پدے آیت کیں بشارت دے مؤمنانو تہ او تقابل دے

د کافرانو سرہ یہ عاقبت کیں -

كُلُّهَا دَائِمٌ، دا دلیل دے چہ جنت پاندے فنا نہ راجی -

اَتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا

چہ ور کریدے موثر مغوی تہ کتاب خوشحالیدری یہ ہفہ خہ

اَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ

چہ نازل کرے شوے دے تاتہ او دے دے دلو تہ

مَنْ يَنْكُرْ بَعْضَهُ ط قُلْ اَسْمَا

داسے خلق دی چہ انکار کوئی د بعضہ حصہ د قرآن تہ، اوایہ تہ یقیناً ماتہ

أَمَرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أَشْرِكُ

امر کرے شوے دے دا چہ بندگی خاص کرم د اللہ تعالیٰ او شرک و سرہ

بِهِ ط إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبٌ ۝۳۶

تہ کوم، د ہفہ توحید تہ خلق راہلم او خاص ہفہ تہ ور کر خیدل زما دی۔

۳۶۔۔۔ پدے آیت کیں دلیل نقلی دے د مؤمنانو اہل کتابونہ اولاً

حکہ چہ اَتَيْنَهُمُ، یہ نیکانو کتابیانو کیں استعمالییدی۔

يَفْرَحُونَ، او مراد د فرح تہ تسلی د زہہ دہ او اشارہ دہ چہ

فرح د نیکانو علماؤ یہ کتاب اللہ باندے پکار دہ لکہ چہ سورت

یونس ۵۵ آیت کیں دہ۔ او دے اَتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ، مصداق

صحابہ کرام او دامت دے یا مخبئی کتابیان مؤمنان مراد دی

داسے خازن ذکر کریدی هرکله چہ پدے آیت کیں تقابل د مؤمن

او منکر مقصد دے او د تقابل د پاره عقیدہ د توحید سرہ د

دعوت تہ او عقیدہ د قیامت پکار دہ نو دلتہ یے ہفہ ذکر کر و چہ

أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أَشْرِكُ بِهِ، او یہ ست آیت کیں صرف اظہار

د عقیدے یہ یارہ د رحمن کیں مراد وؤ نو ہلتہ دعوت ندے

ذکر کرے او رحمانیت سرہ توبہ ہم مناسب وہ نو ہلتہ متاب

ذکر دے او دلتہ دعوت ذکر دے او د دعوت سرہ مآب یعنی

رجوع اللہ تہ مناسب دہ۔ بیا زجر دے منکرینو تہ او بیا دلیل

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ط

او دهنے نازل کریدے مونبر دا قرآن فیصلہ پہ واضحہ ژبے سرہ،

وَلِّينَ اتَّبَعَتْ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ

او کہ تا تابعداری اوکرہ د خومشباتو د دوی روستو

مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ لَا مَا لَكَ

د مے تہ چہ رانط دے تاتہ قرآن نو نشته تالره

مِنَ اللَّهِ مِنْ ذُرِّيٍّ وَلَا وَاقٍ ۝۳۶

د اللہ تعالیٰ تہ خوک ساتوئے او خوک بیج کوؤکے ۔

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ

او یقیناً لیدری دی مونبر دیر رسولان پخوا رمخکن ستانہ

وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ط

او پیدا کری وؤ مونبر مغوی لره بیبیانے او اولاد ،

وحی دے ۔

مَنْ يُنْكِرْ بَعْضَهُ ، بَعْضُهُ نَهْ مَرَادْ مَسْئَلَهُ دَ تَوْحِيدِ دَهْ حُكْمُ چہ

دوی قرآن منی لیکن توحید پکتن تہ منی لکہ سورۃ اسراء ۴۷

کتن چہ ذکر دی ۔

ط ۳۶۔ پدے آیت کتن بل ترغیب دے قرآن تہ چہ دا قرآن د حکم

د پیارہ نازل شویدے او هغه حکم تیر شوی آیت کتن ذکر شو بیا

زجر دے پہ تابعداری دے دلیلہ خبر و رچہ هغه تہ اهواء و تیل

شی پس د راتلو د قرآن تہ او ملاد د علم تہ قرآن دے ،

وَكَذَلِكَ ، عطف دے پہ معنی د ما قبل باندے یعنی لکہ حنکہ

چہ مونبر امر کریدے پہ توحید سرہ نو دارنگ نازل کریدے

مونبر دا قرآن د پیارہ د واضحو فیصلو ۔

وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ

او نشته طاقت د رسول چه راوری معجزه

إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ط لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ۝

مگر په اذن د الله تعالى سره، هر څه نیت لره لیکل شته دے۔

يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ ۝

وراوی الله تعالى څه چه اوخواړی او باقی پرېږدی (څه چه اوخواړی)

۳۸:- د دے آیت ته تر آخر د سورت پورے شپږم باب دے په باب کښ جوابونه دی د هغه شبهاتو چه واردېږی په رسالت باند په ۳۸، ۳۹ آیتونو کښ بیا تسلی ده رسول الله صلی الله علیه وسلم ته په ۴۰ آیت کښ بیا تخويف د نیوی دے په ۴۱، ۴۲ کښ بیا زجر دے په انکار د رسالت سره او اثبات د هغه دے په شهادت سره په ۴۳ آیت کښ۔

تفسیر:- په دے آیت کښ جوابونه د د درے شبهاتو د منکرینو چه تابع داری کوی د خواهشاتو۔

اوله شبهه داده چه دارسول مونږ ته منوځکه چه دے بشر دے او دده ښځه او اولاد شته۔ نو جواب او شو چه داسے مخکنی رسولان هم وؤ۔ او پدیکښ ضمناً رد دے چه تا سو وایئ چه مونږ د ابراهیم علیه السلام اولاد یو نو هغه خو هم رسول وؤ او هم یئ ښځه او اولاد وؤ که هغه بشر نه وے نو تا سو ترینه څنگه پیدا شوئ۔

دویمه شبهه داده چه دارسول که رشتینه وی نو مونږ له د معجزات راوری جواب او شو چه وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ، معلومه شوه چه په معجزاتو کښ د پیغمبرانو هېڅ اختیار نه وی او دارنگ په سورة ابراهیم صلا او سورة انعام صلا او سورة عنکبوت صلا کښ ذکر شولے دی۔

دریمه شبهه هرکله چه دارسول حق دے او مونږ انکار کوؤ

وَعِنْدَكَ أَمْرٌ الْكِتَابِ ۝ (۳۹) وَإِنْ مَا تُرِيدُكَ

او دہنہ سرہ اصلی کتاب دے ۔ او کہ او خایو تاتہ

بَعْضُ الَّذِينَ نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفِّيهِمْ

بعضہ ہنہ عذاب چہ ددوی سرہ وعدہ کوؤ یا وفات کروتا

فَأَمَّا عَلَيْكَ الْبَلَاءُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ۝ (۴۰)

تو یقیناً یہ تاباندے رسول دی او پہ مونز باندے حساب کول دی۔

نہ یہ مونز باندے عذاب ولے نہ راجی جواب دادے لکھ

۲۹۷ :- داد خلورے شبہ جواب دے شہ دادہ چہ ہر کلمہ زمونز
دپارہ عذاب لیکلے شوے وی تو بیا ایمان راور لو کش خہ قائمہ
دہ حاصل ذجواب دادے چہ اللہ تعالیٰ بعضہ اشیاء محو کوی
کہ تا سوا ایمان راوری نو اللہ تعالیٰ یہ ستاسو عذاب محو کری۔

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ، يَوْمَ مَعْنَى دادہ چہ اللہ تعالیٰ سرہ یو
کتاب المحو والاثبات شتہ دے او دغہ کتاب د ملائکو سرہ دے
دہغوی د علم یہ نسبت پکس معو او اثبات کیبری او ہنہ د
امر الکتاب لوح محفوظ نہ سوا دے ۔ او داول تہ تقدیر معلق
ہم وائی او دویم تہ تقدیر میرم وائی۔ دویمہ معنی دادہ چہ اللہ تعالیٰ
د احکامو منزلو تہ بعضہ احکام منسوخ کری او بعضہ یہ خائے
باندے ثابت پریردی۔ دریمہ معنی دادہ چہ اللہ تعالیٰ بعضہ
گناہونہ معاف کوی یہ توبے سرہ او ثابت کری دہغے یہ بدل
کس حسنا تولرہ ۔ او خلورمہ معنی دادہ چہ اللہ تعالیٰ بعضہ گناہونہ
معاف کوی بغیر د توبے نہ او بعضہ ثابت پریردی یعنی بغیر د
توبے نہ تہ معاف کوی۔

منکر :- پدیکس روستو د دفع کولو د شبہا تو نہ رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم تہ تسلی دہ حاصل داچہ پدے منکرینو باندے یہ

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ

آیا دوی فکر نہ کوی چہ راجو مونیر د دوی ملک تہ

نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ

او نیمگرے کوڈ د غارو د هغه تہ ، او اللہ تعالیٰ فیصلہ کوی

لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ ط وَهُوَ سَرِيعٌ

نشتہ روستو کوڈک د فیصلہ د هغه ، او هغه زر

الْحِسَابِ ۝ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ

حساب کوڈک دے - او یقیناً مکرونہ کریوڈ هغه کسانو

عذاب راجی ستا پہ ژوند کیں نو تہ به ئے او وینے یا روستو دوقات ستا نہ نو تہ ئے تشے لیدے - لیکن ستا پہ ذمہ یلاغ دے عذاب پہ پہ خپل وخت راجی تہ د هغه پروا مه کوه او داسے پہ سورۃ یونس ص ۱۰۱ کیں او سورۃ زخرف ص ۱۰۱ کیں هم ذکر شوی دی - او د ان ، جزاء پہ اصل کیں پتہ ده یعنی د دوی د عذاب فکر مه کوه او په دے آیت کیں وفات ئے د شریکائی ، سره مقابلہ کیں ذکر کړیدے اشاره ده چہ روستو د وفات نه تی صلی اللہ علیہ وسلم د دنیا حالات لیدے تشی -

ص ۱۰۱ - پیدے آیت کیں تخویف دنیوی دے چہ تیر شوی آیت کیں د هغه ذکر او شو او مراد د نقصان الاطراف نه غالب کول د مؤمنانو دی په بعضه علاقو باندے او داخلیدل د بعضه خلقو دی په ایمان کیں یا مراد دادے چہ د زمکے نه برکات او میوے وغیرہ کموؤ او عذابونه سیلابونه طوفانونه راولو په سبب د شرک او د گنا هو نو د خلقو سره - او د آیت په عموم کیں داخل دے چہ علماء او صالحین خلق وفات کوؤ - په اوله توجیه باندے اعتراض دے چہ دا سورت مکيه دے او غلبه د اسلام خو په مدینه کیں وه ؟

مِنْ قَبْلِهِمْ فَلْيَدْعُ الْمَكْرُجِيْعًا ط

چہ دے دوی تہ مخکش وڈ نو دے اللہ تعالیٰ اختیار کیں دی دوی مکرو تول

يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ

پوہہ دے یہ ہفہ کارو نو چہ کوی پے ہر یو نفس

وَسَيَعْلَمُ الْكَافِرُ لِمَنْ عُقِبِيَ

او ذریہ پوہہ شی کافران چہ چا لہہ بنہ انجام

الَّذِي ۞ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا

د آخرت دے او وائی ہفہ کسان چہ کافران دی

لَسْتُ مُرْسَلًا ط قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ

چہ تہ رسول تہ پے اوایہ تہ کافی دے اللہ تعالیٰ

شَهِيدًا اَبِيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَلَا مِنْ

فیصلہ کوڈکے یہ مینح زما او ستاسو کیں او ہفہ شوک

جواب اگرچہ مکیدہ دے لیکن دا آیت پکین مدانیہ دے دیاپہ طریقہ
د پيشنگوی بی سرہ بشارت دے ۔

۱۔ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ، یعنی مخکنو قومونو د عذاب
الہی نہ دے بیج کیدلو د پالہ او د انبیاء پہ مغالفت کیں مختلف
تدبیرو تہ جوہ کری وڈ لیکن پہ ہفہ سرہ دوی مقصد حاصل
نہ کرو نو اشارہ دہ چہ عذاب دے اللہ تعالیٰ دچا پہ مکرونو او تدبیرونو
سرہ نشی دفع کیدے ۔

فَلْيَدْعُ الْمَكْرُجِيْعًا، یعنی مکر کہ د خیر وی یا د شر وی نو پہ ہفہ کیں
تاثیر اچول دے اللہ تعالیٰ اختیار دے ۔

عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ۝

چہ دَ هغه سرہ پوهہ دَ کتاب دہ -

۱۳۔ یہ دے آیت کیں زجر دے یہ انکار د رسالت سرہ او اثبات
 د رسالت د رسول دے یہ شہادت د اللہ تعالیٰ سرہ او دارنگ
 یہ سورۃ عنکبوت ۵۲ کیں او سورۃ احقاف ۸ کیں ہم دی۔
 وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ، مراد د دینہ شہادت د کتابیا نو
 مؤمنان دے لکہ پدے سورت ۱۳ کیں ذکر شول۔ یا مراد
 د دینہ جبرائیل علیہ السلام دے۔ یا مراد د دینہ بول مؤمنان
 دی او مراد د کتاب نہ قرآن دے او بل توجیہ دادہ چہ
 وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ یہ طریقہ د قسم سرہ دے یعنی
 قسم دے یہ ہغہ ذات یا ندے چہ ہغہ سرہ علم د تولو
 کتابو نو دے چہ اللہ تعالیٰ دے۔

(تمت الرعد)

سورة ابراهيم
مكية

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خاص پہ نوم د اللہ تعالیٰ امداد خواہو پہ شروع کولو کیں چہ رحمن اور رحیم دے

الرَّافِقُ كِتَابُكَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ

اللہ تعالیٰ دے پہ مراد بنہ پوہہ دے ، د کتاب د چہ نازل کر کے مونہ تاتہ د پامہ د کچا و باندے

النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

خلقو لہ خلقو لہ د تیارو نہ رسرا تہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة ابراهيم

ربط :- د سورة ابراهيم د سورة رعد سرہ دا دے ۔ چہ سورة رعد
کیں دلیونہ عقلی و و پہ طریقہ د تنبیہ پہ مسئلہ د توحید باندے
نو پدے سورت کیں تذکیر و رکول دی پہ دنیوی او اخروی واقعات
سرہ دارنگ پہ ہفہ سورت کیں صداقت د قرآن او رسول ذکر
شو او پدے سورت کیں مقصد د دواہو ذکر کوی ۔

دعوی د سورت :- ویستل د خلقو دی د ظلماتونہ نور تہ پہ کتاب
اللہ سرہ او پہ تذکیر د ایام اللہ سرہ چہ ہفہ تہ واقعات د نیویہ او
اخرویہ وافی او د ظلماتونہ مراد خلور اقسام د شرک دی شرک
پہ علم کیں او شرک پہ تصرف کیں او شرک پہ عبادت کیں او شرک
پہ دعا کیں او پدے سورت کیں رد دے پدغہ اقسامو د شرک
باندے پہ عقلی او نقلی دلیونو سرہ او پہ مثالونو سرہ ۔ او د نور
نہ مراد معرفت د اللہ تعالیٰ دے پہ توحید سرہ پہ طریقہ د
ابراہیم علیہ السلام او پہ خوارس اسماء حسنی سرہ ۔

خلاصہ د سورت :- دا سورت تقسیم دے پنچہ بابونو تہ اول
باب ترمش آیت پورے دے پدیکیں اول تشجیع دہ پہ تبلیغ
باندے او ہفہ ویستل د خلقو دی د ظلماتونہ رسرا تہ ۔ بیا

يَا ذِي رَيْبِهِمْ إِلَىٰ صِرَاطِ الْعَزِيزِ

یہ حکم ذرب دوی لارے دھغہ ذات تہ چہ زور آور دے

الْحَمِيدِ ۝ اللَّهُ الَّذِي لَهُ

ستائیلے شویڈے - اللہ تعالیٰ ہغہ ذات دے چہ دھغہ اختیار کنس دی

دلیل عقلی دے مختصر سورہ د تخویف تہ پہ سٹ آیت کنس بیا زجر دے پہ صفا تو قبیحو سورہ پہ سٹ آیت کنس بیا تاکید د دعویٰ د سورت چہ رسولان لیڈی شوی دی پہ دے مقصد سورہ پہ سٹ آیت کنس بیا دلیل نقلی دے د موسیٰ علیہ السلام نہ دپارہ د تاکید د دعویٰ د سورت سٹ تہ تر سٹ پورے۔

تفسیر:- پدے آیت کنس دعویٰ د سورت دہ چہ ہغہ تشجیع دہ پہ تبلیغ باندے او پہ دے کنس ذکر دے د حکمت د انزال د قرآن او مراد د ظلمات نہ کفر او شرک او بدعت جہل او شک دے او مراد د نور نہ ایمان او توحید او سنت او علم او یقین دے۔ فائدہ:- لفظ د ظلمات جمع دہ او لفظ نور مفرد دے پہ دے کنس اشارہ دہ چہ لارے د شرک او بدعت دیرے دی او لار د خیر یوہ دہ۔

يَا ذِي رَيْبِهِمْ، اشارہ دہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہم پہ اخراج من الظلمات کنس حکم د اللہ تعالیٰ او دھغہ توفیق تہ محتاج دے۔

إِلَىٰ صِرَاطِ، دا بدل دے د الی التور تہ اشارہ دہ چہ پہ ہغہ باندے پہ تلو سورہ نور حاصیلیدی۔

او لفظ د الْعَزِيزِ، الْحَمِيدِ، کنس اشارہ دہ چہ دا صراط سبب دعوت او حمد دے د اللہ تعالیٰ د طرف تہ۔

مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ط

هغه څه چه په آسمانونو کښ دی او هغه څه چه په زمکه کښ دی ،

وَوَيْلٌ لِّلْكَافِرِيْنَ مِنْ عَذَابٍ

او تباقي ده کافرانو لره د وچه د عذاب

شَدِيْدٍ ۝۲۱ لٰكِيْنَ يَسْتَحِبُّوْنَ

سخت نه - دا هغه خلق دی چه خوځوی

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا عَلٰى الْاٰخِرَةِ

ژوند د نړیوی لره په آخرت باندې

وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا

او منع کوی (خلقو لره) د الله تعالی د لارې ته او لټوی په هغه کښ

عَوَجًا ۝۲۲ وَلِيْكَ فِي ضَلٰلٍ اٰبَعِيْ ۝۳

کېدلیچ ، دغه خلق په گمراهۍ لره کښ دی -

مټ :- په دې آیت کښ مختصر دلیل عقلی دے او تخويف دے -

لِّلْكَافِرِيْنَ ، کښ اشاره ده اصحاب الظلمات ته -

لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ، یعنی ملکیت او بادشاهی ټوله د

الله تعالی ده او دا متعلق دے باذن ربهم سره یعنی د هغه

اذن ته ځکه ضرورت دے چه دهر څه اختیار د هغه دے -

مټ :- په دې آیت کښ ذکر د صفتونو قبیحوؤ د منکرینو دے د پاره

د زجر او د صفتونه اسباب د ظلماتو دی -

يَسْتَحِبُّوْنَ ، کښ مبالغه ده په نسبت د یحبون یعنی دا لفظ دلالت

کوی په ښکاره کولو د محبت او دلالت کوی په ترجیح ورکولو دنیا ته

په آخرت باندې او دا معنی په یحبون کښ لازم نه وی -

عَوَجًا ، مراد د دینه شبهات او شکونه دی او تابع کول د دین دی د

خیل غرض او خواش سره - ضلالت ابعی ، اشاره ده ظلماتو ته -

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ

او نہ دے لیڑے مونیر ہیٹ رسول مگر یہ ژبہ

قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ

د قوم د ہقہ د پارہ د دے چہ بیان کبری دوی تہ (احکام د اللہ تعالیٰ) نو پے لایڑ کوی اللہ تعالیٰ

مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

ہقہ خوک چہ او غواری او یہ سمہ لار بوخی ہقہ خوک چہ او غواری،

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝

او ہقہ اللہ تعالیٰ نور آور او حکمتونو والادے۔ او یقیناً

أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ

مونیر لیڑے وڈ موسیٰ علیہ السلام یہ آیتونو خیلو سرہ چہ او پاسہ

قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۝

قوم خیل د تیارو تہ رنرا تہ

سک۔ یہ دے آیت کنش تاکید د دعویٰ د سورت دے یعنی
لیڑل د رسولانو پہ ژبہ د خیل قوم د پارہ د تبلیغ د دے د پارہ
چہ خلق د ظلماتو تہ رنرا کنش داخل نشی۔

فائدہ :- پدے آیت کنش د قوم ذکر دے د امت نہ دے
او زمونیر نبی صلی اللہ علیہ وسلم ہم را لیڑے شوے وڈ پہ
لغت د خیل قوم سرہ او قوم د ہقہ عرب وڈ اگر چہ امت یے
ہولہ دنیا دہ اس او جن۔

فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ، پد یکنش اشارہ دہ
چہ د انبیاء علیہم السلام کار دعوت کول دی او اضلال او
ہدایت د اللہ تعالیٰ پہ اختیار کنش دے۔

الْعَزِيزُ، د یہدی سرہ او الْحَكِيمُ، د یضل سرہ ہکارہ
تعلق لری۔

وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ

او وریا ذکرہ دوی تہ عبرت تاک واقعات د اللہ تعالیٰ، یقیناً پیدا یکنس

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ صَبَّارٍ شَكُورٍ ۝

دلیلونہ دی ہر دیر صبر تاک او دیر شکر گزار لہ۔

۵۔۔ دا دلیل نقلی دے د موسیٰ علیہ السلام نہ دپارہ دتاکید
د دعویٰ دسورت او د اخراج دودہ طریقہ ذکر کریدی
یو آیت الہیہ (تورات) او دویم تذکیر بایام اللہ۔
وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ، ایام اللہ نہ مراد واقعات دی د اللہ
تعالیٰ د طرف نہ پہ امتونو تیر شوو کنس او داخل دے پہ
دیکنس ذکر د نعمتونو او عذابونو د اللہ تعالیٰ او دا آیت دلیل
دے پہ دے خبرہ چہ وعظ کول جائز دی پہ داسے طریقہ سرہ
چہ زہونہ نرموی او یقین پیداکوی او خالی وی د ہر بدعت
تہ او پاک وی د گمراہی او د شکونو پیداکولونہ داسے پہ
تفسیر قرطبی کنس ہم ذکر دی۔

فائده:- میلاد النبی کوونکے او عرس کوونکے وَذَكِّرْهُمْ
بِآيَاتِ اللَّهِ پہ دلیل کنس پیش کوی؟

جواب دادے چہ دا دلیل باطل دے حکم چہ پیغمبر او
صحابو او سلف صالحینو د دے آیت نہ پہ دفعہ بدعات بانڈے
دلیل تہ دے پیش کپے او نہ تے دفعہ بدعات کپی دی او
قاعدہ د تفسیر دادہ چہ کوم تفسیر د نبی او د صحابو او د سلفو
نہ نقل تہ وی نو ہغہ تحریف وی۔ او بلہ خبرہ دادہ چہ صرف
د ولادت یا د وفات ورخ مناڈل ہیخ فائده نہ لری بلکہ د
ہغہ ہدایت او سیرت یا دول ہر وخت او پہ ہغہ بانڈے عمل
کول سبب د نجات دے۔

صَبَّارٍ شَكُورٍ، صیغے د مبالغہ د دے دپارہ دی چہ مراد د
دینہ مؤمن دے حکم چہ کلہ صبر او شکر خو کا قرآن ہم
کوی۔

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا

او کلمہ چہ او ٹیل موسیٰ علیہ السلام خیل قوم تہ یاد کری

نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ

احسان دہ اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندے کلمہ چہ . یحیٰ کری تاسو دہ

الْفِرْعَوْنَ يَسُوءُكُمْ سُوءًا

فرعونیا تو تہ رسول یحیٰ تاسو تہ ناکارہ

الْعَنَاءِ وَيَذِيحُونَ أَبْنَاءَكُمْ

عذابو تہ او حلالول یحیٰ عثمان ستاسو

وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ

او بے شرمہ کولے یحیٰ ساتلے زتانہ ستاسو ، او پہ دے کیں

بَلَاءٌ مِّنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ٤

امتحان و ستاسو دہ رب دہ طرف نہ لوئے ۔

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ

او کلمہ چہ عام خبر در کرو رب ستاسو کہ تاسو شکر او کرو

لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ

نو زیات بہ در کرو تاسو تہ او کہ تاسو ناشکری او کرہ یقینا

۴۔۔ پدے آیت کیں تن کیر دہ عذابو نو او دہ نعمت دہ نجات

دے بنی اسرائیلو باندے پدے سورت کیں تفصیل دہ حادثاتو

او دہ نعمتو نو مقصود دے دے وچ نہ و یحیٰ یحیٰ ، یحیٰ

عطف کرو پہ یحیٰ یحیٰ یحیٰ ، باندے چہ پہ کثرت باندے

دلالت او کری ۔

عَنْ ابْنِ كَشِيرٍ ⑤ وَقَالَ مُوسَى

عذاب زما دیور سخت دے۔ او اوئیل موسیٰ علیہ السلام

إِنْ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ

کہ ناشکری او کفر تاسو او ہذا چا چہ یہ زمکہ کنس دی

جَمِيعًا ⑥ فَإِنَّ اللَّهَ لَغَفِيْرٌ حَمِيْدٌ ⑦

تولو یقیناً اللہ تعالیٰ خامغا بے حاجتہ دے ستا کیلے شویدے۔

أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُوءُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

آیا نہ دے راغلے تاسو تہ خبر دہقہ کسانو چہ پخوا ووستا سونہ

قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَشُعُوبٍ

قوم د نوح علیہ السلام او عادیان او شمودیان

وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ

او ہذا خلق چہ روستو و د دوی تہ ، نہ دی خبر یہ ہغوی

۱۔ شکر کول شامل دے توحید تہ او طاعت د رسول تہ او تبلیغ
د دین تہ او معنی د شکر تفسیر قرطبی ذکر کریں ہ چہ ہذا اقرار د
نعمت دے د پیرہ د منعم او خرچ کول د نعمت دے صرف یہ
طاعت د اللہ تعالیٰ کنس او زیادت نہ مراد زیاتول د نعمتونو او
د ثوابونو دی او دنیوی اخروی ترقی ورکول دی۔

فائدہ :- غورہ قول دا دے چہ دا آیت ہم داخل دے یہ تبلیغ
د موسیٰ علیہ السلام کنس او دا عطف دے یہ نعمت د اللہ تعالیٰ
باندے یہ آیت مخکش کنس۔

۲۔ پدے آیت کنس تخویف ورکول دی او تاکید دے د تیر شوی
آیت۔

إِنْ تَكْفُرُوا ، د دے اصل جزا پتہ دہ یعنی اللہ تعالیٰ تہ ستاسو
ناشکری ہیخ نقصان نشی ورکولے۔

إِلَّا اللَّهُ طَجَاءُ تَهُمُّ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ

سوا ذالک تعالیٰ تہ، ہیئتوک راوری و دھغوی تہ رسولانو دھغوی بشکارہ دلیلوں

فَرَدُّوْا اَیْدِیَهُمْ فِیْ اَفْوَاهِهِمْ

نو او لکھو دل دوی لا سولہ خپل پہ خلو د دھغوی کنس

وَقَالُوْا اِنَّا کُفَرْنَا بِمَا اُرْسِلْتُمْ

او دوی او تیل یقیناً مونہ انکار کوو دھغ تہ چہ تاسو را لیلے شو یی

بِهٖ وَاِنَّا لَفِیْ شَکٍّ مِّمَّا تَدْعُوْنَنا

پہ ہغ سرہ او یقیناً مونہ پہ شک کنس یو دھغ (مستل) تہ چہ تاسو بلے مونہ

اِلَیْهِ مُرِیْبٌ ۝۱۰ قَالَتْ رُسُلُهُمْ

ہغ تہ یوخ شک۔ او تیل رسولانو د دوی

الشیخ

فَإِنَّ اللَّهَ، علت دے د دغہ پتہ جزاء د پاره او داسے پہ سورت
زمرہ آیت کنس ہم دی۔

۱۔ خلاصہ :- دے آیت تہ دویم باب شروع کیہی تر
آیت مثلاً پورے دے پہ اول کنس لفظ د آلم دے د پاره
د تذکیر او پدیکش واقعات د انبیاء و مکتوب دی د خپلو قومونو
سرہ پہ طریقہ د مقابلے د نور او د ظلماتو والو یعنی رسولانو
پہ تبلیغ سرہ ویستل قوم لہ د ظلماتو نہ نور تہ او قوم دھغوی
تکذیب او مخالفت کوو او رسولان یے او بشکل د خپلو کلونہ او ذکر
کریدے بیان د رسولانو او توکل دھغوی او صیر دھغوی بیا
هلاکت د منکرینو دا مضمون دے د آیت مثلاً تہ تر مثلاً پورے
بیا تخویف اخروی دے پہ درے آیاتو کنس او بیا مثال ذکر
کوی د پاره د بربادی د عمل د مشرک پہ آیت مثلاً کنس۔

تفسیر :- دے آیت کنس ذکر دے د تیر شوو قومونو چہ ہغوی
مقابلہ کرے وہ د رسولانو سرہ پہ درے طریقو سرہ۔

اول فَرَدُّوْا اَیْدِیَهُمْ فِیْ اَفْوَاهِهِمْ، پدیکش د تفسیر دی۔

أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ

آیا اللہ تعالیٰ پہ تو حید کنیں شک دے چہ اول پیدا کوونکے د آسمانوں نو

وَالْأَرْضِ يَدُ عَوْكُمْ لِيَغْفِرْ لَكُمْ

او د زمکے دے ، ہلی تاسو (داسے مسئلے تہ) چہ او بہ . یعنی تاسو تہ

مَنْ ذُنُوبَكُمْ وَيُوحِرْكُمْ إِلَى

رہ سبب د ہغی گناہونو ستاسو او روستو بہ اورسوی تاسو رہ مزوسرہ

أَجَلٍ مُّسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ

بیٹہ مقررے تہ ، دوی اوٹیل نہ یئ تاسو

اول داچہ کیخودل منکرینو لاسونہ خیل پہ خپلو خلو باندے د پاره
د دے چہ چک اولگوی پہ ہغ باندے د وجہ د خصے تہ - او دویم
کیخودل دوی لاسونہ خیل د پیغمبرانو پہ خلو باندے د پاره د دے
چہ ہغوی چپ شی . امام بخاری وائی دا یہ طریقہ د تمثیل دے ،
مثل کفوا عما مر بہ او کرحول دوی لاسونہ د ہغوی پہ خلو کنیں .
او دریم داچہ کنایہ دہ د منع کولو د پیغمبرانو د دعوت کولو نہ -
دویمہ طریقہ د مقابلہ دادہ وَقَالُوا إِنْ كُنَّا كَاذِبِينَ أَرْسَلْنَا
إِلَيْهِ مُرْسِلًا ، او دریمہ طریقہ دادہ چہ وَلَا كُنَّا كَاذِبِينَ وَمَا نَدُّ عَوْكُمْ
إِلَيْهِ مُرْسِلًا ، مراد دادے چہ مونہ کمان کوو چہ تاسو بادشاہی
او دنیا خواری پہ دے دعوت سرہ -

لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ، دانکارہ دلیل دے پہ نفی د علم غیب او علم کلی
د رسولانوںہ او د تہولو بندگانوںہ او ابن کثیر نقل کریدی چہ
دے آیت نہ معلومہ شوہ چہ د نبی صلی اللہ علیہ وسلم نسب نامہ
تر آدم پورے ذکر کول دروغ دی د ہغہ نسب تر معد بن عدنان
پورے پہ صحیح دلیل سرہ ثابت دے او د دینہ برہ ثبوت نشہ

إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا طَرِيدُونَ أَنْ تَصْدُقُوا

مکر بشریے زمونہ پشان ، خواہی تاسو چہ واروی مونہ

عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَاتَّبَعُوا

دھنہ طریقہ نہ چہ بندگی پرے کولہ مشرانو زمونہ نور اوہی مونہ

بِسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ۱۰ قَالَتْ لَهُمْ

معجزہ بشارت آوئیل دوی تہ

نہ پدیکش اول جواب ورکول دی د رسولانو قومونو تہ۔
 ارفی اللہ شک ، مراد د دینہ شک کول پہ توحید کبش دی حکم چہ
 د وجود د اللہ تعالیٰ نہ دوی انکار تہ دے کپے اودا استفهام پہ
 طریقہ د انکار او د تعجب سرہ دے او بیا پہ ید عوکر لیغفر آہ
 ذکر کولو کبش دودہ فائدو د دعوت د توحید تہ اشارہ دہ یومغفرت
 اودویم مہلت او بیا ذکر د مخالفت د قومونو دے د رسولانو
 نہ پہ درے طریقہ سرہ۔

اولہ طریقہ دادہ چہ تاسو زمونہ پہ شان بشری او بشر نی
 تشی کیدے او دویمہ طریقہ دادہ چہ تاسو مونہ لہ د مشرانو
 د لارے نہ منع کوئی چہ ہنہ شرکی تقلید دے اودریمہ طریقہ
 دادہ چہ دوی معجزے طلب کولے د انبیاء تہ او کمان بہ یے
 کوؤ چہ معجزے د انبیاء پہ اختیار کبش دی۔

قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ، دآ دلیل دے چہ ہرہ زمانہ
 کبش د منکرینو دا عقیدہ وہ چہ د بشریت او د رسالت پہ منہ
 کبش منافات دے یعنی بشر رسول تشی کیدے نور رسول بشر
 تشی کیدے۔

طَرِيدُونَ الخ ، نو دوی آوئیل چہ مونہ خوتا سو سرہ بشریت
 کبش گذارہ کوؤ لیکن تاسو مونہ د زور مسلک نہ اہوئی نو پہ
 فاتو نا الخ سڑیے طلب د معجزے او کرو۔

رُسُلُهُمْ إِنْ تَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ

رسولانو ددوی مونہ نہ یو مگر بشر یو

مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَى

ستاسو پشان لیکن اللہ تعالیٰ احسان کوی پہ

مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ط وَمَا كَانَ

مفہ چاہیہ او خواہی د بتاگانو خیلونہ او نشتہ

لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ

وس مونہ لہ چہ راوہو تاسوتہ معجزہ سوا د اذن

اللَّهِ ط وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ

د اللہ تعالیٰ تہ، او خاص پہ اللہ تعالیٰ د توکل کوی

الْمُؤْمِنُونَ ۝ وَمَا لَنَا إِلَّا

مؤمنان - او تہ عذر پہ وی زمونہ چہ

۱۔ پدیکس ذکر کرے دی جوابونہ د انبیاء و خیلو قومونوتہ دا
دھقوی د اول او د دریم اعتراض جواب دے د اول جواب خلاصہ
دادہ چہ د بشریت او د رسالت چہ احسان د اللہ تعالیٰ دے منافات
نشتہ او د دریم جواب مقصد دادے چہ پہ معجزاتو کتب د پیغمبرانو
اختیار او قدرت نہ وی۔ او دویم اعتراض د جواب حاجت نہ لری محکمہ
چہ انبیاء پہ حقیقت کتب د گمراہانو مشرانو د لاری نہ منع کولہ و علی
اللہ فلیتوکل المؤمنون۔ او پہ آخرے جملہ کتب تعلیم دے
مؤمنانوتہ د توکل کولوپہ وخت د مقابلہ دشمنانو کتب او داسے
پہ سورت العمران مثلاً آیت کتب ہم دی۔

تَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا

توکل نہ کوؤ یہ اللہ تعالیٰ باندے او حال دا چہ خود لے یے دی مونہرتہ

سُبَلَنَا طَوَّلْنَصِيرَتَ عَلَى مَا أَذِيتُمُونَا

لا لے زمونہرتہ او خامخا صیر بہ کوو مونہرتہ ہذہ تکلیفونو چہ مونہرتہ لے تاسو

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿۱۲﴾

او خاص یہ اللہ تعالیٰ تو توکل کوی توکل کوؤنکی۔

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلرُّسُلِ هُمْ

او اوٹیل کافرانو خپلو رسولانو تہ

لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِّنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ

خامخا او تاسو تاسولرہ د خپل ملک نہ یا بہ را اوگرشی

ملک :- پدے آیت کیں ذکر د توکل او د صیر د انبیاء دے او

ذریعہ د نجات او د کامیابی دہ او دا جواب د سوال د مشرکانو

دے چہ ہغوی اوٹیل چہ زمونہرتہ معبودانو باندے ولے توکل

نہ کوئی نو د ہغوی جواب یے اوکرو او دارنگ پدے جملہ کیں

علت دے د مخکنی جملے چہ و علی اللہ فلیتوکل المؤمنون۔

وَقَدْ هَدَانَا، مراد دادے چہ لارے د کامیابی دنیوی او اخروی

اللہ تعالیٰ مونہرتہ خود لے دی نو توکل ہم یہ ہذہ پیورے

خاص دے حکمہ چہ توکل کیں معنی د یقین دہ او یہ ہدایت

سرہ یقین حاصلیری۔

وَلَنَصِيرَنَّ عَلَى مَا أَذِيتُمُونَا، دا خطاب دے مشرکانو تہ

اشارہ دہ چہ مشرکانو ہمیشہ مؤحدینو تہ اذی ورکولہ۔

فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ، مؤمن چہ ہرکلا یہ اللہ تعالیٰ باندے خاص

توکل اوکری نو د ہغہ صفت متوکل جوہرشی د دے وجہ نہ یے

اول آیت کیں مؤمنون او یہ دویم کیں متوکلون ذکر کرو۔

۱۲

فِي مَلَّتَيْنَا ط فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ

زموڻو دين ته ، نو وحي اوکړه دوي ته رب د دوي

لَنَهْلِكَنَّ الظَّالِمِينَ ۝ ۱۳ وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ

خامخا هلاک به کړو مونږ ظالمانو لره - او خامخا به او سوو تا سولره

الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ ط ذَٰلِكَ

په زمکه کښ روستو د هغوي ته ، دا وعده ده

لَسَنَ خَافَ مَقَارِفِي وَخَافَ وَعِيدِ ۝ ۱۴

هغه چا سره چو به يريږي د پيشي زمانه او يريږي د عذاب زمانه -

۱۳- په آيت کښ ذکر د دباؤ کولو د کافرانو د لې په رسولانو باندې چو زموږ دين ته به واپس کيږي يا به زموږ د ملک نه اوځي لکه چو سورت اعراف ۱۸۸ آيت کښ دی او معنی د عود په تفسیر د سورة اعراف کښ ذکر شویده - او بيا تسلي ورکول دی

ذَٰلِكَ

د طرف نه پیغمبرانو ته په هلاکولو د ظالمانو سره - ۱۴- په یکنس دویمه تسلي ده انبیاء ته خصوصاً او نورو حق پرستو ته عمومّاً او د دې مثال په سورت بنی اسرائیل ۱۷ آیت کښ راځي -

ذَٰلِكَ لَسَنَ خَافَ مَقَارِفِي وَخَافَ وَعِيدِ ، په یکنس د دې وعده د عموم ذکر د لې د هر مؤحد سره - مَقَارِفِي ، په معنی د مصداق د لې دا اضافت د لې فاعل ته نو مراد ترینه قیام د الله تعالی په طریقہ د علم او قدرت سره د لې لکه په سورة رعد ۳۳ کښ دی نو د خاف نه مراد یقین او علم د لې - یا دا اضافت د لې مفعول ته قیام د بنده د الله تعالی په مخکښ په ورځ د قیامت لکه په سورة مطففین ۱۷ آیت کښ دی او خوف پخپله معنی د لې -

وَأَسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ

او مفتوحی فیصلہ او غوختلہ او نا امیدہ شو مر سرکش

عَنِيبٍ ۱۵ وَمِنْ رَأْيِ جَهَنَّمَ وَنُفُورٍ

مندی ۔ چہ دہنہ مخہ تہ دورخ دے او ٹکولے کیہی بدو باند

مِنْ مَّاءٍ صَدِيدٍ ۱۶ يَتَجَرَّعُهُ

د او بو تہ چہ وینے زوے دی ۔ چہ کوت کوت بہ پے شکی

وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ

او نہ بہ پے شہی بہ آسانہ تیرولے او راجی بہ بہ دہ باند اسباب دمرگی

مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ط

د مرے غارے تہ خونہ بہ مر کیہی ،

وَمِنْ رَأْيِ عَذَابٍ غَلِيظٍ ۱۷

او د دہ مخہ تہ عذاب دے سخت ۔

۱۵۔ بدیکش تخویف دے منکرینو تہ ۔ وَأَسْتَفْتَحُوا ، یعنی

انبیاء و مدد طلب کرو د اللہ تعالیٰ نہ یا دا چہ فیصلہ طلب کرہ

کافرا تو د اللہ تعالیٰ نہ لکہ پہ سورۃ الانفال ص ۱۱ کتب دی ۔

جَبَّارٍ ، ہنہ چاتہ وائی چہ پہ شان باندے د ہیچا حق نہ منی ۔

او عَنِيبٍ ، ہنہ چاتہ وائی چہ دہہ کوی د حق نہ د صند دوج

سرنہ و خاب ، دا اشارہ دہ د نتیجہ د وَأَسْتَفْتَحُوا تہ ۔

ص ۱۱ ، پدے دوارو آیتونو کتب تفصیلی تخویف اخروی د

منکرینو تہ پہ شہر طریقو سرہ ۔

مِنْ رَأْيِ ، دا لفظ د اصناد و نہ دے یعنی روستوا و مخ

دوارو تہ وٹیلے شہی دلتہ مخہ مراد دہ یعنی پہ عذاب د دنیا

او قبر پسے عذاب د آخرت دے ۔

يَتَجَرَّعُهُ ، دا دوجہ د دیر گرم والی او د دیرے بد بوئی د

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ

مثال د هغه کسانو چه کفر یی کړیدل په رب خپل باندی

أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ

د دوی عملونه پشان د ایری دی چه سختی او چلییری په هغه باندی

الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ

سیلخ پداسی ورځ کښی چه تیزه سیلخ والادی، هیڅ وس ندی

مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ذَٰلِكَ هُوَ

د کړی عملونه په هیڅ ثواب باندی، دا خو

الصَّلَاةُ الْبَعِيدُ ۝ ۱۸ ۝ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ

سراپی دیره لرې ده (د حد نه). آیا نه گورئ چه یقیناً الله تعالی

وَجَّهَ نَه. وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ، مراد د دینه اسباب د مرگ دی چه

هغه مختلف عذابونه دی د هر طرف نه او یا مراد د موت نه

غم او حزن دے. دارنگ په سورة فاطر ص ۳۳ کښی هم دی.

فَأَشَدَّ. پداسی آیت کښی دلیل دے پداسی خبره چه جهنم والا

په نه فنا کیږی.

وَمِنْ ذَٰلِكَ عَذَابُ غَلِيظٍ، یعنی دا د ښکلو عذاب دے او د

دینه علاوه د طعام، ضریح، غسلین، زقوم او اور عذابونه دی.

ص ۳۳. هرکله چه تیر شوی آیت کښی ذکر شو عذاب د کا قرانو

نو اعتراض او کړی شو چه د هغوی نیک اعمال شته دے نو

دے آیت کښی اشاره ده جواب ته په مثال ذکر کولو سره د پام

د یربادی د هغه عملونو. حاصل د مثال دا دے لکه څنکه چه

دیږی د ایری باندی تیزه سیلخ راشی او ټوله ورځ د سیلخ

او چلییری نو دا ایره والوخی او هیڅ پاتې نشی نو دارنگ اعمال

د مشرکانو چه په هغه سخت حساب او کړی شی په ورځ د حساب

کښی نو هغه عملونه په بیکاره معلوم شی د وځ د کفر او د

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ط

پیدا کری دی آسمانوں تہ او زمکہ دہارہ دحق ریشکارہ کولو۔

إِنْ يَشَاءُ يُزِيلْ هَبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ

کہ او خواہی نو فنا بہ کری تاسو او راہہ ولی خلق (مخلوق)

جَدِيدٍ ۱۹ وَمَا ذَلِكُ عَلَى اللَّهِ

نولے ۔ او تہ دے داکار پہ اللہ تعالیٰ باندے

شرک کولو تہ او مثال یے د رماد سرہ پدے وجہ ذکر کرو چہ د رماد تہ ہیچ فائدہ تہ اخستے کیہی نو دارنگ عملونہ د مشرک بے فائدے دی ۔ او دارنگ رماد پیدا کیہی د سوزید لو د لرگو تہ نو دارنگ عملونہ د دوی بہ وروستو او سوزیری نو مراد د اَعْمَالُهُمْ ، تہ ہنہ عملونہ دی چہ پہ ظاہر کنیں تیکہ وَلَا يَغْنُرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ، ضمیر راجع دے کافرانو تہ یا راجع دے اصحاب الرماد تہ لیکن اول قول غورہ دے ۔

ملا ۔ خلاصہ :- دے آیت تہ دریم باب دے ترسلا آیت پورے او دا ہم شروع دے پہ لفظ د الم سرہ پدے باب کنیں عقلی دلیلو تہ دی مختصر پہ ملا ، منہ کنیں بیا تن کیر دے پہ واقعاتو اخروی سرہ چہ ہنہ براءت د معبودان باطلہ او د شیطان دے د خپل عبادت کوونکو تہ پہ ملا ، منہ کنیں او بشارت دے پہ ملا آیت کنیں ۔

ربط :- ربط دے آیت د مخکنیں سرہ دادے لکہ چہ پہ مثال سرہ معلومہ شہ چہ اعمال د شرک برباد دی نو دارنگ پہ عقلی دلیل سرہ ہم دے بربادی معلومہ دہ ۔ دارنگ لکہ چہ ہنہ د مشرکانو د عملونو پہ بربادولو باندے قادر دے دارنگ دے پہ ہلاکولو باندے رِإِنْ يَشَاءُ يُزِيلْ هَبْكُمْ باندے ہم قادر دے ۔

تفسیر :- پہ آیت ملا ، منہ کنیں بیان دے د خالقیت د اللہ تعالیٰ

بِعَزِيزٍ ۲۰ وَبَرُّوْا اللّٰهَ جَمِيعًا

خه گران - او میدان ته به شی الله تعالی ته بتول

فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِيْنِ اسْتَكْبَرُوْا

نو وائی به کمزوری کسان هغه چاته چاه لوئی یه کوله

اِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَاَهْلُكُمْ

یقیناً مویر ستاسو تابع وؤ نو آیا تاسو

مُغْنُوْنَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ

لرے کوله شی زمونږ نه د عذاب د الله تعالی نه

مِنْ شَيْءٍ ؕ قَالُوْا لَوْ هَدَانَا اللّٰهُ

خه شی ، دوی به وائی که چرے هدایت کر یو مویر الله تعالی

لَهْدٰیۤنَا كُمْ سَوَآءٌ عَلَیْنَا اَجْرُ عَنَّا

نو هدایت به مویر تاسو ته کر یو برادرے حال زمونږ که فریادونه کوو

اَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَّحِيصٍ ۲۱

او که صبر کوو نشته مویر لره خائے د تختیدلو -

او د قدرت کامله د هغه - او یا لحق ، نه مراد ښکاره کول د توحید
د الله تعالی دی نو معلومه شوه چه حکمت د خلق د الله تعالی
ذات د نبی نه دے لکه څنگه چه نقل شویدے په حدیث د
لوراک کښ څکه چه دغه حدیث د محدیثینو په نیز موضوعی
دے او د دے آیت ته هم خلاف دے او په آخر د آیت کښ
ذکر د قدرت د الله تعالی دے او تخویف هم دے -

مطلب - دا د مخکښ په مضمون باندے عطف دے یعنی واستفتحو
فاهلکوا وبعثوا للحساب او ښکاره به شی او ماضی په معنی د
مستقبل ده - پدے آیت کښ تخویف اخروی دے په ذکر

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ

او وائی بہ شیطان ہر کلمہ چہ فیصلہ اوشی دے توی خبرے

إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ

یقیناً اللہ تعالیٰ تاسو سرہ وعدہ کریوہ وعدہ حقہ

وَوَعَدُكُمْ فَاخْلَفْتُمْ وَمَا كَانُ

نو ما دروغ و بیلی وڈ تاسو تہ ر خلافے اوکرو ، او نہ وڈ

لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطٰنٍ اِلَّا اَنْ

مالرہ پہ تاسو باندھے ہیغ زور دلیل، سوا د دینہ چہ

دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَكُونُوا

ما تاسو تہ بلدہ اوکرہ نو تاسو قبولہ کرہ (بے دلیلہ) زما خبرہ، نو مالرہ مہ ملا متہ کوئی

وَلَوْ مُوَاٰ اَنفُسَكُمْ مَا اَنَا بِمُصْرِخِكُمْ

او ملا متہ کوئی حآنو نہ خیل زہ ستاسو ہیغ فریاد رسی نہ شم کولے

دے براعت ، دے مشرانو باطل پرستو دے خپلو تا بعد ارونہ اویان دے عجز
دے ہغوی دے دے دفع کولو دے عذاب نہ۔

الصُّعْفَاءَ ، نہ مراد ہغہ جاہلان دی چہ پہ عقل او پہ علم کتب
کمزوری وڈ او ہوندا تقلید دے مشرانو یے کولو۔

لَٰكِنْ يَنْ اَسْتَکْبِرُوْا ، دے دینہ مراد ہغہ علماء او پیران او اقتدار
والا دی چہ دے حق دین سرہ یے ضد او عناد کووے، او کفر او شرک
او بدعات یے خیل دین جوہ کرے وڈ۔ اَسْتَکْبِرُوْا ، یعنی لوی یے
کرے وہ دے توحید دے اللہ تعالیٰ او دے اتباع دے رسول نہ۔

فَمَعْنٰوَنَ عَذَابٍ مِّنْ عَذَابِ اللّٰهِ مِّنْ شَيْءٍ ، یعنی تاسو بہ مونہ سرہ
دعوے دے جنت کولے اوس خو صرف مونہ دے عذاب نہ بیج کرئی او
داسے یہ سورہ مؤمن ہکے ، ۲۸ کیں ہم دی او پدے سورت کیں
دا مکالمہ دے میدان حشر دے دے وجہ نہ دے دوی جواب

وَمَا أَنتُمْ بِمُصْرِخِي طَارِي كَفَرْتُمْ

او نہ تاسو زما فریاد رسی کو لے شی، یقیناً ما انکار او کرو

بِمَا أَشْرَكْتُمْ مِّن قَبْلُ

دہے تہ چہ تاسو مالوہ دالله تعالیٰ سرہ شریک کریو پخوا (منگش)

إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝۲۲

یقیناً ظالمانو لہ عذاب دردناک دے۔

وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

او داخل بہ کریے شی ہفہ خوگ چہ ایمان یے راویدے او عملونہ یے کریے

الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا

بہ طریقہ دنی جنتونو تہ چہ بہیری لاندے دہے تہ

الْأَنْهَارِ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ

ولے ہیشہ بہ وی پہ ہفہ کنس پہ حکم د رب خیل،

لَوْ هَدَّيْنَا لِلَّهِ لَهَدَّيْنَاكُمْ، سرہ دے او دسورت مؤمن مثا مکالمہ

پہ اور دجہنم کنس دہ نوہلتہ جواب پہ انا کل فیہا سرہ دے۔

۲۲۔ ہرکلا چہ تیرشوی آیت کنس حال داسی شیطانانو ذکرشونو

پدے آیت کنس حال دجنی شیطان ذکرکوی چہ ابلیس دے پہ پخوا

طریقہ سرہ۔

اولہ طریقہ، إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ... الخ، مراد دادے چہ اللہ تعالیٰ تاسو

تہ حق دین رالیرے وڈ پہ دلیلونو سرہ او ما تاسو تہ دروغ وٹلی

وڈ۔

دویمہ طریقہ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِّن سُلْطٰنٍ...، مراد سلطان تہ

دلیل دے یعنی تاسو زما خبرہ بے دلیلہ منلے وہ یا مراد دسلطان

نہ زور دے یعنی ما پہ تاسو دڄہ زور نہ وڈ کرے۔

دریمہ طریقہ دادہ چہ فَلَا تَكُونُوا مِّنَ الَّذِينَ... الخ، ڄکہ چہ تاسو دلیلونو

تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ

(پیشگی) هر یک د دوی به به هغه کنش سلام وی۔ آیا نه گوری چه

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً

څنگه بیان کړیدلے الله تعالی مثال د کلمے

كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ

پشان د ونه قائده منه رپاکه چه جړه د هغه

وَقَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي

او څانگه یې په اوچت طرف کنش دی۔ ورکوی

تابع داری پر یخود لے وه نو پدیکش په ما باتدے ملامتیا نشته دے
او څلورمه طریقه کما انا بِمُضِرِّخِكُمْ وَمَا اَنْتُمْ بِمُضِرِّخِي۔

او پنځمه طریقه لاری کَفَرْتُ... الخ، او د دے مطلب دا دے چه زه
انکار کوم د هغه نه چه تا سوزه د الله تعالی سره په طاعت کنش شریک
کړے ووم یا دا مطلب دے چه زما د کفر سبب دا دے چه تا سو
زه د الله تعالی سره شریک کړے یم۔

۲۳۔ پدے آیت کنش بشارت دے مؤمنانو ته او بیزان کریم،
کنش اشاره ده چه جنت حاصلول په مشیت د الله تعالی سره دی نه
په عمل سره۔

تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ، کلمه د پیشکشی سلام دے د طرف د الله تعالی
او د ملائکوته۔

۲۴۔ خلاصه :- د دے څانگه نه څلورم باب دے تر آیت ۲۴
پورے دا هم شروع دے په لفظ د الم سره۔ پدے باب
کنش تذکیر دے په دوو مثالونو سره اول د پاره د توحید په
۲۳، ۲۴ کنش او دویم مثال د پاره د شرک په آیت ۲۴ کنش بیا
بشارت دے په مضبوطوالی د ایمان والو او تخویف دے په محروم
کولو د باطل پرستو سره په آیت ۲۴ کنش۔

أَكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ط

میوے خیلے ہر وقت یہ حکم دے رب خیل سرہ ،

وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ

او بیانوی اللہ تعالیٰ مثالوںہ خلقو لہ

لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿۲۵﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ

دے دے دپارہ چہ نصیحت ترینہ اخی ۔ او مثال د خبرے

۲۴. ۲۵۔ ۱۔ پدیکش مثال د کلمے د توحید دے چہ پہ زہرہ د مؤحد
کش دہ حاصل د مثال دادے لکہ چہ اونہ د کجورے د پیرو
فائدو والا دہ او ویخ د ہفت دیر مضبوط دے او خالکے د ہفت
د زمکے نہ اوچتے دی او میوے د ہفت ہر وقت کش موجودوی
پہ مختلفو قسمونو سرہ نو د ہفتے عقیدہ د مؤحد دہ ، ویخ
د ہفتہ د عقیدے کلک دے یہ شکونو او شبہو سرہ نہ زائل
کیڑی او دا عقیدہ پہ زہرہ کش دہ او ہفتہ عملونہ چہ دے
عقیدے نہ پیدا کیڑی پورتہ خیرتی آسمان تہ دپارہ د
قبولیت او فائدے او برکات دے عقیدے پہ ہر وقت
کش ملاویڑی ہم پہ دنیا کش ہم پہ قبر کش او ہم پہ آخرت

کش

گشجرۃ ، پہ حدیث د امام بخاری سرہ ثابت دہ چہ دا اونہ د
کجورے دہ ۔

طِبِّبَةً ، صورت یے مزیدار دے فائدے پکش دیرے دی
پانہ لہکی تہولو کش فائدے شتہ او د شجرے مثال
کش اشارہ دہ چہ د ہفت ترقی او تازگی پہ او بو د باران سرہ
وی دارنگ ایمان د مؤمن پہ قرآن سرہ تازہ وی اوزیاتیری
دارنگ د شجرے د قیام دپارہ درے خیزونہ دی جہے ، تنہ
او خالکے نو د ایمان دپارہ درے ارکان دی عقیدہ د قلب ،
اقرار د زبے او عمل پہ اندامونو سرہ ۔

خَبِيثَةٌ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ

پلینے پشان دے بوئی تریخ دے چہ سرسری او یہ آسانہ راویستلے کیشی

مِنْ قَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ۝

مخ دے زمکے نہ نشته دے هغه مضبوطوالے

قَوْقِ اُكُلَهَا كُلِّ حَيْنٍ بِأَذْنِ رَبِّهَا، شمرہ یے ندہ وٹیلے حککہ چہ اکل لفظ عام دے هغه قسم قسم خورا کو نو تہ چہ دے کجورو نہ خور پیری او هغه هر وخت موجود وی۔

لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ، دلتہ مشبہ یہ او وجہ شبہ محسوس دی چہ دے هغه تذکر آسان دے حککہ یے يتذکرون را ورو او یہ سورت حشر سلا کیں دے غرو نو خشوع او تضرع معقولی خیز دے نو هلته یے يتفكرون ذکر کریدے۔

۲۵: پدے آیت کیں مثال دے مشرک دے چہ دے هغه یہ ژہ او یہ ژہ باندا دے دے شرک کلمہ دہ۔

كَشَجَرَةٍ، دیتہ دے مخکیں دے مشاکلت یہ وجہ سرہ شجرہ را ورو وٹیلے دہ او مراد دے هغه بوئے دے حنظلہ رترخہ هند وانه دہ۔

خَبِيثَةٌ، یہ خونہ کیں ترخہ او یہ بوئی کیں بد بویہ دہ او بے فائز دے دہ۔

اجْتُثَّتْ، اجتنات راویستلوتہ وٹیلے شی۔ مِنْ قَوْقِ الْأَرْضِ، دے مخ دے زمکے نہ یعنی دے هغه خائکے او پانہ دے یہ مخ دے زمکے باندا دے پرتے وی او چتے ختلے نشی۔

مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ، یعنی جرے او زیلے یے نشته، نو دا رنگ مشرک پلینت او نجس دے خبرہ یے ہم پلینتہ او گندہ دہ نور عملوتہ ورلہ ہم گندہ کوی او ترخہ وی، او خورا کو نہ دے مشرک گندہ او پلینت دی یہ جہنم کیں او یہ دتیا کیں ہم حرام خورا کو نہ کوی ددہ عملوتہ برہ طرف تہ دے قبولیت دے پارہ نہ ورخیژی او دے توحید یہ مقابلہ کیں دے دے ہیخ قرار نشته، او دلیل او حجت یے نشته توحید والو دے هغه مقابلہ کول او دجرے تہ ویستل آسان کار دے۔

يُشَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ

کَلکوی اللہ تعالیٰ مؤمنانو لرحہ بہ وینا

النَّاسُ بِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي

کلمه په ژوند د تیوی کښ او په

الْآخِرَةُ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ

آخرت کیں او خطا کو یہ اللہ تعالیٰ یہ جواب کو لو کہیں ظالماتو لہ

وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ تَرَ

او کوی اللہ تعالیٰ خہ چہ خواری۔ آیا نہ گورے تہ

إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَةَ اللَّهِ

ہفتہ کسانو تہ چاہ بدل کر پیلے نعمت دے اللہ تعالیٰ

۲۷۔ پیدے آیت کیں تفریع نہ پہما قبل دواہ و مثالو تو بانڈے
پہ طریقہ دفن نشر مرتب سرہ نو اول بشارت دے ایمان والو
تہ چاہ اللہ تعالیٰ مضبوطی دوی لہرہ یہ سبب دے توحید یہ دنیا
کیں یہ مقابلہ دے دشمنانو او دے میصیتو نو کیں او یہ قبر کیں
یہ وخت دے سوال او جواب کیں حکم چاہ مراد دے الاخرۃ ، نہ
پیدے آیت کیں قبر دے لکہ چاہ یہ حدیث دے براء بن
عازبؓ کیں دی چاہ ذکر کرے دے امام بخاری رحمہ اللہ
ویصلی اللہ الظالمین او بیایا پیدے جملے سرہ تخویف دے
ظالمانو تہ چاہ اللہ تعالیٰ بہ خطا گوی مشرکانو لہرہ دے دلیل نہ یہ
دنیا کیں او دے جواب نہ یہ قبر کیں یعنی یہ جواب کیں بہ واٹی
لا ادری (لڑہ نہ پوھیروم) ۔

كُفْرًا وَاَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ

یہ کفر سرہ او ورکوزیے کرو قوم خپل لہہ پہ کور

الْبَوَارِ ۲۸ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ط

دہلاکت کنس۔ چہ جہنم دے ورنوخی بہ پہ ہف کنس

وَيَكْسِرُ الْقُرَارُ ۲۹ وَجَعَلُوا لِلَّهِ

او ناکارہ دے خائے داوسیدلو۔ او جوہ کریدی دوی اللہ تعالیٰ لہہ

۲۸۔ خلاصہ ۱۔ دے خائے نہ پنجم باب دے دسورت تر آخرہ پورے اودا ہم شروع دے پہ الم سرہ پدے باب کنس اول زجر دے مشرکا تو تہ سرہ د تخويف نہ پہ آیت ۲۸، ۲۹، ۳۰ کنس بیا ذکر دے د دریو امور و دیارہ د دفع د عذاب پہ آیت ۳۱ کنس بیا درے عقلی دلیلونہ دی پہ آیت ۳۲، ۳۳، ۳۴ کنس بیا نقلی دلیل دے دا ابراہیم علیہ السلام نہ د آیت ۳۵ نہ تر مگ پورے بیا تخويف اخروی دے پہ ۳۶، ۳۷ کنس او تخويف دنیوی دے پہ ۳۸، ۳۹ کنس بیا تخويف اخروی دے د مگ نہ تر مگ پورے او اختتام دسورت دے پہ ترغیب ورکولو سرہ قرآن او توحید تہ پہ آیت ۴۰ کنس۔

تفسیر ۲۸، ۲۹۔ پد یکس زجر دے مشرکا تو تہ او تخويف دے دا علت دے د مخکن دیارہ چہ د یصل اللہ الظالمین، او دھوی دوه صفتونہ ذکر شویدی اول دا چہ دوی د اللہ تعالیٰ د نعمتونو ناشکری کریدہ پہ کفر او شرک سرہ او دویم دا چہ دوی دعوت ورکریدے خپل قوم تہ د شرک او دا دواہہ سبب د عذاب ابدی دی یعنی ضالین او مضلین دواہہ دی۔

الْبَوَارِ، پہ معنی دہلاکت دے او کور دہلاکت جہنم دے چہ ہفہ خائے د تباہی دے او ورپسے ۲۹ آیت کنس د ہف بیان دے۔

أَنْتَ إِذَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ

شریکان دے دے دیارہ چہ نور خلق ہم واروی د اللہ تعالیٰ دلاری نہ، اووایہ

تَمَتُّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ۝۳۰

مزے اوکری بی یقیناً ستاسو ورتل اور تہ دی۔

قُلْ لِّلْعِبَادِ الذِّينَ آمَنُوا يُقِيمُوا

اویہ تہ بندگان تو زمانہ ہنہ چہ ایمان والا دی چہ پابندی و کوی

الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْتَهُمْ

د مونونو او خرچ و کوی د ہنہ ٹلن چہ مونو دوی تہ و رکریبی

سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ أَنْ

پت او ہنکارہ مخکس د دینہ چہ

يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خِلَ ۝۳۱

رابہ شی ورخ چہ نہ بہ وی خرشول پہ ہنہ کنس او تہ بہ وی دوستانہ۔

۳۰۔۔ پدے آیت کنس تفسیر دے د تیرشوی آیت پہ ترتیب سرہ

یعنی بدلوا تفسیر پہ کریدے پدے قول سرہ وَجَعَلُوا لِي

أَنْتَ إِذَا ، او داحلوا تفسیر پہ کریدے پدے قول سرہ لِيُضِلُّوا

عَنْ سَبِيلِهِ ، او تائید دے آیت پہ سورہ زمرہ کنس دے۔

قُلْ تَمَتُّعُوا ، مدارک نقل کریدی چہ تمتع دیتہ و ثیلے شی

چہ انسان خپل بول شہوات د خپل وس مطابق پورہ کری او

مراد دادے چہ د دوی دیارہ صرف د دنیا مزے دی۔

۳۱۔۔ پدے آیت کنس ذکر دے د ہنہ اعمالو چہ دفع کوی عذاب

لرہ پہ مقابلہ د ہنہ صفاتو د مشرکانو کنس چہ مخکس آیتونو

کنس ذکر شول او ہنہ سبب د عذاب وؤ۔

يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْتَهُمْ ، اقامت د مونو

او اتفاق د مال مقابل دے د تمتعوا سرہ۔ پدیکس لام

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

اللہ تعالیٰ ہفہ ذات دے چاہید اکریدی آسمانونہ او زمکہ

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ

اورا وروے پے دی د برہ طرف نہ اوہہ راوستلے دی

بِهَ مِنَ الشَّجَرِ رِزْقًا لَّكُمْ

پہ ہفہ سرہ دیرے میوے د پارہ د فائدے ستاسو

وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي

او تابع کریدہ پخیل حکم سرہ ستاسو د پارہ کشتی چاہ چلیدی پہ

الْبَحْرِ بِأَمْرٍ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْآبْهَارَ

دریاب کنس پہ حکم د ہفہ سرہ او تابع کریدی د حکم پخیل تاسولہ سیندو نہ

مقدار دے او دا مقولہ دہ د پارہ د قل سرّاً وعلانیۃ، کلمہ پت
او کلمہ بنکارہ د حال مناسب دواہہ جائز دی لا بیع فیہ و لا
خلال داسے پہ سورۃ بقرہ ۲۵۴ کتب ذکر دی او مراد دادے
چہ نور خیزو نہ پہ ہفہ ورخ فائدہ نہ ورکوی ماسوا د دغہ
عملو نہ او ہفہ تہ تقویٰ و ثلے شی نو دوستانہ د وجہ د تقویٰ
نہ فائدہ ورکوی پہ دلیل د سورۃ زخرف ۶۷ سرہ -

۶۷۔۔ پدیکنس دلیل عقلی دے د پارہ د تذکیر د توحید پہ پنخہ
صفاتو فعلیو د اللہ تعالیٰ سرہ وسخر لکم الانهار ہر کلمہ چہ
پہ او بو د بحر سرہ د فصل او بہ کول یا پخیلہ د غبنکو فائدہ
نشتہ نو د ہفہ پہ بارہ کتب تسخیر د قلک پے ذکر کرو او پہ نور
سیندو نو او خورونو کتب د او بو دیرے فائدے دی نو د ہفہ پہ
بارہ کتب تسخیر انتہار پے ذکر کرو۔

او بِأَمْرٍ، کنس اشارہ دہ چہ فائدے اخستل د کشتو او نہرو نو
نہ موقوف دی پہ امر د اللہ تعالیٰ باندے۔

وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ

او تابع کری تجوی حکم خپل تا سو لہ نمر او سپو بږی چہ

ذَآبِیْنٍ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ

همیشه روان دی او تابع کری دی د حکم خپل ستاسو د پامر شپہ

وَالنَّهَارَ ۝۳۳ وَاللَّكُم مِّنْ كُلِّ

او ورځ - او در کری دی تا سوتہ د هر

مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا

هغه غږیزہ چہ تا سو ورنہ حاجت لری ، او کہ تا سو شمارہ شروع کری

نِعْمَتِ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ

د نعمتو د الله تعالیٰ نو سرتہ یے نشی رسولے ، یقینا انسان

لظَلُومٌ كَفَّارٌ ۝۳۴ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ

خامتا دیر ظلم کو ویکه دیر تا شکری دے . او کہ چہ او ثیل ابراہیم علیہ السلام

۳۳۔ د اہم دلیل عقلی دے د پاره د تذکیر د توحید پہ ذکر د

تسخیر د خلور و خیزو نو سرہ او پہ تیر شوی آیت کتب اصول د

نعمتو نو ذکر کری دی او مکانات یے ذکر کری دی او پدے آیت

کتب زمانیات ذکر کوی۔

ذَآبِیْنٍ ، پدیکش معنی دہ د ہمیشوالی سرہ د دے چہ حال

او عادات تہ بدلوی۔

۳۴۔ پدیکش ہم دلیل عقلی دے د پاره د تذکیر او پہ آخر

کتب زجر دے هغه انسان تہ چہ بدلوی نعمتو نہ د الله تعالیٰ پہ

کفر یعنی الْإِنْسَانَ ، کتب الف لام عہدی دی هر انسان مراد

تہ دے تا شکری انسان مراد دے۔

مَا سَأَلْتُمُوهُ ، مراد د سوال نہ پدے خائے کتب احتیاج دے

کہ سوال پہ ژپہ وی او کہ نہ وی او داسے پہ سورۃ رحمن ۷۷

رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا

اے ربہ اوگر عوہ دا بنار امن والا

وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ اَنْ نَّعْبُدَ

او پہ دودہ سائے ما او مخامن زما د بندائی

الْاَصْنَامَ ۝۳۵ رَبِّ اِنِّىْ اَضَلُّنَا

د غیر اللہ نہ - اے ربہ یقیناً دوی ربندائی د دوی بے لاکر کر دیا

آیت کنس ذکر دی -

۳۵ :- داد لیل نقلی دے د ابراهیم علیہ السلام نہ چہ امام د نور
والو دے د پاره د تن کیر حاصل دادے چہ ابراهیم علیہ السلام د
اللہ تعالیٰ د نعمتو نو شکر کرے وؤ پہ طریقہ د اجتناب د هر
قسم شرک نہ او پہ طریقہ د اوسولو د بعضے اهل پہ مرکز
د توحید کنس د پاره د نشر د توحید او داد دعویٰ د سورت
سرہ ہم متعلق دے یعنی ابراهیم علیہ السلام د ظلماتو نہ د
ویستلو د پاره امن د بنار او د شرک نہ بیج کیدل او پہ مکہ
کنس اهل اوسول او د بچو د پاره د دعا غوختل دا ہول کارو نہ
کرے وؤ -

اٰمِنًا، د امن معنی دادہ چہ شوک بہ یے نہولے نشی تر نزد
د قیامت پورے او پہ قریب د قیامت کنس بہ ورا نیڑی یا مراد
دادے چہ اهل د دے بہ پہ امن کنس وی -

وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ، مراد پہ بنی سرہ صلبی اولاد دی او کوم
چہ پہ وخت د دے د دعا کنس موجود وؤ ہتول اولاد تر قیامتہ
مراد نہ دے حکم چہ وروستہ د دہ پہ اولاد کنس دیر مشرکان
پیدا شویدی - پدے آیت کنس ذکر د دعا د ابراهیم علیہ السلام
دے پہ بارہ د امن مکی کنس داسے پہ سورۃ بقرہ ۱۲۵ کنس
تیر شویدی او پہ بارہ د بیج کیدلو کنس د شرک نہ -

الْاَصْنَامَ، جمع د صنم دہ او د صنم درے معنی دی -

كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي

دیرو خلقو لہ نو چاہہ تابعداری اوکریا

فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ

نو یقیناً مہو زما دے نہ دے او چاہہ تا فرمانی اوکریا زما نو یقیناً تہ

غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۳۶﴾ رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ

بمخہ کوؤنکے رحم کوؤنکے پئے ۔ اے ربہ زمونہ یقیناً ما آباد کری دی

مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زُرْعَةٍ

بعض ذ اولاد خیل تہ پہ کنده بے فصلہ رشادہ کنس

اولہ معنی ہغہ جوسہ چہ جوہہ کہے شی ذ لہگی یا گتہ وغیرہ تہ او عبادت پئے کیدیشی۔

دویمہ معنی دادہ ہر ہغہ شہ چہ بندگی شکیدے شی سوا ذ اللہ تعالیٰ تہ ہولو معبودانو باطلو تہ شامل دے کہ ژوندی وی اوکہ سرہ وی او دریمہ معنی چہ مشغولہ کوی انسان لہ ذ اللہ تعالیٰ تہ او دا معنی ذکر شویدہ پہ مقدرات ذ امام راغب کنس ص ۱۰۰ ۔ اوپدے آیت کنس مراد آخری معنی دہ چہ مناسب ذ شان ذ ابراہیم علیہ السلام سرہ یا دا معنی دہ چہ بیج اوساتی مونہ لہ ہمیشہ ذ بندگی ذ غیر اللہ تہ او مقصود پدے سرہ طلب ذ استقامت دے پہ توحید باندے ۔

۳۶۔ پدے آیت کنس نسبت ذ گمراہ کولو اصنامو تہ پہ طریقہ ذ سببیت سرہ دے یعنی بندگی ذ اصنامو سبب ذ گمراہی ذ خلقو وی ۔

وَمَنْ عَصَانِي ، مراد ذ دینہ عصیان دے بغیر ذ شرک نہ خکہ چہ مشرک تہ بخلے کیری ۔ یا مراد دا دے چہ من عصانی رنو تہ ہغہ لہ توفیق ذ توبہ ورکھے نو عصیان کنس شرک او کفر داخل دے ۔

عَنْدَ بَيْتِكَ الْحَرَامِ رَبَّنَا لِيَقْبَلُوْا

یہ خواہنیز دے ستاد کور عزت مند کنیں اے یہ زمونہ دے دیا کر ہاں

الصَّلٰوةَ فَاَجْعَلْ اَقِيْدَةً مِّنَ النَّاسِ

اوکری رجاری کریں دموں نو اوگر حوہ زہونہ دے بعض خلقو

تَهْوِيْ اِلَيْهِمْ وَاَرْزُقْهُمْ مِّنْ

چہ مائل شی ددوی طرف تہ او روزی و دکرے دوی لری دے

الشَّيْءِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُوْنَ ۝۳۷

قسما قسم غلو نہ دے دپارہ چہ ستا شکر اوکری۔

۳۷۔ یہ دے آیت کنیں ذکر دے ابتلاء دے ابراہیم علیہ السلام دے

یہ او سولو دے اسماعیل علیہ السلام او دے مور دے ہقہ یہ شاپ

خائے کنیں دپارہ دے اقامت دے صلوة او مراد دے دینہ اقامت دے دین

توحید دے۔

مِّنَ النَّاسِ ، مِّنْ ، بعضیہ دے دے دے وجہ تہ بعض خلق دے

کعبہ سرہ محبت لری۔

لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُوْنَ ، مراد دے دینہ شکر کول دی یہ توحید منلو

سرہ او یہ دعوت کولو سرہ توحید تہ ، او دا دعا کالے دے ابراہیم

علیہ السلام قبولے شوی دی۔

قَائِدًا عَلٰی ۔ دا کار دے ابراہیم علیہ السلام یہ امر دے اللہ تعالیٰ سرہ

وؤ لکہ چہ ذکر دی یہ صبح حدیث کنیں نو دا اعتراض نشی کیدے

چہ دایے دے سارہ رضی اللہ عنہا دے خوش حالو دپارہ اوکرو لکہ

چہ یہودیان وائی او دارنگ بل چالری ندی جائز چہ اہل عیال

سرہ دے کار اوکری یہ اقتداء دے ابراہیم علیہ السلام سولہ چہ

اوس خلق دا سے کار کوی۔ بعض متصوفہ وائی چہ دا توکل دے

ذکر شولے دے دا تفصیل یہ تفسیر قرطبی کنیں۔

قَائِدًا عَلٰی ۔ لِيَقْبَلُوْا ، کنیں اشارہ دے چہ دا خائے مرکز دے توحید

رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نَخْفَىٰ

اے ربہ زموئو یقیناً تہ پوہیدے یہ ہغہ خیز چہ مونو پتوؤ

وَمَا تَعْلَمُ وَمَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ

او یہ ہغہ خیز چہ بشکارہ کوؤ، او تہ پتہیری یہ اللہ تعالیٰ

مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ③۸

ہیغ خیز (شے) یہ زمکہ کنس او تہ یہ آسمان کنس۔

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي

توّل صفتو تہ ذ الوہیت خاص اللہ تعالیٰ لہ دی ہغہ ذات چہ را او بخوئے ماتہ

عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ

سرہ ذ زوہوالی تہ ربہ بوداوالی کنس اسماعیل علیہ السلام اسحاق علیہ السلام

إِنْ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ③۹

یقیناً رب زما خامغا قبلوؤنکے ذ دُعا دے۔

جوہشی او مرکز جوہیدال یہ دہ خیزونو باندے موقوف وی یو
ذ خلقو میلان او بل ذ ہغوی ذ پارہ خوراک ذ دے وچہ تہ دا
دوارہ دعا لگانے یئے او غوختلے۔

③۸، ③۹۔ پدے دواہو آیتونو کنس ذکر دے ذ توسل ذ ابراہیم
علیہ السلام یہ صفاتو ذ اللہ تعالیٰ سرہ او دا شرعی وسیلہ دہ۔
مَا تَخْفَىٰ وَمَا تَعْلَمُ، عام دے بتولو اقوالو او افعالو ذ انسانو تہ۔
وَمَا يَخْفَىٰ، پدیکش ذ ماقبل تہ زیات عموم دے سوا ذ انسانو
تہ تورو خیزونو تہ ہم شامل دے۔ او دا قول ہم ذ ابراہیم علیہ
السلام دے او بعضو وئیے دی چہ دا قول ذ اللہ تعالیٰ ذ طرف تہ
دے ذ پارہ ذ تتمہ ذ قول ذ ابراہیم علیہ السلام۔

إِسْمَاعِيلَ، ذ دہ ذ پارہ یئے خو دُعا غوختلے دہ لکہ چہ یہ سورۃ
صفات متا کنس دی او وَإِسْحَاقَ، ذ دہ یہ پارہ کنس بشارت

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ

اے ربہ اوگر شوقے ما پابندی کوونکے دے مانوئے او دے

ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴿۴۰﴾ رَبَّنَا

اولاد زمانہ ہم اے ربہ زمونہ او قبولہ کرے دعا زما۔ اے ربہ زمونہ

اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ

او بخنے ما او مور او پلار زما او ٲول مؤمنان

يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿۴۱﴾ وَلَا تَحْشَبْكَ اللَّهُ

پہ کوہہ ورخ چہ شروع کیہی حساب۔ اوگمان مہ کوہہ پہ اللہ تعالیٰ باندے

غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ ﴿۴۲﴾

دے غافل دہغہ کارونو نہ چہ کوی ٲے ظالمان

إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ

یقینا مہلت ورکوی دوی تہ ہغہ ورخ تہ چہ کروغہ بہ راوخی

بغير دعا نہ ورکے شوقے و صافات ۴۱۔

لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ، مراد دسمیع تہ قبولتکے دے او داہم وسیلہ
دہ پہ نوم داللہ تعالیٰ سرہ۔

۴۰، ۴۱۔ داقامت صلوة نہ مراد اقامت د ٲول دین دے اوپہ

دے دواہو آیتونو کنس دعا د ابراهيم علیہ السلام دہ دپارہ د خیل

خان او دپارہ د اولاد او دپارہ د مور او پلار او د ٲولو مؤمنانو۔

او دعا د ابراهيم علیہ السلام پہ مغفرت سرہ دپارہ د پلار خیل

پہ ہغہ وخت وہ چہ دکا تہ لا تہ وہ معلومہ شوقے چہ دے دینمن

داللہ تعالیٰ دے او دا ذکر شوقے دے پہ سورۃ التوبہ ۴۱ کنس۔

او پدے آیت کنس ورخ د حساب ٲے پدے وجہ خاص کریدہ چہ

د مغفرت فائدہ یشکارہ کیہی پہ ورخ د حساب۔

فِيهِ الرَّابُّصَارُ ﴿٢٢﴾ مُهْطَعَيْنِ مُقْتَبِعِي

پہ ہٹے کتبیں سترگے - منہ لے بہ وہی اوچت کرے بہ ٹے وی

رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ

سرونہ خپل نہ بہ راگرٹ دوی تہ سترگے د دوی

وَأَقْبِدَ تَهُمْ هَوَاءً ﴿٢٣﴾ وَأَنْزِلْ

اوڑرونہ د دوی بہ خالی وی رد پوہ تہ - او ویرہ ورکڑہ

النَّاسِ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ

خلقو تہ د داسے ورٹ تہ چہ را بہ شہی بہ دوی عذاب

فَيَقُولُ الْكَافِرِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا

تو وائی بہ ہٹہ کسان چہ ظالمان دی اے رہہ زموئیر

أَحْرَأْنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ لَا تَجِبُ

مہلت را کرے موئیر لہ تر نیٹہ نزدے پورے قبول بہ کرو موئیر

۲۲، ۲۳ :- پدے آیت کتب تسلی دہ رسول تہ پہ مخالفت کولو
د ظالمانو د دین د ابراہیم علیہ السلام تہ او پدے دوارو آیتو تو
کتب تخویف اخروی ہم دے پہ ذکر د ہیبت د قیامت سرہ
او وٹیلی دی میمون بن مہران چہ دا آیت وعید دے دپارہ
د ظالم او تعزیہ دہ دپارہ د مظلوم -

تَشْخَصُ، شخوص دے تہ وٹیلے شہی چہ د ہیبت د وجہ تہ
سترگے وارے وی او نہ رپیری -

مُقْتَبِعِي، د اصدا دوتہ دے پور تہ کوؤنکی او خکتہ کوؤنکی دوارو
تہ وٹیلے شہی دلتہ پہ قرینہ د لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ، سرہ اولہ
معنی مراد دہ -

هَوَاءً، پہ معنی د خالی د ہوش او علم و فکر تہ - مطلب د
آیت دا دے چہ د ہیبت اثر بہ د دوی پہ سترگو او سرو تو او

دَعْوَتِكَ وَتَشْيِيعِ الرُّسُلِ ۖ أُولَٰئِكَ

دعوت در توحید ستا او تابعداری به او کرو در رسولانو، آیا نه

تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلِ مَا

وو کری تاسو قسمونه د دینہ مخکنیں چہ نشته

لَكُمْ مِّنْ زَوَالٍ ۚ وَسَكَنْتُمْ فِي

تاسو لره هیڅ فنا - او او سیدالی یی تاسو په

مَسَاكِينِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ

ځایونو د او سیدلو د هغه کسانو کس چہ ظلم کړیو په ځایونو خپلو

وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ

او ښکاره شویده تاسو ته چہ څه رنگ کار کړیو موږ د دوی سره

زړونو پاندے وی -

مَلَکٌ - دا عطف دے په وَلَا تَحْسَبَنَّ یا ندے یعنی په وخت د

مهلت د دوی کس انذار او کړه - پدے آیت کس تخویف دنیاوی

دے ځکه چہ مراد د عذاب نه عذاب د دنیا دے په دلیل د

دے لفظ سره چہ رَبَّنَا أَجِرْنَا ، او د بعض مفسرینو په نیز

دَیُّومَ اَوِ الْعَذَابِ نه مراد وړخ د عذاب د قیامت ده او

أَجِرْنَا ، په معنی د ارجعنا روپس کړے مونږ دنیا ته د

او پدے آیت کس اشاره ده چہ مخالفت کول د ظالمانو په دوو

طریقو سره وی یواځکار د دعوت د توحید نه او دویم انکار

د تابعداری د رسول نه -

مَا لَكُمْ مِّنْ زَوَالٍ ، مراد د زوال نه عذاب دے یا مراد د

زوال نه فنا ده نو حاصل دا معنی دادے چہ نشته تاسو لره

فنا په اجتماعی طور سره یعنی د دنیا د فنا نه تاسو انکار کوو لکه

اوس هم دا عقیده ده د ملحدینو اگرچہ د افرادو د مرگ نه

انکار نشی کولے لیکن دنیا قدیم گنډی او د قیامت نه انکار کوی -

وَضَرَبْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ ۝۴۵ وَقَدْ

او بيان کړى دى مونږ تاسو ته مثالونه - او يقيناً

مَكْرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ

مکرونه کړي وو دوى مکرونه خپل او په نيزد الله تعالى مکر د دوى دے،

وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ

او نه دے مکر د دوى چا لږ لږ شي د وچ د هغه نه

الْجِبَالِ ۝۴۶ فَلَا تَحْسِبَنَّ اللَّهَ

غرونه - نو گمان مه کوه په الله تعالى باندے

۴۵- پدے آيت کيس زجر دے منکريوت ته چا ستاسو د انکار

د پاره هېڅ وجه نه وه روستو د دے درے حالتونو ته -

اول داچه د تير شوو ظالمانو کورونه تاسو ليدلي وو او د هغوی

د عد ايونونو نه تاسو ته بڼکاره شوے وے او تاسو ته واقعات

د عذاب هم بيان شوي وو نو تاسو عبرت وے نه اخستو او

د دے حالاتو خلاصه داده چا په مشاهدے سره تاسو ته

علم حاصل شوي دے او دارنگ د مخکنو په تاريخي واقعاتو

آوريدلو سره او دارنگ د وحی په ذريعه سره -

۴۶- مراد د مکر د دوى نه شرک کول او انکار د رسولانو

نه دے يا مراد د دينه مقابله کول دى د انبياء او د مؤمنينو

سره په مختلفو تدبيرونو سره -

وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ

چا د دوى مکرونه کمزوري دي په هغه د الله تعالى غرونه نشي

بے ثايه کولے پد يکټس جبال په خپله معنی سره مراد دے او

سپکوالے د مکرونو مراد دے - په دے توجيه سره ان تافيه

دے او لام په لتزول کيس په معنی د حتی سره دے -

دويمه توجيه داده چا مراد د جبال ته توحيد او دين د

مُخْلِيفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ ط إِنَّ اللَّهَ

خلاف کوؤنگے دے وعدے خیلے دے رسولانو خیلو سره، یقیناً اللہ تعالیٰ

عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿۴۷﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ

زور آور دے بدالہ اختوتنگے دے۔ پدا اسے ورخ چہ بدالہ بہ کریشی

الْأَرْضُ غَيْرِ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ

دا زمکہ دے دینہ پہ بلہ سره او هم آسمانونہ

انبیاء و دے پہ طریقہ دے مثال سره نوجبال پہ معنی مثالی سره دے۔
دریمہ توجیہ داده چہ شرک دے دوی سبب دے زوال دے غرو نو
او دے دنیا دے لکہ سورۃ مریم آیت سٹ کتب چہ ذکر دی پدا
توجیہ سره ان محفف دے دے مثقل نہ یعنی وانہ یعنی
شرک سبب دے زوال دے دنیا دے لیکن استغفار دے ملائکو مانع
دے دے نہ لکہ پہ سورۃ شوری سٹ کتب دی۔

خلو رمہ توجیہ داده چہ مراد دے دینہ ختوالے دے مکر دے رکہ
چہ مکر کباراً راعطے دے، او ان وصلیہ دے یا مخفف عن
المثقل دے او لام مفتوح دے او پہ قراءت دے عبد اللہ
بن مسعود کتب داسے ثابت دی۔

﴿۴۷﴾ پہ دے کتب تسلی دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ پہ
پہ طریقہ سره او مراد دے وعدے تہ وعدہ دے نصرت دے
پہ دنیا او آخرت کتب او هر کلہ چہ مخکب دے اقوام مکذب
عذابونہ ذکر کرے شو نو پہ هغه باندے پہ فاء سره
تفریع او کبرہ دے پیارہ دے تسلی ورکولو نبی صلی اللہ علیہ
وسلم تہ۔

وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ۝۳۸

اوپیش بہ شی اللہ تعالیٰ تہ چہ یو دے زور آور دے ۔

وَشَرَّ الْمَجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ

اوتہ بہ اوینے مجرمان پداغہ ورخ یو خائے ترے شوی

فِي الْأَصْفَادِ ۝۳۹ سَرَّابِيْلُهُمْ مِنْ قَطْرَانٍ

پہ زنجیرو نو کیں - قیصونہ ددوی بہ د را تر پونہ وی

وَتَعْشَىٰ وَجُوهُهُمُ النَّارَ ۝۴۰ لِيَجْزِيَ اللَّهُ

اوپتوی بہ مخونو ددوی لہہ اور - ددے دیارہ چہ بدلہ بہ وکر اللہ تعالیٰ

۳۸ :- دا تخویف اخروی دے او ذکر دہے ورخے دے چہ پہ ہف

کیں وعدہ پورہ کیری او پہ بارہ ذتبیل کیں دودہ قولہ دی ۔

یو قول دادے چہ دا تبدیل ذاق دے یعنی دا آسمانوتہ اوزمکہ

یہ فناشی او ہرکلہ چہ ذات اوصفت دوارہ بدلیری نو لفظ د

تبدیل او غیرے دوارہ ذکر کیری او حدیث دمسلم کیں راغلی

دی چہ غائثہ رضی اللہ عنہا تیوس او کرو چہ پہ وخت د تبدیل

د زمکے کیں انسانان بہ کوم خائے وی ؟

نورسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جواب ورکرو چہ پہ جسر ریل

باندے بہ وی نو ہرکلہ چہ دا آسمانوتہ اوزمکہ بہ فنا کرے شی

نو ددوی پہ بدل کیں یہ نور پیدا کرے شی او دویم قول دادے چہ

دا تبدیل وصفی دے یعنی د آسمانوتہ او د زمکے دا موجودہ کیفیت

یہ بدل کرے شی ، لکہ چہ د جہنم والو خرمنے پس د سوزید لونہ

بدلولے شی ۔

۳۹ :- مُّقَرَّنِينَ . کیں اشارہ دہ چہ د یو قسم مجرمان بہ یو خائے

ترے کیری یا دا چہ لاسونہ او خپے بہ یے یو خائے ترے شی ۔

۴۰ :- پدے آیت کیں اشارہ دہ چہ عذاب د جہنم بہ احاطہ کرے

وی پہ دوی باندے دھر طرف نہ لکہ قیص چہ پہ ہول بدن

كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ

هر نفس لره جزا د عمل د منه یقیناً اللہ تعالیٰ

سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝ هَذَا ابْلَغُ

لد حساب کوؤکے دے۔ دار قرآن) دپارہ د رسولو دے

لِلنَّاسِ وَلِيُنْذِرُوا بِهِ وَلِيََعْلَمُوا

خلقوتہ او د دے دپارہ چہ او یرو لے شی پدے سرہ رخلقوتہ) او د دے دپارہ چہ

أَنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَلِيُنْذِرَ

چہ یقیناً اللہ تعالیٰ حقدار د بندگی دے یو دے او د دے دپارہ چہ نصیحت واخلی

أُولُوا الْأَلْبَابِ ۝

صاف عقل والا۔

باندے احاطہ کرنے وی لیکن سراپیل نہ مراد معنی حقیقی دہ۔ او
قطران رانزروتہ وائی چہ یہ ہفے سرہ او بنان غورول کیری پہ دخت
د مرض د خارش کنس نو پدیکش اشارہ دہ چہ یہ جہنمیانو باندے
عذاب د خارش بہ وی او دارنگ رانزرتہ چہ دی نو سبب د تیزیدلو
د اور دے او بدایوہ ہم وی۔ (اعاذنا اللہ منها)

۱۔ سَرِيعُ الْحِسَابِ، کنس دوه معنے دی یوہ دا چہ ورخ
د حساب زر راتلونکے دہ او دویم دا چہ حساب کول شروع کری نو
زریہ یے ختموی۔

۲۔ دا د ابتداء د سورت سرہ تعلق لری پدیکش ترغیب دے
قرآن تہ چہ ہفہ سبب د بیج کیدلو دے د عذاب تہ او پہ دے
کنس د قرآن کریم خلور فائدے ذکر کپے شوی دی۔
اول دا چہ قرآن تبلیغ دپارہ د عامو خلقو دے۔
دویم دا چہ دا انداز دے د عذاب تہ۔

دریم دا چہ دا د تعلیم د توحید دپارہ دے۔
او خلورم دا چہ دا تذکیر د خالص عقل والو دپارہ دے او پہ

دے آیت کنیں تصریح دہ چہ موضوع د قرآن توحید
دے۔

وَلْيَدْعُكُمْ، اشارہ دہ چہ د توحید نہ علاوہ بنور
احکام ہم اولوالالباب خلق راویستے شی پہ طریقہ د
تدبر او تفکر سرہ۔

ختم شو تفسیر د سورة ابراہیم پہ فضل د غفور رحیم۔

سورۃ الحجر
مکیہایاتھا ۹۹
رکوعاتھا ۶

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

خاص پہ نوم دے اللہ تعالیٰ امداد خواہ وہ شروع کولو کیں چہ رحمن اور رحیم دے۔

الرَّتِّلٰکَ اٰیٰتِ الْکِتٰبِ وَقُرْاٰنِ مُّبِیْنٍ ①

اللہ تعالیٰ دے دے یہ مراد بندہ پوہہ دے، دا آیتونہ دی د کتاب القرآن و اہم بیان کوونکی۔

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سورۃ الحجر

ربط :- دے سورت ربط دے تیر شوی سورت سرہ دا دے
چہ سورۃ ابراہیم کیں تذکیر وؤ پہ ایام اللہ سرہ نو پدے سورت
کیں دے پتہ نمونے پیش کوی۔ دویم دا چہ پہ ہغہ سورت کیں
دے اخراج عن الظلمات دے پاره دے قرآن ذکر وؤ نو پدے سورت کیں
دے ہغہ دے پاره عقلی دلیلو تہ ذکر کوی۔

دعوی :- دے سورت تخویف دے پہ عذاب سرہ منکریتو
دے توحید تہ پہ ذکر دے ہلاک شوو قومونو اجمالاً پہ آیت سگ
مہ کیں او تفصیلاً پہ ذکر دے عذاب سرہ پہ دریو قومونو تیر
شوؤ باندے او دے دوؤ دے دے والوتہ۔ او سبب دے دوی دے
عذاب انکار دے دے توحید تہ نو اثبات دے توحید پے کریدے
پدے سورت کیں پہ دریو طریقو سرہ اولہ طریقہ لس
عقلی دلیلو تہ او دویمہ طریقہ رد کول پہ دے اقسا مو دے
شرک باندے چہ ہغہ شرک فی التصرف او شرک فی العبادۃ
دے او شرک فی العلم دے۔ او دریمہ طریقہ ذکر کول دے
او دے اسماء حسنی دے اللہ تعالیٰ دی او دعوی دے توحید پہ آخر
دے سورت کیں ذکر کپے شویدہ پہ آیت ۹۸، ۹۹ کیں۔

خلاصہ دے سورت :- دا سورت تقسیم دے دریو بایونو تہ۔
اول باب ترہ آیت پورے دے پدیکیں اول ترغیب دے
قرآن تہ پہ آیت سگ کیں بیا تخویف دے پہ ذکر دے تمنا کولو

رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ

دیر کرتے ارمانوں پہ کوی کافران چہ کاش

كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٧﴾ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا

دوی توحید قبول کرے وے۔ پریردہ دوی چہ خوراک کوی

د ایمان پہ آیت مٹ کیں بیا زجر پہ دریم آیت کیں بیا تخویف دینی
پہ مٹ، مٹ کیں اودا دعویٰ د سورت دہ بیا زجر دے پہ انکار د
رسول پہ آیت مٹ، مٹ، مٹ کیں بیا ترغیب دے قرآن تہ پہ مٹ
آیت کیں بیا زجر دے پہ استہزاء گولو پہ رسول نو پورے د آیت مٹ
نہ تر مٹا پورے بیا زجر دے پہ انکار د معجزاتو سرہ عناد پہ
مٹ، مٹ آیت کیں۔

تفسیر: مٹ :- پدیکیں ترغیب دے دے قرآن تہ۔ الز، بحث
د مقطعاتو مخکس تیر شویدے اودا دلیل دے پہ اعجاز د قرآن
کریم باندے اودا الکتاب، نہ مراد مخکس کتابو نہ دی او پدیکیں
اشارہ دہ چہ پدے سورت کیں ذکر کیری واقعات د مخکس قومونو۔
وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ، کیں اشارہ دہ روستو قومونو تہ یعنی مکے والا دوو
دلوچہ مقتسمین او مستہزئین دی یا عطف د قرآن مبین پہ
الکتاب باندے عطف د صفت دے پہ صفت باندے او مصداق
پے یو دے۔

مٹ :- پہ دے آیت کیں ذکر د تخویف دے چہ مشرکان پہ پہ
وخت د عذاب کیں د توحید د منلو ارمان کوی۔
رُبَّمَا، د تقلیل او تکثیر دواو د پارہ راجی دلتہ تکثیر مراد دے
او بعضو وٹیلی دی چہ تقلیل مراد دے حکہ چہ پہ عذابو کیں
بہ مشغول وی نو د تمنی د پارہ بہ وخت لہر ملا وی بی۔

وَيَسْتَعِزُّوْا وَيُلِيْهِمُ الْاَمَلُ

او مزے د دنیا اخی او غافل کری دی دوی لہ امیدونو

فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ۝ وَمَا اَهْلَكْنَا

نو زر دہ چہ دوی بہ پوہہ شی۔ اونہ دے ہلاک کرے مونو

مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ

یو لے مگر د ہف دہارہ لیکن دی

مَّعْلُوْمٌ ۝ مَا تَسْبِقُ مِنْ اُمَّةٍ

مقرر۔ تہ شی وہاندے کیدے یو امت

اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُوْنَ ۝ وَقَالُوا

دخیلہ نیہ تہ او نہ شی روستو کیدے۔ او دوی وائی

۱۔ پس یکتاں زجر دے پہ محبت د دنیا چہ ہفہ خوراک او نورے مزے
د دنیا دی او زجر دے پہ غفلت سرہ د توحید تہ پہ سبب د امیدونو
اودا اسباب د انکار دی او حدیث مرفوع کنس نقل دی چہ خلور
خیزونہ سبب دین بختی دی اول د سترگو او چوالے دویم د ذرہ
سختوالے او دریم او بدولے د امیدونو او خلورم حرص د دنیا
دارنگ یا کلو و یستعزوا، اشارہ دہ حرص د دنیا تہ او و یلہم
الامل، کنس امیدونہ ذکر دی او پہ حدیث کنس ذکر دی چہ انسان
یوہا کیری او دودہ خصلتونہ پکنس حوانیری حرص او امیدونہ۔
۲۔ پہ دے آیتونو کنس تخویف دنیوی دے چہ عذاب بہ
راچی پہ نیہ مقرر یعنی اگر چہ دوی لہ مہلت ورکھے شویدے
د پارہ د خوراک او د مزو لیکن زردہ چہ پہ دوی بہ عذاب راخی
لیکن د ہف د پارہ اجل مقرر شتہ دے۔ اودا دعوی د سورت دہ

يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ

اے واسے سریدہ چوہ نازل کرے شویدہ بہ ہفتہ پانچویں ریحیل

إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٤﴾ لَوْ مَا شَأْنُنَا

گمان کنیں، یقیناً تہ خامخالیوں نے ہے۔ - ولے - نہ راوے مونہ تہ

بِأَمْرِكَ إِنَّ كُنْتُ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٤﴾

ملوثک کہ تہ ہے د رشتینو تہ ۔

مَا تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ إِلَّا رِيبًا لِّحَقِّقٍ وَمَا

مونی نہ تازہ لہو ملائک مکر یہ عذاب سہرا و نشہ و رکبت

كَانُوا إِذَا مُنْظِرِينَ ۝۵۱ إِنَّا نَحْنُ

دووی تہ دغہ وخت کنیں مہلت - یقیناً مون

شَرَّ لَنَا الدِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَفِظُونَ ﴿٩﴾

نازل کریدہ وحی او یقیناً موبذ دہے حفاظت کوڑ۔

۷۔ یہ یکنیں زجر دے یہ استہزاء کو لو سرہ یہ رسول پورے۔

شُرِّلَ عَلَيْهِ الدُّكْرُ، یعنی ستایہ دعوے اور گمان سرہ اور دامعطف

دے یہ سب آیت یا ندے او د منکرینو صفات قسحہ ذکر کوی۔

مک:۔ یہ آیت کش طلب کو دل دی د رسول نہ د ملا ٹکو راوستلو

بَارَهُ كَشَهَادَتٍ وَرَكَعًا بِهٖ صَدَّقْتَ دُنُو صَدِّقِ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى بَارَهُ

مَدَامُ لَكُمُ الْكَفَّ جَوَافِعُ (ن) مَعَ سَلَامٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَهُ هَذَا مَطَالِبُكُمْ

وَأَمَّا الْفُلُ فَأُرْسِلَتْ بِرَحْمَةٍ مِنَّا لِيُبَيِّنَ مَا بَيْنَ أَيْمَانِهِ هَذِهِ وَأَوَّلَ الْمُشْرِئِينَ

۱۵۰۰ یورو، بکشت، جمال، دوسه دکتبه شه، در به سما، دهغه، او

پہلے پہلے جو اب کے وزیر سولی دریم سول و سولی اور

سِرَادُ الْحَقِّ، لَهُ عِدَابٌ يَا قَوْمِ ۝

مکمل پیدائش کے لیے اس میں جواب دہ اول اعراض میں ایک لمحہ کی کمی ہو سکتی ہے۔

صدائے قرآن دے اور سنی دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم نے

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي

او یقیناً لیبرے دی موثر ستا نہ مخکس (رسولان) پہ

شَيْعٍ الْأَوَّلِينَ ۱۰ وَمَا يَأْتِيهِمْ

دلو د مخکنو کس . اولہ پہ راتلو هغوی تہ

مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ۱۱

رسول مگر دوی بہ پہ هغپورے ہوتے کولے ۔

او صدق د قرآن دلیل دے چہ نبی مجنون نہ دے شکہ چہ د مجنون
شخص پہ ذریعہ د ہیچ خیز حفاظت نشی کیدے ۔ او حفاظت د الفاظو
او د معنی د تغیر تبدیل او تحریف نہ پہ دے آیت کس واضح دے ۔
او دا یدامہ معلومہ دہ چہ پہ سوؤنو کلونہ تیر شول او دشمنان
د قرآن ہم بے شمارہ دی او تحریفونہ ہم لفظاً او معنأ کریدی
لیکن هغه تحریفونہ چلیدی نہ دی او اللہ تعالیٰ داسے بندگان ہرہ
زمانہ کس پیدا کریدی چہ د تحریفونو ازالہ کوی او د دے یو
شاہد هغه قصہ دہ چہ قرطبی پہ تفسیر د دے آیت کس ذکر
کریدہ بلکہ اللہ تعالیٰ د احادیثو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم حفاظت
ہم کریدے شکہ چہ هغه ہم ذکر منزل دے د هغه صحیح ضعیف
او موضوعی علماء حق پہ تفصیل سرہ بشکارہ کریدی او د آیت
صریح رد دے پہ شعیہ کانو باندے چہ هغوی دا قرآن محرف
گنہی د کتابوتہ پدے باندے گواہ دی ۔

بند ، ملکہ ۔ پدے دواہو آیتونو کس ہم تسلی دہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم تہ پہ صبر کولو سرہ پہ استہزاء د عتادیا نو چہ
پہ تیر شوی انبیاء پورے استہزاء کانے کپے شوے دی ۔
أَرْسَلْنَا ، مفعول حذف دے یعنی رسلاً ۔

شَيْعٍ ، جمع د شعیۃ دہ هغه دلہ چہ د چاتا بعداری کوی کہ ہنہ
دی او کہ بدوی ۔

كَذَلِكَ نَسُكُّكَ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾

دغسے ورتنہ پاسو مونو ردا استہزاء) پہ زہونو د مجرمانو کس۔

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ

ایمان نہ راوی ہی پدے رقرآن باندے) اویقینا تیرہ شویدہ طریقہ

الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ

د ممکنو خلقو۔ اوکھ پراٹھو مونو پہ دوی باندے

بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرَجُونَ ﴿١٤﴾

دروازہ د آسمان نہ توپہ رنہا ورخ پہ پہ ہفتے کس اوخیڑی۔

لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا

خامخا اوبہ وائی یقینا بند کپے شوی دی نظرونہ زہونو

۱۲، ۱۳۔ پدیکس زجر دے منکرینو تہ چہ ددوی عادت پہ شانے
د ممکنو دے پہ استہزاء اویہ تکذیب کس او ددے وجہ ہے ذکر
کریدہ پہ نَسُكُّكَ، سرہ ہ ضمیر راجع دے استہزاء او تکذیب
تہ او ابن کثیر شرک تہ راجع کریدے مقصد یودے او داسے ذکر
دے پہ سورۃ شعراء ستہ، سکت کس۔ ہرکلہ چہ پہ دے آیت کس
مراد ذراتونکے زمانے مجرمان دی نو فعل مضارع ہے نَسُكُّكَ ذکر
کرہ اویہ سورۃ شعراء کس د تیرے شوے زمانے د ممکنو
ذکر وؤ نو ہلتہ ہے فعل ماضی ذکر کریدہ۔ او ددے مراد ہم
ہفتہ دے چہ پہ ختم اللہ او طبع اللہ کس دے او ہ ضمیر قرآن
تہ راجع کول ضعیف قول دے۔

۱۴، ۱۵۔ پدے آیتونو کس زجر دے پہ انکار د معجزاتو سرہ
عنادا او بعض د معجزاتو تہ آسمان تہ پورنہ کول دی۔

فَظَلُّوا، کس اشارہ دہ چہ دا پورنہ کول بالکل ہنکارہ او حقیقت
دے حکم چہ ظلوا دلالت کوی پہ عمل د ورخے باندے۔

إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا، مراد دادے چہ دوی بہ وائی چہ مونو

بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ

بلکہ مونہہ داسے قوم یوحنا جادو راہانہ شویہ۔ او یقیناً

جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا

پیدا کریدی، مونہہ یہ آسمان کیں غت ستوری او خاشتنہ کریدی مونہہ

لِلنَّظِيرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفَظْنَاهَا مِنْ كُلِّ

دپارہ د نظر کوونکو۔ او ساتنہ کریدیہ مونہہ ددے آسمان د هر

آسمان تہ نہ یو راخیڑولی شوی لیکن زمونہ نظر بند کپے شوی
دے بیا یہ او وائی چہ ہاں آسمان تہ راخیڑولے شوخو مونہہ
یہ جادو سرہ راخیڑولی شوی یو۔

۱۵۔ دے آیت نہ دویم باب دے ترنت آیت پورے
یہ دے باب کیں لس عقلی دلیلونہ دی دے نہ ترنت
پورے او پدے دلیلونہ کیں اتلس صفتونہ د قدرت او د علم
د اللہ تعالیٰ ذکر کپے شوی دی، بیا ذکر د واقعے د سجود د آدم علیہ
السلام دے، متعلق د دعویٰ د سورت سرہ چہ ہغہ تخویف دے منکرینو
تہ بیا ذکر د تخویف اخروی دے پہ آیت ۱۶، ۱۷ کیں او بیا بشارت
اخروی دے د ۱۸ نہ منہ پورے۔

تفسیر:- ہر کلا چہ ذکر کپے شو انکار د منکرینو د توحید او اس ذکر
کوی دلیلونہ د توحید دپارہ درد پہ ہغوی باندے۔ او مراد د
بُرُوجًا نہ غت ستوری دی پہ دلیل ددے قول سرہ چہ وَزَيَّنَّاهَا
حکہ چہ زینت پہ ستورو سرہ دے لکہ سورۃ صافات ۱۷ او سورۃ
نبارک ۱۷ کیں چہ ذکر دی یا مراد د بروج نہ ہغہ منزلونہ دی د
نمر او سپویدی وغیرہ چہ دوی وخت پہ وخت پہ ہغے کیں بنکار کیدی،
حکہ چہ برج پہ اصل کیں بنکارہ کیدلو تہ وکیلے شی او پدے آیت
کیں دودہ صفتونہ د قدرت د اللہ تعالیٰ ذکر کپے شوی دی۔

شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ۱۷ إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ

شیطان رتیلے شوی نہ۔ مگر ہفتہ شیطان چاہے غور

السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ لَئِنَّهُ لَشَهِيدٌ مُّبِينٌ ۱۸

سارنہ اوکری نورواتہ شی یہ ہفتہ پسے شغلہ ہنکارہ۔

وَالْأَرْضِ مَدَدُ نَهَا وَالْقَيْنَا فِيهَا

او زمکہ خورہ کریدہ موئید او اچولے دی موئید پدیکش

رَوَّاسِي وَأَنْبَشْنَا فِيهَا مِنْ كُنْ

باخہ غرونہ او ندرخون کریدی موئید پدیکش مر

ثَقِيٍّ ۱۹ وَجَعَلْنَا لَكُمْ

ثخیز وژنی رپہ اندازہ۔ او پیدا کریدی موئید تا سولہ

۱۷۔ یہ دے آیت کنیں دریم صفت د قدرت ذکر دے چاہے ہفتہ حفاظت دے یہ ستورو سرہ لکہ یہ سورۃ ملک مہ او سورۃ صافات مہ کنیں۔

۱۸۔ یہ دے آیت کنیں طریقہ د حفاظت ذکر دے چاہے ہفتہ ویشتل د شیطانانو دی لکہ سورۃ جن مہ، مہ کنیں او سورۃ صافات مہ مہ، مہ کنیں چاہے ذکر دی۔

۱۹۔ یہ دے آیت کنیں درے صفات د قدرت ذکر دی او مَدَدُ نَهَا، مَدَدُ زمکہ قرآن کنیں درے کرتہ ذکر دے سورت رعد مہ او سورۃ ق مہ اودا سورت او یہ لفظ د دحو سرہ ذکر دے یہ سورۃ نازعات مہ کنیں او یہ لفظ د قریش سرہ ذکر دے یہ سورۃ الذاریات مہ کنیں او سورۃ بقرہ آیت مہ کنیں او مراد د دے ہولو نہ جوہول د زمکہ دی یہ داسے طریقہ سرہ چاہے انسان د ہفتہ تہ فائدہ اخستلے شی او کوم چاہے ذکر د مد د زمکہ دے یہ علاماتو د قیامت کنیں لکہ سورۃ انشقاق یہ آیت مہ کنیں نو مراد د ہفتہ داد دے چاہے ذکر

فِيهَا مَعَايِشٌ وَمِنْ لِسْتُمْ لَهَا

پدائکین اسباب د ژوند تیرولو او داسے مخلوق چا ناسو هغوی له

بِرَزْقَيْنِ ۲۰ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا

روزی ته شی ورکولے۔ او نشته هېڅ شی مگر

عِنْدَنَا خَزَائِنٌ ذُو مَا نُزِّلُ بِهِ إِلَّا

زموږ سره د هغه خزانے دی او نه راکوڅوؤر هغه شی مگر

بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ۲۱ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ

په اندازه مقرر سره۔ او لېږلے دی موږ هواگانے

نه به غرونه او دیرئ او کندے لرے کړے شی او یو
میدان به شی۔

مَوْزُونٍ، مراد د دینه هغه څیزونه دی چا تله کیدے شی په
وزن سره لکه سره زر او سپین زر او تانبه وغیره شوه یا مراد د
موزون نه هغه شی دے چا مناسب وی د حکم د الله تعالی سره۔
مناسب په دے آیت کس دوه صفتونه د قدرت ذکر دی۔ معایش،
د دینه مراد اسباب د ژوند تیرولو دی۔

وَمِنْ لِسْتُمْ لَهَا بِرَزْقَيْنِ، د دینه مراد بخاروی او وحوش او طيور
او اولاد او خدا متکبران دی چا قائدے ستاسو دی او روزی ورله
الله تعالی ورکوی۔

لَهَا، په دے آیت کس دوه صفتونه د قدرت ذکر دی او په
دے آیت کس دلیل دے چا خزانے د رزق وغیره الله تعالی د
خیل حکمت مناسب تقسیموی او په هغه باندے څه اعتراض
نشی کیدے۔

قائده، د آیت دلیل دے پدے خبره چا څوک عقیده لری
چا اختیار د خزانو د الله تعالی نبی یا ولی له ورکړلے شوی دے
نو هغه مشرک دے لکه چا جاهلان د اتاکنج بخش په لاهور

لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَاهَا مِنَ السَّمَاءِ

پورے کوڑکے ڈوریوں اور اوروں میں ذرات آسمان کے طرف سے

مَاءٍ فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ

اوبہ پس شکر و تاسو ته هغه او نه يې تاسو هغه لره

بِخَزِيرَيْنِ ۲۲ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي

جمع کوڑکی۔ او یقیناً موندی ژوندی کول

وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ۲۳ وَلَقَدْ

او مړه کول کوو او موندیو باقی پاتے کیدونکی۔ او یقیناً

عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ

پیژنو موندیو مخکنی ستاسو ته او یقیناً

کس د علی هجویری په صفت کس وائی۔

۲۲- په دے آیتونو کس درے صفات د قدرت ذکر دی او په آخر کس عجز د مخلوق ذکر کړے دے په دے لفظ سره وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَزِيرَيْنِ۔

لَوَاقِحَ، په معنی د حوامل دے یعنی حواله کول په پورته کوی ورپه او اوبه او خاوره د وړه وغیره او دارنگ په اوتو کس پانړه میوے پیدا کوی۔ په آیت کس درے صفات د قدرت ذکر دی،

وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ، مراد د وارث نه آخری مالک دے او داسه په سورة آل عمران ۱۸ او سورة مریم ۸۵، من کس ذکر دی۔

عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ

پیڑ تو موئو روستنی خلق - او یقیناً ستا رب

هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤﴾

هغه به جمع کړی دوی لره ، یقیناً هغه حکمتو نو والا دے پوهه د پوهوڅیز

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ

او یقیناً پیدا کړیدی موئو انسان د تنکار کوؤنک

مِنْ حَبٍّ مَسْنُونٍ ﴿٢٥﴾ وَالْجَبَّارِ

د خټه زړه شوے نه - او پلار د پیریانو

۲۳: په دے آیت کښ صفت د علم د الله تعالی ذکر دے په طریقہ د احاطه سره - او مستقد مین او مستأخِرین عام او شامل الفاظ دی د دے لاندے داخل دی هغه خلق چه مخکښ تیر شوی دی ، او هغه چه روستو دی یعنی پیدا شوی نه دی ، او دارنگ هغه څوک چه مړه دی او هغه څوک چه اوس ژوندی دی ، او دارنگ مخکښ امتونه او دامت ، او دارنگ هغه څوک چه وړاندے دی ، بیه خیر او طاعت کښ او هغه څوک چه وروسته پاتے دی په گناه او په شر کښ ، او دارنگ مخکښ صفونه د جهاد او وروستنی صفونه د جهاد ، او دارنگ مخکښ صفونه د مانجۍ او روستنی صفونه د مانجۍ ، او دارنگ هغه څوک چه شهید شویدی په جهاد کښ او هغه څوک چه نه دی شهید شوی ، او دارنگ تیر شوے مخلوق او روستنۍ مخلوق ، نو معلومه شوه چه د الله تعالی د علم نه هېڅ څیز بهر نه دے -

۲۴: په دے آیت کښ یو صفت د قدرت ذکر دے او دوه اسماء حسنی ذکر دی .

۲۵: دا هم عقلی دلیل دے په مخکښ باندے عطف دے او پدے آیت کښ هم یو صفت د قدرت دے چه هغه پیدا

خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ تَارِ السَّمُومِ ۝۷۶

پیدا کر دیا ہے مونہ مخمس (د آدم علیہ السلام نہ) د آور نہ چہ گرم باد والادے۔

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِسْمٰی

او کلہ چہ اوئیل ستا رب ملائیکو تہ یقینا زہ

خَالِقٍۭۙ بِشَرَائِیْمٍۭۙ صَلٰٓصٰلٍۭۙ مِّنْ

پیدا کوؤں کے یس یو بشر لہ د تہکار کوؤں کے د

کول د آدم علیہ السلام دی۔

صَلٰٓصٰلٍ، اوچہ ختہ چہ کپا وی د شکو سرہ او کپنکار کوی خو
پہ اور سرہ تہ وی پختہ شوے اوچہ پہ اور پختہ کپے شی نوہے
تہ فخر وائی۔

او حَمٰٓا، ہفہ ختہ دہ چہ دیر وخت لونہہ پر بخودے شی نو
خمیرہ شی اورنگ یے بدل شی تور والی طرفتہ۔

مَسُْٔوْنٍ، ہفہ دہ چہ دیر کھوتہ وربا تہ تیر شی نوزہہ شی۔
فائدہ :- ترتیب د پیدا ئش د آدم علیہ السلام دادے چہ اول خاور

وہ رتراب) بیا لونہہ کپے شوہ نوختہ شوہ رطین) خہ وخت
پر بخودے شوہ نو سلیختہ (للاب) بیا خہ وخت پر بخودے

شوہ نو خمیرہ شوہ اورنگ یے بدل شو نو رَحَمًا مَسُْٔوْنٍ، شوہ
بیا بنہ اوچہ شوہ چہ کپنکار یے کوؤ نو رَصَلٰٓصٰلٍ، شوہ او آواز

یے مشابہ وؤ د تہکری سرہ نور کالفخار شو۔
مثلاً :- پد یکنس ہم یوصفت د قدرت ذکر دے چہ ہفہ پیدا ئش

د جان دے د ہفہ آور تہ چہ ہفہ سرہ نیزہ گرمہ سبیل وہ
اولوگے ورسرہ نہ وؤ۔

او وَالْجَآئِ، کنس دہ قولہ دی یو دادے چہ جان د جنتا تو پلار
دے او مخکنس وؤ د ایلین نہ او ایلین خو پلار د شیطانا تو

دے، دویم قول دادے چہ جان او ایلین یو دے، اول قول
غورہ دے۔

حَمِيًّا مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتَهُ

ختم زہے شوے نہ۔ نوھر کلاہ چہ برا برے کریم

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا

او پوکرم یہ ہفہ کنس د روح خپل نہ نوپر یوحی

السَّمُومِ، هَفَه هُوَا چہ گرمہ وی او ورننوخی یہ مساماتو د بدن کنس۔

فَأَثَرَهُ :- هَفَه حَدِيث چہ امام مسلم راویے دے او دلالت کوی چہ دَاسَمَانُو نُو او دَازَمَکے یہ پیدا ائش سے متصل آدم علیہ السلام پیدا شوے دے هَفَه یہ ظاہرہ کنس دَ دے آیت نہ خلاف دے دَ دے وجہ نہ محدثینو هَفَه رد کرے دے، او ابن کثیر یہ خپل تفسیر کنس دا تفصیل راویے دے۔

۲۸۔ دَ دے آیت نہ ترسٹ پورے واقعہ دَ سجود دَ آدم علیہ السلام دہ او دا دریم کرت دے دَ دے واقعہ دَ ذکر کولو یہ قرآن کریم کنس اولوے مقصد دَ دینہ یہ دے سورت کنس تخويف دے منکرینو تہ لکہ چہ ابلیس انکار کرے وؤ دَ حکم دَ اللہ تعالیٰ نہ دَ وجہ دَ استکبار نہ نو هَفَه لہ عذاب ور کرے شو یہ رحیم سرہ او یہ لغت سرہ تر ورخ دَ جزا پورے۔ نو دارنگ چہ خوگ انکار کوی دَ توحید دَ اللہ تعالیٰ نہ یہ ضد وعتاد او تکبر سرہ تو دَ هَفَه عاقبت ہم عذاب دے او دَ آیت صریح دلیل دے چہ آدم علیہ السلام بشر وؤ نو اولاد دَ هَفَه ہم بشر دے کہ انبیاء وی او کہ اولیاء وی او کہ عام انسانان وی۔

لَهُ سَجْدَيْنِ ۝۲۹ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ

ہنہ تہ سجدہ کوؤنکی ۔ نو سجدہ اوکریہ ملائکو

كُلُّهُمْ اَجْمَعُونَ ۝۳۰ اِلَّا ابْلِيسَ ط اَبَى

تولو یہ جمع سرہ ۔ مگر ابلیس ، انکار اوکرو

اَنْ يَّكُوْنَ مَعَ السَّاجِدِيْنَ ۝۳۱ قَالَ

د دیتہ چہ شی دے د سجدہ کوؤنکو سرہ ۔ اللہ تعالیٰ او فرما بیل

۲۹۔ مِنْ رُّوحِي، روح نہ مراد ہوا ہے دے چہ یہ ہے سرہ یہ بدن کنس ژوند پیدا کیری، او ہوا مخلوق دے خو اللہ تعالیٰ تہ ہے اصناف شویدے د پاریہ د شرافت۔

سَاجِدِيْنَ، قرطبی و تبلی دی مراد د دینہ سجدہ د سلام او د اکرام دہ تہ د عبادت۔

۳۰۔ تفصیل د سجدے او د استثناء د ابلیس مخکنس سورۃ بقرہ او سورۃ اعراف کنس تیر شوے دے۔

فایده:- سوال:- د سورۃ بقرہ د ترتیب نہ معلوم میری چہ امر د سجدے ملائکو تہ پس د پیدائش د آدم علیہ السلام او د استخلاق د ہوا تہ و او دے سورت د آیتونو نہ معلوم میری چہ حکم د سجدے ملائکو تہ د آدم علیہ السلام نہ مخکنس و او دا یہ ظاہر کنس تعارض دے نو غورہ جواب دے دا دے چہ د پیدائش د آدم علیہ السلام نہ مخکنس امر تعلیقاً کرے شوے و او ہر کلا چہ پیدا شو او خلیفہ شو نو ملائکو تہ امر د سجدے تنجیزاً او کرے شو؟

نو حاصل د جواب دا دے چہ پیدے سورت کنس د آیت ۲۹، ۳۰، ۳۱ پہ مینخ کنس کلام محذوف دے او ہوا دا دے چہ آدم علیہ السلام پیدا کرے شو او خلیفہ او گر حوے شو او تعلیم د اسماء و رتہ او کرے شو نو امر او کرے شو ملائکو تہ چہ اسجدوا لآدم۔

يَا بَلِيسُ مَا لَكَ إِلَّا تَكُونُ مَعَهُ

اے ابلیس! تھہ عذار دے ستا چہ نشوے د

السَّجْدَ يُن ۳۲) قَالَ لَمَّا كُنْ لَا سَجْدَ

سجدہ کوؤنگو سرہ۔ اوٹیل ہفہ زہ نہ یم چہ سجدہ اوکرہ

لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِإٍ

بشر تہ چہ تا جوہ کرے دے د تنکار کوؤنگے د ختہ

مَسْنُون ۳۳) قَالَ فَاخْرِجْ مِنْهَا

زہرے شوے نہ۔ او فرمائیے اللہ تعالیٰ نو اوخہ د دے مخاے نہ

فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ۳۴) وَإِنَّ عَلَيْكَ

نو یقیناً تہ رپلے شوے یے۔ او یقیناً پہ تا بالائے

۳۲۔ پدے آیت کنس اشارہ دہ چہ ابلیس یوہ گناہ دا کرے وہ چہ امر د اللہ تعالیٰ یے او نہ متلو ہغہ پہ لفظ ابی سرہ ذکر شو او دویمہ گناہ دا وہ چہ د جماعت د ملا ٹکو نہ یے مخالفت او کرہ۔ مَا لَكَ، تھہ عذار او دلیل دے ستا چہ د ساجدینو ملا ٹکو سرہ شریک نہ شوے۔

۳۳۔ پد یکس صریح انکار ذکر کوی او دا جواب ددہ پہ طریقہ د حسد او د تکبر سرہ وؤ۔

۳۴، ۳۵۔ دے آیتو نو کنس عذاب د ابلیس ذکر دے۔ اول لاویستل د ہغہ د جنت نہ د جماعت د ملا ٹکو او آسمانونو نہ او دویم رجیم د ہغہ چہ مراد د ہغہ نہ ریتل او شہل دی د دربار د اللہ تعالیٰ نہ یا دا چہ ویشتلے کیڑی بہ پہ شغلو د اور سرہ، او ہم اولاد ددہ۔ او دریم عذاب د لعنت دے تر وریخ د جزاء پورے او پہ وریخ د جزاء کنس بیا عذاب ابدی دے او دارنگ ذکر دے پہ سورہ ص ۳۷ او مکہ کنس۔

الْكَفَّةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ ۖ قَالَ

لعنت دے تر ورخ د جزاء پورے ۔ اوتیل هغه

رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۖ

اے ربہ نو مهلت را کړه مالړه د ورخ دوباره پورته کیدو پورے ۔

قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ۖ

اوفر ما تیل الله تعالی نو یقینا ته د مهلت ورکړے شوو نه پے ۔

إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ۖ

تر وخت مقرر پورے ۔

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ

اوتیل هغه اے ربہ به دے وجه چه تازه به لاس کړم خامخا خاست به بنکاره کووم

لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا أُوْغِيَهُمْ

دوی ته د دنیا په خیزو تو کښ او گمراه کووم به دوی

۳۴ :- دا هم زیات جرم دده دے چه توبه پے او ته کړه بلکه مهلت پے او غوختلو دپاره دگمراه کولو د خلقو إلى یوم یبعثون ، اراده د ابلیس داوه چه په دے مهلت سره د مرگ ته بچ شم ځکه چه په ورخ د بعث او دهغه نه روسته مرگ نشته ۔

۳۵ :- الْمُنْظَرِينَ ، هغه خلق دی چه ژوندی به وی داوے شپیلې په وخت کښ او بیا به فنا شی ۔ نو معلومه شوه چه ابلیس به هم پدغه وخت فنا کیږی ۔

۳۶ :- د دینه ورخ د فتا کیدلو د ټولو خلقو مرادده ، نو اشاره شوه دیته چه ابلیس به هم هغه وخت کښ مر کیږی هغه وخت ته پے الْمَعْلُوم ، ځکه اوتیل چه د هغه حالات اوصفات په قرآن او په حدیث کښ بیان شوی دی دا مراد

لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا نُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾

دوی تہ د دنیا پہ غیزونو کنس او کمرہ کوم بہ دوی تو لولرہ۔

إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُحْلَصِينَ ﴿٤٠﴾

سوا د بندگانو ستا د دوی نہ چہ یح ساتلے شولے دی۔

قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾

او فرمائیل اللہ تعالیٰ دا لارہ دہ پہ ما یاندے نیغہ۔

نہ دے چہ د ہفے تاریخ مخلوق تہ معلوم دے حکم چہ علم د ہفے خاص دے پہ اللہ تعالیٰ پورے۔

۳۹۔۔ بِمَآ أُغْوِيَنَّهُمْ، بَاء، سببیہ دہ او مراد د اغواء تہ کمرہ کول دی یا حکم کول دی حقہ تہ پہ و تلو سرہ د جنت او آسمانو تونہ فی الارض، مراد د زمکے نہ دنیا او د دنیا مالونہ وغیرہ دی۔ مراد د تزیین فی الارض نہ مشغولہ کول دی پہ محبت د دنیا سرہ پہ طریقہ د وسوسو اچولو او مراد د اغواء د انسانانو تہ خائستہ کول د گناہونو او ترغیب و رکول گناہونو تہ دی پہ طریقہ د وسوسے سرہ۔ منک۔۔ پہ دے کنس اشارہ دہ چہ نیکان بندگان د ابلیس نہ پہ یح کیدلو کنس اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی حکم چہ مخلصین یے پہ صیغہ د مفعول سرہ ذکر کریدے۔

فائدہ:- دا آیت دلیل دے پہ عصمت د انبیاء علیہم السلام دہ تو لو گناہونو نہ حکم کہ انبیاء علیہم السلام معصوم نہ شی نو ہفہ نور خلق چہ دے آیت مصداق وی ہغوی بہ غورہ شی د انبیاء نہ او دا د اصولو د شرع نہ خلاف دہ۔

منک:- پہ دے آیت کنس یو توجیہ دادہ چہ ہذا، اشارہ دہ عبدیت د اللہ تعالیٰ تہ چہ پہ لفظ د عبادک، کنس ذکر شو، نو معنی دادہ چہ دا بندگی کول د اللہ تعالیٰ نیغہ لارہ چہ زما پہ ذمہ بیانول د ہفے دی نو علی، سرہ تقدیر د عبارت دے یعنی علی بیانا نہ و ہذا آیتہ، او دویمہ توجیہ دادہ چہ دا بندگی

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ

یقیناً بندگان زما نشته تالره په دوی باندے

سُلْطَنٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿۳۲﴾

وس دگمراه کولو سوا دغه چاته چاته تبع داری کوی ستا د سرکشانو نه .

د الله تعالی نیغه لارده زما طرف ته بنا په دے سره علی په معنی د الی سره دے . او دریمه توجیه داده چه هذا کتب اشاره مضمون د آیت روستی ته ده او په مخلصین کتب هغوی ته اشاره شوی ده . یعنی دغه فیصله ده مضبوطه زما په نیز باندے یعنی مُسْتَقِیْمٌ ، نه مراد عدل دے او علی په معنی د واجب علی دے .

۳۲- په وروسته توجیه سره د هَذَا صِرَاطٌ ، تمهید دے او په مخکنو توجیهاو سره داعلت دے د ستار لپاره که خوک شبهه او کړی چه په سورت ابراهیم آیت ۳۲ کتب معلومه شویده چه د شیطان په خپلو تابعدارو باندے هېڅ سلطان نشته او دارنگ سورة سبأ ۳۲ کتب اودے آیت نه معلومیږی چه دده پخپلو تابعدارو باندے سلطان نشته دے دا په ظاهر کتب تعارض دے ، نوجواب دا دے چه دلته سلطان نه مراد اغواء او گمراه کول دی په داسه طریق چه توبه او نه یاسی او دا سلطان د شیطان د پاره خاص دے د هغه په تابعدارو پورے . لکه چه په سورة النحل آیت ۳۲ کتب . او سورة ابراهیم کتب د سلطان نه مراد دلیل یا زور دے او دا استثناء منقطع ده الْغَاوِينَ ، کتب اشاره ده غوايت د حکم د الله تعالی نه سبب دے د پاره د تسلط د شیطان په هغوی باندے .

وَأَنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٢٣﴾

او یقیناً جہنم بخانے مقرر شویدے دوی تلو لره -

لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ

دھنے اووه دروازے دی، دھنے دروازے دی

مِنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٢٤﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ

د دوی نه برخه مقرر شویدے - یقیناً متقیان خلق به

فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ أَدْخُلُوهَا

به یاخونو اوچینو کنس وی - روٹیلے کیری به ورنوخی دیتہ

بِسَلَامٍ آمِنِينَ ﴿٢٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا

به سلامتی سره بے غم به وی - او او پاسو به هغه چه ددوی

﴿٢٣﴾، ﴿٢٤﴾، ﴿٢٥﴾، ﴿٢٦﴾ - په دے آیتونو کنس تخويف اخروی دے تابعدارو
د ابليس ته -

قائده - هرکله چه د تابعدارو د ابليس لوه دے اوده دی -
عام کنهکار د دے امت - ع تصاری ع یهود - ع
صابثون ع مجوس ع مشرکان غیر کتابی ع او منافقین
نو د دے دیاره ئے ذکر کره اوده ایواب د جهم چه هغه دا
دی - ع جهم ع لظی ع حطه ع سعیر ع سقر
ع حجیم ع او هاویه -

قرآن کریم کنس چه کوم سورت او آیت کنس د دینه یو طبقه
ذکر شویده نورسره د هغه مناسب اهل معصیت هم ذکر دی
هغوی ته مقسوم وئیلے کیری -

﴿٢٧﴾ نه ترس - په دے آیتونو کنس بشارت دے هغه چاته
چه خان ئے بیج کړیدے د تابعداری د ابليس نه او په دے
بشارت کنس لس امور ذکر دی -

بِسَلَامٍ، سلامونه به وی د طرف د الله تعالی او ملائکو نه

فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا

په سینو کښ څه خفګان وی روښه به وی

عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿۴۷﴾ لَا يَمْسُهُمْ

آرام به کوی په تختونو باندې یو بل ته به مخامخ وی - نه به رسی دویتنه

فِيهَا نَضَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿۴۸﴾

په هغه کښ سترې کیدل او نه به دوی د هغه نه ویستل کیدلشی -

نَبِيِّ عِبَادِي إِلَيَّ أَنَا الْغَفُورُ

څیرګر بندګان زما چه یقیناً زه بخښنه کوونکې

الرَّحِيمُ ﴿۴۹﴾ وَأَنْ عَنَّا إِلَهٌ هُوَ

رحم کوونکې یم - او یقیناً عذاب زما هغه

الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿۵۰﴾ وَنَبِّئُهُمْ

عذاب دردناک دے - او څیرګر دوی

په دوی باندې په وخت د داخلیدلو کښ جنت ته اړمښت،

ټول عمر به په امن وی د هرې ویرې او ویستلو د جنت

نه او د ختمیدلو د لذتونو نه او د فنا او مړې ته -

غِلٍّ، د دینه مراد هغه خفګان دے بے اختیاره چه پیدا

کیدی په زړونو د انسانانو کښ د وچې د تفاوت د مرتبو

نه - نَضَبٌ، سترې کیدل د وچې د محنت او مشقت نه که د عبادت

د وچې نه وی یا د غیر عبادت د وچې نه وی -

مَوَدَّةً، ښه - هرکله چه مخکښ تخویف او بشارت تیر شو

نو په دے دوؤ آیتونو کښ تتمه د هغه ده په طریقه دلف

نشر غیر مرتب سره او پدیکښ تنبیه ده چه ایمان به

په مینځ د رجاء او د خوف کښ وی یعنی په اول آیت کښ رجاء

عَنْ ضَيْفِ اِبْرَاهِيمَ ۝ اِذْ دَخَلُوا

دے میلنو دے ابراہیم علیہ السلام نہ - کلا چہ داخل شول

عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ اِنَّا

ہذا تہ نو دوی اوئیل سلام دے وی ، اوئیل ہذا ، یقینا

مِنْكُمْ وَجِلُونَ ۝ قَالَ لَا تَوْجَلْ

موتو ستا سو تہ یریدا ونکی یو - دوی اوئیل مہ ویریرہ

دہ او پہ دویم آیت کنس خوف دے -

۱۔ خلاصہ :- دے آیت نہ تر آخر دے سورت پورے دریم باب دے پدیکنس اول قصہ دے میلنو دے ابراہیم علیہ السلام دہ چہ تمہید دے دے پارہ دے واقعے دے لوط علیہ السلام ، بیا ذکر دے دے نزول دے عذاب الہی پہ دریو قومو نو تیر شوؤ باندے ، چہ قوم دے لوط علیہ السلام او قوم دے صالح علیہ السلام او قوم دے شعیب علیہ وؤ - او دا درے ئے حکم خاص کرہ چہ قوم دے لوط علیہ السلام او دے شعیب علیہ السلام دے حجاز پہ لار کنس واقع وؤ او قوم دے صالح علیہ السلام ہم دوی تہ نزد دے وؤ او بیا ذکر کریدے عذاب دے مقتسمینو پہ نہ آیت کنس - او عذاب دے مستہزئینو پہ ۹ کنس - او بیا ذکر کرے دہ تسلی دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او تشجیع پہ تبلیغ باندے پہ بیان دے اس ادا بو سرہ - او اختتام دے سورت پہ دعوت دے توحید سرہ دے -

تفسیر :- دے آیت ۱۵ نہ تر آیت شپیتہ پورے واقعہ دے میلنو دے ابراہیم علیہ السلام دہ دے دے ربط دے ماقبل سرہ دا دے چہ پہ واقعہ دے ابراہیم علیہ السلام او راتلونکو قصو کنس بشارت دے مؤمنانو تہ دے اہلاک دے مجرمانو او تخویف دے مجرمانو تہ نواول دے ۱۶ سرہ او دویم دے ۱۷ سرہ متعلق شول ، او دے دے قصے پہ تقدیم کنس یوحکمیت دا دے چہ دغہ میلما نہ ملائک بیا راغلی وؤ دے قوم دے لوط علیہ السلام

إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿۵۷﴾ قَالَ

یقیناً تالہ زیرے درکوڑ پہ ہنگ پوہہ سرہ۔ اوٹیل ہغہ

أَبَشِّرْ تُمُونِي عَلَىٰ أَنْ مَسِّنِي الْكَبِيرَ

آبیا زیرے راگوٹی ماتہ سرہ ددے چہ رسیدے دے ماتہ بودا والے

دہلاکت دپارہ او دویم حکمت دا دے چہ پہ اہلاک د قوم
لوط علیہ السلام سرہ ابراہیم علیہ السلام تہ غہ خفقان
رسیدلو نو دہغہ د زائل کو بولپارہ ملائک اول ہغہ لہ راغل
او بشارت یے ورکرو او پدے آیت کیں د ضیق ر میلستو
اطلاق پہ ملائکو باندے ددے وچہ نہ شوے دے چہ
ابراہیم علیہ السلام پہ ہغوی باندے د میلستو گمان
کرے و۔

۵۷۔۔ پہ دے آیت کیں اختصار کرے شوے دے حکم
چہ جواب د سلام دلتہ نہ دے ذکر کرے۔ ہاں ذکر
کرے شوے دے یہ سورۃ ہود ۵۷ کیں او سورۃ
ذاریات آیت ۵۷ کیں۔ دارنگ پہ دے کیں نہ دی ذکر کری
د ابراہیم علیہ السلام پیش کول د طعام لرہ او د ہغوی نہ
خوپل چہ ہغہ سبب د خوف وڈ او ہغہ پہ سورۃ ہود
او سورۃ الذاریات کیں دی او پہ دے آیت کیں دلیل
دے چہ انبیاء علیہم السلام پہ خیب یاندے نہ پوہیری
حکمہ چہ مقصد پہ دے کیں بشارت دے او ہغہ یے ذکر
کرے دے۔

۵۸۔۔ پہ دے آیت کیں د بغلام، نہ مراد اسحاق علیہ
السلام دے او علیہم، نہ مراد خاوند د نبوت دے۔

فِيمَ تَبْشِرُونَ ﴿٥٣﴾ قَالُوا بِشْرُكَ

نویہ خہ غیز مالہ زیرے را کوئی تا سو۔ دوی اوئیل زیرے در کو موئو تالہ

بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٤﴾

یہ یقینی غیز نو مہ کیبرہ تہ د ناامیدی کوؤنگو تہ۔

قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةٍ

اوئیل دہ او ناامیدی تہ کوی د رحمت

رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٥﴾ قَالَ

د رب تہ مگر گمراہان۔ اوئیل دہ

﴿٥٣﴾۔ دا تعجب د ابراہیم علیہ السلام یہ اعتبار د عام عادت سرہ

دے نہ د انکار د قدرت د اللہ تعالیٰ نہ۔

فِيمَ تَبْشِرُونَ، پدیکس استفہام حقیقی دے یعنی بشارت یہ

خہ طریقہ دے یعنی بودا والے یہ زائل کیبری او کہ پدا سے

حال بہ وی۔

﴿٥٤﴾۔ دحق نہ مراد یقینی شے دے چہ یہ ہغے کس خہ شک

نہ وی او چونکہ تعجب کول سبب د ناامیدی دے ظاہر

د دے وجہ نہ ملائکو اوئیل فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ۔

﴿٥٥﴾۔ یعنی تعجب د ابراہیم علیہ السلام دوجہ د ناامیدی نہ

تہ دے بلکہ دوجہ د ظاہری اسبابو نہ دے او ناامیدی د

اللہ تعالیٰ د رحمت تہ پدا وجہ گمراہی دہ ٹککہ چہ ناامیدی

کوؤنگی د رحمت د اللہ تعالیٰ نہ جاہل وی۔ او د قدرت د اللہ

تعالیٰ نہ منکر وی او دارنگ ذکر دی یہ سورۃ یوسف آیت

﴿٥٥﴾ کس۔

فائدہ عد۔ سورۃ یوسف کس یے د ایاس سرہ کفر ذکر

کریدے او یہ دے سورت کس د قنوط سرہ ضلال ذکر

کریے دے د دے حکمت دا دے چہ ایاس د ذرہ ناامیدی

فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿۵۸﴾

نو قوم لوے کار دے ستاسو ای رالیزل شوؤ ر ملائگوں ۔

قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ

اوتیل دوی یقینا مونو رالیزل شوی یو قوم

مُجْرِمِينَ ﴿۵۹﴾ إِلَّا آلَ لُوطٍ طَرَات

مجرم تہ ۔ سوا د کورنی د لوط علیہ السلام نہ ، یقینا

لَمَنْجُوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۶۰﴾ إِلَّا امْرَأَتَهُ

بچ کوؤ دوی تولو لہ ۔ مگر بیٹہ د دہ

تہ وائی او کفر ہم فعل د ذرہ دے ۔ او قنوط ہنہ تا امید
تہ وائی چہ د ہنہ اثر خفگان پہ میخ باندے بشکاری بی او
ضلال ہم پہ ظاہری گمراہی کتب استعمالی بی نو پہ الفاظ
کس دیو بیل سرہ پورہ مناسبت دے ۔

۵۸ ۔ ہر کلا چہ ملائگو ابراہیم علیہ السلام تہ بشارت ورکرو
پہ ولد سرہ نو حقیقت دادے چہ دے بشارت د پارہ یو
ملک ہم کافی وؤ لیکن چونکہ دیر ملائیک چہ راغلی دی
نو معلوم بی چہ د دوی پہ ذمہ غت کار شتہ دے نو ابراہیم
علیہ السلام حکمہ دا تیوس او کرو حکمہ چہ خطب پہ غتہ حادثہ
کس استعمالی بی ۔

۵۸ ، ۵۹ ، ۶۰ ۔ پدے آیتونو کس د ملائکو دودہ مقصدونہ
ذکر کرے شوی دی اول اہلاک د مجرمانو چہ ہنہ صیحہ او
کا تری رالیزل دی او کلی د قوم لوط علیہ السلام پورتہ کول
اوتہ راغورخول ، دا ہول پہ ذریعہ د دے ملائکو کپیشوی
وؤ ۔ دویم مقصد د دوی بیچ کول دی د لوط علیہ السلام او
د کورنی د ہنہ بغیر د ہنہ د ہنہ تہ ۔
فائدہ ۔ عل ۔ کہ مشرکان دا شبہ او کپی چہ ملائک نجات

قَدْ رَأَيْنَاهَا لَئِنِ الْغَيْرِينَ ۝۴۰

مقرر کر دیا کہ مومنو چہ یقیناً دایہ دے پاتے خلقو نہ وی پہ عذاب کیں۔

فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ۝۴۱

نو ہر گز چہ راغلل کورنی دے لوط تہ را لیلے شوی۔

قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنْكَرُونَ ۝۴۲

اوتیل دہ دے لوط علیہ السلام یقیناً ناسو قوم یئ نا اشنا۔

ورکولے شی دے عذاب او دے مصیبت نہ نو انبیاء او اولیاء بہ ہم ورکولے شی۔
جواب دادے چہ انا کمنجوہم، دے انا ارسلا، دے لاندے داخل دے
مطلب دادے چہ مومنو قاصدان یو او دا پیغام دے اللہ تعالیٰ دے چہ انا
کمنجوہم، ٹککہ رسول خیل کلام نشی ذکر کولے بلکہ دے مرسل
پیغام بہ ذکر کوی او دلیل پدے باندے لفظ دے قدرتا دے ٹککہ چہ
تقدیر دے ملائکو پہ اختیار کیں نہ دے۔

تحوی فائدہ علیہ پدے کلام کیں دہ استثناء دی۔ نو دویمہ
استثناء دے اولے استثناء تہ استثناء دہ یعنی قوم مجرمان بہ ہلاکیری
مگر آل لوط بہ بیچ وی او آل لوط بہ بتول بیچ کیری مگر بنوعہ بہ ہے
نہ بیچ کیری لکہ دا قول دے یوتن "لَهُ عَلَى عَشْرَةِ ذُرَاهِمٍ إِلَّا
أَرْبَعَةً إِلَّا ذُرَاهِمًا" دے فلانکی پہ ما باندے لس روپی دی مگر خاور
او پہ خاور و کیں یو کمہ دہ یعنی درے روپی دے لسو نہ کہے دی نو
دا استثناء من المستثنیٰ دہ دا دہ استثناء کانے دے یو مستثنیٰ
منہ تہ دی ٹککہ چہ ہوا جائز نہ دہ پہ عربیت کیں۔

۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴۔ دا دلیل دے چہ لوط علیہ السلام ہم پہ غیب
باندے علم نہ لرو۔

بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ، دے دینہ مراد عذاب دے چہ دوی دے
پہ نزول کیں پہ ٹخان باندے شک کوڈ یا مراد دے دینہ مسئلہ دے
توحید دہ چہ دوی پہ ہفتے کیں شک کوڈ او کلام کیں تقدیر دے
معنی دادہ چہ عقاب ما کانوا یمترون۔

قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا

دوی اوٹیل بلکہ راویہ دے موہو تاتہ ہذا ہے

فِيهِ يَسْتَرْوُونَ ﴿٤٣﴾ وَآتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ

چہ دوی پکین شک کوؤ . او راویہ دے موہو تاتہ یقینی خبرد

وَإِنَّا لَصَدِيقُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَسِرْ بِاهْلِكَ

عذاب او یقیناً موہو رشتیا واپو . نو بوخہ کورنی خیلہ

يَقْطَعُ مِنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ

پہ بوتکرہ د شپہ کنس اوروستو خہ پہ دوی پسے

وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ

اونہ دے گوری شاتہ ستاسو نہ ہیٹوک اوڈروئی ر لارشی مہہ خائے تہ

تَوَمَّرُونَ ﴿٤٥﴾ وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ

چہ تاسوتہ حکم کیں یشتی . او فیصلہ اولیرلہ موہودہ تہ د دے خبرے

اَوْآتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ، ذَالْحَقِّ نَهْ مَرَادِ رَشْتِيَنِيْ خَبَرِ دے يَآعَذَابِ مَرَادِ دے۔

وَإِنَّا لَصَدِيقُونَ، دَہیرِ تَکِیدِ دَپَارہِ دے۔

۴۵۔۔ پہ دے کنس دَ نجاتِ دَپَارہِ خَلَوْرِ اَصُولِ ذَکَرِ شَوِی دِی ۔
عَلَا دَ شَپَہِ تَلَلِ عَلَا دَا مِیرِ اَوْ مِشَرِ دَ تَوَلُو مَلِکَرُو رُوسْتُو تَلَلِ ۔ چہ
دَ هَعُو دَ حَالِ نَهْ خَبَرِ وِی اَوْ چہ خُوکِ پَا تَے نَشِی ۔ عَلَا اَوْ دَ شَاتِہِ
کَتَاوِ نَهْ مَنَعِ کُولِ خُکَہِ چہ پہ رُوسْتُو کَتَلُو سِرَہِ مَقْصِدِ تہ پہ رَسِیدِ لُو
کِنسِ سَسْتِی پِیدَا کِیوِی ۔ عَلَا اَوْ هَعِہِ خَائِے تہ هَجَرَتِ کُولِ چہ اللہ تَعَالٰی
دَ کُومِ خَائِے اَمَرِ کَہِے وِی ، اَوْ هَعِہِ زَمَکَہِ دَ شَامِ وَہِ ۔

۴۶) اِنَّ دَاۤیْرَ هٰۤؤُلَآءِ مَقْطُوْعٌ مُّصْبِحٰیۙنَ

چہ جریے دے کسانو بہ پر بکریشی یہ وخت د صبا کیں۔

۴۷) وَجَآءُ اَہْلِ الْمَدِیْنَةِ یَسْتَبْشِرُوْنَ

او راغلل کلی والا خوشحالیدل۔

۴۸) قَالَ اِنَّ هٰۤؤُلَآءِ ضِیْفِیْۤی فَلَا تَفْضَحُوْنَ

اوثیل لوط علیہ السلام یقیناً دامیلمانہ زمادی نومہ شرمندہ کوئی مالرہ۔

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تَخْزَوْنَ ۚ ۴۹) قَالُوْۤا

اودیرہ کوئی د اللہ تعالیٰ نہ او مامہ رسوا کوئی۔ اوثیل دوی

۴۶۔۔ چہ دایر، کیں اشارہ دہ چہ عذاب یہ یہ دوی باندے احاطہ کوی
ہیٹوک دھے نہ بیج کیدے نشی۔ او داسے ذکر یہ سورۃ انعام ۱۶۰
کیں دنامو قومونو یہ بارہ کیں ذکر شولے دے۔

نک۱۔۔ پدے سورت کیں پدے قصہ کیں د ترتیب لحاظ نہ دے کہے
شولے خکہ چہ دے قوم راتلل یہ میلنوپسے اول وؤ او بیا
د لوط علیہ السلام د طرف نہ د هغوی دفعہ کول وویس دھے نہ د
ملاٹکو لوط علیہ السلام تہ خبر ورکول وؤ او داسے ترتیب یہ سورۃ
ہود او سورۃ شعراء کیں ذکر دے نو دے یوہ وجہ دادہ چہ یہ
دے واقعہ کیں اول مقصد بشارت دے مؤمنانو تہ نو هغه یے اول
ذکر کرو او بیا دویم تخویف دے نو هغه یے روستو ذکر کرے دے۔
دویمہ لفظی وجہ دہ هغه داچہ وَجَآءُ اَہْلِ الْمَدِیْنَةِ، حال د بصریانو
یہ نیز یہ قد (بت) سرہ او د کوفیانو یہ نیز بغیر د قد نہ ہم صحیح دے او
واو ہم یہ ترتیب باندے دلالت نہ کوی تو معنی دادہ چہ حال دادے
چہ راغلے وؤ بناروالا یہ دے میلنوپسے یہ ناکارہ ارادے سرہ
هرکہ چہ هغه میلمانہ لوط علیہ السلام تہ راغلل۔

۴۸۔۔ ۴۹۔۔ فَلَا تَفْضَحُوْنَ، فضیحت معنی دادہ چہ د میلنوپہ
مخکس مالرہ مہ شرمندہ کوئی خکہ چہ میلنوپہ عزتی د کور بہ شرمول
وی۔

أَلَمْ تَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ

آیا تہ نہ یے منع کرے مونہ دے تعلق ساتلو دے خلقو نہ۔ و تبیل ہندہ

هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٤٧﴾

دار بیبیانے ستامو زما لونہ دی کہ تا سوخوا حاجتا پورہ کول غوارہ۔

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ

قسم دے ستا پہ ژوند یقیناً دوی پہ خیلہ نشہ کنس دی

يَعْمَهُونَ ﴿٤٨﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ

پریشانہ۔ پس اونیولو دوی لہہ یوہیتناک آواز

وَلَا تَخْزُونِ، او خزی معنی دادہ چہ مالہ مہ ذلیل کوئی ٹحکہ

دے یو مشر خبرہ تہ منل دا دے ہندہ تذلیل او سپکول دی۔

وَالشُّقُومُ اللَّهُ، کنس مراد دے اللہ تعالیٰ او دے رسول خبرہ منل دی۔

منہ۔ دا دے ہندہ قوم دیرہ بے انتہا بے حیائی وہ او مطلب یے دا دے

چہ مونہ تہ دے خلقو دے میلمستیہ نہ منع کرے یے یعنی دوی پہ ہندہ

پابندی لگولے وہ چہ ہیخ میلمہ بہ دے خان سرہ نہ ساتی۔ یا دا چہ

دے خلقو پہ بارہ کنس دے سفارش کولو تہ مونہ تہ منع کرے یے۔

لک۔ دے تشریح پہ سورہ ہود کنس تیرہ شویہ چہ مراد دے بات

نہ زنا تہ دے قوم دی چہ پشان دے لونہ دے لوط علیہ السلام دی۔

لک۔ خورہ قول پد یکنس دادے چہ دا خطاب لوط علیہ السلام تہ دے

اوسلسلہ دے کلام بہ نہ منقطع کیبری یعنی دے دومرہ نصیحت باوجود پہ

دوی باندے ٹحکہ اثر نہ کید لو چہ دوی پہ خیلہ نشہ او جھل کنس

پاندہ او شکور دی۔

لَعَمْرُكَ۔ لام دے قسم دے پارہ دے او عمر او عمر یوشہ دے لیکن دے

قسم پہ وخت کنس عین پہ زور سرہ استعمالیبری دا قسم دے اللہ تعالیٰ

دے او اللہ تعالیٰ لہہ جائز دی او اختیار دے چہ پہ ہر خیز باندے

قسم کوی او قسم دے اللہ تعالیٰ دے پارہ دے نکید او شہادت دے لکہ پہ ابتداء

مُشْرِقَيْنِ ﴿۴۲﴾ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا

پہ وخت د نہر خاتہ کش۔ نو اوگر خولو مونبر برہ طرف د دغہ کھو

سَاقِلَهَا وَآمَظَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً

لاندے طرف تہ او راؤ درول مونبر پہ دوی باندے کانری

د تفسیر د سورۃ یس کتب ذکر شوی دی۔ لیکن مونبر مکلف بو پہ حکم د اللہ تعالیٰ او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم باندے او د رسول صلی اللہ علیہ وسلم صحیح حدیث دے چہ چا غیر د اللہ تعالیٰ نہ پہ بل چا باندے قسم اوکرو نو یقیناً شرک یے اوکرو۔ نو مونبر د دے حکم نہ خلاف نہ شو کولے۔ د دے وجہ نہ د امام مالک رحمہ اللہ نہ قرطبی نقل کری دی چہ داسے مواضعو کتب لفظ د خالق مقدر مراد دے۔ او ابراہیم نخعی نہ نقل دی چہ داسے قسم کول بندگانو باندے منع دے او امام مالک نہ نقل دی چہ داسے قسمونہ کمزوری خلق او زنانہ کوی نارینہ یے نہ کوی او د اللہ تعالیٰ پہ قول باندے قیاس نشی کیدلے۔

فائدہ :- قسم د اللہ تعالیٰ پہ یو خیز باندے د تاکید او د شہادت پہ طور سرہ وی۔ داسے نہ دہ چہ اللہ تعالیٰ د ہغہ خیز نہ ویرہ کوی یا ترینہ امید ساقی۔ اللہ تعالیٰ د دینہ پاک دے دلتہ مراد دا دے چہ اے نبی ستا دا ژوند د تکالیفو پہ دے قوم کتب کواہ دے چہ دا قوم جاہلان او پاندہ دی۔ او قسم د انسانو پہ خہ خیز باندے د دے وجہ نہ وی چہ د ہغہ خیز نہ ویرہ کوی یا ترینہ امید د نفع ساقی او د عقیدہ سائل پہ اللہ تعالیٰ پورے خاص دی د دے وجہ نہ چہ انسان د اللہ تعالیٰ نہ سوا پہ بل چا باندے قسم اوکری نو شرک اوکری۔

سُكْرًا يَتَهَمُونَ، نہ مراد گمراہی د دوی دہ۔

يَعْمَهُونَ، غفلت دے د مقصد د ژوند نہ او سرگردانی، پریشانی دہ۔
مَلِكًا، مَلِكًا، پہ دے آیتونو کتب درے عذابونہ پہ ہغہ قوم باندے

مَنْ سَجَّيْلٍ ۝ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ

دے پھرو گاہرو نہ ۔ یقیناً یہ دے واقعہ کنس دیر عبرتو نہ دی

لِئَمَّا تَوَسَّيْتُمْ ۝ وَاِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ

فکر کوؤنگو لہ ۔ او یقیناً داکلی پراتہ دی پہ بیغہ

مُقِيْمٍ ۝ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ

لار باندے ۔ یقیناً پدیکنس لوئے دلیل دے

ذکر کرے شوی دی ۔

سوال :- یہ سورۃ ہود کنس ذکر دی چہ وخت د عذاب د دوی
وخت د صبا دے ؟

جواب :- ابتداء د عذاب پہ وخت د صبا کنس دہ او پہ وخت د
نمرختلو کنس د دوی معاملہ ختمہ کرے شوہ ۔

وَ اَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ ، وَاَوْ تَرْتِيْبٌ د پاره تہ دے نو باران د کانہرو
مخکنس وؤ او کلی التہ کول روستو وؤ او دا ہم د قدرت د اللہ تعالیٰ
تہ لہ نہ دہ چہ التہ کرے شوؤ کلو د پائہ تہ د کانہرو باران کرے
وی او داسے پہ سورۃ ہود کنس تیر شوی دی ۔

۵۵۔ لِّئَمَّا تَوَسَّيْتُمْ ، ہغہ خلق وی چہ ٹیز تہ نظر کوی پہ علامتو نو
سرہ او پہ ہغہ کنس فکر کوی ، چونکہ پہ ہغہ علاقہ کنس روستو
د عذاب تہ نشانات وؤ نو شکہ تہ متوسمین ذکر کرو او پہ فکر
کولو سرہ عبرتو تہ دیر حاصلیری شکہ آیت تہ جمع ذکر کرو ۔

۵۶۔ لِّئَمَّا تَوَسَّيْتُمْ ، نہ ہغہ لار مراد دہ چہ د حجاز تہ د بحر
میت پہ لار شام (سوریا) تہ رسیبری او د دے ذکر پہ سورۃ صافات
۱۲ کنس دے او ظاہر دا دہ چہ دا لار د غتہ (چہ امام مبین) لارے
تہ جدا شوے دہ د دے وجہ نہ دایہ جدا ذکر کرہ او بیایہ دواہ
پہ امام مبین کنس ذکر کرل ۔

لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ

ذِيَارَہٗ دَ اَیْمَانِ وَالْو۔ او یقیناً بن

الْأَيُّكُمُ لظَالِمِينَ ﴿٤٨﴾ فَانْتَقِمْنَا مِنْهُمْ

(رجنکی) وَلَا وَؤُ دَ ظَالِمَانُو تہ۔ نو بدالہ واخستہ موئو د دوی نہ

وَأَنتَهُمَا لِبَآءٌ مِّمَّا مِئِينَ ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ

او یقیناً دادولہ کلی پہ مشہورہ لار باندا دی۔ او یقیناً

مکہ۔ دَ مؤمنانو ذیارہ یو آیت ہم کافی وی شکہ یے مفرد ذکر کرو مراد
ذآیت نہ دلیل دے پہ نجات ورکولو مؤمنانو تہ د عذاب تہ۔

مکہ۔ دا دویمہ نمونہ د عذاب دہ او دا قوم د شعیب علیہ السلام وؤ
او ایکہ گنرو او دیرو ونو تہ وائی یعنی ینر والا۔ غور قول دادے چہ

روستو د ہلاکت د اہل مدین نہ شعیب علیہ السلام ایکہ تہ اولیہ شواو پہ
دوی باندا د عذاب د یوم الظلہ راضے دے چہ پہ سورۃ شعراء کتب ذکر

دے۔ او شعیب علیہ السلام د دے قوم د جنس نہ نہ وؤ بلکہ د مدین
والا د قوم نہ وؤ د دے وج نہ د مدین سرہ لفظ د اخوہم ذکر کرے

شوے دے او ایکہ سرہ اخوہم نہ دے ذکر کرے شوے لکہ سورۃ
شعراء ۱۸۹ نہ تر ۱۸۹ پورے۔

لظَالِمِينَ، دَ هغوی ظلمونہ پہ سورۃ اعراف او ہود او شعراء کتب
ذکر کری دی۔

وَإِنْ كَانَ، اِنْ مخفف دے دَ مثقل تہ پہ اصل کتب ورائہ دے۔
مکہ۔ وَأَنتَهُمَا لِبَآءٌ مِّمَّا مِئِينَ، امام، نہ مراد ہغہ لار دہ چہ دیر خلق

پہ ہغہ باندا دے تلل گوی یعنی لویہ لار۔ کلی د قوم لوط علیہ السلام او
د قوم شعیب علیہ السلام د مکہ والو پہ لویہ لارہ کتب واقع وؤ کلا چہ دہ

بہ شام تہ سفر کولو تو ہغہ بہ یے لیدال۔

كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحَجَرِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾

دروغٹن کرے وؤ حجر والو پیغمبرانو لہ۔

وَأَتَيْنَاهُمُ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾

اور کپے وؤ مونو دوتہ معجزات نو وؤ دوی دھفے نہ مخ مگر خوؤ نکي۔

وَكَانُوا يَنْجِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا

او وؤ دوی چہ کنستل بہ یے د غرونو نہ کوپے

أَمْنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّبْحَةُ مُمْصِعِينَ ﴿٨٣﴾

اوپے غمہ بہ اوسیدل۔ نو او نیول دوی لہ ہیبتنا کے چفے بہ وخت د صبا کئیں۔

منہ۔ دا دریمہ نمونہ د عذاب ذکر کوی د قوم صالح علیہ السلام
او اوس د هغوی مقام پہ مدائن صالح سرہ مشہور دے د مدینے
او د تبوک پہ مینح کئیں واقع دے۔ حجر پہ دیر معانوکئیں استعمال پوی
دلہ مراد هفے نہ مرکزی بنار د نمودیانو دے۔

وَلَقَدْ كَذَّبَ، پہ دے لفظ کئیں سبب د عذاب ذکر دے۔

الْمُرْسَلِينَ، تکذیب دیو رسول پشان د تکذیب د تلوو رسولانو دے
ملک۔۔ آیاتینا، آیات یے جمع لاویدی حکم چہ پہ ناقہ (اوبہ) د
صالح علیہ السلام کئیں دیر آیات وؤ لکہ د کت نہ لاوتل، زر بچ
پیدا کیدل، دیرے اوبہ شکل، دیر پڑ وړکول اوخت والے د بدن د هفے
یا داچہ سوا د اوبہ نہ نورے معجزے وړکړے شولے وے اگر چہ مونو
تہ نہ دی بیان کرے شولے۔

ملک۔۔ پدیکئیں د دوی دتیا پرستی تہ اشارہ دہ۔ اَمْنِينَ، کئیں اشارہ دہ
چہ د الله تعالیٰ د عذاب تہ هیع بیرہ پہ دوی کئیں نہ وہ۔

ملک۔۔ د صبا پہ وخت کئیں مجرمان خلق غافل وی نو دغه وخت
کئیں تاکہانہ عذاب راسخی۔

فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٣﴾

نو وانه پرو د دوی نه عذاب هغه عملونو چه دوی کول.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

او نه دی پیدا کړی مونږ آسمانونه او زمکه

وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ

او د دے په مینځ کښ چه څه دی مگر حق بشکاره کولو دپاره، او یقیناً قیامت

لآتِيهِ فَاصْفَح الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾

خامغا راتلونکې دے نو مخ او کرڅوه په بڼه طریقه مخ مگر ځول.

۸۳:- مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ، نه مراد د مغوی پاڅه مکانونه او قلعه ګانے دی یا احمال شرکیه د مغوی عبادات او نذرونه د خیر الله وغیره او تکذیب د رسول او قتل د اوښه وغیره او دارنگ په سورۃ هود سله او سورۃ احقاف سله، ۲۸ کښ هم دی.

۸۵:- د اعلت دے دپاره د عذاب د تیرو شوو قومونو یعنی الله تعالیٰ آسمانونه او زمکه د عدل دپاره پیدا کړے دی او د عدل تقاضا دا ده چه مجرمانو او مشرکانو ته عذاب ورکړی شي او حق په معنی د عدل سره دے او دا عذاب صرف په دنیا کښ نه دے بلکه په قیامت کښ هم دے ځکه ورپسے یے او فرمائیل وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ، یا مراد د حق نه توحید دے یعنی دا موجودات ټول په توحید باندے دلیل دے نو وے دا خلق انکار کوی.

بیا د دے آیت نه لس ادا ببلغ دپاره بیا نیږی، او دا تسلی ده نبی صلی الله علیه وسلم ته او ذکر د اول ادب دے. فَاصْفَح الصَّفْحَ الْجَمِيلَ، صفح جمیل دیته وائی چه مخ او کرڅولے شی او براءت او کس شی خاص د الله تعالیٰ دپاره بغیر د دنیا د مقصدونو نه او دا په سورۃ مزمل آیت سله کښ هم دی او مراد د دینه دادے چه معافی او کره د دوی نه په خپلو حقوقو کښ نو دا منسوخ نه دے او

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾

یقیناً ستا رب ہنہ پیداکوڈکے دے پوہہ دے پہ ہرٹھہ باندے۔

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِ

او یقیناً درکھیدی مونہ تاتہ اوہہ آیا تو تہ چہ بیابا لوستلے کیری

وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٥﴾ لَا تَمْدَن عَيْنُكَ

او قرآن لوے شان والا۔ اوہہ اوہدوہ سترکے خیلے

مراد دے دینہ دادے چہ دے مشرکینو تہ براءت اوکھہ او داہروخت
فرض دی، دے نسخ احتمال تہ لری۔

۸۴:- دا دلیل دے دے تیرے شوے جملے دے پارہ۔ وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِ
ٹکھہ چہ خالقیت دے اللہ تعالیٰ ہرٹھہ لہرہ سرہ دے علم تہ پہ ہرٹھہ
باندے بنکارہ دلیل دے چہ اللہ تعالیٰ دوپارہ ژوندی کول کولے ٹی۔
۸۵:- دا علت دے دے دے فاصح دے پارہ او دارنگ دے روستور لا تمندان
دے پارہ۔ یعنی دے قرآن والو دے پارہ لازم دے چہ دے مشرکینو ہیٹھ سپرواہ
او تہ ساقی۔

سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِ، پدیکس غورہ قول دادے چہ مراد دے دینہ سورہ
فاتحہ دے ٹکھہ دا پہ حدیث صحیح او مرفوع دے بخاری دے ابوسعید
بن المعلی کنس راغلی دی۔ او مثنائی ورتہ ٹکھہ وائی چہ سورہ
فاتحہ پہ ہر رکعت کنس دے تہ لو مونٹھونو تہ بیا بیا لوستلے کیری۔
یا دا چہ دے دے مضمون پہ قرآن کنس مکرر شویدے۔

وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ، دے دینہ ہم مراد سورہ فاتحہ دے او دا ہم پہ
صحیح حدیث کنس راغلی دی ٹکھہ چہ دا سورت مشتمل دے پہ
لوبو مضامینو دے قرآن پاک باندے۔

إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَاهُ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ

طرف دہنہ مالونو تہ چہ مون پرے مزے ور کیدی مختلف قسم نو کافرانو تہ دینہ

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفَضْ

او مہ خفہ کیرہ یہ دوی باندے او خفتہ کیرہ

جَنَّا حَكَ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۝۸۸ وَقُلْ رَبِّ

وزر خیل مؤمنانو تہ - او آوایہ یقیگا زہ

أَنَا السَّيِّئُ الْمُبِينُ ۝۸۹ كَمَا أَنْزَلْنَا

زہ ویرہ درکوونکے بنکارہ یم - لکہ خٹکہ چہ مونہ خدا پازل کرم

۸۸۔ پدے آیت کنس ذکر د دریو ادا بودے دپارہ د مبلغ اول دا چہ د دنیا سامانوتو تہ او دنیا پرستو خلقوتہ مہ پسخیرہ -
لَا شَمْلَ لَكَ عَيْنًا ، نظر او کدول کنایہ دہ د نظر د حرص او د
پسخیدلوتہ -

أَزْوَاجًا ، ہنہ مالدارو خلقوتہ وکیل کیری چہ دیویل سرہ مشابہ وی
یہ مالدار کنس او دارنگ یہ سورۃ طہ ۱۳۱ آیت کنس دی - او بل
ادب رلا تحزن علیہم ، دادے کہ چرے دا مشرکان دنیا پرست
ایمان تہ راوی نو یہ دوی باندے مہ خفہ کیرہ او مراد د دینہ
داسے حزن او خفگان دے چہ مشقولہ کوی انسان لہ د دعوت
او د تبلیغ نہ - او بل ادب دادے روا خفض جناحی چہ دایمان
والو سرہ نرمی او شفقت کوہ او حنان تہ یے رانزدے کوہ لکہ خٹکہ
چہ مرغی وزرے او غوروی او خیل - پچی د وزرولاندے پت کرم
او داسے یہ سورۃ شعراء ۲۱۵ آیت کنس ہم دی -

۸۹۔ پدے آیت کنس ذکر د بل ادب دے - السَّيِّئُ ، یعنی یہ
اندار کو لو کنس ہیخ تلبیس او حق پتول او د چا رعایت کول نشتہ

عَلَى الْمُقْسِمِينَ ﴿٩٠﴾ الَّذِينَ جَعَلُوا

یہ تقسیم کوڑو نکو باندے ۔ ہفتہ کسان چہ کر خولے دے

الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ

قرآن لہ پوتی پوتی ۔ نو قسم دے پہ رب ستا

لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا

خفا بہ تپوس او کرو دے بتو لو نہ ۔ د ہفتہ عملو تو

سند :- پہ دے آیت کنس د تخویف دنیوی یو مثال دے چہ پہ مکے والو کنس واقع وڈ ۔ او معنی د آیت دادہ چہ ویرہ درکوم د عذاب نہ چہ پہ شانتہ د ہفتہ عذاب بہ وی چہ نازل کرپوڑو مو تو پہ مقسّمین باندے ۔ پد یکنن غورہ قول دادے چہ داشپارس کسان وڈ او ولید بن مغیرہ مقرر کری وڈ پہ وخت د موسم د حج کنس او تقسیم کرے وے دوی لارے د مکے او خلق یے منع کول د رسول اللہ نہ نو اللہ تعالیٰ پہ دوی عذاب را اولیبرو ۔ او مقسّمین ورتہ حکہ وائی چہ دوی تقسیم کرے وے لارے د مکے یا دا چہ دوی قسمو نہ کری وڈ پہ مقابلہ کولو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم کنس ۔

سند :- تو کرے کول د قرآن دادی چہ ایمان لری پہ ہفتہ باندے چہ کوم د دوی د تقاضا موافق او انکار کوی د باقی نہ یا د تو کرے کولو دا مطلب دادے چہ دوی مختلف فتوے کولے پہ بارہ د قرآن کنس کلہ بہ یے اوئیل چہ دا دروغ دی او کلہ بہ یے وئیل چہ دا سحر دے او کلہ بہ یے اوئیل چہ دا شر دے او کلہ بہ یے وئیل چہ دا کھانت دے ۔

سند :- پد یکنن صحیح قول دادے چہ تپوس کول پہ ورج د قیامت عام دے د امتونو نہ او د انبیاء او د اقوالو او اعمالو بتو لو پہ بارہ کنس بہ پوختہ ، تپوس وی پہ دلیل د سورۃ اعراف مک آیت باندے ۔

فأثره بعد :- کہ اعتراض او کرے شی چہ سورۃ قصص آیت مک

يَسْأَلُونَ ۙ فَاُصِدْ ۙ بِمَا تُوَمَّرُ ۙ

چہ دوی کول ۔ نو صفا صفا بیان کرہ ہفہ چہ لات حکم کریشوینا دھنہ

و سورة الرحمن آیت میں عدم ک سوال ذکر شوے دے
نو دا تعارض دے ظاہر؟

جواب :- یہ خلور و طریقو سرہ دے۔

اولہ طریقہ دادہ چہ یو نفس عمل کول اونہ کول دی او دویم
باعث د عمل کولو او طریقہ د عمل کولو دہ نو د اول تپوس نشی
کیدے او د دویم تپوس بہ کیدیشی پہ ریم او کیف سرہ۔

دویمہ طریقہ دادہ چہ تپوس پہ دودہ قسمہ دے یو د پارہ د خبر
حاصلولو او دویم د پارہ د زورے ورکولو نو د اول قسم تپوس نشی
کیدے او د دویم قسم بہ کیدیشی۔

دریمہ طریقہ دادہ چہ پہ قیامت کیں مختلف خایوتہ دی نو پہ بعضو
خایوتہ کیں تپوس کیدیشی او پہ بعضو خایوتہ کیں نشی کیدے او دا
جوابونہ خازن ذکر کریدی۔

خلورمہ طریقہ دادہ چہ پہ سورة القصص او سورة الرحمن
کیں مراد دادے چہ پہ بارہ د گناہ دیوتن کیں د بیل کس نہ تپوس
نشی کیدے او پیدے سورت کیں مقصد دادے چہ د ہر چانہ
د خپل عمل تپوس کیدیشی۔

فائدہ عل :- تپوس کول عام دی د حساب کولو نہ حکم چہ حساب
د بعضے کساتو سرہ نہ کیدری بے حساب بہ جنت تہ داخلیدی او تپوس
د ہر چانہ کیدے شی۔

فائدہ عل :- دلہ یے عملون ذکر کریدیے دیکیں اشارہ دہ
دے خبرے تہ چہ صرف قول تہ اعتبار نشتہ بلکہ اعتبار عمل
کولو تہ دے اگر چہ د قول پہ بارہ کیں بہ ہم سوال کیدیشی۔

وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٣﴾

او منع او گر حوہ د مشرکانو نہ - یقیناً

كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٤﴾ الَّذِينَ

کافی یو مونږ تالو په مقابلہ د توتو کوؤ لکو کتب - هغه کسان

يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

چه جوړوی د الله تعالی سره بل مددگار

فَسَوْفَ يَعْمَلُونَ ﴿٩٥﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ

نو زړه ده چه دوی به پوهه شی - او یقیناً پوهیږو مونږ

۹۳:- پدیکې دوه آداب ذکر دی د اول رفاصداغ) یو مطلب دا دے چه ښه ښکاره کړه هغه مسئله چه امر شویداے تاته د تبلیغ د هغه او دویمه معنی داده چه اوچوه زهونه د مشرکانو په بیان مسئله توحید او دریمه معنی داده چه تن تن کړه ډله د مشرکانو په بیان د توحید سره - او د دویم ادب روا عرض عن المشرکین) مقصد دادے چه د مشرکانو د توتو او مسخرو او د هغوی د مقابلې کولو غه پرواه مه لره -

۹۴:- پدے آیت کتب تسلی ده نبی صلی الله علیه وسلم ته او د تخويف دنیوی بله نمونه ده یعنی الْمُسْتَهْزِئِينَ، پنځه کسان وو د سردارانو د مکې والو ته او دوی هلاک کړیښو په ورځ د بدريا هلاک کړے شویدی جدا جدا لکه چه خازن د هغه تفصیل ذکر کړے دے -

۹۵:- دا اشاره وه سبب د استهزاء ته یعنی دوی شرک کوؤ په الوهیت کتب نو پدے وجه یه استهزاء کوله په نبی صلی الله علیه وسلم پورے -

اِنَّكَ يٰضِيْقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُوْنَ ﴿۹۷﴾

یقیناً تہ چہ یے تنگیبری سینہ ستا پہ ہفہ خبرو چہ دوی واہی ۔

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ

نو تسبیح وایہ سرہ دستائین د رب ستانہ او ہمیشہ یہ

مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿۹۸﴾ وَاعْبُدْ

د سجدہ کوؤنگو تہ ۔ او بندگی کوہ

۹۷ :- پہ دے آیت کیں تسلی دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او
ننگوالے ذرہ طبعاً او بے اختیارہ دے ۔

۹۸ ، ۹۹ :- پہ دے آیتونو کیں بیان د علاج دے پہ وخت د
تنگوالی ذرہ کیں او پہ دے کیں بیان د دریو آدابو دے
او دارنگ دا دعویہ د توحید دہ پہ اختتام د سورت کیں ۔

الْيَقِيْنَ ، مراد د دینہ مرگ دے لکھ سورہ مدثر آیت نک کیں او
دارنگ پہ حدیث د عثمان بن مظعون رضی اللہ عنہ کیں چہ ذکر
دی (فقد جاءه اليقين) او دا امام بخاری رحمہ اللہ راویدے
او مرگ تہ یقین حکمہ وٹیلے کیری چہ راتل د مرگ پہ ہر
نفس باندے اتفاق مسئلہ دہ ۔

فَأَثَرُهُ :- ملحدینو متصوفو د یقین نہ معرفت د اللہ تعالیٰ
ارادہ کرے دے نو پہ دے آیت سرہ یے دلیل نیولے دے
چہ ہرکلاہ یو انسان پہ عبادت کوہ سرہ معرفت تہ اورسیبری
نو د ہفہ نہ تکلیف شرعی ساقط شی ، او عبادت کوہ ورتہ معاف
شی او د ہفہ گناہ تہ گناہ نہ وٹیلے کیری ، لیکن دا کفر او ضلال
او جہل دے پہ یو شو و جو ہو سرہ ۔

اولہ وجہ :- انبیاء علیہم السلام او صحابہ کرام رضی اللہ عنہم
بنہ معرفت والاؤ او حال دا دے چہ ہغوی عبادات ترمرگہ
پورے نہ دی پریخودی ۔

دویمہ وجہ :- د یقین تہ وپاندے مرتبہ د شک دی او پہ حال

رَبِّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

دَ رَبِّ خَیْل تَر دے پورے چہ راشی پہ تا باندے مرے ۔

دُ شک کنس هبش عبادت کول جائز نہ وی خُکے چہ بناء دَ عباداتو
پہ نیت باندے دہ اونیت اوشک یویل سرہ متافی دی ۔
درکیمہ وجہ :- یہ دلیل دَ قرآن اوحادیث صحیح اودا قوالو
دَ سلفو سرہ ثابتہ دہ چہ مراد دَ یقین نہ یہ دے آیت کنس
مرے دے اوهوہ تفسیر چہ دَ حدیث اودا قوالو دَ سلفو نہ
مخالف وی نو هوه تحریف وی اوتحریف پہ قرآن کنس کفر
دے ۔ ابن کثیر اوالوسی پہ دوی باندے دَ دے آیت پہ تفسیر
کنس پورہ رد کریدے ۔

ختم شو تفسیر دَ سورۃ حجر

سورة النحل
مكية
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
ایاتھا ۱۲۸
رکوعاتھا ۱۶

خاص یہ نوم ذالہ تعالیٰ امداد غواہ وہ شروع کو لو کہیں چہ رحمن اور رحیم دے

أَنِّي أُمِرْتُ بِاللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلْهُ

لا اور سید و حکم ذالہ تعالیٰ نو تلوار دریا ندے مہ کوئی ،

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سورة النحل

ربط ۱۔ ربط دے سورت ذ سورۃ حجر سرہ دا دے چہ یہ ہغہ سورت
کہیں تخویف و منکرینو ذ توحید تہ نو یہ دے سورت کہیں رد دے
یہ عذر باطل ذ مشرک نو او دارنگ یہ ہغہ سورت کہیں تخویف و
یہ عذاب سرہ نو یہ دے سورت کہیں ذ ہغہ عذاب سبب ذکر کوی۔
دعویٰ ۱۔ دعویٰ دے سورت رد دے یہ استدلال ذ مشرکینو دپارہ
ذ جواز ذ شرک یہ مشیت ذ اللہ تعالیٰ سرہ چہ ذکر شوے دے یہ
آیت ۲۵ کہیں اور دے یہ ہغہ باندے یہ لٹو طریقو سرہ۔

اولہ طریقہ :- شپہ و کیش عقی دلیونہ چہ تقسمایی خور قسمونو
تہ ، اول قسم دیارلس عقی دلیونہ چہ یہ ہغہ کہیں پیدائش ذ لوے
لوے خیزونو ذکر دے ۔ دویم قسم درے عقی دلیونہ دی چہ یہ
ہغہ کہیں ذکر شوے دے انقیاد ذ ہولو مخلوقاتو اللہ تعالیٰ تہ ۔ دریم
قسم شپہ عقی دلیونہ دی چہ یہ ہغہ کہیں ذکر شویدے پیدائش
ذ منافع ذ خیزونو ۔ او خورم قسم عقی دلیونہ خور دی چہ یہ ہغہ
کہیں تذکیر ذ لویو نعمتونو دے ۔

دویمہ طریقہ :- رد دے ذ شرک یہ ہولو اقسامو یعنی شرک فی العلم
شرک فی التصرف او شرک فی الدعاء او شرک فی العبادۃ او شرک فی
تحلیل او تحریم کہیں ۔

دریمہ طریقہ :- رد دے یہ شرک باندے یہ دلیل نقلی اجمالی سرہ
ذ ہولو انبیاء و نہ یہ آیت ملا کہیں او ذ ابراہیم علیہ السلام نہ یہ آیت

سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ①

پاک دے اللہ تعالیٰ او اوچت دے دھے نہ چہ دوی ورسره شریک جوہوی

مکس۔

خاورمہ طریقہ :- رد دے پہ مشرکینو پہ ذکر دے دربو مثالونو سرہ۔
پنجمہ طریقہ :- ذکر دے نزول دے عذاب دے پہ مشرکینو باندا دے پہ
آیت ۱۱۱ مکس۔

شہزادہ طریقہ :- ترغیب دے پورہ کولو دے عہد دے اللہ تعالیٰ تہ چہ
ہفہ توحید دے او ویرہ ورکول دی دے نقص عہد نہ۔
اوومہ طریقہ :- رد دے شرک دے پہ دلیل وحی سرہ پہ آیت ۱۱۱ مکس۔

اتمامہ طریقہ :- ذکر دے دعویٰ دے توحید دے پہ مختلفو تعبیراتو سرہ۔
نہدہ طریقہ :- ذکر دے یوس اسماؤ حسنی دے چہ خاص دی پہ اللہ
تعالیٰ پورے۔

لسمہ طریقہ :- انکار دے شرکاؤ دے دوی دے دے شرک دے دوی نہ پہ
وہج دے قیامت پہ آیت ۱۱۱ مکس۔

خلاصہ :- دے سورت خلاصہ دادہ چہ دا سورت تقسیم دے
اووہ بابونو تہ :- اول باب تر ۱۱۱ آیت پورے دے پہ دے باب
کس اول دعویٰ دے توحید دے بیا دیارلس عقلی دلیلونہ دی چہ پہ
ہنے کس ذکر شوے دے پیدائش دے دیرش غتو غتو خیزونو دے
آیت ۱۱۱ نہ تر شپارسم ۱۱۱ پورے۔ بیا رد دے پہ شرک فی التصرف
او فی العلم او فی الدعاء باندا سرہ دے دعویٰ دے توحید نہ تفریق
دے مکس نہ تر ۱۱۱ پورے، بیا زجر دے پہ انکار دے قرآن سرہ پہ ۱۱۱
آیت کس۔ او تخویف اخروی دے پہ ۱۱۱ کس، او دارنگ پہ ۱۱۱
۱۱۱، ۱۱۱ کس۔ او تخویف دنیوی دے پہ ۱۱۱ کس، او دارنگ پہ
۱۱۱، ۱۱۱ کس او بشارت دے پہ ۱۱۱، ۱۱۱، ۱۱۱ کس۔

تفسیر :- دے امر اللہ، نہ مراد عذاب دے دنیا دے پہ سبب
دے شرک سرہ یا قیامت دے، یا مراد دے دینہ مسئلہ دے توحید دے
اللہ تعالیٰ دہ چہ پہ دوستو جملہ کس ذکر دہ یا مراد دے دینہ قرآن

يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ

نازلوی اللہ تعالیٰ ملائک پہ روح سرہ دوجہ د حکم خیل نہ

عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ

پہ ہغہ چا باندے چہ او خواہی د بندگانو خیلو نہ چہ

أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا

ویدہ و رکری پہ بیان د دے خبرے چہ نیشتنہ حقدار د بندگی سوا زما نہ

فَالْيَقُونِ ۝ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ

نوزمانہ او پیریدی - پیدا کریدی آسمانونہ او زمکہ

دے او بناء پہ آخری دوه تفسیرونو باندے معنی د فَلَ
تَسْتَعِجِلُوهُ، دا دہ چہ جلدی مہ کوٹ پہ انکار د دے مسئلے
او د قرآن کیں، بلکہ فکر او کری پہ مضامینو د دے سورت
کیں بناء پہ اولہ توجیہ باندے۔

سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ، ذکر د توحید دے د پارہ
د امن د عذاب د اللہ تعالیٰ نہ۔

۲۔ دا دلیل وحی دے۔ بِالرُّوحِ، د روح نہ مراد وحی دہ
او بیان د مسئلے د توحید دے، پدیکیں اشارہ دہ چہ مسئلہ د
توحید د اللہ تعالیٰ د طرف نہ پہ واسطہ د ملائیکو رالیرلے
شوے دہ او د دے تبلیغ فرض کرے شوے دے پہ ہغہ
دلیلونو سرہ او پہ ہغہ طریقہ سرہ چہ پدے سورت کیں اللہ
تعالیٰ ذکر کریدہ۔

أَنْذِرُوا، بدل اشتمال دے د الروح نہ او أَنَّهُ، (دویم)
تفسیر د انداز دے۔

بِالْحَقِّ ط تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿۳﴾

دہاڑہ دحق بشکارہ کولو ، اوچت دے دھتے تہ چہ دوی ورلہ شریک جوہروی۔

خَلَقَ إِلَّا نَسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا

پیدا کریدے انسان لہرہ د نطفہ تہ نو دغہ

هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿۴﴾ وَالْأَنْعَامُ

کس مقابلہ کوڈکے بشکارہ دے۔ او شاروی

خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ

پیدا کریدے اللہ تعالیٰ ستاسو دہارہ پہ عفو کیں سامان دے دگر میدلو

وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَبَاطُحٌ ﴿۵﴾ وَلَكُمْ فِيهَا

اوقا تہ دی او دھتے تہ تاسو خوری۔ او تاسو لہرہ پہ دھتے کیں

مک:- دا دلیل اول دے۔ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ، د الحق تہ مراد اظہار د توحید دے یا مراد د دینہ حکمت دے۔ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ، پہ اول آیت کیں د عذاب ذکر و وجہ پہ یو وجہ سرہ نقصان دے او پہ دویم سرہ وجہ سرہ اظہار د قدرت د اللہ تعالیٰ دے نو سبحانہ تے پہ مناسبت د اول او تعالیٰ تے پہ مناسبت د دویم سرہ ذکر کرو او پہ دے کیں صرف صفت د خلق د دنیا ذکر کرے دے چہ دلالت کوی پہ علو د اللہ تعالیٰ باندے۔ مک:- دا دویم دلیل دے سرہ د زجر تہ اوہم دارنگ ذکر شوے دے پہ سورۃ یس کے کیں۔ لیکن ہلتہ خصوصیت پہ بار د انکار د قیامت کیں دے او دلتہ خصوصیت پہ انکار د توحید سرہ دے۔

مک:- ہرکلا چہ ذکر شو پیدائش د مکان او د مکین، نو او س ذکر کوی پیدائش د دھتے خیزو نو چہ انسان دھتے تہ پہ ژوند تیرو لو کیں محتاج دے او دا دریم عقلی دلیل دے۔

جَمَاكَ حِينَ شَرِيحُونَ وَحِينَ

خاست دے کو دم وخت چوہ واپس راویٰ او کلا چہ صبا وخت ہے

تَسْرَحُونَ ۝ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ

صحرا تہ بوٹی۔ او پور تہ کوی بوجو تہ ستاسو

إِلَىٰ بَلَدٍ لَّكُمْ تَكُونُوا بِلَاغِيهِ إِلَّا

داسے بنارونو تہ چہ نہ یئی تاسو رسیدونکی ہفت تہ مگر

بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَّءُوفٌ

پہ تکلیف د نفسونو سرہ، یقیناً ستاسو رب دیر شفقت کوؤکے

رَحِيمٌ ۝ وَالْخَيْلِ وَالْبِغَالِ وَالْجُمُحُورِ

رحم کوؤکے دے۔ اور پیدا کیری (اسو تہ او خچرے او خرہ

وَقَوْمًا، نہ مراد ہفتہ خیزونہ دی چہ دہفتہ پہ اغوستلو سرہ گرمائش
حاصلیری اور سہری (ریختی) پرے دفع کیری چہ ہفتہ جوہیری
دوری او دپشم او دویختونہ۔ او منافع کنس اشارہ دہ د پیو
او غوبنو او بچو وغیرہ تہ۔

مک۔ دا غلورم عقلی دلیل دے او مراد ددے دادے چہ تاسو
کلا خاروی صحرا تہ بوٹی او کلا یے واپس راویٰ نو خاستہ بنکاری او
ھر کلا چہ واپس راوستل کیری نو مابہ شورویا پہ خوراک او خبثاک
نو خاست پکنس دیروی نو ددے وجہ نہ شریحون، یے مخکنس ذکر
کرے دے۔

مک۔ دا پنجم عقلی دلیل دے او پہ دے آیت کنس ذکر د بارونو
اوپلو دے پہ خاروؤ باندے دپارہ دفع د مشقت د انسان نہ نو
ددے وجہ نہ د آیت اختتام ہے او کرو پہ کرؤف رحیم، سرہ۔
لَا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ، یعنی پہ غیر د بار اوپلو نہ ہم تاسو پیادہ ہفتہ
ملک تہ شے رسیدے مگر پہ دیر تکلیف او مشقت سرہ۔

لَتَرْكَبُنَّهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا

دیکھ سکتے ہیں۔ یہ ہے باندھ سوری اور کھڑی اور دیکھ دے دل، اور پیدا کوی ہفتہ چھ ماہ

تَعْلَمُونَ ۵ وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ

پیشانی۔ اور اللہ تعالیٰ پہ ذمہ باندھے (بیان کول) دے سے لارے دی

وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ لَهْدَكُمْ

اور بعض لارے کبھے دی، اور کہ اللہ تعالیٰ غوثیہ خامخا ہدایت پہ لے تاسو

أَجْمَعِينَ ۹ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ

تو پورے کرے دے۔ خاص اللہ تعالیٰ داسے ذات دے چہ لاروی

۸۔ دا شہرہم دلیل دے اور دیکھیں درے اقسام دے حیوانات اور دوا

فائدے لوے ذکر شوی دی یو سوری کول اور دویم زینت کول، دا

دلیل دے پدے باندھے چہ زینت جوہرول دے دنیا پہ خیزونو سرہ

دے جدود شرعیو دے لاندے جائز دے نو پدے کیں خوراک نہ

دے ذکر کرے حکم چہ دے خرا و خچر خوہل بالاتفاق حرام دی۔

اور چہ آسوتہ دی نو دے دے اختلاف دے احادیثو تہ دے ہفتہ پہ بارہ

کے دے اہل علمو اختلاف دے اور راجع دے چہ حلال دی۔

وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ، کیں اشارہ دے ہفتہ حشرات اور زندہ سروتہ

چہ پہ اوچہ اور دریاہونو کیں دی اور ہول مخلوق ہفتہ لہ نہ پیشانی

نو پدے کیں دلیل دے پہ نفی دے علم کلی سرہ دے تمام مخلوق نہ۔

لَتَرْكَبُنَّهَا وَزِينَةً، ہر کلمہ چہ رکوب کلمہ وی اور زینت ہمیشہ وی

دے دے وجہ نہ اول لے پہ صیغہ دے فعل سرہ اور دویم لے مصدر ذکر

کرے۔

۹۔ پدے آیت کیں تنبیہ دے پہ فائدہ دے دلیلو نو باندھے چہ

ہفتہ بیانول دے حق لارے دی خوبیا ہم اشارہ دے چہ ہدایت پہ

مشیت دے اللہ تعالیٰ سرہ دے نہ پہ دلیلو نو کیں فقط۔

وَمِنْهَا جَائِرٌ، دے یو معنی دے چہ بعض لارے کبھے دی دے

مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَّكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ

دَ بَرہ طرف نہ او بہ تاسو بہ دہے کس دی

وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ⑩

او دہے نہ پیدا کیری و لے چہ پہ ہے کس تاسو سروئی (رخاروؤ نہ)۔

يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ

راتو کوی تاسو نہ بہ ہے سرہ فصل او خونان

وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ

او کجورے او انگور او دہے ہر قسم

الشَّجَرِ ط إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ

میوؤ نہ ، یقیناً پدیکس دلیل دہے توحید دے ہے قوم نہ

يَتَفَكَّرُونَ ⑪ وَسَخَّرَ لَكُمْ الَّلَّيْلَ

چہ فکر کوی۔ او تابع کیری (پہ حکم کس) تاسو نہ شہ

حق دین نہ پہ معنی دہے بعض دے او جائز صفت دے دہے طریق پت دہے
او دوسرے معنی دادہ چہ بعض خلق کا بہ روان دی دہے دہے دہے۔
نو مبتداء پتہ دہے دہے قوم جائز منها۔

س۔ دا اووم دلیل دے او دے آیت کس اشارہ دہے چہ دہے باران او بہ دہے
خشبکو دہے اکثر استعمالیری لکہ سورۃ فرقان آیت س۔ س۔ او بعض
خلق او بہ دہے رماء البحر پس دہے صفا کولو نہ استعمالوی۔

س۔ دا اتم دلیل دے پدیکس خورا اقسام دہے تا نو تفصیل ذکر دی او
خوراجماً لا، زرع کس غذاء دہے او پہ زیتون کس تیل دی او پہ نخیل کس
تفکھہ او غذاء دوارہ دی او پہ اعناب کس علاج او تفکھہ دہے او پہ
تولو کس بے شمارہ منافع دی نو دہے وجہ نہ دہے دہے دہے دہے تفکر
کول ضروری کیری دی۔

لآیۃ، مفرد پہ معنی دہے جمع سرہ یعنی دیر آیات دی او ہر کلمہ چہ

وَالنَّهَارَ لَا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ

او وریخ او نمر او سپوږمی، او ستوری

مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِ رَبِّكَ فِي ذَلِكَ

تابع کړې شوی دی د حکم د هغه، یقیناً، په دے کېس

لَا يَتَّبِعُ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾ وَمَا

دلیلونه دی هغه قوم لره چه د عقل نه کار اخلي - (راوپیږي) منځته

ذَرَأَا لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا

خواره کړیدی په زمکه کېس مختلف دی

أَلْوَانًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ

رنگونه د هغه، یقیناً، په دیکې شته دلیل هغه قوم لره

فائدے د دے یو قسم ته راجع دی یعنی اکل او شرب نو مفرد
پے ذکر کرو۔

مثلاً۔ دا نهم دلیل دے او معنی د تسخیر داده چه الله تعالیٰ دا
غیرونه د خپل امر تابع کړیدی د انسان د فائدو د پاره او تسخیر
د ستورو پے جدا ذکر کړو ځکه چه د دے په فائدو عام خلق نه
پوهیږي۔

لَا يَتَّبِعُ، هرکله چه فائدے د دے جدا جدا اقسام دی د دے وجه
نه جمع پے ذکر کړله او فائدے د دے په عقل سره معلومیږي
فکر (چه عمیق عقل چلول دی) ته حاجت نه لری د دے وجه
ته یعقلون پے ذکر کړو۔

يَذْكُرُونَ ۝۱۳ وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ

چہ نصیحت قبولی - او اللہ تعالیٰ داسے ذات دے چہ تابع کریدے

الْبَحْرَ لِيَأْخُذُوا مِنْهُ حِمًّا طَرِيقًا

دریاب (دھم خیل) دے دے دینا چہ خورن دھن نہ خونہ تازہ

وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَبْلًا ثَلَبَسُونَهَا

او را او باسی دھن نہ کالی چہ اخوندی مہ

وَتَرَى الْفُلَ مَوْخًا خَرَفِيَةً

او دین تہ کشتی او بہ شلوونک پہ مہ کن

وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ لَعَلَّكُمْ

او دینا دے چہ طلب کرے فضل د مہ او دے دینا

تَشْكُرُونَ ۝۱۴ وَأَنْتُمْ فِي الْأَرْضِ

چہ شکر او کریں - او اچولے دی پہ زمکہ کن

۱۳۔ دالسم دلیل دے او داعطف دے پہ الیل باندے تیر شوی آیت کن او تفصیل دے آیت پہ سورۃ قاطر آیت ۱۳۔ کن دے ہرکہ چہ اختلاف د رنگونو امر واحد دے دے وجہ نہ لایہ، یے مفرد ذکر کرو۔

۱۴۔ دایوؤلسم دلیل دے ہرکہ چہ مخکن آیتونو کن د اوجہ منافع یے ذکر کرل نو پدے آیت کن منافع د بحر ذکر کوی او مہ یے پنغہ ذکر کپی دی او تسخیر د بحر دادے چہ اللہ تعالیٰ انسان لہ قدرت ورکے دے چہ خوک پہ بحر کن لامبو وی او خوک پکن پہ کشتو کن کرجی او فائدے تربتہ اخی، مراد د حلیہ، نہ لؤلؤ او مرجان دی لکہ سورۃ رحمن آیت ۱۴ کن چہ ذکر دی دارنگ پہ دریاب کن کنجک صد فوہ وغیرہ شتہ چہ دھن نہ امیلونہ جوہیری -

رَوَّاسِيَّ أَنْ تَبِيدَ بِكُمْ وَانْظُرًا

باخه غرونه دپاره ددے چہ او خوزیری کہو دہ پہ تاسو باتدے او سیندونه

وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾

او لارے ددے دپاره چہ تاسو ہدایت او موی ۔

وَعَلَّمْتُ بِالْجُمُحُومِ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

راوپیدا کیری نخبے او پہ ستوری سرہ دوی لار موی ۔

أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ ط

آیا نومو ذوک چہ پیدا ائش کوی پشان دہغه کس دے چہ نشی پیدا ائش کولے ،

ملاحظہ :- دا دولسم دلیل دے اَنْ تَبِيدَ بِكُمْ، مراد دے دینہ دادے چہ دا زمکہ کہہ وده اونہ خوزیری خکہ چہ بیا دے دپاسہ ژوند نہ تیری پری خکہ چہ میدا پہ لغت دے عربو کنس کہو د حرکت تہ وائی پہ دے کنس لفظ مخافہ پہ نیز دے بصریانو او لفظ دلتلا پہ نیز دے کوفیانو پت مراد دے ۔

او لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ، دے سُبُل سرہ تعلق لری یا دے درے وارو سرہ متعلق دے خکہ چہ دے غرونو او نهرونو پہ سبب ہم ملکونہ معلومی پری او داسے ذکر پہ سورۃ انبیاء ص ۱۱ آیت کنس ہم شتہ ۔

ملاحظہ :- پہ دے کنس دیارلسم دلیل دے مراد دے علامات نہ ہغہ نخبے دی چہ پہ لارو کنس موجود وی او دے پہ سبب مقصد تہ رسیدل کیری یا مراد دے علامات نہ غرونہ دی یعنی غرونہ پے دے مختلفو ملکونو دپاره نخبے لگر خولی دی، او دے نجم نہ مراد ستورے دے جدی او فرقدین دے او پہ ہغہ سرہ قطب معلومی پری او بیا دے پہ سبب سرہ قبلہ معلومی پری ۔

أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٤﴾ وَإِنْ تَعُدُّوا

آیا نو نصیحت نه اخلئ تاسو۔ او که شمار شروع کړئ تاسو

نِعْمَةً اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ

د نعمتونو د الله تعالى نو نشئ رالیرولی په شمار کړئ، یقیناً الله تعالى

لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٥﴾ وَاللَّهُ يَعْلَمُ

مخپنه کوونکے رحم کوونکے دے۔ او الله تعالى پېژني

مَا تَسِرُونَ وَمَا تَعْلِنُونَ ﴿١٦﴾

هغه څه چه پټوئ تاسو او هغه څه چه ښکاره کوئ۔

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ

او هغه کسان چه دوی ترینه حاجتونه غواړي د الله تعالى نه بسوا

۱۴۔ دا تفريع ده په تير شوي دليلونو باندې او زجر دے
مشرکینو ته چه دوی خالق د مخلوق پشان په ښکاري کتن گرځولې
دے۔

۱۵۔ په دیکنې تنبيه ده پدې خبره چه نعمتونه صرف دغه نه
دی چه کوم تير شول بلکه بے شمار دي نو دیکنې هم اشاره ده
دليل د توحيد ته او هرکله چه نعمتونه بے شمار دي نو انسان
د ټولو شکر نشي پوره کولې نو وې فرمائيل چه إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ
رَّحِيمٌ۔

۱۶۔ په دیکنې رد د شرک في العلم دے او اشاره ده ديتنه که شکر
د نعمتونو يا تشکري څوک پته کوي يا ښکاره نو الله تعالى په هغه
عالم دے۔

لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾

نشی پیدا کولے هیئت لے او دوی پیدا کرے شویدی۔

أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ

دا مرہ دی نہ دی ژوندی رہہ دنیاوی ژوند سرہ او دوی نہ پوهیدی

أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلَهُكُمْ إِلَهُ

چه کله به دوباره ژوندی کیدی۔ حقدار د بندگی ستاسو اله

ملا۔ په دے کس رو دے په شرک فی الدعاء یا ندای سره د رد شرک فی التصرف نه۔

ملا۔ په دیکس هم رد د شرک فی التصرف او فی العلم دے یغنی معبودان د دے مشرکانو د الله تعالی نه سوا مره دی او مره علم او تصرف ته لری نوولے دوی د هغوی نه مراد غواړی۔

فائده۔ دا آیت خاص په بتانو پورے نه دے ځکه چه الفاظ د دے آیت عام دی بلکه دا شپږ صفتونه (چه علم خلق نشی کولے علم مخلوق دی۔ علم مره دی۔ علم ژوند ترینه زائل شویدی۔

علم شعور نه لری۔ علم بعث بعد الموت لے شته) نو دا صفات حقیقتاً د پاره ذوی العقول دی او بتانو ته مجازاً شاملیږی نو هر کله چه حقیقت موجود وی نو مجاز معنی ته هېڅ حاجت نشته

او د دے وجه نه تفسیر روح المعانی کس ذکر کړی دی چه دا آیت شامل دے ملائکو او انبیاء او اولیاء ته بیا که څوک اعتراض او کړی چه ملائکو او عیسی علیه السلام چه مشرکان

هغوی لره عبادت کوی هغوی خو مره نه دی۔ نو اول جواب دا دے چه اموات معنی دا ده چه مرگ پرے راتلے شی او د غیر احياء معنی دا ده چه همیشه په ژوندی وی نو که فی الحال

وی او که مره نه وی دواړو ته شامل شو۔ دویم جواب دا ده چه دا آیت خاص دے په هغه معبودانو پورے چه هغوی مره شوی دی او پس د مرگ نه مشرکان د هغوی بندگی کوی او

وَاحِدٌ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

یو دے نو هغه کسان چه نه لری ایمان

بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ وَهُمْ

په آخرت باندې زړونه د دوی بدگنری توحید لره او دوی

مُسْتَكْبِرُونَ ﴿۲۲﴾ لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ

لویښ کوونکی دی - خامغا الله تعالی

يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ

عالم دے په هغه څه چه دوی پټوی او هغه چه دوی ښکاره کوی ،

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿۲۳﴾ وَإِذَا

یقینا الله تعالی نه خوښوی لویښ کوونکی - او کوم وخت

حاجتونه ترینه خواړی لکه قبر پرست خلق شو نو معنی دا شوه چه ستاسو معبودان اے قبر پرستو مړه دی او د غیر احياء، معنی داده چه دنیاوی ژوند ورله نشته او هرچه برزخی ژوند دے نو ثابت دے په نورو دلیلونو سره دارنگ اخروی ژوند په یقینی دلیلونو سره ثابت دے نو په غیر د احياء کښ نفی د دنیوی ژوند ده - د دینه استدلال کیدلشی چه اولیاء شهداء وغیره چه مړه شوی دی نو د هغوی د پاره حیات دنیویه نشته بلکه حیات برزخیه دے -

۲۲: په دے آیت کښ تفریع د دعوې د توحید ده په مخکښ دلیلونو باندې او بیا زجر دے منکرینو ته او انکار د زه صفت دے او استکبار په قول او عمل سره ښکاره کیدی -

۲۳: په دے آیت کښ زجر دے په استکبار د توحید نه - ما یسررون، اشاره ده انکار د زړونو ته - و ما یعلنون، اشاره ده

قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أُنْزِلَ رَبُّكُمْ لَا

چہ دوی تہ او وئیلے شی چہ غہ نازل کری دی رب ستاسو

قَالُوا أَأَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۚ لِيُحْمَلُوا

دوی وائی دروغ قیصی دے زہو خلقو - دے دے دپار چہ پوئ کوی بہ دوی

أَوْ زَارَهُمْ كَامِلَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا

بیستی خیل پورہ د قیامت پہ دیخ

وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ

او دپیستو د غہ چاتہ چہ بے لارے کوی دوی مغوی لہ

استکبار ظاہری تہ او فرق پہ مینخ د تکبر او استکبار کیں دادے چہ
تکبر کلہ مستعملیری پہ کبریا د حق کیں چہ غہ لہ حق د لویٹی وی
او پہ دے معنی متکبر د اللہ تعالیٰ پہ اسماء حسنیٰ کیں دے او
کلہ مستعملیری پہ لویٹی کولو کیں بغیر د حق تہ او ہرچہ استکبار
دے نو ہمیشہ مستعملیری پہ لاحق لویٹی کولو کیں نو دے دے
صفت پہ کولو کیں دیر قباحت دے پہ نسبت د متکبر سرہ -
۱۲۰ - پہ دے آیت کیں زجر دے پہ انکار د قرآن سرہ چہ
بیان وئیک د توحید دے مطلب دادے چہ کلہ مشرکانو تہ
اوئیلے شی چہ پہ دے قرآن کیں واقعات او دلیلوںہ د توحید
شتہ نو دے ضرور منہ پکار دی نو دوی وائی چہ دا ہسے
دروغ قصے د مخکنو خلقو دی - دا د اللہ تعالیٰ کتاب نہ دے
لکہ چہ نن زمانہ کیں باطل پرستو تہ اوئیلے شی قرآن کریم
کیں رد د ہر قسم شرک دے نو دوی جواب کوی چہ دا
آیتونہ د مخکنو پہ بارہ کیں دی زمونہ د پارہ تہ دی -

بَغِيرَ عَلِيمٍ ط لَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ ﴿٢٥﴾

بغیر دے دلیل نہ ، خبر شئی بد دے ہفتہ چہ دوی یے پور نہ کوی ۔

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

یقیناً مکر وہ کبری دی مخکنو خلقو ر د حق پہ مقابلہ کنس)

فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ

نو رلے اللہ تعالیٰ بنیادونو د دوی نہ د و یخونو نہ

فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ

نو رلے پو تلو پہ دوی باندے چتونہ د پاسہ د دوی نہ

وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ

او رلے دوی نہ عذاب د داسے مخائے نہ

لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

چہ دوی نہ پوھیدل ۔ بیا د قیامت پہ ورخ

۲۵۔ پہ دے آیت کنس تخویف دے ۔ حاصل یے دادے چہ
مرکہ دوی د قرآن تکذیب اوکرو نو د دوی تابعداروہم د
دوی تقلید اوکرو اوگمراہ شول نو دوی ہم گمراہ دی اوہم
گمراہ کوونکی دی حکم پہ دوی باندے پہ ورخ د قیامت
کنس دودہ پیہی دگنا ہونو بہ وی لکہ پہ سورۃ عنکبوت سلا
کنس چہ ذکر دی ۔

گامکہ ، دا دے وجے نہ ذکر کرو چہ د کافرانوہیخ گناہ نہ
معاف کیبری نو چہ خومرہ گنا ہونہ یے کبری دی ہفتہ ہول پہ
د دوی پہ شا باندے باروی ۔

۲۶۔ پہ دے آیت کنس تخویف دنیوی دے پہ مثال د
سابقینو سرہ او دا آیت یا خو پہ ظاہر باندے حمل دے
او پہ بارہ د سرود او د قوم د ہفتہ یا شمودیان او قوم لوط

يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ آيُنْ شُرَكَائِي

رسوایہ کبری دوی لرہ اللہ تعالیٰ او او بہ وائی کوم تختے دی شریکان زما

الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ

هغه چہ تناسو بہ چودئی د دوی پہ بارہ کیں

قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ

او بہ وائی هغه کسان چہ علم ور کړے شویدے یقیناً رسوائی

الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ

نن او بدی توله پہ کافرانو باندے دہ -

کیں دے یا دا آیت عام دے او پہ طریقہ د تاویل او د تمثیل سرہ دے لکہ چہ چا آبادی جوہہ کبری وی او بیخ ئے مضبوط وی لیکن ناکاہ داچت پہ دوی باندے راہریوخی او بنیادونہ ئے وران شی، نو دارنگ مشرکانو کافرانو د حق پہ مقابلہ کیں مضبوط تدبیرونہ جوہہ کبری وڈ د دے د پارہ چہ حق لرہ ختم کبری لیکن اللہ تعالیٰ د دوی تدبیرونہ برباد کړل او دوی ئے هلاک کړل۔

۲۷۔ پہ دے آیت کیں تخویف اخروی دے۔ او د دوی د شرمندہ کولو د پارہ بہ پہ ورخ د قیامت کیں د دوی نہ بہ تپوس کیدے شی چہ خہ شول ستاسو هغه معبودان چہ تناسو بہ د هغوی د پارہ جگرے کولے د مؤحدینو سرہ اوس هغوی خپل مدد د پارہ رااو بلئ نو دوی بہ چپ شی او مؤحدین بہ د دوی پہ دے شرمندگی او پہ عذاب باندے خوشحالی او کبری تشاققون، شاقہ نہ مراد جگرے کول دی د مؤحدینو سرہ پہ بارہ د معبودان باطلہ کیں۔

فائدة: سوال :- سورة انعام ۱۱۱ کیں او دارنگ سورة حم سجده ۱۱۱ او سورة حم مؤمن ۱۱۱ کیں ذکر شوی دی

الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي

ہوئے کسان دی چہ سہاہ اخلی د دوی نہ ملائک پدا ائے حال کیں چہ ظلم بہ کوی

أَنفُسِهِمْ مَّا لَقَوْا السَّلَامَ

بہ تان خیل باتا دے رہہ شرک کو لو سرہ نو مخکیش بہ کوی دوی دروغ خبرے

مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَىٰ

چہ موہو خو نہ دہ کہے هیچ قسم بدی ، ولے نہ

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾

یقیناً اللہ تعالیٰ پوہہ دے پہ ہوئے کارو نو چہ دوی پئے کوی ۔

چہ دوی بہ انکار اوکری او پہ دے سورت کیں معلومیدی چہ دوی
بہ چپ وی نو دا پہ ظا هر کیں تعارض دے ؟

جواب :- چہ قیامت کیں مختلف اوقات دی بعضے وخت بہ دوی
چپ وی او بعضے وخت کیں بہ انکار کوی او بعضے وخت کیں
اقرار ہم کوی ۔

أَوْ تَوَفَّاهُمُ الْعِلْمُ ، مراد دے نہ مؤحدین دی حکم علم پہ
اصل کیں توحید دے ۔

أَلَمْ نَجْعَلِ الْيَوْمَ لَكَ شُرَكَاءَ كُفَّاءَ لِمَ كُنتَ تَكْفُرُ ، مراد دی ۔

۲۸۔ پہ دے آیت کیں ذکر شویدا وخت دے ٹنکدان دے
مشرکانو چہ پہ ہوئے وخت کیں بہ اللہ تعالیٰ تہ منقاد شی
او دے شرک کو لو نہ بہ انکار اوکری لیکن پہ دایہ وخت
کیں توبہ نہ قبلیدی لکہ سورۃ مؤمن ۸۵ کیں چہ ذکر
دی ۔

فَاقْتُلُوا السَّالِمِينَ ، پہ جواب دے ہوئے قول کیں چہ این شرکائی
لکہ پہ سورۃ انعام ۳۲ او سورۃ مؤمن ۸۵ کیں دی ۔

مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ ، مراد دے دینہ انکار دے شرک نہ دے

فَاَدْخُلُوْا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِيْنَ

نو ورنوخی دروازو د جہنم تہ ہمیشہ بہ یئ

فِيْهَا طٰفِكِيْسٌ مَّثْوٰى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿۲۹﴾

بہ فے کس، نو ناکارا ٹائے دے د لوہی کوونکو۔

وَقِيْلَ لِّلَّذِيْنَ اٰتَقَوْا مَا ذَا

اوجہ اوئیلے شی ہغہ چا تہ چہ خان یے د شرک نہ ساتلے دے تہ

اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوْا خَيْرًا ط

نازل کریدے رب ستا سو او بہ وائی رچہ نازل کریدے (خیر لہ،

لِّلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا فِيْ هٰذِهِ

ہغہ چا لہ چہ توحید یے تنے دے ہغوی لہ بہ دے

یا مراد دادے چہ دا شرک کول بد عمل تہ دے دا خود بزرگانو

احترام دے لکہ چہ اوس مشرکان وائی۔ یعنی دوی شرک تہ

بد عمل تہ وائی۔

۲۹:- یہ دے آیت کس تخویف اخروی دے یعنی آخرت

کس بہ دوی تہ اوئیلے شی چہ جہنم تہ داخل شی یا بہ داسے

وئیلے کیری بہ وخت د مرگ کس او ارواح د دوی بہ جہنم

تہ داخل کری نو دا دلیل شو بہ عذاب قبر باندے۔ او ابن

کثیر وئیلے دی چہ دا منکرین بہ د وخت د مرگ نہ بہ

ارواحو سرہ جہنم تہ داخل شی او اجسامو د دوی تہ بہ سختی

رسیدی بہ قبرونو کس او بہ ورخ د قیامت بہ ارواح بہ

جسمونو کس داخل کپے شی او جہنم کس بہ د ہمیشوالی

د پارہ داخل کریشی۔

الَّذِينَ نَبِإًا حَسَنَةً وَلَدُوا لَآ خَيْرَ

دنیا کتب بنہ ژوند دے ، او کور روستے

خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿۳۰﴾

بہر غورہ دے ، او بنہ دے کور د متقیانو ۔

جَنَّاتٍ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُجْرَىٰ

چہ ہفہ جنتونہ د ہمیشوالی دی داخلیری بہ ہفہ تہ بہیری بہ

بنہ۔ یہ دے آیت کتب ذکر شوے دے قول د مؤحدینو یہ
بارہ د قرآن کتب چہ دا د خیر او د فائدو کتاب دے او دا یہ
مقابلہ د قول د مشرکانو کتب دے چہ مخکب تیر شو۔ بیا یہ
دے آیت کتب بشارت د نیوی او اخروی دے ۔

أَحْسَنُوا ، او احسان تہ مراد عقیدہ د توحید دہ او ہفہ عقیدے تہ
دعوت کول دی۔ او د حَسَنَةً ، تہ یہ دنیا کتب نصرت او فتح مراد دہ۔
فائدہ عل۔ مخکب آیت کتب اساطیر الاولین ، یہ رفع سرہ
ذکر کرے دے او یہ دے آیت کتب خیرا ، یہ نصب سرہ
ذکر کرے دے وجہ د فرق دادہ چہ مشرکانو ایمان نہ لرو
یہ نزول د قرآن نو د ہغوی د قول مطلب دا وڈ چہ دا محمد
صلی اللہ علیہ وسلم چہ خہ وائی نو دا اساطیر دی نازل کرے
شوے تہ دی او مؤمنانو ایمان لرو یہ نزول باندے نو
د ہغوی د کلام تقدیر دادے چہ ازل خیرا ۔

فائدہ عل۔ تیر شوی آیت کتب مثنوی ذکر وڈ او یہ دے آیت
کتب دار ذکر شوے دے وجہ د فرق دادہ چہ مثنوہ ہفہ مقام
تہ وائی چہ بغیر د رضا او د اختیار نہ حاصل شی او ہفہ جہنم د
او دار ہفہ مقدم تہ وائی چہ یہ رضا او یہ اختیار سرہ حاصلیری
او ہفہ جنت دے ۔

مِنْ تَحْتِهَا إِلَّا نَهْرٌ لَهُمْ فِيهَا

لاندرے دے نیچے نہ ولے ددوی دپارہ پہ ہفتے کیں

مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ

ہفتہ غلہ دی چہ خواہی دوی ، دغہ نشان بدلہ ورکوی اللہ تعالیٰ

الْمُتَّقِينَ ۝۳۱ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمْ

متقیانو لہ ۔ دا ہفتہ کسان دی چہ ساہ اخلی ددوی لہ

الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ لَا يَقُولُونَ سَلَامٌ

ملائک دآئے حال کیں چہ پاک وی دشرک نہ وانی بہ ملائک سلامونہ دی

عَلَيْكُمْ لَا دُخْلُوا الْجَنَّةَ بِمَا

پہ تاسو باندے ورنوخی جنت نہ پہ سبب

كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ۝۳۲ هَلْ يَنْظُرُونَ

دے عملونو ستاسو ۔ انتظار نہ کوی دوی

۳۱۔۔ پہ دے آیت کیں تفصیلی بشارت دے پہ پنحو حال اتو سرہ

پہ نہ کیں دے اتقوا نہ مؤحدین مراد دی او پہ دے کیں دے

متقین نہ مراد مؤحدین کاملین (یعنی چہ دے نور و کتا ہونو نہ

خان ساقی) مراد دی ۔

۳۲۔۔ پہ دے آیت کیں ذکر دے حال دے خنکدن دے مؤحدینو

دے پہ مقابل دے ظالمونو کیں او اذخلو الجنت ، خطاب دے

ارواحوتہ پہ وخت دے خنکدن کیں یا بہ خطاب وی مؤمنانوتہ

پہ ویش دے قیامت کیں ۔

سلام علیکم ، مراد دے دینہ بشارت دے پہ سلامتیاً سرہ دھر

مصیبت نہ ۔

بما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ، مراد دے عمل نہ توحید او ایمان دے

چہ سبب دے دخول جنت دے اورحم دے اللہ تعالیٰ سبب دے

إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ

مگر دے دے چہ راشی دوی تہ ملائک رڈ مرگ، یا چہ راشی

أَمْرٌ رَبِّكَ ط كُنْ لَكَ فَعَلَ الَّذِينَ

حکم د رب ستا، دغہ شان کار کرے وڈ ہفہ بچا چہ

مِنْ قَبْلِهِمْ ط وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ

د دوی تہ پہنوا وڈ، او ظلم نہ دے کرے اللہ تعالیٰ

وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿۳۳﴾

پہ دوی باندے لیکن دوی پہ خپلو غا تو نو باندے ظلم کوے۔

فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ

نو اور سید لے دوی تہ ناکارہ سزا کانی دے عملو نو دوی اور گیر کریدی

د پاره د ایمان او توحید حاصلو۔

۳۳۔ پہ دے آیت کنس تخویف دنیوی دے متکرینو تہ او مراد

د آیت دادے چہ دوی ایمان نہ راڈری پہ شان د متقیانو

بلکہ کلہ چہ ملائک راشی د پاره د قبض د ارواحو د دوی یا

بل عذاب راشی د اللہ تعالیٰ د طرف تہ نو دوی بہ ہفہ وخت

ایمان راڈری لیکن ہفہ ایمان قبول نہ دے نو دا ایمان

نہ راڈریل دوی نردغہ وختہ پورے د دینہ یے تعبیر او کرد

پہ انتظار سرہ تشبیہا ورنہ دوی خوا انتظار نہ دے کرے۔

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ، اشارہ دہ سبب د عذاب د دوی تہ چہ د

دوی عقیدہ او عملو تہ د ظلم دی۔

بِهِمْ مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٣﴾

دوی لہرہ ہفتہ عذاب چہ دوی ورپورے توفی کولے ۔

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ

او وائی ہفتہ کسان چہ شرک پی کریں لے کہ غوغٹلے

اللَّهُ مَا عَبْدُنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ

اللہ تعالیٰ بندگی بہ نہ دے کرے مونہ د اللہ تعالیٰ نہ سوا د

شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا

ہیچ غیز مونہ او نہ مشرانو زمونہ او نہ بہ حرام کریو مونہ

مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ

سوا (د اذن) د اللہ تعالیٰ نہ شہ غیز ، دتہ شان

فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَعَلُوا

کار کرے وڈ ہفتہ کسانو چہ دوی نہ ممکن وڈ نو نشہ

عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٤﴾

پہ رسولانو باندے مگر رسول دی صفا رینکارہ)۔

۳۳ :- پہ دے کنس ذکر د عذاب دے د پاره د تخویف اودارنگ

پہ سورۃ زمر ۳۵ کنس دی ۔

سَيِّئَاتٍ ، نہ مراد ناکارہ سزا کاتے دی چہ ہفتہ دیر قسمہ دی

نو حکم پی جمع ذکر کرہ ۔

مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ، ہفتہ عذاب چہ دوی ورپورے استہزاء

کولہ یا مآ مصدریہ دے او عقاب لفظ پیت دے سزا د استہزاء

د دوی ۔

۳۴ :- خلاصہ :- د دے آیت تہ دویم باب دے ترش پورے ۔

پہ دیکش اولاً ذکر کرے دے دلیل د مشرکانو او پہ ہفتہ

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ

او یقیناً لیبرے دے مونبر پہ ہر امت کیں

باندے زجر دے او دا دعویٰ دے سورت دہ بیا دلیل نقلی
اجمالی دے ہولو انبیاء نہ بے ذکر کریدے دپارہ دے جواب دے
دلیل دے مشرکانو پہ آیت ۳۸ کیں بیا تسلی دہ پہ ۳۷ کیں، بیا
زجر دے پہ انکار دے بعث او اثبات بعث بعد الموت دے پہ ۳۸،
۳۹، ۴۰ کیں۔ بیا ترغیب دے ہجرت تہ دپارہ دے یح کید لو
دے ظلم دے ظالمانو نہ پہ آیت ۴۱، ۴۲ کیں۔ بیا اثبات دے رسالت
دے سرہ دے جواب دے سوال دے منکریتو نہ پہ آیت ۴۳، ۴۴ کیں۔
بیا تخویف دے دے پہ آیت ۴۵، ۴۶، ۴۷ کیں۔

تفسیر۔ پہ دے آیت کیں ذکر دے استدلال دے مشرکانو
دپارہ دے جواز دے شرک پہ مشیت دے اللہ تعالیٰ سرہ او دامت
کونیہ دے چہ تقدیر دے او دا قول دے دوی بنا وڈ پہ دے
چہ دوی ہم مشیت کونیہ دے اللہ تعالیٰ منو یا دا قول دے دوی
الزام دے پہ مؤمنانو باندے چہ اے مؤمنانو تاسو وائی
چہ تقدیر حق دے نو مونبر شرک ہم پہ تقدیر الہی
کیں مقرر دے نو مونبر پہ دیکیں گنہگار نہ یو۔ او ہر کلا
چہ پہ دوی کیں دہ قسمہ شرک وڈ یو شرک پہ عبادت کیں
اوبل شرک پہ تحریم او تحلیل کیں نو پہ دے آیت کیں
بے دواہہ ذکر کرہ او ہر کلا چہ دا دلیل پہ حقیقت کیں تکذیب
او استہزاء وہ نو حکہ بے دے ہفے تعبیر کریدے پہ سورہ
انعام کیں پہ (کذب) سرہ او پہ دے سورت کیں پہ فعل
سرہ تعبیر دے حکہ دلتہ مقصد دے دوی استدلال دے لیکن
دلتہ ہم دے فعل نہ مراد استہزاء او تکذیب دے نو حاصل
دادے چہ مشیت دہ قسمہ دے یو مشیت کونیہ اوبل مشیت
شرعیہ۔ او افعال، او صاف دے بندہ نو ہم دہ قسمہ دی
یو کونیہ چہ پہ ہفے کیں دے انسان ہیخ اختیار نشہ لکھ پیدائش

رَسُوْلًا اِنْ اَعْبُدُوْا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوْا

رسول پر پدے خبرہ) چہ بندگی خاص کریں دے اللہ تعالیٰ اوٹان او ساقی

الطَّاغُوْتِ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدٰى اللّٰهُ

دے بندگی) دے غیر اللہ نہ ، نو بعض دے دوی ہڈہ شوک دی چہ اللہ تعالیٰ وے ہدایت

وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلٰلَةُ

کریں او بعض ہڈہ دی چہ پغہ شویدہ پہ ہڈہ باندے کسرا ہی ،

فَسِيْرُوْا فِي الْاَرْضِ فَانظُرُوْا كَيْفَ

نو او کریں پہ زمکہ کنس نو او گوری رے عبرت پہ نظر چہ شوک شو

كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِيْنَ ۝۲۶ اِنْ تَحْرَصْ

انجام دے تکذیب کوٹکو - کہ تہ حرص کوے

دے انسان تور، سپین، دنگ، لنہ وغیرہ نو پد یکس دے ہڈہ انسان پہ مشیت کونیہ دے اللہ تعالیٰ رچہ تقدیر دے) استدلال کوے شی او دویم قسم افعال شرعیہ دی چہ پہ ہڈہ سرہ دے مکلف دے او انسان لہ پہ ہڈہ کنس مشیت او اختیار میں وجہ شتہ لکہ پہ سورۃ کہف کنس فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمَرْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفَرْ، نو پہ دے کنس انسان پہ مشیت کونیہ سرہ استدلال نشی کوے مگر ہڈہ وخت چہ خہ عمل ترینہ صادر نشی دے مخالفت پہ شکل کنس او بیا پہ توبہ سرہ معاف نشی نو کہ شوک پدہ باندے بیا اعتراض او کری او دے حوالہ ورکوی پہ تقدیر او مشیت کونیہ باندے نو دا جائز دی لکہ احتجاج دے آدم علیہ السلام پہ مقابلہ دے موسیٰ علیہ السلام کنس دے قبیلے دے۔

۲۶۔۔ پدے آیت کنس دلیل نقلی اجمالی دے دے بتولوا نبیاً و نہ پہ اثبات دے توحید او رد دے شرک پہ اِنْ اَعْبُدُوْا اللّٰهَ، کنس توحید دے او وَاجْتَنِبُوْا الطَّاغُوْتِ، کنس رد دے شرک دے

عَلَىٰ هٰذِهِمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي

یہ ہدایت دے مغوی باندے نوبیقیناً اللہ تعالیٰ ہدایت نہ کوی

مَنْ يَضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿۳۷﴾

ہوئے بجاتہ چوہ بے لارے کبریٰ اونشتہ دوی لورہ ہیٹھ خوک مددکاران ۔

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ

او قسمونہ کریدی دوی یہ اللہ تعالیٰ باندے پاخہ قسمونہ

لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلَىٰ

چوہ ژوندی بہ تہ کبریٰ اللہ تعالیٰ ہوئے خوک چوہ مرہ شویدی دے ولے نہ

وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنِ أَكْثَرُ

دا وعدہ دہ یہ اللہ تعالیٰ باندے یقینی لیکن زیات

النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۳۸﴾ لِيُبَيِّنَ

خلق نہ پوہیدی راو دے دے پارة ژوندی کوی چوہ بیان کبری

او پدیکیں جواب دے دے تیر شوی استدلال دے مشرکانو حاصل دے جواب دادے کہ اللہ تعالیٰ رضا وی ستا سو یہ شرک باندے نو انبیاء یہ یے نہ رالیدول یہ مخالفت دے شرک کیں یعنی مشیت شرعیہ جدا دے دے مشیت کونیہ او مشرکینو تہ بہ یے عذاب نہ ورکوڑ۔

۳۷۔ یہ دے آیت کیں تسلی دہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تہ چوہ ہدایت دے اللہ تعالیٰ یہ اختیار کیں دے ستا یہ ذمہ صرف تبلیغ دے یعنی دے مخکنو رسولانو یہ وخت کیں ہدایت او ضلال یہ اختیار دے اللہ تعالیٰ کیں وڑ نو اوس ہم دے۔

۳۸۔ یہ دے آیت کیں زجر دے یہ انکار دے بعث بعد الموت روستو دے شرک دے دوی نہ نو دا اشارہ دہ چوہ شرک او انکار دے بعث نہ دے اصولو دے کفر نہ دی او دے قسموا باللہ، کیں دلیل دے چوہ مشرکانو یہ کلاہ کلاہ قسم کوڑ یہ اللہ تعالیٰ سرہ۔

لَهُمُ الْكَذِبُ يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ

دوی ته هغه خبرے چہ دوی اختلاف کوی پہ هغه کتب او چہ پوهه شی

الَّذِينَ كَفَرُوا أَتَتَهُمُ كَالْزَّوَالِیْنِ ۝۳۹

کافران خلق چہ دوی به دروغ و تیل .

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَا

یقیناً وینا زموږ د یو څیز په باره کښ کله چہ موږ او خواړو هغه داده

أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۝۴۰

چہ او وایو هغه ته او شه نو هغه او شی .

جَهْدَ آيَمَانِهِمْ، په دیکښ اشاره ده چہ مشترکاً نو به په الله تعالی باندې
قسم کول مضبوط قسم گنړلو او تعجب دے د نن زمانے په جاهلانو
چہ قسم کول په اولیاء باندې مضبوط قسم گنړی او په الله تعالی
باندې قسم کولو باندې هیچ پرواه نه کوی .

۳۹:- دا آیت متعلق دے په کلام مقدس پورے په تیر شوی آیت
کښ تقدیر یے داسے دے بلی لیبعتنهم لیبین او په دے
آیت کښ یے د بعث دوه فائدے ذکر کړی دی اوله فائده بیان
د امورو اختلافیه په طریقہ د فیصلے کولو سره او هغه د دے
سورت په ۳۸ کښ ذکر کړی او تعبیر د فیصلے په سورة بقره ۲۳۸
او سورة النساء ۵۸ او نورو آیاتو کښ ذکر دے . او دویمه فائده
یقین کول د کافرانو دی په کذب خپل باندې په هغه اقوالو کښ
چہ په دے سورت کښ ذکر شول ۲۲، ۲۵، ۲۶ کښ او نور
اقوال هم د دے کافرانو .

۴۰:- په دے آیت کښ اثبات د بعث دے په بیان د قدرت
تکوینی د الله تعالی سره او دارنگی سورة یس ۳۱ کښ ذکر دے
او دلته یے قول سره تعبیر او کړو په مقابله د اقوالو (کاذبه) د
کافرانو کښ .

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ

او ہفہ کسان چہ ہجرت ۛے کریدے داللہ تعالیٰ دپارہ روستو

بَعْدَ مَا ظَلَمُوا لَنُبَوِّئَهُمْ

دودینہ چہ یہ دوی باندے ظلم کریشویدے خالختائے بہ ورکوؤ دوی تہ

فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَآ جَزَاءُ لَآخِرَةٍ

یہ دنیا کس خاستہ ، اوخالختاب د آخرت

أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۴۱﴾

خو دیر لوے دے کہ چرے دوی پوہیدے ۔

الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿۴۲﴾

دوی ہفہ دی چہ صبرۛے کریدے اوپہ خیل رب باندے توکل کوی ۔

ۛے۔ یہ دے آیت کس ترغیب دے ہجرت تہ او بشارت مہاجرینو تہ روستو ذکر د ظلم دظالمانو تہ یعنی دظالمانو دظلمونو تہ د بیج کیدلو دپارہ چہ شوک ہجرت کوی ۔ اودا ددے ربط دے د ماقبل سرہ او مراد د حسنہ ، نہ رزق حلال اونیک ذکر دے یہ روستو خلقو کس او نصرت داللہ تعالیٰ دے ۔

لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ، یہ دیکس تعریض دے یہ ہجرت نہ کوؤ نکو باندے ۔

ۛے۔ یہ دے آیت کس دودہ عملوتہ ذکر دی صبر او توکل چہ دا لازم دی د ہجرت سرہ د صبر نہ مراد صبر کول د مؤحد دی یہ اذیتونو د مشترکانو باندے او دوی روستو د اذیتونو تہ یہ سبب د توکل سرہ ہجرت کوی ۔

فائدہ :- یہ دے آیتونو کس اشارہ دہ ہجرت د حبش تہ چہ بعض صحابہ کرام مرضی اللہ عنہم د مکہ تہ اول ہجرت کرے وؤ ملک د حبش تہ نوپہ حبشو کس د بادشاہ (اصحہ) ملگریا ورتہ ملاؤ شوہ

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا

او نہ دی لیبرلی مونبر ستانہ پتخوا (منگین) مگر تارینہ

نُوحٍ إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ

چہ وحی کولہ مونبر معوی تہ نو تپوس اوکری د علم والونہ

إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۴۳﴾ يَا لَبِيدَتِ

کہ تاسونہ پوہیری۔ لیبرلے و مونبر پہ بنکارہ دلیلونو رعقاندی

او د ہف تہ روستو پہ مدینہ کنس او بیا روستو پہ نورو ملکونو باندے
غلبہ حاصلہ شوہ -

۴۳:- دے آیت کنس اثبات د صداقت د رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم دے اور دے یہ دریمہ عقیدہ د کافرانو چہ انکار د
رسالت دے او جواب د شبہ د منکرینو د رسالت دے چہ منکرینو
شبہہ کولہ چہ رسول د اللہ بشر نشی کیدے نو دے آیت کنس یے
جواب اوکرو او اهل الذکر، نہ مراد علماء د وحی الہی دی چہ
معوی عقیدہ لری پہ ہف باندے او عمل پرے کوی نو دے وجہ
نہ اهل العلم یے نہ دی وٹیلی بلکہ اهل الذکر یے وٹیلی دی او تفسیر
قرطبی کنس دے آیت پہ تفسیر کنس لیکلی دی چہ ہول انبیاء
بشر دی او داسے ذکر دے پہ سورۃ انبیاء آیت ۴۷ کنس ہم -
فائدہ :- پہ دے آیت کنس دلیل دے پہ دے خبرہ چہ پہ وخت
د نیستوالی د علم کنس د اهل علم نہ تپوس کول فرض دی حکمہ
چہ پدکوم شی عمل فرض دے نو د ہف علم ہم فرض دے لیکن
د دے آیت نہ استدلال کول پہ اثبات د تقلید جامد او تقلید
شخصی صحیح او جائز نہ دے پہ خو و جو ہو سورہ -

اولہ وجہ :- الذکر نہ مراد وحی دہ یعنی د ہفہ چانہ تپوس کوئی
چہ پہ جواب کنس دلیل د وحی ذکر کوی رقرآن او سنت) او د دلیل
تابعدری نہ تقلید نشی وٹیلے کیدے -

وَالزُّبُرُ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ

او ذکر نصیحت پہ خبرو، او نازل کریدے مونہ تاتہ دا قرآن ذکر دینا

لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ

چہ وضاحت اوکریے خلقو تہ دہنہ حکو نوچہ نازل کریشویدی دوی تہ

وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿۴۴﴾ أَفَأَمِّنَ

او دپارہ ددے چہ دوی فکر اوکری۔ آیا نو پہ امن دی

دویمہ وجہ :- دعدم علم دودہ درجہ دی اول عدم علم د حکم
دویم عدم علم د دلیل د دواہو تپوسونہ کول لازم دی نوچہ
دلیل ورتہ معلوم شی نو دا خو تقلید نہ دے۔
دریمہ وجہ :- اللہ تعالیٰ اہل الذکر عام ذکر کریدی او مقلد
حنفی خود شافعی عالم نہ تپوس نہ کوی بلکہ مونہ کول ہم ورپے
جائز نہ گنری۔

خلورمہ وجہ :- علی طریق التنزل دہ چہ صحیح دہ پدے آیت
کس اثبات د تقلید دے دپارہ د اہی لیکن ہرکہ چہ روستو
وخت کس دغہ شخص اہی تہ چہ صحیح حدیث د مخکس قول تہ
خلاف معلوم شی نو دے یہ دغہ قول پریردی او پہ حدیث بہ
عمل کوی او داسے شافی د علامہ بیرہ نہ نقل کری دی پہ جلد
علا صلی کس نو معلومہ شوہ چہ مخکس تقلید د دے شخص
تقلید مباح و او کہ سرہ د علم د مخالفت د صحیح حدیث
نہ اول قول رمنہب خیل) نہ پریردی نو دا تقلید مذموم او
حرام دے۔

مک :- دا آیت ہم متعلق دے پہ مخکس آیت پورے او تشجیع
دہ رسول تہ پہ تبلیغ د قرآن وروستہ د اثبات د صداقت د
ہنہ تہ۔

پا لیبینات، متعلق دے پہ ارسلنا ہم مقدار پورے او یا متعلق
دے پہ لا تعلمون پورے او پہ دے آیت کس یو ذمہ واری

الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ

هذه خلق چه مکرونه جوړوی د ناکاره کارونو دپاره چه خکته به بوتی

اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ

الله تعالی دوی په زمکه کښ یا به راشی دوی ته

الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾

عذاب د داسه ځای ته چه دوی به نه پوهیږی .

د نبی صلی الله علیه وسلم ذکر شویده چه هغه تشریح کول د قرآن دی . او دویمه ذمه واری په امت کښ د اهل فکر اجتهاد والا ذکر کړی شوی ده .

په لُتُبَّيْنٍ ، کښ دلیل دے په دے خبره چه سنت د نبی شرح او تفسیر د قرآن دے او نبی صلی الله علیه وسلم د دے دپاره رالېږل شوی دے او پدیکښ صریح رد دے په منکرینو د حدیث باندے .

فأئدة :- په دے آیت کښ اشاره ده دلیلونو د شرع ته اول دلیل قرآن دے چه په لفظ د الِذَّكَرْ ، کښ مراد دے او دویم دلیل سنت د نبی صلی الله علیه وسلم دے چه په لُتُبَّيْنٍ ، کښ هغه ته اشاره ده او دریم دلیل اجتهاد د مجتهدینو دے که په اتفاق سره وی نو هغه ته اجماع وائی او که قول د بعضو وی نو هغه ته قیاس د مجتهد وائی . لیکن اجماع دلیل او حجت مثبتته دے پدے شرط چه سند د هغه د قرآن او سنت نه موجود وی او د نص صریح نه مخالف نه وی او قیاس خو حجت د اثبات دپاره نه دے بلکه صرف ښکاره کوونکے دے نو په حقیقت کښ حجت شرعیه نه دے .

۱۰۰ ، ۱۰۱ ، ۱۰۲ :- هرکله چه تیر شوو آیتونو کښ د مشرکانو مخالفونو او شبیه په رسول او په قرآن او په توحید باندے او په قیامت باندے ذکر شول نو اوس د هغوی دپاره تخویف

أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقْلِبِهِمْ فَمَا هُمْ

یا بہ اونسی دوی لہ۔ یہ وخت د سفر کو نو دوی نشی

بِمُعْجِزِينَ ﴿۳۶﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى

عاجز کو لے اللہ تعالیٰ لہ۔ یا بہ اونسی دوی لہ۔ یہ

تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ

حالت تو بیرو (سمول)، نو یقیناً ستا سورب دیر شفقت کو ونگ

رَحِيمٌ ﴿۳۷﴾ أَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا

رحم کو ونگ دے۔ آیا دوی نہ گوری ہذا خیزونہ چہ

خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّؤُ

پیدا کریدی اللہ تعالیٰ د مریو خیزونہ مری

دنیوی پہ دے آیتوں کیں ذکر کوی۔ مَکْرُؤُا السَّيِّئَاتِ، تہ مراد دغہ
مخالفتونہ او شبہات دی پہ اسلام باندے کوم چہ مخکین تیر شول۔
او تَقْلِبِهِمْ، تہ مراد سفرونہ کول دپارہ د دنیا دی او د داسے سفر
پریشانی ضروری دے وچ نہ پہ صیغہ د تفعل سرہ ذکر کرہ
چہ دلالت کوی پہ تکلف او مشقت باندے او دا وصف د کا فرانو
دے لکہ پہ سورۃ العمران ۱۹۱ کیں دی۔ یا پہ بسترو باند او پیدل
یا و پیدل مراد دی۔

تَخَوُّفٍ، تہ مراد نقصان د مالونو او د فصلونو او خاروؤ دے یا ترے
مراد عذاب د تادی دے یا ویرہ د دشمن دہ۔

ظِلُّهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّامِ عَلَى

سوری د معنی د ختی طرف ته او کیتر (کس) طرفونو ته

سُجِّدَ لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٣٨﴾

سجده کوؤنکی اللہ تعالیٰ تہ او دوی عاجز وی ۔

وَيَلِّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمُوتِ وَمَا

او خاص الله تعالى لره سجده كوي هغه خواه چه به آسمان و نو گيش دي او هغه خواه چه

فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّاتٍ وَالْمَلَائِكَةُ

پہ زمکہ کنیں دی هر قسم جاندار او ملائک

۱۴۔ خللاصہ :- دے دے مخائے نہ دریم باب دے تر آیت ۱۴
پورے یہ دے باب کتب درے حقلی دلیلوتہ دی چہ یہ ہفت کتب
انقیاد دے عالم دے پارہ دے اللہ تعالیٰ ذکر دے آیت ۱۴، ۱۵، ۱۶
کتب او دلیل وحی دے یہ ۱۷ کتب بیا زجر دے یہ شرک سرہ
یہ ۱۸، ۱۹ کتب بیا زجر دے یہ نذر دے غیر اللہ سرہ یہ ۲۰
کتب بیا زجر دے یہ شرک بالملائکہ سرہ دے ۲۱ تر ۲۲
پورے۔ بیا تخویف دنیوی دے یہ ۲۳ کتب بیا زجر یا شرک دے
یہ ۲۴ کتب۔ بیا زجر او تخویف دے یہ اتباع شیطان سرہ ۲۵
کتب بیا ترغیب دے قرآن تہ یہ ۲۶ کتب۔

تفسیر :- پدے آیت کیں سجده دُ سورو ذکر کہے شولے ده او
مراد دُ سجده دُ سورو نہ گر خیدل دُ سورو او کمیدل اوزیاتیل
دُ سورو یہ حکم دَاللہ تعالیٰ سرہ دی یہ دے آیت یَمِینِ یے
مفرد و ثیلے دے اوشمائل یے جمع و ثیلے دی عککہ چہ شروع
کیدل دُ سوری دیمین نہ دی یہ یو حال کیں بیا شمال طرف تہ
گر جی لبر لبر یہ مختلفو حال تو کیں دویمہ نکتہ ہم دادہ چہ یہ
عرب کیں هرکله مخ کپی مشرق طرف تہ تویمین طرف تہ لبر
وطنونہ دی او شمال طرف تہ دیر ملکونہ دی . روا اللہ اعلم .

وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿۳۹﴾ يَخَافُونَ

او دوی نہ کوی لوئی (د حکم د اللہ تعالیٰ نہ) - یریبوی دوی

رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ

د رب خپل ته چه اوچت دے د دوی نه او کوی دوی

مَا يُؤْمَرُونَ ﴿۴۰﴾ وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا

هغه چه دوی ته یے حکم کیدیشی - او فرمائیله دی الله تعالیٰ مه جوړوی حقدار

مِنْ شَيْءٍ ۖ، نه مراد اجسام دی چه د هغه د پاره سوری وی او دارنگ په
سورة رعد مه کنس هم ذکر دی -

مَلَا ۖ، دا آیت هم د مخکنی د لاندے داخل دے یعنی پدیکنس تعمیم
دے روستو د تخصیص نه -

مِنْ ذَّابَّةٍ، ظاهر داده چه دا شامل دے اصل د آسمانو نو او زمکو
دواړو ته په دلیل د سورة شوری ملا سره او وَالْمَلَائِكَةُ ۖ تخصیص
بعد التعمیم دے د پاره د رد د مشرکین بالملائكة باندے او ذَّابَّةٍ
په معنی د ساه والا ده نو ملائکه ته هم وئیلے شی او دویمه توجیه
داده چه په آیت کنس لف نشر غیر مرتب دے یعنی من دایه بیان
د مَا فِي الْأَرْضِ دے او وَالْمَلَائِكَةُ بیان د مَا فِي السَّمَوَاتِ دے -
وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ، دا دلیل دے چه ابلیس د ملائکونه نه وؤ
خکه چه هغه استکبار کرلے وؤ -

نہ ۖ - په دے آیت کنس سره د مخکنی آیت نه د ملائکو درلے
صفات ذکر دی اول عجز د هغوی دویم خوف د هغوی دریم انقیاد
د امر د الله تعالیٰ -

يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ، فوق په صفت د الله تعالیٰ کنس دے په
اعتبار د معنی سره محکم دے او په اعتبار د کیفیت سره متشابه
دے تاویل کول په غلبه سره او دارنگ تشبیه او تمثیل د دے د
صفت د مخلوق سره دواړه غلط دی -

الْهَيْنِ اثْنَيْنِ إِيَّاهُ هُوَ إِلَهٌ

د بندگی دوه یقیناً هغه حقدار د بندگی

وَاحِدٌ قَائِمٌ فَارُهْبُونِ ۵۱ وَلَهُ

یو دے ، نو خاص مانه یوه کوئی . او خاص د هغه په اختیار کس

مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ

هغه خیزونه چه په آسمانونو او زمکه کس دی او خاص الله تعالی له

الَّذِينَ وَاصِبًا أَفْغَرِ اللَّهُ تَتَّقُونَ ۵۲

تا بعداری لازم ده ، آیا نو سوا د الله تعالی نه پریږی تاسو .

۵۱ :- په دے آیت کس دلیل وحی دے د پاره د رد د شرک او معطوف دے په معنی د ماقبل باندے په طریقہ د دلیل سره یعنی الله تعالی فرمائیلی دی چه سجده زمانه یوا بل چاته مه کوئی حکه سجده حق داله دے او الله تعالی فرمائیلی دی چه دویم اله نشته . او هرکله چه مشرکان اکثر اوقاتو کس د ویرے په وخت کس خپلو الهو ورمعبودانق ته سجده کوی د دے وجه نه او فرمائیل قَائِمٌ فَارُهْبُونِ ، او اثنین یے د تاکید د پاره د دے وجه ته ذکر و چه تنفی د تعدد مراد ده تنفی د اصلی الوهیت نه ده مراد حکه چه یواله خو ضرور شته دے .

۵۲ :- دا دلیل عقلی دے او لام په له کس د پاره د اختیار او د پاره د اتقیاد دے .

الَّذِينَ وَاصِبًا أَفْغَرِ اللَّهُ تَتَّقُونَ ۵۲ :- په معنی د عبادت دے یعنی متصرف خاص الله تعالی دے نو معبود هم خاص هغه دے .

وَاصِبًا ، لازم او همیشه او خالص ته وئیلے شی . تَتَّقُونَ ، تقوی په اصل کس توحید د عبادت ته وئیلے شی نو دلته یے د الدین رچه په معنی د عبادت دے د مناسبت د وجه نه تقوی ذکر کړیده .

وَمَا يَكْمُرُ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذَا

او ہفتہ چہ پہ تاسو باندے تھے نعمت دے نو اللہ تعالیٰ دے طرف نہ دے بیا ہم چہ کلہ

مَسَّكُمْ الضَّرُّ فَالْبَیْءُ تَجْتَرُّونَ ﴿۵۳﴾

اور سپیدی تاسو تہ مصیبت نو ہفتہ تہ خاص فریاد کوئی تاسو ۔

ثُمَّ إِذَا كُشِفَ الضَّرُّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ

بیا چہ کلہ لے کپی مصیبت ستاسو نہ یوہ دلہ

مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿۵۴﴾ لِيَكْفُرُوا

ستاسو تہ دے خیل رب سرہ شریکان جو روی، رعایت داشی چہ ناشکری او کفر دی

بِمَا آتَيْنَاهُمْ ط فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ

دہفتہ نعمت چہ موندوی تہ ورکھیں، نو مزے واخلی نو زر دے

۵۳ :- پہ دے کنس ہم دلیل عقلی دے ما موصولہ دے او
مِنْ دپارہ دے استغراق دے نو ہر نعمت ظاہری او باطنی او
بدنی او مالی، صحت، عافیت، مالداری وغیرہ تہ شامل دے ۔
فَالْبَیْءُ تَجْتَرُّونَ، یعنی عقیدہ دے مشرک ہم پہ وخت دے تکلیف کنس
دادہ چہ مصیبتونہ لے کوونکے دے اللہ تعالیٰ نہ سوا بل خوک
نشہ - جوار، آواز دے سخی یا آواز دے کتری (دے سپی بچے) دے
پہ وخت دے سختی کنس مراد ترینہ چنے وھل پہ دیر عاجزی
سرہ دی ۔

۵۴ :- دا آیتونہ ہم پہ زجر کنس داخل دی حاصل دا دے
چہ پہ وخت دے تکلیف کنس اللہ تعالیٰ تہ عاجزی کوی او ہر کلہ چہ
اللہ تعالیٰ دے دوی عاجزی قبولہ کپی او تکلیف ترینہ لے کپی نو
دوی شرک کوی یعنی بیا نسبت دے لے کو لو دے تکلیف دے اللہ تعالیٰ
نہ سوا بل چاتہ کوی ۔

فَتَمَتَّعُوا، کنس اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ دے دے مشرکانو دے دعا دے

تَعْلَمُونَ ۝ وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ

چہ پوہہ بہ شیخ تاسو۔ او مقرر وی دوی ہونہ چالہ چہ ہغوی پوہہ نہ لری

نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ ط تَاللّٰهِ

برخہ ذہقہ مال نہ چہ مونہ دوی لہہ ور کریدی، قسم دے یہ اللہ تعالیٰ

لَتَسْأَلَنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ ۝

خامخا پیوس بہ او کریشی ستا سونہ ذہقہ شاہ چہ دروغ جوہوی تاسو۔

وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحٰنَہٗ

او مقرر کوی دوی اللہ تعالیٰ لہہ لو شہہ پاک دے اللہ تعالیٰ

وہ نہ قبلوی چہ دا دنیا متاع دہ او متاع کافرا تو تہ ہم ملاویہی
دارنگ یہ سورۃ روم آیت سکت او سکت کتب ہم دی۔

۵۔ یہ دے آیت کتب زجر دے یہ نذر کولو دیاہ ذہقہ اللہ،
او دا عطف دے یہ یشرکون باندے او ذہقہ تفسیر دے اودا

رنگ یہ سورۃ النعام آیت سکت کتب ہم دی۔
کُنْتُمْ تَفْتَرُونَ، د دینہ مراد قصے مشرکا نہ او مسائل شرکیہ

دی۔
لَا يَعْلَمُونَ، ضمیر راجع دے مآ تہ چہ ہونہ یہ معنی ذہقہ معبودانو

دے یعنی معبودان ہیخ علم د دوی د نذر ونو نہ لری۔ یا
ضمیر راجع دے عابدانو تہ یعنی دوی ذہقہ معبودانو د حال تہ

خبر نہ لری چہ ہغوی خو عاجز دی او شاہ نہ اوری او نہ
وینی۔

مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ، مراد د دینہ ذہقہ خوراک او خشکاک خیزونہ او
خاروی او غلے کپرے وغیرہ ذہقہ اللہ یہ نوم باندے نذر

کول دی۔

وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿۵۷﴾ وَإِذَا بُشِّرَ

او دوی دے دوی لہا ہفتہ چہ دوی خواہی ۔ او کلہ چہ زیرے ورکہ پشی

أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ

یوتن د دوی تہ پہ لور سرہ شی مخ د ہفتہ

مُسَوِّدًا ۖ وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿۵۸﴾ يَتَوَارَىٰ

تور او ہفتہ د غم تہ دک وی ۔ خان پتوی

مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَ

د قوم تہ د وجہ د ناکارہ زیری تہ چہ دہ تہ ورکہے

بِهِ ۖ أَيْمُسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ

شویدے ، (سوج کوی) چہ آیا اوسانی ہفتہ رلور) پہ ذلت سرہ او کہ

يَسْتَسْأَلُ فِي الثَّرَابِ ۖ إِلَّا سَاءَ

ژوندے پے اومندی پہ خاورو کنس ، خبر شی ناکارہ دہ

۵۷ :- دا ہم پہ ما قبل باندے عطف دے او بل قسم شرک باندے

رد کوی نو پہ دے آیت کنس زجر دے پہ مشرکین بالملائکہ باندے

چہ ہغوی ملائک بنات د اللہ تعالیٰ گہری او دا پہ مشرکین عرب

کنس بعض قبیلے وے او ہم دارنگ ذکر دی پہ سورۃ صافات ۳۷

کنس او سورۃ زخرف ۳۸ کنس او سورۃ طور ۳۹ کنس۔

۵۸ :- پہ دیکن رد دے پہ رسم د جاہلیت چہ ہغوی بہ دلور او خور

پہ پیدا کید و بد کنرل ۔

او کَظِيمٌ ، ہفتہ غمزن تہ وائی چہ د غم د وجہ تہ خبرے نشی کولے ۔

بُشِّرَ ، بشارت اول خبر د خوشحالی تہ و شیلے شی او دلتہ پہ معنی د

صرف اول خبر سرہ دے شکہ دوی پہ دے خبر باندے خوشحالی

تہ کولہ ۔

مَا يَحْكُمُونَ ۝۵۹ لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

منہ فیصلہ چاہے دوی ہے کوی۔ ہنہ چالہ چہ ایمان نہ لری

بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ

پہ آخرت باندے ناکارہ حال دے ، او اللہ تعالیٰ لہ خاص ک صفت

الْأَعْلَى ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝۶۰

اوجت ، او ہفہ زور آور او حکمتونو والا دے ۔

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ

او کہ نیولے اللہ تعالیٰ خلقو لہ

بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ

پہ سبب و ظلم د مگوی تہ بہ دے پر بخود دے پدے زمکہ باندے ہیث زندہ س

وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ

لیکن روستو کوی اللہ تعالیٰ دوی لہ تر نیٹہ مقرر پورے ،

۵۹۔۔ یہ دے آیت کنس طریقہ د جاہلیت ذکر دہ چہ کلہ بہ

خبر شول پہ پیدائش د نور باندے نو پتیدال بہ د وجہ د شرم

نہ او فکر بہ ہے کوڑ چہ آیا اوساق ہے سرہ د ذلت تہ او کہ

ژوندی ہے دفن کری۔

اَيُّسْكُهُ ، د دے مخکن تقدیر دے پہ عبارت کنس یعنی

بتفکر او ہ ضمیر د مذکر ہے حرف د ما بُشَرَتہ راجع کریدی۔

عَلَىٰ هَؤُلَاءِ ، معنی داچہ لور پہ ذلت سرہ ساق نارینہ۔ پچی پہ

ہفہ باندے غورہ کوی زنانه لہ میراث تہ ورکوی۔

۶۰۔۔ پدے آیت کنس زجر دے مشرکین یا ملانکہ تہ۔ مَثَلُ السَّوْءِ ،

ناکارہ صفت او حال چہ مراد د ہفہ نہ جہل او کفر وغیرہ دے او الْمَثَلُ

الْأَعْلَى ، مراد ترینہ اوجت صفات دی کہ صفات ثبوتی وی لکہ خالق او

رازق ، عالم او قادر یا صفات سلبیہ وی چہ شریک ہے نشتہ ولد ہے نشتہ مثل ہے نشتہ

مُسْتَىٰ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا

مقرر ہوئے نو کله چہ راشی نیتہ ددوی نہ بہ

يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِرُونَ ﴿٩١﴾

روستو کیدے شی یو ساعت او نہ بہ مخکن کیدہ بشی۔

وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ

مقرر کوی دوی اللہ تعالیٰ لہر ہفہ خہ چہ دوی رخان لہ ہر گنری

۹۱۔ پہ دے آیت کنیں تخویف دنیوی دے او جواب د سوال دے ہرکله چہ ظلموتہ د مشرکانو ذکر شول نو سوال او شوچہ پہ دوی باندے عذابوتہ دے نہ راسخ د دے ظلمونو پہ سبب سرہ نو پہ دے آیت کنیں د ہفہ جواب دے۔ او مطلب د آیت دادے کہ اللہ تعالیٰ مخلوقات نیولے پہ گناہونو د گناہ کارو سرہ او معافی او تاخیر یے نہ کولے نو بارانوتہ او بوئی پہ یے بتد کرے وے نو زندہ سر بہ مرہ وے او دارنگ پہ سورۃ فاطر ۵۴ کنیں ذکر دی۔

فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ، داسے پہ سورۃ اعراف ۳۷ او سورۃ یونس ۵۴ کنیں تیر شوی دی۔

فائدہ :- ہرکله چہ پہ سورۃ اعراف او پہ دے سورت کنیں فاء پہ اذا باندے داخلہ کرہ نو پہ جزاء باندے فا داخلہ نکرہ دیارہ د دے چہ کلام کنیں فصاحت کم نشی او سورۃ یونس کنیں اولہ فا نشتہ توفاء یے پہ جزاء باندے داخلہ کرلہ بیا ہرکله چہ پہ سورۃ یونس کنیں صریح سوال د عذاب ذکر وڈ نو پہ جواب کنیں فا ذکر نہ کرہ او پہ دے سورت کنیں او سورۃ اعراف کنیں سوال مذکور نہ دے د دے وچ فا ذکر شویدہ واللہ اعلم بحکمہ۔

وَتَصِفُ أَلْسِنَتَهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ

او وانی ڈبے دے دوی دروغ چہ یقیناً شتہ دوی لہ

الْحُسْنَىٰ ط لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ

خوشحالی ، خامخاشتہ دوی لہ صرف اور

وَأَنَّهُمْ مُّفْرَطُونَ ﴿۴۲﴾ تَا لِلّٰہِ لَقْدُ

او دوی بہ ورتہ مخکس اور غورخولے شی ۔ قسم پہ اللہ تعالیٰ یقیناً

أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ

لیبرے دی مونہ دیرو امتونو تہ ستانہ مخکس (رسولان)

فَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ

نو خاشتہ کرد هغوی تہ شیطان (ناکارہ) عملونہ دے هغوی

فَهُوَ وَلِيُّهُمْ الْيَوْمَ وَلَهُمْ

نو هغہ دے دوی ملگرے دے نن ورخ اور دوی لہ

۴۲۔۔ پہ دے کنس زجر دے پہ شرک بانداے سرہ دے

دروغ دعوای کولو نہ چہ دوی لہ الْحُسْنَىٰ، دہ یعنی پہ

دنیا کنس خوشحالی او پہ آخرت کنس ثواب اور جنت دے۔

مَا يَكْرَهُونَ، نہ مراد لونہ دی او شریک دی اورا دواہ

عام خلق بدگتری۔

مُفْرَطُونَ، دے فرط نہ ماحوذ دے یعنی مخکس بہ لیبرے کیبری

لکہ چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم فرمائیلی دی رانا فرطکم

على الحوض۔ واجعله لنا فرطاً، یا پہ جلتی بہ شی اور تہ یا

ہیر بہ کپے شی دا توالے معانے جائز دی۔

عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۴۳﴾ وَمَا أَنْزَلْنَاهَا

عذاب دردناک دے ۔ او نہ دے نازل کرے مونہ

عَلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا لِشُبَّانٍ

یہ تا باندے کتاب (قرآن) مگر دپارہ دے چہ تشریح او کرے تہ

لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ لَا

دوی تہ دہہ خبرو چہ دوی اختلاف کریدے یہ ہفت کتب

وَهْدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿۴۴﴾

او ہدایت او رحمت دے دپارہ دہہ قوم چہ ایمان لری ۔

۴۳۔۔ یہ دے آیت کتب تسلی دہ رسول تہ سرہ د زجر او تحویف تہ متکرینو تہ اوسیب ذکر کریدے یعنی دوی چہ وائی چہ زمونہ حسنی دہ سرہ د شرک نہ نوورنہ شیطان خاستہ کریدہ چہ شرک او بدعات خوبہ کارونہ دی او ثواب دے ۔

او د فَرِيقَيْنِ ، نسبت شیطان تہ یہ اختیار د وسوسو د ہفت دے ۔ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ ، دے یو توجیہ دادہ چہ ضمیر د ہم ، امم تہ راجع دے او الیوم نہ مراد ژوند د دنیا دے یا ورخ د قیامت دہ ۔

دوئیہ توجیہ دادہ چہ فَمُ ضَمِيرٌ موجودہ مشرکانو تہ راجع دے یعنی دا شیطان لکہ چہ دوست و د مخکنو خلقو نو نن زمانہ کتب د موجودہ مشرکانو ہم دوست دے ۔

۴۴۔۔ ہرکہ چہ تسلی رسول تہ ذکر شوعہ مخکن آیت کتب نو یہ دے آیت کتب تشجیع دہ رسول اللہ تہ یہ تبلیغ د قرآن سرہ ۔

الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ ، نہ مراد مسئلہ د توحید او د بعث بعد السموت وغیرہ دہ ۔ او دا آیت دلیل دے چہ یہ قرآن کتب اختلافی مسئلہ فیصلہ کیوی ہرکہ چہ تشریح د اصولو د ایمان

وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

او اللہ تعالیٰ راوردے دی دے برہ طرف نہ اوہ

فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا

نو تازہ کریدہ پہ ہنے سرہ زمکہ روستو داوچوالی دہن نہ ،

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ

یقیناً پہ دے کہیں لوے دلیل دے ہنہ قوم ترہ

يَسْمَعُونَ ۝ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ

چہ آوری - او یقیناً تاسو ترہ پہ خاروؤ کہیں

خاص دہ پہ قرآن پورے نو دلتہ ئے ما او الا سرہ دپارہ دحصر
ذکر کرو او پہ سلا کہیں دعا مواحکا موشرح مراد وہ چہ ہنہ
د تشریح د سنت نہ روستو فکر کولو تہ ہم محتاج دی نو ہلتہ
ئے حصر نہ دے ذکر کرے او تفکر ئے ہم نہ دے ذکر کرے۔
۵۴ :- خلاصہ :- د دے آیت نہ خلورم باب دے تر سٹ
پورے پہ دے باب کہیں شہر عقلی دلیلونہ دی چہ پہ ہنہ کہیں
پیدا ئش د منافعو د اشیاء ذکر دے یعنی خوراک او خشکاک او
بیبیانے او اولاد پہ ۵۵ کہیں اوہ د یاران او بوقی ذکر شوی
دی او آیت ۵۶ کہیں پی ذکر شویدی او آیت ۵۷ کہیں کہیں ذکر شوے
دے او آیت ۵۸ کہیں خلق د نفوس ذکر شوے دے او آیت ۵۹ کہیں
خلق د بیبیانے او اولاد ذکر شویداے بیا بیان د مثال دے دپارہ
درد د شرک پہ ۶۰ کہیں ، بیا زجر دے پہ شرک فی العبادۃ پہ
آیت ۶۱ کہیں ، بیا منع د امثالو شرکیو نہ پہ ۶۲ کہیں ، بیا دوا
مثالونہ دی درد د شرک دپارہ ۶۳ ، ۶۴ کہیں ، بیا تخویف اخروی
دے پہ ۶۵ کہیں ۔

تفسیر :- پہ دے آیت کہیں - یَسْمَعُونَ ، ذکر کرے دے ، پہ

دے کہیں اشارہ دہ چہ پہ دے مقام کہیں لیدل ضروری نہ دی

لَعِبْرَةً ۖ تُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ

عبرت دے ، شکوؤ مؤنث ناسوتہ دے ۷۳ نہ چاہ ددوی پہ خیتو کیں دی

مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لِّبَنًا

د مینخ د غوشانو او د وینہ نہ پی

خَالِصًا سَائِعًا لِالَّذِينَ

صفا آسان تیریدونکی دپارہ د شکونکو ۔

اوریدل ہم کافی کیدی یعنی باران وریدل او بوتی او فصلونہ
توکیدل پہ مرخاے کیں نہ وی خوچہ صرف واری نو دا کافی
۵۵ -

۷۳ - دا دلیل عقلی دے پہ ذکر د نعمت د پیو سرہ او د
بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ ، مطلب دادے چہ گیاه وغیرہ د خوراک
نہ بعض حصہ لری تہ لارہ شی او فرث (غوشیان) تریہ جوہ شی
او بعض حصہ وینہ جوہ شی او د وینہ تہ پی جوہ پیری - او دویم
مطلب دادے چہ خوراک کلہ لری تہ اور سیری نو پوخ پی کپی
نولاتے فرث مینخ کیں پی او د پاسہ وینہ شی او دکبد پہ
ذریعہ وینہ پہ رگوتو کیں لارہ شی او پی غولانخ تہ لارہ شی او
فرث پہ لری کیں پاتے شی -

فائدہ ۱ - پدے آیت کیں بُطُونِهِ ، ضمیر مذکر راوی دے دے او
پہ سورۃ مؤمنون ۵۱ کیں ضمیر مؤنث راوی دے دے نو دلتہ
کیں پہ تاویل دکل واحد سرہ دے او پہ سورۃ مؤمنون کیں
پہ اعتبار دظاہری جمع سرہ دے بیا ددے فرق کولو یو
حکمت دا معلومیری چہ پہ دے سورت کیں صرف یو فائدہ د
خاروی پی ذکر کردہ او پہ سورۃ مؤمنون کیں نورے فائدے
ہم ذکر کپی دی نو دلتہ د فائدے د یو والی دوجہ نہ اکتفاء
اوشوہ پہ ضمیر مفرد باندے او پہ سورۃ مؤمنون کیں د کثرت
د فائدو دوجہ لحاظ د جمع او کریشو -

وَمِنْ شَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ

او دے مہوؤ دے کجورو او انگورو نہ

تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا

جوہروئے تاسو دے ہفتہ سرکہ او خوراک

حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً

خاستہ ، یقیناً یہ دے کیں شتہ لوے دلیل

لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ

ہذہ قوم لہرہ چہ دے عقل نہ کار اخی ۔ او یہ ذہرہ کیں واپولہ رب سنا

إِلَى السَّحْلِ إِنَّ اخْتِذِي مِنَ الْجِبَالِ

تورے پچی تہ چہ جوہرہ تہ دے غرونو تہ

۴۴۔۔ یہ دے کیں دلیل عقلی دے او مراد دے سَکَرًا ، تہ مسکر شراب دی لیکن دے آیت دے نزول پہ وخت کیں خمر تہ وڈ حرام کہے شوے یا دا دہ چہ مراد دے سکر تہ عصیر دے او سکرے ورتہ پہ دے وجہ وٹیلی دی چہ دا عصیر خہ وخت پورے باقی پاتے شی نوکلہ تربتہ مسکر جوہرہ شی یا مراد دے سکر تہ سرکہ دہ ۔

وَرِزْقًا حَسَنًا ، رزق حسن تہ مراد تول دے خوراک خشکاک خیزونہ دی چہ جوہرہ پوری دے دواہونہ ، او نشہ پکین تہ وی او دا آیت پہ اولہ معنی دے سکر سرہ دلیل دے چہ خمر پہ انگورو پورے خاص تہ دی ہلکہ دے کجورو نہ ہم جوہرہ پوری ہلکہ دے نور و خیزونو نہ ہم جوہرہ پوری راوریٹہ ، جوار وغیرہ) لیکن دے دے دووا ذکرے دے دے وچہ نہ اوکرو چہ پہ عربو کیں دا دیروؤ او ہرکلہ چہ دے دے خیزونو پہ جوہرہ کیں عقل تہ ضرورت دے او دارلک دے سکر وغیرہ تعلق

بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا

کورونه او د او تو نه او د هغه نه

يَعْرِشُونَ ﴿٤٨﴾ شَمْرًا كَلْبًا مِنْ كُلِّ

چہ داخلے آبادوی - بیا خورہ تہ د هر قسم

الشَّجَرِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ

میوؤ تہ تو روانہ شه پہ لارو د رب ستا

ذُلًّا طَيِّحًا مِّنْ بَطُونٍ بِطُورِهَا

چہ آسانے دی تاته ، را اوچی د خیتو د هغوی تہ

شَرَابٍ مُّخْتَلِفٍ أَلْوَانُهُ فِيهِ

د څنگلو څیز چہ مختلف دی رنگونه د هغه په هغه کتب

يَشْفَاءُ لِلنَّاسِ طَائِفَاتٌ فِي ذَٰلِكَ

علاج دے خلقو لره ، او یقیناً په دے کتب

هم د عقل سره دے د دے وچ نه یعقلون ، په آخر کتب ذکر کړے دے -

۴۸ ، ۴۹ :- دا هم دلیل عقلی دے په بیان د نعمت د کتب سره او په اول آیت کتب ذکر دے د مکان جوړولو د نحل د غرونو او د ونو ته او هغه غیر مملوک وی او د آبادو د خلقو ته او هغه مملوک وی او په دویم آیت کتب د جوړیدلو د غسل او راوتلو د غسل ذکر کړے دے - او لفظ د بطونتها ظاهراً دلالت کوی چہ دالاندلے طرف نه را اوچی لیکن صحیح داده چہ د هغه د راوتلو طرق معلوم نه دے -

فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ ، شفاء نکره ده په مقام د اثبات کتب ده نو عموم نه فائده کوی نو معلومه شوه چہ پدیکتب علاج دے د بعض مرضونو لیکن بعض سلفو صالحینو د حسن نیت په وجه

لَا يَأْتِيَنَّ الْقَوْمَ يَتَفَكَّرُونَ ۝ وَاللَّهُ

لوے دلیل دے صفہ قوم لہ چہ فکر کوی ۔ او اللہ تعالیٰ

خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنْكُمْ

پیدا کری یئ تاسو بیا بہ مہ کوی تاسو او بعضے ستاسونہ

مَنْ يَرْدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لَكُمْ

داسے دی چہ اور سولے شی ناکارہ عمر تہ رعاقبت داشی چہ

لَا يَعْلَمُ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا ط

نہ پوہیری زوستو د پوہ نہ پہ ہمیشہ خیر باندے ،

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ۝ وَاللَّهُ

یقیناً اللہ تعالیٰ پوہہ دے قدرت والا دے او اللہ تعالیٰ

پہ عموم باندے حمل کرے دے او دا آیت دلیل دے پہ دے
خبرہ چہ علاج کول د مرضونو د پارہ جائز دی او د توکل تہ
خلاف نہ دی۔

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ ، دلتہ د ایحا نہ مراد د مچی پہ فطرت
کس دا علم پیدا کول دے۔

ذَلِكُمْ ، پہ دے کس اشارہ دہ چہ مچی تہ واپس خیل خائے تہ
رسیدل آسان وی لار ترینہ تہ ورکیری۔

شَرَابٌ ، پہ دیکس اشارہ دہ چہ عسل پہ طریقہ د مشروب
سرہ استعمالول دیر قاتلہ مند دی۔

يَتَفَكَّرُونَ ، پدیکس اشارہ دہ چہ د نحل د کبیں نہ فائدے
اخستل او د صفہ نہ مختلف نسخے او دوا کالے جوہول د فکر
والو کار دے۔

مَنْ يَرْدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ ، د دینہ
مراد داسے حال دے چہ د انسان قوتو تہ ناقص شی او عقل

فَضَّلَ بَعْضُكُمُ عَلَى بَعْضٍ

غورہ والے درجے بعض ستاسونہ پہ بعضو باندے

فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا

پہ خوراک کیں، نو نہ دی ہغہ کسان چہ غورہ کرے شویدی پہ مال ورکو لوسرہ

بِرَّآدِي رَزَقَهُمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ

ورکوؤنکی دمال خپل نہ مریان

أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ

او وینغو خپلو تہ نو مئوی ددوی سرہ برابرشی رہہ اختیار

أَفَبِعَمَلِهِمُ اللَّهُ يَجْحَدُونَ ۝ وَاللَّهُ

کیں، آیا نو دنعمت د اللہ تعالیٰ تہ دوی انکار کوی۔ او اللہ تعالیٰ

یہ بے کارہ شی او علم او پومہ ترینہ زائلہ شی او دیتہ ہرم ہم وائی
او حدیث صحیح کیں راغلی دی چہ راعوذیک من التھور آو ارد
الی آرزل العنبر او بعضو مفسرینو وئیلی دی چہ دا حال پہ مؤمن
باندے نہ راسخ پہ دلیل د سورۃ التین م، م، او دارنگ د سورۃ
حج پہ م، کیں ہم دی۔

إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ، پدیکیں اشارہ دہ چہ د اللہ تعالیٰ پہ علم کیں ہیخ
نقصان نہ راسخ۔

قَدِيرٌ، کیں اشارہ دہ چہ خلق او وفات او یودا کول دیلونہ د
قدرت د اللہ تعالیٰ دی۔

م، ہرکله چہ متکبن آیاتونو کیں د رزق خیزونہ ذکر کرل
نو اوس د رزق تفاوت ذکر کوی نو ددے آیت پہ اولہ جملہ
کیں تصریح دہ پدے خبرہ چہ نظام د اللہ تعالیٰ پہ طریقہ
د تفاوت سرہ دے چہ خوگ یے غنی جوہر کرے دے او خوگ
یے فقیر او خوگ یے آزاد او خوگ مریے او دارنگ پہ سورۃ

جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا

پیدا کریدی تاسو لره ستاسو د جنس ته جوړه (بیبیانے)

وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْزَلِكُمْ

او پیدا کریدی تاسو لره ستاسو د بیبیانو ته

بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرِزْقَكُم مِّنَ

مخامن او نوی او خوراک یې درکړه دے ښه د

الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ

پاک څیزونو ته ، آیا نو په باطل (معبودانو) باندې ددوی ایمان لری

وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٤٧﴾

او د نعمت د الله تعالی نه انکار کوی .

انعام ۱۴۵ او سورة زخرف ۳۲ کښ دی او بیا پدې آیت کښ مثال دے د رد د شرک د پاره چه هغه ته شرک عطا ئی وائی د وچه د تفاوت د رزق نه او دارنگ ذکر دے په سورة روم ۲۸ کښ . حاصل د مثال دا دے چه هیچرے یو مالک په تاسو کښ خپل مملوک لره دومره مال ته دے ورکړه چه د دځان سره یې په اختیار کښ برابر کړه وی نو څه رنگ وائی مشرکان چه الله تعالی بعضه بندگانو لره رچه هغه د الله تعالی مملوک دی ملائک او انبیاء او اولیاء دی) دومره اختیار ورکړه دے چه د دځان سره یې په تصرف کښ برابر کړه وی او هغوی هم د خلقو حاجت روائی او مشکل کشائی کوی د الله تعالی په شان اودا د الله تعالی د نعمتونو نه انکار دے او پدې مثال کښ اشاره ده رد د شرک عطا ئی ته .

۳۲ په دے کښ هم دلیل عقلی دے په بیان د نعمت د ازواجو او اولاد سره .

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا

او بندگی کوی دوی سوا دے الله تعالى نه دهنه چاچه

لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمَوَاتِ

نشی ورکولے دوی ته روزی دے آسمانونو نه

وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٤٣﴾

او د زمکه نه هئخ قسم او نه یئ وس رسی -

مِنْ أَنْفُسِكُمْ، معنی داده چہ ستاسو د جنس نه او په دیکن
اشاره ده دے خبر ته چہ نکاح د انسان د پیریانو سره
نشی کیدے ځکه چہ د جنس مخالفت دے هان په دیکن
یو قول د جواز شته دے -

وَحَفَدَةً، مراد د دینه نوسی او خد متکبران دی ځکه چہ حفد
په اصل کنس خدمت ته ویلے کیږی او په لفظ د لکمر، کنس اشاره
ده دینه چہ اولاد په په نسب کنس د پلار تابع وی -

أَفْيَا بَاطِلِينَ، مراد د دینه معبودان باطله دی چہ مشرکان په
هغوی باندے عقیده لری چہ شیء او ځامن او مالونه مونږ
لره زمونږ معبودانو پاکری دی او الله تعالى ته نسبت نه کوی -
پدے آیت کنس زجر دے په شرک فی العبادت او په
شرک فی التصرف باندے او دا تفسیر دے د تیر شوی آیت
چہ أَفْيَا بَاطِلٍ يُؤْمِنُونَ، یعنی په باطل باندے د یقین کولو
نخبنه داده چہ د هغوی بندگی کوی، طوافونه، تزارونه د قبرونو
کول او نور افعال شرکیه -

لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، یعنی باران و رول
او د زمکه نه بوئی او فصلونه راویستل د ځان د پاره اختیار
نه لری -

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ، د بل چا د پاره هم وس نه لری یا دا چہ اوس هم
اختیار نه لری او آئینده د پاره هم امید نشته -

فَلَا تَضُرُّوْا اللّٰهَ الْاَمْثَالَ ط

نو مه بیانوئ اللہ تعالیٰ سرہ مثالونہ ،

اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۴۶﴾

یقیناً اللہ تعالیٰ پوہہ لری او تاسو پوہہ نہ لری ۔

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوْگا

بیان کریدے اللہ تعالیٰ مثال بندہ مربی

مک :- په دے آیت کس رد دے په هغه ټولو مشرکانو او کافرانو
چه تشبیه د الله تعالی ورکوی د مخلوق سره مثلاً وائی چه
مخلوق ته بغیر د وسیله نه رسیدل نشی کیدے او د مخلوق د پاره
سفارش کوونکے پکار دے چه هغه مخوریز یا دوست وی د پاره
د مشفوع الیه ، نو دارنگ الله تعالی ته بغیر د وسیله نه
رسیدل نشی کیدے او نیکان بندکان شفیع قهری گنری، او دا
رنک په دے آیت کس رد دے په مجسموؤ او مشهور باندے
چه د الله تعالی د صفتونو تشبیه ورکوی د مخلوق سره او هغه له
جسم ثابتوی او دارنگ په سورة شوری مک او سورة اخلاص
مک کس دی ۔

اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ، دا علت د ماقبل دے یعنی د
الله تعالی قیاس په مخلوق باندے نشی کیدے مخلوق په هرڅه
نه پوهیږی ۔ رد محتاج په حاجت او حالت باندے علم لری)
د دے وجه نه هغه وسیله ته محتاج دے او الله تعالی په هر
څه باندے علم لری ، دارنگ الله تعالی په خپل شان او صفتونو
باندے عالم دے که د ځان د پاره مثال ذکر کوی نو صحیح
دے لیکن مخلوق خو د الله تعالی په شان او په صفاتو باندے
پوره علم نه لری نو هغه مثال د الله تعالی نشی پیش کولے ۔

لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ

وس نہ لری پہ ہیخ غیز باندے او هغه شوک چه رزق ورکړی مونږ

مِنْ رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يَنْفِقُ

د خپل طرف نه رزق خاښته نو هغه خرچ کوی

مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُونَ

د هغه نه پټې او ښکاره ، آیا دوی برابر کیدلشی ،

الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ

ټول صفونو د الوهیت دیو الله تعالی دی بلکه زیات خلق

لَا يَعْلَمُونَ ۝ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا

پوهه نه لری - او بیان کړیدے الله تعالی مثال

۱۵۷ - په دے آیت کښ مثال دے د پاره د رد په هغه چا چه الله تعالی د مخلوق سره برابر وی او اشاره ده دینته چه تا سو الله تعالی لره د خپل شان نه مثالونه مه پیش کوئ بلکه د الله تعالی مثال بیا نولو ته غور کیدوئ حاصل د دے مثال دادے لکه چه یو مریئ وی چه په هیخ غیز باندے وس نه لری قدرت او تصرف یئ نشته بغیر د اجازت د مولی خپل نه او بل شخص آزاد وی چه هغه ته حلال او فراخ مال ورکړے شولے وی او هغه د هغه نه په خپل اختیار سره خرچ کوی نو دا دواړه برابر نه دی په هیخ اعتبار سره یعنی مالک او مملوک او مریئ او مولی برابر نه دی نوڅه رنگ مشرکان برابر کړی الله تعالی لره ر هغه الله چه مالک او متصرف دے د هغه چا سره چه مملوک د الله دے او اختیار مستقل ورسره نشته که ملائک دی او که انسانان دی او که پیریان دی -

مَمْلُوكًا ، دایئ د دے وچ نه ذکر کړو چه عبد خو په اصل

لَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمٌ لَا

دے دوو سرو یو دے متوی ته چاها دے

يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلِمٌ

وس ته لری په هیخ غیز باندے او هغه بوج وی

عَلَى مَوْلَاهُ لَا يَنْمَأ يُوْجِّهُهُ

په مالک خپل باندے کوم خواته چه توجه ورکوی

لَا يَأْتِي بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ

نو نشی راورے هیخ خیر، آیا برابر دے هغه

وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ لَا هُوَ

او هغه خوک چه حکم کوی په انصاف سره او هغه وی

عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾ وَلِلَّهِ

په لار نیغه باندے - او خاص الله تعالی لره

کین هر بنده ته وئیله شی که آزاد وی او که مریه وی -

هَلْ يَسْتَوِي، هرکله چه په دے صفت سره مریان او مولاکان دیر دی نو جمع یے ذکر کړله -

الْعَمْدُ لِلَّهِ، دا تفریع ده په وضاحت د دے مثال باندے او اشاره چه ټول صفتونه د الوهیت د یو الله تعالی د پاره دی نو د هغه سره هیخ مخلوق شریک او مشابه نشی کیده -

لَهُ، د ابل مثال دے د پاره درد په مشرکینو، تفصیل د دے مثال دادے لکه څنگه چه یو تن چاها وی او خبرے نشی کولے په هیخ غیز باندے یے وس نه رسیری یعنی لاس خپه یے کار نه کوی اودے بوج وی په خپل مالک باندے او مالک ده لره یو خوا بل خوا نقل کوی، او دارنگ دده سنبالول د مولی په ذمه باندے وی او هر څه چه د هغه نه طلب کوی نو څه خیر او فائده نشی ورکولے ځکه

غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ط

ر علم د پتو خیزونو د آسمانونو او د زمک دے

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ

او نه ده معامله د قیامت د راتلو مگر پشان د رب

الْبَصِيرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ ط إِنَّ اللَّهَ

د سترگه ده بلکه د دینه هم ډیره نېز دے، یقیناً الله تعالیٰ

چه نه پوهیږي او نه آوری - او بل کس هغه دے چه امر او حکم کوي او په عدل او انصاف قدرت لري او په لار باندې تلې شي داسې لار چه دے مقصد ته رسوي او تمېز کولې شي - د نیغې لارې او د کږې لارې، نو دا دواړه هیڅکله برابر نشي کيږي نو دا مثال دے د معبود باطل او معبود حق یعنی معبود باطل چه بُت دے یا خاوند د قبر دے هغه هم خبرې نشي کولې او لاس او خپې یې کار نه شي کولې او په تغسیل او تکفین او نقل کولو کښ ژوند و ته محتاج دے او که څه حاجت تر یته طلب کولې شي نو هغه پوره کولې نشي ځکه چه نه آوری او نه پوهیږي - او معبود حق چه الله تعالیٰ دے امر کوونکې دے په انصاف او قادر دے په هر څه او پوره نظام چلوونکې د ټول عالم دے - فرق د اول مثال او د دویم دا دے چه اول په اعتبار د نفی د تصرف سره دے فقط او دویم په اعتبار د نفی د کلام او د علم او د سمع دے سره د نفی د قدرت نه -

فاثده :- هرکله چه فرق د دویم قسم د جانبینو په باره کښ ډیر واضح دے د دے وجه نه هَلْ یَسْتَوْنَ پیه مینځ کښ ذکر کړو او په اول قسم کښ فرق لک دے نو هلته یې هَلْ یَسْتَوْنَ په آخر کښ ذکر کړې دے -

عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ وَاللَّهُ

پہ ہر چیز باندے قدرت لری ۔ او اللہ تعالیٰ

أَخْرَجَكُمْ مِّنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ

راویستلے بیٹ تاسو د خیتو د میتاوستا سونہ

لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ

چہ نہ پوہیدائی پہ ہیچ چیز او پیدا کریدی تاسو لہ

السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ۝ لَا

غورونہ او سترگے او زہونہ

لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝ أَلَمْ يَرَوْا

د دے دپارہ چہ تاسو شکر او کریں ۔ آیا دوی نہ گوری

۱۔ یہ دے آیت کہیں تتمہ دہ د مخکنیں مثال اور دے
پہ شرک فی العلم او شرک فی التصرف باندے او مراد د
ساعت نہ ہنہ وخت دے چہ پہ ہنہ کہیں بتوں خلق بہ فنا
کیدی پہ شپیلی و ہلوسرہ یا دارنگ دوبارہ ژوندی کیدل
پہ یوخل سرہ پہ دویمہ شپیلی سرہ نو د ہنہ وخت مثال
یے ورکریدے د رپ د سترگو سرہ یعنی چہ دغا وخت بہ
دومرہ لری لکہ رپ د سترگے ۔

أَوْ هُوَ أَقْرَبُ ، ہرکلا چہ رپ د سترگے جزء دے د زمانہ
اوزمانی دے نو ترقی یے اوکرا پہ مثال کہیں چہ ہنہ وخت
انی دے زمانی نہ دے) اولمح البصر خوزمانی دہ او داسے پہ
سورہ قمر نہ کہیں شتہ دے ۔

۲۔ خلاصہ :- دے آیت نہ پنجم باب دے ترستہ پورے
پہ دیکنیں خلو عقلی دلیلونہ دی ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱، ۱۳۵۲، ۱۳۵۳،

إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ

مارغانو ته چه تابع کرے شوی دی په فضا

السَّمَاءِ طَمَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ ط

د آسمان کنس ، ته دی ټینگ کری دوی سوا د الله تعالی ته،

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ٤٩

هیچا یقیناً په دیکن دیر دلیلونه دی هغه قوم لره چه ایمان لری۔

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ بُيُوتِكُمْ

او الله تعالی پیدا کړیدی تاسو لره د کوټو ستاسو ته

سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ جُلُودِ

عَظْمٍ د آرام او پیدا کړیدی تاسو لره د غرمنو

دی او مارغان دی او کورونه او خیمه دی او سوری او غارونه دی او

قمیصونه او زغرے دی او بیا تسلی ده ۸۲ کنس او زجر دے په

۸۳ کنس۔

تفسیر :- پدے آیت کنس دلیل عقلی دے په ذکر د انعام د پیدائش

د انسان او ذکر د دریو قوتونو انسان لره او هغه دریو اړه اسباب

د علم او د شکر دی۔

وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ ، دایه جدا ذکر کړو

اگرچه د پیدائش سره دا قوتونه موجود وی لیکن د پیدائش نه

روستو پدیکن ترقی پیدا کړی تر بلوغ او بیا د خلویست کالو

پورے۔

۸۴ :- دا هم دلیل عقلی دے په ذکر د نعمت د مارغانو سره او

حفاظت د هغوی او دارنگ په سورة ملک ۸۵ کنس ذکر دی۔

جَوِّ ، په اصل کنس جوف ته وئیل شی مراد د دینه فضا ده په

مینځ د آسمان او د زمکه کنس۔

الْأَنْعَامِ يُبَيِّنُ تَسْتَخْفُونَهَا يَوْمَ

د غاروؤ نه کوټه چه سپک موی تا سو هغه لره په ورځ

ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ

د سفر ستاسو او په ورځ دیره کیدو ستاسو او

أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا

د ورې د هغه نه رد کړونې او د پشم د هغه نه (د اوبینونو) او د وختو د هغه نه

أَشَاطَا وَمَتَا عَالِي حِينَ ۸۰ وَاللَّهُ

(د بیزونو) سامان د کور او د فائده څیزونه تر یو وخت پورې - او الله تعالی

جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا

جوړ کړیدی تا سولره د هغه ته چه پیدا کړیدی سوری

وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا

او جوړ کړیدی تا سولره د غرونو نه غارونه (رسمي)

۸۰ - دا هم دلیل عقلی ده په تذکیر د نعمتونو د کوټو او د خیمو او وږی او پشم او د هغه نه جاغی او نور سامانونه جوړول -

مِنْ يُبَيِّنُ تَسْكَنًا ، کښ اشاره ده ښارونو او کلوته - مِنْ يُبَيِّنُ تَسْكَنًا ، لفظ د مِنْ کښ اشاره ده چه د کوټه په بعض حصه کښ اوسیدل کیدی شي -

وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ يُبَيِّنُ تَسْكَنًا ، کښ اشاره ده باندو او صحراونو ته -

تَسْتَخْفُونَهَا ، یعني کله چه سفر کوئ چه دا خیمه منتقل کول درته آسان وی او کله چه اقامت کوئ نو خیمه او درول درته آسان وی -

أَشَاطَا ، هغه سامان چه په کور کښ استعمالیږی او لباس پکښ

وَجَعَلْ لَكُمْ سَرَابِیْلَ تَقِیْكُمْ

او پیدا کریدی تاسو لڙه ڦیښونه چه ساق تاسو لڙه

الْحَرَّ وَ سَرَابِیْلَ تَقِیْكُمْ بِأَسْكُمْ

ڌ ګریڻ نه او ڦیښونه چه ساق تاسو په وخت ڌ جنگ کښ،

كَذَلِكَ یُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَیْكُمْ

د غږ پوره کوی الله تعالی نعمت خپل په تاسو باندې د

لَعَلَّكُمْ تَسْلِمُونَ ﴿۸﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا

دے ډیاره چه ڌ الله تعالی حکونه او منی - نوکه دوی مخ او ګرځو

هم داخل دے -

وَمَتَّاعًا، ڌ دے ویختو وغیره ته رسې جوړول او تارونه جوړول
او ڌ هغه ته نورے فائدے اخستل -

سَلَامٌ - دا دلیل عقلی دے او په دیکښ ذکر ڌ نعمتونو ڌ سورو
او ڌ غارونو او ڦیښونو او زغرو دے -

مِمَّا خَلَقَ، مراد ڌ دے نه او ډے دیوالونه وغیره دی -
تَقِیْكُمْ الْحَرَّ، ګریڻ یې ذکر کړے ده او یخنی یې نه ده ذکر

کړے ځکه چه هغه وخت کښ مخاطب خلق مکه والا وو او په
هغوی یخنی نه وه -

تَقِیْكُمْ بِأَسْكُمْ، دا دلیل دے په دے باندے چه انسان
ډیاره استعمال ڌ داسے اسبابو چه ڌ مرګ نه - لږ شې او نور حفاظتی

سَامَانٍ ساتل جائز دی -
نِعْمَتُهُ، مراد ڌ دینه جنس نعمت دے او اتمام غیر دے

ڌ اختتام نه -
لَعَلَّكُمْ تَسْلِمُونَ، اسلام پوره انقیاد دے ظاهري او باطني

یعنی پیمنم علیه عقلاً او نقلًا لازم دی چه ڌ منعم انقیاد
او کړی -

فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلْغُ الْمُبِينُ ۝۸۲

نو یقیناً ستا پہ ذمہ باندے رسول دی صفا۔

يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا

پیڑنی دوی نعمت د اللہ تعالیٰ بیا دھتہ نہ انکار کوی

وَ أَكْثَرُهُمْ الْكَافِرُونَ ۝۸۳

او زیات د دوی تہ کفر کوی - او پہ کومہ دس

تَبَعَتْ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدٌ

چہ راپورتہ بہ کرو د مر امت تہ بیان کوڈکے

ثُمَّ لَا يُؤْذِنُ الْكَافِرِينَ كَفَرُوا

بیا بہ اجازت نشی ورکیدے کافرانو تہ (د عذر کولو)

۸۲۔ پہ دے آیت کس تسلی دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او قان تو لو، د دے جزاء پہ اصل کس مقدار دہ حاصل یے دا دے کہ دوی مخ اروی نو دوی لہ بہ عذاب ورکھے شی پہ تا باندے خہ و بال نشتہ ما سوا د تبلیخ تہ۔

۸۳۔ پہ دے آیت کس زجر دے، مطلب د دے آیت دا دے چہ اقرار کوی چہ دا نعمتو نہ د اللہ تعالیٰ دی خوبیا انکار کوی او نسبت کوی شفاعت د اللہ خیلو تہ۔ دویمہ معنی دادہ چہ اقرار د نعمتو نو کوی پہ خیلو خلوسرہ او انکار یے کوی پہ عملو نو سرہ۔ دریمہ معنی دادہ چہ پیڑنی پہ زہونو سرہ او انکار کوی پہ ژبو خیلو۔

وَ أَكْثَرُهُمْ الْكَافِرُونَ، أَكْثَرُهُمْ، یے خکہ او ٹیل چہ د بعضے کسانو عملی انکار کفر تہ رسیدونکے نہ وی۔

۱۱
۱۲

وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٧﴾ وَإِذَا رَأَوْا

او نہ بہ ددوی توبہ قبلیدے شی ۔ او کوم وخت چہ اووینی

الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا

ظالمین خلق عذاب لره نونه به شی

يُخَفِّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٥٥﴾

سپیکر ے دُ دوی تہ او تہ بہ دوی لہ مہلت ورکیدیشی

۱۲۔ خلاصہ :- دے دے ٹاٹے نہ شیروم باب دے تر ۱۳ آیت پورے
پدیکس اول تخویف اخروی دے دے ۱۴ نہ تر ۱۵ پورے بیا ترغیب
دے قرآن تہ دپارہ ددفع دعداب پہ ۱۶ کس بیا خلاصہ دمضامینو
دقرآن دہ پہ ۱۷ کس بیا ترغیب دے پہ وفا دلوظ سرہ پہ ۱۸ کس بیا
منع دہ دد نقض عہد نہ پہ مختلف تعبیر ونوسرہ پہ ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴
۲۵ آیتونو کس، او تخویف دے پہ ۲۶ کس او بشارت دے پہ ۲۷ کس
بیا ترغیب دے قرآن تسرہ ددب تہ پہ ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱ آیتونو کس او زجر
دے پہ انکار ددسخ سرہ پہ ۳۲، ۳۳ آیتونو کس او زجر دے پہ نسبت
کولو دقرآن سرہ تعلیم ددبشر تہ آیت ۳۴ کس - بیا تخویف دے پہ ۳۵
کس او زجر دے پہ ۳۶ کس - بیا تخویف دے پہ بے لوطی سرہ چہ
ہفے تہ ارتداد وافی ددک تہ تر ۳۷ پورے - بیا بشارت دے پہ ہجرت
سرہ ۳۸ کس - تخویف اخروی دے ۳۹ کس بیا تخویف دنیوی دے
پہ طریقہ دتمثیل سرہ یہ ۴۰، ۴۱، ۴۲ کس -

تفسیر :- پدے آیت کیں تخویف اخروی دے لَا یُوْذَنْ، یعنی دَعْدَار
 کولو اذن بہ نہ وی لکہ یہ سورۃ مرسلات ۳۲ کیں دی۔ وَلَا هُمْ
 یُسْتَعْتَبُونَ، والفظ یا دَعْتَاب نہ دے او عتبا و یلے کیدی رجوع کولو او
 توبہ کول یا دَعْتَاب نہ دے پد یکیں معنی دَزَائِل کولو دَعْتَاب دہ
 یعنی رضا کول تو معنی داشوہ چہ دَدوی نہ طلب د توبے نشی کیدے
 یا دا چہ دَدوی نہ طلب د رضا کولو د الله تعالیٰ نشی کیدے۔
 ۸۵ :- پدے آیت کیں ہم تخویف اخروی دے او جزاء د پآرہ

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا

او کوم وخت چه او وینی مشرکان خلق

شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ

خیلو معبودانو (باطلو) لره او به وائی اے ربہ زمونږ دا هډه

شُرَكَاءُ مِنَّا الَّذِينَ يَدْعُونَ

زمونږ معبودان دی کوم چه مونږ تربته مددغوختلو

مِنْ دُونِكَ فَالْقُوا إِلَيْهِمْ

سوا ستانه ، نو هغوی به او غورخوی دوی ته

الْقَوْلَ إِنَّا لَكِنَّا بُؤَنٌ ۖ وَالْقَوْلَ

جواب چه یقینا تاسو دروغزن یئ - او پیش به کری دوی

إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَامُ وَضَلَّ

الله تعالی ته په دغه ورځ د روغ خبره او ورک به شی

وَإِذَا مَحْذُوفٌ دَهْ اَوْ تَقْدِيرُ دَهْ دَا دَهْ فَيَعْدُ بُؤَنٌ -

۸۴ :- په دے کیں هم تخويف اخروی دے په براءت د الهو یا طلو سره د عابدینو نه خو مراد د دے نذیکان بندگان دی -

إِنَّا لَكِنَّا بُؤَنٌ ، یعنی مونږ تاسو ته امر د خپله بندگي ندے کرے دا دلیل دے په دے خبره چه دغه معبودان د خپلو عابدانو د حال نه خبر نه دی لکه سورة یونس ۲۸ ، ۲۹ او سورة احقاف ۲۲ ، ۲۳ کیں چه ذکر دی -

عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٤﴾

دَدوی نہ ہفتہ چہ دوی خہ دروغ جوہول

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ

ہفتہ کسان چہ کفر پے کریدے او منع کوی خلق د

سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا

لارے د اللہ تعالیٰ نہ زیات کوؤ بہ دوی لڑہ عذاب

فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٥﴾

نور دپاسہ د عذاب د دوی نہ پدے وجہ چہ دوی فساد کوی ۔

۸۴۔۔ یہ دے آیت کنس ہم تخويف دے او د وَضَلَّ عَنْهُمْ،
معنی دادہ چہ ہیر بہ شی د دوی نہ ہفتہ باطل دلیلونہ چہ
دوی د خان نہ جوہول او دویہ معنی دادہ چہ غائب بہ شی
د دوی نہ ہفتہ معبودان چہ دوی ورتہ پہ دروغہ معبودان
وئیل، دریمہ معنی دادہ چہ زائل بہ شی د دوی نہ د دروغہ
امیدونہ چہ دالہہ بہ زمونہ سفارش کوی ۔

۸۵۔۔ یہ تیر شوؤ آیتونو کنس ذکر د معبودینو صالحینو وؤ
چہ د اللہ تعالیٰ سرہ شریک کرے شوی وؤ او تخويف وؤ
عامو مشرکانو تہ، او پہ دے آیت کنس تخويف دے ہفتہ
گمراہانو تہ چہ نور خلق پے گمراہ کری وؤ۔

يُفْسِدُونَ، افساد نہ مراد نور و خلقوتہ د گمراہی دعوت
ورکول دی ۔

وَيَوْمَ تَبْعَتُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا

اوپہ کومہ ورخ چہ راپورتہ بہ کہو یہ ہر امت کنس گواہی کوؤنگے

عَلَيْهِمْ مِّنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ

یہ دوی باندے د جس د دوی تہ او را بہ ولو تالہ

شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا

گواہی کوؤنگے ہدے (موجودہ) خلقو باندے ، او نازل کرے دموشر

عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ

یہ تا باندے دا کتاب تشریح کوؤنگے دے د ہرے

شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى

ضروری خبرے او ہدایت دے اورحمت دے او زیرے دے

لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ

دیارہ د مسلمانانو - یقینًا اللہ تعالیٰ حکم کوی

۸۹۔ دے آیت پہ اولہ حصہ کنس تخويف اخروی دے پہ ذکر د شہادت د انبیاء او د علماء و حق پرستو پہ امتونو باندے او دا شہادت د دعوت او د تبلیغ بہ وی او د ایسے پہ سورۃ نساء سلا کنس دی او پہ سلا کنس د شہید نہ مراد صرف اعضاء دی یا صرف انبیاء دی نو ہلتہ ذکر د خاص دے او پدے آیت کنس ذکر د عام دے ۔ دے آیت پہ دویمہ حصہ کنس ترغیب دے قرآن تہ پہ ذکر د خلوص صفاتو دیارہ د بچ کیدلو د عذاب د قیامت تہ او دارنگ پدے جملہ کنس اشارہ دہ چہ دعوت کوؤنگو تہ اللہ تعالیٰ علم د قرآن ورکریدے نو د ہفے پہ بارہ کنس بہ د دوی نہ تپوس کیبری ۔

تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ ، پہ دے کنس مراد ہرغہ خیر و تہ دی چہ د دین پہ یارہ کنس ہفے تہ حاجت وی یا مراد کل شے نہ پدے

بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ

پہ انصاف سرہ او پہ احسان سرہ او حقونہ و رکول

ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ

خپلوانو ته او منع کوی د بے حیائی نه

وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ

او د بدو کارونو ته او د ظلم کولو ته وعظ درکوی تا سوتہ د دپاره چاه تا سو

تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾ وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ

نصیحت قبول کړئ - او پوره کوئ لوظ د الله تعالی

سورت کښ ذکر د اصولو د نعمتونو دے .

وَبَشِّرِ الْمُتَّقِينَ ، معنی داده چہ په قرآن سرہ زیرونه د مسلمانانو خوشحالیږی . او مسلمین ، هغه دی چہ سرہ د ایمان نه اعمال ظاہریہ شرعیہ باندے پایندی کوی او عمل په قرآن باندے ښکاره کوی .
منہ . پدے آیت کښ خلاصہ د کُل شئ ، ذکرده چہ مخکښ آیت کښ ذکر شو او ددے آیت په باره کښ عثمان بن مظعون رضی الله عنه فرمائیلی دی چہ اول خوما ایمان صرف د حیا د وجه نه راوړے وؤ او کله چہ دا آیت نازل شو اوزه د رسول الله صلی الله علیه وسلم سرہ ناست وم نو ایمان کلک شو زما په زړه کښ مینه او محبت ے زیات شو د محمد صلی الله علیه وسلم سرہ . او عبد الله بن مسعود رضی الله عنه فرمائیلی دی چہ دا آیت په قرآن کښ ښه جمع کوؤنکے د خیر دے او د شر دے او ددے وجه ته عمر بن عبد العزيز امر کړیوؤ خطیبانو ته چہ دا آیت په خطبو کښ اولوی او ابن کثیر د اکثم بن صیغی او د هغه د قوم د ایمان راوړلو دپاره هم دا آیت سبب ذکر کړے دے . تشریح ددے آیت داده چہ احکام شرعیہ دوه قسمه دی مامورات رچه په هغه سرہ امر او حکم کړے

إِذَا عَهْدٌ شِمٌّ وَلَا تَنْقُضُوا الْإِيمَانَ

کله چہ تاسو لوڙ کړیدلے او مه ماتوئ قسمونه

بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ

روستو د پوځوالی د هغه نه او یقیناً کړخو له تاسو الله تعالی لره

شوے وی، او منہیات رځه د هغه نه منع کړلے شوے وی) بیا مامورات دوه قسمه دی حقوق د الله تعالی او حقوق د بندګانو او منہیات هم دغه دوه قسمونه دی، بیا حقوق د الله تعالی په دوه قسمه دی یو عقائد او عبادات او دویم د هغه اوقات او مقدار او کیفیات (طریق) نو العدل، کس حق د الله تعالی اول قسم دے یعنی عقائد او عبادات یعنی توحید او ټول اعمال د توحید بدل دے افراط او تفريط پکښ نشته - او په الاحسان، کس حق د الله تعالی دویم قسم دے یعنی طریق او مقادیر او اوقات او هغه ته سنت هم وئیلے کیږی او هغه ته خائسته طریق وئیلے شی. او حق د بندګانو په د ایتاء ذی القربی، کس ذکر دے یعنی قربت والا رکه نسبی وی او که سببی وی) یعنی عامو مؤمنانو ته د هغوی حقوق ادا کول، دینی او دنیوی حقوق دواړه - او منہیات هم دوه قسمه دی حقوق الله او حقوق العباد، او حقوق الله کس بیا دوه قسمه دی یو هغه چہ د هغه قباحت په عقل او شرع دواړو سره معلوم وی لفظ القحشاء، سره هغه مراد دے په هغه کس ټول اقسام د کفر او د شرک داخل دی او دروغ غلا کول او زنا کول پکښ هم داخل دی - دویم هغه چہ د هغه قباحت صرف په شرع سره معلومیږی لکه بدعات د عقائد او د اعمالو او په لفظ د المنکر، کس هغه ته اشاره ده. او حقوق العباد کس ظلم کول په بندګانو باندلے لولے ګناه ده هغه ته اشاره ده په لفظ د البقی، سره نو معلومه شوه چہ پدے آیت کس ټول دین اسلام داخل دے - یعطکم، معلومه شوه چہ په وعظ کولو کس ذکر د ماموراتو او منہیاتو داخل دے -

عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ط إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ

یہ بخان باندے ذمہ وار ، یقیناً اللہ تعالیٰ عالم دے

مَا تَفْعَلُونَ ﴿۹۱﴾ وَلَا تَكُونُوا

یہ ہفہ ٹخہ باندے چہ کوئی تاسو ۔ او مہ کیہی

۹۱۔۔ ہرکلا چہ تیر شوی آیت کنس عہد د اللہ تعالیٰ ذکر کرے
شو نو یہ دے آیت کنس ترغیب دے یہ وفا د عہد سرہ
او منع کول دی د نقص عہد نہ ۔

وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ، کنس اشارہ دہ چہ د قسم
کولو او د عہد کولو یہ وخت کنس د اللہ تعالیٰ نوم ذکر کولے شی
وَأَوْفُوا ، قرطبی و ثیلی دی چہ دا معطوف دے یہ معنی د ماقبل
باندے یعنی اللہ تعالیٰ تاسو تہ او امر او تواہی رالیہی دی او
امرے کرے دے یہ ایفاء د عہد و نو باندے ۔

بِعَهْدِ اللَّهِ ، دالفظ عام دے ہر ہفہ عہد تہ چہ د اللہ تعالیٰ
اور رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ ترے شوے دے رچہ
ہفہ یہ قرآن او حدیث کنس دی) یا یہ مینح د بندگانو کنس
عہود او عقود وی دے بتولو تہ شامل دے لیکن اول د
عہد و نو نہ مراد قرآن حدیث باندے عمل کول او یہ توحید
او سنت باندے وفا کول دی د دے وجہ تہ دلتہ ہے عہد اللہ
و ثیلے دے او یہ عہد کنس لفظ د اشہد وی او ہفہ یہ معنی
د یمین (قسم) کنس دے د دے وجہ تہ الایمان ، ہے
او و ثیلو او ہرکلا چہ ہر دعویٰ دار د ایمان د اللہ تعالیٰ
ذمہ داری یہ وخت د عہد کنس ذکر کوی د دے وجہ تہ
جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ، ہے او فرمائیل ۔

كَأَنِّي نَقَضْتُ عَهْدًا مِنْ بَعْدِ

پشان دے تانہ چہ سپردے ہے سپنر سئ خیلہ روستو

قُوَّةِ أَشْكَائِكَ تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ

د مضبوطوالی تہ تکرے تکرے ، مگر کوئی تاسو قسمونہ خیل

دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونُ أُمَّةً

بے کارہ پہ کورنی خیلہ کنس دے دے وجہ تہ چہ شتہ یوہ دلہ

هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ

دیرو فائدو والا دے دے تہ یقینا از مینیت کوی

اللَّهُ رِيهٌ وَلِيُبَيِّنَ لَكُمْ يَوْمَ

اللہ تعالیٰ پہ تاسو بانڈے پدے سرہ ، او خامغا بیان بہ کری تاسو تہ پہ ورخ

الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿۹۲﴾

د قیامت ہفتہ شہ چہ تاسو پہ ہفتہ کنس اختلاف کوئی ۔

۹۲ :- پدے آیت کنس منع دہ دے عہد ما تولو نہ پہ طریقہ دے مثال سرہ ہے ذکر کرے دے او دا عطف دے بولہ تنقضوا الایمان بانڈے ۔ دے مثال حاصل دادے چہ یوز تانہ وی او جولا گیری رکہی (کوونکے وی اولیونی ہم وی شکہ چہ اودے شوے تارونہ دوبارہ سپری او تکرے کوی نو عہد ما توونکے دے پشان دے ۔ نو معلومہ شوہ چہ دے اللہ تعالیٰ عہد ما توونکی دے داسے زنا تہ پشان بے عقلہ او بے شعورہ دی او خان تہ نقصان رسوونکی دی ۔

تَتَّخِذُونَ ، پدیکنس ہمزہ دے استفہام دپارہ دے جریت دے ۔ دَخَلًا بَيْنَكُمْ ، پہ معنی دے دھوکے سرہ دے یعنی سبب الدخل ، یا دَخَلًا پہ معنی دے فاسد (بیکارہ) دے ۔ او سبب دے نقض عہد بے ذکر کرے دے پہ أَنْ تَكُونُ أُمَّةً هِيَ أَرْبَى مِنْ أُمَّةٍ ،

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً

او که خوشتلے الله تعالى خالفاً کرخوے به یے وی تاسو یوه دله

وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ

لیکن به لارے کوی بچاله چه او غواړی ،

وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَتَسَعُنَّ

او په لارے روانوی بچاله چه او غواړی ، خالفاً تاسو نه به ټپوس کیدای

عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۹۳﴾ وَلَا تَتَّخِذُوا

د هغه عملونو نه چه تاسو یې کوئ . او مه کرخوئ

سره یعنی مشرکان او کافران او بدعتیانو ته نظر او کړی نو
هغوی ورته مالدار بشکاره شی د هغوی آمدنی دیره او دینی نو
د دنیا د حرص د وجه نه عهد د توحید او طریقه د سنت
پریږدی -

أَنْ تَكُونُوا ، د دینه مخکښ لام پټ دے یعنی لان -

إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِمَا ، پدے جملے سره جواب ورکوی چه
الله تعالى مشرکانو او به دینو خلقو ته مالداري او آمدنی دیره
ورکوی ځکه چه په دے سره د مؤمنانو ابتلاء او امتحان کوی -
تَخْتَلِفُونَ ، اشاره ده چه نقض عهد سبب دے د پاره د
اختلاف -

مثلاً :- هرکله چه تیر شوی آیت کښ اختلاف ذکر کړے شو چه
هغه د نقض عهد په وجه سره پیدا کیږی نو پدے آیت
کښ ذکر کوی چه دا اختلاف هم د الله تعالى په اختیار کښ دے
دارد دے په فرقه قدریه او معتزله باندے یعنی اضلال او
هدایت پدے معنی دے چه څوک د عهد ته واوړی او څوک
په عهد باندے کلک پاتے شی دواړه په اختیار د الله تعالى
کښ دی -

أَيَّمَا نَكْمٍ دَخَلَا بَيْنَكُم فَتَزَلَّ

قسمونه خیل بے کارہ پہ کورتی خیل کیں نو او پہ خوشیبری

قَدْ مَرَّ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَدْوَقُوا

خچے ستاسو روستو د کلکوالی دھنہ او او پہ خچی

السُّوءِ بِمَا صَدَّ شِمْرُ عَنْ سَبِيلِ

عذاب پہ وجہ ددے چہ منع کوئی خلق د لارے

اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۙ

اللہ تعالیٰ نہ او ستاسو دپارہ عذاب لوے دے ۔

وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ شَيْئًا

او مہ اخی پہ بدل د لوظ د اللہ تعالیٰ کیں دنیا

قَلِيلًا ۚ إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ

لہ ، یقیناً ہغہ خہ چہ د اللہ تعالیٰ سرہ دی ہغہ

وَلَسْتُمْ لَهَا عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ، کیں اشارہ دہ چہ انسان مجبور محض

نہ دے نو دار دے پہ فرقہ جبریہ باندے ۔

مذہب پہ دے آیت کیں منع دہ د قسم او د عہد ماتولو نہ ہغہ

چارہ چہ مفتداوی لکہ عالم ، پیر امام وغیرہ نو تکرار نشہ ،

او د تخصیص وجہ دادہ چہ د دہ پہ عہد ماتولو سرہ ددہ د

تا بعد رو خچہ ہم د حق دین نہ او خوشیبری نو ہم ضال وی او ہم

مضل شی ۔

قَدْ مَرَّ ، نہ مراد قد مونہ د تقلید کوونکو دی یا قد مونہ د ہغہ

مفتداء مراد دی او اولہ معنی غورہ دہ پہ قرینہ د بے صدد شمر

عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ سِرًّا ۔

خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾

خوبتره دی تاسو لره که تاسو پوهیدئ .

مَا عِنْدَ كُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ

هغه څه چه تاسو سره دی فنا به شی او هغه څه چه د الله تعالی سره دی

بَاقٍ ط وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا

باقی دی، او خامغا بدل به ورکوم هغه کسانو ته چه صبر کړی

اَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

نواړونه د هغوی په عوض د هغه ښه کارونو چه دوی کول .

۹۵- په دې آیت کښ هم منع کول دی د نقض عهد ته د دنیا د مال او جته په حرص سره یعنی چه حق دین د توحید او سنت د دنیا د مال او اقتدار د وجه نه مه پریردئ . او د پته اشتراء هم وائی او تفصیل د دې اشتراء په سورة بقره سلک کښ ذکر شوې دے .

ثُمَّ قَلِيلًا ، بټول متاع د دنیا ته وئیل شی لکه په سورة توبه ۳۸ کښ او سورة نساء ۷۷ کښ دی .

ثُمَّ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ، دا ترغیب دے جنت او آخرت ته . سلک- پدیکښ علت دے د ماقبل (خیر) د پاره او په دے کښ ترهید فی الدنيا دے یعنی د الله تعالی په عهد او په دین باندے مضبوط کیدلو سره چه کوم اجر او ثواب د الله تعالی د طرف نه ملا ویري هغه نه ختمیږي او د دے دنیا مال او اقتدار فنا کیږي . او په عهد باندے مضبوطوالی ته په دے آیت کښ صبر وئیل شویدی . لفظ احسن ، ئې د دے وجه نه ذکر کړے دے چه حسن مباح ته وئیل کیږي او په مباح عمل کولو سره اجر نه ملا ویري او احسن کښ سنت او واجب او فرض داخل دی . یا د احسن اصناف ما یعملون ، ته اصناف بیانیه دے .

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ

چاچہ عمل کرے دے برابر ذ سنت سرہ کہ نارینہ وی

أَوْ اُنْتَقَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّاهُ

او کہ زنانه او حال داچہ مؤمن وی نو خالفا ژوند بہ ورکوم دہ تہ

حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ

ژوند د مزے ، او خالفا بدالہ ورکود دوی تہ

اَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۹۶﴾

د ثوابونو د دوی پہ عوض د ینہ کارونو چہ دوی کول۔

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ

نو مرکله چہ غواہے تہ چہ لوے قرآن نوراول پنا فی او غواہہ پہ اللہ تعالیٰ سرہ

۹۶ :- یہ دے آیت کنس بشارت دے ہفہ چاتہ چہ پہ عہد بانداے وفا کوی ۔ او ہفہ تہ یے پہ ایمان او عمل صالح سرہ تعبیر کرے دے ۔

حَيٰوةً طَيِّبَةً ، غورہ قول دادے چہ پہ دے سرہ ہفہ ہول نعمتونہ مراد دی چہ پہ ہفہ سرہ خوشحالی پہ دنیا او آخرت کنس حاصلیری او پہ دے کتس داخل دے حلال رزق او قناعت او توفیق د طاعاتو پہ دنیا کنس ۔

او دویم قول دادے چہ مراد د دینہ جنت دے حکمہ بغیر د جنت نہ ژوند نہ خاستہ کیری ۔

اَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ، تیر شوی آیت کنس جزاء دنیوی مراد دہ او دلتہ جزاء اخرویہ مراد دہ ۔

مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ۝۹۸ اِنَّ

دے شیطان رتہلی شوی تہ - یقیناً

لَيْسَ لَهُ سُلْطٰنٌ عَلَى الَّذِيْنَ

نشتہ دہ لہ وس دگمراہ کولو پہ ہغہ چاچہ

اٰمَنُوْا وَعَلٰی رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۝۹۹

ایمان یے راوپے دے او پہ خیل رب باندے توکل کوی -

اِنَّهَا سُلْطٰنُهُ عَلَى الَّذِيْنَ

یقیناً وس دگمراہ کولو ددہ پہ ہغہ کسانو دے

۹۸۔۔ پہ دے آیت کنس ترخیب دے قرآن تہ سرہ دآدب تہ وجہ
د ربط دادہ چہ قرآن کنس تذکیر د عہد د اللہ تعالیٰ دے۔ او تعوذ
باللہ د دے د پارہ دے چہ د شیطان د وسوسو تہ بچاؤ حاصل
شی حکم چہ شیطان د قرآن تہ منع کول کوی او اشان تہ د
تغویف او غلط تاویل کولو وسوسے اچوی او د اللہ تعالیٰ د عہد
تہ یے غافل کوی۔

الرَّجِيمِ، چہ پہ ہغہ باندے پہ قرآن کنس لعنتونہ وٹیلے شویدی
او د ہغہ قبیح احوال ذکر دی۔

فَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ ، مراد د قراءت تہ ارادہ د قراءت دہ۔
فَاَسْتَعِزْ۔ امر دے پہ طلب سرہ او اعوذ باللہ وٹیل امتثال
د حکم دے نو غورہ اعوذ باللہ وٹیل دی۔

۹۹۔۔ پہ دے آیت کنس مراد د سُلْطٰن ، تہ داسے گناہ تہ
لمسول مراد دی چہ ہغہ تہ۔ بخلے کیڑی یعنی شرک، یا ثریتہ
توبہ تہ او باسی لکہ بدعات کول او دا نفی د سلطان خاص
دے او داسے پہ سورۃ حجر ۲۲ کنس ہم دی او کہ سلطان
پہ معنی د زور یا دلیل شی تو د ہغہ نفی عامہ دہ لکہ پہ سورۃ
ابراہیم ۲۲ آیت کنس۔

يَتَوَلَّوْنَہَ وَالَّذِينَ هُمْ بِہِ مُشْرِكُونَ ﴿۱۰﴾

چہ دہ سرہ دوستانہ کوی اوہوہ کسان چہ بہ سبب دوسو سو دہ سرہ مشرکان دی۔

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ لَا

او کله چہ بدل راوہو مونہو یو آیت بہ محالے د بدل باندے

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنْزِلُ قَالُوا

او اللہ تعالیٰ بنہ پوہہ دے بہ ہفہ شہ چہ نازلوی یے دوی وائی

إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ

یقیناً تہ خود روغ جوہوئکے یے ، بلکہ زیات خلق

لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۱﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ

نہ پوہیری ۔ تہ آوایہ نازل کرے دے داقرآن روح

منزلہ ۔ دلتہ د سلطان نہ مراد ہوہ سلطان خاص دے چہ بہ محالے
آیت کن نفی شوے دہ ۔

بِهِ مُشْرِكُونَ ، ضمیر د بہ اللہ تعالیٰ تہ راجع دے یعنی د اللہ تعالیٰ سرہ
شرک کوی ، او یا داضمیر شیطان تہ راجع دے او معنی داچہ (سبب
اخوان) یعنی بہ سبب دوسوے د شیطان بہ شرک کن احستہ
شوی دی ۔

مَلَا ۔ بہ دے کن زجر دے منکرینو د قرآن تہ چہ بہ قرآن باندے
اعتراض کوی بہ بارہ د نسخ کن چہ دا افتراء او دروغ دی ، او
بعث د نسخ بہ تفسیر د سورۃ بقرہ ملا کن تیر شوے دے ۔
أَعْلَمُ بِمَا يُنْزِلُ ، کن اشارہ دہ چہ نسخ او تبدیل کن د اللہ تعالیٰ
دیر حکمتوہ دی ۔

لَا يَعْلَمُونَ ، یعنی دوی د نسخ بہ حکمتوہ باندے علم تہ لری او
معلومہ شوہ چہ دا اعتراض کوؤنکی جاہلان دی ۔

الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ

پاک د طرف د رب ستانه په حق سره

لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى

د دے د پاره چه کک کړی مؤمنانو لره په ایمان دے او هدایت ک

وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ

او د بړے دے د پاره د مسلمانانو - او یقیناً

نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ

پوهیږو مونږ چه بیشکه دوی وای یقیناً خود دے دے د قرآن د تله

بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ

یو انسان، ژبه د هغه کس چه غلط نسبت کوی

إِلَيْهِ عَجَبٌ وَهَذَا لِسَانٌ

دوی هغه ته عجبی ده او دا قرآن ژبه

عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِي

عربی ده واضح - یقیناً هغه کسان

۱۰۲: په دے کس جواب د تیر شوی اعتراض دے یعنی دا افتراء ته ده بلکه د جبرئیل علیه السلام په واسطه سره الله تعالی نازل کړیدے او درے فائده یې ذکر کړی دی، اوله فائده تثبت او مضبوطواله په دین باند دے د قرآن کریم په سبب سره دے -

دویمه فائده پوره هدایت د عقیدے او احکامو -

دریمه فائده خوشحالی او اطمینان -

۱۰۳: په دے آیت کس تسلی ده پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته او جواب د دویم اعتراض د منکرینو دے، هغه دا دے

لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمْ

چہ ایمان نہ لری پہ آیات تو نہ دے اللہ تعالیٰ (توفیق) نہ ورکوی دوتہ

اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۱۰۴

اللہ تعالیٰ او ددوی دپارہ عذاب دردناک دے - یقیناً

يَفْتَرِي الْكُذِّبَ الْكَذِبِينَ لَا يُؤْمِنُونَ

جوہر دوی دروغ ہذا کسان چہ ایمان نہ لری

بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ۱۰۵

پہ آیات تو نہ دے اللہ تعالیٰ او ددوہ کسان دوی دروغزن دی -

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ

چہ کفر او کفر پہ اللہ تعالیٰ روستو دے ایمان راڈلو نہ

چہ دوی وٹیل چہ دے بی تہ یو بندہ تصرائی تعلیم ورکوی او

ہذا زمونہ دے دین یعنی دے شرک نہ مخالف دے او عجبی دے -

حاصل دے جواب دا دے چہ ہذا بندہ خو عجبی دے او دا قرآن

عربی فصیح بلیغ دے عجبی شخص پہ دے قدرت نہ لری -

أَعْجَبِي، ہذا دے چہ وضاحت او فصاحت سرہ خبرہ نشی

کو لے کہ عربی وی او کہ غیر عربی وی -

مکذ - تخویف دے منکرینو دے قرآن تہ او آیت کنیں اشارہ دے

چہ عدم ایمان پہ قرآن بانڈے سبب دے محرومیدلو دے دے

ہدایت نہ -

او دے لَا يُؤْمِنُونَ، تہ مراد دے اعتراضات کوڈنکی دی نوہوی

ضدیان او عنادیان دی -

مکذ - دا جواب دے دوی دے ہذا قول دے چہ دوی بی تہ نسبت

دے افتراء کوڈ یعنی منکرینو دے قرآن کریم یو خو پہ اللہ تعالیٰ

بانڈے افتراء کوی شریک او دے دل نسبت ورتہ کوی اویل دا چہ

دوی ہمیشہ دروغ وائی -

إِلَّا مَنْ أَكْرَهُ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ

سوا دھغہ چا تہ چہ نور پیرے او کرے شو اولہ دھغہ کلک وڈ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ

پہ ایمان باندے لیکن چاچہ پیرا نسلہ سینہ خپلہ

بِالْكَفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ

کفر قبولو تہ نو پہ دوی باندے غضب

مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۶﴾

د اللہ تعالیٰ دے او دوی دپارہ عذاب لوے دے۔

۱۶۔۔ پہ دے آیت کنس تخویف دے نقض کوؤ نکو د عہد تہ پہ سبب
د مرتد کید لو، او پہ دے کنس بیان د حال دھغہ چا دے چہ افتراء
کوی پہ اللہ تعالیٰ باندے نو پہ دے وجہ د مخکن سرہ ربط دے۔
إِلَّا مَنْ أَكْرَهُ، دا استثناء دہ د کفر تہ چہ پہ معنی د تلفظ کولو
دے پہ کلمہ د کفر سرہ او اکره ہم پہ معنی د اکراه کولو پہ تلفظ
د کفر باندے نو استثناء متصل صحیح شوع۔ او شرح بالکفر سرہ تکرار ہم
لازمی۔ مراد د اکراه نہ دا دے چہ دباؤ کوؤ نکے د قتل یا د
قطع د اقدام د دے قدرت لری۔ پدا سے وخت کنس پہ پہ عزیمت
باندے عمل کول خورہ دی یعنی کہ قتل کرے شی نو ہغہ تہ اجر
حاصلیری او شہید دے او پہ رخصت باندے عمل کول جائز
دی او رخصت دا دے پہ کلمہ د کفر سرہ پہ ژبہ تلفظ او کری
خو پہ ژبہ کنس یوخ مؤمن وی۔

مَنْ شَرَحَ بِالْكَفْرِ صَدْرًا، مراد شرح نہ قبول د کفر دی بغیر
د شک شیعہ نہ۔

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ

دا دے وجہ تہ چہ دوی خوځ کریدے ترون

الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ ۚ وَأَنَّ اللَّهَ

د دنیا پہ آخرت باندے اوپدے وجہ چہ اللہ تعالیٰ

لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٤﴾

توفیق تہ درکوی قوم کفر کوڈنکی تہ -

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ

دا ہنہ خلق دی چہ مہروطے دے اللہ تعالیٰ

عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمِعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ

پہ زہونو ددوی اوپہ غوبونو ددوی اوپہ سترکو ددوی باندے

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٥﴾ لَا جَرَمَ

او دغہ کسان دوی بے پرواہ دی - خافنا

أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْخٰسِرُونَ ﴿١٠٦﴾

دوی بہ پہ آخرت کین تاوان والا وی رہہ ہیشہ عذاب سورہ

مکنا :- پدے آیت کین دودہ سببونہ دما قبل ذکر کرے دی اول
محبت ددنیا دے استجاب محبت دے سرہ د غورہ کولو تہ
او آخرت تہ غافل کیدل دی، اویل سبب دا چہ ہدایت داللہ تعالیٰ
عنادی کافرانو تہ تہ ملا ویبری -

مکنا :- دا نتیجہ دما قبل قبا ثعودہ پہ دنیا کین او طبع پہ ابصار
باندے زیاتہ دہ د غشاوہ تہ د پردو تہ اوپد یکین د منکرینو
دودہ صفتو تہ یے ذکر کری دی -

مکنا :- دا نتیجہ دما قبل دہ پہ آخرت کین اوپد یکین ددوی یوصفت
ذکر کرے دے چہ خسران کامل دے -

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا

بِأَيِّ يَقِينًا ستا رب ہفہ کسانو تہ چہ ہجرت یے کریدے

مِنْ بَعْدِ مَا قُتِلُوا شَمَّ جُهْدُهَا

روستو دہفہ نہ چہ کلینونہ ورسولے شوییدی بیایے جہاد کریدے

وَصَبِرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا

اوصبریے کریدے یقیناً رب ستا روستو دے (کارونو) نہ

لَغَفْوَرٌ رَحِيمٌ ۝۱۱۰ يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ

بختہ کوڈکے رحم کوڈکے دے۔ پیا سے ورخ چہ راشی مر

نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا

نفس کوشش بہ کوی دے عذاب دفع کولو دے ٹخان نہ

وَتُؤْفِقُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ

او پورہ بہ ورکریے شی مر نفس تہ بدالہ دے عملونو دہفہ

وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ۝۱۱۱ وَضَرَبَ اللَّهُ

او دوی باندے بہ ظلم نشی کیدے۔ او بیان کریدے اللہ تعالیٰ

۱۱۰۔ ربط دے آیت دے اکراہ سرہ دا دے چہ پہ دے آیت کنس
دے اکراہ دے کافرانو تہ دے بیچ کیدلو دے پارہ طریقہ ذکر کریے دہ
چہ ہفہ ہجرت دے او ترغیب دے ہجرت تہ۔

او قُتِلُوا، نہ مراد اکراہ دہ او آیت کنس اشارہ دہ چہ پس دے
ہجرت کولو نہ بیا ہم جہاد کول اوصبر کول ضروری دی۔
مِنْ بَعْدِهَا، داضمیر پہ تاویل دے حصلت سرہ جہاد اوصبر دواہو
تہ راجع دے۔

۱۱۱۔ پہ دے آیت کنس تخویف اخروی دے دے پارہ دے منکرینو
او دے تارکینو دے ہجرت۔

مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً

مثال دے یو کلی چہ امن والا وؤ یہ قلاش راطمینان سہ

يَا تَيْمَهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ

وؤ راتلہ یہ هغوی تہ خورا کونہ پر یوانہ دے هر

مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ

مخائے تہ نو نا شکری یے او کرہ دے نعمتو نو دے اللہ تعالیٰ تہ

فَإِذَا قُضِيَ إِلَيْهَا لِبَاسُ الْجُوعِ

نو او خکولہ هغوی تہ اللہ تعالیٰ جامہ دے لوبے

وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾

او دؤیرے یہ سبب دے هغه کارو نو چہ دوی ہمیشہ کول -

تَجَادُلٍ عَنْ نَفْسِهَا، عَذْرَوَنَّهُ بِإِشْكِ كَوَلُو دِيَارَهُ يَهْ يَوْ وَخْتِ وَيْ او دے
ولا یوذن لهم فیعتذرون، سورة مرسلات ۳۵ دے دِیَارَهُ به
بل وخت وی نو تعارض نشته دے -

عَنْ نَفْسِهَا، کین اشارہ دہ چہ پلار، خولے، ورور وغیرہ
دے دے دے طرف نہ یہ جدال نہ کوی دے هغوی تہ به نا امیدہ شی
نو پخپلہ به مجادلہ شروع کپی -

مَثَلًا: - یہ دے آیت کین تخويف دنیوی دے مشرکینو تہ او دیکین
اشارہ دہ نزول دے عذاب او قحط تہ یہ اهل مکہ باندے او دایے
مثال گر خولے دے دے دِیَارَهُ دے نور و خلقو یا قَرْيَةً، نہ مراد بلہ
قریہ دہ یہ طریقہ دے مثال سرہ لکہ قریہ دے سبا والو یہ سورة
سبا ۸۱، ۸۲ کین ذکر دہ او دارنگ دے مثال دِیَارَهُ به خارج کین
وجود شرط نہ وی بنا یہ اول قول سرہ مکہ معظمہ اگرچہ یہ
جوار دے بیت اللہ کین دہ لیکن هر کله چہ مکہ والو دے اللہ تعالیٰ دے
نعمتو نو نا شکری او کرہ نو نعمتو تہ تربتہ بند شول او عذاب دے

وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ

او یقیناً راغے دے دویتہ رسول ددوی دجس نہ

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ

نودوی مہ نہ دروغژن اوئیل نواو نیول دوی لہ عذاب

وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿۱۳﴾ فَكُفُّوا رِمًا

او دوی ظالمان وؤ۔ نو خوری د مہ نہ

قحط پرے شروع شو نو تور کلی والا چہ داسے نا شکرہ شی۔ نو
هغوی بہ خنکہ بیج شی د عذاب د الله تعالیٰ نہ۔

كَذَّابًا ۖ لَّيْسَ الْبِرُّ الْيَوَاسُ ۚ فَكُفُّوا رِمًا ۚ
د لباس سرہ، لکہ خنکہ چہ لباس احاطہ کرے وی پہ بدن بانہے
نودا رنگ قحط او خوف پہ دوی باندے احاطہ اوکرہ۔ یا دا
مطلب دے چہ اثار د قحط پہ دوی باندے داسے بیکارہ شول
لکہ لباس چہ پہ بدن باندے بشکا ریزی او سبب د دے قحط
دعاء شر د نبی صلی اللہ علیہ وسلم دہ پہ دوی باندے چہ
اللهم اجعلها عليهم سنين كسني يوسف او دیتہ اشارہ دہ پہ
سورۃ دخان مٹا، مٹا کیں۔ او تعبیر یے پہ اذاقہا سرہ خکہ اوکڑ
چہ مراد د ذوق نہ جوخت کیدل او پیوست کیدل دی لکہ پہ
ذوقوا العذاب کیں دے یا ذوق پہ معنی مشہورہ (شکل) سرہ
دے او اشارہ دہ چہ د دنیا عذاب لہ وی پہ نسبت د آخرت۔
فَكُفِّرْ بِنِعْمِ اللَّهِ ۖ پدے سورت کیں دیر نعمتو نہ ذکر شول
د دے وچ نہ د دے تخصیص یے پدے آیت کیں اوکرو اوکفر
نہ مراد شرک کول او د رسول نہ انکار کول دی۔

يُضِلُّونَ ۖ هَذِهِ أَمْالُهُمْ ۚ هُمْ يَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ مُّقْرَّبُونَ ۚ
مٹا۔ پہ دے آیت کیں ذکر د لوے نعمت دے ہغہ دا چہ
رسول یے ددوی دجس او د قوم تہ را اولیہو یعنی دوی خو
د مغکس زمانے تہ شرک کوؤ چہ ہر کلہ رسول دویتہ را اولیہو شو

رَزَقَكُمْ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا

چہ در کربدے اللہ تعالیٰ تا سو تہ حلال پاک

وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ

او شکر کوئی د نعمت د اللہ تعالیٰ کہ تا سو

إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۱۱۳﴾ إِلَّا حَرَّمَ

خاص ہونہ سرہ بندگی کوئی یقیناً حرام کربدہ

او حجت پہ دوی باندے قائم شو او دوی بیا ہم انکار اوکرو نو
عذاب د قحط ورباندے راغ۔

فَكَذَّبُوهُ، تفسیر دے د فکضرت بانعم اللہ او فَاخذَهُمُ الْعَذَابُ،
تفسیر دے د فاذا قهوا اللہ الجوع والخوف۔
ظالمون، نہ مراد شرک کول دی۔

مکلا :- خلاصہ : ددے آیت نہ تر آخر د سورت پورے اوم باب
دے پدیکش رد دے پہ شرک فی التحلیل والتحریم باندے
تر مکلا پورے او ذکر د تحریم قہری دے زجر پہ مکلا کش۔
بیا بشارت دے پہ سبب د تویہ کولو سرہ پہ مکلا کش۔ بیا دلیل
عقلی دے د ابراہیم علیہ السلام نہ د پارہ د رد پہ مشرکینو او د
ہونہ لس اوصاف او احوال یے ذکر کری دی د مکلا نہ تر مکلا
پورے۔ او جواب د سوال دے پہ مکلا کش، بیا ترغیب د دعوت
او تبلیغ تہ پہ ذکر کولو د پنغہ ادا بوسرہ تر آخر د سورت
پورے۔

تفسیر :- پہ دے آیت کش رد دے پہ تحریم لغیر اللہ باندے
او ددے تشریح پہ سورۃ بقرہ او سورۃ مائدہ کش تیرہ شویہ۔
او پدیکش تفسیر دے د کفران کولو د مشرکینو چہ مخکش آیت
کش ذکر شو لکہ نعمتو نہ د اللہ تعالیٰ چہ پہ خان باندے یے حرام
کریے وؤ۔ نو امر اوکریے شو چہ دا حلال او نہی۔ او پہ دے
آیت کش دلیل دے چہ د اللہ تعالیٰ حلال حلال منل او شکر کول

عَلَيْكُمْ السَّيِّئَةِ وَاللَّهُمَّ وَلَحْمَ

اللہ تعالیٰ پہ تاسو باندے مردارہ او سینہ او غوینہ

الْخَنَزِيرِ وَمَا أَهَلَ لِيغِيرَ اللَّهُ

د خنزیر او هر مغہ شے چہ آواز او کرے شی د نذر د غیر اللہ

بِهِ فَسَنَ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاعٍ

پہ ہف باندے نو حوک چہ ناچارہ شو نہ وڈ طلب کار د مرے

وَلَا عَادِ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ

او نہ د حد نہ تیریدونک وڈ توفیقینا اللہ تعالیٰ بخندہ کوونک

رَحِيمٌ ۝ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ

رحم کوونک دے - او مہ وایئ ہفہ خیز تہ چہ بیانونی پے

الَّذِينَ كَفَرُوا هَذَا حَلَالٌ

ڈبے ستاسو دروغ چہ دا خیز حلال دے

دا ہم عبادت دے -

وَأَشْكُرُوا ، هَرَكَلَه چہ دا سورت د نعمتونو سورت دے دے

وَجِ نہ پدے سورت کیں د واشکروا نعمت اللہ ذکر پے اوکرو۔

۱۱۱۔۔۔ یہ دے آیت کیں رد دے یہ تحلیل د غیر اللہ او نذر د

غیر اللہ باندے یعنی مشرکینو دا مذکور خیزو نہ حلال گنرل

او حال دا دے چہ دا حرام یہ تہولو دینونو کیں دی - تفسیر د

آیت یہ سورۃ بقرہ کیں تیر شویدے - ہرکله چہ یہ مخکس آیت

کیں نسبت د رزق ورکولو اللہ تعالیٰ تہ صراحتا کرے دے دے

وَجِ نہ دلتہ د تحریم نسبت ہم اللہ تعالیٰ پہ صیغہ د معلوم سرہ

اوکرو۔

وَهَذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ

او داغیز حرام دے دے دپارہ چہ جوہوی یہ اللہ تعالیٰ باندے

الْكُذِبِ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ

دروغ ، یقیناً ہذا کسان چہ جوہوی

عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يَفْلِحُونَ ﴿۱۱۶﴾

یہ اللہ تعالیٰ باندے دروغ نشی - لچ کیدے رذعذاب نہ -

مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ

(ردوی لبرہ) مزہ لبرہ دہ او دوی لبرہ عذاب

أَلِيمٌ ﴿۱۱۷﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا

دردناک دے - او یہ ہذا کسانو باندے چہ یہودیان دی

۱۱۶ :- یہ دے آیت کیں رد دے د مشرکانو پہ تحلیل او تحریم باندے روستو د بیان د حکم د ہذا نہ پہ تیر شوؤ دوؤ آیتونو کیں یعنی تحلیل او تحریم د بندہ کا تو پہ اختیار کیں تہ دے - او پہ دے آیت کیں تصریح دہ چہ خوگ د محان تہ تحلیل او تحریم کوی نو دے یہ اللہ تعالیٰ باندے افتراء کوی او داسے کس د اللہ تعالیٰ د عذاب نہ نشی - لچ کیدے -

لَمَّا تَصِفْ ، لَام اجلیہ دے او هذا حلال ، مقولہ دہ د قول یا لَام شائیہ دے یعنی یہ بارہ د ہذا کیں چہ ستا سوڑے بیانوی - الْكُذِبَ ، مفعول د لا تقولوا دے او هذا حلال تفسیر د الکذب - لیکن اولہ توجیہ غورہ دہ محکہ چہ دویمہ توجیہ کیں الکذب مفرد مقولہ د قول نشی کیدے مگر پہ تاویل سرہ -

۱۱۷ :- دا جواب د سوال دے چہ د مشرکانو لبرہ دیر نعمتو تہ ورکے شویدی نو معلومہ شوہ چہ دوی پہ حقہ دی جواب او شوچہ دا د دنیا لبرہ مزہ دہ زر بہ ختمہ شی - مَتَاعٌ قَلِيلٌ ، خبریے حذف دے لہم - یا مبتدا محذوف دہ یعنی متاعہم متاع قلیل -

حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ

حرام کریدی مونیو ہفہ خہ چہ بیان کریدی مونیو پہ تاباندے دے

قَبْلُ ۚ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا

دیتہ مخکین او ظلم نہ دے کرے مونیو پہ دوی باندے لیکن دوی

أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ

پنچلو ٹخانوںو باندے ظلم کوی ۔ بیا یقینا ستار ب

لَئِنَّ الَّذِينَ عَمِلُوا الشُّوْءَ يَجْعَلُ لَهُ

ہفہ کسانو لوہ چہ بد کارونہ کوی پہ ناپوھی سرہ

ثُمَّ تَابُؤُا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ

بیائے توبہ اوکرہ روستو دے دے نہ

وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا

او عمل یے کوڑ برابر د سنت سرہ یقینا ستار ب روستو دے دے نہ

لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾ إِنَّ رَبَّكَ رَهِيمٌ

بخنہ کوؤنکے رحم کوؤنکے دے ۔ یقینا ابراہیم رعلیہ السلام) دے

۱۱۸۔ پہ دے آیت کیں بیان د خاص تحریم دے پہ یہودیانو باندے او مقصود پدیکیں تخویف دے یعنی لکہ چہ د هغوی بغی سبب د تحریم د نعمتونو شو نوکہ تاسو بغی اوکری نو اللہ تعالیٰ بہ پہ تاسو باندے ہم نعمتو نہ حرام کری او دے آیت تشریح پہ سورۃ انعام ۱۴۱ کیں او سورۃ النساء ۱ کیں تیرہ شویہ ۔

۱۱۹۔ پدے آیت کیں ترغیب دے توبہ کولو نہ ۔

عَمِلُوا الشُّوْءَ ، ہر گناہ تہ شامل دے ۔

وَيَجْعَلُ لَهُ ، اشارہ دہ چہ ہر گناہ کوؤنکے پہ وخت د گناہ کولو

كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ

وؤیشوا ر دین بیا نوؤیکے (تا بعد از دے الله تعالی پوچ مؤحد، اور نہ وؤ دے

مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۲۰﴾ شَاكِرًا لِأَنْعَمِهِ

دے مشرکانو دے دے نہ . شکر کوؤیکے وؤ دے نعمتونوؤ الله تعالی

اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ

مغوره کر۔ بوؤده لره او هدايت ٲے کر۔ بوؤ دده لاره

مُسْتَقِيمٍ ﴿۱۲۱﴾ وَالتَّيْنَةُ فِي الدُّنْيَا

نیچے تہ ۔ او در کر۔ بوؤ مونیر دہ تہ ٲہ دنیا کیں ۔

حَسَنَةً وَارْتَاكَ فِي الْآخِرَةِ لِمَنِ

خاسته ژوند ، او یقینا دے ٲہ ٲہ آخرت کیں دے

الصَّلَاحِينَ ﴿۱۲۲﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ

کامیابو نہ وی ۔ بیا وحی اوکره مونیر تاته

کیں جاہل وی یعنی ٲہ دغه وخت کیں دے گناہ قناعت نہ ناخبر وی ۔

مِنْ بَعْدِهَا ، ضمیر ٲہ تاوید دے خصلت سرہ توبے او اصلاح تہ راجع دے ۔ ٲہ دے کیں اشاره دہ چہ دے توبے سرہ عمل صالح یو بخائے وی نو مغفرت او رحمت دواہہ حاصلیری ۔

متلا ، ۱۲۱ ، ۱۲۲ :- ٲہ دیکیں دلیل نقلی دے ابراہیم علیہ السلام ٲے ٲہ دے وجہ سرہ ذکر کر و چہ تیکہ وؤ دے مشرکین مکہ او دے یهود او نصاری ، او دارنگ مشرکانو ٲہ دعوی کولہ چہ مونیر ٲہ ملت دے ابراہیم علیہ السلام باندے یو تو ٲہ ذکر دے ابراہیم علیہ السلام سرہ ٲے ٲہ هغوی باندے رد او کر و چہ هغه خو مشرک نہ وؤ ۔ بیا ٲہ دے آیتو نو کیں دے ابراہیم علیہ السلام پنخہ اوصاف ذکر کرے شوے دی ۔ عا امة ، عا قانت ، عا حنیف

أَنْ أَتَّبِعُ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ط

چہ تابعداری کوہ د ملت د ابراہیم (علیہ السلام) چہ پوخ مؤحد وؤ،

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۲۳﴾

او نہ وؤ د مشرکانو د دے نہ ۔

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ

یقیناً مقرر کرے شویدے تعظیم د ورخ د خالی پہ معہ خلقو باندے

اختلفوا فيه ط وَإِنَّ رَبَّكَ

چہ اختلاف پے کر یوؤ پہ معہ کس رپہ ورخ د تعظیم کنس) او یقیناً ستا رب

عَلَّمَ لِمِ يَكُنِ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ع شَاكِرًا لِّنِعْمِهِ ۔

د آئمہ، نہ مراد دادے چہ یواخ د امت پہ شان مضبوط وؤ

یا داچہ خود نہ کوؤنکے د خیر وؤ ۔ یا داچہ امام وؤ ۔ او بیا پنحہ

احوال د ابراہیم علیہ السلام دی ۔ ع اجتباہ ، عا ہدایہ ، مراد

دادے چہ صراط مستقیم تہ د دعوت کو لو طریقہ یا دلیلو نہ

اللہ تعالیٰ دہ تہ خود لی وؤ ۔ ع اتینہ فی الدنیا حسنہ ، مراد

د دے دادے چہ انبیاء د دینہ روستو ہول د دہ پہ اولاد

کنس را اولیہ لے شول ، یا داچہ د دہ نیک ذکر او خائستہ ستائشہ

پہ روستو خلقو کنس پاتے شوہ ۔ ع او وانه فی الآخرۃ لمن

الصلحین ، او ع حال پہ روستو آیت کنس دے ۔

۱۲۳ :- تابعداری د ملت ابراہیمیہ پہ اعلان د براءت کنس د

معبودانو باطنو تہ او د تمام مشرکانو تہ او پہ اکثر احکامو

فروعیہ کنس ہم دہ ۔ دایے پہ وحی سرہ پہ آخری نبی صلی اللہ

علیہ وسلم باندے فرض کرے دہ ۔

لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا

خامغا په فيصله او کړی په مینځ د دوی کښ په ورځ د قیامت په هغه څه

ګانو او فیء یخْتَلِفُونَ ﴿۱۲۴﴾ ا د ع

کښ چه دوی په هغه کښ اختلاف کوی - بلنه کوه

إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ

لار په د ر ب سټا په کله طریقه سره

وَالسُّوْعَةَ الْحَسَنَةَ وَجَاد لَهُمْ

او په وعظ خاښته سره او جواب کوه د دوی

بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ طَرَاكَ رَبِّكَ

د خبرو په هغه طریقه سره چه خاښته وی، یقیناً سټا ر ب

۱۲۴. په دے آیت کښ جواب د یو شیء دے، هغه داده چه د

ابراهیم علیه السلام په دین کښ د خالی د ورځ تعظیم لازم وؤ.

او ته اے نبی د هغه نه مخالفت کولے، حاصل د جواب داده

چه تعظیم د خالی ورځ فرض کړے شولے وؤ په اَلْزَّيْنِ اخْتَلَفُوا

فِيهِ، باندې او هغه یهودیان وؤ، دا تعظیم په دین ابراهیم

عليه السلام کښ نه وؤ.

وَالْزَّيْنِ اخْتَلَفُوا فِيهِ، مطلب داده چه الله تعالی دوی له

اختیار ورکړو چه په هفته کښ یوه ورځ د تعظیم د پاره مقرر

کړی او ورسره یې او فرمائیل چه جمعه زما په نیز غوره ده.

نو لازم داده چه دوی خپله رضا د الله تعالی فرضا تابع کړیوے

لیکن دوی د سبت (خالی) ورځ غوره کړه او دوی او نصاری

پکښ مختلف شول - او نصاری په زمانه د قسطنطین کښ د

دوی په خلاف کښ د اتوار ورځ غوره کړه.

هُوَ أَعْلَمُ بِشَيْءٍ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ

ہو بہت پوچھ دے یہ ہفتہ چاچہ واوری دے لارے دہنہ نہ

وَهُوَ أَعْلَمُ بِالسُّهُتَيْنِ ۝ (۱۲۵)

او ہفتہ بہت پوچھ دے یہ ہدایت والو - او کہ

عَا قَبْتُمْ فَعَا قِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوْقِبْتُمْ

تاسو بدالہ اخلیٰ نو بدالہ واخلیٰ یہ مقدار دے تکلیف درکھے شوی

بِهِ وَلَكِنْ صَبِرْ لِّمَ لَهُمْ

ستاسو، او کہ تاسو صبر اوکرو نو دا

۱۲۵۔۔ یہ دے آیت کہیں تیزی ورکوی یہ دعوت کولو باندے او تو
آخر دے سورت پورے دے ہفتہ پنچہ ادا بے ذکر کری دی۔ پدے
آیت او دینہ بعد کہیں امر دے دعوت دے یہ ادع سرہ او
تخصیص دے مقصد دے دعوت دے او طریقہ دے دعوت او نتیجہ
دے دعوت او حکم دے مصائب دے دعوت ذکر کرے شوی دی او مقصد
دے دعوت رالی سبیل ریک، دے مراد دے دینہ توحید او نور
عقائد دی چہ پدے سورت کہیں ذکر شول، او طریقہ دے دعوت
دادہ اول اثبات دے مدعی رد مسئلے) یہ پاخہ او یقینی دلیلونو
سرہ او دینہ الحکمۃ، وائی حکمہ چہ حکمت یہ معنی دے اتقان دے علم
او دے عمل دے او دے حکمت تفصیل یہ سورۃ اسراء سورت کہیں
ذکر شوی پدے نو مراد دے دینہ قرآن او حدیث صحیح دے۔ تو دا
اشارہ دے ہفتہ عقلی دلیلونو او نقلی تہ چہ یہ دے سورت کہیں ذکر
شوی دی دویم ترغیب مدعی تہ یہ ذکر دے بشارتونو او انعاماتو
او تخویفاتو او زجرونو سرہ دے او دینہ المؤمنین عظمیٰ الحسنة، وائی
او دریم جواب دے شبہاتو دے یہ نرمہ طریقہ او لہجہ سرہ او یہ
دے جوابونو کہیں دے مخاطب چپ کول دی حکمہ بے ہفتہ ذکر کرے
یہ وَجَادِلْهُمْ يَاتِيهِمْ الْحَسَنُ، سرہ۔

خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَاصْبِرْ وَمَا

صبر بنہ دے دپار د صبر نا کو خلقو۔ او صبر کوہ۔ او نہ دے

صَبْرُكَ إِلَّا بِاللهِ وَلَا تَحْزَنْ

صبر ستا مگر یہ مدد د الله تعالیٰ سرہ دے او مہ غمزن کبرہ

عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ

یہ دوی باندے او مہ کبرہ یہ تنگسبیا کنس

مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٣٧﴾ إِنَّ اللَّهَ

دھے نہ چہ دوی خہ چلو نہ جو روی۔ یقینا الله تعالیٰ خاص

اور ان ربک ہو اعلم، سرہ اشارہ دہ چہ ستاسو یہ ذمہ
دعوت کول دی او ہدایت د الله تعالیٰ پہ اختیار کنس دے او دا
اشارہ دہ نتیجہ د دعوت تہ۔

۱۳۶:- یہ دے کنس اشارہ دہ مصائبو د دعوت تہ او دھے
علاج پہ دویہ طریقو سرہ دے اول معاقبہ ریعنی بدل
اخستل) پہ مثل سرہ، او دویم صبر کول او دویمہ طریقہ
غورہ دہ۔

۱۳۷:- پہ دیکش بیان د درے ادا بودے دعوت کوونکی دپارہ۔
اول ادب و اصبر، تیر شوی آیت کنس اختیار و د معاقبہ او د
صبر کولو او پہ دے آیت کنس تعین د صبر دے وجہ د دے دادہ
چہ ہھے آیت کنس خطاب و د عام داعیانو تہ او دے آیت کنس
مخاطب دے امیر د داعیانو چہ اول د بتولونہ نبی صلی اللہ
علیہ وسلم دے بیا د ہھے ثائبان دی۔ او د دواہرہ پہ حال کنس
فرق پکار دے۔

او دویم ادب، وَلَا تَحْزَنْ، مراد د دینہ منع دہ د اظہار د
غم او افسوس نہ پدا سے طریقہ سرہ چہ د نورکار نہ غافل شی
او دریم ادب، وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ، مراد د دینہ غم او بے صبری کول دی۔

مَعِ الْكَافِرِينَ الشَّقَوَاءَ وَالَّذِينَ

ملنگرے دے رپہ امداد کولی دہغہ چاچہ تقویٰ لری (خان پیم کوی) او دہغہ

هُم مُّحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

کسانو چہ خاشرہ کارونہ کوی۔

۱۲۸۔۔ یہ دے آیت کیش بشارت دے داعی تہ یہ معیت خاصہ دے اللہ تعالیٰ سرہ چہ ہغہ نصرت کول دی لیکن یہ دوو شرطونو سرہ دے پارہ دے داعی، یو تقویٰ او دویم احسان او احسان یہ معنی دے اخلاص دے۔

تقویٰ نہ مراد عقیدہ دے توحید دے او دے شرک نہ ہیج کیدل او دے محسنون نہ مراد اعمال صالحہ دی یا دے تقویٰ نہ مراد ترک دے منہیاتو دے او دے محسنون نہ مراد حمل دے طاعاتو دے۔
 فائدہ:- مرم بن حبان رضی اللہ عنہ تہ یہ وخت دے خنکدن کیش اوئیلے شول چہ موتیر تہ وصیت اوکریہ نو ہغہ اوئیل زہ تاسو تہ وصیت کوم یہ آخری آیتونو دے سورۃ النحل سرہ۔

تمت بخیر سورۃ النحل

سورۃ بنی اسرائیل مکیہ
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ آیاتھا ۱۱۱ رکوعاۃھا ۱۲

خاص پہ نوم ذالہ تعالیٰ امداد خواہ وہ پہ شروع کو لو کہیں چاہے رحمن اور رحیم دے

سُبْحٰنَ الذِّیْ اَسْرٰی یَعْقِبُہٗ

پاک دہ اللہ تعالیٰ لڑے رد ہر قسم شرک اور عیب و توثیہ داسے ذات کچھ ہوئے تلو بندہ خپل

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سورۃ بنی اسرائیل

سورۃ بنی اسرائیل اوہل نوم یے اسراء اوہل سورۃ سبحان دے
ربط :- دے سورۃ النحل سرہ دادے چہ سورۃ النحل
کہیں رد وڈ پہ استدلال دے مشرکانو باندے سرہ دے تحویف دے
عذاب نہ نو پہ دے سورۃ کہیں ذکر کوی اسباب دے عذاب دا
رنگ دے سورۃ النحل پہ آخر کہیں پہ طریقہ دے دعوت کہیں لفظ دے
حکمت ذکر دے نو پہ دے سورۃ کہیں دے حکمت تفسیر دے
دارنگ سورۃ النحل کہیں ذکر دے شفاء و پیرہ عسل کہیں دلستہ دے
شفاء دے پیرہ قرآن ذکر کوی ۔

دعوی :- دعوی دے سورۃ دادہ ، ذکر دے خاور اسباب دے عذاب
دے پیرہ دے تحذیر ، سرہ دے طریقہ دے دفع کولو دے عذاب نہ ۔
سبب اول انکار دے دے توحید نہ ۔
او دے اثبات دے توحید دے پیرہ خاور طریقہ دی ۔

اولہ طریقہ :- رد پہ اقسامو دے شرک او پہ مشرکینو باندے
دیارس کرتہ ۔

دویمہ طریقہ :- ذکر کول دے دیارس اسما و حسنٰ ذالہ تعالیٰ ۔
دریمہ طریقہ :- عقلی دلائل او آیت و حییہ یعنی معجزات ۔
خاورمہ طریقہ :- ذکر دے دعوی دے توحید سپر کرتہ او دے سبب
اول نمونہ یے بنی اسرائیل ذکر کول دی ۔

دویم سبب انکار دے معجزات او آیات الہیہ نہ او دے ہف مثال پہ

لَبَّاءُ مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

پہ ہجرہ د شیعہ کتب د مسجد حرام نہ

شود او پہ واقعہ د آدم علیہ السلام او ابلیس سرہ ۔
 سبب دریم و بستر د رسولانو د وطن نہ او د هغه مثال پہ ہجرت
 د محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سرہ ۔
 سبب خورم استہزاء کول پہ رسولانو پورے او د دے مثال
 پہ واقعہ د موسیٰ علیہ السلام او د فرعون سرہ ۔
 خلاصہ د دے سورت :- د اسورت تقسیم دے خاور و حصوتہ
 او پہ ہرہ حصہ کتب یے یو یو سبب ذکر کرے دے ۔
 اولہ حصہ تر ۵۵ پورے دہ او پہ دے کتب اول ذکر دے
 د دعوے د توحید او اثبات د هغه پہ معجزہ د اسراء سرہ
 او پہ دلیل عقلی سرہ پہ ۱۰ کتب ، بیا دلیل نقلی د کتاب د
 موسیٰ علیہ السلام نہ پہ ۱۰ کتب ، بیا ترغیب توحید تہ پہ
 ۱۰ کتب ، بیا ذکر د نمونے د عذاب پہ حال د بنی اسرائیلو
 سرہ د ۱۰ آیت نہ تر ۵۵ آیت پورے ، بیا معجزہ د قرآن
 د پاره د اثبات د توحید او تخویف او بشارت ۱۰ ، ۱۱ آیتونو
 کتب ، بیا زجر اول پہ طلب کولو د شر سرہ پہ ۱۰ آیت کتب
 بیا دلیل عقلی ۱۰ آیت کتب ۔ بیا تخویف اخروی ۱۰ ، ۱۱ ،
 آیتونو کتب ، بیا ذکر د حکمت د ارسال رسل ۱۰ آیت کتب ۔ بیا
 تخویف دنیوی ۱۰ آیت کتب او د هغه نمونہ ۱۰ آیت کتب ، او
 تخویف اخروی ۱۰ آیت کتب ، بیا بشارت ۱۰ ، ۱۱ ، ۱۲ آیتونو
 کتب ۔ بیا د عذاب د دفع کولو د پاره دے امور یے ذکر کسری
 دی ۔ اول د شرک نہ ۱۰ کتب کیدل ۱۰ ، ۱۱ ، ۱۲ آیتونو کتب ۔
 دویم احسان د مخلوق سرہ د ۱۰ نہ تر ۵۵ پورے ۔
 دریم عدل کول او د ظلمونو نہ ۱۰ کتب کیدل او هغه لس امور
 یے ذکر کرے دی ۔
 بیا دویم زجر پہ شرک بالملائکہ سرہ ۱۰ آیت کتب ۔ او

استعمالوی یعنی ہوتے واقعے تہ اسراء ہم وائی او معراج
ہم وائی -

او پہ قرآن کتب پہ لے آیت کتب تر مسجد اقصی پورے د اسراء
واقعہ دہ او پہ سورۃ نجم کتب د آسمانوں تو معراج ذکر کرے
شولے دے - او دارنگ روایت کوونکی د حدیث د معراج
خلور خلویست صحابہ کرام دی نو دا حدیث متواتر دے داسے
ابن کثیر او قرطبی ذکر کریدی - نو معلومہ شوہ چہ واقعہ د
معراج پہ دلیل قطعی سرہ ثابت دہ ، او دارنگ د مسلمانانو
پہ دے باندے اجماع دہ نو معلومہ شوہ چہ انکار کوونکی د
دینہ زندیق او ملحد دی دارنگ ابن کثیر ہم دا حکم ذکر کرے
دے -

او دا معراج د بیداری پہ حال کتب پہ بدن او پہ روح دواہو
سرہ شولے دے او پہ دے باندے اجماع دامت دہ - او امام
بیہقی ثابت کریدہ چہ اسراء او معراج دواہہ پہ یوہ شبہ
کتب شویدی اول اسراء دہ تر مسجد اقصی پورے بیا
معراج د آسمانوں دے دویم قول د دے پہ عکس سرہ
دے لیکن اول قول غورہ دے -

د یوحنا شبہاتو جوابات :

اول شبہ دادہ چہ پہ حدیث د بخاری جلد ۱۱۲ کتب پہ روایت
د انس بن مالک رضی اللہ عنہ سرہ دا الفاظ راغلی دی چہ
د رفاستقیظ و هو فی المسجد الحرام) د دینہ معلومیہ چہ
دا معراج پہ خوب کتب وؤ ؟

جواب :- دا حدیث پہ روایت د شریک بن عبد اللہ سرہ
دے او پہ شریک باندے تہذیب التہذیب جلد ۱ ص ۳۳۸
کتب کلام دے چہ دے قوی نہ دے - دے بہ دیر خطا
کیدلو او دے د تقدیر نہ متکروؤ - او امام نووی پہ شرح
د مسلم کتب د قاضی عیاض پہ حوالہ سرہ وثیلی دی چہ د
شریک پہ روایت کتب او هام دی او امام بخاری نور روایات پہ

غیر ذکر روایت د شریک نہ ذکر کریدی او پہ ہفتے کتب دا الفاظ
نشہ دے ۔

دویمہ شبہ :- امام بیہقی پہ دلائل النبوة کتب حدیث د
ابن مسعود رضی اللہ عنہ ذکر کرے دے او د ہفتے نہ معلوم میری
چہ دا خوب واقعہ دہ ؟ جواب دا دے چہ پہ دے سند کتب ابو
ہارون عیدی راوی دے او ابن کثیر و ثیلی دی چہ دا راوی
بے اعتبار و ژ ۔ او اکذب من فرعون یے ورتہ و ثیلی دی ۔
دریمہ شبہ دادہ :- حدیث د عائشہ رضی اللہ عنہا چہ ابن جریر
راوی دے پہ ہفتے کتب تصریح دہ چہ دا واقعہ روحانی دہ ؟
جواب دادے چہ دے روایت پہ سند کتب یو راوی محمد بن
حمید دے او میزان الاعتدال جلد ۷ ص ۲۸۸ کتب پہ ہفتہ باندے
جرح کرے شوع دہ ردی المذہب او کتاب ورتہ و ثیلی شوی
دی ۔ او بل راوی محمد بن اسحاق دے او پہ ہفتہ باندے دیر
اصحاب الجرح والتعدیل کلام کرے دے چہ پہ حدیث کتب کتاب
او دجال و ژ او عنہ دہفتہ پہ اتفاق سرہ قبولہ نہ دہ او د
دے حدیث بنکارہ دلیل دضعف بلکہ دوضع دادے چہ عائشہ
صدیقہ رضی اللہ عنہا ہفتہ وخت دیرہ ویرہ وہ د رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم سرہ یے نکاح شوع نہ وہ ۔

خاورمہ شبہ :- ابن جریر حدیث د معاویہ رضی اللہ عنہ نہ نقل
کرے دے چہ ہفتہ بہ واقعہ د معراج تہ رؤیا صالحہ
صادقہ و ثیل ؟

جواب دادے چہ پہ دے سند کتب ہم ہفتہ دہ راویان دی
چہ پہ ہفتہ باندے حدیث د عائشہ رضی اللہ عنہا کتب کلام
تیر شو ۔

دویم جواب دادے چہ لفظ د رؤیا صریح نہ دے پہ خوب
لیدلو کتب او دا بحث بہ انشاء اللہ پہ تفسیر د لفظ رؤیا
دے سورت مت کتب راشی ۔

پنجمہ شبہ :- پہ دہفتہ کتب د انبیاء و علیہم السلام سرہ

ملاقات شوئے دے او هغوی سره خبرے کرے شوی دی او
مونج ٿے هم کرے دے او موسیٰ علیه السلام د تخفیف د
مونحو نو د پاره رسول الله صلی الله علیه وسلم بار بار واپس
الله تعالیٰ ته لیبرے وؤ۔

دا ٻول دلالت کوی چه پیغمبران پس د وفات ته هم ژوند
دنیوی لری او خبرے او عبادات وغیره کولے شی؟
جواب دادے چه واقعه د معراج معجزه ده او عالم مثال
دے په هغه کین ٻول ارواح د انبیاء علیهم السلام رسول
الله صلی الله علیه وسلم ته ممثل کرے شوی وؤ، سوا
د عیسیٰ علیه السلام نه چه د هغه ژوند حقیقی وؤ۔ او د دے
دلیل هغه حدیث دے چه رمثلت لی الانبیاء بیضاوی خازن
وغیره ذکر کرے دے۔

او دارنگ ملا علی قاری په مرقات شرح مشکوٰۃ کین دیر
کرته تصریح کرے ده چه ارواح ممثل کرے شوی وؤ او
هغه په جلد ۱۱ او صفحات ۲۲، ۲۳، ۲۴ او ۲۵ کین ذکر
کری دی او فتح الملهم شرح مسلم جلد ۱ ص ۳۱۵ کین
وټیلی دی چه د هیچا نه نقل نشته چه انبیاء علیهم السلام
په دغه شپه کین د قبرونو نه آسمانونو ته نقل شوی وؤ،
او دارنگ په صحیح احادیثو سره ثابت ده چه په دغه شپه
اولاد د آدم علیه السلام هغه خپل ټپی طرف او کینر طرفته
لیدلے وؤ او دارنگ یل حدیث کین هغه واعظان د دے
امت چه بے عمله دی هغه ټی په جهنم کین لیدلی وؤ او حال
دا چه هغوی تر دغه وخت پورے پیدا شوی هم نه وؤ نو
دا ٻول ممثلات وؤ۔

په دے آیت کین لفظ د یَعْبُدُ، دلیل دے چه د رسول
صلی الله علیه وسلم بدن او روح په دواړو سره معراج
کرے شوی دے او بله اشاره ده چه د هغه لوی مقام د

وَالَّتَيْنَا مَوْسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا

اور کرے وڈ موسیٰ (علیہ السلام) تہ کتاب او کر خولے وڈ مونہ ہنہ

هَدَىٰ لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ۖ

مدایت دینہ د بنی اسرائیلو چہ مد

تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكِيلًا ۖ

نیٹ سوا زمانہ کار ساز ۔

ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۖ

اے اولاد دہنہ چاچہ مونہ سوارہ کری وڈ د نوح علیہ السلام

إِنَّكَ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ۖ

یقیناً ہنہ وڈ بندہ شکر گزار ۔

عبدیت وڈ او لفظ دَلِيلًا، نکرہ دہ، دلالت کوی چہ دُشپہ
پہ لبرہ حصہ کنس یے بوتلے وڈ ۔

س۔ پہ دے آیت کنس دلیل نقلی دے د کتاب د موسیٰ علیہ
السلام، چہ ہنہ کتاب ہم د توحید د پارہ نازل کرے شو یوڈ۔
او د تورات خلاصہ پہ دے آیت کنس ذکر کرے شوے دہ
ہنہ دادہ چہ د اللہ تعالیٰ نہ سوا بل خوک ذمہ وار او کار ساز
مہ جوہروٹی او داسے پہ سورۃ مزمل آیت س۔ کنس ہم ذکر
دی ۔ او دا مقصد دے پہ معنی د سبھان کنس ۔

س۔ پہ دے آیت کنس ترغیب دے د توحید منلو تہ پہ دوڈ
طریقو سرہ۔ اول داچہ مایہ تاسوا انعام کرے چہ ستا سونیکونہ
ے د نوح علیہ السلام سرہ پہ کبئی بیج کری وڈ۔ او دویم دا
چہ ستا سو پلار (نوح علیہ السلام) توحید والا وڈ او توحید
بیا نوؤنکے وڈ۔ او دا معنی د شکوراً دہ نوولے د خپل تیکونو
نہ مخالفت کوی او د ذُرِّيَّةَ، نہ مخکنس لفظ د یا او پہ آخر د
آیت کنس لفظ اشکروا پت دے ۔

وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ

او فیصلہ اور وے وہ مونہ بنی اسرائیلو ته

فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ

پہ کتاب کیں خامخا فساد پہ کوئی پہ زمکہ کیں

مَرَّتَيْنِ وَلِتَعْلَنَ عَلَوًا كَبِيرًا ۝

دوہ کرتہ او لوئی بہ کوئی تاسو لوئی دیرہ -

مک :- ہر کہہ چہ تیر شوی آیاتونو کیں مسئلہ د توحید جے پہ
دیلونو سرہ ثابتہ کرہ نو اوس حال د بنی اسرائیلو ذکر کوی
چہ ہر کہہ دوی دے مسئلہ د توحید تہ دوہ کرتہ مخالفت او کرو
نو د اللہ تعالیٰ د طرف نہ پہ دوی باندے ظالمان بادشاہان
مسلط کرے شول او دا د اللہ تعالیٰ عذاب دنیوی دے پہ سبب
د انکار د توحید سرہ چہ پہ خلقو باندے راختی - اوس ہم دا
عبرت دے چہ تن زمانہ کیں ہم د اسلام پہ دعویٰ کوڈنگو
باندے ظالمان بادشاہان مسلط دی یا د دشمن پہ مقابلہ کیں
کمزوری دی دا دے وجہ نہ چہ پہ عقید و کیں صحیح توحید
نشتہ بلکہ پہ ہر قسم شرکیا تو او نور و ظلمونو کیں اختہ
شوی دی ہاں لبرکسان بہ وی د قیامت تر نزدیک پورے چہ
ہغوی بہ پہ توحید باندے کلک او مضبوط وی پہ سبب د
حدیث د لا تنال طائفۃ من امتی سرہ پہ قَضَيْنَا ، کیں
اشارہ دہ چہ دا پہ تورات کیں پہ طریقہ د پیشگوئی سرہ ذکر
دہ نکہ زمونہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم د دیروفتنو او ملاحمویشگوئی
کری دی او ہغہ رشتیا دی ۔

لَتُفْسِدُنَّ ، مراد د فساد تہ مخالفت کول دی د شریعت د موسیٰ علیہ
السلام تہ او بیا د شریعت د عیسیٰ علیہ السلام تہ پہ شرک کولو سرہ
یعنی د موسیٰ علیہ السلام تہ روستو دوی د الیاس علیہ السلام
او د عزیر علیہ السلام زمانہ کیں پہ شرک کیں اختہ شول او

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهِمَا بَعَثْنَا

نور مکملہ چہ راغلہ نیتہ (وعدہ) داول فساد دہفہ دوار ونہ نور اولیہول مونہ

عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولِي بَاسٍ

پہ تاسو باندے بندگان ز مونہ چہ دیر سخت

شَرِيْرٍ فَجَاسُوا خِلْدَ الدِّيَارِ ط

جنگ والاوڈ نور نونتل پہ مینج د کورو نو کیں،

وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ۝ شَمَّ

او دا وک وعدہ پورہ کرے شولے - بیا

دا رنگ پس د رفح د عیسیٰ علیہ السلام نہ دوی عیسیٰ علیہ السلام د اللہ تعالیٰ سرہ شریک کرو او ہفہ تہ یے د اللہ تعالیٰ خوئے او ٹیلو او دارنگ پہ دوارو زمانو کیں احبار او رہبان یے د اللہ تعالیٰ سرہ شریک کرل او قبورو د انبیاء او د بزرگانو نہ یے مساجد جوہ کرل نو دیتہ فساد وائی -
وَلْتَعْلُنَّ، پہ دے کیں اشارہ دہ نور و ظلمونو او معاصی او بدعاتو تہ او تعدی کول پہ حقوق العباد کیں او دا پہ دوی کیں پہ کثرت سرہ بشکارہ شول د دے وچ نہ یے عُلُوًّا کِبَرًا، او ٹیل -

۱۔ پہ دے آیت کیں عِبَادًا لَّنَا، نہ مراد جالوت او د ہفہ ملگری دی او د ہغوی واقعہ پہ سورۃ بقرہ کیں تیرہ شویدہ -
فَجَاسُوا، مراد د دینہ د کورو نو تالاشی کول او د ہفہ بے عزتی کول او د ہفہ نہ خلق شرل دی او لفظ د لَنَّا کیں لام د ملکیت د پارہ دے یعنی دغہ بندگان اگرچہ ظالمان وڈ خو ہغوی ہم پہ اختیار او تصرف د اللہ تعالیٰ کیں وڈ -

رَدَدْنَا لَكُمْ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ

واپس در کمره موثر تاسو ته غلبه په مغوی باندے

وَأَمَّا دَنُوكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ

او زیات کړل موثر ستاسو مالونه او خامن

وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ④

او جوړ کړئ موثر تاسو دیرے دے والا -

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ

راوئیل موثر که تاسو په توحید باندے کلک شوئ نوافنده مو دخپل خان دپاره ده

وَأِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا

او که تاسو بد کوئ نو داپه خاص وی ستاسو په نفسو نو پورے ، نو کله

جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءَ

چه راخله نیته دروستنی فساد مقرر کړل موثر په تاسو ظالمان چه ولان وچار کړی

وَجُؤْهُكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ

مغونه ستاسو اوچه داخل شی مسجدونو ته

كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ

لکه څه داخل شوے وؤ اول ځل

۱- اشاره ده هغه واقعے ته چه سورة بقره کس تیره شویده
چه داؤد علیه السلام جالوت لره قتل کړو الله تعالی بنی اسرائیلو
لره فتحه ورکړه او د دوی نسل یی هم زیات کړو په سبب
د واپس کیدلو د دوی توحید او اطاعت ته -

وَلِيَسْتَبِيرُوا مَا عَلُوا تَشْبِيرًا ④

او چہ تئس تئس کری ہفتہ خہ چہ وس یے برشی پورہ تئس تئس کول۔

عَلَىٰ رَبِّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ

تزدے دہ چہ رب ستاسو رسم اوکری پہ تاسو باندے

وَأِنْ عُدُّ شِمْرَ عَدُنَا وَجَعَلْنَا

او کہ تاسو اوکر عید لی رفساد تہ او بہ کر شو موہو ستاسو سزاتہ او مقرر کریں

م۔ د احسان نہ مراد دادے کہ تاسو پہ توحید باندے کلک پاتے
شوین نو داستاسو فائدہ دہ۔

فَلَهَا، معنی دادہ چہ سزا دے بدی دے نفس لہہ خاص دہ
لام دپارہ د تخصیص دے دپارہ د نفع نہ دے۔

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ، پس یکس اشارہ دہ چہ ہرکہ دوی د
عیسیٰ علیہ السلام د دین نہ مخالف شول او شرک یے اوکرو نو
قسطنطین بادشاہ او بخت نصر بادشاہ پہ دوی باندے مسلط شو۔

لِيَسُوْءًا وَجُؤْكُمْ، معنی دادہ چہ پہ تاسو باندے نور ظالمان ملکر
کرل نو عاقبت داشو چہ هغوی داسے ظلموتہ اوکرل چہ ستاسو
مخونہ یے وران کرل۔ یا د وجوہ نہ مراد سرداران او مشران
دی چہ هغوی یے ذلیل کرل۔

وَلِيَدَّخُلُوا، نہ مراد داخلیدل دی مسجد تہ دپارہ د شرک
کولو او دپارہ د خرابولو د هغے۔

لفظ د تَشْبِيرًا، کس اشارہ دہ چہ ددوی فساد د مخکنو پہ
نسبت باندے دیروؤ۔ شکہ چہ مفعول مطلق او د یاب تفعیل
نہ دے پہ دیر تاکید او کثرت باندے دلالت کوی۔

جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ①

جہنم د کافرانو د پاره جیل خانہ ۔

إِنَّ هَذِهِ الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي

یقیناً دا قرآن خود نہ کوی د ہنہ لارے

هُوَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ

چہ ہنہ نیغہ دہ او زیوے ورکوی مؤمنانو تہ

الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ

ہنہ کسان چہ عملونہ کوی برابر د سنت سرہ یقیناً

لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ② وَأَنَّ الَّذِينَ

دوی لہہ ثواب لوے دے ۔ او یقیناً ہنہ خلق

لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ اَعْتَدْنَا

چہ ایمان نہ لری پہ آخرت باندے تیار کرے دے موتی

۱۔ پہ دے آیت کنس پہ لفظ دَ يَرْحَمُكُمْ، کنس اشارہ دہ بعثت دَ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ ۔

وَأَنَّ عُدُنَا، پہ دیکنن اشارہ دہ چہ ہرکلہ دوی د آخری رسول نہ مخالفت او کرو نو نبی صلی اللہ علیہ وسلم بنو نضیر او شہل او بنو قریظہ ئے اکثر او وژل، او بیا د عمر رضی اللہ عنہ زمانہ کنس ئے د جزیرۃ العرب نہ ہم او شہل ۔

حَصِيرًا، د حصر نہ دے پہ معنی د راگیرو لو سرہ نوجہنم کنس پہ دا کافران راگیرشی بل طرف تہ نرینہ وتلے نشی ۔

۲۔ دا آیت تعلق لری د دعوی د توحید سرہ چہ سبحن دہ، چہ دا مسئلہ د دے کتاب دہ نو دا دلیل وحی دے یا متعلق دے دَ يَرْحَمُكُمْ سرہ حکمہ چہ مراد د رحمت نہ بعثت د آخری نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے سرہ د انزال قرآن نہ نو

لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝۱۰ وَبَدَأَ

دوی لره عذاب دردناک - او خواہی

الْإِنْسَانَ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ط

انسان بدای لره پشان د غوختلو د خیر ،

وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ۝۱۱ وَجَعَلْنَا

او دے انسان تلوار کندے - او کوشولے دی مونہ

السَّيْلَ وَالنَّهَارَ ابْتَيْنَ فَمَحْوُوكَا

شیہ او رخ دودہ دلیونہ د توحید نو کہہ کریدہ مونہ

اوس ترغیب ورکوی قرآن ته د پاره د بچ کیدلو د ذلت او د عذاب نه - او ترغیب دے بنی اسرائیل او عامو انسانو لره قرآن ته او د قرآن حکمت د نزول یے ذکر کړے دے چه دا هدايت او بشارت او انذار دے -

وَأَنَّ الْكَافِرِينَ ، نه مخکې یُنذر یا یُخبر پت مراد دے او دا دواړه حکمتونه تفصیلاً د سورة كهف په اول کښ ذکر کړے شوی دی -

لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ، اشاره ده چه سبب د فساداتو او ظلمونو کولو انکار دے د آخرت نه -

ملا - په دے آیت کښ زجر دے په استعجال د عذاب سره یعنی د قرآن ته هدايت اخستل پکار دی او د دغه نعمت شکر ضروری دے - لیکن د هغه په مقابله کښ دوی دُعَاءِ شَرِّ شروع کړله لکه په سورة الانفال ۳۱ آیت کښ - دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ، لکه په سورة حم سجده ۳۱ کښ او سورة روم ۳۱ کښ -

وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ، یعنی فطری طور سره انسان په هر کار کښ تلوار کوی لکه سورة الانبیا ۳۱ کښ یا دا معنی ده چه

آيَةُ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ

نَحْنَهُ دَ شَيْءٍ اَوْ کَرُخُو لے دہ مونبر نَحْنَهُ دَ وَرِخُ

مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّنْ

رَبِّهَا وَالْا دَ پَارہ دے چہ طلب کری فضل دَ

رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ

رَبِّ دَ طَرَفِ تہ اودے دَ پَارہ چہ او پیرنی شمار دَ کھوتو

وَالْحِسَابِ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ

اَوْ حَسَابِ لَرہ ، اَوْ مَرَرِ ضروری شے واضح کریں لے مونبر

تَفْصِيلًا ۱۳ وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلَزَمْنَاهُ

پہ پورہ وضاحت سرہ - اَوْ مَرَرِ انسان سرہ لازم کریں لے مونبر

انسان دنیا فانی غورہ کوی چہ عاجلہ دہ پہ آخرت باندے چہ اجلہ دہ۔

مطلب:- دا دلیل عقلی متعلق دے دے دعوے دے توحید سرہ اوجردے چہ انسان عجلت کوی لیکن پکار دی چہ پہ دے آیتوں اور لیل و نهار کتب فکر او کری۔ دارنگ قرآن چہ روحانی نعمت دے دے دے نہ روستو دنیوی بدنی نعمتوںہ ذکر کوی دے دے دے پَارہ چہ داخلق دے دے شکر ادا کری۔

آيَتَيْنِ، یعنی شپہ او ورخ دَ اللہ تعالیٰ دَ قدرت او دَ توحید دواہ دلیلوتہ دی۔

او آيَةُ اللَّيْلِ او آيَةُ النَّهَارِ کتب اضافت بیانہ دے یا مراد آیتین تہ شمس و قمر دی او تقدیر دَ آیت دادے روجعلنا لیل و النهار آیتین، یعنی پیدا کری مونبر دَ شپہ او دَ ورخ لپَارہ دواہ علامتوںہ جدا جدا نوپہ اولہ توجیہ باندے دَ محو تہ مراد تیَارہ دَ شپہ دہ او بنا پہ دویمہ توجیہ دَ محو تہ

طَائِرُهُ فِي عُنُقِهِ ۖ وَنُخْرِجُ لَهُ

عمل دھغہ پہ غاہہ دھغہ کنس اوراویہ پاسو دہ لہ

يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ

د قیامت پہ ورخ یو کتاب چہ مخاغ بہ شی ورسہ

مَنْشُورًا ۝۱۳۱ اِقْرَأْ كِتَابَكَ ۖ كَفَىٰ

خور اور۔ او لولہ کتاب خیل، پورہ دے

مراد تور داغ دے پہ سپورٹی کنس۔

لَتَبْتَغُوا، دا متعلق دے د شیے او ورخ دواہو سرہ خاکہ چہ
د ورخ فضل طلب کیہی پہ تجارت وغیرہ سرہ او د شیے ہم
فضل طلب کیہہ پہ عبادت کولو سرہ، یا دا متعلق دے صرف
د آیہ التہار سرہ او متعلق د شیے پت دے لکہ پہ سورۃ قصص
سے کنس پہ دے آیت کنس دلیل دے چہ حساب کول پہ نمر
سرہ جائز دی۔ لیکن پہ ہلال سرہ حساب کول فرض کفاہی دی۔
وَالْحِسَابُ دَ دینہ مراد حساب د ورخو او دھفتو او د میاشتو دے،
او فَصْلًا تَفْصِيلًا، داسے دی لکہ تبیان لکل شی، مرا تربتہ
ضروریات د دین دی یا مراد د دینہ دا دے چہ شپہ او ورخ
او نمر سپورٹی مونہ جدا جدا کپری دی۔

۱۳۱۔ پہ دے کنس تخویف اخروی دے۔ وَكُلُّ اِنْسَانٍ اَلَزَمًا
طَائِرُهُ، او طائر پہ معنی د عمل سرہ دے کہ خیروی او کہ شر
وی کہ د شیے کوی یا د ورخ نو د مخکنس آیت سرہ ربط راغے۔
یعنی ہر انسان مکلف سرہ ہغہ عمل دے چہ کپے یے وی نو
د دہ پہ غاہہ دے یعنی دہ لہ پہ دھغہ جزاء سزا ضرور
ورکولے کیہے شی، یا طائر پہ معنی د قسمت دی یعنی سعادت
او شقاوت۔ یعنی د تقدیر پہ وجہ سرہ ہر انسان سر سعادت
یا شقاوت لازم دے۔

او فِي عُنُقِهِ، پہ عربی کنس ذکر کیہی د پارہ د لزوم او د ذمہ داری۔

بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ۝۱۴

ستا نفس تن ورخ یہ تاجکدے حساب کو ونگے ۔

مَنْ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي

چا چہ ہدایت او موندلو نو یقینا ہدایت ہے او موندلو

لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا

دپارہ دُخان خیل او خوک چہ بے لارے شو نو یقینا

يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ

بے لارے کیڑی وہال یہ ہغہ یادے وی، اونشی پورتنہ کوئے ہیٹ پیتی والا

وَزُرًا أُخْرَىٰ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ

پیٹہ د بیل چا ، او مونرتہ یو عذاب ور کو ونگی

حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا ۝۱۵ وَإِذَا أَرَدْنَا

تردے پورے چہ اولیرو رسول ۔ او کلہ چہ او غوارو مونرتہ

کِتَابًا يُلْقَاهُ مَشْهُورًا، مراد دِ دینہ عملنامہ دہ چہ پانرے اہول نہ غواری پخپلہ یہ غور اور وی۔

سُكَّ - د اہم تخویف کنس داخل دے او مطلب دا دے کہ ای وی او کہ لوستونکی وی لیکن خیل کتاب د اعمالو یہ پخپلہ اولوی او داسے یہ سورۃ القیامہ سُكَّ آیت کنس ہم دی۔ د اَقْرَأَ، تہ مخکنس لفظ د یُقَال پتہ دے۔

۱۵۔ یہ دے کنس اشار د عملونو رد ہغہ عملونو چہ یہ عملنامہ کنس لیکلے شویدی) او نتیجہ د حساب ذکر کوی چہ ہرکس د خیل عملنامہ نتیجہ د خیر یا د شر بہ او موئی، یہ بیل چا باندے بوج نشی راتلے۔

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ، دارد دے یہ ہغہ چا باندے چہ عمل کوی او وائی چہ ماتہ فلانی وٹیلے دی ازار گناہ بہ ہغہ

أَنْ تَهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا

چہ مہلک کرے یوکلے نو حکم اوکرو عیش پرستو دھنہ کلی تہ (د توجیب)

فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ

نو نافرمانی اوکری پہ ہنہ کتب نو پورہ شی پہ ہغوی باندے فیصلہ دغا اپا

باندے وی ۔

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ، مراد د دینہ عذاب دنیوی دے چہ ہنہ موقوف دے پہ رسول لپیرو باندے یعنی خبر رسولو باندے اگرچہ پہ واسطہ د ثابت د رسول وی دارنگ پہ سورۃ ہود ۱۱۱ کتب او انعام ۱۱۱ کتب ذکر دی ۔ او دلیل دے پہ دے خبرہ باندے چہ چاتہ دعوت د حق نہ وی رسیدے نو ہنہ مستحق د عذاب تہ دے او ہرچہ عذاب اخروی دے نو بعض اہل علم و ثبلی دی او دا د امام ابوحنیفہ نہ ہم روایت دے چہ پہ باب د توحید او ایمان کتب صرف تنبیہ ضروری دہ ۔ او توحید حاصلیری پہ عقل سرہ او پہ داعی سرہ ، نو ہر کلہ چہ عقل پکتی وی او دعوت ورتہ تہ وی رسیدے نو ایمان او د توحید پہ بارہ کتب بہ ترینہ پیوس کیدے شی او اکثر محدثین و ثبلی دی چہ دا آیات او داسے نور آیا تو نہ عام شتہ دے چہ مراد یے دادے چہ پہ غیر د رسیدے د دعوت نہ عذاب اخروی ہم نہ ورکوی دا قول غورہ دے ۔ او پدے باندے د بخاری د یو حدیث سرہ اعتراض کیدیشی چہ پہ ہنہ کتب و ثبلی دی چہ د اور د پارہ بہ اللہ تعالیٰ پہ آخرت کتب نور خلق پیدا کری نو ہغوی تہ خود دعوت نہ دے کرے شوے او اور تہ بہ داخلیری ؟

د دے جواب تفسیر ابن کثیر ذکر کرے دے چہ دا پہ راوی باندے قلب راغلے دے پہ اصل کتب دا جملہ پہ بارہ د جنت کتب دہ ۔ او د جہنم پہ بارہ کتب خواصیح روایت کتب راغلی دی چہ اللہ تعالیٰ بہ پہ ہنہ کتب خیل قدم کیددی نو ہنہ بہ

فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ۝ وَكَمْ أَهْلَكْنَا

نو تباہ کړو مونږ هغوی لره په لوی تباہی سره - او ډیر هلاک کړیدی مونږ

مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ ط

پیری روستو د نوح علیه السلام نه،

وَكَفَى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ

او پوره دے ستا رب په گناهونو د بندگانو باندے

دک شی او دارنگ ابن کثیر د دے آیت د لاندے حکم د
اهل فتره او د اطفال المشرکین په تفصیل سره ذکر کړے
دے -

پدے آیت کیں تخویف دنیوی دے او دا تفصیل د تیر
شوی آیت دے یعنی هرکله چه الله تعالی اراده د اهلک د
یو قوم او کړی نو د رسولانو په واسطه سره د هغه مالدارانو ته
امر د توحید او طاعت او کړی لیکن هغوی مخالفت او کړی نو
عذاب پرے راشی، نو اشاره شوه چه هرڅه د الله تعالی په اراده
سره کیږی لیکن الله تعالی هغه له سبب هم جوړوی نو د
أَمَرْنَا مَعْنَى دَا شَوْهَ چِه أَمَرْنَا هُمْ بِالتَّوْحِيدِ وَالطَّاعَةِ -

یا أَمَرْنَا، معنی ډیرول دی یعنی ډیر کړو مونږ مالدارانو لره
یعنی د هغوی مالونه وغیره په طور د استدراج سره ډیر
شی خکه چه په ژبه د عربو کیں کله امر په معنی د کثر سره
راځی او دا د ابن عباس او ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت
دے او امام بخاری د امر بنو فلان معنی ډیر کړو مونږ فلان
قبیلے ذکر کړے ده -

فَدَمَّرْنَا هَا تَدْمِيرًا، تدمیر، اکثر په هغه کیں استعمالیږی چه
هلاکت په یو قوم باندے په یوځای راشی او تبیر عام دے
که لږ لږ عذاب وی او که په یوځای وی -

خَيْرًا أَبْصِيرُ ①۷ مَنْ كَانَ يُرِيدُ

خبردار لیدونکے ۔ ٹوک چہ خواہی دنیا رہہ بدلہ دے عمل

الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا

خپل نو درکھو مونہ ہفتہ لہہ پہ دے دنیا کنس

مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ

ٹھومرہ چہ او غوارو د چا دپارہ چہ مونہ او غوارو بیا

جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْطَلُّهَا

مقرر کرے دے مونہ ہفتہ دپار جہنم داخل بہ شہی ورتہ

مَنْ مَوْماً مَدَّ حَوْراً ①۸ وَمَنْ

بہ وٹیلے شوے لپٹے شوے او ٹوک چہ

۱۷۔ پہ دے آیت کنس تخویف دنیوی دے پہ ذکر ذاقوامو
مکن یوسرہ ۔

او مِنْ بَعْدِ نُوحٍ، لفظ ہے دے وچ نہ اوٹیلو چہ ذکر ذ
قوم نوح تہ پہ آیت کنس اشارہ تیرہ شوے دہ ۔

مِنْ بَعْدِ نُوحٍ کنس اشارہ دہ چہ ذ آدم علیہ السلام نہ تر
نوح علیہ السلام پورے خلق پہ توحید باندے وڈ دے وچ
نہ پہ ہغوی باندے عذاب تہ دے راغلے ۔

خَيْرًا، ہفتہ ذات چہ عالم وی د خیزونو پہ باطن او رازونو
باندے ۔

۱۸۔ پہ دے آیت کنس تخویف اخروی دے ہفتہ چالہ چہ
دین ذریعہ گر خوی دپارہ د دنیا او نہ قصد کوی پہ ہفتہ سرہ
رضا د اللہ تعالیٰ،

او مَا نَشَاءُ، دلیل دے چہ د انسان ہولے تمنا کانے نہ
حاصلیری ۔

أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا

غواہی آخرت او کوشش کوی مفعولہ

سَعَىٰهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ

کوشش دے مفعول مناسب او دے مؤمن وی نو دفعہ خلق

كَانَ سَعِيَّهُمْ مَّشْكُورًا ۝ ۱۹ ۝

دے دوی کوشش قبول کرے شوق دے او دھریو سرہ

ثُمَّ هَلُورَاءَ وَهَلُورَاءَ مِنْ

امداد کوڈ موہر دے دنیا پرستو سرہ او دے دیندارو سرہ دا دے

اولسَنَ شَرِيًّا، یہ دے کیں اشارہ دہ چہ ہر طلبکار دے دنیا
تہ ہم دنیا نہ حاصلیری ہر چہ دے اللہ تعالیٰ پہ مشیت او ارادے
باندے موقوف دی او دارنگ دے سورۃ شوریٰ پہ سنۃ آیت
کیں دی لیکن ہنہ مطلق مقید دے یہ سبب دے آیت
سرہ۔

مَنْ مُؤْمِنًا، ذم (بدی) و ثیلے شوق او ملا متہ کرے شوی تہ
و ثیلے شی۔

أَوْ مَدَّحُورًا، رتیلے شوقے شرلے شوقے۔ مذموم پہ نعمت دے
اللہ تعالیٰ کیں او مدحور پہ نعمت دے اللہ تعالیٰ کیں۔

۱۹۔۔۔ پدے آیت کیں بشارت دے۔ او سَعَىٰهَا، دے دینہ
مراد ہنہ عمل دے چہ دے سنت سرہ موافق وی دارنگ
ابن کثیر ذکر کرے دے دا آیت ذلیل دے یہ دے خبرہ چہ
دے عمل دے قبولیت دے پارہ دہ شرطوہ دی یو ایمان او دویم
عمل موافق وی دے سنت۔

مَشْكُورًا، قبول دے عمل دی پدا سے طریقہ چہ دے ہنہ برکات
پہ دنیا کیں بنکاریری او پہ آخرت کیں ہم۔

عَطَاءٌ رَّبِّكَ ط وَمَا كَانَ عَطَاءُ

بخشش دُرَب سَتَا تہ دے ، او تہ دے بخشش

رَّبِّكَ مَحْظُورًا ۲۰ أَنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا

دُرَب سَتَا بند کرے شولے ۔ اوکونہ چہ خہ رنگ غورہ والے وکرینا مونیا

بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ط وَلِلْآخِرَةِ

بعضو ددوی لہرہ یہ بعضو بانداے ، او خامنا آخرت

أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأكْبَرُ تَفْضِيلًا ۲۱

دیر لویو درجو والا دے او دیر لوی فضیلت والا دے ۔

ملا ۔ دا آیت د مخکنس دوارو آیتو نو سرہ متعلق دے او یہ دے کنش اشارہ دہ دے خبرے تہ چہ اللہ تعالیٰ د مشرکانو حاجتو نہ ہم پورہ کوی او د مؤمنانو ہم پورہ کوی ۔

عَطَاءُ رَّبِّكَ ، مراد د دے تہ عطاء دہ یہ دنیا کنش او دا مصداق د رحمانیت دے او پد یکنش رد دے یہ مشرکانو بانداے چہ دشرک کولو سرہ د هغوی حاجتو نہ پورہ کیری او هغوی دا یہ خپل حجت کنش پیش کوی ۔

ملا ۔ یہ دے آیت کنش ذکر دے د دے خبرے چہ عطاء د اللہ تعالیٰ یہ دنیا کنش یہ طریقہ د مساوات سرہ نہ دہ بلکه یہ طریقہ د فرق سرہ دہ ۔

وَلِلْآخِرَةِ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ ، پد یکنش اشارہ دہ چہ د دنیا ترقی طلب کول تہ دی پکار بلکه طلب د آخرت پکار دے ۔ او اکبر اسم تفضیل کنش اشارہ دہ چہ یہ دنیا کنش ہم تفاوت شتہ لیکن تفاوت د آخرت دیرزیات دے ۔

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

مه جوړه د الله تعالى سره حقدار د بندګۍ بل

فَتَقَعْدَ مِنْ مَّوْمًا مَخْنُوعًا ۚ

نو تاست به پاتې شي پر وييلې شولې شرمېدلې -

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا

او فيصله کړېده ستارب چه مه کوئ بندګۍ سوا د الله تعالى نه

إِلَٰهًا ۚ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ط

د بل چا او د مور او پلار سره خيکره کوئ،

۲۷- د دې آيت نه شروع کيږي ذکر د هغه دريو څيزو نوچه په هغه سره عذاب دفع کيږي او دا مور سبب د حصول د درجاتو د آخرت دی چه په لفظ د اکبر درجات کين ذکر شول - نو اول په هغه کين د شرک نه نه - بچ کيدل دی او پدېکين منع ده د شرک في الالهيت نه -
مَنْ مَّوْمًا، هغه چاته وييل کيږي چه د هغه بدئ او عيبونه وييل کيدل شي -

او مَخْنُوعًا، هغه چاته واق چه د ضرورت په وخت کين د هغه دوست او مددګار نه وي نو مشرک به په ورځ د قيامت پداسه حال کين شي چه نه يې الله تعالى مدد کوي او نه به يې خپل معبودان، دارنگ من موم به وي د طرف د بتګانو نه او مخدول به وي د طرف د الله تعالى نه -

او فَتَقَعْدَ، دلالت کوي چه دا حال به هميشه وي ځکه چه قعود دلالت کوي په مضبوط والي او دارنگ اشاره ده چه من موم او مخدول سړي د اوږدو لو طاقت نه لري نو مجبوراً به تاست وي.

إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ

کہ چرے اور سی ستا پہ ژوند کنیں بودا والی تہ

أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ

یو دے دواہو تہ یا دواہہ نو مہ واپہ

لَهُمَا أَقِ وَلَا تَنْهَرَهُمَا وَقُلْ

دوی تہ آق قدرے او زورنہ مہ کوہ دوی تہ او واپہ

لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ۲۳) وَخَفِضْ لَهُمَا

دوی تہ وینا ادب ناکہ او کوز کپہ دوی تہ

۲۳۔۔ پہ دے آیت کنیں اولاً رد دے دے شرک فی العبادات اوداعلت
دے دے تیر شوی آیت کنیں دے نہی دپارہ ۔

وَيَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِحْسَانًا ، دے دے محالے تہ دویم امر دے دے پارہ دے
دفع دے عذاب چہ ہذا احسان کول دی دے مخلوق دے اللہ تعالیٰ سرہ
او پہ دے آیت کنیں درے ادب ذکر دی دہ نواہی او یو امر او
احسان دے والد بنویے دے توحید دے اللہ تعالیٰ سرہ متصل ذکر کرے
دے دلتہ او پہ سورۃ بقرہ ۱۷۷ ، او سورۃ النساء ۷۷ کنیں دے
ہذا ۔

اولہ وجہ دادہ چہ معلومہ شی چہ دے اللہ تعالیٰ پہ بندگی کنیں مور
او پلار پہ ہم نہ شریکوئی بلکہ ہغوی سرہ پہ صرف احسان
کوئی ۔

دویمہ وجہ دادہ چہ حق دے مور او پلار دا تہ دے چہ پہ شرک
او پہ گناہ کنیں دے ہغوی طاعت او کریشی بلکہ دے ہغوی حق
احسان کول دی ۔ او دے احسان درے طریقہ دی ۔

اول دا چہ دے ہغوی خیر بہ لہوئی پہ دعوت الی الحق سرہ پہ
شان دے ابراہیم علیہ السلام ۔
او دویمہ طریقہ دادہ چہ دے ہغوی خدمت پہ کوئی ۔

جَنَاحَ الذِّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ

وزر د عاجزی د شفت دوجہ تہ

وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْنِي

اواہ اے ربہ زما رحم اوکرے یہ دوی بانہ لکہ چہ دوی زما بالذکرینا

صَغِيرًا ۲۷ رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا

یہ وروکوالی کنس۔ رب ستاسو بنہ پوہہ دے یہ ہغہ خہ

فِي تَفْوَيْسِكُمْ ط اِنْ تَكُونُوا

چہ ستاسو یہ زہونو کنس دی ، کہ تاسو یہ زہہ کنس

اوریمہ طریقہ مال خرچ کول دی یہ ہغوی بانہ لے۔

وَلَا تَنْهَرُہُمْ، ابن کثیر وٹیلی دی چہ مراد د دینہ لاس پور تہ
کول دی یہ ہغوی بانہ لے یہ غصے سرہ او صدور د فعل قبیح
او د زور نے کلمات وٹیل۔

فَلَا تَقْلُ لَہُمْ اُفٍّ، اف ، دا آواز دے چہ صادریری د غلے
تہ یہ وخت د بد کنر لو د یو خیز کنس نو مراد د ا ف تہ ہریو
ردی کلام دے چہ ہغہ سبب د خفگان د مور او پلار وی۔

قَوْلًا کَرِيمًا، کریم، ہغہ وینا دہ چہ یہ عزت بانہ لے دلالت
کوی۔

۲۸۔ وَ اخْفِضْ لَہُمْ جَنَاحَ الذِّلِّ، یہ دے آیت کنس دودہ آداب دی
یہ صیغہ د امر سرہ او د اکنا یہ دہ د شفتت او د رحمت تہ د ہغوی
سرہ لکہ سورۃ حجر آیت ۲۸ کنس ذکر شوی دی۔ او دلتہ نے
لفظ الذل ذکر کرے دے حکم دلتہ معنی د طاعت او خدمت
دوجہ د رحم د زہہ تہ یہ وی تہ د ریا او نہ د عادت تہ۔

رَبَّيْنِي، ربیانی، یہ اصل کنس ربانی وڈ لیکن قاعدہ دہ چہ
پدا سے حال کنس دویمہ باء یہ یاء سرہ بدلیبری۔
وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْہُمْ، پدیکن اشارہ دہ دے خبرے تہ چہ

صَلِحِينَ فَإِنَّكَ كَانَ لِلَّهِ وَابِينَ

اخلاص مندی بی نو یقیناً اللہ تعالیٰ دے توبہ کوؤنکو تہ

عَفْوًا ۲۵) وَإِنَّ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقًّا

بخندہ کوؤنکو ۔ او ورکوہ خپلوانو تہ حق دہغوی

وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَلَا تَبْذُرْ

او مسکین تہ او مسافر تہ اومہ خرچ کوہ مال

تَبْذِيرًا ۲۶) إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا

پہ بے خایہ خرچ کولو سرہ رھیخ قسم ۔ یقیناً بے خایہ خرچ کوؤنکی دی

اولاد حق دہ مور او پلار تہ شی پورہ کولے نو دادعا دہغے قائم مقام دہ ۔

۲۵ :- پہ دیکش اشارہ دہ صحیح کولو د نیت تہ پہ احسان دہ مور او پلار کش ۔

صَلِحِينَ، تہ مراد اخلاص کوؤنکی د نیت دی پہ احسان دہ والدینو کش ۔

فَإِنَّكَ كَانَ لِلَّهِ وَابِينَ عَفْوًا، پہ دے کش اشارہ دہ دے خبرے تہ چہ دا دواہہ صفتونہ چہ صالحین او اوابین دی دہ دوی یو بل سرہ ملازمہ دہ ۔ اَوَّابٍ، ہغہ چاتہ وائی چہ د گناہ نہ توبہ اوباسی او بیا چہ کلہ گناہ یادوی نو استغفار وائی ۔

فَأَثَرُهُ :- حدیث صحیح کش راغلی دی چہ صلوٰۃ الاوابین پہ ہغہ وخت کش دی چہ زمکہ پہ نمریان دے داسے گرمہ شی چہ دہ اویتانو دہ بچو خپے سوزوی او ہغہ وخت دہ ضعی دے ۔ او دا خبرہ چہ مشہورہ دہ پہ عامو خلقو کش چہ صلوٰۃ الاوابین دہ مابنام پہ وخت کش نفل کول دی نو دا خبرہ غلطہ دہ ۔

۲۶ :- روستو دہ حق دہ والدینو نہ تور درے بحق داران پہ دے آیت کش ذکر دی او پدیکش دواہہ اداب ذکر کوی یو امر دیم نہی

اِخْوَانِ الشَّيْطَانِ ط وَكَانَ الشَّيْطَانُ

روترہ د شیطانانو ، او دے شیطان

لِرَبِّهِ كَفُورًا ۲۷) وَإِنَّمَا تَعْرِضُ

د خپل رب ته ډیر ناشکره - او که ته مخ کړخوے

عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّنْ رَبِّكَ

د دوی ته د پاره د طلب کولو د رحمت د رب ستا

تَرْجُوَهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مِّسُورًا ۲۸)

چه امید یې لرې نو وایه دوی ته وینا نرمه -

او ولا تَبَذِّرْ تَبْذِيرًا ، تَبْذِيرًا ، دیته وائی چه مال په ناحقه طریق
سره خرچ کړی اگر چه یو روپۍ وی لکه په تذر د غیر الله کس
خرچ کول او په بدعاتو او رسمونو او په غیر ضروری خیزونو
خرچ کول -

۲۷:- دا علت د ماقبل نهی دے مبذر شکه ورور د شیطان
دے چه شیطان باطل ته خلق رابلی نو مبذر د مال په ذریعه
د شیطان امداد کوی - دارنگ شیطان د رب ناشکره دے نو داسه
مبذر هم ناشکره دے نو دواړه د یو بل سره مشابه شول د دینه
تعبیر کړیدل په ورورولۍ سره -

۲۸:- په دے آیت کین د یو ادب قولۍ کړدے په وخت د عدم
قدارت کین په حق ادا کولو باندے - او په دے ادب کین دیته
اشاره ده چه په وخت د اعراض کولو کین د هغوی سپکول او په
عزتی کول منع دی -

او رَحْمَةً ، نه مراد وسعت د حال او د مال دے -

قَوْلًا مِّسُورًا ، مراد د دینه نرمه او خوږه خبره ده ، دویمه معنی
داده چه دوی له دعا او خواږه چه په دوی باندے سختی آسانه شی -

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ

او مه مگر عویہ لاس خیل ترے شوے د

عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

خارے سرہ او مه پرانیزہ لاس خیل پہ پورہ پرانستلو سرہ

فَتَقَعَنَّ مَلُومًا مَّحْسُورًا ۝۲۹ إِنَّ

نو ناست پہ پاتے تے ملا متہ ستومانہ ریشمانہ یقینا

رَبُّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ

رب ستا فراخوی رزق چالوہ چہ او خواہی

وَيَقْدِرُ رُطَاتَهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا

او تنگوی ، یقینا اللہ تعالیٰ پہ خپلو بندگانو پاندے خبردار دے

۲۹۔۔ پہ دے آیت کہیں بیان د دوه ادا یو دے پہ صیغہ د نہی
چہ حاصل د حق یو ادب دے چہ ہغہ میا لہ روی کول دی پہ خرچ
کولو او پہ صدقو کولو کہیں او پہ اولہ جملہ کہیں تے تشبیہ د بغیل
کریدہ د ہغہ چا سرہ چہ لاس تے د خمت سرہ ترے شوے وی
نو د ہغہ لاس بتاوی د تصرف کولو نہ پہ مال کہیں نو دغہ
حال د بغیل دے چہ خیل مال تہ تے لاس تہ ورسیدری۔

او دویمہ جملہ کہیں مطلب دا دے چہ مال بے تحایہ مه خرچ
کوہ اگرچہ مباح وی۔

فَتَقَعَنَّ ، دیکھیں اشارہ دہ چہ د میرے ملا متیا او ہشیمانیا د
دوجے تہ یہ داسے شے چہ د خائے تہ بہ نہ شے پا خیدے۔

مَلُومًا ، داولے جملے سرہ تعلق لری۔

او مَحْسُورًا ، د دویمے جملے سرہ تعلق لری۔

بَصِيرًا ۳۰ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ

لِیَدَوْنِکے دے۔ او مہ ورنے بچی خپل

خَشِيَةً إِمْلَاقٍ تَحْنُ نَرْزُقُهُمْ

دے وچہ دویرے دے لوگ تہ مونہ روزی ورکوؤ دوی لہر

وَأَيَّاكُمْ إِن قَتَلْتُمْ كَانِ خَطَا

او تاسولہ ، یقینا دے دوی ورنل دہ گناہ

كَبِيرًا ۳۱ وَلَا تَقْرَبُوا الزَّانِيَةَ

نویہ ۔ او مہ نزدے کیری زنا تہ یقینا دازنا کاری

كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ۳۲

دے بے حیائی ، او بدہ لارہ دہ ۔

منہ۔ پہ دے آیت کنس ترغیب دے انفاق تہ چہ پہ انفاق کولوسرہ رزق تہ تنگیری، نو پہ دے آیت کنس دے تیر شوؤ ادا بوعلت بیانوی، ہغہ دادے چہ اللہ تعالیٰ بندہ پوہہ دے پہ مصالحو دے بندگانو خپلو چہ چالہ فراخی دے رزق ورکوی او چالہ تنگسیا ورکوی۔ دے دے وچہ تہ تیر شوی آداب یے تاسوتہ او خودل چہ ہغہ آداب پہ مینخ دے فراخ رزق والا او دے تنگ رزق والا کنس دی۔

منہ۔ دے آیت تہ تر منہ آیت پورے دریم خیز ذکر کوی دپارہ دے دفع دے عذاب چہ ہغہ ظلمونو تہ خان لچ کول دی او دلتہ دے ہغہ نہ اووہ منہات او درے مامورات ذکر شوی دی پدے آیت کنس اولہ نہی دہ دے قتل دے اولاد نہ۔ دے آیت تشریح پہ تفسیر دے سورۃ انعام کنس آیت منہ کنس تیرہ شویدہ۔

خطا، دادیل دے چہ دے خطا اطلاق کلہ پہ گناہ کبیرہ ہم کیری۔ منہ۔ پہ دیکن دویمہ تہی ذکر شویدہ دے ظلم نہ چہ ہغہ زنا دہ، او لفظ دے وَلَا تَقْرَبُوا، دلالت کوی پدے باندا چہ دے زنا اسباب او دواعی ریلنے ورکوؤنکی خیزونہ) ہم حرام دی۔

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ

او مہ وژنی نفس لہہ مغہ چہ حرام کیری

اللَّهِ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ

اللہ تعالیٰ وژل دہغہ مگر یہ حق شرعی سرہ او شوک چہ او وژلے شو

مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ

پہ ظلم سرہ لویقیٹا وکیری لے مونیر وارث دہغہ لہہ

سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ

اختیار نو زیاتے دے نہ کوی پہ وژلو کیں

إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا ۝۳۳ وَلَا تَقْرَبُوا

یقینا ددہ سرہ امداد کیری شوے دے۔ او مہ نزدے کیری

مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ

مال دہ یتیم تہ مگر پہ داسے طریقہ چہ وی

وَسَاءَ سَبِيلًا، كُنْ أَشَارَةً دَه چہ د زنا کولو پہ انسان کیں قبیح عادات پیدا کیری۔

۳۳:- پدایکیں دریمہ نہی دہ د ظلم نہ چہ مغہ قتل دے بغیر دسبب شرعی نہ۔

سُلْطَانًا، ددینہ مراد قدرت دقصاص دے پہ امداد دبادشاہ سرہ یا ددینہ مراد حجت شرعی دے دیارہ دقصاص۔

فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ، اسراف پہ قتل کیں پہ دریو طریقو سرہ وی یو داچہ دقاتل پہ خائے بل سرے قتل کیری، دویم داچہ دیو پہ بدل کیں دیرکسان قتل کیری، او دریم داچہ د مقتول نہ اندامونہ پرے کیری نو دا تہول حرام دی۔

إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا، یعنی اسلامی حکومت او نور و مسلمانانو لہ پکار دی چہ پہ قصاص اخستلو کیں ددہ امداد اوکیری۔

أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ

خاستہ (شرعاً) ترددے پورے چہ اورسی دے خوائی خیلے تہ

وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ

او پورہ کوئی لوظ لہ یقیناً د لوظ پہ ہا کہیں بہ

كَانَ مَسْئُولًا ۝۳۳ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ

تپوس کیدے شی ۔ او پورہ کوئی پیمانہ

إِذَا كُنْتُمْ وَزَنُوا بِالْقِسْطِ السِّتْقِيمِ

کلہ چہ پیمانہ کوئی او تول کوئی پہ تلہ برابر سرہ

ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ۝۳۴

داغورہ کار دے او خاستہ انجام والا ۔

۳۳ :- پدیکیں غلورمہ نہی دہ د ظلم نہ چہ ہغہ د یتیم مال خوہل

دی ، او د دے آیت تشریح پہ تفسیر د سورۃ انعام آیت ۱۵۱ کہیں

تیرہ شویہ پدے آیت کہیں یوامردے او د عہد نہ مراد ہر

ہغہ شے دے چہ اللہ تعالیٰ پہ ہغہ امر کرے وی یائی د ہغہ نہ

نہی کرے وی ۔ او دارلک عقدوتہ کول پہ کورنی کہیں ۔

مَسْئُولًا ، تپوس کیدے شی د ہغہ د بے وقایی او د نقص پہ بارہ

کہیں ۔

۳۴ :- پدے آیت کہیں دودہ اوامردی چہ د ہغہ نہ خلاف کول ظلم د

وَزَنُوا بِالْقِسْطِ السِّتْقِيمِ ، القسطاس میزان دے پہ لغت د عربو کہیں اگر

چہ عام عرب پدے بات دے خبر نہ و او لغت د رومیانو د دے

سرہ موافق دے ۔ لیکن داسے وینا کول غلطہ دہ چہ وائی چہ دا

لفظ د لغت د روم نہ اخستے شوے دے ۔ حکم چہ قرآن خالص

عربی کتاب دے پہ دے کیں عجمی لفظ نشہ ۔

ذَٰلِكَ خَيْرٌ ، پدیکیں دنیوی فائدوتہ اشارہ دہ ۔

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ط

او مہ زہ پہ ہغہ شیز پے چہ نہ وی تالہ پہ ہغہ بانڈے ہیغہ دلیل ،

إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ

یقیناً غوگونہ او سترکے او زہونہ

كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ۝۳۶

دے تلو پہ بارہ کنس دہرچانہ بہ تپوس کیدیشی ۔

وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ، اشارہ دہ راتلونکی فائدہ و تہ ۔ تائویل ، پہ معنی دہ مرجع او دہ عاقبت دے ۔

۳۶۔ پدیکش پنغمہ نہی دہ دظلم نہ چہ ہغہ بہتان لگول او بے دلیلہ تابعداری کول دی ۔

وَلَا تَقْفُ ، دے معنی یو دادہ چہ طعن مہ وایہ چا بانڈے دہ ہغہ خبرے چہ تا سرہ دہ ہغہ علم نہ وی او مراد دے دے تہ بہتان لگول دی او بلہ معنی پے دادہ چہ تابعداری مہ کواہ دہ ہغہ خبرے او دہ حکم چہ پہ ہغہ بانڈے دلیل شرعی نہ وی او دواہ معافی قرطبی ذکر کریدی ۔

عِلْمٌ ، لفظ یقین او غلبہ دظن دواہ و تہ شامل دے او پدے آیت کنس دے انداموتو ذکر دے او ددوی پہ بارہ کنس تپوس کول دادے چہ دادے قوتونہ وے پہ ناحقہ استعمال کرے شوے دی ۔ او دویم قسم تپوس دادے چہ پہ غورہ سرہ پے شہ خبرہ نہ وی اوریدے او دعوی کوی چہ ما آوریدے دہ او دارنگ پہ سترگو پے شہ نہ وی لیدے او دعوی کوی چہ ما لیدے دے او پہ زہہ کنس پے یو شیز بانڈے فکر نہ وی کرے او دعوی کوی چہ زہہ پہ ہغہ عالم یم نو دے دروغ و تیلو تپوس بہ کیدے شی ۔

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا

او مہ مگرخہ پہ زمکہ کنس پہ لویئ کولو سرہ

إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ

یقیناً تہ نہ شے شلوے زمکہ اوچرے شے

تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ۳۷

رسیدے غرونو تہ پہ دلگوالی سرہ - دا تول

۳۷۔ پہ دے کنس شیرمہ نہی دہ دَ ظلم تہ چہ ہفہ تکبر اولوی کول دی۔

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا، مراد دَ مشی مَرَحًا نہ تکبر کول دی چہ دَ ہفہ اثریہ گرخید لو کنس بنکارہ کیبری، یعنی تکبر اصل پہ ذہہ کنس دے لیکن اثریہ پہ ظاہر کنس بنکارہ کیدل دیر قبیح دی۔ او دَ مؤمنانو پہ صفت کنس پہ سورۃ فرقان ۳۷ کنس مشی ہوئا راخلے دہ او دَ دے نورۃ تشریح پہ سورۃ لقمان ۳۱ کنس شتہ دے او پہ مشی مَرَحًا کنس رقص اوگہا کول ہم داخل دی او تفسیر قرطبی کنس دَ ہفہ دیرہ ہدی بیان کرے دہ۔ او ہفہ پیران چہ وخت دَ ذکر کنس رقص اوگہا کوی پہ ہغوی بانڈے سخت رد کرے دے۔

إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا، حاصل دادے چہ لوی خود دروند والی او دَ قوت دَ وجے نہ وی یا دَخت والی او دَ دلگوالی دَ وجے نہ وی نوچہ دَ اول پہ وجہ زمکہ نہ شے شلوے او دَ دویم پہ وجہ دَ غرونو سر تہ نشے رسیدے یعنی انسان کنس دا دواہہ صفتہ نشتہ نو تکبر ولے کوی۔ دارنگ تہ عاجزی دَ ہفہ کار نہ چہ نور خلق تربتہ ہم عاجز دی چہ دا دواہہ ذکر کرے شولے کارونہ دی۔ نو تکبر پہ خلقو بانڈے ولے کوی۔ (ابن جریر)۔

ذَلِكَ كَانَ سَيِّئًا عِنْدَ رَبِّكَ

یہ دے کیں خراب کاروتہ ستا ذکر یہ نیز باندے

مَكْرُوهًا ۳۸) ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ

ناروا دی - دا چہ ذکر شول دھے نہ دی چہ وی کریدہ کاتہ

رَبِّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ

رب ستا د حکمت د خبروتہ ، او مہ مکرخوہ

مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَلْقَىٰ فِي

د اللہ تعالیٰ سرہ حقدار د بتائی بل نوتہ یہ او غورخوے شے یہ

جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ۳۹)

جہنم کیں ملامتہ کرے شوے رتے شوے -

۳۸۔ ذالک ، اشارہ دہ ماقبل ذکر کرے شوے او امر و انواہی تہ اوسیتہ نہ مراد او امر و دھے پریخود دل دی او د نواہی دھے ارتکاب کول دی ۔

مَكْرُوهًا ، او مکروہ یہ شرع کیں عین حرام دی د دے و بے نہ اطلاق د دے یہ مکروہ تنزیہی باندے مُحَرَّکٌ دے ۔

۳۹۔ داتائید د ماقبل احکام دے یعنی دا احکام وحی د اللہ تعالیٰ دہ او د حکمت دے او پدے کیں تفسیر د حکمت تہ اشارہ دہ کوم چہ سورۃ النحل ۱۲۵ کیں تیر شویدے ۔ یعنی قرآن نول حکمت دے او د ذکر شوی احکام یہ دھے کیں بعض حصہ دہ ۔

وَلَا تَجْعَلْ آہ ، کیں اوومہ نہی د ظلم د شرک نہ دوبارہ ذکر کریدہ ، اشارہ دہ چہ شرک د تولو ظلمو تو بیخ او جہر دے او ہرکھ چہ یہ انسان کیں د شرک سرہ دغہ ظلمونہ ہم موجود شی نو مہ دیر ملامتہ او د زجر و نول لائق وی د دے و بے نہ دلتہ یے ملوم مدحور ذکر کرو ۔ او یہ ۱۲۵ آیت کیں ہرکھ چہ مخکین یے فضیلتونہ ذکر کرل او دارنگ د مشرک خیال دا دے چہ زما اللہ بہ

أَفَاَصْفَاكُمْ رَبُّكُم بِالْبَنِينَ

آیا نو غوره کری بیی تاسو رب ستاسو په خامنو سره

وَاتَّخَذَ مِنْ الْمَلَائِكَةِ إِنَاثًا

او نیولی دی د ملائکو ته لونه ،

إِنَّكُمْ لَتَشْقَوْنَ لُؤْلُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ۝۶۰

یقیناً تاسو خامغا وائی وینا لویه دردنه -

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ

او یقیناً بیان رد توحید په تفصیل سره کړیدلې مونږ پدې قرآن کس

لَيْدًا كَرُّوْا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا ۝۶۱

دده د باره چه نصیحت قبول کړی او نه زیاتوی دا قرآن دوی لره مگر نفرت -

ما لره مداد او فضیلت را کوی نو د هغوی په رد کس یې مذموم مخدول ذکر کړلې وو -

مثلاً - هر کله چه مخکس آیت کس منع کول وو د عام شرک فی اللوهیت ته چه مشرکین بالملائکه پکس داخل وو نو اوس په دې آیت کس زجر دې خاص مشرکین بالملائکه ته چه هغوی وئیل چه ملائک بنات د الله تعالی دی او دا د ملوم او مدحور تفسیر دې چه مشرکینو لره زجر ورکوی او دا مدحوریت دې څکه چه په زجر کس دا دواړه صفتونه شته دې - او ددې تفصیل په سورة نحل ۷۷ کس ، سورة صافات ۷۸ او سورة زحرف ۷۹ آیت کس شته دې -

مثلاً - په دې آیت کس ترغیب دې قرآن ته او بیا زجر دې د قرآن نه نفرت کوونکو ته او سبب د نفرت دا دې چه پدې کس رد دې د دوی په شرک او په ظلمونو لکه چه مخکس تیر شول - لَيْدًا كَرُّوْا ، د دینه مخکس لفظ د التوحید مراد دې یعنی لقد صرفنا

۷۷

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا

تہ اوایہ کہ چرے وے دالہ تعالیٰ سرہ نور حقدار د بند گئی لکہ چہ

يَقُولُونَ إِذَا لَأَبْتَغُوا إِلَىٰ ذِي

دوی وائی نو دغہ وخت خامخا طلب کرے بہ وے دوی خاوند

الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ سُبْحَنَهُ

د عرش تہ یو لار - پاک دے اللہ تعالیٰ

فی هذا القرآن التوحید یعنی توحید او دلیلوںہ او وعظونہ
 قسمًا قسم بیان کریدی او هرکله چہ دلتہ مراد توحید دے تو
 مفعول یے ذکر نہ کرو شکہ چہ ہفہ د مخکین او روستو آیا تونو
 تہ معلوم دے . او دے سورت پہ ۳۲ آیت کین دلیلوںہ او
 وعظونہ مراد دی نو ملتہ یے من کل مثل لفظ ذکر کریدیہ .
 ۳۲: یہ دے کین رد دے یہ شرک فی الالوهیت باندے او
 إِذَا لَأَبْتَغُوا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا ، کین مطلب دا دے چہ
 د دوی د معبودانو کہ د اللہ تعالیٰ سرہ یہ الوہیت کین غہ حصہ
 وے تو د اللہ تعالیٰ نہ رچہ خاوند د عرش دے مطالبہ د خیل
 حصے بہ یے کوے او پہ دے سرہ بہ ضرور جدال پیدا کیدے
 لکہ پہ سورۃ مؤمنون ۳۲ کین دی ، یا دامعنی چہ د مشرکان د
 خیلو معبودانو پہ بارہ کین عقیدہ لری چہ دازمونہ شفعاء دی تو
 لازم دادہ چہ د شفعاء اللہ تعالیٰ تہ لار د نزدیکت طلب کوی او
 شوک چہ طلب کوونکے د نزدیکت وی نو ہفہ خوجا جزوی ، نوالہ
 نشی کیدے او دلتہ دویمہ توجیہ غورہ دہ پہ قرینہ د ۳۲ سرہ
 چہ پہ ہفہ کین دصالحینو معبودانو ذکر دی او لفظ د کَمَا يَقُولُونَ
 ہم پیدے باندے دلیل دے او پہ سورۃ المؤمنون ۳۲ آیت
 کین اولہ توجیہ مراد دہ - او دغہ وجہ د فرق پہ مینخ د دواہہ
 آیا تونو کین دہ -

وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُقُولُونَ عُلُوًّا

او لوے دے دے ہنہ نصبتونو نہ چہ دوی اللہ تعالیٰ تہ کوی پہ لویبیٹ

کَبِيرًا ۴۳ تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَوَاتُ

دیرے سرہ - پاکي وائی اللہ تعالیٰ سرہ آسمانونہ

السَّيْبُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ ط

اودہ او زمکہ او ہنہ خوک چہ پہ دے کیں دی،

وَرَأَىٰ مَنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ

او نشہ میٹ شے مکر تسبیح وائی

بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ

سرہ دے حمد دے ہنہ لیکن تاسو نہ پوہیریٹ

تَسْبِيحَهُمْ إِنَّكَ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ۴۴

پہ تسبیح دے دوی باندے، یقیناً اللہ تعالیٰ دے صبرناک بخندہ کوونکے -

۴۳۔ پہ دے کیں نتیجہ دے ماقبل آیت دہ او دعویٰ دے توحید دہ۔

سُبْحَانَ، کیں اشارہ دہ رد دے شرک بالملائکہ تہ او و تعالیٰ،

کیں اشارہ دہ رد دے شرک فی الالوہیت دے نور و عباد و صالحینو

تہ چہ دا دوارہ قسمونہ مخکین آیا تونو کیں ذکر شویدی۔

عُلُوًّا کَبِيرًا، پہ دے کیں اشارہ دہ چہ علو دے اللہ تعالیٰ پہ ہنکارہ

دلیلونو سرہ ثابت دہ۔

۴۴۔ پہ دے کیں علت دے دے پارہ دے سبحانہ او دعویٰ دے توحید

دہ پہ بلہ طریقہ، او پیرے سرہ تسبیح دلالت مراد دہ،

یعنی دے مرغیز حال او عجز دے اللہ تعالیٰ پہ توحید باندے دلالت

کوی لیکن اے مخاطبینو (مشرکانو) تاسو پہ ہنہ کیں فکر نہ کوئی،

اویا تسبیح حقیقتاً مراد دہ او تسبیح دے مرغیز دے ہنہ دے شان

مناسب وی او پہ دے توجیہ سرہ۔

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ

او کله چه ته لولے قرآن نو پیداکړو مونږ په مینه ستا

وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ

او په مینه د هغه کسانو کس چې ایمان نه لري په آخرت باندې

حِجَابًا مُّسْتَوْرًا ﴿٧٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ

پرده پټه (مضبوطه) - او پیداکړیږي مونږ د دوی په

قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ

زړونو باندې پرده (منع کوونکې) د پوهې د قرآن نه

وَمَنْ فِيهِمْ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَنْسِيحُ بِحَمْدِهِ، كُنْ بِهِ تَخْصِيصٌ
کیدلې شی یوا د کافرانو او مشرکانو ته - او دوی به توجیه غوره
ده څکه چه په احادیثو سره تسبیح د کافرو، او تسبیح د طعام او
تسبیح د اوبدانو او تسبیح د اوتو او د ستی د مسجد نبوی
ثابت ده -

حَلِيمًا، کس اشاره ده چه د دے تسبیح د وېج نه الله تعالی د
مستحقینو د عذاب نه عذاب روستو کوی -

او غَفُورًا، کس اشاره ده چه په دے تسبیح سره د کنه کارو خلقو کنا هونه
معاف کوی -

۷۵ - په دے آیت کس زجر دے په انکار د قرآن سره او مراد د
حجاب مستور نه حجاب د ضد او د عناد او د جهل دے او یا مراد
د دینه حجاب حقیقی دے په طریقه د خرق عادت سره یعنی د
دوی په سترگو دایه پر دے راشی چه قرآن والا نه وینی او دا په
طریقه د عَلٰی أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ سره دے - او مستور نه مراد
دادے چه دا حجاب ستاسو نه پټ دے - یا مستور په معنی د ساتر
دے یعنی پټوونکې -

وَفِي أَذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِذَا ذَكَرْتَ

او یہ غوبرونو ددوی کیں دروندوالے، او کلہ چہ یاد کرے

رَبِّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَوْ

رب خپل یہ قرآن کیں یہ یووالی سرہ نواوگرشی دوی

عَلَىٰ أَذْيَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٣٧﴾ تَحْنُ

یہ خپلو شاکانو باندے نفرت کوونگی۔ مونہ

۳۷۔ پدایکس ددرونو او دغوبرونو افت یے ددوی دپارہ ذکر
کرو لکہ رَحِمَ اللہُ عَلٰی لُؤْلُؤِهِمْ وَعَلٰی سَمْعِهِمْ وَعَلٰی ابْصَارِهِمْ
غَشَاوَةً (سورۃ بقرہ ۷۷) او دارنگ انعام ۷۷ کیں۔
وَقْرًا، ددے مراد کونروالے دے لکہ دَصْمٌ، اطلاق چہ شولے
دے یا مراد ددینہ شرکی قِطْعے او خرافات دی چہ دَهْفَ نہ ددوی
غوبرونہ دک دی نو دتوحید اوحق آوازیکیں نہ مخائیری او پدایے
درے وارو کیں اشارہ دہ چہ دقرآن کریم نہ دقائدے اخستلو
دپارہ مانع یہ دوی کیں موجود دے۔ او بیا زجر دے یہ انکار د
توحید سرہ، یعنی قرآن تہ ہسے ناست وی لیکن ہرکلہ چہ یہ
قرآن کیں دتوحید مسئلہ راشی چہ صرف اللہ تعالیٰ نہ مداد
غواہی او صرف دہفہ بندگی کوئی او بل خوک ورسرہ شریک
مہ جوہوئی نو دوی ددینہ نفرت شروع کری او دارنگ یہ
سورۃ صافات ۷۷ او سورۃ ص ۷۷ او سورۃ زمر ۷۷ او سورۃ
مؤمن ۷۷ کیں دی۔

او دَوَحْدَهُ، تہ لفظ دتوحید اخستلے شولے دے نو توحید
شرعی لفظ دے۔

نُفُورًا، مصدر دے او تمیز دے علت دے دَوَّلُو دپارہ
او دعضو یہ نیز دا جمع دہ او حال دے۔

أَعْلَمَ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ

بنہ پوچھو یہ ہفتہ نیت دے دوی چہ دوی پورے غور پوری کلمہ

يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ

چہ دوی غور کی پوری تاتہ او کلمہ چہ دوی

نَجْوَى إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ

پتہ جبرگے کوی کلمہ چہ وائی ظالمان خلق

إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مُسْحُورًا ۝۷۷

تابع داری نہ کوئی تاسو مگر دے یو سری چہ جادو پورے کرے شویدے

أَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ

اوگورہ چہ خہ رنگ بیانوی ستا دپارہ صفتونہ (دے بدی)

۷۷۷۔۔ یہ دے آیت کنز جبر دے یہ انکار دے رسول سرہ او ہفتہ تہ
یہ مسحور اوٹیل او مسحور یہ معنی دے دھوکہ کرے شوے یا یہ
معنی دے محتاج دے خوراک او خشکاک تہ ، یا یہ معنی دے جادو
کرے شوے دے یہ داسے طریقہ سرہ چہ عقل یے بریاد شی ۔
او دا فتوی دے دوی یہ مکہ کنز وہ او یہ دغہ وخت کنز یہ نبی
صلی اللہ علیہ وسلم جادو نہ وڑ کرے شوے دوی دروغ وٹیل،
او بیا روستہ یہ مدینہ کنز یہ ہفتہ باندے جادو کرے شوے وڑ
لکہ چہ یہ حدیث صحیح کنز ثابت دی نو دے یہ مینح کنز شیخ
تعارض تہ او دے پورہ تفصیل یہ سورہ فلق کنز بہ راشی
انشاء اللہ تعالیٰ۔

إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ ، یعنی اول دوی قرآن تہ غور کی پوری
لیکن یہ نیت دے اعتراض کولو سرہ بیا کورنی کنز جبرگہ اوکری
چہ یہ دے نبی باندے خہ رنگ فتوی اوکرو۔

فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٣٨﴾

نو دوی گمراہ شول نو دوی طاقت نہ لری دے سے لارے ۔

وَقَالُوا آءِذَا كُنَّا عِظًا مَّارِفَاتٍ

او دوی وائی آیا کله چہ شو مونہر مہوکی او ذرے ذرے

ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٣٩﴾

آیا مونہر بہ ژوندی کرے شو پہ پیدائش نوی سرہ ۔

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَرِيرًا ﴿٤٠﴾

تہ ورته اوایہ تاسوشی کہتہ یا اوسپنہ ۔

۳۸ :- دا ہم دے مخکن آیت پہ حکم کنیں داخل دے یعنی زجر دے پہ انکار دے رسول سرہ ، او دا دلیل دے چہ طعنوتہ لگول پہ رسول باندے سبب دے ایسے گمراہی دے چہ بیا ہدایت نہ شی موندے ۔

الرَّمَّامَاتِ ، مراد دے ناکارہ صفتوتہ دی لکہ شاعر ، ساحر ، کاهن ، مفتری وغیرہ او داسے پہ سورۃ فرقان مے ، مہ کنیں ہم دی ۔

۳۹ :- پہ دے آیت کنیں زجر دے پہ انکار دے بعث بعد الموت او داسے پہ سورۃ یس مے او سورۃ صافات مے کنیں ہم دی ۔
۴۰ :- پہ دے آیتونو کنیں جواب دے منکرینو دے بعث تہ حاصل دے جواب دا دے چہ دے خاورونہ دوبارہ جوہول خواسان کار دے بلکہ کہ تاسو کہتے شی یا اوسپنہ شی یا دے دینہ ہم سخت شی لکہ قولاد یا آسمانونہ او زمکہ ، نو ہم اللہ تعالیٰ تاسو دوبارہ پیدا کولے شی ۔

لفظ دے کونوا ، پہ معنی دے شرط دے یعنی کونتم حجارۃ الخ او دارنگ دا امکان لری چہ انسان کله خاورے شی نو کله دے دے خاورے نہ کہتے او مالکہ جوہیری او کله دے اوسپنہ پہ کان کنیں دے

أَوْ خَلَقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ

اویا بیل مخلوق دے نہ چہ لوے وی ستا پہ سینو کیں

فَسَيَقُولُونَ مَنْ يَسْعِدُنَا قُلِ الذِّي

نو خامتا دوی بہ وائی شوک بہ مونردویا پیداکری، تہ اویہ منہ ذات

قَطَرِكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغَضُونَ

چہ پیداکری یئی تاسو اول حل نو خوشوی بہ دوی

إِلَيْكَ رُؤُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ

تاتہ سرونہ خیل او وائی بہ

مَتَى هُوَ قُلْ عَلَى أَنْ يَكُونُ

کلہ بہ وی دا ، تہ اویہ کیدیشی چہ دیر

قَرِيْبًا ۝۵ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ

نزدے وی - پہ کومہ ورخ چہ آواز بہ درکری تاسوتہ نو تاسو بہ حکم او منی

خاورے نہ اوسپنہ جوہیری اوکلہ ترینہ فولاد وغیرہ ہم

جوہیری، بیا دوی دویم اعتراض یے ذکر کرو پہ بارہ دے

اعادہ کوونگو کیں او دے جواہر دے پدے قول سرہ۔

قُلِ الذِّي قَطَرِكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ، بیا دوی دریمہ شبہ پہ

طور دے استہزاء تیوس کوی پہ بارہ دے وخت دے بعث کیں۔

فَسَيُنْغَضُونَ إِلَيْكَ رُؤُوسَهُمْ، او انغاض پہ عرف دے عرب کیں

داسے وی چہ سراوچت کری او بیا یے خکتہ کری او دا عمل

بار بار کوی یعنی سرخکتہ او برہ کوی۔

او عسی، دے بارہ دے تاکید دے قربت دے۔ محکمہ چہ عسی دے اللہ تعالیٰ دے

طرف نہ دے بارہ دے یقین وی۔

بِحَمْدِهِ وَتُظَنُّونَ اِنْ لَّبِثْتُمْ

سرہ دُھند و ٹیلو نہ او گمان یہ کوئی تاسو چہ نہ دے حصار شوے تاسو

اِلَّا قَلِيلًا ۝۲۷ وَقُلْ لِعِبَادِي

مگر لبرہ مودہ ۔ اوتہ اوایہ زما بند کا نوتہ

يَقُولُوا اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ هُوَ اَحْسَنُ ط

چہ وائی دے دوی مغہ خبرہ چہ مغہ خاستہ وی ،

اِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ ط

یقیناً شیطان فساد اچوی پہ مینخ دے دوی کیں ،

اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ

یقیناً شیطان دے دے انسان دے پارہ

۲۷۔ یہ دے کیں بیان دے حال دے بعث دے ۔ یٰۤاَيُّهَا كُفْرُ ،
تہ مراد شپیخ و هل دی دے پارہ دے بعث بعد الموت یا مراد
دے دینہ آواز دے دے پارہ دے حشر لکہ یہ دے سورت ملک آیت
کیں بہ راجی او دارنگ پہ سورۃ روم ۲۵ آیت کیں
راجی ۔

فَتَسْتَجِيبُوْنَ بِحَمْدِهِ ، یومعنی دادہ چہ دے دفعہ آواز بہ
استجابت او کھڑی رنو راپورتہ بہ شیخ) او دے اللہ تعالیٰ حمد
بہ وائی او اقرار بہ کوئی چہ اللہ تعالیٰ دے تسبیح او حمد
لا ثق دے ۔

دویمہ معنی دادہ چہ تاسو بہ استجابت او کھڑی پہ سبب دے امر
دے اللہ تعالیٰ سرہ یعنی حمد پہ معنی دے امر سرہ دے او بے
سببہ دے ۔

اِلَّا قَلِيلًا ، لکہ پہ سورۃ نازعات ۲۷ او سورۃ طہ ۲۷ ، مثلا
او سورۃ مؤمنون ۲۷ کیں دی ۔

عَدُوٌّ وَامِّينًا ﴿٥٦﴾ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ

دشمن بنکارہ - رب ستاسو بنہ پوہہ دے

بِكُمْ طَائِفَتَانِ يَشَاءُ يَرْحَمَكُمَا أَوْ

پہ تاسو رستاسو پہ حال، کہ او غواری تو رحم بہ او کری بہ تاسو باندہ او

إِنْ يَشَاءُ يُعَذِّبْكُمْ طَوْفًا وَمَا أَرْسَلْنَاكَ

کہ او غواری نو عذاب بہ در کری تاسو تہ، او نہ تے لیہلے مونہ تہ

عَلَيْهِمْ وَكَيْلًا ﴿٥٧﴾ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ

پہ دوی باندے ذمہ وار - او رب ستا بنہ پوہہ دے

۵۶۔۔۔ یہ دے آیت کنس بیان دے ادب دے دے پارہ دے دعوت کوونکو روستو دے بیان دے سرکشی دے منکرینو نہ او مراد دے لعبادی، نہ مؤمنان دی یعنی مؤمنان تہ او وایہ چہ کلہ مشرکان تہ دعوت دے توحید و رکوی نو پہ احسن طریقہ سرہ دے بیان کوی دے دے دے پارہ چہ شیطان پہ مینج کنس فساد پیدا نکری۔ دویم تفسیر دادے چہ یہ دے آیت کنس دعوت دے توحید دے مشرکان تہ روستو دے ذکر کولو دے خباثات تہ دے مغوی نہ او عبادی تہ مراد مشرکان او کافران دی۔

او آلکتی دے احسن، نہ مراد کلمہ دے توحید دے او نور شرعی عقیدے او اقوال دی او دا عطف دے پہ قل باندے پہ سلہ کنس۔

۵۷۔۔۔ یہ دے آیت کنس خطاب دے مشرکینو تہ روستو دے دعوت دے مغوی نہ توحید تہ او دلیل عقلی عملی دے پہ توحید باندے یعنی ہدایت دے اللہ تعالیٰ پہ اختیار کنس دے یا یہ رحم او کری پہ تاسو باندے پہ توفیق دے ایمان، یا بہ عذاب در کری چہ مرہہ کری تاسو پہ شرک باندے او رسول دے دوی ذمہ دار نہ دے نو پہ مغے باندے اعتراض نہ راستی یا دا خطاب دے مؤمنان تہ پس دے ذکر دے طریقہ دے دعوت تہ یعنی کہ دعوت تاسو جاری

بِمَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

پہ حال دہنہ چاچہ پہ آسمانونو او زمکہ کنس دی،

وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ

او یقیناً غورہ والے ورکریدے مونیر بعض پیغمبرانو تہ

عَلَى بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُدَ

پہ بعضو باندے او ورکرے وڈ مونیر داؤد علیہ السلام تہ

رَبُّوْرًا ۵۵ قُلْ اَدْعُوا الَّذِيْنَ

زبور کتاب - تہ آوایہ لا اوبلیغ ہنہ کسان

اوسا تلونو اللہ تعالیٰ بہ پہ تاسو رحم اوکری او دکافرانو تہ بہ مونچ اوسا قی اوکہ تاسو دعوت ترک کرو نو اللہ تعالیٰ بہ تاسو لہ عذاب درکری اورسول تاسو نشی پچ کولے۔

۵۵۔۔ ہرکہ چہ مخکس بیان کرے شو ہدایت او عدم ہدایت تو یہ دے آیت کنس اشارہ دہ اختلاف د مرتبو تہ چہ اللہ تعالیٰ ستاسو طاعت او معصیت پہ مرتبو باندے عالم دے او پہ مختلفو مرتبو ملائکو او زمکہ والو باندے عالم دے او دا ہم دلیل عقلی علمی دے د پارہ د توحید بیایے او فرمائیل چہ اختلاف د مرتبو پہ انبیاء علیہم السلام کنس شتہ اشارہ دہ چہ فضیلت د اللہ تعالیٰ پہ نیز پہ وحی او کتاب سرہ دے پہ بادشاہی د دنیا سرہ نہ دے۔ یعنی داؤد علیہ السلام بادشاہ ہم وڈ لیکن دہنہ فضیلت د کتاب د وجے نہ دے د بادشاہی د وجے نہ نہ دے۔

فائدہ:- زبور د زیر نہ دے زجر او وحظ تہ وائی د کتاب زبور وجہ تسمیہ دادہ چہ پہ ہنہ کنس احکام دحل او حرمت نہ وڈ بلکہ اذکار او تسبیحات او مواعظ وغیرہ وڈ۔

زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ

چہ گمان پرے کوئی تاسومہ دکاران سوا ذالہ تعالیٰ نہ نو مغوی اختیار نہ لری

كُشِفَ الضُّرُّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْزَبُوا ۝۵۶

د لری کولو د تکلیف ستا سوتہ او نہ د اسانولو

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ

ہذہ کسان چہ دوی ورتہ رامد شہ وائی غواری مغوی

إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ

خپل رب تہ نزدیوالے چہ کوم یو د دوی تہ زیات نزدی وی

۵۶۔ د دے آیت تعلق دے د آیت ۵۵ سرہ یعنی توحید او منہ
 شکہ چہ شرک باطل دے او پدیکنیں ہم طریقہ د دعوت ذکر
 کوی۔ بیا پہ دے آیت کنیں رد دے پہ شرک فی الدعاء باندے۔
 او بیا رد دے پہ شرک فی التصرف باندے او روستنے علت دے
 دپارہ د مخکنیں او پہ دے آیت کنیں رد دے پہ مشرکین بالجن
 او بالعباد الصالحین باندے شکہ چہ پہ حدیث د بخاری کنیں
 وارد دی چہ دا آیات نازل شویدے پہ بارہ د دغہ خلقو کنیں
 چہ د پیریانو عبادت یے کولو بیا هغه پیریانو ایمان راوړلو
 لیکن دغہ عابدان هغسے د هغوی پہ عبادت باندے کلک وؤ
 او ابن کثیر او نورو دیرو مفسرینو د دے آیت د لاندے
 عابدین د ملائکو او عزیر او عیسیٰ علیہم السلام هم داخل
 کریدی نو دارلک عابدان د اولیا و کة ژوندی وی او کہ د مرو
 وی نو هغوی پکنیں هم داخل دی۔ کشف او تحویل کنیں دا فرق
 دے چہ کشف لری کول د ضرر دے د بینخ نہ او تحویل بدلول
 د یو حالت دی بل حالت تہ یعنی کمول د تکلیف۔

وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ

او امید لری دوی د رحمت د هغه او ویره کوی د عذاب د هغه ته

إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مُحْدَثًا ۝۵۷

یقیناً د عذاب د رب ستانه ویره کیدای شی -

وَأَنْ مِّنْ قَرِيبٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا

او نشته هېڅ کله مگر مونږ هلاکوونکي د هغه یو

قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا

مخکښ د ورځ د قیامت نه یا عذاب ورکوو هغه (کلی والو) ته

عَذَابًا شَرِيذًا ۝۵۸ كَانَ ذَٰلِكَ

عذاب سخت ، د ده دا فیصله

فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ۝۵۹ وَمَا مَنَعَنَا

په لوح محفوظ کښ لیکل شولې ده - او نه دے منع کړلې مونږ لره

۵۷- تیر شوی آیت کښ عجزي بيان کړو د معبودانو باطلو په نفی د تصرف سره نو پدې آیت کښ عجز د هغوی بیانوی د عبودیت په درل اجزاؤ سره ، یو محبت دے د الله تعالی سره چه د هغه د وچ ته نزديکت د الله تعالی طلب کوی او بل امید ساتل دی د الله تعالی د رحم او دریم خوف دے د عذاب د الله تعالی نه -

او آیةهُمْ أَقْرَبُ ، تفسیر دے د الوسیله یعنی وسیله په معنی د نزديکت ده دارنگ په سورة مائدة ۵۷ کښ تیر شوی دی - مُحْدَثًا ، داسې په سورة معارج ۵۸ کښ دے -

۵۹- په دے آیت کښ تخويف د نیوی دے او مطلب یې دا دے چه په کلو د مشرکانو باندې هلاکت او عذاب راسخ لیکن د هغوی معبودان باطله هغوی لره نشی بچ کولې اگر چه هغه

أَنْ تُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَبَ

دے لیرو د معجزاتو نه رکوم چه دوی غواری) مگردے خبر چه انکار کړی وؤ

بِهَا إِلَّا وَلُؤُنَ ط وَآتَيْنَا شُعُودَ

د دے معجزاتو نه زرو (مخکنو) خلقو، او ورکړے وه مونږ شهودیانو ته

الْبَاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا ط

اوبشه د ښکاره کولو د حق د پاره نوموړی عناداً انکار (ظلم) او کړی په هغه سره،

وَمَا تُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ۝۵۹

اونه لیرو مونږ معجزاتو لره مگر د ویرولو د پاره -

مشرکه نوعیده ساتله چه زمونږ د کړو حفاظت دا معبودان
زمونږ کوی -

قُرْيَانًا، نه مراد نافرمان او مشرکان دی په قرینه د سورة
طلاق سره -

عَذَابًا شَدِيدًا، نه مراد قتلونه فسادونه او قحطونه
وغیره دی -

الْكِتَابِ، نه مراد کتاب تقدیر یعنی لوح محفوظ دے او د دلیل
دے په اثبات د تقدیر لیکل شوی باندے -

۵۹: خلاصه :- د دے آیت نه دویمه حصه ده تر ۵۹ آیت
پورے په دے حصه کیں دویم سبب د عذاب ذکر کوی چه هغه

انکار کول دی د آیاتو د الله تعالی نه یعنی خرق عادت کار
اوشی او د هغه مثال یې پیش کړیدے په واقعه د شهودیانو

سره په ۵۹ آیت کیں او په واقعه د اسراء او په ذکر د
شجر د زقوم په آیت منځ کیں او په واقعه د ابلیس چه

انکار یې کړے وؤ د آیت د الله تعالی نه چه آدم علیه السلام
او تعظیم د هغه وؤ د آیت ۶۰ نه تر ۶۱ پورے، بیا دلیل

عقلی دے په ۶۰ آیت کیں، بیا زجر دے مشرک ته په ۶۱

وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ

اور کلام چہ مونبر اوٹیل تاتہ یقیناً ستار رب راگیر کری دی

بِالسَّامِیِّ ط وَمَا جَعَلْنَا السَّمَوَاتِ

خلقو لہ ، اور نہ دے کر حوٹے مونبر ہفہ لیدل

الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ

چہ خودی دی مونبر تاتہ مگر امتحان دپارہ د خلقو

وَالشَّجَرَةِ الْمَلْعُونَةِ فِي الْقُرْآنِ ط

اور ونہ چہ بدیٹے وٹیلے شوی دی پہ قرآن کنس ،

وَنُخَوِّفُهُمْ لَا فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا

اوویرہ و رکوڈ دوی لہ نو نہ زیاتوی دوی لہ مگر

کنس بیا تخویف دنیوی دے پہ ۴۸ او ۴۹ کنس ، بیا ترغیب دے پہ ذکر د نعمتو سرہ پہ ۵۰ آیت کنس ، بیا تخویف اخروی دے پہ ۵۱ ، ۵۲ کنس ، بیا تحذیر دے د مدامنت نہ آیت ۵۳ ، ۵۴ کنس ۔

تفسیر :- پہ دے آیت کنس جواب د شبہ دے ، شبہ دادہ ہر کلام چہ رد او شو پہ مشرکاتو تو هغوی طلب او کړو د پیغمبر نہ د معجزاتو نو سوال راغے چہ دا معجزات دوی تہ ولے نہ رالیرلے کیبری د جواب حاصل دادے چہ ہفہ معجزات چہ دوی طلب کری دی ، مانع د هفہ نہ دادے چہ کہ هفہ رالیرلے شی او دوی کو انکار او کری نو عذاب بہ پرے راشی د مخکنو قومونو پشان چہ یو مثال د هفہ شمودیان دی چہ هغوی طلب د معجزے کرے وڈ نو ناقہ پیدا شوہ او دوی د هفہ انکار او کړو نو عذاب پرے راغے ، نو پہ دے آیت کنس اشارہ دہ چہ انکار د معجزاتو سبب د عذاب دے ۔

طَغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٤٠﴾ وَإِذْ قُلْنَا

سرکشی لویه - او کله چه اوئیل مونږ

وَمَا تُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ، مراد د دینه هغه آیات دی چه خلق د هغه طلب کوی نو د هغه په رالیږلو کښ تخويف بالعذاب وی کله چه او نه منل شي نو په متکړينو باندې ضرور عذاب راسی . دویمه معنی داده چه آیت نه مراد ټول معجزات دی چه هغه د پاره د انکار کوونکی تخويف وی او د پاره د مؤمنانو رحمت وی ، نو د الایات نه مراد هغه آیات دی چه دوی طلب کړی دی او د دې سورت په سټه ، سټه ، سټه ، سټه آیتونو کښ ذکر دی .

فَظَلَمُوا بِهَا ، مراد د ظلم ته انکار کول عناد او قتل کول د اوبه دی .

سټه :- د دې آیت په اوله جمله کښ تیزی ورکول دی پیغمبر علیه السلام ته په تبلیغ باندې چه الله تعالی به ستا حفاظت کوی او ته تبلیغ کوه مراد د احاطې نه احاطه د قدرت او د علم د الله تعالی ده په ټول مخلوق باندې او حفاظت د نبي پکښ داخل دې او په احاطه بالناس کښ اشاره ده چه الله تعالی عالم دې چه دې خلقوته معجزات راولیږی نو دوی انکار کوی نو بیا قادر دې د هغوی په عذاب باندې . او بیا یې دوه آیتونه پیش کړی دی یو واقعه د معراج او دویم ذکر د اوبه په جهنم کښ ، د دې دواړو په انکار سره ویره د عذاب ده .

الرُّؤْيَا ، صحیح قول داده چه مراد د دینه لیدل دی په سترگو سره په حالت د بیداری کښ په شپه د معراج کښ ځکه چه رؤیا مصدر دې په معنی د رویت سره دې او دا قول امام بخاری د ابن عباس رضی الله عنهما ته نقل کړیدې او ته دی مراد د دینه لیدل د خوب ځکه که د خوب لیدل وی نو په هغه سره امتحان نه کیدو ځکه چه د خوب د لیدلو نه هیڅ څوک انکار نه کوی .

لِمَلِكَةٍ اسْجُدْ وَاِلَّا دَمَرَفَسْجُدْ وَا

ملا ٹکو تہ چہ سجدہ اوکرو آدم علیہ السلام تہ توجہ اوکرو تولو

اِلَّا اِبْلِيسُ ط قَالَ عَاَسْجُدْ لِمَنْ

سوا دابلیس تہ ، اوٹیل ہفہ آیا سجدہ اوکرو زہ ہفہ چاتہ

خَلَقْتَ طَيِّبًا ﴿٤١﴾ قَالَ اَرَاَعَيْتَكَ

چہ تا پیداکریدے دے ختہ تہ ۔ ہفہ اوٹیل چہ خبر راکرہ

وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ ، یعنی ہر کلمہ چہ اللہ تعالیٰ خبر ورکرو یہ سورۃ صافات کہیں د آیات ملا نہ تر ملا پورے چہ ونہ دہ یہ جہنم کہیں نو دا دوی دیارہ سبب د امتحان شو او منکرینو اعتراض اوکرو چہ اونہ یہ اور کہیں غہ رنگ راہو کیدے شی ۔ الملعونہ یعنی دا سے اونہ چہ لعنت کرے شویدی دے ہفہ یہ خورونکو باندے یہ قرآن کہیں یا دا معنی دہ چہ ہر صافات بیان کرے شوی دی دے دے اونے یہ قرآن کہیں لکہ یہ سورۃ دخان آیت ملا نہ تر ملا پورے دارنگ سورۃ صافات کہیں اوچا چہ دے شجرے تفسیر کریدے پینی امیہ سرہ نو دا تحریف دے حکم چہ یہ قرآن کہیں ذکر د بنو امیہ او یہ ہغوی باندے لعنت نشتہ او نسبت کول دے ابن عباس رضی اللہ عنہما تہ غلط دی ۔ طَغْيَانًا كَبِيرًا ، کہیں اشارہ دہ چہ دوی د کفر سرہ استہزاء او مسخرے او اعتراضونہ ہم کوی ۔

ملا ۔ دا واقعہ د آدم علیہ السلام او دابلیس دہ او مقصد یہ دے واقعہ کہیں دا دے چہ آدم علیہ السلام آیت اللہ وڈ حکم چہ د اللہ تعالیٰ د قدرت عظیمہ نچہ دہ ۔ او ابلیس د ہفہ د تعظیم تہ انکار اوکرو او د ہفہ توہین یے اوکرو یہ دے جملہ کہیں ۔

عَاَسْجُدْ ، او اَرَاَعَيْتَكَ آہ ، دا سبب اوکرو خیدہ دیارہ د عذاب دابلیس او دے وجہ نہ دا یے عطف کرے دے یہ ماقبل

هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ

چہ دا مہر سہے دے چہ تا عزت و رکریاں دے دے تہ یہ ما باندے

لِيَوْمِ الْآخِرَتَيْنِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

کہ چہے تا زہے روستو کریم رمہلت و را کریم تر ورخ دے قیامت پورے

لَا حَتِّكَ إِلَّا قَلِيلًا ۝۴۲

نوخامغا پہ خپل قایو کن بہ راولم اولاد ددہ سوا دے لہو کسانو تہ

قَالَ أَذْهَبَ فَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ

اوتیل اللہ تعالیٰ رلا رشا نو چا چہ ستا تابعداری اوکرہ دے دوی تہ

فَأَنَّ جَهَنَّمَ جَزَاءُ وَكُمِ جَزَاءُ مَوْفُورًا ۝۴۳

نویقینا جہنم سزا ستا سو دہ سزا پورہ

باندے۔

طَيِّبًا، پہ معنی دے من الطین دے او دا کلمہ پہ طریقہ دے

توہین سرہ ابلیس ذکر کرے دہ

مک۔ دے آیت کنیں اشارہ دہ چہ ابلیس حسد اوکرو دوجہ دے

عزت دے آدم علیہ السلام تہ چہ اللہ تعالیٰ ورکرے وڈ۔

او هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ، دہ مہر دے اہانت پہ عرض سرہ

اوتیل۔

لَا حَتِّكَ إِلَّا قَلِيلًا، دا دَحَنكَ تہ دے او حَنكَ پہ معنی دے بیخکندے

راخی نو معنی دا شوہ چہ زہہ ددہ دے اولاد بیخ او با سم

او بیخ ویستل دادی چہ پہ شرک او پہ کفر کنیں جے اختہ

کری او دویمہ معنی دَحَنكَ داس پہ خلہ کنیں وانگے اچول

دی چہ مقصد دہے تہ منع کول وی او پہ خپل قایو کنیں راولم

دی نو معنی دا شوہ چہ منع بہ کریم زہہ اولاد ددہ دے توحید تہ۔

مک۔ پہ دے آیت کنیں تخویف اخروی دے ابلیس او تابعداری

دہ تہ۔

وَأَسْتَفِزُّ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ

او اوخوبه ده هغه څوک چه ستا وس پرې برشی د دوی نه

بصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ

په آواز خپل سره او راوړه په دوی پاتې

بِخَيْلِكَ وَرَجْلِكَ وَشَارِكُهُمْ

په سوړو خپلو او پیاده خپلو سره او برخه اونیسه د دوی نه

فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعَدَّهُمْ

په مالونو کې او اولاد کې او وعدې کوه د دوی سره

وَمَا يَعِدُّهُمْ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا ۝ ٤٧

او وعدۀ نه کوی د دوی سره شیطان مگر د دھوکې -

إِذْ هَبَّ، کښ اشاره ده د هغه مهلت ورکولو ته لکه په سورة

احراف ۵۸ او سورة حجر ۲۱ او سورة ص ۸۱ کښ دی -

مَوْفُورًا، په معنی د وافر سره یا په معنی د اسم مفعول سره

یعنی پوره کړې شوی دی څه کې پکښ نه وی او داسې سزا

د کافر او مشرک وی ځکه د مؤمن په سزا کې د عفو او مغفرت

دوې ته کې کیدای شي او داسې په سورة احراف ۵۸ او سورة ص

۵۸ کښ دی -

سَلَا، په دې آیت کې د گمراه کولو د ابلیس خلقو لره څلور

طریقې ذکر شوی دی -

اوله طریقۀ، د هوکې ورکول خلقو ته په آواز د ابلیس سره

او د آوازونو نه مراد هر هغه داعی دے چه دعوت کوی هر

معصیت د الله تعالی ته او پدیکښ دعوت د شرک او کفر او

بدعت او غنا وغیره داخل دی دا ابن جریر خوره کړې دے

او دویمه طریقۀ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجْلِكَ، مراد

د دے دادے چه د دوی د گمراه کولو د پاره خپل ټول کیدونه

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ

یقیناً زما بندگان نشته تالره په دوی باندے

سُلْطَنٌ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٤٥﴾

وس دگمراه کولو، او پوره دے ستا رب ذمه وار۔

استعمال کره او داخل دے پدیکش هرغه څوک چه په سورئ
باندے گرجئ یا پیاده گرجئ په معصیت د الله تعالی کیش دا د
ابن عباس رضی الله عنهما او مجاهد نه نقل دی۔

او دریمه طریقه وَ شَارِكُهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ، او مراد
د شراکت نه په مالونو کیش نذر کول د مال د پیاره د غیر الله
دارنگ مال خرج کول په شرک او بدعت او رواجونو کیش او
تحریم د غیر الله او په حرامه طریقه کسب کول هم په دے
کیش داخل دے او د شراکت فی الاولاد نه نسبت کول د اولاد
دی غیر الله ته چه دا اولاد فلانکی ولی رابخلے دے او نوم
کیخودل د هغه نبی بخش عبد الحارث او عبد العزی او عبد
الرسول بنده علی او پیر بخش وغیره او دارنگ اولاد ته طریقه
د کفر او شرک خودل او مشایه کول د هغوی کافرانو سره په
لیاس او په شکل کیش۔

او څلورمه طریقه وَ عِدُّهُمْ، مراد د دینه وعدے کول دی د
ثواب او کامیابی په شرک او په بدعت کولو کیش۔
۴۵ په دے آیت کیش حفاظت د بعض بندگانو د ابلیس
نه ذکر دے۔

او په عبادتی، کیش اضافت د تخصیص د پیاره دے چه هغوی ته
چې په تورو آیاتونو کیش مخلصین وئیلے دی۔

وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا، پدیکش اشاره ده چه دایتدگان په عصمت
کیش الله تعالی ته محتاج دی،
سُلْطَنٌ، مراد د دینه خلیه دگمراه کولو یا دلیل مراد دے۔

رَبُّكُمْ الَّذِي يُزِيحُ لَكُمْ

رب ستاسو داسے ذات دے چہ چلوی ستاسو دپارہ

الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا

کشتی یہ دریاب کنیں دپارہ ددے چہ طلب کریں

مِنْ فَضْلِهِ إِنَّكَ كَانِ بِكُمْ

فضل دے اللہ تعالیٰ نہ ، یقیناً اللہ تعالیٰ دے یہ تاسو باندے

رَحِيمًا ۞ وَإِذْ أَمْسَسْكُمْ الْضُرُ

رحم کوؤنگے ، او کلہ چہ اورسی تاسو تہ تکلیف

فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مِنْ تَدْعُونَ

یہ دریاب کنیں نو میرشی ستاسو نہ ہتہ شوک چہ تاسو یہ حاجتو کنیں بلن

إِلَّا رَيْبًا فَلَمَّا نَجَّكُمْ إِلَى الْبَرِّ

سوا دے اللہ تعالیٰ نہ ، پس ہر کلہ چہ ہم کری تاسو اوچہ تہ

۵۷۔۔ یہ دے کنیں دلیل عقلی ذکر دے او تمہید دے دے

روستو زجر دپارہ او عام انعام یے ذکر کرے دے روستہ

دخاص انعام نہ او داربط دے دما قبل سرہ یعنی دشیطان

نہ بیچ کول خاص انعام دے یہ خاص بندگانو یا ندے او دے

دریاب کنیں دغرق کیں نو نہ بیچ کول عام انعام دے مشرکانو

تہ ہم شامل دے ۔

یُزِيحُ ، ازجاء شہل دی یہ ذریعہ دے ہواکانو سرہ چہ ہفے

تہ نعمۃ اللہ وثیلے دے یہ سورۃ لقمان ص ۱۷ کنیں ۔

أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ④۷

نو تاسو منہ مگر شوئی (دے توحید نہ) او دے انسان نا شکرہ ۔

أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ

آیا بے غمہ (بے پرواہ) بی تاسو چہ اللہ تعالیٰ پہ خکتہ یوحی تاسو

جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ

پہ طرف دے اوچے زمکے کنیں یا پہ را اولیبری پہ تاسو باندے

حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ

باران دے کانرو بیا پہ او نہ مومئی تاسو خان لہ

وَكَيْلًا ④۸ أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ

ذمہ وار ۔ آیا بے غمہ (بے پرواہ) بی تاسو چہ واپس بہ یوحی تاسو

فِيهِ تَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ

پہ دریاب کنیں بل غل نورا او بہ لیبری پہ تاسو باندے

قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ

ما توؤنکے سیلئ نو غرق بہ کری تاسو

۴۷۔ پہ دے آیت کنیں زجر دے مشرکینو تہ پہ ضعف دے طریقہ دے ہفوی چہ پہ سختی کنیں صرف اللہ تعالیٰ لایلی او روستو دے یح کید لو تہ شریک جو پوی داسے پہ سورۃ یونس ۳۱ او سورۃ عنکبوت ۲۵ او سورۃ لقمان ۳۲ کنیں ہم دی ۔

۴۸۔ پہ دے آیت کنیں تخویف دے ہذا مشرک تہ چہ مخکنیں آیت کنیں دے ہذا حال بیان شو، او مراد دا دے چہ دریاب نہ اگر چہ دے یح شو لیکن دے اوچے دے عذاب نہ نہ شی یح کیدے ۔

أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ، پشان دے قارون او یُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا، پشان دے قوم لوط دے او داسے پہ سورۃ ملک ۱۷، کنیں ہم دی ۔

بِمَا كَفَرْتُمْ لَا تَجِدُوا

پہ سبب د انکار ستا سو ذکر توحید نہ) بیا بہ او نہ مومن تاسو

لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ④۹

تھاں لہو پہ موبز باندے دے دے کار پہ بارہ کنس خوک تپوس کوؤنگے ۔

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ

او یقیناً عزت ور کرین موبز اولاد د آدم علیہ السلام تہ او سوار کرین موبز دوی

فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ

پہ اوچہ او دریاب کنس او روزی موور کریدہ دوی تہ

مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى

د پاک رزقونو نہ او غورہ والے موور کرے دے دوی تہ

كَثِيرٍ مِّنْ خَلْقِنَا تَفْضِيلًا ⑤۰

پہ دیرو د ہفہ چانہ چہ موبز پینا کریدی دیر غورہ والے ۔

۴۹۔ دا ہم تخویف دے دے مخکن پشان مطلب یے دا دے چہ

اللہ تعالیٰ بہ دغہ کس لہو دریاب تہ دوبارہ یوخی او غرق بہ یے

کری نو خوک بہ یے بیج کری ۔

تَبِيعًا ، ہفہ خوک دے چہ بدلہ اخلی د خیل دشمن نہ

یا مدد کار نہ وٹیلے شی ۔

نہ ، پہ دے آیت کنس ترغیب دے پہ ذکر د خلور انعاما تو

عاموسرہ د پارہ دے چہ دوی شکر او کری پہ توحید متلو سرہ

نو د ہفہ عذابو تہ بہ بیج شی چہ مخکن بیان کرے شول ۔

اول انعام وَلَقَدْ كَرَّمْنَا ، سرہ بیان شولے دے او دا کرامت

عام دے پہ نطق او پہ تمیز سرہ او پہ عقل سرہ او پہ نیغ

قامت سرہ او پہ خاشنہ شکل سرہ او پہ خوراک کولو پہ گوٹو

سرہ او تابع کول د نور مخلوق ہغوی لہو ، او دارنگ اکرام

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ

په کومه ورځ به وړکړو هر چا (تولو خلقو) ته په نوم

بِاِمَامِهِمْ فَمَنْ اُوْتِيَ كِتَابًا

د پيشوا د معنوي نومغه څوک به وړکړيشي هغه ته کتاب (عملنامه)

بِیَمِينِهِمْ فَاُولَٰئِكَ يَفْرَحُونَ

په حق لاس کښ پس دغه خلق به لوی

کِتَابُهُمْ وَلَا يَظْلَمُونَ فَتِيلًا ④

عملنامه خپله او ظلم به نه کيږي په دوی باندې قدر و تار د هې وکې کچول

د سړي په بریره سره او اکرام د زنا نو په کونځو سره ، دا ټول پدیکښ داخل دی . نو د اکرامت ټولو بنی آدموته شامل دے اگر چه کافران د بے دیني په وجه سره شرالدواب دی .

دویم انعام سورتي په اوچه کښ په کادو ، موټرو او اوبښانو ، استو خپرو او خړو وغیره سره او په دریابونو کښ په کشتو لاندچونو او جهازونو وغیره سره .

دریم انعام پدیکښ خوراک څکاک او لباس داخل دے چه په هغه کښ قسم قسم مزیدار خوش رنگ خیزونه دی څلورم انعام فضیلت ورکول دی په دیر مخلوق باندے جمادات ، نباتات حیوانات او جنس ملائک هم د بعض اهل علم په تیز پکښ داخل دی ، او که مراد د فضیلت نه ظاهري وی نو دا شامل دے کافرانو ته هم او که فضیلت معنی وی نو دا خاص دے په مؤمنانو پورے .

سوال :- په سورة الانفال او سورة البینة کښ کافرانو او منافقانو ته شرالدواب او شرالبریه وئیلی دی نو دا څو کرامت سره منافق دے ؟

جواب ع :- دلته د کرامت او فضیلت نه ظاهري امور مراد دی

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ

او ہفہ خوک چہ وی پہ دے دیتا کیں ہونداریہ دلیلہ (نوہفہ بہ

فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ۝۷۲

پہ آخرت کیں ہم ہوند وی او زیات بے لارے ہوی۔

چہ ہفہ منافقا نو اوکا قرآنو نہ شامل دی سرہ دے چہ ہفوی پہ حقیقت کیں ہوتا دی۔
جواب ع۔ دلہ مراد دینی آدم نہ صرف مؤمنان دی پہ ہر امت او ہرہ زمانہ کیں۔
۱۔ ددنیوی فضیلت نہ روستو اخروی فضیلت ذکر کوی د مؤمنانو دپارہ۔ یا ما
مہم، ددینہ ہر ہفہ خوک مراد دے چہ ہفہ اقتداء کہے شوے دہ۔ برابرہ
خبرہ دہ کہ حق دے اوکہ باطل دے۔ یا پہ معنی د کتاب الاعمال دے۔ اول
قول غورہ دے ابن کثیر و بیٹے دی ”ہذا اکبر شرف لاصحاب الحدیث لأن
اما مہم النبی صلی اللہ علیہ وسلم۔ بَقَرَةُ ۲۰۱، یعنی پہ خوشحال سورہ لوی۔
اوپدے جملہ کیں بشارت دے۔

۲۔ پہ دے کیں تخویف اخروی دے او دے اَعْمَى، اول نہ ذریہ ہوند
مراد دے یعنی چہ بے دلیلہ تقلید کوی د باطل۔ او دویم اَعْمَى، پخیلہ
معنی سرہ مراد دے یا ددینہ مراد بے دلیلہ دے لکہ فَعَمِيتَ عَلَيْهِمْ
الرُّسُلَ، قصص ۲۶ آیت او ددے وضاحت پہ سورہ طہ ۷۷ کیں دے۔
فائدہ: کہ شبہ او کہے شی چہ نورو آیا تو نو کیں تصریح دہ چہ دوی
بہ پہ ورخ د حشر سترگے لری لکہ سورہ ق ۲۷ کیں او مریم ۳۸
کیں چہ ذکر دی۔

جواب دادے چہ پہ ورخ د قیامت کیں مختلف مقامات دی بعضہ
مقاماتو کیں ہم فرق دے، بعث د قبر نہ پور تہ کیدل دی او حشر
پہ میدان کیں راجع کیدل دی تو اَعْمَى یے پہ حشر کیں ذکر کہے
دے نہ پہ بعث کیں بعث بہ یے روح او شی او پہ حشر کیں بہ
یے ہوند کری۔

وَأَضَلُّ سَبِيلًا، یعنی ددوی گمراہی بہ پہ آخرت کیں ہسکارہ شی
یا مراد د سبیل نہ لارہ جنت دہ۔

وَإِنْ كَادُ وَالْيَفْتَنُ نَكَ عَنِ

او یقیناً خواہی دامن شرکان چہ واروی تالہ د بیان د

الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ

ہنہ غیہ نہ چہ وحی کریدہ مونہ تاتہ دے دیارہ چہ او تہی

عَلَيْنَا غَيْرُهُ وَإِذَا لَأَتَّخِذَنَّ

پہ مونہ باندے د دینہ بغیر ربل خہ او دغہ وخت بہ اونسی دوی تالہ

خَلِيلًا ۚ وَلَوْلَا أَنْ شَبَّتْنَاكَ

پہ دوستانہ - او کہ مونہ نہ دے کلک کرے تالہ

لَقَدْ كُنْتَ تَرْكُنْ إِلَيْهِمْ

یقیناً تردے وہ چہ کوہ شوی بہ دے تہ دوی تہ

مکے۔ یہ دے کہیں تحذیر دے د مداخلت کولو نہ، یعنی مشرکان
او نور باطل پرست پہ اہل حق باندے کوشش کوی چہ د حق
پہ بیان کولو کہیں نرم شی اودا دلیل دے چہ د دوی د حق نہ اعنی
دی لکہ چہ پہ مخکین آیت کہیں ذکر شول اودا لے ربط دے۔
مثلاً مشرکانو رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ اوٹیل چہ تہ زمونہ
اللہ شفعاۃ او منہ نو مونہ تالہ سرہ ملگری یو۔

او پہ لفظ د لَفْتَنَ، کہیں اشارہ دہ چہ چا وحی (قرآن اوسنت)
پر یخود لہ نو ضرور بہ پہ اللہ تعالیٰ باندے افتراء کوی۔
وَإِنْ كَادُ، اِنْ مخفف دے د مثقل نہ نو پہ اصل کہیں اٹہ دے۔
كَادُ، یہ معنی دارادہ کولو اودکوشش کولو سرہ دے۔

الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ، مراد د دینہ توحید دے۔
او غَيْرُهُ، نہ مراد شرک دے۔ خَلِيلًا، ہنہ دوست دے چہ د
زہہ حاجت ورباندے سرکیزی یا ہنہ دے چہ د ہنہ د مینے
دیارہ زہہ د نور و محبتو نہ خالی وی مراد ترینہ قریبی او غلص دوست دے۔

شَيْئًا قَلِيلًا ۚ إِذَا لَذَقْنَكَ

لبر غوندے ۔ دغہ وخت خامخا ٹھکولے بہ وے مونیر تاتہ

ضَعُفَ الْحَيَاةِ وَضَعُفَ السَّمَاتِ

دو چنن عذاب پہ ژوند د دنیا او دو چنن پس د مرگ نہ

ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ۝۵۱

بیا بہ او نہ مولے تہ تھان د پیارہ پہ مونیر باتدے امدادی ۔

وَأِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِرُّوكَ مِنْ

او یقینا دوی غواری چہ چلو نہ جور کری تاتہ پدے

الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذَا

زمکہ رزمکہ کنن د پیارہ د دے چہ او باسی تالہ د دینہ او پدغہ وخت

لَا يَلْبَثُونَ خَلْقَكَ إِلَّا قَلِيلًا ۝۵۲

بہ حصار نشی ستانہ روستو مکر لبر وخت ۔

۵۱۔ دا دلیل دے چہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم مشرک نو سرہ ہیخ مداخلت نہ دے کرے بلکہ معصوم وڈ او پہ عصمت او تثبیت کنن اللہ تعالیٰ تہ محتاج وڈ او پہ دے کنن دیر تا کیدات یو کڈت ، دویم شرکن ، دریم شئیگا ، (پہ اثبات کنن) خلوم قلیلہ ، دے ۔ یعنی ہیخ قسم مداخلت یے د هغوی سرہ نہ دے کرے ۔

۵۲۔ پہ دے کنن تعریض دے امت تہ چہ پیغمبر تہ مداخلت نہ معاف کیڑی نو تا سو تہ بہ خٹک معاف کرے شی ۔ او آیت کنن اشارہ دہ چہ خومرہ د چا درجہ اعلیٰ وی نو دومرہ بہ پہ وخت د مخالفت کولو کنن د هغہ عذاب لوکے وی ۔

۵۳۔ خلاصہ ۔ د دے آیت تہ دریمہ حصہ دہ ترستا پورے پہ دیکنن دریم سبب د عذاب ذکر کوی چہ هغہ ویستل د رسولانو دی د ملک د هغوی نہ او د دے مثال ورکوی پہ هجرت د نبی

سُئِلَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ

پہ شان د طریقہ (زمانہ) د ہفتہ چا سرہ چہ لیبرلی دی مونہ ستانہ لکھن

مَنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا

رسولان زمونہ او اوبہ نہ موے تہ زمونہ طریقہ لکھ

صلی اللہ علیہ وسلم زمونہ سک، سک کیں۔ بیا خلور ا داب او امور
مصلحہ یے ذکر کریدی دپارہ د تشبیث پہ وخت د ابتلاء کیں
د سک نہ تر سک پورے بیا ترغیب الی القرآن دے پہ سک کیں
بیا پنچہ زجرونہ دی اول زجر پہ سبب د اعراض کو لو سک، سک
کیں۔ دویم زجر دے پہ سوال عناداً سک، سک، سک کیں او
صداقت د قرآن پہ طریقہ د تحدی سرہ پہ سک کیں۔ دریم
زجر پہ اعراض عن القرآن سک کیں۔ خلورم زجر پہ طلب
د آیا تونو ائوتعننا (عناداً) سک، سک، سک کیں۔ پنجم زجر
پہ انکار د بشریت د رسول سک او د ہفت جواب سک کیں او
اثبات د رسالت پہ شہادت د اللہ تعالیٰ سرہ سک کیں بیا تخویف
اخروی سک کیں او سبب د ہفت انکار د بعث سک کیں او اثبات
د بعث سرہ د توحید نہ پہ سک کیں او بیا زجر پہ بخل د انسان
او مقصد پہ سک کیں اثبات د توحید او رسالت دے۔
تفسیر:- پہ دے آیت سک کیں د مشرکانو کوششونہ او مکرونہ
دپارہ د اخراج د رسول تہ اشارہ شویدہ یعنی ہرکلا چہ حیلہ
د مہانت د دوی کامیابہ نہ شوہ تودوی د ہفت د ویتلو کوشش
شروع کرلو۔

وَإِذَا لَا يَلْبِثُونَ خِلَافَتِي إِلَّا قَلِيلًا، کیں اشارہ دہ عذاب د اہل
مکے تہ یعنی ہرکلا چہ دوی تالہ او یاسی نوزربہ پہ دوی
باندے عذاب راشی نو پہ بدر کیں پہ دوی باندے عذاب
راغے۔ استفزاز پہ چل ول او مکرونہ سرہ خوئیول او ویتل
دی۔

تَحْوِيلًا ۷۷ اَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِ

بدلیل - کوہ مونخوتہ د وخت د زوال

الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ

د نمر نہ تر تیارے د شپہ پورے

وَقُرْآنَ الْفَجْرِ ۚ إِنَّ قُرْآنَ

او مونخ د صبا ، یقیناً مونخ

الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ۷۸ وَمِنَ اللَّيْلِ

د صباتہ حاضری کیدیشی (د ملائکو) - او د شپہ پہ یوہ برخہ کس

۷۷۔ پہ دے آیت کس تاکید دے د تیر شوی تخویف یعنی
پہ دوی بہ عذاب راشی پشان د حال د تیر شوؤ قومونوچہ
مغوی رسولان شری وڈ نو عذاب پرے راغے نو هرکله چہ
مشرکان مکہ پہ مختلف طریقو سرہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم
لرہ تنگ کرو او د مکہ نہ بے ویستلو نو یونیم کال روستو پہ
بدار کس مشرکان اوڑلے شول او ذلیل شول۔

سُنَّةٌ، پہ دے کس تقدیر د عبارت دے نَفْعًا لَكَ مَثَلٌ
سُنَّةٌ مِّنْ رَّوَاهِ كِهوتالرہ پشان د کار د مخکینی رسولان (نو)۔
۷۸۔ پہ دے آیت کس ذکر د اول امر مصلح او ادب دے
د پاره د تثبت، او مراد د اَقِمِ الصَّلَاةَ، نہ پایدای او همیشگی
کول دی پہ تولو مونخوتو باندے۔

او لِكَا لُوْكَ، د لوک یوہ معنی زوال د نمر، دویمہ معنی
غروب د نمر، پہ اولہ معنی سرہ خاور مونخوتو تہ اشارہ
دہ ماسپخین، مازیگر، مابنام او ماسخوتن تہ حکہ چہ الی غسق
اللیل غایہ داخل دہ پہ ماقبل کس او پہ دویمہ معنی سرہ
صرف د مابنام مونخ مراد دے ابن جریر او ابن کثیر اول
قول د دیرو صاحبو او تابعینو تہ نقل کریدے او د لُوْكَ پہ

فَتَهَجَّدْ بِهَا نَافِلَةً لَّكَ ق

تمجد کوہ دا زیاتی دے ستا دیارہ

عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا

نزدے دہ چہ اوپہ رسوی تالوہ رب ستا خالے

مَحْمُودًا ۷۹ وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِي

ستائیلے شوی تہ۔ او تہ وایہ اے ربہ داخل کبری مالہ

معنی زوال سرہ یو مرقوع حدیث یے ہم راویدے نودغہ قول غورہ دے۔

قُرْآن، دا مصدر دے پہ معنی د قراءت سرہ دے او مراد د قراءت نہ ہوں مونخ دے حکم چہ قرآن لوستل رکن اصلی دے پہ مونخ کن۔

مَشْهُودًا، وجہ دادہ چہ ملائک د شے او د ورخے پہ دغہ مونخ کن جمع کیبری۔

مَعْلُومًا، پدایکنں دویم امر مصلح او ادب ذکر دے چہ ہفہ صلوۃ اللیل دے روستو د بیداری د خوب نہ۔

فَتَهَجَّدْ، پہ معنی د ترک ہجود (خوب) دے نو معلومہ شوہ چہ تہجد ہفہ مونخ دے چہ روستو د خوب د شے نہ وی یعنی د نیم شے نہ روستو د ہفہ غورہ وخت شروع کیبری۔

نَافِلَةً لَّكَ، یو معنی دادہ چہ دا زیاتی عزت او اکرام ستا دے، دویمہ معنی دا چہ دا عطیہ او بخشش ستا دے او لفظ د نافلہ دلیل دے چہ دا پہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم باندے ہم فرض نہ وڈ او دا صحیح قول دے لیکن تخصیص د ہفہ پہ لفظ د لک سرہ د وجہ د شرافت د ہفہ نہ دے حکم چہ نقل کو لو سرہ د امت گناہونہ معاف کیبری او ہر چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے نو د ہفہ درجات پرے زیاتی کیبری حکم چہ گناہکار نہ دے۔

مَقَامًا مَّحْمُودًا، نہ مراد مقام د شفاعت کیبری دے یا مقام

مَدْخَلَ صَدُقٍ وَ أَخْرَجْنِي مَخْرَجٍ

په داخلیدلو د رشتیاؤ او اوباسه ما په ویستلو

صَدُقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ

د رشتیاؤ او راکړه مالره د خپل طرف نه

سُلْطَانًا نَصِيرًا ۸۰ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ

غلبه چه مدد ورسره وی - اوته او وایه راغی حق

د زیات قربت د الله تعالی دے اول قول غوره دے او محمود ورته پدے وجه سره وائی چه د دغه مقام ستائینه کیدیشی وئیله شی چه دالوے مقام دے ، یا داچه د هغه د صاحب ستائینه کیدیشی - یا محمودا ، په معنی د محمود فیه سره دے ځکه چه په حدیث شفاعت کتب راغله دی چه په هغه مقام کتب به ماته داسه حمد ونه او خود له شی چه د هغه نه مخکې ماته ته دی خود له شوی - او احتمال شته چه مقام محمود په دنیا کتب لویه مرتبه د نبی صلی الله علیه وسلم مراد ده - چه رفعنا لك ذکرک کتب اشاره ده -

۸۰ په دے کتب دریم امر مصلح او ادب دے : وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مَدْخَلَ صَدُقٍ وَ أَخْرَجْنِيْ مَخْرَجٍ صَدُقٍ ، د مداخله صدق او مخرج صدق ته مراد دادے چه دخول او خروج د الله تعالی د رضا د پاره وی او د هغه په امر سره وی د دنیا مقصد او په خپل خواش سره ته وی نو مداخل او مخرج مصدرونه میسبه دی -

سُلْطَانًا نَصِيرًا ، مراد د دینه حجت قویه دے یا مراد دینه هغه غلبه ده چه په مدد د الله تعالی سره وی یعنی روستو غلبه ته بیا کمزوری نه پیدا کیږی او په دے کتب اشاره ده چه روسته د هجرت فی سبیل الله نه سلطان او نصرت حاصلیږی -

وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ

او ورک شو ، باطل ، یقیناً باطل

كَانَ زَهُوقًا ۝۸۱ وَنُزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ

دے ورکیدونکے ۔ او نازل ہو موئی دے قرآن نہ

مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

ہذا شے چہ ہذا شفاء او رحمت دے ایمان والو لہ

وَلَا يَزِيْرُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ۝۸۲

او نہ زیاتوی ظالمانو لہ مگر تاوان ۔

۸۱۔ یہ یکنیں خلورم امر مصلح او ادب دے او دا خبر یہ طریقہ
دے پیشگوئی سرہ دے ، او بشارت او تسلی دے دے دے وجہ نہ حدیث
دے صحیحین کیں وارد دی چہ کلام مکہ فتح کرے شہ اور رسول اللہ
بتان درے سوہ شہیتہ یہ خیلہ نیزہ او وھل نو دایے او فرمائیل
وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ، الْحَقُّ
نہ مراد توحید ، قرآن اور رسالت دے ۔

۸۲۔ یہ دے آیت کیں ترغیب دے قرآن نہ یعنی مہاجر دپار
دے قرآن لوستل دیر ضروری دی ، او اشارہ دے چہ دے استفادے دے
قرآن دے پارہ ایمان ضروری دے او کلام چہ عناد او ضد وی نو دے
قرآن یہ سبب سرہ نقصان زیاتیری لکہ یہ سورہ مائدہ ۸۱
۸۲ کیں دی ۔

او شفاء ، نہ مراد شفاء دے امراض و روحانیو او ظاہریو دو اورودہ ،
روحانیہ امراض شرک ، شک تفاق و غیرہ دی او ظاہریہ امراض
دے قرآن دم لوستل یہ دیر و صحیح و روایاتو سرہ ثابت دے
او دے تعویذ لیکل یہ حدیث صحیح مرفوع سرہ ثابت نہ دی
اگرچہ موقوف حدیث او عمل دے سلفو یہ ہذا دے جواز دے پارہ
پورہ دے لیکن یہ دے زمانہ کیں دے ہذا نہ دیر مفاسد پیدا

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ

او کلمہ چہ انعام اوکرو مونہ پہ انسان باندے تومنہ اوکرو خوی

وَنَا بِجَانِبِهِ ۚ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ

او لے کری دہہ خیلہ او کوم وخت چہ اورسی دہہ تہ تکلیف

كَانَ يَسْأَلُ ۖ قُلْ كُلُّ يَعْصِمُ

نوی دے تا امید ی کوؤٹکے - اولیہ تہ ہریو عمل کوئی

کیہی نو فتوی دعام جواز پکار تہ دہ - زاد المعاد دابن قیم
کس اوروح المعانی دے آیت دلاندے دیر روایات ذکر کریں۔
وَرَحْمَةً، مراد ددینہ تریا تبدیل دایمان او تثبت او ثوابوتہ دی
چہ یہ قرآن کریم سرہ حاصلیری۔

مِنَ الْقُرْآنِ، من بیانہ دے دما هو دپارہ اگرچہ پہ ہن
باندے مخکس دے یا من دپارہ دتبعیض دے او مراد پہ
تبعیض کس دادے چہ ہرہ حصہ دقرآن شفاعا ورحمت دے
۱۲۔ دا حال دظالماتو دے چہ مخکس آیت کس ذکر شویدے
او پدایکس زجر دے پہ اعراض کولو سرہ دتوحید او دقرآن
نہ روستو دترغیب الی القرآن او دا اعراض دے پہ سبب د
مالدارئی او دوسعت او دصحیح سرہ او دا معنی د
دہ او ناامیدی کول پہ وخت دسختی کس او ونا بجانبہ، نہ
مراد لے تلل دوضع بیان دحق نہ یا تکبر کول دی۔

يَسْأَلُ، یومعنی دادہ چہ داللہ تعالیٰ نہ تاامیدی کوی او دہن
تائید پہ سورۃ یوسف ۱۲ کس دے - دویمہ معنی دادہ چہ
پہ وخت دسختی او مصیبت کس دخیلو باطلو معبودانو نہ
تاامیدہ وی او صرف اللہ تعالیٰ تہ آواز کوی لکہ چہ داعادت د
مشرکین عرب وژ او دارنگ پہ سورۃ ہود ۱۱، نہ کس دی۔

عَلَى شَاكِلَتِهِ ط فَرَّبَكُمْ أَعْلَمُ

پہ خیلہ طریقے سرہ ، نو رب ستاسو بنا پوہہ دے

بِسْمِ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا ۞

پہ ہذا چاچہ ہذا روان دے پہ سمہ لار ۔

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ

او دوی ستانہ تپوس کوی پہ بارہ د روح کنیں

قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا

تہ اوایہ روح رپیدا شویدے پہ حکم د رب زما او تہ دہ

أَوْ شَيْءٌ مِنْ الْعَالَمِ الْأَقْلِيلِ ۞

در کہے شوے تاسو تہ د پوے تہ مگر لبر غولہ لے ۔

۸۴ :- پہ دے آیت کنیں تسلی دہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ او براوت کول دی د مشرکانو نہ چہ مخکنیں آیت کنیں د ہغوی ذکر تیر شو ۔

شَاكِلَتِهِ ، پہ معنی د طریقے او تیت او د طبیعت سرہ راتلے دے ۔ او داسے پہ سورۃ ہود سلا کنیں شتہ دے ۔

۸۵ :- پہ دے کنیں زجر دے پہ سوال عنادی او تعنتی سرہ چہ مطلب د سوال تھان پوہہ کول نہ وی بلکہ مسئول عنہ چپ کول یے صرف مقصد وی ، داسوال مشرکانو عرب د یہود و پہ لمسہ سرہ کرے و نو دواہہ د پارہ زور نہ دہ او د دے ربط د اَعْرَضَ وَ تَا بَجَانِبًا ، سرہ یعنی معرضین خلق داسے تپوسونہ کوی ۔

او مراد د الرُّوح ، نہ پہ دے کنیں دیر اقوال دی یو دا چہ د ژوند روح دے ، د ہغوی د سوال مقصد دا دے چہ روح د کوم تھائے نہ بشکارہ شویدے لکہ چہ معلومہ شوہ چہ بدن د

وَلَكِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي

او کہ موثر او غواہو خامغا بوہ خو ستا نہ ہغہ شے چہ

خاورو نہ پیدا شوے دے ، نوروح د کوم ٹالے او کوم مادے نہ پیدا شو ؟

جواب :- روح د عالم الامر نہ را کوز شویدے او د دینہ زیات یہ تفصیل باندے تا سو یوہید لے نہ شئی ٹککہ چہ بعض خیزونہ د متشابہاتو نہ دی ۔ نو یہ دے تحقیق سرہ معلومہ شوہ چہ جواب د هغوی د سوال سرہ موافق دے ۔ او دویم قول دادے چہ مراد د روح نہ قرآن دے چہ سورۃ النحل آیت س کتب یہ هغے باندے اطلاق د روح کہے شویدے یعنی قرآن د ٹخان نہ تا جو کہے دے یا جبرائیل د ٹخان نہ را وریدے ؟

جواب :- دا د اللہ تعالیٰ پہ امر سرہ نازل شویدے ۔ دریم قول دادے چہ مراد د دینہ جبرائیل دے ٹککہ چہ قرآن کتب هغہ تہ روح الامین او روح القدس وٹیلے شوے دے یعنی دوی سوال کوی چہ جبرائیل د ٹخہ تہ پیدا دے ۔ خلوم قول دا دے چہ روح یو خاص قسم دے د ملا ٹکونہ چہ د هغوی اوصاف صرف اللہ تعالیٰ تہ معلوم دی او روح او نفس کتب د علماء اختلاف دے چا وٹیلی دی چہ نفس ساہ تہ وٹیلے شئی چہ یہ هغے سرہ حیوانات او انسانان ژوند تیروی او روح یو قسم مخلوق دے دے وچے تہ قرآن د موت پہ وخت توفی د نفس ذکر کریدہ او د روح ذکر یے تہ دے کہے ۔ دویم قول دا دے چہ روح او نفس دواہ ساہ تہ وٹیلے شئی لیکن نفس ورتہ هغہ وخت وٹیلے شئی چہ یہ بدن پورے متصل وی او روح عام دے کہ بغیر د اتصال تہ وی اوکلہ پہ وخت د اتصال کتب وی ۔ سوال :- یہ حدیث د بخاری کتب را غلی دی چہ دا سوال یہودیانو پہ مدینہ کتب کریدے او حال دا دے چہ دا آیت مکیہ دے او یہ حدیث د احمد کتب را غلی دی چہ یہودیانو مشرکینو د مکے تہ دا

أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ شَمْرًا لَا تَجِدُ لَكَ

وحی کریدہ موثر تا تہ بیا بہ او تہ موے تہ خان لہ

بِهِ عَلَيْنَا وَكَيْلًا ۸۴ إِلَّا رَحْمَةً

پدے سرہ ز موثر بہ مقابل کنس مددگار۔ لیکن رتہ پے بوخی دوحہ د رحمت

مِّن رَّبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ

د رب ستانہ، یقینًا فضل د اللہ تعالیٰ دے

عَلَيْكَ كَبِيرًا ۸۵ قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتْ

پہ تا باندے دیر لوے۔ تہ آوایہ کہ چرے جمع شی

دا سوال خودے وؤ؟

جواب ۱۔ :- اول نازل شو تہول آیت پہ مکہ کنس بیا پہ وخت د سوال د یهودیانو کنس چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم انتظار اوکرو دوحی تو پہ وحی سرہ حوالہ پے ورکرلہ پداغہ آیت سرہ۔

وَمَا أَوْتِيْتُمْ، کنس خطاب عام دے او دا دلیل دے چہ د مخلوق علم قلیل دے نو د اللہ تعالیٰ سرہ پہ علم محیط او علم کلی او علم غیب کنس شریک نشی کیدلے او دارنگ د قلت علم پہ وجہ سرہ پہ متشابہ خیزو تو باندے ہم نہ پوہیدی۔

۸۴، ۸۵ :- یہ دے آیتونو کنس صدق د قرآن ذکر دے

او تسلی دہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم تہ چہ د دوی د اعتراضو

پہ وجہ سرہ پہ تا باندے رحمت او وحی د اللہ تعالیٰ نہ بندی پدی،

او دا آیت دلیل دے چہ وحی نبی د خان نہ نشی جوہولے،

او پہ دے لفظ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا، کنس د رسول

اللہ صلی اللہ علیہ وسلم عظمت شان تہ اشارہ دہ۔

رَحْمَةً، ابقاء دوحی د قرآن نعمت خاصہ دے او لفظ د

فضله کنس اشارہ دہ نور و صفتونو د نبی صلی اللہ علیہ وسلم

تہ۔

إِلَّا نَسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا

انسانان اور پیریاں پہ دے خبرہ چہ راوی

بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ

پہ شان دے قرآن نو نہ شی راوی

بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ

دے پہ شان اگر چہ شی بعضہ دے دوی

لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ۝۸۸ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا

دے بعضہ دے بارہ مددگار - اویقیناً قسم بیان کریدی موند

لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ

خلقو تہ پہ دے قرآن کیں دے قسم بیان تہ

۸۸۔۔ پہ دے کیں اثبات دے صدق دے قرآن کریم دے پہ
طریقہ دے تحدی سرہ اویان دے اعجاز دے قرآن کریم دے
او پہ آیت کیں اشارہ دے عجز دے ہول مخلوق تہ نو دوی الہا
نشی کیدے او پہ سورۃ یونس ۳۱ کیں تحدی پہ یو سورۃ
سرہ دے او سورۃ ہود ۳۱ کیں پہ لس سورۃ تو سرہ دے
او پہ سورۃ طور ۳۱ کیں پہ لفظ دے حدیث سرہ چہ یو خبرے تہ
شامل دے ہر کلمہ چہ اول مخاطب پہ قرآن سرہ انسان دی
دے وجہ تہ مغوی ہے دے جن تہ مخکین ذکر کری دی - او پہ
مقام دے خلق کیں جن ہے مقدم ذکر کرے دے لکہ پہ سورۃ
زاریات ۵۵ کیں حکم چہ خلق دے جناتو مخکین دے پہ
انسانو باندے -

فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ۝۸۹

نہ کوئی دیر خلق بل کار سوا دے ناشکری نہ ۔

وَقَالُوا لَنْ نَبُوءَ مِنْكَ حَتَّىٰ

او دوی وائی چہے مونہ ایمان نہ راو روپہ تا یا نہ لے تودے پورے

تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوءًا ۝۹۰

چہ را او یا سے مونہ لہ دے زمکے نہ چینے ۔

أَوْ تَكُونُ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ ثَجِيلٍ

یا دی تالہ باغ دے کجورو

وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا

او الگورو پس چہ او بیوی تھرونہ پہ مینخ دے مین کیں

تَفْجِيرًا ۝۹۱ أَوْ تَسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا

پہ دیرو بیولو سرہ ۔ یا را او غورخوے تہ آسمان لکے ٹنگ چہ

۸۹ :- دا یو علت دے دپارہ دے اعجاز دے قرآن کریم پہ دے ۔
کیں روستو دے ترغیب الی القرآن نہ زجر دے پہ انکار دے
قرآن سرہ ۔

مِّنْ كَلِّ مَثَلٍ ، مثل نہ مراد قسم بیانات دی یعنی
دلیلونہ زجرونہ تخویفات او بشارات وغیرہ ۔

فائدہ :- پہ لفظ دے قَائِبٍ ، کیں معنی دے نفی موجودہ دہ یعنی
لا یفعل شیئًا دے وجہ نہ استثناء ترینہ صحیح شہ او
پہ دے جملہ کیں دیر تاکید دے پہ انکار کولو سرہ ۔

منہ ، ملک ، ملک ، ملک :- پہ دے آیا تو تو کیں زجر دے پہ
طلب دے آیاتو دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نہ پہ طریقہ
دے صد او عناد سرہ ، او پہ دے کیں دے اتو آیا تو تو مطاب
ذکر شوے دے ، پہ اول کیں دے زمکے دے نہ چینے راویستل

رَعَمَتْ عَلَيْنَا كِسْفًا أَوْ تَارَتِ يَا رَبِّ

ستا کمان دے یہ مونہ بانڈے تکرے یا راولے تہ اللہ تعالیٰ

وَالْمَلَائِكَةُ قَبِيلًا ۙ أَوْ يَكُونُ لَكَ

او ملائکو لہ مخا مخ - یا دی ستا

بَيْتٍ مِّنْ زُخْرِفٍ أَوْ شَرْقٍ

کوٹہ د سرو زر او یا خیرے

فِي السَّمَاءِ وَلَكِنْ نُّوْمِنُ بِرُقِيٍّ

آسمان تہ ، او چرے تہ منو مونہ ختل ستا

حَتَّىٰ تَنْزِلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرُؤُهُ

تردے چہ نازل کرے یہ مونہ بانڈے کتاب چہ مونہ پڑے اولولو ،

دی چہ فائدہ پڑے عامہ شی ، او پہ دویم کنس پاغونہ او نہرو تہ
پیدا کیدل اگر چہ ستا د پارہ خاص وی او دا تصرفات د زمکے
دی - او پہ دریم کنس تصرف کول پہ آسمان کنس دی - او تصرف
کول پہ آسمان والا کنس ، او پہ خاورم کنس تبدیلی د فقیر پڑ تہ
مالدار پڑ تہ ، یا ترقی کول پدا سے طریقے چہ زمکے تہ آسمان
تہ او خیر پڑی ، او ہر کلا چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
ہغوی تہ وئیلی وڈ چہ زہ پہ شپہ د معراج کنس آسمان
تہ ختلے یم نو ہغوی زر مطالبہ بدالہ کرہ چہ صرف ختل تہ
منو بلکہ ختل کتاب بہ د خان سرہ راورے -

فائدہ - د باطل پرستو عقیدہ پہ پارہ د نیکا نو خلقو کنس دا
وی چہ د دوی سرہ د زمکے او آسمان تصرفات دی او اللہ
او ملائک ہم د دوی تابع دی ، د دے عقیدے پہ بناء سرہ
دوی د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم تہ دا مطالبہ کولے ؟
د جواب حاصل دا دے چہ زہ بشریم او رسول یم او د بشر

قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ

تہ اوایہ پاکی دہ رب زما لہ نہ یم زہ

إِلَّا بِشَرِّ رُسُلٍ ۚ سُوْرًا ۙ وَمَا مَنَعُ

مگر بشر رسول یم - او نہ دے منع کرے

الْبَنَاسُ أَنْ يَوْمِنُوْا إِذْ جَاءَهُمُ

خلقو لہ د ایمان راوہ لوتہ کلہ چہ راغہ دوی تہ

الْهُدَى إِلَّا أَنْ قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ

ہدایت مگر دے بھانے چہ دوی وائی آیا راوہ لہ لہ تعالیٰ

اگرچہ رسول وی پہ قدرت کہیں تصرفات دے عالم نشتہ۔

کَمَا زَعَمْتُمْ، یہ دے کہیں اشارہ دہ ہوا آیا تو نو تہ چہ پہ ہخ
کہیں دے آسمانوں و انشقاق او انقطاع ذکر دے او دوی دے ہخ
نہ رد کفر دے وجہ تہ) تعبیر او کہو پہ زعم سرہ۔

وَكُنْ يَوْمَئِذٍ مِنْ لِرُقِيَّتِكَ، رُقِيَّتِكَ، مصدر دے دے رقی او ارتقاء
نہ پہ معنی دے ختلو سرہ دے او پہ معنی دے صحیفہ او ورو کی
کتاب سرہ خو پہ ہیخ لغت کہیں نہ دی راغی نو دغہ معنی
غلطہ دہ۔

سُبْحَانَ رَبِّيَ، یہ کہیں اشارہ دہ چہ دغہ ذکر کرے شوی دے
الوہیت تصرفات دی او دے اللہ تعالیٰ شریک پہ الوہیت کہیں
نشتہ نبی الہ نہ دے بلکہ بشر رسول دے۔

سوال :- یہ حدیث دے مسند احمد کہیں دی چہ اللہ تعالیٰ نبی
صلی اللہ علیہ وسلم تہ او فرمائی کہ تہ غوارے چہ بطحاء (شک)
دے مکہ ستا دیارہ سرہ زر جوہ کرم لیکن ہوا رد کرہ ؟

جواب :- دے ہوا حدیث پہ سند کہیں علی بن یزید راوی دے
ہوا ضعیف دے۔ بل جواب دادے چہ پہ ہخ کہیں ہم ذکر
دے تصرف او قدرت دے اللہ دے۔

بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٤﴾ قُلْ لَّوْكَانَ

بشر لره رسول - ته اوايه كه چرے وے

فِي الْأَرْضِ مَلَكًا يَمْشُونَ

پہ زمکہ کنس ملائک چہ مگر خیداے

مُطْمَئِنِّينَ لَنزَلْنَا عَلَيْهِم مِّن

اوسیدونکے وے نورالیدرے بہ وڈ مونہ پہ دوی بانڈے دے

السَّمَاءِ مَلَكًا رَّسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ

آسمان نہ ملک رفرشتہ رسول - ته اوايه

۹۴۔۔ دا زجر دے پہ انکار دے بشریت دے رسول نہ ، اودا سوال دے تیر شوی آیت نہ پیدا شو چہ مخکنس اوتیلے شو چہ زہ بشر رسول یم نو دوی دے دے وچہ ته انکار اوکھو حاصل دادے چہ بشریت دے رسول صرف مانع دے دوی لره دے رسول منلو نہ او پہ سورۃ کہف ۵۵ کنس مانع دے توحید دے منلو نہ ذکر کریاے دے دے وچہ نہ پہ دواہو حصرو نو کنس منافات نشته دے او اوس ہم باطل پرست خلق لکہ بریلیان دے رسول دے بشریت نہ منکر دی صرف فرق دادے چہ مخکنو خلقو رسول لره پہ سترگو لیدو چہ بشر دے نو دے رسالت نہ یے انکار کوڈ او دے موجود وڈ خلقو رسول پہ سترگو نہ دے لیدے نو دوی دے بشریت نہ انکار کوی ، او دواہہ پہ دے عقیدہ کفریہ کنس شریک دی چہ دے بشریت او رسالت پہ مینخ کنس منافات کنہی ۔

۹۵۔۔ پہ دے آیت کنس جواب دے تیر شوی سوال دے ۔ حاصل دے جواب یے دادے چہ رسول دے جنس دے مرسل الیہم نہ ضرور پکاروی نو کہ پہ زمکہ کنس ملائک وے نو دے دوی رسول پہ ضرور ملک وڈ دے هغوی دے جنس نہ ، لیکن تاسو بشریئی نوسا سو رسول بہ ضرور بشروی ۔

كُفَىٰ يَا لَدَىٰ شَهِيدٍ اٰبِيْنِي وَا

پورہ دے اللہ تعالیٰ گواہ (فیصلہ کوونکے) پہ مینم زما او

بَيْنَكُمْ ط اِنَّ كَانَ بِعِبَادِهِ

پہ مینم ستاسوکنس، یقیناً اللہ تعالیٰ دے پہ بندگانو خپلو

خَيْرًا اَبْصِرًا ۙ (۹۶) وَمَنْ يَّهْدِ

خبردار لیدونکے - اوہنے شوک چہ ہدایت اوکری

اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ

اللہ تعالیٰ ہنے تہ نوہنے ہدایت موندونکے دے اوہنے شوک چہ

يَضِلَّ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَاءَ

بے لدرے کری اللہ تعالیٰ ہنے لہ نوچرے اویہ نہ موندے تہ ہغوی لہ مدکار

مِنْ دُوْنِهِ ۚ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

سوا ذلہ تعالیٰ نہ ، او راخوند بہ کرو موندوی پہ ورخ ذقیامت

يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ ، کنس اشارہ دہ چہ کہ ملائک داسے شی چہ آسمان
تہ نشی ختلہ پہ زمکہ کنس ژوند تیروی او دایے شکہ او فرمائیل
چہ پہ زمکہ کنس خو ملائک شتہ لیکن ہغوی آسمانونو تہ
خی راختی -

۹۶ :- داہم جواب دے او اثبات ذرسلت ذ رسول اللہ صلو اللہ
علیہ وسلم دے پہ شہادت ذ اللہ تعالیٰ سرہ ، او دارنگ پہ
سورۃ بعد کنس دی -

شَهِيدًا ، شہادت کول ذ اللہ تعالیٰ پہ رسالت ذ رسول باندے
ہنے اخبارات او حجتونہ دی چہ اللہ تعالیٰ پہ قرآن کریم کنس پہ
دیرو آیا تونو کنس ذکر کری دی او پہ ہنے فیصلہ کیپی ذ دودہ
فریقو پہ مینم کنس ذ دے وچ نہ بیینی و بینکم یے اویلو -
یا ذ شہادت نہ علم ذ اللہ تعالیٰ پہ حال ذ نبی او پہ حال ذ

عَلَىٰ وَجُوهِهِمْ عُيُيَا وَبُكْمًا

یہ مخونو د مغوی باندے ہاندہ او چاہے کان

وَصُمًّا مَا وَاهُمْ جَهَنَّمُ

او کانہہ بخائے ددوی جہنم دے ،

كَلِمًا خَبِثٌ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ۙ

ہر کلمہ چہ لمبے کلمے شی نو زیاتوؤ بہ دوی لہ لمبے د اور ۔

منکرینو باندے مراد دے یعنی بالقرض کہ دانی حق نہ دے
نو اللہ تعالیٰ بہ دے ہلاک کرے دے لکہ چہ یہ سورۃ الحاقہ
۲۵، ۲۶ کتب ذکر دی ۔

۲۷ :- یہ دے آیت کتب ذکر د دوؤ دلو دے روستو د اثبات د
رسالت نہ خوک بہ دارسول منی او خوک بہ یے نہ منی او بیات نہ
منونکو تہ تخویف اخروی دے او دارنگ دا جواب د سوال دے
چہ دارسول کہ چرتہ یہ حقہ باندے وی نولازم دادہ چہ تولو خلقو
بہ ہدایت موندے دے حاصل جواب دادے چہ ہدایت او اضلال
یہ اختیار د اللہ تعالیٰ کتب دے ۔

وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وَجُوهِهِمْ ، اَوْدَارَنگ یہ سورۃ
فرقان ۲۸ کتب دی ۔

عُيُيَا وَبُكْمًا وَصُمًّا ، یہ حقیقت حمل دے یعنی یہ بعض
حالت کتب یہ ورخ د حشر یہ ددوی دل سے حال وی ، او
حدیث صحیح کتب راغلی دی ۔ رَقَالَ اَلَيْسَ الَّذِي اَمْسَاہُ عَلٰی
الرَّجُلَيْنِ فِي الدُّنْيَا قَادِرًا عَلٰی اَنْ يُّمَشِّيَهُ عَلٰی وَجْهِهِ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ یعنی ہفہ ذات چہ یہ دنیا کتب یے دوی یہ خپو باندے
گرخولی دی نو ہفہ قادر دے چہ یہ قیامت کتب یے یہ مخ
باندے او گرخوی ۔ ہر کلمہ چہ یہ عذاب د جہنم کتب تخفیف
نہ راخی لکہ نورو نصوصو کتب دا ظاہر راغلی دی ۔

نَوَكَلِمًا خَبِثٌ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ، معنی حقیقی مراد نہ دہ بلکہ

ذٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا

دا سزا دے دوی دہ یہ وجہ دے چہ دوی کفر کریدے

بِاٰیٰتِنَا وَقَالُوْا اِذَا كُنَّا

پہ آیاتونو زموئو او دوی وائی آیا چہ کلہ شو موئو

عِظَامًا وَّرَفَاتِنَا كَمُبْعُوْتُوْنَ

مردکی او ذرے ذرے آیا موئو پہ ضرور پور تہ کریشو

خُلُقًا جَدِيْدًا ۹۸ اَوَلَمْ يَسِرُّوْا

پہ پیدائش نوی سرہ - آیا تہ گوری دوی

اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ

چہ یقینا اللہ تعالیٰ داسے ذات دے چہ پیداکریدی آسمانونہ

قَادِرٌ عَلٰی اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ

قادر پیدے چہ پیداکرے دے دوی پشان

وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَا رَيْبَ فِيْهِ ط

او مقدر کریدہ دے دوی دپارہ نیتہ نشتہ شک پہ مے کتب،

فَاَبٰی الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا ۹۹

نو نہ کوی ظالمان بل کار سوا دے ناشکری کولو نہ -

ترقی پہ عذاب کتب مراد دہ - یا خبت، یہ معنی دے فی زعمہم دے

۹۸ - یہ دے کتب اسباب دے عذاب یے ذکر کری دی یو کفر

بالآیات یعنی انکار دے توحید نہ، او دویم انکار دے بعث بعد

الموت نہ او دا دویم سبب دے سورت پہ مے کتب ذکر

وڈ -

۹۹ - دا دلیل عقلی دے دپارہ د اثبات دے بعث بعد الموت

او دپارہ د توحید -

قُلْ لَّوْ أَنُتَمَّ شَمَلِكُون خَزَائِنِ

تہ اوایہ کہ تا سو شی اختیار مند د خزانو

رَحْمَةِ رَبِّي إِذَا لَا مُسَكَّتُمْ

د رحمت د رب زما نو دفعہ وخت بہ خامخا تا سو بتد کرئ

خَشْيَةِ إِلَّا تَفَاقٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ

دوچہ دیرے د خلا صید و نہ او دے انسان

قَتُورًا ۱۰ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى

دیر تنگ زہے - او یقیناً ورکھے دی مونو موسی علیہ السلام تہ

قَابِ الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا، یہ دے کہیں یے ظالمون لفظ دے
وجہ تہ راوہو چہ انکار د قدرت د اللہ تعالیٰ تہ لوے ظلم دے،
او یہ کہ کہیں الناس یے ذکر کریدے حکم چہ صرفنا للناس
پکس ذکر کرے دے۔

عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ، دارنگ پہ سورۃ یس کہ کہیں او یہ
سورۃ احقاف کہیں دی او د مثلہم تہ مراد نفس ذاتونہ
دے خلقو دی حکم چہ مثل کلمہ یہ معنی د ذات راسخی او آیت
کہ سورۃ احقاف دے تفسیر دے حکم چہ یہ ہن کہیں د
مثلہم پہ خاکے کہیں الموقی ذکر کریدے۔

مَنْ تَبِعَ شَيْءٍ شَوْءٍ آتٍ كَبِيرٍ قَدَرْتِ دَ اللّٰہِ تَعَالٰی ذَکَرُ کَرِیَ شَو
نو یہ دے آیت کہیں عجز او ضعف د مخلوقاتو ذکر کوی چہ
دوی سرہ د خزانو ملک او اختیار نشتنہ او کہ بالفرض د
خزانو مالکان شی نو خرچ نشی کوے دے دے یے نہ چہ
دا خزانے خوبہ خلاصہ شی - او دا آیت رد دے یہ ہن چہ
باندے چہ انبیاء او اولیاء د خزانو اختیار مند گنری تو یہ
دے آیت کہیں ہم دلیل د توحید دے۔

تِسْعَ آيَاتٍ بَيَّنَّتْ فَأَسْأَلُ

نہہ معجزات بشکارہ نو تپوس یے اوکرہ

بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ

د بنی اسرائیلو نہ کلہ چہ راغے دوی تہ نو اوئیل

لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ

مغہ تہ فرعون یقیناً زہ گمان کوم پہ تا باندے

يَا مُوسَى مَسْحُورًا ۝ قَالَ لَقَدْ

اے موسیٰ د جادو کرے شوہ نہ ۔ اوئیل موسیٰ علیہ السلام یقیناً

منا:۔ خلاصہ :- دے آیت نہ تر آخر د سورت پورے خلورمہ حصہ دہ پہ دے کس خلورم سبب د عذاب ذکر کوی چہ مغہ استہزاء بالرسول دہ او دے مثال یے ذکر کرے دے پہ واقعہ د فرعون او د موسیٰ علیہ السلام د منا نہ تر منا آیت پورے ۔ او بیا ترغیب دے قرآن تہ پہ منا ، منا آیتونو کس ، بیا دلیل نقلی دے د اہل کتابو سابقینو نہ منا ، منا آیتونو کس ۔ بیا اختتام د سورت دے پہ منا ، منا آیتونو کس پہ توحید سرہ ۔

تفسیر :- پہ دے کس وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ، مراد د آیات نہہ معجزات د موسیٰ علیہ السلام دی چہ پہ سورۃ اعراف منا ، منا کس ذکر شوی دی او بعضے مفسرینو د دینہ نہہ احکام ارادہ کری دی او مغہ پہ حدیث د صفوان بن عسال کس ذکر شوی دی لیکن ابن کثیر و ثعلبی دی چہ دا حدیث منکر دے او د عبد اللہ بن سلمہ راوی پہ حفظ کس نقصان دے ۔ او پہ مغہ باندہ اشتباہ راغے دہ چہ تسع آیات د حشر کلمات سرہ ۔ ربط :- او دے آیت ربط د ماقبل سرہ دا دے چہ فرعون سرہ اگرچہ دیرے خزانے وے لیکن د مغہ پہ سبب سرہ د

عَلِمْتُ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا

تہ پوہہ ئے چہ نہ دی نازل کری دا معجزات مکر

رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَاحِرٍ

رب د آسمانون او دزمک دلیونہ شکاک کولو د توحید

وَأِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ۝۱۰۲

او یقیناً زہ گمان کوم پہ تاباندے اے فرعون تباہ کرے شوے۔

فَأَرَادَ أَنْ يَنْتَفِرَ مِنْهُمْ مِنَ الْأَرْضِ

پس او غوشتہ فرعون چہ او پاسی دوی لہا رہ زور د ملک د مصر نہ

فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَّعَهُ جَمِيعًا ۝۱۰۳

نو غرق کرو موتر دے او د دہ ملگری تہول۔

عذاب د اللہ تعالیٰ نہ بچ نہ شو نو معلومہ شوہ چہ دے اختیار مند
د خزانہ و او پہ ہفہ باندے دوجہ د استہزاء نہ پہ رسول
پورے عذاب راغ۔

مَسْحُورًا، پخیلہ معنی سرہ دے یا پہ معنی د ساحر دے کلہ
مفعول پہ معنی د فاعل سرہ راخی او د مسحور معانی پہ
سک آیت کنس تیرے شوی دی۔ معجزات د موسیٰ علیہ السلام
تورے ہم دیرے وے لکہ چہ سورۃ بقرہ کنس ذکر دی لیکن
د فرعون پہ ژوند کنس غت معجزات صرف تہہ وو۔

منا:۔ دا خطاب دے د موسیٰ علیہ السلام فرعون تہ او دلیل
دے پہ دے خبرہ چہ فرعون پہ زہہ کنس حق پیژند لو لیکن
پہ ژہہ ئے عناداً انکار کوؤ لکہ سورۃ نمل سک آیت کنس دی۔
مَثْبُورًا، ہلاک شوے او ناقص العقل او لعنتی۔

۱۰۲۔۔ پہ دے آیت کنس بل ظلم د فرعون ذکر شوے دے
چہ ویستل د بنی اسرائیل دی د مصر نہ ہفہ ہم سبب د
عذاب شو۔

وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ

(او اوتیل مونو روستو د رخرقیدلو د هغه نه) بنی اسرائیلو ته

اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ

اوسیکئ په زمکه کنس پس هرکله چه راشی وعده

الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿۱۰۳﴾

د آخرت راوولو به تاسو لره غونډلر په جمع سره) -

وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ

او په حق سره نازلول شروع کړیدی مونو د دے قرآن او په حق سره

نَزَّلَهُ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا

نازل شوی دی، او نه یې لیږلې مونو ته مکرزیرې ورکوونکې

فَأَرَادَ أَنْ يَنْتَفِرَ هُمْ مِنَ الْأَرْضِ ، أَرَادَ ، په معنی د کوشش

کولو دے او بیا عذاب ذکر شولے دے او په دے کنس تصریح

ده چه فرعون د خرق نه بیج شولے نه دے .

مَنْ . په دے کنس ذکر د انعام دے په بنی اسرائیلو

باندے سره د تخويف اخروی نه ،

او مراد د الْأَرْضِ . نه زمکه د شام او بیا زمکه د مصر ده په

زمانه د داؤد علیه السلام کنس او په دے آیتونو کنس لطیفه

اشاره ده چه دا مکے والا به هم د دے رسول تکذیب کوی او

بیا به یې د مکے نه او شری لکه چه بنی اسرائیلو لره فرعون

او شریل ، و بی به مؤمنان په مدینه او په مکه رپس د غلبه نه) کنس آباد پاتے شی .

وَنَزَّلْنَاهُ ۝۱۰۵ وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ

او پیرہ و رکوع کے ، او قرآن موثر تقسیم کریدے یہ حصو کیں

لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ

دے دیکھ چہ اولے تہ دا پہ خلقو پاندے یہ دمہ دمہ

وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا ۝۱۰۶ قُلْ اِمْنُوا

او لبر لبر نازل کریدے موثر دے یہ نازلو سورہ ۔ تہ آوایہ کہ ایمان راوری

مٹا :- یہ دے کیں ترغیب دے قرآن تہ چہ نزول دے قرآن
یہ حق سورہ شروع شوے دے او پہ حق سورہ زمکہ تہ رارسیدے
دے یعنی یہ مینخ کیں ہیخ تبدیلی تہ دہ راغے او پہ دیکیں
اشارہ تخویف دے یعنی فرعون دے حق انکار او کپڑو عذاب
ورپاندے راغے نو دا موجودہ خلق کہ دے قرآن (چہ حق دے)
انکار او کپڑی نو پہ دوی پاندے یہ ہم عذاب راشی ۔ او پدے
کیں صداقت دے رسول ہم ذکر شویدے ۔

مٹا :- دا ہم متعلق دے دے تیر شوی آیت سورہ ۔ فَرَقْنَاهُ ، کیں
مراد دا دے چہ تقسیم کرے دے موثر دا قرآن پہ سورتونو او
پہ آیاتونو سورہ چہ پہ خلقو پاندے یہ دمہ دمہ لوستے کیبری چہ
هغوی پرے پوہہ شہی ۔

او وَنَزَّلْنَاهُ ، کیں اشارہ دہ چہ لبر لبر نازل کرے شوے دے ۔
وَقُرْآنًا ، منصوب دے یہ شرط دے تفسیر سورہ پہ ما بعد
کیں نو فعل دے مناسب پت دے ۔ یعنی وَأَنزَّلْنَاهُ قُرْآنًا ۔
فَرَقْنَاهُ ، پہ دیکیں دہ قراءتو نہ دی یو پہ تخویف او بل پہ
تشدید سورہ لیکن غورہ دادہ چہ دلہ مخفف پہ معنی دے مشد
سورہ دے او مراد پدے سورہ تقسیم دے آیاتونو او سورتونو
تہ او پہ دیکیں جواب دے سوال دے منکرینو دے چہ هغوی و تیل
چہ دا قرآن پہ یو کرت ولے نہ نازل لیری ۔

بَلَّأَوْ لَا تَتُوبُوا إِنَّ الَّذِينَ

پسے قرآن او کہ نہ لاوی ایمان ، یقیناً ہفتہ کسان

أَوْ تَتُوبُوا الْعِلْمُ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا

چہ علم ورکے شویدے ہفتوی تہ ممکن دے دینہ کوم وخت چہ

يُثَلَّى عَلَيْهِمْ يَخْرُونَ لِلْأَذْقَانِ

اولوستے شی یہ ہفتوی باندے پر یوحی یہ زبو باندے

سُجَّدًا ۱۰۷ وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا

سجدہ کوونکی۔ او دوی وائی پاکی دہ د رب زمونیر

إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ۱۰۸

یقیناً وعدہ د رب زمونیر خامخا پورہ کرے شوے دہ۔

۱۰۷: پس د بیان د صداقت د قرآن تہ او د جواب د سوال د ہفتوی تہ اولاً زجر دے متکریتو تہ او بیا دلیل نقلی دے د ممکنو کتابیا نو نیکانو تہ۔ او اذقان تہ مراد تندے او مخ دے یہ ذکر د جزء مجاور ستر او مراد ترینہ کل او یہ دے کنس زیاتی خشوع تہ اشارہ دہ چہ یہ سجدہ کنس د زیاتے خشوع د وجہ نہ خیلے بریرے زمکے تہ نزدے کوی۔ او ہر کلہ چہ عین زہ او دیرہ کیخودل یہ زمکہ باندے کیخودل مراد نہ دی دے دے وجہ تہ علی الاذقان یے نہ دے وٹیلے۔

أَوْ تَتُوبُوا الْعِلْمُ، ہفتہ علماؤ تہ وٹیلے شی چہ یہ کتاب اللہ باندے تمسک کوی عمل کوی نو شہادت ہم د ہفتوی قبلیری۔

۱۰۸: دا دلیل دے د تسبیح وٹیلو یہ حال د سجدہ کنس یعنی د دوی یہ کتابونو کنس د آخری رسول صلی اللہ علیہ وسلم یہ بارہ کنس پیشنگوی کرے شوے وہ ہفتہ تہ یے وعدہ اوٹیلہ۔

وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ

او پریوختی یہ زانو یا ندے ڈاڑھی دوی اوزیاق کوی دوی لہ

خَشَوْعًا ۱۰۹ قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ

عاجزی۔ تہ اوایہ بلنہ کوئی د اللہ تعالیٰ یا

ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيُّهَا مَا تَدْعُوا

بلنہ کوئی د رحمان ، صریو چہ بلئ تاسو

فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرْ

نو ہفہ لہ نومو نہ خائستہ دی اوجہر مہ کوہ

يَصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُكُ بِهَا وَابْتَغِ

یہ دعاء خیلہ سرہ او پتوالے مہ کوہ یہ ہفہ سرہ او طلب کرہ

بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ۱۱۰ قُلْ

دے دے یہ مینم کنس لار۔ او تہ اوایہ

منا :- یہ دے کنس د دوی نور صفات ذکر کرے شوی دی یعنی ڈرا
 اوزیا تہ خشوع کول ، او تکرار کولو کنس اشارہ دہ کثرت د سجود
 تہ او د اولے سجدے سبب اوریدل د قرآن دی او د دویہ
 محل سجدے کولو سبب بکاء او خشوع دہ یا اول آیت کنس
 د دوی سجدہ ذکر دہ او یہ دویم کنس ذکر د سجدے نشہ
 بلکہ روستو د سجدے نہ سر تہیت کری ڈرا دیارہ او آیت
 دلیل دے چہ یہ کتاب د اللہ تعالیٰ سرہ یہ انسان کنس خشوع
 زیاتیری او دغہ خشوع ایمان دے او یہ ذکر دے صفت
 کنس اشارہ دہ چہ علماؤ د قرآن لہ ہمد اسے کیفیت پکار دے
 منا :- یہ دے کنس ترغیب دے دغا تہ یہ حال د سجدہ او
 حال د خشوع کنس او تصریح دہ پدے خبرہ باندے چہ
 د دعا پہ وخت کنس اسماء حسنی د اللہ تعالیٰ ذکر کول پہ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ

بَوَّلَ صِفَتُوهُ دَ الْوَهِيَّتِ خَاصِ اللَّهِ تَعَالَى لِرَبِّهِ دِي دِلْسے ذاتِ دُجہ نہ دُ بِنُو لے

وَلَا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ

وَلَا رُخْوَلٌ اَوْ نَشْتَه هَفَه لِرَبِّهِ شَرِيكٌ

طریقہ دَ وسیلے سرہ ضروری دی لکہ سورۃ اعراف نہ آیت
کس چہ دی۔ او پد یکس رد دے پہ شرک فی الدعاء باندے۔
فائدہ :- دا چہ خلقو کس مشہورہ دہ چہ دَ دعاء پہ وخت وائی
اے خدا یہ دا دے آیت او دَ آیت دَ سورت اعراف تہ صریح
مخالفت دے دے لفظ پر بخود دل ضروری دی بلکہ یا اللہ
یا رحمان دے وائی یا نور اسماء حسنی ٹکے چہ لفظ خدا اگر چہ
پہ معنی دَ مالک دے لیکن تعبد پہ معانی سرہ صحیح نہ دے
اگر چہ دَ معانی پہ لحاظ سرہ اطلاق لے پہ طریقہ دَ توصیف
او اخبار پہ اللہ تعالیٰ باندے صحیح دے۔

وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُكُ بِهَا، دے معنی دا دہ چہ
دعا پہ جہر سرہ مہ لولہ او پہ زہہ کس پرے ہم اکتفا مہ کوہ
بلکہ پہ زہہ لولہ او دا روایت دے دَ عائشہ رضی اللہ عنہا او اشارہ
دہ چہ جہر پہ دعاء سرہ بغیر دَ شرعی مواضعونہ بدعت دے
دلسے پہ سورۃ اعراف مہ او نہ کس ہم دی۔

دویمہ معنی دا دہ چہ مراد دَ صلاتک نہ قراءت دے او دا
روایت دے دَ ابن عباس رضی اللہ عنہما یعنی قراءت پہ تولو
مونحو نو کس پہ جہر مہ لولہ او پہ تولو کس پہ خفاء سرہ مہ
لولہ بلکہ بعضے پہ جہر او بعضے پہ اخفاء سرہ او دا رنگ
خارج دَ مانجہ نہ ہم قراءت پہ اوچت اواز سرہ چہ خلق
پریشان کوی جائز نہ دی او اکتفاء دَ زہہ پہ فکر کولو سرہ
فقط دا ہم نہ دی جائز۔

فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ

یہ بادشاہی کیں او نشتہ مغہ لورہ اسداد

مِّنَ الدَّلِّ وَكِبْرُهُ تَكْبِيرًا ۝

دو جے د کمزوری تہ اولوق وایہ د مغہ لوقی کول۔

ملک :- پدے آیت کیں امر دے یہ حمد و ثیلو د دعاء سرہ یہ
اول د دعاء کیں او یہ نعمت د اختتام د دے سورت سرہ - هر
کله چہ مخکین آیت کیں د الله تعالیٰ صفات ثبوتیہ تہ اشارہ اوکرہ
یہ اسماء حسنیٰ سرہ نو اوس پدے آیت کیں صفات سلبیہ ذکر
کوی - او پدے آیت کیں رد دے یہ درے اقسامو د شرک ،
یو شریک ادنی وی چہ هغه ولد دے هغه یے نفی کرو یہ دے
قول سرہ لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا ، او دویم شرک مساوی وی هغه
یے نفی کرو پدے لفظ سرہ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ ،
او دویم قسم شریک اعلیٰ دے یہ هغه رد دے یہ دے قول
سرہ چہ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الدَّلِّ ، او دے قسم شرک
یہ صابٹینو مجوسو کیں شتہ چہ هغوی و ثیل (تَوَلَّآ أَوْلِيَاءَهُ كَذَلَّ)
والعیاذ باللہ -

او دارنگ یہ دے امت کیں شتہ چہ اولیاء الله یہ الله تعالیٰ
شفعاء قہریہ یعنی زور آور کنہی ، او د بریلیانو عقیدہ دہ
چہ عبد القادر جیلانی تہ دستگیر د دے وجہ تہ وائی چہ
(نعوذ بالله) یوحمل یے د الله تعالیٰ مدد کپے وؤ - او پدے
آیت کیں اشارہ دہ چہ یہ مانعہ کیں د تکبیر اولیٰ تہ وہاندے
د شرک نہ براءت ضروری دے -

تمت سورة بنی اسرائیل

سورۃ الکھف
مکیہ۱۱۰ آیاتھا
۱۲ رکوعھا

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

خاص یہ نوم دے اللہ تعالیٰ امداد خواہ وہ شروع کو لو کہیں چاہے رحمن اور رحیم دے

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ اَنْزَلَ

اُولَ صَفْوَتُوْهُ ذَا الْوَهِّیْتِ خَاصَّ اللّٰهِ تَعَالٰی لِرَبِّ دِیْ هَکْهَ ذَاتِ دُجْهَ نَازِلَ کَرِیْمَیْ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سورۃ الکھف

سورۃ الکھف او بل نوم دے الحائلہ دے

دے سورۃ نہ دریمہ حصّہ دے مضامینو دے قرآن دے تر سورۃ
سیا پورے او پہ دے حصّہ کہیں شیاطین سورتوں دے ، یہ
دے کہیں مضمون دے رحمانیت دے اللہ تعالیٰ دے یہ دو طریقو
سار اولہ طریقہ، داچہ اللہ تعالیٰ نظام پختہ چلوی چاہے نظام نہ دے پیارے یعنی ولدے
نشتہ۔ دویمہ طریقہ داچہ برکات اچونکے بولے اللہ تعالیٰ دے۔

ربط :- دے سورۃ کھف دے سورۃ اسراء سرہ دا دے ، سورۃ
اسراء کہیں بیان شوچہ شرک سبب دے عذاب دے او دے شرک
شرک رد او شو تفصیلاً پہ آخر کہیں نو پہ دے سورۃ کہیں
جوابات دی دے شبہاتو پہ توحید باندے دارنگ پہ سورۃ
اسراء کہیں ہجرت دے نبی ذکر کرے دے نو پہ دے سورۃ
کہیں دے ہجرت درے اقسام ذکر کوی۔

دعویٰ دے سورۃ :- دفع دے شبہاتو دے مشرکینو دے چاہے دلیل نیسی
پہ امور خارقہ للعادة باندے ۔ او ماخذ دے دعویٰ
رَوَّلَمْ یَجْعَلْ لَّہٗ عَوَجًا کہیں دے یعنی شبہات اور ویتذار
الْبَازِیْنِ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰہُ وَلَدًا پہ سگ آیت کہیں یعنی داسے
شخص چاہے یہ ہفتہ کہیں اشار دے الوہیت بنکاریری یعنی قدرت
کاملہ او علم غیب داسے دے اللہ تعالیٰ ثابت نشتہ دے۔
اثبات دے توحید دے ذکر کریدے پہ رد دے اقسامو دے شرک

عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ

یہ بندہ خپل باندے کتاب اوتہ دے کر خولے

لَهُ عَوْجًا ۱ قِيمًا لِيُنْذِرَ رَبًّا سَا

دہ لڑے ہیٹھ کیر لیج۔ پوخ بیان والادے دے دہاڑا چہ یوہ ورکری دسناد اب

سره یعنی شرک فی العلم اوفی التصرف اوفی العبادات او فی الدعاء سره یہ لسو آیتونو کیں، او یہ ذکر کولو د شہیدو اسماء وحسنی سره۔

خلاصہ دے سورت :- دا سورت تقسیم دے یو مقدمے او خلورو حصّونہ او یوے خاتمے تہ۔

مقدمہ :- د سورت ترمک آیت پورے دہ۔

مک :- خلاصہ :- یہ دے کیں دعوی د توحید دہ یہ الحمد لله سره او اثبات د حق یہ رالیرلو د داسے کتاب سره چہ شبہات نہ لری یہ علی کیں - بیا مقصد د کتاب یے ذکر کرے دے یہ انذار او یہ بشارت سره مک، مک کیں بیا زجر دے یہ عقیدہ د اتخاذ ولد سره چہ قرآن د دے د رد د پارہ نازل کریشوے دے مک، مک آیتونو کیں - بیا تسلی د رسول مک آیت کیں - بیا تزہید فی الدنیا مک، مک آیتونو کیں او دا مضامین پہ سورت کیں تفصیلاً ذکر کیری۔

تفسیر مک :- یہ دے آیت کیں دعوی د توحید پہ الحمد لله سره دہ حکم چہ معنی یے دادہ، تہول صفتونہ د الوہیت (چہ قدرت کاملہ او علم غیب دے) خاص اللہ تعالیٰ لڑے دی پدے کیں ورسره ہیخوک شریک نشتہ، بیا ذکر د انزال د کتاب اللہ دے چہ یہ حق کیں شبہات نشتہ، او شبہات دفع کوی۔

عَوْجًا، معنی یے شبہات دی اشارہ دہ کہ یہ توحید کیں د چا شبہ وی یا ورتہ پیش کیری نو دا قرآن د اولوی۔

شَدِيدًا مِّنْ لَّدُنْهُ وَيُبَشِّرُ

دَسَمَت نہ چہ دَہنہ دَ طرف نہ دے او زیرے ورکری

الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ

مؤمنانو لہ ہنہ کسان چہ عملونہ کوی

الصَّالِحَاتِ اِنَّ لَهُمْ جَزَاءً حَسَنًا ۝۲

دَسنت برابر چہ یقیگا دوی لہ ثواب دے خاستہ ۔

م۔ قَسَمًا ، مضبوط مضمون والا دے یعنی توحید پہ دلیلونو
سرہ کلکوی او مؤحد لہ پہ توحید باندے مضبوطوی ، او بیا یے
حکمت دَ انزال قرآن ذکر کرے دے چہ انذار او تبشیر دے ۔ انذار
دَ پارہ منیر او منذر لہم او منذر عنہ درے وارہ ضروری دی
او دارنگ دَ بشارت دَ پارہ مبشر او مبشر لہم او مبشر بہ
ضروری دی ۔

نو پہ ضمیر دَ لِيُنْذِرَ ، کہیں چہ کتاب یا عبد تہ راجع دے اشارہ
دہ منذر تہ ۔

او پہ بَأْسًا شَدِيدًا ، سرہ ذکر دَ منذر عنہ دے او منذر لہم
بہ روستو ذکر کوی ۔ او پہ ضمیر دَ يَبْشُرُكُنْ اشارہ دہ مبشر تہ
چہ کتاب دے یا عبد دے ۔

الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ ، سرہ مبشر لہم
ذکر کرے شویدے ۔

او اِنَّ لَهُمْ جَزَاءً حَسَنًا ، سرہ مبشر بہ ذکر کرے دے او
پہ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ ، سرہ لطیفہ اشارہ
دہ واقع دَ اصحاب کھف او موسیٰ علیہ السلام او خضر او
ذوالقرنین تہ ۔ او پیدے آیت کہیں تخويف او بشارت دے ۔

مَا كَيْفَ يَنْفِيهِ أَبَدًا ۝۳ وَيُنْزِلُ

اوسیری پہ منے کنس ہمیشہ - ادیرہ ورکری

الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ

هغه کسانو لہ چہ وائی نیولے دے اللہ تعالیٰ

وَلَدًا ۝۴ مَا لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ

ولد (خوے) - نشتہ دوی لہ پہ دے باندے ہیتم علم

وَلَا يَأْتِيهِمْ كِبَرٌ

او نہ پلارانو د دوی لہ - دیرہ لویہ خبرہ دہ رہہ تا کار والی کنس

تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ط لَنْ

چہ را اوئی د خلو د دوی نہ ، دوی

يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ۝۵ فَلَعَلَّكَ

نہ وائی مگر دروغ - نو آیا تہ

س۔ دا متعلق دے د بشارت سرہ او دوام د جنت او د اہل جنت تہ اشارہ دہ -

س۔ پدے آیت کنس منذر لہم ذکر کوی - او اشارہ دہ چہ قرآن د ہفہ چا درد د پیارہ دے چہ عقیدہ د اتخا ذول لری او ذول نہ مراد پہ نیز د مشرکانو ثابول د داسے ذات دی چہ ہفہ لہ اللہ تعالیٰ د خیلو صفا تو خاصو نہ خہ ورکری وی نو پہ ہفہ کنس د الوہیت آثار بشکاریری او د دے وجہ نہ ہفہ لہ بندگی کول ہم لازم کنری او حاجت پورہ کوونکے ٹے کنری لکہ چہ پہ ولد کنس آثار ذول بشکارہ کیری او د ہفہ نائب وی -

س۔ پہ دے آیت کنس تقبیح د دغے عقیدے ٹے ذکر کریدہ چہ دایہ دلیلہ خبرہ دہ او دا د خیرے او عقیدے د پیارہ دا قباحہ پورہ دے چہ دلیل پرے موجود نہ وی صرف د اباؤ

بَاخِعٌ نَفْسِكَ عَلَىٰ آثَارِهِمْ

وژنے خان خپل په دوی پسے

إِنْ لَّمْ يَأْمُرُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ

که چرې دوی نه راوړي ایمان په دے خبره (د توحید)

أَسْفَا ۝۴ إِنْكَا جَعَلْنَا مَا عَلَى

د غم د وچې نه - یقیناً مونږ خامخا کړ خو و به هغه څه چه په

الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوهُمْ

زمکه باندې دی ډول د زمکه د پاره د دے چا دوی آزمائش او کړو

تقلید کوی، بیا شیه راغله که پدے خبره څه دلیل نشته دے
لیکن خیر دے معمولی خبره ده څه پروا نشته نو جواب
اوشو -

كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ، یعنی دا خبره
ډیره غټه قبیحه ده چه د دوی د وړو خاوند را اوسی بے
دلیل، بیا د دے قباحه دلیل دا دے چه إِنْ لَّمْ يَأْمُرُوا
إِلَّا كَذِبًا، یعنی په دے خبره کس سوا د دروغونه بل
هیڅ نشته -

۴ - پدیکس تسلی ده نبی علیه السلام ته چه د دے منکرینو
د انکار په سبب دومره خفکا مه کوه چه د غم د وچې نه خان
وژنه -

فَلَعَلَّكَ لَعَلَّ، د پاره د استفهام انکاری دے او دارنگ په
سورة شعراء ۷۷ او سورة فاطر ۷۷ کس هم دی -
بَاخِعٌ، بخع په اصل کس د مری دگ پریکولو ته وئیل
شي چه هغه سره مرگ لازمیری -

آثَارِهِمْ، په دے لفظ کس د دے مشرکینو د کفر او شرک
کارونو او ظلمونو ته اشاره ده -

أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۝ وَإِنَّا

چہ کوم یو خائستہ عمل والا دے . اویقینا

لَجَّعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا

مونہ خامخا کر جو یہ ہذا خہ چہ پہ زمکہ دی میدان (صفا)

جُرْزًا ۝ أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ

خویہ . آیا تہ کسان کوئے چہ

أَسْفَا، تیز دے دا باخ نفسی سرہ متعلق دے .

کے، ک۔ یہ دے دواہو آیا تو نو کیں ترہید فی الدنیا دے .
یعنی ددوی د نہ متلو وجہ د دنیا محبت دے لیکن دا دنیا
او د دے سامانولہ د لبرو ورخو زینت دے او ابتلا دہ او
زر فنا کید وکے دے تو پہ دے باندے مہ دھوکہ کیری .

زینت، پہ دے سورت سلا کیں ہم ذکر شوئے دے او
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دھے تفسیر کرے دے یہ
خُصْرَةُ حُلْوَةٍ سرہ یعنی ستر کے پرے خوشحالیری او خُله
کیں صرف خوب خون پیدا کوی .

لَنَنْبَلُوهُمْ، یعنی زینت د دنیا د ابتلا او د امتحان د پارہ دے
او امتحان دہ قسمہ وی، اول قسم ہذا چہ دھے فائزہ
ممتحن تہ اور سیری یعنی ہذا تہ حقیقت حال معلوم شی .
او دویم قسم ہذا دے چہ دھے فائزہ امتحان ورکوونکی تہ
اور سیری یعنی ممتحن د خان د حال تہ خیر نہ وی بلکہ خیال
کوی چہ زہ لائق یم او پہ کامیابی کیں یم نو پہ امتحان سرہ
ہذا تہ حقیقت حال معلوم شی . او د اللہ تعالیٰ امتحان پہ مخلوق
باندے دویم قسم دے دا د دے وجہ تہ چہ بلا یبلو پہ معنی
د حقیقت بشکارہ کید لو دے لکہ یونس سلا آیت کیں نو لنبلو،
اصل معنی دادہ چہ او خایو مونہ دوی تہ حقیقت حال ددوی .
أَحْسَنُ عَمَلًا، دارنگ پہ تفسیر د سورة ہو د کیں تیرہ شویدہ .

الْكَهْفُ وَالرَّقِيمُ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ۙ

غار والا اور قیم والا، وؤ دے دلیلو نو (دے توحید) زموئو نہ دیرہ عجیبہ ۔

او آیت مے کس صعیب اَجْرًا، اشارہ دہ فنا دے سامان دے دنیا تہ ۔ او دالفظ پہ طریقہ دے تشبیہ سرہ دے یعنی دے دنیا تمام خیزو نہ چہ فنا شی نو زمکہ بہ دے شی لکہ شاہ میدان چہ ہول بوقی ترینہ پرے کپے شوی وی ۔

م۔ :- خلاصہ :- دے آیت تہ اولہ حصہ شروع دہ تر آیت مے پورے ۔

خلاصہ تفصیلی ہے دادہ چہ پہ دے کس جواب دے شبہ دے مشرکانو دے چہ دلیل نیسی پہ امور و خارقۃ للعبادۃ دے اصحاب کھف چہ دے امور تہ معلومیہ چہ اصحاب کھف خاوندان دے لوے قدرت وؤ، دیر عمر اودہ کیدل لوگہ تندرہ نہ راتل دے زمکے دے آثارو تہ بیج کیدل دے تپش تہ محفوظ کیدل دے خلقو دے تلوار تلو تہ پہ امن کیدل دا امور خارقۃ للعبادۃ دی ۔

حاصل دے جواب دا دے چہ دغہ احوال دلیلو تہ دے قدرت دے اللہ تعالیٰ دی نہ دے قدرت دے ہغوی پہ آیت مے کس حکم چہ دوی اللہ تعالیٰ تہ محتاج وؤ او عاجزی کوؤنکی وؤ پہ آیت مے کس ۔ او محتاج وؤ اودہ کیدلو تہ پہ آیت مے کس ۔ او محتاج وؤ اللہ تعالیٰ تہ دے خوب تہ پہ پاخیدلو کس پہ آیت مے کس ۔ او محتاج وؤ پہ زیاتوالی دے ہدایت کس پہ آیت مے کس ۔ او محتاج وؤ پہ ربط القلب کس اللہ تعالیٰ تہ او رد کوؤنکی وؤ پہ شرک باندے پہ آیت مے کس او کس او خان ہے جدا کپے وؤ دے مشرکانو تہ پہ امید دے رحمت دے اللہ تعالیٰ پہ آیت مے کس ۔ بیا ذکر دے کرامتو نو دے دوی دے سرہ دے احتیاج تہ اللہ تعالیٰ تہ پہ آیت مے کس، مے کس ۔ او ذکر دے عدم علم دے دوی دے پہ غیب باندے پہ آیت مے کس او مے کس ۔ بیا ذکر دے حال دے دوی

دے دلیل دپارے دبعث بعد الموت اوزجرہ غہ چاتہ چہ تنازع
یہ کولہ پہ بارہ د دوی کین پس دمک نہ اوزجرہ مسجد جوہر و سوره د دوی
پہ خواکین یہ آیت ۷۱ کین۔ اوزجرہ یہ اختلاف کولوسوره یہ
عدد د دوی کین بیا تعلیم ورکول نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ د
ادابو شیبزو یہ آیت ۷۲، ۷۳، ۷۴ کین۔ اوزکر دبعث د دوی
پہ خار کین یہ آیت ۷۵ کین۔ بیا تفریعات خلور د دوی پہ واقعہ
باندے اودا آداب ہم دی۔

اولہ تفریع اوداد پہ رد دشرک فی العلم اوفی الحکم پہ آیت ۷۶
کین۔

دویمہ تفریع اوداد تبلیغ د کتاب اللہ پہ آیت ۷۷ کین۔
اودریمہ تفریع اوداد اختیارول د جماعت د مؤحدینو پہ آیت
۷۸ کین۔

خلورمہ تفریع اظہار د حق یہ تخویف اخروی او پہ بشارت
سورہ پہ آیت ۷۹، ۸۰ کین۔

بیا اصلاح د منکرینو دپارہ تزهید فی الدنیا پہ ذکر د دریو
خبرو، اول دادہ چہ محبت د دنیا سبب د انکار دبعث اودشرک
دے اوسبب د عذاب د نیوی دے اودا د آیت ۸۱ نہ ترنگ
پورے۔ دویمہ خبرہ دادہ چہ دنیا قلیل اوفانی دہ نو پہ دے
باندے مہ دھوکہ کیڑی پہ آیت ۸۲، ۸۳ کین۔ اودریمہ
خبرہ دادہ چہ محبت د دنیا سبب د عذاب اود افسوسونو دے
پہ آخرت کین پہ آیت ۸۴، ۸۵، ۸۶ کین۔

تفسیر:- پہ دے آیت کین اولد تسلی دہ پیغمبر تہ اومطلب دادے
چہ داکمان مہ کوه چہ واقعہ د اصحاب کھفو د قدرت د اللہ تعالیٰ
نہ خہ دیرہ عجیبہ دہ خکہ چہ مشرکینو د دے پہ بارہ کین ستانہ
تپوس کریدے بلکہ د اللہ تعالیٰ د قدرت نخہ د دے نہ لوے
ہم شتہ لکہ پیدائش د آسمانونو اود زمکو اواقعه د معراج
اوپدیکین جواب د شبہ د مشرکینو دے چہ هغوی استدلال
کوو پہ عجیبہ حالاتو د اصحاب کھفو لکہ چہ دیرہ مودہ اودہ کین

اِذَاوَى الْفِتْيَةَ إِلَى الْكَهْفِ

کله چہ پناہی واخستہ خوانانو غار تہ

او بد نو نو تہ یے نقصان نہ رسید و دا دلالت کوی پہ دے خبرہ چہ اصحاب کھف لہ دے اللہ تعالیٰ دے طرف تہ لوے قدرت او اختیار ورکھے شوے دے نو جائز دی مونہ لہ چہ دے دوی نہ خپل حاجات او غواہو او دوی لہ بندگی کوو ٹکھ چہ دوی پشان دے ولد شول دے اللہ تعالیٰ دے پاره دارنگ او س ہم بعضے تعویذ کر دے دوی نو مونہ پہ کاغذ کنیں لیکي دے پاره دے تبرک حاصلو دے دوی پہ نو مونہ سرہ ؟

نو حاصل دے جواب دادے چہ دا حالات دے اصحاب کھف و خو دلیل دے قدرت دے اللہ تعالیٰ دے نہ دے قدرت هغوی ۔

الرَّقِیْمُ، پہ دے کنیں اقوال مختلفہ دی : دا دے وادی نوم دے یا دے هغه غر نوم دے یا دے کتاب نوم دے یعنی هغه تختہ چہ پہ هغه کنیں نو مونہ دے هغوی لیکلے شوی دی ۔ لیکن هیش یو قول پہ نقل صحیح مسند سرہ نہ دے ثابت نو معلومہ شوه چہ دا تاریخ مسئلہ ده او دے تاریخ نہ دا ثابت ده چہ کله دے اصحاب کھف و پہ ملک دے اردن کنیں مشهور دے پہ رقیم سرہ او دے دابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل دے او هغه دے کعب نہ نقل کریدے او پہ روم کنیں هغه تہ پیتر وائی او کله چہ مسلمانانو روم فتح کرو نو هغه یے مسیحی کرو پہ بسترء سرہ او پہ مخکنو کتا بو نو کنیں مسیحی و و پہ رقیم سرہ او دارنگ دے تاریخ نہ معلومیری چہ دا واقعہ پہ ملک دے روم کنیں وه روستہ دے زمانے دے عیسیٰ علیہ السلام نہ ۔

فَقَالُوا رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ

نو دوی او تیل اے ربہ زمونہ را کرے مونہ تہ د خیل طرف نہ

رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا

کلکوالے او اسانہ کرے مونہ تہ زمونہ دے کار نہ

رَشَدًا ۱۰ فَضَرَبْنَا عَلَىٰ أَذَانِهِمْ

کامیابی - نو تیل او کرے مونہ پہ غور و نو د هغوی

فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ۱۱

پہ غار کیں یو شو کلوتہ د شمار -

نہ - پہ دے آیت کیں عجز د اصحاب کھف ذکر دے پہ ہجرت
کولو سرہ غارتہ او بیا دعاء د هغوی ذکر دہ پہ طلب د رحمت
او د رُشد سرہ - او دا پہ دین د نصرانیت کیں رہے یو قول سرہ
جائز دہ چہ رہبانیت اختیار کری او غار کیں ژوند تیروی -
فائدہ :- دا دلیل دے پہ دے خبرہ چہ ہجرت کول د پارہ د
حفاظت د دین پہ وخت د خوف د فتنو کیں داسنت د اولیاؤ او
انبیاؤ دے او دا غارتہ تلل د دوی دلیل د هغہ پیرانو د پارہ نہ
شی کیدے چہ بغیر خہ دیرے د فتنے او فساد نہ پہ غارونو کیں
چیلے او باسی او دعوت د دین او جماعت د صلوة سرہ د قدرت
او د طاقت نہ پریردی -

سلا :- پہ دے کیں احتیاج د اصحاب کھف اللہ تعالیٰ تہ پہ خوب
راوستلو کیں ذکر کریدے - یعنی ہر کلا چہ دوی د دین پہ
دعوت ستہری شوی و نو اللہ تعالیٰ دوی لہ آرام ورکرو پہ
خوب سرہ -

او فَضَرَبْنَا عَلَىٰ أَذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ، اذان ، یے ذکر
کرو شکہ چہ کمال د خوب ہلہ راسخ چہ غوگوٹہ د خبر و اوریدلو
نہ بند شی او دارنگ پہ دے کیں اشارہ دہ چہ دا اودہ کول شفقت

ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ

بیا را بیدار کرل مونہ دوی دپارہ ددے چہ بنکارہ کر و مونہ چہ کوم بو د دواہو دلو نہ

أَحْصَىٰ لِمَا كَيْشُوا ۚ أَمَّا ۙ (۱۶) نَحْنُ

شمار کوی دھنہ مودے چہ دوی حصار شو بو و پہ غار کنس - مونہ

نَقْصُ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ ط

بیانوہ پہ تا باندے خبر ددوی دحق بنکارہ کولو دپارہ ،

إِنَّهُمْ فَتَيَاتٌ ۖ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ

یقینا دوی خواتان و ایمان یے راوے و پہ رب خیل باندے

وَاللّٰهُ تَعَالٰی وُ پہ دوی باندے لکہ خٹکہ چہ مور د شفقت د
وجہ نہ د - پچی خوگونہ تپوی پہ وخت د اودہ کولو کنس -
۱۶ - پہ دے کنس یے ذکر کرے دے احتیاج د اصحاب کھف
اللہ تعالیٰ تہ پہ بیداریدلو کنس د خوب نہ ، او پہ دے وجہ پہ
حدیث کنس د خوب د بیداری پہ دعا کنس دا الفاظ نقل کرے
شوی دی - رَأٰی عَمْدُ رَبِّہِ الْکَذِبِ اَحْيَا نَا بَعْدَ مَا اَمَاتَنَا ، او پدے
آیت کنس یو حکمت د بیدارولو د هغوی ذکر کریدے -
لِنَعْلَمَ... آہ ، مراد د علم تہ علم د اظہار دے یعنی لتظہر
خکہ نورو نصوصو قطعو سرہ ثابتہ دہ چہ اللہ تعالیٰ پہ
ہر خہ عالم دے -

الْحِزْبَيْنِ ، ددے نہ مراد ہفہ دوہ دے وے پہ اصحاب
کھف کنس چہ روستو د بیداری نہ یو دے وٹیلے وُ کیشنا
یَوْمًا ، او بلے دے وٹیلی وُ اُو بَعْضُ یَوْمٍ ، او دا قول
غورہ دے نو حاصل دادے چہ بنکارہ شہوہ دا خبرہ چہ دا
دواہہ دے د خیل مودے د خوب نہ خبر نہ وُ نو معلومہ
شہوہ چہ غیبیان نہ وُ -

وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿۱۳﴾ وَرَبُّنَا

او زیاتی کرے وڑ موہر ہدایت ددوی۔ او کلک کر یو وڑ موہر

عَلَى قُلُوبِهِمْ ذُقْ مُوَافَقًا لِّسُورِ

زہونہ د ہغوی کلہ چہ او دریدل نو اوئل دوی

ملا۔ تیر شوی آیا تو نو کتب د اصحاب کھف عجز او احتیاج او
عدم د علم غیب یے ذکر کرو د پاره د جواب د شبہ۔ اوس
پدے آیت کتب تفصیل د نورو حالاتو د ہغوی ذکر کوی پہ
بارہ د دیانت او دعوت د ہغوی کتب۔

یا لِحَقِّ، کتب اشارہ دہ چہ دے واقعہ کتب قرآن کریم رشتینی حالات
ذکر کوی دی پہ خلاف د یہودیاتو چہ ہغوی پکبں دیر اسرائیلیات
ذکر کوی دی۔ او دارنگ اشارہ دہ د حق د اظہار د پاره رچہ ہغہ
اثبات د توحید اور د شرک دے د دوی واقعہ ذکر کوی۔

فِئْتِيہ، د دے معنی دادہ چہ د عمر پہ لحاظ سرہ نو عمر
خوانان وڑ او اولاد وڑ د اشرقو د قوم خیل او د دوی غاہو
تہ طوقونہ د سرو زرو اولاد سونو تہ کرٹی د سرو زرو پراتہ
وڑ او پہ غوگونو کتب یے والی وے بنا پہ عادت د ہغہ قوم
سرہ۔ او ہر کلہ چہ د دوی نہ پلاران پہ مسئلہ د توحید تاراض
شول نو د دوی تہ یے دغہ کالی واخستل۔ او تفسیر ابن کثیر
کتب ذکر دی چہ اکثر اولیاؤ اللہ نوجوانان خلق وی او زاہدہ
عمر والا اکثر د قبول د حق تہ محروم وی۔

وَزِدْنَاهُمْ هُدًى، دلیل دے پہ دے خبرہ باندے چہ پہ
ہدایت او ایمان کتب زیاتے او کسے راسخ۔ او اشارہ دہ چہ د
دعوت الی الحق د پاره زیات ایمان او ہدایت ضروری دے۔

رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

رب زمونہ رب د آسمانونو او د زمکے دے

لَنْ يَكُنَّ لَكَ عُوْنٌ مِّنْ دُوْنِنَا اِلٰهًا

میدے به او نه بلو مونہ سوا د الله تعالى نه بل مددگار

لَقَدْ قُلْنَا اِذَا شَطَطًا ۝۱۲

یقیناً به وی مونہ پدغه وخت د حد نه تیره شوے خبره۔

۱۲ :- په دے آیت کښ ذکر شوے دے احتیاج د دوی الله تعالى ته په ربط القلب کښ اوربط القلب حال د قوت صبر دے چه معلومیږي په وخت د سختو مصیبتونو کښ او دا د الله تعالى د طرف نه یو کرامت وی د صالحینو بندګانو د پاره لکه سورۃ قصص ته کښ۔ او مقابل د دے ختم قلب دے چه د عناد یا نو د پاره آخری مقام دے۔

کَمَا مَرَّوْا، بادشاه مشرک وړ هغه چه دوی نه خبر شو نو دوی په ځان ته حاضر کړل او د دوی نه په یو څو سوالو نه په ترتیب سره اوکړل۔

اول سوال :- ستا سورب څوک دے ؟

دوی جواب ورکړو رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ، ۔

دویم سوال :- د دغه نه سوا بل څوک د بلنې اورامداد کولو حقدار شته دے ؟

دوی جواب اوکړو لَنْ يَكُنَّ لَكَ عُوْنٌ مِّنْ دُوْنِنَا اِلٰهًا، په اول کښ توحید د ربوبیت دے او په دویم کښ توحید د الوهیت دے۔ دریم سوال :- که څوک د الله تعالى نه سوا د بل چا نه حاجت غواړي نو د دے څه حکم دے ؟

دوی جواب اوکړو لَقَدْ قُلْنَا اِذَا شَطَطًا، شطط، د حد نه تجاوز کول، باطل او دروغ ته هم شطط وائی۔

هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ

دا قوم زموڻر دے نیولی دی دوی سوا

دُونِهِ إِلَهًا لَّهُمْ لَوْلَا يَا شُعُونَ

د الله تعالیٰ ته نور مددکاران ، وے نه راوی

عَلَيْهِمْ بِسُلْطٰنٍ بَيِّنٍ ط فَمَنْ

پدے باندے دلیل ، ٲسکاره نو ٲوک

أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ

لوے ظالم دے دھغه چانه چه جوہوی پہ الله تعالیٰ باندے

كَذِبًا ۝۱۵ وَإِذْ اَعْتَزَلْتُمُوهُمْ

دروع ۔ او مر کله چه دہہ اوکړه تاسو د دوی نه

وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوْ

او دھغه چانه چه دوی ٲے بندگی کوی سوا د الله تعالیٰ نه نو ٲناهی داخل

إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ

غار ته ډیر ٲراخه به درکړی تاسو له رب ستاسو

۱۵:۔ دا هم د هغوی په بیان کس داخل دے یعنی خلورم

سوال دے چه تاسو د خپلو مشرانو نه وے مخالفت کوڅی ؟

دوی جواب اوکړو لَوْلَا يَا شُعُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطٰنٍ بَيِّنٍ، یعنی

مشران دے په الوهیت د غیر الله دلیل پیش کړی اشاره ده

چه په عقیده کس تقلید د مشرانو باطل دے ۔

پینځم سوال ، که د مشرانو بے دلیلہ تابعداری اوکړو نو څه

جرم دے ؟

جواب دادے فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ، یعنی دا ډیر

لوے ظلم دے د دینه لوے ظلم بل څه کیدایشی ۔

مَنْ رَحِمْتَهُ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِّنْ

د رحمت خپل ته او آسانه به کړی تاسو لره د

أَمْرِكُمْ مَّرْفَقًا ۝ ١٤ وَتَرَى الشَّمْسَ

دے کار ستاسو نه فائده ډیرے او وینې ته نمر

إِذَا طَلَعَتْ شَرْوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ

کله چه راڅیژی نو آوی د غار د هغوی نه

ذَاتِ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرَّبُ مِنْهُمْ

ښی طرف ته او کله چه د وېږی نو ډډه کوی د دوی نه

ذَاتِ الشَّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ

کس طرف ته او دوی په اړت ځای کېږي دی

۱۴۔ هر کله چه بادشاه دوی ته مهلت ورکړو نو دوی د پلارانو او د خپلو نه جدا شول او پوهه شول چه بادشاه مونږ د خپل دین ته اړوی۔ یا موسیٰ کوی لکه آیت من کس دا ذکر شوے ده نو د خپل دین د بیچ کولو د پاره دوی مشوره او کړه د هجرت کولو غاړ ته۔

وَمَا يَعْتَبِرُونَ إِلَّا اللَّهَ، بے ځکه او ټیږ چه جدا کیدل د قوم ته د دنیا په مقصد باندے نه وؤ بلکه د توحید په سبب سره وؤ۔ او په دے آیت کس اشاره ده چه مهاجر د پاره د الله تعالیٰ په رحمت باندے توکل پکار دے، او مراد د رحمت نه بیچ ساتل دی د قوم ته لکه چه داسے شوے وؤ په غار شور کس په وخت د هجرت د نبی صلی الله علیه وسلم۔

وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِّنْ أَمْرِكُمْ مَّرْفَقًا، کس اشاره ده چه روستو د تکالیفو نه الله تعالیٰ آسانتیا او آرام راوی۔

مِّنْهُ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مَن يَهْدِ

دے (غار) نہ، دا حال دے دوی دے دلیلوں دے قدرت دے اللہ تعالیٰ نہ دے، ہذا شوک چہ ہدایت

اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَن يُضْلِلِ

ورتہ اوکری اللہ تعالیٰ نو ہذا ہدایت والادے او ہذا شوک چہ اللہ تعالیٰ ہے لاسرکری ہذا

فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرِيضًا ۝۱۷

نو ہذا چہ بہ اوتہ موے ہذا لہ دوست لار خودوے ۔

مکلا :- پدے آیت کیں دے غار حال ذکر شوے دے چہ اللہ تعالیٰ دوی لہ یہ غار کیں دے غرمو نہ ختکہ محفوظ اوساتل ریعنی غرمہ دے دوی نہ بتی طرف اوکس تہ او پیدل)۔

ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، دا دلیل دے چہ دا دے دوی کرامت او کرامت دلیل دے قدرت دے اللہ تعالیٰ دے او معلومہ شوہ چہ اصل کرامت حفاظت دے اللہ تعالیٰ ولی اللہ لہ وی او معلومہ شوہ چہ کرامت پہ دعوت دے حق او یہ ہجرت سرہ حاصلیری دا قول دے آیت پہ تشریح کیں صحیح دے ۔ او بعضو مفسرینو وٹیلی دی چہ دے غار وضع پدے سے طریقہ سرہ وہ چہ پہ دوی باندے غرمہ نہ لگیدل یعنی شمال طرف تہ دے ہذا دروازہ (خلہ) وہ دا صحیح تہ دہ ۔ تَقَرُّضُهُمْ، کیں اشارہ دہ چہ دے غروب پہ وخت تہ پہ دوی باندے لہر شان لگید و ختکہ چہ پہ لہر تہ لگیدلو سرہ اصلاح دے بدن راجی او دا دے وجہ نہ چہ تقرضہم دے قراضۃ الذہب نہ ماخوذ دے یعنی تکرے ۔

مَن يَهْدِ اللَّهُ، اشارہ دہ چہ اصحاب کہف تہ ہدایت اوکریے شو او نور قوم پہ شرک کیں پاتے وڈ دا اختیار دے اللہ تعالیٰ دے ۔ یا پہ دے واقعے سرہ چاتہ ہدایت ملاویری او چاتہ نہ ملاویری دا ہم دے اللہ تعالیٰ اختیار دے ۔

۱۷

وَتَحْسِبُهُمْ اَيْقَاطًا وَهُمْ رُقُودٌ ۚ

او گمان بہ کوئے تہ بہ دوی باندے بیدار او دوی اودہ دی

وَنُقَلِّبُہُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ۚ

اوپر او و موثر دوی لہ شی طرف تہ او کس طرف تہ

وَكُلُّہُمْ بَايِسٌ ذِراَعِيَہٗ بِالْوَصِيدِ ۚ

اوسپے ددوی خوروونکے دے دوار لپچ خیل پہ درشل باتلے ،

لَوْ اَظْلَعْتَ عَلَیْہُمْ لَوَلَّیْتَ مِنْہُمْ ۚ

کہ چرے تہ ناسایہ ورشکارے دوی تہ نواو بہ گرے ددوی نہ

فِرَارًا ۚ وَلَمَلِئْتَ مِنْہُمْ رُعبًا ۝۱۸

تہختہ کوونک او دک بہ شی ددوی نہ پہ رعب سرہ -

۱۸۔۔ یہ دے آیت کنس د اصحاب کھف بل حال ذکر کوی د غار
د اوسید لو پہ وخت کنس او پدے کنس ہم مقصد حفاظت د
بدنوں د هغوی دے د خاورو نہ دارنگ د سپی پہ ذریعہ
حفاظت د خلقو د شور و شغب نہ چہ د خوب نہ بیدار نشی -

وَنُقَلِّبُہُمْ ، د اعلت دے د ایقاطا د پارہ یعنی دوی لرز
بد بیدی لکہ د بیدار شخص پہ شان ، دا وجہ چہ مفسرینو لیکل دہ
چہ سترکے ددوی پہ وخت د خوب کنس پرانستے وے دے قول
ضرورت ہم نیشته او دلیل ہم نشتہ -

وَكُلُّہُمْ بَايِسٌ ذِراَعِيَہٗ بِالْوَصِيدِ ، دا سپے د مؤحدینو خد متکار
وؤ نو اللہ تعالیٰ پہ دے سبب ددہ مقام اوچت کرو او قرآن کنس
بے ذکر کرو - او پہ دے کنس اشارہ دہ چہ سپے پہ داخل د کور
کنس سائل نہ دی جائز بلکہ د دروازے سرہ د وی -

لَوَلَّیْتَ مِنْہُمْ فِرَارًا ، دا ہم کرامت دے چہ اللہ تعالیٰ هغوی
لہ داسے رعب ورکھے وؤ چہ شوک نزدے نہ شو ورتلے -

وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ

اور دغہ شان بیدار کرلے موندوی دے دے دیا چہ تپوسونہ اوکری پہ کورنی کنس،

قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ

اوئیل یو ویونکی دے دوی نہ خومرہ حصار شوی پئے تاسو،

قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ

دوی اوئیل حصار شوی یو پورہ ورخ یا نیمکرے ورخ،

قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ

دوی اوئیل رب ستاسو بنا پوہہ دے پہ ہغہ مودہ چہ حصار شوی پئے تاسو،

فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ

نواولیربی یوتن ستاسو نہ پہ دے پیسو ستاسو سرہ

إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرُوا أَيُّهَا أَزْكَى

بنار تہ نواو دے کوری چہ کوم یو دے دوی نہ پاک (حلال)

طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ

خوراک والادے نو را دی وری خوراک دے ہغہ نہ

وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا ۝۱۹

او نرمی دے کوی او نہ خبروی پہ تاسو بانداے ہمیشہ خوک۔

مک۔ پہ دے آیت کنس دے اصحاب کھف بیدارول دے خوب نہ ذکر دی
او دے حکمت پئے ذکر کریدے دے ہغہ تفصیل دادے چہ دے دوی
بیدارولو کنس حکمت دادے چہ دوی پہ دے یوبل نہ تپوسونہ اوکری
چہ موندو خومرہ وخت تیر کرے دے او فائدہ پہ تپوسونو کنس
دادہ چہ معلومہ شی چہ دوی دے خپل حال تہ خبر نہ و نو دے دنیا
دے حال نہ خرنکہ خبر شی۔ نو دوی دے اللہ تعالیٰ سرہ شریک نشی

اِنَّهُمْ اِنْ يَّظْهَرُوا عَلَيْكُمْ

یقیناً دوی کہ خبر شی پہ تاسو باندے

کیدے۔ نو دے آیت کنس صریح دلیل دے چہ اولیاء پہ غیب باندے نہ پوھیدی اوپہ حال د خوب د تخان نہ ہم خبر نہ وی نو پس د مرگ نہ د دنیا د حال نہ بہ خہ خبر اولری۔

قَالُوا لَيْسَ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَيْسَ يَوْمًا، یعنی دوی د شمار پہ بارہ کنس دوه دے شولے یولے دے اوتیل چہ یوه ورخ تیرہ شولے دہ او دوپہ دے اوتیل چہ خہ حصہ دورخ تیرہ شویدہ نو دریہ دے اوتیل یا دوی پہ جمع سرہ اوتیل چہ د دے علم مونبر سرہ نشته الله تعالیٰ تہ یے اوسپارلہ۔
يُورِقْكُمْ، اشاره دہ چہ دوی خان سار د خرچ د پارہ د سپینو زرو روپی اخستے وے۔

قَابَعَثُوا أَحَدَكُمْ، کنس اشاره دہ چہ پہ دوی باندے روسلو د بیداری نہ لوہہ راغلہ نو د خوراک د اخستلو د پارہ تدبیر یے اوکرو او یوکس یے د دے د پارہ مقرر کرو او هغه تہ یے درے آداب او خودل۔

أول، قَلْبِيَنْظُرُ آيَتَهَا أَزْكَى طَعَامًا، یعنی د مؤحد شخص نہ دے طعام ناوہی خکہ دوی تہ معلومہ دہ چہ پہ دغہ کلی کنس بعض خلق داسے دی چہ د هغوی مذ بوحہ او طعام پہ نوم د غیر الله سرہ دے او هغه حرام دے۔

او دویم ادب، وَلْيَتَلَطَّفْ، چہ پہ اشتراء د طعام او پہ نورو خبرو کنس د نری کوی چہ خوک تربیتہ خبر تہ شی۔

او دریم ادب، وَلَا يَشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا، یعنی بنکارہ حال د ہم چاتہ نہ بیانوی۔

يَرْجِعُكُمْ أَوْ يُعِيدُكُمْ فِي

سنگسار به کری تاسو یا به مو واپس اوگر خوی

مِلَّتِهِمْ وَلَكِنْ تَقْدِحُوا إِذَا أَبَدًا ۲۰

دین خیل ته او هرگز به کامیاب نشئ دغه وخت چرے

وَكَذَلِكَ أَخْتَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا

او دغسے خبر کرل مونږ په دوی باندے خلقو لره دپاره ددوی چه دوی پوهه شی

أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ

چه وعده دالله تعالی حقه ده او یقیناً قیامت

۲۰: په دے آیت کس علت د ماقبل دے او په دے کس اشاره ده چه دوی هجرت هم د دے خوف د وچه نه کرے وؤ - په دے آیتونو کس اشاره ده چه دوی په خیب باندے علم نه لرلو ددوی خیال دا وؤ چه اوس هم هغه خلق موجود دی چه د چا نه مونږ هجرت کرے دے -

او روایت د مفسرینو کس راغلی دی چه دوی قاصدا اولیږلو نو هغه ته هغه خلق او آبادی نا اشنا بنکاره شوے لیکن مجبوراً په یو دکان باندے داخل شو او د طعام د اخستلو دپاره یې خپله (ورق) روپی پيش کرے هغه دوکاندار نا اشنا او کتر لے چه دا خو اوس په بازار کس نه لری - ورته یې اوئیل چه دا د ډیرے مخکس زمانے روپی وے کید یشتی چه تا به خزانته موندلے وی نو خلق ددوی په شور باندے خبر شول او پوهه شول چه دا هغه خلق دی چه تقریباً درے سوه کاله وړاندے د دے ملک نه یې هجرت کرے وؤ ځکه چه په هغه خلقو کس ددوی قصه مشهوره وه -

لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَا زَعُونَ

نشستہ ہیٹھ تنگ پہ ہفتے کہیں، کلمہ چہ رد ہفتہ وخت خلقو جگہہ کولہ

بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا

یو بل سرہ پہ بارہ د حال د دوی کہیں نو دوی او تیل جوہ کپڑی

عَلَيْهِمْ بَنِيَانًا رَبَّهُمْ أَعْلَمُ

پہ دوی باندے یو آبادی، رب د دوی بنہ پوہہ دے

بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ

پہ دوی باندے، او تیل ہفتہ کسانو چہ زور آور وڈ پہ

أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ﴿۲۱﴾

خپل کار کولو باندے خامغا جوہ وڈ پہ مونہ پہ دوی باندے سجدہ کاسہ -

ملک :- پہ دے آیت کہیں د دوی د حال پہ بنکارہ کولو کہیں نور حکمتونہ ذکر کوی۔ اول دا چہ اللہ تعالیٰ وعدہ د نصرت او امداد خپلو صالحینو سرہ پورہ کوی لکہ چہ اصحاب کھف حفاظت ئے اوکرو۔

وَكَذَٰلِكَ، یعنی لکہ چہ پہ دوی باندے ئے خوب راوستلے وڈ او بیائے پہ غار کہیں د دوی حفاظت اوکرو او بیائے د خوب نہ بیدار کپل نو دارنگ خلق ئے تربتہ خبر کپل۔

دوسیم دا چہ دغہ وخت خلق پہ بارہ د دوبارہ ژوند کہیں مختلف وڈ نو واقعہ د دوی دلیل شو پہ اثبات د بعث بعد الموت باندے او دیکشن اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ ہمیشہ د صالحینو مقصد ونہ پورہ کوی بلکہ کلمہ د ہفتہ خلاف کار کوی د خپل حکمت موافق لکہ چہ اصحاب کھف غوختلہ چہ زمونہ حال د وپت شی لیکن اللہ تعالیٰ بنکارہ کرو د پارہ د حکمتونہ۔

وَكَذَٰلِكَ، کہیں اشارہ دہ چہ مخکس کار ونہ اللہ تعالیٰ کپری وڈ نو دا خبر ول د خلقو ہم اللہ تعالیٰ اوکپل۔

سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ

خوک وائی دوی درے دی خورم د دوی نہ پے د دوی دے

وَعَدَ اللَّهُ، نہ مراد بعث بعد الموت دے د بدانو نو د ارواحو نہ -
إِذْ يَتَنَادَوْنَ بَيْنَهُمْ أَمْرُهُمْ، مراد د اَمْرُهُمْ، نہ مسئلہ د حشر
دہ چہ د دغہ وخت خلقو پہ هغه کس تنازع او اختلاف کوو بعضو
د بعث نہ انکار کوو او بعضو بعث د ارواحو منلو او د بدانو نو
پے نہ منلو او بعضو صحیح بعث منلو -

او دویمہ معنی دادہ چہ ضمیر د امرهم، اصحاب کھف تہ راجع
دے او دا روستو د مرگ د اصحاب کھف نہ وؤ یعنی د هغه وخت
خلقو اختلاف او کړو په بارہ د اصحاب کھفو کس مجوسیانو وئیل
چہ د ازموئید مذہب خلق وؤ او نصاراؤ وئیل چہ دوی زمونږو
پہ مذہب وؤ نو مجوسیانو وئیل چہ د دوی تہ د چاپیرہ یو دیوال
او وھلے شی او نصاراؤ وئیل چہ د دوی پہ خوا کس د یو عبادت کوا
جوړہ کړے شی -

الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ، د دے تہ مراد دغہ نصاری دوی
خک کہ چہ حکومت د دوی وو او دوی پرے مسجد جوړ کړو،
فائده ۱- مبتدعینو د دینہ استدلال کړیدے چہ په قبرونو د
نیکانو خلقو باندے مسجد جوړول جائز دی لیکن دا استدلال
پے باطل دے -

اولہ وجہ دادہ چہ دا نصاری وؤ او په دے آیت کس اللہ تعالی
د هغوی مدحہ نہ دہ کړے بلکه صرف د هغوی غلبہ اوزور پے ذکر
کړیدے -

او دویمہ وجہ دادہ چہ احادیث صحیحہ صریح دلالت کوی چہ په
قبرونو د انبیاء او د صالحینو چہ خوک مساجد جوړوی نور رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم په هغوی باندے د خپل طرف نہ هم لعنت ذکر
کړیدے او د اللہ تعالی د طرف نہ پے هم لعنت او غضب ذکر
کړیدے - او تفسیر ابن کثیر او تفسیر قرطبی او تفسیر روح المعانی

وَيَقُولُونَ خُصَّةٌ سَادِسُهُمْ كُلُّهُمْ

او شوک وائی دوی پنخہ دی شپورم ددوی نہ سبے ددوی دے

رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ

دایہ اتکل بے دلیلہ خبرے دی او شوک وائی دوی اووہ دی

وَتَامِنُهُمْ كُلُّهُمْ قُلْ رَبِّي

او اتم ددوی نہ سبے ددوی دے ، تہ اوایہ رب زما

أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ

بنہ پوہہ دے پہ شمار ددوی باندے نہ پوہیوی پہ شمار باندے

إِلَّا قَلِيلٌ ۖ فَلَا تُحِصُّونَ فِيهِمْ

مگر لہر کسان نو بحث مہ کوہ ددوی پہ بارہ کن

إِلَّا مَرَّآءَ ظَاهِرًا ۚ وَلَا تَحْصُرُونَ

مگر بحث کول سرسری او مہ کوہ تپوس

فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدٌ ۚ وَلَا تَقُولَنَّ

ددوی پہ بارہ کن ددے خلقو دھیشریوتن نہ - او مہ وایہ دیوکار

پہ دے مقام کن تفصیلی رد کرے دے ۔

۲۷ :- یہ دے آیت کن اولاً زجر دے ہغہ کسانو تہ چہ مختلف

اقوال کوی پہ شمارہ د اصحاب کھفو کن بغیر د دلیل نہ ۔

وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ ۖ داجملہ یے جدا راوہیدہ ددے وجہ نہ چہ

دا عدد صحیح دے ، رَجْمًا بِالْغَيْبِ نہ دے ۔

او بلہ وجہ دادہ چہ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ ، یے فرما ٹیلی دی

او روایت د عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل دے

چہ ہغہ ہم عدد سبہ ذکر کرے وڈ او وٹیلی یے وڈ چہ نہ

ہم دہذہ قلیل نہ یم چہ ددوی پہ عدد باندے خبر وڈ ۔

لِشَآئِیْ اِرِئِیْ فَاَعَلَ ذٰلِکَ غَدًا ۙ (۲۷)

پہ بارہ کنس چہ زہ بہ کوؤکے یم دا کار صبا ۔

وَکَا مِنْهُمْ دے واو تہ واو ثمانیہ وائی چہ پہ عد کنس د اوؤ
نہ وروستہ ذکر کیری او دا د بعضہ نحو یانو مسلک دے او بلہ
وجہ دادہ چہ دا واو د دے تنبیہ دپارہ دے چہ دا عدد حق
دے او د ممکنہ اعدا دونه خلاف دے ۔

قُلْ زَرِیْ اَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَّا یَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِیْلٌ ، پہ دے کنس
اشارہ دہ احسن طریقہ تہ پہ داسے مقام کنس ہغہ دادہ چہ اللہ
تعالیٰ تہ علم او سپارلے شی ٹکہ د داسے مقام پہ تفصیل کنس ضرورت
نشتہ کوم چہ پہ صحیح دلیل سرہ معلوم وی نو د ہغہ وئیل پکاری دی ۔
فَلَا تُنَارِفِیْهِمْ اِلَّا مَرَّآءَ ظَاہِرًا ، پہ دیکن بیان د ادب اول
دے او مراد د مَرَّآءَ نہ بحث کول دی او مراد د ظاہر نہ ہغہ
بحث دے چہ قرآن پاک کنس ذکر شویا پہ صحیح حدیث سرہ ثابت وی
وَلَا تَسْتَفْتِیْ فِیْهِمْ مِنْهُمْ اَحَدًا ، دا ذکر د دویم ادب دے او دا
دلیل دے پہ دے خیرہ چہ مسلمانانو لہ نہ دی جائز چہ د اہل
کتابو تہ پہ بارہ د علم دین کنس استفادہ کوی ہاں پہ قصصہ اہل
کتابو کنس چہ عبرت وی او قرآن او سنت نہ خلاف نہ وی نو د
ہغہ ذکر پہ سبب د حدیث رَوَّحًا شَوَّاعًا عَنْ بَنِیْ اِسْرَآئِیْلَ وَلَا حَرَجَ
سرہ جائز دی ۔

۲۷ ، ۲۸ :- پہ دے آیتو نو کنس درے آداب یے ذکر کری دی اول ادب
انشاء اللہ وئیل دی د ہر خبر مستقبل سرہ ۔

اِنَّ اَنْ یَّشَاءَ اللّٰہُ ، دایے جد آیت کنس ذکر کرو پہ دیکن اشارہ دہ
چہ بغیر د انشاء اللہ نہ اختیار د مستقبل منع دے او دا دلیل دے پہ
دے خیرہ چہ نبی علیہ السلام عالم الغیب نہ دے ۔

وَ اذْکُرْ لَّزَّ بَآئِکَ اِذَا تَسَمَّیْتَ ، دا بیان د بل ادب دے دے جملے مفسرینو
خلور معنی ذکر کری دی ۔

اولہ معنی دادہ ، یاد کرہ رب لہ پہ انشاء اللہ تعالیٰ وئیلو سرہ

إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَادْكُرْ رَبَّكَ

مگر (چہ ذکر کرے) مشیت دے اللہ تعالیٰ او یا دہ رب خپل

إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنِي

ہر کلہ چہ تہ ہیر کہے او وایہ نزد دے دہ چہ او بہ بنائی ماتہ

رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا ۝۲۴

رب زما یر نزد دے ددینہ د ہدایت پہ اعتبار سرہ -

کلہ چہ ستانہ دا ذکر ہیر شوی وی او بیا درتہ یاد شی۔ د ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ نقل دی چہ پہ داسے وخت کہیں کہ یوتن نہ انشاء اللہ ہیر شی او بیا کال پس ورتہ یاد شی تو او دوائی ابن جریر وائی چہ دے دے مطلب دا دے چہ سنت د انشاء اللہ یہ ادا شی اگرچہ پہ دے سرہ تعلیق او د اول کلام لغو کول نہ کیری۔ دویہ معنی دادہ یاد کرہ رب خپل پہ استغفار او تسبیح کولو سرہ کلہ چہ ستانہ انشاء اللہ وئیل ہیر شوی وی او بیا درتہ یاد شی۔

دریمہ معنی دادہ ریاد کرہ عذاب د رب خپل کلہ چہ یر یر دے خہ حکم د رب خپل پہ قصد سرہ)۔

خلورمہ معنی دادہ دعا خواہ د رب خپل نہ کلہ چہ ہیر شی ستانہ خہ شہ چہ یا اللہ ماتہ پے یاد کرے دابل ادب دے۔
وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنِي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَذَا رَشَدًا، مفسرینو دے دے جیلے درے معنی لیکے دی۔

اولہ معنی دادہ چہ اوایہ امید دے چہ او بہ بنائی ماتہ رب زما زیات بنکارہ د خبر د اصحاب تہ پہ ہدایت کولو کہیں خلقوتہ۔
دویہ معنی دادہ امید دے چہ او بہ بنائی ماتہ رب زما جواب د سوال ستا سو نزد دے دے وخت تہ چہ ماتا سوتہ خود نہ کہے دہ۔

دریمہ معنی چہ کلہ ستانہ خہ شہ ہیر شی نو د رب نہ دعا او خواہ

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ

او حصار شوی وژ په غار خپل کښ درې سوه کاله

سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ۚ قُلِ اللَّهُ

او زیات وژ نهه رد سپوږمۍ په حساب. ته اوايه الله تعالی

د هغه په پاره کښ او هر کله چه یاد نکړی نو اوايه چه امید دے
چه اوبه بنائی ماته رب زیات نزد دے او غوره د دے هیر شوی
شی نه په خبر او فائده کښ او بعضی علماؤ وئیلی دی چه دا ذکر
تعبدی دے په وخت د هیریدلو د انشاء الله کښ - په دواړو
جملو کښ اوله معانے غوره دی چه د واقعے د انشاء الله وئیلو
سره تعلق لری -

۲۱- د دے په پاره کښ دوه قوله دی. اول قول دا دے چه
دا اخبار دے د الله تعالی د طرف ته د مقدار د هغه مودے چه
دوی اوده وژ په غار کښ تر بیداریدلو پورے -

دویم قول دا دے چه دا حکایت د قول د اهل کتابو دے چه
چه هغوی داسے وئیلی دی او بنا په دے قول دا معطوف دے په
یقولون چه په ۲۲ کښ ذکر دے نو دا د خلقو قول دے -
لیکن اول قول غوره دے ځکه چه د اهل کتابو په کتابونو کښ
دا جمله نشته چه وَازْدَادُوا تِسْعًا، او دارنگ په دے معطوف
معطوف علیه کښ ډیره فاصله په کلام غیر متعلق سره ده او
دا قول اول ابن کثیر او ابن جریر غوره کړیدے -

ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ، لفظ د سنین بدل دے یا عطف بیان دے
د ثَلَاثَ مِائَةٍ د پاره او تمیز نه دے ځکه چه تمیز د مائة مفرد
او مجرور راجح - دویم قول دا دے چه ثَلَاثَ مِائَةٍ چه او وئیل
شو نو سوال او شو چه د ثَلَاثَ مِائَةٍ نه څه مراد دے نو او وئیل
شو چه سنین یعنی اعنی پکښ پټ دے -

وَازْدَادُوا تِسْعًا، د لفظ ټپے جدا د دے وجه نه راوړ چه ثَلَاثَ
مائة په اعتبار د حساب شمسیه دے او تسع زیات دی په حساب

أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا ۚ لَكَ غَيْبٌ

بشہ پوہہ دے یہ ہذا مودہ چہ دوی پکین حصار شوی و و خاص اللہ تعالیٰ لہ علم پتو

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ

د آسمانوں او د زمکے دے بشہ لیدونکے

وَأَسْمِعْ ۚ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ

اوشہ اوریدونکے دے، نشتہ دوی لہ سوا د اللہ تعالیٰ نہ

مِنْ وَرِيٍّ وَلَا يَشْرِكُ فِي حُكْمِهِ

شوگ مددگار اونہ برخہ ورکوی اللہ تعالیٰ یہ خپل اختیار اتوکین

أَحَدًا ۚ (۲۶) وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ

ہیچا لہ - او لولہ ہذا چہ وحی کرے شویدہ تاتہ

قمریہ سرہ حکہ د حساب شمسی حساب یہ سلو کالو کین د قمر حساب درے کالہ زیاتیری نو درے سوہ کالہ شمسی حساب کین نہہ کالہ قمری زیاتیری او دواہہ حسابونہ یے د دے وج نہ ذکر کرہ چہ اول حساب د کتابیانو دے او دویم دامین عرب دے نو دواہو لحاظ اوکرے شو۔

۲۶۔ یہ دے آیت کین اول تقریع دہ پہ واقعہ د اصحاب کھف باندے او یہ دے آیت کین پنخہ جملے د توحید دی۔

بِمَا لَبِثُوا، ددیتہ مراد ہذا لبث دے چہ روستو د بیداریدلو د اصحاب کھف نہ ترمگ د ہغوی پورے دے نو دا اعتراض نشی کیدے چہ اول خو اللہ تعالیٰ عدد د لبق ذکر کرو تو بیا دا قول رقل اللہ اعلم د ہغے د رد د پارہ پہ خہ وج سرہ ذکر کوی۔

أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ، اولہ معنی دادہ چہ ہم ضمیر وحی تہ راجع دے یعنی پوہہ شبہ پہ وحی د اللہ تعالیٰ بیا واوروہ نور و خلقو تہ۔ دویمہ معنی دادہ چہ دا صیغے د تعجب دی یعنی اللہ تعالیٰ بشہ اوریدونکے اوشہ لیدونکے دے۔

مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ

د کتاب د رب ستانه نشته بل لووگے

لِكَلِمَتِهِ لَئِنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ

د کلماتو دهغه او مرکز به اونه موے سوا د الله تعالى نه

مُلْتَحَدًا ۲۷) وَاصْبِرْ نَفْسَکَ

خائے د پناهی - او تپینگ کره خان خپل

مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ

د هغه کسانو سره چه حاجتونه پیش کوی رب خپل ته

وَلَا يُشْرِكْ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا، حُكْمُهُ نه مراد حکم تکوینی رانتظام چلول
د عالم او حکم تشریعی دواړه دی او په دے جمله کس رد دے
په شرک عطا ئی باندے یعنی څوک چه دا وائی چه الله تعالى فلان
بزرگ له په خپل اختیار او تصرف کس برخه ورکړیده لکه
عام مشرکان داسے وائی نو په دے آیت کس رد دے په هغوی
باندے او داسے په سورة زخرف ۲۷ کس هم ذکر دی -

۲۷ - په دے آیت کس دویمه تفریع ده او بل ادب دے یعنی
تیزی ورکول په تبلیغ د قرآن باندے -

لِكَلِمَتِهِ، د دینه مراد ټول قرآن دے او دارنگ اشاره ده
هغه کلماتو ته چه تیر شوی آیت کس ذکر شوی او داسے په
سورة انعام ۵۱ کس دی -

وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا، پدایکس رد دے په شرک فی
التصرف باندے او پدایکس تخویف دے هغه چاته چه قرآن کریم
پر یو دی نو هغه د عذاب الهی نه نشی - لچ کیدے -

بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ

صبائی او بیگائی غواہی دوی منع دھنہ

وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ

او واد نوری سترگے ستا ددوی نہ چہ غواہے تہ

زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تَطْعَمْ

دول د ٹوند دنیوی او خبرہ مہ منہ

مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا

دھنہ چاچہ غافل کردیے مونوزیہ دھنہ د ذکر زمونہ نہ

وَاتَّبِعْ هَوَاً وَكَانَ امْرُؤً قَرْطًا ۝۲۸

اوروان دے پہ خواہش خپل پسے او دے کار دھنہ دحد نہ تیریدل۔

۲۸۔ یہ دے کس دریمہ تفریع او ادب دے لکھ خنکھ چہ اصحاب کھف مالدار و دنیا پرستو نہ جدا شول نو دارنگ هر مؤحد لہ ضروری دی چہ دقوحدینو سرہ ملگرتیا او کپی اگرچہ فقراء وی۔

لفظ د وَاَصْبِرْ، کس اشارہ دہ چہ ددوی پہ ملگرتیا کس بہ مصائب راحی لیکن صبر کول لازم دی۔

مَعَ الَّذِينَ يَدْخُلُونَ رَبَّهُمْ، ذکر د دعا دے مراد ترینہ ذکر د اللہ تعالیٰ دے پہ توحید سرہ۔ او دعا اصل العبادات دے نو داخل دی پہ دے کس تول عبادات پہ طریقہ د توحید سرہ۔

بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ، مراد ہر وخت دے لیکن ددے وختونو یے ددیر فضیلت دوجہ نہ تخصیص کرے دے۔

وَجْهَهُ، پہ اعتبار د معنی سرہ محکم دے او پہ اعتبار د کیف سرہ منشایہ دے۔

وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ، پہ دے کس منع دہ د پریخودلو د ملگرتیا

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ قَفْ

او اولیہ حق چہ ستا د رب د طرق نہ دے

فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ

نو شوک چہ خواہی نو ایمان د راہی او شوک چہ خواہی

فَلْيَكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ

نو کفر د کوی یقینا تیار کریدے مونو ظالمانو د پارہ

نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ط

اور اورا گیر بہ کوی دوی لہ دیوالونہ د مغ

وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ

اوکہ دوی د ابو فریاد کوی نو فریاد بہ یے قبول شی یہ داسے ابو سرہ

كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهُ ط

چہ پشان د ویلے کہے شوے کرے تانبے بہ وی چہ روتوی بہ مخونہ د دوی،

د مؤحدینو نہ د وجہ د طلب د دنیا نہ یہ دے کنس عینا ک
فاعل د تعد دے۔

تَرْيِدُ رَيْتَهُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا، یعنی مخ گر حول د مؤحدینو نہ
د دنیا پرستی پہ وجہ سرہ ناجائز دی اوکہ دیل ضرورت
شرعی یا عادی پہ وجہ سرہ وی ناجائز دے۔

وَلَا تُطْعَمُ، کنس نصربح دہ پہ اعراض کولو سرہ د ہغہ چانہ
چہ دادرے صفات وی پہ ہغہ کنس۔

أَوَّلُ صِفَتِ أَغْفَلْنَا قُلُوبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا، مراد تریہ ختم قلب دے
پہ شرک باندے۔

دویم صفت وَاتَّبَعَ هَوَاهُ، مراد تریہ شرک او بدعت دے۔
دریم صفت وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا، یعنی د ہغہ پہ طریقہ د افراط سرہ د
یعنی تعدی کوی د حدود شرعیو نہ پہ عقیدہ او پہ عمل کنس۔

يَسْئَلُ الشَّرَابِ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ۝۲۹

ناگاہ ٹھیکل دی ، او یہ دے خائے د فائدے اخستلو ۔

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

یقیناً ہفہ کسان چہ ایمان پئے را وریدے او عملونہ پئے کریدے د سنت برابر

إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ۝۳۰

یقیناً موثر نہ بر باد و ثواب د ہفہ چاچہ خاستہ عمل پئے کرے وی ۔

۲۹ :- یہ دے کہیں خلورمہ تفریع دہ او ادب دے لکہ خنکہ چہ اصحاب کہف حق بیان کریدے ۔ دارنگ حق بیانول لازم دی سرہ د تخویف او بشارت نہ ۔

الْحَقُّ ، خبر د مبتدا محذوف دے یعنی دا بیان چہ مخکین ذکر شو حق دے یا الحق مبتداء دے او من ربکم خبر دے او یہ دے کہیں تعریف د حق دے ۔

فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمَرْ ، دا دلیل دے چہ انسان د پارہ ارادہ او اختیار من وجہ ورکے شویدے رد دے یہ جبر یہ باندے ۔
إِنَّا آَعْتَدْنَا ، دلیل دے چہ دا مخکین قول چہ (فلیکفر) دے یہ طریقہ د زور نے سرہ دے ۔

سَرَادِقُهَا ، حدیث ترمذی کہیں وارد دی چہ سرادق خلور دیوالونہ دی د جہنم غت والے د ہر دیوال یہ منزل د خلویںستو کالو دے ۔
كَالْمُهْلِ ، ویخ د تیلوتہ و تیلے کیبری یعنی خیرے د تیلو ۔

دویمہ معنی ویلے کرے شوے تائبہ او اوسپنہ ۔ دریمہ معنی نوؤلہ زوے د زخمونو د جہنمیانو ۔ نورید حالات د ہفہ اور یہ سورۃ محمد ص ۱۱ او سورۃ ابراہیم ص ۱۱ کہیں ذکر دی ۔

۳۰ :- یہ دے آیت کہیں بشارت دے ایمان والوتہ ۔ أَحْسَنَ عَمَلًا ، یہ دے آیت کہیں دے تفسیر تہ اشارہ دہ چہ ایمان او عمل صالح دے حکم چہ دھم ضمیر یہ خائے من احسن عمل را وریدے ۔ او احسن عمل د دے سورت یہ ص ۱۱ آیت کہیں ذکر دے ۔

وَالَّذِي لَهُمْ جَدَّتْ عَدْنٌ تَجْرِي

دعہ کسان دوی لڑہ جنتو تہ دہمیشہ اوسید لو دی چہ بہیری بہ

مِنْ تَحْتِهِمْ إِلَّا نَهْرٌ يُّجَلِّوْنَ فِيهَا

لانڈے د دوی تہ وے اچولے کیری بہ دوی تہ یہ ہن کیں

مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ

بنکری د سرو زرو تہ او اغوندی بہ

ثِيَابًا بِأَخْضَرٍ مِّنْ سُنْدُسٍ

جلے شنے د نرو ریشمو تہ

وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِعِينَ فِيهَا عَلَى

او غتو ریشمو تہ تکیہ یہ پے وہلی وی پہ ہن کیں یہ

الْأَرَارِ عَلَى نَعْمِ الثَّوَابِ ط وَحَسُنَتْ

پالنگو تو باندے ، بنہ بدلہ دہ ، او خائستہ

مُرْتَفَقًا ۝۳۱۝ وَاضْرِبْ لَهُم مِّثْلًا

د فائدو محالے دے ۔ او بیان کرہ دوی تہ مثال

۱۸۔ یہ دے آیت کیں بشارت دے تفصیلی محکمہ چہ یہ دے کیں

لس انعامات خاصہ ذکر دے بشارت کیں نعمتو تہ د مالدار

ذکر کرہ دا یہ بدلہ د اختیار کولو د ملگرتیا د فقر او کیں۔

الْأَرَارِ عَلَى ، جمع د اریکہ دہ ہن پالنگ چہ ناوے یہ ہن

باندے آرام کوی۔

مُتَّكِعِينَ ، تکیہ شا او دہ لگو لو تہ وٹیلے شی او دارنگ تربع

رپرلت وھلو تہ ہم وٹیلے شی۔

نَعْمِ الثَّوَابِ ، یہ مقابلہ د بئس الثواب کیں دے۔

وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ، یہ مقابلہ د ساءت مرتفقاً دے۔

رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ

دے دوؤں سر وچہ ور کړے وؤ مونږ یو تن دے دوی ته دوه باغونه

مِنْ أَعْنَابٍ وَخَفَّفْنَاهُمَا بِنَخْلِ

د انگورو ته او چاڼیره کړے وؤ د هغه دواړو ته مونږه کجورے

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زُرْعًا ۝ ۳۲

او پیدا کړے وؤ مونږ د هغه په مینځ کښ فصل - دواړو

الْجَنَّتَيْنِ اتَتْهُمَا وَلَمْ تُظْلَمْ

باغونو ور کولے میوے خپلے او ته یې کمولو

مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلْفَهُمَا

د هغه ته څه شے او بهیولے وے مونږ په مینځ د هغه دواړو کښ

۳۲ - د دے آیت ته حال د مالدار مشرک ذکر شوی دے اشاره ده چه جنت په مالداري سره نه حاصلیږي او دارنگ دا متعلق دے د واصبر نفسک آه ، سره یعنی د مالداري لحاظ مه کوڅي ځکه چه هغه سبب د کفر او د عذاب دے - او د دے ځای ته تر هید فی الدنیا ذکر دے په دریو طریقو سره -

اوله طریقہ داده چه محبت د دنیا سبب د شرک او د انکار د بعث بعد الموت دے او سبب د عذاب د تیوی دے او د دے د پاره دا واقعہ ذکر کړے شوی ده -

رَجُلَيْنِ ، غوره قول دا دے چه دا په طریقہ د مثال سره دے تعیین د دے رجلینو د مثال د پاره ضروری نه دے - او بعض مفسرینو وئیل دی چه دا قصه د ملک شام د شهر رمل ده او نوموړه د دے سرو یهودا او فطروس وؤ -

نَهَرًا ۝ وَكَانَ لَهُ شَمْرُهُ فَقَالَ

نهر - او وے دہ لہرہ نورے امدانی نو اوٹیل

لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ

ملگری خپل تہ او دہغہ سرہ پے خبرے اہولے چہ زہ زیات

مِنْكَ مَا لَا وَاعَرَ نَفَرًا ۝ (۳۳)

سناتہ مالداریم او زور آوریم پہ دلہ کنس -

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ

او ورتوتلو یو باغ تہ او حال داچہ ہغہ ظلم کوٹکے وڈ

لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَن تَبِيدَ

پہ خپل تھان باندے نو اوٹیل نہ کوم کمان چہ دا بہ چرتہ

۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶۔۔ پدے آیا تو نو کنس ذکر د حالاتو د مالدار سہی
دے چہ مشرک او منکر د بعث وی۔

وَكَمْ تَظْلِمُ، ظلم پہ لغت کنس نقصان تہ وٹیلے شی دلتہ دا معنی
مراد دہ۔

وَكَانَ لَهُ شَمْرُهُ، نہ مراد نور مالونہ دی چہ سبب د دیرے امدانی دے
امام بخاری وٹیلی دی چہ سرہ زر او سپین زریا نور قسما قسم مبیوے
او امدانی وے۔

أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَا لَا وَاعَرَ نَفَرًا، پد یکس تکبر کول ذکر دی
پہ مالدار شی باندے او پخپل جماعت باندے۔ نفرًا نہ مراد
ملگری د مجلس او خادمان او اولاد دی۔

وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ، دا دلیل دے چہ ہغہ مشرک وڈ۔ لِنَفْسِهِ،
کنس لام د پاره دلزوم دے۔

مَا أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا، پد یکس ذکر د انکار دے د فنا د
دتیا نہ او دا دیرہ بے عقلی دہ۔

وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً، کنس اشارہ دہ چہ دے منکر دے د

هَذِهِ آيَةُ الْآبَةِ ۝ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ

ہلاک شی ۔ او کہمان تہ کوم پہ قیامت باندے

قَائِمَةً لَا يُكَلِّفُ رُءُوسًا إِلَىٰ رُبِّي

قائمیدونکے اوکھ (بافرض) اوکھوٹے شم رب تہ پہ قیامت کنیں

لَا جِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا ۝

نو او یہ موسم غور ددینہ مخالے دورتللو ۔

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ

اوتیل دہ تہ ملگری ددہ اوحال داچہ دہ ورلہ جواب ورکوو

أَكْفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ

آیا تہ کفر (شرک) کوئے دہغہ ذات سرہ چہ پیدا کرے یسے تہ دَخَاوِرُ تہ

ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاهُ

بیا د نطفہ تہ بیا یسے برابر کرے تہ

رَجُلًا ۝ لَّكَتَا هُوَ اللَّهُ رَبِّي

سرے ۔ لیکن زہ روایم، چہ اللہ تعالیٰ زمارب دے

بعث بعد الموت تہ ۔

وَلَكِنَّ رُءُوسًا إِلَىٰ رَبِّي، پد یکیں خپل کرامت او عزت ثابتوی

چہ د دنیا دیروالے سبب د کرامت دے نو دا رنگ عزت بہ

پہ قیامت کنیں را کوی ددے ذکر سورۃ مریم کے آیت او

سورۃ حم سجده منہ آیت کنیں ہم دے ۔

۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۵، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۵، ۱۹۶، ۱۹۷، ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۲، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۵، ۲۴۶، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۰، ۲۵۱، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۷، ۲۵۸، ۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۶، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۳، ۲۹۴، ۲۹۵، ۲۹۶، ۲۹۷، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۱۰، ۳۱۱، ۳۱۲، ۳۱۳، ۳۱۴، ۳۱۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۷، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۳، ۳۸۴، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۸، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۱، ۳۹۲، ۳۹۳، ۳۹۴، ۳۹۵، ۳۹۶، ۳۹۷، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۰۱، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۰۸، ۴۰۹، ۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۲۸، ۴۲۹، ۴۳۰، ۴۳۱، ۴۳۲، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۴۳، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۴۹، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۷، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۲، ۴۶۳، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۶۶، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۶۹، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۲، ۴۷۳، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۷۶، ۴۷۷، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۰، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۳، ۴۸۴، ۴۸۵، ۴۸۶، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۰، ۴۹۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۴، ۴۹۵، ۴۹۶، ۴۹۷، ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۰، ۵۰۱، ۵۰۲، ۵۰۳، ۵۰۴، ۵۰۵، ۵۰۶، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۰۹، ۵۱۰، ۵۱۱، ۵۱۲، ۵۱۳، ۵۱۴، ۵۱۵، ۵۱۶، ۵۱۷، ۵۱۸، ۵۱۹، ۵۲۰، ۵۲۱، ۵۲۲، ۵۲۳، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۲۶، ۵۲۷، ۵۲۸، ۵۲۹، ۵۳۰، ۵۳۱، ۵۳۲، ۵۳۳، ۵۳۴، ۵۳۵، ۵۳۶، ۵۳۷، ۵۳۸، ۵۳۹، ۵۴۰، ۵۴۱، ۵۴۲، ۵۴۳، ۵۴۴، ۵۴۵، ۵۴۶، ۵۴۷، ۵۴۸، ۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۵۵۲، ۵۵۳، ۵۵۴، ۵۵۵، ۵۵۶، ۵۵۷، ۵۵۸، ۵۵۹، ۵۶۰، ۵۶۱، ۵۶۲، ۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵، ۵۶۶، ۵۶۷، ۵۶۸، ۵۶۹، ۵۷۰، ۵۷۱، ۵۷۲، ۵۷۳، ۵۷۴، ۵۷۵، ۵۷۶، ۵۷۷، ۵۷۸، ۵۷۹، ۵۸۰، ۵۸۱، ۵۸۲، ۵۸۳، ۵۸۴، ۵۸۵، ۵۸۶، ۵۸۷، ۵۸۸، ۵۸۹، ۵۹۰، ۵۹۱، ۵۹۲، ۵۹۳، ۵۹۴، ۵۹۵، ۵۹۶، ۵۹۷، ۵۹۸، ۵۹۹، ۶۰۰، ۶۰۱، ۶۰۲، ۶۰۳، ۶۰۴، ۶۰۵، ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۰۹، ۶۱۰، ۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۱۴، ۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۱۸، ۶۱۹، ۶۲۰، ۶۲۱، ۶۲۲، ۶۲۳، ۶۲۴، ۶۲۵، ۶۲۶، ۶۲۷، ۶۲۸، ۶۲۹، ۶۳۰، ۶۳۱، ۶۳۲، ۶۳۳، ۶۳۴، ۶۳۵، ۶۳۶، ۶۳۷، ۶۳۸، ۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۶۴۲، ۶۴۳، ۶۴۴، ۶۴۵، ۶۴۶، ۶۴۷، ۶۴۸، ۶۴۹، ۶۵۰، ۶۵۱، ۶۵۲، ۶۵۳، ۶۵۴، ۶۵۵، ۶۵۶، ۶۵۷، ۶۵۸، ۶۵۹، ۶۶۰، ۶۶۱، ۶۶۲، ۶۶۳، ۶۶۴، ۶۶۵، ۶۶۶، ۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۶۷۰، ۶۷۱، ۶۷۲، ۶۷۳، ۶۷۴، ۶۷۵، ۶۷۶، ۶۷۷، ۶۷۸، ۶۷۹، ۶۸۰، ۶۸۱، ۶۸۲، ۶۸۳، ۶۸۴، ۶۸۵، ۶۸۶، ۶۸۷، ۶۸۸، ۶۸۹، ۶۹۰، ۶۹۱، ۶۹۲، ۶۹۳، ۶۹۴، ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷، ۶۹۸، ۶۹۹، ۷۰۰، ۷۰۱، ۷۰۲، ۷۰۳، ۷۰۴، ۷۰۵، ۷۰۶، ۷۰۷، ۷۰۸، ۷۰۹، ۷۱۰، ۷۱۱، ۷۱۲، ۷۱۳، ۷۱۴، ۷۱۵، ۷۱۶، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۱۹، ۷۲۰، ۷۲۱، ۷۲۲، ۷۲۳، ۷۲۴، ۷۲۵، ۷۲۶، ۷۲۷، ۷۲۸، ۷۲۹، ۷۳۰، ۷۳۱، ۷۳۲، ۷۳۳، ۷۳۴، ۷۳۵، ۷۳۶، ۷۳۷، ۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۴۱، ۷۴۲، ۷۴۳، ۷۴۴، ۷۴۵، ۷۴۶، ۷۴۷، ۷۴۸، ۷۴۹، ۷۵۰، ۷۵۱، ۷۵۲، ۷۵۳، ۷۵۴، ۷۵۵، ۷۵۶، ۷۵۷، ۷۵۸، ۷۵۹، ۷۶۰، ۷۶۱، ۷۶۲، ۷۶۳، ۷۶۴، ۷۶۵، ۷۶۶، ۷۶۷، ۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۰، ۷۷۱، ۷۷۲، ۷۷۳، ۷۷۴، ۷۷۵، ۷۷۶، ۷۷۷، ۷۷۸، ۷۷۹، ۷۸۰، ۷۸۱، ۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵، ۷۸۶، ۷۸۷، ۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۰، ۷۹۱، ۷۹۲، ۷۹۳، ۷۹۴، ۷۹۵، ۷۹۶، ۷۹۷، ۷۹۸، ۷۹۹، ۸۰۰، ۸۰۱، ۸۰۲، ۸۰۳، ۸۰۴، ۸۰۵، ۸۰۶، ۸۰۷، ۸۰۸، ۸۰۹، ۸۱۰، ۸۱۱، ۸۱۲، ۸۱۳، ۸۱۴، ۸۱۵، ۸۱۶، ۸۱۷، ۸۱۸، ۸۱۹، ۸۲۰، ۸۲۱، ۸۲۲، ۸۲۳، ۸۲۴، ۸۲۵، ۸۲۶، ۸۲۷، ۸۲۸، ۸۲۹، ۸۳۰، ۸۳۱، ۸۳۲، ۸۳۳، ۸۳۴، ۸۳۵، ۸۳۶، ۸۳۷، ۸۳۸، ۸۳۹، ۸۴۰، ۸۴۱، ۸۴۲، ۸۴۳، ۸۴۴، ۸۴۵، ۸۴۶، ۸۴۷، ۸۴۸، ۸۴۹، ۸۵۰، ۸۵۱، ۸۵۲، ۸۵۳، ۸۵۴، ۸۵۵، ۸۵۶، ۸۵۷، ۸۵۸، ۸۵۹، ۸۶۰، ۸۶۱، ۸۶۲، ۸۶۳، ۸۶۴، ۸۶۵، ۸۶۶، ۸۶۷، ۸۶۸، ۸۶۹، ۸۷۰، ۸۷۱، ۸۷۲، ۸۷۳، ۸۷۴، ۸۷۵، ۸۷۶، ۸۷۷، ۸۷۸، ۸۷۹، ۸۸۰، ۸۸۱، ۸۸۲، ۸۸۳، ۸۸۴، ۸۸۵، ۸۸۶، ۸۸۷، ۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۰، ۸۹۱، ۸۹۲، ۸۹۳، ۸۹۴، ۸۹۵، ۸۹۶، ۸۹۷، ۸۹۸، ۸۹۹، ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۰۲، ۹۰۳، ۹۰۴، ۹۰۵، ۹۰۶، ۹۰۷، ۹۰۸، ۹۰۹، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۲، ۹۱۳، ۹۱۴، ۹۱۵، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۸، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳، ۹۲۴، ۹۲۵، ۹۲۶، ۹۲۷، ۹۲۸، ۹۲۹، ۹۳۰، ۹۳۱، ۹۳۲، ۹۳۳، ۹۳۴، ۹۳۵، ۹۳۶، ۹۳۷، ۹۳۸، ۹۳۹، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۳، ۹۴۴، ۹۴۵، ۹۴۶، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۰، ۹۵۱، ۹۵۲، ۹۵۳، ۹۵۴، ۹۵۵، ۹۵۶، ۹۵۷، ۹۵۸، ۹۵۹، ۹۶۰، ۹۶۱، ۹۶۲، ۹۶۳، ۹۶۴، ۹۶۵، ۹۶۶، ۹۶۷، ۹۶۸، ۹۶۹، ۹۷۰، ۹۷۱، ۹۷۲، ۹۷۳، ۹۷۴، ۹۷۵، ۹۷۶، ۹۷۷، ۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱، ۹۸۲، ۹۸۳، ۹۸۴، ۹۸۵، ۹۸۶، ۹۸۷، ۹۸۸، ۹۸۹، ۹۹۰، ۹۹۱، ۹۹۲، ۹۹۳، ۹۹۴، ۹۹۵، ۹۹۶، ۹۹۷، ۹۹۸، ۹۹۹، ۱۰۰۰، ۱۰۰۱، ۱۰۰۲، ۱۰۰۳، ۱۰۰۴، ۱۰۰۵، ۱۰۰۶، ۱۰۰۷، ۱۰۰۸، ۱۰۰۹، ۱۰۱۰، ۱۰۱۱، ۱۰۱۲، ۱۰۱۳، ۱۰۱۴، ۱۰۱۵، ۱۰۱۶، ۱۰۱۷، ۱۰۱۸، ۱۰۱۹، ۱۰۲۰، ۱۰۲۱، ۱۰۲۲، ۱۰۲۳، ۱۰۲۴، ۱۰۲۵، ۱۰۲۶، ۱۰۲۷، ۱۰۲۸، ۱۰۲۹، ۱۰۳۰، ۱۰۳۱، ۱۰۳۲، ۱۰۳۳، ۱۰۳۴، ۱۰۳۵، ۱۰۳۶، ۱۰۳۷، ۱۰۳۸، ۱۰۳۹، ۱۰۴۰، ۱۰۴۱، ۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۰۴۴، ۱۰۴۵، ۱۰۴۶، ۱۰۴۷، ۱۰۴۸، ۱۰۴۹، ۱۰۵۰، ۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۵۳، ۱۰۵۴، ۱۰۵۵، ۱۰۵۶، ۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲، ۱۰۶۳، ۱۰۶۴، ۱۰۶۵، ۱۰۶۶، ۱۰۶۷، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹، ۱۰۷۰، ۱۰۷۱، ۱۰۷۲، ۱۰۷۳، ۱۰۷۴، ۱۰۷۵، ۱۰۷۶، ۱۰۷۷، ۱۰۷۸، ۱۰۷۹، ۱۰۸۰، ۱۰۸۱، ۱۰۸۲، ۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۸۵، ۱۰۸۶، ۱۰۸۷، ۱۰۸۸، ۱۰۸۹، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱، ۱۰۹۲، ۱۰۹۳، ۱۰۹۴، ۱۰۹۵، ۱۰۹۶، ۱۰۹۷، ۱۰۹۸، ۱۰۹۹، ۱۱۰۰، ۱۱۰۱، ۱۱۰۲، ۱۱۰۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۵، ۱۱۰۶، ۱۱۰۷، ۱۱۰۸، ۱۱۰۹، ۱۱۱۰، ۱۱۱۱، ۱۱۱۲، ۱۱۱۳، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵، ۱۱۱۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸، ۱۱۱۹، ۱۱۲۰، ۱۱۲۱، ۱۱۲۲، ۱۱۲۳، ۱۱۲۴، ۱۱۲۵، ۱۱۲۶، ۱۱۲۷، ۱۱۲۸، ۱۱۲۹، ۱۱۳۰، ۱۱۳۱، ۱۱۳۲، ۱۱۳۳، ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸، ۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۱، ۱۱۴۲، ۱۱۴۳، ۱۱۴۴، ۱۱۴۵، ۱۱۴۶، ۱۱۴۷، ۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۲، ۱۱۵۳، ۱۱۵۴، ۱۱۵۵، ۱۱۵۶، ۱۱۵۷، ۱۱۵۸، ۱۱۵۹، ۱۱۶۰، ۱۱۶۱، ۱۱۶۲، ۱۱۶۳، ۱۱۶۴، ۱۱۶۵، ۱۱۶۶، ۱۱۶۷، ۱۱۶۸، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۴، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷، ۱۱۷۸، ۱۱۷۹، ۱۱۸۰، ۱۱۸۱، ۱۱۸۲، ۱۱۸۳، ۱۱۸۴، ۱۱۸۵، ۱۱۸۶، ۱۱۸۷، ۱۱۸۸، ۱۱۸۹، ۱۱۹۰، ۱۱۹۱، ۱۱۹۲، ۱۱۹۳، ۱۱۹۴، ۱۱۹۵، ۱۱۹۶، ۱۱۹۷، ۱۱۹۸، ۱۱۹۹، ۱۲۰۰، ۱۲۰۱، ۱۲۰۲، ۱۲۰۳، ۱۲۰۴، ۱۲۰۵، ۱۲۰۶، ۱۲۰۷، ۱۲۰۸، ۱۲۰۹، ۱۲۱۰، ۱۲۱۱، ۱۲۱۲، ۱۲۱۳، ۱۲۱۴، ۱۲۱۵، ۱۲۱۶، ۱۲۱۷، ۱۲۱۸، ۱۲۱۹، ۱۲۲۰، ۱۲۲۱، ۱۲۲۲، ۱۲۲۳، ۱۲۲۴، ۱۲۲۵، ۱۲۲۶، ۱۲۲۷، ۱۲۲۸، ۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۱، ۱۲۳۲، ۱۲۳۳، ۱۲۳۴، ۱۲۳۵، ۱۲۳۶، ۱۲۳۷، ۱۲۳۸، ۱۲۳۹، ۱۲۴۰، ۱۲۴۱، ۱۲۴۲، ۱۲۴۳، ۱۲۴۴، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶، ۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹، ۱۲۵۰، ۱۲۵۱، ۱۲۵۲، ۱۲۵۳، ۱۲۵۴، ۱۲۵۵، ۱۲۵۶، ۱۲۵۷، ۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶، ۱۲۶۷، ۱۲۶۸، ۱۲۶۹، ۱۲۷۰، ۱۲۷۱، ۱۲۷۲، ۱۲۷۳، ۱۲۷۴، ۱۲۷۵، ۱۲۷۶، ۱۲۷۷، ۱۲۷۸، ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ۱۲۸۱، ۱۲۸۲، ۱۲۸۳، ۱۲۸۴، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۷، ۱۲۸۸، ۱۲۸۹، ۱۲۹۰، ۱۲۹۱، ۱۲۹۲، ۱۲۹۳، ۱۲۹۴، ۱۲۹۵، ۱۲۹۶، ۱۲۹۷، ۱۲۹۸، ۱۲۹۹، ۱۳۰۰، ۱۳۰۱، ۱۳۰۲، ۱۳۰۳، ۱۳۰۴، ۱۳۰۵، ۱۳۰۶، ۱۳۰۷، ۱۳۰۸، ۱۳۰۹، ۱۳۱۰، ۱۳۱۱، ۱۳۱۲، ۱۳۱۳، ۱۳۱۴، ۱۳۱۵، ۱۳۱۶، ۱۳۱۷، ۱۳۱۸، ۱۳۱۹، ۱۳۲۰، ۱۳۲۱، ۱۳۲۲، ۱۳۲۳، ۱۳۲۴، ۱۳۲۵، ۱۳۲۶، ۱۳۲۷، ۱۳۲۸، ۱۳۲۹، ۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۳۳، ۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۶، ۱۳۳۷، ۱۳۳۸، ۱۳۳۹، ۱۳۴۰، ۱۳۴۱، ۱۳۴۲، ۱۳۴۳، ۱۳۴۴، ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۴۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵

وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ۖ (۳۸)

اویہ شریکوم د رب سرہ ہیخوک ۔

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتُ جَنَّتَكَ

اویہ چہ کلہ داخل شوے باغ خیل تہ

قُلْتُ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ

اودے نہ وئیل رچہ ہغہ کیری چہ اللہ تعالیٰ اوغواہی اونشتہ قوت

إِلَّا بِاللَّهِ إِن تَرِنَ أَنَا أَقْلُ

مگر یہ امداد د اللہ تعالیٰ سرہ دے کہ تہ وینے ما لہ کم

يُخَوِّرُكَ، کنس اشارہ دہ چہ مباحثہ او مناظرہ د پاریہ د اظہار
حق ضروری دہ - او دارنگ جواب و رکول باطل پرست تہ
ضروری دی -

صَاحِبُهُ، د دے وچ نہی ورتہ صاحبہ او ٹیلو چہ د ہغہ سرہ
ہم مجلس وڈ د پاریہ د دعوت کولو یا صاحب پہ معنی د ناصح
دے یا د ہغہ د خاندان او د قوم نہ وڈ۔

اودویم آیت کنس اظہار د عقیدے د توحید دے -
لَكِنَّهُ هُوَ اللَّهُ، تقدیر د کلام دادے لکن ان لا أقول بمقالتك يا قول هو الله۔
پہ اولہ کلمہ کنس توحید دے - او پہ دویمہ کلمہ کنس رد د شرک
دے -

اولفظ أَحَدًا، مستعملیری د پاریہ د روح او عقل والو نہ د پاریہ
د بتانو، نو بتان پہ ہغے کنس تبعا داخل دی -
لَكِنَّهُ، پہ اصل کنس لکن انا دے نو الف د مینخ نہ او غورخولے
شو او نون پہ نون کنس مدغم شوہ ربخاری کتاب التفسیر -

لَهُ طَلَبًا ۝۴۱ وَ أَحْيَظْ بِشَرِّهِ

دھغہ دے رانکارہ کولو۔ اور اگیر کرے شومالونہ دھغہ (پہ عذاب کیں)

فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفِيَّةً عَلَى مَا

نو شروع شو چہ مغل پے ورغوی خیل پہ ہغہ خرچہ پس

أَنفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ

چہ کربوہ پہ ہغہ کیں او ہغہ رباغونہ راخور خیل دے و

عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَلَيْتَنِي

پہ چتونو خیلو باندے او اوتیل دے ہائے افسوس دے

لَمْ أَشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ۝۴۲

چہ شریک م نہ دے کرغولے دے رب خیل سرہ ہیخوک۔

بیا بہ بدیکش مضاف مقدار شی (عذاب الحساب) او ابن کثیر
وٹیلی دی حسب طوفان باران تہ ہم وٹیلے شی اودا قول دے
رجل مؤمن دے وچہ دے اعتماد دے توکل علی اللہ نہ دے ہغہ خیل
نہ صادر شوے و۔ او اللہ تعالیٰ دے ہغہ موافق اجابت اوکرو
اودا دے قبیلے دے کرامت نہ دے لکے چہ صحیح حدیث کیں ذکر
دی (رَبِّ اشْعَثْ اَغْبِرْ لَوْ اَقْسَمَ عَلَیْهِ بِرَّهِ) دیر کرتے ببر
سرے دورو والا سرے چہ دے اللہ تعالیٰ پہ خہ کار باندے
قسم اوکری نو اللہ تعالیٰ ہغہ پورہ کوی۔ او یا دا جملے پہ
معنی دے دعا کیں دی او اللہ تعالیٰ دے ہغہ دعا قبولہ کرہ۔

۴۱۔ پہ دے آیت کیں ذکر دے عذاب دنیوی او حسرت کول
دھغہ کافر دی او پہ وخت دے دیر افسوس کولو کیں انسان
دوارہ ورغوی دے یویل سرہ مکی او سبب دے عذاب تہ پے
اشارہ اوکرہ پدے قول سرہ۔

يَلَيْتَنِي لَمْ أَشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا، دا بنکارہ دلیل دے
چہ دغہ شخص مشرک وو اودے پنبہائی پہ شرک کولو باندے

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ

او نہ وہ دہ لڑے ہیٹھ دلہ چہ ددہ سرہ پے امداد کر یوے

مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ۝۴۳

سوا دے اللہ تعالیٰ نہ او نہ وڈ دے بدلہ اخستوئے ۔

هَذَا لَكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ ۝ ط

پہ داسے وخت کیں واک اختیار دیو اللہ تعالیٰ دے یقینا ،

هُوَ خَيْرُ شَوَابًا وَخَيْرُ

ہفہ غورہ دے بدلے والا او غورہ

عَقِبًا ۝۴۴ وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا

نتیجہ ورکوؤکے دے۔ او بیان کرہ دوی تہ مثال

نہ دہ بلکہ پہ عذاب او ہلاکت دے مال دہ پہ سبب دے شرک سرہ او دے
بشیرہ ، لفظ دے ہفہ تولو باغونو او مالونو تہ شامل دے ۔

۴۳ :- دارد دے شرک فی التصرف دے چہ معبودان باطلہ او ستور
قوتونو والا عذاب دے اللہ تعالیٰ او مصیبت نشی دفع کوئے ۔

فِئَةٌ ، ہفہ دلے او جماعت تہ وٹیلے شے چہ پہ وخت دے مصیبت
کیں ہفہ تہ رجوع او پناہی حاصلیری مراد دے دینہ دے ہفہ شخص

معبودان باطلہ او ملگری او تابعداران دی ۔
۴۴ :- پہ دے کیں اثبات دے اختیار او دے تصرف دے خاص اللہ تعالیٰ

لڑے ۔

الْوَلَايَةُ ، دے واو پہ زیر او زیر سرہ دے اللہ تعالیٰ پہ صفت کیں
یو شان وی یعنی پہ معنی دے قدرت او دے سلطنت دے ۔ او دے مخلوق

پہ صفت کیں ولایت قدرت تہ وائی ۔ او ولایت دوستانے تہ
ہم وائی ۔

هَذَا لَكَ ، نہ مراد وخت دے عذاب دے کہ پہ دنیا کیں وی او کہ
آخرت کیں وی ۔

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنَاهُ

دَ ژوند دنیوی پشان د هغه او بوجه راوړو موږ هغه

مِنْ السَّمَآءِ فَاَخْتَلَطَ بِهٖ

د بړه طرق ته نو ګڼ راوخیږي په هغه سره

نَبَاتٍ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيْمًا

بوټي د زمکې ته نوشي به (اوچ) ذرے ذرے

تَنْزُوهُ الرِّیْحِ ط وَكَانَ اللّٰهُ

وايه لوڅوی هغه لږ هوا ګانې ، او دے الله تعالى

عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿۱۵﴾

په هر څیز باندے ډیر قدرت لرونکے -

هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ، یعنی کوم اعمال چه د الله تعالى
ډیاره دی په اخلاص سره نو د هغه ثواب او عاقبت څاښتنه او
غوره وی -

او لفظ د خَيْرٌ ، دلته تفضیلی نه دے بلکه صفتی دے . یعنی
نسبت پکښ بل چاته مقصد له دے -

او ثَوَابًا او عُقْبًا ، دلته په معنی د اثابه او عاقبه سره دی
یعنی ثواب ورکول او ښه عاقبت ورکول -

۱۵ - دا تزهید فی الدنیا دے په دویمه طریق سره هغه دا
چه دنیا حقیر او فانی ده په دے باندے غرور کول نه دی
پکار - او دافنا او حقارت یې بیان کړیدے په طریق د مثال
سره - او دارنگ مثال په سورة یونس ۲۴ آیت کښ تیر شوے
دے - حاصل د مثال دادے لکه باران سره چه ګڼ او مختلف
بوټي راوخیږي او بیا څه وخت روستو اوچ شي او ذرے ذرے
شي او په هوا ګانو سره والوڅي نو تش میدان پاتے شي - نو

السَّمَاءِ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ

مالوتہ او تخامن دول د ژوند

الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتِ

دنوی دے او باقی پاتے کیدونکے نیک عملونہ

خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا

غوره دی په نیز د رب ستا په بدله کنش

وَأَخَيْرٌ أَمَلًا ۝ (۳۶) وَيَوْمَ نُسِيرُ

او غوره دے په امید کنش - او په کومه ورځ چه روان به کړو

دارنگ دا دنیا د ابو پشان ده لکه او به چاه په یوځای نه ټیټیږی
او په یو حالت همیشہ نه پاتے کیږی او څوک چاه او یو کنش داخل
شی نو د لونډیدلو نه بغير نشی پاتے کیدلے او چاه او به برابر وی
نوفائده ورکوی او چاه د حد نه تیرلے شی نو تباھی کوی نو دا
ټول حالتونه صفتونه د دنیا هم دی دنیا هم په یوځای نه
حصار یږی دارنگ دنیا د انسان سره په یو حال نه وی حالات
په بدلیږی - دارنگ څوک چاه دنیا کنش ور داخل شی نو د هغه د
فتنه نه نه شی بچ کیدلے - دارنگ دنیا داری چاه د حد نه زیاته
شی نو سبب د تباهی او کرځی -

او مختلف بوتي اشاره ده د دنیا مختلف قسم مالونو ته او
څنگه چاه هغه بوتي اوج شی او والوځی نو دارنگ د دنیا
مالونه ختمیږی او فنا کیږی -

مُقْتَدِرًا ، په سبب د زیادت د تاء سره مبالغه ده په
قدرت کنش -

سَلَا - په دے کنش د دنیا دوه اجزائے ذکر کړی دی چاه هغه
سبب د غرور کرځی -

الْمَالُ ، مال سبب د جمال او د فائدو دے او تکبر پیدا کوی -

الْجِبَالِ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً ۖ

غرونہ او وینے پہ تہ زمکہ داکہ

وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ

او راجمع بہ کرو دوی نو پرے بہ نگدو

مِنْهُمْ أَحَدًا ۖ ﴿۴۷﴾ وَعَرْضُوا عَلَىٰ

د دوی تہ ہیشوک - او پیش بہ کرے شی دا ہتول

رَبِّكَ صَفًا لَّقَدْ جِئْتُمُونَا

رب سنا تہ صفونہ، (او بہ وثیلے شی) یقینا راغلی یثی تاسو مونہ تہ

كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ

لکہ چہ پیدا کرے یثی مونہ تاسو اول کبرتہ

وَالْبُنُونَ، اولاد سبب د قوت او د زور دے او سبب د ظلم
او گرچی او د دواہوتہ زینت وثیلے شی۔

وَالْبَقِيَّةُ الصَّالِحَاتُ، پہ دے سرہ ترغیب الی الاخرہ ذکر کوی،
قتادہ وثیلی دی د دینہ مراد ہر عمل صالح دے کہ قول وی
او کہ فعل وی چہ پہ ہنہ کنیں اخلاص او اتباع د سنت وی نو
آخرت د پارہ باقی پاتے کیری نو پہ دے کنیں پنچہ مونہ تہ او
ہتول اعمال صالحہ داخل دی او پہ د پرو روایتونو د مسند
احمد کنیں راغلی دی چہ دغہ پنچہ کلمات دی سبحان اللہ، الحمد
للہ، لا الہ الا اللہ، اللہ اکبر لا حول ولا قوۃ الا باللہ۔

وَحَيْرٌ أَمَلًا، یعنی د صاحب د مال او د تحامنو امیدونہ بہ برباد
شی او د صاحب د باقیات صالحات امیدونہ بہ بار اوروی۔

سُكَّ، سُكَّ، سُكَّ :- پہ دے آیتونو کنیں تخویف اخروی دے۔ او
دا د ترمید فی الدنیا دریمہ طریقہ دہ چہ د دنیا غرور او
محبت سبب د عذاب اخروی او د افسوس او گرچی او پہ دے
آیاتونو کنیں احوال د قیامت یوولس ذکر دی۔ پہ اول آیت

بَلْ زَعَمْتُمْ اَللّٰنَ نَجْعَلْ لَكُمْ

بلکہ گمان دے ستاسو چہ چرے بہ مقرر نہ کرو مونہ تاسو لہ

مَوْعِدًا ۴۸ وَ وُضِعَ الْكِتَابُ فَتَرَىٰ

نیتہ ۔ او کیخود لے بہ تھی کتاب (عملنامہ) نو دینے تہ

الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ

مجرم مانو لہ پر بردی بہ دھنے نہ چہ پدیکش دی

وَيَقُولُونَ يَوْمَئِذٍ اَنَّا هُنَا

او وائی بہ دوی ہائے افسوس ز مونہ شاہ وجہ دہ دے

الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَّ لَا

کتاب چہ نہ دے پر یخود لے واپو کے شہ او نہ

كَبِيرَةً اِلَّا اَحْصَاهَا وَ وَجَدُوا مَا

نوے شہ مگر راگیر کریدی ہغہ او او بہ موی دوی ہغہ

عَمِلُوا حَاضِرًا وَّ لَا يَظْلِمُ رَبُّكَ

عملو نہ چہ دوی کریدی حاضر ، او ظلم نہ کوی رب ستا

اَحَدًا ۴۹ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ

بہ مینا باندے او کلہ چہ او تیل مونہ ملائیکو تہ

کنس د قیامت خلور احوال ذکر دی او دویم آیت کنس د قیامت
دوہ احوال ذکر دی ۔ یعنی رب تہ پیش کیدال پہ صفونو او دو بار
ژوند پہ شان د حال د پیدائش اول ، یعنی بے مالہ ، ناستہ ،
بے پیزارہ ، بے جامو داسے پہ حدیث کنس راغلی دی ۔ او دریم آیت
کنس د قیامت پنخہ حالات ذکر دی ۔

صَفًا ، پہ معنی د ھیرو صفونو سرہ دے یا ہول بہ یوصف

وی ۔

اَسْجُدْ وَاِلَّا دَمَ فَسَجِدْ وَاِلَّا

سجدہ اوکری آدم تہ نو سجدہ اوکرہ تولو سوا

اِبْلِيسَ ط كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ

ڈ ابلیس تہ ، دے وڈ ڈ پیریانو تہ نوتا فرمانی تہ اوکرہ

عَنْ اَمْرِ رَبِّهِ ط اَفْتَتَّخِذْ وَنَّهُ

ڈ حکم ڈ رب خیل تہ ، آیا پس نیستی تاسو دے

وَذُرِّيَّتَهُ اُولِيَاءَ مِنْ دُونِ

او اولاد ددہ لڑہ دوستان رہہ طاعت کو لوسرہ زما تہ سوا

وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ وَبَشِّرِ الظَّالِمِينَ

او دوی ستاسو دشمنان دی ، بد دے ظالما نو لڑہ

بَدَلًا ۝ مَا اَشْهَدُ سِوَهُمْ خَلْقَ

پہ بدلہ (وہ اللہ تعالیٰ کہیں)۔ تہ دی حاضر کری ما دوی لڑہ پیدا آتش

الْكِتَابِ ، اسم جنس دے پہ معنی ڈ ڈیرو کتابو نو یعنی عملناے ۔

وضع نہ مراد تقسیم کیدل دی پہ لاسو نو کہیں ۔

مَا لَ هَذَا الْكِتَابِ ، دا قول پہ طریقہ ڈ ڈیرو تعجب سرہ دے ۔

صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً ، موصوف ددے خصلت پت دے ہفہ ہر

قول او فعل تہ شامل دے ۔

نہ ۔ خلاصہ :- ددے آیت تہ دویمہ حصہ دہ تر آیت سہ پورے

پہ دے کہیں جواب ڈ شبہہ ڈ مشترکانو دے چہ دلیل نیسی پہ شیطانی

خوبو نو سگریا نور شیطانی احوالو سرہ ڈ پارہ ڈ اثبات ڈ تصرف ڈ

غیر اللہ ، یعنی وائی چہ فلان ولی ماتہ خوب کہیں رائے چہ زما

نذر مہ قضا کوہ ، زما ڈ قبر نہ حاجت خواہہ ، زما قبر بانداے

گنبد جوہ کرہ ، کلہ وائی چہ ما نذرانہ ڈ ولی پریخودلہ او پیچ ڈ

یوولسے ورنکرہ نو زما غوا ، پیچ پیچ بند کپل پہ دے سرہ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ

دَ آسمانونو او د زمکے ته او له پیدائش

تصرف د ولی ثابتوی۔

جواب په بیان د واقع د آدم علیه السلام او د ابلیس سره دے حاصل یے دادے چه دا ابلیس ستاسو زور دشمن دے نو دے په داسے خویونو او احوالو سره په تاسو کښ د شرک عقیدے پیدا کوی دا په منہ ، منہ کښ۔ بیا تخويف اخروی دے مشرکینو ته په منہ ، منہ کښ۔ بیا غلور زجرونه دی۔ زجر اول په جدال فی القرآن په منہ کښ۔ دویم زجر په انتظار د عذاب په منہ کښ۔ دریم زجر په جدال په شبها تو باطلو سره په منہ کښ۔ او غلورم زجر په اعراض عن القرآن سره په منہ کښ۔ بیا تخويف دنیوی دے په منہ ، منہ کښ۔

منه تفسیر:- په دے آیت کښ واقع د آدم علیه السلام د ابلیس سره ده د پاره د جواب د شبهه د مشرکینو او د دے وجه نه یے په دے آیت کښ متصل زجر ذکر کړے دے په دے قول سره چه أَفَتَتَّخِذُونَ ذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي، یعنی ابلیس او د هغه اولاد ستاسو زاره دشمنان دی او تاسو هغوی له د الوهیت مرتبه ورکوی؟

ربط:- او ربط د ماقبل سره دادے چه مخکښ د مجرماتو لوه واره کنا هونو ته اشاره او کړه اوس د دغه کنا هونو سبب ذکر کوی چه تابع داری د ابلیس او د هغه د اولاد ده۔

كَانَ مِنَ الْجِنِّ، د بعضو سلفو نه نقل دے چه ابلیس د ملائکوه وؤ او د مِنَ الْجِنِّ، په تاویل کښ اولاد وائی چه جن یو قبيله ده د ملائکو نه۔ دویم تاویل دا کوی چه (صار من الجن بسبب عمله) په سبب د انکار سره د جناتو ته او گرځیدلو۔ لیکن صحیح دا ده (او د اکثر سلفو نه نقل دے) چه ابلیس د جن نه دے او جن غیر دے د ملائکو نه او دا په ډیرو دلیلونو سره ثابت ده

انفیسہم و ما کنت متخذ

د ہم جنسو د دوی تہ او نہ یم رۃ نیوونک

اول دلیل اختلاف د دوی پہ مادہ د خلقت کیں چہ ملائک د نور نہ پیدا دی او جن د مارج من نار نہ پیدا شوے دے اودا یہ حدیث د مسلم رعن عائشہ کالت قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خلقت الملائکۃ من نور و خلقت الجن من مارج من نار و خلقت آدم من مٹا و وصف لکم کیں ذکر دی۔

دویم دلیل پہ ملائکو کیں نسل پیدا کیدل نہ دی ثابت شوی او پہ جن کیں نسل او اولاد شتہ دے۔ لکہ لفظ د ذریۃ پہ دے باندے شاہد دے۔

او دریم دلیل پہ سورۃ سبا ملا کیں دے چہ رسل کانوا یعبدون الجن، دا دلالت کوی چہ جن د ملائکو نہ غیر دے۔ او نسبت د اول قول سلف تہ پہ صحیح سند سرہ نہ دے ثابت شوے او ابن کثیر رحمہ اللہ پہ دے باندے تفصیلی رد کړے دے۔

ففسق، فسق پہ اصل لغت کیں وتلو تہ وئیلے کیری یعنی دے اوتلو د حکم د رب تہ پہ نافرمانی سرہ۔

اولیاء، مراد د دینہ دوستان دی پہ طاعت کولو سرہ یا مددکاران او معبودان لکہ چہ بعض خلق دی چہ هغوی تہ عباد الشیطان وئیلے شی بلکہ دنیا کیں داسے خلق پہ انسانانو او جناتو کیں شتہ دے چہ د ابلیس عبادت کوی او هغه د اللہ تعالیٰ سرہ ملگری گنری۔

الْمُضِلِّينَ عَصُدًا ۝ وَيَوْمَ يَقُولُ

گمراہ کو تو خلقو لہ امدادی۔ او پہ کومہ ورخ چہ او بہ واپو

نَادُوا شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ

اواز او کری شریکانو زما تہ ہفہ کسان چہ تا سودعوی کولہ رچہ داشریکان دی

فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ

نودوی بہ ورتہ اواز او کری نو ہغوی بہ ہیٹ جواب ورنگری دوی تہ

کہ۔ یہ دے کنس رد دے یہ ہفہ چا باندے چہ شیاطین د اللہ تعالیٰ سہ
شریک جوہوی حاصل درد دادے چہ دوی د آسمانو نو او د
زمکے د پیدائش پہ وخت کنس موجود ہم نہ وڈ او نہ د خپل
جنس والو پہ وخت د پیدائش کنس موجود وڈ۔ او نہ اللہ تعالیٰ
د چا مدد تہ محتاج دے نو ہیٹ دلیل نشتبہ د دوی د شرکت
د پارہ۔

وَمَا كُنْتُمْ مُتَخِفِينَ الْمُضِلِّينَ عَصُدًا، لفظ د مضلین قید اتفاق
دے احترازی تہ دے حکم چہ اللہ تعالیٰ د ہیچا مدد تہ محتاج
نہ دے او شیطان خو د مضلین تہ دے نو دا قید ہے یہ دے
وجہ کیخودو یا قید احترازی دے یہ دے سرہ ضالین او
فاسقین او یاسی چہ اللہ تعالیٰ کلہ کلہ د دین تائید یہ فاجر
سہری کوی۔

لکہ چہ یہ حدیث صحیح کنس راغلی دی۔ رَعْنُ أَبِي هُرَيْرَةَ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَرَأَى اللَّهَ كَيُوتِي هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ
لیکن مضلین چہ خلقو لہ گمراہ کوی نو یہ ہغوی سرہ د دین
امداد نشی کید لے۔

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ۝۵۲ وَرَأَى

او او پہ گرخو وہ مینم ددوی کنن غلے د تباہی ۔ او او پہ وینی

الْمُجْرِمُونَ السَّارِقُونَ قُضُوا ۝۵۳ لَّهُمْ

مجرمان خلق اور لڑے نو دوی بہ گمان او کپی چہ یقیناً

مُؤَافَعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا

برہو تو تکی دی پہ ہفت کنن نو او پہ نہ مولی

۵۲۔ یہ دے آیت کنن تخویف اخروی دے یہ پراءت د
الہو د مشرکیتو د خپلو عابدینو نہ ۔ او پہ دے کنن ذکر
د صالحینو کسانو دے چہ مشرکانو ترینہ معبودان جوہ کپی
دی ۔ پہ ورخ د قیامت بہ ہغوی د عابدانو نہ پراءت او کپی
وامداد ہم ورسرہ نشی کولے نو د شرکاء نہ مراد ہفتہ
نیکان کسان دی چہ شیطانانو د ہغوی عبادت طرف تہ دعوت
ورکپے وڈ یا مراد دے نہ معبودان نیکان او بدان
دواہ دی ۔

قَدْ غَوَوْهُمْ، مراد دے نہ رابلنہ دہ د امداد کولو د پارہ
نو معنوی استجابت او نہ کپی یعنی امداد پہ نشی کولے ہسے
یہ نور جوابو نہ کوی لکہ یہ سورۃ یونس ۲۸ او سورۃ تحمل
۸۶ کنن ۔

مَوْبِقًا، خائے د ہلاکت تہ وائی او ہنہ بول جہنم دے
او دویم قول دا دے چہ دایو کندہ دہ پہ جہنم کنن د وینو
زوونہ دکہ ۔ اول قول غورہ دے ۔

او بَيْنَهُمْ، ضمیر راجع دے معبودانو او عابدانوتہ یا راجع
دے مؤمنانو او کافرانوتہ ۔

عَنْهَا مَصْرِفًا ۝۵۲ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا

دہیف نہ محافے دے اور پیدا لو ریل خواتہ۔ اویقینا قسم قسم بیان کریدے مونہ

فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ

یہ دے قرآن کیں خلقو تہ دے

كُلِّ مَثَلٍ ۝ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ

مر قسم بیان نہ، او دے انسان زیات

شَيْءٍ جَدًّا ۝۵۳ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ

دے مرغیز نہ یہ جگرہ کولو کیں۔ او نہ دے منع کہے خلقو لہ

أَنْ يَسْأَلُوهُ إِذْ جَاءَهُمُ الْهُدَىٰ

دے ایمان اور لو تہ ہر کلا چہ ناسخ دوی تہ ہدایت

وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ

او دے بخنے طلب کولو دے رب خیل نہ مگر انتظار کولو دے دے خبر چہ راشی دوی تہ

۵۲۔ یہ دے کیں تخویف اخروی پہ بیان دے حال دے عایدانو دے شریکانو دے۔ او مطلب دادے چہ دے جہنم دے دخول تہ ویراندے اور یہ اوینی نو یہ خوف او حزن کیں پہ واقع شی۔ قَطُّوْا، مراد دے ظن نہ یقین دے او دے یہ دیر و آیاتونو کیں شتہ دے۔

۵۳۔ پدے آیت کیں زجر دے پہ اعراض او پہ جدال کولو سرہ۔ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ، نہ مراد دلیلو تہ او زواجرا او تخویفات وغیرہ دی او لفظ دے صَرَّفْنَا، کیں اشارہ دہ چہ دامضامین پہ مختلفو طریقو سرہ ذکر کہے شوے دی۔ او جدال او جدال پدے سورت کیں دے دے وجہ نہ دیر ذکر شوے دے چہ پد یکیں دے مجادلینو دے شبہاتو جوابات دی۔

سُنَّةِ الْاُولَیِّنَ اَوْ یَاْتِیْهِمُ الْعَذَابُ

طریقہ د پخوانو یا راشی دوی تہ عذاب

قُبُلًا ۵۵ وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِیْنَ

مخامخ ۔ او نہ لیرو مونږ رسولان

اِلَّا مُبَشِّرِیْنَ وَمُنْذِرِیْنَ وَیُجَادِلُ

مکر زیری ورکوونکی او یرہ ورکوونکی او جگرے کوی

الْكَافِرِیْنَ كَفَرُوْا بِالْبَاطِلِ لِیَدْحَضُوْا

کافران پہ باطلو (شبهاتو) دپارہ ددے چہ او تروی

۵۵ :- پدیکش زجر او تخويف دے پہ ایمان نہ راوړلو سره

په سبب د انتظار کولو د عذاب سره -

أَنْ یُّقَرِّبُوْهُمُ، کس توحید منلو ته اشاره ده -

او په وَیَسْتَغْفِرُوْا رَبَّهُمْ، کس د شرک نه توبه ویستلو

ته اشاره ده -

أَنْ شَأْنِیْهِمْ، ددے نه مخکس لفظ د انتظار یا حکمی

پتی دے -

سُنَّةِ الْاُولَیِّنَ، نه مراد عذاب استیصالی دے چہ بتول

هلاک شی پشان د تیر شوو قومونو مکذ بیتو -

اَوْ یَاْتِیْهِمُ الْعَذَابُ قُبُلًا، ددے نه مراد عذاب دے په

بعضه کسانو باندے چہ یویل ته گوری -

فائده :- په سورة اسراء سګ کس مانع د ایمان یا رسول

نه ذکر کړے شوے وؤ او هغه شبهه د بشریت وه او په

دے سورت کس یے مانع د توحید د منلو نه ذکر کړے دے

چہ هغه انتظار د عذاب دے -

بِإِلْحَاقِ الْحَقِّ وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا

پہ ہفتہ سرہ حق لہرہ او نیولے دی دوی آیاتونہ زما او ہفتہ چہ

أَنْذِرُوا هُمْزُوا ۵۶ وَمَنْ أَظْلَمُ

دوی لہ پیرے ہرہ ور کریشویدہ توتے - او خوک نوے ظالم دے

مَنْ ذَكَرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ

دہفتہ چانہ چہ ورتہ یاد کریشی آیاتونہ ذرب ذدہ نومن وارپوئی دہفتہ

۵۶ :- پہ دے آیت کنیں اولاً حکمت دارسال رسل ذکر شوے
دے - یعنی رسولان رالیہلے شوی دی دپارہ ددفع کولو
دعذاب او پہ دے سرہ دماقبل سرہ ربط پیدا کیڑی -
بیا زجر دے پہ جدال کولو سرہ پہ باطلو شبہاتو سرہ او پہ
نرولو دحق سرہ او پہ استہزاء کولو سرہ -

بِالْبَاطِلِ ، نہ مراد بے دلیلہ شبہات او اعتراضونہ کول دی لکہ
پہ سورۃ غافر ۵۶ ، ۵۷ ، ۵۸ کنیں چہ دی -

لِيُذَكِّرُوا بِالْحَقِّ ، کنیں اشارہ دہ چہ ددوی شبہات دطلب
حق دپارہ نہ دی بلکہ دحق پہ ضد او پہ عناد کنیں دی -

وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَمَا أَنْذِرُوا هُمْزُوا ، داجواب دیو وہم دے
یعنی کہ چرے اوٹیلے شی چہ دحق دپارہ خو آیاتونہ او احادیث
د رسولانو موجود دی نو دوی ولے جدال کوی پہ شبہاتو سرہ ؟
جواب :- حاصل یے دادے چہ ہفتہ ددوی پہ نیز باندے
عبث دی اوسیک یے گنہری یعنی نہ یے اوری - دلتہ ما اندروا
ذکر کرے دے خکہ چاہے مخکنیں آیت کنیں ذکر دعدابونو د مخکنو
خلقو وو -

عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدْ مَتَّ يَدَاهُ ط

دے نہ او میر کپی ہغہ عملونہ چہ متکین لیرے دی لاسونو دے دہ ،

إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً

یقیناً کرخوے دی مونو بہ (ہونو ددوی باندے پردے منع کوونکے)

أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ط

دے پوے دقرآن نہ او بہ غورونو ددوی کیں دروندوالے دے ،

وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ

او کہ تہ بلنہ کوے ددوی سے ربرایں لارے تہ نو

يَهْتَدُوا وَإِذَا أَبَدًا ۝۵۷ وَرَبُّكَ

لارہ او تہ مولی دغہ وخت کیں ہیچرے ۔ او ستا رب

الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ط لَوْ يُؤْخِذُهُمْ

بخنہ کوونکے دے رحمت والادے ، کہ چرے نیولے پٹے دوی لہرہ

بِمَا كَسَبُوا الْعَجَلُ لَهُمُ الْعَذَابُ ط

بہ سبب دعملونو ددوی نو ذرہ پٹے ورکریوے دوی لہرہ عذاب ،

۵۷ :- یہ دے کیں زجر دے یہ اعراض کولو سرہ دتذکیر دقرآن نہ ۔

وَنَسِيَ مَا قَدْ مَتَّ يَدَاهُ ، یہ دے کیں مراد ترک دتوبے دے دتیر شوی گناہو نو تہ ۔

إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً ، ہرکہ چہ اعراض ددوی پے ذکر کرو نو اوس فرمائی دہغہ اعراض یہ وجہ سرہ ددوی یہ زہونو پردے پیدا شوے نو ہمیشہ دپارہ دتذکیر دقرآن نہ محرومہ شول ۔

فَلَنْ يَهْتَدُوا وَإِذَا أَبَدًا ، کیں اشارہ دہ افت دسترگو تہ چہ غشاوہ دے

بَلْ لَّهُمْ مَوْعِدٌ لَّنْ يَجِدُوا

بلکہ دوی لہرہ وخت مقرر دے ہیچرے بہ او تہ موئی

مِنْ دُونِهِ مَوْعِدًا ۵۸ وَتِلْكَ

مخکبیں دے ہفتہ تہ مخائے دے پتا ہی - او دغہ

الْقُرْآنِ أَهْلَكْتَهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا

کلی دی چہ ہلاک کرل موئی دوی مرکہ چہ ظلم پئے کرے وو

وَجَعَلْنَا لِمِمْهَكِهِمْ مَوْعِدًا ۵۹

او مقرر کرے وو موئی دوی دے ہلاکت دپارہ وخت مقرر -

۵۸۔ یہ آیت کہیں اول ترغیب ذکر دے تو بے کولو تہ چہ دے شرک او کفر تہ تو بہ او باسئ نو اللہ تعالیٰ بہ تاسوتہ مغفرت او کبریٰ اور رحمت بہ او کبریٰ۔ بیا تخویف دنیوی دے منکرینوتہ او یہ دے آیت کہیں صفت دے رحمت او صفت دے غضب دے اللہ تعالیٰ دوارہ جمع کبریٰ دی لکہ یہ سورۃ انعام سلا کہیں دی۔

مَوْعِدًا، مراد دینہ نیتہ مقررہ دہ دپارہ دے عذاب۔
۵۹۔ یہ دے کہیں تخویف دنیوی دے یہ ذکر دے تیرو شوو قوموتہ سرہ۔

وَتِلْكَ الْقُرْآنِ، کہیں اشارہ دہ ہفتہ کلو تہ چہ مخکبیں ہلاک کرے شوی دی او ہفتہ اگر چہ موجود او محسوس نہ وڈ لیکن یہ تلک سرہ اشارہ دے وچے نہ او شوہ چہ ہفتہ دے یر شہرت دے وچے نہ یہ شان دے محسوس دی۔

لَمَّا ظَلَمُوا، یہ دے کہیں سبب دے عذاب تہ اشارہ دہ او ہفتہ ظلم یہ کہیں دے۔

بَلْ لَّهُمْ مَوْعِدٌ لَّنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْعِدًا، دے موجودہ خلقو یہ بارہ کہیں دے۔

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ

او کوم وخت چہ اوئیل موسی علیہ السلام خادم خپل تہ زہ بہ ہمیشہ مگر ختم

حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ

تردے چہ اور سم خائے د جمع کیدلو د دوو دریا بونو تہ

أَوْ أَمْضَىٰ حَقْبًا ۖ فَلَمَّا بَلَغَا

اویا بہ حتم دیرہ زما تہ ۔ نوھر کلاہ چہ اور سیدل دواہ

منہ ۔ خلاصہ :- دے آیت تہ دریمہ حصہ دہ تر آیت ۸۲ پورے
پہ دیکھن جواب د شبہ دہغہ چا دے چہ استدلال کوی پہ امور
خارقہ للعادة د خضر علیہ السلام سرہ پہ قدرت او تصرف او علم
غیب دہغہ باندے ۔ او پہ خپلو حاجا تو کین دہغہ د رابللو دپارہ دا
دلیل پیش کوی او وائی چہ ”یا خضر امدد شہ“ وئیل جائز دی ۔

حاصل د جواب دادے چہ خضر علیہ السلام عبد محتاج وڈ پہ رحمت
کین اللہ تعالیٰ تہ او ہغہ سرہ علم د بعضہ اشیاء وو ۔ او کوم امور
خارقہ چہ دی ہغہ جواب دادے وَمَا قَعَلْتُمْ عَنْ امْرِئٍ، چہ پہ
دے کارونو کین زما ہیخ اختیار تہ وڈ ۔

بیا پہ دے واقعہ کین داسے امور دی دپارہ د بچ کیدلو د عذاب تہ
ہغہ بہ پہ ضمن د واقعہ کین ذکر کیدلے شی او پہ دے سرہ دما قبل
سرہ مربوط دے ۔ او دا ہجرت د موسی علیہ السلام دے دپارہ
د طلب د علم او دا پہ حکم د اللہ تعالیٰ سرہ دے چہ اللہ تعالیٰ ورتہ
د خضر خائے او خودو او دہغہ تہ د استفادے امریے ورتہ کرپوڈ۔
او دا پہ حدیث صحیح کین تفصیلاً ذکر شونی دی ۔

تفسیر :- پہ دے آیت کین اشارہ دہ چہ ہیچا لہرہ د علم او زیادت
حاصلول پہ علم کین د دینہ بے پرواہ کیدل تہ دی پکار او پہ
دے قصہ کین د طلب علم دپارہ دیر آداب ذکر دی ۔

لِفَتَاكَ، نوم دہغہ یوشع بن نون دے او اشارہ دہ چہ پہ سفر
کین حوان ملگرے پکار دے ۔

مَجْمَعٌ يُّبَيِّنُهُمَا نَسِيًا حَوْثُهُمَا

ٹھائے دیو ٹھائے کیدلو دے دواہوتہ ہیرکرو دواہو مہ خیل

فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ۝۴۱

نواوتیولہ لارخیلہ پہ دریاب کنس دسورنگ پہ شکل سرہ ۔

لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ، پدیکس

اشارہ دہ چہ انسان لہ پہ طلب دے علم کنس دیرکوشش صرف کول
پکار دی کہ یو ٹھائے کنس حاصل نشی نوبل ٹھائے تہ دلاہشی ۔

مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ ، دیکس اقوال دیردی یوقول داچہ دامقام
طنجہ دے او طنجہ مقام داسبانیہ او دے مغرب پہ مینخ کنس

دے او بحرین نہ مراد بحرالابيض المتوسط او بحر محیط
اطلسی دے او دغہ ٹھائے تہ مضیق ہم وائی او دے جبل طارق

سرہ دے ۔ دویم داچہ دا مجتمع دے بحیرہ روم او بحیرہ فارس
دے اول قول دیر مناسب دے ۔

أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا ، حقب دیرے زملے تہ وئیے شی او صحیح

دادہ چہ دے معین مقدار نشتہ او اشارہ دہ چہ دے علم دپارہ
سفر کول عبادت دے ۔

مَلَا : نَسِيًا حَوْثُهُمَا ، دا مہ ٹے توشہ دان کنس راخستلے وؤ

چہ دے دوی توینہ بہ وی پہ وخت دے ضرورت کنس ۔ اشارہ دہ چہ
پہ سفر کنس دپارہ دے طلب علم خان سرہ خیلہ مناسب توینہ

راخستل بہتر دی ۔ او موسیٰ علیہ السلام تہ دے اللہ تعالیٰ دے طرف
نہ پہ وحی سرہ خود لے شوے وہ چہ دا مہ پہ کوم ٹھائے کنس

ستاسو ورک شی ہفہ ٹھائے کنس بہ خضر علیہ السلام ملا ویری ۔
توچہ موسیٰ علیہ السلام اودہ شو او یوشع ویخ ناست وؤ ناگاہ

مہی دے توینہ دان نہ تپ کرو او پہ دریاب کنس ورتہ او پہ اوچہ
شوے ۔ دے سرنگ پہ شان او پہ ہفہ کنس ورک شو ۔

نَسِيًا ، کنس نسبت دواہوتہ پہ دے وچ سرہ شوے دے چہ

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ إِنِّي

نو ہر کلہ چہ پورے وتل دواہ اوٹیل دہ خد متکار خیل تہ راوہ

عَدَاؤَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا

ناشتہ زمونہ یقیناً اور سید لو مونہ دے سفر نہ

هَذَا نَصَبًا ۶۲ قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا

سترے والی تہ - اوٹیل دہ خبر شاہ ہر کلہ چہ خاے او نیو مونہ

إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ

گت تہ نو یقیناً ما ہیر کرو مہ

یوشع نہ ہیر شول چہ موسیٰ علیہ السلام تہ یے حال وٹیلے وے او
موسیٰ علیہ السلام نہ ہیر شو چہ دے یوشع نہ یے دے مہی بارہ
کنس تپوس کرے وے - دا دلیل دے چہ نسیان دے نبوت سرہ
مذاقات نہ لری او دا دلیل دے پہ دے کنس دے اللہ تعالیٰ پہ
قدرت سرہ پہ بعث بعد الموت باندے اولطیفہ اشارہ دہ
چہ کوم خاے مہ مہ ژوندے کیڑی نو ہلتہ بہ علم
(چہ ژوند دے) حاصلیری۔

۶۲۔ دا دلیل دے پہ نفی دے علم غیب دے موسیٰ علیہ السلام
نہ او بیان دے عجز دے ہغہ دے - کہ دے مہی دے حال نہ خبر وے نو
دے ہغہ خاے نہ بہ نہ تلو او نہ بہ یے دے غداء دے پارہ مہ طلب
کوو۔ او غداء تہ محتاج کیدل او سترے کیدل دلیل دے عجز
او دے عبادیت دے موسیٰ علیہ السلام دے او عیدالہ نشی کیدلے۔
ہذا، کنس اشارہ دہ ہغہ سفر تہ چہ دے مجمع البحرین نہ یے
روستو کرے وے۔ پہ دے کنس لطیفہ نکتہ دادہ چہ انسان کوم
خاے تہ دے پہ شوق او محبت سرہ مزل کوی نو دے ہغہ سترے وے
نہ محسوس کوی او کوم مزل چہ دے مقصد تہ غیر شی نو پہ ہغہ
انسان سترے والے محسوس کوی۔

وَمَا أَسْلَبْنَاهُ إِلَّا الشَّيْطَانَ أَنْ

او نہ وڈھیر کرے زمانہ ہفتہ مکر شیطان چہ

أَذْكَرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي

یادداشت لے کرے وے دھتے زناتہ او او نیولہ دہ لارہ خیلہ یہ

الْبَحْرِ عَجَبًا ۶۳ قَالَ ذَٰلِكَ

دریاب کنس (تعجب کووم) تعجب کول - او ٹیل موسیٰ علیہ السلام داہفتہ ٹیلے

۶۳۔ یوشع علیہ السلام د ادب پہ طریقہ د نسیان نسبت صرف
ٹھان تہ اوکرو موسیٰ علیہ السلام یے ٹھان سرہ پہ نسبت کنس
شریک نہ کرو۔ بیا یے خیل عذار پیش کرو او نسبت د نسیان
یے شیطان تہ اوکرو اگرچہ نسیان خہ گناہ نہ دہ لیکن دا
قاعدہ دہ چہ بعضے افعال اگرچہ معصیت نہ وی لیکن د ہفتہ
پہ کید لو شیطان خوشحالہ شی د دے وجہ نہ چہ یہ ہفتہ سرہ مؤحد
تہ تکلیف جوہ شی او شیطان خو د مؤمن پہ تکلیف خوشحالیدی لکہ
موسیٰ علیہ السلام چہ د قتل د قطبی نسبت شیطان تہ کرے دے
پہ سورۃ القصص ۷۱ کنس ہفتہ ہم د دے قاعدے د لاندے
دے او نسبت د حیض او د نفاس د زمانہ رکض د شیطان تہ
پہ دے بنا سرہ دے چہ ہفتہ یہ حدیث صحیح کنس دے۔

دویمہ وجہ دا وہ چہ کلاہ اسباب د نسیان کنس شیطان لہ دخل
وی نو د نسیان نسبت شیطان تہ پہ اعتبار د سبب سرہ اوشی
لکہ د تناؤب رارگی کول نسبت شیطان تہ شوے دے ٹککہ د ہفتہ
سبب چہ غفلت دے ہفتہ د شیطان پہ وجہ سرہ دے۔

عَجَبًا، مفعول مطلق دے د پت فعل د پارہ یعنی عجباً عجباً
یا صفت دے د پت موصوف سیلاً عجیباً۔

مَا كُنَّا نَبْعُثُ فَاَرْسَلْنَا عَلٰى اَثَارِهِمَا

چہ موثر طلب کوؤ . تو واپس اوکھیدل دواہہ پہ نخو د قد موثر

قَصَصًا ۴۳ فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ

واپس تلوئی . تو او موثر دواہہ یو بندہ د

عِبَادِنَا اَتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ

بندہ نوز موثر نہ ورکپوہ موثر ہفہ تہ پیغمبری د

عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِّنْ لَّدُنَّا عِلْمًا ۴۵

خپل طرف نہ او خودے وو موثر ہفہ تہ دخپل طرف نہ خاص علم .

۴۳ :- موسیٰ علیہ السلام دغہ عذر قبول کړو او واپس په خپل
نقش قدم (رُمنہ) باندے را روان شول دپاره ددے چہ
هغه ځای ته رینه خطا نه شی .

قَصَصًا ، مفعول مطلق دے دپت فعل دپاره یقضان قصصًا .

۴۵ :- دوی چہ واپس مجمع البحرین ته را اور سیدل نویو سرے
په جامه کښ پټ وؤ او دده ئے لټولے وه نو موسیٰ علیہ السلام
پرے سلام و اچولو هغه د جواب نه بعد اوئیل چہ دا نا اشنا
کار دے ځکه چہ په دے ملک کښ اکثر خلق ددے طریقے د
سلام ته غافل دی او دارنگ اکثر خلق د هغه نه مخالف وؤ نو
په هغه باندے ئے سلام نه کوؤ . هغه ورته اوئیل زه موسیٰ یم .
هغه اوئیل کوم موسی ، هغه اوئیل موسی د بنی اسرائیلو .

عَبْدًا ، په دے وصف کښ اشاره ده چہ خضر محتاج بنده وؤ
حقدار د الوهیت نه دے . د خضر نوم یلیا بن ملکान وؤ د سام
بن نوح په اولاد کښ وؤ او خضر ئے لقب وؤ ځکه چہ په زمکه
باندے کوم ځای به ناست وؤ او بیا به د هغه ځای نه پاسیدلو
نو هغه ځای به شین زلیدلو خضره شینوالی ته وائی - او دے د
بادشاهانو په اولاد کښ وؤ دده په باره کښ دوه اختلافونه دی .

اول دادے چہ خضر مَلِک وُؤ یا رسول وُؤ یا ولی؟ صحیح دا
دہ چہ نبی وُؤ او مفسر قرطبی دلیلو تہ ذکر کبری دی دہغه
پہ نبوت باندے۔

اول دا چہ رَحْمَةً، پہ معنی د نبوت او د وے دے۔ دویم
دا چہ موسیٰ علیہ السلام نبی وُؤ او نبی پہ علم کنس ولی تہ نہ
محتاج کیڑی حکمہ چہ نبی افضل دے من کل الوجہ د ولی تہ۔
دریم دا چہ غیر نبی د نبی تہ اوچت پہ مرتبہ کنس نشی کید لے۔
او بعضو خلقو وئیلی دی چہ ملک وُؤ لیکن دلیل یے نشتہ دا
رنگ خوک وائی ولی وُؤ دا ہم شاذ او بے دلیلہ قول دے۔
دویم اختلاف د دہغه پہ بقاء کنس دے یعنی دے تراوسہ پورے
ژوندے دے او کہ وفات شوے دے۔ د محدثینو او علماؤ و محققینو
مسلک دا دے چہ هغه وفات شوے دے او د صوفیا نو قول دا دے
چہ هغه ژوندے دے او اول قول صحیح دے د هغه دلیلو تہ
تفسیر ابن کثیر کنس او البدایہ والنہایہ لابن کثیر کنس، او تفسیر
روح المعانی و کتاب الرد علی المتطیین د شیخ الاسلام ابن
تیمیہ رحمہ اللہ وغیرہم کنس پہ تفصیل سرہ ذکر کریشویدی۔
او ابن کثیر وئیلی دی د حیاة خضر علیہ السلام چہ خوک قائل
دی د هغوی سرہ ہیخ دلیل صحیح نشتہ یسوا د یو حدیث د
تعزيزت نہ لیکن هغه ضعیف دے او پدے مسئلہ کنس امام قرطبی
خطا شوے دے چہ د حیات خضر قائل دے او تفسیر ابن کثیر
کنس دا حدیث رَوَّاهُ عَنْ مُوسَى وَعِيسَى حَيَّيْنِ) دا یے پہ تفسیر
د سورة العمران کنس راوړے دے بغیر د سند نہ دا حدیث
غلط دے صحیح حدیث کنس صرف د موسیٰ علیہ السلام ذکر
کرے شویدی۔

وَعَلَّمَائُهُ مِنْ لَدُنْكَ عِلْمًا، د دینہ مراد یو قسم علم دے حکمہ
دانکرہ پہ اثبات کنس راغله دہ نو خصوص خواہی او هغه علم د
بعضے امور و باطنیہ دے پہ سبب د وحی سرہ دلیل دا دے چہ
د قصے پہ آخر کنس فرمائیل دی و ما فعلتہ عن امری او داسے

علم د بعضے امور و مستقبلہ یا علم د بعضے مغیبات و تمام انبیاء علیہم السلام د پارہ پہ طور د معجزہ سرہ ثابت دے پہ دے طریقہ د تفاوت سرہ ۔

فائدہ :- فرقہ د زنادقہ باطنیہ پہ نیز باندے اولیاء و بزرگانو لہ علوم باطنیہ حاصل دی پہ سبب د صفائی د زہونو د دوی پہ سبب د دغہ علم سرہ اسرار د کائناتو لہ دوی خبر پری او احکام د جزئیاتو ہم معلومو لے شی او حاجت یے نصوص شرعیہ تہ تہ وی ۔ او قیاس کوی دوی پہ علومو د خضر علیہ السلام باندے او کلمہ دا قول کوی چہ حقیقت غیروی د شریعت تہ ، کلمہ وائی چہ علم د صوفیاؤ شریعت تہ حاجت تہ لری او دے وچے تہ دغہ متصوفہ عبادات پر پردی پدے بھانے سرہ او د حلال او حرام تمیز ہم تہ کوی ۔

جواب دادے چہ قرآن او سنت او اجماع د سلف او خلف شاہد دہ چہ معرفت د احکام شرعیہ تہ بلہ لار نشتہ سوا د علم د شریعت تہ او شوک چہ دا دعوی کوی چہ پہ معرفت د احکامو شرعیہ کیں قرآن او سنت تہ حاجت نشتہ نو دا زندیق او کافر دے او قیاس د دوی پہ خضر علیہ السلام صحیح تہ دے ٹھکہ چہ دغہ علم پہ ذریعہ د وحی د اللہ تعالیٰ سرہ وڈ او صوفیاؤ سرہ خو وحی نشتہ ۔ او موسیٰ علیہ السلام کہ پہ خضر علیہ السلام اعتراضونہ کوی دی داد دے وچے تہ چہ د موسیٰ علیہ السلام د شریعت تہ دغہ کاروتہ مخالف وڈ او د غیب تہ خبر تہ وڈ ۔ او پدیکس دلیل دے چہ کوم عمل چہ د شرع تہ خلاف وی پہ ہفے باندے ضرور اعتراض پکار دے چپ کیدل تہ دی پکار او دا معاملہ د موسیٰ علیہ السلام دہ د یو پیغمبر سرہ او چہ معاملہ راشی پدے طریقہ د غیر نبی سرہ تو فرض دی چہ پہ ہفہ باندے اعتراض او کرے شی ۔

قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ

اَوْتیل ده ته موسی علیه السلام آیا تابع شم ستا

عَلَى أَنْ تَعْلِمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَ

پدے شرط چه تعلیم به را کوی ماته دهغه ته چه تاته خود لے شوی دی

رُشْدًا ۴۶) قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ

دهدایت خبری - اوتیل ده یقیناً ته وس نه لرے

مَعِيَ صَبْرًا ۴۷) وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى

زما سره ده صبر کولو - اوڅه رنک به صبر اوکړی ته به

مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ۴۸) قَالَ

هغه څیز باند لے چه ته نه لرے په هغه باند لے خبر - اوتیل ده

۴۶ :- په دے کښ تعلیم ده ادب دے ده استاد او ده عالم سره چه دهغه نه دے ضرور اجازت طلب کوی او دهغه دے تابع داری کوی تر حد ده شرع پورے -

مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا ، په دے کښ اشاره ده چه استاد له پکار دی چه شاگرد ته صرف دهدایت او دهخبر علم او ښائی پے فائده نه دهغه وخت نه بریاد وی -

۴۷ :- دا تجربه ده او دلیل یی په روستو ۴۸ کښ ذکر کړی دے - دهغه علیه السلام علم غیب ته دے یعنی هغه ته دا معلومه ده چه کوم کار و نه زما نه صادر پیری په وی ده الله تعالی لیکن په ظاهر کښ اول ده شرع ته مخالف معلوم پیری نو موسی علیه السلام به ضرور اعتراض کوی - او په دے کښ اشاره ده چه کوم استاد چه دهغه اعمال ده شرع ته په ظاهر کښ مخالف وی نو دهغه نه ضرور تپوس پکار دے صبر کول ته دی پکار -

۴۸ :- په دے آیت کښ د تیر شوی آیت علت او دلیل ذکر شوی دے - یعنی څوک چه دیو څیز عالم ته لری نو په هغه باند لے صبر هم نشی کولے -

سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا

زردے او پہ موئے مالرہ کہ اللہ تعالیٰ او غواہی صبرناک

وَلَا أَخْصِي لَكَ أَمْرًا ﴿٤٩﴾ قَالَ

او نا فرمانی پہ نہ کوم ستا دہیخ حکم . اوئیل خضر علیہ السلام

فَإِنْ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي

نو کہ تہ زما تابعداری کوئے نو تپوس مہ کوہ زمانہ

عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ

دہیخ غیز بارہ کیں تردے پورے چہ بیان بہ کرم تاتہ دہیخ نہ

ذِكْرًا ﴿٥٠﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا

جواب . نوروان شو دوارہ تردے چہ سوارہ شول

فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخْرَقْتُهَا

پہ کشتی کیں نو سوئی پے کرہ ، اوئیل موسیٰ علیہ السلام آیا سوئی ذکرہ

۴۹ :- موسیٰ علیہ السلام دظاہر پہ لحاظ سرہ دصبر وعدہ اوکرہ
او معلق پے کرہ پہ انشاء اللہ سرہ حکم چہ علم غیب پے نہ
لرلو ۔ او اشارہ دہ چہ شاگرد لہ د استاد د حکم نا فرمانی کول
جائز نہ دی ۔

۵۰ :- اشارہ دہ چہ استاد پہ شاگرد باندے مناسب شرطوہ
لازم کولے شی او دا د متعلمینو دپارہ عام شرط دے چہ د استاد
د خبرے پورہ کولو انتظار پکار دے د خبرے پہ مینح کیں رادانکل
او دخل کول مناسب نہ دے ۔

لَتَغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ

دا دے دیا چہ غرق کرے سوارہ دے یقیناً راتلک دے اوکر

شَيْئًا مَّرًّا ④ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ

کار دیر عجیبہ تہ - اوئیل ہفہ آیا تہ وؤ وئیلی ما

ملک :- دے خلے تہ سفر علمی دے دواہ و شروع شو - او
دے یوشع علیہ السلام ذکر پہ کنس دے وچہ نہ نشتہ چہ ہفہ
تابع وؤ او تابع ذکر تہ ضرورت تہ وی - او خوک وائی چہ
بغیر اجازت دے حاضر نہ یے دے آپ حیات او بہ او خوک او ہفہ
دریاب تہ او غور خو او ہفہ دے ہفہ پہ چپو کنس ژوندے دے تر
قیامتہ پورے دا موضوعی او اسرائیلی روایات دی -

او ظاہر دے چہ حاضر علیہ السلام دے دعوت دے توحید دے پارہ
گر خید لو او دا واقعات بہ پہ لار کنس راتلک نو حاضر علیہ السلام
او موسیٰ علیہ السلام دے دریاب غاپے تہ راغلل او ارادہ یے اوکرہ
چہ دے دریاب پورے طرف تہ ورخو نو کشتی کنس سوارہ شول
چونکہ کشتی دے مؤحدینو مساکینو وہ ہغوی حاضر علیہ السلام
او پیژند وچہ دے خو دے دعوت دے دین دے پارہ گرخی نو ہغوی
ترینہ کرایہ وانہستلہ او دے اخلاق پکار دے عام مسلمانانو
لرہ چہ دے عالم حق پرست او دے داعی دے دین دے رعایت اوکرہ
ہر کلہ چہ دوی کشتی کنس دے دریاب مینخ تہ شول نو حاضر
علیہ السلام پہ (رقدوم) تہ سرہ دے ہفہ تہ یو تختہ ماتہ کرہ
او سورئ یے کرہ - نو موسیٰ علیہ السلام دے شرعی جذبے پہ
بناء باندے پہ ہفہ باندے اعتراض اوکرہ او وعدہ دے صبر
کولو ترینہ ہیرہ شوہ او وجہ دے اعتراض کولو مخکن بیان کرہ
شوہ -

لَتَغْرِقَ أَهْلَهَا، دا پہ اعتبار دے ظاہر سرہ غایہ دے تختہ ویتلو
دے اولام دے غایہ دے علت دے پارہ تہ دے او پہ اعتبار دے

إِنَّكَ لَن تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ④۲

چہ تہ پھرے طاقت نہ لرے ماسرہ د صبر کولو۔

قَالَ لَا تَأْخُذْ بَعِثْ بِمَا نَسِيتُ

اوتیل موسیٰ علیہ السلام مہ نسیہ مالوہ یہ ہفہ کار چہ ما یہ ہیرہ اوکرہ

وَلَا تَرْهَقْنِي مِنْ أَمْرِ عُسْرًا ④۳

او مہ اچوہ پہ ما باندے د کار زما نہ تنکسیا۔

فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا لَقِيَا غُلَامًا

نوروان شول دواہہ تردے چہ کلہ مغاٹ شول یو خوان سرہ

فَقَتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْتَنِي نَفْسًا

نو قتل یے کرو ہفہ لہ اوتیل موسیٰ علیہ السلام آیا اووڑ لو تا یو نفس

خرق عادت رمعجزہ) سرہ کشتی خرقہ نہ شوہ۔ اوحدیث کنس
راغلی دی چہ یو چنچرہ راغلہ او د کشتی پہ غاہہ کینا ستہ او پہ
مخوکے سرہ یے او پہ د سمندر نہ راواختلے نو خضر علیہ السلام
اوتیل موسیٰ علیہ السلام تہ چہ زما اوستا علمونہ چہ راجمع شی
نود ہفہ نسبت علم د اللہ تعالیٰ تہ داسے دے لکے د دے مرغی
پہ مخوکہ پورے چہ کوئے او یہ لگیڈ لے دی او نسبت یے تہول
سمندر تہ داخلے۔ پدیکنس اشارہ دہ چہ انبیاء علیہم السلام
پہ علم کنس د اللہ تعالیٰ سرہ برابرنہ شی کیدلے۔
مکے علیہ السلام۔ یہ دیکنس یادول د خضر علیہ السلام دی موسیٰ علیہ
السلام تہ وعدہ د ہفہ او د ہفہ د طرف نہ عذر د نسیان پیش
کرے شو۔ یہ دے کنس اشارہ دہ چہ یہ نسیان باندے مواخذہ
او گناہ نشتنہ۔

وَلَا تَرْهَقْنِي مِنْ أَمْرِ عُسْرًا، سرہ اشارہ دہ چہ شوک
مواخذہ کوی یہ نسیان سرہ نو ہفہ تنکسیا کوی۔

زکیتہ بریغیر نفیس ط لَقَدْ جِئْتُ

پاک بے دے بدے دے نفس نہ ، یقیناً راتلل دے اوکرہ

شَیْئًا نَّکَرًا ۴۷

کار دیر بد تہ -

مکے :- ہرکلمہ چہ دوی روح اوسالم دے دریاب نہ پورے لاپل
نو نوجوانان یے اولیدل چہ مغوی لو بے کولے نو خضر علیہ
السلام دے دوی طرف تہ لاپرو او یو نوجوان یے او نیولو او دہغہ
سر یے پہ گتہ سرہ مات کرو او بیا پہ زمکہ باندے یے واپو
او ذبح یے کرو او سر یے ترینہ پہ لاس سرہ جدا کرو - رپدے
توجیہ سرہ دے مختلفو روایتو نو تطبیق اوشو موسیٰ علیہ السلام
تہ داہم خلاف دے حکم شرعی تہ بشکارہ شو خکہ چہ پدے غلام
باندے دے ارتداریا دے قصاص یا بل حق شرعی اثبات پہ دلیل
او گواہانو سرہ نہ وڈ کرے شوے دے دے وجہ تہ یے زکیتہ
او فرمائیل او ہرکلمہ چہ دے شرع تہ خلاف بشکارہ شوہ نو بیا یے
اعتراض او کرو -

فائدہ :- عدا غلام دے بعضو مفسرینو پہ نیز نابالغ و پروکے وڈ
او دلیل یے دادے چہ زکیہ وٹیلے شوی دی او اکثر اہل
علم وائی چہ دے بالغ وڈ خکہ چہ روستوراخی چہ پہ دے
غلام کنس طغیان او کفر وڈ - او دا دے بالغ صفت وی او دارنگ
قتل کول دے نبی دہ لہرہ دلیل وڈ چہ دے مستحق دے قتل و -
او نابالغ خو مکلف تہ وی - او پہ دے مقام کنس امام سرخسی
پہ مبسوط جلد عا ص ۳ کنس دے امام طحاوی تہ یو محاکمہ دے قولینو
ذکر کرے دہ ہغہ دادہ چہ دا غلام دے عمر پہ لحاظ سرہ نابالغ
وڈ او دے عقل پہ لحاظ سرہ بالغ وڈ او پہ ہغہ زمانہ کنس بلوغ
پہ عقل سرہ معتبر وڈ تہ پہ عمر سرہ ، او دا قول غورہ دے
فائدہ عا :- پہ اول کرت کنس یے اوٹیل امر او پہ دویم
غل کنس نکرًا ذکر کرے دے پد یکنس فرق دادے چہ امرًا

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَّكَ إِنَّكَ

اَوْتِيَل هغه آيا ما نه وؤ وٲيلي تاته يقينًا ته

لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ۝۴۵

چرے طاقت نه لرے ما سره د صبر کولو -

قَالَ إِنْ سَأَلْتَهُ عَنْ شَيْءٍ

اَوْتِيَل موسیٰ عليه السلام که ما تپوس او کړو ستانه د يو کار په باره کنس

بَعْدَهَا فَلَا تُصَحِّبْنِي ۚ قَدْ

روستو د دينه نو مالره مه ملگرے کوه د خان سره ، يقينًا

بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عَذْرًا ۝۴۶

اوبه ريس ته د طرق زمانه عذر ته -

هغه کار ته وائی چه لېرنا کاره او بدوی او نکرا دے ته وائی چه بدی او ناکاره والے دیروی نو په اول کورت خه نقصان اونه شو نو امرایے اوٲیل او په دویم ځل کنس نقصان او شو ځکه چه غلام قتل کړے شو نو لفظ د نکرا مناسب وؤ - اودا رنگ امرًا هغه ځای مستعملیږی چه هیبت یے دیروی اگر چه واقع نه وی - نو کشتی چه سوړی شی نو په ټولو سوړلو باندے هیبت راځی - او نکرا هغه ځای استعمالیږی چه فساد یے یشکاره شی -

۴۵:- پدے ځل یے لک ، لفظ زیات کړو د وجه د ترقی په خصه کنس -

۴۶:- قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عَذْرًا ، کنس اشاره ده چه دوه کرتې پورے د انسان عذر قبلولے شی لیکن په دریم ځل بیا عذر ختم شی - او حدیث کنس راغلی دی چه رحم د الله تعالی دے وی په موسیٰ عليه السلام باندے چه صبر یے کړیدے

فَا نْطَلَقَا قَفْحَتَيْنِ اِذَا آتٰتِيَا

نو روان شول دواہ تروے چہ کلہ چہ راغلل ررا اور سیدل

اَهْلَ قَرْيَةٍ اِسْتَطْعَمَا اَهْلَهَا

یو کلی والو تہ نو خوراک یے او غوختلو د اوسید و نکو د هغه تہ

فَا بَوَّآ اَنْ يَّضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا

نو هغوی انکار او کړو چہ میلمستی و رکړی دے دواہ تہ نو او موندلو دوی

فِيْهَا جَدَّارًا يَّسْرِیْ اَنْ يَّنْقَضَ

پہ هغه کتب دیوال نو دے وژ چہ پریوتلے وے

فَا قَامَ طَقَالٌ لَّوْشَتٌ لَّتَّخَذَتْ

نو نیغ یے کړو، اوئیل موسی علیه السلام کہ تا غوخته وے نو اخستلے به دے وے

عَلَيْهِ اَجْرًا ۷۷ قَالَ هٰذَا فِرَاقُ

پدے باندے مزدوری، اوئیل هغه داوخت د جدایی دے

رچه دا شرط یے تہ وے لگولے نو مونږ به نور عجائبات
اور پیدا لے وے۔

۷۷۔ اِسْتَطْعَمَا، مراد د دینه طلب د ضیافت دے لیکن اطلاق
د طعام یے پرے کړے دے او روستو یے پرے اطلاق د
ضیافت کړے دے په دے کتب اشاره ده چہ یو قسم
خوراک مسمی کیږی په طعام سره چہ نسبت یے او کړے خوراک
کو و نکو تہ او مسمی کیږی په ضیافت سره چہ نسبت یے او کړے
شی کور والاته۔

فائده :- دارنگ په فقه کتب په باره د طعام المیت کتب رچه
بدعت قبیحه دے (د اتخاذ الضیاقه لفظ دے او د طعام
الطعام لفظ هم مستعمل دے او مراد ترینه خیرات د مری
د کوره دے کہ په هر تعبیر سره ذکر کړے شی او بالاتفاق

بَيِّنِي وَبَيِّنْكَ سَا نَبِّئُكَ

پہ مینخ زما او مینخ ستا کنس زر دے خبر یہ در کووم تاتہ

ہغہ بدعت او کار د جاہلیت دے پہ فقہ حنفی فتح القدر
وغیرہ کنس ہغہ تہ یے بدعت سیئہ وئیے دے۔

پدے آیت کنس دلیل دے چہ پہ وخت د لوہے کنس طلب
د طعام جائز دے او دا منافی نہ دے د حال د نبوت سرہ۔
فائزہ :- موسیٰ علیہ السلام چہ ہرکہ مدین تہ اور سیدو
او د شعیب علیہ السلام لونہو لہ یے ثاروی او بہ کپل نو
د ہغوی نہ یے طعام نہ طلب کوو او دلتہ یے طلب کپو۔ پہ
دیکن اشارہ دہ چہ انسان یواخے چہ وی نو پہ عزیمت باندے
دے عمل کوی۔ لیکن چہ منکر و سرہ وی نو د ہغوی د لحاظ
پہ وجہ باندے پہ رخصت طریقہ د عمل کوی۔ او دا ہم
کیدیشی چہ ہلتہ کنس لوکہ دیرہ نہ وہ تو طلب نہ وؤ او
دلتہ لوکہ زیاتہ وہ نو د دے وجہ نہ یے طلب کپو او پہ
دے کنس حکمت دا دے چہ ہغہ سفر د ہجرت وؤ بنا وؤ
صرف پہ نصرت او مدد د اللہ تعالیٰ باندے او دلتہ سفر د
تادیب دے نو دیر مشقت یے پرے راوستلو۔

او دے کلی والو کنس بخل او لوؤم وؤ لیکن لوے مانع د دوی
شرک او کفر وؤ چہ حضر علیہ السلام پیپڑند لوچہ دا داعی
د توحید دے نو د ہغہ نہ یے نفرت کوؤ۔

لَوْ شِئْتَ لَا تَخَذُتَ عَلَيْهِ أَجْرًا، دلتہ د اعتراض د موسیٰ
علیہ السلام مراد دا وؤ چہ دا مشرک اولئیم قوم دے
راو خیال یے دا وؤ چہ دا دیوال د دوی دے د دوی سرہ
وے احسان کوے بلکہ د ضرورت پہ بتاع باندے د دوی نہ
یہ د اجرت اخستلے وے۔

دویم مراد دا دے چہ ہرکہ تہ د دیوالو نو جوہر لو طریقہ
باندے پوہیدے نو پہ دے جوہر لو سرہ بہ د اجرت

بِتَأْوِيلٍ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ

پہ حقیقت دہنہ چہ وس نہ لرو تا پہ ہفہ باندے

صَبْرًا ۷۸ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ

د صبر کولو - ہرجہ کشتی وہ تو وہ

لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ

د مسکینا تو دپارہ چہ مزدوری یے کولہ پہ ہفہ باندے پہ دریاب کن

فَارَدَتْ أَنْ اِعْيِبَهَا وَكَانَ

نواوغوختل ماچہ نقصانی کرہ ہفہ لہر ٹکھہ چہ وڈ

اخستلے وے - او پہ ہفہ باندے بہ مو طعام اخستلے وے طلب
کولو تہ ضرورت تہ وڈ -

سکے :- دا کلام د خضر علیہ السلام دے پہ موافق د ہفہ شرط چہ
موسى علیہ السلام وکیل وڈ - او خضر علیہ السلام جوابات د
دے وے ورکوی چہ دا گمان او نکریشی چہ خضر علیہ السلام
واقعی د شرع خلاف کاروتہ کریدی - پدیکش اشارہ دہ چہ
خیلہ صفائی اوکری -

لطیفہ :- بعض مفسرینو اشارہ کریدہ چہ موسیٰ علیہ السلام
پخپلو تیر شوو حالاً تو باندے غور او نکرو یعنی ہیر یے وڈ
گنی نو دا اعتراض تہ بہ یے نہ کولے - ہفہ داچہ د کشتی بیج
کیدل سرہ د سورئی کیدل تہ پدے نمونہ بیج کیدل د موسیٰ
علیہ السلام ہم وڈ د غرق تہ کلہ چہ مور پہ صندوق کن
اچولے وڈ او پہ دریاب کن یے لاہو کرے وو - او معاملہ د
قتل د غلام داسے وہ لکھ چہ موسیٰ علیہ السلام قبطنی لہر
قتل کرے وڈ - او معاملہ د جوہر لو د دیوال بلا اجرت داسے
وہ لکھ چہ موسیٰ د شعیب علیہ السلام لونہر ولہ خاروی او بہ کری
وڈ بغیر د طلب د اجرت تہ -

وَرَأَوْهُمْ مَمْلُوكًا بِأَسْوَاقٍ

دے دوی مخ تہ بادشاہ چہ نیولہ یے سرہ

سَفِينَةٍ غَصْبًا ۷۹ وَأَمَّا الْغُلَامُ

روغہ کشتی پہ زور سرہ - او سرچہ عوان وڈ

فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا

نو وڈ مور او پلار دھغہ مؤمنان نو او یرینو موثر

أَن يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۸۰

چہ او بہ غور غوی دے دوارولہ پہ زور سرہ پہ سرکشی او کفر کیں -

۷۹ :- حاصل دا دے چہ پہ کشتی کیں عیب جوہول دے یرو
فائدہ دپارہ وڈ ٹککہ کہ دا جوہولہ وے نو ظالم بادشاہ بہ پہ کار
بیکار سرہ نیولہ وے او دے مسکینانو دے روزی سبب بہ
برباد شوے وڈ او دا مسکینان مؤحدین ہم وڈ - پہ دے کیں
اشارہ دہ چہ دے مسکینانو دے مال دے ظالمانو تہ حفاظت پکار دے،
او داسنت دے انبیاء علیہم السلام دے - دویم اشارہ دہ چہ دے
دیرے فائدے دپارہ لہ نقصان برداشت کول پکار دی -
دارنگ دا دلیل دے چہ مسکین ہغہ چاتہ وٹیلے شی چہ خہ
مال ورسرہ وی خود نصاب نہ کم وی دارنگ دے آمدن ذریعہ
وی لیکن صرف گزارہ ورباندے کیڑی - لکہ چہ پہ دے کشتی
کیں یرکسان شریک وڈ او صرف دے روزی گزارہ یے ورباندے
کیدالہ نو دوی پہ ہغہ سرہ مالدار تہ شمار لے کیدل -

کَلَّ سَفِينَاتٍ، مراد دے تہ ہر روغہ کشتی دہ -

۸۰ :- دے حاصل دا دے چہ دا عوان سرکش کافرو وڈ او مور
او پلار دے مؤمنان وڈ نو یرہ داوہ چہ دے پہ پہ زور
سرہ مور او پلار کافران او مشرکان کپی او دے نہ خواہید
دے ایمان راڈلو ختم شوے دے پہ دلیل دے حدیث سرہ چہ

فَارْزُقْنَا أَنْ يَبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا

نو اوغوختل موبد چہ بدل بہ ورکری دوی لره رب د دوی

خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ

غوره دده نه په پاکئ رد عقیدے او د عمل کتب او دیر نزدی

رَحْمًا ۸۱) وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ

په رحم کولو کتب (په مور او پلار باندے) او هرچه دیوال وؤ نو وؤ

رَالْغَلَامُ الَّذِي قَتَلَهُ صَاحِبُ مُوسَى طَبْعًا كَافِرًا، مفهوم
دادے چہ مہرزده کافروؤ۔ بعضے شارحین د دے حدیث
پہ معنی کتب خطا شوی دی مغوی وائی چہ دا غلام کافر
پیدا شوے وؤ او دا حکم خطا معنی ده چہ د قرآن آیت
فَطَرَهُ اللَّهُ أَتَقَى فُطْرَ النَّاسِ عَلَيْهَا، او د حدیث رُحْلُ مَوْلُودٍ
يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ) سرہ تعارض راسخ۔

او په دے کتب اشاره شوہ چہ هر موذی پہ مناسب طریقہ سرہ
ختمول پکار دی د پاره د دے چہ مخلوق یے د شر نہ بیج شی۔
طُغْيَانًا وَكُفْرًا، دا دواہہ صفتونہ د هغه غلام وؤ نو مفعول
لہ دے یا طغیان او کفر د والدینو مراد دے او په معنی د
على الطغیان والكفر دے۔

۸۱۔ اشاره ده چہ الله تعالی کله د شر پہ خائے خیر پیدا کوی
یعنی د شر د لرے کولو نتیجہ خیر وی او مفسرینو ذکر
کړے دی چہ دغه مور او پلار لہ د ده په بدل کتب الله تعالی
لور ورکړه او د هغه نکاح د یو پیغمبر سرہ او شوہ
او خوے د هغه نه پیدا شو او هغه هم نبی وؤ او بعضو وئیلی
دی چہ د هغه په نسل کتب دولس پیغمبران پیدا شول۔

لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ

د دوؤ ہلکانو یتیمانو پہ بنار کس

وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزُهُمَا وَكَانَ

او وہ لاندے دھے تہ خزانہ ددے دوارو او دوؤ

أَبُوهُمَا صَالِحًا فَارَادَ رَبُّكَ

پلار ددوی نیک سرے نو او غوختل ستا رب

أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا

چہ اورسی دوی خواتی خیل تہ او را او باسی بہ

كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِن رَّبِّكَ

خزانہ خیلہ دوجہ رحمت د رب ستا تہ

وَمَا فَعَلْنَاهُ عَنْ أَمْرِ ذَٰلِكَ

او نہ دے کرے ما دا کار پہ خیل علم او اختیار سرے ، دا

ثَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ

حقیقت دھے وؤ چہ وس تہ لرلو تا پہ ہنے باندے

صَبْرًا ۝ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْقُرْنَيْنِ

د صبر کولو - او تیوس کوی دوی ستانہ پہ بارہ د ذوالقرنین کس،

۸۲ :- حاصل ددے دادے چہ ددے کلی عام خلق اگر چہ
مشرکان وؤ لیکن دا دیوال د مؤحدینو وؤ او ہغہ یتیمان دی
او ددے لاندے خزانہ وہ کہ دا دیوال خورخیدلے وے نو
ہغہ خزانہ بہ بشکارہ شویوے او ظالمانو ددے کلی بہ تالا
کرے وے - نو د یتیمانو د مال حفاظت د ظالمانو تہ دا د
انبیاء و کار دے - اوس ہم دیر ظالمان شتہ چہ د مسکینانو
او د یتیمانو مالو تہ پہ ظلم سرہ خوری - اہل حق علما و باندے

لازم دی چہ دا مسکینان اویتیمان دے دغہ ظالمانو دے لاس نہ
بیج کری۔

وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا، داعلت دے دے حفاظت دے خزانے دے
دغہ یتیمان نو یعنی جواب دے سوال دے سوال دا دے چہ
دنیا کنس دیر یتیمان شتہ او حال دا چہ دے هغوی دے مال
حفاظت شرعاً لازم نہ دے۔

حاصل دے جواب دا دے چہ مسئلہ دا دے چہ اولاد نابالغ پہ
حکم دے والدین نو کنس وی پہ احکام دنیویہ کنس۔ یعنی چہ والدین
یے کافر وی نو دا اولاد پہ ہم تبعاً پہ احکام دنیویہ کنس
کافر وی۔ او دے هغوی دے مال حفاظت لازم نہ دے لیکن دا
یتیمان چہ وو دے دوی پلار مؤحد مؤمن وو نو دوی ہم
تبعاً مؤمنان وو۔ دے دے وجہ نہ دے دوی دے مال حفاظت شرعاً
لازم دے۔ بعضے مبتدعین دے دینہ نہ استدلال کوی چہ دے
دے آیت نہ وسیلہ ثابت شوه۔

جواب دا دے چہ پہ دے کنس وسیلہ شرکیہ او بدعیہ ثابتیری
بلکہ دے مسئلہ شرعی پہ وجہ سرہ دے دوی دے مال حفاظت او کس
شو۔ او دیتہ وسیلہ وئیل جہالت دے۔ ہاں اللہ تعالیٰ کلہ
دے یوصالح پہ وجہ سرہ دے هغہ پہ اولاد باندے او دے هغہ پہ
تا بعد اری کوؤنکو رحم او برکت کوی۔

وَمَا فَعَلْنَاهُ عَنْ أَمْرِ رَبِّي، پہ دے کنس دے شبہ اصل جواب
دے لکہ چہ ابتدا دے دے حصہ کنس بیان شول یعنی کہ خوک
شک یا استدلال کوی چہ خضر علیہ السلام دے کشتی او دے غلام
او دے خزانے یعنی دے راتلونکے حالات تو نہ خٹکہ خبر وو۔ نو
جواب او شو چہ دا هغہ پہ خپل اختیار او علم سرہ نہ دی
کری۔

فائده عد :- آیت ملکہ کنس تستطع پہ تا سرہ ذکر دے او
پہ دے آیت کنس تستطع دے بغیر دے تا نہ، دے دے حکمت
دا دے چہ ہر کلہ جوابو نہ نہ وو شوی نو پہ موسیٰ علیہ السلام

قُلْ سَأَسْأَلُكُمْ عَنْ مِثْلِهِ ذِكْرًا ۝۸۳

تہ اوایہ خامخا بیا توں پہ تاسو باندے دھغہ تہ ڄا خبرے د نصیحت۔

باندے ثقل وؤ، زیادت د حرفونو دلالت کوی پہ ثقل معنوی باندے۔ او هرکله چہ جوابونه او شول نو پہ موسیٰ علیہ السلام باندے تخفیف او شو نو پہ حرفونو کتب تخفیف پدے باندے دلالت کوی۔

قائده :- عا د کشتیٰ پہ بارہ کنس اردت ذکر دے او د غلام پہ بدل کنس خیر ورکولو د پاره اردنا ذکر دے او د جدار د اصلاح پہ بارہ کنس اراد ربک ذکر دے ؟ د دے حکمت دادے چہ پہ کشتیٰ کنس صرف د عیب پیدا کولو ذکر دے نو خضر علیہ السلام د هغه نسبت کول الله تعالیٰ تہ مناسب او نه کنرل نو صرف ځان تہ ئے نسبت او کرو او د جدار جوړول صرف خیر دے نو د هغه نسبت د الله تعالیٰ سره مناسب دے۔ او هرچه د غلام قتل او د هغه بدل کنس د خیر اولاد ورکول پہ دے کنس پہ یو جهت سره خیر دے او بل جهت سره شر دے نو د هغه نسبت ئے پہ طریقہ د اشتراك سره او کرو)۔

۸۳ :- خلاصه :- د دے آیت تہ تر سنا آیت پورے څلورمه حصه ده پد یکنن جواب د شیهه د هغه چا دے چہ دلیل نیسی پہ احوالو د ذوالقرنین سره پہ قدرت او تصرفاتو د هغه دا سوال هم مشرکانو او یهودیانو پدے وچ سره کرے وؤ چہ پہ هغوی کنس د ذوالقرنین کرامات مشهور وؤ او دا دوی د هغه پہ باره قدرت کنرلو۔

حاصل د جواب دادے چہ ذوالقرنین پدے ټولو امور وکنس الله تعالیٰ تہ محتاج وؤ د دے وچ نه قاصر وؤ د بعض لغاتو نه پہ هغه نه پوهیدو لکه پہ ۸۳ کنس راځی او محتاج وؤ امداد د خلقو ته لکه په ۸۴ کنس۔ بیا تخویف اخروی دے د ۸۵ نه تر سنا پورے۔

تفسیر :- په دے آیت کنس سوال او جواب دے په باره د ذوالقرنین

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَابْنَاهُ

يَقِينًا طاقته ورکھے وؤمونہ ہفہ لہ پہ زمکہ کنس اوورکریوؤ مونہ ہفہ نہ

مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ۝ فَاتَّبَع

د ہر قسم نہ سامان د ضرورت - نوروان شو

کنس - ذکرًا، بیان د واقعہ د ذوالقرنین پے مسی کرو پہ ذکر سرہ
 حکہ چہ پدیکش تذکیر او نصیحت دے - او ذوالقرنین پہ نوم
 کنس دودہ قولوتہ دی مشہور قول د مؤرخیتو دادے چہ ددہ نوم
 اسکندر وؤ او فارسی وؤ او د ابراہیم علیہ السلام سرہ پے یوخلے
 طواف د بیت اللہ کرے وؤ او خضر علیہ السلام د ہفہ وزیر وؤ
 او پدے وجہ سرہ د خضر علیہ السلام د واقعہ نہ روستو ددہ
 واقعہ ذکر کوی او دویم قول دادے چہ ددہ نوم سائرس اعظم وؤ
 او د عیسیٰ علیہ السلام نہ ۵۵۹ کالہ مخکش تیر شویدے - او داسے
 ابوالکلام آزاد پہ تفسیر ترجمان القرآن کنس د تاریخ پہ واسطے
 سؤ ثابت کریدہ (او دارلکھ اطلس القرآن کنس) ہاں کوم اسکندر چہ ابن قیایس المقدونی
 یونانی اوروفی دے نو د ہفہ وزیر ارسطو کافروؤ ہفہ دلتہ
 مراد نہ دے - داسے شیخ الاسلام ابن تیمیہ رحمہ اللہ پہ
 کتاب الرد علی المنطقیین کنس لیکلے دی - او د ذوی القرنین
 پہ لقب کنس نورش اقوال دی چہ قرطبی ذکر کری دی - غورہ
 قول دادے چہ د دنیا دودہ بادشاہی لوے ددہ د تسلط لاندے
 رلظے وے یو روم او بل فارس -

۱۸ - پدیکش اشارہ دہ چہ د ہفہ تمکین او د ہفہ ہر قسم اسباب
 داد اللہ تعالیٰ د طرف نہ وؤ -

تمکین فی الارض، نہ مراد پہ زمکہ کنس طاقت او بادشاہی
 ورکول دی چہ پہ دشمنانو باندے غالب وی -

وَابْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا، نہ مراد اسباب او ذریعے دی د
 ضروریاتو د فتح او د غلبے او ہر طرف تہ د سید لو د پارہ او پہ

سَبَبًا ۸۵ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ

پہ لار (د مغرب طرفتہ)۔ تروے چہ اور سیدالو خالے د پتیدو

الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي

د نمرتہ اور موندلوئے ہغہ چہ پتیدالو پہ دریاب

عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا

دریابا تور کس او او موندلو د ہغہ پہ خوا کس

قَوْمًا قُلْنَا يَا الْقَارِئِينَ إِنَّمَا

یو قوم لہ ، اوئیل مونز اے ذوالقرنینہ یا

أَنْ تَعَذِّبَ وَإِنَّمَا أَنْ تَتَّخِذَ

عذاب ورکریہ دوی لہ او یا دا چہ اونیسہ

فِيهِمْ حُسْنًا ۸۶ قَالَ إِنَّمَا مِنْ ظَلَمٍ

د دوی پہ بارہ کس بنہ لار۔ دہ اوئیل ہر شوک چہ پہ ظلم (شرک) کس پاتے شو

حرف د من سرہ اشارہ اوکریہ چہ بعضے اسباب وؤ۔

۸۵۔ د دے یو معنی دادہ چہ روان شو پہ یولار باندے یعنی مغربی طرف تہ او دا گر خیدل ددہ ہجرت دے دپارہ د غالب کولو د دین حق۔ نوروان وؤ مغرب طرف تہ او ہر کلی کس دعوت د حق پے ورکوو۔ او چا چہ بہ مخالفت کوؤ نو د ہغہ سرہ بہ پے جنگ کوو۔ دویمہ معنی دادہ چہ استعمال پے شروع کرو د بعضے اسبابو او ذرا ثعوط طرف د مغرب تہ۔

۸۶۔ مراد د مغرب الشمس نہ آخری مقام د غروب الشمس نہ دے اونہ دا امکان لری او دلیل پرے دادے۔

تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ، یعنی نمرخو د زمکے نہ پہ خو چندہ سرہ غت دے وئیلے شوے دی چہ نمر د زمکے نہ یو سل پنخوس چندہ زیات دے نو پہ یو سمندار کس ہغہ خشکہ غائب

فَسَوْفَ نَعَذِّبُ بِهِ شِمْرَكَ ۚ

نو زربہ عذاب ورکرو ہغہ لہ رہہ دنیا کیں، بیا بہ پیش کریشی

إِلَىٰ رَبِّهِ ۚ فَيُعَذِّبُكَ عَذَابًا نَّكَرًا ۝۸۷

خپل رب تہ رپس دمرگہ، نو عذاب بہ ورکری ہغہ تہ عذاب دیر سخت۔

کیدے شی۔ بلکہ مراد دادے چہ د بحر اسود کنارے تہ اور سیدو
ہلتہ چہ انسان تہر تہ گوری نو ظا هرکین معلومیری چہ دا تہر
پہ سمندر کیں غا شبیری۔

عَيْنِ حَمِيَّةٍ، دے نہ مراد بحر اسود دے اودا قوم او ملک
د یونان مراد دے او دیتہ لیدی (ترکی) وٹیل کیدلو د فارس نہ تر
دغہ ملک پورے تقریباً خوارس سوہ میلہ قاصدہ وہ اودا د
یونان مرکز و دہغہ بادشاہ پہ ہغہ وخت کیں کردسیس و۔
د ذوالقرنین پہ نبوت کیں اختلاف دے شوک چہ وائی چہ
نبی و۔

نَوَقُلْنَا، پہ طریقہ دوحی سرہ دے او شوک چہ وائی ولی
و نو قلنا پہ طریقہ دالہام سرہ دے۔

إِنَّمَا أَنِ نَعَذِّبُكَ وَ إِنَّمَا أَنِ نَكْتَحِبُ فِيهِمْ حُسْنًا، مراد دادے
چہ ہغہ لہ یے پورہ تمکین او اختیار ورکرو پہ بارہ د ہغہ
قوم کیں، او عذاب نہ مراد قتل کول او قید کول دی او د
حسنا تہ مراد احسانی پریخودل یا پہ فدیہ سرہ معاف کول
دی لکہ پدے قول کیں۔ رَاٰمًا مَّوَدًّا وَ رَاٰمًا فِدَاءً

۸۷۔ یعنی ذوالقرنین دعدل نہ کارواخت او وٹیل یے چہ
شوک پس د دعوت د توحید نہ پہ کفر او شرک باندے باقی
وی نو ہغوی لہ یہ د قتل او قید کولو سزا پہ دنیا کیں ورکووم
او آخرت کیں بہ اللہ تعالیٰ سختہ سزا ورکوی۔

وَأَمَّا مَنْ أَمِنَ وَعَمِلَ صَالِحًا

او ہر چاہے ایمان راہرو او عمل یتے او کرو د سنت برابر

فَلَهُ جَزَاءٌ الْحُسْنَىٰ وَسَنُقْضَىٰ

نو ہغہ لہہ جنت دے د جزا پہ لحاظ ، او ضرور وایو بہ

لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ۝۸۸

دہ تہ د کار د دین زموئو نہ آسان ۔ بیا

اتَّبَعْ سَيِّئًا ۝۸۹ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ

روان شو پہ بلہ لار باندے ۔ ترمغہ چہ کلہ اور سیدو

مَطْلِعِ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ

ٹخے د ختلو د نمر تہ نو اویتے لیدلو چہ راختلو

عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَلْ لَهُمْ

پداے قوم باندے چہ تہ وہ ورکریے مونہ ہغوی تہ

۸۸۔ او چاہے توحید او منو او عمل کنیں اخلاص او اتباع د سنت او کرہ نو ہغہ لہہ جزا د حسنی دہ ۔

او الْحُسْنَىٰ ، تہ مراد جنت دے پہ آخرت کنیں ۔

جَزَاءً ، تمیز دے یا حال دے او الْحُسْنَىٰ مبتدا مؤخر دہ او فلہ خبر مقدم دے ۔

يُسْرًا ، یعنی دنیا کنیں پہ دہ باندے تکلیف لایطاق نشی کی خودے خکہ چہ لا یکلف اللہ نفساً الا وسعها ، او الدین یسر

۸۹۔ بیا روان شو پہ بلہ لار ۔ یعنی د مشرق طرف باندے او ہر کلی کنیں دعوت د دین یتے کولو ۔

مَنْ دُونَهَا سِتْرًا ۙ كَذَلِكَ

دُنِیٰ تہ ہیٹھ پردہ۔ دغیر رکازیے اوکرو ددوی سرہ پہ شان دلمکنی قوم،

وَقَدْ أَحْطَيْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ۙ

اویقیناراگیر کری وؤ مونہ ہفہ سامان ونہ، چہ ددہ سرہ وؤ پہ علم خیل کیں۔

ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا ۙ حَتَّىٰ إِذَا

بیا روان شو پہ بلہ لار بانڈے۔ تردے چہ

منہ۔ دلتہ ہم مراد د مطلع شمس نہ عین مشرق نہ دے
ٹکہ چہ ہفہ تہ رسیدل امکان تہ لری بلکہ داسے ٹخاے تہ
اورسید وچہ آبادی ختمہ وہ او مطلع شمس تہ تردے علاقہ
وہ او دا خلق وحشی قبائل وو او مکران او د یاختریا اوسیدونگی
وؤ۔

لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا، یعنی آبادی نہ وہ اونہ ونہ
وے چہ دوی پرے پت شوے وے اکثر بہ دوی پہ غارونو کیں
اوسیدل۔ بعضو وئیلی دی چہ دوی بہ جائے ہم تہ اغوستلے
د وحشی ٹنا وروپشان وؤ۔

بَلْ كَذَلِكَ، مراد دادے چہ دلتہ یے داسے حکم اوکرو
لکہ ٹکہ چہ پہ مغرب الشمس کیں کرے وؤ۔

وَقَدْ أَحْطَيْنَا، اشارہ دہ چہ ددہ اسباب او مواد دومرہ دیر
وؤ چہ یو اللہ تعالیٰ دہفے پہ حال علم لرلے۔

بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا، ددے نہ مراد لبکرے او سامان جنگ
وغیرہ وؤ۔

۹۳۔ السَّكَّانِ، دا تشنیہ د سد دہ پہ اصل کیں دیوال تہ وئیلے
دلتہ ددے نہ مراد دہ غرونہ دی او پہ دے نوم سرہ ددے وچہ
نہ مسی شوی دی چہ ہفہ ہم دیا جوج ماجوج د بندش د پیارہ
قدرتی دیوالو تہ دی صرف مینخ یے خالی وؤ۔ دا قوم د ذوالقرنین
پہ ژبہ نہ پوهیدل، دا دلیل دے چہ ذوالقرنین پہ ہر شاہ

بَلَّغْ بَيْنَ السَّيِّئِينَ وَجَدَّ

اور سیدو مینے دے دودہ غرو تو تہ اوئے موندلو

مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ

دھے نزدلے یو داسے قوم چہ نہ وڈ نزدلے

يَفْقَهُونَ قَوْلًا ۙ (۹۲) قَالُوا

چہ پوہہ شوئے وے پہ خبرو باندے - دوی اوئیل رد ترجمان پہ واسطہ

لَا الْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ

اے ذوالقرنین یقیناً یا جوج

وَمَا جُوجٌ مُّفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ

او ما جوج ورنے کوؤنگے دی پدے مک نہیں

فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ

نو آیا راجع کرو تا لہہ خرچہ چہ

علم نہ لرلو نوغہ رگہ دے اللہ تعالیٰ سرہ شریک جوہ پیدلے

قَوْمًا، دَا قَوْم دودہ قسمونہ وڈ یو پہ مشرق دے بحر خذر

باندے چہ ہغوی تہ کاسیین وئیلے کیدل او بل قسم تہ

کولشی وئیلے کیدل چہ دے کایشا سرہ نزدلے وو۔ تو معلومہ

شوہ چہ تہولہ بادشاہی دے ذوالقرنین دے عرب نہ تر بحر

اسود پورے او دے ایشیا کوچک نہ تر بلخ پورے وہ دے

ایشیا اکثرہ علاقہ دے ہغہ دے بادشاہی دے اندلے داخل وہ

او دارالخلافہ دے ہمدان وڈ پہ ہغہ وخت کیں ہغہ تہ

مک متانہ وئیلے کیدلو۔ اوس ورتہ اکبتانہ وئیلے شی۔

أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ۝ (۹۴)

جوہر کرے تہ پہ مینج زموہر او د دوی کنس دیوال -

قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ

مغہ او تہل مغہ چہ طاقت را کریدے مالرہ دہغے رب زما غورہ دے

فَاعِيزُونِي بِقُوَّةِ اجْعَلْ بَيْنَكُمْ

نو مدد او کرئی زما سرہ پہ قوت رد سرہ سرہ جوہر بہ کریم ستاسو

وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ۝ (۹۵) اَشْوَرْنِي زُبْرٌ

او د دوی تر مینج دیوال - را ورئی ماتہ لکری

۹۴ :- یا جوج و ما جوج ، دود قومونہ د اولاد د یافث بن نوح علیہ السلام نہ دی او د یافث پہ اولاد کنس ترک ، صقلاب ، چین وغیرہ ہم داخل دی ، او دا ہول مبادی د فساد دی لیکن د یاجوج ماجوج فساد د دوی نہ زیات دے او د یورپ پہ اصطلاح کنس دوی تہ کاک میکاگ وٹیلے کیڑی - او د دوی پہ بارہ کنس احادیث صحیحہ راغلی دی - او د دوی راتل د قیامت د قریبی علاماتو نہ دی او کلا چہ دوی د دیوال نہ را اوئی نوکیدیشی چہ چین ، روس وغیرہ ہول مفسدان پہ د دوی پہ ملگرتیا کنس وی ٹکدہ دا ہول پہ نسبت کنس شریک دی او پہ ہول عالم کنس پہ سوا د حجاز مقدس نہ فساد خور کری -

فَهَلْ تَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ، پہ دے کنس اشارہ دہ چہ رعیت لہ پکار دی چہ د اجتماعی فائدے د پارہ د بادشاہ نہ مدد او خواہی -

۹۵ :- پدے آیت کنس اشارہ دہ چہ صالح بادشاہ د رعیت نہ بلا ضرورت مالونہ نہ اخلی - ٹکدہ چہ پہ دے کنس د رعیت تخریب دے ہاں د مغوی نہ بدنی مقنوت طلب کول جائز دی د ضرورت مطابق -

الْحَدِيثِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ

رجوئے شوئے آو سینے ، تردے چہ برابر پئے کر لے یہ مینٹ د

الصَّدَقَيْنِ قَالَ انْفِخُوا طَحْنًا

سرو نو د غرونو کنس دہ اوٹیل بنی او پوٹی ، تردے پورے

إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ اسْوِفِي

چہ ہفہ دیوال پئے د اور پشان کرو دہ اوٹیل راو پئی ماتہ

أَفْرِغْ عَلَيْهِ قَطْرًا ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَاعُوا

چہ واہوم پہ دے باندے تانبہ روپے کریشوئے۔ نودوی وس نہ لری

فَأَعْيُونُهُمْ يَفْئُوتُهُ ، مَرَادَ دَقْوَتِ نَه دَنِيوِي دِي رَمَزِ دَوْرَانِ اَوْدَا

طلب د امداد د لاندے د اسبابیونہ دلیل دے یہ عجز د

ذَوَالْقَرْتَبَيْنِ بَانْدے ۔

سَلَا ، مَطْلُقِ دِيوَالِ تَه وَتِيلے کیری او رَدْمَا ، رَدْمِ هَفِه دِيوَالِ

تہ وائی چہ اجزائے دیوبل سرہ متصل کر لے شی چہ بنہ مضبوط

شی او پہ دے دیوال جوہر لوکنس اشارہ دہ چہ یہ بادشاہ لازم

دی چہ د خپل رعیت حفاظت اوکری او د ملک نہ د مفسدانو

سد باب اوکری او پہ خپل ملک کنس امن راوی ۔

﴿٩٦﴾ دَاوَسِنِي بِلَاكُونَه پئے جوہر کرل ہفہ پئے دیوبل د پاسہ پدا سے

طریقہ سرہ سوارہ کرل چہ د غرونو د سروتو سرہ دیوال برابر

شو ۔ نو تانبہ پئے ویلے کر لے وہ اودا او سینے پئے یہ اور سرہ

بنہ سرے کر لے نو ویلے کر لے تانبہ پئے یہ درزونو د ہفہ کنس

واچولہ نو ہر کلا چہ دیوال سوہر شو تو تولا تانبہ پئے ہفہ یہ مینٹ

کنس منجمدہ شوہ او کلک دیوال جوہر شو ۔ تاریخ والو لیکلی دی

چہ دکا کیشیا نزد لے یہ درہ داریاں کنس یوزور دیوال دے او ہفہ

تہ سد حدیدی و تیلے کیری ابن جریر د بعضو بادشاہا نو واقعات

ذکر کری دی چہ ہغوی د دے پہ تفتیش کنس کسان لیولی وڈ

أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ

چہ را او خپڑی پہ ہنہ ردیوال او نہ طاقت لری د ہنہ

نَقْبًا ۹۷ قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِّنْ

د سوری کولو۔ او ٹیل ہنہ دا خاص رحمت دے د طرف

رَبِّیْ فَاِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّیْ

د رب زمانہ پس مرکہ چہ راشی وعدہ د رب زما

جَعَلَهُ دَكَاةً وَكَانَ وَعْدُ رَبِّیْ

او گر خوی پہ دا ہوارہ د زمکے سرہ او دا وعدہ د رب زما

حَقًّا ۹۸ وَشَرَكْنَا بَعْضُهُمْ

یقینی دہ۔ او پرے پہ بدو بعضہ د دوی

او مغوی لیدے دے۔ الصَّدَقَاتِ، صدق سر د غرتہ وٹیلے

انْفُخُوا، یعنی اور ورتہ بل کرٹی اور تہ د پوکو کولو اسباب

یے جوہ کرے وڈ چہ ہنہ تہ بنی وٹیلے شی۔

تَارًا، مراد ترینہ گالنگار دے پشان د اور۔

۹۷۔ یا جوج ما جوج پہ ہنہ باندے نشوختلے د دیر او چتوالی

د وج نہ او سوراخ ہم پکس نشی کولے چہ بھر ترینہ

را اوچی د دیر مضبوطوالی د وج نہ۔

۹۸۔ دا د صالح انسان قول وی چہ ہنہ د دنیا پہ خیزونو

باندے تکبر نہ بلکه د اللہ تعالیٰ احسان یے گنہری او د ہنہ د

فنا کیدلو عقیدہ لری او پہ قیامت باندے ایمان لری۔ پہ

خلاف د ہنہ کافر چہ پہ دے سورت کس د رجلیتو قصہ کس

ذکر وڈ چہ د ذوالقرنین پہ نسبت سرہ لری مالدار وڈ لیکن

پہ خیلے مالدار یے تکبر کوو او د فنا او د قیامت نہ یے

انکار کوو۔

يَوْمَئِذٍ يَسْجُدُ رَفِ بَعْضُ

پدغہ ورخ چہ چہ پدغہ ورخ (ورننوتی بہ) بہ بعضو کنس

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ

ادبوکے بہ اوگریشی بہ شپیل کنس نوراجمع بہ کرو دوی

جَمْعًا ۹۹ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ

بہ جمع کولوسرہ - او بیکارہ بہ کرو جہنم

يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ۱۰۰

پدغہ ورخ کافرانو تہ بنہ بیکارہ -

سوال :- کہ حدیث صحیح مضمون دا دے چہ دیا جوج ماجوج پہ
ہغہ دیوال کنس د دوو کو تو د مینخ پہ مقدار سورے کرے شوے
دے - او پہ قرآن کریم کنس ذکر دی چہ رو ما استطاعوا کہ نقیلا؟
نوجواب دادے چہ پہ ہغہ حدیث د بخاری کنس لفظ د فتح ر پہ
مجهول صیغہ سرہ دے نو ہغہ اللہ تعالیٰ کولاؤ کرے دے
یا جوج ماجوج نہ دے سورے کرے - اوکلہ چہ قیامت نزد
شی نو اللہ تعالیٰ پہ دیوال باندے دوی بہ قدرت ورکری اوہغہ
بہ د زمکے سرہ ہموار کری او دوی پہ د افساد د عالم د پارہ
بہر راوخی لکہ چہ ورپسے آیت کنس دیتہ اشارہ دہ -

۹۹ :- بَعْضُهُمْ ، نہ مراد یا جوج ماجوج دی ہرکلہ چہ
دوی د دیوال نہ آزاد کرے شی او دارلک پہ سورۃ انبیاء
۹۹ کنس ہم دی - او دویم قول دا دے چہ مراد ترینہ عام
انسانان دی چہ حیران او پریشان بہ وی او شر او فساد بہ کوی
بیا بہ قیامت قائم شی -

۱۰۰ :- د دخول د جہنم نہ وہاندے بیکارہ کول سبب د سخت
والی د عذاب دے -

لَٰكِن يٰۤإِن كَانَتْ اَعْيُنُهُمْ فِى غَطَاٍ۬

دا ہنہ کسان دی چہ وے سترگے ددوی پہ پردہ کش

عَنْ ذِكْرِى وَاِنْ اَلَا يَسْتَطِيعُوْنَ

د ذکر زما تہ او وؤ دوی چہ وس پے تہ لرو

سَمْعًا ۝۱۰۱ اَفَحَسِبَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا

د اوریدلو دحق - آیا کمان کوی کافران

اَنْ يَّتَّخِذُوْا عِبَادِىْ مِنْ دُوْنِىْ

چہ اونسی بندگان زما سوا زمانہ

اَوْ لِيَاۤءِ ط اِنَّا اَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ

مددگان ، یقیناً تیار کریدے مونہ جہنم

لِلْكَافِرِيْنَ سَزٰۤا ۝۱۰۲ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ

کافرانو لہ تیارہ میلستیا - اوایہ آیا خبر درکرم تاسوتہ

منا :- پہ دے آیت کش سبب د عذاب ذکر دے چہ ہنہ دا دے
چہ د ضد او د تعصب د وجہ تہ د دوی سترگے د حق د دلیلونو
نہ بندے وے او خوگونہ د دوی د حق د اوریدلو نہ کانہ وؤ -
لَا يَسْتَطِيعُوْنَ سَمْعًا ، پے ٹکھ او فرما ٹیلو چہ پہ دوی باندے
حق خبرہ اوریدل داسے بوج وؤ چہ د ہنہ د پورتہ کولو طاقت
پے نہ لرو -

منا :- خلاصہ :- د دے ٹکھ تہ تر آخر د سورت پورے خاتمہ
دہ - پدیکش زجر او تخویف شدید دے مشرکین بالعباد لہ
چہ پہ سبب د تیر شوے شبہا تو دوی د اللہ تعالیٰ سرہ شریکان
جوہ وی ہنہ عباد فقیران را اصحاب کھف دی او پیغمبران
رموسی او خضر علیہما السلام دی او بادشاہان دی ر لکھ
ذوالقرنین د منا تہ تر منا پورے - او بشارت دے توحید

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَعْمَلُوا الصَّالِحَاتِ لَعَلَّكُمْ تَكُونُوا

په باره د تاواني عمل والا - دامغه کسان دی

فِي السَّعْيِ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

چه برباد دے عمل د دوی په ژوند د دنیا کس

وَهُمْ يَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ

او دوی گمان کوی چه یقینا دوی خاښته

والوته په مکه او مکه کس - بیا رد دے په شرک فی العلم
باند دے په مکه کس بیا اختتام د سورت دے په ذکر د ارسال
الرسول او د توحید سره مناکش ربط هرکله چه شبهات د مشرکینو
تفصیلا دفع کړے شول چه بندهگان او جنات قدرت او تصرف
د الوهیت نه لری او علم د غیب نه لری نو اوس پدے آیتونو
کس تفریع ده په رد د شرک فی التصرف اولد او بیا رد د
شرک فی العلم سره -

تفسیر :- او په دے آیت کس لفظ د عبادی صریح دے چه
دیر مشرکانو د الله تعالی سره بندهگان شریک جوړ کړی دی
او پدے آیت کس پداسه خلقو د کفر حکم دوه کرته کړے
شول دے -

أُولَئِكَ، نه مراد واکدار او اختیار مند د نفع او ضرر دی
یا مراد د دینه معبودان دی -

تَعْلَمُونَ، دا یے په طریقه د تهکم سره وئیلی دی -

سَعْيُهُمْ، مکه :- په دے آیتونو کس رد دے په هغه خلقو چه
اعمال د شرک او بدعاتو کوی او دعوی دا کوی چه د انیک
اعمال دی او په هغه کس دیر محنت کوی لیکن دغه اعمال
د دوی د الله تعالی په تیز برباد دی نو دوی ته تاوان والا
وئیلے شوی دی - او پدے آیتونو کس ټول اهل شرک او ټول
مبتدعین داخل دی چه عملونه د شرک او بدعت سبب د

صُنْعًا ۱۰۴) أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا

عمل کوی ۔ دا مفعہ خلق دی چہ کفریے کریدے

بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَاءِ رَبِّهِمْ فَحَبِطَتْ

پہ آیاتو نو د رب خپل اوپہ ملاقات دھغہ نو برباد دی

أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ

عملونہ ددوی نو او بہ نہ دروؤ ددوی دپارہ

يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرَأَىٰ ۱۰۵) ذَٰلِكَ

د قیامت پہ ورخ ہیٹھ تول ۔ دا رچہ ذکر شوہ

ثواب او د اجر کنری ۔

صَلَّ، مراد ددے ضلال نہ بربادی دی دہ او سبب د بربادی پہ متکس آیت کنس ذکر شوے دے چہ بزرگان یے معبودان کنری دی ۔

يُحْسِنُونَ صُنْعًا، دوی وائی داخو د اولیاؤ احترام او عزت دے او دا وسیلے او شفعاء دی او دا محبت دے وغیرہ نورے بھانے کوی ۔

هَٰذَا، پہ دے کنس پہ دریم کورت سرہ حکم دے پہ کفر د دغہ کسانو، او اشارہ دہ چہ دا کفر سبب د حبط د عملونو ددوی د۔ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ، مراد ترینہ آیاتونہ د توحید دی یعنی د توحید او د قیامت نہ انکار کوی ۔ دا چہ ددوی بہ خہ قدر او عزت نہ وی او اجر و ثواب یے نشته او حدیث صحیح د بخاری کنس دامضمون ذکر شوے دے چہ د قیامت پہ ورخ بہ غت سورب سرے راوستلے شی او د اللہ تعالیٰ پہ نیز بہ د ماشی د ورو سرہ ہم برابر نہ وی ۔ دویم قول دادے چہ ددے کافرانو حسنات بہ نہ وزن کیپی ددے وچ نہ چہ حسنات یے برباد دی او پدے کنس اشارہ شوہ چہ د بعض کسانو دپارہ میزان بہ نہ وی او بغیر

جَزَاءُ وَّهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا

سزا دے دوی دہ جہنم یہ وجہ دے چہ دوی کفر کریں

وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ①۰۹

او لیسے دوی آیاتونہ او رسولان زما توتے۔

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

یقیناً ہفہ کسان چہ ایمان یے راڈریں او عملونہ یے کریں دی د سنت براہر

كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ

شتہ دوی لہہ جنتونہ دے فردوس

شَرُوكَ ①۰۶ خَالِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ

میلستیا تیارہ۔ ہمیشہ بہ وی دوی پہ ہفتے کنس نہ بہ خواہی دوی

د وزن د اعمالونہ جہنم تہ بہ داخلیری۔ لکہ د مومنانو بعضے

کسان بہ بغیر د حساب نہ جنت تہ داخلیری۔

منا۔ یہ دے کنس یے دہ اسباب د ماقبل د پارہ ذکر کرل اول

کفر او شرک د دوی او دویم د اللہ تعالیٰ آیاتونہ او

رسولانوسنت بے فائدے او عبث گنرل۔ او ہمیشہ د شرک

او بدعاتو سبب ہم دا دہ دی چہ قرآن او سنت نہ استدلال

نہ کوی۔

منا، منا۔ یہ دے آیتونو کنس بشارت دے ایمان والو

لہہ۔

لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا، کنس اشارہ دہ چہ یہ جنت کنس ہیخ

تکلیف نشہ او تہ پکنس ہیخ کسے شتہ۔ نو دے دے وجہ نہ

بل حائے تہ تلک نہ خواہی او فردوس اعلیٰ او افضل

جنت دے او بعضے روایاتو کنس دی چہ یہ دے کنس بہ

دعوت کوونکی د حق وی لکہ اصحاب کھف او موسیٰ علیہ السلام

عَنْهَا حَوْلًا ⑩ قُلْ لَوْ كَانَ

دے مے نہ بدلیل بل طرف تہ۔ آوایہ کہ چرے شی

الْبَحْرِ مَدًا اِذَا لِكَلِمَةٍ رَبِّي

دریا بونہ سیاهی دپارہ د لیکو د کلمو د رب زما

لَتَنْفَعَنَّ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَعَنَّ

نو خامغا ختم بہ شی دریا بونہ منکبش د ختمید لو

كَلِمَةٍ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ

د کلماتو د رب زما اگرچہ راؤرو مونو د مے پشان

مَدًا ⑪ قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ

نورہ زیاتی سیاهی۔ آوایہ یقیناً زہ بندہ یم

وخصر علیہ السلام او ذوالقرنین دے ہولو پہ جدا جدا طریقہ
سورہ دعوت کریدے۔

۱۱:- پہ دے کتب رد دے پہ شرک فی العلم باندے او جواب
د شبہ د مشرکینو دے چہ دوئی وائی چہ د رسول سورہ علم
د تورات او د انجیل او قرآن وی او پہ مے کتب علم د اللہ تعالیٰ
دے نو معلومہ شوہ چہ رسول سورہ کلی علم د اودا دعویٰ ہو یا نو د پانہ پانہ
نو جواب او شو حاصل د جواب دا دے چہ د اللہ تعالیٰ د علم ہیخ
انتہا نشتہ او د بتد کا نو علم منتہی وی؟

کَلِمَاتُ رَبِّي، نہ مراد جزئیات د علم د اللہ تعالیٰ دی او د ہغہ
تفصیلی صفتونہ د الوہیت او حکمتونہ د کلام د ہغہ دی او د
مے ہیخ حد نشتہ او دارنگ پہ سورہ لقمان مکا کتب ہم دی،
او ربطی د منکبش سورہ دا دے لکہ چہ د جنت د نعمتونو انتہا
نشتہ دارنگ د کلمات الہیہ انتہا ہم نشتہ دے۔ او ہر کلام
پہ سورہ لقمان کتب د لقمان علم او حکمت ذکر و نو وہم
دا و چہ د ہغہ علم د اللہ تعالیٰ د علم سورہ برابر کیڈی شی نو پہ

مَثَلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَىٰ أَسْمَاءِ الْهَكْمِ

ستاسو پشان (محتاج) او وحی کیدی شی ماتہ چہ یقیناً حقدار د بندگی ستاسو

إِلَهُ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُو

اللہ یو دے نو خوک چہ امید لری

لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا

د پیش کید لو رب خپل تہ نو عمل دے کوی عمل

صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ

د سنت برابر او شریک دے نہ جوړوی پہ بندگی

رَبِّهِ أَحَدًا ۝۱۱۰

د رب خپل کین هیچا لره -

هنه سورت کین یے د نفی د تاکید دپاره اووه دریا بونه ذکر کړی دی -

۱- په دے آیت کین او لا نفی د علم غیب ده د نبی صلی الله علیه وسلم نه چہ هغه بشر دے په علم غیب باندے علم نه لری - او اثبات د صدق رسول دے او اختتام دے په مسئله د توحید او رد د شرک فی العبادۃ سره او دا تفریع ده په کل سورت باندے -

أَسْمَاءِ الْهَكْمِ إِلَهُ وَاحِدٌ ، معلومه شوه چہ خلاصه د وحی صرف توحید دے -

وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ، هرکله چہ په شرک کین مراتب مختلفه وی یعنی شرک دون شرک و کفر دون کفر د دے وجه نه دا آیت د مفسرینو په نیز باندے شرک حقیقی او شرک خفی یعنی لریا او سمعه تہ شامل دے بلکه عدم اخلاص او طلب د اجرت په عبادت باندے ټولو ته شامل

دے ، لکہ مفسر اوسی تصریح کرے دہ چہ شوک ختم د قرآن
 د دنیا مقصد د پاره کوی او اجرت پرے اخلی نو ورکوؤنکے او
 اخستونکے دواہہ کنہکار دی او دارنگ دیرو فقہاؤ پدے باندے
 تصریح کرے دہ -

او هرکله چہ پدے دے سورۃ کتب مقصد رد کول پدے شرک بالعبادۃ
 باندے دے دے دے وچ نہ لفظ د احادیث ذکر کرے دے چہ د
 روح او عقل والو د پاره استعمالیری -

(تمت تفسیر سورۃ الکھف)

سورۃ مریم مکیہ ۹۸ آیاتھا ۶ ورتوہا ۶

خاص یہ نوم دے اللہ تعالیٰ امداد غوار و پہ شروع کولو کہیں چہ رحمن اور رحیم دے

کھلیصل ۱ ذکر رحمت ربک

اللہ تعالیٰ دے یہ مراد باندے بہ پوہیدی۔ دایا داشت د رحمت د رب سنا دے

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سورۃ مریم

سورۃ مریم او بل نوم یے سورۃ کھلیصل دے

ربط :- دے سورۃ ربط د سورۃ کھف سرہ دادے چہ سورۃ کھف کہیں جوابوتہ و د شبہاتو د مشرکاتو پہ اثبات د عجز د صالحینو نو پہ دے سورۃ کہیں جوابوتہ د شبہاتو باقیو دی پہ اثبات د عبدیت د صالحینو د اللہ تعالیٰ د پیارہ ، دارنگ کھف کہیں اثبات د توحید د پیارہ یو قسم نقلی دلیلوہ و د نو پہ دے سورۃ کہیں بل قسم نقلی دلیلوہ دی۔

دعویٰ دے سورۃ :- د انبیاء او ملائکو پہ بارہ کہیں د شبہاتو جوابوتہ دی پہ اثبات د عبدیت د دعویٰ - او ماخذ د دعویٰ پہ ۵۸ او ۵۹ آیتونو کہیں دے - او اثبات د توحید دے پہ پنخو طریقو سرہ -

اولہ طریقہ اثبات د عبدیت د انبیاء او د ملائکو - دویمہ طریقہ رد د اقسامو د شرک یعنی شرک فی العبادت او شرک فی الدعاء او شرک فی التصرف - دریمہ طریقہ رد پہ شفاعت قہریہ باندے - خاورمہ طریقہ رد پہ اتخاذ الولد باندے - پنجمہ طریقہ ذکر د اسماء حسنی چہ درے دی پہ حذف د تکرار سرہ -

خلاصہ د سورۃ :- پہ دے سورۃ کہیں درے بابوتہ دی اول باب ترسک پورے دے ، پہ دیکہیں ذکر د عبدیت د انبیاء علیہم السلام دے ، شپہم انبیاء یے تفصیلاً ذکر

عَبْدُكَ زَكْرِيَّا ۝ اِذْ نَادَى رَبَّهُ

یہ بندہ خپل باندے چہ نوم ئے زکریا علیہ السلام وؤ۔ کلمہ چہ اواز ئے اوکمر رب خپل تہ

کرے دی۔ زکریا علیہ السلام عیسیٰ علیہ السلام او مریم علیہا السلام او ابراہیم علیہ السلام، بیا ذکر دے عیدیت دے تہو انبیاء و اجمالاً دے یہ سہ کنش او تخویف اخروی روستو دے واقعے دے عیسیٰ علیہ السلام تہ دے سگ تہ ترستہ پورے او یہ سہ کنش۔ بیا بشارت اخرویہ دے سگ تہ ترستہ پورے۔

تفسیر س۔ :- دا حروف مقطعات دی او دے یہ مقصد باندے اللہ تعالیٰ بندہ پوہیری او لوے حکمت پدیکش اثبات دے اعجاز دے قرآن دے۔ او دے ابن عباس رضی اللہ عنہما روایت دے چہ کافی اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ کافی دے او ہاء اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ ہادی دے او یا اشارہ دہ چہ یاء دے اللہ تعالیٰ غالب دے یہ تہو او عین اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ عالم دے یہ ہر خہ او صاد اشارہ دہ چہ اللہ تعالیٰ صادق دے یہ وعدہ و خپلو کنش۔

س۔ :- دا جواب دے دے شبھے یہ بارہ دے زکریا علیہ السلام کنش شبہ دادہ چہ دے ہغہ یہ ذمہ باندے مریم علیہا السلام کفالت کیخود دے وؤ او مریم خوالہ دہ نو معلومہ شوہ چہ یہ زکریا علیہ السلام کنش یہ ہم آثار دے الوہیت و اودارنگہ پیدائش دے چہ خوے دلالت کوی دے ہغہ یہ قدرت او تصرف باندے نو معلومہ شوہ چہ ہغہ دے بندگی حق لری۔ حاصل دے جواب دادے چہ دے عبد وؤ او دلیلو تہ دے عیدیت دے ہغہ دا دی چہ رحمت دے رب تہ محتاج وؤ۔ نداء او دعاء ئے کریدہ او ہوا کو او سر باندے دے بودا والی بشارتہ اشرو وؤ او دے تربور اتو نہ ئے خوف کو و وارث تہ محتاج وؤ بیا نئے تہ محتاج وؤ، بودا والے بودا والے پرے راغلے وؤ مخلوق وؤ ژبہ ئے بندہ شوے وہ تو دے الہ نشی کیدے او پدے آیت کنش اشارہ دہ چہ واقعہ دے زکریا

بَدَأَ خَفِيًّا ۝ قَالَ رَبِّ ارْنِي

(پہ عاجزی) آواز پت - اوتیل اے ربہ زما یقیناً

وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ

کمزورے شوی دی ہوا کی زما او تک سپین دے

الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ

سر زما دے بودا والی پہ وجہ او نہ یم زہ

بَدَعَا عَيْكَ رَبِّ شَقِيًّا ۝ وَارْنِي

پہ وجہ دے دعا ستا نہ اے رب زما محرومہ (بدبختہ) او یقیناً زہ

خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ رَآئِي

بیہریم دے ترورا نو روستو زما نہ (پہ دین باندے)

وَكَا نْتَ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي

او دہ بیٹہ زما شہدہ نورا او بچہ مالرہ

علیہ السلام ذکر او نصیحت دے دے پارہ د اثبات د توحید او
پدیکش تصریح دہ د ہوا پہ عبدیت باندے او دلستہ
لفظ رحمت کنش اشارہ دہ استجابت دے دعا تہ چہ دا د اللہ تعالیٰ
رحمت دے اللہ تعالیٰ مجبور تہ دے۔

۳۔۔ پہ دے آیت کنش عجز او دعاء د ذکر یا علیہ السلام
ذکر شولے دہ او خفیاً، اشارہ دہ چہ ادب پہ دعا کنش دا
دے چہ پہ جہر سرہ بہ یے نہ کوئے لکہ پہ سورۃ اعراف
آیت ۵۵ کنش تیر شوی دی۔

۴۔۔ پہ دے آیت کنش دلیل دے پدے خبرہ چہ پہ دعا
کنش توسل کول پہ ذکر د خیل عجز او احتیاج دار لک پہ ذکر
د نعمتوںو اللہ تعالیٰ سرہ سنت د انبیاء دے۔
الْعَظْمُ، یے شکہ ذکر کرو چہ د ہوا کو پہ کمزور کید لو

مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۝ يَرْشِدُنِي

د خپل طرف ته وارث د دین - چه وارث شی د دین د ما

وَيَرْثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ ۚ وَاجْعَلْهُ

او وارث د دین د اولاد د یعقوب علیه السلام ، او او کړغوی دے

رَبِّ رَاضِيًّا ۝ يَزْكُرِيكَ اِنَّ

اے ربه غوره شوے - اے زکریا یقیناً مونږ

سره ټول بدن کمزورے شی -

وَلَمَّا كُنْ بِدُعَايِكَ رَبِّ شَقِيًّا ، مراد یې دا دے چه تا زه عادت

کړې یم په اجابت باندے ځکه چه ما کله دعاء غوڅته ده نو تا زه

نا امیده نه یم واپس کړے او دا هم بهتره وسیله ده -

شَقِيًّا ، د شقاوت نه دے په معنی د بد بخته او محروم -

وَأَشْتَعَلْ ، کس اشاره ده چه ټول ویخته د سړي سپین شوے

وؤ -

م: په دے کس هم توسل دے په ذکر د احتیاج خپل

او په اوله جمله کس ذکر د سبب دے د پاره د طلب د شوے

یعنی خپلوان او تربوران د دے قابل نه وؤ چه پس د مرگ

د دة نه دین سنډال کړی نو ځکه ولد پکار دے -

وَكَاثِبٌ اَمْرًا قِيَّ عَاقِرًا ، په دے کس اشاره ده چه اسباب ظاهر

د ولد نشته - او من لدنک هم په دے باندے دلالت کوی

چه ظاهري سبب نشته -

م: دلته مراد د میراث نه وراثت د دین دے او آل یعقوب

کس هم دیته اشاره ده چه دا دین میراث دے د ټولو انبیاء و

د بنی اسرائیلو او مراد د میراث نه میراث مالی نه دے ځکه

چه انبیاء علیهم السلام ته مال میراث کس نه پاتے کیږی

بلکه د هغوی نه علم د دین پاتے کیږی لکه چه په حدیث

صحيح کس دی -

بَشِّرْكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ ۚ

زہرے در کوڑ تاتہ پہ ہلک سرہ چہ نوم د ہغہ یحییٰ دے

لَمْ نَجْعَلْ لَكَ مِنْ قَبْلُ

نہ دے مگر خولے مویر دہ لہرہ د دے نہ مخکین

سَمِيًّا ۚ قَالَ رَبِّ أَلَيْسَ يَكُونُ

سمیئے ۔ دہ اوٹیل اے ربہ پہ خہ طریقہ سرہ بہ

لِي غُلَامٌ وَكَأَنْتَ امْرَأَتِي عَاقِرًا

زما ہلک وی او دہ بنخہ زما شندہ شوے

وَقَدْ بَلَغْتَ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ۚ

او یقیناً رسیدے یم زہ د بودا والی نہ آخری حد تہ ۔

رَضِيًّا، غورہ کرے شوے د دین دپارہ چہ دعوت او تبلیغ
د دین بہ کوی ۔

س۔ یعنی دعاء د زکریا علیہ السلام قبولہ شوہ او پہ بشارت
کین درے امور ذکر دی اول بشارت د ولد دویم تسمیہ
د اللہ تعالیٰ د طرف نہ پہ یحییٰ علیہ السلام سرہ او دریم
پدے قول کین چہ لَمْ نَجْعَلْ لَكَ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا، د دے
دوہ معنی دی۔ اولہ معنی دادہ چہ نوم د یحییٰ علیہ السلام د دہ
نہ مخکین د بل چا نہ وؤ او دویمہ معنی دادہ چہ د
اللہ تعالیٰ د طرف نہ داسے نوم بل چالہ نہ وؤ کیخود دے
شوے ۔

سَمِيًّا، ہغہ خوک چہ پہ نوم یا صفت کین د بل سرہ شریک
وی دلتہ اولہ معنی مراد دہ ۔

س۔ پد یکین مقصد د زکریا علیہ السلام انکار کول نہ
دی بلکہ طلب کول دی د طریقہ د ولادت لکہ چہ تیر

قَالَ كَذَلِكَ ۚ قَالَ رَبُّكَ هُوَ

اُوٹیل دنگہ شان وٹیل دی ستا رب چہ دا کار

عَلَىٰ هَٰئِهِ ۖ وَقَدْ خَلَقْتَنِي مِنْ

پہ ماہاندے آسان دے او یقینا ما پیدا کولے وے تہ

قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْعًا ۙ قَالَ

پغوا او نہ وے تہ ہیٹہ غیز ۔ اُوٹیل دہ

رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً ۖ قَالَ

اے ربہ زما اوگرخوہ مالہ نخہ ، اُوٹیل اللہ تعالیٰ

اَيَّتُكَ اِلَّا تَكَلِّمُ النَّاسَ ثَلَاثَ

نخہ ستا دادہ چہ خبرے بہ نہ تہ کولے خلقو سرہ درے

لَيَالٍ سَوِيًّا ۙ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِ

ٹپے او حال دا چہ روغ یہ یٹے ۔ نورا اوتلور بکارہ شو قوم تہ

شویدے پہ تفسیر دے سورة آل عمران کنیں پدے سورت کنیں پورہ
تفصیل مقصد دے دے وچ نہ اول مانع دے ولادت یٹے
ذکر کرو چہ شنہ والے دے یٹے دے او پہ سورة آل عمران کنیں
برعکس ذکر کہے دے یعنی اول یٹے دے خپل خان ذکر کہے
دے ۔

۱۔ کَذَلِكَ ، کنیں اشارہ دہ چہ تہ اوستا بی بی پہ حالت دے بودا
والی کنیں بہ یٹے لیکن اللہ تعالیٰ بہ اولاد درنہ پیدا کبری ۔
وَقَدْ خَلَقْتَنِي ، پد یکنیں اشارہ دہ چہ پیدا کول دے یحییٰ علیہ
السلام قیاس دے ۔ پہ پیدا کولو دے زکریا علیہ السلام روستو
دے نیشتوالی نہ ۔ شیعًا ، یعنی داسے خیز چہ یاد شئی پہ خاص نوم سرہ ۔ اوداسے
دے تولو انسانا نو یار کنیں پہ سورہ دھرم کنیں دی ۔
آيَةً طلب کول دے زکریا علیہ السلام دے خاص نخہ لہ

مِنَ الْمَحْرَابِ فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ

د عبادت خانے نہ نو پہ اشارے سرہ ہے اوٹیل دوی تہ

أَن سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ۝۱۱

چہ تسبیح وائی صبا ئی او بیگانی

لِيَحْيِيَ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ ط

(راوٹیل موٹیو) اے یحییٰ اونیسہ کتاب پہ کلکہ سرہ،

دیارہ د ولادت د اولاد، او داد دے دیارہ چہ د ولادت نہ
مخکبش شکر ویرادا کری۔

أَلَا نُنَكِّمُ الْكَافَّةَ، پہ دے کنیں دوه توجیہ دی اول دا چہ ستا
ژبہ بہ بندہ شی نو پہ اشارہ یہ خبرے کوے دویم دا چہ تہ
بہ منع کرے شی د خبرو نہ او دا ہم روژہ وہ پہ دین دھغوی
کنیں کہ د شپے وی یاد ورے۔ پہ سورۃ آل عمران ص ۱۰ آیت
کنیں ایام لفظ ذکر وژ۔ اشارہ وہ چہ شپہ او ورخ دوارہ دی
او سورۃ مریم مخکبش نازل شوے دے د سورۃ آل عمران
نہ نو دلتہ ہے اول وخت ذکر کرو چہ شپہ دہ شکہ شپہ پہ
ورخ باندے مخکبش دہ او د ورے اشارہ بشکارہ کیبری او د شپے
نہ بشکاری د دے وچے ہے ہلتہ د ورخو سرہ رالارمزا، ذکر
کرے دے۔

ص ۱۰۔ مراد داد دے چہ زکریا علیہ السلام د کلام کولو نہ ژبہ
بندہ کرہ نو بیا دعوت د دین ہے پہ اشارو سرہ کولو۔

الْمَحْرَابِ، مراد د دینہ ہغہ او چت مکان دے چہ مختص وژ
پہ امام پورے پہ دین د بنی اسرائیلو کنیں او دیتہ محراب
شکہ وائی چہ پد یکبش محاربہ کیبری د شیطان او د شہواتو
سرہ۔ دا محراب زموتو د زمانے مراد نہ دے۔

بُكْرَةً وَعَشِيًّا، کنیں مروخت مراد دے لیکن دا دوه وختو نہ
ویرافضل دی د دے وچے نہ تخصیص ہے اوکرو۔

وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ۝۱۲

او ورکړې وه موږ دده ته پوهه د دين په وړو کوالی کېښ .

وَحَنَانًا مِّنْ لَّدُنَّا وَزَكَاةً ط

او ترس کول په خلقو باندې زموږ د طرف نه او پاکوالی ،

وَكَانَ تَقِيًّا ۝۱۳ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ

او دے وو تقوی دار . او احسان کوونکی د مور او پلار

وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ۝۱۴

او دے نه وو زیاته کوونکی (په خلقو) او نافرمان رد الله تعالی .

وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ

او سلامتیاده د الله تعالی د طرفته په ده باندې په کومه ورځ چه پیدا شو او په کومه ورځ

مړه . په کلام کېښ حذف دے د پاره د اختصار یعنی یحیی علیه

السلام پیدا شو او لوی شو نو دا خطاب ورته او شو .

الْكِتَابِ ، نه مراد تورات دے او مراد د دے دا دے چه کوشش

او کړه د تورات په رسولو کېښ او بیا د یحیی علیه السلام لس

صفات ذکر کړې شوی دی .

اول دا وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ، الحکم نه مراد د دين پوهه

ده او د ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دے چا چه

قرآن او لوسته مخکېښ د بلوغ نه نو هغه په دے صفت

کېښ داخل شو او یو روایت کېښ دا غلی دی چه یحیی علیه السلام

ته یو ځل هلکا نو اوئیل راځه چه لوی کړ نو هغه جواب ورکړو

چه موږ د لویو د پاره ته یو پیدا کړې شوی .

ثانی ، صَاحِبٌ ، په دے آیتونو کېښ باقی نهه صفات ذکر کړې

شوی دی .

وَسَلَامٌ عَلَيْهِ ، مراد د سلام نه سلام دے د الله تعالی او

سلامتیا ورکول دی او د دے دریو حالاتو ذکر یې ځکه او کړو

يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ①٥

چه مرکیدی او په کومه ورځ چه دوباره به ژوندی کیږی -

وَإِذْ كُنَّا فِي الْكِتَابِ مَرْسُمًا ①٦

او بیان کړه (د نصیحت په طور) په کتاب الله کښ واقعات د مريم کله چه

انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا

په ډډه شوه د کورنۍ خپله نه یو مکان

شَرِيقًا ①٧ فَأَخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ

د نمرخاته طرف ته - نو جوړه یې کړه د دوی نه د بچ کیدلو دپاره

چه انسان په دے دریو حالاتو کښ ډیر ضعیف او محتاج وی الله تعالی ته او دا صفتونه ټول دلالت کوی په عبدیت د یحیی علیه السلام باندے -

ملا - دا واقعه د مريم او د عیسی علیهما السلام ده د پاره د جواب د شبه د مشرکینو او نصاراؤ شبه داده چه د مريم او د عیسی علیهما السلام نه ډیره عجیبه او نا آشنا امور ښکاره شوی دی معلومیږی چه دوی متصرف او حاجت روا دی او د دے وجه نه نصاراؤ مريم او عیسی علیهما السلام ته اله وئیلے دی او مشرکین مکه هم په خپلو بعضو معبودانو کښ د مريم شکل جوړ کړے وؤ -

حاصل د جواب دا دے چه مريم کښ عجز او عبدیت وؤ، پنا هی په رحمان سره طلب کوی، جبرائیل نه پیژنی، مخاض پرے راغله دے، تمنا د موت یې کړے ده، نذر یې د رحمان د پاره کړے دے دا ټول دلیلو نه دی د عجز د هغه، او عیسی علیه السلام وئیلے دی ای عبد الله، او نبی یم، مبارک یم، او عباداتو سره مامور یم او سلامتیا کښ الله تعالی ته محتاج یم او وئیلے دی -

حَجَابًا قَفَا رَسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا

پروہ نو اولیہ لو موئو ہفتہ روح د خیل طرف نہ رجبرائیل

فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ۝۱۴

جوہر یے کہو ہفتہ شکل د بندہ برابر

قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ

ہفتہ اوئیل یقیناً نہ پناہی خواہم پہ رحمن سرہ ستانہ

وَرَأَى اللَّهُ رُوحَهُ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ، داتھول دلیونہ دی دعبیدیت
او د عجز د عیسیٰ علیہ السلام توہغوی متصرف او حاجت روا نشی
کیدے ،

وَإِذْ كُنَّا ، نہ مراد بیان د واقعے د مریم علیہا السلام دے دپارہ
د تذکیر د توحید ، او انتباز مکان شرقی تہ دپارہ د عبادت
کولو وؤ۔ او د مکان شرقی تخصیص د وجہ د افضلیت نہ نہ وؤ
دا اتفاق وؤ لیکن نصاریٰ پہ بدعت کنیں اختہ شول او دا
مکان شرقی یے چہ مولد د عیسیٰ علیہ السلام دے د دینہ یے
قبلہ جوہر کہہ ۔

سکلا۔ زنہ باندے حجاب فرض دے ، ددے وجہ نہ ہفت
حجاب خان تہ جوہر کہو۔

رُوحَنَا ، د دینہ مراد جبرائیل علیہ السلام دے ۔

فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ، دلیل دے چہ ملائکو تہ اللہ تعالیٰ
دا قوت ورکریدے چہ د انسان پہ شکل سرہ متشکل کیری
او جبرائیل د بشر پہ شکل کنیں شکہ راغلو چہ بغیر د تمثیل نہ
د انسان پہ نظر کنیں راتلے نہ شی۔ دلنہ چہ چا د روح نہ مراد
روح د عیسیٰ علیہ السلام اختہ او ہفہ د بشر پہ شکل پیدا
کیدل یے مراد کیری دی نو دا قول صحیح تہ دے ابن کثیر
ہفتہ تہ غریب او متکرا و اسرائیلی روایت وئیلے دے ۔

اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ۱۸ قَالَ اِسْمَا اَنَا

کہ تہ تے تقوی دارر نو پہ دہہ شہ۔ اوئیل ہفہ یقیگا زہ

رَسُولُ رَبِّكَ لَأَهَبَ لَكَ غُلَامًا

رالیولے شولے یم ستا در ب د طرف نہ رھفہ والی چہ او بھم تاتہ خوے

زَكِيًّا ۱۹ قَالَتْ اَتَىٰ يَكُونُ لِي

یاک۔ ہفہ اوئیل خٹکہ بہ وی زما دپارہ

غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ

خوے او نہ دے لکولے لاس زما سرہ ہیٹ ہندہ

وَلَمْ أَكُ بِغِيًّا ۲۰ قَالَ كَذَّابٌ

او نہ یم زہ بدکارہ۔ اوئیل ہفہ دغسہ رگچہ دے اوئیل

۱۸:- معلومہ شہہ چہ مریم پہ غیب نہ پوہیدلہ نوجبرائیل
یے او نہ پیژندلو، او دارنگ پہ تعوذ کنس اللہ تعالیٰ تہ
محتاج وہ۔

اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا، دے جزاء حذف دہ معنی دادہ کہ تہ د اللہ
تعالیٰ نہ یریزلے تو زما نہ پہ دہہ شہ یا تقیاً پہ معنی د
عقلمند دے۔

الرَّحْمَنُ، صفت د دوی پہ نیز مشہور وؤ۔

۱۹:- لفظ د رسول دلیل دے چہ لَأَهَبَ، کلام د اللہ تعالیٰ
دے خٹکہ چہ رسول کلام د مرسل ذکر کوی د دے وجہ نہ
چہ ہبہ کو وٹک د اولاد اللہ تعالیٰ دے، جبرائیل نہ دے او
پد یکس لِيَهَبَ قراءت پہ صیغہ د غائب سرہ ہم ثابت د
نہ:- دا قول د دے پہ طور د تعجب سرہ دے او وجہ د
تعجب یے روستو ذکر کریدہ یا طلب د کیفیت دے۔ او دا
تعجب پہ اعتبار د عادت سرہ دے۔

قَالَ رَبِّكَ هُوَ عَلَىٰ هَٰئِهِ ۚ

وٹیل دی ستا رب دا کار پہ ما باندا آسان دے

وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِّلنَّاسِ وَرَحْمَةً

اوجور و موندے ہلک لڑ نخہ د قدرت د پاره د خلق او رحمت

مِّنَّا ۚ وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ۝۲۱

زمونہ د طرف نہ او دے دا کار فیصلہ کرے شوے ۔

فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَنَتْ بِهِ مَكَانًا

نویہ خیتہ کنس واخست دا لے نو پہ دودہ شوق پہ سبب د دغہ حمل داسے خاکے تہ

قَصِيًّا ۝۲۲ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ

چہ لڑے و د خلقونہ ۔ نو مجبورہ کرہ ہن لڑ درد د پیدا کش

إِلَىٰ جَنِّ الْعِثَّةِ ۚ قَالَتِ

د دہ وھو تنے د کجورے تہ اوٹیل ہن

سلا :- گذار لے ، کنس اشارہ دہ خنکہ چہ اوس یے پیدا سے حال
کنس بہ ستانہ ولادت کیوری ۔ یعنی بغیر د دینہ چہ تاتہ ٹوک
نیز دے شی ۔

وَلِنَجْعَلَهُ ، د دے نہ مخکنس نخلقہ ، لفظ مقدر دے ۔
رَحْمَةً ، مراد د دینہ نبوت والہ د پاره د بیان د توحید دے ۔
وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ، کلام د جبرائیل دے مریم تہ پہ اخبار د
اللہ تعالیٰ دے نبی صلی اللہ علیہ وسلم تہ ۔

سلا :- فَحَمَلَتْهُ ، نفخ د روح جبرائیل علیہ السلام اوکرو لکہ
سورۃ انبیاء سلا او سورۃ تحریم سلا کنس ذکر شوے دی ۔
او بیا پیداے وجہ چہ قوم بہ مالرہ ملا متیا را کوی لڑے خاکے
تہ لادرہ ۔

يَلِيَّتَنِي مَتِّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ

ہائے ارمان دے چہ مرہ وے زہ ورائے دے دینہ او وے زہ

نَسِيًا مِّنْ نَّسِيًا ۝۲۳ فَنَادَاهَا مِنْ

میرہ تیرہ نو آواز و رکرو دیتہ (ہفتہ رسول) د

تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ

کوز خائے نہ چہ مہ خفہ کیہہ یقیناً پیدا کریدہ

رَبُّكَ تَحْتِكَ سَرِيًّا ۝۲۴ وَهَرِي

ستار ب کوز خائے کنس ستانہ روانہ چینہ او خو خوہ

۲۳۔ دا دلیل دے چہ یہ نفخ پسے زرحمل بنکارہ شو او یہ حمل پسے سمدستی ولادت شویدے۔ او بل قول دا دے چہ حمل تھہ میاشے یہ کیہہ باندے وؤ پشان دعام عادت د زنا نو۔

جَدُّعِ النَّحْلَةِ، اودا یہ بیت اللحم مقام کنس دہ د بیت المقدس تہ اتہ میلہ لرے اودا مشہور قول دے۔

يَلِيَّتَنِي مَتِّ قَبْلَ هَذَا، شبہ دادہ چہ تمنا د موت منع دہ نو مریم علیہا السلام وے دا تمنا کرے دہ۔

اول جواب دادے چہ دا اویریدہ چہ زما یہ دینداری باندے طعن لری اودا فتنہ دہ او د خوف د دینی فتنے یہ وجہ تمنا د موت جائز دہ۔

دویم جواب دادے چہ دا اویریدہ چہ زما یہ وجہ سرہ یہ قوم یہ بھتان او یہ گناہ کنس اختہ شی نو پدے لحاظ سرہ تمنا د موت جائز دہ۔

۲۴۔ فَنَادَاهَا، اول قول دا دے چہ فاعل جبرائیل علیہ السلام دے چہ د مریم علیہ السلام نہ خکتہ بل مکان تہ منتقل شوی وؤ او دویم قول دا دے چہ عیسیٰ علیہ السلام پیدا شو نو

إِلَيْكَ بِجَدِّ عِ النَّحْلَةِ تَسْقُطُ

تہ ٹخان تہ تنہ د کجورے را غور خوی بہ

عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِيًّا ۲۵ ﴿

پہ تا بانسے کجورے تازہ رانہولے شولے - نو خورہ

وَأَشْرَبِي وَقَرِّي عَيْنًا ۲۶ ﴿

او شکہ او یخے لہ سترکے نو کہ

تَرِينَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا ۲۷ ﴿

اولید لو تا د بند کا نو تہ ٹوک

فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ

نو اوایہ چہ یقیناً ما منختہ کریدہ د رحمان د پارہ

صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ۲۸ ﴿

روژہ رچھوالے نو خبرے نہ کوؤم نن د ہیٹھ انسان سرہ -

ہفتہ دا آواز مورتہ ورکھو اول قول غورہ دے۔ اودا آواز او د دینہ
مخکس مخاطبہ د جبرائیل علیہ السلام د مریم علیہا السلام سرہ د کرامات
د مریم علیہا السلام دی خود ہفتے پہ اختیار کیں نہ و۔ ستریا، سری پہ
معنی د نہر د او بودے یعنی روانے او بہ روستو و اشتربی، پدے دلیل
دے یا مراد د دینہ سردار دے یعنی عیسیٰ علیہ السلام، اول قول غورہ دے۔
۲۵:- دا ہم کرامات د مریم علیہا السلام دی چہ د اوچے تنے د کجورے
نہ تازہ میوے را پر یوٹی۔ و ہڑی، کیں اشارہ دہ چہ د رزق د پارہ
ضرور خہ حرکت او کسب پکار دے او ورکوی ہے اللہ تعالیٰ او عمرو
بن میمون نہ نقل دی چہ تازہ کجورے د زنا نہ د پارہ پہ وخت د
پیدا کش د۔ یچی کیں دیر بہتر خیز دے۔

۲۶:- اشارہ دہ چہ د نفاس پہ حال کیں رطب او او بہ استعمال
مفید دی د زنا نو د پارہ او د قوم د طعن نہ د بیج کید لو

فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِيْلًا ۖ قَالُوا

نو راودو هغه بچے قوم خپل ته په غیبه کښ رااوچت کړیو، هغوی او ټیل

یَسْرِيْمَ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا

اے مریم یقیناً تاراتلل او کړل راوړ کړیو په کار

فَرِيًّا ۙ يَا خُتُّ هَارُونَ مَا كَانَ

دیر تا اشنا سره - اے خور د هارون ته وؤ

أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ

ستا پلار سره تا کاره او نه وه

د پاره یې ورته طریقه او خودله -

فَقَوْلُی، نه مراد په اشاره سره وټیل دی - صَوْمًا، نه مراد صمت (رچپول) دے او صمت په شریعت د هغوی کښ عبادت وؤ د دے وچ نه په نذر سره لازمی دی - او زموږ ملت کښ دا منسوخ دے لکه په حدیث د ابواسرائیل کښ ثابت دی - هان زموږ ملت کښ په روژه کښ د کلام قبیح ترک لازم دے او په دے آیت کښ دلیل دے چه نذر په الله تعالی پورے خاص دے او دا د صالحینو عمل دے -

۲۰، هر کله چه د دے تسلی او شوه نوحیسی علیه السلام یې په غیبه کښ رااوچت کړو او قوم ته راغله نو هغوی پرې اول انکار او کړو -

فَرِيًّا، فری په اصل کښ د تخان نه جوړولو ته وټیله شی دلته مراد داسے کار دے چه نا اشنا دے مثال یې نشته او دیر تا کاره دے -

أَمْ لِي بَغْيًا ۖ ﴿٢٨﴾ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ

ستا مور بداره ۔ نو هغه اشاره اوکړه . پچی طرف ته ،

قَالُوا كَيْفَ نَعْلَمُ مَنْ كَانَ

نومغوی او ټیل څنگه خبره اوکړو مونږ هغه چا سره چه دے

فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ۖ ﴿٢٩﴾ قَالَ إِنِّي

په غیبه کس وروکے بچے ۔ او ټیل . پچی یقیناً زه

عَبْدُ اللَّهِ ۖ أَتْلُو الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي

د الله تعالی بنده یم ، را کوی به ماته کتاب او جوړوی به ما

۲۸ :- په دے کس په هغه باندے د طعن کولو تاکید یی اوکړو چه تا په دے عمل صرف ځان ته بلکه مور او پلار هم او شرمول .
يَا أُخْتُ هَارُونَ ، د حدیث د مسلم نه په روایت د مغیره بن شعبه رضی الله عنه سره معلومیدی چه دا هارون په دغه زمانه کس یونیک سرے وؤ نو دوی د مریم علیها السلام تشبیه په صلاحیت کس د هغه سره ورکړه . او بل قول دا دے چه مریم علیها السلام د هارون علیه السلام په اولاد کس وه او د اخ او اخوت اطلاق په نسل باندے هم کیږدی او څوک چه داسے وائی چه مریم د هارون علیه السلام خور وه نو په هغه باندے ابن کثیر سخت رد کړے دے .

۲۹ :- معلومه شوه چه مریم علیها السلام نذر کړے وؤ نو خبرے یی نه کولے او په اشاره سره یی هغوی پوهه کړل .

ګان ، په معنی د یګون سره دے یا صرف د وجود او د حدوث د پاره دے .

نَبِيًّا ۝ وَجَعَلْنِي مَبَارَكًا آيِن

پیغمبر ۔ اور جوہوی یہ ما فائدہ مند مرثاے

مَا كُنْتُ وَأَوْصِنِي بِالصَّلَاةِ

چاہیم زہ اور حکم بہ کوی ماتہ د مانحہ

وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ۝

او د زکوت ترخو پورے زہ یم ژوندے ۔

۱۔ دوی اگرچہ عیسیٰ علیہ السلام سرہ خبرے نہ کوئے لیکن اللہ تعالیٰ ہغہ لہہ گویا کہو او خپل اس حالات یے ذکر کری دی چہ ہغہ ہول د ہغہ یہ عجز او یہ عبدیت باندے دلالت کوی او یہ دے ہولو صفتونو کنس رد دے یہ یہودیانو او یہ نصاراؤ دواہو باندے چہ چا د ہغہ یہ بارہ کنس تفریط کریںے او چا افراط کریںے دے او د فعل ماضی صیغے یہ معنی د مستقبل سرہ دی لیکن ماضی یے د تیقن د پآرہ ذکر کریدہ ۔

۲۔ یہ دے کنس د ہغہ نور حالات د عبدیت ذکر کرے شوی دی ۔

مَبَارَكًا ، برکت یہ انسان کنس دادے چہ د اللہ تعالیٰ د طرفنہ خیرتہ دعوت ورکوی نو مراد د دینہ معلم د خیر دے ۔

مَا دُمْتُ حَيًّا ، د ادلیل دے چہ یہ موت سرہ تکالیف د عباداتو قطع شی او مردہ عبادات تشی کوئے ۔

زَكَاةً ، نہ مراد د عقیدے او د اعمالو او اخلاقو دے چہ ہغہ تہ تزکیہ د نفس و نیلے شی یا زکوة مالی مراد دے او ہغہ مشروط دے یہ شرط د مال سرہ ضرورت ۔

وَبَرَّ ابْنُ الدَّيْتِ وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا

اوتیکی کوؤنگے دَمورسره اونہ دے گرجو لے مالہ زیاتے کوؤنگے پہ خلقو بانٹے

شَقِيًّا ۳۲) وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ

اوبد بخت - اوسلامتیا دہ دَ طرف اللہ تعالیٰ نہ پہ ما بانٹا پہ ہفہ ورخ چہ پیداکر شوم اوبد

أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ۳۳) ذَلِكَ عِيسَى

چہ مرکیدم اوبہ ہفہ ورخ چہ دوبارہ ژوند کیدم - دا عیسیٰ

ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي

بن مریم دے وایم زہ وینا حقہ ہفہ

۳۲ :- پہ دے آیت کنس د ہفہ نور دوه صفات د عبدیت ذکر کری دی -

جَبَّارًا ، ہفہ خوک دے چہ د تکبر د وجہ نہ پہ خان باندے د بل چا حق نہ منی -

شَقِيًّا ، ہفہ دے چہ د خیانت د نفس د وجہ نہ د اللہ تعالیٰ حکم پر بردی ، د یحییٰ علیہ السلام پہ بارہ کنس عصیًا ذکر شوے وؤ - ٹکہ چہ د ہفہ بارہ کنس بد تالی نہ وہ نو صرف عصمت د ہفہ ذکر شو او د عیسیٰ علیہ السلام پہ بارہ کنس شفیًا ذکر کرو پہ دے کنس رد دے پہ ہفہ طعنونو چہ یہودیانو پہ ہفہ باندے کول -

۳۳ :- د اسلام اگر چہ د دہ پہ محلے سرہ وٹیلے شوے دے لیکن د اللہ تعالیٰ د طرف نہ دے پہ حقیقت کنس - اوبہ دے کنس د عیسیٰ علیہ السلام دے حالات د عجز ذکر شول چہ اللہ تعالیٰ تہ محتاج دے پہ سلامتیا کنس -

او وَالسَّلَامُ ، کنس الف لام یے عہدی د دے وجہ نہ راوڑ چہ اشارہ اوشی پہ دے سرہ سلام د یحییٰ علیہ السلام تہ یعنی ہفہ سلام پہ ما باندے ہم دے - یا دا دلیل دے پہ

فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿۳۳﴾ مَا كَانَ لِلَّهِ

پکشن شک کوی - نہ دہ مناسب اللہ تعالیٰ لہ

أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَنَهُ ط

چہ اونسی ہیچ پاک دے اللہ تعالیٰ دیتہ

إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ

مرکلہ چہ اوخواری خہ کار نو یقینا اووائی مہتہ

كُنْ فَيَكُونُ ﴿۳۵﴾ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي

اوشہ نو مہتہ اوشی - اور اوشیل عیسیٰ یقینا اللہ تعالیٰ رب زما

وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ

اورب ستاسودے نو بندگی کوئی خاص مہتہ لہ دا لار دہ

مُسْتَقِيمٌ ﴿۳۶﴾ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ

نیغہ - بیا اختلاف اوکرو دلو رضاء بانو

فضیلت د عیسیٰ علیہ السلام پہ یحییٰ علیہ السلام باندے شکہ چہ معرفہ افضل دہ د نکرے نہ -

۳۵، ۳۶ دا آیتونہ پہ طریقہ د جملہ معترفے سرہ دی - تفریع او نتیجہ دہ د کلام د عیسیٰ علیہ السلام اور دے پہ نصاراؤ مشرکانو باندے او پہ یہودیانو باندے -

او قول الحق ، نہ ممکن اقول لفظ محذوف دے او پہ مہ کیں صریح رد دے پہ نصاریٰ باندے چہ عقیدہ د اتغاذ الولد لری رد یہ د وہ طریقہ سرہ دے - یو سُبْحَانَهُ ، او دویم اِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ، پہ اول کیں تنزیہ ذاتی دہ او پہ دویم کیں عدم احتیاج د مہتہ دے ۳۷ - دا ہم قول د عیسیٰ علیہ السلام دے - او قال پد یکنیں مقدر دے لیکن دایے د ممکنو اقوالونہ جدا ذکر کرد

مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا

پہ کورنی کنس رپہ بارہ دعیسی کنس نو تباہی دہ کافرانو لہ

مِنْ مَّشْهَرٍ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۝۳۷ أَسْمِعْ

د حاضرے د ورخ لوٹے تہ - بشہ آوری بہ

بِهِمْ وَأَبْصُرْ لَا يَوْمَ يَأْتُونَنَا

دوی او وینی بہ ہفہ ورخ چہ پیش بہ شی مونو تہ

لَكِنَّ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ

لیکن ظالمان نن پہ کمرای

اشارہ دہ چہ دا قول د ہفہ پہ حال د دہو کوالے کنس نہ وڈ اودا سے پہ سورۃ النمران ۱۱۱ او سورۃ زخرف ۱۱۱ کنس ہم دی او پدیکن رد د شرک فی الیوبیہ او شرک فی العبودیت او رد دے پہ نصاراؤ بات دے -

۱۱۱ - مختلف اقوال پہ بارہ دعیسی علیہ السلام کنس دا وڈ چہ یہودیانو وٹیل چہ دا ولس الزنا دے او د نصاراؤ نہ یعقوبیو وٹیل چہ دا اللہ دے او پہ صورت دعیسی علیہ السلام کنس دے اوسطوریکہ وٹیل چہ دے ابن اللہ دے او ملکائیہ وٹیل چہ دے ثالث ثلاثہ دے ، او مسلمانانو وٹیل چہ دے عبد اللہ وڈ اورسول دے - او پہ دے آیت کنس تخویف اخروی دے د منکرینو دلو تہ -

مِنْ مَّشْهَرٍ ، اشارہ دہ چہ د دوی ہلاکت پہ پہ ہفہ ورخ یقینی وی چہ ورخ د قیامت حاضریہ شی - مشہد د مصدر مبی دے پہ معنی د حضور دے یا اسم ظرف دے او اضافت ہے یوم تہ اضافتی بیانیہ دے او قیامت تہ مشہد وٹیلے شی د دے وجہ نہ چہ وخت د شہادت تو دے -

مُبَيِّنٌ ۝۳۸ وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ

ہنکارہ کنیں دی۔ او یروہ ورکروہ دوی لروہ دورخ د افسوس نہ

إِذْ قَضَى الْأَمْرَ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ

کلہ چہ فیصلہ بہ اوشی دکارونواودوی رادس) پہ غفلت کنیں دی

وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ۝۳۹ إِنَّا نَحْنُ

او دوی ایمان نہ لری۔ یقیناً مونہ

نَحْنُ الْأَرْضُ وَمَنْ عَلَيْهَا

آخری مالکان یو دے زمکے او دھوہ چاچہ پدے باندے دی

۳۸۔ پہ دے آیت کنیں اول تخویف دے اوبیا زجر دے او مراد د آیت دادے چہ پہ ورخ د قیامت پہ دوی بتہ اوری اوبہ بہ وینی ہوہ خہ چہ دوی ترینہ سن انکار کوی نو د قیامت پہ ورخ اوری دل اولیدل خہ قائدہ نہ ورکوی لکہ سورۃ ہجدہ سلا آیت کنیں چہ ذکر راجی۔

فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ، یعنی پہ دتیا کنیں نہ اوری او نہ وینی حق لروہ او داسبب ذکر راجی دے۔

أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصُرْ، صیغہ د فعل دی دلالت کوی پہ مبالغہ باندے۔

۳۹۔ دیکنیں ہم تخویف اخروی دے اوبیا زجر دے۔ یَوْمَ الْحَسْرَةِ، دا نوم ورتہ شکہ وائی چہ دا متکرین بہ پکنیں افسوس نہ او حسرت کوی پہ توحید منلو پسے لکہ پہ سورۃ ہجر سلا آیت کنیں او پہ اتباع رسول پسے لکہ سورۃ فرقان سلا آیت کنیں او پہ ایمان بالآخرت پسے لکہ سورۃ انعام سلا کنیں او پہ قرآن پسے لکہ سورۃ انعام سلا کنیں۔

إِذْ قَضَى الْأَمْرَ، تقدیر د عبارت دادے یتحسرون اذ قضی الامر۔

وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿۴۰﴾ وَاذْكُرْ فِي

او خاص مونوتہ بہ دوی را او گر خولے شی - او بیان کرہ د نصیحت پہ طور

الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ ط رَاتٍ كَانَ

پہ کتاب د اللہ تعالیٰ کتب حال د ابراہیم ، یقیناً دے وؤ

صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿۴۱﴾ اذْ قَالَ لِأَبِيهِ

دیر رشتین پیغمبر - کلہ چہ اوئیل دہ پلار خیل تہ

يَا بَتِّ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ

اے پلارہ زما پہ خہ دلیل بندھی کوئے تہ دھغہ چاچہ نہ اوری

منہ - پہ دے کتب اثبات د تصرف د اللہ تعالیٰ دے او اشارہ دہ
چہ بتول عالم بہ فنا شی او یو اللہ تعالیٰ بہ باقی وی او داعلت
دے دے قول چہ اذ قضی الامر، یعنی اللہ تعالیٰ فیصلہ د
انصاف کوئے شی حکم چہ ہغہ مالک دے -

سلا - دادریمہ واقعہ دہ د ابراہیم علیہ السلام او جواب د شبہ
دے - شبہہ د مشرکینو دا وہ چہ ابراہیم علیہ السلام اللہ تعالیٰ تہ
داسے مقرب او نزدکے وؤ چہ اللہ تعالیٰ ورتہ تصرفات سپارے
وؤ - دے دے نہ مشرکین مکہ صورت د ابراہیم علیہ السلام پہ
کعبہ کتب کیخود لے وؤ او پہ لاس کتب ورلہ للام ورکھے وؤ -
اشارہ دہ چہ دے د انسانو پہ قسمت کتب تصرف لری - حاصل
د جواب دادے چہ ابراہیم علیہ السلام خو د توحید د وجہ د پلار
نہ براءت کرے وؤ تو ہغہ خہ رنگہ د اللہ تعالیٰ سرہ شریک
کیدیشی او اللہ تعالیٰ تہ عاجزی کوؤتکے وؤ او اللہ تعالیٰ تہ محتاج
وؤ -

فی الْكِتَابِ ، کتب اشارہ دہ چہ د ابراہیم د خیل پلار لحاظ ہم
نہ دے کرے او دا دلیل دے چہ دہ دروغ نہ دی وئیلے او
ثلث کذبات چہ کوم دی ہغہ تورے دی دروغ نہ دی -

وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ۝۴۲

اور نہ وہ بینی سے کچھ دیکھ سکتا ہے اور نہ اسے کوئی شے ستا ہے ہیچ تکلیف ۔

يَا بَيْتَ اِنِّیْ قَدْ جَاءَنِیْ مِنَ الْعِلْمِ

اے بیت زما یقیناً رابطے دے مانتا ہے کہ علم (روحی) ہے

مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِيْ اِهْدِكَ

ہفتہ چہ تالہ نہ دے رابطے تو تابعداری اوکریہ زما او بہ خائیم تاتہ

صِرَاطًا سَوِيًّا ۝۴۳ يَا اَبْتَ لَا تَعْبُدْ

لار برابر ۔ اے پلارہ زما بندگی مہ کوہ

مگر۔۔۔ پدے آیت کہیں کہ پلار دعوت ہے توحید تہ کہیدے پہ نرمہ
طریقہ سرہ او طلب کہ دلیل ہے ترینہ یہ عبادت کہ غیر اللہ باندے
کہیدے یہ آیت کہیں اشارہ دہ صفا تو کہ معبود بالحق تہ او
نقی کہ دے صفا تو کہ غیر اللہ نہ، ہفتہ درے صفات دی اوریدل
کہ ہر خہ، لیدل کہ ہر خہ، او مصیبتونہ دفع کول او داد کہ صفات یہ
ہیچ مخلوق کہیں نشہ کہ انبیاء وی او کہ اولیاء وی او کہ مری
وی او کہ بتان وی او کہ ترتیب دادے چہ اول اوریدل
دی نو یہ ہفتہ سرہ توجہ پیدا شی نو نظر او کری نو پس کہ ہفتہ نہ
حاجت روانی کوی ۔

مگر۔۔۔ پدے آیت کہیں دعوت دے اتباع کہ رسول تہ روستو
کہ بیان کہ توحید نہ، چونکہ شبہ کیدے شوہ چہ ابراہیم علیہ
السلام پلار تہ وائی فی لیغنی، داخو لے ادبی دہ نواول ہے
علت کہ اتباع ذکر کرو۔

قَدْ جَاءَنِیْ مِنَ الْعِلْمِ، یعنی مانتا ہے وحی رابطے دہ، او اشارہ دہ چہ یہ
اتباع کہ نبی کہیں ہدایت کہ صراط مستقیم منحصر دے ۔

الشَّيْطَانِ ط إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ

د شیطان ، یقیناً د شیطان د رحمان نہ

عَصِيًّا ۴۴) يَا بَتِ إِرِيْ أَخَافُ أَنْ يَمْسَكَ

نا فرمان دے۔ اے بلادر زما یقیناً یرہ کوڑم چہ او بہ رسی تاتہ

عَذَابٍ مِّنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونُ

عذاب د طرف د رحمن نہ نو شے بہ تہ

لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ۴۵) قَالَ أَرَأَيْتَ

د شیطان ملگرے۔ اوئیل پلار آیا مخ گر شوے

۴۴۔ یہ دے کس تھی دہ د اتباع د شیطان نہ، کہ انسی وی او کہ جنی وی شکہ چہ ہغہ منع کول کوی د توحید او د اتباع رسول نہ چہ دواہہ مخکس بیان شول، او دے آیت کس عبادت یہ معنی د طاعت دے لکہ یہ سورۃ یس منہ کس دے۔ اشارہ دہ چہ اطاعت د غیر اللہ یہ تحلیل او تحریم کس بے دلیلہ داعبادت د ہغہ دے۔

عَصِيًّا، اشارہ دہ چہ د ہیخ عاصی اطاعت یہ ہیخ عصیان کس جائز نہ دے۔

أَنْ يَمْسَكَ، د مس نہ مراد جوخت کیدل دی او ہغہ بہ ہمیشہ وی۔

وَلِيًّا، او شیطان خواہد د خیل دوستانو سرہ نشی کولے نو دا ولایت د ہغہ بے فائدے دے۔

۴۵۔ یہ دے آیت کس تخویف دے او علت دے د پارہ د نہی د اطاعت الشیطان نہ چہ مخکس آیت کس ذکر شوہ۔

فائدہ ۱۔ یہ دے خلورو آیا تو نو کس د دعوت طریقہ او ترتیب ذکر شوے دے۔

أَنْتَ عَنْ الْهَتَىٰ يَا بُرْهِيمُ ۚ

تہ زما د مددکارانو تہ اے ابراہیم

لَعْنٌ لِّمَنْ تَنْتَهٰ لَا رَجْمَكَ

کہ چرے منع نہ شوے تہ نوپہ کانرو بہ دے اولم

وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٣٦﴾ قَالَ سَلَامٌ

او لڑے شہ زما تہ دیرہ مودہ۔ اوٹیل ابراہیم علیہ السلام سلام دجدا بی د

عَلَيْكَ سَا سْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي ط

تاتہ لڑ دے بغتہ بہ غوارم تالرخ د رب چیل تہ ،

إِنَّهُ كَانَ رَبِّيَ حَفِيًّا ﴿٣٧﴾

یقینا مغہ یہ ما باندے دیر۔ مهربان دے ۔

۳۶ :- یہ دے آیت کیں ذکر د تشدد د پلار دے یہ ابراہیم علیہ السلام باندے اول زورتہ دویم دباؤ کول یہ رجم سرہ دریم شہل د مغہ ۔

الْهَتَىٰ ، کیں اشارہ دہ چہ پلار د ابراہیم علیہ السلام د دیروالہو عبادت کوؤ او دارلک الہہ یے د نور و خلقو د پارہ جوہول او مغوی تہ بہ یے دعوت د شرک و رکوؤ یعنی ضال ہم وؤ او مضلہ ہم وؤ ۔

لَا رَجْمَكَ ، د دے دودہ معنی دی اولہ معنی یہ کتہو سرہ ویشتل او دویمہ معنی کنخل کول ۔

مَلِيًّا ، دیرہ مودہ ہمیشہ یا سالمًا بیج چہ تاتہ تکلیف اونہ زسیری زما د طرف نہ ۔

۳۷ :- یہ دے کیں اشارہ دہ چہ ابراہیم علیہ السلام د تشدد پہ مقابلہ کیں نری کرے دہ ۔ او دلتہ د سَلَامٌ ، نہ مراد تحیہ نہ دہ بلکہ متارکت رپر یخودل دی یہ بنہ طریقہ سرہ شکہ چہ کافر باندے ابتدا د سلام اتفاقاً منع دہ نو معنی دادہ چہ

وَاعْتِزَّ لَكُمْ وَمَا شَدُّ عُنُونِ

او پہ دہہ کیرم ستا سو تہ او دھوہ چانہ چاہ تا سو ورتہ رامد د شہ واتی

مِنْ دُونِ اللَّهِ وَادْعُوا رَبِّي

سوا د اللہ تعالیٰ تہ ، او دُعاء خواہم د رب خیل تہ

عَلَىٰ إِلَّا أَكُونُ بِدُعَاءِ رَبِّي

امید دے چہ تہ یم زہ پہ وجہ د دعاء غوختلو د رب زما تہ

شَقِيًّا ۝ فَلَمَّا اعْتِزَّلَهُمْ وَمَا

بد بختہ (محرومہ) - نو ہرکہ چہ دہہ تہ او کرہ د دوی تہ او دھوہ چانہ

ر زما ستانہ پہ خیر او سلامتیا سرہ جدا کیدل دی) او دا طریقہ
د نیکانو دہ لکہ سورۃ فرقان ۳۱ آیت او قصص ۲۵ آیت کہیں
دی - او د سلام اقسام پہ تفسیر د سورۃ انعام ۳۱ آیت کہیں
تیر شوی دی -

اَوْ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي ، دے تشریح پہ تفسیر د سورۃ توبہ
۳۱ کہیں تیرہ شویدہ -

۳۱ - پہ دے آیت کہیں ذکر دے د براءت د ابراہیم علیہ
السلام د مشرکانو تہ او د هغوی شرکی طریقو تہ ہم - پی یکیں
اشارہ دہ چہ مؤحد بان دے پس د دعوت د توحید تہ لازم دی
چہ د مشرکانو او د هغوی د طریقو تہ براءت کوی -

وَادْعُوا رَبِّي ، د دینہ مراد دعا د استغفار دہ د پارہ د پلار -
یا مراد د دینہ طلب کول دی د اولاد د پارہ د ملگرتیا د دعوت
د توحید لکہ سورۃ صافات مت کہیں راسخ یا مراد د دینہ تہ عامہ
دعا دہ چہ مختص دہ پہ رب تعالیٰ پورے پہ دے آیتونو کہیں اشارہ
دہ چہ براءت د پلار تہ پہ دے طریقہ سرہ سبب د حقوق تہ
دے -

يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا وَهْبُنَا

چه دوی ئے بندگی کوله سوا دے الله تعالیٰ نه او بخلو مونږ

لَكَ إِسْحَاقُ وَيَعْقُوبُ ط وَكَلا

ده ته اسحاق او یعقوب ، او هر یو

جَعَلْنَا نَبِيًّا ۴۹ وَوَهْبُنَا لَهُمُ

مونږ مقرر کړے وؤ پیغمبر - او بخلے وؤ مونږ دوی ته

مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمُ

دیر د رحمتونو خپلو ته او کړ خوله وؤ مونږ دوی لږه

لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ۵۰ وَاذْكُرْ

ذکر نیک او چمت - او یاد کړ دوی ته د نصیحت په طور

فِي الْكِتَابِ مُوسَى إِنَّا كَانَ

پدے کتاب کښ حال د موسی یقینا هغه

۴۹. س. د براءت کولو په وجه الله تعالیٰ پدې باندے خلور انعامات ذکر کوی -

ع. - اسحاق خوئے او یعقوب نو سے هبه کول او د اسماعیل علیه السلام ذکر ئے ورسره او نیکو حکم هغه د پلار ته جدا شو په وړو کوالی کښ او دارنگ د هغه ذکر وروستو مستقل کوی -

ع. - هغوی لږه نبوت ورکول مدح او ثنا او نیک ذکر په وروستو خلقو کښ جاری ساتل -

او علیاً، کښ اشاره ده عموم د دغه ذکر حسن ته په ټولو ملتونو کښ - نو اشاره ده د شرک او د مشرکانو نه په براءت کولو سره د پیر انعامات حاصلیری -

ط

مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ⑤۱

پاک ساتلے شویوڈ او وڈ رسول نبی -

وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ

او آواز ورکرو مونو ہغہ تہ دَ نبی طرف دَ طور

الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ⑤۲

غر تہ او نزدے کرے وڈ مونو دے راز دار -

وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ

او بھلے وڈ مونو دہ تہ دَ وجہ دَ رحمت ز مونو تہ ورور دہ

هَارُونَ نَبِيًّا ⑤۳ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ

ہارون نبی - او یاد کرہ دَ نصیحت پہ طور پد کتاب کیں

مک ، مک ، مک :- دا دَ خلورے شبہ جواب دے ، شبہ پہ بارہ دَ موسیٰ علیہ السلام کیں دہ چہ دَ موسیٰ علیہ السلام دَ دیرو معجزاتو نہ دلیل نیسی دَ ہغہ پہ قدرت او تصرفاتو باندے او اللہ تعالیٰ سرہ یے شریکوی حاصل دَ جواب دا دے چہ موسیٰ علیہ السلام پہ تہو لو کمالا تو کیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج وڈ پہ دے آیا تونو کیں کلمہ دَ رنا دلالت کوی پہ دے باندے - او پدے آیاتونو کیں دَ موسیٰ علیہ السلام شہر صفات او کمالات یے ذکر کریدی -

مُخْلَصًا ، نہ مراد خورہ کرے شوے او دَ گناہونو نہ پاک ساتلے شوے - پہ دے کیں اشارہ دہ عصمت دَ ہغہ تہ -

رَسُولًا نَبِيًّا ، مراد دا چہ دوارو صفتونو کیں نسبتی فرق دے یعنی رسول من جانب اللہ او نبی الی الخلق -

مِنْ رَحْمَتِنَا ، کیں مطلب دا چہ دَ دہ دعا پہ بارہ دَ ورور کیں قبول دا دَ اللہ تعالیٰ رحمت دے دا خہ زور دَ ہغہ پہ اللہ تعالیٰ باندے نہ وڈ -

إِسْمَاعِيلَ إِنَّكَ كَانَ صَادِقَ

اسماعیل یقیناً دے وڈ رشتہ

الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا ۝۵۴

لوظ والا او وڈ دے رسول نبی -

وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ

او دے بہ حکم کوڈ تابعدار و خپلو تہ دے مونج کولو

وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ

او دے زکوٰۃ ورکولو او وڈ دے پہ نیز دے رب خپل

مَرْضِيًّا ۝۵۵ وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ

غورہ کرے شوے۔ او یاد کرہ دے نصیحت پہ طور پہ لے کتاب کہیں

الْأَيْمَنِ، دا صفت دے جانب دے۔ نَجِيًّا، مفرد صیغہ دے خاوند
دے نجوی کولو راز دار۔

وَمَا دَيْنُهُ، دے تفصیل ورپے سورۃ طہ کہیں ذکر کریدے۔
۵۴، ۵۵، پدیکہں جواب دے پنچھے شبھے دے، ٹھکے چہ مشرکین
مکہ صورت دے اسماعیل علیہ السلام تے پہ کعبہ کہیں کیخود لے وڈو
پہ لاس کہیں تے ورلہ ازلام دے قسمت ورکے وڈ عقیدہ تے داوہ چہ
دے ہم متصرف او واکدار دے قسمتو نو دے۔ حاصل دے جواب
پہ اثبات دے عیدیت او دے عجز دے ہذہ دے پہ ذکر کولو دے پنچھے
صفاتو سرہ۔

صَادِقَ الْوَعْدِ، صادق دے وعدے دے تہو لو انبیا و صفت دے

لیکن خصوصیت دے اسماعیل علیہ السلام پہ وجہ دے خاص واقعاتو
سرہ دے لکے وعدہ دے پلار سرہ دے صبر علی الذبح دارنگہ
وعدہ کول دے یو کس سرہ او پہ ہفے ٹھکے کہیں درے ورٹے انتظار
کول داروایت دے ابوداؤد کہیں دی۔

رَسُولًا نَّبِيًّا، دا دلیل دے چہ دے رسول سرہ دے نوی کتاب

ادریس اے کان صدیقاً

رشتینا

وڑ

یقیناً دے

ادریس

نَبِیًّا ۵۶ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِیًّا ۵۷

نبی - او پورے کرے وڑ موبو دہ لہر مرتبے اوچتے نہ -

موجودیدال ضروری نہ دی خوچہ دوسی پہ تبلیغ باندے دے مکلف وی تو رسول دے، او دا شرافت د اسماعیل علیہ السلام پہ اسحق علیہ السلام باندے دے شکہ چہ دہغہ پہ صفت کنس رسول نہ دے وٹیلے شوے -

وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ، مراد دے دینہ دہغہ بتول امتیان دی او ہغہ بنو جرہم قبیلہ وہ، اشارہ دہ چہ دعوت الی عبادۃ اللہ سرہ یے دیر محبت وڑ ہر وخت کنس بہ پد یکنیں مشغول وڑ -

مَرْضِيًّا، پہ دیکنیں اشارہ دہ دہغہ اخلاق حسنہ تہ -

۵۶، ۵۷ :- پد یکنیں جواب دے شپہرے شبہے دے چہ دے ادریس علیہ السلام پہ بارہ کنس یہودیانو دروغ قصے مشہورے کرے دی بعضے صوفیانو وٹیلے دی چہ ادریس علیہ السلام الیاس علیہ السلام دے او دے خضر علیہ السلام پشان ژوندے دے او دے خلقو دے حاجاتو پورہ کولو دے پیارہ پہ اوچہ زمکہ کنس گرسٹی - دے قصو نہ معلومیری چہ دے ہم قدرت او تصرف دے الوہیت لری - حاصل دے جواب دادے چہ پہ دہ کنس دے عبدیت صفات وڑ رصدیقیت او نبوت) او اللہ تعالیٰ تہ محتاج وڑ پہ رفعت دے مرتبہ کنس -

وَ رَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِیًّا، دے دینہ مراد اوچتے والے دے مرتبے دہغہ دے پہ نیز دے اللہ تعالیٰ او دے ہغے پہ مقدار باندے اللہ تعالیٰ عالم دے - یا مراد دے دینہ لیدل دے رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دی دہ لہر پہ شپہ دے معراج پہ خلورم آسمان کنس او دے دینہ علاوہ نورے قصے دے یعنی دے مملکت سرہ جنت تہ

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ

دا هذه خلق دی چہ اندام کر یوؤ اللہ تعالیٰ

عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ

پہ ہغوی باندے د انبیاء نہ د

ذُرِّيَّاتِهِمْ مِنْ حَسَنَاتِ

اولاد آدم علیہ السلام نہ دی او ذرا اولاد د ہغہ چالہ چہ سوائے کر یوؤ مونہ

مَعَ نُوْحٍ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ اِبْرٰهِيْمَ

د نوح سرہ او د اولاد د ابراہیم

و اِسْرٰئِيْلَ وَ مِنْ هٰدٰیئَاتِ

او یعقوب نہ وؤ او د ہغہ خلق نہ چہ مونہ ورتہ ہدایت کر یوؤ

وَاجْتَبَيْنَا اِذَا تَتَلٰى عَلَيْهِمْ

او غورہ کر یوؤ مونہ ، ہر کلا چہ لوستلے کیدل بہ پہ ہغوی باندے

اٰیٰتِ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا

آیات نہ د رحمان نوحور غیدال سجده کوؤ نگی

وَ يٰكِيًّا ۝۵۸ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ

ژہا کوؤ نگی - نو راغلل د دوی نہ روستو

تلك او جنت کنس پاتے کیدل وغیرہ اسرائیلیات دی -

فائدة :- قرآن کریم د ظاہر نہ معلومیری چہ ادیس علیہ السلام د ابراہیم علیہ السلام نہ روستو نی وؤ او دا چہ مشہورہ دہ چہ دہ نوم اخنوخ وؤ او د نوح علیہ السلام پہ دریم پشت کنس نیکہ وؤ دا خبرہ ہم صحیح ثابت نہ دہ -

۵۸ :- پدے آیت کنس دعوی د سورت دہ یعنی عبدیت او عجز د انبیاء علیہم السلام او احتیاج د ہغوی اللہ تعالیٰ تہ

خَلْفَ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا

ناکارہ ناٹبان چہ برباد یے کرو مونہ لہ او روان شو

الشَّهَوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ۝۵۹

پہ خواہش (د نفس) پسے نوزردے چہ متاعم پہ شی سزا د سرکشی تہ -

یعنی دوی پہ انعام (رحمہل پہ کشتی کیں) او هدایت او اجتناب کیں
اللہ تعالیٰ تہ محتاج وؤ - او عجز دادے چہ اولاد یے وؤ پلارن
اونیکونہ یے وؤ - او عبدیت دادے چہ اللہ تعالیٰ تہ یے سجده
اوڑیا کولہ او پدے آیت کیں یے د خلورو انبیاء نومونہ پدے
وجہ سرہ ذکر کپی دی چہ دوی آباء وؤ یعنی آدم علیہ السلام
اب اول وؤ، او نوح علیہ السلام اب ثانی وؤ د تہولو انسانانو
او ابراہیم او اسرائیل علیہما السلام آباء د پیغمبران وؤ -
اَنعَمَ، کیں اشارہ دہ نبوت تہ - هَكَذَا، کیں اشارہ دہ توحید
تہ - وَاجْتَبَيْنَا، کیں اشارہ دہ نور لویو صفا توتہ -

۵۹۔۔ دا جواب د شبہ دے - شبہ دادہ چہ د انبیاء د واقعاتو
نہ معلومہ شوه چہ توحید صحیح دین دے نو هغه د الخالف
ادیان خٹکہ پیدا شول - نو جواب او شو چہ د انبیاء علیہم السلام
نہ روستو ناکارہ خلق پہ امت کیں پیدا شول او هغوی د انبیاء
دین برباد کرے دے - او بربادول پہ دو طریقو سرہ دی
اولہ طریقہ، أَضَاعُوا الصَّلَاةَ، مراد تریہ نہ ہول دین
دے حکم اصاعت د صلوة سرہ لازمیری اصاعت د ہول
دین - او مطلب دادے چہ طریقہ د انبیاء یے پریخودلہ -
او دویمہ طریقہ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ، مراد دادے چہ د خپل
خواہشاتو موافق دین یے ایجاد کرو حاصل دا چہ توحید او سنت
یے پریخودل او شرک او بدعت او فسق و فجور پسے روان شول -
خَلْفَ، پہ سکون د لام سرہ ناکارہ جانشین تہ وائی -

غَيًّا، دا نوم د یو وادی رکندے دے پہ جہنم کیں چہ باقی
جہنم د هے د کمری نہ پناہی خواہی او یا پہ معلی د سرکشی

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَ

لیکن منہ خوک چہ توبہ یے و سیتے دہ دشرک نہ او ایمان یے راوریدے او

عَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ

عمل یے کریدے یہ طریقہ د سنت نو دغہ کسان بہ داخلیوری

الْجَنَّةَ وَلَا يَظْلَمُونَ شَيْئًا ۝۴۰

جنت تہ او ظلم بہ نہ کیوری یہ دوی باندے ہیغ رظلم

جَنَّتْ عَدْنِ الْتَقَى وَعَدَّ الرَّحْمَنُ

جنتونہ د همیشه او سیدلو ہنہ چہ وعدہ یے کریدہ رحمان

عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ ۝۴۱

د بندگانو خپلو سرہ یہ غیب باندے ، (چہ نہ دی لیدلی دا جنتونہ) یقینا

وَعَدُّكَ مَا تَبِئًا ۝۴۱ لَا يَسْمَعُونَ

وعدہ د اللہ تعالیٰ پورہ کیں یشتی تہ بہ آوری

او د کمرافق دے نو مراد ترینہ جزاء النعی دہ یا یہ معنی د
خسران دے ۔

فائدة :- سورة اعراف ۱۷۹ آیت کیں د ہنہ خلقو ذکر دے
چہ نیمگری ملایان د بنی اسرائیلو وؤ او سبب د کمرافق د هغوی
حرص د دنیا دے ۔ او یہ دے آیت کیں ذکر د عامو خلقو دے
چہ دین یے بریاد کرے دے او سبب یے جہل او اتباع د
شہواتو دے ۔

أَضَاعُوا الصَّلَاةَ ، بربادی د مونخ عامہ دہ پریخودل او د
وختونونہ روستو کول او تعدیل د ارکانو نقصانی کولوتہ شامل
دے او د حسن بصری تہ روایت دے چہ جماعات د مونخونو پریدہ
او یہ زمکو پسے شوی دی دا ہول اضاعوا الصلوة کیں شامل دی ۔
۴۰ ، ۴۱ ، ۴۲ ، ۴۳ :- یہ دے کیں اشارہ دہ چہ روستو

فِيهَا كُفُوا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ

پہ ہفت کس بے فائدے خبرے لیکن آوری بہ سلامونہ، او دوی لہ

رَزَقُهُمْ فِيهَا بُكَرَةً وَعَشِيًّا ۝۴۲

رزق دوی دے پہ ہفت کس صباں او بیکاں -

تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ

داہنہ جنت دے چہ ورکوو (بے عوضہ) ہنہ چا تہ چہ وی

مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ۝۴۳

د بندگانو ز مونہ تہ ہنہ شوک چہ وی تقوی (توحید) والا -

وَمَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ

اوروائی ملائک مونہ نہ شورا کو زیدے مگر یہ حکم د رب ستا

لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِيَنَا وَمَا خَلْفَنَا

دہنہ اختیار کس دی ہنہ خہ چہ ز مونہ تہ منکس دی او ہنہ چہ روستودی

وَأَنْبِيَآؤُهُ بَعْضُهُمْ خَلْق صَالِحِينَ هُمْ شَتَّىٰ أَوْ دَهْغَوِي صِفَات
یے بیان کرل او ہغوی دپارہ بشارت دے پہ اوو احوالو د
جنت سرہ -

إِلَّا سَلَامًا، اسْتِثْنَاءٌ مَنْقُطِعٌ دَهْ يَعْنِي لَكِنْ يَسْمَعُونَ سَلَامًا
او مراد تربتہ سلام د ملائکو او سلام د اللہ تعالیٰ دے او
مطلب یے دا دے چہ نہ بہ آوری پہ ہفت کس مگر داسے خبر
چہ محبوبے وی -

بُكَرَةً وَعَشِيًّا، پہ معنی د دوام او د ہمیشوالی دے پہ دلیل
د سورہ واقعہ ۳۳ سرہ او ابن عباس رضی اللہ عنہما نہ
روایت دے چہ مقدار د ورٹے او د شپے مراد دے حکم چہ
جنت کس بکرہ او عشی او شپہ نشتہ دے او آخری آیت کس
سبب د استحقاق د جنت یے ذکر کریدے چہ ہنہ تقویٰ دہ -

وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ

او ہفتہ چہ پہ مینخ دے کیں او نہ دے ستا رب

نَسِيًّا ۴۳ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

ہیروونکے - رب د آسمانونو او د زمکے دے

وَمَا بَيْنَهُمَا فَاَعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ

او د ہفتہ شاہ چہ دے پہ مینخ کیں دی نو بندگی خاص کر ہفتہ لہ او خان کلک لہ

لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ

بندگی د ہفتہ تہ ، آیا پیڑنے تہ ہفتہ لہ

سَمِيًّا ۴۵ وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ

ہمتاے رفہ صفتے او وائی انسان رکافرے

۴۳، ۴۴ :- خلاصہ : پہ دے دہ آیتونو کیں د سورت دویم باب دے پہ دے کیں بیان د عجز د ملائکو دے او احتیاج د ہفتی پہ ہولو حال تو کیں ذکر کوی حتی چہ زمکے تہ را کوزید لو کیں اللہ تعالیٰ تہ محتاج دی اور د شرک فی العبادۃ یے کہیدے او اشارہ دہ رد د مشرکین بالملائکہ تہ ۔

تفسیر :- دا آیت حکایت دے د قول د جبرئیل علیہ السلام چہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم ورتہ وئیلی وؤ رما یمنعک ان تزورنا اکثر مدنا تزورنا نو دا آیت نازل شو ۔ اور ربط د آیت دا دے چہ دا تیر شوے کلام صادق دے شکہ دا جبرئیل علیہ السلام را وریدے پہ امر د اللہ تعالیٰ سرہ ۔

لہ ، یعنی اللہ تعالیٰ لہ تصرف او علم د دے ہولو حال تو دے ۔ مَا بَيْنَ آيَاتِنَا نہ مراد حال د دنیا دی ۔ وَمَا خَلَفْنَا نہ مراد حالات د آخرت دی ۔

وَمَا يَنْزِلُكَ ، مینخ د دوارو شپیلو مراد دے ۔ سَمِيًّا ، ابن کثیر پہ روایت د ابن عباس رضی اللہ عنہما سرہ لیکلی دی

عَٰذَا مَا مِثْلُ لَسَوْفَ أَخْرِجُ

آیا مرکلہ چہ زہ مرشم نو خامخا زربہ راویستلہ کیہم زہ

حَيًّا ۶۶) وَلَا يَنْكُرُ إِلَّا نَسَانُ

ژوندے ۔ آیا نہ دی یا دے انسان تہ

چہ د اللہ تعالیٰ تہ سوا ہیخوک پہ رحمان سرہ نشی مسمی
کیدے ۔ او بیا تقریب دہ د توحید فی العبادت پہ اثبات د
توحید د ربوبیت باندے ۔

فَاَعْبُدْهُ ، توحید د فی العبادۃ باندے امر دے او وَاصْطَبِرْ ، کس
نفی د عبادت د غیر اللہ نہ او دوام د عبادت د اللہ تعالیٰ مراد
دے ۔

۶۶) خلاصہ :- دے آیت نہ تر آخر د سورت پورے دریم
باب دے پہ دیکس شپہ زجرونہ دی ، زجر اول پہ انکار د بعث
بعد الموت پہ ۶۶ ، ۶۷ کس بیا تخویف اخروی دے د ۶۸
نہ تر ۶۷ پورے ، بیا بشارت دے پہ ۶۷ کس ۔ او دویم زجر
پہ استکبار بالدنیا سرہ دے پہ مقابلہ د قرآن کس پہ ۶۷
کس بیا تخویف دنیوی دے ۶۷ ، ۶۸ کس ، بیا بشارت پہ
۶۷ کس او دریم زجر دعویٰ د عزت پہ سبب د شرک سرہ
پہ ۶۷ ، ۶۸ کس ۔ او بیا تخویف اخروی ۶۷ ، ۶۸ کس او
خلورم زجر پہ اتخاذ د الہہ باطلہ د پارہ د نصرت او د عزت
پہ ۶۷ کس او تخویف پہ ۶۷ او پنجم زجر پہ اتباع د شیطان
پہ ۶۷ ، ۶۸ کس ، بیا بشارت پہ ۶۷ کس او تخویف پہ ۶۷ کس
او رد د شفاعت قہریہ پہ ۶۷ کس او شپہم زجر پہ اتخاذ الولی
د ۶۷ نہ ۶۷ پورے ۔ بیا دعویٰ د سورت پہ ۶۷ ، ۶۸ ، ۶۹
کس ۔ بیا بشارت دے پہ ۶۷ کس او بیا ترغیب الی القرآن دے
پہ ۶۷ او تخویف دنیوی پہ ۶۷ کس ۔

تفسیر :- ۶۷ پورے آیت کس زجر دے پہ انکار د بعث بعد الموت
او استفہام انکاری دے ۔

اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ

چہ یقیناً پیدا کرے وڈ مونودے وپاندے ددینہ اولہ وڈ

يَا شَيْعًا ۝۶۷ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ

دے ہیٹھ ۶۷ . نو قسم دے ستاپہ رب باندے ضرور بہ یوحنا کو دلا

وَالشَّيْطَانِ ثُمَّ لَنَحْضُرَنَّهُمْ

او شیطانا نو لہ بیا بہ ضرور حاضر وڈ دوی لہ

حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًا ۝۶۸ ثُمَّ

چاپیرہ د جہنم نہ پہ زنگونا نو باندے پراتہ . بیا بہ

ربط :- دادے چہ د ابتدا د سورت نہ رد وڈ پہ شرک د مشرکانو
باندے پہ ذکر د حالاتو د انبیاء او ملائکو سرہ نو اوس رد کوی
د مشرکانو پہ بلہ عقیدہ باندے چہ انکار دے د بعث بعد الموت
نہ .

۶۷ :- پہ دے کیں رد دے پہ منکرینو د بعث باندے او اثبات د
بعث دے پہ دلیل د اول ثروت سرہ او داسے دلیل پہ سورة احراق
۶۸ او سورة یس ۶۷ کیں ہم موجود دے .

۶۸ :- پد یکیں قسم دے پہ اثبات د حشر باندے او بیا تخویف
اخروی دے ، او قسم کول د الله تعالیٰ پہ خیل ذات باندے دپارہ
د اثبات د قیامت پہ قرآن کریم کیں خلور کرتہ ذکر دے یو کرت
پہ سورة یونس ۶۷ کیں . دویم کرت پہ سورة سیا ۶۷ آیت کیں .
دریم کرت سورة التغابن ۶۷ آیت کیں . او خلورم کرت دلتہ .
وَالشَّيْطَانِ ، انسی او جنی دواہوتہ شامل دے .

جِثِيًا ، پہ زنگونا نو باندے ناست وی د دیر ہیبت د وجہ نہ
یا د دے وجہ نہ چہ دوی پہ دنیا کیں خیلو معبودانو تہ بہ دغسہ
پراتہ وڈ یا جثیا پہ معنی د جماعتونو سرہ دے .

لَتَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِئْعَةٍ

را اوکاڊو مونڊر ڏ ھر ڊل ڏھ

أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ۝۶۹

ڪوم يو ڏدوي چھ ڊير سخت وڏ ڀھ رحمان ٻاڻڻ ڀھ نافرمانئ ڪئن۔

ثُمَّ لَنَنْحَنِّي أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ

ٻيا مونڊر ٻڻھ خبر يو ڀھ ھڻھ ڪسانو چھ ھڻوي

أُولَىٰ بِهَا صِلِيًّا ۝۷۰ وَإِنْ مِنْكُمْ

ٻڻھ ھڻھار وي جھنم تھ ڏداخليد لو۔ او نشتھ ستا سونھ ڏھوڪ

إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ

مگر ورنھ ٻھ جھنم تھ ڏھ ستا ڀھ رب ٻاڻڻھ

حَتْمًا مَّقْضِيًّا ۝۷۱ ثُمَّ نُنَبِّئُ

ضروري فيصلھ ڪريشوء۔ ٻيا ٻھ ٻڻ ڪرو مونڊر

۷۰۔ دا هم داخل دے ڀھ تخويف اخروي ڪئن۔ او أَيُّهُمْ

أَشَدُّ، ڪئن ھڻھ سرڪش مراد دے چھ دوي ڏھڻھ تقليد ڪرے وڏ ھڻھ ضال او مضل دواڀھ دي۔

۷۱۔ دا هم ڀھ تخويف اخروي ڪئن داخل دے او مراد ڏدينھ اهل شرڪ دي ڪھ ڪشان وي او ڪھ مشران وي يعني الله تعالیٰ ھڻھار ڏجھنم ٻڻھ پيڙئي۔

۷۲۔ دا هم تخويف اخروي دے۔ وَاِرْدُهَا، ٻڻيڪئن توجيھات دي،

اولھ توجيھ داده چھ ورود ڀھ معني ڏدخول دے يعني ھر مؤمن او مشرڪ ٻھ جھنم تھ داخل ڪرے شي مؤمن ٻھ صرف ڏسيل ڏپارھ او مشرڪ ڏعذاب ڏپارھ نو آيت ۷۲ ڪئن ٻيا ڏھڻھ تفصيل دے نجات ڏمؤمنانو، اوخلود ڏظالمانو

الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُوا الظَّالِمِينَ

هغه ڪسان ڇهه ڏشڪ نه ٿي تڏان سائڻي وواو پر پر دو موٽو ظالمانو لره

فِيهَا جَنَّتْ ۴۲) وَ إِذَا تُسَالَىٰ

په هغه ڪنن په زنگونو باندي پراته - او ڪله ڇهه اولوستي شي

عَلَيْهِمْ اٰيْتُنَا بَيِّنَاتٍ قَال

په دوي باندي آياتونه زمونڊ صفا صفا وائي

الَّذِينَ كَفَرُوا بِاللَّهِ اٰمَنُوا

هغه ڪسان ڇهه ڪافران دي هغه ڪسانو ته ڇهه ايمان والا دي

اَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا

ڇهه ڪم ٻيو زمونڊ اوستا سونه ٻنهي ڄاڻي والا دے

وَ اَحْسَنُ نَدِيًّا ۴۳) وَ كَمْ اَهْلَكْنَا

او خائستنه مجلس والا دے - او دير هلاڪ ڪريدي مونڊ

او پدے توجيه ڪنن خطاب ڏ منڪم عام دے مؤمنانو او ڪافرانو ته - دويمه توجيه داده ڇهه ورود په معني ڏ ورتيري دالو دے يعني تاسو ٻول به ڏ جهنم ڏ پاسه ورتيري پري پري ڪنن هم خطاب عام دے - دويمه توجيه داده ڇهه منڪم خطاب صرف ڪافرانو ته دے او ورود په معني ڏ دخول سره دے او شمر، ڏياره ڏ تعقيب ڏ ڪري دے - ڏلورمه توجيه ورود په معني ڏ اطلاع او ڏ قرب دے يعني تاسو ٻول به ڏ جهنم نه خبر شئي -

الَّذِينَ اتَّقَوْا، مخڪن هم تير شول په ۴۳ آيت ڪنن ڇهه جنت په تقوي سره ورکوي -

۴۳ - دے آيت ڪنن دويم زجر دے په استڪبار بال دنيا په مقابله ڏ قرآن ڪنن يعني ڇهه قرآن لوستي ڪيري نو دوي

قَبْلَهُمْ مِّنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ

وہاں دے ددوی نہ قومونہ دیو زمانے چہ ہغوی خاٹستہ

أَشَانَا وَرَعِيَّا ۝ قُلْ مَن كَانَ

سامان والا وو او شکل والا وو ۔ تہ اوایہ خوک چہ وی

فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ

پہ گمراہی کنن نو مہلت بہ ورکری ہغہ لہہ رحمان

مَدًّا حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ

مہلت تردے پورے چہ کلاہ اوینی دوی ہغہ چہ دوی سڑوعدا کیڈیشی

مِمَّا الْعَذَابُ وَإِنَّمَا السَّاعَةُ ط

یا عذاب او یا قیامت ،

فَسَيَعْلَمُونَ مَن هُوَ شَرٌّ مَّكَانًا

نو زر دہ چہ پوہہ بہ شی چہ خوک دے بد حال والا

د دنیا پہ غیزونو او د دنیا پہ لویو مکانونو او خاٹستہ مجلس بانڈے

تکبر کوی او ترقی د دنیا د خان د حقانیت د پارہ دلیل جو پوی ۔

مک ۔ پہ دے کنن تخویف دنیوی دے چہ پہ دنیا بانڈے تکبر

وے کوئی شکہ چہ دیر دنیا دار مشرکان ہلاک کرے شوی

دی او مال د دنیا سبب د ہلاکت دے ۔

اٹاگا ، سامانونہ دکور او د مجلس او دیر مالونو تہ ہم وٹیلے

شی ۔

وَرَعِيَّا ، صورت او شکل او سامان د ریا تہ ہم وٹیلے شی ۔

وَأَضْعَفُ جُنْدًا ۝۴۵ وَيَزِيدُ اللَّهُ

او دیر کمزورے لشکر والا - او زیادتوی اللہ تعالیٰ

الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى وَالْبُقَيْتِ

ہفہ کسانو لہ چہ ہدایت موندونکی دی نور ہدایت، او ہمیشہ والی والا

الطَّلِحَتِ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا

نیک عملونہ دیر غورہ دی یہ نیز دے رب ستا پہ بدلہ کنس

وَأَخَيْرٌ مُّرَدًّا ۝۴۶ أَفَرَأَيْتَ الَّذِي

او غورہ دی پہ خالے دے ورگہر خیدلو۔ آیاتہ خبریہ دہفہ چا پہ حال بات دے

۴۵:- پہ دے آیت کنس علت دے ذکر کرے شوے دے چہ دے
کا فرانولہ دے دنیا مالونہ او زینت دے وجہ نہ ورکرے شویدے
چہ اللہ تعالیٰ دے سے کمر اھاو لہ مہلت ورکوی لکہ سورۃ العمران
۱۴۸ او سورۃ مؤمنون ۵۵ کنس دی۔

فَلْيُمِدَّ، امر پہ معنی دے خبر دے یعنی مہلت ورکوی دا خبریہ
دہ یا پہ معنی دے دعا دے او ابن جریر و ثیلی دی چہ دامبا ہلہ
دہ دے مشرکانو سرکشانو سرہ۔

وَشَرٌّ مَّكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا، پہ مقابلہ دے قول کنس دے
خیر مقامًا واحسن ندیا۔

۴۶:- او پہ دے آیت کنس بشارت دے ہفہ مؤمنانو تہ چہ قرآن
رایات بینات) بیا نوی کوم چہ پہ ۴۵ آیت کنس ذکر دی او دا
مقابل دے فلیمد دے یعنی دے غوی سرکشی زیاتیری او دے مؤمنانو
ایمان زیاتیری او دا دلیل پہ اثبات دے زیادت دایمان دے۔

وَالْبُقَيْتِ الطَّلِحَتِ، دے سے پہ سورۃ کہف ۲۴ کنس تیر شویدی
ہلتہ یے املا ذکر کرو پہ رد دے ہفہ چا کنس چہ مالونہ او خا منو
تہ امیدونہ دے نفع لری نو خکہ یے املا و ثیلے وڈ او دلتہ دا مقابل
دے دے مشرکانو سرہ او مردا ہم مکان دے یعنی جنت دے۔

كَفَرًا يَا أَيَّتُهَا النَّارُ وَقَالَ لَا تُتَيْنِ

چہ کفریہ کہیں دے پہ آیا تو نو زموں او وائی چہ ضرور را بہ کربشی مائہ

مَا لَا وَوَلَدًا ۞ أَطْلَعُ الْغَيْبِ

مال او اولاد - آیا خبر دے دغیب پہ خبر و بان دے

أَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ۞

یا اخستے دے دہ پہ نیز د رحمن لوظ رد نجات -

كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ

ہیچرے دا سے نہ دہ ضرور لیکو موں ہذا خبر دے چہ دے وائی زیاتہ و

لَكَ مِنَ الْعَذَابِ مَا تَدْرِي ۞ وَنُرْسِلُ

دہ لہ د عذاب نہ زیاتول - او آخر و باخو موں د دذنب

۱۔ دادریم زجر دے پہ تعزز او ترقی حاصلو لو سرہ پہ سبب
د شرک د آیت مطلب دادے چہ دا کافر وائی رلکہ عاص بن
واثل (کلہ چہ زہ کلک یم پہ شرک بان دے نو دے دے معبودانو
پہ برکت سرہ یہ مالہ پہ دنیا او آخرت کنس ترقی حاصلہ شی -
یعنی شرک سبب د عزت پہ دنیا او آخرت کنس گنری -

۲۔ دا جواب د قول د دغہ مشرک دے - یعنی آیا دے پہ غیب
بان دے عالم دے غیب نہ مراد دا قول د دہ دے - لَا تُتَيْنِ
مَا لَا وَوَلَدًا -

۳۔ اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا، دے یو مطلب دادے چہ
د اللہ تعالیٰ د طرف نہ دہ سرہ وعدہ د نجات شویدہ - دویم
مقصد دادے آیا دہ عقییدہ د توحید شتہ دے چہ پہ ہفتے
سرہ عہد جنت دے -

۴۔ پہ دے آیت کنس زجر او تخویف دے - لفظ د کَلَّا،
پہ قرآن کریم کنس دری دیرش کرتہ راغلے دے او دا تہول

مَا يَقُولُ وَيَا تَيْبًا فَرْدًا ۝۸۰

ہفتہ چہ وائی اور راسخی یہ مونہ تہ یواغے رہے اولادہ بے مالہ)۔

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً

او نیولے دی دوی سوا دے اللہ تعالیٰ تہ حقدار دے بندگی دے

لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ۝۸۱

دیارہ چہ نشی دوی دیارہ مددکاران۔ چرے نشی کیدے

سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ

نردے چہ انکار بہ اوکری دے بندگی دے دوی نہ او نشی بہ

عَلَيْهِمْ ضِدًّا ۝۸۲

دے دوی پہ خلاف کیں کوونگی۔ آیا تہ نہ یوہیدے چہ یقیناً

دے قرآن پہ آخری نصف کیں راسخے دے اودا اول خائے دے

او دے دے دے معنی دی کلہ پہ معنی دحقاً سرہ وی اوکلہ پہ

معنی دے سرہ وی اودلتہ پہ معنی دے ردع دے۔

سَيَكْفُرُونَ، پدیکیں سین دیارہ دے تاکید دے او مراد دے دینہ

لیکل دے ملائکہ دے دے مَا يَقُولُ، نہ مراد ہفتہ قول دے

چہ پہ سے آیت کیں ذکر دے۔

سے :- پدیکیں ہم تخویف اخروی دے۔ مَا يَقُولُ، دے دینہ

مراد ہفتہ مال او اولاد دے چہ دے دعویٰ کوی دھتے دے بقاء

سے :- پدیکیں خلورم زجر دے پہ الہہ نیولوسرہ دے دے

دیارہ چہ دوی سرہ امداد اوکری۔

عِزًّا، سبب دے عزت او دے نصرت پہ دنیا او آخرت کیں۔

سے :- کلا، دیارہ دے ردع دے نو معنی داشوہ چہ ہیخ چرے

دے دوی امداد نشی کوئے۔

سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ، دیکیں دے توجیہ دی۔ اولہ توجیہ

داده چہ انکار بہ اوکری الہہ دے بندگی دے مشرکانو نہ او نشی بہ

أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ

مونڙه ورپر ٻڌو شيطانان به ڪافرانو باندو

تَوَزَّهُمْ أَزًّا ۝۸۳ فَلَا تَعْجَلْ

ڇه خوشگوي دوي لڙ به خوشگولو سره - تو تلوار مه ڪوه

عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعْدُ لَهُمْ عَذَابًا ۝۸۴

په دوي باندو يقينن شمارو مونڙه دوي لڙه شمارل -

دوي باندو په ورځ د قيامت مخالف بيان ڪوونكي لکه سورة يونس آيت ۲۸ او سورة قصص آيت ۲۸ او سورة نافر آيت ۲۸. دوي به توجيه داده ڇه ضمير د يستكفرون مشرڪانو ته راجع دي يعني مشرڪان به د الهود عبادت نه انڪار او ڪري او دهغوي مخالف به شي مگر په سورة انعام ۲۳ سورة نمل ۳۵ ڪيس دي، اوله توجيه غور ڏ. او دا آيتونه په باره دهغه چا ڪيس دي ڇه ملائڪ او انبياء او اولياء عي د الله تعالى سره شريڪ ڪري دي.

سَيَكْفُرُونَ، ڪفر په معني لغوي سره دے يعني انڪار ڪول. ۸۳. پدي ڪيس يتختم زجر دے په اتباع د شيطان مطلب د آيت داده ڇه الله تعالى مسلط ڪري دي په ڪافرانو مشرڪانو باندو شيطانان انهي اوجني ڇه هغوي تيزه وي دوي لڙ په شرڪ او گناهونو باندو او غصه ڪوي دوي لڙه په مقابله د مؤحدينو ڪيس.

تَوَزَّهُمْ، تيزوي دوي لڙه په شرڪ ڪولو سره، ڪمراه ڪوي خوشگوي په شان د خوشگيد لو د ڪتوي گناه طرف تعجب را ڪاڊي دا ٻوله معني دي.

أَزًّا، دا د اريزالمرجل نه اخستل شويدو خوشگيدل د ڪتوي ۸۴. په دے ڪيس اوڙه تسلي ده په مهلت ور ڪولو سره او بيا تخويف دے ڇه الله تعالى شماري ساه اخستل، د دے خلق او دارنگ عملونه د دوي.

فَلَا تَعْجَلْ، يعني عذاب د دوي د پاره په تادي سره مه خواره.

دویمہ توجیہ دادہ چہ اختیار نہ لری ہیثوق د شفاعت کولو
بل چالری مگر ہفہ خوک چہ مؤحد وی ، پدے توجیہ کنس
ضمیر د لا یمیکوون ، عام دے الہو باطل او مجرمینو او

الرَّحْمَنِ وَلَكَ ۝۸۸ لَقَدْ جِئْتُمْ

رحمان ذاتِ عُظْمَانِ لَمْ خُوئے - یقیناً راغلو تاسو

شَيْعًا إِيَّاكَ ۝۸۹ شَكَادُ السَّمَوَاتِ

خبرے درے تہ - نزد دہ چہ آسمانوتہ

يَتَفَكَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشِقُ الْأَرْضُ

اوپوی ددے وجے تہ او او شلیبری زمکہ

وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًا ۝۹۰ أَنْ دَعَوْا

او راپریوخی غرونہ دہے وپے - ددے وجے تہ چہ راپلی دوی

متقینو تولو تہ راجع دے - ٹککہ چہ مخکس دواہہ ذکر دی او استثناء متصل دہ او استثناء ذکر شفیع دہ - او دریمہ توجیہ دادہ چہ اختیار تہ لری دا متقیان ذکر شفاعت کولو ہیچا لہہ مگر ہغہ چالہ چہ مؤحدوی، پدے توجیہ کنس ضمیر ذکر لایملکون متقیانوتہ راجع ذکر او یہ مَنْ، کنس حرق لام پت دے او دا استثناء ذکر مشفوع لہ دہ - او عَهْدًا، تہ مراد یہ اولہ توجیہ باندے اذن دے او روستو توجیہاتو باندے مراد توحید دے -

۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱ - پد یکس شپیرم زجر دے یہ نسبت کولو ذکر اللہ تعالیٰ تہ او ذکر دے عقیدے دیر قباحت یے ذکر کریدے اول داراڈا، یہ معنی ذکر ناکارہ، یا دیر دروند دے - دویم ذکر قول ناکارہ اشر یہ اسمانوتو او زمکو غرونو باندے دے - مراد ذکر دینہ فنا ذکر خیزونو او قیامت قائمیدل دی لیکن فنا شوی نہ دی ٹککہ چہ سبب ذکر بقا ہغہ کلما ذکر توحید دہ چہ ہغہ یہ عالم کنس شتہ - حدیث کنس راغلی دی چہ قیامت بہ نہ قاشیری ٹو پورے چہ یہ زمکہ کنس کلما ذکر توحید و ثیلے کیبری - او یہ آیت کنس اشارہ دہ چہ شرک سبب ذکر فساد او ذکر تباہی دے -

إِنْ دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَكَ ۝۹۱ دے دہ معنی دی یوداچہ دعوا یہ

لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ۝۹۱ وَمَا يَنْبَغِي

رحمان لہ ولد (خوے) او نہ دہ مناسب

لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ۝۹۲

رحمان لہ چاہ او نیسی ولد -

إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ

نہ دی ہر مہدے خوک چاہ دی پہ آسمانوں او زمکہ کہیں

إِلَّا أَرَتِي الرَّحْمٰنَ عَبْدًا ۝۹۳ لَقَدْ

مگر راسخی رحمان ذات تہ پہ بندگی سرہ - یقیناً

أَخْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ۝۹۴

راگیر کوی دی اللہ تعالیٰ دوی (پہ قدرت او پہ علم کہیں) او شمار کو پہلے شمار سو

وَكُلُّهُمْ آتِيَةٌ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فَرْدًا ۝۹۵

او دا ہول پہ راسخی اللہ تعالیٰ تہ پہ ورغ د قیامت تش تور ریواسے

معنی د نسبت کولو دے یعنی چاہ دوی نسبت کوی رحمان تہ د ولد -
دویمہ معنی دادہ چاہ رامد کوی ولد چاہ نسبت ہے کوی اللہ تعالیٰ تہ
او حدیث صحیح کہیں راسخی دی چاہ نسبت د ولد د اللہ تعالیٰ تہ د اکٹھل کول دی
مہدہ تہ -

۹۱۔ لفظ د مَا يَنْبَغِي، پہ بشارتہ ناجائز کہیں استعمال پیری - او لفظ د

لِلرَّحْمَنِ، دلالت کوی چاہ ولد تہ حاجت تہ لری -

۹۲۔ پدے آیت کہیں علت د مَا يَنْبَغِي ذکر کی پیری - او دے آیت کہیں

دعوی د سورت ہم دہ چاہ ہول انبیاء او اولیاء د اللہ تعالیٰ عیدیت

کوونکی دی او عید خو ولد نشی کید لے - ارقی، نہ مراد پہ دنیا کہیں

دی، یا پہ قیامت کہیں لیکن اولہ توجیہ غورہ دہ -

۹۳۔ دا اشارہ دہ چاہ دا ہول د اللہ تعالیٰ پہ قدرت او علم کہیں

راگیر دی او د دوی پہ جزئیاتو یا تدے ہم علم لری -

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا

بِقِيَّتَا هغه کسان چہ ایمان لے راؤر پیدے او عمل لے کر پیدے

الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ

نیک عمل زردہ چہ پیدے بہ کبری دوی لره رحمان

وُزْرًا ۹۶) فَإِنَّمَا يَسَّرُنَا بِهِ لِيَسَارَتِكَ

مینہ رہ زرو نو د نیکا نو کیں) نو یقیناً آسان کر پیدے موثر د اقران پہ ڈ بہ ستا

لِنُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَنُنْذِرَ

دے دہارہ چہ نیرے ور کرے پیدے سرہ متقیانو تہ او ویرہ ور کرے

بِهِ قَوْمًا لِّلَّهِ ۹۷)

پیدے سرہ قوم جگر مارتہ -

۹۶ :- دا ہم بیان د عجز د دوی دے پہ ورخ د قیامت کیں -

قُرْآنًا، یعنی مال بہ ورسرہ تہ وی او مددگار بہ لے ہم تہ وی تش تور او یوا لے بہ وی -

۹۷ :- یہ دے آیت کیں بشارت د نیوی دے کلاہ چہ مراد د وُزْرًا، تہ محبت پہ زرو نو د صالحینو کیں و اخستے شی لکہ د احادیث کیں ذکر شوے دے چہ اللہ تعالیٰ د چا سرہ محبت کوی نو جبرائیل علیہ السلام تہ او وائی د دہ سرہ محبت کوی بیا بتول آسمان والو تہ د هغه د محبت اعلان او کرے شی بیا د زمکے والو صالحینو) پہ زرو نو کیں د هغه سرہ محبت پیدا کرے شی او د احادیث امام بخاری او مسلم او احمد د روایت کرے دے - یا دا بشارت اخرویہ دے چہ مراد د وُزْرًا، تہ مقام د محبت شی یعنی جنت -

۹۸ :- یہ دے کیں ترغیب دے قرآن تہ د پیارہ د حاصلو دود،

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ

او دیر فداک کریدی موند دے دوی نہ ویراندے قوموتہ رپیری

هَلْ تَحْسِبُ مِنْهُمْ مَنْ أَحْيٰ

آیا دینے تہ دے دوی تہ

خوک

أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ۝

یا اورے تہ دوی لہرے کشارے

او آیت متعلق دے دے ابتداء دے سورت سرہ -

يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ، مراد لغت عربیہ دے یا نفس ژبہ مراد دہ چہ نبی

صلی اللہ علیہ وسلم یہ تلاوت دے قرآن کتب نہ خطا کیدلو -

لَکِنَّا، جمع دے دے سخت جگر مار، کوہ دے حق لارے نہ، دیر

دروغڑن دا ہولے معنی مراد کیدیشی - او دے اول مصداق

دے سورت کہف سگ آیت کتب ذکر شوے دے -

۹۸ - یہ دے آیت کتب تحویف دنیوی دے یہ ذکر دے اقوامو

مکن بوسرہ اجمالاً او سبب دے ہذا اعراض دے دے قرآن -

رِکْزًا، دے رفتار یہ وخت دے خپے کشار تہ وٹیلے شی -

تم بحمد اللہ و توفیقہ تفسیر سورۃ مریم بیوم السبت ۹ رجب

۱۴۱۳ھ ق ۳ جنوری ۱۹۹۳ء فی بیت الاخ فی اللہ ابو

عبد اللہ - ریاض - مملکت العربیۃ السعودیۃ

د مضامینو فہرست جلد ۱

نمبر شمار	مضمون	مخ	نمبر شمار	مضمون	مخ
	سورۃ یونس	۱	۱۵	واقعہ دیونس علیہ السلام	۷۷
۱	ربط ، دعویٰ او خلاصہ د		۱۶	فائدہ د شک متعلق	۸۱
	سورۃ یونس		۱۷	رد د شرک فی الدعاء	۸۲
۲	ردیہ حدیث د لولہک باند	۵		سورۃ ہود	
۳	ذکرہ عمر د نبی صلی اللہ علیہ وسلم	۱۲	۱۸	ربط دعویٰ او خلاصہ د	۸۵
۴	تفصیل د عقیدے د شفاعت	۱۶		سورۃ ہود	
۵	مسئلہ د رویت د اللہ تعالیٰ	۲۶	۱۹	معنی حقیقی د عرش علی	۹۰
۶	بزرگان د حال تو د ژوند	۲۹		الماء	
	نہ خیر نہ دی -		۲۰	تفسیر د احسن عملا او	۹۱
۷	خلاصہ د دریم باب	۳۱		معنی د بلاء	
۸	قطبان ، عوٹان ، ابدال نیشہ	۳۱	۲۱	سوال او جواب پہ بارہ د	۹۵
۹	دلیل ظنی سورہ عقیدہ تہ	۳۲		سورت کیں اولش سورتونہ	
	ثابتی پی			د تہدی	
۱۰	قسمونہ د اللہ تعالیٰ پہ خیل	۴۶	۲۲	اعیننا د متشابہاتونہ دے	۱۱۱
	ذات باندے پہ بارہ د		۲۳	ردیہ عبارت د کشاف او د	۱۱۸
	د بعث بعد الموت کئے			تفہیم القرآن باندے	
۱۱	تعریف د اولیاء اللہ	۵۳	۲۴	غورہ صفات کیں نبوت نہ	۱۲۹
۱۲	دعاء د موسیٰ او ہارون		۲۵	میری د دنیا د خیزونہ	۱۳۱
	علیہم السلام تہ ترک د			خوند او قائدہ نشی اخستلے	
	قراۃ تہ ثابتی پی	۷۱	۲۶	سوالونہ او جوابونہ پہ	۱۳۲
۱۳	ذکر د نجات د بدن د قرعون	۷۳		واقعہ د ابراہیم علیہ السلام	
۱۴	تفسیر پہ بارہ د شک د نبی	۷۵		کیں	
	صلی اللہ علیہ وسلم		۲۷	پینچہ اداب د دعوت	۱۴۶

نمبر شمار	مضمون	مخ	نمبر شمار	مضمون	مخ
۲۸	فرق د زفیر او شہیق	۱۵۴	۲۴	تفصیل د مشرک توچہ د	۲۵۲
۲۹	تفسیر د استقامت	۱۴۰		ایمان دعوی کوی	
۳۰	پنځه اوقات د مونځونو	۱۴۱	۲۵	زنا نه نبیه نه شی کیږ	۲۵۴
۳۱	څلور فائدے د واقعاتو د	۱۴۵	۲۶	احتمالات په آیت نلا کښه	۲۵۵
	رسولانو		۲۷	صدق د قرآن په پنځه وجو	۲۵۹
	سورة یوسف			سورة	
۳۲	ربط دعوی او خلاصه د	۱۴۸	۲۸	سورة رعد	
	سورت یوسف			ربط دعوی او خلاصه د	۲۶۱
۳۳	په سورت کس ۴۰ حکمتونه	۱۷۰		سورة رعد	
۳۴	مقصد د آیات للسائلین	۱۷۵	۲۹	ردیه ماده پرستوباندے	۲۶۵
۳۵	تفصیل د واقعے د یوسف	۱۷۶	۵۰	موده د وضع د حمل	۲۶۹
	علیه السلام		۵۱	تفصیل د مثال اول	۲۷۲
۳۶	اقسام د ژبا	۱۸۱	۵۲	تفصیل د دویم مثال	۲۷۸
۳۷	تفسیر د هم او د برهان	۱۹۱	۵۳	تفسیر د نحو او د ثبات	۲۹۷
۳۸	مقصد د شاهد	۱۹۳		سورة ابراهیم	
۳۹	ردیه یو شبهه د شیعہ لکاتو	۲۰۲	۵۴	ربط ، دعوی او خلاصه د	۳۰۱
	باندے			سورة ابراهیم	
۴۰	د نفس درے اقسام	۲۱۵	۵۵	میلاد النبی او عرس کونکو	۳۰۵
۴۱	ردیه هغه چانه دے چه	۲۱۶		مبتدعینو د پاره دلیل	
	د اقتدار حاصلولو د پاره		۵۶	تفصیل د مثال د شجرة طيبة	۳۲۱
	د آیت دلیل نیسی		۵۷	تفصیل د مثال شجرة خبیثه	۳۲۲
۴۲	نظر لکیدل حق دی او د	۲۲۶	۵۸	اثبات د عذاب قبر	۳۲۳
	هغه د علاج په شرعی		۵۹	فائده په قصه د ابراهیم علیه	۳۳۰
	طریقه کول جائز دے			السلام کښ	
۴۳	حیله اسقاط جواز د دی نه	۲۳۲	۶۰	تفصیل په تبدیل د زمکه او	۳۳۷
	نه ثابتیری			آسمانونو کښ	

مخ	مضمون	مخ	مضمون	مخ
۴۳۱	د مشرکیتو د رد د پام	۴۵	سورة الحجر	
۴۳۲	مثال تفسیر او فضیلت د آیت	۴۶	ربط د عوی او خلاصه د	۴۱
۴۵۲	حکم د اکراه	۴۷	سورت حجر	
۴۵۴	قحط په مکه والو و باند	۴۸	دلیل د حفاظت د قرآن	۴۲
۴۶۶	تفسیر د آیاتو د دعوت	۴۹	دلیل د عصمت د انبیاء	۴۳
	سورة بنی اسرائیل		عليهم السلام	
۴۶۹	ربط او دعوی او خلاصه	۵۰	تا بعد ارو د ابلیس او دلی	۴۴
	د سورت		فائده د علم نحو مطابق	۴۵
۴۷۱	تفصیل د واقع د معراج	۵۱	تفسیر د سبع المثانی	۴۶
	او د بین خو شبها توجوابونه		رد به ملحدینو باند په	۴۷
۴۹۳	ذکر د صلوٰۃ او ایین	۵۲	بار د الیقین کین	
۵۰۳	رد په شرک فی الالوهیت	۵۳	سورة نحل	
۵۰۷	معنی د مسحور	۵۴	ربط د عوی او خلاصه د	۴۸
۵۱۳	رد په مشرکین بالجن	۵۵	سورة نحل	
۵۲۰	د شیطان د کمره کولو	۵۶	استدلال د مشرکانو په جواز	۴۹
	خلو طریقے		د شرک په مشیت د الله تعالی	
۵۳۳	حکم د تعویذونو لیکلو	۵۷	سورة	
۵۳۵	سوال جواب په بار د	۵۸	سوال جواب په بار د	۵۰
	روح کین		استدلال د تقلید کین	
۵۴۲	مسئله د بشریت د رسول	۵۹	معنی د سکر	۵۱
	صلی الله علیه وسلم		تفصیل د مثال په رد	۵۲
۵۵۳	لفظ د "خدائی" په دعا	۶۰	شرک عطائی باند	
	کین		رد په مشرکانو د اثبات	۵۳
	سورة الکهف		د وسیله د پام	
۵۵۵	ربط، دعوی او خلاصه	۶۱	رد په هغه چا چا الله تعالی	۵۴
			د مخلوق سره برابر وی	

نمبر شمار	مضمون	مخ	نمبر شمار	مضمون	مخ
۹۲	تفسیر د الرقیم	۵۴۳	۱۰۱	لطیفہ پہ واقعہ د موسیٰ	۴۲۳
۹۳	اولیاء اللہ پہ غیبو علم تہ	۵۴۲		علیہ السلام کنیں	
	لری		۱۰۲	تفصل پہ یارک د ذوالقرنین	۴۲۸
۹۴	پہ قبر و تو باندے مساجد	۵۴۶		کنیں	
	جوہول		۱۰۳	ذکر د یاجوج ماجوج	۴۳۵
۹۵	مسئلہ د ماشاء اللہ پہ	۵۴۸	۱۰۴	ریاء سمعت اونیت د	۴۴۲
	نسیان کنیں			آجرت پہ مشرک کنیں من	
۹۶	تفسیر د مثال د باران	۵۹۶		وجہ داخل دی	
۹۷	رد پہ ہذا چا باندے چہ	۵۹۸		سورۃ مریم	
	وائی ابلیس د ملائکو د		۱۰۵	ربط، دعویٰ او خلاصہ	۴۴۶
	جنس تہ و		۱۰۶	تذرد روئے د چپوالی	۴۵۹
۹۸	تفسیر د مجمع البحرین	۴۰۹	۱۰۷	مراد د "ہارون" تہ	۴۶۱
۹۹	بحث پہ یارک د حضر علیہ	۶۱۳	۱۰۸	مختلف اقوال پہ یارک د	۴۶۵
	السلام د نبوت او عدم			عیسیٰ علیہ السلام کنیں	
	نبوت د ژوند او د مرگ		۱۰۹	اثبات د قیامت د یارک	۴۶۶
	د ہذا کتبے			قسم	
۱۰۰	دوہ فائدے پہ واقعہ د حضر	۶۲۱	۱۱۰	وارزہا کنیں توجیہات	۴۸۳
	علیہ السلام کنیں او رد پہ		۱۱۱	رد پہ اتباع د شیطان	۴۸۹
	طعام د اہل میت باندے		۱۱۲	نسبت د ولد اللہ تعالیٰ تہ	۴۹۱